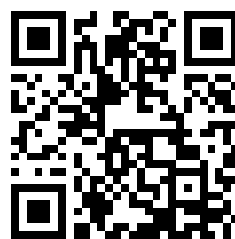

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

GoogleTM books

<https://books.google.com>

4° P. gr. C. 18 (61

766h

Nb 10 (61

40 p. p. c. 78

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS, [Patrologia]

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEFICIUNT ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SÆCULORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUX.

1839

Bayerische
Staatsbibliothek
München

SÆCULUM V, ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONIÆ, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS DECIMUS.

VENIUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LXI CONTINENTUR.

Homiliæ XLIV in Epistolam primam ad Corinthios.	<i>Col.</i>	9
Homiliæ XXX in Epistolam secundam ad Corinthios.		381
Commentarius in Epistolam ad Galatas.		611
Spuria.		681

Ex typis MIGNÉ, au Petit-Montrouge.

Præfatio

AD HOMILIAS CHRYSOSTOMI

IN BINAS

AD CORINTHIOS EPISTOLAS.

— ❧ —

§ I. — 1. *De Homiliarum harumce præstantia, 2. deque prologo ad easdem. 3. Quidam eum negant esse Chrysostomi.*

1. Inter præstantissima Joannis Chrysostomi opera accensentur Homiliæ in Epistolam utramque Pauli ad Corinthios, ac cum primis elegantia et gravitate concertare possunt; maxime vero Homiliæ in primam Epistolam, quas Homiliis ad secundam multi putant esse anteferendas, si tropos et accuratorem spectaveris. In prioribus namque diligenter omnia fusioreque stylo persequitur, salibusque frequenter utitur, ac vel minutiora discutit; nusquam certe majori studio elaboratas homilias deprehendas: qua in re fortasse quidam hodierni lectores redundare illum et ultra metas nonnumquam progredi dixerint. Verum ille, quod præcipuum est oratoris munus, auditorum ingenium et captum tam solerter exploraverat, ut sibi eorum animos conciliaret, gratam concionis admurmurationem plaususque frequentes, ut in orationum decursu videas. Ad hæc vero in Homiliis ad primam Epistolam plurima occurrunt, pugna nempe et velitationes frequentes contra philosophos externos et falsorum deorum cultores et contra hæreticos nonnullos, ac singularia quædam ad istius ævi mores et usum pertinentia, aliaque de quibus mox carptim agemus.

2. Antequam enim ulterius progrediamur, ipsum operis exordium, sive prologus concionibus præmissus, moram infert, nec parum negotii facessit. Sub initium enim ista legimus: *Multa autem in hac urbe, nempe Corintho, passus est Paulus, et Christus in illa apparens ei, dixit: « Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate. » Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exit, quem Judei adjurantes, gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam pœnitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia (denariorum): in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedente, Paulus verberatus est.*

3. His conspectis quidam viri docti, an Chrysostomus prologi hujusce auctor fuerit, dubitavere. Num Chrysostomus, inquiunt, in lectione sacrae Scripturae ita versatus, ignorare potuit, hæc quæ referuntur de Judæis filiis Scævæ, ut dæmonem ejicerent nomen Domini Jesu invocantibus et male multatis; deque iis qui libros magicos combusserunt, quorum pretium erat quinquaginta millium denariorum: hæc, inquam, non Corinthi, sed Ephesi gesta esse, ut ex Actuum libro, cap. 19, liquet? An Chrysostomus dixerit etiam Paulum in conspectu Gallionis verberatum fuisse? id quod in 18 Actuum capite non de Paulo, sed de Sosthene dicitur? Factor certe his continenter positis erroribus me non parum moveri. Licet enim Chrysostomus non infrequenter memoria labatur, et alium pro alio Scripturae librum commemoret, hic certe major lapsus deprehenditur. Verum, hoc dempto loco, prologus tam apte concinnatus est, ut mihi ipse Chrysostomus loqui videatur; et quod me magis, ut ne doctis illis viris omnino assentiar, detinet, ita desinit prologus, ut idem scriptor homiliam primam incipiens eadem serie pergere deprehendatur. Quod enim aliquando memoria labatur in hoc ipso Tomo videre potes, col. 614, lin. 46, ubi Milesios pro Ephesiis posuit, similiaque alibi non raro deprehendas. Rem tamen eruditi lectoris judicio permitto.

§ II. — 1. *Homiliæ in Epistolam primam ad Corinthios Antiochiæ habitæ fuere, ipso teste Chrysostomo. 2. Multa acitu dignissima complectuntur circa philosophos externos: 3. circa hæreticos, Manichæos nempe et Marcionistas. 4. Ridiculus Marcionistarum ritus. 5. Contra Antiochenorum Christianorum mores. 6. Alia quædam observantur.*

1. Non abs re fuerit hic referre qua permotus occasione Chrysostomus in Homilia vigesima prima se Antiochiæ concionari declaraverit, col. 178. Divites multi erant in istac urbe, avari, neque ad stipem pauperibus erogandam propensi. Isti inopes quosque obvios, ne teruncio quidem oblato abigebant. Illi vero ut opulentos illos flecterent, dira quæque tentabant. Alii filios excæcare, ut ad commiserationem moverent; alii spectaculi causa, detritorum calceorum coria mandere; alii acutos clavos in caput infigere; hi in aquis gelu concretis nudo ventre immorari; illi his etiam absurdiora et acerbiora sustinere. Hujusmodi vero spectaculis illi opibus circumfluentes commoti, pecuniam largiter effundebant iis, quos obsecrantes antea repulerant. Illos autem acerrime, ut par erat, insectatur S. doctor; utque exemplo illos ad meliorem frugem reducat, Antiochenos illos priscos in memoriam revocat, qui temporibus apostolicis floruerant, et qui primi Christianorum nomine appellati, bona sua

largiter in pauperum et ecclesiarum usum effundebant; ut hinc hodiernis pudorem incuteret. Quia vero divites illi inopes et mendicos ad Ecclesiam Antiochenam, quæ amplissimis redditibus instructa erat, remittere solebant, obnititur ille, atque, stipem ab Ecclesia erogatam opulentis nihil meriti conferre nisi et ipsi largiter spargerent. In quadam autem concione superioribus inserta Tomis dixerat ille, Ecclesiam Antiochenam ex proventu suo inopes, viduas et virgines ad ter mille numero quotidie alere. Has igitur Conciones in Epistolam primam Antiochiæ habitas fuisse ex ipsius Chrysostomi testimonio certo constat.

2. Occasione sumpta ex apostolicis verbis, multa sæpe interserit contra philosophos externos et contra idolorum cultores. Primo disputationem quamdam Platonici cum Christiano refert, col. 27, ubi ita inconsulto utrinque adhibentur argumenta, ut ambo contrariam sententiam asserere, suam impugnare deprehendantur. Platonem non raro aggreditur, quem dicit male de diis sentientem ipsos tamen coluisse, col. 241, iter in Siciliam instituisse, col. 36, multumque laborasse circa lineam, angulum et punctum, col. 34. Poetæ cujusdam profani et ignoti versus affert et Pythiæ turpitudinem historiamque traducit, col. 241 et 242. Socratis exemplum affert, qui dicacem et procacem uxorem patienter ferre solebat: et cum auditores in clamorem et risum erupissent, ipsos compressit Chrysostomus dicens: *Magna voce exclamastis: sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse, quam nos, qui jubemur angelos imitari, imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione*; col. 224. De Diagora item et Theodoro atheis, col. 36 et 37. Deque Pythagora quædam inserit, col. 62 et 63. De Diogene Cynico ait, ipsum inanis gloriæ causa et in dolio habitasse et panis obitum sese ostentavisse, col. 302. Aliosque philosophos Græcos pari modo carpit.

3. Manichæos hic non semel impugnat, col. 61, 324, 326, 335, ut etiam in aliis operibus suis. Nam hujus hæreseos virus passim per Orientem serpebat. Puto autem hæreticos illos, qui Chrysostomo teste, col. 356, dicebant aliud corpus a priore diversum resurgere, Manichæos esse, qui cum assererent corpus humanum a malo deo seu a diabolo creatum fuisse, aliud et diversum ab illo resurrecturum esse comminiscerentur: hanc hæreticorum, tacito nomine, opinionem memorat etiam in Homiliis ad secundam Epistolam, col. 470.

4. Marcionistas quoque insectatur, maxime vero cum ad eum locum pervenit, ubi Paulus hæc explicatu difficilia profert: *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis*. Ubi quid ea de re sentiant, et quomodo id exsequantur Marcionistæ, sic effert Chrysostomus: *Vultis primum dicam quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio fore ut risum multum moveam; ideo tamen dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud illos excesserit, sub lecto mortui absconso aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquuntur, rogantque velint accipere baptismum. Illo nihil respondente, qui est absconsus inferne pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum dixisse, Qui baptizantur pro mortuis*. Contra Pneumatomachos, qui negabant Spiritum sanctum esse Deum, pugnat Chrysostomus, col. 245. Sed ea in re non multum immoratur.

5. Antiochenorum etiam Christianorum dissolutos mores orationis vi compescere nititur Chrysostomus. Etenim in connubiorum celebritate, choreæ, cymbala, tibix, verba et cantica obscena turpiaque adhibebantur, multaque diaboli colluvies erat, inquit ille, col. 103, 104, 105. Hinc appetente nocte nova sponsa cum lucernis in forum ducebatur, comitantibus verberonibus et fugitivis, qui turpia et obscæna quæque proferebant; nam diebus istis omnia licebant: præsentibus etiam virginibus, quæ turpes illas cantilenas exciperent. Deinde vero si infans ex tali connubio nasceretur, superstitiosa multa videre erat: accensis enim lucernis, quæ nomina indita erant, nato nomen ejus dabant, quæ diutius lumen dedisset, hinc conjicientes futurum esse ut infans diutius viveret. Insuperque *neplanta* seu ligamina et crepitacula superstitione appendebantur, stameneque coccineum et similia. Nutrices autem et ancillæ, lutum ex balneo sumentes digitoque tingentes, in pueri fronte inprimebant, putantes hinc malum oculum, livorem et invidiam depelli. Multa quoque alia superstitiosa usu veniebant in partus doloribus, maxime autem in funeribus, ubi præficarum agmen videre erat, more veterum gentilium, col. 105, 106.

Multi etiam apud Christianos Antiochenos erant, qui resurrectioni non credebant, qui genesim observabant: alii dierum observationibus, vaticiniis, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus dediti erant. Hincque videas Oratori nostro non modicam fuisse declamandi, arguendi, et objurgandi materiam, col. 38.

6. Alia quædam a Chrysostomo sparsim dicta et enuntiata, hic paucis afferenda duximus, in Homilia decima nona, col. 160, postquam de virginitate plurima dixerat, se tamen plurima præternisisse ratus, ad librum de Virginitate ab se editum remittit, quem librum nos Tomo I, col. 533, edidimus, Homilia autem vigesima quarta, col. 203 et sqq., præsentiam corporis Christi in Eucharistia tam aperte declarat ac repetit, ut nemo, nisi præjudicata opinione admodum detineatur, negare possit eam vere fuisse istius ævi sententiam. Homilia vero quadragesima tertia ait Christianum neminem ad precationem illotis manibus accedere, qui exterior cultus majorem animi præparationem adhibendam esse indicabat.

§ III. — 1. De Homiliis in secundam ad Corinthios Epistolam. 2. Probatur illas etiam Antiochiæ habitas fuisse. 3. Marcion, Manichæus atque hæretici confutantur. 4. Alia quædam observatu digna.

1. Homilias in secundam ad Corinthios Epistolam non pari elegantia atque priores, de

quibus jam actum est, scriptas fuisse quidam opinantur. Breviore utique stylo explanantur. Et quia Chrysostomus in priore epistola Paulum apostolum sequutus, qui Christianos illos, in Ecclesia tumultus et dissidia moventes, vehementer insectabatur, cum acrimonia majore loquitur, in secunda vero cum Apostolo pacatius agit, nec tropis tam frequentibus utitur: non parem certe operam in ambabus adhibuisse videtur.

2. De Homiliis autem in secundam hæc habet Savilius in notis p. 227: *De posteriore ad Corinthios subdubitare me cogit dictio, quam in proxime memoratis paulo accuratior. Si tamen genuinum est Ethicon illud vigesimum sextum, quod inter doctos disceptari video, verba certe illa* (col. 582, lin. 30): *Nam et hic quoque Constantinum Magnum, etc. Constantinopoli clare indicant.* Quæ ut intelligantur, hæc enim obscurius prolata jacent, hoc modo sunt intelligenda. Savilius Photium sequutus, qui dixerat eas homilias, quas Antiochiæ habuit Chrysostomus, accuratius elaboratas esse quam eas, quas Constantinopoli emiserat, Homilias in Epistolam ad Colossenses, in utramque ad Thessalonicenses, et in Epistolam ad Hebræos, minus elaboratas, Constantinopoli emissas esse dixit; de Homiliis autem in secundam ad Corinthios subdubitare se ait Antiochiæne an Constantinopoli habitæ fuerint, quia majori cum accurate compositione sunt, quam illæ ad Colossenses, etc. Si tamen illud, inquit, quod in Homilia vigesima sexta legitur de Constantini sepulcro, vere Chrysostomi sit, qua de re multi dubitant, Constantinopoli habitæ fuerint. Sic ille de loco illo dubitari an vere Chrysostomi sit necne asserit, neminemque tamen ex dubitantibus nominat: neque ulla dubitandi vel disceptandi causa comparet; in omnibus namque tum Editis tum Manuscriptis habetur, et optime ad seriem quadrat.

Locum vero illum pessime intellexit Savilius, cum putavit illo probari has homilias Constantinopoli fuisse habitas, cum contra probetur illas Antiochiæ dictas fuisse. En ipsum locum Homiliæ vigesimæ sextæ, col. 582, lin. 28: *Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita se ingenti honore affecturum existimavit, si eum in Piscatoris vestibulo conderet.* His porro verbis, *Non Romæ solum, sed etiam Constantinopoli*, aperte declarat se Constantinopoli tunc non fuisse; nusquam enim illum de urbe in qua degit sic loquutum deprehendas. Savilius decepit id quod sequitur, *Nam et hic*; putavit enim illud, *Et hic*, locum in quo tunc prædicabat Chrysostomus indicare. Verum et hoc loco et paucis postea versibus, et sexcentis alibi *Hic* significat locum de quo loquitur, non locum in quo versatur. Itaque hæc posteriores homiliæ Antiochiæ, non Constantinopoli habitæ fuere: quæ item fuit Tillemontii Cl. V. sententia.

3. Ut in prioribus homiliis Marcionistas exagitat, col. 455, qui dicebant rerum opificem justum esse, sed non bonum; Manichæos item insectatur, qui ore impio hunc rerum opificem diabolum esse pronuntiabant. Hæreticos etiam istos aliquot in locis insectatur, col. 546: necnon et alios qui dicebant mundum ipsum esse deum, qui error etiam ævo nostro renovatus fuit.

4. Alia quoque observatu digna in hisce posterioribus homiliis occurrunt. Opinatur Chrysostomus fratrem illum, de quo dicit Paulus, *Cujus laus est in Evangelio*, esse Barnabam; vulgarior tamen sententia est Lucam esse ab Evangelio quod descripsit laudandum, col. 523, 524. Affirmat quoque S. doctor Alexandrum Magnum a senatu Romano tertium decimum deum declaratum fuisse, col. 581, id quod nuspiam memini me legere. Tertius decimus autem deus dictus fuerit, quia duodecim deos Romani admittebant, his duobus versibus comprehensos:

*Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

Ritum porro singularem et usus frequentis commemorat, quod scilicet ii, qui in Ecclesiam ingrediebantur, Ecclesiæ vestibula oscularentur.

Homiliarum in primam Epistolam interpretationem Latinam, quod non accurata esset, pene totam mutavimus; in secunda autem multa correximus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

[1]* Ἡ Κόρινθος ἐστὶ μὲν νῦν πόλις τῆς Ἑλλάδος ἡ πρώτη, πολλοὶς δὲ τὸ παλαιὸν πλεονεκτήμασι βιωτικοῖς ἐκόμα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων πάντων τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ· διὸ καὶ τις τῶν ἐξωθεν συγγραφέων ἀφνειὸν ἐκάλει τὸ χωρίον. Ἐν γὰρ τῷ

Ἰσθμῷ κεῖται τῆς Πελοποννήσου, καὶ πολλὴν εἶχεν ἐμπορίας ὑπόθεσιν. Ἦν δὲ καὶ ρητόρων πολλῶν ἐμπλεως ἡ πόλις καὶ φιλοσόφων· καὶ τις τῶν ἐπτὰ καλουμένων σοφῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦν. Ταῦτα δὲ ἡμῖν οὐ φιλοτιμίας ἕνεκεν εἰρηται, οὐδὲ πρὸς

* ΝΟΤΑ. — Si quando italico caractere in margine notaverimus : « *Legebatur sic vel sic* ; » aut : « *Deerat hæc vel illa vox* : » intelliget lector, textum vulgatum sive mutatum, sive auctum, sive etiam contractum fuisse vel ex codd. vel etiam ex edd. anterioribus. Multa præterea ex iisdem subsidiis taciti correximus. EDIT. PATRLOGICÆ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

ARGUMENTUM EPISTOLÆ PRIMÆ AD CORINTHIOS (a).

Corinthi dignitas. — Corinthus nunc prima Græciæ civitas multis olim florebat ornamentis et commodis, atque opum abundantia cæteris omnibus præstabat : quapropter ex scriptoribus exteris quispiam

locum vocabat *ἀγρυπνόν* (b), id est opulentum. Sita est enim in Isthmo Peloponnesi et ad mercimonia admodum opportuna erat. Oratoribus autem et philosophis plena erat : atque ex septem illis, qui sapien-

(a) Totum opus Montf. collatum cum cod. Reg. 1818; sed ex duobus aliis multa addita vel correctæ sunt. EBR. PAZAO.

(b) *ἀγρυπνόν* το *κόρινθον*, inquit Homerus II. B, v. 570. et post eum Thucydides I, 13, ex opulentia hoc nomen Corintho inditum dicit. Homeri locum refert Strabo l. 8.

tes vocabantur, quidam Corinthius erat (a). Hæc porro a nobis non ostentationis causa, nec ad eruditionem exhibendam dicta sunt: quid enim juvat hæc nosse? sed hæc ad epistolæ argumentum vobis conferunt. Multa autem in hac urbe passus est Paulus, et Christus in illa apparens ei, dixit: *Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate* (Act. 18. 9. 10). Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exiit, quem Judæi adjurantes gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam pœnitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia: in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedente, Paulus verberatus est. Videns ergo diabolus civitatem magnam et populosam veritatem accepisse; illam, inquam, divitiis et sapientia mirabilem, Græciæque præcipuam; res enim Atheniensium et Lacedæmoniorum, sublato jam olim ipsis imperio, misere jacebant: videns item Corinthios alacri animo verbum Dei suscepisse; quid facit? Homines dividit: sciebat enim regnum omnium potentissimum in seipsum divisum stare non posse. Occasionem autem habuit ad insidias parandas, habitantium divitias atque sapientiam. Illic illis in factiones adversum se mutuo divisus, cum quidam eorum se suo arbitrio delegissent, multitudini præfuerunt; et alii quidem his, alii illis sese dediderunt, illis ut divitiis, his ut sapientibus qui plus possent docere: qui, adjunctis sibi illis, gloriabantur se plura dicere, quam Apostolus; id quod etiam ille subindicans dicebat: *Non potui vobis loqui tanquam spiritualibus* (1. Cor. 3. 1). Certe non ex Pauli penuria, sed ex illorum infirmitate factum est, ut non multa audirent: et hoc indicat illud, *Sine nobis divites facti estis* (1. Cor. 4. 8). Quæ res non parva, sed omnium perniciosissima erat, quod Ecclesia discinderetur. Ad hæc autem aliud scelus admittebatur, quod quidam, qui cum noverca sua coiret, nec modo non corripere, sed etiam cœtus cogeret, et sequacibus suis suaderet ut altum saperent. Ideo ait: *Et vos infanti estis, et non magis luxistis* (1. Cor. 5. 2). Ad hæc autem quidam ex iis qui perfectiores habebantur, cum ob ingluviem ea quæ idolis immolata fuerant degustarent, et in templis accumberent, omnia pessumdabant. Alii rursum lites et contentiones habentes pro pecuniis, externis tribunalibus negotia

sua mittebant. Multi quoque comati apud illos circuibant, quos etiam tonderi jubet. Aliud quoque delictum erat non parvum, quod in ecclesiis seorsim comederent, neque egenis impertirent. In alia etiam re peccabant, quod de charismatibus altum saperent, indeque inter illos æmulatio oriretur: quod ipsum quoque Ecclesiam scindebat. Resurrectionis quoque doctrina apud illos claudicabat: quidam enim apud illos futuram corporum resurrectionem non admodum credebant, Græciæ adhuc stultitiæ morbo laborantes. Hæc quippe omnia ortum habebant ex philosophiæ externæ stultitia: et hæc erat malorum mater: hinc discindebantur, quod ipsum a philosophis didicerant. Nam et illi sibi mutuo adversabantur, imperii et vanæ gloriæ causa aliorum semper sententiam impugnantes, et nova prioribus addere studentes. Sic autem affecti erant, quia ratiociniis sua mittebant. Illi autem scripserunt ei per Fortunatum, Stephanam et Achaicum mittentes, quorum opera et ipse Epistolam misit. Et hoc indicavit in fine Epistolæ, non de omnibus loquens, sed de connubio et de virginitate. Ideo dicebat: *De quibus autem scripsistis mihi* (1. Cor. 7. 11). Ille porro et de quibus scripserunt, et de quibus non scripserunt, epistolam textit, cum omnia illorum vitia edidicisset. Et cum literis Timotheum mittit, gnarus vim magnam habituras literas esse, nec parvam accessionem allaturam discipuli præsentiam. Quia vero ii, qui Ecclesiam dividerant, verentes ne ambitionis causa id fecisse viderentur, propositi sui obtentus excogitaverunt, quod nimirum perfectiora docerent et sapientiores aliis essent; contra hunc morbum primo insurgit Paulus, radicem malorum deprimens, necnon dissensionem inde subortam: multaque loquendi fiducia utitur. Hi enim maxime omnium discipuli sui erant; idcirco ait: *Si aliis non sum apostolus, vobis certe sum: vos enim estis signaculum apostolatus mei* (1. Cor. 9. 2): et aliis infirmiores erant; ideo dicit: *Non enim ut spiritualibus loquutus sum: nondum enim poteratis, sed nec nunc potestis* (1. Cor. 3. 2). Ille autem dicit, ne putarent eum ita loqui de tempore præterito. Cæterum verisimile est non corruptos omnes fuisse, sed quosdam inter illos fuisse admodum sanctos. Et hoc in medio Epistolæ significavit dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer*; et adjiciens: *Hæc autem transfiguravi in me et Apollo* (1. Cor. 3. 6). Quia igitur ex arrogantia omnia gignebantur mala, et quod existinarent se quid amplius scire, hunc morbum ante alios tollit, et incipiens dicit:

(a) Periclem Corinthius septem illis Græciæ sapientibus annumeratur a quibusdam. Non una quippe est in septem sapientium recensione sententia.

HOMILIA I.

CAP. 1. v. 1. Paulus vocatus apostolus Christi Jesu per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, 2. Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco et ipsorum et

nostro: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

1. Vide quomodo statim a principio arrogantiam dejecit, et humi stravit omnem illorum existimationem, vocatum se dicens. Neque enim invenit, inquit,

ἐπίδειξιν πολυμαθείας· (τί γὰρ δὴ καὶ ἐστὶ τὸ ταῦτα εἰδέναι;) ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῖν συντελεῖ τῆς Ἐπιστολῆς. Πολλὰ δὲ καὶ αὐτὸς ἔπαθεν ὁ Παῦλος ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ἐν ταύτῃ αὐτῷ φανεῖς ᾤφθη. *Μὴ σιγήσης, ἀλλὰ λάλει· διότι λαὸς μοι πολὺς ἐστὶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.* Καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἐν ταύτῃ καὶ ὁ δαίμων ἐξ-ῆλθεν, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι ἐφορκίζοντες, τὰ ἀνῆκιστα ἔπαθον παρ' αὐτοῦ· ἐν ταύτῃ τὰς βίβλους συναγαγόντες τῶν γοήτων οἱ μετανοήσαντες κατέκαυσαν, καὶ ὠφθῆσαν μυριάδες πέντε· ἐν ταύτῃ καὶ ἐπὶ Γαλλίνως τοῦ ἀνθυπάτου ἐπὶ τοῦ βήματος ὁ Παῦλος [2] ἐτύπτετο. Ὅρων τὸν οὖν ὁ διάβολος πλὴν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον τῆς ἀληθείας ἐπιλημμένην, καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν ἔνεκεν θαυμαστὴν οὖσαν, καὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ κεφάλαιον (τὰ γὰρ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἀθλίως διέκειτο λοιπὸν, τῆς ἀρχῆς πάλαι μεταπεσούσης), καὶ θεασάμενος, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἐδέξαντο τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τί ποιεῖ; Διαιρεῖ τοὺς ἀνθρώπους· ᾗδει γὰρ, ὅτι καὶ βασιλεία ἡ πασῶν ἰσχυροτέρα ἐφ' ἑαυτὴν μερισθεῖσα, οὐ σταθῆσεται. Εἶχε δὲ ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σοφίαν τῶν οἰκούντων. Ἐντεῦθεν συμμορίας ποιησάμενοι καθ' ἑαυτοὺς καὶ αὐτοχειροτόνητοι γενόμενοι τινες, προεστῆκεσαν τοῦ πλῆθους, καὶ οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνοις ἐαυτοὺς προσέειπον, τοῖς μὲν ὡς πλουσίοις, τοῖς δὲ ὡς σοφοῖς; καὶ πλεον τι δυνάμενοι διδάσκειν· οἱ δὲ καὶ παραλαβόντες αὐτοὺς, ἐφιλοτιμοῦντο πλεον τι τοῦ Ἀποστόλου δῆθεν λέγειν· ὅπερ οὖν καὶ αἰνεστέμενος ἔλεγεν· *Οὐκ ἡδυνήθησιν ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοί.* Δηλονότι οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν ἀπορίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν τὸ μὴ πολλὰ ἀκοῦσαι γέγονε· καὶ τὸ, *Χωρὶς ἡμῶν ἐπλουτήσατε,* τοῦτό ἐστιν ἐνδεικνυμένου. Καὶ ἦν τοῦτο οὐ μικρὸν, ἀλλὰ πάντων ὀλεθριώτερον, τὸ διεσπάζειν τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἕτερον δὲ μετὰ τούτων ἀμάρτημα ἐτολμᾶτο αὐτόθι, τὸ μητρικῶς τινα συγγενόμενον μὴ μόνον μὴ ἐπιπλήττεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὀχλαγωγεῖν, καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ παρέχειν μέγα φρονεῖν· διό φησι· *Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπειθήσατε.* Καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν τινὲς τῶν δῆθεν τελειοτέρων, καὶ ὑπὸ γαστριμαργίας τῶν εἰδωλωθῶτων ἀγορευόμενοι, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλινόμενοι, τὰ πάντα ἐλυμαίνοντο. Ἄλλοι πάλιν μάχας ἔχοντες καὶ φιλονεικίας ὑπὲρ χρημάτων, τοῖς ἐξωθεν δικαστηρίοις τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπέτρεπον ἅπαντα. Καὶ κομῆται δὲ πολλοὶ παρ' αὐτοὺς περιήσαν, οὓς καὶ ἀποκείρασθαι κελεύει. Ἦν τι καὶ ἕτερον πλημμελίημα οὐ μικρὸν, τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίειν ἐν ταῖς

Legebatur τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἅπαντα ταῦτα ἐπέτρεπον.

ἐκκλησίαις, καὶ μὴ μεταδίδοναι τοῖς δεομένοις. Μιτὰ δὲ τοῦτο καὶ ἕτερον ἐπιλημμέλουν, ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι μέγα φρονούντες, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐντεῦθεν ζηλοτύπως ἔχοντες, ὅπερ καὶ αὐτὸ μάλιστα διέσπα τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλεσε παρ' αὐτοῖς· ἔνιοι γὰρ αὐτῶν οὐ σφόδρα ἐπίστευον ἀνάστασιν εἶναι σωμάτων, τὰ τῆς Ἑλληνικῆς μωρίας ἐτι νοσοῦντες. Καὶ γὰρ ἅπαντα ταῦτα ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐξωθεν ἀνοίας ἐτίκτετο, καὶ αὕτη ἦν τῶν κακῶν ἡ μήτηρ· ἐντεῦθεν καὶ διήρηντο, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ τῶν φιλοσόφων μαθόντες. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι κατ' ἀλλήλων ἔστησαν, αἱ ὑπὲρ φιλαρχίας καὶ κενοδοξίας ἕκαστος· τοῖς ἀλλήλων ἐναντιούμενοι δόγμασι, καὶ σπουδάζοντες ἐρερεῖν τι τοῖς προτέροις. Ταῦτα δὲ ἔπαρχον, ἐπειδὴ λογισμοῖς ἐπέτρεπον τὰ καθ' ἑαυτοὺς. Ἐγραψαν μὲν οὖν αὐτῷ διὰ Φορτουνάτου καὶ Στεφανῆ [3] καὶ Ἀχαΐκου, δι' ὧν καὶ αὐτὸς γράφει. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς, οὐ μὴν παρ' πάντων, ἀλλὰ περὶ γάμου καὶ παρθενίας· διὸ καὶ ἔλεγε· *Περὶ δὲ ὧν ἐγγράψατέ μοι.* Αὐτὸς μέντοι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἔγραψαν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν, ἐπιστέλλει, πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθὼν αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα. Καὶ τὸν Τιμόθεον δὲ ἀποστέλλει μετὰ τῶν γραμμάτων, εἰδὼς ὅτι πολλὴν μὲν ἰσχὺν ἔχει καὶ τὰ γράμματα, οὐ μικρὰν δὲ αὐτοῖς ὀρεῖ προσθήκην καὶ ἡ παροιμία τοῦ μαθητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἰσχυρόμενοι οἱ διανειμάμενοι τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ δόξωσι φιλοτιμίαν ἔνεκεν τοῦτο πεποιηκέναι, προκαλύμματα τοῦ πάθους ἐπενόησαν, τὸ τὰ τελειότερα δῆθεν διδάσκειν, καὶ σφώτεροι τῶν ἄλλων εἶναι· κατ' αὐτοῦ πρῶτον ὁ Παῦλος ἔσταται τοῦ νοσήματος, τὴν βίξαν τῶν κακῶν ἀναστέλλων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν φεῖσαν διχνοίαν· καὶ πολλῇ χέρεται τῇ παρρησίᾳ. Ἦσαν γὰρ αὐτῷ καὶ μαθηταὶ οὗτοι μάλιστα πάντων· διὸ φησιν· *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι· ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστέ.* Καὶ ἀσθενέστερον γε τῶν ἄλλων διέκειντο· διὸ φησιν, *Οὐ γὰρ ὡς πνευματικοὶς ἐλάλησα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε.* Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ νομισῶσιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ παρελθόντος τοῦτο λέγει χρόνον. Διὸ ἐπήγαγε· *Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε*· Πλὴν ἄλλ' οὐδὲ πάντας εἰκὸς ἦν διεφθάρθαι, ἀλλ' εἶναι τινὰς ἐν αὐτοῖς καὶ σφόδρα ἀγίους. Καὶ τοῦτο ἐν μέσῳ τῆς Ἐπιστολῆς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, καὶ ἐπαγαγῶν, Ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ.* Ἐπεὶ οὖν ἐξ ἀπονοίας πάντα ἐτίκτετο τὰ κακὰ καὶ τοῦ νομίζειν εἰδέναι τι πλεον, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων καθαιρεῖ, καὶ ἀρχόμενός φησι·

h Deerat ἕκαστος. * Verba διδ... δύνασθε deerrat.

ΟΜΙΛΙΑ Α΄

Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθέντης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ δόγμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Ὅρα πῶς εὐθέως ἐκ προοιμίων τὸν τύπον καταθέλει, καὶ χαμαὶ ἐρρίψε πασαν αὐτῶν τὴν οἰσιν,

κλητὸν ἑαυτὸν· εἰπὼν. Ὁ γὰρ αὐτὸς εὖρον, φησὶν, ὅπερ ἔμαθον, οὐδὲ οἰκίαν κατέλαθον σοφίαν, ἀλλὰ διώκων καὶ πορῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐκλήθην. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ μὲν καλούντος τὸ πᾶν· τοῦ δὲ κληθέντος οὐδὲν, ὡς εἰπεῖν, γίνεται, ἡ τὸ ὑπακούσαι μόνον. Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν Χριστός· καὶ ὑμεῖς ἀνθρώπους ἐπιγράφεσθε τῆς διδασκαλίας προστάτας· διὰ θελήματος Θεοῦ. Ὁ γὰρ

* Deerat ἐκλήθην.

Θεὸς τοῦτο ἠθέλησε τὸ οὕτως ὑμᾶς σωθῆναι. Οὐδὲν γὰρ ἡμεῖς κατορθώσαμεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν [4] εὐράμεθα· καὶ ἐπειδὴ αὐτῷ ἔδοξεν, ἐκλήθημεν, οὐκ ἐπειδὴ ἄξιοι ἦμεν.

Πάλιν μετρίᾳ, συντάττων ἑαυτῷ τὸν ἐλάττονα πολλῶν· καὶ γὰρ πολλὸ τὸ μέσον ἦν Παύλου καὶ Σωσθένους. Εἰ δὲ, ἐνθα τοσοῦτον ἦν τὸ μέσον, συντάττων ἑαυτῷ τὸν καταδεέστερον, τί ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν ἐκεῖνοι οἱ τοὺς ὁμοτίμους ὑπερορῶντες; Τῇ *Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ*. Οὐ τοῦδε καὶ τοῦδε, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Τῇ οὖσῃ ἐν *Κορίνθῳ*. Ὁρᾷς πῶς καθ' ἑκάστην λέξιν κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φύσημα, τὴν διάνοιαν ἐθίζων διὰ πάντων πρὸς τὸν οὐρανόν; Ἐκκλησίαν δὲ Θεοῦ καλεῖ, δεικνύς· ὅτι ἠνώσθαι αὐτὴν χρῆ. Εἰ γὰρ Θεοῦ ἐστιν, ἡνωται, καὶ μία ἐστίν, οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα οὐ χωρισμοῦ, ἀλλὰ ἐνώσεως ἐστὶ καὶ συμφωνίας ὄνομα. *Ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Πάλιν τοῦ Ἰησοῦ τὸ ὄνομα, οὐδαμῶς ἀνθρώπων τίθισι. Τί δὲ ἐστὶν ὁ ἁγιασμός; Τὸ λουτρὸν, ὁ καθαρισμός. Ἀναμνησκαί γὰρ αὐτοὺς τῆς οἰκίας ἀκαθαρσίας, ἧς ὀπίπλεσε, καὶ πείθει μικρὰ φρονεῖν· οὐ γὰρ ἐν τοῖς οἰκείοις κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ ἡγιασθήσαν. *Κλητοὶς ἁγίοις*. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ τὸ πιστεῖν σωθῆναι, ψησίν, οὐκ ἐξ ὑμῶν· οὐ γὰρ προσήλθετε πρῶτοι, ἀλλ' ἐκλήθητε. Ὡστε οὐδὲ τὸ μικρόν τοῦτο, ὑμέτερον ὄλον. Καίτοι εἰ καὶ προσήλθετε, μυρίων ὄντες ὑπεύθυνοι κακῶν, οὐδὲ οὕτως ὑμῖν χάρις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ.

Διὰ τοῦτο καὶ Ἐφεσίοις γράφων ἔλεγε· *Χάριτι ἔστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν*. Οὐδὲ ἡ πίστις ὑμῶν ἀλόκληρος· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐπιστεύσατε προλαβόντες, ἀλλὰ κληθέντες ὑπηρεοῦσατε. *Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Οὐ τοῦ δεινός καὶ τοῦ δεινός, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. *Ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν*. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς Κορινθίους τὰ γράμματά ἐστι γεγραμμένα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν πάσῃ τῇ γῇ μέμνηται πιστῶν, δεικνύς· ὅτι τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης μίαν δεῖ εἶναι Ἐκκλησίαν, καίτοι τόποις πολλοῖς κεχωρισμένην, καὶ πολλῶν μᾶλλον τὴν ἐν Κορίνθῳ. Εἰ δὲ ὁ τόπος χωρίζει, ἀλλ' ὁ Κύριος αὐτοὺς συνάπτει κοινὸς ὢν· διὸ καὶ ἐνῶν αὐτοὺς ἐπήγγαγε τὸ, *Ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν*. Πολὺ δὲ τοῦτο ἐκείνου κυριώτερον. Ὡστε γὰρ εἰ ἐν ἐνὶ τόπῳ ὄντες, ὅταν πολλοὺς ἔχωσιν ἐναντίους δεσπότης, διεσπασμένοι εἰσὶ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τόπου εἰς ὁμόνοιαν ὠφελοῦνται, διάφορα τῶν δεσποτῶν ἐπιταττόντων, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐλκόντων (οὐ δύνασθε γὰρ, φησί, Θεῷ δουλεύειν καὶ μιμνήσκειν)· οὕτως οἱ ἐν διαφόροις τόποις ὄντες, ἐὰν μὴ διαφόρους ἔχωσι κυρίους, ἀλλ' ἓνα μόνον, οὐδὲν ἀπὸ τῶν τόπων εἰς ὁμόνοιαν παραδιδάσκονται, τοῦ Κυρίου τοῦ ἐνὸς συνάπτοντος αὐτούς. Οὐ λέγω τοῖνυν, φησίν, ὅτι πρὸς Κορινθίους Κορινθιοὶ ὄντες ὁμονοεῖν ὀφείλετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας ταῦς ἐν τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, κοινὸν ἔχοντες δεσπότην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ δευτέρου προσέθηκε τὸ, *Ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ἵνα μὴ διζῆν χωρίζειν παρὰ τοῖς ἀνόητοις, ἐπάγει πάλιν, *Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν*. Καὶ ἵνα [5] σαφέστερον δὲ λέγω γέννηται, ἀναγνώσκοντες κατὰ τὸ νόημα οὕτως· Παῦλος καὶ Σωσθένης τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν ἐν παντὶ τόπῳ,

κἂν ἐν Ῥώμῃ, κἂν ὅπου δῆποτε ἂν ὦσι· *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Ἡ οὕτως πάλιν, ὁ καὶ μᾶλλον ἡγοῦμαι ἀληθέστερον εἶναι· Παῦλος καὶ Σωσθένης τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἡγιασμένοις, κλητοῖς ἁγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Τοῦτέστι, *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ὑμῖν τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἡγιασμένοις, καὶ κλητοῖς γενομένοις*· οὐ μόνον, ἀλλὰ μετὰ πάντων τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ἐπικαλουμένων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτῶν. Εἰ δὲ ἀπὸ χάριτος ἡ εἰρήνη, τί μέγα φρονεῖς, τί μέγα φραζῇ, χάριτι σωθεῖς; εἰ δὲ εἰρήνην ἔχεις πρὸς τὸν Θεόν, τί ἑτέροις σεαυτὸν προσνέμεις^β; τοῦτο γὰρ διαστασιάζειν ἐστὶ. Τί γὰρ, εἰ πρὸς τόνδε εἰρηνεύετε καὶ πρὸς τόνδε, καὶ χάριν ἔχετε; Ἐγὼ δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αἰτῶ ταῦτα ὑμῖν ἀμφοτέρω γένεσθαι, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτόν. Οὕτε γὰρ βεβαία μένει^γ, ἂν μὴ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσῃ βοήθης· οὕτε, ἐὰν μὴ πρὸς αὐτόν ᾗ, ἔσται τι πλεόν ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος ἡμῖν, κἂν πρὸς πάντας ὦμεν εἰρηνικοί, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐκπεπολεμῶμεν· ὥστε οἷον βλάβος ἡμῖν, κἂν παρὰ πάντων πολεμώμεθα, τῷ δὲ Θεῷ εἰρηνεύομεν· καὶ πάλιν οὐδὲν ὄφελος, κἂν παρὰ πᾶντι εὐδοκίωμεν, τῷ δὲ Κυρίῳ προσκρούωμεν· ὥστε οὐδεὶς κίνδυνος, κἂν πάντες ἡμᾶς ἀποστρέφονται καὶ μισῶσιν, ὁ δὲ Θεὸς ἀποδέχεται καὶ φιλεῖ. Ἡ γὰρ ὄντως χάρις, ἡ ὄντως εἰρήνη, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ τὴν παρὰ τῷ Θεῷ χάριν ἔχων, οὐδένα δέδοικε, κἂν μυρία πάσχη δεινὰ· οὐ λέγω ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸν τὸν διάβολον· ὁ δὲ τούτῳ προσκεκρουκώς, πάντας ὑποπτεύει, κἂν ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι δοκῇ. Ἀσφατον γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ οὐ φίλοι μόνον καὶ ἀδελφοί, ἀλλ' ἡδὴ καὶ πατέρες μεταβολῶμενοι, πολλὰκις ἀπὸ πικρᾶς αἰτίας τοῦτον, ὃν ἐγέννησαν, ὃν ἐφύτευσαν, πάντα πολεμίων μᾶλλον ἤλασαν· καὶ παῖδες πατέρας ἐξέβαλον. Σκόπει δέ.

β'. Εἶχε χάριν ὁ Δαυὶδ παρὰ τῷ Θεῷ· εἶχε χάριν ὁ Ἀδελφὸς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· ὅλον οὖν τέλος· ἐκείνους ἔσχε, καὶ τὴν ὑπόδοκίμην μᾶλλον, ἵστε. Εἶχε χάριν ὁ Ἀδραμ παρὰ τῷ Θεῷ, ὁ δὲ Φαραὼ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· χαρίζομενοι γὰρ αὐτῷ, τὴν γυναῖκα τοῦ δικαίου προῦδωκαν. Τίς οὖν λαμπρότερος γέγονε καὶ μακάριος, παντὶ που δῆλον. Καὶ τί λέγω περὶ δικαίων; Εἶχον χάριν οἱ Ἰσραηλῖται παρὰ τῷ Θεῷ, ἐμιοῦντο δὲ παρὰ ἀνθρώπων τῶν Αἰγυπτίων· ἀλλ' ὅμως τῶν μισούντων περιεγένοντο. καὶ ἐκράτησαν, μεθ' ὧν ἀπαντες ἵστε περιφανεῖας. Τοῦτο τοῖνυν σπουδάζωμεν ἀπαντες· κἂν δούλος ᾖ τις, τοῦτο εὐχέσθω, πρὸ τοῦ δεσπότης παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὔρεῖν· [6] κἂν γυνὴ τις ᾗ, πρὸ τοῦ ἀνδρὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ ζητεῖτω χάριν· κἂν στρατιώτης ᾗ, πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ πρὸ τοῦ ἀρχόντος τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν ζητεῖτω· οὕτω γὰρ καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπέραστος ἔσθι. Πῶς δ' ἂν τις εὐροὶ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ; Πῶς δὲ ἐτέρως, εἰ μὴ ἀπὸ ταπεινότητος; Ὁ Θεὸς γὰρ, φησίν, *ὕπερ πάντας ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν*· καὶ, *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καὶ ταπεινωμένην καρδίαν ὁ Θεὸς οὐκ ἐξοιδεσνύει*. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις οὕτω ποθεῖν τὸ ταπεινόν, πολλῶν μᾶλλον παρὰ Θεῷ. Οὕτω καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν χάριν εὔρον, οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς χάριτος ἐξέπεσον· *Τῇ γὰρ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγη*.

β Legebatur προσνέμοις. γ Savilius legendum putat μένει.

α Legebatur Ἀπολλῶ.

id quod didici, neque ex mea sapientia apprehendi, sed cum Ecclesiam persequeretur et devastarem, vocatus sum. Hic autem totum vocantis est, vocati nihil, ut ita dicam, nisi quod obediat. *Christi Jesu*. Magister vester Christus est: et vos inscribitis homines doctrinae perfectos? *Per voluntatem Dei*. Deus enim hoc voluit ut vos sic salvi essetis. Nos enim nihil praeclare egimus, sed per voluntatem Dei salutem invenimus; et quia id ipsi placuit, vocati sumus, non quod digni essemus.

Pauli modestia. — Et *Sosthenes frater*. Rursus modeste agit, minorem in eodem secum ordine ponens: nam multum spatii erat Paulum inter et Sosthenem. Quod si cum tantum interesset discriminis, inferiorem sibi adjunxit, quid dicere possint illi, qui honore sibi parces despicunt? *Ecclesiae Dei*. Non hujus aut illius, sed *Dei*. *Quae est Corinthi*. Viden' quomodo in singulis dictionibus illorum fastum dejiciat, per omnia mentem caelo as ucfaciens. Ecclesiam autem Dei vocat, ostendens eam oportere esse unitam. Si enim Dei est, unita et una est, non Corinthi solum, sed etiam in toto orbe. Ecclesiae quippe nomen non separationis, sed unionis et concordiae nomen est. *Sanctificatis in Christo Jesu*. Rursus nomen Jesu, et nusquam hominum nomen ponit. Quid est autem sanctificatio? Lavacrum, purgatio. In memoriam enim illis revocat immunditiam suam, a qua liberavit eos, et suadet ut humiliter sentiant: non enim ex praeclaris suis gestis, sed ex Dei clementia sanctificati sunt. *Vocatis sanctis*. Etenim hoc ipsum, inquit, ex fide salutem consequi, non ex vobis est: non enim primi accessistis, sed vocati estis. Itaque neque illud exiguum a vobis totum est. Quamquam etiamsi accesseritis innumeris obnoxii malis, neque sic vobis gratia habenda est, sed Deo.

Ecclesiae unitas. — Quapropter ad Ephesios scribens dicebat: *Gratia salvi facti estis, per fidem, et hoc non ex vobis* (Ephes. 2. 8). Neque fides vestra tota ex vobis: neque enim vos credendo praeveneritis, sed vocati obedistis. *Cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi*. Non hujus aut illius, sed *Nomen Domini*. In omni loco et ipsorum et nostro. Etiam si enim literae ad Corinthios solum scriptae sint; at omnes in universa terra fideles memorat, ostendens unam esse debere in orbe Ecclesiam, licet multis in locis separatam, multoque magis eam quae est Corinthi. Quod si locus separat, at Dominus illos conjungit, communis cum sit: ideo conjungens illos subjunxit, *Et nostri et ipsorum*. Est autem hoc illo magis proprium. Sicut enim ii, qui uno in loco sunt, cum plurimos habent dominos contrarios, divisi sunt et nihil ad concordiam a loco juvantur, dominis diversa jubentibus et ad se trahentibus: *Non potestis enim, inquit, servire Deo et mammonae* (Matth. 6. 24): sic qui in diversis locis sunt, si non diversos habebant dominos, sed unum tantum, nihil ad concordiam servandam a locis leduntur, uno domino illos copulante. Non dico igitur, inquit, vos, Corinthii cum sitis, cum Corinthiis tantum concordare esse debere, sed cum

omnibus qui in orbe sunt, cum communem habeatis Dominum. Ideo secundo adjecit, *Nostri*. Quia enim dixit, *Nomen Domini nostri Jesu Christi*; ne apud insipientes separare videretur, rursus adjecit, *Domini nostri et ipsorum*. Et ut clarius evadat id quod dico, sic legam ut sensus postulat: Paulus et Sosthenes Ecclesiae Dei, quae est Corinthi, et omnibus invocantibus nomen Domini nostri et ipsorum in omni loco, sive Romae, sive ubicumque fuerint: *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*. Vel sic rursus, ut etiam melius esse existimo: Paulus et Sosthenes iis qui Corinthi sunt sanctificatis, vocatis sanctis cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco ipsorum et nostri. Id est, Gratia vobis et pax vobis, qui Corinthi estis sanctificati et vocati; non solis, sed cum omnibus qui in omni loco invocant nomen Domini nostri Jesu Christi et ipsorum. Si autem ex gratia pax est, cur magnum sapis? cur tantum inflaris, cum per gratiam servatus sis? Si vero pacem habes apud Deum, cur te aliis adscribis? hoc enim est dissidere. Quid enim, si cum hoc et cum illo gratiam habetis? Ego autem peto, ut a Deo haec vobis utraque fiant, et ab illo et ad illum. Neque enim firma manserint, nisi superna gratia fruantur: neque si non sint ad ipsum, nobis quidquam proderunt, si cum omnibus pacem habentes, cum Deo bellum habeamus; ut nihil nocumenti nobis erit, si ab omnibus impugnemur, et cum Deo pacem habeamus: ac rursus nulla utilitas si ab omnibus celebremur, et Dominum offendamus; ut etiam nullum periculum, si omnes nos aversentur et odio habeant, Deusque nos approbet et diligat: vera enim gratia et vera pax a Deo est. Nam qui gratiam quae a Deo est habet, neminem timet, etiamsi innumera gravia patiatur; nec dico hominem, sed neque etiam diabolum. Qui vero Deum offendit, omnes suspectos habet, etiamsi in tuto esse videatur. Instabile namque est genus hominum; et non solum amici et fratres, sed etiam patres, parva saepe de causa mutati, quem genuerunt, quem procreaverunt, magis quam omnes hostes abjecerunt: et filii patres extulerunt. Animum adhibe.

2. *Gratia Dei quaerenda, non hominum.* — Gratiam habuit David apud Deum; gratiam habuit Absalom apud homines: quem finem uterque habuit, et uter magis probatus et clarus fuerit, nostis. Gratiam habuit Abraham apud Deum, Pharaon autem apud homines: hi namque gratiam ejus aucupantes uxorem justi ipsi prodiderunt: uter igitur splendidiore, uter beatus fuerit, cuivis perspicuum est. Ecquid de justis loquor? Gratiam apud Deum habuere Israelitae, et odio habebantur ab hominibus Aegyptiis: et eos qui se odio habebant superarunt, idque conspicio quo scitis omnes modo. Hoc ergo curemus omnes: quamvis servus quis sit, hoc precetur ut apud Deum magis quam apud hominum suam gratiam inveniat; quamvis uxor fuerit, plus quam conjugis Servatoris sui Dei gratiam quaerat; quamvis miles, magis quam Imperatoris aut principis, supernam benevolentiam expetat: sic enim etiam apud homines amabilis eris. Quomodo autem

quis gratiam inveniat apud Deum? Quo alio modo, quam ab humilitate? *Deus enim, inquit, superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Prov. 3. 34); et, Sacrificium Deo spiritus contribulatus, et, Humiliatum cor Deus non despiciet (Psal. 50. 19).* Nam si apud homines tam desiderabilis est humilitas, multo magis apud Deum. Ita et gentiles gratiam invenerunt, ita et Judæi gratia exciderunt: *Justitiæ namque Dei non subjecti fuerunt (Rom. 10. 3).* Humilis graciosus et suavis omnibus est, perpetuo in pace vivens, nullamque habens belli occasionem. Etiam si illum contumelia et conviciis afficias, etiam si quidvis dixeris, tacebit ille et leniter feret; et tantam servavit apud omnes pacem, quantam ne dicere quidem possis, etiamque apud Deum. Mandata quippe Dei eo tendunt, ut cum hominibus pax habeatur: et vitam nostram ita recte transigimus, si mutua cum aliis pace fruamur. Deum enim nemo lædere poterit: natura quippe illa perniciæ obnoxia non est et omni passioni superior. Nihil ita mirabilem Christianum reddit ut humilitas. Audi enim Abrahamum dicentem: *Ego autem sum terra et cinis (Gen. 18. 27);* et Deum rursus de Moyse, quod fuerit omnium hominum mitissimus. Nihil enim illo humilior fuit, qui cum tanti populi dux esset, cum regem et exercitum Ægyptiorum omnium quasi muscas in mare demersisset, et tanta in Ægypto, tanta in mari Rubro et in deserto perpetrasset, tantarumque rerum testimoniis frueretur, sic affectus erat quasi unus ex plebe; eratque socero gener humilior, illiusque consilium accepit. Non moleste tulit, non dixit: Quid hoc? post tot tantaque præclare gesta venisti nobis consilia daturus? Quod tamen multi faciunt, etiam si quis optimum det consilium, personæ humilitatem despectui habentes. At non sic ille, sed per humilitatem omnia recte agebat. Hinc aulas despexit regias, quia vere humilis erat: mentem enim sanam et excelsam facit humilitas. Quantæ enim et mentis et animi magnitudinis fuerit et domum et mensam regiam despiciere? Reges enim quasi dii colebantur apud Ægyptios, ac divitiis thesaurisque fruebantur innumeris. Attamen ille his omnibus dimissis, abjectisque Ægypti sceptris, ad captivos et oppressos, qui in luto et lateribus versabantur, quos servi regis horrebant: nam illos abominabantur Ægyptii (*Exod. 1. 13*), inquit: ad hos confugit, illosque dominis præposuit. Unde palam est, hunc humilem, excelsum magnanimumque esse. Arrogantia enim ex vili mente et illiberali animo nascitur; mansuetudo autem ex magno et excelso animo.

3. *Humilitas commendatur.* — Et si placet, utrumque exemplis discutiamus. Dic enim mihi, qui Abrahamo excelsus fuit? Atqui ille erat qui dicebat, *Ego sum terra et cinis (Gen. 18. 27)*: ille erat qui dicebat, *Ne sit pugna inter me et te (Gen. 13. 8).* Verum hic humilis manubias despexit Persicæ, et barbarica contempsit tropæa. Hec porro ex animi magnitudine et sublimitate faciebat. Ille namque vere sublimis est, qui sincere est humilis, non adulator, non qui ironia utitur. Aliud enim est magnanimitas,

aliud arrogantia: hoc autem hinc manifestum est. Sit quis lutum esse lutum putans et illud despiciat; alius autem qui lutum pro auro habeat, admiretur et magni faciat: uter excelsi animi est? annon is, qui lutum non admiratur? uter vero abjecti animi et vilis est? nonne qui illud admiratur et magni facit? Ita hic etiam reputa: eum nempe, qui se terram et cinerem dicit, excelsum esse, quamvis hoc dicat ex humilitate; illum vero, qui se nec terram nec cinerem esse putat, sed seipsum colit et altum de se sapit, vilem utique esse, qui parva magni faciat. Unde palam est ex magna animi sublimitate patriarcham hanc emisisse vocem, *Ego autem sum terra et cinis*; ex mentis sublimitate, non ex arrogantia. Quemadmodum enim in corporibus aliud est vegetum et bona carnis habitudine esse, aliud esse humore inflatum, licet in utroque caro promineat; at in hoc corrupta, in illo sana: ita etiam aliud est esse arrogantem, quod est esse humore turgentem; aliud esse sublimem, quod est vegetum esse. Et rursus, est quidam corporis statura procerus; alius autem brevis statura, acceptis calceis sit altior: utrum ergo vocabimus procerum et magnum, quæso? annon eum, qui ex natura sua procerus est? Ille enim alienum hoc habet, et super humilia ascendens, sic procerus effectus est: id quod etiam multi homines faciunt, qui pecuniis et gloria sese extollunt, idque non est altitudo. Excelsus enim est ille, qui horum nullo opus habens, sed omnia despiciens, in se magnitudinem obtinet. Simus ergo humiles, ut sublimes efficiamur: nam *Qui se humiliat, exaltabitur (Matth. 23. 12)*, inquit. Sed non ille arrogans talis est; omnium quippe est vilissimus: bulla enim inflatur, sed hæc inflatio non solida est. Ideo hujusmodi homines inflatos vocamus. Qui enim moderate sentit, ne in magnis quidem altum sapit, vilitatem suam notam habens: qui autem vilis est, etiam in parvis magnum sapit. Adipiscamur ergo ex humilitate sublimitatem: consideremus humanarum rerum naturam, ut futurorum desiderio incendamur. Non alio quippe modo potest quis humilis fieri, quam per divinarum rerum amorem et præsentium despectum. Ut enim si quis regnum sit assequuturus, deinde pro illa purpura aliquis ei vulgarem exhibeat honorem, illum nihili faciet: ita et nos præsentia omnia deridebimus, si honorem illum concupiscamus. Non videtis pueros, cum ludentes aciem statuunt et milites, præcedentibus præconibus et lictoribus, et puer medius instar ducis incedit, et quam sint illa puerilia? Talia sunt humana, et his viliora, quæ hodie sunt, et cras non erunt. Simus ergo his altiores, et non solum hæc non concupiscamus, sed etiam erubescamus, si quis nobis illa tribuat. Ita enim horum depulso amore, divinum illum consequemur, et immortali fruemur gloria: quam nos omnes assequi contingat gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

σαν. Ὁ ταπεινὸς οὗτος, καὶ ἐπιχαρις γίνεται καὶ πᾶσιν ἡδύς, καὶ εἰρήνῃ σύντροφος διηνεκεῖ, καὶ οὐδεμίαν ἔχων πολέμων ὑπόθεσιν. Κἂν γὰρ ὑβρίσης, κἂν λοιδορήσης, κἂν ὀτιοῦν εἴη, σιγήσεται καὶ πρῶως οἴσει, καὶ τοσαύτην ἔξει τὴν εἰρήνην πρὸς πάντας, ὅσην οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν δέ. Τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ προστάγματα, μετὰ ἀνθρώπων εἰρηνεύειν ἐστὶ, καὶ ὁ βίος ἅπας ἡμῖν οὕτω κατορθοῦται ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνῃ· οὐ γὰρ δὴ Θεὸς τις ἀδικῆσαι δυνήσεται· ἀνώλεθρος γὰρ ἡ φύσις ἐκείνη, καὶ παντὸς ἀνωτέρα πάθους. Οὐδὲν οὕτω θαυμαστον ποιεῖ τὸν Χριστιανὸν, ὡς ταπεινοφροσύνη. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἀδραᾶμ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός· καὶ τοῦ Θεοῦ περὶ Μωϋσέως πάλιν, ὅτι πρῶτος ἦν πάντων ἀνθρώπων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκείνου ταπεινότερος ἢ γέγονεν, ὃς ἤμιον τοσοῦτον ἔγων, καὶ τὸν βασιλεία καὶ τὸ στρατόπεδον ἅπαν τῶν Αἰγυπτίων καθάπερ μυίας καταποντίσας, καὶ τοσαῦτα μὲν ἐν Αἰγύπτῳ, τοσαῦτα δὲ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐργασάμενος καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας μαρτυρίας, ὡς εἰς τῶν πολλῶν ὦν, οὕτω δέχεται· καὶ τοῦ κτῆστου γαμβρὸς ταπεινότερος ἦν, καὶ ἐδέχετο τὴν παρ' ἐκείνου γνώμην. Καὶ οὐδὲ ἐδυσχέραιεν οὐδὲ εἶπε· Τί τοῦτο; μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατορθώματα ἦλθες ἡμῖν συμβουλευῶν; ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, κἂν ἀρίστην τις εἰσηγήσεται γνώμην, διὰ τὸ τοῦ προσώπου ταπεινὸν καταφρονούντες. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτως, ἀλλὰ διὰ ταπεινοφροσύνης πάντα κατῴρθου. Ἐντεῦθεν καὶ τῶν βασιλικῶν κατεφρόνησεν αὐλῶν, ἐπειδὴ ταπεινὸς ἦν βυτιῶς· τὸ γὰρ ὑγιὲς φρόνημα καὶ τὸ ὑψηλὸν ἢ ταπεινοφροσύνη ποιεῖ. Πόσους γὰρ οἶε μεγαλοφροσύνης εἶναι καὶ μεγαλοψυχίας τὸ καὶ οἰκίας καὶ τραπέζης ὑπεριδεῖν βασιλικῆς; Καὶ γὰρ ὡς Θεοὶ τιμῶνται οἱ βασιλεῖς παρ' Αἰγυπτίους, καὶ κλοῦτου καὶ θησαυρῶν ἀπολαύουσι μυρίων. Ἄλλ' ὁμῶς πάντα ἀφελὲς ἐκεῖνα, καὶ αὐτὰ τῆς Αἰγύπτου βίβας τὰ σκῆπτρα, τοῖς αἰχμαλώτοις καὶ καταπονουμενοῖς, τοῖς ἐν τῷ πηλῷ καὶ τῇ κλινθεῖᾳ δαπανωμένοις, οὓς οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐδεδελύττοντο (ἐδεδελύττοντο γὰρ αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι, φησί), τοῦτοις προσέδραμε, καὶ τῶν δεσποτῶν αὐτοῦ προετίθει. Ὅθεν δὴλον, ὅτι ὁ ταπεινός, οὗτος ἔστιν ὁ ὑψηλός, καὶ μεγαλόφρων. Καὶ γὰρ ἡ ἀπόνοια ἀπὸ εὐτελοῦς γίνεται διανοίας καὶ ἀγεννοῦς ψυχῆς, καὶ ἡ [7] ἐπεικεία ἀπὸ μεγαλόφρονος, ἀπὸ μεγαλοψύχου γνώμης.

γ. Καὶ εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τῶν ὑποδειγμάτων ἑκάτερα ἐξετάζωμεν. Εἰπέ γάρ μοι, τί τοῦ Ἀδραᾶμ γέγονεν ὑψηλότερον; καίτοι γε ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Μὴ ἔστω μάχη ἀνὰ μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ. Ἄλλ' οὗτος ὁ οὕτω ταπεινὸς λαφύρων κατεφρόνησε Περσικῶν, καὶ τροπαίων ὑπερεῖδε βαρβαρικῶν. Τοῦτο δὲ ἀπὸ πολλῆς ὑψηλοφροσύνης καὶ μεγαλοφροσύνης διανοίας ἐποίει. Ἐκεῖνος γὰρ ἔστιν ὑψηλὸς ὁ γνησίως ταπεινός, οὐχ ὁ κόλαξ οὐδὲ ὁ εἴρων. Ἐτερον γὰρ μεγαλοφροσύνη, καὶ ἕτερον ἀπόνοια· καὶ τοῦτο δὴλον ἐκείθεν. Εἰ τις γὰρ τὸν πηλὸν πηλὸν ἡγοῖτο^α καὶ καταφρονῇ, ἕτερος δὲ τις τὸν πηλὸν ὡς χρω-

σθὸν θαυμάζει καὶ μέγα δοιοι, τίς ἀρα ἔστιν ὁ ὑψηλός; οὐχὶ ὁ τὸν πηλὸν μὴ θαυμάζων; τίς δὲ ὁ ταπεινός καὶ εὐτελής; οὐχὶ ὁ θαυμάζων αὐτὸν, καὶ μέγα τιθέμενος; Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λογίζου, ὅτι ὁ μὲν γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν λέγων, ὑψηλὸς ἂν εἴη, καίτοι γε ἀπὸ ταπεινοφροσύνης λέγει· ὁ δὲ μὴ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν νομίζων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἑαυτοῦ, καὶ μεγαλοφρονῶν, οὗτος μὲν οὖν ἂν εἴη εὐτελής τὰ μικρὰ μεγάλα τιθέμενος. Ὅθεν δὴλον, ὅτι ἀπὸ πολλοῦ διανοίας ὕψους ἐφθέγγετο τὸ βῆμα ἐκεῖνο ὁ πατριάρχης, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός· ἀπὸ ὕψους, οὐκ ἀπὸ ἀπονοίας. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ σωμάτων ἄλλο μὲν ἔστιν, εὐεκτοῦντα καὶ σφριγῶντα εἶναι, ἄλλο δὲ φλεγμαίνοντα· καίτοι γε ἀμφοτέρω ὑψηλὴς ἐστὶ σαρξὸς, ἀλλὰ τὸ μὲν διεφθαρμένης, τὸ δὲ ὑγιούς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἕτερόν ἐστιν εἶναι ἀπονενοημένον, ὅπερ ἐστὶ φλεγμαίνοντα εἶναι· καὶ ἕτερόν ἐστιν ὑψηλὸν, ὅπερ ἐστὶν εὐεκτοῦντα εἶναι. Καὶ πάλιν ἐστὶ τις ὑψηλὸς τῷ μέτρῳ τοῦ σώματος· ἄλλος δὲ βραχύς ὢν, προσλαβὼν ἐμβάδας ὑψηλότερος γίνεται· τίνα οὖν καλέσομεν ὑψηλὸν καὶ μέγαν, εἰπέ μοι; οὐκ εὐδελον ὅτι τὸν οἰκοθεν τὸ ὕψος ἔχοντα; Ἐκεῖνος γὰρ ἀλλότριον ἔχει τοῦτο, καὶ τῶν ταπεινῶν ἐπιβάς, οὕτω γέγονεν ὑψηλός· ὁ πολλοὶ πάσχουσι τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ χρημάτων καὶ δόξης ταυτοὺς ἀναδιδάσκοντες, ὅπερ οὐκ ἔστιν ὕψος. Ὑψηλὸς γὰρ ἔστιν ὁ μηδενὸς δεόμενος τούτων, ἀλλὰ καταφρονῶν ἀπάντων, καὶ οἰκοθεν ἔχων τὸ μέγεθος. Γενώμεθα τοίνυν ταπεινοί, ἵνα γενώμεθα ὑψηλοί· Ὁ γὰρ ταπεινὸς ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται, φησί. Ἄλλ' οὐχ ὁ ἀπονενοημένος τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντων ἐστὶν εὐτελέστερος· καὶ γὰρ ἡ πομφόλυξ πεφύσχηται, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὑγιὲς τὸ φύσημα. Διὰ τοῦτο καὶ τούτους πεφυσιωμένους καλούμεν. Ὁ μὲν γὰρ μετριοφρονῶν οὐδὲ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις μέγα φρονεῖ, τὸ ταπεινὸν εἰδὼς τὸ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ εὐτελής καὶ ἐπὶ τοῖς μικροῖς μέγα φαντάζεται. Κτησώμεθα τοίνυν τὸ διὰ ταπεινοφροσύνης ὕψος· ἐπισκεψώμεθα τῶν ἀνθρωπίνων τὴν φύσιν, ἵνα ἐκκαῶμεν τῷ πόθῳ τῶν μελλόντων. Ἐτέρως γὰρ οὐκ ἔστι γενέσθαι ταπεινὸν, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ τῶν θείων ἔρωτος [8] καὶ τῆς τῶν παρόντων ὑπεροψίας. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις βασιλείας ἐπιτυγχάνειν μέλλοι, εἴτα ἀντὶ τῆς δολοφροσύνης ἐκεῖνης ἰδιωτικῇν τινὰ τις αὐτῇ παρὰ σχοι τιμὴν, οὐδὲν αὐτὴν εἶναι ἡγήσεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς πάντων καταγελασώμεθα τῶν παρόντων, εἰ τῆς τιμῆς ἐπιθυμήσασιν ἐκεῖνης. Οὐχ ὁρᾷτε τοὺς παῖδας, ὅταν παίζοντες τάξιν ποιῶσι, καὶ στρατιώτας, καὶ προηγῶνται αὐτῶν κήρυκες καὶ ραβδούχοι, καὶ μέσος ὁ παῖς ἐν χώρᾳ ἀρχοντος βαδίζῃ, ὡς παιδικὰ τὰ γινόμενα; Τοιαῦτά ἐστι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τούτων εὐτελέστερα, σήμερον ὄντα καὶ αὔριον οὐκ ὄντα. Ὑψηλότεροι τοίνυν γενώμεθα τούτων, καὶ μὴ μόνον αὐτῶν μὴ ἐπιθυμῶμεν, ἀλλὰ καὶ αἰσχυνώμεθα εἰ τις ἡμῖν ταῦτα προτείνει. Οὕτω γὰρ τὸν τούτων ἐκδολόντες ἔρωτα, τὸν θεῖον ἐκείνων ἔξομεν, καὶ τῆς ἀθανάτου δόξης ἀπολαύσομεν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Legebatur οὐδὲν... ταπεινότερον, εἰ infra, τὸ στρατόπεδον τῶν Αἰγ. ἀπάντων. ^β Legebatur: Εἰ τις γὰρ πηλὸν ἡγοῖτο.

OMILIA B'.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ.

α'. Ὁ τοῖς ἄλλοις παραινέει ποιεῖν, λέγων, Ἐν εὐχαριστίᾳ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθαι πρὸς τὸν Θεόν, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐπραττε, διδάσκων ἡμᾶς ἀπὸ τούτων ἀρχεσθαι τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ πρὸ πάντων εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ φίλον, ὥς τὸ εὐχαρίστους εἶναι, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ ἄλλων. Διὸ καὶ πάσης σχεδὸν Ἐπιστολῆς τοῦτο προτιθῇ· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀναγκαιότερον ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτὸ πράττει. Ὁ γὰρ εὐχαριστῶν, καὶ ὡς εὖ παθὼν εὐχαριστεῖ, καὶ ἐπὶ χάριτι εὐχαριστεῖ· ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφείλῃ οὐδὲ ἀμοιβῇ οὐδὲ ἀντίδοσις· ὁ πανταχοῦ μὲν ἀναγκαῖον λέγειν, πολλῶ δὲ πλέον ἐπὶ Κορινθίω τῶν κεληνόντων πρὸς τοὺς διατεμένοντας τὴν Ἐκκλησίαν. Τῷ Θεῷ μου. Ἀπὸ πολλῆς τῆς διαθέσεως τὸ κοινὸν ἀρπάζει καὶ ἰδιοποιεῖται, ὁ καὶ προφήταις ἔθος αὐτοῦ λέγειν· Ὁ Θεός μου, Ὁ Θεός μου. Καὶ εἰς προτροπὴν αὐτοὺς ἐνάγει· τοῦ καὶ αὐτοὺς τοῦτο λέγειν. Ὁ γὰρ οὕτω λέγων, ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀναχωρεῖ, καὶ χωρεῖ πρὸς ἐκείνον, ὃν μετὰ πολλῆς καλεῖ τῆς διαθέσεως. Τοῦτο γὰρ δύναται λέγειν γνησίως ὁ ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἀναβαλὼν αὐτὸς πρὸς τὴν θείαν, καὶ ἀπάντων αὐτὸν προτιθεὶς πάντοτε, καὶ εὐχαριστῶν διηνεκῶς, οὐχ ὑπὲρ τῆς ἡδὴ δοθείσης χάριτος, ἀλλ' εἰ ποτὲ τι καὶ μετὰ ταῦτα ἀγαθὸν γέγονε, καὶ ὑπὲρ τούτου τὴν αὐτὴν ἀναφέρει εὐφημίαν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, Εὐχαριστῶ, ἀλλὰ, Πάντοτε ὑπὲρ ὑμῶν, παιδεύων αὐτοὺς καὶ αὐτὸν εἰδέναι χάριν, καὶ μὴδὲν ἑτέρῳ [9], ἀλλ' ἢ τῷ Θεῷ μόνον. *Ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ.* Ὁρᾷς πῶς πανταχόθεν αὐτοὺς διορβοῦται· Ἐνθα γὰρ χάρις ἐστίν, ἔργα οὐκ ἐστίν· Ἐνθα ἔργα, οὐκ ἐστὶν χάρις ἐστίν. Εἰ τοίνυν χάρις, τί μέγα φρονεῖτε; πόθεν πεφυσιασμένοι ἐστέ; *Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν.* Καὶ διὰ τίνος ἐδόθη; ἄρα δι' ἐμοῦ, ἢ δι' ἐτέρου ἀποστόλου; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ γὰρ, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῦτό ἐστιν. Ὅρα πῶς πολλαχὸς τὸ, ἐν, ἀντὶ τοῦ, δι' οὗ, ἐστίν. Οὐκ ἄρα ἕλαττον τοῦτο τοῦ, διὰ. *Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε.* Πάλιν διὰ τίνος; Ἐν αὐτῷ, φησί. Καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐπλουτίσθητε, ἀλλὰ καὶ Ἐν παντὶ. Ἰταν οὖν καὶ πλούτος ἦ, καὶ Θεοῦ πλούτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐννόησον τὸν ἄφικτον θησαυρόν. Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. Λόγῳ οὐ τῷ ἔξωθεν, ἀλλὰ τῷ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ γνώσις λόγου χωρὶς, καὶ ἐστὶ γνώσις μετὰ λόγου. Καὶ γὰρ εἰσι πολλοὶ γνῶσιν μὲν ἔχοντες, λόγον δὲ οὐκ ἔχοντες, οἷον οἱ ἰδιῶται, καὶ μὴ δυνάμενοι παραστήσαι σαφῶς ἅπερ ἔχουσιν ἐν διανοίᾳ. Ἄλλ' οὐχ ὑμεῖς τοιοῦτοι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ νοῆσαι καὶ εἰπεῖν ἱκανοί. Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν. Ἐν τάξει ἐπαλυν καὶ εὐχαριστίας σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἔξωθεν φιλοσοφίας, φησὶν, οὐδὲ διὰ τῆς ἔξωθεν παιδείσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ δοθέντος ἡδυνήθητε μαθεῖν τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα καὶ βεβαιωθῆναι εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου, τούτεστιν, εἰς τὸ κήρυγμα. Πολλῶν γὰρ ἀπελαύσατε σημείων, πολλῶν θαυμάτων, ἀφάτων χάριτος, ὥστε δέξασθαι τὸ κήρυγμα. Εἰ τοίνυν ἐβεβαιώθητε διὰ σημείων καὶ χάριτος, τίνος ἐνεκεν παρασαλεύεσθε; Ταῦτα δὲ ὁμοῦ καὶ καθαπτο-

μένου, καὶ προκαταλαμβάνοντες αὐτοὺς ἐστὶ τὰ ῥήματα. Ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι. Μέγα ἐνταῦθα ζητεῖται· εἰ οἱ πλουτισθέντες ἐν παντὶ λόγῳ, ὡς μὴδὲν ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, πῶς οὗτοι σαρκικοὶ εἰσιν. Εἰ γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοιαῦτο ἦσαν, πολλῶ μᾶλλον νῦν. Πῶς οὖν αὐτοὺς σαρκικοὺς καλεῖ; Οὐ γὰρ ἡδυνήθη ὑμῖν λαλῆσαι, φησὶν, ὡς πνευματικοίς, ἀλλ' ὡς σαρκικοίς. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ὅτι παρὰ τὴν ἀρχὴν πιστεῦσαντες, καὶ παντοῦν ἐπιτυχόντες χαρισμάτων (καὶ γὰρ ἐξήλουν αὐτὰ), ὑστερον ῥαθυμότεροι γεγόνασιν· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὅτι οὐ πρὸς ἅπαντας οὕτε ταῦτα οὕτε ἐκεῖνα λέγεται· ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς τοὺς ὑπευθύνους ταῖς κατηγορίαις, τὰ δὲ πρὸς τοὺς κομῶντας τοῖς ἐπαίνοις. Ὅτι γὰρ εἶχον ἐτι χαρίσματα, *Ψαλμὸν τις ἔχει, φησὶν, ἀποκάλυψιν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἑρμηνεῖαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω· καὶ, Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν.* Ἔστι δὲ καὶ ἕτερόν τι εἰπεῖν, ὅτι ὥσπερ ἔθος ἡμῖν λέγειν τὸ πλὸν ἅπαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἴρηκε. Μετὰ δὲ τούτων οἶμαι καὶ τὸ ἑαυτοῦ αὐτὸν αἰνίσσεσθαι, ὅτι καὶ αὐτὸς τὰ σημεῖα ἐπεδείξατο, καθάπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς Ἐπιστολῇ λέγει· *Τὰ μέντοι σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ· καὶ πάλιν, Τί γὰρ ἐστὶν ὁ ἡτετήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας;* *Η,* [10] ὅπερ ἔφη, καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἀναμνησθεῖ, ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἐτι ὄντας δοκίμους ταῦτα λέγει. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἅγιοι ἐκεῖσε, οἵτινες καὶ ἔταξαν ἑαυτοὺς εἰς διακονίαν τῶν ἁγίων, καὶ ἀπαρχὴ γεγόνασι τῆς Ἀγαθῆς, καθάπερ πρὸς τῷ τέλει δηλοῖ. Ἄλλως δὲ, κἂν μὴ σφόδρα τῆς ἀληθείας ἔχωνται οἱ ἔκαινοι, ἀλλ' ὅμως οἰκονομικῶς ἔγκεινται προδοποιοῦντες τῷ λόγῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ προσιμίων εὐθὺς φορτικῶς φθεγγόμενος, ἀπέκλεισε τοῖς λόγοις τὴν ἀκοὴν παρὰ τοῖς ἀσθενεστέροις. Ἄν τε γὰρ ὁμοτίμοι ὡσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργίζονται· ἂν τε σφόδρα ἐλάττους, λυπηθήσονται. Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, ἀπὸ ἐγκωμίων δοκούντων εἶναι ποιεῖται τὴν ἀρχὴν. Οὐδὲ γὰρ ἐγκώμιον τοῦτο ἦν αὐτῶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος· τὸ γὰρ ἁμαρτημάτων ἀφεθῆναι καὶ δικαιωθῆναι, τοῦτο τῆς ἀνωθεν ἦν δωρεά. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνδιατρίβει τοιούτοις, ἃ τοῦ Θεοῦ δεικνύσι τὴν φιλανθρωπίαν, ἵνα ἐπιπλεῖον αὐτῶν ἐκκαθάρῃ τὸ νόσημα. Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τί θορυβεῖσθε, φησὶ, τί ταρασσέσθε, ὅτι οὐ πάρεστι Χριστός; Πάρεστι μὲν οὖν, καὶ ἡ ἡμέρα λοιπὸν ἐπὶ θύραις. Καὶ σκόπει τὴν σοφίαν, πῶς αὐτοὺς ἀπαγαγὼν τῶν ἀνθρωπίνων, ἐφώδησεν ἀναμνήσας τοῦ βήματος τοῦ φοβεροῦ, καὶ δείξας, ὅτι οὐ προσιμίων δεῖ μόνον χρηστῶν, ἀλλὰ καὶ τέλους. Δεῖ γὰρ μετὰ τῶν χαρισμάτων τούτων, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, τὴν ἡμέραν ἀναμνήσαι ἐκείνην· καὶ πολλῶν χρεῖα πόνουν, ὥστε δυνηθῆναι πρὸς τὸ τέλος ἐλθεῖν.

β'. Ἀποκάλυψιν δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ μὴ ὁρᾶται, ἀλλ' ἐστὶ, καὶ πάρεστι καὶ νῦν, καὶ τότε φανήσεται. Ὑπομονῆς οὖν χρεῖα· διὰ τοῦτο γὰρ ἐλάβετε τὰ θαύματα, ἵνα μείνητε βέβαιοι. Ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν αὐτοὺς θεραπεύειν, πάσης δὲ κολακείας ἀπῆλ-
λακταὶ τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οἶδεν αὐτῶν καθάπτεσθαι, ὡς ὅταν λέγῃ· Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς

* Alii, ἀνάγει.

β' Legatur πάντων, et mox, καὶ γὰρ ἐξηλόντα.

HOMILIA II.

CAP. 1. v. 4. *Gratias ago. Deo meo semper pro vobis, de gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu : 5. quia in omni divites facti estis in illo.*

4. *Gratiæ Deo agendæ.* — Quod alios hortatur ut faciant cum dicit : *In gratiarum actione petitiones vestræ inuolescant apud Deum* ; hoc ipsum ille faciebat, docens nos ab huiusmodi semper verbis incipere, et ante omnia Deo gratias agere. Nihil enim tam amat Deus, quam ut grato animo simus, et pro nobis et pro aliis. Ideoque in omni fere epistola hoc præmittit ; hic vero magis necessario hoc facit, quam in aliis. Nam qui gratias agit, ut beneficio affectus id agit, et gratiam gratia rependit. Gratia vero neq̃ debitum nec merces neq̃ retributio est. Quod ubique dicere necesse erat, maxime vero Corinthiis, qui inhiabant ad eos, qui scindebant Ecclesiam. *Deo meo.* Ex ingenti affectu quod commune erat rapit, et sibi proprium facit ; quod etiam prophetæ semper dicere solebant : *Deus, Deus meus.* Hortaturque illos ut hoc ipsum dicant. Nam qui ita loquitur, ab humanis omnibus recedit, et ad illum tendit, quem cum affectu multo vocat. Hoc enim proprie et vere dicere potest is, qui a sæcularibus rebus ad Deum semper ascendit, et ubique illum omnibus præponit, ipsique perpetuo gratias agit, non solum de gratia jam data ; sed si quid postea boni factum sit, pro eo etiam laudem ipsi refert. Ideo non solum dixit, *Gratias ago*, sed etiam, *Semper pro vobis*, nos instituens, ut illi semper gratias habeamus, neminique alteri, sed Deo tantum. *De gratia Dei.* Viden' quomodo illos ubique corrigat ? Ubi enim est gratia, non sunt opera : ubi sunt opera, non est amplius gratia. Si ergo gratia, quare altum sapitis ? cur inflati estis ? *Quæ data est vobis.* Et per quem data est ? an per me, an per alium apostolum ? Nequaquam, sed per Jesum Christum : illud enim, *In Christo Jesu*, hoc significat. Vide quomodo sæpe illud, *in*, pro illo, *per quem*, ponatur. Non minus ergo est quam *per*. *Quod in omni divites facti estis.* Rursus per quem ? In 'pso, inquit : nec modo divites facti estis, sed etiam *in omni*, Cum ergo divitiæ sunt, et Dei divitiæ, et in omni, et per Unigenitum, cogita quam ineffabilis sit thesaurus. *In omni verbo et in omni scientia.* Verbo, non externo, sed Dei. Est enim scientia sine verbo, et est scientia cum verbo. Sunt samque plurimi qui scientiam nacti, verbum non habent, ut idiotæ, et qui non possunt ea, quæ in mente habent, clare exprimere. At non vos tales estis, inquit, sed et cogitandi et loquendi facultatem habetis.

6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.* In laudum et gratiarum actionis ordine et modo valde illos tangit. Non enim per externam philosophiam, inquit, neque per externam eruditionem, sed per gratiam Dei et divitias et scientiam et verbum ab ipso datum potuistis veritatis dogmata discere et confirmari in testimonium Domini, id est, in prædicationem. Multa enim habuistis signa, multa miracula, ineffabilem gratiam, ita ut prædicationem acceperi-

tis Si ergo confirmati estis per signa et gratiam, cur vacillatis ? Hæc porro simul sunt et increpantis et prævenientis dicta. 7. *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia.* Magnum quidpiam hic quæritur : si qui divites sunt in omni verbo, ita ut nihil desit illis in ulla gratia, hi carnales sunt. Nam si tales fuerunt in principio, multo magis nunc. Quomodo ergo illos carnales vocat ? *Non enim potui vobis loqui, inquit, ut spiritualibus, sed ut carnalibus* (1. Cor. 3. 1). Quid ergo dicendum est ? Quod cum ab initio credidissent, et charismata omnia consequuti essent ; nam zelo incensi erant, negligentiores postea evaserint. Aut si hoc non ita se habeat, quod non omnibus hæc vel illa dicantur, sed alia iis qui in culpa erant, alia iis qui laudibus insignes erant. Nam quod adhuc charismata haberent *Psalmum habet aliquis, inquit, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet : omnia ad ædificationem faciunt* ; et, *Prophetæ autem duo vel tres loquantur* (Ibid. 14. 26. 29). Aliud quidpiam dici potest : ut moris est apud nos id quod plus est, totum dicere, ita etiam hic ille dixit. Ad hæc autem puto illum etiam quæ sua sunt subindicare, ut et in secunda ad eosdem Epistola dicit : *Signa quidem apostoli facta sunt in vobis in omni patientia* ; et rursus : *Quid enim est, quod minus habuistis quam ceteræ Ecclesiæ* (2. Cor. 12. 12. et 13) ? Vel, ut jam dixi, quæ ab se facta sunt commemorat ; vel hæc iis, qui adhuc probati erant, dicit. Erant quippe ibi sancti multi, qui ad sanctorum ministerium se dediderant, et primitiæ Achaïæ facti sunt, ut in fine declarat. Alioquin vero etiamsi laudes non omnino affines sunt veritati, attamen prudenter adhibentur, ut viam parent iis quæ dicenda sunt. Nam qui statim a principio importuna loquitur, infirmioribus auditum claudit ad cætera verba : si enim auditores honore pares sint, irascuntur ; si admodum inferiores, dolore afficiuntur. Ne igitur hoc eveniat, ab iis quæ encomia videntur esse initium ducit. Neque enim hoc encomium illorum erat, sed gratiæ Dei. Nam quod peccata remissa ipsis essent, et quod justificati essent, hoc superni doni erat. Propterea in iis immoratur, quæ Dei benignitatem ostendunt, ut morbum eorum magis curret. *Expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi.* Quid tumultuamini, inquit, quid turbamini, quod non adsit Christus ? Adest quidem, et dies jam pro foribus est. Et considera sapientiam, quomodo illos, cum ab humanis abduxisset, exterruit tremendum tribunal commemorans, et ostendens non bona tantum initia requiri, sed finem quoque. Nam cum his charismatibus, et aliis virtutibus, oportet etiam diei illius reminisci : multisque laboribus est opus, ut possit quis ad finem pervenire.

2. *Revelationem autem commemorat ostendens illam, etiamsi non videatur, sed esse tamen, et nunc adesse, et tunc apparituram esse.* Patientia igitur est opus : ideo enim miracula accepistis, ut firmi maneat. 8. *Qui et confirmabit vos usque in finem sine*

crimine. Hic videtur quidem illos demulcere; sed quod dicitur omni adulatione vacat. Solet enim illos tangere, ut cum dicit: *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam; et rursum, Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis* (1. Cor. 4. 18. et 21)? et, *An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (2. Cor. 13. 3)? Latenter autem ipsos accusat: cum dicit enim, *Confirmabit*, et, *Sine crimine*, ostendit illos adhuc fluctuare, et crimini esse obnoxios. Tu vero consideres velim, quomodo illos semper nomini Christi affigat, et nullius hominis, neque apostoli, neque magistri, sed frequenter dilecti illius mentionem faciat, quasi ab ebrietate quadam temulentos educere parans. Nusquam enim in alia epistola tam frequenter nomen Christi jacet: hic vero in paucis versibus saepe, et hoc nomine fere totum contextit prooemium. Considera autem superius. « Paulus, vocatus apostolus Jesu Christi, sanctificatus in Christo Jesu, invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi: gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo de gratia, quæ data est vobis in Christo Jesu: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis: expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. 9. Fidelis est Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. 10. Obsecro autem vos per nomen Domini nostri Jesu Christi. » Viden' frequentiam nominis Christi? Unde palam est etiam illis, qui admodum insipientes sunt, ipsum non sine causa nec casu ita facere; sed hujus pulchri nominis frequentia illorum tumorem exhaurit, et saniem morbi expurgat. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus.* Papæ! quantam hic rem dicit! quantam doni magnitudinem exhibet! In societatem Unigeniti vocati estis, et vos hominibus addicitis? quid hac miseria pejus? Et quomodo vocati estis? Per Patrem. Quia enim per illum et in illo frequenter dicebat de Filio, ne putarent se illum ut minorem commemorare, id Patri adscribit. Non per hunc vel alium, inquit, sed per Patrem vocati estis: per ipsum etiam divites facti estis. Rursus vocati estis, non ipsi accessistis. Quid vero sibi vult illud, *In societatem Filii ejus*? Audi illum hoc clarius alibi dicentem: *Si sustinemus, et conregnabimus: si commorimur, simul vivemus* (2. Tim. 2. 12). Deinde, quia rem magnam dixit, addidit etiam ratiocinium certum, cui non possit contradici: nam ait, *Fidelis Deus*; id est, verus. Si verus, quæ promisit faciet: promisit autem se nos socios facturum unigeniti Filii; ad hoc quippe nos vocavit: dona enim et charismata ejus sine poenitentia sunt, necnon Dei vocatio. Hæc autem nunc prius ordine ponit in sermone, ut ne post vehementem accusationem in desperationem eadant. Quæ enim a Deo sunt promissa omnino comparebunt, nisi nos admodum effrenes fuerimus: quemadmodum Judæi vocati noluerunt bona accipere.

Deo vocanti obtemperandum.—Hoc vero jam non vocantis erat, sed ingrati illorum animi. Ipse namque

dare volebat; illi vero nolentes accipere, seipsos ejecerunt. Nam etiamsi ad rem laboriosam et asperam vocasset, recusantes venia digni non fuissent, sed potuissent saltem hoc obtendere: si autem ad purgationem, ad justitiam, ad sanctificationem, ad redemptionem, gratiam, donum et præparata bona, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, et Deus est qui vocat, et per seipsum vocat; qua venia digni fuerint qui non accurrunt? Ne quis ergo in Deum culpam referat. Non enim ex vocante sit quod non credatur, sed ex iis qui resiliunt. Sed oportebat, inquires, vel invitos inducere. Apag: non enim vim vel necessitatem infert. Quis enim ad honores et coronas et convivia et celebritates vocans, invitos et vinctos trahit? Nemo certe: hoc enim esset injuriam facere. Ad gehennam invitos mittit; ad regnum lubentes vocat: ad ignem ligatos ducit, etiam ejulantes; sed innumera bona non sic. Nam hoc ipsa quoque bona odiosa reddat, nisi talis sit illorum natura, ut ad illa sponte accurratur, et gratiam habeant maximam.

3. Et qui sit, inquires, quod non omnes ipsa eligant? Ob propriam infirmitatem. Et cur illorum infirmitatem non abscindit? Et quo pacto, dic mihi, excindere opus est? annon creaturam condidit docentem ejus benignitatem, et potentiam? nam *Cæli*, inquit, *enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2). Annon prophetas misit? annon vocavit et honoravit? annon miracula fecit? annon legem dedit et scriptam et naturalem? annon Filium suum misit? annon etiam apostolos? annon signa fecit? annon gehennam comminatus est? nonne regnum promisit? nonne quotidie soleni suum criri facit? nonne quæ præcepit ita facilia sunt, ut multi vi philosophiæ suæ ejus mandata superent! *Quid oportebat facere vineæ, et non feci* (Isai. 5. 4)? Et cur non fecit nobis, inquires, scientiam et virtutem naturalem? Quis hæc dicit? Græcuse an Christianus? Ambo quidem, sed non eadem de causa: verum alter de scientia, alter de vita contendit. Primum igitur nostro respondebimus: non enim mihi tanta cura est de exteris, quanta de propriis membris. Quid ergo dicit Christianus? ipsam nobis virtutis scientiam indi oportebat. Indidit certe: nisi enim indidisset, unde nossemus ea quæ agenda et quæ non agenda sunt? undenam leges et tribunalia? At non scientiam, sed ipsam actionem dare oportuit. Et cujusnam rei mercedem accepturus eras, si totum ex Deo fuisset? Dic enim mihi, tene et Græcum peccantes similiter punit Deus? Minime: habes enim interim eam quæ ex scientia munat fiduciam. Quid ergo, si quis nunc diceret tibi, et te et Græcum pro scientia eadem consequuturos esse, annon id ægre ferres? Arbitror sane: diceret enim, cum Græcus ex se posset scientiam invenire, noluit. Si ergo ille diceret, oportebat Deum nobis scientiam naturaliter indere, annon irrideres, diceretque ei, Cur non quæsisisti? cur non conatus es ut ego? ac cum multa stares fiducia, diceretque extremæ esse insipientiæ Deum incusare, quod naturæ scientiam non indiderit. Ille autem diceret, quia illa, quæ ad scientiam spectant,

ὅμας, ἐφυσώθησαν τινες· καὶ πάλιν, *Τι θέλετε, ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι. τε πραότητος; καὶ, Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμοῖς λαλοῦντος Χριστοῦ;* Ἀνθωνόντως δὲ αὐτῶν καὶ κατηγορεῖ· τῷ γὰρ εἰπὼν, *Βεβαιώσῃ, καὶ τῷ, Ἀνεγκλήτους, δέκνυσαι καὶ σαλευομένους ἔτι, καὶ ἐγκλήματος ὑπευθύνους ὄντας.* Σὺ δὲ σκόπει πῶς αὐτοὺς τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ προσηλοῖ. Καὶ ἀνθρώπου μὲν οὐδενός, οὔτε ἀποστόλου οὔτε διδασκάλου, συνεχῶς δὲ αὐτοῦ τοῦ ποθομένου μέμνηται, καθάπερ ἀπὸ μέθης· τινὲς τοὺς καρθηθαροῦντας ἀνενεγκεῖν παρασκευάζων. Οὐδαμοῦ γὰρ ἐν ἐτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτω συνεχῶς καίεται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· ἐνταῦθα μέντοι ἐν ὀλίγοις στίχοις πολλάκις, καὶ διὰ τοῦτο σχεδὸν τὸ πᾶν ὑφαίνει προοίμιον. Σκόπει δὲ ἀνωθεν Παῦλος, κλητὴς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ τῇ χάριτι τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καθὼς τὸ [11] μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἡδευαῖωθῃ ἐν ὑμῖν· ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκαλύψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς καὶ βεβαιώσῃ ὑμᾶς ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾷς τὴν συνέχειαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ; Ὅθεν δῆλον καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις, ὅτι οὐκ εἰκὴ οὕτῳ ἀπλῶς τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ τῇ πυκνότητι τῆς καλῆς ταύτης προσηγορίας τὴν φλεγμονὴν αὐτῶν ἀπαντῶν, καὶ τὴν σπηδαίνα τοῦ νοσήματος ἐκκαθαίρων. Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Βαβαί, πόσον ἐνταῦθα εἶπεν! πόσον μέγεθος δωρεᾶς ἐνέφηγεν! Εἰς κοινωνίαν τοῦ Μονογενοῦς ἐκλήθητε, καὶ ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσε νέμετε· τί ταύτης τῆς ἀβλύτης χεῖρον; Καὶ πῶς ἐκλήθητε; Διὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνεχῶς ἔλεγε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὡς ἐλάττωτος αὐτοῦ οὕτω μέμνηται, προσέειπεν αὐτῷ τῷ Πατρί. Οὐ γὰρ διὰ τοῦδε καὶ τοῦδε, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πατρὸς ἐκλήθητε, δι' αὐτοῦ καὶ ἐπλουτίσθητε. Πάλιν ἐκλήθητε, οὐκ αὐτοῦ προσήλαστε. Τί δὲ ἐστίν, *Εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ;* Ἀκουσον αὐτοῦ τοῦτο αὐτὸ σαφέστερον ἐτέρωθι λέγοντος· *Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ συναποθνήσκομεν, καὶ συζήσομεν.* Εἴτα, ἐπειδὴ μέγα εἶρηκε, προσέθηκε καὶ λογισμὸν πληροφορίαν ἔχοντα ἀναντίρρητον· Πιστὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· τουτέστιν ἀληθής. Εἰ δὲ ἀληθής, ἂ ἐπηγγεῖλατο καὶ ποιήσει· ἐπηγγεῖλατο δὲ κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιῆσαι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ· ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκάλεσεν· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα αὐτοῦ, καὶ ἡ κλησις τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ προοικονομεῖ νῦν ἐν τῷ λόγῳ, ὥστε μὴ μετὰ τὸ σφοδρὸν τῶν ἐγκλημάτων εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμπεσεῖν. Πάντως γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔφεται, ἂν μὴ σφόδρα ἡμεῖς ἀφηγιάσωμεν· καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι καλούμενοι οὐκ ἤβελον δέξασθαι τὰ ἀγαθὰ.

Τοῦτο δὲ οὐκέτι τοῦ καλοῦντος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἐδοῦλτο δοῦναι, ἐκείνοι δὲ, μὴ θελήσαντες λαβεῖν, ἑαυτοὺς ἐξέβαλον. Εἰ μὲν γὰρ εἰς ἐπίπονον καὶ ἐπίμοχθον ἐκάλει πρᾶγμα, οὐκ ἦσαν μὲν οὐδὲ οὕτω συγγνώμης ἄξιοι παραιτούμενοι, πλὴν ἀλλ' ἔχον αὐτὸ τοῦτο λέγειν· Εἰ δὲ ἐπὶ καθαρμὸν καὶ

δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμὸν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ χάριν καὶ ἀωρεάν, καὶ τὰ παρεσκευασμένα ἀγαθὰ, ἂ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ θεὸς ὁ καλῶν, καὶ δι' ἑαυτοῦ καλῶν, ποίας ἂν εἴεν συγγνώμης ἄξιοι οἱ μὴ προστρέχοντες; Μὴ τοῖνυν τὸν Θεὸν αἰτιάσθω τις. Οὐ γὰρ παρὰ τὸν καλοῦντα γίνεται τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλὰ παρὰ τοὺς ἀποπηδῶντας. Ἄλλ' ἔδει, φησὶ, καὶ ἄκοντας ἐναγαγεῖν. Ἀπαγε· οὐ γὰρ βιάζεται οὐδὲ ἀναγκάζει. Τίς γὰρ ἐπὶ τιμὰς καὶ στεφάνους καὶ εὐωχίας καὶ πανηγύρεις καλῶν, ἄκοντας καὶ δεδεμένους ἔλκει; Οὐκ ἐστὶν οὐδέ τις· τοῦτο γὰρ ὑβρίζοντός ἐστιν. Εἰς γένναν ἄκοντας πέμπει, εἰς δὲ [12] βασιλείαν ἐκόντας καλεῖ· εἰς τὸ πῦρ δεδεμένους ἄγει καὶ οἰμῶζοντας, εἰς δὲ τὰ μυρία ἀγαθὰ οὐχ οὕτως· ἐπὶ τοῦτο καὶ αὐτὰ διαβάλλει τὰ ἀγαθὰ, εἰ μὴ τοιαύτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ φύσις, ὡς καὶ ἐκόντας προσδραμεῖν, καὶ χάριν εἰδότας πολλήν.

γ'. Καὶ πῶθεν οὐ πάντες αὐτὰ αἰροῦνται, φησὶ; Παρὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν. Καὶ τίνος ἔνεκεν αὐτῶν οὐκ ἐκκόπτει τὴν ἀσθένειαν; Καὶ πῶς, εἰπέ μοι, καὶ τίνι τρόπῳ ἐκκόψαι ἐχρῆν; οὐχὶ κτίσιν εἰργάσατο διδάσκουσιν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν δύναμιν; Οἱ οὐρανοὶ γὰρ, φησὶ, διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Οὐχὶ καὶ προφήτας ἐπέμφεν; οὐχὶ καὶ ἐκάλεσε καὶ ἐτίμησεν; οὐχὶ ἐθαυματούργησεν; οὐ νόμον ἔδωκε καὶ γραπτὸν καὶ φυσικόν; οὐ τὸν Υἱὸν ἀπέστειλεν; οὐκ ἀποστόλους ἐπέμφεν; οὐ σημεία εἰργάσατο; οὐ γένναν ἠπειλήσεν; οὐ βασιλείαν ἐπηγγεῖλατο; οὐ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ; οὐχὶ ἅπερ ἐπέταξεν, οὕτως εὐκόλα καὶ βῆδια, ὡς πολλοὺς ὑπερβαίνειν αὐτοῦ τὰ προσταγμάτα τῇ παρουσίᾳ τῆς φιλοσοφίας; *Τί ἔδει ποιῆσαι τῷ ἀμπελῶνι, καὶ οὐκ ἐποίησα;* Καὶ διὰ τί μὴ ἐποίησεν ἡμῖν φυσικὴν τὴν γνῶσιν, φησὶ, καὶ τὴν ἀρετὴν; Τίς ταῦτα φησιν; ὁ Ἕλλην ἢ ὁ Χριστιανός; Ἀμφοτέροι μὲν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὲρ τῆς γνώσεως, ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ βίου φιλονεικεῖ. Οὐκοῦν πρῶτον πρὸς τὸν ἡμέτερον ἐρούμεν· οὐ τοσοῦτον γὰρ μοι ἐστὶν τῶν ἐξω λόγος, ὅσον τῶν οἰκείων μελῶν. Τί οὖν φησιν ὁ Χριστιανός; Αὐτὴν ἔδει τὴν γνῶσιν ἡμῖν ἐνθεῖναι τῆς ἀρετῆς. Ἐνέθηκε μὲν οὖν· εἰ γὰρ μὴ ἐνέθηκε, πῶθεν οἱ νόμοι καὶ τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ πρακτέα; πῶθεν οἱ νόμοι καὶ τὰ δικαστήρια; Ἄλλ' οὐ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν αὐτῇ. Καὶ τίνας ἐμελλες λαμβάνειν τὸν μισθόν, εἰ τὸ πᾶν ἐμελλεν ἔσεσθαι τοῦ Θεοῦ; Εἰπέ γὰρ μοι, σὲ καὶ τὸν Ἕλληνα ἀμαρτάνοντα ὁμοίως ὁ Θεός κολάζει; Οὐδαμῶς· ἔχεις γὰρ τέως τὴν ἀπὸ τῆς γνώσεως παρῆρσιν. Τί οὖν, εἰ τις ἄρα εἶπε νῦν, ὅτι ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ σὺ καὶ ὁ Ἕλλην τῶν αὐτῶν ἀξιώθησασθε, ἄρα οὐκ ἂν ἐδουχέρανας; Ἐγωγε οἶμαι· εἶπε γὰρ ἂν, ὅτι ἔχων ὑρεῖν οἰκοθὲν ὁ Ἕλλην τὴν γνῶσιν, οὐκ ἠθέλησεν. Ἄν οὖν καὶ ἐκεῖνος λέγῃ, ὅτι ἔδει τὸν Θεὸν ἐνθεῖναι τὴν γνῶσιν ἡμῖν φυσικῶς, οὐχὶ καταγελάσῃ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔρεις, διὰ τί γὰρ μὴ ἐζήτησας; διὰ τί μὴ ἐσπούδασας, καθάπερ ἐγώ; καὶ μετὰ πολλῆς στήθης τῆς παρῆρσας, καὶ ἔρεις, ὅτι ἀνόλιος ἐσχάτης ἦν τὸ ἐγκαλεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι μὴ τῇ φύσει τὴν γνῶσιν ἐνέθηκε; Ταῦτα δὲ ἔρεις, ἐπειδὴ σοι κατώρθωται τὰ τῆς γνώσεως· οὕτω καὶ τὰ τοῦ βίου εἰ κατώρθωτο, οὐκ ἂν ταῦτα ἐζήτησας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποκείμεναι πρὸς τὴν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο τοὺς ἀνοήτους τοῦτους προβάλλῃ λόγους. Πῶς δὲ καὶ ἐχρῆν ποιῆσαι ἀνάγκη γίνεσθαι καλόν; Οὐκοῦν ἐμελλεν ἡμῖν τὰ ἄλογα φιλονεικεῖν τῆς ἀρετῆς, ἅτε ἡμῶν [13] συμφρονέστερα

* Alius addit καὶ υἱοθεσίαν.

ἕνα ὄντα. Ἄλλ' ἐδουλόμην, φησίν, εἶναι ἀνάγκη καλῶς, καὶ πάντων ἀποστρεφίσθαι τῶν μισθῶν, ἢ προαιρέσει φάυλος, καὶ κολάζεσθαι καὶ τιμωρεῖσθαι. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἀνάγκη ποτὲ καλὸν εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἀγνοεῖς τὸ πρακτέον, δεῖξον, καὶ τότε ἐροῦμεν ὅπαρ εἰπεῖν δεῖ· εἰ δὲ οἶδας πονηρὰν τὴν ἀσελγειαν οὖσαν, τίνας ἔνεκεν οὐ φεύγεις τὸ πονηρὸν; Οὐ δύναμαι, φησίν. Ἄλλ' ἕτεροι οἱ τὰ μεῖζω κατορθώσαντες κατηγοροῦσού σου, καὶ ἐπιστομίσουσέ σε ἐκ περιουσίας πολλῆς. Σὺ μὲν γὰρ ἴσως καὶ μετὰ γυναικὸς ὦν οὐ σωφρονεῖς, ἄλλος δὲ καὶ χωρὶς γυναικὸς ἀκέραιον διατηρεῖ τὴν ἀγνείαν. Τίνα οὖν ἔχεις ἀπολογίαν^α, τὸ μέτρον οὐ φυλάττων, ἐτέρου ὑπὲρ τὰ σκάμματα πηδώντος; Ἄλλ' οὐκ εἰμὶ τοιοῦτος, φησί, τοῦ σώματος τὴν φύσιν ἢ τὴν προαίρεσιν. Ἐπειδὴ μὴ θέλεις, οὐκ ἐπειδὴ μὴ δύνασαι· καὶ γὰρ δεικνυμι πάντας ἐπιτηδείως πρὸς ἀρετὴν ἔχοντας. Ὁ γὰρ μὴ δύναται τις ποιῆσαι, οὐδὲ ἀνάγκης ἐπιχειμένης δυνήσεται ποιῆσαι· εἰ δὲ ἀνάγκης ἐπιχειμένης δύναται ὁ μὴ ποιῶν, παρὰ προαίρεσιν οὐ ποιεῖ. Οὐδὲν τι λέγω· Ἀναπτῆναι καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀρθῆναι σῶμα ἔχοντα, βαρὺ πάντως καὶ ἀδύνατον. Τί οὖν, εἰ βασιλεὺς ἐπιτάξειε τοῦτο ποιῆσαι, καὶ θάνατον ἠπειλήσε λέγων, ὅτι τοὺς μὴ πετομένους ἀνθρώπους ἀποτέμνεσθαι κελεύω καὶ καίεσθαι, ἢ ἄλλοι τι πάττειν τοιοῦτον, ἄρα ἂν τις ὑπήκουσεν; Οὐδαμῶς· οὐδέχεται γὰρ ἡ φύσις. Ἄν δὲ ἐπὶ σωφροσύνης τὸ αὐτὸ τοῦτο γένηται, καὶ ὅψι διατάγματα, ὥστε τὸν ἀσελγαίνοντα κολάζεσθαι, καίεσθαι, μαστιγέσθαι, μυρία πάσχειν δεῖν^α, ἄρα οὐκ ἂν ἐπεισθῇσαν πολλοὶ τῷ προσητάγματι; Οὐχί, φησί· καὶ γὰρ κείται καὶ νῦν νόμος ὁ κελεύων μὴ μοιχεύειν, καὶ οὐ πάντες πείθονται. Οὐκ ἐπειδὴ ὁ φόβος ἡσθένησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ λήσεσθαι προσδοκῶσιν οἱ πολλοί· ὥς εἰ παρῇν αὐτοῖς ἀσελγαίνειν μέλλουσιν ὁ νομοθέτης καὶ ὁ δικάζων, ἴσχυεν ἂν ὁ φόβος ἐκδελεῖν τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐπεὶ κἂν ἐλάττωνα ταύτης ἐτέραν ἀνάγκην ἐπαγάγω, καὶ λαθῶν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐρωμένης γυναικὸς ἀπαγάγω καὶ δῆσας καθείρξω, δυνήσεται ἐνεγκεῖν, καὶ μηδὲν παθεῖν ἀηδές.

Μὴ τοίνυν λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα φύσει καλός, καὶ ὁ δεῖνα φύσει κακός. Εἰ γὰρ φύσει ἀγαθός, οὐδέποτε δυνήσεται γενέσθαι κακός· καὶ εἰ φύσει κακός, οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ἀγαθός. Νῦν δὲ ὁρῶμεν ὀχυρότους τὰς μεταβολὰς, καὶ ἀπὸ τούτων εἰς θάτερα μεταβάλλοντας, καὶ ἀπ' ἐκείνων εἰς ταῦτα μεταπίπτοντας. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ταῖς Γραφαῖς· ἔστιν ἰδεῖν μόνον, ὅσον ὅτι τελῶναι γεγόνανσι ἀπόστολοι, καὶ μαθηταί

^α Alii τῖνα ξεῖς οὖν ἀπολ

προδότες, καὶ πόρνοι γυναῖκες σώφρονες, καὶ λησται εὐδοκίμησαν, καὶ μάγοι προσεκύνησαν, καὶ ἀσεβεῖς εἰς εὐσέβειαν μετέβαλον, ἐπὶ τε τῆς Καινῆς ἐπὶ τε τῆς Παλαιᾶς· ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πολλὰ τοιαῦτα συμβαίνοντα ἴδοι τις ἂν. Εἰ δὲ φυσικὰ ἦν, οὐκ ἂν μετέπεσον. Καὶ γὰρ φύσει παθητοὶ ὄντες, οὐκ ἂν ποτε ἀπὸ σπουδῆς γενοίμεθα ἀπαθείς. Τὸ γὰρ φύσει τι ὄν, οὐκ ἂν ἐκπέσῃ τοῦ κατὰ φύσιν. Οὐδεὶς γοῦν ἀπὸ τοῦ καθεῦδεν ἐπὶ τὸ μὴ καθεῦδεν μετέπεσεν^β, οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ [14] φθείρεσθαι ἐπὶ τὸ μὴ φθείρεσθαι, οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ πεινῆν ἐπὶ τὸ μηδέποτε τοῦτο πάσχειν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐγκλήματα ταῦτα ἔστιν, οὐδὲ οὐκ ἐκείνων ἐαυτοῦς ἐπὶ τοῦτοις. Οὐδὲ μέλλων τις τινὶ ἐγκαλεῖν εἶπεν· Ὡς φθαρτὴ καὶ παθητὴ· ἀλλ' ἢ μοιχείαν ἢ πορνείαν ἢ τι τῶν τοιούτων ἀεὶ προφύρομεν τοῖς ἀποσπασμένοις, καὶ δικασταῖς προσάγομεν τοῖς ἐγκαλοῦσι καὶ κολάζουσι, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις τιμῶσιν. Ὅταν οὖν καὶ ἐξ ὧν πρὸς ἀλλήλους ποιούμεν, καὶ ἐξ ὧν δικαζόμενοι πάσχομεν, καὶ ἐξ ὧν νόμους ἐγράψαμεν, καὶ ἐξ ὧν ἐαυτῶν καταγινώσκουμεν, κἂν μηδὲς ὁ κατηγορῶν ἦ, καὶ ἐξ ὧν ῥαθυμούντες μὲν χεῖρους, φοβούμενοι δὲ βελτίους γινόμεθα, καὶ ἐξ ὧν ἄλλους ὁρῶμεν κατορθούντας καὶ πρὸς ἄκρον φιλοσοφίας ἀφικομένους, εὐδελον ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν κείται τὸ κατορθοῦν· τί μάτην ψυχραῖς ἐαυτοῦς ἀπατῶμεν οἱ πολλοὶ προφάσεις καὶ ἀπολογίας, μὴ μόνον συγγινώσκοντες οὐ φερούσαις, ἀλλὰ καὶ κόλασιν ἀφόρητον, δέον τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχοντας ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι, καὶ μικρὰ πονέσαντας, τοὺς ἀκηράτους λαβεῖν στεφάνους; Οὐδὲν γὰρ ἡμῶν ταῦτα προστήσεται τὰ ῥήματα· ἀλλ' οἱ σύνδουλοι καὶ τὰ ἐναντία κατορθωκότες κατακρινουσι τοὺς διαμαρτάνοντας πάντας, τὸν ὠμὸν ὁ ἐλεήμων, τὸν πονηρὸν ὁ χρηστὸς, τὸν θρασὺν ὁ ἐπιεικής, τὸν βάσκανον ὁ φιλόφρων, τὸν κενόδοξον ὁ φιλόσοφος, τὸν ῥάθυμον ὁ σπουδαῖος, τὸν ἀκόλαστον ὁ σώφρων. Οὕτως ὁρεῖ τὴν κρίσιν ἡμῖν ὁ Θεός, ἐκότερά τε στήσε τὰ τάγματα, τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ κολάζων. Ἀλλὰ μὴ γένοιτό τινα τῶν παρόντων γενέσθαι τῶν κολαζομένων καὶ ἡτιμωμένων, ἀλλὰ τῶν στεφανουμένων καὶ τῶν τῆς βελαίας βασιλείας ἐπιτυγχανόντων· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Regius bene ἀπὸ τοῦ καθεῦδεν εἰς τὸ μὴ καθεῦδεν μετέπεσεν. In editis sententia manca erat δι' ὁμοιοτέλετον.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἢ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἵτε δὲ κατηγορισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

α'. Ὅπερ ἀεὶ ἔλεγον, ὅτι ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν δεῖ τάς ἐπιπλήξεις ποιεῖσθαι, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐν ταῦθα ποιεῖ. Μέλλων γὰρ εἰς πρᾶγμα ἐμβαίνειν πολλῶν κινδύνων γέμον, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκ βάθρων ἱκανὸν δν ἀνασπάσαι, προσηγέστερον τῷ λόγῳ χέρηται. Φησὶ γὰρ παρακαλεῖν αὐτοὺς, παρακαλεῖν δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὐδὲ αὐτὸς ἀρχῶν μόνος ταύτην θέσθαι τὴν ἱκετηρίαν, καὶ πείσαι. Τί δὲ ἔστι, Παρακαλῶ διὰ τοῦ Χριστοῦ; Τὸν Χριστὸν λαμβάνω σύμ-

μαχον, καὶ βοηθὸν [15] αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ ἡδίκημένον καὶ ὑβρισμένον· σφόδρα ἐντρεπτικῶς, ὥστε μὴ ἀπαναίσχυνηται αὐτοῦς· ἱταμούς γὰρ ἡ ἀμαρτία ποιεῖ. Διὰ τοῦτο ἂν μὲν^α εὐθέως σφοδρῶς ἐπιπλήξῃς, ἀπηγῇ καὶ ἀνάσχυοντες εἰργάσω· ἂν δὲ ἐντρέψῃς, κατέκαμψας τὸν αὐχένα, κατέσπασας τὴν παρρησίαν, κάτω νεύειν ἐποίησας. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος κατασκευάζων, παρακαλεῖ τέως διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τί ποτὲ ἔστιν ὁ παρακαλεῖ; Ἰνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἢ ἐν ὑμῖν σχίσματα. Τοῦ σχίσματος ἡ ἔμφρασις καὶ αὐτὸ τῆς κατηγορίας

^α Legebatur μὴ

in te recte se habent. Sic etiam si ea, quæ ad vitam pertinent, recte se haberent, non talem quæstionem moveres; verum quia circa virtutem socors et ignavus es, ideo insanos hosce profers sermones. Quomodo autem oportuit ex necessitate fieri bonum? Ergo futurum erat, ut bruta animalia nobiscum de virtute certarent cum quædam eorum nobis temperantiora sint. Sed mallet, inquires, ex necessitate bonus esse, et omni mercede privari, quam ex libero arbitrio malus, puniri et supplicio affici. Sed non est umquam necessitas esse bonum. Si ergo ignoras quid agendum sit, ostende, et tunc dicemus id quod opus est dicere: si vero libidinem malam esse nosti, cur malam rem non fugis? Non possum, inquires. Verum alii, qui majora recte gesserunt, te accusabunt, tibi que vi magna os obstruent. Tu enim fortasse etiam cum uxore tua non caste agis; alius vero absque uxore integram servat castitatem. Quam ergo habes defensionem, qui modum non serves, dum alius ipsa septa transilit? At non parem, inquires, habeo corporis naturam, non par propositum voluntatis. Quia non vis, non quia non potes: ostendo namque omnes esse ad virtutem idoneos. Nam quod non potest quis facere, neque instante necessitate poterit: quod si instante necessitate possit, qui non facit, ex proposito voluntatis non facit. Exempli causa, volare et ad cælum ferri gravi corpore præditum, omnino fieri nequit. Quid ergo, si rex jusserit hoc facere, et mortem comminetur dicens: Homines non volantes jubeo concidi vel uri, vel quid simile pati: num quis ipsi obediet? Nequaquam. hoc enim natura ferre nequit. Sin autem de castitate idipsum statuatur, justaque ponatur, ut libidinosus puniatur, uratur, flagelletur et mille tormenta patiatur, annon multi edicto pareant? Non, inquires: nam lex est, quæ jubet non mœchari, neque omnes obsequuntur. Non quod infirmus et levis sit timor, sed quia multi se latere posse sperent. Quod si legislator et judex adessent libidinem impleturis, posset tunc metus libidinem arcere. Nam si aliam minorem necessitatem induxero, et ab amata muliere abstractum abduxero, et vinctum inclusero, poterit ferre, et nihil grave pati.

Nemo natura bonus vel natura malus. — Ne ergo dicamus, hanc natura bonum, illum natura malum esse. Nam si natura bonus sit, numquam poterit malus fieri; et si natura malus, numquam bonus erit. Nunc autem videmus celeres mutationes, et ab

his in alia mutari, et ab illis in alia cadere. Et hæc non in Scripturis tantum videre est: exempli causa, quod publicani facti sint apostoli, et discipuli proditores, et meretrices caste mulieres, et latrones præclare agentes, et magi adorantes, et impii in pietatem conversi, idque tam in Veteri, quam in Novo Testamento: imo quotidie similia accidere videmus. Si vero naturalia hæc essent, non mutarentur. Nam cum simus natura passibiles, nullo umquam studio impassibiles erimus. Quod enim natura tale est, numquam excidet a naturalibus. Nullus a dormiendo abstinuit, nullus a corruptione ad incorruptionem transire potuit, nullus ab esurie liberatus est, ita ut non ultra esuriat. Ideo hæc non in crimen vertuntur, neque nobis ea exprobramus. Neque aliquem accusaturus quispiam dixit: O impure, et passionibus obnoxie; sed aut adulterium aut stuprum aut quid simile semper obnoxiiis proferimus, et ad judices adducimus qui criminantur et puniant, et pro contrariis honore afficiant. Cum ergo tum ex iis quæ inter nos mutuo facimus, tum ex iis quæ in judicio patimur, et in legibus descripsimus, tum ex iis de quibus nos ipsos damnamus, licet nullus accuset; ex eo quod etiam per ignaviam peiores, per timorem meliores efficiamur, demumque ex eo quod alios videamus præclare agentes ad philosophiæ culmen venisse, palam sit penes nos esse ut recte agamus; cur nos frustra frigidis obtentibus et excusationibus decipimus, quæ non modo nobis veniam non concilient, sed potius intolerabile supplicium; cum deberet diem illum terribilem præ oculis habentes, virtutis curam gerere et post modicum laborem incorruptibiles coronas accipere? Nihil enim nobis proderunt hæc verba; sed conservi, qui contraria recte egerunt, peccatores omnes damnabunt, crudelem misericors, malum bonus, audacem modestus, invidum benevolus, vanæ gloriæ cupidum philosophus, segnem studiosus, lascivum castus. Sic nobis judicium Deus feret, utrumque statuet ordinem, hos laudans, illos puniens. Verum absit, ut præsentium quispiam ex numero eorum sit qui punientur et ignominia afficientur; sed sint potius ex numero eorum qui coronantur, et divinum regnum obtinent; quod nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

CAP. I. v. 10. *Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eadem mente et in eadem sententia.*

1. *Increpationes sensim et moderate fieri oportet.* — Quod semper dicebam, sensim et paulatim increpationes fieri oportere, hoc et Paulus hic facit. Rem enim magnam ingressurus multis plenam periculis, et quæ posset Ecclesiam funditus evertere, mitiore

utitur sermone. Ait enim se obsecrare illos; obsecrare autem per Christum, quasi ipse solus non sufficeret ad talem supplicationem, et ad persuadendum. Quid est autem, Obsecro per Christum? Christum adhibeo socium, et in auxilium ejus nomen injuria et contumelia affectum. Admodum apposite, ut ne illi impudenter agerent: impudentes enim peccatum facit. Ideo si statim quidem vehementer increpaveris, immittem et impudentem efficis: si incre-

paveris, cervicem flexisti, loquendi libertatem abstaxisti, ut deorsum aspiceret fecisti. Quod efficiens Paulus interim obsecrat per nomen Christi. Et quidnam obsecrat? *Ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Schismatis emphatica vis ipsumque accusationis nomen satis erant, ut illos acriter perstringerent. Non enim fuerunt multæ partes integræ, sed etiam una perierat. Nam si Ecclesiæ essent integræ, multi essent cœtus: si autem schismata, unum periisset. Nam quod integrum est, cum in multa dividitur, non modo non multa efficitur, sed quod unum erat perit. Talis est schismatum natura. Deinde quia admodum perstrinxerat schismatis nomine, rursus lenit et mitigat his verbis: *Sitis autem perfecti in eadem mente et in eadem sententia.* Quia enim dixerat, *Ut idem dicatis*; Ne putetis, inquit, me concordiam dixisse in verbis solum sitam: eam enim quæ in mente est concordiam requiro. Sed quia fieri potest, ut idipsum mente dicant, sed non in rebus omnibus, ideo illud etiam addidit, *Sitis autem perfecti.* Qui enim in aliquo junctus est, in aliquo autem dissidet, non utique perfectus est, neque in toto consentit. Fieri autem potest, ut quis cogitatione concordet, neque tamen sententia: ut cum eamdem habentes fidem, caritate juncti non sumus. Sic enim secundum cogitata juncti sumus (eadem quippe cogitamus), sententia vero non item: quod etiam tunc factum est, cum hic quidem illum, ille alium eligeret. Ideo ait et mente et sententia jungi debere. Neque enim quod in fide dissiderent, schismata erant; sed quod sententia dirimerentur secundum humanam contentionem. Sed quoniam is, qui accusatur, donec testes non habet, impudenter agit; vide quomodo non concedens ut negent, testes adducat. 11. *Significatum enim est mihi de vobis, fratres, ab iis qui sunt Chloes.* Neque statim hoc dixerat, sed primo accusationem posuerat, quod ipsum significantibus credidisse probat: nisi enim hoc fuisset, non accusasset: non temere enim Paulus credidisset. Neque statim dixit sibi significatum esse, ne videretur quasi ab illis inductus accusare: neque tacuit eorum nomen, ne videretur ex se solo dicere. Rursus illos fratres nominat. Licet enim peccatum manifestum esset, nihil impediēbat quominus illos adhuc fratres vocaret. Considera autem prudentiam, quomodo non separatam personam posuerit, sed domum totam, ne ipsi impeterent eum qui id dixisset: ita enim et illum textit, et accusationem sine metu aperuit. Non vidit enim solum quod illis, sed etiam quod his expediret. Ideo non dixit, *Significatum mihi est a quibusdam*; sed etiam domum indicavit, ut ne videretur comminisci. Quid significatum est? *Quod contentiones sint in vobis.* Quando illos increpat, dicit: *Ne sint in vobis schismata*; cum autem quæ aliorum sunt annuntiat, mitius effert his verbis: *Significatum enim est mihi, quod contentiones sunt in vobis*; ut ne eos qui dixerant, una impeteret. Deinde genus contentionis dicit: 12. *Quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego*

vero Cephæ. Contentiones enim dico, inquit, non eas quæ de rebus privatis sunt, sed graviore. *Quod unusquisque vestrum dicit.* Non enim partem, sed totam Ecclesiam corruptio devastabat. Atqui nec de seipso, nec de Petro, nec de Apollo dicebant; sed ostendit, quod si his innitendum non est, multo minus aliis. Quod autem non de his dicerent, infra dicit: *Hæc autem transfiguravi in me et Apollo, ut in vobis discatis non supra id quod scriptum est sapere* (1. Cor. 4. 2). Quod si Pauli, Apollo et Cephæ non oportebat sibi nomina adscribere, multo minus aliorum. Si doctorem et primum apostolorum, qui tantum instituerat populum, non oportebat sibi adscribere, multo minus eos qui nihil erant. Cum hyperbole itaque illos a morbo abducere studens hæc nomina ponit. Alioquin vero etiam minus molestam orationem reddit, non nominatim recensens eos qui scindebant Ecclesiam, sed quasi larvis quibusdam apostolorum nominibus ipsos obtegens: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.*

2. *Paulus non præfert se Petro.* — Non præferens se Petro, posuit illum ultimum; imo vero Petrum sibi valde præponens, per amplificationem loquutus est, ne putaretur hoc per invidiam facere, et prælivore ipsis honorem auferre. Ideo seipsum primum posuit. Nam qui se primum reprobatur, non quod honorem amet hoc facit, sed quod talem gloriam admodum despiciat. Totum ergo impetum primus excipit, tuncque ponit Apollo, postea Cephæ. Non ergo sese extollens id fecit; sed in iis, quæ fieri non oportebat, per propriam personam primo correctionem facit. Sed quod ii quidem, qui huic vel alii se adscriberent, peccarent, palam est: ac recte illos corrigit dicens: *Non bene facitis dicentes, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.* Cur autem addidit, *Ego vero Christi*? Nam si ii qui se hominibus adscripserunt peccavere, non certe ii qui se Christo addicebant. Sed non eos hæc de re accusabat, quod se Christo adscriberent, sed solum quod non omnes. Puto autem ipsum hoc ex se adjecisse, ut graviores faceret accusationem, et ostenderet Christum uni datum esse parti, etiamsi illi hoc non sic facerent. Quod enim hoc subindicaverit, per ea quæ sequuntur ostendit dicens: 13. *Divisus est Christus?* Id est, Christum concidistis, et corpus ejus divisistis. Vides iram, vides increpationem, vides sermonem indignatione plenum? Cum enim non probatione utatur, sed interroget tantum, hoc facit quasi absurditas illa in confesso sit. Quidam vero aliud subindicare putant, cum ait: *Divisus est Christus*; nempe dispersiit apud homines et divisit Ecclesiam, et partem quidem ipse cepit, aliamque illis dedit. Deinde absurditatem illam tollit dicens: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?* Vide mentem Christi amantem, quomodo in nomen suum deinceps totum adducat, ubertim ostendens hunc honorem nemini competere. Ac ne videatur invidia motus hæc dicere, ideo se frequenter circumversat: et prudentiam considera. Non enim dixit, Num Paulus

τὸ ὄνομα ἱκανῶς σφόδρα αὐτῶν* καθάψασθαι. Οὐ γὰρ πολλὰ γέγονεν ὀλόκληρα μέρη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπώλετο. Εἰ μὲν γὰρ Ἐκκλησίαι ἦσαν ὀλόκληροι, ἦν πολλὰ τὰ συστήματα· εἰ δὲ σχίσματα, καὶ τὸ ἐν διεφθάρη. Τὸ γὰρ ὀλόκληρον, ὅταν εἰς πολλὰ διαιρεθῇ, οὐ μόνον πολλὰ οὐ γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπώλειται. Τοιαύτη τῶν σχισμάτων ἡ φύσις. Εἴτα, ἐπειδὴ σφόδρα καθήψατο τῇ προσηγορίᾳ τοῦ σχίσματος, πάλιν λεαίνει καὶ πραϋνει λέγων· *Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῖ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἦνα τὸ αὐτὸ λέγητε*, μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι μέχρι ῥημάτων εἶπον εἶναι τὴν ὁμόνοιαν· τὴν γὰρ ἀπὸ διανοίας συμφωνίαν ἐπιζητῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστὶ καὶ λέγειν ἀπὸ διανοίας τὸ αὐτὸ, οὐ μὴν ἐν πᾶσι τοῖς πράγμασι, διὰ τοῦτο καὶ τοῦτο προσέθηκε, τὸ, *Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι*. Ὁ γὰρ ἡνωμένος ἐν τινι, ἐν τινι δὲ διχονοῶν^β, οὐκέτι κατηρτίζεται, οὐδὲ ἀπῆρτίζεται εἰς ὁμοφροσύνην. Ἔστι δὲ καὶ τοῖς νοήμασι συμφωνοῦντα, μηδέπω καὶ τῇ γνώμῃ συμφωνεῖν· οἷον, ὅταν τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχοντες, μὴ ὤμεν συνημμένοι κατὰ τὴν ἀγάπην. Οὕτω γὰρ κατὰ μὲν τὰ νοήματα ἡνώμεθα (τὰ γὰρ αὐτὰ νοοῦμεν), κατὰ δὲ τὴν γνώμην οὐκέτι· ὅπερ οὐν καὶ τότε ἐγένετο, τοῦ μὲν τὸν δεῖνα, τοῦ δὲ τὸν δεῖνα αἰρουμένου. Διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι καὶ τῷ νοῖ καὶ τῇ γνώμῃ δεῖ συμφωνεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ διεστάναι κατὰ τὴν πίστιν τὰ σχίσματα ἐγίνετο, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τὴν γνώμην διηρησθαι κατὰ ἀνθρωπίνην φιλονεικίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐγκαλούμενος, ἕως ἂν μὴ ἔχη τοὺς μάρτυρας, ἀπαναίσχυνται,^γ ὅρα πῶς μὴ συγχωρῶν εἰς ἀρνησὶν ἐξελεῖν μάρτυρας παρήγαγεν. *Ἐδελῶθι γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης*. Καὶ οὕτως εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον τὸ ἐγκλημα τέθεικεν, ὅπερ πεπιστευκότος ἦν τοῖς δηλώσασιν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδ' ἂν ἐνεκάλεσεν· οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς ὁ Παῦλος ἐπίστευσεν. Οὕτε οὖν εὐθέως εἶπεν ὅτι ἐδελῶθη, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἐξ ἐκείνων ἐγκαλεῖν, οὕτε ἀπεσιώπησεν, ἵνα μὴ δόξη ἐξ αὐτοῦ μόνον λέγειν. Καὶ πάλιν ἀδελφούς αὐτοὺς ὀνομάζει. Κἂν γὰρ ἡ δόλον τὸ ἀμάρτημα, οὐδὲν κωλύει ἀδελφούς καλεῖν ἐτι. Σκόπει δὲ τὴν σύνοψιν, πῶς οὐ καχωρισμένον ἔθηκε τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ὀλόκληρον οἶκον, ὥστε μὴ ἐκπολεμῶσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν εἰρηκότα· οὕτω γὰρ καὶ περιέστειλεν [16] ἐκείνον, καὶ τὴν κατηγορίαν ἀδελῶς ἐξεκάλυψεν. Οὐ γὰρ τὸ ἐκείνων εἶδε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτων συμφέρον. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· *Ἐδελῶθη μοι παρὰ τινῶν*, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν δόλην ἐποίησεν, ὥστε μὴ νομιζεσθαι πλάττειν. Τί ἐδελῶθη; *Ὅτι ἐριδος ἐν ὑμῖν εἰσιν*. Ὅτε μὲν οὖν αὐτοῖς ἐπιτιμᾷ, λέγει· *Ἦνα μὴ ἐν ὑμῖν σχίσματα ᾗ*· ὅτε δὲ τὰ ἐτέρων ἀπαγγέλλει, πρότερον ἀπαγγέλλει λέγων, *Ἐδελῶθη γὰρ μοι, ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν*, ὥστε μὴ συγχροῦσαι τοὺς εἰρηκότας. Εἴτα λέγει καὶ τῆς ἐριδος τὸ εἶδος· *Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει*· *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*. Ἐριδας γὰρ οὐ φημί, φησὶ, τὰς περὶ ἰδιωτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὰς χαλεπωτέρας. *Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει*. Οὐ γὰρ μέρος, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπενέμετο τῆς Ἐκκλησίας ἡ φθορά. Καίτοι γε οὐδὲ περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ περὶ Πέτρου, οὐδὲ περὶ Ἀπολλῶ ἔλεγον· ἀλλὰ δείκνυσιν, ὅτι εἰ τούτοις ἐπεριδεσθαι οὐ χρή, πολλῶν μᾶλλον ἐτέρους. Ὅτι γὰρ οὕτε περὶ αὐτῶν ἔλεγον, προῖων φησὶ· *Ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἐμᾶν καὶ*

Ἀπολλῶ, Ἦνα ἐν ἡμῖν μύθητε τὸ μὴ ἐπὲρ δ γέγραπται, φρονεῖν. Εἰ γὰρ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ καὶ Κηφᾶ οὐκ ἐχρῆν ἐπιφημίζειν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα, πολλῶν μᾶλλον ἐτέρων. Εἰ τὸν διδάσκαλον, καὶ πρῶτον τῶν ἀποστόλων, καὶ τοσοῦτον κατηχήσαντα δῆμον, οὐκ ἐχρῆν ἐπιγράφεσθαι, πολλῶν μᾶλλον τοὺς οὐδὲν ὄντας. Μεθ' ὑπερβολῆς τοίνυν, ἀπαγαγεῖν αὐτοὺς τοῦ νοσήματος σπεύδων, ταῦτα τίθησι τὰ ὀνόματα· ἄλλως δὲ καὶ ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον, οὐκ ὀνομαστὶ μεμνημένος τῶν διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὥσπερ τισὶ προσώποις^δ ταῖς τῶν ἀποστόλων προσηγορίαις κρύπτων αὐτοὺς· *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*.

β'. Οὐ προτιμῶν ἑαυτὸν τοῦ Πέτρου τέθεικεν ἔσχατον ἐκείνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τὸν Πέτρον ἑαυτοῦ προτιθεῖς. Κατὰ γὰρ αὐξήσιν προήγαγε τὸν λόγον, ἵνα μὴ νομισθῇ φθόνῳ τοῦτο ποιεῖν καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἐκείνους· τὴν τιμὴν διὰ βασκανίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτὸν τέθεικε πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτον ἑαυτὸν ἀποδοκιμάζων, οὐκ ἀπὸ τοῦ τιμῆς ἐρᾶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σφόδρα καταφρονεῖν τῆς τοιαύτης δόξης. Τὴν τοίνυν ἅπασαν προσβολὴν αὐτὸς δέχεται, καὶ τότε τίθησι τὸν Ἀπολλῶ, καὶ τότε τὸν Κηφᾶν. Οὐ τοίνυν ἐπαίρων ἑαυτὸν τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἐν οἷς οὐκ ἐχρῆν γίνεσθαι, διὰ τοῦ οἰκείου προσώπου πρῶτον ποιεῖται σὴν διόρθωσιν. Ἄλλ' ὅτι μὲν οἱ τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι προσνέμοντες ἑαυτοὺς ἡμάρτανον, ὅλον· καὶ καλῶς ἐνεκάλεσεν εἰπὼν, ὅτι Οὐ καλῶς ποιεῖτε λέγοντες, *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*· τίνος δὲ ἐνεκεν προσέθηκεν, *Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ*; Εἰ γὰρ οἱ ἀνθρώποις προσνέμοντες ἑαυτοὺς ἡμάρτανον, οὐ δῆπου καὶ οἱ τῷ Χριστῷ ἑαυτοὺς ἀνατιθέντες. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἐνεκάλει, ὅτι τὸν Χριστὸν αὐτοῖς ἐπεφήμιζον, ἀλλ' ὅτι μὴ πάντες μόνον. Οἶμαι δὲ αὐτὸν καὶ οἰκοθεν αὐτὸ προστεθεικέναι βουλόμενον βαρύτερον τὸ ἐγκλημα ποιῆσαι, καὶ δεῖξαι οὕτω καὶ τὸν [17] Χριστὸν εἰς μέρος δοθέντα ἔν, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐποιοῦν τοῦτο ἐκείνοι. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνίκατο, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*; Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κατετέμετε τὸν Χριστὸν καὶ διείλετε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Ὁρᾷς θυμὸν, ὁρᾷς ἐπίπληξιν, ὁρᾷς λόγον γέμοντα ἀγανακτήσεως; Ὅταν γὰρ μὴ κατασκευάζῃ, ἀλλ' ἐρωτᾷ μόνον, ὡς ὁμολογημένου τοῦ ἀτόπου τοῦτο ποιεῖ. Τινὲς δὲ καὶ ἕτερον αὐτὸν φασὶν αἰνίττεσθαι διὰ τοῦ λέγειν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*· οἷον, διενείματο πρὸς ἀνθρώπους καὶ ἐμερίσατο τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν δὲ ἐκείνοις ἔδωκεν. Εἴτα ἐργάζεται λοιπὸν τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἀτόπου, λέγων· *Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ δόγμα Παύλου ἐδραπέσθητε*; Ὅρα φιλόχριστον γνώμην, πῶς ἐπὶ τοῦ οἰκείου λοιπὸν ὀνόματος προσάγει τὸ πᾶν, ἐκ περιουσίας δεικνύς, ὅτι οὐ προσήκει οὐδενὶ αὐτῇ ἡ τιμὴ. Καὶ ἵνα μὴ δόξη φθόνῳ κινούμενος ταῦτα λέγειν, διὰ τοῦτο συνεχῶς αὐτὸν περιστρέφει· καὶ σκόπει τὴν σύνοψιν. Οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ Παῦλος τὸν κόσμον ἐποίησε; μὴ Παῦλος ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν; ἀλλ' ἃ ἦν τῶν πιστῶν ἐξαίρετα μόνον καὶ πολλῆς κηδεμονίας, ταῦτα τίθησι, τὸν σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀγαθὰ. Δείκνυσσι μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἡ τοῦ κόσμου δημιουργία, μάλι-

* Reg., ἡ ἔμφρασις, ἱκανῶς καὶ αὐτὸ εἰς κατηγορίας ὀνομα· μᾶλλον δὲ ἀρκεῖ ἡ τοῦ σχίσματος προσηγορία σφόδρα αὐτῶν.
β Διχονοῶν Regius cod., optime. Edittl διαχέων, minus recte

* Legebatur ἀπαγαγών. δ Suspiciatur Savilius legendum προσώποις. Sed puto locum bene habere • Legobatur ἑκείνους.

στα ὅς ἡ διὰ τοῦ σταυροῦ συγκατάθεσις. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἀπέθανεν ὑπὲρ ὑμῶν; ἀλλὰ, *Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη*; καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου τιθεῖς· ἢ εἰς τὸ *ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε*; Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἐβάπτισεν ὑμᾶς; ἐβάπτισε γὰρ πολλοὺς· ἀλλ' οὐ τὸ ζητούμενον τοῦτο ἦν, ὑπὸ τίνος ἐβαπτίσθησαν, ἀλλὰ τὸ εἰς τίνος ὄνομα ἐβαπτίσθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐγένετο σχισμᾶτων, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων καλεῖσθαι, καὶ τοῦτο διορθοῦται λέγων, *Μὴ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε*; Καὶ μὴ γὰρ εἶπες, φησί, Τίς ἐβάπτισεν, ἀλλ', Εἰς τὸ τίνος ὄνομα; Οὐ γὰρ ὁ βαπτίσας, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα ζητεῖται· οὗτος γὰρ ἀφήσει τὰ ἁμαρτήματα. Καὶ ἄχρι τούτου στήσας τὸν λόγον, οὐκέτι τοῖς ἐξῆς ἐπεξέρχεται. Οὐ γὰρ λέγει, Μὴ Παῦλος ὑμῖν ἐπηγγείλατο τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ; μὴ Παῦλος ὑμῖν ὑπέσχετο βασιλείαν οὐρανῶν; Τί δὴ ποτε οὖν οὐχὶ καὶ ταῦτα προστίθῃσιν; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον βασιλείαν ἐπαγγεῖλαι, καὶ σταυρωθῆναι. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ οὐτε κίνδυνον εἶχεν, οὔτε αἰσχύνην ἔφερε· τοῦτο δὲ ἅπαντα ταῦτα· ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖνα ἀπὸ τούτων κατασκευάζει. Εἰπὼν γὰρ, Ὅς γε τοῦ *ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσμετο*, ἐπήγαγε, *Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται*; καὶ πάλιν, *Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθήσμεθα*. Τούτου ἕνεκεν οὐκ ἐπήγαγεν ἐκεῖνα· καὶ ὅτι τὰ μὲν οὐδέπω εἶχον, τῶν δὲ ἥδη πείραν εἰλήφισαν, καὶ τὰ μὲν ἦν ἐπαγγελίας, τὰ δὲ ἥδη γεγέννητο. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐδάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Κάτορ. [18] Τί μέγα φρονεῖτε ἐπὶ τῷ βαπτίσαι, ὅπου γὰρ ἐγὼ καὶ εὐχαριστῶ, ὅτι οὐκ ἐποίησα τοῦτο; Ταῦτα δὲ λέγων, καθαιρεῖ τὸ ἐπὶ αὐτῷ φύσημα εἰκονομικῶς, οὐχὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαπτίσματος, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν ἀπόνοιαν τῶν μέγα ἐπὶ τῷ βαπτίσαι φρονούντων, πρῶτον μὲν τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐκ αὐτὸν ἔστι τὸ δῶρον, δευτέρου δὲ τῷ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ διὰ τοῦτο. Μέγα μὲν γὰρ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ μέγα αὐτὸ οὐχ ὁ βαπτίζων ποιεῖ, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα· ἐπεὶ τὸ βαπτίσαι οὐδὲν ἔστιν ὅσον εἰς ἀνθρώπινον πόνον, ἀλλὰ πολλῶ ἑλαττον τοῦ εὐαγγελίσασθαι. Μέγα μὲν γὰρ ἔστι, πάλιν φημί, τὸ βάπτισμα, καὶ ἄνευ βαπτίσματος ἀμήχανον βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἀλλὰ δύναται αὐτὸ καὶ ἀνὴρ οὐ σφόδρα γενναῖος ποιῆσαι, τὸ δὲ εὐαγγελίσασθαι πολλοῦ δεῖται πόνου.

Υ'. Λέγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν εὐχαριστεῖ, ὅτι οὐδένα ἐδάπτισε. Τίς οὖν ἔστιν αὕτη; *Ἵνα μὴ τις εἴπῃ*, φησί, ὅτι εἰς τὸ *ἕμδον ὄνομα ἐβαπτίσθητε*. Τί δαί; περὶ γὰρ ἐκείνων τοῦτο ἔλεγον· Ὁὐδαμῶς· ἀλλὰ δέδοικα, φησί, μὴ καὶ εἰς τοῦτο προβῇ τὸ νόσημα. Εἰ γὰρ εὐτελῶν ἀνθρώπων καὶ οὐδενὸς ἀξίῳ λόγου βαπτίζοντων, αἵρεσις γέγονεν, εἰ ἐγὼ ὁ καταγγέλλας τὸ βάπτισμα πολλοὺς ἐδάπτισα, εἰκὸς ἦν συστάντας μὴ μόνον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου καλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ βάπτισμα ἔμοι ἐπιφημίζειν. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῶν ἑλαττόνων τοσοῦτον ἐγένετο κακὸν, ἴσως ἂν καὶ ἐτι πολλῶ χαλεπώτερον ἀπὸ τῶν μειζόνων προῦθῃ. Ἐντρέψας τοίνυν τοὺς διεφθαρμένους ταύτη, καὶ προσειπὼν, *Ἐδάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανῶν οἶκον*, πάλιν αὐτῶν ὑποσύρει τὸν τῶπον λέγων· *Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ τινα ἄλλον ἐδάπτισα*. Ἐντεῦθεν γὰρ δεικνυσιν, ὅτι οὐδὲ περισπούδαστον ἦν αὐτῷ τῆς ἀπὸ τούτου τιμῆς ἀπολαύειν παρὰ τῶν πολλῶν, οὐδὲ δόξης ἕνεκεν ἐπὶ

τοῦτο ἤρχετο. Οὐ τούτοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξῆς σφόδρα αὐτῶν καταστέλλει τὴν φλεγμονήν, λέγων· *Οὐ γὰρ ἀπέστείλε με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλὰ εὐαγγελίζεσθαι*. Τὸ γὰρ ἐπιπονώτερον καὶ πολλοῦ δεόμενον μόθου καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς, καὶ ὁ πάντα συνεῖχε, τοῦτο ἦν. Διὸ καὶ Παῦλος αὐτὸ ἐνεχειρίζετο. Καὶ τίνος ἕνεκεν μὴ ἀποσταλεῖς βαπτίζειν, ἐδάπτισεν; Οὐ μαχόμενος τῷ ἀποστελλαντι, ἀλλ' ἐκ περιουσίας τοῦτο ποιῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐκωλύθη, ἀλλ' ὅτι Οὐκ ἀπεστάλην ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀναγκαιοτάτῳ. Τὸ μὲν γὰρ εὐαγγελίζεσθαι ἐνός που καὶ δευτέρου, τὸ δὲ βαπτίζειν παντός ἂν εἴη τοῦ τῇν ἱερωσύνην ἔχοντος. Ἀνθρώπων μὲν γὰρ κατηχούμενον λαβόντας καὶ πεπεισμένον βαπτίσαι, παντὸς οὐτινοσοῦν ἔστιν· ἡ γὰρ προαίρεσις τοῦ προσόντος λοιπὸν ἐργάζεται τὸ πᾶν, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις· ὅταν δὲ ἀπίστους δέῃ κατηχῆσαι, πολλοῦ δεῖ πόνου, πολλῆς τῆς σοφίας· τότε δὲ καὶ τὸ κινδυνεύειν προστῇ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν γέγονε, καὶ πέπεισται ὁ μυσταγωγείσθαι μέλλων, καὶ οὐδὲν μέγα, πεισθέντα βαπτίσαι· ἐνταῦθα δὲ πολλὸς ὁ πόνος ὥστε μεταπεισάι προαίρεσιν, καὶ μεταθεῖναι γνώμην, καὶ ἀναμοχλεῦσαι πλάγην, καὶ καταφυτεῦσαι τὴν ἀλήθειαν. [19] Ἄλλ' οὐ λέγει ταῦτα οὕτως, οὐδὲ κατασκευάζει καὶ φησιν, ὅτι οὐδένα πόνον ἔχει τὸ βαπτίσαι, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελίσασθαι· οἶδε γὰρ αἰετριάζειν· ἀλλ' ἐν τῇ συγκρίσει τῆς ἔξωθεν σοφίας σφόδρα ἀποτείνεται, ἐνθα καταφορικωτέρῳ ἡ δύνατο χρησασθαι λόγῳ. Οὐ τοίνυν ἐναντιούμενος τῷ πέμποντι ἐδάπτισεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν χρητῶν, εἰπόντων τῶν ἀποστόλων, *Οὐκ ἔστιν ἀρεστὸν καταλιπόντας ἡμᾶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακορεῖν τραπέζαις*, διηκονήσατο, οὐκ ἐναντιούμενος ἐκείνοις, ἀλλ' ἐκ περιουσίας ποιῶν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Ἐπεὶ καὶ νῦν τοῖς μὲν ἀφελεστέροις τῶν πρεσβυτέρων τοῦτο ἐγχειρίζομεν, τὸν δὲ διδασκαλικὸν λόγον τοῖς σοφωτέροις· ἐκεῖ γὰρ ἔστιν ὁ πόνος καὶ ὁ ἰδρώς. Διὸ καὶ αὐτὸς φησιν· *Οἱ καλῶς προσεστώτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθουσιν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ*. Ὡσπερ γὰρ τὸ μὲν διδάσκει τοὺς παλαιότερους, ἀνδρός ἔστι γενναῖου καὶ παιδοστρίβου σοφοῦ, τὸ δὲ ἐπιθεῖναι τὸν στέφανον τῷ νικησαντι καὶ τοῦ μὴ δυναμένου παλαῖειν ἐστὶ, καίτοι γε ὁ στέφανος λαμπρότερον ποιεῖ τὸν νικῆσαντα· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος· ἀδύνατον μὲν γὰρ χωρὶς αὐτοῦ σωθῆναι, οὐδὲν δὲ μέγα ὁ βαπτίζων ποιεῖ, προαίρεσιν παρεσκευασμένην λαβών. *Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγῳ, Ἵνα μὴ κερωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*. Καθελὼν τὸ φύσημα τῶν διὰ τὸ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεθίσταται λοιπὸν πρὸς τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ τῇ ἔξωθεν κομπάζοντας, καὶ κατ' αὐτῶν ὀπλίζεται σφοδρότερον. Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ἐπὶ τῷ βαπτίζειν πεφροσμένους ἔλεγεν, *Εὐχαριστῶ, ὅτι οὐδένα ἐδάπτισα*, καὶ ὅτι οὐκ ἀπέστείλε με ὁ Χριστὸς βαπτίζειν· καὶ οὐτε σφοδρῶς οὔτε κατασκευαστικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ, ἀλλ' αἰνιγξάμενος δι' ὀλίγων ὥσπερ ἐβούλετο, παρέδραμεν· ἐνταῦθα δὲ ἐκ προοιμίων χαλεπὴν δίδωσι τὴν πληγὴν λέγων· *Ἵνα μὴ κερωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*. Τί τοίνυν μέγα φρονεῖς, ἐφ' ᾧ ἐγκαλύπτεσθαι βῆδες; Εἰ γὰρ πολεμεῖ τῷ σταυρῷ καὶ μάχεται τοῖς εὐαγγελίοις ἡ σοφία αὕτη, οὐκ αὐχεῖν ἐπ' αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ καταδύεσθαι δεῖ. Τοῦτο γὰρ αἴτιον τοῦ μὴ γενέσθαι τοὺς ἀποστόλους σοφοὺς, οὐκ ἀσθενεῖς τοῦ χαρίσματος, ἀλλ' Ἵνα μὴ βλαβῇ τὸ κήρυγμα. Οὐκ ἄρα ἐκείνοι ἦσαν οἱ συνιστῶντες τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ λυμαινόμενοι· οἱ

* Sic Reg. Editi legunt. Paulo ante deerat τί δαί.

b Sic Reg. Editi vero καλύπτεσθαι, male.

mundum condidit? num Paulus vos ex nihilo produxit? sed quæ in fidelibus erant eximia, et magnæ providentiæ, ea ponit, crucem et baptismum, et bona inde paria. Nam Dei erga homines amorem ostendit mundi creatio, maxime vero illa per crucem demissio. Et non dixit, Num Paulus mortuus est pro vobis? sed, *Num Paulus crucifixus est?* mortis quoque genus indicans? *et in nomine Pauli baptizati estis?* Nec dixit, Num Paulus vos baptizavit? multos enim ille baptizavit: verum id non quærebatur, a quo nempe baptizati fuissent, sed in cuius nomine baptizati essent. Quia enim hoc schismatum causa fuerat, quod ex baptizantibus nomen acciperent, hoc etiam corrigit dicens, *An in nomine Pauli baptizati estis?* Et ne dixeris, inquit, Quis baptizavit, sed, In cuius nomine. Non enim quæritur quis baptizet, sed quis in baptismo vocetur: hic enim peccata dimittit. Hic gradum sistit, nec quæ sequuntur persequitur. Non enim dicit, Num Paulus vobis futura bona promisit? num Paulus vobis promisit regnum cælorum? Cur ergo hæc non adjicit? Quia non par res est regnum promittere et crucifigi. Illud enim nec periculum habebat, nec afferebat ignominiam: hoc vero hæc omnia. Alioquin autem ab his illa probat. Cum dixisset enim, *Qui proprio Filio suc non pepercit*, adjicit, *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit (Rom. 8. 32)?* et rursum, *Si enim inimici cum essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvabimur (Id. 5. 10).* Ideo non illa subiunxit, et quod illa quidem nondum haberent, horum autem jam experientiam accepissent; et quod illa quidem in promissionibus, hæc vero jam facta essent. 14. *Gratias ago Deo meo, quia neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium.* Cur altum sapitis, quod baptizetis, quando ego gratias ago, quod hoc non fecerim? Cum hæc autem dicit, illorum tumorem prudenter tollit: non vim baptismatis, absit, sed arrogantiam eorum, qui de dato baptismo gloriabantur; primo ostendens non ipsorum esse donum; secundo gratias agens Deo ea de causa. Nam magnum quidem est baptisma, sed non illum magnum facit is qui baptizat, sed qui in baptismo invocatur. Baptizare enim nihil est, quod ad humanum attinet laborem; sed multo minus est, quam evangelizare. Nam magna quidem res est baptisma, iterum dico, et sine baptismo non possumus regnum consequi: sed potest hoc facere vir non admodum præclarus; evangelizare autem multo laboris est.

3. Causam vero dicit cur gratias agat, quod nullum baptizaverit. Quænam illa est? 15. *Ne quis dicat, inquit, quod in nomine meo baptizati estis.* Quid vero? de illisne hoc dicebant? Minime: sed timeo, inquit, ne eo morbus deveniat. Nam si cum viles et nullius pretii homines baptizarent, hæresis nata est; si ego qui baptismum annuntiavi multos baptizassem, verisimile erat eos qui convenerant, non modo nomine meo vocandos fore, sed etiam baptisma mihi adscripturos fuisse. Si enim a minimis tantum ortum est malum, forte longe gravius a majoribus provenisset.

Cum igitur eos qui corrupti erant hoc modo increpasset, ac dixisset, 16. *Baptizavi autem et Stephanum domum;* illorum fastum rursus deprimit, dicens, *Cæterum nescio an aliquem alium baptizaverim.* Hinc enim ostendit non curæ illi fuisse hoc frui apud vulgus honore, nec gloriæ causa ad hoc venisse. Non his tantum, sed etiam insequentibus illorum fastum deprimit, dicens: 17. *Non enim misi me Christus baptizare, sed evangelizare.* Nam hoc et laboriosius erat, sudore multo opus habebat ferreoque animo, omniaque continebat: ideoque Paulo commissum fuit. Et cur ad baptizandum non missus, baptizabat? Non pugnans adversus eum qui se miserat, sed ex abundanti hoc faciebat. Non enim dixit, prohibitum mihi fuit, sed, Non sum missus ad hoc, sed ad rem maxime necessariam. Nam evangelizare unius aut duorum erat; baptizare autem cujuslibet est, qui præditus sit sacerdotio. Hominem namque catechumenum et persuasum baptizare cujuslibet est: voluntas enim accedentis deinceps totum efficit, cum Dei gratia. Cum autem infideles sunt ad fidem instituendi, multo opus est labore, multa sapientia: tunc autem etiam subeundum erat periculum. In baptizando enim totum factum est, et persuasus est is qui in mysterium est admittendus; nihilque magnum est persuasum baptizare: hic vero multus labor, ut voluntas et propositum mutetur, error convellatur, et veritas inseratur. Verum hæc ille non ita dicit, neque probatione utitur, nec dicit, nullum esse laborem baptizare, sed evangelizare secus: scit enim semper modum tenere: sed in comparatione cum externa sapientia valde contendit, ubi vehementiore uti potuit oratione. Non ergo contra jussum mittentis baptizabat; sed sicut cum de viduis dixissent apostoli, *Non expedit nobis relicto verbo Dei ministrare mensis (Act. 6. 2),* ille ministravit non illis repugnans, sed ex abundantia fervoris id fecit: ita et hic quoque. Nunc enim simplicioribus presbyteris hoc committimus, et doctrinæ verbum sapientioribus: illic enim labor et sudor est. Quapropter et ipse ait: *Qui recte præsumt presbyteri, duplici honore dignentur; maxime autem qui laborant in verbo et doctrina (1. Tim. 5. 17).* Quemadmodum enim docere eos, qui ludicra certamina adeunt, viri strenui est et sapientis pædrotibæ; coronam autem victori imponere, ejus etiam est qui certare nequit, etsi corona victorem reddit splendidiorem: sic de baptismo dicendum: nullus enim potest sine illo salutem consequi; nihil tamen magnum facit is qui baptizat, cum voluntatis propositum paratum invenit. *Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi.* Cum depressisset illorum tumorem, qui quod baptizarent altum sapiebant; transit postea ad illos, qui de externa sapientia gloriabantur, et adversus illos vehementius armatur. Adversus illos enim, qui quod baptizarent inflabantur, dicebat, *Gratias ago, quod nullum baptizaverim, et quod Christus me ad baptizandum non miserit; nec vehementibus usus est argumentis, sed quæ volebat paucis subindicans, prætercurrit: hic autem a priu-*

cripio gravem infligit plagam dicens, ut non evacuetur crux Christi. Cur ergo altum sapi de iis, ob quæ pudore suffundi oporteret? Si enim hæc sapientia cum cruce pugnat et cum Evangeliiis concertat, non gloriari de illa, sed pudore affici oportet. Hæc enim causa fuit, cur apostoli non sapientes sive philosophi fuerint, non ex charismatis imbecillitate, sed ut ne prædicatio læderetur. Non ergo illi verbum confirmabant, sed labefactabant; at idiotæ vere confirmabant. Hoc retundit fastum, hoc tumorem comprimit, hoc modesto agere suadet. At si non in sapientia verbi, inquires, cur Apollo virum doctum miserunt? Non vi orationis confidentes, sed quia potens erat in Scripturis, et confutabat Judæos. Alioquin autem id quod quærebatur erat, ut qui primas tepebant et verbum serere cœperunt, non essent docti. Hi magna virtute opus habebant, ut a principio errorem depellerent, et tunc in ipso ingressu magna fortitudine opus erat.

4. Qui ergo eruditus ab initio opus non habuit ut errorem depelleret, si postea eruditus admisit, non quasi illis indigens hoc fecit, sed quasi non discernens. Sicut enim sapientibus hujusmodi non egebat ad id quod volebat perficiendum: ita si postea illos inveniret, non rejiciebat. Tu vero mihi illud ostende, an Petrus et Paulus eruditi essent. Sed non poteris: erant enim idiotæ et illiterati. Quemadmodum igitur Christus quando discipulos misit in orbem, cum potentiam suam primum in Palæstina ostendisset illis, et dixisset: *Quando misi vos sine crumena et pera et calceis, numquid vobis aliquid defuit* (Luc. 22. 35)? tunc permisit ut deinceps et peram et crumenam haberent: ita hic quoque fecit. Nam id, quod quærebatur, erat ut Christi potentia ostenderetur: non ut propter externam sapientiam a fide ejicerentur ii qui accederent. Cum ergo Græci discipulos accusabant ut idiotas, nos, plus quam illi, accusemus ipsos. Nec quis dicat Paulum sapientem, id est, doctum fuisse; sed eos, qui apud illos ob sapientiam et eloquentiam celebres sunt, extollentes, illos omnes qui apud nos fuere, rudes fuisse dicamus. Non parum enim in hac quoque parte illos deiciemus: sic quippe splendida erit victoria.

Disputatio circa Paulum et Platonem. — Hæc autem dixi, quia Christianum quempiam aliquando audiivi contra Græcum ridicule disputantem: ambo namque in disputatione rem suam confutabant et pessumdabant. Nam quæ Christianum dicere oportuisset, illa dicebat Græcus; et quæ Græcum dicere par erat, hæc Christianus opponebat. Nam cum de Paulo et de Platone quæstio esset, Græcus ille ostendere conabatur Paulum indoctum et rudem fuisse: Christianus vero ex simplicitate probare contendebat, Platone doctiorem et disertiores fuisse Paulum. Ita porro Græcus victor fuisset, si hæc vicisset propositio. Nam si Platone doctior et eloquentior fuit Paulus, multi, ut verisimile est, opponent, illum non gratia, sed eloquentia superasse. Itaque sic loquens Christianus, pro Græco stabat: quod autem Græcus dicebat, pro

Christiano faciebat. Nam si, ut dicebam, ineruditus erat Paulus, et tamen Platonem vicit, splendida fuit victoria: indoctus quippe ille, omnes discipulos ejus adortus, persuasos secum abduxit. Unde palam est non in sapientia humana prædicationem prævaluisse, sed per Dei gratiam. Ne igitur in eadem incidamus, neve irrideamur, cum contra Græcos sic disputamus, apostolos tamquam indoctos accusemus: talis enim accusatio encomium est. Et cum dixerint illi, agrestes fuisse apostolos, nos addamus etiam fuisse indoctos, illiteratos, pauperes, viles et obscuros. Non sunt hæc maledicta apostolis illata, sed ad illorum gloriam cedit, quod tales cum essent, toto orbe terrarum fuerint clariores. Hi enim idiotæ, agrestes, indocti, sapientes illos, potentes, tyrannos, qui divitiis, gloria et externis cæteris rebus fruebantur et gloriabantur, quasi nec viri essent profligarunt. Unde palam est magnam esse crucis potentiam, et hæc non humana vi facta esse. Non enim humanæ naturæ sunt illa, sed supra naturam patrata sunt. Cum autem supra naturam et admodum ultra naturam quædam efficiuntur cum decoro et utilitate; palam est illa ex divina quadam virtute et operatione facta esse. Animadvertite autem: piscator, tentoriorum artifex, publicanus, imperitus, illiteratus, ex Palæstina regione longinqua venientes, philosophis, oratoribus, dicendi peritis, ex patria expulsi omnibus, brevi temporis spatio illos vicerunt, cum periculis multis, populis et regibus ipsos oppugnantibus, ipsa pugnante natura; temporis antiquitate, obsistente etiam longa consuetudine, armatis dæmonibus, diabolo in acie stante et omnia movente, reges, principes, populos, gentes, urbes, barbaros, Græcos, philosophos, oratores, sophistas, scriptores, leges, tribunalia, supplicia varia, mortes innumeras et diversas. Attamen hæc omnia ita repulsa sunt et cesserunt, loquentibus piscatoribus, perinde ut tenuis pulvis, qui vehementium ventorum impetum ferre nequit. Discamus ergo sic cum Græcis disputare, ut ne simus tamquam bestiarum et pecora; sed parati semper ad spem nostram tuendam. Et interim hoc caput meditemur, quod non parvum est, illisque dicamus: Undenam infirmi fortes illos vicerunt, duodecim universum orbem? iique non iisdem utentes armis, sed nudi contra armatos pugnantes?

5. *Apostolorum victoria mirabilis; exemplo magis quam philosophia prædicandum.* — Dic enim, si duodecim viri rei militaris imperiti in armatam pugnatorem innumerabilium aciem irrumpentes, non inermes tantum, sed etiam corpore infirmi, ab illis nihil male paterentur, neque innumerabilibus telis impetiti sauciarentur; habentes autem tela infixæ corpori nudo, omnes prosternerent, non armis utentes, sed manu ferientes; deinde alios occiderent, alios captivos abducerent, nullis acceptis vulneribus: an quis diceret rem talem gestam humanam esse? Atqui apostolicum tropæum longe illo mirabilius est. Longe enim mirabilius est quam nudum non vulnerari, quod imperitus et illiteratus atque piscator tantam superet dicendi

δὲ ἰδύσται οἱ βεβαιούμενοι. Τοῦτο οἶδε κολάσαι α τῷ-
 φον, τοῦτο καταστεῖλαι φλεγμονήν, τοῦτο πείσαι
 μετρίάζειν. Καὶ εἰ οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, τίνος ἔνεκεν
 τὸν Ἀπολλὼν λόγιον ὄντα ἐπεμψαν, φησί β; Οὐ τῇ
 τῶν λόγων δυνάμει θαρβύοντες, ἀλλ' ὅτι δυνατός ἦν
 ἐν ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἡλεγε τοὺς Ἰουδαίους. Ἄλλως
 δὲ τὸ ζητούμενον ἦν, τὸ τοὺς πρωτοστάτας καὶ ἀρξα-
 μένους σπεῖρειν τὸν λόγον μὴ εἶναι λογίους. Οὗτοι
 γὰρ ἦσαν οἱ πολλῆς δέουσι δυνάμεως, ὥστε ἀπ-
 ὐσασθαι τὴν πλάνην ἐκ προοιμίων, καὶ τότε πολλῆς
 ἔδει τῆς ἰσχύος εἰς αὐτὴν τὴν εἴσοδον.

δ. Ὁ τοίνυν μὴ δεηθεὶς εὐπαιδεύτων ἐκ προοι-
 μίων, εἰ [20] μετὰ ταῦτα λογίους ἐδέξατο, οὐκ ὡς δέου-
 σεν τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ὡς οὐ διακρινόμενος. Ὡς περ
 γὰρ οὐκ ἔδειτο σοφῶν α εἰς τὸ κατορθῶσαι ἅπερ
 ἐδοῦλετο, οὕτως οὐδὲ μετὰ ταῦτα εὐρεθέντας διὰ
 τοῦτο ἐξέβαλε. Σὺ δὲ ἐκεῖνό μοι δείξον, εἰ Πέτρος
 λόγιος ἦν καὶ Παῦλος. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις ἰδύσται
 γὰρ ἦσαν, καὶ ἀγράμματοι. Ὡς περ οὖν ὁ Χριστὸς,
 ὅτε τοὺς μαθητὰς ἐπεμπεν εἰς τὴν οἰκουμένην, δείξας
 αὐτοῦ τὴν δύναμιν αὐτοὺς ἐν Παλαιστίνῃ πρῶτον,
 καὶ εἰπὼν, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς χωρὶς βαλαντίου
 καὶ πηρας καὶ ὑποδήματος, μὴ τινας ὑστερήσῃτε;
 τότε ἐπέτρεψε λοιπὸν καὶ πῆραν καὶ βαλάντιον ἔχειν.
 οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε. Τὸ γὰρ ζητούμενον ἦν
 δειχθῆναι τοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, οὐ διὰ τὴν ἐξωθεν
 σοφίαν ἐκβάλλεσθαι τῆς πίστεως τοὺς προσιέντας.
 Ὅταν οὖν Ἕλληνας κατηγορήσῃσι τὸν μαθητῶν ὡς
 ἰδιωτῶν, πλὴν ἡμεῖς ἐκείνων κατηγοροῦμεν α αὐτῶν.
 Μηδὲ λεγέτω τις, ὅτι σοφός ἦν ὁ Παῦλος· ἀλλ' ἐπαί-
 ροντες ἐπὶ σοφίᾳ τοὺς μεγάλους παρ' ἐκείνοις καὶ
 ἐπὶ εὐγλωττίᾳ θαυμασθέντας, τοὺς παρ' ἡμῖν ἅπαν-
 τας λέγωμεν ἰδιώτας γεγονέναι. Οὐ μικρῶς γὰρ αὐ-
 τοὺς καὶ κατὰ τοῦτο καταβαλοῦμεν τὸ μέρος· οὕτω
 γὰρ ἔσται λαμπρὰ τὰ νικητήρια.

Ταῦτα δὲ εἰπον, ἐπειδὴ τινας ἤκουσά ποτε Χρι-
 στιανοῦ πρὸς Ἕλληνα καταγελάστως διαλεγόμενου,
 καὶ ἀμφοτέρων ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μάχῃ τὰ ἐαυτῶν
 καταλόντων. Α γὰρ ἔδει τὸν Χριστιανὸν εἰπεῖν,
 ταῦτα ὁ Ἕλλην ἔλεγε· καὶ ὁ τὸν Ἕλληνα εἰκὸς ἦν
 εἰπεῖν, ταῦτα ὁ Χριστιανὸς προεδάλλετο. Περὶ Παύ-
 λου γὰρ καὶ Πλάτωνος ζητήσεως οὐσης, ὁ μὲν Ἕλλην
 ἐπειράδο δεικνύει, ὅτι ὁ Παῦλος ἦν ἀμαθής καὶ
 ἰδιώτης· ὁ δὲ Χριστιανὸς ὑπὸ ἀφειλείας ἐσπούδαζε
 κατασκευάζειν, ὅτι Πλάτωνος λαγιώτερος ἦν ὁ Παῦ-
 λος. Οὕτω δὲ τοῦ Ἕλληνος ἐγίνετο τὰ νικητήρια,
 τοῦτου κρατοῦντος τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ Πλάτωνος ἐλ-
 λογιμώτερος ἦν ὁ Παῦλος, πολλοὺς εἰκὸς ἀντιλέγειν,
 ὅτι οὐ τῇ χάριτι, ἀλλὰ τῇ εὐγλωττίᾳ περιεγένετο.
 Ὡς περ ὑπὲρ τοῦ Ἕλληνος ἦν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ
 Χριστιανοῦ· ὁ δὲ ἔλεγεν ὁ Ἕλλην, ὑπὲρ τοῦ Χρι-
 στιανοῦ ἦν. Εἰ γὰρ Παῦλος ἀπαιδεύτος ἦν, ἐκράτησε
 δὲ Πλάτωνος, ὅπερ ἔλεγον, λαμπρὰ γέγονεν ἡ νίκη.
 Τοὺς γὰρ ἐκείνου μαθητὰς λαβὼν ὁ ἀμαθὴς ἅπαντας
 ἐπίσσε, καὶ πρὸς ἐαυτὸν ἤγαγεν. Ὅθεν ὦλον, ὅτι
 οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, τὸ κήρυγμα περιεγένονεν,
 ἀλλὰ Θεοῦ χάριτι. Ἰν' οὖν μὴ ταῦτα πάσχωμεν, μηδὲ
 καταγελάμεθα οὕτω διαλεγόμενοι πρὸς Ἕλληνας,
 ἐπειδὴν ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς ἄγων ἦ, κατηγοροῦμεν τῶν
 ἀποστόλων ὡς ἀμαθῶν· ἡ γὰρ κατηγορία αὕτη ἐγκώ-

μιον. Καὶ ὅταν εἰπωσιν ἐκεῖνοι, ὅτι ἄγριοι καὶ ἦσαν οἱ
 ἀπόστολοι, προσθῶμεν ἡμεῖς, καὶ εἰπωμεν, ὅτι καὶ
 ἀμαθεῖς καὶ ἀγράμματοι καὶ πένητες καὶ εὐτελεῖς
 καὶ ἀσύνετοι καὶ ἀφανεῖς. Οὐκ ἔστι βλασφημία τῶν
 ἀποστόλων ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δόξα, τὸ τοὺς τοιοῦτους
 τῆς οἰκουμένης πάσης λαμπροτέρους φανῆναι. Οὗτοι
 γὰρ οἱ ἰδιῶται καὶ ἄγριοι καὶ [21] ἀμαθεῖς τοὺς
 σοφοὺς καὶ δυνατοὺς καὶ τοὺς τυράννους, καὶ τοὺς
 ἐπὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ τοῖς ἐξωθεν πᾶσι κομπά-
 ζοντας, ὡς οὐδὲ ἄνδρας, οὕτω κατηγνήσαντο. Ὅθεν
 ὦλον, ὅτι μεγάλη ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις, καὶ οὐκ
 ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ ταῦτα ἐγίνετο. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν
 τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ κατορθούμενα.
 Ὅταν δὲ ὑπὲρ φύσιν τι γένηται, καὶ ὑπὲρ φύσιν
 παρὰ πολὺ μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ τοῦ χρησίου,
 εὐδὸλον ὅτι θεῖα τινὲ ταῦτα δυνάμει καὶ συνεργείᾳ
 γίνεται. Σκοπεῖ δὲ Ὁ ἀλιεύς, ὁ σκηνοποιός, ὁ τελώνης,
 ὁ ἰδιώτης, ὁ ἀγράμματος, ἐκ Παλαιστίνης τῆς χώρας
 μακρὰν κειμένης ἐλθόντες, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς
 ῥήτορας, τοὺς δεινοὺς εἰπεῖν ἐκ τῆς οἰκείας ἀπώσά-
 μενοι πάντας, αὐτοὶ τοῦτων ἐκράτησαν ἐν χρόνῳ
 βραχεὶ μετὰ κινδύνων πολλῶν, δῆμων, βασιλέων ἀν-
 τιτιπιπτόντων, τῆς φύσεως αὐτῆς μαχομένης, τοῦ
 χρόνου τῆς παλαιότητος, τῆς πολλῆς συνηθείας ἀν-
 τιπαλαιούσης α σφοδρῶς, δαιμόνων ὀπλιζομένων,
 διαδόλου παραταττομένου καὶ πάντα κινούντος, βασι-
 λέας, ἀρχοντας, δῆμους, ἔθνη, πόλεις, βασιβάρους,
 Ἕλληνας, φιλοσόφους, ῥήτορας, σοφιστὰς, λογογρά-
 φους, νόμους, δικαστήρια, κολάσεις ποικίλας, θανά-
 τος μυρίους καὶ παντοδαπούς. Ἀλλ' ὅμως ἅπαντα
 ταῦτα οὕτως ἡλέγητο καὶ παρεχώρει, τῶν ἀλιέων
 φθειγγομένων, ὡς κόνις λεπτὴ σφοδρῶν ἀνέμων ἐμ-
 βολὴν ἐνεγκεῖν μὴ δυναμένη. Μάθωμεν τοίνυν οὕτω
 πρὸς Ἕλληνας διαλέγεσθαι, ἵνα μὴ ὦμεν ὡς θρέμ-
 ματα καὶ βοσκήματα, ἀλλ' ὦμεν παρεσκευασμένοι
 περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. Καὶ τίους τοῦτο τὸ κεφάλαιον
 μελετήσωμεν οὐκ ὄν μικρὸν, καὶ λέγωμεν πρὸς
 αὐτούς· Πόθεν οἱ ἀσθενεῖς τῶν ἰσχυρῶν περιεγένοντο,
 οἱ δώδεκα τῆς οἰκουμένης, οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς ὅπλοις
 κεχρημένοι, ἀλλὰ γυμνοὶ πρὸς ἐνόπλους μαχόμενοι;

ε. Εἰπὲ γάρ, εἰ δώδεκα ἄνδρες πολεμικῶν ἀπειροὶ
 πραγμάτων εἰς παράταξιν στρατιωτῶν ἀπειρον καὶ
 ὤπλισμένην εἰσπηδῆσαντες, οὐκ ἀσποιοὶ μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ἀσθενεῖς τὸ σῶμα, ὑπὸ μὲν ἐκείνων οὐδὲν ἔπαθον,
 μηδὲ μυρίους βαλλόμενοι βέλεσιν ἰ ἐτρώθησαν, ἔχον-
 τες δὲ ἐμπεπονημένοι τὰ βέλγη γυμνῶν τῷ σώματι
 πάντας κατέβαλλον, οὐχ ὅπλοις κεχρημένοι, ἀλλὰ τῇ
 χειρὶ παύοντες, εἴτα τοὺς μὲν ἀνείλον, τοὺς δὲ αἰχμ-
 αλώτους λαβόντες ἀπήγαγον. μηδὲ τραύματα αὐ-
 τοὶ δεξάμενοι, ἀρὰ τις τὸ γινόμενον ἀνθρώπινον εἶναι
 ἔφησε; Καίτοι τὸ τῶν ἀποστόλων τρόπον πολλῶν
 ἐκείνου θαυμαστότερον. Τοῦ γὰρ γυμνὸν μὴ τρωθῆναι,
 πολλῶν παραδοξότερον. τὸ τὸν ἰδιώτην καὶ ἀγράμμα-
 τον καὶ ἀλίαν τοσαύτης δεινότητος περιγενέσθαι, καὶ
 μήτε ὑπὸ τῆς ὀλιγότητος, μήτε ὑπὸ τῆς πενίας, μήτε
 ὑπὸ τῶν κινδύνων, μήτε ὑπὸ τῆς συνηθείας τῆς πρα-
 κατελῆφθαι, μήτε ὑπὸ τῆς τοσαύτης αὐστηρότητος
 τῶν πραγμάτων ὧν ἐπέταττο, μήτε ὑπὸ τῶν
 καθημερινῶν θανάτων, μήτε ὑπὸ τοῦ πληθους τῶν
 ἀπατηθέντων, μήτε ὑπὸ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἀπα-
 τησάντων διακωλυθῆναι. Οὕτω τοίνυν αὐτοὺς κατα-
 βάλλωμεν, καὶ μαχώμεθα πρὸς ἐκείνους, καὶ πρὸ τῶν
 λόγων διὰ τοῦ βίου καταπληρώμεθα. Αὕτη [22] γάρ-
 ἔστιν ἡ μεγάλη μάχη, οὗτος ὁ συλλογισμὸς ὁ ἀναν-

α *Legebatur* τοῦτο διέκλασε, εἰ μοι, καὶ εἴπειτα... ἐπίσσε.
Legebatur haec vox, φησί, *post* θαρβύοντες. β *Alius*
habet σοφιστῶν *pro* σοφῶν. δ *Reg.*, κατηγοροῦμεν, *melius*
quam edidi κατηγοροῦμεν.

α *Legebatur* ἀντιτιπιτούσης. ἰ *Deerat* βέλαν.

τίβρωτος ὁ διὰ τῶν ἔργων· ἐπεὶ καὶ μυρία φιλοσοφῆσμεν διὰ τῶν λόγων, βίον δὲ μὴ παρεχόμεθα ἐκείνων βελτίονα, τὸ κέρδος οὐδέν. Οὐ γὰρ τοῖς λεγομένοις προσέχουσιν, ἀλλ' ἀπράττομεν ἐξετάζουσι, καὶ φασί· Σὺ πρότερος τοῖς σοῖς ῥήμασι πείθου, καὶ τότε ἐτέρους παραΐναι. Εἰ δὲ λέγεις μὲν μυρία εἶναι ἀγαθὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ὡς οὐκ ἦντων δὲ οὕτω φαίνοιο τοῖς παροῦσι προσηλωμένους, τὰ ἔργα σου τῶν ῥημάτων ἐμοὶ πιστότερα. Ὅταν γὰρ ἴδω σε ἀρπάζοντα τὰ ἐτέρων, θρηνοῦντα ἀμέτρως ἐπὶ τοῖς ἀπελθοῦσι, πολλὰ ἔτερα πλημμυλοῦντα, πῶς σοι πιστεύσω ὅτι ἔστιν ἀνάστασις; Κἀν γὰρ μὴ λέγῃσι ταῦτα, ὅμως ἐννοοῦσι ταῦτα, καὶ περιστρέφουσιν ἐπὶ τῆς διανοίας. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ καλῶν τοὺς ἀπίστους γενέσθαι Χριστιανούς. Ἐναγάγωμεν· τοίνυν αὐτοὺς διὰ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας. Πολλοὶ καὶ ἰδιώται ἄνδρες φιλοσόφων οὕτω κατέπληξαν τὴν διάνοιαν, ὡς καὶ τὴν τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι φιλοσοφίαν, καὶ φωνὴν σάλπιγγος λαμπροτέραν διὰ τῆς πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἀφέντες· αὕτη γὰρ τῆς γλῶττης ἰσχυρότερα. Ὅταν δὲ εἴπω, ὅτι οὐ χρὴ μνησικαεῖν, εἴτα τὸν Ἕλληνα μυρία ἐργάσασθαι κακὰ, πῶς δυνήσομαι τοῖς λόγοις αὐτὸν ἐναγαγεῖν, διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἀποσοῶν; Θηρεύσωμεν τοίνυν αὐτοὺς διὰ τῆς πολιτείας, καὶ διὰ τῶν ψυχῶν τῶν οὐκ οἰκοδομῶμεν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τούτων συναγάγωμεν τὸν πλοῦτον. Οὐκ ἔστι ψυχῆς οὐδὲν ἀντάξιον, οὐδὲ ὁ κόσμος ἅπας. Ὡστε καὶ μυρία ὧς χρήματα πένησιν, οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάσει, οἷον ὁ μίαν ψυχὴν ἐπιστρέφω. Ὁ γὰρ ἐξάγων *τίμιον ἐξ ἀναξίου*, ὡς *στόμα μου ἔσται*, φησί. Μέγα μὲν γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἐλεεῖν τοὺς πενόμενους· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον, οἷον τὸ πλάνης ἀπαλλάττειν· ὁ γὰρ τοῦτο ποιῶν, κατὰ Παῦλον γίνεται καὶ Πέτρον. Ἐξεστὶ γὰρ ἀναδέεσθαι τὸ ἐκείνων κήρυγμα, οὐχ ἵνα κινδυνεύωμεν καθάπερ ἐκεῖνοι, καὶ λιμοὺς καὶ λοιμοὺς καὶ τὰ ἄλλα ὑποφέρωμεν (εἰ-

• Allii ἀναγάγωμεν.

ρήνης γὰρ ὁ παρὼν καιρὸς), ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπὸ προθυμίας σπουδὴν ἐπιδείξωμεθα. Καὶ γὰρ ἔξεστιν οἴκοι καθημένους ταύτην τὴν ἀλείαν ἐργάζεσθαι. Εἰ τις ἔχει φίλον καὶ συγγενὴ καὶ οἰκεῖον, ταῦτα ποιεῖτω, ταῦτα λεγέτω καὶ ἔσται κατὰ Πέτρον καὶ Παῦλον. Καὶ τί λέγω Πέτρον καὶ Παῦλον; Στόμα ἔσται τοῦ Χριστοῦ· Ὁ γὰρ ἐξαγαγὼν *τίμιον ἐξ ἀναξίου*, ὡς *στόμα μου ἔσται*, φησί. Κἀν μὴ σήμερον πείσης, αὔριον πείσεις· καὶ μηδέποτε πείσης, σὺ τὸν μισθὸν ἔξεις ἀπρητισμένον· καὶ μὴ πάντας πείσης, ὀλίγους ἀπὸ πολλῶν δυνήσῃ· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐχὶ πάντας τοὺς ὄντας ἀνθρώπους ἔπεισαν, ἀλλ' ὅμως πᾶσι διελέχθησαν, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι μισθὸν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ πρὸς τὸ τέλος τῶν κατορθομένων, ἀλλὰ πρὸς τὴν γνῶμην τῶν κατορθοῦντων ὁ Θεὸς τοὺς στεφάνους ὀρίζειν εἴωθε. Κἀν δύο καταβάλης ὁδοῦς, δέχεται καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς χήρας· ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν διδασκόντων [25] ἐργάζεται. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ τὴν οἰκουμένην οὐ δύνασαι σῶσαι καὶ τῶν ὀλίγων καταφρόνεις, μηδὲ τῇ τῶν μεγάλων ἐπιθυμίᾳ τῶν μικρῶν ἀφελκῦσης σεαυτόν. Κἀν ἑκατὸν μὴ δυνήθῃς, τῶν δέκα ἐπιμελήθητι· καὶ δέκα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ τῶν πέντε καταφρονήσῃς· καὶ πέντε μὴ δυνήθῃς, τοῦ ἐνὸς μὴ ὑπερίδῃς· καὶ τὸν ἕνα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ οὕτως ἀθύμει, μηδὲ τὰ παρὰ σαυτοῦ κωλύσῃς. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι καὶ ἐν τοῖς συναλλάγμασιν οὐ μόνον ἀπὸ χρυσοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀργυρίου τὰς ἐμπορίας ποιοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σχολάζοντες; Ἄν μὲν γὰρ μηδέπω τῶν μικρῶν καταφρονῶμεν, καὶ τῶν μεγάλων ἀνθεξόμεθα· ὅν δὲ τῶν μικρῶν ὑπερίδωμεν, οὐδὲ ἐκείνων ἐπιληψόμεθα εὐκόλως. Οὕτως ἕκαστος πλούσιος γίνεται, καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα συλλέγων· οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ἵνα ἐν πᾶσι πλουτήσαντες, ἐπιτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις *μωρία ἔστι*, τοῖς δὲ σωζομένοις *ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἔστι*. *Γέγραπται γάρ· Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνεσῶν ἀθετήσω· ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου;*

α'. Τοῖς κάμνουσι καὶ ψυχρὸν ἔχουσιν καὶ αἱ τροφαὶ αἱ ὕμεις ἀηδεῖς, οἱ φίλοι καὶ οἱ προσήκοντες ἐπαχθεῖς, καὶ οὐδὲ γνωρίζονται πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ἐνοχλεῖν δοκοῦσιν. Οὕτω δὲ καὶ τοῖς τὰς ψυχὰς ἀπολλυμένοις συμβαίνειν εἴωθε· τὴν γὰρ πρὸς σωτηρίαν φέροντα ἀγνοοῦσι, καὶ τοὺς κηδομένους αὐτῶν ἐνοχλεῖν νομίζουσι. Γίνεται δὲ τοῦτο οὐ παρὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων νόσον. Καὶ ὅπερ οἱ παραπαίοντες ποιοῦσιν, ἀπεχθανόμενοι πρὸς τοὺς ἐπιμελομένους αὐτῶν, καὶ λοιπὸν λοιδοροῦμενοι· τοῦτο καὶ οἱ ἄπιστοι πάσχουσιν. Ἀλλ' ὥσπερ ἐπ' ἐκείνων οἱ ὑβρίζοντες τότε μάλιστα αὐτοὺς ἐλεοῦσι καὶ δακρύουσι, δεῖγμα ἔσχατον τῆς ἐπιτεταμένης ἀρρώστιας τοῦτο ποιοῦμενοι, ὅταν τοὺς φιλάτους ἀγνοῶσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ποιήσωμεν, καὶ μᾶλλον τῶν γυναικῶν ὁλολύξωμεν ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι τὴν κοινὴν ἀγνοοῦσι σωτηρίαν. Οὐ γὰρ οὕτω γυναῖκα ἀνδρὶ δεῖ φιλεῖν, ὡς ἡμᾶς πάντας ἀνθρώπων, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἐφέλκεσθαι, καὶ Ἕλληνας ἡ,

καὶ ὅστις οὖν. Θρηνῶμεν τοίνυν αὐτοὺς, ὅτι ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ μωρία αὐτοῖς ἔστιν, ὁ αὐτὸς σοφία καὶ δύναμις ὧν· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, φησί, *μωρία ἔστιν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους, τοῦ σταυροῦ παρὰ τῶν Ἑλλήνων χλευαζομένου, τῇ σοφίᾳ τῇ δῆθεν παρ' ἑαυτῶν ἀνθίστασθαι καὶ πολεμεῖν θορυβομένους ταῖς παρὰ τῶν Ἑλλήνων λεγομένοις, παραμυθούμενος ὁ Παῦλος φησί· Μὴ νομίσῃς ξένον [24] γίνεσθαι καὶ παράδοξον. Ταύτην ἔχει τὴν φύσιν τὸ πρᾶγμα, ὥστε ὑπὸ τῶν ἀπολλυμένων μὴ γνωρίζεσθαι αὐτοῦ τὴν δύναμιν· ἐξεστὶ καὶ γὰρ καὶ παραπαίους. Διὰ τοῦτο καὶ λοιδοροῦνται καὶ ἐπαχθῶς ἔχουσι πρὸς τὰ σωτήρια φάρμακα. Τί δὲ λέγεις, ἄνθρωπε; δοῦλος ὁ Χριστὸς ἐγένετο διὰ σέ μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἀνέστη· καὶ θεὸν ἀσπασάντα προσκυνῆσαι διὰ τοῦτο, καὶ θαυμάσαι τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι ὅπερ οὐτε πατὴρ οὐτε φίλος οὐτε υἱὸς ὑπὲρ σοῦ ἐποίησε, ταῦτα ὁ Δεσπότης πάντα εἰργάσατο ὑπὲρ σοῦ τοῦ ἐχθροῦ καὶ προσεκερκυκτό· δέον τοίνυν θαυμάζειν ὑπὲρ τούτων αὐτὸν, σὺ δὲ μωρίαν καλεῖς πρᾶγμα τοσαύτης σοφίας γέμον; Ἀλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· τῷ γὰρ ἀπολλυμένῳ ἔστι μὴ ἐπιγινώσκειν τὰ πρὸς σωτηρίαν φέροντα.

vim, ac neque a paucitate, neque a paupertate, neque a periculis, neque a prævía consuetudine, nec a severitate rerum quas præcipiebant, neque a quotidianis mortibus, neque ab eorum qui decepti fuerant multitudine, neque ab eorum qui decepti fuerant auctoritate, impedirentur. Sic ergo illos prosternamus et contra ipsos pugnemus: ac vita prius, quam sermone, impetamus illos. Hoc enim magnum certamen est, hæc ratiocinatio est, cui contradici non possit, quæ per opera procedit. Etiam si enim innumera verbis philosophemur, si non meliorem quam illi vitam exhibeamus, nullum est lucrum. Non enim dictis attendunt, sed facta nostra examinant, et dicunt: Tu prior verbis tuis obtempera, et tunc alios admone. Quod si cum dicis innumera esse bona in futuro sæculo, quasi illa non sint, præsentibus addictus videaris, credibilia mihi sunt facta quam dicta tua. Cum enim video te aliena rapientem, de iis qui defuncti sunt ultra modum lugentem, aliaque multa prave agentem, quomodo tibi credam dicenti resurrectionem esse? Etiam si enim hæc non dicant, hæc cogitant et in mente versant. Et hoc impedit, quominus infideles Christiani fiant. Inducamus ergo illos per vitam nostram. Multi et illiterati viri philosophorum mentem ita perculserunt, utpote qui operum philosophiam exhiberent, et vocem tuba clariorem per vitæ institutum et philosophiam emitterent: hæc quippe lingua fortior est. Cum enim dicam, non oportere injuriarum meminisse, deinde Græco innumera inferam nala, quomodo potero verbis illum inducere, cum gestis ipsum depellam? Venemur ergo illos per vitæ institutum, et per hæc animas edificemus Ecclesiam, et has congeramus divitias. Nihil est animarum comparandum, ne totus quidem mundus. Itaque etiam si innumeras pauperibus pecunias erogaveris, nihil tale efficias quale is, qui vel unam animam convertit. *Qui enim educit pretiosum ex vili, quasi os meum erit* (Jer. 15. 19), inquit. Magnum quidem bonum est egenorum

misereri; sed nihil tantum, quantum ab errore liberare: qui enim hoc facit, Paulo et Petro similis est. Licet enim illorum prædicationem suscipere, non ut periclitemur quemadmodum illi, et famem, pestem cæteraque toleremus; jam enim pacis tempus est; sed ut alacriter studium exhibeamus. Licet enim domi sedentes hanc exercere piscationem. Si quis habet amicum, aut cognatum, aut familiarem, hæc faciat, hæc dicat; et similis erit Petro et Paulo. Quid dico, Petro et Paulo? Os erit Christi: nam *Qui educit pretiosum a vili, quasi os meum erit*, inquit. Etiam si hodie non persuaseris, cras persuadebis: etiam si nunquam persuaseris, tu perfectam habebis mercedem: etiam si non omnibus persuaseris, ex multis paucos attrahere poteris; quandoquidem apostoli non omnibus hominibus persuasere, omnes tamen alloquuti sunt, et de omnibus mercedem habent. Non enim ab exitu recte factorum, sed a mente recte operantium coronas decernere Deus solet. Etiam si duos jeceris obolos, accipit, et quod erga viduam fecit, hoc et erga doctores operatur. Ne itaque, quia non potes orbem terrarum servare, paucos despicias, neque ex magnorum desiderio, a minoribus te abstrahas. Si centum non potueris, decem cures; si denos non possis, nec quinos spernas; si quinos non possis, ne unum despicias; si unum non potueris, neque sic animo deficias, nec quæ penes te sunt cohibeas. Non vides quomodo in contractibus, non solum ex auro, sed etiam ex argento mercatores commercia exercere soleant? Nam si ne parva quidem despiciamus, magna etiam apprehendemus: si vero parva contemnamos, neque illa ipsa facile percipiemus. Sic quisque dives efficitur parva et magna colligens: sic et nos faciamus, ut in omnibus divites facti, regnum cælorum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. 1. v. 18. *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi fiunt, nobis, virtus Dei est.* 19. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi scriba?* 20. *ubi inquisitor sæculi hujus?*

1. Laborantibus et animo fractis etiam salubres cibi insuaves sunt, amici et necessarii importuni, neque sæpe cognoscuntur, ac videntur inferre molestiam. Sic quoque solet accidere iis qui animas perdunt: nam quæ ad salutem ducunt ignorant, et illos qui ipsorum curam gerunt molestos esse putant. Hoc autem fit, non ex ipsa rei natura, sed ex illorum morbo. Et quod insani faciunt, cum illos odio habent qui ipsorum curam gerunt, illosque conviciis impetunt: hoc quoque faciunt infideles. Sed quemadmodum in illis qui conviciis impetuntur tum maxime eorum miserentur et lacrymantur, utpote qui hoc extremum esse ægritudinis indicium putent, quod illi

amicissimos sibi non noscant: ita et nos circa Græcos faciamus, et magis quam propter uxores circa illos ejulemus, quia communem ignorant salutem. Non enim ita vir uxorem debet amare, ut nos homines omnes, illosque ad salutem attrahere, sive Græcus sit, sive quisquis alius. Lugeamus ergo illos, quia verbum crucis stultitia ipsis est, cum ipsum sapientia et virtus sit: nam *Verbum crucis pereuntibus*, inquit, *stultitia est.* Quia enim verisimile est illos, cum crux a Græcis irrideretur, ei quæ apud illos habebatur sapientia obstitisse et Græcorum dictis, consolans ipsos Paulus dicit: Ne putetis rem esse insolitam ac stupendam. Hanc res isthæc habet naturam, ut a pereuntibus virtus ejus non cognoscatur: mente namque capti sunt ac desipiunt. Ideo convicia efferunt, et salutaria pharmaca moleste ferunt. Quid vero dicis, o homo? Servus propter te Christus factus est, formam servi accipiens, crucifixus est et resurrexit: et

cum oporteret illum resuscitatum ideo adorare, et ejus benignitatem admirari; quia quæ nec pater nec amicus nec filius pro te fecit, hæc omnia Dominus operatus est propter te inimicum, qui illum offenderas: cum oporteret ergo illum propterea admirari, ut rem tanta sapientia plenam, stultitiam appellas? Sed nihil mirum: nam pereuntium est non agnoscere ea, quæ ad salutem ducunt.

Ratiociniis ea quæ fidei sunt sæpe labefactantur. — Ne turbemini igitur: non enim novum neque inexpectatum est illud, quod nempe a desipientibus magna derideantur. Illos vero qui sic affecti sunt, per humanam sapientiam persuadere non licet: imo si ita persuadere volueris, contrarium effleis: nam ea, quæ rationem superant, sola fide opus habent. Etenim si ratiociniis persuadere voluerimus, quomodo Deus factus sit homo, et in vulvam virginalem ingressus sit; et si rem fidei non permittamus, magis irridebunt illi. Ergo qui ratiociniis id quærent, illi sunt qui pereunt. Ecquid dico de Deo? Nam si circa creaturas hoc faciamus, multos sequetur risus. Sit enim homo, qui velit omnia ratiociniis ediscere, et tentet tua persuaderi ratione, quomodo lucem aspiciamus; tu autem ratiocinio illi persuadere conare. Sed non poteris: si enim dixeris, quod sufficiat oculos aperire ad videndum, non modum dixisti, sed quod fieri solet. Cur enim non auribus videmus, inquiet, nec oculis audimus? cur non naso audimus, nec auribus olfacimus? Si ergo illo ea de re quærente, non possumus horum rationem reddere, et ille rideat, annon magis nos ridebimus? Nam si ambo ex eodem cerebro principium habent, amboque membra vicina sunt, quomodo non eadem ipsa possunt facere? Sed non poterimus causam dicere, neque modum ineffabilis et variæ operationis; et si tentemus, irridebimur. Ideo Dei potentia et immensa sapientia cedentes, taceamus. Ita ergo si ea, quæ Dei sunt, per externam sapientiam explicare velimus, multos sequetur risus, non propter rerum imbecillitatem, sed propter hominum amentiam. Res enim magnas nullus sermo potest explicare. Animum autem adhibe: cum dixerò, Crucifixus est, Græcus dicit: Et quomodo hoc rationi consentaneum est? sibi non opem tulit cum crucifigeretur et tentaretur tempore crucis; et quomodo postea resurrexit, et aliis opem tulit? nam si poterat, oportebat ante mortem agere (nam hoc quoque dicebant Judæi): qui autem sibi ipsi opem non tulit, quomodo aliis tulit? non est hoc, inquit, rationi consentaneum. Jure: est enim crux, o homo, supra rationem et ineffabilis virtutis. Nam in malis gravibus constitutum, iis malis superiorem apparere, et sic congressum vincere, immensa virtutis est. Ut enim in tribus pueris, ingressos in fornacem conculcasse flammam mirabilis erat, quam si ingressi non fuissent; et in Jona, incetum incidentem a bellua nihil passum esse multo majus erat, quam si non incidisset: sic et in Christo longe mirabilis fuit mortuum solvisse mortem, quam si mortuus non fuisset. Ne dicas ergo, Cur sibi opem

non tulit in cruce? Nam cum morte configere volebat. Non descendit de cruce, non quod non posset, sed quod nollet. Eum enim quem mortis tyrannis detinere non potuit, quomodo clavi crucis detinere potuissent?

2. Sed hæc nobis nota sunt, infidelibus non item. Ideo dicebat, verbum crucis pereuntibus stultitiam esse, nobis autem salutem consequentibus, virtutem esse Dei. *Scriptum est enim: Perdum sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Nihil grave hactenus posuit, sed primo ad Scripturæ testimonium venit, et tunc fiducia inde assumpta, vehementiore utitur sermone, et ait: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquistor hujus sæculi? nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* 21. *Nam quia in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Cum dixisset, *Scriptum est, Perdam sapientiam sapientium,* ex rebus demonstrationem inducit, dicens: *Ubi sapiens? ubi scriba?* simul et Judæos et Græcos perstringens. Quis enim philosophus, quis eorum qui in syllogismis versati sunt, quis ex iis qui Judaica norunt, salutem dedit et veritatem docuit? Nemo; sed totum piscatorum fuit. Cum propositum ergo conclusisset, illorumque fastum depressisset, ac dixisset: *Nonne infatuavit Deus sapientiam hujus mundi?* causam etiam dicit propter quam hæc ita facta sunt. Quia enim in sapientia Dei, inquit, non cognovit mundus per sapientiam Deum; crux apparuit. Quid sibi vult autem, *In sapientia Dei?* In ea quæ apparuit per opera, per quæ cognosci voluit. Propterea enim et hæc et similia probavit, ut convenienter ex iis quæ cernuntur Conditor in admiratione haberetur. Magnum est cælum, et immensa terra: Conditorum ergo mirare. Nam magnum hoc cælum non modo ab eo factum, sed facile factum est, et immensa terra quasi nihil producta fuit. Ideo de illo quidem dicit, *Opera digitorum tuorum sunt cæli* (Psal. 101. 26), de terra autem, *Qui terram fecit tamquam nihil.* Quia ergo per hanc sapientiam noluit Deum cognoscere, per stultitiam, quæ esse videtur, prædicationis persuasit; non per ratiocinia, sed per fidem. De cætero ubi sapientia Dei est, humana non ultra est opus. Nam dicere eum, qui hunc tantum mundum creavit, Deum esse oportere immensa et ineffabili virtute præditum, humanæ sapientia erat sic ratiocinari, et per hæc illum comprehendere: nunc autem non ratiociniis, sed fide sola opus est. Nam in crucifixum et in sepultum credere, et certum habere eundem ipsum resurrexisse ac superne sedere, id sapientia non eget neque ratiociniis, sed fide. Apostoli enim non cum sapientia prodire, sed cum fide, fueruntque externis sapientibus sapientiores et sublimiores, et tanto magis, quanto majus est ea quæ Dei sunt fide suscipere, quam ratiocinia movere: hoc enim humanam superat mentem. Quomodo autem perdidit sapientiam? Per Paulum et similes nobis cognitus, ostendit illam inutilem esse. Ad suscipiendam enim evangelicam

Μὴ θεωρεῖσθε οὖν· οὐ γὰρ ξένον οὐδὲ παρὰ προσδοκίαν τὸ γινόμενον, τὸ χλευάζεσθαι τὰ μεγάλα παρὰ τῶν ἐξεστηκότων. Τοὺς δὲ οὕτω διακειμένους διὰ σοφίας ἀνθρωπίνης πείθειν οὐκ ἐνι· ἀλλὰ, κἂν βουληθῇς οὕτω πείσαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖς· τὰ γὰρ ὑπερβαίνοντα λογισμὸν πίστεως δεῖται μόνης. Καὶ γὰρ, ἂν θέλωμεν πείθειν διὰ λογισμῶν, πῶς ἄνθρωπος ἐγένετο ὁ Θεός, καὶ εἰς μήτραν εἰσῆλθε παρθενικὴν, καὶ μὴ τῇ πίστει τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψωμεν, μᾶλλον ἐκείνοι καταγελάσσονται. Ἄρα οἱ λογισμοὶ ζητοῦντες, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπολλύμενοι. Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Ἐπὶ γὰρ τῶν κτισμάτων ἂν τοῦτο ποιήσωμεν, πολλὺς ἐξέταί γέλως. Ἔστω γὰρ ἄνθρωπος πάντα βουλόμενος λογισμοῖς μαρτυρεῖν, καὶ πειράσθω τῷ παρὰ σοῦ λόγῳ πείθεσθαι, πῶς βλέπομεν τὸ φῶς· σὺ δὲ αὐτὸν λογισμῷ πείθειν πειρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις· ἂν γὰρ εἴπῃς, ὅτι ἀρκεῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξαντα βλέπειν, οὐ τὸν τρόπον εἰρηκας, ἀλλὰ τὸ γινόμενον. Διὰ τί γὰρ μὴ τῇ ἀκοῇ βλέπομεν, φησὶ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀκούομεν; διὰ τί γὰρ μὴ τῇ ῥινὶ ἀκούομεν, καὶ τῇ ἀκοῇ ὁσφραινόμεθα; Ἄν τοίνυν, ἀπορροῦντος αὐτοῦ περὶ τούτων, μὴ δυνώμεθα τὸν λόγον ἀποδοῦναι τούτων, ἐκεῖνος μέλλει γελᾶν; οὐ μειζύοντες ἡμεῖς καταγελασόμεθα; Εἰ γὰρ ἀμφοτέρω ἐξ ἑνὸς ἔγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει, καὶ ἀμφοτέρω ἀλλήλοις γειτνιάζει τὰ μέλη, πῶς οὐ τὰ αὐτὰ δύναται ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ δυνησόμεθα εἰπεῖν τὴν αἰτίαν οὐδὲ τὸν τρόπον τῆς ἀφάρτου καὶ ποικίλης ἐνεργείας, ἀλλὰ, κἂν ἐπιχειρήσωμεν, καταγελώμεθα. Διὰ τοι τοῦτο τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει καὶ τῇ ἀπείρῳ σοφίᾳ παραχωροῦντες, σιγήσωμεν. Οὕτω τοίνυν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἔαν τῇ ἐξωθεν σοφίᾳ βουληθῶμεν παραστήσαι, πολλὺς ἐξέταί γέλως, οὐ παρὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀσθένειαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνοιαν. Τὰ γὰρ μεγάλα λόγος οὐδεὶς παραστήσαι δύναται. Σχόπει δέ· Ὅταν εἴπω, Ἔσταυρώθη, ὁ Ἕλλην λέγει· Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον τοῦτο; ἑαυτῷ οὐκ ἤμυνε σταυρουμένῳ καὶ πειραζομένῳ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ, καὶ πῶς μετὰ ταῦτα ἀνέστη, καὶ ἑτέροις ἤμυνεν; εἰ γὰρ ἐδύνατο, πρὸ τοῦ θανάτου ἔδει (τοῦτο γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἔλεγον)· ὁ δὲ ἑαυτῷ μὴ ἀμύνας, πῶς ἄλλοις ἤμυνεν; οὐκ ἂν [25] ἔχοι λόγον, φησὶ. Εἰκότως· καὶ γὰρ ὑπὲρ λόγον [25] ἄνθρωπος, καὶ ἀφάρτου δυνάμειος ὁ σταυρός. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς γενόμενον, ἀνώτερον φανῆναι τῶν δεινῶν, καὶ συμπλακέντα νικῆσαι, δυνάμειος ἐστὶν ἀπείρου. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν, τοῦ μὴ ἐμδῆναι εἰς τὴν χάμινον, τὸ ἐμδάντας καταπατήσαι τὴν φλόγα, θαυμαστότερον ἦν· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸ κῆτος, τὸ ἐμπεσόντα μηδὲν ἀπὸ τοῦ θηρίου παθεῖν ἀηδὲς, πολλῷ μείζον ἦν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, τὸ ἀποθανόντα διαλύσαι τὸν θάνατον, παραδοξότερον ἦν. Μὴ τοίνυν λέγε· Διὰ τί οὐκ ἤμυνεν ἑαυτῷ ἐν τῷ σταυρῷ; αὐτῷ γὰρ συμπλακῆναι ἡτέριον τῷ θανάτῳ. Οὐ κατέβη ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἠδούλετο. Ὅν γὰρ ἡ τυραννὶς οὐ κατέσχε τοῦ θανάτου, πῶς ἤλοι σταυροῦ κατασχεῖν ἠδύνατο;

β'. Ἀλλὰ ταῦτα ἡμῖν γινώριμα, τοῖς δὲ ἀπίστοις οὐκ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις

ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. *Γέγραπται γάρ· Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.* Οὐδὲν παρ' αὐτοῦ φορτικὸν τέως τίθησιν, ἀλλὰ πρότερον ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν ἔρχεται τῆς Γραφῆς, καὶ τότε τὴν ἐκείθεν παρρησίαν λαβὼν καταφορικώτερον κέχρηται τοῖς λόγοις, καὶ φησιν· *Οὐχὶ ἐμώρπεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρπεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας.* Εἰπὼν οὖν *Γέγραπται, Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν*, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐπάγει λέγων· *Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς;* ὁμοῦ καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καθαπτόμενος. Ποῖος γὰρ φιλόσοφος, τίς τῶν περὶ τοὺς συλλογισμοὺς ἐσχολακῶν, τίς τῶν τὰ Ἰουδαίων εἰδῶτων ἔσωσε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐγνώρισεν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλὰ τῶν ἀλίων τὸ πᾶν γέγονε. Συμπεράνας τοίνυν τὸ προκειμένον, καὶ κατενεγκὼν αὐτῶν τὸν τύπον, καὶ εἰπὼν· *Οὐχὶ ἐμώρπεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;* λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γέγονεν οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φησὶν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ὁ σταυρὸς ἐφάνη. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ;* Τῇ διὰ τῶν ἔργων φαινομένῃ, δι' ἣν ἠθέλησε γνωρισθῆναι. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὰ καὶ τοιαῦτα κατεσκεύασεν, ἵνα ἀναλόγως ἐκ τῶν ὁρωμένων ὁ ποιητὴς θαυμάζῃται. Μέγας ὁ οὐρανός, καὶ ἀπειροπληθὴς ἡ γῆ· θαύμασον τοίνυν τὸν πεποιηκότα. Καὶ γὰρ ὁ μέγας οὗτος οὐ μόνον ἐγένετο ὅπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μετ' εὐκολίας, καὶ ἡ ἀπείρος ἐκείνη γῆ καὶ αὕτη ὥς οὐδὲν παρήγετο. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἐκείνου φησὶν, ὅτι *Ἔργα τῶν δακτύλων σου εἰσιν οἱ οὐρανοὶ*· περὶ δὲ τῆς γῆς, *Ὁ ποιήσας τὴν γῆν ὥς οὐδέν.* Ἐπεὶ οὖν διὰ τῆς σοφίας ταύτης οὐκ ἠθέλησε γνωρίσαι τὸν Θεόν, διὰ τῆς δοκούσης μωρίας εἶναι τοῦ κηρύγματος ἐπίσειν, οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως. Λοιπὸν ὅπου σοφία Θεοῦ, οὐκ ἐστὶ χρεῖα ἀνθρωπίνης. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι τὸν κτίσαντα τὸν [26] κόσμον τὸν τοσοῦτον καὶ οὕτω μέγαν, Θεὸν εἶναι εἰκότως δύναμιν ἀμύχανόν τινα ἔχοντα καὶ ἀπόρρητον, σοφίας ἀνθρωπίνης λογίζεσθαι ἦν, καὶ διὰ τούτων αὐτὸν καταλαμβάνειν· νῦν δὲ οὐκ ἐστὶ λογισμῶν, ἀλλὰ πίστεως δεῖ μόνως. Τὸ γὰρ εἰς τὸν σταυρωθέντα καὶ ταφέντα πιστεύειν καὶ πεπληροφορηθῆναι, ὅτι οὗτος αὐτός καὶ ἀνέστη καὶ ἄνω κάθηται, τοῦτο σοφίας οὐ δεῖται οὐδὲ λογισμῶν, ἀλλὰ πίστεως. Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι οὐ σοφίᾳ προσῆλθον, ἀλλὰ πίστει, καὶ γεγόνασιν τῶν ἐξω σοφῶν σοφώτεροι καὶ ὑψηλότεροι, καὶ τοσοῦτοι μᾶλλον, ὅσῳ τοῦ λογισμοῦ κινεῖν τὸ πιστεῖν τοῦ Θεοῦ δέχεσθαι μείζον· τοῦτο γὰρ ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνει διάνοιαν. Πῶς δὲ ἀπώλεσε τὴν σοφίαν; Διὰ Παύλου καὶ τῶν τοιούτων γνωρισθεὶς ἡμῖν, ἔδειξεν αὐτὴν οὕτως ἀνόνητον. Πρὸς γὰρ τὸ δέξασθαι τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν οὐτε ὁ σοφὸς ὠφελεῖται τι παρὰ τῆς σοφίας, οὐτε ὁ ἰδιώτης ἐβλάθη τι παρὰ τῆς ἀμαθίας· ἀλλ' εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν,

* *Abetral* εἰκότως.

b *Alius*, ἀνόνητον.

μᾶλλον ἰδιωτεία, ἢ σοφία πρὸς τὴν ὑποδοχὴν ἔστιν ἐπιτήδειον καὶ εὐκολώτερον. Ὁ γὰρ ποιμὴν καὶ ἀγροίκος ταύτην θάττον ὑποδέχεται, καθάπαξ καὶ τοὺς λογισμοὺς καταστέλλων, καὶ τῇ Δεσπότῃ ἑαυτὸν παραδίδους. Οὕτω τοῖνυν τὴν σοφίαν ἀπώλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ προτέρα ἑαυτὴν κατέβαλε, πρὸς οὐδὲν χρησίμη λοιπὸν ἔστιν. Ὅτε γὰρ εἶδε τὰ ἑαυτῆς αὐτὴν ἐνδείξασθαι καὶ διὰ τῶν ἔργων ἰδεῖν τὸν Δεσπότην, οὐκ ἠθέλησε. Διὰ τοῦτο, κἂν θέλῃ νῦν ἐπεισαγαγεῖν ἑαυτὴν, οὐ δύναται· οὐ γὰρ τοιαῦτα τὰ πράγματα· ἢ γὰρ ὁδὸς ἢ τῆς θεογνωσίας πολλῶ μείζον ἐκείνης αὐτῇ. Διὰ τοῖς τοῦτο πίστεως καὶ ἀφελείας χρεία, καὶ ταύτην πανταχοῦ ζητεῖν δεῖ, καὶ τῆς ἐξωθεν προτιμῆν σοφίας· Ἐμῶραν γὰρ ὁ Θεός, φησί, τὴν σοφίαν. Τί δὲ ἔστιν, Ἐμῶραν; Μωρὰν εἰδείξεν οὕτως πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφρόνουν ἐπ' αὐτῇ, ἤλεγξεν αὐτὴν ταχέως. Ποία γὰρ σοφία, ὅταν τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν μὴ εὐρίσκη; Ἐποίησε τοῖνυν φανῆναι μωρὰν, ἐπειδὴ ἑαυτὴν ἐκείνῃ πρώτῃ ἤλεγξεν. Εἰ γὰρ ὅτε λογισμοῖς ἦν εὐρεῖν, οὐδὲν εἰδείξε, νῦν ὅτε μείζονα φέρεται τὰ πράγματα, πῶς ἀνῶσαι τι δυνήσεται, ὅτε πίστεως χρεία μόνῃς, καὶ οὐχὶ δεινότητος; Μωρὰν τοῖνυν αὐτὴν εἰδείξεν ὁ Θεός· ἠδὲδοξε δὲ διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύττουστος ὥσαι, μωρίας δὲ οὐχὶ τῆς οὔσης, ἀλλὰ τῆς εἶναι δοκούσης. Τὸ γὰρ μείζον τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐχ' ἐτέραν σοφίαν τοιαύτην ἐκείνης πλείονα εἰσαγαγὼν, ἀλλὰ τὴν δοκοῦσαν εἶναι μωρίαν, οὕτω περιγέγονε. Καὶ γὰρ Πλάτωνα ἐξέβαλεν, οὐχὶ δι' ἐτέρου φιλοσόφου σοφωτέρου, ἀλλὰ διὰ ἁλίστως ἁμαθούς. Οὕτω γὰρ γέγονε μείζον ἢ ἦτα, καὶ λαμπροτέρα ἢ νίκη. Εἶτα δεῖκνυσι τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν, φησὶν· Ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σημεῖα αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνας σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύττομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν.

γ'. [27] Πολλὰ τῶν εἰρημένων ἢ σύνεσις. Θέλει γὰρ εἰπεῖν, πῶς διὰ τὴν ἐναντίον ἐκράτησεν ὁ Θεός, καὶ πῶς οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον τὸ κήρυγμα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅταν εἰπωμεν, φησὶν, Ἰουδαίοις, Πιστεύσατε, λέγουσιν, Ἀναστῆσατε νεκροὺς, ἰάσασθε δαιμονῶντας, δεῖξατε ἡμῖν σημεῖα. Ἡμεῖς δὲ ἀντὶ τούτων τί λέγομεν; Ὅτι ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν ὁ κηρυττωόμενος. Τοῦτο δὲ ἱκανὸν οὐ μόνον τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐφέλκεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους διακρούσασθαι· ἀλλ' ὅμως οὐ διακρούεται, ἀλλὰ ἐφέλκεται καὶ κρατεῖ καὶ περιγίνεται. Πάλιν Ἕλληνες ἀπαιτοῦσιν ἡμᾶς· ῥητορείαν λόγων καὶ δεινότητα σοφισμάτων· ἡμεῖς δὲ καὶ τοῦτοισι σταυρὸν κηρύττομεν· καὶ ὅπερ ἐπὶ Ἰουδαίων δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι, τοῦτο ἐπὶ Ἑλλήνων μωρία. Ὅταν οὖν μὴ μόνον ἀ αἰτοῦσι μὴ παρέχωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐναντία ὧν αἰτοῦσιν· ὁ γὰρ σταυρὸς οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σημεῖον εἶναι κατὰ λογισμὸν ἐξεταζόμενον, ἀλλὰ καὶ σημείου ἀνάρεσις· καὶ οὐ μόνον οὐ δοκεῖ δυνάμει ἀπείδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας ἐλεγχος· οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σοφίας ἐπίδειξις εἶναι, ἀλλὰ καὶ μωρίας ὑπόληψις· ὅταν οὖν οἱ σημεῖα καὶ σοφίαν ζητοῦντες μὴ μόνον μὴ λαμβάνωσιν ἅπερ αἰτοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὧν ἐπιθυμοῦσιν ἀκούωσιν, εἶτα διὰ τῶν ἐναντίων περὶθωνται, πῶς οὐκ ἀφαντός ἐστιν ἡ τοῦ κηρυττωμένου δύναμις;

Ἄσπερ ἂν εἴ τινα τῶν κλυδωνιζομένων καὶ λιμέ-
νος ἐπιθυμούντων μὴ λιμένα δεῖξας, ἀλλ' ἕτερον μέ-

ρος τοῦ πελάγους ἀγριώτερον, δυνήθης ποιῆσαι·
μετὰ χάριτος ἐπεσθαι· ἢ ἱατρὸς τὸν τετρωμένον καὶ
φαρμάκων ἐπιθυμοῦντα μὴ διὰ φαρμάκων, ἀλλὰ διὰ
τοῦ κατεῖν πάλιν ἐπαγγελλόμενος ὑγίη ποιεῖν, ἐφέλ-
κοιτο πρὸς ἑαυτὸν (μεγάλη; γὰρ τοῦτο δυνάμειος)· οὕ-
τω καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ μόνον οὐ β' διὰ σημεῖους, ἀλλὰ
καὶ διὰ πράγματος δοκοῦντος ἐναντίου εἶναι τοῖς ση-
μείοις περιεγέγοντο· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ πε-
ποίηκεν ὁ Χριστός. Βουλόμενος γὰρ αὐτὸν θεραπεῦ-
σαι, διὰ πράγματος ἐπιτείνοντος τὴν πῆρσιν ἀνέλε-
πλῆν γὰρ ἐπέθηκεν. Ἄσπερ οὖν διὰ πηλοῦ τὸν τυ-
φλὸν ἐθεράπευσεν, οὕτω καὶ τὴν οἰκουμένην διὰ
σταυροῦ προσηγάγετο· ὅπερ προσθήκη ἦν σκανδάλου,
οὐκ ἀναίρεσις σκανδάλου. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως
ἐποίησε, τὰ ἐναντία διὰ τῶν ἐναντίων κατασκευάζων.
Ψάμμυ γοῦν θάλασσαν ἐτείχεσε, τῷ ἀσθενεῖ τὸ ἰσχυ-
ρὸν χαλινώσας· ὕδατι γῆν ἐπέθηκε, τῷ χαλύνῳ καὶ
διαρρέοντι τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν ἐποχεῖσθαι παρα-
σκευάσας. Ἀλλὰ τῶν προφητῶν πάλιν ξύλῳ μικρῷ σί-
δηρον ἐμετεώρισεν. Οὕτω δὴ καὶ σταυρῷ τὴν οἰκου-
μένην ἐπεσπάσατο. Ἄσπερ γὰρ τὸ ὕδωρ βαστάζει
τὴν γῆν, οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς βαστάζει τὴν οἰκουμέ-
νην. Μεγάλης τοῖνυν δυνάμειος καὶ σοφίας ἀπόδειξις
τὸ διὰ τῶν ἐναντίων πείθειν. Καὶ γὰρ σκανδάλου
πρᾶγμα ὁ σταυρὸς εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον οὐ
σκανδαλίζει, ἀλλὰ καὶ ἐφέλκεται. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα
ἐννοήσας ὁ Παῦλος καὶ ἐκπλαγεῖς, ἔλεγεν, ὅτι *τὸ
μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν*,
[28] καὶ *τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν
ἀνθρώπων ἐστίν*· περὶ τοῦ σταυροῦ λέγων τὸ μωρὸν
καὶ τὸ ἀσθενὲς, οὐ τὸ ὄν, ἀλλὰ τὸ δοκοῦν· πρὸς γὰρ
τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀποκρίνεται. Ὁ γὰρ οὐκ ἰσχυ-
σαν φιλόσοφοι διὰ τῶν συλλογισμῶν ποιῆσαι, τοῦτο
ἡ δοκοῦσα εἶναι μωρία κατέκρηψε; Τίς οὖν σοφώτε-
ρος; ὁ τοὺς πολλοὺς πείθων, ἢ ὁ ὀλίγους, μᾶλλον
δὲ οὐδένα; ὁ περὶ τῶν μεγίστων πείθων, ἢ ὁ περὶ
τῶν μὴ δεόντων; Πόσα ἔκαμε Πλάτων καὶ οἱ κατ'
αὐτὸν περὶ γραμμῆς καὶ γωνίας καὶ στιγμῆς καὶ
ἀριθμῶν ἀρίτων, καὶ περιττῶν, καὶ ἴσων ἀλλήλοις
καὶ ἀνίσων, καὶ τῶν τοιούτων διαλεγόμενος ἡμῖν
ἀραχνίων (καὶ γὰρ τῶν ὑφασμάτων ἐκείνων ἀχρηστό-
τερα ταῦτα τῷ βίῳ), καὶ οὐ μέγαν, οὐ μικρὸν ἐντεῦ-
θεν ὠφελήσας οὕτω τὸν βίον κατέλυσεν πόσα ἔκαμε
δείξαι ἐπιχειρῶν ὡς ἀθάνατος ἢ ψυχὴ, καὶ οὐδὲν σα-
φὲς εἰπὼν, οὐδὲ πείσας τινὰ τῶν ἀκούοντων οὕτως
ἀπῆλθεν! Ὁ δὲ σταυρὸς διὰ ἰδιωτῶν ἐπεισε, καὶ τὴν
οἰκουμένην ἅπασαν ἐπεσπάσατο, καὶ οὐχ' ὑπὲρ τῶν
τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ διαλεχθεὶς καὶ
τῆς κατὰ ἀλήθειαν εὐσεβείας, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς
πολιτείας, καὶ τῆς τῶν μελλόντων κρίσεως· καὶ πάν-
τας ἐποίησε φιλοσόφους, τοὺς ἀγροίκους, τοὺς ἰδιώ-
τας. Ὅρα πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν
ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον. Πῶς ἰσχυρό-
τερον; Ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπέδραμεν ἅπασαν, καὶ
πάντας κατὰ κράτος εἶλε, καὶ μυρίων ἐπιχειρούντων
σβῆσαι τοῦ σταυρωθέντος τὸ δνομα, τοῦναντίον ἐγένε-
το. Τοῦτο μὲν γὰρ ἦνθησε καὶ ἐπέδωκεν ἐπὶ μείζον,
ἐκείνοι δὲ ἀπώλοντο καὶ διεφθάρησαν, καὶ οἱ ζῶντες
τῷ νεκρωθέντι πολεμοῦντες, οὐδὲν ἰσχυσαν. Ὄστε
ἐπειδὴν εἶπεν με μωρὸν ὁ Ἕλληνας, τότε δείκνυσιν
ἑαυτὸν μετ' ὑπερβολῆς μωρὸν· ὅταν ἐγὼ νομιζόμενος
εἶναι παρ' αὐτῷ μωρὸς, τοῦ σοφοῦ φαίνωμαι σοφώτε-
ρος· ὅταν ἐμὲ καλέσῃ ἀσθενὴ, τότε ἑαυτὸν ἀσθενέστε-

* Reg. δυνήθης πείσαι. b Aherat οὐ. c Reg. τῶν μηδὲ
δυνάτων, non male. d Legebatur ἐπεισε ex praecedentibus vi-
dicet repetitum.

prædicationem neque sapiens iuvatur a sapientia, neque imperitus læditur ab ignorantia. Sed si quid oporteat admirabile dicere, imperitia ad suscipiendum opportunior et facilius est, quam sapientia. Pastor enim et rusticus hanc citius suscipiet, ratiocinia comprimens, et Domino se dedens. Sic ergo ille sapientiam perdidit. Quia enim prior seipsam deiecit, ad nihil deinceps utilis est. Cum oporteret enim eam sua indicare et per opera Deum videre, noluit. Ideo si se jam inducere vellet, non potest; non enim res ita se habent: hæc enim ad cognitionem Dei via longe major illa est. Ideo fide et simplicitate opus est: illam oportet semper querere et externæ sapientiæ antepone; nam *Stultam fecit Deus*, inquit, *sapientiam*. Quid est autem, *Stultam fecit*? Stultam esse ostendit ad fidem comprehendendam. Quia enim altum sapiebant de illa, ipsam cito confutavit. Quænam illa sapientia, quæ caput bonorum non inveniat? Effecit igitur, ut illa stulta appareret, quia illa se primam refellit. Si enim quando ratiociniis licebat invenire, nihil ostendit: nunc cum res feruntur majores, quomodo quidpiam perficere poterit, cum sola fide opus est, non facundia? Stultam ergo illam ostendit Deus. Placuit autem ipsi per stultitiam prædicationis salutem donare; stultitiam quæ vere non talis est, sed talis esse videtur. Hoc porro majus est, quod non aliam sapientiam illa excellentiorem inducens, per eam, quæ stultitia videbatur esse, superavit. Platonem quippe ejecit, non per alium sapientiorum philosophum, sed per ignarum piscatorem: ita enim et major clades fuit et splendidior victoria. Deinde crucis virtutem ostendens ait: **22. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt: 23. nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, 24. ipsis autem vocatis, Judæis et Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.**

3. Magna est dictorum prudentia. Vult enim dicere quomodo per contraria vicit Deus, et quomodo prædicatione non sit humana. Hoc autem vult significare: Cum dicimus, inquit, Judæis, Credite, respondente mortuos suscitante, sanate dæmoniacos, ostendite nobis signa. Nos autem quid ad hæc dicimus? Crucifixus et mortuus est is qui prædicatur. Hoc vero possit non modo nolentes non attrahere, sed etiam volentes repellere: attamen non repellit, sed attrahit et detinet et vincit. Rursum Græci a nobis exigunt eloquentiam et sophismatum gravitatem. Nos autem his quoque crucem prædicamus: et quod Judæis imbecillitas esse videtur, hoc Græcis est stultitia. Cum autem illis non modo ea quæ petunt non præbemus, sed etiam petitis contraria damus; crux enim non modo signum non videtur esse, sed etiam, si ratione examinetur, signi ademptio putatur; nec modo non videtur virtutis demonstratio, sed etiam imbecillitatis argumentum, nec modo non sapientiæ ostensio, sed etiam stultitiæ suspicio: cum ergo signa et sapientiam quærantes, non solum non accipiant ea quæ petunt, sed contraria iis quæ

desiderant audiant, ac deinde per contraria persuadantur; quomodo non ineffabilis fuerit ejus qui prædicatur virtus?

Christus per contraria persuadet, quomodo. — Quemadmodum si cui eorum, qui fluctibus jactantur et portum desiderant, non ostendens portum, sed aliam pelagi partem sæviorem, posses efficere, ut gratias agens sequeretur; vel si medicus saucium et medicamenta cupientem, non pharmacis, sed iterum urendo pollicens se sanum redditurum esse, ad se illum attraheret; hoc enim magnæ virtutis esset: ita et apostoli non modo non per signum, sed etiam per rem, quæ signis contraria esse videbatur, superaverunt. Quod etiam in cæco Christus fecit. Cum vellet enim ipsum curare, per rem quæ cæcitatem augeret, illam sustulit; nam lutum imposuit. Ut ergo per lutum cæcum sanavit, sic orbem terræ per crucem adduxit: id quod scandali additio erat, non sublatio scandali. Sic etiam in creatione fecit, contraria contrariis apparans. Arena quippe mare cinxit, infirmo validum refrenans: aquæ terram imposuit, molli et fluido densum et solidum imponens. Per prophetas quoque parvo ligno ferrum eduxit. Sic et cruce orbem attraxit. Queniamadmodum enim aqua terram gestat, ita crux orbem terræ portat. Magnæ igitur virtutis et sapientiæ argumentum est per contraria persuadere. Crux enim scandalum esse videtur; et tamen non solum non offendiculo est, sed etiam trahit. Hæc itaque omnia cogitans Paulus, et obstupescens dicebat: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. Stultum et infirmum dicens, de cruce loquitur, non quod est, sed quod videtur esse significans: nam secundum illorum opinionem respondet: Etenim quod per syllogismos philosophi facere non potuerunt, hoc perfecit ea quæ videbatur esse stultitia. Quis ergo sapientior, is qui multis persuadet, an is qui paucis, imo vero nulli? is qui de rebus maximis persuadet, an is qui de iis, quæ non oporteret? Quantum laboravit Plato circa lineam et angulum et punctum, ac de numeris paribus et imparibus, et inter se æqualibus et inæqualibus ac de similibus araneorum telis (hæc enim in utiliora vitæ sunt, quam hujusmodi textura), et cum nec parvum nec magnum inde fructum attulisset, sic vitam finivit? quantum laboravit ut ostenderet animam esse immortalem, et nihil clarum dixit, ac cum nemini auditorum id persuasisset, sic diem obiit? Crux autem per ignaros homines persuasit, imo persuasit toti orbi terrarum; non de levibus rebus disserens, sed de Deo et de vera religione, deque evangelico vitæ instituto, ac de futuro judicio, atque rusticos indoctosque omnes fecit philosophos. Vide quomodo quod stultum est Dei, sapientius sit hominibus, et infirmum fortius. Quomodo fortius? Quod totum orbem pervaserit, et omnes vi ceperit, et quod innumeris Crucifixi nomen extinguere conantibus, contrarium evererit: hoc

¹ Reg. habet, quæ non sunt, pro, quæ non oporteret.

nomen floruit, et majorem in modum accrevit; illi vero perierunt et in exitium ruerunt: ac viventes adversus mortuum bellum gerentes, nihil potuere. Itaque quando me mortuum Græcus dicit, tunc ostendit se admodum stultum esse; quando ego, qui ab illo stultus esse existimor, sapiente sapientior appareo: cum me vocabit infirmum, tunc seipsum infirmorem ostendet. Quæ enim per Dei gratiam recte agere potuerunt publicani et piscatores, hæc philosophi, tyranni, et ut ita dicam, totus orbis innumera circumcurrens, ne imaginari quidem potuit. Quid enim crux non induxit? De immortalitate animæ sententiam, de resurrectione corporum, de despectu præsentium et de futurorum desiderio. Homines angelos fecit, et omnes ubique philosophantur, omnemque virtutem exhibent.

4. Sed etiam apud illos, inquires, multi mortem contempserunt. Quinam, quæso? an ille qui cicutam bibit? Sed si velis, innumeros tales ex Ecclesia proferam. Si enim liceret ingrante persecutione epota cicutæ excedere, essent omnes illo clariores.

Socrates coactus cicutam bibit. Martyrum cruciatus. — Alioquin autem bibit ille, cum non liceret sibi aut bibere aut non bibere; sed vellet nollet hæc oportuit facere: quod non virtutis, sed necessitatis erat. Nam latrones et homicidæ, sententia judicium damnati, graviora passi sunt. Apud nos autem contrario modo res se habet: non enim inviti martyres passi sunt, sed sponte, et cum penes illos esset non pati, adamantem quolibet firmiorem exhibuere virtutem. Non mirum ergo est, si ille cicutam biberit, cum non posset a tali potu abstinere, et ad extremam proventus esset senectutem: dicebat enim se annos septuaginta natum quando vitam contempsit, et tamen hoc sit contemnere: non enim ego illud dixerim, imo neque ullus alius. Sed ostende mihi aliquem in tormentis pro pia religione perseverantem, ut ego innumeros ubique per orbem proferam. Quis effossis unguibus, id fortiter tulit? quis, cum eruerentur articuli? quis, cum corpus ejus discerperetur et separatur a capite? quis, cum ossa capitis extraherentur? quis in sartagine frequenter positus? quis in lebetem injectus? Hæc mihi ostende. Nam ex cicutâ mori perinde est atque dormientem permanere: mors enim hujusmodi somno suavior esse dicitur. Quod si qui etiam tormenta pertulerunt, horum certe laus periit: pro turpi enim causa perierunt; alii ut qui secreta revelassent, alii ut qui tyrannidem affectassent, alii in turpissimis rebus deprehensi: alii frustra et temere, nulla de causa, sese detulerunt. Sed non ita apud nos. Ideo illorum quidem gesta tacentur; hæc vero florent et in dies accrescunt. Quod cogitans Paulus dicebat: Infirmi Dei fortius est omnibus hominibus. Quod enim divina sit prædicatio, inde etiam manifestum est. Undenam in mentem venit duodecim hominibus iisque ignaris, in lacubus, fluviis et deserto manentibus, ut res tantas aggredierentur; et iis qui nunquam fortasse in urbem et in forum venerant, ut contra totum orbem aciem instruerent? Quod enim

formidolosi essent et pusilli animi, ostendit ille, qui de iis scripsit, qui id non recusavit, neque illorum obtemperare vitia voluit: quod maximum est veritatis argumentum. Quid igitur ille de illis dicit? Quod Christo comprehenso, post innumera edita miracula alii fugerint, ille vero aliorum coryphæus ipsum negaverit. Undenam ergo illi, qui vivente Christo Judæorum impetum non tulerant, illo mortuo et sepulto, cum non resurrexisset, ut vos dicitis, neque alloquutus illos fuisset, neque animum indidisset, contra tantum orbem terræ aciem instruxerunt? Annon apud se dixissent, Quid hoc est? seipsum non potuit servare, et nos proteget? sibi opem non tulit vivus, et nobis manum tendet mortuus? ipse vivus nullam subegit gentem, et nos toti orbi, ipsius prolato nomine, persuadebimus? et quomodo non contra rationem fuerit, hæc non solum facere, sed etiam cogitare? Quamobrem palam est, si non vidissent illum resurrexisse, magnumque potentiae ejus habuissent argumentum, non tantam jacturos fuisse aleam. Etiam si enim amicos habuissent innumerabiles, annon statim omnium sibi inimicitiam attraxissent, dum antiquos mores amoverent, et patrios terminos transferrent? nunc autem omnes habuere sibi hostes et proprios et alienos. Etiam si enim propter externa omnia venerabiles fuissent, annon omnes ipsos execrati fuissent, quod novum vitæ institutum inducerent? nunc autem deserti erant ab omnibus, et consentaneum erat, ut vel inde in omnium odium et contemptum incurrerent. Quos enim vis dicere? Judæos? At ingenti illos odio prosequébantur ex iis, quæ contra magistrum facta fuerant. An Græcos? At hi non minus quam illi ipsos aversabantur; idque norunt maxime omnium Græci. Plato enim, qui novam voluit instituere rempublicam, vel potius partem reipublicæ, qui non deorum nomina mutavit, sed acta et gesta alia pro aliis induxit, in periculum venit, ne ex Sicilia ejectus (a) morte afficeretur: quia autem hoc non accidit, libertatem ipse amisit. Et nisi barbarus quidam Siciliæ tyranno mitior fuisset, nihil prohibuisset quominus philosophus in aliena terra servituti addictus esset. Atqui non par res est, ea quæ ad regnum pertinent innovare, et quæ ad religionem: hoc enim maxime homines conturbat et commovet. Nam dicere, Hic et iste hanc uxorem ducant, et, Custodes hoc modo sint custodes, non multum turbare possunt, cum maxime in libro scripta sunt, nec multum curat legislator, ut scripta in opus exeant: at dicere, eos qui coluntur non esse deos, sed dæmonas, cum qui crucifixus fuit Deum esse, scitis quantam accenderit iram, quantum excitaverit bellum.

5. *Protagoras et Theodorus athei.* — Nam apud illos Protagoras (b), quia ausus est dicere, Non novi deos,

(a) De Platone ejusque in Siciliam transitu, et de reditu ex eadem, vide Plutarchum in Vita Dionis, et Diogenem Laërtium in Platone.

(b) De Protagora hæc habet Cicero lib. 1 de Natura deorum, c. 23: *Nam abderites quidem Protagoras, cuius a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sui sic posuisset de diis, neque ut sint, neque ut non sint, Atheniensium jussu urbe aique*

ρον δείκνυσιν. Ἄ γὰρ ἰσχυσαν κατορθῶσαι τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι τελῶναι καὶ ἀλειτουργοὶ, ταῦτα φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες καὶ τύραννοι καὶ πᾶσα ἀπλῶς ἡ οἰκουμένη μυρία περιδραμουῖσα οὐδὲ φαντασθῆναι ἰσχυσαν. Τί γὰρ οὐκ εἰσῆγαγεν ὁ σταυρὸς; Τὸν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς λόγον, τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων. τὸν περὶ τῆς ὑπεροφίας τῶν παρόντων, τὸν περὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν μελλόντων. Καὶ ἀγγέλους τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε, καὶ πάντες πανταχοῦ φιλοσοφοῦσι, καὶ πᾶσαν ἀνδρείαν ἐπιδείκνυνται.

δ. Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς, φησὶ, πολλοὶ θανάτου καταφρονούντες γεγόνاسι. Τίνες, εἰπέ μοι; ἄρα ὁ τὸ κῶνειον πιών; Ἀλλ' εἰ βούλει, τοιοῦτους μυρίους ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας παράσχωμαι. Εἰ γὰρ ἐνῆν, διωγμοῦ καταλαβόντος, κῶνειον πίνοντας ἀπελθεῖν, πάντες ἂν ἐκείνου λαμπρότεροι γεγόνασι.

Ἄλλως δὲ ἐκεῖνος οὐχὶ κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν ἢ πιεῖν, ἔπιεν· ἀλλὰ καὶ ἄκοντα καὶ ἐκόντα ἔδει τοῦτο παθεῖν, ὅπερ οὐκ ἦν ἀνδρείας, ἀλλὰ ἀνάγκης λοιπόν. Καὶ γὰρ καὶ ληστὰι καὶ ἀνδροφόνου ὑπὸ τῇ ψήφῳ γεγόμενοι τῶν δικαζόντων χαλεπώτερα ἔπαθον. Παρ' ἡμῖν δὲ τούναντίον ἄπαν· οὐ γὰρ ἄκοντες οἱ μάρτυρες ὑπέμειναν, ἀλλ' ἐκόντες καὶ κύριοι τοῦ μὴ παθεῖν ὄντες, [29] ἀδάμαντος παντὸς στερεότεραν ἐπιδεικνύοντες τὴν ἀνδρείαν. Οὐ τοίνυν τοῦτο θαυμαστὸν, εἰ κῶνειον ἔπιεν ἐκεῖνος, καὶ μηκέτι κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν, καὶ πρὸς ἑκατον γῆρας ἐληλακώς· καὶ γὰρ ἔλεγεν ἐτῶν ἐβδομήκοντα εἶναι, ὅτε κατεφρόνησε ζωῆς, εἰ γε καὶ τοῦτο καταφρονῆσαι ἐστίν· οὐ γὰρ ἔγωγε ἂν εἴποιμι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλος οὐδεὶς. Ἀλλὰ δεῖξόν μοι τινα ὑπὲρ εὐσεβείας βασάνους ἐγκαρτερήσαντα, καθάπερ ἐγὼ μυρίους πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Τίς τῶν ὀνύχων ἀνορυπτομένων, γενναίως ἤνεγκε; τίς τῶν ἄρθρων ἀνασκαπτομένων; τίς τοῦ σώματος αὐτοῦ κατὰ μέρος πορθομένου; τίς τῶν ὁστέων τῆς κεφαλῆς ἀναμοχλευομένων; τίς ἐπὶ τήγανῳ συνεχῶς τιθέμενος; τίς εἰς λέβητα ἐμβαλλόμενος; Ταῦτά μοι δεῖξον. Τὸ γὰρ κωνεῖν τελευτῆσαι, ἴσον ἐστὶ τῷ καθευδῆσαντα ἐναπομείναι· καὶ γὰρ ὕπνου ἡδίων οὗτος ὁ θάνατος λέγεται εἶναι. Εἰ δέ τις καὶ βασάνους ὑπέμειναν, ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ ἐγκώμιον ἀπόλωλεν· ὑπὲρ γὰρ αἰσχροῦς αἰτίας ἀπώλοντο, οἱ μὲν ὡς ἀπόρρητα ἐξειπόντες, οἱ δὲ ὡς τυραννίδι ἐπιθέμενοι, οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἀλόντες· οἱ δὲ εἰκὴ καὶ μάτην καὶ ἀπλῶς, αἰτίας μὴ ὕσης, ἑαυτοὺς ἀπήνεγκαν. Ἀλλ' οὐχὶ παρ' ἡμῖν οὕτω. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἐκείνων σεαίγεται, ταῦτα δὲ ἀνθεὶ καὶ καθ' ἐκάστην ἐπιδίδωσι τὴν ἡμέραν. Ὅπερ ἐννοῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· Τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ πάντων ἰσχυρότερόν ἐστι τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι γὰρ θεῖον τὸ κήρυγμα, καὶ ἐντεῦθεν δῆλον. Πόθεν γὰρ ἐπῆλθεν ἀνθρώποις δωδεκα καὶ ἰδιώταις πράγματι ἐπιχειρῆσαι τοσούτοις, ἐν λίμναις, ἐν ποταμοῖς, ἐν ἐρημίαις διατρίβουσιν, οὐδέποτε εἰς πόλιν ταχέως οὐδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβεβηκόσι; πόθεν ἐπῆλθε πρὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν παρατάσθαι; Ὅτι γὰρ δειλοὶ ἦσαν καὶ ἀν-

ἄνθρωποι, δείκνυσιν ὁ περὶ αὐτῶν γράφας, καὶ μὴ παραιτησάμενος, μηδὲ ὑπομείνας συσκιᾶσαι αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα, ὅπερ μέγιστον καὶ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἐστὶ τεκμήριον. Τί οὖν οὕτως φησι περὶ αὐτῶν; Ὅτι τοῦ Χριστοῦ συλληφθέντος, μετὰ μυρία θαύματα οἱ μὲν ἔφυγον, ὁ δὲ μείνας κορυφαῖος ὢν τῶν ἄλλων ἠρνήσατο. Πόθεν οὖν οἱ ζῶντος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἰουδαϊκὴν ὁρμὴν οὐκ ἐνεγκόντες, τελευτήσαντος καὶ ταφέντος καὶ μὴ ἀναστάντος, ὥς φατε, μηδὲ διαλεχθέντος αὐτοῖς, μηδὲ θάρσος ἐνθέντος, πρὸς τοσαύτην παρετάττοντο οἰκουμένην; Οὐκ ἂν εἴπον πρὸς ἑαυτοὺς, Τί δὴ τοῦτό ἐστιν; ἑαυτὸν οὐκ ἰσχυσε σῶσαι, καὶ ἡμῶν προστήσεται; ἑαυτῷ οὐκ ἤμυνε ζῶν, καὶ ἡμῖν χεῖρα ὀρέξει τετελευτηκώς; αὐτὸς ζῶν οὐδὲ ἐν ἔθνος ὑπέταξε, καὶ ἡμεῖς τὴν οἰκουμένην ὅλην πείσομεν τὸ ἐκείνου λέγοντες ὄνομα; καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον οὐχὶ ποιῆσαι ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἐννοῆσαι γοῦν; Ὅθεν δῆλον ὅτι, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μεγίστην ἔλαβον ἀπόδειξιν, οὐκ ἂν τοσούτον ἀνέριψαν κύβον. [30] Εἰ γὰρ καὶ φίλους εἶχον μυρίους, οὐκ ἂν εὐθέως ἐχθροὺς ἐκτίσαντο πάντας, παλαιὰ ἔθνη κινούντες καὶ πατρῷα ὄρια μεταίροντες; νυνὶ δὲ καὶ πάντας πολεμίους ἐκέκτηντο, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ τοὺς ἄλλοτρίους. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσαιοι πάντων ἐνεκεν ἦσαν τῶν ἐξωθεν, οὐκ ἂν πάντες αὐτοὺς ἐδεδούξαντο καὶνὴν πολιτείαν εἰσάγοντας; νυνὶ δὲ καὶ ἐρημοὶ πάντων ἐτύγχανον, καὶ εἰκὸς ἦν κἀντεῦθεν μισητοὺς γενέσθαι παρὰ πᾶσι καὶ εὐκαταφρονήτους. Τίνες γὰρ βούλει εἰπεῖν; Ἰουδαίους; Ἀλλ' ἄφατον εἶχον πρὸς αὐτοὺς μῖσος ἐκ τῶν πρὸς τὸν διδάσκαλον γεγεννημένων. Ἀλλ' Ἕλληνας; Ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐκ ἐλάττωνα ἐκείνων ἀπεστράφησαν, καὶ ἴσασι ταῦτα μάλιστα Ἕλληγες. Πλάτων γὰρ ὁ πολιτείαν τινὰ καινοτομήσαι βουληθεὶς, μᾶλλον δὲ μέρος πολιτείας, καὶ οὐ τὰ τῶν θεῶν μετατιθεῖς νόμιμα, ἀλλ' ἀπλῶς πράξεις εἰσάγαγὼν ἐτέρας ἀντ' ἐτέρων, ἐκινδύνευσεν Σικελίας ἐκπεσὼν ἀποθανεῖν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο οὐ γέγονε, τῆς ἐλευθερίας ἐξέπεσεν αὐτῆς. Καὶ εἰ μὴ βάρβαρος τις τοῦ Σικελίας τυράννου γέγονεν ἡμερώτερος, οὐδὲν ἐκώλυε διαπαντὸς δουλεύειν τὸν φιλόσοφον ἐν ἀλλοτρίᾳ. Καίτοιγε οὐκ ἴσον ἐστὶ τὰ περὶ βασιλείας καινοτομεῖν, καὶ τὰ περὶ θρησκείας· τοῦτο γὰρ μάλιστα θορυβεῖ καὶ ταράττει τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Ὁ θεῖνα καὶ ὁ δεῖνα τὴν δεῖνα γαμεῖτωσαν, καὶ οἱ φύλακες τούτων τὸν τρόπον ἑστωσαν φύλακες, οὐ σφόδρα ἱκανὸν θορυβῆσαι· καὶ μάλιστα, ὅταν ἐν βιβλίῳ ἢ ταῦτα κείμενα, καὶ μὴ πολλὴ σπουδὴ τοῦ νομοθετοῦντος γίνηται εἰς ἔργον ἄγειν τὰ λεγόμενα· τὸ μέντοι γε λέγειν, ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ θεραπευόμενοι, ἀλλ' ὅτι δαίμονες εἰσιν, ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος θεός, ἴστε πόσῃ ἀνῆλθεν ὁργῇ, πόσῃ ἂν ἐποίησε δοῦναι δίκην, πόσον ἀνερρίπισε πόλεμον.

ε'. Καὶ γὰρ Πρωταγόρας παρ' αὐτοῖς, ἐπειδὴ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ Ὀἶδα θεοὺς, οὐ τὴν οἰκουμένην περιῶν καὶ κηρύττων, ἀλλ' ἐν μιᾷ πόλει, περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευσεν. Καὶ Διαγόρας ὁ Μιλήσιος, καὶ Θεόδωρος

b Sic Reg. bene. Editi autem πατρῷα ἔθνη μεταίροντες, repetita voce ἔθνη.

* *Legebatur* ἐμβεβηκόσι.

ὁ λεγόμενος Ἄθεος, καίτοι φίλους εἶχον καὶ δύναμιν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων, καὶ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ ἐθαυμάζοντο, ἀλλ' ὁμως οὐδὲν τούτων αὐτοὺς ὤντισε· καὶ ὁ μέγας δὲ Σωκράτης καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίᾳ κρατῶν διὰ τοῦτο τὸ κώνειον ἔπιεν, ἐπειδὴ ἐν τοῖς περὶ θεῶν λόγοις μικρόν τι παρακινεῖν ὑπωπτεύετο. Εἰ δὲ ὑπόληψις μόνῃ καινοτομίᾳ τοσοῦτον κίνδυνον ἤνεγκε φιλοσόφοις ἀνδράσι καὶ σοφοῖς καὶ μυρίας ἀπολελαυκασίαι θεραπείας, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἔσχυσαν ἄπερ ἤθελον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καὶ ζωῆς καὶ πατριδος [31] ἐξέπεσον, πῶς οὐ θαυμάσεις καὶ ἐκπλήττη, τὸν ἀλῆα ὄρων ἐπὶ τῆς οἰκουμένης τοσαῦτα ἐργασάμενον, καὶ κατορθώσαντα ἄπερ ἐσπούδασε, καὶ περιγεγόμενον καὶ βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἀπάντων; Ἄλλ' οὗτοι, φησὶν, οὐχὶ θεοὺς εἰσέγαγον ξένους, ὥσπερ ἐκεῖνοι. Αὐτὸ μὲν οὖν μάλιστα τὸ θαυμαστὸν μοι λέγεις, ὅτι διπλῇ ἡ καινοτομία, καὶ τὴν τοὺς ὄντας καθαιρεῖν, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἀναγγέλλειν. Πόθεν γὰρ αὐτοῖς ἐπῆλθε τοιαῦτα κηρύττειν; πόθεν ὑπὲρ τοῦ τέλους αὐτῶν θαρρύνειν; τίνας τῶν πρὸ αὐτῶν τοιοῦτον τι κατορθωκότας εἶχον ἰδεῖν; οὐ πάντες θαίμονας προσεκκύνουν; οὐ πάντες τὰ στοιχεῖα ἐθεοποιουν; οὐ διάφορος ἦν τῆς ἀσεβείας ὁ τρόπος; Ἄλλ' ὁμως τὰ πάντα ἐπῆλθον, καὶ κατέλυσαν ταῦτα, καὶ ἐπέδραμον ἐν βραχεὶ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καθάπερ ὑπόπτεροί τινες, οὐ κινδύνους λογιζόμενοι, οὐ θανάτους, οὐ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, οὐ τὴν ὀλιγότητα τὴν ἑαυτῶν, οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἐναντιουμένων, οὐ τὴν ἐξουσίαν, οὐ τὴν δυναστείαν, οὐ τὴν σοφίαν τῶν πολεμούντων. Εἶχον γὰρ τούτων ἀπάντων μείζονα συμμαχίαν, τὴν τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος δύναμιν. Οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστὸν, εἰ πολεμῆσαι εἴλοντο τῇ οἰκουμένῃ πόλεμον αἰσθητὸν, ὥς τοῦτο τὸ γεγενημένον νῦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ νόμου τῆς μάχης ἐξῆν ἀπειναντίας ἵστασθαι τῶν πολεμίων, καὶ χώραν ἀπολαμβάνοντας ἐναντίαν οὕτως παρατάττεσθαι πρὸς τοὺς ἐναντιουμένους, καὶ καιρὸν ἔχειν ἐπιθέσεως καὶ συμβολῆς· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ στρατόπεδον ἴδιον εἶχον, ἀλλὰ αὐτοῖς ἀνέμειγνυντο τοῖς πολεμοῖς, καὶ οὕτως αὐτῶν ἐκράτουν· καὶ ἐν μέσοις τοῖς ἐχθροῖς ἀναστρεφόμενοι, διωλίσθαινον αὐτῶν τὰς λαβὰς^α, καὶ περιεγίνοντο καὶ ἐνίκων νίκην λαμπράν πληρούσαν προφητείαν λέγουσαν· *Καὶ κατακυριεύσεις ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου*. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, ὅτι κατέχοντες αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ, καὶ εἰς δεσμοτήριον ἐμβάλλοντες καὶ δεσμούς, οὐ μόνον αὐτῶν οὐ περιεγέγοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μετὰ ταῦτα αὐτοῖς ὑπέκυπτον, οἱ μαστίζοντες τοῖς μαστιζομένοις, οἱ δεσμοῦντες τοῖς δεδεμένοις, οἱ διώκοντες τοῖς ἐλαυνομένοις. Ταῦτα δὴ πάντα πρὸς Ἑλλήνας λέγομεν, μᾶλλον δὲ καὶ τούτων πλείονα· πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Κἂν γὰρ παρακολούθητε τῇ ὑποθέσει, πᾶσαν ὁμᾶς τὴν πρὸς αὐτοὺς διδάξομεν μάχην· τέως δὲ ταυτὶ δύο διατηρῶμεν κεφάλαια, πῶς οἱ ἀσθενεῖς τοὺς ἰσχυροὺς ἐνίκησαν, καὶ πόθεν αὐτοῖς ἐπῆλθε τοιοῦτοις οὕσι τοιαῦτα βουλεύεσθαι, εἰ μὴ θείας ἀπέλαυνον συμμαχίας.

^α *Legebatur* βιάδας.

α'. Καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ὦδε. Παρεχόμεθα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων ὃ τὰ τοῦ βίου κατορθώματα, καὶ θαυμάζοντες τὸ πῦρ ἀνέπτωμεν τῆς ἀρετῆς. Φωστῆρες γὰρ ἔστε, φῆσιν, ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου λάμποντες· καὶ μείζονα ἡμῶν ἐκάστῳ χρεῖαν ἐνεχείρισεν ὁ Θεός, ἥ τῷ ἡλίῳ, μείζονα οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τοσοῦτον [32] μείζονα, ὅσῳ τὰ πνευματικὰ τῶν αἰσθητῶν διενήνοχεν. Ὅταν οὖν πρὸς τὸν ἡλιακὸν ἴδωμεν κύκλον, καὶ θαυμάσωμεν τὸ κάλλος καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ ἄστρου, λογιζόμεθα πάλιν, ὅτι μείζον καὶ ἄμεινον τὸ ἐν ἡμῖν φῶς, καθάπερ καὶ τὸ σκότος χαλεπώτερον, ἂν μὴ προσέχωμεν· καὶ γὰρ νῦν βαθεῖα κατέχει τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Ταύτην τοίνυν ἀνατρέψωμεν καὶ λύσωμεν. Νῦν οὐκ ἐν αἰρετικοῖς οὐδὲ ἐν Ἑλλήσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τοῖς παρ' ἡμῖν δογμάτων ἔνεκεν καὶ βίου. Πολλοὶ γὰρ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦσι, πολλοὶ καὶ γένεσιν ἑαυτοῖς ἐπιτελίζουσι, πολλοὶ καὶ παρατηρήσεις φυλάττουσι, καὶ κληδονισμοῖς καὶ οἰωνισμοῖς καὶ συμβόλοις· οἱ δὲ καὶ περιάπτοις καὶ ἐπιθαλαῖς κέχρηται. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺτους μὲν ὕστερον ἐροῦμεν, ὅταν τὰ πρὸς Ἑλλήνας διανύσωμεν· τέως δὲ τὰ εἰρημένα κατέχετε, καὶ συλλάθεσθέ μοι τῆς μάχης, διὰ τοῦ βίου πρὸς ἡμᾶς ἔλκοντες αὐτοὺς καὶ μεθιστῶντες. Ὅπερ γὰρ αἰεὶ λέγω, τὸν περὶ φιλοσοφίας διδάσκοντα, πρότερον ἐν ἑαυτῷ τοῦτο διδάσκειν χρή καὶ ποθεῖν εἶναι τοῖς ἀκούουσι.

Γενώμεθα τοίνυν ποθεινοί, καὶ εὐνοϊκῶς διαθώμεν πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἑλλήνας. Τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μὴ κακῶς ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πάσχειν ὤμεν παρεσκευασμένοι. Οὐχ ὀρώμεν τὰ παιδία, ὅταν ὑπὸ τῶν πατέρων βασταζόμενα ἐντείνῃ πληγὰς εἰς τὰς γνάθους τοῦ φέροντος, πῶς ὁ πατὴρ ἡδέως παρέχει τῷ παιδί τῆς ὀργῆς ἐμφορηθῆναι, καὶ ὅταν ἴδῃ κενώσαντα τὸν θυμὸν φαιδρύνεται; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· καὶ καθάπερ πατέρες πρὸς παιδία, τοῖς Ἑλλήσι διαλεγώμεθα. Παιδία γὰρ εἰσιν ἅπαντες Ἑλληνες· καὶ ταῦτά τινες τῶν παρ' αὐτοῖς εἰρήκασιν, ὅτι αἰεὶ παῖδες ἐκεῖνοι, καὶ γέρων Ἑλλήν οὐδεὶς. Τὰ δὲ παιδία ὑπὲρ οὐδενὸς ἀνέχεται φροντίζειν χρησίμου· οὕτω καὶ οἱ Ἑλληνες παίζειν αἰεὶ βούλονται καὶ χαμαὶ κείνται, χαμαιπατεῖς ὄντες καὶ χαμαίηλοι. Τὰ δὲ παιδία πολλάκις περὶ ἀναγκαίων ἡμῶν διαλεγόμενων οὐδενὸς ἐπαισθάνεται τῶν λεγομένων, ἀλλ' αἰεὶ καὶ γελαῖ· τοιοῦτοι καὶ οἱ Ἑλληνες· ὅταν περὶ βασιλείας διαλεγώμεθα, γελῶσι. Καὶ καθάπερ ἐκ παιδικοῦ στόματος πολλὸς ἀποβόλῳ καὶ σέλος πολλάκις καὶ σιτοῦ καὶ ποτὸν ἐμόλυνεν· οὕτω καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν Ἑλλήνων ἀπορρέοντα ῥήματα μάταια καὶ ἀκάθαρτα· κἂν ἀναγκαῖαν δῶς τροφήν, λυποῦσι τοὺς παρέχοντας διὰ βλασφημίας αἰεὶ, καὶ δέονται διαβαστάζεσθαι. Τὰ παιδία πάλιν ὅταν ἴδωσι ληστήν εἰσιόντα καὶ τὰ ἔνδον ἀφαιρούμενον, οὐ μόνον οὐκ ἀμύνει, ἀλλὰ καὶ προσγελαῖ τῷ ἐπιδούλῳ· ἂν δὲ τὸν καλαθίσκον ἢ τὰ σείστρα ἀφέλῃς, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀθυρμάτων, δεινοπαθεῖ καὶ δυσχεραίνει, σπαράττεται καὶ λακτίζει τὸ ἔδαφος.

^β Sic codex Regius optime. Editi παρεχόμεθα δὲ τὸν ἔργων, et infra ἀναπτωμεν.

non orbem circumiens et prædicans, sed in una civitate, de extremis periclitatus est. Diagoras vero Milesius (a), et Theodorus atheus cognominatus, quamvis amicos haberent et dicendi facultatem, et ex philosophia in admiratione haberentur, nihil tamen eorum ipsos juvit. Et magnus ille Socrates, qui apud illos philosophia superabat omnes, ideo cicutam ebibat, quod suspicio esset, illum in iis, quæ de diis scripserat, aliquid mutavisse. Quod si innovationis suspicio sola tantum periculi creavit viris philosophis et sapientibus, qui ingentem sibi pepererant existimationem, et non modo non potuere quod volebant perficere, sed etiam ipsi et vita et patria exciderunt; quomodo non miraris et obstupescis, piscatorem videns in orbe tot tantaque patrantem, quæ studebat perficientem et barbaros Græcosque omnes superantem? At hi, inquires, non deos alienos inducebant sicut illi. Hoc ipsum maxime mirabile mihi dicis, quia duplex erat innovatio, et quod eos qui tunc colebantur tollerent, et quod Crucifixum prædicarent. Udenam ad ea prædicanda permoti sunt? udenam audent de fine suo confidere? quosnam ante se viderant talem rem bene gerentes? annon omnes deos colebant? annon omnes elementa in deos referebant? annon diversus erat impietatis modus? Attamen omnia aggressi sunt, et hæc sustulerunt, ac brevi tempore totum orbem tamquam alis instructi percurrerunt, non pericula cœantes, non mortes, non rei difficultatem, non paucitatem suorum, non multitudinem adversantium, non potentiam, non sapientiam inimicorum. His quippe omnibus majora habebant auxilia, Crucifixi nempe qui resurrexerat potentiam. Non ita mirabile fuisset, si bellum sensibile in totum orbem inferre voluissent, ut mirum est illud quod nunc factum est. Nam lege belli licebat adversus inimicos stare, et contraria occupata regione, sic contra hostes aciem instrnere, atque occasionem accipere invadendi et manus conserendi. Hic autem non ita. Non enim exercitum proprium habebant, sed cum ipsis inimicis permixti erant, et sic illos vincebant, atque in mediis inimicis versantes, illorum impetus propulsabant et superabant, atque victoriam reportabant splendidam, quæ prophetiam implebat dicentem: *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum (Psal. 109. 2)*. Hoc enim maxime stuporem injiciebat, quod cum eos tenerent inimici, atque in carcerem et vincula conjicerent, non modo ipsos non superarent; sed

agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo tardiores ad hanc sententiam proficiendam multos esse factos, quippe cum penam ne dubitatio quidem effugere potuisset.

(a) Error est in omnibus Editis et Manuscriptis, cum Diagoras dicitur Milesius, qui erat Melius sive ex insula Melo, ut testificatur Suidas. Ante illum Cicero dixerat l. 1 de Natura deorum, c. 4: *Nullos esse omnino deos, Diagoras Milesius et Theodorus Cyrennicus putaverunt*. Cum ergo Manuscripti et Editi omnes Milesius habeant, error fortasse Chrysostomi fuerit. Hæc de Diagora. De sequenti vero questio est. Editi omnes Diodorus habent, Regius vero Codex Theodorus, cui lavet locus allatus Ciceronis, qui cum Diagora Theodorum conjunxit, et utrumque nullos esse deos putavisse dixit. Hic *atheus* vocatus est teste Suida. De Socrate postea agit Chrysostomus. Ille cicutam bibere jussus est, quæ res omnium ore fertur.

postea ante illos procumberent, flagellantes ante flagellatos, vincientes ante victos, persequentes ante pulsos. Hæc porro omnia Græcis dicimus, in his plura; magna quippe est veritatis ubertas. Si enim argumentum sequamini, omnes vos docebimus adversus illos concertationem. Interim vero hic duo conservemus capita: quomodo infirmi fortes superarent; et quomodo ipsis venisset in mentem cum tales essent talia consilia suscipere, nisi divino potiti fuissent auxilio.

6. Et nostra quidem hactenus. Nos autem operibus vitam recte geramus, et copiosum virtutis ignem accendamus. Luminaria enim estis, inquit, in medio mundi fulgentes (*Philipp. 2. 15*): et singulis nostrum majorem Deus dedit usum, quam soli; majorem quam cælo et terræ et mari, et tanto majorem, quanto spiritualia sensibilibus præcellunt. Cum ergo solis circulum conspiciamus et pulchritudinem, corpus et splendorem astri admiramur, cogitemus majorem et meliorem in nobis esse lucem; ut etiam graviores tenebras, nisi attendamus: nam nox profunda totum orbem occupat. Hanc igitur evertamus et solvamus. Nox non in hæreticis et Græcis tantum, sed etiam in multis qui nobiscum sunt, tam in dogmatibus, quam in vita. Multi enim resurrectioni non credunt, multi genethliaca sententia se muniunt; alii observationibus student, necnon vaticinationibus, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus utuntur. At adversus illos etiam postea dicturi sumus, postquam sermonem contra Græcos absolverimus: interim vero illa quæ dicta sunt retinete, et mecum ad pugnam accedite, per vitæ institutum illos ad nos attrahentes et transferentes. Etenim, quod semper dico, eum qui philosophiam docet, oportet primo per seipsum hoc docere, et auditoribus esse desiderabilem.

Quomodo Græci de fide sunt imbuendi. — Simus ergo desiderabiles, et Græcorum nobis benevolentiam attrahamus. Erit autem illud, si parati simus non solum ad bene faciendum, sed etiam ad male patiendum. Non videmus infantes, quando a parentibus gestati, quomodo plagis portantis se genas verberent, et quam libenter concedat pater filio ut iram expleat, et quando videt iram explevisse, lætetur? Ita et nos faciamus, et quemadmodum patres filios, sic Græcos alloquamur. Infantes quippe sunt Græci omnes: et quidam apud illos hæc dixerunt, quod temper pueri sint, et nullus sit senex Græcus. Pueri autem de re utili nulla curant. Sic etiam Græci semper ludere volunt, et humi jacent et quæ humi sunt affectant. Pueri autem sæpe, cum de rebus necessariis loquimur, dictorum nihil sentiunt, sed semper rident. Ita etiam Græci, cum de regno disaserimus, rident: et sicut ex ore parvulorum sæpe multa decidente saliva, cibus et potus inquinatur: sic et verba ex ore Græcorum fluentia, vana sunt et impura; et si necessarium dederis cibum, præbentes maledictis incessunt et ferri debent. Pueri quoque cum furem vident ingressum, et quæ iatus sunt auferentem,

non modo non arcent, sed etiam insidiatori arident : si vero calathiscum et sistra auferas, aut aliud quidpiam ludicrum, ægre puellus et indigne fert, se dilacerat, solum pulsat. Sic et Græci quoque, diabolum videntes omnia paterna bona, quæ vitam sustentant, diripientem, rident, et tanquam ad amicum accurrunt : si quis autem possessionem, aut divitias aut puerile quidpiam auferat, lamentantur, se discernunt : ac sicut pueri sine sensu nudantur, nec erubescunt : ita et Græci cum scortis et adulteris volu-

tati, naturæ leges nudantes, et nefarios inducentes coitus, non convertuntur. Plausistis valde et laudastis ; sed cum plausu providete, ne de vobis etiam hæc dicantur. Quapropter omnes rogo, viri estote : nam si nos pueri simus, quomodo illos instituemus ut viri sint? quomodo ab infanti insipientia arceamus illos? Simus ergo viri, ut perveniamus ad mensuram ætatis a Christo definitam et futura adipiscamur bona, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA V.

CAP. 1. v. 26. *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles : 27. sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes.*

1. Cum dixisset, id quod stultum est Dei sapientius esse hominibus, ostendit humanam sapientiam abjectam fuisse, et ex testimonio Scripturarum et ex rerum eventu : ex testimonio, cum dicit : *Perdam sapientiam sapientium* : ex eventu, per interrogationem loquens ac dicens : *Ubi sapiens? ubi scriba?* Rursum ostendit rem non esse novam, sed antiquam, ut quæ jam olim fuerit præfigurata et prædicta. *Scriptum est enim, inquit, Perdam sapientiam sapientium.* Cum his ostendit, hæc utiliter et provide facta fuisse : quia enim in sapientia Dei, inquit, non novit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes : et quod crux sit ineffabilis potentie et sapientie argumentum, et quod inulto majus sit id quod stultum est Dei, quam humana sapientia. Et hoc rursum non per doctores, sed etiam per discipulos ostendit : *Videte enim, inquit, vocationem vestram.* Non modo enim doctores idiotas, sed etiam discipulos tales elegit : *Non enim multi sapientes, inquit, secundum carnem.* Sic ostenditur hoc et validius et sapientius, cum et multis persuaserit et insipientibus persuaserit. Nam difficillimum est idiotæ persuadere, maxime cum de rebus necessariis et magnis sermo est. Attamen persuaserunt ; et hujus rei testes vocat illos : nam ait, *Videte vocationem vestram, fratres, considerate, scrutamini.* Nam quod idiotæ et ignari dogmata adeo sapientia omniumque sapientissima susceperint, id magnæ doctoris sapientie testimonium est. Quid sibi vult autem illud, *Secundum carnem?* Si spectetur id quod apparet, et præsens vita atque externa institutio. Deinde ne videatur sibi ipsi adversari (nam proconsuli persuasit et Areopagitæ nec non Apollo, aliosque videmus sapientes ad prædicationem accessisse) ; non dixit, Nullus sapiens ; sed, *Non multi sapientes.* Non enim ex constituto indoctos vocabat, et sapientes relinquebat ; sed hos etiam mittebat, at longe plures illorum. Quare? Quia qui sapiens est secundum carnem, multa plenus est insipientia : et hic maxime stultus est, quando corruptam doctrinam ejicere non vult. Ac quemadmodum medico artem suam docere volente, qui pauca sciunt et male contrarioque modo arte

utuntur, atque eam retinere contendunt, non facile disciplinam admiserint ; qui vero nihil sciunt, facile dicta suscipiunt : sic et hac in re factum est ; indocti magis persuasi sunt : summam enim non habebant arrogantiam, cum non putarent se sapientes esse. Illi nempe maxime stulti sunt, qui ratiociniis illa permittunt, quæ non possunt nisi per fidem inveniri. Quomodo enim si, cum faber ærarius forcipe candens ferrum extrahat, iste manu id facere contendat, illum extremæ damnabimus amentie : ita et philosophi, qui per se hæc invenire conati sunt, fidem probro affecerunt. Ideo nihil eorum quæ perquirebant invenerunt. *Non multi potentes, non multi nobiles.* Nam et hi fastu pleni sunt. Nihil autem ad Dei cognitionem sic inutile est, ut arrogantia et divitiarum amor. Efficiunt enim illa, ut præsentia admirentur et futurorum nullam rationem habeant : et curarum multitudine aures obstruunt. *Sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus.* Quod maximum est victoriæ signum, cum per indoctos vincit.

2. Non enim tanto pudore afficiuntur Græci, quando per sapientes superantur : sed tunc maxime pudet illos, cum viderint artificem et forensem plus quam illos philosophantem. Ideo ipse dicebat, *Ut confundat sapientes.* Neque hic solum illud fecit, sed etiam in aliis vitæ commodis. *Etenim infirma mundi elegit, inquit, ut confundat sortia.* Non enim indoctos solum, sed etiam pauperes, viles, abjectos vocavit, ut in potentia constitutos humiliaret. 28. *Et ignobilia mundi et contemptibilia, et ea quæ non sunt, ut ea quæ erant destrueret.* Et quænam vocat, quæ non sunt? Eos, qui nihil esse putantur, quod in nullo sint pretio. Ita magnam ostendit potentiam, cum per eos, qui nihil videntur esse, magnos dejicit : id quod etiam alibi dicit : *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Est enim magna potentia, abjectos, qui nullam umquam disciplinam attigerant, repente de iis, quæ supra cælos sunt, docere philosophari. Nam et medicum et oratorem et alios omnes tunc maxime miramur, cum indoctos admodum instituunt et erudiunt. Si vero magnum miraculum est artis rationes indoctis inculcare ; multo magis tantæ philosophiæ rationes. Non pro miraculo tantum edendo, neque ut potentiam suam ostenderet, id fecit, sed etiam ut arrogantes reprimeret. Ideoque antea dicebat, *Ut confundat sapientes, ut ea quæ erant destrueret ; et hic rursus : 29. Ut non gloriatur omnis*

Οὕτω δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες, τὸν μὲν διάβολον ὀρῶντες πάντα ὑφαιρούμενον αὐτῶν τὰ πατρῷα καὶ τὰ συν-
έχοντα αὐτῶν τὴν ζωὴν, γελῶσιν ὥσπερ φίλῳ προσ-
τρέχοντες· ἂν δὲ κτῆμά τις ἢ πλοῦτον ἢ ὅτιον τοιοῦ-
τον τὴν παιδικὴν, ἀφέλῃται, δούρονται, σπαράττον-
ται· καὶ καθάπερ τὰ παιδιά ἀναισθητῶς γυμνοῦνται·
καὶ οὐκ ἐρυθριᾷ, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες πόρνοις καὶ
μοιχοῖς συγκυλινδούμενοι, [33] καὶ τοὺς τῆς φύσεως
γυμνοῦντες νόμους, καὶ παρανόμους εἰσάγοντες μί-
ξεις, οὐκ ἐπιστρέφονται. Ἐκροτήσατε σφόδρα καὶ

ἐπηνέσατε· ἀλλὰ μετὰ τοῦ κρότου σπουδάσατε, ὥπως
μὴ καὶ περὶ ὑμῶν ταῦτα λέγηται. Διὸ παρακαλῶ
πάντας γενέσθαι ἄνδρας· ἐπεὶ, ὅταν αὐτοὶ παῖδες
ᾤμεν, πῶς ἐκείνους διδάξομεν ἄνδρας εἶναι; πῶς
ἐλθόμεν αὐτοὺς τῆς παιδικῆς ἀνοίας; Γενώμεθα τοί-
νυν ἄνδρες, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸ μέτρον τῆς ἡλικίας
τῆς ὠρισμῆνης παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν μελλόντων
ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ
τὰ ἐξῆς.

OMIAIA E.

Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῇ τοὺς σοφούς.

α'. Εἰπὼν α, ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, εἰδείξεν ὅτι ἐκδόβληται ἡ σοφία ἢ ἀνθρώπινη ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν Γραφῶν, ἀπὸ τε τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως· ἀπὸ μὲν τῆς μαρτυρίας, εἰπὼν, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν· ἀπὸ δὲ τῆς ἐκδόσεως, κατὰ ἐρώτησιν προαγαγὼν τὸν λόγον καὶ εἰπὼν, Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; Πάλιν συναπέδειξεν, ὅτι καὶ οὐ νεώτερον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ παλαιόν, ὡς ἀνωθεν αὐτὸ προδιατυπώσθαι καὶ προλέγεσθαι· Γέγινυται γὰρ, φησὶν Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν. Μετὰ τούτων ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ χρησίμως καὶ εὐλόγως ταῦτα οὕτω γέγονεν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φησὶν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας· καὶ οἱ ὁ σταυρὸς ἀφ' αὐτοῦ δυνάμει καὶ σοφίᾳ ἀπόδειξις, καὶ ὅτι πολλῶν μείζον τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, καὶ τοῦτο πάλιν οὐχὶ διὰ τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν ἀποδείκνυσιν τῶν μαθητῶν. Βλέπετε γὰρ, φησὶ, τὴν κλῆσιν ὑμῶν. Οὐ γὰρ μόνον διδασκάλους ἰδιώτας, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἐπέλεξε τοιοῦτους· Οὐ γὰρ πολλοὶ σοφοί, φησὶ, κατὰ σάρκα. Οὕτω δεικνύται τοῦτο καὶ ἰσχυρότερον καὶ σοφώτερον, ὅταν καὶ πολλοὺς πείσῃ καὶ ἀσέβους πείσῃ. Καὶ γὰρ δυσκολώτατον ἰδιώτην πείσαι, μάλιστα ὅταν περὶ πραγμάτων ἀναγκαίων καὶ μεγάλων ὁ λόγος ᾖ. Ἄλλ' ὅμως ἐπεισαν· καὶ τούτου μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ· Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, φησὶν, ἐπισκέψασθε, διερευνήσατε. Τὸ γὰρ δόγμα οὕτω σαφὲς καὶ πάντων σοφώτερα καταδέξασθαι τοὺς ἰδιώτας, μεγίστην τῇ διδασκάλῳ μαρτυρεῖ σοφίαν. Τί δέ ἐστι, κατὰ σάρκα; Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν πρῶτον βίον, κατὰ τὴν ἐξωθεν παιδευσιν. Εἴτα, ἵνα μὴ δόξῃ αὐτῷ περιπίπτειν (καὶ γὰρ τὸν ἀνθρώπου ἐπέσειε καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν Ἀπολλῶν, καὶ ἐτέρους; δὲ εἶδομεν σοφοὺς τῷ κηρύγματι προσελθόντας), οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐδεὶς σοφός, ἀλλ', Οὐ πολλοὶ σοφοί. [34] Οὐ γὰρ ἀποκεκληρωμένους τοὺς ἰδιώτας ἐκάλει καὶ τοὺς σοφοὺς ἤφει, ἀλλὰ καὶ τούτους ἐδέχετο, πολλῶν δὲ πλείους ἐκείνους. Τί δήποτε; Ὅτι ὁ κατὰ σάρκα σοφός πολλῆς γέμει τῆς ἀνοίας, καὶ οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ μωρός, ὅταν τὴν διεφθαρμένην διδασκαλίαν ἐκβαλεῖν μὴ βούληται. Καθάπερ οὖν τις ἱατρός, εἰ βουληθεὶς διδάξαι τινὰς τὰ ἀπὸ τῆς τέχνης, οἱ μὲν ὀλίγα εἰδότες, κακῶς καὶ ἐναντίως χρώμενοι ἢ τῇ τέχνῃ καὶ κατέχουν φιλονεικοῦντες, οὐκ ἂν ἀνά-

σχοινοτο μαθεῖν βράδιως, οἱ δὲ μὴδὲν ἐπιστάμενοι μάλιστα ἂν καταδέξαιτο τὰ λεγόμενα· οὕτω δὴ καὶ ἐν ταῦτα γέγονεν· οἱ ἰδιῶται μᾶλλον ἐπέσθησαν· τὴν γὰρ ἐσχάτην ἀπόνοιαν οὐκ εἶχον, τὸ νομίζειν ἑαυτοὺς εἶναι σοφοὺς. Καὶ γὰρ οἱ σφόδρα μωροί, οὗτοι μάλιστα εἰσιν οἱ λογισμοῖς ἐπιτρέποντες ἅπερ οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν, ἀλλ' ἢ διὰ πίστεως. Καὶ γὰρ εἰ τις, τὸν χαλκευτικῶν διὰ τῆς πυράγρας τὸν πεπυρακτωμένον ἐξέλκοντος σίδηρον, οὗτος διὰ τῆς χειρὸς φιλονεικίᾳ τοῦτο ποιεῖν, τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ καταψηφιούμεθα ἀνοιαν· οὕτω καὶ οἱ φιλόσοφοι δι' ἑαυτῶν ταῦτα εὐρεῖν φιλονεικήσαντες, τὴν πίστιν ἥτιμασαν. Διὰ τοῦτο οὐκ εὗρον τῶν ζητούμενων οὐδέν. Οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τύφου πεπληρωμένοι εἰσιν. Οὐδὲν δὲ οὕτω πρὸς ἀκριβῆ θεογνωσίαν ἀχρηστον, ὡς ἀπόνοια καὶ τὸ προσηλωσθαι πλούτῳ. Καὶ γὰρ παρασκευάζει τὰ παρόντα θαυμάζειν καὶ μὴδὲνα τῶν μελλόντων ποιεῖσθαι λόγον, καὶ ἐμφράττει τὰ ὅσα τῷ πλήθει τῶν φροντιστῶν. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός. Ὅπερ ἐστὶ μέγιστον τῆς νίκης δείγμα, ὅταν διὰ τῶν ἰδιωτῶν νικᾷ.

β'. Οὐ γὰρ οὕτω κατασχύνονται Ἕλληνες, ὅταν διὰ τῶν σοφῶν ἡττηθῶσιν· ἀλλὰ τότε ἐγκαλύπτονται, ὅταν ἴδωσι τὸν χειροτέχνην καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ὑπὲρ αὐτοὺς φιλοσοφούντα. Διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἴνα κατασχῇ τοὺς σοφούς. Καὶ οὐκ ἐν ταῦτα μόνον τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλεονεκτιμάτων τοῦ βίου. Καὶ γὰρ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο, φησὶ, Ἴνα κατασχῇ τὰ ἰσχυρά. Οὐ γὰρ ἰδιώτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πένητας καὶ εὐκαταφρονήτους καὶ ἀσῆμους ἐκάλεσεν, ἵνα τοὺς ἐν δυναστείαις ὄντας ταπεινώσῃ. Καὶ τὰ ἀγεννῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενήμενα, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. Καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα καλεῖ; Τοὺς μὴδὲν εἶναι λογισμένους διὰ τὴν πολλὴν οὐδένειαν. Οὕτω τὴν πολλὴν δύναμιν ἐπεδείξατο, διὰ τῶν μὴδὲν εἶναι δοκούντων τοὺς μεγάλους κατενεγκύν· ὅπερ καὶ ἀλαχοῦ λέγει, ὅτι Ἡ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Μεγάλη γὰρ δύναμις ἡ τὸ τοὺς ἀπερρίμμενους καὶ μὴδενὸς μὴδέποτε μαθητῆτος ἀψάμενους, τούτους ἀθρόον τὰ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν παιδεύειν φιλοσοφεῖν. Ἐπεὶ καὶ ἱατρὸν καὶ ῥήτορα καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας τότε μάλιστα θαυμάζομεν, ὅταν τοὺς σφόδρα ἰδιώτας πείθωσι καὶ παιδεύωσιν. Εἰ δὲ τοὺς περὶ τέχνης λόγους θαῦμα μέγα ἐνθεῖναι ἰδιώτῃ, πολλῶν μᾶλλον τοὺς ὑπὲρ τοσαύτης φιλοσοφίας. Οὐ θαύματος δὲ ἔνεκεν μόνον, οὐδὲ τοῦ δεῖξαι [35] τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ καταστεῖλαι τοὺς ἀλαζόνας. Διὸ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν· Ἴνα κατασχῇ τοὺς σοφοὺς, ἵνα καταργήσῃ τὰ ὄντα,

* Ita Regius codex, recte. Editi, αἰπεν. ὁ Χρῶμενος deest in Regio codice. Sed locus in editis bene habet, nec assentior Dunaen corrigere volenti.

* Legebatur καὶ γὰρ εἰ, ὥσπερ τοῦ χαλκευτικοῦ. ὁ Reg., Μεγάλης γὰρ δυνάμεως.

καὶ ἐνταῦθα πάλιν· Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πάντα γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο ποιεῖ, [ἵνα τὸν τύφον καὶ τὸ φρόνημα καταστελῇ, ἵνα τὸ καυχᾶσθαι καθέλῃ· καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τούτῳ, φησί, ἐνδιατρίβετε; πάντα ποιεῖ.] ἵνα μὴδὲν ἑαυτοῖς λογίζωμεθα, ἵνα πάντα τῷ Θεῷ ἐπιγράφωμεν. Καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι ὑμᾶς αὐτοὺς προσενέματε; Καὶ ποίας τεύξεσθε συγγνώμης; Καὶ γὰρ ἔδειξεν ὁ Θεός, ὅτι οὐ δυνατόν δι' ἑαυτῶν σωθῆναι μόνον, καὶ τοῦτο παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν. Οὐ γὰρ τότε δι' ἑαυτῶν σωθῆναι ἐνῆν, ἀλλ' ἔδει κάλλος οὐρανοῦ καὶ γῆς μέγελος καὶ τῆς ἄλλης κτίσεως· τὸ σῶμα περιελθόντας, οὕτως χειραγωγείσθαι πρὸς τὸν τῶν ἔργων δημιουργόν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, προαναστέλλων τὴν μέλλουσαν οἰκησσοφίαν· Ὡς ἂν εἰ τις διδάσκαλος κελεύσας ἔπεσθαι τῷ μαθητῇ ἥπερ ἂν ἡγῆται, ἐπειδὴν ἴδῃ προλαβόντα καὶ βουλόμενον ἄφ' ἑαυτοῦ πάντα μαθεῖν, ἀφίης διαμαρτεῖν, καὶ δείξας ὡς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὴν μάθησιν, οὕτως αὐτῷ τότε ἐπεισάγοι τὰ παρ' ἑαυτοῦ· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς ἐκέλευσε παρὰ τὴν ἀρχὴν ἔπεσθαι διὰ τῆς κατὰ τὴν κτίσιν καταλήψεως· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐθέλησαν, δείξας διὰ τῆς πείρας, ὅτι οὐκ ἀρκούσιν ἑαυτοῖς, τότε αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν ἑτέρως πάλιν ἄγει· ἔδωκεν ἀντὶ δόλου τὸν κόσμον. Οὐδὲ ἐν τούτοις ἐμελέτησαν οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ αὐτῷ περὶσθῆναι ἠθέλησαν, οὐδὲ ταύτην ἔλθειν τὴν ὁδὸν πρὸς αὐτὸν, ἦν αὐτὸς ἐκέλευσεν. Εἰσήγαγεν ἑτέραν ὁδὸν τῆς προτέρας σαφεστέραν, πείθουσαν ὅτι οὐκ αὐτάρκης ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτῷ μόνος. Τότε μὲν γὰρ καὶ λογισμοὺς ἦν ἀνακινεῖν, καὶ τῇ ἐξωθεν κεχρησθῆαι σοφίᾳ διὰ τῆς κτίσεως χειραγωγούμενους· νῦν δὲ ἂν μὴ τις γένηται μωρός, τούτεστιν, ἂν μὴ πᾶντα λογισμὸν καὶ πᾶσαν κενώτη σοφίαν, καὶ τῇ πίστει ἑαυτὸν παραδῷ, ἀμήχανον σωθῆναι. Οὐ μικρὸν τοίνυν μετὰ τοῦ ποιῆσαι βλάβαν τὴν ὁδὸν, καὶ νόσημα ἀνέσπασεν ἐντεῦθεν, τὸ μὴ καυχᾶσθαι μηδὲ μέγα φρονεῖν· Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ. Ἀπὸ γὰρ τούτου ἡ ἁμαρτία, ὅτι σοφώτεροι τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων εἶναι ἐφίλονεῖσαν, οὐ θέλοντες οὕτως μαθεῖν ὡς αὐτὸς ἐνομοθέτησε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὅλως ἔμαθον. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο. Εἶπε τῷ Ἀδάμ· Τόδε τι πράξον, καὶ τόδε μὴ πράξῃς. Ἐκεῖνος ὡς πλέον τι νομίζων εὐρίσκειν, παρήκουσε, καὶ ὅπερ εἶχεν, ἀπώλεσεν. Εἶπε τοῖς ἐξῆς· Μὴ ἐναπομένετε τῇ κτίσει, ἀλλὰ διὰ ταύτης τὸν δημιουργὸν θεωρεῖτε. Ἐκεῖνοι δὲ ἤθελον, ὡς σοφώτερόν τι τῶν εἰρημένων εὐρίσκοντες, μυρίους ἐκίνησαν λαβυρίνθους. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις συνεβρόβησαν, καὶ οὕτε τὸν Θεὸν ἔβουον, οὕτε περὶ τῆς κτίσεως τι σαφὲς ἔγνωσαν, οὐδὲ προσήκουσαν καὶ ἀληθῆ περὶ αὐτῆς δόξαν ἔσχον. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τὴν οἰκίαν αὐτῶν καθαιρῶν, τοὺς ἰδιώτας πρώτους εἰσήγαγε, δείξας ὡς πάντες τῆς ἀνωθεν δέονται σοφίας. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ περὶ γνώσεως λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καὶ ἀνθρώποις [36] καὶ τὰ ἄλλα πάντα κτίσματα ἐν πολλῇ χρείᾳ αὐτοῦ κατέστησεν, ἵνα μεγίστην ἀφορμὴν ἔχῃ καὶ ταύτην ὑποταγῆς καὶ οἰκειώσεως, ἵνα μὴ ἀποπηδήσαντα ἀπόληται· διὰ τοῦτο οὐκ ἀφήκεν αὐτάρχεις αὐτοὺς ἑαυτοῖς εἶναι. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐν χρείᾳ ὄντες πολλοὶ καταφρονοῦσιν, εἰ μὴ τοῦτο ᾗ, ποῦ οὐκ ἂν ἐξηλῶν ὑπεροφίας; Ὅστε τὸ οὕτω καυχᾶσθαι οὐ φθονῶν αὐτοῖς ἀνείλεν, ἀλλ' ἀφέλκων αὐτοὺς τῆς ἀπωλείας τῆς ἐντεῦθεν γινομένης. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, καὶ δικαιοσύνη

καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Τὸ, Ἐξ αὐτοῦ, ἐνταῦθα οὐ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς οἰμα λέγειν αὐτὸν, ἀλλὰ περὶ τῆς πίστεως· τούτεστι, τέκνα Θεοῦ γενέσθαι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Μὴ νομίσητε τοίνυν, ὅτι ἀφελόμενος ἡμᾶς τοῦ καυχήματος, εἰσεν οὕτω· μεῖζον γὰρ ἕτερον ἔδωκε καύχημα. Ἐκείνου γὰρ ἐνώπιον οὐ δεῖ καυχᾶσθαι. Παῖδες αὐτοῦ ἐστε, διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο γενόμενοι. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε, *Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξέλεξετο καὶ τὰ ἁγερνῇ*, δείκνυσιν ὅτι πάντων εἰσὶν εὐγενέστεροι, τὸν Θεὸν ἔχοντες πατέρα. Τῆς δὲ εὐγενείας ταύτης· οὐκ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἐστὶν αἷτιος, σοφοὺς ἡμᾶς ποιήσας καὶ δικαίους καὶ ἁγίους· τοῦτο γὰρ ἐστὶν· *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία*.

γ'. Τίς οὖν ἡμῶν σοφώτερος τῶν οὐ τὴν Πλάτωνος ἔχόντων σοφίαν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τοῦτο τοῦ Θεοῦ βουληθέντος; Τί δὲ ἐστὶν, *Ἀπὸ Θεοῦ*; Ὅταν μεγάλη εἴπῃ περὶ τοῦ Μονογενοῦς, τότε προσάπτει τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ νομίσις τὰς ἀγέννητον εἶναι τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ οὖν εἶπεν, ὅτι τοσαῦτα ἴσχυσε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Υἱῷ, σοφίαν αὐτὸν λέγων ἡμῖν γεγενῆσθαι καὶ δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμὸν καὶ ἀπολύτρωσιν. Διὰ τοῦ Υἱοῦ πάλιν τὸ πᾶν ἀνατιθεῖς τῷ Πατρὶ εἶπεν· *Ἀπὸ Θεοῦ*. Διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, *Ἐσώφισεν ἡμᾶς, ἀλλ'*, *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία*; Τὸ δαψιλὲς ἐνδεικνύμενος τῆς δωρεᾶς· ὡς ἂν εἰ εἶπεν· Ἐαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Καὶ δὴ πῶς ὁδῷ προβαίνει. Πρότερον γὰρ ἡμᾶς σοφοὺς ἐποίησεν ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ τότε δικαίους καὶ ἁγίους, τὸ Πνεῦμα χαρισάμενος, καὶ οὕτως ἀπῆλλαξεν ἡμᾶς ἀπάντων τῶν κακῶν, ὥστε αὐτοῦ εἶναι. Καὶ οὐ τῆς οὐσιώσεως τοῦτο δηλωτικόν, ἀλλὰ τῆς πίστεως· Ἄλλαχού μὲν οὖν φησιν, ὅτι ἡμεῖς ἐγενόμεθα δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ, οὕτω λέγων· *Τὸν μὴ γινόντα ἁμαρτίαν, ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ*· νῦν δὲ αὐτόν φησι δικαιοσύνην ἡμῖν γεγενῆσθαι, ὥστε ἔξοσι τῷ βουλομένῳ μετέχειν δαψιλῶς. Οὐ γὰρ ὁ δεῖνα σοφοὺς ἐποίησε καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστός. Ὁ τοίνυν καυχώμενος, ἐν αὐτῷ καυχάσθω, μὴ ἐν τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι· παρὰ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν ἅπαντα. Διὸ εἰπὼν, *Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις*, ἐπήγαγεν· *Ἰνα, καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω*. Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρῶς κατηνέχθη κατὰ τῆς τῶν [37] Ἑλλήνων σοφίας, ἵνα τοῦτω αὐτῷ^ε πείσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε οὐ καὶ ἐστὶ δίκαιον, ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι. Ὅταν γὰρ παρ' ἑαυτῶν τὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦς ζητῶμεν, οὐδὲν μωρότερον, οὐδὲν ἀσθενέστερον ἡμῶν γίνεται. Γλώτταν μὲν γὰρ ἔχειν ἡκονημένην, δυνατόν, δόγματα δὲ ἰσχυρὰ, ἀμήχανον· ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀραχνίων ὑφάσμασιν εἰκασιν οἱ λογισμοὶ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες. Εἰς τοῦτο γὰρ τινες παρήλασαν μανίας, ὡς μὴδὲν ἀληθὲς εἶναι λέγειν τῶν ὄντων, ἀλλὰ πάντα ἐναντία δισχυρίζεσθαι τῶν φαινομένων. Μὴδὲν τοίνυν εἰπὴς σαυτοῦ, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἐν Θεῷ καυχῶ· μὴδὲν ἀνθρώπῳ τί ποτε λογίσθῃ. Εἰ γὰρ Παῦλῳ οὐδὲν χρή λογίζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἑτέροις· Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, *ἐφύτευσα, Ἀπολλῶν ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξασεν*. Ὁ μαθὼν ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι, οὐδέποτε ἐπαρθήσεται, ἀλλ' ἀεὶ καὶ μετρίσσει, καὶ ἐν πᾶσιν ἐσται εὐχάριστος. Ἄλλ' οὐ τὰ τῶν Ἑλλήνων τοιαῦτα, ἀλλὰ πάντα ἑαυτοῖς ἀνατι-

^ε *Legebatur* οἰσιν καὶ σοφίαν. ^δ *Aberant* hæc, ἵνα..... ἀπόληται.

^ε Locum vitiatum ope codicis Regii restituiamus. Editi, ὥστε αὐτοῦ εἶναι, καὶ τῆς οὐσιώσεως τοῦτου καὶ πίστεως. ^δ Ita Regius codex. In editis ἵνα τοῦτο αὐτὸ male.

caro in conspectu Dei. Omnia enim Deus ideo facit, (a) [ut superbiam et arrogantiam reprimat, ut jactationem tollat : et vos in hoc perstatis? Omnia facit], ut nihil nobis imputemus, ut omnia Deo ascribamus : et vos huic et illi vos addixistis? Et quam veniam consequimini? Nam ostendit Deus fieri non posse ut nostra solum opera salutem assequamur; et hoc ab initio fecit. Neque enim tum poterant homines per se servari, sed oportebat obeuntes cæli pulchritudinem, terræ magnitudinem, et aliarum creaturarum corpus, sic adduci ad rerum Opificem. Hoc porro fecit jam ante reprimens futuram sapientiæ vanam opinionem. Quemadmodum si quis magister, cum jusserit discipulum sequi quocumque ducatur, ubi viderit illum prævenire et velle a seipso cuncta discere, sinens illum errare, ostendit illum non sibi sufficere ad disciplinam, et tunc quæ sua sunt inducit : ita et Deus jussit initio sequi per rerum creaturarum comprehensionem; quia vero noluerunt, cum experientia docuisset illos non sibi sufficere, tunc ipsos ad se alio modo ducit : pro tabula dedit mundum. Neque in his meditati sunt philosophi, neque illi obsequi voluerunt, neque hanc ad ipsum ingredi viam, quam ille jusserat. Aliam ille induxit viam priore clariorem, quæ persuaderet hominem solum non sibi ipsi sufficere. Tunc enim licebat ratiocinia movere, et externa uti sapientia, per res creatas ductos : nunc autem nisi quis stultus fiat, id est, nisi omne ratiocinium et omnem sapientiam evacuet ac fidei se tradat, servari nequit. Non parum igitur est, quod cum viam facilem reddiderit, morbum quoque inde ortum evulserit, ut non gloriantur homines neque altum sapiant : *Ut non gloriatur omnis caro.* Hinc enim peccatum ortum est, quod Dei legibus se sapientiores esse contenderint, nolentes ita discere ut ille constituit. Propterea neque sic omnino didicerunt. Sic etiam factum est ab initio. Dixit Adamo, Hoc fac, hoc ne feceris. Ille se plura reperiatur sperans, obsequutus non est, et quod habebat perdidit. Dixit iis qui postea fuere, Ne in re creata consistite, sed per illam Creatorem contemplamini. Illi autem, quasi quid dicitis sapientius invenissent, innumeros moverunt labyrinthos. Quapropter et secum et inter se mutuo conflixerunt, ac neque Deum invenerunt, neque de re creata quid clare noverunt, neque congruentem et veram circa eam opinionem habuerunt. Ideo rursum magna vi illorum opinionem decutiens, indoctos primum induxit, ostendens omnes superna sapientia opus habere. Neque modo in cognitionis ratione, sed et in aliis omnibus homines et omnes res creatas omnino opus habere sui voluit, ut maximam haberet occasionem et subjectionis et necessitudinis, ne quæ resilirent, perirent¹. Ideoque non permisit ut sibi ipsis satis es-

¹ Hæc, ne quæ resilirent, perirent, Savil. posuit in margine.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in margine ferunt Montf. et Savil. nobisque in textum recipere visum est.

sent. Nam si nunc etiam multi cum opus habeant, despicunt; nisi hoc fuisset, quo superbiæ non ascendissent? Itaque tantam gloriæ ostentationem, non ex invidia ille sustulit, sed ut retraheret illos ex perniciem inde parta. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia et sanctificatio et redemptio.* Illud, *Ex ipso*, non de productione ad essentiam ipsum dicere puto, sed de fide; id est, filios Dei fieri dicit, non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis. Ne existimetis ergo, postquam a gloriatione nos exemerat, sic reliquisse : aliam enim majorem dedit gloriationem. In conspectu enim ejus non oportet gloriari. Filii ejus estis, hoc facti per Christum. Et postquam dixit, *Stulta mundi elegit et ignobilia*, ostendit illos esse omnium nobiliores, qui Deum patrem habeant. Hujus porro nobilitatis non hic vel ille, sed Christus vobis causa est, qui nos sapientes fecit et justos et sanctos; hoc enim significat illud, *Factus est nobis sapientia.*

3. Quis ergo nobis sapientior fuerit, qui non Platonis, sed Christum ipsum sapientiam habemus, Deo ita volente? quid est autem illud, *A Deo*? Cum magna dixisset de Unigenito, tunc addit Patrem, ne quis putaret ingentem Filium esse. Cum ergo dixisset eum tanta potuisse, etiam totum tribuit Filio, dicens illum sapientiam nobis factum fuisse, et justitiam et sanctificationem et redemptionem. Per Filium rursus totum attribuens Patri dixit, *A Deo.* Cur autem non dixit, Fecit nos sapientes, sed, *Factus est nobis sapientia*? doni ostendens abundantiam, ac si diceret, Seipsum nobis dedit. Et vide quomodo procedat. Prius enim nos sapientes fecit cum ab errore liberavit, et tunc justos et sanctos, Spiritum largitus, et sic nos a malis omnibus liberavit, ita ut ipsius simus, non per ipsius essentiam, sed per fidem. Alibi porro dicit, quod nos facti simus justitia in ipso : *Eum, qui non novit peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos fieremus justitia Dei in ipso* (2. Cor. 5. 21); nunc autem dicit illum nobis factum fuisse justitiam, ita ut volenti liceat ejus abunde consortem esse. Non enim hic vel ille sapientes fecit, sed Christus. Qui ergo gloriatur, in illo gloriatur, non in alio : a Christo omnia facta sunt. Ideo cum dixisset, *Qui factus est nobis sapientia et justitia et sanctificatio et redemptio*, subjunxit : 31. *Ut, quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur* (Jer. 9. 23). Propterea etiam valde invectus est in sapientiam Græcorum; ut hoc ipso persuadeat hominibus, ut etiam justum est, ut in Domino glorientur. Nam cum a nobis ipsis quæ nos superant quærimus, nihil est nobis stultius, nihil imbecillius. Linguam enim acutam habere possumus; dogmata vero solida, non item; sed araneorum telis per se similia sunt ratiocinia. Eo enim quidam processerant amentię, ut eorum quæ sunt nihil verum esse dicerent, sed iis, quæ apparerent, omnia contraria esse affirmarent. Nihil ergo tuum esse dixeris, sed in omnibus in Deo glories; nulli homini aliquid unquam tribuas. Si enim Paulo nihil est attribuendum, nullo magis ca-

teris : nam ait ille, *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* (1. Cor. 3. 6). Qui didicit in Domino gloriari, numquam sese efferet, sed semper modesteaget, et in omnibus gratus erit. Res autem Græcorum non sunt hujusmodi, sed omnia illi sibi adscribunt. Ideoque ex hominibus deos faciunt; adeo illos arrogantia pessumdedit. Demum hora est ut cum illis concertemus. Ubi ergo die superiori orationem reliquimus? Dicebamus, non posse ex humana consequentia philosophos a piscatoribus superari: attamen fieri potuit; unde palam est, id per gratiam factum esse. Dicebamus fieri non posse, ut tot et tam præclara gesta vel cogitarent quidem; et ostendimus illos non modo cogitasse, sed etiam cum magna facilitate ad finem perduxisse.

Ex gratia divina apostoli orbem converterunt. — In hoc ipso hodie orationis capite nos exercebimus: undenam illis venerit in mentem, ut sperarent se totum orbem terræ posse vincere, si non vidissent Christum resurrexisse. Num in mentis excessu quidpiam tale inconsiderate et temere cogitarunt? Omnem quippe amentiam superat, absque Dei gratia tantam rem perfici posse sperare. Quomodo hoc effecissent insanientes et in mentis excessu? Sin vero sanæ mentis erant, ut et res ipsæ probant, quomodo non acceptis ex cælo fide dignis pignoribus, nec supernam adepti gratiam, ausi essent ad tanta exire bella, in terra et in mari suscipienda, et ad mutandos totius orbis mores, tanto tempore confirmatos, homines duodecim se accingere et ita fortiter stare? Et quod majus est, ad cælum vocantes et supernas habitationes, unde expectabant se auditoribus persuasuros esse? Et si quidem fuissent educati in gloria, opibus, potentia et eruditione, ne sic quidem ad tantam molem rerum se extollere posse videbantur; sed tamen aliqua ratione potuissent expectari: nunc vero alii in lacubus, alii in pellibus versabantur, alii in telonio. Nihil autem est his studiis ineptius ad philosophiam, et ad persuadendum, ut magna quis imaginetur, maxime vero quando nullum suppetit exemplum. At illi non modo exempla non habebant, quæ se superaturos sperarent, sed etiam habebant, quod superaturi non essent, eaque recentia. Multi namque qui innovare tentaverant, extincti fuerant (non de Græcorum rebus loquor; illæ quippe nondum erant; sed de ipsis Judæis eodem tempore), non cum duodecim hominibus, sed cum magna multitudine res aggressi. Nam Theudas et Judas magnos habentes hominum cœtus, cum discipulis perierant. Et ex his exemplis ortus timor poterat illos deterrere, nisi admodum persuasi fuissent sine divina virtute non posse quempiam superare. Quod si etiam se vincere posse sperabant, qua spe fulti tanta adiissent pericula, nisi ad futura respexissent? Ponamus autem illos se superaturos sperasse, quid lucri sperabant ex eo, quod omnes adducerent ad eum qui non resurrexit, sicut dicitis?

4. Nam si nunc homines qui crediderunt de regno cælorum et de innumeris bonis, difficile pericula sub-

eunt, quomodo tanta incassum passi essent, imo vero ad malum? Si enim non facta fuissent illa quæ vere facta sunt, et si Christus in cælum non ascendisset, hæc fingere contententes et aliis persuadere, Deum offensuri erant et mille a superis fulmina expectaturi. Alioquin autem etiamsi vivente Christo tantam habuissent alacritatem, ipso mortuo illam exstinxissent. Nam si non resurrexisset, ipsis deceptor et simulator fuisset. An nescitis exercitus vivente duce et imperatore, etiamsi debiles et non numerosi sint, consistere; illis vero defunctis, etiamsi validi sint, dissolvi? Quibusnam, quæso, probabilibus rationibus usuri erant prædicationem aggressuri, et per orbem totum exituri? quot impedimentis non detenti fuissent? Nam si furentes erant (hoc dicendi finem non faciam), nihil penitus recte gessissent: nemo enim furentibus obtemperat: si autem rem bene gesserunt, ut gesserunt utique, et finis ostendit, omnium sapientissimi erant. Si omnium sapientissimi erant, palam est illos non temere ad prædicationem venisse. Nisi enim vidissent illum resurrexisse, quid poterat illos ad hoc bellum educere? quid non illos avertisset? Dixit illis, Post tres dies resurgam, et regnum cælorum pollicitus est: dixit illis, quod orbem terrarum superaturi essent, accepto Spiritu sancto; et ad hæc innumera alia dixit naturam omnem superantia. Itaque, si nihil horum evenisset, etsi viventi crediderant, eo mortuo non ultra credidissent, nisi resuscitatum vidissent. Dixissent enim, Post tres dies se resurrecturum dixit, et non resurrexit: Spiritum se daturum promisit, et non misit: quomodo ergo de futuris illi credemus, cum præsentia falsi convicta sint? Qua de causa, si non resurrexisset, prædicarent illum resurrexisse? Quia ipsum amabant, inquires. Atqui ipsum deinde odio habituri erant, quod se decipisset et prodidisset, et quod mille factis promissis, induxisset ut domos, parentes et omnia relinquerent, quod totam Judæorum gentem contra se suscitasset, ac se prodidisset. Quod si illud ex infirmitate factum fuisset, id ignovissent; nunc vero existimaretur ex improbitate factum. Oportebat enim verum dicere, neque cælum promittere, homo cum esset mortalis, ut dicitis. Quare verisimile est contraria facturos fuisse, fallaciam prædicaturos, et dicturos ipsum simulatorem et præstigiatores fuisse: sic enim ex periculis liberati fuissent, sic bellum solvissent. Si enim militibus pecuniam dederunt Judæi, ut dicerent, ipsos corpus furto sustulisse; si transientes discipuli dixissent, Ipsum furati sumus, nec resurrexit: quanto non affecti fuissent honore? Ipsi itaque licebat honorari et coronari. Cur ergo contumeliis affici et periclitari maluerunt, nisi divina quædam virtus fuisset his omnibus potentior, quæ id ipsis suaderet? Sin autem nondum persuademus, illud quoque cogita: si hoc non esset, etiamsi valde præparati fuissent, non prædicandum illum suscepissent, sed aversati illum fuissent. Scitis enim nos ne nomina quidem eorum, qui nos ita deceperint, audire velle. Cur autem nomen ejus prædicarunt? an quod

θάσει. Διὸ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ποιοῦσι θεοὺς· οὕτως αὐτοὺς ἡ ἀπόνοια ἐξετραχίλισεν. Ὡρα δὴ λοιπὸν ἐστὶ πρὸς τὴν τοῦτων ἐξελαθεῖν μάχην. Ποῦ τοίνυν κατελπομεν τὸν λόγον τῇ προτέρᾳ; Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν περιγενέσθαι τῶν φιλοσόφων τοὺς ἀλίεας· ἀλλ' ὁμως γέγονε δυνατόν· ὅθεν δῆλον, ὅτι χάριτι γέγονεν. Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν οὐδὲ ἐννοῆσαι αὐτοὺς τοσαῦτα κατορθώματα· καὶ ἐξείξαμεν, ὅτι οὐ μόνον ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τέλος ἤγαγον μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας.

Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ σήμερον γυμνάσωμεν τοῦ λόγου τὸ κεφάλαιον, πόθεν αὐτοῖς ἐπὶ πλὴθι προσδοκῆσαι τῆς οἰκουμένης περιγενέσθαι, εἰ μὴ εἶδον τὸν Χριστὸν ἀναστάντα. Μὴ γὰρ ἐξεστήκεισαν, ὥστε τοιοῦτόν τι λογίσασθαι ἀπλῶς καὶ εἰκῇ; Καὶ γὰρ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν τὸ προσδοκῆσαι ἄνευ θείας χάριτος τοσοῦτον περιγενέσθαι πράγματος. Πῶς δ' ἂν αὐτὸ κατώρθωσαν μαινόμενοι καὶ ἐξεστηκότες; Εἰ δὲ ἐσωφρόνουν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ πράγματα ἔδειξε, πῶς ἄνευ τοῦ λαβεῖν ἐνέχυρα ἀξιώσιστα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσαι ῥοπῆς, ὑπέμενον πρὸς τοσοῦτους ἐξελαθεῖν πολέμους, καὶ γῆς καὶ θαλάττης κατατολμήσαι, καὶ πρὸς μεταβολὴν τῶν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἰθὺν τῶν ἐν χρόνῳ τοσοῦτω παγέντων ἀνθρώποι δώδεκα ἀποδύσασθαι, καὶ στήναι γενναίως οὕτω; Καὶ τὸ δὴ μείζον, πρὸς τὸν οὐρανὸν καλοῦντες καὶ τὰς ἀνω διατριβὰς, πόθεν προσεδόκων πείθειν τοὺς ἀκούοντας; Καὶ εἰ μὲν ἦσαν ἐν δόξῃ καὶ πλούτῳ καὶ δυναστείᾳ καὶ παιδεύσει τραφέντες, μάλιστα μὲν οὐδὲ οὕτω πρὸς τοσοῦτον ὄγκον πραγμάτων εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐπαρθῆναι· πλὴν ἀλλὰ μᾶλλον τινα λόγον εἶχεν ἡ προσδοκία· νῦν δὲ οἱ μὲν πρὸς λίμνας, οἱ δὲ περὶ ὅδερματα ἡσχόληντο, οἱ δὲ περὶ τελωνίαν. Οὐδὲν δὲ τούτων τῶν ἐπιτιθευμάτων ἀχρηστότερον πρὸς φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὸ πείσαι μεγάλη φαντάζεσθαι, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ παράδειγμά τις ἔχη. Μᾶλλον δὲ οὐ μόνον παραδείγματα οὐκ εἶχον, ὅτι περιέσσονται, [38] ἀλλ' ὅτι καὶ οὐ περιέσσονται, καὶ ταῦτα δὴ ἑναυλα. Πολλοὶ γὰρ ἐπιχειροῦσιντες καινοτομίαις ἐσθέσθησαν (οὐχὶ τὰ παρ' Ἑλλήσι· λέγω· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲ ἦσαν β, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ), οὐχὶ μετὰ δώδεκα ἀνθρώπων, ἀλλὰ μετὰ πλῆθους πολλοῦ τοῖς πράγμασιν ἐπιτιθέμενοι. Καὶ γὰρ θευδᾶς καὶ Ἰούδας συστήματα ἔχοντες μεγάλα ἀνθρώπων μετὰ τῶν μαθητῶν ἀπώλοντο. Καὶ ὁ παρ' ἐκείνων φόδος ἱκανός· ἦν τούτους παιδεύσαι, εἰ μὴ σφόδρα ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι ἄνευ θείας δυνάμεως ἀμήχανον περιγενέσθαι. Εἰ δὲ καὶ προσεδόκων κρατῆσαι, ποίαις ἐλπίσι τοσοῦτους ἀνεδέχοντο κινδύνους, εἰ μὴ πρὸς τὰ μέλλοντα ἔωρων; Ὡμων δὲ, ὅτι καὶ ἡλπίζον κρατῆσαι· τί προσεδόκων κερδαίνειν ἐκ τοῦ προσάγειν ἅπαντας τῷ μὴ ἀναστάντι, καθὼς φατε;

δ'. Εἰ γὰρ νῦν πιστεύσαντες ἀνθρώποι περὶ βασιλείας οὐρανῶν καὶ μυρίων ἀγαθῶν, δυσκόλως καταδέχονται κινδύνους, πῶς ἂν ἐκεῖνοι μάτην τοσαῦτα ἂν ὑπέμεναν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ κακῷ; Εἰ γὰρ μὴ ἐγένετο τὰ γεγενημένα, μὴδὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Χριστὸς ἀνέβη,

πάντως, ταῦτα πλάττειν φιλονεικοῦντες καὶ τοὺς ἀλλοιους πείθειν, τῷ θεῷ προσχροῦσιν ἐμελλον καὶ μυρίου ἀνωθεν προσδοκῶν κεραυνούς. Ἄλλως δὲ, εἰ καὶ ζῶντος τοῦ Χριστοῦ τοσαύτην εἶχον προθυμίαν, ἀποθανόντος ἂν ἔσδεσαν αὐτήν. Ἐδοξέ γάρ ἂν αὐτοῖς, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀπατεῶν εἶναι τις καὶ εἴρων. Οὐκ ἴστα, ὅτι τὰ στρατόπεδα, τοῦ μὲν στρατηγοῦ καὶ βασιλέως ζῶντος, κἂν ἀσθενῇ ἢ, συγκροτεῖται· ἀπελθόντων δὲ ἐκείνων, κἂν ἰσχυρά ἢ, διαλύεται; Ποίοις οὖν, εἰπέ μοι, λόγοις ἐκέρχρητο πιθανοῖς, μέλλοντες ἄπτεσθαι τοῦ κηρύγματος καὶ πρὸς τὴν οἰκουμένην ἐξίνααι ἅπανσαν; ποίοις δὲ κωλύμασιν οὐκ ἂν κατεσχέθησαν; Εἰ γὰρ μαινόμενοι ἦσαν (τὸ γὰρ αὐτὸ λέγων οὐ παύσομαι), οὐδὲ ὅλως κατορθῶσαι ἔδει· οὐδεὶς γὰρ μαινομένοις πείθεται· εἰ δὲ κατώρθωσαν, ὥσπερ οὖν καὶ κατώρθωσαν, καὶ δείκνυσιν τὸ τέλος, πάντων ἦσαν σοφώτεροι. Εἰ δὲ πάντων ἦσαν σοφώτεροι, εὐδὴλον ὅτι οὐκ ἂν ἀπλῶς ἤλθον ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ μὴ εἶδον αὐτὸν ἀναστάντα, τί ἦν ἱκανὸν αὐτοὺς ἐξαγαγεῖν ἐπὶ τὸν πόλεμον τούτον; τί δὲ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἀπέτρεψεν; Εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσομαι, καὶ περὶ βασιλείας· οὐρανῶν ἐπιγγεῖλατο· εἶπεν, ὅτι Κρατήσουσι τῆς οἰκουμένης Πνεῦμα λαβόντες ἅγιον· καὶ μυρία πρὸς τοῦτοις ἕτερα πᾶσαν ὑπερβαίνοντα φύσιν. Ὡστε εἰ μηδὲν τούτων γέγονεν, εἰ καὶ ζῶντι ἐπέσθοντο, τελευτήσαντος οὐκ ἂν ἐπείσθησαν, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα. Εἶπον γὰρ ἂν· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἔλεγεν, ἀναστήσομαι, καὶ οὐκ ἀνέστη· Πνεῦμα ὑπέσχετο δώσειν, καὶ οὐκ ἔπεμψε· πῶς οὖν ὑπὲρ τῶν μελλόντων αὐτῷ πιστεύομεν, τῶν παρόντων ἐληλεγμένων; Τίνος δὲ ἕνεκεν μὴ ἀναστάντος, ἐκήρυττον ὅτι ἀνέστη; Ἐπειδὴ ἐφίλον αὐτὸν, φησί. Καὶ μὴν μισεῖν λοιπὸν εἰκὸς ἦν ἀπατήσαντα [39] καὶ προδεδωκότα, καὶ ὅτι μυρίαις αὐτοὺς ἐλπίσιν ἐπαράρας, καὶ οἰκίας καὶ γονέων καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ ὀλόκληρον ἔθνος· ἐκπολεμώσας αὐτοῖς τὸ Ἰουδαίων, προέδωκεν ὕστερον. Καὶ εἰ μὲν ἀσθενείας ἦν τὸ γενόμενον, συνέγνωσαν ἂν· νυνὶ δὲ κακουργίας πολλῆς εἶναι ἐνομιζέτο. Ἐδεῖ γὰρ τάληθός εἰπεῖν, καὶ μὴ τὸν οὐρανὸν ἐπαγγεῖλασθαι ἀνθρώπων ὄντα θνητὸν, ὡς φατε. Ὡστε τούναντίον εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ποιεῖν, κηρύττειν τὴν ἀπάτην, καὶ λέγειν αὐτὸν εἴρωνα καὶ γόητα· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τῶν κινδύνων ἀπηλλάγησαν, οὕτω καὶ τὸν πόλεμον ἔλυσαν. Εἰ γὰρ τοῖς στρατιώταις ἀργύριον ἔδωκαν οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα εἴπωσιν, ὅτι ἔκλεψαν τὸ σῶμα· εἰ παρελθόντες εἶπον οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἐκλέψαμεν, καὶ οὐκ ἀνέστη, ποίως ἂν οὐκ ἀπέλαυσαν τιμῆς; Ὡστε ἔξην αὐτοῖς καὶ τιμᾶσθαι καὶ στεφάνουσθαι. Τίνος οὖν ἕνεκεν τὸ ὑβρίζεσθαι καὶ κινδυνεύειν ἀντικατηλλάξαντο τούτων, εἰ μὴ θεῖα τις ἦν ἡ πείθουσα αὐτοὺς δύναμις, ἡ τούτων ἀπάντων δυνατωτέρα; Εἰ δὲ μηδέπω πείθομεν, λογίζου κακεῖνο, ὅτι εἰ μὴ τοῦτο ἦν, κἂν εἰ σφόδρα παρεσκευάζοντο, οὐκ ἂν ἐπ' αὐτῷ τὸ κήρυγμα ἐκήρυξαν, ἀλλ' ἀπεστράφησαν αὐτόν. Ἰστε γὰρ ὅτι οὐδὲ τὰ ὀνόματα βουλόμεθα τῶν τὰ τοιαῦτα ἀπατώντων ἡμᾶς ἀκοῦειν. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ἐκήρυττον αὐτοῦ τὸ ὄνομα; προσδοκῶντες ὅτι κρατήσουσι δι' αὐτοῦ; καὶ μὴν τούναντίον ἐχρῆν προσδοκῶν, ὅτι εἰ καὶ ἐμελλον κρατῆσαι, ἀπώλοντο ἀπατεῶνους ὄνομα φέροντες εἰς μέσον. Εἰ δὲ συσκήσονται τὰ πρότερα ἐβούλοντο, ἔδει σιγῆσαι.

* Sic Regius codex. Edili verno, τοῖς παρ' Ἑλλήσι.
 * Zegehnur οὐδὲν ἦσαν.

ὡς τὸ γε ἐπαγωνίζεσθαι, μερίζωνς ἀνῆπτε καὶ τὸν πόλεμον καὶ τὸν γέλωτα. Πόθεν οὖν ἐπῆλθεν αὐτοῖς ἀναπλάσαι τοιαῦτα; καὶ γὰρ ἅπερ ἤκουσαν, ἀπώλεσαν. Εἰ δὲ οὐκ ὄντως φόβος πολλὰ ἐπελανθάνοντο, καὶ τίνα οὐδὲ ἐνόουν, καθὼς καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶ, τοσούτου κινδύνου καταλαβόντος, πῶς οὐκ ἂν ἅπαντα αὐτῶν ἀπέπτη; Καὶ τί λέγω τὰ ῥήματα; ὅπου γε καὶ ὁ πρὸς αὐτὸν τὸν διδάσκαλον πόθος ἡρέμα καταμαρναίνοτο τῷ φόβῳ τῶν ἐσομένων· ὅπερ αὐτοῖς καὶ ὠνεΐδισεν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τούτου μὲν ἐκκρεμάμενοι αὐτοῦ, σινεχῶς ῥήτων, Ποῦ ὑπάγεις; ὕστερον δὲ, ὅτε τοὺς μακροὺς ἀπέτεινε λόγους τὰ δεινὰ διηγούμενος τὰ παρ' αὐτὸν τὸν σταυρὸν καταληψόμενα αὐτοὺς, εἶτα τῷ δέει παγέντες ἐναπέμειναν ἀχανεῖς· ἄκουσον πῶς τοῦτο αὐτὸ προφήτει αὐτοῖς λέγων· *Οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἔρωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ὅτι λελάληκα ὑμῖν ταῦτα, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν.* Εἰ τοίνυν προσδοκῶντες αὐτὸν ἀποθανεῖσθαι καὶ ἀναστήσεσθαι οὕτως ἤλθον, ἀναστάντα αὐτὸν μὴ ἰδόντες, πῶς οὐκ ἂν ἀπώλοντο, καὶ εἰς αὐτὴν ἂν ἐσπούδασαν καταδύνασθαι τὴν γῆν, καὶ ἀθυρία τῇ τῆς ἀπάτης καὶ δέει τῶν ἐσομένων πολιορκούμενοι;

ε'. Πόθεν δὲ καὶ τὰ ὑψηλὰ αὐτοῖς δόγματα; τὰ γὰρ ὑψηλότερα ὕστερον εἶπεν αὐτοὺς ἀκούεσθαι· *Πολλὰ γὰρ ἔχω λέγειν ὑμῖν, φησὶν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν* [40] *ἀρετ.* Ὅστε τὰ λειπόμενα· ὑψηλότερα ἦν. Εἰς δὲ τῶν μαθητῶν οὐδὲ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἤθελον ἀπελθεῖν μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ κινδύνουν ἤκουσεν, ἀλλ' ἔλεγεν· *Ἀπέλθωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ·* βαρυνόμενος ἐπειδὴ προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι. Εἰ δὲ μετ' αὐτοῦ ὦν προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι, καὶ ἀνεδύετο διὰ τοῦτο, χωρὶς αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τί οὐκ ἂν ἤλπισε τότε παθεῖν^β; Καὶ πολὺς ὁ ἐλεγχος ἦν τῆς ἀναισχυντίας. Τί δὲ καὶ εἶχον εἰπεῖν ἐξιόντες; Τὸ μὲν γὰρ πάθος ἡ οἰκουμένη πᾶσα ᾗδει· καὶ γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ ἐκρέματο τοῦ ἱερίου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ, καὶ ἐν μητροπόλει, καὶ ἐν ἑορτῇ μεγίστῃ, ἐν ἣ μάλιστα οὐκ ἐνῆν τίνα ἀπολειφθῆναι· τὴν δὲ ἀνάστασιν οὐδεὶς εἶδε τῶν ἔξωθεν, ὅπερ οὐ μικρὸν αὐτοῖς πρὸς τὸ πείθειν ἐμπόδιον ἦν. Καὶ ὅτι μὲν ἐτάφη, πάντες διεθρύλλουν· καὶ ὅτι ἐκλείψαν τὸ σῶμα αὐτοῦ οἱ μαθηταί, οἱ στρατιῶται μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπάντων ἔλεγον· ὅτι δὲ ἀνέστη, τῶν ἔξωθεν οὐδεὶς εἶδε. Πόθεν οὖν προσεδόκησαν πείθειν τὴν οἰκουμένην; Εἰ γὰρ θαυμάτων γινόμενων στρατιῶται ἐπείσθησαν τὰ ἐναντία μαρτυρῆσαι, πόθεν προσεδόκουν οὗτοι χωρὶς θαυμάτων κηρύττειν, καὶ μηδὲ ὁβολὸν κεκτημένοι πείθειν γῆν καὶ θάλατταν περὶ τῆς ἀναστάσεως; εἰ δὲ δόξης ἐρῶντες τοῦτο ἐποίουν, πολλῶν μᾶλλον ἂν ἑκαστος ἐαυτῷ δόγματα ἐπεφήμισεν, οὐχὶ τῷ ἀπειθόντι. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπείσθησαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι; Καὶ περὶ τίνος ἀκούοντες μᾶλλον ἐπίστευσον; περὶ ἐκείνου τοῦ συλληφθέντος καὶ σταυρωθέντος, ἢ περὶ αὐτῶν τῶν τὰς χεῖρας ἐκφυγόντων τὰς Ἰουδαϊκὰς; Τίνος δὲ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, μέλλοντες· οὗτο ποιεῖν, οὐκ εὐθὺς τὴν Ἰουδαίαν ἀφέντες, εἰς τὰς ἔξω πόλεις ἀπῆλθον, ἀλλ' ἔλθον ἐστρέφοντο; Πῶς δὲ, εἰ μὴ σημεῖα ἐποίουν, ἐπειθον; Καὶ εἰ μὲν ἐποίουν (ἐποίουν γὰρ), Θεοῦ δύναμις ἦν τὸ γινόμενον· εἰ δὲ μὴ ἐποίουν καὶ ἐκράτουν, πολὺ θαυμαστότερον ἦν τὸ συμβάν. Οὐκ ᾔδεσαν Ἰουδαίους, εἰπέ μοι, καὶ τὴν πονηρὰν αὐτῶν μελέτην

καὶ τὴν φθόνων γέμουσαν ψυχὴν; Καὶ γὰρ Μωδῶσαι ἐλίθασαν μετὰ τῷ πέλαγος ὅπερ ἐπέκειυσαν, μετὰ τὴν νίκην καὶ τὴν τροπικαὶν ἐκείνῳ τῷ θαυμαστῶν, ὅπερ ἔστησαν ἀναιμῶτι διὰ τῶν ἐκείνων χειρῶν κατὰ τῶν δουλωσαμένων· αὐτοὺς Αἰγυπτίων, μετὰ τὸ μάννα, μετὰ τὰς πέτρας καὶ τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν τὰς ἐκείθεν βαγείσας, μετὰ τὰ μυρία θαύματα τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ τῆς ἐρήμου· Ἰσραεμίαν εἰς λάκκον ἐνέβαλον, καὶ πολλοὺς τῶν προφητῶν κατέσφαξαν. Ἄκουσον γοῦν τί φησιν Ἥλλας μετὰ τὸν φοβερὸν λιμὸν ἐκείνων καὶ τὸν θαυμαστὸν ὕετον καὶ τὴν λαμπάδα, ἣν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατήνεγκε, καὶ τὸ παράδοξον ὀλοκαύτωμα, ὡς πορρώτατῳ τῆς χώρας αὐτῶν ἐλαυνόμενος· *Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείψωμι μόρον, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου.* [41] Καίτοι γε οὐδὲν τὸν νομίμων ἐκίνουν. Τούτοις οὖν πόθεν εἶχον προσέχειν; εἰπέ μοι· καὶ γὰρ ἀπάντων ἦσαν ἐκείνων εὐτελέστεροι, καὶ τοιαῦτα ἐκαινοτόμου, δι' ἃ καὶ τὸν διδάσκαλον ἐσταύρωσαν. Καὶ ἄλλως δέ, οὐχ οὕτως ἐδόκει δεινὸν εἶναι τὸν τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγειν, καὶ τοῦτους. Τὸν μὲν γὰρ ἴσως ἐνόμιζον ἐαυτῷ δόξαν κτῶμενον ταῦτα ποιεῖν, τούτους δὲ καὶ μερίζωνς ἂν ἐμίσησαν, ὅτι ὑπὲρ ἐτέρου πολεμοῦντας αὐτοῖς. Ἀλλ' οἱ νόμοι αὐτοῖς ἐδόθησαν οἱ Ῥωμαίων; Ἀλλ' ἀπὸ τούτων καὶ ἐνεπιδόκουντο μᾶλλον καὶ γὰρ ἔλεγον· *Πᾶς ὁ ποιῶν αὐτὸν βασιλεῖα, οὐκ ἔστι φίλος τοῦ Καίσαρος.* Ὅστε τοῦτο μόνον ἱκανὸν ἦν ἐμποδίσαι, ὅτι τοῦ νομισθέντος εἶναι τυράννου καὶ μαθηταὶ ἦσαν, καὶ τὰ ἐκείνου κρατύνειν ἐβούλοντο. Τί δὲ ὅλως αὐτοὺς ἐπῆρεν εἰς τοσούτους κινδύνους ἐμπεσεῖν; τί δὲ περὶ αὐτοῦ λέγοντες ἐδόκουν εἶναι^δ πιθανοί; ὅτι ἐσταυρώθη; ὅτι ἀπὸ γυναικὸς ἐτέχθη Ἰουδαίας πτωχῆς, Ἰουδαίῳ τέκτονι μεμνηστευμένης; ὅτι ἐξ ἔθνους ἦν τῇ οἰκουμένῃ ἀπεχθανομένου; Ἀλλὰ ταῦτα πάντα οὐχὶ πείθειν μόνον καὶ ἐφέλκεσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλὰ καὶ προσίστασθαι πᾶσιν ἦν ἱκανὰ, καὶ μάλιστα τὰ παρὰ τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ τοῦ ἀλίως λεγόμενα. Οὐκ ἂν οὖν ταῦτα πάντα ἐνενόησαν οἱ μαθηταί; καὶ γὰρ αἱ δειλαὶ φύσεις πλείονα τῶν ὄντων ἀναπλάττειν δύνανται· τοιαῦτα δὲ ἦσαν αἱ ἐκείνων. Πόθεν οὖν ἠλπίστον κατορθώσιν; μᾶλλον δὲ οὐκ ἠλπίσαν, μύριων ὄντων τῶν ἀπαχόντων· αὐτοὺς, εἰ γε μὴ ἀνέστη ὁ Χριστός.

στ'. Οὐκ εὐθὺς καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις, ὅτι εἰ μὴ δαφίλους καὶ μεγάλης ἀπέλαυσαν χάριτος, καὶ ἐνέχυρα τῆς ἀναστάσεως ἔλαβον, οὐ μόνον πράξει καὶ ἐπιχειρήσει, ἀλλ' οὐδὲ ἐνοήσαι ταῦτα ἠδύνατο; Εἰ γὰρ τοσούτων ὄντων κωλυμάτων πρὸς τὴν βουλεύσασθαι, οὐ λέγω πρὸς τὴν κατορθώσαι, καὶ ἐβουλεύσαντο καὶ εἰς ἔργον ἐξήγαγον καὶ μερίζονα πάσης ἐλπίδος ἐποίησαν, παντὶ που δήλον, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θεῇ χάριτι πάντα ἐργάζοντο. Τούτους τοίνυν τοὺς λόγους γυμνάζωμεν, μὴ καθ' ἑαυτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀλλήλων· οὕτω δ' ἂν εὐκολωτέρως γένοιτ' ἂν ἡμῖν καὶ ἡ τῶν λοιπῶν εὐρεσις. Μηδὲ, ὅτι χειροτέχνης εἶ, ἀλλοτρίαν τὴν μελέτην ταύτην εἶναι νόμιζε. Καὶ γὰρ Παῦλος σκηνοποιὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ἐνεπλήσθη τότε χάριτος, φησὶ, κάκειθεν ἅπαντα ἐφθέγγετο. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς χάριτος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλου ἦν· καὶ τὴν χάριν δὲ διὰ τοῦτο ἔλαβεν, ἐπειδὴ γνώμην ἔβλεπεν τῆς χάριτος ἐπεδείξατο, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν τὴν τέχνην μετεχεί-

^α *Legebatur* μὴ λεγόμενα. ^β Παθεῖν, quod deerat in editis, habetur in Regio cod. ^γ *Legebatur* ἐμελλον, *videt*, εἰς τ. ε. πολ. ἐπῆλθον. paulo post. Εἰ μὲν γὰρ ἐπῆλθον.

^δ Sic Reg., optime. Editi, χειρῶν καταδουλωσαμένων. ^ε *Legebatur* ἂν post ἐδόκουν. ^ζ *Legebatur* ὑπαγούται.

exspectarent se per illum superaturos esse? Atqui contrarium exspectandum erat, quia, etiamsi superari essent, periissent deceptoris nomen in medium afferentes. Sin autem volebant priora occultare, tacere oportebat: nam decertare magis excitasset et bellum et risum. Unde ergo venit illis in mentem ut hæc confingerent? nam illa quæ ipsi audierant, exciderant. Quod si cum nullus esset timor, multorum obliviscebantur, et quædam non intelligebant, ait evangelista, tanto imminente periculo, quomodo non omnia ab illis avolassent? Et quid dico verba, cum futurum esset, ut magistri amor metu futurorum sensim marcesceret? quod etiam ipsis exprobravit. Nam cum antea quidem ab illo pendentes frequenter interrogarent, Quo vadis? postea autem, cum longos texuit sermones, mala enarrans quæ tempore crucis ipsos invasura erant, deindeque metu defixi cum hiantes illi manerent, audi quomodo eis hoc proferat dicens: *Nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum* (Joan. 16. 5. 6). Si ergo exspectantes illum morituro et resurrecturo esse, ita dolebant; si resurrectum illum non vidissent, quomodo non periissent, et in ipsam terram suffodi non studuissent, tum ex amore fraudis, tum ex timore futurorum obsessi?

5. Unde autem et sublimia illis dogmata? sublimiora enim ipsos postea audituros esse dixit: nam *Multa, inquit, habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* (Ib. 12). Illa igitur quæ non dicebantur, sublimiora erant. Unus autem ex discipulis nec in Judæam cum illo abire volebat, postquam pericula audivit; sed dicebat, *Abeamus et nos, ut moriamur cum illo* (Id. 11. 16); ægre ferens quod se morituro exspectaret. Quod si cum illo versans se morituro exspectabat, ideoque refugiebat; absque eo et cæteris discipulis quid non tunc se passurum exspectasset? Et magnam hoc fuisset impudentiæ argumentum. Quid ergo etiam dicendum habebant exeuntes? Nam passionem quidem sciebat universus orbis: in alto quippe patibulo suspensus fuerat, in meridie, in metropoli, et in maximo die festo, et a quo maxime non licebat quempiam abesse: resurrectionem vero nullus sciebat exterorum, quod non parvum illis erat impedimentum, ut ne persuaderent. Et quod esset sepultus omnium rumore ferebatur; quodque discipuli corpus furati essent, milites cum Judæis omnibus dicebant: quod autem resurrexisset, exterorum nemo sciebat. Undenam exspectabant, se id toti orbi persuasuros esso? Si enim post edita miracula persuasi fuerunt milites, ut contraria testarentur, undenam sperassent hi se sine miraculis prædicaturos esse, ac ne obolum quidem habentes, terræ et mari de resurrectione persuasuros esse? Quod si ex gloriæ amore hoc fecissent, multo magis unusquisque dogma sibi attribuisset, non ei qui decesserat. At non credidissent illis homines? Et de quorū magis credidissent audientes? de illone qui comprehensus et crucifixus fuerat, an de illis qui Iudæorum manus effugerant? Cur autem, quæso,

hoc facturi erant? non statim Judæam dimittentes venerunt in externas civitates, sed intus versabantur? Quomodo autem persuasissent, nisi signs edidissent? Si faciebant quidem, et utique faciebant, Dei virtus erat id quod fiebat: si autem non faciebant, et tamen vincebant, longe mirabilius erat illud. Annon Judæos noverant, quæso te, et malam ipsorum mentem, invidiaque plenum animum? Etenim Moysen lapidarunt, postquam mare pedibus transierant, post victoriam et tropæum illud mirabile, quod absque sanguine per manus ejus erexerunt de Ægyptiis, qui illos in servitutem redegerant, post manna, post petras et fluviorum fontes inde manantes, post mille miracula in Ægypto, in mari Rubro, in deserto: Jeremiam in lacum injecerunt, et multos prophetas interfecerunt. Audi quid dicat Helias post famem illam terribilem, et mirabilem pluviam, et lampadem illam, quam de cælis descendere curavit, et stupendum illud holocaustum; procul ab eorum regione ejectus: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua diruerunt; et ego relictus sum solus, et quærunt animam meam* (3. Reg. 19. 10). Atqui ii leges non immutabant. Unde ergo, quæso, his animus adhibendus erat? nam omnium vilissimi erant; atque ea ipsa innovabant, ob quæ Magistrum Judæi crucifixerant. Alioquin vero non tam grave videbatur esse, quod Christus et illi eadem dicerent. Nam illum quidem forte putabant ideo id fecisse, ut sibi gloriam pareret; illos autem etiam magis odissent, cum pro alio contra se bellum gererent. Sed opem illis ferebant leges Romanorum? Imo ab illis magis impediabantur: dicebant enim, *Omnis, qui se ipsum regem facit, non est amicus Cæsaris* (Joan. 19. 12). Quapropter hoc solum impedire poterat, quoniam ejus, qui tyrannus existimatus fuerat, discipuli erant, et res ejus volebant firmare. Quid ergo tandem illos erexit animo, ut in tanta pericula inciderent? quid autem de illo dicentes, videbantur fide digni? quod crucifixus esset? quod ex muliere paupere Judæa natus esset, quæ desponsata fuerat Judæo fabro? quod ex gente esset orbi odiosa? Verum hæc omnia non modo non apta erant ad persuadendos et alliciendos auditores, sed ad omnes adversum concitandos idonea; maximo autem a tentiorum artifice et a piscatore dicta. Annon hæc omnia in mentem venerunt discipulis? nam timidæ naturæ plura quam sint possunt confluere: tales erant illorum naturæ. Undenam ergo so recte acturos sperarunt? Imo non sperassent, cum innumera essent quæ illos abducerent, nisi resurrexisset Christus.

6. Annon palam est vel stultissimis, quod nisi uberem et magnam consequuti essent gratiam, et pignora accepissent resurrectionis, non modo hæc non agere et suscipere, sed ne cogitare quidem potuissent? Si enim tot impedimenta essent, non dico ad recte agendum, sed ad consultandum, et consultarunt et præclara egerunt, et quæ omni spe majora erant ad effectum deduxerunt: cuius palam est eos non humana virtute, sed divina gratia omnia fecisse.

In his ergo sermonibus nos exerceamus, non apud nos tantum, sed cum aliis: sic nobis facilius erit cæterorum inventio. Neque quia manu artem exerces, alienum hoc studium esse putes. Nam Paulus tentorium opifex erat; sed tunc quoque multa plenus erat gratia, atque inde omnia loquebatur. Imo ante gratiam ad pedes Gamalielis erat: et ideo gratiam accepit, quia mentem gratia dignam exhibebat, et postea rursus artem exercebat. Nemo igitur artifex erubescat, sed ii, qui frustra aluntur et otiosi sunt, qui multis utuntur ministris et ingenti famulatu fruuntur. Nam semper laborantem alii, philosophiæ genus est: horum animæ puriores sunt, horum mentes firmiores. Nam qui otiosus est, multa potius temere loquitur, et multa frustra agit, ac nihil per totam diem operatur, multo plenus torpore: qui autem operatur, nihil superfluum cito percipiet neque in operibus nec in verbis nec in mente; tota enim anima semper intenditur ad vitam laboriosam. Ne ergo despiciamus eos qui labore manuum aluntur, sed potius illos ideo beatos prædicemus. Quænam, quæso, est tibi gratia, cum, accepta a patre hæreditate, perpetuo nihil agis, sed illa omnia bona frustra insumis? An nescis non omnes eandem rationem reddituros nos esse; sed eos qui hic in majori licentia et rerum copia vixerunt, gravius; eos autem qui in laboribus, in paupertate et ærumnis vitam duxe-

re, melius esse tractandos. Hæc autem ex Lazaro et divite manifesta sunt. Tu certe, qui ad debita officia otio non es usus, jure accusaris; pauper vero qui reliquum temporis ad debita officia adhibuit, magnus fruetur coronis.

Contra theatrorum spectacula. — At tu militiam obtendis, et quod illa distinearis allegas? Sed talis excusatio non est rationi consona. Nam Cornelius erat centurio, et balteus vitæ institutum nihil læsit. Tu vero cum saltatoribus et minimis das operam, et totum vitæ tempus in scena consumis, non vel militiæ necessitatem vel metum magistratum obtendis; quando autem te ad ecclesiam vocamus, tunc innumera affers impedimenta. Et quid dices in illa die, cum videris flammam et fluvios igneos et vincula insolubilia, et stridorem dentium audieris? quis tibi tunc patrocinabitur, cum videris artificem, qui recte vixerit, omni gloria fruentem; te vero, qui nunc sericis indutus es vestimentis et oles unguenta, intolerabilia patientem? quid tibi proderunt divitiæ et rerum omnium copia? quid detrimenti artificis affert paupertas? Ne ergo tunc patiamur, ea quæ nunc dicuntur timeamus, et totum laborem nostrum in necessariarum rerum operibus consumamus. Ita enim placato Deo pro peccatis præteritis, additisque bonis operibus futuris, regnum cælorum consequi poterimus, gratia et benignitate, etc

HOMILIA VI.

CAP. 2. v. 1. *Et ego, fratres, cum veni ad vos, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Dei.* 2. *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.*

1. Nihil est Pauli anima ad decertandum acrius; imo potius non illius anima: non enim ipse hoc invenit; sed nihil par gratiæ in illo operanti, quæ omnia vincit. Satis enim erunt ea, quæ prius dicta sunt, ad deiciendum illorum fastum, qui in sapientia gloriabantur; imo vel pars dictorum sufficiebat. Ut autem præclarior sit victoria, iis quæ dicta sunt certamina addit, prostratis insultans adversariis. Attende autem: adduxerat prophetiam dicentem: *Perdam sapientiam sapientium*: ostenderat Dei sapientiam, quia per eam, quæ stultitia videbatur esse, externam philosophiam prostravit; ostenderat, quod stultum est Dei, sapientius esse hominibus; ostenderat quod non solum per ignaros docuerit, sed etiam ignaros et idiotas vocaverit. Nunc ostendit et ipsum quod prædicabatur, et modum prædicationis satis fuisse ad perturbandum, et non perturbavisse. Non tantum enim discipuli idiotæ sunt, inquit; sed etiam ego qui prædico. Ideo, inquit, *Et ego, fratres* (rursus fratres vocat, ut sermonis asperitatem emolliat), *veni, non in sublimitate sermonis, annuntians vobis testimonium Dei.* Quid enim, dic quæso, si voluisses in sublimitate venire? poterasne? Ego quidem si voluisses, non potuisses; Christus autem si vo-

luisset, potuisset. Sed noluit, ut splendidius redderet tropæum. Ideoque superius ostendens hoc illius opus fuisse, ipsiusque voluntatem esse, ut sic indocte ejus verbum prædicetur, dicebat: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare, non in sapientia sermonis.* Est autem multo majus, imo infinite majus, quod hoc voluerit Christus, quam quod voluerit Paulus. Non ergo facundiam ostentans, inquit, neque externis armatus sermonibus, annuntio testimonium Dei. Nec dixit, prædicationem, sed, *Testimonium Dei*, quod ipsum satis erat ad avertendum. Mortem enim annuntians circuibat: ideo subjunxit: *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, huncque crucifixum.* Hoc autem dicebat, quia externæ sapientiæ omnino expers erat, ut etiam superius dicebat: *Veni non in sublimitate sermonis.* Nam quod ipse hoc posset habere palam est. Cujus enim vestimenta mortuos susceperunt, et umbræ morbos expulerunt, multo magis linguæ facundiam poterat anima suscipere. Nam hoc quidem est discipulorum, illud autem artem omnem superat. Qui ergo artis majora novit, multo magis minora potuerit. Sed non permisit Christus; neque enim consentaneum erat. Merito igitur ait, *Non enim judicavi me aliquid scire*; nam et ego hoc volo quod et Christus vult. Mihi autem videtur humiliter loqui cum illis, quam cum aliis, ut fastum illorum comprimeret. Illud ergo, *Judicavi me nihil scire*, ad differentiam externæ sapientiæ dicitur. Non enim veni syllogismos nectens neque sophismata,

ρζε. Μῆδεῖς τοίνυν αἰσχυνέσθω τῶν τὴν τέχνην ἐχόντων, ἀλλ' οἱ εἰκὴ τρεφόμενοι καὶ ἀργούντες, οἱ διακόνους κεχρημένοι πολλοῖς καὶ ἀφάτου θεραπείας ἀπολαύοντες. Τὸ γὰρ διαπαντὸς ἐργαζόμενον τρέφεσθαι, φιλοσοφίας εἰδὸς ἐστὶ· τούτων αἱ ψυχαὶ καθαρώτεραι, τούτων αἱ διάνοιαι εὐτονώτεραι. Ὁ γὰρ ἀργῶν πολλὰ εἰπὴ μᾶλλον φθέγγεται, καὶ πολλὰ εἰκὴ πράσσει, καὶ [12] ἐργάζεται δι' ὅλης ἡμέρας οὐδὲν, πολλῆς νάρκης ἐμπεπλησμένος· ὁ δὲ ἐν ἐργασίᾳ ὢν οὐδὲν ταχέως περιστὸν παραδέχεται οὔτε ἐν ἔργοις οὔτε ἐν λόγοις οὔτε ἐν ἐννοίαις· ὅλη γὰρ διόλου συντέταται πρὸς τὸν ἐπίπονον βίον ἢ ψυχῇ. Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν τῶν ἀπὸ τῶν χειρῶν τρεφόμενων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς μακαρίζωμεν διὰ τοῦτο. Ποία γὰρ σοι χάρις, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν κληῖρον παρὰ τοῦ πατρὸς δεξάμενος, μὴδὲν πράττων διατελῇς, ἀλλὰ ἀναλύῃς πάντα ἐκείνη εἰκὴ; Οὐκ οἶδας ὅτι οὐ πάντες τὸν αὐτὸν ἀποδύσασιν λόγον, ἀλλ' οἱ μὲν πλείονος ἐνταῦθα ἀπολαύσαντες ἀδείας, χαλεπώτερον, οἱ δὲ κατωθέντες ἢ πόνης ἢ πενίᾳ ἢ ἐτέρῳ τινὶ τοιοῦτῳ, ἡμερώτερον; Καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου ὅγλα. Σὺ μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν δέον τῇ σχολῇ χρυσάμενος εἰπῶς; ἔγκλη, ὁ δὲ πίνης καὶ μετὰ ἀσχολίας τὸ ὑπόλοιπον τοῦ καιροῦ εἰς τὰ δέοντα ἀναλώσας, μεγάλων ἀπολαύσεται τῶν στεφάνων.

Ἀλλὰ καὶ στρατεῖαν μοι προβάλλῃ πάντως, καὶ

τῆς ἀσχολίας αὐτὴν αἰτιάσῃ; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον ἡ σκῆψις. Καὶ γὰρ ὁ Κορνήλιος ἐκατοντάρχης ἦν, καὶ οὐδὲν ἡ ζώνη τὴν ἀκριθεὶς πολιτείαν παρέδραψε. Σὺ δὲ ὅταν ὀρχησταῖς καὶ μέμοις σχολάζῃς, καὶ διαπαντὸς ἐπὶ τῆς σκηπῆς ἀναλίσκῃς τὸν βίον, οὐδαμοῦ οὐ στρατείας ἀνάγκη, οὐκ ἀρχόντων προβάλλῃ φόβον· ὅταν δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν καλῶμεν, τότε τὰ μυρία κωλύματα. Καὶ τί κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔρεις, ὅταν ἴδῃς τὴν φλόγα καὶ τοὺς τοῦ πυρὸς ποταμούς, καὶ τὰ δεσμὰ τὰ ἄλυτα, καὶ βρυχομένων ἀκούσης ὁδόντων; τίς σου προστήσεται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν ἴδῃς τὸν μὲν χειροτέχνην καὶ ὀρθῶς βεδιωκότα, πάσης ἀπολαύοντα δόξης· σαυτὸν δὲ τὸν νῦν ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ὄντα καὶ μύρων πνέοντα, ἀνῆκεστα πάσχοντα; τί σοι τοῦ πλουτοῦ καὶ τῆς περιουσίας ἔσται ὄφελος; τί δὲ τῷ χειροτέχνῃ τῆς πενίας βλάβος; Ἰν' οὖν μὴ πάθωμεν ταῦτα, φοβηθῶμεν τὰ λεγόμενα νῦν, καὶ τὴν ἀσχολίαν ἔπασαν εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων πραγμάτων ἀναλώσωμεν διατριβήν. Οὕτω γὰρ ἐξίλωσάμενοι τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν παρελθόντων ἁμαρτημάτων, καὶ τὰ μέλλοντα προσθέντες κατορθώματα, δυνυσόμεθα τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

* *Legebatur* μὴ τότε πάθωμεν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοιοῦτον ἑσταυρωμένον.

α'. Οὐδὲν τῆς Παύλου ψυχῆς ἀγωνιστικώτερον, μάλλον δὲ οὐ τῆς ἐκείνου ψυχῆς· οὐ γὰρ αὐτὸς ταῦτα εὐρισκεν· ἀλλ' οὐδὲν τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτῷ χάριτος ἴσον πάντα νικώσης. Ἰκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἐμπροσθεν εἰρημένα καταβαλεῖν τὸν τύπον τῶν ἐπὶ σοφίᾳ [13] κομπαζόντων, μᾶλλον δὲ καὶ μέρος τῶν εἰρημένων. Ὅτε δὲ λαμπρὰ γενέσθαι τὰ νικητήρια, καὶ ἐπαγινέσθαι τοῖς λεχθεῖσι, καί μενοις τοῖς ἐναντιοῖς ἐμπεδαιῶν. Σκόπει δὲ· Παρήγαγε τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν, ὅτι Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν· ἔδειξε τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν, ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μυρία κατατήρησε τὴν ἐξωθεν φιλοσοφίαν, ἔδειξεν ὅτι τὸ μῶρον τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον διὰ ἰδιωτῶν ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτας ἐκάλεσε· νῦν δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ κηρυττόμενον, καὶ ὁ τρόπος τῆς κηρύξεως ἱκανὰ θρυβήσαι ἦν, καὶ οὐκ ἐθροβήσεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οἱ μαθηταί, φησὶν, ἰδιῶται, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ κηρύττων. Διὰ τοῦτό φησι· Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί (πάλιν τὸ τῶν ἀδελφῶν τίθησιν ὄνομα, καταλαβαίνων τοῦ λόγου τὴν τραχύτητα), ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Τί γάρ, εἰπέ μοι, εἰ καὶ ἐβούλου καθ' ὑπεροχὴν ἐλθεῖν; ἔβουνα; Ἐγὼ μὲν εἰ ἐβουλόμην, οὐκ ἂν ἐδυνήθην· ὁ δὲ Χριστὸς εἰ ἐβουλήθη, ἐδύνατο. Ἀλλ' οὐκ ἐβουλήθη, ἵνα λαμπρότερον ποιήσῃ τὸν τρόπον. Διὸ καὶ ἑσπερώς δεικνύς, ὅτι αὐτοῦ γέγονεν ἔργον καὶ αὐτοῦ βούλημα ἦν τὸ οὕτως ἰδιωτικῶς κηρυχθῆναι τὸν λόγον, ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λό-

γον. Πολλὸ δὲ μείζον καὶ ἀπείρων μείζον τοῦ Παύλου θελήσαι τοῦτο τὸν Χριστὸν θελήσαι. Οὐ τοίνυν εὐγλωττίαν ἐπιδεικνύμενος, φησὶν, οὐδὲ τοῖς ἐξωθεν λόγοις ὥπλισμένος καταγγέλλω τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ, Τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ, ὃ καὶ αὐτὸ ἱκανὸν ἦν ἀποτρέψαι. Θάνατον γὰρ περιεῖχε κηρύττων· διὰ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοιοῦτον ἑσταυρωμένον. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὅτι καθόλου τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐστὶν ἄμιρος, ὥσπερ οὖν καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν· Ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου. Ὅτι γὰρ ἦν δυνατόν καὶ τοῦτο αὐτὸν ἔχειν, ὅγλον. Οὐ γὰρ τὰ ἱμάτια νεκροῦς ἀνίστη, καὶ αἱ σκῆλαι νοσήματα ἤλαυνον, πολλῶ μᾶλλον εὐγλωττίαν ἡδύνατο δέξασθαι ἢ ἡ ψυχῇ. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ μαθητῶν, τὸ δὲ πᾶσαν ὑπερβαίνει τέχνην. Ὁ τοίνυν τὰ μείζονα τῆς τέχνης εἰδὼς, πολλῶ πλέον τὰ ἐλάσσονα ἴσχυσεν ἂν. Ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν ὁ Χριστὸς· οὐ γὰρ συνέφερον. Εἰκότως οὖν λέγει· Οὐ γὰρ ἔκρινα τι εἰδέναι· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι ὅπερ καὶ ὁ Χριστός. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ταπεινότερον αὐτοῖς διειλέχθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις, τὸν τύπον αὐτῶν καταστέλλων. Τὸ τοίνυν, Οὐδὲν ἔκρινα εἰδέναι, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς ἐξωθεν εἰρηται σοφίας. Οὐ γὰρ ἦλθον συλλογισμοῦς πλέκων οὐδὲ σοφίσματα, οὐδ' ἄλλο τι λέγων ὑμῖν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη. Ἐκείνοι μὲν γὰρ μυρία φασί, καὶ περὶ μυρίων λέγουσι μακροῦς ἐλίζοντες διαύλους λόγων, κατασκευάζοντες λογισμούς [14] καὶ συλλογισμούς, μυρία συντιθέντες σοφίσματα· ἐγὼ δὲ ἦλθον πρὸς ὑμᾶς μὴδὲν ἄλλο λέγων, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ πάντας ἐκείνους παρήλασα, ὃ τῆς τοῦ κη-

* *Alius*, ἀποστρέψαι. *b* *Ita* Reg. Editi vero, ὑποδείξασθαι.

ρυττομένους δυνάμειος σημειῶν ἔστιν ἄφατον. Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν ἐρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. Τοῦτο πάλιν ἄλλο κεφάλαιον. Οὐ γὰρ μόνον οἱ πιστεύοντες ἰδιῶται, οὐδὲ μόνον ὁ λέγων ἰδιώτης, οὐδὲ μόνον ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας ἰδιωτείας γέμων, οὐδὲ μόνον αὐτὸ τὸ κήρυγμα ἱκανὸν θορυβῆσαι· σταυρὸς γὰρ καὶ θάνατος ἦν τὸ καταγγελλόμενον· ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ ἕτερα κωλύματα ἦν, οἱ κίνδυνοι καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ ὁ καθημερινὸς φόβος καὶ τὸ ἐλαύνεσθαι. Καὶ γὰρ ἀσθένειαν τοὺς διωγμοὺς πολλαχοῦ φησι, καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ. Τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐν τῇ σαρκὶ μου οὐκ ἐξουθενώσατε· καὶ πάλιν, *Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι*. Ποίᾳς; Ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐβρούρει τὴν *Δαμισκηνῶν πόλιν, πῶσαι με θέλων*. Καὶ πάλιν, *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείᾳ*. Εἴτα λέγων ποίαις, ἐπήγαγεν· *Ἐν ὕβρει, ἐν ἀνάγκαις καὶ ἐν στενοχωρίαις*· Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγει· εἰπὼν γάρ, *Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ*, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δηλῶν ὅτι ἀσθένειαν τοὺς κινδύνους καλεῖ, πάλιν ἐπήγαγε· *Καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν ἐρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς*. Τί λέγεις; Καὶ Παῦλος ἐφοδεῖτο κινδύνους; Ἐφοδεῖτο, καὶ σφόδρα ἐδεδοίκε· εἰ γὰρ καὶ Παῦλος ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔγκλημα τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν τῆς φύσεως, ἐγκώμιον δὲ τῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ δεδοικώς θάνατον καὶ πληγὰς, οὐδὲν ἀνάξιον διὰ τὸν φόβον τοῦτον ἐποίησεν· ὡς οἱ γε λέγοντες, ὅτι οὐκ ἐφοδεῖτο πληγὰς, οὐ μόνον αὐτὸν οὐ σεμνύνουσιν, ἀλλὰ καὶ ὑποτέμνονται πολὺ τῶν ἐπαίνων. Εἰ γὰρ οὐκ ἐφοδεῖτο, ποία καρτερία ἢ ποία φιλοσοφία τὸ τοὺς κινδύνους φέρειν; Ἐγὼ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν θαυμάζω, ὅτι φοβούμενος, καὶ οὐκ ἁπλῶς φοβούμενος, ἀλλὰ καὶ τρέμων τοὺς κινδύνους, διαπαντὸς ἔδραμε στεφανούμενος, καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν κινδύνων ἐνέδωκεν, ἐκκαθαίρων τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης τὸ κήρυγμα σπεύρων. Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις. Τούτστιν, οὐκ ἔχων τὴν ἔξωθεν σοφίαν. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ κήρυγμα οὐδὲν εἶχε σεοφισμένον, καὶ οἱ καλούμενοι ἰδιῶται, καὶ ὁ κηρύττων τοιοῦτος, καὶ διωγμὸς προσῆν καὶ τρόμος καὶ φόβος, πῶς ἐκράτησαν, εἰπέ μοι; Διὰ θείας δυνάμεως. Διόπερ εἰπὼν, Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως.

β'. Εἶδες πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον; Οἱ γὰρ ἰδιῶται τοιαῦτα κηρυττοντες, δεδεμένοι καὶ ἐλαυνόμενοι περιεγένοντο τῶν ἐλαυνόντων. Πόθεν; Οὐκ ἀπὸ τοῦ τὴν διὰ Πνεύματος παρασχεῖν πίστιν; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο [45] ἀποδείξεις ὠμολογημένη. Τίς γάρ, εἰπέ μοι, ὁρῶν νεκροὺς ἀνισταμένους καὶ δαίμονας ἐλαυνόμενους, οὐκ ἂν κατεδέξατο; Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσι καὶ δυνάμεις ἀπατηλαί, οἷαι τῶν γοήτων, καὶ ταύτην ἀνέλε τὴν ὑπόνοιαν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς, *Δυνάμειος*,

εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον *Πνεύματος*, καὶ τότε, *Δυνάμειος*· δεικνύς ὅτι πνευματικὰ ἦν τὰ γινόμενα. Ὅδοι τοίνυν ἐλάττωσίς ἐστι, τὸ μὴ διὰ σοφίας κατηγγελλόμενον εἶναι τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ μέγιστος κόσμος. Τοῦτο γοῦν μάλιστα δείκνυσιν αὐτὸ θεῖον ἐν καὶ τὰς βίβλας ἀνωθεν ἔχον ἐκ τῶν οὐρανῶν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἴνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ*. Εἶδες πῶς σαφῶς διὰ πάντων ἀπέδειξε πολὺ τῆς ἰδιωτείας τὸ κέρδος, καὶ μέγα τῆς σοφίας τὸ βλάβος; Αὕτη μὲν γὰρ ἐκείνου τὸν σταυρὸν, ἐκείνη δὲ ἀνεκέρυττε τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν· αὕτη πρὸς τῷ μὴδὲν εὐρίσκειν τῶν δεδόντων καὶ ἐφ' αὐτοῖς καυχᾶσθαι παρεσκεύασεν, ἐκείνη πρὸς τῷ τὴν ἀλήθειαν δέξασθαι καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ καλλωπίζεσθαι ἐπόλει. Πάλιν ἡ σοφία ἀνθρώπων ὑποπτέυειν τὸ δόγμα πολλοὺς ἂν ἐπειθεν· αὕτη σαφῶς ἀπεδείκνυε θεῖον ἐν καὶ τοῦ οὐρανοῦ καταβάν· Ὅταν μὲν οὖν ἐν σοφίᾳ λόγων γένηται ἀποδείξεις, πολλάκις καὶ οἱ φαυλότεροι κρατοῦσι τῶν ἐπιεικεστέρων, δεινότεροι λέγειν ἔντες, καὶ τὸ ψεῦδος παραλαύνει τὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· οὔτε γὰρ ἐπεισι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀκαθάρτη ψυχῇ, οὔτε ἐπελθὼν δύναται ἡττηθῆναι ποτε, κἂν ἅπανα ἡ τῶν λόγων ἐπίη δεινότης. Ἡ γὰρ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημείων ἀποδείξεις τῆς διὰ τῶν λόγων πολλῷ σαφεστέρα. Ἀλλ' ἐκείνων ἴσως εἰποι τις ἂν, ὅτι Εἰ χρὴ τὸ κήρυγμα κρατεῖν, καὶ λόγων οὐ δεῖται ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς, τίνος ἔνεκεν τὰ σημεῖα κεκώλυται νῦν; Τίνος ἔνεκεν; Ἀπιστῶν λέγεις, καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτὰ γεγενῆσθαι καταδεχόμενος, ἢ ὧντος ζητῶν μαθεῖν; Εἰ γὰρ ἀπιστῶν, πρὸς τοῦτο στήσομαι πρῶτον. Εἰ γὰρ οὐκ ἐγένετο σημεῖα τότε, πῶς ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι καὶ τρέμοντες καὶ δεδεμένοι, καὶ κοινὸι γενόμενοι τῆς οἰκουμένης ἔχθροι, καὶ πᾶσι πρὸς τὸ κακῶς παθεῖν προκειμένοι, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἔχοντες ἐπαγωγὴν, οὐ λόγον, οὐ περιφάνειαν, οὐ πλοῦτον, οὐ πόλιν, οὐκ ἔθνος, οὐ γένος, οὐκ ἐπιτήδευμα, οὐ δόξαν, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐναντία, ἰδιωτεῖαν, εὐτέλειαν, πενίαν, μῖσος, ἀπέχθειαν, καὶ πρὸς δῆμους ὀλοκλήρους ἰστάμενοι, καὶ τοιαῦτα καταγγέλλοντες, ἐπειθον; Καὶ γὰρ τὰ ἐπιτάγματα πολὺν εἶχε τὸν μόχθον, καὶ τὰ δόγματα τοὺς κινδύνους· καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ πειθεσθαι μέλλοντες, καὶ τρυφῇ καὶ μέθῃ καὶ πολλῇ συντραφέντες ἦσαν κακίᾳ. Πόθεν οὖν ἐπεισαν; εἰπέ μοι· πόθεν τὸ ἀξίόπιστον ἔσχον; Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, εἰ σημείων χωρὶς ἐπεισαν, πολλῷ μείζον τὸ θαῦμα φαίνεται. Μὴ τοίνυν τὸ μὴ γίνεσθαι νῦν σημεῖα, τεκμήριον ποιῶ τοῦ μὴ γεγενῆσθαι τότε. Καὶ γὰρ καὶ τότε χρησίμως [46] ἐγίνετο, καὶ νῦν χρησίμως οὐ γίνεται. Οὐκ ἀναγκάζει δὲ τὸ λόγῳ πειθεσθαι μόνῳ, παντὶ ἐν σοφίᾳ εἶναι τὸ κήρυγμα. Οἱ τε γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον σπειραντες ἰδιῶται ἦσαν καὶ ἀμαθεῖς^β, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἐλεγον, ἀλλ' ὥστε ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ταῦτα τῇ οἰκουμένῃ διέδωκαν· ἡμεῖς τε αὐτοὶ νῦν. οὐ τὰ παρ' αὐτῶν ἐπισφάρομεν, ἀλλὰ ἀ παρ' ἐκείνων ἐλάβομεν, ταῦτα εἰς ἅπαντας λέγομεν. Καὶ οὐδὲ νῦν ἀπὸ συλλογισμῶν κείμεθα, ἀλλ' ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν

^α Hic multa deerant, quæ ex codice Regio restituta sunt.

^β Ita Reg.; editi vero, ἰδιῶται καὶ ἀμαθεῖς.

neque aliud dicens vobis, quam quod Christus crucifixus sit. Illi namque innumera dicunt, et de innumeris longa verborum stadia explicant, ratiocinia et syllogismos apparantes, millia adornantes sophismata : ego autem veni ad vos nihil aliud dicens, quam quod Christus crucifixus sit, et illos omnes propulsavi, quod virtutis ejus qui prædicatur signum est ineffabile. 3. *Et ego in infirmitate et in timore et in tremore multo fui apud vos.* Hoc est rursus aliud caput. Non solum enim qui credebant indocti, neque solum is qui loquitur idiota, neque tantum modus doctrinæ est ignorantia plenus, neque tantum ipsa prædicatio satis est ad conturbandum; crux enim et mors erat quod arguuntur: sed cum his alia quoque impedimenta erant, pericula, insidiæ, quotidianus timor, et quod pellerentur. Infirmitatem namque etiam sæpe vocat persequutionem, ut et alibi : Infirmitatem, quæ est in carne mea, non aspernati estis (*Gal. 4. 13. 14*); et rursus, *Si gloriari oportet, in infirmitate mea gloriabor.* Quamvis? *Præpositus gentis Aretæ regis Damascenorum urbem custodiebat, volens me comprehendere* (*2. Cor. 11. 30 et 32*). Et rursus : *Ideo mihi placeo in infirmitatibus.* Deinde dicens quibusnam, subjunxit : *In contumeliis, in necessitatibus et in angustiis* (*Id. 12. 10*). Et nunc hoc ipsum profert : cum dixisset enim, *Et ego in infirmitate*; non hic substitit, sed infirmitatem explicans, pericula vocat : rursus adjicit, *In timore et tremore multo fui apud vos.* Quid dicis? Paulus quoque timebat pericula? Timebat et valde timebat : etiamsi enim Paulus esset, et homo erat. Hoc autem non erat Pauli crimen, sed infirmitas naturæ, et propositi encomium, quod mortem et plagas timens, nihil tamen indignum ex timore fecerit : ita ut qui dicunt illum non timuisse plagas, non modo illum non honorent, sed et multum ex laudibus demant. Nam si non timebat, quæ perseverantia, quæ philosophia in ferendis periculis? Ego vero ideo illum admiror, quod timens, nec modo timens, sed tremens in periculis, semper cucurrit coronatus, et nulli cessit periculo, expurgans orbem, et ubique terrarum et marium prædicationem seminans. 4. *Et sermo meus et prædicatio mea non persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis*, id est, non habens externam sapientiam. Si igitur et prædicatio nihil habuit sophisticæ artis, et qui vocabantur idiotæ, et is qui prædicabat talis erat, aderatque persequutio, et timor et tremor, quomodo superarunt? dic mihi. Per divinam virtutem. Ideo cum dixisset, *Verbum et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis*; adjecit, *Sed in ostensione Spiritus et virtutis.*

2. Viden' quomodo quod stultum est Dei, sapientius sit hominibus; et quod infirmum, fortius? Idiotæ hæc prædicantes, vincti et pulsi, pellentes se vincebant? Undenam? Annon ex eo, quod per Spiritum fidem præberent? nam in confesso est hoc demonstrationem esse. Quis enim, quæso, videns mortuos resurgentes et dæmonas pulsos, non admisit? Sed

quia sunt etiam fallaces virtutes, quales præstigatorum, hanc quoque sustulit suspicionem. Non enim virtutem dixit solum, sed prius, *Spiritus*, et tunc, *Virtutis* : ostendens ea quæ fiebant spiritualia esse. Non ergo imminutio est, quod prædicatio non per sapientiam annuntiata sit, sed maximum ornamentum. Hoc ergo maxime demonstrat, eam esse divinam, et radices esse supernas ex cælis : quapropter subjunxit : 5. *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Viden' quomodo clare per omnia ostendat, magnum esse lucrum ignorantiae, et magnum sapientiæ damnum. Nam hæc quidem ipsius crucem, illa vero Dei virtutem prædicabat; hæc efficiebat, ut nihil invenirent eorum quæ oportuisset, et in seipsis gloriarentur; illa ut veritatem susciperent et in Deo gloriarentur. Rursus sapientia multis persuasisset, ut humanum esse dogma suspicarentur; hæc vero clare ostendebat, divinam illam esse et ex cælo descendisse. Cum ergo in sapientia verborum sit demonstratio, sæpe modestiores superantur a pejoribus, quia majori dicendi vi præditi pejores sunt, et mendacium pellit veritatem. Hic autem non sic : neque enim in immundam animam ingreditur Spiritus sanctus, et ingressus numquam potest superari, etiamsi invadat omnis dicendi vis. Nam demonstratio per opera et per signa longe clarior est illa, quæ sit per verba. At illorum fortasse quispiam dixerit, si prædicationem vincere oporteat, et eloquentia opus non habet ut ne crux exinanietur, quare signa nunc cessarunt? Quare? Incredulorum hoc dicis, nec admittis illa facta fuisse apostolorum tempore, an vere hoc ediscere quærens? Si incredulus dicas, in eo primum immorabor. Si enim tunc non facta sunt signa, quomodo pulsi, vexati, tremantes, vincti, et communes orbis hostes facti, omnibusque ad male patiendum expositi, nihil ex se habentes quod alliceret, non eloquentiam, non splendorem, non divitias, non urbem, non gentem, non genus, non exercitium, non gloriam, non aliud quidpiam simile; sed omnia contraria, ignorantiam, vilitatem, paupertatem, odium, inimicitiam, et contra populos integros stantes, taliaque annuntiantes, persuadebant? Nam præcepta multum laborem habebant et dogmata periculis plena erant : ac qui audiebant et persuadendi erant, in deliciis, ebrietate et multis vitiis erant educati. Unde, quæso, persuaserunt? unde fide digni erant? Nam, ut jam dixi, si absque signis persuaserunt, multo majus videtur miraculum. Ne itaque ex eo, quod nunc signa non fiant, argumentum ducas tunc etiam non fuisse. Etenim tunc utiliter fiebant, et nunc utiliter non fiunt. Non necessario sequitur autem ex eo quod nunc verbo tantum suadet, nunc in sapientia prædicationem esse. Nam qui ab initio verbum seminabant, idiotæ et indocti erant, et nihil ex se dicebant, sed quæ acceperant a Deo, hæc orbi terrarum dederunt : et nos ipsi nunc, non quæ a nobis sunt tradimus, sed quæ ab ipsis accepimus, hæc omnibus dicimus. Neque nunc syllogismis persuademus; sed ex divinis Scri-

pluris et ex iis, quæ tunc facta sunt signis, fidem facimus iis quæ dicimus. Et illi quoque tunc non signis tantum persuadebant, sed etiam disserendo. Verba autem efficaciora a signis reddebantur, necnon a testimoniis Veteris Testamenti, non autem a gravitate et eloquentia dictorum. Cur ergo, inquires, tunc utilia signa erant, nunc non item? Supponamus (cum Græco enim disputo, et ideo per hypothesin dico id quod omnino futurum est), supponamus igitur, et patiatnr incredulus saltem ad disputationis tempus assentiri dictis, verbi gratia, quod Christus venturus sit: cum ergo Christus venerit et omnes angeli cum eo, et Deus esse ostensus fuerit, omniaque ipsi subjecta esse, annon ipse Græcus credet? Credet utique et adorabit, ac Deum esse dicet, etiamsi admodum pertinax fuerit.

3. Quis enim videns cælos apertos, ipsum in nubi-
bus venientem, otumque cœtum supernarum Potesta-
tum circumfusum, fluvios igneos manantes, omnes
adstantes ac tremantes, non adorabit, et Deum existi-
mabit? Num ergo, dic quæso, adoratio et cognitio illa
Græco in fidem reputabitur? Minime. Quare? Quia
hoc fides non est: necessitas quippe, et eorum quæ
apparent evidentia id effecit, non voluntatis proposi-
tum; sed a magnitudine rerum quæ videntur pertracta
mens fuit. Itaque quanto magis clara et ad credendi
necessitatem adducentia sunt illa, tanto magis fides
minuitur. Ideo nunc signa non sunt. Et quod res ita
se habeat, audi quid dicat ad Thomam: *Beati qui non
viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Igitur quanto
clarius ostensum signum fuerit, tanto magis fidei
merces minuitur. Itaque si etiam nunc signa fierent,
hoc ipsum eveniret. Quod autem tunc non ultra per
fidem illum cognituri simus, significavit Paulus di-
cens: *Nunc enim per fidem ambulamus, non per spe-
ciem* (2. Cor. 5. 7). Ut tunc tibi credenti, res illa
non imputabitur, quod clara et manifesta sit: ita et
nunc, si talia signa fierent, qualia antehac. Quando
enim illa admiserimus, quæ nullo modo ullis ratioci-
niis inveniri possunt, tunc fides est. Ideo gehennam
comminatur quidem, sed illa non apparet: nam si
appareret, idipsum rursus eveniret. Alioquin vero si
signa quæris, nunc etiam signa videbis, etiamsi non
ejusmodi sint, prædictiones innumeras de rebus in-
numerabilibus, orbis conversionem, barbarorum phi-
losophiam, agrestium morum mutationem, pietatis
extensionem. Ecquas prædictiones? inquires; nam post
res factas prædicta sunt omnia quæ supra commemo-
rata sunt. Quandonam, ubi et a quo? dic mihi; et ante
quot annos? vis ante quinquaginta, aut centum? Ante
centum ergo annos nihil habebant scriptum penitus.
Quomodo ergo dogmata retinuit orbis, et alia omnia,
cum memoria ad id non sufficiat? undenam scierunt
Petrum fuisse palo affixum? quomodo venit in men-
tem, ut posteris prædicerent; verbi gratia quod Evan-
gelium prædicandum sit per universum orbem, quod
Judaica cessatura sint, nec ultra restituenda? Qui
vero animas suas pro prædicatione tradiderunt, quo-
modo sustinuisent prædicationem adulteratam vi-

dere? quomodo creditum fuisset scriptoribus, signis
cessantibus? quomodo autem scripta et in barbaro-
rum et in Indorum fines, et in ipsos Oceani terminos
venissent, si ii qui dicebant fide digni non erant? Qui-
nam autem erant scriptores, et quando, et ubi? qua
de causa scripserunt? num ut gloriam sibi concilia-
rent? cur ergo libros aliis nominibus inscripserunt?
At hoc fecerunt ut dogma commendarent. An ut ve-
rum? an ut falsum? nam si ut falsum habebant, non
accessuri esse videbantur; si ut verum, fictione opus
non erat sicut tu dicis. Alioquin vero prædictiones
tales sunt, ut ad præsens usque tempus non potuerit
dictis vis inferri. Nam diruta sunt Jerosolyma ante
multos annos. Sunt et aliæ prædictiones, quæ ab illo
tempore ad usque adventum ejus extenduntur, quas
ut vis examina; ut est illud, *Semper vobiscum sum
usque ad consummationem sæculi* (Matth. 28. 20);
et, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et
portæ inferi non prævalerunt adversus eam* (Id. 16.
18); et, *Prædicabitur hoc evangelium in universas
gentes* (Id. 24. 14); et, *Dicetur, ubicumque prædi-
catum fuerit hoc evangelium, et quod fecit* (Id. 26.
13) hæc mulier; et aliæ plurimæ. Undenam ergo
veritas hujus prædictionis, si erat figmentum? quo-
modo portæ inferi non prævaluerunt adversus Ec-
clesiam? quomodo semper nobiscum est Christus?
Neque enim, si nobiscum non esset, Ecclesia vi-
cisset. Quomodo Evangelium ubique terrarum pro-
pagatum est? Sufficiunt autem et qui contra nos
disputarunt ad testimonium antiquitatis librorum
nostrorum ferendum, nempe Celsus (a) et Bataneo-
tes qui post illum fuit; non enim contradicebant iis,
quæ post illos edita fuerant: alioquin etiam totus or-
bis, qui uno consensu id suscepit. Neque certe, nisi
gratia Spiritus esset, tantus fuisset consensus a fini-
bus ad fines usque terræ; sed cito deprehensi fuis-
sent illi deceptores, neque tam præclara gesta ex
figmentis et mendaciis parva constitissent. Annon vi-
des totum orbem accedentem? extinctum errorem?
monachorum philosophiam plus quam solem fulgen-
tem? virginum choros? piam religionem apud barba-
ros? sub uno jugo servientes omnes? Neque enim a
nobis tantum hæc prædicta fuere, sed jam olim a
prophetis. Non enim illas quoque confutabis prædictio-
nes: libri namque sunt apud inimicos nostros; etiam-
que apud Græcos, quibus curantibus in Græcam lin-
guam translati sunt. Multa quoque illi de his prædi-
cunt, ostendentes Deum esse illum qui venturus est.

4. *Cur non omnes homines credant.* — Quomodo ergo
non omnes nunc credunt? Quia in pejus res versæ
sunt, et nos in causa sumus: nam demum ad nos
vertitur oratio. Non enim ex signis tunc solum crede-
bant; sed etiam ex vita multi ad accedendum induce-
bantur. Nam ait ille: *Luceat lux vestra coram homini-
bus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem
vestrum, qui in cælis est* (Id. 5. 16). Tunc Erat
omnium cor et anima una, et nullus quidpiam eorum

(a) Hic Celsus est, contra quem scripsit Origenes.

καὶ ἀπὸ τῶν τότε σημείων τὴν πίστιν ὧν λέγομεν παρεχόμεθα. Καὶ οὗτοι δὲ τότε οὐχὶ σημείοις ἐπει-
 θον μόνοις, ἀλλὰ καὶ διαλεγόμενοι· τοὺς δὲ λόγους
 ἰσχυροτέρους ἐπείκει φαίνεσθαι τὰ σημεία καὶ αἱ ἐκ
 τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς μαρτυρίαι, οὐχ ἡ δεινότης τῶν
 λεγομένων. Πῶς οὖν, φησί, χρήσιμον τότε τὰ σημεία,
 καὶ νῦν οὐ χρήσιμον; Ὑποθώμεθα τῷ λόγῳ (πρὸς
 γὰρ τὸν Ἑλλήνα μοι τέως ὁ ἀγών· διὰ τοῦτο καθ'
 ὑπόθεσιν λέγω τὸ πάντως ἐσόμενον), ὑποθώμεθα τοί-
 νυν τῷ λόγῳ, καὶ ἀνασχέσθω πιστεῦσαι ὁ ἀπιστος
 καὶ κατὰ συνδρομὴν τοῖς λεγομένοις, οἷον ὅτι ὁ
 Χριστὸς ἤξει· ὅταν οὖν ὁ Χριστὸς ἔλθῃ καὶ πάντες
 οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, καὶ δειχθῇ Θεὸς καὶ πάντα
 αὐτῷ ὑποταγμένα, οὐ πιστεύσει καὶ ὁ Ἑλληὴν;
 Ἐδὼλλον ὅτι καὶ προσκυνήσει, καὶ Θεὸν ἔρει, καὶ
 μυριάκις ἀνένδοτος ἦ.

γ. Τίς γὰρ ὁρῶν τούς οὐρανοὺς ἀνεψωμένους, καὶ
 αὐτὸν ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον, καὶ πάντα τὸν
 δῆμον τῶν ἀνω δυνάμεων αὐτῷ περιεχυμένον, καὶ
 ποταμούς πυρὸς ἐλκομένους ^α, καὶ πάντας παρεστῶ-
 τας καὶ τρέμοντας, οὐχὶ προσκυνήσει, καὶ Θεὸν
 ἡγήσεται; Ἀρ' οὖν, εἰπέ μοι, λογισθήσεται τῷ Ἑλ-
 ληνι εἰς πίστιν ἢ προσκυνήσις ἐκείνη καὶ ἡ γνῶσις;
 Οὐδαμῶς. Τί δὴ ποτε; Ὅτι τοῦτο πίστις οὐκ ἔστιν·
 ἡ γὰρ ἀνάγκη τοῦτο ἐποίησε καὶ ἡ περιφάνεια τῶν
 ὁρωμένων, καὶ οὐκ ἔστι τὸ πρᾶγμα προαιρέσεως,
 ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν ὁφθέντων τὰ τῆς διανοίας
 εὐκρίστη. Οὐκοῦν ὅσῳ ἂν φανότερα ^β καὶ ἀναγκαστι-
 κώτερα ἦ τὰ γινόμενα, τοσοῦτω τὰ τῆς πίστεως
 ἐλαττούνται· διὰ τοῦτο σημεία νῦν οὐ γίνονται. Καὶ
 ὅτι τοῦτο ἔστιν, ἄκουσον τί φησι πρὸς τὸν Θωμᾶν·
Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. Οὐκοῦν
 ὅσῳ ἂν φανερώτερον ἀποδειχθῇ τὸ σημεῖον, το-
 σοῦτω τῆς πίστεως ὁ μισθὸς ἐλαττούται. Ὡστε εἰ
 καὶ νῦν σημεία ἐγίνετο, τὸ αὐτὸ ἂν ἐγένετο. Ὅτι γὰρ
 τότε διὰ πίστεως οὐκ εἶναι εἰσόμεθα, ἐδήλωσεν
 εἰπὼν ὁ Παῦλος· *Νῦν γὰρ διὰ πίστεως περιπα-
 τοῦμεν, οὐ δι' εἰδους*. Ὡς περ οὖν ^γ τότε πιστεύον-
 τί σοι τὸ πρᾶγμα οὐ λογίζεται διὰ τὸ περιφανές·
 οὕτω καὶ νῦν, εἰ σημεία ἐγίνετο τοιαῦτα, οἷα καὶ
 ἐμπροσθεν. Ὅταν γὰρ ἂ μὴδαμῇ μὴδαμῶς ἔστι λο-
 γισμὸς εὐρεῖν καταδεχόμεθα, τότε ἡ πίστις ἔστί.
 Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γένενα ἡπειλῆται μὲν, οὐ φαίνεται
 δέ· ἐπεὶ εἰ καὶ ἐφαίνετο, ταυτὸ συνέβαινε πάλιν.
 Ἀλλως δέ, εἰ σημεία ζητεῖς, καὶ νῦν ὕψι σημεία,
 [47] εἰ καὶ μὴ τοιαῦτα, τὰς προρρήσεις τὰς μυρίας
 καὶ περὶ μυρίων πραγμάτων, τῆς οἰκουμένης τὴν
 ἐπιστροφὴν, τὴν βαρβάρων τὴν φιλοσοφίαν, τῶν
 ἄγγρων ἡθῶν τὴν μετάστασιν, τῆς εὐλαδίας τὴν
 ἐπίστασιν. Καὶ ποίας προρρήσεις; φησί· μετὰ γὰρ
 ταῦτα ἐγράφη τὰ προειρημένα ἅπαντα. Πότε, καὶ
 πού, καὶ ὑπὸ τίνος; εἰπέ μοι· καὶ πρὸ πόσων ἐτῶν;
 βούλει πρὸ πεντήκοντα, ἢ ἑκατόν; Οὐκοῦν πρὸ τῶν
 ἑκατὸν οὐδὲν εἶχον ἔγγραφον ὧλως. Πῶς οὖν κατεῖχε
 τὰ δόγματα ἡ οἰκουμένη καὶ τὰ ἄλλα πάντα, τῆς
 μνήμης οὐκ ἀρχούσης; πόθεν δὲ ἤδεσαν, ὅτι Πέτρος
 ἀνεσχολεπίσθη; πόθεν τε ἐπῆλθε τοῖς μετὰ ταῦτα
 προειπεῖν, οἷον ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον κηρυχθήσεται παν-
 ταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ὅτι τὰ Ἰουδαϊκά παύσεται,
 καὶ οὐκ ἐπανήξει πάλιν; Οἱ δὲ τὰς ψυχὰς αὐτῶν
 ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος προέμενοι, πῶς ἂν ἤνεγκαν τὸ
 κήρυγμα παραποιούμενον ὁρῶντες; πῶς δ' ἂν ἐπι-

στεύθησαν οἱ γράφοντες, τῶν σημείων παυσάμενων;
 πῶς δ' ἂν τὰ γραφέντα, καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ
 εἰς τὴν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς αὐτὰ τοῦ ὠκεανοῦ τὰ πεί-
 ρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων;
 Τίνες δὲ οἱ γράφοντες, καὶ πότε, καὶ τίνος δὲ
 ἔνεκεν καὶ ἔγραφον; ἄρα δόξαν ἑαυτοῖς περιποιού-
 μενοι; πῶς οὖν ἐτέροις τὰ βιβλία ἐπέγραφαν; Ἀλλὰ
 τὸ δόγμα συστήσαι βουλόμενοι; Πότερον ὡς ἀληθές,
 ἢ ὡς ψευδές; εἰ γὰρ ὡς ψευδεὶ προσείχον, οὐδὲ
 προσελθεῖν ἦν εἰκός· εἰ δὲ ὡς ἀληθεῖ, πλάσμάτων
 οὐκ ἔδει, καθὼς σὺ φῆς. Ἀλλως δὲ καὶ αἱ προρρή-
 σεις τοιαῦται εἰσιν, ὧς καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μὴ
 δύνασθαι βιάζεσθαι χρόνῳ τὰ εἰρημένα. Τὸ μὲν γὰρ
 καθαιρεθῆναι τὰ ἱεροσόλυμα γέγονε πρὸ πολλῶν
 ἐτῶν. Εἰς δὲ καὶ ἕτεραι προρρήσεις αἱ ἐξ ἐκείνου
 τοῦ χρόνου μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ παρατείνου-
 σαι, ἃς ὡς βούλει δοκίμασον· οἷον τὸ, *Ἄε μὲθ'
 ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*· τὸ,
*Ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην οἰκοδομήσω μου τὴν
 Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν
 αὐτῆς*· τὸ, *Κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο
 εἰς πάντα τὰ ἔθνη*· τὸ, *Λαληθήσεται ὅπου ἂν
 κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον* ^δ, καὶ ὁ ἐποίησεν ἡ γυνὴ
 αὐτῆς· καὶ ἕτεραι πολλὰ τοῦτων πλείους. Πόθεν οὖν
 ἡ ἀλήθεια τῆς προρρήσεως ταύτης, εἰ γε πλάσμα
 ἦν; πῶς οὐ κατίσχυσαν πύλαι ἄδου τῆς Ἐκκλησίας;
 πῶς αἰετὸς ἡμῶν ἐστὶν ὁ Χριστός; Οὐ γὰρ ἂν, εἰ
 μὴ μὲθ' ἡμῶν ἦν, ἐκράτησεν ἂν ἡ Ἐκκλησία. Πῶς
 τὸ Εὐαγγέλιον ἐξετάθη πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης;
 Ἰκανοὶ δὲ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν εἰρηκότες τὴν ἀρχαιό-
 τητα μαρτυρῆσαι τοῖς βιβλίοις, οἱ περὶ Κέλσον καὶ
 τὸν Βατανεώτην τὸν μετ' ἐκείνων· οὐ γὰρ δὴ τοῖς
 μετ' αὐτοὺς συντεθείσιν ἀντέλεγον· ἄλλως δὲ καὶ ἡ
 οἰκουμένη πᾶσα, ὁμοφώνως αὐτὸ δεξαμένη. Οὐκ ἂν
 δέ, εἰ μὴ Πνεύματος χάρις ἦν, τοσαύτη γέγονε συμ-
 φωνία ἀπὸ περάτων εἰς πέρας τῆς γῆς, ἀλλ' ἐάλω-
 σαν ἂν ταχέως οἱ πλάττοντες, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα
 κατορθώματα ἀπὸ πλάσμάτων καὶ ψεύδους [48]
 συνέστη· ἢ οὐχ ὁρᾷς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν προσελ-
 θούσαν; τὴν πλάνην σθεσθεῖσαν; τὴν τῶν μοναχῶν
 φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσαν; τοὺς τῶν
 πατέρων χορούς; τὴν ἐν βαρβάρους εὐλάβειαν;
 πάντας ὑπὸ ζυγὸν δουλεύοντας ἕνα; Οὐδὲ γὰρ παρ'
 ἡμῶν ταῦτα προεῖρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν
 παρὰ τῶν προφητῶν. Οὐ γὰρ δὴπου καὶ ἐκείνων
 ἐπιλήψῃ τῶν προρρήσεων· παρὰ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς
 τὰ βιβλία, καὶ παρὰ Ἑλλήνων σπουδασάντων ^ε· εἰς
 τὴν Ἑλλάδα μετηνέχθη γλῶτταν. Πολλὰ δὲ καὶ οὗ-
 ται περὶ τούτων προλέγουσι, δεικνύντες ὅτι Θεὸς ἦν
 ὁ παρέσεσθαι μέλλων.

δ. Πῶς οὖν οὐ πάντες πιστεύουσι νῦν; Ὅτι ἐπὶ τὸ
 χεῖρον τὰ πράγματα προῆλθε, καὶ τούτων ἡμεῖς
 αἴτιοι· λοιπὸν γὰρ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ
 δὴπου σημείοις καὶ τότε ἐπιστεύον μόνον, ἀλλὰ καὶ
 ἀπὸ τοῦ βίου πολλοὶ τῶν πιστόντων ἐνήγγοντο. Λαμ-
 ψάτω γὰρ ὑμῶν τὸ φῶς, φησὶν, *ἐμπροσθεν τῶν
 ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ
 δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρα-
 νοῖς*. Τότε οὖν πάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ
 μία, καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἐλε-
 γει *ἰδιον εἶναι, ἀλλ' εἶχον ἅπαντα κοινὰ, καὶ
 διεδίδοδο ἐκάστω, καθότι ἂν τις χρῆται εἶχε,*
 καὶ βίον ἔζων ἀγγελικόν. Καὶ νῦν ἂν γένηται τοῦτο,

^α Ita Regius codex; editi vero, ἐρχόμενοι. Hic alluditur ad illud Danielis vii, 10, ποταμοὶ πυρὸς εἰλκεν. ^β Legebatur φανερώτερα. ^γ Legebatur ὡς, ἐι μοι, λογισθήσεται.

^δ Aberat comma: τὸ, Δαλθ.... Εὐαγγέλιον, et max, uti αὐτῇ, legebatur ἡ πόρνη. ^ε Legebatur καὶ παρ' Ἑλλήνων σπουδασάντων τινων.

τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψομεν ἅπασαν καὶ σημειῶν
χωρὶς. Τέως δὲ οἱ βουλόμενοι σωθῆναι, προσεχέτω-
σαν ταῖς Γραφαῖς· εὐρήσουσι γὰρ ἐκεῖ καὶ ταῦτα,
καὶ τὰ τούτων πλεονάα κατορθώματα. Καὶ γὰρ οἱ
διδάσκαλοι αὐτοὶ υπερβάδινον τὰ ἐκείνων, ἐν λιμῷ
καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διάγοντες. Ἡμεῖς δὲ βουλό-
μεθα πολλῆς ἀπολαύειν τρυφῆς καὶ ἀναπαύσεως· καὶ
ἀδείας· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἔδωκεν, Ἄχρι τῆς
ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνη-
τεύομεν καὶ κολιφυζόμεθα καὶ ἀστατοῦμεν. Καὶ
ὁ μὲν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἔτρε-
χεν, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἰνδὴν, ὁ δὲ εἰς τὴν Μαύρων, ἄλ-
λος δὲ πρὸς ἄλλα μέρη τῆς οἰκουμένης· ἡμεῖς δὲ
οὐδὲ τῆς πατρίδος ἐξελεῖν τολμῶμεν, ἀλλὰ τρυφὴν
ζητοῦμεν καὶ οἰκίας λαμπράς καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην
ἀφθονίαν. Τίς γὰρ ἐλλίμωξεν ἡμῶν ποτε διὰ τὸν τοῦ
θεοῦ λόγον; τίς ἐν ἐρήμῳ γέγονε; τίς ἀποδημίαν
ἐστελματο μακράν; τίς τῶν διδασκάλων ἐν τῶν χει-
ρῶν ζῶν ἐτέροις ἐπεκούρησε; τίς θάνατον ὑπέμεινε
καθημερινόν; Ἐντεῦθεν καὶ οἱ μεθ' ἡμῶν ὄντες βα-
θυμότεροι γίνονται. Καὶ γὰρ εἰ στρατιώτας τις εἶδε
καὶ στρατηγούς λιμῷ καὶ δίψει καὶ θανάτῳ καὶ πᾶσι
τοῖς δεινοῖς παλαίοντας, καὶ κρυμδὸν καὶ κινδύνους
καὶ πάντα φέροντας καθάπερ λέοντας, καὶ κατορ-
θύντας· εἶτα μετὰ ταῦτα ἐκλύσαντας τὴν φιλοσο-
φίαν ἐκείνην, καὶ μαλακωτέρους γενομένους, καὶ
χρημάτων ἐρῶντας, καὶ πραγματείαις καὶ καπη-
λείαις προσέχοντας, καὶ ἡττωμένους ὑπὸ τῶν πολε-
μίων, ἐσχάτης ἦν ἀνοίας τὴν αἰτίαν τούτων ζητεῖν.
Τοῦτο δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν καὶ τῶν προγόνων λογισώ-
μεθα· καὶ γὰρ πάντων ἐγενόμεθα ἀσθενέστεροι, τῷ
παρόντι προσηλωμένοι ὡς βίῳ. Κἂν εὐρεθῇ τις ἴχθυος
ἔχων τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, τὰς πόλεις ἀφείλς καὶ
τὰς ἀγοράς καὶ τὸ ἐν μέσῳ στρέφεσθαι [49] καὶ
τοὺς ἄλλους ρυθμίζειν, τὰ ὅρη καταλαμβάνει· κἂν
ἔρηται τις τῆς ἀναχωρήσεως τὴν αἰτίαν, εὐρίσκει
πρόφασιν συγγνώμην οὐκ ἔχουσαν. Ἴνα γὰρ μὴ

α *Legebatur* καὶ τῷ π. προσηλωμένα. εἰ ποτ, τῆς παλαιᾶς
σοφίας.

παραπόλωμαι, φησί, μὴδὲ ἀμειλίτερος γένωμαι τὴν
ἀρετὴν, ἀποπηδῶ. Καὶ πόσῳ βέλτιον ἀμειλίτερόν σε
γενέσθαι καὶ τοὺς ἄλλους κερδάναι, ἢ μένοντα ἐν
ὑφεί περιιδεῖν ἀπολλυμένους τοὺς ἀδελφούς; Ὅταν
μὲν οὖν οἱ μὲν ἀρετῆς ἀμειλώσιν, οἱ δὲ ἐπιμελούμε-
νοι πόρρω τῆς παρατάξεως γίνωνται, πόθεν αἰρήσο-
μεν τοὺς ἐχθρούς; Εἰ γὰρ καὶ σημεία ἦν νῦν, τίς
ἂν ἐπεισθῇ; ἢ τίς ἂν προσέσχεεν ἡμῖν τῶν ἐξωθεν,
τῆς κακίας οὕτως ἐπιπολαζούσης; Καὶ γὰρ ὁ ὀρθὸς
βίος ἡμῶν ἀξιοπιστότερος τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκεῖ.
Σημεῖα μὲν γάρ, παρὰ τῶν ἀναισχύντων καὶ πονη-
ρῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπόνοιαν δέξεται πονηράν· βίος
δὲ καθαρὸς καὶ αὐτὸ τοῦ διαβόλου τὸ στόμα μετὰ
πολλῆς τῆς περιουσίας ἐμφοράζει δυνήσεται. Ταῦτα
καὶ ἀρχοῦσι λέγω καὶ ἀρχομένους, καὶ πρὸ τῶν ἄλ-
λων ἐμαυτῷ, ἵνα βλῶν ἐπιδείξωμεθα θαυμαστόν. καὶ
συντάξαντες ἑαυτοὺς, πάντων τῶν παρόντων ὑπερ-
ίδωμεν. Καταφρονήσωμεν χρημάτων, καὶ μὴ κατα-
φρονήσωμεν γέννητος· ὑπερίδωμεν δόξης, καὶ μὴ
ὑπερίδωμεν σωτηρίας· ὑπομείνωμεν ἐνταῦθα κάμα-
τον καὶ πόνον, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν ἐκεῖ εἰς κόλασιν.
Οὕτω τοῖς Ἑλλήσι πολεμήσωμεν, οὕτως αὐτοὺς
αἰχμαλωτίζωμεν αἰχμαλωσίαν ἐλευθερίας ἀμείνω.
Ἀλλὰ ταῦτα μὲν λέγεται παρ' ἡμῶν συνεχῶς καὶ
πολλάκις, γίνεται δὲ ὀλιγάκις. Πλὴν ἄλλ' ἐάν τε
γένηται ταῦτα, ἂν τε μὴ γένηται, δίκαιον διὰ τῶν
τοιούτων συνεχῶς ὑπομιμνήσκειν. Εἰ γὰρ διὰ τῆς
χρηστολογίας ἐξαπατώσι τινες, πολλῷ μᾶλλον τοὺς
πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανάγοντας δίκαιον μὴ ἀποκα-
μεῖν τὰ συμφέροντα λέγοντας. Εἰ γὰρ οἱ ἀπατῶντες
τοσοῦτοις κέχρηται μηχανήμασι· καὶ γὰρ χρήματα
ἀναλίσκουσι, καὶ λόγους προσάγουσι, καὶ κινδύνους
ὑπομένουσι, καὶ προστασίας ἐπιδείκνυνται· πολλῷ
μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς ἀπάτης ἀπάγοντας, καὶ κινδύνους,
καὶ θανάτους, καὶ πάντα ὑπομένειν χρή, ἵνα καὶ
ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους κερδάναντες, καὶ τοῖς
ἐναντίοις ἀκαταγώνιστοι γενόμενοι, τύχωμεν τῶν
ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ,
καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'.

*Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν
δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων
τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ
λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀπο-
κεκρυμμένην. ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν
αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν.*

α'. Τὸ σκότος τοῦ φωτὸς ἐπιτηδεϊότερον εἶναι δοκεῖ
τοῖς τὰς βίβλους νοσοῦσι· διὸ καὶ μᾶλλον εἰς συνεσχια-
σμένον δωματίου καταφεύγουσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς
σοφίας γέγονε τῆς πνευματικῆς· ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ σο-
φία μωρία ἐδόκει εἶναι τοῖς ἐξωθεν, ἡ δὲ αὐτῶν,
ἀληθῶς οὐσα μωρία, σοφία αὐτοῖς νενόμισται. Καὶ
[50] ταυτὸν συνέβαινε, ὅσον ἂν εἰ τις σοφία κυβερ-
νητικὴ κεκρυμμένη, ἐπηγγέλλετο πλοίου χωρὶς καὶ
ιστίων πέλαγος ἀπειρον διαπερᾶν, εἶτα ἐπαιρᾶτο λο-
γισμοῖς κατασκευάζειν ὅτι τοῦτο δυνατόν· ἄλλος δὲ
τις πάντων ἄπειρος, πλοίῳ καὶ κυβερνήτῃ καὶ ναύ-
ταις ἐγχειρίσας αὐτὸν, οὕτω μετὰ ἀσφαλείας ἔπλει.
Καὶ γὰρ ἡ δοκοῦσα εἶναι ἀμαθία τούτου, τῆς ἐκεί-
νου σοφίας σοφωτέρα. Καλὴ μὲν γὰρ ἡ κυβερνητικὴ,
ἀλλ' ὅταν μείζονα ἐπαγγέλλεται, μωρία τις ἐστὶ·

καὶ πᾶσα τέχνη ἢ μὴ ἀρκουμένη τοῖς ὅροις τοῖς
ἐαυτῆς τοῦτο ἂν εἴη.

Οὕτω καὶ ἡ ἐξωθεν σοφία ἦν ἂν σοφία α, εἰ Πνεύ-
ματι ἐκέχρητο· ἐπειδὴ δὲ ἐαυτῇ τὸ πᾶν ἐπέτρεψε,
καὶ οὐδὲν ἐνόμισε δεῖσθαι τῆς βοηθείας ἐκείνης, μω-
ρία γέγονεν, εἰ καὶ ἔδοκει σοφία εἶναι. Διὸ πρότερον
ἐλέγξας τὰ αὐτῆς διὰ τῶν πραγμάτων, τότε αὐτὴν
ἐκάλεσε μωρίαν· καὶ πρότερον καλέσας μωρίαν τὴν
τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατὰ τὴν ἐκείνων ψῆφον, τότε δει-
κνυσιν αὐτὴν σοφίαν οὖσαν (μετὰ γὰρ τὰς ἀποδείξεις
δυνατὸν μάλιστα τοὺς ἀντιλέγοντας ἐντρέπειν)· καὶ
φησι· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις.*
Ὅταν γὰρ ἐγὼ, νομιζόμενος μωρὸς καὶ μωρὰ κηρύτ-
τειν, τοῦ σοφοῦ περιγένημαι, οὐ διὰ μωρίας ὡς σο-
φίας περιεγεγόνην, ἀλλὰ διὰ σοφίας τελειοτέρας,
καὶ τοσαύτης καὶ οὕτω μείζονος, ὥς ἐκείνην μωρίαν
φαίνεσθαι. Διὰ τοῦτο πρότερον αὐτὴν οὕτω καλέσας,
ὥς ἐκεῖνοι ὠνόμαζον τότε, καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων

α *Deerant verba* ἦν ἂν σοφία. β *Legebatur* μωρίας.

quæ habebat, dicebat esse proprium; sed habebant omnia communia, et dividebatur singulis prout cuique opus erat (Act. 4. 32. 35); et vitam agebant angelicam. Si nunc ita fiat, totum orbem aliisque signis converteremus. Interim vero, qui volunt salutem consequi, attendant Scripturis: illic enim hæc præclare gesta inveniunt, atque his longe plura. Nam ipsi magistri longe illa superabant, in fame et siti et nuditate degentes. Nos autem volumus multis frui deliciis, otioque ac licentia. At non illi; imo clamabant: *Ad hanc usque horam esurimus et sitimus, et nudi sumus et colaphis cædimur, et instabiles sumus* (1. Cor. 4. 11). Et alius quidem a Jerosolyma usque ad Illyricum currebat; alius in Indorum, alius in Maurorum terram, alius ad alias partes orbis: nos autem ne a patria quidem egredi audemus, sed delicias quarimus ædesque splendidas, et aliam omnem rerum copiam. Quis enim nostrum esurivit umquam propter verbum Dei? quis in solitudine fuit? quis longe peregrinatus est? quis ex doctoribus ex labore manuum vivens, aliis opem tulit? quis mortem sustinuit quotidianam? Hinc qui nobiscum sunt, ignaviores fiunt. Etenim si quis viderit milites et duces, cum fame, siti et morte malisque omnibus concertantes, frigus et pericula omniaque ferentes leonum instar et strenue agentes; deindeque philosophiam illam solventes, et molliores effectos, pecunie cupidos, negotiationibus et rei cauponariæ studentes, et ab hostibus devictos; extremæ esset amentię harum rerum causam querere. Hoc autem de nobis et de maioribus nostris cogitemus: nam omnium imbecillimi facti sumus, et vitæ præsentī addicti. Quod si inventus quispiam fuerit vestigium habens veteris sapientiæ, is foris et urbibus relictis, atque in hominum medio versari et alios moderari cessans, ad montes se confert: si quis vero secessus

causam sciscitetur, causam ille præfert veniam non merentem. Ne peream, inquit, ac ne hebetior ad virtutem fiam, resilio. Et quanto melius esset, hebetiorem te fieri et alios lucrari, quam in alto manentem fratres despiciere pereuntes? Quando igitur alii virtutem non curant, alii qui curam ejus habent, ab acie procul recedunt, quomodo expugnabimus inimicos? Nam etiamsi nunc signa essent, quisnam persuaderetur? aut quis ex externis nobis animum adhiberet, nequitia sic supergrediente. Nam vita recte acta multis videtur esse magis fide digna. Signa enim apud impudentes et malos homines in pravam aliquam suspicionem venient; vita autem pura ipsum os diaboli abunde obstruere poterit. Hæc autem dico et imperantibus et imperio parentibus, et præ cæteris mihi ipsi, ut vitam exhibeamus mirabilem, et cum nos ipsos composuerimus, præsentia omnia despiciamus. Contemnamus pecuniam, et non contemnamus gehennam: despiciamus gloriam, et ne despiciamus salutem: hic subeamus sudorem et laborem, ut non illic incidamus in supplicium. Sic cum gentilibus bellum geramus, sic illos abducamus in captivitatem libertate præstantiorem. Verum hæc sæpe et frequenter a nobis dicuntur, raro autem fiunt. Cæterum sive hæc fiant, sive non fiant, æquum est per ea vos assidue monere. Si enim bonis verbis quidam decipiunt, multo magis par est eos, qui ad veritatem ducunt, non defatigari in dicendo ea quæ sunt utilia. Nam si deceptores tot machinis utuntur: pecunias enim impendunt, verba adhibent, pericula subeunt, et præfecturas ostentant: multo magis nos, qui a fallacia abducimus, et pericula et mortes et omnia sustinere oportet, ut et nos ipsos et alios lucrati, et inimicis inexpugnabiles facti, promissa bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 2. v. 6. *Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur; 7. sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram.*

1. Tenebræ videntur esse luce opportuniore iis qui laborant oculis; ideoque magis ad adumbratam ædiculam confugiunt. Hoc etiam usu venit in spirituali sapientia. Dei quidem sapientia externis videbatur esse stultitia; eorum vero sapientia, quæ vera stultitia erat, ab ipsis sapientia reputata fuit. Et perinde contingebat, ac si quis sapientia et arte gubernandi utens, polliceretur se sine nave et velis pelagus immensum esse transmissurum; deindeque tentaret ratiociniis probare hoc fieri posse; alius vero quispiam omnium imperitus, navi, gubernatori et nautis sese committens, sic cum securitate navigaret. Hujus enim ea quæ videtur esse imperitia, illius sapientia sapientior esset. Bona quippe est ars gubernandi, sed cum majora quam par sit pollicetur, stultitia quædam

est; ut et omnis ars, quæ non suis contenta est terminis.

Sapientia philosophorum exterorum stultitia erat. — Sic etiam externa sapientia fuisset sapientia, si uss esset Spiritu: sed quia sibi omnia permisit, nec se auxilio ullo opus habere putavit, stultitia facta est, etsi videretur sapientia esse. Quapropter cum prius illam ex rebus ipsis confutasset, tunc illam stultitiam vocavit; et cum prius Dei sapientiam ex illorum sententia stultitiam vocasset, tunc ostendit illam esse sapientiam (nam post probationes tunc maxime possunt contradicentes pudore suffundi): et ait: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Nam cum ego, qui stultus esse et stulta prædicare existimor, sapientem superavero, non per stultitiam superavi sapientiam, sed per sapientiam perfectiorem, et tantam tantoque illa majorem, ut illa stultitia esse videatur. Ideo cum prius illam ita vocasset, ut illi tunc nominabant, et ex rebus ipsis victoriam exhibuisset, illosque admodum stultos esse probasset: de cætero nomen ipsi dat, quod ei conveniat, dicens: *Sapientiam vero lo-*

quimur inter perfectos. Sapientiam autem dicit prædicationem et modum salutis, nempe saluum fieri per crucem; perfectos autem, eos qui crediderunt. Et enim illi perfecti sunt, qui humana videntes esse valde infirma, illaque despicientes, persuasum habent illa nihil sibi conferre, cuiusmodi fuerunt fideles. *Sapientiam autem non hujus sæculi.* Ubi namque utilis est externa sapientia, quæ hic quidem desinit et ulterius non progreditur, neque hic prodesse potest iis, qui illa sunt præditi? Principes autem sæculi hic non demones quosdam dicit, ut quidam suspicantur; sed eos, qui in dignitatibus et in magistratu, qui rem illam existimant præclaram, philosophos, oratores, scriptores: nam hi sæpe imperabant et plerumque populi ductores erant. Hujus autem sæculi principes vocavit, quia ipsorum imperium non ultra præsens sæculum procedit: quamobrem subjunxit: *Qui destruantur*; ex re ipsa illam confutans et ex iis qui illa utuntur. Cum ostendisset enim illam falsam esse et stultam, et nihil invenire posse, infirmamque esse: ostendit etiam parvo tempore consistere. *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio.* In quo mysterio? Atqui dicit Christus: *Quod in aure audistis, prædicate super tecta* (Matth. 10. 27). Quomodo ergo illam vocat mysterium? Quia neque angelus neque archangelus, neque ulla creata potestas id noverat antequam fieret. Ideo ait, *Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei* (Ephes. 3. 10). Hoc autem fecit Deus nos honorans, ut nobiscum audirent mysteria. Nam nos quoque eis, quos nobis fecerimus amicos, hoc argumentum dicimus esse amicitiae nostræ, quod nemini prius quam ipsis secreta revelemus. Audiant ii qui prædicationem traducunt, omnibusque indiscriminatim margaritas et dogma enuntiant et sancta canibus et porcis superfluisque ratiociniis projiciunt. Mysterium namque probatione opus non habet; sed id quod est annuntiatur. Etenim non erit totum mysterium divinum, cum a te ipso aliquid addideris. Alioquin vero mysterium vocatur, quia non quæ videmus, credimus, sed alia videmus, alia credimus. Talis namque est mysteriorum nostrorum natura. Alio igitur modo ego, et alio infidelis circa hæc affecti sumus. Audio ego, quod crucifixus sit Christus, et ejus erga homines amorem statim admior; audit ille, et imbecillitatem putat: audio quod servus factus sit, et providentiam admior; audit ille et dedecus esse putat: audio quod mortuus sit, et de potentia ejus obstupesco, quod a morte non superatus sit, imo etiam mortem dissolverit; audit ille, et imbecillitatem suspicatur. Cum audit ille resurrectionem, fabulam esse putat; ego vero post acceptas ex rebus ipsis demonstrationes, Dei œconomiam adoro. Lavacrum audiens ille, aquam tantum esse putat; ego vero non quod videtur solum aspicio, sed etiam purificationem animæ per Spiritum. Existimat ille solum mihi ablutum esse corpus; ego autem credo animam quoque puram et sanctam factam esse, et cogito sepulcrum, resurrectionem, sanctificationem, justitiam,

redemptionem, adoptionem, hereditatem, regnum caelorum, datum Spiritum. Non enim ex visu judico illa quæ apparent, sed mentis oculis. Audio corpus Christi; aliter ego dictum intelligo, aliter infidelis.

2. Ac quemadmodum pueri libros videntes, literarum vim non sciunt, nec ea norunt quæ vident; imo vero si vir literarum imperitus sit, hoc item ipsi eveniet; qui vero peritus est, multam literis insitam vim inveniet, vitas integras et historias: et epistolam imperitus accipiens, chartam esse putabit et atramentum; peritus vero et vocem audiet, et cum absente disseret, et quod voluerit rursus per literas dicit: ita etiam in mysterio evenit: infideles quidem etiamsi audiant, audire non videntur; fideles autem qui per Spiritum peritiam habent, vim reconditam vident. Hoc igitur declarans Paulus dicebat, *Quod nunc quoque sit absconditum quod prædicatur: perennitibus enim, inquit, est absconditum* (2. Cor. 4. 3). Alioquin autem prædicationem admirabilem ostendit. Ita solet vocare Scriptura illa, quæ præter spem et supra mentem humanam sunt. Ideo alibi quoque dicit, *Mysterium meum mihi et meis* (1s. 24. X)¹; et rursum Paulus: *Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur* (1. Cor. 15. 51). Etsi porro ubique prædicatur, etiam sic mysterium est. Etenim ut jussi sumus, quod in aure audivimus prædicare super tecta: sic jussi sumus sancta non dare canibus, neque projicere margaritas ante porcos. Nam alii sunt animales, et non intelligunt; alii velamen habent cor suum obtegens, et non vident. Ergo mysterium illud est maxime, quod quidem ubique prædicatur, non cognoscitur autem ab iis qui rectam non habent mentem; revelatur autem non a sapientia, sed a Spiritu sancto, quantum nos possumus accipere. Quamobrem non aberraverit, si quis etiam secundum hoc mysterium appellaverit arcanum; neque enim nobis fidelibus tradita fuit plena ejus perceptio et accurata notitia. Quapropter dicebat Paulus, *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus. Videmus enim nunc per speculum quasi in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (1. Cor. 13. 9. 12). Ideo dicit, *Loquimur sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram. Absconditam, id est, nulla ex superioris potestatibus ante nos didicit; vel quod neque multi nunc norunt: hoc enim declaratur ex illo, Quam prædestinavit in gloriam nostram: quamquam alibi dicat, In gloriam suam* (Ephes. 1. 12). Suam enim reputat gloriam salutem nostram; ut etiam divitias suas vocat, etiamsi ipse sit bonorum divitiarum, et nullo indigeat ut sit dives. *Prædestinavit, inquit, suam erga nos providentiam indicans. Illi enim maxime nos honorare et amare existimantur, qui nobis a longo tempore bona conferre parati sunt, id quod faciunt parentes filiis: etenim si postremo dant pecunias, id jamdiu et ab initio præmeditati fuerant. Hoc Paulus nunc conatur ostendere, quod Deus nos semper et jam olim amaverit, cum nondum nati essemus. Nisi enim amasset, divitias nobis non prædestinasset.*

* *Luc. 18. 24. 16*

τὴν νίκην δείξας, καὶ ἐκείνους ἀποφήνας σφόδρα μαυροῦς, τὸ προσήκον αὐτῇ λοιπὸν ἀπέδωκεν ὄνομα λέγων· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις*. Σοφίαν δὲ λέγει τὸ κήρυγμα καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας, τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι· τελείους δὲ τοὺς πεπιστευκότας. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τέλειοι οἱ τὰ ἀνθρώπινα εἰδότες ὅτι σφόδρα ἀσθενῇ, καὶ ὑπεριδόντες αὐτῶν, ὅτι μὴδὲν αὐτοῖς συμβάλλεται πεπεισμένοι, οἷοι γεγονάσιν οἱ πιστοί. *Σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου*. Πού γὰρ χρήσιμος ἡ ἐξωθεν σοφία, ἐνταῦθα καταστρέφουσα καὶ περαιτέρω μὴ προΐουσα, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα δυναμένη τι τοὺς ἔχοντας ὠφελεῖν; Ἀρχοντας δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα οὐ θαίμενος τινὰς λέγει, καθὼς τινες ὑποπτεύουσιν· ἀλλὰ τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τοὺς ἐν δυναστείαις, τοὺς τὸ πρᾶγμα περιμάχητον εἶναι νομίζοντας, φιλοσόφους καὶ ῥήτορας καὶ λογογράφους· καὶ γὰρ αὐτοὶ ἐκράτουν, καὶ δημαγωγοὶ πολλάκις ἐγίνοντο. Τοῦ δὲ αἰῶνος τούτου ἐκάλεσαν ἀρχοντας, ἐπειδὴ περαιτέρω τοῦ παρόντος αἰῶνος οὐ πρόεισι αὐτῶν ἡ ἀρχή· διδὲ καὶ ἐπήγαγε· *τῶν καταργουμένων*· οἰκοθὲν τε αὐτὴν διαβάλλων καὶ ἀπὸ τῶν χρωμένων. Δείξας γὰρ ὅτι ψευδὴς ἔστιν, ὅτι μωρὰ, ὅτι οὐδὲν δύναται εὐρεῖν, ὅτι ἀσθενῆς, δείκνυσιν ὅτι καὶ ὀλιγοχρόνος. Ἀλλὰ λαλοῦμεν θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ. Ποίῳ μυστηρίῳ; Καὶ μὴν φησὶν ὁ Χριστός· *Ὁ ἠκούσατε εἰς τὸ οὐκ, [51] κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων*. Πῶς οὖν μυστήριον αὐτὴν καλεῖ; Ἐπειδὴ οὔτε ἄγγελος οὔτε ἀρχάγγελος οὔτε ἄλλη τις αὐτὸ κτιστὴ δύναμις ἴδει, πρὶν γενέσθαι. Διὸ φησιν, *Ἰνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς δέξουσiais ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποικιλίος σοφία τοῦ Θεοῦ*. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἡμᾶς τιμῶν ὁ Θεὸς, ὥστε μεθ' ἡμῶν ἀκοῦσαι τῶν μυστηρίων. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, οὓς ἂν ποιησώμεθα φίλους, τοῦτο τεκμήριον πρὸς αὐτοὺς εἶναι φαμεν τῆς φιλίας, τὸ μὴδενὶ πρὸ αὐτῶν εἰπεῖν τὰ ἀπόρρητα. Ἀκούετωσαν οἱ τὸ κήρυγμα ἐκπομπέοντες. καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἐκφαίνοντες τοὺς μαργαρίτας καὶ τὸ δόγμα, καὶ τὰ ἅγια κυσὶ καὶ χοίροις ῥιπτοῦντες καὶ λογισμοῖς περιτοῖς. Τὸ γὰρ μυστήριον κατασκευῆς οὐ δεῖται, ἀλλ' ὅπερ ἔστι, τοῦτο μόνον ὃν καταγγέλλεται· ἐπεὶ οὐκ ἔσται μυστήριον θεῶν καὶ ὀλόκληρον, θεῶν καὶ παρὰ σαυτοῦ τι προσθῆς. Καὶ ἄλλως δὲ μυστήριον καλεῖται, ὅτι οὐχ ἅπερ ὁρῶμεν πιστεύομεν α, ἀλλ' ἕτερα ὁρῶμεν, καὶ ἕτερα πιστεύομεν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν μυστηρίων ἡμῶν φύσις. Ἐτέρως γοῦν ἐγὼ, καὶ ἐτέρως ὁ ἄπιστος περὶ τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγὼ, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν εὐθέως θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀσθενεῖαν νομίζει. Ἀκούω ὅτι δοῦλος γέγονε, καὶ τὴν κηδεμονίαν θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀτιμίαν λογίζεται. Ἀκούω ὅτι ἀπέθανε, καὶ τὴν δύναμιν ἐκπλήττομαι, ὅτι ἐν θανάτῳ γενόμενος οὐκ ἐκρατήθη, ἀλλὰ καὶ ἐξέλυσε θάνατον· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀδυναμίαν ὑποπτεύει. Ἀκούων ἀνάστασιν ἐκεῖνος, μῦθον τὸ πρᾶγμα φησιν· ἐγὼ δὲ τὰς διὰ τῶν πραγμάτων δεξιόμενος ἀποδείξεις, προσκυνῶ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Ἀκούων λουτρὸν ἐκεῖνος, ἀπλῶς ὕδωρ νομίζει· ἐγὼ δὲ οὐ τὸ ὀρίμενον ἀπλῶς βλέπω, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς καθαρισμὸν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνος λελοῦσθαι μοι τὸ σῶμα νομίζει μόνον· ἐγὼ δὲ πεπίστευκα, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ γέγονε καθαρὰ τε καὶ ἅγια, καὶ λογίσο-

μαι τὸν τάφον, τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἁγιασμὸν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀπολυτρώσιν, τὴν υἰοθεσίαν, τὴν κληρονομίαν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν. Οὐ γὰρ τῇ βλεπείνῃ κρίνω τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας. Ἀκούω σῶμα Χριστοῦ· ἐτέρως ἐγὼ νοῶ τὸ εἰρημένον, ἐτέρως ὁ ἄπιστος.

β'. Καὶ καθάπερ τὰ παῖδια τὰ βιβλία ὀρῶντα οὐκ οἶδε τῶν γραμμάτων τὴν δύναμιν, οὐδὲ οἶδεν ἅπερ ὀρᾷ, πᾶλλον δὲ καὶ ἄνθρωπος ἄπειρος ἢ γραμμάτων, ταυτὰ παίσεται· ὁ δὲ ἔμπειρος πολλὴν εὐρήσει τοῖς γράμμασιν ἐναποκειμένην τὴν δύναμιν, καὶ βίους ὀλοκληρῶν, καὶ ἱστορίας· καὶ ἐπιστολὴν ὁ μὲν ἄπειρος λαβὼν, χάριτ' ἡγήσεται καὶ μέλαν εἶναι· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ φωνῆς ἀκούσεται, καὶ διαλέγεται τῷ ἀπόντι, καὶ ὅπερ ἂν βούληται διὰ τῶν γραμμάτων πάλιν ἔρεῖ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου γίνεται· οἱ μὲν ἄπιστοι, καίτοι γε ἀκούοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀκοῦειν· οἱ δὲ πιστοὶ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες ἐμπειρίαν, ὁρῶσι τῶν ἐναποκειμένων τὴν δύναμιν. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὅτι καὶ νῦν τὸ κηρυττόμενον ἀποκρύπτεται*. [52] *τοῖς γὰρ ἀποκλυμένοις, φησὶν, ἐστὶ κεκαλυμμένον*. Ἄλλως δὲ καὶ τὸ παράδοξον ἐμφαίνει τοῦ κηρύγματος. Οὕτω δὲ εἰσθε καλεῖν ἡ Γραφή τὰ παρ' ἐλπίδας καὶ ὑπὲρ διάνοιαν ἀνθρωπίνην γινόμενα. Διδὲ καὶ ἄλλαχού, *τὸ μυστήριόν μου ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς*· καὶ πάλιν ὁ Παῦλος, *Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα*. Εἰ δὲ πανταχοῦ κηρύττεται, καὶ οὕτω μυστήριον ἔστι. Καὶ γὰρ ὥπερ ἐκελευσθημεν ἅπερ ἠκούσαμεν εἰς τὸ οὐκ εἰπεῖν ἐπὶ τῶν δωμάτων, οὕτω προσετάχμεν μὴ δοῦναι τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ ῥῖψαι τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Οἱ μὲν γὰρ εἰσι ψυχικοὶ, καὶ οὐ νοοῦσιν· οἱ δὲ κάλυμμα ἔχουσιν ἐπὶ τῆς καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐ βλέπουσιν. Ἄρα μυστήριον τοῦτο μάλιστα ἔστιν, ὃ πανταχοῦ μὲν κηρύττεται, οὐ γνωρίζεται δὲ παρὰ τῶν οὐκ ὁρθῶν ἐχόντων γνώμην· ἐκκαλύπτεται δὲ οὐκ ἀπὸ σοφίας, ἀλλ' ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου, καθόσον ἡμῖν δέξασθαι δυνατόν. Διόπερ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ μετὰ τοῦτο αὐτὸ μυστήριον αὐτὸ προσεπιπῶν ἀπορρήτῳ· οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς πᾶσα ἐνεργηρίστη σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια. Διδὲ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ὡς ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Διὰ τοῦτο ἔλεγε, *λαλοῦμεν σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκρυμμένην*, ἢν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν. Ἀποκρυμμένην, τουτέστιν, ὅτι οὐδεὶς πρὸ ἡμῶν ἔμαθε τῶν ἀνω δυνάμεων, ἢ ὅτι β' οὐδὲ οἱ πολλοὶ νῦν ἴσασιν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Προώρισεν εἰς δόξαν ἡμῶν*· καίτοι γε ἀλλαχού φησιν· *Εἰς δόξαν ἐαυτοῦ*. Ἐαυτοῦ γὰρ ἡγεῖται δόξαν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὥσπερ οὖν καὶ πλοῦτον ἐαυτοῦ καλεῖ, καίτοι γε αὐτὸς πλοῦτος ὢν ἀγαθῶν, καὶ οὐδενὸς δεόμενος εἰς τὸ εἶναι πλούσιος. Προώρισε, φησὶ, τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδοικνύμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μάλιστα καὶ τιμᾶν καὶ φιλεῖν ἡμᾶς νομίζονται, ὅσοιπερ ἄνωθεν ὤσιν ἡμᾶς παρσκευασμένοι ποιεῖν εὖ· ὅπερ καὶ οἱ πατέρες ἐπὶ παῖδων ποιοῦσι· καὶ γὰρ εἰ ὑστερον διδάσκει τὰ χρήματα, ἀλλ' ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς εἰσι τοῦτο προηρημένοι. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος σπουδάζει δεῖξαι νῦν, ὅτι ἀεὶ ἡμᾶς ἐφίλει καὶ ἄνωθεν ὁ Θεὸς καὶ μηδέπω γινομένους. Οὐ γὰρ ἂν,

* Duo codd. Regg., ὁρῶμεν βλέπομεν, lectio non spernenda; ὁρᾶν enim, alius rei videre speciem; βλεπειν vero, ejusdem vim internam intueri. Edix.

b Aterani verba ἢ δι.

εἰ μὴ ἐρίλαι, τὸν πλοῦτον ἡμῖν προώρισε. Μὴ τοίνυν ἐννοήσης τὴν ἐν μέσῳ γενομένην ἔχθραν· πρεσβυτέρα γὰρ ἦν αὐτῆς ἡ φίλια. Τὸ δὲ, *Πρὸ τῶν αἰώνων*, τὸ αἰδιόν φησι· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ οὕτω λέγει· *Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων*. Εὐρεθῆσεται τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως αἰδιός ὢν. Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησιν, *οἷ δι' αὐτοῦ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν. Ὁ γὰρ ποιητὴς πρὸ τῶν ποιημάτων εὐδῆλον ὅτι. *Ἦν οὐδεις τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐκκλημάτων εἰσὶν ἄξιοι, εἰ γὰρ μὴ ἔγνωσαν, καὶ ἐσταύρωσαν. Καὶ εἰ μὴ ᾔδσαν, πῶς ἔλεγεν αὐτοῖς, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Περὶ γὰρ τοῦ Ηιλάτου φησὶν ἡ Γραφή, *οὐκ ᾔδει· εἰκὸς δὲ μὴδὲ τὸν* [53] *Ἡρώδην εἰδέναι*. Τούτους ἂν εἴποι τις καλεῖσθαι ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ περὶ τῶν ἱερέων εἴποι τις ἂν τοῦτο λέγεσθαι, οὐκ ἂν ἀμάρτοι· καὶ γὰρ ἐκείνοις φησὶν, *Οὐτε ἐμὲ οἴδατε, οὐτε τὸν Πατέρα μου*. Πῶς οὖν ἀνωτέρω φησὶ, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Ἀλλὰ τίς ὁ τρόπος τῆς ἀναγνώσεως ταύτης καὶ τίς ἐκείνης, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἥδη εἴρηται· καὶ, ὥστε μὴ συνεχῶς τὸ αὐτὸ στρέφειν, ἐκεῖ παραπέμπομεν τοὺς ἐντυγχάνοντας.

γ'. Τί οὖν; ἀφείθη, φησὶν, αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀμάρτημα; καὶ γὰρ εἶπεν· *Ἄφετε αὐτοῖς*. Εἰ μετενόησαν, ἀφείθη. Καὶ γὰρ ὁ μυρίαὶς βαλὼν χερσὶ τὸν Στέφανον, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης γέγενετο. Οὕτως οὖν κακείοις ἀφείθη τοῖς βουληθεῖσι μεταγνῶναι· ὃ δὲ καὶ ὁ Παῦλος βῶν ἔλεγε· *Λέγω οὖν· Μὴ ἔπαισαν ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο*. Καὶ πάλιν, *Μὴ ὁ ἀπόσωται ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω; Μὴ γένοιτο*. Εἴτα δεικνύς ὅτι οὐκ ἀπεκλείσθη αὐτῶν ἡ μετάνοια, τεκμήριον τὴν ἐπιστροφὴν τὴν ἑαυτοῦ παρήγαγε λέγων· *Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι*. Τὸ δὲ, *Οὐκ ἔγνωσαν*, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ περὶ Χριστοῦ ἐνταῦθα εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς οἰκονομίας· οἷον, τί ἐβούλετο ὁ θάνατος καὶ ὁ σταυρὸς, οὐκ ᾔδεισαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ οὐκ εἶπεν, *ὅτι Ἐμὲ οὐκ οἴδατε, ἀλλ'· Οὐκ οἴδατε τί ποιοῦσι*, τουτέστι, τὴν οἰκονομίαν τὴν τελουμένην καὶ τὸ μυστήριον ἀγνοοῦσιν. Οὐ γὰρ ᾔδσαν, *ὅτι οὕτω λάμψαι ἔχει ὁ σταυρὸς*, ὅτι τῆς οἰκουμένης γίνεται σωτηρία καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καταλλαγή, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἀλιώζεται, καὶ δεινὰ ὑποστήσονται τὰ ἔσχατα. Σοφίαν δὲ καὶ τὸν Χριστὸν καλεῖ καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Εὐκαίρως δὲ Κύριον δόξης ἐκάλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς ἀδοξίας εἶναι δοκεῖ, δείκνυσιν ὅτι μεγάλη ἦν δόξα ὁ σταυρὸς. Ἀλλὰ μεγάλης ἔδει σοφίας, οὐ μόνον τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ μαθεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν ταύτην· ἡ δὲ ἐξωθεν σοφία οὐχὶ τοῦ προτέρου μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτου γέγονε κώλυμα. Ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, *ἃ ὁφθαλμοὶ οὐκ εἶδον, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*.

Καὶ ποῦ γέγραπται ταῦτα; Λέγεται γὰρ γεγράφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων καίμενα ᾖ, ὡς ἐπὶ τῶν ἱστοριῶν· ἢ ὅταν τὸ αὐτὸ μὲν νόημα καίμενον ᾖ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ῥημάτων, ὡς ἐνταῦθα. Τὸ γὰρ, *Οἷς οὐκ ἀκηγέλη περὶ αὐτοῦ, δύνονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι* τοῦτο ταυτὸν ἐστὶ τῷ, *Ἄφ' ὁφθαλμοῦ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν*. Ἡ τοῦτο τοίνυν φησὶν, ἡ εἰκὸς καὶ γεγράφθαι ἐν βιβλίοις, καὶ ἠφανίσθαι τὰ βιβλία. Καὶ γὰρ πολλὰ διεφθάρη βιβλία, καὶ ὀλίγα διεσώθη, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας αἰχμαλωσίας. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐν ταῖς [54] *Παραλειπομένοις*· καὶ γὰρ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *ὅτι Ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν ἑξῆς προφητῶν πάντες εἰρήκασι περὶ αὐτοῦ*. Καὶ οὐ πάντως φέρεται ταῦτα· τὸν δὲ Παῦλον ἄτε νομομαθῆ ὄντα καὶ Πνεύματι φεγγγόμενον εἰκὸς εἰδέναι πάντα μετὰ ἀκριβείας. Καὶ τί λέγω περὶ τῆς αἰχμαλωσίας; Καὶ γὰρ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας πολλὰ ἠφάνιστο βιβλία, τῶν Ἰουδαίων εἰς ἐσχάτην ἀσέβειαν ἐξοκειλάντων. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τέλους τῆς τετάρτης τῶν Βασιλειῶν· τὸ γὰρ Δευτερονόμιον μόλις που εὑρίηται ἐν κοπρίᾳ κατακεχωσμένον. Ἄλλως δὲ εἰσι καὶ διπλάι πολλαχοῦ προφητεῖαι τοῖς συνετωτέροις εὐκατάληπτοι, ἐξ ὧν πολλὰ τῶν ἀσφαῶν ἐστὶν εὐρεῖν. Τί οὖν; οὐκ εἶδεν ὁφθαλμοῖς, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεός; Οὐχί· τίς γὰρ τῶν ἀνθρώπων εἶδε τὰ οἰκονομεῖσθαι μέλλοντα; Ἀρα οὖν οὐδὲ οὗς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; καὶ πῶς; Εἰ γὰρ οἱ προφηταὶ εἶπον, πῶς, φησὶν, οὐς οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; Οὐκ ἀνέβη· οὐ γὰρ περὶ αὐτῶν μόνον φησὶν, ἀλλὰ περὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τί οὖν; οἱ προφῆται οὐκ ἤκουσαν; Ἦκουσαν μὲν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπου οὗς τὸ οὐς τὸ προφητικόν· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπου ἤκουσαν, ἀλλ' ὡς προφῆται. Διό φησι, *Προσέθηκέ μοι ὥτιον ἀκούειν*, τὴν προσθήκην τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λέγων. Ὅθεν δῆλον, ὅτι πρὶν ἢ ἀκοῦσαι, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Πνεύματος δόσιν οὐκ ἦν καρδία ἀνθρώπου, ἀλλὰ καρδία πνευματικὴ ἡ τῶν προφητῶν, καθάπερ καὶ αὐτὸς φησὶ· *Νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πρὶν ἢ Πνεύματος ἀπολαῦσαι καὶ μαθεῖν τὰ ἀπόρρητα, οὐδὲ ἡμῶν τις οὐδὲ τῶν προφητῶν αὐτὰ ἐνενόησε. Πῶς γὰρ, ὅπου οὐδὲ ἄγγελοι αὐτὰ ᾔδσαν; Τί γὰρ χρὴ λέγειν, φησὶ, περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ὅπου γὰρ οὐδεὶς ἀνθρώπων ταῦτα ἠπίστατο, οὐδὲ αἱ ἄνω δυνάμεις; Ποῖα δὲ ταῦτα; Ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μωρίας τοῦ κηρύγματος κρατήσῃ τῆς οἰκουμένης, καὶ τὰ ἔθνη εἰσενεχθῆσεται, καὶ ὅτι καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐσται, καὶ τοσαῦτα ἡμῖν ἤξει τὰ ἀγαθὰ. Πῶς οὖν ἔγνωμεν; Ἡμῖν δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Οὐ διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας· αὕτη γὰρ, καθάπερ τις θεραπείαν ἡτιμωμένη, οὐκ ἀφείθη ἐνδον εἰσελθεῖν, καὶ παρακύψαι εἰς τὰ δεσποτικά μυστήρια.

δ'. Ὅρξες ὄσοντὸ μέσον τῆς σοφίας ταύτης κακείνης; Ἀπερ' ἄγγελοι οὐκ ἔγνωσαν, ταῦτα ἡμᾶς ἐπαίδευσεν αὕτη. Ἢ δὲ ἐξωθεν τοῦναντίον ἐποίησεν· οὐ μόνον

^a Deerat comma: Οὐκοῦν... ^b Legebatur Λέγω οὖν, κτ'.

^c Sic Regius codex. Editi vero, τὸ μαθεῖν, εἰ μοι, τὸ μετὰ ἀγγέλων, εἰ τὸ διὰ τοῦ Πνεύματος.

Ne ergo cogites eam quæ intercessit inimicitiam; erat enim illa antiquior amicitia. Illud autem, *Ante sæcula*, æternum sibi vult: nam et alibi ita loquitur: *Qui est ante sæcula*. Invenietur ergo etiam Filius sic æternus esse. Nam de ipso dicit, quod per ipsum fecerit sæcula (*Hebr. 1. 2*), quod est ante sæcula esse: qui fecit enim, ante illa quæ facta sunt erat. 8. *Quam nemo principum hujus sæculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent*. Atqui ne accusationi quidem erant obnoxii, siquidem ex ignorantia crucifixerunt. Si autem non cognoverunt, quomodo dicebat: *Et me nostis, et unde sim nostis* (*Joan. 7. 28*)? De Pilato enim dicit Scriptura, quod non noverit; verisimile autem est nec Herodem novisse. Hos dixerit quispiam vocari principes hujus sæculi. Quod si de Judæis et de sacerdotibus dixerit quispiam hæc intelligi, non aberraverit; nam illis quoque dicit: *Nec me nostis, neque Patrem meum* (*Id. 8. 19*). Quomodo ergo superius dixit, *Et me nostis, et unde sim nostis*? Sed quis sit modus hujus et illius lectionis, in Evangelii dictum est; et ne illud frequentius versemus, eo remittimus lectores.

3. Quid ergo? remissum est illis, quod circa crucem admiserunt peccatum? nam dixit, *Remitte illis*. Si poenitentiam egerunt, remissum est. Nam qui innumeris manibus Stephanum impetiit et Ecclesiam persequutus est, Paulus, Ecclesiæ patronus factus est. Sic igitur etiam illis remissum est, qui voluerint poenitentiam agere: quod etiam Paulus clamans dicebat: *Dico ergo, Num quid offenderunt, ut caderent? Absit* (*Rom. 11. 41*). Et iterum, *Num repulit Dominus populum suum, quem præscivit? Absit* (*Ibid. v. 1*). Deinde ostendens, quod non sint exclusi a poenitentia, argumentum adducit poenitentiam suam dicens: *Nam et ego Israëlita sum*. Illud autem, *Non cognoverunt*, videtur mihi non de Christo dictum hic fuisse, sed de rei dispensatione: verbi gratia, quid sibi vellent mors et crux nesciebant. Etenim non dicit illi, Me non noverunt; sed, *Nesciunt quid faciant* (*Luc. 23. 34*); id est, œconomiam quæ peragitur et mysterium non norunt. Non enim sciebant, futurum esse ut crux ita resplenderet, nec quod fieret salus orbis, et Dei cum hominibus reconciliatio, neque futurum urbis excidium, nec quod extrema illi passuri essent. Sapientiam autem vocat et Christum et crucem et prædicationem. Opportune vero et Dominum gloriæ vocavit. Quia enim crux ignominiosa videtur esse, ostendit crucem esse magnam gloriam. Sed magna opus erat sapientia non modo ad Deum cognoscendum, sed et ad discendam hanc Dei œconomiam: externa autem sapientia non priori tantum, sed huic etiam impedimento fuit. 9. *Sed, ut scriptum est, Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se*.

Multi Scripturæ sacræ libri perditii. — Et ubinam scripta sunt hæc (a)? Dicitur, *Scriptum est*, etiamsi

(a) Hic notat Andreas Dounzeus, Chrysostomum, qui quaerit ubinam reperiatur in Veteris Testamenti libris locus

non verbis, sed in rebus ipsis hæc posita sint, ut in historiis; vel si ipse quidem sensus reperiatur, licet non ipsis verbis sicut hic. Illud enim, *Quibus non annuntiatum est de illo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent* (*Rom. 15. 21*); hoc idipsum est atque illud, *Oculus non vidit, nec auris audivit*. Aut hoc igitur dicit; aut verisimile est scriptum fuisse in libris, qui perierunt. Nam multi libri perditii fuerunt, et pauci servati sunt, etiam in prima captivitate. Et hoc perspicuum est in Paralipomenis: dicit enim Apostolus, *A Samuele et iis qui postea fuerunt prophetis, omnes de illo dixerunt* (*Act. 3. 24*). At non omnino hæc ita feruntur: Paulum autem tamquam legis peritum et ex Spiritu loquentem verisimile est omnia accurate scivisse. Et quid dico de captivitate? nam etiam ante captivitatem multi periere libri, Judæis in extremam impietatem delapsis: quod palam est ex fine quarti libri Regnorum. Deuteronomium enim vix repertum fuit in sterquilinio defossum. Alioquin autem sunt sæpe etiam duplices prophetiæ, sapientioribus facile cognitæ, ex quibus occulta multa possunt percipi. Quid ergo? non vidit oculus quæ præparavit Deus? Non: quis enim hominum vidit ea, quæ dispensanda erant? Num ergo neque auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? et quomodo? si enim prophetæ dixerunt, inquires, quomodo auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt? Non ascenderunt: non enim de ipsis solis loquitur, sed etiam de universa natura humana. Quid ergo? prophetæ non audierunt? Audierunt quidem; at non erat auris hominis, sed auris prophetica: non enim ut homines audierunt, sed ut prophetæ. Quapropter dicit: *Adjecit mihi aurem ad audiendum* (*Isai. 50. 4*); adjectionem a Spiritu factam dicens. Unde manifestum est, quod prius quam audiret, nec in cor quidem hominis ascenderant. Nam postquam datus Spiritus fuerat, cor prophetarum non erat cor hominis, sed cor spirituale, quemadmodum et ipse ait, *Mentem Christi habemus* (*1. Cor. 2. 16*). Quod dicit autem, hujusmodi est: antequam Spiritu frueremur et arcana edisceremus, nec ex nobis nec ex prophetis quispiam ea intellexit. Quomodo enim, cum nec angeli quidem ipsa nosset? Quid enim, inquit, dicendum est de principibus hujus sæculi, cum nullus homo ea sciret, neque supernæ potestates? Quænam autem sunt ea? Quod per prædicationis stultitiam, quæ talis esse videbatur, et gentes inducentur, et Dei cum hominibus reconciliatio erit, et tot tantaque nobis ventura sunt bona. Quomodo ergo cognovimus? 10. *Nobis autem*, inquit, *revelavit Deus per Spiritum suum*. Non per externam sapientiam: ipsi enim tamquam ancilla quædam contemptæ non permissum fuit intus ingredi, et mysteria Dominica inspicere.

4. Viden' quantum discrimen inter hanc et illam

ille, cum Paulus inde sumptum indicat, *Oculus non vidit, nec auris audivit*, etc., non advertisse locum illum Isaiæ, ubi hæc non ad literam quidem, sed eodem sensu feruntur, nempe cap. 64. *A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt: Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te*.

sapientiam? Quæ angeli non noverunt, ea nos hæc docuit. Externa vero contrarium fecit: non modo non docuit, sed etiam impedivit et arcuit: et postquam illa facta fuerunt, illa obscuravit et crucem exinanivit. Non ergo ex eo, quod didicerimus, ostenditur honor nobis concessus, nec ex eo, quod cum angelis didicerimus; sed ex eo, quod per Spiritum ejus didicerimus. Deinde postquam magnitudinem ostendit, ait: Nisi Spiritus, qui scit arcana Dei, revelasset, non didicissemus. Ita curabat Deus, ut in arcanis esset. Quapropter illo opus habuimus doctore, qui hæc clare sciret. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* 11. *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei.* 12. *Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Illic enim illud, *scrutari*, non ignorantiam, sed accuratam scientiam indicat. Hac igitur dictione etiam de Deo loquens usus est dicens: *Qui autem scrutatur corda, novit quis sit sensus Spiritus (Rom. 8. 27).* Deinde cum accurate loquutus esset de cognitione Spiritus, et ostendisset eam ita exæquare cognitioni Dei, ut ipsa hominis cognitio sibi ipsi; et docuisset nos omnia inde didicisse, et inde necessario, subjunxit: 13. *Quæ etiam loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis; sed in doctrina Spiritus sancti, spiritualibus spiritualia comparantes.* Videntur quo nos deduxerit ab auctoritate doctoris? Tanto enim illis sumus sapientiores, quantum interest inter Platonem et Spiritum sanctum. Illi enim externos oratores habent magistros, nos autem Spiritum sanctum. Quid sibi vult autem, *Spiritualibus spiritualibus comparantes*? Quando spirituale fuerit et dubium, a spiritualibus testimonia ducimus: ut, exempli causa, resurrexit Christus, quia de Virgine natus est. Adduco testimonia, figuras et demonstrationes, Jonæ in ceto moras, et liberationem quæ postea fuit, sterilium partus, Saræ et Rebeccæ et cæterarum: arborum in paradiso productionem non jactis seminibus, non demissis imbribus, non sulco facto. Futura enim figurabantur et describebantur tamquam in umbra prioribus, ut ea crederentur cum advenirent. Et ostendo rursum quomodo homo ex terra, et quomodo ex solo viro mulier sine ullo coitu: quomodo ipsa terra ex nihilo, Creatoris potentia ubique ad omnia sufficiente. Ita spiritualibus spiritualia comparo, et nusquam opus habeo externa sapientia neque rationibus neque probationibus. Illi namque infirmam mentem coneutunt et conturbant, nec aliquid eorum quæ dicunt demonstrare possunt; sed et contrarium faciunt; turbant magis, caligine replent et dubitatione multa. Ideo ait, *Spiritualibus spiritualia comparantes.* Videntur ut supervacaneam sapientiam illam ostendit? nec solum supervacaneam, sed et contrariam et noxiam. Nam cum dixit, *Ut non evacuetur crux Christi*, et, *Ut non sit in sapientia hominum fides nostra*, hoc significavit. Hic autem ostendit non posse eos, qui ipsi confidunt et totum ipsi permittunt,

aliquid utile discere. 14. *Animalis enim homo*, inquit, *non percipit ea quæ sunt Spiritus.* Oportet igitur eam prius deponere. Quid igitur? reprobata est, inquires, externa sapientia? Atqui opus est Dei. Unde id constat? Non enim ille fecit ipsam, sed tu adinvenisti: nam hic sapientiam vocat curiosam perquisitionem et superfluum facundiam. Si quis vero humanam prudentiam hic intelligi dicat, sic etiam in culpa es. Tu enim illam deturpas, qui illa male uteris, qui ad Dei damnum et offensionem ab illa exigis id quod non habet. Quia igitur in illa gloriaris et Deum bello impetis, ejus ille imbecillitatem ostendit. Nam bona quoque res est corporis robur; sed quia Cain illo non ut oportuit usus est, dissolvit illum Deus, et ut tremere fecit. Vinum quoque bonum est; sed quia immoderate illo usi sunt Judæi, ejus usum Deus sacerdotibus omnino interdixit. Quoniam ergo tu sapientia ad Dei despectum usus es, et majorem illam exegisti, quam vires ferrent, ab spe humana te abducens, ejus infirmitatem ostendit. *Animalis enim est*, qui totum dat frigidis rationibus, et non putat se ullo superno auxilio opus habere, quod certe amentia est. Nam dedit illam Deus, ut discat et opem suam accipiat; non ut eam sibi ipsi sufficere putet. Etenim oculi pulchri et utiles sunt; sed si voluerint sine luce videre, nihil juvat illos pulchritudo, vel propria virtus, imò etiam lædit. Sic itaque anima, si voluerit sine Spiritu videre, sibi ipsi impedimento est. Quomodo igitur, inquires, antehac per seipsam omnia videbat? Numquam a seipsa, sed habuit rem creatam pro libro propositam in medio: quia vero, dimissa via qua Deus jussit homines incedere, ut per visibilibus pulchritudinem nossent Creatorem, rationibus scientiæ sceptris commiserunt, in pelagus impietatis infirmi effecti demersi sunt, statim abyssum malorum inducentes, ac dicentes nihil ex non exstantibus fieri, sed ex materia ingenua; unde etiam hæreses innumeras pepererunt: et in iis quæ valde absurda erant convenerunt; in quibus autem videbantur aliquid sanum quasi in umbra somnare, divulsi ac divisi sunt, ut utrinque deriderentur. Quod enim ex non exstantibus nihil fiat, una omnes pene dixerunt et scripto tradiderunt: idque magno cum studio. In absurda itaque illos impulit diabolus. In utilibus autem, ubi videbantur ceu in ænigmate aliquid ex quæsitis invenire, in his, inquam, contra se pugnare: verbi gratia, quod immortalis sit anima, quod virtus nullo egeat externorum: ac neque ex necessitate, neque ex fato bonos fieri, aut non tales.

5. Vidistin' diaboli malitiam? Sicubi illos aliquid corruptum dicere vidit, id effecit ut omnes consentirent; sicubi vero aliquid sanum proferre, alios contra ipsos concitavit; ut absurda non exciderent consensu confirmata, et utilia diffunderent varie intellecta. Vide quomodo anima ubique sit imbecilla, neque sibi sufficiat. Id vero jure merito factum est. Si enim cum talis facta sit, contendit se nullo opus habere, et se a Deo abducit; nisi talis facta esset, in quam non amen-

οὐκ ἐπαίδευσεν, ἀλλὰ καὶ ἐκώλυσε καὶ διετείχισε, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐπισκίαζε τοῖς γεγενημένοις, τὸν σταυρὸν κενόουσα. Οὐ τοίνυν τῷ μαθεῖν ὁ δείκνυσι τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν, καὶ τῷ μετὰ ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ καὶ τῷ διὰ [55] τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ μαθεῖν. Εἴτα δεικνύς τὸ μέγεθος, φησὶν, ὅτι Εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπιστάμενον τὰ ἀπόρρητα τοῦ Θεοῦ, ἀπεκάλυπεν, οὐκ ἂν ἐμάθομεν. Οὕτω περισπούδαστον τῷ Θεῷ τὸ πρᾶγμα ἦν, ὥστε ἐν τοῖς ἀπορρήτοις· εἶναι. Διὸ καὶ ἐκείνου ἐδεήθημεν διδασκάλου τοῦ ταῦτα σαφῶς εἰδότος. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα, φησὶν, ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀκριβοῦς γνώσεως ἐνταῦθα τὸ ἐρευνᾶν ἐνδεικτικόν. Ταύτην γοῦν τῇ λέξει καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κέρηριται λέγων· Ὁ δὲ ἐρευνᾷ τὰς καρδίας, οἶδεν τὰ τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. Εἴτα περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος γνώσεως μετὰ ἀκριθείας εἰπὼν, καὶ διδάξας ὅτι οὕτως ἐξισάζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν, ὡς ἡ ἀνθρώπου γνώσις αὐτῇ πρὸς ἐαυτήν, καὶ δείξας ὅτι πάντα ἐκείθεν ἐμάθομεν, καὶ ἀναγκαίως ἐκείθεν, ἐπήγαγεν· Ἄ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἀγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Ὅρξ πού ἡμεῖς ἀνήγαγεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ διδασκάλου; Τοσούτων γὰρ ἡμεῖς ἐκείνων σοφώτεροι, ὅσον τὸ μέσον Πλάτωνός τε καὶ Πνεύματος ἀγίου. Οἱ μὲν γὰρ τοὺς ἔξωθεν ῥήτορας ἔχουσι διδασκάλους, ἡμεῖς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τί δὲ ἐστὶ, Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες; Ὅταν πνευματικὸν καὶ ἀπορον· ἢ, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τὰς μαρτυρίας ἄγομεν. Οἷον λέγει, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ὅτι ἀπὸ Παρθένου ἐγεννήθη. Παράγω μαρτυρίας καὶ τύπους καὶ ἀποδείξεις, τοῦ Ἰωῶν τὴν ἐν τῷ κῆτι διατριβὴν, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγὴν, τῶν στεριῶν τοὺς τοκετοὺς, τῆς Σάρβας, τῆς Ῥεδέκκας καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν δένδρων βλάστην γεγενημένην, οὐ σπερμιατὴν καταβλήθέντων, οὐχ ὕετῶν κατενεχθέντων, οὐκ αὐλακος ἀνατμηθείσης. Τὰ γὰρ μέλλοντα διεπλάττετο καὶ διεγράφετο, ὡς ἐν σκίφ. τοῖς προτέροις, ἵνα πιστευθῇ ταῦτα παραγενόμενα. Καὶ δείκνυμι πάλιν, πῶς ἀπὸ γῆς ἀνθρώπου, καὶ πῶς ἀπὸ ἀνθρώπου μόνου ἡ γυνή, καὶ οὐδαμοῦ συνουσία, πῶς αὕτη ἡ γῆ ἀπ' οὐδενός, τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ πανταχοῦ πρὸς πάντα ἀρκούσης. Οὕτω πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνω, καὶ οὐδαμοῦ χρεῖαν ἔχω τῆς ἔξωθεν σοφίας, οὐδὲ λογισμῶν οὐδὲ παρασκευῶν. Ἐκείναι γὰρ καὶ παρασαλεύουσι τὴν ἀσθενῆ διάνοιαν καὶ θορυβοῦσι, καὶ ἀποδείξαι σαφῶς οὐδὲν ὧν λέγουσιν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ποιοῦσι· ταραττοῦσι μᾶλλον, καὶ ζόφου πληροῦσι καὶ ἀπορίας πολλῆς. Διὸ φησι· Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Ὅρξ, πῶς περιετὴν αὐτὴν δείκνυσιν; οὐ μόνον δὲ περιετὴν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίαν καὶ βλαβεράν. Καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν, Ἰνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ, Ἰνα μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἡ πίστις ἡμῶν, τοῦτο ἐδήλωσεν. Ἐνταῦθα δὲ δείκνυσιν, ὅτι ἀδύνατον θηρρῶντας καὶ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντας αὐτῇ, μαθεῖν τι τῶν

χρησίμων. *Ψυχικός* [56] γὰρ *ἄνθρωπος*, φησὶν, *οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος*. Δεῖ τοίνυν αὐτὴν ἀποθεσθαι πρότερον. Τί οὖν; διαδεδίληται, φησὶν, ἡ σοφία ἡ ἔξωθεν; Καίτοι ἔργον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δῆλον; Οὐ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν ἐποίησεν, ἀλλὰ σὺ ἐπεξεῦρες· καὶ γὰρ σοφίαν ἐνταῦθα τὸ περιεργον τῆς ζητήσεως λέγει, καὶ τὴν περιετὴν εὐγκωτίαν. Εἰ δὲ τὴν σύνεσιν τὴν ἀνθρωπίνην φαίη τις αὐτὴν λέγειν, καὶ οὕτω τὸ ἐγκλημα σὸν. Σὺ γὰρ αὐτὴν διαβάλλεις, ὁ κακῶς κεχρημένος, ὁ πρὸς βλάβην καὶ ἐναντίωσιν Θεοῦ, ὁ ἀπαιτῶν αὐτὴν ἅπερ οὐκ εἶχεν. Ἐπεὶ οὖν ἐν αὐτῇ καυχᾶσαι καὶ Θεῷ πολεμεῖς, ἤλεγξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Ἐπεὶ καὶ ἰσχύς σώματος καλόν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο αὐτῇ ὁ Κάιν, παρέλυσεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ τρέμειν ἐποίησε. Καὶ ὁ οἶνος καλόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμέτρως ἀπέλαυσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καθόλου τοῖς ἱερεῦσιν ἀπηγόρευσεν ὁ Θεός τοῦ καρποῦ τὴν χρῆσιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ σὺ τῇ σοφίᾳ εἰς ἀθέτησιν ἀπεχρήσω τοῦ Θεοῦ, καὶ μείζονα ἀπήτησας αὐτὴν τῆς οἰκείας ἰσχύος, ἀπάγων σε τῆς ἀνθρωπίνης ἐλπίδος, ἐδείξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Καὶ γὰρ καὶ *ψυχικός* ἐστὶν ὁ τὸ πᾶν τοῖς λογισμοῖς τοῖς ψυχροῖς^b διδοὺς, καὶ μὴ νομίζων ἀνωθεν τινος δεῖσθαι βοηθείας, ὅπερ ἐστὶν ἀνοίας. Καὶ γὰρ ἔδωκεν αὐτὴν ὁ Θεός, ἵνα μανθάνῃ καὶ δέχεται τὸ παρ' αὐτοῦ, οὐχ ἵνα ἐαυτῇ αὐτὴ ἀρκεῖν νομίσῃ. Καὶ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ καλοὶ καὶ χρῆσιμοι, ἀλλ' ἐὰν βούλωνται χωρὶς φωτὸς ὄρεσθαι, οὐδὲν αὐτοὺς τὸ κάλλος ὀνήνησιν οὐδὲ ἡ οἰκεία ἰσχύς, ἀλλὰ καὶ παραβιάπτει. Οὕτω τοίνυν καὶ *ψυχή*, ἐὰν βουληθῇ χωρὶς Πνεύματος βλέπειν, καὶ ἐμπόδιον ἐαυτῇ γίνεται. Πῶς οὖν πρὸ τούτου, φησὶν, ἀπ' ἐαυτῆς πάντα εἴωρα; Οὐδέποτε ἀπ' ἐαυτοῦ, ἀλλ' εἶχε τὴν κτίσιν ἀνελ βιβλίου προκειμένην ἐν μέσῳ· ἐπειδὴ δὲ, ἀφέντες βαδίσαι τὴν ὁδόν, ἦν αὐτοῖς ὁ Θεός ἐκείλευσε, καὶ διὰ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων γνῶναι τὸν Δημιουργόν, λογισμοὶ τὰ σκῆπτρα τῆς γνώσεως ἐνεχείρισαν, εἰς πῆλαγος ἀσθεσίας ἀσθενήσαντες κατέδυσαν, εὐθέως τὴν ἄδυσσον τῶν κακῶν εἰσάγοντες, καὶ εἰπόντες οὐδὲν ἔξ οὐκ ὄντων γίνεσθαι, ἀλλ' ἔξ ὕλης ἀγεννήτου, ἔθεν καὶ μυρίας ἔτεκον αἰρέσεις· καὶ ἐν μὲν τοῖς σφόδρα ἀτόποις συνηνέχθησαν, ἐν δὲ οἷς ἐδόκουν ὑγιεῖς τι κἂν ὡς ἐν σκιάῃς ὀνειρώττειν, ἀλλήλοις συνεῤῥάγησαν, ἵν' ἐκατέρωθεν καταγελασθῶσιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἔξ οὐκ ὄντων οὐδὲν γίνεται, πάντες ὁμοῦ σχεδὸν εἶπον καὶ ἔγραψαν, καὶ οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς. Ἐν τοῖς ἀτόποις οὖν ἤλασεν αὐτοὺς ὁ διάβολος· ἐν δὲ τοῖς χρησίμοις ἐν οἷς ἔδωξαν κἂν ἐν αἰνίγματι τι τῶν ζητουμένων εὐρίσκειν, ἐν τούτοις ἐαυτοὺς ἐπολέμησαν· οἷον, ὅτι ἀθάνατος ἡ *ψυχή*, καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ οὐδενὸς δεῖται τῶν ἔξωθεν, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκης οὐδὲ εἰμαρμένης τὸ γενέσθαι καλοῦς, ἢ μὴ τοιούτους.

ε'. Εἶδες τοῦ διαδόλου κακουργίαν; Εἰ που τι διεφθαρμένον εἶδεν εἰπόντας, ὁμονοῆσαι πάντας ἐποίησεν· εἰ που δὲ τι ὑγιὲς φλογεζαμένους, ἑτέρους κατ' αὐτῶν [57] διηγείρεν· ὥστε μήτε τὰ ἄτοπα ἐκπεσεῖν τῇ συμφωνίᾳ βεβαιούμενα, καὶ τὰ χρήσιμα διαρρῶνται ποικίλως βαλλόμενα· Ὅρα πῶς πανταχοῦ ἄπονος ἡ *ψυχή*, καὶ οὐκ ἀρκεῖ ἐαυτῇ. Καὶ τοῦτο εἰκότως γεγένηται. Εἰ γὰρ τοιαύτη γεγονοῖα φιλονεικίᾳ μηδενὸς χρεῖαν ἔχειν, καὶ ἀπάγῃ ἐαυτὴν τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τοιαύτη ἐγεγέννητο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώλισθε *μανίας*; Εἰ λαβοῦσα σῶμα θνητὸν, ἀπὸ ψευδοῦς ὑποσχέσεως τοῦ διαδόλου προσεδόκησε πολλῇ μείζονα· Ἐσσεσθε γὰρ,

^a Savil. in marg., ἀπόρρητον.

^b Sic Regius. Editi vero, λογισμοῖς τῆς ψυχῆς, perperam.
^c *Loqebatur* νοούμενα.

φῆσιν, ὡς *θεοί*· εἰ καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἔλαβεν ἀθάνατον, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσε; Καὶ γὰρ καὶ μετ' ἐκεῖνο ἀγέννητον ἑαυτὴν ἔφησεν εἶναι, καὶ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ, διὰ τοῦ σεσηπότος τῶν Μανιχαίων στόματος· καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τοῦτου τοῦ νοσήματος τῆς ὑποθέσεως ἀνέπλασε. Διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν ὁ θεὸς ἐπιμοχθον ποιῆσαι, κἄμπῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὸ μετριάξιν δῶν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ὡς ἂν εἴ τις ἀπὸ μικρῶν μεγάλα στοχάζασαιτο, ἀπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν αὐτὸ μάθωμεν. Οὗτοι γοῦν ἡνίκα οὐκ ἔζων ἐπιμοχθον βίον, ἀλλ' ἀνέσταν, ἀπέλαυνον, οὐκ ἐνεγκόντες τὴν εὐημερίαν, ἐξώλισθον εἰς ἀσέβειαν. Τί οὖν ὁ θεὸς μετὰ τοῦτο; Πλήθος νομίμων ἐπέθηκε, κωλύων αὐτῶν τὴν ἀδείαν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ πρὸς ἀρετὴν τινα συντελεῖ τὰ νόμιμα ταῦτα, ἀλλ' ἀντὶ χαλινοῦ τινος ἦν αὐτοῖς διδόμενα, ἀφορμὴν ἀσολίας παρέχοντα, ἀκουσον τί περὶ αὐτῶν ὁ προφήτης φησὶν· *Ἐδοκίμα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ. Τί δὲ ἐστίν, οὐ καλὰ; Οὐδὲν μέγα πρὸς ἀρετὴν συντελοῦντα· διὸ καὶ ἐπάγει· Δικαιώματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς. Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰκότως· ὥσπερ γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς τοῖς οὐδεὶς ἂν τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καταμάθοι· οὕτως οὐδὲ ψυχὴ μόνη τὰ τοῦ Πνεύματος. Καὶ τί λέγω τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Οὐδὲ τὰ ἐν τῇ γῇ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ὀρώντες πύργον πόρρωθεν τετράγωνον, στρογγύλον εἶναι νομίζομεν· ἐστὶ δὲ ὀφθαλμῶν ἀπάτη τὰ τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως. Οὕτως τοῖνυν καὶ ὅταν τὰ πόρρωθεν ἡμῶν πράγματα διὰ τῆς διανοίας μόνης δοκιμάξῃ τις, γέλως πολὺς ῥέσεται. Οὐ γὰρ μόνον, οἷάπερ ἐστὶν αὐτὰ οὐκ ὁφείλει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὧν ἐστὶν ἡγήσεται· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ*. Τοῦτο δὲ οὐ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τῆς ἀσθενείας τοῦ μὴ διηκόνου; τοῦ μεγέθους αὐτοῦν ἐπικέσθαι διὰ τῶν τῆς ψυχῆς ὀφειών. Εἶτα καὶ τὴν ζήτησιν ἀντιτίθῃσι λέγων· *Οτι οὐκ οἶδεν, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται*. Τουτέστιν, ὅτι πίστεως δέεται· τὰ λεγόμενα, καὶ λόγοις αὐτὰ καταλαβεῖν οὐκ ἔνι· ὑπερβαίνει γὰρ αὐτῶν τὸ μέγεθος ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τῆς ἡμετέρας διανοίας τὴν εὐτέλειαν. Διὸ φησιν· *Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται*. Καὶ γὰρ ὁ βλέπων, πάντα μὲν αὐτὸς καθορᾷ καὶ τὰ τοῦ μὴ βλέποντος, τὰ δὲ ἐκείνου τῶν μὴ βλέπόντων οὐδεὶς. Οὕτω καὶ νῦν, τὰ μὲν ἡμέτερα καὶ τὰ τῶν ἀπίστων πάντα ἴσμεν ἡμεῖς, τὰ δὲ ἡμῶν ἐκεῖνοι λοιπὸν οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἴσμεν τίς μὲν ἡ τῶν παρόντων πραγμάτων φύσις, τίς δὲ ἡ τῶν μελλόντων ἄξια, καὶ τί ποτε ὁ [58] κόσμος μετὰ ταῦτα γενήσεται, καὶ τί μὲν οἱ ἀμάρτωλοι πείσονται, τίνας δὲ ἀπολαύσονται οἱ δίκαιοι, καὶ ὅτι οὐδενὸς ἄξια τὰ παρόντα πράγματα καὶ ἴσμεν, καὶ ἐλέγχωμεν αὐτῶν τὴν εὐτέλειαν (τὸ γὰρ ἀνακρίνειν, καὶ ἐλέγχειν ἐστὶ), καὶ ὅτι τὰ μέλλοντά ἐστιν ἀθάνατα καὶ ἀκίνητα. Ταῦτα ἅπαντα οἶδεν ὁ πνευματικὸς, καὶ τί πείσεται ὁ ψυχικὸς ἀπελθὼν ἐκεῖ, καὶ τίνας ἀπολαύσεται ὁ πιστὸς ἐντεῦθεν ἀποδημήσας, ὧν οὐδὲν οἶδεν ὁ ψυχικὸς. Διὸ καὶ σαφῆ τῶν εἰρημένων ἀποδείξιν ἐπαγαγὼν, ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιδάσκει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν*. Τουτέστιν, τὰ ἐν τῷ νῷ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα ἡμεῖς ἴσμεν, καὶ ἅπερ αὐτὸς βούλεται καὶ ἀπεκάλυψεν. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀπεκάλυψεν, ἵνα μὴ τις τὸν Υἱὸν παρώσῃται, ἐπάγει ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ταῦτα ἡμῖν ἔδειξεν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι πάντα ἂ οἶδεν ἴσμεν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἂ οἶ-*

δαμεν, οὐκ ἀνθρώπινα, ὥστε ὑποπτευθῆναι, ἀλλὰ τοῦ νοῦ ἐκείνου καὶ πνευματικὰ.

ζ'. Τὸν γὰρ νοῦν, ὃν ἔχομεν περὶ τούτων*, τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· τουτέστι, τὴν γνῶσιν, ἣν ἔχομεν περὶ τῶν κατὰ τὴν πίστιν πραγμάτων, πνευματικῇν ἔχομεν, ὥστε εἰκότως· ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμεθα. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τὰ θεῖα εἰδέναι ἀνθρώπων ψυχικῶν· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου*; τὸν ἡμέτερον νοῦν τὸν περὶ τούτων, ἐκείνου λέγων εἶναι νοῦν. Καὶ τὸ, *Ὅς συμβιδάσκει αὐτόν*, οὐχ ἀπλῶς προσέθηκεν, ἀλλὰ πρὸς ὃ εἶπεν ἥδη, ὅτι *τὸν πνευματικὸν οὐδεὶς ἀνακρίνει*. Εἰ γὰρ εἰδέναι οὐδεὶς δύναται τοῦ θεοῦ τὸν νοῦν, πολλῶν μᾶλλον διδάσκειν καὶ διορθοῦσθαι· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ὅς συμβιδάσκει αὐτόν*. Ὅρξας ὡς πανταχόθεν ἐξωθεῖ τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, καὶ πλείονα εἰδὼτα καὶ μερίζονα δείκνυσσι τὸν πνευματικόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖναι αἱ αἰτίαι (οἶόν τδ, *Ἴνα μὴ καυχῇσθαι πᾶσα σὰρξ*· καὶ ὅτι διὰ τοῦτο, *Ἐξελέξατο τὰ μωρὰ, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς*· καὶ, *Ἴνα μὴ κερῶθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*) οὐ σφόδρα τοῖς ἀπίστοις ἀξιώπιστοι εἶναι ἐδόκουν, οὐδὲ ἐπαγωγοὶ καὶ ἀναγκαῖαι καὶ χρήσιμοι, ἐξῆς λοιπὸν τίθησι τὴν κυρωτάτην αἰτίαν, ὅτι τοῦτῃ μάλιστα τῷ τρόπῳ δύναμεθα ἰδεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὰ ὠλητὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα, καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθεῖν ἔχομεν. Καὶ γὰρ ἐκενοῦτο ὁ λόγος τῷ μὴ δύνασθαι ἡμᾶς καταλαβεῖν διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ὅρξας ὅτι καὶ συνέφερον οὕτω μᾶλλον μαθεῖν παρὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ γὰρ καὶ ἐδολωτάτη καὶ σφεροστάτη ἡ διδασκαλία. *Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν*. Τουτέστι, πνευματικόν, θεῖον, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντα. Οὐ γὰρ Πλάτωνος οὐδὲ Πυθαγόρου, ἀλλ' ὁ Χριστὸς τὰ ἑαυτοῦ τῇ ἡμετέρᾳ ἐνέθηκε διανοίᾳ. Τοῦτο γοῦν αἰσχυνθῶμεν, ἀγαπητοί, καὶ βίον ἐπιτελεῖσθαι ἄριστον· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖται πολλὰς φιλίας τεκμήριον, τὸ τὰ ἀπόρρητα ἡμῖν ἀποκαλύπτειν^β, λέγων· *Οὐκ ἐστὶ ὑμῖν λέγω δούλους· πάντες γὰρ ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ, ὅτι πάντα ὃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς [59] ἀπήγγειλα ὑμῖν*· τουτέστιν, Ἐθάρρησα ὑμῖν. Εἰ δὲ τοῦτο μόνον φιλίας τεκμήριον, τὸ θαρρῆσαι· ὅταν φαίνηται μὴ θαρρόντας μόνον τὰ διὰ ῥημάτων μυστήρια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα διὰ τῶν ἔργων ἡμῖν χαρισάμενος, ἐννόησον πόσης ἀγάπης ἐστὶ τὸ γινόμενον! Τοῦτο γοῦν αἰσχυνθῶμεν· καὶ εἰ μηδεὶς γενένης τοσοῦτος λόγος ἐσται ἡμῖν, ἀλλ' ἐστὼ γενένης φοβερώτερον τὸ περὶ τὸν οὗτον φίλον καὶ εὐεργέτην ἀγνώμονας γενέσθαι καὶ ἀχαρίστους· μὴδὲ ὡς μισθωτοὶ οἰκέται, ἀλλ' ὡς υἱοὶ καὶ ἐλεύθεροι πάντα πράττωμεν διὰ τὴν τοῦ Πατρὸς φιλίαν, καὶ παυσώμεθά ποτε τῷ κόσμῳ προσηλωμένοι, ἵνα καὶ Ἑλληνας καταισχύνωμεν. Ἐπεὶ καὶ νῦν βουλόμενος πρὸς αὐτοὺς ἀνατείνασθαι, ἀναδοῦμαι, μήποτε τοῖς λόγοις αὐτοὺς νικῶντες καὶ τῇ τῶν δογμάτων ἀληθείᾳ, πολὺν τὸν καταγέλωτα ἀπὸ τῆς τοῦ βίου συγκρίσεως ἡμῖν ἐνέγκωμεν· ὅταν οἱ μὲν τῇ πλάνῃ προσέχοντες καὶ μηδὲν τοιοῦτο πεπεισμένοι, φιλοσοφίας ἔχοντες, ἡμεῖς δὲ τὸναντιὸν ἅπαν. Πλήν ὁμως ἐρῶ· ἴσως γὰρ, ἴσως μελετώντες πρὸς αὐτοὺς μάχεσθαι, φιλονεικήσομεν βελτίους αὐτῶν γενέσθαι καὶ κατὰ τὸν βίον αὐτῶν. Πρώην μὲν ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἂν ἐπὶ ἡλθε κηρῶσαι τοῖς ἀποστόλοις ἅπερ ἐκήρυξαν, εἰ μὴ θεῖας ἀπέλαυσαν χάριτος· καὶ ὅτι οὐ μόνον οὐ κατώρθωσαν, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐβουλεύσαντο τι τοιοῦτον· φέρε δὲ

* Editi, περὶ τούτων πάντα. Sed πάντα abest a Regio codice, et quod perperam irrepperit, expunctum est.
^β Legebatur ἀνακαλύπτειν.

tiam incidisset? Si cum mortale corpus accepisset, ex falsa diaboli promissione multo maiora exspectavit; *Eritis enim, inquit, sicut dii (Gen. 3. 5)*; si hoc etiam ab initio accepisset immortale, quo non esset delapsa? Nam etiam post illud se ingenitam esse dixit, et ex essentia Dei, per putridum os Manichæorum. Occasione etiam hujus morbi diabolus deos apud Græcos effinxit. Ideo videtur mihi Deus laboriosam virtutem fecisse, animam inlectens et deducens ad moderationem. Ut autem discas hoc esse verum, ut quis ex parvis magnum conjiciat, id ipsum discamus ex Israelitis. Hi enim cum vitam agerent non laboriosam, et in quiete degerent: felicitatem illam non ferentes, in impietatem sunt delapsi. Quid ergo Deus postea? Multas intulit leges, illorum arcens licentiam. Et ut discas hæc legalia ad virtutem non conferre, sed pro freno quopiam data fuisse, quæ otii occasionem tollerent, audi quid de illis dicat propheta: *Dedi illis præcepta non bona (Ezech. 20. 25)*. Quid sibi vult illud, *Non bona*? Nihil magnum ad virtutem conferentia: ideo subiungit: *Justificationes in quibus non vivunt. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus*. Jure: quemadmodum enim his oculis nemo didicerit ea quæ in cælis sunt, sic nec anima sola ea quæ sunt Spiritus. Et quid dico ea quæ in cælis? Neque ea omnia quæ in terra. Nam procul videntes turrim quadratam, rotundam eam esse putamus: est autem oculorum deceptio talis opinio. Ita etiam quando res procul positas per mentem solam quis examinat, multus consequetur risus. Non solum enim qualia illa sint non videbit, sed etiam contraria iis esse putabit: ideoque subiunxit: *Stultitia enim est illi*. Hoc autem non ex rei natura provenit, sed ex imbecillitate ejus, qui non potest eorum magnitudinem per oculos animæ attingere. Deinde ejus rei causam ex adverso ponit dicens: *Quia non novit quod spiritualiter examinatur*. Id est, quod ea quæ dicuntur, fide indigeant, nec rationibus comprehendendi possint: eorum quippe magnitudo mentis nostræ vilitatem longo spatio superat. Quapropter ait: 15. *Spiritualis autem judicat omnia; ipse autem a nemine judicatur*. Nam qui videt, omnia quidem ipse videt, etiam ea quæ ad non videntem pertinent; quæ autem ipsius, nemo non videntium aspicit. Ita etiam nunc, nostra quidem et ea quæ infidelium sunt omnia nos scimus, nostra autem illi non item. Etenim scimus quæ sit præsentium rerum natura, quæ sit futurorum dignitas, quid mundus post hæc efficietur, et quid patientur peccatores, quibus vero fruuntur justi, et quod nullius pretii sint res præsentēs, et scimus, et illorum vilitatem arguimus (dijudicare enim est arguere); et quod futura sint immortalia et immobilia. Hæc omnia novit spiritualis, et quid patietur animalis cum illuc migrarit, et quonam fruatur fidelis cum hinc abscesserit, quarum rerum nihil novit animalis. Quamobrem claram dictorum demonstrationem subiungens dicebat: 16. *Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruet eum? Nos autem mentem Christi habemus*. Id est, ea quæ in mente Christi sunt nos scimus, necnon ea quæ ipse vult et revelavit.

Quia enim dixit Spiritum revelasse; ne quis Filium repellat, subiunxit, etiam Christum hæc nobis ostendisse: non hoc dicens, nos omnia quæ ipse novit scire; sed omnia quæ scimus non humana esse, ut sint suspecta, sed mentis illius et spiritualia.

6. Mentem enim quam de his habemus, ut Christi mentem habemus; id est, cognitionem quam de rebus fidei habemus, spirituales habemus; ita ut jure a nemine dijudicemur. Neque enim potest animalis homo divina cognoscere. Ideo dicebat, *Quis enim cognovit mentem Domini?* mentem nostram circa res istas, illius esse mentem dicens. Et illud, *Qui instruet eum*, non sine causa adjecit, sed respiciens ad id quod jam dixit, *Spiritualis nemo dijudicat*. Si enim nemo potest nosse mentem Domini, multo minus potest illum docere et corrigere: hoc enim sibi vult illud, *Qui instruet eum*. Viden' quomodo undique repellat sapientiam externam, et spirituales plura et maiora scire ostendat? Quia enim causæ illæ (nempe, *Ut non gloriatur omnis caro*; et quod ideo *Stultitia elegit, ut confunderet sapientes*; et, *Ut non evacuetur crux Christi*), infidelibus non admodum fide dignæ neque inducentes, vel necessariæ et utiles videbantur esse, demum apponit principem causam; quia hoc maxime modo videre possumus, ex quo sublimia et arcana et quæ supra nos sunt scire possimus. Nam evacuabatur ratio, quod ea, quæ supra nos sunt, per externam sapientiam comprehendere non possemus. Viden' quod sic magis conferebat ediscere a Spiritu? est enim hæc doctrina et facillima et clarissima. *Nos autem mentem Christi habemus*. Hoc est, spirituales, divinam, humanum nihil habentem. Non enim Platonis nec Pythagoræ sensa, sed Christus sua menti nostræ indidit. Ideo igitur pudore afficiamur, dilecti, et vitam exhibeamus optimam: quando et ipse hoc facit magnæ amicitiae argumentum, cum nobis arcana revelat, dicens: *Non jam vos dicam servos: omnes enim vos amici mei estis: quia omnia quæ audivi a Patre me annuntiavi vobis (Joan. 15. 15)*; id est, cum fiducia tradidi vobis. Si autem hoc solum est amicitiae argumentum, fidere; cum palam sit eum non modo cum fiducia verborum mysteria tradidisse, sed eadem ipsa operibus nobis largitum esse, cogita quantæ illud sit amicitiae. Hac ergo de re pudore afficiamur: et si nulla nobis tanta habeatur gehennæ ratio; at sit nobis gehenna terribilius, quod erga adeo amicum et beneficium ingrati simus: neque ut mercenarii famuli, sed ut filii et liberi omnia faciamus propter amicitiam Patris; et tandem cessemus mundo addicti esse, ut etiam gentes pudore afficiamus. Nam nunc cum velim contra illos disputare, renuo, ne dum illos rationibus et dogmatum veritate vincimus, ingentem nobis risum ex vitæ comparatione inferamus: quando illi, qui errori addicti sunt, et qui nihil hujusmodi persuasum habent, philosophiæ dant operam; nos autem plane contrarium facimus. Attamen dicam: fortassis enim, fortassis adversus illos pugnare meditantēs, vita etiam illis meliores effici contendemus. Nuper dicebam, apostolos ea quæ prædicarunt nunquam

prædicaturos fuisse, nisi divina movente gratia; et non modo id non perfecturos, sed neque hac de re consultaturos fuisse. Age vero, hodie quoque eam rem executiamus, ostendamusque, non potuisse eos id suscipere vel cogitare, nisi Christum secum habuissent; non quia imbecilli adversus fortes; non quia pauci contra multos; non quia pauperes contra divites; non quia indocti contra sapientes aciem instruebant: sed quia præjudicata opinionis magna vis erat. Scitis enim nihil apud homines validius esse veteris consuetudinis tyrannide. Quamobrem etiamsi non duodecim tantum numero fuissent, neque ita viles et quales erant; sed alius orbis fuisset huic par, ac multitudinem habuissent adversæ sibi æqualem, imo multo majorem, sic quoque difficilis res fuisset. Illis namque opem ferebat consuetudo, his vero novitas adversabatur. Nihil enim ita turbat animum, etiamsi utile quidpiam aggrediatur, ut innovare et peregrinum quid inducere, maxime cum de cultu religionis et de Dei gloria agitur. Et quanta sit hujus rei vis, jam palam faciam. Primo illud dicam, alteram fuisse difficultatem circa Judæos. Nam quod ad gentiles spectat, et deos et dogmata illorum confutabantur omnia; apud Judæos autem non ita disputabant: sed ex dogmatibus multa abrogabant, Deum vero qui legem posuerat adorare jubebant: et cum dicerent oportere legislatorem colere, addebant, Ne in omnibus obsequaris legi ab illo positæ; verbi gratia, in observatione sabbati, aut circumcisionis, aut sacrificiorum, aut aliorum similium. Itaque non modo sacrificium impedimento erat; sed etiam quod, cum Deum juberent adorare, multas ipsius leges abrogare præciperent. Apud gentiles autem magna erat consuetudinis tyrannis.

7. Etenim etiamsi decem annorum tantum, nec dico tanti temporis; etsi paucorum hominum, nec dico totius orbis consuetudinem aggressi illi fuissent: sic quoque mutatio difficilis fuisset. Nunc autem et sophistæ et oratores et patres et avi et abavi, et multi antiquiores, errore erant præoccupati: et terra, mare, montes, saltus, barbarorum omnia genera, Græcorum populi omnes, sapientes, idiotæ, principes, subditi, mulieres et viri, juvenes et senes, heriet servi, agricolæ et artifices, qui urbes et qui vicos incolebant omnes. Et par erat illos omnes catechumenos dicere: Quid hoc est? omnesne qui orbem incolunt sunt decepti? sophistæ, oratores, philosophi, scriptores, et qui nunc sunt et qui ante fuerunt, Pythagoras et Plato, duces, consules, imperatores, urbium ab initio cives et fundatores, barbari et Græci? et duodecim piscatores ac tentoriorum artifices atque publicani, illis omnibus sunt sapientiores? et quis hæc ferre potuerit? Attamen hæc non dixerunt, nec cogitarunt, sed quieti sustinere; noveruntque illos esse omnium sapientissimos: ideoque omnes superaverunt. Et ut discas, quanta sit vis consuetudinis, ea Dei præcepta sæpe superavit. Et quid dico præcepta? Ipsa quoque beneficia. Judæi enim manna habentes, quærebant allia; et libertate fruentes, servitutis re-

cordabantur et Ægyptum frequenter optabant ob consuetudinem; adeo tyrannica est consuetudo. Et si velis etiam ab exteris id discere, dicitur Plato, etiamsi probe sciret errorem esse ea, quæ de diis dicebantur, ad festos dies colendos et ad cætera omnia se demisisse, ut qui non posset consuetudinem impugnare, ac re ipsa a magistro hoc edidicerat. Ille enim cum in suspicionem innovationis venisset, tantum abfuit ut quod optabat perficeret, ut etiam vitam amiserit, etiamsi apologia sese purgasset. Quot etiam nunc videmus homines ex præjudicata opinione in impietate detentos, qui nihil possunt rationi consonum dicere, cum accusantur quod ut gentiles sentiant, allegantque patres, avos et proavos? Ideo exterorum quidam consuetudinem secundam naturam vocant. Cum autem in dogmatibus consuetudo adest, ea firmior est: omnia enim facilius mutaverint quam cultum. Et pudor una cum consuetudine ad impediendum satis erat, et quod videantur in extrema senectute dediscere, etiamque ab iis qui minus intelligerent. Et quid miraris, si in anima id eveniat, quando etiam in corpore magnam vim consuetudo habet. Apostolorum vero tempore aliud erat majus impedimentum, quod non modo consuetudo tam antiqua mutaretur, sed etiam quod mutatio illa cum periculo fieret. Non modo enim a consuetudine ad consuetudinem trahebant, sed a consuetudine securitatem habente ad res pericula minitantes. Credentem statim accidebat publicari, pelli, a patria excidere, ab omnibus odio haberi, communem hostem esse et suis et alienis. Itaque etiamsi vocasset a novitate ad consuetudinem, etiam sic difficilis res fuisset: cum autem a consuetudine ad novitatem vocarent, et hæc adessent mala, cogita quantum erat illud impedimentum. Præter ea autem quæ dicta sunt, aliud non levius erat, quod mutationem difficilem redderet. Ad consuetudinem enim et ad pericula id addas, quod hæc præcepta onerosiora essent, et ea, a quibus abducebant, levia et facilia. Nam a fornicatione ad castitatem vocabant, ab amore vitæ ad mortem, ab ebrietate ad jejunium, a risu ad lacrymas et compunctionem, ab avaritia ad paupertatem, a securitate ad pericula: et per omnia extremam exigebant accurationem; nam ait: *Turpitude et stultiloquium et scurrilitas ne exeant ab ore vestro (Ephes. 5. 4)*. Et hæc dicebant iis, qui nihil aliud sciebant quam inebriari, ventri indulgere, iis qui dies festos agebant, non alio modo consistentes, quam ex turpitudine, risu et universa comœdia. Itaque non modo quod philosophiam exigent, onerosa illa præcepta erant; sed quod hominibus proferrentur, qui in licentia, turpitudine, stultiloquio, risu rebusque comicis educati essent. Quis enim qui in talibus vitam duxerit, cum audit, *Nisi quis tollat crucem suam et sequatur me, non est me dignus (Matth. 10. 38)*; et, *Non veni pacem mittere, sed gladium, et separare hominem a patre suo, et filiam a matre sua (Ibid. v. 34)*, non obtorperit? quis autem audiens, *Nisi quis renuntiaverit domui, patriæ et divitiis, non est me dignus (Luc. 14.*

καὶ σήμερον αὐτὸ τοῦτο ἐπεξέλθωμεν τῷ λόγῳ, καὶ δεῖξωμεν, ὥς ἀδύνατον ἦν τοῦτο καὶ ἐλθεῖν καὶ ἐννοηθῆναι, εἰ μὴ τὸν Χριστὸν εἶχον μεθ' ἑαυτῶν· οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεῖς πρὸς ἰσχυροὺς, οὐκ ἐπειδὴ ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς, οὐκ ἐπειδὴ πένητες πρὸς πλουσίους, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀμαθεῖς πρὸς σοφοὺς παρετάττοντο, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῆς προλήψεως πολλὴ ἦν ἡ ἰσχὺς. Ὡς γὰρ ὡς οὐδὲν οὕτως ἰσχυρὸν παρὰ ἀνθρώποις, ὡς συνηθείας παλαιᾶς τυραννίδος. Ὡς εἰ καὶ μὴ δώδεκα ἦσαν μόνον, μὴδὲ οὕτως εὐτελεῖς καὶ τοιοῦτοι, ἀλλ' ἑτέρα οἰκουμένη τοσαύτη, καὶ πλήθος ἀντίβροτον· οἷον εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τεταγμένον, ἡ καὶ πολλῶν πλείους, καὶ οὕτω δύσκολον ἦν τὸ γινόμενον. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἡ συνηθεια συνέπραττε, τοῦτοις δὲ ἡ καινοτομία ἠναντιοῦτο. Οὐδὲν γὰρ οὕτω θορυβεῖ ψυχὴν, καὶ ἐπὶ χρησίμῳ τινὶ γίνηται, ὥς καινοτομεῖν καὶ ἐκνεύειν, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ λατρείας καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τοῦτο γίνηται. Καὶ ὅση τοῦτο τοῦ πράγματος ἡ ἰσχὺς, ἥδη ποιήσω φανερόν, πρότερον ἐκεῖνο εἰπὼν, ὅτι καὶ ἑτέρα δυσκολία προσῆν πρὸς Ἰουδαίους. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν θεοῦ καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν κατέλειπον ἅπαντα, Ἰουδαῖοις δὲ οὐχ οὕτω διελέγοντο· ἀλλὰ τῶν μὲν δογμάτων πολλὰ ἔπαυσον, τὸν δὲ Θεὸν τὸν νομοθετήσαντα προσκυνεῖν ἐκέλευον· καὶ λέγοντες, ὅτι δεῖ θεραπεύειν τὸν νομοθέτην, ἔλεγον· Μὴ πάντα πειθου τῷ νόμῳ τῷ παρ' ἐκείνου τεθέντι, οἷον ἐν τῷ φυλάττειν καὶ ἐκνεύειν, καὶ περὶ τὴν τηρεῖν ἢ θυσίας προσάγειν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν. Ὡς οὐ μόνον ἡ θυσία ἐμπόδιον ἦν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν Θεὸν προσκυνεῖν [60] κελεύοντας, πολλοὺς τῶν ἐκείνου λύειν κελεύειν νόμους. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων μεγάλη τῆς συνηθείας ἦν ἡ τυραννίς.

Ζ'. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δέκα ἐτῶν μόνον, οὐ λέγω χρόνον τοσούτου, καὶ εἰ ἀνθρώπων ὀλίγων, οὐ λέγω τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ὑπὸ συνηθείας προκατελιγμένων ἐπὶ λθον οὗτοι, καὶ οὕτω δύσκολος ἦν ἡ μετὰστασις· νυνὶ δὲ καὶ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες καὶ πατέρες καὶ πάπποι καὶ ἐπίπαπποι, καὶ πολλοὶ τῶν τούτων ἀνωτέρων, τῇ πλάνῃ ἦσαν προκατελιγμένοι, καὶ γῆ καὶ θάλαττα καὶ ὄρη καὶ νῆπαι, καὶ βαρβάρων πάντα τὰ γένη καὶ Ἑλλήνων ὅμοι πάντες, καὶ σοφοὶ καὶ ἰδιῶται, καὶ ἀρχόντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ δεσπόται καὶ οἰκέται, καὶ γηρόνοι καὶ δημιουργοί, καὶ οἱ τὰς πόλεις καὶ οἱ τὰς χώρας οἰκούντες ἅπαντες. Καὶ εἰδὼς ἦν τοὺς κατηχουμένους λέγειν· Τί ποτε τοῦτο ἔστι; πάντες οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκούντες ἠπάτηνται, καὶ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες, καὶ φιλόσοφοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ τε παρόντες οἱ τε πρὸ τούτου γενόμενοι, οἱ περὶ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα, καὶ στρατηγοὶ καὶ ὑπατοὶ καὶ βασιλεῖς, καὶ οἱ τῶν πόλεων ἐξ ἀρχῆς πολῖται καὶ οἰκισταὶ, καὶ βάρβαροι καὶ Ἕλληνες; καὶ οἱ δώδεκα ἄλεις καὶ σκηνοποιοὶ καὶ τελῶναι πάντων ἐκείνων εἰσὶ σφώτεροι; καὶ τίς ἂν ταῦτα ἀνάσχοιτο; Ἀλλ' ὅμως οὐκ εἶπον ταῦτα, οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλ' ἠγέσθησαν, καὶ ἔγνωσαν ὅτι πάντων ἦσαν σφώτεροι· διὸ καὶ πάντων ἐκράτησαν. Καὶ ἵνα μάθῃς πόση τῆς συνηθείας ἐστὶν ἡ ἰσχὺς, τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων πολλὰς ἐκράττισε. Καὶ τί λέγω, προσταγμάτων; αὐτῶν μὲν οὖν τῶν εὐεργεσιῶν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι μάλα ἔχοντες, σκόροδα ἐζήτουν, καὶ ἐλευθερίας ἀπολαύοντες, τῆς δουλείας ἐμμένοντο, καὶ Αἰγύπτον συνεχῶς ἐπεζήτησαν διὰ τὴν συνηθειαν. Οὕτως ἡ συνηθεια τυραννικόν! Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἔξωθεν αὐτῇ μαθεῖν, λέγεται Πλάτων, καίτοι γε ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι πλάνη τις ἦν τὰ περὶ θεῶν, καὶ γὰρ ἐορ-

ταὶ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν συγκαταδῆναι, ὅτι οὐ κατισχύον συνηθεῖα πολέμῃσαι, καὶ ἐργῶ παρὰ τοῦ διδασκάλου τοῦτο μαθῶν. Καὶ γὰρ οὗτος ὑποπτευθεὶς ἐπὶ καινοτομίᾳ τινὶ τοιαύτῃ, τοσούτον ἀπέσχε τοῦ κατορθῶσαι ὅπερ ἐβούλετο, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἐξέπεσε, καὶ ταῦτα ἀπολογησάμενος. Πόσους δὲ καὶ νῦν ὁρώμεν ἀνθρώπους ἀπὸ προλήψεως κατεχομένους ἐν ἀσείᾳ, καὶ εὐλογον μὲν οὐδὲν ἔχοντας εἰπεῖν, ἐπειδὴν ἐγκαλοῖντο Ἕλληνες ὄντες, πατέρας δὲ καὶ πάππους καὶ ἐπιπάππους προβαλλομένους; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τινες τῶν ἔξωθεν, δευτέραν φύσιν τὴν συνηθειαν ἐκάλεσαν. Ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγματι ἡ συνηθεια ἦ, βεβαιότερα γίνεται· πάντα γὰρ τις εὐκολώτερον ἀμείψεται, ἢ τὰ περὶ θρησκείας. Καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι δὲ μετὰ τῆς συνηθείας ἱκανὸν ἦν ἐμποδίσαι, καὶ τὸ δοκεῖν ἐν ἐσχάτῳ γῆρα μεταμαθεῖν, καὶ παρὰ τῶν ἀσυνετῶν τέρων. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ ψυχῇ ταῦτα συμβαίνει, ὅπου γε καὶ ἐπὶ σώματος [61] μεγάλην ἔχει τὴν ἰσχὺν ἡ συνηθεια; Ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ ἕτερον ἦν δυνατότερον τούτων ἐμπόδισμα, τὸ μὴ μόνον συνηθειαν ἀμείβειν οὕτω παλαιὰν καὶ ἀρχαίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ κινδύνων τὴν μετὰστασιν ποιεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀπὸ συνηθείας εἰς συνηθειαν εἶλον, ἀλλ' ἀπὸ συνηθείας ἀδειαν ἐχούσης εἰς πράγματα κινδύνους ἀποτελοῦντα. Τὸν γὰρ πιστεύοντα ἰδεῖ εὐθέως δημύεσθαι, ἐλαυνέσθαι, πατρίδος ἐκπίπτειν, τὰ ἔσχατα πάσχειν δεινὰ, παρὰ πάντων μισεῖσθαι, κινδυνεῖν πολέμιον καὶ ἰβίοις καὶ ἄλλοις. Ὡς εἰ καὶ ἐπὶ συνηθειαν ἐκάλουν ἀπὸ καινοτομίας, καὶ οὕτω δύσκολον τὸ πρᾶγμα ἦν· ὅπου δὲ ἀπὸ συνηθείας ἐπὶ καινοτομίαν, καὶ ταῦτα προσῆν τὰ δεινὰ, ἐννόησον πόσον ἦν τὸ ἐμπόδισμα. Καὶ τῶν εἰρημένων δὲ πάλιν ἕτερον οὐκ ἔλαττον προσέκειτο τοῦτοις τὸ ποιῶν δύσκολον τὴν μετὰστασιν. Μετὰ γὰρ τῆς συνηθείας καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ταῦτα τὰ ἐπιτάγματα φορτικώτερα ἦν, καὶ ὦν ἀπῆγον, ῥῥεῖα τε καὶ εὐκόλα. Ἀπὸ γὰρ πορνείας ἐπὶ σωφροσύνην ἐκάλουν, ἀπὸ μέθης ἐπὶ νηστείαν, ἀπὸ γέλωτος ἐπὶ δάκρυα καὶ κατάνυξιν, ἀπὸ πλεονεξίας ἐπὶ ἀκτημοσύνην, ἀπὸ φιλοφιλίας ἐπὶ θανάτου, ἀπὸ ἀδείας ἐπὶ κινδύνους· καὶ τὴν ἐσχάτην διὰ πάντων ἀπῆτουν ἀκρίβειαν. Αἰσχύρτης γὰρ, φησὶ, καὶ μυρολογία καὶ εὐτραπεία μὴ ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ὁμῶν. Καὶ ταῦτα ἔλεγον τοῖς οὐδὲν ἄλλο εἰδόν, ἢ μεθύειν καὶ γαστρίζεσθαι, τοῖς ἑορτὰς ἐπιτελοῦσιν οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν συνεστώσας εἰς ἀπὸ αἰσχύρτης καὶ γέλωτος καὶ κωμωδίας ἀπάσης. Ὡς οὐ τῷ φιλοσοφίᾳ εἶναι τὰ πράγματα, φορτικά ἦν τὰ λεγόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀνθρώποις λέγεσθαι ἐν ἀδείᾳ τραφεῖσι καὶ αἰσχύρτης καὶ μυρολογίᾳ καὶ γέλῳ καὶ κώμοις. Τίς γὰρ τῶν ἐν ἐκείνοις βεβιωκότων ἀκούων, ὅτι Ἐὰν μὴ τις ἄρῃ ἑαυτοῦ τὸν σταυρὸν, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, οὐκ ἔστι μου ὁ δῖος· καὶ, ὅτι Οὐκ ἤλθοι βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, καὶ διχάσαι ἀνθρώπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, οὐκ ἂν ἐνάρκῃ; Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι Ἐὰν μὴ τις ἀποτάξῃται καὶ οἰκίᾳ καὶ πατρὶδι καὶ χρήμασιν, οὐκ ἔστι μου ὁ δῖος, οὐκ ἂν ὠκνησεν, οὐκ ἂν ἀπηγόρευεν; Ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον οὐκ ἐνάρκων, οὐδὲ ἀνεδύοντο ταῦτα ἀκούοντες, ἀλλὰ προσέτρεχον καὶ ἐπεπῆδον τοῖς δεσποῖς, καὶ ἤραζον τὰ ἐπιτατόμενα. Τὸ δὲ ἀκούειν, ὅτι Παντὸς ῥήματος ἀργὸν δώσωμεν εὐθύναν· καὶ, Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυ-

* Legatur δίκαια.

μήσαι, ἤδη ἐμολχευσεν αὐτὴν ὀρθεῖσαν· καὶ, ὁ ὀργισθεὶς εἰκῇ, εἰς γέενναν πεσέεται, τίνα οὐκ ἀν τῶν τότε ἀπεσόδῃσιν; Ἄλλ' ὅμως πάντες ἐπέδραμον, καὶ πολλοὶ καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα ἤλλοντο. Τί οὖν αὐτοὺς ἐπῆγετο; οὐκ εὐδηλον ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κηρυττομένου; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, τοῦναντίον δὲ ἦν, ἐκεῖνοι μὲν οὗτοι, οὗτοι δὲ ἦσαν ἐκεῖνοι, ἄρ' ἀν εὐχολον ἦν ἔχειν καὶ ἔλκυσαι τοὺς ἐναντιουμένους; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν.

η'. Ὅστε διὰ πάντων δείκνυται θεία δύναμις οὕσα ἡ κατορθώσασα. Ἐπεὶ πόθεν ἔπεισαν, εἰπέ μοι, τοὺς χαύνους [62] καὶ τοὺς διαβρόντας, ἐπὶ τὸν σκληρὸν καὶ τραχὺν φέροντες βίον; Ἄλλὰ τὰ μὲν παραγγέλλματα τοιαῦτα· Ἰδομεν δὲ μήποτε τὸ δόγμα ἐπαγωγὸν ἦν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτο ἱκανὸν ἦν τοὺς ἀπίστους ἀποσοδεῖσαι. Τί γὰρ ἔλεγον οἱ κηρύσσοντες; Ὅτι τὸν ἐσταυρωμένον δεῖ προσκυνεῖν, καὶ τοῦτον θεὸν νομίζειν, τὸν ἐκ γυναικὸς γεννηθέντα Ἰουδαίας. Καὶ τίς ἀν τούτοις ἐπίσθη, μὴ θείας δυνάμεως προηγουμένης; Ὅτι μὲν γὰρ ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, πάντες εἶδον· ὅτι δὲ ἀνέστη καὶ ἀνῆλθε, πλὴν τῶν ἀποστόλων οὐδεὶς θεάσατο. Ἄλλ' ἐπαγγελίας αὐτοὺς ἐπῆραν, ψῆσι, καὶ φόφῃ ῥημάτων ἠπάτησαν. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα δείκνυσι, καὶ χωρὶς τῶν εἰρημένων ἀπάντων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπάτη τὰ ἡμέτερα. Τὰ μὲν γὰρ δυσχερῆ πάντα ἐντεῦθεν συνέβαινε· τὰ δὲ χρηστά μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγελισθαι ἔδει. Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο (πάλιν γὰρ ἐρῶ) δείκνυσι θεῖον ὃν τὸ ἡμέτερον κήρυγμα. Διὰ τί γὰρ μηδεὶς τῶν πιστευόντων εἶπεν, ὅτι Οὐ πρόσεμι οὐδὲ ἀνέχομαι· τὰ δυσχερῆ μοι ἐνταῦθα ἀπειλεῖς, καὶ τὰ χρηστά μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγέλλῃ; πόθεν γὰρ δῆλον, ὅτι ἀνάστασις ἔσται; τίς τῶν ἀπελθόντων ἦλθε; τίς τῶν κειμένων ἀνέστη; τίς τούτων εἶπε τί ἔσται μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς ἀπέδωκαν ὑπὲρ τοῦ σταυρωθέντος. Ὅστε αὐτὸ τοῦτο μάλιστα μεγάλης δυνάμεως ἦν, τὸ μηδὲποτε μηδὲν τοιοῦτον ἀκούσαντας ἀθρόον πεῖσαι περὶ μεγάλων οὕτω πραγμάτων, καὶ παρασκευάσαι τὰ μὲν δυσχερῆ καταδέξασθαι ἐπὶ τῆς πείρας, τὰ δὲ χρηστά ἐν ἐλπίσιν ἔχειν. Εἰ δὲ ἠπάτων, τοῦναντίον ἀν ἐποίησαν μᾶλλον· τὰ μὲν χρηστά ἐντεῦθεν ἐπηγγείλαντο, τὰ δὲ φοβερά ἐσίγησαν ἀν, καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα. Οὕτω γὰρ οἱ ἀπατῶντες καὶ οἱ κολακεύοντες ποιοῦσιν· οὐδὲν τραχὺ οὐδὲ ἐπαχθὲς οὐδὲ φορτικὸν προτείνουσιν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἀπάτη. Ἄλλ' ἡ ἀνοία, ψῆσι, τῶν πολλῶν πεισθῆναι ἐποίησε τοῖς λεγομένοις. Τί φῆς; ὅτε ὑπὸ Ἑλλήσιν ἦσαν, οὐκ ἦσαν ἀνῆτοι, ἀλλ' ὅτε πρὸς ἡμᾶς μετέστησαν, τότε ἀνῆτοι γεγονόσιν; καίτοι γε οὐκ ἄλλους ἀνθρώπους, οὐδὲ ἐξ ἄλλης οἰκουμένης λαβόντες ἔπεισαν οἱ ἀπόστολοι. Καίτοι τὰ μὲν Ἑλλήνων ἀπλῶς κατεῖχον, τὰ δὲ ἡμέτερα μετὰ κινδύνων κατεδέξαντο· ὥστε εἰ μετὰ λόγου κρείττονος αὐτὰ κατεῖχον, τοσοῦτον αὐτοῖς ἐντραφέντες χρόνον, οὐκ ἂν αὐτῶν ἀπέστησαν, καὶ μάλιστα ὅτε οὐδὲ ἀκινδύνως ἀποστῆναι ἐνῆν. Ἐπεὶ δὲ ἔγνωσαν ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως, ὅτι γέλως ἐκεῖνα καὶ πλάνη, διὰ τοῦτο καὶ θανάτων ἀπειλουμένων, τῶν μὲν συνήθων ἀπεπήδησαν, εἰς δὲ τὰ καινὰ ὑποτόλγησαν, ὥστε τούτου μὲν τοῦ δόγματος κατὰ φύσιν ὄντος,

ἐκεῖνου δὲ παρὰ φύσιν. Ἄλλ' οἰκείται, φησὶν, ἦσαν οἱ πεισθέντες, καὶ γυναῖκες καὶ τίτθαι καὶ μαῖαι καὶ εὐνοῦχοι. Μάλιστα μὲν οὐκ ἀπὸ τούτων ἡμῖν ἡ Ἐκκλησία συνεστήκε μόνον, καὶ τοῦτο δῆλον ἅπασιν· εἰ δὲ ἀπὸ τούτων, τοῦτο μάλιστα ἔστι τὸ ποιοῦν τὸ κήρυγμα [63] θαυμαστὸν, ὅτι τοιαῦτα δόγματα, οἷα Πλάτων καὶ οἱ κατ' ἐκεῖνον οὐκ ἴσχυσαν ἐννοῆσαι ὧν·, ἐξαίφνης ἴσχυσαν οἱ ἄλεις, τὸ πάντων ἀμαθέστατον γένος, πείθειν καταδέξασθαι. Οὐδὲ γὰρ εἰ φρονίμους ἔπεισαν μόνον, οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὸ γεγονός· ἐπειδὴ δὲ οἰκέτας καὶ τίτθας καὶ εὐνοῦχους εἰς τοσοῦτον ἡγαγον φιλοσοφίας, ὥς ἀγγέλους ἐφαμιλῶλους ποιῆσαι, μεγίστην τῆς θείας ἐμπνοίας παρείχον ἀπόδειξι. Καὶ γὰρ εἰ μὲν εὐτελεῖ τινα ἐπέταττον, εἶχε λόγον ἴσως τὸ τὴν τούτων πειθὸς εἰς ἀπόδειξιν τῆς εὐτελείας τῶν λεγομένων προβάλλεσθαι· εἰ δὲ μεγάλα καὶ ὑψηλὰ καὶ ἀνθρωπίνῃ σχεδὸν ὑπερβαίνοντα φύσιν, καὶ ὑψηλῆς δέοντα διανοίας ἐφιλοσόφουν, ὅσῳ ἂν δειξῇς ἀνόητους τοὺς πεισθέντας, τοσοῦτω μᾶλλον ἀποδεικνύεις σοφοὺς καὶ θείας χάριτος πεπληρωμένους τοὺς πείσαντας. Ἄλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐπαγγελιῶν, φησὶν, ἔπεισαν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο οὐ θαυμάζεις, εἰπέ μοι, πῶς ἔπεισαν μετὰ θάνατον προσδοκῶν ἐπαθλα καὶ ἀμοιβάς; Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἐκπλήττομαι. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὸ ἀνοίας, φησὶ. Ποίας ἀνοίας, εἰπέ μοι, ταῦτα, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ δικαστήριον ἀδέκαστον μετὰ τὸν ἐνταῦθα ἡμᾶς λήγεται βίον, καὶ εὐθὺς καὶ ῥημάτων καὶ πραγμάτων καὶ ἐννοιῶν δώσωμεν τῷ τὰ ἀνιόρρητα εἰδότε Θεῷ, καὶ τοὺς μὲν κακοὺς ὀφόμεθα κολαζομένους, τοὺς δὲ ἀγαθοὺς στεφανουμένους; Ταῦτα γὰρ οὐχὶ ἀνοίας, ἀλλὰ τῆς μεγίστης ἐστὶ ἡ φιλοσοφίας.

θ'. Αὐτὸ οὖν τοῦτο, εἰπέ μοι, τὸ καταφρονεῖν τῶν παρόντων, τὸ μέγα νομίζειν ἀρετὴν, τὸ μὴ τὰ ἄλλα ἐνταῦθα ζητεῖν, ἀλλὰ περαιτέρω προΐεναι ταῖς ἐλπίσι, καὶ ψυχὴν οὕτως εὐτόνῃ ἔχειν καὶ πιστῇ, ὥς μηδενὶ τῶν παρόντων δεινῶν πρὸς τὰς μέλλουσας παρεμποδίζεσθαι ἐλπίδας, πόσης ἂν εἴη φιλοσοφίας; Ἄλλὰ βούλει καὶ αὐτῶν τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ τῶν προβόρῃσεων μαθεῖν τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν πρὸ τούτων, τῶν μετὰ ταῦτα; Θέα μοι σειρὰν χρυσῇν πλεκομένην ποικίλως ἐξ ἀρχῆς. Εἰπέ τινα αὐτοῖς περὶ ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ τῶν μελλόντων πραγμάτων, καὶ λέγων ἐθαυματούργει.

Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τῶν εἰρημένων δῆλον ὅτι καὶ τὰ θαύματα ἀληθῆ, καὶ τὰ μέλλοντα ἐπηγγεμένα. Ἵνα δὲ καὶ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, ἐπ' αὐτῶν αὐτὸ ποιήσω τῶν πραγμάτων φανερόν. Ἀνέστησε τὸν Λάζαρον ῥήματι μόνῳ ψιφῷ, καὶ ζῶντα ἔδειξεν· εἶπε πάλιν, ὅτι Πύλαι Ἰδου οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας· καὶ, ὅτι Ὁ καταλιπὼν πατέρα ἢ μητέρα ἐκατονταπλασίονα λήψεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζῶντι αἰῶνι κληρονομήσει. Οὐκοῦν τὸ μὲν θαῦμα ἐν, τὸ τοῦ Λαζάρου· αἱ δὲ προβόρῃσεις δύο, ἡ μὲν ἐνταῦθα δεικνυμένη, ἡ δὲ ἐν τῷ μέλλοντι. Σκόπει τοίνυν πῶς ἅπαντα δι' ἀλλήλων κατασκευάζεται. Εἰ μὲν γὰρ τις ἀπιστοίη, ὅτι Λάζαρος ἀνέστη, ἀπὸ τῆς προβόρῃσεως τῆς περὶ

* Deerat δλω. b Post hanc vocem addit Regius codex τὸ δὲ τὰνάντια ἰσχύων νομίζειν ἀνοίας.

33), non dubitaverit, non repudiaverit? Attamen non modo non obturperunt, non modo non respuerunt hæc audientes; sed etiam accurrebant, et ad gravia insiliebant, ac quæ præcipiebantur arripiebant. Audire autem illud, De omni verbo otioso rationem reddituri sumus (*Matth. 12. 36*); et, *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam* (*Matth. 5. 28*); et, *Qui irascitur temere, in gehennam incidet; quem non abegisset oerum qui tunc erant?* Attamen omnes accurrebant, et multi etiam septa transiliebant. Quid ergo illos inducebat? annon virtus ejus qui prædicabatur, ut palam est? Nisi enim hoc esset et contrarium esset, et illi isti fuissent, isti vero illi; an fuisset facile repugnantes trahere? Dici certe id non potest.

8. Itaque per omnia ostendit divinum virtutem fuisse quæ hæc perfecit. Nam unde, quæso, persuaserunt mollioribus et diffidentibus, ad vitam ducentes duram et asperam? Sed præcepta quidem hujusmodi erant: videamus autem an dogma vim haberet alligandi. Atqui hoc ipsum satis erat ad abigendos infideles. Quid enim dicebant ii, qui prædicabant? Crucifixum esse adorandum illumque Deum esse putandum, qui ex Judæa muliere natus esset. Ecquis illis credidisset, nisi movente divina virtute? Quod enim crucifixus et sepultus fuisset, omnes sciebant; quod autem resurrexisset et ascendisset, præter apostolos nemo viderat. At promissis illos erigebant, iniques, et verborum sono deceperunt. Hoc ipsum vero maxime ostendit præter ea omnia quæ dicta sunt, res nostras non esse fallaciam. Nam difficilia omnia hinc eveniebant; utilia vero post resurrectionem promitti oportebat. Hoc ipsum autem, iterum dicam, ostendit prædicationem nostram divinam esse. Cur enim uero credentium dixit, Non accedo, neque ferre possum: difficilia mihi hic comminaris, et bona post resurrectionem promittis? Undenam liquet resurrectionem futuram esse? quis eorum qui decesserunt venit? quis mortuorum resurrexit? quis horum dixit quid futurum sit post nostrum hinc exitum? At nihil horum cogitarunt; sed et animas dederunt pro Crucifixo. Itaque hoc ipsum maximæ virtutis erat, quod cum nihil horum umquam audissent, statim de tantis rebus persuaderentur, et sese apparerent ut difficilia in experimentum acciperent, bona vero in spe haberent. Si autem decipere voluissent, contrarium facturi erant; hic bona promisissent, et terribilia tacuissent, tam præsentia quam futura. Ita enim facere solent qui decipiunt et adulantur: nihil asperum durum vel onerosum proponunt, sed contrarium totum; hæc quippe fallacia est. Sed multorum amentia, inquires, fecit ut dictis fidem haberent. Quid dicis? quando sub Græcis fuere, non erant stulti; sed quando ad nos translati sunt, tunc stulti evaserunt? Atqui non alios homines, neque ex alio orbe accipientes apostoli ad fidem deduxerunt. Quamquam gentilium instituta simpliciter tenebant, nostra vero cum periculo susceperunt: itaque si cum majori ratione illa tenuissent, cum tanto tempore in illis vi-

xissent, non ab illis abscessissent, cum maxime non absque periculo abscedere possent. Postquam autem ex ipsa rerum natura cognoverunt, ridicula illa esse et errore plena; ideo, cum etiam mortis minæ intarentur, a consuetis resiliunt, et ad nova confugerunt, nupote cum hoc dogma secundum naturam esset, illud vero præter naturam. At qui credebant, inquires, erant famuli, mulieres, nutrices, obstetrices et eunuchi. At non ex his solum nobis constituta est Ecclesia, quod utique est omnibus manifestum: si autem ab his, hoc maxime prædicationem admirabilem reddit, quod talia dogmata, quæ Plato et sui temporis alii excogitare non potuerunt, statim potuerint piscatores, omnium indoctissimum genus, ad recipiendum inducere. Neque enim, si prudentibus solum persuasi-sent, adeo admiranda res fuisset: cum vero famulos, nutrices et eunuchos ad tantam deduxerint philosophiam, ut illos angelis pares fecerint, magnam præbuere divinæ inspirationis demonstrationem. Nam si vilia quædam præcepissent, esset forte rationi consentaneum eorum persuasionem ad demonstrandam dictorum vilitatem proferre: si autem magna et sublimia humanamque naturam fere superantia, quæ sublimi mente opus habent, philosophabantur; quo magis stultos ostendes eos qui persuasi sunt, eo magis sapientes et divina gratia repletos ostendes eos qui persuaserunt. Sed magnitudine promissorum, inquires, persuaserunt. An hoc ipsum non miraris, quomodo persuaserint illis, ut post mortem præmia et mercedes expectarent? Ego vero hac ipsa de re obstupesco. At hoc, inquires, ex stultitia? Quanam, quæso te, stultitia, quod anima immortalis sit, et judicium incorruptum post hanc vitam nos excepturum est, et rationes verborum, rerum et cogitationum dabimus Deo qui novit arcana, et malos quidem punitos, bonos autem coronatos videbimus? Hæc enim non stultitiæ, sed maximæ philosophiæ sunt.

9. Hoc igitur, dic mihi, præsentia spernere, magnam rem esse virtutem putare, non hic præmia querere, sed ulterius spe progredi, animamque sic constantem et in fide firmam tenere, ita ut a nullo malorum præsentium ad futuram spem impediatur: hæc, inquam, quantæ fuerint philosophiæ? Sed vis ipsorum promissorum et prædictionum vim ediscere, et veritatem eorum quæ præcesserunt, et quæ post futura sunt? Vide mihi catenam auream varie ab initio connexam. Dixit illis quædam de seipso et de Ecclesiis deque futuris rebus; et hæc dicendo miracula edebat.

Christi doctrina et miraculis ex ex prædictionum eventu asseritur. — Ex eventu ergo eorum, quæ prædicta sunt, perspicua sunt et miracula et futura promissa. Ut autem clarius sit id, quod dictum est, ex ipsis rebus illud comprobabo. Suscitavit Lazarum solo verbo, et vivum ostendit: dixit rursus, *Portæ inferi non prævalebunt adversus Ecclesiam* (*Matth. 16. 18*); et, *Qui reliquit patrem et matrem, centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitam æternam possidebit*

(*Matth. 19. 29*). Ergo miraculum quidem est unum, nempe Lazari; prædictiones vero duæ, quarum altera hic ostensa est, altera in futuro erit. Considera ut omnia inter se comparata probantur. Si quis enim non crederet suscitatum fuisse Lazarum, ex prædictione quæ de Ecclesia dicta est, credat miraculo: nam quod tot ante annos prædictum fuerat, tunc evenit et finem accepit. Porro enim inferi adversus Ecclesiam non prævaluerunt. Qui ergo in prædictione veritatem dixit, perspicuum est quod etiam miraculum fecerit: qui vero miraculum edidit, et qui ea quæ dixerat ad finem deduxit, palam est quod etiam in prædictione futurorum vera dicat, nempe, *Centuplum recipiet, et vitam æternam possidebitis*, qui præsentia despiciat. Quæ enim jam facta et dicta sunt, in pignora maxima dedit eorum quæ eventura sunt. Hæc itaque omnia et his similia ex Evangeliiis colligentes ipsis dicamus, illisque ora obstruamus. Si quis vero dixerit: Quomodo ergo tandem non extinctus fuit error? hoc dixerimus: Vos in causa estis, qui adversus salutem vestram seditiones agitis: nam Deus res ita dispensavit, ut ne reliquæ quidem impietatis maneant. Ea ergo, quæ dicta sunt, paucis repetamus. Quænam est harum rerum natura? num ut imbecilli superentur a potentibus, an secus? qui facilia dicunt, an qui difficiliora? qui cum periculis attrahunt, an qui secure? qui innovant, an qui consuetudinem firmant? qui in asperam viam ducunt, an qui in facilem? ii qui a patriis institutis abducunt, an ii qui non peregrinas leges statuunt? ii qui postquam hinc abscesserimus omnia bona pollicentur, an ii qui in præsentī vita adulantur? multi a paucis, an pauci a multis? At vos

etiam, inquires, hic promisistis. Quid hic promisimus? Peccatorum remissionem et lavacrum regenerationis. Vere quidem baptisma plus habet boni in futuris. Et Paulus clamat dicens: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem vita vestra manifestata fuerit, tunc et vos cum ipso apparebitis in gloria* (Col. 3. 3. 4). Si autem hic quoque habet bona, ut certe habet, et hoc quoque magnum est miraculum, quod potuerint persuadere iis, qui mala fecerant innumera, et quod nemo alius fecerat, fore ut omnia abluerentur, et nullius scelerum suorum rationem essent reddituri. Itaque ea de causa maxime admirari oportebat, quod barbaris hominibus persuaserint, ut talem fidem susciperent, et bonam de futuris spem haberent, ac deposita priorum peccatorum sarcina, cum magna animi alacritate deinde pro virtute labores susciperent, et ad sensilia nulla inhiarent, omnibusque corporeis rebus superiores effecti, spiritualia acciperent dona: ac Persæ, Sarmatæ, Maurus et Indus, scirent animæ expiationem, Dei potentiam, et benignitatem ineffabilem, fidei philosophiam, Spiritus sancti adventum, corporum resurrectionem, et vitæ immortalis dogmata. Hæc quippe omnia et his plura barbarorum genera piscatores in baptismo mysteriis initiantes, philosophari suaserunt. Hæc itaque omnia accurate servantes, illa eis dicamus, et a vita quoque nostra demonstrationem rursum ipsis exhibeamus, quo utrinque et nos salutem consequamur et illos ad Dei gloriam attrahamus: quia ipsi est gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA VIII.

CAP. 3. v. 1. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus, tamquam parvulis in Christo. 2. Lac vobis potum dedi, et non escam: nondum enim poteratis. Sed ne nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.*

1. Cum externam sapientiam confutasset, et factum ejus omnem dejecisset, ad aliud argumentum venit. Nam verisimile est illos dicturos fuisse: Si Platonis, aut Pythagoræ, aut cujusdam alterius philosophi dicta annuntiarem, jure ita longam in nos instituisses orationem: si autem ea quæ sunt Spiritus annuntiamus, cur externam sapientiam deque versas? Quomodo autem hoc repellat audi: *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus*. Sane quidem etiamsi perfecti essetis, inquit, et in spiritualibus, neque sic oporteret efferri; neque enim vestra annuntiatis, neque ea quæ ipsi ex vobis invenistis: nunc autem neque illa scitis ut scire oportet, sed discipuli estis et omnium postremi. Itaque si de externa quidem sapientia altum sapitis, jam probatum est illam nihil esse, sed et in spiritualibus nobis esse contrariam: si autem de spiritualibus, in his quoque quod minus est habetis, et inter ultimos estis. Ideo ait, *Non potui vobis loqui ut spiritualibus*. Non dixit, Non loquutus sum, ne videretur ex invidia rem esse;

sed dupliciter illorum sensum evertit: uno quidem modo ostendens, quod perfecta nesciant; altero autem, quod ipsi in causa sint quod nesciant; tertio etiam, quod ostendat illos ne nunc quidem posse. Nam quod initio non potuerint, ex natura fortasse rei erat: quamquam ne hanc quidem illis reliquit defensionem. Non enim dicit illos ideo sublimia non suscepisse, quod non possent suscipere, sed quia carnales erant. Verum in principio quidem sic non fuisset reprehensione dignum; sed cum tantum effluisset tempus, nondum ad perfectiora pervenisse, id extremæ erat ignaviæ. Ilac quoque de re Hebræos accusat, sed non cum tanta vehementia. Nam illos quidem dicit ob tribulationes tales esse, hos autem ob nequitiae desiderium: hoc autem et illud non inter se paria sunt. Et ostendit se illos quidem increpare, hos autem magis excitantem, hæc cum veritate dixisse. His quippe dicit, *Sed neque nunc potestis*: illis autem: *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem seramur* (Hebr. 6. 1. et 9); et rursum: *Confidimus de vobis meliora et saluti hærentia, etsi ita loquimur*. Et quomodo eos, qui tantum Spiritum acceperant, carnales appellat, quos initio tantis est laudibus prosequutus? Quia illi quoque carnales erant, quibus dicit Dominus: *Dis-*

τῆς Ἐκκλησίας εἰρημένης πιστευέτω [64] τῷ θαύματι· τὸ γὰρ πρὸ τοσούτων λεχθέν χρόνων τότε ἐξέβη καὶ τέλος ἔλαβε· πύλαι γὰρ ἔδου τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατίσχυσαν. Ὁ τοίνυν ἀληθεύσας ἐν τῇ προρρήσει, ἐξήλθεν ὅτι καὶ τὸ θαῦμα εἰργάσατο· ὁ δὲ καὶ τὸ θαῦμα ἐργασάμενος, καὶ ἄπερ εἶπεν εἰς τέλος ἀγαγὼν, ἐξήλθεν ὅτι καὶ ἐν τῇ προρρήσει τῇ περὶ ἁ τῶν μελλόντων ἀληθεύει, λέγων, ὅτι Ἐκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει ὁ τῶν παρόντων ὑπεριδὼν. Τὰ γὰρ ἤδη γεγεννημένα καὶ εἰρημένα, ἐνέχυρα μέγιστα τῶν μελλόντων ἐκδήσεσθαι δέδωκε. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα καὶ τὰ τοῦτοις ὁμοίωτα ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων συναγαγόντες, λέγωμεν πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπιστομίζωμεν αὐτούς. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς οὖν οὐκ ἐσθῆσθαι τέλεον ἡ πλάνη; ἐκείνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι Ὑμεῖς αἴτιοι, οἱ πρὸς τὴν ἑαυτῶν στασιάζοντες σωτηρίαν· ἐπεὶ ὁ Θεὸς τὰ πράγματα οὕτως ψικνόμησεν, ὥς μηδὲ λείψανον ὑπολειφθῆναι τῆς ἀσεθείας. Ἀναλογισώμεθα τοίνυν τὰ εἰρημένα διὰ βραχείων. Ποίαν ἔχει φύσιν τὰ πράγματα; τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἡττάσθαι, ἡ τούναντίον; τοὺς τὰ εὐκολὰ λέγοντας, ἡ τοὺς τὰ χαλεπώτερα; τοὺς μετὰ κινδύνων ἔλκοντας, ἡ τοὺς μετὰ ἀδείας; τοὺς καινοτομοῦντας, ἡ τοὺς τὴν συνήθειαν κρατύνοντας; τοὺς ἐπὶ τραχείαν, ἡ τοὺς ἐπὶ τὴν ῥάδιαν ἄγοντας ὁδόν; τοὺς τῶν πατρῶων ἀφιστώντας, ἡ τοὺς οὐ ξένα νομοθετοῦντας; τοὺς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν πάντα ὑπισχνουμένους τὰ χρηστά, ἡ τοὺς ἐν τῷ παρόντι κολακεύοντας βίῳ; τοὺς πολλοὺς ὑπὸ τῶν ὀλίγων, ἡ τοὺς ὀλίγους ὑπὸ τῶν πολλῶν; Ἀλλὰ

^a *Deerant verba* τῇ περὶ.

καὶ ὑμεῖς ἐνταῦθα, φησὶν, ὑπέσχεσθε. Τί δὲ ἐνταῦθα ὑπεσχόμεθα; Ἀμαρτημάτων ἄφεσιν καὶ λουτρὴν παλιγγενεσίας. Μάλιστα μὲν καὶ τὸ βάπτισμα ἐν τοῖς μέλλουσιν ἔχει τὸ πλεόν. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ἡ ζωὴ ὑμῶν φανερωθῇ, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. Εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔχει ἀγαθὰ, ὥσπερ οὖν καὶ ἔχει, καὶ τοῦτο μάλιστα πολλοῦ θαύματος, ὅτι ἴσχυσαν πείσαι τοὺς τὰ μυρία ἐργασασμένους δεινὰ, καὶ ὅσα μηδεὶς ἕτερος, ὅτι πάντα ἀπολούσονται, καὶ οὐδενὸς δώσουσι λόγον τῶν πεπλημμελημένων. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζειν ἐχρῆν, ὅτι ἀνθρώπους βαρβάρους τοιαύτῃς εἴσεσιν καταδέξασθαι πίστιν, καὶ χρυστάς περὶ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐλπίδας, καὶ τὸ πρότερον τῶν ἀμαρτημάτων φορτίον ἀπεσκευασμένους μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας εἰς τὸ ἐπιὸν τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἄπτεσθαι πόνων, καὶ πρὸς αἰσθητὸν μὲν μὴδὲν κεχρημένοι, πάντων δὲ ἀνωτέρους τῶν σωματικῶν γεγεννημένους νοεράς δεξασθαι δωρεάς, καὶ τὸν Πέρσην καὶ τὸν Σαυρομάτην, καὶ τὸν Μαῦρον καὶ τὸν Ἰνδὸν εἰδέναι ψυχῆς καθαρῶν, καὶ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν ἄφατον, καὶ πίστεως φιλοσοφίαν, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν, καὶ σωματικῶν ἀνάστασιν, καὶ ζωῆς ἀθανάτου δόγματα. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ τὰ τούτων πλείονα γένη βαρβάρων οἱ ἀλίεις μυσταγωγοῦντες ἐν τῷ βαπτίσματι, φιλοσοφεῖν ἔπεισαν. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας φυλάξαντες, πρὸς αὐτοὺς λέγωμεν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου πάλιν αὐτοῖς ἀπιδείξιν παρ᾽ ἐμῶν, [65] ἵνα ἐκατέρωθεν ἡμεῖς τε σωθῶμεν, ἐκείνους τε ἐπισπασώμεθα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Γὰρ ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμῃ· οὐκ γὰρ ἠδύνασθε. Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστέ.

α'. Καθελὼν τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἔξωθεν, καὶ τὸν τύπον αὐτῆς καταβαλὼν ἅπαντα, ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν ἔρχεται. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους λέγειν, ὅτι εἰ μὲν τὰ Πλάτωνος ἢ Πυθαγόρου ἢ τινος ἑτέρου τῶν φιλοσόφων ἀπηγγέλλομεν, εἰκὼς οὕτω μακρὸν καθ' ἡμῶν ἀπέτεινες λόγον· ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Πνεύματος καταγγέλλομεν, τίνας ἔνεκεν τὴν ἔξωθεν σοφίαν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Πῶς οὖν πρὸς τοῦτο ἵσταται, ἀκουσον. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ τέλειοι, φησὶν, ἦτε καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, οὐδὲ οὕτως ἐχρῆν ἐπαίρεσθαι· οὐδὲ γὰρ τὰ ὑμέτερα καταγγέλλετε, οὐδὲ ἄπερ αὐτοὶ οἰκοῦσιν εὐρήκατε· νυνὶ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἴστε ὡς εἰδέναι χρῆ, ἀλλὰ μαθηταὶ ἐστέ καὶ πάντων ἔσχατοι. Ὡστε εἰ μὲν ἐπὶ τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ· φρονεῖτε μεγάλα, ἐλέγχεται οὐδὲν οὕσα αὐτή, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ἐναντία ἡμῖν· εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἔλαττον κατέχετε, καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις· ἐστήκατε. Διὸ φησιν· Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματι-

κοῖς. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐλάλησα, ἵνα μὴ δόξῃ φθόνου τὸ πρᾶγμα εἶναι· ἀλλὰ διτιπῇ αὐτῶν καθαίρει τὸ φρόνημα, ἐνὶ μὲν τρόπῳ, δείξας ὅτι οὐκ ἴσασιν τὰ τέλεια, δευτέρῳ δὲ, ὅτι αὐτοὶ τοῦ μὴ εἰδέναι γεγόνασιν αἴτιοι, καὶ τρίτῳ δὲ πρὸς τοῦτοις, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐδὲ ἐτι νῦν δύνανται. Τὸ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν μὴ δυνηθῆναι, ἴσως τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἦν· καίτοι γε οὐδὲ ταύτην αὐτοῖς ἀφίησι τὴν ἀπολογίαν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι δεξασθαι τὰ ὑψηλὰ φησιν αὐτοὺς μὴ δεδέχθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ σαρκικοὺς εἶναι. Πλὴν ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν οὕτως οὐκ ἦν κατηγορία ἄξιον· τὸ δὲ, καὶ χρόνου παρελθόντος τοσούτου, μηδέποτε πρὸς τὰ τελειότερα φθάσαι, τοῦτο τῆς ἐσχάτης νωθείας ἦν. Τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ καὶ Ἑβραίοις, ἀλλ' οὐ μετὰ τοσαύτης σφοδρότητος. Ἐκείνους μὲν γὰρ καὶ διὰ τὴν ὀλιψὴν τοιούτους εἶναι φησι, τούτους δὲ δι' ἐπιθυμίαν τῆς πονηρίας· οὐκ ἔστι δὲ ἴσον τοῦτο κάκεῖνον. Καὶ δεικνυσὶν ὅτι ἐκείνοις μὲν ἐπιτιμῆσαι βουλόμενος, τούτους δὲ διεγείρων μάλλον, ἔλεγε ταῦτα ἀληθεύων. Τούτοις μὲν γὰρ φησιν· Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐκείνοις δὲ, Διόπερ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα· καὶ πάλιν, Περὶ πόσεως δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν. [66] Καὶ πῶς τοὺς Πνεύματος ἐπιτυχόντας τοσούτου, σαρκικοὺς καλεῖ, καὶ ὡς ἀρχόμενος τοσαύτα διηλθεν ἐγκώμια; Ἐπεὶ κάκεῖνοι σαρκικοὶ ἦσαν,

^a *Logebatur* τῆς ἔξωθεν σοφίας.

πρὸς οὓς φησιν ὁ Κύριος· *Ῥπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*· καίτοι καὶ δαίμονας ἐξέβαλον, καὶ νεκροὺς ἀνέστησαν, καὶ προφητείας ἐπεδείξαντο. Ὡστε ἔστι καὶ σημεῖα ποιήσαντα εἶναι σαρκικόν. Καὶ γὰρ τῷ Βαλαάμ ἐνήργησεν ὁ Θεός, καὶ τῷ Φαραὼ τὰ μέλλοντα ἀπεκάλυψε, καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ Καϊάφας προεφήτησε, οὐκ εἰδώς· καὶ ἔλεγε· καὶ ἑτέροι δὲ τινες δαιμόνια ἐξέβαλον τῷ αὐτοῦ ὄνματι, οὐκ ὄντες μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐ διὰ τοὺς ποιοῦντας ταῦτα γίνεται, ἀλλὰ δι' ἑτέρους. Πολλάκις δὲ καὶ δι' ἀναξίων ταῦτα ἐγίνετο. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ ἀνδρῶν ἀναξίων δι' ἑτέρους ταῦτα γίνεται, ὅπου γε καὶ δι' ἀγίων; καὶ γὰρ Παῦλος φησὶ· *Πάντα ὑμῶν εἰσιν, εἰς τε Παῦλος εἰς τε Ἀπολλῶς εἰς τε Κηρῶς, εἰς τε ζωὴ εἰς τε θάνατος*· καὶ πάλιν, *ὅτι αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας*. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἂν ἐκίλυσε πάντας διαφθάρηαι. Συμβαίνει γὰρ ἄρχοντας μὲν εἶναι φαύλους καὶ μιαιτούς, τοὺς δὲ ἀρχομένους ἐπισκεῖς καὶ μετρίους, καὶ λαϊκοὺς μὲν ἐν εὐλαβείᾳ ζῆν, ἱερέας δὲ ἐν πονηρίᾳ καὶ οὐκ ἐμελλεν οὐδὲ βάπτισμα εἶναι, οὕτε σῶμα Χριστοῦ, οὕτε προσφορά δι' ἐκείνων, εἰ πανταχοῦ τὴν ἀξίαν ἡ χάρις ἐζήτει. Νυνὶ δὲ καὶ δι' ἀναξίων εἰσθεν ἐνεργεῖν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν τοῦ βαπτίσματος ἡ χάρις παρὰ τοῦ βίου· τοῦ ἱερέως παραβάλλεται· ἐπεὶ ἐμελλεν ὁ λαμβάνων ἐλαττωθῆαι. Ὡστε εἰ καὶ σπανιάκις γίνεται ταῦτα, γίνεται γοῦν ὁμῶς. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις τῶν παρεστώτων τὸν βίον περιεργαζόμενος τοῦ ἱερέως, σκανδαλίζεται περὶ τὰ τελούμενα. Οὐδὲν γὰρ ἄνθρωπος εἰς τὰ προκείμενα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, καὶ ἐκείνός ἐστιν ὑμᾶς ὁ μυσταγωγῶν. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἡδυνήθην ὑμῖν *λαλῆσαι ὡς πνευματικοίς, ἀλλ' ὡς σαρκικοίς*. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε. ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ φιλοτιμίας ἐνεκεν εἰρηκέναι ταῦτα ἅπερ εἰρηκεν, ὅτι· *Ὁ πνευματικὸς ἀνακρίνει τὰ πάντα*, καὶ *ὅτι Ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, καὶ ὅτι Νυνὶ Χριστοῦ ἔχομεν*, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν καταστέλλων, ὅρα τί φησιν· Οὐ διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰσέγησα, ὥς οὐδὲν πλέον δυνάμενος ὑμῖν εἰπεῖν, ἀλλ' ὅτι σαρκικοὶ ἐστέ. Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν *δύνασθε*.

β'. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Οὐ θέλετε, ἀλλ', *Οὐ δύνασθε*; Ὅτι [καὶ] τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τέθεικε. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, τοῦτο ἀπὸ τοῦ μὴ θέλαιν ἐστίν· ὅπερ αὐτοῖς μὲν φέρεται κατηγορίαν, τῷ δὲ διδασκάλῳ συγγνώμην. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως οὐκ ἡδύναντο, ἴσως ἂν τις συνέγων· ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ προαιρέσεως, ἀπεστέρηται τῆς ἀπολογίας. Εἰτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τὸ ποιοῦν αὐτοὺς σαρκικοὺς· *Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρις καὶ ζῆλος καὶ διχοστασία, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστέ, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε*; [67] Καίτοι καὶ πορνείας καὶ ἀσελγείας ἔχων αὐτῶν εἰπεῖν, ἐκείνο μάλλον τίθησι τὸ ἀμάρτημα, ὅπερ ἐσπούδασε διορθώσασθαι τέως. Εἰ δὲ ζῆλος, σαρκικοὺς ποιεῖ, ὥρα λοιπὸν ἅπαντας ὁλοῦσι μέγα καὶ σάκκον περιβαλέσθαι καὶ σποδὸν ὑποστρώσασθαι. Τίς γὰρ τοῦ πάθους τούτου καθαρός; πλὴν εἰ μὴ ἀπ' ἑμαυτοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων στοχάζομαι. Εἰ ζῆλος, σαρκικοὺς ποιεῖ καὶ οὐκ ἀφίησιν εἶναι πνευματικοὺς, καίτοι γε προφητεύοντας καὶ ἑτερα θαυμαστά ἐπιδεικνυμένους· ὅταν μὴδὲ χάρις

τοσαύτη παρῇ, ποῦ θήσομεν τὰ ἡμέτερα, ὅταν μὴ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑτέροις μείζουσιν ὦμεν ἀπισκόμενοι; Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι εἰκότως ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, ὅτι ὁ ποιῶν τὰ φαῦλα οὐκ ἔργεται πρὸς τὸ φῶς, καὶ ὅτι βίος ἀκάθαρτος ἐμποδίζει δόγμασιν ὑψηλοῖς, οὐκ ἀφίησιν τὸ διορατικὸν φανῆναι τῆς διανοίας. Ὡς περ οὖν οὐκ ἔστιν ἐν πλάνῃ ὄντα καὶ ὀρθῶς βιούτῃα μείναι ἐν πλάνῃ ποτὲ, οὕτως οὐ ῥᾶδιον πονηρίᾳ συντρεφόμενον ἀναδελφεῖται ταχέως πρὸς τὸ τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ὕψος, ἀλλὰ χρὴ πάντων καθαρεύειν τῶν παθῶν τὸν μέλλοντα θηρῆν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ γὰρ τούτων ἀπηλλαγμένος, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγῆσεται, καὶ ἐπιτεύξεται τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ μοι τὸ μὴ πλεονεκτεῖν μόνον, μὴδὲ τὸ μὴ πορνεύειν ἀρκεῖν εἰς τοῦτο σοι νόμιζε, ἀλλὰ χρὴ πάντα συνδραμεῖν τῷ ζητοῦντι τάληθές. Διὸ φησι Πέτρος· *Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔσθαι ὁ φοβοῦμενος αὐτόν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστὶ*· τοῦτέστι, καλεῖ καὶ ἐπισπᾶται αὐτὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὐχ ὀρᾷ Παῦλον, ὅτι πάντων σφοδρότερος ἦν ἐν τῷ πολεμεῖν καὶ διώκειν; ἀλλ' ὁμῶς ἐπειδὴ βίον ἀληθινὸν εἶχε, καὶ οὐ πάθει ταῦτα ἐπαρτεν ἄνθρωπινῳ, καὶ ἐδέχθη καὶ πάντα ὑπερηκόντισεν. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς ὁ δεινὸς ὁ Ἐλλην, χρηστὸς ὢν καὶ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, μένει πλανάμενος; ἐκεῖνο ἂν εἰποιμι· ὅτι ἕτερον ἔχει πάθος, κενοδοξίαν ἢ νωθεῖαν ψυχῆς, ἢ τὸ μὴ μεριμνᾶν περὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῇ τὰ κατ' αὐτὸν φέρεσθαι νομίζειν. Ὁ δὲ Παῦλος τὸν ἐργαζόμενον δικαιοσύνην, τὸν ἐν πᾶσιν ἀληθινὸν φησι, *κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενον* καὶ, *Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ ὧς λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρῇ συνειδήσει*. Πῶς οὖν, φησὶν, ἀκάθαρτοι κατηξιώθησαν τοῦ κληρύματος; Ἐπειδὴ ἠθέλησαν καὶ ἐπεθύμησαν. Τοῦς μὲν γὰρ καὶ πεπλανημένους ἔλαυν, ἐπειδὴν παθῶν καθαρεύουσι· τοὺς δὲ ἀφ' ἐκείνων προσιόντας οὐ διωθεῖται· πολλοὶ δὲ καὶ ἀπὸ προγόνων ἐδέξαντο τὴν εὐσέβειαν. *Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις*. Λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἔμπροσθεν τοὺς ἀρχοντας κατέβαλεν, αἰπῶν, ὅτι οὐδενὸς ἐξ αὐτῶν ἡ σοφία τοῦ λόγου· ἐνταῦθα δὲ τοὺς ἀρχομένους πλήττει, λέγων· *Ὅταν γὰρ λέγη τις, Ἐγὼ μὲν εἰμὶ Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστέ*; καὶ δείκνυσιν ὅτι τοῦτο οὐ μόνον αὐτοὺς οὐδὲν ὠνήσεν, οὐδὲ προσλαβεῖν τὴν πεποιήκεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ὠφέλειαν ἐνεπόδισε. Τοῦτο γὰρ ζῆλον ἔτεκεν· ὁ δὲ ζῆλος σαρκικοὺς ἐποίησε· [68] τὸ δὲ γενέσθαι σαρκικοὺς, οὐκ ἀφῆκεν ἀκούσαι τῶν ὑψηλοτέρων. *Τίς οὖν ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς*; Μετὰ γὰρ τὴν τῶν πραγμάτων κατασκευὴν καὶ ἀπόδειξιν, γυμνότερον λοιπὸν κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ καὶ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τίθησι, πᾶσαν περιαιρῶν τραχύτητα, καὶ οὐκ ἀφίησιν ὀργισθῆναι πρὸς τὰ λεγόμενα. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν ἐστὶ καὶ οὐκ ἀγανακτεῖ, πολλῷ μάλλον ἐκείνους δυσχεραίνειν οὐκ ἐχρήν. Διπλῇ τοίνυν αὐτοὺς παραμυθεῖται, τῷ τε ἑαυτὸν ὑποθεῖναι, καὶ τῷ μὴ παντὸς αὐτοὺς ἀποστερῆσαι ὥς οὐδὲν συντελοῦντας· ἀλλὰ δίδωσι μὲν αὐτοῖς τι μικρὸν, δίδωσι δὲ ὅμως. Εἰπὼν γὰρ, *Τίς οὖν ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς*; ἐπιτραγεν· *ἀ. ἡ διακονοὶ δι' ὧν ἐπιστεύσατε*; Τοῦτο δὲ αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ μέγα καὶ πολλῶν ἄξιον μισθῶν, πρὸς δὲ τὸ ἀρχέτυπον καὶ τὴν βίξαν τῶν ἀγαθῶν οὐ-

* Ita Reg.; editi vero, ἡ χάρις τοῦ βίου.

* In uno cod. hęc interponuntur, οὐ γὰρ ἡ τούτων ἀποφυγὴ μόνον ἀρκεῖ πρὸς καταλήψιν.

cedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (Matth. 7. 23) : quamquam dæmonas eiecerunt, et mortuos suscitaverunt, atque prophetias extulerunt.

Qui signa facit, potest esse carnalis. — Itaque potest etiam is qui signa facit, esse carnalis. Nam et in Balaam Deus est operatus, et Pharaoni futura revelavit, necnon Nabuchodonosori; et Caiphas prophetavit, nesciens quid diceret: quidam etiam dæmonia eiecerunt ejus nomine, etsi cum ipso non erant: nam non propter operantes hæc fiunt, sed propter alios. Sæpe etiam per indignos. Et quid miraris, si in viris indignis propter alios hæc fiant, cum etiam per sanctos? Paulus enim dicit, *Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive vita, sive mors* (1. Cor. 3. 22); et rursum: *Ipse dedit alios quidem apostolos, alios autem prophetas, alios pastores et doctores ad perfectionem sanctorum in opus ministerii* (Ephes. 4. 12). Nam nisi hoc esset, nihil obstitisset quominus omnes perirent. Contingit enim principes esse malos et sceleratos, subditosque bonos et moderatos; et laicos in pietate vitam agere, sacerdotes autem in nequitia: neque futurum erat ut baptismus esset, neque corpus Christi, nec oblatio per illos, si ubique dignos gratia requireret. Nunc autem etiam per indignos Deus solet operari, et nihil læditur gratia baptismi per vitam sacerdotis: nam hinc is qui accipit, minus habiturus foret. Itaque etsi hæc raro fiunt, fiunt tamen. Hæc autem dico, ut ne quis ex præsentibus de vita sacerdotis curiose inquirens, scandalizetur circa ea quæ in mysteriis peraguntur. Nihil enim homo in ea quæ proponuntur inducit, sed totum est Dei virtutis opus, et ille est qui vos in mysteriis iniciat. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis.* Ne videretur enim ambitionis causa hæc dixisse, nempe, *Spiritualis dijudicat omnia, et a nemine judicatur*; et, *Mentem Christi habemus* (1. Cor. 2. 15. 16); illorum fastum reprimens, vide quid dicat. Non ideo, inquit, tacui, quasi nihil ultra dicere possem, sed quia carnales estis. *Sed neque nunc potestis.*

2. Cur non dixit, Non vultis, sed, Non potestis? Quia hoc pro illo posuit. Nam quod non possent, inde erat quod nollent; quod illis quidem reprehensionem, magistro autem veniam affert. Etenim si ex natura non potuissent, fortasse quis ignovisset; sed quia ex proposito voluntatis, defensione carent. Deinde modum ostendit, quo carnales sunt: 3. *Cum enim sit inter vos contentio, zelus et dissensio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Atqui eam possit dicere illorum fornicationem et libidinem, illud potius peccatum ponit, quod interim corrigere studuit. Quod si zelus carnales faciat, restat ut jam omnes admodum ejulent, saccum induant et cinerem substernant. Quis enim hujus vitii expertus est? nisi ex me de aliis facio conjecturam. Si zelus carnales facit nec sinit esse spirituales, etiamsi prophetent et alia miracula edant; cum non tanta aderit gratia, ubi nostra collocabimus, quando non in hoc solum,

sed et in aliis majoribus capti fuerimus? Hinc discimus jure dixisse Christum: Qui facit mala, non venit ad lucem (Joan. 3. 20); et quod vita impura impedimento sit sublimibus dogmatibus, non sinens animæ perspicacitatem apparere. Quemadmodum fieri non potest ut is qui in errore est et recte vivit, maneat in errore: ita non facile potest is, qui in nequitia vivit, cito respicere ad sublimia nostra dogmata, sed ab omnibus vitiis purum esse oportet eum, qui veritatem est venaturus. Nam qui ab iis liberatus est, etiam ab errore liberabitur et veritatem assequetur. Ne enim existimes ad hoc satis esse si non sis avarus, vel si non forniceris; sed oportet omnia concurrere in eo qui quarit veritatem. Ideo ait Petrus: *In veritate comprehendo, quod non sis personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet ipsum et operatur justitiam, acceptus est illi* (Act. 10. 34. 35); id est, vocat et attrahit ipsum ad veritatem. Non vides Paulum, qui vehementissimus omnium erat in bellando et persequendo? attamen quia inculpata vitam ducebat, et non ex vitio humano hæc faciebat, et acceptus fuit et omnes longe superavit. Si quis vero dicat, Quomodo ille quispiam Græcus, qui bonus est, benignus et humanus, in errore manet? illud responderim, aliud eum habere vitium, vanam gloriam aut animi ignaviam, aut de salute sua non curare, sed putare res suas casu et temere ferri. Paulus autem eum, qui operatur justitiam, in omnibus inculpatum dicit, *Secundum justitiam quæ est ex lege* (Philipp. 3. 6); et, *Gratias ago Deo, cui servio a majoribus in pura conscientia* (2. Tim. 1. 3). Quomodo igitur, inquires, impuri prædicatione dignati sunt? Quia voluerunt et desiderarunt. Nam errantes etiam trahit, si mundi sint et passionibus; eos autem, qui suæ sponte accedunt, non repellit: multi vero etiam a majoribus piam religionem acceperunt. Cum enim in vobis sit zelus et contentio. Demum subditos impugnaturus accedit. In superioribus enim principes dejecit dicens, externam dicendi sapientiam nullius esse pretii: hic autem subditos redarguit dicens: 4. *Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollos, nonne carnales estis?* et ostendit hoc non modo nihil illis profuisse, neque effecisse ut aliquid acciperent, sed majorum rerum utilitatem impedivisse. Hoc enim zelus peperit: zelus autem carnales illos effecit: quod autem carnales effecti sint, id non sivit sublimiora audire. 5. *Quis igitur est Paulus, quis Apollo?* Nam post rerum probationem et demonstrationem apertius deinde reprehensione usus est; et suum affert nomen, omnem tollens asperitatem, non permittens ut de dictis irascerentur. Si enim Paulus nihil est et non indignatur, multo minus illos ægre ferre oportebat. Duplici ergo ratione illos consolatur, et quod seipsum posuerit, et quod non sinat eos omnibus privari, utpote qui nihil contulerint; sed aliquid dat illis modicum

In uno Cod. legitur... *Fornicatis: non enim a talibus abstinere sufficit ad intelligentiam consequendam: sed oportet...*

certe, dicit tamen. Cum dixisset enim : *Quis est Paulus, quis Apollo?* subjunxit, *Nisi ministri per quos credidistis?* Hoc vero per se magnum est et multa mercede dignum; si aspiciatur autem ad archetypum et radicem bonorum, nihil est. Non enim qui bonis ministrat, sed qui ea præbet et donat, hic est qui beneficio afficit. Nec dixit, Evangelistæ, sed, *Ministri*, quod majus est. Neque enim solum evangelizarunt, sed etiam nobis ministravere: illud enim in verbo tantum situm est, hoc in opere. Quamobrem etsi Christus minister solum est bonorum, et non ipse radix et fons tamquam Filius, vide quonam hæc res deducatur.

3. Quomodo igitur, inquit, dicit eum ministrum fuisse circumcisionis? De dispensatione secundum carnem ibi loquitur, et non eo modo quo nunc diximus: nam illic ministrum dicit illum qui adimplevit, non eum qui ex se bona præbet. Nec dixit, Qui vos adducunt ad fidem, sed, *Per quos credidistis*; rursus illis plus tribuens, et hinc ministros declarans. Si ergo alteri ministrabant, quomodo hi arripiunt auctoritatem? Tu vero mihi consideres, quomodo nusquam eos accuset, quasi rapiant, sed ut qui præbeant: lapsus enim causa in plebe erat: nam si illi abstulissent, hi destitissent. Duo igitur sapienter confirmavit, unde oportebat peccatum tollere ibi suffodiens, adversus illos odio non concitatus, neque illos reddens contentiosiores. *Et unicuique sicut Christus dedit.* Neque enim hoc ipsum modicum a seipsis habebant, sed a Deo qui traderat. Ne enim dicerent: Quid ergo? Iis qui nobis ministrant, non amanter hærebimus? Etiam, inquit, sed scire oportet quousque: neque enim hoc ipsum a se habent, sed a Deo qui dedit. 6. *Ego plantavi, Apollo rigavit; Deus autem incrementum dedit.* Id est, primus verbum inserui: ne vero semina tentationibus exsiccarentur, sua addidit Apollo; totum autem Dei fuit. 7. *Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum Deus.* Viden' quomodo illos consoletur, ut ne asperiores fiant ex eo quod audierint, Quis est iste, quis est ille? Sunt enim utraque onerosa, et quod dixisset, Quis est iste, quis est ille? et quod dixisset, Neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid. Quomodo ergo circa hæc consolationem attulit? Quod in propriam personam despectum adducat cum dicit: *Quis enim est Paulus, quis Apollo?* et quod danti Deo totum referat. Cum enim dixisset, Hic plantavit, et addidisset nihil esse eum qui plantat, addidit, sed, *Qui incrementum dat Deus.* Neque hic constitit, sed alio rursus additamento ei medetur dicens: 8. *Qui autem plantat et qui rigat unum sunt.* Per hoc enim aliud quoque molitur, ut ne alter in alterum efferantur. Unum autem illos esse dicit, eo quod nihil possint sine Deo incrementum dante. Hoc cum dixisset, ne eos quidem qui multum laboraverant permisit efferri in eos qui minora intulissent, neque alios iis invidere. Deinde, quia hoc segniores illos reddebat, quod omnes unum esse putarentur, tam ii qui multum, quam ii qui minus laboraverant, vide quomodo hoc corre-

xerit dicens: *Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Ac si diceret: Ne timeas quod dixerim unum esse; nam si Dei operi conferantur, unum sunt; secundum labores autem non sunt unum, sed unusquisque propriam mercedem accipiet. Deinde hoc etiam magis mitigat, cum id effecisset quod volebat: in quibus potest gratificatur cum liberalitate. 9. *Dei enim adiutores sumus: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.* Viden' quomodo ipsis opus dederit non parvum, cum prius probasset totum ex Deo esse? Quia enim semper monet parendum esse præpositis, ideo doctores non admodum deprimit. *Dei agricultura estis.* Quia enim dixit, *Plantavi*, perstat in metaphora. Si autem Dei agricultura, non ut ab iis qui vos colunt, sed ut a Deo vocemini æquum est. Non enim ager vocatur agricolæ, sed patrifamilias. *Dei ædificatio estis.* Rursus ædificatio, non artificis, sed domini est. Si autem ædificatio estis, non oportet esse divisos: alias hoc ædificatio non fuerit. Si agricultura estis, non oportet dividi, sed una concordie sepe muniri. 10. *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui.* Hic se sapientem vocavit, non se extollens, sed se typum dans illis, et ostendens sapientis esse unum ponere fundamentum. Vide namque quam moderate se gerat. Cum enim se sapientem dixisset, non sivit hoc esse suum, sed cum se prius totum Deo attribuisset, tunc se ita vocavit: nam *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi*, inquit. Simul enim ostendit totum esse Dei et quod hoc maxime gratia sit, non dividi, sed in uno jacere fundamento. *Alius superædificat: videat autem unusquisque quomodo superædificet.* Illic mihi videtur illos inducere, ut certamen ineant de vita instituenda, quia illos semel conjunxit et unum fecit. 11. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus.* Non potest autem quamdiu fuerit architectus: si autem positum fuerit, jam non est architectus.

4. Vide quomodo a communibus notionibus propositum totum probet. Quod autem dicit, hujusmodi est: Annuntiavi Christum, tradidi vobis fundamentum: videte quomodo superædificetis, an ad inanem gloriam, an ad homines discipulos abstrahentes. Ne attendamus ergo hæresibus: fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est. Super ipsum ergo ædificemus, et ut fundamento hæreamus, ut palmes viti, et nihil sit intermedium inter nos et Christum: nam si aliquid intermedium sit, statim perimus. Palmes enim ex eo quod hæreat, trahit succum; et ædificium, quod sit compactum, stat: quod si disjunctum sit, perit, cum non habeat quo innitatur. Ne itaque solum hæreamus Christo, sed etiam ipsi conglutinemur; nam si disjuncti simus, perimus. *Etenim qui elongant se a te, peribunt* (Psalm. 72. 27), inquit. Conglutinemur ergo ipsi, et conglutinemur per opera: Qui enim servat mandata mea, in me, inquit, manet (Joan. 14. 21). Etenim per multa exempla nos jungit. Animadvertite autem: ipso est

δέν. Οὐ γάρ ὁ διακονούμενος τοῖς ἀγαθοῖς, ἀλλ' ὁ παρ-
έχων αὐτὰ καὶ διδούς, οὗτός ἐστιν ὁ εὐεργέτης. Καὶ
οὐκ εἶπεν, Εὐαγγελισταί, ἀλλ', *Ἡ διάκονοι*· ὅπερ
πλέον ἐστίν. Οὐ γάρ ἀπλῶς εὐαγγελίσαντο, ἀλλὰ καὶ
διηκόνησαν ἡμῖν· τὸ μὲν γὰρ λόγου μόνον ἐστὶ, τὸ δὲ
καὶ ἔργον ἔχει. Ὡστε εἰ καὶ ὁ Χριστὸς διάκονος
μόνον ἐστὶν ἀγαθὸν, καὶ οὐχ ἡ βίζα αὐτοῦ καὶ πηγὴ,
ὡς Ἰῆδς μέντοι, ὅρα ποῦ τοῦτο τὸ πρᾶγμα κατ-
άγεται.

γ'. Πῶς οὖν, φησὶ, λέγει αὐτὸν διάκονον γεγενῆσθαι
περιτομῆς; Περὶ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐκεῖ λέ-
γων, καὶ οὐδὲ τοῦτω τῷ τρόπῳ, ᾧ νῦν εἰρήκαμεν·
ἐκεῖ μὲν γὰρ διάκονον τὸν πληρωτὴν φησιν, οὐχὶ τὸν
οἰκοθεν παρασχόμενον τὰ ἀγαθὰ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οἱ
προσαγόμενοι ὑμᾶς εἰς τὴν πίστιν, ἀλλὰ, *Δι' ὧν
ἐπιστεύσατε*· πάλιν ἐκεῖνοις τὸ πλέον διδούς, καὶ
τοὺς διακόνους κἀντεῦθεν δηλῶν. Εἰ τοίνυν ἐτέρῳ δι-
ηκονοῦντο, πῶς οὗτοι τὴν ἀξίαν ἀρπάξουσιν; Σὺ δέ
μοι σκόπει, πῶς οὐδαμῶς αὐτοῖς ἐγκαλεῖ ὡς ἀρπά-
ζουσιν, ἀλλὰ τοῖς παρέχουσιν· ἡ γὰρ ὑπόθεσις τοῦ
σφάλματος ἐν τῷ πλήθει ἦν· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι εἰ ἀπ-
έστησαν, οὗτοι διελύοντο. Δύο τοίνυν κατεσκεύασε σο-
φῶς ^a, ὅθεν τε εἶδει καθελεῖν τὸ ἀμάρτημα, ἐκεῖθεν
ὑπορύξας, καὶ πρὸς ἐκεῖνους ἀπέχθειαν μὴ κτησά-
μενος, μηδὲ φιλονεικοτέρους ποιήσας. *Καὶ ἐκάστω
ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν*. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ μικρὸν
παρ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγχειρίζοντος.
Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι, τί οὖν; τοὺς διακονομένους ^b
ἡμῖν οὐ στερῶμεν; Ναί, φησὶν, ἀλλ' εἰδέναι χρὴ μέ-
χρι τίνος· οὐδὲ γὰρ τοῦτο αὐτὰ παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ
παρὰ τοῦ δόντος Θεοῦ. *Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς
ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξανε*. Τουτέστι, Πρῶτος
κατέβαλον τὸν λόγον· ὥστε δὲ μὴ ξηρανθῆναι τοῖς
πειρασμοῖς τὰ σπέρματα, Ἀπολλῶς τὰ παρ' ἑαυτοῦ
προσέθηκε· τὸ δὲ πᾶν, τοῦ Θεοῦ γέγονεν. *Ὡστε οὐτε
ὁ φυτεύων ἐστι τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάν-
ων Θεός*. [69] Ὅρᾳς πῶς αὐτοὺς παραμυθεται,
ὥστε μὴ τραχυτέρους γενέσθαι τῷ ἀκοῦσαι· τίς ἐστὶν
ὁ δεῖναι, καὶ τίς ὁ δεῖναι; ἀμφοτέρω γὰρ φορητὰ, καὶ
τὸ εἰπεῖν, τίς ἐστὶν ὁ δεῖναι, καὶ τίς ἐστὶν ὁ δεῖναι;
καὶ τὸ εἰπεῖν, οὐτε ὁ φυτεύων, οὐτε ὁ ποτίζων ἐστι
τι. Πῶς οὖν αὐτὰ παρεμυθίσαστο; Τῷ τε ἐπὶ τοῦ οἰ-
καίου προσώπου προσάγειν τὴν ἐξουδένωσιν. *τίς γάρ
ἐστι Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς;* καὶ τῷ τὸ πᾶν
ἀναθεῖναι τῷ πάντα δεικνύοντι Θεῷ. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι
Οὗτος ἐφύτευσε, καὶ προσθεῖς, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ὁ φυ-
τεύων, ἐπήγαγεν· *Ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός*. Καὶ οὐδὲ
μέχρι τοῦτου ἔστη, ἀλλ' ἐτέρῳ ἐπαγωγῇ πάλιν αὐτὸ
θεραπεύει λέγων· *Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἐν
εἰσι*. Διὰ γὰρ τούτου καὶ ἕτερον κατασκευάζει, τὸ
μὴ ἐπαίρεσθαι κατ' ἀλλήλων. Ἐν δὲ εἶναι αὐτοὺς φη-
σι, πρὸς τὸ μηδὲν δύνασθαι ἀνευ τοῦ αὐξάνοντος
Θεοῦ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, οὐδὲ τοὺς πολλὰ κάμνοντας
ἀφῆκε κατεξανίστασθαι τῶν ἐλάττων εἰσενσχάντων,
οὔτε τοὺς ἐτέρους τοῦτοις φθονεῖν. Εἴτα, ἐπειδὴ τοῦτο
βαθυμωτέρους ἐποιεῖ, τὸ πάντας ἐν εἶναι νομίζεσθαι,
καὶ τοὺς πολλὰ καμνόντας καὶ τοὺς ἐλάττω, ὅρα πῶς
αὐτὸ διωρθώσαστο, εἰπὼν· *Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον
μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον*. Ὡς ἂν εἰ
ἔλεγε· Μὴ φοβοῦ, οἱ εἰπὼν, ὅτι ἐν εἰσι· πρὸς γὰρ τὸ
τοῦ Θεοῦ ἔργον παραβαλλόμενοι, ἐν εἰσιν· ἐπεὶ πό-
νων ἔνεκεν οὐκ εἰσιν, ἀλλὰ ἕκαστος τὸν ἴδιον μισθὸν
λήψεται. Εἴτα καὶ λιπαίνει πλέον αὐτὸ, κατορθώσας

ὅπερ ἐβούλετο, καὶ χαρίζεται ἐν οἷς ἔξεστι μετὰ φι-
λοτιμίας. Θεοῦ γὰρ *ἐσμεν συνεργοί*· Θεοῦ γεώρ-
γιόν *ἐστε*, Θεοῦ οἰκοδομὴ *ἐστε*. Ὅρᾳς πῶς καὶ
αὐτοῖς ἔργον ἔδωκεν οὐ μικρὸν, κατασκευάσας πρό-
τερον, ὅτι τὸ πᾶν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ γὰρ δεῖ
παραίνειν πειθεσθαι τοῖς ἡγουμένοις, διὰ τοῦτο οὐ
σφόδρα ἐξευτελίζει τοὺς διδασκάλους. Θεοῦ γεώργιον
ἐστε. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἐφύτευσα, τῇ τροπῇ ἐπ-
έμεινεν*. Εἰ δὲ Θεοῦ γεώργιον, οὐκ ἀπὸ τῶν γεωρ-
γούντων ὑμᾶς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι δίκαιον.
Οὐ γὰρ ἀγρὸς γεωργοῦ καλεῖται, ἀλλὰ τοῦ οἰκο-
δεσπότου. Θεοῦ οἰκοδομὴ *ἐστε*. Πάλιν ἡ οἰκοδομὴ
οὐ τοῦ τεχνίτου, ἀλλὰ τοῦ δεσπότου ἐστίν. Εἰ δὲ οἰκο-
δομὴ ἐστε, οὐ χρὴ διεσπᾶσθαι· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο
οἰκοδομὴ. Εἰ γεώργιον ἐστε, διαιρεῖσθαι οὐ χρὴ,
ἀλλ' ἐνὶ φραγμῷ τῷ τῆς ὁμοιοῦς ταχίζεσθαι. *Κατὰ
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς
ἀρχιτέκτων, θεμέλιον τέθεικα* ^c. Σοφὸν ἑαυτὸν ἐκά-
λεσεν ἐνταῦθα, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ τύπον αὐ-
τοῖς διδούς, καὶ δεικνύς, ὅτι τοῦτό ἐστι σοφοῦ, τὸ ἔνα
θεῖναι θεμέλιον. Ὅρα γοῦν πῶς μετριάξει. Εἰπὼν
γὰρ σοφὸν ἑαυτὸν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοῦ τοῦτο εἶναι,
ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν πρότερον ἀναθεῖς τῷ Θεῷ, τότε
ἑαυτὸν οὕτως ἐκάλεσε· *Κατὰ γὰρ τὴν χάριν τοῦ
Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι*, φησὶν. Ὅμοιόν γὰρ δεικνυ-
σιν, ὅτι καὶ τὸ πᾶν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι τοῦτο μά-
λιστά ἐστι χάρις, τὸ μὴ διηρησθαι, ἀλλ' ἐφ' ἐνὶ καί-
σθαι θεμελίῳ. *Ἄλλος ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ
βλεπέτω, πῶς ἐποικοδομεῖ*. [70] Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ
εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας λοιπόν· αὐτοὺς ἐμβάλλειν
ἀγῶνα, ἐπειδὴ συνήθην ἅπασι καὶ ἐν ἐποίησε. *Θεμέ-
λιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν
κειμένον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός*. Οὐ δύναται
δὲ, ὥς ἂν ἡ ^d ἀρχιτέκτων· ἂν δὲ θεθῇ, οὐκέτι ἐστὶν
ἀρχιτέκτων.

δ'. Ἴδε πῶς καὶ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν κατασκευάζει
τὸ προκείμενον ἅπαν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Κατ-
ήγγειλα τὸν Χριστὸν, παρέδωκα ὑμῖν τὸν θεμέλιον,
σκοπεῖτε πῶς ἐποικοδομεῖτε, εἰ κενόδοξως, εἰ πρὸς
ἀνθρώπους ἀποσπώντες τοὺς μαθητάς. Μὴ τοίνυν
προσέχωμεν ταῖς αἰρέσεσι· θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς
δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον. Ἐπὶ τούτων οὖν
οἰκοδομῶμεν, καὶ ὡς θεμελίου ἐχώμεθα, ὡς κλῆμα
ἀμπέλου, καὶ μηδὲν ἔστω μέσον ἡμῶν καὶ Χριστοῦ·
ἂν γὰρ γένηται τι μέσον, εὐθέως ἀπολλύμεθα. Καὶ
γὰρ τὸ κλῆμα κατὰ τὸ συνεχὲς ἔλκει τὴν πίστην, καὶ
ἡ οἰκοδομὴ κατὰ τὸ κεκολλησθαι ἔστηκεν· ὡς ἂν εἰς-
στή, ἀπόλλυται, οὐκ ἔχουσα ποῦ εἶρασι ἑαυτήν. Μὴ
τοίνυν ἀπλῶς ἐχώμεθα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ κολληθῶ-
μεν αὐτῷ· ἂν γὰρ διαστώμεν, ἀπολλύμεθα. Οἱ γὰρ
μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σου, ἀπολοῦνται, φη-
σί. Κολλώμεθα τοίνυν αὐτῷ, καὶ κολλώμεθα διὰ τῶν
ἔργων· Ὁ γὰρ τηρῶν τὰς ἐντολάς μου, αὐτὸς ἐν ἐμοί,
φησὶ, μένει. Καὶ γὰρ διὰ πολλῶν ἡμᾶς ὑποδειγματά-
των ἐνοῖ. Σκόπει δέ· Αὐτὸς ἡ κεφαλὴ, ἡμεῖς τὸ σῶμα·
μὴ δύναται μέσον τι εἶναι κεφαλῆς καὶ σώματος διά-
στημα κενόν; Αὐτὸς θεμέλιος, ἡμεῖς οἰκοδομὴ· αὐτὸς
ἀμπέλος, ἡμεῖς κλήματα· αὐτὸς ὁ νυμφίος, ἡμεῖς ἡ
νύμφη· αὐτὸς ὁ ποιμὴν, ἡμεῖς τὰ πρόβατα· ὁδὸς
ἐκείνος, ἡμεῖς οἱ βαδίζοντες· ναὸς πάλιν ἡμεῖς, αὐτὸς
ἐνοικος· αὐτὸς ὁ πρωτότοκος, ἡμεῖς οἱ ἀδελφοί· αὐτὸς
ὁ κληρονόμος, ἡμεῖς οἱ συγκληρονόμοι· αὐτὸς ἡ ζωὴ,
ἡμεῖς οἱ ζῶντες· αὐτὸς ἡ ἀνάστασις, ἡμεῖς οἱ ἀνιστά-

^a Sic Reg. Editi vero, σαφῶς. ^b *Legebatur* τοῖς διακο-
νουμένοις.

^c *Legebatur* ἔθηκε. ^d *Savilius legendum suspicatur*
ἔως ἂν ᾤ.

μενοι· αὐτὸς τὸ φῶς, ἡμεῖς οἱ φωτιζόμενοι. Ταῦτα πάντα ἔνωσιν ^a ἐμφαίνει, καὶ οὐδὲν μέσον κενὸν ἀφίησιν εἶναι, οὐδὲ τὸ μικρότατον. Ὁ γὰρ μικρὸν ἀποστὰς, καὶ πολὺ προῖων ἀποστήσεται. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα, ἂν μικρὰν ἀπὸ ξίφους διάστασιν δέξηται, διαφθεῖρεται· καὶ ἡ οἰκοδομή, κὰν μικρὸν διαχάνη, καταλύεται· καὶ τῆς ρίζης τὸ κλῆμα, κὰν μικρὸν ἀποκοπῇ, γέγονεν ἄχρηστον. Ὡστε τὸ μικρὸν τοῦτο οὐκ ἔστι μικρὸν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τὸ ὅλον ἐστίν. Ὅταν οὖν μικρὸν τι πλημμελήσωμεν ἢ καὶ ῥαθυμήσωμεν, μὴ παρίδωμεν τὸ μικρὸν· ἐπεὶ ταχέως παροφθὲν τοῦτο μέγα γίνεται. Οὕτω καὶ ἱμάτιον ἀρχὴν λαθὼν ῥήγνουσθαί καὶ ἀμεληθὲν, διόλου τὸ σῆμα προήγαγε· καὶ ὄρυφος ὀλίγων κεράμων καταπεσόντων παρ-
 ρφθεις, ὀλόκληρον τὸν οἶκον κατήνεγκε. Ταῦτ' οὖν ἡμεῖς λογιζόμενοι, μηδέποτε τῶν μικρῶν καταφρονῶμεν, ἵνα μὴ εἰς τὰ μεγάλα ἐμπέσωμεν· ἂν δ' ἄρα καταφρονήσωμεν, καὶ εἰς τὸ βάθος ἔλθωμεν τῶν κακῶν, μὴδὲ ἐκείσε γενόμενοι ἀπογνῶμεν, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς καρθηβαρίαν. [71] Δύσκολον γὰρ λοιπὸν ἀνελθεῖν ἐκεῖθεν τὸν μὴ σφόδρα νήφοντα, οὐ διὰ τὸ μῆκος μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέσιν αὐτῆν. Βάθος γάρ ἐστι καὶ ἡ ἀμαρτία, καὶ κάτω φέρουσα θλίβει. Καὶ καθάπερ οἱ εἰς φρέαρ ἐμπεσόντες οὐκ ἂν ῥαδίως ἀνέλθοιεν, ἀλλ' ἐτέρων δεήσονται τῶν ἀναγόντων αὐτούς· οὕτω καὶ ὁ εἰς βάθος ἔλθων τῶν ἀμαρτημάτων. Χαλάσωμεν οὖν σχοινία πρὸς τοὺς τοιοῦτους, καὶ ἀνιμησώμεθα· μάλλον δὲ οὐχ ἐτέρων, δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν, καὶ ἀναθισώμεθα οὐ τοσούτον, ὅσον κατέβημεν, ἀλλὰ πολλῷ πλέον, ἔαν βουλώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ· Οὐ γὰρ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτόν. Μηδεὶς τοίνυν ἀπογινωσκέτω, μηδεὶς τὸ τῶν ἀσεβῶν πασχέτω πάθος· ἐκείνων γάρ ἐστι τὸ τοιοῦτον ἀμάρτημα. Ἀσεβῆς γὰρ, φησί, ἔλθων εἰς βάθος κακῶν, κατασφρονεῖ.

Ὡστε οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτημάτων ποιεῖ τὴν ἀπόγνωσιν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀσεβοῦς γνώμη. Κὰν πᾶσαν τοίνυν ἐπέλθῃς κακίαν, εἰπὲ πρὸς ἑαυτόν· Φιλάνθρωπος ἐστίν ὁ Θεός, καὶ τῆς σωτηρίας ἐπιθυμεῖ τῆς ἡμετέρας. Ἐὰν γὰρ ὥσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ, φησί, καὶ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἔξιν μεταστήσῃ. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύσωμεν· οὐ γὰρ τὸ πεσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὥς τὸ πεσόντα κεῖσθαι· οὐτε τὸ τρωθῆναι δεινὸν, ὥς τὸ τρωθέντα μὴ βούλεσθαι θεραπεύεσθαι. Τίς γὰρ καυχῆσεται ἀγνὴν εἶχει τὴν καρδίαν; ἢ τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἀμαρτιῶν; Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ῥαθυμοτέρους ὑμᾶς ποιήσω, ἀλλ' ἵνα κωλύσω εἰς ἀπόγνωσιν ἐμπεσεῖν.

ε'. Βούλει μαθεῖν πῶς ἐστὶν ἡμῶν ἀγαθὸς ὁ Δεσπότης; Ἀνῆλθεν ὁ τελωνὴς μυρίων γέμων κακῶν, καὶ εἰ-
 πὼν, Ἰλάσθητί μοι, μόνον, κατήλθε δεδικαιωμένος. Καὶ διὰ τοῦ προφήτου δέ φησιν ὁ Θεός· Δι' ἀμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύθησα αὐτόν, καὶ εἶδον ὅτι ἐλυπήθη καὶ ἐπορεύθη στενγνός, καὶ ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Τί τῆς φιλανθρωπίας ταύτης ἴσον; Ἴνα στενγνὰ μόνον, φησιν, ἀφῆκα τὰ ἀμαρτήματα. Ἡμεῖς

δὲ οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦμεν· διὸ μάλιστα τὸν Θεὸν παροργίζομεν. Ὁ γὰρ καὶ διὰ μικρῶν ὧσεως γενόμενος, ὅταν μὴ τοῦτων τύχη, εἰκότως ἀγανακτεῖ, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπαιτεῖ τιμωρίαν ἡμᾶς· ὑπερβαλλούσης γὰρ ἐστὶ τοῦτο καταφρονήσεως. Τίς γοῦν ἐλυπήθη ποτὲ δι' ἀμαρτίας; τίς ἐστέναξε; τίς τὸ στήθος ἐπληξε; τίς ἐμερίμνησεν; Οὐδένα ἔγωγε οἶμαι· ἀλλὰ μυρία μὲν ἡμέρας θρηνοῦσιν ἄνθρωποι ὑπὲρ οἰκετῶν ἀποθανόντων, ὑπὲρ ζημίας χρημάτων· τὴν δὲ ψυχὴν ἀπολλύντες καθ' ἐκάστην ἡμέραν, οὐδὲ εἰς νοῦν βαλλόμεθα. Πῶς οὖν δυνήσῃ τὸν Θεὸν ἐξιλεώσασθαι, ὅταν μὴδὲ ὅτι ἡμαρτες, εἰδῇς; Ναί, φησὶν, ἡμαρτον. Ναί, μοι λέγεις τῇ γλώττῃ, εἰπέ μοι τῇ διανοίᾳ, καὶ μετὰ τοῦ ῥήματος στέναξον, ἵνα διηνεκῶς εὐθυμῇς. Καὶ γὰρ εἰ ἡλγοῦμεν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν, εἰ ἐστενάζομεν ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν, οὐδὲν ἂν ἄλλο ἡμᾶς ἐλύτῃσε, τῆς ὁδῶν ταύτης πᾶσαν ἀθυμίαν παρωθουμένης. [72] Ὡστε καὶ ἕτερον ἂν ἐκερδαίνομεν μετὰ τῆς ἐξομολογήσεως, τὸ μὴ βαπτίζεσθαι τοῖς λυπηροῖς τοῦ παρόντος βίου, μὴδὲ φουδῶσθαι τοῖς λαμπροῖς· καὶ ταύτῃ πάλιν μειζύνως ἂν ἐξιλεωσάμεθα τὸν Θεόν, ὥσπερ οὖν, οἷς ποιοῦμεν νῦν, παροξύνομεν. Εἰπέ γάρ μοι, εἰ τίνα ἔχεις οἰκέτην, καὶ πολλὰ παθῶν ἐκεῖνος κακὰ παρὰ τῶν ὁμοδούλων, τῶν μὲν ἄλλων μηδεὶς λόγον ποιοῖτο, ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ παροργίζεσθαι τὸν δεσπότην φροντίζῃ μόνον, ἄρα οὐχ ἱκανὸς ἀπὸ τοῦτου μόνου λύσαι σου τὴν ὀργήν; Τί δὲ, ἂν τῶν μὲν εἰς σὲ πλημμελημάτων μηδεμίαν ποιοῖτο φροντίδα, ὑπὲρ δὲ τῶν πρὸς τοὺς ὁμοδούλους φροντίζῃ, οὐχὶ μείζονα ἐπάξεις τὴν τιμωρίαν; Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ· ὅταν μὲν ἀμελῶμεν αὐτοῦ τῆς ὀργῆς, σφοδρότεραν ἐπάγει αὐτήν· ὅταν δὲ φροντίζωμεν, ἡμερωτέραν· μάλλον δὲ οὐδὲ ἐπάγει λοιπὸν βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἀπαιτεῖν τὴν τιμωρίαν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ οὐκέτι λοιπὸν αὐτὸς ἀπαιτεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπειλεῖ τὴν τιμωρίαν, ἵνα τῷ φόβῳ τὴν καταφρόνησιν ἀνέλῃ· ὅταν δὲ ἐξ ἀπειλῆς φοβηθῶμεν μόνως, οὐκ ἀφίησιν ὑπομείναι τὴν πείραν. Ὅρα γοῦν πρὸς τὸν Ἱερεμίαν τί φησιν· Οὐχ ὁρᾷς τί αὐτοὶ ποιοῦσιν; Οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ, οἱ υἱοὶ αὐτῶν συνάγουσι ξύλα, αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς ^b. Δέος μὴ καὶ περὶ ἡμῶν λεχθῇ τι τοιοῦτον. Οὐχ ὁρᾷς τί αὐτοὶ ποιοῦσιν; Οὐδεὶς τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ πάντες τὰ ἑαυτῶν. Οἱ υἱοὶ αὐτῶν εἰς ἀσελγείας τρέχουσιν, οἱ πατέρες αὐτῶν εἰς πλεονεξίαν καὶ ἄρπαγην, αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐπὶ τὰς φαντασίας τὰς βιωτικὰς, οὐ μόνον οὐκ ἐγκόπτουσαι τοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ παροξύνουσαι. Στῆθι γοῦν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς· ἐρώτησον τοὺς ἀπίοντας καὶ ἐπανιόντας, καὶ οὐδένα ὄψει ὑπὲρ πνευματικοῦ πράγματος σπεύδοντα, ἀλλὰ πάντας ὑπὲρ σαρκικῶν τρέχοντας. Μέχρι τίνος οὐκ ἀνανήφομεν; μέχρι τίνος εἰς ὕπνον καταφερόμεθα βαθύν; οὐκ ἐλάδομεν κόρον τῶν κακῶν; καίτοι γε καὶ χωρὶς τῶν ῥημάτων ἀρκεῖ καὶ αὐτῇ τῶν πραγμάτων ὑμᾶς ἡ πείρα διδάξει τῶν παρόντων τὴν οὐδέναίαν καὶ τὸ μοχθηρὸν ἅπαν. Ἀνθρώποι γοῦν τὴν ἐξωθεν σοφίαν ἀσχοῦντες, καὶ μηδὲν τῶν μελλόντων εἰδότες, ἐπειδὴ κατέγνωσαν πολ-

^a Reg., κόλλησιν.^b Regius, στάειρ.

caput, nos autem corpus : an potest intermedium esse spatium inane inter caput et corpus? Ipse fundamentum, nos ædificium; ipse vinea, nos palmites; ipse sponsus, nos sponsa; ipse pastor, nos oves; ille via, nos qui incedimus in ea: nos rursus templum, ipse inhabitat; ipse primogenitus, nos fratres; ipse heres, nos coheredes; ipse vita, nos viventes; ipse resurrectio, nos resurgentes; ipse lux, nos illuminamur. Hæc omnia conjunctionem indicant, et nullum vacuum intermedium esse sinunt, ne vel minimum quidem. Nam qui parum abscedit, progressus etiam, multum abscedet. Etenim corpus si parvam per gladium separationem admittat, perit; et ædificium, si vel parum dehiscat, dissolvitur; et si palme a radice vel minimum abscindatur, fit inutilis. Itaque parvum istud non est parvum, sed etiam fere totum est. Cum ergo parvum quoddam peccatum admittimus vel socordes sumus, ne illud parvum negligamus: nam illud neglectum cito magnum efficitur. Sic et vestimentum si dirumpi incipiat et negligatur, per totum scissuram admittit: et tectum, paucis delapsis tegulis neglectum, totam domum dejicit. Hæc ergo nobiscum reputantes, parva numquam despiciamus, ne in magna incidamus: sin autem negligamus, et in profundum malorum venerimus, ne illic quidem animum despondeamus, ut ne in capitis gravedinem incidamus. Difficile enim deinceps erit inde ascendere, nisi quis admodum vigilet; non solum propter longitudinem, sed etiam propter ipsum situm. Profunda enim res est peccatum, et deorsum ferens premit. Ac sicut ii qui in puteum inciderunt, non facile ascenderint, sed aliis opus habebunt, qui se educant: sic etiam qui in profundum venerit peccatorum. Demittamus ergo funes ad illos et sursum trahamus: imo vero non aliis tantum opus est, sed nobis ipsis: ut et nos ipsos alligemus et ascendamus, non quantum descendimus, sed multo magis, si velimus. Deus enim fert opem: *Non vult enim mortem peccatoris, sed ut convertatur* (Ezech. 23. 3). Nemo igitur desperet, nemo impiorum morbo labore: illorum quippe est peccatum huiusmodi. *Impius enim cum in profundum malorum venerit, contemnit* (Prov. 18. 3).

Numquam de salute desperandum. — Itaque non peccatorum multitudo desperationem inducit, sed impii mens. Etiam si ergo nequitiam omnem pervaseris, dic apud te: Benignus est Deus, et salutem desiderat nostram. *Etiam si enim fuerint peccata vestra sicut coccinum, ut nivem, inquit, dealbabo* (Isai. 1. 18); et in contrarium habitum transferam. Ne ergo animum despondeamus: non enim ita grave est cecidisse, ut lapsum jacere; sic neque ita grave est esse vulneratum, ut a vulneribus nolle curari. *Quis enim gloriabitur castum se habere cor? aut quis dicere ausus fuerit se mundum esse a peccatis* (Prov. 20. 9)? Hæc dico non ut vos socordiores reddam, sed ut impediam quominus in desperationem incidatis.

5. Vis discere quam bonus sit Dominus noster? Ascendit publicanus, mille malis onustus, et cum dixisset tantum, *Propitius esto mihi* (Luc. 18. 13),

descendit justificatus. Per prophetam quoque dicit Deus: *Propter peccatum parum illum contristavi, et vidi quod dolore esset affectus et iret tristis, et sanavi vias ejus* (Isai. 57. 17. 18). Quid huic humanitati par est? Ut solum esset tristis, inquit, remisi peccata. Nos autem ne hoc quidem facimus: ideo maxime Deum ad iram provocamus. Qui enim per parva gesta propitius factus est, quando ea non fuerit assequutus, jure indignatur, et extremum de nobis sumit supplicium: est enim hoc summi contemptus. Quis enim umquam moerore affectus fuit propter peccatum? quis ingemuit? quis pectus percussit? quis sollicitus fuit? Ego puto neminem. Sed innumeris diebus lugent homines pro famulis mortuis, pro pecuniæ jactura: cum autem animam quotidie perdamus, id ne cogitamus quidem. Quomodo ergo poteris Deum tibi propitium reddere, cum ne quidem scias te peccavisse? Etiam, inquires, peccavi. Etiam lingua quidem profers: dic mihi et mente, et cum dixeris, ingemisce, ut sis semper bono animo. Etenim si doleremus propter peccata, si pro delictis ingemisceremus, nihil aliud nos dolore afficeret, hoc dolore omnem animi agriitudinem expellentem. Quamobrem aliud quoque lucraremur cum confessione, nempe quod non immergeremur in hujus vitæ calamitates, neque in rebus prosperis ac præclaris inflaremur: et hac ratione rursum magis Deum placaremur; ut jam per gesta nostra ad iram provocamus. Dic enim mihi, si quem habeas famulum, qui multa passus a conservis, de aliis quidem nullam habeat rationem, sed unam rem curet ut ne herum suum ad iram concitet: annon hinc solum poterit iram tuam sedare? Quid autem, si eorum quæ in te deliquit nullam curam habeat, curet autem ea quæ in conservis deliquit, nonne majus inferes supplicium? Ita etiam facit Deus: cum ejus iram non curamus, illam infert vehementiorem; cum autem eam curamus, mitiorem: imo ne deinceps quidem illam infert: vult enim, ut nos ipsi peccatorum pœnas a nobis exigamus; ille vero non ultra a nobis exigit. Ideo namque comminatur supplicium, ut metu contemptum auferat. Cum autem ex sola comminatione deterremur, non sinit ut ejus periculum faciamus. Vide namque quid Jeremiæ dicat: *Non vides quid illi faciunt? Patres eorum ignem accendunt: filii eorum colligunt ligna: mulieres eorum terunt adipem* (Jer. 7. 17. 18). Timendum est, ne de nobis quidpiam simile dicatur: Non vides quid illi faciunt? Nemo quæ Christi sunt quærit, sed omnes quæ sua sunt (Philipp. 2. 21). Filii eorum ad libidinem currunt: patres eorum ad avaritiam et rapinam: uxores eorum ad sæcularem fastum: quæ viros suos non modo non sedant, sed etiam provocant. Sta igitur in foro, interroga euntes et redeuntes, et neminem videbis pro re spiritali festinantem, sed omnes pro carnalibus currentes. Quousque non respiscimus? quousque in profundum somnum dejicimur? annon malorum nos cepit satietas? Atqui etiam absque verbis ipsa rerum experientia satis est ad docendos nos,

nilil esse res præsentes et prava esse omnia. Homines certe qui externam sapientiam exercebant, et nihil futurorum noverant, cum deprehendissent magnam præsentium rerum vilitatem, ideo tantum abscesserunt. Quam ergo tu consequeris veniam, qui humi repis, nec despicias parva hæc quæ transeunt, nec deseris pro iis quæ magna sunt atque æterna, qui ipsum Deum audis hoc tibi monstrantem, et ab ipso tales habes promissiones? Quod enim hæc non satis sint ad detinendum hominem, ostenderunt ii qui absque majorum rerum promissione ab eis abstinuerunt. Quas enim divitias expectantes, ad paupertatem venerunt? Nullas; sed quod

bene scirent talem paupertatem esse divitiis meliorem. Quam sperantes vitam delicias reliquerunt, et asperæ vitæ se dediderunt? Nullas; sed ipsam rerum naturam edocti, et scientes hoc aptius esse et ad animæ philosophiam, et ad corporis valetudinem. Hæc igitur nos animo reputantes, et futura bona assidue in nobis versantes, a rebus præsentibus abscedamus, ut illa futura consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IX.

CAP. 3. v. 12. Si quis superædificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam, 13. uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur; et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. 14. Si cujus opus manserit quod superædificaverit, mercedem accipiet. 15. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.

1. Non est parva hæc quæ nobis proponitur quaestio, sed de rebus maxime necessariis, et quas omnes quaerunt homines, an gehennæ ignis finem habeat. Nam quod non habeat, Christus pronuntiavit dicens: *Ignis eorum non exstinguetur, et vermis eorum non morietur* (Marc. 9. 45). Et scio quidem vos hæc audientes torpescere: sed quid faciam? Deus enim jubet hæc frequenter insonare, dicens, *Præcipe huic populo*; et nos ad ministerium verbi constituti sumus: ac necesse est ut sim molestus auditoribus, non lubens, sed coactus. Imo si vultis, non erimus onerosi: Nam si bonum, inquit, facias, ne time (Rom. 13. 3). Itaque licet vobis non solum non ægre, sed etiam cum voluptate nos audire. Quod igitur finem non habeat, Christus ipse pronuntiavit: Paulus autem dicit, ostendens immortale esse supplicium, peccatores daturos esse pœnas exitiosas et æternas (2. Thess. 1. 9); et rursum, *Nolite errare: neque fornicatores, neque adulteri, neque molles regnum Dei possidebunt* (1. Cor. 6. 9. 10). Hebræis quoque dicebat: *Pacem persequimini cum omnibus et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum* (Hebr. 12. 14). Et Christus iis qui dicebant, *In nomine tuo virtutes multas fecimus*, ait: *Discedite a me, qui operamini iniquitatem; non novi vos* (Matth. 7. 22. 23). Et virgines exclusæ sunt, neque intraverunt: et de iis, qui ipsum non nutrierunt, ait: *Ibunt in supplicium æternum* (Matth. 25. 40).

Peccatorum supplicium finem non habet. — Nec mihi dicas: Ubinam æqui ratio servatur, si supplicium non habet finem? Quando enim Deus aliquid facit, ejus sententiæ obsequere, et ne ea, quæ dicuntur, humanis rationibus subijce. Alioquin autem quomodo non justum fuerit, cum qui ab initio innu-

mera accepit beneficia, deindeque supplicio digna patravit, ac neque minis neque beneficiis melior effectus est, supplicio plecti? Nam si id, quod justum est, quaeris, ab initio nos periisse oportuit, secundum æqui et justi rationem; imo neque tunc secundum æqui et justi rationem tantum: nam benignitatis fuisset, si hoc passi essemus. Quando enim quis eum, qui se nihil læsit, contumelia afficit, secundum justi rationem dat pœnas; quando autem beneficium, qui nihil antea accepit beneficii, sed ipse beneficia mille intulit, qui sola causa est quod ille existat, qui Deus est et animam inspiravit innumeraque bona intulit, atque in cælum inducere voluit: si hunc post tot beneficia, non modo contumelia afficiat, sed et contumelias quotidie per opera repetat, quam dignus fuerit venia? Non vides quomodo Adam punierit propter unum peccatum? Etiam, inquires, paradisi ipsi dedit et effecit ut magna frueretur benevolentia. Atqui non par res est, eum qui in securitate vivit peccare, et eum qui in multis ærumnis vivit, id facere. Et hoc ipsum grave est, quod non in paradiso pecces, sed in malis hujus vitæ innumeris, neque ex miseria cautior evadas: ac si quis vinctus nequitia uteretur. Tibi vero etiam paradiso majora promisit, neque tibi jam dedit, ne te in tempore certaminum molliorem redderet: neque tacuit, ne te nimis dejiceret in laboribus. Et illo quidem uno peccato totam ad se mortem attraxit; nos autem quotidie innumera peccata admittimus. Si autem ille cum unum admisisset, tantum sibi malum attraxit, et mortem ininxit; qui semper in peccatis vivimus, quid non patiemur, qui pro paradiso cælum speramus? Molesta sunt hæc, et mœstitia afficiunt auditorem: hoc bene novi ex iis, quæ ipse patior; cor enim meum turbatur et palpitat: et quo magis video probari id, quod de gehenna dicitur, eo magis tremo et ex metu refugio. Sed necesse est hæc dicere, ne in gehennam incidamus. Non accepisti tu paradisi neque ligna neque plantas, sed cælum et cælestia bona. Quod si is qui minor accepit, damnatus est, neque ulla eum eruit ratio: multo magis nos, qui plura peccavimus et ad majora vocati sumus, intolerabilia patiemur. Cogita ergo quanto tempore in morte manet propter unum peccatum genus no-

λήν τῶν παρόντων πραγμάτων • εὐτέλειαν, διὰ τοῦτο ἀπέστησαν μόνον. Ποίας οὖν σὺ τεύξη συγγνώμης, χαμαι συρόμενος, καὶ μὴ καταφρονῶν τῶν μικρῶν καὶ παρερχομένων ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ διαιωνιζόντων, ὁ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀκούων, ταῦτά σοι δεικνύντος καὶ ἐκκαλύπτοντος, καὶ ἐπαγγελίας τοιαύτας παρ' αὐτοῦ ἔχων; Ὅτι γὰρ οὐχ ἱκανὰ ταῦτα κατασχεῖν, ἔδειξαν οἱ καὶ χωρὶς ἐπαγγελίας τῶν μειζόνων ἀπεχόμενοι τούτων. Ποῖον γὰρ πλοῦτον προσδοκῆσαντες ἐπὶ πένιν ἤλθον; Οὐδένα· ἀλλ' ἀπὸ

* Ita Reg.; πραγμάτων deeral in editis.

τοῦ σφόδρα εἶδέναι, ὅτι ἡ τοιαύτη πενία πλοῦτον κρείττων ἐστὶ. Ποῖαν ζωὴν ἐλπίσαντες ἀφῆκαν τρυφὴν, καὶ σκληραγωγίᾳ ἔδωκαν ἑαυτούς; Οὐδέμιν· ἀλλ' αὐτὴν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν μαθόντες, καὶ συνιδόντες, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἐπιτηδεύετερον καὶ πρὸς ψυχῆς φιλοσοφίαν, [73] καὶ πρὸς σώματος ὑγίειαν. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς ἀναλογιζόμενοι, καὶ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ συνεχῶς ἐν ἑαυτοῖς στρέφοντες, ἀποστῶμεν τῶν παρόντων, ἵνα τύχωμεν ἐκείνων τῶν μελλόντων, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'.

Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλὰ μὲν· ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γνησθεται. Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει. Εἰ τις τὸ ἔργον μένει δ' ἐποικοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἰ τις τὸ ἔργον κατακαίησεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός.

α'. Οὐ μικρὸν ἡμῖν τοῦτο τὸ προκείμενον ζήτημα, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν σφόδρα ἀναγκαίων, καὶ ὧν ἅπαντες ζητοῦσιν ἄνθρωποι, εἰ τέλος ἔχει τὸ τῆς γενένης πῦρ. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔχει, ὁ Χριστὸς ἀπεφῆναιτο λέγων· Τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσεται. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι νάρκατε ταῦτα ἀκούοντες· ἀλλὰ τί πάθω; καὶ γὰρ ὁ Θεὸς κελεύει ταῦτα συνεχῶς ἐνηγεῖν, λέγων· Διδάσκειται τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ ἡμεῖς εἰς διακονίαν λόγου τετάγμεθα, καὶ ἀνάγκη φορτικὸν εἶναι τοῖς ἀκροαταῖς, οὐχ ἐκόντα, ἀλλ' ἀναγκαζόμενον. Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλεσθε, οὐκ ἐσόμεθα φορτικοί· Ἄν γάρ, φησί, ποιῆς τὸ ἀγαθόν, μὴ φοβοῦ. Ὡστε ἔξεστιν ὑμῖν μὴ μόνον μὴ μετὰ ἀπεχθείας, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἡδονῆς ἡμῶν ἀκούειν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔχει τέλος, καὶ ὁ Χριστὸς ἀπεφῆναιτο· καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησι, δεικνύς ἀθάνατον τὴν κώλασιν, ὅτι οἱ ἀμαρτάνοντες δίκην τίσουσι βλεθρον αἰώνιον· καὶ πάλιν, Μὴ πλατῶσθε· οὐτε πόρνοι, οὐτε μοιχοί, οὐτε μαλακοί βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι· καὶ Ἑβραίοις δὲ ἔλεγεν· Εἰρήνην δώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τοῖς εἰρηκόσιν, Ἐν τῷ ὀνόματι σου δυνάμεις πολλὰς ἐκοίτησαμεν, φησί· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Καὶ αἱ παρθέναι δὲ ἀποκλεισθεῖσαι, οὐκ ἔτι εἰσῆλθον· καὶ περὶ τῶν μὴ θρεψάντων δὲ αὐτὸν φησὶν, ὅτι Ἀπελεύσονται εἰς κόλασιν αἰώνιον.

Καὶ μὴ μοι λέγε· Πού ὁ τοῦ δικαίου διαφυλάττεται λόγος, εἰ μὴ ἔχει τέλος ἡ κόλασις; Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἐργάζεται τι, πείθου ταῖς ἀποφάσεσι, καὶ μὴ ὑπόβαλλε λογισμοῖς ἀνθρωπίνους τὰ λεγόμενα. Ἄλλως δὲ πῶς οὐκ ἂν εἴη δίκαιον τὸν μυρία παθόντα [74] ἐξ ἀρχῆς ἀγαθὰ, εἰτα κολάσεως δέξαι πράξαντα, καὶ μήτε ἀπειλῇ μήτε εὐεργεσίᾳ βελτίω γενόμενον, κολάζεσθαι; Εἰ γὰρ τὸ δίκαιον ἐξετάξεις, ἐξ ἀρχῆς ἡμᾶς εὐθέως ἐχρῆν ἀπολέσθαι, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου

λόγον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τότε κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον μόνον. Καὶ γὰρ καὶ φιλανθρωπίαν ἔχεν, εἰ καὶ τοῦτο ἐπάθομεν τὸ γινόμενον. Ὅταν μὲν γάρ τις τὸν μηδὲν ἡδικοῦτα ὑβρίζῃ, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον δίδωσι δίκην· ὅταν δὲ τις τὸν εὐεργέτην, τὸν οὐδὲν προπαθόντα μὲν, εὖ ποιήσαντα δὲ μυρία, καὶ μόνον τοῦ εἶναι γενόμενον αἰτίον, καὶ Θεὸν ὄντα, καὶ ψυχὴν ἐμπνεύσαντα, καὶ μυρία χαρισάμενον, καὶ εἰς οὐρανὸν βουληθέντα ἀναγαγεῖν, εἰ τοῦτον μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας μὴ μόνον ὑβρίζει, ἀλλὰ καὶ καθ' ἡμέραν ὑβρίζει δι' ὧν ποιεῖ, ποίας ἀξίος ἔσται συγγνώμης; Οὐχ ὀρθῶς πῶς τὸν Ἀδὰμ ἐκόλασε διὰ μίαν ἀμαρτίαν; Ναί, φησί, παρέδιδον παρέδιδεν ἐκείνῳ, καὶ πολλῆς εὐνοίας ἀπολαύσαι ἐποίησε. Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἴσον, ἀδείας ἀπολαύοντα ἀμαρτάνειν, καὶ ἐν θλίψει καθεστῶτα πολλῇ. Καὶ γὰρ τὸ δεινὸν τοῦτο ἔστιν, ὅτι οὐδὲ ἐν παραδείσῳ ὧν ἀμαρτάνεις, ἀλλ' ἐν τοῖς μυρίοις τοῦ παρόντος βίου κακοῖς, καὶ οὐδὲ τῇ ταλαιπωρίᾳ σωφρονέστερος γίνῃ· ὥσπερ ἂν εἰ τις δεδεμένος χροῖτο τῇ πονηρίᾳ. Σοὶ δὲ καὶ παραδίδου μείζονα ἐπηγγεῖλατο· καὶ οὐτε ἔδωκεν ἤδη, ἵνα μὴ σε διαχέῃ ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀγώνων, οὐτε ἐτίγησεν, ἵνα μὴ σε καταβάλ[λ]ῃ τοῖς πόνοις. Κάκεινος μὲν μίαν ἀμαρτίαν ἀμαρτάνων, θάνατον ὁλόκληρον ἐπεσπάσατο, ἡμεῖς δὲ μυρία καθ' ἐκάστην ἡμέραν πλημμελοῦμεν. Εἰ δὲ μίαν ἐργασάμενος ἐκείνος τοσοῦτον ἐπεσπάσατο κακὸν, καὶ θάνατον εἰσῆνεγκεν· οἱ διηνεκῶς ἐν ἀμαρτήμασι ζῶντες, τί οὐ πεισόμεθα, οἱ ἀντὶ παραδίδου τὸν οὐρανὸν προσδοκῶντες; Φορτικὸς ὁ λόγος, καὶ λυπεῖ τὸν ἀκροατήν· καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς πάσχω, τοῦτο οἶδα· καὶ γὰρ ἡ καρδιά μου ταράσσεται καὶ πᾶλλει· καὶ ὅσῳ ἂν ἴδω κατασκευαζόμενον τὸν τῆς γενένης λόγον, τοσοῦτ' ἄλλο τρέμω καὶ ἀναδύομαι τῷ δέει. Ἀλλ' ἀνάγκη ταῦτα λέγειν, ἵνα μὴ περιπέσωμεν τῇ γενένη. Οὐκ ἔλαβες σὺ παραδίδου οὐδὲ ξύλα καὶ φυτὰ, ἀλλ' οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγαθὰ. Εἰ δὲ ὁ ἐλάττω λαβὼν κατεδικάσθη, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἐξείλετο λόγος, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ πλείονα ἀμαρτάνοντες καὶ ἐπὶ μείζοσι κεκλημένοι, τὰ ἀνήκεστα ὑπομενούμεν. Ἐννόησον γοῦν πόσον χρόνον ἐν τῷ θανάτῳ μένει διὰ μίαν ἀμαρτίαν τὸ γένος τὸ ἡμέτερον. Πεντακισχίλια ἔτη καὶ πλείον παρήλας, καὶ ὁ θάνατος οὐδέπω λέλυται διὰ μίαν ἀμαρτίαν. Καὶ οὐδὲ ἔχομεν εἰπεῖν, ὅτι προφητῶν ἤκουσεν ὁ Ἀδὰμ, οὐδὲ ὅτι ἐπὶ ἀμαρτήμασιν ἑτέρους κολαζόμενους εἶδε, καὶ φοβηθῆναι ἐντεῦθεν αὐτὸν εἰκὼς ἦν, καὶ αὐτῷ τῷ παραδείγματι σωφρονισθῆναι· πρῶτος γὰρ ἦν τότε καὶ μόνος, ἀλλ' ὅμως ἐτιμωρεῖτο. Σὺ δὲ οὐδὲν ἂν ἔχους τοῦτων προβαλέσθαι, ὁ μετὰ τοσαῦτα παραδείγματα

* Reg. sic incipit: Οὐ μικρὸν ἡμῖν ἐκ τῆς περιχοπῆς ταύτης ζήτημα ἀνακύπτει, ἀλλὰ καὶ περὶ. ὁ Vulg., ὁλέθριον καὶ αἰώνιον.

γενόμενος χείρων, ὁ τοσούτου καταξιώθεις Πνεύματος, καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ μυρίας ἐφελκόμενος ἀμαρτίας. Μὴ γάρ, ὅτι ἐν ῥοπῇ βραχεία [75] τὰ ἀμαρτήματα γίνεσθαι, τοῦτο σκόπει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν κόλασιν ῥοπῆς εἶναι νόμιζε. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ πολλάκις ὑπὲρ μιᾶς κλοπῆς καὶ μιᾶς μοιχείας ἐν μικρᾷ ῥοπῇ ἢ γινομένης ἐν δεσμοτηρίοις καὶ μετέλλοις δλόκληρον αὐτῶν τὸν βίον ἀνάλωσαν, λιμῶ διηνεκεῖ καὶ μυρίοις παλαίνοντες θανάτοις; καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς ἐξείλετο οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἐπειδὴ ἂ ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ τὸ ἀμάρτημα γέγονε, δεῖ καὶ τὴν κόλασιν ἀντίβροπον τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ τὸν χρόνον ἔχειν.

β'. Ἄλλ' ἀνθρώποι, φησὶν, εἰσὶν, οἱ ταῦτα ποιοῦντες, ὁ δὲ Θεὸς φιλόανθρωπός ἐστι. Πρῶτον μὲν οὖν οὐδὲ ἀνθρώποι ὁμότητι ταῦτα πράττουσιν, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ· καὶ ὁ Θεὸς δὲ, ὡς περ ἐστὶ φιλόανθρωπος, οὕτω καὶ ἐπεξέρχεται· κατὰ γὰρ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πολλὸς καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ. Ὅταν οὖν εἴπῃς φιλόανθρωπον τὸν Θεόν, τότε μετ' ὧνά μοι λέγεις τῆς κολάσεως τὴν ἀφορμὴν, ὅτι εἰς τοιοῦτον ἀμαρτάνομεν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Φοβερόν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος*. Ἀνάγessθε, παρκαλῶ, τῆς πυρᾶς τῶν βῆμάτων· ἴσως γάρ, ἴσως ἔσται τις ὅμιν ἐντεῦθεν παραμυθία. Τίς ἀνθρώπων δύναται κολάσαι οὕτως, ὡς ἐκόλασεν ὁ Θεός, κατακλυσμὸν ποιήσας καὶ πανωλεθρίαν τοσούτου γένους, καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν πῦρ ἀνωθεν βρέξας, καὶ πάντας ἄρδην ἀφανίσας; ποῖα ἀνθρώπων τιμωρία δύναται εἶναι τοιαύτη; Οὐχ ὁρᾷς ἀθάνατον σχεδὸν καὶ τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν οὖσαν; Τετρακισχίλια ἔτη παρήλθε, καὶ ἡ τιμωρία μένει τῶν Σοδομιτῶν ἀκμάζουσα. Ὅσπερ γὰρ ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ μεγάλη, οὕτω καὶ ἡ κόλασις. Καὶ γὰρ εἰ μὲν φορτικὰ τινα ἐπέταξε καὶ ἀδύνατα, ἴσως ἂν τις εἶχε τὴν δυσκολίαν προβαλέσθαι τῶν νόμων· εἰ δὲ σφόδρα ῥᾶστα, τί ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν μηδὲ τούτων ποιούμενοι λόγον; Νηστεύσαι οὐ δύνασαι, οὐδὲ παρθενίαν ἀσκήσαι; Καίτοι γε δύνασαι, ἐὰν θέλῃς, καὶ κατηγοροῦσιν ἡμῶν οἱ δυνηθέντες· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐχρήσατο ταύτῃ πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ ἀκριθείᾳ, οὐδὲ ἐπέταξε ταῦτα οὐδὲ ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἀφῆκεν εἶναι τὴν αἵρεσιν ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων· σωφρονεῖν δὲ ἐν γάμῳ δύνασαι, καὶ μὴ μεθύειν δύνασαι. Χρήματα κενύσαι οὐ δύνασαι πάντα; Καίτοι γε δύνασαι, καὶ δηλοῦσιν οἱ ἐργασάμενοι· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο ἐπέταξεν, ἀλλὰ μὴ ἀρπάξῃ ἐκέλευσε, καὶ ἐκ τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις ἐπικουρεῖν. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐδὲ τῇ γυναικὶ μόνον ἀρκεσθῆναι δύναμαι, ἀπατᾷ ἑαυτὸν καὶ παραλογίζεται· καὶ κατηγοροῦσιν οἱ χωρὶς γυναικὸς σωφρονούντες. Τί δὲ, εἰπέ μοι, μὴ λοιδορεῖσθαι οὐ δύνασαι; μὴ καταρᾶσθαι οὐ δύνασαι; Καὶ μὴν τὸ ταῦτα ποιεῖν φορτικόν, οὐ τὸ μὴ ποιεῖν. Ποῖαν οὖν ἔχομεν ἀπολογία, τὰ οὕτω κοῦφα καὶ εὐκόλα μὴ φυλάττοντες; Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν οὐδεμίαν. Ὅτι μὲν οὖν ἀθάνατος ἡ κόλασις, ἐκ τῶν εἰρημένων ἀπάντων δῆλον· ἐπειδὴ δὲ δοκεῖ τισὶ τὸ τοῦ Παύλου ῥῆμα ἀντιπίπτειν, φέρε καὶ αὐτὸ καταμάθωμεν ἀγαγόντες εἰς μέσον. Εἰπὼν γάρ, *Εἰ τιος τὸ ἔργον μένει*, δ' ἐπ' ἡμῶν *ἀποδοθήσεται*, [76] *μισθὸν λήψεται*· καὶ

^a *Legebatur ἐν μιᾷ ῥοπῇ.* ^b *Deeral ἐπειδὴ.*

εἰ τιος τὸ ἔργον κατακαίσεται, ζημιωθήσεται, ἐπήγαγεν· Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν πρὸς τοῦτο; Σκοπήσωμεν πρότερον τίς ἐστὶν ὁ θεμέλιος, καὶ τίς ὁ χρυσός, καὶ τίνες οἱ λίθοι οἱ τίμιος, καὶ τίς ὁ χόρτος, καὶ τίς ἡ καλάμη. Τὸν μὲν οὖν θεμέλιον φανερώς αὐτὸς ἐδήλωσεν ὄντα τὸν Χριστὸν εἰπὼν· *Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον*, φησὶν, *ὅς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς*. Ἡ δὲ οἰκοδομὴ πράξεις ἐμοὶ δοκοῦσιν εἶναι. Καίτοι γέ τινές φασιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο περὶ διδασκάλων εἴρηται καὶ μαθητῶν, καὶ περὶ αἱρέσεων διεφθαρμένων· ἀλλ' ὁ λόγος οὐ παραδέχεται. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐστὶ, πῶς τὸ μὲν ἔργον ἀπόλλυται, ὁ δὲ οἰκοδομῶν σωθήσεται καὶ διὰ πυρός; τὸν γὰρ αἴτιον μάλλον ἀπόλλυσθαι ἔχρῃν· νυνὶ δὲ εὐρεθήσεται πλεονα δίκην διδοὺς ὁ οἰκοδομητής. Εἰ μὲν γὰρ ὁ διδάσκαλος αἴτιος γέγονε τῆς κακίας, πλεονα ἄξιος δοῦναι δίκην· πῶς οὖν σωθήσεται; εἰ δ' οὐκ αἴτιος, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκείαν δυστροπίαν οἱ μαθηταὶ τοιοῦτοι γεγόνασιν, οὐδ' ὅλως ἄξιος δοῦναι δίκην, ἀλλ' οὐδὲ ζημίαν ὑποσθῆναι ὁ καλῶς οἰκοδομήσας. Πῶς οὖν φησι, *Ζημιωθήσεται*; Ὅθεν δῆλον ὅτι περὶ πράξεων ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει λοιπὸν πρὸς τὸν πεπορνευκότα ἀποτείνεσθαι, ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ καταβάλλεται τὰ προίμια. Οἶδε γὰρ, περὶ ἐτέρου διαλεγόμενος, ἐν αὐτῇ τῇ περὶ ἐτέρου διαλέξει προκατασκευάζειν ἕτερον, ἐφ' ὃ μέλλει λέναι. Καὶ γὰρ ἐπιτιμῶν περὶ τοῦ μὴ ἀναμένειν ἑαυτοὺς τοῖς ἀρίστοις, τὸν περὶ τῶν μυστηρίων κατεσκεύασε λόγον. Ὅτι δὲ καὶ νῦν πρὸς τὸν πεπορνευκότα ἐπιέγεται, περὶ τοῦ θεμελίου εἰπὼν, ἐπήγαγεν· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ἡδη διασαλεύων τῷ φόβῳ τὴν ψυχὴν τὸν πεπορνευκότα. *Εἰ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τούτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην*. Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν οἰκοδομῆς χρεῖα· διὸ καὶ ἀλλαχρῇ φησιν· *Οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις*. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τεχνίτης καὶ ὁ μαθητὴς συνεισφέρουσιν ἐν τῇ οἰκοδομῇ· διὸ λέγει· *Ἐκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ*.

γ'. Εἰ δὲ περὶ πίστεως ταῦτα εἴρητο, λόγον οὐκ ἔχει τὸ λεγόμενον. Ἐν γὰρ τῇ πίστει ἰσους πάντας εἶναι χρὴ, ἐπειδὴ μία πίστις· ἐν δὲ ἀρετῇ βίου οὐκ ἐνὶ πάντας εἶναι τοὺς αὐτοὺς. Πίστις μὲν γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ μὲν ἐλάττων, ἡ δὲ βελτίων, ἀλλ' ἡ αὐτὴ πάντων τῶν ἀληθῶς πιστευόντων· ἐπὶ δὲ βίου ἐστὶ τοὺς μὲν σπουδαιότερους εἶναι, τοὺς δὲ ῥαθυμοτέρους· καὶ τοὺς μὲν ἀκριβεστέρους, τοὺς δὲ καταδεεστέρους· καὶ τοὺς μὲν τὰ μέζω, τοὺς δὲ τὰ ἐλάττω κατωρθωκέναι· καὶ τοὺς μὲν χαλεπώτερα, τοὺς δὲ καταδεέστερα πεπλημμεληκέναι. Διὰ τοῦτο εἶπε χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, [77] ξύλα, χόρτον, καλάμην. *Ἐκάστον τὸ ἔργον φανερόν γερθήσεται*. Τὴν πρᾶξιν ἐνταυθὰ φησιν. *Εἰ τιος τὸ ἔργον μενεῖ*, δ' ἐπ' ἡμῶν ἀποδοθήσεται, *μισθὸν λήψεται*· *εἰ τιος τὸ ἔργον κατακαίσεται*, ζημιωθήσεται. Καίτοι γε εἰ περὶ μαθητῶν καὶ διδασκάλων τὸ λεγόμενον ἦν, οὔτε ζημιῦσθαι ἔχρῃν. εἰ μὴ ἔκουσιν οἱ μαθηταί. Διὰ γὰρ τοῦτο φησιν· *Ἐκα-*

strum. Quinque mille anni et plures præterierunt, et mors nondum soluta fuit, propter unum peccatum inducta. Nec possumus dicere Adamum aliquem audisse prophetam, vel ipsum alios propter peccata punitos vidisse, et par fuisse ut inde timeret, atque exemplo cautior fieret: primus enim erat et solus, tamenque puniebatur. Tu vero nihil horum obtendere potes, qui post tot exempla deterior factus es, qui tanto dignatus es Spiritu, ac non unum vel duo vel tria, sed innumera peccata accumulasti. Ne enim consideres, quod brevi temporis momento peccatum admittatur; neque ideo putes supplicium momentaneum futurum esse. Annon vides homines qui sæpe pro uno furto, adulterio uno, in carcere et metallis totam vitam insumpsere, cum fame perpetua et mille mortibus concertantes? ac nemo ipsos eripuit, neque dixit, brevi temporis momento peccatum peractum fuisse, et oportere et peccatum et supplicium par esse temporis.

2. At, inquires, homines sunt, qui hæc admittunt; Deus autem benignus erga homines est. Primum quippe ne homines quidem hæc faciunt ex crudelitate, sed ex benignitate; et Deus etiam, ut est hominum amans, ita etiam peccata ulciscitur: nam secundam misericordiam ipsius multa est ejus redargutio et ultio. Cum dicis ergo Deum esse hominum amantem, majorem mihi dicis supplicii occasionem, quod in eum qui talis sit peccemus. Ideo dicebat Paulus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis* (Hebr. 10. 31). Ferte, quæso, igneam vim verborum; hinc fortasse vobis quædam consolatio oriatur. Quis homo potest ita punire, ut punivit Deus, qui diluvium immisit, et tanto generi exitum intulit; et paulo post rursum ignis pluviam immisit, et omnes funditus delevit? quæ hominum ultio potest esse tanta? Non vides hoc supplicium immortale fere esse? Quater mille anni effluxere, et Sodomitarum ultio adhuc viget et manet. Quemadmodum enim benignitas ejus magna est, ita et supplicium. Nam si onerosa et impossibilia jussisset, posset fortasse quis legum difficultatem obtendere: quod si admodum facilia, quid possimus dicere etsi nullam horum rationem habemus? Jejunare non potes, neque virginitatem servare? Atqui potes, si velis; et nos accusant ii qui possunt. Attamen Deus tanta erga nos severitate usus non est, neque hæc jussit, neque hasce leges posuit, sed hæc auditorum voluntati et arbitrio reliquit: castus in convubio esse potes, ac penes te est non inebriari. Pecunias omnes profundere non potes? Quamquam potes, et ostendunt ii qui hoc faciunt. Attamen ille non hoc præcepit, sed jussit non rapere, et ex facultatibus egenis erogare. Si quis autem dixerit se non uxore contentum esse posse, seipsum decipit et fallit, ut arguit ii qui sine uxore continentes sunt. Quid vero, dic quæso, non potes non conviciis et maledictis impetere? Atqui hoc facere onerosum est, non autem non facere. Quam ergo habemus excusationem, qui tam levia et facilia non servemus? Nos aliquam habere dici nequit. Quod ergo immortalis

sit ultio, ex dictis palam est: quia vero Pauli dictum videtur nonnullis adversari, age hoc ipsum in medium adductum excutiamus. Cum dixisset, *Si cujusdam opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; et si cujusdam opus arserit, detrimentum patietur*; subjunxit: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Quid ergo ad hoc dicemus? Consideremus primo quid sit fundamentum, quod sit aurum, et qui lapides pretiosi, quod sœnum, quæ stipula. Fundamentum quidem ipse Paulus declaravit Christum esse, dicens: *Fundamentum enim aliud nemo ponere potest, præter ipsum, quod est positum, inquit, quod est Christus Jesus*. Edificium autem mihi videntur esse actiones. Atqui dicunt quidam, hoc ipsum dictum esse de doctoribus et de discipulis ac de corruptis hæresibus. Sed hoc series non admittit. Nam si hoc est, quomodo opus quidem perit; qui autem ædificat, salvus erit vel per ignem? auctorem enim magis perire oporteret: nunc autem majores pœnas dedisse invenietur is, qui ædificatus est. Nam si doctor auctor fuit mali, dignus est qui majores luat pœnas: quomodo ergo salvus erit? Si auctor non est, sed discipuli per suam perversitatem tales facti sunt, non dignus est is qui recte ædificavit, qui luat pœnas vel damnum subeat. Quomodo ergo dicit, *Detrimentum patietur*? Unde palam est, hic de acibus agi. Quia enim fornicatorem deinceps aggressurus est, longe antea principium ponit. Solet enim de alia re dicturus, in ipsa de alio disputatione aliud præmittere et probare, quo postea venturus est. Nam reprehendens, quod in prandiis alii alios non expectarent, de mysteriis sermonem apparavit. Quia autem nunc ad fornicatorem festinat, de fundamento loquutus subjunxit: 16. *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Hæc autem dicebat, jam metu exagitans mentem ejus qui fornicatus fuerat. *Si quis superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, sœnum, stipulam*. Post fidem enim ædificatione est opus: et ideo alibi dicit: *Ædificate vos invicem in his sermonibus* (1. Thess. 5. 11). Etenim artifex, et discipulus simul conferunt in ædificationem: ideoque dicit: *Unusquisque autem videat quomodo superædificet*.

3. Si hæc autem dicta sint de fide, non est rationi consentaneum quod dicitur. In fide namque oportet omnes esse pares, quoniam una est fides: in virtute autem vitæ non possunt omnes esse iidem. Fides enim non est alia minor, alia præstantior, sed eadem: est omnium vere credentium. At in vita possunt alii quidem esse studiosiores, alii socordiores; alii accuratiores, alii inferiores; alii majora, alii minora recte agere; et alii gravius, alii minus delinquere. Propterea dixit aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, sœnum, stipulam. *Unusquisque opus manifestum erit*. Hic de actione loquitur. *Si cujus opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; si cujus opus arserit, detrimentum accipiet*. Atqui si de discipulis et doctoribus id diceretur, non oportuisset doctores de-

trimentum recipere, si non audissent discipuli. Ideo ait: *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem*; non secundum finem, sed secundum laborem. Quid enim, si non attenderint auditores? Quapropter hinc liquidum est hic de operibus agi. Id autem vult significare: si quis cum recta fide malam vitam agat, huic non proderit fides ut non puniatur, ardente opere. Illud autem, *Arserit*, id est, non tulerit vim ignis. Sed ut si quis arma aurea habens fluvium igneum trajiciat, alacer transibit; si autem scenum habens transeat, non modo nihil proficit, sed etiam seipsum perdit: ita est et in operibus. Non enim hic loquitur quasi de personis vere adustis, sed potius ut metum inculciat, ostendatque eum qui in nequitia vivit nudum praesidio et securitate esse: quapropter ait, *Detrimentum patietur*. Ecce unum supplicium. *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Ecce secundum. Hoc autem vult significare: non sic ille peribit ut opera, ad nihilum redactus; sed manebit in igne. Sauteum itaque hanc rem vocat, sed non simpliciter; adjecit enim, *Quasi per ignem*. Nam nos quoque solemus dicere, In igne salvus est, de iis quæ non comburuntur nec statim in cinerem abeunt. Ne ergo quia ignem audisti, putes eos, qui comburuntur, in nihilum redigi. Si vero tale supplicium salutem vocet, ne mireris: solet enim etiam in iis quæ male sonant pulchris uti nominibus, et in bonis, contrariis. Verbi gratia, captivitatis nomen malæ rei nomen esse videtur; sed in re bona illo usus est Paulus, dicens: *In captivitate agentes omnem intelligentiam ad obedientiam Christi* (2. Cor. 10. 5). Et in re mala bene sonante nomine usus est, dicens, *Regnavit peccatum* (Rom. 5. 21): quamquam nomen regni potius bene sonet. Sic et hoc loco cum dicit, *Salvus erit*, nihil aliud quam augmentum supplicii subindicavit; ac si dixisset, Ipse autem manebit in æternum cruciatus. Deinde etiam infert dicens: *Nescitis quod templum Dei estis?* Quia enim de iis, qui scindunt Ecclesiam, superius loquutus est, deinceps illum perstringit, qui fornicatus erat, nondum quidem aperte, sed indefinite, ejus corruptam vitam subindicans, et peccatum amplificans a dono jam ipsi collato. Deinde alios quoque perstringit ab iis, quæ jam ipsi habuerant. Sive enim a futuris, sive ab iis quæ jam fuerant, et molestis et bonis, semper id facit: a futuris quidem, *Dies enim declarabit, quod in igne revelatur*; ab iis autem quæ jam fuerant, *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*. 17. *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Viden' orationis vehementiam? Sed quamdiu persona est ignota, non est adeo grave quod dicitur, cum omnes timorem correctionis participes subeant. *Disperdet illum Deus*; id est, afferet exitum. Hoc autem non est male dicentis, sed prophetantis. *Templum enim Dei sanctum est*. Fornicator ergo est profanus. Deinde ne videretur ad illum respicere cum dixisset, *Templum enim Dei sanctum est*, subjunxit, *Quod estis vos*. 18. *Nemo seipsum seducat*. Hoc quoque ad illum spectat, ut qui se existimaret aliquid esse, et de sa-

piencia gloriaretur. Ne videretur autem curiosius diutiusque illum impetere, cum in angorem et metum illum conjecisset, rursus ad communem accusationem orationem deducit dicens: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens*. Hoc autem deinde facit cum magna loquendi libertate, utpote qui illos satis expugnavit¹. Nam etiamsi quis sit dives, etiamsi nobilis, vilius omnium est vilissimus, quando captus fuerit a peccato. Quemadmodum enim si quis rex sit, et barbarorum postea captivus fiat, omnium est miserrimus; ita etiam in peccato. Barbarus enim quidam est peccatum, quod animæ semel captæ parcere nesciat, sed in perniciem eorum qui capti sunt tyrannidem suam exerceat.

4. *Peccati descriptio. Avari imago*.—Nihil enim ita inconsideratum est ut peccatum, nihil ita insipiens, stultum ac violentum: omnia evertit et confundit, et perdit, quocumque insili erit: visu deformis, grave et molestum. Et si quis ipsum pictor efflingeret, non aberraturum fuisse mihi videtur, si sic ipsum efformaret: mulierem nempe quamdam forma belluina, barbaram, ignem spirantem, injucundam, nigram, quales externi poetæ Scyllas depingunt. Innumeris enim manibus cogitationes nostras apprehendit, atque ex improvviso ingreditur, omniaque discerpit et dilacerat, sicut canes clanculum mordentes. Imo quid opus nobis est pictura, cum liceat eos, qui illud perpetrant, in medium adducere? Quem itaque vultis primum describamus? avarum et raptorem? Ecquid est oculis illis impudentius? quid magis inverecundum, quid magis caninum? non enim canis ita impudens stat ut hic, quando omnium bona rapit. Quid manibus illius detestabilius? quid ore petulantius ejus, qui omnia devorat, et numquam satiatur? Ne ejus vultum et oculos intuearis, quod sint hominis: non enim sic aspiciunt humani oculi. Non aspicit ille homines tanquam homines: non aspicit cælum tanquam cælum: ad Dominum non nutu suo tendit, sed omnia pecunias esse existimat. Humani oculi solent afflictos homines intueri et frangi; rapacium oculi pauperes vident, et offerantur: humani oculi non ut sua intuentur aliena, sed propria sibi ut aliena vident: et ea quæ aliis data sunt non concupiscunt, sed etiam in alios quoque sua effundunt. Hi vero non contenti sunt, nisi omnium bona abripiant: non enim humanum, sed ferinum habent visum. Humani oculi nudum videre corpus suum non ferunt; suum enim est, etiamsi aliorum quantum ad personam: hi vero, nisi omnia denudarint et omnia domi recondant, numquam satiantur, imo vero numquam implentur. Ideo eorum manus non ferarum manus tantum dixeris, sed longe ferociiores et immaniores. Ursi namque et lupi cum satiati fuerint, a tali alimento recedunt: hi vero numquam satiantur. Atqui propterea Deus manus nobis dedit ut aliis opem feramus, non ut iis insidiamur. Nam si ipsis ad hoc usuri essemus, melius esset illas

¹ Savilius post expugnavit, ponit in margine, et terrore commoverit non modo hujus fornicatoris mentem, sed etiam audientium, dicendorum vim præmensus.

στος τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· οὐ κατὰ τὸ τέλος, ἀλλὰ κατὰ τὸν κόπον. Τί γάρ, εἰ μὴ προσείχον οἱ ἀκούοντες; * Ὅθεν δὴλον καὶ ἐντεῦθεν, ὅτι περὶ ἔργων τὸ λεγόμενον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Εἰ τις κακὸν βίον ἔχει μετὰ πίστεως ὀρθῆς, οὐ προστήσεται αὐτοῦ ἡ πίστις εἰς τὸ μὴ κολλάσθαι, τοῦ ἔργου κατακαιομένου. Τὸ δὲ, *Κατακαίεται*, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ὁφεί τινος πυρὸς τὴν ῥύμην. Ἄλλ' ὥσπερ εἰ τις χρυσὸν ὅπλα ἔχων διέλθοι ποταμὸν πυρὸς, φαειρότερος διαβαίνει· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὀνύνησιν, ἀλλὰ καὶ ἐαυτὸν ἀπόλλυσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐστίν. Οὐ γὰρ ὡς περὶ ἐνυποστάτων διαλεγόμενος καὶ διακαιομένον, τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τὸν φόβον μᾶλλον ἐπιτείνει θέλων, καὶ δεῖξαι γυμνὸν ἀσφαλείας τὸν ἐν κακίᾳ ὄντα. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Ζημιωθήσεται*. Ἰδοὺ μία κόλασις. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρὸς. Ἰδοὺ καὶ δευτέρα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐχὶ καὶ αὐτὸς οὕτως ἀπολείπεται, ὡς τὰ ἔργα, εἰς τὸ μηδὲν χωρῶν· ἀλλὰ μενεῖ ἐν τῷ πυρὶ. Σωτηρίαν γοῦν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, φησί. Οὐχ ἀπλῶς· διὰ τοῦτο * προσέθηκεν· *Ὡς διὰ πυρὸς*. Καὶ γὰρ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν, Ἐν τῷ πυρὶ σώζεται, περὶ τῶν μὴ κατακαιομένων καὶ τεφρουμένων εὐθέως ὧλόν. Ἡ οὖν, ἐπειδὴ πῦρ ἤκουσας, νομίσης εἰς ἀνυπαρξίαν χωρεῖν τοὺς καιόμενους. Εἰ δὲ σωτηρίαν καὶ τὴν τοιαύτην τιμωρίαν καλεῖ, μὴ θαυμάσης· ἔθος γὰρ αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν κακεμφάτων καλοῖς ὀνόμασι κεχρησθαι, καὶ ἐπὶ τῶν χρηστῶν τοῖς ἐναντίοις. Οἶον, τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα, πονηροῦ πράγματος δοκεῖ εἶναι ὄνομα· ἀλλ' ἐπὶ καλῷ Παῦλος αὐτῷ κέχρηται λέγων· *Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νῆημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*. Καὶ ἐπὶ κακῷ πάλιν εὐφύμῳ κέχρηται ὀνόματι, λέγων· *Ἐδασίλευσεν ἡ ἀμαρτία*· καίτοι γε τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα εὐφημὸν ἐστὶ μᾶλλον. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Σωθήσεται*, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἐπίτασιν τῆς τιμωρίας ἠνέζετο, ὡσανεὶ ἔλεγεν· Αὐτὸς δὲ μενεῖ διηνεκῶς κολαζόμενος. Εἶτα καὶ ἐπιφέρει λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι ραὸς Θεοῦ ἐστε*; Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῶν διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν διελέχθη, καθάπτεται λοιπὸν καὶ τοῦ πεπορευκότος, σαφῶς μὲν οὐδέπω, ἀορίστως δὲ, αἰνιττόμενος τὸν διεφθαρμένον αὐτοῦ βίον, καὶ ἐπαίρων τὸ ἀμάρτημα ἀπὸ τῆς ἡδὴ δοθείσης αὐτῷ δωρεᾶς. Εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους ἐντρέπει ἀπὸ τῶν αὐτῶν τούτων τῶν ἡδὴ ὑπαρξάντων. Ἦ γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγενημένων, ἢ λυπηρῶν, ἢ χρηστῶν, ἀεὶ τοῦτο ποιεῖ· ἀπὸ μὲν τῶν μελλόντων· Ἦ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· ἀπὸ δὲ τῶν ἡδὴ γεγενημένων· Οὐκ οἰδατε ὅτι ραὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἰ τις τὸν ραὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. Ὁρᾷ τὴν καταφορὴν τοῦ λόγου; Ἄλλ' ἕως τὸ πρόσωπον δῆλόν ἐστιν, οὐχ οὕτως ἐπαχθὲς τὸ λεγόμενον, [78] πάντων διανεμομένων τὸν τῆς ἐπιτιμῆσεως φόβον. *Φθερεῖ τούτον ὁ Θεός*· τοῦτέστιν, ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ οὐχὶ καταρωμένον ἐστίν, ἀλλὰ προφητευόντος. Ὁ γὰρ ραὸς τοῦ Θεοῦ ἁγιός ἐστιν. Ὁ δὲ πεπορευμένος βέβηλος. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη πρὸς ἐκεῖνον ἀποτεινεσθαι, εἰπὼν, Ὁ γὰρ ραὸς τοῦ Θεοῦ ἁγιός ἐστιν, ἐπάγει· *Οἵτινές ἐστε ὑμεῖς*. Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω. Καὶ τοῦτο πρὸς ἐκεῖνον, ὡς νομίζοντά τι εἶναι, καὶ ἀπὸ τῆς σοφίας αὐχοῦντα. Καὶ ἵνα μὴ δόξη παρέρχως μέχρι πολλοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποτεινεσθαι, ἐμβαλὼν αὐ-

τὸν εἰς ἀγωνίαν καὶ τῷ φόβῳ παραδοῦς αὐτὸν, πάλιν ἐπὶ τὸ κοινὸν ἐγκλήμα τὸν λόγον ἀγει, λέγων· *Εἰ τις δοκεῖ φρόνιμος εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός*. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ λοιπὸν μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας, ὅτε καταγωνισάμενος αὐτοὺς ἱκανῶς b. Κἂν γὰρ πλούσιος ἦ τις, κἂν εὐγενής, τῶν εὐτελῶν ἐστὶν εὐτελέστερος, ὅταν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ἄλῃ. Ὡσπερ γὰρ κἂν βασιλεὺς ἦ τις, δοῦλος δὲ γένηται βαρβάρων, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας. Βάρβαρος γὰρ ἐστὶν ἡ ἀμαρτία, καὶ ψυχῆς οὐκ εἰδυῖα φείδεσθαι τῆς ἀπαξ ἀλούσης, ἀλλ' ἐπὶ λύμῃ τῶν ἐπιδεχομένων αὐτὴν τυραννοῦσα.

δ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀλόγιστον, ὡς ἀμαρτία, οὐδὲν οὕτως ἀνόητον καὶ μωρὸν καὶ ῥαγδαῖον· πάντα ἀνατρέπει καὶ συγχεῖ καὶ ἀπόλλυσι· ἐνθα ἂν εἰσπρῆδῃ· ἀηδὴς ἰδεῖν, φορτικὴ καὶ ἐπαχθὴς. Καὶ εἰ τις αὐτὴν ἀνέπλεττε ζωγράφος, οὐκ ἂν μοι δοκεῖ ἀμαρτεῖν οὕτως αὐτὴν ἀναπλάττων, γυναῖκά τινα θηριόμορφον, βάρβαρον, πῦρ πνέουσαν, ἀτερπῆ, μέλαιναν, οἷας οἱ τῶν ἐξωθεν ποιηταὶ τὰς Σκυλλὰς ὑπογράφουσι. Μυρίαις γὰρ χερσὶν ἐπιλαμβάνεται τῶν ἡμετέρων λογισμῶν, καὶ ἀδοκῆτως ἐπιεισέρχεται, καὶ πάντα διασπαρτάττει, καθάπερ οἱ κύνεις οἱ λάθρα δάκνοντες. Μᾶλλον δὲ τί δεῖ ζωγραφίας ἡμῖν, δέον τοὺς κατ' αὐτὴν πεποιημένους εἰς μέσον ἀγαγεῖν; Τίνα οὖν βούλεσθε πρότερον ὑπογράψωμεν; τὸν πλεονέκτην καὶ ἄρπαγα; Καὶ τί τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνων ἀνισχυντότερον; τί ἀναιδέστερον καὶ κυνικώτερον; οὐ γὰρ οὕτω κύων ἔστηκεν ἀναιδευόμενος, ὡς οὗτος, ὅταν τὰ πάντων ἀρπάξῃ. Τί τῶν χειρῶν μιαιώτερον ἐκείνων; τί τοῦ στόματος ἱταμώτερον τοῦ πάντα καταπίνοντος, καὶ οὐ κορεννυμένου; Μὴ γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἰδῆς, ὅτι ἀνθρώπου· οὐ γὰρ τὰ τοιούτα βλέπουσιν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί. Οὐ βλέπει τοὺς ἀνθρώπους ἀνθρώπους, οὐ βλέπει τὸν οὐρανὸν οὐρανόν, οὐδὲ ἀνανεύει πρὸς τὸν Δεσπότην, ἀλλὰ πάντα χρήματα εἶναι νομίζει. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ πένητας εἰώθασιν ὀρᾶν καταπεποιημένους, καὶ ἐπικλᾶσθαι· οὗτοι δὲ τοῦ ἄρπαγος ὀρώσι πένητας, καὶ ἐκθηριούνται· οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ οὐχ ὡς ἴδια τὰ [79] ἀλλότρια βλέπουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια ὡς ἀλλότρια, καὶ οὐκ ἐφίενται τῶν ἐτέροις δοκούντων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐτέρους κενοῦσι τὰ ἐαυτῶν· οὗτοι δὲ οὐκ ἀνέχονται, εἰ μὴ τὰ πάντων λάθοιεν· οὐ γὰρ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θηριώδες ἔχουσιν ὄμμα. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ γυμνὸν ἰδεῖν τὸ σῶμα τὸ ἐαυτῶν οὐκ ἀνέχονται· αὐτῶν γὰρ ἐστὶ, κἂν ἐτέρων ἢ κατὰ πρόσωπον· οὗτοι δὲ εἰ μὴ πάντα γυμνώσασιν, καὶ τὰ πάντων οἶκοι κατὰθωνται, οὐδέποτε κόρον λαμβάνουσι, μᾶλλον δὲ οὐδέποτε ἐμπιπλῶνται. Διὸ περ οὐδὲ θηρίων τὰς χεῖρας τὰς τούτων ἂν τις εἶναι φαίη μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀγριωτέρας πολλῶ καὶ χαλεπωτέρας. Ἀρκτοὶ μὲν γὰρ καὶ λύκοι, ἐπειδὴν λάθωσι κόρον, τῆς τοιαύτης τροφῆς ἀφίστανται· οὗτοι δὲ κόρον οὐκ ἔχουσι. Καίτοι διὰ τοῦτο χεῖρας ἡμῖν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα ἐτέροις βοηθῶμεν, οὐχ ἵνα ἐπιβουλεύωμεν. Εἰ δὲ μέλλοιμεν αὐταῖς εἰς τοῦτο κεχερῆσθαι, βέλτιον αὐτάς ἀποκοπήναι, καὶ χωρὶς τούτων εἶναι. Σὺ δὲ ἂν μὲν πρόβατον σπαράττει θηρίον, ἀλγείς· εἰς αὐτὸν δὲ τὸν ὁμόφυλον τοῦτο ἐργαζόμενος, οὐ νομίζεις τι ποιεῖν δεινόν; καὶ πῶς ἂν εἴης ἀνθρωπος; Οὐχ ὁρᾷς ὅτι ἀνθρώπι-

b Post ἱκανῶς hæc in margine ponit Savilius ex quodam, ut videtur, manuscripto, καὶ κατασείας τῷ δέει, οὐ μόνον τὴν ἐκείνου τοῦ πεπορευκότος διανοίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀκουόντων, τὴν τῶν ῥητήσομένων στοχαζόμενος ἐπιφορᾶν.

* Legebatur φησί. Διὰ γὰρ τούτο.

ων πᾶγμα καλοῦμεν, τὸ ἐλέου γέμον καὶ φιλανθρωπίας; ὅταν δὲ ὦμόν τι καὶ ἀπηνὲς ἐργάσῃται, ἀπάνθρωπον τὸν τοιοῦτον ὀνομάζομεν. Οὐχοῦν τὸν χαρακτηῖρα τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ἐλεεῖν, τοῦ δὲ θηρίου ἀπὸ τοῦ ἐναντίου υπογράφομεν, λέγοντες ἀεὶ· Μὴ γὰρ ἀνθρώπος; θηρίον ἢ κύων. Οἱ γὰρ ἀνθρώποι πενίαν διορθοῦσιν, οὐκ αἰζῶσι. Τούτων καὶ τὰ στόματα θηρίων ἐστὶ στόματα, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνων ἀγριώτερα· καὶ γὰρ ῥήματα φθέγγονται μᾶλλον ἐκείνων τῶν ὀδόντων ἰδὼν ἀφιέντα, φόνον ἐργαζόμενα. Καὶ εἰ πάντα τις ἐπέλοι, τότε ὀφεται καλῶς, πῶς θηρία ἀπὸ ἀνθρώπων τοὺς χρωμένους ἡ ἀπάνθρωπια ποιεῖ. Εἰ δὲ καὶ τὴν διανοίαν τις ἐξετάσειε τῶν τοιούτων, οὐκέτι θηρία μόνον, ἀλλὰ καὶ δαίμονας αὐτοὺς προσερεῖ. Καὶ γὰρ πολλῆς γέμουσι τῆς ἀπηνείας καὶ αἷς πρὸς τὸν ὁμόδουλον ἐχθρας· καὶ οὕτε βασιλείας ἔρως ἐκεῖ, οὕτε γέννησις φόβος, οὐκ αἰδῶς ἀνθρώπων, οὐκ ἔλεος, οὐ συμπάθεια, ἀλλ' ἀναισχυντία καὶ ἰταμότης, καὶ ὑπεροψία τῶν μελλόντων ἀπάντων· καὶ μῦθος αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα τὰ περὶ κολάσεως, καὶ γέλως ἡ ἀπειλή. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πλεονέκτου διάνοια. Ὅταν οὖν ἐνδοθεν μὲν δαίμονες ὦσιν, ἔξωθεν δὲ θηρία, καὶ θηρίων χεῖρους, ποῦ θήσομεν τοὺς τοιοῦτους, εἰπέ μοι; Ὅτι γὰρ καὶ θηρίων χεῖρους, δῆλον ἐκεῖθεν· Τὰ θηρία τῇ φύσει τοιαυτὰ ἐστίν· οὗτοι δὲ κατὰ φύσιν τὸ ἡμερον ἔχοντες, παρὰ φύσιν εἰς τὸ θηριώδες ἑαυτοὺς ἐξίγειν βιάζονται.

Καὶ οἱ δαίμονες δὲ τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἀνθρώπους συμπράττοντας ἑαυτοῖς ἔχουσιν ὥς εἰ μὴ συνέπρατον, τὸ πλεόν τῶν ἐπιβουλῶν· τῶν καθ' ἡμῶν ἐκείνοις ἀνῆρητο· οὗτοι δὲ καὶ φιλονεικούντων αὐτοῖς τῶν ἐπηρεαζομένων κρατεῖν ἐπιχειροῦσι. Πάλιν ὁ δαίμων ἀνθρώπων πολεμεῖ, οὐ δαίμοσι [80] τοῖς ὁμοφύλοις· οὗτος δὲ τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον παντὶ τρόπῳ κακοῦν ἐπιέγεται, καὶ οὐδὲ τὴν φύσιν αἰδεῖται. Οἶδα ὅτι πολλοὶ πρὸς ἡμᾶς ὑπὲρ τούτων ἀπεχθάνονται τῶν ῥημάτων· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπεχθάνομαι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐλεῶ καὶ δακρύω τοὺς οὕτω διακειμένους· κἂν πληγῇ θέλωσιν, ἡδέως ἂν ἀνασχοίμην, εἰ ἀπέχονται τῆς θηριωδίας ταύτης. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης μεθ' ἡμῶν τοὺς τοιοῦτους ἐκβάλλει τῆς τῶν ἀνθρώπων συγγενείας, λέγων, ὅτι Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκεν, ἀλλὰ παρυσυνεδίηθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις. Γενώμεθα τοίνυν ἀνθρωποὶ ποτε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψωμεν, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἀπολάβωμεν, καὶ ἑαυτοὺς ὁ ἀνακτησώμεθα, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Sic Regius optime. Editi ἐπιβουλῶν. ὁ Deerat ἑαυτοὺς.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν.

α'. Ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, καὶ πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ εἰς τὴν κατὰ τοῦ πεπορνευκότος κατηγορίαν ἐξενεχθεῖς, καὶ αἰνιγματωδῶς αὐτὴν παρανοήσας διὰ βραχέων, καὶ κατασεῖσας αὐτοῦ τὸ συνειδὸς, ἐπείγεται πάλιν ἐπὶ τὴν μάχην τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν, καὶ τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐντεῦθεν πεφυσισμένων καὶ διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν· ἵνα τὸ λείπον προσθῇς, καὶ τὸ κεφάλαιον ἅπαν ἀπαρτίσας μετὰ ἀκριθείας, οὕτω λοιπὸν σφοδρᾶ τῇ ῥύμῃ κατὰ τοῦ πεπορνευκότος φέρεσθαι τὴν γλῶτταν ἀφῇ, πρότερον ἀκροβολισάμενος πρὸς αὐτὸν δι' ὧν ἔμπροσθεν εἶρηκε. Καὶ γὰρ τὸ, *Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω*, πρὸς ἐκεῖνον μάλιστα ἐστὶν ἀποτεεινομένου, καὶ προκαταλαίνοντος αὐτὸν τῷ φόβῳ· καὶ ὁ περὶ τῆς καλᾶς λόγος αὐτὸν μάλιστα ἐστὶν αἰνιττομένου, καὶ τὸ λέγειν, ὅτι *Οὐκ οἰδατε*, ὅτι *ναὸς Θεοῦ ἐστε*, καὶ τὸ *Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐν ὑμῖν*· Δύο γὰρ ταῦτα μάλιστα ἀπάγειν ἡμᾶς ἀμαρτίας εἰσθεν, ὅταν τὴν κειμένην αὐτῇ ἀμαρτίᾳ κόλασιν ἐνοήσωμεν, καὶ ὅταν τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ἀναλογισώμεθα. Τῷ μὲν οὖν τὸν χρόνον εἰς μέσον παράγειν καὶ τὴν καλὰ μὴν, ἐφόδῃσε· τῷ δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς οἰκειας εὐγενείας εἰπεῖν, ἐνέτρεψεν, ἐκείνῳ μὲν τοὺς ἀναισθητοτέρους, τούτῳ δὲ καὶ τοὺς ἐπεικεστόρους· βελτίους ποίω· *Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω*. Ὅπερ νεκρὸν τῷ κόσμῳ κελεύει γενέσθαι, καὶ ἡ νεκρότης αὐτῇ οὐδὲν παραβλά-

πτει, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ, ζωῆς αἰτία γενομένη· οὕτω καὶ μωρὸν κελεύει τῷ κόσμῳ τούτῳ γενέσθαι, σοφίαν ἐντεῦθεν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ προξενῶν. Μωρὸς δὲ τῷ κόσμῳ γίνεται ὁ τὴν ἐξωθεν ἀτιμάζων σοφίαν, καὶ πεπεισμένος μηδὲν αὐτῷ συντελεῖν πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ὅπερ οὖν ἡ πενία ἡ [81] κατὰ Θεὸν πλοῦτου αἰτία, καὶ ἡ ταπεινώσις, ὕψους, καὶ τὸ δόξης ὑπεροπῆν δόξης αἰτίον γίνεται· οὕτω, καὶ τὸ μωρὸν γενέσθαι σοφώτερον πάντων ποιεῖ. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων τὰ παρ' ἡμῖν ὁ. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, Ἄποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλὰ, *Γενέσθω μωρός*; Ἰνα μεθ' ὑπεροπῆς ἀτιμάσῃ τὴν ἐξωθεν παιδευσιν. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον εἶπειν, Ἀπόδοσόν σου τὴν σοφίαν, καὶ, *Γενού μωρός*. Ἄλλως δὲ καὶ παιδεύει μὴ ἐπαισχύνεσθαι τῇ παρ' ἡμῖν ἰδιωτείᾳ· πάνυ γὰρ καταγελά τῶν ἐξωθεν. Διόπερ οὐδὲ τὰ ὀνόματα δέδοικεν, ἐπειδὴ θαρρῆε τῇ τῶν πραγμάτων δυνάμει. Ὅπερ οὖν ὁ σταυρὸς, δοκῶν ἐπὶ τοῖς αἰσθητοῖς εἶναι, μυρίων γέγονεν αἴτιος ἀγαθῶν, καὶ δόξης ὑπόθεσις ἀφάτου καὶ ῥίξας· οὕτω καὶ ἡ δοκοῦσα μωρία εἶναι, σοφίας ἡμῖν αἰτία κατέστη. Καθάπερ γὰρ ὁ κακῶς τι μεμαθηκώς, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἀπόθηται καὶ λεάνῃ τὴν ψυχὴν καὶ καθαρὰν παράσχῃ τῷ μέλλοντι γράφειν, οὐδὲν εἰσεται σαφὲς τῶν ὑγιῶν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωθεν σοφίας, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἐξέλῃς, καὶ σαρώσης σου τὴν διάνοιαν, καὶ ἐξίσῃς τῷ ἰδιώτῃ παράσχῃς σαυτὸν τῇ πίστει, οὐδὲν εἰσῇ γενναῖον ἀκριδῶς. Καὶ γὰρ οἱ παραβλέποντες, ἂν μὴ μύσαντες ἑαυτοὺς ἐτέροις παραδῶσιν, ἀλλὰ τῇ διεφθαρμένῃ τῶν ὀφθαλμῶν ὄψει τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψωσι, τῶν οὐχ ὁρῶντων πολλῶν πλείονα ἀμαρτήσονται.

ἁ Ita Reg. Hæc deerant in Morel.

• Sic Reg. et Savil. in Morel. autem legitur ὅταν προκειμένην.

exscindi, et nos illis privari. Tu vero si ovem fera discerpat, doles; cum autem id in congenerem facis, non putas te aliquid immane facere? et quomodo fueris homo? Non vides nos humanam eam rem dicere, quæ misericordia plena sit et benignitate? quando autem aliquid sævum et crudele perficit homo, inhumanum illum vocamus. Itaque characterem hominis depingimus a commiseratione, feræ autem a contrario, semper dicentes, Num homo est, fera, aut canis? Homines enim paupertatem sublevant, non augent. Horum autem ora ferarum sunt ora; imo hæc sunt illis ferociora: verba enim proferunt, quæ magis quam ferarum dentes virus emittentes, cædem patrant. Et si quis omnia persequatur, tunc recte videbit, quomodo inhumanitas eos, qui sic affecti sunt, feras ex hominibus reddat. Quod si quis illorum mentem examinaverit, non ultra feras tantum, sed etiam dæmonas illos vocabit. Sunt enim multa inmanitate pleni, et odio in conservos: ibi non amor regni est neque metus gehennæ, non hominum reverentia, non misericordia, non commiseratio, sed impudentia, petulantia, et futurorum omnium contemptus: et fabulæ ipsis videntur esse Dei verba de supplicio futuro, et ejus minæ risus. Talis enim est avari mens. Cum ergo intrinsecus dæmones sint, extrinsecus vero feræ, et feris deteriores: ubinam, quæso, illos collocabimus? Quod enim feris sint de-

teriores, hinc palam est, quod feræ natura sint tales; hi vero qui secundum naturam mansuetudinem habent, præter naturam in ferinos mores transire nituntur. Ac dæmones quidem homines insidiantes sibi opem ferentes habent; quippe si opem non ferrent, magna pars ipsis insidiarum contra nos structarum sublata esset: hi vero eos, qui ab se vexantur, etiam contententes secum, superare nituntur. Rursus dæmon hominem bello impetit, non autem dæmonas sui generis: hic vero congeneres et necessarios omnimoda vexatione affligit, neque reveretur naturam. Scio multos esse, qui ob hæc verba nos odio habent: ego vero illos non odi, sed eorum misereor, et eos qui sic affecti sunt lacrymis prosequor: etiamsi percutere velint, libenter id tulerim, si ab hac feritate abstinere velint. Neque enim ego solus, sed etiam propheta nobiscum hujusmodi homines ab humana cognatione expellit, dicens: *Homo cum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus* (Psal. 38. 21). Simus ergo homines tandem aliquando, et in cælum respiciamus: atque illud secundum imaginem accipiamus (Col. 3. 10), et nos ipsos recuperemus, ut et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X.

CAP. 3. v. 18. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens.*

19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.*

1. *Quomodo Paulus in arguendo fornicario procedat. Mori huic mundo quid sit.* — Ut supra dixi, cum ante opportunum tempus ad incusandum illum, qui fornicatas fuerat, deductus esset, et ænigmatice illum paucis perstrinxisset, ejusque conscientiam exagitasset; pergit rursus ad pugnam contra sapientiam externam, et illos adoritur, qui iude inflati scindebant Ecclesiam; ut iis quæ residua erant additis, postquam hoc caput accurate perfecit, sic rursus contra fornicarium cum impetu feratur, quem jam supra telis emissis aggressus est. Nam illud, *Nemo seipsum seducat*, ad illum maxime respicit, et illum metu afficit mitigatque; quodque de stipula dicitur, illum præcipue subinducat; et cum dicit, *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Hæc quippe duo maxime solent nos a peccato abducere: quando repositam peccato poenam cogitamus, et quando dignitatem nostram nobiscum reputamus. Cum ergo scænum ac stipulam in medium adduxit, exterruit; cum autem propriæ nobilitatis dignitatem intulit, pudore affectit; illo quidem modo stupidiore, hoc autem moderatiores reddens meliores. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat.* Quasi mortuum huic

mundo fieri jubet: mors autem hujusmodi nihil lædit, imo juvat, cum sit vitæ causa. Sic etiam stultum huic mundo fieri jubet, hinc nobis veram sapientiam concilians. Stultus autem mundo efficitur, qui externam sapientiam despicit, persuasum habens, illam sibi nihil ad fidem adipiscendam adjumenti conferre. Quemadmodum ergo paupertas secundum Deum divitiarum causa est, et humilitas altitudinis, et gloriæ despectus est gloriæ causa; ita et stultum fieri, omnibus sapientiore efficit. Ex contrariis enim res nostræ constant. Et cur non dixit, Deponat sapientiam, sed, *Stultus fiat?* Ut externam disciplinam supra modum dedecoret. Neque enim idipsum fuisset dicere, Depone sapientiam, et Stultus fias. Alioquin vero docet etiam non erubescendum esse de ea quæ apud nos est simplicitate: externa enim admodum irridet. Quapropter nomina non timet, quoniam in rerum virtute confidit. Ut igitur crux, quæ probrosa res videtur esse, bonorum innumerabilium causa, et gloriæ ineffabilis occasio et radix nobis fuit: sic ea quæ videtur esse stultitia, sapientiæ nobis causa fuit. Sicut enim is qui male quidpiam didicit, nisi totum deponat, animamque ei qui scripturus est planam et puram reddat, ex sanis rebus nihil clare sciet: ita etiam in externa sapientia, nisi totum eradas et mentem everras, et quasi idiota fidei te obtuleris, nihil præclarum vel sincerum accurate scies. Nam qui oblique vident, nisi clausis oculis se aliis tradi-

derint, sed male affecto visui sua permiserint, magis errabunt, quam qui non vident.

Externa sapientia reprobat. — Et quomodo, inquires, possit hæc externa sapientia deponi? Si eorum disciplina non utaris. Deinde postquam ab illa desistere tam aspere jussit, causam etiam affert his verbis: 19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.* Non modo enim nihil confert, sed etiam impedit. Oportet igitur ab illa absistere, utpote quæ noceat. Viden' quomodo ubertim victoriam tulerit, ostendens illam non modo nihil nos juvare, sed etiam nobis contrariam esse? Neque suis contentus argumentis, testimonium rursus affert dicens: *Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum.* Astutia, id est, suis illos armis capit. Quia enim astutia usi sunt, ut ne Deo haberent opus, per hanc ipsam astutiam illis probavit quod maxime Deo egeant. Quo modo? Quod per eam stulti effecti, merito per eandem capti sint. Nam qui putabant se Deo non opus habere, ad tantam redacti sunt egestatem, ut piscatoribus et illiteratis minores apparerent, ipsisque demum opus haberent. Ideo ait, In astutia ipsorum cepit illos. Nam cum dicit, *Perdam sapientiam* (1. Cor. 1. 19), ipsam ad nihil utile inducere significat: illud autem, *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum*, ad ostendendam Dei potentiam dicitur.

2. Deinde modum dicit quo comprehendit, aliud adjiciens testimonium; ait enim: 20. *Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt.* Cum autem sapientia illa quæ est immensa, hæc de illis pronuntiaverit, et tales ipsos esse probaverit, quam aliam extremæ illorum amentię quæres demonstrationem? Nam hominum quidem judicia sæpe labuntur; Dei vero sententia nec reprehendi nec corrumpi umquam potest. Postquam igitur superni judicii tropæum ita splendidum erexerat, vehementer in subditos sermonem convertit, hæc dicens: 21. *Nemo itaque gloriatur in hominibus:* 22. *omnia enim vestra sunt.* Rursus priora repetit, ostendens illos neque in spiritualibus altum sapere debere, ut qui nihil ex se habeant. Cum ergo externa sapientia noxia sit, et spiritualia a vobis non sint data, unde habes quod glorieris? Et in externa quidem sapientia nemo seipsum decipiat, inquit, quia ipsi in re noxia sibi placebant: hic vero, quia res habet utilitatem, nemo gloriatur. Et mansuetiore utitur oratione: *Omnia enim vestra sunt, sive Paulus sive Apollo sive Cephas sive mundus, sive vita sive mors, sive præsentia sive futura: omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.* Quia enim illos vehementer perstrinxerat, rursus ipsos recreat. Et superius quidem dicebat, *Adjutores sumus Dei*, et aliis pluribus verbis ipsos consolabatur: hic autem dicit, *Omnia vestra sunt*, doctorum fastum amovens, ostendensque ipsos non modo nihil illis largiri, sed ipsis gratias referre debere: propter illos enim tales effecti sunt, etiamque gratiam acceperunt. Sed quoniam futurum erat, ut illi etiam gloriarentur, ideo hunc

quoque morbum prædict dicens: *Unicuique sicut Deus dedit; et, Deus incrementum dedit; ut neque illi, quia præbuerunt, altum sapiant; neque hi etiam, quia audierunt, Omnia vestra sunt, sese extollant.* Etenim etiamsi propter vos, at totum a Deo factum est. Tu vero mihi perpendas velim, quomodo usque ad finem perseveret nomen suum et nomen Petri ponere. Quid vero significat illud, *Sive mors?* Etiamsi moriantur, pro vobis moriuntur, periclitantes pro vestra salute. Viden' quomodo rursus discipulorum fastum deprimat, doctores autem extollat? Nam sic illos alloquitur ut pueros nobiles, pædagogos habentes, qui hæreditatem accepturi sunt. Licet etiam alio modo dicere, mortem Adami propter nos fuisse, ut respiceremus; mortem vero Christi, ut servaremur. *Vos autem Christi, Christus vero Dei.* Aliter Christi sumus, et aliter Christus Dei est, et aliter mundus est noster. Nos quippe Christi sumus, ut opus illius; Christus vero Dei, ut germana proles, non ut opus: qua ratione etiam nec mundus est noster¹. Itaque etsi una sit dictio, at diversa sententia. Mundus enim noster est, utpote pro nobis factus; Christus vero Dei est, ut qui ipsum auctorem habeat, quatenus Pater ejus est: nos autem sumus Christi, quia ab ipso conditi sumus. Si illi sunt vestri, inquit, cur facitis contrarium, dum ab ipsis cognominamini, non a Christo et Deo? (Cap. 4.) 1. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Postquam illorum arrogantiam depressit, vide jam quomodo illos recreat dicens: *Ut ministros Christi.* Ne itaque, misso Domino, a ministris et famulis nomen accipias. Dispensatores autem dixit, ostendens non omnibus hæc danda esse, sed quibus oportet, et quibus ea sunt dispensanda. 2. *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat.* Id est, ne quæ sunt Domini sibi usurpet, nec sibi tamquam domino ea vindicet, sed ut dispensator illa curet. Dispensatoris enim est, ea quæ sibi credita sunt probe administrare, nec quæ domini sunt sua dicere; sed contra quæ sunt sua, domini dicere. Uquusque hæc cogitans, sive dicendi facultatem habeat, sive pecunias, quod nempe res Domini sibi creditæ sint, non autem suæ, ne illas penes se retineat neque sibi adscribat, sed Deo omnia largienti illas acceptas referat. Vis videre fideles dispensatores? Audi quid dicat Petrus: *Quid nos respicitis quasi propria virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12)? et Cornelio dicebat (a): *Et nos tisdem passionibus obnoxii homines sumus* (Act. 14. 15); et ad Christum: *Ecce reliquimus omnia et sequuti sumus te* (Matth. 19. 27). Et Paulus cum dixisset, *Plus quam omnes laboravi*, subiunxit: *Non ego autem,*

¹ Reg. sic effert hunc locum... *germana proles; mundusque non est noster, ut nostrum opus, sed in quantum nostri causa factus est.*

(a) Hic citata verba non Cornelio dicta fuere a Petro; sed a Paulo Lysitris, iis qui Barnabæ et sibi ut diis hostias immolaturi erant. Hic memoria labitur Chrysostomus, nisi sit hiatus in serie.

Καὶ πῶς ἂν εἴη τὴν σοφίαν ταύτην ἀποθέσθαι, φησί; Μὴ κεκρημένον αὐτῶν τοῖς δόγμασιν. Εἴτα ἐπειδὴ οὕτως αὐτῆς σφοδρῶς ἀποστήναι ἐκέλευσε, καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων· *Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν*. Οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν συντελεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει. Δεῖ τοίνυν αὐτῆς ἀποστήναι, ἅτε βλαπτούσης. Ὅρξ πῶς ἐκ περιουσίας ἤνεγκε τὰ νικητήρια, ἀποδείξας ὡς οὐ μόνον ἡμᾶς οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐναντιοῦται; Καὶ οὐδὲ ταῖς οἰκείαις ἀρκεῖται κατασκευαῖς, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίαν ἐπήγαγε πάλιν, λέγων· *Γέγραπται γάρ· Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν*. Τῇ πανουργίᾳ, τούτέστιν, ἐν τοῖς οἰκείοις ὅπλοις αὐτοὺς χειρούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τῇ σοφίᾳ ἐχρήσαντο εἰς τὸ μὴ δεθῆναι τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτῆς ταύτης ἠλεγγεν αὐτοὺς, ὅτι μάλιστα δέονται τοῦ Θεοῦ. Πῶς, καὶ τίνοι τρόπων; Ὅτι μωροὶ γενόμενοι δι' αὐτῆς, εἰκότως δι' αὐτῆς ἐάλωσαν. Οἱ γὰρ νομίζοντες μὴ δεῖσθαι Θεοῦ, εἰς τοσαύτην κατέστησαν χρείαν, ὡς ἀλίαν καὶ ἀγραμμάτων ἐλάττους φανῆναι, καὶ αὐτῶν τούτων δεθῆναι λοιπόν· διὰ τοῦτό φησιν· Ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν εἶλεν αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Ἀπολὼ τὴν σοφίαν*, πρὸς τὸ μὴδὲν χρήσιμον εἰσαγαγεῖν εἴρηται· τὸ δὲ, *Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν*, πρὸς τὸ δεῖξαι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν.

β'. Εἴτα καὶ τὸν τρόπον λέγει καθ' ὃν εἶλεν, ἐτέραν προσθεὶς μαρτυρίαν· Κύριος γὰρ, φησί, *γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν*, ὅτι εἰσι μάταιοι. Ὅταν δὲ ἡ σοφία ἡ ἀπειρία ταῦτα περὶ αὐτῶν ψηφίζεται, καὶ [82] ἀποφαίνει τοιούτους, ποῖαν ἐτέραν ζητεῖς ἀπόδειξιν τῆς ἐσχάτης ἀνοίας αὐτῶν; Αἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων κρίσεις πολλαχοῦ διαπίπτουσιν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ψήφος ἀληπτος καὶ ἀδέκαστος πανταχοῦ. Στήσας τοίνυν τὸ τρόπαιον οὕτω λαμπρὸν τῆς ἀνωθεν κρίσεως, καταφορικῶς ^β λοιπὸν κέχρηται τῷ λόγῳ, πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποστρέψας αὐτὸν, καὶ λέγων οὕτως· *Ὡςτε μὴδεὶς καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστί*. Πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρχεται, δεικνύς ὅτι οὐδὲ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ὀφείλουσι μέγα φρονεῖν, ἅτε οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν ἔχοντες. Ὅταν οὖν ἡ μὲν ἐξωθεν σοφία βλαβερά ᾖ, τὰ δὲ πνευματικὰ μὴ παρ' ὑμῶν ᾖ δεδομένα, πόθεν ἔχεις καυχᾶσθαι; Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἐξωθεν σοφίας, *Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω*, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπὶ πράγματι ἐφρόνουν βλαβερόν· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα μὴ φέλειαν ἔχει, μὴδεὶς καυχᾶσθω. Καὶ ἡμερώτερον κέχρηται τῷ λόγῳ. *Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστί· εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλῶς εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ῥῆ εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνστώτα εἴτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστί*, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτῶν καθήκατο, πάλιν αὐτοὺς ἀνακτάται. Καὶ ἀνωτέρω μὲν ἔλεγε, *Συνεργοὶ ἐσμεν τοῦ Θεοῦ*, καὶ δι' ἐτέρων δὲ πλείων αὐτοὺς παρεμυθήσατο· καὶ ἐνταῦθα δὲ φησι, *Πάντα ὑμῶν ἐστί*, καθαιρῶν τὸν τῦφον τῶν διδασκάλων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν αὐτοῖς χαρίζονται, ἀλλ' ὅτι καὶ οὗτοι ἐκείνοις χάριν ἔχειν ὀφείλουσι· διὰ γὰρ αὐτοὺς τοιοῦτοι γεγόνασιν, ἀλλὰ καὶ

χάριν ἔλαβον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμελλον καὶ αὐτοὶ καυχᾶσθαι, διὰ τοῦτο προεξέκοψε καὶ τοῦτο τὸ νόημα, εἰπὼν· *Ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἔδωκε* καὶ, ὅτι Ὁ Θεὸς *ἠδύνατο*· ἵνα μὴτε ἐκείνοι ὡς παρέχοντες μέγα φρονῶσι, μῆτε οὗτοι διὰ τὸ ἀκοῦσαι, ὅτι *Πάντα ὑμῶν ἐστί*, πάλιν ἐπαίρωνται. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δι' ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν γεγέννηται. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς μέχρι τέλους παρέμενε τὸ ἑαυτοῦ δνομα καὶ τὸ Πέτρου ὑποτιθεῖς. Τί δὲ ἐστίν, *Εἴτε θάνατος*; Ὅτι καὶ ἀποθνήσκωσι, δι' ὑμᾶς ἀποθνήσκουσι, κινδυνεύοντες ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ὅρξ πῶς πάλιν τῶν μὲν μαθητῶν καθέλει τὸ φρόνημα, τῶν δὲ διδασκάλων ἐπῆρεν; Ὡς γὰρ παισὶν εὐγενέσι παιδαγωγοὺς ἔχουσι καὶ μέλλουσι πάντα κληρονομεῖν, οὕτω διαλέγεται. Ἔστι καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδὰμ θάνατος δι' ἡμᾶς. ἵνα σωφρονισθῶμεν, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα σωθῶμεν. Ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ. Ἐτέρως ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐτέρως ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐτέρως ἡμῶν ὁ κόσμος. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἔργον· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς γέννημα γνήσιον, οὐχ ὡς ἔργον, ὥσπερ οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν. Ὡςτε εἰ καὶ ^δ μία ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἔννοια. Ἡμῶν μὲν γὰρ ὁ κόσμος, ὡς δι' ἡμᾶς γεγονός· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὸν αἴτιον ἔχων κατὰ τὸ Πατέρα εἶναι· ἡμεῖς δὲ τοῦ [83] Χριστοῦ, ὡς ὑπὸ αὐτοῦ κατασκευασθέντες. Εἰ δὲ ἐκείνοι ὑμῶν, φησί, τί τούναντιον ἐποιήσατε, αὐτοῖς ἐπονομαζόμενοι, ἀλλ' οὐχὶ τῷ Χριστῷ καὶ τῷ Θεῷ; Οὕτως ἡμῶς *λογιζέσθω ἀνθρώπος*, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους *μυστηρίων Θεοῦ*. Ἐπειδὴ κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, ὅρα πῶς πάλιν αὐτὸ ἀνακτάται λέγων· Ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ. Μὴ τοίνυν τὸν Δεσπότην ἀφείς, ἀπὸ τῶν ὑπηρετῶν καλοῦ καὶ τῶν διακονουμένων. Οἰκονόμους δὲ εἶπε, δεικνύς ὡς οὐχ ἅπασιν αὐτὰ χρὴ δίδοναι, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς ἄξιον οἰκονομεῖν. Ὁ δὲ λοιπὸν, *ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστὸς τις εὐρεθῇ*. Τούτέστιν, ἵνα μὴ τὰ δεσποτικά σφετερίσῃται, ἵνα μὴ ὡς δεσπότης ἑαυτῷ ἐκδικῇ, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος διοικῇ. Οἰκονόμου γὰρ τὸ διοικεῖν τὰ ἐγγχειρισθέντα καλῶς· οὐχ αὐτοῦ λέγειν εἶναι τὰ δεσποτικά, ἀλλὰ τούναντιον τοῦ δεσπότης τὰ ἑαυτοῦ. Ἐκαστος ταῦτα ἐννοῶν, καὶ ὁ λόγον ἔχων καὶ ὁ χρήματα κεκτημένος, οἷον ὅτι ἐπιστεύθη δεσποτικά, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ, ἢ κατεχέτω αὐτὰ παρ' ἑαυτοῦ, μῆτε ἑαυτοῦ ἐπιψηφίζετω, ἀλλὰ τῷ Θεῷ λογίζεσθω τῷ πάντα δεδωκότι. Θέλεις ἰδεῖν οἰκονόμους πιστούς; Ἀκουσον τί φησιν ὁ Πέτρος· *Τί ἡμῖν ἀτενίζετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκότες τοῦ περιπατεῖν αὐτόν*; Καὶ τῷ Κορνηλίῳ δὲ ἔλεγε· *Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ὑμῖν ἐσμεν ἄνθρωποι*· καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν δέ· *Ἰδοὺ ἀρῆκαμεν πάντα καὶ ἡκολούθησάμεν σοι*. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἰπὼν, ὅτι *Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα*, ἐπήγαγεν· *Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί*. Καὶ ἄλλαχού δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτεϊνόμενος ἔλεγε· *Τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες*; Οὐδὲν γὰρ ἔχεις σὸν, οὐ χρήματα, οὐ λόγον, οὐ ψυχὴν αὐτὴν· καὶ γὰρ καὶ αὕτη τοῦ Δεσπότης.

^α Legebatur μὴ κεκρημένον. ^β Reg., καταφορικῶς, quæ lectio non spernenda. ^γ Legebatur ἀνθρωπίνους.

^δ Reg., ὡς γέννημα γνήσιον, ἡμῶν δὲ ὁ κόσμος οὐχ ὡς ἔργον, ἀλλ' ὡς δι' ἡμᾶς γεγεννημένος. Ὡςτε εἰ καί. ^ε Reg., γεγονός. Edili, γεγεννημένος.

γ'. Ὅταν οὖν χρεία καλῇ, καὶ ταύτην κατάθου. Εἰ δὲ φιλοζῶεις, καὶ κελεύόμενος καταθεῖναι ἀντιλέγεις, οὐκέτι πιστὸς οἰκονόμος εἶ. Καὶ πῶς ἔνι Θεοῦ καλοῦντος ἀντιστῆναι; Τοῦτο γὰρ καὶ γὰρ φημι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζω τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι ἂν δύναται καὶ ἄκοντός σου παρὰ σοῦ λαβεῖν, ταῦτα οὐ βούλεται ἄκοντος εἰσενεχθῆναι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχῃς. Οἷον δύναιται τὴν ψυχὴν λαβεῖν ἄκοντος, ἀλλὰ παρ' α' ἐκόντος βούλεται, ἵνα λέγῃς κατὰ Παῦλον· *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*. Δύναται σου τὴν δόξαν λαβεῖν ἄκοντος καὶ ποιῆσαι ταπεινὸν, ἀλλὰ παρ' ἐκόντος θέλει, ἵνα ἀμοιβὴν ἔχῃς. Δύναται σε ποιῆσαι πένητα, καὶ μὴ βουλόμενον, ἀλλ' ἐκόντα σε βούλεται γενέσθαι τοιοῦτον, ἵνα σοι πλέξῃ στεφάνους. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν; εἶδες νωθεῖαν ἡμετέραν;

Ἐπ' ἀξιώματος ἐγένου μεγάλου, καὶ ἀρχῆς ἐπειλάθου ποτὲ ἐκκλησιαστικῆς; Μὴ μέγα φρόνει· οὐ σὺ τὴν δόξαν ἐκτήσω, ἀλλ' ὁ Θεός σε ἐνέδυσεν. Ὡς ἀλλοτρίας τοῖνον φεῖδου, μὴ καταχρῶμενος αὐτῇ, μηδὲ ἀποχρῶμενος [84] εἰς τὰ μὴ προσήκοντα, μηδὲ φρωσόμενος, μηδὲ σφετεριζόμενος, ἀλλὰ πένητα σαυτὸν εἶναι νόμιζε καὶ ἄδοξον. Οὐ γὰρ, εἰ πορφύραν βασιλικὴν ἐνεχειρίσθης φυλάττειν, ἔδει καταχρήσασθαι τῇ στολῇ καὶ λυμῆνασθαι, ἀλλὰ μετὰ πλείονος αὐτὴν τῆς ἀκριβείας τηρεῖν τῷ δεδοκότι. Λόγον ἔλαβες; Μὴ φρωσὺ, μηδὲ ἀλαζονεύου· οὐ γὰρ ἐστὶ σὺν τῷ χάρισμα. Μὴ ἀγνώμων ἔσο περὶ τὰ δεσποτικά, ἀλλὰ διάνεμε τοῖς συνδούλοις, καὶ μήτε ὡς ἐπὶ ἰδοῖς ἐπαίρου τοῦτοις, μήτε φεῖδου ὥστε διανέμειν. Κἂν παῖδας ἔχῃς, τοῦ Θεοῦ ἔχεις· ἂν οὕτω νομίζῃς, καὶ ἔχων εὐχαριστήσεις, καὶ ἀφαιρεθεὶς οὐκ ἀλγίσσεις· οἷος ἦν ὁ Ἰωβ λέγων· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*. Πάντα γὰρ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ ἔχομεν, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀναπνεῖν, καὶ τὸ φῶς καὶ τὸν αἶρα καὶ τὴν γῆν· κἂν ἀποκλείσῃ τι τοῦτον, ἀπωλόμεθα καὶ διεφθάρμεν· πάροικοι γὰρ ἐσμεν καὶ παρεπίδημοι. Τὸ δὲ ἔμμεν καὶ τὸ σὸν τοῦτο ῥήματά ἐστι ψιλὰ μόνον· ἐπὶ δὲ πραγμάτων οὐχ ἔστηκε. Καὶ γὰρ εἰ τὴν οἰκίαν σὴν εἶναι φῆς, ῥῆμά ἐστι πράγματος ἔρημον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἄηρ καὶ γῆ καὶ ὕλη τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ σὺ δὲ αὐτὸς ὁ κατασκευάσας αὐτήν, καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα. Εἰ δὲ ἡ χρῆσις σὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀδελος, οὐ διὰ τὸν θάνατον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου διὰ τὸν τῶν πραγμάτων εὐρίπιστον. Ταῦτ' οὖν συνεχὼς παρ' ἑαυτοῖς γράφοντες, φιλοσοφώμεν, καὶ δὴ τὰ μέγιστα κερδανόμεν· εὐχάριστοι τε γὰρ ἐσόμεθα καὶ ἔχοντες καὶ ἀφαιρούμενοι, καὶ οὐ μὴ δουλεύσωμεν τοῖς παρατρέχουσι καὶ τοῖς οὐχ ἡμῶν. Κἂν γὰρ χρήματα λάβῃ, τὰ αὐτοῦ ἔλαβε, κἂν τιμὴν, κἂν δόξαν, κἂν τὸ σῶμα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν· κἂν τὴν υἱὸν τὸν σὸν λάβῃ, οὐ τὸν σὸν ἔλαβεν υἱὸν, ἀλλὰ τὸν δοῦλον τὸν ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ σὺ αὐτὸν ἔπρασας, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐποίησε· σὺ δὲ ὑπέρβησας μόνον τῇ παρῳδῇ, τὸ δὲ πᾶν αὐτὸς εἰργάσατο. Εὐχαριστήσωμεν τοῖνον ὅτι κατηγνώθημεν ὑπερηθῆσαι τῷ πράγματι. Ἀλλὰ τί; ἐβούλου διαπαντὸς ἔχειν; Τοῦτο ἀγνώμονος πάλιν, καὶ οὐκ εἰδότης, ὅτι ἀλλότριον εἶχες, καὶ οὐκ ἴδιον. Ὅσπερ οὖν οἱ ἐτοίμως ἀφιστάμενοι ἴσασιν, ὅτι οὐ τὰ αὐτῶν ἔχουσιν, οὕτως οἱ ἀλογούντες τὰ βασιλικὰ σφετερίζονται. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἑαυτῶν, πῶς ἐκεῖνοι ἡμῶν; Διπλῇ γὰρ ἐσμεν αὐτοῦ,

καὶ τῷ τῆς κτίσεως καὶ τῷ τῆς πίστεως λόγῳ. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Δαυὶδ· *Ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοὶ ἐστὶ*· καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ὅτι· *Ἐν αὐτῷ ὤμεν καὶ κινεῖμεθα καὶ ἐσμεν*. Καὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως γυμνάζων λόγον φησὶν· *Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, καὶ τιμῆς ἡγοράσθητε*. Τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ. Ὅταν οὖν καλῇ καὶ βούληται λαβεῖν, μὴ κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν φύρωμεν τὸν λόγον, μηδὲ νοσφιζώμεθα τὰ δεσποτικά. Ἡ ψυχὴ σου οὐκ ἐστὶ σὴ, καὶ πῶς τὰ χρήματά ἐστι σά; Πῶς οὖν ἀναλίσκεις εἰς οὐδὲν δέον τὰ μὴ σά; οὐκ οἶδας ὅτι διὰ τοῦτο μέλλομεν ἐγκαλεῖσθαι, κακῶς αὐτοῖς [85] χρῆσάμενοι; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡμέτερα, ἀλλὰ τοῦ δεσπότου, εἰς τοὺς ὁμοδούλους ἐχρῆν δαπανᾶν. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἐνεκαλεῖτο, ὅτι μὴ ἐποίησε, καὶ οἱ μὴ θρέψαντες τὸν Κύριον. Μὴ τοῖνον λέγε, ὅτι Τὰ ἑμαυτοῦ ἀναλίσκω, καὶ ἐκ τῶν ἑμαυτοῦ τρυφῶ. Οὐκ ἀπὸ τῶν σεσαυτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων· ἀλλοτρίων δὲ λέγω, ἐπειδὴ σὺ βούλεις· ἐπεὶ σὰ βούλεται εἶναι ὁ Θεὸς τὰ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐγγχειρισθέντα σοι. Γίνεται δὲ σὰ τὰ ἀλλότρια, ἂν εἰς ἐτέρους ἀναλώσῃς· ἂν δὲ εἰς σαυτὸν ἀναλώσῃς ἀφείδως, ἀλλότρια γέγονε τὰ σά. Ἐπειδὴ γὰρ ὡμῶς αὐτοῖς κέχρησαι, καὶ λέγεις, ὅτι Τὰ ἐμὰ εἰς ἐμὴν ἀπολαύσιν μόνον ἀναλωθῆναι δίκαιον, διὰ τοῦτο ἀλλότρια αὐτὰ λέγω. Κοινὰ γὰρ ἐστὶ σὰ καὶ τοῦ συνδούλου, ὥσπερ ἥλιος κοινός καὶ ἄηρ καὶ γῆ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τοῦ σώματος, καὶ παντός ἐστι τοῦ σώματος καὶ ἐνός· ἐκάστου μέλους ἡ διακονία· ὅταν δὲ ἐνὸς μόνου γίνεται μέλους, καὶ τὴν ἰδίαν ἀπόλλυσιν ἐνέργειαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων συμβαίνει.

δ'. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω γέννηται, ἡ τροφή τοῦ σώματος ἡ κοινὴ δεδομένη τοῖς μέλεσιν, ἂν εἰς ἓν ἔλθῃ μέλος, κακείνου λοιπὸν ἀλλοτρία γίνεται. Ὅταν γὰρ μὴ δυναθῇ πεφθῆναι μηδὲ θρεῖναι, ἀλλοτρία κακείνου γέγονεν. Ἄν δὲ κοινὴ γέννηται, κακείνου καὶ πάντων ἐστὶν ἴδια. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων, ἂν σὺ μόνος ἀπολαύσῃς, καὶ σὺ ἀπώλεσας. Οὐ γὰρ αὐτῶν καρπώσῃ τὸν μισθόν, ἂν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων κτήσῃ, τότε μάλλον ἔσται σά, καὶ τότε καρπώσῃ τὴν ὠφέλειαν. Οὐχ ὅρας ὅτι χεῖρες διακονοῦνται, καὶ στόμα λεαίνει, καὶ γαστήρ δέγεται; μὴ λέγει ἡ γαστήρ, Ἐπειδὴ ἐδεξάμην, ὀφείλω τὸ πᾶν κατέχειν; Μὴ τοῖνον, μηδὲ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο σὺ λέγε· τοῦ γὰρ δεχομένου, τὸ μεταδιδόναι. Ὅσπερ οὖν κακία γαστρός, τὴ κατέχειν τὰ βρώματα, καὶ μὴ διανέμειν· παντὶ γὰρ τῷ σώματι λυμαίνεται· οὕτω κακία τῶν πλουτούντων, τὸ κατέχειν ὅπερ ἔχουσι παρ' ἑαυτοῖς· τοῦτο γὰρ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἀπόλλυσιν. Ὁ ὀφθαλμὸς πάλιν τὸ πᾶν δέχεται φῶς· ἀλλ' οὐ τοῦτο αὐτὸς κατέχει μόνος, ἀλλ' ὀλόκληρον φωτίζει τὸ σῶμα. Οὕδὲ γὰρ ἔχει φύσιν παρ' ἑαυτῷ κατέχειν, ὥς ἂν ὀφθαλμὸς ἦ. Αἱ ῥίνες πάλιν αἰσθάνονται εὐωδίας· ἀλλ' οὐ κατέχουσιν αὐτὴν μόναι, ἀλλ' ἐγκεφάλῳ παραπέμπουσι, καὶ στόμαχον ἐν εὐωδίᾳ τιθέασιν, καὶ ὀλόκληρον δι' αὐτῶν ἀνακτῶνται τὸν ἀνθρώπον. Οἱ πόδες μόνον βαδίζουσιν· ἀλλ' οὐχ ἑαυτοὺς μεταφέρουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλον μετατιθέασιν τὸ σῶμα. Οὕτω καὶ σὺ, ὅπερ ἂν ἐγγχειρισθῇς, μὴ κάτεχε μόνος, ἐπεὶ τῷ παντὶ λυμαίνῃ, καὶ σαυτῷ πρὸ τῶν ἄλλων. Οὐκ ἐπὶ τῶν μελῶν δὲ μόνον ἴδοι τις ἂν τοῦτο γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ σιδηροκόπος, εἰ βούλη-

* *Aberat propositio*. b Ita Reg., probe. Editi, πάντα γὰρ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν, perperam.

* Reg., παρὰ σοῦ, quæ lectio sententiam mutaret. d *Legebatur* φύγωμεν. * Ita Reg. Editi vero, οὐ διὰ τοῦτο.

sed gratia Dei tecum (1. Cor. 15. 10). Et alibi eodem alloquens dicebat: *Quid enim habes quod non accepisti* (1. Cor. 4. 7)? Nihil enim habes tuum, non pecunias, non verbum, non ipsam animam: nam et ipsa Domini est.

3. Cum igitur opus fuerit, hanc quoque deponere. Quod si vitam amas, et si deponere iussus, contradicis, jam non fidelis dispensator es. Et quomodo licet Deo vocante resistere? Nam ego quoque hoc dico, et propter hoc ipsum admiror Dei benignitatem: quæ enim potest ille, etiam te invito a te accipere, ea non vult te invito inferri, ut mercedem habeas. Exempli causa, potest animam te invito accipere, sed vult te volente, ut cum Paulo dicas: *Quotidie morior* (1. Cor. 15. 31). Potest gloriam tuam accipere te invito, teque humilem reddere; sed vult te quoque volente, ut remunerationem habeas. Potest te etiam invitum pauperem reddere, sed te volentem cupit talem fieri, ut tibi coronas neciat. Vidistin' Dei benignitatem? vidistin' socordiam nostram?

Fastus sacerdotum reprimitur. — Ad magnam pervenisti dignitatem, et principatum assequutus es ecclesiasticum? Ne altum sapias: non tu gloriam obtinuisti, sed illa te Deus induit. Illa igitur ut aliena utere: ne illam ad ea, quæ non decet, adhibeas, ne inferis, ne tibi vindices, sed pauperem et inglorium te esse putato. Neque enim, si purpura regia tibi servanda tradita esset, oporteret abuti veste illamque labefactare, sed cum majori accusatione ipsam danti servare. Verbi facultatem accepisti? Ne inferis, neque arroganter agas: neque enim tuum est munus et donum. Ne ingratus esto circa ea quæ sunt Domini, sed ea conservis distribue; neque ideo, ac si tua essent, extollaris, neque parcus sis in illis distribuendis. Et si filios habes, Dei filios habes: si ita existimes, gratias ages si habeas, iisque sublati non dolebis. Talis erat Job dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job. 1. 21). Omnia enim a Christo habemus; etiamque quod sinus ab illo habemus, et vitam et respirationem et lucem et aerem et terram; et si quid ex illis abstulerit, perimus et interimus: advenæ enim sumus et peregrini. Illud enim, *meum* et *tuum*, verba tantum sunt sine re. Nam si domum esse tuam dicas, verbum est re vacuum. Etenim et aer et terra et materia Conditoris sunt, ut et tu ipse, qui illam struxisti, aliaque omnia. Si autem usus est tuus, ille quoque incertus est, non ob mortem tantum, sed etiam ante mortem ob rerum instabilitatem. Hæc ergo apud nos assidue describentes, philosophemur et duo quæ sunt maxima lucrabimur. Nam et grati erimus et dum tenemus et dum a nobis auferuntur, neque servimus iis quæ præterflunt nec nostra sunt. Nam si pecunias acceperit, sua accepit; si honorem, si gloriam, si corpus, si ipsam animam; si filium tuum acceperit, non filium tuum, sed servum suum accepit. Non enim tu ipsum formasti, sed ille fecit: tu autem ejus adventui administrator tantum fuisti, totum autem ille fecit. Gratias

igitur agamus, quod operis administri fieri dignati sumus. Sed quid? eumne perpetuo habere voluisti? Hoc ingrati est et ignorantis te alienum habuisse, non tibi proprium. Quemadmodum ii, qui parati sededunt, sciunt se non sua habere: sic qui dolent, regia sibi usurpant. Nam si nos non sumus nostri, quomodo illi nostri sunt? Duplici enim ratione illius sumus, et secundum creationem et secundum fidem. Ideoque David dicit: *Substantia mea apud te est* (Psalm. 38. 8); et Paulus: *In ipso vivimus, movemur, et sumus* (Act. 17. 28). Et de Fide tractans dicit: *Non estis vestri, et pretio empti estis* (1. Cor. 6. 19. 20). Omnia quippe Dei sunt. Cum ergo vocaverit et accipere voluerit, ne tamquam ingrati servi rationes conturbemus, neque ea quæ Domini sunt usurpemus. Anima tua non est tua, et quomodo pecuniæ tuæ erunt? Cur ergo ea, quæ tua non sunt, in iis quæ non oporteret impendis? nescis nos ideo accusandos fore, quod illis male usi simus? Quia ergo non sunt nostræ, sed Domini, oportuit illas conservis elargiri. Ideo certe dives ille accusabatur, quod hoc non fecisset; sic et qui Dominum non auerunt. Ne itaque dicas, *Mea impendo, meis fruor*. Non tuis cerio, sed alienis: alienis autem dico, quia tu vis, quia tua vult esse Deus, quæ tibi pro fratribus tradita sunt. Aliena autem illa tunc tua fiunt, cum aliis distribuïs; sin autem in te ipsum largiter insumpseris, tunc tua illa aliena fiunt. Quia enim inhumaniter illis usus es, dicisque, *Æquum est ut mea in meum usum et fructum impendantur*; ideo aliena illa dico. Communia enim sunt, et ad conservum etiam tuum pertinent, quemadmodum et sol communis est, et aer et terra aliaque omnia. Et sicut in corpore ministerium est et totius corporis et uniuscujusque membri; cum autem unius tantum membri est, propriam perdit operationem: ita et in pecuniis accidit.

4. *Pecuniarum usus quis esse debeat.* — Et ut id quod dico clarius evadat, cibus corporeus qui membris communis datur, si ad unum venerit membrum, alienus illi efficitur: cum enim non possit concoqui et nutrire, alienus evadit: si autem communis sit, et illius et aliorum membrorum proprius est. Ita etiam in pecuniis: si tu solus illis fruaris, tu quoque illas perdidisti; neque enim mercedem accipies: si vero cum aliis possideas, tunc magis tuæ erunt, et tunc utilitatem accipies. Annon vides, quod manus ministrent, os emolliat, et venter recipiat? num dicit venter: *Quia recepi, totam retinere debeo*? Ne ergo tu quoque de pecuniis ita loquaris: recipientis enim est elargiri. Quemadmodum ergo ventris vitium est, cum cibos retinet nec distribuit; toti enim corpori perniciem infert: ita etiam divitum vitium est, cum ea quæ habent apud se retinent: hoc enim et ipsos et alios perdit. Oculi item totam lucem recipit; sed non totam sibi retinet; nam corpus totum illuminat. Neque enim id ex natura sua habet ut totum retineat, donec oculus est. Nares etiam bonos sentiunt odores; sed non totos retinent, sed in cerebrum mittunt, et stomachum in bono odore servant, totum-

que hominem recreant. Pedes item soli incedunt; sed non se solos transferunt, sed et totum corpus transmovent. Ita et tu quod tibi concreditum fuit ne solus retineas, quia omnibus tibi primum perniciem inferes. Non in membris tantum id observes. Faber enim ferrarius, si neminem velit arte sua frui, et se ipsum et alias artes pessumdat. Sutor similiter, agricola, pistor, et singuli qui necessarias artes exercent, si neminem alium arte sua frui velint, non alios tantum, sed se cum aliis perdunt. Ecquid de divitibus loquor? Nam pauperes quoque si vestram avarorum et divitum nequitiam sectarentur, vos magnopere lederent ac cito vos pauperes redderent, imo etiam perderent, si iis qui opus habent sua præbere nollent: exempli causa, agricola manuum suarum laborem, nauta commercium per navigationem partum, miles suam in bello fortitudinem. Ideo, si non aliud, pudore affecti benevolum illorum animum imitmini. Nemini divitias impertis? Ergo ne, quidquam ab alio accipias: si autem ita fiat, evertentur omnia. Ubique enim dare et accipere honorum multorum initium est, in seminibus, in discipulis, in artibus. Nam si quis voluerit artem penes se retinere, et sese et totum mundum evertit. Agricola si semina domi suffossa retineat, gravem inducet famem. Sic et dives si in pecuniis hoc faciat, se ipsum prius quam pauperes perdet, gehennæ flammam graviolem capiti suo apparans. Ut ergo doctores, etiamsi multos habeant discipulos, singulis artem suam impertiunt: ita et tu multos acquiras beneficio affectos: et dicant omnes,

Hunc liberavit a paupertate, illum a periculis; et, Ille periisset, nisi cum gratia Dei patrocinio tuo ereptus fuisset: et quod hunc a morbo, alium a syrophantia exemeris, alium hospitem exceperis, alium nudum vestieris. Innumeris divitiis et thesauris meliora sunt hæc verba; omnesque ad se convertunt magis quam vestimenta aurea, equi et mancipia. Hæc enim id efficiunt, ut gravis et molestus videatur; atque ut communis hostis odio habeatur: illa vero ut patrem communem ac beneficium deprædicant; et quod omnium maximum est, Dei benevolentia tua semper gesta sequetur. Dicat ergo hic, Filium meum cum dote locavit; alius, Filium meum in virorum numerum efferri curavit; alius, Calamitatem meam solvit; alius, Me a periculis eripuit. Hæc coronis aureis meliora verba sunt, mille nimirum præcones benignitatis propriæ in civitate habere: hæc voces, præconum qui ante magistratum incedunt voce longe dulciores suavioresque sunt, vocari nempe servatorem, beneficium, patronum, quæ sunt Dei nomina: non artem avarum, arrogantem, insatiabilem, parcum. Ne, quæso, ne ullam talem vocem appetamus, sed omnino contrarias. Nam si hæc in terris prolata, ita splendidum et illustrem reddunt; cum ea scripta fuerint in cælis, et in die futuro Deus illa protulerit, cogita quanta frueris claritate, quanto splendore: quem nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 4. v. 3. *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die; sed neque meipsum judico; 4. (nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum): qui autem judicat me, Dominus est.*

1. Cum aliis malis nescio quomodo inductus est in hominum naturam curiositatis et importunæ perquisitionis morbus: quem etiam Christus castigavit dicens: *Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)*. Quod certe nullam voluptatem habet, ut habent cætera peccata, sed solum poenam ac supplicium. Nam cum innoveris repleti simus malis, et trabes feramus in oculis, proximi peccata, etiam ea quæ a festucis nihil differunt, accurate examinamus: sicut etiam Corinthi accidit. Viros namque plures et Deo caros propter inicitiam traducebant et ejiciebant, alios vero, qui innumeris erant vitiis onusti, magni faciebant propter eloquentiam. Deinde, tamquam iudices sedentes, hæc petulantiam pronuntiabant: Hic dignus est, iste melior illo est; et hic illi inferior, et ille isto melior; et sua lugere mala non curantes, aliorum iudices erant; hincque gravia bella concitabant. Paulus ergo hunc morbum tollens, vide quam prudenter illos corrigat. Postquam enim dixit, *Hic jam quaritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat, et videbatur illis aditum dare ad judicandam et exa-*

minandam cujusque vitam; hoc vero seditionem concitabat: ne hoc illis accideret, ab hac altercatione illos abduxit, dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer; rursus sermonem personam suam spectantem proferens. Quid sibi vult autem illud, Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die? Indignum me judico, inquit, qui a vobis judicer; et quid dico a vobis? sed etiam a quocunque aliquo. Sed nemo Paulum arrogantiae accuset, si nullum hominem dignum esse dicat, qui contra se calculum ferat. Primo enim non propter se hoc dicit, sed ut alios ab illorum molestia eripiat: deinde non ad Corinthios tantum res spectat; sed etiam se ipsum a tali judicio removit, majus sua mente dicens de talibus calculum ferre: subjunxit ergo, *Neque meipsum judico*. Ad hæc vero causa quoque examinanda est, qua motus hæc dicebat: solet enim sæpe magnifice loqui, non ex fastu vel arrogantia, sed ex optima dispensatione: quandoquidem nunc non ipse sese extollens, sed alios deprimens, hæc loquitur, ut dignitatem sanctis addat. Quod enim admodum humilis esset, audi quid dicat, inimicorum hac de re testimonium in medium adducens: *Præsentia corporis infirma est, et sermo contemptus (2. Cor. 10. 10)*; et rursus, *Novissime autem tanquam abortivo visus est et mihi (1. Cor. 15. 8)*. Attamen humilis ille, tempo-*

θείη^a μηδὲν μεταδοῦναι τῆς τέχνης, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰς λοιπὰς ἀνατρέπει τέχνας. Ὁ σκυτοτόμος ὁμοίως, ὁ γεωργός, ὁ σιτοποιός, καὶ ἕκαστος δὲ τῶν ἀναγκαίων ἐπιτήδευμα μετιόντων, εἰ βουληθεῖ μὴ μεταδοῦναι ἐτέρῳ τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, οὐχὶ τοὺς ἄλλους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν τοῖς ἄλλοις προσαπολεῖ. Καὶ τί λέγω τοὺς πλουτοῦντας; Καὶ γὰρ οἱ πένητες, εἰ τὴν ὑμετέραν τῶν πλεονεκτούντων καὶ πλουτούντων κακίαν μετήλθον, μέγιστα ἂν ὑμᾶς [86] ἐβλάψαν, καὶ ταχέως ἂν ὑμᾶς ἐποίησαν πένητας, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπώλεσαν, εἰ μὴ δεομένοις τῶν ἑαυτῶν μεταδοῦναι ἡβουλήθησαν· οἷον, ὁ γηπόνος τῆς ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐργασίας, ὁ ναυτῆς τῆς ἀπὸ τοῦ πλεῖν ἐμπορίας, ὁ στρατιώτης τῆς ἀριστείας τῆς ἀπὸ τῶν πολέμων. Ὅστε εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν αἰδέσθητε, καὶ τὴν ἐκεῖνων μιμήσασθε φιλοφροσύνην. Οὐ μεταδίδως τοῦ πλούτου οὐδενί; Οὐκοῦν μὴ μεταλάβῃς παρ' ἐτέρου μηδενός· εἰ δὲ τοῦτο ἔσται, τὰ πάντα ἀνατραπήσεται. Πανταχοῦ γὰρ τὸ δίδοναι καὶ μεταλαμβάνειν ἀρχὴ πολλῶν ἐστὶν ἀγαθῶν, ἐπὶ σπερμάτων, ἐπὶ μαθητῶν, ἐπὶ τεχνῶν. Ἄν γὰρ βουληθῇ τις παρ' ἑαυτοῦ κατέχειν τὴν τέχνην, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν βίον ἀνέτρεψεν ἅπαντα. Καὶ ὁ γεωργός τὰ σπέρματα ἂν οἴκοι κατορύξας φυλάτοι, λιμὸν ἐργάσεται χαλεπὸν· οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἂν ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο ποιῇ, πρὸ τῶν πενήτων ἑαυτὸν ἀναιρήσει, τὴν φλόγα τῆς γέεννης χαλεπωτέραν κατὰ τῆς ἑαυτοῦ σωρεύων κεφαλῆς. Ὅσπερ οὖν οἱ διδάσκαλοι, καὶ πολλοὺς ἔχουσιν τοὺς μαθητάς, ἐκάστῳ μεταδίδασσι τῆς τέχνης· οὕτω καὶ οὐ πολλοὺς κτῆσαι τοὺς εὐεργετούμενους· καὶ λεγέτωσαν ἅπαντες, ὅτι Τὸν δεῖνα ἀπῆλλαξε πενίας, καὶ τὸν δεῖνα κινδύνων· καὶ Ὁ δεῖνα ἂν ἀπώλετο, εἰ μὴ μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ

^a Reg., γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Καὶ γὰρ ὁ χαλκοκόπος εἰ βουληθεῖ.

τῆς σῆς ἀπέλαυσε προστασίας· καὶ ὅτι τῷ δεῖναι τὴν νόσον ἔλυσας, ἕτερον συκοφαντίας ἀπῆλλαξας, ἄλλον ξένον ὄντα συνήγαγες, ἄλλον γυμνὸν ὄντα περιέβαλες. Μυρίου πλούτου καὶ πολλῶν θησαυρῶν βελτίον τὰ ῥήματα ταῦτα^b ἐπιστρέφει πάντας μᾶλλον τῶν ἱματίων τῶν χρυσῶν καὶ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἀνδραπόδων. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ καὶ φορτικὰ^c ποιεῖ φαίνεσθαι, καὶ ὡς κοινὸν ἐχθρὸν μισεῖσθαι· ταῦτα δὲ ὡς πατέρα κοινὸν καὶ εὐεργέτην ἀνακηρύττει· καὶ ὁ πάντων μέγιστός ἐστιν, ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοία ἀπανταχοῦ σοι τῶν πράξεων ἔπειτα. Λεγέτω τὸν οὖν ὁ δεῖνα, ὅτι Ἐμοὶ τὴν θυγατέρα συνεξέδωκεν· ἕτερος, Ἐμοὶ δὲ τὸν υἱὸν εἰς ἄνδρας ἐμφανῆσαι παρεσκεύασε· καὶ ἄλλος, ὅτι Τὴν συμφορὰν ἔλυσε· καὶ ἕτερος, ὅτι Τῶν κινδύνων ἀπῆλλαξε. Ταῦτα στεφάνων χρυσῶν βελτίον τὰ ῥήματα, μυρίου κήρυκας ἐν τῇ πόλει τῆς οἰκείας φιλάνθρωπίας ἔχειν· αὐτὰ αἰφωναί τῆς φωνῆς τῶν κηρύκων τῶν πρὸ τῶν ἀρχόντων βαδίζόντων ἡδίους πολλῶ καὶ γλυκύτεροι, τὸν σωτήρα, τὸν εὐεργέτην, τὸν προστάτην, τὸ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι ὀνόματα, ἀλλὰ μὴ πλεονέκτην καὶ ἀλαζόνα καὶ ἀχόρεστον καὶ σμικρολόγον. Μὴ, παρακαλῶ, μηδενὸς τούτων ἐπιθυμῶμεν τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων. Εἰ γὰρ ἐπὶ γῆς ταῦτα λεγόμενα λαμπρὸν οὕτω ποιεῖ καὶ περιφανῇ, ὅταν ἐν οὐρανῷ ταῦτα γράφηται, καὶ ὁ Θεὸς ταῦτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἀνακηρύττει τὴν μέλλουσαν, ἐννόησον ὅσης ἀπολαύσῃ τῆς περιφανείας, ὅσης τῆς λαμπρότητος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλάνθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Aberat ταῦτα. ^c Savilius legendum putat φορτικόν, et certe melius quadraret ad seriem.

[87] ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὅψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας· ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτὸν ἀνακρίνω [οὐδὲν γὰρ ἑμαυτοῦ συνοῖδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι]· ὁ δὲ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστι.

α'. Μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν οὐκ οἶδα πῶς ἐπεισῆλθε τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει τὸ τῆς περιεργίας καὶ τὸ τῆς πολυπραγμοσύνης τῆς ἀκαίρου νόσημα· ὃ καὶ ὁ Χριστὸς ἐκόλασεν εἰπὼν· Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῇτε· ὅπερ ἡδονὴν μὲν οὐδεμίαν ἔχει, καθάπερ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἁμαρτημάτων, κόλασιν δὲ μόνον καὶ τιμωρίαν. Καὶ γὰρ μυρίων αὐτοὶ γέμοντες κακῶν, καὶ τὰς δοκοὺς ἐπὶ τῶν ὀμμάτων φέροντες, τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ πλησίον, κάρφους οὐδὲν διαφερόντων, ἀκριβεῖς· γινόμενα ἐξετάσαι· ὥσπερ καὶ ἐν τῇ Κορίνθῳ τοῦτο συνέβαινεν. Ἀνδράς γὰρ εὐλαβεῖς καὶ θεῶ φίλους διὰ τὴν ἀμαθίαν ἐκωμῶδουν καὶ ἐξέβαλλον, τοὺς δὲ μυρίων γέμοντας κακῶν ἐνέκρινον διὰ τὴν εὐγλωττίαν. Εἶτα, καθάπερ δικασταὶ προκαθημένοι, τοιαῦτα μετὰ προπετείας ἐψηφίζοντο· Ὁ δεῖνα ἀξίος, ὁ δεῖνα τοῦ δεινός ἀμείνων· καὶ οὕτως ἐκείνῳ καταβεβότερος, κακείνους τοῦτου βελτίων· καὶ ἀφέντες τὰ ἑαυτῶν πενθεῖν κακὰ, ἐτέροις ἐγίνοντο δικασταί, καὶ ταύτῃ πολέμους ἀνῆπτον πάλιν χαλεπός. Ὁ Παῦλος οὖν ἀναιρῶν τοῦτο τὸ νόημα, ὅρα πῶς αὐτοὺς διορθοῦται συνεντός. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ Λοιπὸν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα

πιστός τις εὐρεθῇ, καὶ ἐδόκει πάροδον αὐτοῖς δίδναι τοῦ κρίνειν καὶ ἐξετάζειν τὸν ἕκαστον βίον· τοῦτο δὲ τὴν στάσιν ἐπέτρεβεν ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀπῆγαγεν αὐτοὺς τῆς τοιαύτης ῥεσχελίας, λέγων· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὅψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ· πάλιν ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου τὸν λόγον προάγων. Τί δὲ ἐστίν, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὅψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας; Ἀνάξιον ἑμαυτὸν κρίνω, φησί, τοῦ παρ' ὑμῶν κρίνεσθαι· καὶ τί λέγω παρ' ὑμῶν; καὶ τὸ παρ' οὐτινοσοῦν ἐτέρου. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀπόνοιαν καταγινωσκέτω τοῦ Παύλου, εἰ μηδένα τῶν ἀνθρώπων ἄξιον εἶναι λέγει τοῦ φέρειν τὴν περὶ αὐτοῦ ψῆφον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐ δι' ἑαυτὸν ταῦτα φησιν, ἀλλ' ἐτέρους ἐξαρκάσαι βουλόμενος τῆς παρ' ἐκείνων ἐπαχθείας· ἐπειτα δὲ οὐδὲ μέχρι Κορινθίων τὸ πρᾶγμα ἐστησεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν τῆς κρίσεως ταύτης ἐξέβαλε, μεῖζον εἶναι τῆς αὐτοῦ γνώμης λέγων τὰ τοιαῦτα ψηφίζεσθαι· ἐπῆγαγε γοῦν· Οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐξετάσαι χρὴ, δι' ἣν ταῦτα ἐλέγετο· οἷδε γὰρ πολλοῦ καὶ μεγαλοφρονῶς φθέγγεσθαι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ τύφος οὐδὲ ἀπονοίας, ἀλλ' οἰκονομίας ἀρίστης· ἐπεὶ καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς ἐπαυρόμενος, ἀλλ' ἐτέρους καταστέλλων, ταῦτα ἔλεγε, καὶ ἀξίωμα

^b Legebatur ἀπεχθείας.

σπεύδων περιθεῖναι τοῖς ἀγίοις. "Οτι γὰρ τῶν σφόδρα ταπεινῶν ἦν, ἀκούσων τί φησι, τὴν τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαν [88] εἰς μέσον περὶ τοῦτου φέρων· ὅτι ἡ μὲν παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος· καὶ πάλιν, "Εσχάτον δὲ πάντων ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. Ἄλλ' ὅμως ὁ ταπεινὸς οὗτος, καιροῦ καλοῦντος, σκόπει τοῦ τὰ φρονήματα τῶν μαθητῶν ἐπῆρεν, οὐχὶ τυφὸν διδάσκων, ἀλλὰ φρόνημα ὑγιὲς ἐμποιῶν. Αὐτοῖς γὰρ τοῦτοις διαλεγόμενος ἔλεγε· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάσκει ὅσπερ κριτηρίων ἐλαχίστων.* Ὡς περ γὰρ ἀλαζονείας εἶναι χρή πόρρω τὸν Χριστιανὸν, οὕτω καὶ κολακείας καὶ ἀγεννοῦς φρονήματος. Οὐδὲ γὰρ εἰ λέγοι τις, ὅτι τὰ χρήματα οὐδὲν ἡγοῦμαι εἶναι, ἀλλὰ τὰ παρόντα ἅπαντα σκιά μοι καὶ θναρ καὶ παιδων ἀθύρματα, ἀλαζονείας αὐτὸν γραψόμεθα· ἐπεὶ καὶ τὴν Σολομῶντα οὕτως εἰς ἀλαζονείαν διαβαλοῦμεν, περὶ τοῦτων φιλοσοφούντα καὶ λέγοντα· *Ματαιότης ματαιότητων, καὶ τὰ πάντα ματαιότης.* Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τῷ τῆς ἀλαζονείας ὀνόματι τὴν φιλοσοφίαν καλεῖν. Ἄρα οὐκ ἀπόνοια τὸ καταφρονεῖν τούτων, ἀλλὰ μεγαλοψυχία, καί τοι γε βασιλεῖς καὶ ἀρχοντας καὶ δυνάστας ὀρώμεν αὐτῶν ἀντεχομένους· ἀλλ' ὁ πτωχὸς φιλοσοφῶν πολλάκις αὐτῶν ὑπερορᾷ, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἀλαζδὸνα αὐτὸν, ἀλλὰ μεγαλόφρονα εἶναι φήσομεν· ὥς περ οὖν οὐδὲ τὸν σφόδρα ἀντεχόμενον αὐτῶν, ταπεινόφρονα καὶ μέτρον, ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ μικρόψυχον καὶ ἀνελεύθερον. Καὶ γὰρ εἰ τις υἱὸς τῶν μὲν τῷ πατρὶ προσεχόντων κατεφρόνει, τὰ δὲ δουρικὰ ἐθαύμαζεν, οὐχ ὡς ταπεινόφρονα αὐτὸν ἐπηνέσασμεν ἂν, ἀλλ' ὡς ἀγεννῆ καὶ δουρικὸν ἐκακίζομεν· ἐθαυμάσαμεν δ' ἂν καταφρονούντα ἐκείνων, καὶ τῶν πατρικῶν πολὺν ποιούμενον λόγον. Ἀπονοίας γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν ὁμοδούλων ἑαυτὸν νομίζειν εἶναι βελτίω· τὸ μέντοι τὴν οὖσαν περὶ τῶν πραγμάτων φέρειν ψῆφον, οὐχὶ ἀλαζονείας, ἀλλὰ φιλοσοφίας ἐστὶ.

β'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐχ ἑαυτὸν ἐπαίρων, ἀλλ' ἑτέρους ταπεινῶν καὶ ἐξανισταμένους καταστέλλων καὶ πείθων μετριάζειν, ἔλεγε· *Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὧν ὁμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας.* Ὅρξαι πῶς κακέινους ἐθεράπευσεν; Ὁ γὰρ ἀκούσας, ὅτι πάντων ὁμοίω; καταφρονεῖ, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἄξιοι κρίνεσθαι, οὐκέτι λοιπὸν ἀλλήξει, ὡς μόνος αὐτὸς ἐκδεδλημένος. Εἰ γὰρ εἶπεν, Ἵφ' ὧν ὁμῶν, μόνον, καὶ εἰσήγγασεν, ἱκανὸν ἴσως αὐτοῦς τοῦτο δακεῖν ὡς καταφρονηθέντας ἦν· νυνὶ δὲ τῷ ἐπαγαγεῖν, οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, παραμυθίαν ἐκόμισε τῇ πληγῇ, κοινουνοὺς αὐτοῖς δοῦς τῆς καταφρονήσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο θεραπεύει πάλιν εἰπὼν· *Ἄλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω.* Ὅρα πῶς οὐκ ἐστὶν ἀπονοίας τὸ εἰρημένον· οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησὶ πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρίθειαν. Εἴτα, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σφόδρα ἐπαιρο[υ]μένου ἐδόκει εἶναι τὸ ῥῆμα, καὶ αὐτὸ διωρθώσατο εἰπὼν· *Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι.* Τί οὖν, οὐ χρή δικάζειν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἁμαρτήμασι; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν χρή τοῦτο ποιεῖν, ὅταν ἁμαρτάνωμεν· ἀλλὰ Παῦλος τοῦτο οὐκ εἶπεν· οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοιδα, φησὶ. Ποῖον οὖν ἐμελλε κρίνειν ἁμαρτήμα, μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδώς; Ὁ δὲ οὐ φησι δεδικαιώσθαι. Οἱ οὖν [89] μυρίων τραυμάτων τὸ συνειδὼς ἐμπεπλησμένον ἔχοντες, καὶ μὴδὲν συνειδότες ἑαυτοῖς ἀγαθὸν, ἀλλὰ πᾶν τούναντίον, τί ἂν εἰπομεν; Καὶ τί δῆποτε, εἰ μὴδὲν ἑαυτῷ σύνοιδεν, οὐ δεδικαιώται; Ὅτι συνείδανεν ἡμαρτῆσθαι μὲν

αὐτῷ τινὰ ἁμαρτήματα, μὴ μὴν αὐτὸν εἰδέναι ταῦτα ἁμαρτήματα. Ἐντεῦθεν λογίζου πόση τῆς μελλούσης κρίσεως ἡ ἀκρίθεια. Οὐ τοίνυν ὡς ἀληπτον ἑαυτὸν νομίζων, οὕτως ἀνάγειν ἑαυτοῦ εἶναι τὸ κρίνεσθαι παρ' ἐκείνων φησὶν, ἀλλ' ἐπιστομίζων τοὺς ἀλόγως ταῦτα ποιούντας. Ἐτέρωθι γοῦν οὐδὲ φανερῶν δυνάμεων τῶν ἁμαρτημάτων, ἐπιτρέπει κρίνειν ἑτέροις, ἐπειδὴ ὁ καιρὸς τοῦτο ἀπῆτει.

Τί γὰρ κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; φησὶν· ἡ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Οὐ γὰρ τοῦτο ἐπετάγεις, ἀνθρώπε, κρίνειν ἑτέρους, ἀλλὰ τὰ σαυτοῦ δοκιμάζειν. Τί τοίνυν τοῦ δεσπότου τὴν τάξιν ἀρπάξεις; ἐκείνου τὸ κρίνειν ἐστίν, οὐχὶ σόν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἐκείνους γενήσεται ἐκδότης ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.* Τί οὖν, οὐ χρή τοὺς διδασκάλους τοῦτο ποιεῖν; Χρὴ μὲν ἐπὶ τῶν φανερῶν ἁμαρτημάτων καὶ ὠμολογημένων, καὶ τοῦτο μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ, καὶ τότε δὲ ἀλογούντας καὶ δακνόμενους, καὶ οὐχ, ὡς οὗτοι τότε ἐπὶ ἀπονοήξιας καὶ ἀπονοίας. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ταῦθα ὅτι περὶ τῶν ὠμολογημένων ἁμαρτημάτων φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ τὸν δεῖνα τοῦ δεινὸς προτιθέναι, καὶ συγκρίσεις ποιεῖσθαι βίω. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς μόνος οἶδε κρίνειν μετὰ ἀκριθείας, ὁ μέλλων ἡμῶν τὰ ἀπόρρητα κρίνειν, ποῖα μὲν μέζονος, ποῖα δὲ ἐλάττονος κολάσεως ἐστὶν ἄξια καὶ τιμῆς· ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παραστὰν ταῦτα πράττομεν. Εἰ γὰρ ἐν οἷς αὐτὸς ἡμαρτον, φησὶν, οὐδὲν οἶδα σαφῶς, πῶς ἄξιός ἂν εἴην ὑπὲρ ἑτέρων φέρειν ψῆφον; πῶς δὲ, ὁ τὰ ἑμαυτοῦ μετὰ ἀκριθείας μὲ ἐπιστάμενος, τὰ ἄλλων δυνήσεται κρίνειν; Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο ἔπασχε, πολλὰ μᾶλλον ἡμεῖς. Καὶ γὰρ ταῦτα ἔλεγεν, οὐχ ἵνα δείξῃ ἑαυτὸν ἀληπτον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος εἴη τις παρ' αὐτοῖς μὴδὲν ἡμαρτηκῶς, οὐδ' οὗτος ἄξιός ἂν εἴη τοὺς ἑτέρων κρίνειν βίους· καὶ ὅτι εἰ οὗτος ὁ μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδὼς ὑπεύθυνος εἶναι φησι, πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖνοι οἱ μυρία ἑαυτοῖς συνειδότες. Οὕτω τοίνυν ἐπιστομίσας τοὺς τὰς τοιαύτας ποιούμενους κρίσεις, ὠδίνει λοιπὸν ἀπορρήξας τὸν θυμὸν ἐπὶ τὸν πεπορνευκότα ἔλθειν· καὶ καθάπερ χειμῶνος ἐπιόντος νέφη τινὰ ζοφώδη προτρέχει, εἴτα ἐπειδὴ ὁ τῶν βροντῶν πάταγος γέννηται καὶ τὸν οὐρανὸν ἐργάσθαι νέφος ἔν, τότε ἄρορον ἐπὶ τῇ γῇ καταβρῆγγνυται ὁ ὑστὸς· οὕτω καὶ τότε συνέδαιεν. Καὶ γὰρ ἔχων μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως χρήσασθαι τῷ πεπορνευκῷ, τοῦτο οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ φοβεροῖς ῥήμασι καταστέλλει πρότερον τὸ φύσημα τοῦ ἀνδρός· ἐπειδὴ καὶ διπλοῦν ἁμαρτήμα ἦν τὸ συμδάν, πορνεία, καὶ πορνείας [90] χεῖρον, τὸ μὴ πενθεῖν ὑπὲρ τοῦ πλημμεληθέντος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸν ἡμαρτηκότα πενθεῖ, ὡς τὸν ἡμαρτηκότα, καὶ μὴ μετανοοῦντα. Πενθήσω γὰρ πολλοὺς, φησὶν, οὐχὶ τῶν προημαρτηκῶτων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῶν μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἣ ἐπραξάν. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν μετανοεῖ καὶ χρησιμοποιεῖ, οὐ πένθους, ἀλλὰ μακαρισμῶν ἐστὶν ἄξιός, ἐπὶ τὸν τῶν δικαίων χορὸν μεταστάς. Λέγεις γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. Εἰ δὲ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν ἀναισχυντεῖ, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ πεσεῖν ἐστὶν ἔλεεινός, ὡς ἐπὶ τῷ κείσθαι πεσών.

γ'. Εἰ δὲ τὸ μὴ μετανοεῖν ἐπὶ ἁμαρτήμασι, χαλεπὸν,

* Ita Regius codex. In editis legitur τῷ πεπορνευκῷ, φοβεροῖς, omissis interpositis. ὁ Reg., τὰς ἀμαρτίας.

re vocante, vido quo discipulorum sententiam extulerit, non fastum docens, sed sanos indens spiritus. Ipsos enim alloquens dicebat: *Et si in vobis judicatur mundus, indigni estis minimis judiciis* (1. Cor. 6. 2). Ut enim Christianum oportet longe ab arrogantia esse, ita et ab adulatione et ab illiberali sensu. Neque enim si quispiam dixerit, Pecunias nihil esse ymo, sed presentia omnia mihi umbra et somnium sunt ac puerorum ludibria; arrogantiae ipsum accusabimus: Nam sic Salomonem etiam arrogantiae accusabimus cum de his rebus philosophatur et dicit: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eccles. 1. 2). Sed absit ut arrogantiae nomine philosophiam appellemus. Non est ergo arrogantia hæc despiciere, sed animi magnitudo, licet videamus reges et principes illa sibi vindicare. Verum pauper qui philosophatur, ille sæpe despicit: neque ideo illum arrogantem, sed magnanimum dicemus: sicut nec eum, qui hæc magnopere sibi vindicat, humilem et modestum, sed infirmum, pusilli animi et illiberalem dicemus. Et eum si quis filius ea quæ ad patrem pertinent despiceret, servilia autem admiraretur, non quasi humilem illum laudaremus, sed ut illiberalem et servilem vituperaremus; ipsumque vero miraremur si illa despiceret, et paterna magni faceret. Arrogantia enim est, se conservis meliorem esse existimare; sed eam quæ vere est de rebus terre sententiam, non arrogantia est, sed philosophia.

2. Idco Paulus non se extollens, sed alios humilians, et sese efferentes deprimens et modestos esse suadens, dicebat: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die*. Viden' quomodo illos curaverit? Nam qui audierit quod omnes similiter despiciat, et a nullo judicari dignetur, non utique dolebit quasi ipse solus ejectus. Nam si dixisset, A vobis tantum, et siluisset, hoc illos mordere poterat, quasi despecti fuissent: nunc autem cum addit, *Nec ab humano die*, plagæ medicamentum adhibuit, cum ipsis talis contemptus socios assignavit. Sed et ipse quoque huic rei rursus medetur, adjiciens: *Sed neque meipsum judico*. Vide quomodo dictum illud non arrogantiam sapiat: neque enim se satis esse dicit ad hoc accurate præstandum. Deinde quia hoc dictum sese admodum extollentis videbatur esse, id correxit dicens: *Sed non in hoc justificatus sum*. Quid igitur? annon oportet et se peccata judicare? Maxime quidem oportet hoc facere cum peccamus; sed Paulus hoc non dixit: *Nihil enim mihi conscius sum*, inquit. Quodnam ergo peccatum judicaturus erat, cum nihil sibi conscius esset? Ille vero non dicit se esse justificatum. Qui ergo conscientiam habemus mille vulneribus sauciam, et nullius boni nobis conscii sumus, sed totum contrarium, quid dixerimus? et quomodo ille nullius sibi conscius mali, non justificatus erat? Quia contingebat illum aliqua admittere peccata, quæ ipse nesciret esse peccata. Hinc cogita quam erit accuratum futurum judicium. Non ergo, quod omni reprehensione vacuum se putaret, se indignum esse dicit, qui ab illis judicetur, sed reprimit eos qui inconsiderato hoc facerent. Ali-

bi enim, etiamsi peccata non manifesta essent, aliis judicium ferre permisit, quoniam hoc postulabat tempus.

De aliis non judicandum est. — Quid enim, ait, judicas fratrem tuum? et tu cur fratrem tuum nihil facis (Rom. 14. 10)? Non enim hoc tibi mandatum est, o homo, ut alios judices, sed ut tua examines. Cur ego Domini partes arripis? illius est judicare, non tuum. Quare subjungit: 5. *Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo*. Quid ergo, non oportet doctores hoc facere? Oportet quidem in peccatis manifestis, quæ in confesso sunt, idque congruenti tempore; cum tunc doleant et mordeantur. Non ut tunc illi faciebant, ex inani gloria et arrogantia. Hic enim non de peccatis illis loquitur, quæ in confesso erant, sed quod illum alteri præferrent, et vitam illorum compararent. De his enim ille solus accurate judicare novit, qui occulta nostra judicaturus est; quænam scilicet majori, quænam minori vel supplicio vel honore digna sint: nos vero secundum id quod apparet hæc facimus. Si enim, inquit, in quibus ipse peccavi, nihil clare novi, quomodo dignus fuerim qui de aliis feram sententiam? quomodo qui mea non accurate novi, aliena potero judicare? Si vero Paulus hoc fecit, multo magis nos. Hæc enim dicebat, non ut se nulli reprehensioni obnoxium ostenderet, sed ut declararet, etiamsi quis apud illos esset qui non peccavisset, non dignum tamen esse qui de aliorum vita judicet; et quod si is, qui nullius mali sibi conscius est, se obnoxium esse dicit, multo magis illi erunt, qui mille peccatorum sibi conscii sunt. Cum sic ergo os obstruxisset eorum, qui talia judicia ferrent, demum parturientis more gestit irrumpere in fornicatorem: et sicut ingruente tempestate, præcurrunt nubes quædam atræ; deinde post tonitruum fragorem et postquam cælum una nubes factum est, tunc in terram confertim erumpit pluvia; eodem modo et tunc accidit. Nam cum posset cum indignatione multa agere in fornicatorem, non ita agit; sed præmissis terribilibus verbis ejus tumorem reprimit. Quandoquidem duplex aderat peccatum, fornicatio nempe, et fornicatione pejus aliud, quod scilicet tanti peccati non poeniteret ipsum. Non enim ita peccatorem lugeat, ut peccatorem non poenitentem: Lugebo enim multos, inquit, non eorum tantum qui prius peccarunt, sed eorum qui poenitentiam non egorunt, de impudicitia et de immunditia quam admiserunt (2. Cor. 12. 21). Nam qui post peccatum poenitentia nititur, non dignus est qui lugeatur, sed qui beatus prædicetur, utpote qui in justorum chororum translatus sit. *Dic enim tu prius*, inquit, *iniquitates tuas, ut justificeris* (Isai. 43. 26). Si autem postquam peccavit, impudenter agat, non ita commiseratione dignus est quod ceciderit, quam quod lapsus jaceat.

3. Quod si post peccatum non poenitere grave est, de admissis peccatis intumescere quantum meretur supplicium? Nam si is, qui de recte factis extollitur,

immundus est; qui de peccatis inflatur, quam consequetur veniam? Quia ergo talis erat fornicator, et animam per peccatum ita petulantem et pervicacem reddiderat, necessario ejus fastum primo dejecit. Neque hoc crimen primo ponit, ut ne ille exuat pudorem, eo quod ante alios accusetur; neque postremum illum ponit, ut ne putet ille rem suam ut levioris momenti quasi aliud agendo tractari: sed cum prius ipsi multum incussisset timorem ex dicendi libertate, postquam ejus arrogantiam per aliorum correctionem prius exagitaverat. Hæc enim ipsa verba, *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum; et, Qui judicat me, Dominus est, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*, non leviter et eum et eos, qui ipsi applaudebant sanctosque despiciebant, perstringit. Quid enim, inquit, si quidam extrinsecus virtute præditi et admirandi apparent? Non de exterioribus tantum fert iudicium ille iudex, sed etiam arcana in medium adducit. Duabus ergo, vel potius tribus de causis iudicium nostrum accuratum non est; primo quia, etiamsi nullius peccati nobis conscius simus, opus tamen habemus eo, qui peccata nostra accurate arguat: secundo, quia ex his quæ sunt pleraque nos latent; tertio demum, quia multa aliorum gesta nobis quidem bona videntur, sed non ex recta sententia procedunt. Quid ergo dicitis, Ille aut ille nihil peccavit, et hic illo melior est? Hoc enim non licet pronuntiare, neque de illo, qui nullius sibi conscius est: nam qui arcana judicat, ille est qui accurate judicat. Ecce igitur, ego nihil mihi conscius sum; sed neque ita justificatus sum: hoc est, Non sum a reddenda ratione et a crimine liberatus. Non enim hoc dicit, Non in numero et ordine justorum sum; sed, Non sum mundus a peccato. Nam alibi ait: *Qui autem mortuus est, justificatus est a peccato* (Rom. 6. 7): id est, liberatus est. Multa vero facimus, quæ bona quidem sunt, sed non ex recta sententia procedunt. Nam multos laudamus, non ut illos splendidos reddamus, sed ut per illos alios quospiam mordeamus. Et res quidem ipsa per se bona est; laudatur enim is qui recte fecit; sed mens laudantis corrupta est: ex satanica enim sententia procedit. Non enim fratri gratulans, sed alium ferire cupiens hoc sæpe quis fecit. Rursus quispiam grande admisit peccatum; alius vero ipsum supplantare volens, nihil fecisse dicit, et consolatur eum peccantem, ad communem naturæ usum confugiens: verum sæpe non quod ignoscere velit, sed ut signiorem illum reddat hoc facit. Rursum sæpe corripit, non ut arguat et moneat, sed ut proximi peccatum publice efferat et traducat. Consilia autem homines non norunt; qui corda vero scrutatur, accurate scit, et illa omnia tunc in medium adducet. Ideoque dicebat: *Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*.

Homines quam falluntur in judiciis. — Cum ergo, quando etiam nihil nobis conscius sumus, crimine puri esse non possumus, et cum aliquid boni agimus, nec

vero ex recta animi sententia agimus, supplicio obnoxii simus: cogita quam fallantur homines in judiciis. Hæc quippe omnia non possunt homines assequi, sed ille tantum numquam dormiens oculus. etsi homines fallamus, illum numquam decipiemus. Ne itaque dicas, Tenebræ et parietes in circuitu sunt, quis me videt? nam qui finxit sigillatim corda nostra, ipse omnia novit: tenebræ enim apud eum non obscurantur. Recte autem dicit is qui peccat, Tenebræ et parietes in circuitu meo sunt. Nisi enim in mente ejus tenebræ essent, non sic, ejecto Dei timore, cum libertate id fecisset. Nam nisi prius dux animus obtenebratus fuerit, peccatum cum fiducia ingredi non potest. Ne ergo dicas: Quis me videt? est enim qui penetrat usque ad animam et spiritum, compagesque et medullas: sed tu te ipsum non vides, nec potes nubem dissecare; verum ac si murum undique circumpositum haberes, non potes ad cælum respicere.

4. *Fornicationis spiritus exæcat.* — Quod enim peccatum vis prius examinemus? et sic factum admissumque fuisse videbis. Quemadmodum enim latrones et murorum effossore, cum quid pretiosum auferre volunt, extincta lucerna hoc perpetrant: sic in peccatis facit corrupta ratio. Etenim in nobis quæque lux est rationalis semper ardens. Si autem spiritus fornicationis cum impetu magno irruens flammam illam exstinxerit, statim animam obtenebrat, expugnat et omnia quæ adsunt statim diripit. Cum enim anima a lasciva concupiscentia capitur, ut nubes et caligo corporis oculos, ita mentis prospiciendi facultatem occupans, nihil sinit videre ulterius, non præcipitium, non gehennam, non timorem, sed ab illis insidiis tyrannice occupata demum, peccato facilis expugnatu evadit: et sicut paries sine fenestris ante oculos excitatus non sinit radium justitiæ menti lucere, absurdis libidinis cogitationibus ipsam undique ciungentibus; et tunc occurrit illi meretrix ante oculos, ante mentem, ante cogitationes stans et apparens; ac quemadmodum cæci in ipso meridie sub cæli medio stantes lucem non excipiunt, clausis sibi oculis: sic et illi, etsi innumera undique ipsis insonent salutaria dogmata, anima hoc morbo correpta, illis omnibus verbis aures obstruunt. Idque probe sciunt ii, qui rem experti sunt. Verum absit, ut vos id experientia didiceritis. Neque hoc solum peccatum id facit, sed etiam quivis alius amor prævius.

Pecuniarum amor quanta mala patiat. — Transferamus enim, si placet, sermonem a meretrice ad pecunias, et hic quoque videbimus densas tenebras. Illic enim quod una tantum sit amasia, in uno inclusa loco, non ita vehemens est morbus: in pecuniis autem, quæ ubique apparent, in argentiis officinis, in diversoriis, in aurificinis, in divitum ædibus, vehemens spirat amor. Quando enim pueros superbe agentes in foro, equos auro onustos, homines magnificis et sumptuosis vestibibus ornatos, concupiscentia motus videt is qui hoc morbo detinetur, multis tene-

τὸ καὶ πεφυσιωσθαι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι, ποίας κολάσεως ἐστὶν ἄξιον! Εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἔπαιρόμενος, ἀκάθαρτός ἐστιν, ὁ ἐπὶ ἁμαρτήμασι τοῦτο πάσχων, ποίας τεύξεται συγγνώμης; Ἐπεὶ ἄν τοιοῦτος ᾦν ὁ πεπορνευκώς, καὶ τὴν ψυχὴν οὕτως ἰταμὴν καὶ δυσένδοτον εἰργάσατο διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀναγκαίως αὐτοῦ προκαταβάλλει τὸν τύπον. Καὶ οὕτε πρῶτον τίθησι τὸ ἐγκλημα, ὥστε μὴ ἀπανάσχυνηται αὐτὸν, ὡς πρὸ τῶν ἄλλων ἐγκαλούμενον· οὕτε δὲ ὕστερον, ὥστε αὐτὸν μὴ νομίσαι πάρεργον εἶναι τὸ κατ' αὐτόν· ἀλλὰ πρότερον πολὺν αὐτῷ φόβον ἐνθεῖς ἐκ τῆς πρὸς ἐτέρους παρρησίας, τότε ἐπ' αὐτὸν χωρεῖ, ἐν τῇ πρὸς ἐτέρους ἐπιτιμῇσι προκατασεῖων αὐτοῦ τὴν ἀπόνοιαν. Αὐτὰ γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα τὸ, *Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύννοια, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι*· καὶ τὸ, *Ὁ κρίνων με, Κύριός ἐστιν*, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, οὐχ ὡς ἔτυγε κάκείνου καὶ τῶν ἐκείνων· μὲν συγκροτούντων, τοὺς δὲ ἀγίους ἐξουθενούντων, καθάπτεται. Τί γὰρ, φησὶν, εἰ ἔξωθεν ἑνάρετοι φαίνονται τινες καὶ θαυμαστοί; Οὐ τῶν ἔξωθεν κριτῆς ἐστὶ μόνον ἐκεῖνος ὁ δικαστὴς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα εἰς μέσον ἄγει. Αὐτὸ τοῖνυν ἔνεκεν, μέλλον δὲ καὶ τριῶν, οὐκ ἐστὶν ἡμῶν ἡ κρίσις ἀκριβὴς· ἐνὸς μὲν, ὅτι καὶ μὴδὲν ὤμεν ἑαυτοῖς συνειδότες, ὅμως δεόμεθα τοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν ἐλέγχοντος μετὰ ἀκριβείας· ἐτέρου δὲ, ὅτι τὰ πλεόνα τῶν γινόμενων ἡμᾶς λανθάνει καὶ κρύπτεται· καὶ τρίτου πρὸς τοῦτοις, ὅτι πολλὰ τῶν γινόμενων παρ' ἐτέρων δοκεῖ μὲν ἡμῖν καλὰ, οὐκ ἀπὸ ὁρθῆς δὲ γίνεται γνώμη. Τί τοῖνυν φατέ, ὅτι οὐδὲν ἡμάρτηται τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι, καὶ ὁ δεῖναι τοῦ δεῖνους βελτίων; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀποφήνασθαι, οὐδὲ περὶ τοῦ μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδότες· ὁ γὰρ τὰ ἀπόρρητα κρίνων, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ μετὰ ἀκριβείας δικάζων. Ἰδοὺ γοῦν, οὐδὲ ἐγὼ τί ἑμαυτῷ σύννοια· ἀλλ' οὐδὲ οὕτω δεδικαιώμαι· τούτεστιν, οὐκ ἀπῆλλαγμαί τῶν εὐθυνῶν οὐδὲ τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι Οὐκ ἐν τοῖς ὁ δίκαιοις τέταγμαί, ἀλλ' ὅτι Οὐκ εἰμὶ καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ἄλλαθ' ὡς φησιν· *Ὁ δὲ ἀποθανὼν [91] δεδικαιώται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας*· τούτεστιν, ἀπῆλλακται. Πολλὰ δὲ καὶ πράττομεν ἀγαθὰ μὲν, οὐκ ἀπὸ ὁρθῆς δὲ γνώμης. Καὶ γὰρ ἔπαινούμεν πολλοὺς, οὐκ ἐκείνους ποιῆσαι λαμπροὺς βουλόμενοι, ἀλλ' ἐτέρους δι' ἐκείνων δάκνυν. Καὶ τὸ μὲν γινόμενον, καλὸν (ἐπαινεῖται γὰρ ὁ κατορθῶν), ἡ δὲ διάνοια διεφθαρμένη· ἀπὸ σατανικῆς γὰρ γίνεται γνώμη. Οὐ γὰρ τῷ ἀδελφῷ συγκαίρων, ἀλλὰ τὸν ἕτερον βαλεῖν ἐπιθυμῶν, τοῦτο πολλάκις πεποίηκέ τις. Πάλιν, ἡμαρτέ τις ἁμαρτίαν μεγάλην· ἕτερός τις αὐτὸν ὑποσκελίσαι βουλόμενος, οὐδὲν φησιν εἰργάσθαι, καὶ παραμυθεῖται ὅτιθεν αὐτὸν ἁμαρτάνοντα, ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καταφεύγων· ἀλλ' οὐ συγγνώμην· ἀλλὰ βραθυμότερον ἐργάσασθαι βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν ἐπιπλήττει πολλάκις, οὐχ ὥστε ἐλέγχει καὶ νοουθετῆσαι, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπεῦσαι καὶ ἐκτραγυῖσαι τῷ πλησίον τὴν ἁμαρτίαν. Τὰς δὲ βουλὰς αὐτὰς ἀνθρωποὶ μὲν οὐκ ἴσασιν, ὁ δὲ τὰς καρδίας ἑρευνῶν ἀκριβῶς ἐπίσταται, καὶ εἰς μέσον ἄξει πάντα τότε ἐκεῖνα. Διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὅς φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν*.

Ὅταν οὖν καὶ ἐν τῷ μὴδὲν ἑαυτοῖς συνειδέναι μὴ

δυνώμεθα ἐγκλημάτων εἶναι καθαρὸι, καὶ ἐν οἷς ἀγαθὸν τι πράττομεν, οὐκ ἀπὸ ὁρθῆς δὲ γνώμης πράττομεν, τιμωρίας ὤμεν ὑπεύθυνοι, ἐννόησον πόση παρὰ ἀνθρώποις ἀπάτη περὶ τὰς κρίσεις. Πάντα γὰρ ταῦτα ἀνθρώποις μὲν οὐκ ἐστὶν ἐφικτὰ, τῷ δὲ ἀκοιμήτῳ μόνῳ ὀφθαλμῷ· καὶ ἀνθρώπους ἀπατήσωμεν, ἐκεῖνον οὐδέποτε παραλογισόμεθα. Μὴ τοῖνυν λέγε· Σκότος κύκλιψ μου καὶ τοῖχοι· τίς με ὁρᾷ; ὁ γὰρ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸς πάντα ἐπίσταται, ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται παρ' αὐτῷ. Καλῶς δὲ φησιν ὁ ἁμαρτάνων, ὅτι Σκότος κύκλιψ μου καὶ τοῖχοι. Εἰ μὴ γὰρ σκότος ᾦν ἐν τῇ διανοίᾳ, οὐκ ἂν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἐκβάλω, μετὰ ἀδείας ἔπραττεν. Ἄν γὰρ μὴ πρότερον σκοτισθῇ τὸ ἡγεμονικόν, ἐπισσελεῖν ἡ ἁμαρτία μετὰ ἀδείας οὐ δύναται. Μὴ τοῖνυν λέγε· Τίς με ὁρᾷ; ἔστι γὰρ ὁ δικινοῦμενος μέχρι ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν· ἀλλὰ σὺ σαυτὸν οὐχ ὁρᾷς, οὐδὲ διατέμνειν δύνασαι τὸ νέφος, ἀλλ' ὥσπερ τοίχον πάντοθεν ἔχων περιεικείμενον, οὕτως ἀναδλέψαι πρὸς τὸν οὐρανὸν οὐκ ἔχεις.

δ. Ποίαν γὰρ βούλει πρότερον ἁμαρτίαν ἐξετάσωμεν; καὶ ὅψει οὕτω γινομένην αὐτήν. Καθάπερ γὰρ λησται καὶ τοιχωρύκται, ἐπειδὴν τι τῶν τιμῶν λαθεῖν θελήσῃσι, τὸν λύχον κατασβέσαντες τοῦτο πράττουσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ὁ διεφθαρμένος ποιεῖ λογισμὸς. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμῖν ἐστὶ φῶς· τὸ λογικὸν διόλου καιόμενον. Ἄν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας σφοδρῶς ἐπελθὼν μετὰ πολλῆς τῆς βύμης κατασβέσῃ τὴν φλόγα ἐκείνην, ἐσκότισεν εὐθέως τὴν ψυχὴν καὶ κατηγωνίσαστο, καὶ πάντα ἐσύλησεν εὐθείας τὰ ἐναποκείμενα. Ὅταν γὰρ ὑπὸ ἀσελγούς ἐπιθυμίας ἄλῃ ἡ ψυχὴ, καθάπερ νέφος καὶ ἀχλὺς τοὺς τοῦ σώματος ὀφθαλμοὺς, αὐτῷ τῆς διανοίας τὸ προορατικὸν προκαταλαβοῦσα ἐκείνη, οὐδένα ἀφήσιν ἰδεῖν [92] περαιτέρω, οὐ κρημνὸν, οὐ γέενναν, οὐ φόβον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐκείνης τυραννηθεῖσα λοιπὸν, εὐκτατα γίνιστος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γίνεται· καὶ καθάπερ τοίχος ἀθυρίδωτος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔγερθεις, οὐκ ἀφήσιν τὴν ἀκτίνα τῆς δικαιοσύνης ἐλλάμψαι τῇ διανοίᾳ, τῶν λογισμῶν τῶν ἀτόπων τῆς ἐπιθυμίας πάντοθεν αὐτὴν ἐπιτειχισάντων· καὶ ἀπαντὰ αὐτῷ τότε λοιπὸν ἡ πορνευομένη γυνή, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, πρὸ τῆς διανοίας, πρὸ τῶν λογισμῶν ἐστῶσα καὶ φαινομένη· καὶ ὥσπερ οἱ πετηρωμένοι, καὶ ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὁ οὐρανοῦ τὸ μέσον ἐστηκότες ὦσιν, οὐ παραδέχονται τὸ φῶς, ἐγκεκλεισμένων αὐτοῖς τῶν ὀμμάτων· οὕτω δὲ καὶ ἡ, καὶ μυρία πάντοθεν αὐτοῖς ἐνηχῇ σωτήρια δόγματα, τῷ πάθει τούτῳ προκατελημμένοι τὴν ψυχὴν, πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις λόγοις ἀποφράττουσι τὴν ἀκοήν. Καὶ ἴσασιν οἱ τὴν πείραν εἰληφότες καλῶς. Ἀλλ' ὅμως μὴ γένοιτο ἀπὸ τῆς πείρας αὐτῆς εἰδέναι. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον ἡ ἁμαρτία ταῦτα ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἔρως ἀτοπος.

Μεταθῶμεν γὰρ, εἰ δοκεῖ, τὸν λόγον ἀπὸ τῆς πορνευομένης γυναίκος ἐπὶ τὰ χρήματα, καὶ θεασόμεθα καὶ ἐνταῦθα πυκνὸν σκότος καὶ συνεχές. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ὅτε μὴ οὐσης τῆς ἐρωμένης καὶ εἰς ἓνα τόπον ἀποκεκλεισμένης, οὐχ οὕτω σφοδρὸν τὸ πάθος· ἐπὶ δὲ τῶν χρημάτων ἀπανταχοῦ φαινομένων, ἐν ἀργυροχοπέοις, ἐν πανδοχείοις, ἐν χρυσοχοίς, ἐν ταῖς τῶν πλουτούντων οἰκίαις, σφοδρῶς ὁ ἔρως πνεῖ. Ὅταν γὰρ παῖδας σοδοῦντας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἱκποὺς χρυσοφοροῦντας, ἀνθρώπους καλλωπιζομένους· πολυτελεῖσιν ἐσθήμασιν ἴδῃ μετ' ἐπιθυμίας ὁ νοσῶν, πολλὸς ὁ σκό-

^a Εἰλήτι, ἐκείνῳ. Reg., ἐκείνων. ^b Reg., ὅτι ἐν τοῖς.

^c Reg., ἐπιτειχίζοντων. ^d Reg., ὑπ' αὐτὸ τοῦ.

τος καταχεῖται. Καὶ τί δεῖ λέγειν οἰκίας καὶ ἀργυροκοπεία; Ἐγὼ γὰρ οἶμαι τοὺς τοιούτους, καὶ ἐπὶ τῆς γραφῆς ἰδῶσι καὶ τῆς εἰκόνος τὸν πλοῦτον, σπαράττεσθαι καὶ ἀγριαίνειν καὶ λυτᾶν· ὥστε πάντοθεν αὐτοῖς τὸ σκότος συνάγεται. Κἂν γὰρ εἰς εἰκόνα βλέψωσι βασιλικήν, οὐ θαυμάζουσι τῶν λίθων τὸ κάλλος οὐδὲ τὸν χρυσὸν οὐδὲ τὸ ἀλουργῆς ἱμάτιον, ἀλλὰ τήκονται. Καὶ καθάπερ ὁ δούσεως ἐκείνος, καὶ εἰκόνα θεάσεται τῆς ἐρωμένης γυναικὸς, προσήλωται τῇ ἀψύχῳ· οὕτω καὶ οὗτος ἀψυχὸν ὁρῶν εἰκόνα τοῦ πλοῦτος, τὸ αὐτὸ πάσχει μειζρόνως, ὅτε τυραννικώτερον κατεχόμενος πάθει· καὶ χρηὶ λοιπὸν ἢ μένειν ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἢ ἐμβάλλοντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, μυρίας λαβόντα πληγὰς ἀναχωρεῖν οἰκᾶδε· πολλὰ γὰρ τὰ λυποῦντα αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν γυναῖκα ὀρᾷ, οὕτω καὶ οὗτος πένητας μὲν καὶ τὰ ἄλλα πάντα παρατρέχει, ἵνα μὴδὲ παραμυθίαν λάβῃ· πρὸς δὲ τοὺς εὐπόρους ἐνατενίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς, πολὺν καὶ σφοδρὸν ἀπὸ τῆς ἐκείνων ὕψεως εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εισάγων τὸ πῦρ. Πῦρ γάρ ἐστι χαλεπῶς κατεσθίον τὸν ἐμπεσόντα, καὶ εἰ μὴ γένηται ἡπειλῆτο μὴδὲ κίλισσι, αὐτὰ τὰ παρόντα κίλισσι ἦν, τὸ θηνεκῶς βασιανίζεσθαι καὶ μηδέποτε πέρας εὐρίσκειν τοῦ νοσήματος. Καὶ ἥρκει καὶ ταῦτα μόνα πείσαι φυγεῖν τὴν ἀβρώστιαν· ἀλλ' οὐδὲν ἀνοίας χεῖρον, ἢ καὶ τοῖς ἀθυμίαν φέρουσι πράγμασι καὶ κέρδος οὐδὲν [93] προστηλῶσθαι παρασκευάζει. Διὸ παρακαλῶ ἀρχόμενον ἐκκέπτειν τὸ πάθος. Καθάπερ γὰρ πυρετὸς παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν προσβαλὼν, οὐ σφοδρὰ φλέγει τῇ διψῇ τοὺς κάμνοντας, ἐπιδοὺς δὲ καὶ τὴν φλόγα ἐπάρας, ἀνίατα διψᾷ παρασκευάζει λοιπὸν· καὶ παρὰ τὰς αὐτοῖς ἐμφορηθῆναι τοῦ νόματος, οὐ σθένυσσιν, ἀλλ' ἐκκαίει τὴν κάμινον· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτῳ συμβαίνει τοῦ πάθους· ἂν παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰσελεύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν μὴ κωλύσωμεν μὴδὲ ἀποκλείσωμεν τὰς θύρας, εἰσελθὼν λοιπὸν ἀνίατον ἐργάζεται τοῖς δεξαμένοις τὸ νόσημα. Καὶ γὰρ καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ ὅταν ἐπιπλεῖον ἡμῖν ἐνδιατρίψῃ, δυνατότερα γίνεται.

ε'. Καὶ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἄλλων τοῦτο συμβαίνει ἰδοὺ τις ἄν. Καὶ γὰρ φυτὸν ἄρτι μὲν ἐντεθὲν ἐπὶ τῆς γῆς, εὐκόλως ἀνασπᾶται· χρόνῳ δὲ πολλῷ ριζωθὲν, οὐκέτι, ἀλλὰ πολλῆς δεῖται τῆς βοήθειας· καὶ οἰκοδομὴ νεοπαγῆς μὲν οὖσα, περιτρέπεται εὐκόλως ὑπὸ τῶν ἐνοχλούντων· παγεῖσα δὲ καλῶς, πολλὰ παρέχει τοῖς καθαιρεῖν ἐπιχειροῦσι τὰ πράγματα· καὶ θηρίον πόποις ἐμφιλοχωρήσαν πολλῷ χρόνῳ δυσκόλως ἐλαύνεται. Τοῖς μὲν οὖν οὐδέποτε κατασχεθεῖσιν ὑπὸ τοῦ πάθους παρακαλῶ μὴ ἀλύναι· εὐκολώτερον γὰρ φυλάξασθαι μὴ ἐμπεσεῖν, ἢ ἐμπεσόντας ἀποστήναι. Τοῖς δὲ κατασχεθεῖσι καὶ κατεβράχμενοις, ἔαν θελήσωσιν ἐπιδοῦναι ἑαυτοὺς ἱερῷ τῷ λόγῳ, πολλὴν ἐπαγγέλλομαι σωτηρίας ἐλπίδα τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἄν γὰρ τοὺς παθόντας καὶ περιπεσόντας τῷ νοσήματι, καὶ ἀνεγκλόντας ἐννοήσωσι, χρηστάς· ἔξουσιν ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς τοῦ νοσήματος ἀπαλλαγῆς. Τίς οὖν περιέπεσε τῷ νοσήματι τοῦτῳ, καὶ ἀπηλλάγη βλαδίης; Ὁ Ζαχαρίας ἐκεῖνος. Τί γὰρ τελώνου μᾶλλον φιλοχρήματον γένετο; Ἄν· Ἄλλ' ἀθρόον ἐγένετο φιλόσοφος, καὶ πᾶσαν ὁδὸν εἰς τὴν πυρὰν. Ὁ Ματθαῖος ὁμοίως· καὶ γὰρ καὶ οὗτος τελώνης ἦν, ἐν ἀρπαγῇ διηνεκεῖ ζῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀθρόον ἀπεδύσατο τὴν βλαδίην, καὶ τὸ δέλεος ἔσδεσε, καὶ πραγματείαν μετέθετο πνευματικὴν. Τούτους τοῖνον καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς ἐννοῶν, μὴδὲ σὺ ἀπογνῶς. Ἄν γὰρ θέλῃς, δυνήσῃ τῶς ἀνεγκλῆναι. Καὶ εἰ βούλει, κατὰ τὸν τῶν ἱα-

τρῶν νόμον καὶ τὰ πρακτέα σοι μετὰ ἀκριβείας ὑπαγορεύσωμεν. Δεῖ τοῖνον πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκεῖνο κατορθοῦν, τὸ μὴ ἀπογινώσκειν μὴδὲ ἀπελπίζειν ἑαυτῶν τὴν σωτηρίαν· μετὰ τούτῳ μὴ τὰ τῶν κατωρθωκότων παραδείγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐναπομεινάντων παθήματα ἐνορᾶν. Ὡς περ γὰρ ἐν ἐνοήσωμεν τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὸν Ματθαῖον, οὕτω δὴ καὶ τὸν Ἰούδαν λογίσασθαι χρὴ, καὶ τὸν Γιεζῆ, καὶ τὸν Ἀχαρ, καὶ τὸν Ἀχαάδ, καὶ τὸν Ἀνανίαν, καὶ τὴν Σάπφειραν· ἵνα δι' ἐκείνων μὲν τὴν ἀπόγνωσιν ἐκβάλωμεν, διὰ τούτων δὲ τὴν βῆθυσιν ἐκκόψωμεν, μὴδὲ ὑπὲρ γένηται ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τῶν ὑπαγορευομένων παραίνεσιν· καὶ παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς λέγειν, ἃ τότε εἰς Πέτρῳ προσελθόντες ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι· Τί δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶμεν; καὶ ἀκουέτωσαν ἃ χρὴ ποιεῖν. Τί οὖν χρὴ ποιεῖν; Εἰδέναι τὴν εὐτέλειαν τῶν πραγμάτων, καὶ πῶς δραπέτης οἰκίτης καὶ ἀγνώμων ἐστὶν ὁ πλοῦτος, καὶ μυρίας περιβάλλει κακοὺς τοὺς ἔχοντας· καὶ τὰ τοιαῦτα αὐτοῖς συνεχῶς [94] ἐκφάδωμεν ῥήματα. Καὶ καθάπερ ἱατροὶ τοὺς κάμνοντας ψυχρὸν αἰτοῦντας παραμυθοῦνται, παρέχειν λέγοντες, καὶ πηγὴν προσαΐζόμενοι καὶ ἄγγος καὶ καιρὸν καὶ πολλὰ τοιαῦτα (ἂν γὰρ ἀθρόον ἀνανεύσωσιν, ὑπὲρ τῆς μανίας αὐτοὺς ἀγριεῖσθαι παρασκευάζουσι)· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς πρὸς τοὺς φιλοχρημάτους ποιῶμεν· καὶ ὅταν λέγωσιν, ὅτι Πλουτήσαι βουλόμεθα, μὴ λέγωμεν εὐθέως, ὅτι κακὸν ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ συνθῶμεθα, καὶ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦτο βουλόμεθα, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀλλὰ πλοῦτον ἀληθῆ, ἀλλὰ τὸν ἡδονὴν ἔχοντα ἀθάνατον, ἀλλὰ τὸν σοὶ συλλεγόμενον, καὶ μὴ ἑτέροις, πολλάκις δὲ καὶ ἐχθροῖς· καὶ τοὺς περὶ φιλοσοφίας λόγους εἰς μέσον ἄνωμεν, καὶ λέγωμεν, ὅτι Οὐ κελεύομεν μὴ πλουτεῖν, ἀλλὰ κακῶς μὴ πλουτεῖν· ἔξεστι γὰρ πλουτεῖν, ἀλλὰ χωρὶς πλεονεξίας, χωρὶς ἀρπαγῆς καὶ βίας καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἀκούειν κακῶς. Καὶ τούτοις αὐτοὺς προλαΐνοντες τοῖς λόγοις, μὴδέπω περὶ γένεσης διαλεγόμεθα· οὐ γὰρ ἀνέγεται ὁ κάμνων εὐθέως ὅτι τοιούτων ῥημάτων. Διὸ περ ἀπὸ τῶν παρόντων ἀπαντας τοὺς περὶ τούτων ποιῶμεθα λόγους, καὶ λέγωμεν· Τί βούλει ἀπὸ πλεονεξίας πλουτεῖν; ἵνα ἑτέροις μὲν τὸ χρυσίον ἀποκῆται καὶ τὸ ἀργύριον, σοὶ δὲ ἀραὶ καὶ κατηγοραὶ μυρίαι; καὶ ὁ ἀποστερηθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν ἀναγκαίων δάκνηται χρεῖας, καὶ ὀλοφύρῃται, καὶ μυρίους ἐφέλκεται σοὶ κατηγόρους, καὶ τῆς ἐσπερας καταλαβούσης περιττὴν ἀγοράν, ἐν τοῖς στενωποῖς ἐντυγχάνων πᾶσι, καὶ διαπορούμενος καὶ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς νυκτὸς θαρρύνει ἔχων; Πῶς γὰρ ἂν καθευδήσειε λοιπὸν, ὑπὸ τῆς γαστρὸς δακνόμενος, ἀγρυπνῶν, λιμῇ πολιορκούμενος, πάγου πολλάκις ὄντος καὶ ὕετο καταφερομένου; Καὶ σὺ μὲν ἐκ βαλανεῖου λελουμένος ἐπανέρχῃ, μαλακοῖς θαλάπμοις ἱματίοις, γεγνηθὼς καὶ χαίρων, καὶ ἐπὶ δειπνῶν ἑτοιμον τρέχων πολυτελές· ἐκεῖνος δὲ πανταχοῦ κατὰ τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ καὶ τοῦ λιμοῦ συνεχῶς ἐλαυνόμενος, περιέρχεται συγκεκυφὸς καὶ χεῖρας προτείνων· καὶ οὐδὲ θαρρύνει ἀδεύς τῷ ἐμπεπλησμένῳ καὶ ἀναπνεύσμεν ῥήματα προσεγγεῖν ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, πολλάκις δὲ καὶ ὀδριστεὶς ἀνεχώρησεν. Ὅταν οὖν ἀνέλθῃς οἰκᾶδε, ὅταν ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἀνακλιθῇς, ὅταν φῶς ἢ περὶ τὸν οἶκον λαμπρὸν, ὅταν ἐτοιμὴ καὶ σαφιλὴς ἡ τράπεζα, τότε ἀναμνήσῃται τοῦ ταλαιπώρου καὶ ἀθλίου ἐκείνου, τοῦ περιόντος κατὰ τοὺς κύνας ἐν τοῖς στενωποῖς καὶ τῷ σκότῳ καὶ τῷ πηλῷ,

^a Reg., οὐδέπω. ^b Reg., τροφῆς. ^c Reg., κατακλιθεῖς.

bris circumfunditur. Ecquid opus est dicere domos et argentarias officinas? Puto enim illos si vel in pictura vel in imagine divitias illas viderint, discerpi, efferrari et in rabiem verti: adeo ut undique tenebris offundantur. Nam si regiam imaginem conspiciant, non mirantur lapillorum pulchritudinem, non aurum, non vestem purpuream, sed liquefiunt; et sicut infelix ille amator, si amasiæ imaginem viderit, inanimatæ rei hæret affixus: ita et hic inanimatam videns divitiarum imaginem, hoc ipsum magis patitur, utpote magis tyrannico detentus morbo: et oportet demum vel domi manere, vel in forum venientem, mille plagis acceptis domum repetere: multa enim illius oculus dolore afficiunt. Ac quemadmodum ille nihil aliud videt quam mulierem, ita et iste pauperes quidem et alia omnia præterit, ut ne consolationem quidem accipiat: in opulentos autem oculos dirigit, ex aspectu illo multum in animam suam inducens ignem. Ignis quippe est, qui vehementer consumit illum, qui in ipsum incidit: atque etiamsi nec gehennæ, nec supplicii minæ intentatæ fuissent, hæ res præsentibus essent supplicium, assidue nempe torqueri, neque morbi finem invenire. Et hæc satis essent, ut ab huiusmodi ægitudine advocarent: sed nihil peius amentia, quæ id efficit ut rebus mororem et nihil lucri afferentibus illi hæreant. Quamobrem, obsecro, incipientem animi morbum exstinguatis. Sicut enim febris initio non valde siti adurit ægrotantes; cum autem creverit et flammam excitaverit, tunc sitim parit inextinguibilem; etiamsi vero quis potum ipsis largiter præbeat, non exstinguit, sed accendit fornacem: sic etiam in hoc morbo accidit. Si initio cum animam nostram invadit, non impediamus, neque fores ipsi claudamus, ingressus demum incurabilem excipientibus parit ægitudinem. Etenim et bona et mala, cum diutius in nobis manserint, potentiora fiunt.

5. In omnibusque aliis idipsum videre est. Nam planta recens insita, facile evellitur; si longo tempore egerit radices, non item, sed valido opus est vete: et ædificium recens facile evertitur; cum vero firmitatem acceperit, difficile a conantibus decutitur: et fera quæ longo tempore alicubi mansit, ægre dispellitur. Illos igitur, qui nondum a morbo illo detinentur, rogo ne capiantur: facilius quippe est cavere ne cadant, quam lapsos exsilire. Illis vero, qui jam inciderunt et a morbo illo correpti sunt, si rationi medico se dedere velint, multam salutis spem per Dei gratiam polliceor. Nam si eos qui in morbum inciderunt et postea convalescerunt cogitaverint, bonam spem habebunt fore ut a morbo liberentur. Quis ergo incidit in hunc morbum, et facile liberatus est? Zacchæus ille. Quis enim publicano pecuniæ cupidior fuerit? Sed statim philosophus effectus est, et totum exstinxit incendium. Similiter Matthæus: nam et ille publicanus erat, in perpetua rapina vivens. Sed is quoque repente noxam exiit, sitim exstinxit, et negotiationem adiit spiritualementem. Hos ergo et his similes tecum reputans, nec tu desperes. Si velis enim, cito poteris

emergere. Et, si velis, secundum medicorum legem ea quæ agenda sunt tibi accurate præscribemus. Oportet ergo ante alia omnia hoc recte gerere, non animum despondere neque desperare de salute sua: deinde non modo eorum qui recte fecerunt exempla, sed etiam eorum qui perseverarunt arumnas inspicere. Sicut enim Zacchæum et Matthæum cogitavimus, ita et Judam animo reputare oportet, necnon Giezi, Achar, Achab, Ananiam et Sapphiram; ut per illos desperationem ejiciamus, per hos vero socordiam exscindamus, neque supinus sit animus ad monita quæ præscribuntur: ac nos ipsos instituamus ad illa dicenda, quæ tunc ad Petrum accedentes Judæi dicebant: *Quid ergo oportet facere ut salvi simus* (Act. 2. 37)? et audiamus ea quæ facienda sunt. Quid ergo oportet facere? Nosse rerum vilitatem, et quod divitiæ sint servus fugitivus et ingratus, et quod possessores suos in mala injiciant innumerabilia: et ejusmodi verba assidue decantemus. Ac quemadmodum medici ægros frigidam postulantes consolantur, se præbituros dicentes, fontem commemorantes, et vas et tempus opportunum, pluraque huiusmodi (nam si statim negarent, in furorem et rabiem ipsos conjicerent): ita et nos cum pecunias amantibus agamus: et cum dixerint, Divites esse volumus, ne statim dicamus malas esse divitias; sed assentiamur et dicamus nos etiam hoc velle, sed in congruenti tempore, sed divitias veras, sed eas quæ voluptatem habeant immortalem, sed eas quæ colliguntur nobis, non aliis, sæpe autem et inimicis; ac philosophiæ verba in medium afferamus ac dicamus: Non jubemus non divites esse, sed male divites esse vetamus: licet enim divitem esse, sed sine avaritia, sine rapina et vi, ita ut apud omnes male audiat dives huiusmodi. His illos verbis prius leniamus, necdum de gehenna loquamur: nam qui ægrotat, talia verba statim non ferret. Quamobrem ex præsentibus his de rebus verba faciamus et dicamus: Cur ex avaritia vis ditari, ut aliis aurum recondatur, tibi vero innumeræ imprecationes et criminationes? et qui illis privatus est, ex rerum necessariorum penuria mordeatur, ejulet, sexcentosque tibi attrahat accusatores, et adveniente vespera forum circumceat, et in angiportis omnes conveniat, dubius et anxius, ne de transigenda quidem nocte fidere audens. Quomodo enim jam dormiet, dum mordet venter, ipseque vigilat, fames obsidet, ingruit sæpe gelus et pluvie decidunt? Et tu quidem ex balneo ablutus, redi, mollibus amictus vestibus, lætus et gaudens ad lautam cœnam accurre: ille autem per forum a frigore et fame sæpe pulsus circumit, prono capite, manus extendens; nec præ metu audet satiatio et recumbenti verba proferre pro alimento necessario; sæpe vero contumelia affectus recessit. Cum ergo domum reversus es, cum in lecto recumbis cum lux splendida ubique fulget in ædibus, cum lauta mensa parata est, tum recordare miseri et infelicis illius, qui, ut canes solent, in angiportis, in tenebris et luto circumit: etiamsi sæpe hinc abeat, non domum, non ad uxorem, sed in fœni stratum, ut et canes vi-

denus, qui per totam noctem rabidi latrant. Et tu quidem si parvam stillam videris e tecto delapsam, totam evertis domum, famulos vocans, omnia movens: ille vero jacens in pannis, sæno et luto, ingens tolerat frigus.

6. Quæ fera his non frangatur rebus? quis adeo sævus et inhumanus, hisce rebus non mansuetior reddatur? Sed quidam ad tantam immanitatem devenerunt, ut dicant ipsos digna pati. Cum oporteret enim misereri, lacrymari, et calamitatem simul solvere: illi vero ipsos inhumaniter accusant. Quos libenter interrogarem, Cur, quæso, digna patiuntur? an quod ali velint et non fame confici? Non, inquit, sed quia otiosi sunt. Tu vero annon otiosus deliciaris? Quid vero, annon opus sæpe exerces otio omni gravius, dum rapis, vinum infers et avaritiæ studes? Melius esset si tu quoque huic te dederes otio: nam ita otiosi melius est, quam avaritiæ studere. Nunc autem alienis etiam insultas calamitatibus, non modo in otio degens, nec modo opus aggrediens otio gravius, sed etiam in miseria degentes accusans. Ipsi quoque narremus alienas calamitates, immaturas orbitates, eos qui in carcere degunt, eos qui discernuntur in judiciis, eos qui de vita timent, inopinatas mulierum viduitates, repentinas divitum mutationes, et hoc metu eorum animos molliamus. Nam per illas alienas narrationes suadebimus illis, ut eadem ipsa sibi timeant. Cum enim audierint, cuiuspiam avari et raptoris filium, cuiuspiam qui multa tyrannice fecerat uxorem, post mortem conjugis innumera passuras esse mala, cum ii qui injuste læsi fuerant, in uxorem et filios irruissent, et commune bellum contra domum illius undique excitatum esset: etiamsi maxime omnium sensu destitutus sit, expectans tamen se talia passurum, et suis timens ne similia patiantur, temperantior erit. Tota vita nostra talibus exemplis multis plena est, nec deficiet nobis hic corrigendi modus. Cum autem hæc dicimus, non quasi suadentes vel quasi consulentes hæc dicamus, ne molestior

sit oratio, sed id tamquam narrationem proferamus; et ex alia consequentia ad similem semper narrationem veniamus, ac frequenter eis talia exempla proponamus, non concedentes ut alia quam hæc loquantur: Quomodo hujus domus splendida et illustris corruerit; quomodo ita deserta sit, ut ipsius bona omnia in aliorum manus inciderint; quot judicia quotidie de his facultatibus sunt constituta, quot negotia; quot ex famulis illius alii emendicant, alii in carcere conclusi mortui sunt. Et hæc omnia dicamus quasi lugentes eum, qui ex hac vita migravit, et quasi præsentia despicientes; ut et timore et misericordia emolliamus immitem illum animum. Et cum illos viderimus his narrationibus depressos, tunc demum illis de gehenna sermonem inferamus, non tamquam illos terrentes, sed ut alios commiserantes; et dicamus: Et quid oportet dicere præsentia? neque enim nostra his sunt limitibus circumscripta; sed gravius supplicium tales homines excipiet, et fluvius igneus et vermis venenosus et tenebræ interminabiles et supplicia immortalia. Si his illos incantemus narrationibus, et nos ipsos et illos corrigemus, atque ab ægritudine cito liberabimus, in dieque illo laudatorem Deum habebimus, ut et Paulus¹ dicit: *Et tunc laus erit unicuique a Deo*. Laus enim quæ ab hominibus procedit, et diffluit et aliquando non a bono animo proficiscitur: quæ autem a Deo est, et manet perpetuo et clare splendet. Quando enim is, qui omnia novit antequam fiant et ab omni passione vacuus est, laudat; tunc indubitata est virtutis demonstratio. Hæc ergo cum sciamus, talia operemur ut a Deo laudemur, et maxima consequamur bona: quæ utinam nos omnes adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Morel. habet..... cito liberabimus, ut et Paulus, omnis interpositis.

HOMILIA XII.

CAP. 4. v. 6. *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in nobis discatis non plus, quam scriptum est, sapere.*

1. Quamdiu molestis asperisque verbis opus fuit, scenam non aperuit; sed ac si ipse esset qui hæc audiret, sic loquebatur, ut dignitas personarum quæ accusabantur obsistens accusantibus, non permitteret ad iram commoveri: cum autem oporteret deinceps aliquid remittere, tunc posita larva, occultatas personas ostendit prolato Pauli et Apollo nomine. Ideo dicebat: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo*. Et sicut in ægrolantibus, quando puerulus arger calcibus ferit, et aversatur cibos qui offeruntur a medicis, advocatum patrem vel pædagogum, ii qui assident, jubent ex medici manu accipere, et cibos afferre, ut ex timore ipsorum pueri accipiant et quiescant: sic et Paulus cum pro aliis esset accusa-

turus, illis quidem ut qui injuria afficerentur, his vero ut qui supra modum honorarentur, personas quidem eorum non protulit, sed suo et Apollo nomine sermonem adhibuit, ut eos reveriti, medicinam acciperent: postquam autem acceperunt, tunc demum aperuit de quibusnam hæc loqueretur. Hæc autem non simulatio erant, sed attemperatio et œconomia. Nam si aperte dixisset, Viros sanctos et admirabiles judicatis, id certe ægre tulissent et resiliissent: nunc vero cum dixisset, *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer*; et rursum, *Quis est Paulus? quis Apollo*: acceptabilem orationem effecit. Propterea dixit: *Hæc autem in me transfiguravi propter vos, ut in nobis discatis non plus quam scriptum est sapere*; ostendens quod si de illis verba fecisset, non didicissent ea quæ dicere oportebat, neque correctionem acceperissent, ea quæ dicebantur moleste ferentes. Nunc autem

αἱτοὶ πολλάκις ἐκείθεν ἀπιδόντος οὐκ εἰς οἰκίαν οὐδὲ πρὸς γυναῖκα, οὐδ' εἰς εὐνήν, ἀλλ' εἰς στιβάδα χόρτου, καθάπερ τοὺς κύνας ὀρώμεν δι' ὅλης λυττῶντας νυκτός. Καὶ σὺ μὲν, κἂν μικράν τινα σταγόνα κατενυχθεῖσιν ἀπὸ τῆς στέγης ἴδῃς, πάντα ἀνατρέπεις τὸν οἶκον, οἰκέτας καλῶν, πάντα κινῶν· ἐκεῖνος δὲ ἐν βραχίονι καὶ χόρτῳ καὶ πληρῷ κείμενος, ἅπαντα ὑπομένει τὸν κρυμνόν.

ζ'. Ποῖον οὖν θηρίον τοῦτοις οὐκ ἂν κατακλασθεῖη τοῖς πράγμασι; τίς οὕτως ὡμὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ὡς μὴ γενέσθαι τοῦτοις ἡμεροί; Ἀλλὰ γὰρ εἰσὶ τινες, [95] οἱ πρὸς τοσοῦτον ἀπηνείας ἤκουσιν, ὡς καὶ λέγειν ἄξια πάσχειν αὐτούς. Δέον γὰρ ἔλεειν καὶ δακρυεῖν καὶ συνδιαλύειν τὰς συμφοράς, οἱ δὲ καὶ κατηγοροῦσιν ὡμῶς καὶ ἀπάνθρωπως αὐτῶν· οὗς ἡδέως ἂν ἐροίμην· Τίνος ἔνεκεν ἄξια πάσχουσιν, εἰπέ μοι; οἱ τρέφεσθαι βούλονται καὶ μὴ λιμῶνται; Οὐχί, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀργοῦντες. Σὺ δὲ οὐκ ἀργῶν σπαταλῆς; τί δὲ, οὐκ ἐργασίαν πολλάκις πάσχεις ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργάτῃ, ἀρπάξων καὶ βιαζόμενος καὶ κλεονεκτῶν; Βέλτιον ἦν, εἰ καὶ σὺ ἤργεις τοιαύτην ἀργίαν· τοῦ γὰρ πλεονεκτεῖν τὸ οὕτως ἀργεῖν βέλτιον. Νῦν δὲ καὶ ἄλλοτρίαις ἐπεμβαίνεις συμφοραῖς, οὐ μόνον ἀργῶν, οὐδὲ μόνον ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργασίαν μετιῶν, ἀλλὰ καὶ κατηγορῶν τῶν δυσημερούντων. Διηγώμεθα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰς ἄλλοτρίας συμφοράς. τὰς ὀρφανίας τὰς ἁώρους, τοὺς τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντας, τοὺς ἐν δικαστηρίοις σπαραττομένους, τοὺς περὶ τὸ ζῆν δεδοικότες, τὰς χηρεῖας τὰς ἄδοκῆτους τῶν γυναικῶν, τὰς ὀθροῦς μεταβολὰς τῶν πλουτούντων, καὶ τῷ φόβῳ τοῦ ἐν καταμαλᾶντων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐν γὰρ τοῖς περὶ ἐτέρων διηγήμασι πείσομεν αὐτοὺς ταῦτα δεδοικέναι πάντως καὶ περὶ ἑαυτῶν. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν, ὅτι ὁ τοῦ θεῖου υἱὸς πλεονέκτου καὶ ἀρπαγῶς ἦν, τοῦ θεῖνος ἡ γυνή, τοῦ πολλὰ τυραννικᾶ πεποικημένος, μετὰ τὴν τελευτήν τοῦ συνοικοῦντος μυρία ὑπέμεινε δεινὰ, τῶν ἀδικηθέντων καὶ τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς παιδίοις ἐπιδόντων, καὶ κοινοῦ πολέμου πάντοθεν ἡρμένου κατὰ τῆς οἰκίας τῆς ἐκεῖνου, κἂν πάντων ἀναισθητότερος ἢ καὶ αὐτὸς προσδοκῶν τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ δεδιωγῶς μήποτε τὰ αὐτὰ ὑπομείνωσι, σὺρρονέστερος ἔσται. Πολλῶν δὲ ἡμῖν τοιούτων διηγημάτων ὁ βίος

ἐμπέλησται, καὶ οὐκ ἀπορήσομεν τῆς τοιαύτης διορθώσεως. Ὅταν δὲ ταῦτα λέγωμεν, μὴ ὡς παραινούντες μὴδὲ ὡς συμβουλευόντες αὐτὰ λέγωμεν, ἵνα μὴ φορτικώτερος γένηται ὁ λόγος, ἀλλ' ὡς ἐν τάξει διηγήματος· καὶ ἐξ ἐτέρας ἀκολουθίας ἐπὶ τὴν τοιαύτην αἰετὶ βαδίζωμεν τὴν διάλεξιν, καὶ συνεχῶς αὐτοὺς εἰς ταῦτα ἐμβάλλωμεν τὰ διηγήματα, μὴδὲν ἕτερον συγχωροῦντες λαλεῖν, ἢ ταῦτα· πῶς ἡ τοῦ θεῖνος οἰκία λαμπρὰ καὶ περιφανὴς οὕσα κατέπεσε· πῶς οὕτως ἐρημός ἔστιν, ὡς εἰς ἐτέρων ἔλθειν χεῖρας τὰ ἐν αὐτῇ πάντα· πόσα δικαστήρια καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπὲρ ταύτης συνίστατο τῆς οὐσίας, πόσα πράγματα· πόσοι τῶν οἰκετῶν ἐκεῖνου, οἱ μὲν ἐπαιτούντες, οἱ δὲ τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντες ἀπέθανον· καὶ ταῦτα πάντα ὡς ἐλεούντας τὸν ἀπελθόντα λέγωμεν, καὶ ὡς τὰ παρόντα ἐξευτελίζοντες, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ τῷ ἐλέῳ καταμαλᾶζωμεν τὴν ἀπηνῆ διάνοιαν· καὶ ὅταν συσταλέντας ἴδωμεν τοῖς διηγήμασι τοῦτοις, τότε λοιπὸν αὐτοῖς καὶ τὴν περὶ τῆς γενένης ἐπιστάζωμεν λόγον, μὴ ὡς τούτους φοβούμενους, ἀλλ' ὡς ἐτέρους ἐλεούντας· καὶ λέγωμεν· Καὶ τί χρὴ λέγειν τὰ παρόντα; οὐδὲ γὰρ μέχρι· τούτων ἔστηκε τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ χαλεπωτέρα δέξεται κόλασιν τοὺς τοιούτους, καὶ ποταμὸς πυρὸς [96] καὶ σκώληξ ἰοδόλος καὶ σκότος ἀτελεύτερον καὶ ἀθάνατοι κολάσεις. Ἄν τοῦτοις αὐτοὺς κατεπάρωμεν τοῖς διηγήμασι, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς κάκινους διορθώσομεν, καὶ τῆς ἀρρωστίας ταχέως ἀπαλλάξομεν, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπαινέτην τὸν Θεὸν ἔξομεν, καθάπερ ὁ καὶ ὁ Παῦλος φησὶ· Καὶ τότε ὁ ἐπαινος ἐκάστου γενήσεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώποις καὶ διαρρέει καὶ ἔστιν ὅτε οὐκ ἀπὸ ἀγαθῆς πολλᾶκις γίνεται διανοίας· ὁ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μένει διηνεκῶς καὶ διαλάμπει σαφῶς. Ὅταν γὰρ ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, καὶ πάθους ἐκ. ὧς ὦν ἐπαινῇ, τότε καὶ ἀναμφισβήτητός ἐστι τῆς ἀρετῆς ἡ ἀπόδειξις. Ταῦτα οὖν εἰδότες, τοιαῦτα πράττωμεν ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαινέσθαι, καὶ τῶν μεγίστων τυχεῖν ἀγαθῶν· ὦν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Morel., πῶς ἐρημος, omisso οὕτως.

^c Morel., ἀπαλᾶζομεν, καθάπερ, omissis interpositis.

^a Editt., ἀναισθητότερος. Reg., ἀναισχυντότερος.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμῶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὁ γέγραπται φρονεῖν.

α'. Ἐως μὲν αὐτῷ ὡς τῶν φορτικῶν ἔδει ῥημάτων, οὐκ ἀπεκάλυψε τὴν σκηνήν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὦν ὁ ταῦτα ἀκούων, οὕτω διελέγετο, ἵνα τὸ ἄξιωμα τῶν ἐγκαλούμενων προσώπων τοῖς ἐγκαλοῦσιν ἀντιπῆπτον, ἀπὸ τῶν ἐγκλημάτων εἰς ὀργὴν ἐξενεχθῆναι μὴ συγχωρήσῃ· ἐπειδὴ δὲ ἀνεῖναι λοιπὸν ἔδει, τότε ἀπαμφιάσας αὐτό, καὶ τὸ προσωπεῖον ἀπάρας^b, ἔδειξε τὰ κρυπτόμενα πρόσωπα ἐν τῇ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ προσηγορίᾳ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν καμνόντων, ὅταν λακτίζῃ τὸ παιδίον τὸ ἄβρωστον καὶ ἀποστρέφεται τὰ προσφερόμενα

σιτία παρὰ τῶν λατρῶν, τὸν πατέρα ἢ τὸν παιδαγωγὸν καλέσαντες οἱ προσεδρεύοντες, παρὰ τῶν τοῦ λατροῦ χειρῶν λαβόντας τὰ σιτία προσάγειν κελεύουσιν, ὥστε ἐκ τοῦ φόβου τοῦ πρὸς ἐκεῖνους δέξασθαι καὶ ἡσχάσαι· οὕτω καὶ Παῦλος μέλλων ὑπὲρ ἐτέρων ἐγκαλεῖν, τῶν μὲν ὡς ἀδικουμένων, τῶν δὲ ὡς πέρα τοῦ μέτρου τιμωμένων, αὐτὰ μὲν οὐκ ἔθηκε τὰ πρόσωπα, ἐπὶ δὲ τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας καὶ τῆς Ἀπολλῶ τὴν λόγον προσήγαγεν, ἵνα αἰδοῦμενοι τούτους δέξωνται τὴν θεραπείαν· ἐπειδὴ δὲ ἐδέξαντο, τότε λοιπὸν ἀπεκάλυψε ὑπὲρ ὧν ταῦτα ἔλεγεν. Ἦν δὲ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάθεσις καὶ οἰκονομία. Εἰ γὰρ εἶπε φανερώς, ὅτι Ὑμεῖς δὲ τοὺς ἄνδρας κρίνετε τοὺς ἁγίους· καὶ θαυμαστοὺς, κἂν ἔδυσχέραναι καὶ ἀπεπῆδησαν· νῦν δὲ εἰπὼν· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ·

^a Legebatur αὐτῶν. ^b Reg., ἱπάρας.

καὶ πάλιν, *Τίς δὲ ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλώης;* εὐπαράδεκτον τὴν λόγον ἐποίησε. Διὰ [97] τοῦτο εἶπεν, ὅτι *Ταῦτα εἰς ἑμαυτὸν μετεσχημάτισα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ δ γέγραπται φρονεῖν*, δεικνύς ὅτι εἰ ἐπ' ἐκείνων τὸν λόγον προσήγαγεν^α, οὐκ ἂν ἔμαθον ὅσα μαθεῖν ἔδει, οὐδ' ἂν ἐδέξαντο τὴν διόρθωσιν, δυσχεραίνοντες πρὸς τὰ λεγόμενα. Νυνὶ δὲ αἰδούμενοι τοὺς περὶ Παῦλον, ἤνεγκαν βραδίως τὴν ἐπιτίμησιν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Μὴ ὑπὲρ δ γέγραπται φρονεῖν;* Γέγραπται· *Τί βλέπετε τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς;* καὶ, *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε.* Εἰ γὰρ ἔσμεν ἐν καὶ συνδεδεμένοι ἀλλήλοις, ἔπαινιστασθαι ἀλλήλους οὐ χρή. Ὁ ταπεινῶν γὰρ ἐαυτὸν ὑψώθησεται, ψησὶ^β καὶ, Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος ἄνθρωπος, γενέσθω πᾶντων διάκονος. Ταῦτά ἐστιν ἃ γέγραπται. *Ἴνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνός φυσιοῦσθε^γ κατὰ τοῦ ἑτέρου.* Πάλιν τοὺς διδασκάλους ἀφείλε, τοῖς μαθηταῖς ἐπιτιμᾷ· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ τούτους ἐπαίροντες. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ ἄρχοντες οὐκ ἂν εὐκόλως ἐδέξαντο τὸν τοιοῦτον λόγον, διὰ τὸ τῆς δόξης ἐπιθυμεῖν τῆς ἐξωθεν· καὶ γὰρ ἦσαν πεπηρωμένοι τῷ πάθει· οἱ δὲ αὐτοὶ μὴ καρποῦμενοι τὴν δόξαν, ἀλλ' ἑτέροις αὐτὴν παρέχοντες, καὶ εὐκολώτερον ἂν ἤνεγκαν τὴν νοθεσίαν, καὶ κυριώτεροι τῶν ἀρχόντων ἦσαν πρὸς τὸ λύσαι τὸ νόσημα. Ἄρα καὶ τοῦτο φυσιώσας, τὸ ὑπὲρ ἑτέρου ἐπαίρεισθαι, κἂν μὴ ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ τις τοῦτο πάσχη. Ὡς περ γὰρ ὁ ἐπὶ πλουτῷ μέγα φρονῶν ἀλλοτρίῳ, ἐξ ἀπονοίας αὐτὸ ποιεῖ· οὕτως καὶ ὁ ἐπὶ τῇ δόξῃ τοῦ ἑτέρου. Καὶ καλῶς φυσίωσιν ἐκάλεσεν.

Ὅταν γὰρ ἐπαναστῇ τὸ μέλος τὸ ἐν, οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ φλεγμονὴ καὶ νόσημα· ἄλλως γὰρ οὐ γίνεται ὑψηλότερον ἑτερον ἑτέρου μέλος, ἀλλ' ἢ ὅταν οἰδημα γένηται. Οὕτω τοῖνυν καὶ ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ὁ φλεγμαίνων καὶ φυσιοῦμενος, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ νοσῶν· οἶδε γὰρ ὑπὲρ τὴν κοινὴν συμμετρίαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν οἰδημα. Οὕτως καὶ ἐν τῷ σώματι γίνεται, ὅταν νόθος τις καὶ πονηρὸς ἐπιβρέῃ χυμῷ, ἀλλὰ μὴ ἢ ἐιωθεῖα τροφή. Οὕτως καὶ ἀλαζονεία τίκεται, ἀλλοτρίων ἡμῖν ἐπεισερχομένων λογισμῶν. Καὶ δραπῶς κυρίως εἶπε· *Μὴ φυσιοῦσθε.* Τὸ γὰρ πεφυσημένον ὄγκον ἔχει πνεύματος ἐμπεπλησμένον χυμοῦ διεσφορότος. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὴν θεραπείαν ἐκκόπτων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῷ θεραπείαν. Βούλει θεραπεύειν τὸν δεῖνα; Οὐ κωλύω· ἀλλὰ μὴ εἰς ἑτέρου λύμην^ε. Οὐ γὰρ ἵνα κατ' ἀλλήλων συντατῶμεθα, διδοὶ καλοὶ ἡμῖν ἐδόθησαν, ἀλλ' ἵνα πάντες ἀλλήλοις συναπτῶμεθα. Καὶ γὰρ ὁ στρατηγὸς διὰ τοῦτο ἐπικαίεται τῷ στρατοπέδῳ, ἵνα τοὺς κεχωρισμένους ἐν σώμα ἐργάσσηται· εἰ δὲ μέλλοι διασπᾶν τὸ στρατόπεδον, πολεμίου μάλλον ἢ στρατηγοῦ χώραν ἐπλήρωσε. *Τίς γὰρ σε διακρίνει;* τί γὰρ ἔχεις ὁ οὐκ ἔλαβες; Λοιπὸν ἀφείλε τοὺς ἀρχομένους, πρὸς τοὺς ἄρχοντας τρέπεται. Ὁ δὲ λέγει, [98] τοῦτό ἐστι· *Μὴ ἐν δῆλον ἐστὶ ἄξιος ἐπὶ τοῦ ἐπαίνεισθαι; κρίσις γὰρ γέγονεν;* ἐξέτασις προεχώρησε; δοκιμασία, βάσανος ακριβής; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Εἰ δὲ ἄνθρωποι ψυχίζονται, ἀλλ' οὐκ ὀρθῇ τούτων ἢ κρίσις. Θῶμεν δὲ, ὅτι καὶ ἄξιος ἐπαίνων εἶ, καὶ ἔχεις δυντῶς τὸ χάρισμα, καὶ οὐ διεφθάρται τῶν ἀνθρώπων ἢ κρίσις· οὐδὲ γε οὕτως ἔχρην μέγα φρονεῖν. Οὐδὲν γὰρ οἴκωθεν ἔχεις, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβὼν. Τί τοῖνυν

ἔχειν προσποιῇ, ὅπερ οὐκ ἔχεις; Ἀλλ' ἔχεις τοῦτο σὺ, καὶ ἕτεροι μετὰ σοῦ. Οὐκοῦν λαβὼν ἔχεις, οὐχὶ τὸδε καὶ τὸδε, ἀλλὰ πάντα ὅσα ἔχεις.

β'. Οὐ γὰρ σὰ κατορθώματα ταῦτα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Κἂν τὴν πίστιν εἴπη, ἀπὸ τῆς κλήσεως γέγονε· κἂν τὴν ἀφῆσιν εἴπη; τῶν ἁμαρτημάτων, κἂν τὰ χαρίσματα. κἂν τὸν διδασκαλικὸν λόγον, κἂν τὰς δυνάμεις^δ, πάντα ἐκείθεν ἔλαβες. Τί τοῖνυν ἔχεις, εἰπέ, ὅπερ οὐχὶ λαβὼν ἔχεις, ἀλλ' αὐτὸς ἀπὸ αὐτοῦ κατορθώσας; οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Ἀλλ' ἔλαβες, καὶ διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖς; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν ἔδει συνεστᾶν· οὐ γὰρ σὸν ἐστὶ τὸ δοθὲν, ἀλλὰ τοῦ δωδωκότος. Εἰ γὰρ ἔλαβες, ἀλλὰ παρ' ἐκείνου ἔλαβες· εἰ δὲ παρ' ἐκείνου ἔλαβες, οὐ σὸν ἔλαβες· εἰ δὲ οὐ σὸν ἔλαβες, τί μέγα φρονεῖς, ὡς σὸν ἔχων; Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχῶσαι^ε, ὡς μὴ λαβὼν;* Κατασκευάσας τοῖνυν κατὰ συνδρομὴν τὸν λόγον, δείκνυσιν ὅτι καὶ πολλῶν αὐτοῖς δεῖ, καὶ φησιν, ὅτι Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ πάντα ἐλάβετε, οὐκ ἔδει καυχᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ὑμέτερον· νυνὶ δὲ καὶ πολλῶν ἐστὲ ἐρημοί. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦτο ἠνέξατο εἰπὼν· *Ὅτε ἡδυνήθητε ὑμῖν λαλήσαι^ς ἡς πνευματικοῖς^ς καὶ, Οὐδὲν ἔκρινε εἰδέναι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον*· ἐνταῦθα δὲ ἐντρεπτικῶς ποιεῖ λέγων· *Ἦδη κεκοροσμένοι ἐστέ, ἦδη ἐπλουτήσατε*· τουτέστιν, Οὐδενὸς δεῖσθε λοιπὸν, τέλειοι γεγέννησθε, τὴν κορυφὴν αὐτὴν κατέχετε, οὐδενὸς ἐν χρεῖα καθεστηκέναι νομίζετε, οὐτε ἀποστόλων, οὐτε διδασκάλων. *Ἦδη κεκοροσμένοι ἐστέ.* Καὶ καλῶς τῷ *Ἦδη ἐχρήσατο^ς*, ἀπὸ τοῦ χρόνου δεικνύς τὸ ἀπίθανον αὐτῶν καὶ τὴν ἀλογον οἴησιν. Διὸ καὶ κωμῳδῶν αὐτοὺς, ἔλεγεν· Οὕτω ταχέως πρὸς τὸ τέλος ἐφθάσατε, ὅπερ ἀδύνατον ἦν γενέσθαι διὰ τὸν καιρὸν. Τὰ γὰρ τελειότερα ἐν τῷ μέλλοντι μένει· τὸ δὲ ἀπὸ ὀλίγων κορεσθῆναι, ψυχῆς ἐστὶν ἀσθενοῦς· τὸ ἀπὸ ὀλίγων νομίζειν πλουτεῖν, ναυτιώσης καὶ τάλαιπῶρου· ἀκόρεστον γὰρ ἡ εὐλάβεια· καὶ παιδικῆς διανοίας ἐστὶν ἀπὸ τῶν πρώτων νομίζειν τὸ πᾶν εἰληφέναι, καὶ οὐδέπω οὐδὲ ἐν προοιμίῳς δυντᾶς τοῦ τέλους ἐπειλημμένους μέγα φρονεῖν. Εἶτα καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐντρέπει μάλλον. Εἰπὼ γὰρ, *Ἦδη κεκοροσμένοι ἐστέ, ἐπήγαγεν*· *Ἦδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε καὶ ὠφελόν γε ἐβασίλευσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασίλευσωμεν.* Πολλῆς γέμει τῆς βαρύτητος ὁ λόγος. Διὸ καὶ ἔσχατον αὐτὸν [99] ἐπήγαγε μετὰ πολλὴν τὴν ἐπίπληξιν. Οὕτω γὰρ σεμνὴ γίνεται ἡ παραινέσις καὶ εὐπαράδεκτος, ὅταν μετὰ τὰς κατηγορίας ἐπιφέρηται τὰ ἐντρεπτικὰ ῥήματα. Καὶ γὰρ τὴν ἀναίσχυντον ἱκανὸν τοῦτο ψυχὴν κατασχεῖν, καὶ πληθεῖαι μειζόνως τῆς φανεράς κατηγορίας^ς, καὶ διορθῶσαι τὴν ἀπὸ τῆς κατηγορίας μέλλουσαν γίνεσθαι ἀλγῆδόν τε καὶ ἀναίσχυντίαν. Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τῶν ἐντρεπτικῶν λόγων τοῦτο μάλιστα ἐστὶν, ὅτι δύο κέκτηνται τάναντία· καὶ τομὴν βαθυτέραν δίδωσι τῆς προφανοῦς διαβολῆς, καὶ τὸν ἐλεγχόμενον παρασκευάζει χαλεπώτερον τεμνόμενον καρτερῆσαι μειζόνως. *Χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε.* Πολλὴ ἐμφασίς ἐνταῦθα καὶ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ τὸ ἀσυνείδητον δὲ αὐτῶν δεικνύται καὶ τὸ σφόδρα ἀνόητον. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό

^δ Sic Reg. Hæc, κἂν τὰς δυνάμεις, desunt in Edittis.

^ε Savil., τί καυχᾶ, Morel., τί καυχᾶς, codex Regius et editi Novi Testamenti, τί καυχᾶσαι. ^ς Legebatur τὸ ἦδη sine ἐχρήσατο. ^ς Ita Regius codex, et sic legendum suspicatus est Savilius. Editi, εἰς παντὴν κατηγορίαν, minus recte.

^α Reg., προσήγαγεν. ^β Reg., φυσιώσθε. ^γ Reg., λύμην. Editi, λύπη. Præstat certe codicis lectio.

Paulum et socium reverentes, facile admiserunt increpationem. Quid autem sibi vult illud, *Non plus quam scriptum est sapere*? Scriptum est: *Quid vides festucam in oculo fratris tui; trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras* (Matth. 7. 3. 4)? et, *Nolite iudicare, ut non iudicemini*. Nam si unum summus et una colligati, non oportet contra nos invicem insurgere. *Qui enim se humiliat, inquit, exaltabitur* (Matth. 23. 12); et, *Qui vult primus esse omnium, sit omnium minister* (Marc. 10. 43). Hæc sunt ea quæ scripta sunt. *Ne unus pro uno infletur adversus alterum*. Rursum missis doctoribus, discipulos increpat: illi enim erant qui hos extollebant. Alioquin etiam principes non facile talem admisissent orationem, eo quod externam gloriam cuperent: hoc quippe morbo excrucati erant: ipsi vero gloria non fruenter, sed illam aliis præbentes, et facilius admonitionem tulissent, et aptiores ad morbum solvendum erant quam principes. Ergo etiam hoc est inflari, pro alio extolli, etiamsi in rebus suis hoc alicui non accidat. Sicut enim is, qui de alienis effertur vitiis, ex arrogantia hoc facit: ita etiam qui de gloria alterius. Recte autem inflationem vocavit.

Arrogantiæ malum. — Cum enim membrum aliquod insurgit, hæc nihil aliud est quam inflammatio et morbus: non enim aliter alterum membrum sit altero altius, quam cum tumor adest. Sic igitur et in corpore Ecclesiæ, qui inflammatur et inflatur, is est qui morbo laborat: tumet enim præter communem mensuram. Hoc enim est inflatio. Sic etiam in corpore accidit, quando spurius quidam et malus humor influxerit, non autem solitum alimentum. Ita nascitur arrogantia alienis nos cogitationibus invadentibus. Et vide quam apposite dixerit, *Ne inflati sitis*. Quod enim inflatum est, tumorem habet spiritus, repletum humore corrupto. Hæc porro dicit, non curationem excindens, sed curationem illam quæ in malum vertitur. Vis istum curare? Non impedio, sed non in perniciem alterius. Non enim ut contra nos invicem aciem instruamus, nobis dati sunt doctores, sed ut nos omnes mutuo jungamus. Dux enim ideo exercitui præficitur, ut separatos unum corpus efficiat: si vero exercitum divulsurus sit, inimici magis quam ducis locum implet. 7. *Quis enim te discernit? quid enim habes quod non accepisti?* Missis demum subditis, ad principes convertitur. Hoc autem vult significare: Undenam liquet quod tu dignus laude sis? factumne est iudicium? præcessitne examen? an probatio, an accurata perquisitio? Sed hoc non possis dicere. Quod si homines calculum serunt; at non rectum est illorum iudicium. Ponamus autem te dignum laude esse, et vere gratiam et donum habere, nec corruptum esse hominum iudicium: neque sic oportebat altum sapere. Nihil enim ex te habes, sed a Deo accepisti. Cur ergo te habere simulas id, quod non habes? At tu hoc habes, et alii tecum. Ergo cum acceperis habes, non hoc vel illud, sed omnia quæ habes.

2. Non enim hæc tua recte facta sunt, sed ex Dei

gratia proveniunt. Si fidem dixeris, ex vocatione illa venit; si remissionem peccatorum, si charismata, si doctrinæ verbum, si virtutes¹: omnia inde accepisti. Quid ergo habes, quæso te, quod non acceperis, sed ex te ipso recte acquisieris? nihil dicere possis. Sed accepisti, et ideo altum sapis? Ideo certe oportebat teipsum deprimere; non enim tuum est id quod tibi datum est, sed dantis. Si enim accepisti, ab illo accepisti: si ab illo accepisti, non rem tuam accepisti: quod si non rem tuam accepisti, cur altum sapis, quasi rem tuam habens? Quamobrem subjungit: *Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Cum ergo ex concursu dictum suum probasset, ostendit vel multa illis deesse, et ait: Certe etiamsi omnia accepissetis, non deberet gloriari; nihil enim vestrum est: nunc autem multa vobis desunt. Et initio quidem hoc subindicavit dicens: *Non potui vobis loqui ut spiritualibus*; et, *Nihil iudicavi me scire inter vos, nisi Jesum Christum, et ipsum crucifixum*: hic vero illos pudore afficiendo id facit dicens: 8. *Jam saturati estis, jam divites facti estis*; Id est, Nulla re indigetis deinceps, perfecti evasistis, ipsum culmen attingitis, nullius ope vos egere putatis, non apostolorum, non doctorum. *Jam saturati estis*. Et recte illud, *Jam*, usurpavit a tempore ostendens improbabile esse id quod dicunt, et a ratione alienam esse illorum opinionem. Ideoque traducens illos dicebat: Tam cito ad finem pervenistis, quod fieri non poterat propter tempus. Perfectiora enim in futuro manent: paucis enim saturari infirmi est animi; paucis existimare se divitem fieri, nauseantis est et miseri: insatiabilis enim est pietas: et puerilis est mentis a primo acceptis putare se totum accepisse, et cum vix adhuc in præmiis sint, ac si finem apprehendissent, altum sapere. Deinde in sequentibus magis illos pudore afficit. Cum dixisset enim, *Jam saturati estis*, subjunxit: *Jam divites facti estis: sine nobis regnastis: et utinam regnaretis, ut etiam nos vobiscum regnaremus*. Gravitate multa plenus est sermo. Ideo ultimum illum induxit post multam increpationem. Ita enim gravis est admonitio et acceptabilis, cum post accusationes inferuntur verba quæ pudorem incutiant. Hoc enim vel impudentem potest animum cohibere, et magis perstringere, quam manifesta accusatio, temperareque dolorem et impudentiam ex accusatione inducendam. Illud autem in verbis pudorem incutientibus magis mirabile est, quod duo habeant contraria; et graviores infligent plagam quam manifesta criminatio, et eum qui arguitur graviores sectionem passum, ad majorem tolerantiam apparent. *Sine nobis regnastis*. Hic magna est emphasis et contra doctores et contra discipulos. Ostenditur hinc illos nullam habere conscientiam atque admodum stultos esse. Hoc enim vult dicere: In laboribus omnia sunt communia et nobis et vobis; in præmiis autem et coronis vos primi estis. Sed hæc dicens non doleo: ideoque subjunxit: *Et utinam regnaretis*. Deinde no-

¹ Hæc, si virtutes, desunt in editis.

videretur ironia hæc esse, adjecit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*. Etenim et nos, inquit, hæc bona consequuti essemus. Viden' quomodo simul et gravitatem et curam ostendat philosophumque animum? Viden' quomodo etiam fastum auferat: 9. *Puto enim quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos*. Multam emphasis et gravitatem rursus exhibet, cum dicit, *Nos*. Neque hoc illi satis fuit, sed et dignitatem subjunxit, admodum eos perstringens: *Nos*, inquit, *apostolos*; qui mala patimur innumera, qui religionis prædicationem seminamus, qui vos ad tantam philosophiam ducimus: hos novissimos ostendit tamquam morti destinatos, hoc est, ut damnatos. Postquam enim dixit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*, et sermonis vehementiam mitigavit; ut ne illos frangeret, idipsum rursus assumit cum majori gravitate, et ait: *Puto ego quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos*. Nam ut ego video, inquit, etiamque ex iis quæ vos dicitis, omnium abjectissimi nos et damnatissimi, qui ad patiendum semper expositi sumus; vos autem jam regnum et honores et præmia imaginamini. Volens autem ad majorem absurditatem orationem deducere, et ostendere esse illam omnino improbabilem; non dixit, *Nos* certe sumus novissimi; sed, *Nos Deus novissimos fecit*. Nec satis habuit dixisse, *Novissimos*; sed subjunxit et *Morti destinatos*, ut vel admodum insanus quivis dictorum improbabilitatem videret, verbaque dolentis et admodum illos pudore afficientis esse.

3. *Pauli prudentia*. — Et vide Pauli prudentiam. A quibus seipse opportuno tempore extollit, sequæ honorabilem et magnum ostendit; ab iisdem illos nunc pudore afficit, damnatum se vocans. Tanta res est congruenti tempore omnia facere. Morti destinatos, hos damnatos vocat, qui mille mortibus digni sunt. *Quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis et hominibus*. Quid est illud, *Spectaculum facti sumus mundo*? Non in angulo uno neque in parva orbis parte hæc patimur, inquit; sed ubique et apud omnes. Quid sibi vult autem, *Et angelis*? Possunt hominibus esse spectaculum, sed non angelis, quando vilia sunt gesta; at certamina nostra talia sunt, ut digna sint quæ spectentur ab angelis. Vide quomodo ex iisdem, quæ se vilem dicit, se rursus magnum ostendat: ex quibus autem illi altum sapiebant, illos esse viles et abjectos pronuntiat. Quia enim stultos esse quam videri prudentes, et infirmos esse quam fortes, et inglorios esse quam gloriosos et illustres, abjectius esse videbatur; et hæc quidem in illos est conjecturus, illa vero ipse sibi vindicavit: ostendit hæc illis esse meliora, si quidem per hæc non hominum modo, sed etiam angelorum populum ad sui spectaculum convertit. Non enim nobis est colluctatio adversus homines tantum, sed etiam adversus incorporeas potestates (*Ephes. 6. 12*). Ideoque magnum sedet theatrum. 10. *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo*. Rursus hoc ad pudorem incutiendum dixit, ostendens fieri non posse ut hæc contraria contin-

gant, nec posse ea, quæ tantum a se mutuo distant, in unum convenire. Quomodo enim fieri potest, inquit, vos prudentes et nos stultos esse in rebus, quæ sunt Christi? Quia enim illi quidem verberabantur, despiciebantur, dedecore afficiebantur, et nihil esse existimabantur; ipsi autem honore fruebantur, sapientesque ac prudentes apud multos existimabantur: ideo hæc dicit: Quia quomodo fieri potest ut ii, qui hæc prædicant, existimentur in iis versari, quæ sunt illis contraria? *Nos infirmi, vos autem fortes*. Id est, Nos pellimur et persecutionem patimur, vos autem securitate et famulatu multo fruimini. Sed id non patitur prædicationis natura. *Nos inglorii, vos autem gloriosi*. Hic nobiles respicit, qui de exterius alium sapiebant. 11. *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et coluphis cædimur, 12. et laboramus operantes manibus nostris*. Hoc est, Non vetera narro, sed quod mihi præsens tempus testificatur. Humanarum quippe rerum nobis nulla ratio est, neque externi splendoris; sed ad Deum solum respicimus: quod ubique facere nobis necessarium est. Neque enim angeli tantum nos spectant, sed etiam ante illos ipse agonotheta. Non itaque aliis regimus laudatoribus. Hoc enim est illi contumeliam inferre, cum illum quasi ad nos laudandos non satis sit prætercurrentes, ad conservos properamus. Quemadmodum enim qui in parvo theatro decertant, magnam quærun, quasi illud non sufficiat ad ostentationem: sic et ii, qui ante Dei oculos decertant, deindeque laudem hominum quærentes, et majorem dimittentes ut minorem assequantur, magnum sibi attrahunt supplicium. Hoc ergo omnia sus deque vertit, hoc orbem totum turbavit, quod ad homines respicientes omnia faciamus: et in bonis nihil esse ducamus quod Deum habeamus laudatorem, sed a conservis quæramus famam et gloriam: et in contrariis rursus Deo despecto, homines formidemus. Atqui ipsi nobiscum stabunt ante tribunal illud, nihil nos juvantes; Deus autem, quem jam despiciamus, sententiam in nos feret. Attamen cum hæc sciamus, ad homines inclinamus: quod est primum peccatum: homineque vidente fornicari nemo voluerit, sed etiamsi vitio illo ardeat, affectus illius tyrannis ab hominum reverentia vincitur: Deo autem vidente non modo in adulteria et in fornicationes prorumpunt, sed et alia longe graviora audent et ausi sunt. An hoc ergo solum non sufficit ut mille fulmina de cælo inferantur? Et quid dico adulteria et fornicationes? Nam his longe minor ante homines perpetrare metuemus, sed Deo vidente non item. Hinc parva sunt mala omnia, quod in rebus quæ vere pravæ sunt non Deum, sed homines revearamur. Ideoque etiam ea, quæ vere bona sunt, quæque multis non bona esse videntur, fugimus, non rerum naturam examinantes, sed ad vulgi gloriam respicientes.

4. In malis quoque idipsum præstamus: quædam enim quæ vere bona non sunt, sed talia videntur esse multis, ex eadem consuetudine ut bona persequimur; ita ut utrinque corrumpamur. Fortasse multis obscu-

ἔστιν· Ἐν μὲν τοῖς πόνοις φησὶν εἶναι πάντα κοινὰ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν, ἐν δὲ τοῖς ἐπάθλοις καὶ τοῖς στεφάνοις ὑμεῖς πρῶτοι· Ἀλλ' οὐκ ἀλγῶ ταῦτα λέγων· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ θρηνῶν γε ἑδασκεύσατε*. Εἰτα, ἵνα μὴ δόξῃ εἰρωνεῖα τις εἶναι, ἐπήγαγεν· *Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασκεύσωμεν*. Καὶ γὰρ ἂν, φησὶ, καὶ ἡμεῖς τούτων ἐπετύχομεν τῶν ἀγαθῶν. Εἶδες πῶς ὁμοῦ καὶ τὴν βαρύτητα καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται καὶ τὴν φιλοσοφον γνώμην; Ὅρα πῶς καθαρῶς καὶ τὸν τύπον δι' ὧν ἐπάγει λέγων· *Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους*. Πολλὴν τὴν ἔμφασιν καὶ τὴν βαρύτητα ἐνδείκνυται πάλιν τῷ εἰπεῖν, *Ἡμᾶς*. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἡρκέσθη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα ἐπήγαγε, σφόδρα αὐτῶν καὶ τιμωμένους· *Ἡμᾶς, φησὶ, τοὺς ἀποστόλους*· τοὺς τὰ μυρία ὑπομένοντας κακὰ, τοὺς σπείροντας τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας, τοὺς ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ὑμᾶς ἄγοντας· τοὺτους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους, τοутέστιν, ὡς καταδικασμένους. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασκεύσωμεν*, καὶ ἐχάλασε τῷ λόγῳ τὸ σφοδρὸν· ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐκλύσῃ, ἀναλαμβάνει πάλιν αὐτὸ μετὰ πλειονος βαρυθυμίας, καὶ φησὶ· *Δοκῶ γὰρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους*. Ὡς γὰρ ὁρῶ, φησὶ, καὶ ἐξ ὧν ὑμεῖς φατε, οἱ πάντων ἀτιμότεροι καὶ οἱ καταδικασμένοι ἡμεῖς ἔσμεν, οἱ εἰς τὸ πάσχειν αἰεὶ κακῶς προεβλήμεθα· ὑμεῖς δὲ ἤδη βασιλείαν καὶ τιμὰς καὶ τὰ ἐπαθλα φαντάζεσθε. Βουλόμενος δὲ εἰς πλεονα ἀτοπίαν ἀπαγαγεῖν τὸν λόγον, καὶ δεῖξαι αὐτὸν ἀπίθανον μεθ' ὑπερβολῆς, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπλῶς ἡμεῖς ἔσμεν ἐσχάτοι, ἀλλ', Ὁ Θεὸς; ἡμᾶς ἐσχάτους ἐποίησε. Καὶ οὐκ ἡρκέσθη τῷ εἰπεῖν Ἐσχάτους, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ Ἐπιθανατίους· ἵνα καὶ ὁ σφόδρα ἀνόητος συνειδῇ τῶν εἰρημέων τὸ ἀπίθανον, καὶ ὅτι ἀλγούντος ἦν τὰ λεγόμενα καὶ σφόδρα αὐτοὺς ἐντρέποντος.

γ'. Καὶ ὅρα Παῦλον σύνεσιν. Ἀφ' ὧν ἑαυτὸν ἠνίκα ἂν ἦ καιρὸς, ἐπαίρει καὶ σεμνὸν δείκνυσιν καὶ μέγαν ποιεῖ, ἀπὸ τούτων ἐκείνους ἐντρέπει νῦν, κατὰδικῶν ἑαυτὸν καλῶν. Τοσοῦτόν ἐστι μετὰ τοῦ [100] προσήκοντος καιροῦ πάντα ποιεῖν. Ἐπιθανατίους δὲ ἐνταῦθα τοὺς καταδικῶν λέγει, καὶ μυρίων θανάτων ἀξίους· Ὅτι ἐλευτрон ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Τί ἐστι, Θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ; Οὐκ ἐν γυναικί μὴ οὐδὲ ἐν μικρῷ τῆς οἰκουμένης μέρει ταῦτα πάσχομεν, φησὶν, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐπὶ πάντων. Τί δὲ ἐστι, Καὶ ἀγγέλοις; Ἀντὶ τοῦ, Ἔστι μὲν ἀνθρώποις εἶναι θεάτρον, μηκέτι δὲ ἀγγέλοις, ὅταν εὐτελῇ τὰ γινόμενα ἢ· τὰ δὲ ἡμῶν παλαιάματα τοιαῦτα, ὡς καὶ τῆς ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι. Ὅρα ἀφ' ὧν ἑαυτὸν ἐξευτελίζει, πῶς πάλιν μέγαν δείκνυσιν· ἀφ' ὧν δὲ ἐκείνοι μέγα φρονούσι, πῶς αὐτοὺς εὐτελεῖς ἀποφαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μωροῦς εἶναι τοῦ φρονιμοῦς φαίνεσθαι, καὶ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι τοῦ ἰσχυροῦς γίνεσθαι, καὶ τὸ ἀτίμους εἶναι τοῦ ἐνδόξου καὶ περιφανεῖς εὐτελέστερον εἶναι ἐδόκει, καὶ τὰ μὲν ἐκείνοις μέλλει προσρίπτειν, τὰ δὲ αὐτοῖς κατεδέξατο· δείκνυσιν ὅτι ταῦτα ἐκείνων ἀμείνω, εἰ γε διὰ ταῦτα μὴ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων τὴν δῆμον πρὸς τὴν θεωρίαν ἐπέστρεψε τὴν ἑαυτῶν. Οὐ γὰρ πολλῶ ἀνθρώπων ἡμῖν ἡ πᾶλη μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις. Διὰ τοῦτο καὶ μέγα θεάτρον κἀθῆται. Ἡμεῖς

μωροὶ διὰ Χριστὸν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντρεπτικῶς εἴρηκε, δεικνὺς ὅτι πρᾶγμα ἐστὶν ἀδύνατον ταῦτα συμβῆναι τὰ ἐναντία, καὶ οὐκ εἶναι ἐν τοῖς αὐτοῖς τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων ἀπέχοντα συνελθεῖν. Πῶς γὰρ ἔνι, φησὶν, ὑμᾶς μὲν φρονίμους εἶναι, ἡμᾶς δὲ μωροὺς ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν; Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ μὲν ἐτύπτοντο καὶ κατεφρονούντο καὶ ἡτιμάζοντο καὶ οὐδὲν εἶναι ἐνομίζοντο, ἐκεῖνοι δὲ τιμῆς ὀφείλαντο, καὶ σοφοὶ τινες καὶ συνετοὶ παρὰ πολλοῖς ὑποπτεύοντο, διὰ τοῦτο ταῦτα φησιν, ὅτι Πῶς ἔνι τοὺς τὰ τοιαῦτα κηρύττοντας, ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ὑποπτεύεσθαι εἶναι; Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί. Τοутέστιν, Ἡμεῖς ἐλαυνόμεθα, διωκόμεθα· ὑμεῖς δὲ ἀδείας ἀπολαύετε καὶ θεραπείας πολλῇ. Ἀλλ' οὐκ ἀνέχεται τοῦ κηρύγματος ἡ φύσις. Ἡμεῖς ἀτιμοί, ὑμεῖς δὲ ἐνδοξοί. Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἀποτείνεται καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ τοῖς ἔξωθεν. Ἀχρηστὴς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνῶμεν, καὶ κολυφίζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσὶ. Τοутέστιν, Οὐ παλαιὰ διηγούμεθα πράγματα, ἀλλ' ἅπερ καὶ ὁ παρών μοι καιρὸς μαρτυρεῖ. Τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων ἡμῖν λόγος οὐδεὶς οὐδὲ τῆς ἔξωθεν περιφανείας, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἀφορῶμεν μόνον· ὃ δὲ καὶ ἡμᾶς πράττειν πανταχοῦ ἀναγκαῖον. Οὐ γὰρ δὴ ἀγγελοὶ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων ὁ ἀγωνοθέτης. Μὴ τοίνυν ἐτέρων δέομεθα ἐπαινετῶν. Τοῦτο γὰρ ἐκεῖνός ἐστιν ὑδρίσαι, ὅταν ὡς οὐκ ἀρκούντα πρὸς τὸ θαυμάσαι παρατρέχοντες, ἐπὶ τοὺς [101] συνδούλους σπεύδωμεν. Καθάπερ γὰρ οἱ ἐν μικρῷ θεάτρῳ ἀγωνιζόμενοι μέγα ζητοῦσιν, ὡς οὐκ ἀρκούντος αὐτοῖς πρὸς ἐπίδειξιν ὁ ἐκείνου· οὕτω καὶ οἱ ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ ἀγωνιζόμενοι, εἰτα τὴν παρὰ ἀνθρώποις ζητοῦντες εὐφημία, τὴν μελίζονα ἀφέντες καὶ τῆς ἐλάττονος ἐφίεμενοι, μεγάλην ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται κόλασιν. Τοῦτο γοῦν ἄνω καὶ κάτω πάντα πεποίηκε, τοῦτο συνετάραξε τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, ὅτι πρὸς ἀνθρώπους βλέποντες ἅπαντα πράττομεν, κἀν τοῖς ἀγαθοῖς οὐδὲν ἡγούμεθα τὸ τὸν Θεὸν ἔχειν θαυμαστήν, ἀλλ' ἐπιζητούμεν τὴν παρὰ τοῖς ὁμοδοῦλοις εὐδοκίμησιν· κἀν τοῖς ἐναντίοις πάλιν αὐτοῦ καταφρονήσαντες, ἀνθρώπους δεδοίκαμεν. Καίτοι γε αὐτοὶ μεθ' ἡμῶν στήσανται ἐπὶ τοῦ βήματος ἐκείνου, οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελοῦντες· ὃ δὲ Θεὸς, οὐ κατεφρονούμεν νῦν, αὐτὸς οἴσει τὴν ψῆφον ἡμῖν. Ἀλλ' ὅμως, καὶ ταῦτα εἰδότες, πρὸς ἀνθρώπους ἔτι κεχῆναμεν, ὅπερ ἐστὶν ἀμάρτημα πρῶτον. Καὶ ἀνθρώπου μὲν ὀρώντος, οὐκ ἂν τις ἔλοιτο πορνεύειν, ἀλλὰ κἀν μυριάκις φλέγεται τῷ κακῷ, νικάται τοῦ πάθους ἢ τυραννὸς ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων αἰδοῦς· τοῦ Θεοῦ δὲ ὀρώντος, οὐχὶ μοιχεύουσιν οὐδὲ πορνεύουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλῶ χαλεπώτερα πολλοὶ τετολμήκασιν καὶ τολμῶσι. Τοῦτο οὖν μόνον οὐχ ἱκανὸν μυρίους ἀνωθεν σκηπτοὺς κατενεγκίνει; Καὶ τί λέγω μοιχείας καὶ πορνείας; Τὰ γὰρ πολλῶ τούτων ἐλάττω ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων δεδοίκαμεν πράττοντες· Θεοῦ δὲ ὀρώντος, οὐκέτι. Διὰ δὲ τοῦτο πάντα ἐτέχθη τὰ κακὰ, ὅτι ἐν τοῖς ὄντως κακοῖς οὐ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους αἰδοῦμεθα. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, οὐ δοκούντα εἶναι τοιαῦτα τοῖς πολλοῖς, φεύγομεν, οὐ τὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάζοντες φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δόξαν τῶν πολλῶν ἀποβλέποντες.

δ'. Καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχοντες πά-

^a Legebatur ἐπιτύχωμεν. ^b Legebatur εἶδες πῶς καθαρῶς τὸν τύπον; Δοκῶ.

^c Ita Reg. Editi vero, ἐπειδὴ γὰρ ἐτύπ. ^d Sic Reg. Monrel. vero, ἀρκούντος πρὸς ἐπίδειξιν. ^e Legebatur ἐν τοῖς οὕτως.

λιν, οὐκ ὄντα οὖν τινα ἀγαθὰ καὶ καλὰ εἶναι δοκούντα τοῖς πολλοῖς, ὡς ἀγαθὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς συνηθείας διώκομεν· ὥστε ἐκατέρωθεν φθείρεσθαι. Τάχα πολλοῖς ἀσφαφέστερον εἶναι δοκεῖ τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη αὐτὸ σαφέστερον εἰπεῖν. Ὅταν πορνεύωμεν (δεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἀρξασθαι), ἀνθρώπους φοβούμεθα μᾶλλον, ἢ τὸν Θεόν. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἐαυτοὺς ὑπεθήκαμεν ἐκείνοις, καὶ δεσπότης ἡμῶν αὐτοὺς ἐποίησάμεν, πολλὰ δὲ τοῖς δεσπότηαις τούτοις καὶ ἄλλα δοκεῖ εἶναι κακὰ οὐκ ὄντα κακὰ, κάκεῖνα φεύγοντες πάλιν ὁμοίως. Οἷον τὸ ἐν πενίᾳ ζῆν πολλοῖς δοκεῖ εἶναι αἰσχρὸν· καὶ φεύγοντες τὴν πενίαν, οὐκ ἐπειδὴ ἐστὶν αἰσχρὸν, οὐδὲ ἐπειδὴ τοῦτο πεπεισμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς δεσπότηαις ἡμῶν εἶναι δοκεῖ τοῦτο αἰσχρὸν, κάκεῖνους δεδοίκαμεν. Πάλιν τὸ ἀτιμάζεσθαι καὶ εὐκαταφρόνητον εἶναι καὶ πάσης ἐκτὸς δυναστείας, δοκεῖ τοῖς πολλοῖς ὁμοίως εἶναι αἰσχύνῃς πολλῆς καὶ εὐτελείας. Τοῦτο πάλιν φεύγοντες, οὐδὲ αὐτοῦ καταγινώσκοντες, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν ψήφον. Πάλιν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν αὐτὴν ὑπομένομεν λύμην· τὸ γὰρ πλουτεῖν ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ, καὶ ὁ τύφος καὶ αἱ δόξαι καὶ τὸ περιδλεπτον εἶναι· καὶ τοῦτο πάλιν διώκομεν, οὐδὲ ἐνταῦθα τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκεψάμενοι φύσιν ὅτι καλὴ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δόξης τῶν δεσποτῶν [102] ἡμῶν πεπεισμένοι. Δεσπότης γὰρ ἡμῶν ὁ δῆμός ἐστι· καὶ ὁ πολὺς ὄχλος δεσπότης ὡμὸς καὶ τύραννος χαλεπός. Οὐδὲ γὰρ ἐπιταγῆς αὐτῷ δεῖ πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ἡμῶς εἰδέναι τί βούλεται, καὶ χωρὶς ἐπιτάγματος εἴκομεν· τοσαύτη εὐνοία περὶ αὐτὸν κεκρήμεθα. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς καθ' ἐκάστην ἀπειλῶν καὶ νοουθετῶν τὴν ἡμέραν, οὐκ ἀκούεται· ὁ δὲ πολὺς ὄχλος καὶ ἀτακτος καὶ συρφετώδης οὐδὲ ἐπιταγῆς χρεῖαν ἔχει, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον δεῖξαι τίςιν ἀρέσκειται, καὶ πάντα ὑπακούομεν εὐθέως. Καὶ πῶς ἂν τις τούτους, φησὶν, ἀποφύγῃ τοὺς δεσποτάς; Εἰ μείζων αὐτῶν φρόνημα λάβοι, εἰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκεψάιτο φύσιν, εἰ καταγνοίῃ τῆς τῶν πολλῶν ψήφου, εἰ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐν τοῖς ὄντως αἰσχροῖς παιδεύσει ἐαυτὸν μὴ ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν δεδοικέναι, καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς πάλιν τοὺς παρ' ἐκείνους στεφάνους ζητεῖν. Οὕτω γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτῶν ἀνεξόμεθα. Ὁ γὰρ, ἡνίκα ἂν κατορθοῖ, μὴ ἀξίους κρίνας ἐκείνους εἰδέναι αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἀρκοῦμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ, οὐδὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις λόγον αὐτῶν ἔξει τίνα. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο ἔσται, φησὶν;

Ἐννόησον τί μὲν ἄνθρωπος, τί δὲ Θεός, καὶ τίνα ἀφελὲς εἶναι προσφεύγεις, καὶ ταχέως διορθώσῃ τὸ πᾶν. Ἀνθρώπος ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν σοι κεῖται καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὴν κόλασιν· ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμώλη, καὶ κρίσιν ὀρθὴν οὐκ ἔχει, καὶ δεῖται τῆς ἀνωθεν διορθώσεως· ἄνθρωπος, γῆ καὶ σποδός, κἂν ἐπαινέσῃ, πολλὰκις ἀπλῶς ἐπαινέσεται, ἢ πρὸς χάριν, ἢ πρὸς ἀπέχθειαν· κἂν διαβάλλῃ καὶ κατηγορήσῃ, πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς τοῦτο ἐργάζεται γνώμης. Ἀλλ' οὐχ ὁ Θεὸς οὕτως, ἀλλ' ἄληπτος ἡ ψήφος αὐτοῦ, καὶ καθαρὰ ἡ κρίσις αὐτοῦ. Καὶ χρὴ διὰ ταῦτα δεῖ πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν· οὐ διὰ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς ἐποίησε, καὶ φεῖδεται σου μάλιστα πάντων, καὶ αὐτοῦ σοῦ μᾶλλον σε ἀγαπᾷ. Τί τοίνυν ἀφέντας ἔχειν θαυμαστὸν ἐπαινέτην, πρὸς ἄνθρωπον καταφεύγομεν, τὸν οὐδὲν, τὸν εἰκὼν, τὸν ἀπλῶς; Πονηρὸν σε λέγει καὶ μαρτὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον; Ταύτη μᾶλλον αὐτὸν ἐλέησον, καὶ δάκρυσον ὅτι διεφθάρται, καὶ καταφρόνησον αὐτοῦ τῆς δόξης, ὅτι πεπληρωται αὐτοῦ τὰ τῆς διανοίας ἁμαρτία· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι ταῦτα ἔχου-

σαν, καὶ κατεγέλων τῶν διαβαλλόντων. Ἀλλ' ἀγαθὸν σε λέγει καὶ χρηστόν; Ἄν μὲν τοιοῦτος ἦς, μηδὲως χαυνωθῆς ὑπὸ τῆς δόξης· ἂν δὲ μὴ ἦς τοιοῦτος, πλέον καταφρόνησον, καὶ χλευασίαν τὸ πρᾶγμα εἶναι νόμιζε. Βούλει μαθεῖν τῶν πολλῶν τὰς κρίσεις, πῶς εἰσι διεφθαρμένοι καὶ ἀχρηστοὶ καὶ γέλως ἀξίαι, καὶ αἱ μὲν μεμνηνόμεναι καὶ ἐξεστηκότες, αἱ δὲ παίδων ὑποτιθῶναι; Ἀκούσον ἀνωθεν. Ἐρῶ δὲ σοι κρίσεις οὐχὶ τὰς τοῦ δήμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν δοκούντων εἶναι σοφωτάτων, τῶν ἐξ ἀρχῆς νομοθετῶν. Τίς γὰρ ἂν δόξειε παρὰ τοῖς πολλοῖς σοφώτερος εἶναι τοῦ νομισθέντος ἀξίου πόλεσι καὶ δήμοις νομοθετεῖν; Ἀλλ' ὅμως τοῖς σοφοῖς τούτοις τὸ πορνεύειν οὐδὲν εἶναι δοκεῖ πονηρὸν οὐδὲ κολάσεως ἀξίον. Οὐδεὶς γοῦν τῶν νόμων [103] τῶν ἐξωθεν αὐτὸ ἐκόλασεν, οὐδὲ εἰς δικαστήριον ἐλκυσε ἐντεῦθεν· ἀλλὰ κἂν ἐλκύσῃ τις ὑπὲρ τούτων, καταγελῶσιν οἱ πολλοὶ, καὶ οὐκ ἀνέξεται· ὁ δὲ δικάζων. Τὸ κυβερνεῖν πάλιν τῆς παρ' αὐτῶν τιμωρίας ἐστὶν ἐλευθέρων, καὶ οὐδεὶς ὑπὲρ τούτων δίκην ἔδωκε ποτε παρ' ἐκείνοις. Τὸ μεθύειν καὶ γαστρίζεσθαι οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα^β, ἀλλὰ καὶ κατόρθωμα παρὰ πολλοῖς· εἶναι νενόμισται· καὶ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς δείπνοις πολλὴ ἡ τοῦ πράγματος ἁμιλλα, καὶ οἱ μάλιστα συμφρονούσης διανοίας καὶ σώματος ἐρρωμένους δεόμενοι, οὗτοι μάλιστα τῇ τυραννίδι παραδίδονται τῆς μέθης, καὶ τὸ σῶμα παραλύοντες, καὶ τὴν ψυχὴν σκοτοῦντες, καὶ τῶν νομοθετῶν οὐδεὶς τοῦτο ἐκόλασε τὸ ἁμάρτημα.

ε'. Τί ταῦτης τῆς μανίας χεῖρον; Τῆς οὖν εὐφημίας τῶν οὕτω διακειμένων ἀνθρώπων ἐπιθυμίας, καὶ οὐ κατορύττεις αὐτόν; Εἰ γὰρ καὶ πάντες σε ἐθαύμαζον οἱ τοιοῦτοι, οὐκ ἔχρην αἰσχύνεσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι, παρ' ἀνθρώπων οὕτω διεφθαρμένων τὰς κρίσεις κροτούμενον; Πάλιν βλασφημία τοῖς νομοθεταῖς οὐδὲν εἶναι δοκεῖ φοβερόν· οὐδεὶς γοῦν τὸν ἐν βλασφημίᾳ, εἰς τὸ δικαστήριον ἐλκύσθῃ καὶ δίκην δέδωκεν. Ἀλλ' ἐὰν μὲν τὸ ἱμάτιόν τις κλέψῃ, ἢ βαλάντιον διατέμῃ, καὶ τὰς πλευρὰς διορύττεται καὶ θανάτῳ παραδίδεται πολλάκις· τὸν δὲ Θεὸν βλασφημῶν, οὐκ ἐγκαλεῖται παρὰ τῶν ἐξω νομοθετῶν. Κἂν δούλην προσφωβέῃ τῆς γυναικὸς ἔχων, οὐδὲν εἶναι δοκεῖ τοῖς νόμοις τοῖς ἐξωθεν οὐδὲ τοῖς πολλοῖς.

Βούλει καὶ ἕτερα πάλιν ἀκοῦσαι δεικνύντα αὐτῶν τὴν ἀνοίαν; ταῦτα μὲν γὰρ οὐ κολάζουσιν, ἕτερα δὲ καὶ νομοθετοῦσιν αὐτοί. Τίνα οὖν εἰσιν ἐκεῖνα; Θέατρα συνάγουσι, καὶ πορνῶν ἐκεῖ γυναικῶν χοροὺς εἰσάγοντες καὶ παιδὸς πεπορνευμένους καὶ εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν ἐνουβρίζοντας, καθίζουσι τὸν δῆμον ἄνω πάντα, οὕτω τὴν πόλιν ψυχαγωγούντες, οὕτω τοὺς μεγάλους ἐκείνους βασιλέας, οὓς αἱ θαυμάζουσιν ἐπὶ τροπαίοις καὶ νίκαις, στεφανοῦντες. Καίτοι γε τί τῆς τιμῆς ταύτης ψυχρότερον; τί τῆς ἡδονῆς ἐκείνης ἀηδέστερον; ἐκ τούτων οὖν ἐπαινέτας ζητεῖς τῶν ἐργῶν τῶν σῶν; καὶ μετὰ ὀρχηστῶν καὶ μαλακῶν καὶ μίμων καὶ πορνῶν γυναικῶν εὐφημία; ἀπολαύειν θέλεις, εἰπέ μοι; καὶ πῶς οὐκ ἂν εἴῃ ταῦτα παρανομίας ἐσχάτης; Ἡδέως γὰρ ἂν αὐτοὺς ἐροίμην· Δεινὸν τοὺς τῆς φύσεως ἀνατρέπεσθαι νόμους, καὶ παρανόμους εἰσάγεσθαι μίξεις; πάντως ἐροῦσιν, ὅτι δεινόν· δοκοῦσι γοῦν καὶ κολάζειν τὸ ἀνόμημα τοῦτο. Τί οὖν τοὺς ἡταιρηκότας ἐκείνους εἰσάγεις; καὶ οὐκ εἰσάγεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμὰς μυρίαίς καὶ ἀφάτοις δωρεαῖς; Ἀλλαχοῦ τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας; κολάζων, ἐνταῦθα δὲ καὶ ὡς εὐεργεταῖς κοινοῖς τῆς

^α Reg., καὶ ὅμως ἀνέχεται. ^β Reg., οὐ μόνον οὐ δοκεῖ εἶναι. ^γ Ita Reg. Editi vero, οὐδὲν εἶναι φοβερόν.

rius esse videtur id quod dictum est : necesse ergo est id clarius explanare. Cum fornicamur (oportet enim a jam dictis incipere), homines magis timemus, quam Deum. Quia igitur nos sic eis subjecimus, illosque dominos nostros constituimus; multa vero his dominis esse mala videntur, quæ mala non sunt, et illa similiter fugimus. Exempli causa, in paupertate vivere multis turpe esse videtur : et paupertatem fugimus, non quod turpis sit nec quod turpem credamus, sed quia dominis nostris esse turpis videtur, et illos timemus. Rursus inhonorari et contemni nullamque habere potestatem, a multis turpe et vilissimum existimatur. Hoc rursum fugimus, non rem damnantes, sed propter dominorum nostrorum sententiam. Rursum e contrario eandem patimur perniciem : nam divitem esse, bonum esse videtur, itemque fastus et gloria et claritas : et hoc rursum persequimur, non rerum naturam ut bonam respicientes, sed ex opinione dominorum nostrorum persuasi. Dominus quippe noster est populus; et vulgi turba dominus est, severus immanisque tyrannus. Neque enim opus est ut imperet, ut ei obsequamur; sed satis est, si nos quid illi placeat sciamus; sed sine jussu paremus : tanta ulimur erga illum benevolentia. Et Deus quidem quotidie minas intentans et admonens, non auditur; turba autem incompressa, sæx hominum, ne mandato quidem opus habet; sed satis est, ut indicet quid sibi placeat, et statim in omnibus ipsi obsequimur. Et quomodo, inquires, hosce dominos effugere quis possit? Si majorem quam illi sensum assumat, si rerum naturam spectet, si vulgi calculum despiciat, si autem alia omnia in iis, quæ vere turpia sunt, ac ipsum ita instituat, ut non homines, sed insomnem illum oculum metuat, et in bonis rursum coronas ab illo quarat. Ita enim neque in aliis hominum auram feremus. Nam qui cum recte agit, ne dignos quidem censet illos, qui sua recte facta norint, sed Dei calculo contentus est, neque in contrariis aliquam eorum rationem habebit. Et quomodo, inquires, hoc ipsum erit?

Hominum laudes non querendæ, sed Dei. — Cogita quid sit homo, quid sit Deus, et quo dimisso ad quem confugas, et cito totum corriges. Homo tecum eidem peccato subjacet, eidem iudicio, eidem supplicio : homo vanitati similis factus est, rectum iudicium non habet, et superna eget correptione : homo, terra et cinis, si laudet, sæpe temere laudabit, aut ad gratiam aut ex odio; si calumniatur et accuset, rursus eodem animo id facit. At non ita Deus; sed irreprehensibilis est ejus calculus, et purum iudicium illius. Ideoque oportet semper ad illum confugere; neque ideo tantum, sed quia etiam ipse te fecit, et plus quam omnes tibi paruit, magisque te amat, quam tu ipse te ames. Cur ergo tam mirabili misso laudatore ad hominem confugimus qui nihil est, qui frustra et temere omnia facit? Malum te dicit et scelestum, cum talis non sis? Illa de causa magis illum miserare et deesse, quia corruptus est, ejusque gloriam contemne, quia ejus mentis oculi excecati sunt : siquidem et

PATROL. GR. LXI.

apostoli hæc audierunt, et illos se calumniantes irriserunt. At te bonum et utilem dicit? Si talis quidem sis, nullo modo a tali gloria emolliaris; si non talis sis, magis despice, et rem esse risu dignam puta. Vis scire quam corrupta sint vulgi iudicia, quam inutilia, quam ridicula; et alia quidem furentium et mente captorum, alia vero infantium lactentium? Audi ut fuerint jam olim. Iudicia vero tibi proferam, non populi tantum, sed eorum qui sapientissimi esse videbantur, quique legistatores fuerunt. Quis enim apud vulgus sapientior videri possit eo, qui dignus habitus est, ut civitatibus et populis leges poneret? Attamen hisce sapientibus fornicari nihil videtur esse mali nec punitione dignum. Nulla enim externa lex fornicatores ulta est, neque hac de causa ad iudicium traxit; sed etiamsi quis eo trahatur, multi irrident et iudex id non patitur. Alea ludere rursus apud illos supplicio liberum est, et nemo hac de causa poenas dedit. Inebriari et ingurgitari cibo non modo crimen non est, sed recte factum a multis putatum fuit : et in cœnis militaribus multa ea de re est concertatio, et qui maxime egent sana mente et robusto corpore, hi maxime ebrietatis tyrannidi se dedunt, et corpus dissolventes et animam tenebris offundentes; nullusque legislator hoc vitium punivit.

5. Quid hac insania pejus? Num ergo laudes hominum, qui sic affecti sunt, requiris, et non te ipsum defodis? Si enim omnes ejusmodi homines te laudarent, annon deberet erubescere et pudore suffundi plaudentibus hominibus, quorum iudicia ita corrupta sunt? Rursus blasphemia legislatoribus non terribile quidpiam esse videtur : nemo enim qui in Deum blasphemavit, ad tribunal raptatus fuit et poenas dedit. Sed si quis vestem furctur, aut crumenam dissecet, et latera ipsi lacerantur et sæpe morte mulcatur : qui autem in Deum blasphemavit, non accusatur apud externos legistatores. Et si quis uxorem habens, ancillam vitiet, id nihil apud externas leges et apud multos esse videtur.

Theatrorum ratio. Hippodromus et pugnae ferarum quales. — Vis alia quoque audire quæ ipsorum insaniam ostendant? nam hæc quidem non puniunt, sed alias leges statuunt. Quasnam? Theatra colligunt, illosque meretricum choros inducunt, et pueros corruptos, qui naturam contumelia afficiant, populum totum in superiore loco sedere jubent; sic civitatem recreantes, sic magnos illos reges, quos semper celebrant ob tropæa atque victorias, coronantes. Verum quid est hoc honore frigidius? quid hac voluptate ingratus? ex hisne queris gestorum tuorum laudatores? et cum saltatoribus, mollibus, mimis ac meretricibus, vis, quæso te, laude frui? et quomodo non fuerint hæc extremæ dementiae? Libenter enim illos interrogarem : Indignumne est nature leges evertere, et nefarios inducere coitus? Omnino dicent omnes rem esse indignam; videntur enim hoc punire flagitium. Cur ergo cinædos illos inducis, nec modo inducis, sed etiam innumeris et ineffabilibus donas muneribus? Cum alibi eos qui talia audent punias, hic

quasi communes civitatis beneficos insumptis pecuniis, publico sumptu ipsos alis. At, inquires, infames sunt. Cur ergo illos instituis? cur per infames illos reges honoras? cur civitates enecas? cur in illos tanta impendis? nam si infames sunt, expelli debent. Cur ergo illos infames fecisti? an ut laudans, an ut condemnans? Ut condemnans utique. Ergone ut condemnans infames facis, et ut honorabiles illos visurus accurris, miraris, laudas, applaudis? Quid opus est dicere de fallaciis, quæ in hippodromis et in pugnis ferarum admittuntur? Hæc quippe omni stupore sunt plena, docentque assidue populum esse immisericordem, sævum et inhumanum, exercetque ad videndum homines discerptos, sanguinem effusum, et ferarum immanitatem omnia confundentem. Et hos omnes morbos sapientes illi legislatores ab initio induxerunt, plaudentibus ac mirantibus civitatibus. Sed, si placet, his omissis quæ aperte, ut in confesso est, absurda sunt, licet sic non visum sit externis legislatoribus, ad honoranda præcepta veniamus, et videbis etiam illa ex multorum opinione corrupta fuisse. Connubium enim res honorabilis esse videtur et nobis et externis: et est vere honorabile; sed in celebratione nuptiarum, tot ridiculæ res accidunt, quot post hæc audituri estis. Nam ex consuetudine multi occupati ac decepti, earum absurditatem non norunt, sed egent aliis qui illos doceant. Etenim choreæ, cymbala, tibix, verba canticaque turpia, temulentix, comessationes, multaque diaboli colluvies tunc inducitur. Et scio quidem me ridiculum videri, quod hæc reprehendam, et vulgo stolidum existimari, qui veteres leges transmoveam: nam, ut supra dixi, ex consuetudine magna deceptio paritur: attamen hæc dicendi finem non faciam. Fortasse enim, fortasse, etsi non omnes, pauci tamen nos excipient, et valent nobiscum derideri, quam cum illis nos deridere, risu certe lacrymis digno magnisque poenis atque suppliciis. Quomodo enim non fuerit extrema damnatione dignum, virginem quæ perpetuo vixerat in thalamo, quæque a prima ætate verecundiam didicerat, repente cogi ad deponendum pudorem, et nuptiarum initio impudentiam doceri, et a lascivis petulantibusque viris, fornicatoribus et mollibus in medium produci? quod enim malum in nova sponsa non inseretur ab illo die? Impudentia, petulantia, inverecundia, vanæ gloriæ amor: vult enim dies omnes habere his similes. Hinc mulieres profusæ et sumptuosæ fiunt, hinc impudentes, hinc ipsis mala innumera. Neque mihi dicas consuetudinem. Nam si malum est, ne semel quidem fiat; si bonum, semper fiat. Dic enim mihi, fornicatio nonne mala est? an ergo concedemus illam vel semel exerceri? Nequaquam. Quare? Quia etiamsi semel tantum fiat, mala tamen est. Itaque si novam sponsam sic oblectari malum est, ne semel quidem fiat; si bonum est, semper fiat.

6. *Nuptiarum ritus describitur et damnatur.*—Quid igitur, quæso te, inquires, nuptiasne incusas? Absit: non ita insanio, sed ea quæ in nuptias advecta sunt, pigmenta, fucum et superflua alia ejusdem generis.

Nam sic multos ab illo die attrahet amatores, antequam cum sponso coeat. Sed multi mulieris speciem mirabuntur. Et quid tum? Etiamsi casta fuerit, vix effugiet malam suspicionem; sin negligens fuerit, cito capietur, accepta ab illo die libidinis occasione. Attamen cum tanta hinc mala oriantur, si quando his abstinence, contumeliam rem istam vocant illi, qui pecoribus non meliores sunt, et indignam rem putant, si mulier illa multis non producat neque commune theatrum spectantibus prostet. Atqui oportuit existimare, illa consueta contumeliam, risum et comædiam inferre. Nam nunc quoque scio fore ut multi nos ut stultos et risu dignos improbent: sed irrideri patiar, dum hinc aliquid lucri referatur. Etenim ridiculus essem, si dum hortor ut vulgi gloria despiciatur, ipse ante alios hoc morbo caperer. Vide quæ hinc deinceps sequantur: non solum interdiu, sed etiam vespere viros ebrios et deliciis incensos, qui ad formam virginis vultus conspiciendam sese apparant. Neque domi tantum, sed etiam per forum ad ostentationem incedunt, cum lucernis illam summo vespere traducunt, ut a cunctis conspiciatur, nihil aliud hinc suadentes, quam ut omnem illa pudorem deinceps ponat. Neque hic gradum sistunt, sed cum turpibus verbis illam ducunt: et hoc quoque in legem transiit apud multos. Et fugitivi, verberones innumeri, perniciosi homines cum licentia demum omnia pro libidine proferunt, sive in illam sive in sponsum cum illa habitaturum; et nihil honestum, sed turpia omnia et obscenitate plena. Annon probam castitatis doctrinam percipiet sponsa, talia videns, talia audiens? Et certamen quoddam est diabolicum inter eos, qui ad talia cohortantur, ut alii alios superent opprobriis et impuris dictis, queis præsentibus deturpant: illique victores discedunt, qui probra et magis turpia dicta projicere. Novi quidem me molestum, onerosum et importunum esse, qui vitæ voluptatem quamdam abscindam. Ideo doleo, quod res tam ingratae voluptas esse putentur. Quomodo, quæso, non ingratum fuerit, contumeliis et probris affici, et ab omnibus cum sponsa dedecore et ignominia notari? Et si quispiam ex foro conjugii tuæ maledixerit, innumera moves negotia, et non vitalem esse vitam existimas; et civitate tota præsentibus dum turpiter agis cum futura conjugio, gaudes et te ostentas? et quantæ hæc sunt insanix? At, inquires, hæc ex consuetudine fiunt. Et ideo maxime lugendum, quod rem in consuetudinem concluderit diabolus. Quia enim nuptiæ res sunt honorabiles, quæ genus nostrum conservet et augeat, et multorum sit causa bonorum, dolore affectus malignus ille, et sciens illud propugnaculum esse contra fornicationem, alio ille modo omnem fornicationem inducit. In talibus enim cœtibus multæ virgines dedecore sunt affectæ. Quod si non semper, at interim satis est dæmoni, quod illa verba et improba cantica et sponsam traduxerint, et sponsum cum pompa per forum transmiserint. Deinde quia hæc in vespere fiunt, ne tenebræ malorum horumce velum sint,

πόλεως, καὶ χρήματα ἀναλίσχεις, καὶ ἐκ τῶν δημοσίων αὐτοὺς τρέφεις δαπανημάτων. Ἄλλ' ἄτιμοι, φησὶν, εἰσὶ. Τί οὖν αὐτοὺς παιδοτριβεῖς; τί οὖν διὰ τῶν ἀτίμων τοὺς βασιλέας τιμᾷς; τί δὲ τὰς πόλεις ἐκτραχηλίζεις; τί δὲ εἰς αὐτοὺς τοσαῦτα δαπανᾷς; εἰ γὰρ ἄτιμοί εἰσιν, ἀπελαυνέσθαι ἐχρὴν τοὺς ἀτίμους. Τίνος δὲ ἐνεκεν ἀτίμους εἰργάσω; ὡς ἔπαινῶν, ἢ ὡς κατεγνωκῶς; [104] Δηλονότι ὡς κατεγνωκῶς. Εἴτα ὡς μὲν κατεγνωκῶς ἀτίμους ποιεῖς, ὡς δὲ ἐντίμους τρέχεις ὀφόμενος, καὶ θαυμάζεις καὶ ἔπαινεῖς, καὶ κροτεῖς; Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰς μαγγανείας τὰς ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις, τὰς ἐν ταῖς τῶν θηρίων ἀμιλλαῖς; Πάσης γὰρ καὶ ἐκεῖνα παραπληξίας μεστὰ, παιδεύει τὸν δῆμον συνεχῶς ἀνηλεῆ τινα ἔχειν καὶ ὥμῶν καὶ ἀπάνθρωπον τρόπον^α, καὶ γυναικὰς ὁρᾶν ἀνθρώπους σπαρattoμένους καὶ αἷμα καταβρέον καὶ θηρίων ὁμότητα πάντα συγγέουσιν. Καὶ ταῦτα πάντα οἱ σοφοὶ νομοθετοῦν ἐξ ἀρχῆς ἐπειτήγαγον τὰ νοσήματα, καὶ κροτοῦσιν αἱ πόλεις καὶ θαυμάζουσι. Ἄλλ', εἰ βούλει, ταῦτα ἀφέντες, ἀ φανερώς μὲν καὶ ὁμολογούμενως ἐστὶν ἄτοπα, τοῖς δὲ ἔξωθεν νομοθεταῖς οὐκ ἔδοξεν, ἐπὶ τὰ σεμνὰ προστάγματα ἔλθωμεν, καὶ ὕψι καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης διεφθαρμένα. Ὁ γὰρ γάμος πρῶγμα τίμιον εἶναι δοκεῖ καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἔξωθεν^β καὶ ἐστὶ τίμιον· ἀλλὰ γάμων τελομένων, τοσαῦτα καταγέλαστα γίνεταί πράγματα, ὅσα αὐτίκα ἀκούσεσθε. Ὑπὸ γὰρ τῆς συνθηλας οἱ πολλοὶ κατεχόμενοι καὶ παραλογιζόμενοι, οὐδὲ διαγιγνώσκουσιν αὐτῶν τὸ ἄτοπον, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν διδασκόντων. Καὶ γὰρ χορεῖται καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ ῥήματα καὶ ἄσματα αἰσχροῦ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι καὶ πολλοὶ ὁ τοῦ διαδόλου τότε ἐπεισάγειται φορμὸς. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι δόξω καταγέλαστος εἶναι τοῦτων ἐπιλαμβανόμενος, καὶ πολλὴν ὀφλήσω παρὰ τοῖς πολλοῖς ἄνοιαν, τοὺς παλαιούς νόμους μετακινῶν· ὅπερ γὰρ ἔφθην εἰπὼν, πολὺς τῆς συνθηλας ὁ παραλογισμός· ἀλλ' ὁμως οὐ παύσομαι ταῦτα λέγων. Ἰσως γὰρ, ἰσως, κἂν μὴ πέντε, ἀλλ' ὀλίγοι τινεῖς ἡμῶς ἀποδέξονται, καὶ αἰρήσονται καταγελάσθαι μεθ' ἡμῶν, ἢ γελαῖν ἡμᾶς μετ' ἐκείνων γέλωτα δακρύων ἄξιον καὶ πολλῆς κολάσεως καὶ τιμωρίας. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνεῖθι τῆς ἐσχάτης καταγνώσεως ἄξιον, παρθένον θαλαμθεύσαν διόλου, καὶ μαθεύσαν αἰδεῖσθαι ἀπὸ τῆς πρώτης ηλικίας, ἀθρόον ἀναγκάζειν ἅπασαν ἐκχεῖν τὴν αἰδῶ, καὶ ἐκ προοιμίων τοῦ γάμου τὴν ἀναισχυντίαν παιδεύειν, καὶ ἀσελγείν καὶ ἀσέμνους ἀνδράσι καὶ πόρνοις καὶ μαλακοῖς εἰς μέσον αὐτὴν προτιθέμεν; ποῖον γὰρ οὐ φευτέσιον τῇ νύμφῃ κακὸν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης; Ἀναισχυντία, ἱταμότης, ἀναιδέα, δόξης ἔρως ἀτόπου· καὶ γὰρ ἐθελήσουσι τὰς ἡμέρας δὴ πάσας τοιαύτας ἔχειν. Ἐντεῦθεν πολυτελεῖς αἱ γυναῖκες γίνονται^β καὶ δαπανηραὶ, ἐντεῦθεν ἀναιδεῖς, ἐντεῦθεν αὐταῖς τὰ μυρία κακά. Καὶ μὴ μοι λέγε τὴν συνθήθειαν. Εἰ μὲν γὰρ πονηρὸν, μηδὲ ἅπαξ γινέσθω· εἰ δὲ ἀγαθόν, ἀεὶ γινέσθω. Εἰπέ γὰρ μοι, τὸ πορνεύειν οὐ πονηρὸν; ἄρα οὖν συγχωρήσομεν κἂν ἅπαξ τοῦτο γενέσθαι; Οὐδαμῶς. Διὰ τί; Ὅτι κἂν ἅπαξ γένηται, πονηρὸν ἐστὶν ὁμοίως. Ὅτε καὶ τὸ παιδρύνεσθαι τὴν νύμφην οὕτως, εἰ μὲν ἐστὶ πονηρὸν, μηδὲ ἅπαξ γινέσθω· εἰ δὲ οὐ πονηρὸν, καὶ ἀεὶ γινέσθω.

[105] Τί οὖν, φησὶ, διαβάλλεις τὸν γάμον, εἰπέ μοι; Μὴ γένοιτο· οὐχ οὕτω μαίνομαι, ἀλλὰ τὰ κακῶς ἐπισυρόμενα τῷ γάμῳ, τὰ ἐπιτρίμματα, τὰς ὑπο-

γραφὰς, τὴν ἄλλην περιεργίαν ἅπασαν. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης λήψεται τοὺς ἐραστάς καὶ πρὸ τοῦ μέλλοντος αὐτῇ συνοικεῖν. Ἀλλὰ πολλοὶ θαυμάσονται τὴν γυναῖκα τῆς ὥρας. Καὶ τί τοῦτο; Ἄν μὲν γὰρ σώφρων ἦ, μόλις διαφεύζεται τὴν πονηρὰν ὑπόψιν· εἰ δὲ ἡμελημένη, ταχέως καὶ ἀλώσεται, ἀφορμὴν ἀσελγείας λαβοῦσα τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἄλλ' ὁμως τοσοῦτων δυντὼν κακῶν, ὅταν μὴ ταῦτα γένηται, ὕδριν τὸ πρᾶγμα καλοῦσιν οἱ βοσκημάτων οὐδὲν ἀμείνους, καὶ δεινὸν ποιοῦνται τὸ μὴ πολλοῖς φαίνεσθαι τὴν γυναῖκα, μηδὲ προκεῖσθαι θέατρον κοινὸν τοῖς ὀρώσι. Καίτοι γε ὕδριν ἐχρὴν νομίζειν τὰ γινόμενα καὶ γέλωτα καὶ κωμῳδία· ἐπεὶ καὶ νῦν οἶδα, ὅτι πολλὴν ἄνοιαν καὶ γέλωτα ἡμῶν καταγνώσονται· ἀλλ' οἷός μ' ἐστὶν τὸν γέλωτα, ὅταν τὴν γέννηται κέρδος. Καὶ γὰρ ἂν εἴην καταγέλαστος, εἰ παραινῶν τῆς τῶν πολλῶν δόξης καταφρονεῖν, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων χειρωθείην τῷ πάθει. Ἰδὲ τὰ ἐντεῦθεν λοιπόν· οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐσπέρᾳ μεθύοντας ἀνδρας καὶ κεκαρωμένους καὶ πεπυρωμένους ὑπὸ τῆς τρυφῆς, οἱ κάλλος^ε δέλωτος ὁρᾶν παρασκευάζουσι παρβενίχτης. Καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς ἐπίδειξιν ἐκπομπέουσι, μετὰ λαμπάδων αὐτὴν παραπέμπουντες ἐν ἐσπέρᾳ βαθεῖα, ὡς πᾶσιν αὐτὴν ἐπιδείκνυσθαι, δι' ὧν ποιοῦσιν οὐδὲν ἕτερον παραινούντες, ἢ ὅτι πᾶσαν ἀποδύσασθαι χρὴ λοιπὸν τὴν αἰδῶ. Καὶ οὐδὲ μέχρι τῶν ἱστανται, ἀλλὰ μετὰ αἰσχρῶν ῥημάτων αὐτὴν ἄγουσι· καὶ τοῦτο νόμος ἐστὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς. Καὶ δραπετεύει καὶ μαστιγία μυρία τινεῖς καὶ ὀλέθριοι μετὰ ἀδείας λοιπὸν ἅπαντα φθέγγονται, ἅπερ ἂν βούλωνται, εἰς τὴν ἐκείνην εἰς τὴν ἐκείνην συνοικεῖν μέλλοντα· καὶ σεμνὸν μὲν οὐδὲν, πάντα δὲ ἀσχημίσυνης γέμοντα. Καλὴν δὲ οὐχ ἔξει διδασκαλίαν σωφροσύνης ἢ νύμφη, τοιαῦτα μὲν ὀρώσα, τοιαῦτα δὲ ἀκούουσα; Καὶ ἀμιλλὰ τίς ἐστὶ διαβολικὴ τῶν τὰ τοιαῦτα παραινούντων, ὑπερβάλλεσθαι θατέρους τῇ τῶν ὀνειδῶν καὶ τῇ τῶν αἰσχρῶν ῥημάτων φιλοτιμίᾳ, δι' ὧν κατασχύνουσι τοὺς συνόντας, κάκεινοι νικῆσαντες ἀπῆλθον, ὅσοι πλεονα τὰ ὀνειδῶ καὶ μείζονα τὰ αἰσχροῦ προσέρριψαν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι φορτικός τίς εἰμι καὶ ἐπαχθὴς καὶ δύσκολος, ὡς ἡδονὴν τινα περικόπτω τὸ βίον. Διὰ γὰρ τοῦτο πενθῶ, ὅτι τὰ ἀηδὴ ἡδονὴ τίς εἶναι ἐννόμισται. Πῶς γὰρ οὐκ ἀηδὴς, εἰπέ μοι, τὸ ὕδριζεσθαι καὶ λοιδορεῖσθαι, τὸ παρὰ πάντων ἀτιμάζεσθαι μετὰ τῆς νύμφης; Κἂν μὲν εἰς τις τῆς ἀγορᾶς τὴν συνοικουσαν εἴπῃ κακῶς, μυρία κινεῖς πράγματα, καὶ ἀδίωτον εἶναι τὸν βίον νομίζεις· τῆς δὲ πόλεως παρούσης ἀπάσης ἀσχημῶν μετὰ τῆς συνοικεῖν μελλούσης, χαίρεις καὶ κωμολογῇ; καὶ πόσης ταῦτα μανίας; Ἀλλὰ συνήθεα τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, φησὶ. Διὰ γὰρ τοῦτο θρηνεῖν μάλιστα ἄξιον, [106] ὅτι ἐν συνθηλαί τὸ πρᾶγμα κατέκλεισεν ὁ διάβολος. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ γάμος πρᾶγμα ἐστὶ σεμνόν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν συγκροτοῦν, καὶ πολλῶν αἰτίων ἀγαθῶν, δακνόμενος ὁ πονηρὸς ἐκείνος^δ, καὶ εἰδὼς ὅτι κατὰ τῆς πορνείας ἐπιτετελεῖται, ἐτέρως πορνείαν ἐπεισάγει πᾶσαν. Πολλὰ γοῦν ἐν ταῖς τοιαύταις συνόδοις καὶ κατησχύνθησαν παρβέναι· εἰ δὲ μὴ πανταχοῦ, ἀλλ' ἀρκεῖ τῷ δαίμονι τέως ἐκεῖνα τὰ ῥήματα καὶ τὰ ἄσματα ἐκεῖνα τὰ πονηρὰ, καὶ παραδειγματίζειν τὴν νύμφην, καὶ ἐκπομπέσαι τὸν νυμφίον διὰ τῆς ἀγορᾶς. Εἴτ' ἐπειδὴ περ ἐν ἐσπέρᾳ ταῦτα γίνεται, ἵνα μηδὲ τὸ σκότος παραπέτασμα ἢ τῶν κακῶν τούτων, ἐπεισάγονται λαμπάδες πολλαὶ οὐκ ἔωσαι λαν-

^α τρόπον deest in editis, sed habetur in Regio codice, recte. ^β ἴνονται in Regio cod. habetur, in editis deest.

^ε Reg., τρυφῆς εἰς κάλλος, forte melius. ^δ Reg., ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος. Mox Morel. male, μετὰ τῆς πορνείας.

ὁάνειν τὴν ἀσχημοσύνην. Τί γὰρ ὁ πολλὸς ὄχλος βού-
λεται; τί δὲ ἡ μέθη; τί δὲ αἱ σύριγγες; οὐκ εὐδελον
ὅτι ἵνα μὴδὲ οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις ὄντες, καὶ βαπτιζό-
μενοι ὑπὸν βαθεῖ, ταῦτα ἀγνοῦσιν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς
σύριγγος διεγειρόμενοι, καὶ ἄνωθεν ἀπὸ τῶν δρυ-
φάκτων κατακύπτοντες, μάρτυρες γένωνται τῆς
κωμῆδίας ἐκείνης; Τί ἂν τις εἴποι τὰς ὥδ' αὐτάς,
αἱ πάσης γέμουσιν ἀκολασίας, ἔρωτας ἀτόπους καὶ
μίξεις παρανόμους καὶ οἰκιῶν ἀνατροπὰς καὶ μυρίας
ἐπεισάγουσαι τραγωδίας, καὶ πολλὸν τὸ τοῦ φίλου καὶ
ἐρῶντος ὄνομα ἔχουσαι, καὶ τὸ τῆς φίλης καὶ ἐρω-
μῆς; Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ παρθένοι
παραγίνονται τούτοις, πᾶσαν ἀποδυσάμεναι τὴν
αἰδῶν, εἰς τὴν τῆς νυμφευομένης τιμὴν, μᾶλλον δὲ
ὕβριν, καὶ τὴν ἑαυτῶν προπίνουσαι σωτηρίαν^α, καὶ
μεταξὺ νέων ἀκολάστων ἀσχημονοῦσαι τοῖς ἀτάκτοις
ἄνδρασι, τοῖς αἰσχροῖς ῥήμασι, τῇ σατανικῇ συμφω-
νίᾳ. "Ἐτι οὖν ἐρωτᾷς, εἰπέ μοι, πόθεν μοιχεύεται;
πόθεν πορνεῖται; πόθεν διαφθορὰ γάμων; "Ἄλλ' οὐκ
εὐγενεῖς οὐδὲ εὐσχημονες ταῦτα πράττουσι, φησί.
Πῶς οὖν ἐμοῦ καταγελᾷς, αὐτὸς πρὸ ἐμοῦ τὸν νόμον
τοῦτ' ἐν εἰδῶς; Εἰ γὰρ καλὰ τὰ γινόμενα, ἔατον κά-
κιναις ταῦτα ποιεῖν. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ πένι' αὐτῶν
αὐταί, οὐχὶ καὶ αὐταὶ παρθένοι εἰσι, καὶ σωφροσύ-
νης ἐπιμελεῖσθαι καὶ αὐτάς χρὴ; Νῦν δὲ ὀργίζεται
παρθένος ἐν κοινῇ θάλασσᾳ νέων ἀκολάστων^β, εἰπέ
μοι, καὶ οὐ δοκεῖ σοι τῆς πόρνῃς εἶναι ἀτιμότερα;
Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι θεραπαινίδες ταῦτα ἐργάζονται,
οὐδὲ οὕτως ἀφίημι σε τῆς καταγορίας^γ οὐδὲ γὰρ ταύ-
ταις ἐπιτετράφθαι ἐχρήν.

η'. "Ἀπὸ γὰρ τούτων πάντα τίκεται τὰ κακά, ὅτι τῆς
οἰκειότητος οὐδένα ποιούμεθα λόγον· ἀλλ' ἄρκει εἰς κα-
ταφρόνησιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι Δουλός ἐστι καὶ εἰς θερα-
παινίδες· καίτοι γε καὶ ἑκάστην ἡμέραν ἀκούοντες,
ὅτι "Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δούλος, οὐκ ἐλεύθερος.
Σὺ δὲ ἵππου μὲν οὐ καταφρονεῖς οὐδὲ δνου, ἀλλὰ
πάντα ποιεῖς ὥστε μὴ γενέσθαι φαύλους· δούλων δὲ
τῶν ὁμοφύλων ὑπερορᾷς; Καὶ τί λέγω δούλων, ὅπου
γε καὶ παίδων καὶ θυγατέρων; Τί δὴ μετὰ ταῦτα;
"Ἀνάγκη λύπην εὐθέως ἐπεισιναί, πάντων ἐκείνων
καθαρουμένων· πολλάκις δὲ καὶ ζημίαν τίκεσθαι
μεγίστην, ἐν τῷ πληθεῖ καὶ τῷ θορύβῳ πολυτίμων
τινῶν ἀπολλυμένων χρυσίων. Εἴτα μετὰ τὸν γάμον
εἰ ποτε γένοιτο παῖδιον, καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὴν αὐ-
τὴν [107] ἄνοιαν ὀφύμεθα, καὶ πολλὰ σύμβολα γέλω-
τος γέμοντα. Καὶ γὰρ ἦνίκα ἂν καλεῖσθαι τὸ παῖδιον
δέη, ἀφέντες ἀπὸ τῶν ἀγίων αὐτὸ καλεῖν, ὥς οἱ
παλαιοὶ τὸ πρῶτον ἐπείουον, λύχνους ἄφαντες καὶ
ὀνόματα αὐτοῖς ἐπιτιθέντες, τῷ διαρκέσαντι μέχρι
πολλοῦ τὸ παῖδιον ποιούσιν ὁμώνυμον^δ, ἐντεῦθεν
πολὺν αὐτὸ στοχαζόμενοι βιώσεσθαι χρόνον. Εἴτα
ἐπειδὴν συμβῇ πολλάκις αὐτὸ ἄωρον ὑποστῆναι θάνα-
τον (συμβαίνει δὲ πολλὰκις), πολλὸς ἔσται παρὰ τοῦ
διαδόλου γέλωτος, ὅτι ὥσαι παῖδας ἀνοήτους διέπειξε.

Τί ἂν τις εἴποι τὰ περιπατα καὶ τοὺς κώδωνας
τοὺς τῆς χειρὸς ἐξηρητημένους καὶ τὸν κόκκινον στή-
μονα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πολλῆς ἀνοίας γέμοντα, δέον
μὴδὲν ἕτερον τῷ παιδί περιτιθέσθαι, ἀλλ' ἢ τὴν ἀπὸ
τοῦ σταυροῦ φυλακὴν; Νῦν δὲ οὗτος μὲν καταπε-
φρόνηται ὁ τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψας ἄπασαν, καὶ
χαλεπὴν δοὺς τῷ διαδόλῳ πληγὴν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ
καταστρέψας τὴν δύναμιν· κρόκη δὲ καὶ στήμων καὶ

τὰ ἄλλα περιάμματα τὰ τοιαῦτα τοῦ παιδίου ἐμ-
πιστεύονται τὴν ἀσφάλειαν. Εἴπω τι τούτου καταγε-
λαστότερον ἕτερον; "Ἀλλὰ μὴδὲς ἀκαιρίαν ἡμῶν
καταγινωσκέτω, εἰ καὶ μέχρι τούτων πρόεισιν ὁ
λόγος. "Ὁ γὰρ τὴν σηπεδῶνα καθάρα βουλόμενος, οὐ
παραιτήσεται προτέρας τὰς ἑαυτοῦ μολύναι χεῖρας.
Τί δὴ ποτ' οὖν τοῦτό ἐστι τὸ καταγέλαστον; "Ὁ μὴ-
δὲν μὲν εἶναι δοκεῖ (διὰ γὰρ τοῦτο στένω), ἀρχὴ δὲ
ἐστὶ παραφροσύνης καὶ παρανοίας ἐσχάτης^δ. Βόρβορον
αἱ γυναῖκες ἐν τῷ βαλανείῳ λαμβάνουσαι τροφὴ καὶ
θεραπαινίδες, καὶ τῷ δακτύλῳ χρίσασαι, κατὰ τοῦ
μετώπου τυποῦσι τοῦ παιδίου· κἂν ἔρηται τις, τί
βούλεται ὁ βόρβορος, τί δὲ ὁ πηλός; Ὁφθαλμὸν πονηρὸν
ἀποστρέφει, φησί, καὶ βασκανίαν καὶ φθόνον. Βαβαί
τῆς ἰσχύος τοῦ βορβόρου καὶ τῆς τοῦ πηλοῦ δυνά-
μειος, ἡλίχην ἔχει τὴν ἰσχύν! "Ὀλόκληρον τοῦ διαδόλου
παράταξιν ἀποστρέφει. Οὐκ ἐγκαλύψεσθε, εἰπέ μοι;
οὐ συνήσετε ὁμῇ ποτε τὰς παγίδας τὰς διαβολικὰς,
πῶς ἐκ πρώτης ἡλικίας κατὰ μικρὸν ἐπεισάγει τὰς
παρ' ἑαυτοῦ μηχανὰς ὁ διάβολος; Εἰ γὰρ ὁ βόρβορος
τούτου ποιεῖ, διὰ τί μὴ καὶ σὺ τοῦτο ποιεῖς ἐπὶ τοῦ
σαυτοῦ μετώπου, ἀνὴρ ὢν καὶ ἐν ἔξει γεγονώς, καὶ
μᾶλλον τοῦ παιδίου τοὺς φθονοῦντας ἔχων; διὰ τί
μὴ καὶ ὅλον βορβοροῖς τὸ σῶμα; εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ
μετώπου τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν, τίνας ἔνεκεν οὐχ
ὅλον σαυτὸν βορβόρῳ καταχρίαι; Γέλωτος ταῦτα καὶ
κωμῆδία σατανικὴ, οὐκ εἰς χλευασμὸν μόνον, ἀλλὰ
καὶ εἰς γένεσιν καταστρέφουσα τοὺς ἀπατωμένους.
Καὶ τὸ μὲν παρ' "Ελλῆσι ταῦτα γίνεσθαι, θαυμαστὸν
οὐδέν· τὸ δὲ παρὰ τοῖς τὸν σταυρὸν προσκυνούσι, καὶ
μυστηρίων ἀπορρήτων κεκοινωνηκόσι, καὶ τοσαῦτα
φιλοσοφοῦσι ταύτην κρατεῖν τὴν ἀσχημοσύνην, τοῦτ'
ἐστὶ τὸ πολλῶν ὀρθῶν ἔξιον. "Ὁ Θεός σε μύρι' ἔ-
τίμησε πνευματικῶς, καὶ σὺ βορβόρῳ μολύνεις τὸ
παῖδιον; ὁ Θεός σε ἐτίμησε, σὺ δὲ σαυτὸν ἀτιμάεις;
καὶ δέον τὸν σταυρὸν ἐπιγράφειν τῷ μετώπῳ, τὴν
ἀσφάλειαν ἁμαχὸν παρέχοντα· σὺ δὲ ταῦτα ἀφείς,
ἐπὶ τὴν σατανικὴν ἄνοιαν καταπίπτεις; Εἰ δέ τι
ταῦτα μικρὰ εἶναι δοκεῖ, μανθανέτωσαν, ὅτι μεγάλων
ἐστὶν αἷτια κακῶν, καὶ ὅτι οὐδὲ τῷ Παύλῳ τὰ μικρὰ
παρορᾷν ἔδοξε. Τί γὰρ, εἰπέ [108] μοι, τοῦ καλύ-
πτεσθαι ἄνθρωπον τὴν κεφαλὴν μικρότερον; "Ἀλλ'
ὅρα πόσῃ ὑπὲρ τούτου ποιεῖται σπουδὴν, καὶ μεθ'
δσῆς ἀπαγορεύει σφοδρότητος, ἄλλα τε πολλὰ λέγων,
καὶ ὅτι κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὁ
κατακαλυπτόμενος κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὁ
βορβόρῳ χρίων, πῶς οὐχὶ καὶ βδελυκτὸν ποιεῖ τὸ
παῖδιον; πῶς γὰρ αὐτὸ προσάγει ταῖς χερσὶ τοῦ
ιερέως, εἰπέ μοι; πῶς ἀξιοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σφρα-
γίδα ἐπιτεθῆναι παρὰ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου χειρὸς,
ἐνθα τὸν βόρβορον ἐπέχρισας; Μὴ ταῦτα, μὴ, ἀδελ-
φοί, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας πνευματικοῖς αὐτὰ περι-
φράττετε ὅπλοις, καὶ τῇ χειρὶ παιδεύετε σφραγίζειν
τὸ μέτωπον· καὶ πρὶν ἢ δυνθῆναι τῇ χειρὶ τοῦτο
ποιεῖν, αὐτοὶ ἐντυποῦτε αὐτοῖς τὸν σταυρὸν.

Τί ἂν τις εἴποι τὰς ἐτέρας παρατηρήσεις τὰς σατα-
νικὰς ἐπὶ τὸν ὄδιν καὶ τὸν τοκετῶν, ὅς αἱ μαιᾶι
ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν ἐπεισάγουσι κεφαλῆς; τὰς ἐπὶ
τοῦ θανάτου καὶ τῆς καθ' ἕκαστον ἐκφορᾶς τὰς οἰ-
μωγὰς, τοὺς κωκυτοὺς τοὺς ἀλόγους, τὴν ἐν τοῖς τά-
φοις ἄνοιαν, τὴν περὶ τὰ μνήματα σπουδὴν, τὸν ἄκαι-
ρον καὶ καταγέλαστον τῶν θορυγῶντων γυναικῶν
ἔσμὸν, τὰς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις, τὸν εἰσδῶν
καὶ τὸν ἐξδῶν; Τούτων οὖν, εἰπέ μοι, τὴν δόξαν θη-

^α Legebatur τῆς ἐ. προτείνουσαι σωτηρίας. ^β Post ἀκο-
λάστων Reg. addit αἰσχροῦς. ^γ Reg., τὸν διαρκέσαντα
μέχρι πολλοῦ τοῦ παιδίου ποιούσιν ὁμώνυμον. Editio
lectio quam sequimur, eandem effert sententiam.

^δ Unus Reg., "Ὁ μὴδὲν μὲν εἶναι δοκεῖ κακὸν τοῖς πολ-
λοῖς, ἀρχὴ δὲ ἐστὶν ἀπιστίας καὶ πρῶγμα παρανοίας ἐσχάτης.

incernæ inducuntur multæ, quæ turpitudinem latere non sinunt. Quid enim sibi vult multa illa turba? quid ebrietas? quid fistulæ? nonne palam est hæc adhiberi, ut ne ii quidem, qui in domibus sunt, gravi somno obruti hæc ignorent, sed a fistulis excitati et superne ex cancellis sese inclinantes, testes sint illius comœdiæ? Quid dixeris de ipsis canticis, quæ omni plena sunt impudicitia, quæque absurdos amores, illegitimos concubitus, domorum eversiones et innumeras inducunt tragœdias, et sæpe nomen dilecti et amantis habent, nomenque dilectæ et amatiæ? Quodque gravius est, his adsunt virgines, quæ omnem exuerunt pudorem, in honorem sponsæ, imo in contumeliam; et salutem suam produnt, interque juvenes indecore se gerunt, ineptis cantilenis et verbis turpibus cum satanica symphonia utentes. Adhucne, quæso, interrogas undenam adulteria? unde fornicationes? unde nuptiarum corruptiones? At non ingenuæ et honestæ, inquires, hoc faciunt. Cur ergo me irrides, cum ipse hanc legem ante me scias? Nam si bona sunt illa, sine illas quoque id agere. Num quia illæ in paupertate vivunt? nonne et ipsæ virgines sunt, illasque castitatis curam habere oportet? Nunc autem dum saltat virgo in communi theatro impudicorum juvenum, annon, quæso, videtur tibi vel meretrice inhonestior? Quod si dixeris ancillas id facere, neque sic finem facio te accusandi: neque enim illis id oportebat permitti.

7. Omnia enim hinc mala oriuntur, quod familiæ nullam habeamus rationem; sed ad rem despiciendam satis est dicere, Servus est, ancillæ sunt: etiamsi quotidie audiant: *In Christo Jesu non servus, non liber est* (Gal. 3. 28). Tu vero equum quidem non despicias nec asinum, sed nihil non agis ut ne vitiosi fiant; servos autem despicias eadem qua tu præditos anima? Et quid dico servos, quando etiam et filios et filias? Quid vero postea? Necesse est, ut dolor statim subeat, cum illi omnes pessum eant; sæpe autem maximum quoque damnum, cum in turba et tumultu multa aurea pretiosa pereant. Deinde post nuptias si natus fuerit infans, eandem videbimus amentiam et multa symbola risu plena. Nam cum infanti nomen imponere oportuerit, non sanctorum nomine appellant, ut veteres olim faciebant; sed accensis lucernis quibus nomina indunt, nato nomen indunt ejus, quæ diutius lucem dederit; hinc conjicientes futurum ut diu vivat. Deinde si immatarum morte corripi contigerit, ut sæpe accidit, multos sequetur diaboli risus, quod illos ceu stultos pueros ludificaverit.

Ligamina et crepitacula superstitiosa, aliæque superstitiones. — Quid dixeris de ligaminibus et de crepitaculis manui appensis et de stamine coccineo, deque aliis multis insania plenis; cum oporteret nihil aliud puero circumponere, quam crucis custodiam? Nunc autem hic quidem despectui est habitus, qui convertit totum orbem terrarum, et gravem diabolo plagam inflixit totamque ejus potentiam subvertit: subtegmen autem et stamen aliæque ligamina simi-

lia, ea sunt quæ creditur pueri tutela. Dicamno aliud magis ridiculum? Sed nemo nos importunitatis accuset, si eousque procedat oratio. Nam qui putredinem vult emundare, non recusabit prius inquinare manus suas. Quidnam ergo est hoc ridiculum? Quod quidem nihil esse videtur, ideoque ingemisco; sed est principium insanix et extremæ dementiæ¹. Lutum mulieres in balneo accipientes, nutrices, et ancillæ, digito tingentes, in pueri fronte imprimunt: et si quis interroget, Quid sibi vult lutum, quid cœnum? Malum avertit oculum, inquit, livoremque et invidiam. Papæ, quanta vis luti, quanta cœni potestas? tantane ut totam diaboli aciem profiget? Non pudore, quæso, suffundemini? non vel sero tandem diaboli laqueos intelligetis, quomodo ab ineunte ætate machinas suas paulatim inducat? Nam si lutum hoc faciat, cur non tu in fronte tua idipsum facis, cum vir sis et plena ætate, et plusquam puer invidos habeas? cur non luto illinis totum corpus? nam si in fronte tantam habet virtutem, cur non te totum luto inungis? Hæc sunt risus et comœdia satanica, quæ non ad irrisionem tantum, sed ad gehennam præcipitat eos qui decipiuntur. Certe quod apud Græcos talia fiant, mirum non est; quod autem apud eos qui crucem adorant, et mysteriorum arcanorum participes sunt, et tanta philosophantur, id certe multis lacrymis est dignum. Deus te unguento spirituali honoravit, et tu luto filium deturpas? Deus te decoravit, et tu teipsum dedecoras? et cum deberet in fronte crucem adscribere, quæ insuperabilem tutelam præbet; tu his dimissis in satanicam amentiam decidis? Si quibus autem hæc parva esse videantur, discant id esse magnorum causam malorum, neque Paulo visum fuisse parva negligere. Quid enim, quæso, minus est, quam ut homo caput operiat? Sed vide quantam hujus rei curam habeat, et cum quanta prohibeat vehementia, tum alia multa dicens, tum quod caput suum dehonestet (1 Cor. 11. 4). Si autem qui tegit caput, ipsum dehonestat; qui luto illud ungit, quomodo non puerum reddit abominandum? quomodo, quæso, adducit eum ad manus sacerdotis? quomodo precaris, ut presbyteri manu signaculum in fronte apponatur, ubi luto unxisti? Ne, fratres, ne hæc faciatis; sed ab ineunte ætate pueros spiritualibus armis munit, et docete eos manu frontem signare; etiam prius quam possint hoc manu facere, vos ipsi eis crucem imprimite.

Præficarum usus. — Quid dixeris de aliis satanicis observationibus in doloribus uteri et in partu adhibitis, quas obstetrices in capitis sui malum inducunt? de iis item quæ in morte, et cum corpus effertur adhibentur; ejulatus nempe, planctus insani, stulta in sepulcris admissa, circa monumenta studium, intempestivum et ridiculum præficarum agmen, dierum observationes, necnon ingressus et exitus? Horumne, quæso, venaris gloriam? et quomodo hæc

¹ Hic locus sic habet in uno Reg.: *Quod quidem nihil habere mali plerisque videtur, sed est principium incredulitatis, et extremæ dementiæ opus.*

non extremæ dementiæ fuerint, hominum ita mente corruptorum et omnia temere agentium gloriam quærere, cum oporteret semper ad insomnem illum confugere oculum, et ejus sententiam spectantes omnia facere ac dicere? Hi certe etiamsi laudent, nihil vos juvare poterunt: ille vero, si gesta nostra ipsi fuerint

accepta, et hæc splendor reddet et in futuro die arcana illa bona tribuet: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 4. v. 10. *Nos stulti propter Christum* (necesse enim est hinc rursus sermonem resumere); *vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes; vos gloriosi, nos autem inglorii.*

1. Postquam gravitate multa sermonem impleverat, id quod omni crimine majorem inferebat plagam, hic cum dignitate sibi congruenti hoc tractat: et cum dixisset, *Sine nobis regnastis*; et, *Deus nos novissimos ostendit, tamquam morti destinati essent*, dicens: *Nos stulti et infirmi et inglorii*, 11. *et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus*, 12. *et laboramus operantes manibus nostris*: quæ indicia vere erant doctorum et apostolorum. At illi in contrariis altum sapiebant, in sapientia, in gloria, in divitiis, quod honorarentur. Ut ergo illorum fastum deprimat, et ostendat in iis non modo non gloriari, sed etiam pudore affici oportere, primo illos traducit dicens, *Sine nobis regnastis*. Ego enim dico, inquit, præsens tempus non honoris neque gloriæ esse, quæ vos fruimini; sed persequutionis et contumeliarum, quas nos patimur. Quod si hoc ita non sit, etsi jam tempus remunerationis sit, ut video (hoc autem per ironiam dicit), vos quidem discipuli jam regnastis; nos autem doctores et apostoli, qui ante omnes mercedem accipere debebamus, non modo vobis posteriores sumus, sed etiam ut morti destinati, id est damnati, semper in ignominia, in periculis, in fame degimus, contumelia affecti tamquam stulti, pulsi et intolerabilia patientes. Hæc porro dicebat, ut ex iis persuaderet ipsis, quod apostolorum gesta deberent æmulari, pericula nempe et contumelias, non autem honorem et gloriam: non enim illa, sed hæc postulat prædicatio. Sed hoc tamen non directe dicit, ut ne videatur ipsis molestus esse; sed ut illum decebat, sic tractat hæc increpationem. Nam si directe sermonem induxisset, sic dicturus erat: Erratis et fallimini et longe abestis ab admonitione apostolica: oportet enim apostolum et ministrum Christi stultum videri, atque in afflictione et contemptu degere, ut nos degimus; vos autem in contrariis estis. Sed sic hæc magis illos commovissent, utpote quæ apostolorum encomia præ se ferrent, et illos reddidissent audaciores, ut qui accusarentur socordix, inanis gloriæ et divitiarum. Idcirco non hoc modo dicta procedunt, sed alio, qui magis quidem perstringit, sed minus molestus est. Quapropter ita profert orationem per ironiam, dicens: *Vos autem fortes et gloriosi*. Nam si ironia non usus esset, ita dixisset: Fieri non potest, ut alius stultus pute-

tur, alius prudens, alius fortis, alius infirmus, prædicatione utrumque non¹ postulante. Nam si liceret hos tales, alios aliud esse, quæ a nobis proferuntur, aliquam fortasse rationem haberent: nunc autem hoc non licet, nimirum prudentem vel gloriosum videri ac sine periculo degere. Sin minus, necesse est ut Deus vos nobis præstulerit, vos discipulos doctoribus, qui innumera passi sumus. Quod si hoc nemo dixerit, restat ut nostra vos persequamini. Et ne quis putet, inquit, me præterita tantum commemorare: *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus*. Viden' totam Christianorum vitam talem esse debere, non uno vel altero die? Neque enim athleta, qui in uno tantum victor certamine coronatus est, iterum coronatur cum succubuerit. *Et esurimus*, adversus eos qui in deliciis agunt: *et colaphis cædimur*, adversus eos qui inflati sunt: *et instabiles sumus pulsi*, adversus eos qui labuntur: *et nudi sumus*, adversus eos qui sunt divites: *et laboramus*, jam contra falsos apostolos, qui nec laborare nec periclitari sustinent, sed ipsi fructum percipiunt. At nos non sic, inquit; sed cum externis periculis nos quoque perpetuo exercemus labore. Quodque majus est, nemo possit dicere nos hæc ægre ferre aut persequentes nos accusare: illos enim qui nos vexant, per contraria remuneramus. Hoc quippe magnum est, non autem male pati; quod omnibus est commune; verum patientes nec ægre nec indigne ferre.

2. Nos autem non modo non ægre ferimus, sed etiam exultamus; cujus rei hoc signum est, quod eos, qui nobis mala iuferunt, contrariis remuneremus. Quod autem hoc facerent, audi sequentia: *Maledicimus, et benedicimus; persequutionem patimur, et sustinemus*; 13. *blasphemamus, et obsecramus, tamquam purgamenta mundi facti sumus*. Hoc est, stulti propter Christum. Nam qui male passus est, et neque se ulciscitur neque dolet, stultus videtur esse apud externos et inglorius infirmusque. Ac ne molestiorem redderet orationem, ad illorum civitatem æumnas reducens, quid dicit? *Purgamenta*, non urbis vestræ, sed *mundi facti sumus*; et rursus, *Omnium peripsema*, non vestrum tantum, sed omnium. Sicut ergo cum de Christi cura loquitur, terra, cælo et omni creatura relictis, crucem in medio ponit: ita etiam quando ad se vult attrahere, signis prætermis- sis, quæ propter ipsos passus est dicit. Ita quoque solemus cum injuria afficimur vel despiciamur a quibusdam, quæ pro illis passi sumus in medium addu-

¹ In quibusdam Codd. deest negatio.

ρᾶς; καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας, ἀνθρώπων οὕτω διεφθαρμένων τὰς γνώμας, καὶ πάντα ὡς ἔτυχε ποιοῦντων, τὴν δόξαν ἐπιζητεῖν, δέον ἐπὶ τὸν ἀκοίμητον ἀεὶ καταφεύγειν ὀφθαλμόν, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου ψήφον βλέποντας, πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν; Οὗτοι μὲν γὰρ κἂν ἐπαινεύωσι ^a, οὐδὲν ἥμᾶς ὠφελήσαι

^a Reg., ἐπαινεύωσι. Edili ἐπαινέσονται.

δυνήσονται· ἐκεῖνος δὲ ἂν ἀποδεξῆται τὰ γινόμενα, καὶ ἐνταῦθα ποιήσει λαμπροῦς, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν μεταδύσει τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστὸν (ἀναγκαῖον γὰρ ἐντεῦθεν πάλιν τὸν λόγον ἀναλαβεῖν), ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ· ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἐνδοξοὶ, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι.

α'. Πολλῆς βαρύτητος τὸν λόγον ἐμπλήσας, ὁ πάσης κατηγορίας· μεῖζονα εἶχε πληγὴν, τοῦτο ἐνταῦθα μεταχειρίζεται μετὰ τῆς πρεπούσης αὐτῷ ἀξίας, καὶ εἰπὼν, *ὅτι Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε*, καὶ ὅτι *Ἡμεῖς ὁ Θεὸς ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐκθανάτους*, διὰ τῶν ἐξῆς δείκνυσιν, πῶς ἐκθανάτιοι, λέγων· *Ἡμεῖς μωροὶ καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄτιμοι, καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαριζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν*· ἅπερ ἦν δείγματα διδασκάλων καὶ ἀποστόλων γνησίων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις μέγα ἐφρόνουν, ἐπὶ σοφίᾳ, ἐπὶ [109] δόξῃ, ἐπὶ πλούτῳ, ἐπὶ τῷ τιμᾶσθαι. Βουλόμενος οὖν αὐτῶν καθελεῖν τὸν τύπον, καὶ δειξάιν ότι ἐπὶ τούτοις οὐ μόνον οὐ καλλωπίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνεσθαι δεῖ, πρῶτον μὲν αὐτοὺς κωμῶδεῖ λέγων· *Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε*. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι ὁ παρὼν καιρὸς οὐ τιμῆς οὐδὲ δόξης ἐστίν, ὧν ὑμεῖς ἀπολαύετε, ἀλλὰ τοῦ διώκεσθαι καὶ ὑβρίζεσθαι, ἅπερ ἡμεῖς πάσχομεν. Εἰ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ τῶν ἀμοιβῶν ὁ καιρὸς οὗτος, ὡς ὁρῶ (τοῦτο δὲ εἰρηνευόμενος λέγει)· ὑμεῖς μὲν οἱ μαθηταὶ καὶ ἐδασκεύσατε λοιπὸν· ἡμεῖς δὲ οἱ διδασκαλοὶ καὶ ἀπόστολοι, καὶ πρὸ πάντων ὀφειλοντες λαβεῖν τὸν μισθόν, οὐ μόνον ὑμῶν ἐσχάτοι γεγόναμεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκθανάτιοι, τούτεστι, κατὰδικοι, διόλου ἐν ἄτιμίαις καὶ κινδύνους καὶ λιμῷ διάχομεν, ὑβριζόμενοι τε ὡς μωροὶ καὶ ἐλαυνόμενοι καὶ τὰ ἀνήκεστα ὑπομένοντες. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἵνα καὶ αὐτοὺς ἐκ τούτων ποιήσῃ συνιδεῖν, ὅτι τὰ τῶν ἀποστόλων ὀφειλοῦσι ζηλοῦν, τοὺς κινδύνους καὶ τὰς ὑβρεῖς, οὐ τὰς τιμὰς καὶ τὰς δόξας· οὐ γὰρ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ταῦτα ἀπαιτεῖ τὸ κήρυγμα. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐξ εὐθείας οὐ λέγει, ὥστε μὴ φορτικὸς αὐτοῖς; φανήναι· ὡς δὲ αὐτῷ πρόπον ἦν, οὕτω μεταχειρίζεται τὴν ἐπίπληξιν ταύτην. Εἰ γὰρ ἐξ εὐθείας εἰσῆγαγε τὸν λόγον, οὕτως ἂν εἶπε· Πλανῶμεν καὶ ἀπατάσθω, καὶ πολὺ τῆς ἀποστολικῆς νοουθεσίας· ἀφελήκαται· τὸν γὰρ ἀπόστολον καὶ διάκονον τοῦ Χριστοῦ, μωρὸν εἶναι δοκεῖν χρή, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν ἀδοξίᾳ διάγειν, ὅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς· ὑμεῖς δὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις. Ἄλλ' οὕτως ἂν μάλλον καὶ προσέστη τὰ λεγόμενα αὐτοῖς, ὡς ἐγκώμια τῶν ἀποστόλων ἔχοντα, καὶ ἐκείνους ἂν θρασυτέρους εἰργάσατο, ὡς διαβαλλομένους ἐπὶ ῥήθιμῳ καὶ κενοδοξίᾳ καὶ τῷ τρυφᾶν. Διὰ τοῦτο τούτων μὲν τὸν τρόπον οὐ μεθοδεύει τὰ εἰρημένα, ἐτέρως δὲ, πληκτικώτερον μὲν, ἀνεπαχθέστερον δέ. Διὸ καὶ οὕτω προάγει τὸν

λόγον κατ' εἰρωνείαν, λέγων· *Ἡμεῖς δὲ ἰσχυροὶ καὶ ἐνδοξοὶ*. Ὡς εἰ μὴ τῇ εἰρωνεῖᾳ ἐκέχρητο, οὕτως ἂν εἶπεν· Οὐ δυνατόν τὸν μὲν μωρὸν νομίζεσθαι, τὸν δὲ φρόνιμον, καὶ τὸν μὲν ἰσχυρόν, τὸν δὲ ἀσθενῆ, τοῦ κηρύγματος; μὴ ἀπαιτούντος θάτερα. Εἰ μὲν γὰρ ἐξῆν τοὺς μὲν τοῦτο εἶναι, τοὺς δὲ ἐκεῖνο, ἴσως εἶχε τινα λόγον τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα· νυνὶ δὲ οὐκ ἔνι, οὐ φρόνιμον εἶναι δοκεῖν, οὐκ ἐνδοξον, οὐκ ἀπηλλάχθαι κινδύνων. Εἰ δὲ μὴ, ἀνάγκη ὑμᾶς ἡμῶν προτετιμῆσθαι παρὰ τῷ Θεῷ, ὑμᾶς τοὺς μαθητάς τῶν διδασκάλων καὶ μυρία παθόντων. Εἰ δὲ οὐδὲ τοῦτο τις ἂν εἶποι, λείπεται τὰ ἡμέτερά ὑμᾶς διώκειν. Καὶ μὴ μέτις, φησὶν, οἰέσθω τὰ παρελθόντα λέγειν μόνον· *Μέχρι γὰρ τῆς ἁρτί ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν*. Ὅρξῃ ὅτι πάντα τὸν βίον τοιοῦτον εἶναι δεῖ τῶν Χριστιανῶν, οὐ μίαν ἡμέραν καὶ δευτέραν· Οὐδὲ γὰρ ἂν ἀθλητὴς τὴν μίαν μόνην νικήσας πάλιν στεφανωθῇ, πάλιν στεφανοῦνται καταπεσόντων. *Καὶ πεινώμεν, πρὸς τοὺς τρυφῶντας· καὶ κολαριζόμεθα* [110], πρὸς τοὺς πεφουσιωμένους· *καὶ ἀστατοῦμεν*, πρὸς τοὺς ἀναπίπτοντας· *καὶ γυμνητεύομεν*, πρὸς τοὺς πλουτοῦντας· *καὶ κοπιῶμεν*, ἥδη πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους τοὺς οὕτε ἐργάζεσθαι οὕτε κινδυνεύειν ἀνεχομένους, ἀλλὰ καρπουμένους αὐτούς. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἔξωθεν κινδύνων καὶ ἑαυτοὺς κατατείνουμεν τῇ διηνεκεῖ ἐργασίᾳ. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὐκ ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν, ὅτι δυσχεραίνουμεν ἐπὶ τούτοις, ἢ τοῖς διώκουσιν ἐγκαλοῦμεν· τοῖς γὰρ ἐναντίοις τοὺς ἐπιπρεάζοντας ἀμειβόμεθα. Τὸ γὰρ μέγα τοῦτο ἐστίν, οὐ τὸ κακῶς παθεῖν· τοῦτο γὰρ πάντων κοινόν· ἀλλὰ τὸ πάσχοντας μὴ ἀλύειν μηδὲ δυσχεραίνειν.

β'. Ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐ δυσχεραίνουμεν, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλόμεθα. Καὶ τοῦτο τεκμήριον τὸ τοὺς ποιοῦντας κακῶς τοῖς ἐναντίοις ἀμειβεσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο ἐποιοῦν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· *Δοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν*, τούτεστι, μωροὶ διὰ Χριστόν. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, καὶ μήτε ἀμυνόμενος μήτε ἀλγῶν, μωρὸς εἶναι δοκεῖ παρὰ τοῖς ἔξωθεν καὶ ἄτιμος καὶ ἀσθενής. Καὶ ἵνα μὴ φορτικώτερον τὸν λόγον ἐργασθῇ, εἰς τὴν ἐκείνων πόλιν τὰ πάθη περιστήσας, τί φησι; *Περικαθάρματα*, οὐ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀλλὰ τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν· καὶ πάλιν, *Πάντων περιψήμια*· οὐχ ὑμῶν μόνον, ἀλλὰ πάντων. Ὅπερ οὖν ὅταν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ διαλεγῆται κηδεμονίας, τὴν γῆν, τὸν οὐρανόν, τὴν πᾶσαν κτίσιν ἀφελῇ, τὸν σταυρὸν ἐν μέσῳ τίθησιν· οὕτω καὶ ὅταν πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι βουληθῇ, τὰ σημεῖα παραδραμῶν,

^a Sic Reg. melius quam edili, in quibus nonnulla desunt. ^b Reg., νομοθεσίας.

^c Hic locus in editis vitiat et mutilus ex codice Regio manuscripto restitutus fuit. ^d Deerant haec, ἢ τοῖς· ἐγκαλοῦμεν, et mox, ubi ἐπιπρεάζοντας, legebatur ποιοῦντας.

τὰ πάθη λέγει τὰ δι' αὐτούς. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἔθος, ἵταν ἀδικώμεθα παρὰ τινων καὶ καταφρονώμεθα, ἅπερ ὑπὲρ αὐτῶν ἐπάθομεν, ταῦτα φέρειν εἰς μέσον. *Πάντων περίγρημα ὥς ἄρει.* Εὐτονον τὴν πληγὴν ἔδωκε πρὸς τῇ τέλει. *Πάντων* δέ, οὐ τῶν διωκόντων, φησὶν, ἀλλὰ τῶν δι' οὓς ταῦτα πάσχομεν· τουτέστι·, Χάριν ἔχω πολλὴν αὐτοῖς. Βαρυθυμούοντας τὸ ῥῆμα, οὐκ ἀλγοῦντος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκείνους πληθεῖαι βουλομένου. Ὁ γὰρ μυρία ἔχων ἐγκαλεῖν, καὶ ἀσπάζεταιται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς καλεῖται πρῶτος ἡμᾶς φέρειν τὰς ὕβρεις, ἵνα καὶ αὐτοὶ φιλοσοφώμεν, κακεῖνους μάλλον ἐντρέπωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως ὑβρίζουν, ὥς σιγῶν τις, τοῦτο ἐργάζεται. Εἴτ' ἐπειδὴ εἶδεν ἀφόρητον τὴν πληγὴν, ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσεν, εἰπὼν· *Οὐκ ἐντρέπωμαι ὑμᾶς γράψω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ ρουθεῖω.* Οὐχ ὡς καταισχύνων γὰρ ὑμᾶς, ταῦτα λέγω, φησὶν. Ὅπερ ἐποίησε διὰ τῶν ῥημάτων, τοῦτο φησὶν οὐ πεποιθέναι· μάλλον δὲ πεποιθέναι μὲν φησὶν, οὐ μὴν διανοίξαι πανηρεῖ καὶ μισούσῃ· ἐπεὶ καὶ ἀρίστη αὕτη ἡ θεραπεία, εἰπόντα τὸν λόγον προσθεῖναι τὴν ἀπὸ τῆς διανοίας ἀπολογίαν. Μὴ εἰπὼν μὲν γὰρ οὐκ ἐνῆν, ἐπεὶ ἔμειναν ὅν ἀδιόρθωτοι· εἰπόντα δὲ ἀφεῖναι πάλιν τὴν πληγὴν ἀνίστατον, χαλεπόν· διότι μετὰ βαρύτητος ἀπολογεῖται. Τοῦτο γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐξαιρεῖ τὴν τομὴν [111], ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω ποιεῖ καταδύναι, τῆς πληγῆς τὴν ἀλγηδὸνα παραμυθούμενον ἅπασαν. Ὁ γὰρ ἀκούσας, ὅτι οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἀγαπῶν ταῦτα λέγει, μάλλον χαταδέχεται τὴν διόρθωσιν. Πολλὴ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ βαρύτης καὶ ἡ ἐντροπή. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὡς διδάσκαλος, οὐδὲ ὡς ἀπόστολος, οὐδὲ ὡς μαθητὰς ἔχων, ὅπερ τῆς ἀξίας ἦν, ἀλλ'· *Ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ ρουθεῖω*· καὶ οὐχ ἀπλῶς τέκνα, ἀλλὰ ποθομένα. Σύγγνωτέ μοι, φησὶ· καὶ εἰ τι φορτικὸν εἰρηγῶ, ἐξ ἀγάπης ταῦτα γίνεσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπιτιμῶ, ἀλλὰ, *Νουθεῖω.* Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο πατρὸς ἀλγοῦντος, καὶ τὰ δέοντα συμβουλευόντος; Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὅτε τὴν πληγὴν ἔδωκε. Τί οὖν, ἀπειδοῦσιν ἡμῶν οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι, φησὶν; Οὐ τοῦτο λέγω, ἀλλ' οὐχ οὕτως φειδόνται. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συντόμως οὐκ εἶπε, διὰ δὲ τῶν ἐπιτηδεύματων καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτὸ ἐνέφηγε, τὸν παιδαγωγὸν καὶ τὸν πατέρα θεῖς, Ἐὰν γάρ, φησὶ, πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητες ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. Οὐ τὸ ἀξίωμα ἐμφαίνει ἐνταῦθα, ἀλλὰ τῆς ἀγάπης τὴν υπερβολὴν. Καὶ οὐδὲ ἐκείνους ἐπληξέ, τὸ, Ἐν Χριστῷ, προσθεῖς, ἀλλὰ καὶ παρεμυθήσατο αὐτοὺς, οὐχὶ κόλακας, ἀλλὰ παιδαγωγοὺς εἰπὼν τοὺς σπουδάζοντας καὶ ἀνεχομένους τῶν πόνων· καὶ τὴν ἑαυτοῦ κηδεμονίαν ἀπεδείξατο. Διὰ οὐκ εἶπεν, Ἀλλ' οὐ πολλοὺς διδασκάλους, ἀλλ'· *Οὐ πατέρας.* Οὕτως οὐκ ἀξίωμα εἶναι ἐβούλετο, οὐδὲ, ὅτι πλείονα παρ' αὐτοῦ ὠφέληντο, διδάξαι· ἀλλὰ συγχωρήσας ἐκείνους τὰ πολλὰ περὶ αὐτοὺς πεπονηθέναι (τοιοῦτον γὰρ ὁ παιδαγωγὸς), τὴν τῆς ἀγάπης υπερβολὴν ἑαυτῷ ταμιεύεται. Τοιοῦτον γὰρ ὁ πατήρ. Καὶ οὐ λέγει μόνον, ὅτι Οὐδεὶς ὑμᾶς οὕτω φιλεῖ, ὅπερ ἀνεύθυνον ἦν, ἀλλὰ καὶ πράγμα γεγινὸς εἰς μέσον ἀγει. Ποῖον δὲ τοῦτο; *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.* Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· οὐκ ἑμαυτῷ τοῦτο λογίζομαι, φησὶ. Πάλιν τοὺς ἑαυτοῖς ἐπιφημίζοντας τὴν διδασκαλίαν πληττεῖ. Ὑμεῖς γὰρ ἐστε, φησὶν, ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς· καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἐφύτευσα· καὶ ἐνταῦθα,

Ἐγὼ ἐγέννησα. Οὐκ εἶπε, Κατήγγελα τὸν λόγον, ἀλλ', Ἐγὼ ἐγέννησα, τοῖς τῆς φύσεως ὀνόμασι κεχρημένους. Ἐν γὰρ ἐσπουδάζε, τὴν ἀγάπην ἐπιδείξασθαι, ἣν περὶ αὐτοὺς εἶχεν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ παρ' ἐμοῦ δεξάμενοι ἐνήγαγον ὑμᾶς· τὸ δὲ εἶναι πιστοὺς, δι' ἐμοῦ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ὡς τέκνα, ἵνα μὴ κολακείας εἶναι νομίσης τὸ ῥῆμα, παρίστησι καὶ τὸ πρᾶγμα. *Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κατ' ὁ Χριστοῦ.* Βαβαί! πόση τοῦ διδασκάλου ἡ παρρησία! πῶς ἀπηκριδωμένη ἡ εἰκὼν, ὅταν καὶ ἐτέρους ἐπὶ τοῦτο παρακαλῇ! Οὐκ ἐπαίρων δὲ ἑαυτὸν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ δεικνύς εὐκολον οὖσαν τὴν ἀρετὴν.

γ. Μὴ γὰρ μοι εἴπης, ὅτι Οὐ δύναμαι σε μιμήσασθαι· σὺ διδάσκαλος εἶ, καὶ μέγας. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοσοῦτον τὸ μέσον ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς, ὅσον τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐμέ· ἀλλ' ὅμως ἐμιμησάμην ἐκείνον ἐγώ. Ὅταν μὲν οὖν Ἐφεσίους γράψῃ, οὐ τίθησι μέσον ἑαυτὸν, ἀλλ' εὐθὺς [112] αὐτοὺς ἐκεῖ πάντας ἀπάγει, *Γίνεσθε μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ*, λέγων· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ πρὸς ἄσθενεις ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἑαυτὸν παρενέβαλε. Καὶ ἄλλως δὲ δεικνυσὶν, ὅτι ἐνὶ καὶ οὕτω τὸν Χριστὸν μιμήσασθαι. Ὁ γὰρ τὴν σφραγίδα ἐμιμησάμενος τὴν ἀπηκριδωμένην, τὸ ἀρχέτυπον ἐμιμήσατο. Ἰδωμεν οὖν πῶς αὐτὸς ἐμιμήσατο τὸν Χριστόν. Ἡ γὰρ μίμησις αὕτη οὐ χρόνων δεῖται καὶ τέχνης, ἀλλὰ προαιρέσεως μόνης. Εἰς ζωγράφου μὲν γὰρ εἰσελθόντες οὐ δυνήσμεθα μιμήσασθαι τὴν εἰκόνα, κἂν μυριάκις ἴδωμεν· τοῦτον δὲ καὶ ἐξ ἀκροάσεως μόνης ἐνὶ μιμήσασθαι. Οὐκοῦν βούλεσθε τὸν πίνακα εἰς μέσον ἀγαγόντες, ὑπογράψωμεν ἐφ' ὑμῶν τὴν πολιτείαν τοῦ Παύλου; Προκείσθω τοίνυν ὁ πίναξ πολὺ λαμπρότερος ὢν τῶν βασιλικῶν εἰκόνων. Τὸ γὰρ ὑποκείμενον, οὐ σανίδες κεκολλημέναι οὐδὲ συνδόνες ἐπικειμέναι, ἀλλ' ἔργον Θεοῦ τὸ ὑποκείμενον· ψυχὴ γάρ ἐστι καὶ σῶμα. Ψυχὴ Θεοῦ ἔργον, οὐκ ἀνθρώπων, καὶ σῶμα πάλιν ὁμοίως. Ἐκροτήσατε ἐνταῦθα· Ἀλλ' οὐκ ἐνταῦθα τῶν χρόνων ὁ καιρὸς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐξῆς καὶ τοῦ κροτήσαι καὶ τοῦ ζηλωσαι. Τίως γὰρ ἡ ὕλη ὑπόκειται κοινῇ πρὸς ἅπαντας οὕσα. Ψυχὴ γὰρ ψυχῆς οὐδὲν διαφέρει, καθὼς ψυχὴ, ἀλλ' ἡ προαιρέσις δεικνυσὶ τὴν διαφορὰν. Ὅπερ γὰρ σῶμα σώματος, καθὼς ἐστὶ σῶμα, οὐδὲν διενήνοχεν, ἀλλ' ὁμοίον ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ Παύλου καὶ τῶν πολλῶν, οἱ δὲ κίνδυνοι φαιδρότερον ἐργάζονται τοῦτο ἐκείνου· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ ψυχῆς. Ὑποκείσθω τοίνυν ὁ πίναξ ἡμῖν ἡ ψυχὴ Παύλου. Οὗτος ὁ πίναξ ἐκείτο πρῶτην ἡσθολωμένως, ἀραχνίων γέμων· οὐδὲν γὰρ βλασφημίας χεῖρον. Ἐπειδὴ δὲ ἤλθεν ὁ πάντα μετασκευάζων, καὶ εἶδεν οὐ παρὰ ῥαθυμίαν καὶ βλακειαν οὕτω διαγραφέντα, ἀλλὰ παρὰ ἀπειρίαν, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὰ ἀνθ' τῆς εὐσεβείας (ζῆλον μὲν γὰρ εἶχε, τὰ δὲ χρώματα οὐ παρῆν· οὐ γὰρ κατ' ἐπίγνωσιν τὸν ζῆλον εἶχε)· δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀληθείας τὸ ἄνθος, τουτέστι, τὴν χάριν· καὶ ἀθρόον βασιλικὴν ἀπέδειξε τὴν εἰκόνα. Λαβὼν γὰρ τὰ χρώματα, καὶ μαθὼν ἅπερ ἠγνόει, οὐκ ἀνέμεινε χρόνον, ἀλλ' εὐθέως ἐφάνη τεχνίτης ἄριστος. Καὶ πρῶτον δεικνυσὶ τὴν κεφαλὴν βασιλικὴν, τὸν Χριστὸν χρητύπων· εἶτα καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, τὸ τῆς πολιτείας τῆς ἀκριβοῦς· Οἱ μὲν οὖν ζωγράφοι κατακλείσαντες ἑαυτοὺς, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας καὶ ἡσυχίας ἅπαντα πράττουσιν, οὐδενὶ τὰς θύρας παρανοήγοντες· οὕτως δὲ ἐν μέσῳ τῆς οἰκουμένης τὸν πίνακα προβεῖς, πάντως ἐναντιούμενων, θορυβούντων, ταραπτόντων, οὕτως· εἰργάζετο τὴν βασιλικὴν ταύτην εἰκόνα, καὶ οὐκ ἐκωλύετο. Διὰ καὶ ἔλεγε· Θέατρον ἐγενήθημεν τῷ

* Deerat τουτέστι.

cere. *Omnium peripsema usque adhuc.* Vehementem plagam inducit in fine. *Omnium*, inquit, non persequentium, sed eorum propter quos hæc patimur : hoc est, Magnam ipsis gratiam habeo. Graviter ferentis est verbum, non quod ipse angatur, sed quod illos perstringere velit. Nam qui potest innumera proferre crimina, illos salutat. Ideo jubet Christus contumelias nos mansuete ferre, ut et ipsi philosophemur, et contumeliosos pudore magis afficiamus. Non enim ita contumelia afficiens, ut silens hoc facit. Deinde quia vidit intolerabilem esse plagam, statim illi medetur dicens : 14. *Non ut confundam vos hæc scribo, sed ut filios meos dilectos moneo.* Non ut pudore afficiam vos, inquit, hæc dico. Quod per verba fecit, se non fecisse dicit; imo vero se fecisse dicit, sed non malo animo vel ex odio. Hæc est enim optima curatio, cum verbum dixeris, excusationem ex mente proferre. Nam hæc non dicere non licebat, quia incorrecti mansissent : postquam autem dixerat, plagam incuratam relinquere, grave fuisset : quare cum gravitate excusat. Hoc enim non modo incisionem non tollit, sed etiam efficit, ut profundius infigatur, dum plagæ dolorem omnem consolatur. Qui enim audit ipsum non exprobrantem, sed amantem hæc dicere, libentius correctionem accipit. Multa est hic quoque gravitas et ad pudorem provocatio. Non enim ut doctor, non ut apostolus, non ut qui discipulos habeant, quod dignitatis est, sed, *Ut filios meos carissimos moneo* : nec tantum filios, sed desideratos. Ignoscite mihi, inquit, si quid molestum dixi : hæc ex dilectione sunt. Nec dixit, Corripio, sed, *Moneo*. Quis vero non ferat patrem dolentem, et quæ decet consulentem? Ideo non hæc prius dixit, sed postquam plagam indixerat. Quid ergo? inquires; non parcunt nobis alii doctores? Non sic dico, sed non ita parcunt. Verum hoc quidem breviter non dixit, sed per studia et nomina hoc indicavit, ut qui pædagogum posuerit et patrem. 15. *Nam et si multos pædagogos, inquit, habeatis in Christo, sed non multos patres.* Non dignitatem hic ostendit, sed caritatis magnitudinem; neque illos perstrinxit cum addidit, *In Christo*, sed consolatus est illos, non adultores, sed pædagogos vocans illos, qui studia et labores ferebant, suamque curam ostendit. Ideo non dixit, Sed non multos doctores, sed, *Non multos patres*. Sic non dignitatem apponere voluit, neque ostendere quod multam utilitatem ab ipso accepissent; sed cum concessisset, quod illi multa præstitissent ipsis (talis enim erat pædagogus), dilectionis exsuperantiam sibi reservat. Talis enim est pater. Nec dicit modo, Nemo vos ita amat, quod absque reprehensione fuisset; sed rem uti gesta est in medium adducit. Qualis illa erat? *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* In Christo Jesu : non mihi hoc adscribo. Eursus illos pungit, qui sibi laudem doctrinæ tribuebant. *Vos enim estis, inquit, signaculum apostolatus mei* (1. Cor. 9. 2). Et rursum, *Ego plantavi*; et hic, *Ego genui*. Non dixit, Annuntiavi verbum; sed, *Ego genui*, naturæ usus nominibus. Unum enim illi curæ

erat, ut dilectionem erga illos suam exhiberet. Illi namque cum a me accepissent, vos induxerunt; quod autem fideles sitis, per me factum est. Quia enim dixit, *Ut filios*, ne adulationis verbum esse existimares, rem ipsam profert. 16. *Rogo igitur vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Papæ, quanta doctoris fiducia, quam accurata imago, cum etiam alios ad hoc advocat? Non sese extollens autem hoc facit, sed ut ostendat facilem esse virtutem.

3. *Christum imitari possumus. Chrysostomo plauditur. Pauli et ipsius virtutum descriptio.* — Ne mihi enim dixeris, Non possum te imitari : tu doctor es et magnus. Non enim tantum spatii inter me et vos interest, quantum inter Christum et me : attamen illum ego imitatus sum. Cum ergo Ephesiis scribit, non se medium ponit, sed statim ipsos omnes illum adducit, *Estote imitatores Dei* (Ephes. 5. 1) dicens : hic vero, quia infirmos alloquebatur, seipsum interposuit. Alioquin autem ostendit, quod sic quoque fas sit Christum imitari. Nam qui accuratum signaculum est imitatus, archetypum imitatus est. Videamus ergo quomodo ipse Christum imitatus sit. Nam huiusmodi imitatio non tempore et arte opus habet, sed proposito tantum. In pictoris enim officinam ingressi, non poterimus imaginem imitari, etiamsi illam millies aspiciamus : hæc autem vel ex solo auditu imitari licet. Vultis ergo, tabula in medium adducta, describamus vobis Pauli institutum vitæ? Prostet igitur tabula multo splendidior quam regię imagines. Nam quod hic subjicitur, non sunt asseres conglutinati, non impositi sindones, sed opus Dei subjicitur : anima enim est et corpus. Anima Dei opus, non hominum; et corpus similiter. Hic plausistis? Sed non hoc plausuum tempus est, sed in sequentibus tempus plaudendi et imitandi erit. Interim enim materia subjicitur, communis omnibus. Anima enim ab anima nihil differt, quatenus anima est, sed propositum differentiam ostendit. Sicut enim corpus a corpore, quatenus corpus est, nihil differt; sed simile est et corpus Pauli et corpus multorum, sed pericula illius corpus alio corpore splendidius efficiunt : ita et de anima dicendum. Ponatur ergo tabula nobis, anima nempe Pauli. Hæc tabula nuper jacebat fuligine oblucta, plena telis aranearum : nihil enim est blasphemia pejus. Quia autem venit is, qui omnia transformat; et vidit non ex ignavia et socordia ita depictam esse, sed ex imperitia, et quod non haberet flores pietatis; zelum quippe habebat, colores vero non aderant; non enim zelum secundum scientiam habebat : dat illi florem veritatis, id est, gratiam; ac repente regiam ostendit imaginem. Acceptis namque coloribus, cum didicisset illa quæ ignorabat, non exspectavit tempus, sed statim optimus artifex visus est; et primo ostendit regium caput, Christum prædicans; deinde reliquum corpus, quod est accuratum vitæ institutum. Pictores quidem, cum se incluserint, cum accuratione magna et quiete omnia faciunt, nemini ostia aperientes : hic autem in medio orbe tabulam proponens, omnibus contradicentibus, tumultuantibus, turbantibus, ita

hanc regiam imaginem fecit, nec prohibebatur, ideoque dicebat : Spectaculum facti sumus mundo, in medio terræ et maris et cæli et totius orbis, mundique hujus tam sensibilis quam spiritualis, depingens imaginem. Vultis quoque cæteras ejus partes videre a capite usque deorsum? aut vultis ab inferiori parte sermonem sursum deducamus? Contemplare ergo statuam auream, imo ea pretiosiore, qualem in cælo stare par est; non plumbo vinctam, neque uno in loco positam; sed a Jerusalem usque ad Illyricum currentem et in Hispaniam abeuntem, et quæ quasi alata per orbem terræ feratur. Quid his pedibus fieri possit speciosius, qui totam quæ sub sole est terram pervaserunt? Hanc speciem jam olim propheta prædicavit dicens : *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem (Isai. 52. 7)!* Viden' quam pulchri pedes sint? Visne et pectus videre? Accede, hoc etiam tibi ostendam, et multo splendidius videbis, quam pedes illos speciosos, et ipso veteris legislatoris pectore. Moyses quidem tabulas gestavit lapideas; hic vero intus habuit Christum, ipsam regiam gestabat imaginem et propitiatorii. Ideo Cherubinis honorabilior erat. Non enim talis inde vox ferebatur, qualis hinc; sed illic plura disserebat de sensilibus, ex lingua autem Pauli de rebus quæ supra cælos sunt : et ex propitiatorio Judæis solis oracula ferebat, hinc vero toti terrarum orbi : et illic quidem per inanima, hic vero per animam virtute præditam.

4. Hoc propitiatorum cælo splendidius erat, non stellarum varietate fulgens neque radiis solaribus, sed ipsum solem justitiæ habens inde radios emittentem. Et hoc quidem cælum nubes subiens aliquando tristius reddit : pectus vero illud nulla umquam talis tempestas subiit; imo potius sæpe tempestates subtercurrebant multa, sed lucem non obscurabant; sed in media tentatione et in periculis lux illa effulgebat. Quamobrem ipse catenis vinctus clamabat : *Verbum Dei non est alligatum (2. Tim. 2. 9).* Ita semper per illam linguam radios emittebat; nec metus nec periculum pectus illud obscurum reddebant. Fortasse videtur pectus illud pedes longe retro relinquere : sed illi tamen ut pedes pulchri sunt, et hoc etiam ut pectus pulchrum est. Vis et ventrem videre speciosum? Audi quid de illo dicat : *Si cibus scandalizat fratrem meum, non comedam carnem in æternum. (1. Cor. 8. 13).* Bonum est carnem non comedere, nec vinum bibere, neque rem quamcumque, in qua frater tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur. *Esca ventri, et venter escis (Id. 6. 13).* Quid hoc ventre fuerit speciosius, qui ita doctus erat quiescere, et omnem temperantiam exhibere, qui sciret esurire, famem pati et sitire? Quemadmodum enim equus bene assuetus habenas habens aureas, ita et hic numerose incedebat cum naturæ necessitatem superasset : nam Christus incedebat in illo. Hoc autem tam temperanter agente, palam est vitium aliud omne solutum fuisse. Vis etiam videre eas quæ nunc sunt manus? aut vis prius illorum pristinam nequitiam videre? Ingressus ille domos, nuper viros et

mulieres trahebat, non viri manus habens, sed immanis feræ. Postquam autem colores veritatis accepit, et spirituales peritiam, non ultra viri fuere manus illæ, sed spirituales, quotidie catenis constrictæ; et neminem umquam percusserunt, sed millies percussæ sunt. Hasce manus aliquando vipera reverita est : non enim jam erant hominis manus; ideoque non attigit eas. Vis etiam tergum videre reliquis membris simile? Audi quid de illo dicat : *Quinquies quadragenas una minus accepi a Judæis. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium pertuli, nocte et die in profundo maris fui (1. Cor. 11. 24. 25).* Sed ne nos in profundum immensum dejecti, multum circumagamur, singula ejus membra persequentes; age jam a corpore discedentes, aliam pulchritudinem videamus, nempe a vestimentis, quam dæmones reverebantur; ideoque fugiebant, et ægritudines curabant. Et ubicumque appareret Paulus, omnia cedebant et amovebantur, utpote cum advenisset orbis terrarum pugil. Ac quemadmodum ii, qui multas in bello plagas acceperunt, si viderint arma ejus qui illos percussit, horrescunt : ita et dæmones semicinctia tantum videntes, discedebant. Ubi sunt nunc divites, qui in divitiis altum sapiunt? ubi illi, qui dignitates suas numerant sumptuosaque vestimenta? Cum his se comparantes, sua omnia videbunt esse cœnum et lutum. Et quid dico vestimenta et aurea? Si enim quis mihi totius orbis imperium daret, unguem solum Pauli, isto imperio fortiorem esse putarem, paupertatem ejus, omni voluptate, ignobilitatem omni gloria, omnibus divitiis nuditatem, omni licentia impactos sacro illi capiti colaphos, omni diademate lapides quos exceperit. Hanc coronam desideremus, dilecti : et etiamsi persequutio non sit, interim nos præparemus. Neque enim a persequutionibus tantum hic vir splendidus erat : nam dicebat : *Castigo corpus meum (1. Cor. 9. 27);* hoc vero sine persequutione recte fieri potest. Et admonebat carnis curam non faciendam esse ad concupiscentias (*Rom. 13. 14*); et rursus : *Habentes alimenta et vestes, his contenti simus (1. Tim. 6. 8).* Ad hæc enim non opus est persequutionibus. Et opulentos quoque ad temperantiam vocabat dicens : *Qui volunt esse divites, incidunt in tentationem (Ib. v. 9).* Si igitur nos quoque sic exerceamus, in agonem ingressi coronabimur; et licet persequutio non sit, multa pro his recipiemus præmia. Si vero corpus impinguemus, et porcorum vitam ducamus, etiam in pace multa peccata admittemus ac dedecus feremus. Non vides adversus quos nobis sit collectatio? Adversus incorporeas potestates. Quomodo ergo cum caro simus, has superabimus? Nam si cum homine quis pugnaturus temperanter comedere debet, multo magis si adversus dæmonas. Quando autem cum carnis pinguedine divitiis etiam fuerimus alligati, unde adversarios superabimus? Vinculum enim sunt divitiæ, vinculum grave iis, qui illis uti nesciunt, tyrannus crudelis et inhumanus, servis suis omnia imperans ad perniciem Sed, si velimus, hanc acerbam tyrannidem e solio decutie-

κόσμῳ, ἐν μέσῳ γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, καὶ τοῦ κόσμου τοῦ τε αἰσθητοῦ τοῦ τε νοητοῦ. τὴν εἰκόνα ζωγραφῶν. Βούλεσθε καὶ τὰ λοιπὰ μέρη ταύτης ἰδεῖν, τὰ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς κάτω; ἢ βούλεσθε κάτωθεν τὸν λόγον ἀναγάζωμεν; Θέλα τοίνυν ἀνδριάντα χρυσοῦν, μᾶλλον δὲ καὶ τούτου τιμιώτερον, καὶ οἶον ἐν [113] οὐρανῷ ἐστῆναι εἰκὸς, οὐ μολιθδὲν προσδεδεμένον, οὐδὲ ἐν ἰδρυμένον χωρίῳ, ἀλλ' ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Πανταρχοῦ τρέχοντα, καὶ εἰς Ἰσπανίαν ἀπionτα, καὶ πανταρχοῦ τῆς οἰκουμένης καθάπερ ὑπόπτερον φερόμενον. Τί γὰρ τῶν ποδῶν τούτων ὠραιότερον γένοιτ' ἂν, τῶν ὅσων ἐπελθόντων τὴν ὑφ' ἡλίου κειμένην γῆν; Ταύτην τὴν ὠραιότητα καὶ ὁ προφήτης ἄνωθεν κηρύττει λέγων· *Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιστομένων εἰρηνην!* Εἶδες πῶς καλοὶ οἱ πόδες; Θέλεις καὶ τὸ στήθος ἰδεῖν; Δευρὸ σοι δείξω καὶ τοῦτο, καὶ πολλῷ λαμπρότερον ὕψει τῶν ποδῶν τούτων τῶν ὠραίων, καὶ αὐτῶν τῶν τοῦ παλαίου νομοθέτου στέρων. Μωῦσῃς μὲν γὰρ πλάκας ἐδάσταζε λιθίνας· οὗτος δὲ αὐτὸν ἐνδοθεν εἶχε τὸν Χριστὸν, αὐτὴν τὴν βασιλικὴν ἔφερεν εἰκόνα καὶ τοῦ Ἰασηρίου· διὰ τοῦτο καὶ τῶν Χερουδīm σεμνότερος ἦν. Οὐ γὰρ τοιαύτη ἐφέρετο ἐκεῖθεν φωνή, οἷα ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἐκεῖθεν μὲν τὰ πλείονα περὶ αἰσθητῶν διελέγετο, ἀπὸ δὲ τῆς Παύλου γλώττης περὶ τῶν ὑπὲρ τοὺς οὐρανούς· πραγμάτων· καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Ἰασηρίου Ἰουδαίους ἐχρημάτιζε νόμους, ἐντεῦθεν δὲ τῇ οἰκουμένη πάσῃ· κάκει μὲν διὰ ἀψύχων, ἐνταῦθα δὲ διὰ φύχης ἐναρέτου.

8. Τοῦτο καὶ οὐρανοῦ λαμπρότερον ἦν τὸ Ἰασηρίον, οὐ ποικιλία ἄστρων καταλαμπόμενον οὐδ' ἀκτίσιν ἡλιακάς, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἔχον ἐκεῖθεν ἀφίεντα τὰς ἀκτίνας. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν οὐρανὸν νέφος ὑποδραμὸν ποτε σκυθρωπότερον ἐργάζετο, τὸ δὲ στήθος ἐκεῖνο οὐδεὶς ὑπέδραμέ ποτε χειμῶν τοιούτος· μᾶλλον δὲ ὑπέδραμον μὲν πολλοὶ πολυλάκεις χειμῶνες, τὸ δὲ φῶς οὐκ ἐπεσκότισαν α, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῷ πειρασμῷ καὶ τοῖς κινδύνοις τὸ φῶς ἀπέλαμπε τοῦτο. Διὸ καὶ αὐτοὺς ἄλυσιν περιεκείμενος ἐβόα· *Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται*. Οὕτως αἰετὶ διὰ τῆς γλώττης ἐκεῖνης ἤφειε τὰς ἀκτίνας· καὶ οὐ φόβος, οὐ κίνδυνος τὸ στήθος ἐκεῖνο σκυθρωπὸν ἐποίησε. Τάχα παρελαύνειν δοκεῖ τὸ στήθος τοὺς πόδας· ἀλλὰ κάκει· ὡς πόδες καλοὶ, καὶ τοῦτο οὗς στήθος. Βούλει καὶ γαστέρα ἰδεῖν ὠραίαν; Ἀκουσον τί φησι περὶ αὐτῆς· *Εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ σῶσω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα*. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πίνειν οἶνον, μηδὲ ἐν ψὶ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει ἢ σκανδαλίζεται ἢ ἀσθενεῖ. *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι*. Τί ταύτης τῆς γαστρὸς γένοιτ' ἂν ὠραιότερον τῆς οὕτω πεπαιδευμένης ἡρεμεῖν, καὶ σωφροσύνην πᾶσαν δεδιδυγμένης, καὶ εἰδυίας καὶ πενήνης καὶ λιμῶντιν καὶ διψῆν; Καθάπερ γὰρ ἱππὸς εὐτακτὸς χρυσῇν ἡνίαν λαθών, οὕτω καὶ αὕτη εὐρυθώρα ἐβάδιζε τῆς φύσεως τὴν ἀνάγκην νικήσασα· ὁ γὰρ Χριστὸς ἐδάδιζεν ἐν αὐτῇ. Ταύτης δὲ οὕτω σωφρονούσης, εὐδηλον ὅτι καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα κακία ἐλύετο. Βούλει καὶ χεῖρας ἰδεῖν τὰς νῦν; ἢ βούλει τὴν προτέραν αὐτῶν πρότερον κακίαν θεάσασθαι; Εἰσερχόμενος οὗτος εἰς τὰς οἰκίας, ἔσυρε πρῶην ἄνδρα καὶ γυναῖκα, [114] οὐχὶ ἀνδρὸς χει-

ρας, ἀλλὰ θηρίου τινὸς χελεποῦ ἔχων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρώματα τῆς ἀληθείας ἔλαβε καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπεριαν, οὐκέτι ἀνδρὸς ἐγένοντο αἱ χεῖρες αὐταί, ἀλλὰ πνευματικαί, καθ' ἑκάστην ἡμέραν δεσμούμεναι ἀλύσει· καὶ ἐπληξαν μὲν οὐδένα ποτὲ, πληγγήσαν δὲ μυριάκις. Ἡδέσθη ποτὲ καὶ ἔχρις ταύτας τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἦσαν ἀνθρώπου χεῖρες λοιπόν· διὰ τοῦτο οὐδὲ καθήψατο αὐτῶν. Βούλει καὶ τὰ νῦτα ἰδεῖν τοῖς λοιποῖς εἰκότα μέλεσιν; Ἀκουσον τί φησι καὶ περὶ αὐτῶν· *Πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον ὑπὸ Ἰουδαίων, τρίς ἐξέραπισθην, ἀπαξ ἐλιθάσθην, τρίς ἐναυάγησα, νυχθημέρον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα*. Ἄλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς εἰς βυθὸν ἀπειρον ἐμπεσόντες, πολλὰ περιενεχθώμεν καθ' ἑκαστον αὐτοῦ τῶν μελῶν ἐπίοντες, δεῦρο ἀποστάντες τοῦ σώματος, ἔτερον κάλλος ἴδωμεν τὸ ἀπὸ τῶν ἱματίων, ὃ καὶ δαίμονες ἠδέσθησαν· διὸ καὶ αὐτοὶ ἐφευγον, καὶ νοσήματα ἐδραπέτευε. Καὶ ὅπουπερ ἂν ἐφάνη Παῦλος, πάντα ὑπεχώρει καὶ ὑπεξίστατο, καθάπερ τοῦ τῆς οἰκουμένης ἀριστέως παραγενομένου. Καὶ ὥσπερ οἱ πολλὰς λαβόντες ἐν πολέμῳ πληγὰς, κἂν ὅπλον ἴδωσι τοῦ πληγέντος αὐτοῦς, περριχασιν· οὕτω δὴ καὶ οἱ δαίμονες, σημεικίνθηα μόνον ὀρώντες, ἐξίσταντο. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ πλουτοῦντες, καὶ μέγα φρονούντες ἐπὶ χρήμασι; ποῦ οἱ τὰ ἀξιώματα ἑαυτῶν ἀριθμοῦντες, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ πολυτελῆ; Πρὸς ταῦτα παραβάλλοντες ἑαυτούς, πηλὸν ὄνονται καὶ βόρβορον τὰ ἑαυτῶν ἅπαντα. Καὶ τί λέγω ἱμάτια καὶ χρυσία; Εἰ γὰρ μοι τῆς οἰκουμένης ἔδωκε τις κρατῆσαι πάσης, τὸν θνυχα μόνον Παύλου πάσης ἂν τῆς βασιλείας ἐκεῖνης ἰσχυρότερον εἶναι ἐνόμισα, πάσης τρυφῆς τὴν πενίαν, πάσης δόξης τὴν ἀδοξίαν, παντὸς πλούτου τὴν γύμνωσιν, πάσης ἀδείας τὸν κολαφισμὸν τῆς ἱερᾶς ἐκεῖνης κεφαλῆς, παντὸς διαδότηματος τοὺς λίθους οὓς ἐδέξατο. Τοῦτον ποθήσωμεν τὸν στέφανον, ἀγαπητοί· καὶ εἰ μὴ διωγμός ἐστι, τέως παρασκευάσωμεν ἑαυτούς. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ἀπὸ διωγμῶν μόνων ἦν λαμπρὸς ὁ ἀνὴρ· καὶ γὰρ ἔλεγεν· *Ὑποπιέζω μου τὸ σῶμα*· τοῦτο δὲ καὶ χωρὶς διωγμοῦ δυνατὸν κατορθοῦν. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθαι παρῆγει εἰς ἐπιθυμίαν· καὶ πάλιν, *Ἐχόντες διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀρκεσθυσόμεθα*. Εἰς ταῦτα γὰρ διωγμῶν οὐ χρειαί. Καὶ τοὺς εὐπόρους δὲ ἐσωφρόνιζε, λέγων· *Οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*. Ἐὰν οὖν καὶ ἡμεῖς οὕτως ἑαυτοὺς ἀσκήσωμεν, εἰς τὸν ἀγῶνα εἰσελθόντες στεφανωθυσόμεθα, καὶ διωγμοῦ μὴ παρόντος, πολλὰ ὑπὲρ αὐτῶν ληφόμεθα τὰ βραβεῖα· ἐὰν δὲ λιπαίνωμεν τὸ σῶμα καὶ χοίρων βίον ζῶμεν, καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλὰ ἁμαρτησόμεθα καὶ αἰσχύνῃν οἴσομεν. Οὐχ ὁρᾷς πρὸς τίνας ἡμῖν ἡ πάλῃ; Πρὸς τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις. Πῶς οὖν, σάρκες ὄντες, τούτων περιεσόμεθα; Εἰ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους τις παλαίω, δέεται σωφρόνως ἐστῆσθαι, πολλῷ μᾶλλον πρὸς δαίμονας. Ὅταν δὲ μετὰ τῆς πολυσαρκίας καὶ τῷ πλούτῳ ὦμεν προσδεμένοι, πόθεν κρατήσομεν τῶν ἀντιπάλων; Δεσμός γάρ ἐστιν ὁ πλοῦτος, [115] δεσμὸς χαλεπὸς τοῖς οὐκ εἰδόσιν αὐτῷ χρῆσθαι, τύραννος ὡμός καὶ ἀπάνθρωπος, ἐπὶ λύμῃ τῶν δουλευόντων πάντα ἐπιτάττων. Ἄλλ', ἐὰν θέλωμεν, τὴν πικράν ταύτην τυραννίδα ἀπὸ τοῦ θρόνου καταστρέψομεν, καὶ ἡμῖν εἰκὴν ποιήσομεν, ἀλλ' οὐκ ἐπιτάττειν. Πῶς οὖν τοῦτο ἐσται; Ὅταν εἰς πάντας τὸν πλοῦτον διανέμωμεν. Ἐως μὲν γὰρ ἂν μόνος ᾖ πρὸς μόνους καθάπερ ληστής τις ἐν ἐρημίᾳ, πάντα ἐργάζεται τὰ κακά· ὅταν δὲ εἰς μέσον αὐτὸν ἀγάγωμεν, οὐκέτι ἡμῶν κρατῆσει, πάντοθεν αὐτὸν πάντων δεσμοῦντων.

^a Reg., οὐκ ἐπεσκότισαν. Savil. in marg., οὐκ ἐπεσκότισαν, quae vera lectio est. Editi οὐκ ἐπεσκότισε.

ε'. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἁμαρτία τὰ χρήματα· τοῖς πτωχοῖς δὲ * μὴ διανέμειν αὐτά, ἁμαρτία, καὶ κακῶς αὐτοῖς χρῆσθαι. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεὸς κακὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ πάντα καλὰ λίαν· ὥστε καὶ τὰ χρήματα καλὰ, ἀλλ' ἐὰν μὴ κρατῇ τῶν κεκτημένων, ἐὰν τὰς πενίας τῶν πλησίων λύῃ. Οὐδὲ γὰρ φῶς ἐκεῖνο καλὸν τὸ μὴ ἀφανίζον σκότος, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεῖνον, οὐδὲ πλοῦτον ἂν εἴποιμι τοῦτον τὸν οὐ λύοντα πενίαν, ἀλλ' αἰξόντα πενίαν. Ὁ γὰρ πλοῦτὼν οὐ ζητεῖ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν, ἀλλ' ἐτέροις ἐπικουρεῖν· ὁ δὲ παρ' ἐτέρων ζητῶν λαβεῖν, οὐκέτι πλουτεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ πένης. Ὡστε οὐ τὰ χρήματα κακὸν, ἀλλ' ἡ πενιχρὰ διάνοια, ἡ τὸν πλοῦτον εἰς πενίαν ἄγουσα. Οὗτοι μὲν διὰ τῶν στενωπῶν ἐπαιτούντων ἀθλιώτεροι, τῶν πῆρῳσι ἔχοντων ^b καὶ λελωδημένων τὰ σώματα, τῶν ῥάκκῃ περιβεβλημένων οἱ ἐν τοῖς σπηριοῖς καὶ λαμπροῖς ἱματίοις· οἱ σοδοῦντες ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν κατὰ τὰ ἄμφοδα βαδίζοντων καὶ εἰς τὰς αὐλὰς εἰσιόντων καὶ κάτωθεν βοώντων καὶ ἐπαιτούντων ἑλαυνόντων. Οὗτοι μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦσι, καὶ ἐλέου φθέγγονται ῥήματα καὶ φιλοσοφίας πολλῆς· διδὼν καὶ ἐλεοῦμεν αὐτούς, καὶ χεῖρα ὀρέγομεν, καὶ οὐδέποτε ἐγκαλοῦμεν. Οἱ δὲ πλουτοῦντες κακῶς, ὠμότητος καὶ ἀπανθρωπίας, ἀρπαγῆς καὶ σατανικῆς ἐπιθυμίας ἐρεύγονται λόγους· διδὼν καὶ παρὰ πᾶσιν εἰσι μισητοὶ καὶ καταγέλαστοι. Σκόπει δὲ, τί παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις αἰσχροὶ ἐλαῖν δοκεῖ, τὸ παρὰ τῶν πλουτούντων αἰτεῖν, ἢ τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων; Παντεῖ που ὁῦλον, ὅτι τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων. Τοῦτο τοίνυν οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν· οὐ γὰρ ἂν τολμήσαιεν τοῖς πλουσιωτέροις προσελθεῖν. Οἱ δὲ ἐπαιτούντες, παρὰ τῶν εὐπόρων· οὐ γὰρ τὸν ἐπαίτην ὁ ἐπαίτης αἰτήσῃ, ἀλλὰ τὸν εὐπορον· ὁ δὲ πλοῦσιος τὸν πένητα σπαράττει. Πάλιν τί σεμνότερον, εἰπέ μοι, παρὰ ἐκόντων λαβεῖν καὶ χάριν ἔχοντων, ἢ τοὺς οὐ θέλοντας ἀναγκάζειν καὶ ἐνοχλεῖν; Εὐδὴλον ὅτι τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐνοχλεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ πένητας παρ' ἐκόντων λαμβάνουσι καὶ χάριν εἰδόντων, οἱ δὲ πλουτοῦντες παρὰ ἀκόντων καὶ μὴ βουλομένων, ὃ μείζονός ἐστι πενίας ἀπόδειξις. Εἰ γὰρ οὐδὲ ἐπ' ἄριστον εἰλοτό τις ἀπελθεῖν, εἰ μὴ χάριν ὁ καλῶν εἰδείῃ τῷ καλούμενῳ, πῶς χρήματα λαβεῖν μετ' ἀνάγκης καλόν; Τοὺς κύνας οὐ διὰ τοῦτο ἀποτρεφόμεθα καὶ φεύγομεν τοὺς ὑλακτοῦντας, ὅτι τῇ πολλῇ [116] προσεδόξα ἡμᾶς ἐκδιάζονται; Τοῦτο καὶ οἱ πλοῦσιοι ποιοῦσιν. Ἀλλὰ τὸν φόβον προσεῖναι τῇ δόξῃ σεμνότερον. Τοῦτο μὲν οὖν πάντων αἰσχρότερον· ὁ γὰρ πάντα κινῶν ὑπὲρ

* Sic Reg. optime. In editis δὲ deest. ^b Reg., τῶν πῆραν ἔχοντων.

τοῦ λαβεῖν, τίνος οὐκ ἂν εἴη καταγελαστότερος; Καὶ γὰρ τοὺς κύνας πολλάκις φοβηθέντες, προηκάμεθα ἅπερ κατείχομεν. Τί πάλιν αἰσχρότερον, εἰπέ μοι, ῥάκκῃ περιβεβλημένον αἰτεῖν, ἢ σπηρικὰ φοροῦντα; Ὅταν μὲν γὰρ πλοῦτῶν τις γέροντας θεραπεύῃ πένητας, ὥστε τὰ ἐκείνων λαβεῖν, καὶ ταῦτα παίδων ὄντων, τίνος ἐστὶ συγγνώμης ἄξιος; Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰ ἐξετάσωμεν, τίνα μὲν οἱ πλουτοῦντες ἐπαιτούντες λέγουσι, τίνα δὲ οἱ πένητες. Τί οὖν ὁ πένης φησὶν; Ὅτι ὁ διδοὺς ἐλεημοσύνην οὐ μετριάσει ποτέ, ὅτι ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ δίδωσιν, ὅτι ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος καὶ μέλζονα ἀντιδίδωσιν· ἅπερ ἅπαντα φιλοσοφίας ἐστὶ ῥήματα καὶ παραινήσεως καὶ συμβουλῆς. Ἀξιοὶ σε γὰρ πρὸς τὸν Δεσπότην ἰδεῖν, καὶ τὸν φόβον ἐξαίρει σου τῆς μελλούσης πενίας· καὶ πολλὴν ἂν τις ἴδοι διδασκαλίαν ἐν τοῖς τῶν ἐπαιτούντων ῥήμασι. Τὰ δὲ τῶν πλουτούντων ὑποῖα; Χοίρων καὶ κυνῶν καὶ λύκων καὶ τῶν ἄλλων θηρίων. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν περὶ τραπεζῶν καὶ βίβων καὶ καρυκευμάτων καὶ ὀνίου παντοδαποῦ καὶ μύρων καὶ ἱματίων καὶ τῆς ἄλλης διαπαντὸς διαλέγονται ἀσωτίας· οἱ δὲ περὶ τόκων καὶ δανεισμάτων, καὶ γραμματεῖα πλάττοντες καὶ χρεῶν ὄγκον ἀφόρητον ἐπαιωροῦντες, ὡς ἐκ πατέρων ἢ πάππων ἀρχὴν εἰληφότα, τοῦ μὲν τὴν οἰκίαν, τοῦ δὲ τὴν ἀγρόν, τοῦ δὲ ἀνδράποδον ἀφαιροῦνται καὶ τὰ ὄντα ἅπαντα. Τί ἂν τις εἴποι τὰς διαθήκας, τὰς ἀντὶ μέλανος αἵματι γεγραμμένας; Ἡ γὰρ κίνδυνον ἀφόρητον περιστήσαντες, ἢ μικραῖς τισι καταγοητεύσαντες ὑποσχέσασιν, οὓς ἂν ἴδωσιν ὀλίγα τινὰ κεκτημένους, ἐπεισαν τοὺς μὲν προστήκοντας ἅπαντας καὶ πενίᾳ πολλάκις ἀπολλυμένους παραδραμεῖν, αὐτοὺς δὲ ἀντ' ἐκείνων ἐγγράφαι. Ταῦτ' οὖν ποίων θηρίων οὐκ ἀποκρύπτει μανίαν καὶ ἀγριότητα; Διδὼν, παρακαλῶ, πάντα τὸν τοιοῦτον πλοῦτον φύγωμεν, τὸν αἰσχρὸν καὶ φόνων γέμοντα· καὶ κτησόμεθα τὸν πνευματικόν, καὶ τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς θησαυροὺς ἐπιζητήσωμεν. Οἱ γὰρ τοὺς τοὺς ἔχοντες, ἐκείνοι οἱ πλοῦσιοι, ἐκείνοι οἱ εὐποροὶ, καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ πάντων ἀπολαύοντες. Ὁ γὰρ βουλόμενος πένεσθαι κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τὰς πάντων οἰκίας ἀνεωγμένας ἔχει. Τῷ γὰρ οὐδὲν κεκτημένῳ διὰ τὸν Θεόν, ἕκαστος ἂν εἰσενέγκῃ τὰ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ μικρὰ μετὰ ἀδικίας βουλόμενος ἔχειν, τὰς ἀπάντων ἀπέκλεισε θύρας. Ἵνα τοίνυν καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, ἐλώμεθα τὸν πλοῦτον τὸν ἀκίνητον, τὴν ἀθάνατον εὐπορίαν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλοανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

^c Reg., ἀπαιωροῦντες.

[117] ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

Διὰ τοῦτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνησέει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

α'. Σκόπει μοι κἀνταῦθα τὴν γενναίαν ψυχὴν, τὴν πυρὸς θερμότεραν καὶ γοργότεραν. Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτὸς παραγενέσθαι μάλιστα νοσοῦσιν οὕτως καὶ στασιάζουσιν Κορινθίους. Καὶ γὰρ ἤδει σαφῶς ἡλικία τε ὠφέλει τοὺς μαθητὰς ἡ παρουσία αὐτοῦ, καὶ ἡλικία ἐδλαπτεν ἡ ἀπουσία. Καὶ τὸ μὲν ἐδήλωσεν ἐν τῇ πρὸς

Φιλιππησίους, εἰπὼν· Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάσεσθε· τὸ δὲ δείκνυσιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ. λέγων· Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς ἐφυσιώθησάν τινες, ἐλεύσομαι δέ. Ἠπεὶ γοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐπεθύμει παραγενέσθαι αὐτός· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο τέως οὐκ ἐνῆν, τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ διορθοῦται· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ μαθητοῦ ἀποστολῇ. Διὰ τοῦτο

mus, et nobis cedere compellemus, non imperare. Quomodo ergo hoc fiet? Cum divitias omnibus distribuemus. Donec enim opulentia sola cum solis erit ut latro in solitudine, omnia inferet mala: cum autem illam in medium adducemus, non ultra nobis implebit, cum omnes illam undique alligent.

5. *Pecuniæ non malæ, et bene illis utamur.* — Et hæc dico, non quod peccata sint pecuniæ; sed peccatum est non eas pauperibus distribuere, et male illis uti. Nihil enim malum Deus fecit, sed omnia valde bona. Itaque bonæ etiam sunt pecuniæ, sed si possidentibus non imperent, si paupertatem proximi solvant. Neque enim lux illa bona, quæ non delet tenebras, sed auget eas; neque divitias sic appellarim, quæ non solvant paupertatem, sed augeant illam. Nam qui dives est, non querit ab aliis accipere, sed aliis opem ferre: qui vero ab aliis querit accipere, jam non dives est, sed ipse pauper. Itaque non divitiæ malæ sunt, sed pauper animus, qui divitias deducit in paupertatem. Hi miseriorum sunt illis qui in ingloriis mendicant, iis qui cæci et mutilato corpore sunt; et qui sericis splendidisque vestibus amicti sunt, iis qui laceris pannis induuntur; qui in foro superbe incedunt inferiores sunt iis, qui in bivis vadunt et in aulas ingrediuntur, ab imo clamant mendicantes. Hi namque Deum laudant, et misericordiæ multæque philosophiæ verba proferunt: ideoque illos miseramur et manus ipsis porrigimus, ac numquam accusamus. Qui autem male divitias possident, crudelitatis, immanitatis, rapinæ et concupiscentiæ verba proferunt. Ideo apud omnes odiosi et ridiculi habentur. Considera autem, quid apud omnes homines turpe esse videatur, an a divitibus petere an ab inopibus? Palam certe est, ab inopibus. Hoc itaque faciunt divites; non enim auderent ad ditiores accedere. Qui autem mendicant, a locupletibus petunt: neque enim mendicus a mendico petit, sed a divite; dives autem pauperem discerpit. Rursus quid, queso, honestius, a lubentibus et gratiam habentibus accipere, an invitos cogere et perturbare? Palam est honestius esse invitos non turbare. Sed hoc divites faciunt. Nam pauperes a lubentibus accipiunt et gratiam habentibus; divites autem ab invitis et repugnantibus: quod majoris est paupertatis demonstratio. Si enim ad prandium nemo velit accedere, nisi gratiam ipsi habeat is qui invitat, quomodo bonum fuerit pecunias vi extorquere? Canes nonne ideo aversamur et fugimus latrantes, quod nobis assidue instent et nos ur-

geant? Hoc et divites faciunt. At honestus, ut cum dono adsit metus. Hoc certe omnium turpissimum est: qui enim omnia movet ut accipiat, quo homine magis ridiculus non fuerit? Etenim sæpe cum canes metueremus, ea quæ tenebamus projecimus. Quid rursus, dic mihi, turpius pannis laceris involutum petere, an sericas vestes ferentem? Quando enim quis dives senes colit pauperes, ut res illorum accipiat, etiamsi liberos habeant, qua venia dignus erit? Si vultis autem, ipsa quoque verba examinemus; quænam scilicet divites petentes dicant, et quænam pauperes. Quid ergo dicit pauper? Quod qui dat eleemosynam non parce dabit, quod ea det quæ a Deo sunt, quod Deus sit benignus et maiora retribuat: quæ omnia philosophiæ sunt verba et exhortationis et consilii. Rogat enim te ad Dominum respicias, et metum tibi tollit futuræ paupertatis: ac multum quis videat doctrinam in verbis mendicantium. Divitum autem verba qualia sunt? Porcorum, canum, luporum aliarumque ferarum. Nam alii de mensis, de obsoniis, de condimentis, de vino omnis generis, de unguentis, de vestibus, deque omni alio luxu et profusione: alii de usuris, de fœneribus; et schedas fingentes, ac debitorum intolerabilem attollentes magnitudinem, tamquam a patribus et avis initium sumpserint, huius domum, illius agrum, alterius mancipium auferunt facultatesque omnes. Quid vero dixeris de testamentis, quæ non atramento, sed sanguine scripta sunt? Aut enim in non ferendam inductos periculum, aut modicis promissis incantatos, quos viderint quædam modica possidentes, eo induxerunt ut cognatos omnes et paupertate sæpe pereuntes missos facerent, seque pro illis heredes adscriberent. Hæc autem quarumnam ferarum non superant feritatem? Quapropter, obsecro, omnes huiusmodi divitias fugiamus, turpes et cædibus refertas; et spirituales illas possideamus, thesaurosque in cælo requiramus. Nam qui hos habent, illi certe divites sunt, illi opulenti, et fruuntur omnibus quæ hic et illic sunt. Qui enim secundum Dei verbum pauper esse vult, omnium domos habet apertas. Nam ei, qui propter Deum nihil possidet, unusquisque sua confert: qui vero parva cum iniustitia vult habere, omnium sibi ostia clausit. Ut ergo et quæ hic et quæ illic sunt bona assequamur, eligamus immotam et immortalem opulentiam: quam utinam nos omnes consequamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, etc.

HOMILIA XIV.

Cap. 4. v. 17. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus et fidelis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Jesu.

1. *Paulus igne ardentior.* — Hic quoque consideres velim generosam animam, igne ardentiorum et acriorum. Volebat quidem ipse adesse, Corinthiis maxime sic ægrotantibus et seditione agitatibus. Probe sciebat enim, quam prodesset discipulis præsentia sua, et

quantum obesset absentia. Et illud quidem indicavit in Epistola ad Philippenses, dicens, *Non ut in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc quoque in absentia mea, cum timore et tremore salutem vestram operamini* (Philipp. 2. 12): hoc autem ostendit in hac epistola dicens: 18. *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*; 19. *veniam autem.* Festinabat itaque et cupiebat ipse adesse; sed quia hoc

nondum licebat, promissione adventus sui illos corrigit: neque hoc tantummodo, sed etiam missione discipuli. *Ideo* namque, inquit, *mihi ad vos Timotheum. Ideo*: quare? Quia vestrum ut filiorum curam gero, ut qui vos genuerim. Et cum commendatione personæ est epistola: *Qui est filius meus dilectus, et fidelis in Domino*. Ille autem dixit, et ut amorem suum ostendat, et ut illos præparet ad illum reverenter videndum. Neque tantum fidelem dicit, sed, *In Domino*; id est, in rebus quæ secundum Dominum sunt. Quod si in sæcularibus rebus fidelem esse laus est, multo magis in spiritualibus. Si ergo dilectus ejus filius sit, cogita quantus sit amor Pauli in Corinthios, quorum gratia ab illo voluerit separari. Si autem fidelis sit, inculpate res administrabit. *Qui vos commonefaciet*. Non dicit, Docebit, ne id ægre ferrent, ut qui ab ipso discerent. Ideoque in fine ait: *Opus enim Dei operatur sicut et ego* (1. Cor. 16. 10): ne quis ergo illum despiciat. Nulla enim in apostolis erat invidia, sed unum spectabant, nempe Ecclesiæ ædificationem: et si minor erat is qui operabatur, cum omni studio fovebant illum et juvabant. Quapropter non satis habuit dicere, *Commonefaciet*; sed illorum invidiam magis abscindere volens (juvenis namque erat Timotheus): ideo subjunxit, *Vias meas*. Non suas, sed, *Meas*; id est, œconomias, pericula, mores, leges, statuta, canones apostolicos et alia omnia. Quia enim dixit, *Nudi sumus et colaphis cædimur et instabiles sumus*: et hæc, inquit, omnia vos commonefaciet et leges Christi, ut hæreses dealeat. Deinde superiora repetens subjungit, *Quæ sunt in Christo*: omnia uti solet Domino referens, et fide digna sequentia reddens: quare subdit: *Sicut ubique in omni Ecclesia doceo*. Nihil apud vos novi dixi: horum mihi consciæ sunt reliquæ omnes Ecclesiæ. Vias autem illas in Christo dicit, ostendens illas nihil humanum habere, et cum ejus auxilio se recte omnia gerere. Postquam autem hæc dixit et illos curavit; aggressurus accusationem fornicatoris, rursus ira plenos sermones emittit, non quod ille ita affectus esset, sed ut illos corrigit; et fornicatore dimisso, alios alloquitur, ne suis quidem verbis dignum illum judicans: quod erga servos qui admodum offenderunt facere solemus. Et quia dixit, Timotheum mitto; ne ideo segiores evadant, vide quid dicat: *Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam*. His enim et illos perstringit et alios quosdam, altos illorum sensus exagitans. Est enim crimen appetitii principatus, absentia doctoris ad arrogantiam uti. Quando enim plebem alloquitur, perpende mihi quomodo ad pudorem inducat; quando autem eos qui in causa mali sunt, vehementius agit. Illis enim dicit, *Omniū peripsema*; illosque leniens addit, *Non ut confundam vos, hæc scribo*: his autem, *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*; ostendens puerilis animi esse arrogantiam. Etenim pueri absentia magistri segiores fiunt. Hoc ergo indicatur, et quod præsentia satis sit ad correctionem.

2. Quemadmodum enim leone præsentem omnia terrentur animalia: sic præsentem Paulo pertimescebant ii qui Ecclesiam corrumpebant. Ideo subjunxit: 19. *Veniam autem cito ad vos, si Dominus voluerit*. Sed hoc solum dicere, comminantis esse videbatur; operum autem demonstrationem et ipsum promittere et ab illis exigere, hoc magni et sublimis erat animi. Quamobrem et hoc subjunxit, dicens: *Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*. Non enim ex propriis recte factis, sed ex doctoris absentia suborta erat arrogantia: quod ipsum quoque animi erat despicientis. Ideo cum dixisset, *Mihi Timotheum*, non statim dixit, *Veniam*, sed cum prius ipsos accusasset quod inflati essent, tunc ait, *Veniam*. Nam si ante accusationem illud posuisset, excusatio potius visa fuisset, ut qui non defuisset, et non comminatio, nec credibilis sermo fuisset; nunc autem post accusationem positum dictum, et fide dignum et terribilem reddidit. Et vide ejus firmitatem securitatemque. Non enim simpliciter dixit, *Veniam*, sed, *Si Dominus voluerit*; nec tempus constitutum ponit. Quia enim contigit eum tardius accedere, ex incerto vult illos dubios animi et suspensos tenere. Et ne propterea rursus concidant, addidit, *Cito. Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*. Non dixit, *Cognoscam sapientiam*, neque signa; sed quid? *Non sermonem*; et illud prolato nomine deprimens, et hoc extollens. Et interim sermonem dirigit ad eos, qui fornicatorem fovebant. Nam si illum alloqueretur, non diceret virtutem, sed opera, quæ corrupta erant. Et cur non quæris sermonem? Non quod verbis egeam, sed quia in virtute res nostræ consistunt. Ut igitur in bello non multa loquentium, sed multa patrantium sunt præclara gesta: ita hic quoque non loquentium, sed operantium est victoria. Altum sapientiam ob facundiam, inquit; sed si rhetorum certamen esset et tempus, recte ideo tibi placeres; si autem apostolorum veritatem annuntiantium, et illam signis confirmantium, quid inflaris de re superflua, quæ nihil est, et ad præsentia nihil conferre possit? Quid enim verborum ostentatio posset ad mortuum suscitandum, aut dæmones pellendos, aut aliud quoddam miraculum patrandum. His nunc opus est, et per hæc res nostræ consistunt. Ideoque subjunxit: 20. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*. Per signa, inquit, non per facundiam vicimus, et quod divina sit doctrina nostra, et regnum cælorum annuntiamus, maximum argumentum præbimus, signa nempe, quæ per virtutem Spiritus facimus. Si ergo magni quidam viri esse volunt ii qui nunc sunt inflati, cum advenero, ostendant, si quam talem virtutem habeant; neque verborum fastum mihi obtendant: ars enim illa nihil ad nos. 21. *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis?* Multum terroris et multum lenitatis hic sermo præ se fert. Dicere enim, *Cognoscam*, sese continentis erat; dicere autem: *Quid vultis? in virga veniam ad vos?* ejus est qui in doctrinæ solum ascendit, et inde disserit, totamque auctoritatem accepit,

γάρ, φησίν, *ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον. διὰ τοῦτο*· ποῖον; Ἐπειδὴ ὡς παῖδων κήδομαι, καὶ ὡς γεγεννηκώς. Καὶ μετὰ τῆς συστάσεως τοῦ προσώπου, ἡ Ἐπιστολὴ ὅς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ. Τοῦτο δὲ εἶπε, τὴν τε αὐτοῦ ἀγάπην ἐμφαίνων, κάκεινους παρασκευάζων αἰδεσίμως αὐτὸν ἰδεῖν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς πιστὸν, ἀλλ' Ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν, ἐν τοῖς κατὰ Κύριον πράγμασιν. Εἰ δὲ τὸ ἐν τοῖς βιωτικαῖς εἶναι τινα πιστὸν, ἐγκώμιον, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς πνευματικαῖς. Εἰ τοίνυν ἀγαπητὸν αὐτοῦ τέκνον, ἐννόησον πόση τοῦ Παύλου ἡ ἀγάπη, ὅτι ἐπλετο αὐτοῦ χωρισθῆναι διὰ Κορινθίους. Εἰ δὲ καὶ πιστὸν, ἀλήπτως διακονῆσαι τοὺς πράγμασιν. Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει. Οὐκ εἶπε, Διδάξει, ἵνα μὴ δυσανασχέτωσιν, ὡς παρ' αὐτοῦ μανθάνοντες. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τῷ τέλει φησί· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, καθὼς καὶ ἐγώ*· μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Οὐδεὶς γάρ ἦν ἐν ἀποστόλοις φθόνος, ἀλλὰ πρὸς ἐν ἐώρων, τῆς Ἐκκλησίας τὴν οἰκοδομήν· καὶ εἰ ἐλάττω ἦν ὁ ἐργαζόμενος, συνεκρότου αὐτὸν μετὰ σπουδῆς ἀπάσης. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἡρκέσθη τῷ εἰπεῖν, *Ἀναμνήσει, ἀλλ'* ἐπὶ πλεόν ὀγει τὸν λόγον α, ὑποτέμνεσθαι βουλόμενος αὐτῶν τὸν φθόνον (καὶ γὰρ ἦν νέος ὁ Τιμόθεος). διὸ ἐπήγαγε· *Τὰς ὁδοὺς μου*. Οὐ τὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰς ἐμάς, τουτέστι, τὰς οἰκονομίας, τοὺς κινδύνους, τὰ ἔθνη, τοὺς νόμους, τοὺς θεσμούς, τοὺς κανόνας τοὺς ἀποστολικούς, τὰ ἄλλα πάντα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Γυμνητεύομεν καὶ κολαφιζόμεθα καὶ ἀστυτούμεν*, καὶ ταῦτα, φησί, πάντα ὑμᾶς ἀναμνήσει καὶ τοὺς νόμους τοὺς τοῦ Χριστοῦ, ὥστε τὰς αἰρέσεις ἀνελεῖν. Εἶτα ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀναγαγὼν ἐπήγαγε· *Τὰ ἐν Χριστῷ*· πάντα, ὡς εἰωθεν, ἀνατιθεὶς τῷ Δεσπότη, καὶ τὸ ἀξιοπίστον τῶν ἐξῆς ἐντεῦθεν κατασκευάζων· [118] διὸ καὶ ἐπάγει· *Καθὼς πυνταχού ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω*. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς καινὸν εἶπον· ταῦτά μοι συνίστασι καὶ αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι πᾶσαι. Ὅδοὺς δὲ αὐτάς ἐν Χριστῷ φησι, δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἔχουσιν ἀνθρώπινον, καὶ ὅτι μετὰ τῆς ἐκείθεν βοηθείας τὰ πάντα κατορθοῖ. Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ θεραπεύσας ἐκεῖνους, καὶ μέλλων ἐμβάλλειν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ πεπορευκότος, πάλιν θυμοῦ γέμοντας λόγους ἀφίστην, οὐκ αὐτοὺς ταῦτα πᾶσχω, ἀλλ' ἐκεῖνους διορθώμενος· καὶ τὴν πεπορευκὸτά ἀφελὶς, τοὺς ἄλλους διαλέγεται, οὐκ ἀξίων ἐκεῖνον οὔτε τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων· ὅπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν τῶν σφόδρα προσκεκρουκώτων ποιούμεν. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Τιμόθεον πέμπω, ἵνα μὴ τοῦτῳ ῥαθυμότεροι γένωνται, ὅρα τί φησιν· Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ ἐκεῖνων καθάπτεται καὶ ἐτέρων τιῶν, κατασεῖων αὐτῶν τὸ φρόνημα. Φιλαρχίας γὰρ τὸ ἐγκλημα, τῇ ἐρημίᾳ τοῦ διδασκάλου εἰς ἀπόνοιαν κεχρησθαι. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τοὺς πολλοὺς διαλέγεται, σκόπει πῶς ἐντρεπτικῶς αὐτὸ ποιεῖ· ὅταν δὲ πρὸς τοὺς αἰτίους, καταφορικώτερον. Ἐκεῖνους μὲν γὰρ λέγει, *Πάντων περίλημμα*, καὶ θεραπεύων αὐτοὺς φησιν· *Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς, γράφω ταῦτα*· τοῖς δὲ, Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες, δεικνύς ὅτι παιδικῆς διανοίας ἡ ἀπόνοια· καὶ γὰρ οἱ παῖδες τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ διδασκάλου ῥαθυμότεροι γίνονται. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐνδείκνυται, καὶ ὅτι ἀρκεῖ πρὸς διόρθωσιν ἡ παρουσία.

β'. Καθάπερ γὰρ λέγοντος παρουσία ἅπαντα ποιεῖ καταπτηχέειν τὰ ζῶα· οὕτω καὶ ἡ Παύλου τοὺς δια-

φθείραντας τὴν Ἐκκλησίαν. Διὸ καὶ ἐπάγει· Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦτο εἰπεῖν μόνον, ἐδόκει ἀπειλῆς εἶναι· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν καὶ αὐτὸν ἐπαγγεῖλαι, κάκεινους ἀπαιτεῖν, τοῦτο ἦν μεγαλόφρονος διανοίας. Διόπερ καὶ προσέθηκε τοῦτο, εἰπὼν· *Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ κατορθωμάτων οἰκείων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ διδασκάλου ἀπουσίας ἡ ἀπόνοια ἦν· ὅπερ καὶ αὐτὸ γνώμης ἦν καταφρονητικῆς. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *Ἐπεμψα Τιμόθεον*, οὐκ εὐθέως εἶπεν, Ἐλεύσομαι, ἀλλὰ πρῶτον αὐτῶν κατηγορήσας, ὅτι ἐφυσιώθησαν, τότε φησίν· Ἐλεύσομαι. Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς κατηγορίας αὐτὸ τέθεικεν, ἀπολογία μᾶλλον ἐγένετο αὐτοῦ ὡς οὐκ ἀπολειφθέντος, καὶ οὐκ ἀπειλῆ, καὶ οὐδὲ οὗτος ὁ πιστὸς ὁ λόγος ἦν· νυνὶ δὲ μετὰ τὴν κατηγορίαν θεὸς, καὶ ἀξιοπίστον αὐτὸν καὶ φοβερὸν ἐποίησε. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐλεύσομαι, ἀλλ', Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ· καὶ οὐ τίθησι χρόνον ὠρισμένον. Ἐπειδὴ γὰρ συνέβαινε αὐτὸν βραδέως παραγενέσθαι, τῇ ἀδηλίᾳ βούλεται αὐτοὺς ἐναγωνίους ποιῆσαι. Καὶ ἵνα μὴ διὰ τοῦτο πάλιν ἀναπέσωσι, προσέθηκε· *Ταχέως. Καὶ γνώσομαι, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι γνώσομαι τὴν σφίαν, [119] οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τί· *Οὐ τὸν λόγον*· κάκεινο τῷ ὁνόματι καταφέρων, καὶ τοῦτο ἐπαίρων. Καὶ τέως πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτείνεται τοὺς συγκροτοῦντας τὸν πεπορευκὸτά. Εἰ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον ἔλεγεν, οὐκ ἂν εἶπε τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τὰ ἔργα, ἅπερ ἦν αὐτῷ διεφθαρμένα. Καὶ διὰ τί οὐ ζητεῖς τὸν λόγον; Οὐκ ἐπειδὴ ἀπορῶ λόγου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν δυνάμει τὰ ἡμέτερα. Καθάπερ οὖν ἐν πολέμῳ οὐ τῶν πολλὰ φεγγομένων τὸ κατορθοῦν, ἀλλὰ τῶν πολλὰ ἐργαζομένων· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τῶν λαλούντων, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ νίκη. Μέγα φρονεῖς ἐπὶ εὐγλωττίᾳ, φησίν· ἀλλ' εἰ μὲν ῥητόρων ὁ ἀγών καὶ ὁ καιρὸς, καλῶς ἐντεῦθεν ἐφρόνεις· εἰ δὲ ἀποστόλων ἀλήθειαν καταγγελλόντων, καὶ σημείους ταύτην βεβαιούντων, τί πεφύσθησαι ἐπὶ πράγματι περιττῷ καὶ οὐδὲν ὄντι, οὐδὲ εἰς τὰ παρόντα τι συντέλεσαι δυνάμει; Τί γὰρ λόγων ἐπίδειξις δύναμις· ἂν πρὸς τὸ νεκρὸν ἀναστήσῃ, ἡ δαίμονας ἐλάσαι, ἡ ἄλλην τινὰ τοιαύτην ἐργάσασθαι θαυματουργίαν; Τοῦτων δὲ χρεῖα νῦν, καὶ διὰ τούτων τὰ ἡμέτερα συνίσταται. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει*. Διὰ σημείων, φησίν, οὐ δι' εὐγλωττίας ἐκρατήσαμεν, καὶ τοῦ θεῖου εἶναι τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν, καὶ βασιλείαν καταγγέλλειν οὐρανῶν, μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενοι τὰ σημεῖα, ἅπερ ποιούμεν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Εἰ τοίνυν μεγάλοι τινὲς εἶναι βούλονται οἱ πεφυσιωμένοι νῦν, ἐπειδὴν παραγένομαι, δεῖξάτωσαν, εἰ τινα δύναμιν τοιαύτην ἔχουσι· καὶ μὴ μοι ῥημάτων προβαλλέσθωσαν κόμπους· οὐδὲν γὰρ ἐκεῖνη πρὸς ἡμᾶς ἡ τέχνη. *Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραότητος*; Πολὺ καὶ τὸ φοβερὸν ἔχει καὶ τὸ προσηγές ὁ λόγος οὗτος. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι *Γνώσομαι*, ἐπὶ ὑπεσταλλέμενον ἦν· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς*; ἐπὶ τὸν διδασκαλικὸν λοιπὸν ἀναβαίνοντος θρόνον κάκειθεν αὐτοῖς διαλεγόμενου, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀναλαβόντος πᾶσαν. Τί ἐστίν, Ἐν ῥάβδῳ; Ἐν κολάσει, ἐν τιμωρίᾳ, τουτέστιν, Ἀνεῶ,

^a *Deerant verba*, ἀγὲ τὸν λόγον

^b *Reg.*, οὐδὲ οὕτως.

πρωσω· ὅπερ ἐπὶ τῆς Σαπφείρας ὁ Πέτρος ἐποίησεν· ὅπερ αὐτοὺς ἐπὶ Ἑλίου τοῦ μάγου. Οὐκέτι γὰρ λοιπὸν ὡς παρεξτάζων ἐκείνους ἑαυτὸν λέγει, ἀλλ' αὐθεντικῶς. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ τοῦτο φαίνεται λέγων, ὅταν λέγῃ· *Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμῶν λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐν ῥά-δω ἐλθω, ἢ ἐν ἀγάπῃ*; τί γάρ, ἐν ῥάδω ἐλθεῖν, οὐκ ἦν ἀγάπης; Ἀγάπης μὲν ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ σφόδρα ἀγαπῶν ἀναδύεται πρὸς τιμωρίαν, διὰ τοῦτο οὕτω φησίν. Ὅτε μὲν οὖν περὶ τιμωρίας ἔλεγεν, οὐκ εἶπε, Πνεύματι τε πραότητος, ἀλλὰ Ῥάδω. Καίτοι κάκεινον Πνεύματι ἐγίνετο· ἔστι γὰρ πνεῦμα πραότητος, καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος· ἀλλ' οὐ βούλεται οὕτως αὐτὸ καλεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς καίτοι γε τιμωρούμενος, ὅτι μὲν ἐλεήμων ἐστὶ καὶ μακρόθυμος καὶ πλούσιος ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, [120] πολλὰ γὰρ λέγεται· ὅτι δὲ κολαστικός, ἀπαξ πού καὶ δεύτερον καὶ σπανιάκις, καὶ ταῦτα τῆς αἰτίας κατεπειγουσῆς. Καὶ σκόπει σοφίαν Παύλου. Τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἔχων, καὶ τούτου κάκεινον ἐτέρους ποιεῖ κυρίους λέγων, *Τί θέλετε*; ἐν ὧν τὸ πρᾶγμα κεῖται. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἔσμεν καὶ τούτου κάκεινου κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γένεσιν ἐμπασεῖν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυγεῖν· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὕτως ἠθέλησεν. Ἰδοὺ γάρ, φησί, *πῦρ καὶ ὕδωρ· οὐ ἐὰν θέλῃς, ἐκτερεῖς τὴν χεῖρά σου*· καί, *Ἐὰν θέλῃτε, καὶ εἰσακούσῃτε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε*·.

γ'. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι θέλω. Καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος, ὥστε μὴ θέλει· ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ μοι τὸ θέλειν. Καὶ μὴν ἀρκεῖ, ἐὰν ὡς χρὴ θέλῃς, καὶ τὰ τοῦ θέλοντος ποίῃς· νυνὶ δὲ οὐ σφόδρα θέλεις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἄλλων γυμνάσωμεν, εἰ δοκεῖ. Εἰπέ γάρ μοι, ὁ βουλούμενος γυμναῖκα ἀγαγέσθαι, ἀρκεῖται τῷ θέλειν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ προμνηστρίας ἐπιζητεῖ, καὶ φίλους ἀξιοὶ συναγρυνῆσαι, καὶ χρήματα συναγεῖ. Πάλιν ὁ ἔμπορος οὐκ οἶκοι καθήμενος ἀρκεῖται τῷ θελήσει, ἀλλὰ καὶ πλοῖον μισθοῦται, καὶ αὐτάς καὶ κωπηλάτας καταλέγει, καὶ ἀργύριον δανείζεται, καὶ χώραν περιεργάζεται καὶ ὧνίων τιμάς. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον εἰς μὲν τὰ τῆς γῆς τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι, τὸν δὲ οὐρανὸν ἐμπορεύεσθαι μέλλοντας τῷ θέλειν ἀρκεῖσθαι μόνον; μᾶλλον δὲ μὴδὲ τοῦτο μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιδείκνυσθαι σπουδῆς; (Ὁ γὰρ θελὼν ὡς δεῖ, καὶ τῶν πραγμάτων ἅπταται τῶν ἐπὶ τοῦτο ἀγόντων ὁ θέλει. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τὸ πεινῆσαι καταναγκάζει τραφῆναι, οὐ περιμένεις αὐτόματα τὰ σιτία πρὸς σὲ ἔλθειν, ἀλλὰ πάντα ποιεῖς ὑπὲρ τοῦ τὴν τροφὴν συνάγαγεῖν· καὶ ἐπὶ τοῦ διψῆναι καὶ ἐπὶ τοῦ ῥιγῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὁμοίως ἐνεργὸς εἶ καὶ παραπεταγμένος πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας ποιεῖ, καὶ πάντως αὐτῆς ἐπιτεύχει. Διὰ τοῦτο γάρ σε αὐτεξούσιον ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ ὑπερὸν ἐγκαλῇς τῷ θεῷ ὡς ἀνάγκη δεθεῖς. Σὺ δὲ ὑπὲρ ὧν τιμῆς ἀπέλαυ-εας, ὑπὲρ τούτων ἀγανακτεῖς; Καὶ γὰρ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων· Διὰ τί γάρ με κύριον ἐποίησεν ἀρετῆς; Ἀλλὰ πῶς ἔδει κοιμώμενον καὶ νυστάζοντα καὶ τῆς κακίας ἐφιέμενον καὶ τρυφῶντα καὶ γαστριζόμενον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναγαγεῖν; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἀπέστης κακίας. Εἰ γὰρ νῦν, ἀπειλῆς κειμένης, οὐδὲ οὕτως ἀφίστασαι τῆς πονηρίας· εἰ καὶ τὸν οὐρανὸν σοι προσέθηκεν ἑπαθλον, πότε ἂν ἐπαύσω γενόμενος ῥαθυμότερος καὶ χεῖρων πολλῶν; Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνον ἔξεις

εἰπεῖν, ὅτι Ἐδεῖξεν μὲν τὰ ἀγαθὰ, οὐκ ἐδοθήθη δὲ· καὶ γὰρ πολλὴν ὑπισχνεῖται σοὶ τὴν συμμαχίαν. Ἀλλ' ἢ μὲν ἀρετῇ, φησὶν, ἐπαχθῆς καὶ φορτικῇ, τῇ δὲ κακίᾳ ἡδονὴν συγκέκραται πολλή· καὶ ἢ μὲν ἔστι πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος, ἢ δὲ στενὴ καὶ τεθλιμμένη. Ἄρα διδού, εἰπέ μοι, ἢ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀμφοτέραι τοιαῦται; Καὶ γὰρ καὶ ἄκων ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς λέγεις ταῦτα· ἀ λέγεις· οὕτως ἰσχυρὸν ἢ ἀλήθεια. Καὶ γὰρ εἰ δύο ἦσαν ὁδοί, ἢ μὲν ἐπὶ κάμινον, ἢ δὲ ἐπὶ παράδεισον φέρουσα, καὶ ἢ μὲν ἦν πλατεῖα [121] ἢ ἐπὶ τὴν κάμινον, ἢ δὲ στενὴ ἢ ἐπὶ τὸν παράδεισον, ποῖαν ἂν εἴλου μᾶλλον ὁδόν; Κἂν γὰρ νῦν φιλονεικῶν ἀνταί-της, ἀλλὰ τοῖς σφόδρα ὁμολογημένοις, κἂν σφόδρα ἀναισχυνητῆς, ἀνταίπειν οὐ δυνήσῃ. Ὅτι μὲν γὰρ αὕτη μᾶλλον ἐστὶν ἀρετῇ ἢ τὴν ἀρχὴν ἔχουσα χαλεπήν, ἀλλὰ μὴ τὸ τέλος, ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶν ὑμᾶς διδάξει πειράσσομαι. Καί, εἰ βούλεσθε, τὰς τέχνας μεταχειρίσωμεν πρῶτον· αὐταὶ γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν πόνου γέμουσαν ἔχουσι, τὸ δὲ τέλος ἐπικερδές. Ἀλλ' οὐδεὶς, φησὶν, ἤψατο τέχνης μὴ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων. Ἐπειδὴν γὰρ ἡ κύριος ἑαυτοῦ, φησὶν, ὁ νέος, μᾶλλον αἰρήσεται τρυφᾶν ἐν ἀρχῇ, καὶ πρὸς τῷ τέλει μυρία παθεῖν τὰ κακὰ, ἢ ταλαιπωρεῖσθαι ἐν προου-μίοις, καὶ καρποῦσθαι μετὰ ταῦτα ἐκ τῶν πόνων ἐκεί-νων. Οὐκοῦν τὸ ταῦτα αἰρεῖσθαι, ὀρθανικῆς ἐστὶ διανοίας καὶ παιδικῆς ῥαθυμίας· τὸ δὲ τὰ ἐναντία, συνέσεως καὶ ἀνδρείας. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἡμεν παῖδες· τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐκείνῳ τῷ ὀρθανῷ καὶ ἀνοήτῳ, ἀλλὰ τῷ πατέρᾳ ἔχοντι ἐξωμοιωθῆμεν ἂν. Δεῖ τοίνυν τὴν παιδικὴν ἐκβαλεῖν διάνοιαν, ἀλλὰ μὴ τὰ πράγματα αἰτιάσθαι· καὶ τὸν ἡνίοχον ἐπιστῆσαι τῇ συνείδῃσει, ὅς οὐκ ἔασει γαστριζέσθαι, ἀλλὰ τρέχειν καὶ ἀγωνίζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, τοὺς μὲν παῖδας μετὰ ταλαιπωρίας ἄγειν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ πράγματα προόμια μὲν ἔχοντες ἐπιμοχθα, τὸ δὲ τέλος χρηστόν· ἡμᾶς δὲ αὐτοὺς ἀπεναντίας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν διακρίεσθαι πραγμάτων; καίτοι γε οὐδὲ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πάντως ὅλον ὅτι χρηστὸν ἔσται τὸ τέλος. Καὶ γὰρ ἄωρος θάνατος; καὶ πένια καὶ συκοφαντία καὶ μεταβολὴ πραγμάτων, καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα, μετὰ τοὺς πολλοὺς πόνους τῶν καρπῶν ἀποστερηθῆναι ἐποίησε. Κἂν ἐπιτύχῃσι δὲ οἱ μετιόντες, οὐδὲν μέγα καρποῦσονται· τῷ γὰρ παρόντι βίῳ πάντα συγκαταλύεται ἐκεῖνα. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τοιούτων τρέχοντες ψυχρῶν καὶ ἐπικτήτων, οὔτε δεδοικα-μεν ὑπὲρ τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ μείζων καὶ ἀσφαλε-στέρα ἢ ἑλπίς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν. Τίς οὖν ἔσται συγγνώμη; τίς δὲ ἀπολογία μὴ βουλομένων ἀποδύεσθαι πρὸς τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους; Ἀλλ' ἐρωτῶσιν ἔτι· Διὰ τί στενὴ ἡ ὁδός; Καὶ εἰς μὲν βα-σίλειαν τὰ ἐπίγεια τῶν πόρων καὶ τῶν μεθύντων· καὶ τῶν λάνγων οὐκ ἀξιοῖς εἰσιέναι τινά· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν μετὰ ἀδείας καὶ τρυφῆς καὶ μέθης καὶ πλεονεξίας καὶ κακίας ἀπάσης τοὺς ἀνθρώπους εἰσ-άγεσθαι ἀξιοῖς; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἀξία;

δ'. Ἀλλ' οὐ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ἀλλὰ διὰ τί μὴ εὐρύ-χωρος ἦν ἡ ἀρετῇ. Καὶ μὴν ἐὰν θέλωμεν, καὶ σφόδρα ἐστὶν εὐκόλος· Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὸ δι-ορύξαι τοίχον, καὶ λαβόντα τὰ ἐτέρων ὑπερὸν εἰς δεσμωτήριον ἐμπασεῖν, ἢ τοῖς οὖσιν ἀρκούμενον παν-τὸς ἀπηλλάχθαι φόβου; Καίτοι γε οὐ τὸ πᾶν εἶπον. Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὰ πάντων ὑπερλόμενον καὶ ὀλίγοις ἐντροφῆσαντα χρόνον βραχύν, στρεβλοῦ-

^a Duo codd. addunt, ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μάχαιρα ὑμᾶς κατέ-
λλεται. ^b *Legebatur* χεῖρων πολλῶν.

^c Hæc, καὶ τῶν μεθύντων, deccant in editis, sed sunt
in Reg.

Quid est, *In virga*? id est, in castigatione, in supplicio; hoc est, De medio tollam, excæcabo: quod in Sapphira Petrus fecit, et ipse in Elyma mago. Non enim jam dicit, tamquam se cum illis comparans, sed cum auctoritate. Et in secunda epistola hoc ipsum dicere deprehenditur, cum ait: *An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 5)? *In virga veniam, an in caritate*? Quid enim, in virga venire, annon caritatis? Caritatis quidem erat; sed quia qui diligit, vix ad poenam sumendam ducitur, ideo ita loquitur. Cum ergo de supplicio dicebat, non dixit, Et spiritu lenitatis, sed, *Virga*. Quamvis illud quoque Spiritu fieret: est enim spiritus mansuetudinis et spiritus severitatis; verum non vult illum ita, sed a benignioribus vocare. Propterea Deus quoque etiamsi puniat, quod sit misericors, longanimis et dives in misericordia et miserationibus, sæpe dicitur; quod vero puniat, semel aut bis aut certe raro, idque urgente causa. Et vide sapientiam Pauli. Cum potestatem haberet, alterutrius rei dat ipsis optionem, dicens: *Quid vultis*? res est posita in vestra potestate. Etenim et hoc et illud est positum in nostra potestate, ut vel in gehennam incidamus, vel regnum consequamur: quoniam Deus sic voluit. *Ecce enim, inquit, ignem et aquam: ad quod volueris extendes manum tuam* (Eccli. 15. 16. in Græco); et, *Si volueritis, et me audieritis, bona terræ comedetis*¹ (Isai. 1. 19).

3. *Regnum calorū quomodo acquirendum.* — At fortasse dicet quisplam, Volo. Et nemo ita stultus est ut nolit, sed non sufficit mihi velle. Enimvero sufficit, si velis ut oportet, et ea facias quæ volentis sunt: aunc autem non admodum vis. Et hoc in aliis exploremus, si placet. Dic enim mihi, qui vult uxorem ducere, satisne habet quod velit? Nequaquam; sed etiam pronubas quaerit, et amicos rogat secum vigilent, pecuniasque colligit. Rursus mercator, non domi sedens satis habet quod velit, sed navem conducit, et nautas remigesque colligit, pecuniam dat fœnori, et de locis, deque rerum venalium pretio curiose inquirat. Quomodo igitur non absurdum fuerit in terrenis tantam adhibere curam; cælum autem emere volentes, sola voluntate contentos esse? imo vero ne hoc ipsum cum congruenti diligentia præstare? Nam qui vult ut oportet, res quoque aggreditur, quæ ad rem expetitam ducunt. Etenim quando esuries necessitatem affert cibi, non exspectas ut alimenta sponte sua ad te veniant, sed nihil non agis ut escam colligas: et in siti et in frigore, in aliisque omnibus navus es et ad curam corporis paratus. Hoc ergo circa regnum cælorum facito, et omnino ipsum consequeris. Ideo namque te libero arbitrio præditum fecit Deus, ut ne postea accuses eum quasi necessitate colligatus. Tu vero de iis, quorum honorem es consequutus, de iis, impuam, indignaris? Nam multos audiavi dicentes, Cur me fecit virtutis, si velim, compotem? Sed oportet-

batne te dormientem et dormitantem, vitiis addictum, deliciantem, ventri indulgentem in cælum inducere? At a vitio non abstinuisses. Si enim nunc instantibus minis, neque sic a nequitia abstines, etiamsi cælum tibi præmium proposuisset, quādonam cessavisses fieri socordior et multo deterior? Non enim dicere possis, Ostendit quidem bona, sed opem non tulit: multum enim auxilii tibi pollicetur. Sed virtus, iniquies, onerosa est et molesta; cum vitio autem multum commiscetur voluptatis; et hoc quidem latum est et spatiosum, virtus autem arcta et angusta. Num, quaeso, semper an ab initio ambo ejusmodi fuerunt? De virtute enim invitus dicis ea quæ dicis; ita potens est veritas. Nam si duæ essent viæ, quarum alia ad fornacem, alia ad paradysum duceret, et lata quidem ad fornacem, arcta vero ad paradysum: utram eligeres viam? Etiamsi enim nunc disputans contradicas, quantumvis impudens fueris, iis quæ in confesso sunt non poteris contradicere. Nam quod ea sit magis eligenda, quæ habet durum initium, non autem finem, ab iis quæ in promptu sunt docere conabor. Et si placet, artes primum tractemus: illæ namque initium labore plenum habent, finem vero quaestuosum. At nemo, inquires, artem attingit, nisi a quopiā cogere-tur. Nam si puer sui juris sit, malet in deliciis vivere initio, et in fine innumera perpeti mala, quam in principio misere vivere, et laborum illorum fructum postea assequi. Ergo illa eligere est orphanicæ mentis et puerilis socordix; contraria vero prudentis et virilis animi. Sic igitur et nos, nisi animo pueri simus, non illi orphanæ et insano, sed illi patriæ habenti similes erimus. Oportet ergo puerilem mentem abjicere, non autem res ipsas accusare, et aurigam conscientix imponere; qui non sinat ventri indulgere, sed currere et decertare. Quomodo enim absurdum non fuerit, pueros cum labore et sudore initium ducere in rebus quæ principia habent laboriosa, finem autem gratiosum; nos autem contrario modo affici erga res spirituales? Etiamsi in rebus sæcularibus non omnino certum sit finem fore bonum. Nam immatura mors, paupertas, sycophantia, rerum mutationes et similia multa, post multos labores ut fructu privemur efficiunt. Si vero iidem quod quaerunt assequantur, non magnum percipient fructum; in præsentī namque vita illa omnia dissolvuntur. Hic autem non currimus pro huiusmodi rebus frigidis et fluxis, neque de fine timemus; sed major et securior spes est post discessum ex hac vita. Quænam ergo venia erit, quæ excusatio nolentibus adire labores pro virtute suscipiendos? Sed adhuc interrogant, Cur angusta est via? Ad regias aedes terrenas non sinis intrare scortatorem quemquam vel ebrium aut mollem; et in cælum ipsum cum licentia, deliciis, ebrietate, avaritia vitiisque omnibus, homines induci rogas? an hoc venia dignum est?

4. Non hoc, inquires, dico; sed cur virtus non viam latam habet? Atqui si velimus, admodum facilis erit. Quid enim, quaeso, facilius est, murumne perforare, et aliorum bonis direptis in carcerem conjici; an suis

¹ Duo Codd. alterum addentes versiculum legunt: *Quod si nolueritis, gladius devorabit vos.*

contentum omni metu esse liberum? Atqui non dixi totum. Quid enim facilius, dic mihi, an cum omnium bona subriperis, et ex paucis breve tempus in deliciis egeris, immortaliter torqueri et flagris cardi, an cum in justa paupertate vixeris parvo tempore, perpetuo postea in deliciis agere? nondum examinemus quid sit fructuosius, sed interim quid sit facilius.

Virtus non est aspera. — Quid jucundius gratum videre somnium, et vere supplicio affici; aut molestum somnium vidisse, et vere deliciari? annon palam est hoc jucundius esse? Quomodo igitur, dic mihi, asperam vocas virtutem? aspera etenim est, si cum negligentia nostra comparetur. Quod enim sit facilis et suavis, audi quid dicat Christus: *Jugum meum suave est, et onus meum leve* (Matth. 11. 30). Si autem non sentis levitatem, perspicuum est te non robustum habere animum. Sicut enim cum talem habes, onerosa levia sunt: sic cum non habes, levia sunt onerosa. Quid enim, quæso, suavius erat, quam mensa ex manna, quid paratu facilius? Sed ægre ferebant Judæi talibus fruenteis deliciis. Quid fame acerbius, necnon aliis laboriosis, quæ passus est Paulus? At ille exultabat, delectabatur ac dicebat: *Nunc gaudeo in passionibus meis* (Col. 1. 24). Quæ est ergo causa? Animi differentia. Si igitur animum ut oportet adornaveris, virtutis facilitatem videbis. Quid ergo, inquires, talisne sit ex eorum qui illam suscipiunt affectu? Non ex affectu animi solum, sed natura sua talis est. Etenim si semper illa esset laboriosa, et vitium omnino contra, jure quis eorum qui lapsi sunt diceret vitium esse facilius virtute: si vero initium habeant illa durum, hoc suave; finis autem æternus illius sit suavis, hujus gravis, utrum, quæso, ut facilius eligas? Cur ergo multi non eligunt id quod facilius est? Quia alii quidem non credunt; alii vero licet credentes, corruptum habent animum, et temporaneam voluptatem æternæ prætulerint. Est ergo hoc facile? Non facile, sed ex imbecillo animo hoc provenit. Ac quemadmodum febri laborantes, non quia jucundius est brevi tempore deliciari, quam semper uri, ideo amant potum aquæ frigidæ, sed quia absurdam cupiditatem continere non possunt: sic et isti. Atqui si quis ad supplicium illos cum voluptate duceret, nequaquam ipsum eligerent. Vidistin' quomodo non facile sit vitium? Si vis autem, hoc iterum in ipsis rebus excutiamus. Quid enim, quæso, dulcius, quid facilius est? Sed ne iterum res ex multorum cupiditate judicemus: neque enim ab ægrotantibus, sed a bene valentibus calculum ferro oportet. Neque enim si millenos mihi febricitantes ostendas, qui sanitati contraria quærant, et malint postea supplicio affici, talem umquam admiserim optionem. Quid facilius, inquam, dic mihi, multas concupiscere pecunias, an hac cupiditate esse superiorem? Hoc certe postremum, ut mihi videtur: si autem ipse non credis, ad res ipsas sermonem ducamus. Et sit quispiam qui multas cupiat, alius vero qui nullas: quid ergo melius, dic mihi, quid honestius?

5. *Pecuniarum cupiditas quanta inducat mala.* — Sed hoc quidem mitattur: in confesso enim est, quod hic postremus sit illo honestior: neque de hac re quæstio jam est, sed utri faciliorem et suaviorem ducat vitam. Avarus certe ne iis quidem quæ habet fruitur: nam quod amat, non impendere voluerit, sed libentius seipsum consciderit, et carnes projecerit, quam aurum: qui autem pecunias despicit, hoc interium lucratur, quod iis quæ habet libere ac secure fruatur, seque illis præferat. Quid ergo suavius est, libere frui bonis, aut sub dominis divitiis viventem, nihil suorum contingere audere? Perinde enim mihi videtur esse ac si viri quidam duas habentes uxores, et admodum ipsas amantes, non eodem modo ipsis utantur; sed alteri quidem uxorem contingere et cum illa versari, alteri vero ne prope quidem liceat accedere. Dicam et aliud, quo alterius voluptatem, alterius mororem commonstrem. Avarus numquam sistet hanc cupiditatem, non modo quod nequeat omnium bona invadere, sed etiam quod quantacumque possederit, se nihil habere putet: qui vero pecunias despicit, superflua omnia existimabit, neque infinitis cupiditatibus animam cruciabit. Nihil enim est quod supplicii rationem ita habeat, ut concupiscentia usu et fructu privata, id quod maxime perversam exhibet mentem. Considera autem: qui pecunias cupit et multas possidet, ita affectus est, ac si nihil haberet. Hoccine morbo perplexius quid esse potest? Neque hoc solum grave est, sed etiam quod qui habet, ea ipsa quæ tenet non habere videatur: etiamsi omnium bona acceperit, magis cruciatur; etiamsi centum talenta possideat, quod mille non habeat dolet; si mille habeat, quod decies mille non habeat mordetur; si decies mille acceperit, quod non decies plura obtinuerit angitur: majorque acquisitio sit illi pauperfatis accessio: nam quanto plura acceperit, tanto plura desiderat. Ergo quanto plura acceperit, tanto magis pauper evadit: qui enim plura desiderat, magis pauper est. Cum igitur centum talenta habuerit, nondum tam mendicus est; nam mille desiderat; cum mille acceperit, tunc magis pauper evadit; non jam enim mille ut prius quærit, sed decies millium sibi opus esse dicit. Quod si concupiscere et non consequi voluptatem esse dicas, voluptatis naturam mihi admodum ignorare videris. Quod enim hoc non voluptas, sed supplicium sit, rem ad aliud rursus adducentes examinemus. Quando sitimus, non ideo delectamur bibentes quod sitim sedemus, et ideo voluptas est potus, quod a magno nos liberet cruciatu, a cupiditate bibendi nempe? hoc cuiusvis perspicuum est. Quod si in tali appetitu semper mansuri essemus, non meliori conditione essemus quam dives ille, qui Lazari non misertus est, quantum scilicet ad supplicii rationem: nam et illi hoc supplicium et punitio erat, quod cum stillam parvam cuperet, non assequutus sit. Id quod mihi avari perpetuo pati videntur, et illi similes esse qui rogabat ut stilla frueretur, neque assequutus est: imo magis avarorum, quam divitis illius, anima comburitur. Et pulchre dixit

σθαι καὶ μαστιγέσθαι ἀθάνατα, ἣ ἐν πένιζ ζήσαντα [122] δικαίᾳ βραχὺν καιρὸν, διηνεκῶς τρυφᾶν ὑστερον; μήπω γὰρ τί λυσιτελέστερον ἐξετάσωμεν, ἀλλὰ τῶς τί εὐκολώτερον.

Τί δὲ ἦδιον, δυναρ ἰδεῖν χρηστὸν καὶ ἐν ἀληθείᾳ κολάζεσθαι, ἢ χαλεπὸν δυναρ ἰδόντα ἐν ἀληθείᾳ τρυφᾶν; οὐκ εὐδελον ὅτι τοῦτο; Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, τραχεῖν καλεῖς τὴν ἀρετὴν; Τραχεῖα γάρ ἐστι πρὸς τὴν ὀλιγωρίαν ἐξετάζομένη τὴν ἡμετέραν· μέλει ὅτι γε βλάβη καὶ εὐκολος, σκοοῦν τί φησιν ὁ Χριστός· *Ὁ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν*. Εἰ δὲ οὐκ αἰσθάνῃ τῆς κουφότητος, ὅλῳ ὅτι προθυμίαν ἐβρώμενην οὐκ ἔχεις. Ὅσπερ γὰρ ταύτης οὐσης καὶ τὰ βαρέα κοῦφα, οὕτως οὐκ οὐσης καὶ τὰ κοῦφα βαρέα. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τῆς τοῦ μάννα τραπέζης ἦδιον καὶ ἀπονώτερον; Ἄλλ' ἐδυσχέρανιν οἱ Ἰουδαῖοι τοιαύτης ἀπολαύοντες τρυφῆς. Τί λιμοῦ πικρότερον, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιμόχθων ὧν ὑπέμεινε Παῦλος; Ἄλλ' ἐτίκτρα καὶ ἔχαιρε καὶ ἔλεγε· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου*. Τί οὖν τὸ αἴτιον; Ἡ τῆς γνώμης διαφορά. Ἄν τοίνυν ταύτην, ὅλῳ εἶναι χρῆ, κατασκευάσῃ, ὅλῳ τὴν εὐκολίαν τῆς ἀρετῆς. Τί οὖν, ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν μετιόντων τοιαύτη γίνεται, φησὶν; Οὐκ ἀπὸ τῆς γνώμης μόνον, ἀλλὰ καὶ φύσει τοιαύτη τις ἐστὶ. Καὶ γὰρ εἰ μὲν διόλου ἐπίπονος ἦν ἔκεινη, καὶ αὕτη διόλου τὸ ἐναντίον, εἰκότως ἂν τις τῶν ἀναπεπτωκότων εἶπε ταύτην εὐκολωτέραν ἔκείνης· εἰ δὲ ἀρχὴν ἔχουσιν ἡ μὲν χαλεπήν, ἡ δὲ ἡδέϊαν, τὰ δὲ τέλη πάλιν ἀπεναντίας αὐταῖς, ἀπειρα δὲ τὰ τέλη, τῆς μὲν τὸ ἥδῃ, τῆς δὲ τὸ βαρὺ, ποῖαν, εἰπέ μοι, εὐκολώτερον ἔλθῃ; Τί οὖν οὐχ αἰροῦνται πολλοὶ τὸ εὐκόλον; Ὅτι οἱ μὲν ἀπιστοῦσιν, οἱ δὲ καὶ πιστεύοντες, διεφθαρμένον τὴν γνώμην ἔχουσι, καὶ ἔλθουσιν ἂν τὴν πρόσκαιρον ἡδονὴν ἀντὶ τῆς αἰωνίας. Οὐκοῦν τοῦτο εὐκόλον; Οὐκ εὐκόλον, ἀλλ' ἀσθενοῦς ψυχῆς τοῦτο. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες, οὐκ ἐπειδὴ ἦδιον τὸ πρὸς βραχὺ τρυφᾶν τοῦ διόλου καίεσθαι, διὰ τοῦτο ψυχροποσίας ἔρῳσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ κατασχεῖν οὐκ ἀνέχονται τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀτόπου· οὕτω καὶ οὗτοι· ὡς εἰ γε ἐπὶ τὴν κόλασιν τις αὐτοὺς ἔφερεν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἡδονῆς, οὐκ ἂν ποτε ταύτην εἴλοντο. Εἶδες πῶς οὐκ εὐκόλον ἢ κακία; Εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐξετάσωμεν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν. Τί γάρ ἦδιον, εἰπέ μοι, καὶ εὐκολώτερον; Ἄλλὰ μὴ πάλιν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῶν πολλῶν τὰ πράγματα κρίνωμεν· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν νοσοῦντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαίνοντων ψηφίζεσθαι χρῆ. Οὐδὲ γάρ, ἂν μυρίους μοι δέλξῃς πυρέττοντας καὶ τὰ ἐναντία τῇ ὑγείᾳ ζητοῦντας, καὶ αἰρουμένους μετὰ ταῦτα κολάζεσθαι, ἀποδείξομαι τὴν αἵρεσιν ταύτην. Τί τοίνυν εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, ἐφίεσθαι πολλῶν χρημάτων, ἢ μείζονα εἶναι τῆς ἐπιθυμίας ταύτης; Ἐμοὶ μὲν γὰρ τοῦτο δοκεῖ· εἰ δὲ αὐτὸς ἀπιστεῖς, ἐπ' αὐτὰ τὰ πράγματα τὸν λόγον ἀγάγωμεν. [123] Καὶ ἔστω ὁ μὲν πολλῶν ἐφιέμενος, ὁ δὲ μηδενός· τί τοίνυν κρεῖττον, εἰπέ μοι, καὶ τί σεμνότερον;

ε'. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν παρεῖσθαι τοῦτο γάρ ὡμολόγηται, ὅτι οὗτος ἐκείνου σεμνότερος· καὶ οὐδὲν περὶ τούτου ζητοῦμεν νῦν, ἀλλὰ τίς εὐκολώτερος; ζῆ βίον καὶ ἦδιον. Ὁ μὲν γὰρ φιλάργυρος οὐδὲ τῶν ὄντων ἀπολαύεται· ὁ γὰρ φιλεῖ, οὐκ ἂν ἔλοιτο δαπανῆσαι, ἀλλ' ἡδέως ἑαυτὸν ἂν κατακόψει καὶ τὰς σάρκας πρόβοι, ἢ τὸ χρυσίον· ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων

τοῦτο τῶς ἐκέρβαν, τὸ τῶν ὄντων ἀπολαύειν ἀπλῶς καὶ μετὰ ἀδείας πολλῆς, καὶ ἑαυτὸν προτιθέσθαι ἐκείνων. Τί οὖν ἦδιον, μετὰ ἀδείας ἀπολαύειν τῶν ὄντων, ἢ ὑπὸ δεσπότη ζῶντα τῷ πλούτῳ, μηδενὸς τολμᾶν ἄπτεσθαι τῶν ἑαυτοῦ; Ὅμοιον γὰρ εἶναι μοι δοκεῖ, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀνδρὲς δύο γυναῖκας ἔχοντες, καὶ σφόδρα αὐτὸν ἐρώωντες, μὴ ὁμοίως αὐταῖς χρῶντο· ἀλλὰ τῷ μὲν ἐξῆ καὶ ἄπτεσθαι καὶ ὁμιλεῖν τῇ γυναίκι, ἐκείνῳ δὲ μὴδὲ ἐγγὺς γενέσθαι. Εἴπω καὶ ἕτερον, τοῦ μὲν τὴν ἡδονὴν, τοῦ δὲ ἀθυμίαν ἐνδεικνύμενος. Ὁ φιλάργυρος οὐδέποτε στήσεται τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, οὐ τῷ μὴ δύνασθαι τὰ πάντων λαβεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ, ὅσα ἂν περιδάλῃται, μὴδὲν ἡγεῖσθαι ἔχειν· ὁ δὲ χρημάτων καταφρονῶν, περιττὰ πάντα ἡγήσεται, καὶ οὐ κολάσει τὴν ψυχὴν ἀπεράντοις ἐπιθυμίαις. Οὐδὲν γὰρ οὕτως εἰς κολάσεως λόγον ἐστὶν, ὡς ἐπιθυμία ἀπολαύσεως ἐσπερημένη, ὁ μάλιστα καὶ τὴν διεστραμμένην δέικνυσι γνώμην. Σκόπει δὲ· ὁ ἐπιθυμῶν χρημάτων καὶ κτησάμενος πλείονα, ὡς οὐδὲν ἔχων διάκειται ὁ τοιοῦτος· ἄρα τῆς νόσου ταύτης πολυπλοκώτερόν τι γένοιτο· ἂν; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔχων, οὐκ ἔχειν δοκεῖ αὐτὸ κατέχει, καὶ ὡς οὐκ ἔχων κόπτεται· καὶ τὰ πάντων λάβῃ, μᾶλλον ἀνίσταται· καὶ κτήσεται ἐκαστὸν τάλαντα, ὅτι μὴ χίλια ἔλαβεν, ἀλγεῖ· καὶ χίλια λάβῃ, ὅτι μὴ μύρια, δάκνεται· καὶ μύρια λάβῃ, ὅτι μὴ δεκάκισ· τοσαῦτα, κατακόπτεται· καὶ ἡ πλείων κτήσις αὐτῷ προσθήκη γίνεται πένιας· ὅσῳ γὰρ ἂν λάβῃ πλείονα, τοσοῦτῳ πλείονων ἐπιθυμεῖ. Οὐκοῦν ὅσῳ ἂν πλείονα λάβῃ, τοσοῦτῳ μᾶλλον γίνεται πένης· ὁ γὰρ πλείονων ἐπιθυμῶν, μᾶλλον πένης ἐστίν. Ὅταν μὲν οὖν ἐκαστὸν ἔχῃ τάλαντα, οὐ σφόδρα πτωχεύει· χιλίων γὰρ ἐπιθυμεῖ· ὅταν χίλια λάβῃ, τότε μᾶλλον γίνεται πένης· οὐκέτι γὰρ χιλίων ὡς πρότερον, ἀλλὰ μυρίων αὐτὸν ἐν χρεῖζ φησὶν εἶναι. Εἰ δὲ τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνειν, ἡδονὴν εἶναι λέγεις, ἀγνοεῖ μοι σφόδρα δοκεῖς τῆς ἡδονῆς τὴν φύσιν. Ὅτι γὰρ οὐχ ἡδονὴ, ἀλλὰ κόλασις τὸ τοιοῦτον, ἐφ' ἕτερον αὐτὸ πάλιν ἀγαγόντες, ἐξετάσωμεν. Ὅταν διψῶμεν, οὐ διὰ τοῦτο ἡδόμεθα πίνοντες, ὅτι τὸ δίψος παύομεν, καὶ διὰ τοῦτο ἡδονὴ τὸ πίνειν, ὅτι μεγάλης ἡμᾶς ἀπαλλάττει βασάνου, τῆς ἐπιθυμίας λέγω τοῦ πίνειν· παντὶ που ὅλῳ. [124] Εἰ δὲ μέλλοιμεν ἐν ἐπιθυμίᾳ αἰεὶ διατρίβειν τοιαύτη, οὐδὲν ἔλαττον ἔσομεν τοῦ πλουσίου τοῦ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου εἰς κολάσεως λόγον· ἐπεὶ καὶ ἐκείνῳ κόλασις τοῦτο ἦν, τὸ ἐπιθυμοῦντα σφοδρῶς σταγόνος μικρᾶς, μὴ ἔχειν ὅσον ταύτην παρέχοντα· ὅπερ καὶ οἱ φιλάργυροι πάσχειν μοι δοκοῦσι διηνεκῶς, καὶ κατ' ἐκείνον εἶναι τὸν ἀξιοῦντα ταύτης ἀπολαύσαι, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντα· μᾶλλον γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐκείνου καίεται. Καὶ καλῶς τις εἶπεν ὑδερικούς· τινες εἶναι τοὺς φιλαργύρους. Καθάπερ γὰρ ἐκείνοι πολὺ φέροντες ὕδωρ ἐν τῷ σώματι μᾶλλον ἐκκαίονται· οὕτω καὶ οἱ φιλάργυροι πολλὰ περιφέροντες χρήματα πλείονων ἐπιθυμοῦσι. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὕτως ἐκείνοι ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις τὸ ὕδωρ ἔχουσιν, οὐδὲ οὗτοι ἐν τοῖς προσήκουσι λογισμοῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Φεύγωμεν οὖν τὴν ξένην ταύτην καὶ κενὴν νόσον, φεύγωμεν τὴν ῥίζαν τῶν κακῶν, φεύγωμεν τὴν παροῦσαν γένεσιν· γένεσιν γὰρ ἡ τούτων ἐπιθυμία. Ἀνάπτειν γοῦν τὴν ψυχὴν ἐκά-

* Λάβῃ deerat in editis, sed habetur in Reg. ὁ Legebatur μὴ ἐπιτυγχάνειν... ὁ Reg., καὶ καινὴν νόσον, quae lectio non spernenda.

στον, καὶ τοῦ καταφρονούντος χρημάτων καὶ τοῦ μὴ καταφρονούντος· καὶ εἶπει ὅτι ὁ μὲν τοῖς μαινομένοις ἔοικεν, οὐδὲν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι βουλόμενος· ὁ δὲ λιμένι προσέειπε κυμάτων ἀππληγμαμένω, καὶ πάντων ἐστὶ φίλος, ὥσπερ ἐκεῖνος ἐχθρός. Ἄν τε γὰρ λάθῃ τις, οὐκ ἐλύπησεν, ἂν τε θῷ πάλιν τις αὐτῷ, οὐκ ἐφύσησεν, ἀλλὰ τίς ἐστιν ἐλευθερία παρ' αὐτῷ πᾶσαν ἄδειαν ἔχουσα· καὶ ὁ μὲν πάντας καὶ κολακεύειν καὶ ὑπακρίνεσθαι ἀναγκάζεται, οὗτος δὲ οὐδένα. Εἰ τοίνυν καὶ πένης ἐστὶν ὁ φιλάργυρος καὶ δειλὸς

καὶ εἴρων καὶ ὑποκριτής, καὶ φόβων γέμει καὶ τιμωρίας πολλῆς καὶ κολάσεως, ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων, τῶν ἐναντίων ἀπολαύει πάντων, οὐκ εὐδελον ὅτι ἡδίων ἢ ἄρετή· Καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ ἂν ἐπεξήλθομεν κακοῖς, δι' ὧν δεικνύται ὅτι οὐδὲν ἐστὶ κακὸν ἡδονὴν ἔχον, εἰ μὴ πολλὰ ἡμῖν ἐμπροσθεν εἴρητο. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἐλώμεθα τὴν ἀρετὴν, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα ἡδονῆς ἀπολαύσωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ'.

"Ὅλως ἀκούσεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξυρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.

α'. Ὅτε μὲν περὶ τοῦ διεσπᾶσθαι αὐτοὺς διελέγετο, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς ἐχρήσατο τῷ λόγῳ, ἀλλὰ προσηνέστερον πρότερον, καὶ ὕστερον εἰς κατηγορίαν ἐτελεύτησεν, οὕτως εἰπὼν· Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἐβιδες ἐν ὑμῖν εἰσιν. [125] Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' εὐθέως πληκτικῶς, καὶ κοινοὶ ὡς οἶόν τε τὸ θνείδος τοῦ ἐγκλήματος. Οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τί ὁ δεῖνα ἐπόρνευσεν; ἀλλ', Ὅλως ἀκούσεται ἐν ὑμῖν πορνεία· ἵνα μὴ ὡς ἄλλοι πάντῃ τῆς κατηγορίας θνείδες ῥαθυμῆσιν, ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ πληγέντος α, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διαβληθείσης, οὕτω γένωνται ἐναγωνιοί. Οὐδεὶς γὰρ ἐρεῖ, φησὶν, ὅτι Ὁ δεῖνα ἐπόρνευσεν, ἀλλ', ὅτι Ἐν τῇ Κορινθίῳ Ἐκκλησίᾳ γέγονε τὸ ἁμάρτημα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τολμᾶται πορνεία, ἀλλὰ, Ἀκούσεται, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται. Καὶ γὰρ αἰ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ὀνειδίζει τοῖς πιστοῖς· καὶ Θεσσαλονικεῦσι γράφων ἔλεγεν· Ἐκαστος τὸ ἑαυτοῦ σκευὸς καθίσθαι ἐν ἀγασμῷ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καὶ τὰ λοιπὰ ἔθρη· καὶ Κολασσαεῦσι καὶ Ἐφεσίοις· Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθρη περιπατεῖ. Εἰ δὲ τὸ τὰ αὐτὰ αὐτοὺς ἁμαρτάνειν ἀσύγγνωστον, τὸ καὶ ὑπερβαίνειν τοὺς ἐθνικοὺς, ποῦ θήσομεν, εἰπέ μοι; Παρὰ γὰρ ἐκείνοις, φησὶν, οὐ μόνον οὐ τολμᾶται τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ ὀνομάζεται. Εἶδες ποῦ τὸ ἐγκλημα ἐπῆρεν; Ὅταν γὰρ τοιοῦτους φαίνωνται εὐρίσκοντες ἀσελγείας τρόπους, οὓς οὐ μόνον οὐ τολμῶσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἴσασιν οἱ ἅπιοι, ἄφατος τῆς ἁμαρτίας ἡ ὑπερβολή. Καὶ τὸ Ἐν ὑμῖν δὲ, ἐμφοτικῶς εἴρηται, τουτέστιν, Ἐν ὑμῖν τοῖς πιστοῖς, τοῖς τοσούτων ἀπολαυσκάσι μυστηρίων, τοῖς ἀπερῆρτων κεκοινωνηκόσι, τοῖς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν κληθεῖσιν. Ὅρᾳ πόσης βαρυθυμίας ὁ λόγος γέμει; πόσου θυμοῦ κατὰ πάντων; Εἰ γὰρ μὴ πολλῆς ὀργῆς ἐπέπληστο, μηδὲ πρὸς πάντας ἀπετείνετο, οὕτως ἂν εἶπεν· Ἐπειδὴ ἤκουσα ὅτι ὁ δεῖνα ἐπόρνευσε, κολάσατε αὐτόν· νῦν δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρὸς πάντας ἀποδύεται. Καὶ γὰρ εἰ μὲν προλα-

θόντες ἔγραψαν, ἐκεῖνα ἂν εἶπεν· ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ συνεσκίασαν τὸ σφάλμα, τοῦτου χάριν σφοδρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ. Ὅστε γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Ὅστε πορνεύειν εἰς γυναῖκα; Τὸ σφόδρα αἰσχρὸν παρητήσατο. Διὸ σεμνότερως αὐτὸ παρέδραμεν, ὥς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δεδηλωμένον, κἂν τοῦτω αὖτις τὸ ἐγκλημα πάλιν, καὶ δεικνύς ὅτι τοιαῦτα τολμᾶται παρ' αὐτοῖς, ἀ οὐδὲ εἰπεῖν σαφῶς ἀνεκτὸν τῷ Παύλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ προῖων τῷ αὐτῷ κέχρηται τρόπῳ λέγων· Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον· καὶ πάλιν αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ σαφῶς εἰπεῖν, ὅπερ καὶ ἡμῖν ἔθος ἐπὶ τῶν σφόδρα αἰσχυρῶν ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε, Μητριοῦν, ἀλλὰ, Γυναῖκα πατρός, ὥστε πολλῷ χαλεπώτερον πληῆσαι. Καὶ γὰρ ὅταν τὰ ὀνόματα ἀρκῇ πρὸς κατηγορίαν, δι' αὐτῶν πρόδεισιν, οὐδὲν προστιθείς. Καὶ μὴ μοι εἴπησιν, φησὶν, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ πορνευκῶς· κοινὸν πάντων τὸ ἐγκλημα γέγονε. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ. Οὐκ εἶπε, τῷ ἁμαρτήματι (τοῦτο γὰρ ἀλογίας ἐστὶ), ἀλλ' ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου. [126] Αὐτὸς δὲ οὐ τοῦτο τέθεικεν, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸ μέσον, ἵνα πληῆξῃ μειζόνως. Καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν Παύλου. Πρότερον καθελὼν τὴν σοφίαν τὴν ἑξωθεν, καὶ δείξας οὐδὲν οὔσαν καθ' ἑαυτήν, κἂν μὴ ἁμάρτημα ἢ προκειμένον, τότε λοιπὸν καὶ περὶ τοῦ ἁμαρτήματος διαλέγεται. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς σύγκρισιν τοῦ πορνευκῶτος, σοφοῦ τινος ἴσως θνείος, μέγα εἶναι τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸν ἐφησεν, οὐδὲν ἂν μέγα ἐποίη· τὸ δὲ καὶ χωρὶς ἁμαρτίας καθελεῖν, καὶ μηδὲν οὔσαν ἀποφῆναι τὴν σοφίαν τὴν ἑξωθεν, τοῦτο ἦν δεῖξαι σφόδρα εὐτελῆ αὐτὴν οὔσαν. Διὸ πρότερον οὕτω τὴν σύγκρισιν ποιησάμενος, τότε καὶ τοῦ σφάλματος αὐτοῦ μέμνηται. Κάκεινῳ μὲν οὐκ ἄξιόν διαλέγεσθαι (κἂν τοῦτω δεικνύσι τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτιμίας)· τοῖς δὲ φησιν, ὅτι Ἐδεῖ πεινθεῖν ὑμᾶς καὶ θρηνεῖν καὶ ἐγκαλῶντες εἶναι· νῦν δὲ τοῦναντίον ποιεῖτε· διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε. Καὶ τί γέγονεν ἵνα πεινθώσωμεν, φησὶν; Ὅτι εἰς τὸ κοινὸν ἡ διαβολὴ τῆς Ἐκκλησίας προεχώρησε. Καὶ ἵνα τί κατορθώσωμεν πεινθήσαντες; Ἴσο ἐξαρθῇ ἐξ ὑμῶν ὁ τοιοῦτος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τίθησιν αὐτοῦ τὸ δνομα, μᾶλλον δὲ οὐδαμοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀτόπων ποιεῖν εἰώθαμεν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐχὶ μᾶλλον ἐξεβάλετε, ἀλλ', ὡς ἐπὶ νόσου τινὸς καὶ

* Reg., βληθέντος.

quispiam avaros esse hydropicos. Quemadmodum enim illi multam in corpore gestantes aquam, magis exuruntur : sic et avari multas circumferentes pecunias, plures concupiscunt. Causa autem hæc est : neque illi in congruentibus locis aquas habent, neque isti in congruentibus cogitationibus concupiscentiam. Fugiamus ergo hunc alienum et inanem morbum, fugiamus radicem malorum, fugiamus præsentem gehennam ; gehenna enim est ebrum cupiditas. Explica ergo cujusque animam, et ejus qui pecunias despicit, et ejus qui non despicit ; et videbis hunc quidem furentibus esse similem, qui nihil vel videre vel audire velit ; hunc vero portui a fluctibus libero : hic omnium est amicus, ut ille hostis. Nam etsi quis accepit, non

illum afficit molestia ; si quis rursum ipsi dederit, non inflavit ; sed est quædam apud illum libertas omnem habens securitatem : et hic quidem omnibus adulari cum dissimulatione cogitur, ille autem nemini. Si ergo et pauper est avarus et timidus, simulator et hypocrita, ac terroribus plenus, cruciatu atque supplicio ; qui vero pecunias despicit, contrariis fruitur omnibus : annon palam est virtutem esse suaviorem ? Ac reliqua etiam insectaremur mala, quæ ostenditur, nihil quod malum sit habere voluptatem, nisi jam multa a nobis superius dicta fuissent. Hæc ergo cum sciamus, eligamus virtutem, ut et hic voluptate fruamur, et futura consequamur bona, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XV.

CAP. 5. v. 1. *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, quæ non inter gentes nominatur, ut uxorem patris sui aliquis habeat.* 2. *Et vos inflati estis, et non magis luxistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.*

1. Quando dissecebat de illorum dissensione, non statim vehementi usus est sermone, sed mansuetius primo oravit, demumque in accusationem desiit his verbis : *Significatum enim est mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quod contentiones sint in vobis* (1. Cor. 1. 11). Hic autem non sic, sed statim pungit ; et quantum fieri potest, criminis exprobrationem communem reddit. Neque enim dixit : Cur ille fornicatus est ? sed, *Omnino auditur in vobis fornicatio : ut ne quasi alieni omnino a criminatione negligenter agerent, sed in communi percussi, et Ecclesia in crimen vocata, sic solliciti redderentur.* Nemo enim dicet, inquit, ille fornicatus est ; sed in Corinthiorum Ecclesia factum est peccatum. Nec dixit, Perpetratur fornicatio ; sed *Auditur, quæ ne quidem inter gentes nominatur.* Semper enim ex gentibus probra ingerit fidelibus ; et Thessalonicensibus scribens dicebat : *Unusquisque vas suum possideat in sanctificatione, non in passione desiderii, sicut et cæteræ gentes* (1. Thess. 4. 4. 5) ; Colossensibus autem et Ephesiis : *Ne ultra ambuletis sicut reliquæ gentes ambulant* (Ephes. 4. 17). Si autem eadem ipsa quæ gentes peccare ignosci nequit, gentiles ipsos ea in re superare, quoniam, quæso, in loco ponemus ? Apud illos enim, inquit, non modo nihil perpetratur hujusmodi, sed ne nominatur quidem. Vidistin' quousque erimen extulerit ? Cum enim tales cernuntur invenisse luxuriæ modos, quos infideles non modo perpetrare non audent, sed ne norunt quidem, ineffabilis est peccati magnitudo. Illud autem, *Inter vos*, per emphasin dictum est ; hoc est, inter vos fideles, qui tanta percepistis mysteria, qui arcanorum participes fuistis, qui ad cælum vocati estis. Viden' quanta indignatione plenus sit sermo, quanta ira contra omnes. Nam si non ira multa incensus fuisset, neque adversus omnes illa extenderetur, sic utique dixisset : Quia audiavi quod ille talis fornicatus sit, castigate illum. Nunc vero non

sic, sed etiam adversus omnes armatur. Etenim si priores illi scripsissent, illa dixisset : quia vero non solum non scripserunt, sed etiam scelus illud texerunt et obumbrarunt, ideo vehementiori utitur sermone. *Ut uxorem patris sui aliquis habeat.* Quare non dixit, Ut fornicetur cum muliere ? Id quod admodum turpe erat respuit : quare honestius hoc prætercurrit, ut quod in superioribus esset declaratum ; in hoc etiam rursus augens crimen, ostendensque apud illos talia perpetrari, quæ ne clare dicere quidem Paulo liceat. Ideo in sequentibus eodem utitur loquendi modo dicens, *Eum qui hoc ita fecit* : et rursus erubescit et pudet eum aperte dicere, uti solemus in rebus admodum turpibus. Nec dixit, Novercam, sed *Uxorem patris*, ut gravias feriret. Etenim cum nomina sufficiunt ad accusandum, per ea procedit, nihilque addit. Nec mihi dicas, inquit, unam esse fornicatorem ; commune omnibus factum est erimen. Ideo etiam subjunxit : *Et vos inflati estis.* Non dixit propter peccatum : hoc enim irrationabile esset, sed propter illius doctrinam. Ipse autem hoc non posuit, sed medium reliquit, ut magis feriret. Et consideru Pauli prudentiam. Cum primo externam sapientiam dejecisset, ostendissetque illam per se nihil esse, etiamsi peccatum non sit adjectum ; tunc demum etiam de peccato loquitur. Nam si ad comparisonem fornicatoris, qui fortasse sapiens quispiam erat, magnum esse spirituale donum dixisset, nihil magnum fecisset ; sed etiam absque peccato dejicere et nihil esse demonstrare sapientiam externam, hoc erat ostendere illam admodum esse vilem. Ideo cum sic prius comparisonem fecisset, tunc etiam peccati meminit : et cum illo quidem disserere non dignatur, et in hoc summam ostendit infamiam ; his autem dicit : Oportebat vos flere, lugere et præ pudore lamentari ; nunc autem contrarium facitis : ideoque subjunxit : *Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis.* Et quid factum est, inquires, ut nos lugeamus ? Quod in commune Ecclesiæ progressa sit criminatione. Et cur bene faciemus lugentes ? *Ut tollatur ex vobis qui est talis.* Et neque hic nomen ejus ponit, neque uspiam, ut solemus facere in iis quæ valde ab-

surda et indigna sunt. Nec dixit, Et non magis ejecistis; sed sicut in morbo aliquo et in peste, luctu opus est et intensa supplicatione, *Ut tollatur*, inquit; et precatione ad hoc utendum est, nihilque non agendum ut ille abscindatur. Neque accusat eos, quod hoc sibi non indicarint, sed quia non luxerunt, ut ille de medio tolleretur: ostendens id sine doctore præstandum fuisse ob delicti evidentiam. 3. *Nam ego quidem tanquam absens corpore, præsens autem spiritu.*

2. *Cum publico fornicatore quomodo agat Paulus.* — Vide animum: ne sinit quidem expectare adventum suum, ut ipse ligetur, sed tanquam pestem aliquam expulsurus, priusquam diffundatur in reliquum corpus, illam detinere properat: ideoque adjicit: *Jam judicavi ut præsens.* Hæc autem dicebat, non modo urgens illos ad sententiam ferendum, neque sinens ut aliud consilii capiant; sed etiam terrens, ut qui sciret illa quæ ibi essent futura. Illud enim est adesse spiritu; ut Elizeus Giezi præsens et dicebat: *Nonne cor meum erat tecum* (4. Reg. 5. 26)? Papæ, quanta est virtus charismatis, cum omnes simul congregatos præstet, et ea quæ procul sunt nota faciat! *Jam judicavi ut præsens.* Non sinit eos aliud quidquam cogitare: Nam sententiam tuli ut præsens: ne mihi moras et procrastinationes dicas; nihil enim aliud fieri oportet. Deinde ne magna videretur esse auctoritas, neque arrogantius dictum esse censeretur, vide quomodo et ipsos judicii socios faciat. Nam cum dixisset *Judicavi*, intulit: *Eum qui sic operatus est*, 4. *in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi* 5. *tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et quid est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi*? Secundum Deum, non humano detenti præjudicio. Quidam autem sic legunt: *Eum qui sic operatus est in nomine Domini nostri Jesu Christi*: et puncto hic apposito seu virgula, his verbis pergunt, *Congregatis vobis et meo spiritu tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et dicunt hujus lectionis hunc esse sensum: Eum qui hoc operatus est in nomine Christi, tradite satanæ; id est, eum qui nomen Christi contumelia affecit, qui postquam fidelis factus est, et cognomen accepit ab illo nomine, talia est ausus, hunc tradite satanæ. Mihi autem prior lectio verior esse videtur. Quænam illa est? *In nomine Domini congregatis vobis*; hæc est, Ejus nomine vos congregante, pro quo convenitis. *Et spiritu meo.* Rursus seipsum cum illis constituit, ut cum judicaverint quasi ipso præsentem, sic illum abscindant, et nemo ausit ipsum venia dignum habere, sciens fore ut Paulus sciat ea quæ facta fuerint. Deinde ut rem exhibeat terribiliorem, ait: *Cum virtute Domini nostri Jesu Christi.* Id est, vel quod Christus possit eam vobis gratiam dare, ut possitis eum diabolo tradere; vel quod ipse vobiscum laturus sit sententiam. Non dixit autem, ipsum dedere satanæ; sed *Tradere*, ipsi aperiens poenitentiae fores, et ipsi tanquam pædagogo talem hominem tradens. Et rursus, *talem*, nec usquam vult illum suo nomine vocare. *In interitum carnis.* Sicut et in beato Job factum est, sed

non eadem de causa. Nam illic pro splendidioribus coronis, hic pro peccatorum remissione; ut flagellet eum malo ulcere aut alio morbo. Atqui alibi ait: *A Domino judicamur* hæc patientes. At hic magis illum pun gere volens, satanæ tradit. Et hoc certe Deo placitum fuit, ut castigaretur ejus caro. Quia enim ex crapula et deliciis carnalibus concupiscentiæ nascuntur, carnem castigat. *Ut Spiritus salvus sit in die Domini Jesu.* Id est, anima: non quod illa sola salva sit, sed quasi id in confesso sit, quod illa salva, sine ulla contradictione corpus salutis particeps erit. Nam mortale factum est propter ipsam quæ peccaverat; et si illa justitiam exercuerit, rursus et corpus ipsum magna fruatur gloria. Quidam vero spiritum dicunt esse charisma seu donum, quod nobis peccantibus exstinguitur. Ne igitur hoc fiat, inquit, puniatur, ut sic melior factus, attrahat gratiam, et inveniatur salvum ipsam exhibens in illo die. Itaque magis est curam gerentis ac medentis, quam secantis vel temere et inconsiderate punientis. Majus quippe lucrum est poena: nam illa temporanea est, lucrum autem perpetuum. Nec simpliciter dixit, *Ut spiritus salvus sit*; sed, *In illo die.* Probe illis et opportune diem illum commemorat, ut et ipsi promptiore animo ad medicinam accederent, et ille melius susceperet, non ut iræ verba, sed ut patris curam gerentis providentiam. Ideo enim, *In interitum carnis*, dixit; jam diabolo leges ponens, nec sinens ipsum ulterius progredi: ut de Jobo dicebat Dominus, *Cæterum animam ejus ne tangas* (Job. 2. 6).

3. Deinde cum sententiam absolvisset et eam paucis dixisset nec immoratus esset, rursus increpationem inducit, illos alloquens: 6. *Non bona est gloria vestra*; ostendens illos ad istud usque tempus non sivilisse eum poenitere, de illo gloriantes. Deinde declarat se non illi modo parcentem hoc facere, sed et ipsis: ideoque subjungit: *Nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit*? Licet enim illius sit peccatum, inquit, sed neglectum potest et reliquum Ecclesiæ corpus corrumpere. Cum enim is qui prior peccavit non dedit poenas, cito et alii eadem perpetrabunt. Hæc autem dicit, ostendens pro tota Ecclesia, non pro uno sibi certamen et periculum adesse: quare fermenti similitudine opus habuit. Sicut enim fermentum, inquit, cum modicum sit, totam massam in se transmutat; ita et hic, si impunitus maneat et multum sit peccatum, cæteros corrumpet. 7. *Expurgate vetus fermentum.* Id est, hunc improbum; imo potius non de hoc tantum loquitur, sed et alios subindicat. Non enim fornicatio tantum vetus fermentum est, sed et omnis nequitia. Nec dixit, *Purgate*, sed *Expurgate*; cum accusatione purgate, ut nec residuum nec umbra talis rei maneat. Cum dicit ergo, *Expurgate*, ostendit adhuc nequitiam apud illos esse; cum autem dicit, *Ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi*: declarat et indicat, non ita multis vitium dominari. Si vero dicat, *Sicut estis azymi*; non ita loquitur quasi omnes puri essent, sed ut decet vos esse. *Et enim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.*

λοιμοῦ, πένθους, χρεῖα καὶ ἰκετηρίας ἐπιτεταμένης, *Ἴνα ἐξαρθῇ*, φησί· καὶ εὐχὴ χρήσασθαι δεῖ εἰς τοῦτο, καὶ πάντα ἐργάσασθαι ὥστε αὐτὸν ἀποκτηθῆναι. Καὶ οὐκ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἐδήλωσαν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπένθησαν ὥστε ἐξαρθῆναι, δεικνύς ὅτι καὶ χωρὶς τοῦ διδασκάλου τοῦτο γενέσθαι ἔδει διὰ τὴν περιφάνειαν τοῦ πλημμελήματος. *Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι.*

β'. Ὅρα θυμὸν· οὐδὲ ἀναμείναι αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀφίησιν, οὐδὲ ἐκδέξασθαι αὐτὸν καὶ τότε δεῖν, ἀλλ' ὥσπερ τινὰ λοιμὸν μέλλων ἀπελαύνειν, πρὶν ἢ διαδοθῆναι εἰς τὸ λοιπὸν σῶμα, ἐπιτίγεται κατασχέιν. Διδ. καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἦδη κέριχα ὡς παρὼν*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ μόνον κατεπέλγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐκ ἀφίεις ἄλλο τι βουλευσάσθαι, ἀλλὰ καὶ φοβῶν, ὡς εἰδὼς τὰ ἐκεῖ γενησόμενα καὶ κριθόμενα^α. Τοῦτο γάρ ἐστι παρῆναι τῷ πνεύματι, ὥσπερ ὁ 'Ελισαῖος παρῆν τῷ Γιεζῇ, καὶ ἔλεγεν· *Οὐχὶ ἡ καρδία μου ἦν μετὰ σου*; Βαβαί! πόση τοῦ χαρίσματος ἡ δύναμις, ὅταν πάντας ὁμοῦ καὶ κατ' αὐτὴ εἶναι ποιῇ, καὶ τὰ πόρρωθεν εἰδέναι παρασκευάζῃ! *Ἦδη κέριχα ὡς παρὼν*. Οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἕτερόν τι ἐννοῆσαι· Καὶ γὰρ ἐξηγεῖται τὴν ἀπόφασιν ὡς παρὼν· μή μοι ἀναβολὰς καὶ μελλήσεις λέγε· οὐδὲν γὰρ ἕτερον δεῖ γενέσθαι. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη πολλὴ εἶναι ἡ αὐθεντία, μηδὲ αὐθαδέστερος γένηται ὁ λόγος, ὅρα πῶς καὶ αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ τοῦ κρίματος. Εἰπὼν γάρ, *Κέριχα*, ἐπήγαγε. *Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον*. Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, [127] *συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*. Καὶ τί ἐστιν, *Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*; Ἀντὶ τοῦ, Κατὰ Θεὸν, μὴ ἀνθρωπίνῃ κατεχομένους πολήψαι. Τινὲς δὲ οὕτως ἀναγινώσκουσι· *Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, καὶ ὑποστίζαντες ἐνταῦθα, ἢ μέσση θέντες, οὕτως ἐπάγουσι τὸ ἐξῆς λέγοντες· *Συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*. Καὶ φασὶ τὴν ἐννοίαν ταύτην εἶναι τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως· Τὸν τοῦτο κατεργασάμενον, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ παράδοτε τῷ σατανᾷ· τοῦτέστι, τὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐνυδρίσαντα, τὸν μετὰ τὸ γενέσθαι πιστὸν καὶ ἐπώνυμον ἐκείνης τῆς προστηρίας τοιαῦτα τολμήσαντα, τοῦτον παράδοτε τῷ σατανᾷ. Ἐμοὶ δὲ ἡ προτέρᾳ ἀληθεστέρα ἔκδοσις εἶναι δοκεῖ. Ποία δὲ αὕτη; *Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου συναχθέντων ὑμῶν*· τοῦτέστιν, αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ὑμᾶς συναγοντος, ὑπὲρ οὗ συνέρχεσθε. *Καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος*. Πάλιν ἐπέστησεν αὐτοῖς ἑαυτὸν, ἵν' ὅταν διακάζωσιν, ὡς αὐτοῦ παρόντος, οὕτως αὐτὸν ἀποτέμωσι, καὶ μηδεὶς τολμήσῃ συγγνώμης αὐτὸν ἀξιῶσαι, εἰδὼς ὅτι Παῦλος εἰσεται τὰ γενόμενα. Εἶτα φοβερώτερον αὐτὸ ποιῶν, φησί· *Σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, τοῦτέστιν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς δύναται τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι, ὡς δύνασθαι τῷ διαβόλῳ παραδιδόναι· ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς μεθ' ὑμῶν κατ' αὐτοῦ φέρει τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐνδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, ἀλλὰ, *Παραδοῦναι*, ἀνοίγων αὐτῷ τῆς μετανοίας τὰς θύρας, καὶ ὥσπερ παιδαγωγῶν τὸν τοιοῦτον παραδιδούς. Καὶ

πάλιν, *Τὸν τοιοῦτον*, καὶ οὐδαμοῦ ἀνέχεται τῆς προστηρίας αὐτοῦ μνημονεύσαι. *Εἰς δλεθρον τῆς σαρκός*. Ὡσπερ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Ἰῶβ γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ στεφάνου λαμπρότερον, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ἁμαρτημάτων λύσεως, ἵνα μαστίξῃ αὐτὸν ἔλκει πονηρῶ ἢ νόσφ' ἑτέρα. Καὶ μὴν ἀλλαγοῦ φησιν, ὅτι *ὑπὸ τοῦ Κυρίου κρινόμεθα*, ταῦτα πάσχοντες. Ἄλλ' ἐνταῦθα μᾶλλον καθάψασθαι θέλων, τῷ σατανᾷ παραδίδωσι. Καὶ τοῦτο δὲ Θεῷ δοκοῦν ἐγένετο, ὥστε κολάζεσθαι αὐτοῦ τὴν σάρκα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀδωφαιίας καὶ τῆς τρυφῆς τῆς κατὰ τὴν σάρκα ἐπιθυμίας τίκτονται, ταύτην κολάζει. *Ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*. Τοῦτέστιν, ἡ ψυχὴ· οὐχ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὁμολογουμένου τούτου, ὅτι σωζομένης ἐκείνης, ἀνατιβήτω καὶ τὸ σῶμα κοινωνήσῃ τῆς σωτηρίας. Καὶ γὰρ θνητὸν δι' αὐτὴν ἐγένετο ἁμαρτοῦσαν· καὶ αὕτη δικαιοπραγία, πάλιν πολλῆς καὶ αὐτὸ ἀπολαύσεται δόξης. Τινὲς δὲ τὸ πνεῦμα τὸ χάρισμα φασιν, ὅπερ σθένοντα ἁμαρτανόντων ἦμῶν. Ἴν' οὖν τοῦτο μὴ γένηται, φησί, τιμωρεῖσθω, ἵνα ταύτη βελτίων γένόμενος, ἐπισπάσῃται τὴν χάριν, καὶ εὐρεθῇ σῶαν αὐτὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ παρεχόμενος. Ὡστε κηδομένου μᾶλλον ἐστὶ καὶ λατρεύοντος, οὐχὶ κόπτοντος ἀπλῶς, οὐδὲ κολάζοντος εἰς ἡμῶν. Μελίζον γὰρ τὸ κέρδος τῆς τιμωρίας· ἡ μὲν γὰρ πρόσκαιρος, τὸ δὲ διηνεκές. Καὶ οὐχ [128] ἀπλῶς εἶπεν, *Ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῇ*, ἀλλ', *Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ*. Καλῶς αὐτοὺς καὶ εὐκαίρως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀναμνήσκει, ἵνα καὶ αὐτοὶ προθυμότερον ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν λατρίαν, κἀκεῖνος καταδέξεται μᾶλλον, οὐχ ὡς ὀργῆς ῥήματα θύτα, ἀλλ' ὡς πατρὸς κηδεμονικοῦ πρόνοιαν. Διὰ γὰρ τοῦτο, *Καὶ εἰς δλεθρον τῆς σαρκός*, εἶπεν· ἥδη τῷ διαβόλῳ νόμους τιθεῖς, καὶ οὐκ ἀφίεις αὐτὸν περαιτέρω προδῆναι· ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰῶβ ἔλεγεν ὁ Θεός· *Πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἄψῃ*.

γ'. Εἶτα ἀπαρτίσας τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἐν βραχεὶ αὐτὴν εἰπὼν καὶ οὐκ ἐνδιατρίψας, ἐπάγει πάλιν ἐπιτίμωσιν, πρὸς ἐκείνους ἀποτεινόμενος· *Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν*· δεικνύς ὅτι ἐκείνοι μέχρι τοῦ παρόντος οὐκ εἴασαν αὐτὸν μετανοῆσαι, καυχώμενοι ἐπ' αὐτῷ. Εἶτα δηλοῖ ὅτι οὐκ ἐκείνου φειδόμενος μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τούτων· διὸ καὶ ἐπάγει· *Οὐκ οἶδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ*; Εἰ γὰρ καὶ ἐκείνου τὸ ἁμάρτημα, φησὶν, ἀλλ' ἀμελούμενον δύναται καὶ τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας σῶμα λυμῆνασθαι. Ὅταν γὰρ ὁ πρῶτος ἁμαρτῶν μὴ δι' δικήν, ταχέως καὶ ἕτεροι ταῦτα πλημμελήσουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὑπὲρ ἐνὸς αὐτοῖς ἐστὶν ὁ ἀγὼν καὶ ὁ κίνδυνος· διὸ καὶ τῆς εἰκόνης ἐδεήθη τῆς ζύμης. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνη, φησὶ, καὶ βραχεῖα οὖσα, ὅλον πρὸς ἑαυτὴν μεταβάλλει τὸ φύραμα· οὕτω καὶ οὗτος, ἂν ἀφελῇ ἀτιμώρητος καὶ ἀνεκδίκητος ἡ ἁμαρτία αὕτη γένηται, καὶ τοῖς λοιποῖς λυμανεῖται. *Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμη*. Τοῦτέστι, τὸν πονηρὸν τοῦτον· μᾶλλον δὲ οὐ περὶ τούτου μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους εἰνέττεται. Οὐ γὰρ πορνεία μόνον παλαιὰ ζύμη, ἀλλὰ καὶ πᾶσα κακία. Καὶ οὐκ εἶπε, Καθάρατε, ἀλλ', *Ἐκκαθάρατε*· μετὰ ἀκριβείας καθάρατε, ὥστε μὴδὲ λείψανον μὴδὲ σκιάς εἶναι τοιαύτης. Τῷ μὲν οὖν εἰπὼν, *Ἐκκαθάρατε*, δεικνυσὶν ἔτι πονηρίαν παρ' αὐτοῖς οὖσαν· τῷ δὲ εἰπεῖν, *Ἴνα ἦτε νέον φύραμα*, καθὼς ἐστε αἱμῶν,

^α *Deera*, καὶ κριθόμενα.

δηλοὶ καὶ ἐμφαίνει οὐ σφόδρα πολλῶν κρατοῦσαν τὴν κακίαν. Εἰ δὲ λέγει, *Καθὼς ἐστε ἄζυμοι*, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι πάντες ἦσαν καθαροί, ἀλλὰ καθὼς πρέπει εἶναι ὑμᾶς. Καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, *Χριστός*. *Ὡστε ἐορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἄζυμοις εὐαγγελισίας καὶ ἀληθείας*. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ζύρην τὴν διδασκαλίαν ἐκάλεσε. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἀναμιμνήσκων παλαιὰς αὐτοῦς ἱστορίας, καὶ πάσχα καὶ ἄζυμων καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τῶν τότε καὶ τῶν νῦν, καὶ τῶν κολάσεων καὶ τῶν τιμωριῶν.

Ἐορτῆς ἄρα ὁ παρὼν καιρὸς. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Ἐορτάζωμεν*, οὐκ ἐπειδὴ Πάσχα παρῆν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἡ Πεντηκοστή, ἔλεγεν, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι πᾶς ὁ χρόνος ἐορτῆς ἐστὶ καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δοθέντων ἀγαθῶν. Τί γὰρ οὐ γέγονεν ἀγαθόν; ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε διὰ σέ· θανάτου σε ἀπῆλλαξεν, εἰς βασιλείαν ἐκάλεσεν. Ὁ τοιοῦτον τοῖνυν ἐπιτυχὼν σὺ καὶ ἐπιτυχάνων, πῶς οὐκ ὀφείλεις ἐορτάζειν πάντα τὸν βίον; [129] Μηδεὶς τοῖνυν ἔστω κατηφής ἐπὶ πενίᾳ καὶ νόσῳ καὶ ἐπιβουλῇ· ἐορτῆς γὰρ ἡμῶν ὁ καιρὸς ἅπας. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ, χαίρετε, πάλιν ἔρω, χαίρετε*. Ἐν ταῖς ἐορταῖς οὐδέ τις ῥυπαρὰ ἐνδεδυται ἱμάτια· μὴ τοῖνυν μηδὲ ἡμεῖς· γάμοι γὰρ γεγόνασιν, γάμοι πνευματικοί. Ὁμοιωθὴ γὰρ, φησὶν, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὡς ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἠθέλησεν ποιῆσαι γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ἐνθα δὲ βασιλεὺς γάμους ποιεῖ, καὶ γάμους τῷ υἱῷ, τί μείζον ἂν γένοιτο τῆς ἐορτῆς ταύτης; Μηδεὶς τοῖνυν βράκῃα περιβεβλημένος εἰσίστω. Οὐ περὶ ἱματίων ἡμῖν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ πράξεων ἀκαθάρτων. Εἰ γὰρ, πάντων λαμπρὰ ἐνδεδυμένων, εἰς μόνος εὐρεθῆις εἰς τὸν γάμον ῥυπαρὰ ἔχων, ἀπερρίψῃ μετὰ ἀτιμίας, ἐννόησον ὅσην ἀπαιτεῖ τὴν ἀκρίθειαν καὶ τὴν καθαρότητα ἡ εἰς τὸν γάμον ἐκείνον εἰσόδος. Οὐ διὰ ταῦτα δὲ αὐτοὺς μόνον ὑπομιμνήσκει τὸν ἄζυμον, ἀλλὰ καὶ δεικνύς τὴν συγγένειαν τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν, δεικνύς δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔστι μετὰ τὰ ἄζυμα πάλιν εἰς Αἴγυπτον εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἂν ὑποστρέψαι βουλευθῇ τις, τὰ αὐτὰ πείσεται ἐκεῖνοι· σκιά γὰρ ἐκεῖνα τούτων, καὶ ἀναίσχυνη ὁ Ἰουδαῖος. Διόπερ καὶ ἐρωτήσης αὐτὸν, οὐδὲν μέγα ἔρεῖ· μᾶλλον δὲ μέγα μὲν ἔρεῖ, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον οἶον ἡμεῖς, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν οὐκ οἶδεν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔρεῖ, ὅτι τοὺς κατέχοντας Αἰγυπτίους οὕτω μετέβαλεν ὁ Θεός, ὥστε αὐτοὺς ἡμᾶς προσεξωθεῖν τοὺς πρὸ τούτου κατέχοντας ἡμᾶς πρὸς βίαν, καὶ μὴ συγχωρήσαντας ζυμῶσαι τὸ φύραμα. Ἄν δὲ ἐμέ τις ἔρηται, οὐκ Αἴγυπτον ἀκούσεται οὐδὲ τὸν Φαραῶ, ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων καὶ τοῦ σκότους τοῦ διαβόλου· οὐχὶ Μωϋσέα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· οὐχὶ Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἀλλὰ βάπτισμα μυρίων γέμων ἀγαθῶν, ἐνθα ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἀπεπνίγη. Πάλιν τὸν Ἰουδαῖον ἂν ἐρωτήσης, τίνας ἐνεκεν ἐξελαύνει πάντων τῶν ὀρίων τὴν ζύμην, ἐνταῦθα καὶ σιγήσεται καὶ οὐδὲ αἰτίαν ἔρεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν τύποι τῶν μελλόντων ἦσαν, καὶ αἰτίας εἶχε τῶν γινομένων, τὰ δὲ οὐκέτι, ἵνα μὴ ἐξῇ καχοῦργεῖν Ἰουδαίους, ἵνα μὴ ἐπιμένωσι τῇ σκίᾳ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, βούλεται τὸ ἄρσεν, καὶ τὸ ἀμωμον, καὶ τὸ ἐνιαυσιαῖον, καὶ τὸ, Ὅσοῦν οὐ συντριβήσεται; τί δὲ βούλεται τὸ καὶ τοὺς γείτονας καλεῖν; ἢ τὸ, ἐστῶτας, ἢ τὸ ἐν ἐσπέρᾳ ἐσθίειν; ἢ τὸ, τῷ

* Ita Reg. Editi vero, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

αἵματι χειρίζεσθαι τὴν οἰκίαν; Οὐδὲν ἕτερον ἐκεῖνος ἔρεῖ, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω τὴν Αἴγυπτον. Ἐγὼ δὲ ἔρω καὶ τὸ αἷμα τί βούλεται, καὶ ἡ ἐσπέρα, καὶ τὸ πάντας ἐσθίειν ὁμοῦ, καὶ τὸ ἐστῶτας πάντας.

δ'. Πρότερον δεξιῶμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὀρίων πάντων ἐλαύνεται ἡ ζύμη. Τί οὖν ἐστὶ τὸ αἰνίγμα; Πάσης πονηρίας ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. Ὡς περὶ γὰρ ἐκεῖνος ἀπόλλυται, ἐνθα ἂν εὐρεθῇ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἐνθα ἂν εὐρεθῇ πονηρία. Οὐ γὰρ δήπου ἐπὶ μὲν τῆς σκιδᾶς τοσαύτη ἡ κόλασις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐ πολλῇ μείζων. [130] Εἰ γὰρ τὰς οἰκίας οὕτως ἐκκαθαίρουσι τῆς ζύμης, καὶ μυῶν ὅπας περιεργάζονται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνᾶσθαι δεῖ, ὥστε πάντα λογισμὸν ἀκάθαρτον ἐκβάλλειν. Ἀλλὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς πρῶτον μὲν ἔγινετο, νῦν δὲ οὐκέτι· πανταχοῦ γὰρ ζύμη ὅπου Ἰουδαῖος. Ἐν μέσαις γὰρ ταῖς πόλεσι τὸ ἄζυμον γίνεται, ὅπερ ἐστὶ παῖγνια μᾶλλον, ἢ νόμος λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλθεν ἡ ἀλήθεια, οὐκέτι χώραν ἔχουσιν οἱ τύποι. Ὡς τε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου σφόδρα ἐξελαύνει τῆς Ἐκκλησίας τὸν πεπορνευκότα. Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ὠφελεῖ παρῶν, ἀλλὰ καὶ βλάπτει, τῷ κοινῷ πάλιν τοῦ σώματος λυμαινόμενος. Οὐ γὰρ οἷός τις πόθεν ἡ δυσωδία, κρυπτομένου τοῦ σεσηπότος, ἀλλὰ τῷ κοινῷ ταύτην λογίζεται. Διὸ καὶ κατεπεῖγεται σφόδρα αὐτοὺς ἐκκαθαῖραι τὴν ζύμην· *Ἰνα ἦτε, φησὶ, νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός*. Οὐκ εἶπεν, Ἀπέθανεν, ἀλλ' οἰκειότερον τῷ προκειμένῳ. Ἐτύθη. Μὴ ζητεῖ τοῖνυν ἄζυμα τοιαῦτα, ἐπειδὴ μὴδὲ ἀμὸν ἔχεις τοιοῦτον· μὴ ζητεῖ ζύμην τοιαύτην, ἐπειδὴ μὴδὲ τὰ ἄζυμά σου τοιαῦτα. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς ζύμης τῆς αἰσθητῆς τὸ μὲν ἄζυμον γένοιτ' ἂν ζυμωτόν, τὸ δὲ ζυμωτόν οὐκέτ' ἂν γένοιτ' ἄζυμον· ἐνταῦθα δὲ ἐνὶ τούταντιον τούτου γενέσθαι πάλιν· ἀλλ' ὅμως αὐτὸ οὐκ ἐδήλωσε.

Καὶ θέα τὴν σύνεσιν· Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὐ δίδωσιν ἐλπίδας ἐπ' ἀνόδου τῷ πεπορνευκότι, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὸν βίον ἐν μετανοίᾳ κελεύει γενέσθαι, ἵνα μὴ ῥαθυμότερον αὐτὸν ἐργάζεται τῇ ὑποσχέσει. Οὐ γὰρ εἶπε, Παράδοτε αὐτὸν τῷ σατανᾷ, ἵνα μετανοήσας πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθῇ, ἀλλὰ τί; Ἰνα σωθῇ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Παραπέμπει γὰρ αὐτὸν εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ἵνα αὐτὸν ἐναγώνιον ἐργάσεται· καὶ ὅπερ ἐμελλεν αὐτῷ χαρίζεσθαι μετὰ τὴν μετάνοιαν, οὐκ ἐκκαλύπτει, τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην μιμούμενος. Ὡς περὶ γὰρ ὁ Θεός φησιν, *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινεὺς κατιστραφήσεται*, καὶ οὐ προσέθηκεν, Ἐὰν δὲ μετανόησῃ, σωθήσεται· οὕτω καὶ οὗτος οὐκ εἶπεν, Ἐὰν δὲ μετανόησῃ ἀξίως, κυρώσομεν εἰς αὐτὸν ἀγάπην· ἀλλ' ἀναμένει ποιῆσαι αὐτὸν τὸ ἔργον, καὶ τότε λαβεῖν αὐτὸν τὴν χάριν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο εἶπεν, ἐξέλυσεν ἂν αὐτοῦ τὸν φόβον· διόπερ οὐ μόνον οὐ ποιεῖ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ζύμης οὐδὲ ἀφίησιν αὐτὸν ἐλπίσαι ἐπ' ἀνόδον, ἀλλ' ἐκεῖνη τηρεῖ τῇ ἡμέρᾳ αὐτόν, *Ἐκκαθάρατε, λέγων, τὴν παλαιὰν ζύμην, καὶ, Μὴ ἐορτάζωμεν ἐν ζύμῃ παλαιᾷ*. Ἐπειδὴ δὲ μετενόησε, μετὰ πάσης αὐτὸν ἐσήγαγε πάλιν τῆς σπουδῆς. Διὰ τί δὲ παλαιὸν καλεῖ; Ἡ διὰ τὸν πρότερον ἡμῶν βίον τοιοῦτον εἶναι· ἢ διὰ τὸ τὸ παλαιὸν ἐγγὺς εἶναι ἀφανισμοῦ, καὶ δυσώδους ὁμοῦ καὶ αἰσχροῦ, οἷον ἐστὶν ἡ ἁμαρτία· οὔτε γὰρ ἀπλῶς διαβέβηται τὸ παλαιόν, οὔτε ἀπλῶς ἐπαινεῖται τὸ καινόν, ἀλλὰ πρὸς τὰ ὑποκειμένα. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησιν· *Οἶνος νέος, σίλος νέος· ἐὰν δὲ παλαιωθῇ, τότε*

8. *Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis.* Sic Christus fermentum doctrinam vocavit. Ipse autem in metaphora manet, veterem historiam ipsis in memoriam revocans, necnon pascha et azyma et beneficia, quæ tunc et quæ nunc collata sunt, et supplicia pœnasque irrogatas.

Christianis omne tempus dies festus est. — Est ergo dici festi præsens tempus. Cum enim dixit, *Festum celebremus*; non quod Pascha, non quod Pentecoste adesset, hoc dicebat, sed ostendens tempus omne dici festi tempus esse Christianis, ob ubertatem collatorum bonorum. Nam quod bonum non existit? Filius Dei homo factus est propter te; te a morte liberavit, ad regnum vocavit. Tu ergo qui talia consequutus es et consequeris, quomodo non debeas per totam vitam festum agere? Nemo itaque sit tristis propter pauperitatem vel morbum vel insidias: nostrum enim tempus totum est festivitas. Ideo ait Paulus: *Gaudete in Domino, gaudete; iterum dico, gaudete* (Philipp. 4. 4). In festis nemo sordidis indutus est vestibus, neque nos etiam: nuptiæ enim factæ sunt, nuptiæ spirituales. *Simile* enim, inquit, *factum est regnum celorum homini regi, qui voluit nuptias facere filio suo* (Matth. 22. 2). Ubi vero rex nuptias facit et nuptias filio suo, quid majus fuerit festo illo? Nemo itaque pannis laceris indutus introeat. Non de vestimentis nobis sermo est, sed de actibus impuris. Si enim cum omnes splendidis induti essent vestibus, unus solus in nuptiis repertus, laceris pannis vestitus, abjectus fuit cum ignominia; cogita quantum requirat observantiam et puritatem ingressus in nuptias illas. Non ideo autem tantum illis azyma commemorat; sed ostendens Veteris Testamenti cum Novo cognationem, demonstransque non licere post azyma in Ægyptum ingredi; sed si quis reverti voluerit, eadem passurum esse quæ illi: illa enim umbra horum erant, etiamsi impudens sit Judæus. Quapropter si interrogaveris eum, nihil magnum dicet; imo magnum quidpiam dicet, sed nihil tale, quale nos, quia veritatem non novit. Ille namque dicet, quod se detinentes Ægyptios ita mutavit Deus, ut ipsi nos depellerent, quos antea vi detinebant, nec permiserant nos massam fermentare. Sed si quis me interroget, non Ægyptum audiet, non Pharaonem, sed libertatem ab errore dæmonum et a tenebris diaboli; non Moysen, sed Dei Filium; non mare Rubrum, sed baptismum innumeris plenum bonis, ubi vetus homo suffocatus est. Rursus si Judæum interrogas, car ex omnibus finibus fermentum ejiciat; hic et silebit et causam non dicet. Quia enim alia quidem erant figuræ futurorum, et causas habebant eorum quæ sunt; alia vero non item, ut non liceat Judæis maligne agere, ut ne illi permaneant in umbra. Quid enim, quæso, sibi vult, *Masculum, sine macula, unius anni*, et illud, *Os non comminuetur* (Exod. 12. 5. 46)? quid sibi vult vicinos vocare? aut illud, *stantes*, aut in vespera comedere? aut sanguine manire domum? Nihil aliud dicet ille, quam sus

deque Ægyptum: ego vero dicam et quid sanguis significet, quid vespera, quid omnes comedere simul omnesque stantes.

4. Prius autem dicamus cur ex omnibus finibus ejiciatur fermentum. Quodnam ergo est ænigma? Omni nequitia liberum et solutum oportet esse fidelem. Sicut enim ille perit, apud quem inventum fuerit vetus fermentum: sic et apud nos ubi inventa fuerit nequitia. Non enim in umbra tanta fuerit punitio; apud nos autem non multo major. Nam si domos sic expurgant a fermento, et de murium foraminibus sunt solliciti, multo magis nos animam perscrutari oportet, ut omnem impuram ejiciamus cogitationem. Verum hoc apud illos nuper factum est; nunc autem non amplius: ubique enim fermentum est, ubi est Judæus. In mediis enim civitatibus sunt azyma: id quod jam magis ludicra res est, quam lex. Quia enim venit veritas, non ultra locum habent typi. Itaque per hoc quoque exemplum maxime ejicit ex Ecclesia fornicatorem. Non solum enim, inquit, præsens nihil prodest, sed etiam nocet, commune corpus deinde corrumpens. Nescit enim quis unde sceler oriatur, si occultum sit id quod est putridum, sed toti cœtui illum imputat. Ideo illos valde urget ut expurgent fermentum: *Ut sitis*, inquit, *nova conspersio, sicut estis azymi: etenim Pascha nostrum immolatus pro nobis est Christus.* Non dixit, *Mortuus est*; sed proposito convenientius, *Immolatus est.* Ne quære igitur azyma hujusmodi, quia neque agnum habes talem: ne quæras fermentum tale, quia azyma tua non talia sunt. In sensibili quidem fermento azymum fieri potest fermentatum; fermentatum vero nunquam possit fieri azymum: hic autem contrarium reperitur; sed tamen hoc non indicavit.

Pauli prudentia. — Et vide prudentiam: in priore epistola spem reversionis non dat fornicatori; sed vitam totam ipsius in pœnitentia jubet esse, ne promissione illum segniores redderet. Neque enim dixit, *Tradite illum satanæ*, ut cum pœnitentiam egerit, rursus Ecclesiæ tradatur; sed quid? *Ut salvus sit* in ultimo die. Mittit ipsum in tempus illud, ut sollicitum redderet: et quod post pœnitentiam largiturus ipsi erat, non aperit, Dominum suum inilians. Quemadmodum enim Deus dicit, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jonas 3. 4); neque addidit, *Si autem pœnitentiam egerit, servabitur*: sic et iste non dixit, *Si digne pœnitentiam egerit, confirmabimus in illum caritatem*; sed exspectat ut ipse opus illud faciat, ut tunc gratiam accipiat. Nam si ab initio hoc dixisset, forte metum ejus solvisset: quapropter non modo non hoc facit, sed per exemplum fermenti ne sinit quidem ipsum reditum sperare, sed eum ad diem illum reservat dicens, *Expurgate vetus fermentum; et, Ne festum celebremus in fermento veteri.* Postquam autem pœnitentiam egerit, cum omni studio illum introduxit. Cur autem vetus vocat? Vel quia vetus vita nostra erat hujusmodi: vel quia vetus illud proximum interitui est, foetidum et turpe, quale est peccatum:

neque enim sine causa vetus vituperatur, nec sine causa novum damnatur, sed ratione habita eorum de quibus agitur. Nam alibi ait: *Vinum novum, novus amicus: si autem inveteraverit, tunc cum lætitia bibes ipsum* (Eccli. 9. 15); in amicitia magis laudans vetustatem, quam novitatem. Et rursus, *Antiquus dierum sedebat* (Dan. 7. 9); hic quoque antiquum sumens pro majoris gloriæ encomio. Alibi autem Scriptura antiquum pro vituperio accipit. Nam quia res variæ ex multis compositæ sunt, et in bonis et in malis iisdem utitur, non secundum eandem significationem. Vide ergo et alibi vetus vituperio datum: *Inveteraverunt et claudicaverunt a semitis suis*; et rursus, *Inveteravi inter omnes inimicos meos* (Psal. 47. 46. et 6. 8); et iterum, *Inveterate dierum malorum* (Dan. 15. 52). Ita et fermentum sæpe pro regno cælorum accipitur, etiamsi hic vituperetur: sed illic ad aliud, hic ad aliud refertur.

5. *Avaritia vetus fermentum quomodo.* — Mihi vero maxime videtur id, quod de fermento dicitur, etiam ad sacerdotes referri, qui sinunt intrinsecus esse multum fermenti veteris, non expurgantes ex terminis, id est, ex Ecclesia, avaros, raptores, et quodcumque ex regno cælorum excludit. Nam avaritia est vetus fermentum, et quocumque ceciderit, atque in quamcumque domum inciderit, immundam illam efficit. Etiamsi parva ex injustitia lucreris, id totam tuam substantiam fermentavit. Ideo sæpe accidit, ut modica male inducta, multa quæ bene collecta jacent ejecerint. Nihil enim est magis putridum avaritia. etiamsi enim cellæ penuriæ clavem induxeris, etiamsi januam et vectem, frustra hæc facis, avaritiam perniciosissimum furem intus includens, qui omnia auferre possit. Quid igitur, inquires, cum multi avari hæc non patiantur? Certe patientur, etsi non statim illis accidat: si vero nunc effugiant, tunc magis timeto; ad majus enim supplicium reservantur. Imo vero si ipsi effugiant, at heredes eorum ea ipsa patientur. Et quomodo, inquires, hoc justum fuerit? Certe valde justum. Nam qui excepit hereditatem injustitia plenam, etiamsi ipse non rapuerit, atamen aliena retinet: et hoc plane persuasum habet, ideoque æquum est ut patiat. Si enim illo rapiente tu acceperis, deindeque accedens is cui raptum fuit, id repetat: num satis est ad tui purgationem, te non rapuisse? Minime: quid enim, quæso, accusatus dixeris? quod alius spoliavit? sed tu retines: ille rapuit? sed tu frueris. Hæc porro etiam sciunt externorum leges, quæ iis dimissis qui rapuerunt et abstulerunt, ab illis jubent expetere, apud quos sua omnia deposita reppererint. Si ergo nosti eos, qui injustitiam passi sunt, redde et fac quod fecit Zacchæus cum multa accessione: si autem ignoras, alteram tibi do viam, nec excludo te a remedio: hæc omnia pauperibus distribue, et sic malum curabis. Quod si qui hæc in filios et in nepotes transmiserunt; at alia pro his mala passi sunt. Ecquid loquor de iis, quæ hic accidunt? Non enim in illo die hæc dicentur, quando ambo nudi apparebunt, ii quibus raptum est,

et ii qui rapuerunt: imo vero non similiter nudi: nam pecuniis ambo pariter nudi erunt; alter vero plenus criminibus, quæ ex iis orta sunt. Quid ergo faciemus illo die, quando ante tribunal illud horrendum is, qui male passus est et omnia sua perdidit, adducetur in medium, te nullum habente patronum? quid Judici dices? Nunc enim iudicium hominum corrumpere poteris, illud vero iudicium non item: imo vero neque nunc; nunc enim quoque adest iudicium illud. Nam Deus omnia quæ geruntur videt, et prope illos est qui injuria afficiuntur, etiamsi non vocetur. Nam qui malo afficitur, etiamsi indignus sit qui ultionem nanciscatur; attamen quia res gestæ Deo non placent, habet ille certe ultorem. Quomodo ergo, inquires, ille quispiam prospere agit, licet sit malus? Sed non usque in finem. Audi quid dicat propheta: *Noli æmulari in malignantibus, quoniam tanquam fenem velociter arescent* (Psal. 56. 1. 2). Ubi enim, quæso, est is qui rapuit, postquam hinc abductus fuit? ubi spes conspicua? ubi honorabile nomen? annon omnia transierunt? nonne omnia illum spectantia somnium sunt et umbra? Hoc ipsum exspecta de singulis qui hujusmodi sunt, de vivente, et de eo qui post futurus est. At talia non sunt ea quæ ad sanctos viros spectant; neque poteris eadem de illis dicere, quod quæ ad illos pertinent umbra sint et somnium et fabula. Et si vis illum qui hæc dixit, tentiorum opificem, Cilicem, cujus ne patrem quidem certo novimus, in medium adducamus. Et quomodo, inquires, fieri possit ut quidam talis sit? Omnino ergo desideras, omnino vis esse talis? Etiam, ais. Ergo viam ingredi, quam ille ingressus est, et qui cum illo erant. Et quam in viam venit? Ille quidem ait, *In fame et siti et nuditate* (2. Cor. 11. 27); ille vero, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6). Sic illi nihil habebant, et tamen omnia possidebant.

6. Quid hac voce honorabilis? quid beatus et locupletius? Nam alii quidem in contrariis gloriabantur dicentes: Habeo tot et tot auri talenta, et jugera terræ immensa, et domos et mancipia: hic vero, quod sit omnibus nudatus: neque se occultat ob paupertatem, quod stulti faciunt, neque pudet illum, sed etiam gloriatur. Ubi sunt nunc divites, qui usuras numerant, et usuras usurarum, qui omnium bona invadunt et numquam satiantur? audistis Petri vocem, quæ paupertatem monstrat divitiarum matrem, quæ nihil habet, et iis qui diademate redimuntur opulentior est? Hæc quippe nihil habens mortuus suscitabat, claudos erigebat, dæmonas pellebat, et ea largiebatur, quæ ii qui purpura amiciuntur et magnos tremendosque exercitus ducunt, numquam præstare potuerunt. Hæc vox est eorum, qui jam in cælum translati sunt, et verticem illum occuparunt. Sic potest is qui nihil habet, omnium occupare bona; et quæ sunt omnium possidere. Si vero ea possideamus quæ sunt omnium, omnibus privati sumus. Fortassis ænigma videatur esse illud, quod dictum est. sed non est. Sed quomodo, inquires, is qui

μετ' εὐφροσύνης πίεσαι αὐτόν· [131] ἐγκωμιά-
ζων ἐπὶ φιλίας μᾶλλον τὸ παλαιόν, ἢ τὸ νέον· καὶ
πάλιν, 'Ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάθητο, καὶ ἐν-
ταῦθα πάλιν ἐπὶ ἐγκωμίων καὶ δόξης μεγίστης τὸ
παλαιὸν ἐκλαμβάνων. Ἀλλαχοῦ δὲ ἐπὶ φόγῳ λαμβά-
νει τὸ παλαιὸν ἡ Γραφή. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πράγματα
ποικίλα ἐστὶν ἐκ πολλῶν συγκείμενα, καὶ ἐπὶ ἀγαθοῖς
καὶ ἐπὶ κακοῖς κέχρηται τοῖς αὐτοῖς, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ
σημαίνονμενον. Ὅρα γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ φεγόμενον τὸ
παλαιόν· Ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλῃσαν ἀπὸ τῶν
τριβῶν αὐτῶν· καὶ πάλιν, Ἐπαλαιώθηρ ἐν πᾶσι
τοῖς ἐχθροῖς μου· καὶ πάλιν, Πεπαλαιώμεντε
ἡμερῶν κακῶν. Οὕτω καὶ ἡ ζύμη πολλάκις εἰς τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λαμβάνεται, καίτοι γε ἐνταῦθα
ἐαλειθεῖσα· ἀλλ' ἐκεῖ πρὸς ἕτερον, καὶ ἐνταῦθα πρὸς
ἕτερον.

ε'. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα ὁ περὶ τῆς ζύμης λόγος
καὶ πρὸς τοὺς ἱερέας ἀποτείνεσθαι, οἱ ἀνέχονται πολ-
λὴν ἐνδοθεν εἶναι ζύμην παλαιάν, οὐκ ἐκκαθαίροντες
ἐκ τῶν ὀρίων, τουτέστιν, ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τοὺς
πλεονέκτας, τοὺς ἀρπαγας, καὶ πᾶν ὅπερ ἀν' ἐκβάλλῃ
τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Καὶ γὰρ πλεονεξία ζύμη
παλαιά, καὶ ὅπου περ ἂν πέτῃ, καὶ εἰς οἶαν οἰκίαν
εἰσέλθῃ, ἀκάθαρτον αὐτὴν ἐργάζεται. Κἂν μικρὰ ἐξ
ἀδικίας κεράνης, ὁλόκληρόν σου τὴν οὐσίαν ἐζύμω-
σῃ. Διὰ τοῦτο πολλάκις τὰ εἰσενεχθέντα κακῶς ὀλίγα,
τὰ καλῶς κείμενα ἐξέβαλε πολλά θύτα. Οὐδὲν γὰρ
σθερρότερον πλεονεξίας· κἂν τὴν κλείν' ἐπιθῇ· τῷ τοι-
ούτῳ ταμιεῖρ, κἂν θύραν, κἂν μοχλὸν, εἰκὴ πάντα
ποιεῖς, πλεονεξίαν ἐνδον τὸν χαλεπώτατον ληστὴν
ἀποκλείσας, καὶ πάντα δυνάμενον ἐξενεγκεῖν. Τί
νῦν, φησὶν, ὅταν πολλοὶ πλεονεκτοῦντες μὴ ταῦτα
πάσχουσιν; Μάλιστα μὲν πείνουνται, κἂν μὴ παρ'
αὐτὰ πάθωσιν· ἂν δὲ νῦν ἐκφύγῃσι, τότε φοβήσονται
μᾶλλον· ἐπὶ μεῖζον γὰρ κολάσει τηροῦνται. Μᾶλλον
δὲ, κἂν αὐτοὶ διαφύγῃσιν, ἀλλ' οἱ κληρονομήσαντες
τὰ αὐτῶν τὰ αὐτὰ πείσονται. Καὶ ποῦ τοῦτο δίκαιον,
φησὶ; Καὶ σφόδρα δίκαιον. Ὁ γὰρ διαδεξάμενος
κλήρον ἀδικίας γέγονται, εἰ καὶ αὐτοὶ μὴ ἤρπασεν,
ἀλλ' ὁμῶς τὰ ἑτέρων ἔχει· καὶ τοῦτο πέπεισται ἀκρι-
βῶς, καὶ διὰ τοῦτο δίκαιος ἦν παθεῖν. Εἰ γὰρ τοῦ
θεῖος ἀρπάσαντος ἔλαβες σὺ, εἴτα ἐλθὼν ὁ ἀρπαγὴς
ἀπῆγες, ἄρα ἂν ἤρκεσέ σοι εἰς ἀπολογίαὶν τὸ μὴ
αὐτὸν ἠρπακέναι σε; Οὐδαμῶς· τί γὰρ ἂν εἶπες
ἐγκαλοῦμενος, εἰπέ μοι; Ὅτι ἕτερος ἀπέδυσεν; ἀλλὰ
σὺ κατέχεις. Ἐκεῖνος ἤρπασεν; ἀλλὰ σὺ ἀπολαύεις.
Ταῦτα δὲ καὶ οἱ τῶν ἔξωθεν ἱσασὶ νόμοι, οἱ τοὺς
ἀρπάσαντας καὶ ὑφελομένους ἀφέντες, ἐκείνους
κελεύουσιν ἀπαιτεῖν παρ' οἷς ἂν εὐροὶ τις τὰ αὐτοῦ
καίμενα ἅπαντα. Εἰ μὲν οὐνοὶδας τοὺς τῆς δικημέρους,
ἀπὸδος, καὶ ποίησον ὅπερ ἐποίησεν ὁ Ζαχαρίας μετὰ
πολλῆς τῆς προσθήκης· εἰ δὲ ἀγνοεῖς, καὶ ἕτεραν
σοι δίδωμι ὁδόν, καὶ οὐκ ἀποκλείω σε τῆς θεραπείας·
εἰς τοὺς δεομένους διάνειμαι ταῦτα ἅπαντα, καὶ
παρὰ μυσθὸν καὶ οὕτω τὸ δεινόν. Εἰ δὲ τινες καὶ εἰς
παῖδας καὶ ἐκγόνας ταῦτα παρέπεμψαν, ἀλλ' ἕτερα
ἀντὶ τῶντων ἐπαθον δεῖνά. Καὶ τί λέγω τὰ ἐνταῦθα;
Ὅς γὰρ δήπου καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ταῦτα
ἔρεται, ὅταν ἀμφοτέροι γυμνοὶ φαίνωνται, οἷ τε ἀρπα-
γόντες οἷ τε ἀρπάσαντες· μᾶλλον δὲ [132] οὐχ ὁμοίως
γυμνοὶ. Τῶν μὲν γὰρ χρημάτων ὁμοίως ἐκάτερος γυ-
μνὸς ἴσται, θάτερος δὲ καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐγκλημάτων
ἐμπεπλησμένος. Τί τοίνυν ποιήσομεν κατὰ τὴν ἡμέ-
ραν ἐκείνην, ὅταν πρὸ τοῦ βήματος τοῦ φοβεροῦ ὁ
κακῶς παθὼν καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα ἀπολωλεκῶς παρ-

άγεται εἰς μέσον, σοῦ μηδένα ἔχοντος συνήγορον;
τί πρὸς τὸν δικάζοντα ἔρεῖς; Νῦν μὲν γὰρ καὶ δια-
φθεῖραι τὸ δικαστήριον δυνήσῃ τὸ τῶν ἀνθρώπων,
ἐκεῖνο δὲ τότε οὐκέτι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ νῦν· καὶ γὰρ
καὶ νῦν πάρεστιν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον. Καὶ γὰρ ὁ
θεὸς ὁρᾷ τὰ γινόμενα, καὶ ἐγγύθεν ἐστὶ τοῖς ἀδικου-
μένοις καὶ μὴ καλούμενος. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, κἂν
αὐτὸς ἀνάξιος ἢ τοῦ τυχεῖν τινος ἐκδικίας, ἀλλ' ὁμῶς,
ἐπειδὴ τῷ θεῷ τὰ γινόμενα οὐκ ἀρέσκει, ἔχει τὸν
ἀμύνοντα πάντως. Πῶς οὖν, φησὶν, ὁ δεῖνα εὐ πράττει
πονηρὸς ὢν; Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος. Ἀκουσον τί φησιν
ὁ προφήτης· Μὴ παραζήλου ἐν ποτηρευομένοις,
ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται. Ποῦ γὰρ,
εἰπέ μοι, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαγωγὴν ὁ ἀρπάσας;
ποῦ αἱ λαμπραὶ ἐλπίδες; ποῦ τὸ σεμνὸν ὄνομα;
οὐχὶ πάντα παρῆλθεν; οὐχὶ θναρ καὶ σκιά πάντα τὰ
ἐκείνου; Τοῦτο καὶ περὶ ἐκάστου τῶν τοιούτων προσ-
δόκα, καὶ τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ μετ' ἐκείνου. Ἀλλ' οὐ
τὰ τῶν ἀγίων ἀνδρῶν τοιαῦτα, οὐδὲ δυνήσῃ τὰ αὐτὰ
καὶ ἐπ' ἐκείνων εἰπεῖν, ὅτι σκιά καὶ θναρ καὶ διεγή-
ματα τὰ τούτων. Καὶ εἰ βούλει, αὐτὸν τὸν ταῦτα
εἰρηκότα, τὸν σκληροποῦν, τὸν Κίλικα, τὸν οὐδὲ τίνος
ἦν πατὴρ; δῆλον, παραγγάμενον εἰς μέσον. Καὶ πῶς
δυνατὸν, φησὶ, γενέσθαι τοιοῦτον; Ὅλως γὰρ ἐπι-
θυμεῖς; ὁλως ἐφίεσαι καὶ βούλει γενέσθαι τοιοῦτος;
Ναί, φησὶν. Οὐκοῦν ἐλθέ τὴν ὁδόν, ἣν οὗτος ἤλθε, καὶ
οἱ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ποῖαν ἤλθεν ὁδόν; Ὁ μὲν φησιν·
'Ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι· ὁ δὲ, Ἀργύ-
ριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρχει μοι. Οὕτως οὐδὲν
εἶχον, καὶ ὁμῶς πάντα κατέειχον.

ς'. Τί ταύτης σεμνότερον τῆς φωνῆς; τί μακαριώτε-
ρόν τε καὶ εὐποριώτερον; Ἐτεροὶ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῖς
ἐναντίοις ἡδρύνοντο λέγοντες· Ἐγὼ τῶτα καὶ τῶτα
χρυσίου τάλαντα, καὶ πλείονα γῆς ἄπειρα καὶ οἰκίας
καὶ ἀνδράποδα· οὗτος δὲ, ἐπὶ τῷ πάντων εἶναι γυ-
μνός· καὶ οὐ καταδύεται τῇ πενίᾳ, ὅπερ πάσχουσιν
οἱ ἀνόητοι, οὐδὲ ἐγκαλύπτεται, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπι-
ζεται. Ποῦ νῦν οἱ πλουτοῦντες, οἱ τόκους ἀριθμοῦν-
τες καὶ τόκους τόκων, οἱ τὰ πάντων λαμβάνοντες,
καὶ οὐδέποτε κορηννύμενοι; ἤκούσατε τῆς Πέτρου
φωνῆς τῆς ἐπιδεικνυμένης πενίαν πλούτου μητέρα;
τῆς οὐδὲν ἐχούσης, καὶ τῶν τὰ διαδύματα περικει-
μένων εὐποριωτέρης; Αὕτη γὰρ ἡ μηδὲν ἔχουσα καὶ
νεκροῦς ἀνίστα, καὶ χωλοὺς διώρθου, καὶ δαίμονας
ῥήλαυνε, καὶ τοιαῦτα ἐχαρίζετο, ὅπερ οἱ τὴν ἀλουρ-
γίδα περιβεβλημένοι, καὶ τὰ μεγάλα καὶ φοβερά
στρατόπεδα ἄγοντες, οὐδέποτε ἰσχυσαν· αὕτη ἡ φωνὴ
τῶν εἰς οὐρανὸν ἦδη μεταστάντων, τῶν ἐκείνης ἐπει-
λημμένων [133] τῆς κορυφῆς. Οὕτως ἐστὶ μηδὲν
ἔχοντα, τὰ πάντων κατέχειν· οὕτως ἐστὶ μηδὲν κτώ-
μενον, τὰ πάντων κεκτῆσθαι. Ἄν δὲ κτησώμεθα τὰ
πάντων, τῶν πάντων ἀπεστερήμεθα. Τάχα αἰνιγμα-
τὸ εἰρημένον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' οὐκ ἐστίν. Ἀλλὰ πῶς,
φησὶν, ὁ μηδὲν ἔχων, τὰ πάντων κατέχει; οὐ πολλῷ
μᾶλλον ὁ τὰ πάντων ἔχων; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ τούταν-
τιον ἅπαν. Ὁ γὰρ μηδὲν ἔχων πᾶσιν ἐπιτάττει ὅ, ὡς
κακέῃνοι ἐποιοῦν· καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην
αὐτοῖς οἰκίαι ἦσαν ἀνεωγμέναι πᾶσαι, καὶ χάριν εἶ-
χον οἱ παρέχοντες, καὶ ὡς πρὸς φίλους καὶ συγγενεῖς
ἤρχοντο. Καὶ γὰρ πρὸς τὴν πορφυροπώλιδα ἦλθον,

^a Deerant hæc, μηδὲν κτώμενον. ^b Hæc, ὁ γὰρ μηδὲν
ἔχων, πᾶσιν ἐπιτάττει, desiderantur in editis, sed habetur
in Regio codice.

καὶ ἐκείνη καθάπερ θεραπαινὶς τὰ ἑαυτῆς προῦθηκε· καὶ πρὸς τὸν δεσμοφύλακα, κάκεινος τὴν οἰκίαν αὐτοῖς ἀνέκωξεν ἄπανσαν· καὶ πρὸς ἐτέρους μυρίους. Οὕτω πάντα εἶχον, καὶ οὐδὲν εἶχον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑπαρχόντων εἶλεγον ἴδιον εἶναι· διὰ τοῦτο πάντα ἦν αὐτῶν. Ὁ γὰρ κοινὰ τὰ ὄντα ἡγοῦμενος, οὐ τοῖς αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐτέροις χρήσεται ὡς ἰδίοις· ὁ δὲ ἀποσχίζων, καὶ ποιῶν ἑαυτὸν κύριον τῶν αὐτοῦ μόνων, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος. Καὶ τοῦτο ἀπὸ ὑποδείγματος· δῆλον. Ὁ μὴδὲν ὁλως κεκτημένος, μήτε οἰκίαν μήτε τράπεζαν μήτε περιττὸν ἱμάτιον, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν πάντων ἀπεστερημένος, ὡς ἰδίοις κέχρηται τοῖς κοινοῖς, καὶ παρὰ πάντων ἄπερ ἂν θέλῃ, λήψεται· καὶ οὕτω τὰ πάντων ὁ μὴδὲν ἔχων κατέχει. Ὁ δὲ ἔχων τινὰ, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος· οὔτε γὰρ δώσει τις τῷ κεκτημένῳ, καὶ ληστῶν καὶ κλεπτῶν καὶ συκοφαντῶν καὶ μεταβολῆς πραγμάτων καὶ πάντων μᾶλλον ἔσται, ἢ ἐκείνου, τὰ ἐκείνου. Πᾶσαν γοῦν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἐπιφερόμενος, οὐ πρὸς φίλους ἀπῶν, οὐ πρὸς συνήθεις· καὶ γὰρ κοινὸς ἐν ἀρχῇ πολέμιος πᾶσιν ἦν· ἀλλ' ὅμως τὰ πάντων εἶχε μετὰ τὸ εἰσελθεῖν. Ὁ δὲ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάππειρα, ἵνα μικρὸν τι τῶν ἰδίων κτήσωνται σπεύσαντες, πάντων ἐξέπεσον μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ἀπόστηθι τοῖνυν τῶν σῶν, ἵνα ὡς ἰδίοις χρήσῃ τοῖς ἄλλοις. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα πῶς εἰς τοσαύτην ἐξηγνήθην ὑπερβολὴν, ἀνθρώποις τοιαῦτα φηγγόμενος, οἷς ἀγαπητὸν καὶ τῶν ὄντων μεταδοῦναι τι μικρόν.

Διόπερ ταῦτα μὲν ἡμῖν πρὸς τοὺς τελείους εἰρησθῶ· πρὸς δὲ τοὺς ἀτελεστέρους ἐκείνα λέγωμεν. Ὅτε τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις, αὐξήσατε τὴν οὐσίαν. Ὁ γὰρ διδοὺς πτωχῷ, φησὶ, *δαρεῖται Θεῷ*. Εἰ δὲ ἐπιγῇ, καὶ οὐκ ἀναμένεις τὸν καιρὸν τῆς ἀντιδόσεως, ἐννοεῖ τοὺς τὰ χρήματα ἀνθρώποις δανείζοντας. Οὐδὲ γὰρ οὗτοι παραχρημα βούλονται τοὺς τόκους ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ πλείονα ἐπιθυμοῦσι χρόνον μείναι παρὰ ταῖς τοῦ δανεισαμένου χερσὶ τῇ κεφαλῇ, μόνον ἐὰν ἀσφαλῆς ἡ ἀπόδοσις ᾗ, καὶ μὴ ὑποπτεύωσι τὸν εἰληφότα. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ἐνταῦθα γινέσθω· ἄφες αὐτὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἵνα ἀποδῷ σοι τὴν μισθὸν πολλαπλασίω. Μὴ ἐνταῦθα τὸ πᾶν ζητεῖ· ἂν γὰρ ἐνταῦθα [154] αὐτὸ ἀπολάβῃς ὅλον, πῶς ἀπολήψῃ ἐκεῖ; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται, ὅτε ἐπικλήρου τοῦ παρόντος βίου τυγχάνοντος. Δίδωσι δὲ καὶ ἐνταῦθα· *Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*. Ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς ἐκείνην βλέπωμεν, καὶ μὴ ἐπειγώμεθα πρὸς τὴν ἀπάντων ἀντίδοσιν· ἵνα μὴ ἐλαττώσωμεν τὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' ἀναμένωμεν τὸν καιρὸν. Οὐ γὰρ τοιούτοι οὗτοι οἱ τόκοι, ἀλλ' οἷους εἰκὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ διδοσθαι. Τούτους τοῖνυν συναγαγόντες μετὰ δωριλείας πολλῆς, οὕτως ἐντεῦθεν ἀπέλωμεν, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοanthρωπῆ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

"Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ πλεονέκταις ἢ ἄρπαξιν ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ὅρα ἕκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖν. Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐὰν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος ἢ πλεονέκτης ἢ εἰδωλολάτρης ἢ μέθυσος ἢ λοιδορὸς ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μὴδὲ συνεσθίειν.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Οὐχὶ μᾶλλον ἐκερθίσατε, ἵνα ἐξυρθῇ ὁ τοιοῦτος, καὶ, Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζυμὴν*, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑποπτεῦσαι ὅτι πάντας τοὺς πόρνους δεῖ φεύγειν (εἰ γὰρ μεταδίδωσι τῆς οἰκείας λύμης ὁ ἡμαρτηκὼς τοῖς οὐχ ἡμαρτηκόσι, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἔξωθεν ἀποστρέφασθαι χρὴ· εἰ γὰρ τοῦ οἰκείου οὐ δεῖ φειδεσθαι διὰ τὸ τοιαύτην ἐξ αὐτοῦ βλάβην γίνεσθαι, πολλῶ μᾶλλον τῶν ἄλλων)· τούτου δὲ ὑπονοουμένου ἀνάγκη ἦν χωρίζεσθαι καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι πόρνων, καὶ οὕτω· εἰς ἀδύνατον τοῦ πράγματος περιισταμένου, μερίζοντας ἂν ἐδυσχέρανον, τῇ ἐπιδιουρίᾳσι ταύτῃ κέχρηται, λέγων· *"Ἐγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου"* τὸ, Πάντως, ὡς ἐπὶ ὁμολογημένου τιθείς. Ἴνα γὰρ μὴ νομίωσιν, ὅτι ὡς ἀτελεστέροις αὐτοῖς τοῦτο οὐκ ἐπίτασε, καὶ ὡς τέλειον ὄθινεν αὐτὸ πράξαι ἐπιχειρήσασθαι, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ δυνατόν τοῦτο γενέσθαι, οὐδὲ εἰ σφόδρα βούλονται· ἐπεὶ ἐτέραν οἰκουμένην ἔδει ζητῆσαι. Διὸ καὶ ἐπηγάγεν· *Ἐπεὶ ὀφείλετε ὅρα ἕκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖν*. Εἶδες πῶς ἔστιν ἀνεπαχθῆς, καὶ πανταχοῦ οὐ τὸ δυνατόν μόνον, ἀλλὰ καὶ

τὸ εὐκολόν τῆς νομοθεσίας σκοπεῖ; Πῶς γὰρ ἐνὶ ἀνθρώπῳ ὄντα, φησὶ, καὶ οἰκίας καὶ παίδων προϊστάμενον, καὶ τὰ τῆς πόλεως πράττοντα, ἢ χειροτέχνῃν ὄντα, ἢ στρατευομένου, τῶν πλειόνων ὄντων Ἑλλήνων, τοὺς πανταχοῦ πόρνους φεύγειν; πόρνους γὰρ [155] κόσμου τοὺς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λέγει. Νῦν δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἐὰν τις ἀδελφὸς ἢ τοιοῦτος, τῷ τοιοῦτῳ μὴδὲ συνεσθίειν. Ἐνταῦθα καὶ ἐτέρους αἰνίττεται ἐν πονηρίᾳ ζῶντας. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; Ὡς ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν συνέβη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμισείας τὴν εὐσέβειαν ἥρουντο· ἄλλως δὲ καὶ προκαταβάλλεται τὸν παρὰ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὃν μετὰ ταῦτα μέλλει γυμνάζειν. *Ἡ πλεονέκτης*. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἀποδύεται· διὸ καὶ ἔλεγε· *Διὰ τί οὐκ ἀδικεῖσθε μᾶλλον; διὰ τί οὐκ ἀποστρέψετε; ἀλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστρεφεῖτε*.—*Ἡ μέθυσος*. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐγκαλεῖ προῦν, ὡς ὅταν λέγῃ· *Ὅς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει· καὶ, Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν*. Ἡ λοιδορὸς, ἢ ἄρπαξ. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐπιτίμησεν ἔμπροσθεν. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι, δι' ἣν οὐ καλῶς τοῖς ἔξωθεν τοιούτοις οὖσιν ἀναμίγνυσθαι, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐ δυνατόν, ἀλλὰ καὶ περιττόν· *Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξωθεν κρίνεις;* τοὺς ἔσω καὶ τοὺς ἔξω, τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἑλληνας καλῶς, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Δεῖ δὲ καὶ μαρτυρίαν ἔχειν αὐτὸν καλὴν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν*. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικέας δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ φησὶ λέγων· *Μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ· καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγείσθε, ἀλλὰ ρουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν*. Ἐνταῦθα μέντοι τὴν αἰτίαν οὐ τίθησι. Τί δή ποτε;

nihil habet, omnium bona possidet? annon multo magis ille qui omnium bona habet? Nequaquam; sed totum contrarium. Nam qui nihil habet, omnibus imperat, ut et illi faciebant: omnes enim per orbem domus ipsis erant apertæ, gratiamque illis habebant qui excipiebant ipsos, et tanquam ad cognatos et amicos veniebant. Veneruntque ad purpurariam, et illa quasi ancilla sua ipsis apposuit; et ad carceris custodem, et ille totam ipsis domum aperuit; et ad alios innumeros. Sic omnia habebant, et nihil possidebant. Nihil enim suorum sibi proprium esse dicebant: ideoque omnia sua erant. Qui enim omnia communia putat, non suis tantum, sed et alienis utitur ut propriis: qui autem abscondit et se suorum tantum dominum facit, neque horum dominus erit. Et hoc ab exemplo liquet. Qui nihil omnino possidet, neque domum neque mensam neque superfluam vestem, sed propter Deum omnibus privatur, communibus ut propriis utitur, et ab omnibus quæcumque voluerit accipiet: et sic qui nihil habet, omnium bona possidet. Qui autem habet aliqua, ne horum quidem dominus erit. Neque enim dabit quis possidenti; et latronum et furum et sycophantarum et mutationis rerum, et omnium magis quam illius hæc bona erunt. Totum enim orbem pervasit Paulus, nihil secum ferens, non amicos adiens, non familiares; erat enim in principio omnibus hostis: attamen ingressus cum esset, omnium habebat bona. Ananias vero et Sapphira, curantes ut tantillum quid ex bonis suis sibi retinerent, ab omnibus exciderunt

et a vita simul. Abscede igitur a tuis, ut alienis utaris quasi propriis. At enim nescio quomodo in hanc hyperbolen delatus sim, homines alloquens, qui utinam vel tantillum suorum erogent.

Eleemosynæ bona. — Ideo hæc perfectioribus dicta a nobis sunt; imperfectioribus vero illa dicamus: Date egenis ex bonis vestris, augete facultates vestras: *Nam qui dat pauperi, inquit, sœneratur Deo* (Prov. 19. 17). Si autem festinas, et non exspectas tempus retributionis; cogita eos qui pecunias hominibus sœnerantur: nec enim hi volunt statim usuram accipere, sed cupiunt ut caput majori tempore in manus debitoris maneant, qui ad sœnus accepit, modo tuta sit redditio nec suspectus sit is qui accepit. Hoc igitur hic quoque fiat: dimitte illa apud Deum, ut reddat tibi multiplicatam mercedem. Ne hic totum quæras: si enim hic totum recipias, quomodo illic recipies? Ideo et Deus illic reconditum tenet, quod vita hæc fluxa sit. Dat tamen et hic quoque: ait enim: *Quærite regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Sed nos ad illud respiciamus, et ne festinemus ad omnium retributionem, ut ne minuamus mercedem; sed tempus exspectemus. Non enim tales sunt hæc usuræ, sed quales a Deo dari par est. His igitur cum ubertate magna collecta, ita hinc abeamus, ut et præsentia et futura consequamur bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

CAP. 5. v. 9. *Scripti vobis in epistola: ne commisceamini fornicariis; 10. non utique fornicariis hujus mundi aut avaris aut rapacibus aut idolis servientibus: alioquin debueratis ex mundo exisse. 11. Nunc autem scripti vobis non commisceri: si is, qui frater nominatur inter vos, est fornicator aut avarus aut idolis serviens aut ebriosus aut maledicus aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere.*

1. Quia enim dixit, *Non potius luctum habuistis, ut de medio tollatur qui est hujusmodi; et, Expurgate vetus fermentum;* et verisimile erat suspicari illos, fugiendum esse ab omnibus fornicariis; si enim is qui peccavit malum suum impertiit iis qui non peccaverunt, multo magis externos oportet aversari: nam si familiari parcere non oportet, quod tantum ille damni inferat, multo minus aliis parcendum: hoc posito consentaneum erat separari etiam a fornicatoribus qui apud Græcos erant; et si re ad impossibile redacta, magis ægre tulissent: hac correctione utitur dicens: *Scripti vobis, ne commisceamini fornicatoribus; et non utique fornicatoribus hujus mundi; illud, Utique, quasi in confesso ponens. Ne enim putarent hoc ipsum illis non præcepisse quasi imperfectioribus, et ne ipsi ut perfecti illud facere aggrederentur, ostendit hoc fieri non posse, etiamsi id maxime velint: oporteret enim alium quærere orbem. Ideo*

subjunxit: *Alioquin debueratis ex mundo exisse.* Viden' quam non molestus sit, et ubique non modo quod fieri possit, sed etiam quod facile sit in lege ferenda perspiciat? Quomodo enim potest homo, inquit, qui et domui et liberis prælicitur, et civitatis munera præstat, aut qui artifex vel miles sit, cum tam multi sint Græci, fornicatores qui ubique sunt fugere? fornicatores enim mundi vocat illos, qui apud Græcos erant. *Nunc autem scripti vobis, si quis frater talis sit, ut cum illo ne quidem comedatis.* Hic et alios subindicat in iniquitate viventes. Et quomodo frater cum sit, idololatra esse potest? Ut apud Samaritanos contigit olim, qui ex dimidia parte piam religionem sectabantur: alioquin etiam fundamentum jactat futuri sermonis de idolothytis, quem sub hæc instituendus est. *Aut avarus.* Nam adversus hos certaturus est; ideoque dicebat, *Cur non potius injuriam patimini? Cur non privamini? sed vos injuriam facitis et privatis* (1. Cor. 6. 7. 8). *Aut ebriosus.* Nam hac quoque de re accusat in sequentibus, ut cum dicit: *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est* (1. Cor. 11. 21): et, *Escæ ventri, et venter escis* (1. Cor. 6. 13). *Aut maledicus aut rapax.* Nam et hos supra quoque increpavit. Deinde etiam causam addit, ob quam non prohibet cum externis, qui tales sint, commisceri; ostendens non modo id non fieri posse, sed etiam superfluum esse;

12. *Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare?* eos qui intus et qui foris sunt Christianos vocans et Græcos : ut et alibi ait : *Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt* (1. Tim. 3. 7). Et in epistola ad Thessalonicenses idipsum dicit his verbis : *Ne commisceamini cum ipso, ut confundatur* : et, *Nolite ut inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* (2. Thess. 3. 14. 15). Illic porro causam non ponit. Quare? Quia illic quidem consolari volebat, hic vero non item. Non enim idem nunc peccatum est quod illic erat, sed illic minus : de otio enim illic accusabat, hic de fornicatione et aliis gravissimis peccatis. Et si quis Græcos adire velit, non prohibet cum illis comedere, ob eandem videlicet causam. Sic et nos quoque facimus : pro filiis et fratribus nihil non agimus, alienorum autem non magnam rationem habemus. Quid ergo? externos non curabat Paulus? Curabat : sed postquam prædicationem acceperant, et Christi sese doctrinæ subjecerant, tunc illis leges dabat : quamdiu autem illi despiciebant, superfluum fuisset, illis præcepta Christi proferre, qui ne Christum quidem noverant. *Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis?* 13. *Eos autem qui foris sunt Deus judicabit.* Postquam enim dixerat, *Quid mihi de iis, qui foris sunt, judicare?* ne quis putaret illos impunitos relinqui, aliud illis statuit tribunal terribile. Hoc autem dixit, tum ut illos terreret, tum ut hos consolaretur, et ostendit hanc temporalem punitionem ab æterna et perpetua eripere ; quod et alibi declarabat his verbis : *Nunc autem judicati castigamur, ut non cum mundo damnemur* (1. Cor. 11. 32) ; et, *Auferte malum ex vobis ipsis* (Deut. 17. 7).

2. Meminit dicti quod in veteri Lege fertur, simul ostendens quod ipsi maxima sint lucraturi, ut a peste quadam gravi liberati ; simul ostendens hoc non esse innovationem, et jam olim a legislatore visum fuisse, ut qui tales essent excinderentur : sed illic quidem vehementius, hic vero mansuetius. Quapropter jure quærat aliquis, cur tunc quidem eum qui peccaverat puniri et lapidari permetteret ; hic vero non item, sed illum ad poenitentiam vocet. Cur ergo aliter illa, aliter ista efformabantur? Ob duas hasce causas ; primam quia ad majus certamen hi ducebantur, et majori animo et patientia opus habebant ; secundam autem veriore, quia hi quidem ab impunitate facilius corripiebantur ad poenitentiam venientes, illi vero ad majorem nequitiam irrepturi erant. Nam si postquam primos punitos viderant, in iisdem perseverabant ; si neminem punitum vidissent, multo magis id facturi erant. Ideo illic adultero et homicidæ statim mors infertur ; hic vero, si per poenitentiam absolvantur, supplicium effugerunt. Cæteram etiam hic vehementiora, et in Veteri mitiora videas supplicia, ut per omnia ostendatur cognatione juncta esse Testamenta et unius ejusdemque esse legislatoris ; atque et hic et illic supplicia e vestigio sequi ; sæpeque post multum temporis in utroque, sæpe etiam non post multum temporis ; sed Deum poenitentia sola contentum esse. Nam in Veteri cum David in adulterium

incidisset et eandem patrasset, per poenitentiam servatus est ; et in Novo, cum pauca ex agri pretio substraxisset Ananias, cum uxore periit. Quod si hujusmodi plura observantur in Veteri, et contraria plura in Novo, differentia personarum differentiam talis œconomix efficit (Cap. 6). 1. *Audet aliquis vestrum adversus fratrem suum habens negotium, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Hic etiam accusationem inducit eorum quæ in confesso erant. Etenim illic dicebat : *Omnino auditur in vobis fornicatio* ; et hic, *Audet quis in vobis?* statim a principio iram indicans, et ostendens audax et iniquum esse facinus. Et cur injecit sermonem de avaritia et quod non oporteat foris judicari? Suam implens legem : nam mos illi erat ea quæ incidebant emendare ; ut quando de communibus mensis disserens, in sermonem de mysteriis digressus est. Et hic igitur, quia de avaris fratribus mentionem fecit, servens ob curam emendationis peccatorum, ordinem servare non sustinet ; sed quod ex consequenti in medium adductum est peccatum, rursus emendat, et sic ad prius revertitur. Audiamus ergo quid de hoc etiam dicat : *Audet aliquis vestrum habens negotium adversus fratrem, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Interim ex nominibus rem aperit, et avertit et accusat. Et ab initio quidem non evertit judicium, quod sit apud fideles : postquam autem illos multis exterruit, tunc omnino judicium hujusmodi abstulit. Maxime quidem, inquit, si judicare oportet, apud iniquos non oportuit ; omnino autem non oportet judicari. Sed hoc postea ponit : interim vero primo id de medio tollit, ut ne foris judicentur. Quomodo enim non absurdum fuerit, adversus amicum disceptantem, inimicum accipere conciliatorem, inquit? quomodo non te pudet nec erubescis, cum Græcus sedet Christianum judicans? Si autem de rebus privatis non oportet a Græcis judicari, quomodo ipsis res majores commitemus? Et vide quomodo loquatur : non dixit, *Apud infideles*, sed, *Apud iniquos*, voce illa usus qua maxime opus habebat in proposito argumento, ut averteret abduceretque. Quia enim de judicio sermo ipsi erat ; qui vero judicantur nihil adeo requirunt, quam ut multa justi cura et ratio habeatur a judicantibus : inde illos avertit, propemodum dicens : Quo pergis et quid facis, homo, contrarium patiens eorum quæ desideras, et ut justitiam assequaris, ad iniquos homines te convertis? Et quia statim molestum fuisset audire non judicio disceptandum esse, non statim hoc induxit, sed judicantes solum mutavit, ab externis in Ecclesiam inducens eos qui judicandi erant. Deinde quia contemptu dignum videbatur esse, ab iis qui intus erant judicari, et tunc maxime (non enim erant fortassis idonei ad rem intelligendam, neque tales quales erant externi iudices, legum periti et disertis, utpote qui ex privatis et indoctis quamplurimi essent) : vide quomodo illos fide dignos faciat, primum sanctos vocans. Sed quia hoc vitæ puritatem, sed non accuratam cognitionem ad audiendum, testificabatur ; vide quomodo hanc quoque partem

Ὅτι ἐκεῖ μὲν παραμυθίσασθαι ἐδούλετο, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι. Οὐ γὰρ τὸ ἀμάρτημα ἐνταῦθα κάκει τὸ αὐτό, ἀλλ' ἐκεῖ ἔλαττον· ἀργίαν γὰρ ἐγκαλεῖ· ἐνταῦθα δὲ πορνείαν καὶ ἕτερα χαλεπώτατα ἀμαρτήματα. Καὶ πρὸς Ἑλλήνας μὲν εἰ βούλοιντο τις ἀπείναι, οὐ κωλύει συνεσθελν, διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιοῦμεν, ὑπὲρ μὲν τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντα πράττοντες, τῶν δὲ ἀλλοτρίων οὐ πολὺν ποιοῦμεθα λόγον. Τί οὖν; οὐκ ἐκῆδετο καὶ τῶν ἐξωθεν Παῦλος; Ἐκῆδετο μὲν, ἀλλὰ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸ κήρυγμα καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Χριστοῦ, τότε αὐτοῖς ἐνομοθετεῖ· ἕως δὲ ὅτε καταεφρόνουν, περιττὸν ἦν τὰ προστάγματα τοῦ Χριστοῦ λέγειν τοῖς αὐτοῖς οὐκ εἰδότες τὸν Χριστόν. Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; τοὺς δὲ ἔσω ὁ θεὸς κρίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τί μοι τοὺς ἔσω κρίνεις*; ἵνα μὴ τις νομίσῃ ἀτιμωρήτους τούτους ἀψίεσθαι, ἕτερον δικαστήριον ἐπίστησιν αὐτοῖς φοβερὸν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους φοβῶν, ὁμοῦ δὲ τούτους παραμυθούμενος, καὶ δεικνὺς ὅτι ἡ κόλασις αὕτη ἡ πρόσκαιρος, τῆς ἀθανάτου καὶ διηνεκούς ἐξαρκάσει· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ δηλῶν εἶλεγε· *Νυνὶ δὲ κρινόμενοι, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν*^α καὶ, *Ἐξαρῶντες τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν*.

β. Ἐμνημόνευσε ῥήσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ κειμένης, ὁμοῦ μὲν δεικνὺς, ὅτι καὶ αὐτοὶ τὰ μέγιστα κερδανούσιν, ὥσπερ λοιμοῦ τινος ἀπαλλαγέντες χαλεποῦ, [136] ὁμοῦ δὲ δηλῶν, ὅτι οὐ καινοτομία τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἄνωθεν ἐδόκει τοῦτο τῷ νομοθέτῃ τοὺς τοιοῦτους ἐκτέμνεσθαι· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν σφοδρότερον, ἐνταῦθα δὲ ἡμερώτερον. Διόπερ καὶ εἰκότως ἂν τις διαπορήσειε, τί δῆποτε ἐκεῖ μὲν συνεχῶρει κολάζεσθαι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ καταλείβεσθαι, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ἐπὶ μετάνοιαν αὐτὸν ἀγει. Τί δῆποτε; οὖν ἐτέρως μὲν ἐκεῖνα, ἐτέροις δὲ ταῦτα διετυποῦτο; Διὰ δύο ταύτας αἰτίας· μίαν μὲν, ὅτι ἐπὶ μείζονα ἀγῶνα οὗτοι ἤγοντο, καὶ πλείονος ἐδέοντο τῆς μακροθυμίας· ἐτέραν δὲ τὴν ἀληθεστέραν, ὅτι οὗτοι μὲν ἀπὸ τῆς ἀτιμωρησίας εὐκολώτερον διωροθούοντο ἐπὶ μετάνοιαν ἐρχόμενοι, ἐκεῖνοι δὲ ἐπὶ κακίαν μείζονα ἐμελλόν ἔρπειν. Εἰ γὰρ τοὺς πρώτους κολάζομένους ὁρῶντες τοῖς αὐτοῖς ἐνέμενον, εἰ μηδὲ ἐκολάζοντο τινες, πολλῶ μᾶλλον τοῦτο ἂν ἐπαθον. Διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν τῷ μοιχῷ καὶ τῷ ἀνδροφόνῳ θάνατος εὐθέως ἐπάγεται· ἐνταῦθα δὲ, ἂν διὰ μετάνοιαν ἀπολύσωνται^α, διεφύγον τὴν κόλασιν. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα σφοδρώτερας, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡμερωτέρας ἴδοι τις ἂν τιμωρίας, ἵνα δευχθῇ διὰ πάντων, ὅτι συγγενεῖς αἱ διδιδῆται καὶ ἐνδὺ καὶ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου· καὶ παρὰ πόδας καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα τὰς τιμωρίας, καὶ μετὰ πολὺν χρόνον πολλάκις ἐν ἑκατέρᾳ, καὶ οὐδὲ μετὰ πολὺν χρόνον πολλάκις, ἀλλὰ μετὰ μόνην ἀρκούμενον τὸν Θεόν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ μοιχεύσας καὶ φονεύσας ὁ Δαυὶδ, διὰ μετάνοιαν ἐσώθη, καὶ ἐν τῇ Καινῇ μικρὰ ἀπὸ χωρίου τιμῆς ὑπελόμενος ὁ Ἀνανίας μετὰ τῆς γυναικὸς ἀπώλετο. Εἰ δὲ πλεονάζει ταῦτα ἐν τῇ Παλαιᾷ, τὰ δὲ ἐναντία ἐν τῇ Καινῇ, ἡ διαφορὰ τῶν προσώπων τὴν διαφορὰν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ἐργάζεται. *Τολμᾷ τις ὑμῶν, πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων,*

κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων; Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὡς ἐπὶ ὠμολογημένων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ φησιν, *Ὅλως ἀκούεσθαι ἐν ὑμῖν πορνεία*· καὶ ἐνταῦθα, *Τολμᾷ τις ὑμῶν*; ἐκ προσιμίων εὐθέως τὸν θυμὸν ἐνδεικνύμενος, καὶ δεικνὺς ὅτι τόλμης ἐστὶ τὸ πρᾶγμα καὶ παρανομίας. Καὶ τί δῆποτε τὸν περὶ πλεονεξίας καὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐξω κρίνεσθαι παρενέβαλε λόγον; Οἰκεῖον νόμον πληρῶν. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τὰ παρεμπύπτοντα διορθοῦν, ὥσπερ ἤνικα περὶ τῶν κοινῶν τραπέζων διαλεγόμενος, εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων ἐξέβη λόγον. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν, ἐπειδὴ πλεονεξτῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε, ζέων τῇ φροντίδι τῆς διορθώσεως τῶν ἁμαρτανόντων οὐκ ἀνέχεται διατηρῆσαι τάξιν· ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἀχθὲν εἰς μέσον ἀμάρτημα διορθοῦται πάλιν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸν πρότερον ἐπάνεισιν. Ἀκούσωμεν οὖν τί φησι καὶ περὶ τοῦτου· *Τολμᾷ τις ὑμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων*; Τέως ἐκ τῶν ὀνομάτων γυμνοὶ καὶ ἀποτρέπει, καὶ ἐγκαλεῖ. Καὶ ἐκ προσιμίων μὲν οὐκ ἀνατρέπει τὴν κρίσιν τὴν ἐπὶ τῶν πιστῶν· ὅτε δὲ αὐτοὺς κατέπληξε διὰ πολλῶν, τότε καὶ τὸ ὅλως [137] κρίνεσθαι ἀνείλε. Μάλιστα μὲν γὰρ εἰ δεῖ κρίνεσθαι, φησιν, ἐπὶ τῶν ἀδίκων οὐκ ἔδει· ὅλως δὲ οὐδὲ κρίνεσθαι δεῖ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑπερτον τίθηται· τέως δὲ τὸ πρῶτον διακαθαίρει τὸ μὴ ἐξω δικάζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον πρὸς τὸν φίλον μικροψυχούντα^β, τὸν ἐχθρὸν καταλλάκτην λαμβάνειν, φησί; πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνη οὐδὲ ἐρυθρία, ὅταν Ἑλλήν τῷ Χριστιανῷ καθέξηται δικάζων; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἰδιωτικῶν οὐ χρή παρ' Ἑλλήσι δικάζεσθαι, πῶς αὐτοῖς ἐπιτρέψομεν ὑπὲρ ἐτέρων μερίζων; Καὶ ὅρα πῶς εἶπεν· οὐκ εἶπεν, Ἐπὶ τῶν ἀπίστων, ἀλλ', *Ἐπὶ τῶν ἀδίκων*, λέξιν θεῖς, ἥς μάλιστα χρεῖαν εἶχεν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ὥστε ἀποτρέψαι καὶ ἀπαγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ δίκης αὐτῷ ὁ λόγος ἦν, οἱ δικαζόμενοι δὲ οὐδὲν οὕτως ἐπιζητοῦσιν, ὡς τὸ πολλὴν εἶναι πρόνοιαν τοῦ δικαίου παρὰ τοῖς δικάζουσιν, ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἀποτρέπει, μονονουχὶ λέγων· Πῶς φέρῃ καὶ τί ποιεῖς, ἄνθρωπε, τούναντιον πάσχων, ὧν ἐπιθυμεῖς, καὶ ὑπὲρ τοῦ τῶν δικαίων τυχεῖν ἀδίκους ἐπιτρέπων ἀνθρώποις; Καὶ ἐπειδὴ εὐθέως φορτικὸν ἦν ἀκοῦσαι τὸ μὴ δικάζεσθαι, οὐκ εὐθέως τοῦτο ἐπήγαγεν, ἀλλὰ τοὺς δικάζοντας ἡμειψε μόνον, ἐξωθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσάγων τοὺς δικαζομένους. Εἴτα, ἐπειδὴ εἰ καταφρόνητον εἶναι ἐδόκει τὸ παρὰ τοῖς ἐνδον δικάζεσθαι, καὶ μάλιστα τότε (οὐ γὰρ ἦσαν ἱσοὶ ἱκανοὶ πρᾶγμα συνιδεῖν, οὕτε τοιοῦτοι οἱ οἱ ἐξωθεν δικασταὶ νόμων ἔμπειροι καὶ ῥητορείας, ἅτε ἐξ ἰδωτῶν οἱ πλείους ὄντες)^γ· ὅρα πῶς αὐτοὺς ἀξιοπίστους ποιεῖ, πρῶτον ἀγίους καλέσας. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο βίου καθαρότης, οὐκέτι δὲ ἀκρίβειαν τὴν περὶ τὴν ἀκρόασιν αὐτοῖς ἐμαρτύρει, ὅρα πῶς καὶ τοῦτο μεθοδεύει τὸ μέρος, λέγων οὕτως· *Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον κρινούσι*;

^α Legebatur ἀπολύσωνται.

^β Sæpissime apud scriptores, maxime ecclesiasticos, μικροψυχία, est simulas, dissensio; μικρόψυχος, dissidus vel similitates exercens, et μικροψυχία, dissidere, similitatem cum aliquo exercere, disceptare, ut ex serie hoc ioco perspicuum. Ea de re jam monuimus.

γ'. Σὺ τοίνυν ὁ μέλλων κρίνειν ἐκείνους τότε, πῶς ὅπ' ἐκείνων ἀνέχη κρίνεσθαι νῦν; Κρινοῦσι δὲ οὐχὶ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ λόγον ἀπαιτοῦντες, ἀλλὰ κατακρινούσι. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγε· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὑψ' ὑμῶν, ἀλλ', Ἐν ὑμῖν ὥσπερ ὅταν λέγῃ· *Βασίλισσα νότου ἀναστήσεται, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεὰν ταύτην*· καὶ, *Ἀδελφοὶ Νινευῖται ἀναστήσονται, καὶ κατακρινούσι τὴν γενεὰν ταύτην*. Ὅταν γὰρ τὸν αὐτὸν ἥλιον ὁρῶντες, καὶ τῶν αὐτῶν μετέχοντες πάντων, ἡμεῖς μὲν εὐρεθῶμεν πιστεύσαντες, ἐκείνοι δὲ ἠπιστηκότες, οὐ δυνήσονται εἰς ἀγνοίαν καταφυγεῖν· κατηγορήσομεν γὰρ αὐτῶν ἡμεῖς δι' αὐτῶν, ὧν ἐπράξαμεν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὐρήσει τις ἐκεῖ κριτήρια. Εἴτα, ἵνα μὴ ὀξὴ τις περὶ ἄλλων λέγειν, ὅρα πῶς κοινοποιεῖ τὸν λόγον· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται [138] ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Αἰσχύνῃ ὑμῖν φέρει τὸ πρᾶγμα, φησί, καὶ θνείδος ἄφατον. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἔσω κρινόμενους αἰσχύνεσθαι, τοῦναντίον μὲν οὖν ἔστιν αἰσχύνῃ, φησιν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔσω κρίνεσθε· ἐκεῖνα γὰρ ἔστιν ἐλάχιστα τὰ κριτήρια, οὐ ταῦτα. *Οὐκ οἰδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μῆτι γε βιωτικά*; Τινὲς ἐνταῦθα φασὶ τοὺς ἱερέας αἰνέτεσθαι· ἀλλ' ἀπαγε· περὶ γὰρ δαιμόνων ὁ λόγος αὐτῷ. Εἰ γὰρ περὶ ἱερέων ἔλεγε διεφθαρμένων, ἠνίκατο ἂν αὐτοὺς ἄνω εἰπὼν, ὅτι *Ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος*· οἶδε γὰρ κόσμον καὶ τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους καλεῖν ἡ Γραφή· καὶ οὐκ ἂν ἐκ δευτέρου τὸ αὐτὸ εἶπεν, οὐδ' ἂν ὡς μεῖζον τι λέγων ὕστερον αὐτὸ εἴθεικεν. Ἀλλὰ περὶ ἐκείνων λέγει τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν φησὶν ὁ Χριστὸς· *Πορεύεσθε εἰς τὸ πῦρ πρὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*· καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι *Οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης*. Ὅταν γὰρ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις αὗται ἔλαττον ἡμῶν εὐρεθῶσιν ἔχουσι τῶν σάρκα περιβεβλημένων, χαλεπωτέραν δώσουσι δίκην. Εἰ δὲ ἔτι φιλονεικοῖέν τινες ἱερέας λέγειν αὐτὸν, ἐρόμεθα ποίους ἱερέας; Τοὺς βιωτικῶς περιπατήσαντας πάντως. Πῶς οὖν φησιν, *Ἀγγέλους κρινοῦμεν, μῆτι γε βιωτικά*, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν βιωτικῶν τιθεὶς τοὺς ἀγγέλους; Εἰκότως, ἅτε τῆς τούτων χρείας ἐκτὸς γενομένους διὰ τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν. *Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἂν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε*. Μεθ' ὑπερβολῆς ἡμᾶς διδάξει βουλόμενος, ὅτι, οὐδ' ἂν ὅτι οὖν ἦ, τοῖς ἔξωθεν ἑαυτοὺς διδόναι χρῆ, τὴν δοκοῦσαν εἶναι ἀντιθεσιν κινήσας, προηγουμένως ταύτην ἔλυσεν. Ὁ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἰσως ἔρεῖ τις, ὅτι οὐδεὶς ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ ἱκανὸς διακρίναι, ἀλλ' εὐκαταφρόνητοι πάντες. Καὶ τί τοῦτο; Κἂν γὰρ μηδεὶς ἦ σοφός, φησὶ, τοῖς ἐλαχίστοις ἐπιτρέπετε. Τοῦτο δὲ πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. Ἐλέγχοντός ἐστι τὴν τούτων ἀντιθεσιν, ὡς σκηψὶν οὕσαν περιττὴν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς*; Τσαυτῇ, φησὶν, ἀπορία; τσαυτῇ σπάνις ἀνδρῶν συνεντὼν παρ' ὑμῖν; Καὶ ἡ ἐπαγωγὴ δὲ μερίζονα τὴν πληγὴν ἔχει· εἰπὼν γὰρ, *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς*

ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς; ἐπήγαγεν· Ὅς δυνήσεται διακρίναι μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; Ὅταν γὰρ ἀδελφὸς δικάζηται μετὰ ἀδελφοῦ, οὐδὲ πολλῆς δεῖ αὐτῆς συνέσεως καὶ τῆς δεινότητος τῇ μεσιτεῦντι τῇ δίκῃ, τῆς διαθέσεως καὶ τῆς συγγενείας πολλὰ συμπαρattuσης πρὸς τὴν λύσιν τῆς τοιαύτης φιλονεικίας. Ἀλλὰ ἀδελφός μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων. Εἶδες πῶς ἐν ὀρχῇ μὲν χρησίμως διέβαλε τοὺς δικάζοντας, ἀδίκους καλέσας· ἐνταῦθα δὲ ἐντροπικῶς, ἀπίστους εἰπὼν; Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχρὸν, εἰ μὴδὲ ἀδελφοῖς [139] δυνατόν γενέσθαι καταλλαγῆς αἰτίον τὸν ἱερέα, ἀλλ' ἀνάγκη πρὸς τοὺς ἔξω τρέχειν. Ὡς εἰπὼν, *Τοὺς ἐξουθενημένους*, οὐ τοῦτο εἶπε προηγουμένως, ὅτι τοὺς ἀπεβρίμμένους δεῖ καθίζειν, ἀλλὰ καθαπτόμενος αὐτῶν. Ὅτι γὰρ τοῖς δυναμένοις διακρίνειν ἐπιτρέπειν χρῆ, ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς*; καὶ ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζων καὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἦν σοφὸς ἐν ὑμῖν, τοῖς ἀσυνέτοις ἐπιτρέπειν ἔχρην μάλλον τὴν ἀκράσιν, ἢ τοὺς ἔξωθεν δικάζειν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, ἐν οἰκίᾳ μὲν γινόμενης μάχης, μὴδένα τῶν ἔξωθεν καλεῖν, ἀλλ' αἰσχύνεσθαι εἰ διαδοθείη πρὸς τοὺς ἔξω τὰ ἐνδον γινόμενα· ἐνθα δὲ Ἐκκλησία, τῶν ἀποβρίπτων μυστηρίων ὁ θησαυρός, πάντα ἐκφέρεσθαι ἔξω; Ἀλλὰ ἀδελφός μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων. Αἰποῦν τὸ ἐγκλημα, ὅτι κρίνεται, καὶ ἐπὶ ἀπίστων. Εἰ γὰρ καὶ κατ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἀμάρτημα τὸ πρὸς ἀδελφὸν κρίνεσθαι, τὸ καὶ ἐπὶ ἐξωτικῶν ποῖον ἔχει συγγνώμην; *Ἦδη μὲν οὖν ὅλως ἥτημα ὑμῖν ἐστίν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν*. Εἶδες ποῦ αὐτὸ ἐτήρησε, καὶ πῶς εὐκαίρως αὐτὸ ἀνέλεν; Οὕτω γὰρ λέγω, φησὶ, τίς ἀδικεῖ, ἢ τίς ἀδικεῖται· τέως αὐτῷ τῷ κρίνεσθαι ἐκάτερος διαβέβληται, καὶ οὐδὲν ἕτερος ἐτέρου βελτίων κατὰ τοῦτο.

δ'. Εἰ δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως κρίνεται, ἐτέρου λόγου τοῦτο. Μὴ τοίνυν λέγε· Τίς ἡδίκησεν· ἐντεῦθεν γὰρ ἦδη σε κατακρίνω ἀπὸ τοῦ δικάζεσθαι. Εἰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν ἀδικοῦντα, ἐγκλημα, τὸ καὶ ἀδικεῖν πόσης κατηγορίας ἄξιον; *Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς*. Πάλιν διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, τάχα δὲ καὶ τριπλοῦν καὶ τετραπλάσιον. Ἐν μὲν, τὸ μὴ εἰδέναι ἀδικούμενον φέρειν· δεύτερον δὲ, τὸ καὶ ἀδικεῖν· τρίτον, τὸ καὶ τοῖς ἀδίκους ἐπιτρέπειν περὶ τούτων τέταρτον, τὸ καὶ ἀδελφόν. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως τὰ ἀμαρτήματα κρίνεται, ὅταν εἰς τὸν τυχόντα καὶ εἰς τὸ οἰκεῖον γίνηται μέλος. Ἀπὸ γὰρ πλείονος ἱταμότητος τολμᾶται τοῦτο· κάκει μὲν ἡ φύσις τοῦ πράγματος καταπεπάτῃται μόνῃ, ἐνταῦθα δὲ καὶ ἡ τοῦ προσώπου ποιότης. Ἐντρέψας τοίνυν ἀπὸ τῶν κοινῶν λογισμῶν, καὶ πρὸ τούτων ἀπὸ τῶν κειμένων ἐπάθλων, εἰς ἀπειλὴν κατακλείει τὴν παραίνεσιν, ἰσχυρότερον ποῖον τὸν λόγον, καὶ οὕτω λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι ἄδικοι βασιλεύουσιν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; Μὴ παντῶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλόλατραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε πλεονέκται, οὐ κλέπται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοῖδοροι, οὐκ ἄρπαγες βασιλεύουσιν Θεοῦ*

^a *Legebatur* τοῦ ἀδελφοῦ, οὐδέποτε δεῖται.

tractet, ita dicens : 2. *An nescitis quod sancti mundum judicabunt?*

3. Tu ergo, qui illos aliquando judicaturus es, quomodo sustines nunc ab illis judicari? Judicabunt autem, non ipsi sedentes et rationem repetentes, sed condemnabunt. Hoc enim indicans dicebat : *Et si in vobis judicatur mundus, indigni estis minimis judiciis?* Non enim dixit, A vobis, sed, *Inter vos*; ut cum dicit, *Regina Austri surget, et condemnabit generationem hanc; et Viri Ninivitarum surgent, et condemnabunt generationem hanc* (Matth. 12. 43. 41). Quando enim eundem solem videntes, et earundem rerum omnium participes, nos quidem credidisse inventi fuimus, illi vero non credidisse, non poterunt ad ignorantiam confugere: nos enim illos accusabimus per ea quæ fecimus. Et multa alia quis inveniet ibi judicia. Deinde ne videtur cuiuspiam de aliis dicere, vide quomodo communem faciat sermonem : *Et si in vobis judicatur mundus, indigni estis minimis judiciis?* Pudorem vobis res affert, inquit, et ineffabile dedecus. Nam quia, ut verisimile est, pudebat eos ab iis qui intus erant iudicari : e contrario autem vobis est dedecus, cum ab iis qui foris sunt iudicamini : illa enim minima sunt judicia, non hæc. 3. *Nescitis quia angelos judicabimus? quanto magis sæcularia?* Quidam dicunt hic sacerdotes subindicari : sed apage; nam de dæmonibus agit. Nam si de corruptis sacerdotibus dixisset, supra subindicasset illos cum dixit : *In vobis judicatur mundus*; solet enim Scriptura improbos quoque homines mundum vocare : neque iterum hoc ipsum dixisset, neque ut majus quiddam dicens ipsum postea posuisset. Sed de illis loquitur angelis, de quibus dicit Christus : *Ite in ignem paratum diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41); et Paulus, *Angeli ejus transfigurantur tamquam ministri justitiæ* (2. Cor. 11. 15). Cum enim Potestates illæ incorporeæ inventæ fuerint minus habere quam nos, qui carne induti sumus, graviores dabantur poenas. Quod si adhuc quidam contendunt illum de sacerdotibus loqui, interrogabimus, quos sacerdotes? Omnino eos qui sæculari more vixerunt. Quomodo ergo, inquires, *Angelos judicabimus, quanto magis sæcularia?* nempe ad differentiam sæcularium ponens angelos, et merito : quia extra eorum usum sunt ob excellentiam naturæ. 4. *Sæcularia igitur judicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum.* Volens cum hyperbole nos docere, quodcumque tandem fuerit, non oportere nos externis committere, cum objectionem vel quæ talis esse videbatur, movisset : prius illam solvit. Hoc enim vult significare : Fortasse dicit quispiam, nullum esse apud vos sapientem, neque ad iudicium ferendum aptum, sed contemptibiles omnes. Et quid hoc? Etiam si enim nullus sit sapiens, inquit, vos minimis permittite. 5. *Hoc autem ad verecundiam vestram dico.* Est refellentis illorum objectionem, ut quæ superflua sit obtentus : ideoque subjungit : *Sic non est sapiens in vobis quisquam?* Tantane est, inquit, inopia? tantane apud vos raritas virorum intelligentium? Quod autem subjungit, majorem infert plagam : cum

PATROL. GR. LXI.

enim dixisset, Non est sapiens in vobis neque unus? subjungit : *Qui possit judicare inter fratrem suum?* Cum enim frater cum fratre iudicio contendit, non magna intelligentia et solertia est opus litis arbitro, affectu et cognatione magnam opem afferente ad contentione talis solutionem. 6. *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles.* Viden' quomodo in principio quidem utiliter incusabat eos qui judicarent, Iniquos vocans; hic autem ut illos pudore afficiat, dicens infideles? Etenim admodum turpe est, si ne fratribus quidem reconciliationis causa possit esse sacerdos; sed necesse sit ad externos recurrere. Itaque cum dixit *Contemptibiles*, non hoc præcipue dixit, quod abjectos sedere iudices oporteat, sed illos perstringens. Nam quod iis, qui discernere possint, committere oporteat, significavit dicens : *Sic non est inter vos sapiens quisquam?* et ex abundanti os obstruens, et dicens : quod etiam si nullus esset sapiens in vobis, insipientibus potius committenda causa fuisset, quam externis. Quomodo enim non absurdum fuerit, cum domi iis oritur, externum neminem vocari, sed pudore affici, si quæ intus sunt foris evigilentur; ubi autem Ecclesia est, arcaniorum mysteriorum thesaurus, omnia extra efferri? *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles.* Duplex est crimen, et quod iudicetur, et quod apud infideles. Si enim per se peccatum est cum fratre iudicio contendere, id apud externos facere quanti veniam thereatur? 7. *Num quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habeatis inter vos.* Viden' ubinam illud reservarit? et quam opportune hoc sustulerit? Nondum enim dico, inquit, aliquis injuriam facit, aliquis injuriam patitur : interim eo ipso, quod iudicio contendatur, uterque improbatur, et in hoc non est aliud aliud melior.

4. Si autem juste vel injuste iudicio contenditur, hoc ad aliam pertinet disputationem. Ne itaque dicas, Aliquis injuria afficit : hinc enim jam te damno, quod iudicio contendas. Si autem injuriam inferentem ferre non posse crimen est, injuriam facere quantâ dignum erit accusatione? *Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* 8. *Sed vos injuriam facitis et fraudem etiam fratribus.* Rursus duplum crimen; imo forte triplum et quadruplum. Unum quidem injuriam inferentem ferre nescire; secundum autem, etiam injuriam inferre; tertium, iniquis iudicium de his committere; quartum, hoc in fratrem facere. Neque enim similiter de peccatis iudicatur, cum admittuntur in quemvis obvium, et cum in proprium membrum. Hoc enim quis audent ex majori petulantia : et illic quidem conculcatur sola rei natura, hic vero etiam personæ qualitas. Postquam igitur pudorem intulit a communibus rationibus, et ante hæc a propositis præmiis, comminatione concludit adhortationem, vehementiorem reddens sermonem his verbis : 9. *An nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt?* Nolite errare : neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, 10. neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces re-

gnum Dei possidebunt. Quid dicis? de avaris loquens, sceleratorum hominum tantam induxisti nobis turbam? Etiam, inquit: sed non confundens orationem hoc facio, sed et ordine procedens. Quemadmodum enim de fornicatoribus loquens, omnium simul meminit: ita rursum avarum commemorans, omnes in medium adducit ad reprehensiones assuefaciens eos, qui horum et similium sibi conscii sunt. Nam in aliorum commemoratione frequenter audire pœnam iis repositam, id efficit ut facilius audiat reprehensio, cum adversus sua quisque peccata pugnaturus se apparat. Neque enim hæc tanquam sciens illis competere, neque tanquam reprehendens, committitur: quod maxime potest auditorem retinere et impedire ne resiliat, cum oratio illum non respicit, sed indeterminate prolata, ejus conscientiam latenter pungit. *Nolite errare.* Hic subindicat quosdam dicentes, quod nunc multi dicunt, Benignus cum sit Deus et clemens, delicta non ulciscitur: ne timeamus; nam de nulla re a nemine umquam pœnam exigit. Et propterea dicit, *Nolite errare.* Error enim extremus et fallacia est, cum bona speres, contraria consequi, et illud de Deo suspicari, quæ ne de homine quidem quisquam cogitaverit. Quamobrem ait propheta ex persona ejus: *Existimasti iniquitatem, quod ero tui similis: arguam te et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas* (Psal. 49. 21.); et Paulus hic, *Nolite errare; neque fornicatores* (eum, qui jam damnatus fuerat, primum ponit), *neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt.*

Contra maledicos. — Multi hunc locum reprehenderunt, tanquam valde asperum, si quidem ponit ebriosum et maledicum cum adultero et muliebria passo et masculorum concubitore. Atqui non paria sunt scelera, quomodo ergo paria supplicia? Quid ergo dicemus? Quod certe non parva res sit ebrietas et maledictum: quando quidem Christus eum qui fratrem suum fatuum vocavit, gehennæ tradidit. Sæpe enim hinc mors consequuta est: et Judæorum populus ex ebrietate gravissima admisit peccata. Deinde non de supplicio hic sermonem habet, sed de amissione regni. A regno igitur certe similiter et hic et ille excidunt: si vero in gehenna aliquam sint habituri differentiam, non erat præsentis temporis disquirere; non enim hoc propositum nobis est. 11. *Et hæc quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Magnum ingerens pudorem subjunxit dicens: Cogitate ex quantis malis vos eripuerit Deus, quantam vobis benignitatis suæ præbuerit experientiam et demonstrationem; neque ad solam liberationem mercedem extendit, sed longe amplius beneficium auxit: etenim mundum et purum fecit. Num hoc tantum? Nequaquam, sed et sanctificavit; neque hoc solum, sed etiam justificavit. Atqui vel a peccatis liberari magnum est donum: nunc autem te innumeris replevit bonis. Et hoc factum est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi*: non in hoc vel in illo, sed *Et in Spiritu Dei nostri.* Hæc ergo cum sciamus, dilecti, et accepti beneficii magnitudinem cogitantes, maneamus temperanter vi-

ventes, ab iis omnibus quæ enumerata sunt mundi, et tribunalia fugiamus, quæ sunt in externis foris, et nobilitatem quam nobis Deus largitus est custodiamus. Cogita enim, quantæ sit turpitudinis, tibi jura dicentem sedere Græcum.

5. Quid ergo, inquires, si is qui intus est inique judicet? Cur, quæso? secundum quas leges judicat Græcus, et secundum quas Christianus? annon palam est Græcum secundum leges hominum, et Christianum secundum leges Dei? Hic ergo magis justitia reperitur, quia leges ex cælo sunt missæ. In externis enim præter ea quæ dicta sunt, alia sunt suspecta multa, oratorum vis dicendi, principum corruptio, et multa alia quæ justitiam labefactant: hic vero nihil horum est. Quid ergo, inquires, si adversarius dynasta sit? Et ideo maxime hic judicare oportet: in externis enim ille iudiciis te erit omnino superior. Si autem ille non acquiescit, et si id quod intus est iudicium despicit et foras vi trahit? Melius est id, quod ex necessitate passurus es, te libentem sustinere et iudicium non subire, ut et mercedem habeas. Nam si, inquit, quis velit tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam accipere, dimittes illi etiam pallium; et, *Sis benivolus adversario tuo cito, donec es in via cum illo* (Math. 5. 40. 25). Ecquid nostra dicere opus est? nam ipsi quoque externorum tribunalium patroni hæc sæpiissime dicunt, melius esse foris lites componere.

Pecuniarum amor omnia subvertit. — Sed, o pecunias! imo potius, o absurdum pecuniarum amorem! qui omnia subvertit et dejecit; nugæque et fabulæ multis sunt omnia propter pecunias. Et quod ii, qui sæcularibus sint addicti, in tribunalibus lites commoveant, nihil mirum; quod autem multi ex iis, qui sæculo abrenuntiarunt, eadem ipsa faciant, hoc certe est extra veniam omnem. Nam si vis videre quantum te abesse ab hoc usu, nempe tribunalium, præceperit Scriptura, et discere quibusnam leges positæ sint, audi quid dicat Paulus: *Justo lex non est posita, sed injustis et non subditis* (1. Tim. 1. 9). Quod si ille de Mosaica hoc dicit, multo magis de externis legibus. Si ergo injuriam feceris, palam est te non esse justum; si autem injuria afficiaris et feras (hæc enim maxime justus est), non opus habes externis legibus. Et quomodo, inquires, injuria latus ferre potero? Atqui Christus aliquid etiam amplius præcepit. Non modo enim injuria læsum forte jussit, sed etiam affatim erogare ei qui facit injuriam, et patiendi affectu et animo superare cupiditatem mala inferentis. Non enim dixit, Ei qui velit tecum in iudicio contendere et tunicam tuam auferre, dimitte tunicam; sed cum illa et pallium dato. Vince illum, inquit, modo patiando, non male faciando: hæc est enim clara et splendida victoria. Ideoque postea dicit Paulus: *Jam enim delictum est vobis, quod judicia habetis inter vos: et cur non potius injuriam accipitis?* Quod enim is qui injuria afficitur, magis vincat, quam is qui injuriam non fert, hoc vobis palam faciam. Etiam si qui injuriam non fert in iudicium traxerit, etiam si superarit, tunc maxime vincitur. Quod enim volebat,

κληρονομήσουσι. Τί λέγεις; περί πλεονεκτῶν διαλεγόμενος, τοσοῦτον ὄχλον ἐπηγάγεις ἡμῖν παρανόμων ἀνθρώπων; Ναί, φησὶν· ἀλλ' οὐ συγγέων τὸν λόγον τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ καὶ τάξει [140] προβαίνων.

Ὡς περὶ τῶν πόρων διαλεγόμενος, μέμνηται πάντων ὁμοῦ, οὕτω πάλιν τοῦ πλεονέκτου μνησθεὶς, πάντας εἰς μέσον ἔχει, πρὸς τοὺς ἐλέγχους συνεθίζων τοὺς τὰ τοιαῦτα συνειδότας ἑαυτοῖς. Τὸ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἐτέρων μνήμαις συνεχῶς ἀκούειν τὴν κειμένην κόλασιν αὐτοῖς, εὐπαράδεκτον ποιεῖ τὸν ἐλεγχόν, ἐπειδὴν τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἀμαρτήμασιν ἐπαποδύεται. Οὐδὲ γὰρ ὡς συνειδὼς ἐνταῦθα αὐτοῖς; ταῦτα, οὐδὲ ὡς ἐλέγχων ποιεῖται τὴν ἀπειλήν· ὁ μάλιστα καὶ ἱκανὸν ἐστὶ κατασχεῖν τὸν ἀκροατὴν, καὶ μὴ ἀφαιναῖ ἀποπηδῆσαι, ὅταν μὴ πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος ἀπεστεινῇται, ἀλλ' ἀδιόριστως λεγόμενος, λανθανόντως αὐτοῦ πλήττει τὸ συνειδός. *Μὴ κλανᾷσθε.* Ἐνταῦθα εἰνιττεται τινας λέγοντας, ὅπερ καὶ νῦν λέγουσιν οἱ πολλοὶ, ὅτι φιλόφρονες ὡς ὁ Θεὸς καὶ ἀγαθὸς, οὐκ ἐπεξέρχεται τοῖς πλημμελήμασι· μὴ δὲ φοβηθῶμεν· οὐδένα γὰρ ἐπ' οὐδενὶ δίκῃν ἀπαιτήσει ποτέ. Καὶ τούτων ἕνεκ ἐφασιν· *Μὴ κλανᾷσθε.* Πλάνης γὰρ ἐστὶν ἐσχάτης καὶ ἀπάτης, ἐλπίσαντα χρηστὰ τῶν ἐναντίων ἐπιτυγεῖν, καὶ ταῦτα περὶ Θεοῦ ὑποπεύειν, ὅτι μὴδὲ περὶ ἀνθρώπου τις ἐννοήσῃ. Διὸ φησιν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου αὐτοῦ· *Ὑπέλαβες ἀνομίαν, οὐκ ἐσομαι σοι ὁμοιος· ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου·* καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα· *Μὴ κλανᾷσθε· οὐτε πόρνοι* (τὸν ἥδη καταδικασθέντα πρῶτον τίθειν), *οὐτε μοιχοί, οὐτε μαλακοί, οὐτε μέθυσοι, οὐτε λοιδοροὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι.*

Πολλοὶ τούτου ἐπελάβοντο τοῦ χωρίου, ὡς σφόδρα τραχείος, εἰ γε τὸν μέθυσον καὶ λοιδορον μετὰ τοῦ μοιχοῦ καὶ τοῦ ἡταιρικότος καὶ τοῦ ἀρσενοκότου τίθῃσι· καίτοι γε οὐκ ἴσα τὰ ἐγκλήματα, πῶς οὖν τὰ τῆς κολάσεως ἴσα; Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι μάλιστα μὲν οὖν οὐ μικρὸν τὸ τῆς μέθης καὶ τῆς λοιδορίας, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν μωρὸν καλέσας τὴν ἀδελφὴν τῇ γένειν παρέδωκε. Πολλὰκις γὰρ ἐντεῦθεν ἐτέχθη θάνατος· καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων δὲ δῆμος τὰ χαλεπώτατα ἐκ τῆς μέθης ἐξήμαρτεν ἀμαρτήματα· ἐπειτα, ὅτι οὐ περὶ κολάσεως ὁ λόγος αὐτῷ τέως, ἀλλὰ περὶ ἐκπτώσεως βασιλείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνος ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ τινα ἐν τῇ γένειν διαφορὰν ἔξουσιν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ ζητεῖν· οὐ γὰρ περὶ τούτου πρόκειται νῦν ἡμῖν. Καὶ ταῦτα εἰπὼς ἦτε· ἀλλ' ἀπεκλούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε. Σφόδρα ἐντροπετικῶς ἐπήγαγε λέγων· Ἐννοήσατε ἡλικίων ὑμᾶς ἐξελετο κακῶν ὁ Θεός, ὅσην ὑμῖν φιανθρωπίας παρέσχετο πείραν καὶ ἀπόδειξιν· καὶ οὐδὲ μέχρι τῆς ἀπαλλαγῆς τὴν ἀντίθεσιν ἔδωκεν, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ τὴν εὐεργεσίαν προήγαγε· καὶ γὰρ καθαρὸν ἐποίησεν. Ἀρ' οὖν τοῦτο μόνον; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἡγίασεν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε. Καίτοι γε καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, δωρεὰ μεγάλην νυνὶ δὲ σε καὶ μυρίων ἐνέπλησεν ἀγαθῶν. Καὶ τοῦτο γέγονεν· Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὐκ ἐν τῷδε καὶ τῷδε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. [141] Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γεγεννημένης εὐεργεσίας ἐννοοῦντες, μὲνῶμεν σωφρόνως βιούντες, τῶν τε ἀπηριθμημένων καθαρεύοντες πάντων, καὶ τὰ δικαστήρια φεύγωμεν τὰ ἐν ἀγοραῖς ταῖς ἔξω, καὶ τὴν εὐγένειαν, ἣν ὁ Θεός

ἡμῖν ἐχαρίσατο, ταύτην διαφυλάξωμεν. Ἐννόησον γὰρ ἡλικίης ἐστὶν αἰσχύνῃς καθέζεσθαι Ἑλληνά σοι δίκαια νέμοντα.

ε'. Τί οὖν, φησιν, ἐὰν παρανόμος ὁ ἐνθὼν κρίνῃ; Διὰ τί, εἰπέ μοι; κατὰ τοίους γὰρ νόμους δικάζει ὁ Ἑλληγν; καὶ κατὰ τοίους ὁ Χριστιανός; οὐκ εὐθὺς ὅτι κατὰ μὲν τοὺς τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἑλληγν, κατὰ δὲ τοὺς τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστιανός; Οὐκοῦν ἐνταῦθα μᾶλλον τὸ δίκαιον, ἐπειδὴ καὶ ἐξ οὐρανῶν εἰσιν οἱ νόμοι πεμφθέντες. Ἐπὶ μὲν γὰρ τὴν ἐξωθεν μετὰ τῶν εἰρημνῶν καὶ ἑτερα ἐστὶν ὑποπεύσαι πολλά, καὶ ῥητόρων δεινότητά καὶ διαφθορὰν ἀρχόντων καὶ πολλὰ ἄλλα τὸ δίκαιον λυμαινόμενα· ἐνταῦθα δὲ τοιοῦτον οὐδέν. Τί οὖν, ἂν ὁ ἀντίδικος δυνάστης ᾖ, φησί; Καὶ διὰ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα δικάζεσθαι ἐνταῦθα χρή· ἐν γὰρ τοῖς ἔξω δικαστηρίοις περιέσται σου πάντως. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθὼν καταφρονεῖ καὶ ἔξω πρὸς βίαν ἔλκει, βέλτιον, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης μέλλεις πάσχειν, ἐκὼν ἢ ὑποστῆναι καὶ μὴ δικάσασθαι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχῃς. Ἄν γὰρ τίς σοι, φησί, θέλῃ κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἀφήσεις αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον· καὶ, Ἰσθὶ ἐνθῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχῶ, ὥς δὲ οὐκ εἰς τὴν ὁδὸν μετ' αὐτοῦ. Καὶ τί χρή λέγειν τὰ ἡμέτερα; καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι μυριάκις ταῦτα λέγουσι, ὅτι βέλτιον ἐξωθεν διαλύεσθαι.

Ἄλλ' ὡς τῶν χρημάτων! μᾶλλον δὲ, ὡς τοῦ ἀτόπου ἔρωτος τῶν χρημάτων! ὅτι πάντα ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλε, καὶ πάντα λῆρος τοῖς πολλοῖς καὶ μῦθοι διὰ τὰ χρήματα. Καὶ τὸ μὲν βωτικὸς εἶναι τοὺς τοῖς δικαστηρίοις ἐνεχλοῦντας, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πολλοὺς τῶν ἀποταξαμένων τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα ποιεῖν, τοῦτο ἐστὶν ὁ συγγνώμης πάσης ἐστέρηται. Εἰ γὰρ ἐθέλοις ἰδεῖν πόσον ταύτης ἀπέχειν σε ἢ τῆς χρείας, τῆς τῶν δικαστηρίων λέγων, προσέταξεν ἡ Γραφή, καὶ τίσιν οἱ νόμοι κείνται μαθεῖν, ἀκουσὼν τί φησιν ὁ Παῦλος· *Δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις.* Εἰ δὲ περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ ταῦτα φησι, πολλῷ μᾶλλον περὶ τῶν ἐξωθεν. Ἄν μὲν οὖν ἀδικῇς, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴης δίκαιος· ἐὰν δὲ ἀδικῇ καὶ φέρῃς (δικαίῳ γὰρ μάλιστα τοῦτό ἐστιν), οὐδὲν χρεῖαν ἔχεις τῶν ἐξωθεν νόμων. Καὶ πῶς δύνησμαι φέρειν ἀδικούμενος, φησί; Καίτοι γε ὁ Χριστὸς καὶ τούτου τι πλεον προσέταξεν. Οὐ γὰρ μόνον ἀδικούμενον φέρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ καὶ προσεπιδαφειλεύεσθαι τῷ ἀδικούντι, καὶ τῇ προθυμίᾳ τοῦ πάσχειν ὑπερβαίνειν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ποιοῦντος κακῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, Τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν ἀφες τὸν χιτῶνα· [142] ἀλλὰ, Μετ' ἐκείνου καὶ τὸ ἱμάτιον δός. Νικήσων γὰρ αὐτὸν, φησί, τῷ κακῶς πάσχειν, μὴ τῷ κακῶς ποιεῖν· αὕτη γὰρ ἡ σαφὴς νίκη καὶ λαμπρά. Διὸ καὶ προτὶν ἐλεγεν ὁ Παῦλος· *Ἦδη μὲν οὖν δίκῃς ἡτήτημα ὁμῶν ἐστίν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. Καὶ διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε;* Ὅτι γὰρ ὁ ἀδικούμενος νικᾷ μᾶλλον τοῦ μὴ φέροντος ἀδικεῖσθαι, τοῦτο ὁμῶν ποίησω φανερόν. Ὁ μὴ φέρων ἀδικεῖσθαι, κἂν εἰς δικαστήριον ἐλκύσῃ, κἂν περιγένηται, τότε μάλιστα ἡτήτηται ὁ γὰρ οὐκ ἤθελεν, ἔπαθεν· ἡνάγκασε γὰρ αὐτὸν ὁ ἀντίδικος καὶ ἀλγήσαι καὶ δικάσασθαι. Τί γὰρ ὅτι

* Reg., ἐκόντα. ὁ Morel., ἀπέχειν σε δεῖ, male: &c. deest in codice Regio et a nobis expunctum est.

μενικῆς; τί δὲ οὗτι τὰ χρήματα ἀπέλαβες ἅπαντα; ὅπερ οὐκ ἐβούλου τέως ὑπέμεινας, ἀναγκασθεὶς δικάσασθαι. Ἄν δὲ ἐνέγκῃς τὴν ἀδικίαν, νικᾷς χρημάτων μὲν ἀποστερούμενος, τῆς δὲ νίκης, οὐκέτι τῆς ἐπὶ τῇ φιλοσοφίᾳ ταύτῃ· οὐ γὰρ ἰσχυρὸς σε ἀναγκάσαι ἐκείνος, ὅπερ οὐκ ἐβούλου, ποιῆσαι. Καὶ οὗτο τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, εἰπέ μοι, τίς ἐνίκησεν, ὁ βάσκανος, ἢ ὁ ἐπὶ τῆς κοπρίας; τίς ἤττηθη, ὁ πάντα ἀφαιρεθεὶς Ἰώδ, ἢ ὁ πάντα ἀφελόμενος διάβολος; Ἀῖνον οὗτι ὁ πάντα ἀφελόμενος διάβολος. Τίνα οὖν θαυμάζομεν τῆς νίκης, τὸν διάβολον τὸν πληξάντα, ἢ τὸν Ἰώδ τὸν πληγέντα; Ἀῖνον οὗτι τὸν Ἰώδ· καίτοι γε οὐκ ἰσχυσε χρήματα ἀπολλύμενα κατασχεῖν, οὐ σώσαι τοὺς παῖδας τοὺς αὐτοῦ. Καὶ τί λέγω χρήματα καὶ παῖδας; τὴν τοῦ σώματος οὐκ ἰσχυσε περιποιήσασθαι σωτηρίαν. Ἄλλ' ὅμως οὗτός ἐστιν ὁ νικῆσας, ὁ πάντα τὰ ὄντα ἀποβαλὼν. Χρήματα μὲν γὰρ οὐκ ἰσχυσε κατασχεῖν, τὴν εἰς εὐσέβειαν κατέσχε μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης. Ἀλλὰ παισὶν οὐκ ἐπὶ μνην ἀπολλυμένους. Καὶ τί τοῦτο; καὶ γὰρ ἐκείνους λαμπροτέρους ἐποίησε τὸ συμβῆναι, καὶ αὐτῷ δὲ οὕτως ἤμυνεν ἐπιρραζομένῳ. Εἰ δὲ μὴ κακῶς ἔπαθε καὶ ἡδίκηθη παρὰ τοῦ διαβόλου, οὐκ ἂν ἐνίκησε τὴν λαμπρὰν νίκην ἐκείνην. Εἰ πονηρὸν ἦν τὸ ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἂν ἤμιν αὐτὸ ἐπέταξεν ὁ Θεός· πονηρὰ γὰρ ὁ Θεὸς οὐκ ἐπιτάττει· ἢ οὐκ ἴστε, οὗτοι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς δόξης; καὶ οὐκ ἂν αἰσχύνῃ καὶ γέλωτι καὶ ζημία περιβαλεῖν ἡμᾶς ἡθέλησεν, ἀλλὰ τάναντία προξενῆσαι. Διὰ τοῦτο κελεύει ἡμᾶς ἀδικεῖσθαι, καὶ πάντα πράττει, ὥστε ἀποστήσαι ἡμᾶς τῶν βρωτικῶν, καὶ πεῖσαι τί δόξα καὶ τί αἰσχύνῃ, τί ζημία καὶ τί κέρδος.

ζ'. Ἀλλὰ δεῖνόν τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ ἐπιρραζεσθαι. Οὐκ ἐστὶ δεῖνόν, οὐκ ἐστὶν, ἀνθρώπε. Μέχρι τίνος πρὸς τὰ παρόντα ἐπτόχῃ; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐπέταξεν αὐτὸ ὁ Θεός, εἰ δεῖνόν ἦν. Σκόπει δέ· Ὁ ἡδικοῦς ἀπῆλθε χρήματα ἔχων, ἀλλὰ καὶ συνεῖδὸς πονηρὸν· ὁ δὲ ἡδικοῦς, χρημάτων μὲν ἀπαστερημένος, παρρησίαν δὲ κακτημένος πρὸς τὸν Θεόν, κτήμα μυρίων θησαυρῶν τιμώτερον. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, φιλοσφώμεν εἰς προαιρέσεις, καὶ μὴ πάσχωμεν τὰ τῶν ἀνοήτων, οἳ τότε νομίζουσι μὴ ἀδικεῖσθαι, ὅταν ἀπὸ δικαστηρίου τοῦτο πάθωσι. [143] Τοῦναντίον δὲ ἅπαν ἐστὶν ἡ μεγίστη ζημία, καὶ ὅλως ὅταν μὴ ἐκόντες ταῦτα φιλοσφώμεν, ἀλλ' ἡττηθέντες ἐκείθεν. Οὐδὲν γὰρ κέρδος ἀπὸ δικαστηρίου ἡττηθέντα ἐνεγκεῖν· καὶ γὰρ τῆς ἀνάγκης τὸ πρᾶγμα· γίνεται λοιπόν. Τίς οὖν ἡ λαμπρὰ νίκη; Ὅταν σὺ καταφρονήσῃς, ὅταν μὴ δικάσῃ. Τί φῆς; Ἀφῆρέθην ἅπαντα τὰ ὄντα, φησί, καὶ σιγᾶν κελεύεις; ἐπιρρασθῆν, καὶ φέρειν πρῶως παραινεῖς; καὶ πῶς δυνήσομαι; Ῥᾶστα μὲν οὖν, ἂν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψῃς, ἂν ἴδῃς τὸ κάλλος τοῦτο, καὶ πού σε ἐπηγγέλατο δέξασθαι ὁ Θεὸς φέροντα ἀδικίαν γενναίως. Τοῦτο τοῖνυν ποιεῖ, καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐννόησον οὗτι τῷ ἐκείᾳ καθήμενῳ ἐπὶ τῶν Χερουδὶμ γέγονας ὅμοιος. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος ὑβρίσθη καὶ ἤνεγκε, καὶ ὠνεῖδισθη καὶ οὐκ ἡμύνετο, καὶ ἐπτύσθη^β καὶ οὐκ ἐπεξήλθεν· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐναντίοις ἡμεῖς φετο εὐεργεσίας μυριάς τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιηκότας, καὶ ἡμᾶς μιμητὰς αὐτοῦ γενέσθαι ἐκέλευσεν. Ἐνόησον οὗτι γυμνὸς ἐξῆλθες ἐκ κοιλίας μητρὸς σου· γυμνὸς καὶ ἀπελεύσῃ καὶ σὺ κακείνος ὁ

ἡδικοῦς· μᾶλλον δὲ ἐκεῖνος μὲν μετὰ μυρίων τραυμάτων σκόληκα τικτόντων. Ἐνόησον οὗτι πρόσκαιρα τὰ παρόντα, λόγισαι τοὺς τάφους τῶν προγόνων, κατὰμαθε τὰ γεγενημένα σαφῶς, καὶ ὅφει οὗτι ἰσχυρότερόν σε ἐποίησεν ὁ ἀδικήσας. Τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ κάθος χαλεπώτερον ἐποίησε, τὴν φιλαργυρίαν λέγω· τὸ δὲ σὺν ἀσθενέστερον, λαβὼν τὴν τροφήν τοῦ θηρίου. Καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις ἀπῆλλαξέ σε φροντίδων, ἀγωνίας, βασκανίας συκοφαντῶν, θορύβου, παραγῆς, φόβου διηνεκοῦς· καὶ τὸν φορυτὸν τῶν κακῶν ἐπεσώρευσεν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν. Τί οὖν, ἐὰν λιμῶ παλαίω, φησί; Μετὰ Παύλου τοῦτο πάσχεις τοῦ λέγοντος· Ἀκρι τῆς ἀρτί ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψώμεν καὶ γυμνιζέμεν. Ἄλλ' ἐκεῖνος διὰ τὸν Θεόν, φησί. Καὶ σὺ διὰ τὸν Θεόν· ὅταν γὰρ μὴ ἐπεξέλθῃς, διὰ τὸν Θεόν τοῦτο ποιεῖς. Ἄλλ' ὁ ἡδικοῦς μετὰ τῶν πλουτούντων τρωφᾷ. Μᾶλλον δὲ μετὰ τοῦ διαβόλου· ἀλλὰ σὺ μετὰ Παύλου στεφανοῦσαι. Μὴ τοῖνυν δέδιδι λιμὸν· οὐ γὰρ λιμοκτονῇσι Κύριος ψυχὰς δικαίων. Καὶ ἐπερὶ φησί πάλιν· Ἐπὶ ῥύψῃ ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει. Εἰ γὰρ τὰ στρουθία τοῦ ἀγροῦ διατρέφει, πῶς σὺ οὐ διαθρέψει; Μὴ γινώμεθα τοῖνυν οὐλοῦνται μὴδὲ οὐλοῦνται, ἀγαπητοί. Ὁ γὰρ βασιλεὺς οὐρανῶν ἐπαγγελλόμενος καὶ τοσαῦτα ἀγαθὰ, τὰ παρόντα πῶς οὐ δώσει; Μὴ περιττῶν ἐπιθυμῶμεν, ἀλλ' αὐταρκείας ἐχώμεθα, καὶ αἰεὶ πλουτήσομεν σκεπάσματα ζητῶμεν καὶ τροφάς, καὶ πάντων ἐπιτηφόμεθα καὶ τούτων καὶ τῶν πολλῶν μειζόνων. Εἰ δὲ ἀλγεῖς ἐτι καὶ κάτω κύπτεις, ἡβουλόμην σοι τοῦ ἡδικοῦς μετὰ τὴν νίκην δεῖξαι τὴν ψυχὴν, πῶς τέφρα γίνεται. Καὶ γὰρ ἡ ἀμαρτία τοιούτων· ἔως μὲν ἂν ἐργασθῇ, παρέχει τινὰ ἡδονήν· [144] ὅταν δὲ τελεσθῇ, τότε ἡ μικρὰ ἡδονὴ ὑπεξίσταται, ἐπεισέρχεται δὲ ἀθυμία. Ταῦτα καὶ ὅταν ὑβρίζομεν τινὰς πάσχομεν· ὕστερον γοῦν αὐτῶν κατηγοροῦμεν. Οὕτω καὶ ὅταν πλεονεκτῇσωμεν, χαίρομεν· μετὰ δὲ ταῦτα κεντούμεθα ὑπὸ τοῦ συνεῖδότης.

Ὅρξ παρὰ τῷ δεῖνι τὴν οἰκίαν τοῦ πένητος; Ἀκριπρῶν, μὴ τὸν ἀπεστερήσῃ, ἀλλὰ τὸν εἰληφῶτα· οὐ γὰρ ἔδωκεν, ἀλλ' ἔλαβε κακόν. Ἐκείνον μὲν γὰρ τῶν παρόντων ἀπεστερήσεν, αὐτὸν δὲ τῶν ἀφάτων ἀγαθῶν ἐξέβαλεν. Εἰ γὰρ ὁ μὴ δοὺς τοῖς δεομένοις, εἰς γένναν ἀπεισιν, ὁ λαμβάνων τὰ τῶν δεομένων, τί πείσεται; Καὶ τί τὸ κέρδος, φησὶν, ὅταν ἐγὼ πάθω κακῶς; Μέγα μὲν οὖν τὸ κέρδος. Οὐ γὰρ τῇ τιμωρίᾳ τοῦ κακῶς πεποιηκότος ἴσῃσι σοι τὴν ἀντίδοσιν ὁ Θεός· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν μέγα. Τί γὰρ ὄφελος, ὅταν ἐγὼ πάθω κακῶς, κακείνος πάσῃ κακῶς; καίτοι γε πολλοὺς οἶδα μεγίστην παραμυθίαν ταύτην ἡγουμένους, καὶ τὸ πᾶν ἀπειληφέναι νομίζοντας, ὅταν τοὺς ἐπιρρασάντας ἴδωσι πολεσθέντας. Ἄλλ' ὅμως ὁ Θεὸς οὐκ ἐν τοῦτοις ἴσῃσι τὴν ἀμοιβήν. Ἀλλὰ βούλει μαθεῖν ὅσα τὰ ἀγαθὰ σε διαδέξεται; Τὸν οὐρανὸν σοι πάντα ἀνοίγει, τῶν ἀγίων ποιεῖ συμπόλιτον, εἰς τὸν αὐτῶν χορὸν τελεῖν σε παρασκευάζει, ἀμαρτημάτων ἀπολύει, δικαιοσύνην στεφανοῖ. Εἰ γὰρ οἱ τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἀφιέντες τυγχάνουσιν ἀφέσεως, οἱ μὴ μόνον ἀφιέντες, ἀλλὰ καὶ ἐπιδαφιευόμενοι, τίνος οὐ τεύξονται εὐλογίας^β; Μὴ τοῖνυν ἀγεννῶς ἐνέγκῃς, ἀλλὰ καὶ εὖξαι ὑπὲρ τοῦ ἡδικοῦ· ὑπὲρ γὰρ σαυτοῦ

^α Deerat τὸ πρᾶγμα. ^β Morel., καὶ ἐπτύσθη, quam lectionem habet Savil. in margine. Idem Savil. in textu et codex Reg., καὶ ἐπύτθη. Utraque lectio quadrat.

^α Legebatur, εἰ, solace. ^β Savil. et Morel., εὐλογίας, Reg., ἀπολογία, et sic legit interpret. Utraque lectio quadrat.

passus est : illum enim coegit adversarius et dolere et judicio contendere. Quid enim quod viciisti? quid quod universas accepisti pecunias? Quod nolebas interiri passus es, ut coactus in judicio contenderes. Si vero iniquitatem feras, vincis privatus pecuniis, sed non victoria quæ est ob tantam philosophiam : non potuit enim ille te cogere ad id faciendum, quod nolebas. Quod autem hoc sit verum, dic mihi : Quis vicit, invidusne, an is qui jacebat in sterquilis? quis superatus est, an Job, cui omnia abrepta sunt, an qui omnia ipse abstulit diabolus? Conspicuum est, quod is qui omnia ipsi abstulit diabolus. Quem miramur ob victoriam, diabolumne qui percussit, an Jobum percussum? Palam est, quod Jobum. Atqui non potuit percuntes pecunias retinere, non filios suos servare. Ecquid dico pecunias et filios? corporis sui salutem servare non potuit. Attamen hic est qui vicit qui omnia sua amisit. Pecunias quidem retinere non potuit, pietatem vero cum omni accuratone retinuit. Sed pereuntibus filiis non opem tulit. Et quid hoc? nam illos ipse casus splendiores reddidit; sibi quoque malis affecto similiter opem tulit. Nisi vero male passus et injuria affectus a diabolo fuisset, non splendidam illam retulisset victoriam. Si malum erat injuria affici, non id nobis jussisset Deus : mala enim Deus non jubet : an nescitis quod ipse sit Deus glorie? nec nos voluisset turpitudine, risu et damno involvere, sed contraria conciliare. Ideo jubet nos injuriam pati, nihilque non agit ut nos a sæcularibus abstrahat, et persuadeat quid sit gloria, quid turpitudine, quid damnum, quid lucrum.

6. Sed durum est injuria et damno affici? Non est durum, non est, o homo! Usquequo præsentibus inhiis? Neque enim hoc præcepisset Deus, si malum esset. Considera autem : qui injuriam fecit, abiit pecunias habens, sed malam quoque conscientiam : qui autem injuria læsus est, pecuniis quidem privatus fuit, sed fiduciam apud Deum habet, possessionem mille thesauris pretiosiorum. Hæc cum sciamus, ex proposito voluntatis philosophemur, nec eadem quæ stulti patiamur, qui tunc se non injuria læsos putant, cum hoc illis a judicio accidit. Prorsus vero e contrario illud est damnum maximum, et universim quando non philosophamur sponte nostra, sed inde superati. Nihil enim lucri referunt qui superati a judicio, id patiuntur : nam tunc demum illud ex necessitate fit. Quænam ergo splendida victoria est? Quando tu id despexeris, quando judicio non contederis. Quid dicis? omnia mihi ablata bona sunt, et silere jubes? damno affectus sum, ut mansuete feram hortaris? et quomodo illud potero? Facillime utique, si in cælum respexeris, si videris hanc pulchritudinem et ubi te suscepturum esse Deus pollicitus sit, si injuriam generose feras. Hoc itaque facito, et postquam cælum respexeris, cogita te similem factum esse ei, qui illic super Cherubim sedet. Nam et ille contumelia affectus est, et id tulit; et probis est affectus, nec sese est ultus; sputis dehonestatus est, et non sese vindicavit, sed contrariis remuneravit,

innumera afficiens beneficiis eos qui talia fecerant, et nos ipsius imitatores esse jussit. Cogita te nudum exiisse ex utero matris tuæ; nudus reverteris et tu et qui te affecit injuria; imo vero ille cum innumeris vulneribus, quæ vermes gignant. Cogita quod temporanea sint præsentia : tecum reputa sepulcra majorum. Disce aperte ea quæ facta sunt, et videbis eum qui te injuria affecit, te fortiores fecisse : passionem namque suam graviores reddidit; amorem pecuniarum dico; tuam vero imbecilliores, ablato feras illius alimento. Ad hæc vero te liberavit a curis, ab animi angore, ab invidia sycophantarum, a turba, a tumultu, a perpetuo metu; et malorum colluviem in caput suum congestit. Quid igitur, si cum fame, inquires, concertem? Cum Paulo hoc pateris, qui ait : *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus* (1. Cor. 4. 11). At ille, inquires, propter Deum. Et tu quoque propter Deum : quando enim non te ultus fueris, propter Deum id fecisti. Sed qui me injuria affecit, cum divitibus in deliciis degit. Imo vero cum diabolo : sed tu cum Paulo coronaris. Ne ergo famem timeas : *Non enim fame necabit Deus animas justorum* (Prov. 10. 3). Et alius rursum ait : *Facta super Boninum curam tuam, et ipse te enutrit* (Psal. 54. 23). Si enim passeret agri nutrit, quomodo te non nutriet? Ne simus ergo modicæ fidei, neque pusillanimes, o dilecti. Qui enim regnum cælorum promisit et tanta bona, præsentia quomodo non dabit? Ne superflua desideremus, sed quod sufficiat, et semper divites erimus : tegumentum queramus et alimenta, et omnia accipiemus, et hæc et multo majora. Si autem adhuc doles et deorsum respicis, vellem tibi ejus qui te injuria affecit animam post victoriam ostendere, quomodo cinis facta sit. Tale namque est peccatum : quamdiu patrat, quamdam voluptatem affert; quando autem consummatum est, tunc modica illa voluptas avolat, succedit autem animi uxor. Hæc porro patimur, cum quosdam contumelia afflicimus; postea vero nos ipsos accusamus. Sic etiam cum rapinus, gaudemus; deinde vero a conscientia pungimur.

Qui egenis non eleemosynam erogat, in gehennam mittitur. — Vides apud quempiam domum pauperis? Desse, non eum qui privatus fuit, sed eum qui accepit; non enim dedit, sed accepit malum. Nam illum quidem præsentibus spoliavit, se vero ex bonis infabilibus ejecit. Nam si is, qui egenis non elargitur, in gehennam abit; qui illa quæ egenorum sunt accipit, quid patietur? Et quænam utilitas, inquires, si ego male patiar? Magna certe utilitas. Non per supplicium ejus, qui te malo affecit, remunerationem tibi constituit Deus; nam illud non magna res esset. Quæ enim utilitas, si et ego et ille mala patiamur? quamquam multos novi, qui hoc pro maxima habent consolatione, et totum se accepisse arbitrantur, cum eos qui sibi nocuerunt plexos vident. Attamen Deus non hic sistit remunerationem. Sed vis scire quot te bona exceptura sint? Totum tibi cælum aperit, sanctorum concivem facit, in eodem choro ut sis efficit, a peccatis absolvit, justitia coronat. Si enim qui re-

mittunt lis, qui peccaverunt, remissionem consequuntur; qui non modo remittunt, sed ipsis abunde largiuntur, quam non consequentur benedictionem? Ne itaque pusillo animo seras, sed etiam precare pro eo qui te laesit. Pecunias tuas accepit? sed etiam peccata, ut in Neemano et Giezi accidit. Quantas pecunias non dare voluisses, ut peccata tibi remitterentur? Hoc itaque nunc etiam usu venit: si enim genere seras, nec maledicas, splendida redimitus es corona. Non meus est sermo, sed audisti Christum dicentem: *Orate pro iis qui vobis molestiam creant. Et cogita quantum sit primum, Ut sitis similes Pa-*

tris vestri qui est in celo (Matth. 5. 45. 46). Itaque nullo privatus es, sed etiam accepti; non injuria affectus, sed coronatus es, animo magis philosophus effectus Deoque similis, pecuniarum cura liberatus, regnum celorum assequutus. Hæc itaque omnia nobiscum reputantes, in injuriis philosophemur, dilecti, ut et a præsentis vitæ perturbatione libremur, et inutilem mœrorem abiciamus, futurumque gaudium consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

CAP. 6. v. 12. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.*

1. Helluones hic subinducat. Quia enim rursus ad fornicatorem est rediturus, fornicatio autem ex deliciis et immoderato cibo oritur, vehementer vitium illud castigat. Neque enim de prohibitis hæc dicit; illa namque non licent; sed de iis quæ indifferentia esse videntur. Exempli causa: licet, inquit, comedere et bibere; sed cum copia nimia non expedit. Quodque mirum inexpectatumque est, quod tamen facere sæpe solet in contrarium convertens orationem, hic quoque illud exsequitur; et ostendit quod in potestate facere, non solum non expediat, sed nec potestatis quidem sit, verum servitutis. Et primo quidem avertit ab eo, quod non expediat, dicens: *Non expediunt*; secundo autem a contrario, dicens, *Ego sub nullius redigar potestate.* Hoc autem sibi vult: Penes te est manducare, inquit; ergo mane in illa potestate, et cave ne hujus affectus servus efficiaris. Nam qui ut convenit illo utitur, illius dominus est; qui autem mensuram excedit, non ultra dominus est, sed servus ejus efficitur, gula in ipso tyrannidem exercente. Viden' quomodo eum, qui se potestatem habere putabat, sub potestate esse ostendat? Solet enim Paulus hoc facere, ut jam dixi, in contrarium objectiones vertere: quod hic etiam fecit. Animadvertite autem: quisque eorum dicebat, Licet mihi deliciari: ille vero dicit, Non hoc tu ita facis ut qui id habeas in potestate, sed ut qui sis ipse redactus sub hanc potestatem. Neque enim ventris potestatem habes, quamdiu fueris ventri nimis indulgens, sed ipse te in potestate habet. Hoc autem de pecuniis etiam deque aliis dici potest. 13. *Escæ ventri.* Ventrem hic non ventrem, sed ingluviem vocat: ut cum dicit: *Quorum deus venter est (Philipp. 3. 19)*; non de hoc membro loquens, sed de voracitate. Quod enim ita sit, audi sequentia: *Et venter escis: corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Atqui venter quoque est corpus. Sed duas posuit conjunctiones, escas et ingluviem, quam quidem ventrem vocavit, Christum et corpus. Quid sibi vult illud, *Escæ ventri*? Escæ, inquit, amicitiam habent cum ingluvie, et hæc cum ventre. Non potest

ergo ad Christum nos ducere, sed ad hæc trahit. Gravis enim et belluina est passio servosque reddit, et ut sibi serviatur efficit. Cur ergo alimenti inhias, o homo? Illius namque ministerii talis est finis, et nihil amplius exhibebit; sed tamquam alicui dominæ ministrans, manet hanc retinens servitutem, neque ulterius procedit; nullumque aliud opus habet, sed hoc inane ministerium. Et ambo mutuo connectuntur, et simul dissolvuntur venter cum escis, et escæ cum ventre, cursum quemdam qui numquam finitur involventes, ac si a corrupto corpore nascantur vermes, et rursus a vermibus corpus consumatur; vel quemadmodum si fluctus in summum sublatus dissolvatur, nihil ultra efficit. Hæc porro non de esca et de corpore dicit; sed gulæ vitium et cibum immoderatum traducit, ut sequentia ostendunt: subjungit enim: *Deus autem et hunc et hæc destruet.* Non ventrem dicit, sed immoderatam concupiscentiam: non escam, sed delicias. Neque enim illam agre fert, sed de illis legem statuit sic loquens: *Habentes alimenta et tegumenta, his contenti sumus (1. Tim. 6. 8)*; sed hac ratione rem improbat, ejus emendationem post consilium datum orationi relinquens. Quidam vero dicunt, dictum illud esse prophetiam, quæ statum futuri sæculi declarat, in quo non ultra manducabitur vel bibetur. Si autem moderatus usus finem habebit, multo magis ab immoderato abstinendum. Deinde ne quis putet reprehensionem id esse corporis, neve illud suspicetur, quod nenipe a parte totum damnaverit, neve dicat corporis naturam causam esse fornicationis; audi sequentia: Non enim corporis naturam, inquit, accuso, sed immoderatam animi cupiditatem: ideoque adjicit: *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Non enim ideo formatum fuit, ut luxui et fornicationi operam daret, ut neque venter ut iurgigaretur, sed ut Christum caput sequatur, et Dominus imponatur corpori. Vereamur, horreamus, quod tanto honore dignati, ut illius supra collocati membra efficiamur, tot malis nos deturpemus. Cum ergo helluones satis carpsisset, futurorum etiam spe ab hac nequitia abducit, dicens: 14. *Deus autem et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam.*

2. Vidistin' rursum sapientiam apostolicam? nam

τοῦτο ποιεῖς. Ἐλαβὲ σου χρήματα; ἀλλὰ καὶ ἀμαρτίας· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Νεμεῖαν καὶ τοῦ Γιεζῆ γέγονε. Πόσον οὐκ ἂν ἠθέλησας δοῦναι πλοῦτον ὥστε ἀφεθῆναι σοὶ τὰ ἀμαρτήματα; Τοῦτο τοῖνυν γίνεται νῦν· ἂν γὰρ ἐνέγκῃς γενναίως καὶ μὴ καταράσῃ, λαμπρὸν ἀνεδήσω τὸν στέφανον. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος ἤκουσας· *Ἐβχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιγραιζόντων ὑμῖν*. Καὶ τὸ ἐπαθλον ἐννόησον ἡλίκων· *Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅστε οὐδὲν ἀπεστέρησαι, ἀλλὰ καὶ προσέλαβες· οὐκ ἠδίκησαι, ἀλλὰ καὶ ἐστεφανώ-

θης, φιλοσωφώτερος γενόμενος τὴν ψυχὴν, ὅμοιος τῷ Θεῷ καταστάς, τῆς φροντίδος τῶν χρημάτων ἀπαλλαγείς, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κτησάμενος. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀναλογισάμενοι, φιλοσωφώμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις, ἀγαπητοί, ἵνα καὶ τῆς τοῦ παρόντος βίου ταραχῆς ἀπαλλαγώμεν καὶ τὴν ἀνώνητον ἐκβάλωμεν ἀθυμίαν, καὶ τῆς μελλούσης χαρὰς ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[145] OMILIA 12'.

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἑγὼ ἐξουσιασθῆσομαι ὑπὸ τινος.

α'. Τοὺς λαιμάρχους ἐνταῦθα αἰνίττεται. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει πάλιν ἐπὶ τὸν πεπορνευκότα φέρεσθαι, ἡ δὲ πορνεία ἀπὸ τρυφῆς καὶ ἀμετρίας, σφοδρῶς τὸ πάθος κοιλάζει. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ἀπηγορευμένων λέγει τοῦτο· ἐκεῖνα γὰρ οὐκ ἔξεστιν· ἀλλὰ περὶ τῶν ἀδιαφόρων εἶναι δοκούντων. Οἷόν τι λέγω· Ἐξεστὶ, φησὶ, φαγεῖν, καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετὰ ἀσωτίας. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν αὐτοῦ καὶ παράδοξον, ὃ δὴ πολλοῦ ποιεῖν εἰσθεν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὴν λόγον, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατασκευάζει, καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ ἐν ἐξουσίᾳ ποιεῖν, οὐ μόνον οὐ συμφέρει, ἀλλ' οὐδὲ ἐξουσίας ἐστίν, ἀλλὰ δουλείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ ἀσυμφόρου ἀποτρέπει, λέγων· *Οὐ συμφέρει*· δεῦτερον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, λέγων, *ὅτι οὐκ ἑγὼ ἐξουσιασθῆσομαι ὑπὸ τινος*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Κύριος εἰ τοῦ φαγεῖν, φησὶν· οὐκοῦν μὲν κύριος ὢν, καὶ σκόπει μὴ γένῃ δούλος τούτου τοῦ πάθους. Ὁ μὲν γὰρ εἰς δέον αὐτῷ κεκρημένος, αὐτὸς αὐτοῦ κύριός ἐστιν· ὁ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἐξιών, οὐκέτι κύριος, ἀλλὰ δούλος αὐτοῦ γίνεσθαι, τῆς ἀδηφαγίας ἐν αὐτῷ τυραννοῦσης. Εἶδες πῶς τὸν νομίζοντα ἐξουσίαν ἔχειν, ἔδειξεν ὑπὸ ἐξουσίαν ἔσθαι; Τοῦτο γὰρ Θεὸς τῷ Παύλῳ ποιεῖν, ὅπερ ἔφησιν αἰπῶν, εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὰς ἀντιθέσεις, ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα πεποιήκε. Σκόπει δὲ· Ἐκεῖνον ἕκαστος ἔλεγεν· Ἐξεστὶ μοι τρυφᾶν· αὐτὸς φησιν, *ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸ ποιεῖς, ὥς ἐξουσίαν ἔχων αὐτοῦ, ἀλλ' ὥς αὐτὸς ὑποκείμενος τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*. Οὐδὲ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστρὸς, ἕως ἂν ἄσωτος ᾦς, ἀλλ' αὐτὴ σου τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐστὶν εἰπεῖν. *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ*. Κοιλίαν ἐνταῦθα, οὐ τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν λέγει· ὥς ὅταν λέγῃ· *Ὡς ὁ Θεὸς ἡ κοιλία*, οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀδηφαγίας· Ὅτι γὰρ τοῦτο ἐστίν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι*· τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ. Καὶ μὴν καὶ ἡ κοιλία, σῶμα. Ἀλλὰ δύο συζυγίας ἔθηκε, τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν, ὅπερ κοιλίαν ἐκάλεσε, τὸν Χριστὸν καὶ τὸ σῶμα. Τί δὲ ἐστὶ, *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ*; Τὰ βρώματα, φησὶ, πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει φιλίαν, καὶ αὕτη πρὸς ταῦτα. Οὐ δύναται οὖν πρὸς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς ἄγειν, ἀλλὰ πρὸς ταῦτα ἔλκει. Πάθος γὰρ χαλεπὸν καὶ θηριώδες ἐστὶ, καὶ δούλους ποιεῖ, καὶ ταύτῃ διακονεῖσθαι παρασκευάζει. Τί τοί-

νυν περὶ τροφὴν ἐπτόησαι καὶ κέχνηας, ἄνθρωπε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνης τῆς διακονίας τοῦτο, καὶ πλέον οὐδὲν ἐπιδείξεται· ἀλλ' ὥστερ δεσποίνῃ τιλὶ διακονομένη μένει διατηροῦσα τὴν δουλείαν ταύτην, καὶ οὐ πρόεισι περαιτέρω, [146] καὶ οὐδὲν ἔργον ἕτερον ἔχει, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ μάταιον. Καὶ ἀμφοτέρω ἀλλήλοις συμπλέκεται καὶ συγκαταλύεται, ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι, καὶ τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, δρόμον τινα ἀνήνουν ἀνελίκτους· ὥς ἂν εἰ ἀπὸ σώματος διεφθαρμένου σκώληκες τίκτοιεντο, καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν σκωλήκων ἀναλίσκοιτο τὸ σῶμα· ἢ ὥστερ ἂν εἰ κύμα κορυφούμενον καὶ διαλυόμενον μὴδὲν περαινέται πλέον. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ τροφῆς καὶ σώματος λέγει, ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς γαστριμαργίας καὶ τὴν ἀμετρίαν τῶν ἐδεσμάτων διαβάλλει. Καὶ δηλοῖ τὰ ἐξῆς· ἐπάγει γάρ· *Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσῃ*· οὐ τὴν γαστέρα λέγων, ἀλλὰ τὴν ἀμετρον ἐπιθυμίαν, οὐδὲ τὴν τροφὴν, ἀλλὰ τὴν τρυφὴν. Πρὸς γὰρ ἐκεῖνα οὐ δυσχεραίνει, ἀλλὰ καὶ νομβετεῖ περὶ αὐτῶν οὕτω λέγων· *Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀρκεσθῆσόμεθα*· ἀλλὰ ταύτῃ διαβάλλει τὸ πρᾶγμα, καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ μετὰ συμβουλήν ἐπιτρέψας εὐχῇ. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι προφητεία τὸ εἰρημένον ἐστὶ, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατάστασιν δηλοῦσα, καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ φαγεῖν οὐδὲ πιεῖν. Εἰ δὲ τὸ σύμμετρον ἔξει τέλος, πολλῷ μᾶλλον τῆς ἀμετρίας ἀπέχεσθαι δεῖ. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσῃ τις ὅτι τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ διαβολή, μὴδὲ ὑποπετύσῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ ὅλον διέβαλε, μὴδὲ λέγῃ ὅτι ἡ φύσις τοῦ σώματος αἰτία ἦν τῆς πορνείας; ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Οὐ γὰρ τὴν φύσιν αἰτιῶμαι, φησὶ, τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν ἀμετρον τῆς ψυχῆς ἄσωτιαν· διὰ καὶ ἐπάγει· *Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ*. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο κατεσκευάσθη, ἵνα ἄσωτως ζῇ καὶ πορνεύῃ, ὥστερ οὐδὲ ἡ κοιλία, ἵνα γαστριμαργῇ, ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἐπιγῇ ὡς κεφαλῇ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι ἐπικένηται. Αἰδεσθῶμεν, φρίξωμεν ὅτι τοσαύτης ἀζωθόντες τιμῆς, ὡς ἐκείνου τοῦ ἄνω καθημένου γενέσθαι μέλη. τοσαύτοις κακοῖς καταισχύνομεν ἑαυτούς. Κατηγορήσας τοῖνυν ἱκανῶς τῶν γαστριμαργῶν, καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι τῆς κακίας ἀπάγει ταύτης, λέγων· *Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἡγείρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*.

β'. Εἶδες πάλιν σοφίαν ἀποστολικήν; τὸ γὰρ ἀξιόπιστον αἰετῆς ἀναστάσεως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ κατα-

* Reg., ἡ φύσις τῆς γαστριμαργίας αἰτία ἦ τῆς πορνείας.

σκευάζει, καὶ μάλιστα νῦν. Εἰ γὰρ τὸ σῶμα ἡμῶν μέλος τοῦ Χριστοῦ, ἀνέστη δὲ ὁ Χριστὸς, καὶ τὸ σῶμα πάντως ἔφεται τῇ κεφαλῇ. Διὰ τῆς *δυνάμεως* αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρᾶγμα ἀπιστοῦμενον καὶ λογισμοῖς οὐ δυνάμενον ὑπονοηθῆναι^α, τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παρεχώρησε τὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, οὐ μικρὰν κατ' αὐτῶν ἀπόδειξιν καὶ ταύτην παρεχόμενος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ οὐ τέθεικεν αὐτό· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἐξεγερεῖ· ἐξέβη γὰρ τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ πῶς; Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον *ἤγειρε* καὶ οὐκ ἐδέετο κατασκευῆς. [147] Ἐπὶ δὲ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως, ἐπειδὴ οὐδέπω γέγονεν, οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς; Καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς *δυνάμεως* αὐτοῦ· τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῆς τοῦ ποιῶντος ἰσχύος τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπιστομίζων. Εἰ δὲ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν λογίζεται τοῦ Χριστοῦ, μὴδὲν σε θορυβεῖτω τοῦτο. Οὐ γὰρ ὡς ἀνοοῦντος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο τέθεικεν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων· *Λύσατε τὸν καθ' ὅσον τοῦτον, καὶ ἐν τριῶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν*^β καὶ πάλιν, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν* καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι φησιν· *Οἱς καὶ παρέστησεν αὐτόν ζῶντα*. Τίνος οὖν ἕνεκεν ὁ Παῦλος οὕτω φησὶν; Ὅτι καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ λογίζεται, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ· Ἄ γὰρ ἂν ἐκείνος ποιῇ, ψηαί, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῇ. Σφόδρα δὲ εὐκαίρως ἐνταῦθα τῆς ἀναστάσεως ἀνέμνησε, ταῖς ἐλπίσιν ἐκείναις καταστέλλων τῆς ἀδυναμίας τὴν τυραννίδα, καὶ μονονοχὶ λέγων· Ἐφαγες· ἐπιες ἀσώτως, καὶ τί τὸ πέρας; οὐδὲν, ἀλλ' ἡ φθορὰ μόνον. Συνεζεύχθης τῷ Χριστῷ, καὶ τί τὸ πέρας; Μέγα καὶ θαυμαστὸν ἡ μέλλουσα ἀνάστασις, ἡ ἐνδοξος ἐκείνη καὶ πάντα ὑπερβαίνουσα λόγον.

Μηδεὶς τοίνυν διαπιστεῖτω τῇ ἀναστάσει· εἰ δέ τις ἀπιστεῖ, ἐννοεῖται πῶσα ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, καὶ δεχέσθω καὶ περὶ ἐκείνης ἀπόδειξιν. Τὰ γὰρ ἤδη γενομένα παραδοξότερα πολλῶ, καὶ θαῦμα ἀμύχανον ἔχοντα. Σκόπει δὲ· Γῆν λαβὼν ἔφυρε, καὶ ἐποίησεν ἄνθρωπον, γῆν οὐκ οὖσαν πρὸ τοῦτο. Πῶς οὖν ἡ γῆ γέγονεν ἄνθρωπος; πῶς δὲ αὕτη οὐκ οὖσα παρήγετο; πῶς δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ἅπαντα, τὰ τῶν ἀλόγων ἄπειρα γένη, τὰ τῶν σπερμάτων, τὰ τῶν φυτῶν, οὐκ ὠδίνων ἔπ' ἐκείνων ἡγησάμενων, οὐχ ὑετῶν κατενεχθέντων ἐπὶ ταύτων, οὐχὶ γεωργίας φανεῖσης, οὐ βοῶν, οὐκ ἀρόρου, οὐκ ἄλλου οὐδενὸς συντελοῦντος εἰς τὴν γένεσιν τούτων; Διὰ τοῦτο γὰρ ἐκ γῆς ἀψύχου καὶ ἀναισθήτου τοσαῦτα ἐν ἀρχῇ γένη καὶ φυτῶν καὶ ἀλόγων ζῶων ἀνῆκεν, ἵνα ἀνωθὲν σε παιδεύσῃ τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον. Τοῦτο γὰρ τῆς ἀναστάσεως ἀπορώτερον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον σεσθενῆτα ἀνάψαι λύχρον, καὶ μηδαμῶς φαινόμενον δεῖξαι πῦρ· οὐκ ἐστὶν ἴσον κατενεχθεῖσαν οἰκίαν ἀναστήσαι, καὶ μὴδὲ ἔλως ὑφ' ἐστῶσαν παραγαγεῖν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, εἰ καὶ μὴδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἡ ὕλη ὑπέκειτο· ἐκεῖ δὲ οὐδὲ ἡ οὐσία ἐφαίνετο. Διὰ τοῦτο τὸ δυσκολώτερον εἶναι δοκοῦν ἐποίησε πρότερον, ἵνα ἐκ τούτου τὸ εὐκολώτερον παραδῇ. Δυσκολώτερον δὲ εἶπον, οὐχὶ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἡμετέρων λογισμῶν ἀκολουθίαν· Θεῷ γὰρ δύσκολον οὐδέν· ἀλλ' ὥσπερ ζωγράφος ὁ μίαν ποιῶν εἰκόνα, μυρίας εὐκόλως ποιῇσαι, οὕτω καὶ Θεῷ ῥάδιον μυρίου ποιῇσαι κόσμους καὶ ἀπεί-

ρους· μᾶλλον δὲ, ὥσπερ εὐκολον ἐννοῆσαι σε πόλιν καὶ κόσμους ἀπείρους, οὕτω ποιῇσαι Θεῷ εὐκολον, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτον πολλῶ πάλιν εὐκολώτερον. Σὺ μὲν γὰρ κἂν βραχὺν χρόνον ἀναλίσκεις ἐν τῇ ἐννοίᾳ· ὁ δὲ Θεὸς οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅσῳ τῶν κουφοτάτων τινός, [148] μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ νοῦ τοῦ ἡμετέρου οἱ λίθοι βαρύτεροι, τοσοῦτ' ὁ νοὺς ἡμῶν τῆς ταχύτητος τῆς ἐν τῷ ποιεῖν ἀπολιμπάνεται τοῦ Θεοῦ. Ἐθαύμασας αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐνόησον πάλιν πῶς ὁ οὐρανὸς γέγονεν οὐκ ὢν, πῶς τὰ ἄπειρα ἄστρον, πῶς ὁ ἥλιος, πῶς ἡ σελήνη· καὶ ταῦτα πάντα οὐκ ὄντα. Πάλιν, εἰπέ μοι, πῶς μετὰ τὸ γενέσθαι ἔστηκε, καὶ ἐπὶ τίνος; ποίαν ὑποβάθραν ἔχει, ἡ γῆ δὲ ποίαν; καὶ τί μετὰ τὴν γῆν; καὶ μετ' ἐκεῖνο πάλιν τὸ μετὰ τὴν γῆν, τί; Ὅρα εἰς πόσον ἰλλυγὸν ἐκπίπτει σου τὸ τῆς διανοίας ὅμμα, ἂν μὴ ταχέως ἐπὶ τὴν πίστιν καταδράμῃς καὶ τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν τοῦ ποιῆσαντος; Εἰ δὲ βούλει καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων στοχάζεσθαι, δυνήσῃ κατὰ μικρὸν περῶσαι σου τὴν διάνοιαν. Ποίω ἀνθρωπίνων; φησὶν. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς κεραμέας, πῶς τὸ διακλασθὲν καὶ γενόμενον ἄμορφον διαπλάττουσι σκεῦος; τοὺς τὴν μεταλλικὴν χωνεύοντας γῆν, πῶς τὴν γῆν χρυσίον ἀποφαίνουσι, καὶ σίδηρον καὶ χαλκόν; πάλιν ἑτέρους τοὺς· τὴν ὕλην ἐργαζομένους, πῶς τὴν ἄμμον εἰς ἐν σῶμα συνεχῆ καὶ διαυγῆς μετασκευάζουσι; Εἰπὼν τοὺς σκυτοδέσφας, τοὺς τὰ ἀλουργὰ ἐσθίματα βάπτοντας, πῶς ἔπειρον ἀνθ' ἑτέρου τὸ δεξάμενον τὴν βαφὴν ἀποφαίνουσιν; εἰπω τὴν γέννησιν τὴν ἡμετέραν; οὐ σπέρμα βραχὺ πρῶτον ἄμορφον καὶ ἀτύπωτον ἐνίσταται εἰς τὴν ὑποδεχομένην μήτραν αὐτό; πόθεν οὖν ἡ τοσαύτη ταῦ ζώου διάπλασις; Τί δὲ ὁ σῖτος; οὐ κόκκος γυμνὸς εἰς τὴν γῆν καταβάλλεται; οὐ μετὰ τὸ καταβληθῆναι σῆπεται; πόθεν ἄσταχυς καὶ ἀνθήρις καὶ καλάμη καὶ τὰ ἄλλα πάντα; οὐ κεγχρὶς σύκου μικρὰ πολλάκις ἐμπεσοῦσα εἰς γῆν, καὶ ρίζαν καὶ κλάδους καὶ καρπὸν ἤνεγκεν; Εἴτα τούτων μὲν ἕκαστον δέχηται καὶ οὐ περιεργάζῃ, τὸν δὲ Θεὸν μόνον ἀπαιτεῖς εὐθύνας μετασκευάζοντα ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ πᾶσι ταῦτα ἀξία συγγνώμης;

γ'. Ταῦτα πρὸς Ἑλλήνας λέγωμεν καὶ τὰ τοιαῦτα· πρὸς γὰρ τοὺς ταῖς Γραφαῖς πειθομένους οὐδὲ λόγου μοι δεῖ. Εἰ γὰρ μέλλεις περιεργάζεσθαι πάντα τὰ ἐκείνου, τί πλέον ἔξεις τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; καίτοι γε καὶ ἀνθρώπους πολλοὺς οὐ περιεργάζομεθα. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο ποιούμεν, καὶ οὐ περιεργάζομεθα, πολλῶ οὖν μᾶλλον τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν πολυπραγμονεῖν οὐ χρὴ οὐδὲ λογισμοὺς ἀπαιτεῖν· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀξιόπιστος ὁ ἀποφαίνόμενος, δεύτερον δὲ, ὅτι οὐδέχεται λογισμῶν ἔρευναν τὰ πράγματα. Οὐ γὰρ οὕτω πτωχὸς ὁ Θεός, ὡς τοιαῦτα ἐργάζεσθαι μόνα, ἀ τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ περιληφθῆναι δύναται τῶν ὧν. Εἰ γὰρ τέκτονος ἔργον οὐ καταλαμβάνεις, πολλῶ μᾶλλον τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ. Μὴ ἀπιστεῖτε τοίνυν τῇ ἀναστάσει· ἐπεὶ πολλῶ μακρὰν τῆς ἐλπίδος ἔσεσθε τῆς μελλούσης. Ἀλλὰ τί τὸ σφόνδ τῶν ἀντιλεγόντων, μᾶλλον δὲ τὸ σφόδρα ἀνόητον; Καὶ πῶς, ὅταν ἀναμιχθῇ τὸ σῶμα τῇ γῇ καὶ γένηται γῆ, καὶ [149] αὕτη πάλιν ἑτέρως μετενεχθῇ, ἀναστήσεται, ψηαί; Σοὶ τοῦτο ἄπορον^ε εἶναι δοκεῖ, ἀλλ'

^α Reg., ὑποβλήθηναί.

^β Ita Reg., optime. Editi vero, πάλιν ἑτέραν, male. ^γ Hic quaedam ommissa δὲ ὁμοιστελευτον ex Reg. codice restituuntur. ^δ Editi, ἀπορον; Reg., ἀπειρον. Utraque lectio admitti posse videtur.

fide dignam resurrectionem esse a Christo semper probat, maxime vero nunc. Si enim corpus nostrum membrum est Christi, Christus vero resurrexit, etiam corpus omnino caput sequetur. *Per virtutem suam.* Quia enim rem dixit, quæ non creditur et rationis percipi non potest, ejus virtutis incomprehensibilitati concessit ea, quæ Christi resurrectionem spectant, non parvam hinc contra incredulos præbens demonstrationem. Et in Christi quidem resurrectione ipsam non posuit: neque enim dixit: Deus autem etiam Dominum suscitabit; res enim jam contigit; sed quomodo? *Deus vero et Dominum suscitavit;* nec opus habuit probatione. De nostra autem resurrectione, quia nondum evenit, non ita dixit, sed quomodo? *Et nos suscitabit per virtutem suam;* ex eo quod fide digna sit ejus qui suscitavit potestas, os obstruens contradicentibus. Si autem Patri adscribit Christi resurrectionem, nihil te conturbet. Non enim quod Christus non posset, hoc posuit: ipse namque Christus dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19); et rursus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. 10. 18); et Lucas in Actibus ait, *Quibus exhibuit seipsum vivum* (Act. 1. 3). Cur ergo Paulus sic loquitur? Quia quæ Filii sunt, Patri adscribit, et quæ Patris. Filio: nam *Quæ ille facit,* inquit, *et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19). Opportune autem admodum hæc resurrectionem memorat, et tali spe gulæ tyrannidem reprimens, et tantum non dicens: Comedisti, bibisti sine mensura, et quis erit finis? nullus, nisi corruptio tantum. Coniunctus es Christo, et quis erit finis? magnus et mirabilis, futura resurrectio gloriosa illa, sermonem omnem superans.

Resurrectio futura probatur. — Nemo itaque resurrectioni fidem neget: si quis autem non credat, cogitet quanta ex nihilo produxerit, et hinc de illa demonstrationem accipiat. Nam quæ jam facta sunt, multo sunt mirabiliora, et ingens miraculum exhibentia. Animadvertite autem: terram accepit et miscuit, hominemque fecit; terram, inquam, quæ non antea erat. Quomodo ergo terra facta est homo? quomodo ipsa cum non esset, producta fuit? quomodo quæ ex ipsa fiunt omnia, immensa genera brutorum, seminum, plantarum, nullis partus doloribus præmissis, non pluviis in illa demissis, nulla cum agricultura, non bobus, aratro vel alio ad ortum illorum administro? Ideo enim ex terra inanimata et inensibili tot in principio genera et plantarum et brutorum animalium orta sunt, ut te jam olim resurrectionis rationem doceret. Illud enim resurrectione cogitatu difficilius est. Non paria enim sunt extinctam lucernam accendere, et nondum apparentem ignem exhibere: non paria sunt dirutum domum reedificare, et nullo modo existentem producere. Hic enim, etsi nihil aliud, at materia subiecta erat: illic vero ne substantia quidem appareret. Ideoque quod difficilius esse videbatur, primo fecit, ut ex hoc quod facilius erat admitteres. Diffi-

cilius autem dixi, non Deo, sed secundum rationum nostrorum consequentiam: Deo namque difficile nihil est; sed quemadmodum pictor, qui unam facit imaginem, innumeras facile faciet: sic et Deo facilius fuit, innumeros facere mundos atque infinitos: imo potius, ut facile tibi est urbem et infinitos cogitare mundos, ita Deo illos condere facile est, imo longe facilius. Tu enim parum saltem temporis in hac cogitatione insumis; Deus vero non item: nam quanto re quadam levissima, imo etiam mente nostra, graviore lapides sunt; tanto mentis nostræ celeritas a Deo in creando superatur. Admiratus es ejus in terra virtutem? Cogita rursum, quomodo cælum factum sit cum non esset, quomodo stellæ innumerabiles, quomodo sol, quomodo luna; et hæc omnia, cum non antea essent. Rursus, die mihi, quomodo postquam facta sunt steterunt et in quo? quod habent fulcrum, quodnam terra? quid post terram? et post illud rursum quid post terram est, quid? Vides in quantum vertiginem decadat mentis tuæ oculus, nisi statim ad fidem accurras et ad incomprehensibilem operantis virtutem? Si velis autem etiam ex humanis conjecturam facere, paulatim poteris mentem tuam ceu alis instruere. Ex quibus, inquires, humanis? Non vides figulos, quomodo fractum et sine forma factum vas effingunt? eos qui metallicam terram fodiunt, quomodo terram aurum esse monstrent, et ferrum atque æs rursus alia? qui vitrum conficiunt, quomodo arenam in corpus solidum et pellucidum transformant? Dicamne coriarios, eos qui purpurea vestimenta tingunt, quomodo illud quod tincturam excepit aliud pro alio monstret? dicamne generationem nostram? nonne modicum semen informe et sine figura in excipientem vulvam ingreditur? unde ergo tanta animalis efformatio? Quid vero frumentum? nonne granum nudum in terram injicitur? nonne postquam injectum est putrescit? unde spicæ, aristæ, calami et cætera omnia? nonne parvum sici granum sæpe in terram cadens, et radicem et ramos et fructum tulit? Sane unumquodque horum admittis nec curiose inquiris, a Deo autem solo nostrum corpus transformante rationes exis? et quomodo hæc venia digna fuerint?

5. Hæc et talia Græcis dicamus: nam apud eos, qui Scripturis obsequuntur, ne sermone quidem opus est mihi. Si enim illius omnia curiose scrutari velis, quid plus habebit Deus quam homines? quamquam nec de multis quidem hominibus curiose perquirimus. Quod si in hominibus hoc facimus, nec curiose inquirimus; multo minus Dei sapientiam scrutari oportet, vel rationes ab illa expetere. Primo quidem, quia fide dignus est is qui pronuntiavit; secundo, quia res ipsæ rationum persecutionem non admittunt. Non enim adeo egenus est Deus, ut ea solum operetur, quæ rationum tuorum imbecillitate possum comprehendere. Si enim fabri opus non comprehendis, multo minus Dei præstantissimi artificis. Ne fidem ergo negetis resurrectioni: nam a spe futurorum longe

uberitis. Sed quænam est sapientia contradicentium, imo ingens stultitia? Et quomodo, inquiunt, quando corpus terræ commixtum est et factum est terra, et hæc rursum alio translata fuerit, resurget tamen illud? Hoc tibi dubium videtur esse, sed non insomni illi oculo: ipsi enim manifesta omnia sunt. Et tu quidem non vides divisionem quæ est in confusione; ille vero omnia novit: quandoquidem tu ignoras illa quæ in corde proximi sunt; ille vero omnia novit. Si ergo, quia ignoras quomodo resuscitet Deus, non credis quod resuscitet, non credes etiam, quod ea quæ in mente sunt noscat: nam neque illa apparent. Atqui in corpore materia quidem est visibilis, etsi dissolvatur; illæ vero cogitationes invisibiles sunt. Qui ergo invisibilia cum omni accuratone novit, visibilia non videbit, nec facile corpus dividet? Est cuiusvis perspicuum. Ne igitur resurrectioni fidem neges: est quippe dogma diabolicum. Hoc diabolus curat, non modo ut resurrectioni non credatur, sed et ut virtutis opera dissolvantur et pereant. Homo enim qui non expectat se resurrecturum, et operum suorum rationem redditurum, non cito virtutem adibit; virtuti vero non dans operam, rursus non credit se resurrecturum: ambo enim alterum ab altero probantur, nequitia ab incredulitate, et incredulitas a nequitia. Conscientia enim multis plena malis, timens ac tremens futuram ultionem, quia non vult a mutatione ad meliora consolationem assequi, ab incredulitate vult quietem adipisci. Te enim nec resurrectionem dicente nec iudicium, ille quoque dicit: Ergo neque ego scelerum rationem dabo. Sed quid dicit Christus: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei (Math. 22. 29)*. Neque enim tam multa Deus esset operatus, nisi nos resuscitaturus esset, sed dissoluturus et in nihilum redacturus: non tantum cælum extendisset, non terram stravisset, non cætera omnia pro hac soluni brevi vita fecisset. Si autem hæc fecit pro præsentī, quid non faciet pro futura? Si vero nulla sit futura, iis, quæ pro nobis facta sunt, longe sumus viliores. Nam cælum, terra, mare et flumina sunt nobis stabiliora, necnon bruta quædam: nam et corvix et elephantorum genus, et multa alia diuturniore vita præsentī fruuntur. Nobis etiam et brevis et laboriosa est vita; sed non illis: nam longa eorum vita est, ac mœroribus curisque vacua. Quid ergo, dic mihi, servosne melioris conditionis fecit quam dominos? Ne, quæso, ne talia existimes: neque sis mente inops, o homo, neve ignores divitias Dei, cum talem habeas Dominum. Nam ab initio Deus te immortalem facere voluit; sed tu noluisti. Immortalitatis enim ænigmata erant illa, colloquium cum Deo, vita non laboriosa, liberum esse a dolore, cura atque laboribus aliisque temporaneis. Neque enim veste opus habebat Adam, non tecto, non alio quovis simili apparatu; sed magis angelis similis erat, multa futurorum præsciebat, et sapientia erat multa plenus. Et quod latenter Deus fecit, id ille cognovit, circa mulierem scilicet; ideo dicebat: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne*

mea (Gen. 2. 23). Labor autem postea ortus est, deinde sudor, postea pudor et timor et libere loquendi difficultas: tunc enim non mœror, non dolor, non gemitus. Sed in dignitate illa non mansit.

4. Quid ergo, inquires, faciam ego? propter illumne peream? Non sane propter illum: neque enim tu sine peccato mansisti, sed etiamsi non idipsum peccatum, aliud utique admisisti. Alioquin autem a punitione non damnum accepisti, sed lucratus es. Nam si debuisses semper mortalis manere, aliquam forte rationem haberet id quod dictum est: nunc autem immortalis es, et si velis, plus quam sol ipse splendere poteris. Sed nisi mortale corpus accepissem, inquires, non peccassem. Quid ergo, an ille, quæso, mortale corpus habens peccavit? Nequaquam: nam si mortale fuisset, non postea supplicii loco mortem passum esset. Quod autem mortale corpus non sit impedimentum ad virtutem, sed et temperantem reddat et multum conferat, hinc palam est. Si enim immortalitatis expectatio solum Adam tantum extulit; si revera immortalis mansisset, in quantam arrogantiam non processisset? Et nunc quidem post peccatum potes peccata solvere, cum corpus sit humile, abjectum et dissolutum; hæc quippe cogitationes possunt temperantem reddere: si autem peccasses in immortalī, stabiliora fortasse fuissent peccata. Non ergo mortalis natura causa peccati est, ne accuses; sed malum voluntatis propositum est radix malorum. Cur enim Abelem corpus non læsit? cur nihil profuit dæmonibus, quod essent incorporei? Vis scire quomodo corpus mortale non læserit, sed etiam juvet? audi quanta hinc lucreris, si vigiles. Mœroribus, doloribus atque laboribus aliisque similibus te retrahit et avellit a vitio. Sed etiam ad fornicationem, inquires, trahit? Non corpus, sed incontinentia: hæc quippe omnia, quæ dixi, omnino corporis sunt. Quapropter fieri nequit ut homo in hanc vitam veniens non doleat, laboret et mœreat; non fornicari vero potest. Itaque si naturæ corporis essent ea, quæ ad vitia pertinent, universalialia essent: talia enim naturalia sunt; at non talis res est fornicari: dolere inde provenit, fornicari autem ex proposito voluntatis. Ne ergo corpus accuses, ne honorem tibi auferat diabolus, quem tibi dedit Deus. Si enim velimus, optimum frenum erit corpus, quod animæ insultus coerceat, arrogantiam avellat, fastum reprimat, et in præclaris operibus nobis ministret. Ne mihi furentes quosdam dicas: nam sæpe videmus equos aurigam deturbantes cum freno et per præcipitia sese dautes; sed frenum non culpamus; non enim illud abjectum in causa est, sed auriga, qui non retinuit, omnia perdidit. Ita hic quoque reputa: si videris juvenem orphanum, et mala innumera perpetrantem, ne corpus incuses, sed aurigam qui trahitur, nempe rationem. Sicut enim frena non negotium faciunt aurigæ, sed ille omnium causa est, qui habenas non probe retinet; ideoque ab illo pœnas repetunt, cum illo complicatæ habenæ et eum attrahunt et cogunt esse participem infortunii sui: ita et

οὐ τῷ ἀνομιήτῳ ὀφθαλμῷ· ἐκείνῳ γὰρ ἅπαντα δῆλα. Καὶ σὺ μὲν οὐχ ὁρᾷς τὴν ἐν τῇ συγκύσει διαιρέσιν, ἐκεῖνος δὲ πάντα οἶδεν· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σὺ μὲν ἀγνοεῖς τοῦ πλησίον, ἐκεῖνος δὲ πάντα ἐπιστάται. Εἰ τοίνυν ἐπειδὴ ἀγνοεῖς πῶς ἀνίστησιν ὁ Θεός, ἀπιστεῖς ὅτι ἀνίστησιν, ἀπιστήσεις ὅτι καὶ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ οἶδεν; οὐ φαίνεται γὰρ οὐδὲ ταῦτα. Καίτοι ἐπὶ τοῦ σώματος μὲν ὕλη ἐστὶν ὁρατὴ, καὶ διαλυθῇ· ἐκείναι δὲ αἱ ἔννοιαι ἀόρατοι. Ὁ τὰ ἀόρατα τοῖνυν εἰδὼς μετὰ ἀκριβείας· ἀπάσης, τὰ ὁρατὰ οὐκ ὁφείται, καὶ διαιρήσει βράδιως τὸ σῶμα· Παντί που δῆλον. Μὴ τοίνυν ἀπίσται τῇ ἀναστάσει· διαβολικὸν γὰρ τὸ δόγμα· καὶ σπουδάζει τοῦτο ὁ διάβολος, οὐχ ἵνα ἀνάστασις ἀπιστηθῇ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα καταλυθῇ καὶ ἀπολῇται. Ἀνθρώπος γὰρ μὴ προσδοκῶν ἀναστήσεται καὶ δώσειν λόγον τῶν πεπραγμένων, οὐκ ἄφεται ταχέως ἀρετῆς· οὐχ ἀπτόμενος δὲ ἀρετῆς, διαπιστήσεται τῇ ἀναστάσει πάλιν· ἀμφοτέρω γὰρ ὑπ' ἀλλήλων κατασκευάζεται, ἡ κακία ὑπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἡ ἀπιστία ὑπὸ τῆς κακίας. Πολλῶν γὰρ πεπληρωμένον τὸ συνειδὸς πονηριῶν, δεδοκός καὶ τρέμων τὴν μέλλουσαν ἀντίδοσιν, ἐπειδὴ μὴ βούλεται ἀπὸ τῆς μεταβολῆς τῆς ἐπὶ τὰ κάλλιστα τὴν παραμυθίαν πορίζεσθαι, ἀπὸ τῆς ἀπιστίας ἀναπαύεται βούλεται. Οὐ λέγοντες γὰρ σοὺ ἀνάστασιν οὐδὲ κρίσιν, κάκεινος ἐρεῖ· Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ δώσω λόγον τῶν τετολημμένων. Ἀλλὰ τί φησιν ὁ Χριστός; *Πλανᾷσθε, μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ*. Οὐδὲ γὰρ ἂν τοσαῦτα ἐπραγματεύσατο ὁ Θεός, εἴ γε μὴ ἐμελλεν ἀναστήσειν ἡμᾶς, ἀλλὰ διαλύειν καὶ ἀφανίζειν εἰς τὸ μηδέν· οὐκ ἂν τὸν οὐρανὸν ἐξέτεινε τοῦτον, οὐκ ἂν τὴν γῆν ὑπεσφόρυσεν, οὐκ ἂν τὰ ἄλλα ἅπαντα ὑπὲρ τῆς βραχείας ζωῆς μόνον ταύτης ἐποίησεν. Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς παρουσίας ταῦτα, τί οὐ ποιῆται ὑπὲρ τῆς μέλλουσας; Εἰ δὲ μὴ ἔσται μέλλουσα, πολὺ ἡμέτερον δι' ἡμᾶς γενομένον ἀτιμότερον κατὰ τοῦτο. Καὶ γὰρ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ ποταμοὶ μονιμώτερα ἡμῶν, καὶ τῶν ἀλόγων δὲ ἕνια· καὶ γὰρ κορώνη καὶ τὸ τῶν ἐλεφάντων γένος καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα χρόνον ἀπολαύει τῆς παρουσίας ζωῆς. Ἡμῖν δὲ καὶ βραχὺς καὶ ἐπίτονος ὁ βίος, ἀλλ' οὐκ ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ μακρὸς, καὶ μᾶλλον ἀθυρία καὶ φροντίδων ἀπληλαγμένος. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοὺς δούλους βελτίους ἐποίησε τῶν δεσποτῶν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ ταῦτα λογίζου, μηδὲ πτώχευε τὴν διάνοιαν, ἄνθρωπε, μηδὲ ἀγνώει τὸν πλοῦτον τοῦ Θεοῦ, τοιοῦτον ἔχων δεσπότην. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς σε ἐβόλοτο θάνατον ὁ Θεός ποιῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησας σύ. Καὶ γὰρ ἀθανασίας αἰνίγματα ἐκεῖνα ἦν, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμιλία, τὸ ἀταλαίπωρον τῆς ζωῆς, τὸ λύπης καὶ φροντίδων ἀπληλάχθαι καὶ πόνων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπικαίρων. Οὕτε γὰρ ἱματίου δεῖτε ὁ Ἀδάμ, οὐκ ὁρόφου, [150] οὐκ ἄλλης τινὸς τοιαύτης κατασκευῆς, ἀλλ' ἀγγέλους μᾶλλον ἐψέκει, καὶ πολλὰ τῶν μελλόντων προφῆει, καὶ σοφίας ἐπεπλήρωτο πολλῆς. Καὶ ὁ λαὸς ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτο ἐκεῖνος ἔγνω, τὸ περὶ τῆς γυναικὸς· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τοῦτο νῦν ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστών μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*. Ὁ δὲ πόνος ὑπερὸν γέγονεν, ὑπερὸν ἰδρὼς, ὑπερὸν αἰσχύνῃ καὶ ἡ δειλία καὶ τὸ ἀπαρρήσιαστον· τότε δὲ ὁ λύπη, οὐκ ὀδύνη, οὐ στεναγμός. Ἀλλ' οὐκ ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ἀξίας ἐκείνης.

* *Deoral*, καὶ ἀπόληται.

δ'. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, φησί; δι' ἐκείνον ἀπόλλυμαι; Μάλιστα μὲν οὐ δι' ἐκείνον· οὐδὲ γὰρ σὺ ἀναμάρτητος ἔμεινας, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν, ἑτέραν γοῦν ἤμαρτες. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς τιμωρίας ἐβλάδης, ἀλλὰ καὶ ἐκέρδανας. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλες διόλου μένειν θνητός, ἴσως εἶχε τινα λόγον τὸ εἰρημένον· νῦν δὲ καὶ ἀθάνατος εἶ, καὶ ἐθέλης, ὑπὲρ τὸν ἥλιον αὐτὸν λάμψαι δυνήσῃ. Ἀλλ' εἰ μὴ θνητὸν ἔλαβον σῶμα, φησὶν, οὐκ ἂν ἤμαρτον. Τί οὖν, εἰπέ μοι; ἐκεῖνος, θνητὸν ἔχων σῶμα, ἤμαρτεν; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἂν, εἴ γε θνητὸν ἦν, ὕστερον ἐν κολάσεως τάξει τὸν θάνατον ὑπέμεινεν. Ὅτι δὲ οὕτε θνητὸν σῶμα ἐμποδίζει πρὸς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ σωφρονίζει καὶ τὰ μέγιστα συντελεῖ, δῆλον ἐκείθεν. Εἰ γὰρ προσδοκία ἀθανασίας μόνον οὕτως ἐπήρε τὸν Ἀδάμ, εἰ καὶ τῷ ὄντι ἀθάνατος ἐγεγόνει, ποῦ οὐκ ἂν ἀπονοίας ἐξέβη; Καὶ νῦν μὲν ἀμαρτῶν δύνασαι λύσαι τὰ ἀμαρτήματα, τοῦ σώματος ταπεινὸν ὄντος καὶ καταπίπτοντος καὶ διαλυμένου· καὶ γὰρ αὐταὶ αἱ ἔννοιαι ἱκαναὶ σωφρονίσαι· εἰ δὲ ἐν ἀθανάτῳ ἐπλημμέλησας, μονιμώτερα ἴσως ἐμελλεν εἶναι τὰ ἀμαρτήματα. Οὐ τοίνυν ἡ θνητότης αἰτία τῆς ἀμαρτίας, μὴ κατηγορεῖ, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαίρεσις ἐστὶν ἡ ῥίζα τῶν κακῶν. Διὰ τί γὰρ μηδὲν τὸν Ἀβελ τὸ σῶμα ἡδίκησεν; διὰ τί μηδὲν τοὺς δαίμονας τὸ ἀσώματον ὤνησε; Βούλει μαθεῖν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐβλάψε τὸ σῶμα θνητὸν γεγόμενον, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν; ἄκουσον ὅσα κερδαίνεις, ἐκ νήφης, ἐκ τούτου. Ἀνθέλκει σε καὶ περισπᾷ ἀπὸ τῆς κακίας ὀδύνας καὶ λύπαις καὶ πόνους καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιοῦτοις. Ἀλλὰ καὶ εἰς πορνείαν ἐξάγει, φησὶν; Οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ταῦτα μὲν γὰρ, ὥπερ εἶπον, πάντως τοῦ σώματος ἐστὶ. Διόπερ οὐκ ἐστὶν ἀνθρωπινον εἰς τὸν βίον ἐλθόντα τοῦτον μὴ καὶ νοσεῖν καὶ ἀλγεῖν καὶ ἀθυμεῖν· μὴ πορνεύειν δὲ ἐνι. Ὡστε εἰ τῆς τοῦ σώματος ἦν φύσεως καὶ τὰ τῆς κακίας, καθολικὰ ἂν ἦν· τὰ γὰρ φυσικὰ τοιαῦτα, τὸ δὲ πορνεύειν οὐ τοιοῦτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀλγεῖν ἐντεῦθεν, τὸ δὲ πορνεύειν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως. Μὴ τοίνυν κατηγορεῖ τοῦ σώματος, μὴ σου τὴν τιμὴν ἀφαιρείσθω ὁ διάβολος, ἦν σοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Ἄν γὰρ οἰλωμεν, χαλινός ἐστὶν ἄριστος τὸ σῶμα, τὰ σκιρτήματα τῆς ψυχῆς κατέχων, ἀπόντοιαν κατασπῶν, ἀλαζονείαν κωλύον, ἐν τοῖς μεγίστοις [151] κατορθώμασιν ἡμῖν διακονούμενον. Μὴ γὰρ μοι τοὺς μαινομένους εἴπη· ἐπεὶ καὶ τῶν ἱππῶν πολλοὺς ὀρώμεν κατὰ κρημνῶν φερομένους, τὸν ἥνιοχον ῥίψαντας μετὰ τοῦ χαλινοῦ· ἀλλ' οὐ μεμφόμεθα τὸν χαλινόν· οὐ γὰρ ἐκεῖνος διασπασθεὶς τοῦτο εἰργάσατο, ἀλλ' ὁ ἥνιοχος ὁ μὴ κατασχών, πάντα ἀπώλεσεν. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα λογίζου· ἂν ἴδῃς νέον ἐν ὀρφανίᾳ ζῶντα καὶ μυρία ἐργαζόμενον κακὰ, μὴ τὸ σῶμα αἰτιῶν, ἀλλὰ τὸν ἥνιοχον τὸν συρόμενον, τὸν λογισμὸν λέγω. Ὅσπερ γὰρ αἱ ἡνίαι οὐ παρέχουσι πράγματα τῷ ἥνιόχῳ, ἀλλ' ὁ ἥνιοχος πάντων αἰτίας· οὐ καλῶς αὐτὰς κατέχων· διὸ καὶ δίκην αὐτὸν ἀπαιτοῦσι, συμπλεκόμεναι αὐτῷ καὶ παρασύρουσαι πολυλάκεις καὶ ἀναγκάζουσαι τῆς οἰκείας δυσπραγίας κοινωνεῖν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἱμασσὸν τὸ σῶμα τοῦ ἱπποῦ, ἔως κατέχεις· ἐπειδὴ δὲ ἐβρίψας, ἀπαιτῶ σε τῆς καταφρονήσεως δίκην, καὶ περιπλέκομαι καὶ παρασύρω, ὥστε μηκέτι τὸ αὐτὸ παθεῖν. Μηδεὶς τοίνυν αἰτιάσθω τὰς ἡνίας, ἀλλ' ἑαυτὸν καὶ τὴν διεφθαρμένην γνώμην. Καὶ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ἥνιοχός ἐστὶν ὁ λογισμός· ἡνίαι δὲ τὸ σῶμα, συνάγουσαι τοὺς ἱπποὺς πρὸς τὸν ἥνιοχον. Ἄν μὲν οὖν καλῶς αὐταὶ διακένωνται, οὐδὲν πείρη θεινόν· ἂν

δὲ ἀφῆς αὐτάς, ἠφάνισας καὶ ἀπώλεσας ἅπαντα. Σωφρονῶμεν τοίνυν, καὶ μὴ κατηγορῶμεν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς πονηρᾶς διανοίας. Καὶ γὰρ τοῦ διαβόλου ἔργον τοῦτο, πάντων μᾶλλον ποιεῖν τοὺς ἀνοήτους κατηγορεῖν, καὶ σώματος καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον, ἢ τῆς διεφθαρμένης γνώμης· ἵνα μὴ τὴν αἰτίαν εὐρόντες ἀπαλλαγῶσι τῆς ῥίξης τῶν κακῶν. Ἀλλ' ὑμεῖς τὴν ἐπιβουλὴν συνειδότες, τὸν θυμὸν κατ' αὐτοῦ στρέψατε, καὶ τὸν ἡνίοχον ἐπιστήσαντες τῷ ζεύ-

γαι, πρὸς τὸν Θεὸν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας τείνατε. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐδὲν ὁ τὸν ἀγῶνα θεῖς εἰσφέρει, ἀλλ' ἀναμένει τὸ τέλος· ἐνταῦθα δὲ τὸ πᾶν ὁ ἀγωνοθέτης ἐστὶ Θεός. Τοῦτον τοίνυν ἐχωμεν ὡς, καὶ πάντως ἐπιτευξόμεθα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Οὐκ οἰδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἰσιν; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.

α'. Ἀπὸ τοῦ πεπορνευκότος ἐπὶ τὸν πλεονέκτην μεταδᾷ, πάλιν ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἔρχεται, οὐκέτι λοιπὸν πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις τοῖς μὴ πεπορνευκόσι· καὶ τούτους ἀσφαλιζόμενος μήποτε περιπέσωσι τοῖς αὐτοῖς, ἐκεῖνον καθάπτει πάλιν. Ὁ γὰρ ἡμαρτηκὼς, κἂν πρὸς ἕτερον ἀποτείνῃς τὸν λόγον, κεντεῖται καὶ οὕτω, τοῦ συνειδότης διεγειρομένου καὶ μαστιγοῦντος αὐτόν. Ἰκανὸς μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς τιμωρίας φόβος ἦν αὐτοῖς κατασχεῖν ἐπὶ τῆς σωφροσύνης· ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεται φόβῳ μόνον τὰ [152] τοιαῦτα κατορθοῦν, καὶ ἀπειλὰς καὶ λογισμοὺς τίθουσιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν τὸ ἁμάρτημα εἰπὼν, καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρίσας, καὶ τὴν βλάβην δεῖξας τὴν ἐκ τῆς συνουσίας τοῦ πεπορνευκότος ἐγγενομένην ἅπασιν, ἀπηλλάγη, καὶ πρὸς τὴν πλεονεξίαν μετέστη, καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς βασιλείας· ἀπειλήσας τοῦτω καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, οἷς κατέλεξεν, οὕτω τὸν λόγον ἀπῆρτισεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ φρικωδέστερον μεταχειρίζει τὴν παραινέσιν. Ὁ τε γὰρ τὸ ἁμάρτημα κολάζων μόνον, καὶ μὴ δεικνὺς σφόδρα παρανομώτατον ὄν, οὐδὲν τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τιμωρίας εἰργάσατο· ὁ τε πάλιν ἐντρέπων μόνον, καὶ μὴ φοβὼν διὰ τῆς κολάσεως, οὐ σφόδρα καθάπτει τὸν ἀναισθητῶς διακειμένον. Διόπερ ἀμφοτέρω ποιεῖ Παῦλος, καὶ ἐντρέπει λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν;* καὶ φοβεῖ λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι πλεονέκται βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι;* Καὶ ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος πάλιν οὕτω κέχρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φοβήσας δι' ὧν ἔμπροσθεν εἶπεν, ἐκτεμῶν τε αὐτόν καὶ τῷ Σατανᾷ παραδούς, καὶ τῆς μελλούσης ἀναμνήσας ἡμέρας, ἐντρέπει πάλιν λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐστί;* ὡς πρὸς παῖδας λοιπὸν εὐγενεῖς διαλεγόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τὸ δὲ σῶμα τῷ Κυρίῳ, σαφέστερον αὐτὸ δείκνυσιν νῦν·* καὶ ἄλλαχού δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ λέγων· *Ἑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Καὶ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα πολλαχού τίθησιν, οὐκ ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ὥστε τὴν ἀγάπην δεῖξαι, ποτὲ δὲ ὥστε τὸν φόβον αὐξῆσαι· ἐνταῦθα δὲ δεδιττόμενος αὐτὸ τέθεικε, καὶ φθῶν· *Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.* Οὐδὲν φρικωδέστερον τῆς λέξεως ταύτης. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, συνάψω τῇ πόρνῃ·* ἀλλὰ τί; *Ποιήσω μέλη πόρνης;* ὅπερ ἦν πληκτικώτερον. Εἶτα κατασκευάζει πῶς τοῦτο γίνεται ὁ πορνεύων, οὕτω λέγων· *Ἡ οὐκ οἰδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἐν σῶμα*

ἐστί; Πόθεν δὴλον; *Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐστί. Οὐκέτι γὰρ ἀφήσιν ἡ συνουσία τοῦς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις ἐργάζεται. Καὶ ὅρα πάλιν πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων γυμνῶν πρᾶσι, διὰ τῆς πόρνης καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ προάγων τὴν κατηγορίαν. *Φεύγετε τὴν πορνείαν.* Οὐκ εἶπεν, *Ἀπέχεσθε τῆς πορνείας,* ἀλλὰ, *Φεύγετε,* τουτέστι, *Μετὰ σπουδῆς ποιήσατε τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ κακοῦ.* Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστί· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Τοῦτο τοῦ προτέρου ἔλαττον· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ πόρνων ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πάντοθεν αὐτὸ ἀπαίρει, καὶ ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων αἰζῶν τὸ ἐγκλημα. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τοῖς εὐλαβεστέροις εἰρηται τὸ πρότερον, τοῦτο δὲ τοῖς ἀσθενεστέροις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Παύλου σοφίας, μὴ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐντρέπει μόνον, ἀλλ' καὶ ἀπὸ τῶν μικροτέρων, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ καὶ ἀπρεποῦς. Τί οὖν; ὁ ἀνδροφόνος, φησὶν, οὐκ ἦν χειρὶ μολύνει; τί δὲ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄρπαξ; [153] Παν· ἵπου δὴλον· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰπεῖν οὐκ ἐνῆν τοῦ πόρνου οὐδὲν χειρὸν, ἐτέρως αὐτὸ ἠθέλησε λέγων, ὅτι ἐπὶ τῆς πορνείας ὁλόκληρον τὸ σῶμα γίνεται μιαιρόν. Ὡς περ γὰρ εἰς λέβητα ἀκαθαρσίας ἐμπίπτουν καὶ τῷ μολυσμῷ βαπτόμενον, οὕτω φύρεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν ἔθος. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς οὐκ ἂν τις σπουδάσειεν ἐπὶ βλαπτεῖν ἐλθεῖν, ἀλλ' ἀδιαφύρως ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀνεισιν· ἀπὸ δὲ μίσεως πόρνῆς, καθάπερ ὅλος γενόμενος ἀκάθαρτος, ἐπὶ τὸ λούσασθαι ἔρχεται· οὕτως ἔχει τινὰ τὸ συνειδὸς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ταύτης ὑπόληψιν αἰσχροτέραν. Ἀμφοτέρω μὲν οὖν χάλει, καὶ πλεονεξία καὶ πορνεία, καὶ εἰς γένεον ἐμβάλλει· ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκονομικῶς ὁ Παῦλος πάντα ποιεῖ, οἷς εἶχε, τοῖσις ἠθέλησε τὸ τῆς πορνείας ἐγκλημα. *Ἡ οὐκ οἰδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστί;*

β'. Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, *Τοῦ Πνεύματος,* ἀλλὰ, *Τοῦ ἐν ὑμῖν,* ὅπερ ἦν καὶ παραμυθούμενον· καὶ πάλιν ἐπεξηγούμενος ἐπήγαγεν· *Οὐ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.* Καὶ τὸν δεδωκότα τέθεικεν, ὡς ἡμῶν τε ὁμοῦ ποιῶν τὸν ἀκροατὴν, καὶ φοβὼν καὶ τῷ μεγέθει τῆς παρακαταθήκης καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ παρακαταθεμένου. *Καὶ οὐκ ἐστε ἑαυτῶν.* Τοῦτο οὐκ ἐντρέποντος μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ βιαζομένου πρὸς ἀρετὴν. Τί γάρ; πράττεις ἃ θέλεις, φησὶν· οὐκ εἰ ἑαυτοῦ κύριος. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ τὸ αὐτεξουσίον ἀναιρῶν· καὶ γὰρ εἰπὼν, *Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει,* οὐχὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀνείλε· καὶ

hic quoque. Ego enim, inquit, os equi habenis regebam, quamdiu tu tenebas: quia vero abiecasti, abs te exigo poenas contemptus tui, et tecum complice et attraho, ut ne amplius tale quidpiam patiar. Nemo itaque habenas culpet, sed seipsum et corruptum animum. Nam in nobis auriga est ratio, habere corpus, quæ equos cum auriga conjungunt. Si ergo illæ recte positæ sint, nihil grave patieris; sin illas dimittas, omnia abolevisti et perdidisti. Temperantes ergo simus, et ne accusemus corpus, sed malum animum. Nam hoc maxime diaboli opus est, ut stultos magis moveat ad accusandum corpus et

Deum et proximum, quam corruptum animum; ut ne, si causam invenerint, liberentur a radice malorum. Sed vos cum insidias cognoscatis, iram vertite in illum, et aurigam jugo imponentes, ad Deum mentis oculum convertite. Nam in aliis quidem is nihil avertit qui certamen proposuit, sed exspectat finem: hic autem omnino agonotheta est Deus. Hunc ergo propitium habeamus, et omnino consequemur futura bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 6. v. 15. *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.*

1. Cum a fornicatore in avarum transiisset, rursus ab hoc venit ad illum, non ultra ipsum alloquens, sed alios qui fornicati non fuerant; et illos muniens, ut ne in paria incidant, ipsum denuo perstringit. Nam qui peccavit, etiamsi ad aliam orationem dirigas, sic etiam pungitur, concitata conscientia ipsumque verberante. Sufficiebat quidem metus supplicii ad illos in castitate continendos: quia vero non metu tantum vult hæc recte constitui, minas simul et ratiocinia affert. Illic ergo cum peccatum dixisset, et poenam statuisset damnumque ostendisset, quod omnibus afferbatur ex tali fornicatoris concubitu; ad avaritiam transit, et minatus fore ut a regno excidant, et hic et cæteri omnes, quos recensuit, sic orationem absolvit: hic autem horribiliorem inducit admonitionem. Nam qui peccatum punit tantum, nec admodum grave et iniquum ostendit, nihil tam magnum per supplicium facit: qui vero ad pudorem inducit tantum, neque per punitionem terret, non admodum pungit eos, qui non sunt sensu præditi. Quamobrem utrumque facit Paulus, et pudorem infert dicens, *Nescitis quia angelos judicabimus?* et terret his verbis, *Nescitis quia avari regnum Dei non possidebunt?* Et de fornicatore iterum eodem utitur sermone: cum enim tenuisset per ea quæ prius dixerat, et cum excidisset atque Satanæ tradidisset futuri diei meminisset, rursus illi pudorem infert, dicens: *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi?* tamquam ingenuos pueros deinceps alloquens. Quia enim dixit, *Corpus Domino*, nunc clarius ostendit ipsum. Et alibi quoque hoc ipsum facit, dicens: *Vos estis corpus Christi, et membra ex parte* (1. Cor. 12. 27). Et hoc ipsum exemplum sæpe ponit, non pro rebus iisdem, sed aliquando ut dilectionem ostendat, aliquando ut timorem angeat; hic autem ipsum posuit terrens et timorem incutiens: *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.* Nihil hoc dicto est horribilius. Et non dixit, *Tollens ergo membra Christi, conjungam meretrici?* sed quid? *Faciam membra meretricis?* quod certe magis pungebat. Deinde probat quomodo is qui fornicatur id fiat, dicens: 16. *An nescitis quod qui adhæret*

meretrici, unum corpus efficitur? Undenam hoc perspicuum? *Erunt enim*, inquit, *duo in carne una.* 17. *Qui autem adhæret Domino, est unus spiritus.* Neque enim permittit concubitus ut duo sint duo, sed ambos unum facit. Et vide rursum quomodo per nuda nomina procedat, per meretricem et per Christum deducens accusationem. 18. *Fugite fornicationem.* Non dixit, *Abstinetes a fornicatione;* sed, *Fugite;* id est, Cum studio facite ut a malo liberemini. *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Hoc est minus priore; sed quia ab eo agebatur de fornicatoribus, undique illud extollit, et a majoribus et a minoribus crimen amplificans. Illud quidem prius religiosioribus dictum est, hoc autem imbecillioribus. Nam et hoc quoque Pauli sapientiæ est, non modo a majoribus pudorem incutere, sed etiam a minoribus, et a turpitudine atque ab indecoro. Quid ergo, inquires, an homicida manum non polluit? quid vero avarus et rapax? Id cuique palam est: sed quia dici non poterat nihil esse pejus fornicatore, alio modo hoc crimen auxit dicens, in fornicatione totum corpus fieri exsecrandum. Tamquam enim incidens in lebetem immunditiæ, inquinamento tinctum, sic polluitur. Hoc autem nobis etiam in more est. Nam ab avaritia quidem et rapina nemo nostrum curaverit in balneum ire, sed sine ullo discrimine domum redit: a coitu autem cum meretrice, ac si totus immundus sit effectus, ad lavacrum venit: ita turpiorem quamdam suspicionem ex hoc peccato habet conscientia. Utrumque certe grave est, avaritia nempe et fornicatio, et in gehennam injicit: verum quia Paulus omnia œconomice et prudenter administrat, quæ suppetebant omnia adhibuit ad fornicationis crimen angendum. 19. *An nescitis, quod corpus vestrum templum est ejus qui in vobis est Spiritus sancti?*

2. Non simpliciter dixit, *Spiritus;* sed, *Qui in vobis est*, quod consolantis erat: et rursus explicans ait: *Quem habetis a Deo.* Eum qui dedit posuit, simul et sublimem reddens auditorem, et terrens magnitudine depositi, et desiderio studioque deponentis. *Et non estis vestri.* Hoc non pudorem inferentis modo est, sed etiam cogentis ad virtutem. Quid enim? quod vis facis, ais: non es tui dominus. Illic autem dicebat,

non liberum arbitrium tollens; nam cum dixisset, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, non libertatem nostram abstulit: et hic rursus scribens, *Non estis vestri*, non propositum voluntatis labefactat, sed a nequitia abducit, et Domini curam ostendit: ideo subiungit, 20. *Empti enim estis pretio*. Si autem non sum meus, quomodo exigis a me ea quæ sunt agenda? quomodo in sequentibus rursus dicis, *Glorificate Deum in corpore vestro et in spiritu vestro, quæ Dei sunt*.

Facultatem non peccandi habet homo. — Quid ergo sibi vult illud, *Non estis vestri*? et quid per hoc vult probare? In securitate constituere, ut ne peccemus, nec animi concupiscentias absurdas sequamur. Nam multa volumus absurda et gravia, sed ea reprimere oportet; nam id possumus: si enim non possemus, superflua esset admonitio. Vide ergo quomodo firmaverit. Cum dixisset enim, *Non estis vestri*, non adjecit, *Sed sub necessitate estis*, sed, *Pretio empti estis*. Cur hoc dicis? nam aliunde, dixerit fortasse quispiam, oportebat hortari, ostendendo nos habere Dominum. Sed hoc quidem cum Græcis nobis est commune; illud vero, *Pretio empti estis*, nobis est præcipuum. In memoriam enim revocat beneficii magnitudinem, et salutis modum, ostendens nos cum alienati fuissetus, emptos fuisse; et non simpliciter, sed pretio. *Glorificate ergo, portate Deum in corpore vestro et in spiritu*. Hoc porro dicit, ut non corpore solum fugiamus fornicationem; sed etiam in spiritu animæ nihil mali cogitemus, nec gratiam abigamus. *Quæ sunt Dei*. Quia enim dixit, *Vestro*, ideo adjecit, *Quæ sunt Dei*; sæpe nobis in memoriam revocans, omnia Domini esse, corpus, animam et spiritum. Enimvero quidam dicunt, illud *In spiritu*, dici quasi in charismate. Nam si illud in nobis fuerit, Deus glorificatur; erit autem, si cor mundum habeamus. Dei autem illa esse dixit, non modo quia illa produxit, sed quia abalienata secundo rursus acquisivit, pretium ponens sanguinem Filii. Vide quomodo in Christo totum perfecit: quomodo nos in eum adduxit. — Membra estis Christi, inquit, templum estis Spiritus: ne ergo sitis membra meretricis: non enim corpus vestrum contumelia afficitur; neque corpus vestrum est, sed Christi. Hæc porro dixit, simul benignitatem ejus ostendens, quod corpus nostrum sit suum, et ut a maligna potestate nos eripiat. Nam si alienum est corpus, non potestatem habetis alieni corporis contumelia afficiendi, inquit, maxime vero cum sit Dominicum, neque templum Spiritus inquinandi. Si quis enim privatam domum ingressus, petulanter egerit in illa, extremas dabit pœnas: qui templum regis receptaculum latronis fecerit, cogita quanta passurus sit mala. Hæc ergo cogitans, inhabitantem reverere; is enim est Paracletus: time illum, qui tecum complicatus est et tibi adhæret; Christus enim est. Num tu membrum Christi te ipse fecisti? Sic cogita et castus mano: cujus fuerint membra et cujus facta sint. Meretricis antea membra erant, et Christus fecit illa membra sui corporis. Non ergo illa nunc in potestate

habes: illi servias qui te liberavit. Non enim, si filium haberes et eam præ stoltitia mercede locasses lenoni, ut fornicaretur; deindeque filius regis transiens, a servitute liberatam uxorem duxisset, penes te esset postea illam in prostibulum ducere: semel enim dedisti et vendidisti. Res nostra sic habet: carnem nostram mercede condimus diabolo gravi lenoni: videns Christus eripuit illam et liberavit a tyrannide illa acerba. Non est ergo jam nostra, sed liberatoris. Si velis uti illa tamquam regis sponsa, nemo prohibet; sin ad priora duxeris, eadem patieris, quæ par est pati contumeliosos. Ideo potius illa est exornanda, quam probro afficienda. Neque enim potentiam carnis habes in pravis concupiscentiis, sed in iis solis, quæ Deus præceperit. Cogita ergo a quanta illam contumelia liberaverit Deus: quavis enim meretrice turpior prostabat antea natura nostra. Nam latrocinia, homicidia, et quævis iniqua cogitatio in illam ingrediens, cum anima concumbebat, parva vilique mercede, præsentis nempe voluptatis. Anima quippe commixta cum malis cogitationibus et actibus, hanc solum percipiebat mercedem.

3. Sed hæc quidem antea fieri grave cum esset, non tam grave erat: post cælum autem, post regnum, postquam tremenda perceperis mysteria, rursus inquinari, quam habebit veniam? Annon existimas cum avaris et aliis omnibus quos enumeravit, ipsum accumulare diabolum? mulieres autem ad libidinem ornatas non censeres cum illo commisceri? ecquis huic sermoni contradixerit? Quod si quis sit contentiosus, exuat animam mulierum quæ se adeo indecoro gerunt, et videbit malignum illum demonem cum illis valde complicari et commisceri. Difficile enim est, dilecti, difficile est, imo fortasse impossibile, ut sic ornato corpore, simul quoque orietur anima; sed necesse est alterum negligere eum qui alterius curam habet: neque enim ex natura sua hæc simul esse possunt. Ideo ait: *Qui adhæret meretrici, est unum corpus: qui autem adhæret Domino, unus spiritus est*. Ille namque tandem spiritus efficitur, licet corpore sit circumdatus. Quando enim nihil corporeum, nihil crassum, nihil terrenum circa ipsum fuerit, simpliciter corpore circumdatur: cum totus principatus sit animæ et spiritus, sic glorificatur Deus. Quamobrem in oratione dicere jubemur, *Sanctificetur nomen tuum*; et Christus ait: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Matth. 5. 16). Sic ipsam glorificant etiam cæli, non vocem emittentes, sed per aspectum admirationem commoventes, et gloriam Creatori referentes. Sic glorificemus illum et nos; imo magis quam illi; possumus enim si velimus. Neque enim ita cælum et dies et nox Deum glorificat, ut anima sancta. Sicut enim quis cæli pulchritudinem respiciens dicit, Gloria tibi, Deus: quale opus fecisti! ita et viri virtutem intuens, imo hic multo magis. Ab illis namque creaturis non omnes Deum glorificant, sed etiam multi illa automata esse dicunt; alii vero dæmonibus attribuant mundi creationem et providen-

ἐνταῦθα πάλιν γράφων, ὅτι *Ὁὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν*, οὐ τῇ προαιρέσει λυμαινέταις, ἀλλὰ τῆς κακίας ἀπάγει, καὶ τοῦ Δεσπότη τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται. Διὸ καὶ ἐπῆγαγεν· *Ἥγοράσθητε γὰρ τιμῆς*. Εἰ δὲ οὐκ εἰμι ἑαυτοῦ, πῶς με ἀπαίτετε τὰ πρακτέα; πῶς δὲ προῦν λέγετε πάλιν, *Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ*;

Τί οὖν ἐστι τὸ, *Ὁὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν*; καὶ τί δι' αὐτοῦ κατασκευάσαι βούλεται; Ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆσαι τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν μηδὲ ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς ἀκολουθεῖν ταῖς ἀτόποις. Καὶ γὰρ πολλὰ βουλόμεθα ἄτοπα, ἀλλὰ κατέχειν δεῖ· δυνάμεθα γάρ· εἰ δὲ μὴ δυνάμεθα, περιττὴ ἡ παραλίνεσις. Ὅρα γοῦν πῶς ἡτορμίστατο. Εἰπὼν γάρ, *Ὁὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν*, οὐκ ἐπῆγαγεν, Ἄλλ' ὑπ' ἀνάγκην ἐστὲ, ἀλλ', *Ἥγοράσθητε τιμῆς*. Διὰ τί τοῦτο λέγετε; καὶ μὴν ἐτέρωθεν, εἴποι τις ἂν ἴσως, ἔδει προτρέψαι, δείκνυντα ὅτι Δεσπότην ἔχομεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν καὶ πρὸς ἑλλήνας ἡμῖν κινῶν, τὸ δὲ, *Ἥγοράσθητε τιμῆς*, ἡμῶν ἐξαίρετον. Ἀναμιμνήσκει γὰρ τοῦ μεγέθους τῆς εὐεργεσίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας, δεικνύς ὅτι ἄλλοτριωθέντες ἡγοράσθημεν· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τιμῆς. *Δοξάσατε δὴ, ἀρατε τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι*. Ταῦτα δὲ λέγει, ὥστε μὴ τῷ σώματι μόνον φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ ἐν [154] τῷ πνεύματι τῆς ψυχῆς μηδὲν πονηρὸν λογίζεσθαι καὶ ἐλαύνειν τὴν χάριν. *Ἄτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ὑμῶν, διὰ τοῦτο ἐπῆγαγεν, *Ἄτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ*, συνεχῶς ἀναμιμνήσκων ἡμᾶς, ὅτι πάντα Δεσποτικά, καὶ σῶμα καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα. Καὶ γὰρ τινὲς φασί, *Τῷ πνεύματι*, τῷ χαρίσματι λέγειν. Ἄν γὰρ ἐκείνῳ ἢ παρ' ἡμῖν, δοξάζεται ὁ Θεός· ἐστὶ δὲ, ἂν καθαρὰν καρδίαν ἔχωμεν. Τοῦ Θεοῦ δὲ αὐτὰ ἐφησεν, οὐκ ἐπειδὴ παρήγαγεν αὐτὰ μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτριωθέντα, ἐκ δευτέρου πάλιν ἐκτίσαστο, τιμὴν τὸ αἶμα τοῦ Παιδὸς καταθείς. Ὅρα πῶς εἰς τὸν Χριστὸν τὸ πᾶν ἀπήρτισε· πῶς ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐστε, φησὶ, νῶς ἐστε τοῦ Πνεύματος· μὴ τοῖνυν γίνεσθε πόρνης μέλη· οὐ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ὑμῶν ὑβρίζεται· οὐ γὰρ τὸ σῶμα ὑμῶν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἐνδείκνυμενος, ὅτι αὐτοῦ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς πονηρᾶς ἡμᾶς ἀφαιρούμενος. Εἰ γὰρ ἄλλότριόν ἐστι τὸ σῶμα, οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν ἄλλότριον σῶμα ὑβρίζειν, φησὶ, καὶ μάλιστα ὅταν ἡ Δεσποτικὸν, οὐδὲ ναὸν μολύνειν τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἰδιωτικῇ τις ἐπελθὼν οἰκίᾳ, καὶ κωμάσας εἰς ἐκείνην, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην· ὁ βασιλεὺς ναὸν ληστοῦ ποῦν καταγώγιον, ἐννόησον πόσα πείσεται κακά. Ταῦτα οὖν ἐννοήσας, αἰδέσθῃ τὸν ἐνοικοῦντα· ὁ γὰρ Παράκλητός ἐστιν οὗτος· φρίξον τὸν συμπεπλεγμένον σοι καὶ κεκολλημένον· ὁ γὰρ Χριστός ἐστι. Μὴ γὰρ σὺ μέλη Χριστοῦ ἑαυτὸν ἐποίησας; Ἐννόησον οὕτως, καὶ μένε σωφρονῶν, τίνας ἦν μέλη α, καὶ τίνας γέγονε. Πόρνης ἦν μέλη πρὸ τούτου, καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν αὐτὰ μέλη τοῦ ἰδίου σώματος. Οὐκ ἄρα αὐτῶν ἐξουσίαν ἔχεις λοιπὸν· ἐκείνῳ δούλευε τῷ ἐλευθερώσαντι. Οὐδὲ γὰρ, εἰ θυγάτρα ἔωον, ἐκ πολλῆς τῆς ἀνοίας ἐξεμισθώσας αὐτὴν πορνοδοσκῶ, πορνεύουσα ἐποίησας, εἴτα βασιλεὺς υἱὸς παριῶν ἡλευθέρωσέ τε αὐτὴν τῆς δουλείας ἐκείνης καὶ συνῆψεν αὐτῇ, κύριος εἰ λοι-

πὸν ἄγειν αὐτὴν ἐπὶ τὸ πορνεῖον· ἅπαξ γὰρ ἔδωκας καὶ ἐπώλησας. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἡμέτερον· ἐξεμισθώσαμεν τὴν σάρκα τὴν ἑαυτῶν τῷ διαβόλῳ, τῷ χαλεπῷ πορνοδοσκῷ· ἰδὼν ὁ Χριστὸς, ἐρρύσατο αὐτὴν καὶ ἀπῆλλαξε τῆς πονηρᾶς τυραννίδος ἐκείνης· οὐ τοῖνυν ἐστὶν ἡμετέρα λοιπὸν, ἀλλὰ τοῦ βυσαμένου. Ἐὰν ἐθέλης ὡς νύμφη βασιλεὺς κεχρησθαι, οὐδεὶς ὁ κωλύων· ἐὰν δὲ ἐπὶ τὰ πρότερα ἀγάγῃς, πείσῃ τὰ αὐτὰ, ἃ τοὺς τοιαῦτα ὑβρίζοντας εἰκός. Διὸ μᾶλλον αὐτὴν κατακοσμεῖν χρὴ, οὐχὶ κατασχύνειν. Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς σαρκὸς ἐν ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις, ἀλλ' ἐν οἷς ἂν ὁ Θεὸς ἐπιτάξῃ μόνους. Ἐννόησον γοῦν ἡλικίας αὐτὴν ὕβρεως ἀπῆλλαξεν ὁ Θεός· καὶ γὰρ πάσης πόρνης αἰσχρότερον προσεστήκει ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα πρὸ τούτου. Καὶ γὰρ ληστεία καὶ ἀνδροφονία, καὶ ἕκαστος παράνομος λογισμὸς πρὸς αὐτὴν εἰσῶν, συγκατεκλίνετο τῇ ψυχῇ, καὶ μισθώματος ὀλίγου καὶ τοῦ τυχόντος, τῆς παρούσης ἡδονῆς. Ἡ γὰρ ψυχὴ φυρομένη μετὰ τῶν πονηρῶν ἐννοίων καὶ πράξεων, τοῦτον ἑκαρπούτο μόνον τὸν μισθόν.

γ'. [155] Ἀλλὰ τὸ μὲν πρὸ τούτου ταῦτα γίνεσθαι καίτοι δεινὸν ἦν, οὐχ οὕτως δεινὸν ἦν· τὸ δὲ μετὰ τὸν οὐρανὸν, μετὰ τὰ βασίλεια, μετὰ τὸ τῶν μυστηρίων ἀπολαῦσαι τῶν φρικτῶν πάλιν μολύνεσθαι, πολὺν ἔχει συγγνώμην; Ἡ οὐκ οἶε καὶ τοῖς πλεονέκταις καὶ πᾶσιν, οἷς ἐμπροσθεν ἀπηρτίσθησαν, αὐτὸν τὸν διάβολον συγκατακλίνεσθαι; τὰς δὲ καλλωπιζόμενας πρὸς ἀσέλγειαν γυναῖκας οὐχ ἡγῆ μετ' ἐκείνου μίγνυσθαι; καὶ τίς ἀντερεῖ τούτῳ τῷ λόγῳ; Εἰ δὲ ἐστὶ τις φιλονεικῶν, ἀποδοῦναι τὴν ψυχὴν τῶν τὰ τοιαῦτα ἀσχημονουσῶν γυναικῶν, καὶ βῆται πάντως τὸν πονηρὸν δαίμονα ἐκείνον σφοδρῶς συμπεπλεγμένον αὐταῖς. Δύσκολον γὰρ, ἀγαπητοί, δύσκολον, τάχα δὲ καὶ ἀμήχανον, τοῦ σώματος καλλωπιζομένου οὕτω, καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοῦ καλλωπίζεσθαι· ἀλλ' ἀνάγκη θάτερον ἀμελεῖσθαι, ἐπιμελουμένου θατέρου· οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ὁμοῦ ταῦτα γίνεσθαι. Διὸ φησιν· *Ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ, ἐν σώμα ἐστίν*· ὁ δὲ *κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύμα ἐστίν*. Πνεῦμα γὰρ γίνεται λοιπὸν ὁ τοιοῦτος, κἂν σῶμα περιέκειται. Ὅταν γὰρ μηδὲν σωματικὸν μηδὲ παχὺ μηδὲ ἥγινον περὶ αὐτὸν ἦ, ἁπλῶς τὸ σῶμα περιέκειται· ὅταν ἡ πᾶσα ἀρχὴ τῆς ψυχῆς ἦ καὶ τοῦ πνεύματος, οὕτω δοξάζεται ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἐν τῇ εὐχῇ κελεύομεθα λέγειν· *Ἀγιασθῆτω τὸ δρομά σου*· καὶ ὁ Χριστός φησι· *Λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὕτω δοξάζουσιν αὐτὸν καὶ οἱ οὐρανοὶ, οὐ φωνὴν ἀφιέντες, ἀλλὰ διὰ τῆς βῆως θαυμάζόμενοι, καὶ τὴν δόξαν εἰς τὸν δημιουργὸν ἀναφέροντες. Οὕτω δοξάζομεν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ πλεον ἐκείνων· δυνάμεθα γὰρ, ἂν ἐθέλωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως οὐρανὸς καὶ ἡμέρα καὶ νύξ, ὡς ἁγία ψυχὴ δοξάζει Θεόν. Ὅσπερ γὰρ εἰς τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ τις ἀφορῶν, λέγει· Δόξα σοι, ὁ Θεός, οἷον ἔργον ἐκτίσας· οὕτω δὴ καὶ εἰς ἀνδρὸς ἀρετὴν βλέπων, καὶ πολλῷ πλεον ἐνταῦθα. Ἀπ' ἐκείνων μὲν γὰρ τῶν κτισμάτων οὐ πάντες δοξάζουσιν, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ αὐτόματα εἶναι λέγουσι τὰ θνῶτα· ἄλλοι δὲ καὶ δαίμοσιν ἀνατιθέασιν τοῦ κόσμου τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν πρόνοιαν, οἳ καὶ σφόδρα ἀσύγγνωστα ἀμαρτάνουσιν· ἐπὶ δὲ ἀνθρώπου ἀρετῆς οὐδεὶς τοιαῦτα ἀναισχυτῆσαι δυνήσεται, ἀλλὰ πάντως δοξάσει τὸν Θεόν, τὸν δουλεύοντα αὐτῷ μετὰ

* Morel., τίνος οὖν μέλη.

ἀρετῆς ζῶντα ὁρῶν. Τίς γάρ οὐκ ἐκπλαγῆσεται, ὅταν ἀνθρώπος τις ὦν, καὶ τῆς κοινῆς μετέχων φύσεως, καὶ ἐν μέσοις στρεφόμενος ἀνθρώποις, καθάπερ ἀδάμας, μὴ ἐπικάμπηται πρὸς τὸν τῶν παθῶν ἕσμον; ὅταν μεταξὺ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ θηρίων ὦν, ἀδάμαντος ἰσχυρότερος ᾗ, καὶ περιγένηται πάντων διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον; ὅταν ὑβρίζηται, καὶ εὐλογῇ; ὅταν παλαιὰ ἀκούη, καὶ ἐγκωμιάζῃ; ὅταν ἐπηρεάζεται, καὶ εὐχῆται ὑπὲρ τῶν ἀδικούντων; ὅταν ἐπιδουλεύηται, καὶ εὐεργετῇ τοὺς πολεμοῦντας αὐτῷ καὶ ἐπιδουλεύοντας; Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν οὐρανῶν πολλῶν μᾶλλον δοξάσει τὸν θεόν. Τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν [156] ὁρῶντες Ἕλληνες, οὐκ αἰσχύονται· ἄγιοι δὲ ἄνδρα ἰδόντες μετὰ ἀκριθείας φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενον, καταδύονται καὶ ἑαυτῶν καταγινώσκουσιν. Ὅταν γὰρ ὁ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς φύσεως μετέχων, τοσοῦτον ἀνώτερος ᾗ [ἢ] πολλῶν μᾶλλον, ἢ ὅσον ὁ οὐρανὸς τῆς γῆς, καὶ ἄκοντες ἐννοοῦσιν, ὅτι θεῖα δύναμις ταῦτα ἐργάζεται· διό φησι· *Καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Βούλει μαθεῖν καὶ ἐτέρωθεν, πῶς μὲν ἀπὸ τοῦ βίου τῶν δούλων αὐτοῦ δοξάζεται ὁ θεός, πῶς δὲ ἀπὸ τῶν θαυμάτων; Ἐνέβαλε ποτε ὁ Ναβουχοδονόσορ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν κάμινον. Εἷτα ἐπειδὴ εἶδε τὸ πῦρ οὐ περιγενόμενον αὐτῶν, φησὶν· *Ἐδλογητὸς ὁ θεός, ὃς ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξεῖλετο τοὺς παῖδας αὐτοῦ ἐκ τῆς καμίνου*. ὅτι *ἐπεποιθείσαν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἠλλοίωσαν τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως*. Τί λέγεις; κατεφρονήθης, καὶ θαυμάζεις τοὺς διαπύουσιν; Ναί, φησὶ, [καὶ] δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι κατεφρονήθην· καὶ τοῦ θαύματος ταύτην τὴν αἰτίαν τίθῃσι. Ὡστε οὐ διὰ τὸ σημεῖον ἢ δόξα τῷ θεῷ τότε γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προαίρεσιν τῶν ἐμβληθέντων. Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐξετάσειέ τις τοῦτο κακίον, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ἐκείνου. Τοῦ γὰρ ρύσασθαι καμίνου τὸν οὐρανοῦ ψυχὰς κατατολμήσαι καμίνου, οὐκ ἔλαττον εἰς θαύματος λόγον. Πῶς γὰρ οὐκ ἐκπλήξεως ἄξιον, ὅταν ὁ τῆς οἰκουμένης βασιλεὺς, καὶ τοσαῦτα περὶ ἑαυτὸν ὅπλα ἔχων καὶ στρατόπεδα καὶ στρατηγούς καὶ τοπάρχας καὶ ὑπάτους, καὶ γῆν καὶ θάλατταν ὑποκειμένην, ὑπὸ παίδων αἰχμαλῶτων καταφρονῆται, καὶ οἱ δεδεδεμένοι τοῦ θήσαντος περιγίνονται καὶ πᾶσαν νικῶσι τὴν στρατιὰν ἐκείνην; οὐ γὰρ ἰσχυσαν, ὅπερ ἤθελον, οἱ περὶ τὸν βασιλέα, καὶ ταῦτα καὶ τὴν ἀπὸ τῆς καμίνου συμμαχίαν ἔχοντες· ἀλλ' οἱ γυμνοὶ καὶ δοῦλοι καὶ ξένοι καὶ ὀλίγοι (τί γὰρ τριῶν ὀλίγωτερον;) ἄπειρον στρατιὰν δεδεδεμένοι κατηγωνίσαντο. Ἦδη γὰρ θάνατος κατεφρονεῖτο, ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐμελλεν ἐπιδημεῖν· καὶ καθάπερ ἀνατέλλειν μέλλοντος τοῦ ἡλίου, καὶ πρὶν ἢ τὰς ἀκτῖνας φανῆναι, λαμπρὸν γίνεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· οὕτω καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου μέλλοντος ἔρχεσθαι, ὁ θάνατος λοιπὸν ὑπεξίστατο. Τί τοῦ θεάτρου γένοιτ' ἂν λαμπρότερον ἐκείνου; τί τῆς νίκης περιφανέστερον; τί τῶν καινῶν τροπαίων ἐπισημότερον;

δ. Τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται. Καὶ νῦν ἐστὶν ὁ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου βασιλεὺς, καὶ νῦν φλόγα ἀνάπτει χαλεπωτέραν ἐκείνης· ἐστὶ καὶ νῦν ὁ τοιαύτην εἰκόνα κελεύων θαυμάζειν· πάρεσιν αὐτῷ καὶ σατράπαι καὶ στρατιῶται καὶ γοητεύουσα μουσικὴ· καὶ πολλοὶ θαυμάζουσι ταύτην τὴν εἰκόνα, τὴν ποικίλην, τὴν μεγάλην. Τοιοῦτον γάρ τί ἐστὶν ἡ πλεονεξία, οἷον ἡ εἰκὼν ἐκείνη, οὐδὲ σιδήρου καταφρονουσα, ἀλλ' ἐξ ἀνομοίων μὲν συγκειμένη πραγμάτων, πάντα

δὲ κελεύουσα θαυμάζειν, καὶ χαλκὸν καὶ σίδηρον καὶ ἄ πολλὰ τοῦτων ἐστὶν εὐτελέστερα. Ἄλλ' ὥσπερ ταῦτά ἐστιν, οὕτω καὶ οἱ τῶν παίδων ἐκείνων ζηλωταὶ εἰσι καὶ νῦν, οἱ λέγοντες· *Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι σου οὐ προσκυνούμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κάμινον τῆς πενίας ὑπομένομεν, καὶ τὴν ἑλλην ταλαιπωρίαν ἀπασαν ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων*. Καὶ οἱ μὲν πολλὰ ἔχοντες, καθάπερ κακίονι τότε, καὶ ταύτην προσκυνοῦσι πολλάκις καὶ κατακαίονται [157]· οἱ δὲ μὴδὲν κεκτημένοι καὶ ταύτης καταφρονοῦσι, καὶ ἐν πενίᾳ ὄντες, ἐν δρόσῳ μᾶλλον εἰσι τῶν ἐν εὐπορίᾳ ζώντων· καθάπερ καὶ τότε οἱ μὲν ἐμβαλόντες κατεκάρσαν, οἱ δὲ ἐν μέσῳ ὄντες, ὥσπερ ἐν ὕδατι ἦσαν καὶ δρόσῳ. Καὶ ὁ τύραννος δὲ τότε ἐκεῖνος μᾶλλον ἐκαίετο τῇ φλογί, τοῦ θυμοῦ σφοδρότερον αὐτὸν ἀνάπτοντος, ἢ οἱ παῖδες ἐκείνοι. Ἐκείνων μὲν γὰρ οὐκ ἰσχυσε τὸ πῦρ οὐδὲ ἀκρῶν ἄσθασθαι τὴν τριχῶν· τοῦτο δὲ πυρὸς σφοδρότερον κατέκαυσε τὴν δεινότητα ἢ ὀργήν. Ἐνόησον γὰρ ὅσον ἦν ἐπ' ὧς τοσαύταις ὑπὸ παίδων αἰχμαλῶτων αὐτὸν διαπύεσθαι. Ἐδείξε γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔλαθεν, οὐ παρὰ τὴν οἰκειαν ἰσχύϊν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ἁμαρτίαν. Εἰ γὰρ τῶν δεδεδεμένων οὐκ ἰσχυσε περιγενέσθαι, καὶ ταῦτα ἐν καμίνῳ βεβλημένων, πῶς ἂν τούτων περιεγένητο πολέμου νόμῳ, πάντων τοιούτων ὄντων; Ὅθεν δῆλον ὅτι αἱ τῶν πολλῶν ἁμαρτίαι τὴν πόλιν παρέδωκαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἀκονόδοξον τῶν παίδων. Οὐ γὰρ ἐπεπῆδυσαν τῇ καμίνῳ, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν παραγγελίαν ἀνωθεν ἐφύλαττον λέγοντες· *Εὐχέσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν*· οὔτε ἐφυγον ἐπειδὴ ἤχησαν, ἀλλ' ἔστησαν ἐν τῷ μέσῳ γενναίως, οὔτε μὴ καλοῦντος ἀγωνιζόμενοι, οὔτε καλοῦντος μαλακίζόμενοι, ἀλλὰ πρὸς πάντα ἐτοιμοὶ καὶ γενναῖοι, καὶ πάσης γέμοντες παρρησίας. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τί λέγουσιν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθωμεν αὐτῶν τὸ φιλόσοφον ἢ φρόνημα· *Ἔστι θεός ἐν οὐρανοῖς δυνατός ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς*. Οὐ γὰρ ὑπὲρ ἑαυτῶν φροντίζουσιν, ἀλλὰ καὶ καλεῖσθαι μέλλοντες, ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης μεριμνῶσιν. Ἴνα γὰρ μὴ ποτε, φησὶ, κατακαυθέντων ἡμῶν ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ καταγνῶς, ἥδη σοι τὸ δόγμα ἅπαν ἀπαγγέλλομεν ἀκριβῶς τὸ ἡμέτερον· *Ἔστι θεός ἐν οὐρανοῖς, οὐ τοιοῦτος, οἷα αὕτη εἰκὼν ἢ ἐπὶ γῆς, ἡ ἀψυχὸς καὶ ἀφωτός, ἀλλ' ἰκανὸς καὶ ἐκ μέσης καμίνου τῆς καιομένης ἐξαρπάσαι*. Μὴ τοῖνυν αὐτοῦ καταγνῶς ἀσθένειαν, ὅτι ἀφίησιν ἐμπέσειν. Οὕτως ἐστὶν δυνατός, ὥστε μετὰ τὸ ἐμπέσειν πάλιν ἡμᾶς ἐξαρπάσαι τῆς φλογός· *Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, ὦ βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῇ ἢ ἔστησας οὐ προσκυνοῦμεν*. Ὅρα αὐτοὺς οἰκονομικῶς ἀγνοοῦντας τὸ μέλλον. Εἰ γὰρ προήδεσαν, οὐδὲ ἦσαν θαυμαστοί, πεποιθηκότες ὅπερ ἐποίησαν· τί γὰρ θαυμαστόν, εἰ ἐνέχυρα ἔχοντες σωτηρίας, κατετόλμησαν τῶν δεινῶν; ἀλλ' ὁ μὲν θεός ἐδοξάζετο, δυνήθεις ἐκβαλεῖν τῆς καμίνου· ἐκείνοι δὲ οὐκ ἂν ἐθαυμάσθησαν, ἂν μὴ εἰς κινδύνους ἑαυτοὺς ῥίψαντες. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀφήκεν ἀγνοῆσαι τὸ μέλλον, ἵνα αὐτοὺς δοξάσῃ πλέον. Καὶ καθάπερ αὐτοὶ ἡσφαλίζοντο τὸν βασιλέα μὴ ἀσθένειαν καταγνῶναι Θεοῦ, εἰ κατακαυθείσαν· οὕτως ὁ θεός ἀμφοτέρω ἐποίησε, καὶ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἔδειξε, καὶ τὴν τῶν παίδων προθυμίαν λαμπρότεραν διαφανῆναι παρσεκέυασε. Πόθεν

* Duo codd., ἦσαν τῇ δρόσῳ, rectius, nī fallimur. Edit b Reg., φιλόθεν.

tiam, quod peccatum vix veniam admittat : circa virtutem autem hominis, nemo sic impudenter agere poterit, sed omnino glorificabit Deum, dum videt eum qui Deo servit sancte viventem. Quis enim non obstupescet, quando quispiam, homo cum sit communisque naturæ particeps, in mediisque versans hominibus, sicut adamas, non convertitur ad passionum agmen? cum inter ignem et ferrum et feras versans adamante fortior est, et per pietatis verbum rationemque omnia superaverit? quando probris afficitur, et benedicit? quando male audit et laudat? quando molestia ei creatur, et ille orat pro iis qui secum iniique agunt? quando insidiis appetitur, et ipse beneficia præstat insidiatoribus et adversariis? Hæc et similia magis quam cæli glorificant Deum. Græci namque cælum videntes, non pudore afficiuntur; sanctum autem virum videntes accurate philosophiam exhibentem, pudore suffunduntur seseque damnant. Cum enim is, qui ejusdem naturæ consors est, ita superior illis est, et multo magis, quam cælum terram superat; vel inviti cogitant, quamdam divinam virtutem hæc operari : ideo ait : *Et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*. Vis et aliunde discere, quomodo a servorum suorum vita glorificetur Deus, quomodo etiam a miraculis? Immisit aliquando Nabuchodonosor tres pueros in fornacem. Deinde quia vidit ignem non illos superare, ait : *Benedictus Deus, qui misit angelum suum, et eripuit pueros suos a fornace, quia confiderunt in eum : et verbum regis mutaverunt* (Dan. 3. 95). Quid dicis? contemptus fuisti, et miraris eos qui respierunt? Etiam, inquit, et propter hoc ipsum quod contemptui habitus sim; et miraculi hanc statuit esse causam. Itaque non propter signum tantum tunc gloria Deo fuit, sed propter propositum eorum qui illo injecti sunt. Quod si quis hoc et illud per se examinet, non hoc illo minus est. A fornace enim liberasse, non est majus ad rationem miraculi, quam animis persuasisse ut ingrederentur in fornacem. Quomodo enim non dignum stupore fuerit, cum rex orbis, tam multis armis circumseptus, exercitus habens, duces, toparchas et consules, terræ et mari imperans, a pueris captivis despicitur, et vincti vincientem superant et totum ipsius vincunt exercitum? Non enim potuerunt id, quod voluerunt, rex et clientes ejus, qui et hæc et fornacis copiam habebant; sed nudi, servi, exteri, pauci (quid enim tribus paucius sit?) immensum exercitum vincti profligarunt. Jam enim mors despiciebatur, quia adventurus erat Christus : et sicut jam orituro sole, antequam radii appareant, splendida efficitur lux diei : sic etiam venturo justitiæ sole mors tandem cedebat. Quid illo theatro splendidius fuerit? quid victoria clarius? quid novis tropæis insignius?

4. Hoc fit etiam nostro tempore. Et nunc rex est Babylonice fornacis, nunc etiam fornacem accendit illa graviores : est etiam qui nunc illam jubet admirari imaginem : adsunt ipsi et satrapæ et milites et musica demulcens; multique illam imaginem admirantur, variam, magnam. Tale enim quidpiam est

avaritia, quale imago illa, ne ferrum quidem despiciens, sed ex dissimilibus composita rebus, omnia admirari jubens, æs, ferrum, et quæ sunt illis admodum viliora. Sed quemadmodum hæc sunt; ita etiam nunc sunt puerorum illorum imitatores qui dicunt : Diis tuis non servimus, et imaginem tuam non adoramus; sed et paupertatis fornacem sustinemus et aliam omnem miseriam pro Dei legibus. Et illi quidem qui multa habent, ut et veteres illi, hanc sæpe adorant et comburuntur; qui vero nihil possident, hanc despiciunt, et in paupertate versantes, in rore magis deliciantur, quam illi qui in rerum copia vivunt : sicut et tunc quæque, qui injecerunt combusti sunt, qui autem in medio erant, ceu in aqua et rore versabantur. Tyrannus autem ille tunc magis a flamma urebatur, ira vehementius illum incendente, quam pueri illi incenderentur. Nam illorum ne summos quidem capillos potuit ignis tangere; hujus autem mentem igne vehementius ira incendit. Cogita enim quantum illud esset, in tam multorum conspectu a pueris captivis ipsum contemni. Tunc enim ostendit, se illorum urbem cepisse, non vi sua, sed propter multorum peccata. Nam si vinctos non potuit superare, etiamque in fornacem injectos, quomodo illos lege belli superasset, si omnes tales fuissent? Unde manifestum est multorum peccata urbem tradidisse. Vide autem quam a vana gloria alieni pueri essent. Non enim insilierunt in fornacem, sed jam olim Christi præceptum servabant dicentes : *Orate ne intretis in tentationem* (Matth. 26. 41) : neque fugerunt quando ducti sunt, sed steterunt in medio fortiter : neque non vocante decertantes, neque vocante molles et ignavi, sed ad omnia parati et strenui omnique fiducia pleni. Audiamus enim quid dicant, ut inde eorum philosophum sensum ediscamus : *Est Deus in cælis potens eripere nos* (Dan. 3. 47). Non enim de se sunt solliciti, sed mox comburendi, de gloria Dei solliciti sunt. Ut enim, nobis combustis, Deum non damnes imbecillitatis, jam tibi totum dogma nostrum accurate annuntiamus. *Est Deus in cælis*, non talis qualis hæc imago in terra, inanimata et muta, sed qui possit ex media fornace ardenti eripere. Ne itaque illum damnes imbecillitatis, quod nos sinat in eam incidere : tam potens est, ut postquam inciderimus, nos a flamma eripere possit; *Et si non faciat, notum sit tibi, o rex, quod diis tuis non servimus, et auream quam posuisti statuam non adoramus* (Ibid. v. 48). Vide eos certo consilio et dispensatione non nosse futurum. Si enim scivissent, admirandi non fuissent hæc facientes : quid enim mirum, si pignora salutis habentes, gravia illa audacter adiissent? sed glorificaretur quidem Deus, qui potuisset eripere ex fornace; ipsi vero non admirabiles fuissent, utpote qui non in pericula seipsos coniecissent. Ideo permisit, ut ipsi quod futurum erat ignorarent, ut magis eos glorificaret. Et sicut ipsi confirmabant regem, ut ne Deum imbecillitatis damnaret, si ipsi combusti fuissent : ita et Deus utrumque præstitit, et potentiam suam ostendit, et

puerorum animum præclariorem effecit. Undenam ergo illis hæc dubitatio, inquires, ut non confiderent se salvos exituros esse? Quod se viliores omnino esse putarent, et tali beneficio indignos. Quod autem non ex conjectura hoc dicam, in fornacem coniecti lamentabantur, hæc dicentes: *Peccavimus, injuste egimus: non licet nobis os aperire* (Dan. 5. 29). Propterea dicebant, *Et si non*. Si enim non clare dicebant, Potest nos Deus eripere; si autem non eripuerit, propter peccata nostra non eripiet, ne mireris: visi enim essent apud barbaros peccatorum suorum obtentu Dei imbecillitatem obtegere. Propterea cum de ejus potentia tantum loquuti essent, causam non ponunt. Alioquin recte eruditi erant Dei judicia non curiose inquirere. Cum hæc ergo dixissent, in ignem ingressi sunt, nec regem contumelia affecerunt, neque statuam evertere. Virum enim fortem talem esse oportet, moderatum et mansuetum, maxime in periculis, ut ne videatur ex ira et vana gloria talia adire certamina, sed ex fortitudine et temperantia. Nam qui contumelia afficit, in suspicionem illorum criminum venit: qui vero sustinet et trahitur ac cum

mansuetudine decertat, non modo ut fortis in admiratione habetur, sed etiam ob moderationem et mansuetudinem non minus celebratur. Id quod et ipsi tunc fecerunt, cum et fortitudinem et mansuetudinem omnem exhibuerunt: nec quidquam fecere propter mercedem et præmium. Et si noluerit, inquam, nos eripere, diis tuis non servimus: jam enim remunerationem habemus, ut digni habiti, qui ab impietate liberaremur, et quod propterea corpora cremarentur. Et nos igitur habentes jam mercedem, nam habemus, digni habiti qui illum cognosceremus, et qui membra Christi efficeremur, ne faciamus illa membra meretricis. In hoc enim tam horrendo dicto finienda est oratio: ut validum habentes comminationis timorem, maneamus auro puriores hoc metu redditi. Sic enim poterimus a fornicatione erepti Christum videre: quem utinam cum fiducia videamus in illo die, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIX.

CAP. 7. v. 1. *De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere: 2. propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum.*

1. Postquam gravissima tria correxerat vitia, unum quidem quod divelleretur Ecclesia, secundum autem fornicatoris, tertium avari; deinde mitiore usus est oratione: et admonitionem consiliumque interponit de matrimonio et de virginitate, a molestioribus auditorem ad quietam ducens. In secunda autem epistola contrarium facit: incipit enim a mitioribus, desinit autem in tristiora. Ille vero postquam de virginitate sermonem perfecit, rursus exit ad ea quæ magis pungunt ac feriunt, non omnia continenter ponens, sed sermonem in utroque varians, ut tempus exigeret, necnon præsentium rerum usus. Ideo ait: *De quibus autem scripsistis mihi*. Scripserant autem ei, an oporteret ab uxore abstinere an non. Et ad ea rescribens, et de matrimonio legem ferens, sermonem de virginitate inducit: *Bonum est homini mulierem non tangere*. Nam si, inquit, quod bonum est et admodum excellens quæris, melius est cum muliere nullam habere consuetudinem; si quod tutum est, et quod infirmitatem tuam juvet, matrimonio utere. Quia autem verisimile erat, ut etiam nunc solet, virum velle, mulierem vero non item; vel etiam contra, vide quomodo de utroque disserat. Et dicunt quidam, hoc ab illo dictum sacerdotibus fuisse: ego vero ex iis quæ sequuntur rem examinans, non dixerim rem ita se habere: neque enim universe admonitionem constituisset. Si autem sacerdotibus tantum hæc scripsisset, dixisset sane: Bonum est doctori uxorem non tangere; nunc autem universim hoc posuit: *Bonum est homini*, dicens, non tantum sacerdoti; et rursus, *Solutus es ab uxore? noli quærere*

uxorem. Non dixit, Tu sacerdos et doctor, sed indefinite; et totus omnino sermo sic procedit. Et cum dixit, *Propter fornicationes unusquisque suam uxorem habeat*, ex ipsa concessionis causa ad continentiam duxit. 3. *Uxori vir debitum reddat; similiter et mulier viro*. Quid est autem debitum honor? Mulier non habet potestatem sui corporis, sed et ancilla et domina viri est. Si defeceris ab ea quæ convenit servitute, Deum offendis: si autem abscedere vis, cum vir hoc permiserit, saltem ad breve tempus fiat. Propterea et debitam rem vocavit, ut ostenderet nullum esse sui dominum, sed esse alterum alterius servum. Cum ergo videris meretricem te ad peccatum allicientem, dic: Non est meum corpus, sed uxoris. Eadem dicat uxor illis, qui castitatem suam violare satagunt: Corpus meum non est meum, sed viri. Si vero nec maritus nec uxor potestatem corporis habent, multo minus pecuniarum. Audite quæcumque maritos habetis, et quicumque uxores. Si enim corpus sibi proprium habere non licet, multo minus pecunias. Alibi sane magnam dat marito prærogativam et in Novo et in Veteri Testamento dicens, *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tibi dominabitur* (Gen. 3. 16); Paulus autem sic dividens et scribens: *Viri, diligite uxores; uxor autem timeat virum* (Ephes. 5. 25): hic vero non ultra majus aut minus ponit, sed unam potestatem. Quare? Quia de castitate sermo ipsi erat. In aliis quidem prærogativam, inquit, habeat maritus: ubi autem de continentia agitur, non item. *Vir potestatem sui corporis non habet, neque uxor*. Mula est æqualitas, et nulla prærogativa.

Conjugii jura.—5. *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu*. Quid hoc est? Ne se contineat, inquit, uxor marito nolente, neque maritus invita uxore. Quare? Quia magna ex tali continentia oriuntur mala:

οὖν αὐτοῖς, φησί, ἡ ἀμφιβολία καὶ τὸ μὴ θαρρεῖν ὅτι πάντως σωθήσονται; Διὰ τὸ [158] πάντως ἑαυτοὺς εὐτελεστέρους εἶναι νομίζειν, καὶ ἀναξίους τοιαύτης εὐεργεσίας. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος τοῦτο λέγω, εἰς τὴν κάμινον ἐμπесόντες, τοιαῦτα ἀπωδύροντο λέγοντες· *Ἠμάρτομεν, ἡγομήσαμεν, οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα*. Διὰ ταῦτα ἔλεγον· *Καὶ ἐὰν μὴ*. Εἰ δὲ μὴ φανερώς εἶπον τοῦτο, οἶον, ὅτι Δυνατὸς μὲν ἔστιν ὁ Θεὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς, ἐὰν δὲ μὴ ἐξέλῃται, διὰ τὰς ἁμαρτίας οὐκ ἐξελεῖται, μὴ θαυμασθῇ· καὶ γὰρ ἔδοξαν ἂν παρὰ τοῖς βαρβάρους τοῦ Θεοῦ τὴν ἀσθένειαν τῇ τῶν οικείων ἁμαρτημάτων συσχιάσει προφάσει. Διὰ τοῦτο περὶ τοῦ δυνατοῦ μόνον διαλεχθέντες, τὴν αἰτίαν οὐ τιθέασι. Καὶ ἄλλως δὲ παιδευμένοι καλῶς ἦσαν μὴ πολυπραγμονεῖν τοῦ Θεοῦ τὰς κρίσεις. Ταῦτα τοῖνυν εἰπόντες ἐνέδωκαν εἰς τὸ πῦρ, καὶ οὕτε ἐνύδρισαν εἰς τὸν βασιλέα, οὕτε κατέστρεψαν τὴν εἰκόνα. Τὸν γὰρ ἀνδρεῖον τοιοῦτον εἶναι χρὴ, σώφρονα καὶ ἐπεικῆ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κινδύνους, ἵνα μὴ δόξη θυμῷ καὶ κενοδοξίᾳ πρὸς τοιοῦτους ἀγῶνας ἵεναι, ἀλλὰ ἀνδρεῖα καὶ σωφροσύνη. Ὁ μὲν γὰρ ὑβρίζων, ἐκείνων τῶν ἐγκλημάτων ὑπομένει τὴν ὑπόνοιαν· ὁ δὲ ὑπομένων καὶ ἐλκόμενος

καὶ μετ' ἐπεικειας ἀγωνιζόμενος, οὐχ ὡς ἀνδρεῖος θαυμάζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἐπεικειᾷ οὐχ ἥττον ἀνακηρύσσεται· ὅπερ καὶ αὐτοὶ τότε ἐποίησαν, τὴν τε ἀνδρείαν ἐπιδεικνύμενοι καὶ τὴν ἐπεικειαν ἅπασαν, καὶ οὐδὲν ἐπὶ μισθῷ πράττοντες οὐδὲ ἀντιδόσει καὶ ἀνταμοιβῇ. Καὶ ἐὰν μὴ θελήσῃ, φησὶν, ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι, τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν· ἔχομεν γὰρ ἤδη τὰς ἀμοιβὰς, καταξιοθέντες ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀσεβείας, καὶ διὰ τοῦτο κατακαῦσαι τὰ σώματα. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν ἔχοντες ἤδη τὴν ἀντίδοσιν (καὶ γὰρ ἔχομεν, καταξιοθέντες αὐτὸν ἐπιγνώναι, καταξιοθέντες γενέσθαι μέλη Χριστοῦ), μὴ ποιήσωμεν αὐτὰ μέλη πόρνῃς. Ἐν γὰρ τῷ φρικωδεστάτῳ τούτῳ χρὴ καταλῦσαι τὸν λόγον, ἵνα ἀκμάζοντα ἔχοντες τῆς ἀπειλῆς τὸν φόβον, μένωμεν τοῦ χρυσοῦ καθαρώτεροι τῷ φόβῳ τούτῳ γινόμενοι. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα πορνείας ἀπαλλαγέντες τὸν Χριστὸν ἰδεῖν· ὃν γένοιντο πάντας ἡμᾶς μετὰ παρρησίας θεάσασθαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA 18^a.

Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι· καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἑκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχέτω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα.

α'. Διορθώσας τὰ χαλεπώτατα τρία^a ἐγκλήματα, ἔν μὲν τὸ διασπᾶσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, δευτέρον δὲ τοῦ πεπορνευκότος, τρίτον τὸ τοῦ πλεονέκτου, κέχρηται λοιπὸν ἡμερωτέρῳ λόγῳ· καὶ μεταξὺ τίτησι παραίνεσιν καὶ συμβουλῇν τὴν περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς παρθενίας, [159] ἀπὸ τῶν φορτικωτέρων ἀναπαύων τὸν ἀκροατήν. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς τὸ ἐναντίον ποιεῖ· ἄρχειται μὲν ἀπὸ τῶν ἡμερωτέρων, τελευτᾷ δὲ εἰς τὰ σκυθρωπότερα. Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν περὶ τῆς παρθενίας ἀπαρτίσας λόγον, πάλιν ἐξεῖσιν ἐπὶ τὰ πληκτικώτερα, οὐ πάντα ἐφεξῆς τιθεῖς, ἀλλὰ ποικιλιῶν τὸν λόγον ἐν ἑκατέρῳ, ὥς ὁ καιρὸς ἀπῆτει, καὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων ἡ χρεῖα. Διὸ φησί· *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι*. Ἐγραψαν γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ ἀπέχεσθαι γυναικὸς, ἢ μὴ. Καὶ πρὸς ταῦτα ἀντιγράφων καὶ περὶ τοῦ γάμου νομοθετῶν, εἰσάγει καὶ τὸν περὶ τῆς παρθενίας λόγον· *Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι*. Εἰ μὲν γὰρ τὸ καλὸν καὶ σφόδρα ὑπερέχον ζητεῖς, φησί, βέλτιον μὴδ' ὅλως ὁμιλεῖν γυναικί· εἰ δὲ τὸ ἀσφαλές καὶ βοηθοῦν σου τῇ ἀσθενείᾳ, ὁμιλεῖ γάμῳ. Ἐπειδὴ δὲ εἰκόθ' ἦν, ὁ καὶ νῦν γίνεται, τὸν μὲν ἄνδρα βούλεσθαι, τὴν δὲ γυναῖκα μηκέτι, ἢ καὶ τὸ ἐναντίον, ὅρα πῶς περὶ ἑκατέρων διαλέγεται. Καί τινες μὲν φασιν, ὅτι πρὸς ἱερέας ὁ λόγος οὗτος αὐτῷ εἴρηται· ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῶν ἐξῆς σκοποῦν, οὐκ ἂν φαίην τοῦτο οὕτως ἔχειν· οὐδὲ γὰρ ἂν καθολικῶς ἔθιγον τὴν παραίνεσιν. Εἰ δὲ ἱερεῖσι μόνον ταῦτα ἔγραψεν, εἶπεν ἂν· Καλὸν τῷ διδασκάλῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι· νυνὶ δὲ καθόλου αὐτὸ τέθεικε, *Καλὸν ἀνθρώπῳ*, λέγων, οὐχ ἱερεῖ μόνον· καὶ πάλιν, *Ἀέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς*; μὴ ζῆται γυναῖκα. Οὐκ εἶπε, Σὺ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διδασκαλός, ἀλλ' ἀδιοριστως· καὶ ὅλος διόλου τοιοῦτος πρᾶξις ὁ λόγος. Εἰπὼν δὲ,

Διὰ τὰς πορνείας ἑκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχέτω, αὐτῇ τῇ αἰτίᾳ τῆς συγχωρήσεως εἰς ἐγκράτειαν ἤγαγε. *Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀποδιδότω ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ*. Τί δὲ ἔστιν ἡ ὀφειλομένη τιμὴ; Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλὰ καὶ δούλη καὶ δέσποινα ἔστι τοῦ ἀνδρός. Κἂν ἀποστῇ τῆς δουλείας τῆς προσήκουσης, προσέκρουσας τῷ Θεῷ· εἰ δὲ ἀποστήναι βούλει, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἐπιτρέπῃ, κἂν πρὸς βραχὺ τοῦτο γίνηται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὀφείλην τὸ πρᾶγμα ἐκάλει, ἵνα δεῖξῃ μηδένα κύριον ὄντα ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀλλήλων δούλους. Ὅταν οὖν ἴδῃς πόρνην περὶ ὧσαν σου, εἰπέ· Οὐκ ἔστι τὸ σῶμα ἐμὸν, ἀλλὰ τῆς γυναικὸς. Ταῦτα καὶ ἡ γυνὴ λεγέτω πρὸς τοὺς βουλομένους αὐτῆς δι-ορύξαι τὴν σωφροσύνην· Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τοῦ ἀνδρός. Εἰ δὲ σώματος οὐκ ἐξουσιάζει ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνὴ, πολλῷ μᾶλλον χρημάτων. Ἀκούσατε ὅσαι ἄνδρας ἔχετε, καὶ ὅσαι γυναῖκας. Εἰ γὰρ σῶμα ἔχειν ἴδιον οὐ χρὴ, πολλῷ μᾶλλον χρήματα. Ἀλλὰ γὰρ μὲν οὖν πολλὴν δίδωσι τῷ ἀνδρὶ τὴν προεδρίαν καὶ ἐν τῇ Καίνῃ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγων· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστοργή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει*· ὁ δὲ Παῦλος διαιρῶν οὕτω καὶ γράφων· *Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, ἡ δὲ γυνὴ ἵνα σωθῇται τὸν ἄνδρα*· ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι τὸ μείζον καὶ τὸ ἐλαττον, ἀλλὰ μία ἡ [160] ἐξουσία. Τί δήποτε; Ἐπειδὴ περὶ σωφροσύνης ὁ λόγος ἦν αὐτῷ. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις πλεονεκτεῖτω, φησὶν, ὁ ἀνὴρ· ἐνθα δὲ σωφροσύνης λόγος, οὐκέτι. Ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ἡ γυνὴ. Πολλὴ ἡ ἰσοτιμία, καὶ οὐδεμία πλεονεξία.

Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου. Τί δὴ τοῦτό ἐστι; Μὴ ἐγκρατευσθεώ, φησὶν, ἡ γυνὴ, τοῦ ἀνδρός ἀκοντος, μήτε ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναικὸς μὴ βουλομένης. Τί δήποτε; Ὅτι μεγάλη ἐκ τῆς ἐγκρατείας ταύτης τίκεται κακία· καὶ γὰρ καὶ μοιχεύεται καὶ πορνεία καὶ οἰκίων ἀνατροπὴ πολλὰς ἐντεῦθεν ἐγένοντο. Εἰ γὰρ ἔχοντες τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, πορνεύουσι, πολλῷ μᾶλλον, ἂν αὐτοὺς τῆς πα-

^a Ita Reg., τρία deest in editis.

nam et adulteria, et fornicationes et domorum ever-
siones sæpe inde consequutæ sunt. Si enim cum ux-
ores habeant, fornicantur, multo magis si illos ab hac
consolatione privaveris. Et recte dixit, *Nolite frau-
dare*, fraudem hic et debitum superius appellans, ut
dominium majus ostenderet. Nam invito altero alte-
rum se continere, illud est fraudare; utroque volente,
non item. Non enim, si postquam mihi persuaseris,
aliquid ex meis accipias, fraudari me dico. Qui enim
ab invito et per vim coacto accipit, ille fraudat. Quod
multæ mulieres faciunt, quæ peccatum admittunt ju-
sticiam exsuperans, et hac ratione libidinis marito-
rum in culpa sunt, omniaque in dissensionem ver-
tunt. Oportet autem concordiam omnibus anteponere,
quia hoc omnibus est præferendum. Et si placet, id
in rebus ipsis examinemus. Sint uxor et maritus, et
se contineat uxor nolente marito: quid ergo, si ille
hinc ad fornicandum inducatur; aut non fornicetur
quidem, sed doleat, turbetur, incendatur, pugnet ac
litiget, et innumera uxori negotia exhibeat? quid lu-
eri ex jejuniis et continentia, cum caritas fracta sit?
Nihil. Quot enim inde convicia, quot negotia, quan-
tum bellum necessario oritur!

2. Cum enim domi maritus et uxor dissident,
non melius se habebit domus, quam navis agitata
tempestate, gubernatore qui ab eo proram regit dis-
sentiente. Ideoque ait: *Nolite fraudare invicem, nisi
forte ex consensu ad tempus ut vacetis jejuniis et orationi;*
de oratione cum majori studio facta hic loquens. Si
enim orare prohibeat eos qui inter se coeunt, illud, sine
intermissione orare, quomodo locum et tempus habe-
bit? licet ergo et cum uxore consuetudinem habere,
et orationi incumbere; sed per continentiam preca-
tio accuratius redditur. Non enim simpliciter dixit, *Ut
oretis*; sed *Ut vacetis*, utpote cum res vocationem
præbeat, sed non immunditiam. *Et iterum in id ipsum
convenite, ne tentet vos satanas.* Ne videretur enim,
rem esse lege constitutam, causam addit. Quænam
illa est? *Ne tentet vos satanas.* Et ut discas non diabo-
lum tantum adulterii causam esse, subiunxit: *Propter
incontinentiam vestram.* 6. *Hoc autem dico secun-
dum indulgentiam, non secundum imperium.* 7. *Volo
autem omnes homines esse sicut meipsum, in continen-
tia.* Hoc sæpe facit, quando res difficiles suadet: se
in medio ponit et ait, *Imitatores mei estote. Sed unus-
quisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem
sic, alius vero sic* (1. Cor. 4. 16). Quia enim valde illos
accusavit dicens, *Propter incontinentiam vestram*, rur-
sus ipsos consolatus est subiungens, *Unusquisque pro-
prium donum habet ex Deo*; non hoc declarans, quod
hoc recte factum nostro studio non egeat; sed, ut
prius dixi, consolans illos. Nam si donum est, et ni-
hil homo ad hoc affert, quomodo dicis? 8. *Dico
autem non nuptiis et viduis: bonum est illis, si sic per-
manserint ut ego.* 9. *Quod si se non continent, nubant.*
Vidistin' Pauli sapientiam, quomodo et meliorem
ostendat esse continentiam, et non cogat eum qui non
assequitur, timens ne in lapsum incidatur? *Melius est
enim nubere, quam uri.* Iudicavit quanta sit concupi-

scientiæ tyrannis. Hoc autem vult significare: Si vim
multam et æstum pateris, a laboribus et sudori-
bus te libera, ne forte subvertaris. 10. *Iis autem,
qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed
Dominus.* Quia legem disertis verbis a Christo latam
est lecturus, de uxore non dimittenda nisi sit fornica-
ta, propterea dicit, *Non ego.* Nam quæ prius dicta
sunt, etiamsi non disertis verbis dicta sint, ipsi ta-
men ea esse videntur. At hoc quidem ille disertis
verbis tradidit: itaque illud, *Ego*, et *Non ego*, hanc
habent differentiam. Ne enim sua esse humana puta-
res, ideo subiunxit: *Puto enim quod et ego Spiritum
Dei habeam.* Quid est ergo, quod Dominus conjugatis
præcepit, *Uxorem a viro non discedere*? 11. *quod si
discesserit, maneat innupta, aut viro suo reconcilietur:*
et vir uxorem non dimittat. Quia enim et propter con-
tinentiam et propter alios obtentos et dissensiones,
divisiones fieri contingebat; melius quidem a princi-
pio fuisset, non illa fieri, sed si facta sunt, maneat
uxor cum viro, etsi non ad concubitum, tamen ut
nullum alium inducat virum. 12. *Cæteris autem ego
dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habeat in-
fidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat
illam.* 13. *Et si qua mulier habeat virum infidelem, et
hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.*
Quemadmodum enim cum loqueretur de separatione
a fornicatoribus, correctione quadam rem difficilem
reddidit dicens, *Et non utique a fornicatoribus hujus
mundi*: sic et hoc loco magnam providit esse facili-
tatem: Si quis aut uxor virum, aut vir uxorem habeat
infidelem, ne dimittat eam. Quid dicis? si quidem in-
fidelis sit, maneat cum uxore; si fornicator, non
item? quamquam minus est peccatum fornicatio;
sed Deus tuis rebus valde parcat. Hoc etiam in sacri-
ficio facit, dicens: *Dimitte sacrificium, et reconciliare
fratri tuo* (Matth. 5. 24). Ita etiam illum, qui decem
millia talenta debebat sibi, non punivit; conser-
vum autem centum denarios exigentem supplicio
affecit. Deinde, ne timeret mulier, ne propter coitum
esset immunda, dicit: 14. *Sanctificatus est enim
vir infidelis per mulierem, et sanctificata est mulier
infidelis per virum.* Atqui si is, qui meretrici adhæ-
ret, unum corpus est, palam est eam, quæ idolo-
latræ adhæret, unum corpus esse: unum quidem
est corpus, at non sit immunda, sed vincit mun-
ditia mulieris viri immunditiam: vincit quoque
munditia viri fidelis immunditiam mulieris infidelis.

3. Cur ergo hic victa est immunditia, ideoque con-
cubitus permittitur; in muliere autem adultera non
crimini datur viro, cum illam ejicit? Quia hic spes
est fore ut per matrimonium pars illa quæ peribat sa-
lutem consequatur; illic vero matrimonium jam so-
lutum est: et illic quidem ambo corrumpuntur, hic
vero alterius crimen est. Exempli causa: quæ forni-
cata fuit, execranda certe est. Si ergo qui adhæret
meretrici, unum corpus est, et impurus ille sit qui
cum meretrice miscetur; ideo certe tota munditia
avolat. Hic autem non sic; sed quomodo? Immundus
est idololatra, sed mulier non est immunda. Nam si

consors ipsi esset in illa re secundum quam immundus est, in impietate, inquam, ipsa quoque immunda foret : nunc autem alio modo immundus est idololatra ; in alia autem re ipsi jungitur uxor, in qua ille immundus non est. Connubium enim est et corporum mixtio, in qua est societas. Ad hæc vero spes est illum ab uxore revocatum iri, cui adhæret. Ille autem alius non ita facile (curabitur). Quomodo illa uxor, quæ ipsum prius dedecore affecit, et alteri se dedit juraque matrimonii abolevit, injuria affectum revocare poterit ; cum maxime ille quasi peregrinus maneat ? Præterea autem post fornicationem maritus non est ultra maritus : hic autem mulier, licet idola colat, viri jus non amittit. Nec sine causa cum infideli habitat, sed ipso volente : ideoque dixit : *Et ipse consentit habitare cum illa*. Quid enim, quæso, detrimenti fuerit, cum ea quæ ad religionem spectant integra maneant, et de infideli bona spes sit, si jam sunt conjugati maneant, nec superflui belli occasio inducatur ? neque enim hic loquitur de iis qui nondum juncti sunt, sed de conjugatis. Non enim dixit : Si quis velit accipere infidelem : sed, *Si quis habet infidelem* ; id est, si quis postquam connubio junctus fuerit, accipiat verbum piæ religionis ; deinde pars altera manserit in infidelitate, velitque tamen una habitare, ne separetur : *Sanctificatus enim est*, inquit, *vir infidelis per uxorem*. Tanta est inunditiæ tuæ copia. Quid ergo, sanctusne est gentilis ? Nequaquam : non enim dixit, Sanctus est ; sed, *Sanctificatus est per uxorem*. Hoc porro dixit, non ut sanctum illum declararet, sed ut hinc magis uxoris metum depelleret, ipsumque ad veritatis desiderium induceret. Non enim in corporibus conjugatis est immunditia, sed in libero arbitrio et cogitationibus. Hinc sequitur probatio. Si enim immunda manens gignis ; infans autem non est ex te sola ; immundus ergo est infans, aut ex dimidia parte mundus : nunc autem non est immundus. Ideoque subjungit : *Alioquin filii vestri immundi essent ; nunc autem sancti sunt* ; id est, non immundi. Ille vero sanctos ipsos vocavit, ut vi verborum hujusmodi suspicionis metum eliminaret. 15. *Si autem infidelis discedit, discedat*. Hic enim nulla est fornicatio. Quid sibi vult autem illud : *Infidelis si discedit aut separatur* ? Verbi gratia si te jubet sacrificare aut sociam impietatis esse propter connubium, vel discedere ; melius est dirumpi connubium, quam piam religionem. Quapropter subdit : *Non enim servituti subjectus est frater aut soror in ejusmodi rebus*. Si quotidie ea de causa pugnet et bellum moveat, inquit, melius est separari. Hoc enim subindicat cum dicit : *In pacem autem vocavit nos Deus*. Ille enim jam causam præbuit, ut is qui fornicatus est. 16. *Quid enim scis, mulier, si virum saluum facies ?* Hoc refertur ad illud, *Ne dimittat ipsum*. Nam si turbas non movet, mane, inquit ; hinc enim lucrum refertur ; mane, hortare, consilium dato et persuade : nullus enim doctor tantum poterit, quantum uxor. Neque imponit illi necessitatem, neque rem ab illa exigit, ne gravius onus imponat, jubetque ne desperet ; sed rem in futuro incer-

tam et suspensam relinquit, dicens : *Quid enim scis, mulier, si virum saluum facies ? aut quid scis, vir, si mulierem salvam facies ?* et rursum : 17. *Nisi unicuique sicut divisit Deus, unumquemque sicut vocavit Dominus, ita ipse ambulet*. 18. *Circumcisis vocatus est aliquis ? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est ? non circumcidatur*. 19. *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est ; sed observatio mandatorum Dei*. 20. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. 21. *Servus vocatus es ? non sit tibi curæ*. Hæc ad fidem nihil conferunt, inquit : ne ergo contendas neque turberis : fides enim hæc omnia eiecit. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. Uxorem habens infidelem vocatus es ? mane cum illa : ne propter fidem ejicias uxorem. Servus vocatus es ? ne sit tibi curæ : servus mane. Præputium habens credidisti ? cum præputio mane. Circumcisis credidisti ? mane circumcisis. Hoc enim sibi vult illud : *Unusquisque sicut divisit Deus*. Hæc quippe non sunt impedimenta ad pietatem. Tu cum servus esses, vocatus es : alius uxorem habens infidelem, alius circumcisos.

4. Papæ ! ubinam servitutem posuit ? Ut nihil juvat circumcisio, nihilque nocet præputium, sic neque servitus neque libertas. Utque illud clarius ex abundantia ostendat, ait : *Sed si potes fieri liber, magis utere* ; hoc est, magis servias. Et cur eum, qui possit liber effici, jubet servum manere ? Ut ostendat servitutem nihil lædere, imo prodesse. Nec ignoro quidem quosdam esse qui illud, *Magis utere*, de libertate dictum esse putent, dicentes : Si potes, libertatem adipiscere. Sed Pauli scopo valde oppositum esset hoc dictum, si hoc subindicaret. Neque enim ille, dum servum consolatur dicitque ipsum nihil lædi, juberet eum libertatem adipisci. Diceret enim sperasse quispiam : Quid igitur, si non possim, an injuria vel damno afficior ?

In iis, quæ ad Christum spectant servus et liber pares sunt. — Non hoc ergo dicit ; sed ut supra explicavi, ostendere volens, nihil plus accedere, si liber efficiatur, ait : Etiam si penes te esset, ut libertatem acciperes, servus potius maneto. Deinde causam subjungit : 22. *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini : similiter qui liber vocatus est, servus est Christi*. In iis enim, quæ ad Christum spectant, inquit, ambo sunt pares : similiter et tu Christi servus, similiter herus tuus. Quomodo ergo servus est libertus ? Quia liberavit te, non tantum a peccato, sed etiam ab externa servitute, dum manes servus. Neque enim servum sinit esse servum, neque hominem manentem in servitute : hoc enim mirabile est. Et quomodo servus liber est, manens servus ? Quando ab animi morbis et affectibus liberatur : quando divitias contemnit : iram cæterosque animi motus. 23. *Pretio empti estis : nolite fieri servi hominum*. Hoc dictum est, non servis modo, sed etiam liberis. Potest enim qui servus sit, non esse servus, et qui liber, servus esse. Et quomodo qui servus est, servus non sit ? Quando propter Deum omnia fecerit, quando non simulate egerit,

δὲ αὐτῷ πράγματι κοινωνεῖ ἡ γυνή, ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος. Γάμος γάρ ἐστι καὶ μίξις σωμάτων, καθὼς ἡ κοινωνία. Πάλιν τοῦτον μὲν ἐλπὶς ἀνακληθῆναι ὑπὸ τῆς γυναικὸς, ψεκίζεται γὰρ αὕτη· ἐκεῖνον δὲ οὐ σφόδρα εὐκολον. Πῶς γὰρ ἡ τὸν ἐμπροσθεν ἀτιμόσασα χρόνον, καὶ γενομένη ἐτέρου, καὶ τοῦ γάμου τὰ δίκαια ἀφανίσασα, ἀνακαλέσασθαι δυνήσεται τὸν ἡδικομένον, πρὸς τούτοις καὶ τὸν μένοντα ὡς ξένον; Πάλιν ἐκεῖ μὲν μετὰ τὴν πορνείαν ὁ ἀνὴρ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ· ἐνταῦθα δὲ, κὰν εἰδωλόατρεις ἡ γυνή, τοῦ ἀνδρὸς τὸ δίκαιον οὐκ ἀπόλλυται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ συνοικίζει τῷ ἀπίστῳ, ἀλλὰ τῷ βουλομένῳ· διὸ εἶπε· *Καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ'* αὐτῆς. Ποῖον γάρ, εἰπέ μοι, βλάβος, ὅταν καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀκέραια διαμένῃ, καὶ ἐλπιδες ὥς χρησται περὶ τοῦ ἀπίστου, μένιν τοὺς ἡδὶ ζευθέντας, καὶ μὴ περιττῶν πολέμων ὑποθέσεις εισάγειν; οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν μηδέπω συνελθόντων διαλέγεται νῦν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἡδὴ συνελθόντων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ τις βούλεται λαβεῖν ἄπιστον, ἀλλ', Εἰ τις ἔχει ἄπιστον*· οἷον εἰ τις μετὰ τὸ γαμῆσαι ἢ γαμῆθῃαι ἐδέξατο τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, εἴτα θάτερον μέρος ἐναπέμενε τῇ ἀπιστίᾳ, καὶ στέργει τὸ συνοικεῖν, μὴ διαρρήγνυσθαι· *Ἥγιάσται γάρ, φησὶν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί.* Τσαύτη ἡ περιουσία τῆς σῆς καθαρότητος. Τί οὖν; ἁγίος ἐστιν ὁ Ἕλλην; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἁγίος ἐστιν, ἀλλ', *Ἥγιάσται ἐν τῇ γυναικί.* Τοῦτο δὲ εἶπεν, οὐχ ἵνα δείξῃ ἐκεῖνον ἁγίον, ἀλλ' ἵνα ἐκ περιουσίας τὸν φόβον ἐξέλῃ τῆς γυναικὸς, κακείνον εἰς ἐπιθυμίαν ἀγάγῃ τῆς ἀληθείας. [163] Οὐ γὰρ τῶν σωμάτων τὸ ἀκάθαρτον, ὧν ἐστιν ἡ κοινωνία, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως καὶ τῶν λογισμῶν. Εἴτα καὶ ἀποδείξει· *εἰ γὰρ ἀκάθαρτος μένουσα γεννᾷς*^a, τὸ δὲ παιδίον οὐκ ἀπὸ σοῦ μόνης, ἀκάθαρτον ἔρα τὸ παιδίον, ἢ ἐξ ἡμισείας καθαρὸν· νυνὶ δὲ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἐπεὶ τὰ τέκνα ὁμῶν ἀκάθαρτά ἐστι· νυνὶ δὲ ἁγιά ἐστι*· τούτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα. Αὐτὸς δὲ ἁγία ἐκάλεσε, τῇ περιουσίᾳ τῆς λέξεως πάλιν ἐκβάλλων τῆς τοιαύτης ὑποφίας τὸ δέος. *Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωρίζεσθω.* Ἐνταῦθα γὰρ οὐκ εἰ πορνεία τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Τί δὲ ἐστιν, *Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται*; Οἷον εἰ κελεύει σοι θύειν καὶ κοινωνεῖν αὐτῷ τῆς ἀσεβείας; διὰ τὸν γάμον, ἢ ἀναχωρεῖν, βέλτιον διασπασθῆναι τὸν γάμον, καὶ μὴ τὴν εὐσέβειαν. Διὸ ἐπήγαγεν· *Ὁ δὲ δοῦλος καὶ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιούτοις.* Εἰ καὶ ἐκάστην ἡμέραν πυκτεύοι καὶ πολέμους παρέχοι διὰ τοῦτο, φησὶ, βέλτιον ἀπαλλαγῇ. Τοῦτο γὰρ αἰνιττεται, λέγων· *Ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός.* Ἐκεῖνος γὰρ λοιπὸν τὴν αἰτίαν παρέσχεν, ὥσπερ καὶ ὁ πορνεύσας. *Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;* Πρὸς τὸ, *Μὴ ἀφίστω αὐτόν*, τοῦτο πάλιν. Εἰ γὰρ μὴ στασιάζει, μένε, φησὶν· ἔχει γὰρ καὶ κέρδος· μένε, καὶ παραινέει καὶ συμβούλευε καὶ πεῖθε· οὐδεὶς γὰρ οὕτω διδάσκαλος ἰσχύσει δυνῆσθαι^b, ὡς γυνή. Καὶ οὕτε ἀνάγκην ἐπιτίθεισιν αὐτῇ καὶ πάντως ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς τὸ πρᾶγμα, ἵνα μὴ πάλιν φορτικώτερον ἐργάσθῃ, οὕτε ἀπογινώσκειν κελεύει, ἀλλ' ἀφίστην αὐτὸ τῇ τοῦ μέλλοντος ἀθλίᾳ μετέωρον, λέγων· *Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;* καὶ πάλιν· *Εἰ μὴ ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος*, οὕτω περιπατεῖτω. *Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω.* Ἐ.

^a Reg., ἀκάθαρτος μένων γεννᾷς. ^b Reg., διδάσκαλος; αἰεὶς δυνήσεται, bene.

ἀκροβυστία τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω. Ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστὶν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. Δοῦλος ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω. Ταῦτα εἰς τὴν πίστιν οὐδὲν συντελεῖ, φησὶ· μὴ τοῖνον φιλονεικεῖ μηδὲ θορυβοῦ· ἡ γὰρ πίστις πάντα ἐξέβαλε ταῦτα. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. Γυναῖκα ἔχων ἄπιστον ἐκλήθη; μένε ἔχων· μὴ διὰ τὴν πίστιν ἐκθάλῃς τὴν γυναῖκα. Δοῦλος ὧν ἐκλήθη; μὴ σοι μελέτω· μένε δουλεύων. Ἀκροβυστος ὧν ἐκλήθη; μένε ἀκροβυστος. Ἐμπερίτομος ὧν ἐπίστευσας; μένε ἐμπερίτομος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός.* Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐστὶ κωλύματα εἰς εὐσέβειαν. Σὺ δοῦλος ὧν ἐκλήθη; ἄλλος γυναῖκα ἔχων ἄπιστον, ἄλλος περιτετμημένος.

8. Βαβα! ποῦ τὴν δουλείαν ἔβηκεν! Ὡσπερ οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ περιτομή, οὐδὲ βλάπτει ἡ ἀκροβυστία, οὕτως [164] οὐδὲ ἡ δουλεία οὐδὲ ἡ ἐλευθερία. Καὶ ἵνα δείξῃ τοῦτο σαφέστερον ἐκ περιουσίας, φησὶν· *Ἄλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μάλλον χρησάι*· τούτέστι, μάλλον δοῦλευε. Καὶ τί δήποτε τὸν δυνάμενον ἐλευθερωθῆναι κελεύει μένειν δοῦλον; Θέλων δείξει, ὅτι οὐδὲν βλάπτει ἡ δουλεία, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ. Καὶ οὐκ ἀγνοῶ μὲν ὅτι τινὲς τὸ, *Μάλλον χρησάι*, περὶ ἐλευθερίας φασὶν εἰρησθαι, λέγοντες, ὅτι Εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, ἐλευθερωθῇ· πολὺ δὲ ἀπειναντίας τῷ τρόπῳ τοῦ Παύλου τὸ ῥῆμα, εἰ τοῦτο αἰνιττεῖτο. Οὐ γὰρ ἂν παραμυθούμενος τὸν δοῦλον, καὶ δεικνύς οὐδὲν ἡδικομένον, ἐκέλευσε γενέσθαι ἐλεύθερον. Εἶπε γὰρ ἂν τις ἴσως· Τί οὖν; ἂν μὴ δύωμαι, ἡδίκημαι καὶ ἡλάττωμαι;

Οὐ τοῖνον τοῦτο φησιν, ἀλλ' ὅπερ ἔφην, θέλων δείξει ὅτι οὐδὲν πλεονεγίνεται τῷ ἐλευθέρῳ γενομένῳ, φησὶ· Κὰν κύριος ἦς τοῦ ἐλευθερωθῆναι, μένε δουλεύων μάλλον. Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει· *Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστὶν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλος ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ.* Ἐν γὰρ τοῖς κατὰ Χριστὸν, φησὶν, ἀμφοτέροι ἴσοι· ὁμοίως γὰρ καὶ σὺ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ὁμοίως καὶ ὁ δεσπότης ὁ σός. Πῶς οὖν ὁ δοῦλος ἀπελεύθερος; Ὅτι ἡλευθέρωσέ σε οὐ τῆς ἁμαρτίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξωθεν δουλείας μένοντα δοῦλον. Οὐ γὰρ ἀφίησιν εἶναι δοῦλον τὸν δοῦλον, οὐδὲ ἀνθρωπὸν μένοντα ἐν δουλείᾳ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν. Καὶ πῶς ἐλευθέρός ἐστιν ὁ δοῦλος, μένων δοῦλος; Ὅταν παθῶν ἀπηλλαγμένος ἦ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς νοσημάτων, ὅταν χρημάτων καταφρονῇ καὶ ὀργῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων παθῶν. *Τιμῆς ἡγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων.* Οὗτος ὁ λόγος οὐ πρὸς οἰκέτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους εἰρηται. Ἔστι γὰρ καὶ δοῦλον ὄντα μὴ εἶναι δοῦλον, καὶ ἐλεύθερον ὄντα δοῦλον εἶναι. Καὶ πῶς ὁ δοῦλος ὧν, οὐκ ἐστὶ δοῦλος; Ὅταν διὰ τὸν Θεὸν πάντα ποιῇ, ὅταν μὴ υποκρίνηται μηδὲ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ἀνθρώπων τι πράττῃ· τούτέστι, δουλεύοντα ἀνθρώποις ἐλεύθερον εἶναι. Ἡ πῶς πάλιν ἐλευθέρός τις ὧν, γίνεται δοῦλος; Ὅταν διακονῇται ἀνθρώποις πονηρὰν τινα διακονίαν ἢ διὰ γαστριμαργίαν, ἢ διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν, ἢ διὰ δυναστείαν. Ἐ γὰρ τοιοῦτος πάντων ἐστὶ δουλικώτερος, κὰν ἐλεύθερος ἦ. Σκύπει δὲ ταῦτα ἀμφοτέρα· Δοῦλος ἦν ὁ Ἰωσήφ, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων δοῦλος· διὸ καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ πάν-

^a *Legematur* ἀγνοῶμεν.

των ἐλευθέρων ἡ ἐλευθεριώτερος ἦν. Τῇ δεσποίνῃ γοῦν οὐκ εἶξεν, εἰς ἅπερ ἠθέλησεν ἡ κεκτημένη. Πάλιν ἐλευθέρα ἦν ἐκείνη, καὶ πάντων ἦν δουλικωτέρα, τὸν θεράποντα κολακεύουσα καὶ παρακαλοῦσα· ἀλλ' οὐκ ἔπεισε τὸν ἐλεύθερον, ὃ μὴ ἠθέλησε, ποιῆσαι. Οὐκ ἄρα δουλεῖα τὸ πρᾶγμα ἦν, ἀλλ' ἐλευθερία ἡ ἀνωτάτω. Τί γὰρ ἐνεποδίσθη πρὸς ἀρετὴν ἐκείνος ἀπὸ τῆς δουλείας; Ἀκουέτωσαν δούλοι καὶ ἐλεύθεροι· τίς ἐδούλευσεν; ὁ ἀξιούμενος, ἢ ἡ ἀξιούσα; ἡ παρακαλοῦσα, [165] ἢ ὁ καταφρονῶν ἱκετευούσης; Καὶ γὰρ εἰσὶν ὅροι δοῦλων παρὰ τοῦ Θεοῦ καί μιν οἱ καὶ μέχρι ποῦ δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς, καὶ τοῦτο νουνομοθέτηται, καὶ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς οὐ χρή. Ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάτῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ, ἐπεσθαὶ δεῖ καὶ πείθεσθαι· περαιτέρω δὲ μηκέτι· οὕτω γὰρ ὁ δούλος ἐλεύθερος γίνεται. Ἄν δὲ περαιτέρω προῖτης, κἂν ἐλεύθερος ᾖ, ἐγένου δούλος. Τοῦτο γοῦν αἰνίττεται λέγων· *Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων*. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκέλευσε καταλιμπάνειν δεσπότης, καὶ ἐλευθέρους φιλονεικεῖν γίνεσθαι, πῶς παρήκει λέγων· *Ἐκαστος ἐν τούτῳ μενέτω, ἐν ᾧ ἐκλήθη*; καὶ ἀλλαχοῦ, *Ὅσοι εἰσιν ὑπὸ ζυγὸν δούλων, τοὺς ἰδίους δεσπότης πόσης τιμῆς ἀξίους ἡγεῖσθωσαν, καὶ μὴ καταφρονεῖτωσαν οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης, οἳ ἀδελφοὶ εἰσιν οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι*; Καὶ Ἐφesoίσι δὲ καὶ Κολασσαεῦσιν ἐπιστέλλων, τὰ αὐτὰ διατάττεται καὶ νομοθετεῖ. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐ ταύτην ἀναίρει τὴν δουλείαν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς κακίας καὶ ἐλευθέρους γινόμενῃν, ἥπερ ἐστὶ χαλεπωτάτη, κἂν ἐλεύθερός τις ὦν αὐτῇ δουλεύῃ. Τί γὰρ ἀπάναντο οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ ἐλεύθεροι ὄντες; οὐχὶ πάντων ἦσαν τῶν δούλων δουλικώτεροι, καὶ πρὸς τὸν πατέρα ψευδόμενοι, καὶ πρὸς τοὺς ἐμπόρους τὰ μὴ ὄντα λέγοντες, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν· Ἄλλ' οὐκ ὁ ἐλεύθερος τοιοῦτος, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσιν ἀληθής· καὶ οὐδὲν αὐτὸν δουλεύσασθαι ἡδυνήθη, οὐ δεσμός, οὐ δουλεία, οὐ δεσποίνης ἔρω, οὐ τὸ ἐν ἄλλοτρίᾳ εἶναι· ἀλλ' ἔμενεν ἐλεύθερος πανταχοῦ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἐλευθερία, ὅταν καὶ ἐν δουλείᾳ διαλάμπῃ.

ε'. Τοιοῦτον ὁ Χριστιανισμός· ἐν δουλείᾳ ἐλευθερίαν χαρίζεται.^β Καὶ καθάπερ τὸ φύσει ἄνθρωπον σῶμα, τότε δαίνονται ἄνθρωπον, ὅταν δεξάμενον βέλος μηδὲν πάθῃ δεινόν· οὕτω καὶ ὁ ἀκριδῶς ἐλεύθερος τότε φαίνεται, ὅταν καὶ δεσπότης ἔγωγ μὴ δουλωθῇ. Διὰ τοῦτο κελεύει δούλον μένειν, Εἰ δ' οὐ δυνατόν δούλον ὄντα εἶναι Χριστιανόν, ὅσον χρή, πολλὴν τῆς εὐσεβείας ἀσθένειαν κατηγοροῦσιν Ἕλληνες· ὥσπερ, ἂν μάθωσιν, ὅτι τὴν εὐσέθειαν οὐδὲν βλάπτει δουλεία, θαυμάσονται τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ θάνατος ἡμᾶς οὐ βλάπτει οὐδὲ μάστιγις οὐδὲ δεσμός, πολλὴ μάλλον δουλεία, πῦρ καὶ σίδηρος καὶ τυραννίδες μυρία καὶ νόσοι καὶ πέναι καὶ θηρία, καὶ μυρία τούτων χαλεπωτέρα, οὐκ ἔβλαψαν τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ καὶ δυνατωτέρους ἐποίησαν. Καὶ πῶς δουλεία βλάψαι δύνησεται, φησὶν; Οὐχ αὕτη βλάπτει ἡ δουλεία, ἀγαπητὲ, ἀλλ' ἡ φύσει δουλεία ἢ τῆς ἀμαρτίας. Κἂν αὐτὴν μὴ ᾖς τὴν δουλείαν δούλος, θάρρει καὶ εὐφραίνου· οὐδεὶς σε οὐδὲν ἀδικῆσαι δύνησεται, ἀδούλωτον ἔχοντα τὸ ἦθος· ἂν δὲ ταύτης ᾖς δούλος, κἂν μυριάκις ἐλεύθερος ᾖς, οὐδὲν ὀφελός σοι τῆς ἐλευθερίας. Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, ὅταν ἀνθρώπῳ μὲν μὴ δουλεύῃς, τοῖς δὲ πά-

θεσι σεαυτὸν ὑποκατακλίνῃς; Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρώποι καὶ φείσασθαι ἐπίστανται πολλάκις, ἐκείνοι δὲ οἱ [166] δεσπότης οὐδέποτε κορύνονται σου τῆς ἀπωλείας. Δουλεύεις ἀνθρώπῳ; Ἀλλὰ καὶ ὁ δεσπότης σοι δουλεύει, διοικούμενός σοι τὰ τῆς τροφῆς, ἐπιμελούμενός σου τῆς ὑγίειας καὶ ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων, καὶ τῶν ἄλλων πάντων φροντίζων. Καὶ οὐχ οὕτω σὺ δέδοικας, μὴ προσκρούσης τῷ δεσπότη, ὥς ἐκείνος δέδοικε μὴ τί σοι τῶν ἀναγκαίων ἐπιλίπῃ. Ἄλλ' ἐκείνος κατὰκειται, σὺ δὲ ἐστῆκας. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παρ' αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ σοί. Πολλὰκις γοῦν σὺ κατακειμένον καὶ ὑπνούνον θήδεις, ἐκείνος οὐ γέσθηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρίας ὑπομένει βίας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἀγρυπνεῖ σοῦ χαλεπωτέρων. Τί γοῦν; τοιοῦτον ἔπαθε παρὰ τῆς δεσποίνης ὁ Ἰωσήφ, ὅσον παρὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐκείνη; Οὗτος μὲν γὰρ, ὃ ἐπιτάξαι ἠθέλησεν ἐκείνη, οὐκ ἐποίησεν· ἐκείνη δὲ, ὃ ἐπέταξεν ἡ δέσποινα αὐτῇ, ἡ ἀσέλγεια λέγω, πάντα ἔπραξε· καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως ἂν αὐτὴν κατήσχυνεν. Ποῖος ταῦτα ἐπιτάττει δεσπότης; ποῖος τύραννος ὤμός; Δεήθητί σου τοῦ δούλου, φησὶν, ἱκέτευσον τὸν αἰχμάλωτον, κολάευσον τὸν ἀργυρῶνητον· κἂν διαπτύσῃ, πάλιν ἐπίμεινον, κἂν πολλὰκις ἐπῆς καὶ μὴ ἀνάσχηται, ἐπιτήρησον ἐρημίαν, καὶ βίας καὶ γενοῦ καταγέλαστος. Τί ἀτιμότερον, τί δὲ τούτων αἰσχρότερον τῶν βημάτων; Ἄν δὲ μηδὲν μηδὲ οὕτως ἀνύσης, καὶ συκοφάντησον καὶ ἀπάτησον τὸν συνοικούντα. Ὅρα πῶς ἀνελεύθερα, πῶς αἰσχρὰ τὰ ἐπιτάγματα, πῶς ἀπηνῇ καὶ ὤμα καὶ μανικά. Τί τοιοῦτον ἐπιτάττει ὁ δεσπότης, οἷα ἐπέταξεν ἡ ἀσέλγεια τῇ βασιλίᾳ γυναικὶ τότε ἐκείνῃ; ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐτόλμησε παρακοῦσαι. Ὁ δὲ Ἰωσήφ οὐδὲν τοιοῦτον ὑπέμεινεν, ἀλλὰ τὰ ἐναντία πάντα, ὃ ὄψαν ἔφερε καὶ τιμὴν. Βούλει καὶ ἔτερον ἄνθρωπον ἰδεῖν ὑπὸ δεσποίνης χαλεπῆς πολλὰ ἐπιταγέντα, καὶ οὐδὲν τοιμήσαντα παρακοῦσαι;

Ἐννόησον τὸν Κάιν, ὅσα ὑπὸ τῆς βασκανίας ἐπέταγῃ. Ἐπέταξεν ἐκείνη σφάζειν τὸν ἀδελφόν, ψεύσασθαι τὸν Θεόν, λυπῆσαι τὸν πατέρα, ἀναισχυντῆσαι, καὶ πάντα ἐποίησε, καὶ οὐδὲν παρήκουσε. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἔφ' ἐνὸς τοσαύτην ἔχει ἰσχὺν αὕτη ἡ δέσποινα; Ὅλοκληροῦς πολλὰκις δῆμους ἀπώλεσε. Τοὺς γοῦν Ἰουδαίους αἱ γυναῖκες τῶν Μαδιθναίων δεδεμένους σχεδὸν αἰχμαλώτους ἔλαβον, τῇ τῆς οικίας εὐμορφίᾳ ἐπιθυμίᾳ τούτους χειρωσάμεναι πάντας. Ταύτην τοίνυν τὴν δουλείαν ἐκβάλλων ὁ Παῦλος, ἔλεγε· *Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων*· τούτεστι, μὴ πείθεσθε ἀνθρώποις ἄτοπα ἐπιτάττουσιν, ἀλλὰ μηδὲ ἑαυτοῖς. Εἴτα ἀνενεγκὼν τὴν διάνοιαν, καὶ ποιήσας ὑψηλὴν, φησὶ· *Περὶ δὲ τῶν παρθέτων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω γνώμην δὲ δίδωμι, ὥς ἡλεθμένος ὑπὸ Κυρίου πιστός εἶναι*. Ὁδὲ καὶ τάξει παρβαίων καὶ τῆς παρθενίας μνημονεύει λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ ἐγκρατείας αὐτοὺς ἐνεγύμνασέ τε καὶ ἐβρύθμισε λόγοις, ἐκθαίνει καὶ πρὸς τὸ μείζον, *Ἐπιταγὴν οὐκ ἔχω, λέγων, ἀλλὰ νομίζω καλὸν εἶναι. Διὰ τί; Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν περὶ τῆς ἐγκρατείας τέθεικε. Δέδοσαι γυναικὶ; μὴ ζῆται λύσιν. Δέλωσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζῆται γυναικα*. Ταῦτα οὐκ ἐναντιούμενον ἐστὶ τοῖς προτέροις, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνάδοντος. [167] Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ φησιν· *Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφωνου*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Δέδοσαι γυναικὶ; μὴ ζῆται λύσιν*. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον· τὸ γὰρ παρὰ γνώμην, λύσις ἐστίν· εἰ δὲ κατὰ γνώμην ἀμφοτέροι ἐγκρατεῖοντο, οὐκ ἐστὶ λύσις.

* Ἐλευθέρων deest in Reg., possetque illæso sensu omit-
ti. ^b Legebatur χαρίζεσθαι, et mox, εὐτρωτων.

quando non ad oculum servierit : hoc est hominibus servire , et esse liberum. Et quomodo rursum liber cum sit quispiam, servus efficitur? Quando apud homines malum obit ministerium, aut propter gulam, aut propter pecuniarum cupiditatem, aut propter potentiam. Nam qui talis est, etsi liber, servis omnibus demissior est. Hæc ambo considera : servus erat Joseph, sed non hominum servus : ideoque in servitute liberorum omnium liberrimus erat. Heræ itaque non cessit, ad cupidinem suam famulum impellenti. Rursum illa libera erat, sed servis omnibus demissior, quæ famulo adulabatur ipsumque provocabat ; sed libero non persuasit ut id faceret quod nollet. Non ergo servitus illa erat, sed suprema libertas : quid enim illi ad virtutem impedimento fuit servitus? Audiant servi et liberi : quis servivit, qui rogatus est, an quæ rogavit? quæ supplicavit, an qui supplicantiem desepxit? Sunt enim termini servitæ a Deo positi : et quousque eos modum servare oporteat, statutum est in legibus, quas prætergredi non licet. Cum enim herus nihil præcipit quod Deo displiceat, tunc obsequi et parere illi oportet ; ulterius autem minime : sic enim servus liber efficitur. Si ultra procedas, etiamsi liber sis, servus effectus es. Hoc itaque subindicat cum dicit : *Nolite fieri servi hominum*. Si autem non ita sit, et si jussit heros relinquere, et pro assequenda libertate contendere, quomodo hortabatur dicens : *Unusquisque in hoc maneat, in quo vocatus est*? et alibi : *Quicumque sunt sub iugo servi, dominos suos omni honore dignos censeant, et non despiciant qui fideles habent dominos, quia fratres sunt qui beneficium consequuntur* (1. Tim. 6. 1. 2)? Et Ephesiis atque Colossensibus scribens eadem ipsa præcipit et statuit (Ephes. 6. 5. seqq.; Col. 3. 22). Unde palam est, illum hanc servitutem non tollere, sed eam quæ per vitia etiam liberos invadit, quæ est gravissima, etiam si quis liber ipsi serviat. Quid enim lucrati sunt Josephi fratres, liberi cum essent? annon erant omnibus servis serviliores, qui apud patrem mentirentur, et mercatoribus falsa narrarent, ut etiam fratri? At non talis erat liber ille, sed ubique et in omnibus verax : nihilque illum in servitutem redigere potuit, non vincula, non ipsa servitus, non heræ amor, non quod in aliena terra esset : sed ubique liber mansit. Hoc enim maxime libertas est, quando ea in servitute quoque fulget.

5. Talis res est Christianismus : in servitute libertatem elargitur. Ac sicut corpus, quod ex natura sit vulnerabile, tunc invulnerabile ostenditur, cum excepto telo nihil grave patitur : sic qui vere liber est, tunc talis apparet, quando etiam cum heros habet, non in servitutem redigitur. Ideo jubet servum manere. Si autem fieri non potest ut, cum sit servus, sit Christianus qualem esse oportet, magnæ imbecillitatis piam religionem accusabunt Græci ; quod si discant illam nihil a servitute lædi, prædicationem mirabuntur. Nam si neque mors nobis nocet neque flagella neque vincula, multo minus servitus, ignis, ferrum, mille tyrannides, morbi, paupertas, feræ, et sexcenta

his graviora fideles non læserunt, imo potentiores fecerunt. Et quomodo servitus nocere poterit? Non ipsa servitus nocet, dilecte, sed peccati servitus, quæ vere talis est. Si hanc non subeas servitutem, confide et latitare ; nullus tibi nocere poterit, ut qui mores habeas ab omni servitute liberos : si vero peccati servus sis, etiam si millies liber fueris, nihil tibi libertas illa prodest. Quæ enim utilitas, quæso, si homini quidem non servias, sed animi morbis te subicias? Homines quippe sæpe parcere sciunt, illi vero domini numquam tua pernicie satiantur. Homini servis? Sed herus quoque tibi servit, qui alimentum tibi ministrat, valetudinem tuam curat, vestes, calceos et alia omnia suppeditat. Neque ita tu times, ut ne dominum offendas, ut ille curat, ne quid tibi ex necessariis desit. At ille accumbit, tu vero stas. Et quid hoc? neque enim id apud illum tantum observatur, sed etiam apud te. Sæpe namque te recumbente et suaviter dormiente, ille non modo stat, sed etiam mille pœnis afficitur in foro, et molestius quam tu vigilat. Quid ergo, tantumne passus est Joseph ab heræ, quantum illa a concupiscentia sua? Ille enim quæ illa jubere voluit, non fecit : illa vero quæ domina ejus libido imperavit, omnia fecit ; neque prius destitit, donec eam dedecore affecit. Qualis herus talia imperat? qualis immanis tyrannus? Roga, inquit, servum tuum, adulare emptitio, supplica captivo : etiamsi respuerit, rursus iusta ; etiamsi sæpius dixeris et ille non assensus fuerit, observa solitudinem, et vim facito et te risu dignam præbe. Quid ignominiosius, quid turpius hisce verbis? Si autem ne ita quidem aliquid perfeceris, illum calumniare et decipe conjugem. Vide quam illiberalia, quam turpia præcepta sint, quam immitia, quam sæva, quam furiosa. Quid tantum præceperit herus quivis, quantum lascivia tunc præcepit regiæ mulieri? et tamen non ausa est non obsequi. Joseph vero nihil tale passus, sed contraria omnia, quæ gloriam et honorem afferrent. Vis alium videre virum, cui sæva domina multa imperavit, nec ausus est ille non obsequi?

Invidiæ malum. — Cainum cogita, quanta nempe ab invidia jussa acceperit. Ut fratrem occideret imperavit, ut Deo mentiretur, patrem dolore afficeret, impudenter ageret : et omnia exsequutus est, ac nihil prætermisit. Ecquid miraris, si hæc domina tantam vim habeat in uno, quæ integros sæpe populos perdidit? Judæos certe Madiannitarum mulieres vinetos et fere captivos abduxerunt, cum formæ suæ concupiscentia illos omnes allexere. Hanc itaque servitutem ejiciens Paulus, dicebat : *Ne sitis servi hominum* ; id est, ne obsequamini hominibus absurda imperantibus ; imo ne vobis quidem ipsis. Deinde cum mentem erexisset, sublimemque fecisset, ait : 25. *De virginibus autem præceptum Domini non habeo : consilium autem do, tamquam misericordiam consequutus a Domino, ut sim fidelis*. Recto ordine procedens de virginitate deinceps mentionem facit. Postquam enim eos de continentia loquutus exercuit et composuit, ad id quod majus est egreditur, *Præceptum*, inquit, non

habeo; sed bonam rem esse puto. Quare? Eadem de causa, quam de continentia posuit. 27. *Alligatus es uxori? noli querere solutionem. Solutus es ab uxore? noli querere uxorem.* Hæc non sunt repugnantis prioribus; imo valde iis assentientis. Nam et illic ait: *Nisi forte ex consensu*; hic vero dicit: *Alligatus es uxori? noli querere solutionem.* Hoc porro contrarium non est: nam quod præter mentem est et voluntatem, est solutio; si autem continuerint ex utriusque consensu, non est solutio.

6. Deinde, ne hoc videatur lex esse, subjunxit: 28. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* Sub hæc præsentium causam affert, instantem necessitatem, tempus contractum et tribulationem. Multa namque connubium secum trahit, quæ et hic subindicavit, et in sermone de continentia: illic quidem dicens, mulierem non sui potestatem habere; hic autem, *Solutus es. Si autem uxorem acceperis, non peccasti*; non de ea loquens quæ virginitatem elegit; ipsa enim jam peccavit. Nam si viduæ in crimen vocantur, cum secundas nuptias contraxerint, si semel elegerint viduitatem; multo magis virgines. *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* Atqui etiam voluptatem, inquires. Sed vide quomodo illam temporis brevitate contraxerit, dicens: 29. *Tempus breve est.* Id est, jubemur peregrinari et excedere demum; tu vero interius curris. Atqui etiamsi nihil molestum haberet matrimonium, ad futura tamen festinare oporteret; cum autem molestiam secum trahat, quid opus est onus attrahere? cur tantam suscipere molem, quando postquam susceperis, ita uti illa oportet ac si non haberes? etenim ait: *Qui habent uxores, tamquam non habentes sint.* Deinde, cum de futuris quid interposuisset, rursus ad præsens tempus sermonem reducit. Etenim alia sunt spiritualia: illa quippe quæ viri sunt, hæc autem quæ sunt Dei curat; alia vero sunt præsentis vitæ; illud nempe, 32. *Volo autem vos sine sollicitudine esse.* Attamen illud quoque in eorum potestatem remittit. Nam qui postquam ostendit id

quod est eligendum, rursus cogit, videtur non suis fidere verbis. Quapropter concessione magis ipsos induxit et retinuit, dicens: 35. *Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat.* Audiant virgines, quod virginitas in hoc non terminetur: nam quæ res mundi curat, nec virgo fuerit nec honesta. Cum dixisset enim, *Divisa est mulier et virgo*, hanc differentiam posuit, et qua in re discrepent dixit. Ac cum definitionem dedit virginis et non virginis, non nuptias, non continentiam dixit, sed sollicitudinis vacuitatem et magnam sollicitudinem. Non enim coitus malus est, sed impedimentum ad philosophiam malum. 36. *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua.* Hic videtur quidem de matrimonio loqui; totum autem dicit de virginitate: nam et secundum concedit matrimonium, tantum *In Domino*. Quid est illud, *In Domino*? Cum castitate, cum honestate. Hac enim ubique est opus, ipsamque insequi oportet: alioquin ne licet quidem Deum videre. Si autem præterivimus ea, quæ dicenda erant de virginitate, nemo nos negligentiae condemnet. Librum enim integrum in eam rem edidimus (a), et cum ibi accurate quantum potuimus illam rem tractaverimus, supervacaneum esse duximus eadem ipsa hic repetere. Quamobrem illo remittentes auditorem, hic illud dicemus, continentiam esse sectandam: nam ait ille: *Pacem persequimini et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum.* Ut ergo eum videre dignemur; sive in virginitate degamus, sive in primis sive in secundis nuptiis, hanc persequamur, ut regnum cælorum adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hic librum suum de Virginitate memorat, quem edidimus Tomo 1, col. 581-582. Lege monitum operi præmissum, ubi clare probatur idem ipsum opus et non aliud in fine hujus Homiliæ in Epist. ad Corinthus. memorari.

HOMILIA XX.

CAP. 8. v. 1. *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus. Scientia infat, caritas vero ædificat.*

1. Necesse est primo dicere quid sibi velit hic locus: sic namque facile intelligetur quod dicturi sumus. Qui enim aliquem accusari videt, nisi prius peccati naturam noscat, quæ dicentur non intelliget. Qua ergo de re tunc Corinthios accusabat? Crimen erat magnum, ac multorum causa malorum. Quale illud? Multi ex illis cum didicissent, non quæ intrant inquinare hominem, sed quæ exeunt: et idola, nempe ligna, lapides et dæmones, nec nocere nec juvare posse, sine modo ullo hac perfecta rei cognitione utebantur, et in suum et in aliorum detrimentum. Nam ad idola ingrediebantur, et mensarum ibidem participes erant, hincque magnam inferebant perniciem. Nam qui adhuc idola timebant, nec contem-

nenda illa esse didicerant, cœnarum huiusmodi participes erant, cum perfectiores viderent idipsum facientes, et hinc maxime lædebantur (neque enim eadem qua illi mente apposita, sed quasi idolis immolata habebant: et ea res via erat ad idololatriam): et illi quoque qui perfectiores erant, non levi damno affliciebantur, dum mensis dæmonicis fruenterentur. Et hoc quidem crimen erat. Beatus autem vir, ut illud emendaret, non statim vehementi utitur oratione: nam ex insipientia magis, quam ex malitia id designabatur. Quare initio adhortatione magis opus erat, quam vehementi increpatione et indignatione. Animadvertite igitur ejus prudentiam, quomodo statim admonitionem incipiat: *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus.* Inferioribus relictis, quod semper facit, valentiores primum aggreditur. Hoc enim etiam in epistola ad

ς'. Εἴτα ἵνα μὴ δόξη νομοθεσία εἶναι τοῦτο, ἐπήγα-
γεν· Ἐὰν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες. Εἴτα τὰ
παρόντα αἰτιάται, τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην καὶ τὸν
συνεσταλμένον καιρὸν καὶ τὴν θλίψιν. Πολλὰ γὰρ ὁ
γάμος ἐπισύρεται, ἅπερ ἠνίκατο καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν
τῷ περὶ ἐγκρατείας λόγῳ, ἐκεῖ μὲν εἰπὼν, ὅτι Οὐκ
ἔχει ἐξουσίαν ἑαυτῆς ἡ γυνή, ἐνταῦθα δὲ εἰπὼν· Δέ-
δουσαι. Ἐὰν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες· οὐ περὶ
τῆς παρθενίας ἐλομένης· ἡδὴ γὰρ αὕτη ἡμαρτεν. Εἰ
γὰρ αἱ χῆραι κρίμα ἔχουσι δευτέρους ὁμιλοῦσαι γά-
μοις, ἢ ἂν ἀπαξ ἔλυνται χηρεῖαν, πολλῶν μᾶλλον αἱ
παρθένοι. Θλίψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἔξουσιν οἱ τοιοῦτοι.
Ἀλλὰ καὶ ἡδονήν, φησὶν. Ἀλλὰ καὶ ταύτην ὅρα πῶς
ἀνέστειλε τῇ βραχύτητι τοῦ καιροῦ, εἰπὼν· Ὁ και-
ρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ· τούτέστιν, Ἀποδημεῖν
κελεύσμεθα καὶ ἐξιέναι λοιπόν, σὺ δὲ ἐνδοτέρῳ τρέ-
χεις. Καίτοι εἰ καὶ μηδὲν εἶχεν ἐπαχθὲς ὁ γάμος,
καὶ οὕτως ἐπελγεσθαι πρὸς τὰ μέλλοντα ἔδει· ὅταν
δὲ καὶ θλίψιν ἔχη, τί δεῖ φορτίον ἐπισύρσθαι; τί
χρὴ λαβεῖν τοσούτον ὄγκον, ὅταν καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν
οὕτω δέοι χρῆσθαι, ὡς μὴ ἔχοντα; καὶ γὰρ, Οἱ ἔχο-
ντες γυναικάς, φησὶν, ἵνα ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν.
Εἴτα ἐνθεῖς τι καὶ τῶν μελλόντων, πάλιν πρὸς τὸ
παρὸν ἤγαγε τὸν λόγον. Τὰ μὲν γὰρ πνευματικά
ἐστὶν· ὅτι ἡ μὲν τὰ τοῦ ἀνδρός, ἡ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ
μεριμνᾷ· τὰ δὲ τοῦ παρόντος βίου, τὸ, θέλω ὑμᾶς
ἀμερίμνους εἶναι. Ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτως ἀφίησι
κυρίους. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἀποδείξαι τὸ αἰρετὸν πάλιν
ἀναγκάζων, δοκεῖ μὴ θαρβεῖν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις.
Ὡστε τῇ συγχωρήσει μᾶλλον ἐπηγάγετο καὶ κατ-
έχεν εἰπὼν· Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμ-
φέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ
πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσδερον. Ἀκούετεσαν

αἱ παρθένοι, ὅτι οὐκ ἐν τούτῳ ὄρισται ἡ παρθενία·
ἡ γὰρ μεριμνῶσα τὰ τοῦ κόσμου, οὐδ' ἂν εἴη παρθέ-
νος οὐδὲ εὐσχήμων. Εἰπὼν γὰρ, *Μεμερίσται καὶ ἡ
γυνὴ καὶ ἡ παρθένος*, τοῦτο τέθεικε τὸ διάφορον,
καὶ ὃ διεστήκασιν ἀλλήλων. Καὶ ὅρον διδούς τῆς
παρθένου καὶ τῆς οὐ παρθένου, οὐ γάμον εἶπεν οὐδὲ
ἐγκράτειαν, ἀλλὰ ἀπραγμοσύνην καὶ πολυπραγμο-
σύνην. Οὐ γὰρ ἡ μίξις πονηρὸν, ἀλλὰ τὸ ἐμποδίζε-
σθαι πρὸς φιλοσοφίαν. *Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖ ἐπὶ
τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει*. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν
ὕπερ γάμου διαλέγεσθαι· τὸ δὲ πᾶν περὶ παρθενίας
φησὶν· ἐπεὶ καὶ δεύτερον συγχωρεῖ [168] γάμον,
μόνον Ἐν Κυρίῳ λέγων. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν Κυρίῳ;
Μετὰ σωφροσύνης, μετὰ κοσμιότητος. Ταύτης γὰρ
πανταχοῦ χρεῖα, καὶ δεῖ ταύτην διώκειν· ἄλλως γὰρ
οὐκ ἔστιν ἰδεῖν τὸν Θεόν. Εἰ δὲ παρεδράμωμεν τὰ
περὶ τῆς παρθενίας, μηδεὶς ἡμῶν ὄκνον καταγινω-
σκέτω. Καὶ γὰρ ὁλόκληρον ἡμῖν βιβλίον εἰς τοῦτο
σύγκειται τὸ χωρίον, καὶ μετὰ ἀκριβείας τῆς ἡμῖν
ἐγγωρούσης ἐκεῖ πᾶσιν ἐπεξεληθόντες, περιττολογίαν
εἶναι ἐνομίσσαμεν καὶ ἐνταῦθα πάλιν αὐτὰ ἐνθεῖναι.
Διόπερ ἐκεῖ παραπέμψαντες ὑπὲρ τούτων τὸν ἀκροα-
τὴν, ἐνταῦθα ἐκεῖνο ἐρούμεν, ὅτι τὴν ἐγκράτειαν δεῖ
διώκειν. *Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, διώκετε, καὶ τὸν ἀγα-
σμόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς δύσεται τὸν Κύριον*.
Ἰν' οὖν ἰδεῖν αὐτὸν καταξιώθωμεν, κἂν ἐν παρθενίᾳ
ᾖμεν, κἂν ἐν πρώτῳ γάμῳ, κἂν ἐν δευτέρῳ, ταύτην
μεταδιώκωμεν, ἵνα τύχωμεν τῆς βσιλείας τῶν οὐ-
ρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἶδαμεν ὅτι πάντες
γινώσκοντες ἔχομεν. Ἡ γινώσκεις φυσικοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη
οἰκοδομεῖ.

α'. Ἀναγκαῖον πρῶτον εἰπεῖν τί βούλεται αὐτῷ τουτὶ
τὸ χωρίον· οὕτω γὰρ εὐληπτος ἔσται ὁ λόγος ἡμῖν.
Ὁ γὰρ ἐγκαλοῦμένον τινα ὥρων, ἂν μὴ πρότερον ἴδῃ
τοῦ ἁμαρτήματος τὴν φύσιν, οὐκ εἰσεται τίνα ἐστὶ
τὰ λεγόμενα. Τί ποτ' οὖν ἐστὶν ὅπερ ἐνεκάλει τότε
Κορινθίους; Ἐγκλημα μέγα καὶ πολλῶν αἰτίων κα-
κῶν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Πολλοὶ παρ' αὐτοῖς μαθόντες,
ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ τὰ
ἐκπορευόμενα, καὶ ὅτι τὰ εἰδωλα, ξύλα καὶ λίθοι καὶ
δαίμονες, οὐτε βλάψαι οὐτε ὠφελῆσαι δυνάμενα,
ἀμέτρως τῇ τελειότητι τῆς γνώσεως ταύτης ἐκέ-
χρητο, καὶ εἰς τὴν ἑτέρων καὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν βλά-
θην. Καὶ γὰρ εἰς εἰδωλα εἰσέψαν, καὶ τῶν αὐτῶν
μετεῖχον τραπεζῶν, καὶ μέγαν ἐντεῖθεν τὸν βλεθρον
ἔτικτον. Οἱ τε γὰρ ἔτι τὸν τῶν εἰδωλῶν ἔχοντες φό-
βον, καὶ οὐκ εἰδότες αὐτῶν καταφρονεῖν, μετεῖχον
τῶν δειπνῶν ἐκείνων, ἐπειδὴ τοὺς τελειοτέρους ἑώ-
ρων τοῦτο ποιοῦντας, καὶ τὰ μέγιστα ἐντεῖθεν ἐβλά-
πτοντο (οὐδὲ γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκαίνους γνώμης
τῶν προκειμένων ἤπτοντο, ἀλλ' ὡς ἐπ' εἰδωλοθύτων,
καὶ ὁδὸς ἐπὶ εἰδωλολατρεῖαν τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο)·
αὐτοὶ τε οὕτοι πάλιν οἱ δὴθεν τελειότεροι, οὐχ ὡς
ἔτυχεν ἡδικοῦντο, δαιμονικῶν ἀπολαύοντες τραπεζῶν.

Τὸ μὲν οὖν ἐγκλημα τοῦτο ἦν· ὁ δὲ μακάριος οὗτος
μέλλων αὐτὸ διορθοῦν, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς* κέ-
χρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ ἀνοίας μᾶλλον ἢ κακίας ἦν
τὸ γινόμενον. Διὸ καὶ παραινήσεως ἐν ἀρχῇ μᾶλλον
ἐδείκτο [169], ἢ ἐπιπλήξεως σφοδρᾶς καὶ ὀργῆς.
Σκόπει τοίνυν αὐτοῦ τὴν σύνεσιν, πῶς εὐθέως ἀρχε-
ται τῆς νοουθεσίας. *Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἶ-
δαμεν ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν*. Τοὺς ἀσθενεῖς
ἀφελ, ὅπερ ἀεὶ ποιεῖ, τοῖς ἰσχυροῖς διαλέγεται πρῶ-
τοις. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐποίησεν
εἰπὼν· *Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου*; οὕτως
γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ ἐπιτίμησιν εὐκόλως δέξασθαι δυνά-
μενος. Ὁ δὲ καὶ ὅ ἐνταῦθα ποιεῖ· καὶ κενοῖ τὸν τύ-
φον αὐτῶν πρῶτον, ὅπερ ἐνόμιζον αὐτῶν εἶναι ἐξαι-
ρετον τὸ γινώσκιν ἔχειν τελείαν, τοῦτο κοινὸν ἀποφη-
νας· *Οἶδαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχο-
μεν*. Καὶ γὰρ εἰ ἀφελ αὐτοὺς μέγα φρονεῖν, πρῶ-
τον ἐδείκνεν ἐπιβλαβὲς ὃν τὸ πρᾶγμα ἑτέροις, οὐδὲν ἂν
ποσούτων ὠφέλησεν, ὅσον ἐβλάψεν. Ἡ γὰρ φιλότιμος
ψυχὴ, ὅταν ἐπὶ τινὶ καλλωπίζεται, κἂν ἑτέρους βλά-
πτῃ τοῦτο, σφοδρὰ αὐτοῦ ἔχεται διὰ τὴν τῆς κενο-
δοξίας τυραννίδα. Διὰ τοῦτο Παῦλος πρῶτον αὐτὸ

* Morei., καταφρονικῶ, male. Savil., καταφορικῶ. Reg.,
καταφορικῶς. ὅ δὲ καί. ὅ δὲ καί.

καθ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξετάζει, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐποίησε, καθαιρῶν αὐτὴν μεθ' ὑπερβολῆς. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τοῦτο εἰκότως ἐποίει· ὁλον γὰρ διόλου κατηγορίας ἄξιον ἦν καὶ πολλὴ ἡ εὐκολία· διόπερ οὐδὲ περιττὸν αὐτὸ δείκνυσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῷ κηρύγματι. Ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐνῆν τοῦτο ποιῆσαι· γινώσις γάρ ἦν τὸ τελούμενον, καὶ γινώσις τελεία. Οὕτε οὖν αὐτὴν καταβαλεῖν ἀσφαλὲς ἦν, καὶ τὸν τύπον ἄλλως οὐκ ἐνῆν ἐκβαλεῖν τὸν ἐπὶ ταύτῃ. Τί οὖν ποιεῖ; Πρῶτον τῷ δεῖξαι κοινὴν αὐτὴν οὖσαν, καταστέλλει τὸ φύσημα τὸ ἐκείνων. Οἱ γὰρ ἔχοντές τι μέγα καὶ καλὸν, ὅταν μόνοι ἔχωσι, μᾶλλον ἐπαίρονται· ἂν δὲ μετὰ ἄλλων φανῶσιν αὐτὸ κεκτημένοι, οὐκέτι ὁμοίως τοῦτο πάσχουσι. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ κοινοποιεῖ, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι αὐτῶν αὐτὸ εἶναι ἐνόμιζον μόνων· ἔπειτα ποιήσας κοινὸν, οὐ τίθησιν αὐτὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μόνον, ἐπεὶ καὶ οὕτως ἂν μᾶλλον αὐτοὺς ἐπῆρυν. Ὅσπερ γὰρ τὸ μόνον ἔχειν ἐπαίρει, οὕτω κοινωνὸν ἕνα που καὶ θεοῖτερον ἔχειν τῶν ὑπερεχόντων, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οὐχ αὐτὸν τίθησιν, ἀλλὰ πάντας. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐγὼ ἔχω γινώσιν, ἀλλ', *Ὅτι πάντες γινώσιν ἔχομεν*. Ἐνὶ μὲν οὖν τούτῳ πρῶτῳ κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, δευτέρῳ δὲ σφοδρότερος. Πολὺ δὴ τούτῳ; Τῷ δεῖξαι ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἀπηρτισμένον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀτελές· καὶ οὐ μόνον ἀτελές, ἀλλὰ καὶ βλαβερὸν, ἂν μὴ ἡ συνεζευγμένη ἕτερον αὐτῷ. Εἰπὼν γάρ, *Ὅτι πάντες γινώσιν ἔχομεν*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γινώσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ*. Ὅστε ὅταν χωρὶς ἀγάπης ἡ, καὶ εἰς ἀπόνοιαν ἀφίει. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ ἀγάπη, φησί, χωρὶς γινώσεως κέρδος ἔχει τι. Ἄλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο· ἀλλ' ὡς ὠμολογημένον ἀφείλε, δείκνυσιν ὅτι σφόδρα δεῖται ἐκείνου τοῦτο. Ὁ μὲν γὰρ ἀγαπῶν, ἅτε ἐντολὴν πληρῶν τὴν πασῶν κυριωτέραν, κἂν ἐλλείποντά τινα ἔχη, ταχέως [170] ἀπολαύσεται τῆς γινώσεως διὰ τὴν ἀγάπην, ὥσπερ ὁ Κορνήλιος καὶ ἕτεροι πολλοί· ὁ δὲ γινώσιν μὲν ἔχων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχων, οὐ μόνον οὐδὲν προσλήφεται, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἐκπρεσβεῖται ἥς ἔχει, πολλάκις εἰς ἀπόνοιαν ἐμπεσὶν. Ὅστε ἡ μὲν γινώσις ἀγάπης οὐκ ἐστὶ ποιητικὴ, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον ἀποσχίζει τὸν μὴ προσέχοντα, φρωῖσα καὶ ἐπαίρουσα. Καὶ γὰρ διαιρεῖν εἰσθεν ἡ ἀλαζονεία· ἡ δὲ ἀγάπη καὶ συνάγειν καὶ πρὸς γινώσιν ἄγειν. Ὅπερ οὖν καὶ δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Ὅστε οὐ τοῦτο κωλύω, φησί, τὸ τελείαν γινώσιν ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μετὰ ἀγάπης ταύτην ἔχειν, τοῦτο κελεύω· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ βλάβος.

β'. Ὅρῃς ὅπως ἦδη προανακρούεται τὸν περὶ ἀγάπης λόγον; Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα πάντα ἀπὸ τούτου συνέβαινε τὰ κακὰ, καὶ οὐκ ἀπὸ τελείας γινώσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μὴ σφόδρα φιλεῖν μὴδὲ φείδεσθαι τῶν πλησίον, ὅθεν καὶ τὸ διασπασθῆναι αὐτοὺς γέγονε καὶ τὸ ἐπαίρεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἅπερ αὐτοῖς ἐνεκάλεσε, καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, συνεχῶς αὐτῆς ἐπιμελεῖται, τὴν πηγὴν τῶν αγαθῶν διορθούμενος. Τί τοίνυν πεφύσησθε, φησίν, ἐπὶ τῇ γινώσῃ; Ἄν γὰρ τὴν ἀγάπην μὴ ἔχητε, καὶ βλαβήσεσθε ἐντεῦθεν· τί

γὰρ ἀλαζονείας χεῖρον; ἂν δὲ ἐκείνο προσῇ, καὶ τοῦτο ἔσται ἐν ἀσφαλείᾳ. Κἂν γάρ τι πλέον εἰδῇς τοῦ πλησίον, φιλῶν αὐτὸν οὐκ ἐπαίρει, ἀλλὰ ἄγεις καὶ αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο. Διὸ καὶ εἰπὼν, *Ἡ γινώσις φυσιοῖ*, ἐπήγαγεν, *Ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ*. Οὐκ εἶπε, Μετριάζει, ἀλλὰ τὸ πολλῷ πλέον καὶ κερδαλεώτερον· οὐδὲ γὰρ ἐφύσα μόνον ἡ γινώσις, ἀλλὰ καὶ διέσπα. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τοῦτο ἀντέθηκεν. Εἶτα καὶ τρίτον τίθησι δυνάμενον αὐτοὺς καθελεῖν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι κἂν συνεζευγμένη ἡ ἡ ἀγάπη, οὐδὲ οὕτως ἀπηρτισμένη ἐστὶν αὐτὴ ἡ γινώσις· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἐγνώκε, καθὼς δεῖ γινῶναι*. Αὕτη καιρία ἡ πληγὴ. Οὐ λέγω γὰρ, φησὶν, ὅτι κοινὴ ἡ γινώσις πάντων· οὐ λέγω ὅτι μισῶν τὸν πλησίον καὶ ἀπονοοούμενος, τὰ μέγιστα σεαυτὸν καταβλάπτεις. Κἂν γὰρ μόνος ἔχῃς, κἂν μετριάζῃς, κἂν φιλῇς τὸν ἀδελφόν, καὶ οὕτως ἀτελῆς· εἰ κατὰ τὴν γινώσιν· οὐδέπω γὰρ οὐδὲν οἶδας, ὡς δεῖ εἰδέναι. Εἰ δὲ οὐδενὸς οὐδέπω ἀκριβῆ τὴν γινώσιν ἔχομεν, πῶς τινες εἰς τοσοῦτον μανίας ἤλασαν, ὡς λέγειν τὸν Θεὸν εἰδέναι μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης; ὅπου γε εἰ καὶ πάντων ἔχομεν ἀκριβῆ γινώσιν τὴν τῶν ἄλλων, οὐδὲ οὕτω δυνατόν ἦν ἔχειν ταύτην οὕτως. Ὅσον γὰρ αὐτοῦ πρὸς ἅπαντα τὸ μέσον, οὐδὲ εἰπεῖν ἐνι. Καὶ ὅρα πῶς αὐτῶν κατέσπασε τὸ φύσημα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Περὶ τῶν προκειμένων οὐκ ἔχετε τὴν προσήκουσαν γινώσιν, ἀλλὰ περὶ παντὸς πράγματος. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὑμεῖς, ἀλλ', ὅτι Οὐδ' ὅστισιν, κἂν Πέτρος ἢ, κἂν Παῦλος, κἂν ὅστισιν. [171] Τούτῳ γὰρ καὶ παρεμυθήσατο, καὶ συνέστελλεν αὐτοὺς μετὰ ἀκριθείας. *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ αὐτὸν, ἀλλ' *Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτὸν ἐγνώμεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐγνώ. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, *Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ὑμᾶς ἐξελεξάμην*· καὶ Παῦλος ἀλλαχοῦ, *Τότε δὲ ἐπιγινώσσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγινώσθην*. Σκόπει τοίνυν δι' ὅσων κατήνεγκεν αὐτῶν τὸ φρόνημα. Πρῶτον ἔδειξεν, ὅτι οὐ μόνον ἐπίστανται, ἅπερ ἴσασι· *Πάντες γὰρ, φησὶ, γινώσιν ἔχομεν*. ἔπειτα, ὅτι βλαβερὸν τὸ πρᾶγμα, χωρὶς ἀγάπης ὅν· *Ἡ γὰρ γινώσις, φησὶ, φυσιοῖ*· εἶτα, ὅτι καὶ μετὰ ἀγάπης ὅν, οὐκ ἀπηρτισμένον ἐστὶν οὐδὲ τέλειον· *Εἰ γάρ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἐγνώκε*, φησὶ, *καθὼς δεῖ γινῶναι*. Πρὸς τούτοις, ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο οἰκοθεν ἔχουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δωρησαμένου· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγὼ τὸν Θεόν, ἀλλ' *Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*· εἶτα, ὅτι ἀπὸ ἀγάπης γίνεται τοῦτο αὐτὸ, ἦν οὐκ ἔχουσιν ὡς χρὴ· *Εἰ γάρ τις, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Διὰ τοσοῦτων τοίνυν καταλέαντας αὐτῶν τὴν φλεγμονὴν, ἀρχεται δογματίζειν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὗν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἔσθρος, εἰ μὴ εἷς*. Θέα εἰς ὅσην στενοχωρίαν ἐνέπεσε. Καὶ γὰρ ἀμφότερα βούλεται κατασκευάσαι, ὅτι τε ἀπέχεσθαι δεῖ τῆς τοιαύτης τραπέζης, καὶ ὅτι ἰσχύον οὐκ ἔχει πρὸς τὸ βλάψαι τοὺς μετέχοντας· ὅπερ οὐ σφόδρα ἀλλήλοις συμβαλόντα ἦν. Μαθόντες γὰρ ὅτι

α. *Deerant verba ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*.

Romanos fecit, dicens : *Tu vero quid iudicas fratrem tuum (Rom. 11. 10)?* hic enim est, qui facilius possit increpationem accipere. Quod hic quoque facit : et primo fastum eorum evacuat, dum quod illi præcipuum putabant et perfectam scientiam, hoc commune esse pronuntiavit : *Scimus enim, inquit, quod omnes scientiam habemus.* Nam si illos altum sapere sinens, primo ostendisset rem esse aliis noxiam, non tantum utilitatis, quantum damni attulisset. Ambitiosus quippe animus, cum aliqua re se ornari putat, etiamsi alius sit noxia, eam accuratius retinet ob vanæ gloriæ tyrannidem. Ideo Paulus primo rem ut in se est examinat, ut circa externam sapientiam superius fecit, illam omnino dejiciens. Sed illic quidem id jure faciebat; totum enim reprehensione dignum erat, et facilis res erat : quapropter id non modo supervacaneum, sed etiam prædicationi contrarium esse dixit. Hic autem non liceat ita facere : nam id de quo agebatur scientia erat, et scientia perfecta. Neque ergo eam dejicere tutum erat, nec aliter licebat fastum ex illa conceptum dejicere. Quid ergo facit? Primo illam ostendens esse communem, illorum fastum deprimit. Qui enim magnum quidpiam et pulchrum habent, si soli habeant, magis efferuntur; si vero cum aliis id possidere deprehendantur, non pari tunc modo affecti sunt. Primum igitur hoc commune ostendit, quoniam ipsi putabant id sibi tantum competere : deinde postquam illud commune fecit, non se solum participem dicit : sic enim illos magis extulisset. Ut si unus tantum habeat, se extollit : ita si unum tantum vel alterum ex præcipuis consortem habeat, non minoris rem facit. Ideo non se solum ponit, sed omnes : non enim dixit, Ego scientiam habeo; sed, *Scimus quod omnes scientiam habemus.* Hoc igitur priore dicto eorum fastum dejecit; secundo autem vehementius. Quodnam illud est? Quod ostendat rem non perfectam, imo admodum imperfectam esse; neque modo imperfectam, sed et noxiam, nisi sit aliud adjunctum. Cum dixisset enim, *Scientiam omnes habemus*, subjunxit : *Scientia inflat, caritas autem ædificat.* Itaque cum est sine caritate, ad arrogantiam extollit. At neque caritas, inquires, absque scientia aliquid lucri habet. Verum non hoc dixit, sed quod in confesso est relinquens, ostendit hoc illo valde egere. Nam qui diligit, utpote qui præceptum impleat omnium præstantissimum, etiamsi quid ipsi deficiat, cito per caritatem scientia fruetur, ut Cornelius et alii multi : qui autem scientiam quidem habet, sed non caritatem, non modo nihil assumet, sed ab illa quam habet excidet, sæpe in arrogantiam labens. Itaque scientia caritatem non parit, imo contra ab ea abscindit eum qui non attendit, dum illum inflat et extollit. Etenim arrogantia dividere solet; caritas vero conjungit et ad scientiam adducit. Quod significans ille dicebat : *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab ipso (1. Cor. 8. 3).* Itaque non impedio, inquit, quominus perfecta scientia habeatur; sed ut cum caritate habeatur, hoc præcipio : alioquin lucrum nullum, sed detrimentum.

2. Viden' quomodo jam viam parat ad sermonem, quem de caritate est habiturus? Nam quia hæc omnia mala hinc accidebant, non autem ex perfecta scientia, sed quod non admodum diligerent, nec rebus proximi parcerent; unde contingebat illos dissidere, efferri, ceteraque omnia evenire, de quibus ille et ante et post hæc redarguit : frequenter de caritate tractat, fontem omnium bonorum puriorem reddens. Quid ergo inflati estis, inquit, de scientia? Si enim caritatem non habueritis, hinc damnum accipietis : quid enim arrogantia pejus? si vero illud adsit, etiam hoc in tuto erit. Etiamsi enim aliquid amplius scias, quam proximus; si ames illum, non extolleris, sed ipsum quoque ad hoc deduces. Quamobrem cum dixisset, *Scientia inflat*, addidit, *Caritas autem ædificat.* Non dixit, Modeste se gerit, sed aliquid longe majus et utilius : scientia enim non modo inflabat, sed etiam disjungebat. Ideoque hoc illi opposuit. Deinde tertium quoque ponit, quod illos possit dejicere. Quodnam illud est? Quod etiamsi conjuncta sit caritas, ne sic quidem perfecta sit scientia : ideoque subjunxit : 2. *Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit-quomodo oporteat eum scire.* Hæc maxima plaga indigitur. Non dico enim, inquit, scientiam communem esse omnibus : non dico te, qui odio habes proximum et arrogans es, tibi ipsi maxime nocere. Etiamsi enim solus haberes, etiamsi modeste ageres, etiamsi fratrem diligeres, sic quoque imperfectus esses secundum scientiam : nondum enim scis quidpiam, ut scire oportet. Quid si nullam adhuc accuratam scientiam habeamus; quomodo quidam in tantam insaniam processerunt, ut dicerent se Deum cum omni accuratione cognoscere? nam etiamsi omnium aliarum rerum accuratam scientiam haberemus, neque sic fieri posset, ut hanc etiam haberemus. Quantum enim sit spatium inter Deum et alia omnia, ne dici quidem potest. Et vide quomodo illorum fastum dejiciat. Non enim dixit, De rebus propositis congruentem scientiam non habetis, sed De re qualibet. Neque dixit, Vos tantum, sed, Quicumque sit : etiamsi Petrus fuerit, etiamsi Paulus, etiamsi quivis alius. Hoc enim dicto illos accurate et consolatus est et repressit. 3. *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Non dixit, Novit eum, sed, *Cognitus est ab eo.* Non enim nos ipsum novimus, sed ipse nos novit (a). Ideo dicebat Christus : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos (Joan. 15. 16);* et Paulus alibi : *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum (1. Cor. 13. 12).* Perpende igitur quot dictis illorum fastum deprinat. Primo ostendit illos non solos scire ea quæ sciunt; *Omnes enim, inquit, scientiam habemus* : deinde rem esse noxiam, si sit sine caritate; nam *Scientia inflat*, inquit : postea, quod etiamsi sit cum caritate, id non absolutum sit neque perfectum : *Si enim quis putat se scire aliquid, nondum scit quemadmodum oportet scire.* Ad hæc vero, quod non hoc ex se habeant, sed Deo dante;

(a) In sequentibus Regium Codicem sequimur. In Editis quadam necessaria deerant.

non enim dixit, Novit Deum, sed, *Cognitus est ab eo* : deinde, quod hoc a caritate fiat, quam non habent ut oporteret. Nam Si quis, ait, *diligit Deum, hic cognitus est ab eo*. Cum per hæc leniisset illorum tumorem, incipit doctrinam instituere his verbis : 4. *De esca igitur quæ diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo, et quod nullus Deus alius nisi unus*. Vide in quantam angustiam inciderit. Vult enim utrumque probare, quod a tali mensa abstinere oporteat, et quod vim non habeat ad lædendos eos qui sunt ejus participes : quæ quidem non admodum inter se conveniebant. Nam cum didicissent ea non afferre damnum, ea tamquam indifferentia adituri erant : cum vero impedirentur ne illa tangerent, rursus suspicabantur, quod prohibiti essent quasi illa vim haberent lædendi. Ideo cum idolorum opinionem sustulisset, abstinendi primam causam affert fratrum offensa, sic dicens : *De esca igitur, quæ diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo*. Rursus ipsum commune facit, nec concedit hoc illorum esse solum, sed extendit cognitionem per totum orbem terræ. Neque enim apud vos tantum, inquit, sed ubique terrarum hoc dogma vim obtinet. Quodnam illud ? *Quod nullum sit idolum in mundo, et quod non sit Deus alius nisi unus*. Non sunt ergo idola ? non sunt statuæ ? Sunt quidem, sed nullam vim habent ; neque dii sunt, sed lapides et dæmones. Ad utrosque enim nunc orationem dirigit, et ad crassiores et ad eos qui philosophari videntur. Quia enim alii nihil plus sciunt quam lapides, alii vero dicunt virtutes quasdam in illis habitare, quas etiam deos vocant ; illis quidem dicit nullum esse idolum in mundo, aliis vero, non esse Deum in mundo nisi unum.

3. Viden' quomodo non frustra dogma constituens hæc scribat, sed ad differentiam externorum ? nam illud ubique observandum, sive absolute quiddicat, sive aliis obsistens. Neque enim hoc parum nobis confert ad dogmatum accurationem et ad dictorum intelligentiam. 5. *Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra ; ut sunt dii multi et domini multi* : 6. *nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso ; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*. Quia dixit, nullum esse idolum et nullum Deum alium ; erantque tamen idola, et erant qui dii vocabantur : ne videatur contra rem manifestam pugnare, subjungit (si sunt ita appellati dii, ut revera sunt, non vere sunt, sed ita dicuntur ; non in re, sed in verbo hoc habentes) : *Sive in cælo, sive in terra* ; in cælo dicens solem et lunam et reliquum astrorum chorum ; nam hæc etiam adorabant gentiles ; in terra, dæmonas, et eos ex hominibus qui in deos relati sunt. *Sed nobis unus Deus Pater*. Cum prius posuisset absque illa voce *Pater*, et dixisset, *Nullus est alius Deus nisi unus* ; nunc hoc addit, postquam illos omnino ejecerat. Deinde quod est maximum divinitatis judicium addit : *Ex quo omnia*. Hoc enim ostendit illos non esse deos. Dii enim, inquit, qui cælum et terram non fecerunt, pereant. Deinde, quod non minus est, adjicit : *Et nos in ipso*.

Quando enim dixit, *Ex quo omnia*, creationem memorat et productionem ex nihilo ad existentiam ; cum autem dicit, *Et nos in ipso*, fidei et conjunctionis verbum profert : quod antea quoque dicebat : *Ex ipso autem et vos estis in Christo Jesu* (1. Cor. 1. 30). Duplici enim ratione ex ipso sumus, et quod cum non essemus, facti simus, et quod fideles facti simus : nam hoc quoque est creatio : quod etiam alibi dicit : *Ut duos crearet in seipso in unum novum hominem* (Ephes. 2. 16). *Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum*. Et etiam de Christo similiter hoc cogitandum. Per ipsum enim ex nihilo productum est genus hominum ad existentiam, et ex errore ad veritatem reductus est. Itaque illud, *Ex quo*, non est, sine Christo : ex ipso enim per Christum creati sumus. Neque ergo nomina tamquam sorte distributa divisit, Filio quidem Dominus, Patri vero Deus, attribuens. Nam ea quoque solet sæpe mutare Scriptura, ut cum dicit, *Dixit Dominus Domino meo* ; et rursus, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* (Psal. 109. 1. et 44. 8) ; et, *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus* (Rom. 9. 5). Et sæpe videris hæc mutata nomina. Si autem essent quasi sorte assignata unicuique naturæ, neque Deus esset Filius, neque Deus ut Pater, manens Filius ; cum dixit, *Sed nobis unus Deus*, superflue addidisset illud, *Pater*, volens significare ingenitum : satis enim fuisset illud, *Deus*, si ejus solius exhiberet cognitionem, ad id significandum. Non hoc autem solum, sed aliud quoque dici potest. Si enim dixeris, quia Deus unus dictus est, illud, *Deus*, non convenit Filio ; observa quod hoc etiam de Filio dici possit. Etenim Filius, unus Dominus dictus est ; nequo tamen ideo illud, *Dominus*, ipsi soli competere dicimus. Quapropter quam vim habet illud, *Unus*, erga Filium, eandem habet erga Patrem : ac quemadmodum ille non impedit quominus Pater Dominus sit, eo modo quo Filius est Dominus, eo quod Filius unus Dominus dicatur : ita neque Filium impedit quominus sit Deus, eo modo quo Pater est Deus, quod Pater dicatur unus Deus. Quod si quidam dixerint, cur Spiritum non memoravit ? illud dixerimus, ipsum nempe idololatrias alloqui, et de diis multis deque dominis multis esse certamen. Ideo cum Patrem Deum dixisset, Filium Dominum appellavit. Si ergo Patrem non ausus est nunc appellare Dominum cum Filio, ne in suspicionem veniret quod duos diceret Dominos, neque Filium Deum cum Patre, ne putaretur duos dicere Deos, quid miraris, si Spiritum non memoraverit ? adversus illos enim tum concertabat, ut ostenderet non esse apud nos multipliciter deorum. Ideo illud, *Unus*, assidue retinet dicens, *Non est Deus alius nisi unus* ; et, *Nobis unus est Deus et unus Dominus*. Unde manifestum est illum, auditorum infirmitati parcentem, hoc arguendi modo usum esse, ideoque Spiritum non memoravisse. Nam si hoc non esset, nec alibi oportuisset Spiritum memorare, neque illum cum Patre et Filio conjungere. Nam si a Patre et Filio esset exclusus, multo magis illum in baptismo

οὐκ ἔχει βλάβην, ὡς ἀδιαφόροις ἐμαλλον ἐπιτρέχειν· κωλυθέντες δὲ αὐτῶν ἄπτεσθαι, πάλιν ὑπόπτειον ὅτι ὡς ἰσχυὸν ἔχοντων εἰς τὸ βλάπτειν ἐκωλύθησαν. Διὰ δὲ τοῦτο καθελὼν τὴν τῶν εἰδώλων ὑπόνοιαν, αἰτίζων πρῶτην τίθησι τοῦ ἀπέχεσθαι, τὰ σκάνδαλα τῶν ἀδελφῶν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὐκ τῶν εἰδωλοθύτων, οἷδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ*. Πάλιν κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐ συγχωρεῖ μόνων ἐκείνων γενέσθαι τοῦτο, ἀλλ' ἐκτείνει τὴν γνώσιν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Οὐδὲ γὰρ παρ' ὑμῖν μόνον, φησιν, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς τοῦτο κρατεῖ τὸ δόγμα· Ποῖον δὲ τοῦτο, *Ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς*; Οὐκ ἔστιν οὖν εἰδωλα; οὐκ ἔστι ξόανα; *Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔχει τινὰ ἰσχυὸν, οὐδὲ θεοὶ εἰσιν, ἀλλὰ λίθοι καὶ δαίμονες*. Πρὸς γὰρ ἀμφοτέρους ἀποτείνεται νῦν, καὶ τοὺς παχύτερους αὐτῶν καὶ τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν. *Ἐπειδὴ γὰρ οἱ μὲν οὐδὲν πλέον τῶν λίθων ἴσασιν, οἱ δὲ λέγουσι καὶ δυνάμεις τινὰς οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς, ἃς καὶ θεοὺς καλοῦσι, πρὸς μὲν οὖν ἐκείνους φησιν, ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ· πρὸς δὲ τούτους, ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς*.

γ. [172] Ὅρξ πῶς οὐκ ἀπλῶς δογματίζων γράφει ταῦτα, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἔξωθεν; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πανταχοῦ χρὴ παρατηρεῖν, εἴτε ἀπολελυμένους λέγει τι, εἴτε πρὸς τινὰς ἰστάμενος. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεὶν εἰς τὴν τῶν δογμάτων ἡμῖν ἁ ἀκρίθειαν τοῦτο συντελεῖ, καὶ εἰς αὐτὴν τῶν λεγομένων τὴν κατανόησιν. *Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς, ὥσπερ οὐκ εἰσι θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ· ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ*. Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον καὶ οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, ἦν δὲ καὶ εἰδωλα, ἦσαν δὲ καὶ θεοὶ λεγόμενοι· ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, ἐπάγει λέγων (καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, ὥσπερ οὖν καὶ εἰσιν, οὐκ ἀπλῶς εἰσιν, ἀλλὰ λεγόμενοι, οὐκ ἐν πράγματι, ἀλλ' ἐν βήματι τοῦτο ἔχοντες)· *Εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς*· ἐν οὐρανῷ τὸν ἥλιον λέγων καὶ τὴν σελήνην καὶ τὸν λοιπὸν τῶν ἀστρων χορόν· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα προσεκύνησαν Ἕλληνας· ἐπὶ γῆς δὲ δαίμονας, καὶ τοὺς ἐξ ἀνθρώπων θεοποιηθέντας ἄπαντας. *Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ*. Πρῶτερον θεὸς χωρὶς τοῦ Πατρὸς ^β, καὶ εἰπὼν, *Οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς*, νῦν καὶ τοῦτο προστίθεται, ὅτε παντελῶς ἐκείνους ἐξέβαλεν. Εἴτα καὶ ὅπερ ἐστὶ δόγμα μέγιστον θεότητος, καὶ τοῦτο ἐπάγει· *Ἐξ οὗ τὰ πάντα*. Τοῦτο γὰρ δείκνυσιν κακείνους οὐκ ὄντας θεοὺς. Θεοὶ γὰρ, φησιν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Εἴτα καὶ τὸ τούτου οὐκ ὁμιλοῦν προστίθεται· *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν*. Ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ, *Ἐξ οὗ τὰ πάντα*, τὴν δημιουργίαν λέγει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν· ὅταν δὲ εἴπῃ, *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν*, τὸν τῆς

πίστεως καὶ τῆς οἰκειώσεως λόγον λέγει· ὁ καὶ ἐμ' προσθεν ἔλεγεν· *Ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ὑμεῖς ὄστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Αἰτιολογῶν γὰρ ἐσμὲν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῷ μὴ ὄντες γενέσθαι, καὶ τῷ πιστοὶ γενέσθαι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο κτίσις· ὁ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· *Ἰνα τοῦς δύο κτίσῃ ἐν εαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον*. Καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν ὁμοίως τοῦτο νοητέον. Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρήχθη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἀπὸ πλάνης εἰς ἀλήθειαν ἐπαγγέθεν. Ὡστε τὸ, *Ἐξ οὗ*, τοῦτο οὐκ ἔστι, χωρὶς τοῦ Χριστοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδημιουργήθημεν. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὰ ὀνόματα ὡς ἀποκεκληρωμένα διεῖλε, τῷ μὲν Ἰῶ τὸ, Κύριος, τῷ δὲ Πατρὶ τὸ, Θεός, προσνέμων. Οὐδε γὰρ αὐτὰ καὶ ἐναλλάττειν ἡ Γραφή πολλάκις, ὡς ὅταν λέγῃ· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου*· καὶ πάλιν, *Διὰ τοῦτο ἐχρίσεν σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου* καὶ, *Ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός*. Καὶ πολλαχοῦ ἂν ἴδοις ταῦτα μετὰ βαίνοντα τὰ ὀνόματα. Εἰ δὲ ἀποκεκληρωμένα ἦν ἐκάστη φύσει, καὶ οὐχὶ Θεὸς ἦν ὁ Υἱός, καὶ Θεός ὡς ὁ Πατήρ, μένων Υἱός· εἰπὼν, *Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός*, περιττῶς προσετίθει τὸ Πατήρ, βουλόμενος γνωρίσαι τὸν ἀγέννητον· ἥρκει γὰρ τὸ Θεός, εἴ γε αὐτοῦ μόνον ἦν γνωριστικόν, τοῦτο δηλῶσαι. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔστιν εἰπεῖν. [173] Εἰ γὰρ λέγοις, ὅτι ἐπειδὴ εἷς Θεός ἐφρηται, οὐκ ἀρμόζει· ἂν τῷ Ἰῶ τὸ, Θεός, ὅρα καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ αὐτὸ καίμενον. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς εἷς Κύριος ἐφρηται, καὶ οὐ διὰ τοῦτο αὐτῷ μόνῳ τὸ, Κύριος, ἀρμόττειν φαμέν. Ὡστε ἦν ἔχει ἰσχυὸν τὸ, *Εἷς*, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς· καὶ καθάπερ οὐκ ἐξωθεῖ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου εἶναι, οἷος ὁ Υἱός ἐστι Κύριος, διὰ τὸ ἓνα αὐτὸν λέγεσθαι· Κύριον τὸν Υἱόν· οὕτως οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει τοῦ εἶναι Θεόν, οἷος ἐστὶ Θεός ὁ Πατήρ, διὰ τὸ ἓνα Θεὸν λέγεσθαι τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ τινες λέγοιεν· Τίνος ἔνεκεν Πνεύματος οὐκ ἐμνημόνευσεν; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι πρὸς εἰδωλολάτρας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ περὶ θεῶν πολλῶν ὁ ἀγὼν, καὶ περὶ κυρίων πολλῶν. Διὸ καὶ Θεὸν τὸν Πατέρα εἰπὼν, τὸν Υἱὸν ἐκάλεσε Κύριον. Εἰ τοίνυν τὸν Πατέρα οὐκ ἐτόλμησε καλέσαι Κύριον νῦν μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ δύο παρ' ἐκείνοις ὑποπτεύηται λέγειν Κυρίους, οὐδὲ τὸν Υἱὸν Θεὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ δύο νομίζηται λέγειν θεοὺς· τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐμνημόνευσε; πρὸς γὰρ ἐκείνους αὐτῷ τέως ἦν ὁ ἀγὼν, καὶ τὸ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἔστι πολυθεΐα παρ' ἡμῖν. Διὸ τὸ *Εἷς* τοῦτο συνεχῶς κατέχει λέγων· *Οὐδεὶς Θεός ἕτερος, εἰ μὴ εἷς* καὶ, *Ἡμῖν εἷς Θεός καὶ εἷς Κύριος*. Ὅθεν δῆλον ὅτι φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκουόντων, ταύτῃ ἐχρήσατο τῇ διασκευῇ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἐμνημόνευσεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἐστίν, οὐδὲ ἀλλαχοῦ μνησθῆναι ἔδει τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ συντάττεσθαι αὐτῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Εἰ γὰρ ἀπερρίπταται Πατὴρ καὶ Υἱός, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτὸ συντάττεσθαι οὐκ ἔδει,

^α Ἡμῖν deest in Reg. ^β Sic habet Savilius in margine, et sic legit vetus interpret Latinaus, absque Patre, ubi observat in mss. fere semper πατὴρ sic scribi pro, unde error ortus fuerit, ut ex sequentibus liquet. Editi, χωρὶς τοῦ πατρὸς τι.

^α Reg., εἰ δὲ λέγοις.... οὐκ ἀρμόζει.

ἐνθα μάλιστα φαίνεται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος, καὶ ὡρεαὶ δίδονται θεῷ προσήκουσαι μόνῳ παρέχειν.

δ. Ἐγὼ μὲν οὖν τὴν αἰτίαν εἶπον, δι' ἣν ἐνταῦθα σεοίγηται· σὺ δὲ, εἰ μὴ τοῦτο ἔστιν, εἰπέ διὰ τί ἐν τῷ βαπτίσματι συντάττεται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις ἑτέραν αἰτίαν εἰπεῖν, ἥ τὸ, ἐμότιμον αὐτὸ εἶναι. Ὅταν γοῦν μηδεμίαν ἔχη τοιαύτην ἀνάγκην, ὅρα πῶς αὐτὸ συντάττει οὕτω λέγων· *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινῶνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν*· καὶ πάλιν, *Διαίρεσις δὲ χαρισμάτων* εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαίρεσις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός. Ἄλλ' ἐπειδὴ νῦν πρὸς Ἑλλήνας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ καὶ τοὺς ἔξ Ἑλλήνων ἀσθεनेστέρους, διὰ τοῦτο ταμιεύεται τῶς· ὅπερ οὖν καὶ οἱ προφῆται ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐδαμῶς σαφῶς αὐτοῦ μεμνημένοι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων. Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, φησί. Ποία αὕτη; ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ, ἡ ἢ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; Ἡ γὰρ [174] τοὺς Ἑλλήνας αἰνίσσεται ἐνταῦθα, τοὺς πολλοὺς λέγοντας θεοὺς καὶ κυρίους, καὶ οὐκ εἰδότες τὸν ὄντα Θεόν· ἡ τοὺς ἔξ Ἑλλήνων ἀσθεनेστέρους ἔτι, τοὺς οὐδέπω σαφῶς εἰδότες, ὅτι οὐ χρὴ δεδοικέναι τὰ εἰδῶλα, καὶ ὅτι οὐδὲν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἡρέμα παρεμυθήσατο καὶ ἐπῆρε τούτους. Οὐδὲ γὰρ πάντα καθάπτεσθαι ἔδει, καὶ μάλιστα μέλλοντα πάλιν καθικνεῖσθαι αὐτῶν σφοδρότερον.

Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ἕως ἄρτι ὡς εἰδωλοθύτων ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενὴς οὕσα μολύνεται. Ἐτι τρέμουντι, φησί, τὰ εἰδῶλα. Μὴ γάρ μοι τὴν παρούσαν εἴτης κατὰστασιν, καὶ ὅτι ἐκ προγόνων τὴν εὐσέβειαν ἐδέξω· ἀλλὰ παράπεμψον τὴν διάνοιαν εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ ἐννόησον, ἄρτι τοῦ κηρύγματος καθισταμένου, καὶ τῆς ἀσεβείας ἔτι κρατούσης, καὶ βωμῶν καιομένων καὶ θυσιῶν καὶ σπονδῶν τελουμένων, καὶ τῶν πλειόνων Ἑλλήνων ὄντων, τοὺς ἐκ προγόνων διαδεξαμένους τὴν ἀσεβειαν, καὶ πατέρων καὶ πάππων καὶ ἐπιπάππων τοιούτων ὄντας ἐκγόνους, καὶ πολλὰ παρὰ τῶν δαιμόνων παθόντας κακὰ, ἄθροον μεταστάντας, πῶς εἰκόσ ἦν διακεισθαι· πῶς δὲ δεδοικέναι καὶ τρέμειν τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλάς· δι' οὓς καὶ αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου*. Οὕτε γὰρ ἐκκαλύπτει αὐτοὺς σαφῶς, ἵνα μὴ πληξῇ, οὔτε παρατρέχει καθόλου, ἀλλ' ἀορίστως αὐτῶν μέμνηται, λέγων· *Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου ἕως ἄρτι ὡς εἰδωλοθύτων ἐσθίουσι*· τοῦτέστι, μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας, μεθ' ἧς πρότερον· καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενὴς οὕσα μολύνεται· οὐδέπω δυναμένη καταφρονῆσαι οὐδὲ καθάπαξ αὐτῶν καταγελάσαι, ἀλλ' ἔτι διακρινομένη. Ὅσπερ ἂν εἴ τις τῷ νεκροῦ ἄπτεσθαι νομίζῃ μολύνειν ἑαυτὸν κατὰ Ἰουδαίχην συνήθειαν, εἴτα ἑτέρους ὁρῶν ἀπομένους μετὰ καθαροῦ συνεβότος, μὴ ἀπότμενος μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, μολύνειτο· οὕτω κακεῖνοι τότε ἐπασχον. *Τινὲς γάρ, φησί, τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ἕως ἄρτι*. Οὐχ ἀπλῶς τὸ, Ἐως ἄρτι, θέθεικεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδὲν ἤνυσαν μὴ συγκαταβαλίνοντας.

Οὐδὲ γὰρ οὕτως αὐτοὺς ἐνάγειν ἐχρῆν, ἀλλ' ἑτέρως πως λόγῳ πειθοντας καὶ διδασκαλίᾳ. Καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενὴς οὕσα μολύνεται. Οὐδαμῶς τῶς περὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος τὸν λόγον ἰσῆσιν, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω περὶ τὸ συνειδὸς τοῦ μεταλαμβάνοντος στρέφεται. Δέδοικε γὰρ μὴ πως θέλων διορθῶσαι τὸν ἀσθενῆ, πληξῇ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἀσθενῆ καὶ τοῦτον ἐργάσθαι. Διόπερ οὐχ ἤττον τούτου φείδεται, ἢ ἐκείνου. Καὶ οὐκ ἀφίησιν αὐτὸ νομισθῆναι τι, ἀλλὰ πολὺν κατασκευάζει τὸν λόγον, ὥστε μὴ τοῦτο ὑποπτευθῆναι. *Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ*. Οὕτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὕτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστεροῦμεν. Ὅρξ πῶς πάλιν αὐτῶν καθεῖλε τὸ φρόνημα; Εἰπὼν γὰρ ὅτι οὐ μόνον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ πάντες [175] γινώσκοντες, καὶ, ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν ἐγνώκε καθὼς δεῖ γινώσκειν, καὶ, ὅτι ἡ γνώσις φυσιοῖ· εἶτα παραμυθησάμενος αὐτοὺς, καὶ εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, καὶ ὅτι δι' ἀσθένειαν οὗτοι μολύνονται· ἵνα μὴ λέγωσιν ἐκεῖνοι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ μὴ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις; διὰ τί γὰρ μὴ ἔχει γνώσιν ὁ δεῖνα; διὰ τί ἀσθενὴς; ἵνα μὴ ταῦτα ἀνθυποφέρωσιν, οὐκ εὐθέως ἤλθεν ἐπὶ τὸ δείξαι σαφῶς, ὅτι διὰ τὴν ἐκείνου βλάβην ἀπέχσθαι δεῖ· ἀλλὰ προακροβολισάμενος αὐτὸν μόνον πρῶτον, τὸ τοῦτου πλεον δεῖκνυσι. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἐβλάπτετο, μηδὲ ἡ τοῦ πλησίον προσῆν διαστροφή, οὐδὲ οὕτω δεῖ τοῦτο ποιεῖν· ματαιοποιεῖν γὰρ τοῦτο ἔστιν. Ὁ γὰρ ἀκούσας ὅτι βλάπτεται μὲν ἑτερος, αὐτὸς δὲ ἔχει τὸ κέρδος, οὐ σφόδρα ἀφίσταται, ἀλλὰ τότε μᾶλλον, ὅταν μάθῃ ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ὠφελεῖται ἀπὸ τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο πρῶτον τοῦτο τίθησι λέγων· *Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ*. Εἶδες πῶς αὐτὸ ἐξευτελίζει, ὃ ἐδόκει ἀπὸ τελείας γνώσεως γίνεσθαι; Ὅλτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· τοῦτέστιν, εὐδοκιμοῦμεν παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς ἀγαθόν τι ποιήσαντες καὶ μέγα· οὕτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστεροῦμεν· τοῦτέστιν, οὐκ ἑλατόν τι ἔχομεν.

Τῶς μὲν οὖν αὐτὸ ἔδειξε περιττὸν καὶ οὐδὲν· δὲ γὰρ μήτε γινόμενον ὠφελεῖ, μήτε μὴ γινόμενον βλάπτει, περιττὸν ἂν εἴη· προῖον δὲ καὶ τὴν βλάβην ἐκκαλύπτει πᾶσαν τοῦ πράγματος. Νῦν μέντοι τὴν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς γινομένην λέγει· *Βλέπετε γάρ, φησί, μὴ πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡ ἐξουσία ὑμῶν πρόσκομμα γίνεται, οὐδὲ ἀπεφῆνατο, ἵνα μὴ ἀναισχυνοτέρους ποιήσῃ· ἀλλὰ πῶς; *Βλέπετε*· φοβὸν αὐτοὺς καὶ ἐντρέπων, καὶ ἐπὶ ἀρνησιν ἄγων τοῦ μὴ ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γνώσις ὑμῶν αὕτη, ὅπερ ἦν ἐγκωμιον μᾶλλον· οὐδὲ, Ἡ τελειότης ὑμῶν αὕτη· ἀλλ', *Ἡ ἐξουσία*· ὅπερ προπετείας μᾶλλον καὶ αὐθαδείας καὶ ἀλαζονείας εἶναι ἐδόκει. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τοῖς ἀδελφοῖς*, ἀλλὰ, *Τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν*· αὖτις τὴν κατηγορίαν, ὅτι οὐδὲ ἀσθενούντων φείδονται, καὶ ταῦτα ἀδελφῶν. Ἔστω γάρ, οὐ διορθοῖς οὐδὲ ἐγείρεις· τί καὶ ὑποσκελίζεις καὶ προσπατεῖς ποιεῖς, δέον χεῖρα ὀρέγειν; Ἄλλ' οὐ βούλει τοῦτο· οὐκοῦν μηδὲ καταβάλλεις. Εἰ μὲν γὰρ πονηρὸς ἦν, καλᾶσεως ἐδεῖτο· εἰ δὲ ἀσθενὴς, ἱατρείας. Νῦν δὲ οὐκ ἀσθενὴς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀδελφός. Ὅταν γὰρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γινώσκοντα ἐν

cum ipsis jungere non oportuisset, ubi maxime divinitatis dignitas apparet, et dona dantur quæ Deo soli dare competit.

4. Ego igitur causam dixi, cor hic silentio prætermisus sit: tu vero, si res non ita se habet, dic cur in baptismo conjungitur. Sed non aliam possis causam dicere, quam quod sit honore par. Cum ergo nullam talem habet necessitatem, vide quomodo ipsum conjungit, ita dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris, et communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis* (2. Cor. 13. 13); et rursum, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem autem Deus* (1. Cor. 12. 4-6). Sed quia nunc adversus Græcos sermo erat, et eos qui Græcis imbecilliores erant, propterea id interim reservatur et tacetur. Id quod etiam prophete faciunt de Filio, quem nusquam aperte nominant ob auditorum imbecillitatem. 7. *Sed non in omnibus est scientia*, inquit. Quænam illa? an ea, quæ est de Deo, an ea, quæ de his quæ immolata sunt idolis? Aut certe Græcos hic subindicat, qui dicebant multos esse deos et dominos, nec sciebant Deum qui vere est: aut eos qui inter gentiles imbecilliores erant, qui nondum clare scirent idola non esse timenda, et nullum esse idolum in mundo. Cum hoc autem dixisset, paulatim illos consolatus est et erexit. Neque enim omnia insectari oportebat, cum maxime illos rursum vehementius esset impetiturus.

De idolothytis.—*Quidam autem cum conscientia idoli usque nunc quasi idolothytum manducant: et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur.* Adhuc tremunt, inquit, et metuunt idola. Ne mihi enim præsentem rerum statum dixeris, et quod piam religionem a majoribus acceperis; sed mentem tuam transfer in illa tempora, et cogita, cum modo constituta esset prædicatio, et impietas adhuc regnaret arderentque aræ et sacrificia, libamina peragerentur, et plures essent gentiles, qui a majoribus impletatem acceperant, a patribus, avis et atavis talibus orti, atque a dæmonibus mala multa passi essent: illos, inquam, repente mutatos, quomodo verisimile erat effici: quomodo timendæ tremendæque erant dæmonum insidiæ: propter quos etiam id subindicando dicebat, *Quidam autem cum conscientia idolothyti.* Neque enim aperte declarat illos, ne percellat, neque omnino prætercurrit, sed indefinite eorum meminit, dicens: *Quidam autem cum conscientia idolothyti usque nunc quasi idolothytum manducant*; id est, cum eadem mente qua prius; *et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur*: cum nondum possit despicere, neque omnino illa irridere, sed adhuc in dubio versetur. Ac si quis, si tangat mortuum, putet seipsum polluere, secundum Judaicam consuetudinem; deindeque alios videns tangentes cum pura conscientia, non cum eadem mente tangens, pollueretur; sic et illi tunc erant affecti. *Quidam enim, inquit, cum conscientia idoli usque nunc.* Non sine causa

PATROL. GR. LXI.

illud, *Usque nunc*, posuit, sed ut ostendat, illos nihil profecisse non sese accommodantes. Neque enim sic illos inducere oportebat, sed alio modo, verbo et doctrina persuasos. *Et conscientia illorum cum sit infirma, polluitur.* Nusquam adhuc circa rei naturam verba facit, sed semper et ubique circa conscientiam accipientis versatur. Timet enim ne, dum vult infirmum corrigere, fortem perstringat, illumque infirmum reddat. Quapropter non minus huic parcit, quam illi. Neque sinit quid simile existimari, sed sermone utitur prolixo, ut ne tale quid in suspicionem veniat. 8. *Esca autem nos non commendat Deo.* Neque enim si manducaverimus, abundamus; neque si non manducaverimus, deficimus. Viden' quomodo rursum eorum fastum deprimat? Nam cum dixisset, non modo illos, sed etiam omnes scientiam habere; et neminem scire quemadmodum scire oportet; et quod scientia inflet; deinde cum illos esset consolatus, ac dixisset, non in omnibus esse scientiam, et hos polli propter imbecillitatem; ne dicerent illi: Et quid ad nos, si non est in omnibus scientia? cur enim ille talis non habet scientiam? cur est infirmus? ne hæc objicerent, non statim ad claram demonstrationem venit, quod ne lædatur ille, abstinere oporteat; sed primum quadam velitatione adversus illum usus, ostendit id, quod est illo majus. Quodnam est hoc? Quod etiamsi nemo læderetur, neque proximi perversio metuenda esset, ne sic quidem hoc agendum esset: vanus quippe labor ille esset. Nam qui audit alium lædi, sed sibi lucrum esse, non multum abstinere; sed tunc magis cum didicerit, nihil se ab ea re juvari. Ideo hoc primum ponit dicens: *Esca autem nos non commendat Deo.* Viden' quantum id vilipendat, quod videbatur a perfecta scientia effici? *Neque enim si manducaverimus, abundamus*; id est, apud Deum probati sumus, ut quid bonum vel magnum operati; *neque si non manducaverimus, deficimus*; id est, minus quid habemus. Interim igitur illud ostendit superfluum et nihil esse: nam id, quod neque si fiat prodest, neque si non fiat nocet, superfluum certe fuerit.

5. Progressus autem totum rei damnum aperit. Nunc autem dicit, id quod fratribus accidit: 9. *Videte enim, inquit, ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus.* Non dixit, Quod licentia vestra sit offendiculum, neque id pronuntiavit, ut ne impudentiores illos redderet; sed quomodo? *Videte*, terrens illos ac pudore afficiens et ad faciendi negotiationem inducens. Neque dixit, Hæc vestra scientia, quod magis laudi esset; neque, Hæc vestra perfectio; sed *Licentia*: quod magis temeritatis, petulantiae et arrogantiae esse videbatur. Nec dixit, Fratribus; sed *Infirmitas fratribus*, crimen augens, quod ne infirmis quidem parcant, imo fratribus. Esto enim, non corrigis neque excitas; cur supplantas et dejicis, cum oporteret manum porrigere? Sed hoc non vis: ergo ne dejicias. Nam si malus esset, correctione opus haberet; si autem infirmus, medicina. Nunc autem non modo infirmus est, sed etiam frater. 10. *Cum quis enim te*

11

viderit scientiam habentem in idollo recumbentem, nonne conscientia ejus, cum sit infirmus, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Cum dixisset, Videte ne licentia vestra sit offendiculum, dicit quomodo hoc fiat, et ubique infirmitatem ponit, ne videatur damnum ex natura rei esse, et terribiles esse videantur dæmones. Nunc enim prope est, inquit, ut omnino deficiat ab idolis : te autem videns cum illis libenter versantem, rem accipit pro admonitione, et in illa re versatur etiam ipse. Itaque non solum ex illius imbecillitate, sed ex intempestivo tuo opere insidiæ oriuntur : tu enim illum infirmiore reddis. 11. Et peribit infirmus frater in esca tua, propter quem Christus mortuus est. Duo namque sunt, quæ te venia privant ob hoc illatum damnum, et quod infirmus, et quod frater sit ; imo tertium quoque additur, quod omnium terribilissimum est. Quodnam illud est? Quod Christus pro illo mori non recusaverit ; tu vero ne quidem ad ejus imbecillitatem te attemperas. Per hæc autem perfectum admonet, qualis ipse prius esset, et quod pro illo etiam mortuus sit. Et non dixit : Pro quo etiam mori te oportebat ; sed quod multo majus erat, quod etiam Christus propter ipsum est mortuus. Sic Dominus quidem tuus pro illo mori non recusavit ; tu vero ejus nullam rationem habes, ut nec propter ipsum a scelestæ mensæ abstineas ; sed sinis ipsum perire post salutem ita partam ; quodque gravissimum est, per escam? Neque enim dixit, Propter tuam perfectionem, vel propter tuam scientiam, sed Propter tuam escam. Sunt itaque quatuor crimina, illaque maxima : quod et frater sit, et infirmus, et cujus Christus tantam habuit rationem, ut pro illo moreretur ; et quod post hæc omnia propter escam pereat. 12. Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Viden' quam sensim et paulatim peccatum illud ad culmen iniquitatis deduxerit? Rursusque infirmitatis illorum meminit. Nam quod ipsi pro se esse existimabant, hoc ubique in illorum caput convertit. Neque dixit, Scandalizantes, sed Percutientes, ut per dictionis emphasis crudelitatem ostenderet. Quid enim sævius fuerit homine, qui ægrum percutiat? Etenim quovis vulnerè gravius est scandalizare, seu offendiculum ponere : sæpe namque hoc mortem induxit. Et quomodo in Christum peccant? Uno quidem modo, quia quæ sunt famulorum ut propria sibi attribuit ; secundo, quod qui verberantur, ad corpus et membra ipsius pertineant ; tertio, quod opus suum : per suam eadem propriam ædificatum, ipsi per ambitionem suam diruant. 13. Quapropter, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum. Ille tamquam optimus magister, cujus est per se docere quæ dicit. Neque dixit, Sive juste sive injuste ; sed quomodocumque. Nec dico, inquit, idolo immolatum, quod etiam propter aliam causam est prohibitum ; sed si quid etiam eorum, quæ in potestate et concessa sunt offendat, ab illis quoque abstinerebo, non uno vel altero die, sed toto vitæ meæ tempore : Non manducabo enim, inquit, carnes in æternum. Nec

dixit, Ne perdam fratrem, sed simpliciter, Ne fratri offendiculo sim. Etenim extremæ dementia fuerit ea quæ Christo ita cordi fuere, et talia ut propter ea mortem elegerit, nos ita parvi facere, ut ne propter illa quidem ab escis illis abstinereamus. Hæc porro non illis solum, sed etiam nobis opportune dicantur, qui proximi salutem despiciamus, et satanica illa verba proferimus. Nam dicere, Quid mihi curæ est, si ille offendatur et ille pereat? satanica est crudelitatis et inhumanitatis. Atqui tunc quidem illorum imbecillitatis erat, quibus hæc offendiculo erant ; apud nos vero non item. Nam illa peccata admittimus, quæ fortibus etiam offendiculo sint. Cum enim percutimus, rapimus et avaritiæ studemus, liberisque tamquam mancipiis abutimur, cuinam hæc non offendiculo fuerint? Nam ne dixeris, Ille sutor, iste tinctor est ; neque dixeris, Ærarius faber alius est : sed cogita illum esse fidelem et fratrem. Illorum enim discipuli sumus, piscatorum, publicanorum, tabernaculorum opificum : illius qui in domo fabri nutritus fuit, qui sponsam ejus matrem habere dignatus est, qui pannis involutus in præsepi recubuit, qui non habebat ubi caput reclinaret, qui tanta suscepti itineris, ut ex via sessus esset, qui ab aliis nutriebatur.

6. *Fastus humanus nihil est.* — Hæc cogita, et humanum fastum nihil esse putes ; sed et tabernaculorum opificem, et eum qui curru vehitur, et mille famulos habet, et foro obvios arcet, fratrem esse existima ; imo illum magis quam hunc. Nam ille opportunius frater dicatur, qui magis similis est. Quis ergo similis est piscatoribus? qui quotidiano alitur opere, non habens famulum neque domicilium ; sed in omnibus crucifixus ; an ille, qui tanto fastu circumdatur, et contraria legibus divinis operatur? Ne ergo despicias illum, qui magis frater tuus est : nam ille magis similis est apostolicæ imagini. At non libenter, sed invitatus, inquires : non enim ex animi sententia hoc facit. Undenam hoc? non audistis, *Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)* ? Ut autem discas illum non invitum operari, accede et da illi decies mille auri talenta, et videbis illum hæc recusare. Itaque etiamsi a majoribus divitias non acceperit, sed et cum accipere liceret, non acceperit, nec suis addiderit, magnum affert indicium quod pecunias despiciat. Nam et Joannes Zebedæi admodum pauperis filius erat ; sed non propterea coactam fuisse dicemus illius paupertatem. Cum ergo videris ligna cædentem, malleo tundentem, fuligine tinctum, ne ideo contempnas, sed ideo mireris. Nam et Petrus succinctus erat, sagenam tractabat et piscabatur post resurrectionem Domini. Ecquid dico Petrum? Paulus ipse post emensa tanta terrarum spatia, post tot edita miracula, in tentoriorum officina stans, pelles consuebat, et reverebantur eum angeli et tremantes dæmones formidabant : nec pudebat dicere : *Necessitatibus meis, et iis qui mecum erant, ministraverunt manus istæ (Act. 20. 34)*. Ecquid dico, non pudebat eum? In hoc certe ille gloriaba ut. Ecquis est, inquires, nunc Paulo virtute par? Scio et ego nullum

εἰδωλῶν κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνειδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος οἰκοδομηθῆσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλό-
 θυντα ἐσθίειν; Εἰπὼν, *Βλέπετε μὴ πρόσκομμα γέννηται ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῇ*, λέγει πῶς καὶ τίνι τρόπῳ γίνεται. Καὶ πανταχοῦ τὴν ἀσθένειαν τίθουσιν, ἵνα μὴ δόξη τῆς τοῦ πράγματος φύσεως εἶναι ἡ βλάβη, καὶ φοβεροὶ φανῶσιν οἱ δαίμονες. Νῦν μὲν γὰρ ἐγγύς ἐστιν ἀποστῆναι τέλεον τῶν εἰδωλῶν, φησί· σὲ δὲ ὁρῶν ἐμφιλοχωροῦντα ἐκείνοις, ἀντὶ παραινέσεως τὸ πρᾶγμα δέχεται, καὶ ἐναπομένει καὶ αὐτός. [176] Ὡστε οὐ τῆς ἀσθενείας μόνον ἐστὶ τῆς ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ τῆς σῆς ἀκαιρίας ἡ ἐπιβουλὴ· σὺ γὰρ αὐτὸν ἀσθενέστερον ποιεῖς. *Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε*. Δύο γὰρ ἔχεις τὰ συγγνώμης σε ἀποστεροῦντα ἐπὶ τῇ βλάβῃ ταύτῃ, καὶ ὅτι ἀσθενής, καὶ ὅτι ἀδελφός· μᾶλλον δὲ καὶ τρίτον, καὶ πάντα φοβερότερον. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι Χριστὸς μὲν οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ, σὺ δὲ αὐτῷ οὐδὲ συγκαταβαίνειν ἀνέχη. Διὰ δὴ τούτων καὶ ἀναμνησθεὶς τὸν τέλειον, τίς ἦν καὶ αὐτὸς ἐμπροσθεν, καὶ ὅτι ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπέθανε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑπὲρ οὐ καὶ ἀποθανεῖν σε ἔδει, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἦν, ὅτι καὶ Χριστὸς δι' αὐτὸν ἀπέθανεν. Εἴτα ὁ μὲν Δεσπότης ὁ σὸς ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ οὐ παρητήσατο, σὺ δὲ καὶ οὕτως οὐδένα αὐτοῦ ποιῇ λόγον, ὡς μὴδὲ τραπέζης ἐναγοὺς ἀποσχέσθαι δι' αὐτόν· ἀλλ' ἔξω αὐτὸν ἀπόλλυσθαι μετὰ τὴν σωτηρίαν τὴν οὕτω γενομένην, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτατον, διὰ βρώμα; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐπὶ τῇ σῇ τελειότητι, οὐδὲ, Ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, ἀλλ', Ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει. Ὡστε τέσσαρα τὰ ἐγκλήματα καὶ σφόδρα μέγιστα, ὅτι καὶ ἀδελφός, καὶ ἀσθενῶν, καὶ οὐ τοσοῦτον ὁ Χριστὸς ἐποίησατο λόγον ὡς καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα πάντα διὰ βρώμα ἀπόλλυται. Οὕτω δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνειδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε. Ὅρᾳς πῶς ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν εἰς αὐτὴν τῆς παρανομίας τὴν κορυφὴν ἀνήγαγε τὸ ἁμάρτημα; Καὶ πάλιν τῆς ἀσθενείας μέμνηται τῆς ἐκείνου. Ὅπερ γὰρ ἐνόμιζον ὑπὲρ αὐτῶν εἶναι οὗτοι, τοῦτο πανταχοῦ εἰς τὴν αὐτῶν περιτρέπει κεφαλὴν. Καὶ οὐκ εἶπε, Σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ, *Τύπτοντες*, ὥστε τῇ ἐμφάσει τῆς λέξεως τὴν ὁμότητα ἐνδείξασθαι. Τί γὰρ ἀπηνέστερον ἀνθρώπου γένοιτ' ἂν τοῦ τὸν νοσοῦντα τύπτοντος; Καὶ γὰρ πληγῆς ἀπάσης χαλεπώτερον τὸ σκανδαλίζειν· πολλάκις γοῦν καὶ θάνατον τοῦτο εἰργάσατο. Καὶ πῶς εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνουσιν; Ἐν μὲν τρόπῳ, ὅτι τὰ τῶν οἰκετῶν αὐτὸς οἰκεῖται· δευτέρῳ δὲ, ὅτι εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέλος τελοῦσιν οἱ τυπόμενοι· τρίτῳ, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὃ διὰ τῆς οικείας ὠκοδόμησε σφαγῆς, τοῦτο οὗτοι καθαιροῦσι διὰ τὴν οικεῖαν φιλοτιμίαν. *Διόπερ εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, ὃ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα*. Τοῦτο, ὡς διδάσκαλος ἄριστος, τὸ δι' ἑαυτοῦ παίδευεῖν ἀ λέγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἴτε δικαίως, εἴτε ἀδικίᾳ· ἀλλ' ὅπως οὖν. Καὶ οὐ λέγω, φησὶν, εἰδωλόθυτον, ὃ καὶ δι' ἑτέραν αἰτίαν κεκώλυται· ἀλλ' εἴ τι καὶ τῶν ἐν ἐξουσίᾳ καὶ συγκεχωρημένων σκανδαλίζει, καὶ ἐκείνους ἀφῆξομαι· καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς μου. Οὐ

* Reg. et vulgiores editiones Epistolarum Pauli, ἀπολείπει, et sic legit interpres Latinus. Savil. et Morel., ἀπόλλυται. Ibidem Reg. et vulgiores Epistolarum Pauli editiones, ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει. Vulgata Latina, in scientia tua. Interpres Latinus Chrysostomi, in conscientia tua. Savil. et Morel., ἐπὶ τῇ σῇ βρώσει, in cibo tuo.

μὴ γὰρ φάγω, φησὶ, κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα μὴ ἀπολέσω τὸν ἀδελφόν· ἀλλ', Ἴνα μὴδὲ ἀπλῶς σκανδαλίσω. [177] Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας τὰ περισπούδαστα τῷ Χριστῷ, καὶ τοιαῦτα ὡς καὶ θάνατον ἐλέσθαι δι' αὐτὰ, ταῦτα οὕτως ἡμᾶς εὐκαταφρόνητα νομίζειν, ὡς μὴδὲ βρωμάτων ἀπέχεσθαι δι' αὐτά. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἐκείνους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἂν ἔχοι καιρὸν λέγεσθαι, τοὺς καταφρονοῦντας τῆς τῶν πλησίων σωτηρίας, καὶ τὰ σατανικὰ ἐκείνα φθειγγομένους ῥήματα. Τὸ γὰρ λέγειν, Τί δέ μοι μέλει, ἂν ὁ δεῖνα σκανδαλίζηται, καὶ ὁ δεῖνα ἀπόλλυται; τῆς ὁμότητος τῆς ἐκείνου καὶ τῆς ἀπανθρωπίας ἐστὶ. Καίτοι γε τότε μὲν καὶ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων ἦν ἀσθενείας τὸ συμβαίνειν· ἐφ' ἡμῶν δὲ οὐκέτι. Τοιαῦτα γὰρ ἁμαρτάνομεν, ἃ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς σκανδαλίζει. Ὅταν γὰρ τύπτωμεν καὶ ἀρπάζωμεν καὶ πλεονεκτοῦμεν, καὶ ὡς ἀνδραπόδοις τοῖς ἐλευθέροις ἀποχωρῶμεθα, τίνα οὐχ ἱκανὰ ταῦτα σκανδαλίσαι; Μὴ γὰρ εἴπη; ὅτι ὁ δεῖνα ὑποδηματορράβος, μὴδ' ὅτι δευσοποιὸς ἕτερος, μὴδ' ὅτι χαλκοτύπος ἄλλος· ἀλλ' ἐννόησον ὅτι πιστὸς καὶ ἀδελφός. Ἐκείνους γὰρ ἐσμεν μαθητὰ τῶν ἀλίων, τῶν τελωνῶν, τῶν σκηνορράβων, ἐκείνους τοῦ πρᾶφέντος ἐν οἰκίᾳ τέκτονος, καὶ τὴν μνηστῆν τοῦτου μητέρα καταζώσαντος σχεῖν, καὶ ἐκ σπαργάνων ἐπὶ φάτνης κεκίμενος, καὶ οὐκ ἔχοντος ὅπου κλίνη τὴν κεφαλὴν, τοῦ τοσαῦτα ὁδοιποροῦντος, ὡς καὶ κοπιᾷ ἀπὸ τῆς ὁδοιπορίας, τοῦ παρ' ἑτέρων τρεφόμενου.

ς'. Ταῦτα λογίζου, καὶ μὴδὲν εἶναι νόμιζε τὸν τύπον τὸν ἀνθρώπινον· ἀλλὰ καὶ τὸν σκηνοποιόν, καὶ τὸν ἐπ' ὀρχήματος φερόμενον καὶ μυρίους παῖδας ἔχοντα καὶ σοδοῦντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἀδελφὸν εἶναι νόμιζε· μᾶλλον δὲ τοῦτον πλέην, ἢ ἐκείνον. Καὶ γὰρ ἀδελφός ἐκείνος εἰκότως ἂν λέγοιτο μᾶλλον ὁ μᾶλλον ἰσχυρός. Τίς οὖν ἔοικε τοῖς ἀλίοις; ὁ ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν ἐργασίας τρεφόμενος, καὶ μὴδὲ οἰκέτην ἔχων μὴδὲ καταγώγιον, ἀλλὰ πάντοθεν ἐσταυρωμένος, ἢ ἐκείνος ὁ τοσοῦτον περιβεβλημένος τύπον, καὶ τὰ ἐναντία ποιῶν τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις; Μὴ δὴ καταφρόνει τοῦ μᾶλλον ἀδελφοῦ· τῆς γὰρ εἰκόνης οὕτος μᾶλλον ἐστὶν· κεν ἐγγὺς τῆς ἀποστολικῆς. Ἄλλ' οὐχ ἑκὼν, ἀλλ' ἀναγκασόμενος, φησὶν· οὐ γὰρ κατὰ γνώμην τοῦτο ποιεῖ. Πόθεν τοῦτο; οὐκ ἤκουσας, *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε*; Ἴνα δὲ μάθῃς ὅτι οὐκ ἄκων, πρὶν εἰλε, καὶ δὸς μύρια χρυσίου τάλαντα, καὶ ὅψε διὰ κρουόμενος. Ὡστε εἰ καὶ μὴ ἐκ προγόνων διεδέξατο πλοῦτον, ἀλλ' ὅταν, ἐξὸν λαβεῖν, μὴ προσήται μὴδὲ προστιθῇ τοῖς οὐσι, μέγιστον δεῖγμα ἐκφέρει τοῦ χρημάτων ὑπερροφῆν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Ζεθεδαίου τοῦ σφόδρα πένητος υἱὸς ἦν· ἀλλ' οὐ δῆπου εἰς τοῦτο κατηναγκασμένος αὐτοῦ τὴν πενίαν εἶναι φησὶν. Ὅταν οὖν ἰδῃς ὀλοκοπούσαν, σφυροκοπούσαν, ἡσβολωμένην, μὴ διὰ τοῦτο καταφρόνει, ἀλλὰ δὲ αὐτοῦ θαύμαζε· ἐπεὶ καὶ Πέτρος καὶ διεζώσατο καὶ σαγήνην μετεχειρίριζε καὶ ἡλίευσ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Δεσπότη. Καὶ τί λέγω Πέτρον; Παῦλος γὰρ αὐτὸς [178] οὕτως μετὰ τοὺς μυρίους διαούλους, καὶ τὰ τοσαῦτα θαύματα, ἐπὶ σκηνορράβου ἐστὼς, δέματα ἐρράπτε, καὶ ῥθύνον αὐτὴν ἄγγελοι, καὶ δαίμονες ἔτρεμον· καὶ οὐκ ἠσχύοντο λέγων· *Ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὐσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί*. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἠσχύοντο; Καὶ ἐνεκαλλωπίζετο μὲν οὖν τοῦτ'· Καὶ τίς ἐστὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Παύλου, φησὶ, νῦν; Οἶδα καὶ ὅτι οὐδεὶς, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τοῦ καταφρονεῖσθαι ἄξιος οἱ νῦν ὄντες. Εἰ γὰρ διὰ τὸν Χριστὸν τιμᾶς, καὶ ἔργατος ἦ, πιστὸς

δὲ, δίκαιος ἂν εἴη τιμᾶσθαι. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγὸς καὶ στρατιώτου φιλοῦ παραγενομένων ἀμφοτέρων, βασιλεὶ φίλωνδντων, οὐ τὴν οἰκίαν ἑκατέροις ἀνέωξας, διὰ τίνος μᾶλλον ἐδοξας ἂν τὸν βασιλέα τιμᾶν; Εὐδὴλον ὅτι διὰ τοῦ στρατιώτου. Ὁ μὲν γὰρ στρατηγὸς εἶχε, καὶ τῆς τοῦ βασιλέως φίλας χωρὶς, πολλὰ ἱκανὰ πείσαι ταύτην παρασχεῖν αὐτῇ τὴν τιμὴν· ὁ δὲ στρατιώτης οὐδὲν ἔτερον, ἢ τὴν τοῦ βασιλέως φίλιαν. Διὰ τοῦτο καὶ χωλοὺς καὶ ἀναπήρους καὶ τοὺς οὐκ ἔχοντας ἀντιδούνα, καλεῖσθαι ἐπὶ τὰ δειπνα καὶ τὰ συμπόσια ἡμῶν ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς, ὅτι αὐταὶ μάλιστα κυρίως εἰσὶν αἱ διὰ τὸν Θεὸν γινόμεναι εὐπορίαι. Ἄν δὲ μέγαν τινὰ καὶ περιδιδεπτον ξενίσης, οὐχ οὕτω καθάρᾳ ἐλεημοσύνη τὸ γινόμενον· ἀλλὰ μερίζεται τὴ πρὸς σὲ καὶ κενοδοξία πολλάκις, καὶ τὸ παθεῖν εὖ καὶ ἐπιστημότερον πολλοῖς δι' ἐκεῖνον γίνεσθαι. Πολυλοὺς γοῦν ἔχοιμι ἂν ἐπιδείξαι καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἐπιστημότερους τῶν ἁγίων θεραπεύοντας, ἵνα καὶ παρὰ ἄρχουσιν πλείονος δι' ἐκεῖνων ἀπολαύσῃσι παρρησίας, καὶ τοῖς αὐτῶν πράγμασι καὶ ταῖς οἰκίαις ἐντεῦθεν χρησιμώτεροι γίνωνται· καὶ πολλὰς τοιαύτας τοὺς ἁγίους ἐκείνους ἀπαιτοῦσι χάριτας· ὅπερ αὐτοῖς λυμίνεται τῆς φιλοξενίας τὴν ἀντίδοσιν, ὅταν αὐτὴν

γνώμη τοιαύτη μετίωσι. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ τῶν ἁγίων τοῦτο; Ὁ γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβὰς τῶν πόνων ἐνταῦθα ζητῶν, καὶ διὰ τὰ παρόντα μετῶν ἀρετὴν, ἡλᾶττερον αὐτοῦ τὸν μισθόν· ὁ δὲ ὁλοκλήρους ἀπαιτῶν ἐκεῖ τοὺς στεφάνους, πολὺ θαυμαστότερος φαίνεται, κατὰ τὴν Λάζαρον ἐκείνον τὴν πάντα ἐκεῖ ἀπολαμβάνοντα τὰ ἀγαθὰ, κατὰ τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς, οἱ μέλλοντες εἰς τὴν κάμινον ἐμπίπτειν, ἔλεγον, ὅτι· *Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανοῖς ἱκανὸς ἐξελέσθαι ἡμᾶς· καὶ ἔαν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῇ ἣ ἔστησας. οὐ προσκυνοῦμεν*· κατὰ τὸν Ἀδραμ, ὃς καὶ ἀνήγαγε τὸν υἱὸν καὶ ἔσφαξε, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ μισθῷ τινι ἐπραττεν, ἀλλὰ μίαν ἡγοῦμενος μεγίστην ἀμοιβὴν, τὸ ὑπακούειν τῷ Δεσπότη. Τούτους καὶ ἡμεῖς μιμώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ θαφιλῆς ἡ ἀντίδοσις ἡμῖν ἤξει τῶν ἀγαθῶν, ὅτι μετὰ τοιαύτης ἅπαντα πράττομεν γνώμης, καὶ λαμπροτέρων ἐπιτευξόμεθα στεφάνων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτευχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[179] ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡρῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστέ ἐν Κίριφ;

α'. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι· *Ἐὰν βρῶμα σκανδαλίζῃ τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ σῶμα κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ὅπερ· οὐκ ἦν μὲν πεποικηκός, ὑπέσχετο δὲ ποιῆσειν, εἰ χρεῖα ἀπαιτοῖτο· ἵνα μὴ τις λέγῃ, ὅτι Κομπάζεις εἰκῇ, καὶ φιλοσοφεῖς ἐν λόγοις, καὶ ὑπισχνῇ διὰ βημάτων, ὃ καὶ ἐμοὶ καὶ τῷ δεῖνι εὐκόλον· εἰ γὰρ ἀπὸ ψυχῆς ταῦτα λέγεις, δεῖξόν διὰ τῶν ἔργων τίνος κατεφρόνησας ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τὸν ἀδελφόν· διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦτων καθεῖναι, καὶ δεῖξαι πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι, καίτοι γε οὐδενὸς αὐτὸν τοῦτο καταναγκάζοντος νόμου. Καὶ οὐ τοῦτό πω θαυμαστὸν, καίπερ ὃν θαυμαστὸν, ὅτι τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο, οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κινδύνου τοῦτο ἐποίει. Τί γὰρ ὁ χρὴ λέγειν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; φησί· Τοῦ γὰρ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττοντας ἐκ τῶν μαθητευομένων ζῆν, ἐγὼ τοῦτο οὐκ ἐποίησα· ἀλλ' εἰδόμην, εἰ δέοι, καὶ λιμῶ καταλύσαι τὸν βίον, καὶ τὸν χαλεπώτατον θάνατον ἀποθανεῖν, ὥστε μὴ λαβεῖν παρὰ τῶν κατηγορουμένων· οὐκ ἐπειδὴ σκανδαλίζεσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ λάβοι, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκοδομῆσθαι, ὃ πολλῶν πλέον ἦν. Καὶ τούτου μάρτυρας αὐτοὺς εἰς μέσον παράγει, παρ' οἷς καὶ ἐργαζόμενος καὶ λιμώττων ἔζη, καὶ παρ' ἐτέρων τρεφόμενος, καὶ στενοχωρούμενος, ὥστε μὴ σκανδαλίσαι αὐτούς· καίτοι γε εἰκῇ ἐσκανδαλίζοντο· νόμον γὰρ οὗτος ἐπλήρου· ἀλλ' ὅμως ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἐφείδετο. Εἰ δὲ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐποίησεν αὐτὸς, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι, καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπέχετο εἰς οἰκοδομὴν ἐτέρων, τίνος ἂν εἴεν ἄξιοι οὗτοι οἱ τῶν εἰδωλοθύτων μὴ ἀπεχόμενοι, καὶ ταῦτα πολλῶν ἐντεῦθεν ἀπολλυμένων, ὃ καὶ χωρὶς τοῦ σκανδαλοῦ φυγεῖν ἔδει διὰ τὸ τῶν δαιμό-*

νων εἶναι τὴν τράπεζαν; Τὸ μὲν οὖν κεφάλαιον ἅπαν τοῦτο ἐστίν, ὃ διὰ πολλῶν ἐργάζεται στίχων. Δεῖ δὲ ἄνωθεν ἐπεξελεῖν τοὺς προκειμένους. Οὐδὲ γὰρ σαφῶς αὐτὸ οὕτως, ὥσπερ εἶπον, τέθεικεν, οὐδὲ εὐθέως αὐτῷ ἐπιπηδᾷ, ἀλλ' ἐτέρωθεν ἄρχεται, οὕτω λέγων· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ αὐτῇ οὐ μικρὰ διαφορά, τὸ καὶ Παῦλον εἶναι τὸν ταῦτα ποιοῦντα. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι· Ἐξεστὶν ἀπογεύεσθαι σφραγίζοντι, τῶς μὲν οὐκ ἴσταται πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ λέγει, ὅτι· Εἰ καὶ ἔζην, οὐκ ἔδει διὰ τὴν βλάβην τῶν ἀδελφῶν τοῦτο ποιεῖν· ὕστερον δὲ δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ ἔξεστι. Νῦν μέντοι τὸ πρότερον κατασκευάζει ἀπὸ τῶν καθ' ἑαυτὸν· καὶ μέλλων λέγειν, ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῶν [180] ἔλαβεν, οὐκ εὐθέως αὐτὸ τίθησιν, ἀλλὰ τὸ ἄξιωμα αὐτοῦ πρῶτον λέγει· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος;* Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι· Εἰ καὶ μὴ ἔλαβες, ἐπειδὴ ἔξην μὴ ἦν, οὐκ ἔλαβες, διὰ τοῦτο πρῶτον τίθησι τὰς αἰτίας, δι' ἃς εὐλόγως ἂν ἔλαβεν, εἴπερ ἐβούλετο λαβεῖν.*

Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ τοὺς περὶ Πέτρον διαβάλλων ταῦτα λέγειν (καὶ γὰρ ἑλάμβανον ἐκεῖνοι), πρότερον δείκνυσιν, τί ἔζην ἐκεῖνους λαμβάνειν· εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Πέτρος μὲν ἔζην λαμβάνων, σὺ δὲ οὐκ ἔζην, προκαταλαμβάνει τὸν ἀκροατὴν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς περὶ ἑαυτοῦ. Καὶ ὁρῶν ἀνάγκην οὖσαν ἑαυτὸν ἐγκωμιάσαι (οὕτω γὰρ Κορίνθιοι διωροῦντο), καὶ μηδὲν βουλόμενος μέγα περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ὅρα πῶς ἀμφοτέροις εἰς δέον κέχρηται, τοσοῦτον ἑαυτὸν ἐπαίνων, οὐχ ὅσον ἑαυτῷ σπουδαίει, ἀλλ' ὅσον ἀπῆται τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἡ χρεῖα. Δυναμένομος γὰρ εἰπεῖν, ὅτι· Ἐμὲ μάλιστα πάντων ἐχρῆν λαμβάνειν· καὶ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνους, ὅτι περισσώτερον αὐτῶν ἐκοπίασα, τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅπερ εἶχεν ὑπεροχὴν· ἀφ' ὧν δὲ ἦσαν ἐκεῖνοι μεγάλοι, καὶ ἀφ' ὧν δικαίως ἐλάμβανον, ταῦτα τίθησι μόνα, λέγων οὕτως· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος;* Τουτέστιν, οὐκ ἐξουσίαν ἔχω ἑμαυτοῦ; μὴ ὑπὸ τινὰ εἰμι τὸν ἀναγκάζοντά με καὶ κωλύοντα λαβεῖν; Ἀλλ' ἔχουσι τι πλέον ἐκεῖνοι,

α Ita Reg. bene. In Editis ὅπερ δεest. β Ita Reg. Editi vero, ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι· ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κινδύνου. Τί γάρ.

γ Reg., ἄρχεται, quæ lectio vera est. Editi ἔρχεται.

esse; sed non ideo contemnendi qui nunc sunt. Nam si propter Christum honores vel ultimum, sed fidelem, dignus sane est qui honoretur. Etenim si accedentibus duci culpam et militi, Imperatoris amicis, ambobus domum aperueris; per quem magis Imperatorem honorare videaris? Plane per militem. Nam dux præter Imperatoris amicitiam plurima habet, quæ tibi suadere possunt, ut talem illi conferas honorem; miles vero nihil aliud quam Imperatoris amicitiam. Ideo claudos, mutilos, et eos qui non possint gratiam referre, ad cœnas et convivia nostrâ vocare iussit Deus, quia hæc magis proprie propter Deum præstita sunt beneficia. Si verò magnum quempiam et illustrem exceperis, hæc non ita pura est eleemosyna; sed partem aliquam apud te sæpe sibi vindicat inanis gloria, et quod beneficio sis affectus, et propter illum apud multos insignior sis effectus. Multos certe ostendere possum, qui propterea insignioribus sanctorum famulantur, ut per illos apud principes majori fruantur fiducia, ac rebus suis et audibus utiliores fiant: et a sanctis illis multa hujus-

modi exigunt beneficia; quo sit ut illis pereat hospitalitatis merces, quando tali mente accedant. Et quid opus est hoc de sanctis dicere? Etenim qui a Deo laborum præmia hic querit, et propter præsentia virtutem adit, mercedem suam minuit: qui autem integras illic expetit coronas, longe mirabilior evadit; sicut Lazarus ille, qui bona omnia accepit; sicut tres pueri, qui in fornacem mox injiciendi dicebant: *Est Deus in cœlis, qui possit eripere nos; sin minus, notum sit tibi, rex, quod deos tuos non colimus, nec statuam auream quam exexisti adoramus (Dan. 3. 17. 18)*; sicut Abraham, qui filium suum adduxit et mactavit, et hæc non pro mercede fecit, sed magnam existimans remunerationem, quod Domino obediret. Hos et nos quoque imitemur. Sic enim copiosa nobis honorum retributio veniet, quod tali animo omnia faciamus, et splendidiore assequemur coronas; quas utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXI.

CAP. 9. v. 1. *Non sum apostolus? non sum liber? nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? nonne opus meum vos estis in Domino?*

1. Quia cum dixisset, *Si esca scandalizat fratrem meum, non comedam carnes in sæculum*; quod non fecerat quidem, sed se facturum promiserat, si opus esset: ne quis diceret, Frustra gloriaris et verbis philosopharis oreque promittis, quod et mihi et cuivis facile est: nam si ex animo hæc dicis, re ipsa ostende, quid dexpexeris, ut ne fratri offendiculo esses: ideo cogitur deinceps in horum demonstrationem descendere, ostendereque, quomodo a rebus concessis abstinerit, nulla lege ipsum cogente. Neque adhuc mirum hoc est, etiamsi sit mirandum, quod a concessis abstinerit, non modo ut non offendiculo esset, sed etiam quod cum multo labore et periculo hoc faceret. Quid enim dicere oportet, inquit, de iis quæ immolata sunt idolis? Nam cum Christus statuerit, ut ii, qui evangelium prædicant, ex doctrinæ ministerio vivant, hoc ego non feci; sed statui, si opus esset, etiam fame vitam finire et mortem subire acerbissimam, ne quid acciperem ab iis qui instituebantur: non quod id illis offendiculo foret, si non acciperet, sed quia ædificandi erant; quod longe majus erat. Et hujus rei testes ipsos in medium adducit, apud quos operans et esuriens vixit: et apud alios nutritus, in angustia vixit, ut ne illis offendiculo foret: etiamsi frustra offensi fuissent; ipse namque legem implebat, attamen ex abundanti illis parcebat. Quod si supra legem hoc faciebat ille, ut offendiculo esset, et ab iis quæ permissa sibi erant abstinuit ad aliorum ædificationem; quid merentur isti, qui ab idolothytis non abstinere? idque cum multi ex ea re pereant, quod certe etiam absque offendiculo fugere deberet, et quod sit daemonum mensa. Caput igitur totum

hoc est, quod multis tractat versibus. Oportet autem rem propositam altius repetere. Neque enim hoc clare exposuit, ut jam dixi; neque ad id statim resilit, sed aliunde incipit his verbis: *Non sum apostolus?* Nam cum iis, quæ dicta sunt, multam quoque discriminis interest, quod Paulus sit qui hæc facit. Ne dicerent enim, Licet se signanti gustare, interim quidem huc rei non insistit; sed dicit, Etiamsi liceret, ob fratrum damnum non deberet hoc facere, demumque ostendit non licere. Nunc autem primum illud probat ex iis quæ ad se spectant; et dicturus se nihil ab illis accepisse, non statim illud ponit, sed dignitatem suam primo dicit: *Non sum apostolus? non sum liber?* Ne dicerent enim: Etiamsi non acciperis, quod non liceret non accepisti; ideo primo ponit causas, propter quas jure accepisset, si voluisset accipere.

Paulus cur seipsum laudet. — Deinde ne videretur hæc dicens Petrum et suos criminari (nam illi accipiebant): primo ostendit illis accipere licuisse: deinde ne quis diceret: Petro quidem accipere licuit, tibi vero non licuit; auditorem prævertit laudibus suis: vidensque necessarium esse ut se laudaret (sic enim Corinthii corrigebantur); nihilque tamen volens de se magnum dicere, sed quantum exigebat usus præsentis propositi: vide quomodo utrisque ut e re sit usus est, tantum se laudans, non quantum ipse sibi conscius erat, sed quantum exigebat præsens necessitas. Cum posset enim dicere, Me plus quam omnes et quam illos oportebat accipere, quia plus quam illi laboravi; hoc quidem non dicit, quod sublimius fuisset; sed ea sola ponit, ex quibus illi magni erant, et unde jure accipiebant, sic loquens: *Non sum apostolus? non sum liber?* Id est: annon mei ipsius potestatem habeo? an cuiquam subditus sum, qui me

cogat et vetet accipere? At illi aliquid plus habent, quod fuerint cum Christo. Verum ne illo quidem expers fui: ideo dicit: *Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Novissime quippe omnium, inquit, tamquam abortivo visus est et nihili* (1. Cor. 15. 8). Non parva autem hæc erat dignitas. *Multi enim prophetae et justi, inquit, voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* (Matth. 13. 17); et, *Venient dies quando voletis videre unum ex his diebus* (Luc. 17. 22). Quid tum, etiamsi sis apostolus et liber, et Christum videris; si nullum exhibueris apostoli opus, quomodo debes accipere? Ideo postea subiunxit: *Nonne opus meum vos estis in Christo? Hoc quippe magnum est: nam illa absque hoc nihil juvant. Etenim Judas apostolus erat et liber, atque Christum viderat; sed quia apostoli opus non habuit, nihil hæc ipsi profuerunt. Propterea et hoc adjicit, ipsosque testes vocat. Et quia magnum loquutus erat, vide quomodo illud castiget dicens, In Domino: id est, Dei opus est, non meum. 2. Si aliis non sum apostolus, sed tamen vobis sum.*

2. Vides quomodo non supervacaneus sit? Atqui poterat dicere orbem terræ et gentes barbaras et terram et mare; sed nihil horum dicit, sed ex concessione et ex abundantia vincit. Quid enim, inquit, mihi opus est supervacaneis, cum hæc sufficiant ad præsens argumentum? Non dico igitur illa præclara, quæ apud alios a me facta sunt, sed ea quorum vos testes estis. Quapropter etiamsi non aliunde, a vobis maxime oportebat, me accipere: attamen a quibus me maxime oportebat accipere (doctor enim vester fui), ab iis non accepi. *Si aliis non sum apostolus, sed vobis sum.* Rursus ex concessis loquitur: nam orbis apostolus erat. Attamen hoc non dico, inquit, neque pugno et contendo, sed quod vestrum est pono. *Nam signaculum apostolatus mei vos estis* (2. Cor. 12. 12): id est, demonstratio. Et si quis scire velit unde sim apostolus, vos profero: omnia enim quæ sunt apostoli, in vobis ostendi et nihil prætermisi; ut in secunda quoque epistola dicit, *Etiamsi nihil sum, inquit, signa tamen apostoli in vobis facta sunt in omni potentia, in signis et prodigiis et virtutibus* (Ibid. v. 11. et 12). Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? Ideo ait: *Signaculum apostolatus mei vos estis.* Nam et signa ostendi, et verbo docui, et pericula subii, et vitam inculpatam duxi. Et hæc omnia videre licet per hasce duas epistolas, quam accurate nempe hæc singula demonstret. 3. *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est.* Quid est, *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est?* Iis qui discere volunt undenam sim apostolus, aut iis qui me criminantur ut qui pecunias accipiam, aut iis qui causam quaerunt cur non accipiam, aut iis qui volunt ostendere, me non esse apostolum, vestra institutio, et ea quæ dicturus sum, in demonstrationem et defensionem afferentur. Quænam autem illa? 4. *Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi?* 5. *numquid non habemus potestatem mulierem sororem*

circumducendi? Et quomodo hæc defensio sunt? Quia, cum apparuerit me etiam a concessis abstinere, non jure in suspicionem venerim quod fallax sim, vel quod pecuniæ causa aliquid faciam. Ea igitur quæ prius dicta sunt, et vestra doctrina, et quæ jam dixi, ad defensionem vobis sufficiunt; et adversus omnes qui interrogant me, hic jam sto, et hæc et illa dicens: Annon habemus potestatem manducandi et bibendi? annon habemus potestatem sororem mulierem circumducendi? Attamen licet habeam, abstineo. Quid ergo? non manducabat? non bibebat? Sæpe certe nec manducabat, nec bibebat: nam ait: In fame et siti, in frigore et nuditate (2. Cor. 11. 27) versabamur. Hic autem non hoc dicit; sed quid? Non manducamus nec bibimus, a discipulis accipientes, etiamsi potestatem habeamus accipiendi. *Numquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut et cæteri apostoli et fratres Domini et Cephas?*

Pauli sapientia. — Vide sapientiam: coryphæum ultimum posuit: nam quod inter capita fortius est, tunc ponit. Neque enim ita mirandum erat, alios ostendere hoc facientes, ut primum et eum cui traditæ sunt claves regni cælorum. Cæterum non solum ponit, sed omnes, ac si diceret: Sive inferiores quæras sive superiores, omnium posita sunt exempla. Etenim fratres Domini a priore incredulitate liberati, inter clariores erant, etsi ad apostolos non pervenerant: ideoque in medio illos posuit, summis utrinque positus. 6. *Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi (a)?* Vide humilitatem et animam omni invidia liberam, quomodo eum, quem curarum socium sciebat, non tacuerit. Si enim alia communia, cur hoc non commune fuerit? Apostoli sunt et illi et nos, et liberi; et Christum vidimus et quæ apostolorum erant exhibuimus. Ergo nos quoque potestatem habemus in otio vivendi, et alimenta a discipulis accipiendi. 7. *Quis militat suis stipendiis umquam?* Quia enim, quod validissimum erat, ex apostolis ostendit, quod nempe liceat hoc facere; ad exempla demum venit et ad communem usum, ut mos est illi facere. *Quis militat suis stipendiis?* inquit. Tu vero mihi perpendas velim, quam opportuna sint propositæ rei exempla illi, et quomodo primum meminerit periculosæ rei, militiæ, armorum et belli. Hujusmodi enim res est apostolatus, imo his multo major. Neque enim adversus homines tantum bellum ipsis erat, sed et adversus dæmones et principem illorum instructa acies. Hoc est autem, quod dicit: Neque externi principes hoc exigunt, sævi licet et iniqui, ut milites bellum gerant et pericula adeant, exque suis facultatibus alantur: quomodo ergo Christus hoc umquam exegerit? Neque uno contentus est exemplo. Nam vel simpliciore et crassiore hoc maxime sedat et placat, cum videt communem consuetudinem cum Dei legibus consentire.

(a) In Vulgata legitur: *Aut ego et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Id quod etiam cum serie quadrat.

τὰ μετὰ Χριστοῦ γενέσθαι. Ἀλλ' οὐδὲ τούτου ἐστέρη-
μαι· διὰ τοῦτο λέγει, *Ὁὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν ἑώρακα*; *Ἐσχατον γὰρ πάντων*, φησὶν,
ὥσπερ ἐλπὴ ἐκέρωμαι, ὥσθι κάμοι. Οὐ μικρὸν δὲ
καὶ τοῦτο ἀξίωμα ἦν. Πολλοὶ γὰρ *προφῆται καὶ
δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ βλέπετε*, φησὶ, *καὶ
οὐκ εἶδον*· καὶ, *Ἐλευσονται ἡμέραι, ὅτε θελή-
σετε μίαν τούτων ἰδεῖν τῶν ἡμερῶν*. Τί οὖν, εἰ καὶ
ἀπόστολος εἰ καὶ ἐλεύθερος καὶ τὸν Χριστὸν ἑώρακας,
οὐδὲν δὲ ἐπεδείξω ἀποστόλου ἔργον, πῶς ὀφείλεις
λαμβάνειν; Διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγεν· *Ὁὐ τὸ
ἔργον μου ὑμεῖς ἐστέ ἐν Κυρίῳ*; Τὸ γὰρ μέγα
τούτῳ ἐστίν· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖ τούτου χωρὶς.
Ἐπεὶ καὶ Ἰουδαὶ καὶ ἀπόστολος ἦν καὶ ἐλεύθερος ἦν
καὶ τὸν Χριστὸν εἶδεν· ἄλλ' ἐπειδὴ ἀποστόλου ἔργον
οὐκ εἶχεν, οὐδὲν αὐτὸν ἐκεῖνα ὥνησε. Διὰ δὲ τοῦτο
καὶ τοῦτο προστίθῃσι, καὶ αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ.
Καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφθέγγατο, ὅρα πῶς αὐτὸ κολάζει
λέγων, *Ἐν Κυρίῳ*· τούτέστι, τοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον
ἐστίν, οὐκ ἐμόν. *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος,
ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι*.

β'. Ὁρᾷς πῶς οὐκ ἐστὶ περιττός; Καίτοι γε εἶχε τὴν
οἰκουμένην εἰπεῖν καὶ ἔθνη βάρβαρα καὶ γῆν καὶ θά-
λατταν· ἄλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκείνων λέγει, ἀλλὰ κατὰ
συνδρομὴν καὶ ἐκ περιουσίας νικᾷ. Τί γὰρ μοι τῶν
περιττῶν χρεῖα, φησὶν, ὅταν καὶ ταῦτα ἀρχῇ πρὸς
τὴν παροῦσάν μοι ὑπόθεσιν; Οὐ λέγω τοίνυν τὰ
παρ' ἄλλοις κατορθώματά μοι γεγενημένα, ἀλλ' ὧν
ὑμεῖς ἐστέ μάρτυρες. Ὡστε εἰ καὶ μηδαμῶθεν ἄλ-
λοθεν, παρ' ὑμῶν μάλιστα με ἔχρην λαβεῖν. Ἀλλ'
ὅμως παρ' ὧν μάλιστα με ἔδει λαβεῖν (διδάσκαλος
γὰρ ὑμῶν ἐγενόμην), παρὰ τούτων οὐκ ἔλαβον. *Εἰ
ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι*.
Πάλιν κατὰ συνδρομὴν τὸν λόγον τίθει· καὶ γὰρ
τῆς οἰκουμένης ἀπόστολος [181] ἦν. Ἀλλ' ὅμως οὐ
λέγω τούτο, φησὶν, οὐδὲ μάχομαι καὶ φιλονεικῶ,
ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον τίθῃμι. Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς
ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστέ· τούτέστιν, ἡ ἀπό-
δειξις. Κἀν βούληται τις, φησὶ, μαθεῖν πόθεν ὅτι
ἀπόστολός εἰμι, ὡς, ὡς, προβάλλομαι· πάντα γὰρ
τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἐπεδείξαμην, καὶ οὐδὲν
ἐνέλιπον· ὅπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν ἐπιστολῇ.
*Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι, λέγων, τὰ μέντοι σημεῖα τοῦ
ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπο-
μοτῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασιν καὶ δυνάμεσιν*. Τί
γὰρ ἐστὶν ὃ ἠτήθητε ὅπερ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας;
Διὰ τοῦτο φησιν· Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστο-
λῆς ὑμεῖς ἐστέ. Καὶ γὰρ καὶ σημεῖα ἐπεδείξαμην,
καὶ λόγῳ ἐδίδαξα, καὶ κινδύνους ὑπέμεινα, καὶ βίον
παρεσχόμην ὁληπτον. Καὶ ταῦτα ὅλα διὰ τῶν ἐπι-
στολῶν τῶν δύο τούτων ἔστιν ἰδεῖν, πῶς ἐκάστου
τούτων παρέχεται αὐτοῖς ἀπόδειξιν μετὰ ἀκριβείας
ἀπάσης. Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν
ἐστὶν αὕτη. Τί ἐστίν, ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ
ἀνακρίνουσιν ἐστὶν αὕτη; Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν πόθεν
ὅτι ἀπόστολός εἰμι, ἢ τοῖς ἐγκαλοῦσι μοι ὡς χρήματα
λαμβάνοντι, ἢ ἐρωτῶσι τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ λαμβάνω,
ἢ τοῖς βουλομένοις με δεῖξαι οὐκ ὄντα ἀπόστολον, ἢ
ὑμετέρα καθήκοντα καὶ ταῦτα ἃ μέλλω λέγειν, ἀπό-
δειξις καὶ ἀπολογία γίνεται. Ποῖα δὲ ταῦτα; *Μὴ
οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ
ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναικὰ περιάγειν;*

Καὶ πῶς ταῦτα ἀπολογία; Ὅτι ὅταν φαίνωμαι καὶ
τῶν συγκεχωρημένων ἀπεχόμενος, οὐκ ἀνεῖν δίκαιος·
ὕποπτεῦσθαι, ὡς ἀπατεῶν ἢ ἐπὶ χρήμασι τι ποιῶν.
Τὰ τε οὖν ἐμπροσθεν εἰρημένα, καὶ ἡ ὑμέτερα διδα-
σκαλία, καὶ ταῦτα, ἅπερ εἶπον, ἀρκεῖ εἰς ἀπολογία-
ν ὑμῖν, καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνακρίνοντάς με ἐντεῦ-
θεν ἵσταμαι, ἐκεῖνά τε λέγων καὶ ταῦτα· *Μὴ οὐκ
ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχο-
μεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναικὰ περιάγειν;* Ἀλλ'
ὅμως καὶ ἔχων, ἀπέχομαι. Τί οὖν, οὐκ ἔτρωγεν οὐδὲ
ἔπινεν; Μάλιστα μὲν πολλοῦ οὕτε ἔτρωγεν οὕτε
ἔπινεν· καὶ γὰρ, *Ἐν λιμῇ, φησὶ, καὶ δίψει, ἐν ψύ-
χει καὶ γυμνότητι διετρίβομεν*. Ἐνταῦθα μέντοι
οὐ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τί; Οὐ τρώγομεν οὐδὲ πίνομεν
παρὰ τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, καίτοι γε
ἐξουσίαν ἔχοντες τοῦ λαβεῖν. *Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξου-
σίαν ἀδελφὴν γυναικὰ περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοι-
ποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ
Κηρῆς;*

Ὅρα σοφίαν τὸν κορυφαῖον ὕστερον τέθεικε· τὸ
γὰρ ἰσχυρότερον τῶν κεφαλαίων τότε τίθεται. Οὐδὲ
γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν δεῖξαι τοὺς ἄλλους τοῦτο
ποιούντας, ὡς τὸν πρωτοστάτην καὶ τὰς κλειεῖς ἐμ-
πιστευθέντα τῶν οὐρανῶν. Πλὴν οὐ μόνον τίθησιν,
ἀλλὰ πάντας, μονοουχὶ λέγων· ἂν τε καταδεστέ-
ρους ζητῆς, ἂν τε ὑπερέχοντας, ἀπάντων ὁ κεῖται
τὰ ὑποδείγματα. Καὶ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου
τῆς προτέρας ἀπιστίας ἀπαλλαγέντες, τῶν δοκίμων
ἦσαν γεγενημένοι, εἰ καὶ μὴ [182] πρὸς τοὺς ἀπο-
στόλους; Ἐφθانون. Διὸ δὲ καὶ μέσους αὐτοὺς τέθεικεν,
ἐκατέρωθεν τοὺς ἄκρους θείας. Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ
Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζε-
σθαι; Ὅρα τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν παντὶς
φθόνου καθαρεύουσαν ψυχὴν, πῶς δν ᾗδαι κοινο-
νούντα αὐτῷ τῆς ἀκριβείας, οὐκ ἀπέκρυψεν. Εἰ γὰρ
τὰ ἄλλα κοινὰ, πῶς τοῦτο οὐ κοινόν; ἀπόστολοι κά-
κεινοι καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐλεύθεροι, καὶ τὸν Χριστὸν
ἑώρακαμεν καὶ τὰ τῶν ἀποστόλων ἐπεδείξαμεθα.
Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐξουσίαν ἔχομεν καὶ τοῦ ἀργοῦν-
τεσθαι, καὶ τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομέ-
νων. Τίς στρατεύεται ἰδίῳ ὄψωνι οὐκ ἐκ
ἐμοῦ; Ὅπερ ἰσχυρότατον ἦν, ἐκ τῶν ἀποστόλων
ἀπέδειξεν, ὅτι ἐξεστί τοῦτο ποιεῖν, ἐπὶ παραδείγματα
λοιπῶν ἔρχεται καὶ τὴν κοινὴν συνήθειαν, ὅπερ ἔθος
αὐτῷ ποιεῖν, Τίς στρατεύεται ἰδίῳ ὄψωνι οὐκ ἐκ
ἐμοῦ, λέγων. Σὺ δέ μοι σκόπευε πῶς τὰ ὑποδείγματα σφό-
δρα ἀρμόδια τῇ προκειμένῃ ἡγάγεν ὑπόθεσιν, καὶ
πῶς πρῶτον μέμνηται τοῦ ἐπικινδύνου, στρατιᾶς ὁ
καὶ ὅπλων καὶ πολέμων. Τοιούτων γὰρ ἡ ἀποστολὴ,
μᾶλλον δὲ καὶ τούτων πολλῶν μεῖζον. Οὐδὲ γὰρ πρὸς
ἀνθρώπους μόνον ὁ πόλεμος ἦν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ
πρὸς δαίμονας, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἀρχηγὸν ἢ
παράταξιν. Ὁ τοίνυν φησὶ, τοῦτο ἐστίν, ὅτι ὁ οὐδὲ
οἱ ἐξωθεν ἄρχοντες ἀπαιτοῦσιν, οἱ ὡμοὶ καὶ ἄδικοι,
στρατεύεσθαι καὶ κινδυνεύειν, καὶ οἰκοθεν τρέφε-
σθαι τοὺς στρατευομένους· πῶς οὖν ὁ Χριστὸς ποτε
τοῦτο ἀπήτησεν ἂν; Καὶ οὐδὲ ἐν ἀρκείᾳ παραδεί-
γματι. Τὸν γὰρ ἀφελέστερον καὶ παχύτερον καὶ τοῦτο
μάλιστα ἀναπαύειν εἰωθε, τὸ καὶ τὴν κοινὴν συ-
νήθειαν ὁρᾷν τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις συμβαλίνουσιν.

ἃ Reg., ἀπάντων melius, quam Editi ἅπαντα. * Ita Reg.
et Savil. In Morel. vero τοῦ ἐργάζεσθαι. Verum Chry-
sostomus legit haud dubie, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ
ἐργάζεσθαι, ul ex serie liquet. * Legebatur πῶς πρώτον...
στρατείας.

* Legebatur μαθεῖν πόθεν ἀπόστολός εἰμι.

γ. Διὸ καὶ ἐφ' ἕτερον πρόεισι, καί φησι· *Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει;* Δι' ἐκεῖνον μὲν γὰρ τοὺς κινδύνους, διὰ δὲ τούτου τὸν πόνον καὶ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐνέφηνε. Καὶ τρίτον πάλιν ὑπόδειγμα προστίθεται, λέγων· *Τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει;* Τὴν κηδεμονίαν τὴν πολλὴν τὴν διδασκάλῳ πρέπουσαν περὶ τοὺς ἀρχομένους ἐπιδείκνυται. Καὶ γὰρ καὶ στρατιῶται καὶ γεωργοὶ καὶ ποιμένες ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, οὗ γῆς οὐδὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν*, ἀλλὰ ψυχῶν λογικῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας παρατάξεως. Παρατηρητέον δὲ καὶ ἐκεῖνο, ὅπως πανταχοῦ τὴν συμμετριαν ἐφύλαξε, τὸ χρεώδεις ζητῶν μόνον, οὐχὶ τὸ περιττόν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται, καὶ οὐ πλουτεῖ;* ἀλλὰ, *Τίς στρατεύεται ἰδοὺς ὄψωνίους ποτέ;* οὐδὲ εἶπε, *Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ οὐ συνάγει χρυσόν,* ἢ τὸν καρπὸν ὀλόκληρον οὐ τρυγᾷ; ἀλλ', *Ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει;* οὐδὲ εἶπε, *Τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ οὐκ ἐμπορεύεται τοὺς ἄρνας;* ἀλλὰ πῶς; *Καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει;* οὐκ ἐκ τῶν ἀρνῶν, ἀλλ' *Ἐκ τοῦ γάλακτος*· δεικνύς [183] ὅτι μικρᾷ παραμυθίᾳ τὸν διδασκάλον ἀρκεῖσθαι δεῖ, καὶ τῇ ἀναγκαίᾳ μόνῃ τροφῇ. Ταῦτα πρὸς τοὺς βουλομένους πάντα κατεσθίειν καὶ τὸν καρπὸν ὀλόκληρον τρυγᾶν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, λέγων· *Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστί.* Οὐ τοῦτο δὲ μόνον διὰ τῶν ὑποδείγματων κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ δείκνυσιν ὁποῖον εἶναι χρὴ τὸν ἱερέα. Καὶ γὰρ στρατιώτου ἀνδρείαν κεκτησθαι δεῖ καὶ γεωργοῦ ἐπιμέλειαν καὶ ποιμένος κηδεμονίαν, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα μηδὲν πλεον τῶν ἀναγκαίων ζητεῖν. Δεῖξας τοίνυν καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὅτι οὐ κεκώλυται λαμβάνειν τὸν διδασκάλον, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον παραδειγμάτων, καὶ ἐπὶ τρίτον^β κεφάλαιον ἐρχεται, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ;* ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; Ἐπειδὴ γὰρ τέως ἀπὸ Γραφῶν οὐδὲν εἶπεν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν προεβόλετο, *Μὴ νομιστῇ με, φησί, ταῦτοις ἰσχυρίζεσθαι μόνους, μηδὲ ἄφ' ὧν τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ, ταῦτα νομοθετεῖν.* Ἐγὼ γὰρ δεῖξαι, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ παλαιὸν ἀναγινώσκω νόμον ταῦτα κελεύοντα. Διὸ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ὠμολογημένων γίνεται, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λέγω;* Ταυτέστι, *Μὴ ἐξ ἀνθρωπίνων μόνων παραδειγμάτων ἰσχυρίζομαι;* *Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει;* *Ἐκ γὰρ τῷ νόμῳ Μωυσέως γέγραπται·* Οὐ φημύσεως βούν ἀλωῦντα. Καὶ τίνος ἕνεκεν ἐμνήσθην τούτου, τὸ τῶν ἱερῶν ὑπόδειγμα ἔχων; Ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ κατασκευάζει βουλόμενος. Εἶτα, ἵνα μὴ τις λέγῃ, *Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τὸ περὶ τῶν βούων εἰρημνίζον;* ἐπεξηρᾶζεται αὐτὸ μετὰ ἀκριβείας λέγων· *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ;* Οὐ μέλει οὖν περὶ τῶν βοῶν, εἰπέ μοι, τῷ Θεῷ; Μέλει μὲν οὖν, οὐχ οὕτω δὲ, ὡς καὶ νόμον θεῖναι ὑπὲρ τούτου. Ὡστε εἰ μὴ μέγα τι ἡντίετο, ἐγγυμνάζων τοῖς ἀλόγοις τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸ εἶναι φιλανθρωπούς, καὶ ἀπὸ τούτων καὶ περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῖς διαλεγόμενος, οὐκ ἂν τοσαύτην ἐποίησας σπουδὴν, ὡς καὶ νόμον γράψαι ὑπὲρ τοῦ μὴ κημοῦσθαι τοὺς βοῦς. Ἐντεῦθεν καὶ ἕτερόν τι δείκνυσιν, πολὺν τὸν

πόνον τῶν διδασκάλων καὶ ὄντα, καὶ εἶναι ὀφειλόντα· καὶ ἕτερον πάλιν. Ποῖον δὲ τούτο; Ὅτι ὅσαπερ ἂν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιμελείας παρὰ τῆς Παλαιᾶς λέγεται, προηγουμένως εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ διδασκαλίαν· ὥστε οὖν καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα, οἷον τὰ περὶ ἱματίων ποικίλων, καὶ τὰ περὶ ἀμπελώνων καὶ σπερμάτων καὶ τοῦ μὴ διάφορον ποιεῖν τὴν γῆν, τὰ περὶ λέπρας, καὶ τὰ ἄλλα, ὡς εἰπεῖν, ἅπαντα. Παχυτέροις γὰρ οὖσιν ἐντεῦθεν διελέγετο, κατὰ μικρὸν ἀναδιδάζων αὐτούς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ οὐδὲ κατασκευάζει λοιπόν, ἄτε φανερόν ὃν καὶ αὐτόθεν δῆλον. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ;* ἐπήγαγεν, *Ἡ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει;* οὐδὲ τὸ, *Πάντως*, ἀπλῶς προσθεῖς, ἀλλ' ἵνα μὴ συγχωρήσῃ μηδ' ὅτι οὖν ἀντεπεῖν τῷ ἀκροατῇ. Καὶ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ λέγων καὶ ἀποφαινόμενος· *Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγγράφη, ὅτι ἐκ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν*· τουτέστιν, ὁ διδασκαλὸς ὀφείλει τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς ἔχειν· καὶ ὁ ἀλωὼν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν [184] ἐκ' ἐλπίδι. Καὶ θεὰ σύνεσιν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ σπόρου ἐπὶ τὴν ἄλω τὸ πρᾶγμα μετένεγκε, πάλιν κἀνταῦθα τοὺς πολλοὺς ἰδρωτάς τῶν διδασκάλων ἐμφανίσων, ὅτι αὐτοὶ καὶ ἀροτριῶσι καὶ τὴν ἄλω τρίβουσι. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀροτριᾶν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἦν καρπώσασθαι, ἀλλὰ πόνον, τὴν ἐλπίδα τέθεικεν· ἐπὶ δὲ τοῦ τρίβειν τὴν ἄλω, ἥδη τὴν ἀπόλαυσιν ἐχαρίσατο λέγων· *Καὶ ὁ ἀλωὼν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει.*

δ. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγῃ τις, αὕτη οὐν ἡ τῶν τοσούτων ἰδρωτῶν ἀμοιβή; προσέθηκεν, *Ἐκ' ἐλπίδι*, τουτέστι, τῇ μελλούσῃ. Οὐδὲν οὖν ἕτερον τὸ στόμα ἀκήμωτον ὃν τοῦ ζώου τούτου βοᾷ, ἢ ὅτι τοὺς διδασκάλους τοὺς ποιοῦντας δεῖ καὶ ἀμοιβῆς ἀπολαύειν. *Εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ πνευματικά ἐσπείραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ σαρκικά θερίσομεν;* Ἰδοὺ καὶ τέταρτον προστίθεται λογισμὸν ὑπὲρ τοῦ δεῖν παρέχειν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται ἰδοὺς ὄψωνίους ποτέ;* καὶ, *Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα;* καὶ, *Τίς ποιμαίνει ποίμνην;* καὶ παρήγαγε τὸν βοῦν τὸν ἀλωῦντα, δείκνυσιν καὶ ἄλλην αἰτίαν εὐλογώσασθαι, δι' ἣν ἦν ἥσαν δίκαιον λαβεῖν, ὡς πολλῶν μείζονα παρὰ σαρκοφάγους, οὐκέτι ὡς καμόντες μόνον. Τίς οὖν ἐστίν; *Εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ πνευματικά ἐσπείραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὅμῃν τὰ σαρκικά θερίσομεν;* Εἶδες δικαιοσύνην αἰτίαν καὶ τῶν προτέρων εὐλογώτεραν; Ἐκεῖ μὲν γὰρ, φησί, σαρκικὸς ὁ σπόρος, σαρκικὸς καὶ ὁ καρπός· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μὲν σπόρος πνευματικὸς, ἡ δὲ ἀντίδοσις σαρκική. Ἰνα γὰρ μὴ μέγα φρονῶσιν οἱ παρέχοντες τοῖς διδασκάλοις, ἔδειξεν ὅτι μείζονα λαμβάνουσιν, ἢ διδόντες. Οἱ μὲν γὰρ γεωργοὶ, ἅπερ ἂν κατασπείρωσι, ταῦτα καὶ λαμβάνουσιν· ἡμεῖς δὲ σπείροντες εἰς τὰς ὑμετέρας ψυχὰς πνευματικά, θερίσκομεν σαρκικά· τοιοῦτον γὰρ ἡ παρ' αὐτῶν διδομένη τροφή. Εἶτα καὶ ἐντρεπτικώτερον· *Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὅμῃν μετέχουσιν, οὐ πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς;* Ἰδοὺ καὶ ἕτερος πάλιν λογισμὸς, καὶ αὐτὸς ἐκ παραδειγμάτων, ἀλλ' οὐχ ὁμοίων. Οὐδὲ γὰρ Πέτρου μέμνηται ἐνταῦθα, οὐτε τὸν ἀποστόλον, ἀλλ' ἑτέρων τινῶν νόθων, πρὸς οὓς ὑστερον ἀποδύεται, καὶ περὶ ὧν φησιν· *Εἰ τις ὅμῃν κατεσθίει, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐπαίρεται, εἰ τις εἰς πρόσωπον ὅμῃν διαιρεῖ*· καὶ τὸν πρὸς ἐκεῖνους ἥδη προαναχρούεται πόλεμον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, *Εἰ ἄλλοι λαμβάνουσι*· παρ' ὅμῃν,

* Reg., οὐ δὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, recte; Editio vet. οὐδὲ πολέμων ἀλογων. ^β Reg., τέταρτον, male

^γ Reg., εἰ ἄλλοι οὐ λαμβάνουσι.

3. Ideoque ad aliud pergit, et ait: *Quis plantat vineam, et ex fructu ejus non edit?* Per illud enim pericula, per hoc vero laborem, defatigationem multam et curam declaravit. Tertiumque rursus apponit exemplum dicens: *Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit?* Curam multam, quæ doctorem in erudiendis discipulis decet, hic ostendit. Nam et milites et agricolæ et pastores apostoli erant; non terræ neque brutorum neque bellorum sensilium, sed animarum rationalium et aciei, quæ adversus dæmonas instruitur. Illud quoque observandum est, quomodo ubique moderationem adhibuerit, utilitatem solum quærens, non res superfluas. Non enim dixit, *Quis pugnat et non dives est?* sed, *Quis militat suis stipendiis umquam?* Non dixit, *Quis plantat vineam et non colligit aurum, aut fructum totum non decerpit?* sed, *Ex fructu ejus non comedit?* Neque dixit, *Quis pascit gregem et de agnis non exercet mercaturam?* sed quomodo? *Et ex ejus lacte non comedit?* Non ex agnis, sed *Ex lacte*; ostendens doctorem parvo solatio contentum esse oportere, solumque necessario cibo. Hæc ad eos, qui volunt omnia comedere, et fructum totum decerpere. Hanc et Dominus legem posuit, dicens: *Dignus est operarius cibo suo* (Matth. 10. 10). Non hoc autem solum exemplis probat, sed etiam ostendit qualem oporteat esse sacerdotem. Etenim militi habere fortitudinem opus est, agricolæ curam, pastori sollicitudinem: ac post hæc omnia nihil amplius quærere quam necessaria. Cum ostendisset ergo, non esse vetitum doctori accipere, et ex doctoribus et ex vitæ quotidianæ exemplis, ad tertium caput venit, sic dicens: 8. *Numquid secundum hominem hæc dico? an et lex hæc non dicit?* Quia enim lactenus ex Scripturis nihil dixit, sed communem protulit consuetudinem. Ne puletis me, inquit, hisce niti solis, neque ex hominum placito hæc statuere: possum enim ostendere, hæc Deo quoque placita esse, et veterem legem præcipientem. Ideo per interrogationem progreditur, uti solet fieri in iis, quæ omnino in confesso sunt, sic dicens: *Numquid secundum hominem hæc dico?* Id est, Num humanis tantum exemplis nitor? *Annon etiam lex hæc dicit?* 9. *Scriptum est enim in lege Moysis: Non alligabis os bovi trituranti.* Et cur hæc memorat, cum haberet exemplum sacerdotum? Admodum ubertim hæc probare volens. Deinde, ne quis diceret: Ecquid ad nos, quod de bobus dictum est? hoc accurate discutit dicens: *Numquid de bobus cura est Deo?* Boves ergo non curat, quæso te, Deus? Curat utique, sed non ita, ut de illa re legem tulerit. Quapropter, nisi magnum quid subindicaret, Judæos per bruta exercens ad benignitatem, atque etiam illos per hæc de doctoribus alloquens, non tale suscepisset studium, ut et legem scriberet de bobus camo non ligandis. Inde autem aliud ostendit, multum esse doctorum laborem et esse debere; aliudque rursus. Quodnam illud? Quod quæcumque in veteri lege de brutorum cura dicuntur, ad hominum doctrinam præcipue conferant; ut et alia omnia: verbi gratia, quæ de variis

vestibus, quæ de vineis, de seminibus, de terra, quod non diversa facienda sit, de lepra; deque aliis, ut ita dicam, omniibus. Cum enim illi crassiores essent, hinc disserebat cum illis, paulatim ipsos erigens. Et vide quomodo hoc non ultra probet, utpote quod planum et ex se manifestum sit. Cum dixisset enim, *Numquid de bobus cura est Deo?* subjunxit: 10. *An propter nos omnino hoc dicit?* Nec sine causa illud, *Omnino*, ponit, sed ne liceret auditori vel tantillum contradicere. Atque in metaphora perstat dicens et pronuntians: *Nam propter nos scripta sunt; quia in spe debet qui arat arare*: id est, doctor debet laborum mercedem habere: *et qui triturat, in spe fructus percipiendi esse.* Et vide prudentiam. A semine enim ad aream rem traduxit; hic rursus multos doctorum sudores ostendens, quoniam ipsi et arant et aream terunt. Et in arando quidem, quia nullus percipiendus fructus erat, sed labor tantum aderat, spem posuit: in terenda vero area, jam usum fructum concessit dicens: *Et qui triturat, ejus spei particeps est.*

4. Deinde, ne quis dicat, Hæccine est tantorum merces laborum? adjecit, *In spe*, scilicet futura. Nihil ergo aliud clamat os hujus animalis camo non ligatum, quam quod oporteat doctores laborantes mercede frui. 11. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Ecce quartum etiam addit ratiocinium, quod oporteat alimenta præbere. Quia enim dixit, *Quis militat propriis stipendiis umquam?* et, *Quis plantat vineam?* et, *Quis pascit gregem?* et adduxit bovem triturantem; aliam profert causam rationi valde consonam, propter quam jure accepturi erant; quod non modo laborassent, sed et longe majora præbuissent. Quænam ergo est? *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Vidistin' causam justissimam, et magis quam priores rationi consentaneam? Illic namque dicit, Carnale semen est, carnalis et fructus? hic autem non sic, sed semen spirituale, merces vero carnalis. Nam ne multum sibi placerent ii, qui aliquid doctoribus præberent, ostendit illos majora quam dent accipere. Agricola namque, quæ seminant, eadem ipsa accipiunt: nos autem, qui in animabus vestris spiritualia serimus, metimus carnalia: tale namque est alimentum ab illis datum. Deinde majorem infert pudorem: 12. *Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?* Ecce aliam rationem, quæ et ipsa ab exemplis sumitur, sed non a similibus. Neque enim hic Petrum nec apostolos memorat, sed alios quosdam adulterinos, contra quos deinceps pugnam instruit, ac de quibus dicit: *Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit* (2. Cor. 11. 20); et belli contra eos gerendi jam facit præludium. Ideoque non dixit, *Si alii a vobis accipiunt*; sed ostendens illorum arrogantiam, tyrannidem et commercium, dicit: *Si alii potestatis vestræ participes sunt*: id est, si imperant vobis, si potestatem exercent, si ut famulis utuntur, non modo accipientes, sed cum multa accusatione et auctoritate. Ideo addidit, *Non*

potius nos? quod non dixisset, si de apostolis sermo esset. Sed palam est, illum quosdam subindicare perniciosos, qui ipsos deciperent. Itaque præter Moysis legem vos quoque legem tulistis, quod præbere oporteat. Cum dixit autem, *Non potius nos?* non probat cur multo magis oporteat, sed illorum conscientiae probandum relinquit, simulque et terrere volens et maiorem inculcere pudorem. *Sed non usi sumus tali potestate.* Id est, Non accepimus. Viden' quomodo, cum prius tot rationibus probasset, non esse contra legem, accipere, tunc dixit: Non accipimus, ne videatur abstinere tanquam a prohibito. Non enim, inquit, quod non liceat, non accipio; licet enim, et hoc ex multis demonstravimus; ex apostolis, ex rebus quæ in vita sunt, ex milite, agricola, pastore, a lege Moysis, ab ipsa rei natura, quia seminavimus vobis spiritualia; ex iis, quæ vos fecistis erga alios: sed sicut, ne videretur pudore afficere apostolos, qui accipiebant, hæc posuit, pudorem illis inculcens et ostendens se non a re ut prohibita abstinere: ita rursum, ne per multam illam probationem et frequentia exempla, quæ ostendit accipere oportere, videretur ut accipiat querere, ideoque talia proferre; jam illud corrigit; et clarius demum hoc præsuit, cum dicit: *Non scripsi autem hæc, ut sic in me fiat*: hic porro dicit, *Non usi sumus hac potestate.* Quodque majus est, Ne illud quidem poterit quisquam dicere, quod cum nobis amplæ facultates essent, his non usi simus; siquidem urgente necessitate, non cessimus necessitati: id quod etiam in secunda ait: *Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum; et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui (2. Cor. 11. 8); et in hac rursus: Et esurimus et sitimus et nudi sumus et colaphis cædimur (1. Cor. 4. 11).* Et hic rursus idipsum subindicat, dicens, *Sed omnia sustinemus.* Dicens enim, *Omnia sustinemus,* famem subindicat et angustiam multam, aliaque omnia. Sed neque sic, inquit, coacti sumus solvere legem, quam nobis ipsis imposuimus. Quare? *Ne quod offendiculum demus evangelio Christi.* Quia enim infirmiores Corinthii erant, Ne vos, inquit, offenderemus accipientes, maluimus plus quam præceptum erat facere, quam obicem quempiam asferre evangelio; id est, institutioni vestræ. Si autem nos, etiamsi liceret nobis et multam vim pateremur, exemplumque haberemus apostolos, id non fecimus, *Ne offendiculum demus* (nec dixit eversionem, sed offendiculum, nec simpliciter offendiculum, sed offendiculum quoddam, ut ne vel levissimam moram verbi cursui inferremus): si ergo nos tanta usi sumus diligentia, inquit, quanto magis vos, qui ab apostolis longe abestis, neque legem potestis dicere quæ id permittat: sed contra etiam prohibita tangitis, atque etiam quæ damnum magnum afferunt evangelio; non offendiculi modo vitandi causa, sed nullam videntes instantem necessitatem, abstinere oportet. Hanc enim totam movit orationem propter illos, qui per cibum idolothylorum imbecillioribus fratribus offendiculo erant.

5. Hæc nos quoque audiamus, dilecti, ut ne despiciamus eos qui offenduntur, ne offendiculum ponamus evangelio Christi, neu nostram prodamus salutem. Ne mihi enim dicas, cum frater offenditur: Non prohibetur hoc vel illud in quo ille offenditur, et licitum est. Ego enim tibi majora dico: vel si ipse Christus permiserit, viderisque offendi quempiam, abstinere et ne permissione utaris. Hoc enim et Paulus fecit: qui cum permittente Christo liceret accipere, non accepit. Cum enim benignus sit Dominus, multam præceptis suis miscuit mansuetudinem, ut non solum ex jussu, sed etiam multa ex libera faciamus animi sententia. Poterat enim, nisi hoc voluisset, præcepta magis augere ac dicere: Qui non semper jejunit, puniatur; qui virginitatem non servat, supplicio afficiatur; qui non se omnibus exuit facultatibus, extremas det pœnas. Sed non hoc fecit, licentiam tibi dans, si velis, majora suscipiendi. Idcirco cum de virginitate loqueretur, dicebat: *Qui potest capere, capiat (Matth. 19. 12);* et diviti alia præcepit, alia ejus voluntati permisit. Neque enim dixit, *Vende quæ habes; sed, Si vis perfectus esse, vende (1b. v. 21).* At nos non modo non majora suscipimus neque ea quæ præcepta sunt superamus, sed multum abest, ut præceptorum mensuram impleamus. Et Paulus quidem esuriebat, ne offendiculum præberet evangelio; nos autem ne recondita quidem nobis attingere audemus, innumeras videntes animas eversas. Rodat enim, inquit ille, tinea, et non rodat pauper; edat vermis, et non induatur nudus. Omnia consumantur tempore, et non alatur Christus, dum esurit.

Contra avaros. — Equis hoc dicit? inquires. Hoc enim grave admodum est, quod non verbis, sed factis hæc dicantur. Nam minus grave esset si verbis diceretur, quam cum reipsa efficitur. Annon enim hæc quotidie clamat avaritia, immanis illa et sæva tyrannis, captivis suis? Apponantur vestra comedenda sycophantis, latronibus et insidiatoribus, non autem famelicis et egenis. Annon vos facitis latrones? annon vos escam præbetis igni invidorum? annon vos facitis fugitivos et insidiatores, dum quasi escam illis divitias vestras apponitis? quæ est hæc insania? Insania quippe et manifesta amentia est, arcas implere vestibis, et eum, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est, nudum, a frigore trementem ac vix rectum stantem despicere. At ille, inquires, tremorem et infirmitatem simulat? Annon times ne fulmen ab hoc verbo accensum ex alto dejiciatur? ira enim dirumpor, ignoscite. Tu quippe ventri indulgens et pinguis, et ad profundam usque vesperam computationem extendens, mollibusque fotus stragulis, non censes te pœnas daturum, cum tam inique Dei donis utaris (neque enim vinum datum est ut inebriemur, neque concessus cibus ut ventrem distendamus et dirumpamus): pauperem vero, miserum, non meliore conditione quam mortuum, illum, inquam, ad exactam rationem reddendam cogis; nec metuis Christi tribunal illud horrendum et formidabile? Nam si simulat, ex necessitate et egestate simulat, ob imma-

ἀλλὰ δεικνὺς αὐτῶν τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν τυραννίδα καὶ τὴν ἐμπορίαν, φησὶν· *Εἰ ἄλλοι τῆς ὑμῶν ἐξουσίας μετέχουσιν*· τούτεστι, κρατοῦσιν ὑμῶν, ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκέταις ἀποκέχρηται, οὐ λαμβάνοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ τῆς αὐθεντίας ^α. Αἰὶ προσέθηκεν, *Οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; ὅπερ οὐκ ἂν, εἰ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος ἦν, εἶπεν ἂν. Ἄλλ' εὐδηλον ὅτι τινὰς αἰνίττεται λυμεῖνας καὶ ἀπατῶντας αὐτοὺς. Ὡστε μετὰ τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ νόμον τεθεῖκατε ὑπὲρ τοῦ δεῖν παρέχειν. Εἰπὼν δέ, [185] *Οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; οὐ κατασκευάζει διὰ τί οὐ πολλῶ μᾶλλον, ἀλλ' ἀφίησιν αὐτῶν τῷ συνειδότην τὸν ἑλεγχον, ὁμοῦ καὶ φοβήσαι βουλόμενος καὶ ἐντρέψαι μειζύνως. Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. Τούτεστιν, οὐκ ἐλάβομεν. Ὅρᾳς διὰ πόσων κατασκευάσας πρότερον, ὅτι οὐ παράνομον τὸ λαμβάνειν, τότε εἶπεν, ὅτι οὐ λαμβάνομεν, ἵνα μὴ δόξη ὡς κεκωλυμένου ἀπέχεσθαι; Οὐ γάρ, ἐπειδὴ μὴ ἔξεστι, φησὶν, οὐ λαμβάνω· ἔξεστι γάρ, καὶ τοῦτο ἀπὸ πολλῶν ἀπεδείξαμεν, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ἀπὸ τῶν ἐν βίῳ πραγμάτων, τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ ποιμέως, ἀπὸ τοῦ νόμου Μωϋσέως, ἀπ' αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς φύσεως, ὅτι ἐπιειράμεν ὑμῖν πνευματικὰ, ἀφ' ὧν ὑμεῖς περὶ τοὺς ἄλλους πεποιθήκατε· ἀλλ' ὥσπερ, ἵνα μὴ δόξη καταισχύνειν τοὺς ἀποστόλους τοὺς λαμβάνοντας, ταῦτα τέθεικεν, ἐντρέπων αὐτοὺς καὶ δεικνὺς, ὅτι οὐ κεκωλυμένου πράγματος ἀπέχεται· οὕτω πάλιν, ἵνα μὴ διὰ τῆς πολλῆς κατασκευῆς καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν πολλῶν, δι' ὧν ἔδειξεν ὅτι δεῖ λαμβάνειν, δόξη ἐπιζητεῖν τὸ λαμβάνειν καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγειν, ἥδη διορθοῦντα αὐτό· καὶ σαφέστερον μὲν ὕστερον αὐτὸ τέθεικεν, ὅταν λέγῃ· *Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἡμῶν*· ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι *Οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνο ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν, ὅτι Ἐν εὐρυχωρίᾳ ὄντες οὐκ ἐχρησάμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκης κατεπειγούσης, οὐκ εἴχαμεν τῇ ἀνάγκῃ· ὁ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν· Ἄλλα· *Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀφθῶν*· *πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὕστερον, οὐ κατενάρκησα οὐδενός*· καὶ ἐν ταύτῃ πάλιν· *Καὶ πεινώμεν καὶ διψώμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ κολασιζόμεθα*. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνίττεται λέγων, Ἄλλα πάντα στέγομεν. Εἰπὼν γάρ, ὅτι *Πάντα στέγομεν*, καὶ λιπὼν αἰνίττεται καὶ στενωχίαν πολλὴν καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἠναγκάσθημεν, φησὶ, λῦσαι τὸν νόμον, ὃν ἑαυτοῖς τεθείκαμεν. Διὰ τί; *ἵνα μὴ ἐγκοπὴν τινα δώμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ*. Ἐπειδὴ γάρ ἀσθενέστερον Κορίνθιοι διέκειντο, ἵνα μὴ πληγῶμεν ὑμᾶς, φησὶ, λαμβάνοντας, εἰλόμεθα καὶ ὑπὲρ τὰ ἐπιτεταγμένα ποιῆσαι, ἢ ἐγκοπὴν τινα δοῦναι τῷ εὐαγγελίῳ, τούτεστι, τῇ κατηχήσει ὑμῶν. Εἰ δὲ ἡμεῖς, καὶ ἐπιτετραμμένον ἡμῖν, καὶ πολλὴν πάσχοντες βίαν, καὶ ἀποστόλους ἔχοντες ὑπόδειγμα, οὐκ ἐποίησαμεν, *ἵνα μὴ ἐγκοπὴν δώμεν* (καὶ οὐκ εἶπεν, ἀνατροπὴν, ἀλλ' Ἐγκοπὴν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐγκοπὴν, ἀλλ', Ἐγκοπὴν τινα· ἵνα μὴδὲ τὴν τυχοῦσαν, ὡς ἂν εἴποι τις, μέλλῃσιν καὶ ἀναβολὴν ἐμποιῇσωμεν τῷ δρόμῳ τοῦ λόγου)· εἰ τοίνυν ἡμεῖς τοσαύτῃ ἐχρησάμεθα τῇ σπουδῇ, φησὶ, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς τοὺς καὶ πολὺ τῶν ἀποστόλων ἀποδέοντας, καὶ οὐδὲ νόμον ἔχοντας εἰπεῖν τὸν ἐπιτρέποντα,

^a Morel., μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας, omittis interpositis quae in Reg. habentur.

ἀλλὰ καὶ τούναντίον τῶν κεκωλυμένων ἀπομεινόνους· καὶ τῶν ἐπὶ βλάβῃ μεγάλῃ τοῦ εὐαγγελίου, οὐκ ἐπὶ τὸ μὴ ἐγκοπὴν μόνον δοῦναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάγκην ὀρῶντας ἐπικειμένην, ἀπέχεσθαι δεῖ; Τοῦτον γάρ ἅπαντα τὸν λόγον δι' ἐκείνους ἐκίνησε τοὺς διὰ τῆς βρώσεως τῶν εἰλωθότων σκανδαλίζοντας τοὺς ἀσθενεστέρους ἀδελφούς.

[186] Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀκούομεν, ἀγαπητοί· ἵνα μὴ καταφρονῶμεν τῶν σκανδαλιζομένων, μηδὲ ἐγκοπὴν τινα ποιῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· ἵνα μὴ προδιδῶμεν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Μὴ γάρ μοι λέγε, ὅταν σκανδαλίζηται ὁ ἀδελφός, ὅτι οὐ κεκώλυται τὸ καὶ τὸ, ἐφ' ᾧ σκανδαλίζεται, καὶ ὅτι ἐφεῖται. Ἐγὼ γάρ σοι μερίζω λέγω, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐπιτετραφώς ἦ, τῆς δὲ τινα βλαπτόμενον, ἐπίσχες καὶ μὴ χρῆση τῇ ἐπιτροπῇ. Τοῦτο γάρ καὶ Παῦλος ἐποίησεν, ἐξὼν λαβεῖν Χριστοῦ συγχωρήσαντος, μὴ λαθῶν. Καὶ γάρ φιλόανθρωπος ὢν ὁ Δεσπότης, πολλὴν τοῖς ἐπιτάγμασιν ἐκέρασεν ἡμερότητα τοῖς αὐτοῦ, ἵνα μὴ μόνον ἐξ ἐπιταγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ οἰκείας πολλὰ ποιῶμεν γνώμης. Καὶ γάρ ἡδύνατο, εἰ μὴ τοῦτο ἐβούλετο, μᾶλλον ἐπιτείνειν τὰ ἐπιτάγματα, καὶ εἰπεῖν· Ὁ μὴ διόλου νηστεύων, κολασιζέσθω· ὁ μὴ παρθενεύων, τιμωρεῖσθω· ὁ μὴ πάντα ἀποδυόμενος τὰ ὄντα, δίκην διδότην τὴν ἐσχάτην. Ἄλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο, σοὶ παρέχων, εἰ βουληθείης, φιλοτιμείσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὅτε περὶ παρθενίας διελέγετο, ἔλεγεν· Ὁ *δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω*· καὶ ἐπὶ τοῦ πλουτοῦ τὰ μὲν ἐπέταξε, τὰ δὲ ἐπέτρεψε τῇ ἐξουσίᾳ τῆς διανοίας. Οὐ γάρ εἶπε, Πώλησον τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ', *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησον*. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐ μόνον οὐ φιλοτιμούμεθα οὐδὲ υπερβαίνομεν τὰ προστάγματα, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέτρου τῶν κελευσθέντων σφόδρα ἀπολιμπανόμεθα. Καὶ Παῦλος μὲν ἐλίμωτεν, ἵνα μὴ ἐγκοπὴν τῷ εὐαγγελίῳ δῶ· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τῶν ἀποκειμένων ἡμῖν ἄψασθαι τολμώμεν, μυρίας ὀρῶντες ἀνατρεπομένας ψυχάς. Τρωγέτω γάρ, φησὶν, ὁ σῆς, καὶ μὴ τρωγέτω ὁ πένης· κατεσθιέτω ὁ σκώληξ, καὶ μὴ περιβαλλέσθω ὁ γυμνός· ἀναλισκέσθω πάντα τὰ χρόνῳ, καὶ μὴ τρεφέσθω ὁ Χριστὸς, καὶ ταῦτα πεινῶν.

Καὶ τίς τοῦτο εἶπε; φησὶ. Τοῦτο γάρ ἐστι σφόδρα τὸ δεινόν, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς πράγμασι ταῦτα λέγεται. Καὶ γάρ ἦτον ἂν ἦν δεινὸν ἐπὶ τῶν ῥημάτων λεγόμενον, ἢ ἐπὶ τῶν ἔργων γινόμενον. Ἡ γὰρ οὐ ταῦτα βοά καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἢ ἀπάνθρωπος καὶ ὠμὴ τυραννίς, ἢ φιλαργυρία τοῖς αὐτῆς αἰχμαλώτοις; Προκαίεσθαι καὶ συκοφάνταις καὶ λησταῖς καὶ ἐπιδούλοις πρὸς τρυφὴν ^b τὰ ὑμέτερα, καὶ μὴ τοῖς πεινώσι μηδὲ τοῖς δεομένοις διατροφή. Οὐ γάρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς ληστές; οὐ γάρ ὑμεῖς τῷ πυρὶ τῶν βασκάνων παρέχετε τροφήν; οὐ γάρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς δραπετάς καὶ τοὺς ἐπιδούλους, καθάπερ δέλεαρ αὐτοῖς τὸν ὑμέτερον προτιθέντες πλοῦτον; τίς ἡ μακία αὕτη; Μακία γάρ καὶ παραπληξία σαφῆς, τὰ μὲν κιβώτια μεστὰ ἱματίων ποιεῖν, τὸν δὲ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον καὶ καθ' ὁμοίωσιν, γυμνὸν καὶ τρέμοντα ὑπὸ τοῦ χρυμοῦ περιορᾶν, καὶ ὁμιλίας ὀρθοῦμενον. Ἄλλα προφασίζεται, φησὶ, τὸν τρόπον καὶ τὴν ἀσθένειαν. Εἶτα οὐ δέδοικας μὴ σκηπτὸς ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ῥήματος ἀναφθεῖς τοῦτο κατενεχθῇ; διαρρήγνυμαι γάρ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ· σύγγωγε. Σὺ μὲν γάρ φατριζόμενος καὶ παισιώμενος, καὶ εἰς ἐσπέραν βαθεῖαν τὸν πότον παρατείνων, [187] καὶ μαλακοῖς ἐνθαλπόμενος στρώμασιν, οὐκ ἀξιώ

^b Reg., πρὸς τρυφὴν. Editi, πρὸς τροφήν.

δοῦναι δίκην, οὕτω παρανόμως τοῖς τοῦ Θεοῦ χρώ-
ματος ὅμοιους (οὐδὲ γὰρ ἵνα μεθύωμεν, ὁ εἶνος· οὐδ'
ἵνα γαστριζώμεθα, ἡ τροφή γέγονεν· οὐδ' ἵνα διασπαύ-
μεν τὴν γαστέρα, τὰ σιτία)· τὸν δὲ πένητα, τὸν
ἄλιον, τὸν οὐδὲν ἄμεινον νεκροῦ διακείμενον, τοῦ-
τον εὐθύνας ἀπαιτεῖς ἀκριβεῖς, καὶ οὐ δέδοικας τοῦ
Χριστοῦ τὸ δικαστήριον τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ φοβε-
ρὸν· Καὶ γὰρ εἰ ὑποκρίνεται, ἐξ ἀνάγκης ὑποκρίνεται
καὶ ἐνδεῖας διὰ τὴν ὠμότητα τὴν σὴν καὶ τὴν ἀπαν-
θρωπίαν τὴν τοιούτων δεομένην προσωπίειν, τὴν μὴ
ἐπιταλωμένην πρὸς ἔλεον. Τίς γὰρ οὕτως ἄθλιος καὶ
ταλαίπωρος, ὡς μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπικειμένης ὑπὲρ
ἐνὸς ἄρτου τοιαῦτα ἀσχημονεῖν καὶ κόπτεσθαι καὶ τσα-
αύτην ὑπομένειν δίκην; Ὡστε ἡ ὑπόκρισις ἡ ἐκεῖνου
τῆς σῆς ἀπανθρωπίας περιέρχεται γιγνομένη κήρυξ.
Ἐπειδὴ γὰρ ἱκετεύων καὶ λιπαρῶν καὶ ἐλεεινὰ προϊέ-
μενος ῥήματα, καὶ ὀδυρόμενος καὶ δακρύων καὶ δι'
ἄλλης περιουῶν τῆς ἡμέρας, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπο-
ρεῖ τροφῆς, ἐπενόησεν ἰσως καὶ ταύτην τὴν μηχανήν,
οὐκ ἐκείνῳ τσαύτην, ὅσην σοι, φέρουσαν τὴν ἀσχη-
μοσύνην καὶ τὴν κατηγορίαν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐλεεῖ-
σθαι δίκαιος, ὅτι εἰς τσαύτην κατήλθεν ἀνάγκη·
ἡμεῖς δὲ μυρίων ἄξιον τιμωρίων, ὅτι τοὺς κήνητας
τοιαῦτα βαδίζομεθα πάσχειν. Εἰ γὰρ ἐξ εὐκολίας ἐπε-
κλώμεθα, οὐκ ἂν ποτε εἴλετο ἐκεῖνος τοιαῦτα ὑπομέ-
νειν. Καὶ τί λέγω γύμνουν καὶ τρόμον; Τὸ γὰρ τοῦ-
του φρικωδέστερον ἐρῶ, ὅτι καὶ παῖδας ἠναγκάσθησαν
πηρῶσαι τινες ἄωρον ἀγοντας ἡλικίαν, ἵνα τῆς ἡμετέ-
ρας ἀναίσθησις καθίσκωνται. Ἐπειδὴ γὰρ βλέποντες
καὶ γυμνοὶ περιόντες, οὕτε ἀπὸ τῆς ἡλικίας οὕτε
ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐπεσπάσαντο τοὺς ἀνηλεεῖς, προσ-
έβησαν τοῖς τοσοῦτοις κακοῖς ἑτέραν χαλεπωτέραν
τραγωδίαν, ἵνα λύσωσι τὸν λιμὸν, κουφότερον εἶναι
νομίζοντες ἀπεστερηθῆσαι τοῦ κοινου τούτου φωτός
καὶ τῆς πᾶσι δεδομένης ἀκτίως, ἢ λιμὸν παλαίειν
διηνεκεῖ καὶ τὸν οἰκτιστὸν ὑπομένειν θάνατον. Ἐπειδὴ
γὰρ οὐ πενίαν ἐμάθετε ἐλεεῖν, ἀλλὰ τέρπεσθαι συμ-
φοραῖς, πληροῦσιν ὠμὴν τὴν ἀκέρεστον ἐπιθυμίαν, καὶ
ἑαυτοῖς καὶ ὡμῖν *χαλεπωτέραν τῆς γεέννης ἀνάπτου-
τες τὴν φλόγα. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα
γίνεσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα, τεκμήριον ὡμῖν ὠμολογημέ-
νον ἐρῶ, πρὸς ὃ μηδὲς ἀντρεῖ. Εἰσὶν ἕτεροι πένητες
κοῦφοι καὶ μετέωροι τὰς ψυχὰς, καὶ οὐκ εἰδότες φέ-
ρειν λιμὸν, ἀλλὰ πάντα μᾶλλον, ἢ τοῦτο ὑπομένοντας.
Οὗτοι πολλάκις ὡμῖν ἐλεεινοῖς καὶ σχήμασι καὶ ῥήμα-
σι ἐντυχόντες, ἐπειδὴ οὐδὲν ὥνησαν τὰς ἱκετηρίας
ἀφέντες ἐκείνας, τοὺς θαυμαστικούς ὡμῖν λοιπὸν
παρήλασαν, οἱ μὲν δέρματα ὑποδημάτων μασώμενοι
πεπνηχότων, οἱ δὲ κατὰ τῆς κεφαλῆς ἡλούς ὀξεῖς δια-
πειρουντες, ἕτεροι πεπηγόσιν ὕδασι ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ
γυμνῇ τῇ γαστρὶ προσομιλοῦντες, ἄλλοι δὲ ἕτερα
ἀτοπώτερα τοῦτων ὑπομένοντες, ἵνα τὸ πονηρὸν πε-
ριστήσῃσι θέατρον.

ζ'. Σὺ δὲ, τοῦτων γινομένων, ἔστηκας γελῶν καὶ
θαυμάζων, καὶ ἐμπομπέων τοῖς ἐτέρων κακοῖς, τῇ;
κοινῇ; [188] φύσεως ἀσχημονούσης. Καὶ τί πλέον ἂν
ἐργάσαιτο τοῦτων δαίμων ἄγριος; Εἴτα ἵνα προθυμώ-
τερον ποιῇσθαι ταῦτα, δαφιλέστερον δίδως ἀργύριον.
Καὶ τῷ μὲν εὐχομένῳ καὶ τὸν Θεὸν καλοῦντι, καὶ μετ'
ἐπιεικείας προσιώντι οὐδὲ, ἀποκρίνεσθαι ἄξιους οὐδὲ
ἐμδιέψαι, ἀλλὰ καὶ τὰ φορτικὰ ἐκεῖνα πρὸς αὐτὸν
φθιγγὴν ῥήματα, ὅταν συνεχῶς ἐνοχλήσῃ· Τοῦτον δὲ
δεῖ ζῆν; ἀναπνεῖν δὲ ὅλως, ἢ τὸν ἥλιον τοῦτον ὀρᾶν;
πρὸς δὲ ἐκείνους, καὶ φαῖρῶς καὶ φιλότιμος, ἅτε
ἀγωνοθέτης τις ὢν τῆς καταγέλαστου καὶ σατανικῆς;

* Reg., καὶ ἡμῖν.

ἀσχημοσύνης ἐκεῖνης. Διὸ καὶ εὐλογώτερον πρὸς τοὺς
τιθέντας τοὺς ἀγῶνας τούτους, καὶ μὴ προεμένους
μηδὲν ἕως ἂν ἴδωσι κολαζομένους ἐτέρους, ταῦτα ἂν
λεχθεῖν τὰ ῥήματα· Ζῆν δὲ τούτους, ἀναπνεῖν δὲ
ὅλως; τὸν δὲ ἥλιον τοῦτον ὀρᾶν τοὺς εἰς τὴν κοινὴν
παρανομοῦντας φύσιν, τοὺς εἰς τὸν Θεὸν ὀβριζόντας;
Καὶ τοῦ μὲν Θεοῦ λέγοντος, Ἄδς ἐλεημοσύνην, καὶ
διδωμί σοι βασιλείαν οὐρανῶν, οὐκ ἤκουσας· τοῦ
διαβόλου δὲ κεφαλὴν καθηλωμένην δεικνύντος, ἐξαι-
φνης φιλότιμος γέγονας· καὶ μᾶλλον ἐπέκαμψεν ἢ
τοῦ πονηροῦ δαίμονος μηχανὴν τσαύτην ἔχουσα βλά-
σθη, ἢ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεταις μυρία κομίζουσα τὰ
ἀγαθὰ· δέον, εἰ καὶ χρυσὸν καταβαλεῖν ἐγρῆν ὑπὲρ
τοῦ ταῦτα μὴ γίνεσθαι. μὴδὲ γινόμενα ὀρᾶν, πάντα
ποιεῖν καὶ ὑπομένειν, ὥστε ἀνελεῖν τὴν πολλὴν ταύ-
την μανίαν· ὡμῖς δὲ ὑπὲρ τοῦ καὶ γίνεσθαι καὶ
γινόμενα ὀρᾶν, πάντα ποιεῖτε καὶ πραγματεύεσθε.
Ἐτι οὖν ἐρωτᾷς, εἰπέ μοι, διὰ τί γέεννα; Ἀλλὰ
μηκέτι τοῦτο ἐρώτα, ἀλλὰ πῶς μία γέεννα μόνη.
Πόσων γὰρ οὐκ ἄξιοι κολάσεων οὗτοι οἱ τὸ ὠμὸν
τοῦτο καὶ ἀπηγὲς συγκροτοῦντες θέατρον, καὶ γελῶν-
τες ἐφ' οἷς δακρύειν ἔδει κάκεινους καὶ ὡμὰς αὐτούς;
μᾶλλον δὲ ὡμὰς τοὺς τὰ τοιαῦτα ἀναγκάζοντας ἀσχη-
μονεῖν; Ἀλλ' οὐκ ἀναγκάζω, φησί. Πῶς οὐκ ἀναγκά-
ζεις, εἰπέ μοι, τοῖς μὲν ἐπιεικεστέροις καὶ δακρύουσι
καὶ τὸν Θεὸν παρακαλοῦσιν οὐδὲ προσέχειν ἀνεχό-
μενος· τοῖς δὲ καὶ ἀργύριον παρέχων δαφιλῆς,
καὶ πολλοὺς περιιστῶν τοὺς θαυμάζοντας; Καὶ ἀπο-
στώμεν, φησὶν, ἐλεουσίντες αὐτούς. Καὶ σὺ τοῦτο κε-
λεύεις; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἐλεεῖν, ἀνθρωπε, τὸ τοσούτην
ἀπαιτεῖν δίκην ὑπὲρ ὀλίγων ὀβολῶν, τὸ κελεύειν ὑπὲρ
ἀναγκαίας κατακόπτεσθαι τροφῆς, καὶ εἰς πολλὰ
διατέμνειν τῆς κεφαλῆς τὴν δορὰν οὕτω πικρῶς καὶ
ἐλεεινῶς. Εὐφῆμει, φησὶν· οὐ γὰρ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ
ταῖς κεφαλὰς καθηλούντες ἐκείνας. Εἴθε σὺ· καὶ οὗ
τῇν οὕτω δεινὸν τὸ δεινόν. Ὁ γὰρ σφάττων τινὰ τοῦ
κελεύοντος ἑαυτὸν σφάττειν πολλῷ χαλεπωτέρων ποιεῖ·
ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦτων συμβαίνει. Καὶ γὰρ δριμυτέρας
ὑπομένουσιν τὰς ὀδύνας, ὅταν καὶ αὐτοῦργοι κελεύων-
ται γίνεσθαι τῶν πονηρῶν τοῦτων ἐπιταγμάτων, καὶ
ταῦτα ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν ἣ πρώτῳ ἐχρημάτισαν
Χριστιανοί, ἐν ἣ ἀπάντων ἀνθρώπων ἡμερώτεροι
γεγόνασιν, ἐν ἣ πολλὸς τῆς ἐλεημοσύνης τὸ παλαιὸν
ἐκόμα καρπός. Οὐδὲ γὰρ τοῖς παροῦσι μόνον, ἀλλὰ
καὶ τοῖς πόρρωθεν ἐπεμπον ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστή-
ματος, καὶ ταῦτα λιμοῦ [189] προσδοκώμενοι. Τί
οὖν δεῖ ποιεῖν; φησί· Τῆς μὲν θρησκείας ταύτης
καθυφείναι, πεῖσαι δὲ τοὺς δεομένους ἀπαντας, ὅτι
ταῦτα μὲν ποιοῦντες οὐδὲν λήφονται, ἐπιεικῶς δὲ
προσόντες, πολλῆς ἀπολαύσονται τῆς φιλοτιμίας. Ἄν
δὲ ταῦτα μάθωσι, καὶ πάντων ὥσιν ἀθλιώτεροι, οὐκ
αἰρήσονται οὐδέποτε τοιαῦτα καλᾶζεσθαι, ἐγὼ ἐγ-
γυμμαι· ἀλλὰ καὶ χάριν ὡμῖν εἰσονται, ὅτι καὶ τοῦ
γέλως καὶ τῆς ὀδύνης αὐτοὺς ἀπηλλάξατε ἐκεῖνης.

Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν ἡνιόχων καὶ παῖδας ἂν ἐκδοίητε
τοὺς ὑμετέρους, καὶ ὑπὲρ ὀρχηστῶν καὶ αὐτὰς ἂν
πρόβοιθε τὰς ψυχὰς· ὑπὲρ δὲ τοῦ Χριστοῦ πεινῶντος,
οὐδὲ τὸ πολλοστὴν τῆς οὐσίας προῖεσθε μέρος· ἀλλὰ
ἂν ὀλίγον ὁῶτε ἀργύριον, ὥς τὸ πᾶν ἐκτετικέας,
οὕτω διακείσθε, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ τὸ δοῦναι, ἀλλὰ
τὸ μετὰ δαφιλείας δοῦναι, τοῦτο μάλιστα ἐστὶν
ἐλεημοσύνη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὐ τοὺς δι-
δόντας ἀπλῶς ἀνακηρύττει καὶ μακαρίζει, ἀλλὰ τοὺς
ἀφθόνως παρέχοντας. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐδωκεν,
ἀλλὰ πῶς; Ἐσχόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένητι. Τί
γὰρ ὕψελος, ὅταν πλουτῶν τοσοῦτον ὧς, ὅσον ἂν τις

nitatem et scævitiā tuā, quæ hujusmodi opus habet larvis, quæ non flectitur ad misericordiam. Quis enim adeo miser est et infelix, ut nulla instante necessitate pro uno pane tam indecore se gerat, pulsetur, et tantas sustineat pœnas? Illius itaque simulatio circuit inhumanitatem tuā prædicans. Quia enim supplicans, obsecrans, et miserabilia emittens verba, lamentans, lacrymans et per totam diem circumiens, ne necessarium quidem invenit alimentum, hanc fortasse technam excogitavit, quæ non tantum illi, quantum tibi affert dedecus et probrum. Illius enim ut misereamus æquum est, quia in tantam redactus est necessitatem: nos vero mille suppliciis digni, quia pauperes ad hæc facienda cogimus. Nam si facile flecteremur, numquam ille vellet talia sustinere. Et quid dico nuditatem et tremorem? Quod enim longe horribilius est dicam: coacti sunt quidam filios excæcare ætate immaturos, ut in tantæ calamitatis sensum veniremus. Quia enim videntes et nudi circumeuntes, neque ex ætate neque ex calamitate immisericordes attrahebant, tot malis aliam graviolem tragœdiam addiderunt, ut famem sedarent; levius esse existimantes hac communi luce et omnibus concessio radio privari, quam cum perpetua fame luctari et mortem subire miserrimam. Quia enim non didicistis misereri paupertatis, sed calamitatibus delectari, insatiabilem vestram implent cupiditatem, et sibi et vobis gehenna graviolem incendentes flammam. Et ut discatis, hæc et similia ideo contingere, argumentum vobis proferam quod in confesso sit, cui nemo contradicet. Sunt alii pauperes leves animoque elati, qui famem ferre nesciunt, sed omnia potius quam hoc patiuntur. Hi sæpe vos miserabilibus et gestibus et verbis adeuntes, cum nihil consequuti essent, missis supplicationibus, præstigiatores demum longe retro reliquerunt; alii quidem mandantes coria detritorum calceorum, alii acutos clavos in caput insignentes, alii autem in aquis gelu concretis nudo ventre immorantes; alii autem his absurdiora et acerbiora sustinentes, ut improbum exhibeant spectaculum.

6. Tu autem dum hæc sunt stas ridens et admirans, et de aliorum malis ceu pompam agens, dum communis natura dedecore afficitur. Et quid amplius faceret inmanis dæmon? Deinde ut promptius hæc faciat, largiorem pecuniam erogas. Et ei quidem qui precatur, Deum invocat, placideque accedit, ne respondere quidem dignaris neque respicere illum; imo etiam molesta in illum verba effundis, quando frequenter tibi importunus est: Huncine oportet vivere? huncine respirare, aut hunc solem videre? erga illos autem lætus es et liberalis, utpote qui sis ceu agonotheta quidam illius ridiculæ et satanicæ turpitudinis. Quamobrem congruentius iis, qui hæc proponunt certamina, et nihil omittunt donec alios viderint male afflci, talia verba dicerentur: Hoscine vivere, omnino respirare? hunc solem videre, qui in communem delinquant naturam, et Deum contumelia afficiunt? Et cum Deus dicat: Da eleemosynam, et

do tibi regnum cælorum; non audisti: diabolo autem ostendente caput clavis confixum, statim liberalis effectus es: magisque te inflexit maligni dæmonis machina, tantum inferens damnum, quam Dei promissio millia afferens bona. Cum oportuisset, etiamsi aurum numerare oporteret, ut hæc non fierent nec facta spectarentur, nihil non agere et pati, ut tanta illa tolleretur insania; vos autem, ut et fiant et facta videantur, nihil non agitis et operamini. Adhucne interrogas, dic mihi, cur sit gehenna? At ne hoc ultra interrogas, sed cur una tantum sit gehenna. Quot enim non sunt suppliciiis digni hi, qui tam crudele et inhumanum constituent spectaculum, ridentque doctis, de quibus lugere et illos et vos oporteret, magisque vos qui ad tam indecore agendum cogitis? Sed, inquires, non cogo. Quomodo, quæso te, non cogis, qui modestioribus et stentibus ac Deum invocantibus ne aurem quidem præbere velis; his vero largiter pecuniam erogas, et multos advocas admirantes? Et recedamus, inquires, eorum miserentes. Et tunc hoc jubes? Non est hoc misereri, o homo, tantas exigere pœnas pro duobus obolis, præcipere ut pro necessario cibo sese lacerent, et capitis cutem tam acerbe et miserabiliter in multas partes dissecant. Bona verba, inquires; neque enim nos capita clavis configimus. Utinam tu faceres, et res non tam gravis esset. Nam qui quempiam interficit, multo gravius facit, quam is qui seipsum jubet interficere. Quod etiam in his usu venit: acerbiores enim sustinent dolores, quando sua manu jubentur hæc male iussa exsequi; et hæc Antiochiæ, ubi primum appellati sunt Christiani, in qua fuere omnium hominum mitissimi, in qua olim vigeat magnus eleemosynæ fructus. Neque enim præsentibus tantum, sed etiam iis qui procul aberant mittebant, idque dum famem expectaretur. Quid ergo, inquires, faciendum? Hanc feritatem demittere, egenis vero omnibus edicere, si hæc faciant, nihil accepturos illos esse; si vero modeste accedant, magna fruturos largitate. Si porro hoc ediscant, etiamsi omnium miserrimi fuerint, numquam eo inducentur ut se sic lanient, ego polliceor; sed etiam vobis gratiam habebunt, quod illos ab irrisione et dolore tali eripueritis.

Eleemosyna largiter danda. Antiochenæ ecclesiæ redditus in pauperes effusi. — Nunc autem pro aurigis etiam filios obtuleritis, et pro saltatoribus etiam ipsas profuderitis animas; pro Christo autem esuriente ne minimam quidem facultatum partem dederitis; sed si tantillum argenti detis, ac si totum solveritis, sic affecti estis, nescientes, quod non dare, sed cum largitate dare, illud maxime est eleemosyna. Ideo propheta non eos qui solum dant prædicat et beatos dicit, sed eos qui largiter dant. Non solum enim dixit, Dedit; sed quomodo? *Dispersit, dedit pauperibus* (Psal. 111. 9). Quid enim prodest, si ex divitiis tantum dederis, quantum dederit quispiam verbi gratia ex mari cyathum, neque viduæ magnitudinem animi æmulatus fueris? quomodo dixeris, *Domine, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam,*

et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam (Psal. 50. 3); cum ipse non secundum magnam misericordiam miserearis; imo fortassis neque secundum parvam? Valde enim me pudet, cum video divites multos equis freno aureo instructis vectos, qui secum trahunt famulos aurum gestantes, et lectos habent argenteos multumque alium fastum; cum autem pauperi erogandum est, etiam valde pauperibus esse pauperiores. Sed quid est illud quod sæpe dicunt? Habet, inquit, Ecclesiæ commune. Et quid hoc ad te? neque enim, si ego dederò, tu salvus eris: neque, si ecclesia dederit, tu peccata tua delevisi. Idcoque non das, quia ecclesia dare debet egenis: quia sacerdotes precantur, tu numquam precaturus es? et quia alii jejunant, tu perpetuo ebrius eris? Nescis quia non ita propter pauperes eleemosynæ legem posuit Deus, ut propter eos ipsos qui largiuntur? An tibi sacerdos suspectus est? Est quidem hoc grave peccatum; sed de hoc non accurate disputabo: propter te omnia facito, et sic duplicem assequeris mercedem. Etenim quæ nos de eleemosyna dicimus, non dicimus ut ad nos offeras, sed ut tu per teipsum ministres. Nam si mihi offeras, fortassis a vana gloria corripieris, sæpeque etiam offensus recedes mala suspicatus: si autem per vos ipsos omnia faciatis, et offensionibus et absurdis suspicionibus liberi eritis, majorque vobis merces erit.

7. Non igitur hæc dico, ut vim vobis faciam ad pecunias huc afferendas; neque indignatus propter sacerdotes qui male audiunt. Nam si succensere et dolere oportet, pro vobis dolendum est qui male dicitis. Iis enim, qui frustra et temere male audiunt, merces major; dicentibus autem iudicium et supplicium gravius erit. Non ergo pro illis hæc dico, sed quod de vobis curam et sollicitudinem geram. Quid enim mirum, si ætate nostra quidam in suspensionem veniunt, cum etiam illorum tempore sanctorum qui angelos imitabantur, qui nihil sibi proprium possidebant, apostolorum inquam, murmur fuerit in ministerio viduarum, quod despicerentur pauperes, quando nemo quidquam ex suis facultatibus sibi proprium esse dicebat, sed erant ipsis omnia communia? Ne hos proferamus obtestatus, nec in defensionem nostram conferre putemus quod Ecclesia multa possideat. Cum enim facultatum ejus magnitudinem perspicias, cogita etiam inceptorum pauperum gregem, infirmorum multitudinem, innumerarum expensarum occasiones: curiose inquire et scrutare: nemo impedit, imo parati sumus ad rationes vobis reddendas. Sed hyperbole uti volo. Cum enim rationes reddiderimus, et ostenderimus expensam proventu non esse minorem, imo et aliquando majorem: illud a vobis libenter seiscitarer, cum illo migraverimus, et audierimus Christum dicentem: *Esurentem me vidistis, et non me nutritistis, nudum, et non operuistis* (Matth. 25. 42): quid dicemus? quam afferemus defensionem? hunc vel illum adducemus in medium, qui his non obsequutus est, et quosdam ex suspectis sacerdotibus? Et quid hoc ad te? inquit; ego enim

te accuso de peccatis, quæ admisisti. Purgatio eorum est, ut propria abluias peccata, non ut ostendas alios in eadem incidisse. Ecclesia enim ob vestram paritatem retinere cogitur ea, quæ nunc habet. Quod si omnia secundum apostolicas leges agerent, ejus proventum oporteret esse vestrum animum: quod quidem et tutum esset penuarium, et thesaurus inexhaustus. Nunc autem cum vos quidem thesaurizatis in terra, et omnia in penuariis vestris clauditis; Ecclesia vero impendere necesse habet, viduarum cretibus, virginum choris, hospitum adventibus, peregrinantium ærumnis, victorum calamitatibus, infirmorum et multorum necessitatibus, aliis hujusmodi occasionibus: quid faciendum? eosne omnes aversari, et tot portus obstruere? equis naufragiis hinc partis suffecerit, fletibus, lamentis, ejulatibus undique allatis? Ne ergo temere loquamur quod in mentem venerit. Nunc enim, ut jam dixi, rationes vobis reddere parati sumus. Si autem secus res se haberet, et si doctores haberetis corruptos, qui omnia rapereant et avari essent, neque sic purgatio vestra esset eorum nequitia. Nam benignus ille et sapientissimus unigenitus Dei Filius omnia videns, sciensque quod contingat multos in diuturno tempore et tanto orbis spatio esse sacerdotes corruptos; ut ne per illorum incuriam, eorum qui ipsis subditi sunt socordiaaugeatur, omnem tollens negligentiam excusationem ait: *Super cathedram Moysis sederunt scribæ et Pharisei. Omnia ergo, quæ dixerint vobis facere, facite: secundum opera autem illorum ne faciatis* (Matth. 23. 2); ostendens, quod etiamsi doctorem improbum habeas, nihil tibi prodesse poterit, nisi iis quæ dicuntur attendas. Neque enim ab iis quæ doctor operatus est, sed ab iis quæ audisti, nec obsequutus illis es: ab his tibi calculum feret Deus. Itaque si ea quæ præcepta sunt feceris, cum multa tunc stabis fiducia; si vero dictis non obsequutus fueris, etiamsi mille corruptos sacerdotes ostendas, nihil hoc tibi proderit. Nam et Judas apostolus erat; hoc tamen nihil umquam sacrorum expilatores et avaros excusabit. Neque poterit quis accusatus dicere: Enimvero apostolus fur erat, sacrorum expilator et proditor: sed hoc nos maxime supplicio tradet et damnabit, quod non aliorum malis ad sanam mentem reducti simus. Ideo enim illa scripta sunt, ut fugiamus illorum imitationem. Idcirco hunc et illum relinquentes, nobis ipsis attendamus: unusquisque enim nostram pro se rationem dabit Deo. Ut ergo hanc rationem cum bona reddamus purgatione, nostram componamus vitam, et largam manum egenis porrigamus: scientes hanc solam nostram esse defensionem, si ostendamus nos præcepta recte exsequutos esse; nullamque esse aliam. Si hanc exhibere possimus, intolerabiles illos gehennæ dolores effugiemus, et futura consequemur bona: quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἀπὸ πελάγους κύαθον δοίη, καὶ μὴδὲ χήρας γυναι-
κὸς μεγαλοφυλίαν ζηλώσης; πῶς δὲ ἔρεῖς, Κύριε,
ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ
πλήθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά
μου· οὐ κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου αὐτῆς ἐλεῶν, τάχα δὲ
οὐδὲ κατὰ τὸ μικρόν; Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχύνομαι,
ὅταν ἴδω πολλοὺς τῶν πλουτοῦντων ἐφ' ἵππων χρυσο-
χαλίνων φερομένους, καὶ οἰκέτας χρυσοφοροῦντας
ἐπισυρομένους, καὶ κλίνας ἀργυρὰς ἔχοντας, καὶ
ἐτέραν πλείονα φαντασίαν, καὶ ἡνίκα ἂν πένητι δέη
παρασχεῖν, τῶν σφόδρα πενήτων πτωχοτέρους γινο-
μένους. Ἀλλὰ τίς ὁ πολλὸς αὐτῶν λόγος; Ἐχει τὸ
κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας, φησί. Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ;
οὐδὲ γὰρ, ἔάν ἐγὼ δῶ, οὐ διεσώθης· οὐδ' ἂν ἡ Ἐκ-
κλησία παράσχη, σὺ τὰ ἀμαρτήματα ἐξήλειψας τὰ
σά. Εἰ γὰρ· διὰ τοῦτο οὐ δίδως, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία
ὀφείλει δοῦναι τοῖς δεομένοις· ἐπειδὴ εὐχονται οἱ
ἱερεῖς, σὺ οὐκ εἴβης ποτέ; καὶ ἐπειδὴ νηστεύουσιν
ἔτεροι, σὺ μεθυσοῖς διηνεκῶς; οὐκ οἶσθα, ὅτι οὐχ
οὕτω διὰ τῶν πένητας τὰ περὶ ἐλεημοσύνης ἐνομο-
θέτησεν ὁ Θεός, ὡς δι' αὐτοὺς τοὺς παρέχοντας;
'Ἄλλ' ὑποπτεύεις τὸν ἱερέα; Μάλιστα μὲν χαλεπῇ
καὶ τοῦτο ἀμαρτία· πλὴν οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι· διὰ
σαυτοῦ πάντα ποιεῖ, καὶ διπλοῦν οὕτω καρπώσῃ τὸν
μισθόν. Καὶ γὰρ ἅπερ ἡμεῖς ὑπὲρ ἐλεημοσύνης λέγο-
μεν, οὐχ ἵνα ἡμῖν προσαγάγῃς λέγοντες, ἀλλ' ἵνα
αὐτὸς διὰ σαυτοῦ διακονῇς. Ἐμοὶ μὲν γὰρ προσφέ-
ρων, ἴσως καὶ κενοδοξία ἀλώσῃ, πολλάκις δὲ καὶ
σκανδαλισθεὶς ἀπαλεύσῃ τῷ πονηρᾷ ὑποπτεῦσαι· ἂν
δὲ δι' ἑαυτῶν πάντα ποιῇτε, καὶ σκανδάλων ἀπα-
λαγήσεσθε καὶ ὑποφίας ἀτόπου. καὶ πλείων ὑμῖν ὁ
μισθός.

ζ. Οὐ τοίνυν ἐκδιαζόμενος ὑμᾶς ἐνταῦθα κομίζειν τὰ
χρήματα, ταῦτα λέγει, οὐδὲ ἀγανακτῶν ὑπὲρ τῶν κα-
κῶς ἀκούοντων ἱερέων. Εἰ γὰρ ἀγανακτεῖν χρή καὶ
ἀλγεῖν, ὑπὲρ ὑμῶν ἀλγεῖν δεῖ τῶν λεγόντων κακῶς.
[190] Τοῖς μὲν γὰρ ἀκούουσιν εἰκὴ καὶ μάτην κακῶς
ὁ μισθός· μέζων, τοῖς δὲ λέγουσι τὸ κρίμα καὶ ἡ τι-
μωρία βαρυτέρα. Οὐ τοίνυν ὑπὲρ αὐτῶν ταῦτα λέγω,
ἀλλ' ὑμῶν κηδόμενος καὶ φροντίζων. Τί γὰρ θαυ-
μαστόν, εἰ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τινες ὑποπτεύονται τῆς
ἡμετέρας, ὅπου γε ἐπὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων τῶν τοὺς
ἀγγέλους μιμησάμενων, τῶν οὐδὲν ἴδιον κεκτημένων,
τῶν ἀποστόλων λέγω, γογγυσμὸς ἦν ἐν τῇ διακονίᾳ
τῶν χρηρῶν, ὅτι παρεθωροῦντο οἱ πένητες, ὅτε οὐ-
δεῖς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ'
ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά; Μὴ δὴ ταύτας προβαλλώ-
μεθα τὰς προφάσεις, μηδὲ ἀπολογία εἶναι νομιζόμεν
τὸ τὴν Ἐκκλησίαν πολλὰ κεκτηῖσθαι. Ὅταν γὰρ τῆς
οὐσίας αὐτῆς τὸ μέγεθος ἴδῃς, ἐνόησον καὶ τῶν ἐγ-
γεγραμμένων πενήτων τὰς ἀγέλας, τῶν ἀβρώστούν-
των τὰ πλῆθη, τῶν μυρίων χορηγιῶν τὰς ὑποθέσεις·
περιέργασαι, πολυπραγμόνησον, οὐδεὶς ὁ κωλύσων,
ἀλλὰ καὶ ἔτοιμοι λόγον ὑμῖν παρασχεῖν. Πλὴν ὑπερ-
βολὴν ποιῆσαι βούλομαι. Ὅταν γὰρ παράσχωμεν
τὰς εὐθύνas, καὶ δειξώμεν οὐκ ἐλάττωνα τῆς προσ-
όδου τὴν δαπάνην οὔσαν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλείω,
ἢ δέως ἂν ὑμᾶς ἐκεῖνο ἐροίμην· ἡνίκα ἂν ἀπέλωμεν
ἐκεῖ, καὶ ἀκούσωμεν τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *Πειρῶντά*
με εἰδετε, καὶ οὐκ ἐθρήψατε, γυμνὸν, καὶ οὐ
περιεβάλετε, τί ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογία δόμεθα; Τὸν
δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα εἰς μέσον ὀφισομεν τὸν παρακού-
σαντα τούτων, καὶ τινὰς τῶν ἱερέων τῶν ὑπόπτων;

Ἄ Deerat εἰ γάρ.

Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ; ἐγὼ γάρ σοι ἐγκαλῶ, φησὶν,
ἅπερ αὐτὸς ἡμαρτες. Ἀπολογία δὲ τούτων τὸ τὰ
οἰκεῖα ἀπολοῦσθαι ἀμαρτήματα, οὐ τὸ δεῖξαι ἐτε-
ρους τὰ αὐτὰ σοι πεπλημμεληκότας. Καὶ γὰρ ἡ
Ἐκκλησία διὰ τὴν ὑμετέραν μικρολογίαν ἔχειν ἀναγ-
κάζεται ἅπερ ἔχει νῦν· ὡς εἰ γε κατὰ τοὺς ἀποστο-
λικούς πάντα ἔπραττον νόμους, πρόσδοι αὐτῆς εἶναι
ἐχρῆν τὴν ὑμετέραν γνώμην, ὃ καὶ ταμείων ἀσφα-
λὲς ἂν ἦν καὶ ἀνάλωτος θησαυρός. Νῦν δὲ ὅταν ὑμεῖς
μὲν θησαυρίζετε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα ἐν τοῖς
ταμείοις ἀποκλείετε τοῖς ὑμετέροις, αὕτη δὲ ἀναγκά-
ζεται δαπανᾶν χρηρῶν συλλόγοις, παρθένων χοροῖς,
ξένων ἐπιδημiais, ἀποδημοῦντων ταλαίπωραις, δε-
σμοῦ τῶν συμφορῶν, ἀβρώστούντων καὶ λεωδημένων
ἀνάγκαις, ἐτέραις τοιαύταις προφάσεσι, τί δεῖ ποιεῖν;
ἀποστρέφεσθαι τούτους ἅπαντας, καὶ τοσοῦτους προσ-
χωσάσαι λιμένας; καὶ τίς ἂν τοῖς γινομένοις ναυαγίοις
ἀρκέσει; τοῖς ὀδυρμοῖς, τοῖς θρήνοις, ταῖς οἰμωγαῖς
ταῖς πανταχόθεν φερομένοις; Μὴ τοίνυν ἀπλῶς τὸ
ἐπὶ τὸν φεγγώμεθα. Νῦν μὲν γὰρ, ὅπερ ἐφθον εἰπὼν,
καὶ τὰς εὐθύνas παρασχεῖν ὑμῖν ἔτοιμοι· εἰ δὲ καὶ
τοῦναντίον ἦν, καὶ διεφθαρμένους εἴχετε διδασκάλους
καὶ πάντα ἀρπάζοντας καὶ πλεονεκτοῦντας, οὐδὲ
οὕτως ὑμῖν ἀπολογία ἡ ἐκείνων πονηρία ἦν. Ὁ γὰρ
φιλάνθρωπος καὶ πάνσοφος, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ, ὁ πάντα ὁρῶν, καὶ εἰδὼς ὅτι συμβαίνει πολ-
λοὺς ἐν [191] τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ τῇ τοσούτῃ οἰκου-
μένῃ ἱερέας γενέσθαι διεφθαρμένους· ἵνα μὴ ἡ τῶν
ἀρχομένων βλάβη ἐπιτείνῃται διὰ τῆς ἐκείνων
ὀλιγωρίας, πᾶσαν ἀναιρίων ἀπολογίαν βλάβης, *Ἐπὶ*
τῆς καθόδου Μωϋσέως, φησὶν, *ἐκάθισαν οἱ γραμ-
ματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πάντα οὖν, ὅσα ἂν λέ-
γωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν*
μὴ ποιεῖτε· δεικνύς ὅτι καὶ διδάσκαλον ἔχῃ φαῦλον,
οὐδὲν σε τοῦτο ὀνῆσαι δυνήσεται, ἂν μὴ προσέχῃς
τοῖς λεγομένοις. Οὐ γὰρ ἀφ' ὧν ὁ διδάσκαλος ἔπραξεν,
ἀλλὰ ἀφ' ὧν ἀκούσας παρήκουσας, ἀπὸ τούτων σοι
φέρει τὰς ψήφους ὁ Θεός. Ὅποτε ἔάν μὲν ποιῇς τὰ
ἐπιτεταγμένα, μετὰ πολλῆς τότε στήσῃ τῆς παρῆρη-
σίας· ἂν δὲ παρακούῃς τῶν λεγομένων, καὶ μυρίους
ἱερέας διεφθαρμένους δειξῇς, οὐδὲν σου τοῦτο προσθη-
σεται. Ἐπεὶ καὶ Ἰούδας ἀπόστολος ἦν, ἀλλ' ὅμως
οὐδὲν τοῦτο ὑπὲρ τῶν ἱεροσύλων καὶ φιλαργύρων ἀπο-
λογησεται ποτε. Οὐδὲ δυνήσεται τις ἐγκαλούμενος
λέγειν ὅτι, Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος κλέπτῃς ἦν καὶ
ἱερόσυλος καὶ προδότης· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μά-
λιστα ἡμᾶς τιμωρήσεται καὶ κατακρινεῖ, ὅτι μηδὲ
τοῖς ἐτέρων κακοῖς ἐσωφρονίσθημεν. Διὰ γὰρ τοῦτο
καὶ ἀναγέγραπται ἐκεῖνα, ἵνα φύγωμεν ἐκείνων τὸν
ζῆλον. Διὸ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα ἀφέντες, ἡμεῖς
ἑαυτοῖς προσέχωμεν· ἕκαστος γὰρ ἡμῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ
λόγον δῶσει τῷ Θεῷ. Ἴν' οὖν τὸν λόγον τοῦτον μετὰ
καλῆς παράσχωμεν ἀπολογίας, τὸν ἑαυτῶν βυθίσω-
μεν βίον, καὶ δαψιλῇ τὴν χεῖρα ἐκτείνωμεν τοῖς δεο-
μένοις, εἰδότες ὅτι αὕτη μόνῃ ἡμῖν ἐστιν ἀπολογία,
τὸ δεῖξαι ἡμᾶς αὐτοὺς καταρωχότας τὰ ἐπιτεταγμέ-
να, ἐτέρα δὲ οὐδεμία. Καὶ ταύτην δυνήθωμεν παρα-
σχεῖν, τὰς ἀφορήτους ἐκείνας οἰκίας τῆς γενένης δια-
φουζόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευζόμεθα αγαθῶν·
ὡν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτευχεῖν, χάριτι καὶ φιλαν-
θρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ
τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

OMIAIA KB'.

Οὐκ οἰδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.

α'. Πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν, ὥστε δεῖξαι μὴ κεκλυμένον τὸ λαμβάνειν. Διόπερ τοσαῦτα εἰπὼν ἔμπροσθεν, οὐκ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν νόμον χωρεῖ, οἰκειότερον τοῦ προτέρου παρέχων ὑπόδειγμα. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον τὰς βοῦς α' παραγαγεῖν εἰς μέσον, καὶ ῥητῶς περὶ ἱερῶν νόμον κείμενον εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Σκόπει δέ μοι κἀν τούτῳ τὴν Παύλου σύνεσιν, πῶς μέμνηται τοῦ πράγματος μεγαλοπρεπῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τῶν προσφερόντων [192] λαμβάνουσιν· ἀλλὰ τί; Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν· ἵνα μήτε οἱ λαμβάνοντες ὀνειδίζωνται, μήτε οἱ παρέχοντες ἐπαίρωνται. Διὸ καὶ τὸ ἐξῆς οὕτω τέθεικεν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα ^b εἶπεν, Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, ἀπὸ τῶν θυόντων λαμβάνουσιν, ἀλλὰ, *τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται*. Τὰ γὰρ προσεγεχθέντα οὐκέτι λοιπὸν τῶν προσεγεχάντων ἦν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι τὰ ἱερὰ λαμβάνουσιν, ἀλλ', *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν*, δείκνυς πάλιν τὴν συμμερίαν, καὶ ὅτι οὐ χρηματίζεσθαι δεῖ οὐδὲ πλουτεῖν. Εἰ δὲ λέγει, ὅτι *τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται*, οὐ τὴν ἐξίστην διανομήν λέγει, ἀλλὰ τὴν ἐξ ὀφειλῆς διδομένην αὐτοῖς παραμυθίαν. Καίτοι τὰ τῶν ἀποστόλων μέζονα πολλῶν ἦν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τιμὴ ἦν ἡ ἱερωσύνη· ἐνταῦθα δὲ κίνδυνοι καὶ σφαγαὶ καὶ φόνοι. Διόπερ τῶν ἄλλων παραδειγμάτων ἀπάντων πολλὸν εἰπὼν ἦν τὸ λέγειν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν*. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, *Ἐσπείραμεν*, τοὺς χειμῶνας καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰ ἀφ᾽ αὐτὰ κακὰ ἐνδείκνυται, ἅπερ ὑπέμενον κηρύττοντες. Ἄλλ' ὅμως καὶ τοσαύτης οὐσίας τῆς ὑπεροχῆς, οὐκ ἠθέλησεν οὔτε τὰ τῆς Παλαιᾶς ταπεινώσαι, οὔτε τὰ ἑαυτοῦ ἐπ᾽ αὐραῖ· ἀλλὰ καὶ τὰ ἑαυτοῦ συστέλλει, οὐκ ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς διδοῦς τὴν ὑπεροχὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ ἐκινδυνεύσαμεν ἢ παρεδουλεύσαμεθα*, ἀλλ', *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν*· καὶ τὰ τῶν ἱερῶν, ὡς οἶόν τέ ἐστιν, ἐπαίρει λέγων· *Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες*, τὴν διηνεκὴ δουλείαν αὐτῶν καὶ τὴν καρτερίαν διὰ τούτων ἐνδείξασθαι βουλόμενος. Καὶ εἰπὼν τοὺς ἱερέας τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις, τοὺς τε Λευίτας τοὺς τε ἀρχιερέας, ἐκάτερα τὰ τάγματα ἐδήλωσε, καὶ τὰ καταδεέστερα καὶ τὰ ὑπερέχοντα· τὰ μὲν διὰ τοῦ λέγειν, *Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι*, τὰ δὲ διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες*. Οὐδὲ γὰρ πᾶσιν ἐν ἐπιτεταγμένον ἔργον ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τὰ παχύτερα, οἱ δὲ τὰ ὑψηλότερα ἦσαν ἐγκχεχειρισμένοι. Πάντας τοίνυν τούτους περιλαβὼν, ἵνα μή τις λέγῃ, τί τῆς Παλαιᾶς ἡμῖν μέμνησαι; οὐκ οἶδα ὅτι προσταγμάτων τελειοτέρων ἡμῖν ὁ καιρὸς; μετ' ἐκείνα πάντα τὸ πάντων ἰσχυρότερον τέθεικεν εἰπὼν· Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἀνθρώπων λέγει τρέφεσθαι, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἱερῶν, *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ*, καὶ *Ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου*, οὕτω καὶ

ἐνταῦθα, *Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου*, φησί· καὶ ὥσπερ ἐκεῖ *Ἐσθίειν*, οὕτως ἐνταῦθα *Ζῆν*, οὐκ ἐμπορεύεσθαι οὐδὲ θησαυρίζειν. Ἄξιος γάρ, φησὶν, ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐρηυσάμην. Τί οὖν, εἰ μὴ ἐχρήσω, φησὶ, νῦν, πρὸς δὲ τὸ μέλλον χρήσασθαι βούλει, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις; Ἀπαγε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ταχέως τῇ ἐπιδορθώσει ἐχρήσατο, οὕτως εἰπὼν· Οὐκ ἐργαζάμεθα ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί. Καὶ ὅρα μεθ' ὅσης σφοδρότητος ἀρνεῖται καὶ διακρούεται τὸ πρᾶγμα· *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*. Καὶ οὐκ ἀπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κέχρηται τῇ ῥήσει ταύτῃ· καὶ γὰρ ἀνωτέρω [193] εἶπεν, *Οὐκ ἐρηυσάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, *Εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι μετὰ τῇ ἐξουσίᾳ μου*· καὶ ἐνταῦθα, *Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐρηυσάμην*. Τούτων, ποίων; τῶν πολλῶν παραδειγμάτων. Πολλῶν γάρ μοι παρεχόντων ἐξουσιᾶν, τοῦ στρατιώτου, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ποιμένου, τῶν ἀποστόλων, τοῦ νόμου, τῶν παρ' ἡμῶν εἰς ὅμᾳς γινομένων, τῶν παρ' ὁμῶν εἰς τοὺς ἄλλους, τῶν ἱερῶν, τοῦ προσταγματος τοῦ Χριστοῦ, οὐδενὶ τούτων ἐπέισθην εἰς τὸ καταλύσαι τὸν ἑμαυτοῦ νόμον, καὶ λαθεῖν. Καὶ μὴ μοι τὰ παρελθόντα λέγε· καίτοι γε ἔχω εἰπεῖν, ὅτι πολλὰ καὶ ἐν τοῖς παρελθούσιν ὑπέμεινα διὰ τοῦτο· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐκείνους ἰσχυρίζομαι μόνοις, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἰσχυροῦμαι, ὅτι αἰροῦμαι μᾶλλον ἀποθανεῖν λιμῶ, ἢ τούτων ἀποστερηθῆναι τῶν στεφάνων. *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν*, φησὶν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Οὐκ εἶπεν, Ἡ τὸν νόμον μου ἵνα τις καταλύσῃ, ἀλλὰ, *τὸ καύχημα*. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι ποιεῖ μὲν αὐτό, οὐ χαίρων δὲ, ἀλλὰ στένων καὶ ὀδυρόμενος, τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς δεῖξαι θέλων καὶ τὴν περιουσίαν τῆς προθυμίας, καὶ καύχημα τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τοσοῦτον ἀπείχεν ὀδυρᾶσθαι, ὅτι καὶ καυχᾶται καὶ ἀποθαίνειν αἰρεῖται μᾶλλον, ἢ ἐκπείσῃν τοῦ καυχήματος τούτου. Οὕτω καὶ ζωῆς αὐτῷ γλυκύτερον ἦν τὸ γινόμενον.

β'. Εἶτα καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει αὐτὸ, καὶ δείκνυσιν μέγα δὴ, οὐκ ἵνα ἑαυτὸν λαμπρὸν ἀποφῇνη· πόρρω γὰρ οὕτος ἐκείνου τοῦ πάθους· ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι χαίρει, καὶ τὴν ὑπόψιν αὐτοῦ περιουσίας ἀνέλῃ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ὡς ἔφθην εἰπὼν, καὶ καύχημα αὐτὸ ἐκάλεσε. Καὶ τί φησιν; *Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα*· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται· οὐαὶ δὲ μοι ἔστιν, *ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι!* Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομῶν κεπίστευμαι. Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός; *Ἴνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ*, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; ἐὰν εὐαγγελίῃ, οὐκ ἔστι σοι καύχημα, ἀλλ' ἐὰν ἀδάπανον θῇς τὸ εὐαγγέλιον; οὐκοῦν τοῦτο μέζον ἐκείνου; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔχει τι πλεόν· ὅτι τὸ μὲν ἔστιν ἐπίταγμα, τὸ δὲ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως κατόρθωμα. Ἄ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν γίνεται, πολλὴν ἔχει τὸν μισθὸν κατὰ τοῦτο· ἃ δὲ ἐν ἐντολῇ τάξει, οὐ τοσοῦτον. Ὅστε κατὰ τοῦτο φησὶ, τοῦτο ἐκείνου πλεόν ἐστίν, οὐ κατ' αὐτὴν τοῦ πράγματος τὴν φύσιν. Τί γὰρ τοῦ κηρύξαι ἴσον; Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοὺς ἀμειλλασθαι

^a Reg., τοὺς βοῦς, et paulo post idem νόμον ἐπὶ τούτῳ κείμενον ἀναγνῶναι. ^b Deeral, οὐδὲ ἐνταῦθα.

HOMILIA XXII.

CAP. 9. v. 13. *Nescitis quod qui sacra operantur, ex sacrario vivunt? qui altari deserviunt, cum altari participant? 14. Ita et Dominus ordinavit iis, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere.*

1. Multum curat ostendere non esse vetitum accipere. Ideoque cum tot tantaque antea dixisset, non satis habuit, sed etiam ad legem procedit, præbens exemplum priori convenientius. Non enim par res erat boves in medium adducere, et legem de sacerdotibus diserte latam asserere. Perpende autem mihi etiam in hoc Pauli prudentiam, quam decore et magnifice rem memoret. Neque enim dixit: Qui sacra operantur ab offerentibus accipiunt; sed quid? *Ex sacrario vivunt*; ut nec accipientes probro affliciantur, nec qui præbent extollantur. Quapropter id quod sequitur sic posuit. Neque hic enim dixit, Qui altari assident, ab immolantibus accipiunt; sed, *Cum altari participant*. Nam quæ oblata fuerant, non ultra offerentiam erant, sed sacrarii et altaris. Nec dixit, Sacra accipiunt, sed, *Ex sacrario vivunt*; rursus ostendens moderationem, et quod non oporteat pecunias colligere nec ditari. Si autem dicit, *Cum altari participant*, non ex æquo factam distributionem dicit, sed id quod ex debito datur eis solatium. Atqui longe majora apud apostolos erant. Illic enim honor erat sacerdotum; hic autem pericula, jugulationes, cædes. Ideo omnibus aliis exemplis longe majus erat id quod dicit, *Si nos vobis spiritualia seminavimus*. Cum enim dicit, *Seminavimus*, tempestates, pericula, insidias et inenarrabilia mala ostendit, quæ sustinebant ii qui predicabant. Attamen etsi tanta esset excellentia, non huius ea quæ veteris erant legis deprimere, neque sua extollere: sed sua quodammodo comprimit, non a periculis, sed a magnitudine doni dans illi excellentiam. Non enim dixit, Si pericula adiimus, si vitæ nostræ non consulimus, sed, *Si nos vobis spiritualia seminavimus*; et quæ sunt sacerdotum, quantum fieri potest extollit dicens: *Qui sacra operantur, et qui altari assident*; perpetuam illorum servitutem et perseverantiam volens ostendere. Et cum dixisset sacerdotes qui sunt apud Judæos, et Levitas et Pontifices, utrosque ordines indicat, et qui sunt inferiores et qui superiores, alios quidem cum dicit, *Qui sacra operantur*; alios vero cum dicit, *Qui altari assident*. Neque enim omnibus unum opus mandatum erat, sed aliis crassiora, aliis altiora concredita fuerant. Hos igitur omnes complexus, ne quis diceret, Cur vetera nobis memorasti? nescis perfectionum mandatorum nobis esse tempus? post illa omnia, quod omnibus fortius erat posuit dicens: *Ita et Dominus ordinavit iis, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere*. Et neque hoc dicit, Ali ab hominibus; sed sicut in sacerdotibus, *Ex sacro*, et *Ex altari*, ita et hic, *Ex evangelio*, dicit: et sicut illic *Edere*, ita et hic *Vivere*; non mercaturam facere vel thesaurizare. *Dignus est enim, inquit, operarius mercede sua (Matth. 10. 10).*

PATROL. GR. LXI.

15. *Ego autem nullo horum usus sum*. Quid tum, inquires, si nunc non usus es, in futuro autem vis uti, et propterea hæc dicis? Apage; statim namque propterea usus est correctione, sic dicens: *Non scriptum autem hæc, ut sic fiat in me*. Et vide cum quanta vehementia rem negat et depellit: *Bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet*. Et non semel, neque bis, sed sæpius hac utitur dictione: nam et superius dixit: *Non usi sumus hac potestate*; et postea rursum, *Ut non abutar mea potestate*; et hic: *Ego autem nullo horum usus sum*. *Horum*: quorum? Multorum exemplorum. Cum enim multa mihi potestatem præberent, miles, agricola, pastor, apostoli, lex, ea quæ a nobis in vos sunt, ea quæ a vobis in alios, sacerdotes, præceptum Christi: nulli horum obtemperavi, ut legem meam abrogarem et acciperem. Nec mihi dicas illa quæ præterierunt: etiamsi possim dicere, me multa pridem propterea passum esse: attamen non illis tantum nitor; sed etiam de futuris polliceor, me malle mori fame, quam his coronis privari. *Bonum est enim mihi magis mori, inquit, quam ut gloriam meam quis evacuet*. Non dixit, quam ut legem meam quis solvat, sed, *Gloriam*. Ne quis enim dicat, ipsum hoc quidem facere, sed non gaudentem, sed gementem et moerentem; lætitiā ingentem ostendere volens magnamque alacritatem, rem ipsam appellat gloriationem. Tantum aberat ut doleret, ut etiam gloriareretur, et mori malit, quam hac gloria excidere. Ita quod tum fiebat, ipsa vita dulcius ipsi erat.

2. Deinde aliunde etiam id extollit, et magnum esse ostendit, non ut se splendidum declararet; procul enim ille erat ab hoc animi affectu; sed ut ostenderet se lætari, et suspitionem omnem de medio tolleretur. Ideo enim, ut jam dixi, rem vocat gloriationem. Et quid ait? 16. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit; vobis autem mihi est, si non evangelizavero*. 17. *Si enim volens hoc ego facio, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est*. 18. *Quæ est ergo merces mea? Ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam evangelium Christi: ut non abutar potestate mea in evangelio*. Quid, quæso, dicis? si evangelizas, non est tibi gloriatio; sed si sine sumptu ponas evangelium? hoc ergo majus est illo? Nequaquam; sed aliunde aliquid amplius habet; quoniam aliud quidem præceptum est, aliud autem a mea voluntate præclare gestum est. Nam quæ supra mandatum sunt, multam vel inde mercedem habent; quæ autem ex mandato, non tantam. Itaque hac ratione dicit, hoc illo esse amplius, non secundum ipsam rei naturam: quid enim prædicationi par fuerit? Hoc enim efficit, ut illi cum angelis concertent: attamen quoniam illud quidem præceptum est et debitum, hoc autem liberæ voluntatis opus alacriter susceptum; secundum illo amplius est. Ideo ait, hoc ipsum interpretans quod

12

nunc dixi : *Si enim volens hoc facio, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio mihi tradita est* : illud *Volens* et *Invitus* accipiens, pro eo quod concredutum vel non concredutum est. Sic etiam illud, *Necessitas mihi incumbit*, intelligendum est, non quod aliquid horum invitus faciat, absit ; sed ut qui sit obnoxius iis quæ jussa sunt, et ad distinctionem libertatis quæ dicta est in accipiendo. Ideoque discipulis dicebat Christus : *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus ; quæ enim debuimus facere, fecimus* (Luc. 17. 10). Quæ est ergo merces mea ? *Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium*. Quid ergo, quæso te, Petrus mercedem non habet ? et quis unquam tantam habuerit, quantam ille ? quid vero reliqui apostoli ? quomodo ergo dixit : *Si volens quidem hoc ago, mercedem habeo ; si invitus, dispensatio mihi credita est* Vides hic quoque prudentiam ? Neque enim dixit, Si autem invitus, non habeo mercedem ; sed, *Dispensatio mihi credita est* ; ostendens se sic quoque mercedem habere, sed talem, qualem is, qui quod jussum erat exsequutus est ; non qualem is, qui ex metu suo alacriter præceptum superavit. Quænam ergo merces est ? *Ut evangelium prædicans, inquit, sine sumptu ponam evangelium ; ut non abutar potestate mea in evangelio*. Viden' quomodo semper potestatis nomine utatur : ostendens illud, quod frequenter dixi, quod nec illi quidem, qui accipiunt, digni sint reprehensione ? Addidit autem, *In evangelio, simul significans evangelium, et prohibens ubique rem educere*. Docentem enim oportet accipere, non autem otiosum. 19. *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrificerem*. Illic rursus aliam ponit hyperbolen. Magnum enim est non accipere ; hoc autem quod dicturus est, longe majus illo est. Quid autem est id quod dicit ? Non solum non accepi, inquit, neque solum non usus sum hac potestate, sed etiam me servituti subjecti, imo variæ et omnis generis servituti. Neque enim in pecuniis solum : sed quod pecuniis longe majus est, in multis et variis negotiis hoc ipsum exhibui : et servituti me subjecti, cum in nulla re subjectus essem, nec ulla necessitate ducerer ; hoc enim est illud, *Liber cum essem ex omnibus* ; neque uni tantum me subjecti, sed toto orbi terrarum : quapropter subjunxit, *Omnium me servum feci*. Nam prædicare jussus eram, et annuntiare ea, quæ mihi credita fuerant : innumerabilia autem machinari et excogitare, ex meo studio profectum est. Nam solvendæ pecuniæ tantum obnoxius eram : ego vero pro illa exigenda nihil non agebam, plura tentans, quam jussus eram. Quia enim ex arbitrio, alacritate et caritate erga Christum omnia agebat, insatiabili desiderio salutem hominum exoptabat.

Paulus quanta fecerit pro aliorum salute. — Quamobrem ex ingenti alacritate septa transiliebat, per omnia ipsum quoque cælum transcendens. Ac cum servitutem dixisset, varios illius modos deinde recenset. Quinam illi sunt ? 20. *Et factus sum*, inquit, *Judeis, tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer*. Et

quomodo hoc factum est ? Quando circumcidit, ut everteret circumcisionem. Ideo non dixit, *Judæus* ; sed, *Tamquam Judæus*, quod erat dispensatio. Quid dicis ? præco orbis, qui cælos ipsos tetigit, et adeo in gratia fuisit, is repente tantum descendit ? Etiam ; hoc enim est ascendere. Neque enim hoc solum respicias, quod descendat, sed quod etiam cum, qui inferne jacet, erigat et ad se adducat. 21. *Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum non essem sub lege, ut eos qui sub lege sunt lucrificerem*.

3. Aut est explicatio prioris dicti, aut quidpiam subindicat præter illud prius : *Judæos quidem dicens eos, qui jam olim ab initio tales erant ; sub lege autem, proselytos, aut eos qui fideles erant et adhuc legi hærebant*. Non enim ultra erant tamquam Judæi, sed sub lege. Et quando factus est sub lege ? Cum tonsus fuit, cum sacrificavit. Hæc porro facta sunt, non quod sententiam mutasset ; fuisset enim ea res mala ; sed caritate sese attemperante. Nam ut eos qui vere erant ad hæc traduceret, factus est et ipse (*Judæus*), non vere, sed tantum id præ se ferens, cum tamen talis non esset, nec ex animo hoc vere faceret. Quomodo enim fecisset, qui alios transmutare curabat ; et ideo hoc faciebat, ut alios hoc facientes liberaret ab humilitate hujusmodi ? *Iis qui sine lege erant, tamquam sine lege essem*. Hi neque Judæi erant neque Christiani neque Græci ; sed extra legem erant, ut erat Cornelius, et si qui alii similes. Ad illos enim ingrediens, multa ad ipsos pertinentia simulabat. Quidam vero dicunt, illum subindicare disputationem, quam habuerat cum Atheniensibus circa inscriptionem in ara positam, et ideo dicere, *Iis qui sine lege sunt, tamquam sine lege essem*. Deinde, ne quis putaret rem illam esse sententiæ mutationem, addidit : *Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi*. Id est, Cum non modo non sine lege essem, sed etiam non solum sub lege essem, sed et legem haberem veteri longe sublimiorem, id est, Spiritus et gratiæ : ideoque subjungit, *Christi*. Postea cum id effecisset, ut de sua sententia confiderent, lucrum deinde talis suæ attemperationis ponit, dicens : *Ut lucrificerem eos, qui sine lege erant*. Et ubique causam affert attemperationis illius. Neque ibi gradum sistit, sed, 22. *Et infirmus factus sum ut infirmos lucrificerem* : hoc deinde dicens ad illos pertinens, propter quod hæc omnia dicta sunt. Atqui illa erant longe majora, hoc vero convenientius : quamobrem postremum illud ponit. Idipsum quoque apud Romanos fecit, quando de cibis accusabat, et in multis aliis locis. Deinde, ne singula et omnia persequens diutius moretur, ait : *Omnibus omnia factus sum, ut omnino quosdam salvos facerem*. Viden' hyperbolen ? Omnibus omnia factus sum, non quod omnes salvos facere sperarem, sed ut saltem paucos salvos faciam. Et hoc quidem studium, ministeriumque tale subii, quantum par erat eum, qui omnes salvos faceret, non tamen sperans me omnes superaturum esse : quod vere magnum erat, ferventisque animi. Nam qui seminabat, ubique seminabat, nec

ποιεῖ· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ τὸ μὲν ἐπίταγμα ἐστὶ καὶ ὀφείλῃ, τὸ δὲ προαιρέσεως φιλοτιμία, κατὰ τοῦτο ἐκείνου πλέον. Διὸ φησι, τὸ αὐτὸ ἐρμηνεύων, ὅπερ εἶπον νῦν· *Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι*· τὸ *Ἐκὼν* καὶ *Ἀκων* ἐπὶ τοῦ ἐγκυχερίσθαι καὶ μὴ ἐγκυχερίσθαι λαμβάνων. Οὕτω καὶ τὸ, *Ἀνάγκη γὰρ μοι ἐπικείται*, [194] νοητέον, οὐχ ὡς ἀκοντός τι τοῦτων ποιοῦντος, μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὡς ὑπευθύνου ὄντος τοῖς ἐπιταγθεῖσι, καὶ πρὸς τὴν ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν τῇ λαμβάνειν εἰρημένης. Διὸ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν ὁ Χριστός· *Ὅταν πάντα ποιήσῃτε, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμεν*· ἃ γὰρ ὠφελομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; *Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον*. Τί οὖν, εἰπέ μοι, Πέτρος οὐκ ἔχει μισθόν; καὶ τίς ἂν σχολή ποτε τοσοῦτον ὅσον ἐκείνος; τί δὲ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; πῶς οὖν εἶπεν, *Εἰ μὲν ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω*· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι; Ὅρᾳς κἀνταῦθα τὴν σύνεσιν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Εἰ δὲ ἄκων, οὐκ ἔχω μισθόν, ἀλλ' Οἰκονομίαν πεπίστευμαι*· δεικνύς ὅτι καὶ οὕτως ἔχει μισθόν, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὅσον ὁ τὸ ἐπιταγθὲν ἐξανύσας, οὐχ οἷον ἐκείνος ὁ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ φιλοτιμιησάμενος τὸ ἐπερβάς τὸ ἐπίταγμα. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ μισθός; *Ἴνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον, φησί, θήσω τὸ εὐαγγέλιον, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι με τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Ὅρᾳς; πῶς διόλου τῷ ὀνόματι τῆς ἐξουσίας κέχρηται, δεικνύς τοῦτο, ὃ συνεχῶς εἶπον, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες ἐγκλημάτων ἄξιον; Προσέθηκε δὲ· *Τῷ εὐαγγελίῳ, ὅμοῦ μὲν τὸ εὐαγγέλιον δηλῶν, ὁμοῦ δὲ κωλύων πανταχοῦ τὸ πρᾶγμα ἐξάγειν*. Τὸν γὰρ διδάσκοντα χρὴ λαμβάνειν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀργοῦντα ἀπλῶς. *Ἐλευθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείους κερδήσω*. Πάλιν ἐνταῦθα ἄλλην τίθησιν ὑπερβολήν. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ μὴ λαβεῖν· τοῦτο δὲ, ὃ μέλλει λέγειν, πολλῶν πλείον ἐκείνου. Τί δὲ ἐστὶν ὃ φησιν; Οὐ μόνον οὐκ ἔλαθον, φησὶν, οὐδὲ μόνον οὐκ ἐχρησάμην τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ ἐδούλωσα ἑμαυτὸν, καὶ δουλείαν ποικίλην καὶ παντοδαπήν. Οὐδὲ γὰρ ἐν χρήμασι μόνον, ἀλλ' ὃ πολλῶν χρημάτων μεῖζον ἦν, ἐν· πρᾶγμασι πολλοῖς καὶ ποικίλοις τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπεδείξαμην· καὶ ἐδούλωσα ἑμαυτὸν, οὐδενὶ ὑποκείμενος κατ' οὐδέν, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ἐλευθερος ὢν ἐκ πάντων*· καὶ οὐδὲ ἐν ἐδούλωσα, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα*. Καὶ γὰρ κηρύξαι ἐπεταττόμην καὶ ἀπαγγέλλειν τὰ ἐμπιστευθέντα· τὸ δὲ μυρία μηχανῆσθαι καὶ ἐπινοεῖν, λοιπὸν τῆς ἐμῆς σπουδῆς ἦν. Τοῦ γὰρ καταβαλεῖν τὸ ἀργύριον ὑπεύθυνος ἤμην μόνον· ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀπαιτῆσαι πάντα ἐποίουν πάλιν, πλέον τῶν ἐπιτεταγμένων ἐπιχειρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ προαιρέσει καὶ προθυμίᾳ καὶ ἀγάπῃ τῇ εἰς Χριστὸν πάντα ἐπράττεν, ἀκόρεστον εἶχεν ἐπιθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

Διὸ καὶ ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας ὑπερέβαινε τὰ σκάμματα, διὰ πάντων ὑπὲρ αὐτὸν πηδῶν τὸν οὐρανόν. Καὶ εἰπὼν τὴν δουλείαν, λέγει λοιπὸν τοὺς τρόπους αὐτῆς τοὺς ποικίλους. Τίνες δὲ [195] εἰσιν οὗτοι; *Καὶ ἑστέμνην*, φησὶ, *τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω*. Καὶ πῶς ἐγένετο τοῦτο; Ὅτε περιέτεμεν, ἵνα κατέλῃ περιτομήν. Διὰ

τοῦτο οὐκ εἶπεν, *Ἰουδαῖος, ἀλλ' Ὡς Ἰουδαῖος*, ὅπερ οἰκονομία ἦν. Τί λέγεις; ὁ τῆς οἰκουμένης κήρυξ, καὶ τῶν οὐρανῶν αὐτῶν ἀψάμενος, καὶ τοσοῦτον ἐν τῇ χάριτι λάμψας, οὗτος ἀθρόον καταβαίνει τοσοῦτον; Ναί· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀναδῆναι. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι καταβαίνει μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν κάτω καίμενον ἀνίστησι καὶ ἀνάγει πρὸς ἑαυτόν. *Τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοῖς ὑπὸ νόμον κερδήσω*.

γ'. Ἡ ἐπεξηγήρις τοῦ προτέρου ἐστὶν, ἥ ἑτερόν τι αἰνίττεται παρὰ τὸ πρότερον· Ἰουδαίους μὲν λέγων τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τοιοῦτους ὄντας· ὑπὸ νόμον δὲ, τοὺς προσελήτους, ἣ τοὺς πιστοὺς γενόμενους καὶ ἐπὶ ἀντεχομένους τοῦ νόμου. Οὐκεί γὰρ ἦσαν ὡς Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ὑπὸ νόμον. Καὶ πότε ἔγένετο ὑπὸ νόμον; Ὅτε ἐξυρᾶτο, ὅτε ἔθυσεν. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, οὐ τῆς γνώμης αὐτῷ μεταβαλλομένης, ἐπεὶ κακία τὸ πρᾶγμα ἦν· ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγκαταβαινούσης. Ἴνα γὰρ τοὺς ὄντας ἀληθῶς εἰς ταῦτα μεταστήσῃ, ἐγένετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς, ἐπιδεικνύμενος μόνον, οὐκ ὢν δὲ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα πράττων οὕτως ἐχοῦσης. Πῶς γὰρ, ὁ καὶ ἐτέρους μεταθεῖναι σπεύδων, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα ποίων. Ἴνα ἄλλους ποιοῦντας ἐλευθερώσῃ τῆς ταπεινότητος ἐκείνης; *Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος*. Οὗτοι οὕτε Ἰουδαῖοι ἦσαν, οὕτε Χριστιανοί, οὕτε Ἕλληνες, ἀλλ' ἐκτὸς νόμου ὄντες, οἷος ἦν ὁ Κορνήλιος, καὶ εἰ τινες κατ' ἐκείνον. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους εἰσιῶν, πολλὰ ὑπεκρίνετο τῶν ἐκείνων. Τινὲς δὲ φασὶ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ ἐν τῷ βιωμῷ διάλεξιν αὐτῷ γενομένην πρὸς Ἀθηναίους αἰνίττεσθαι, καὶ λέγειν, *Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος*. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃ τις μεταβολὴν γνώμης, εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἐπήγαγε· *Μὴ ὢν ἀνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος Χριστοῦ*. Τουτέστιν, Οὐ μόνον ἄνομος οὐκ ὢν, ἀλλ' οὐδὲ ἀπλῶς ἔννομος, ἀλλὰ τὸν πολλῶν τοῦ παλαιότερου νόμον ὑψηλότερον ἔχων, τουτέστι, τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς χάριτος· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Χριστοῦ*. Εἶτα ποιήσας περὶ τῆς γνώμης θαρρόησαι, καὶ τὸ κέρδος τίθῃσι· πάλιν τῆς τοιαύτης συγκαταβάσεως, λέγων· *Ἴνα κερδήσω ἀνόμους*. Καὶ πανταχοῦ τὴν αἰτίαν προβάλλεται τῆς συγκαταβάσεως· καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦτων ἔστη, ἀλλὰ, *Καὶ τοῖς ἀσθενέει*, φησὶν, *ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω*. Τοῦτο λοιπὸν τὸ τοῦτων λέγων, δι' ὃ καὶ πάντα ταῦτα εἰρηται. Καίτοι ἐκεῖνα πολλῶν μεῖζονα ἦν, ἀλλὰ τοῦτο οἰκειότερον· ὅθεν καὶ ὕστερον αὐτὴ τίθεικεν. Ἐποίησε δὲ αὐτὸ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις, ὅτε περὶ βρωμάτων ἐνεκάλει, καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ. Εἶτα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον ἅπαντα λέγων, διατρίβῃ, φησί· *Τοῖς [196] πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω*. Ὅρᾳς τὴν ὑπερβολήν; *Πᾶσι μὲν γέγονα πάντα*, οὐ πάντας δὲ προσδοκῶν σώζειν, φησὶ, ἀλλ' ἵνα καὶ ὀλίγους σώσω. Καὶ τὴν μὲν σπουδὴν καὶ τὴν διακονίαν τοσαύτην ὑπέμεινα, ὅσην εἰκὴς τὸν ἅπαντας σώζοντα, οὐ μὴν ἐλπίζων ἀπάντων περιέσεσθαι· ὃ πολὺ μέγα ἦν, καὶ προθυμίας ζεούσης. Ἐπεὶ καὶ ὁ σπείρων πανταχοῦ ἐσπείρε, καὶ οὐ τὸν πάντα σπῶρον διέσωσεν, ἀλλ' ὁμως τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκε. Καὶ εἰπὼν τὴν ὀλιγότητα τῶν σωζομένων, πάλιν τῷ, *Πάντως*, προσθεῖναι, παρεμυθήσατο τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀλγοῦντας. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντα δυνατὸν διασωθῆναι τὸν σπῶρον, ἀλλ' ὁμως καὶ πάντα ἀμύχανον ἀπολέσθαι. Διὰ τοῦτο εἶπε, *Πάντως*, ὅτι ἀνάγκη πάντα τὸν οὕτω θερμῶς σπουδάζοντα καὶ ἐπι-

* *Deerat iv.*

b Reg., καὶ πότε recte. Edi i καὶ πῶς.

τυχεῖν. Πάντα δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνῶς αὐτοῦ γένομαι, τοῦτέστιν, ἵνα δόξω τι καὶ αὐτὸς συνεισεννηγοῦναι οἰκοθεν, καὶ κοινωνήσω τῶν ἀποκειμένων στεφάνων τοῖς πιστοῖς. Ὡς περ γὰρ ἔλεγεν, Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν, τοῦτέστιν, ἐκ τῶν πιστευόντων, οὕτως καὶ ἐνταῦθα, Συγκοινωνῶς γένομαι τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα δυνηθῶ κοινωνήσαι τοῖς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πεπιστευκόσιν. Εἶδες ταπεινοφροσύνην, πῶς ἐν τῇ τῶν μισθῶν ἀντιδόσει ἓνα τῶν πολλῶν ἑαυτὸν τίθῃσι, πάντων πλεονεκτῆσας τοῖς πόνοις; Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ τοῖς ἐπάθλοισι. Ἄλλ' ὅμως αὐτοὺς οὐκ ἀξιοῖ τῶν πρωτείων ἀπολαύειν, ἀλλ' ἀγαπᾷ, ἂν μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνήσῃ τῶν ἀποκειμένων στεφάνων. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ μισθῷ τινα ταῦτα ἐπραττεν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους κἀντεῦθεν ἐπισπάσῃται, καὶ τοῖς ἐλπίσι ταύταις πείσῃ πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Εἶδες σύνεσιν; εἶδες ἀκριθείας ὑπεροχὴν, πῶς ὑπὲρ τὰ ἐπιτεταγμένα ἐποίησε, μὴ λαμβάνων, λαμβάνειν ἔξόν; εἶδες συγκαταβάσεως ὑπερβολήν, πῶς ὁ ἔννομος Χριστοῦ καὶ τὸν ἀνωτάτω τηρῶν νόμον, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος ἦν, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἐν ἑκατέροις ἄκρος φανεῖς καὶ πάντας νικήσας; Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖ, καὶ μὴ νόμιζε καταπίπτειν ἄκρος ὢν, ἐν τῇ διὰ τὸν ἀδελφὸν ὑπομεινῆς τῶν ταπεινῶν· οὐδὲ γὰρ καταπεσεῖν ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ καταθῆναι. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν, κεῖται μόλις ἀνιστάμενος· ὁ δὲ καταβὰς, καὶ ἀναθήσεται μετὰ πολλοῦ τοῦ κέρδους· καθάπερ καὶ Παῦλος κατῆι μὲν μόνος, ἀνῆι δὲ μετὰ τῆς οἰκουμένης, οὐχ ὑποκρινόμενος· οὐδὲ γὰρ ἂν τὸ κέρδος ἐξήτησε τῶν σωζομένων, εἴ γε ὑπεκρίνετο. Τὴν γὰρ ἀπώλειαν ὁ ὑποκριτὴς ζητεῖ, καὶ ὥστε λαβεῖν, ὑποκρίνεται, οὐχ ὥστε δοῦναι. Ἄλλ' οὗτος οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὥσπερ ἱατρὸς, ὥσπερ διδάσκαλος, ὥσπερ πατὴρ, ὁ μὲν τῷ κάμνοντι, ὁ δὲ τῷ μαθητῇ, ὁ δὲ τῷ παιδί συγκαταβαίνει εἰς διόρθωσιν, οὐκ εἰς βλάβην· οὕτω καὶ οὗτος.

δ'. Ὅτι γὰρ οὐχ ὑπόκρισις ἦν τὰ εἰρημένα, ὅταν μηδὲν τοιοῦτον ἀναγκάζεται ποιεῖν ἢ λέγειν, ἀλλὰ τὴν [197] διάθεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν παρῆρσιαν δεῖξαι βούληται, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· Οὕτε ζῶ οὕτε θάνατος, οὕτε ἀγγελιοὶ οὕτε ἀρχαὶ οὕτε δυνάμεις, οὕτε κτιστῶτα οὕτε μέλλοντα, οὕτε ὕψωμα οὕτε βάθος, οὕτε τις ἐτέρα κτίσις δυνησεται ἡμῶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Εἶδες ἀγάπην πυρὸς θερμότεραν; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν τὸν Χριστόν· καὶ γὰρ εὐκόλον, ἂν βουλόμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνος φύσει τοιοῦτος ἦν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰ πρότερα αὐτοῦ ἀνεγράφη τὰ ἐναντία τοῦτοις, ἵνα μάθωμεν ὅτι προαιρέσεως τὸ ἔργον, καὶ βουλομένοις ἅπαντα εὐκόλα. Μὴ τοίνυν ἀπογνώμεν, ἀλλὰ, κἂν λοῖδορος ἦς, κἂν πλεονέκτης, κἂν οἰοῦν, ἐννόησον ὅτι Παῦλος βλάβη ἦν καὶ διωκτὴς καὶ ὀδριστής, καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν πρῶτος, καὶ ἐξαίφνης πρὸς αὐτὴν ἀνέβη τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς, καὶ οὐδὲν αὐτῷ κώλυμα τὰ πρότερα γέγονε· καίτοι γε οὐδεὶς οὕτω μετὰ τῶν αὐτῶν μαγίας ἔχεται· κακίας, μεθ' ὅσης ἐκείνος τοῦ πολέμου τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκε τὴν ἑαυτοῦ τότε, καὶ ὅτι μὴ μυρίας εἶχε χειράς, ἵνα πάσαις βάλλῃ τὸν Στέφανον, ἤλγει. Ὅμως δὲ καὶ οὕτως εὗρεν ὅπως πλείοσιν αὐτὸν βάλλῃ χειρσὶ, ταῖς τῶν ψευδομαρτύρων, ὧν τὰ ἱμάτια ἐτῆρει· καὶ ἡνίκα δὲ εἰς τὰς οἰκίας εἰσφει, καθάπερ θηρίον οὕτως εἰσεπήδα, σύρων, σπαράττων ἄνδρας, γυναῖκας, θορύβου καὶ ταραχῆς καὶ μυρίων πολέμων πάντα πλη-

ρῶν. Οὕτω γοῦν καὶ φοβερός ἦν, ὡς τοὺς ἀποστόλους καὶ μετὰ τὴν ἀρίστην μεταβολὴν μηδέπω τολμᾷν κολῶσθαι αὐτῷ. Ἄλλ' ὅμως μετὰ πάντα ἐκεῖνα γέγονε τοιοῦτος, οἷος γέγονεν· οὐδὲν γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν. Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκην ἐπιτελίζοντες τῇ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ; Ἀκούε- τωσαν ταῦτα, καὶ ἐπιστοιμίζεσθωσαν. Τὸν γὰρ βουλόμενον γενέσθαι ἀγαθὸν οὐδὲν ἐστὶ τὸ κωλύον, κἂν τῶν πονηροτάτων ἔμπροσθεν ἦ. Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεύεις μᾶλλον ἔχομεν, ὅσον καὶ κατὰ φύσιν ἡμῖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ παρὰ φύσιν ἡ πονηρία, ὥσπερ οὐκ τὸ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεὸς, οὐχ ἵνα ἀκολάστως βλέπωμεν, ἀλλ' ἵνα τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ θαυμάζοντες, προσκυνώμεν τὸν ποιήσαντα. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ χρεια τῶν ὀφθαλμῶν, δῆλον ἐκ τῶν ὁρωμένων. Κάλως μὲν γὰρ ἡλίου καὶ οὐρανοῦ ἐξ ἀπείρου βλέπομεν τοῦ διαστήματος· γυναικὸς δὲ ἑυμορφίαν οὐκ ἂν τις ἐκ τοσούτου καταμάθοι. Ὅρᾳς, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡμῖν μᾶλλον γεγένηται ὁ ὀφθαλμός; Πάλιν ἀκοὴν ἐποίησεν, οὐχ ἵνα βλάβη δέχωμεθα ῥήματα, ἀλλ' ἵνα σωτήρια δόγματα. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν μὲν ἀπηγές τι δέχεται, καὶ ναρκᾷ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δὲ αὐτό. Αἰαλίᾳ γὰρ κολυόρουν ἀνορθώσαι τριχάς, φησί. Κἂν ὦμον, κἂν ἀπηνές τι ἀκούσωμεν, πάλιν φρίττομεν· ἂν δὲ ἐμμελές τι καὶ φιλόανθρωπον, καὶ γαννύμεθα καὶ χαίρομεν. Καὶ τὸ στόμα δὲ ἡμῶν αἰσχρὰ φθεγγόμενον, αἰσχύνεσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι ποιεῖ· ἂν δὲ σεμνὰ, μετὰ ἀδείας προλεταῖ ταῦτα καὶ ἐλευθερίας ἀπάσης. Τοῖς [198] δὲ κατὰ φύσιν οὐδεὶς ἂν αἰσχυνηίη, ἀλλὰ τοῖς παρὰ φύσιν. Καὶ χειρὸς μὲν, ὅταν ἀρτᾶζωσι, κρού- πτονται καὶ ἀπολογίας ἐπιζητοῦσιν· εἰ δὲ ἐλεημοσύνην δοῖεν, καὶ ἐγκαλλωπίζονται. Ὡς τε ἂν ἐθέλωμεν, πολλὴν ἔχομεν πάντοθεν πρὸς ἀρετὴν τὴν ῥοπήν. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν μοι λέγεις τὴν ἀπὸ τῆς κακίας, ἐννόη- σον ὅτι καὶ τοῦτο πλείον παρὰ τῆς ἀρετῆς καρπού- μεθα. Καὶ γὰρ τὸ συνειδὲς ἔχειν ἀγαθόν, καὶ τὸ παρὰ πάντων θαυμάζεσθαι, καὶ τὸ χρηστὰς ἀγαμέμεν ἐλπίδας, πάντων ἥδιον τῷ φύσιν ἡδονῆς ἐπισκεμ- μένῳ ὥσπερ οὖν τὰναντία πάντων ὀδυνηρότερα τῷ λύπῃς εἰδοῖται φύσιν, ὅλον τὸ παρὰ πάντων ὀνειδίζε- σθαι, τὸ κατηγορεῖσθαι οἰκοθεν, τὸ τρέμειν καὶ δε- δοικέναι καὶ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ παρόντα.

ε'. Καὶ ἵνα σαφέστερον δὲ λέγω γένηται, ὑποθώμεθα τῷ λόγῳ ἔχοντά τινα γυναῖκα, τὸν τοῦ πλησίον δι- ορούμεν γάμον, καὶ ἥδεσθαι τῇ πονηρᾷ ταύτῃ κλοπῇ τῆς ἐρωμένης ἀπολαύοντα· εἴτα ἀντιθῶμεν τοῦτω πάλιν ἕτερον τὸν τὴν αὐτοῦ στέργοντα· καὶ ἵνα πλείων καὶ σαφέστερα ἡ νίκη γίνηται, οὗτος ὁ τῆς αὐτοῦ μόν- νης ἀπολαύων, ἐράτω μὲν καὶ ἐκείνης τῆς μοιχευο- μένης, κατεχέτω δὲ τοῦ ἔρωτος καὶ μηδὲν πραττέτω πονηρόν· καίτοι γε οὐδὲ καθαρά τοῦτο σωφροσύνη ἐστὶ· πλην ἀλλ' ἐκ περιουσίας, ἵνα μάθῃς πόση τῆς ἀρετῆς ἡ ἡδονή, διὰ τοῦτο οὕτω τὸ δρᾶμα ἐπλάσα- μεν. Συνθέντες τοίνυν αὐτούς, οὕτως ἐρώμεθα ἀμφο- τέρους, τίνος ἡδίων ὁ βίος· καὶ ἀκούσῃ τοῦ μὲν καὶ ἐγκαλλωπιζομένου καὶ σκιρτῶντος· ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας· τοῦτο δὲ· μᾶλλον· δὲ οὐδὲ ἀνα- μέναι δεῖ τὸ παρ' αὐτοῦ τι μαθεῖν· ὅλγει γὰρ αὐτόν, κἂν μυριάκις ἀρνῆται, δεσποτῶν ἀθλιώτερον διακεί- μενον. Καὶ γὰρ ἅπαντας δέδοικε καὶ υποπτέυει, καὶ τὴν αὐτοῦ γυναῖκα καὶ τὸν τῆς μοιχευομένης ἄνδρα

* Reg., τοῦτου δὲ καὶ αἰσχυνομένου καὶ ὑποπτέοντος μάλ- λον.

totam servavit sementem; attamen quod suum erat præstitit. Et cum servatorum paucitatem dixisset, rursum illa addita voce, *Omnino*, consolatus est eos qui de iis dolerent. Nam etsi fieri non potest, ut totum semen salvum sit; attamen ut totum pereat fieri nequit. Ideo dixit, *Omnino*: quia necesse prorsus est, ut qui tam ferventer rem curat, etiam assequatur. 23. *Omnia autem facio propter evangelium, ut particeps ejus efficiar.* Id est, ut videar et ipse aliquid ex me attulisse, et particeps sim coronarum quæ fidelibus repositæ sunt. Quemadmodum enim dicebat, *Ex evangelio vivere*, id est, ex credentibus: sic et hoc loco, *Particeps efficiar evangelii*, ut possim communicare cum iis, qui in evangelium crediderunt. Viden' humilitatem, quomodo in mercedis retributione unum inter multos sese ponat, cum plus quam omnes laboraverit? Unde palam est, illius præmia majora fore. Attamen non se dignum censet qui primas teneat, sed exoptat ut cum aliis particeps sit coronarum quæ repositæ sunt. Hæc porro dicebat, non quod pro mercede aliqua hoc faceret, sed ut illos hinc quoque attraheret, et per spem hujusmodi illis persuaderet, ut omnia pro fratribus facerent. Vidistin' prudentiam? vidistin' diligentæ magnitudinem, quomodo plus quam præceptum fuerat fecerit nihil accipiens, cum accipere liceret? vidistin' summam attemperatorem, quomodo qui in lege Christi erat, et supremam servabat legem, iis qui sine lege erant, tamquam sine lege esset; Judæis tamquam Judæus, in utrisque summus apparens et omnes vincens? Hoc et tu facito, et ne putes te cadere cum summus sis, si quid propter fratrem humile et abjectum patiaris: non est enim illud cadere, sed descendere. Qui cecidit enim, jacet et vix resurgit: qui vero descendit, ascendet, et cum multo lucro: quemadmodum etiam Paulus descendit solus quidem, sed cum orbe ascendit: non simulans; neque enim eorum qui servati sunt lucrum quæsisset, si simulasset. Hypocrita enim exitium quærit, et simulat ut accipiat, non ut det: hic vero non sic, sed ut medicus, ut doctor, ut pater, ille quidem ægroto, hic discipulo, hic filio sese attemperat, ut corrigat, non ut noceat: ita etiam hic.

4. Non quod ea, quæ dicta sunt, simulatio non essent, cum nihil hujusmodi vel dicere vel facere cogerebatur, sed quod affectum suum fiduciamque ostendere vellet, audi ipsum dicentem: *Neque vita neque mors, neque angeli neque principatus neque potestates, neque instantia neque futura, neque altitudo neque profundum, neque aliqua alia creatura, poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. 8. 38. 39).* Vidistin' caritatem igne ardentior? Ita et nos quoque Christum diligamus; facile namque est, si velimus. Neque enim ille talis erat natura: ideoque priora illius his contraria fuisse scriptum est, ut discamus opus illud liberi arbitrii esse, et volentibus omnia esse facilia. Ne desperemus ergo; sed etsi maledictus es, etsi avarus, etsi quidvis aliud, cogita Paulum blasphemum fuisse, persecutorem,

contumeliosum, peccatorumque primum, et repente ad ipsum virtutis culmen pervenisse, et nihil ipsi impimenti priora attulisse: atqui nemo cum tanto furore nequitiam sectatur, cum quanto ille bellum contra Ecclesiam. Nam tunc ipse suam tradidit animam; et quia non mille manus habebat, ut omnibus Stephanum impeteret, dolebat. Et tamen sic quoque modum invenit, quo posset illum pluribus ferire manibus falsorum testium, quorum ipse vestes servabat. Et cum in domos intraret, tanquam fera insiliebat, trahens et lacerans viros, mulieres; tumultu et strepitu ac bellis sexcentis omnia implens. Ita nempe terribilis erat, ut apostoli etiam post optimum ejus conversionem nondum auderent ipsi hærere. Attamen post illa omnia talis effectus est, qualis vere fuit: neque enim plura dicere opus est. Ubi nam ergo sunt illi, qui fati necessitatem obtundunt adversus arbitrii nostri libertatem? Hæc audiant, et ora sua obstruant. Eum enim qui bonus esse velit, nihil impedit, etiam inter nequissimos antea censeretur. Ad hoc enim aptiores sumus, quatenus secundum naturam virtus inest nobis, et præter naturam vitium; sicut etiam agrotare et bene valere. Etenim oculos nobis dedit Deus, non ut impudice aspicimus, sed ut res ab eo creatas admirantes, Conditozem adoremus. Quod autem hic sit oculorum usus, palam est ex rebus sub aspectum cadentibus. Pulchritudinem namque solis et cæli ex immenso aspicimus intervallo: mulieris vero formam nemo ex tanto spatio noverit. Viden' oculum nobis ad hoc maxime datum fuisse? Rursus auditum fecit, non ut blasphemam excipiamus verba, sed ut salutaria dogmata. Ideoque cum quidpiam absonum excipit, et animus et ipsum corpus torpescit. *Sermo enim multum jurantis, pilos erigit*, inquit. Et si quid crudele vel immitte audiamus, rursus horremus; si vero quid numerosum et humanum, et gestimus et lætamur. Os quoque nostrum turpia loquens, pudorem et verecundiam infert; sin autem honesta, placide et cum omni libertate illa emit. De iis autem, quæ sunt secundum naturam nemo erubuerit; sed de iis, quæ sunt præter naturam. Et manus quidem cum rapiunt, se occultant, et defensionem quærunt; si vero eleemosynam dent, etiam gloriantur. Itaque si velimus, magnam undique habemus ad virtutem propensionem. Si autem mihi voluptatem ex nequitia partam dicas, cogita nos illam majorem ex virtute decerpere. Etenim bonam habere conscientiam, omnibus in admiratione esse, bonamque spem tenere, omnium jucundissimum est ei, qui voluptatis naturam perpenderit; ut contraria omnium molestissima sunt ei, qui doloris naturam novit: verbi gratia, et probis ab omnibus affici et a se ipso accusari, timere ac tremere præsentia ac futura.

5. *Voluptas brevis est, dolor hinc partus perpetuus.* — Et ut id quod dico clarius evadat, supponamus quempiam uxorem habentem proximi nuptias perfodere, et ex hoc improbo furto illa frui quam amat; deinde alium huic opponamus, qui uxorem suam

complectatur : utque victoria clarior evadat , hic qui sola sua uxore fruitur , etiam illam amet quæ adulteratur , sed amorem cohibeat nihilque mali faciat , quamquam ne hoc quidem est pura temperantia ; verum ad libitum , ut discas quanta sit virtutis voluptas , ideo hujusmodi drama effinximus . His ergo una comparatis , sic ambos interrogemus , utrius vita dulcior : et audies illum quidem gloriantem et exultantem de victoria , quam contra libidinem reportavit ; hunc vero ; imò non exspectandum est ut ab illo quid ediscamus : videbis enim illum , etiamsi id millis negaverit , miserabilius quam li qui sunt in vinculis affectum . Nam omnes timet et suspectos habet , et uxorem suam et adulteræ virum ipsamque adulteram , familiares , amicos , cognatos , parietes , umbras , seipsum ; et quod est omnium gravissimum , conscientiam habet reclamantem et quotidie latrantem . Si vero etiam Dei tribunal in mentem venerit , ne stare quidem poterit . Et voluptas quidem brevis est , dolor autem hinc partus perpetuus . Nam et vespere et in nocte , in solitudine , in civitate et ubique accusator sequitur , gladium monstrans acutum et intolerabilia supplicia , metu consumens illum . Ille vero temperans , his omnibus vacuus , in libertate est , et secure uxorem suam videt , filios , amicos , et liberis oculis omnia aspiciet . Si autem is qui amat , et tamen se continet , tanta fruitur voluptate : qui non amat , sed pure temperans est , quo portu , qua tranquillitate non dulciorem et placidiorem possidebit animam ? Ideo certe adulteros videris paucos , temperantes autem plures . Quod si hoc dulcius esset , hoc ipsum multi eligerent . Nec mihi dicas legum timorem ; neque enim hic illos continet , sed absurditatis magnitudo , et quod plura ibi sint tristitia quam suavia , et conscientie quoque calculus . Et adulter quidem talis est . Si placet autem , avarum quoque adducamus in medium , alium rursus iniquum amorem degentes . Etenim ipsum etiam videbimus eadem formidantem , nec valentem pura frui voluptate . Mente namque versans eos qui injuria afficiuntur , et eos qui commiseratione ducuntur , et communem omnium de illo calculum , mille agitur ipse fluctibus . Neque hoc solum molestum ipsi est , sed neque dilecta sua frui potest . Talis enim est avarorum mos : habent , non ut fruantur , sed ut non fruantur . Quod si hoc tibi ænigma esse videtur , quod adhuc pejus et magis perplexum est audi : ipsos nempe non ideo solum voluptate privari , quod non audeant bonis frui ut velint , sed etiam quod numquam impleantur , ac semper in siti versentur : quo quid molestius et gravius fuerit ? At justus non est talis , sed tremore , odio , metu et hac incurabili siti liber est . Ac quemadmodum illum

omnes execrantur , ita huic omnes bene precantur , ac sicut ille nullum habet amicum , sic iste nullum inimicum . Quid igitur , hæc in confesso cum sint , aut nequitia injucundius , aut virtute suavius fuerit ? Imò vero etiamsi innumera dixerimus , nemo vel vitii mœrorem , vel virtutis voluptatem verbis exprimere possit , donec illa fruamur . Tunc enim et felle amarior inveniemus vitium , cum mel virtutis degustabimus . Est enim etiam nunc vitium , injucundum , onerosum et molestum ; quod neque illi negant , qui ipsi famulantur : cum autem ab illo abscesserimus , tum illius acerba jussa accuratius sentiemus . Quod si multi ad illud accurrant , nihil mirum ; quandoquidem et pueri sæpe , minus dulcia eligentes , ea quæ magis delectant despiciunt , et ægroti pro fluxa brevique gratia perpetuam tutioremque lætitiā amiserunt . Hoc autem ex amantium imbecillitate et stultitia provenit , non ex ipsa rerum natura . Qui enim cum voluptate vivit , is est qui virtutem sectatur , qui vere dives et vere liber est . Quod si quis alia quidem virtuti concesserit , libertatem , securitatem , a curis vacuum esse , neminem timere , neminem suspectum habere ; voluptatem vero ipsi non concesserit , hic mihi in mentem veniet profuse ridere . Quid enim aliud est voluptas , quam a curis liberari , a timore , a mœrore , et a nulla re posse vinciri ? Uter enim , quæso , in voluptate est , isne qui furit , agitur et a multis cupiditatibus confoditur , neque apud se consistit ; an qui ab omnibus hisce fluctibus liber , in philosophia ceu in portu sedet ? annon palam est hunc esse ? Sed hoc cernitur virtuti proprium . Itaque vitium solum nomen habet voluptatis , re autem ipsa vacuum est : et antequam illa fruaris , insania est , non voluptas ; postquam illa frui contigerit , ipsa statim exstinguitur . Si ergo neque initio , neque postea licet ejus videre voluptatem , ubi cernetur et quando ? Ut autem id quod dico clarius ediscas , exemplo rein tractemus : attende autem . Captus est quispiam amore mulieris pulchræ et formosæ : hic donec assequatur optatum , furentibus et insanis similis est ; postquam autem assequutus est , concupiscentiam exstinxit . Si ergo neque initio voluptatem habet ; furor enim tunc est ; neque in fine ; nam concubitu cæstrum exstinxit : ubinam illam inveniemus ? Sed res nostræ non ita se habent , sed initio perturbatione vacuæ sunt , et usque in finem voluptas vigens perseverat ; imò potius non finis est voluptatis in nobis , neque bona nostra terminum habent , neque hæc voluptas umquam dissolvitur . Hæc itaque omnia cogitantes , si voluptatem amamus , virtutem suscipiamus , ut et præsentia et futura bona assequamur : quæ utinam nos omnes adipisci contingat , gratia et benignitate , etc.

HOMILIA XXIII.

CAP. 9. v. 24. *Nescitis quod ii , qui in stadio currunt , omnes quidem currunt , sed unus accipit bravium ?*

1. Cum ostendisset , rem esse admodum utilem sese attemperare , et hanc esse summam perfectionem : et

quod ipse (Paulus) , cum plus quam omnes ad perfectionem ascendisset , imò transcendisset , eo quod (ad victum necessaria) non acceperit , plus quam omnes postea descenderit , et utriusque rei tempora nota la-

καὶ τὴν μοιχευομένην αὐτὴν, καὶ οἰκίους καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς, καὶ τοίτους καὶ σκιάς καὶ ἑαυτὸν, καὶ, τὸ πάντων χαλεπώτερον, τὸ συνειδὸς ἔχει καταδοῦν, ὑλακτοῦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἄν δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαστήριον ἐννοήσῃ, οὐδὲ στήναι δυνήσεται. Καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ βραχεῖα, ἡ δὲ ἀπὸ ταύτης ὀδύνη διγενεχῆς. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἐσπέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καὶ ἐν πόλει, καὶ πανταχοῦ ἔπεται ὁ κατήγορος, ξίφος δεικνὺς ἡκονημένον, καὶ τὰς ἀφορήτους κοιλίας, καὶ τῷ φόβῳ καταναλίσκων αὐτὸν καὶ δαπανῶν. Ὁ δὲ σῶφρων ἐκείνος πάντων τούτων ἀπήλλακται, καὶ ἔστιν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ μετὰ ἀδελφᾶς ὁρᾷ τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, καὶ ἐλευθεροῖς ἅπασιν ὀφθαλμοῖς ἀπαντᾷ*. Εἰ δὲ ὁ ἐρῶν μὲν, κρατῶν δὲ, τοσαύτης ἀπολαύσεται ἡδονῆς, ὁ μὴδὲ ἐρῶν, ἀλλὰ καθαρῶς σωφρονῶν, τίνας λιμένους, ποίας γαλήνης οὐχ ἡδίων καὶ ἡμερωτέρων κτήσεται ψυχῇ; Διὰ τοῦτο τοὺς μοιχεύοντας μὲν ὀλίγους ἂν ἴδωσι, σωφρονοῦντας δὲ πλείους. Εἰ δὲ τοῦτο ἡδίων, τοῦτο ἂν εἴλοντο οἱ πολλοί. Καὶ μὴ μοι λέγε τὸν ἀπὸ [199] τῶν νόμων φόδον· οὐδὲ γὰρ οὗτός ἐστιν αὐτοὺς ὁ κατέχων, ἀλλ' ἡ τῆς ἀτοπίας ὑπερβολή, καὶ τὸ πλεονα εἶναι τὰ λυπηρὰ τῶν ἡδέων, καὶ ἡ τοῦ συνειδότης ψήφος. Καὶ ὁ μὲν μοιχὸς τοιοῦτος. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὸν πλεονέκτην εἰς μέσον ἀγάγωμεν, ἕτερον ἔρωτα πάλιν παράνομον ἀπογυμνοῦντες. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ὀφόμεθα τὰ αὐτὰ δεδοικότες, καὶ οὐ δυνάμενον καθαρεῖς ἀπολαύειν ἡδονῆς. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐννοῶν, καὶ τοὺς συναλγούντας αὐτοῖς, καὶ τὴν κοινὴν ἀπάντων περὶ αὐτοῦ ψήφον, μυρία κύματα ἔχει. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἐρωμένης ἀπολαῦσαι δύναται. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν φιλαργύρων τρόπος· οὐχ ἵνα ἀπολαύσιν ἔχουσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπολαύσιν. Εἰ δὲ ἀνιγνᾶ σοι τοῦτο εἶναι δοκεῖ, καὶ τὸ ἐπὶ τούτου χεῖρον καὶ ἀπορώτερον ἄκουε· ὅτι οὐ ταύτῃ μόνον ἐστέρηνται τῆς τῶν ὄντων ἡδονῆς, τῷ μὴ τοιμῆν αὐτοῖς χρῆσθαι, ὡς βούλονται, ἀλλὰ καὶ τῷ μηδέποτε αὐτῶν ἐμπίπασθαι, ἀλλ' ἐν τῷ διψῆν εἶναι διγενεχῶς· οὐ γίγνεται ἂν χαλεπώτερον; Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦτος· ἀλλὰ καὶ τρόμου καὶ μίσους, καὶ φόβου καὶ τοῦ ἀνιάτου τοῦτου δέχους ἀπῆλλακται· καὶ ὥσπερ ἐκείνῳ πάντες ἐπαρῶνται, οὕτω πάντες τούτῳ συνεύχονται· καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδένα κέκτηται· φίλον, οὕτως οὗτος οὐδένα ἔχθρον. Τί τοίνυν, τούτων οὕτως ὡμολογημένων, ἡ κακίας ἀγδέστερον, ἡ ἀρετῆς ἡδίων γένοιτο· ἂν; μᾶλλον δὲ, κἂν μυρία εἴπωμεν, οὐδεὶς οὔτε ἐκείνης τὴν λύπην, οὔτε ταύτης

* *Legebatur ἅπαντα.*

τὴν ἡδονὴν παραστήσαι δυνήσεται λόγῳ, ἕως ἂν αὐτῆς ἀπολαύσωμεν. Τότε γὰρ καὶ πικρότερον χολῆς εὐρήσομεν τὴν κακίαν, ὅταν τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀπογευσώμεθα μέλιτος. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ νῦν ἀθῆς καὶ φορτικῆ καὶ ἐπαχθῆς, καὶ πρὸς τοῦτο οὐδὲ αὐτοὶ οἱ θεραπεύοντες αὐτὴν ἀντεροῦσιν· ὅταν δὲ αὐτῆς ἀποστώμεν, τότε αὐτῆς ἀκριδέστερον αἰσθανόμεθα τῶν πικρῶν ἐπιταγμάτων. Εἰ δὲ οἱ πολλοὶ πρὸς αὐτὴν τρέχουσι, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ παῖδες πολλάκις τὰ ἥττον ἡδέα ἐλόμενοι, τῶν μειζόνως εὐφραίνοντων κταφρονοῦσι· καὶ οἱ νοσοῦντες ὑπὲρ προσκαίρου χάριτος τὴν διγενεχὴ καὶ ἀσφαλεστέραν εὐφροσύνην ἀπώλεσαν. Τοῦτο δὲ τῆς τῶν ἐρώντων ἀσθενείας τε καὶ ἀνοίας ἐστίν, οὐ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως. Ὁ γὰρ μεθ' ἡδονῆς ζῶν, ὁ ἐνάρετος ἐστίν, ὁ πλουτῶν ὄντως καὶ ὄντως ἐλεύθερος ὢν. Εἰ δὲ τις τὰ μὲν ἄλλα συγχωροίῃ τῇ ἀρετῇ, ἐλευθερίαν, ἀδειαν, τὸ φρονεῖν ἀπῆλλαχθαι, τὸ μηδένα δεδοικέναι, τὸ μηδένα ὑποπτεῦειν, τὴν δὲ ἡδονὴν μὴ συγχωροίῃ, καὶ γελᾶσαι μοι λοιπὸν θαυσιλὲς ἐνταῦθα ἐπέρχεται. Τί γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἡδονή, ἢ τὸ φρονεῖν ἀπῆλλαχθαι καὶ φόβου καὶ ἀθυμίας, καὶ πᾶσιν ἀγείρωτον εἶναι; Τίς γὰρ ἐν ἡδονῇ, εἰπέ μοι, ὁ μαινόμενος καὶ σφαδάζων καὶ κεντούμενος ὑπὸ ἐπιθυμιῶν πολλῶν, καὶ οὐδὲ ἐν ἑαυτῷ ὢν, ἢ ὁ τούτων πάντων ἀπῆλλαγμένος τῶν κυμάτων, καὶ ὥσπερ ἐν λιμένι τῇ φιλοσοφίᾳ καθήμενος; οὐκ εὐδῆλον ὅτι οὗτος; Ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς ἴδιον τοῦτο ἀνεφάνη. Ὡστε ἡ κακία ὄνομα μόνον ἡδονῆς ἔχει, τοῦ δὲ πράγματός ἐστιν ἐρημὸς· καὶ πρὸ μὲν τῆς ἀπολαύσεως [200] μανία ἐστίν, οὐχ ἡδονή, μετὰ δὲ τὴν ἀπόλαυσιν εὐθὺς καὶ αὐτὴ σβέννυται. Εἰ τοίνυν οὕτε ἐν ἀρχῇ οὕτε μετὰ ταῦτα ἐστὶν ἰδεῖν αὐτῆς τὴν ἡδονήν, ποῦ φανεῖται καὶ πότε; Ἴνα δὲ σαφέστερον, ὃ λέγω, μάθῃς, ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον γυμνάσωμεν· σκόπει δὲ ἡράσθη τις γυναικὸς ὡραίας καὶ εὐμόρφου· οὗτος ἕως μὲν ἂν μὴ ἐπιτύχῃ τοῦ ἔρωτος, τοῖς ἐξεστηκόσιν εἴκοι καὶ παραπαλοῦσιν· ἐπειδὴν δὲ ἐπιτύχῃ, ἐσθῆσε τὴν ἐπιθυμίαν. Εἰ τοίνυν μήτε ἐν ἀρχῇ ἡδεται· μανία γὰρ τὸ πρῶγμα ἐστὶ· μήτε ἐν τῷ τέλει· καταλύει γὰρ τῇ μίξει τὸν οἶστρον· ποῦ λοιπὸν αὐτὴν εὐρήσομεν; Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρχῇ ταραχῆς ἀπῆλλακται πάσης, καὶ μέχρι τέλους ἀκμάζουσα μένει ἡ ἡδονή· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐστὶ τέλος παρ' ἡμῖν ἡδονῆς, οὐδὲ ἔχει πέρας ἡμῶν τὰ ἀγαθὰ, οὐδὲ καταλύεται ποτε αὕτη ἡ ἡδονή. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοήσαντες, εἰ γε ἡδονῆς ἐρώμεν, ἐπιλαβώμεθα ἀρετῆς, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Οὐκ οἴδετε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βριβεῖον;

α'. Δείξας ὅτι πολὺ χρήσιμον τὸ συγκαταβαίνειν, καὶ ὡς τοῦτο ἡ ἀκρα τελειότης, καὶ ὅτι αὐτὸς πάντων πλεόν πρὸς τὸ τέλειον ἀναβάς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερβάς αὐτὸ τῷ μὴ λαμβάνειν, πάντων πλεόν κατέβη τάλιν. καὶ ἐκατέρων τούτων τοὺς καιροὺς γνωρίζουσιν

ποιήσας ἡμῖν καὶ τῆς τελειότητος καὶ τῆς συγκαταβάσεως, πληκτικώτερον αὐτῶν καθικνεῖται λοιπὸν, αἰνιττόμενος ὅτι τοῦτο τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον καὶ δοκοῦν εἶναι τελειότητος, ματαιοπονία τίς ἐστι περὶ τῆς. Καὶ οὐ λέγει μὲν αὐτὸ οὕτως σαφῶς, ἵνα μὴ ἀπαισχυνηθῶσι· δι' ὧν δὲ κατασκευάζει, τοῦτο δηλοῖ· καὶ εἰπὼν ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν ἀμαρτάνουσι, καὶ τοῦς

ἀδελφούς ἀπολλύουσι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος γίνεται ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς τελείας, ἐὰν μὴ ἀγάπη προσῇ. πάλιν ἐπὶ κοινοὺν ἔργους παράδειγμα, καὶ φησὶν· *Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον*; Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὡς καὶ ἐνταῦθα ἐνδὸς ἐκ πάντων μέλλοντος σῶζεσθαι, ἀπαγε, ἀλλ' ὡς πολλὴν ὀφειλόντων ἡμῶν εἰσενεγκεῖν τὴν σπουδὴν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ κατ' ἰόντων πολλῶν εἰς τὸ στάδιον, οὐ στεφανοῦνται πολλοί, ἀλλ' εἰς ἓνα τοῦτο περιστάται, καὶ οὐκ ἀρκεῖ τὸ καθεῖναι εἰς τὸν ἀγῶνα, οὔτε τὸ ἀλείφασθαι καὶ παλαῖσαι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἀρκεῖ τὸ πιστεῦσαι καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγωνίσασθαι· ἀλλὰ ἂν μὴ οὕτω δράμωμεν, ὡς μέχρι τοῦ τέλους ἀληπίους ἑαυτοὺς παρασχέιν, καὶ ἔγγυς γενέσθαι τοῦ βραβεῖου, οὐδὲ ἡμῖν ἔσται πλέον. Εἰ γὰρ καὶ τέλειον νομίζεις εἶναι σαυτὸν, φησί, κατὰ τὴν γνώσιν, ἀλλ' οὐδέπω τοῦ παντὸς ἐπιλήψῃ, ὅπερ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· [201] *Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε*. Οὐκ ἄρα που κατειληφότες ἦσαν. Καὶ εἰπόντων οὕτω, καὶ τὸν τρόπον διδάσκει· *Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται. Τί ἐστι, Πάντα*; Οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀπέχεται, ἐν ἐτέρῳ δὲ διαμαρτάνει, ἀλλὰ καὶ γαστριμαργίας, καὶ λαγνείας καὶ μέθης, καὶ πάντων ἀπλῶς κρατεῖ τῶν παθῶν. Τοῦτο γάρ, φησί, καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων γίνεται. Οὐδὲ γὰρ μεθύειν ἔξεστι τοῖς ἀγωνιζομένοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας οὐδὲ, πορνεύειν, ἵνα μὴ τὴν δύναμιν ἐκλύσωσιν, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλο τι οὐδὲν ἡσυχολῆσθαι· ἀλλὰ πάντων ἑαυτοὺς ἀπαξ ἀποστήσαντες, τοῖς γυμνασίοις μόνον προσέχουσιν. Εἰ δὲ ἐκεῖ ταῦτα, ὅπου καὶ εἰς ἓνα ὁ στέφανος, πολλῶν μᾶλλον ἐνταῦθα, ὅπου καὶ πλείων ἡ φιλοτιμία. Οὐδὲ γὰρ εἰς ὁ στεφανούμενος μόνος, καὶ τὰ ἐπαθλα δὲ πολὺ τοὺς πόνους νικᾷ. Διὸ καὶ ἐντρεπτικῶς αὐτὸ τίθησι λέγων· *Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν*· ἡμεῖς δὲ *ἀφθαρτον*. Ἐγὼ *τοίνυν* οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλωος. Ἐντρέψας γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐξωθεν, καὶ ἑαυτὸν εἰς μέσον ἄγει λοιπῶν, ὅπερ ἄριστος τρόπος διδασκαλίας ἐστὶ. Διὸ καὶ πανταχοῦ φαίνεται τοῦτο ποιῶν. Τί δὲ ἐστίν, *Οὐκ ἀδήλωος*; Πρὸς σκοπὸν τινα βλέπων, φησὶν, οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην, καθάπερ ὑμεῖς. Τί γὰρ ὅμην· γίνεται πλέον ἀπὸ τοῦ εἰς εἰδωλεία εἰσεῖναι, καὶ τὴν τελειότητα δῆθεν ἐκείνην ἐπιδεικνυσθαι; Οὐδέν. Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντα, ἅπερ ποιῶ, ὑπὲρ τῆς τῶν πλησίον σωτηρίας ποιῶ· καὶ τελειότητα ἐπιδεικνύμαι, δι' αὐτούς· καὶ συγκατάβασις, δι' αὐτούς· καὶ ὑπερβῶ Πέτρον ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι· καὶ καταβῶ πλέον πάντων, περιτεμνόμενος καὶ ξυρώμενος, ἵνα μὴ ὑποσκαλισθῶσι. Τοῦτό ἐστιν, *Οὐκ ἀδήλωος*. Σὺ δὲ διὰ τί ἐσθίεις ἐν εἰδωλείοις, εἰπέ μοι; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν αἰτίαν εὐλογον οὐδεμίαν. Βρῶμα γὰρ σε οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ· καὶ οὔτε ἐὰν φάγῃς, περισσεύεις, οὔτε ἐὰν μὴ φάγῃς, ὑστερεῇ. Οὐκοῦν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τρέχεις· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἀδήλωος*. Οὕτω πυκνῶς, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. Πάλιν τὸ οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην αἰνιττόμενος, τοῦτό φησιν· Ἐγὼ γὰρ ὃν πλῆξω, τοῦτέστι, τὸν διὰβολον· σὺ δὲ αὐτὸν οὐ πλῆττης, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐκχεῖς σαυτοῦ τὴν ἰσχύν. Τέως μὲν οὖν αὐτοὺς διαβαστάζων, οὕτω φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρωτέρως αὐτοῖς ἐχρήσατο ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, πάλιν κατέχει τὴν ἐπιτίμησιν, τῷ τέλει τοῦ λόγου τηρῶν τὴν βα-

θεῖαν τομὴν. Ἐνταῦθα μὲν γάρ φησιν, ὅτι εἰκὴ καὶ μάτην ποιοῦσιν· ὕστερον δὲ δείκνυσιν, ὅτι, καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ πολλῷ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, καὶ ὅτι καὶ χωρὶς τῆς βλάβης τῶν ἀδελφῶν, οὐδὲ αὐτοὶ ἀνεύθυνον ταῦτα τολμῶντες. *Ἀλλ' ὅπως πιδίω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι* [202]. Ἐνταῦθα δείκνυσιν καὶ ὑπὸ ἐπιθυμίας γαστρός κατεχομένους καὶ ἀνιέντας αὐτῇ τὰς ἡνίας, καὶ προσχῆματι τελειότητος τὴν γαστριμαργίαν τὴν ἑαυτῶν πληροῦντας· ὃ καὶ ἀνωθεν ὤδινεν εἰπεῖν, ὅτε ἔλεγε· *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν*. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ πορνείαν τρυφὴ ποιεῖ, καὶ εἰδωλολατρεῖαν τοῦτο ἔτεκε, εἰκότως πολλαχοῦ καθικνεῖται τοῦ νοσήματος· καὶ δεικνύς ὅσα ἔπαθε διὰ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τοῦτο μετ' ἐκείνων τίθησιν. Ὅσπερ γάρ, φησιν, ὑπερέβην τὰ προσταγμάτα, καὶ ταῦτα οὐ κοῦφον μοι τοῦ πράγματος ὄντος· καὶ γὰρ, *Πάντα στέγουμεν*, φησὶν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πολλὴν ὑπομένω πόνον, ὥστε σωφρόνως ζῆν. Εἰ γὰρ καὶ δυσένδοτος ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ τῆς γαστρός τυραννίς, ἀλλ' ὅμως αὐτὴν χαλινῶ, καὶ οὐκ ἐνδίδωμι ἑμαυτὸν τῷ πάθει, ἀλλὰ πάντα ὑπομένω πόνον, ὥστε μὴ παρασυρῆναι.

β'. Μὴ γάρδῃ νομίσητε ἀπραγμόνως με ταῦτα κατορθοῦν. Καὶ γὰρ δρόμος ἐστὶ καὶ παγκράτειον καὶ φύσεως τυραννίς, κατεξανισταμένη συνεχῶς καὶ ἐλευθεριάζειν βουλομένη· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι, ἀλλὰ καταστῆλῃ καὶ ὑποτάττω μετὰ πολλῶν τῶν ἰδρώτων αὐτήν. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μηδεὶς ἀπογινώσκῃ τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγώνων, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἐπίπονον· διὸ φησιν, *Ἰπωπιδίω καὶ δουλαγωγῶ*. Οὐκ εἶπεν, Ἀναιρῶ, οὐδὲ, Κολάζω· οὐδὲ γὰρ ἐχθρὰ ἡ σάρξ· ἀλλ', *Ἰπωπιδίω καὶ δουλαγωγῶ*, ὃ δεσπότου ἐστίν, οὐ πολεμίου· διδασκάλου, οὐκ ἐχθροῦ· παιδοτρύφου, οὐκ ἐναντίου. *Μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι*. Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο δέδοικεν ὁ τοιοῦτος διδάξας, καὶ δέδοικε μετὰ τὸ κηρύξαι καὶ γενέσθαι ἄγγελος, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν προστασίαν δέξασθαι, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς; Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπιστεῦσατε, ὅτι ἀρκεῖ τοῦτο εἰς σωτηρίαν ὅμην. Εἰ γὰρ ἐμοὶ τὸ κηρύξαι, τὸ διδάξαι, τὸ μυρίους προσάγαγεῖν, οὐκ ἀρκεῖ εἰς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ τὰ κατ' ἑμαυτὸν παρασχοίμην ἄληπτα, πολλῶν μᾶλλον ὅμην. Εἴτα ἐφ' ἑτέρα ὑποδείγματα ἔρχεται πάλιν· καὶ ὥσπερ ἀνωτέρω τὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰ τῆς κοινῆς συνηθείας, καὶ τὰ τῶν ἱερῶν καὶ τὰ ἑαυτοῦ τέθεικεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὰ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ θείας, πάλιν ἐπὶ τὰς τῆς Παλαιᾶς πρόεισιν ἱστορίας. Καὶ ἐπειδὴ μέλει φορτικώτερον ποιεῖν τὸν λόγον, κοινὴν ποιεῖται τὴν παραίνεσιν, καὶ οὐ περὶ τῶν προκειμένων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων ἀπλῶς τῶν παρὰ Κορινθίοις νοσημάτων διαλέγεται. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἐξωθεν ἀγώνων· *Οὐκ οἴδατε*, φησὶν· ἐνταῦθα δὲ, *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί*. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δεικνύς ὅτι οὐ σφόδρα ἦσαν ταῦτα πεπαιδευμένοι. Καὶ τί τοῦτό ἐστιν, ὅπερ οὐ θέλεις ἡμᾶς ἀγνοεῖν; *Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες*, φησὶν, *ὑπὸ τὴν ρομφαίαν ἦσαν, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον* (ἐπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας· ἡ δὲ πέ-

* Reç., ἀδ:αποσεῖ. Editi, διαμαρτάνει.

b Decrat, οὐδὲ κολάζω. * Legebatur ἐπιδείξασθαι.

cisset nobis, perfectionis nempe et attemperationis; jam illos acrius perstringit, subindicans hoc ab ipsis factum, quod perfectionis esse videtur, vanum et superfluum esse laborem. Neque rem ita clare dicit, ne impudentius agerent: per illa autem quæ probat, hoc ostendit. Et cum dixisset illos in Christum peccare, et fratres perdere, nihilque illos utilitatis accipere a perfecta scientia, nisi adsit caritas; rursus ad commune exemplum venit et ait: *Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* Hoc autem dicit, non quasi hic unus ex multis salutem sit consequuturus, absit; sed quod nos debeamus studium adhibere multum. Sicut enim ibi multis in stadium descendentibus, non coronantur multi, sed unus id assequitur; nec sufficit in certamen descendere, neque inungi et concertare: ita et hic quoque non satis est credidisse, et utcumque decertasse; sed nisi ita curramus ut usque in finem inculpato nos præbeamus, et bravio propinqui simus, nihil assequemur. Si enim te perfectum existimas, inquit, secundum scientiam, nondum tamen totum accipies, id quod subindicans dicebat: *Sic currite ut comprehendatis.* Nondum ergo comprehenderrant. Et cum ita dixisset, modum etiam docet: 25. *Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus abstinet.* Quid est, *Ab omnibus abstinet?* Non ab hoc quidem abstinet, in alio autem peccat; sed et a gula, a lascivia, ab ebrietate, et ab omnibus vitiis abstinet. Nam hoc, inquit, in externis quoque certaminibus observatur. Neque enim certantibus certaminis tempore inebriari licet neque scortari, ne vires solvant; neque alii rei cuiquam operam dare; sed ab omnibus prorsus abscedentes, solis gymnasiis dant operam. Si autem illic hæc sunt, ubi corona uni datur: multo magis hic, ubi major est largitas. Neque enim unus tantum est qui coronatur, et præmia labores longe superant. Ideoque pudorem incutiens ita loquitur: *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* 26. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.* Cum illos ab externis pudore affecisset, se quoque demum in medium adducit, quod est optimæ doctrinæ modus. Idcirco ubique ita facere deprehenditur. Quid sibi vult autem. *Non in incertum?* Ad scopum quemdam aspicio, inquit, non frustra et in cassum, sicut vos. Quid enim vobis amplius accedit, cum in idolorum templa intratis, si illam ostentetis perfectionem? Nihil. At non talis sum ego; sed quæcumque facio, ad salutem proximi facio; sive perfectionem ostendam, propter ipsum; sive me attemperem, propter ipsum; sive Petrum superem in eo quod nihil accipiam, ne ipsis offendiculo sim; sive plus quam omnes me demiserò, ut qui circumcidar et tondear, ne ipsi supplantentur. Hoc est illud, *Non in incertum.* Tu vero cur, quæso te, comedis in templo idolorum? Sed rationabilem causam proferre non possis. Cibum enim te non commendat Deo, et neque si comedas, plus habes; neque si non comedas, minus. Frustra ergo et inconsiderate curris; hoc enim sibi vult illud, *In incertum. Sic pugno, non*

quasi aerem verberans. Rursus illud, non temere et inconsiderate, subindicans hoc ait: habeo enim quem feriam, nempe diabolum; tu vero ipsum non feris, sed vires tuas temere effundis. Interim illos quasi sustinens, ita loquitur. Quia enim vehementius illos insectatus fuerat in præcedentibus, rursus reprimat increpationem, ad finem orationis profundam plagam reservans. Illic enim ait illos temere et inconsiderate agere; postea ostendit, quod etiam in magnam sui capitis perniciem, et quod præter damnum fratrum neque ipsi culpa vacent hæc audentes. 27. *Sed castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.* Hic ostendit eos et ventris implendi desiderio teneri, et ipsi laxare habenas, et perfectionis obtentu ingluviem implere suam; quod superius dicere parturiebat, cum ita loqueretur: *Escæ ventri, et venter escis* (1. Cor. 6. 13). Quia enim fornicationem deliciæ pariunt, et hoc peperit idololatriam; jure sæpe hunc insectatur morbum. Et cum ostendisset quanta passus esset propter evangelium, hoc quoque ponit cum illis. Sicut enim, inquit, Mandata supergressus sum; idque cum non leve illud negotium esset (*Omnia enim, inquit, sustinemus*): ita et nunc multum sustineo laborem, ut temperanter vivam. Nam etsi non facile litigari potest cum cupiditate et ventris tyrannide, attamen ipsam refreno, nec me ei dedo ægritudini, sed omnem subeo laborem, ut ne ab illa abstrahar.

2. Ne enim putetis me absque negotio hoc præstare. Nam cursus est et omnis pugnæ genus et naturæ tyrannis frequenter insurgens, ut libertatem assequatur: at illam non fero, sed coerceo et cum multis sudoribus subigo. Hæc porro dicit, ut nemo desperet in suscipiendis pro virtute certaminibus, quia laboriosa res est: ideo ait, *Castigo et in servitutem redigo.* Non dixit, Occido; non enim inimica est caro; sed, *Castigo et in servitutem redigo*, quod domini est, non inimici; doctoris, non hostis; prædicatoris, non adversarii. *Ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.* Si vero Paulus hoc timuit qui tot homines docuit; et timuit postquam prædicavit et factus est angelus, totiusque orbis patrociniū suscepit, quid nos dixerimus? ne putetis enim, inquit, quia credidistis, hoc vobis sufficere ad salutem. Si enim mihi prædicasse, docuisse, innumeros adduxisse non satis est ad salutem, nisi ea quæ me spectant inculcata proferam; multo magis vobis. Deinde ad alia exempla progreditur; et ut antea exempla posuit apostolorum, communis consuetudinibus, sacerdotum, et sua quoque: sic et nunc Olympicorum certaminum. Et postquam sua posuit, rursus ad antiquas pergit historias. Et quia asperius loquuturus est, communem facit admonitionem, neque de propositis tantum, sed etiam de omnibus Corinthiorum ægritudinibus verba facit. Et de externis certaminibus, *Nescitis, inquit; hic autem, (Cap. 10.) 1. Nolo autem vos ignorare, fratres.* Hoc autem dicebat, ostendens ipsos hæc de re non esse admodum eruditos. Et quid est illud, quod non vis nos ignorare? *Quod patres*

nostri omnes, inquit, sub nube fuerunt, et per mare transierunt: 2. et in Moyse baptizati sunt in nube et in mari: 3. et omnes eandem escam spirituales manducaverunt, 4. et eundem potum spirituales biberunt (bibeant enim de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus): 5. sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Et qua de causa hæc dicit? Ut ostendat, quod sicut illis non profuit, quod tantum acceperint donum; ita neque iis proderit, quod baptismum acceperint et spiritualium mysteriorum consortes fuerint, nisi vitam tanta gratia dignam exhibeant: ideoque adducit baptismatis et mysteriorum typos. Quid sibi vult illud, *In Moyse baptizati sunt*? Quemadmodum nos Christo credentes et ejus resurrectioni, baptizamur, ut qui et ipsi mysteriorum participes futuri simus; Baptizamur enim, inquit, pro mortuis (1. Cor. 15. 29); id est, corporibus nostris: ita et illi, Moysi fidentes, id est, videntes illum primum trajicientem, ausi sunt et ipsi quoque in aquas ingredi. Sed quia vult figuram prope veritatem adducere, non ita dicit, sed veritatis nominibus etiam in typo usus est. Et hoc quidem est symbolum lavacri; quæ sequuntur autem, sacræ mensæ. Ut enim tu corpus Dominicum comedis, sic et illi manna; et ut tu sanguinem bibis, ita et illi aquam de petra. Etiam si enim sensilia essent illa quæ fiebant, at spiritualiter præbebantur, non secundum naturæ consequentiam, sed ex doni gratia; et cum corpore animam quoque nutriebant, ad fidem inducentia. Ideo de cibo quidem nihil dixit; erat enim mutatus, non tantum modo, sed etiam natura; manna quippe erat; de potu vero, quia dandi modus solus præter opinionem erat, etiam probatione opus habebat: ideo cum dixisset, *Eundem potum spirituales biberunt*, subjunxit; *Bibeant enim ex spirituali consequente petra*; et addidit, *Petra autem erat Christus*. Non enim petræ natura aquam emittebat, inquit, alioquin autem antea scaturisset; sed alia quædam petra spiritualis hoc totum faciebat; id est, Christus, qui semper ipsis præsens erat, et omnia mirabiliter operabatur. Ideo namque dicit, *Consequente*. Vidisti? Pauli sapientiam, quomodo cum ostendit utrumque suppeditavisse, et hac ratione typum prope veritatem adduxit? Qui enim illa inquit, ipsis suppeditavit; hic ipse hanc apparavit mensam: et idem ipse illos per mare, te per baptismum duxit; illisque manna et aquam, tibi corpus et sanguinem præbuit. Et talia sunt ea quæ donum ejus spectant. Videamus vero etiam sequentia, et consideremus an, cum dono indigni visi essent illi, ipsis pepercerit. At hoc dicere non possis: ideo subdidit: *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, etsi tanto illos honore dignatus est. At nihil hoc illis profuit; sed plures ex iis perierunt. Atqui omnes periere; ne autem videatur illis extremam perniciem prophetare, ideo dixit, *plures*. Atqui erant innumerabiles, sed nihil profuit multitudo: omniaque illa erant amoris indicia; sed neque hoc ipsis profuit, quoniam quæ amoris erant non rependerant.

Quia enim iis quæ de gehenna dicuntur multi non credunt, utpote quæ non appareant nec videantur; ab iis quæ jam facta fuerant ostendit, Deum punire peccatores, etiam si innumeris illos affecerit beneficiis: nam si futuris non creditis, inquit, iis certe quæ jam facta sunt non fidem negabitis.

3. Considerate ergo quot beneficia illis præstitit: ab Ægypto et a captivitate ipsos liberavit, mare stravit, ex cælo manna demisit, ex terra fontes aquarum non expectatos emisit; ipsis ubique præsens erat miracula edens, et undique ipsos muniens. Attamen quia tanto dono dignum nihil exhibuere, non pepercit illis, sed omnes perdidit. *Nam prostrati sunt*, inquit, *in deserto*; repentinum illorum interitum, pœnas et supplicia divinitus immissa per hoc dictum declarans, et quod proposita præmia non sint assecuti. Neque enim in terra promissionis hæc eis fecit; sed extra et procul ab illa regione, duplici afficiens supplicio, et quod non concederet ipsis terram videre, quam ipsis promiserat, et quod gravi supplicio affecerit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad te utique spectant: ideo subjunxit: 6. *Hæc autem in figura facta sunt nostri*. Sicut enim dona figuræ sunt, ita quoque supplicia figuræ: et sicut baptisma et mensa prius describebantur, ita in sequentibus propter nos præsignificatum est, quod qui tali dono indigni fuerint supplicio afficiendi sint, ut talibus exemplis moniti temperantiores simus. Ideo addidit: *Ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt*. Sicut enim in beneficiis typi præcesserunt et sequuta est veritas: sic et in suppliciis sequetur. Viden? quomodo ostendat, non modo quod puniendi sint, sed etiam quod magis quam illi? Nam si illud quidem typus est, hoc autem veritas, necesse est in suppliciis magnum esse culmen, ut etiam in donis. Et perpende in quosnam primum invehatur; in eos nempe qui in templis idolorum comedeant. Cum dixisset enim, *Ne sitis concupiscentes malorum*, quod universale erat, quod in specie erat subjunxit, ostendens singula peccata ex mala esse cupiditate; et primum hoc dixit: 7. *Neque idololatram efficiamini sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere*. Audisti quomodo tandem idololatrias vocet? sed hic quidem pronuntians, postea autem etiam probans. Causam autem posuit ob quam ad mensas illas accurrebant: ea erat gula. Quapropter cum dixisset, *Ne simus concupiscentes malorum*, et addidisset, *Ne sitis idololatram*, hujusce iniquitatis causam posuit; hæc autem erat gula. *Sedit enim*, inquit, *populus manducare et bibere*. Et finem inde sequentem addit, nempe, *Surrexerunt ludere*. Ut illi, inquit, a deliciis ad idololatriam devenerunt: sic timendum est ne vos inde eo decidatis. Vidisti? quomodo ostendat hosce perfectos illis esse imperfectiores? quos pungebat non eo solum, quod non sustinerent; sed quod etiam illi ex ignorantia, alii ex ingluvie peccarent: et illorum quidem perniciem punitionem his tribuit; hos autem non sinit sui peccati causam referre in alium, sed et sui et aliorum

τρα ἢ ὁ Χριστός)· ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ὑπόδοκῃσεν ὁ Θεός. Καὶ τίνος ἕνεκεν, φησί, ταῦτα λέγει; ἵνα δείξῃ, ὅτι ὥσπερ ἐκείνους οὐκ ὤνησε τὸ τοσαύτης ἀπολαύσαι δωρεᾶς, οὕτως [203] οὐδὲ τούτους τὸ βαπτίσματος τυχεῖν καὶ μυστηρίων πνευματικῶν ἀπολαύσαι, εἰ μὴ μέλλοιεν ἄξιον τῆς χάριτος ἐπιδεικνυσθαι βίον. Διὸ καὶ τοὺς τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοὺς τῶν μυστηρίων παράγει τύπους. Τί δέ ἐστιν, *Εἰς τὸν Μωϋσῃν ἐδαπτίσαντο*; Καθάπερ ἡμεῖς τῷ Χριστῷ πιστεύσαντες καὶ τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ, βαπτίζομεθα, ὥς καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν μυστηρίων κοινωνήσαντες· Βαπτίζομεθα γάρ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τουτέστι, τῶν σωμάτων τῶν ἡμετέρων· οὕτω καὶ ἐκεῖνοι θαυρήσαντες τῷ Μωϋσεῖ, τουτέστιν, ἰδόντες αὐτὸν διαβάνα πρῶτον, κατετόλμησαν καὶ αὐτοὶ τῶν ὑδάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ βούλεται τὸν τύπον ἐγγύς τῆς ἀληθείας ἀγαγεῖν, οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀληθείας ὁνόμασι κέχρηται καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου. Καὶ τοῦτο μὲν τοῦ λουτροῦ σύμβολον· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα, τῆς ἱερᾶς τραπέζης. Καθάπερ γάρ σὺ τὸ σῶμα ἐσθίεις τὸ δεσποτικόν, οὕτως ἐκεῖνοι τὸ μάννα· καὶ ὥσπερ σὺ τὸ αἷμα πίνεις, οὕτω καὶ ἐκεῖνοι ὕδωρ ἐκ πέτρας. Εἰ γὰρ καὶ αἰσθητὰ ἦν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ πνευματικῶς παρεῖχετο, οὐ κατὰ φύσιν ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ δωρεᾶς χάριν, καὶ μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν ἔτρεφεν εἰς πίστιν ἐνάγοντα. Διὰ τοι τοῦτο περὶ μὲν τῆς τροφῆς οὐδὲν εἶπεν· ἐξηλλαγμένη γὰρ ἦν, οὐ τῷ τρόπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει· μάννα γὰρ ἦν· ἐπὶ δὲ τοῦ ποτοῦ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας μόνος ἦν ὁ παράδοξος, καὶ κατασκευῆς ἐδεῖσθαι· διόπερ εἰπὼν, *Τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἐπιον*, ἐπήγαγεν· *Ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας*· καὶ προσέθηκεν, *Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*. Οὐ γὰρ ἡ τῆς πέτρας φύσις τὸ ὕδωρ ἤφει, φησὶν· ἡ γὰρ ἂν· καὶ πρὸ τούτου ἀνέδλυζεν· ἀλλ' ἐτέρα τις πέτρα πνευματικὴ τὸ πᾶν ἐργάζετο, τουτέστιν, ὁ Χριστὸς ὁ παρὼν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, Ἀκολουθοῦσης. Εἶδες Παύλου σοφίαν, πῶς ἐκατέρων αὐτὸν ὄντα χορηγὸν δείκνυσιν, καὶ ταύτη τὸν τύπον ἐγγύς τῆς ἀληθείας ἄγων; Ὁ γὰρ ἐκεῖνα παρασχὼν ἐκείνους, φησὶν, οὕτως καὶ ταύτην κατεσκεύασε τὴν τράπεζαν· καὶ ὁ αὐτὸς καὶ ἐκεῖνους διὰ τῆς θαλάττης, καὶ σὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἤγαγε· καὶ ἐκεῖνοι μάννα καὶ ὕδωρ, καὶ σὺ σῶμα καὶ αἷμα παρέσχε. Καὶ τὰ μὲν τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ τοιαῦτα· βουμέν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ σκοπήσωμεν, εἰ τῆς δωρεᾶς ἀναξίον φανέντων τούτων φείσαστο. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις τοῦτο εἰπεῖν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ὑπόδοκῃσεν ὁ Θεός*, καίτοι γε τιμήσας αὐτοὺς τοσαύτη τιμῇ. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτοὺς τοῦτο ὤνησεν, ἀλλ' οἱ πλείους ἀπώλοντο. Καὶ μὴν πάντες ἀπώλοντο· ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ καὶ τούτοις πανωλεθρίαν προφητεύειν, διὰ τοῦτο εἶπεν, *Οἱ πλείους*. Καίτοι γε ἀπειροί ἦσαν, ἀλλ' οὐδὲν τὸ πλήθος ὠφέλησε· καὶ πάντα ἐκεῖνα ἀγάπης τεκμήρια ἦν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο αὐτοὺς ὤνησεν, ἐπεὶ μηδὲ αὐτοὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπιδείκνυντο. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ γενένης [204] λόγοις οἱ πολλοὶ διαπιστοῦσιν, ὅτε μὴ παρῶσι μηδὲ φαινομένοις, ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεννημένων δείκνυσιν, ὅτι κολάζει τοὺς ἁμαρτάνοντας ὁ Θεός, καὶ μυριάκις εὐεργετικῶς ἢ· Εἰ γὰρ καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖτε, φησὶν, ἀλλ' οὐ δῆπου καὶ τοῖς γεγεννημένοις ἀπιστῆσατε.

* Sic Reg. et Savil. At Morel., οὐ γὰρ ἂν.

γ'· Σκοπεῖτε γοῦν ἡλίκα εὐεργέτησε τούτους· Αἰγύπτου καὶ τῆς ἐκεῖ δουλείας ἀπήλλαξε, τὴν θάλασσαν ὑπεστόρεσεν, ἐξ οὐρανοῦ μάννα κατήνεγκε, κάτωθεν ὑδάτων πηγὰς ξένας καὶ παραδόξους ἀνήκε, παρῇν αὐτοῖς πανταχοῦ θαυματουργῶν, καὶ πάντοθεν αὐτοὺς τειχίζων· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τῆς δωρεᾶς ταύτης οὐδὲν ἄξιον ἐπεδείξαντο, οὐκ ἐφείσαστο αὐτῶν, ἀλλ' ἀπώλεσαν ἅπαντας. *Κατεστρώθησαν γάρ*, φησὶν, *ἐν τῇ ἐρήμῳ*· τὴν τε ἀβρόαν αὐτῶν ἀπώλειαν καὶ τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας τὸς θεηλάτους ἐμφανῶν διὰ τῆς λέξεως ταύτης, καὶ ὅτι οὐδὲ τῶν προκειμένων ἐπαθλῶν ἐπέτυχον. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας ταῦτα αὐτοῖς εἰργάσατο, ἀλλ' ἐξῶ καὶ πόρρω που καὶ μακρὰν τῆς χώρας ἐκείνης, διπλῇ τιμωρίᾳ κολάσαι, καὶ τῷ μὴ συγχωρῆσαι τὴν γῆν ἰδεῖν, καὶ ταῦτα ἐπηγελημένην αὐτοῖς, καὶ τῷ κολάσαι χαλεπῶς. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησί· Πρὸς σὲ μὲν οὖν· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν*. Ὡσπερ γὰρ αἱ δωρεαὶ τύποι, οὕτω καὶ αἱ κολάσεις τύποι· καὶ ὥσπερ τὸ βάπτισμα καὶ ἡ τράπεζα προδιεγράφετο, οὕτω καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα, ὅτι καὶ κολασθήσονται οἱ ταύτης ἀνάξιοι τῆς δωρεᾶς, προανεφωνεῖτο δι' ἡμᾶς, ὥστε σωφρονεστέρους γενέσθαι τοῖς παραδείγμασιν ἐκείνων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι ἐπεθύμησαν*. Ὡσπερ γὰρ ἐν ταῖς εὐεργεσίαις οἱ τύποι προέλαβον, καὶ ἠκολούθησεν ἡ ἀλήθεια, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις· ἔψεται. Ὅρξ πῶς δείκνυσιν, οὐχ ὅτι κολασθήσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μειζρόνως ἢ ἐκεῖνοι; Εἰ γὰρ τὸ μὲν τύπος, τὸ δὲ ἀλήθεια, ἀνάγκη καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις πολλὴν εἶναι τὴν ὑπεροχὴν, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς δωρεαῖς. Καὶ σκόπει τίνων καθάπτεται πρῶτον· τῶν ἐν τοῖς εἰδωλείοις ἐσθιόντων. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ εἶναι ἐπιθυμητὰς κακῶν*, ὅπερ ἦν καθολικόν, ἐπάγει καὶ τὸ κατ' εἶδος, δείκνυς ὅτι ἕκαστον τῶν ἁμαρτημάτων ἐκ πονηρὰς γέγονεν ἐπιθυμίας· καὶ πρῶτον τοῦτο ἔφη· *Μηδὲ εἰδωλόλατρες γίνεσθε, καθὼς τινες αὐτῶν, ὥσπερ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀρέστησαν παῖσιν*. Ἦκουσας πῶς λοιπὸν καὶ εἰδωλόλατρες καλεῖ; ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἀποφαινόμενος, ὕστερον δὲ καὶ κατασκευάζων. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ τέθεικε, δι' ἣν εἰς τὰς τραπέζας ἐκείνας ἔτρεχον· αὐτὴ δὲ ἦν γαστριμαργία. Διόπερ εἰπὼν, *Εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν*, καὶ ἐπαγαγὼν, *Μηδὲ εἰδωλόλατρες γίνεσθαι*, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης παρανομίας τίθησιν· αὐτὴ δὲ ἦν ἡ γαστριμαργία. *Ἐκάθισεν γάρ*, φησὶν, *ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν*. Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς τέλος προστίθησιν, ὅτι *Ἀρέστησαν παῖσιν*. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, φησὶν, ἀπὸ τρυφῆς εἰς εἰδωλολατρίαν ἐξέβησαν· οὕτω δέος, μὴ καὶ ὑμεῖς ἐντεῦθεν ἐκεῖ πέσῃτε. Εἶδες πῶς ἐδείξε τοὺς δῆθεν τελείους τούτους [205] ἐκείνων ἀτελεστέρους; οὐς ἐπηλτηεν οὐ τούτῳ μόνον τῷ μὴ διαβαστάζειν, ἀλλὰ καὶ τῷ τοὺς μὲν ἀπὸ ἀγνοίας, τοὺς δὲ ἀπὸ γαστριμαργίας ἁμαρτάνειν· καὶ τῆς μὲν ἐκείνων ἀπωλείας τὴν κώλασιν τούτοις λογίζεται, τούτους δὲ οὐκ ἀφίησιν, εἰς ἕτερον ἀνευγαλὲν τῆς οικείας ἁμαρτίας τὴν πρόφασιν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκείνων βλάβης καὶ τῆς ἐαυτῶν αὐτοὺς ὑπευθύνους ἀποφαίνεται. *Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν*. Τίνος ἕνεκεν τῆς πορνείας ἐνταῦθα μέμνηται πάλιν, τοσαῦτα περὶ αὐτῆς ἐμπροσθεν διαλεχθεῖς; Ἔθος αἰετῶ Παύλῳ, ὅταν ὑπὲρ πολλῶν ἁμαρτημάτων ἐγκαλῇ, καὶ τάξει αὐτὰ διατιθέναι καὶ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τοῖς προκειμένοις, καὶ πάλιν ἐν τοῖς περὶ ἐτέρων λόγοις καὶ τῶν προ-

πέρων μεμνησθαι· ὁ δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίει ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, καθ' ἕκαστον τῶν πεπλημμελημένων ἀναμνησκου τοῦ μόστου τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἐκείνην εἰς μέσον ἔθων. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ποιεῖ, ὁμοῦ τε ἐκείνης αὐτοὺς ἀναμνησκου τῆς ἀμαρτίας, καὶ διδάσκων, ὅτι καὶ τοῦτο ἐντεῦθεν ἐτέχθη τὸ κακὸν, ἀπὸ τρυφῆς καὶ γαστριμαργίας. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εικοσιτρεῖς χιλιάδες*. Καὶ διὰ τί μὴ τίθῃσι καὶ τὴν ἐπὶ τῆς εἰδωλολατρίας κόλασιν; Ἡ ἐπειδὴ ὁ ἄλλος ἦν καὶ σαφέστερον· ἡ ἐπειδὴ πληγὴ τοσαύτη οὐ γέγονε τότε, ὅση ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ, ἥνικα ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεζώρ, τῶν Μαδιανιτίδων γυναικῶν ἐπὶ τῆς παρατάξεως φανεισῶν καὶ ἐφελκυσσμένων αὐτοὺς εἰς ἀσέλγειαν κατὰ τὴν συμβουλὴν Βαλαάμ. Ὅτι γὰρ τοῦ Βαλαάμ ἦν ἡ πονηρὰ αὕτη συμβουλὴ, ὅλοι Μωϋσῆς μετὰ ταῦτα λέγων οὕτω πρὸς τῷ τέλει τοῦ βιβλίου τῶν Ἀριθμῶν· *Καὶ τὸν Βαλαάμ υἱὸν Βεὼρ ἀπέκτειναν ἐν τῷ πολέμῳ Μαδιὰμ μετὰ τῶν τραυματιῶν*^α, *καὶ ἤγαγον τὰ σκύλα*. Καὶ ὠργίσθη Μωϋσῆς, καὶ εἶπεν· *Ἴνα τί ἐξωγήρησατε πᾶν θῆλυ; Αὐταὶ γὰρ ἦσαν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εἰς σκάνδαλον, κατὰ τὸ ῥῆμα Βαλαάμ, τοῦ ἀποστῆσαι καὶ ὑπεριδεῖν τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐνεκεν Φεργώρ. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπειράσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοντο*.

δ'. Διὰ τοῦτου πάλιν ἕτερον αἰνίττεται ἔγκλημα, ὃ καὶ πρὸς τῷ τέλει τίθῃσιν, ἔγκαιλόν αὐτοῖς, ὅτι περὶ σημείων ἐμάχοντο, καὶ τῶν πειρασμῶν δὲ ἐνεκεν ἐγόγγυζον λέγοντες, Πότε ἔξει τὰ ἀγαθὰ, πότε τὰ ἔσθλα; Διὸ καὶ ἐπάγει τούτων ἐνεκεν διορθούμενος αὐτοὺς καὶ φοβῶν· *Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ*. Οὐδὲ γὰρ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον μόνον, τὸ πάσχειν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ γενναίως τὰ ἐπιόντα φέρειν, καὶ μεθ' ἡδονῆς ἀπάσης. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ στίφανος ἅπας· ὥς, ἂν μὴ τοῦτο ᾔ, καὶ κόλασις ἔψεται τοῖς δυσανασχετοῦσι. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι μαστιζόμενοι ἔχαιρον, καὶ Παῦλος ἐν τοῖς παθήμασιν ἐκαυχᾶτο. *Πάντα δὲ ταῦτα τυπικῶς συνῃδαιον ἐκείνοις*· ἐργάφω δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε.

Πάλιν φοβεῖ τῷ τὰ τέλη λέγειν, καὶ μερίζονα τῶν γεγεννημένων προσδοκᾶν παρασκευάζει. Ὅτι μὲν γὰρ δώσωμεν δίκην, ἀπὸ τῶν εἰρημένων, φησί, ὁ ἄλλος καὶ τοῖς ἀπιστοῦσι τοῖς περὶ γέννησις λόγους [206]· ὅτι δὲ καὶ χαλεπωτέραν, ἀφ' ὧν πλειόνων ἀπελαύσαμεν εὐεργεσιῶν, καὶ ἀφ' ὧν ἐκείνα τύποι. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς δωρεαῖς ὑπεροχῇ, εὐδελον ὅτι καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ τύπους ἐκάλεσε, καὶ δι' ἡμᾶς γεγράφθαι ἔφη, καὶ τέλους ἐμνημόνευσεν, ἵνα ἀναμνήσῃ τῆς συντελείας. Οὐ γὰρ τοιαῦται τότε αἱ τιμωρίαι, ὥς καὶ πέραις λαμβάνειν καὶ καταλύεσθαι, ἀλλ' αἰώνιος ἡ κόλασις. Ὅσπερ γὰρ αἱ ἐνταῦθα κόλασεις τῷ παρόντι συγκαταλύονται βίῳ, οὕτως αἱ ἐκεῖ διηνεκῶς μένουσιν. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Τὰ τέλη τῶν αἰώνων*, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι ἐφέστηκε λοιπὸν τὸ δικαστήριον τὸ φοβερόν. Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. Πάλιν αὐτῶν τὸν τύπον καθέτιλε τῶν ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονούντων. Εἰ γὰρ οἱ τοσοῦτων ἀπολαύσαντες τοιαῦτα ἔπαθον, καὶ οἱ μὲν ὑπὲρ γογ-

γυσμοῦ μόνον τοιαύτην ἔδοσαν δίκην, οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ πειράσαι, καὶ οὐτε τὸ πλῆθος ἐδυσώπησε τὸν Θεόν, οὐτε τὸ τοιοῦτον ἐπιτυχεῖν πολλῶν μᾶλλον ἐφ' ἡμῶν, ἢ μὴ νήφωμεν, τοῦτο ἐσται. Καὶ καλῶς εἶπεν· Ὁ δοκῶν ἐστάναι. Τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐστάναι ἐστίν, ὥς ἐστάναι χρῆ, τὸ θαρρεῖν ἐαυτῷ· ταχέως γὰρ ὁ τοιοῦτος πεσεῖται· ἐπεὶ καὶ ἐκείνοι, εἰ μὴ μέγα ἐφρόνησαν καὶ ἐθάρβρυσαν, ἀλλ' ἦσαν κατεσταλμένοι, οὐκ ἂν ταῦτα ἔπαθον. Ὅθεν δὴλον, ὅτι ἀλαζονεῖα μάλιστα καὶ ῥαθυμία ἐξῆς καὶ ἡ γαστριμαργία τούτων εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῶν κακῶν. Ὅστε εἰ καὶ ἔστηκας, φυλάττου τὸ μὴ πεσεῖν. Τὸ γὰρ ἐνταῦθα στήναι οὐκ ἐστὶν ἐστάναι βεβαίως, ὥς ἂν ἀπαλλαγῶμεν τῶν κυμάτων τοῦ παρόντος βίου, καὶ πρὸς τὸν εὐδοεινὸν καταπλεύσωμεν λιμένα. Μὴ τοῖνυν ἐπὶ τῇ στάσει φρόνεις μέγα, ἀλλὰ φυλάττου τὴν πτώσιν. Εἰ γὰρ Παῦλος; δέδοικεν, ὁ πάντων στερότερος, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς δεδοικέναι χρῆ. Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος ἔλεγεν, Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦτο δυνάμεθα εἰπεῖν, πάντων, ὡς εἶπεν, πεπτωκότων καὶ κατεστρωμένων καὶ χαμαὶ κειμένων. Τίνι γὰρ εἴπω τοῦτο; τῷ ἀρπάζοντι καθ' ἑκάστην ἡμέραν; ἀλλὰ κείται μέγα πτώμα πεσόν. Ἀλλὰ τῷ πόρνῳ; ἀλλὰ ἔρριπται χαμαί. Ἀλλὰ τῷ μεθύοντι; ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κείται· καὶ οὐδὲ, ὅτι κείται, οἶδεν. Ὅστε οὐ τοῦτου καιροῦ τοῦ ῥήματος, ἀλλ' ἐκείνου τοῦ προφητικοῦ, ὃ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἔλεγε· *Μὴ ὁ πικτωρ οὐκ ἀνίσταται*; Καὶ γὰρ ἅπαντες κείνται, καὶ ἀναστῆναι οὐ βούλονται. Ὅστε ἡ προτροπὴ ἡμῖν οὐχ ὑπὲρ τοῦ μὴ πεσεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τοὺς κειμένους δινηθῆναι ἀναστῆναι. Ἀναστῶμεν τοῖνυν ὥς γούνοτε, ἀγαπητοὶ, ἀναστῶμεν, καὶ στῶμεν γενναίως. Μέχρι τίνος κείμεθα; μέχρι τίνος μεθύομεν, τῇ πολλῇ τῶν βωτικῶν ἐπιθυμίᾳ κεκαρωμένοι; Εὐκαιρον καὶ νῦν εἰπεῖν· Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρομαι; οὕτω πάντες καὶ πρὸς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν διδασκαλίαν εἰσὶ κεκαρωμένοι, καὶ πολλῶν ἐντεῦθεν ἐμπεπλησμένοι κακῶν! Καὶ εἰ τὰς ψυχὰς γυνάξ ἦν ἰδεῖν, καθάπερ ἐπὶ τῶν στρατοπέδων τῆς συμβολῆς παρελθούσης, τοὺς μὲν νεκροὺς ἐστὶ θεάσασθαι, τοὺς δὲ τετραυματισμένους [207], οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶδομεν ἂν. Διὸ δέομαι καὶ παρακαλῶ, χεῖρα ἀλλήλοις ὀρέξωμεν καὶ διαναστῶμεν. Καὶ γὰρ ἐγὼ τῶν πεπληγόντων εἰμι, καὶ δεομένων τοῦ φάρμακα ἐπιθήσοντας. Ἀλλὰ μὴ ἀπογνώστε διὰ τοῦτο· εἰ γὰρ καὶ χαλεπαὶ αἱ πληγαί, ἀλλ' οὐκ ἀνίατοι. Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ ἱατρός· μόνον αἰσθώμεθα τῶν τραυμάτων, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἐλθωμεν τῆς κακίας, πολλὰς ὁδοὺς τέμνει σωτηρία; ἡμῖν. Κἂν γὰρ τῷ πλησίον ἀφῆς ὀργὴν, ἀφεθήσεται σοι πλημμελήματα· *Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε, φησί, τοὶς ἀνθρώποις, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὁ ὡμὸν ὁ οὐράνιος*. Κἂν ἐλεημοσύνην δῶς, συγχωρήσει σοι τὰ ἀμαρτήματα· *Τὰς γὰρ ἀνομίας σου, φησὶν, ἐν ἐλεημοσύναις· λύτρωσαι*. Κἂν εὖσῃ σπουδαίως, ἀπολαύσεις ἀφέσεως. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἡ χήρα ἡ τὸν ὡμὸν ἐκείνον δικαστὴν ἐπικάμψασα τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐντεύξεως. Κἂν κατηγορήσῃ τῶν ἀμαρτημάτων, ἔχεις παραμυθίαν· *Λέγε γὰρ σὺ τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*. Κἂν σκυθρωπάσῃς ὑπὲρ τούτων, καὶ τοῦτό σοι φάρμακον ἐστὶ μέγιστον· *Εἶδον γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐλυπήθη καὶ ἐπορεύθη στυγνός, καὶ ἱασάμην τὰς*

^α Legebatur γυναικῶν.

^β Legebatur φησι, ἐλεημοσύνη.

dammii ipsos obnoxios pronuntiat. *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt.* Quare hic fornicationem memorat, cum de illa antea tantum disseruerit? Mos est semper Paulo, cum de multis accusat peccatis, ordine illa ponere et proposita singulatiim persequi; ac rursus ubi de aliis loquitur, priora etiam repetere. Quod Dens quoque faciebat in Veteri Testamento; in singulis delictis vitulorum Judæis memorabat, et illud peccatum in medium adducebat. Hoc itaque et Paulus hic facit, illud simul commemorans peccatum, et docens hoc prodiisse ex deliciis et gula. Quapropter adjecit: *Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia.* Et cur non ponit etiam idololatriæ punitionem? Aut quia clarum erat et manifestum: aut quia tunc plaga non tanta fuit, quanta Balaami tempore, cum initiati sunt Beelphegor, Madianiticis mulieribus in aciem accedentibus ipsosque ad libidinem allicientibus, secundum Balaami consilium. Nam quod hoc malum consilium Balaami esset, declarat Moyses postea dicens in fine libri Numerorum: *Balaam quoque filium Beor occiderunt in bello Madian cum vulneratis, et adduxerunt spolia. Et iratus est Moyses, et dixit: Cur vivas cepistis omnes mulieres? Ipse enim erant filii Israel in scandalum secundum verbum Balaam, ut deficerent et despicerent verbum Domini propter Phegor (Num. 31. 8. 14. 16).* 9. *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tenuerunt et a serpentibus perierunt.*

4. Per hoc rursus aliud subinducat crimen, quod etiam in fine ponit, accusans illos quod de signis pugnant, et propter tentationes murmurarent dicentes: Quando venient bona? quando præmia? Ideoque subiungit illos corrigens ac terrens: 10. *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.* Non solum enim quaeritur pati pro Christo, sed etiam quæ accidunt fortiter ferre et cum omni voluptate. Hoc est enim omnino corona; ut si hoc non fuerit, poena etiam sequatur eos qui ægre ferunt. Ideo apostoli flagris cæsi gaudebant, et Paulus in afflictionibus gloriabatur. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, ad quos fines sæculorum devenerunt.*

Pœnæ futuræ erunt æternæ. — Rursus terret finem memorans, et ad majora prioribus expectanda præparat. Nam quod pœnas daturi simus, ex dictis, inquit, planum est etiam iis qui de gehenna dictis fidem non habent; quod autem graviores, ex eo quod plura consequuti simus beneficia, et ex eo quod illa typi essent. Nam si in donis exsuperantia sit; palam est in supplicio quoque fore. Ideoque figuras appellavit, et propter nos scripta fuisse dixit, et finem in memoriam revocavit, ut consummationis mentionem faceret. Non enim talia tunc erant supplicia, quæ finem accipiebant et tollebantur; sed pœna erit æterna. Sicut enim hujus vitæ pœnæ simul cum vita solvuntur, sic illæ pœnæ æternæ erunt. Cum autem dicit, *Fines sæculorum*, nihil aliud dicit, quam quod de cæ-

tero instet iudicium illud horrendum. 12. *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.* Rursus illorum factum dejecit, qui de scientia sua altum sapiebant. Si enim illi, qui tanta sunt bona consequuti, talia passi sunt, et alii quidem pro murmuracione solum tales luerunt pœnas; alii quod tentassent, et neque populus Deum est reveritus, neque quod tam multa consequutus esset; multo magis in nobis nisi vigilemus hoc erit. Et apposite dixit: *Qui se existimat stare.* Hoc enim non est stare ut stare oportet, sibi ipsi confidere: qui talis est enim, citius cadet: nam illi quoque, nisi altum sapuissent et confidissent, sed si sese cohibuissent, non hæc passi essent. Unde liquet arrogantiam maxime, deindeque socordiam et gulam, horum esse fontes malorum. Itaque si stas, cave ne cadas. Nam hic stare, non est firmiter stare, donec liberemur a præsentis vitæ fluctibus, et ad tranquillum portum appellamus. Ne itaque altum sapias quod stes, sed cave lapsum. Si namque Paulus timuit, omnium fortissimus, multo magis nos timere oportet. Apostolus itaque dicebat: *Quapropter qui sibi videtur stare, videat ne cadat:* nos autem ne hoc quidem possumus dicere, cum omnes fere lapsi et prostrati sint humique jaceant. Cui enim hoc dicam? illine qui quotidie rapit? sed jacet ille magno lapsu dejectus. At scortatori? sed humi projectus est. An ebrioso? at ipse quoque jacet, et nescit se jacere. Itaque jam non est tempus hujus proferendi verbi, sed illius prophetici, quod dicebat Judæis: *Num qui cadit, non resurgit (Psal. 40. 9)?* Etenim omnes jacent, nec volunt resurgere. Quamobrem adhortatio nobis est, non ut ne cadamus, sed ut ii qui jacent possint resurgere. Resurgamus igitur vel sero tandem, dilecti, resurgamus et fortiter stemus. Quousque jacemus? quousque ebrii sumus, multa rerum sæcularium concupiscentia gravati? Opportunum est nunc dicere: Ad quem loquar et testificabor? usque adeo omnes ad ipsam virtutis doctrinam obsurduerunt, et multis hinc repleti sunt malis. Et si possemus animas videre nudas, ut in exercitiis post conflictum, alii mortui, alii vulnerati videntur; sic in Ecclesia videremus. Quamobrem obsecro et oro, manum alter alteri porrigamus et exurgamus. Nam et ego ex sauciorum numero sum, et eorum qui pharmacis opus habent. Sed ne ideo animum despondeatis: nam etsi gravia sunt vulnera, at non incurabilia. Talis est noster medicus; modo vulnera sentiamus, etiam si in extremum nequitiae venerimus, multas nobis aperit vias salutis. Nam si proximo iram remisero, remittentur tibi delicta: Si enim, inquit, *remiseritis hominibus, remittet et vobis Pater vester cælestis (Matth. 6. 14).* Et si eleemosynam dederis, condonabit tibi peccata: *Iniquitates enim tuas, inquit, eleemosynis redime (Dan. 4. 24).* Si diligenter inaveris, remissione frueris. Et hoc ostendit vidua, quæ immanem illum judicem frequenti petitione inflexit. Si peccata tua accusaveris, habes consolationem: *Dic tu enim primus peccata tua, ut justificeris (Isai. 43. 26).* Si pro iis tristis fueris, et hoc tibi pharmacum erit maximum: *Vidi enim,*

inquit, *quod dolore affectus sit, et abierit tristis, et curavi vias ejus* (Isai. 57. 17. 18). Et si quid mali passus, fortiter illud tuleris, totum exuisti. Hoc quoque enim diviti illi Abraham dicebat: *Recepit Lazarus mala sua, et hic consolationem habet* (Luc. 16. 25). Si viduæ misertus fueris, abluuntur peccata tua: nam ait: *Judicate pupillo, defendite viduam, et venite discipitemus*, ait Dominus; *et si fuerint peccata vestra sicut puniceum, ut nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, ut lanam dealbabo* (Isai. 1. 17. 18). Neque enim vel cicatricem vulnerum sinit apparere.

5. *Pœnitentiæ vis in hac vita, inutilitas in altera.*— Sed etiamsi venerimus in illud profundum malorum, in quod incidit is qui paterna bona exedit et siliquis vescebat, et pœnitentiam egerimus, omnino salvi erimus: etiamsi decem millia talenta debeamus, et procidamus, injuriarumque memoriam deponamus, omnia nobis remittuntur: etiamsi illic aberraverimus, ubi ovis ab ovili aberravit, inde ille nos reducit, si modo velimus, dilecti: benignus enim est Deus. Ideo etiam satis illi fuit, quod is qui decem millia talenta debebat, ante se procumberet, et quod qui paterna bona absumpserat, solum reverteretur, et quod errans ovis portari vellet. Cogitantes igitur benignitatis ejus magnitudinem, hic illum nobis propitium reddamus, et prœoccupemus faciem ejus in confessione, ut ne hinc abeuntes sine defensione, extremum subeamus supplicium. Si enim in præsentī vita qualemcumque adhibeamus diligentiam, maxima lucrabimur: si autem non meliores effecti abscesserimus, etiamsi illic vehementi pœnitentia ducamur, nihil nobis proderit. Oportebat enim intra septa manentem decertare, non autem postquam solutum fuit theatrum lamentari et flere inutiliter, ut dives ille faciebat, lamentans et ejulans, sed jam frustra et incassum, quia tempus illud despexerat, quo hæc facere oportuit. Non ille autem solus, sed multi alii jam sunt divites ipsi similes, qui pecunias quidem despiciere nolunt, sed loco pecuniarum animam despiciunt: quod mirari subito mihi, cum video illos Dei misericordiam precantes, et ita affectos erga seipsos ut incurabiles sint, animæque suæ tamquam inimicæ non parcentes. Ne ludamus, o dilecti, ne ludamus, neque nos ipsos despiciamus, dum rogamus Deum ut nostri misereatur, et misericordiæ ejus pecunias, delicias et omnia anteponimus. Neque enim, si quis tibi dicam offerret, et quempiam accusans diceret, illum mille mortes subiturum, cum posset modica pecunia sese redimere, malle mori quam aliquid ex suis numerare; misericordia aut venia illum esse dignum diceres. Hoc ergo et de teipso reputa: nam nos quoque hoc facimus, et salutem nostram despicientes, pecuniis parcimus. Quomodo ergo Deum precaris ut tibi parcat, cum tu ipse tibi non parcas, et animæ pecunias præferas? Quocirca admodum obstupesco cogitans, quantæ in pecuniis lateant præstigiæ; imo non in pecuniis, sed in eorum qui decipiuntur animis. Sunt enim, sunt utique, qui multum hæc præstigiis irrident. Quid enim in illis est,

quod nos fascinare possit? nonne inanimata est materia, nonne fluxa? nonne infida est ejus possessio? annon timoribus plena est et periculis? annon cædibus et insidiis? annon inimicitia et odio? annon socordia et nequitia multa? annon terra est et cinis? quæ insaniam? quis morbus? At non accusandi sunt tantum, inquires, hoc morbo laborantes, sed etiam solvendus est amor. Et quo alio modo solvemus, quam ostendentes rem esse malam innumerisque plenam malis? At non facile est id amanti persuadere. Itaque alia ipsi pulchritudo opponenda est. Sed cum ægrotet, incorpoream non videt pulchritudinem: corpoream ergo illi ostendamus, et dicamus illi: Cogita prata, et flores qui in illis sunt, quovis auro elegantiores, et quibusvis lapillis et gemmis gratiores et pellucidiores: cogita limpida fontium fluentia, fluvios qui instar olei sine strepitu e terra profluunt: ascende in cælum et vide solis pulchritudinem, lunæ decorem, stellarum flores. Et quid hoc, inquires? non enim illis utimur ut pecuniis. Atqui magis quam pecuniis, quatenus eorum usus est magis necessarius, et iis fruimur securius. Neque enim times, ne quis illa ut pecunias auferens discedat; sed licet tibi de iis perpetuo confidere, atque sine ulla cura vel sollicitudine. Si autem ideo doles, quod cum aliis fruaris illis, et quod non solus illa possideas, ut pecunias; non pecunias, sed avaritiam solam mihi amare videris: nec pecunias amares, si communes omnibus prostarent. Cum igitur dilectam invenierimus, neipe avaritiam; age, ostendam tibi, quomodo illa te odio habeat et aversetur: quot contra te gladios acuat, quam multa fodiat barathra, quam multos tendat laqueos, quanta apparet præcipitia; ut sic amorem extinguas. Undenam hæc sciri possunt? Ex viis, ex bellis, ex mari, ex tribunalibus. Nam mare implet sanguine, et judicum sæpe cruentat gladios, sæpe injuste, eosque qui noctu et interdiu in viis insidiantur ipsa armat, et suadet ignorare naturam: parricidas facit et matricidas, et omnia mala in vitam infert.

6. Ideoque Paulus vocat illam malorum radicem. Ipsa amatores suos non meliore conditione jacere sinat, quam eos qui metalla operantur. Quemadmodum enim illi perpetuo in tenebris conclusi et vincti inutiliter laborant: sic et isti in speluncis avaritiæ defossi, nemine necessitatem inferente, sua sponte sibi supplicium attrahunt, se insolubilibus circumligantes vinculis. Et ad metalla damnati quidem, vespere saltem adveniente a laboribus solvuntur; hi vero et die et nocte improba hæc metalla defodiunt: et illis quidem modus est constitutus laboriosæ illius operationis; hi vero nullum modum norunt, sed quo magis foderint, eo majorem appetunt miseriam. Si autem illi quidem inviti, hi vero sponte sua, morbi mihi dicis gravitatem, quod nempe liberari non possint, si quidem malam suam sortem non oderunt. Sed quasi sus in luto, sic illi in avaritiæ sœtoribus volutati sibi placent, graviora patientes quam damnati illi. Nam quod pejore conditione sint, audi quæ ad illos spectant, et tunc audies quæ ad hos pertinent. Dicitur

δόθους αὐτοῦ. Κἀν κακὸν τι παθὼν, γενναίως ἐνέγκης, τὸ πᾶν ἀπεδύσω. Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τὸν πλούσιον ὁ Ἀβραάμ ἔλεγεν, ὅτι Ἀπέλαβε Λάζαρος τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα παρακαλεῖται. Κἀν χήραν ἐλεήσης, πλύνεται σου τὰ ἁμαρτήματα· Κρίνατε γάρ, φησιν, ὄρσαντες, καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε καὶ διαλεχθώμεν· λέγει Κύριος· καὶ ἐὰν ὧσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὧσιν ὡς κόκκινον, ὥσει ἔριον λευκανῶ. Οὐδὲ γὰρ οὐλήν τῶν τραυμάτων ἀφίσει φανήναι τινα.

ε'. Ἀλλὰ κἀν εἰς ἐκεῖνο ἔλθωμεν τὸ βάθος τῶν κακῶν, εἰς ὃ κατέπεσεν ὁ τὰ πατρῷα κατεδιδρακὼς καὶ κεράτια ἐσθίων, καὶ μετανοήσωμεν, σωζόμεθα πάντες· κἀν μύρια τάλαντα ὀφειλόμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ μὴ μνησικακήσωμεν, πάντα ἡμῖν ἀφίεται· κἀν ἐκεῖσε ἀποπλανηθῶμεν, οὐ τὸ πρόβατον ἀπεδοῦκολήθη, κάκειθεν ἡμᾶς ἀνακτάται· μόνον βουληθῶμεν, ἀγαπητοί· φιλόανθρωπος γὰρ ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ μύρια τάλαντα ὀφειλοντος τῇ προσπτώσει ἠρκεῖτο, καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ πατρῷα κατεδιδρακόντος τῇ ἐπανόδῳ μόνῃ, καὶ ἐπὶ τοῦ προδότην τῷ βουληθῆναι βασταχθῆναι. Ἐννοήσαντες τοίνυν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς φιланθρωπίας, ἐνταῦθα αὐτὸν ποιήσωμεν ἡμεῶν ἡμῖν, καὶ προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα μὴ ἀπειθόντες ἐντεῦθεν ἀναπολόγητοι, τὴν ἐσχάτην ὑπομείνωμεν τιμωρίαν. Ἄν μὲν γὰρ κατὰ τὴν παρόντα βίον ἐπιδειξώμεθα σπουδὴν κἀν τὴν τυχοῦσαν, τὰ μέγιστα κερδανούμεν· ἂν δὲ μηδὲν ἐνταῦθα γενόμενοι βελτίους ἀπέλθωμεν, κἀν σφοδρότερον ἐκεῖ μετανοήσωμεν, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλεόν. Καὶ γὰρ ἔδει τῶν σκαμμάτων εἰσω μένοντα ἀγωνισασθαι, οὐ μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ θέατρον ἀποδύρεσθαι καὶ διακρύειν ἀνόνητα· ὅπερ ὁ πλοῦσιος ἐκεῖνος ἐποίει, θρηγνῶν μὲν καὶ ὀλοφυρόμενος, εἰκὴ δὲ λοιπὸν καὶ μάτην, ἐπειδὴ τὸν καιρὸν [208], καθ' ὃν ταῦτα ἔχρην ποιεῖν, ὑπερείδεν. Οὐκ ἐκεῖνος δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἕτεροι κατ' ἐκεῖνον νῦν εἰσι πλοῦσιοι, χρημάτων μὲν οὐ βουλόμενοι καταφρονεῖν, ψυχῆς δὲ ἀντὶ χρημάτων καταφρονούντες· οὓς ἔμοιγε θαυμάζειν ἔπεισιν, ὅταν ἴδω τῷ μὲν Θεῷ περὶ ἑλέου συνεχῶς ἐντυγχάνοντας, αὐτοὺς δὲ τὰ ἀνήκεστα ἑαυτοὺς διατιθέντας, καὶ ὥπερ πολεμίας, οὕτω τῆς ἑαυτῶν ἀφειδούντας ψυχῆς. Μὴ δὴ παίζωμεν, ἀγαπητοί, μὴ παίζωμεν, μηδὲ παραλογίζωμεθα ἑαυτοὺς, τὸν μὲν Θεὸν ἀξιοῦντες ἡμᾶς ἐλεῆσαι, αὐτοὶ δὲ τοῦ ἐλέου τούτου καὶ χρήματα καὶ τρυφὴν καὶ πάντα ἀπλῶς προτιθέντες. Οὐδὲ γὰρ, εἰ τίς σοι δίκην προσήγε, καὶ κατηγορῶν τοῦ δέινο; ἔλεγεν, ὅτι μυρίους μέλλων ὑπομένειν θανάτους, καὶ κύριος ὦν λύσαι τὰς ψήφους χρημάτων ὀλίγοις, εἴλετο μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τι τῶν αὐτοῦ προσέσθαι, ἐλέου τινὸς ἢ συγγνώμης ἔξης αὐτὸν ἀξίον εἶναι. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ σαυτοῦ λογιζοῦ· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τοῦτο ποιούμεν, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν καταφρονούντες, τῶν χρημάτων φειδόμεθα· Πῶς οὖν τὴν Θεὸν ἀξιοῖς σου φείσασθαι, αὐτὸς σαυτοῦ οὕτως ἀφειδὼν, καὶ χρήματα προτιμῶν ψυχῆς; Διὸ καὶ σφόδρα ἐκπέπληγμαι, πόση τοῖς χρήμασιν ἐγκέκρυπται γοητεία, μᾶλλον δὲ οὐ τοῖς χρήμασιν, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀπατωμένων ψυχαῖς. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν οἱ καὶ σφόδρα τῆς μαγανείας ταύτης καταγελυντές. Τί γὰρ καὶ ἱκανὸν ἡμᾶς τῶν ἐν αὐτοῖς γοητεύσαι; οὐχὶ ἀψυχός ἐστιν ἡ ὕλη, οὐχὶ ἐπικτητός; οὐχὶ ἀπιστος αὐτῶν ἡ κτήσις; οὐ φόνων γέμει καὶ κινδύνων; οὐ φόνων καὶ ἐπιβουλῆς; οὐκ ἐχθρας καὶ μίσους; οὐ ῥαθυμίας καὶ κακίας πολλῆς; οὐ γῆ ἐστιν

καὶ σποδός; τίς ἡ μανία, τίς ἡ νόσος! ἀλλὰ γὰρ οὐ κατηγορεῖν δεῖ μόνον τῶν νοσούντων τὰ τοιαῦτα, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καταλύειν τὸν ἔρωτα. Καὶ πῶς ἐτέρως καταλύσομεν, ἀλλ' ἢ δεικνύντες· φαῦλον ὄντα καὶ μυρίων κακῶν ἀνάμεστον; Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ εὐκόλον τὸν ἔρῳντα πείσαι περὶ τῶν παιδικῶν. Οὐκοῦν ἔτερον αὐτῷ κάλλος ἀντιστήσαι δεῖ. Ἀλλὰ ἀσώματον οὐχ ὁρᾷ κάλλος, ἔτι νοσῶν· οὐκοῦν σωματικὸν ἐπιδείξωμεν, καὶ εἰπωμεν πρὸς αὐτόν· Ἐννόησον τοὺς λειμῶνας καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἄνθη, τὰ χρυσοῖοι παντὸς φαιδρότερα καὶ τῶν παντοδαπῶν χαριέστερα καὶ διαυγέστερα λίθων· ἐννόησον τὰ διεσπῆ τῶν πηγῶν βεῖθρα, τοὺς ποταμούς τοὺς ἐλαίου δίκην ἀφορητὴ ῥέοντας ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνάσθι πρὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἴδε τοῦ ἡλίου τὸ κάλλος, τῆς σελήνης τὴν εὐπρέπειαν, τῶν ἀστέρων τὰ ἄνθη. Καὶ τί τοῦτο· φησὶν, οὐ γὰρ δὴ κεχρημέθα αὐτοῖς ὡς τοῖς χρήμασι. Καὶ μὴν πλέον, ἢ τοῖς χρήμασιν, ὅσω καὶ ἀναγκαιότερα αὐτῶν ἡ χρεῖα, καὶ ἀσφαλεστέρα ἡ ἀπόλαυσις. Οὐδὲ γὰρ δέδοικας, μὴ τις, ὥσπερ τὰ χρήματα, αὐτὰ λαβὼν ἀπέλθῃ· ἀλλ' ἐξεστὶ σοι θαρβεῖν ὑπὲρ αὐτῶν διηνεκῶς, καὶ ταῦτα μὴ μεριμνῶντι μετ' ἐφροντίζοντι. Εἰ δ', ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολαύεις αὐτῶν, ἀλγείς, καὶ μὴ μόνος αὐτὰ κατέχεις ὥσπερ τὰ χρήματα, οὐ χρημάτων, ἀλλὰ πλεονεξίας μοι δοκεῖς ἔρᾶν μόνῃς. Καὶ οὐδὲ τὰ χρήματα ἐφίλησας ἂν, εἰ κοινὰ προύκειτο πᾶσιν [209]. Οὐκοῦν ἐπειδὴ τὴν ἐρωμένην εὐρήκαμεν, τὴν πλεονεξίαν λέγω, φέρε σοι δείξω, πῶς σε μισεῖ αὕτη καὶ ἀποστρέφεται, πόσα θήγει κατὰ σοῦ ξίφη, πόσα ὀρύττει βάραθρα, πόσους ἀνάπτει βρόχους, πόσους παρασκευάζει κρημνοὺς· ἵνα κἀν οὕτω σθέσις τὸ φίλτρον. Πόθεν οὖν ἔστι ταῦτα εἶδέναι; Ἀπὸ τῶν ὁδῶν, ἀπὸ τῶν πολέμων, ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἀπὸ τῶν δικαστηρίων. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πέλαιος αἱμάτων ἐνέπλησε, καὶ τὰ τῶν δικαστῶν φοινίσσει ξίφη παρανόμως πολλάκις, καὶ τοὺς ταῖς ὁδοῖς ἐφεδρεύοντας νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὀπλίζει αὐτῇ, καὶ φύσιν ἀγνοῆσαι ἔπεισε, καὶ πατραλοῖα ἐποίησε καὶ μητραλοῖας, καὶ πάντα ἐπεισάγαγε τῷ βίῳ τὰ κακά.

Διὸ καὶ ῥίζαν αὐτῶν ὁ Παῦλος ταύτην καλεῖ. Αὕτη τοὺς αὐτῆς ἐραστὰς τῶν τὰ μέταλλα ἐργαζομένων οὐδὲν ἄμεινον ἀφίσει διαχεισθαι. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι διηνεκῶς ἐν σκότῃ κατακεκλεισμένοι καὶ δεδεμένοι πονοῦσιν ἀνόνητα· οὕτω καὶ οὗτοι ἐν τοῖς σπηλαίοις τῆς φιλαργυρίας κατορωρυγμένοι, οὐδενὸς αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπιτιθέντος, αὐτόματοι τὴν κόλασιν ἐπισπῶνται, ἑαυτοῖς δεσμοὺς περιθέντες ἄλύτους. Καὶ οἱ μὲν κατὰδίκην, κἀν ἐσπέρας καταλαβούσης ἀνένταται τῶν μόχθων· οὗτοι δὲ καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ διορῶνται τὰ πονηρὰ ταῦτα μέταλλα· καὶ τοῖς μὲν μέτρον ἐστὶν ὠρίσμενον τῆς μοχθηρᾶς ἐργασίας ἐκείνης, οὗτοι δὲ μέτρον οὐδὲν ἴσασιν, ἀλλ' ὅσον ἂν ὀρύξωσι, τοσούτῳ μείζονος ἐφίενται ταιλαπωρίας. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι μὲν ἄκοντες, οὗτοι δὲ ἐκόντες, τὸ χυλεπὸν μοι λέγετε τὸ νοσήματος, ὅτι οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύνανται, εἰ γε μηδὲ μισοῦσι τὴν κακοπάθειαν. Ἀλλ' ὥσπερ ὅς ἐν βορβόρῳ, οὕτω καὶ οὗτοι ταῖς τῆς φιλαργυρίας δυσωδαῖς ἐγκαλινθούμενοι ἤδονται, χυλεπώτερα πάσχοντες τῶν καταδίκων ἐκείνων. Ὅτι γὰρ ἐν χείροσιν εἰσιν, ἀκουσον τὰ ἐκείνων, καὶ τότε εἶπη τὰ τούτων. Λέγεται τοίνυν ἡ χρυσίτις ἐκείνη γῆ χηραμὸς καὶ καταδύσεις ἔχειν ἐν τοῖς ζοφεροῖς σπηλαίοις ἐκείνοις· τὸν οὖν κακοῦργον τὸν τῆς ἐκεί καταδικασθέντα μόχθοις, διὰ τοῦτο λύχων

λαμβάνοντα καὶ δίκελλον, οὕτως εἰσεῖναι ἔνδον, καὶ ληκῦθιν ἐπιφέρεισθαι, ὥστε ἐπιστάζειν ἐντεῦθεν τῷ λύχνῳ τὸ ἔλαιον, διὰ τὸ σκότος εἶναι καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀφεγγές, ὥσπερ ἐφθον εἰπὼν. Εἴτα πευδὼν ὁ καιρὸς ἐπὶ τὴν ταλαίπωρον αὐτὸν καλῇ τροφῇ, αὐτὸν μὲν ἀγνοεῖν τὸν καιρὸν, τὸν δὲ δεσμοφύλακα τὸν ἐκείνου ἀνωθεν κατὰ πάντα σφοδρῶς τὸ σπῆλαιον, διὰ τοῦ πατάγου καὶ τῆς φωνῆς ἐκείνης δηλοῦν τοῖς κάτω ἐργαζομένοις τῆς ἡμέρας τὸ τέλος. Ἄρ' οὐκ ἐφρίξατε ταῦτα ἀκούσαντες; Ἰδόμεν τοῖνον, εἰ μὴ χαλεπώτερα τούτων πάσχουσιν οἱ φιλάργυροι. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι βαρύτερον ἔχουσι δεσμοφύλακα τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τοσοῦτ' βαρύτερον, ὅσῳ μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῖς συνδεῖ. Καὶ τὸ σκότος δὲ τοῦτο, ἐκείνῳ φρικωδέστερον· οὐ γὰρ ἐστὶν αἰσθητὸν, ἀλλ' ἔνδοθεν αὐτὸ τίκτοντες, ὅπου περ ἂν ἀπίσωσι, πανταχοῦ μεθ' ἑαυτῶν περιφέρουσιν. Ἔσθεται γὰρ αὐτοῖς ὁ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμός. Διὸ καὶ μάλιστα πάντων αὐτοῖς ὁ Χριστὸς ταλανίζει λέγων· *Εἰ δὲ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος, τὸ σκότος πόσον!* Κάκεινοι μὲν κἂν λύχνον ἔχουσι φαίνοντα, οὗτοι δὲ καὶ ταύτης ἀπεστέρηται τῆς αὐτῆς [210]· διὸ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς μυρία ἐπιπίπτουσι βάραθρα. Καὶ οἱ μὲν κατὰ δίκην, νυκτὸς καταλαμβανούσης, ἀναπνεύουσιν, εἰς τὴν κοινὴν τῶν δυσστημενῶν καταπλεύσαντες γαλήνην, τὴν νύκτα λέγω· τοῖς δὲ φιλαργύροις καὶ τοῦτον ἡ πλεονεξία προσέχουσε τὸν λιμένα· τοσαῦτα καὶ ἐν νυκτὶ φροντίζουσι χαλεπῶς, ἅτε μηδενὸς ἐνοχλοῦντος μετὰ σχολῆς ἀπάσης κατακόπτοντες ἑαυτούς. Καὶ τὰ μὲν ἐν ταῦτα τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐκεῖ, ποῖος παραστήσει λόγος; τὰς καμίνους τὰς ἀφορήτους, τοὺς πυριφλεγέθοντας ποταμούς, τοὺς βρυχομένους ὀδόντας, τὰ δεσμὰ τὰ ἄλυτα, τὸν σκώληκα τὸν ἰοδόλον, τὸ σκότος τὸ ἀφεγγές, τὰ μηδέποτε πέρας λαμβάνοντα κακὰ. Φοβηθῶμεν τοῖνον, ἀγαπῆτοί, φοβηθῶμεν τὴν πηγὴν τῶν τοσοῦτων τιμωριῶν, τὴν ἀκέρεστον μανίαν, τὴν λύμην τῆς ἡμετέρας σωτηρίας. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὁμοῦ καὶ ἀργύριον φιλεῖν καὶ ψυχὴν. Μάθωμεν ὅτι γῆ καὶ σποδὸς τὰ χρήματα, ὅτι ἀπολιμπάνει ἡμᾶς ἀποδημοῦντας ἐντεῦθεν, μᾶλλον δὲ ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀποδημίας πολλάκις ἡμῶν ἀποπηδᾷ, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα παραελάττει, καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ζωὴν. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς γενένης καὶ πρὸ τῆς κολάσεως ἐκείνης μυρίοις κἀνταῦθα ἡμᾶς περιβάλλει πολέμοις, καὶ στάσεις ἐγείρει καὶ μάχας. Οὐδὲν γὰρ οὕτω πολεμοποιὸν, ὥς φιλαργυρία· οὐδὲν οὕτω πτωχοποιὸν, κἂν

ἐν πλούτῳ, κἂν ἐν πενίᾳ φανῇ. Φύεται γὰρ καὶ ἐν πνήτων ψυχαῖς τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καὶ πλέον αὐτῶν ἐπιτρίβει τὴν πενίαν. Κἂν εὐρεθῇ πένης φιλάργυρος, οὐκ ἐν χρήμασι ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐν λιμῷ δίδωσι δίκην. Οὐ γὰρ ἀνέχεται τῶν μετρίων αὐτῶν ἀπολαῦσαι μετὰ ἀδείας, ἀλλὰ καὶ τὴν γαστέρα λιμῷ κατατείνει, καὶ τὸ σῶμα ἅπαν γυμνότητι καὶ κρυμῷ τιμωρεῖται, καὶ τῶν δεσμοτῶν μᾶλλον αὐγμῶν καὶ ρυτίων πανταχοῦ φαίνεται· καὶ αἰ θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται, ὥσπερ πάντων ὧν ἀθλιώτερος, κἂν μυρίους πενεστέρους ἔχη. Οὗτος, κἂν εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλῃ, πολλοὺς λαβὼν· ἀπεισι μῶλωπας· κἂν εἰς βαλανεῖον, κἂν εἰς θεάτρον, πλείονα λήφεται τραύματα, οὐκ ἀπὸ τῶν θεωρούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅταν ἴδῃ πολλὰς τῶν πορνευόντων γυναικῶν χρυσίῳ καταλαμπομένας. Οὗτος κἂν τὴν θάλατταν πλῆν, τοὺς ἐμπόρους πάλιν καὶ τὰς μυριαγῶγους ναῦς ἐννοῶν καὶ τὰ ἀπειρα κέρδη, οὐδὲ ζῆν ἑαυτὸν ἡγήσεται· κἂν διὰ γῆς ὁδεύῃ, τοὺς ἀγροὺς, τὰ προάστεια, τὰ καταλύματα, τὰ βαλανεῖα, τὰς ἐκ τούτων προσόδους ἀναλογιζόμενος, ἀβίωτον ἑαυτῷ τὸν βίον ἡγήσεται εἶναι λοιπὸν· κἂν ὅλοι δὲ κατακλείσῃ αὐτὸν, τὰ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς τραύματα ἀναφαίνων, καθ' ἑαυτὸν μειζόνως λυμανεῖται τὴν ψυχὴν· καὶ μίαν οἶδε παραμυθίαν μόνην τῶν κατεχόντων αὐτὸν κακῶν, τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν. Ταῦτα δὲ οὐχ ὁ πένης μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλούσιος ὁ τούτῳ περιπεσὼν τῷ νοσήματι πείσεται, καὶ τοσοῦτ' μᾶλλον τοῦ πνήτος, ὅσῳ καὶ σφοδρότερα ἐπίκειται τούτῳ ἡ τυραννὶς, καὶ πλείων ἡ μέθη. Διὸ καὶ πάντων πενέστερον ἑαυτὸν οὗτος ἡγήσεται [211], μᾶλλον δὲ καὶ ἐστὶ πενέστερος. Οὐ γὰρ τῷ μέτρω τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῆς γνώμης· ὁ πλοῦσιος καὶ ἡ πενία κρίνονται· καὶ ἐκεῖνος μᾶλλον ἐστὶν ὁ πάντων πτωχότατος, ὁ αἰ τοῦ πλείονος ἐπιθυμῶν, καὶ μηδέποτε στήσαι δυνάμενος τὴν πονηρὰν ταύτην ἐπιθυμίαν. Διὰ δὲ ταῦτα πάντα φεύγωμεν τὴν φιλαργυρίαν, τὴν πτωγοποιὸν, τὴν ψυχοφθόρον, τὴν γενένης φιλίην, τὴν ἐχθρὰν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τὴν μητέρα πάντων ὁμοῦ τῶν κακῶν· καὶ καταφρονῶμεν χρημάτων, ἵνα ἀπολαύσωμεν χρημάτων, καὶ μετὰ τῶν χρημάτων ἀπολαυσόμεθα καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

^a Sic Reg. et Savil. In Morel. λαδὼν desideratur.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Πειρασμός ὑμᾶς οὐκ εἰληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος. Πιστός δὲ ὁ θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ τὴν ἐκδοῦν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὁπερ ἐσχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

α'. Ἐπειδὴ περ ἐφόβησεν αὐτοὺς ἱκανῶς, τὰ καλαῖα διηγησάμενος παραδείγματα, καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐνέδωκεν, εἰπὼν, *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ*, ἥσαν δὲ καὶ πειρασμοὶ ἐνηγοῦντες πολλοὺς, καὶ γυμνασάμενοι πολλὰκις ἐν τούτοις· *Καὶ γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ, φησί, καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς*· ἵνα μὴ λέγωσι, τί φοβεῖς ἡμᾶς καὶ δεδιτῇ; οὐκ ἐσμὲν τούτων ἀμελέτητοι τῶν κακῶν· καὶ γὰρ ἡλάθηνεν καὶ ἐδιώχθημεν καὶ πολλοὺς καὶ συνεχεῖς ὑπεμείναμεν κινδύνους·

καταστέλλων αὐτῶν πάλιν τὸ φύσημα, φησί, *Πειρασμός ὑμᾶς οὐκ εἰληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος*· τουτέστι, μικρὸς, βραχύς, σύμμετρος. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινος ἐπὶ τοῦ μικροῦ λέγει, ὥς ὅταν λέγῃ· *Ἀνθρώπινον λέγω διὰ τὴν ἀσθενείαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν*. Μὴ τοῖνον μέγα φρονεῖτε, φησὶν, ὥς περιγενόμενοι τοῦ κλυδωνίου· οὐδέποτε γὰρ εἶδετε κίνδυνον θάνατον ἀπειλοῦντα, οὐδὲ πειρασμὸν σφαγῆν ἐπανατεινόμενον· ὃ καὶ Ἑβραῖοις ἐλεγεν· *Οὐδὲν μέχρ' αἵματος ἀντικατέστητε πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι*. Εἴτα ἐπειδὴ ἐφόβησεν, ὅρα πῶς πάλιν αὐτοὺς ἀνίστησι μετὰ τοῦ πείσαι μετριάσειν, λέγων· *Πιστός δὲ ὁ θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε*. Ἄρα εἰσὶ πειρασμοί, οὓς οὐ δυνατόν ὑπενεχεῖν. Καὶ τίνες οὗτοι; Πάντες,

ergo terra illa aurifera latibula et recessus habere in tenebrosis illis speluncis : facinorosum, qui ad illos labores damnatus est, ideo lucernam accipientem et iugonem, ita ingredi, et gutturnium afferre, ut inde oleum in lucernam infundat, quia tenebræ illic sunt etiam interdiu, ut jam dixi. Deinde quando tempus infelicem illum vocat ad cibum, ipsum quidem tempus ignorare narrant; vinciti vero custodem superno vehementer pulsantem speluncam, per strepitum et vocem indicare finem esse diei. Annon inhorruistis hæc audientes? Videamus ergo annon his graviora patiantur avari. Nam hi quoque graviores habent carceris custodem, avaritiam, et eo graviores, quod cum corpore animam simul colliget. Ilæ quoque tenebræ sunt illis horribiliores; non sunt enim sensibiles, sed illas intus parientes avari, quocumque abierint, ubique secum circumferunt: extinctus est enim ipsis antiq̃æ oculus. Ideoque Christus illos maxime omnium miseros predicat dicens: *Si autem lumen quod in te est, tenebræ sint, tenebræ quantæ erunt* (Matth. 6. 23)? Et illi quidem saltem lucernam habent lucentem: hi autem illa privantur: ideoque quotidie in barathra incidunt innumera. Et damnati illi quidem adveniente nocte respirant, in communem eorum qui diem infelicitate transegerunt tranquillitatem navigantes, in noctem dico; avaris autem hunc portum obstruxit avaritia: tot et tantis curis noctu distinentur in otio, nemine negotium faciente, scipsum nactantes. Et quæ hic quidem aguntur talia sunt; quæ vero illic, quis sermo recensere possit, fornaces intolerabiles, fluvios igne ardentem, dentes stridentes, insolubilia vincula, verinem venenatum, tenebras lucis expertes, mala numquam finem habentia. Timeamus ergo, dilecti, fugiamus fontem tantorum cruciatuum, furorem insatiabilem, nostræ salutis perniciem. Non possunt enim simul amari pecunia et anima. Discamus pecunias esse terram et pulverem, quod nos deserant hinc demigrantes, imo vero sæpe ante decessum nostrum resiliant, quod ad futuram noceant et ad præsentem vitam. Nam et ante gehennam et ante supplicium illud in bella hic nos innumera conjiciunt,

seditiones excitant et pugnas. Nihil enim ita bellum concitat ut avaritia; nihil ita inopem reddit, sive in divitiis, sive in pauperie apparuerit. Nascitur enim etiam in pauperum animis gravis hic morbus, illorumque paupertatem magis atterit. Si autem inventus fuerit pauper avarus, non in divitiis ille, sed in fame dat poenas. Non enim potest vel modicis illis quæ habet libere frui, sed et ventrem fame vexat, et corpus totum nuditate et frigore ulciscitur, et iis qui sunt in vinculis ubique squalidior et sordidior est: semper flet et lamentatur, ac si omnium miserimus sit, etiamsi innumeri sint illo pauperiores. Hic si in forum ingressus fuerit, abit multis acceptis vibicibus; si in balneum, si in theatrum, plura accipiet vulnera, non a spectatoribus solum, sed etiam ab iis qui in scena sunt, cum viderit meretrices multas auro fulgentes. Hic etiam si in mari naviget, mercatores et naves plurimis onustas mercibus cogitans et lucra ingentia, neque se vivere putabit: etiamsi per terram iter agat, agros, prædia suburbana, diversoria, balnea, proventus inde partos cogitans, non vitalem sibi vitam esse postea putabit. Quod si illum etiam intra domum incluseris; quæ in foro accepit vulnera reficans, apud se magis animum cruciabit: unamque novit solum consolationem malorum quibus premitur, mortem et ex hac vita migrationem. Hæc non pauper modo, sed etiam dives, qui in hunc inciderit morbum, patietur, et tanto magis quam pauper, quanto vehementer imminet illi tyrannis, et major ebrietas. Ideo se omnium pauperrimum putabit, imo etiam vere pauperrimus est. Non enim ex facultatum modo, sed ex mentis affectu æstimantur divitiæ et paupertas. Et ille magis est omnium pauperrimus, qui semper plura concupiscit, et numquam sistere potest hanc malam concupiscentiam. Propter hæc omnia fugiamus avaritiam, quæ paupertatem inducit, animas corrumpit, gehennæ amicam, inimicam regni cælorum, matrem omnium simul malorum; et pecunias contemnamus, ut fruamur pecuniis, et cum pecuniis fruamur etiam bonis nobis promissis: quæ utinam nos omnes assequi contingat, etc.

HOMILIA XXIV.

CAP. 10. v. 13. *Tentatio vos non apprehendit nisi humana. Fidelis autem est Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere, etc.*

1. Postquam satis terruit eos vetera narrans exempla, atque in animi angorem conjecit, dicens, *Qui videtur stare, videat ne cadat*; multas autem tolerant tentationes, et in iis sæpe sese exercuerant: nam *In infirmitate, inquit, et in timore et tremore multo fui apud vos* (1. Cor. 2. 3); ne dicerent, Cur nos terret et timore afficit? non sumus in iis malis inexercitati; nam pulsi sumus et persecutionem passi, multa et frequentia subiimus pericula: illorum rursus tumorem reprimens ait: *Tentatio vos non apprehendit nisi humana*; id est, parva, brevis, mode-

rata. Humanum enim dicit de parvo, ut cum ait: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ* (Rom. 6. 19). Ne itaque altum sapiatis, inquit, ac si tempestatem superaveritis: nondum enim vidistis periculum quod mortem minaretur, neque tentationem mortem intentantem. Quod etiam Hebræis dicebat: *Nondum usque ad sanguinem restitistis adversus peccatum repugnantes* (Hebr. 12. 4). Deinde quia exteruerat, vide quomodo rursus illos erigat, postquam persuaserat illis ut modeste agerent, dicens: *Fidelis est Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis*. Ergo sunt tentationes quæ ferri non possunt. Et quænam illæ? Omnes, ut ita dicam. Potestas enim in Dei nutu sita est, quam per voluntatis nostræ sententiam attrahimus. Quamobrem ut discas accurate,

quod non solum illas, quæ nostram superant potestatem, sed neque hasce humanas possumus sine illius auxilio facile ferre, subjunxit : *Sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Neque enim illas moderatas, ut dixi, propria virtute feremus; sed in his quoque ejus egemus auxilio, ut eas pervadamus, et antequam pervadamus feramus. Ipse namque et patientiam dat, et promptam liberationem affert; ita ut hac ratione tentatio ferri possit. Hoc enim subindicavit dicens : *Faciet exitum ut possitis sustinere*; omniaque illi attribuit, 14. *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultu.* Rursus illos leniter alloquitur addito cognationis nomine, et cum magna urget celeritate ut ab hoc peccato liberentur. Non enim dicit solum, *Discedite, sed, Fugite*: ac rem vocat idololatriam; et ob proximi damnum jam non modo abscedere jubet, sed rem ipsam per se sufficere ait ad magnam afferendam perniciem. 15. *Ut prudentibus loquor; vos judicate quod dico.* Quia enim rem magnam loquutus est, et crimen auxit vocans idololatriam; ne videretur exasperare illos et molesta uti oratione, illis demum judicium permittit, et cum laude judices constituit illos. *Ut prudentibus loquor*, inquit: quod est admodum confidentis causæ et juri suo, cum nempe illum qui accusatur dicti judicem constituit. Hoc auditorem magis erigit, quando non quasi imperans et legem ferens, sed quasi consulens et illorum judicium exspectans, sic disserit. Cum Judæis enim, utpote insana et puerili mente præditis, non sic Deus loquebatur, neque semper illis mandatorum causas indicabat; sed tantum jubebat: hic autem, quia magna libertate fruimur, et consilium nobis adest, ut amicos nos alloquitur et ait: Non opus est mihi aliis judicibus: vos mihi calculum ferte, vos accipio judices. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Quid dicis, o beate Paule? ut auditorem pudore afficias, mysteriaque horrenda memorans, benedictionis calicem vocas terribilem illum atque formidandum calicem? Etiam, inquit: non parva enim res est quæ dicitur. Nam cum benedictionem dico, omnem explico Dei beneficentiæ thesaurum, et magna illa dona in memoriam revoco. Nam nos quoque ad calicem recensentes ineffabilia Dei beneficia, et omnia quibus fruimur, sic illum offerimus et communicamus, gratias agentes quod genus humanum ab errore liberaverit; quod eos, qui procul erant, prope fecerit; quod eos qui spem non haberent et athei erant in mundo, fratres suos et coheredes constituerit. Pro his et similibus gratias agentes, sic accedimus. Quomodo non contraria facitis, inquit, o Corinthii, Deo quidem benedicentes, quod vos ab idolis liberaverit, dum rursus ad illorum mensas accurritis? *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Valde fideliter dixit et terribiliter: hoc enim vult significare; Hoc quod in calice est, illud ipsum est, quod ex latere fluxit, et illius sumus participes. Calicem autem benedictionis vocavit, quia illum præmanibus habentes, sic ipsum celebramus, admiran-

tes, terrore perculsi de ineffabili dono, benedicentes quod ipsum effuderit, ut ne in errore maneremus; et non solum effuderit, sed etiam eum ipsum nobis omnibus impertierit. Itaque si sanguinem cupis, inquit, ne idolorum aram brutorum cæde, sed altare meum sanguine meo cruenta. Quid hac re horribilius? quid, quæso, amabilius?

2. Hoc et amatores faciunt. Cum vident eos quos amant aliena concupiscentes et sua despicientes, suadentes persuadent abscedere ab iis quæ illorum sunt. Sed qui amant, in pecuniis et vestibus et possessionibus hanc exhibent liberalitatem; in sanguine autem nullus umquam: Christus vero in hoc curam suam ostendit et ardentem erga nos caritatem. Et in veteri quidem lege, quia imperfectiores erant, quem idolis offerebant sanguinem, eum ipse excipere sustinuit, ut ab illis abduceret; quod ipsum rursus erat amoris ineffabilis: hic autem in rem horribiliorem et magnificentiorem sacerdotalem transtulit operationem, ipso mutato sacrificio, et pro brutorum maculatione seipsum jussit offerri. *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Cur non dixit, Participatio? Quia voluit quid amplius significare, et magnam indicare conjunctionem. Non enim cum participamus tantum et sumimus, sed etiam cum jungimur communicamus. Quemadmodum enim corpus illud Christo jungitur: ita et nos per panem hunc unimur. Cur autem addidit, *Quem frangimus?* hoc enim in eucharistia fieri videre est; in cruce vero non item, imo contrarium: ait enim, *Os non comminuetur* (Num. 9. 12; Exod. 12. 46). Sed quod non passus est in cruce, hoc propter te patitur in oblatione, et frangi patitur ut omnes impleat. Deinde quia dixit, *Communicatio corporis*, quod autem communicat, aliud est ab eo cui communicat; hanc etiam, quæ parva videbatur esse, differentiam sustulit. Cum dixisset enim, *Communicatio corporis*, quæsiuit rursum aliquid propinquius dicere; ideo subjunxit: 17. *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus.* Quid enim, inquit, dico communicationem? illud ipsum corpus sumus. Quid est enim panis? Corpus Christi. Quid autem sunt communicantes? Corpus Christi; non corpora multa, sed unum corpus. Sicut enim panis ex multis granis constans, unitus est, ita ut grana nusquam appareant; sed sint quidem ipsa, non manifesta autem sit illorum differentia propter conjunctionem: sic nos et mutuo et cum Christo jungimur. Non enim ex altero corpore hic, ex altero ille nutritur, sed ex eodem ipso omnes: ideoque adjecit, *Omnes enim ex uno pane participamus.* Si autem ex eodem, et id ipsum effici-mur omnes, cur non eandem caritatem exhibemus, et ea ratione unum effecimur? Nam olim majorum nostrorum tempore hoc erat: *Multitudinis enim credentium*, inquit, *cor unum et anima una erat* (Act. 4. 32). At non nunc, imo totum contrarium: multa et varia sunt inter omnes bella, et feris sævius affecti sumus alter in alterius membra. Et Christus quidem te, etsi tantum ab ipso disjunctum, uni-

ὡς εἰπεῖν· τὸ γὰρ δυνατόν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοήθῃ καίεται, ἣν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιστώμεθα γνώμης. Διόπερ ἵνα μάθῃς ἀκριδῶς, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνους τοὺς υπερβαίνοντας ἡμῶν τὴν δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς τοὺς ἀνθρωπίνους ἐνὶ χώρῃ τῆς ἐκείθεν βοήθειας βράδιως ἐνεγκεῖν, ἐπήγαγεν· Ἄλλα ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκθασίαν τοῦ δύνασθαι ὑπερεγκεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους τοὺς συμμετρουσ, ὅπερ ἔφη, φησὶ, τῇ ἰδίᾳ δυνάμει διοίσωμεν· ἀλλὰ κἀναυθὰ τῆς παρ' αὐτοῦ δεδομένης συμμαχίας, ὥστε αὐτοὺς διεξελεῖν, καὶ πρὶν ἢ διεξελεῖν, [212] ἐνεγκεῖν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὴν ὑπομονὴν δίδωσι, καὶ τὴν ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν ἐπάγει, ὥστε καὶ ταύτῃ φορητὸν γενέσθαι τὸν πειρασμόν. Τοῦτο γὰρ ἠνέξατο εἰπὼν, *Ποιήσει καὶ τὴν ἐκθασίαν τοῦ δύνασθαι ὑπερεγκεῖν* καὶ πάντα αὐτῷ ἀνατίθῃ. Διόπερ, *ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας*. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει τῇ τῆς συγγενείας ὀνόματι, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους ἐπέγει τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλαγῆναι ταύτης. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἀποστήτε, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *Φεύγετε*· καὶ τὸ πρᾶγμα εἰδωλολατρεῖαν καλεῖ, καὶ οὐκέτι διὰ τὴν τοῦ πλησίον βλάβην ἀφίστασθαι μόνον κελεύει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δείκνυσιν ἱκανὸν μεγάλῃ ἐνεγκεῖν λύμην. Ὡς *φρονίμους λέγω κλίνετε ὑμεῖς ὁ φημι*. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφθέγγετο, καὶ τὴν κατηγορίαν ἠΐψησεν, εἰδωλολατρεῖαν καλέσας, ἵνα μὴ δόξῃ τραχύνειν αὐτοὺς καὶ φορητὸν ποιεῖν τὸν λόγον, αὐτοὺς λοιπὸν ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν, καὶ μετ' ἐγκωμίου καθίζει τοὺς δικάζοντας. Ὡς *φρονίμους γὰρ λέγω*, φησὶν ὅπερ σφόδρα θαρρόντος ἐστὶ τοῖς οἰκείοις δικαιοῦμασι, τὸ τὸν ἐγκαλούμενον αὐτὸν καθίσαι τῶν λεγομένων κριτὴν. Τοῦτο καὶ τὸν ἀκροατὴν αἵρει μειζώνως, ὅταν μὴ ὡς ἐπιτάττων μὴδὲ ὡς νομοθετῶν, ἀλλ' ὡς συμβουλευτὴν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις δικαζόμενος, οὕτω διαλέγεται. Ἰουδαίους μὲν γὰρ, ὅτε ἀνοητότερον διακειμένους καὶ παιδικώτερον, οὐχ οὕτως ὁ Θεὸς διελέγετο, οὐδὲ πανταχοῦ τὰς αἰτίας αὐτοῖς ἔλεγε τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ἐκέλευε μόνον· ἐναυθὰ δὲ, ἐπειδὴ πολλῆς ἐλευθερίας ἀπελαύσαμεν, καὶ συμβουλῆς ἀπολαύομεν, καὶ ὡς φίλοις διαλέγεται καὶ φησιν· Οὐ δέδομαι ἐτέρων δικαστῶν· αὐτοὶ μοι τὴν ψῆφον ὑμεῖς φέρετε ταύτην, ὑμεῖς λαμβάνω κριτάς. Τὸ *κοιτῆριον τῆς εὐλογίας*, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ *κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ*; Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; θέλων ἐντρέψαι τὸν ἀκροατὴν, καὶ μυστηρίων μεμνημένος φρικτῶν, εὐλογίας ποτήριον καλεῖς τὸ ποτήριον τὸ φοβερὸν καὶ φρικτωδέστατον ἐκεῖνο; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ μικρὸν τὸ εἰρημένον. Εὐλογίαν γὰρ ὅταν εἴπω, πάντα ἃ ἀναπτύσσω τὸν τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν, καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναμνηστικῶν δωρεῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιλέγοντες τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσων ἀπολαύκαμεν, οὕτως αὐτὸ προσάγομεν^β καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες ὅτι τῇ; πλάνῃς ἀπῆλλαξε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· ὅτι μακρὰν ὄντας, ἐγγὺς ἐποίησεν· ὅτι ἐλπίδα μὴ ἔχοντας καὶ ἀθέους ἐν τῷ κόσμῳ, ἀδελφούς ἑαυτοῦ κατεσκεύασε καὶ συγκληρονόμους. Ὅτι τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες, οὕτως πρόσ-
^α Πῶς οὖν οὐκ ἐναντία ποιεῖτε, φησὶν, ὦ Κορίνθιοι, εὐλογοῦντες μὲν τὸν Θεόν, ὅτι τῶν εἰδώλων ὑμεῖς ἀπῆλλαξε, πάλιν δὲ ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχοντες τραπέζας; Τὸ *ποτήριον τῆς εὐλογίας*, ὃ εὐλο-

γοῦμεν, οὐχὶ *κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ*; Σφόδρα πιστῶς καὶ φοβερώς εἴρηκεν. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἐστὶν, ὅτι Τοῦτο [213] τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ὄν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς βεῦσαν, καὶ ἐκεῖνον μετέχομεν. Ποτήριον δὲ εὐλογίας ἐκάλεσαν, ἐπειδὴ αὐτὸ μετὰ χειρᾶς ἔχοντες, οὕτως αὐτὸν ἀνυμνοῦμεν, θαυμάζοντες καὶ ἐκπληττόμενοι τῆς ἀφάτου δωρεᾶς, εὐλογοῦντες ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξέχεεν, ἵνα μὴ μεῖνωμεν ἐν τῇ πλάνῃ· καὶ οὐ μόνον ἐξέχεεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἡμῖν αὐτοῦ μετέδωκεν. Ὡς εἰ αἵματος ἐπιθυμεῖς, φησὶ, μὴ τὸν τῶν εἰδώλων βωμὸν τῷ τῶν ἀλόγων φόνῳ, ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐμὸν τῷ ἐμῷ φοίνισσε αἵματι. Τί τοῦτου φρικτωδέστερον; τί δὲ φιλοστοργότερον; εἰπέ μοι.

β'. Τοῦτο καὶ οἱ ἐρώντες ποιοῦσιν. Ὅταν ἴδωσι τοὺς ἐρωμένους τῶν ἁλλοτρῶν ἐπιθυμοῦντας^ε καὶ τῶν οἰκείων καταφρονούντας, τὰ αὐτῶν διδόντες πείθουσιν ἀποστῆναι τῶν ἐκείνων. Ἄλλ' οἱ ἐρώντες μὲν ἐν χρήμασι καὶ ἱματίοις καὶ κτήμασι ταύτην ἐπιδεικνύνται τὴν φιλοτιμίαν, ἐν αἵματι δὲ οὐδεὶς οὐδέποτε· ὁ δὲ Χριστὸς καὶ ἐν τούτῳ τὴν ἠγασμένην ἐπεδείξατο καὶ τὴν θερμὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην. Καὶ ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ ἐπειδὴ ἀτελέστερον διέκειντο, ὁ τοῖς εἰδώλοις προσέφερον αἷμα, τοῦτο αὐτὸς ὑπέμεινε καταδέξασθαι, ἵνα ἀποστήσῃ ἐκείνων, ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἀφάτου φιλοστοργίας ἦν· ἐναυθὰ δὲ ἐπὶ τὸ πολλῷ φρικτωδέστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὴν ἱεουργίαν μετεσκεύασε, καὶ τὴν θυσίαν αὐτὴν ἀμείψας, καὶ ἀντὶ τῆς τῶν ἀλόγων σφαγῆς ἑαυτὸν προσφέρειν κελεύσας. Ὁ ἄρτος, ὃν *κλῶμεν*, οὐχὶ *κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ*; Διὰ τί μὴ εἶπε, Μετοχή; Ὅτι πλέον τι δηλῶσαι ἠδυσλόγητο, καὶ πολλὴν ἐνδείξασθαι τὴν συνάφειαν. Οὐ γὰρ τῷ μετέχῃ μόνον καὶ μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐνοῦσθαι κοινωνοῦμεν. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἦνται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἁρτου τοῦτου ἐνοούμεθα. Διὰ τί δὲ προσέθηκεν, Ὅν *κλῶμεν*; τοῦτο γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον· ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον τοῦτω· Ὅσοι οὖν γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσονται. Ἄλλ' ὅπερ οὐκ ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο πάσχει ἐπὶ τῆς προσφορᾶς διὰ σέ, καὶ ἀνέχεται διακλόμενος, ἵνα πάντα ἐμπλήσῃ. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε, *Κοινωνία τοῦ σώματος*, τὸ δὲ κοινωνοῦν ἑτερόν ἐστὶν ἐκεῖνου, οὐ κοινωνεῖ, καὶ τούτῃ τὴν δοκοῦσαν εἶναι μικρὰν διαφορὰν ἀνείλεν. Εἰπὼν γὰρ, *Κοινωνία τοῦ σώματος*, ἐξήγησε πάλιν ἐγγύτερόν τι εἰπεῖν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὅτι *εἰς ἄρτος, ἐν σώμα ἔσμεν οἱ πολλοί*. Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν; φησὶν· αὐτὸ ἔσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γὰρ ἐστὶν ὁ ἄρτος; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος κόκκων ἦνται, ὡς μῆδ' αὐτοῖς φαίνεσθαι τοὺς κόκκους, ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτούς, δῶλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Χριστῷ συναπτόμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρου μὲν σώματος σὺ, ἐξ ἐτέρου δὲ ἐκεῖνος τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντες· διὸ καὶ [214] ἐπήγαγεν· *Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἁρτου μετέχομεν*. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ γινόμεθα πάντες, διὰ τί μὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύμεθα, καὶ γινόμεθα καὶ κατὰ τοῦτο ἓν; Καὶ γὰρ καὶ τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων τοῦτο ἦν. Τοῦ γὰρ *πλήθους*

^α Reg., ὅταν εἴπω, εὐχαριστίαν λέγω· εὐχαριστίαν δὲ ὅταν εἴπω πάντα. ^β Reg., αὐτὸ προσερχόμεθα.

^ε Reg., ἐπιεμένους.

τῶν πιστευσάντων, φησίν, ἢ ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχή μία. Ἄλλ' οὐχὶ νῦν, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν· πολλοὶ καὶ ποικίλοι μεταξὺ πάντων οἱ πόλεμοι, καὶ θηρίων χαλεπώτερον πρὸς τὰ ἀλλήλων διακείμεθα μέλη. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς τοσοῦτόν σε διεστηκότα ἐαυτῷ ἦν, οὐδὲ οὐδὲ τῷ ἀδελφῷ ἀξιώσις ἠνώσθαι μετὰ ἀκριβείας τῆς προσκοχούσης, ἀλλὰ ἀποσχίζεις σεαυτὸν, τοσαύτης καὶ ἀγάπης καὶ ζωῆς ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Δεσπότου. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔδωκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις ἡ ἀπὸ γῆς διαπλασθεῖσα, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐφθασε νεκρωθῆναι καὶ ζωῆς γενέσθαι ἔρρημος, ἑτέραν, ὡς ἂν εἴποι τις, μᾶζαν καὶ ζύμην ἐπέσθηγαγε, τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, φύσει μὲν οὖσαν τὴν αὐτὴν, ἁμαρτίας δὲ ἀπηλλαγμένην καὶ ζωῆς γέμουσαν, καὶ πᾶσιν ἔδωκεν αὐτῆς μεταλαμβάνειν, ἵνα ταύτῃ τρεφόμενοι, καὶ τὴν προτέραν ἀποθιμένοι τὴν νεκρὰν, εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον· διὰ τῆς τραπέζης ἀνακερασθῶμεν ταύτης. *Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχ οἱ ἐσθιόντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν*; Πάλιν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς καὶ εἰς τοῦτο ἐνάγει. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺ τοῦ μεγέθους τῶν λεχθέντων ἦσαν ταπεινότεροι, καὶ ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτοὺς καὶ συνηθῶν πείθει. Καὶ καλῶς, *Κατὰ σάρκα*, φησίν, ὡς αὐτῶν κατὰ πνεῦμα ὄντων, Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· *Κἂν ἀπὸ τῶν παχυτέρων παιδεύητε, ὅτι οἱ ἐσθιόντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν*. Ὅρξ· πῶς δέικνυσιν οὐκ ἔχοντας γνώσιν τελείαν τοὺς δοκούντας εἶναι τελείους, εἰ γε μὴδὲ τοῦτο ἴσασιν, ὅτι κοινωνία τις ἀπὸ τούτων καὶ φιλία πολλοῖς πολυλάκις πρὸς δαίμονας γίνεται, κατὰ μικρὸν τῆς συνηθείας αὐτοὺς ἐφελομένης; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τὸ κοινωνεῖν ἄλλων καὶ τραπέζης φιλίας ἀφορμὴ καὶ σύμβολον γίνεται, ἔγχωρεῖ καὶ ἐπὶ δαιμόνων τοῦτο συμβῆναι· οὐ δέ μοι σκόπει, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, *Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν*· καὶ γὰρ κατεκαίετο τὸ ταθειμένον· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ οὐκ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; *Κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἐστίν*. Οὐ γὰρ τὸ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κοινωνοὶ γινόμεθα. Εἰπὼν δὲ, ὅτι *Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν*, εἰτα δέισας μὴ δόξῃ ὡς περὶ ἰσχύον ἐχόντων τῶν εἰδώλων διαλέγεσθαι καὶ δυναμένων τι βλάψαι· ὅρα πῶς αὐτὰ καθαιρεῖ πάλιν λέγων· *Τι οὐν φημι; ὅτι εἰδωλὸν τί ἐστιν; ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστι*;

γ'. Ταῦτα δὲ λέγω, φησὶ, καὶ ἀπάγω, οὐχ ὡς δυναμένων βλάψαι τι τῶν εἰδώλων ἢ ἰσχύον ἐχόντων· οὐδὲν γὰρ ἐστίν· ἀλλὰ βούλομαι καταφρονεῖν αὐτῶν ὑμᾶς. Καὶ εἰ βούλει καταφρονεῖν, φησὶ, τίνας ἐνεκεν μετὰ σπουδῆς αὐτῶν ἡμᾶς ἀπάγει; Ὅτι οὐ προσάγεται τῷ [215] Δεσπότῃ τῷ σῷ. Ὁ γὰρ θύει, φησὶ, τὰ ἔθνη, *δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ*. Μὴ τοίνυν τρέχετε ἐπὶ τὰ ἐναντία. Οὐδὲ γὰρ, εἰ βασιλέως υἱὸς ἦς, εἰτα τῆς πατρικῆς ἀπολαύων τραπέζης, ἀφείς ἐκείνην, τῆς τῶν καταδίκων καὶ δεσμωντῶν ἠθέλησας κοινωνῆσαι ἐν τῷ δεσμοκτηρίῳ, ἐπέτρεψεν ἂν ὁ πατήρ· ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἂν ἀπήγαγε τῆς σφοδρότητος, οὐχ ὡς δυναμένης τῆς τραπέζης βλάψαι, ἀλλ' ὡς καταισχυνοῦσός σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι οἰκέται εἰσὶ προσκεκρυχότες, ἡτιμωμένοι, κατὰδικοι, δεσμῶται ἀφορήτω κολάσει τρωμένοι, κυρίως ὑπεύθυνοι κακοῖς. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνη κατὰ τοὺς λαϊμάργους καὶ ἀνελευ-

θέρους, ὅταν θῶσι τράπεζαν οἱ κατὰδικοι οὗτοι, τρέχων ἐκεῖ καὶ μετέχων τῶν προκειμένων; Διὰ δὲ τοῦτο ἀπάγω· ὁ γὰρ σκοπὸς τῶν θυνόντων καὶ τὸ πρόσωπον τῶν δεχομένων ἀκάθαρτα ποιεῖ τὰ προκείμενα. Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι. Εἰδὲς φιλίαν πατρὸς κηδεμονικῶς; εἶδες καὶ αὐτὸ τὸ ῥῆμα πολλὴν ἔχον τὴν ἔμφασιν τῆς διαθέσεως; Οὐδὲν γὰρ βούλομαι κοινὴν ἔχειν ὑμᾶς πρὸς ἐκείνους, φησίν. Εἰτα ἐπειδὴ ἐν τάξει παραινέσεως τὸν λόγον εἰσήγαγεν, ἵνα μὴ τις τῶν παχυτέρων καταφρονῇ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ἐπειδὴ εἶπεν, *Οὐ θέλω, καὶ Ὑμεῖς κρίνετε*, ἀποφαίνεται λοιπὸν καὶ νομοθετεῖ λέγων· *Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων· οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων*. Καὶ ἀρκεῖται τοῖς δόμοις μόνοις εἰς τὴν ἀπαγωγὴν. Εἰτα καὶ ἐντρεπτικῶς· *Ἡ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν*; Τουτέστι, Πειράζομεν αὐτόν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς, καὶ παρακλίζομεν αὐτόν πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀποχωροῦντες, καὶ μετὰ τῶν αὐτοῦ πολεμίων ταττόμενοι; Τοῦτο δὲ εἶπε, ἀναμνησάμενος αὐτοὺς παλαιὰς ἱστορίας καὶ πατρικῆς παρανομίας. Διὸ καὶ τῇ λέξει ταύτῃ κερήνεται, ἢ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ὁ Μωϋσῆς ἐχρήσατο ποτε, ἐγκαλῶν ὑπὲρ εἰδωλολατρίας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, παρεξήλωσάν με ἐκ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν*; Εἶδες πῶς φοβερῶς, πῶς φορικτῶς ἐπέπληξεν, αὐτὰ διασείσας αὐτῶν τὰ νεῦρα, καὶ τῇ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῇ σφόδρα αὐτῶν καθαψάμενος καὶ κατενεγκὼν αὐτῶν τὸ φύσημα; Καὶ διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ταῦτα τάθεικεν, φησίν, ἂ μάλιστα ἂν αὐτοὺς ἀπήγαγεν; Ὅτι ἔθος αὐτῷ διὰ πλειόνων ἂ βούλεται κατασκευάζειν, καὶ τὰ ἰσχυρότερα ὑστερον τίθεναι, καὶ ἐκ περισυίας νικάειν. Διὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν καταδεστέρων ἀρξάμενος, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον ἦλθε τῶν κακῶν. Οὕτω γὰρ καὶ τοῦτο εὐπαράδεκτον μᾶλλον ἐγίνετο, τοῖς προτέροις τῆς διανοίης αὐτῶν καταλεανθείσης. *Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ*. Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐτέρου ἕκαστος. Ὅρξ· σύνεσιν ἡκριβωμένην; Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λέγειν, ὅτι Τέλειός εἰμι καὶ κύριος ἑμαυτοῦ, καὶ οὐδὲν βλαπτόμενος ἀπογεύομαι τῶν προκειμένων· Ναί, φησὶ, τέλειος μὲν εἶ καὶ σαυτοῦ [216] κύριος· ἀλλὰ μὴ τοῦτο σκόπει, ἀλλ' εἰ μὴ βλάβην ἔχει τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καταστροφὴν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρα εἴρηκεν, *Οὐ πάντα συμφέρει, οὐ πάντα οἰκοδομεῖ*, λέγων, καὶ τὸ μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τίθεις. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Οὐ συμφέρει*, τὴν ἐκείνου ἀπώλειαν αἰνιττομένου ἐστί. τὸ δὲ εἰπεῖν, *Οὐκ οἰκοδομεῖ*, τὸ τοῦ ἀδελφοῦ σκάνδαλον. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω*· ὁ πανταχοῦ καὶ διὰ πάσης κατασκευάζει ἐπιστολῆς, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· ὡς ὅταν λέγῃ· *Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρесе*· καὶ πάλιν, *Καθὼς καθ' ὅλα πάντα πᾶσιν ἀρέσκει, μὴ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν· οὐ μὴν ἐπεξεργάζεται αὐτὸ ἐνταῦθα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διὰ πολλῶν αὐτὸ κατεσκευάσας καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι οὐδαμοῦ τοῦ αὐτοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίους ὡς Ἰουδαίους ἐγένετο, καὶ ἀνόμοις ὡς ἀνόμος, καὶ τῇ ἑαυτοῦβίᾳ τῇ ἑαυτοῦ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ οὐκ ἀπλῶς ἐχρήσατο, ἀλλ' εἰς τὸ πᾶσι συμφέρον, δουλεύων ἅπασιν· ὀλίγοις ἀρκεσθεὶς ῥήμασιν ἐνταῦθα ἀπ' ἡλλήλη, εἰς μνήμην διὰ τῶν ὀλίγων τούτων παρα-

* Reg., εἰς τὴν ζωσαν καὶ ἀθάνατον. ὡ Reg., τιθέμενον. Savilius legendum putat τεθυμένον.

vii : tu vero ne fratri quidem jungi dignaris cum debita accurratione, sed abscindis te, tantam a Domino et caritatem et vitam consequutus. Neque enim solummodo corpus suum dedit; sed quia prior carnis natura ex terra formata, a peccato prius morte affecta et amissa vita aliam, ut quis dixerit, massam et fermentum induxit; carnem suam, quæ natura eadem erat, peccato autem liberam et vitam plenam, omnibus participandam dedit, ut ea nutriti et deposita priore quæ mortua erat, in vitam immortalam per hanc mensam coaptaremur. 18. *Videte Israel secundum carnem : nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?* Rursus ex veteri lege ad idem inducit. Quia enim longe imbecilliores erant quam ut dictorum magnitudinem caperent, a prioribus et assuetis illis persuadet. Et apposite ait, *Secundum carnem*, quod ipsi essent secundum spiritum. Hoc autem vult significare : Etiam a crassioribus docemini, quod qui hostias comedunt, participes sint altaris. Viden' quomodo ostendat eos, qui viderentur esse perfecti, non habere perfectam cognitionem, si ne hoc quidem scirent, quod ex his sæpe communicatio quædam multis sit et amicitia cum dæmonibus, consuetudine paulatim ipsos attrahente? Si enim apud homines salis et mensæ conjunctio, amicitiae occasio et symbolum est, idipsum et in dæmonibus contingere potest. Tu vero mihi perpende quomodo de Judæis quidem non dixerit, quod cum Deo communicent, sed, *Quod participes altaris sunt*; urebatur enim quod superpositum erat : in corpore autem Christi non sic; sed quomodo? *Communicatio corporis Domini est*. Non enim altaris, sed ipsius Christi participes efficitur. Cum autem dixisset, *Participes sunt altaris*, deinde timens ne videretur de idolis loqui, ac si potestatem quamdam haberent et nocere possent; vide quomodo hoc de medio tollat, rursus dicens : 19. *Quid ergo dico? quod idolum sit aliquid, aut idolis immolatum sit aliquid?*

3. Hæc autem dico, inquit, et de medio tollo, non quod possint idola in aliquo nocere aut aliquam viam habeant; nihil sunt enim; sed volo vos ea despiciere. Et si vis, inquires, nos ea despiciere, cur cum studio nos ab illis abducis? Quia non offeruntur Domino tuo. 20. *Quæ enim immolant gentes, inquit, dæmoniis immolant, et non Deo*. Ne curratis ergo ad contraria. Neque enim, si regis filius esses, deinde mensa fruens paterna, illa relicta, damnatorum et victorum in carcere mensæ consors esse velles, id pater permetteret; imo cum vehementia magna te abduceret, non quod mensa te lædere posset, sed quod ea nobilitatem tuam et nientiam regiam dedecoraret. Sunt enim hi quoque servi scelesti, infames, damnati, victi, intolerabili supplicio reservati, malis obnoxii innumeris. Quomodo ergo non erubescis more helluonum et iliberalium, cum damnati illi mensam apponunt, illuc accurrere et appositorum particeps esse? Ideo te abduco : nam immolantium scopus et accipientium persona, apposita reddunt impura. *Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum*. Vidistin' amicitiam patris curam gentis?

vidistin' dictum ipsum quod affectum cum emphasi exhibeat? Nihil enim cum illis commune vos habere volo, inquit. Deinde quia adhortationis modo sermonem induxerat, ne quis ex crassioribus id contemneret, quasi potestatem habens, quia dixerat, *Nolo*; et, *Vos judicate*, sententiam et legem postea statuit dicens : *Non potestis calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum : 21. non potestis mensam Domini esse participes et mensam dæmoniorum*. Solis verbis est contentus ut abducat. Deinde pudorem incutiens : 22. *An æmulamur Dominum? numquid fortiores illo sumus?* Id est, tentamus eum num possit nos punire, et irritamus eum ad adversarios deficientes, et cum inimicis ejus in acie stantes? Hoc autem dixit, in memoriam illis revocans veterem historiam, et patrum transgressionem. Ideo hac usus est voce, qua adversus Judæos Moyses olim usus est, accusans eos de idololatria ex persona Dei : *Ipsi enim, inquit, provocaverunt me in eo qui non erat Deus, irritaverunt me in idolis suis (Deut. 32. 21). Num illo fortiores sumus?* Vidistin' quam terribiliter et horribiliter ipsos increpavit, ipsos eorum nervos concutiens, ea re in absurditatem adducta, illos valde perstringens, illorumque tumorem deprimens? Et cur, inquires, hæc ab initio non posuit, quæ illos maxime abduxissent? Quia mos est illi pluribus ea quæ vult probare, et fortiora ultima ponere, atque ex vi magna vincere. Ideo a minoribus orsus, ad caput malorum venit. Sic et hoc magis acceptum fuit, prioribus delinito illorum animo. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt : 23. omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. 24. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius unusquisque*. Viden' accuratam prudentiam? Quia enim verisimile erat illos dicere : Perfectus sum et mei juris, et nihil læsus apposita degusto : Etiam, inquit, perfectus es et tui juris; sed ne illud attendas, sed num illud damnatum afferat, num eversionem. Nam utrumque dixit, *Non omnia conferunt, non omnia ædificant*, et aliud pro seipso, aliud pro fratre posuit. Nam dicere, *Non expedit*, est suam perniciem subindicantis : dicere autem, *Non ædificat*, fratris scandalum subindicat. Ideo subjunxit : *Nemo quod suum est quærat*; quod ubique et per totam confirmat epistolam, et in Epistola ad Romanos cum dicit : *Etenim Christus non sibi ipsi placuit (Rom. 15. 3)*, et rursus, *Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam utilitatem (1. Cor. 10. 33)*; et hic rursus; non tamen illud hic excutit. Quia enim superius illud pluribus probaverat et demonstraverat, quod nusquam ea quæ sua sunt quærat, sed quod Judæis tamquam Judæus factus sit, et illis qui sunt sine lege tamquam sine lege, et quod libertate potestateque sua non temere sit usus, sed ad id quod omnibus utile esset, serviens omnibus; paucis contentus verbis huc desiit; per hæc pauca illis in memoriam revocans omnia quæ dicta sunt. Hæc ergo nos quoque cum sciamus, dilecti, fratribus prospiciamus, et unitatem cum illis servemus. In hoc enim nos inducit sacrificium illud horrendum et tremendum, jubens nos cum concordia maxime illo ad-

cælere et cum caritate ferventi, et inde aquilas effectos, ita ad ipsum advolare cælum. *Ubi enim erit cadaver, inquit, ibi et aquilæ (Math. 24. 28)*; cadaver corpus mortuum vocans. Nisi enim ille cecidisset, nos non resurrexissemus. Aquilas autem vocat ostendens sublimem esse oportere illum qui ad hoc corpus accedit, et nihil cum terra commune habere, neque deorsum trahi ac serpere, sed assidue semper sursum volare, et ad solem iustitiæ respicere, et mentis oculum acutum habere: aquilarum enim, non eraculorum hæc est mensa. Ipsi tunc occurrent descendenti de cælis, qui nunc digne percipiunt, ut qui indigne extrema patientur.

4. *Corporis Christi sanctitas et virtus.* — Si enim regem quis non utcumque nec perfunctorie acceperit: quid regem dico? ne vestem quidem regiam quis impuris manibus tetigerit, etiamsi in solitudine sit, etiamsi solus et nemo adsit: atqui nihil aliud est vestis quam stamen vermium. Si vero tincturam miraris, et ipsa quoque mortui piscis sanguis est; nemo tamen ausus fuerit illam sordidis contrectare manibus. Si autem humanum vestimentum nemo ausus fuerit temere tangere; quomodo corpus universorum Dei immaculatum et purum, quod cum divina illa natura versatum est, per quod sumus et vivimus, per quod portæ mortis fractæ sunt et fornices cæli aperti sunt, cum tanta contumelia accipiemus? Ne, quæso, ne nos ipsos jugulemus per impudentiam; sed cum horrore et puritate omni ad ipsum accedamus; et cum ipsum videris propositum, tibi ipsi dic: Propter hoc corpus non sum ego amplius terra et cinis, non ultra captivus, sed liber: ideo cælos spero et bona illic reposita me accepturum esse, immortalæ vitam, angelorum sortem, cum Christo consuetudinem: hoc corpus clavis confixum, flagris cæsum, mors non tulit, hoc corpus sol cum crucifixum videret, radios avertit: ideo tunc velum scissum est, petra rupta sunt, et universa terra contentebatur: hoc est illud corpus, quod cruentatum fuit, lancea perfossum, quod salubres fontes scaturivit orbi, alium sanguinis, alium aquæ. Vis aliunde ejus vim discere? Interroga mulierem sanguinis fluxu laborantem, quæ non ipsum, sed ejus vestimentum, imo non totum, sed simbriam tetigit: interroga mare quod dorso suo ipsum gestavit: interroga et ipsum diabolum, et dic: Unde habes plagam illam insanabilem? unde sit ut nihil jam possis? undenam captus es? a quo detentus fuisti dum fugeres? et nihil aliud dicet, quam corpus crucifixum. Per hoc stimuli ejus confracti sunt, per hoc corpus ejus contritum, per hoc principatus et potestates traductæ sunt: *Spoilans enim, inquit, principatus et potestates, traduxit confidenter, triumphans de illis in semetipso (Col. 2. 15)*. Interroga mortem, et dic: Undenam sublatus est stimulus tuus? undenam soluta est tua victoria? undenam præcisi sunt nervi tui, et puellis infantibusque facta est ridicula, quæ tyrannis et justis omnibus antehac formidabilis eras? et huic corpori causam adscribet. Cum enim crucifigebatur, tunc mortui

resurrexerunt, tunc carcer ille ruptus est et portæ aræ confractæ sunt, et mortui emissi sunt, et janitores inferni omnes obstupesciunt. Atqui si fuisset unus ex multis, contrarium accidere oportebat, mortem fuisse potentiorē, sed non fuit: non enim erat unus ex multis; ideo illa soluta fuit. Et sicut ii qui alimentum accipiunt, quod retinere non possint, etiam quæ prius percepta fuerant propter illud eyomunt: ita etiam accidit in morte. Corpus, quod ipsa non poterat conficere, accipiens, illa quoque rejecit quæ intus retinebat: cum illud intus haberet, parturiebat et premebatur, donec ipsum evomuit. Ideo ait Apostolus: *Solutis doloribus mortis (Act. 2. 24)*. Nulla enim mulier prægnans parturiensque tanto labore premitur, quanto illa corpus habens Dominicum dilacerabatur. Et quod in Babylonico dracone accidit, cum accepto cibo medius diruptus est, hoc et isti evenit. Non enim Christus per os mortis egressus est, sed ipso medio draconis ventre dirupto et dissecto, sic ex penetralibus prodiit, cum splendore multo, radiosque emittens, non usque ad hoc cælum, sed usque ad ipsum supernum solium: nam illuc quoque ipsum adduxit. Hoc corpus dedit nobis et tenendum et comedendum, quod intensæ dilectionis fuit. Eos enim quos ardentius amamus, etiam sæpe mordemus. Ideo Job amorem famulorum, qui circa illum erant ostendens dicebat, illos ipsum vehementer amantes dixisse: *Quis nobis det de carnibus suis ut impleamur (Job. 31. 31)*? Sic et Christus dedit nobis carnes suas ut impleamur, ad majorem nos amicitiam attrahens.

5. Accedamus igitur cum fervore ad illum, et cum ardenti caritate, et ne subeamus supplicium. Quanto enim majora beneficia acceperimus, tanto magis puniemur, cum beneficiis indigni apparebimus. Hoc etiam corpus in præsepi jacens reveriti sunt magi. Et viri impii ac barbari patria domoque relictæ, viam emensi sunt longam, et venientes cum timore et tremore multo ipsum adoraverunt. Imitemur ergo saltem barbaros, nos cælorum cives. Illi namque in præsepe respicientes et in tignio, et nihil eorum respicientes, quæ tu nunc vides, cum tremore multo accesserunt: tu vero non in præsepe respicis, sed in altare; non mulierem tenentem, sed sacerdotem adstantem, et Spiritum cum ubertate magna in proposita supervolantem. Non simpliciter hoc ipsum corpus vides, ut illi, sed nosti ipsius et virtutem et dispensationem omnem, et nihil ignoras eorum quæ per ipsum perfecta sunt, cum omnia initiatus accurate didiceris. Excitemus itaque nos ipsos et horreamus, et multo majorem quam barbari illi pietatem exhibeamus, ut non temere et inconsiderate accedentes, ignem in caput nostrum congeramus. Hæc autem dico, non ut ne accedamus; sed ne temere accedamus. Sicut enim temere accedere, periculum est: sic his mysticis cænis non communicare, fames est et mors. Hæc enim mensa nervi animæ nostræ, mentis vinculum, fiduciæ causa, spes, salus, lux, vita est. Si cum hoc sacrificio illo abierimus, cum

πέμπων τῶν εἰρημένων αὐτοὺς ἀπάντων. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς· εἰδότες, ἀγαπητοί, προνοώμεν τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν ἐνότητα τὴν πρὸς αὐτοὺς διατηρῶμεν. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμεῖς ἡ θυσία ἐκείνη ἐνάγει ἡ φοβερὰ καὶ φρικώδης, κελεύουσα ἡμῖν μεθ' ὁμονοίας αὐτῇ μέλιστα προσιέναι καὶ θερμῆς ἀγάπης, καὶ ἀετοὺς γενομένους ἐντεῦθεν, οὕτω πρὸς αὐτὸν ἵπτασθαι τὸν οὐρανόν*. Ὅπου γὰρ τὸ πῦμα, φησὶν, ἐκεῖ καὶ οἱ ἀετοί· πῦμα καλῶν τὸ σῶμα διὰ τὸν θάνατον. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔπεσεν, ἡμεῖς οὐκ ἂν ἀνέστημεν. Ἀετοὺς δὲ καλεῖ, δεικνύς ὅτι καὶ ὑψηλὸν εἶναι δεῖ τὸν προσ-ιδόντα τῷ σώματι τούτῳ, καὶ μηδὲν πρὸς τὴν γῆν κοινὸν ἔχειν, μηδὲ κάτω σύρεσθαι καὶ ἔρπειν, ἀλλ' ἄνω πέτεσθαι διηνεκῶς, καὶ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐνορᾶν, καὶ δευδερχῆς τὸ δῆμα τῆς δια-νοίας ἔχειν· ἀετῶν γάρ, οὐ κοινοὶ αὕτη ἡ τράπεζα. Οὗτοι καὶ τότε ἀπαντῇσονται ἐκ τῶν οὐρανῶν κατα-βαίνοντι οἱ νῦν ἀξίως ἀπολαύοντες, ὥσπερ οὖν οἱ ἀν-αξίως τὰ ἔσχατα πείσονται.

δ. Εἰ γὰρ βασιλεία τις οὐκ ἂν ἀπλῶς δέξοιτο· τί λέγω βασιλεία; ἱματίου μὲν οὐκ βασιλικὸν οὐκ ἂν τις ἀπλῶς ἀφαιτο χερσὶν ἀκαθάρτοις, κἂν ἐπ' ἐρημίας ἦ, κἂν μόνος ἦ, κἂν μηδεὶς ὁ παρών· καίτοι γε οὐδὲν ἑστέρον ἐστὶ τὸ ἱμάτιον, ἢ σκωλήκων νήματα^β. Εἰ δὲ τὴν βαφὴν θαυμάζεις, καὶ αὕτη νεκρωθέντος ἰχθύος ἐστὶν αἷμα· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἂν τις ἔλοιτο ρυπαραίς αὐ-τοῦ κατατολμῆσαι χερσίν. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνου ἱματίου οὐκ ἂν τις τολμήσειεν ἀπλῶς θίγειν, πῶς τὸ σῶμα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, τὸ ἄμωμον, τὸ καθαρὸν, τὸ τῇ θείᾳ ἐκείνῃ φύσει ὁμιλήσαν, δι' ὃ ἐσμέν καὶ ζῶμεν, δι' ὃ πύλαι θανάτου κατεκλάσθησαν καὶ οὐρανὸς ἀψίδες ἀνέφυθον, τοῦτο μετὰ τοσαύτης ὕβρεως ληψόμεθα; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ κατασφάζωμεν ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀναίσχυρίας, ἀλλὰ μετὰ φρίκης καὶ καθαρότητος [217] ἀπάτης αὐτῷ προσώμεν· καὶ ὅταν αὐτὸ προ-κειμενον ἴδῃς, λέγε πρὸς σεαυτὸν· Διὰ τοῦτο τὸ σῶμα οὐκέτι γῆ καὶ σποδὸς ἐγώ, οὐκέτι αἰχμάλωτος, ἀλλ' ἐλεύθερος· διὰ τοῦτο τοὺς οὐρανούς ἐλπίζω, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀπολήψομαι ἀγαθὰ, τὴν ἀθάνατον ζωὴν, τὴν τῶν ἀγγέλων λῆξιν, τὴν μετὰ Χριστοῦ ὁμιλίαν· τοῦτο τὸ σῶμα προσηλούμενον καὶ μαστιζόμενον οὐκ ἤνεγκεν ὁ θάνατος· τοῦτο τὸ σῶμα καὶ ἡλίας σταυ-ρούμενον ἰδὼν, τὰς ἀκτίνας ἀπέστρεψε· διὰ τοῦτο καὶ καταπέτασμα ἐσχίζετο τότε, καὶ πέτραι ἐρῶν ῥήγνυντο, καὶ γῆ πᾶσα ἐτινάσσετο· τοῦτο ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἐστὶ τὸ ἡμαγμένον, τὸ λόγῳ πληγνὸν, καὶ τὰς σωτηρίους πηγὰς ἀναβλύσαν, τὴν τοῦ αἵματος, τὴν τοῦ ὕδατος τῇ οἰκουμένῃ· πάσῃ. Βούλει καὶ ἐτέρωθεν τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ μαθεῖν; Ἐρώτησον τὴν αἰμορροοῦσαν, τὴν οὐκ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ περικειμένου αὐτῷ ἱματίου, μάλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο ὁλοκλήρου, ἀλλὰ τοῦ κρασπέ-δου ἀφαμένην· ἐρώτησον τὴν θάλασσαν, τὴν ὑπὲρ τῶν νώτων αὐτὸ βαστάσασαν· ἐρώτησον καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον, καὶ εἰπέ· Πόθεν ἔχεις τὴν πληγὴν τὴν ἀνίατον; πόθεν οὐκέτι ἰσχύεις οὐδέν; πόθεν ἔαλως; τίني κατεσχέθεις φεύγων; καὶ οὐδὲν ἔτερον, ἢ τὸ σῶμα ἐρεῖ τὸ σταυρωθέν. Διὰ τούτου τὰ κέντρα αὐτοῦ κατεκλάσθη· διὰ τούτου ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ συνετριβή· διὰ τούτου αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐξουσίαι ἐδειγματοποιήσαν· Ἀπεκδυσάμενος γὰρ, φησὶ, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισεν, ἐν παύ-ρησιν θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. Ἐρώτησον καὶ τὸν θάνατον, καὶ εἰπέ· Πόθεν ἀνηρέθῃ σου τὸ κέντρον; πόθεν κατελύθη σου τὸ νίκος; πόθεν

ἐξεκόπη σου τὰ νεῦρα; καὶ κόραις καὶ παιδοῖς γέγο-νας καταγέλατος, ὁ καὶ τυράννοις καὶ δικαίους ἅπασιν ὦν πρὸ τούτου φοβερός; καὶ τὸ σῶμα αἰτιά-σεται τοῦτο. Ὅτε γὰρ τοῦτο ἐσταυρούτο, τότε νεκροὶ ἀνέστησαν, τότε τὸ δεσμοτῆριον ἐκεῖνο ἐρῶν, καὶ αἱ χαλκαὶ ἐκλάσθησαν πύλαι, καὶ οἱ νεκροὶ ἀφεί-θησαν^γ, καὶ πύλωροι ἄδου πάντες ἐπηξάν. Καίτοι γε εἰ τῶν πολλῶν εἰς ἦν, τούναντιον γενέσθαι ἔδει, τὸν θάνατον δυνατώτερον· ἀλλ' οὐκ ἐγένετο· οὐδὲ γὰρ τῶν πολλῶν εἰς ἦν. Διὰ τοῦτο ἐξελύετο ἐκεῖνος. Καὶ ὥσπερ οἱ τροφὴν λαβόντες, ἦν οὐκ εἰσι δυνατοὶ κατασχεῖν, καὶ τὰ προσποκείμενα δι' ἐκείνην ἐμοῦ-σιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου γέγονε· τὸ σῶμα, ὅπερ οὐκ ἦν ἱκανὸς κατεργάζεσθαι, λαβὼν, κάκεινα ἐξέβαλεν ἅπερ ἔνδον εἶχε· καὶ γὰρ ὥδιον ἔχουν αὐτόν, καὶ ἐθλίβετο, ἕως αὐτὸν ἤμεσε. Διὸ φησιν ὁ Ἀπάστο-λος, *Λύσας τὰς ὥδιντας τοῦ θανάτου*. Οὐδεμία γὰρ γυνὴ παιδίον κύουσα οὕτως ὥδιει, ὥς ἐκεῖνος, τὸ σῶμα ἔχων τὸ δεσποτικόν, διεκόπτετο διασπώμενος. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ δράκοντος γέγονε τοῦ Βαβυλωνίου, ὅτε λαβὼν τὴν τροφὴν διερῶν τὴν μέσσην, τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτου. Οὐ γὰρ διὰ τοῦ στόματος πάλιν ἐξῆλθεν ὁ Χριστὸς τοῦ θανάτου, ἀλλ' αὐτὴν μέσσην διαρρήξας τὴν γαστέρα τοῦ δράκοντος καὶ ἀνατεμὼν, οὕτως ἀπὸ τῶν ἀδύτων προῆει μετὰ πολλῆς τῆς λαμπρότητος, καὶ τὰς ἀκτίνας ἀφίει, οὐ [218] μέχρι τούτου τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἄνω θρόνον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὸ καὶ ἀνήγαγε. Τοῦτο τὸ σῶμα ἔδωκεν ἡμῖν καὶ κατέχειν καὶ ἐσθίειν, ὅπερ ἀγάπης ἐπιτεταμένης ἦν. Οὐδ' γὰρ ἂν φιλωμεν σφοδρῶς, καὶ διαδάκνομεν πολ-λάκις. Διὸ καὶ ὁ Ἰωὴ τὸν ἔρωτα τῶν οἰκετῶν τὸν περὶ αὐτὸν ἐνδεικνύμενος, ἔλεγεν· *Τίς πολλὰκις ἐκείνοι σφόδρα αὐτὸν φιλοῦντες ἔλεγον, πλὴν ὅψῃ ἡμῖν τῶν σαρκῶν αὐτοῦ πλησθῆναι*; Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν πλησθῆ-ναι, εἰς φίλαν πλειονα ἡμᾶς ἐπισπώμενος.

ε'. Προσώμεν τοίνυν μετὰ θερμότητος αὐτῷ καὶ πε-πωμένης ἀγάπης, καὶ μὴ ὑπομείνωμεν τιμωρίαν. Ὅσῳ γὰρ ἂν ὦμεν εὐχρηγετημένοι μεγάλα, τοσούτω μᾶλλον κολαζόμεθα μειζρόνως, ὅταν ἀνάξιοι τῆς εὐε-ργεσίας φανώμεν. Τοῦτο τὸ σῶμα καὶ ἐπὶ φάνης κεί-μενον ἠδέσθησαν μάγοι. Καὶ ἄνδρες ἀσεβεῖς καὶ βάρ-θαροι τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκίαν ἀφέντες, καὶ ὁδὸν ἐστειλαντο μακράν, καὶ ἐλθόντες μετὰ φόβου καὶ τρό-μου πολλοῦ προσεκύνησαν. Μιμησόμεθα τοίνυν καὶ τοὺς βαρβάρους ἡμεῖς οἱ τῶν οὐρανῶν πολῖται. Ἐκεῖ-νοι μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ φάνης ἰδόντες καὶ ἐν καλύβῃ, καὶ οὐδὲν τοιοῦτον ἰδόντες οἶον σὺ νῦν, μετὰ πολλῆς τῆς φρίκης προσήσαν· σὺ δὲ οὐκ ἐν φάνει ὄρξας, ἀλλ' ἐν θυσιαστηρίῳ, οὐ γυναῖκα κατέχουσιν, ἀλλ' ἱερὰ παρυστῶτα, καὶ Πνεῦμα μετὰ πολλῆς τῆς δαφι-λείας τοῖς προκειμένοις ἐφιπτάμενον. Οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα ὄρξας, ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἀλλ' οἶσθα αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν οἰκονομίαν ἅπασαν, καὶ οὐδὲν ἀγνοεῖς τῶν δι' αὐτοῦ τελεσθέντων, μετὰ ἀκριβείας μυσταγωγηθεὶς ἅπαντα. Διαναστήσαμεν τοίνυν ἑαυτοὺς καὶ φρίξωμεν, καὶ πολλῶν τῶν βαρ-βάρων ἐκείνων πλειονα ἐπιδειξόμεθα τὴν εὐλάβειαν, ἵνα μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ὥς ἔτυχε προσελθόντες, πῦρ ἐπὶ τὴν ἑαυτῶν σπερεύσωμεν κεφαλὴν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα μὴ προσώμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπλῶς προσώμεν. Ὡσπερ γὰρ τὸ ὡς ἔτυχε προσεῖναι, κίν-δυνος, οὕτω τὸ μὴ κοινωμεῖν τῶν μυστικῶν δειπνῶμα.

* Reg., τὸν οὐρανόν, μάλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν.

β Reg., νήματα καὶ στήτων.

γ Legebatur νεκροὶ ἀνέστησαν.

ἐκείνων, λιμὸς καὶ θάνατος. Αὕτη γὰρ ἡ τράπεζα τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὰ νεύρα, τῆς διανοίας ὁ σύνδεσμος, τῆς παρῥησίας ἡ ὑπόθεσις, ἡ ἐλπίς, ἡ σωτηρία, τὸ φῶς, ἡ ζωὴ. Μετὰ ταύτης ἀπελθόντες ἐκεῖ τῆς οὐσίας, ἐν παρῥησίᾳ πολλῇ τῶν λερῶν ἐπιθροσόμεθα προθύρῳ, ὥσπερ τισὶν ὄπλοις χρυσοῖς περιπεφραγμένοι πάντοθεν. Καὶ τί λέγω τὰ μέλλοντα; Ἐνταῦθα γὰρ σοὶ τὴν γῆν οὐρανὸν ποιεῖ τοῦτ' ἐπὶ τὸ μυστήριον. Ἀναπέταστον γοῦν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας, καὶ διάκυσον· μᾶλλον δὲ οὐχὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τῶν οὐρανῶν, καὶ τότε ὄψει τὸ εἰρημένον. Τὸ γὰρ πάντων ἐκεῖ τιμιώτερον, τοῦτό σοι ἐπὶ τῆς γῆς δείξω κείμενον. Ὡςπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλείοις τὸ πάντων σεμνότερον, οὐ τοῖχοι, οὐκ ὁροφὸς χρυσοῦς, ἀλλὰ τὸ βασιλικὸν σῶμα τὸ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου· οὕτω καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα. Ἀλλὰ τοῦτό σοι νῦν ἔξεστιν ἐπὶ γῆς ἰδεῖν. Οὐ γὰρ ἀγγέλους οὐδὲ ἀρχαγγέλους οὐδὲ οὐρανοὺς καὶ οὐρανοὺς οὐρανῶν, ἀλλ' [219] αὐτὸν τὸν τούτων σοὶ δείκνυμι Δεσπότην. Εἶδες πῶς τὸ πάντων τιμιώτερον ὄρξ ἐπὶ γῆς; καὶ οὐχ ὄρξ; μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄπτη; καὶ οὐχ ἄπτη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθλὴ, καὶ λαβὼν οἰκαδὲ ἀναχωρεῖς; Ἀπόσμηκε τοῖνον τὴν ψυχὴν, παρασκευάζε τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν τούτων τῶν μυστηρίων ὑποδοχὴν. Καὶ γὰρ εἰ παιδίον βασιλικὸν μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀλουργίδος; καὶ τοῦ διαδήματος ἐνεχειρίσθης φέρειν, πάντα ἂν ἐρρίψας τὰ ἐν τῇ γῇ· νυνὶ δὲ οὐ παιδίον

ἀνθρώπου βασιλικὸν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν μονογενῆ λαμπάνων τοῦ Θεοῦ Παῖδα, οὐ φρίττεις; εἰπέ μοι, καὶ πάντα τὸν τῶν βιωτικῶν ἐκβάλλεις ἔρωτα, καὶ τῷ κόσμῳ καλλωπίσῃ μόνον ἐκείνῳ, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν γῆν ὄρξ, καὶ χρημάτων ἔρξ; καὶ πρὸς χρυσοὺν ἐπιτόσῃ; καὶ τίνα ἂν σχολίης συγγνώμην; ποίαν ἀπολογίαν; Οὐκ οἶσθα πῶς ἄπασαν τὴν βιωτικὴν πολυτέλειαν ἀποστρέφεται σοὶ ὁ Δεσπότης; οὐ διὰ τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη τεχθεῖς, καὶ μητέρα ἔλαβεν εὐτελῆ; οὐ διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τῷ πρὸς κατῆλειαν βλέποντι ἔλεγεν· Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίει; Τί δὲ οἱ μαθηταί; οὐ τὸν αὐτὸν διετήρουν νόμον, εἰς τὰς τῶν πενήτων οἰκίας καταγόμενοι, καὶ ὁ μὲν πρὸς βυρσέα, ὁ δὲ πρὸς σκηνοδόξον κατέλυον καὶ πρὸς τὴν πορφυροπώλιν; ἢ γὰρ οἰκίας περιφάνειαν, ἀλλὰ ψυχῶν ἀρετὰς ἐπεζητούντων. Τούτους τοῖνον καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν· τὰ μὲν κάλλη τῶν κίωνων καὶ τῶν μαρμάρων παρατρέχοντες, ζητοῦντες δὲ τὰς ἄνω μονάς, καὶ πάντα τυφον τὸν ἐνταῦθα πατήσωμεν μετὰ τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας, καὶ ὠψήλῳν λάβωμεν φρόνημα. Ἄν γὰρ νήφωμεν, οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν οὗτος ἄξιος, μήτι γὰρ στοαὶ καὶ περίπατοι. Αἰδ, παρακαλῶ, τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν καλλωπίζωμεν, τὴν οἰκίαν ταύτην κατασκευάζωμεν, ἣν καὶ λαβόντες ἀπελευσόμεθα, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ'.

Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνειδήσιν.

α'. Εἰπὼν ὅτι ἀδύνατον ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων, καὶ καθάπαξ ἀπαγαγὼν τῶν τραπέζων ἐκείνων, ἀπὸ παραδειγμάτων Ἰουδαϊκῶν, ἀπὸ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ἀπὸ τῶν μυστηρίων τῶν φρικτῶν, ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις ἁ τελουμένων, καὶ πολλὸν φόβον ἐνθεῖς αὐτοῖς· ἵνα μὴ τῷ φόβῳ τούτῳ πάλιν εἰς ἐτέραν ἀμετρίαν αὐτοὺς ἐξωθήσῃ, καὶ ἀναγκασθῶσι πλεῖον περιεργίᾳ κεχρημένοι τοῦ δέοντος δεδοικέναι, μήποτε καὶ ἀγνοούντων αὐτῶν ἐπεισέλθῃ τι τοιοῦτον, ἢ ἐξ ἀγορᾶς ἢ ἀλλοθεν ποθεν, ἀφίεις αὐτοὺς ταύτης τῆς ἀνάγκης, φησί· Πᾶν τὸ ἐν [220] μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες. Ἐάν γὰρ ἀγνοῶν, φησί, φάγῃ καὶ μὴ εἰδῶς, οὐχ ὑπόκειται τῇ τιμωρίᾳ· τῆς γὰρ ἀγνοίας λοιπὸν τὸ πρᾶγμα, οὐχὶ τῆς λαιμαργίας. Καὶ οὐ ταύτης μόνον αὐτοὺς ἀπαλλάττει τῆς ἀγωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐτέρας, πολλὴν ἄδειαν καὶ ἐλευθερίαν αὐτοῖς κατασκευάζων. Οὐδὲ γὰρ ἀνακρίνειν ἀφίησι, τούτέστιν, ἐξετάζειν καὶ πυκθάνεσθαι, εἴτε εἰδωλόθυτον, εἴτε μὴ τοιοῦτον· ἀλλ' ἀπλῶς ἐσθίειν ἅπαν τὸ ἐξ ἀγορᾶς, μηδὲ τοῦτο μανθάνειν, ὅ τι ποτὲ ἐστὶ τὸ προκείμενον. Ὡςτε ἐστὶ καὶ φαγόντα ἁ ἀγνοούντα ἀπηλλάχθαι. Τοιαῦτα γὰρ τὰ μὴ τῇ φύσει πονηρὰ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διανοίας ποιούντα τὸ ἀκάθαρτον. Διὰ τοῦτο φησι, Μηδὲν ἀνακρίνοντες. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, οὐχὶ τῶν δαιμονίων. Εἰ δὲ ἡ γῆ καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ ἄλογα αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκάθαρτον· ἀλλ' ἐτέρως ἀκάθαρτον γίνεται, ἀπὸ τῆς διανοίας καὶ ἀπὸ τῆς παρακοῆς. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἐπέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ, Ἐάν τις ὑμᾶς, φησί, καλῇ τῶν ἀπὶ-

στων, καὶ θέλητε κορεῦσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνειδήσιν. Ὅρα πάλιν τὴν συμμετρίαν· οὐ γὰρ ἐπέταξε καὶ ἐνομοθέτησεν ἀπέναντι, ἀλλ' οὐδὲ ἐκώλυσεν· ἀπελθόντας δὲ πάλιν ἀπαλλάττει πάσης ὑποψίας. Τί δήποτε; ἵνα μὴ δόξῃ φόβος τινὸς εἶναι ἡ τοσαύτη πολυπραγμοσύνη καὶ δειλία. Ὁ μὲν γὰρ περιεργαζόμενος, ὡς δεδοικώς τοῦτο ποιεῖ· ὁ δὲ μετὰ τὸ ἀκοῦσαι ἀπεχόμενος, ἀπέχεται. Διόπερ ὁ Παῦλος ἀμφοτέρω βουλόμενος κατασκευάσαι φησί· Πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε. Ἄν δὲ τις ὑμῖν εἴπῃ, Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μηνύσαντα. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐχόντων ἰσχύν, ἀλλ' ὡς βδελυρῶν ἀπέχεσθαι κελεύει. Μῆτε τοῖνον ὡς δυνάμενα καταβλάψαι, φεύγετε· οὐδεμίαν γὰρ ἔχει ἰσχύν· μήτε, ἐπειδὴ μηδεμίαν ἔχει ἰσχύν, ἀδιαφόρως μετέχετε· ἐχθρῶν γὰρ ἐστὶ καὶ ἡτιμωμένων ἡ τράπεζα. Αἰδ ἔλεγε, Μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνειδήσιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ὅρξ πῶς καὶ ὅτε ἐσθίειν κελεύει, καὶ ὅτε ἀπέχεσθαι δεῖ, τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν εἰς μέσον ἀγει; Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο κωλύω, φησί, ὡς ἄλλοτρίων ὄντων· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ· ἀλλὰ δι' ὅπερ εἶπον, διὰ τὴν συνειδήσιν, τούτέστιν, ἵνα μὴ βλαθῇ. Οὐκοῦν δεῖ περιεργάζεσθαι; Οὐ, φησί· οὐδὲ γὰρ τὴν σὴν εἶπον συνειδήσιν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων. Προλαβόν γὰρ εἶπον, Διὰ τὸν μηνύσαντα· καὶ πάλιν, Συνειδήσιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐτέρου. Ἄλλ' ἔως εἴποι τις ἂν, ὅτι τῶν μὲν ἀδελφῶν εἰκότως φείδῃ, καὶ οὐκ ἐξ ἡμᾶς ἀπογεύεσθαι δεῖ· ἐκείνους, ἵνα μὴ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθενῇ οὕσα οἰκονομηθῇ εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθута ἐσθίειν· εἰ δὲ Ἐκλήν τις εἴπῃ, τί σοὶ τούτου [221] μέλει; οὐ σοὶ ἔλεγες, Τί γίγνεται μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; τίνος οὖν ἐνεκεν αὐ-

α Savilius conjicit ἐν τοῖς εἰδωλοῖς. β Reg., τὸ προκείμενον· ὥστε μὴ ἑαυτῷ παρέχειν ἀνακρίσεις ἀγορμᾶς· ὥστε ἐστὶ καὶ φαγόντα.

fiducia sacra illa vestibula adibimus, quasi quibusdam aureis armis instructi undique. Ecquid futura dico? Illic enim tibi terram cælum facit hoc mysterium. Aperi ergo cæli portas et perspice; imo potius non cæli, sed cæli cælorum, et tunc videbis illud quod dictum est. Quod enim illic omnium pretiosissimum est; hoc tibi in terra jacens monstrabo. Sicut enim in regia quod omnium magnificentissimum est, non muri sunt, non tectum aureum, sed regium corpus in solio sedens: sic et in cælis regium corpus. Sed hoc nunc tibi licet in terra videre. Non enim angelos, non archangelos, non cælos et cælos cælorum, sed ipsum tibi horum Dominum ostendo. Vidistin' quomodo id, quod omnium pretiosissimum est, in terra respicias? neque vides tantum, sed et tangis; nec tangis tantum, sed etiam comedis, et eo accepto domum reverteris. Absterge igitur animam, præpara mentem ad horum mysteriorum perceptionem. Etenim si regis filius cum ornatu, purpura et diademate concreditus tibi esset gestandus, omnia quæ sunt in terra abiecisses. Nunc autem non filium regis, sed ipsum Dei Filium unigenitum accipiens, non exhorrescis, dic nihil, et non omnem sæcula-

rium rerum amorem abjicis, neque illo tantum ornatu gloriaris; sed adhuc in terram respicis, pecunias amas et auro inhias? ecquam habiturus es veniam? quam excusationem? Non vides quantum sæcularem omnem magnificentiam aversetur Dominus? nonne ideo cum natus esset, in præsepi positus est, et matrem accepit vilis conditionis? nonne ideo dicebat ei, qui ad couponam respiciebat: *Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (Matth. 8. 20)? Quid vero discipuli? nonne eandem servabant legem, in pauperum domos diversantes, alius quidem apud sutorem, alius apud tabernaculorum opificem et apud purpurariam? non enim domus splendorem, sed animarum virtutes quærebant. Illos itaque et nos imitemur: pulchritudinem columnarum et marmorum prætercurrentes, superas vero mansiones quærentes; et omnem fastum humanum calcemus cum pecuniarum cupiditate, altumque sensum assumamus. Si enim sapienter attendamus, neque mundus hic nobis dignus est, nedum porticus et ambulacra. Quamobrem, rogo, animam nostram ornemus, hanc domum apparemus, qua etiam accepta hinc migrabimus, ut æterna bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXV.

CAP. 10. v. 25. *Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.*

1. Cum dixisset impossibile esse calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum, et penitus abduxisset a mensis illis, ab exemplis Judaicis, a ratiociniis humanis, a mysteriis horrendis, ab iis quæ peraguntur in idolis¹, et cum ingentem metum incussisset; ne tali metu illos ad aliud extremum impelleret, et majori quam par esset utentes curiositate cogerentur timere, ne ipsis ignorantibus aliquid tale inveheretur aut ex foro aut aliunde, ipsos a tali necessitate eripiens ait: *Omne, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes.* Si enim ignorans, inquit, comederis et nesciens, non es obnoxius supplicio; nam ignorantia deinceps res est, non ingluviei. Neque ab hac tantum illos formidine liberat, sed ab alia quoque, multam illis libertatem securitatemque apparans: neque enim dijudicare permittit sive examinare et sciscitari, an idolothyum sit an non; sed indiscriminatim comedere quidquid ex foro affertur, neque discere quid sit id quod apponitur: unde fit ut qui ignorans comederit liberetur. Talia enim sunt quæ natura non sunt mala, sed ex cogitatione quid immundum faciunt. Propterea dicit, *Nihil interrogantes.* 26. Nam *Domini est terra et plenitudo ejus*, non dæmoniorum. Quod si terra, fructus, et bruta ejus omnia, nihil habent immundum: sed alio modo immundum efficitur ex cogitatione et ex inobedientia: ideo non modo permisit, sed etiam, 27. *Si quis, inquit, vos vocat infidelium, et vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes*

propter conscientiam. Vide rursus moderationem: neque enim jussit vel præcepit abire, sed neque prohibuit: abscedentes rursus ab omni suspitione liberat. Quare? Ne videretur a metu aut formidine esse tanta accuratio. Nam qui curiose inquirat, quasi timens hoc facit: qui autem postquam audivit abstinere, quasi despiciens et odio habens et aversans, abstinere. Ideo Paulus utrumque confirmare volens, ait: *Omne quod vobis apponitur manducate.* 28. *Si quis autem vobis dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicavit.* Neque enim tamquam a vim aliquam habentibus, sed tamquam ab execrandis jubet abstinere. Neque igitur ab iis ut quæ nocere possint fugite; nullam quippe vim habent; neque quia nullam vim habent, indiscriminatim percipiat: hostium enim et inhonoratorum mensa est. Ideo dicebat, *Nolite comedere propter illum qui indicavit, et propter conscientiam.* Domini enim est terra et plenitudo ejus. Viden' quomodo et cum comedere jubet, et cum abstinere, idem testimonium in medium adducat? Neque enim ideo prohibeo, inquit, quasi aliena sint; nam Domini est terra; sed propter id quod dicebam, propter conscientiam; id est, ne lædaris. Oportet ergo curiose inquirere? Non, inquit: neque enim tuam dixi conscientiam, sed illius. Prius enim dixi, *Propter illum qui indicavit*; et rursus: 29. *Conscientiam dico non tuam, sed alterius.* Sed forte dixerit quispiam: Fratribus merito parcis, et non sinis nos gustare propter illos; ne eorum conscientia cum sit infirma, inducatur ad comedendum ea, quæ idolis sunt immolata: si vero gentilis quispiam fuerit, quid tibi curæ est? nonne tu dicebas, *Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare*

¹ Savilius legendum putat, *in templis idolorum*, et hæc videtur vera lectio. sed reclamant Editi et Mss.

(1. Cor. 5. 12)? cur ergo rursus de illis curam geris? Non illius, inquit, sed etiam hic tui curam gero. Ideo subjunxit : *Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia?* libertatem dicens, quod non observetur neque prohibeatur : hoc enim libertas est, a Judaica servitute liberata. Hoc autem vult significare : liberum me fecit Deus, et omni documento superiorem; sed nescit gentilis de mea judicare philosophia, neque Domini mei liberalitatem perspicere, sed condemnabit et apud se dicet : Fabulæ sunt res Christianorum : abstinent ab idolis, fugiunt dæmonas, et hærent iis quæ illis offeruntur : viget apud illos gula. Et quid tum, inquires? quid nobis damni, si ille male judicet? Quanto autem melius non illi occasionem dare ut judicet? si enim abstineas, ne hæc quidem dicet. Quomodo, inquires, non dicet? cum enim viderit me hæc non examinare, non in macello, non in convivio, quomodo non dicet neque damnabit, ut qui indiscriminatim horum particeps sim? Nequaquam : neque enim hæc tamquam idolis immolata comedis, sed tamquam munda : si autem non curiose inquis, hoc facis ut ostendas te appositam non timere. Propterea sive in domum Græcorum ingrediaris, sive in forum veneris, non permitto te sciscitari, ne strepitum timeas, vel impliceis, neve percellaris, neve tibi superflua præbeas negotia. 30. *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Cujus, quæso te, particeps es? Dei donorum : ejus enim gratia tanta est, ut animam meam reddat impollutam et omni macula superiorem. Quemadmodum enim sol radios immittens in multas maculas, rursus illos recolligit mundos : ita et nos, et multo magis in medio mundi versantes, puri manemus, si velimus, quo etiam vim habemus majorem.

2. Cur ergo, inquit, abstines? Non quasi futurus sim immundus, absit; sed propter fratrem, et ne sim socius dæmoniorum, neve judicer ab infideli. Hic enim non amplius natura, sed inobedientia, et amicitia erga dæmonas, me facit immundum, et liberum arbitrium maculas operatur. Quid sibi vult autem illud : *Quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Ego enim, inquit, gratias ago Deo, quod me ita sublimem fecerit, et humilitate Judaica superiorem, ita ut nulla ex parte lædar : gentiles autem meam ignorantes philosophiam, contraria suspicabuntur et dicent : Christiani nostra appetunt, et sunt hypocritæ; nam cum dæmones vituperent et aversentur, ad mensas eorum accurrunt; quo quid insanius esse possit? non ergo veritatis causa, sed ambitionis et principatus amoris ad hoc dogma se contulerunt. Quantæ ergo insanix fuerit, si pro illis quibus affectus sum beneficiis tantis, ut de illis gratias agam, blasphemix causa fuerim? At hæc quoque nunc dicet Græcus, inquires, cum viderit me non curiose inquirere? Nequaquam : neque enim omnia plena sunt idolothytiis, ut hoc suspiceris, neque tu illa ut idolothyta degustas. Noli ergo curiose indagare supervacanea; neque rursus, si aliqui dicant, idolis immolatum est, ejus sis particeps.

Nam gratiam tibi Christus dedit, sublimemque te fecit atque huic damno superiorem, non ut male audias, neque ut, unde tantum lucratus es ut gratias ageres, inde ita alios lædas ut blasphement. Cur enim, inquit, non dico Græco, Rodo et nihil lædor, neque quasi dæmonum amicus hoc facio? Quia non potest persuadere, etiamsi millies dicas : infirmus namque est et inimicus. Si enim fratri nondum persuasisti, multo minus inimico et Græco persuadebis. Si ille per conscientiam idolis immolati retinetur, multo magis infidelis. Quid autem nobis tam multis opus est negotiis? Quid ergo, quia Christum novimus et gratias agimus, illi autem blasphemant, ideo ab hoc abstinere? Apage : non enim par res est : illic enim lucrum magnum est, quod blasphemiam feramus, hic autem nihil erit lucri. Ideo prius dicebat : *Neque enim si manducamus, abundamus; neque si non manducamus, deficimus* (1. Cor. 8. 8). Præter hæc autem rem esse fugiendam pronuntiavit, ita ut alia etiam ratione abstinere oporteat, non id tantum, sed ob alias quas dixit causas. 31. *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Vidistin? quomodo a re proposita ad id quod universale est adhortationem deduxerit, una pulcherrima nobis data definitione, ut Deus per omnia glorificetur? 32. *Sine offensione estote Judæis et gentibus et Ecclesiæ Dei.* Id est, nullam cuiquam detis ansam. Nam frater offenditur, Judæus magis te odio habebit teque damnabit, gentilis similiter tamquam helluonem irridebit et hypocritam. Non modo fratres offendere non oportet, sed, quantum fieri potest, ne externos quidem. Si enim lux sumus et fermentum et luminaria ei sal, illuminare, non tenebris offundere oportet; stringere, non dissolvere; ad nos infideles attrahere, non fugare. Quid ergo persequeris eos, quos attrahere oportet? Etenim Græci offenduntur cum nos vident ad talia revertentes : mentem enim nostram non norunt, neque quod anima nostra sit sublimior omnique sensibili macula superior. Judæi vero et infirmiores fratres eadem ipsa patientur. Vident quantas posuerit causas, ob quas oporteat ab iis quæ idolis immolata sunt abstinere? propter inutilitatem, propter superfluitatem, ob damnum fratris, ob Judæi blasphemiam, ob Græci maledictum; quod non oporteat cum dæmonibus communicare, quod ea res idololatriæ quædam sit. Deinde quia dixit, *Sine offensione estote*, et obnoxios illos fecit et gentilium et Judæorum damnis, atque illud grave molestumque erat; vide quomodo illud acceptabile et leve faciat, sese medium ponens ac dicens : 33. *Sicut et ego per omnia omnibus placeo; non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* (Cap. 11.) 1. *Imitatores mei estote, sicut ego Christi.*

3. Hoc est regula perfectissimi Christianismi, hoc accurata definitio, hoc summum fastigium, quæ in commune conferunt quærere : quod et ipse declarans subjunxit, *Sicut et ego Christi.* Nihil enim ita potest imitorem Christi facere, ut curam proximi gerere. Sed etiamsi jejunaveris, humi cubueris, si te, ut et

τῶν πάλιν φροντίζεις; Οὐκ ἐκείνου φροντίζω, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα σοῦ. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως*; ἐλευθερίαν τὸ ἀπαρατήρητον καὶ ἀκώλυτον λέγων· τοῦτο γὰρ ἐλευθερία, Ἰουδαϊκῆς ἀπηλλαγμένη δουλείας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐλευθερόν με ἐποίησεν ὁ Θεός, καὶ πάσης βλάβης ἀνωτέρον· ἀλλ' οὐκ οἶδεν ὁ Ἕλλην δικάζειν τῇ ἐμῇ φιλοσοφίᾳ, οὐδὲ τὴν τοῦ Δεσπότη μου φιλοτιμίαν συνορᾶν, ἀλλὰ καταγνώσεται καὶ ἐρεῖ πρὸς ἑαυτὸν· Μῦθος τὰ Χριστιανῶν, ἀπείχονται τῶν εἰδώλων, φεύγουσι δαίμονας, καὶ τῶν ἐκείνοις προσαγομένων ἔχονται· πολλὴ παρ' αὐτοῖς ἡ γαστριμαργία. Καὶ τί τοῦτο; φησὶ· ποῖον δὲ ἡμῖν βλάβος, ἀν κακῶς ἐκείνος κρίνῃ; Πόσω δὲ βέλτιον τὸ μηδὲ ὅλως κρίνειν αὐτῷ δίδοναι; ἂν γὰρ ἀπέχη, οὐδὲ ταῦτα ἐρεῖ. Πῶς, φησὶν, οὐκ ἐρεῖ; ὅταν γὰρ ἴῃ μὴ ἐξετάζοντα ταῦτα, μὴ ἐν μακέλλῳ, μὴ ἐν συμποσίῳ, πῶς οὐκ ἐρεῖ καὶ καταγνώσεται, ὡς ἀδιαφόρως μου μετέχοντος; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ὡς εἰδωλοθύτων μετέχεις, ἀλλ' ὡς καθαρῶν· εἰ δὲ οὐ περιεργάζῃ, ἵνα δείξῃς, ὅτι οὐ δέδοικας τὰ προκείμενα. Διὰ γὰρ τοῦτο, κἂν εἰς Ἑλλήνων οἰκίαν εἰσέλθῃς, κἂν εἰς ἀγορὰν ἐμβάλῃς, οὐκ ἀφήμῃ σε ἔρωτᾶν, ἵνα μὴ φοβοδὲς γένῃ μηδὲ λινοπλῆξ, μηδὲ περιττὰ ἐαυτῷ πράγματα παρήχῃς. *Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τὴν βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ*; Τίνος μετέχεις χάριτι; εἰπέ μοι. Τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν· ἡ γὰρ χάρις αὐτοῦ τοσαύτη, ὡς κατασκευάσαι μοι τὴν ψυχὴν ἀμύλοντον καὶ ἀνωτέραν πείσης κηλίδος. Καθάπερ γὰρ ἥλιος ἐπαφίεις τὰς ἀκτίνας πολλὰς κηλίδας, πάλιν αὐτὰς συστέλλει καθαράς· οὕτω καὶ ἡμεῖς, καὶ πολλῶν πλέον, ἐν μέσῳ τῷ κόσμῳ στρεφόμενοι, καθарοὶ διαμένομεν, ἂν ἐθέλωμεν, ὅσῳ καὶ μέζονα δύναμιν ἔχομεν.

β'. Τί οὖν ἀπέχη, φησὶν; Οὐχ ὡς μέλλον ἀκάθαρτος γίνεσθαι, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὸν ἀδελφόν, καὶ ἵνα μὴ κοινωνὸς γένωμαι δαιμονίων, καὶ ἵνα μὴ κρίνωμαι παρὰ τοῦ ἀπίστου. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι λοιπὸν ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ παρακοὴ καὶ ἡ πρὸς δαίμονας φιλία ποιεῖ με ἀκάθαρτον, καὶ ἡ προαιρεσις τὸν μολυσμὸν ἐργάζεται. Τί δὲ ἐστὶ, *τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ*; Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω με ὑψήλιν ἐποίησε καὶ Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνωτέρον, ὡς μηδαμῶδεν βλάπτεσθαι· οἱ δὲ Ἕλληνες, οὐκ εἰδότες μου τὴν φιλοσοφίαν, τάναντία ὑποπτεύουσιν καὶ ἐροῦσιν, ὅτι Χριστιανοὶ τῶν ἡμετέρων ἐφίενται, καὶ ὑποκριτὰί τινές εἰσι, διαβάλλοντες μὲν δαίμονας καὶ ἀποστρεφόμενοι, ἐπὶ δὲ τὰς τραπέζας αὐτῶν τρέχοντες· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἀναισθητότερον; οὐκ ἄρα ἀληθείας ἔνεκεν, ἀλλὰ φιλοτιμίας καὶ φιλαρχίας ἐπὶ τὸ δόγμα τοῦτο ἐληλύθασι. Πόσης [222] οὖν ἀνοίας ἂν εἴη, ὑπὲρ ὧν οὕτως εὐηργετήθην, ὡς καὶ εὐχαριστέην, ὑπὲρ τούτων βλασφημίας αἰτίων γίνεσθαι; Ἀλλὰ ταῦτα καὶ νῦν ἐρεῖ, φησὶν, ὁ Ἕλλην, ὅταν ἴῃ μὴ περιεργαζόμενον; Οὐδαμῶς· οὐδὲ γὰρ πάντα εἰδωλοθύτων γέμει, ἵνα τοῦτο ὑποπτεύσῃ· οὔτε αὐτὸς ὡς εἰδωλοθύτων ἀπογεύῃ. Μὴ τοίνυν περιεργάζου περιττὰ, μηδ' αὖ πάλιν, λεγόντων τινῶν, ὅτι Εἰδωλοθύτὸν ἐστὶ, κοινωνῶν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς χάριν σοι ἔδωκε, καὶ ὑψήλιν σε ἐποίησε καὶ μέζονα τῆς ἐκείθεν βλάβης, οὐχ ἵνα κακῶς ἀκούσης, οὐδ' ἵνα, ὅθεν τοσαῦτα ἐκέρθανας ὡς καὶ εὐχαριστέην, ἐντεῦθεν οὕτω βλάβης ἐτέρους ὡς καὶ βλασφημῇν. Διὰ τί γὰρ οὐ λέγω τῷ Ἕλληνι, φησὶν, ὅτι Καὶ τρώγῃ καὶ οὐδὲν βλάπτωμαι. καὶ ὅτι Οὐχ ὡς φιλῶν τοὺς δαίμονας

τοῦτο ποιῶ; Ὅτι οὐ δύνασαι πείσαι, κἂν μυριάκις λέγῃς· ἀσθενὴς γὰρ ἐστὶ, καὶ πολέμιος. Εἰ γὰρ τὸν ἀδελφὸν οὐδέπω ἔπεισας, πολλῶν μᾶλλον τὸν ἐχθρὸν καὶ Ἕλληνα. Εἰ ἐκείνος ἐπὶ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου κατέχεται, πολλῶν μᾶλλον ὁ ἀπίστος. Τί δὲ ἡμῖν καὶ πραγμάτων δεῖ τοσούτων; Τί οὖν, ἐπειδὴ Χριστὸν ἔγνωμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν, βλασφημοῦσι δὲ ἐκείνοι, διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα καὶ τοῦτο; Ἀπαγε· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον· ἐκεῖ μὲν γὰρ πολὺ τὸ κέρδος ἐκ τοῦ φέρειν τὴν βλασφημίαν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν ἔσται πλέον. Διὸ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν· *Ὅτε γὰρ ἐὰν ζήλωμεν, περισσεύομεν, ὅτε ἐὰν μὴ ζήλωμεν, ὑστερούμεθα*^α. Καὶ χωρὶς τούτου δὲ φευκτὸν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηνεν, ὥστε καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν ἀπέχεσθαι δεῖ, οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἃς εἰρηκεν αἰτίας. *Εἰτε οὖν ἐσθίετε, εἰτε πίνετε, εἰτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε*. Εἶδες πῶς ἀπὸ τοῦ προκειμένου ἐπὶ τὸ καθολικὸν ἐξήγαγε τὴν παραίνεσιν, ἵνα κάλλιστον τὸν ὅρον ἡμῖν δοῦς, τὸ τὸν Θεὸν διὰ πάντων δοξάζεσθαι; Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Τουτέστι, μηδεμίαν παρέχετε λαθὴν μηδενί. Καὶ γὰρ ὁ ἀδελφὸς σκανδαλίζεται, καὶ ὁ Ἰουδαῖος μᾶλλον σε μισήσει καὶ καταγνώσεται σου, καὶ ὁ Ἕλλην ὁμοίως ὡς λαίμαργον οὕτω γελάζεται καὶ ὑποκριτῇ. Οὐ μόνον δὲ ἀδελφούς οὐ χρὴ πλήττειν, ἀλλ' ἐν τοῖς δυνατοῖς οὐδὲ τοὺς ἐξωθεν. Εἰ γὰρ φῶς ἐσμεν καὶ ζῆμυ καὶ φωστήρες καὶ ἄλλας^β, φωτίζειν, οὐ σκοτίζειν δεῖ· σφίγγειν, οὐ παραλύειν· πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπᾶσθαι τοὺς ἀπίστους, οὐ φυγαδεύειν. Τί τοίνυν διώκεις, οὐς ἐφέλκεσθαι δεῖ; Καὶ γὰρ Ἕλληνες πλῆττονται, ὅταν ἴδωσι παλινδρομοῦντας ἡμᾶς εἰς τὰ τοιαῦτα· τὴν γὰρ διάνοιαν οὐκ ἴσασιν, οὐδ' ὅτι παντὸς αἰσθητοῦ μολυσμοῦ ἀνωτέρα γέγονεν ἡ ψυχὴ. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν οἱ ἀσθενέστεροι τὰ αὐτὰ πείσονται. Εἶδες πόσας αἰτίας τέθεικε, δι' ἃς χρὴ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι; διὰ τὸ ἀνόνητον, διὰ τὸ περιττὸν, διὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ βλάβην, διὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίου βλασφημίαν, διὰ τὴν τοῦ Ἕλληνος κακηγορίαν, διὰ τὸ μὴ δεῖν δαίμονι κοινωνεῖν, διὰ τὸ εἰδωλολατρείαν τινὰ εἶναι [223] τὸ πρᾶγμα. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, Ἀπρόσκοποι γίνεσθε, καὶ ὑπευθύνους αὐτοὺς ἐποίησε καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων βλάβης καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων, καὶ βαρὺ τὸ λεγόμενον ἦν, ὅρα πῶς αὐτὸ εὐπαράδεκτον καὶ κοῦφον ποιεῖ, τιθεὶς ἑαυτὸν μέσον, καὶ λέγων· *Καθὼς καὶ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμαντοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ*.

γ' Τοῦτο κανὼν χριστιανισμοῦ τοῦ τελειοτάτου, τοῦτο δρος ἡκριθωμένος, αὕτη ἡ κορυφὴ ἡ ἀνωτάτω, τὸ τὰ κοινῇ συμφέροντα ζητεῖν. Ὅπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν ἐπήγαγε· *Καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ*. Οὐδὲν γὰρ οὕτω δύναται ποιῆσαι μιμητὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ κῆδεσθαι τῶν πλησίων. Ἀλλὰ κἂν νηστεύσης, κἂν χαμευνήσης, κἂν ἀπαγχονήσης σαυτὸν, τοῦ δὲ πλησίου μὴ προνοῆς, οὐδὲν μέγα εἰργάσω, ἀλλ' ἐπὶ πόρῳ ταύτης τῆς εἰκόνης ἔστηκας ταῦτα ποιῶν. Καίτοι ἐνταῦθα μὲν καὶ αὐτὸ φύσει τὸ πρᾶγμα λυσitelές ἐστὶ, τὸ ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων· ἐγὼ δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἀσυμφόρων ἐποίησα, φησὶν, ὅλον, ἵτε περιέτμον, ὅτε ἔθουσα. Ταῦτα γὰρ εἰ τις καθ' ἑαυτὰ ἐξετάσῃ, καὶ

^α Legebatur ὑστερούμεν. ^β Legebatur αἰε.

ἀπόλλυσι τοὺς μετιόντας καὶ τῆς σωτηρίας ἐκπίπτειν ποιεῖ· ἀλλ' ὅμως ὑπέμεινα καὶ ταῦτα διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιούτων. Ἐκεῖ μὲν γάρ, ἂν μὴ προσῇ ἡ ὠφέλεια καὶ τὸ δι' ἐτέρους γενέσθαι, τότε βλάβος τὸ πρᾶγμα γίνεται· ἔνταῦθα δὲ, κἂν μηδεὶς ὁ σκανδαλιζόμενος ᾖ, καὶ οὕτως ἀπέχσθαι τῶν κεκωλυμένων χρή. Οὐ μόνον δὲ βλαβερὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίπονα ὑπέμεινα. Ἄλλας γὰρ Ἐκκλησίας ἐσύλησα, φησι, λαδῶν ὀφνώνιον, καὶ ἐξὼν ἐσθίειν καὶ μὴ ἐργάζεσθαι, οὐκ ἐζήτησα τοῦτο, ἀλλ' εἰλόμην λιμῷ διαφθαρῆναι μᾶλλον, ἢ σκανδαλίσαι ἕτερον. Διὰ τοῦτο φησι, Πάντα πᾶσιν ἀρέσκει. Ἄν τε παράνομον, ἂν τε ἐπίπονον καὶ ἐπικινδύνον δέῃ ποιῆσαι, πάντα εἰς τὸ ἐτέρων συμφέρον ὑπομένω. Πάντων γοῦν ἀνώτερος ὢν κατὰ τὴν ἀκρίβειαν, πάντων κατώτερος γέγονε κατὰ τὴν συγκατάθεσιν.

Καὶ γὰρ οὐδὲν καθόρισμα σφόδρα μέγα εἶναι δύναται· ἂν, ὅταν μὴ τὸ κέρδος καὶ εἰς ἐτέρους διαδιδῶ· καὶ δηλοῖ ὁ τὸ τάλαντον ὑγιὲς προσενεγκῶν, καὶ διχοτομηθεὶς ἐπειδὴ αὐτὸ οὐκ ἐπλεόνασε. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀδελφε, κἂν ἄσιτος μένης, κἂν χαμαὶ καθεύδῃς, κἂν τέψαν ἐσθίῃς, κἂν θρηνῆς διαπαντός, καὶ μηδὲνα ἕτερον ὠφελῇς, οὐδὲν μέγα ἐργάζῃ. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ μεγάλοις καὶ γενναίοις ἐκείνοις ἀνδράσι τοῦτο μάλιστα περισπούδαστον ἦν· ἐξέτασον αὐτῶν μετὰ ἀκριβείας τὸν βίον, καὶ ὅψιι σαφῶς, ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν τὰ ἑαυτοῦ ποτε ἐσχόπησεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον ἔκαστος· ὅθεν καὶ ἔλαμψαν μᾶλλον. Καὶ γὰρ καὶ τῷ Μωϋσῇ πολλὰ καὶ μέγала εἰργάσθη θαύματα καὶ σημεῖα· ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸν οὕτω μέγαν ἐποίησεν, ὥς ἡ μακαρία ἐκείνη φωνή, ἣν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφῆκε, λέγων· *Εἰ μὲν ἀφῆς αἰτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄφεσις εἰ δὲ μὴ, κἀμὲ ἐξάλειψον*. Τοιοῦτος [224] ἦν καὶ ὁ Δαυὶδ· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτων, καὶ ἐγὼ ἐκυκοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ πόλινιον τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν τοῦ πατρὸς μου*. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ οὐκ ἐζήτηε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν. Διὸ καὶ κινδύνους ἑαυτὸν ἐξεδίδου, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν οὐδὲν αὐτῷ προστηρόντων παρεκάλει. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως ἔλαμψαν· οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν ζητήσαντες σκόπει πῶς καὶ ἐβλάδυσαν. Ὁ γοῦν ἀδελφιδόυς ὁ τοῦτου, ἐπειδὴ ἤκουσεν, *Εἰ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ δὲ εἰς ἀριστερά, καὶ τῇ αἵρεσιν λαδῶν, τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἐζήτησεν, οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν· ἀλλ' αὕτη μὲν ἐνεπυρίζετο ἡ χώρα, ἐκείνη δὲ ἔμενεν ἀνέπαφος*. Ὁ Ἰωνᾶς πάλιν οὐ ζητήσας τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ, καὶ ἀπολέσθαι ἐκινδύνευσε· καὶ ἡ μὲν πόλις εἰστήκει, αὐτὸς δὲ ἐσαλεύετο καὶ ἐκλυδωνίζετο· καὶ κατεποντίζετο. Ὅτε δὲ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον ἐζήτησε, τότε καὶ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν. Οὕτω καὶ ὁ Ἰακώβ ἐπὶ τῶν ποιμνίων μὴ ζητήσας τὸ οἰκεῖον κέρδος, τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπῆλαυσε. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ τὸ τῶν ἀδελφῶν συμφέρον ζητήσας, εὔρε τὸ ἑαυτοῦ. Περμπόμενος γοῦν παρὰ τοῦ πατρὸς οὐκ εἶπε, *Τί τοῦτο; οὐκ ἤκουσας ὅτι ὑπὲρ ὅψους καὶ ἐνυπνίων καὶ διασπᾶσαι μὲ ἐπεχειρόν, καὶ ὀνειράτων ἐυθύνας ὑπεῖχον, καὶ τοῦ φιλεῖσθαι μὲ παρὰ σοῦ δίδωμι δίκην; τί οὖν οὐκ ἐργάζονται μὲ λαθόντες εἰς μέσον; Οὐδὲν τούτων εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλὰ πάντων προτιμᾷ τὴν τῶν ἀδελφῶν θεραπείαν. Διὰ τοῦτο καὶ πάντων τῶν μετὰ ταῦτα ἀπέλαυσεν ἀγαθῶν, ἃ καὶ σφόδρα λαμπρὸν ἐποίησαν καὶ ἐνδοξον ἀπέφηναν.*

Οὕτω καὶ Μωϋσῆς· οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ ἐκ δευτέρου πάλιν αὐτοῦ μνησθῆναι, καὶ ἰδεῖν πῶς τὰ καθ' ἑαυτὸν παρέρωρα, καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐζήτηε. Οὗτος γὰρ ἐν βασιλείοις στρεφόμενος, ἐπεὶ ἰδὼν μέλζονα πλοῦτον ἡγήσατο τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμόν, καὶ πάντα ἀπὸ τῶν χειρῶν ῥίψας, ἐκοινώνει τῶν κακῶν τοῖς Ἑβραίοις, οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἐδουλώθη, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους δουλείας ἀπῆλλαξε. Μεγάλα μὲν οὖν ταῦτα, καὶ ἀγγελικῆς ἄξια πολιτείας.

δ'. Τὸ δὲ τοῦ Παύλου πολλὴν ἔχει τὴν ὑπερβολήν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες τὰ αὐτῶν ἀφέντες ἀγαθὰ, τοῖς τῶν πλησίον ἐζόντο κοινωνεῖν κακοῖς· ὁ δὲ Παῦλος πολλῷ μείζον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ταῖς ἐτέρων ἡθέλησε κοινωνῆσαι συμφοραῖς, ἀλλ' ἐζητο αὐτὸς εἶναι ἐν τοῖς ἐσχάτοις, ἵνα ἕτεροι γίνωνται ἐν ἀγαθοῖς. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον δοῦν ἐν τρυφῇ ῥίψαι τρυφήν καὶ κακοχεῖσθαι, αὐτὸν μόνον κακοχούμενον ἐτέρους ποιῆσαι εἶναι ἐν ἀδείᾳ καὶ τιμῇ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ εἰ καὶ μέγα τὸ ἀλλάξασθαι τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν διὰ τὸν πλησίον, ἀλλ' ὅμως φέρει τινὰ παραμυθίαν τὸ κοινωνοῦς ἔχειν τῆς δυσμερίας· τὸ δὲ αὐτὸν μόνον ἐθέλειν εἶναι ἐν τοῖς λυπηροῖς, ἵνα ἕτεροι τῶν χρηστῶν ἀπολαύσῃσι, τοῦτο πολλῷ νεανικωτέρας ψυχῆς καὶ τοῦ Παύλου φρονήματος.

Οὐ ταῦτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρη [225] ὑπερβολὴ μείζονα νικᾷ τοὺς προεξηγούμενους ἅπαντας. Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες κινδύνους ἑαυτοὺς περιέβαλον τοῖς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ πάντες ἀπαξιαπλῶς ἐκείνοι τοῦτον ἤτουν τὸν θάνατον· ὁ δὲ Παῦλος τῆς δόξης τῆς μελλούσης ἠῤῥετο ἐκπεσεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐτέρων σωτηρίας. Ἐγὼ καὶ τρίτην εἰπεῖν ὑπερβολήν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ὅτι ἐκείνων μὲν ἔνιοι, εἰ καὶ τῶν ἐπιδοιλευσάντων προϊστάνοιο, ἀλλ' ὅμως ὦν τὴν δημαγωγίαν ἦσαν ἐγκχεχειρισμένοι· καὶ ταῦτ' οὐ συνέβαινε, οἷον ἂν εἰ τις προϊσταίτο· υἱοῦ φαύλου μὲν καὶ παρανόμου, υἱοῦ δὲ ὅμως· ὁ δὲ Παῦλος ὑπὲρ τούτων ἐβούλετο εἶναι ἀνάθεμα, ὦν οὐκ ἦν ἐμπειπιστευμένος τὴν προστασίαν· εἰς γὰρ τὰ ἔθνη ἦν ἀπεσταλμένος. Εἶδες ψυχῆς μέγεθος καὶ φρονήματος ὕψος αὐτὸν ὑπερβαίνειν τὸν οὐρανόν; Τοῦτο ζήλωσεν· εἰ δὲ οὐ δύνασαι, κἂν τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ λάμψαντας. Οὕτω γὰρ εὐρήσεις τὸ σοι συμφέρον, ἂν τὸ τοῦ πλησίον ζητῇς. Ὅσπερ ὅταν ὀκνῇς ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀδελφοῦ, ἐννοήσας ὅτι οὐδὲ ἄλλως δυνήσῃ σωθῆναι, διὰ γοῦν σαυτὸν ἐκείνου πρόστιθι καὶ τῶν ἐκείνου πραγμάτων. Ἰκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα πείσαι, ὅτι ἄλλως οὐκ ἐνὶ τῷ ἡμῖν συμφέρον εὔρεται. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἐν συνθηᾷ παραδειγμάτων τοῦτο μαθεῖν, ἐννόησον εἰ συμβαίη που πῦρ ἀναφθῆναι ἐν οἰκίᾳ, εἰτὰ τίνες τῶν πλησίον οἰκούντων, τὸ ἑαυτῶν σκοποῦντες μὴ παρατάξωνται τοῖς κινδύνους, ἀλλὰ καὶ κατακλείσαντες ἑαυτοὺς οἴκοι μείνωσι, δεδοικότες μὴ τις ἐπείσειθ' ὧν ὑφέληται τι τῶν ἔνδον, ὅσῃν ὑποστήσονται τιμωρίαν; Καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἐπελθὼν ἅπαντα καταφλέξει τὰ ἐκείνων· καὶ ἐπειδὴ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον οὐκ εἶδον, καὶ τὸ ἑαυτῶν προσπολλύουσι. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βουλόμενος συνδῆσαι πάντας ἀλλήλοις, τοιαύτην τοῖς πράγμασιν ἐπέθηκεν ἀνάγκην, ὥς ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι τὸ τοῦ ἐτέρου δεδέσθαι· καὶ ὁ κόσμος ἅπας οὕτω συνέστηκε. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐν πλοίῳ, εἰ χειμῶνος γενομένου ὁ κυβερνητὴς ἀφίει τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ

¹¹ *Deerant hanc*, καὶ ἐκλυδωνίζετο.

¹² *Reg.*, προσταίη.

dicam, strangolaveris, proximi autem curam non geras, nihil magni fecisti, sed adhuc longe abes ab hac imagine hæc faciens. Atqui hic quidem ipsa quoque res natura sua est utilis, abstinere ab iis quæ sunt idolis immolata: ego autem plurima feci, inquit, ex iis quæ per se non sunt utilia, nempe quando circumcididi, quando sacrificavi. Hæc enim quando per se examinantur, et perdunt eos qui id faciunt, et efficiunt ut a salute excidant: attamen sustinui illa ob lucrum inde proveniens. Hic autem nihil simile. Illic enim nisi adsit utilitas, et nisi aliis prosit, tunc res damnosa est: hic vero, etiamsi nemo offendatur, oportet tamen a prohibitis abstinere. Non solum autem noxia, sed etiam laboriosa pertuli. *Alias enim Ecclesias depopulatus sum*, inquit, *accepto stipendio*, et cum comedere liceret et non operari, hoc non quæsivi, sed malui fame perire potius, quam alteri offendiculo esse. Ideo ait: *Per omnia omnibus placeo* (2. Cor. 11. 8). Sive rem legibus adversam, sive laboriosam, sive periculosam oporteat facere, omnia in aliorum utilitatem sustineo. Cum ergo omnibus superior esset quantum ad accuratam vitæ rationem, omnibus inferior erat per attemperationem.

Præclarum nihil est, nisi aliis sit utile.—Nam nulum præclare gestum ita magnum esse possit, nisi utilitatem ad alios transierit: idque palam est ex illo, qui talentum integrum retulit, et dissectus est quoniam illud non multiplicavit. Et tu ergo, frater, etiamsi abstineas a cibo, etiamsi humi cubes, etiamsi cinerem comedas, semperque lamenteris, si nihil aliud juves, nihil magnum operaris. Etenim illis in principio viris magnis et præclaris hoc maxime curæ erat: eorum vitam accurate scrutare, et clare videbis eorum neminem sua spectasse, sed singulos ea quæ proximi erant; unde etiam magis resplenduerunt. Nam et a Moyse multa et magna patrata sunt miracula et signa; sed nihil illum tam magnum fecit, ut beata illa vox quam ad Deum emisit, dicens: *Si autem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus et me quoque dele* (Exod. 32. 32). Talis quoque David erat; ideoque dicebat: *Ego pastor peccavi, et ego malefeci, et isti qui sunt grex quid fecerunt? Sit manus tua super me et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Sic Abraham non id, quod sibi competeret, quærebat, sed quod multis. Ideoque periculis sese exponebat, Deumque rogabat pro iis, qui ad ipsum nihil attinebant. Et hi quidem ita claruerunt. Qui vero ea quæ sua essent quærebant, vide quantum damni acceperint. Ejus certe fratris filius, cum audisset: *Si tu ad dexteram, ego ad sinistram* (Gen. 13. 9); et optasset quod sibi utile erat quæsivisset, neque quod suum erat invenit; sed hæc quidem regio tota conflavit, illa autem mansit illæsa. Jonas rursum cum non quæsivisset id quod multis, sed quod sibi conducebat, in periculum exitii venit: et urbs quidem stabat, ipse vero agitatus fluctibus et demersus fuit. Cum autem id quod multis utile erat quæsivisset, tunc quod suum erat invenit. Sic et Jacob in gregibus cum non lucrum proprium quæsivisset, magnas opes est

assequutus. Et Joseph cum fratrum commodum quæsivisset, summum invenit. Missus enim a patre, non dixit, Quid hoc est? non audisti quod pro visu et somniis me discerpere conati sint, et pro somniis in crimen vocatus sim, et quod a te diligar pœnas dederim? quid ergo non facturi sunt, si me in medio tenuerint? Nihil horum dixit, nec cogitavit, sed fratrum curam omnibus prætulit. Ideoque omnia quæ post illa obtigerunt assequutus est bona, quæ etiam illum valde clarum fecerunt et gloriosum. Sic et Moyses; nihil enim impedit quominus illum secundo memoremus, et videamus quomodo sua despexerit, et aliis bona conferre quæsierit. Ille namque in regia versans, quia majores divitias esse putabat opprobrium; quam Ægypti thesauros, projectis omnibus quæ præ manibus habebat, malorum socius cum Hebræis fuit, nec modo ipse non in servitutem redactus est, sed etiam illos a servitute liberavit. Magna quidem hæc sunt, et angelico digna instituto.

4. At quod Paulum spectat, longe excellentius est. Alii enim omnes suis relictis bonis, proximi malorum socii esse voluerunt: Paulus vero rem longe majorem fecit. Non enim alienarum calamitatum particeps esse voluit, sed id elegit, ut ipse in extremis esset, ut alii in bonis degerent. Nec par res est in deliciis versantem delicias respuere, et affligi; et solum affligi et vexari, ut alii in securitate et honore versentur. Ille enim etsi magnum est mala bonis commutare propter proximum, aliquam tamen consolationem affert, rerum adversarum socios habere, se autem velle solum esse in rebus asperis, ut alii bonis fruantur; hoc est longe generosioris animi et Pauli.

Pauli magnitudo animi.—Non hinc autem tantum, sed ex sublimi ratione alia jam memoratos omnes longe ille superat. Nam Abraham quidem et cæteri omnes sese iis objicere periculis tantum, quæ sunt in præsentī vita, et omnes illi hanc semel expetebant mortem: Paulus vero a futura gloria excidero rogabat, pro aliorum salute. Possum et tertiam dicere superiorem excellentiam. Quam illam? Quod aliqui eorum, etsi curam gerebant eorum qui sibi struxerant insidias, eorum tamen curam gerebant qui sibi traditi fuerant gubernandi: atque idipsum contingebat, ac si quis curam gereret filii quidem pravi et scelesti, sed tamen filii. Paulus vero pro his volebat anathema esse, qui ejus curæ non crediti fuerant: in gentes enim missus erat. Vidistin' animi magnitudinem, et sublimitatem ipsum cælum superantem? Hunc imitare: si vero non potes, saltem eos qui in Veteri Testamento fulserunt. Sic enim quod tibi utile erit invenies, si proximi utilitati advigiles. Itaque cum segnīs eris ad fratris curam gerendam, cogitans te non alio posse modo salutem consequi, propter te saltem illum et res ejus cura. Sufficiunt ea quæ dicta sunt, ut nobis persuadeant non posse nos alio modo ea quæ nobis conducunt invenire. Quod si velis ex consuetis exemplis hoc ediscere: si contigerit alicubi domum igne conflagrare; deinde aliqui ex vicinis suis prospicientes,

non se apparent adversus pericula, sed clausis ostiis domi maneant, metuentes ne quis ingressus aliquid furetur; quantum illi subibunt supplicium? Progressus enim ignis omnia illorum bona comburet; et quoniam proximi utilitatem non curavere, sua quoque perdent. Deus enim volens omnes inter se colligare, tantam rebus imposuit necessitatem, ut cum proximi utilitate alterius utilitas colligetur: et ita consistit mundus totus. Ideo in navi quoque, si ingruente tempestate gubernator, rejecta multorum utilitate, suam ipse tantum quærat, et seipsum et alios cito submerget. Et in singulis artibus, si unaquæque quod sibi conducit tantum quæsierit, vita numquam constiterit, neque ars quæ hoc quærit. Ideo agricola non modo tantum frumenti serit quantum sibi satis sit; alioquin enim jam diu et se et alios perdidisset; sed id quærit quod conferat multis: et miles non ut se tueatur tantum adversus pericula stat in acie, sed ut civitates in tuto colloceat: et mercator non tantum transvehit, quantum sibi soli satis sit, sed quantum et multis aliis. Si quis vero dixerit, Non meum, sed suum quisque curans hoc facit; nam et pecunias sibi et gloriam et securitatem apparans, hæc omnia operatur: quare meam quærens utilitatem, suam quærit: hoc et ego dico, et jam olim audire volebam, et ejus rei causa totam orationem institui, ut ostenderem tunc proximum suam utilitatem quærere, cum tuam spectat. Quia enim non aliter homines vellent quæ sunt proximi quærere, nisi in hanc inducerentur necessitatem; ideo Deus hæc ita colligavit, et non sinit prius ad utilitatem propriam venire, quam per ea quæ aliis conducant iter habeatur. Hoc certe humanum est, ita ad proximi utilitatem se conferre. Oportet autem non inde, sed a Dei placito persuaderi. Neque enim salvus esse possit qui hoc non habet; sed etiamsi summam philosophiam exerceas, et cætera pereuntia non cures, nullam habebis apud Deum fiduciam. Undenam hoc constat? Ex iis quæ beatus Paulus pronuntiavit: *Si enim omnes meas facultates distri-*

buo in cibos pauperum, et si tradidero corpus meum ut ardeat, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest (1. Cor. 13. 3), inquit. Viden' quantum Paulus exigit a nobis? quamquam is qui cibos distribuit, non sua, sed quæ proximi sunt, quærat. Sed hoc solum non sufficit, inquit: nam illud admodum sincere vult præstari, et cum magna commiseratione. Ideo enim hoc Deus præcepit, ut ad vinculum caritatis adduceret. Cum ergo ille tantam exigit mensuram, nos vero neque quod minus est præbeamus, qua digni erimus venia? Et quomodo, inquires, dicebat Deus Loto per angelos, *Servans serva animam tuam* (Gen. 19. 22)? dic quando et quare. Quando inferebatur supplicium, non quando oportebat corrigi, sed quando damnati erant et incurabili morbo laborabant, ac senes juvenesque in eosdem insilicerant amores, ac demum comburi illos oportebat, et in illa die, cum fulmina immittenda erant. Alioquin autem non de vitio et virtute hæc dicta sunt, sed de plaga divinitus immissa. Quid enim, quæso te, faciendum erat? an sedere oportebat et supplicium accipere, et sine aliqua illorum utilitate comburi? At hoc extremæ dementiæ fuisset. Neque enim hoc ego dico, quod frustra et incassum oporteat supplicium subire, præter Dei placitum: sed quando homo in nequitia versatur, tunc jubeo te in medium injicere et illum curare; propter proximi utilitatem, si quidem velis; sin minus, saltem propter tuam. Illud porro melius est: quod si non ad hanc sublimitatem attigeris, saltem tui causa facias. Et nemo quod suum est quærat, ut quod suum est inveniat: et cogitantes, neque facultatum abdicationem, neque martyrium, neque aliud quidpiam nobis patrocinari posse, nisi summam caritatem habeamus, hanc præ aliis servemus, ut per illam alia consequamur et præsentia et promissa bona: quæ utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

CAP. 11. v. 2. *Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis.*

1. Cum absolvisset orationem de iis quæ immolata sunt idolis, ut se facere debebat, et eam perfectissimam fecisset, transit ad aliud, quod et ipsum crimen erat, sed non tantum. Nam, ut jam dixi, nunc quoque dicam, ipsum non continenter ponere vehementiores accusationes; sed ipsis congruenti ordine positus, in medium eorum leviora inserit, quod in sermone molestius est audientibus ex frequenti increpatione, lenius reddens. Ideoque quod vehementissimum omnium erat, nempe de resurrectione, postremum ponit. Interim vero ad aliud, quod lenius erat, procedit, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis.* Nam cum de admissio peccato

constat, vehementer incusat et comminatur: cum autem de peccato dubitatur, illud primo probat, et tunc increpat: et quod quidem in confesso est extollit; illud vero, de quo dubitatur, in confesso esse ostendit. Exempli causa de fornicatione quidem constabat; ideoque non opus fuit ostendere id esse peccatum; sed delicti magnitudinem illic probavit, et per comparisonem orationem protulit. Rursus apud alios judicari, peccatum quidem erat, sed non tantum; ideoque illud interjecit et probavit. De iis etiam quæ idolis immolata erant dubitabatur, sed magnum etiam malum erat: quapropter ostendit esse peccatum, idque verbis extollit. Quando autem hoc facit, non solum abducit a criminibus, sed etiam ad contrariæ ducit. Neque enim dixit modo non oportere fornicari, sed etiam magnam esse exhibendam sanctitatem.

ζητοῖν μόνον, καὶ ἑαυτὸν καὶ ἐκείνους καταδύσει τα-
χέως. Καὶ ἐκάστη δὲ τέχνη εἰ τὸ ἑαυτῆς συμφέρον
σκοποῖ μόνον, οὐκ ἂν ποτε ὁ βίος σταίῃ, οὐδὲ ἡ τέ-
χνη ἡ τοῦτο ζητοῦσα. Διὰ τοῦτο ὁ γεωργὸς οὐ τοσοῦ-
τον σπεῖρει σίτον, ὅσον ἀρκέσαι ἑαυτῷ· ἐπεὶ πάλα
καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἀπώλεσεν ἄν· ἀλλὰ τὸ
τῶν πολλῶν ζητεῖ· καὶ ὁ στρατιώτης, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν
διασώσῃ παρατάττεται πρὸς κινδύνους, ἀλλ' ἵνα καὶ
τὰς πόλεις ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσῃ· καὶ ὁ ἔμπορος
οὐ τοσαῦτα κομίζει, ὅσα αὐτῷ μόνον ἀρκέσαι, ἀλλ'
ὅσα καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐχὶ τὸ
ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ ἕκαστος σκοποῦν, ταῦτα ποιεῖ·
καὶ γὰρ χρήματα ἑαυτῷ καὶ δόξαν καὶ ἀσφάλειαν
κτώμενος, ἅπαντα πραγματεύεται ταῦτα· ὥστε τὸ
ἐμὸν ζητῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ· τοῦτο καὶ
ἐγὼ φημι, καὶ πάλα ἀκοῦσαι ἐβουλόμην, καὶ ὑπὲρ
τοῦτου πάντα τὸν λόγον ἐποιήσαμην, ὥστε [226] δεῖ-
ξαι, ὅτι τότε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ὁ πλησίον ζητεῖ,
ὅταν τὸ σὸν σκοπήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτέρως οὐκ ἠνεί-
χοντο ἄνθρωποι τὰ τοῦ πλησίον ζητεῖν, εἰ μὴ εἰς
ταύτην κατασταλεῖν τὴν ἀνάγκην, διὰ τοῦτο οὕτως
αὐτὰ συνέζευξεν ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἀφίησι πρότερον ἐπὶ
τὸ οικεῖον συμφέρον ἔλθειν, μὴ διὰ τῶν ἄλλοτριῶν
συμπερόντων ὀδεύσαντας. Τοῦτο μὲν οὖν ἀνθρώπι-
νον, τὸ οὕτως ἐπὶ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον ἰέναι·
δεῖ δὲ μὴ ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων
πειθίσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνὶ σωθῆναι μὴ τοῦτο ἔχοντα·
ἀλλὰ κἂν τὴν ἄκραν φιλοσοφίαν ἀσκήσῃ, τῶν δὲ λοι-
πῶν ἀπολλυμένων ἀμελήσῃ, οὐδεμίαν κτήσῃ παρὰ Θεῷ
παρρησίαν. Πόθεν δὴλον; Ἀφ' ὧν ὁ μακάριος ἀπε-
φῆκτο Παῦλος. Ἐὰν γὰρ ψωμίσω μου τὰ ὑπάρ-
χοντα, καὶ παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθῶ,
ἀγαπήνῃ δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι, φησὶν.
Ὅρας πόσον ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν; καίτοι
γε ὁ ψωμίσας οὐ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον

ἐζήτησεν. Ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον, φησὶ· μετὰ
γὰρ γνησιότητος αὐτὸ βούλεται γίνεσθαι καὶ συμ-
παθείας πολλῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐνομοθέτησεν
αὐτὸ ὁ Θεός, ἵνα εἰς σύνδεσμον ἀγάπης ἀγάγῃ. Ὅταν
οὖν ἐκεῖνος μὲν τοσοῦτον ἀπαιτῇ μέτρον, ἡμεῖς δὲ
μηδὲ τὸ ἑλαττον παρέχωμεν, τίος ἐσόμεθα ἄξιοι συγ-
γνώμης; Καὶ πῶς, φησὶ, τῷ Λὺτῃ ἔλεγεν ὁ Θεὸς διὰ
τῶν ἀγγέλων, Σῶζων σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν;
εἰπὲν, πότε, καὶ διὰ τί. Ὅτε ἡ κόλασις ἐφέρετο, οὐχ
ὅτε διορθοῦσθαι ἔδει, ἀλλ' ὅτε κατεγνώσμενοι ἦσαν
καὶ ἀνίατα ἐνόουν, καὶ πρεσβῦται καὶ νέοι εἰς τοὺς
αὐτοὺς ἐξεπῆδσαν ἔρωτας, καὶ κατακαίεσθαι αὐτοὺς
λοιπὸν ἐχρῆν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε οἱ κεραυ-
νοὶ καταφέρεσθαι ἔμελλον. Ἄλλως δὲ οὐδὲ περὶ κα-
κίας καὶ ἀρετῆς τοῦτο εἴρηται, ἀλλὰ περὶ τῆς θεηλά-
του πληγῆς. Τί γὰρ ἔδει ποιεῖν; εἰπέ μοι· καθέζεσθαι
καὶ δέχεσθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ μηδὲν ἐκείνους ὠφε-
λοῦντα κατακαίεσθαι; Ἀλλὰ ἀνοίας τοῦτο ἐσχάτης
ἦν. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ τοῦτο φημι, ὅτι ἀπλῶς καὶ εἰκῇ
δεῖ κολάζεσθαι παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· ἀλλ' ὅταν ἐν
κακίᾳ ἄνθρωπος διατρέβῃ, τότε κελεύω μέσον ἑαυτὸν
ἐμθαλόντα, διορθοῦν· εἰ μὲν βούλει, διὰ τὸ τοῦ πλη-
σίον· εἰ δὲ μὴ, κἂν διὰ τό σοι λυσιτελοῦν. Τὸ μὲν γὰρ
βέλτιον ἐκεῖνο· εἰ δὲ μὴ φθάνει πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὕψος,
κἂν διὰ τοῦτο ποιεῖ. Καὶ μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω,
ἵνα τὸ ἑαυτοῦ εὖρῃ καὶ ἐνοήσαντες, ὅτι οὔτε ἀκτη-
μοσύνη, οὔτε μαρτύριον, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἡμῶν
προστήναι δυνήσεται, ἂν μὴ τὴν ἄκραν ἀγάπην
ἔχωμεν, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων διατηρῶμεν, ἵνα
καὶ τῶν ἄλλων δι' αὐτῆς ἐπιτύχωμεν καὶ τῶν παρ-
όντων καὶ τῶν ἐπηγγελεμένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ,
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[227] ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

*Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ
καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω
κατέχετε.*

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὡς
αὐτῷ προσήκον ἦν, καὶ τελειότατον αὐτὸν διὰ πάν-
των ἐργασάμενος, μέτεισιν ἐφ' ἑτέρον· ὃ καὶ αὐτὸ
μὲν ἐγκλημα ἦν, οὐ τοσοῦτον δέ. Ὅπερ γὰρ ἐφθην
εἰπὼν, τοῦτο καὶ νῦν ἔρω, ὅτι οὐ πάντα ἐφεξῆς
τίθησι τὰ σφοδρὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ διαθείς αὐτὰ
κατὰ τάξιν τὴν προσήκουσαν, εἰς μέσον αὐτῶν παρεμ-
βάλλει τὰ κουφότερα, παραμυθούμενος τὸ ἐπαχὺὸς
τοῦ λόγου τὸ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπιτιμήσεως ἐγγινόμε-
νον τοῖς ἀκούουσι. Διὸ καὶ τὸ πάντων σφοδρότερον
ὑστερον τίθησι, τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Τέως δὲ ἐφ'
ἑτερον χωρεῖ κουφότερον λέγων· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς,
ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Ὅταν μὲν γὰρ ὡμολογ-
μένον ἦ τὸ ἁμάρτημα, καὶ κατηγορεῖ σφοδρῶς καὶ
ἀπειλεῖ· ὅταν δὲ ἀμφιβαλλόμενον, κατασκευάζει
πρώτον αὐτὸ, καὶ τότε ἐπιτιμᾷ· καὶ τὸ μὲν ὡμολο-
γημένον ἐπαίρει, τὸ δὲ ἀμυθισθητῆσιμον δεικνυσιν
ὡμολογημένον. Οἷον ἡ πορνεία ὡμολογημένον ἦν·
εἰδόμενον οὐκ ἐδείχθη δεῖξαι, ὅτι ἁμάρτημα ἦν, ἀλλὰ τὸ
μέγεθος ἐκεῖ κατεσκευάσθη τοῦ πλημμελήματος, καὶ

κατὰ σύγκρισιν προήγαγε τὸν λόγον. Πάλιν τὸ ἐφ'
ἐτέρων δικάζεσθαι, ἁμάρτημα μὲν ἦν, οὐ τοσοῦτον
δέ· διόπερ αὐτὸ καὶ παρενέθηκε, καὶ κατεσκευάσθη.
Τὸ τῶν εἰδωλοθύτων πάλιν ἀμφεβάλλετο μὲν, ἦν δὲ
μέγιστον κακόν· διὸ καὶ ἀποδείκνυσιν ἁμάρτημα
ὄν, καὶ ἐπαίρει τῷ λόγῳ. Ὅταν δὲ τοῦτο ποιήσῃ,
οὐκ ἀπάγει τῶν ἐγκλημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς
τὰ ἐναντία ἐνάγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ὅτι οὐ δεῖ
πορνεύειν μόνον, ἀλλ' ὅτι πολλὴν ἀγιοσύνην
ἐνδείκνυσθαι χρῆ. Διόπερ ἐπήγαγε· *Δοξάσατε δὴ
ἀρα τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύ-
ματι ὑμῶν.* Καὶ εἰπὼν πάλιν ὅτι οὐ δεῖ σοφῆν εἶναι
τὴν ἔξω σοφίαν, οὐκ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ κελεύει
καὶ μωρὸν γενέσθαι. Καὶ συμβουλευῶν ἐπὶ τῶν ἔξω
μὴ δικάζεσθαι μηδὲ ἀδικεῖν, προῖων καὶ αὐτὸ τὸ δι-
κάζεσθαι ἀναίρει, καὶ συμβουλεύει μὴ μόνον α· μὴ
ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖσθαι. Καὶ περὶ τῶν εἰδωλο-
θύτων διαλεγόμενος, οὐκ εἶπεν ὅτι τῶν κεκλυμένων
ἀπέχεσθαι δεῖ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν συγκεχωρημέ-
νων, ὅταν σκάνδαλον γίνηται· καὶ οὐχὶ τοὺς ἀδελφούς
μόνον μὴ πληττεῖν, ἀλλ' οὐδὲ Ἑλλήνας οὐδὲ Ἰουδαίους·

• *Deerat, μὴ μόνον.*

Ἀπρόσκοποι γὰρ γίνεσθε, φησί, καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήσι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Πληρώσας τοίνυν ἅπαντα τὸν περὶ τούτων ἁπάντων λόγον, μετὰ ταῦτα καὶ ἐφ' ἕτερον ἔγκλημα πρόεισι λοιπόν. Τι δὲ τοῦτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες ἀνακαλυμμέναι καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ καὶ ἤρχοντο καὶ προσφῆτευσον· καὶ γὰρ προσφῆτευσον [228] τότε γυναῖκες· οἱ δὲ ἄνδρες καὶ ἐκλήμων, ἅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίψαντες, καὶ περιεβάλλοντο τὰς κεφαλὰς εὐχόμενοι καὶ προσφῆτεύοντες· ὅπερ ἐκάτερον Ἑλληνικοῦ νόμου ἦν. Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τούτων ἡδὴ παρήνευσεν παρὼν, καὶ ἰσως οἱ μὲν ἤκουσαν, οἱ δὲ ἠπειθήσαν, διὰ τοῦτο καὶ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν, ὥσπερ σοφὸς ἱατρός, ἐπανελὼν τῷ λόγῳ διορθοῦται τὸ ἀμάρτημα. Ὅτι γὰρ παρήνευσεν ἡδὴ παρὼν, δῆλον ἐξ ὧν προοιμιάζεται. Τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐδὲν εἰπὼν περὶ τούτου οὐδαμῶς τῆς Ἐπιστολῆς ἐμπροσθεν, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκλημάτων ἐτέρων ἐκδῶς, εὐθέως φησὶν· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε; Ὅρξ· ὅτι οἱ μὲν ἤκουσαν, οὐς ἐπαινεῖ, οἱ δὲ παρήκουσαν, οὓς διορθοῦται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων· Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνομος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν; Εἰ γὰρ τῶν μὲν κατωρθωκότων, τῶν δὲ παρακουσάντων, πάντας ὑπέβαλε τῇ κατηγορίᾳ, ἐκείνους τε θρασυτέρους ἐποίησε, καὶ τούτους ῥαθυμότερους ἂν εἰργάσατο· νῦν δὲ τοὺς μὲν ἐπαινέσας καὶ ἀποδεξάμενος, τοὺς δὲ κακίστας, καὶ ἐκείνους μᾶλλον ῥησιμῶς, καὶ τούτους καταδύεσθαι παρεσκεύασεν. Ἰκανὸν μὲν γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἡ κατηγορία πληθεῖ· ὅταν δὲ πρὸς παράθεσιν ἐτέρων κατωρθωκότων καὶ ἐγκωμιαζομένων γίνεταί, μείζον ἔχει τὸ κέντρον. Ἀλλὰ τέως οὐκ ἀπὸ κατηγορίας, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκωμίων ἀρχεται, καὶ ἐγκωμίων μεγάλων, λέγων· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Τοιοῦτον γὰρ τοῦ Παύλου τὸ ἔθος, καὶ ἐπὶ μικροῖς μεγάλους ἐπαίνους ὑφαίνει, οὐ κολακεῖα τοῦτο ποιῶν, μὴ γένοιτο· πῶς γὰρ ὁ μὴδὲ χρημάτων ἐφιέμενος, μήτε δόξης, μήτε ἄλλου μηδενὸς τῶν τοιούτων; ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν πάντα πραγματευόμενος. Διὸ καὶ ἐπαίρει τὸ ἐγκώμιον, λέγων· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Ποῖα πάντα; Ὑπὲρ γὰρ τοῦ μὴ κομᾶν μηδὲ κατακαλύπτεσθαι τέως ὁ λόγος ἦν αὐτῷ μόνον· ἀλλ', ὅπερ ἔφην, ἐπιδαφιεύεται τοῖς ἐγκωμίοις, προθυμότερους ποιῶν. Διὸ φησιν, Ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε. Ἄρα καὶ ἀγράφως πολλὰ πρεσβίδου τότε, ὃ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ δηλοῖ· ἀλλὰ τότε μὲν παρέδωκε μόνον, νῦν δὲ καὶ αἰτιολογίαν τιθῇσιν. Οὕτω γὰρ καὶ τούτους ἰσχυροτέρους ἐποιεῖ τοὺς ἀκούοντας, καὶ ἐκείνων κατέσπα τὸ φύσημα τῶν ἐναντιωμένων. Εἰτα οὐ λέγει ὅτι, Ὑμεῖς μὲν ὑπεηκούσατε, ἕτεροι δὲ παρήκουσαν, ἀλλὰ ἀνυπόπτως ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτὸ αἰνίττεται διὰ τῶν ἐξῆς, οὕτω λέγων· Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὶς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Ἡ μὲν αἰτιολογία αὕτη· τίθησι δὲ αὐτὴν, τοὺς ἀσθενεστέρους προσεκτι-

κωτέρους ποιῶν. Ὁ μὲν οὖν πιστὸς, ὡς χρῆ, καὶ ἐρρωμένος οὐδὲ δέχεται λόγου οὐδὲ αἰτίας, ὑπὲρ ὧν ἂν ἐπιταχθῇ, ἀλλ' ἀρκεῖται τῇ παραδόσει μόνῃ· ὁ δὲ ἀσθενέστερος, ὅταν καὶ τὴν αἰτίαν μάθῃ, τότε καὶ μετὰ πλείονος τῆς σπουδῆς κατέχει [229] τὸ λεχθὲν, καὶ μετὰ πολλῆς ὑπακούει τῆς προθυμίας.

β'. Διόπερ οὐδὲ εἶπε τὴν αἰτίαν, ἕως οὗτο παραδεινομένην εἶδε τὴν ἐντολήν. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν. Ἀρ' οὖν καὶ τοῦ Ἑλλήνος; Οὐδαμῶς. Εἰ γὰρ σῶμά ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους, καὶ ταύτῃ ἐκείνος ἡμῶν κεφαλὴ, τῶν οὐκ ὄντων ἐν τῷ σώματι οὐδὲ εἰς μέλη τελούντων οὐκ ἂν εἴη κεφαλὴ· ὥστε ὅταν εἴπῃ, Παντὸς, τοῦ πιστοῦ δεῖ προσυπακοῦειν. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἄνωθεν ἐντρέπει τὸν ἀκρατήν; Καὶ γὰρ ὅτε περὶ ἀγάπης διελέγετο, καὶ ὅτε περὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ὅτε περὶ ἐλεημοσύνης, ἐκεῖθεν εἴλκε τὰ παραδείγματα. Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Ἐνταῦθα ἐπιπηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοὶ ἐλάττωσιν τινα ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπινοοῦντες τῷ Υἱῷ· ἀλλ' ἑαυτοῖς περιπίπτουσιν. Εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ὁμοούσιος δὲ ἡ κεφαλὴ τῷ σώματι, κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Ἀλλ' οὐ τὸ ἑτεροούσιον ἐντεῦθεν ἀποδείξει βουλόμεθα, ἀλλ' ὅτι ἀρχεται, φησί. Τί οὖν πρὸς τοῦτο εἰπομεν ἂν; Ὅτι μάλιστα μὲν, ὅταν τι ταπεινὸν λέγεται μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντος αὐτοῦ, οὐκ εὐτέλεια τῆς θεότητός ἐστι τὸ λεγόμενον, τῆς οἰκονομίας δεχομένης τὸ λεχθὲν. Πλὴν ἀλλ' εἰπέ, πῶς τοῦτο βούλει ἐκ τούτου κατασκευάσαι οὖν; Ὅτι ὥσπερ ὁ ἀνὴρ ἀρχεῖ τῆς γυναικὸς, φησὶν, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν καὶ ὥσπερ ὁ Χριστὸς τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ· Παντὸς γὰρ ἀνδρὸς, φησὶν, ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν. Καὶ τίς ἂν ταῦτα καταδέξαιτο ποτε; Εἰ γὰρ ὅσον τὸ ὑπερέχον τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς, τοσούτον τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, ἐννόησον εἰς ὅσην αὐτὸν ἄξεις τὴν εὐτέλειαν. Ὡστε οὐ πάντα ὁμοίως ἐξεταστέον ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμοίως λέγεται· ἀλλ' ἀπονεμητέον τῷ Θεῷ τινα ἰδιόζουσας ὑπεροχάς, καὶ τοσαύτην ὅσην Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο συγχωρήσαιεν, πολλὰ ἔψεται τὰ ἄτοπα. Σκόπει δὲ· Κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, οὗτος δὲ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἐκείνος τῆς γυναικὸς. Οὐκοῦν εἰ ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἐκλάδοιμεν τὴν κεφαλὴν, τοσούτον ἔσται ὁ Υἱὸς ἀφεστηκώς τοῦ Πατρὸς, ὅσον ἡμεῖς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ τοσούτον ἡμῶν ἀποστήσεται, ὅσον ἡμεῖς τοῦ Θεοῦ Λόγου· καὶ ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦτο καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα πάλιν. Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται; Ἀλλ' ἐτέρως ἐκλαμβάνεις ἐπὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ οὐχ ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐτέρως ἐκκληπτέον ἡμῖν. Καὶ πῶς ἐτέρως ἐκκληπτέον; φησί. Κατὰ τὸ αἴτιον. Καὶ γὰρ εἴπερ ἀρχὴν ἐξήτει εἰπεῖν καὶ ὑποταγὴν ὁ Παῦλος, ὡς σὺ φῆς, οὐκ ἂν γυναῖκα παρήγαγεν εἰς μέσον, ἀλλὰ δούλον μᾶλλον καὶ δεσπότην. Εἰ γὰρ καὶ ὑποτέτακται ἡμῖν ἡ γυνὴ, ἀλλ' ὡς γυνὴ, ἀλλ' ὡς ἐλευθέρᾳ

Ideoque subjunxit: *Glorificate Deum in corpore vestro et spiritu vestro* (1. Cor. 6. 20). Et rursus cum dixisset non oportere sapientem esse externa sapientia, non hoc contentus est, sed jubet stultum fieri. Et cum dat consilium non iudicio contendendum esse apud externos, neque injuriam esse inferendam; progressus etiam iudicio contendere prohibet, et consilium dat ut non modo non injuriam inferamus, sed ut injuriam patiamur. Et de idolothytiis disserens, non dixit modo a prohibitis abstinere oportere, sed etiam a concessis, quando res offendiculo fuerit; neque modo non offendendos esse fratres, verum nec Græcos nec Judæos; *Sine offensione*, inquit, *estote et Judæis et Græcis et Ecclesiæ Dei*. Cum ergo de his omnibus orationem absolvisset, deinceps ad aliud crimen procedit. Quodnam illud erat? Mulieres detectæ et nudo capite et orabant et prophetabant; tunc enim prophetabant mulieres: viri autem comam alebant, utpote qui in philosophia versarentur, et tegebant caput orantes et prophetantes; quod utrumque legis Græcorum erat. Quia ergo de his omnibus eos, cum adesset, admonuit; et fortassis alii quidem audierant, alii non paruerant: ideo per epistolam rursus, ut sapiens medicus, verba infundens, peccatum corrigit. Nam quod eos jam cum adesset admonuerit, palam est ex iis quæ in proœmio dicit. Cur enim cum nihil hac de re dixisset usquam in epistola, sed ab aliis criminibus invectus esset, statim dicit: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis*? Viden' quomodo alii quidem audierint, quos laudat; alii non audierint, quos corrigit per sequentia, dicens: *Si quis autem videtur esse contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16)? Nam si aliis recte agentibus, aliis non audientibus, omnes in crimen vocasset, illos audaciores, hos segniores reddidisset: nunc autem alios laudans et acceptos habens, alios objurgans, et illos magis concitavit, et his pudorem incussit. Nam reprehensio per se solum ad percellendum sufficit; cum vero fit ad comparisonem aliorum, qui præclare egerunt et laudantur, majorem infert stimulum. Sed interim non a reprehensione, sed ab encomiis orditur, et a magnis encomiis, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Talis enim mos est Pauli, pro parvis etiam laudes magnas texit, non ex adulatione, absit; quomodo enim sic ageret, cum nec pecunias, nec gloriam, nec aliud quid simile expetat? sed pro illorum salute omnia faciens. Ideoque laudem quoque extollit dicens, *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Quænam sunt illa omnia? Nam de coma non alenda, et de capite non tegendo tantum loquebatur: sed, ut dixi, laudes variat, ut promptiores reddat. Ideo ait, *Quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis*. Ergo et sine scripto multa tunc illis tradebat, quod et alibi quoque multis in locis dicit: sed tunc quidem tradidit tantum, nunc vero etiam causam affert. Ita enim et hos audientes fortiores reddebat, et illorum ad-

versantium fastum detrahebat. Deinde non dicit, Quia vos obedistis, alii vero non obedierunt; sed sine ulla suspicione ex doctrina sua id subindicat in sequentibus, sic loquens: 3. *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hæc est quidem causæ redditio; eam vero affert, imbecilliores reddens attentiones. Qui ergo fidelis est et fortis, ut par est, ratione et causa non eget pro iis quæ præcepta sunt, sed sufficit illi sola traditio: qui autem imbecillior est, cum etiam causam didicerit, tunc cum majori studio id quod dictum est recitat, et cum magna obsequitur alacritate.

2. Ideoque causam non dixit, donec vidit violatum esse mandatum. Quænam ergo causa est? *Omnis viri caput Christus est*. Ergone etiam Græci? Nequaquam. Nam si corpus Christi sumus et membra ex parte, et hac ratione ille caput nostrum est; eorum qui in corpore non sunt neque membra censentur, caput ille non fuerit: quapropter cum dicit, *Omnis*, subintelligendum est fidelis. Vidistin' quomodo supra ubique pudore suffundat auditorem? Nam cum de caritate dissereret, et cum de humilitate et cum de elemosyna, inde exempla trahebat. *Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hic in nos insiliunt hæretici, ex iis quæ dicta sunt minorem esse Filium excogitantes; sed in seipsos irruunt. Si enim caput mulieris est vir, ejusdemque est substantiæ caput et corpus; caput vero Christi est Deus, Filius ejusdem atque Pater substantiæ est. At, inquit, nolumus hinc ostendere quod alterius sit substantiæ, sed quod a Patre imperetur. Quid ad hoc dixerimus? Quod cum humile quidpiam dicitur de illo cum carne existente, id quod dicitur non sit divinitatis vilitas et dejectio, cum œconomia id suscipiat. Cæterum dic quomodo id nunc vis probare? Quoniam, inquit, sicut vir mulieri imperat, sic et Pater Christo. Ergo sicut Christus viro, sic Pater Filio: *omnis enim viri, inquit, caput Christus est*. Ecquis hæc umquam admisit? Si enim quantum nos Christus superat, tantum Pater Filium; cogita in quantam ipsum deducis vilitatem. Itaque non omnia simul sunt examinanda inter nos et Deum, etiamsi similiter dicantur; sed tribuenda est Deo propria quædam excellentia, et tanta quanta Deo competat. Nam si hoc non concesserint, multa sequentur absurda. Perpende autem: caput Christi Deus, hic autem viri et ille mulieris. Ergo si in omnibus similiter caput accipiamus, tantum distabit Filius a Patre, quantum nos a Filio. Sed etiam mulier tantum a nobis distabit, quantum nos a Deo Verbo; et quod est Filius erga Patrem, hoc et nos erimus erga Filium, et mulier rursus erga virum. Ecquis hoc ferat? Sed alio modo in muliere et viro caput accipis, quam in Christo? Itaque in Filio et in Patre, aliter nobis accipiendum est. Et quomodo, inquires, est aliter accipiendum? Secundum causam. Nam si imperium et subjectionem voluisset Paulus dicere, ut tu dicis, non mulierem in medium produxisset, sed potius servum et dominum. Etiamsi enim

mulier nobis subjecta sit, sed ut mulier, sed ut libera et ut par honore. Et Filius quoque etsi Patri fuit obediens, sed ut Filius Dei, sed ut Deus. Quemadmodum enim Filio major est obsequentia erga Patrem, quam hominibus erga genitores suos: sic et libertas major. Neque enim Filii erga Patrem officia majora et magis genuina sunt quam apud homines, Patris vero erga Filium minora. Si enim miramur Filium quod obederit, ita ut usque ad mortem venerit, et mortem crucis, et hoc magnum statuimus miraculum; Patrem quoque mirari oportet, quod talem genuerit, non ut servum cui imperaretur, sed ut liberum obedientem et consiliarium: consiliarius enim non est servus. Consiliarium vero rursus cum audieris, ne ita audias quasi Pater aliquo egeat, sed quasi Filius paris cum Genitore honoris sit. Ne igitur exemplum viri et mulieris ad omnia pertrahas. Apud nos enim jure mulier subjecta est viro: nam honoris æqualitas contentione parit: neque ideo tantum, sed etiam propter deceptionem quæ initio contigit. Propterea cum quidem facta fuisset, non statim subjecta fuit; neque cum illam ad virum adduxit, neque illa tale quidpiam a Deo audivit, neque vir illi quidpiam simile dixit; sed tantum quod os ex ossibus ejus, et caro ex carnibus ejus esset dixit (*Gen. 2. 23*); imperii autem aut subjectionis apud illam non meminit. Quando autem male usa est potestate, et quæ adjutrix facta fuerat, insidiatrix deprehensa est, et omnia perdidit; tunc juste audivit: *Ad virum tuum conversio tua* (*Gen. 3. 16*). Quia enim verisimile erat peccatum hoc bellum illaturum esse in genus nostrum (neque enim ad pacem juvisset, quod illa ex ipso esset facta, cum hoc accidisset; sed hoc ipsum etiam virum asperiores reddidisset, quod quæ ex ipso facta fuerat, ne membro quidem suo percerisset); cum diaboli malignitatem videret Deus, hoc verbum quasi murum opposuit, et inimicitiam, quæ ex insidiis oritura erat, per hanc sententiam sustulit, innatæ concupiscentiæ quasi medio pariete dejecto, eam, quæ ex peccato orta erat, injuriæ acceptæ recordationem abstulit. Sed in Deo et incorrupta substantia illa, nihil licet hujusmodi suspicari. Ne ergo de omnibus exempla accipias: nam alibi quoque multa hinc gravia occurrent peccata: siquidem et in exordio epistolæ dicebat: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei* (*1. Cor. 3. 22. 23*).

3. Quid ergo? similiterne omnia nostra sunt, nos Christi et Christus Dei? Nequaquam; sed illis etiam, qui valde insipientes sunt, nota est differentia, etiamsi hoc dictum de nobis, de Deo et de Christo profertur. Et alibi cum virum caput mulieris esse dixisset, subjunxit: Sicut Christus est caput et Salvator Ecclesiæ et defensor, sic et vir debet uxoris sue esse (*Ephes. 5. 23. 24*). Similiter igitur accipiemus d'etern et hoc et omnia quæ post scripta sunt Ephesiis de hoc argumento? Absit: neque enim fieri potest. Nam eadem quidem verba proferuntur de Deo et de hominibus; sed alio modo illa, alio hæc intel-

ligenda sunt; nec tamen rursus omnia diverse: nam rursus temere et frustra accepta videbuntur, si nihil nos fructus ab illis tulerimus. Sicut enim non omnia similiter sunt accipienda, sic nec omnia temere rejicienda. Ut autem id quod dico clarius evadat, exemplo id palam facere conabor. Dictus est caput Ecclesiæ Christus: si nihil humanum accepero, cur hoc mihi dictum est? Rursus si omnia humana accepero, multa consequetur absurditas: nam iisdem est passionibus obnoxium caput, quibus corpus, iisdemque erit obnoxium. Quid ergo relinquendum, et quid accipiendum? Relinquenda quidem sunt ea quæ dixi, accipienda autem est perfecta unio et causa et primum principium. Neque hæc temere; sed hic quoque id quod majus est et Deo conveniens cogitandum: nam et unio tutior et principium honorabilius est. Rursus audivisti Filium: ne hic quoque omnia accipias, neque omnia rejicias; sed iis quæ Deum decent acceptis, quod sit consubstantialis, quod ex ipso sit; quæ absurda et quæ infirmitatis humanæ sunt, in terra relinque. Rursus Deus lux dictus fuit: ergone omnia assumemus quæ ad hanc lucem pertinent? Minime: illa quippe tenebris et loco circumscibitur, et altera vi movetur et obumbratur: quorum nihil ne cogitare quidem licet de illa essentia. Sed non ideo omnia ejiciemus, verum quidpiam utile ab exemplo decerpemus; illuminationem quæ a Deo in nos manat, liberationem a tenebris ex illa colligentes. Et hæc quidem adversus hæreticos; jam vero totum locum pertractare opus est. Fortassis enim hic quispiam quæstionem moverit, apud se quæreat, quod crimen erat mulieres detecto, viros tecto capite esse? Quod sit crimen illud, hinc jam discere. Signa data sunt viro et mulieri multa alia, illi imperii, huic subjectionis: cum his autem et illud, quod illa quidem tegatur, hic vero nudo capite sit. Si ergo signa sint hæc, ambo peccant, ordinem turbantes et Dei præceptum propriosque excedentes terminos; ille quidem decidens in mulieris vilitatem, illa autem in virum insurgens per habitum. Si enim vestem mutare non licet, neque illi fas est chlamyde indui, neque viro palla et tegumento: *Non erit enim, inquit, viri ornatus super mulierem, neque induetur vir veste muliebri* (*Deut. 22. 5*); multo magis hæc mutari non oportet. Hæc quidem apud homines positæ sunt leges, etiamsi Deus illas postea confirmaverit: illud autem a natura, quod tegatur, dico, vel non tegatur. Cum autem naturam profero, Deum dico: ille quippe naturam creavit. Cum ergo terminos hosce subverteris, vide quanta hinc oriantur damna. Neque mihi hoc dicas parvum esse peccatum: magnum quippe est per se: nam est inobedientia. Etiamsi vero parvum esset, magnum fieret, quia magnarum rerum est symbolum. Quod autem magnum sit, palam ex eo est, quod generi humano tam pulchrum præbeat ordinem, imperantem et subjectam in ornatu decenti constituens. Itaque qui transgreditur, omnia confundit, et Dei dona prodit, et superne sibi datum honorem humi abjicit; non vir modo, sed etiam mulier. Nam

καὶ ὡς ὁμοτίμος. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ, εἰ καὶ ὀψήκοις γέγονε τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ὡς Θεός. Ὡς περ γὰρ πλείων ἢ [230] πειθῶ τῷ Υἱῷ πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τοὺς γεγεννηκότας· οὕτω καὶ ἡ ἐλευθερία μεζών. Οὐ γὰρ δήπου τὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μεζίονα τῶν ἀνθρώπων καὶ γυναικῶν, τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν ἐλάττωνα. Εἰ γὰρ θαυμάζομεν τὸν Υἱόν, ὅτι ὀψήκουσεν, ὡς καὶ μέχρι θανάτου ἵλθειν, καὶ θανάτου σταυροῦ, καὶ θαῦμα αὐτοῦ μέγα τιθέμεθα τοῦτο· θαυμάζειν δὲ καὶ τὸν Πατέρα, ὅτι τοιοῦτον ἐγέννησεν, οὐχ ὡς δοῦλον ἐπιταττέμενον, ἀλλ' ὡς ἐλευθερον ὑπακούοντα καὶ σύμβουλον ὄντα· ὁ γὰρ σύμβουλος οὐ δούλος. Σύμβουλον δὲ ὅταν ἀκούσῃς πάλιν, μὴ ὡς τοῦ Πατρὸς ἐνδεῶς ἔχοντος ἄκουε, ἀλλ' ὡς τοῦ Παιδὸς ὁμοτίμου πρὸς τὸν γεγεννηκότα. Μὴ τοίνυν εἰς πάντα ἔλκε τὸ παραδείγμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς. Παρ' ἡμῖν μὲν γὰρ εἰκότως ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή· ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπάτην τὴν παρὰ τὴν ἀρχὴν συμβῆσαν. Διὰ τοι τοῦτο γενομένη μὲν εὐθέως οὐχ ὑπετάγη· οὔτε ὅταν αὐτὴν ἤγαγε πρὸς τὸν ἄνδρα, οὔτε αὐτὴ ἤκουσε τι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοιοῦτον, οὔτε ὁ ἀνὴρ ἐπέειπε τι πρὸς αὐτὴν τοιοῦτον· ἀλλ' ὅτι μὲν ὅσπου ἐκ τῶν ὁσίων αὐτοῦ, καὶ ἀρξὴ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἦν, εἶπεν· ἀρχὴς δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲ ὑποταγῆς ἐμνημόνευσε πρὸς αὐτήν· ὅτε δὲ κακῶς ἐχρήσατο τῇ ἐξουσίᾳ, καὶ ἡ γενομένη βοήθης ἐπιβούλος εὗρέθη, καὶ πάντα ἀπώλεσε, τότε ἀκούει δικαίως λοιπόν· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου*. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην ἐκπολεμῶσαι τὸ γένος τὸ ἡμέτερον (οὐδὲ γὰρ ἂν ὦν ἡσέ τι εἰς εἰρήνην τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγενῆσθαι, τοῦτο συμβάντος· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καὶ τραχύτερον ἂν ἐποίησε τὸν ἄνδρα, τὸ μὴδὲ τοῦ οἰκείου φείσασθαι μέλους τὴν ἐξ αὐτοῦ γενομένην)· συνιδὼν τὴν τοῦ διαβόλου κακουργίαν ὁ Θεός, ἐπετείχισε τοῦτ' ἐν ῥήματι, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς μέλλουσαν ἀπέχθειαν ἐσεσθαι διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀνείλε, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐμφύτου καθάπερ μεσότοιχον κατασπάσας τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας μνησικακίαν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀκηράτου οὐσίας ἐκείνης οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν ὑποπεῦσαι. Μὴ τοίνυν κατὰ πάντων δέχου τὰ παραδείγματα· ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ πολλὰ ἐντεῦθεν ἀπαντᾷσαι χαλεπὰ ἁμαρτήματα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς Ἐπιστολῆς Εἶπε· *Πάντα ὑμῶν ἐστίν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστός δὲ Θεοῦ*.

γ'. Τί οὖν; ὁμοίως ἡμῶν τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις δῆλ' ἡ διαφορὰ, εἰ καὶ ἡ αὐτὴ ρῆσις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν εἴρηται. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ κεφαλὴν εἰπὼν τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς, ἐπήγαγεν· Ὡς περ καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ καὶ Σωτὴρ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ προστάτης, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ ὀφείλει τῆς αὐτοῦ γυναικὸς εἶναι. Ἀρ' οὖν ὁμοίως ἐκληφόμεθα τὸ εἰρημένον, καὶ τοῦτο καὶ τὰ μετὰ τοῦτο ἅπαντα Ἐφεσίους ἐπεσταλμένα περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης; Ἀπαγε! οὐδὲ γὰρ δυνατόν. Τὰ γὰρ αὐτὰ ῥήματα λέγεται μὲν ἐπὶ Θεοῦ [231] καὶ ἀνθρώπων· ἀλλ' ἐτέρως μὲν ἐκεῖνα νοητέον, ἐτέρως δὲ ταῦτα· οὐ μὴν πάλιν πάντα ἐξηλλαγμένως· ἐπεὶ πάλιν εἰκὴ καὶ μάτην παρελήφθη δόξει, οὐδὲν ἀπ' αὐτῶν καρπούμενων ἡμῶν. Ὡς περ γὰρ οὐ πάντα ὁμοίως ἐκλήπτειν, οὕτως οὐδὲ πάντα ἀπλῶς ἐκβλητέον. Ἴνα δὲ ὁ λέγω, γένηται σαφέστερον, ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ πειράσομαι ποιῆσαι φανερόν. Εἴρηται

κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός· ἂν μὴδὲν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπινου λάδω, τί μοι καὶ εἴρηται τοῦτο; Πάλιν ἂν ἅπαντα λάδω, πολλὴ ἔξεται ἡ ἀλογία· καὶ γὰρ ὁμοιοπαθὴς τῷ σώματι ἡ κεφαλὴ, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὑπεύθυνος. Τί οὖν δεῖ ἀφεῖναι, ἢ τί λαβεῖν; Ἀφεῖναι μὲν ταῦτα ἂ εἶπον, λαβεῖν δὲ ἔνωσιν ἀκριδῆ, καὶ αἰτίαν καὶ ἀρχὴν· τὴν πρώτην· καὶ οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ μείζον οἰκοῦεν ἐπινεῖν καὶ θεῶν πρόπον· καὶ γὰρ ἡ ἔνωσις ἀσφαλεστέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ τιμωτέρα. Πάλιν ἤκουσας Υἱόν· μὴ πάντα μὴδὲ ἐνταῦθα λάβης, ἀλλὰ μὴδὲ πάντα ἐκβάλῃς, ἀλλ' ὅσα θεῶν πρέπει δεξάμενος, ὅτι ἰεροσύνης, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, τὰ ἄτοπα καὶ ἀσθενεῖας ὄντα ἀνθρωπίνης, ἐπὶ τῆς γῆς ἔα. Εἴρηται φῶς ὁ Θεός πάλιν· ἄρ' οὖν πάντα δεξόμεθα, ὅσα τοῦ φωτὸς τούτου; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ ἐκεῖ τῷ σκότῳ τοῦτο καὶ τόπῳ περικλείεται, καὶ ὅφ' ἐτέρας κινεῖται δυνάμει καὶ ἐπισκιάζεται· ὣν οὐδὲν οὐδὲ ἐνοήσαι θέμις ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἐκείνης. Ἀλλ' οὐδὲ πάντα διὰ τοῦτο ἐκβάλοιμεν, ἀλλὰ δρεψόμεθα τε καὶ χρήσιμον ἀπὸ τοῦ παραδείγματος, τὸν φωτισμὸν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γινόμενον ἡμῖν, τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτου συνάγοντες. Καὶ τὰ μὲν πρὸς αἰρετικῶς ταῦτα· δεῖ δὲ καὶ ὀλοκλήρῳ λοιπὸν ἐπεξελεῖν τῷ χωρίῳ. Ἰσως γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα καὶ διαπορήσειε, πρὸς ἐαυτὸν ζητῶν, ποῖον ἔγκλημα ἦν τὸ ἀνακαλύπτεσθαι τὰς γυναῖκας, ἢ καὶ καλύπτεσθαι τοὺς ἄνδρας; Ποῖον οὖν ἔγκλημα τοῦτο, ἐντεῦθεν ἤδη μάνθανε· Σύμβολα δέδοται ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ πολλὰ μὲν καὶ ἕτερα, τῷ μὲν τῆς ἀρχῆς, τῇ δὲ τῆς ὑποταγῆς· μετὰ δὲ ἐκείνων καὶ τοῦτο, τὸ ταῦτ' ἡμῖν καλύπτεσθαι, τοῦτον δὲ γυνὴν ἔχειν τὴν κεφαλὴν. Εἰ τοίνυν σύμβολα ταῦτα ἐστίν, ἀμφοτέροι ἀμαρτάνουσι τὴν εὐταξίαν συγχέοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διαταγὴν, καὶ τοὺς οἰκείους ὑπερβαίνοντες ὅρους, καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν ἐκείνης καταπίπτων εὐτέλειαν, ἢ δὲ ἐπανισταμένη τῷ ἀνδρὶ διὰ τοῦ σχήματος. Εἰ γὰρ ἱμάτιον ἐναλλάττειν οὐ θέμις, οὐδὲ ταύτην μὲν χλανίδα περικεῖσθαι, ἐκεῖνον δὲ φάρος ἢ καλύπτραν· Οὐκ ἔσται γὰρ, φησὶ, *σκευὴ ἀνδρὸς ἐπὶ γυναικὶ, οὐδὲ ἐνδύσεται ἄνθρωπος στολὴν γυναικείαν*· πολλῷ μᾶλλον ταῦτα ἀναλλάττεσθαι οὐ δεῖ. Ταῦτα μὲν γὰρ παρὰ τῶν ἀνθρώπων νομομότηται, εἰ καὶ ὁ Θεός ὑπερτον αὐτὰ ἐκύρωσεν· ἐκεῖνο δὲ παρὰ τῆς φύσεως, τὸ καλύπτεσθαι λέγω, καὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι. Ὅταν δὲ εἴπω τὴν φύσιν, τὸν Θεὸν λέγω· ὁ γὰρ τὴν φύσιν δημιουργήσας, αὐτὸς ἐστίν. Ὅταν οὖν τοὺς ὅρους ἀνατρέψῃς τοῦτους, ὅρα πόσα γίνεται τὰ ἐπιβλαβῆ. Καὶ μὴ μοι τοῦτο εἴπῃς, ὅτι μικρὸν τὸ ἀμαρτανόμενον· μέγα μὲν γὰρ ἐστὶ, καὶ καθ' αὐτό· παρακοὴ γὰρ [232] ἐστίν· Εἰ δὲ καὶ μικρὸν ἦν, μέγα ἐγίνετο, ἐπειδὴ μεγάλων ἐστὶ σύμβολον πραγμάτων. Ὅτι δὲ καὶ μέγα ἐστὶ, δῆλον ἐξ ὧν τοσαύτην εὐταξίαν τῷ γένει παρέχει, τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον ἐν κόσμῳ διατάττον. Ὡς τε ὁ παραβαίνων, πάντα συγχέει, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προδίδωσι ὄρωρα, καὶ τὴν ἀνωθεν αὐτῷ δοθεῖσαν τιμὴν χαμαὶ ρίπτει, οὐχ ὁ ἀνὴρ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή. Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνη τιμὴ μεγίστη τὸ τὴν οἰκείαν τάξιν διατηρεῖν, ὥς περ οὖν καὶ αἰσχύνῃ τὸ στασιάζειν. Διόπερ ἐπ' ἀμφοτέρων αὐτὸ τέθεικεν, οὕτω λέγων· *Πᾶς ἄνθρωπος προσευχόμενος ἢ προσφητεύων κατὰ κεφαλὴν ἔχων, κατασχέτω τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προσφητεύουσα ἀκατακαλύπτῃ τῇ κεφαλῇ, κατασχέτω τὴν κεφαλὴν αὐτῆς*. Ἦσαν γὰρ, ὥστε

* *Legebatur* ἂ εἶπον δεῖ, λαβεῖν δὲ ἐν. ἱερ. καὶ ἀρχὴν, *sine* καὶ αἰτίαν.

ἔφην, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες προφητεύοντες, καὶ γυναῖκες τὸ χάρισμα τοῦτο ἔχουσαι τότε, ὡς αἱ τοῦ Φιλίππου θυγατέρες, ὡς ἑτεραί πρὸ ἐκείνων καὶ μετ' ἐκείνας· περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν ἄνωθεν· ὅτι, *Προφητεύουσιν οἱ υἱοὶ ὁμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὁμῶν ὁράσεις ὄφονται*. Τὸν μὲν οὖν ἄνδρα οὐκ ἀεὶ ἀναγκάζει ἀκατακάλυπτον εἶναι, ἀλλ' ὅταν εὐχεται μόνον· Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος, φησί, *προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ*· τὴν δὲ γυναῖκα διαπαντὸς κατακαλύπτεσθαι κελεύει. Διὸ καὶ εἰπὼν, *Πᾶσα γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτει τὴν κεφαλὴν, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς*· οὐκ ἔστιν μέχρι τοῦτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπεξηλήθην εἰπὼν· *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμένῃ*. Εἰ δὲ αἰ ἐξυρῆσθαι αἰσχροῦν, εὐθὺς ὅταν καὶ ἀκατακάλυπτον εἶναι ἀεὶ θνείδος.

δ'. Καὶ οὐδὲ τοῦτ' ἤρκεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πάλιν προσέθηκεν εἰπὼν, ὅτι· *Ὅφείλει ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡ γυνὴ διὰ τοῦς ἀγγέλους*. Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἔν τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς ἐγκεκαλύφθαι δεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνδρὸς οὐκ ἔτι τὸν τοῦ καλύμματος, ἀλλὰ τὸν τῆς κόμης οὕτω γυμνάζει λόγον· καλύπτεσθαι μὲν γὰρ τότε μόνον κωλύει, ὅταν εὐχεται, κομᾶν δὲ αἰ ἀποτρέπεται. Διὰ τοῦτο ὡς περ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω*· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι· *Ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἔστιν*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐὰν καλύπτεται, ἀλλ'*· *Ἐὰν κομᾷ*. Διὸ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Πᾶς ἄνθρωπος προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων*. Οὐκ εἶπε, *Κεκαλυμμένος, ἀλλὰ, Κατὰ κεφαλῆς ἔχων*, δεικνὺς ὅτι καὶ γυμνῇ εὐχεται τῇ κεφαλῇ, κόμην δὲ ἔχει, ἴσος ἐστὶ τῷ κεκαλυμμένῳ. Ἡ γὰρ κόμη, φησὶν, ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Εἰ δὲ οὐ καλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχροῦν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλύπτέσθω. Ἐν προσιμίῳ μὲν γὰρ τὸ μὴ γυμνῇ ἔχειν τὴν κεφαλὴν ἀπαιτεῖ· προῖων δὲ καὶ τὸ διηνεκὲς ἀντίκειται λέγων, *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμένῃ, καὶ τὸ μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς ἀπάσης*. Οὐδὲ γὰρ καλύπτεσθαι εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλὰ κατακαλύπτεσθαι, ὥστε ἀκριβῶς πάντοθεν περιεσθῆναι. Καὶ τῇ εἰς ἀποπὸν ἀπαγωγῇ ἐντρέπει, σφοδρῶς [233] καθαπτόμενος καὶ λέγων, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω*. Εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ κάλυμμα θεθὲν ῥίπτεις, φησί, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς φύσεως ῥίπον. Εἰ δὲ λέγει τις, Καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦτο αἰσχρὴν τῇ γυναικὶ, εἰ εἰς τὴν δόξαν ἀναβαίνει τοῦ ἀνδρὸς; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλὰ καὶ τῆς οικίας ἐκπίπτει τιμῆς. Τὸ γὰρ μὴ εἶσω τῶν οικίων ὄρων μένειν καὶ τῶν τεθέντων παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν, οὐκ ἐπίδοσις ἐστίν, ἀλλ' ἐλάττωσις. Ὡς περ γὰρ ὁ τῶν ἄλλοτριῶν ἐπιέμενος, καὶ ἀρπάζων τὰ μὴ ἑαυτοῦ, οὐ πλέον τι προσέλαβεν, ἀλλ' ἡλάττωται καὶ ὁ εἶχεν ἀπολέσας, ὅπερ οὖν καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ οὐ προσλαμβάνει τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς γυναικὸς ἀπόλλυσιν εὐσχημοσύνην. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον αὐτῇ τὰ τῆς αἰσχρῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Λαβὼν τοίνυν τὸ ὁμολογημένον αἰσχρὸν, καὶ εἰπὼν, *Εἰ δὲ αἰσχροῦν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυρᾶσθαι, τίθησι τὸ παρ' ἑαυτοῦ λοιπὸν λέγων, Κατακαλύπτέσθω*. Καὶ οὐκ εἶπε, *Κομάτω*, ἀλλὰ, *Κατακαλύπτέσθω*, ἀμφότερα ταῦτα ἐν εἶναι νομοθετῶν, καὶ ἐκατέρωθεν αὐτὰ

κατασκευάζων, ἀπὸ τε τῶν νενομισμένων, ἀπὸ τε τῶν ἐναντίων. Τὴν τε γὰρ περιβολὴν καὶ τὴν κόμην ἐν εἶναι φησί· τὴν τε ἐξυρμένην καὶ τὴν γυμνὴν ἔχουσαν κεφαλὴν, τὸ αὐτὸ πάλιν· *Ἐν γὰρ ἔστι*, φησί, *καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρμένῃ*. Εἰ δὲ λέγοι τις, Καὶ πῶς ἐστὶν ἐν, εἰ γε αὕτη μὲν τὸ κάλυμμα τῆς φύσεως ἔχει, ἐκεῖνη δὲ ἡ ἐξυρμένη οὐδὲ τοῦτο; ἐροῦμεν ὅτι τῇ προαιρέσει καὶ ἐκείνη ἐβρίμυε τῷ γυμνῇ ἔχειν τὴν κεφαλὴν· εἰ δὲ μὴ γυμνῇ τῶν τριχῶν, τοῦτο τῆς φύσεως ἐστίν, οὐκ ἐκεῖνη. Ὡς περ καὶ ἡ ἐξυρμένη γυμνῇ ἔχει τὴν κεφαλὴν, καὶ ἐκεῖνη ὁμοίως. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ φύσει ἐπέτρεψεν αὐτὴν σκεπάσαι, ἵνα καὶ ἀπ' ἐκείνης τοῦτο μαθοῦσα καλύπτεται. Εἴτα καὶ αἰτίαν τίθησιν, ὅπερ ἔφην πολλοῦ, καθάπερ ἐλευθέρους διαλεγόμενος. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ἀνὴρ μὲν γὰρ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Πάλιν ἑτέρα αὕτη αἰτία· οὐδὲ γὰρ ὅτι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν μόνον οὐκ ὀφείλει καλύπτεσθαι, φησί, τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀρχεῖ τῆς γυναικὸς. Τὸν γὰρ ἀρχοντα τῷ βασιλεῖ προσόντα τὸ τῆς ἀρχῆς σύμβολον ἔχειν δεῖ. Ὡς περ οὖν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων χωρὶς ζώνης καὶ χλανίδος τολμήσειεν ἀνφανῆναι τῷ τὸ διάδημα ἔχοντι· οὕτω μὴδὲ σὺ χωρὶς τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι, προσέχου τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ ὑβρίῃς καὶ σαυτὸν καὶ τὸν τετιμηκότα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἰποι τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνη ὕβρις τὸ μὴ ἔχειν τὰ σύμβολα τῆς ὑποταγῆς. *Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρὸς ἔστιν*. Ἄρα φυσικὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνδρὸς. Εἴτα ἐπειδὴ ἀπεφῆναιτο, καὶ λογισμοὺς καὶ αἰτίας τίθησι πάλιν ἑτέρας, ἐπὶ τὴν προτέραν σε ἄγων δημιουργίαν, καὶ λέγων οὕτως· *Οὐ γὰρ ἔστιν ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς*. Εἰ δὲ τὸ ἐκ τίνος εἶναι, δόξα ἐκείνου ἐξ οὗ ἐστίν, πολλὴ μάλλον τὸ εἰκοστόν εἶναι α'. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Δευτέρα αὕτη ὑπεροχὴ [234] πάλιν, μάλλον δὲ καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. Πρώτη, ὅτι κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἡμεῖς δὲ τῆς γυναικὸς· δευτέρα, ὅτι ἡμεῖς δόξα Θεοῦ, ἡμῶν δὲ ἡ γυνὴ· τρίτη, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκεῖνη ἐξ ἡμῶν· τετάρτη, ὅτι οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὴν, ἀλλ' ἐκεῖνη δι' ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Διὰ τοῦτο, ποῖον; εἰπέ μοι. Διὰ ταῦτα τὰ εἰρημένα ἅπαντα, φησί, μάλλον δὲ οὐ διὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀγγέλους. Εἰ γὰρ τοῦ ἀνδρὸς καταφρονεῖς, φησί, τοὺς ἀγγέλους αἰδέσθητι.

ε'. Ἄρα τὸ καλύπτεσθαι, ὑποταγῆς καὶ ἐξουσίας· κάτω γὰρ νεύειν παρασκευάζει καὶ ἐντρέπεσθαι καὶ τὴν οικίαν διατηρεῖν ἀρετῇ. Ἀρετὴ γὰρ ἀρχομένου καὶ τιμῆ τὸ μένειν ἐπὶ τῆς ὑπακοῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἀναγκάζεται τοῦτο ποιεῖν· τοῦ γὰρ Δεσπότου αὐτοῦ ἐστὶν εἰκὼν· ἡ γυνὴ δὲ εἰκότως. Ἐννόησον οὖν τῆς παρανομίας τὴν ὑπερβολὴν, ὅταν τοσαύτη τιμηθεὶς ἐξουσία σαυτὸν καταισχύνῃς, τὸ τῆς γυναικὸς ἀρπάζων σχῆμα. Καὶ ταυτὸν ποιεῖς, ὡς ἂν εἰ διάδημα λαβὼν, ῥίψῃς τὸ διάδημα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἀντὶ δὲ τοῦ διαδήματος δουλικὸν λάθῃς ἱμάτιον. *Πλὴν οὕτως ἄνθρωπος χωρὶς γυναικὸς, οὐδὲ γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν Κυρίῳ*. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ὑπεροχὴν ἔδωκε τῷ ἀνδρὶ, εἰπὼν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι δι' αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτόν· ἵνα μήτε τοὺς ἄνδρας ἐπάρῃ πλέον τοῦ δέοντος, μήτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, ὅρα πῶς

* Reg., τὸ εἰκόνα εἶναι.

maximus certe est honor ille, proprium ordinem servare, ut pudor est inter se dissidere. Quamobrem in utrisque hoc posuit, dicens : 4. *Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum* : 5. *omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum*. Erant enim, ut dixi, et viri et mulieres prophetantes, et mulieres tunc hoc donum habentes, ut Philippi filia, ut alia et ante et post illas; de quibus dicebat olim propheta : *Prophetabunt filii vestri, et filia vestrae visiones videbunt* (Joel. 2. 28). Virum porro non semper detecto esse capite jubet, sed cum orat tantum : *Omnis enim vir, inquit, orans aut prophetans operto capite, deturpat caput suum* : mulierem autem semper tecto esse capite jubet. Quamobrem cum dixisset : *Omnis mulier orans aut prophetans non operto capite, deturpat caput suum* ; non hic constitit, sed prosequutus est, dicens : *Unum enim est ac si decalvetur*. Quod si semper esse rasam turpe est, palam est etiam semper detectam esse, opprobrio verti.

4. Neque hæc solum satis habuit, sed rursus addidit : 10. *Debet mulier potestatem habere super caput suum propter angelos*. Ostendit non orationis tempore tantum, sed etiam perpetuo illas tegi oportere. Virum autem non item de tegumento, sed de coma instituit : prohibet autem ne tegatur cum orat tantum, comam autem alere semper prohibet. Ideo sicut de muliere dixit : 6. *Si autem non veletur, tondeatur* : sic et de viro : *Si comam nutriat, ignominia est illi*. Non dixit, Si tegatur, sed, Si comam nutriat. Ideo in principio dixit : *Omnis vir orans aut prophetans, super caput habens*. Non dixit, Opertus, sed, *Super caput habens* ; ostendens quod etiamsi nudo oret capite, comam autem habeat, par sit illi qui opertus esset. Coma enim, inquit, pro velamine ipsi data est. Si autem non velatur mulier, tondeatur : si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, veletur. In principio enim ut non nudum habeat caput requirit : progressus autem, ut semper non nudum habeat subindicat, dicens, *Unum enim est ac si rasa sit* ; et cum omni studio ac diligentia. Non enim ut veletur et tegatur modo dixit, sed ut contegatur, ut sit undique accurate composita. Et cum in absurditatem rem deducit, pudore suffundit, vehementer incessens ac dicens : *Si autem non velatur, tondeatur*. Nam si abjicis tegumentum tibi a lege Dei datum, inquit, etiam id quod tibi a natura datum est, abjice. Quod si quis dixerit : Et quomodo illud mulieri turpe fuerit, si ad viri gloriam ascendit? illud dixerimus, non ascendere, sed a proprio excidere honore. Nam inter proprios terminos non manere et leges a Deo latas, sed illas transgredi, non accessio est, sed imminutio. Quemadmodum enim qui aliena concupiscit, et quæ non sua sunt abripit, non quid amplius accepit, sed detrimentum est affectus, quodque habebat perdidit; id quod etiam in paradiso contigit : sic et mulier non accipit viri nobilitatem, sed et mulieris honestatem amittit; nec inde solum huic ignominia, sed etiam ab habendi cupiditate. Cum ergo assumpsisset id quod turpe esse in confesso est,

et dixisset : *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi* ; quod a seipso erat tunc posuit, dicens, *Veletur*. Neque dixit, *Comam nutriat*, sed, *Veletur* ; hæc ambio unum esse lege constituens, et utrumque illa confirmans, ab iis quæ constituta sunt et a contrariis. Nam velamen et comam unum esse dicit; idem quoque esse et rasam, et eam quæ nudo est capite : *Unum est enim, inquit, et id ipsum, quod rasa*. Quod si quis dixerit, Et quomodo unum est, si illa quidem tegumentum naturæ habet, illa vero quæ rasa est non item? respondebimus, illam arbitrio suo hoc reliquisse et nudum habere caput : quod si non capillis nudum, hoc ex natura, non ex illius arbitrio esse. Itaque illa quæ rasa est, nudum caput habet, et illa similiter. Ideo enim naturæ permisit, ut illam tegeret, ut hæc ab illa hoc discens, operiretur. Deinde causam affert, ut sæpe dixi, tamquam cum liberis loquens. Quæ igitur causa est? 7. *Nam vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei*. Rursus alia hæc causa. Neque enim solum, quod caput Christum habeat, non debet caput tegere, sed etiam quia mulieri imperat. Nam principem ad regem accedentem, principatus signum habere oportet. Sic ergo nullus princeps sine balteo et chæna ausit comparere ante illum qui diadema gestat : sic neque tu absque signo principatus, quod est detecto esse capite, Deum ores, ut ne contumelia afficias et te et eum qui te honore afficit. Id ipsum et de muliere quis dixerit : nam illi quoque est ignominia, si non subjectionis signa habeat. *Mulier autem gloria viri est*. Est ergo naturalis viri imperium. Deinde postquam sententiam protulit, et rationes et causas rursus alias ponit, ad primam te ducens creationem, his verbis : 8. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro*. Si autem ex aliquo esse, gloria est ejus ex quo prodiit, multo magis esse similem. 9. *Etenim non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum*. Hæc est secunda rursus illius præ illa excellentia, imo et tertia et quarta. Prima, quia caput nostrum est Christus, et nos mulieris ; secunda, quia nos gloria Dei sumus, et mulier gloria nostra ; tertia, quia non nos ex muliere sumus, sed illa ex nobis ; quarta, quia non nos propter illam, sed illa propter nos. 10. *Ideo debet mulier habere potestatem super caput suum*. Ideo, qua de causa? dic mihi. Propter hæc omnia quæ dicta sunt ; imo non tantum propter hæc omnia, sed etiam *Propter angelos*. Nam si virum despicias, inquit, angelos reverere.

5. Caput ergo operire est subjectionis et potestatis ; efficit enim ut deorsum aspiciamus et pudore afficiamur, propriamque servemus virtutem. Virtus enim et honor ejus cui imperatur est, ut maneat in obedientia. Vir quippe non cogitur hoc facere ; ipsius enim Domini imago est ; mulier autem jure merito. Cogita igitur iniquitatis excessum, cum nempe tanta honoratus potestate, te ipsum deturpas, mulieris habitum rapiens. Id ipsum facis ac si acceptum diadema a capite abjiceres, et pro diademate servile vestimentum assumeres. 11. *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Quoniam

autem multam dedit viro excellentiam, cum dixit mulierem esse ex illo, propter illum et sub illo; ne viros plus quam par erat extolleret, neve illas nimis dejiceret, vide quomodo correctionem adhibeat, dicens: *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Ne mihi, inquit, prima sola examines, neque creationem illam. Nam si ea quæ postea facta sunt exquiras, uterque utriusque est auctor; imo neque uterque utriusque, sed Deus omnium: quare ait: *Neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. 12. *Nam sicut mulier ex viro, ita vir per mulierem*. Non dixit, Ex muliere, sed contra, *Ex viro*. Hoc enim ipsum integrum manet apud virum. Verum hæc recte gesta non viri, sed Dei sunt: quare etiam subjunxit: *Sed omnia ex Deo*. Si ergo Dei sunt omnia, ipse autem illa jubet, obsequere et ne contradicas. 13. *In vobis ipsis judicate: decet mulierem non velatam orare Deum?* Rursus illos constituit dictorum iudices, quod etiam in idolothytis fecit: nam et illic dicit, *Judicate vos quod dico*; et hic, *In vobis ipsis judicate*. Et terribilius aliquid hic subindicat: contumeliam enim hic dicit ad Deum transire. Verum non ita loquitur, sed mitius aliquantum et magis enigmatice, dicens: *Decetne mulierem non velatam Deum orare?* 14. *Annon ipsa natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia sit illi?* 15. *mulier vero si comam nutriat, gloria est illi? quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Quod semper facit, communia ponens ratiocinia, hoc et hic quoque facit, ad vulgarem consuetudinem confugiens, et admodum pudore suffundens eos, qui expectant ab illo ediscere, quæ ex communi consuetudine possunt edisci: hæc quippe et similia ne barbaris quidem ignota sunt. Et vide quomodo ubique acribus utatur verbis. *Omnis vir orans, qui caput suum tegit, caput suum deturpat*; ac rursum, *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, veletur*; et hic rursum, *Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Et si pro velamine dati sunt, inquit, cur oporteat velamen aliud adjicere? Ut non solum a natura, sed etiam ab arbitrio subjectionem confiteatur. Quod enim te oporteat velari, ipsa natura prius constituit. Adde igitur operam tuam, ne videaris naturæ leges evertere: quod quidem multæ esset impudentiæ, non nobiscum tantum, sed etiam cum natura pugnare. Quare Judæos Deum incusans dicebat: *Occidisti filios tuos et filias tuas* (*Ezech. 16. 21*): hoc præ omnibus est abominationibus tuis. Et eos qui apud Romanos impudici erant increpans Paulus, sic auget criminationem dicens: quod non solum præter Dei legem, sed præter naturam usus ille esset: *Mutarunt enim usum naturalem in illum, qui est præter naturam* (*Rom. 1. 26*). Propterea in hoc se sermone exercet, hoc ipsum ostendens, et quod nihil alienum constituat, quodque apud Græcos omnia ejus novitatis sint, quæ est præter naturam. Sic et Christus hoc ipsum comprobans, dicebat: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite ipsis* (*Matth. 7. 12*);

significans se nihil novum inducere. 16. *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei*. Est ergo contentionis et non rationis his resistere. Cæterum sic quoque moderatam fecit increpationem, ut qui plurimum pudoris immiserit: quod etiam graviorem fecit orationem. Nos enim, inquit, talem consuetudinem non habemus, ut contendamus et litigemus et contradicamus. Neque tamen hactenus substitit, sed subjunxit, *Neque Ecclesiæ Dei*, ostendens illos toti terrarum orbi obsistere et adversari, non cedentes. Sed etiamsi tunc contenderent Corinthii, nunc totus terrarum orbis hanc legem et accepit et observat: tanta est Crucifixi potestas.

6. Sed vereor ne, hoc accepto habitu, operibus quædam ex mulieribus impudenter se gerere deprehendantur, et alio modo detectæ. Ideo enim Timotheo quoque scribens Paulus, non satis habuit hæc dixisse, sed alia adjecit dicens: *In habitu ornato cum pudore et modestia ornantes se, non in tortis crinibus aut auro* (*1. Tim. 2. 9*). Nam si non oportet nudum caput habere, sed subjectionis signum ubique circumferre; multo magis per opera hoc ostendere oportet. Sic certe priscæ mulieres et dominos viros vocabant, et primas ipsis concedebant. Nam et illi, inquit, uxores suas amabant. Hoc novi nec ignoro: sed cum te de iis quæ tibi conveniunt admonemus, non quæ illorum sunt spectes. Nam cum pueros adhortamur dicimusque ut parentibus obsequantur, quia scriptum est: *Honora patrem tuum et matrem tuam* (*Exod. 20. 12*); dicunt illi nobis, Profer etiam ea quæ sequuntur: *Vos quoque patres, nolite ad iram provocare filios vestros* (*Ephes. 6. 4*). Et cum servis dicimus scriptum esse, quod obediendum sit dominis, neque ad oculum serviendum esse illis (*Col. 3. 32*); et illi rursus quæ sequuntur a nobis exigunt, jubentes dominis quoque eadem suadere. Nam illis quoque, inquit, præcepit Paulus, minas remittere. Sed ne sic faciamus, neque ea quæ aliis præcepta sunt quæramus, quando de iis quæ ad nos pertinent accusamur; neque enim, si socium criminum accipias, a culpa liberaberis: sed hoc unum specta ut te a criminibus liberes. Nam Adam in mulierem culpam referebat, et illa rursum in serpentem; sed non illos hoc eripuit. Ne itaque tu hoc mihi nunc dicas, sed grato cum animo quæ marito debes præstare cures. Nam et quando maritum tuum alloquor, adhortans ut te diligat et tui curam gerat, non sino illum in medium afferre legem de muliere latam, sed legem de illo scriptam requiro. Et tu igitur ea, quæ ad te spectant, sola curiose inquire, et te conjugii morigeram præbe. Nam si propter Deum marito obsequaris, ne mihi proferas ea quæ ipse præstare debet; sed ea quibus te obnoxiam legislator fecit, hæc diligenter exsequere. Hoc enim est maxime Deo obtemperare, etiamsi contraria patiaris, legem non transgredi. Ideo enim qui se amantem amat, nihil magni facere videtur: qui vero se odientem colit, nec maxime est qui coronatur. Eodem quoque modo tu tecum reputa, quod si molestum tibi

ἐπάγει τὴν διδρθωσιν, λέγων· Πλὴν οὐτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὐτε γυνή χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. Μὴ γάρ μοι, φησί, τὰ πρῶτα ἐξέταξε μόνα, μηδὲ τὴν δημιουργίαν ἐκείνην· ἂν γὰρ τὰ μετὰ ταῦτα ζητῆς, ἐκάτερος ἐκατέρου αἷτιος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως ἐκάτερος ἐκατέρου, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπάντων· διό φησιν, Οὕτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὕτε γυνή χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. Ὅσπερ γάρ ἡ γυνή ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. Οὐκ εἶπεν. Ἐκ τῆς γυναικός, ἀλλὰ πάλιν, Ἐκ τοῦ ἀνδρός· ἔτι γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἀκέραιον μένει παρὰ τῷ ἀνδρὶ. Ἄλλ' οὐ τοῦ ἀνδρός ταῦτα τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ κελεύει ταῦτα, παῖθου καὶ μὴ ἀντίλεγε. Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἐστὶ γυναικῶ ἀκατακάλυπτον πρὸ Θεοῦ προσεῦχεσθαι; Πάλιν αὐτοὺς καθίζει δικαστὰς τῶν λεγομένων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐποίησε· καὶ γὰρ ἐκεῖ φησι, Κρίνατε ὑμεῖς δ' ἡμεῖς· καὶ ἐνταῦθα, Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε· καὶ σὺ φοβερότερον ἀνίσταται ἐνταῦθα· τὴν γὰρ ὕδριν ἐνταῦθα εἰς τὸν Θεὸν φησι διαβαίνειν. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ φησιν, ἡμερώτερον δὲ πως καὶ αἰνιγματωδέστερον λέγων· Πρέπον ἐστὶ γυναικῶ ἀκατακάλυπτον πρὸ Θεοῦ προσεῦχεσθαι; Ἡ οὐδὲ αὕτη ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῇ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ· γυνή δὲ ἐὰν κομῇ, δόξα αὐτῇ ἐστὶ; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. Ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, κοινούς λογισμούς τιθεῖς, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα [255] ἐργάζεται, ἐπὶ τὴν κοινήν συνήθειαν καταφεύγων, καὶ σφόδρα ἐντρέπων τοὺς ἀναμένοντάς ταῦτα μανθάνειν παρ' αὐτοῦ, ἃ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνήθειας δυνατὸν [ἦν] μανθάνειν· τὰ γὰρ τοιαῦτα, οὐτε βαρβάροις ἀγνωστα. Καὶ ὅρα πῶς πανταχοῦ πληκτικῶς κέχρηται ταῖς λέξεσι· Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος κατακαλύπτων αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλύπτέσθω· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῇ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ· γυνή δὲ ἐὰν κομῇ, δόξα αὐτῇ ἐστίν, ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Καὶ εἰ ἀντὶ περιβολαίου δέδοται, φησὶ, τίνας ἔνεκεν δεῖ περιβόλαιον ἔτερον προστιθέναι; Ὅστες μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογεῖν. Ὅτι γὰρ δεῖ σε καλύπτεσθαι, προλαβούσα καὶ ἡ φύσις ἐνομοθέτησε. Προστίθει τοίνυν καὶ τὰ παρὰ σαυτῆς, ἵνα μὴ δόξης καὶ τοὺς τῆς φύσεως ἀνατρέπειν νόμους· ὅπερ πολλῆς ἐστὶν ἱταμότητος, μὴ μόνον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει πυκτεύειν. Διὸ καὶ Ἰουδαίους ὁ Θεὸς ἐγκαλῶν ἔλεγεν, Ἔσφαξας τοὺς υἱούς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου· τοῦτο παρὰ πάντα τὰ βδελύγματά σου. Καὶ τοῖς παρὰ Ῥωμαίοις ἀσελγαίνουσι πάλιν ὁ Παῦλος ἐπιτιμῶν, οὕτως αἰεὶ τὴν κατηγορίαν λέγων, ὅτι οὐ παρὰ νόμον τὸν τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ φύσιν ἢ χρησὶς ἦν· Ἐνῆλλαξαν γὰρ τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα τοῦτον γυμνάζει τὸν λόγον, τοῦτό τε αὐτὸ δεικνύς, καὶ ὅτι οὐδὲν ξένον νομοθετεῖ, καὶ ὅτι παρ' Ἑλλήσι τὰ τῆς καινοτομίας ἅπαντα τῆς παρὰ φύσιν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τοῦτο δεικνύς ἔλεγεν· Ὅσα ἐὰν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· δηλῶν ὅτι οὐδὲν καινὸν ἐπεισάγει. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνομος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ. Ἀρα φιλονεικίας τὸ ἀντιτείνειν τού-

τοις, καὶ οὐ λογισμοῦ· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω μέμετρομένην τὴν ἐπιτίμησιν ἐποίησε, πλεονα τὴν ἐντροπὴν ἐνθεῖς, ὃ δὴ καὶ βαρύτερον ἐποίει τὸν λόγον. Ἡμεῖς γάρ, φησί, τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, ὥστε φιλονεικεῖν καὶ ἐρίζειν καὶ ἀντιτάττεσθαι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦτου ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν, Οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ· δεικνύς ὅτι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἀντιπίπτουσι καὶ ἐναντιοῦνται, μὴ εἰκοντες. Ἄλλ' εἰ καὶ τότε ἐφιλονεικούν οἱ Κορίνθιοι, νῦν πᾶσα ἡ οἰκουμένη τὸν νόμον τοῦτον καὶ κατεδέξατο καὶ ἐφύλαξε· τοσαύτη τοῦ σταυρωθέντος ἡ δύναμις.

ζ'. Ἀλλὰ δέδοικα, μήποτε τὸ σχῆμα καταδεξάμεναι, ἐπὶ τῶν ἔργων εὐρεθῶσιν ἀναισχυντοῦσαι ἐνιαί τῶν γυναικῶν, καὶ ἀνακεκαλυμμένα ἐτέρως. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων οὐκ ἠρκέσθη τούτοις ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἕτερα προσέθηκεν εἰπών· Ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης, κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ. Εἰ γὰρ γυμνὴν οὐ δεῖ τὴν κεφαλὴν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ὑποταγῆς τὸ σύμβολον πανταχοῦ περιφέρειν, πολλῶ μᾶλλον διὰ τῶν πράξεων τοῦτο ἐπιδεικνυσθαι χρή. Οὕτω γοῦν καὶ αἱ [236] πρότεροι γυναῖκες καὶ κυρίους τοὺς ἀνδρας ἐκάλουν, καὶ τῶν πρωτείων αὐτοῖς παρεχώρουν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, φησί, τὰς γυναικας ἡγάπων τὰς ἑαυτῶν. Οἶδα κάγω, καὶ οὐκ ἄγνοω· ἀλλ' ὅταν ὑπὲρ τῶν σοι προσηκόντων παραινώμεν, μὴ τὰ ἐκείνων σκόπει. Καὶ γὰρ ὅταν παισὶ παραινῶμεν ὑπακούειν γονεῦσι λέγοντες, ὅτι γέγραπται, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, λέγουσι πρὸς ἡμᾶς, Εἰπέ καὶ τὰ ἐξῆς, ὅτι Καὶ ὑμεῖς, οἱ ῥοεῖς, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα· καὶ τοῖς δούλοις· ὅταν εἰπωμεν, ὅτι γέγραπται ὑπακούειν τοῖς κυρίοις, καὶ μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν δουλεύειν, καὶ αὐτοὶ πάλιν τὰ ἐξῆς ἡμᾶς ἀπαιτοῦσι, κελεύοντες καὶ τοῖς δεσπόταις τὰ αὐτὰ παραινέειν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοις ὁ Παῦλος ἐκέλευσε, φησὶν, ἀνίεναί τὴν ἀπειλήν. Ἀλλὰ μὴ οὕτω ποιοῦμεν, μηδὲ τὰ ἐτέροις ἐπιτεταγμένα ζητῶμεν, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἐγκαλώμεθα· οὐδὲ γὰρ, ἂν κοινωνῶν λάθους τῶν ἐγκλημάτων, ἀπαλλαγῇ τῆς αἰτίας· ἀλλ' ἐν σκόπῃ μόνον, ὅπως τὰ σὰ ἐγκλήματα ἀποδύσῃ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐπὶ τὴν γυναῖκα τὴν αἰτίαν ἔφερε, καὶ αὕτη πάλιν ἐπὶ τὸν ὄφιν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῦς τοῦτο ἐξέλειτο. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ τοῦτο λέγεις μοι νῦν, ἀλλὰ σπουδάσεις μετὰ εὐγνωμοσύνης ἀπάσης παρέχειν, ἅπερ ὀφείλεις, τῷ ἀνδρὶ. Ἐπεὶ καὶ ὅταν τῷ ἀνδρὶ τῷ σὺ διαλέγῃ, συμβουλευῶν σε ἀγαπᾷ καὶ θεραπεύειν, οὐκ ἀφίημι αὐτὸν προενεγκεῖν εἰς μέσον τὸν τῇ γυναικὶ κείμενον νόμον, ἀλλὰ τὸν αὐτῷ γεγραμμένον ἀπαίτῳ. Καὶ σὺ τοίνυν τὰ σοι προσήκοντα περιεργάζου μόνα, καὶ παρέχε σαυτὴν εὐήνιον τῷ συνοικοῦντι. Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὸν Θεὸν πείθῃ τῷ ἀνδρὶ, μὴ μοι πρόφερε τὰ ὀφειλοντα παρ' αὐτοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ὧν ὑπεύθυνός σε ἐποίησεν ὁ νομοθέτης, ταῦτα ἄνυσ μετὰ ἀκριβείας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα Θεῷ πειθεσθαι, τὸ καὶ ἐναντία πάσχουσιν μὴ παρακινεῖν τὸν νόμον. Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ μὲν τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν δοκεῖ τι μέγα ποιεῖν· ὁ δὲ τὸν μισοῦντα θεραπεύων, οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ στεφανούμενος. Τὸν αὐτὸν δὲ πρόπον καὶ σὺ λογίζου, ὅτι ἂν μὲν φορτικὸν ὄντα τὸν ἀνδρα ἐνέγκῃς, λαμπρὸν λήψῃ τὸν στέφανον· ἂν δὲ ἡμερον καὶ πρᾶον, τίνας σοι δώσει μισθὸν ὁ Θεός;

^a Reg., ἀλλ' οὐδὲνα αὐτῶν τοῦτο ἐξέλειτο.

Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ θρασύνεσθαι τοὺς ἄνδρας καλεῶν, ἀλλὰ πείθων τὰς γυναῖκας καὶ θρασυνομένους φέρειν τοὺς ἄνδρας. Ὅταν γὰρ ἕκαστος τὰ ἑαυτοῦ σπεύδῃ πληροῦν, ταχέως καὶ τὰ τοῦ πλησίον ἔψεται· ὅλον, ὅταν ἡ γυνὴ καὶ τραχυνόμενον παρ-εσκευασμένη ᾗ φέρειν τὸν ἄνδρα, καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ χαλεπαίνουσιν αὐτὴν μὴ ὑβρίζῃ, τότε πάντα γαλήνη καὶ λιμὴν κυμάτων ἀπηλλαγμένοις. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν ἐγένετο· τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος ἐπλήρου, οὐ τὰ τοῦ πλησίον ἀπῆτει. Σκόπει δέ· Ἐλαβε τὸν ἀδελφιδὸν ὁ Ἀβραάμ· οὐκ ἐνεκάλεσεν ἡ γυνὴ· ἐκέλευ-σεν αὐτὴν ὥδον δεῦσαι μακράν· οὐκ ἀντίειπεν οὐδὲ πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἠκολούθησε. Πάλιν μετὰ τὰς πολλὰς τάλαιπωρίας ἐκείνας καὶ τοὺς μόθους καὶ τοὺς ἰδρώ-τας τῶν πάντων κύριος γενόμενος, παρεχώρησε τῶν πρωτείων [237] τῇ Ἀλὲ· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέρα-νεν ἡ Σάρρα πρὸς τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ τὸ στόμα διήρην, οὐδὲ ἐφθέγγετο τι τοιοῦτον, ὅλον πολλὰ τῶν γυναικῶν νῦν φθέγγονται, ὅταν ἰδῶσιν ἐλαττωμένους ἐν ταῖς τοιαύταις μοίραις τοὺς ἄνδρας τοὺς ἑαυτῶν, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἐλαττώων, ὀνειδίζουσαι καὶ μωροὺς καὶ ἀνοήτους καλοῦσαι καὶ ἀνάνδρους καὶ προδύτας καὶ νωθεῖς. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκείνη τοιοῦτον οὔτε εἶπεν οὔτε ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔσπερξεν ἅπαντα τὰ παρ' ἐκείνου γινόμενα. Καὶ τὸ δὴ μείζον· μετὰ γὰρ τὸ κύριον ἐκείνον γενέσθαι τῆς αἰρέσεως καὶ τὰ ἐλάττωνα προσ-ρῖψαι τῷ θεῷ, κίνδυνος αὐτὸν κατέλαβε χαλεπός. Καὶ ἀκούσας ὁ πατριάρχης, πάντας καθώπλισε τοὺς αὐτοῦ, καὶ πρὸς ὅλον τὸ τῶν Περσῶν παρεσκευάζετο στρατόπεδον μετὰ τῶν οἰκιστῶν τῶν ἑαυτοῦ μόνον· καὶ οὐδὲ τότε αὐτὸν κατέργειν ἐκείνη, οὐδὲ εἶπεν οἷα εἰκόσ· Ἄνθρωπε, ποῖ φέρῃ, κατὰ κρημνῶν σεαυτὸν ὠθῶν καὶ τοσούτοις ἐκιδίδους κινδύνους, ὑπὲρ ἀνδρὸς ὑβρικότος σε καὶ τὰ σὰ ἥρπακτός ἀπαντα, τὸ αἷμα ἐκχέων; Εἰ γὰρ καὶ σαυτοῦ καταφρονεῖς, ἀλλ' ἐμὲ τὴν καταλιπούσαν οἰκίαν καὶ πατρίδα καὶ φί-λους καὶ συγγενεῖς καὶ τοσαύτην ἀκολουθήσασάν σοι ἀποδημίαν ἐλέησον, καὶ μὴ περιβάλλῃς χρεῖαν καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς χρεῖας κακοῖς. Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔφερε πάντα σιγῇ. Μετὰ ταῦτα τῆς γαστρὸς ἀγόνου μενούσης, αὕτη μὲν οὐ πάσχει τὰ τῶν γυναικῶν, οὐδὲ ἀποδύρεται· ἐκείνος δὲ θορνεί, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ πρὸς τὸν θεόν. Καὶ ὅρα πῶς ἕκαστος τὸ προσήκον διαφυ-λάττει. Οὕτε γὰρ αὐτὸς κατεφρόνησε τῆς Σάρρας ὡς ἄπαιδος, οὔτε ὠνειδισέ τι τοιοῦτον αὐτῇ· κακείνη πάλιν ἐσπούδασε τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυ-θίαν αὐτῇ τινα ἀπὸ τῆς παιδίσκης· οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κεκώλυτο, καθὰ νῦν. Νῦν γὰρ οὔτε γυ-ναιξὶ τοιαῦτα ἀνδράσι χαρίζεσθαι θέμις, οὔτε ἐκεί-νοις, οὔτε εἰδυῶν οὔτε ἀγνοουσῶν τῶν γυναικῶν, τοιαύταις μίξουσιν ἐπιχειρεῖν, κἂν μυριάκις ἢ τῆς ἀπαιδίας ἐνοχλῇ λύπη· ἐπεὶ ἀκούσονται καὶ αὐτοί, ὅτι Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. Οὐ γὰρ ἐφείται νῦν, τότε δὲ οὐκ ἀπηγόρευτο· διδὲ καὶ ἡ γυνὴ τοῦτο ἐπέταττε, κακείνος ὑπήκουε, καὶ οὐδὲ οὕτω δι' ἡδονὴν. Ἄλλ' ὅρα, φησὶ, πῶς αὐτὴν πάλιν ἐξέβαλε κελευούσης αὐ-τῆς. Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι δεῖξαι, ὅτι καὶ οὗτος ἐκείνη ἅπαντα ἐπέβητο, καὶ ἐκείνη τούτῳ.

ζ'. Πλὴν μὴ τοῦτοις πρόσεχε μόνον, ἀλλ' ἡ ταῦτα λέγουσα σὺ καὶ τὰ πρότερα ἐξέταξε, ὅτι ὑβρίζεν εἰς αὐτὴν, ὅτι κατηλαζονέυετο τῆς κυρίας, οὐ τί γένοιτο· ἂν ὀδυνηρότερον ἐλευθέρῃ γυναίκα καὶ εὐσχημον; Μὴ τοίνυν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν ἀναμενέτω ἡ γυνὴ, καὶ τότε τὴν ἑαυτῆς παρεχέτω· τοῦτο γὰρ οὐδὲν μέγα· μὴδ' αὖ πάλιν ὁ ἀνὴρ τὴν τῆς γυναικὸς εὐ-ταξίαν, καὶ τότε φιλοσοφεῖτω· οὐδὲ γὰρ τοῦτο λοιπὸν αὐτοῦ κατόρθωμα· ἀλλ' ἕκαστος, ὅπερ ἔφην, τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρεχέτω πρότερος. Εἰ γὰρ τοῖς ἔξωθεν ρα-πίζουσι τὴν δεξιάν, δεῖ τὴν ἐτέραν ἐκιδιδόναι σιαγόναν, πολλῷ μᾶλλον ἄνδρα θρασυνομένον δεῖ φέρειν. Καὶ οὐ τοῦτο [238] λέγω, ὥστε τύπτεσθαι γυναῖκα, ἀπαγε· ἐσχάτη γὰρ τοῦτο ὑβρις, οὐ τῇ τυπτομένῃ, ἀλλὰ τῷ τύπτοντι· ἀλλὰ κἂν ἀπὸ περιστάσεώς τις κληρωθῇς, ὧ γύναι, συνοίκῳ τοιοῦτῳ, μὴ δυσχεραίνης, τὸν ἀποκειμένον ὑπὲρ τούτων ἐννοοῦσα μισθὸν καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι βίβῃ ἔπαινον. Καὶ πρὸς ὅμας δὲ τοὺς ἄνδρας ἐκείνῳ φημι· μὴδὲν ἔστω τοιοῦτον ἀμάρτημα, ὡς εἰς ἀνάγκην ὅμας ἀγειν τοῦ γυναῖκα τύπτειν. Καὶ τί λέγω γυναῖκα; οὐδὲ θεραπευομένη μὲν οὖν ἀνδρὶ τύπτειν ἐλευθέρῳ καὶ χεῖρας ἐπάγειν ἀνεκτὸν ἂν εἴη. Εἰ δὲ δούλῃν τυπτήσῃ ἀνδρὶ πολὺ τὸ θνείδος, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐλευθέρως ἀνατείνειν τὴν δεξιάν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἔξωθεν ἂν τις ἴδοι νομοθετῶν, οἱ τὴν τὰ τοιαῦτα παθοῦσαν οὐκέτι ἀναγ-κάξουσι συνοικεῖν τῷ τυπτήσαντι, ἅτε ἀναξίῳ ὄντι τῆς πρὸς αὐτὴν ὀμιλίας. Καὶ γὰρ ἐσχάτης παρανο-μίας τὴν τοῦ βίου κοινωνὴν, τὴν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἀνωτάτω σοι συνεφαπτομένην, ταύτην ὡς ἀνδρό-ποδον ἀτιμάζειν. Διδὲ καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνδρα, εἰ γε ἄνδρα αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ἀλλ' οὐχὶ θηρίον, καὶ πατρ-αλοῖου καὶ μητραλοῖου ἴσον εἶναι φαίην ἂν. Εἰ γὰρ καὶ πατέρα καὶ μητέρα διὰ ταύτην ἀφείναι προσετάγημεν, οὐκ ἀδικούντες ἐκείνους, ἀλλὰ νόμον θεῖον πληροῦντες, καὶ τοῖς γεγεννηκόσιν αὐτοῖς οὕτω ποθεῖν τούτο, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς καταλιμπανομένους καὶ χάριν ἔχειν καὶ μετὰ πολλῆς ἀνύειν αὐτὸ τῆς σπουδῆς· πῶς οὐκ ἐσχάτης μανίας ταύτην ὑβρίζειν, δι' ἣν καὶ τοὺς γε-γεννηκότας ὁ θεὸς ἀφείναι ἐκέλευσεν; ἄρ' οὖν μανία μόνον τοῦτο; Τὴν δὲ ἀσχυρὴν, εἰπέ μοι, τίς οἶσι; ποῖος δὲ αὐτὴν παραστήσαι δυνήσεται λόγος, ὅταν ὀλολυγὰ καὶ κωκυτοὶ κατὰ τοὺς στενωποὺς φέρον-ται, καὶ δρόμος ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ ταῦτα ἀσχημο-νοῦντος καὶ τῶν γειτόνων καὶ τῶν παριόντων, καθά-περ τινὸς θηρίου τὰ ἐνδόν λυμαينوμένου; Βέλτιον διαστήναι τὴν γῆν τῷ τὰ τοιαῦτα παροινούντι, ἢ ἐπ' ἀγορᾶς αὐτὸν ὀφθῆναι λοιπόν. Ἀλλὰ θρασύνεται ἡ γυνὴ, φησὶν. Ἄλλ' ἐνόησον ὅτι γυνὴ, τὸ ἀσθενὲς σκεῦος, σὺ δὲ ἀνὴρ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἄρχων ἔχει-ροτονήθης, καὶ ἐν τάξει κεφαλῆς ἐδόθη, ἵνα φέρῃς τῆς ἀρχομένης τὴν ἀσθένειαν. Ποίησον τοίνυν λαμ-πράν σοι τὴν ἀρχὴν· ἔσται δὲ λαμπρά, ὅταν τὸ ἀρ-χόμενον μὴ ἀτιμάξῃς. Καὶ καθάπερ ὁ βασιλεύων τοσοῦτῳ σεμνότερος φανέται, ὅσῳ ἂν τὸν ὑπαρχον σεμνότερον ἀποφῇ· ἂν δὲ ἀτιμάσῃ καὶ καταισχυρῇ τῆς ἀξίας ἐκείνης τὸ μέγεθος, καὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης οὐκ ὀλίγον ὑποτέμνεται μέρος· οὕτω καὶ σὺ ἂν τὴν μετὰ σὲ ἀρχουσάν ἀτιμάσῃς, οὐχ ὡς ἔτυχε λυμανεῖς σου τῆς ἀρχῆς τὴν τιμὴν. Ταῦτα τοίνυν λογιζόμενος

virum feras, splendidam accipies coronam : sin mansuetum et mitem, quam tibi Deus dabit mercedem? Et hæc dico non jubens maritos esse sævos et asperos, sed persuadens mulieribus ut viros etiam feroces ferant. Cum enim unusquisque sua implere curaverit, statim sequentur etiam ea quæ sunt proximi : exempli causa, cum uxor parata fuerit ad virum asperum ferendum, et vir importunam illam non contumelia affecerit, tunc omnia serenitas erunt, et portus a fluctibus vacuus. Sic etiam usu veniebat apud priscos : sua quisque implebat, nec quæ proximi erant exigebat. Perpende autem : fratris filium secum accepit Abraham ; non id reprehendit uxor : jussit eam longum iter suscipere, neque repugnavit illa, sed sequuta est. Rursus post illas multas ærumnas, labores et sudores, cum dominus omnium esset, primas concessit Loto : et non modo id non ægre tulit Sara, sed neque os aperuit, nec quidpiam dixit eorum, quæ nunc mulieres multæ loquuntur, cum vident viros suos in hujusmodi sortibus minus habere, maxime quando cum inferioribus res est, exprobrantes, stultos, insanos, ignavos, proditores hebetesque vocantes. Sed nihil simile illa vel dixit vel cogitavit, sed approbavit omnia ab ipso facta. Quodque majus est, postquam Loto data est optandi facultas et minora ille patruo concessit, in periculum ille grave incidit. Quo audito, patriarcha omnes suos armavit, et contra totum Persarum exercitum sese apparavit cum domesticis suis tantum : neque tunc illum ipsa retinuit, neque dixit, ut par videbatur esse : Quo pergis, o homo, per præcipitia teimpellens, et in tanta conjiciens pericula, pro viro qui te contumelia affecit, et tua omnia rapuit, sanguinem fundens? Nam si teipsum despicias, ne saltem, qui reliqui domum, patriam, amicos et cognatos, et in tanta te peregrinatione sum sequuta, miserare, nec me conjicias in viduitatem et in viduitatis malo. Nihil horum vel dixit, vel cogitavit, sed cum silentio tulit omnia. Deinde vero sterili manente utero, ipsa quidem non paritur ea quæ mulieres pati solent, neque lamentatur : ille autem luget, sed non apud uxorem, sed apud Deum. Et vide quomodo singuli, quod par erat, servant. Neque enim ille Saram despexit ut sterilem, neque illi ideo quidpiam exprobravit. Illa vero vicissim consolationem quamdam pro orbitate excogitavit per ancillam suam : nondum enim illa tunc prohibita erant, ut nunc sunt. Nunc enim neque uxoribus licet viris talem gratiam referre ; neque illis, sive scientibus, sive ignorantibus uxoribus, tales tentare concubitus, quantovis orbitalis dolore premantur. Nam ipsi quocumque audient, *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Marc. 9. 45). Non enim id nunc permittitur, tunc vero non prohibitum erat : ideoque uxor hoc jussit, et ille obtemperavit, neque tamen propter voluptatem. Sed vide, inquires, quomodo ipsa jubente, ancillam ejecit. Ego enim hoc volo ostendere, quod et ille ipsi in omnibus obtemperaret, et hæc illi.

7. *Uxor et vir non debent alter alterius expectare vir-*

tutem ad philosophandum ; uxorem verberare turpissimum est. — Cæterum ne his solum attendas, sed tu quæ hæc dicis etiam priora examina, quod contumeliam inferret ei, quod se arroganter extolleret contra dominam : quo quid molestius esse possit liberæ mulieri et honestæ? Ne itaque viri virtutem exspectet uxor, ut tunc illa suam exhibeat ; hoc enim nihil magnum esset ; neque rursus vir uxoris modestiam, ut tunc philosophetur ; neque enim tunc recte factum illud ipsius esset ; sed unusquisque, ut dixi, quæ sua sunt prius præbeat. Si enim externis dexteram maxillam percutientibus, oportet præbere alteram ; multo magis virum ferocem ferre oportet. Sed non hæc dico ut verberetur mulier, absit ; nam hæc extrema contumelia est, non verberatæ, sed verberanti ; sed si casu aliquo talem conjugem sortita fueris, o mulier, ne indigne feras, cogitans repositam tibi mercedem, et in hac vita laudem. Vobis quoque viris hoc dico : nihil tale sit peccatum, quo cogamini uxorem verberare. Et quid dico uxorem? neque ancillam verberare aut ei manus inferre viro ingenuo fuerit tolerandum. Quod si ancillam verberare magnum infert viro probum ; multo magis contra liberam manum intendere. Et hoc in externis etiam legislatoribus videre est, qui eam quæ talia passa fuit non cogunt habitare cum percussore, utpote qui illius consortio indignus sit. Etenim extremæ est iniquitatis, vitæ consortem, quæ tibi in rebus necessariis jamdiu operam præstabat, ut mancipium ignominia afficere. Ideo etiam talem virum, si virum tamen licet appellare, non feram, parricidæ et matricidæ parem esse dixerim. Nam si propter illam et patrem et matrem relinquere jussi sumus, non illis injuriam facientes, sed divinam legem implentes, ipsis parentibus adeo desiderabilem, ut et ipsi qui relinquuntur gratiam habeant, et hoc cum studio magno efficiant : quomodo non extremæ dementiae fuerit, eam contumelia afficere, propter quam parentes Deus jussit dimittere? num hoc insania solum est? Dedecus et ignominiam autem hujusmodi quis ferat? quis sermo possit eam explicare, quando ululatus et gemitus per compita feruntur, et concursus est in domum ejus, qui tam indecore se gerit et vicinorum et prætereuntium, ac si fera quæpiam quæ intus sunt labefactet et perdat? Optabilius esset terram debiscere ei qui tam furiose se gerat, quam ut postea in foro appareat. Sed mulier, inquiet, audax et aspera est. Sed cogita illam esse mulierem, vas infirmum, te autem virum. Propterea enim princeps constitutus es, et instar capitis datus es, ut feras ejus quæ tibi parere debet imbecillitatem. Fac itaque ut imperium tuum sit splendidum : splendidum autem erit, cum eam cui imperas non dedecore affeceris. Ac sicut is qui regnat tunc præclarior apparebit, cum sibi inferiorem præfectum præclariorem reddiderit ; si autem illud tantum munus dedecore et ignominia affecerit, tunc a gloria sua non parum demitur : sic et tu, si eam quæ post te imperat dedecore affeceris, non levi damno affeceris principatus

tui honorem. Hæc igitur omnia tecum reputans, temperanter age, et cum his etiam vesperam illam cogita, qua te advocato pater filiam suam quasi depositum quoddam tradidit, et illam ab omnibus separans, a matre, ab se, a domo, totam tibi illius curam dextera sua tradidit: cogita te ab illa post Deum filios suscepisse, et patrem effectum esse, et inde erga illam mitis esto.

8. Non vides agricolas, quomodo terram quæ semel semina excepit, colant omni culturæ genere, etiamsi innumera habeat incommoda, etiamsi sit arida, si malas ferat herbas, si ex situs ratione imbribus inundetur? Hoc et tu facito: ita enim prior frueris et fructibus et tranquillitate: nam portus est uxor, et pharmacum lætitiæ maximum. Si ergo portum a ventis et fluctibus tutum reddas, multa frueris securitate, cum a foro reverteris; si autem tumultu et perturbatione repleas, tibi gravius paries naufragium. Ne hoc ergo eveniat, id quod dico fiat: cum quid molestum domi acciderit, illa peccante, consolare illam et ne dolorem augeas. Etiamsi enim omnia amiseris, nihil tristius est quam domi uxorem habere, quæ sine benevolentia cum viro degat: et quodcumque peccatum dixeris, nullum dicere possis quod majorem inferat dolorem, quam cum uxore litigare. Itaque propter hæc omnia ejus dilectio omnium tibi pretiosissima sit. Nam si oportet alterum alterius onera portare, multo magis uxoris; etiamsi pauper sit, ne id exprobes; etiamsi stulta, ne insultes, sed potius illam moderare: nam membrum tuum est et caro una facti estis. Sed garrula est, ebriosa et iracunda. At magis eapropter dolere potius, quam irasci oportet, Deumque rogare, illamque monitis et consilio adjuvare, nihilque non agere ut vitium amputes. Si autem verberes et atteras, morbus non curatur; feritas enim mansuetudine solvitur, non alia feritate. Cum his et mercedem a Deo expectatam cogita. Quando enim cum tibi liceat eam excindere, hoc non facias propter Dei timorem, sed tot ejus vitia feras, metuens legem hac de re positam, quæ uxorem ejicere prohibet; quocumque tandem morbo laboret, ineffabilem mercedem recipies; et ante mercedem maxima lucraberis, ipsam

tibi obtemperantiorem reddens, teque erga illam mansuetiorem exhibens.

Philosophi dictum de uxore convivante. — Narratur quispiam externorum philosophorum, qui malam haberet uxorem et nugacem et convivantem, interrogantibus, qua de causa, cum talem haberet, illam ferret, respondisse se quasi gymnasiun et palastram philosophiæ domi habere (a). Ero enim, aiebat, aliis mansuetior, in hac quotidie institutus. Magna voce exclamastis? Sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse quam nos, qui jubemur angelos imitari; imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione. Philosophus ergo ille dicitur ideo malam illam uxorem non ejecisse: quidam autem dicunt ipsum ideo illam duxisse. Ego vero quia multi homines contra quam ratio ferat affecti sunt, hortor ut ab initio nihil non agant viri, ut bene moratam ducant uxorem et omni plenam virtute: si vero contigerit ut a proposito aberrant, ac nec bonam nec tolerabilem sponsam in domum induxerint; tunc philosophum illum imitentur, et his nihil adjiciant. Nam mercator antequam cum socio pacta ineat, quæ possint pacem conciliare, non prius navim in mare trahet, neque aliam attinet negotiationem. Et nos itaque nihil non agamus, ut negotiationis nostræ sociam in hac navi cum omni pace intus teneamus. Ita enim et alia omnia nobis tranquilla erunt, et cum securitate vitæ præsentis pelagus trajiciemus. Hoc pluris faciamus, quam domum, mancipia, pecunias, agros et ipsas res civiles. Idque maxime omnium in pretio habeamus, ut illa quæ nobiscum in ædibus residet, non tumultum moveat, neve a nobis dissideat. Ita enim et cætera nobis secundo cursu venient, et in spiritualibus multam habebimus facilitatem, hoc jugum cum concordia trahentes; omnibusque probe gestis reposita consequemur bona: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hic de Socrate, ni fallor, agit, qui frequentibus Xanthippes uxoris jurgis exercitabatur. Vide Diogenem Laertium in Socrate.

HOMILIA XXVII.

CAP. 11. v. 17. *Hoc autem præcipiens, non laudo quod non in melius, sed in deterius convenitis.*

1. Necesse est etiam præsentis criminis seu accusationis prius causam dicere: ita enim quæ dicenda sunt facilius ediscentur. Quænam ergo illa est? Quemadmodum tria illa millia, quæ initio crediderant, in communi mensa comedebant, et communia omnia possidebant: sic etiam fieri solebat cum hæc scripsit Apostolus; at non cum tanta accurratione, sed quidam veluti fluxus illius prisce consortii remansit et ad posterum descendit. Quia vero contingebat alios pauperes, alios divites esse, sua omnia non in medium proferrebant; communes autem apparabant mensas statis

diebus, uti par erat, et peracta synaxi, post mysteriorum communionem in commune omnes convivium veniebant, divitibus cibos suos afferentibus, pauperibus autem et nihil habentibus ab ipsis divitibus invitatis, omnibusque simul convivantibus. Sed postea hic mos obsolevit. Causa autem fuit, quod divulsi essent, ac sese adscriberent alii his, alii illis, dicentique, Ego sum hujus, ego illius; quod corrigens ille initio epistolæ dicebat: *Significatum est mihi, fratres, de vobis ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones in vobis sunt. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicat: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ* (1. Cor. 1. 11. 12). Non quod Paulo se

ἅπαντα σωφρόνει, καὶ μετὰ τούτων καὶ τὴν ἐσπέραν ἀκρίβην ἐννέει, καθ' ἣν καλέσας σε ὁ πατήρ, ὥσπερ εἶνά σοι παρατατάθηκιν τὴν θυγατέρα παρέδωκε, καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ μητρὸς καὶ αὐτοῦ καὶ οἰκίας, ὁλόκληρον αὐτῆς τὴν ἐπιτροπὴν ἐνχειρίσας σου τῇ δεξιᾷ· ἐννόησον ὅτι μετὰ τὸν Θεὸν δι' αὐτῆς [239] παιδὶς ἔχεις καὶ πατὴρ γέγονας, καὶ γίνου καὶ ἐντεῦθεν ἡμέρας πρὸς αὐτήν.

ἦ. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς γεωργούς, πῶς τὴν ἀπαξ ὑποδεξαμένην τὰ σπέρματα γῆν θεραπεύουσι παντοδαπῷ θεραπείας τρόπῳ, κἂν μυρία ἐλαττώματα ἔχῃ, οἷον κἂν λυπρόγεως ἢ, κἂν βοτάνας φέρῃ πονηράς, κἂν ὑπὸ ἐπομβρίας ἐπηρεάζεται τῇ φύσει τῆς θέσεως; Τούτο καὶ σὺ ποιεῖς· οὕτω γὰρ πρότερος ἀπολαύσῃ καὶ τῶν καρπῶν καὶ τῆς γαλήνης· καὶ γὰρ λιμὴν ἔστιν ἡ γυνή, καὶ φάρμακον εὐθυμίας μένιστον. Ἄν μὲν οὖν τὸν λιμένα πνευματῶν ἀπαλλάξῃς καὶ κυμάτων, πολλῆς ἀπολαύσῃ τῆς ἀδείας ἐξ ἀγορᾶς ἀνιών· ἂν δὲ θυρόδων καὶ ταραχῆς ἐμπλήσῃς, σαυτῷ χαλεπώτερον κατασκευάζεις τὸ ναυάγιον. Ἴν' οὖν τούτο μὴ γίνῃται, τοῦτο δ' λέγω γενέσθω· ὅταν τι συμβῇ λυπηρὸν κατὰ τὴν οἰκίαν, ἐκείνης ἀμαρτούσης, παραμυθοῦ, καὶ μὴ ἐπίτεινε τὴν λύπην. Κἂν γὰρ ἅπαντα ἀποβάλλῃς, οὐδὲν λυπηρότερον τοῦ μὴ μετ' εὐνοίας ἔχειν γυναῖκα ἔνδον συνοικοῦσαν· κἂν ὅτιοῦν εἴπῃς ἀμάρτημα, οὐδὲν οὕτως ὀδυνηρότερον ἔρεῖς, οἷόν ἐστι τὸ πρὸς ἐκείνην στασιάζειν. Ὅστε καὶ διὰ ταῦτα πάντων ἔστω τιμιωτέρα ἡ ταύτης ἀγάπη. Εἰ γὰρ ἀλλήλων τὰ βίρη δεῖ βαστάζειν, πολλῷ μᾶλλον τῆς γυναικός. Ἡ δὲ πένησσα ἢ, μὴ οὐκιδίσης· κἂν ἀνόητος ἢ, μὴ ἐπέμβαινε, ἀλλὰ ῥύθμισον μᾶλλον· καὶ γὰρ μέλος ἔστι οὖν, καὶ σὰρξ ἐγένεσθε μία. Ἄλλὰ φλύαρός ἐστι καὶ μέθυρος καὶ ὀργίλος. Οὐκὼν ἀλγίνει ἐπὶ τούτοις, οὐκ ὀργίζεσθαι χρή, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν, καὶ παραινεῖν αὐτῇ καὶ συμβουλεύειν, καὶ πάντα ποιεῖν, ὥστε ἐκκλῆναι τὸ πάθος. Ἄν δὲ τύπτῃς, καὶ ἐπιτιγῇς τὸ νόσημα, οὐ θεραπεύεται· θρασύτης γὰρ ἐπικεικία λυεταί, οὐχ ἑτέρα θρασυτήτης. Μετὰ τούτων καὶ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθὸν ἐννέει. Ὅταν γὰρ, ἐξόν σοι ἔκτεμναι αὐτήν, μὴ ποιῇς τοῦτο διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόδον, ἀλλὰ φέρῃς ἐλαττώματα τοσαῦτα, δεδοκώς τὸν ἐπὶ τούτοις κείμενον νόμον τὸν κωλύοντα ἐκβαλεῖν γυναῖκα, κἂν ὅτιοῦν ἔχῃ νόσημα, ἄφατον λήψῃ μισθόν· καὶ πρὸ τῶν μισθῶν δὲ τὰ μέγιστα

^a Reg., λεπτότατος.

κερδανεῖς, ἐκείνην τε εὐπειθεστέραν κατασκευάζων, καὶ αὐτὸς ἐπεικείστερος ταύτῃ γινόμενος.

Λέγεται γοῦν τις καὶ τῶν ἐξωθεν φιλοσόφων μοχθηρὰν ἔχων γυναῖκα καὶ φλύαρον καὶ πάροινον, πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, τίνος ἕνεκεν τοιαύτην ἔχων ἀνέχεται, εἰπεῖν, ὥστε γυμνάσιον καὶ παλαίστραν ἔχειν φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς οἰκίας· Ἔσομαι γὰρ τοῖς λοιποῖς πραΰτερος, φησὶν, ἐν ταύτῃ καθ' ἐκάστην παιδευόμενος τὴν ἡμέραν. Ἐδοήσατε μεγάλα; Ἄλλ' ἐγὼ νῦν ὀδύρομαι μέγα, ὅταν Ἕλληνες ἡμῶν ὡσεὶ φιλοσοφώτεροι, ἡμῶν τῶν κελευσθέντων ἀγγέλους μιμεῖσθαι, μᾶλλον δὲ τῶν κελευσθέντων αὐτὸν τὸν Θεὸν ζηλοῦν κατὰ τὸν τῆς ἐπεικειας λόγον. Ὁ μὲν οὖν φιλόσοφος λέγεται διὰ τοῦτο πονηρὰν ἔχων γυναῖκα μὴ ἐκβαλεῖν· τινὲς δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀγαγεσθαι αὐτὸν αὐτὴν λέγουσιν. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων [240] ἀλογώτερόν εἰσι διακειμένοι, παραινῶ μὲν ἐξαρχῆς πάντα ποιεῖν καὶ σπουδάζειν ὅπως εὐάρμοστον λάβοιεν σύνοικον καὶ πάσης γέμουσαν ἀρετῆς· εἰ δὲ συμβαίῃ διαμαρτεῖν, καὶ μὴ χρηστὴν μηδὲ ἀνεκτὴν νύμφην εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν οἰκίαν, τότε γοῦν τὸν φιλόσοφον τοῦτον ζηλοῦν, καὶ ρυθμίζειν αὐτὴν πάντοτε, καὶ μηδὲν τούτων προσιθῆναι^b. Ἐπεὶ καὶ ἔμπορος, πρὶν ἢ πρὸς τὸν κοινῶν συνθήκας θέσθαι τὰς δυναμένας εἰρήνην πρυτανεύειν, οὐ πρότερον καθέλκει τὸ πλοῖον εἰς τὸ πέλαγος, οὐδὲ τῆς ἄλλης ἀφεται ἐμπορίας. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον πάντα πράττωμεν, ὥστε τὴν κοινῶν τῆς τοῦ βίου πραγματείας ἡμῶν καὶ τοῦ πλοίου τούτου μετὰ πάσης ἔνδον κατέχειν τῆς εἰρήνης. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἡμῖν ἔσται γαλήνῃ, καὶ μετὰ ἀδείας τὸ πέλαγος τοῦ παρόντος διαδραμούμεν βίου. Τούτο καὶ πρὸ οἰκίας καὶ ἀνδραπόδων καὶ χρημάτων καὶ ἀγρῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἄγουμεν· καὶ πάντων ἡμῶν προτιμότερον ἔστω τὸ τὴν μεθ' ἡμῶν ἐπὶ τῶν οἰκῶν καθημένην μὴ στασιάζειν μηδὲ διχοστατεῖν πρὸς ἡμᾶς. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἡμῖν κατὰ ροὴν ἔξει, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πολλὴν ἔξομεν τὴν εὐκολίαν, μετὰ ὁμονοίας τὸν ζυγὸν τοῦτον ἔλκοντες· καὶ πάντα κατορθώσαντες, τῶν ἀποκειμένων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Legebatur προσιθῆναι

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Τούτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαίνῳ δτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖτερον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχσθε.

α'. Ἀναγκαῖον καὶ τοῦ παρόντος ἐγκλήματος πρότερον τὴν αἰτίαν εἰπεῖν· οὕτω γὰρ ἡμῖν εὐμαθέστερος κἀκίην ἐσται ὁ λόγος. Τίς οὖν ἔστιν αὕτη; Καθάπερ ἐπὶ τῶν τρισχιλίων τῶν ἐξ ἀρχῆς πιστευσάντων κοινῇ πάντες εἰσιτῶντο, καὶ κοινὰ πάντα ἐκέκνητο· οὕτω καὶ τότε δτε ταῦτα ἔγραψεν ὁ Ἀπόστολος· ἐγένετο, οὐχ οὕτω μὲν μετὰ ἀκριθείας, ὥσπερ δὲ τις ἀπόρροια τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἐναπομείνασα, καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα κατέβη. Καὶ ἐπειδὴ συνέβαινε τοὺς μὲν πένητας εἶναι, τοὺς δὲ πλουσίους, τὰ μὲν ἑαυτῶν οὐ κατετίθεντο πάντα εἰς μέσον, κοινὰς δὲ ἐποιοῦντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκός, καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης μετὰ τὴν τῶν μυ-

στηρίων κοινωνίαν ἐπὶ κοινὴν πάντες ἦσαν εὐχλιν. τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων καὶ οὐδὲν ἐχόντων ὑπ' αὐτῶν καλουμένων, καὶ κοινῇ πάντων ἐστιωμένων. Ἄλλ' ὕστερον καὶ τοῦτο διεφθάρη τὸ ἔθος. Τὸ δὲ αἴτιον ἐκ τοῦ διεσπᾶσθαι καὶ προσνέμειν ἑαυτοὺς, τοὺς μὲν τούτοις, τοὺς δὲ ἐκείνοις, καὶ λέγειν· Ἐγὼ μὲν εἰμι τοῦ δεῖνος, ἐγὼ δὲ τοῦ δεῖνος· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς διορθούμενος ἔλεγεν· Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν [241], ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλῆος, δτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρά. Οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος προσένεμον ἑαυτοὺς· οὐδὲ γὰρ ἂν ἠνέσχετο· ἀλλ' ἐκ περυσίας πρόβριζον τὸ ἔθος ἀναπάσκει βουλόμενος,

ἐαυτὸν παρενέθηκε, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ αὐτόν τις ἐπεγράφετο τοῦ κοινοῦ σώματος ἀπορρήγνυμένος, καὶ οὕτως ἄτοπον τὸ γινόμενον ἦν καὶ παρανομίας ἐσχάτης. Εἰ δὲ ἐπὶ τούτου παρανομία, πολλῷ μᾶλλον ἐπ' ἐκείνων τῶν καταδεεστέρων. Ἐπεὶ οὖν διεσπάσθη τὸ ἔθος τοῦτο, ἔθος κάλλιστον καὶ χρησιμώτατον (καὶ γὰρ ἀγάπης ὑπόθεσις ἦν, καὶ πενίας παραμυθία, καὶ πλούτου σωφρονισμὸς, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης^α, καὶ ταπεινοφροσύνης διδασκαλία). ἔπει οὖν εἶδε τοσαῦτα ἀγαθὰ διαφθειρόμενα, πληκτικῶς εἰκότως τῷ λόγῳ κέχρηται, οὕτω λέγων· Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινῶ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ προτέρῳ ἐγκλήματι, ὅτε πολλῶν ὄντων τῶν φυλαττόντων, ἐτέρως ἤρξατο, λέγων οὕτως· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε· ἐνταῦθα δὲ ἐναντιῶς, Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινῶ. Διόπερ οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμῃσιν τὴν κατὰ τῶν τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιόντων αὐτὸ τέθεικεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τραχύτερον ἦν ἐκεῖνο, μέσον παρεμβάλων τὸν περὶ τῆς κόμης λόγον, ἵνα μὴ ἐξ ἐγκλημάτων σφοδρῶν εἰς ἕτερα πάλιν ἐπαχθῇ διαβαίνων τραχύτερος φαίνεται, τότε ἔρχεται ἐπὶ τὸ σφοδρότερον πάλιν, καὶ φησι· Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινῶ. Ποῖον τοῦτο; Ὁ μὲλλον λέγειν νῦν. Τί ἐστι, Παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ; Οὐκ ἀποδέχομαι ὑμᾶς, φησὶν, ὅτι με εἰς ἀνάγκην κατεστήσατε συμβουλῆς· οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι ἐδεήθητε διδασκαλίας εἰς τοῦτο, ὅτι χρεῖαν ἔχετε τοῦ παραγγελθῆναι ὑπ' ἐμοῦ. Εἶδες πῶς ἐκ προοιμίων εἰδείξε σφόδρα ἄτοπον ὃν τὸ γινόμενον; Ὅταν γὰρ μὴδὲ παραγγελίας ὀφείλῃ δεῖσθαι ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀσύγγνωστον εἰκὸς εἶναι τὸ ἁμαρτανόμενον. Καὶ διὰ τί οὐκ ἐπαινεῖς; Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχασθε, φησὶ, τοιούτεσιν, ὅτι οὐ προβαίνειτε εἰς ἀρετὴν. Δέον γὰρ ἐπιδόναί καὶ πλεονα γενέσθαι τὴν φιλοτιμίαν, ὑμεῖς δὲ καὶ τὸ ἥδον κρατίσταν ἔθος ἡλαττώσατε, καὶ οὕτως ἡλαττώσατε, ὥς καὶ παραγγελίας δεηθῆναι παρ' ἐμοῦ, ἵνα ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλθητε τάξιν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ διὰ τοὺς πένητας ταῦτα λέγειν μόνον, οὐκ εὐθὺς εἰς τὸν περὶ τῶν τραπεζῶν ἐμβάλλει λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητον ταύτην ποιῆσαι τὴν ἐπιτίμῃσιν ἐκεῖνοις, ἀλλὰ ζητεῖ λέξιν πληκτικωτάτην καὶ πολὺν ἔχουσαν τὸν φόβον· τί γὰρ φησι; Πρῶτον μὲν γὰρ συνεργομένων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν. Καὶ οὐ λέγει, Ἀκούω γὰρ μὴ κοινή ὑμᾶς συνδειπνεῖν· ἀκούω γὰρ κατ' ἰδίαν ὑμᾶς ἐστιδασθαι, καὶ μὴ μετὰ τῶν πενήτων· ἀλλ' ὁ μάλιστα ἱκανὸν ἦν αὐτῶν διασεῖσαι τὴν διάνοιαν, τοῦτο τέθεικε, τὸ τοῦ σχίσματος [242] ὄνομα, ὃ καὶ τούτου ἦν αἴτιον, κάκεινου πάλιν ἀνεμνήνησε τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς εἰρημένου καὶ δηλωθέντος ὑπὸ τῶν Χλόης. Καὶ μέρος τι πιστεύω.

β'. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν, εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες; οὗτε οἱ πιστεύω εἶπεν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ, οὐδ' αὖ πάλιν οἱ ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ἐπιτιμᾶν, ἀλλὰ, Μέρος τι καὶ πιστεύω, φησὶ, τοιούτεσιν, ἐκ μέρους μικροῦ πιστεύω, ἐναγωνίως ποιών, καὶ εἰς τὴν τῆς διορθώσεως καλῶν ἐπάνοδον. Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν· αἰρέσεις ἐνταῦθα, οὐ ταύτας λέγων τὰς τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὰς τῶν σχισμάτων τούτων. Εἰ δὲ καὶ τὰς τῶν δο-

γμάτων ἔλεγεν, οὐδὲ οὕτω λαβὴν εἶδου. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς φησιν, Ἀνάγκη ἔλθειν τὰ σκάνδαλα, οὐ τὴν ἐλευθερίαν τῆς προαιρέσεως λυμαινόμενος, οὐδὲ ἀνάγκην τινὰ καὶ βίαν ἐπιστάς τῷ βίῳ, ἀλλὰ τὸ πάντως ἐσόμενον ἐκ τῆς πονηρᾶς τῶν ἀνθρώπων γνώμης προλέγων, ὅπερ ἐμελλε γίνεσθαι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀνιάτως ἐχόντων γνώμην. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ προεῖπε, ταῦτα ἐγίνετο, ἀλλ' ἐπειδὴ πάντως ἐμελλε γίνεσθαι, διὰ τοῦτο προεῖπεν· Ἐπεὶ, εἰ ἀνάγκης ἦν τὰ σκάνδαλα, καὶ μὴ γνώμης τῶν εισαγόντων αὐτὰ, περιττῶς ἔλεγεν, Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἔρχεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εὐρύτερον ἐν αὐτῷ γενόμενοι τῷ χωρίῳ διελέχθημεν· νῦν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἰέναι ἀνάγκη. Ὅτι γὰρ περὶ τῶν αἰρέσεων τούτων εἶπε τῶν κατὰ τὰς τραπέζας καὶ τῆς φιλονεικίας ταύτης καὶ διαστάσεως, καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον ἐποίησεν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δεικνύς ποία λέγει σχίσματα, προῖον φησιν, ὅτι Ἐκαστος τὸ ἴδιον δεικνὼν προλυμβάνει· καὶ πάλιν, Μὴ γὰρ οἰκίῳ οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθλεῖν καὶ πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε; Ἀλλ' ὅτι μὲν περὶ τούτων εἶπε, δῆλον. Εἰ δὲ σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, μὴ θαυμάσῃς· ὅπερ γὰρ ἔφη, τῇ λέξει καθιέσθαι αὐτῶν βούλεται. Εἰ δὲ δογμάτων ἦν τὰ σχίσματα, οὐκ ἂν οὕτως αὐτοῖς διελέχθη ἡμέρων. Ἀκουσον γοῦν ὅταν τι τοιοῦτον λέγῃ, πῶς ἐστι σφοδρὸς καὶ ἀσφαλιζόμενος καὶ ἐπιτιμῶν· ἀσφαλιζόμενος μὲν, ὥς ὅταν λέγῃ, Κἀν ἄγγελος ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὁ παραλάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· ἐπιτιμῶν δὲ, ὥς ὅταν λέγῃ, Οἰκῶτες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέστετε. Καὶ νῦν μὲν κύνας καλεῖ τοὺς διαφθειρόντας λέγων, Βλέπετε τοὺς κύνας· νῦν δὲ κεκαυτηριασμένους τὴν συνείδησιν, καὶ ἀγγέλους διαδόλου πάλιν. Ἀλλ' οὐκ ἐνταῦθα τοιοῦτον οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' ἡμέρων καὶ ὑφειμένως. Τί δὲ ἐστίν, Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν; Ἴνα λάμψωσι μειζρόνως. Ὁ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστίν, ὅτι τοὺς ἀπεριτρίπτους καὶ στεβροὺς οὐ μόνον οὐδὲν τοῦτο παραδίδωπει, ἀλλὰ καὶ δείκνυσιν μᾶλλον, καὶ λαμπροτέρους ἀποφαίνει. Τὸ [243] γὰρ, Ἴνα, τοῦτο, οὐ πανταχοῦ αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὸ τιθήσιν, ὅταν λέγῃ, Εἰς κρίμα ἐγὼ ἤλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται· οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος, ὅταν περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος γράφῃ· Νόμος δὲ παρεσιγήληεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. Ἀλλ' οὕτε ὁ νόμος διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα αὐξηθῇ τὰ ἁμαρτήματα τῶν Ἰουδαίων· τοῦτο δὲ ἐξέβη· οὕτε ὁ Χριστὸς διὰ τοῦτο ἤλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐναντίον· συνέβη δὲ τοῦτο. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα νοητέον τὸ, Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται. Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο ἐγένοντο αἰρέσεις, ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται, ἀλλὰ τῶν αἰρέσεων τούτων γενομένων τοῦτο συνέβη. Ταῦτα δὲ εἶπε, τοὺς πένητας παραμυθούμενος τοὺς γενναίως φέροντας τὴν τοιαύτην ὑπεροψίαν. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ἴνα δοκιμοὶ γένωνται· ἀλλ', Ἴνα οἱ δοκιμοὶ δτεες φανεροὶ γένωνται, δηλῶν ὅτι καὶ πρὸ τούτου τοιοῦτοι ἦσαν, ἀλλ' ἀνεμίσγυντο τοῖς πολλοῖς, καὶ παραμυθίας ἀπολαύοντες τῆς παρὰ τῶν πλουσίων, οὐ σφόδρα ἐφαίνοντο· νυνὶ δὲ ἡ στάσις αὕτη καὶ ἡ φιλονεικία δήλους αὐτοὺς ἐποίησεν, ὥσπερ τὸν κυβερνήτην ὁ χειμὼν δείκνυσιν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα ὑμεῖς

^α Ita Reg. In editis hæc, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης, deerant.

adscriberent; neque enim id ille tulisset: sed ex abundanti, volens hunc morem radicitus evellere, seipsum apposuit, ostendens, quod si se quis ipsi adscriberet a communi corpore abscissus, sic quoque rem esse absurdam et extremæ iniquitatis. Si autem in hoc erat iniquitas, multo magis in illis qui inferiores erant. Quia igitur disiectus et divisus erat hic mos, pulcherrimus ille et utilissimus (causa enim erat caritatis, paupertatis consolatio, divitiarum moderatio, maximæque philosophiæ occasio, et doctrina humilitatis): quia igitur sciebat tanta bona esse corrupta, jure acri usus est oratione, sic dicens: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* In priori nempe accusatione, quod plurimi essent qui observarent, alio modo iacepit his verbis: *Laudo autem vos, quia per omnia mei meministis*; hic vero contra: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Idcirco neque post increpationem eorum qui idolothyta comedebant, posuit illud; sed quia asperius illud erat, medio interjecto sermone de coma; ne ex asperis criminationibus in alias etiam molestas transiens acrior videretur, tunc ad asperius rursum venit, et ait: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Quodnam? Quod nunc dicturus sum. Quid illud est, *Præcipiens non laudo*? Vos non approbo, inquit, quod me ad consilii dandi necessitatem adduxeritis: non laudo, quod hac in re doctrina opus habueritis et admonitione mea. Viden' quomodo ab initio ostenderit rem esse admodum absurdam? Cum enim admonitione opus non habere debeat is qui peccat ad non peccandum, tunc venia indignum est peccatum. Et cur non laudas? *Quia non in melius, sed in deterius convenitis*, inquit. Hoc est, quia ad virtutem non profectum habetis. Cum oporteret enim ad meliora pergere, et majus esse proficiendi desiderium; vos morem qui jam invaluerat minuistis, atque ita minuistis, ut meo egeatis præcepto quo ad priorem redeatis ordinem. Deinde ne videretur hæc propter pauperes tantum dicere, non statim ad sermonem de mensis properat, ut ne increpationem multum timoris incutientem contemptui exponat, sed querit dictionem acerrimam, quæ multum inferat timorem. Quid enim ait? 18. *Primum quidem convenientibus vobis in ecclesia, audio scissuras esse inter vos.* Non dicit, Audio enim vos non in communi cœnare; audio enim vos seorsim comedere, et non cum pauperibus; sed quod magis poterat ipsorum animum commovere, hoc posuit, id est, schismatis nomen, quod etiam hujusce rei causa erat: rursusque illud revocavit in memoriam, de quo in epistolæ principio dictum fuerat, et significatum ab iis qui erant Chloes. *Et ex parte credo.*

2. Ne dicerent enim, Quid si mentiantur calumniatores? neque dicit se credere, ne impudentiores illos reddat; neque rursum non credere, ne videatur frustra increpare; sed, *Partem quamdam credo*, inquit, id est, ex modica parte credo, anxios illos reddens, et ad correctionis reditum vocans. 19. *Nam et oportet hæreses esse in vobis, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.* Hæreses hic dicit, non hasce quæ de dogmatibus sunt, sed horum schismatum. Quod si etiam

dogmatum diceret, neque ita ansam daret. Nam Christus ait, *Necesse est ut veniant scandala* (Matth. 18. 7), non arbitrii libertatem labefactans, neque necessitatem quamdam et vim in vitam inferens; sed quod ex mala hominum mente omnino futurum erat prædicens, futurum nempe, non ob illius prædictionem, sed ex animo eorum, qui insanabili morbo laborabant. Neque enim quia prædixit, illa facta sunt, sed quia omnino futurum erat, ideo prædixit. Etenim si ex necessitate venirent scandala, et non ex animo eorum qui illa induxerunt, supervacaneæ dixisset: *Væ homini illi, per quem scandalum venit* (Ibid). Sed hæc pluribus discernimus in ipso loco: nunc autem ad propositum veniendum est. Quod de iis hæresibus dicat, quæ circa mensas versabantur, deque hac contentione et dissensione, ex sequentibus declaravit. Cum dixissent enim, *Audio schismata esse inter vos*, non hic constitit, sed ostendens quænam schismata essent, progressus dicit, 21. *Unusquisque suam cœnam præsumit*; et rursum, 22. *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis?* Sed quod de his dicat, perspicuum est. Si autem schismata illa vocet, ne mireris: nam, ut dixi, hac dictione illos incessere vult. Si vero dogmatum schismata essent, non ita mansuete cum illis loquutus esset. Audi igitur illum tale quiddam dicentem, quam sit vehemens, et dum confirmat et dum increpat; confirmans quidem, ut cum dicit: *Etiamsi angelus vobis evangelizet præter id quod accepistis, anathema sit* (Gal. 1. 8); increpans vero, ut cum ait: *Qui in lege justificamini, a gratia excidistis* (Ibid. 5. 4). Et nunc quidem canes vocat eos qui corrumpunt, dicens, *Videte canes* (Philipp. 3. 2): nunc autem cauterio iustam habentes conscientiam (1. Tim. 4. 2), et rursus angelos diaboli. At hic nihil tale dixit, sed mansuete ac remisit. Quid est autem, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis*? Ut magis resplendeant. Hoc est autem quod vult dicere: Eos qui stabiles et firmi sunt, non modo nihil horum lædit, sed etiam magis ostendit redditque clariores. Illud enim, *ut*, non semper causam indicat, sed etiam sæpe rerum eventum. Ita et Christus id adhibet cum dicit: *In iudicium ego veni in hunc mundum, ut non videntes videant, et videntes cæci fiant* (Joan. 9. 39). Sic et ipse Paulus, cum de lege disserens scribit: *Lex subintravit, ut abundaret delictum* (Rom. 5. 20). Sed neque lex ideo data est, ut peccata Judæorum augerentur; illud autem evenit: neque Christus ideo venit, ut videntes cæci fierent; sed propter contrariam rem: at illud ita contigit. Sic igitur et hoc loco intelligendum illud, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant*. Neque enim ideo factæ sunt hæreses, ut qui probati essent manifesti fierent; sed advenientibus his hæresibus, hoc accidit. Hæc porro dicit, pauperes consolans, qui talem contemptum fortiter ferrent. Ideo non dixit, *Ut probati fiant*, sed, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant*: declarans illos etiam antea tales fuisse; sed commiscebantur cum plurimis, et consolationem accipientes a divitibus, non admodum conspicui erant: nunc autem

hæc dissensio et contentio manifestos illos fecit; quemadmodum gubernatorem tempestas ostendit. Neque dixit, Ut vos probati appareatis; sed, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant*, qui nempe in vobis tales sunt. Neque enim accusans manifestos reddit, ut ne ipsos impudentiores faciat, neque laudans, ne reddat segniores; sed suspensam profert orationem, et hunc et illum singulorum conscientie adaptandum præbens. Non modo autem mihi hic pauperes videtur consolari, sed etiam eos qui mores non corruperant. Nam verisimile erat in illis esse qui ipsos servarent illatos: ideoque dixit, *Partem aliquam credo*. Jure igitur eos probatos dicit, qui non modo cum aliis morem servaverant, sed etiam absque illis immobilem hanc pulchram servabant legem. Hoc autem facit, ut hos et alios his laudibus alacriores reddat. Deinde dicit quod genus peccati sit illud. Quid autem hoc est? 20. *Convenientibus*, inquit, *vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare*. Vides quomodo pudorem incutiens, narrantis more, jam consilium instruxit? Conventus enim modus, inquit, est alius; est enim caritatis et fraternæ dilectionis: unus certe vos omnes excipit locus, et simul congregamini: mensa vero jam non similis est conventui. Nec dixit, *Convenientibus vobis non in communi manducatis*; sed alio modo et multo terribilius illos perstringit, dicens: *Non est Dominicam cœnam manducare*; illos ad ipsam transmittens vesperam, qua tremenda mysteria tradidit Christus. Ideo etiam prandium illud vocavit cœnam: etenim illud prandium omnes communiter habuit recumbentes. Atqui non tantum interest spatii inter divites et pauperes, quantum inter doctorem et discipulos: immensum quippe illud est. Et quid dico inter doctorem et discipulos? cogita intervallum quod est inter doctorem et proditorem. Attamen et ipse cum illis recumbebat, neque illum ejecit, sed et salis consortem fecit, et mysteriorum participem.

3. Deinde interpretatur quomodo non est Dominicam cœnam manducare. 21. *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*, inquit, *ad manducandum*: et alius *quidem esurit, alius vero ebrius est*. Viden' quomodo illos ostendit sese magis dedecore afficientes? Nam quod Dominicum erat, proprium sibi faciunt; ita ut illi priores sint qui dedecore afficiuntur, qui mensæ suæ eam quæ maxima erat dignitatem auferunt. Quomodo et qua ratione? Quia Dominica cœna, id est, quod Domini est, commune debet esse. Quæ enim domini sunt, non hujus quidem famuli sunt, illius vero non item, sed in communi omnium. Dominicum ergo hoc dicit quod commune est. Nam si Domini tui est, ut revera est, non debes quædam ut propria avellere, sed quæ Domini sunt, communiter omnibus pponere: hoc est enim Dominicum. Nunc autem non sinis illud esse Dominicum, cum non sinis esse commune, sed seorsim epularis. Quapropter subjungit dicens: *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*. Nec dixit, *Abscindit, sed Præsumit*, sensim illos edaciat et petulantiae accusans. Hoc declarat quod sequitur: cum hoc enim dixisset, rursus subjunxit: *Et alius*

quidem esurit, alius autem ebrius est; quæ utraque non servatæ mensuræ erant, indigentia nempe et excessus. Ecce secunda accusatio illos ipsos impetens. Prima, quod suam cœnam dedecore afficiant; secunda, quod ventrem impleant et inebrientur; et quod gravius est, esurientibus pauperibus. Quæ enim omnibus in communi apponenda erant, iis ipsi soli ingurgitati, et in insatiabilitatem et in ebrietatem deferebant. Ideo non dixit, *Alius quidem esurit, alius satiatur*; sed, *Ebrius est*. Horum autem utrumque per se dignum est reprehensione: nam inebriari, etiam absque eo quod despiciantur pauperes, culpa est; pauperes despiciere, absque ebrietate, est criminatione dignum: cum autem hæc simul conjuncta sunt, cogita quantus sit iniquitatis excessus. Deinde postquam absurditatem ostendit, cum magna deinceps indignatione increpationem adjicit, dicens: 22. *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent?* Viden' quomodo a pauperum contumelia criminationem traducat ad Ecclesiam, ut graviores redderet orationem? Ecce igitur quartam accusationem, cum non pauperes modo, sed etiam Ecclesia contumelia afficitur. Sicut enim Dominicam cœnam propriam tibi facis, sic et locum etiam, ecclesia utens ut domo tua. Ecclesia enim facta est, non ut convenientes divisi simus; sed ut qui divisi sunt conjungantur: et hoc significat conventus. *Et confunditis eos qui non habent*. Non dixit, et fame necatis eos qui non habent, sed majorem incutiens pudorem, *Confunditis*, sive pudore afficitis, ut ostendat se non alimentum tantum curare, quantum contumeliam ipsis infligam. Ecce quintam accusationem, quod non tantum esurientes despiciant, sed etiam illos pudore afficiant. Hoc autem dicebat, simul et ea quæ pauperes spectabant honorans, et ostendens illos non tantum de ventre, quantum de contumelia dolere, simul autem auditorem attrahens ad misericordiam. Cum ergo hæc absurda ostendisset, contumeliam in cœnam, contumeliam in ecclesiam, contemptumque pauperum, lenit rursus increpationis vehementiam, dicens: *Laudabo vos? in hoc non laudo*. Quod certe quis maxime miretur, quod cum vehementius increpare oporteret, postquam tot peccata recensuit et perstrinxit, hic contra lenius agat et det respirandi locum. Quanam de causa? Gravius ipsos perstrinxerat amplificata accusatione, et cum optimus sit medicus, congruentem vulneribus fecit incisionem, neque ea quæ profunda plaga opus habebant in superficie secans: audisti enim quomodo fornicatorem qui apud illos erat abscederit: neque ea, quæ lenioribus egebant medicamentis, ferro tradens. Ideo et hoc loco mansuetiore utitur sermone: alioquin etiam initiores illos erga pauperes reddere conabatur; et ideo cum illis lenius loquitur. Deinde, cum vellet illos alio modo majori pudore suffundere, a rebus præcipuis sermonem texit: 23. *Ego enim accepi a Domino*, inquit, *quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem*, 24. *et gratias agens fregit et dixit, Accipite, manducate*: hæc

δόκιμοι φαίνετε, ἀλλ', *ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γέ-
νωσινται*, οἱ ἐν ὑμῖν τοιοῦτοι. Οὐτε γὰρ κατηγορῶν
θῆλous ποιεῖ, ὥστε μὴ ἀναίσχυνοτάτους ποιῆσαι,
οὔτε ἔγκωμιάζων, ὥστε μὴ χυνοτέρους, ἀλλ' εἰς μετ-
έωρον ἀφίσι τὸν λόγον, καὶ τοῦτον κακεῖνον ἐκάστου
τῷ συνειδότε τὰ λεγόμενα ἀρμόζειν παρέχων. Οὐ τοὺς
πένητας δὲ ἐνταῦθα μοι δοκεῖ παραμυθεῖσθαι μόνον,
ἀλλὰ καὶ τοὺς τὸ ἔθος μὴ διαφθείροντας. Καὶ γὰρ
εἰκὸς εἶναι ἐν αὐτοῖς καὶ τοὺς διατηροῦντας αὐ-
τό· διδὲ καὶ ἔλεγε, *Μέρος τι πιστεύω*. Εἰκότως τοί-
νυν τοούτους δοκίμους φησὶ, τοὺς μὴ μόνον μετὰ τῶν
ἄλλων διατηρήσαντας τὸ ἔθος, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐκεί-
νων ἀκίνητον τὸν καλὸν τοῦτον φυλάξαντας νόμον.
Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἑτέρους^a καὶ τούτους διὰ τῶν
τοιοῦτων ἐγκωμιῶν προθυμοτέρους ἐργάσασθαι σπεύ-
δων. Εἶτα λοιπὸν λέγει καὶ αὐτὸ τοῦ ἁμαρτήματος
τὸ εἶδος. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; *Συνερχομένων ὑμῶν
ἐπὶ τὸ αὐτό*, φησὶν, *οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον
φαγεῖν*. Ὅρῳ πῶς ἐντρεπτικῶς, καὶ ἐν τάξει δι-
ηγῆσεως ἤδη τὴν συμβουλίην κατεσκεύασε; Τὸ μὲν
γὰρ σχῆμα τῆς συνόδου, φησὶν, ἄλλο· ἀγάπης γὰρ
ἐστὶ καὶ φιλαδελφίας· εἰς γοῦν ὑμᾶς ἅπαντας δεχέται
τόπος, καὶ ὁμοῦ συναγαλάσσεσθαι· ἡ δὲ τράπεζα λοιπὸν
οὐχ ὁμοία τῇ συνόδῳ. Καὶ οὐκ εἶπε, *Συνερχομένων
ὑμῶν οὐκ ἔστι κοινῇ φαγεῖν*, οὐκ ἔστι μετ' ἀλλήλων
ἐστιαθῆναι, ἀλλὰ πάλιν ἑτέρως καὶ πολλῷ φοβερώ-
τερον αὐτῶν καθάπτεται, λέγων, *οὐκ ἔστι Κυρια-
κὸν δεῖπνον φαγεῖν*, ἐκεῖνη παραπέμπων αὐτοὺς
ἐντεῦθεν ἤδη τῇ ἐσπέρᾳ, καθ' ἣν τὰ φρικτὰ μυστή-
ρια παρέδωκεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο καὶ δεῖπνον τὸ
ἄριστον ἐκάλεσε· καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνον κοινῇ
πάντας εἶχε κατακεκλιμένους. Καίτοι γε οὐ τοσοῦτον
τὸ μέσον τῶν πλουτούντων καὶ τῶν πονούντων, ὅσον
τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν· ἄπειρον γὰρ
ἐκεῖνο. Καὶ τί λέγω τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθη-
τῶν; ἐνόησον τὸ μέσον τοῦ [244] διδασκάλου καὶ
τοῦ ποδότη. Ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς μετ' αὐτῶν
κατεκλίνετο, καὶ οὐδὲ τοῦτον ἐξέβαλεν, ἀλλὰ καὶ
ἁλῶν αὐτῷ μετέδωκε, καὶ τῶν μυστηρίων κοινωνὸν
ἐποίησεν.

γ'. Εἶτα ἐρμηνεύει πῶς οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον
φαγεῖν. *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμ-
βάνει*, φησὶν, *ἐν τῷ φαγεῖν*· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς
δὲ μεθύει. Εἶδες πῶς ἐδείξεν αὐτοὺς καταισχύοντα-
ς ἑαυτοὺς μάλλον; Τὸ γὰρ Κυριακὸν, ἰδιωτικὸν
κοινοῦσιν, ὥστε αὐτοὶ πρῶτὸι εἰσιν οἱ καθυδριζόμε-
νοι, οἱ τῆς ἑαυτῶν τραπέζης τὸ μέγιστον ἀφαιροῦν-
τες ἀξίωμα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι τὸ Κυριακὸν
δεῖπνον, τούτεστι, τὸ Δεσποτικὸν, ὀφείλει κοινὸν
εἶναι. Τὰ γὰρ τοῦ δεσπότου οὐχὶ τοῦδε μὲν ἐστὶ τοῦ
οἰκέτου, τοῦδε δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ κοινῇ πάντων. Τὸ
οὖν Κυριακὸν τοῦτό φησι τὸ κοινόν. Εἰ γὰρ τοῦ Δε-
σπότου σου ἐστίν, ὥστερ οὖν καὶ ἐστίν, οὐκ ὀφείλεις
ὥς ἴδια ἀποσπᾶν, ἀλλ' ὥς τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Δε-
σπότου ὄντα, κοινῇ πᾶσι προτιθέναι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ
Κυριακόν. Νῦν δὲ οὐκ ἀφίης αὐτὸ εἶναι Κυριακόν, μὴ
ἀφίης εἶναι κοινόν, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐστιώμενος.
Διδὲ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον
δεῖπνον προλαμβάνει*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀποσχίζεις,
ἀλλὰ, *Προλαμβάνει*, ἡρέμα καὶ εἰς λαίμαργίαν αὐ-
τοὺς καὶ εἰς προπέτειαν διαβάλλων. Τοῦτο γοῦν καὶ
τὸ ἐξῆς δηλοῖ· εἰπὼν γὰρ τοῦτον, ἐπήγαγε πάλιν·
Καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει· ἅπερ ἐκάτερα

ἀμετρίας ἦν, καὶ ἡ ἐνδεῖα καὶ ἡ ὑπερβολή. Ἰδοὺ καὶ
δεύτερον ἐγκλημα πάλιν αὐτοὺς ἐκεῖνους καταβά-
πτων. Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ δεῖπνον αὐτῶν ἀτιμά-
ζουσι· δεύτερον δὲ, ὅτι γαστριζονται καὶ μεθύουσι·
καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ τῶν πενήτων πει-
νῶντων. Ἄ γὰρ ἐμελλε κοινῇ πᾶσι προκεῖσθαι, ταῦτα
οὗτοι μόνον σιτούμενοι, καὶ εἰς ἀπληστίαν καὶ εἰς
μέθην ἐξέβαινον. Διδὲ οὐδὲ εἶπεν, Ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς
δὲ κορηννύται, ἀλλὰ, *Μεθύει*. Τούτων δὲ ἕκαστον καὶ
καθ' ἑαυτὸ μὲν κατηγορίας ἀξίον· καὶ γὰρ τὸ με-
θύειν χωρὶς τοῦ παρορᾶν πένητας ἐγκλημα, καὶ τὸ
παρορᾶν πένητας χωρὶς τοῦ μεθύειν κατηγορία· ὅταν
δὲ καὶ ὁμοῦ συνημμένα ᾖ, ἐνόησον ὅση ἡ ὑπερβολή
τῆς παρανομίας. Εἶτα δείξας τὴν ἀτοπίαν, μετὰ
πολλοῦ λοιπὸν τοῦ θυμοῦ τὴν ἐπίπληξιν ἐπάγει, λέ-
γων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ
πίνειν*; ἡ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ κατωφρο-
νεῖτε, καὶ καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας; Ὅρῳ
πῶς ἀπὸ τῆς τῶν πενήτων ὑβρεως ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν
μετήγαγε τὸ ἐγκλημα, ἵνα φορτικώτερον ποιῇ
τὸν λόγον; Ἰδοὺ τοῖνυν καὶ τετάρτη κατηγορία, ὅταν
μὴ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑβρίζηται.
Ὅστερ γὰρ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιεῖς,
οὕτω καὶ τὸν τόπον πάλιν, ὡς οἰκία [245] τῇ ἐκκλη-
σίᾳ κεχρημένος. Ἐκκλησία γὰρ γέγονεν, οὐχ ἵνα
διηρημένοι ὦμεν οἱ συναλθόντες, ἀλλ' ἵνα οἱ διηρη-
μένοι συνημμένοι· καὶ τοῦτο ἡ σύνδοσις δείκνυσσι.
Καὶ καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας. Οὐκ εἶπε,
Καὶ λιμοκτονεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἀλλὰ πολὺ ἐν-
τρεπτικώτερον, *Καταισχύετε*, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ
τροφῆς αὐτῷ τοσοῦτον μέλει, ὅσον τῆς ὑβρεως τῆς
εἰς αὐτοὺς γινομένης. Ἰδοὺ καὶ μέμνηται κατηγορία,
τὸ μὴ μόνον πεινώντας περιορᾶν, ἀλλὰ καὶ κατα-
ισχύειν αὐτούς. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν σεμνο-
ποιῶν τὰ κατὰ τοὺς πένητας, καὶ δεικνὺς ὅτι οὐχ
οὕτως ὑπὲρ τῆς γαστρὸς, ὡς ὑπὲρ τῆς αἰσχύνης ἀλ-
γοῦσιν, ὁμοῦ δὲ καὶ εἰς ἔλεον ἐπισπώμενος τὸν
ἀκροατὴν. Τοσαῦτα τοῖνυν δείξας τὰ ἀτοπα, ὕβριν
εἰς τὸ δεῖπνον, ὕβριν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν εἰς
τοὺς πένητας γινομένην ὑπεροψίαν, χαλᾷ πάλιν τῆς
ἐπιτιμήσεως τὸν τόνον ἀθρόον λέγων· *Ἐπαινέσω
ὑμᾶς*; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. Ὁ καὶ μάλιστα ἀν-
τις αὐτοῦ θαυμάσειεν, ὅτι ἐπιπλήξας δέον σφοδρότε-
ρον μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῶν τοσοῦτων ἁμαρτημάτων
καὶ καθάψασθαι, ὁ δὲ τούναντίον ποιεῖ μάλλον, ἀνίστησι
καὶ ἀναπνεύσαι διδωσι. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ αἰτιον;
Φορτικώτερον αὐτῶν καθήψατο τὴν κατηγορίαν αὐ-
ξήσας, καὶ ἱατρὸς ὢν ἄριστος καταλλήλως τοῖς τραύ-
μασι τὴν τομὴν ἐπάγει, οὔτε τὰ βαθεῖας δεόμενα
πληγῆς ἐξ ἐπιπολῆς τέμνων· (ἤκουσας γὰρ αὐτοῦ
πῶς τὸν πεπορνευκότα παρ' αὐτοῖς τούτοις ἀπέκο-
ψεν), οὔτε τὰ προσηνεστέρων χρῆζοντα τῶν φαρμά-
κων σιδήρῳ παραδίδους. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα
πραότερον τῷ λόγῳ κέχρηται· καὶ ἄλλως δὲ ἡμέρους
αὐτοὺς μάλιστα ἐσπούδακε καταστήσαι τοῖς πένησι·
διδὲ καὶ ὑφειμένως διαλέγεται μάλλον αὐτοῖς. Εἶτα
θῶν αὐτοὺς καὶ ἐτέρωθεν ἐντρέφει μειζόνως, ἀπὸ
τῶν κυριωτέρων τὸν λόγον ὑφαίνει πάλιν· *Ἐγὼ γάρ
παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου*, φησὶν, *ὁ καὶ κυρ-
έδωκα ὑμῖν*· ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ,
ἣ παρεδίδото, ἔλυθεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας
ἐκλάσας καὶ εἶπε, *Λάβετε, φάγετε*· τοῦτό μού ἐστι
τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον· τοῦτο ποιεῖτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Τίνας ἐνεκεν ἐνταῦθα
τῶν μυστηρίων μέμνηται; Ὅτι σφόδρα ἀναγκαῖος
εἰς τὴν παρούσαν ὑπόθεσιν ὁ λόγος ἦν οὗτος αὐτῷ.

^a Sic Reg. Editi vero, καὶ δι' ἑτέρους.

Καὶ γὰρ ὁ Δεσπότης σου, φησί, τῆς αὐτῆς ἀπαντας ἤξιωσε τραπέζης, καίτοι σφόδρα φρικωδεστάτης οὐσης, καὶ πολὺ τὴν ἀπάντων ὑπερβαίνουσης ἀξίαν· σὺ δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς σῆς ἀναξίους εἶναι ἡγῇ, τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ εὐτελοῦς, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς οὐδὲν αὐτῶν σου πλεονεκτούντων, ἀρπάξεις αὐτοὺς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς· οὐδὲ γὰρ ταῦτα σά. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ὥστε μὴ γενέσθαι τραχὺν τὸν λόγον· ἡμερώτερον δὲ αὐτὸν κατασκευάζει λέγων· *Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον.* Καὶ τίνος ἔνεκεν τοῦ καιροῦ ἡμᾶς ἀναμνησκεί, καὶ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης καὶ τῆς προδοσίας; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀνευ λόγου τινὸς, ἀλλ' ἵνα μεθ' ὑπερβολῆς κατανύξῃ καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ. Κἂν γὰρ αὐτόλιθος ἦ τις, ἐνοήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, πῶς ἦν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀδελφῶν, πῶς παρεδόθη, πῶς ἐδέθη, πῶς ἀπήχθη, πῶς ἐδικάσθη, πῶς καὶ τὰ ἐξῆς ἐπαθεν ἅπαντα, κηρὸν γίνεταί [246] ἀπαλώτερος, καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττεται καὶ τῆς ἐνταῦθα φαντασίας ἀπάσης. Διὰ τοῦτο πάντων ἐκείνων εἰς μνήμην ἡμᾶς ἀγει, διὰ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης καὶ τῆς προδοσίας ἐντρέπων καὶ λέγων, ὅτι Ὁ μὲν Δεσπότης σου καὶ ἐαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ σου· σὺ δὲ τῷ ἀδελφῷ οὐδὲ σιτίων μεταδίδως ὑπὲρ σαυτοῦ;

δ. Πῶς δὲ φησὶ παρὰ τοῦ Κυρίου παρειληφέναι; οὐδὲ γὰρ παρῆν τότε, ἀλλὰ τῶν διωκόντων ἦν. Ἴνα μάθῃς ὅτι οὐδὲν πλεόν ἔχει ἐκείνη ἢ τράπεζα τῆς μετὰ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ σήμερον αὐτός ἐστιν ὁ πάντα ἐργαζόμενος καὶ παραδίδους, ὥσπερ καὶ τότε. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον τῆς νυκτὸς ἀναμνησκεί ἐκείνης, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐτέρως ἡμᾶς κατανύξῃ. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνων μάλιστα μεμνημένα τῶν ῥημάτων, ὧν ἂν τελευταῖον παρὰ τῶν ἀπίοντων ἀκούσωμεν, καὶ πρὸς τοὺς κληρονόμους τοὺς ἐκείνων, εἰ τολμήσαιεν αὐτὸν παραδῆναι τὰς ἐντολάς, ἐντρέποντες αὐτοὺς λέγομεν, Ἐννοήσατε ὅτι ταύτην ὑστέραν ἀφῆκε πρὸς ὑμᾶς τὴν φωνὴν ὁ πατήρ, καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἥς ἔμελλεν ἐκπνεῖν ταῦτα ἐπέσκηπτεν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος· καὶ ἐντεῦθεν φρικτὸν ποιῆσαι τὸν λόγον βουλόμενος, Ἀναμνησθε, φησὶν, ὅτι ταύτην ἐσχάτην ὑμῖν δέδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ, ἥ καὶ σφάττεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν ἐμελλε, ταῦτα ἐνετέλλετο, καὶ παραδίδους ὑμῖν τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο, μετ' ἐκεῖνο οὐκέτι προσέθηκεν ἕτερον. Εἴτα καὶ αὐτὰ λοιπὸν διηγείται τὰ γεγενημένα λέγων ὅτι, *Ἐλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε· Ἀδελφες, φάγετε· τοῦτό μοι ἔστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον.* Εἰ τοίνυν ἐπ' εὐχαριστίᾳ προσέρχῃ, καὶ σὺ μὴδὲν ἀνάξιον ποιεῖ τῆς εὐχαριστίας, μὴδὲ καταίσχυνε τὸν ἀδελφόν, μὴδὲ περιόρα πεινῶντα, μὴ μέθυε, μὴ ὑβρίζει τὴν Ἐκκλησίαν. Προσέρχῃ γὰρ εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὧν ἀπέλαυσας. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸς ἀμοιβὴν ἀποδίδου, καὶ μὴ ἀπόσχῃ σεαυτοῦ τοῦ πλησίον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς πᾶσιν ἐξίστης ἔδωκε λέγων, *Αδελφες, φάγετε.* Ἐκεῖνος τὸ σῶμα ἐξίστης ἔδωκε, σὺ δὲ οὐδὲ τὸν κοινὸν ἄρτον δίδως ἐξίστης; καὶ γὰρ ὑπὲρ ἀπάντων ὁμοίως ἐκλάσθη, καὶ σῶμα γέγονεν ὑπὲρ ἀπάντων ἐξίστης. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, *Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνετε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Τί λέγεις; ἀνάμνησιν τοῦ Χριστοῦ ποιεῖς, καὶ πένθητας παρορᾷς, καὶ οὐ φρίττεις; Ἄλλ' εἰ μὲν υἱοῦ ἡ ἀδελφῷ τετελευτηκότος ἀνάμνησιν ἐποιεῖς, ἐπλήγῃς ἂν ὑπὸ τοῦ συνειδότος, εἰ μὴ

τὸ ἔθος ἐπλήρωσας, καὶ πένθητας ἐκάλεσας· τὴν δὲ τοῦ Δεσποτοῦ σου ποιῶν ἀνάμνησιν, οὐδὲ τραπέζης ἀπλῶς μεταδίδως; Τί δὲ ἐστὶν ὁ φησὶν, *ὅτι, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν;* Ἦν γὰρ καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ποτήριον, αἱ σπονδαὶ καὶ τὸ αἶμα τῶν ἀλόγων· καὶ γὰρ μετὰ τὸ θῆσαι ποτηρίῳ [247] καὶ φιάλῃ τὸ αἶμα δεχόμενοι οὕτως ἔσπενδον. Ἐπεὶ οὖν ἀντὶ αἵματος ἀλόγων αἶμα εἰσέγαγε τὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ τις θορυβηθῇ τοῦτο ἀκούων, ἀνέμνησε τῆς παλαιᾶς θυσίας ἐκείνης. Εἴτα εἰπὼν περὶ τοῦ δεῖπνου ἐκεῖνου, συνάπτει τὰ παρόντα τοῖς τότε, ἵνα, ὡς ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ἐσπέρᾳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι σιτιάδω, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν ταύτην, οὕτω καὶ νῦν διακένωται, καὶ φησὶν· *Ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτο, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ.* Ὡσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἄρτου καὶ ἐπὶ τοῦ ποτηρίου, *Εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν ποιεῖτε τοῦτο*, ἔφη, τὴν αἰτίαν ἐκκαλύπτων ἡμῖν τῆς τοῦ μυστηρίου ὁδοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταύτην εἶναι λέγων ἀρκοῦσαν ἡμῖν εἰς εὐλαβείας ὑπόθεσιν· ὅταν γὰρ ἐννοήσῃς τί πέπονθεν ὁ Δεσπότης σου διὰ σέ, φιλοσοφώτερος ἔσῃ· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα φησὶν· *Ὅσάκις ἂν ἐσθίητε, τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε.* Καὶ τοῦτο ἐκεῖνο τὸ δεῖπνον ἐστὶν. Εἴτα δεικνύς ὅτι ἕως τῆς συντελείας αὐτὸ μένει, φησὶν· *Ἔως ἂν ἔλθῃ. Ὡστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου.* Τί δὴποτε; Ὅτι ἐξέχεεν αὐτὸ, καὶ σφαγὴν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηνεν, οὐκέτι θυσίαν. Ὡσπερ οὖν καὶ τότε οἱ κεντήσαντες οὐχ ἵνα πλωσιν ἐκέντησαν, ἀλλ' ἵνα ἐκχέωσιν· οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μετιῶν, καὶ μὴδὲν ἐντεῦθεν καρπούμενος. Εἶδες πῶς φοβερὸν τὸν λόγον ἐποίησε, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς αὐτῶν καθήφατο πάσης, δεικνύς ὅτι εἰ οὕτω μέλλοιεν πίνειν, ἀναξίως μετέχουσι τῶν προκειμένων. Πῶς γὰρ οὐκ ἀναξίως, ὁ περιορῶν πεινῶντα; ὁ καταίσχυνων πρὸς τῷ περιδεῖν; Εἰ γὰρ τὸ μὴ δοῦναι πένθησιν ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, κἂν παρθένος ἦ τις, μάλλον δὲ τὸ μὴ δαψίλως δοῦναι· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖναι ἑλαῖον εἶχον, ἀλλὰ δαψίλως οὐκ εἶχον· τὸ καὶ τοσαῦτα ἄτοπα ἐργάσασθαι, ἐννόησον ἡλίκων ἔσται κακόν.

ε'. Ποῖα ἄτοπα; φησί. Τί λέγεις, ποῖα ἄτοπα; Τραπέζης μετέσχες τοιαύτης, καὶ πάντων ὀφείλων ἡμερώτερος εἶναι καὶ τῶν ἀγγέλων Ἰσος, πάντων ὁμότερος γέγονας· αἵματος ἐγεύσω Δεσποτικοῦ, καὶ τὸν ἀδελφὸν οὐδὲ οὕτως ἐπιγινώσκεις· καὶ ποίας ἀξίους εἰ συγγνώμης; Καίτοι εἰ καὶ πρὸς τοῦτο ἡγνῶεις, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὸν ἐπιγινώσκεις ἔχρῃ· νῦν δὲ καὶ αὐτὴν ἀτιμάξεις τὴν τράπεζαν, τὸν ἐκείνης καταξιώθεντα μέτοχον εἶναι τῶν σῶν οὐχ ἡγούμενος ἀξίον εἶναι σιτίων. Οὐ γήκουσας πόσα ἐπαθεν ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἀπαιτῶν; πῶς δωρεὰν ἐξενεχθεῖσαν ἄκυρον ἐποίησεν; οὐκ ἐννοεῖς τίς ὢν τίς γέγονας; οὐκ ἀναμνησκείσαις σαυτὸν, τοῦτο τοῦ πένθητος ἐν χρήμασι πολὺ πτωχότερος ἢς ἐν κατορθώμασι, μυρίων γέμων ἁμαρτημάτων; Ἄλλ' ὅμως πάντων σε ἐκείνων ἀπήλλαξεν ὁ Θεός, καὶ τραπέζης ἤξιωσε τοιαύτης· σὺ δὲ οὐδὲ οὕτω φιλανθρωπότερος γίνῃ. Οὐκοῦν οὐδὲν ἕτερον λείπεται, ἢ καὶ τὸ σε παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς. [248] Τοῦτων καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν τῶν ῥημάτων πάντες, ὅσοι ἐνταῦθα με-

est corpus meum, quod pro vobis frangitur : hoc facite in meam commemorationem. Cur hic mysteriorum meminit? Quia valde necessarium erat ad præsens argumentum tali uti sermone. Nam Dominus tuus, inquit, eadem omnes mensa dignatus est; etsi illa admodum tremenda erat, omniumque dignitatem valde superabat: tu vero illos tua indignos esse putas, illa inquam parva et vili; et cum in spiritualibus nihil plus habeant quam tu, in sensibilibus illos spoliis: neque enim hæc tua sunt. Sed non hoc quidem dicit, ne asperior esset sermo, illum vero mansuetiorem efficit dicens: *Quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem.* Et qua de causa tempus nobis commemorat, et vesperam illam et proditorem? Non sine causa et ratione, sed ut supra modum compungeret etiam a tempore. Etiamsi enim lapis sit aliquis, si cogitet illam noctem, quomodo cum discipulis erat tristis, quomodo traditus est, quomodo ligatus et abductus, quomodo iudicatus est, et quo pacto cætera omnia sequentia pertulit, cera mollior efficitur, a terra abstrahitur et ab omni hujus sæculi fastu. Ideo omnia illa nobis in memoriam revocat, per tempus et mensam et proditorem pudore suffundens et dicens: Dominus tuus seipsum pro te tradidit; tu vero fratri neque cibum das pro teipso?

4. Quomodo autem dicit se accepisse a Domino? neque enim tunc aderat, sed ex numero persequentium erat. Ut discas nihil plus habere illam mensam, quam illa quæ postea fuit. Nam et hodie ille est qui omnia efficit et tradit, ut et tunc. Non ideo tantum illam noctem commemorat, sed et ut alio modo nos compungat. Ut enim illorum maxime verborum recordamur, quæ ultima audimus a decedentibus; et heredibus eorum, si audeant illorum præcepta transgredi, ut pudore afficiamus, dicimus: Cogitate patrem vestrum hanc ultimam emisisse vocem, et usque ad diem, qua exspiraturus erat, hæc mandavisse: sic et Paulus inde volens dictum illud tremendum reddere, Recordamini, inquit, quod hanc ultimam vobis dederit mysterii institutionem, et in ipsa nocte, qua pro vobis occidendus erat, hæc præceperit, et tradens nobis illam cœnam, post illam non aliud adjecerit. Deinde illa quæ tunc facta fuere narrat: *Accipit panem, et cum gratias egisset, fregit et dixit: Accipite, manducate; hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur.* Si ergo propter eucharistiam accedis, tu nihil eucharistiæ indignum facito, neque pudore afficias fratrem, nec esurientem despicias, ne inebrieris, ne Ecclesiam contumelia afficias. Accedis gratias agens pro iis quæ accepisti: ergo et tu vicem repende, neque te abscindas a proximo. Etenim Christus omnibus æqualiter dedit dicens, *Accipite, comedite.* Ille corpus æqualiter dedit; tu vero ne communem quidem panem æqualiter das? nam pro omnibus similiter fractum est, et ex æquo fuit corpus pro omnibus. 25. *Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: Ille calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque biberitis, in meam commemorationem.* Quid dicis? commemorationem Christi facis, et

pauperes despicias, nec exhorrescis? Sed si filii aut fratris mortui commemorationem faceres, a conscientia pungereris, si non morem sequutus esses et pauperes vocavisses: cum autem Domini tui commemorationem facis, neque mensæ saltem consortium das. Quid vero sibi vult illud: *Hic calix novum testamentum est?* Veteris enim testamenti calix erant libamina et sanguis brutorum: postquam enim sacrificaverant, in calice et phiala sanguinem excipientes, sic libabant. Quia igitur pro sanguine brutorum sanguinem suum induxit; ne quis turbaretur hoc audiens, in memoriam revocavit vetus illud sacrificium. Deinde de cœna illa loquutus, præsentia iis quæ tunc erant conjungit: ut quasi in illa vespera, in eodemque strato recumbentes, et ab ipso Christo hoc sacrificium accipientes, ita et nunc afficiantur; et ait: 26. *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Sicut enim in pane et in calice dixit Christus, *Hoc facite in meam commemorationem,* causam nobis aperiens dati mysterii, et cum aliis hoc etiam dicens, ipsam nobis satis esse ad pietatis argumentum: cum enim cogitaveris quid Dominus tuus sit perpessus propter te, magis philosophus eris: sic et Paulus hic ait, *Quotiescumque manducabitis, mortem ejus annuntiabitis.* Et hæc est illa cœna. Deinde cum ostendisset, quod usque ad consummationem illa maneat, ait, *Donec veniat.* 27. *Itaque quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Quare? Quia effudit illum, et ea res mactationem exhibuit, non jam sacrificium. Ut ergo tunc qui transfixerunt, non ut biberent transfixerunt, sed ut effunderent: ita etiam qui indigne participat, et nihil hinc fructus percipit. Viden' quam terribilem sermonem fecerit, et quam valide illos perstrinxerit, ostendens quod si sic bibitori sint, indigne sint propositorum participes? Quomodo enim non indigne qui despiciit esurientem, qui despiciendo pudore suffundit? Nam si non dare pauperibus ejecit ex regno cælorum, etiam si qua sit virgo; imo etiam si non largiter detur; nam illæ virgines oleum habebant, sed non largiter habebant: tam multa absurda fecisse, cogita quantum erit malum.

5. Quæ absurda, inquit? Quid dicis, qualia absurda? Talis mensæ particeps fuisti, et cum omnium mitissimus esse debuisses et par angelis, omnium crudelissimus effectus es. Gustasti sanguinem Dominicum, et neque fratrem ita agnoscis; et qua dignus venia fueris? Quamquam etsi antea ignorabas, a mensa illum agnoscere oportuit: nunc autem ipsam etiam mensam dedecoras, dum illum qui dignatus est illius particeps fieri, ne tuis quidem dignum existimas. Non audisti quanta passus est ille qui centum denarios exigebat? quomodo sibi collatum donum irritum fecerit? non cogitas quis cum esses, quis effectus fueris? non recordaris te hoc in pecuniis paupere longe fuisse pauperiorem in bonis operibus, cum mille peccatis plenus esses? Attamen ab his omnibus te liberavit Deus, teque tali mensa dignatus

est: tu vero ne sic quidem benignior effectus es. Itaque nihil aliud restat, quam ut tradaris tortoribus. Hæc verba nos quoque omnes audiamus, quotquot cum pauperibus ad sacram hanc mensam accedimus. Hinc autem egressi, ne illos quidem respexisse videmur, sed et ebrii sumus et esurientes prætercurvimus: quæ de re tunc Corinthii accusabantur. Et quandonam, inquires, hoc sit? Semper quidem, præcipue vero in diebus festis, cum maxime fieri non oporteret. Tunc enim post communionem statim excipit ebrietas et pauperum contemptus: et postquam sanguinem recepisti, cum jejunii tibi tempus est et sobrietatis, debarcharis et comessararis. Et si quid boni perceperis in prandio, caves ne alio pravo cibo priorem labefacies: cum autem spirituales cibum acceperis, satanicas inducis delicias. Cogita quid apostoli fecerint, cum illas sacras percepissent cœnas: nonne ad orationem convertebantur et ad hymnos celebrandos? nonne ad sacra pervigilia? nonne ad doctrinam longam, quæ magna plena erat philosophia? magna quippe et mirabilia tunc illi enarrabat et præcipiebat, abscedente Juda, ad vocandos illos qui ipsum in crucem acturi erant. Non audisti quomodo illa tria millia hominum, qui communionis participes erant, semper perseverabant in oratione et in doctrina, non in ebrietatibus, non in comensationibus? Tu vero antequam percipias quidem, jejunas, ut quomocumque dignus communionem videaris, ubi autem percepisti, cum oporteret te temperantiam augere, omnia perdis. Atqui non par res est antea jejunare, et postea: in utroque enim tempore temperantem esse oportet, maxime vero postquam sponsum excepisti: antea quidem, ut dignus sis qui accipias; postea vero, ne indignus videaris illis quæ accepisti. Quid ergo, jejundandumne est postquam acceperim? Non hoc dico, neque te cogo. Bonum quidem hoc quoque esset; verum non vim infero, sed adhortor ne te deliciis impleas extra mensuram. Si enim numquam oporteat deliciari; hoc enim declaravit Paulus dicens, *Quæ autem in deliciis est, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6); multo magis tunc morietur. Si autem deliciae mors sunt mulieri, multo magis viro; et si alio tempore deliciae perdunt, multo magis post perceptam mysteriorum communionem. Tu autem pane vitæ accepto, rem morte dignam facis, et non horrescis? nescis quam multa mala ex deliciis inducantur? risus intempestivus, incondita verba, scurrilitas perniciæ plena, nugæ inutiles et alia quæ ne fas quidem est dicere. Et hæc facis postquam ad Christi mensam exceptus fuisti, illo die quo dignatus fuisti carnes ejus lingua tangere. Quisquis ergo sis, ne hæc fiant,

expurga dexteram tuam, linguam, labia, quæ ingressui Christi vestibula fuere; et apposita mensa sensibili, ad illam mensam mentem intende, ad cœnam Dominicam, ad vigiliis discipulorum illa sacra nocte; imo vero, si quis accurate examinaverit, præsentia nox sunt. Vigilemus ergo cum Domino, compungamur cum discipulis. Preeum tempus est, non ebrietatis, semper quidem, maxime autem in die festo. Dies festus enim ideo institutus est, non ut turpiter agamus, non ut peccata accumulamus, sed ut quæ admissa fuere de medio tollamus. Et scio quidem me in cassum hæc dicere, sed non finem dicendi faciam. Etiam si enim omnes non audieritis, sed non omnes repugnabitis; imo vero si omnes repugnetis, mihi quidem major merces, vobis autem gravius iudicium. Ne igitur gravius eveniat, ideo finem dicendi non faciam: fortassis enim, fortassis ex frequenti monitione scopum attingam. Ideo obsecro, ut ne in iudicium et damnum hoc faciamus, nutriamus Christum, potum ipsi demus, induamus illum: hæc illa mensa digna sunt. Audisti sacros hymnos? vidisti nuptias spirituales? exceptus fuisti ad mensam regiam? repletus es Spiritu sancto? choros egisti cum Seraphinis? socius fuisti supernarum potestatum? Ne tantam lætitiâ abicias, ne effundas thesaurum, ne inducas ebrietatem mœroris matrem, diaboli gaudium, mille mala parientem. Hinc enim est somnus mortis similis, hinc sopores, morbi, oblitio, mortis imago. Sane vino ingurgitatus nolueris cum amico congredi; et Christum intus habens, quæso te, tantam audeas injicere temulentiam? At delicias amas? Ergo ideo ebrietati finem impone. Nam ego te in veris deliciis versari volo, quæ numquam marcescant. Quenam ergo sunt veræ deliciae, quæ semper floreat? Ad prandium invita Christum, tua illi imperti, vel potius sua: hoc interminabilem habet et semper florentem voluptatem. At non hæc sensilia: statim enim cum apparuere evanescent; et qui deliciis operam dedit, non meliore conditione erit, quam qui non deliciatus est; imo pejore erit. Nam ille quidem quasi in portu sedet; hic vero ceu torrentem quemdam et morborum obsidionem excepit, et ne hanc quidem ferre potest tempestatem. Ne hæc itaque contingant, moderationem sectemur. Ita enim et corpore bene valebimus, et animam in tuto collocabimus, et a præsentibus futurisque malis liberabimur: a quibus utinam omnes eruti, regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

28. *Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat.*

1. Quid sibi volunt hæc verba, cum aliud sit hoc propositum argumentum? Hic mos est Paulo, ut jam prius dixi, non solum illa tractare quæ sibi proposita

sunt, sed si quid aliud hæc tractanti inciderit, id quoque magno studio persequi; maxime cum de rebus admodum necessariis et urgentibus agitur. Etenim cum de iis qui nuptias contraxere ageretur, et incidit in sermonem de servis, fortiter et multis hæc

μετὰ τῶν πενήτων προσερχόμεθα τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ ταύτῃ· ἐξεληθόντες δὲ ἔξω, οὐδὲ ἑωρακέναι δοκοῦμεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ μεθύομεν καὶ πεινῶντας παρατρέχομεν· ἃ καὶ Κορίνθιοι τότε ἐνεκαλοῦντο; Καὶ πότε τοῦτο γίνεται; φησίν. Ἄει μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὅτε μάλιστα γίνεσθαι οὐκ ἔχρην. Καὶ γὰρ τότε μετὰ τὴν κοινωνίαν εὐθέως μέθη διαδέχεται, καὶ πενήτων ὑπεροψία· καὶ τοῦ αἵματος μεταλαβὼν, ὅτε νηστείας σοι καιρὸς καὶ νήψεως, παροινεῖς καὶ κωμάσεις. Κἂν μὲν τι χρηστὸν τύχης ἡριστηκῶς, φυλάττεις σαυτὸν, ὥστε μὴ ἐτέρῳ ἐδόσματι πονηρῶ λυμῆνασθαι τὸ πρότερον· πνεῦμα δὲ ἑστιαθεῖς, σατανικὴν ἐπεισάγεις τρυφήν. Ἐννόησον, ὅτε μετέλαβον οἱ ἀπόστολοι τῶν ἱερῶν δείπνων ἐκείνων, τί ἐποίησαν· οὐχὶ εἰς εὐχὰς ἐτράπησαν καὶ ὕμνωδίας; οὐχὶ εἰς παννυχίδας ἱεράς; οὐχὶ εἰς διδασκαλίαν τὴν μακρὰν ἐκείνην καὶ πολλῆς γέμουσαν φιλοσοφίας; τὰ γὰρ μεγάλα καὶ παράδοξα τότε αὐτοῖς διηγείτο καὶ παρήγγελλεν, ἀπελθόντος τοῦ Ἰούδα καλέσαι τοὺς μέλλοντας αὐτὸν σταυροῦν. Οὐκ ἤκουσας πῶς καὶ οἱ τρισχίλιοι οἱ τῆς κοινωνίας ἀπολαύοντες διαπαντός ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, οὐ μέθαις καὶ κώμοις; Σὺ δὲ πρὶν ἢ μὲν μεταλαβεῖν νηστεύεις, ἵνα ὅπωςδὴποτε ἄξιος φανῇς τῆς κοινωνίας· ὅταν δὲ μεταλάβῃς, δέον σε ἐπιτείνειν τὴν σωφροσύνην, πάντα ἀπολλύεις. Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸς τοῦτο νήφειν, καὶ μετὰ ταῦτα· δεῖ μὲν γὰρ ἐν ἑκατέρῳ σωφρονεῖν, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νυμφίον· πρὸς τοῦτο μὲν, ἵνα ἄξιος γένῃ τοῦ λαβεῖν, μετὰ δὲ ταῦτα, ἵνα μὴ ἀνάξιος φανῇς ὧν ἔλαβες. Τί οὖν, νηστεύεις δεῖ μετὰ τὸ λαβεῖν; Οὐ λέγω τοῦτο, οὐδὲ καταναγκάζω. Καλὸν μὲν γὰρ καὶ τοῦτο· πλὴν οὐ βιάζομαι τοῦτο, ἀλλὰ παραινῶ μὴ τρυφᾶν εἰς ἀπληστοίαν. Εἰ γὰρ οὐδέποτε χρὴ τρυφᾶν, καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Ἡ δὲ σπαταλῶσα ζῶσα τέθνηκε, πολλῶ μᾶλλον τότε τεθνήσκειται. Εἰ δὲ γυναῖκα ἢ τρυφή θάνατος, πολλῶ μᾶλλον ἀνδρὶ· καὶ εἰ ἐν ἄλλῳ καιρῷ τοῦτο γινόμενον ἀπόλλυσι, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν. Σὺ δὲ ἄρτον ζωῆς λαβὼν, πρᾶγμα θανάτου ποιεῖς, καὶ οὐ φρίττεεις; οὐκ οἶσθα ὅσα ἀπὸ τρυφῆς ἐπεισέρχεται κακὰ; γέλως ἀκαιρος, ῥήματα ἄτακτα, εὐτραπέλεια ὀλέθρου γέμουσα, φλυαρία ἀνόνητος, τὰ ἅλλα ἃ μὴδὲ εἰπεῖν καλόν. Καὶ ταῦτα ποιεῖς τραπέζης ἀπολαύσας Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἄψασθαι διὰ γλώττης τῶν σαρκῶν αὐτοῦ κατηξιώθης. Πᾶς οὖν, ἵνα ταῦτα μὴ γίνῃται, καθάγχιζέ σου τὴν δεξιάν, τὴν γλῶτταν, τὰ χεῖλη, ἅπερ ἐγένετο πρόθυρα τῇ ἐπιβάσει τοῦ Χριστοῦ· καὶ τράπεζαν παραθεῖς αἰσθητὴν, πρὸς ἐκεί-

νην τὴν τράπεζαν τὸν νοῦν ἀνάτεινον, πρὸς τὸ δεῖπνον τὸ Κυριακόν, πρὸς τὴν ἀγρυπνίαν τῶν μαθητῶν τὴν κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὴν [249] ἱεράν· μᾶλλον δὲ, εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ τὰ παρόντα νύξ. Γρηγορῶμεν τοῖνον μετὰ τοῦ Δεσπότη, κατανυγώμεν μετὰ τῶν μαθητῶν. Εὐχῶν ὁ καιρὸς, οὐ μέθης, ἀεὶ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ἑορτῇ. Ἑορτὴ γὰρ διὰ τοῦτο γίνεται, οὐχ ἵνα ἀσχημονώμεν, οὐχ ἵνα ἀμαρτήματα συνάγωμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ θῶτα ἀνέλωμεν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι εἰκὴ ταῦτα λέγω, ἀλλ' οὐ παύσομαι λέγων. Κἂν γὰρ μὴ πάντες ὑπακούσῃτε, ἀλλ' οὐδὲ πάντες παρακούσεσθε, μᾶλλον δὲ, κἂν πάντες παρακούσῃτε, ἐμοὶ μὲν μέλζων ὁ μισθός, ὑμῖν δὲ πλεόν τὸ κρίμα. Ἴν' οὖν μὴ γένῃται πλεόν, διὰ τοῦτο οὐ παύσομαι λέγων· ἴσως γὰρ, ἴσως τῇ συνεχεῖς καθάφομαι. Διὸ παρακαλῶ, ἵνα μὴ εἰς κρίμα τοῦτο ποιῶμεν, θράψωμεν τὸν Χριστὸν, ποτίσωμεν, ἐνδύσωμεν· ταῦτα τῆς τραπέζης ἐκείνης ἄξια. Ἦκουσας ὕμνων ἱερῶν; εἶδες γάμον πνευματικόν; ἀπέλαυσας τραπέζης βασιλικῆς; ἐνεπλήσθης Πνεύματος ἁγίου; συνεχόρευσας τοῖς Σεραφίμ, κοινωνὸς ἐγένου τῶν ἁγῶν δυνάμεων; Μὴ ῥίψῃς χαρὰν τοσαύτην, μὴ ἐκχέῃς τὸν θησαυρὸν, μὴ ἐπείσαγάγῃς μέθην τῆς θουμίας μητέρα, τὴν τοῦ διαδόλου χαρὰν, τὴν μυρία τίκτουσαν κακὰ. Καὶ γὰρ ὕπνος θανάτῳ ἑοικώς ἐντεῦθεν καὶ καρηθαρία καὶ νόσοι καὶ λήθη καὶ νεκρότητος εἰκόν. Εἴτα φίλῳ μὲν οὐκ ἂν ἔλοιο συντυχεῖν οἰκωμένον, τὸν δὲ Χριστὸν ἐνδὸν ἔχον τολμᾶς, εἰπέ μοι, τοσαύτην ἐπεμβαλεῖν μέθην; Ἀλλὰ τρυφῆς ἔρως; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο παῦσαι μεθύων. Καὶ γὰρ ἐγὼ σε βούλομαι τρυφᾶν, ἀλλὰ τὴν ὄντως τρυφήν, τὴν οὐδέποτε μαραινομένην. Τίς οὖν ἡ ὄντως τρυφή καὶ διηνεκῶς ἀνθοῦσα; Κάλεσον ἐπ' ἄριστον τὸν Χριστὸν, μετὰδος αὐτῷ τῶν σῶν, μᾶλλον δὲ τῶν αὐτοῦ· τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀπέραντον ἔχει καὶ ἀκμάζουσιν διηνεκῶς. Ἀλλ' οὐ τὰ αἰσθητὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐφάνη καὶ ἠφανίσθη, καὶ ὁ τρυφήσας οὐδὲν ἀμεινον διακρίσεται τοῦ μὴ τρυφήσαντος, μᾶλλον δὲ χεῖρον. Ὁ μὲν γὰρ ὥσπερ ἐν λιμένι κάθηται, οὗτος δὲ χειμάρρουν τινὰ καὶ πολιορκίαν νοσημάτων ἐδέξατο, καὶ οὐδὲ ἐνεγκεῖν τὴν ζάλην ταύτην δύναται. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γένῃται, τὴν συμμετρίαν διώκωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ σῶμα εὖ διακρίσόμεθα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσομεν, καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἀπαλλαγσόμεθα κακῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπαλλαγέντας, τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[250] ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

α'. Τί βούλεται ταῦτα τὰ ῥήματα, ἐτέρας ὑποθέσεως τῆς προκειμένης οὕτης; Ἔθος τοῦτο τῷ Παύλῳ,

ὥσπερ καὶ ἔμπροσθεν ἐφθην εἰπὼν, μὴ μόνον ἐκεῖνα ἐργάζεσθαι, ἅπερ αὐτῷ προκειμένα ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἕτερος παρεμπέση λόγος τῇ ὑποθέσει, καὶ τούτῳ μετὰ πολλῆς ἐπεξίεναι τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ σφόδρα ἀναγκαίων καὶ κατεπεινόντων ᾖ.

Καὶ γὰρ ὅτε τοῖς γεγαμηκόσι διελέγστο, καὶ ὁ τῶν οἰκετῶν αὐτῶν παρενέπεσε λόγος, σφόδρα γενναίως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὸν κατεσκευάσε· καὶ ὅτε περὶ τοῦ μὴ δεῖν κρίνεσθαι ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλεγε, καὶ τότε εἰς τὴν περὶ πλεονεξίας ἐμπεσὼν νοουθεσίαν, πολλὰ καὶ περὶ ταύτης διελέχθη τῆς ὑποθέσεως· ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ τῆς τῶν μυστηρίων ἐδεῖτο μνήμης, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ἐπεξέλθειν τῇ ὑποθέσει· οὐδὲ γὰρ ἡ τυχούσα ἦν. Διὸ καὶ σφόδρα φοβερῶς περὶ αὐτῆς διελέχθη, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν κατασκευάζων, τὸ μετὰ καθαροῦ προσεῖναι συνειδότης αὐτοῖς. Ὅθεν οὐδὲ τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένους ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῦτα προστίθησι λέγων· *Δοκιμάζετε δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν*· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν· *Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε*· οὐ καθάπερ ἡμεῖς ποιοῦμεν νῦν, καιρῷ προσιόντες μᾶλλον, ἢ σπουδῇ γνώμης. Οὐ γὰρ ὅπως παρεσκευασμένοι καὶ τὰ κακὰ ἑαυτῶν ἔκκαθάρσαντες καὶ κατανύξας πληρωθέντες προσέλλοιμεν σκοπούμεν, ἀλλ' ὅπως ἐν ἑορταῖς, καὶ ἡνίκα ἂν ἅπαντες.

Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ Παῦλος ἐκέλευεν, ἀλλ' ἕνα καιρὸν οἶδε προσόδου καὶ κοινωρίας, τοῦ συνειδότης τὴν καθαρότητα. Εἰ γὰρ αἰσθητῆς οὐκ ἂν ποτε μεταλλάβοιμεν τραπέζης πυρέττοντες καὶ χυμῶν γέμοντες ποτηρίων, ὥστε μὴ ἀπολέσθαι· πολλῷ μᾶλλον ταύτης ἔπρεσθαι ἡμῖν οὐ θέμις μετὰ ἐπιθυμιῶν ἀτόπων, αἱ πυρετῶν εἰσι χαλεπώτεραι. Ὅταν δὲ ἐπιθυμίας ἀτόπους εἴπω, καὶ τὰς τῶν σωμάτων λέγω καὶ τὰς τῶν χρημάτων καὶ τὰς τῆς ὀργῆς καὶ τὰς τῆς μνησικακίας, καὶ πάσας ἀπλῶς τὰς ἀτόπους. Καὶ δεῖ τὸν προσιόντα, πάντα ἐξαντήσαντα ταῦτα, οὕτω τῆς καθαρᾶς ἐκείνης ἔπρεσθαι θυσίας, καὶ μήτε ῥαθύμως διακείμενον καὶ ταιλαιπῶρως, ἀναγκάζεσθαι διὰ τὴν ἑορτὴν προσεῖναι, μήτε αὐ κατανυγένητα διὰ τὸν παρεσκευασμένον, κωλύεσθαι διὰ τὸ μὴ εἶναι ἑορτήν. Ἐορτὴ γὰρ ἔργων ἀγαθῶν ἐστὶν ἐπίδειξις, καὶ ψυχῆς εὐλάβεια, καὶ πολιτείας ἀκρίβεια· κἂν ταῦτα ἔχη, διαπαντὸς ἑορτάζειν δυνήσκη, καὶ διαπαντὸς προσεῖναι. Διὰ τοῦτο φησι, *Δοκιμάζετε δὲ ἑαυτὸν ἕκαστος*, καὶ τότε προσεῖτω. Καὶ οὐχ ἕτερον ἐτέρῳ κελεύει δοκιμάσαι, ἀλλ' αὐτὸν ἑαυτὸν, ἀδομοσίευτον ποιῶν τὸ δικαστήριον, ἀμάρτυρον τὸν ἔλεγχον. Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, [251] τοῦ Κυρίου κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει. Τί λέγεις; εἰπέ μοι· ἢ τοσοῦτων ἀγαθῶν αἰτία, καὶ ζωὴν βρύουσα ὁ τραπέζα, αὕτη κρίμα γίνεται; Οὐ παρὰ τὴν αὐτῆς φύσιν, φησὶν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ προσιόντος προαίρεσιν. Ὅσπερ γὰρ ἡ παρουσία αὐτοῦ, ἢ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καὶ ἀπόρρητα κομίσασα ἡμῖν ἀγαθὰ, τοὺς μὴ δεξαμένους αὐτὴν μᾶλλον κατέκρινεν· οὕτω καὶ τὰ μυστήρια μείζονος ἐξόδια κολάσεως γίνεται τοῖς ἀναξίως μετέχουσιν. Διὰ τί δὲ κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει; Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Τουτέστι, Μὴ ἐξετάζων, μὴ ἐνοῶν, ὡς χρὴ, τὸ μέγεθος τῶν προκειμένων, μὴ λυγίζόμενος τὸν ὀγκον τῆς δωρεᾶς. Εἰ γὰρ μάθοις ἀκριβῶς τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ προκειμένος, καὶ τίς ὦν τίνι ἑαυτὸν δίδωσιν, οὐδενὸς ἑτέρου δέσση λόγου, ἀλλ' ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς ἅσπαν νῆψιν, εἰ μὴ σφόδρα εἰς ἀναπτωκίως. Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Ἐνταῦθα λοιπὸν

οὐκέτι ἀπὸ ἐτέρων τὰ παραδείγματα φέρει, ὥσπερ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐποίησε, τὰς παλαιὰς διηγούμενος ἱστορίας καὶ τὰς ἐν τῇ ἐρήμῳ πληγὰς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν Κορινθίων, ὅπερ καὶ πληκτικώτερον ἐποιεῖ τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγε, *Κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει*, καὶ, *Ἐνοχός ἐστιν*, ἵνα μὴ δοκῇ ῥήματα λέγειν, καὶ ἔργα δείκνυσιν καὶ μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ, ὅπερ μᾶλλον τοῦ ἀπειλῆσαι καθικνεῖται, τῷ δεῖξαι εἰς ἔργον τὴν ἀπειλὴν ἐξελοῦσαν. Οὐ μὴν τοῦτοις ἠρκέσθη μόνους, ἀλλ' ἀπὸ τούτων καὶ τὸν περὶ τῆς γέννης εἰσῆγαγε καὶ ἐπιστώσατο λόγον, ἀμφοτέρωθεν φοβῶν, καὶ ζητήμα πᾶνταχού περιφερόμενον λύων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ πρὸς ἀλλήλους ἀποροῦσι, πῶθεν οἱ ἄωροι θάνατοι, πῶθεν αἱ μακρὰ νόσοι, λέγει ὅτι ἐξ ἀμαρτημάτων πολλὰ τούτων τῶν ἀδοκῆτων τὴν ὑπόθεσιν ἔχει.

β'. Τί οὖν οἱ ὑγιαίνοντες, φησὶ, διγνεκῶς, καὶ εἰς γῆρας ἐρχόμενοι λιπαροὶ, οὐχ ἀμαρτάνουσιν; Καὶ τίς ἂν τοῦτο φησὶν; Πῶς οὖν, φησὶν, οὐ διδάσαι δικτν; Ὅτι ἐκεῖ δώσουσι χαλεπωτέρην. Ἡμεῖς δὲ, εἰ ἐβουλόμεθα, οὐδ' ἂν ἐνταῦθα, οὐδ' ἂν ἐκεῖσε ἐδώκαμεν. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, φησὶν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ ἐκολάζομεν ἑαυτοὺς. Εἰ ἐτιμωρούμεθα, ἀλλὰ μόνον, Εἰ ἐπιγνώναί τὰ ἀμαρτήματα ἐβουλήθημεν, εἰ καταδικάσαι ἑαυτοὺς, εἰ καταγνώναί τῶν πεπλημμελημένων, ἀπελλάγημεν ἂν καὶ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖσε τιμωρίας. Ὁ γὰρ καταγνοὺς ἑαυτοῦ, διπλῇ τὸν Θεὸν ἐξίλεοῦται, καὶ τῷ ἐπιγνώναι τὰ ἀμαρτήματα, καὶ τῷ πρὸς τὸ μέλλον ὀκνηρότερος γίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τοῦτο τὸ κοῦφον βουλόμεθα ποιεῖν, ὡς χρὴ ποιεῖν, οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς μετὰ τῆς οἰκουμένης κολάζειν ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ οὕτω φεῖδεται, ἐνταῦθα δικτν ἀπαιτῶν, οὐ πρόσκαιρος ἡ τιμωρία καὶ πολλὴ ἡ παραμυθία· καὶ γὰρ ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ τὸ γινόμενον, καὶ χρηστὴ τῶν μελλόντων ἐλπίς κομφίζουσα τὰ παρόντα. Ταῦτα δὲ λέγει, ὁμοῦ μὲν παραμυθούμενος τοὺς ἀρρώστους, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἄλλους [252] σπουδαιότερους ποιῶν. Διὸ φησι· *Νυνὶ δὲ κρινόμενοι, ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα*. Οὐκ εἶπε, Κολαζόμεθα, οὐκ εἶπε, Τιμωρούμεθα, ἀλλὰ, *Παιδεύομεθα*· νοουθεσίας γὰρ μᾶλλον ἐστὶν ἢ καταδικῆς τὸ γινόμενον, ἱατρείας ἢ τιμωρίας, διορθώσεως ἢ κολάσεως. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπειλῇ τοῦ μείζονος κοῦφον τὸ παρὸν ποιεῖ, λέγων· *Ἴνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν*. Εἶδες πῶς καὶ τὴν γέννηαν ἐπέστησε, καὶ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, καὶ ἀναγκαῖον εἰδείξαι καὶ πάντως ἐσομένην τὴν ἐξέτασιν ἐκείνην καὶ τὴν τιμωρίαν; Εἰ γὰρ οἱ πιστοὶ καὶ τῷ Θεῷ περισπούδαστοι οὐκ ἀτιμωρητὴ διαφεύγουσιν ἐν οἷς ἂν πλημμελήσωσι, καὶ ὄθλον ἐκ τῶν παρόντων, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ τὰ ἀνήκεστα καὶ ἀνίατα ἀμαρτάνοντες. Ὅστε συνερχόμενοι εἰς τὸ σαφεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Ἐτεῖ γὰρ ἀκμάζοντες αὐτοῖς τοῦ φόβου, καὶ τοῦ τρόμου μένοντες τοῦ τῆς γέννης, βούλεται πάλιν τὴν ὑπὲρ τῶν πενήτων εἰσαγαγεῖν παραινέσιν, δι' ἣν ἅπαντα ταῦτα εἴρηκε, δεικνὺς ὅτι τοῦτο μὴ ποιοῦντας ἀναξίως ἐστὶ μεταλαμβάνειν. Εἰ δὲ τὸ μὴ μεταδοῦναι τῶν βδυν ἐργεῖ τῆς τραπέζης ἐκείνης, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἀρπάγειν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅστε συνερχόμενοι μετὰδοτε τοῖς δεομένοις, ἀλλ' ὁ σεμνότερον ἦν, Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκεῖνο κατεσκευάσε καὶ ἡντίτετο, καὶ μετὰ τοῦ πρέποντος σχήματος· τὴν παραινέσιν εἰσῆγαγεν. Εἶτα λοιπὸν ἐντροπετικῶς· *Εἰ δὲ τις πεινῇ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω*. Ἐπιτρέψας ἐκώλυσε, καὶ

* Reg., ἕκαστος, καὶ οὕτως ἐσθιέτω. Οὐχ ἕτερον... δοκιμάζειν. * Sic Reg. et Savil. in marg. Αἱ ζωῆς βρύουσα.

rem pertractavit : et cum dissereret et probaret non oportere in judiciis litigare, tunc incidens in admonitionem circa avaritiam, multa de hoc argumento protulit : id quod etiam hic facit. Quia enim semel opus fuerat, ut de mysteriis meminisset, necessarium putavit esse hoc persequi argumentum; neque enim levis momenti est; ideoque admodum terribiliter de illo disseruit, bonorum caput esse probans, ad ea cum pura conscientia accedere. Unde non contentus iis quæ prius dixerat, hæc quoque adjicit dicens, *Probet autem seipsum homo*; id quod etiam in secunda epistola dicit: *Vos ipsos tentate, vos ipsos probate*; non sicut nos nunc facimus, tempore conditionis potius moti, quam studio animi. Non enim id curamus, ut parati, a malis purgati et compunctione pleni accedamus, sed ut in diebus festis et cum omnes accedunt.

Conscientiæ puritas communicanti necessaria. — Verum non ita jussit Paulus; sed unum novit accedendi et communicandi opportunum tempus, conscientiæ nempe puritatem. Nam si hac sensili mensa numquam fruium febris laborantes aut humoribus pleni, ut ne pereamus; multo minus hanc tangere nobis licet cum pravis concupiscentiis, quæ febris sunt graviores. Cum autem pravæ concupiscentias, et corporum dico cupiditates et pecuniarum et iræ et injuriarum recordationis, et omnes, ut uno verbo dicam, quæ prævæ absurdæque sunt. Oportet autem accedentem, his omnibus exhaustis ac depositis, purum illud attingere sacrificium; neque segniter et misere affectum propter festum cogi ad accedendum; neque rursus compunctum et paratum prohiberi, eo quod non sit dies festus. Dies enim festus est bonorum operum exhibitæ copia, animi pietas, accuratum vitæ institutum: si hæc habeas, perpetuo festum agere poteris, et semper accedere. Ideo ait: *Probet autem seipsum unusquisque*, et tunc accedat. Nec præcipit ut alter alterum probet, sed ut quisque seipsum, judicium statuens quod non sit publicum, et probationem sine testibus. 29. *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium Domini sibi manducat et bibit.* Quid, quæso, dicis? tot bonorum causa, vitamque profundens mensa, ipsa judicium efficitur? Non ex natura sua, inquit, sed ex ejus qui accedit arbitrio. Sicut enim præsentia ejus, quæ magna illa et ineffabilia nobis confert bona, eos qui non accipiunt magis condemnat: sic et mysteria ad majus supplicium viatica sunt iis qui indigne participant. Cur autem judicium sibi manducat? *Non judicans corpus Domini.* Id est, non examinans, non cogitans, ut oporteret, propositorum magnitudinem et doni excellentiam. Nam si accurate didiceris, quis sit ille qui prostat, et quis cum sit, cui dat seipsum, nullo alio opus habebis sermone; sed hoc tibi satis erit ad vigilantiam, nisi valde lapsus fueris. 30. *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi.* Hic jam non ab aliis fert exempla, ut fecit circa ea, quæ immolata erant idolis, veteres narrans historias, et plagas in solitudine acceptas, sed ab ipsis Corinthiis, id quod etiam vehementiorem reddebat sermonem. Quia enim dicebat.

Judicium sibi manducat; et, *Reus est*; ne verba proferre videatur, facta adjicit, et testes illos advocat, id quod magis quam comminatio perstringit, minas proferens in opus exeuntes. Neque his tantum contentus, hinc sermonem de gehenna inducit fidemque facit; utrimque terrenis, et quæstionem solvens, quæ ubique circumferebatur. Quia enim multi inter se quærunt, undenam immaturæ mortes, unde diuturni morbi, dicit illo multa inexpectata peccatorum causa accidere.

2. Quid ergo, inquires, illi qui perpetuo bene valent, et ad vegetam perveniunt senectutem, annon ipsi peccant? Equis hoc dixerit? Quomodo ergo, inquires, non dant pœnas? Quia illic graviores daturi sunt. Nos autem si velimus, neque hic neque illic daturi sumus. 31. *Si enim nos ipsos judicemus*, inquit, *non utique judicemur.* Nec dixit, Si nos ipsos corripuerimus et castigaverimus; sed tantum si peccata agnoscere vellemus, si nos ipsos damnare et improbare mala opera, liberaremur et a præsentibus et a futuro supplicio. Nam qui seipsum damnat, dupliciter Deum placat, et quod peccata agnoscat et quod in futuro sit ad peccandum tardior. Quia vero ne hoc quidem ita leve facere volumus, ut facere oporteret; ne sic quidem nos vult cum orbe terrarum punire, sed sic quoque parcit, hic pœnas repetens, ubi supplicium est temporaneum et magna consolatio: nam a peccatis liberatio est, et bona futurorum spes quæ præsentia leniat. Hæc porro dicit, simul infirmos consolans, et alios diligentiores reddens. Ideo ait: 32. *Nunc autem cum judicamur, a Domino corripimur.* Non dixit, Castigamur, non dixit, Supplicio afficimur, sed, *Corripimur*: nam quod fit magis est admonitionis quam damnationis, medicinæ quam supplicii, correctionis quam castigationis. Non hoc autem tantummodo, sed et comminatione majoris pœnæ leve reddit illud, dicens: *Ut non cum mundo damnemur.* Viden' quomodo et gehennam induxerit, et horribile illud tribunal, et necessario futuram ostenderit illam perquisitionem et punitionem? Nam si fideles et qui Deo curæ sunt, non impune fugient peccatorum pœnas, ut ex præsentibus palam est, multo minus infideles et qui gravia insanabiliaque scelera admittunt. 33. *Itaque, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate.* Nam dum viget timor et gehennæ tremor perseverat, vult iterum pro pauperibus admonitionem inducere, cujus causa hæc omnia dixit, ostendens illos, si id non servant, indignos esse qui communient. Quod si de facultatibus non elargiri, ab illa mensa arceat; multo magis rapere arceat. Nec dixit, Itaque convenientes date egenis; sed quod honestius erat, *Alter alterum expectate.* Hoc enim illud quoque apparabat et subindicabat, ac congruenti modo admonitionem induxit. Deinde rursus pudorem inferens: 34. *Si quis autem esurit, domi manducet.* Permittendo impedivit etiam vehementius, quam si prohibuisset. Ex ecclesia enim illum eduxit, et in domum remisit; hoc ritu illos vehementer perstringens atque tra-

ducens, quasi ventris servos, qui nec differre possent. Neque enim dixit, Si quis pauperes despicit; sed, *Si quis esurit*, quasi pueros famem non ferentes alloquens, tamquam bruta ventri servientia. Ridiculum enim fuisset, si ob esuriam domi manducassent. Sed et aliud terribilius subjunxit, dicens: *Ut non in iudicium conveniatis*; ut non in castigationem, ut non in supplicium, dum ecclesiam contumelia afficitis, et fratrem in pudorem coniecitis. Nam ideo convenitis, inquit, ut vos mutuo diligatis, ut juvenini et juvenitis: si vero contrarium fiat, melius esset si domi comederetis. Hoc autem dicebat, ut illos magis attraheret. Ideo enim damnum inde emergens ostendit, et culpam dixit esse non parvam; atque omni ex parte deterruit, a mysteriis, ab infirmis, a mortuis, ab aliis supra dictis. Deinde alio quoque modo terret, dicens: *Cætera autem cum venero disponam*; aut ad quædam alia, aut ad hoc ipsum. Quia enim verisimile est ipsos dixisse alias quoque causas, et non potuisse omnia per literas corrigi: Quæ admonui, inquit, interim servantur: si quid autem aliud dicendum habueritis, id usque ad adventum meum servetur; aut de hac re loquens, ut dixi, aut de aliis quibusdam, quæ non admodum urgebant. Hoc autem facit, ut illos inde studiosiores reddat: nam de illius adventu solliciti, peccata emendaturi erant. Neque enim levis res erat, quod Paulus eo venturus esset; idque ostendens dicebat: *Ac si non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam* (1. Cor. 4. 18); et alibi rursum, *Non tamquam in præsentia mea tantum, sed multo magis in absentia, cum timore et tremore vestram salutem operemini* (Philipp. 2. 12). Ideo non solum promisit se venturum esse, ne non crederent et negligentiores evaderent; sed et necessariam addit adventus causam dicens, *Cætera cum venro disponam*; ostendens cæterorum correctionem, etiamsi non omnino festinaret, ipsum istuc attracturam fuisse.

3. *Moralis exhortatio. Luctus immoderatus vitandus. Jobi patientia describitur.* — Hæc ergo audientes omnia, et pauperum magnam curam geramus, et ventrem moderemur, atque ab ebrietate liberemur, et mysteriis digne participare studeamus; ea quæ passi fuerimus, non ægre feramus, neque in nobis, neque in aliis: verbi gratia cum immaturæ mortes accidunt, cum diuturni morbi. Hoc enim est liberatio a supplicio, hoc correctio, hoc admonitio optima. Quis hæc dicit? Qui Christum in se loquentem habebat. Attamen etiam post hæc mulieres multæ ita sensu destitutæ sunt, ut in luctus exsuperantia ipsos etiam infideles superent: et aliæ quidem a luctu quasi tenebris obrutæ hoc faciunt: aliæ vero ad ostentationem, et ut externorum criminationem vitent, quas omni venia privatas dico. Ut ne ille talis incuset, inquiunt, incuset Deus; ut ne homines brutis amentiores nos damnent, lex Regis universorum conculcetur. Et quot fulminibus hæc digna non fuerint? Si post luctum te quispiam ad cœnam vocet, nemo est qui renuat, quia lex humana hoc præcipit;

Deo autem de non lugendo legem ferente, ita omnes contradicunt. Non cogitas Jobum, o mulier? non recordaris vocum ejus in calamitate amissorum filiorum, quæ sexcentis coronis sacrum illud caput redimierunt, et splendidius quam tubæ multæ deprædicarunt? non cogitas calamitatis magnitudinem, novum illud naufragium, ac novam miramque tragœdiam? Nam tu quidem unum perdidisti, aut alterum, aut tertium; ille autem tam multos et tam multas. Et qui multos habebat liberos, repente orbus fuit; neque paulatim viscera ejus consumebantur, sed, derepente fructus totus abripiebatur; neque ex communi lege naturæ, neque cum ad senectutem pervenissent, sed immatura et violenta morte, omnes simul; neque præsentem illo, nec assidente, ut vel extremas voces audiens aliquam consolationem haberet de tam acerba morte; sed præter omnem spem, cum nihil gestorum ipse sciret, simul omnes sunt obruti, fuitque illis domus et sepulcrum et laqueus. Neque immatura mors tantum, sed etiam multa cum illa erant quæ dolorem afferrent: ut quod omnes in flore juventutis essent, quod virtute præditi, quod amabiles, quod omnes simul, quod ex utroque sexu ne unus quidem reliquus sit; quod non communi lege naturæ, quod post tantum damnum, quod cum nullius mali sibi conscius esset, nec illi peccatis essent obnoxii, hæc tamen paterentur. Horum singula per se possunt turbare; cum autem una omnia concurrunt, cogita quanta fluctuum altitudo, quam ingens tempestas esset. Quodque majus est et ipso luctu deterius, quod nesciret unde talia obvenirent. Ideo, cum nullam afferre posset calamitatis causam, ad Dei placitum ascendit, et ait: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sicut nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 1. 21). Et hæc dixit, cum se in extremis positum videret, qui virtutem omnem sectatus fuerat; scelestos autem homines et præstigiatores prospere agentes, delicias et gloriabundos undique. Neque dixit quidpiam eorum, quæ solent quidam infirmiores dicere: Ad hancne rem filios enutrivit, et cum accuratione omni educavi? ad eamne rem domum aperui prætereuntibus, ut post multos illos cursus pro egenis, pro nudis, pro pupillis susceptos, hanc mercedem excipiam? Sed horum loco illa verba protulit, omni sacrificio præstantiora, dicens: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar*. Quod si vestimenta disciderit, et comam totonderit, ne mireris: pater enim erat, et pater prolis amans, oportebatque naturæ commiserationem exhiberi, mentisque philosophiam. Quod si hoc non fecisset, forte quispiam putavisset hanc philosophiam ex stupore proficisci. Ideo et viscera ostendit, et pietatis accurationem, et dolens non eversus est; sed etiam cum ulterius ejus certamen procederet, rursus aliis redimitur coronis ex verbis quæ uxori dixit: *Si bona suscepimus a Domino, mala non sustinebimus* (Job 2. 10)? Nam uxor sola ipsi relicta est, sublati omnibus, et filiis et prædiis et ipso cor-

σφοδρότερον ἢ εἰ ἀπηγόρευσε. Τῆς γὰρ ἐκκλησίας αὐτὸν ἐξήγαγε, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν παρέπεμψε, ταύτη καθαπτόμενος σφοδρῶς, καὶ κωμῶδων αὐτοὺς ὡς δούλους γαστροῦς καὶ ἀκατεργήτους. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Εἴ τις ὑπερορᾷ τῶν πενήτων, ἀλλ', Εἴ τις πεινᾷ*, ὡς πρὸς παιδία δυσανασχετοῦντα διαλεγόμενος, ὡς πρὸς ἄλογα γαστρί δουλεύοντα. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ γέλως, εἰ διὰ τὸ πεινῆν ἐμελλον οἴκοι ἐσθίειν. Ἄλλ' οὐκ ἠρκέσθη τοῦτω, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν ἕτερον φοβερότερον, λέγων· *Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε*· ἵνα μὴ εἰς κόλασιν, ἵνα μὴ εἰς τιμωρίαν, τὴν Ἐκκλησίαν ὑβρίζοντες, τὸν ἀδελφὸν καταισχύοντες. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχασθε, φησὶν, ἵνα στέργητε ἀλλήλους, ἵνα ὠφελῆσθε, ἵνα ὠφελητέ· εἰ δὲ τοῦναντίον γίνεσθαι, βέλτιον ὕμῳ οἴκοι στείσεσθαι. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα ἐφελκύσθαι πλέον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ βλάβος ἔδειξε τὸ ἐντεῦθεν, καὶ κρίμα ἐφῆσεν εἶναι οὐ μικρὸν, καὶ πανταχῶθεν ἐφῶσεν, ἀπὸ τῶν μυστηρίων, ἀπὸ τῶν ἀρρώστων, ἀπὸ τῶν τετελευτησάντων, ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων. Εἶτα καὶ ἐτέρως πάλιν φασὶ, λέγων· *Τὰ δὲ λοιπὰ, ὥς ἂν ἔλθω, διατάξομαι*· ἢ εἰς ἑτερά τινα, ἢ εἰς αὐτὸ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λέγειν καὶ αἰτίας τινάς, καὶ οὐκ ἔνῃν πάντα διὰ γραμμάτων κατορθοῦν, ἀ μὲν παρήνευσε, φυλαττέσθω τέως, φησὶν· εἰ δὲ τι ἕτερον ἔχοιτε λέγειν, ἐκείνῳ τῇ παρουσίᾳ τηρεῖσθω τῇ ἐμῇ· ἢ περὶ τοῦτο τοῦτο πράγματός λέγων, ὡς ἔφην, ἢ περὶ ἐτέρων [253] τινῶν οὐ σφόδρα κατεπειγόντων. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀντεῦθεν σπουδαιότερους ἐργαστῇ· μεριμνῶντες γὰρ αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐμελλον διορθοῦν τὸ ἡμαρτημένον. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεὶν ἦν ἡ Παύλου ἐπιδημία· καὶ τοῦτο δεικνύς ἔλεγεν, *Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσώθησάν τις*· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, *Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε*. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἐπηγγελάτο ἦξειν, ἵνα μὴ ἀπιστήσῃσι καὶ ῥαθυμότεροι γίνωνται, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τίθῃσι τῇ ἐπιδημίᾳ ἀναγκαίαν, λέγων, *ὅτι Τὰ λοιπὰ, ὥς ἂν ἔλθω, διατάξομαι*· δεικνύς ὅτι ἡ τῶν ληπόντων διόρθωσις, εἰ καὶ μὴ ἐσπουδάκει πάντως, αὐτὸν εἰλκεν ἐκείσε.

γ'. Ταῦτα τοίνυν ἀκούοντες ἅπαντα, καὶ τῶν πενήτων πολλὴν ποιῶμεθα σπουδὴν, καὶ γαστροὺς κατέχωμεν, καὶ μέθης ἀπαλλαττώμεθα, καὶ τῶν μυστηρίων ἄξιως σπουδάζωμεν μεταλαμβάνειν, καὶ ἐφ' οἷς ἀνπάθωμεν, μὴ ἀλγῶμεν, μήτε ἐφ' ἑαυτοῦς, μήτε ἐφ' ἐτέροις· οἷον ὅταν οἱ ἄωροι γίνωνται θάνατον, ὅταν ἀρρώστιαί μακραί. Τοῦτο γὰρ ἀπαλλαγὴ κολάσεως, τοῦτο διόρθωσις, τοῦτο νοθεσία ἀρίστη. Τίς ταῦτα φησιν; Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Ἄλλ' ὅμως· καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω πολλὰ τῶν γυναικῶν ἀναισθητῶς διακρίνεται, ὡς καὶ τοὺς ἀπίστους παρατρέχειν ἐπὶ τοῦ πένθους ὑπερβολῇ· καὶ αἱ μὲν ὑπὸ τοῦ πάθους ἐσκοτωμέναι τοῦτο ποιοῦσιν, αἱ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ὑπὲρ τοῦ τὰ τῶν ἑξωθεν διαφεύγειν ἐγκλήματα, ἀς μάλιστα πάσης συγγνώμης ἀπεστερηθῆσθαι φημι. Ἴνα γὰρ μὴ ὁ δεῖνα ἐγκαλέσῃ, φησὶν, ἐγκαλεῖται ὁ Θεός· ἵνα μὴ ἀνθρώποι τῶν ἄλλων ἀνοητότεροι καταγνώσιν, ὁ τοῦ βασιλέως τῶν ὅλων πατεῖσθαι νόμος. Καὶ πόσων οὐκ ἀξία ταῦτα σκηπτῶν; Κἀν μὲν εἰς περιβεπτόν σέ τις καλέσῃ μετὰ τὸ πένθος, οὐδεὶς ὁ ἀντερῶν, ἐπειδὴ νόμος ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ ταῦτα κελεύων· Θεοῦ δὲ νομοθετούντος μὴ πυνθῆναι, οὕτω πάντες ἀντιφθέγονται. Οὐκ ἐννοεῖς τὸν Ἰωβ,

ὃ γύναι· οὐκ ἀναμνησκή τῶν ῥημάτων αὐτοῦ τῶν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῶν παίδων, ἀ μυρίων στεφάνων μᾶλλον ἀνέδρασε τὴν ἀγίαν κεφαλὴν ἐκείνην, καὶ σάλπιγγων πολλῶν λαμπρότερον ἀνεκέρυξεν; οὐ λογίζῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, καὶ τὸ καινὸν ἐκεῖνο ναυάγιον, καὶ τὴν ξένην καὶ παράδοξον τραγωδίαν; Σὺ μὲν γὰρ ἴσως ἕνα ἀπώλεσας, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον· ἐκεῖνος δὲ τοσοῦτους καὶ τοσαύτας· καὶ ὁ πολὺπαις ἐξαίφνης ἅπαις ἐγένετο, καὶ ὑδὲ κατὰ μικρὸν αὐτῷ τὰ σπλάγχνα ἀντρίσκετο, ἀλλ' ἄθρόον ἅπας ὁ καρπὸς ἀντηρπάζετο· καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ οὐδὲ εἰς γῆρας ἐλθόντες, ἀλλὰ καὶ ὁρώψι καὶ βιαίῳ θανάτῳ, καὶ πάντες ὁμοῦ, καὶ οὐδὲ παρόντος οὐδὲ παρακαθημένου, ἵνα κἀν ἐσχάτων ἀκούσας ῥημάτων ἔξη τινὰ παραμυθίαν τῆς οὕτω πικρᾶς τελευτῆς, ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν, καὶ μηδὲν τῶν γινομένων εἰδότος, ἄθρόον ἅπαντες κατεχώνοντο, καὶ ἡ οἰκία τάφος αὐτοῖς ἐγένετο καὶ παγίς. Καὶ οὐκ [254] ἄωρος μόνον θάνατος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μετὰ τοῦτο τὰ λυποῦντα ἦν, οἷον τὸ ἐν ἀκμῇ πάντας εἶναι, τὸ ἐν ἀρέτους πάντας, τὸ φιλικούς, τὸ πάντες ὁμοῦ, τὸ τῆς φύσεως ἐκατέρας μὴδ' ἕνα παραλείφθησθαι, τὸ μὴ τῷ κοινῷ νόμῳ τῆς φύσεως, τὸ μετὰ τοσαύτην ζημίαν, τὸ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδότα πονηρὸν μηδὲ ἐκείνους ταῦτα παθεῖν. Τοῦτων γὰρ ἕκαστον ἱκανὸν μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸ θορυβεῖται· ὅταν δὲ καὶ ὁμοῦ φαίνεται συντρέχοντα, ἐννόησον τῶν κυμάτων τὸ ὕψος, ὅση τοῦ χειμῶνος ἡ ὑπερβολή. Καὶ τὸ δὴ μείζον καὶ τοῦ πένθους χεῖρον, ὅτι οὐδὲ ἥδει τίνος ἕνεκεν ταῦτα ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔχων οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπιθεῖναι τῇ συμφορᾷ, ἐπὶ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἀναβαίνει, καὶ φησιν· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξε, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν, ἑαυτὸν μὲν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὄντα ὁρῶν τὴν πᾶσαν ἐπελθόντα ἀρετὴν, πονηροὺς δὲ ἀνθρώπους καὶ γόητας εὐημεροῦντας, τρυφῶντας, κομῶντας πάντοθεν. Καὶ οὐκ εἶπεν οὐδὲν τοιοῦτον, οἷον εἰκὸς τινος τῶν ἀσθενεστέρων εἰπεῖν· Ἐπὶ τοῦτοις ἔθρεψα τοὺς παῖδας, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἡσκησα ἀπάσης; ἐπὶ τοῦτοις ἠνέψα τὴν οἰκίαν τοῖς παριούσιν, ἵνα μετὰ τοὺς πολλοὺς δρόμους ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῶν δεομένων, τοὺς ὑπὲρ τῶν γυνῶν, τοὺς ὑπὲρ τῶν ὁρφανῶν, ταύτας ἀπαλάσω τὰς ἀμαρτίας; Ἄλλ' ἀντὶ τούτων τὰ πάσης θυσίας κρείττονα ῥήματα ἀνήνεγκεν ἐκεῖνα, λέγων· *Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι*. Εἰ δὲ διέρρηξε τὰ ἱμάτια, καὶ τὴν κόμην ἀπεκείρατο, μὴ θαυμάσῃ· πατὴρ γὰρ ἦν, καὶ πατὴρ φιλόστοργος, καὶ ἔδει καὶ τὴν τῆς φύσεως δειχθῆναι συμπάθειαν, καὶ τὴν τῆς γνώμης φιλοσοφίαν. Εἰ γὰρ μηδὲ τοῦτο ἐποίησε, τάχα καὶ ἀναισθησίας ἐνόμιζεν ἂν τις εἶναι τὴν φιλοσοφίαν ταύτην. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ σπλάγχνα δέικνυσι καὶ τῆς εὐσεβείας τὴν ἀκριβείαν, καὶ ἀλγίσας οὐ περιετράπη· ἀλλὰ καὶ πραιτέρῳ προϊόντος αὐτῷ τοῦ ἀγῶνος, πάλιν ἐτέρους ἀναδείξει στεφάνους ἐκ τῶν πρὸς τὴν γυναῖκα ῥημάτων, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ μόνη λοιπὸν ὑπελείφθη, πάντων ἀφανισθέντων αὐτῷ, καὶ τῶν παίδων καὶ τῶν κτημάτων καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, καὶ αὕτη πρὸς πείραν καὶ ἐπιβουλήν. Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη μετὰ τῶν τέκνων οὐκ ἠφάνισεν ὁ διάβολος, οὐδὲ ἤτησεν αὐτῆς τὴν σφαγὴν, ἐπειδὴ προσεδόκησεν μεγάλη αὐτῷ συντελεῖν πρὸς τὴν ἐπιβουλήν τοῦ ἁγίου. τοῦτο. Διὰ τοῦτο ὥσπερ τι μέγιστον ὄπλον αὕτη

αὐτῶν κατέλιπεν. Εἰ γὰρ παραδείσου, φησί, δι' αὐτῆς ἐξέβαλον, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ κοπρίας ὑποσκελίσαι δυνήσομαι.

δ. Καὶ θέα τὴν πανουργίαν. Οὐδὲ γὰρ τῶν βῶν ἀπολλυμένων προσήγαγε τὸ μηχανήμα τοῦτο, οὐδὲ τῶν θῶν, οὐδὲ τῶν καμῆλων, ἀλλ' οὐδὲ τῆς οἰκίας κατενεχθείσης, οὐδὲ τῶν παίδων καταχωσθέντων, ἀλλὰ σιγᾶ τῶς καὶ ἡσυχάζειν ἐξ τὸν ἀθλητὴν ὁρῶν. [255] ὅτε δὲ τῶν σκυλήκων ἀνέβλυσεν ἡ πηγὴ, καὶ σηπόμενον τὸ δέρμα κατέρρει, καὶ δαπανώμεναι αἱ σάρκες ἰχθῶρα πολλῆς γέμοντα δυσωδίας ἐποιοῦν, καὶ τηγάνων καὶ καμίνων καὶ πάσης φλογὸς ὀδυνηρότερον αὐτὴν ἢ τοῦ διαδόλου κατανήλινε χειρὶ, θηρίου παντὶς χαλεπώτερον διατρώγουσα πάντοθεν καὶ κατεσθίουσα τὸ σῶμα, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ πολὺς προῆλθε χρόνος, τότε αὐτὴν προσάγει ἡδὴ τεταρτρυμένῃ καὶ κατεργασθέντι. Εἰ γὰρ παρὰ τὰ προοίμια προσῆλθε τῆς συμφορᾶς, οὐδ' ἂν ἐκεῖνον εὔρεν οὕτως ἐκνευρισμένον, οὐδ' ἂν αὕτη τὴν συμφορὰν ἔσχεν ἐξογκῶσαι οὕτω καὶ ἐπάραι τῷ λόγῳ· νυνὶ δὲ ὅτε αὐτὸν εἶδε διὰ τὸ μῆκος τοῦ χρόνου διψῶντα ἀπαλλαγῆς, καὶ ἐπιθυμοῦντα τῆς τῶν ἐπιχειμένων λύσεως, σφοδρῶς τότε προσέρχεται. Ὅτι γὰρ σφόδρα κατεργασμένος ἦν, καὶ οὐδὲ ἀναπνεῖν λοιπὸν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ἐπεθύμει, ἀκουσον τί φησιν· [εἰ γὰρ δυνάμην ἐμαυτὸν χειρώσασθαι, ἢ δεηθῆναι ἐτέρου, καὶ ποιήσαιμι τοῦτο.] Καὶ θέα μοι τὴν κακούργιαν τῆς γυναικὸς, πόθεν οὐθέως προοιμιάζεται· ἀπὸ τοῦ πλήθους τοῦ χρόνου, Μέχρι τίνος καρτερήσεις; λέγουσα. Εἰ δὲ πολλάκις καὶ πραγμάτων οὐκ ὄντων λόγοι μόνον ἴσχυσαν μαλάξαι, ἐνόησον τί τότε πάσχειν αὐτὸν εἰκὼς ἦν, μετὰ τῶν βῶν μάτων τοῦτων καὶ τῶν πραγμάτων ὀδυνόντων αὐτόν. Καὶ τὸ δὴ πάντων χεῖρον, ὅτι καὶ γυνὴ ἡ ταῦτα λέγουσα ἦν, καὶ γυνὴ ἀναπεσοῦσα καὶ ἀπαγορεύουσα καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζουσα καὶ αὐτὸν εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβαλεῖν. Πλὴν ἀλλ' ἵνα σαφέστερον ἴδωμεν τὸ μηχανήμα τὸ τῷ ἀδαμαντίνῳ τούτῳ προσαγόμενον τελεῖται, καὶ αὐτὸν ἀκούσμεν τῶν βῶν. Τίνα οὖν ταῦτα ἐστὶ; Μέχρι τίνος καρτερήσεις λέγων, Ἰδοὺ ἀναμείνω χρόνον ἔτι μικρὸν προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου; Ἠλεγε γὰρ σου, φησί, τὰ βήματα ὁ χρόνος, μακρότερος μὲν γινόμενος, λύσιν δὲ οὐδαμῖαν ἐμφαίνων. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτὸν ἐμβάλλουσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀνειδίζουσα καὶ κομψοῦσα. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐνοχλοῦσαν αἰεὶ παραμυθούμενος καὶ διακρούμενος τοιαῦτα ἐφθέγγετο· Ἀνάμεινον ἔτι μικρὸν, καὶ ταχέως ἔσται τούτων τὸ τέλος. Ὀνειδίζουσα τοίνυν αὐτῷ, φησί· Μὴ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐρεῖς; πολὺς γὰρ ἤδη χρόνος παρέδραμε, καὶ τέλος τούτων οὐδὲν ἀνεφάνη. Καὶ θέα τὴν κακούργιαν· οὐδὲ γὰρ μένηται τῶν βῶν, οὐ τῶν προβάτων, οὐδὲ τῶν καμῆλων· ἥδει γὰρ οὐ σφόδρα αὐτὸν τούτοις δακνόμενον· ἀλλ' ἐπὶ τὴν φύσιν οὐθέως ἔρχεται, καὶ τῶν παίδων ἀναμνησθεῖσιν· ἐπ' αὐτοῖς γὰρ εἶδεν αὐτὸν καὶ τὴν ἐσθῆτα διαρρήξαντα, καὶ τὴν κόμην ἀποκεράμενον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπώλετό σου τὰ παιδιά, ἀλλὰ σφόδρα περιπαθῶς· Ἠξάνισται σου τὸ μνημόσυνον ἀπὸ τῆς γῆς, δι' ὃ καὶ τὰ παιδιά ποθεῖναι. Εἰ γὰρ καὶ νῦν, ἀναστάσεως φανείσης, ἐντεῦθεν ἔστι τὰ παιδιά ἐπέραστα ἀπὸ τοῦ τῆν [256] μνήμην τῶν ἀπελθόντων

διατηρεῖν, πολλῶν μᾶλλον τότε. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρὰ ἐντεῦθεν γίνεται πικροτέρα. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ, τὰ παιδία, ὁ ἐπαρώμενος εἶπεν, ἐξολοθρευθεῖν, ἀλλὰ, *Τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γῆς· οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ θυγατέρες σου*. Εἰποῦσα γὰρ, *Τὸ μνημόσυνον*, μετὰ ἀκριθείας πάλιν ἐκατέρας τῆς φύσεως μένηται· Εἰ δὲ σοί, φησὶν, οὐ μέλει τούτων, κἂν τὸ ἐμὸν σκόπει· *Τῆς ἐμῆς κοιλίας ὠδίνες καὶ πόνοι, οἷς εἰς τὸ κενὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ τὸ πλέον ἐνεγκούσα ἠδίκημαι διὰ σέ, καὶ τοὺς μὲν πόρους ὑπέστην, τῶν δὲ καρπῶν ἀπεστέρημαι. Καὶ ὅρα πῶς οὕτε τίθησι τὴν ζημίαν τῶν χρημάτων, οὕτε σιγᾶ αὐτὴν καὶ παρατρέχει, ἀλλ' ὥς ἐνῆν καὶ περιπαθῶς αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι, οὕτως αἰνίττεται. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, *Κἀγὼ πλανήτης καὶ λᾶτρις, τόπον ἔχ τόπου, οἰκίαν ἐξ οἰκίας περιερχομένη*, καὶ τὴν ζημίαν αἰνίττεται, καὶ πολλὴν τὴν προσπάθειαν δεικνύει· καὶ γὰρ καὶ αἱ λέξεις αὐταὶ ἱκαναὶ ἐπάραι τὴν συμφορὰν· Ἐπὶ τὰς ἐτέρων ἐρχομαι θύρας, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ προσαιτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλανῶμαι καὶ δουλεύω δουλείαν ξένην καὶ καὶνὴν, πανταχοῦ περιούσα, καὶ τὰ σύμβολα τῆς συμφορᾶς περιφέρουσα, καὶ πάντας διδάσκουσα τὰ ἐμὰ κακὰ· ὁ πάντων ἐστὶν ἐλεεινότερον, τὸ οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμειβεῖν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστι τῶν θρήνων, ἀλλ' ἐπήγαγε λέγουσα· *Προσδεχομένη τὸν ἡλίον πότε δύσει, καὶ ἀναπαύσομαι τῶν μόχθων μου καὶ τῶν περιεχουσῶν με ὀδυνῶν, αἷ με νῦν συνέχουσιν*. Ὁ γὰρ τοῖς ἄλλοις ἐστὶν ἡδύ, φησί, τὸ τὴν ἀκτίνα ὀρᾶν, τοῦτο ἐμοὶ βαρὺ· ποθεῖνδόν δὲ ἡ νύξ καὶ τὸ σκότος· αὕτη γὰρ με ἀναπαύει τῶν ἰδρώτων μόνῃ, αὕτη μοι παραμυθία γίνεται τῶν κακῶν. Ἀλλ' εἰπὼν τι ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελευτά.

ε'. Εἶδες κἀνταῦθα τὴν κακούργιαν, πῶς οὐδὲ ἐναυτῇ τῇ συμβουλῇ οὐθέως εἰσέγαγε τὴν οὐθερίαν παραίνεσιν, ἀλλὰ διηγησαμένη πρῶτον ἐλεεινῶς τὰς συμφορὰς, καὶ ἐκτείνασα τὴν τραγωδίαν, ἐν βραχεῖ τίθησι τὴν παραίνεσιν, καὶ οὐδὲ ἐμφαίνει σαφῶς αὐτὴν, ἀλλὰ συσκότιάζουσα ἐκείνην, τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῇ προτείνει τὴν μάλιστα ποθεῖναι, καὶ ἐπαγγέλλεται τελευτῇ, ὃ μάλιστα ἐπεθύμει· Καὶ σκόπει κἀντεῦθεν τοῦ διαδόλου τὴν κακούργιαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἥδει τὸν πόθον τοῦ ἰδεῖν τὸν περὶ τὸν Θεὸν, οὐκ ἀφίησι τὴν γυναῖκα κατηγορῆσαι τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ὡς ἐχθρὰν οὐθέως ἀποστραφῇ. Διὰ τοῦτο αὐτοῦ μὲν οὐδαμοῦ μένηται, τὰ δὲ συμβάντα ἄνω καὶ κάτω στρέφει. Σὺ δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ γυνὴ ἦν ἡ ταῦτα συμβουλευούσα, προστίθει, δεινῶς καταγοητεύσαι ῥήτων τοὺς μὴ προσέχοντας. Πολλοὶ γοῦν καὶ χωρὶς συμφορῶν ἀπὸ γυναικῶν συμβουλῆς κατηνέχθησαν μόνῃς. Τί οὖν ὁ ἀδάκρυτος οὗτος, καὶ ἀδάμαντος στεβρότερος; Βλέψας εἰς αὐτὴν πικρὸν, ἀπὸ τῆς βέβρωσιν καὶ πρὸ τῆς φωνῆς διεκρούσατο τὰ μηχανήματα. Ἐκείνη μὲν γὰρ προσεδόκησε δακρύων κινήσειν πηγὰς· οὗτος δὲ λέοντος σφοδρότερος γέγονε, θυμοῦ πληρωθεὶς καὶ ἀγανακτήσεως, οὐχ ὑπὲρ ὧν ἔπασχεν, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἐκείνη διαβολικῶς συνεβούλευσε, [257] καὶ τῷ βλέμματι τὸν θυμὸν ἐνδείξάμενος, μεμετρημένην ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ γὰρ καὶ ἐν συμφοραῖς σώφρων ἦν. Καὶ τί φησιν; *Ἰνα τί ὥσπερ μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας*; Οὐχ οὕτω σε ἐπαίδευσεν, φησὶν, οὐχ οὕτω σε ἐθρέψαν· ὅθεν οὐδὲ ἐπιγινώσκω τὴν σύνοικον τὴν ἐμὴν. Τὰ γὰρ βήματα ταῦτα ἀνοήτου γυναικὸς, καὶ παραπαιούσης ἢ συμβουλῆς. Εἶδες τομὴν σύμμετρον, καὶ πληγὴν ἱκανὴν διορθῶσαι τὸ

* Legebatur σιγᾶν.

pore, et ipsa ei ad tentationem et insidias relicta est. Ideoque illam non cum filiis sustulit diabolus, neque ipsius cædem expetiit, quia sperabat illam magnam sibi open esse laturam ad insidias sancto huic viro parandas. Ideoque ipsam, tamquam maximum telum sibi opportunum reliquit. Si enim, inquit, hominem per illam ex paradiso eieci, multo magis in sterquilinio potero supplantare.

4. Et vide calliditatem. Neque enim postquam boves perierant, hanc machinam adhibuit, neque post sublato asinos vel camelos, nec post dejectam domum, neque post obrutos filios; sed interim silere et quietem agere sivit athletam videns; ubi autem vermium fons scaturivit, cum putrescens pellis diffueret, et consumptæ carnes sanie emitterent, ac sartaginibus fornacibusque et quavis flamma gravior ipsum diaboli manus consumeret, quavis fera effractor ipsi corpus undique consumens et devorans, cum in hac calamitate multum temporis insumptum fuisset, tunc uxorem ad illum adducit jam exsiccata et confectum. Si enim initio calamitatis accessisset, neque ita illum enervatum reperisset, neque calamitatem adeo potuisset exaggerare ac verbis extollere: nunc autem ubi vidit illum ob temporis diuturnitatem liberationem sitire et malorum finem desiderare, tunc vehemens accedit. Quia enim valde confectus erat, neque respirare ultra poterat, sed et mori cupiebat, audi quid dicat: [Nam si mihi possem manum inferre, aut alium rogare, etiam hoc facerem (a).] Et vide mihi nequitiam mulieris, unde statim ordiatur: a diuturnitate temporis, dicens. *Quousque tolerabis (Job 2. 9)?* Si namque sæpe, etiam cum gravia non instarent nēgotia, verba solum emollire potuerunt; cogita quid verisimiliter ipse tunc patiebatur, cum et hæc verba et res ipse dolorem ipsi inferrent. Quodque omnium teterrimum erat, quod et uxor ejus hæc loqueretur, et uxor quæ conciderat et animum despondebat; ideoque studebat et ipsum in desperationem conjicere. Cæterum ut aperte videamus machinam in hunc murum adamantinum admotam, ipsa verba audiamus. Quænam illa sunt? *Quousque tolerabis dicens, Ecce præstolor adhuc modicum temporis spem salutis habens (Ibid. in Græco)?* Tua, inquit, verba refellit tempus, quod diuturnius factum, nullam exhibet solutionem. Hæc autem dicebat, non modo in desperationem ipsum conjiciens, sed exprobrans ei et traducens illum. Etenim ille molestiam creantem ipsam consolans, et ejus verba depellens, talia loquebatur: *Expecta adhuc paululum, et cito finis horum veniet.* Illi ergo exprobrans dicit ipsa: An nunc quoque idipsum dicēs? multum enim temporis jam præterit, et nullus horum finis visus est. Et vide nequitiam: non boum meminit, non ovium, non camelorum; sciebat enim illum non admodum hisce morderi; sed statim

venit ad naturam, et filios in memoriam revocat: viderat enim ipsum amissis filiis vestem discidisce, et comam totondisse. Neque dixit, Filii tui periere, sed modo ad commiserationem composito: *Deletum est memoriale tuum de terra*, propter quod filii desiderabiles sunt. Etenim si etiam nunc, cum resurrectione futura creditur, hinc filii desiderabiles sunt, quod eorum qui decesserunt memoriam servant, multo magis tunc. Ideo hinc maledictio acerbior efficitur. Neque enim qui illic execratur dicit: *Exterminentur filii*, sed, *Memoriale ejus e terra (Job 18. 17)*, nempe filii tui et filiarum tuarum. Cum dixisset enim, *Memoriale*, accurate rursus utrumque sexum memorat: Si autem hæc, inquit, non tibi curæ sunt, me saltem spectes: *Uteri mei dolores laborezque, quos frustra sum perpessa.* Id est, quæ majorem tui dolorem, injuria propter te affecta sum: dolores subii, et fructibus sum privata. Et vide quomodo jacturam pecuniarum neque memoret, neque taceat vel prætercurrat, sed ut licebat illam miserabiliter tangere, ipsam subindicet. Cum enim dicit, *Et ego errabunda et serva, a loco in locum, et a domo in domum circumcursans*, et jacturam subindicat, et magnam exhibet commiserationem: nam ipsa verba possunt calamitatem amplificare: Ad aliorum, inquit, ostia venio. Neque enim solum mendico, sed etiam erro et servitutem subeo non expectatam et novam, undique circumiens et calamitatis signa circumferens, omnesque mala mea docens; quod omnium miserimum est, domum frequenter mutare. Neque hic lamentandi finem fecit, sed subjunxit dicens: *Expectans solem quando occidet, et requiescam a laboribus meis et a doloribus qui me circumdant et detinent.* Quod enim aliis suave est, inquit, radium videre, hoc mihi grave; desiderabiles autem mihi sunt nox et tenebræ; hæc mihi a sudoribus quietem pariunt, hæc mihi sunt in malis consolatio. *Sed dic verbum contra Dominum, et morere.*

5. Vidistin' hic quoque nequitiam? quo pacto in consilio suo non statim induxit perniciosam adhortationem, sed cum prius calamitates miserabiliter enarrasset, et tragediam extendisset, paucis verbis adhortationem ponit, neque clare illam indicat, sed subindicans illam, maxime desiderabilem ipsi proponit liberationem, et mortem denuntiat, quam summopere optabat? Et hinc quoque observa diaboli vafritiem et malitiam. Quia enim sciebat Jobi amorem erga Deum, non sinit mulierem Deum accusare, ne ille ut inimicam ipsam statim aversaretur. Ideo ejus nusquam meminit, sed quæ acciderant sus deque versat. Tu autem, cum iis quæ dicta sunt, adde mulierem fuisse quæ hoc dabat consilium, vehementem oratorem ad eos pellicientes qui non attendunt. Multi certe etiam absque calamitatibus a solo mulierum consilio dejecti fuerunt. Quid igitur hic vir beatus, et adamante fortior? Acriter illam intuitus, a solo aspectu, antequam vocem emitteret, machinas depulit. Illa enim sperabat se lacrymarum fontes moturam esse: hic vero leone

(a) Verba uncinis clausa, quæ desperantis esse videntur, in hodiernis exemplaribus non habentur. Possunt tamen alio sensu mitiore intelligi, nempe: Nam si liceret, si fas esset, si sine peccato possem mihi manum inferre, etc.

vchementior fuit, ira et indignatione plenus, non pro iis quæ patiebatur, sed propter consilia quæ diaboli ab illa data sunt; et ipso aspectu indignationem exhibens, moderata utitur increpatione: etenim etiam in calamitatibus moderatus erat. Et quid ait? *Cur sicut una ex insipientibus mulieribus loquuta es (Job 2. 10)?* Non sic te erudiui, inquit, non sic te educavi: unde nec consortem meam agnosco. Hæc quippe dicta sunt insanæ mulieris, et furentis consilium est. Viden' sectionem moderatam, plagam quæ posset morbum curare. Deinde post increpationem consilium rursus affert, quod possit illam consolari, et rationi valde consentaneum, dicens: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* Recordare enim, inquit, priorum illorum, et tecum reputa auctorem, et hæc fortiter feres. Vidistin' moderationem viri? Nec enim fortitudini suæ patientiam suam adscribit, sed ex rerum consequentia fuisse illam dicit. Pro quibusnam enim illa

nobis dedit Deus? quam rependens remunerationem? Nullam; sed ex sola benignitate sua: donum enim erat, non retributio; gratia, non remuneratio. Ergo hæc fortiter feramus. Hoc et viri et mulieres inscriptum dictum habeamus; hæc verba in mente inculpamus, et hæc et ea quæ præcedunt: et historiam malorum ejus, velut imaginem in mentem nostram inscribentes, jacturam dico pecuniarum, filios sublato, corporis plagam, opprobria, irrisiones, uxoris machinas, diaboli insidias, omnes uno verbo justi calamitates, nobis in portum maximum apparemus: ut omnia fortiter et cum gratiarum actione ferentes, et in præsentī vita mœrorem omnem depellamus, et de hac benedictione mercedem referamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

CAP. 12. v. 1. *De spiritualibus autem, fratres, nolo vos ignorare. 2. Scitis autem quod cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.*

1. Hic totus locus valde obscurus est: obscuritatem vero parit ignoratio eorum quæ tunc contingebant, nunc autem non fiunt. Et cur nunc non fiunt? Ecce namque obscuritatis causa aliam nobis questionem peperit. Cur enim tunc fiebant, nunc vero secus? Sed hoc postea dicendum mittamus: interim vero quæ tunc fiebant recenseamus. Quid ergo tunc contingebat? Si quis baptizaretur, linguis statim loquebatur, et non linguis tantum, sed etiam multi prophetabant, quidam vero alias plures virtutes exhibebant. Quia enim ab idolis accedentes, cum nihil clare scirent, neque in antiquis Bibliis essent educati, baptizati statim Spiritum accipiebant, Spiritum vero non videbant, invisibilis cum sit; dabat gratia sensibile quoddam argumentum illius operationis; aliusque Persica, alius Romana, alius Indica, alius alia lingua statim loquebatur: et hoc externis notum faciebat, Spiritum sanctum in ipso loquente esse. Ideo sic ipsum appellat dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*, charismata seu dona vocans manifestationem Spiritus. Quia enim apostoli hoc primum signum acceperunt, fideles quoque acceperunt linguarum donum; neque hoc solum, sed et alia plurima. Nam et mortuos multi suscitabant, et dæmonas pellebant, et alia multa similia mirabiliter operabantur: donaque habebant alii quidem pauciora, alii vero plura. Magis autem quam alia omnia apud illos erat donum linguarum.

Spiritus sancti dona causa schismatis. — Et hæc causa schismatis illis fuit, non ex natura sua, sed ex ingrato accipientium animo. Nam qui majora habebant, efferebantur adversus eos qui minora possidebant: hi vero rursus dolebant, et iis qui maiora haberent invidabant: idque in sequentibus os-

tendit ipse Paulus. Quia igitur hinc letalem accipiebant plagam, dum in eis caritas dissolveretur, multum studium ponit ut id corrigat. Contigit hoc etiam Romæ, sed non hoc modo. Quapropter etiam in Epistola ad Romanos illud movet quidem, sed adumbrate et breviter, sic dicens: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, membra autem omnia non eandem habent operationem: sic multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem invicem membra. Habentes autem dona secundum gratiam quæ data est nobis diversa; sive prophetiam, secundum proportionem fidei, sive ministerium, in ministrando, sive qui docet, in doctrina (Rom. 12. 4. 7).* Quod autem illi inde in arrogantiam inciderent, id in principio subindicavit ita dicens: *Dico autem vobis per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, unicuique ut Deus distribuit mensuram fidei (Ibid. v. 3).* Itaque cum illis (neque enim magnus erat morbus dissidii et arrogantiae) sic disseruit: hic vero cum multo studio; nam morbus valde invalescebat. At non hoc tantum illos conturbabat, sed multi erant istie divinant, quod urbs illa Græcorum moribus addicta esset, et cum aliis hoc quoque illos supplantabat et turbabat. Quapropter orditur statuens quid interesset discriminis divinationem inter et prophetiam. Propterea etiam discretionem spirituum acceperunt, ut discernere et scirent, quis loqueretur per mundum spiritum, quis per immundum. Quia enim ex ipsa re non poterat dictorum demonstratio præberi (prophetia enim non in tempore quo profertur, sed in tempore eventus pronuntiatæ rei, veritatis suæ argumentum præbet); neque facile erat illam internoscere, dicereque quis propheta, quis mendax esset (etenim cum scelestus et immundus sit diabolus, in prophetas sese injiciebat, falsos inducens prophetas, ut qui et ipsi futura

νόσημα; Ἔτα μετὰ τὴν ἐπίπληξιν καὶ συμβουλὴν εἰσάγει πάλιν ἀρχοῦσαν αὐτὴν παραμυθίσασθαι καὶ πολὺ τὸ εὐλογον ἔχουσιν, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Ἀναμνήσθητι γάρ, φησί, τῶν προτέρων ἐκείνων, καὶ λογίζου τὸν αἴτιον, καὶ ὁσεις καὶ ταῦτα γενναίως. Εἶδες μετριοφροσύνην ἀνδρός; Οὐδὲ γὰρ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ λογίζεται τὴν ὑπομονὴν, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας αὐτὴν εἶναι φησιν. Ἀντὶ τίνων γὰρ ἐκεῖνα ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός; ποίαν ἐκτινύς ἀμοιβήν; Οὐδεμίαν· ἀλλ' ἐξ ἀγαθότητος μόνης· δωρεὰ γὰρ ἦν, οὐκ ἀμοιβή, καὶ χάρις, οὐκ ἀντιδοσις. Οὐχοῦν καὶ ταῦτα φέρωμεν γενναίως. Τοῦτον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες τὸν λόγον ἀνάγραπτον ἔχωμεν, καὶ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐγκολάσωμεν τῇ διανοίᾳ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ πρὸ τούτων· καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ

τῶν παθημάτων· καθάπερ εἰκόνα ἐπὶ τῆς διανοίας υπογράφαντες, τὴν ζημίαν λέγων χρημάτων, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν παιδων, τὴν πληγὴν τοῦ σώματος, τὰ ὀνειδῆ, τὰς χλευασίας, τὰς τῆς γυναικὸς μηχανάς, τὴν τοῦ διαδόλου ἐπιβουλήν, πάντα ἀπλῶς μετὰ ἀκριθείας τὰ πάθη τοῦ δικαίου, λιμένα κατασκευάσωμεν μέγιστον ἡμῖν· ἵνα πάντα γενναίως καὶ εὐχαρίστως φέροντες, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῃ πᾶσαν ἀποκρουσώμεθα ἄθυμιαν, καὶ τοὺς περὶ τῆς εὐφημίας ταύτης ἀπολάβωμεν μισθοὺς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a *Legebatur* μαθητῶν, *ridicule*.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμῖς ἀγνοεῖν. Οἰδατε ὅτι δεσθῆν ἦτε, πρὸς τὰ εἰδωλὰ τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι.

α'. Τοῦτο ἅπαν τὸ χωρίον σφόδρα ἐστὶν ἀσαφές· τὴν δὲ ἀσάφειαν ἡ τῶν πραγμάτων ἀγνοία τε καὶ ἔλλειψις ποιεῖ τῶν τότε μὲν συμβαίνοντων, νῦν δὲ οὐ γινόμενων. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐ γίνεται νῦν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς ἀσαφείας ἔτερον ἡμῖν ζήτημα ἔσχευε. Τί δήποτε γὰρ τότε μὲν ἐγένετο, νῦν δὲ οὐκ ἐτί; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς αὐθις ἀναβαλλώμεθα ^a, τῶς δὲ τὰ συμβαίνοντα τότε λέγωμεν. Τί οὖν τότε συνέβαινε; Εἰ τις ἐθαπτίσατο, γλώσσαις εὐθέως ἐλάλει, καὶ οὐ γλώσσαις μόνον, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ προεφήτευσον, [258] τινὲς δὲ καὶ ἑτέρας πλείους δυνάμεις ἐπεδείκνυντο. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰδῶλων προσιώντες, οὐδὲν εἰδότες σαφῶς, οὐδὲ ταῖς παλαιαῖς ἐντραφέντες βίβλοις, βαπτισθέντες εὐθέως Πνεῦμα ἐλάβαν, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ ἔωρων· ἀόρατον γὰρ ἐστὶν· αἰσθῆτον τινα ἔλεγχον ἐδίδοι τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἡ χάρις· καὶ ὁ μὲν τῇ Περωῶν, ὁ δὲ τῇ Ρωμαιῶν, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἑτέρα τινα τοιαύτη εὐθέως ἐφθέγγετο γλώσσῃ· καὶ τοῦτο ἐφανέρου τοῖς ἔξωθεν, ὅτι Πνευμά ἐστιν ἐν αὐτῷ τῷ φεγγαμένῳ. Αἰδ καὶ οὕτως αὐτὸ καλεῖ λέγων· *Ἐκάστῳ δὲ ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*· τὰ χαρίσματα φανέρωσιν Πνεύματος ὀνομάζων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦτο πρῶτον σημείον ἔλαβον, καὶ οἱ πιστοὶ τοῦτο ἐλάβαν τὸ τῶν γλωσσῶν, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρα πλείω. Καὶ γὰρ καὶ νεκροὺς ἤγειρον πολλοὶ, καὶ δαίμονας ἤλαυνον, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα θαυματουργοῦν· καὶ χαρίσματα δὲ εἶχον, οἱ μὲν ἐλάττονα, οἱ δὲ πλείω. Πλέον δὲ πάντων τὸ τῶν γλωσσῶν ἦν παρ' αὐτοῖς χάρισμα.

Καὶ τοῦτο αἴτιον σχίσματος αὐτοῖς ἐγένετο, οὐ

παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀγνώμοσύνην τῶν εἰληφότων. Οἱ τε γὰρ τὰ μείζονα ἔχοντες ἐπῆρνον κατὰ τῶν τὰ ἐλάττονα κεκτημένων· οὗτοι δ' αὖ πάλιν ἤλγουν, καὶ τοῖς τὰ μείζονα ἔχουσιν ἐφθόβουν. Καὶ τοῦτο προῖων δείκνυσιν αὐτὸς ὁ Παῦλος. Ἐπεὶ οὖν ἐντεῦθεν καιρίαν ἐλάβανον πληγὴν, διαλυομένης αὐτοῖς τῆς ἀγάπης, πολλὴν σπουδὴν ποιεῖται, ὥστε αὐτὸ διορθῶσαι. Συνέβη μὲν γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ρώμῃ, ἀλλ' οὐχ οὕτω· διόπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῇ κινεῖ μὲν αὐτὸ, συνεσκαμμένως δὲ καὶ ἐν βραχεῖ, λέγων οὕτω· *Καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν*· οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώμα ἔσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἰς, ἀλλήλων μέλη. Ἐχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείας, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίας, ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδασκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ὅτι δὲ καὶ ἐκεῖνοι εἰς ἀπόνοιαν ἐντεῦθεν ἐνέπιπτον, ἀρχόμενος ἠνίκατο τοῦτο, οὕτως εἰπὼν· *Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὁ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρις μέτρον πίστεως*. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν (οὐδὲ γὰρ πολὺ τὸ νόσημα ἦν τῆς διαστάσεως καὶ ἀπονοίας) οὕτω διελεχταί· ἐνταῦθα δὲ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς· καὶ γὰρ σφοδρὰ τοῦ πάθους ἦν ἡ νομή. Καὶ οὐδὲ τοῦτο μόνον αὐτοὺς ἐθορύθει, ἀλλὰ καὶ μάντις ἦσαν αὐτοῖς πολλοὶ, ἅτε Ἑλληνικώτερον τῆς πόλεως διακειμένης, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο αὐτοὺς ὑπεσκέλιζε καὶ ἐτάραττε. Αἰδ καὶ ἀρχόμενος, πρῶτον τὸ μέσον μαντείας καὶ προφητείας τίθησι. Διὰ τοῦτο καὶ διακρίσεις ἔλαβον πνευμάτων, ὥστε διακρίνειν καὶ εἰδέναι, τίς μὲν ὁ [259] πνεύματι φεγγόμενος καθαρῷ, τίς δὲ ὁ ἀκαθάρτῳ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτόθεν οὐκ ἦν παρασχέν τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν (προφητεία γὰρ οὐκ ἐν τῷ καιρῷ, ὅς λέγεται, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκδόσεως παρέχεται τῆς οἰκείας ἀληθείας τὸν ἔλεγχον)· καὶ οὐκ ἦν εὐχολον αὐτὴν διαγνώναι, καὶ τίς μὲν ὁ προ-

^a Διὶ, ἀναδιώμεθα.

φητεύων, τίς δὲ ὁ ψευδόμενος (καὶ γὰρ μιὰρὸς ὢν ὁ διάβολος ἐπεισθεῖ τοῖς προφητεύουσι, ψευδοπροφη-
τας εἰσάγων ὡς δῆθεν τὰ μέλλοντα προλέγοντας καὶ
αὐτούς)· εἴτα ἐπειδὴ τέως ἀνεύθυνα ἦν τὰ λεγόμενα,
οὕτω τῶν πραγμάτων ἐκδάντων περὶ ὧν προελέγετο,
καὶ ῥαδίως παρεκρούετο (τὸν γὰρ ψευδόμενον καὶ τὸν
ἀληθεύοντα τὸ τέλος ἤλεγχεν)· ἵνα δὴ μὴδὲ πρὸ τοῦ
τέλους ἀπατῶνται οἱ ἀκροαταί, δίδωσιν αὐτοῖς ση-
μεῖον, ὃ καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως ἐδείκνυ τοῦτον κάκει-
νον· καὶ ἐντεῦθεν λαβὼν ἀκολουθίαν καὶ ἀρχήν, οὕτω
καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν χαρισμάτων ἐκδίνει λόγον,
καὶ τὴν φιλονεικίαν διορθοῦται τὴν καὶ ἐντεῦθεν
γενομένην. Τέως μὲντοι τοῦ περὶ τῶν μάντεων ἀρχε-
ται λόγου οὕτω λέγων· *Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν
οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί*· πνευματικὰ τὰ
σημεῖα καλῶν, ὅτι ταῦτα ἔργα τοῦ Πνεύματος μό-
νου, οὐδὲν ἀνθρωπίνης ἐπισεφερούσης σπουδῆς εἰς
τὰ τὰ τοιαῦτα θαυματοουργεῖν. Καὶ μέλλων περὶ αὐ-
τῶν διαλέγεσθαι, πρότερον, ὅπερ ἔφη, τῆς μαντείας
τὴν διαφορὰν καὶ τῆς προφητείας τίθησιν, οὕτω λέ-
γων· *Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ
ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι*. Ὁ δὲ λέγει,
τοῦτό ἐστιν· Ἐν τοῖς εἰδώλοις ^α, φησὶν, εἴποτε κατε-
σχέθη τις ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ ἐμαν-
τεύετο, ὡς περ ἀπαγόμενος, οὕτως εἴλκετο ὑπὸ τοῦ
πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδὼς ὧν λέγει. Τοῦτο
γὰρ μάντεως ἴδιον, τὸ ἐξεστηκέναι, τὸ ἀνάγκην ὑπο-
μένειν, τὸ ὠθεῖσθαι, τὸ ἔλκεσθαι, τὸ σύρεσθαι ὡς περ
μαινόμενον. Ὁ δὲ προφήτης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ
διανοίας νηφούσης, καὶ σωφρονούσης καταστάσεως,
καὶ εἰδὼς ὃ φθέγγεται, φησὶν ἅπαντα. Ὅστε καὶ
πρὸ τῆς ἐκδόσεως κάντεῦθεν γινώριζε τὸν μάντιν καὶ
τὸν προφήτην. Καὶ σκόπει πῶς ἀνύποπτον ποιεῖ τὸν
λόγον· αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ τοὺς ἐν τῇ πείρᾳ τοῦ
πράγματος γενομένους. Ὅτι γὰρ οὐ ψεύδομαι, φη-
σιν, οὐδὲ ἀπλῶς διασύρω τὰ τῶν ἐθνῶν, ὡς ἐχθρὸς
πλάττων, αὐτοὶ ὁμῆς μοι μαρτυρήσατε· καὶ γὰρ
οἴδατε ὅτε Ἕλληνας ἦτε, πῶς ἀπήγεσθε ἐλκόμενοι
τότε. Εἰ δέ τις καὶ τούτους ὡς πιστοὺς ὑπόπτους
εἶναι φαίη, φέρε καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν τοῦτο ὅμῃν ποιή-
σω φανερόν. Ἀκουσον γοῦν Πλάτωνος λέγοντος οὕ-
τως· Ὅσπερ οἱ χρησμοῖδοι καὶ οἱ θεομάντεις λέγουσι
μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσιν. Ἀκου-
σον γοῦν καὶ ἐτέρου ποιητοῦ τὰ αὐτὰ ἐνδείκνυμένον.
Ἐπειδὴ γὰρ τελεταῖς τισι καὶ μαγανείαις κατέδρασε
δαίμονά τις εἰς ἀνθρώπον, καὶ ἐμαντεύετο ἐκεῖνος,
καὶ μαντευόμενος ἐῤῥιπτεῖτο καὶ ἐσπαράττετο, καὶ
ἐνεγκεῖν τοῦ δαίμονος τὴν ὁρμὴν οὐκ ἤρῳνατο, ἀλλ'
[260] ἔμελλε διασπῶμενος οὕτως ἀπόλλυσθαι, τοῖς τὰ
τοιαῦτα μαγανεύουσιν φησὶ·

*Λύσατε λοιπὸν, ἀναιτα βροτὸς θεὸν οὐκέτι χω-
ρεῖ*

καὶ πάλιν,

Λύσατέ μοι στεφάνους, καὶ μευ πόδας ὕδατι
[λευκῷ]
Ῥάνατε, καὶ γραμμὰς ἀπαλείψατε, καὶ γε μο-
[λοῖμι].

Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα (καὶ γὰρ ἐστὶ πολλῶν

πλείονα εἰπεῖν), ἀμφοτέρω ταῦτα ἡμῖν ἐνδείκνυται,
καὶ τὴν ἀνάγκην ἢ κατεχόμενοι δουλεύουσιν οἱ δαι-
μονες, καὶ τὴν βίαν ἣν ὑπομένοντες οἱ καθάπαξ ἐαυ-
τοὺς ἐκδόντες αὐτοῖς, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξίστανται
φρενῶν. Καὶ ἡ Πυθία δέ· ἀναγκάζομαι γὰρ καὶ ἐτέ-
ραν αὐτῶν ἀσχημοσύνην ἐκπομπέσαι νῦν, ἣν καλὸν
μὲν ἦν παρελθεῖν διὰ τὸ ἡμῖν ἀπρεπές εἶναι τὰ τοι-
αῦτα λέγειν· ὥστε δὲ σαφέστερον αὐτῶν μαθεῖν τὴν
αἰσχύνην ^β, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵνα κάντεῦθεν μάθητε
τὴν παράνοιαν, καὶ τὸν πολὺν γέλωτα τῶν τοῖς μάν-
τεσι κεχρημένων· λέγεται τοίνυν αὕτη ἡ Πυθία γυνή
τις οὕσα ἐπικαθίσθαι τῷ τρίποδι ποτε τοῦ Ἀπόλλω-
νος, διαίρουσα τὰ σκέλη· εἶθ' οὕτω πνεῦμα πονηρὸν
κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς
διαδιδόμενον μορίων πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας,
καὶ ταύτην τὰς τριχὰς λύουσιν λοιπὸν ἐκδακχεύεσθαι
τε, καὶ ἄφρον ἐκ τοῦ στόματος ἀφίεναι, καὶ οὕτως
ἐν παροινίᾳ γενομένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι ῥή-
ματα. Οἶδα ὅτι ἡσυχύνητε καὶ ἡρυθρίασατε ταῦτα
ἀκούσαντες· ἀλλ' ἐκεῖνοι καὶ μέγα φρονοῦσι καὶ διὰ
τὴν ἀσχημοσύνην καὶ διὰ τὴν μανίαν ταύτην.

β'. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ Παῦλος ἅπαντα ἀνακι-
νῶν ἔλεγεν· *Οἴδατε, ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰ-
δῶλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι*. Καὶ
ἐπειδὴ πρὸς εἰδότας διελέγετο, οὐ τίθησι πάντα μετὰ
ἀκριθείας, μὴ βουλόμενος αὐτοῖς ἐνοχλεῖν, ἀλλ' ἀνα-
μνήσας μόνον καὶ εἰς ἔννοιαν ἁπάντων αὐτοὺς ἀγα-
γών, ἀπαλλάττεται ταχέως, πρὸς τὸ προκείμενον
ἐπειγόμενος. Τί δὲ ἐστὶ, *Πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα*;
Οὗτοι οἱ μάντις πρὸς ἐκεῖνα ἤγοντο ἐλκόμενοι. Εἰ
δὲ αὐτὰ ἄφωνα, πῶς ἐκεῖνοι ἐκέχρητο ^γ; τίνος δὲ
ἐνεκεν τοῖς ῥησμοῖς αὐτοὺς προσήγεν ὁ δαίμων ὡς
αἰχμαλώτους καὶ δεσμῶν; Ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν πλάνην
πιθανὴν ἐργαζόμενος. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ ὁ λίθος ἄφω-
νος εἶναι, ἐσπουδαζεν τοῖς εἰδώλοις προσηλθὼν τοὺς
ἀνθρώπους, ἵνα τὰ αὐτῶν ἐκεῖνοι ἐπιγράφηται.
'Αλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα. Ἀλλ' οὐκ ἔθηκε τὰ
ἡμέτερα, τὰ τῶν [261] προφητῶν λέγω· καὶ γὰρ ὅτλα
ἦν αὐτοῖς ἅπαντα, καὶ ἐν αὐτοῖς προεφήτευσεν, ὡς
αὐτοῖς πρέπον ἦν, μετὰ συνέσεως καὶ ἐλευθερίας
ἀπάσης. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τοῦ εἰπεῖν καὶ τοῦ μὴ
εἰπεῖν ἦσαν κύριοι· οὐ γὰρ ἀνάγκη κατελεῖν, ἀλλ'
ἐξουσίᾳ ἦσαν τετιμημένοι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰωνᾶς
ἔφυγε, διὰ τοῦτο καὶ Ἰεζεκιὴλ ἀνεβάλλετο, διὰ τοῦτο
καὶ Ἰερεμίας παρητήετο. Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μετὰ ἀνάγκης
αὐτοὺς ὤθει, ἀλλὰ συμβουλεύων, παραινῶν, ἀπει-
λῶν, οὐ σκοτῶν τὴν διάνοιαν. Δαίμονος μὲν γὰρ ἴδιον,
τὸ θόρυβον καὶ μανίαν ποιεῖν καὶ πολὺν τὸν ζόφον,
Θεοῦ δὲ, τὸ φωτίζειν καὶ μετὰ συνέσεως διδάσκειν τὰ
δέοντα. Πρώτη μὲν οὖν διαφορὰ αὕτη μάντεως καὶ
προφήτου· δευτέρα δὲ ἑτέρα, ἣν ἐφεξῆς τίθησι, λέ-
γων· *Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι
Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν*. Εἴτα καὶ
ἑτέρα· *Καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν,
εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. Ὅταν ἴδῃς, φησὶν, τινὰ μὴ
φωταγόμενον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἢ καὶ ἀναθεματίζοντα,
μάντις ἐστὶ. Πάλιν, ὅταν ἴδῃς ἕτερον μετὰ τοῦ ὀνό-
ματος αὐτοῦ πάντα φωταγόμενον, νόησον ὅτι πνευ-
ματικός ἐστι. Τί οὖν, φησὶ, περὶ τῶν κατηχομένων

^β Savil. ad marginem habet ἀσχημοσύνην, quæ lectio
melior videtur. ^γ Ἐκέχρητο. Editi. Savil. cum Dunæo
putat legendum ἐκέχρητο.

^α Savil. putat legendum εἰδωλείους.

prædicerent) : deinde quia de iis, quæ dicebantur, non poterat ratio reddi, cum res quæ prædictæ fuerant nondum evenissent, et facile confutabatur (mendacem enim et veracem finis comprobatur) : ne ante finem auditores deciperentur, dat illis signum, quod etiam ante eventum hunc et illum indicaret : et hinc accepta consequentia et principio, sic in sermonem de charismatibus transit, et contentionem inde subortam corrigit. Interim vero de divinatoribus loquens sic orditur : *De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres ; spiritualia vocans signa, quia illa Spiritus solius sunt opera, humano studio nihil afferente ad talia miracula patranda. Et de illis disputaturus, prius, ut dixi, divinationem inter et prophetiam differentiam ponit, sic dicens : Scitis quod cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* Id est : In idolis, inquit, si quis abreptus esset a spiritu immundo, et vaticinaretur, quasi abductus sic ille trahebatur a spiritu vinctus, nihil sciens eorum quæ dicebat. Hoc enim divinatori proprium est, ut mente excedat, vim patiatur, pellatur, trahatur, quasi furens. Propheta vero non sic, sed cum vigili mente, cum temperanti constitutione, illa sciens quæ dicit, omnia loquitur. Itaque etiam ante eventum hinc internosce valem et prophetam. Et vide quam non suspectum proferat sermonem : ipsos vocat testes, qui rei experientiam fecerint. Quod enim non mentiar, inquit, neque temere ea quæ gentium sunt traducam, fingens tamquam inimicus, vos ipsi mihi feratis testimonium : etenim ipsi scitis quomodo, cum essetis Græci, tracti abduceremini. Quod si quis has, utpote fideles, suspectos esse dixerit ; age, etiam ab externis hoc vobis manifestum reddam. Audi ergo Platonem sic loquentem : Quemadmodum divinatores et vates multa quidem et pulchra dicunt ; eorum vero quæ proferunt nihil sciunt (a). Audi alium quoque poetam eadem ipsa indicantem. Postquam quibusdam initiationibus et præstigiis dæmonem quis homini alligaverat, ille vero vaticinabatur, dumque vaticinaretur ille, raptabatur et discerpebatur, ac dæmonis impetum ferre non poterat, sed sic raptatus periturus erat ; iis qui talibus præstigiis dabant operam dicit :

Solveite demum : regem deum mortalis non ultra capit ; et rursum :

Solveite sarta mihi, atque pedes aspergite lympa munda, Et expungantur mihi lineæ, ut adesse possim (b).

(a) Hæc Platonis verba habentur in Apologia Socratis editionis Henrici Steph. anno 1578, Tomo 1, p. 22.

(b) In hæc carmina hæc docte disserit Halesius in notis Savilianis, p. 276 : *Versus istos apud poetarum aliquem frustra quaesieris. Quamobrem cum Chrysostomum audias tamquam e poeta proferentem, intellige Phœbadem seu Pythiam. Sunt enim Delphicorum oraculorum conclusiones quædam, vocesque dæmonis sibi abeundi gratiam fieri postulantis. Primum horum habes apud Theodoretum cap. de Oraculis, et apud Eusebium libro 5 Evangelicæ præparationis. Apud eundem etiam Eusebium habes postertus distichon, quod quoniam est obscurius, risum paucis interpretari. Usurpabant olim superstitiones quasdam ridiculasque ceremonias, quibus credebant dæmonas evocari, et vel ad privata colloquia, vel ad oracula edenda pellici. Ceremoniis istis tantum inesse vim, seu potius, ut mollius loquitur Por-*

Hæc enim et similia (nam longe plura dici possent) utraque nobis ostendunt et necessitatem qua serviunt qui detinentur dæmones, et vim quam sustinentes in qui semel se ipsis dederunt, et a naturali sua mente excedunt. Pythia vero (cogor enim aliam quoque eorum turpitudinem traducere, quam bonum quidem esset prætermittere, quod indecorum nobis sit talia proferre ; ut autem illorum dedecus clarius evadat, necessarium est dicere ; ut hinc discatis amentiam, et ridicula gesta eorum qui vatibus illis utuntur) : dicitur ergo Pythia mulier insidere tripodi Apollinis (a), divaricatis cruribus : deinde malum inferne emitti spiritum, et per genitales ejus partes subeuntem, furore mulierem replere, et hanc deinceps passis capillis debacchari et spumam ex ore emittere ; et sic temulentam illam furoris verba proferre. Scio vos pudore affectos erubescere hæc audientes : verum illi altum sapiunt ob turpitudinem et insaniam tantam.

2. Hæc igitur et similia omnia Paulus exagitans dicebat : *Scitis quod cum gentes essetis, ad simulacra muta inducebamini abducti.* Et quia cum iis qui rem probe noverant disserebat, non omnia accurate ponit, ne illis molestiam creet ; sed in memoriam tantum revocans omnia, cito recedit, ad propositum festinans. Quid est autem, *Ad simulacra muta* ? Isti vates ad illa tracti ducebantur. Si vero muta sint, quomodo illis tenebantur ? qua de causa ad statuas illos dæmon adducebat tamquam captivos et vinctos ? Simul errorem reddens probabilem. Ne videretur enim lapis esse mutus, conabatur homines idolis affigere, ut quæ ipsorum erant illis adscriberentur. Sed nostra non sunt hujusmodi. Nostra autem non posuit ille, quæ prophetarum sunt dico : illis enim omnia manifesta erant, et in illis prophetabant ut ipsos decebat, cum intelligentia et libertate omni. Ideo penes illos erat et loqui et non loqui : neque enim necessitate tenebantur, sed potestatis honore donati erant. Ideo Jonas fugit, ideo Ezechiel distulit, ideo Jeremias recusabat. Deus vero non cum necessitate impellit ipsos, sed consiliis, hortationibus et comminationibus utitur, mentem tenebris non offundens. Dæmonis enim proprium est et tumultum et furorem et multam immittere caliginem ; Dei vero est illuminare, et quæ opus est cum intelligentia docere. Prima ergo divinatoris et prophetæ differentia hæc est : secunda vero est alia, quam deinceps ponit dicens : 3. *Ideo notum vobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesum.* Deinde etiam alia, *Et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto.* Cum videris, inquit, quenpiam non proferentem nomen ejus, iuvo

phyrinus, περιβαλόντων opinabantur, ut non evocarent tantum, sed etiam evocata dæmonia detinerent, quamdiu vati magore esset libitum. Sic enim apud Porphyrium Pythagoras Rhodius, οὗς ἔδωκεν οἱ ἀρχέζωνται ἐπὶ ταῖς θυσίαις θεῶν, ἀνέχοντες δὲ τὴν ἀκαθολογίαν σφόδρα καὶ παραγίνονται, hoc est : Non deos jura in sacrificiis evocari, sed necessitate quadam obsequendi tracti veniunt. Apollo ipse apud Theodoretum, etc. quæ fusissime perscquitur Dounaüs.

(a) De Pythia et de tripode vide Strabonem lib. 9, p. 419. seq. ed. Casaub., qui descriptionem tripodis affert et auri in quo positus erat. Sed quæ turpiora hic referuntur nusquam memini me legere.

ipsum anathematizantem, is est divinator. Rursus cum videris alium cum nomine ejus omnia loquentem, cogita illum esse spiritualem. Quid ergo, inquires, de catechumenis dixerimus? si enim nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, quid dicemus de his, qui ejus quidem nomen proferunt, Spiritu autem privantur? Sed de his nunc ille non agit: neque enim tunc catechumeni erant: sed de fidelibus et infidelibus. Quid ergo? nullusne dæmon Deum nominat? annon dicebant dæmoniachi: *Novimus te quis es, Filius Dei* (Marc. 1. 24)? annon Paulo dicebant: *Isti homines servi Dei altissimi sunt* (Act. 16. 17). Sed flagellati, sed coacti; sponte autem et non coacti, numquam. Hic jam appositæ quæretur, cur dæmon hæc loqueretur, et cur Paulus increpaverit. Doctorem nempe suum imitatus. Nam et Christus increpavit: nolebat enim ab illis habere testimonium. Quare? Dæmon hoc agebat, rerum ordinem confundere volens, et apostolorum abripere auctoritatem, multisque persuadere ut sibi attenderent: quod si factum esset, cum fide digni apparuissent, facile sua introduxissent. Ne hoc ergo fieret, neque fallacia initium duceret, etiam cum vera loquerentur, ora ipsis obstruit, ut in falsis nemo ipsis animum adhiberet, sed ad ea quæ ab ipsis dicerentur aures obstrueret. Postquam ergo vates et prophetas distinxerat et ex priore et ex secundo signo, demum de miraculis disserit; nec sine causa ad hoc argumentum transit, sed ut dissensionem inde subortam tollat, et persuadeat iis qui minus habent, ne doleant, et iis qui majora possident, ne efferantur. Ideo sic inquit: 4. *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; primoque curat illum qui minus habet donum, ideoque dolet. Cur enim, inquit, angeris? quia non tantum accepisti quantum alius? sed cogita illud esse donum, non debitum, et consolationem accipies. Ideo statim sic loquitur: Divisiones vero gratiarum sunt. Neque dixit signorum, neque miraculorum, sed, Gratiarum; nomine doni persuadens illi ut non modo non doleat, sed et gratiam habeat. Et cum hoc, inquit, illud quoque tecum reputa, quod etiamsi in mensura doni minus habeas; in eo quod dignatus sis inde accipere, unde is accepit qui plus habet, parem habes honorem. Neque enim dicere possis, illi Spiritum dedisse, tibi vero angelum: nam et tibi et illi Spiritus dedit. Ideo subjunxit, Idem autem Spiritus.*

3. Itaque etiamsi in dono differentia sit, at non in eo qui dedit: ex eodem namque fonte et tu et ille hausistis. 5. *Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus.* Nam consolationem adhuc placide augens, et Filium et Patrem adjicit. Alioque rursus nomine hæc dona vocat, majorem etiam inde excogitans consolationem: ideo sic dicit, *Divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus.* Nam qui donum audit, et minus accepit, fortasse doluerit; qui vero ministrationem accepit, non item: res enim laborem indicat et sudorem. Quid ergo doles, inquit, si alium plus laborare jussit, tibi parcens? 6. *Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia*

in omnibus. 7. *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* Et quid est operatio? quid donum? inquires; quid ministratio? Nominum tantum sunt differentie, quia res eadem sunt. Quod enim est donum, illud ipsum est ministratio; hoc etiam dicit operationem: nam ait: *Ministerium tuum imple* (2. Tim. 4. 5); et, *Ministerium meum glorifico* (Rom. 11. 13). Et Timotheo scribens dicit, *Propter quam causam admoveo te, ut susciles gratiam Dei quæ est in te* (2. Tim. 1. 6); et ad Galatas rursus scribens dicebat: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam, operatus est et mihi inter gentes* (Gal. 2. 8). Viden' quod nullam differentiam ostendat in donis Patris et Filii et Spiritus sancti? non hypostases confundens, absit, sed substantiæ parem honorem ostendens. Nam quod Spiritus largitur, hoc et Deum operari, et Filium ordinare ac præbere dicit. Atqui si hoc esset illo minus, et illud isto, non sic illud posuisset, neque hac ratione dolentem consolatus esset. Post hæc autem alio quoque modo ipsum consolatur; quod nempe data mensura ipsi conferat, etiamsi minor sit. Cum dixisset enim, *Idem Spiritus, idem Dominus, idem Deus*, et hac ratione ipsum recreasset; aliam rursus subjungit consolationem sic dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem.* Ne quis enim diceret, Quid enim, si idem Dominus et idem Spiritus et idem Deus? at ego minus accepi; ait ipse, quod ita conferret. Manifestationem vero Spiritus signa vocat; et merito. Mihi enim fideli manifestus est is qui habet Spiritum, eo quod sit baptizatus; infideli autem ex nulla re hoc erit conspicuum, nisi a signis. Itaque inde etiam non parva consolatio est. Etiamsi enim dona sint diversa, una tamen est demonstratio: nam sive multum sive parvum habeas, perinde es manifestus. Itaque si illud ostendere satagis, quod Spiritum habeas, sufficientem habes demonstrationem. Cum ergo et unus sit qui dedit, et gratuitum sit donum, et manifestatio hinc fiat, et hoc tibi magis conferat; ne doleas quasi despectus. Neque enim te dedecore afficiens Deus, neque altero minorem declarans hoc facit, sed tibi parcens, et id spectans quod tibi utile esset. Nam majus quidpiam accipere eum qui ferre non possit, hoc esset inutile, noxium et mœrore dignum. 8. *Nam alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; 9. alteri fides in eodem Spiritu, alii autem gratiæ curationum in eodem Spiritu.* Viden' quomodo ubique hoc additamentum faciat, *In eodem Spiritu* dicens, et, *Secundum eundem Spiritum?* scit enim hinc magnam oriri consolationem. 10. *Alii autem operationes virtutum, alii prophetiæ, alii discretionis spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum.* Quia enim in hoc altum sapiebant, ideo id postremum posuit, et subjunxit: 11. *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus.* Pharmacum ad omnem consolationem aptum: quod ex eadem radice, ex iisdem thesauris, ex iisdem fluentis omnes accipere possint. Ideo frequenter hauriens, hoc verbo eam quæ videbatur esse inæqualitatem exæquat et consolatur.

ἂν εἰποιμεν; εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, τί ἂν εἰποιμεν περὶ τούτων, ὀνομαζόντων μὲν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, Πνεύματος δὲ ἀπαστερημένων; Ἄλλ' οὐ περὶ τούτων ὁ λόγος αὐτῷ νῦν· οὐ γὰρ ἦσαν κατηχούμενοι τότε· ἀλλὰ περὶ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Τί οὖν οὐδεὶς δαίμων ὀνομάζει τὸν Θεόν; οὐχὶ οἱ δαιμονῶντες ἔλεγον, *Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*; οὐχὶ Παῦλῳ ἔλεγον, *Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσιν*; Ἄλλὰ μαστιζόμενοι, ἀλλ' ἀναγκάζόμενοι· ἐκόντες δὲ καὶ μὴ μαστιγούμενοι, οὐδαμῶς. Ἄξιον δὲ ἐνταῦθα ζητῆσαι, διὰ τί καὶ ὁ δαίμων ταῦτα ἐφθέγγετο, καὶ Παῦλος ἐπετίμησε. Τὸν διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἐπετίμῃσεν· οὐδὲ γὰρ ἐθούλετο παρ' ἐκείνων τὴν μαρτυρίαν ἔχειν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ὁ δαίμων ἐποίησε τοῦτο; Βουλόμενος συγχεῖν τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, καὶ ἀρπάσαι τῶν ἀποστόλων τὸ ἀξίωμα, καὶ πείσαι πολλοὺς προσέχειν αὐτῷ· ὅπερ εἰ ἐγγόνει, βραδίως ἂν ἐντεῦθεν ἀξίοπιστοι φανέντες, καὶ τὰ παρ' αὐτῶν ἐπισήγαγον ἂν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται μηδὲ ἀρχὴν ἢ ἀπάτην λάβῃ, καὶ τὰ ἀληθῆ λέγοντας ἐπιστομίζῃ, ὥστε ἐν τοῖς ψεύδεσι μὴδ' ὅλως τινὰ αὐτοῖς προσέχειν, ἀλλὰ καθόλου πρὸς τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀποφράττειν τὰς ἀκοάς. Ἀήλους τοίνυν ποιήσας τοὺς μάντεις καὶ τοὺς προφῆτας ἀπὸ τοῦ προτέρου καὶ τοῦ δευτέρου σημείου, λοιπὸν περὶ τῶν θαυμάτων διαλέγεται, οὐχ ἀπλῶς εἰς τοῦτον παρελθὼν τὸν λόγον, ἀλλ' ὥστε τὴν ἐντεῦθεν γενομένην διάστασιν ἀνελεῖν, καὶ πείσαι καὶ τοὺς τὸ ἔλαττον ἔχοντας μὴ ἀλγεῖν, καὶ τοὺς τὰ μείζονα κερτιμένους μὴ ἐπαίρεσθαι. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο· *Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσιν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· καὶ θεραπεύει πρῶτον τὸν τὸ ἔλαττον ἔχοντα χάρισμα, καὶ διὰ [262] τοῦτο ἀλγούντα. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, φησὶν, ἀθυμεῖς; ὅτι οὐκ ἔλαβες ὅσον ἕτερος; ἀλλ' ἐνόησον ὅτι χάρισμά ἐστι, καὶ οὐκ ὀφειλὴ, καὶ παραμυθίῃ τὴν ὁδύνῃ. Διὰ τοῦτο εὐθὺς εἶπεν οὕτω· *Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσιν*. Καὶ οὐκ εἶπε, σημείων, οὐδὲ θαυμάτων, ἀλλὰ, *χαρισμάτων*, τῷ ὀνόματι τῆς δωρεᾶς πείθων μὴ μόνον μὴ ἀλγεῖν, ἀλλὰ καὶ χάριν εἰδέναι. Καὶ μετὰ τούτου κάκεινο λογιζόμενος, φησὶν, ὅτι εἰ καὶ τῷ μέτρῳ ἡλάττωσαι τοῦ δοθέντος, τῷ καταξιώσῃ λαβεῖν ἐκείθεν, ὅθεν καὶ ὁ τὸ πλέον λαβὼν, τὴν ἴσιν ἔχεις τιμὴν. Οὐ γὰρ δὴ πού ἔχοις ἂν εἰπεῖν, ὅτι ἐκείνῳ μὲν ἐχαρίσατο τὸ Πνεῦμα, σοὶ δὲ ἄγγελος· καὶ γὰρ σοὶ κάκεινῳ τὸ Πνεῦμα. Διὸ ἐπήγαγε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*.

γ'. Ὡστε εἰ καὶ ἐν τῇ ὁδοῖ διαφύγῃ, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ δεδωκότι διαφύγῃ· ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς πηγῆς καὶ σὺ κάκεινος ἀρύεσθε. *Καὶ διαίρεσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*. Λιπαίνων γὰρ τὴν παραμυθίαν, καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα προστίθῃσι. Καὶ ἐτέρῳ πάλιν ὀνόματι καλεῖ τὰς δωρεὰς ταύτας, πλείονα κἀντεῦθεν παραμυθίαν ἐπινοῶν· διὸ καὶ οὕτως εἶπε, *Διαίρεσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*. Ὁ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, καὶ ἔλαττον λαβὼν, ἴσως ἂν ἀλγήσῃ· ὁ δὲ διακονίαν, οὐχ ὁμοίως· πόνον γὰρ ἐνδεικτικὸν τὸ πρᾶγμα καὶ ἰδρωτός. Τί τοίνυν ἀλγεῖς, φησὶν, εἰ ἕτερον πλείονα πονῆσαι ἐκέλευσε, σὺ φεισάμενος; *Καὶ διαίρεσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς* ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάσιν. Ἐκίστῳ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Καὶ τί ἐστὶν ἐνεργημα;

τί δὲ χάρισμα; φησὶ· τί δὲ διακονία; Ὀνομάτων διαφοραὶ μόνον, ἐπεὶ πράγματα τὰ αὐτά. Ὁ γὰρ ἔστι χάρισμα, τοῦτο διακονία, τοῦτο καὶ ἐνεργεῖαν λέγει· *τὴν γὰρ διακονίαν σου, φησὶ, πληροφόρησον*· καὶ, *τὴν διακονίαν μου δοξάτω*. Καὶ Τιμοθέῳ γράφων φησὶ· *Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμνησέω σε ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐστὶν ἐν σοὶ*· καὶ Γαλάταις πάλιν ἐπιστέλλων ἔλεγεν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολήν, ἐνήργησε καὶ μοι εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρξ· ὅτι οὐδεμίαν διαφορὰν δεικνυσὶν ἐν ταῖς δωρεαῖς Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἁγίου; οὐ τὰς ὑποστάσεις συναλείφων, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τὴν ὁμοτιμίαν ἐμφαίνων. Ὅπερ γὰρ τὸ Πνεῦμα χαρίζεται, τοῦτο καὶ τὸν Θεὸν ἐνεργεῖν, τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν διατάττειν καὶ παρέχειν φησὶ. Καίτοι γε εἰ ἔλαττον ἦν τοῦτο ἐκείνου, ἢ ἐκεῖνο τούτου, οὐκ ἂν οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, οὐδ' ἂν ταύτη παρεμυθήσατο τὸν ἀλγούντα. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἐτέρῳ τινὶ τρόπῳ αὐτὸν παρακαλεῖ, τῷ καὶ συμφέρειν αὐτῷ τὸ δοθὲν μέτρον, εἰ καὶ ἔλαττον εἴη. Εἰπὼν γὰρ, *ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός*, καὶ ταύτη αὐτὸν ἀνακτιράμενος, ἐπάγει πάλιν ἐτέραν παράκλησιν, οὕτω λέγων, *Ἐκίστῳ δὲ ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, τί γὰρ, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός; ἀλλ' ἐγὼ ἔλαττον ἔλαβον· φησὶν, οὐ οὕτω συνέφερε. Φανέρωσιν [263] δὲ Πνεύματος τὰ σημεῖα καλεῖ, ἐκόντως. Ἐμοὶ μὲν γὰρ τῷ πιστῷ δῆλος ὁ Πνεῦμα ἔχων ἀπὸ τοῦ βαπτισθῆναι· τῷ δὲ ἀπίστῳ οὐδαμῶθεν ἔσται τοῦτο καταφανές, ἀλλ' ἡ ἀπὸ τῶν σημείων· ὥστε κἀντεῦθεν πάλιν οὐ μικρὰ παραμυθία. Εἰ γὰρ καὶ τὰ χαρίσματα διάφορα, ἀλλ' ἡ ἐνδειξις εἰ· κἀν γὰρ πολὺ ἔχῃς, κἀν ὀλίγον, ὁμοίως εἰ δῆλος. Ὡστε εἰ τοῦτο σπουδάζεις ἐπιδειξάσθαι, ὅτι Πνεῦμα ἔχεις, ἀκούσας ἔχεις τὴν ἀπόδειξιν. Ὅταν οὖν καὶ εἰς ὁ δεδωκὼς ἦ καὶ χάρισμα τὸ δοθὲν, καὶ ἡ φανέρωσις κἀντεῦθεν γίνηται*, καὶ τοῦτο μᾶλλον σοι συμφέρη, μὴ ἀλγεῖ ὡς καταφρονήθῃς. Οὐ γὰρ ἀτιμάζων σε ὁ Θεός, οὐδὲ καταδεέστερον ἐτέρου ἀποφαίνων ἐποίησεν, ἀλλὰ φειδόμενός σου, καὶ τὸ λυσitelές σοι σκοπῶν. Τὸ γὰρ μείζον λαβεῖν τὸν οὐ δυνάμενον ἐνεγκεῖν, τοῦτο καὶ ἀσύμφορον καὶ βλάβην ἔχον καὶ ἀθυμίας ἄξιον. Ὁ μὲν γὰρ διὰ τὸ αὐτὸ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα λαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. Ὅρξ πῶς πανταχοῦ ταύτην ποιεῖται τὴν προσθήκην, Ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, λέγων, καὶ, *Κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*; οἷδε γὰρ μεγάλην οὖσαν τὴν ἐντεῦθεν παράκλησιν. Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεῖαι, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἐτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἐρμηνεῖα γλωσσῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτῳ μέγα ἐφρόνουσιν, διὰ τοῦτο αὐτὸ ὑπερτον τέθεικε, καὶ ἐπήγαγε· *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*. Τὸ φάρμακον τὸ καθολικὸν τῆς παραμυθίας, τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης, ἐκ τῶν αὐτῶν θησαυρῶν, ἐκ τῶν αὐτῶν ναμάτων πάντας λαμβάνειν. Διὸ καὶ συνεγὼς ἐπαντλῶν τῷ ῥήματι τούτῳ τὴν δοκοῦσαν ἀνωμαλίαν εἶναι, ἐξίστοί καὶ παραμυθεῖται. Καὶ ἀνωτέρῳ μὲν καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα δει-

* Haec in Morel. corrupta, ex Regio codice restituta sunt.

κνυσι χορηγούντα τὰ χαρίσματα· ἐνταῦθα δὲ τὸ Πνεῦμα εἰπὼν ἠρξέσθῃ, ἵνα μάθῃς κἀντεῦθεν πάλιν τὴν αὐτὴν ἀξίαν οὔσαν. Τί δέ ἐστι, *Λόγος σοφίας*; Ὃν εἶχεν ὁ Παῦλος, ὃν εἶχεν Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς. Τί δέ, *Λόγος γνώσεως*; Ὃν εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γινώσκιν μὲν ἔχοντες, διδάσκειν δὲ οὕτως οὐ δυνάμενοι, οὐδὲ εἰς ἕτερον εὐκόλως ἐξηγεῖσθαι, ὅπερ ἤθεσαν. *Ἐτέρω δὲ πίστις*· πίστις οὐ ταύτην λέγων τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· *Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἔρεϊτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάθεθι, καὶ μεταθήσεται*. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ περὶ αὐτῆς ἤξιον λέγοντες, *Πρόσθετε ἡμῖν πίστιν*. Αὕτη γὰρ μήτηρ τῶν σημείων ἐστίν. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων κεκτηθῆναι, καὶ χαρίσματα λαμάτων, οὐκ ἐστὶ ταῦτόν. Ὁ μὲν γὰρ ἔχων χάρισμα λαμάτων, ἐθεράπευε μόνον· ὁ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων κεκτημένος, καὶ ἐτιμωρεῖτο. Δύναμις γάρ ἐστιν οὐ τὸ ἰάσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κολάσαι, ὥσπερ ὁ Παῦλος ἐπήρυσεν, ὥσπερ ὁ Πέτρος ἀνέλειν. *Ἄλλω δὲ προφητεῖαι, ἑλπίς δὲ διακρίσεις* [264] *πνευμάτων*. Τί ἐστὶ, *Διακρίσεις πνευμάτων*; Τὸ εἰδέναι τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικὸς· τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ ἀπατεῶν· ὁ καὶ Θεσσαλονικεύσιν ἔλεγε, *Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε· πάντα δὲ δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε*. Καὶ γὰρ πολλὴ τότε τῶν ψευδοπροφητῶν ἦν διαφθορά^α, τοῦ διαβόλου φιλονεικοῦντος παραποστῆσαι τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος. *Ἄλλω δὲ γένῃ γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν*. Ὁ μὲν γὰρ ἤδει τὸ τί ἔλεγεν αὐτὸς, ἐτέρω δὲ ἑρμηνεύσαι οὐκ ἔδύνατο· ὁ δὲ καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα ἐκέκτητο, ἢ τοῦτων θάτερον.

δ'. Ἐδόκει δὲ τοῦτο χάρισμα μέγα εἶναι, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον αὐτὸ ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι, καὶ παρὰ Κορινθίοις οἱ πλείους τοῦτο ἐκέκτηντο· ὁ δὲ τῆς διδασκαλίας λόγος οὐχ οὕτω. Διὸ ἐκεῖνο μὲν πρῶτον τίθησιν, ὑστερον δὲ τοῦτο. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἐκεῖνο, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ προφητείας καὶ ἐνεργήματα δυνάμεων καὶ γένῃ γλωσσῶν καὶ ἑρμηνεία γλωσσῶν· οὐδὲν γὰρ τούτου ἴσον· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι, διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ*. Καὶ τῷ Τιμοθέῳ ἐπέστελλε λέγων· *Πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ πυρυκλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ· μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος*. Ὁρᾷς πῶς καὶ χάρισμα αὐτὸ καλεῖ; Εἴτα ἦν ἀνωτέρω τέθεικε παραμυθίαν εἰπὼν, *Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ταύτην καὶ ἐνταῦθα τίθησι λέγων· Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω, καθὼς βούλεται*.

Οὐ παραμυθίζεται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστομίζει τὸν ἀντιλέγοντα ἐνταῦθα λέγων, *Διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω, καθὼς βούλεται*. Δεῖ γὰρ καὶ ἐπιστύφειν, οὐχὶ θεραπεύειν μόνον, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ποιεῖ, ὅταν λέγῃ· *Σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ*; Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω, καθὼς βούλεται*. Καὶ ὁ τοῦ Πατρὸς ἦν, τοῦτο καὶ τοῦ Πνεύματος ἔδειξεν ὅν. Ὅσπερ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησιν, *Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*. Ἄλλ' ἐνεργούμενον, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὐ-

δαμοῦ τοῦτο εἰρηκεν, ἀλλὰ οὐ τοῦτο πλάττει. Ἦταν γὰρ λέγει, *Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*, περὶ ἀνθρώπων τοῦτο λέγει· οὐ δὴ ποῦ^β μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ Πνεῦμα ἀριθμεῖ, κἂν μυριάκις ἢς παρακαλῶν, κἂν μυριάκις μαινόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Διὰ τοῦ Πνεύματος*, ἵνα τὸ διὰ τοῦτο μὴ νομίσῃς ἐλαττώσεως εἶναι μηδὲ τοῦ ἐνεργεῖσθαι, ἐπιήγαγεν, ὅτι *Ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα*, οὐκ ἐνεργεῖται, καὶ ἐνεργεῖ ὡς βούλεται, οὐ καθὼς κελεύεται. Καθάπερ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς λέγει, ὅτι *Ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ*, ὁμοίως καὶ περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι *Οὗς θέλει ζωοποιεῖ*^γ· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλαχοῦ μὲν ὅτι μετ' ἐξουσίας πάντα ποιεῖ, καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν (τὸ γὰρ, *Ὅπου θέλει πνεῖ*, εἰ καὶ περὶ τοῦ ἀνέμου εἴρηται, τοῦτο ἐστὶ κατασκευαστικόν)^δ· ἐνταῦθα δὲ, ὅτι *Πάντα* [265] *ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται*. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ ὅτι οὐχὶ τῶν ἐνεργουμένων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων, μάνθανε. *Τίς γὰρ οἶδε*, φησὶ, *τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου*; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τούτεστιν, ἡ ψυχὴ, οὐ δεῖται ἐνεργείας, ἵνα εἰδῇ τὰ ἑαυτῆς, παντί που ὄντι· οὐκ οὖν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα εἰδῇ τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω γὰρ φησὶ· *Τὰ τοῦ Θεοῦ οἶδεν ἀπόρρητα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*, ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἀπόρρητα τὰ ἑαυτῆς. Εἰ δὲ εἰς τοῦτο οὐκ ἐνεργεῖται, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἐπιστάμενον τοῦ Θεοῦ τὰ βάθη, καὶ οὐκ ἐνεργούμενον εἰς τὸ δοῦναι χαρίσματα τοῖς ἀποστόλοις, ἐνεργείας οὐκ ἂν ἐδεήθη. Χωρὶς δὲ τούτων κἀκεῖνο, ὅπερ ἔμπροσθεν εἶπον, ἐρῶ καὶ νῦν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι εἰ ἐλαττον τὸ Πνεῦμα καὶ ἐτέρας οὐσίας, οὐδὲν ἂν ὥνησεν ἡ παραμυθία, οὐδὲ τὸ ἀκούσαι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ βασιλέως λαθὼν μεγίστην ἂν ταύτην σχολὴν παραμυθίαν, ὅτι αὐτὸς αὐτῷ ἔδωκεν· ὁ δὲ παρὰ τοῦ δούλου, τότε μᾶλλον ἀλγεῖ, ὅταν τοῦτο τις αὐτῷ προσενέγκῃ· ὥστε κἀντεῦθεν ὄντι, ὅτι οὐ τῆς δουλικῆς, ἀλλὰ τῆς βασιλικῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διόπερ καθάπερ παρεμυθίσαστο αὐτοὺς εἰπὼν, ὅτι *Διαιρέσεις διακονῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός*· οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἰπὼν, *Διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσιν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν εἰπὼν, *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται*. Μὴ τοίνυν ἀλώμεν, φησὶ, μηδὲ ἀλγόμεν λέγοντες, *Διὰ τί τὸ ἔλαβον καὶ τὸ οὐκ ἔλαβον*; μηδὲ εὐθύνας ἀπαιτῶμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ οἶδας ὅτι ἀπὸ κηδεμονίας ἔχαρισσας, ἐννοήσας ὅτι ἀπὸ τῆς αὐτῆς κηδεμονίας καὶ τὸ μέτρον ἔδωκε, στέργε καὶ χαῖρε ὑπὲρ ὧν ἔλαβες· καὶ μὴ δυσχεραίνε ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐληψας, ἀλλὰ καὶ ὁμολόγηε χάριν, ὅτι μὴ μεῖζονα ἔλαβες τῆς δυνάμεως τῆς σῆς.

ε'. Εἰ δὲ ἐν τοῖς πνευματικοῖς οὐχ ἡ περιεργάζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς σαρκικοῖς, ἀλλ' ἡ σπουδάζειν, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν^ε, διὰ τί ὁ δεῖνα πλούσιος, ὁ δεῖνα δὲ πέννης. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐχ ἕκαστος ἀπὸ Θεοῦ πλουτεῖ, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐξ ἀδικίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας. Ὁ γὰρ κελεύσας μὴ πλουτεῖν, πῶς ἂν ἔδωκεν ὅπερ ἐκώλυσε μὴ λαβεῖν; Ἴνα δὲ ἐκ πλεονεξίας ἐπιστομίσω τῆς περιουσίας τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀντι-

^α Ita Reg. Editi vero, διοφορί.

^β Legebatur, οὐδέπου. ^γ Reg., καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν, Editi, καὶ μὴ ἀλύνειν.

Et superius quidem Spiritum, Filium et Patrem dona elargiri ostendit : hic vero Spiritum dixisse satis habuit, ut hinc etiam discas eandem esse dignitatem. Quid est autem *Sermo sapientiae*? Quem habebat Paulus, quem habebat Joannes filius tonitruum. Quid *Sermo scientiae*? Quem fidelium multi habebant, scientiam quidem habentes, docere autem non valentes, neque facile ea quæ sciebant aliis enuntiare. *Alii vero fidem*; fidem non hanc dicens, quæ dogmata spectat, sed fidem signorum, de qua Christus dicit : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi hinc, et transibit* (Matth. 17. 19). Et hanc petebant apostoli dicentes : *Adde nobis fidem* (Luc. 17. 5). Hæc enim mater signorum est. Operationes autem virtutum habere, et gratiam curationum, non idem ipsum est. Nam qui gratiam curationum habebat, medebatur tantum; qui vero operationes virtutum possidebat, etiam castigabat. Potestas enim est non sanandi modo, sed etiam puniendi; ut Paulus excrucavit, Petrusque interfecit. *Alii vero prophetiæ, alii discretionis spirituum*. Quid sibi vult illud, *Discretionis spirituum*? Scire quis sit spiritualis, quis non spiritualis; quis propheta, quis deceptor : id quod Thessalonicensibus dicebat : *Prophetiis nolite negligere : omnia autem probantes, quod bonum est, tenete* (1. Thess. 5. 20. 21). Nam multa tunc erat pseudo-prophetarum corruptio, diabolo contendente pro veritate substituere mendacium. *Alii autem genera linguarum, alii interpretatio sermonum*. Nam ille quidem sciebat quod ipse diceret, alteri vero id interpretari non poterat : alius vero hæc ambo possidebat, vel alterutrum.

4. Videbatur autem hoc donum esse magnum, quoniam ipsum primum apostoli acceperunt, et apud Corinthios plurimi hoc munere instructi erant : doctrinæ autem verbum non ita. Ideo illud quidem primum ponit, hoc vero postremum. Nam et hoc propter illud est, nec non alia omnia, prophetiæ, operationes virtutum, genera linguarum, et interpretatio linguarum : nihil enim huic par est; ideoque dicebat : *Qui bene præsumt presbyteri, duplici honore digni sunt, maxime qui laborant in verbo et doctrina* (1. Tim. 5. 17). Et Timotheo scripsit dicens, *Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ : noli negligere gratiam quæ in te est* (1. Tim. 4. 13. 14). Viden' quomodo hoc gratiam vocet? Deinde quam superius posuit consolationem dicens, *Idem Spiritus*, hanc et hic adjicit, dicens : *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*.

Contra Pneumatomachos. — Non modo autem consolatur, sed etiam os obstruit contradicenti hic dicens : *Dividens singulis prout vult*. Oportet enim adstringere, nec solum moderari; sicut et in Epistola ad Romanos facit, cum dicit : *Tu quis es, qui respondeas Deo* (Rom. 9. 20)? Ita etiam hic, *Dividens singulis prout vult*. Et quod Patris erat, etiam Spiritus esse ostendit. Sicut enim de illo ait : *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*; sic et de Spiritu : *Hæc porro omnia operatur unus et idem Spiritus*. Sed

motus, inquit, a Deo. Verum hoc nusquam dixit, sed in illud effingit. Quando enim dicit, *Qui operatur omnia in omnibus*, de hominibus hoc dicit : nunquam cum hominibus Spiritum annumerat, etiam si millies amenter loquaris et insanias. Quia enim dicit, *Per Spiritum*; ut ne putes illud, *per*, imminutionis esse vocem, nec illum moveri ad operationem, subjungit, *Operari Spiritum*, non ad operationem moveri, et operari ut vult, non ut jubetur. Quemadmodum enim de Patre Filius dicit, *Excitat mortuos et vivificat*; et similiter de seipso, *Quos vult vivificat* (Joan. 5. 21) : sic et de Spiritu, alibi quidem quod cum potestate omnia faciat, et nihil sit quod impediatur (illud enim, *Ubi vult spirat* (Ibid. 3. 8), etiam si de vento dictum fuerit, ad hoc quod dicimus viam parat) : hic vero dicit, *Omnia operatur prout vult*. Et aliunde discere quod non sit ex iis, qui per operationem moventur, sed qui operantur, hinc discere : *Quis enim novit, inquit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Quod autem spiritus hominis, id est, anima, non eget operatione, ut sua cognoscat, nemini non notum est : ergo nec Spiritus sanctus, ut cognoscat ea quæ Dei sunt. Sic enim ait : Arcana Dei cognovit Spiritus sanctus, sicut anima hominis arcana sua. Si autem ad hoc alia operatione non movetur, multo magis qui scit profunda Dei, et non aliqua operatione movetur ad dandum charismata apostolis, alia non opus habuerit operatione. Præter hæc autem aliud nunc dicam, quod prius dixi. Quale illud? Si minor sit Spiritus et alterius substantiæ, nihil profuisset consolatio, neque audivisse eundem esse Spiritum. Nam qui a rege accepit, hanc maximum habuerit consolationem, quod ipse ei dederit; qui autem a servo accipit, tunc magis dolet, quando quispiam hoc ei obtulerit. Itaque hinc etiam palam est Spiritum sanctum non serviti, sed regis esse substantiæ. Idcirco sicut consolatus est illos dicens, *Divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus*; et, *Divisiones operationum, idem autem Deus*; sic cum superius dixit, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus*; et sub hæc etiam dicit, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*. Ne itaque enganur, inquit, neque doleamus dicentes, Cur hoc accepi, hoc non accepi? neque rationes exigamus a Spiritu sancto. Nam si nosti, id ipsum largitum esse quod tui curam gerat; cogitans illum eandem curam generalem mensuram dedisse, amplectere et gaude ob ea quæ accepisti; et ne ageres quod alia non acceperis; imo gratias reddito, quod non majora quam ferre posses acceperis.

5. Si autem in spiritualibus non oportet curiose inquirere, multo magis in carnalibus; sed quiescere et non curiose scrutari cur ille dives, ille pauper. Sane quidem non singuli a Deo divitias habent, sed multi ex injustitia, ex rapina et ex avaritia. Qui enim jussit non dari, quomodo dedisset ea, quæ accipere prohibet? Ut autem validius confutem eos, qui hæc in re contradicunt nobis; age, sermonem alius du-

camus, ab eo tempore quo Deus divitias elargitus est, et responde mihi : Quare dives erat Abraham, Jacob autem etiam pane egebat ? annon similiter et hic et ille justus erat ? annon similiter de tribus dixit : *Ego Deus Abraham et Isaac et Jacob (Exod. 3. 6)* ? cur ergo ille dives erat, hic mercede conducebatur ? imo potius, Cur Esaū iniquus cum esset et fratricida, dives erat, hic vero in servitute tanto tempore fuit ? cur rursus Isaac tranquille tanto tempore vixit, Jacob autem in laboribus et miseriis ? ideoque dicebat, *Pauci et mali dies mei (Gen. 47. 9)*. Cur David qui propheta et rex fuit, totum vitæ tempus in laboribus transegit ; Salomon autem filius ejus per quadraginta annos securius quam quilibet hominum vixit, profunda fruens pace, omne genus gloriæ, honoris et voluptatis adeptus ? cur in prophetis alius magis, alius minus affligebatur ? Quoniam sic unicuique expediebat.

Dei dispensatio non nimis examinanda.—Quamobrem circa singulos dicendum est, *Judicia tua abyssus multa (Psal. 35. 7)*. Nam si magnos illos et admirabiles viros non similiter exercebat Deus, sed hunc quidem per pauperiem, alium per divitias ; hunc per tranquillitatem, illum per ærumnas : multo magis nunc hoc oportet cogitare. Cum hoc autem illud quoque secum reputare oportet, nempe multa ex iis quæ accidunt non ex illius sententia fieri, sed per nostram nequitiam evenire. Ne itaque dicas, Cur hic dives est, cum nequam sit ; ille vero pauper, cum sit justus ? Illorum quippe rationem dare licet, ac dicere : Quia neque justus a paupertate læditur, imo majorem claritatis habet accessionem ; et improbus habet divitias supplicii viaticum, nisi convertatur : atque etiam ante supplicium divitiæ illi malorum complurium causa fuere, et in mille barathra deduxere. Deus autem id agi sinit, simul liberum arbitrium voluntatis ostendens, et alios docens ne insani et furentes ad pecunias ferantur. Quid ergo, inquires, cum malus quispiam dives nihil mali patitur ? nam si probus cum sit, dives est, jure merito ; sin malus sit, quid dicemus ? Quod sit etiam hac ratione miserabilis : divitiæ enim ad nequitiam adjunctæ malum aggravant. Sed bonus est, et tamen pauper ? At nihil læditur. Sed malus est et pauper ? Ergo juste et pro merito, imo et ad utilitatem suam. Verum ille, inquires, a majoribus divitias accepit, et dispergit illas meretricibus et parasitis, nihilque mali patitur. Quid dicis ? fornicatur et nihil mali patitur ? inebriatur et putas ipsum deliciari ? ad nihil decorum pecunias expendit, et putas ipsum æmulatione dignum ? et quid deterius illo fuerit, qui animæ suæ exitium affert ? Tu vero, si cum membris contortum et mutilum videres, infinitis illum lacrymis dignum esse censeris ; cum autem animam ejus totam mutilam vides, beatum illum existimas ? At non sentit, inquires. Et ideo commiseratione dignus est, ut qui insaniunt. Nam qui scit se ægrotare, medicum prorsus requiret, et pharmaca sibi dari patietur ; qui vero ignorat, numquam liberari poterit. Huncce, quæso, beatum prædicas ?

Sed nihil mirum : sunt enim complures philosophiæ imperiti. Ideo extremas damus poenas, ut qui peniamur nec liberemur a supplicio : ideo iræ, mœrores et perturbationes frequentes ; quia cum vitam dolore vacuam nobis ostendat Deus, viam nempe ad virtutem, nos, illa relictæ, aliam viam ingredimur, divitiarum nempe et pecuniæ, innumeris plenam malis : et non secus facimus, ac si quis corporum formam discernere non valens, sed totum tribuens vestimentis et circumposito ornatu, formosam mulierem, naturali pulchritudine præditam videns præteriret, turpem autem, deformem et corpore mutilam, pulchris ornatam vestibis aspiciens, uxorem duceret. Tale quidpiam nunc circa virtutem et nequitiam multi patiuntur : turpem illam adeuntes propter exteriorem ornatum, formosam autem et pulchram respicientes propter nudam illius pulchritudinem, ob quam ipsam maxime deligi oportebat.

6. Divitiæ fluxæ.—Ideo me pudet, quod cum apud Græcos illos insanos quidam sint qui sic philosophantur, etiam si non re, attamen sententia, et fluxam rerum præsentium conditionem norint ; apud nos quidam ne illa quidem norint, sed et ipsum judicium corruptum habeant : cum hæc omnia tam frequenter Scriptura hæc nobis decantet et dicat : *An nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, timentes autem Dominus glorificat (Psal. 14. 4)*. *Timor Domini omnia superavit (Eccli. 25. 14)*. *Deum time, et mandata ejus custodi : hoc est enim omnis homo (Eccli. 12. 13)*. *Noli æmulari in malignanibus. Ne timueris, cum dives factus fuerit homo (Psal. 48. 17)*. *Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis quasi flos fœni (Isai. 40. 6)*. Hæc enim et talia quotidie audientes, adhuc terræ affigimur. Et quemadmodum pueri imperiti frequenter elementa discentes, quando sparsim illorum ordo examinatur, alia pro aliis dicentes multum excitant risum : sic et vos, quando illa hic ordine numeramus, utcumque assequimini ; quando autem vos foris sparsim interrogamus, quæ prima sint, quæ secunda harumce rerum collocare oporteat, et quænam post alia locentur ; cum dicere nesciatis, ridiculi estis. Annon, quæso, multo risu dignum est, quod cum immortalitatem expectemus, et bona, quæ nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt, de rebus quæ hic manent contendamus, et ipsa æmulatione digna existimemus ? Nam si adhuc hæc opus habes discere, quod divitiæ nihil magnum sint, quod res præsentēs sint umbra et somnium, quod fumi instar dissolvantur et avolent ; ista interim extra adyta, in vestibulis mane : nondum enim ingressu ad supernam regiam dignus es. Si enim naturam eorum instabilem et peræuo fluentem discernere nescis, quandonam illa despiciere poteris ? si te scire dicas, desine curiose scrutari et inquirere, cur ille sit dives, cur hic sit pauper. Periade enim facis hæc interrogans, atque si circumiens rogares, cur ille albus et ille niger ; ille aquilino naso, ille simus. Sicut enim illa nihil ad nos, an isto, an illo modo se habeant : sic neque esse

λέγοντας ἡμῖν, φέρε ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἡνίκα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ πλοῦτος ἐδόδοτο, καὶ ἀπόκριναί μοι· τίνας ἐνεκεν ὁ Ἀδραᾶμ ἐπλούτει, ὁ δὲ Ἰακώβ καὶ ἄρτου ἐδεῖτο; οὐχὶ δίκαιος καὶ οὗτος ἦν, καὶ ἐκεῖνος; οὐχὶ ὁμοίως περὶ τῶν τριῶν φησιν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀδραᾶμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ; διὰ τί τοίνυν ὁ μὲν ἐπλούτει, ὁ δὲ ἐθήτευσεν; μᾶλλον δὲ διὰ τί ὁ μὲν [266] Ἡσαὺ ἐπλούτει, ἀδίκος ὢν καὶ ἀδελφοκτόνος, οὗτος δὲ ἐν δουλείᾳ ἦν χρόνον τοσοῦτον; διὰ τί πάλιν ὁ μὲν Ἰσαὰκ μετὰ ἀδείας ἐζησε τὸν ἅπαντα χρόνον, ὁ δὲ Ἰακώβ ἐν μόχθοις καὶ τλαιπωρίαις διδὲν καὶ ἔλεγε, *Μικραὶ καὶ πονηραὶ αἱ ἡμέραι μου*. διὰ τί ὁ μὲν Δαυὶδ προφήτης ὢν καὶ βασιλεὺς, καὶ αὐτὸς τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν πόνοις ἐξῆσεν· ὁ δὲ Σολομὼν ὁ υἱὸς; τοῦτο τεσσαράκοντα ἔτη πάντων ἀνθρώπων ἀδέσπερον διήγεν, εἰρήνης ἀπολαύων βαθείας, δόξης, τιμῆς, καὶ τρυφῆς ἅπαν ἐπιὼν εἶδος; τί δήποτε καὶ ἐν τοῖς προφήταις ὁ μὲν μερίζωνος, ὁ δὲ ἐλαττώνως ἐθλίβετο; Ὅτι ἐκάστην οὕτω συμφύρον ἦν.

Διὸ ἐκάστην ἀντιλέγειν χρή, *Τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή*. Εἰ γὰρ τοὺς μεγάλους ἐκείνους καὶ θαυμαστοὺς οὐχ ὁμοίως ἐγύμναζεν ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸν μὲν διὰ πενίας, τὸν δὲ διὰ πλούτου, καὶ τὸν μὲν δι' ἀνέσσεως, τὸν δὲ διὰ θλίψεως, πολλῶν μᾶλλον νῦν ταῦτα ἐνοεῖν χρή. Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογιζέσθαι δεῖ, ὅτι πλῆθὺ τῶν συμβαινόντων οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ γίνεται γνώμην, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κακίας. Μὴ τοίνυν λέγε, διὰ τί ὁ μὲν πλούσιος; φαῦλος ὢν, ὁ δὲ πένης δίκαιος ὢν; Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ τούτων ἔστι δοῦναι λόγον, καὶ εἰπεῖν· Ὅτι οὐτε ὁ δίκαιος ἀπὸ τῆς πενίας ἔχει τι βλάβος, ἀλλὰ καὶ μέizonα προσθήκη ἐυδοκίμησης, καὶ ὁ κακὸς ἐφόδιον τιμωρίας τὸν πλούτον, ἂν μὴ μεταδῶται, κέκτηται· καὶ πρὸ τῆς κολάσεως; δὲ πολλάκις κακῶν αἰτίος αὐτῷ γέγονεν ὁ πλοῦτος πολλῶν, καὶ εἰς μύρια ἔγαγε βάραθρα. Ὁ δὲ Θεὸς ἀφίησιν, ὁμοῦ τε δεικνύς τὸ αὐτεξούσιον τῆς προαιρέσεως, ὁμοῦ τε τοὺς ἄλλους παιδεύων μὴ μαλινεσθαι μηδὲ λυττῆν περὶ τὰ χρήματα. Τί οὖν, ὅταν πονηρὸς τις ὢν πλουτῇ, καὶ μηδὲν πάσχη δεινόν; φησὶν· ἂν μὲν γὰρ ἀγαθὸς ὢν πλουτῇ, δικαίως· ἂν δὲ πονηρὸς, τί ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ ταύτῃ ἐλεεινός· πλούτος γὰρ πονηρίᾳ προσγιγνόμενος ἐπιτρίβει τὸ πάθος. Ἄλλ' ἀγαθὸς ἔστι, καὶ πένεται; Ἄλλ' οὐδὲν βλάπτειται. Ἄλλ' ἀπὸ πονηρὸς ἔστι, καὶ πένεται; Οὐκοῦν δικαίως καὶ κατ' ἀξίαν, μᾶλλον δὲ καὶ χρησίμως αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ δεῖνα, φησὶ, παρὰ προγόνων ἐδέξατο πλούτον, καὶ σχορπίζει τοῦτον εἰς πόρνas καὶ παραστίτους, καὶ οὐδὲν πάσχει δεινόν. Τί φῆς; πορνεύει, καὶ λέγεις, οὐδὲν πάσχει δεινόν; μεθύει, καὶ νομίζεις αὐτὸν τρυφᾶν; εἰς οὐδὲν δέον δαπανᾷ, καὶ ζηλωτὴν αὐτὸν εἶναι φῆς; καὶ τί χεῖρον γένοιτ' ἂν τούτου τοῦ τὴν ψυχὴν λυμαίνοντος; Σὺ δὲ, εἰ μὲν τὸ σῶμα διέστραπτο καὶ πεπῆρωτο, μυρίων ἂν ἔφης ἄξιον αὐτὸν εἶναι δακρύων, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ πᾶσαν πεπηρωμένην ὀρώω, καὶ μακάριον νομίζεις; Ἄλλ' οὐκ αἰσθάνεται, φησὶ. Καὶ δι' αὐτὸν μὲν οὖν τοῦτο πάλιν ἐλεεινός, ὥσπερ οἱ παραπαλόντες. Ὁ μὲν γὰρ εἰδώς, ὅτι νοσεῖ, καὶ τὸν ἱατρὸν ἐπιζητῆσαι πάντως, καὶ φαρμάκων ἀνέξεται· ὁ δὲ ἀγνοῶν, οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δυνήσεται. Τοῦτον οὖν μακαρίζεις; εἰπέ μοι. Ἄλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· φιλοσοφίας γὰρ οἱ πλείους [267] ἄπειροι. Διὰ τοῦτο τὴν ἐσχάτην τίνωμεν δίκην, κολαζόμενοι,

καὶ οὐδὲ ἀπαλλαττόμενοι τῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο θυμοὶ καὶ ἀθυμίαι καὶ θόρυβοι διηνεκεῖς, ἐπειδὴ βίον ἄλυτον δεῖξαντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, τὴν τῆς ἀρετῆς, ἡμεῖς ταύτην ἀφέντες, ἑτέραν τέμνομεν ὁδὸν τὴν τοῦ πλούτου καὶ τῶν χρημάτων, τὴν μυρίων γέμουσαν κακῶν· καὶ ταῦτον ποιοῦμεν, ὥσπερ ἂν εἰ τις σωματίων οὐκ εἰδὼς διακρίνειν κάλλος, ἀλλὰ τὸ πᾶν τοῖς ἱματίοις τιθέμενος καὶ τῷ περικειμένῳ κόσμῳ, τὴν μὲν ὥραιαν γυναῖκα καὶ φυσικὸν κάλλος κεκτημένην ἰδὼν παραδράμοι· τὴν δὲ αἰσχροὴν καὶ δυσειδῆ καὶ τὸ σῶμα ἀνάπηρον, καλὰ ἱμάτια ἔχουσαν θεασάμενος, γυναῖκα ἀγάγοιτο. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν περὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν καλίαν πάσχουσιν οἱ πολλοί, τὴν μὲν αἰσχροὴν φύσει προσείμενοι διὰ τὸν ἐξωθεν αὐτῆς κόσμον, τὴν δὲ ὥραιαν καὶ εὐμορφον ἀποστρεφόμενοι διὰ τὸ γυμνὸν αὐτῆς κάλλος, δι' ὃ μάλιστα αὐτὴν ἐλέσθαι ἐχρῆν.

ς'. διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι, ὅτι παρ' Ἑλλήσι μὲν τοῖς ἀνοήτοις εἰσὶν οἱ ταῦτα φιλοσοφούντες, εἰ καὶ μὴ πράγμασιν, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ γούν τῶς, καὶ εἰδότες τὰ τῶν παρόντων ἐπικηρον· παρ' ἡμῖν δὲ ἔνιοι οὐδὲ ταῦτα ἐπίστανται, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν αὐτὴν διεφθαρμένην ἔχουσι, καὶ ταῦτα ἄνω καὶ κάτω τῆς Γραφῆς ἐπαδούσης ἡμῖν καὶ λεγοῦσης· *Ἐξοιδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος, τοὺς δὲ φοβούμενους τὸν Κύριον δοξάζει. Φόδος Κυρίου ὑπὲρ πάντων ὑπερέβαλε. Τὸν Θεὸν φοβοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλυσσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος. Μὴ παραζήλου ἐν τοῖς πονηρευομένοις· μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος. Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου*. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα καθ' ἐκάστην ἀκούοντες τὴν ἡμέραν, ἔτι τῇ γῇ προστηλώμεθα. Καὶ καθάπερ παιδία ἀμαθῆ συνεχῶς τὰ στοιχεῖα μανθάνοντα, ἐπειδὴν διεσπαρμένως ἐξετάζεται περὶ τῆς ἐκείνων τάξεως, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρου λέγοντα πολὺν κινεῖ τὸν γέλωτα· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν μὲν ἐνταῦθα κατὰ τάξιν αὐτὰ ὑμῖν καταλέξωμεν, ὅπως δὴποτε παρακολουθεῖτε· ὅταν δὲ ἔξω διεσπαρμένως ὑμᾶς ἐρωτήσωμεν, ποῖα μὲν πρῶτα, ποῖα δὲ δεύτερα τῶν πραγμάτων τάττειν ὄξιον, καὶ τίνα μετὰ τίνα, οὐκ εἰδότες εἰπεῖν, καταγέλαστοι γίνεσθε. Ἡ οὐ πολλοῦ γέλωτος, εἰπέ μοι, ἀθανασίαν προσδοκῶντας, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἃ οὐτε ὀφθαλμοὶ εἶδεν, οὐτε οὐς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, περὶ τῶν ἐνταῦθα μενόντων φιλονεικεῖν, καὶ ζηλωτὰ αὐτὰ εἶναι νομίζεις; Εἰ γὰρ ἔτι ταῦτα χρεῖαν ἔχεις μανθάνειν, ὅτι οὐδὲν μέγα πλοῦτος, ὅτι σκιά τὰ παρόντα καὶ θναρ, ὅτι καπνὸς δίκην διαλύεται καὶ ἀφίσταται· ἔξω τῶν ἀδύτων στήθι τῶς, ἐν τοῖς προπυλαίοις μένει· οὐπὺ γὰρ τῆς εἰσόδου τῆς πρὸς τὰ ἄνω βασιλεία ἀξίος γέγονας. Εἰ γὰρ τὴν φύσιν αὐτῶν διακρίνειν οὐκ οἶσθα τὴν ἄσφατον καὶ διηνεκῶς βέουσαν, πότε αὐτῶν ὑπεριδεῖν δυνήσῃ; εἰ δὲ λέγεις εἰδέναι, παῦσαι πολυπραγμονῶν καὶ περιεργαζόμενος, τί δήποτε ὁ δεῖνα πλούσιος, καὶ ὁ δεῖνα πέννης. Ταῦτ' ἂν γὰρ ποιεῖς ταῦτα ἔρωτων, ὥσαντί περιωὶν ἐπυνθάνου, [268] τί δήποτε ὁ δεῖνα λευκὸς καὶ ὁ δεῖνα μέλας, ἢ ὁ δεῖνα γρυπὸς καὶ ὁ δεῖνα σιμός. Ὅσπερ γὰρ οὐδὲν ταῦτα ἡμῖν διαφέρει, ἂν τε οὕτως, ἂν τε ἐκεῖνος ἔχῃ, οὕτως οὐδὲ τὸ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν, καὶ πολλῶν μᾶλλον ἢ ἐκεῖνα· ἀλλὰ τὸ πᾶν παρὰ τὸν τῆς χρήσεως γίνεσθαι τρόπον. Κἂν πέννης ᾖ, δύνασαι μετὰ εὐθυμίας ζῆν φιλοσφῶν· κἂν πλούσιος ᾖ, πάντων ἀθλιώτερος εἰ φεύγων ἀρετὴν. Τὰ γὰρ διαφέροντα ἡμῖν ταῦτα, τὰ τῆς ἀρετῆς· κἂν

* *Legebatur* καὶ νομίζεις αὐτὸν ζ. εἶναι.

ταῦτα μὴ προσῇ, τῶν ἄλλων οὐδὲν ὕψελος. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ πυκναὶ αὐταὶ ἐρωτήσεις, ὅτι τὰ μὲν ἀδιάφορα διαφέρειν αὐτοῖς νομίζουσιν οἱ πολλοί, τῶν δὲ διαφερόντων οὐδένα φιλοῦνται λόγον. Τὸ γὰρ διαφέρειν ἡμῖν, ἀρσὴ καὶ φιλοσοφία. Ἐπεὶ οὖν ταύτης πόρρω που καὶ μακρὰν ἐστῆκατε, διὰ τοῦτο θόρυβος τῶν λογισμῶν, διὰ τοῦτο τὰ πολλὰ κύματα, διὰ τοῦτο ἡ ζάλη. Ὅταν γὰρ τῆς ἄνω δόξης ἐκπέσῃ καὶ τοῦ τῶν οὐρανῶν ἔρωτος, τῆς παρουσίας ἐφίενται, καὶ γίνονται δούλοι καὶ αἰχμάλωτοι. Καὶ πόθεν ταύτης ἐφίεσθαι, φησὶν; Ἀπὸ τοῦ μὴ σφόδρα ἐκείνης ἐφίεσθαι. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει; Ἀπὸ βρθυμίας· ἡ δὲ βρθυμία πόθεν; Ἀπὸ καταφρονήσεως· ἡ δὲ κατα-

* Reg., μακρὰν ἐσχώνονται.

φρόνησις πόθεν; Ἐξ ἀνοίας καὶ τοῦ τοῖς παρούσιν προστετηκέναι, καὶ μὴ βούλεσθαι τῶν πραγμάτων ἐξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τὴν φύσιν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει πάλιν; Ἐκ τοῦ μήτε Γραφῶν ἀναγνώσει προσέχειν, μήτε ἀνδράσι συγγίνεσθαι ἀγίοις, καὶ τοὺς τῶν πονηρῶν συλλόγους διώκειν. Ἴν' οὖν μὴ αἰεὶ τοῦτο γίνηται, καὶ κύματα ἐκ κυμάτων ἡμᾶς δεχόμενα εἰς τὸ πέλαγος ἀπαγάγῃ τῶν κακῶν καὶ καταπνίξῃ καὶ ἀπολέσῃ πάντη, ἕως ἐστὶ καιρὸς, ἀνενέγκωμεν, καὶ ἐπὶ τῆς πέτρας στάντες, τῶν τοῦ Θεοῦ δογμάτων λέγω καὶ λόγων, κατιδῶμεν τὸν σάλον τοῦ παρόντος βίου. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ τοῦτον διαφευξόμεθα, καὶ ἑτέρους ναυαγοῦντας ἀνιμησάμενοι, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἔν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντα, ἔν ἐστι σῶμα· οὕτω καὶ ὁ Χριστός.

α'. Παραμυθησάμενος ἐκ τοῦ εἰπεῖν χάρισμα εἶναι τὸ διδόμενον, ἐκ τοῦ πάντα ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος λαμβάνειν, ἐκ τοῦ πρὸς τὸ συμφέρον διδοσθαι, ἐκ τοῦ διὰ τῶν ἐλαττώσεων φανέρωσιν γίνεσθαι, καὶ μετὰ τούτων καὶ ἐπιστομίας ἐκ τοῦ δεῖν παραχωρεῖν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ ἔν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιρουρῶν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται διὸ οὐδὲ περιεργάζεσθαι θέμις· καὶ ἐξ ἑτέρου λοιπὸν αὐτοὺς παραμυθεῖται κοινοῦ παραδείγματος, καὶ ἐπὶ τὴν φύσιν αὐτὴν καταφεύγει, ὅπερ [269] ἔθος αὐτῷ ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἡνίκα περὶ τῆς κόμης διελέγετο τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μετὰ τὰ ἄλλα καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐπαίδευσεν, λέγων· Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἔάν κομῇ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ, γυνὴ δὲ ἔάν κομῇ, δόξα αὐτῆς ἐστὶ; Καὶ ὅτε περὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἔλεγεν, ἀπαγορεύων αὐτὸν ἀπτεσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν ἐξώθεν παραδειγμάτων ἐπεχίρει τῷ λόγῳ, Ὑλμπικῶν τε ἀγῶνων μεμνημένος, καὶ λέγων, ὅτι Οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον· καὶ ἀπὸ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν καὶ γεωργῶν ταῦτα κατασκευάζων. Διὸ δὴ καὶ ἐνταῦθα κοινὸν ὑπόδειγμα εἰς μέσον φέρει, δι' οὗ βιάζεται καὶ φιλονεικεῖ δείξαι οὐδένα ἡλαττωμένον, δ καὶ θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον δυνηθῆναι κατασκευάσαι, καὶ τοὺς ἀφελεστεροὺς ἱκανὸν ἀνακτησάσθαι, τὸ τοῦ σώματος λέγω. Τὸν γὰρ μικρόψυχον καὶ ἡλαττωμένον οὐδὲν οὕτω παραμυθεῖται καὶ πείθει μὴ ἀλγεῖν, ὥς τὸ μαθεῖν ὅτι οὐκ ἡλάττωται. Διόπερ καὶ αὐτὸς κατασκευάζων αὐτὸ, οὕτω φησὶ· Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἔν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά. Εἶδες σύνεσιν ἡκριβωμένην; Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν, καὶ πολλὰ δέικνυσι. Διὸ καὶ ἐπάγει, μειζόνως ἐπαγωνιζόμενος τῷ προκειμένῳ· Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνὸς πολλά ὄντα, ἔν ἐστι σῶμα. Οὐκ εἶπε, Πολλὰ ὄντα τοῦ ἐνὸς ἐστὶ σῶματος, ἀλλ', Αὐτὸ τὸ ἐν σῶμα ὃ πολλά ἐστὶ, κάκεινα τὰ πολλὰ μέλη τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐν. Εἰ τοίνυν ἐν ἐστὶ τὰ πολλὰ, καὶ τὸ ἐν πολλὰ, ποῦ ἡ διαφορά; ποῦ τὸ ὑπερέχον; ποῦ τὸ ἔλαττον; Πάντα

γὰρ, φησὶν, ἔν ἐστι, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κυριώτερον ἐξεταζόμενα, κατὰ τὸ, σῶμα εἶναι, πάντα εὐρίσκεται ἐν ὄντα. Ὅταν δὲ τὸ κατὰ μέρος, τότε ἡ διαφορά, καὶ ἡ διαφορά ἐν πᾶσιν ὁμοίως. Οὐδὲν γὰρ αὐτῶν καθ' ἑαυτὴ σῶμα δύναται ποιεῖν, ἀλλ' ὁμοίως ἕκαστον λείπεται εἰς τὸ ποιεῖν σῶμα, καὶ δεῖ τῆς συνόδου. Ὅταν γὰρ τὰ πολλὰ ἐν γίνηται, τότε ἐστὶν ἐν σῶμα. Διὸ καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττόμενος, ἔλεγε· Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντα, ἔν ἐστι σῶμα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ὑπερέχοντα καὶ τὰ ἐλάττωτα, ἀλλὰ, Πολλὰ ὄντα, ὃ κοινὸν πᾶσιν ἐστὶν. Καὶ πῶς δυνατὸν ἐν εἶναι; Ὅταν τὴν διαφοράν ἐκβαλὼν τῶν μελῶν, τὸ σῶμα ἐξετάξῃς. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ὀφθαλμὸς, τοῦτο καὶ ποῦς, κατὰ τὸ, μέλος εἶναι καὶ σῶμα ποιεῖν· οὐδεμία γὰρ ἐνταῦθα διαφορά. Οὐδ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν τῶν μελῶν ποιεῖ σῶμα καθ' ἑαυτὸ, τὸ δὲ οὐ ποιεῖ· πάντα γὰρ ἰσάζει ἐν τοῦτ', ἐπειδὴ καὶ πάντα ἐν ἐστὶ σῶμα.

Εἰπὼν δὲ τοῦτο, καὶ ἀποδείξας σαφῶς ἀπὸ τῆς κοινῆς ἀπάντων ψήφου, ἐπήγαγεν· Οὕτω καὶ ὁ Χριστός. Καὶ δέον εἰπεῖν, Οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία (τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν), τοῦτο μὲν οὐ φησὶν, ἀντ' ἐκείνης δὲ τὸν [270] Χριστὸν τίθῃσιν, εἰς ὕψος ἀνάκων τὸν λόγον, καὶ μειζόνως τὸν ἀκρατὴν ἐντρέπων. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· Οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Καθάπερ γὰρ καὶ σῶμα καὶ κεφαλὴ εἰς ἐστὶν ἀνθρώπος, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἐφησεν εἶναι. Διὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τέθεικε, τὸ σῶμα αὐτοῦ οὕτως ὀνομάζων. Ὡςπερ οὖν, φησὶν, ἐν τι ἐστὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ καὶ ἐκ πολλῶν σύγκειται· οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τι πάντες ἐσμέν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκ πολλῶν αὕτη σύγκειται μελῶν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἐν γίνεται σῶμα. Ἀνακτησάμενος τοίνυν καὶ ἀναγαγὼν τὸν δοκούντα ἡλαττωσθαι ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τούτου παραδείγματος, πάλιν τὴν κοινὴν συνήθειαν ἀφήσιν, καὶ ἐφ' ἕτερον ἔρχεται κεφάλαιον πνευματικῶν μερίων φέρον τὴν παράκλησιν, καὶ πολλῆς ἰστομίας ὅν ἐνδεικτικόν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Καὶ γὰρ ἐν ἐνι Πνεύματι, φησὶ, πάντες ἡμεῖς εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δούλοι, εἴτε ἐλεύθεροι. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Τὸ κατασκευάσαν ἡμᾶς ἐν σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναγεννήσαν ἡμᾶς, ἐν ἐστὶ Πνεῦμα· οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ μὲν

α Αἰεταὶ εἰπεῖν. β Ita Reg. Editi vero, αὐτὸ τὸ σῶμα.

illum quempiam pauperem vel divitem; imo hæc minus quam illa querenda; sed totum ad usum referri debet. Etiam si pauper sis, potes cum bono animo vivere si philosophis: etiam si dives sis, omnium es miserrimus, si virtutem fugias. Nam hæc nobis sectanda sunt, quæ ad virtutem spectant: si hæc non adsint, aliorum nulla utilitas. Ideo frequentes illæ interrogationes, quia multi ea quæ indifferentia sunt ad se spectare putant; de iis vero quæ ad se spectant et sibi utilia sunt, nullam rationem habent. Nam quæ nostra intersunt, virtus et philosophia sunt. Quia ergo ab illa longo intervallo abestis, ideo cogitationum perturbatio, ideo fluctus multi, ideo tempestas. Cum enim a superna gloria exciderint, et a cælorum amore, præsentem gloriam cupiunt fluntque servi et captivi. Et unde sit, inquit,

ut hanc appetamus? Quia non multum illam concupiscimus. Hoc autem ipsum unde accidit? Ex negligentia: et negligentia unde? Ex contemptu: contemptus unde? Ex amentia, et quod præsentibus inhiemus, et quod rerum naturam nolumus accurate examinare. Hoc vero undenam procedit? Quod Scripturarum lectioni non attendamus, neque cum viris sanctis versemur, et improborum cœtus frequentemus. Ne igitur hoc perpetuo fiat, et ne fluctus fluctibus succedentes, nos in malorum pelagus abducant et suffocent funditusque perdant; donec tempus adest, exurgamus, et supra petram stantes, Dei dogmatum dico et verborum, respiciamus tempestatem vitæ præsentis. Ita enim et nos ipsam effugiemus, et alios naufragium patientes extrahemus, gratia et beniguitate, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 12. v. 12. *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa; omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt: ita et Christus.*

1. Cum consolationem præbisset ex eo quod gratuitum esset donum, ex eo quod omnia ex uno eodemque Spiritu acciperent, ex eo quod ad utilitatem darentur, ex eo quod per minora manifestatio fieret: ad hæc etiam cum os eorum obstruxisset ex eo quod oporteat potestati Spiritus cedere; *Hæc enim omnia*, inquit, *operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*; quare non licet curiose inquirere: ex alio rursus illos consolatur communi exemplo: et ad naturam ipsam confugit, ut facere solet. Nam quando disserebat de coma virorum ac mulierum, post alia hinc quoque illos erudit, dicens: *Annon ipsa natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier autem si comam nutriat, ipsi est gloria* (1. Cor. 11. 14. 15)? Et cum de idololatriis dicebat, prohibens illa tangere, etiam ab externis exemplis sermonem texit, Olympica certamina memorans et dicens: *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit præmium* (Ibid. 9. 24): atque a pastoribus, militibus et agricolis illa ipsa probans. Ideo hic quoque commune exemplum in medium affert, quo admodum contendit ut ostendat neminem minus quam alios habere, id quod mirabile fuisset et probatu difficile, tamenque simpliciores posset recreare: de iis quæ ad corpus spectant dico. Pusillanimum namque et minus habentem nihil ita consolatur et ad non dolendum inducit, ut cum discit se non minus habere. Quapropter id ille probans, sic loquitur: *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa*. Vidistin' accuratam intelligentiam? Idipsam et unum et multa esse ostendit. Ideo subiungit, in proposito magis instans: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum sunt corpus*. Non dixit, *Cum sint multa, unius sunt corporis*; sed, *Hoc ipsum unum multa sunt, et illa multa membra hoc unum est*. Si ergo multa unum sunt, et unum multa, ubi est differentia? ubinam id quod excedit? ubi quod minus est? *Omnia enim*,

inquit, *unum sunt*, et non modo unum, sed etiam magis proprie examinata, secundum quod corpus sunt, inveniuntur omnia esse unum. Quando autem per partes, tunc differentia est, et differentia illa in omnibus similiter. Nullum enim eorum per se potest corpus efficere, sed pari modo singula deficiunt ad corpus efformandum, et opus est conjunctione. Cum enim multa unum efficiuntur, tunc est unum corpus. Ideoque id ipsum subindicans dicebat: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus*. Neque dixit, *Quæ excedunt et quæ minora sunt*, sed, *Cum sint multa*, quod commune omnibus est. Et quomodo fieri potest ut sint unum? Quando ejecta membrorum differentia, corpus examinaveris. Quod enim est oculus, hoc et pes est, secundum id quod membrum sunt et corpus efficiunt: nulla enim hic differentia est. Neque dicere possis hoc membrum per se corpus facere, illud non item: omnia enim hæc in re paria sunt, quia omnia unum sunt corpus.

Ecclesia corpori humano comparatur. — Hoc cum dixisset, et clare ex omnium calculo demonstrasset, subiunxit, *Ita et Christus*. Et cum oportuisset dicere, *Ita et Ecclesia*; hoc enim consequens erat: hoc quidem non dixit, sed illius loco Christum ponit, in altum extollens orationem, et auditorem magis pudore afficiens. Hoc autem vult significare: *Ita et Christi corpus, quod est Ecclesia*. Sicut enim et corpus et caput unus sunt homo, ita et Ecclesiam et Christum unum esse dixit. Ideo Christum pro Ecclesia posuit, corpus ejus sic vocans. Sicut ergo, inquit, corpus nostrum unum est, etiam si ex multis constituitur: ita et in Ecclesia omnes unum sumus. Etiam si enim illa ex multis membris constat, sed illa multa unum sunt corpus. Cum ergo recreasset et crexisset ab hoc communi exemplo eum qui videbatur minor fieri, rursus communem dimittit consuetudinem, et ad aliud pergit spirituale caput, majorem afferens consolationem, quod ostendat magnam in honore æqualitatem. Quoddam illud est? 13. *Etenim in uno Spiritu*, inquit, *omnes nos in unum corpus baptizati*

sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi. Id est : quod effecit ut unum corpus simus, et nos regeraverit, unus est Spiritus : non enim in alio hic, in alio ille baptizatus est spiritu. Non modo autem qui nos baptizat unus est, sed et unum est in quo baptizavit ; id est, propter quod baptizavit. Non enim ut diversa fierent corpora, sed ut omnes unius corporis accuratam conjunctionem mutuo servemus, baptizati sumus ; hoc est, ut omnes unum corpus simus, in hoc baptizati sumus.

2. Itaque et qui construxit corpus, unus est, et id ad quod constructum est, unum est. Nec dixit, Ut simus ejusdem corporis ; sed, Ut unum corpus omnes simus : semper enim studet verbis majorem emphasin exprimentibus uti. Et bene dixit, *Omnes sumus*, seipsum adjiciens. Neque enim ergo apostolus plus quam tu quid habeo : etenim tu corpus es sicut et ego, ego, sicut tu, et omnes id ipsum habemus caput, et eodem partu nati sumus : idcirco idem corpus sumus. Et quid dico, inquit, Judæos ? Nam et Græcos a nobis tantum dissitos, ad id ipsum corpus redegit. Quare cum dixisset, *Nos omnes*, non hic substituit ; sed subjunxit : *Sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi.* Quod si cum antea adeo remoti essemus, juncti sumus et unum effecti ; multo magis postquam unum facti sumus, non debemus dolere et mœstitia affici : neque enim locum habet differentia. Nam si Græcos seu gentiles et Judæos iisdem dignatus est, necnon servos et liberos ; quomodo postquam id dignatus est, disjunxerit, quando majorem et accuratorem ex donis conjunctionem efficere dignatus est ? *Et omnes uno Spiritu potati sumus.* 14. *Nam et corpus non est unum membrum, sed multa.* Id est, ad eamdem venimus mysteriorum initiationem, eadem fruimur mensa. Et cur non dixit : Eodem corpore nutrimur, et eodem sanguine potamur ? Quia cum Spiritum dixit, utrumque significavit et sanguinem et corpus : per utrumque enim uno Spiritu potamur. Mihi autem videtur nunc dicere illum Spiritum adventum, qui a baptismo et ante mysteria nobis accedit. Dixit autem, *Potati sumus*, quia dictionis metaphora valde opportuna ipsi est ad præsens argumentum : ut si de plantis et de paradiso diceret, Ab eodem fonte omnes arbores irrigantur, et ab eadem aqua : ita et in præsentia, Eodem Spiritu potati sumus omnes, eandem percipimus gratiam. Si ergo unus Spiritus nos conjunxit, et nos omnes in unum corpus compegit ; hoc enim significat illud, *In unum corpus baptizati sumus* ; et unam mensam largitus est, et eandem omnibus irrigationem ; hoc enim sibi vult illud, *Uno Spiritu potati sumus* ; et tanto intervallo dissitos junxit ; et multa tunc fiunt corpus, quando facta fuerunt unum : cur mihi differentiam sus deque versas ? Si autem dixeris, Multa sunt membra et diversa : discas hoc ipsum esse admirabile, et hanc corporis esse excellentiam, quando multa et diversa unum efficiunt. Quod si multa non essent, non ita mirabile et inexpectatum esset unum esse corpus ; imo ne esset quidem corpus. Sed hoc

quidem postremo ponit : Interim vero ad ipsa membra pergit, ita loquens : 15. *Si dixerit pes, Non sum manus, non sum de corpore ; num idcirco non est de corpore ?* 16. *Et si dixerit auris, Non sum oculus, non sum de corpore ; num idcirco non est de corpore ?* Nam si quod alius minus haberet, alius excederet, id non sineret esse de corpore, universum tolleretur. Ne itaque dixeris, Non sum corpus, quia sum minor : etenim pes minorem tenet ordinem, sed est ex corpore. Nam ex corpore esse vel non esse, non inde fit quod alius in hoc loco, alius in alio positus sit ; hoc enim loci tantum facit differentiam ; sed ex eo quod sit conjunctus vel non conjunctus : nam esse vel non esse corpus ex eo fit, quod vel conjunctum vel non conjunctum sit. Tu vero mihi prudentiam perpende, quomodo ipsa verba apposite membris nostris accommodet. Nam ut superius dicebat, *Hæc transfiguravi in me et Apollo* : sic et hoc loco, ut non molestum, sed acceptum redderet sermonem, membra loquentia inducit ; ut cum audirent naturam sibi respondentem, ab ipsa experientia convicti et a communi calculo, nihil ultra contradicere valerent. Nam sive hoc ipsum, inquit, dicatis, sive murmuretis, non potestis extra corpus esse. Quemadmodum enim lex naturæ, sic et multo magis gratiæ virtus omnia custodit et conservat. Et vide quomodo caverit ne quid superfluum esset, non de membris omnibus orando tractans, sed de duobus tantum, iisque extremis. Etenim omnium pretiosissimum posuit, oculum ; et omnium vilissimum pedes. Neque inducit pedem cum oculo loquentem, sed cum manu quæ est paulo altior ; auditum autem cum oculis. Quia enim non iis qui nos longe superant, sed iis qui paulo altiores sunt, solemus invidere ; ideo et ipse sic facit comparisonem. 17. *Si totum corpus oculus, ubi auditus ? si totum auditus, ubi odoratus ?* Quia enim cum in membrorum incidisset differentiam, et dixisset pedes, manus, oculos et aures, illos in cogitationem minoris vel majoris induxit ; vide quomodo rursus illos consolatur, ostendens ita consentaneum esse, et quod multi sint et diversi, hoc maxime facit ut corpus sit. Quod si unum essent omnes, non essent corpus : ideoque ait : 19. *Si essent omnia unum membrum, ubi corpus ?* Sed hoc quidem postea dicit ; hic vero quid majus ostendit, nempe quod non solum non possit esse corpus, sed ne esso quidem cæteros sensus. Nam *Si auditus totum esset, ubi odoratus ?* inquit.

3. Deinde quia sic quoque turbabantur, quod superius fecit, id etiam nunc facit. Sicut enim ibi per utilitatem consolatus, demum os valide obstruxit dicens, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* : sic et hoc loco etiam ratiocinia proferens, queis ostendit ad utilitatem sic omnia facta esse, rursus totum ad Dei voluntatem reducit dicens : 18. *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corporibus sicut voluit.* Quemadmodum de Spiritu dixit, *Prout vult* : sic et hoc loco, *Sicut voluit*. Ne ergo ultra curiosius causam inquiras, cur sic, cur non sic. Etiam si enim mille dicta

αὐτός, ἐν ἄλλῳ δὲ ὁ ἕτερος ἐδαπτίσθη πνεύματι. Οὐ μόνον δὲ τὸ βαπτίσαν ἡμᾶς ἐν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὃ ἐβάπτισαν, τούτέστιν, ἐφ' ᾧ ἐβάπτισαν, ἐν. Οὐ γὰρ ἵνα διάφορα γένηται σώματα, ἀλλ' ἵνα πάντες τὴν ἐνὸς σώματος ἀκριβείαν πρὸς ἀλλήλους διασώζωμεν, ἐδαπτίσθημεν· τούτέστιν, ἵνα πάντες ἐν σῶμα ὦμεν, εἰς τοῦτο ἐδαπτίσθημεν.

β'. Ὡστε καὶ ὁ κατασκευάσας, εἷς, καὶ εἰς ὃ κατεσκεύασεν, ἐν. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦ αὐτοῦ σώματος ἵνα γενώμεθα, ἀλλ', ἵνα ἐν σῶμα πάντες· ἀεὶ γὰρ φιλονεῖκε τὰ; ἐμφαντικωτέρας λέξεις τιθέναι. Καὶ καλῶς εἶπε, *Πάντες ἡμεῖς*, καὶ ἐαυτὸν προστιθείς. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ ὁ ἀπόστολος σοῦ τι πλέον ἔχω κατὰ τοῦτο, φησί· καὶ γὰρ σὺ σῶμα εἰ καθάπερ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ καθάπερ σὺ, καὶ τὴν αὐτὴν ἅπαντας ἔχομεν κεφαλὴν, καὶ τὰ; αὐτὰς ἐλύσαμεν ὥδινα;· διὸ καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα ἐσμεν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, Ἰουδαίους; τοὺς γὰρ τοσοῦτον ἀφεστηκότας ἡμῶν Ἕλληνας εἰς ἐνὸς σώματος ἀκριβείαν ἤγαγε. Διὸ εἰπὼν, *Ἡμεῖς πάντες*, οὐκ ἔσται μέχρι τοῦτου, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλευθεροί*. Εἰ δὲ πρὸς τοῦτο τοσοῦτον ἀφεστηκότας ἡνώθημεν καὶ ἐγενώμεθα ἐν, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν, οὐκ ἂν εἴημεν δίκαιοι λυπεῖσθαι καὶ ἀθυμεῖν· οὐδὲ γὰρ ἔχει χωρὶν ἡ διαφορά. Εἰ γὰρ Ἕλληνας; καὶ Ἰουδαίους τῶν αὐτῶν ἡξίωσε, καὶ δούλους καὶ ἐλευθέρους, πῶς μετὰ τὸ ἀξιώσαι διίστηναι, ὅτε πλείονα ἐκ τῆς τῶν χαρισμάτων χορηγίας τῆς ἐνώσεως τὴν ἀκριβείαν ἐχαρίσατο; *Καὶ πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν*. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ. Τούτέστι, πρὸς τὴν αὐτὴν ἡλθομεν μυσταγωγίαν, τῆς αὐτῆς ἀπολαύμεν τραπέζης. Καὶ διὰ τὴν μὴ εἶπε, Τὸ αὐτὸ σῶμα τρεφόμεθα, καὶ τὸ αὐτὸ αἷμα πίνομεν; Ὅτι Πνεῦμα εἰπὼν, ἀμφοτέρω ἐδήλωσε καὶ τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα· [271] δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐν πνεῦμα ποτιζόμεθα. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ νῦν ἐκείνην λέγειν τοῦ Πνεύματος τὴν ἐπιφοίτησιν, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καὶ πρὸς τῶν μυστηρίων ἐγγινόμενην ἡμῖν. *Ἐποτίσθημεν* δὲ εἶπεν, ἐπειδὴ ἡ μεταφορά τῆς λέξεως σφόδρα ἀρμόδιος αὐτῷ πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν· ὡς ἂν εἰ ἐπὶ φυτῶν καὶ παραδείσου ἔλεγεν, ὅτι Ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς πάντα τὰ δένδρα ἄρδεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὕδατος· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐπίομεν ἅπαντες, τῆς αὐτῆς ἀπελαύσαμεν χάριτος, φησὶν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν Πνεύμα ἡμᾶς κατεσκεύασα, καὶ εἰς ἓν σῶμα ἅπαντας ἡμᾶς συνήγαγε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἓν σῶμα ἐδαπτίσθημεν*· καὶ μίαν τράπεζαν ἐχαρίσατο, καὶ τὴν αὐτὴν ἀρδίαν ἅπασιν ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν*· καὶ τοσοῦτον διεστώτας ἤκωσε, καὶ τὰ πολλὰ τότε γίνεται σῶμα, ὅταν γένηται ἐν· τί μοι τὴν διαφορὴν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι Πολλὰ ἔστι τὰ μέλη καὶ διάφορα, μάθε ὅτι αὐτὴ μὲν οὖν τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστὸν, καὶ τοῦ σώματος τὸ ἐξαίρετον, ὅταν τὰ πολλὰ καὶ διάφορα ἐν ποιῇ· εἰ δὲ μὴ ἦν πολλὰ, οὐχ οὕτω θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον τὸ, ἐν εἶναι σῶμα· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν σῶμα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον τίθησι· τῶς δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ μέλη χωρεῖ, λέγων οὕτως· *Ἐὰν εἴπῃ ὁ ποῦς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ χεῖρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμὸς, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;* Εἰ γὰρ τὸ τὸν μὲν ἡλαττώσθαι, τὸν δὲ ὑπερέχειν, οὐκ ἀφίηται εἶναι ἐκ τοῦ σώματος, τὸ πᾶν

ἀνῆρηται. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ σῶμα, ἐπειδὴ ἐλάττω ἐμὶ· καὶ γὰρ ὁ ποῦς τὴν ἐλάττω τάξιν ἔχει, ἀλλὰ τοῦ σώματος ἔστι. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ σώματος εἶναι καὶ μὴ εἶναι, οὐκ ἀπὸ τοῦ τὸν μὲν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, τὸν δὲ ἐν τῷδε καίεσθαι· τοῦτο γὰρ τόπου ποιεῖ διαφορὰν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ συνήφθαι ἢ ἀπέχεσθαι· τὸ γὰρ εἶναι ἢ μὴ εἶναι σῶμα, ἐκ τοῦ ἡνώσθαι ἢ μὴ ἡνώσθαι γίνεται. Σὺ δέ μοι σκόπει τὴν σύνεσιν, πῶς αὐτῶν τὰ ῥήματα τοῖς μέλεσι περιτίθησι τοῖς ἡμετέροις. Ὡς περὶ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε, *Ταῦτα μετεσχημάτισα εἰς ἐμνατὸν καὶ Ἀπολλῶν*, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, ὥστε ἀνεπαχθῇ ποιῆσαι τὸν λόγον καὶ εὐπαράδεκτον, τὰ μέλη εἰσάγει φθεγγόμενα· ἴν', ὅταν ἀκούσωσι τῆς φύσεως αὐτοῖς ἀποκρινομένης, ἀπὸ τῆς πείρας αὐτῆς ἐλεγχόμενοι καὶ τῆς κοινῆς ψήφου, μὴδὲν λοιπὸν ἀντιλέγειν ἔχωσι. *Κἂν γὰρ λέγητε, φησί, τοῦτο αὐτὸ, κἂν γογγύζητε, οὐ δύνασθε ἐκτὸς εἶναι τοῦ σώματος.* Ὡς περὶ γὰρ ὁ τῆς φύσεως νόμος, οὕτω καὶ πολλῶ πλείον ἡ τῆς χάριτος δύναμις φυλάττει πάντα καὶ διατηρεῖ. Καὶ ὅρα πῶς ἐφύλαξε τὸ ἀπείριστον, οὐκ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν τὸν λόγον γυμνάζων, ἀλλ' ἐπὶ δύο μόνων, καὶ τούτων τῶν ἄκρων. Καὶ γὰρ τὸ πάντων τιμιώτερον τέθεικε, τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸ πάντων εὐτελέστερον, τοὺς πόδας. Καὶ οὐ ποιεῖ τὸν πόδα τῷ ὀφθαλμῷ διαλεγόμενον, [272] ἀλλὰ τῇ ὀλίγον ἀναδεηκυῖα χειρὶ, τὴν δὲ ἀκοὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ τοῖς σφόδρα ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγον ἀναδεηκόσι φθονεῖν, ἐλώθαμεν, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς οὕτω ποιεῖται τὴν σύγκρισιν. *Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄψις;* Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὴν τῶν μελῶν ἐμπεσὼν διαφορὰν, καὶ εἰπὼν πόδας καὶ χεῖρας καὶ ὀφθαλμούς καὶ ὦτα, εἰς ἐννοίαν αὐτοῦ τῆς ἐλαττώσεως καὶ τῆς ὑπεροχῆς ἤγαγεν· ὅρα πῶς πάλιν αὐτοὺς παραμυθεῖται, δεικνύς ὅτι οὕτω συμφέρον ἦν, καὶ τὸ πολλοῦ εἶναι καὶ διαφόρους, τοῦτο μάλιστα ποιεῖ σῶμα εἶναι. Εἰ δὲ ἐν ἡσαν οἱ πάντες, οὐκ ἦσαν σῶμα· διὸ φησὶν, *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;* Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον λέγει· ἐνταῦθα δὲ τι καὶ πλείον δεικνυσιν, ὅτι οὐ μόνον σῶμα εἶναι οὐκ ἔγχωρεῖ, ἀλλ' οὐδὲ εἶναι τοὺς λοιπούς. *Εἰ ὅλον γὰρ ἦν ἀκοή, ποῦ ἡ ὄψις;* φησὶν.

γ'. Εἴτα ἐπειδὴ ἔτι καὶ οὕτως ἐθορυβοῦντο· περ ἀνωτέρω ἐποίησε, καὶ νῦν τοῦτο ποιεῖ. Ὡς περὶ γὰρ ἔκει· διὰ τοῦ συμφέροντος παρακαλέσας, ὑστερον καὶ ἐπαιστόμισε σφοδρῶς, εἰπὼν· *Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκδότη καθὼς βούλεται*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λογισμούς θείας, καθ' οὓς ἐδείξε συμφέρον ὃν οὕτω γενέσθαι πάντα, πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν ἀνάγει τὸ πᾶν λέγων· *Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἑκαστῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν.* Ὡς περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπε, *Καθὼς βούλεται*, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Καθὼς ἠθέλησε*. Μὴ τοίνυν ἐξέταξε λοιπὸν τὴν αἰτίαν, διὰ τί οὕτω, καὶ διὰ τί οὐχ οὕτω. Κἂν γὰρ μυρίους λόγους ἔχομεν εἰπεῖν, οὐχ οὕτω δυνήσόμεθα δεῖξαι ὅτι καλῶς, ὡς ὅταν εἴπωμεν, ὅτι ὡς ὁ ἀριστοτέλης ἠθέλησεν, οὕτω γέγονεν· ὡς γὰρ συμφέρον ἔστιν, οὕτω βούλεται. Εἰ δὲ ἐν τῷ σώματι τούτῳ οὐ περιεργαζόμεθα τὰ μέλη, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν· οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ

* Hic desinit codex Regius.

τῆς φύσεως τίθησι διαφορὰν, οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν τόπων. *Νυνὶ γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἑκαστῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε.* Καὶ καλῶς εἶπεν, *Ἐκαστον, ἐπὶ πάντων τὸ λυσίτελές ἐνδείκνυμενος.* Οὐ γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μὲν αὐτὸς ἔταξεν, ἐκεῖνο δὲ οὐχί· ἀλλὰ ἕκαστον κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, οὕτω κεῖται. *Ὡστε καὶ τῷ ποδὶ συμφέρει τὸ οὕτω τετάχθαι, οὐχὶ τῇ κεφαλῇ μόνον· καὶ ἀνταλλάξῃ τὴν τάξιν, καὶ τὴν οἰκίαν χώραν ἀρεῖς, ἐφ' ἑτέραν ἔλθῃ, καὶ ἐπὶ μείζονα δοκῇ ἐληλυθέναι, τὸ πᾶν ἀπώλεσε καὶ διέφθειρε· τῆς τε γὰρ οἰκείας ἐκπίπτει, καὶ τῆς ἐτέρας οὐκ ἐπιτυγχάνει.* *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Νυνὶ δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.* Ἐπιστομίσας γὰρ αὐτοὺς ἱκανῶς ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ διατάξεως, πάλιν λογισμοὺς τίθησι· καὶ οὕτε τοῦτο λέει ποιεῖ οὕτε, ἐκεῖνο, ἀλλ' ἐναλλάττων [273] ποικίλλει τὸν λόγον. *Ὅ τε γὰρ ἐπιστομίζων μόνον, τὸν ἀκρατὴν, θορυβεῖ ὅ τε δὲ ἐοίζων αὐτὸν πάντων αἰτίας ἀπαιτεῖν, εἰς τὸν τῆς πίστεως αὐτὸν παραδίδάσκει λόγον.* Διὰ δὴ τοῦτο καὶ κεῖνο συνεχῶς ὁ Παῦλος ποιεῖ, ἵνα καὶ πιστεύσωσι καὶ μὴ θορυβῶνται· καὶ μετὰ τὸ ἐπιστομίσαι πάλιν καὶ λόγον παρέχει. Καὶ σκόπει τὴν φιλονεικίαν, καὶ τὴν περιστάσαν τῆς νίκης. *Ἀφ' ὧν γὰρ ἐνόμιζον οὐκ εἶναι ἰσότητοι τῷ πολλῇν ἐν αὐτοῖς εἶναι τὴν διαφορὰν, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν, ὅτι δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἰσότητοι.* Πῶς; ἐγὼ λέγω. *Εἰ ἦν τὰ πάντα, φησὶν, ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν·* *Ἢ μὴ ἦν ἐν ὑμῖν πολλή ἡ διαφορὰ, οὐκ ἂν ἦτε σῶμα· σῶμα δὲ οὐκ ὄντες, οὐκ ἂν ἦτε ἕν· ἕν δὲ οὐκ ὄντες, οὐκ ἂν ἦτε ἰσότητοι.* *Ὡστε οὖν εἰ πάντες ἰσότητοι ἦτε, οὐκ ἂν ἦτε σῶμα· οὐκ ὄντες δὲ σῶμα, οὐκ ἂν ἦτε ἕν· οὐκ ὄντες δὲ ἕν, πῶς ἂν ἦτε ἰσότητοι; Νῦν μνῆτοι, ἐπισιθὶ οὐκ ἐστὲ πάντες ἐν τῇ χάρισμα ἔχοντες, διὰ τοῦτο σῶμά ἐστε· σῶμα δὲ ὄντες, πάντες ἐστὲ ἕν, καὶ οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρετε κατὰ τὸ σῶμα εἶναι.* *Ὡστε ἡ διαφορὰ αὕτη μάλιστα ἐστὶν ἡ ποιούσα τὴν ἰσοτιμίαν· διὸ καὶ ἐπήγαγε, Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.* Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες καὶ ἡμεῖς πᾶσαν βασκανίαν ἐκβάλλομεν, καὶ μήτε τοῖς μείζονα χρίσματα ἔχουσι φθονῶμεν, μήτε καταφρονῶμεν τῶν τὰ ἐλάττωνα κεκτημένων· οὕτω γὰρ ὁ Θεὸς ἠθέλησε. *Μὴ τοίνυν ἀντιτασσόμεθα.* *Εἰ δὲ ἔτι θορυβῇ, ἐννόησον ὅτι τὸ σὺν ἔργον οὐ δύναται ἐκεῖνος· πολὺ κακίς ἀνύειν.* *Ὡστε καὶ ἐλάττων ἦ; τούτῳ πλεονεκτεῖς· καὶ μείζων ἐκεῖνος ἦ, ἐλαττοῦται ἐν τούτῳ, καὶ οὕτως ἰσότης γίνεται.* Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ σώματι καὶ τὰ μικρὰ οὐ μικρὰ δοκεῖ συντελεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεγάλαις λυμαίνεται πολλάκις, ὅταν ἀποσπῇ. *Τί γὰρ τριχῶν εὐτελέστερον ἐν τῷ σώματι; ἀλλὰ τὰς εὐτελεῖς ταύτας ἂν ἀνέλῃς ἀπὸ τῶν ὀφρῶν καὶ τῶν βλεφάρων, ὅλην ἠφάνισας τῆς ὕψεως τὴν ὥραν, καὶ ὀφθαλμοὺς οὐκέτι ὁμοίως φανέται καλός· καίτοι γὰρ περὶ τὸ τυχεῖν ἐστὶν ἡ ζημία, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ οὕτω πᾶσα διεφθάρῃ ἡ εὐμορφία· οὐκ εὐμορφία δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολὺ τῆς χρείας τῶν ὀφθαλμῶν. Τῶν γὰρ μελιῶν ἡμῶν ἕκαστον καὶ ἰδίαν ἐνεργεσίαν ἔχει καὶ κοινήν, καὶ κάλλος ὁμοίως καὶ ἴδιον καὶ κοινόν ἐστὶν ἐν ἡμῖν· καὶ δοκεῖ μὲν διηρηθῆναι ταῦτα, συμπε-*

πλεκταὶ δὲ ἀκριδῶς, καὶ θατέρου διαφθαρέντος καὶ τὸ ἕτερον συναπόλλυται. Σκόπει δὲ· ἔστωσαν ὀφθαλμοὶ λάμποντες, καὶ παρειαὶ μειδιῶσαι, καὶ χεῖλος ἐρυθρόν, καὶ ῥίς εὐθεῖα, καὶ ὀφρύς ἐκτεταμένη· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τὸ τυχεῖν ἐκ τούτων λυμήνη, τῷ κοινῷ πάντων ἐλυμήνω κάλλει, καὶ πάντα κατηφείας μεστὰ, καὶ πάντα αἰσχροῖ φανέται τὰ πρὸ τούτου καλά. *Ἄν γὰρ τὸ ἄκρον μόνον τῆς ῥινὸς συντρίψῃς, πάντων πολλὴν κατέχεας τὴν ἀμορφίαν, καίτοι γὰρ ἐνὸς μέλους ἐστὶν ἡ πῆρσις· καὶ ἐπὶ χεῖρὸς ὁμοίως, ἂν ἐνὸς δακτύλου τὸν ὄνυχον ἐξέλῃς, τὸ αὐτὸ γινόμενον βέβη.*

[274] δ'. *Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ ἐνεργείας βουλευθείης τὸ αὐτὸ συμβαίνειν ἰδεῖν, ἀνελε δάκτυλον ἕνα, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀργότερους βέβη, καὶ οὐκέτι τὰ αὐτῶν ποιούντας ὁμοίως.* Ἐπεὶ οὖν κοινὸν αἰσχρὸς ἡ τοῦ μέλους ζημία, καὶ κοινὸν κάλλος ἡ σωτηρία, μὴ ἔπαυρώμεθα μηδὲ ἐπεμβαίνωμεν τοῖς πλησίον. Διὰ γὰρ ἐκεῖνο τὸ μικρὸν μέλος καὶ τὸ μέγα ἐστὶ καλὸν καὶ ὠραῖον, καὶ διὰ τῶν βλεφαρίδων ὀφθαλμοὺς καλλωπίζεται. *Ὡστε ἑαυτῷ πολεμεῖ ὁ τῷ ἀδελφῷ πολεμῶν· οὐ γὰρ μὲχρις ἐκεῖνον τὰ τῆς βλάβης, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὐ μικρὰν ὑποστῆσεται ζημίαν.* *Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο γίνηται, ὡς ἑαυτῶν, οὕτω καὶ τῶν πλησίον φρονεῖν ὀφείλομεν, καὶ ταύτην τὴν εἰκόνα τοῦ σώματος καὶ νῦν ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν μεταγάγωμεν, καὶ προνοῶμεν ἀπάντων ὡς μελιῶν οἰκειῶν.* Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέλη πολλὰ καὶ διάφορα· καὶ τὰ μὲν τιμιώτερα, τὰ δὲ καταδεέστερα· οἷον εἰσι παρθένων χοροὶ, εἰσι χηρῶν σύλλογοι, εἰσι τῶν ἐν γάμῳ σφόδρην λαμπρόντων φρατρίαί, καὶ πολλοὶ τῆς ἀρετῆς οἱ βαθμοί. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης πάλιν ὁμοίως· ὁ μὲν γὰρ τὰ πάντα ἐκένωσεν, οἱ δὲ τῆς αὐταρχείας ἐπιμελοῦνται μόνως, καὶ πλεον τῆς χρείας οὐδὲν ζητοῦσιν, οἱ δὲ ἐκ τοῦ περισσεύματος ἐδωκαν· ἀλλ' ὁμοῦ οὗτοι πάντες ἀλλήλους κοσμοῦσι, καὶ ἐξουθενήσῃ τὸν ἐλάττωνα ὁ μείζων, ἑαυτὸν τὰ μέγιστα ἐβλαψεν. *Ἡ τε γὰρ παρθένος ἂν ὑβρίσῃ τὴν ἐγγαμὸν, οὐ μικρὸν ὑπετέμετο τοῦ μισθοῦ· ὁ τε τὰ πάντα κενώσας, ἂν ὀνειδίσῃ τῷ μὴ τοῦτο πεποιηκότι, πολὺ τῶν αὐτοῦ πόνων ἐκένωσε.*

Καὶ τί λέγω παρθένους καὶ χήρας καὶ ἀκτῆμονας ἀνδρας; Τί γὰρ τῶν προσαϊτούντων εὐτελέστερον; ἀλλ' ὁμοῦ καὶ οὗτοι χρεῖαν πληροῦσι μεγίστην ἐν Ἐκκλησίᾳ, προσηλωμένοι ταῖς θύραις τοῦ ναοῦ, καὶ κόσμον παρέχοντες μέγιστον, καὶ τούτων ἀνευ οὐκ ἂν ἀπαρτισθεῖν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπερ οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι συνιδόντες ἐξαρχῆς ἐνομοτέθησαν, ὥσπερ τὰ ἄλλα πάντα, οὕτω καὶ τὸ χήρας εἶναι· καὶ τοσαύτην ἐποίησαντο περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδὴν, ὡς καὶ διακόνους αὐταῖς ἐπιστῆσαι ἐπτά. *Ὡςπερ γὰρ ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ παρθένους καὶ ἐγκρατευσμένους ἀριθμῶ, τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καταλέγων, οὕτω καὶ χήρας.* Οὐδὲ γὰρ τὴν τυχοῦσαν χρεῖαν αὐταὶ πληροῦσι. Σὺ μὲν γὰρ οὕτως βούλει, παραγέγονας· αὐταὶ δὲ καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλουσι καὶ πάρεσιν, οὐ τῆς ἐλεημοσύνης ἐνεκεν μόνως τοῦτο ποιοῦσαι· ἐπεὶ, εἰ τοῦτο ἐβούλοντο, ἐξῆν

proferenda habuerimus, non sic poterimus ostendere recte factum esse, ut cum dicimus: Ut optimus artifex voluit, ita factum est: nam sic ille vult ut expedit. Si autem in hoc corpore de membris non curiose inquirimus, multo magis in Ecclesia. Et vide illius prudentiam: non enim illam ponit differentiam quæ ex natura est, neque illam quæ est ex operatione, sed eam quæ est a situ locorum: *Nunc enim posuit*, inquit, *Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit*. Et recte dixit, *Unumquodque*, in omnibus utilitatem ostendens. Neque enim dicere possis, illum hoc quidem posuisse, illud vero minime, sed unumquodque secundum voluntatem ipsius situm est. Itaque et pedi utile sit sic collatum esse, non capiti tantum; et sive ordinem mutaverit, sive proprio relicto loco, in alium transierit, sive in majorem venisse videatur, totum perdidit et corripuit: nam proprium locum perdidit, et alium non assequitur. *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* 20. *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus*. Cum enim eis satis os obstruxisset a Dei dispositione, rursus ratiocinia ponit; neque semper hoc facit, neque illud, sed commutans variat orationem. Qui enim os obturat tantum, auditorem turbat; quique illum assuefacit ad omnium causas exquirendas, in oratione de fide ipsum lædit. Idcirco hoc Paulus frequenter facit, ut et credant et non turbentur; et postquam ora obstruit, dat etiam rationem. Et vide contentionem et plenam victoriam. Ex quibus putabant se non esse honore pares, quod multa in ipsis esset differentia, ex iisdem ostendit illos propter hoc ipsum honore pares esse; quomodo autem, ego dicam. *Si essent*, inquit, *omnia unum membrum, ubi corpus?* Id est, Si non esset, inquit, in vobis multa differentia, non essetis corpus: si corpus non essetis, neque unum essetis: si unum non essetis, neque pares essetis. Itaque si pares essetis, non essetis corpus: si corpus non essetis, non essetis unum: si unum non essetis, quomodo honore pares essetis? Nunc vero, quia non omnes idem donum habetis, ideo corpus estis: corpus vero cum sitis, omnes unum estis, et nihil alter ab altero differtis, secundum id, quod corpus estis. Itaque illa maxime differentia est, quæ facit honoris paritatem: ideoque subjunxit, *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus*. Hæc itaque nos quoque cogitantes, omnem pellamus invidiam, neque illis inuideamus qui majora habent charismata, neque despiciamus eos qui minora possident: ita enim Deus voluit. Ne itaque obsistamus. Si vero adhuc turbaris, cogita illum sæpe non posse opus tuum implere. Quamobrem, etiamsi minor fueris, in hoc illum superas; etiamsi major ille sit, in hoc superatur, et sic æqualitas efficitur. Etenim in corpore quoque, quæ parva sunt, non parva videntur exsequi, sed et magna sæpe labefactant, cum abscedunt. Quid enim in corpore pilis vilis? sed si illos viles abstuleris a superciliis, omnem faciei formam delevisti, et oculus non ultra tam pulcher apparebit:

quamquam leve est detrimentum, attamen sic omnis forma periit; non forma tantum, sed et oculorum usus multum læditur. Singula enim membra nostra propriam et communem habent operationem; et pulchritudo etiam et propria et communis est in nobis: et videntur quidem illa divisa esse, suntque tamen accurate connexa, ac si alterum perierit, alterum quoque simul interit. Animadvertite autem: sint oculi lucentes, gena subridens, labium rubicundum, nasus rectus, supercilium extensum: attamen si illorum quodpiam vel tantillum labefactaveris, communem omnium pulchritudinem labefactasti, et turpia omnia apparebunt, quæ antea pulchra erant. Nam si vel extremum nasum contriveris, in omnia simul multam infudisti deformitatem, etiamsi unius membri sit mutilatio: et in manu etiam, si unius digiti unguem abstuleris, idipsum fieri videbis.

4. Si autem idipsum in operatione videre velis, tolle digitum unum et reliquos otiosiores videbis, neque suo ultra similiter munere fungentes. Quoniam igitur unius membri jactura communis est turpitudine, ejusque conservatio communis pulchritudo, ne extollamur neque insultemus proximis. Nam propter illud exiguum membrum, illud quod magnum est, pulchrum est et formosum, et per palpebras ornatur oculus. Se impugnat ergo, qui fratrem impugnat: non enim ad illum solum pertingit damnum, sed et ipse non parvum detrimenti subibit. Ne hoc itaque fiat, ut nosmetipsos sic proximos curemus, et hanc corporis imaginem nunc et in Ecclesiam transferamus, et omnium providentiam geramus ut propriorum membrorum. Nam et in Ecclesia membra sunt multa et diversa, alia quidem honorabilia, alia inferiora; ut sunt virginum chori, viduarum cœtus: sunt etiam eorum qui in casto connubio fulgeant sodalitia, multique sunt virtutis gradus. Similiterque rursum in eleemosyna: alius enim omnia effudit et erogavit, alii autem solo tantum victu contenti sunt, et non plus quærunt quam necessaria, alii ex superfluo erogant. Attamen hi omnes sese mutuo exorant; et si minorem major despiciat, seipsum maxime lædit. Virgo quoque si connubio junctam contumelia afficiat, non parum ex mercede sua decedit. Si is qui omnia elargitus est, exprobet ei qui idipsum non fecit, ex laboribus suis multum evacuavit.

Viduae in Ecclesia. — Et quid virginis dico, viduas, et viros qui nihil possident? quid enim vilius iis qui emendicant? attamen illi usum maximum in Ecclesia implent, ostiis templi hærentes et ornatum maximum afferentes: absque illis enim perfecta non esset plenitudo Ecclesiæ. Quod cum initio viderent apostoli, legem statuerunt, ut circa alia omnia, sic et ut viduæ essent; et in ea re tantum studii posuerunt, ut ipsis diaconos septem præficerent. Quemadmodum enim episcopos, presbyteros, diaconos, virginas et continentes enumero, cum Ecclesiæ membra recenseo: sic et viduas. Neque enim illæ levi funguntur munere. Nam tu quidem quando vis, ades; illæ vero die nocteque psallunt et adsunt, non

eleemosynæ tantum causa hæc agentes; si enim hoc vellent liceret per forum incedere, et in angustis mendicare; sed non modica moventur pietate. Vide ergo in quanta paupertatis fornace versentur. Blasphemantes apud illas numquam audieris, neque indigne ferentes, quod tamen ex divitibus multæ faciunt. Et illarum quædam esurientes sæpe dormierunt; aliæ autem a frigore assidue vexantur, et tamen in gratiarum actione et glorificatione degunt. Si obolum dederis, gratias agunt, et mille bona danti apprecantur; si nihil dederis, non ægre ferunt, sed sic quoque benedicunt et diligunt, diurno fruente victu. Nempe etiamsi nolint, iniques, id ferre illas necesse est. Cur? queso; qua de causa hoc acerbum protulisti verbum? annon sunt turpes artes, quæ etiam senibus et viris et mulieribus lucrum afferre possint? si vitam honestam curare nolent, annon poterant inde cum magna ali rerum copia? non vides quot quantique sint istius ætatis lenones et libidinis ministri, et alia quædam hujusmodi munia exercentes, qui aluntur et in deliciis vivunt? At hi minime, sed malunt fame perire potius, quam vitam suam deturpare, et salutem suam prodere; sedentque toto die pharmacum tibi salutis apparantes. Non enim medicus manum extendens et ferrum immitteus vulnerum putredinem æque excindit ut pauper dexteram extendens et eleemosynam accipiens, aufert vulnerum tumores: quodque mirabile est, sine ullo dolore hanc optimam illi exercent medicinam. Ac non minus quam nos qui populo præsumus et vos ad utilia hortamur, ille qui ante fores ecclesiæ sedet per silentium et aspectum vos alloquitur. Nos enim hæc vobis quotidie insonantes dicimus: Ne altum sapias, o homo: repente transit et fluxa est hominum natura; juvenus ad senium festinat, forma ad deformitatem, robor ad infirmitatem, honor ad contemptum, sanitas in infirmitatem incidit, gloria in vilitatem, divitiæ in paupertatem: fluente vehementi res nostræ similes sunt, quod numquam vult consistere, sed ad declive festinat.

5. Hæc quoque, imo plura per aspectum illi consulunt, et per experientiam ipsam, quæ est manifestior admonitio. Quam multi ex iis, qui foris sedent, in juventute floruerunt, magna patrarunt? quam multi ex his deformibus et corporis fortitudine et forma multos superarunt? Sed ne fidem negetis, neu rideatis: nam innumeris hujusmodi exemplis plena est vita. Nam si multi viles et abjecti homines sæpe reges sunt effecti, quid mirum si ex magnis et gloriosis viles et inglorii sunt effecti? nam illud certe longe mirabilius est; hoc vero postremum sæpissime contingit. Quapropter non oportet fidem non adhibere, si in artibus, in militia et in pecuniarum copia quidam eorum floruerint; imo miserari convenit illos cum affectu multo, et quique debemus timere ne similia patiamur. Etenim nos quoque homines sumus, et huic celeri subjecti mutationi. Sed fortassis ex improbis quispiam, qui irridere solent, ea quæ dicta sunt carpet, nosque omnino traducet dicens: Quous-

que non cessabis pauperes et egenos semper in orationem inducere, et calamitates nobis prædicere, paupertatem prænuntiare, id curans ut nos mendicos efficias? Non curans ut vos mendicos efficiam, o homo, hæc dico, sed vobis cæli divitias aperire studens. Nam qui apud bene valentem ægrotos memorat, illorumque dolores enarrat, non ut illum ægrotum reddat hoc dicit, sed ut in sanitate conservet, et eorum quæ aliis acciderunt timore hujus incuriam excindat. Terribilis vobis paupertas videtur esse, ac vel ipso nomine horrenda. Ideo namque pauperes sumus, quia paupertatem timemus, etiamsi mille talenta habeamus. Non enim is qui nihil habet pauper est, sed is qui paupertatem exhorrescit: quoniam et in calamitatibus non eos, qui innumera patiuntur mala, deploramus et miseros existimamus, sed eos qui illa ferre nesciant, etiamsi modica sint. Contra vero is, qui illa scit patienter ferre, et coronis et laudibus dignus est. Et quod hoc ita se habeat, in certaminibus quosnam laudamus? eosne qui multum verberantur, nec dolent, sed erecto collo perstant; an eos qui post primas plagas fugiunt? annon illos quidem coronamus, tamquam fortes magnique animi, hos autem irridemus, ut ignavos et timidos? Sic ergo et in hujus viæ rebus faciamus: eum qui facile omnia sustinet coronemus, ut et illum fortem in omni certamine virum; hunc vero timidum et ad aspera trementem defleamus, qui antequam plagam accipiat, præ formidine exstinguitur. Etenim in certaminibus si quis antequam manus extollat, adversarium videns dexteram extendentem, fugiat antequam plagam accipiat, ridiculus erit, ut enervatus et mollis et in his laboribus imperitus. Ut etiam accidit iis qui paupertatem timent, et ne ejus quidem expectationem ferre possunt. Non ergo nos vos miseros reddimus, sed vos ipsi id facitis. Quomodo enim non tibi deinceps illudet diabolus, quem ante plagam minas tantum conspicientem, videt formidantem atque trementem? Imo vero cum tu hoc putes esse minas, non erit illi opus ut te percutiat; sed sinens te possidere divitias, ex timore ne auferantur te cera molliorem reddet. Ea enim sumus natura, ut ita dicam, ut ea quæ pertimescimus, postquam ea perpassi sumus, non ita terribilia existimemus, ut ante quam experimentum faceremus. Ut ne ergo hanc virtutem obtineas, in summo te detinet timore, atque ante experimentum ex paupertatis metu te quasi ceram liquefaciat. Nam talis homo cera quavis mollior est, et miseriorem quam Cainus vitam ducit, pro iis quæ possidet timens, et de iis quæ non habet dolens: et pro iis quæ habet rursum tremens, utpote fugitivas et ingratas intus retinens divitias, atque variis absurdisque obsessus affectibus. Etenim cupiditas absurda, timor varius, angor animi, et tremor undique avaros exagitant: similesque sunt naviculæ undique a contrariis ventis agitatae, et fluctus multos sustinenti. Et quanto melius esset hujusmodi hominem decedere, quam perpetuam ferre tempestatem? Nam et Caino tolerabilius erat mori, quam perpetuo tremere.

κατὰ τὴν ἀγορὰν βαδίζειν, καὶ ἐν τοῖς στενωποῖς
προσαίτεῖν· ἀλλ' ἔχουσι τι καὶ εὐλαθείας οὐ μικρὸν.
Ὅρα γοῦν ἐν ὄσῃ καμίνῳ πενίας εἶσι. Καὶ βλασφη-
μουσὺν οὐκ ἂν ποτε αὐτῶν ἀκούσῃς, οὐδὲ ἀποδυσπε-
τουσὺν, ἅπερ πολλὰ τῶν πλουτουμένων· ποιοῦσιν.
Καὶ αἱ μὲν αὐτῶν πεινῶσαι ἐκοιμήθησαν πολλάκις,
αἱ δὲ καὶ διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ χρυμοῦ πηγνύμεναι δια-
τελοῦσι, καὶ ὅμως ἐν εὐχαριστίᾳ καὶ δοξολογίᾳ δι-
άγουσι. Κἂν ὁβολὸν διῶς, εὐχαριστοῦσι καὶ ἐπεύχον-
ται μυρία τῷ δεδωκότι· κἂν μηδὲν διῶς, οὐ δυσχεραί-
νουσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως εὐλογοῦσι καὶ ἀγαπῶσι, τῆς
ἐφημέρου τροφῆς ἀπολαύουσαι. Κἂν γὰρ [275] μὴ
βούλωνται, φησὶν, ἀνάγκη φέρειν αὐτάς. Διὰ τί; εἰπέ
μοι· τίνας ἔνεκεν τὸ μικρὸν τοῦτο ἐφθέγξω ῥῆμα;
οὐκ εἰσὶ τέχνηαι αἰσχυραὶ, καὶ τοῖς γεγηρακόσι κέρδος
ἔχουσαι καὶ ταῖς γεγηρακυαῖς; οὐκ ἡδύναντο, εἴπερ
βούλοιο τοῦ ῥῆν ἐπεικτικῶς ἀμελεῖν, κἄκεῖθεν μετὰ
πολλῆς ἀποτρέψεσθαι τῆς περιουσίας; οὐκ ὁρᾷς πό-
σοι τῶν ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ μαστροποὶ καὶ προαγωγοὶ
γινώμενοι, καὶ ἕτερα τοιαῦτα ἅττα διακονούμενοι;
καὶ τρέφονται καὶ τρυφῶσιν; Ἄλλ' οὐκ οὗτοι, ἀλλ'
αἰροῦνται λιμῷ διαφθεῖρεσθαι μάλλον, ἢ κατασιχνῶναι
τὴν ἑαυτῶν ζωὴν καὶ προδοῦναι τὴν σωτηρίαν· καὶ
κάθηνται δι' ἡμέρας ὅλης φάρμακόν σοι κατασχευά-
ζοντες σωτηρίας. Οὐ γὰρ οὕτως λατρός, χεῖρα ἐκτεί-
νων καὶ σιδήριον ἐπάγων, ἐκτέμνει τὰ σσσηπότητα τῶν
τραυμάτων, ὡς πέντης, δεξιᾶν ἐκτείνων καὶ ἐλεημο-
σύνην λαμβάνων, περιαιρεῖ τῶν τραυμάτων τοὺς
μώλους. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι χωρὶς ἀλγυδῶνος
καὶ ἰδύμενης τὴν καλὴν ταύτην ἐργάζονται λατρείαν.
Καὶ ἡμῶν τῶν τοῦ λαοῦ προκαθημένων καὶ παραι-
νούτων ὑμῖν τὰ συμφέροντα οὐκ ἔλαττον ἐκείνος δια-
λέγεται ὁ πρὸ τῶν θυρῶν τῆς ἐκκλησίας καθήμενος
διὰ τῆς σιγῆς καὶ τῆς ὁψεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα
καθ' ἐκάστην ὑμῖν ἐνηχοῦμεν τὴν ἡμέραν, λέγοντες·
Μὴ μέγα φρόνει, ὦ ἀνθρώπε, ὁξύρροπον καὶ εὐμετά-
πτωτον τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἡ νεότης πρὸς γῆρας
ἐπείγεται, τὸ κάλλος πρὸς ἀμορφίαν, ἡ ἰσχύς πρὸς
ἀσθένειαν, ἡ τιμὴ πρὸς καταφρόνησιν, ἡ ὑγίεια πρὸς
ἀρρώστηαν μεταπίπτει, ἡ δόξα πρὸς εὐτέλειαν, ὁ
πλοῦτος πρὸς πενίαν· βρῦματι σφοδρῶς τὰ ἡμέτερα
ἔοικεν οὐδαμῷ ἵστασθαι βουλομένῳ, ἀλλ' ἐπειγομένῳ
πρὸς τὸ κάταντες.

ε'. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐκεῖνοι, καὶ πλείονα τούτων διὰ τῆς
ὁψεως συμβουλεύουσι, καὶ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, ἥτις
καὶ σαφεστέρᾳ ἐστὶ παραινεῖσι. Πόσοι γοῦν τῶν ἔξω
καθήμενων νῦν ἤκμασαν ἐν νεότητι, καὶ μεγάλα εἰρ-
γάσαντο; πόσοι τῶν εἰδεχθῶν τούτων καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ
σώματος ἰσχύϊ καὶ τῇ τῆς ὁψεως ὥρᾳ πολλοὺς παρ-
ήλσαν; Ἀλλὰ μὴ ἀπιστεῖτε, μηδὲ χλευάζετε· καὶ
γὰρ μυρίων γέμει τοιοῦτων ὑποδειγματίων ὁ βίος. Εἰ
γὰρ βεσιλεύεις ἐξ εὐτελείων καὶ ταπεινῶν πολλοὶ πολλαί-
κις γέγοντο, τί θαυμαστὸν, καὶ ἐκ μεγάλων καὶ ἐν-
δοξῶν ταπεινοὶ καὶ εὐτελεῖς κατέστησαν; καὶ γὰρ τὸ
πολλῶν παραδοξώτερον ἐκείνῳ ἐστὶ· τοῦτο δὲ τῶν ἀεὶ
συμβαίνοντων. Ὅστε οὐ χρὴ διαπιστεῖν, εἰ τινες τού-
των καὶ ἐν τέχναις καὶ ἐν στρατείαις ἤνθησαν καὶ ἐν
χρημάτων περιουσίαις, ἀλλὰ καὶ ἐλατὺν αὐτοὺς μετὰ
πολλῆς τῆς συμπαθείας, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν δεδοικέναι,
μὴ ποτε καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πάθωμεν. Καὶ γὰρ καὶ
ἡμεῖς ἀνθρώποι, καὶ ὑπὸ τὴν ὁξύρροπον ταύτην κεί-
μεθα μεταβολῇ. Ἄλλ' ἴσως τῶν ἀγνωμόνων τις καὶ

σκάπτειν εἰωθὼτων καὶ ἐπισκήψει τοῖς εἰρημένοις,
καὶ κωμωδήσει πάντως ἡμᾶς λέγων· Μέχρι τίνος οὐ
παύσῃ πένητας ἀεὶ καὶ πτωχοὺς ἐν τοῖς λόγοις εἰσ-
άγων, καὶ συμφορὰς ἡμῖν προφητεύων, καὶ πενίαν
προαναφωνῶν, καὶ πτωχοῦς ποιῆσαι σπουδάζων; Οὐ
[276] πτωχοῦς ὑμᾶς σπουδάζων ποιῆσαι, ἀνθρώπε,
ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τὸν πλοῦτον ὑμῖν ἀν-
οῖξαι σπεύδων. Ἐπεὶ καὶ πρὸς τὸν ὑγιαίνοντα ὁ τῶν
ἀρρώστοντων μεμνημένος καὶ τὰς ἐκείνων διηγού-
μενος ὁδύνας, οὐκ ἵνα ἐπίνοσον ποιῇσῃ, λέγει, ἀλλ' ἵνα
ἐπὶ τῆς ὑγίειας διατηρήσῃ, τῷ φόβῳ τῶν ἐκείνων
συμβαίνοντων τὴν τοῦτο βιβύμην ἐκκόπτων. Φοβε-
ρὸν ὑμῖν ἢ πενία εἶναι δοκεῖ, καὶ φρικτὸν καὶ μέχρη
προσηγορίας αὐτῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο πένητές ἐσμεν,
ὅτι πενίαν δεδοίκαμεν, κἂν μυρία ἔχωμεν τάλαντα.
Οὐ γὰρ ὁ μηδὲν ἔχων, πένης, ἀλλ' ὁ πενίαν φρίττων·
ἐπεὶ καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς οὐ τοὺς τὰ μεγάληα πά-
σχοντας κακὰ δακρύομεν καὶ ἀθλίους ἡγοῦμεθα, ἀλλὰ
τοὺς οὐκ εἰδότες αὐτὰ φέρειν, κἂν μικρὰ τύχῃ ᾖντα·
ὡς ὁ γε φέρειν εἰδὼς καὶ ἐπαίνων ἄξιος καὶ στεφά-
νων. Καὶ ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐν τοῖς
ἀγῶσι τίνας ἐπαينوῦμεν; τοὺς πολλὰ τυπτομένους
καὶ μὴ ἀλγούντας, ἀλλ' ὕψηλόν τὸν αὐχένα ἔχοντας,
ἢ τοὺς ἀπὸ τῶν πρώτων φεύγοντας πληγῶν; οὐχὶ
ἐκείνους μὲν καὶ στεφανοῦμεν, ὡς ἀνδρείους καὶ γεν-
ναίους, τοὺτους δὲ καὶ γελῶμεν, ὡς ἀνάνδρους καὶ
δειλοὺς; Οὕτω τοῖνον καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ βίου πραγμά-
των ποιῶμεν· τὸν μὲν εὐκόλως ἅπαντα φέροντα στε-
φανώσωμεν, καθάπερ ἐκείνον τὸν γενναῖον παγκρα-
τιαστὴν· τοῦτον δὲ δακρύσωμεν τὸν δεδοικότα καὶ τρέ-
μοντα τὰ δεινὰ, καὶ πρὶν ἢ δέξασθαι πληγὴν ἀποτε-
θνηκότα τῷ δέει. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀγώνων εἴ τις,
πρὶν ἢ χεῖρας ἀντάραι, τὸν ἀντίπαλον ἰδὼν τὴν δεξιᾶν
τείνοντα μόνον ἀποφύγοι, κἂν μὴ δέξηται πληγὴν,
καταγέλαστος ἔσται, ὡς ἄτονος· ἢ καὶ μαλακὸς καὶ
πόνων ἀπειροσ τοιοῦτων· ὅσον καὶ ἐπὶ τούτων συμβαί-
νει τῶν πενίαν δεδοικόντων, καὶ οὐδὲ τὴν προσδοκίαν
αὐτῆς ἐνεγκεῖν δυναμένων. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ποιοῦμεν
ὑμᾶς ἀθλίους, ἀλλ' ὑμεῖς ἑαυτοὺς. Πῶς γὰρ οὐ κατα-
παίξεσθαι σου λοιπὸν ὁ διάβολος, καὶ πρὸ τῆς πληγῆς
τὴν ἀπειλὴν ὁρῶν δεδοικότα καὶ τρέμοντα; Μάλλον δὲ,
ὅταν ἀπειλὴν τοῦτο νομίζῃς, οὐ δέχεται λοιπὸν οὐδὲ
πλήξαι, ἀλλ' ἀφελὲς ἔχειν τὸν πλοῦτον, τῇ προσδοκίᾳ
τῆς ἀφαιρέσεως κηροῦ παντὸς μαλακώτερόν σε ἐργά-
σεται. Καὶ γὰρ παφύκαμεν, ὡς εἰπεῖν, ἅπερ δεδοίκα-
μεν, μετὰ τὸ παθεῖν οὐχ οὕτω νομίζειν εἶναι φοβερά,
ὥσπερ ἔμπροσθεν καὶ πρὸ τῆς πείρας. Ἴν' οὖν μηδὲ
ταύτην κτήσῃ τὴν ἀρετὴν, ἐν ἀκμάζοντι σε κατέχει
φόβος, πρὸ τῆς πείρας τῷ φόβῳ τῆς πενίας ὥσπερ
κηρὸν πυρὶ κατατήκων. Καὶ γὰρ κηροῦ παντὸς μα-
λακώτερος ὁ τοιοῦτος, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κάιν ἀθλιώτε-
ρον βίον ζῶν, ὑπὲρ μὲν ὧν πλεονεκτεῖ δεδοικὸς, ὑπὲρ
δὲ ὧν οὐκ ἔχει ἀλγῶν· καὶ ὑπὲρ ὧν ἔχει τρέμων πά-
λιν, ἅτε δραπετὴν ἀγνώμονα κατέχων ἔνδον τὸν πλοῦ-
τον, καὶ ποικίλοις τισὶ καὶ ἀτόποις πολιορκούμενος
πάθει. Καὶ γὰρ ἐπιθυμία ἀτοπος καὶ φόβος πολυ-
εἰδής καὶ ἀγωνία καὶ τρόμος πανταχόθεν αὐτοὺς
χειμάζουσι· καὶ εὐκασι πάντοθεν ἐναντίους
ἀνέμοις ἐλαυνομένῳ, [277] καὶ πολλὰς ὑπομένοντι
τάς τρικυμίας. Καὶ πόσῳ βέλτιον τὸν τοιοῦτον ἀπ-
ελεῖν, ἢ διηνεκῇ φέρειν χειμῶνα; ἐπεὶ καὶ τὸν
Κάιν ἀνεκτότερον ἦν ἀποθανεῖν, ἢ διαπαντὸς τρέ-
μεῖν.

* Legendum videtur, τῶν πλουτουσῶν, nisi subintelli-
gitur τῶν πλουστῶν γυναικας.

† Alii, ὡς ἄτομος, non male.

Ἰν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ταῦτα πάσχωμεν, καταγελάσωμεν τῆς τοῦ διαβόλου μηχανῆς, διαρρήξωμεν αὐτοῦ τὰ σχοινία, διακόψωμεν τοῦ χαλεποῦ δόρατος τὴν αἰχμὴν, καὶ πᾶσαν ἐφοδὸν ἀποτερίξωμεν. Ἄν γὰρ χρημάτων καταγελάσῃς, οὐκ ἔχει ποῦ πληῖσαι, οὐκ ἔχει πόθεν ἐπιλάβηται· τὴν γὰρ ῥίζαν ἀνέσπασας τῶν κακῶν· ῥίζης δὲ οὐκ οὕσης, οὐδὲ καρπὸς βλαστῆσαι πονηρός. Ταῦτα λέγωμεν μὲν αἰεὶ, καὶ λέγοντες οὐ παυώμεθα· εἰ δέ τι λέγοντες ἀνύομεν, ἡ ἡμέρα δείξει ἐκείνη ἢ ἐν πυρὶ ἀποκαλυπτομένη, ἢ τὸ ἐκάστου ἔργον δοκιμάζουσα, ἢ τὰς λαμπάδας δεικνύουσα τὰς λαμπράς καὶ τὰς οὐ τοιαύτας. Τότε καὶ ὁ ἔχων τὸ ἔλαιον, καὶ ὁ μὴ ἔχων, ὁῦτος ἔσται. Ἀλλὰ μὴδὲνα γένοιτο τότε εὐρεθῆναι ταύτης ἔρμηνος τῆς παραμυθίας,

ἀλλὰ πάντας δαψιλῇ τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιφερομένους, καὶ φαίδρας ἔχοντας τὰς λαμπάδας, συνεισελεῖν τῷ νυμφίῳ· ὥς οὐδὲν τῆς φωνῆς ἐκείνης φοβερώτερον καὶ ὀδυνηρότερον, ἢν οἱ χωρὶς ἐλεημοσύνης δαψιλοῦς ἀπτόντες τότε ἀκούσονται τοῦ νυμφίου λέγοντος, *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς*. Ἀλλὰ μήποτε ταύτης ἀκούσαιμεν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τῆς ἡδίστης ἐκείνης καὶ ποθεινοτάτης, *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν μακάριον ἱερόμεθα βίον, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύομεθα πάντων τῶν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντων ἀνθρώπινον· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΑ'.

Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἡ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω.

α. Καταστείλας τῶν ἐλαττόνων τὸν φθόνον, καὶ τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξελὼν, ἦν εἰκὸς ἔχειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ μεζόνων ἐτέρους κατηξιώσθαι χαρισμάτων, ταπεινοὶ καὶ τούτων τὸν τύπον τῶν τὰ μεζίονα εἰληφόντων χαρίσματα· ποιήσας μὲν αὐτὸ καὶ ἐν οἷς πρὸς ἐκεῖνους διελέγετο (τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι χάρισμά ἐστι, καὶ οὐ κατέρθωμα, τοῦτο ἐμφαίνοντος ἦν)· νυνὶ δὲ αὐτὸ καὶ σφοδρότερον πάλιν ποιεῖ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένων εἰκότος. Ἀπὸ γὰρ τοῦ σώματος λοιπὸν καὶ τῆς ἐκείθεν ἐνόητος ἐπ' αὐτὴν τῶν μελῶν χωρεῖ τὴν σύγκρισιν· ὁ μάλιστα ἐξήττον ἐκείνῳ μαθεῖν· ἐπειδὴ οὐχ οὕτως ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς παραμυθίσασθαι τὸ πάντας ἐν σῶμα εἶναι, ὥς τὸ μαθεῖν ὅτι καὶ ἐν αὐτοῖς, οἷς εἶχον, οὐδὲν μέγα ἡλαττοῦντο. Καί φησιν· *Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἡ πάλιν ἡ [278] κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω*. Εἰ γὰρ καὶ ἑλαττον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἀναγκαῖον· καὶ ὥσπερ οὐκ ὄντος ἐκείνου πολλὰ ἐμποδίζεται, οὕτω καὶ τούτου χωρὶς χωλεῖ τὸ πληρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Οὐκ ἔρει, ἀλλ'* ὅτι, *Οὐ δύναται εἰπεῖν*. Ὡστε καὶ θέλῃ, καὶ λέγῃ, οὐκ ἐνδέχεται, οὐδὲ ἔχει τὸ πράγμα τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο λαθὼν ἐκότερα τὰ ἀκρα, ἐν αὐτοῖς γυμνάζει τὸν λόγον, πρῶτον μὲν ἐπὶ χειρὸς καὶ ὀφθαλμοῦ, δεύτερον δὲ ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ποδῶν, αὖθις τὸ παράδειγμα. Τί γὰρ ποδὸς εὐτελέστερον, ἢ τί κεφαλῆς τιμιώτερον καὶ ἀναγκαϊότερον; τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἀνθρώπος, ἡ κεφαλὴ. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστιν αὐτάρκης, οὐδὲ τὰ πάντα αὐτὴ δύναται· ἂν ἀνύειν· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, περιττὸς ἡμῖν οἱ πόδες προσέκειντο. Καὶ οὐδὲ ἔσται μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν ὑπερβολὴν ζητεῖ· ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, οὐ μέχρι τοῦ ἰσοφιλολογεῖν, ἀλλὰ καὶ περαιτέρῳ προβαίνειν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἀλλὰ πολλὰ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι· καὶ ὁ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τοῖσις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθμεν· καὶ τὰς χήμονα ἡμῶν εὐσηχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει· πανταχό τὴν τοῦ σώματος προσθήκην τιθεῖς, καὶ ταύτη κάκεινον παραμυθούμενος καὶ τοῦτον καταστέλλων. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγω, φησὶν,

ὅτι οὐ μόνον χρεῖαν ἔχει τὰ μεζίονα τῶν ἐλαττόνων, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὴν χρεῖαν ἔχει. Εἰ τι γὰρ ἀσθενὲς ἐν ἡμῖν, εἰ τι ἀτιμον, τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον καὶ τιμῆς ἀπολαύει μεζόνος. Καὶ καλῶς εἶπε, *Τὰ δοκοῦντα*, καὶ, *Ἄ δοκοῦμεν*, δεικνύς ὅτι οὐ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῆς τῶν πολλῶν ὑπονοίας ἡ ψῆφος. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀτιμον· Θεοῦ γὰρ ἔργον ἐστί. Τί γὰρ τῶν μορίων τῶν γεννητικῶν ἀτιμότερον ἐν ἡμῖν εἶναι δοκεῖ; Ἀλλ' ὅμως πλείονος ἀπολαύει τιμῆς· καὶ οἱ σφόδρα πένητες καὶ τὸ λοιπὸν γυμνὸν ἔχοντες σῶμα, οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο ἐκεῖνα τὰ μέλη δεῖξαι γυμνά. Καίτοι γε οὐχ αὕτη τῶν ἀτίμων ἡ τάξις, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἁλίων καταφρονεῖσθαι ἔδει. Καὶ γὰρ ἐν οἰκείᾳ ὁ ἡτιμωμένος οἰκέτης οὐ μόνον οὐκ ἀπολαύει πλείονος θεραπείας, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦται. Ὡστε εἰ καὶ τοῦτο ἀτιμον ἦν, οὐ μόνον μεζόνων ἀπολαύειν οὐκ ἔδει, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν· νυνὶ δὲ πλείονος ἀπολαύει τιμῆς, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐργασαμένης. Τοῖς μὲν γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ μὴ δεῖσθαι ἔδωκε· τοῖς δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῇ φύσει οὐκ ἔδωκεν, ἡμᾶς παρέχειν ἡνάγκασεν. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀτιμα· ἐπεὶ καὶ τὰ ζῶα ἐν τῇ φύσει τὸ ἀνευδεῆς ἔχει, καὶ οὐτε ἱματίων δεῖται, οὐτε ὑποδημάτων, οὐτε ὀρόφου, τὰ πλείονα αὐτῶν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀτιμότερον αὐτῶν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, ἐπειδὴ πάντων δεῖται τούτων. Καὶ γὰρ εἰ τις ἀκριδῶς ἐξετάσειε, καὶ αὐτῇ τῇ φύσει τίμιά τε καὶ ἀναγκαῖά ἐστιν· ὃ ὅτι καὶ αὐτὸς ἠνέξατο, οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας [279] ἐπιμελείας καὶ τοῦ πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως αὐτοῖς ψηφισάμενος. Διὸ, ὅταν μὲν ἀσθενῇ λέγῃ καὶ ἀτιμα, *Τὰ δοκοῦντα* λέγει· ὅταν δὲ ἀναγκαῖα, οὐκέτι προστίθῃσι, *Τὰ δοκοῦντα*, ἀλλ' αὐτὸς ἀποφαίνεται λέγων, ὅτι ἀναγκαῖά ἐστι· καὶ μάλα εἰκότως. Καὶ γὰρ πρὸς παιδοποιίαν καὶ τὴν τοῦ γένους ἡμῶν διαδοχὴν χρῆσιμα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ νομοῦνται Ῥωμαῖον τοὺς ταῦτα ἀκροτηριάζοντας τὰ μέλη καὶ ποιοῦντας εὐνούχους κολάζουσιν, ἅτε τῷ κοινῷ γένει λυμαινόμενους, καὶ αὐτῇ ἐμπρεάζοντας τῇ φύσει. Ἀλλ' ἀπολιντο οἱ ἀκόλαστοι, οἱ τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα διαβάλλοντες. Ὡσπερ γὰρ τῷ οἶνῳ πολλοὶ διὰ τοὺς μεθύοντας κατηράσαντο, καὶ τῇ φύσει τῶν γυναικῶν διὰ τὰς μοιχευομένας· οὕτω καὶ τὰ μέλη ταῦτα αἰσχρὰ εἶναι ἐνόμισαν διὰ τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτοῖς χρωμένους. Ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν· οὐ γὰρ τῇ φύσει τοῦ πράγματος ἡ ἀμαρτία συγκεκλήρωται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τίχεται τοῦ πλῆμνους τὸ πλεονέκτημα.

* Marg. Savil, ἐντίθετον.

Pecuniae spernendæ. — Ne ergo nos quoque talia patiamur, diaboli machinas irrideamus, ejus funes frangamus, dirumpamus gravis lanceæ cuspidem, et omnem ei aditum intercludamus. Si enim pecunias irriseris, non habet quo te percutiat, non habet unde apprehendat : nam radicem evulsisti malorum ; radice vero sublata, neque malus germinabit fructus. Hæc semper dicamus, et finem dicendi non faciamus : an vero dicentes aliquid proficiamus, dies ille ostendet, qui in igne revelabitur, qui uniuscujusque opus explorabit, qui lampadas ostendet lucentes et eas quæ tales non sunt. Tunc manifestus erit is qui oleum habet, et is qui non habet. Sed faxit Deus ut nullus

tunc reperiatur tali vacuus consolatione ; sed ut omnes largam benignitatem efferant, et claras habentes lampadas, una cum sponso intrent. Illa certe voce nihil terribilius, nihil asperius est, quam tunc audituri sunt ii, qui sine larga eleemosyna hinc demigrarunt, dicente sponso, *Nescio vos (Matth. 25. 12)*. Absit autem ut hanc audiamus vocem, sed suavissimam illam et summe expetendam : *Venite, benedicti Patris mei, possidele paratum vobis regnum a constitutione mundi (Ibid. v. 34)*. Sic enim beatam ducemus vitam, et omnibus fruemur bonis, quæ mentem humanam exsuperant : quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXI.

CAP. 12. v. 21. *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo ; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.*

1. Postquam minorum invidiam represserat, illorumque mœrorem abstulerat, quem concepisse illos verisimile erat ex eo, quod alii majoribus donis dignati fuissent, horum fastum deprimit, qui majora dona acceperant. Cumque hoc fecisset, quando cum illis disserebat (dicere enim, illud esse donum gratuitum, et non bonum opus, hoc aperte significabat) : nunc autem id ipsum vehementius facit, in eadem manens imagine : a corpore enim et ab ejusdem unitate, ad ipsam membrorum comparisonem procedit : quod ipsi maxime discere optabant ; quia ad illos consolandos non aptum erat illud, quod omnes unum corpus essent ; quam cum discerent, se in iis quæ habebant non admodum inferiores esse. Et ait : *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo ; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.* Nam etsi donum sit minus, at necessarium est : et sicut absque illo multa sunt impedimenta, ita etiam sine hoc plenitudo Ecclesiæ claudicat. Neque dixit, *Non dicet*, sed, *Non potest dicere* ; ita ut, etiamsi voluerit, etiamsi dixerit, non valeat, neque res eam habeat naturam. Ideo duo extrema assumens, in iis sermonem exercet : primo quidem de manu et oculo, secundo autem de capite et pede, exemplum amplificans. Quid enim pede vilius ? aut quid capite præstantius et magis necessarium ? hoc enim maxime homo est, nempe caput. Attamen non est sibi sufficiens, neque omnia perficere possit. Nam si hoc esset, supervacaneæ nobis pedes adjecti essent. Neque tamen hic substitit, sed et aliam quærit hyperbolam, id quod semper facit, non usque ad æqualitatem contendens, sed etiam ulterius progrediens. Ideoque subjungit dicens : 22. *Sed multo magis quæ videntur membra corporis inferiora esse, necessaria sunt : 23. et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, iis honorem abundantiorum circumdamus : et quæ inhonestiora sunt nostra, abundantiorum honestatem habent ; ubique accessionem corporis ponens, et hac ratione illum quoque consolans et hunc comprimens. Non*

enim hoc dico, inquit, quod majora minoribus opus habeant, sed etiam quod multum opus habeant. Si quid enim infirmum in nobis est, si quid inhonestum, hoc et necessarium est, et majori fruitur honore. Ac recte dixit, *Quæ videntur*, et, *Quæ putamus* ; ostendens non ex natura rerum, sed ex multorum calculo sententiam ferri. *Nihil in nobis ignobile : Dei namque opus est.* Quid enim partibus genitalibus in nobis videtur inhonestius esse ? Attamen majorem assequatur honorem : et qui admodum pauperes sunt, etiamsi reliquum corpus nudum habeant, numquam patiantur hæc partes nudas ostendere. Atqui non est hic ordo inhonestorum, sed magis oporteret despici, quam alia. Etenim domi servus qui est ignominia affectus, non modo non fruitur majori cura, sed nec iisdem, quæ aliis, dignus censetur. Itaque si hoc inhonestum esset, non modo majoribus frui non oporteret, sed neque iisdem : nunc autem majori fruuntur honore, et hoc Dei sapientiæ opus est. Nam illis quidem in natura dedit ut non egerent ; his autem, quoniam in natura non dedit, ut nos præberemus coegit. Sed non propterea inhonesta sunt : quandoquidem et animalia ex natura sua nulla re egent, non vestibibus, non calceis, nec tecto, plurima saltem ; sed non ideo corpus nostrum est illorum corpore ignobilius, quia his omnibus indiget. Nam si quis accurate examina-verit, ipsa etiam natura sunt honesta et necessaria : quod etiam ipse subindicavit, non a cura nostra, nec quod majori fruatur honore ; sed ex natura rerum ipsa calculum ferens. Idcirco, cum infirma dicit et inhonesta, *Quæ videntur*, adjicit ; cum autem necessaria dicit, non ultra adjicit, *Quæ videntur* ; sed ipso sententiam fert dicens esse necessaria ; et jure quidem. Nam ad liberorum procreationem et ad successionem generis nostri utilia sunt. Quamobrem et legislatores Romanorum eos, qui hæc membra excidunt et eunuchos faciunt, puniunt, ut qui commune genus perimant, ipsique naturæ damnum inferant. Sed pereant impudici, qui Dei opera in culpam vocant. Sicut enim vino multi ob temulentos maledixerunt, sic et sexui mulierum ob adulteria : sic hæc membra turpia esse putarunt, ob malum quorundam usum.

Sed non oportuit : non enim naturæ rei attributum est peccatum , sed voluntati ejus qui hoc scelus aggre-
di audet. Quidam autem ea quæ sunt infirma , in-
honestæ , et necessaria , et majori fruuntur honore , a
Paulo de oculis existimant dicta fuisse , qui vi mino-
res , usu autem cæteris præstant ; inhonestiora au-
tem pedes : nam eorum quoque multa geritur provi-
dencia.

2. Deinde, ne aliam rursus hyperbolem faceret, ait:

24. *Honestæ autem nostræ nullius egent.* Ne quis enim
diceret: Ecquæ hæc ratio? honestæ despiciere et in-
honestioribus advigilare? Non despicientes hoc faci-
mus, inquit, sed quia hæc cura non egent. Et vide
quantum encomium paucis efferens transcurrerit, hoc
opportune et utiliter faciens. Neque hoc contentus,
causam etiam adjicit dicens: *Sed Deus temperavit cor-
pus, ei cui deerat abundantiorē tribuendo honorem,*
25. *ut non sit schisma in corpore.* Si autem temperavit,
non sivit apparere id quod erat inhonestius. Etenim
quod contemperatur sive miscetur, fit unum, nec
apparet quid antea esset: nam ne quidem contem-
peratum fuisse dixerimus. Et vide quam frequenter
defectus prætercurrit dicens, *Ei cui deerat.* Non dixit,
Inhonesto vel turpi, sed, *Ei cui deerat.* Cui deerat;
quomodo? Secundum naturam. *Ei majorem dā-
m honorem.* Et quare? Ut non esset schisma in corpo-
re. Quia enim immensa consolatione fruentes, dole-
bant tamen, ut qui minora acceperant, ostendit eos
magis fuisse honoratos: *Ei cui deerat,* inquit, *abun-
dantiorē tribuendo honorem.* Deinde autem rationem
subjungit, ostendens quod opportune effecisset, ut et
illi deesset, et magis eum honoraret. Quæ illa ratio?
Ne sit, inquit, *schisma in corpore.* Nec dixit, In mem-
bris, sed, *In corpore.* Etenim multa futura erat exsu-
perantia, si alia quidem et ex natura et nostra provi-
dencia curarentur, alia autem neutrum haberent; sed
ab invicem excissa fuissent, ut quæ ferre non pos-
sent conjunctionem: abscissis autem his, cætera
quoque damnum acceperant. Vidistin' quomodo os-
tendit necessario majorem ei qui deficit dari hono-
rem? Si enim hoc factum non fuisset, communis
omnium perniciēs fuisset, inquit. Nam si nos illorum
non magnam gessissemus curam, nocumenta acce-
perant cum a natura auxilium non haberent, et ex
hoc nocumento periissent; si periissent, corpus disci-
dissent; scisso corpore, cætera etiam quæ sunt his
longe majora periissent. Viden' horum curæ illorum
quoque providentiam esse conjunctam? Non enim
ita in propria natura habent quod sint, ut in corpore
habent quod sint unum. Ideo si corpus quidem per-
eat, nullum ipsis lucrum ex singulorum sanitate;
sed sive oculus maneat, sive nasus, quod suum est
servans, ligamine soluto, nulla postea hinc erit utili-
tas. Quod si hoc manente, illa nocumentum accipiant,
et gestantur et ad sanitatem cito redeunt. Sed dixe-
rit fortasse quispiam: Hoc quidem in corpore ratio-
nem habet, quod id cui desunt quædam majorem
accipiat honorem; apud homines vero quomodo hoc
cernatur? In hominibus certe maxime id accidere

videas. Etenim ille qui circa undecimam horam vene-
runt, primi mercedem accipere; et ovis errans pa-
stori suasit ut nonaginta novem alias relinqueret, et
ad ipsam accederet et ut reperta gestaretur, non
abigeretur; et filius prodigus plus honoris accepit,
quam is qui se recte gesserat; et latro ante aposto-
los coronatus et celebratus est. In talentis quoque
idipsum factum videas. Nam qui talenta quinque ac-
ceperat, et qui duo acceperat, eadem mercede digna-
ti sunt; et ipse quod duo acceperat ex magna factum
est providentia. Nam si quinque ipsi concedita fuis-
sent, cum non posset illa augere, ex toto excidisset;
cum autem duo acceperat, cum ea quæ penes se
erant impleret, eodem dignatus est præmio quo is,
qui cum quinque operatus fuerat, et eo illum supera-
vit, quod a minoribus laboribus easdem consequutus
sit coronas. Atqui ipse quoque homo erat, ut et ille
qui accepit quinque: attamen non tam accurate cum
illo rationes exigit Dominus, neque cogit illum ut
tanta faciat, quanta conservus ejus; neque dicit, Cur
non potes quinque conficere? quod merito dixisset;
sed et ipsum coronavit. Hæc ergo cum sciatis, ne in-
sultetis majores minoribus, ne vos ipsos ante illos
lædatis; illis enim abscissis, totum perit corpus.
Quid enim aliud est corpus, quam multa membra?
sicut et ipse ait, *Corpus non est unum membrum, sed
multa.* Si igitur hoc est corpus, sollicite curemus
ut plura maneant plura; ita ut, si hoc non servetur,
letale accipiatur vulnus. Quapropter ille non hoc so-
lum exigit, ut ne ab aliis abscindamur, sed etiam ut
admodum conjuncti maneamus. Cum dixisset enim,
Ut non sit schisma in corpore; non hoc contentus fuit,
sed subjunxit: *Ut in ipsum pro invicem sollicita sint
membra;* alteram hanc quoque causam afferens, cur
minora majorem assequantur honorem. Non tantum
enim, ut non ab invicem separentur, sic dispensavit
Deus, sed etiam ut multa esset caritas et concordia.
Nam si singulis opus est proximi salutem advigilare,
ne mihi minus et magis dixeris: hic enim non est
plus et minus. Manente namque corpore, potest dif-
ferentia videri; pereunte autem, non item: peribit
vero, nisi minora mancant.

3. Si ergo magna peribunt parvis abscissis, simili-
ter debent hæc magna parvorum perinde atque sui
curam gerere: cum horum enim salute manent etiam
majora. Itaque etiamsi millies dixeris, membrum
esse inglorium et minus; sed nisi æque provideas,
ut pro te ipso, sed ut minus illud negligas, damnum
in te transibit. Idcirco non dixit. Ut pro invicem tan-
tum sollicita sint membra, sed adjecit, *Ut de eodem
pro se invicem sollicita sint membra;* id est, simili
et eadem, quæ magnus, parvus quoque fruatur pro-
videntia. Ne itaque dixeris, Ille plebeius est, sed co-
gita illum esse membrum corporis, quod totum conti-
net: ac quemadmodum oculus, ita et hic facit ut corpus
sit corpus. Ubi enim corpus ædificatur, nullus
quidpiam habet amplius, quam proximus. Neque
enim hoc corpus facit, ut sit illud quidem majus,
hoc vero minus, sed quod multa sint et diversa. Sicut

Τινες δὲ τὰ ἀσθενέστερα καὶ ἄτιμα καὶ ἀναγκαῖα καὶ τιμῆς ἀπολαύοντα πλείονος περὶ ὀφθαλμῶν καὶ ποδῶν εἰρησθαι τῷ Παύλῳ νομίζουσι, καὶ ἀσθενέστερα καὶ ἀναγκαῖα τοὺς ὀφθαλμοὺς λέγειν, ὅτι ἐλαττούμενοι τῇ δυνάμει, πλεονεκτοῦσι τῇ χρεΐ, τὰ δὲ ἀτιμότερα τοὺς πόδας· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πολλῆς ἀπολαύουσι προνοίας.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ πάλιν ἄλλην ὑπερβολὴν ἐργάσῃ. *φησί· Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει.* "Ἰνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, καὶ ποῖος οὗτος λόγος; τῶν μὲν τιμῶν καταφρονεῖν, τοῖς δὲ ἀτιμότεροις προσεδρεύειν; οὐχὶ καταφρονούντες τοῦτο ποιῶμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὰ οὐ δεῖται. Καὶ ὅρα ἡλικίον ἐγκώμιον ἐν βραχεὶ θεὸς παρέδραμε, συμφερόντως τοῦτο καὶ χρησίμως ποιῶν. Καὶ οὐδὲ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν προστίθησι λέγων· *'Αλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δούς τιμὴν, ἢ τῷ σκίσματι ἢ ἐν τῷ σώματι.* Εἰ δὲ συνεκέρρασεν, οὐκ ἀφῆκε τὸ ἀτιμότερον φαίνεσθαι· τὸ γὰρ κερκίζμενον ἐν γίνεται, καὶ οὐ φαίνεται τι πρὸς τοῦτου ἦν· ἐπεὶ οὐδὲ ἂν κεκράσθαι αὐτὸ φαίμεν ἂν. Καὶ ὅρα πῶς συνεχῶς τὰ ἐλαττώματα παρατρέχει λέγων, *τῷ ὑστεροῦντι.* Οὐκ εἴπε, τῷ ἄτιμῳ, τῷ ἀσχήμονι, ἀλλὰ, *τῷ ὑστεροῦντι.* Ὑστεροῦντι, πῶς; Κατὰ φύσιν. *Περισσοτέραν δούς τιμὴν.* Καὶ διὰ τί; "Ἰνα μὴ ἢ σκίσμα ἐν τῷ σώματι. Ἐπειδὴ γὰρ μυρίας παραμυθίας ἀπολαύοντες ἡλθον ὅμως, ὅτε ἐλάττονα λαβόντες, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον ἐτιμῆθησαν· τῷ γὰρ ὑστεροῦντι, φησὶ, *περισσοτέραν δούς τιμὴν.* Εἶτα καὶ τὸν λόγον ἐπάγει, δείκνυς ὅτι συμφερόντως καὶ ὑστερεῖν ἐποίησε, καὶ μειζόνως ἐτίμησε. Τίς δὲ ὁ λόγος; *"Ἰνα μὴ ἢ σκίσμα,* φησὶν, *ἐν τῷ σώματι.* Καὶ οὐκ εἶπεν, *"Ἐν τοῖς μέλεσιν, ἀλλ', "Ἐν τῷ σώματι.* Καὶ γὰρ [280] πολλὴ ἐμελλεν ἡ πλεονεξία εἶναι, εἰ τὰ μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας θεραπείας προνοίας, τὰ δὲ οὐδὲ ἐτέρωθεν, καὶ ἀπεσχίσθη ἂν ἀλλήλων, οὐ δυνάμενα φέρειν τὸν σύνδεσμον· ἀποσχισθέντων δὲ τούτων, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐγένετο βλάβη. Εἶδες πῶς ἔδειξεν ἀναγκαίως μειζόνα τῷ ὑστεροῦντι δεδομένην τιμὴν; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γέγονε, κοινὴ πάντων ἂν ἡ λύμη ἐγεγόνει, φησὶ. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πολλῆς ταῦτα παρ' ὅμων ἀπέλαυσε προνοίας, ἐπιπρεάσθη ἂν μὴ ἔχοντα τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως βοήθειαν· ἐπηρεασθέντα δὲ, ἀπώλετο ἂν· ἀπολύμενα δὲ, ἐσχισεν ἂν τὸ σῶμα· σχισθέντος δὲ τοῦ σώματος, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἀπώλετο τὰ πολλὰ μειζόνα τούτων. Ὅρας ὅτι καὶ τῆς ἐκείνων προνοίας ἔχεται ἡ τούτων ἐπιμέλεια; Οὐ γὰρ οὕτως ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει τὸ εἶναι ἔχουσιν, ὥς ἐν τῷ σώματι εἶναι ἔν. Διὰ δὲ τοῦτο, ἂν μὲν τὸ σῶμα ἀπόληται, οὐδὲν αὐτοῖς κέρδος τῆς καθ' ἑκάστον ὑγείας· ἀλλ' ἂν τε ὀφθαλμοὺς μένη, ἂν τε ῥίς διατηροῦσα τὸ οἰκεῖον, τοῦ συνδέσμου λυθέντος, ὀφθαλμοὺς οὐδὲν ἔσται λοιπὸν· ἂν δὲ, τούτου μένοντος, ἐκείνη βλαβῇ, καὶ διαβαστάξεται καὶ πρὸς ὑγίαν ἐπανάξει ταχέως. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν· Τοῦτο μὲν ἐν τῷ σώματι λόγον ἔχει, ὅτι τὸ ὑστεροῦν περισσοτέραν ἔλαβε τιμὴν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων πῶς ἂν τοῦτο φανείη; Ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων μὲν οὐν μάλιστα ἴδοις ἂν τοῦτο συμβαίνειν. Καὶ γὰρ οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν, πρῶτον τὸν μισθὸν ἔλαβον· καὶ τὸ πλανηθὲν πρὸ βᾶτον ἔπεισε τὸν ποιμένα τὰ ἐνενηχονταεπτακάταλιπεῖν, καὶ ἐπ' αὐτὸ δραμεῖν, καὶ εὐρηθὲν ἐβαστάζετο, οὐκ ἤλαυνετο· καὶ ὁ δαυτὸς υἱὸς πλείονος τοῦ εὐδοκμηχότος τῆς τιμῆς ἀπέλαυσε· καὶ ὁ ληστής πρὸς τῷ ἀποστῆλιν ἐστεφανούτο καὶ ἀνεκέρυτ-

τετο. Καὶ ἐπὶ τῶν ταλάντων δὲ τοῦτο ἴδοις ἂν γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν καὶ ὁ τὰ δύο, τῶν αὐτῶν ἡξιώθησαν, καὶ αὐτῷ τῷ τὰ δύο λαβεῖν πολλῆς ἀπέλαυσε μᾶλλον τῆς προνοίας. Εἰ γὰρ τὰ πέντε ἐνεχειρίσθη, μὴ δυνάμενος, τοῦ παντὸς ἂν ἐξέπεσε· δεξάμενος δὲ τὰ δύο, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πληρώσας, τῶν αὐτῶν ἡξιώθη τῷ τὰ πέντε ἐργασαμένῳ, τοσούτῳ πλεονεκτήσας, ὅσῳ ἀπ' ἐλαττόνων πόνων τῶν αὐτῶν ἐπέτυχε στεφάνων. Καίτοι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος· ἦν, ὥσπερ ὁ τὰ πέντε· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἀκριβολογεῖται, οὐδὲ ἀναγκάζει τὰ αὐτὰ ποιεῖν· τῷ συνδούλῳ, οὐδὲ λέγει, Διὰ τί μὴ δύνασαι τὰ πέντε ἐργάσασθαι; δικαίως ἂν εἰπὼν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐστεφάνωσε. Ταῦτ' οὐν εἰδότες, μὴ ἐπεμβαίνετε τοῖς ἐλάττοσιν οἱ μείζους, ἵνα μὴ πρὸ ἐκείνων ἑαυτοὺς βλάψῃτε· ἀποσχίζομενον γὰρ αὐτῶν, τὸ πᾶν διαφθείρεται σῶμα. Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ σῶμα, ἢ τὸ πολλὰ εἶναι μέλη; καθὼς καὶ αὐτός φησιν, ὅτι [281] *τὸ σῶμα οὐκ ἐστὶν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλά.* Εἰ τοίνυν τοῦτό ἐστι σῶμα, φροντίζομεν τοῦ τὰ πολλὰ μένιν πολλά· ὥς ἂν μὴ τοῦτο διασώζηται, περὶ τὰ καίρια ἡ πληγὴ γίνεται. Διὸ καὶ αὐτὸς οὐ τοῦτο μόνον ἀπαιτεῖ, τὸ μὴ ἀποσχίζεσθαι ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ τὸ σφόδρα συνῆσθαι. Εἰπὼν γοῦν, *"Ἰνα μὴ ἢ σκίσμα ἐν τῷ σώματι,* οὐκ ἤρκεσθαι τούτῳ, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *"Ἰνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη·* ἐτέραν καὶ ταύτην αἰτίαν προστιθεὶς τοῦ τὰ ἐλάττονα πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς. Οὐ γὰρ ἵνα μὴ ἀποσχίζηται μόνον ἀλλήλων, οὕτως ὁκονόμησεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀγάπη ἢ πολλὴ καὶ ὁμόνοια. Εἰ γὰρ ἐν τῇ τοῦ πλησίον σωτηρίᾳ τὸ εἶναι ἐκάστῳ, μὴ μοι τὸ ἐλαττον καὶ τὸ πλεον εἴη· ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἐστὶ πλεον καὶ ἐλαττον. Μένοντο; γὰρ τοῦ σώματος, δυνατὸν καὶ τὴν διαφορὰν ἰδεῖν· ἀπολλυμένον δὲ, οὐκέτι· ἀπολείται δὲ, ἂν μὴ καὶ τὰ ἐλάττονα μένη.

γ'. Εἰ τοίνυν καὶ τὰ μεγάλα ἀπολείται τῶν μικρῶν ἀπορραγέντων, ὁμοίως ὀφείλει ταῦτα τῶν μικρῶν φροντίζειν, καὶ οὕτως ὡς ἑαυτὸν, ἅτε ἐν τῇ τούτων σωτηρίᾳ καὶ τῶν μειζόνων μενόντων. Ὡς τὰν μυριάκις λέγῃς, ὅτι ἄτιμον τὸ μέλος καὶ ἐλαττον, ἀλλ' ἂν μὴ ὁμοίως προνοῇς, ὡς καὶ σαυτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐλάττονος ἀμελήῃς, ἡ βλάβη εἰς σὲ διαθήσεται. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, *"Ἰνα ὑπὲρ ἀλλήλων μόνον μεριμνῶσι τὰ μέλη, ἀλλὰ προσέθηκεν, "Ἰνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι, τοῦτέστιν, ὁμοίας καὶ τῆς αὐτῆς τῷ μεγάλῳ καὶ ὁ μικρὸς ἀπολαύη προνοίας. Μὴ τοίνυν εἴη, ὅτι Ὁ δεῖνα ὁ τυχὼν ἐστίν, ἀλλ' ἐννόησον ὅτι μέλος ἐστὶν ἐκείνου τοῦ σώματος τοῦ τὸ πᾶν συγκρατοῦντος· καὶ ὥσπερ ὁ ὀφθαλμὸς, οὕτω καὶ οὗτος ποιεῖ σῶμα εἶναι τὸ σῶμα. Ἐνθα γὰρ ἂν τὸ σῶμα οἰκοδομῇται, οὐδεὶς οὐδὲν τοῦ πλησίον ἔχει πλεον. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ποιεῖ σῶμα, τὸ εἶναι τὸ μὲν μείζον, τὸ δὲ ἐλαττον, ἀλλὰ τὸ πολλὰ εἶναι καὶ διάφορα. Ὡσπερ γὰρ σὺ, ἐπειδὴ μείζων εἶ, τὸ σῶμα συνέστησας, οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ ἐλάττω. Ὡστα ἡ ἐλάττωσις αὐτοῦ, ὅταν δέη τὸ σῶμα οἰκοδομεῖν, ἰσότημός σοι γίνεταί εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἔρανον· τὸ γὰρ αὐτὸ σοι δύναται· καὶ δῆλον ἐκεῖθεν. Μὴ ἔστω ἐλαττόν τι καὶ μείζον μέλος, μηδὲ τίμιον καὶ ἀτιμότερον, ἀλλ' ἔστω πάντα ὀφθαλμὸς, ἢ πάντως κεφαλὴ· οὐκ ἀπολείται τὸ σῶμα; Παντί που δῆλον.*

* Sic legit interpret vetus, et sic habet Savil. in margine, melius quam Editi, τὰ αὐτὰ ποιεῖν.

Πάλιν ἂν πάντα ἐλάττωνα ᾖ, τὸ αὐτὸ συμβῇσεται· ὥστε καὶ ταύτῃ ἰσοῦται τὰ ἐλάττω. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ πλεον εἰπεῖν, ἵνα μένῃ σῶμα, ἐλάττων ἐστὶν ὁ ἐλάττων· ὥστε διὰ σέ ἐστιν ἐλάττων, ἵνα σὺ μένης μέγας ὢν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτὴν ἀπατεῖ παρὰ πάντων πρόνοιαν· καὶ εἰπὼν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη*, ἐρμηνεύει τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν, λέγων· *Καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη*· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. Διὰ γὰρ τοῦτο, φησί, καὶ τὴν πρόνοιαν κοινὴν ἐποίησεν, ἐν τούτῳ [282] διαφορᾷ κατασκευάσας ἔνωσιν, ἵνα καὶ τῶν ἀποβαινόντων πολλὴ ἡ κοινωνία ᾖ. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ πλησίον πρόνοια σωτηρία κοινὴ ἐστίν, ἀνάγκη καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀθυμίαν εἶναι κοινήν. Τρία τοίνυν ἐνταῦθα ἀπατεῖ· τὸ μὴ σχίζεσθαι, ἀλλ' ἡνωθῆναι μετὰ ἀκριθείας, τὸ προνοεῖν ὁμοίως ἀλλήλων, τὸ κοινὰ τὰ συμβαίνοντα ἡγεῖσθαι. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν, ὅτι περισσοτέραν ἔδωκε τιμὴν τῷ ὑστεροῦντι διὰ τὸ δεῖσθαι, δεικνύς ὅτι αὐτὸ τὸ ἡλαττώσθαι μείζονος τιμῆς πρόξενον γέγονεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς προνοίας ἐξισοῖ λόγον αὐτὰ τῆς ὑπ' ἀλλήλων γινομένης. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μείζονος ἐποίησεν ἀπολαύσαι τιμῆς, φησὶν, ἵνα μὴ ἐλάττωνος ἀπολαύῃ προνοίας. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συμβαινόντων χρηστῶν καὶ λυπηρῶν ἀλλήλοις προσπαγείσθαι ἀκάνθης, ὅλον τὸ σῶμα αἰσθάνεται, καὶ μεριμνᾷ, καὶ νῦτος κάμπτεται, καὶ γαστήρ καὶ μηροὶ συντέλλονται, καὶ χεῖρες, καθάπερ δορυφόροι καὶ ὑπηρέται προΐόντες, ἀνέλκουσι τὸ παγὲν, καὶ κεφαλὴ ἐπικύπτει, καὶ ὀφθαλμοὶ μετὰ πολλῆς ὀρώσι τῆς φροντίδος. Ὅστε εἰ καὶ ἐλάττων ἔχει τῷ μὴ δύνασθαι ἀνελθεῖν ὁ πούς, ἀλλὰ τῷ τὴν κεφαλὴν καταγαγεῖν τὸ ἶσον ἔσχε, καὶ τῆς αὐτῆς ἀπέλαυσε τιμῆς, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ χάριτι καταφέρωσιν αὐτὴν οἱ πόδες, ἀλλ' ὀφειλῇ. Ὅστε εἰ τῷ τιμιωτέρῳ εἶναι πλεονεκτεῖ, τῷ καὶ τοιαύτῃ οὕτῳ τῷ ἐλάττω τὴν τιμὴν ὀφείλει καὶ τὴν κηδεμονίαν, καὶ τῷ ὁμοίως ὡσαύτως συναλγεῖν ἰσότητά δείκνυσιν πολλήν. Τί γὰρ πτέρνης εὐτελέστερον; τί δὲ κεφαλῆς τιμιώτερον; Ἀλλὰ τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο βαδίζει τὸ μέλος, καὶ πάντα μεθ' αὐτῆς συγκινεῖ. Πάλιν ἂν ὀφθαλμοὶ τι πάθωσι, πάντα ἀλγεῖ, καὶ πάντα ἐν ἀργίᾳ, καὶ οὔτε πόδες βαδίζουσιν, οὔτε χεῖρες ἐργάζονται, οὔτε γαστήρ ἀπολαύει τῶν εὐωδῶν· καίτοι τὸ πάθος τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ. Τί τῆχεις τὴν γαστέρα; τί κατέχεις τοὺς πόδας; τί δεσμεῖς τὰς χεῖρας; Ὅτι ἐκείνοις συνδέεται, καὶ ἀρρήτως τὸ πᾶν πάσχει σῶμα. Εἰ γὰρ μὴ συνέπασχεν, οὐδ' ἂν ἠνέσχετο κοινωνεῖν τῆς προνοίας. Διὸπερ εἰπὼν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη*, ἐπήγαγεν· *Εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη*· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. Καὶ πῶς συγχαίρει, φησί; Στεφανοῦται ἡ κεφαλὴ, καὶ ἅπας ὁ ἄνθρωπος δοξάζεται· λέγει τὸ στόμα, καὶ γελῶσιν ὀφθαλμοὶ καὶ εὐφραίνονται· καίτοι οὐ τοῦ κάλλους τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ τῆς γλώττης ἡ εὐδοκίμησης. Πάλιν ὀφθαλμῶν καλῶν φαινομέ-

νων, ἡ πᾶσα γυνὴ καλλωπίζεται· ὥσπερ οὖν καὶ οὗτοι, καὶ ῥινὸς εὐθείας καὶ αὐχένος ὀρθοῦ καὶ ἐτέρων μελῶν ἐγκωμιαζομένων, γεγῆθαι καὶ φαῖδροι γίνονται, καὶ θαυροῦσι πάλιν μετὰ πολλῆς τῆς θαυλείας ἐν ταῖς ὁδύναϊς αὐτῶν καὶ ταῖς συμφοραῖς, κἂν ἀσινεῖς αὐτοὶ διαμένωσι.

[283] δ'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντες ἐνοήσαντες, μιμησώμεθα τὴν ἀγάπην τῶν μελῶν τούτων, μὴδὲ τὰναντία ποιῶμεν, ἐπιμεβαίνοντες τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς, καὶ φθονοῦντες τοῖς τοῦ πλησίον ἀγαθοῖς· μαινομένων γὰρ τοῦτο καὶ ἐξεστηκότων. Καὶ γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν ἐξορύπτων, παραφροσύνης μέγιστον δείγμα ἐξηνεγκε· καὶ ὁ τὴν χεῖρα κατεσθίαν, λαμπρὰς μανίας παρέχεται ἔλεγχον. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ὁμοίως γινόμενον παραφροσύνης περιτίθῃσι δόξαν, καὶ βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐπάγει. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ἐκεῖνος λάμπη, καὶ ἡ σὴ εὐμορφία φαίνεται καὶ ὅλον καλλωπίζεται τὸ σῶμα· οὐδὲ γὰρ εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ κάλλος περιστρίπτει, ἀλλὰ καὶ σοὶ διδῶσι συμνύνεσθαι· ἂν δὲ κατασέβῃς αὐτὸν, ὅλῳ τῷ σώματι κοινὸν τὸ σκότος εἰργάσω, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγε· ὥσπερ οὖν ἐὰν διατηρῇς λάμποντα, ὁλοκλήρῳ τῷ σώματι τὴν ὥραν διατηρεῖς. Οὐδεὶς γὰρ φησιν, ὅτι Καλὸς ὁ ὀφθαλμὸς; ἀλλὰ τί; Καλὴ ἡ δεῖνα· ἂν δὲ καὶ αὐτὸς ἐπαινῇται, μετὰ τὸ κοινὸν ἐγκώμιον ἐπαινέται. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συμβαίνει· ἂν γὰρ ὥσπερ οἱ εὐδοκιμοῦντες, τὸ κοινὸν καρποῦται τὴν εὐφροσύνην. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ οὐ διαιροῦσι τὰ ἐγκώμια, ἀλλὰ συνάπτουσι. Κἂν ἢ τις ἐν τῷ λέγειν λάμπων, οὐκ αὐτὸν ἐγκωμιάζουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασαν. Οὐδὲ γὰρ φασιν ὅτι θαυμαστὸς ὁ δεῖνα μόνον, ἀλλὰ τί; θαυμαστὸν ἔχουσι διδάσκαλον οἱ Χριστιανοί· καὶ κοινὸν τὸ κτήμα ποιῶσιν. Εἶτα Ἑλληνες μὲν συνάπτουσι, σὺ δὲ διαιρεῖς, καὶ πολέμεις τῷ σαυτοῦ σώματι καὶ κατὰ τῶν οικείων ἱστασαι μελῶν; Οὐκ οἶσθα, ὅτι τοῦτο πάντα ἀνατρέπει; καὶ γὰρ καὶ *Βασιλεῖα*, φησὶν, ἐφ' αὐτὴν μερισθεῖσα οὐ σταθήσεται.

Οὐδὲν δὲ οὕτω μερίζει καὶ διίστησιν, ὡς φθόνος καὶ βασκανία, τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καὶ πάσης ἀπεστερημένον συγγνώμης, καὶ τῆς τῶν κακῶν βίβης κατὰ τι χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ φιλάργυρος τότε ᾗδεται, ὅταν αὐτὸς λάβῃ· ὁ δὲ βάσκανος τότε ᾗδεται, ὅταν ἕτερος μὴ λάβῃ, οὐχ ὅταν αὐτὸς λάβῃ· εὐεργεσίαν γὰρ οικεῖαν νομίζει τὴν ἐτέρων κακοπραγίαν, οὐ τὴν οικεῖαν εὐημερίαν, κοινός τις ἐχθρὸς τῆς τῶν ἀνθρώπων περιερχόμενος φύσεως, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη τύπτων, οὐ τί γένοιτο· ἂν μανικώτερον; Ὁ δαίμων φθονεῖ μὲν, ἀλλ' ἀνθρώποις, δαίμονι δὲ οὐδενί· σὺ δὲ ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώποις φθονεῖς, καὶ πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἱστασαι καὶ ὁμογενὲς, ὅπερ οὐδὲ ὁ δαίμων ποιεῖ. Καὶ ποίας τεύξῃ συγγνώμης, ποίας δὲ ἀπολογίας, ὅταν ἰδῇς ἀδελφὸν εὐημεροῦντα τρέμων καὶ ὠχρίων, στεφανοῦσθαι δέον καὶ χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι; Εἰ δὲ καὶ ζηλοῦν ἐθέλεις, ὡς κωλύω· ζήλωτον, ἀλλ' ἵνα κατ' ἐκεῖνον γένη τὸν εὐδοκιμοῦντα· μὴ ἵνα αὐτὸν καταβιδάσῃς, ἀλλ' ἵνα πρὸς

▲ *Legebatur* καὶ τὸ.

enim tu, quia major es, corpus constituis : ita et hic, quia minor. Itaque pusillitas ejus, cum corpus ædificare oportet, par tibi honore fit ad hanc pulchram collectionem; idipsum enim potest quod tu : id quod inde palam est. Non sit vel minus vel majus membrum, nec honestum et minus honestum, sed sint omnia oculus, aut omnia caput : annon peribit corpus illud ? Id cuivis manifestum est. Rursus si omnia sint minora, idipsum eveniet. Itaque in hoc etiam minora sunt aequalia. Si vero oporteat quid amplius dicere, ut maneat corpus, minor est is qui minor : itaque propter te minor est, ut tu magnus maneat. Ideo eandem exigit ab omnibus providentiam; et cum dixisset, *Ut de eodem pro se invicem sollicita sint membra*, hoc rursus interpretatur dicens : 26. *Et sive quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra : sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra*. Ideo enim, inquit, providentiam communem fecit, in tanta differentia unitatem constituens, ut eorum etiam quæ contingunt magna esset communio. Nam si quæ geritur erga proximum providentia, communis est salus, necesse est et gloriam et mœrorem communem esse. Tria igitur hic requirit, non discindi, sed accurate junctos esse; providentiam mutuam similiter geri; ea quæ accidunt communia reputari. Et superius quidem dicit, quod abundantiorē dederit honorem ei cui deest, eo quod egeat; ostendens, quod defectus ipse majorem conciliet honorem: hic autem illos exæquat secundum quod alii aliorum mutuam providentiam gerere debent. Ideo namque curavit ut majori fruerentur honore, inquit, ut ne minori cura et providentia fruantur. Non hinc autem solum, sed etiam ex bonis et tristibus quæ accidunt, membra colligantur. Et enim plantæ pedis sæpe infixæ spina, totum corpus sensu et sollicitudine afficitur, et dorsum flectitur, et venter et femora comprimuntur, et manus tanquam satellites et ministri procedentes, quod infixum est extrahunt, et caput inclinatur, oculique cum cura et sollicitudine magna respiciunt. Ita ut etiamsi pes minus habeat, quod non possit ascendere; attamen quod caput deduxerit, par ipsi est, et eodem fruitur honore; maxime vero quod pedes deducant ipsum non per gratiam, sed per debitum. Itaque, si quod honoratius sit superet, ex eo quod tale cum sit, inferiori debeat honorem et sollicitudinem, et quod cum ipso doleat, hinc æqualitatem multam probat. Quid enim est planta pedis villius? quid capite pretiosius? Sed hoc vadit ad illud membrum, et omnia secum commovet. Rursus si oculi quid patiantur, omnia dolent, et omnia in otio sunt; et neque pedes gradiuntur, neque manus operantur, neque venter solitis rebus fruitur: atqui infirmitas est oculorum. Cur ventrem liquefacis? cur pedes retines? cur manus ligas? Quoniam illis es alligatus, et ineffabili modo corpus totum patitur. Nisi enim compateretur, non sustinisset esse socium curæ et providentiæ. Ideo cum dixisset, *Ut in idipsum pro se invicem sollicita sint membra*, subiunxit: *Sive patitur unum membrum,*

PATROL. GR. LXI.

compatiuntur omnia membra : sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Et quomodo congaudent, inquires? Coronatur caput, et totus homo gloriatur: quamquam os dicit, et rident oculi et lætantur: non est oculorum pulchritudo, sed linguæ facundia. Rursus, si pulchri appareant oculi, tota mulier ornatur: sicut etiam oculi, si rectus nasus, collum rectum, et alia membra laudentur, lætantur et præ gaudio gestiunt; ac rursus lacrymantur in doloribus et calamitatibus eorum, etiamsi ipsi illæsi maneant.

4. Hæc ergo omnes cogitantes, imitemur horum membrorum dilectionem, neque contraria faciamus, malis proximi insultantes, et ejus bonis invidentes: furentium enim hoc est et eorum qui in excessu mentis sunt. Etenim qui effodit oculum, maximum profert amentię signum: et qui manum exedit, apertę insanię argumentum præbet. Si autem hoc in membris, in fratribus similiter admissum insipientię saniam affert, et non leve detrimentum inducit. Nam quamdiu ille resplendet, tua quoque forma apparet, et corpus totum ornatur; neque enim ad se solum pulchritudinem adducit, sed et tibi gloriandi locum præbet: si autem illum exstinguas, toti corpori communes tenebras effecisti, et omnibus membris induxisti calamitatem; ut ex contrario, si splendentem conserves, totius corporis formam conservas. Nemo enim dicit, Pulcher est oculus, sed quid? Formosa est illa. si autem et ipse laudetur, post commune encomium laudatur. Sic et in Ecclesia contingit. Si enim quidam sint, qui bona fama gaudeant, totum corpus laudis fructum percipit. Inimici namque encomia non distinguunt, sed conjungunt. Et si quis dicendi facundia valeat, non illum solum encomiis celebrant, sed et totam Ecclesiam. Neque enim dicunt tantum, Ille mirabilis est, sed quid? Mirabilem doctorem Christiani habent: et communem faciunt possessionem. Atqui Græci quidem conjungunt, tu vero dividis, et cum tuo corpore pugnās tuisque membris adversaris? Nescis, hoc omnia subvertere? nam *Regnum*, inquit, *in seipsum divisum non stabilit* (Marc. 12. 25).

Nihil ita dissidia parit ut invidia. — Nihil autem ita dividit et separat, ut invidia et livor, hic gravis morbus, qui omni venia privatur, et malorum radices secundum quid gravior est. Avarus enim tunc lætatur, cum acceperit; invidus vero tunc gaudet, cum alius non acceperit, non cum ipse acceperit: beneficium namque suum putat aliorum adversitatem, non propriam felicitatem, communis quispiam hostis humanæ naturæ circumiens, et Christi membra percussens: quo quid furiosius fuerit? Dæmon invidet quidem, sed hominibus, dæmonum vero nulli: tu vero homo cum sis, hominibus invides, et adversus contribulem et congenerem insurgis, quod neque dæmon facit. Ecquam excusationem et defensionem habebis? cum videris fratrem prospere agentem, contremiscis et palles, cum oporteret te coronare, lætari et exultare. Si autem velis eum æmulari, non impedio: æmulare, sed ut illi, laudem sibi concilianti, similis

17

sis; non ut illum dejicias, sed ut ad idem culmen pervenias, ut eandem virtutem exhibeas. Hæc bona est æmulation, imitari, non impugnare, non dolere de alienis bonis, sed morderi de propriis malis: cui rei contrarium facit invidia; nam propria negligens mala, de alienis bonis tabescit. Pauper enim non ita a paupertate sua mordetur, quam a proximi copiis: quo quid gravius fuerit? Ille quippe in hoc, ut jam dixi, avaro etiam pejor est: ille enim cum quid acceperit, gaudet; hic vero, cum aliis non acceperit, lætatur. Quamobrem, obsecro, hanc malam relinquentes viam et ad zelum bonum mutati (nam talis zelus vehemens est et igne vehementior), magna inde percipiat bonum. Sic et Paulus Judæos ad fidem deducebat, dicens: *Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis* (Rom. 11. 14). Nam qui ita æmulatur ut ille volebat, non tabescit cum viderit alium in bona existimatione esse, sed quando viderit se non id assequi. Invidus vero non sic, sed cum alium prospere agentem viderit, veluti quidam fucus est, qui alienos labores labefaciat; et nunquam ipse surgere tentat, fletus vero cum alium surgentem videt, et omnia facit ut illum dejiciat. Cuiam quis hunc morbum comparaverit? Mihi autem hoc perinde esse videtur ac si quis piger asinus et pinguedine gravis cum equo volucris junctus, neque ipse surgere velit, et pondere carniū ipsum conetur detrahare. Nam et hic, ut ipse a profundo somno liberetur, nihil nec cogitat nec curat; nihil vero non agit, ut eum qui in cælum advolat supplantet et dejiciat, accuratus diaboli imitator factus. Nam et ille videns hominem in paradiso, non ipse studuit mutari, sed illum ejicere ex paradiso: et rursus videns illum in cælo sedentem, et alios illo festinantes, id ipsum meditatur, eos qui illo pergunt supplantans, et hinc majorem sibi congerens fornacem. Ubique enim hoc contingit; nam is cui invidetur, si vigeat,

splendidior evadit; invidus vero plura sibi mala accumulatur. Sic et Joseph illustris effectus est; sic Aaron sacerdos: nam invidorum insidiæ effecerunt ut Deus semel et bis eandem ferret sententiam, et ut virga germinaret. Sic et Jacob multa rerum copia abundavit, aliisque omnibus. Sic invidi in mille se malis complicarunt. Quæ omnia scientes, fugiamus hujusmodi zelum. Cur enim, quæso, invides? quia spirituales gratias frater accepit? Et a quo, quæso, accepit? nonne a Deo? Ergo contra illum inimicitiam suscipe, qui donum contulit. Viden' quo malum serpit, et qualem colophonem peccatorum inducit, et quantum suffodit supplicii barathrum? Fugiamus ergo, dilecti, hoc vitium, neque invidemus, ac pro invidis precemur, nihilque non agamus, ut morbum illorum extinguamus. Sed ne eadem quæ insani illi patiamur, qui volentes pœnas ab illis exigere, omnia faciunt ut flammam sibi accendant. At ne ita nos, sed deſciamus illos et lamentemur. Ipsi enim sunt qui læduntur, vermem habentes perpetuum corporum arrodentem, et veneni congregant fontem omni felle amariorum. Rogemus ergo benignum Deum, ut et illis morbum immutet, et nos ne umquam in hunc incidamus. Nam inaccessum est cælum ei qui hac tabe laborat, et ante cælum hæc vita non vitalis est. Neque enim lignum et lanam insidens tinea ita rodere solet, ut invidiæ febris ossa invidorum corrodit, et animæ temperantiam labefaciat. Ut igitur et nos et alios ab innumeris eruamus malis, expellamus a nobis hanc malam febrem quavis tabe deteriorum; ut spirituali suscepto robore, et præsens certamen perſiciamus, et futuras consequamur coronas: quas utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

• HOMILIA XXXII.

CAP. 12. v. 27. *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte.*

1. Ne quis enim diceret, Quid ad nos exemplum corporis? illud enim naturæ servit, nostra vero recte facta liberi arbitrii sunt: id ad actiones nostras adducens, et ostendens nos ex animi sententia debere eandem concordiam habere, quam ipsa membra ex natura, dicit: *Vos autem estis corpus Christi*. Si autem non oportet corpus nostrum dissidere, multo magis non oportet Christi corpus, et eo magis, quo gratia potèntior est natura. *Et membra ex parte*. Neque enim corpus sumus tantum, sed et membra sumus. Nam de his ambobus superius disputavit, multos in unum colligens, et ostendens omnes unum secundum imaginem corporis factos esse, et hoc unum per multa constitui, atque in multis esse, et multa ex eo contineri et posse multa esse. Quid est autem illud, *Ex parte*? Quantum ad vos attinet et quantum consentaneum est, esse partem ex vobis

edificatam. Quia enim dixit, *Corpus*, totum autem erat corpus, non Corinthiorum Ecclesia, sed quæ ubique terrarum erat; ideo dixit, *Ex parte*; id est, quia Ecclesia vestra pars est ejus quæ ubique terrarum est Ecclesiæ, et corporis, quod per omnes Ecclesias constituitur: ita ut non solum inter vos, sed etiam cum tota Ecclesia, quæ est in orbe, pacem habere debeatis; si quidem estis justi, si membra totius corporis. 28. *Et quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, deinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum*. Quod enim superius dixi, hoc nunc facit: quia altum sapiebant de linguis, illam rem semper ultimam ponit. Nam illud primum et secundum non sine causa ponit, sed præmittens id quod pretiosius est, et quod est inferius ostendens. Ideo apostolos præmisit, qui charismata seu dona omnia in se habebant. Et non dixit, Quos posuit Deus in Ecclesia apostolos, sim-

τὴν αὐτὴν φθάσῃ κορυφῇ, ἵνα τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἐπιδείξῃ. Τοῦτο ζήλος καλός, τὸ μιμεῖσθαι καὶ μὴ πολεμεῖν, τὸ μὴ ἀλγεῖν ἐπὶ τοῖς ἐτέρων ἀγαθοῖς, ἀλλὰ δύνανσθαι ἐπὶ τοῖς οἰκείοις κακοῖς· οὐ τὸ ἐναντίον ὁ φθόνος ποιεῖ· τῶν γὰρ οἰκείων κακῶν ἀμελῶν, ἐπὶ τοῖς ἄλλοις τήκεται· καλοῖς. Καὶ γὰρ ὁ πένθος οὐχ [284] οὕτω τῇ οἰκείᾳ δάκνεται πενία, ὡς τῇ τοῦ πλησίον εὐπορίᾳ, οὐ τί γένοιτο· ἂν χαλεπώτερον; Οὕτως γὰρ κατὰ τοῦτο, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ τοῦ πλεονέκτου χεῖρων· ὁ μὲν γὰρ ὅταν αὐτός τι λάβῃ, χαίρει· ὁ δὲ, ὅταν ἕτερος μὴ λάβῃ, τότε εὐφραίνεται. Αἰδὲ παρακαλῶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἀφέντας ὁδὸν, καὶ μεταβαλόντας πρὸς ζῆλον καλὸν (καὶ γὰρ ἐστὶ σφοδρὸν καὶ πυρὸς παντός θερμότερον ὁ ζῆλος ὁ τοιοῦτος), μεγάλα ἐντιϋθεν καρπώσασθαι ἀγαθά. Οὕτω καὶ Παῦλος τοὺς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τὴν πίστιν ἐχειραγῶγει, λέγων· *Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σῶσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.* Ὁ γὰρ οὕτω ζηλῶν, ὡς ἐκεῖνος ἐβούλετο, οὐ τήκεται ὅταν τὸν ἕτερον εὐδοκιμοῦντα ἴδῃ, ἀλλ' ὅταν ἑαυτὸν ἀπολιμπανόμενον. Ὁ δὲ φθονερὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν ἕτερον εὖ πράττοντα ἴδῃ· καὶ καθάπερ κηφήν τίς ἐστὶ τοῖς ἄλλοις λυμαινόμενος πόνους, καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲποτε ἀναστῆναι σπουδάζων, δακρύων δὲ ὅταν ἕτερον ἀναστάντα ἴδῃ, καὶ πάντα ποιῶν ὥστε αὐτὸν καταβαλεῖν. Τίνι οὖν ἂν τις τοῦτο παραβάλῃ τὸ πάθος; Ὅμοιον εἶναι μοι δοκεῖ τοῦτο, οἷον ἂν εἰ νωθὴς ὄνος καὶ πολυσαρκίᾳ βεβαρημένος ἵππῳ πτηνῷ συν- ἐζευγμένος, μήτε αὐτὸς διανίστασθαι βούλοιο, καὶ ἐκεῖνον τῷ βάρει τῶν σαρκῶν καθέλκειν ἐπιχειροῖ. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος, ὅπως μὲν αὐτὸς ἀπαλλαγῇ τοῦ βαθέος ὕπνου τούτου, οὐδὲν οὔτε ἔννοε, οὔτε σπουδάζει· πάντα δὲ ποιεῖ ὥστε τὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ἰπτάμενον ὑποσκελίσαι καὶ καταβαλεῖν, ἀκριβὲς τοῦ διαβόλου ζηλωτὴς γινόμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁρῶν τὸν ἄνθρωπον ἐν παραδείσῳ, οὐκ αὐτὸς ἐσπουδάζε μεταβαλέσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνον ἐκβαλεῖν τοῦ παραδείσου· καὶ πάλιν ἰδὼν αὐτὸν ἐν οὐρανῷ καθήμενον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπαιγομένους ἐκεῖ, τῆς αὐτῆς ἔχεται μελέτης, τοῖς ἐκεῖ σπεύδοντας ὑποσκελίζων, καὶ πλείονα ἐντιϋθεν ἑαυτῷ σωρεύων τὴν καμίον. Καὶ γὰρ ἅπαντα τοῦτο συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ φθονούμενος ἂν νήφῃ, λαμπρότερος γίνεται· ὁ δὲ βασκαίνων πλείονα ἑαυτῷ συναίγει κακά. Οὕτω καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐγένετο

λαμπρός· οὕτως Ἀαρὼν ὁ ἱερεὺς· ἡ γὰρ τῶν φθονούντων ἐπιβουλὴ καὶ ἅπας καὶ δις ψηφίσασθαι αὐτὸν· τὸν Θεὸν ἐποίησε, καὶ τὴν βράβδον βλαστήσαι παρεσκεύασεν. Οὕτως ὁ Ἰακώβ τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπέλαυσε, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οὕτως οἱ βασκαίνοντες μυριοὶς ἑαυτοὺς περιέπειραν κακοῖς. Ἄπερ εἰδότες ἅπαντα, φύγωμεν τὸν τοιοῦτον ζῆλον. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, φθονεῖς; ὅτι χάριν ἔλαβε πνευματικὴν ὁ ἀδελφός; Καὶ παρὰ τίνος; ἔλαθεν; εἰπέ μοι· οὐ παρὰ τοῦ Θεοῦ; Οὐκοῦν πρὸς ἐκεῖνον τὴν ἀπέχθειαν ἀναδέχῃ τὸν δεδουκότα τὴν δωρεάν. Εἶδες ποῖ τὸ κακὸν ἔρπει, καὶ οἷον τὸν κολοφῶνα τῶν ἁμαρτημάτων ἐπάγει, καὶ ὅσον ἀνορύττει βάραθρον τιμωρίας; Φεύγωμεν τοίνυν τοῦτο τὸ πάθος, ἀγαπητοί, καὶ μήτε φθονῶμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν φθονούντων ὑπερευχόμεθα, καὶ πάντα ποιῶμεν ὥστε αὐτῶν κατασέσαι τὸ πάθος. Ἀλλὰ μὴ τὰ τῶν ἀνοήτων πάσχωμεν, οἱ, βουλόμενοι δικτὴν αὐτοὺς ἀπαιτήσαι, πάντα ποιῶσιν ὥστε αὐτῶν ἀνάβῃ τὴν φλόγα. Ἀλλὰ μὴ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ δακρύωμεν αὐτοὺς καὶ θρηνῶμεν. Αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ [285] ἡδικοι, σκόλῃ καὶ ἔχοντες διηνεκὴ διατρώγοντα αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ πηγὴν ἰνὴ συνάγοντες πάσης χολῆς πικροτέραν. Παρακαλῶμεν τοίνυν τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν καὶ ἐκεῖνοις τὸ πάθος μεταβαλεῖν, καὶ ἡμᾶς μήποτε ἐμπεσεῖν τῷ νοσήματι. Καὶ γὰρ ἄδατος ὁ οὐρανὸς τῷ ταύτην ἔχοντι τὴν τηκεδῶνα· καὶ πρὸ τοῦ οὐρανοῦ δὲ καὶ ὁ παρὼν βίος ἀδιώτος. Οὐδὲ γὰρ οὕτω ξύλον καὶ ἔριον σὴς ἐγκαθήμενος καὶ σκόλῃ διατρώγειν εἴωθεν, ὡς ὁ τῆς βασκανίας πυρετὸς αὐτὰ κατεσθίει τὰ ὁσπὰ τῶν βασκαίνοντων, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν σωφροσύνην λυμαίνεται. Ἰνὴ οὖν καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἐτέρους τῶν μυριῶν ἀπαλλάξωμεν κακῶν, ἀπελάσωμεν τὴν πονηρὴν τοῦτον ἐξ ἡμῶν πυρετόν, τὸν πάσης τηκεδόνος χαλεπώτερον· ἵνα πνευματικὴν ἀναλαβόντες ἰσχύιν, καὶ τὴν παρόντα διανύσωμεν ἀγῶνα, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν στεφάνων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. in marg., ψηφίσασθαι αὐτῷ, forte melius.

b. *Aberant verba*, τοῦτο τὸ πάθος.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΒ'.

*Ἑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέ-
ρους α'.*

α'. Ἰνα γὰρ μή τις λέγῃ, τί πρὸς ἡμᾶς τοῦ σώματος τὸ ὑπόδειγμα; ἐκεῖνο μὲν γὰρ φύσει δουλεύει, τὰ δὲ ἡμέτερα προαιρέσεώς ἐστὶ κατορθώματα· προ-
άγων b αὐτὸ τοῖς καθ' ἡμᾶς πράγμασι, καὶ δεικνύς ὅτι τοσαύτην ἀπὸ γνώμης ὀφειλομένην ἔχειν ὁμόνοιαν, ὅσην ἀπὸ φύσεως ἔχεινα, φησὶν, *Ἑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ.* Εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον οὐ δεῖ στασιάζειν σῶμα, πολλῷ μᾶλλον τὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσην φύσεως χάρις δυνατωτέρα. *Καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Οὐ γὰρ δὴ σῶμα μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ μέλη ἐσμέν. Περὶ γὰρ ἀμφοτέρων τούτων ἀνωτέρως διελέχθη, τοὺς πολλοὺς εἰς ἐν συνάγων, καὶ δεικνύς ἅπαντας ἐν τῇ κατὰ τὴν τοῦ σώματος εἰκόνα γινόμε-

νους, καὶ τὸ ἐν τοῦτο διὰ τῶν πολλῶν συνιστάμενον, καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς ὄν, καὶ τὰ πολλὰ ἐκ τούτου συνεχόμενα καὶ δυνάμενα εἶναι πολλά. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Ἐκ μέρους*; Τό γε εἰς ὅμας ἤκον, καὶ ὅσον εἰκὸς ἐξ ὁμῶν οἰκοδομηθῆναι μέρος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Σῶμα*, τὸ δὲ πᾶν σῶμα ἦν, οὐχὶ ἡ παρὰ Κορινθίους Ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, διὰ τοῦτο ἔφησεν, *Ἐκ μέρους*· τουτέστιν, ὅτι Ἡ Ἐκκλησία ἡ παρ' ὁμῶν μέρος ἐστὶ τῆς πανταχοῦ κειμένης Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ σώματος τοῦ διὰ πασῶν συνιστάμενου τῶν Ἐκκλησιῶν· ὥστε οὐχὶ πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν εἰρηνεύειν ἂν εἴητε δίκαιοι, εἰ γε παντός ἐστε μέλη τοῦ σώματος. *Καὶ οὐς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, [286] δευτέρων προφῆτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα ἱαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν.* Ὅπως

* Interpretes Vulgatæ qui vertit, *et membra de membro*, legit, καὶ μέλη ἐκ μέλους. Sed eodem redit sententia.

b. Savil. legendum suspicatur προσάγων.

γάρ ἔφθην εἰπών, αὐτοῦ καὶ νῦν ποιεῖ· ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνων ἐπὶ ταῖς γλώτταις, ἔσχατον αὐτὸ τίθῃσι πανταχοῦ. Τὸ γὰρ πρῶτον ἐνταῦθα καὶ δεύτερον οὐκ ἀπλῶς εἴρηκεν, ἀλλὰ προτάττων τὸ προτιμότερον, καὶ τὸ καταδεέστερον δεικνύς. Διὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους προτιθέτω, οἱ πάντα ἐν ἑαυτοῖς ἔχον τὰ χαρίσματα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποστόλους, ἀπλῶς, ἢ προφήτας, ἀλλὰ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον τίθει, τὸ αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ εἶπον, ἐμφαίνων. *Δεύτερον προφήτας*. Προεφήτευον γάρ, ὡς αἱ θυγατέρες Φιλίππου, ὡς ὁ Ἀγαθος, ὡς αὐτοὶ οὗτοι οἱ παρὰ Κορινθίοις, περὶ ὧν φησι, *Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν*. Καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε, *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας*.

Καὶ πολλῶν πλείους τότε ἦσαν, ἢ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς. Οὐ γὰρ εἰς δέκα καὶ εἰκοσι καὶ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν περιεστῆκει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐξερχέτο διαφιλῶς ἡ χάρις αὕτη, καὶ ἑκάστη Ἐκκλησία πολλοὺς εἶχε τοὺς προφητεύοντας. Εἰ δὲ φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι *Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἔως Ἰωάννου*, περὶ ἐκείνων φησι τῶν προφητῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωνησάντων. *Τρίτον διδασκάλους*. Ὁ μὲν γὰρ προφητεύων, πάντα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φθέγγεται· ὃ δὲ διδάσκων, ἔστιν ὅπου καὶ ἐξ οἰκείας διανοίας διαλέγεται. Διὸ καὶ ἔλεγεν, *Οἱ καλῶς προσεστώτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα δὲ οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ*. Ὁ δὲ Πνεύματι πάντα φεγγόμενος, οὐ κοπιᾷ· διὰ δὲ τοῦτο καὶ μετὰ τὸν προφήτην αὐτὸν τίθεικεν· ὅτι τὸ μὲν ὅλον ἐστὶ χάρισμα, τὸ δὲ καὶ ἀνθρώπινος πόνος. Καὶ γὰρ καὶ οἰκοθεν πολλὰ φθέγγεται, συμβαίνοντα μέντοι ταῖς θείαις Γράφαις. *Ἐπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα λαμάτων*. Ὅρξ πῶς πάλιν διαιρεῖ τὰ λαμάτα ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν ἐποίησεν; ἢ γὰρ δυνάμεις πλέον τῆς λύσεως. Ὁ μὲν γὰρ δύναμιν ἔχων, καὶ κολάζει καὶ ἰσται· ὃ δὲ χάρισμα λαμάτων, θεραπεύει μόνον. Καὶ ὅρα πῶς ἀρίστη κέχρηται τῇ τάξει, τὴν προφητείαν τῶν δυνάμεων καὶ τῶν λαμάτων προτιθεῖς. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ, ἐνθα ἔλεγεν, ὅτι *τῷ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, καὶ ἄλλῳ λόγος γνώσεως*, οὐ κατὰ τάξιν τιθεῖς ἔλεγεν, ἀλλ' ἀδιαφόρως· ἐνταῦθα μέντοι προτιθῇ καὶ ὑποτάττει. Τίνος οὖν ἔνεχεν τὴν προφητείαν προτιθῆναι; Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ταύτην ἔχει τὸ πρᾶγμα τὴν τάξιν. Ὅτε γοῦν ὁ Ἡσαίας πρὸς Ἰουδαίους διελέγετο, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως παρῆλθεν ἀποδείξιν, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων εὐτελείας τὸν ἔλεγον παρήγεν εἰς μέσον, καὶ τοῦτο τῆς θειότητος αὐτοῦ ἔφηναν εἶναι δείγμα μέγιστον, τὸ λέγειν τὰ μέλλοντα. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τοσαῦτα σημεῖα ποιήσας, οὐ μικρὸν τοῦτο φησιν αὐτοῦ τῆς θειότητος εἶναι σημεῖον· καὶ [287] ἐπιλέγει συνεχῶς, *Ταῦτα δὲ εἰρηκα ὑμῖν, ἵν' ὅταν γένηται, πιστεῦσθετε ὅτι ἐγὼ εἰμι*. Ἀλλὰ προφητείας μὲν εἰκότως τὰ χαρίσματα τῶν λαμάτων δεύτερα· διὰ τί δὲ καὶ διδασκαλίας; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον, λόγον καταγγέλλειν κηρύγματος καὶ σπεῖρειν τὴν εὐσέβειαν εἰς τὰς τῶν ἀκούοντων ψυχάς, καὶ δυνάμεις ποιεῖν· ἐπεὶ καὶ αὗται δι' ἐκείνων γίνονται.

β'. Ὅταν οὖν τις καὶ λόγῳ παιδεύη καὶ βίῳ, πάντων ἐστὶ μείζων. Διδασκάλους γὰρ τούτους φησὶ, τοὺς καὶ τοῖς ἔργοις διδάσκοντας καὶ τῷ λόγῳ παιδεύοντας. Τοῦτο γοῦν καὶ τοὺς ἀποστόλους, ἀποστόλους εἶναι ἐποίησε. Κάκεινα μὲν καὶ ἕτεροί τινες οὐ πολλοῦ ἄξιοι παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰλήφασιν, ὡς ἐκεῖνοι οἱ εἰρη-

κότες, *Κύρις οὐχὶ τῷ σῶ ὁνόματι προσφθεύσαμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποίησαμεν*; καὶ μετὰ ταῦτα ἀκούσαντες, *Οὐδέποτε ἔγνων· ὑμῶς πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*. τὸν δὲ τῆς διδασκαλίας λόγον τὸν διπλοῦν τοῦτον, τὸν διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων, οὐκ ἂν ἀναδείξαιτο ποτε πονηρὸς ἄνθρωπος. Εἰ δὲ τοὺς προφήτας προτιθῇσι, μὴ θαυμάσης· οὐ γὰρ ἀπλῶς προφήτας λέγει, ἀλλὰ τοὺς διὰ τῆς προφητείας καὶ διδάσκοντας καὶ εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον ἅπαντα λέγοντας· ὅπερ προῖων σαφέστερον ἡμῖν ποιεῖ. *Ἀντιλήψεις, κυδερνήσεις*. Τί ἐστίν, *Ἀντιλήψεις*; Ὅπως ἀντέχεσθαι τῶν ἀσθενῶν. Τοῦτο οὖν χάρισμα; εἰπέ μοι. Μάλιστα μὲν καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, τὸ προστατικὸν εἶναι, τὸ πράγματα οἰκονομεῖν πνευματικὰ· ἄλλως τε δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων χαρίσματα καλεῖ, οὐκ ἀναπίπτειν ἡμᾶς βουλόμενος, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι πανταχοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δεόμεθα βοηθείας, καὶ παρασκευάζων εὐχάριστους εἶναι, καὶ προθυμότερους ταύτῃ ποιῶν καὶ διαγέγων αὐτῶν τὰ φρονήματα. *Γένη γλωσσῶν*. Εἰδὲς τοῦ τέθεικε τοῦτ' ἐν τῷ χάρισμα, καὶ πῶς πανταχοῦ τὴν ἐσχάτην αὐτῷ νέμει τάξιν; Εἴτα ἐπειδὴ πάλιν ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου πολλὴν ἔδειξε διαφορὰν, καὶ τὸ νόημα ἐκεῖνο διηγείρε τὸ τῶν ἐλάττονα ἐχόντων χαρίσματα· λοιπὸν μετὰ πολλῆς αὐτοῖς ἐπιτηδῆ τῆς σφοδρότητος, διὰ τὸ πολλὰς αὐτοὺς παρασχεῖν τὰς ἀποδείξεις τοῦ μὴ σφοδρὰ ἐλαττοῦσθαι αὐτούς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ταῦτα ἀκούσαντας αὐτοὺς λέγειν· Καὶ διὰ τί μὴ πάντες ἀπόστολοι ἐγενόμεθα; ἀνωτέρω μὲν παρακλητικωτέρῳ λόγῳ κέχρηται, διὰ πολλῶν ἀποδεικνύς ἀναγκαιῶς τοῦτο γινόμενον, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ σμάματος εἰκόνης· *Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν μέλος*· καὶ πάλιν, *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα*; Καὶ ἀπὸ τοῦ συμφερόντως δεδούσθαι, *Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶν, ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*· καὶ ἀπὸ τοῦ πάντας ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἀρῶσθαι τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ χάρισμα εἶναι τὸ διδόμενον, ἀλλὰ μὴ ὀφειλὴν· *Διαφρέσεις γὰρ, φησὶ, χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἀπὸ τοῦ φανέρωσιν ὁμοίως γίνεσθαι διὰ πάντων τοῦ Πνεύματος, *Ἐκάστῳ γὰρ ἡ φανέρωσις, φησὶ, δίδεται διὰ τοῦ Πνεύματος*· καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Πνεύματι [288] καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα τετυπῶσθαι, *Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιοῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*· καὶ πάλιν, *Ἔθετο ὁ Θεὸς τὰ μέλη ἐν ἑκαστῷ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε*· καὶ ἀπὸ τοῦ ἀναγκαῖα εἶναι καὶ τὰ ἐλάττονα, *Τὰ γὰρ δοκοῦντα, φησὶν, ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστιν*· ἀπὸ τοῦ ὁμοίως ἀναγκαῖα εἶναι, ἐν τῷ ὁμοίως τὸ σῶμα κατασκευάζειν τοῖς μείζοσι, *Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ*· ἀπὸ τοῦ καὶ τὰ μείζονα τῶν ἐλαττόνων δεῖσθαι, *Ὅθ' δύναται γὰρ, φησὶν, εἰσεῖν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω*· ἀπὸ τοῦ καὶ πλείονος ταῦτα ἀπολαβεῖν τιμῆς, *Τῷ γὰρ ὑστεροῦντι, φησὶ, περισσοτέραν ἔδωκε τιμὴν*· ἀπὸ τοῦ κοινῇ αὐτῶν εἶναι τὴν φροντίδα καὶ ἴσιν, *Τὸ γὰρ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι πάντα τὰ μέλη*· καὶ ἀπὸ τοῦ μίαν εἶναι τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀληθδύνα αὐτῶν ἁπάντων, *Εἴτε γὰρ πάσχει, φησὶν, ἐν μέλος συμπαύσχει πάντα τὰ*

* Α. καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ μόνον, ἀναγκαῖα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπὸ τοῦ μὴ ἐν πάλιν τὸ σῶμα κατασκευάζειν, ἀλλὰ πολλὰ· τὸ γὰρ σῶμα. Β. post ἀναγκαῖα εἶναι, inserit haec, ἐν ἀπὸ τοῦ.

placiter, aut prophetis; sed primum et secundum et tertium ponit; hoc ipsum quod dixi significans. *Secundo prophetas*. Prophetabant enim, ut filii Philippi, ut Agabus, ut isti ipsi qui erant apud Corinthios, de quibus dicit, *Prophetæ duo aut tres loquantur* (1. Cor. 14. 29). Et ad Timotheum scribens dicebat: *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est per prophetiam* (1. Tim. 4. 14).

Plures prophetæ erant in Ecclesia Christi, quam in lege veteri. — Ac longe plures tunc erant prophetæ, quam in Veteri Testamento. Neque enim ad decem et viginti et quinquaginta et centum redactum erat prophetarum domus; sed hæc gratia ubertim effundebatur, et singulæ Ecclesiæ multos habebant qui prophetabant. Quod si Christus dicat, *Lex et prophetæ usque ad Joannem* (Matth. 11. 13), de illis dixit prophetis, qui ejus adventum prædixerunt. *Tertio doctores*. Nam qui prophetat, omnia a Spiritu loquitur: qui docet autem, aliquando ex propria mente disserit. Ideo dicebat: *Qui bene præsumunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime autem qui laborant in verbo et doctrina* (1. Tim. 5. 17). Qui autem Spiritu omnia loquitur, non laborat; ideoque post prophetiam illum posuit; quoniam illud quidem totum est donum, hoc autem etiam humanus labor. Etenim ex se quoque multa loquitur, quæ tamen cum divinis Scripturis consonant. *Deinde virtutes, deinde gratias curationum*. Videntur quomodo rursum distinguit curationes a virtute, quod etiam antea fecit? virtus enim majus quidpiam est, quam curatio. Nam qui virtutem habet, et castigat et curat: qui vero gratiam curationum habet, morbos tantum curat. Et vide quam optimo usus sit ordine, cum prophetiam ante virtutes et curationes posuit. Superius enim ubi dicebat: *Alii quidem per Spiritum datus est sermo sapientiæ, et alii sermo scientiæ*; non ordine ponebat, sed indiscriminati; hic autem et præponit et subjicit. Cur ergo prophetiam præponit? Quia etiam in Veteri Testamento talem ordinem illa habet. Cum enim Isaias Judæos alloqueretur, et virtutis Dei demonstrationem præberet, vilitatis dæmonum argumentum in medium adduxit: et hoc divinitatis ejus dixit esse indicium maximum, quod futura prædiceret. Christus vero qui tot miracula patrarat, non parvum hoc dicit esse divinitatis suæ signum; et frequenter sic sermonem concludit: *Hæc autem dixi vobis, ut cum facta fuerint, credatis quia ego sum* (Joan. 13. 19). Sed prophetiæ jure postponuntur gratiæ curationum: cur vero etiam doctrinæ? Quia non par res est, verbum prædicationis annuntiare et piam religionem seminare in auditorum animis, atque virtutes facere; quoniam ipsæ propter illud fiunt.

2. Cum ergo quis et verbo et vitæ exemplo erudit, major est omnibus. Illos enim dicit doctores, qui etiam operibus docent et verbo erudiunt. Hoc igitur etiam apostolos esse fecit apostolos. Et illa quidem alii nonnulli non magni pretii initio habuerunt, ut ii qui dicebant, *Domine, nunc in nomine tuo propheta-*

vinus, et virtutes multas fecimus? et postea audierunt, *Numquam novi vos; discedite a me qui operamini iniquitatem* (Matth. 7. 22. 23): doctrinæ autem verbum duplex illud, quod per opera et per verba exhibetur, malus homo numquam susceperit. Quod si prophetas præponat, ne mireris: non enim simpliciter prophetas dicit, sed eos qui per prophetiam et docuerunt et in communem utilitatem omnia dixerunt: quod in sequentibus manifestius nobis declarat: *Opitulationes, gubernationes*. Quid est, *Opitulationes*? Ut infirmi protegantur. Hæcne quæso est charisma? Sane quidem hoc ex Dei dono est protegere, et res dispensare spirituales; alioquin etiam multa a nobis præclare gesta charismata vocat, nolens ut concidamus, sed ostendens nos semper auxilio Dei indigere, et nos instituens ut grati animi simus, sicque alacriores reddens, illorumque sensus excitans. *Genera linguarum*. Vidistin' ubi hoc donum posuerit, et quomodo ubique ultimum illi tribuat ordinem? Deinde, quia ex hoc catalogo multam ostendit differentiam, et illum excitavit morbum eorum qui minora habebant charismata; demum cum vehementia magna illos aggreditur, dum iis multa præbet argumenta, quod non in multo minorem ordinem redacti sint. Quia enim verisimile erat illos hæc audientes dicere: Et cur non omnes apostoli facti sumus? superius quidem magis consolatoria oratione usus est, multis ostendens sic necessario factum esse, etiam ab imagine corporis: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum*: et rursum, *Si autem essent omnia unum membrum, ubi corpus?* et quod utiliter data sint: *Unicuique enim, inquit, manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*; et ex eo quod omnes ex eodem Spiritu audiant, et quod charisma donum sit, sed non debitum: *Divisiones enim, inquit, gratiarum sunt, idem vero Spiritus*; et quod manifestatio Spiritus per omnia fiat: *Unicuique enim, inquit, manifestatio datur per Spiritum*; et ex eo quod prout videtur Spiritui et Deo hæc figurata sint: *Hæc enim omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult*; et, *Posuit Deus membra unumquodque eorum in corpore sicut voluit*: et quod necessaria sint etiam minora: *Quæ enim videntur, inquit, infirmiora esse, necessaria sunt*; ex eo quod similiter necessaria sint, in eo quod corpus perinde construant atque ea quæ majora sunt: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum, sed multum*; ex eo quod majora minoribus opus habeant: *Non potest enim, inquit, caput dicere pedibus, Vestra opera non ego*; ex eo quod majori hæc fruuntur honore: *Ei autem cui deest, inquit, abundantiorē dedit honorem*; ex eo quod communem et parem curam habeant: *In idipsum enim sunt inter se invicem sollicita omnia membra*; et ex eo quod sit una gloria et unus dolor ipsorum omnium: *Sive patitur, inquit, unum membrum, compatiuntur omnia membra; sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra*. Superius igitur per hæc consolatus est; hic autem vehementer et increpantis more verbo utitur. Nam, ut dixi,

neque semper consolari, neque semper os obstruere oportet. Ideo et ipse, quia multis illos consolatus erat, vehementer deinceps illos insectatur, dicens: 29. *Numquid omnes apostoli? numquid omnes prophete? numquid omnes gratiam habent curationum?* Neque consistit in primo vel secundo charismate, sed pergit usque ad postrema; aut hoc dicens, Non possunt omnes esse omnia; quemadmodum illic dicit: *Si omnia essent unum membrum, ubi corpus?* vel aliud quidpiam hinc postea apparans ad consolationis verbum. Quale illud? Quod ostendat de minoribus perinde atque de majoribus contendere, eo quod neque hæc omnibus data fuerint. Quid enim, inquit, doles, quod non habeas gratiam curationum? cogita id quod tu habes, etiamsi sit minus, sæpe non habere eum qui majus quidpiam habet. Ideo ait: 30. *Numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?* Quemadmodum enim magna non omnibus dedit Deus, sed aliis hoc, aliis illud: sic et in minoribus fecit, quæ nec omnibus proposuit. Illud autem fecit, multam inde concordiam et caritatem ædificans, ut unusquisque proximo opus habens, cum fratre congregetur. Hoc in artibus quoque dispensavit, hoc in elementis, hoc in plantis et in membris nostris et in omnibus.

3. Deinde opportunissimam adjicit consolationem, quæ possit recreare ac sedare dolentem animam. Quenam illa est? 31. *Æmulamini, inquit, charismata meliora. Et adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.* Hoc autem dicens subindicavit illos in causa fuisse quod minora acceperint, et penes illos esse, si velint, majora accipere. Cum enim dicit, *Æmulamini*, ab illis studium exigit et desiderium circa res spirituales. Neque dixit, *Majora*, sed, *Meliora*; id est, utiliora, quæ conferant. Hoc autem vult significare: Manete charismata desiderantes, et ostendo vobis charismatum viam. Non enim dixit, *Charisma*, sed, *Viam*, ut magis extollat id quod est dicturus. Neque enim unum vel duo vel tria charismata ostendo vobis, sed viam unam ad hæc omnia ducentem; nec modo viam, sed etiam cum hyperbole, et omnibus una propositam. Non sicut charismata his hæc, aliis illa, sed non omnia omnibus dantur; ita et hoc; sed universale donum est. Ideoque omnes ad hoc vocat: nam ait, *Æmulamini charismata meliora: et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*; caritatem dicens erga proximum. Deinde sermonem de illa aggressurus et encomium hujus præclare facti, primum facta cum illa comparatione, hæc de medio tollit, ostendens ea nihil esse sine illa, admodumque prudenter. Nam si statim de caritate disservisset, et postquam dixerat, *Viam vobis demonstro*, subjunxisset, Hæc autem est caritas, et non per comparationem orationem produxisset; dictum quidam subsannassent, rei vim non clare scientes, sed adhuc ad hæc inhiantes. Quapropter non statim illam revelat; sed cum primo auditoris animum per promissionem extulisset, ac dixisset, *Excellentiorem viam vobis demonstro*, et in desiderium induxisset; neque sic statim in illam ingreditur,

sed augens adhuc desiderium illud, de his ipsis primo disserit, et ostendit, si illa non sit, ea nihil esse; in maximam illos necessitatem inducens se mutuo diligendi, quoniam ex eo quod illa neglecta fuisset, causa hinc omnium malorum erat. Quamobrem vel inde merito magna illa appareat; si quidem charismata non modo illos non conciliarunt et congregarunt, sed etiam conjunctos separarunt: hæc vero illos, qui per charismata disjuncti fuerant, per seipsam conciliatura et unum corpus effectura est. Sed non statim hoc dicit, verum quod maxime illi desiderabant, hoc ponit; nempe quod res ipsa charisma sit, et ad charismata omnia via excellens. Quapropter etiamsi non eo quod debeas, velis fratrem diligere, ex eo quod majus accipias signum et copiosum charisma, caritatem suscipe. Et vide undenam incipiat: primum ab eo quod mirabile videbatur et magnum apud illos esse, a linguis nempe: et charisma in medium adducens, non tantum illud posuit quantum ipsi habebant, sed longe majus. Neque enim dixit, Si linguis loquar, sed, (Cap. 13) 1. *Si linguis hominum loquar.* Quid significat illud, *Hominum*? Omnium per orbem gentium. Neque tamen hac hyperbole contentus fuit, sed aliam longe majorem ponit, subjungens ac dicens, *Et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum æs sonans aut cymbalum tinniens.* Videntur quoniam usque elatum charisma, quoniam usque demiserit ipsum et projecit? Neque enim solum dixit, Nihil sum, sed *Factus sum æs sonans*, insensibile quid et inanimatum. Quomodo autem æs sonans? Vocem quidem emittens, sed frustra et temere, ad nullum usum. Præterquam enim quod nihil perficio, molestiam creare videor et molestus esse multis. Videntur quomodo is qui caritatis expertus est, inanimatis et insensilibus sit similis? Linguam autem angelorum hic dicit, non corpus angelis tribuens, sed hoc vult significare: Etiamsi ita loquar, ut angeli solent inter se colloqui, sine caritate nihil sum; imo onerosus et molestus. Sic enim alibi quoque cum dicit: *Ipsi fletur omne genus celestium, terrestrium et infernorum* (Philipp. 2. 10); non genua et ossa angelis attribuens hæc dicit; absit; sed et intensam et grandem adorationem per illum quo apud nos fit modum subindicare vult. Sic et hoc loco linguam vocavit, non carnis organum significans, sed illorum mutuum colloquium noto apud nos modo adumbrare voluit. Deinde ut acceptior fiat oratio, non ad linguas usque consistit, sed ad reliqua pergit charismata, omniaque, si illa absit, dejiciens, tunc ejus depingit imaginem: et quoniam amplificare vult orationem, a minoribus incipiens, ad majora ascendit. Quod enim, quando eorum indicavit ordinem, postremum posuit, nempe donum linguarum, hoc nunc primum numerat, paulatim, ut dixi, ad majora ascendens. Nam cum de linguis dixisset, ad prophetiam mox transit, et ait: 2. *Et si habuero prophetiam*; et hanc rursum cum hyperbole. Sicut enim ibi linguas non posuit, sed hominum omnium linguas, et progressus etiam angelorum, et tunc ostendit hoc charisma nihil esse sine

μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαταρῖν πάντα τὰ μέλη. Ἀνωτέρω μὲν οὖν παρεκάλεσε διὰ τούτων· ἐνταῦθα δὲ καταφορικῶς καὶ ἐπιτιμητικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ λοιπὸν. Ὅπερ γὰρ ἔφην, οὕτε ἀεὶ παρακαλεῖν, οὕτε ἐπιστομίζειν ἀεὶ χρὴ. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ διὰ πολλῶν αὐτοὺς παρεκάλεσε, σφοδρῶς λοιπὸν ἐπιτίθεται, λέγων· *Μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται; μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν λαμπρῶν;* Καὶ οὐχ ἴσταται μέχρι τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου χαρίσματος, ἀλλὰ μέχρις ἐσχάτων πρόεισιν· ἢ τοῦτο λέγων, ὅτι Οὐ δυνατὸν πάντας εἶναι πάντα· ὥσπερ ἐκεῖ φησιν, *Εἰ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;* ἢ καὶ ἑτερόν τι μετὰ τούτων κατασκευάζων εἰς παραμυθίας λόγον πάλιν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ δεῖξαι καὶ τὰ ἐλάττωνα ὁμοίως τοῖς μείζονσι περιμάχεται ἐκ τοῦ μὴδὲ ταῦτα ἀπλῶς πᾶσι δεδῶσθαι. Τί γάρ, φησιν, ἀλγείς, ὅτι οὐκ ἔχεις χαρίσματα λαμπρῶν; ἐνόησον ὅτι ὅπερ ἔχεις σὺ, κἂν ἐλαττον ᾖ, πολλὰς δὲ τὸ μείζον ἔχων, οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτό φησι· *Μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν;* Ὅσπερ γὰρ τὰ μεγάλα οὐ πᾶσιν ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς πάντα, ἀλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο, τοῖς δὲ ἐκείνῳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαττωτέρων ἐποίησεν, οὐδὲ ταῦτα πᾶσι προέβη. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, πολλὴν ἐκ τούτου τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην οἰκοδομῶν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον δεόμενος συνάγεται πρὸς τὸν ἀδελφόν. Τοῦτο καὶ ἐν ταῖς τέχναις ψυχονόμησε, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς στοιχείοις, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν τοῖς μέλεσι τοῖς ἡμετέροις καὶ ἐν πᾶσιν ἀπλῶς.

γ'. Εἴτα ἐπάγει λοιπὸν τὴν κυριωτάτην παραμυθίαν, καὶ ἱκανὴν αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι καὶ ἀναπαῦσαι τὴν ὀδυνημένην ψυχὴν. Τίς δὲ αὕτη ἐστὶ; *Ζηλοῦτε, φησὶ, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. Καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δείκνυμι ὑμῖν.* Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἡρέμα ἤνιξτο αἰτίους ὄντας τοῦ τὰ ἐλάττωνα λαμβάνειν, καὶ κυρίους, εἰ βούλοιντο, τοῦ τὰ μείζονα λαβεῖν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, [289] *Ζηλοῦτε, τὴν παρ' ἐκείνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὰ πνευματικά.* Καὶ οὐκ εἶπε, *Τὰ μείζονα, ἀλλὰ, Τὰ κρείττονα*, τοῦτέστι, τὰ χρησιμώτερα, τὰ συμφέροντα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Μένετε ἐπιθυμοῦντες χαρισμάτων, καὶ δείκνυμι ὁδὸν χαρισμάτων· ὑμῖν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, *Χάρισμα*, ἀλλ' *Ὁδὸν*, ἵνα μείζονως ἐπάγῃ τοῦτο, ὃ μέλλει λέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐν καὶ δύο καὶ τρία χαρίσματα δείκνυμι ὑμῖν, ἀλλ' ὁδὸν μίαν τὴν ἐπὶ πάντα ταῦτα φέρουσαν· καὶ οὐκ ἀπλῶς ὁδὸν, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ κοινῇ πᾶσι προκειμένην. Οὐ γὰρ ὥσπερ τὰ χαρίσματα τοῖς μὲν ταῦτα, τοῖς δὲ ἐκεῖνα, ἀλλ' οὐ πᾶσι πάντα δέδοται, οὕτω καὶ τοῦτο· ἀλλὰ καθολικὸν δῶρόν ἐστι. Διὸ καὶ πάντας εἰς τοῦτο καλεῖ· *Ζηλοῦτε γάρ, φησὶ, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα· καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δείκνυμι ὑμῖν*· τὴν ἀγάπην λέγων τὴν πρὸς τὸν πλησίον. Εἴτα μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τὸν περὶ αὐτῆς λόγον καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ κατορθώματος τούτου, πρῶτον καθαιρεῖ ταῦτα τῇ πρὸς ἐκείνην συγκρίσει, οὐδὲν ὄντα δείκνυσι ταύτης χωρὶς, σφοδρὰ συνετῶς. Εἰ γὰρ εὐθέως περὶ ἀγάπης διελέχθη, καὶ εἰπὼν, *Ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι*, ἐπήγαγεν, *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, καὶ μὴ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον προήγαγε*· κἂν ἐμυκτήρισάν τινες τὸ λεχθὲν, οὐκ εἰδότες σαφῶς τοῦ πράγματος τὴν ἰσχύν, ἀλλ' ἐτι πρὸς ταῦτα κεχνηότες. Διόπερ οὐκ εὐθέως αὐτὴν

ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ πρῶτον τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸν ἀκροατὴν ἐπάρας, καὶ εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δείκνυμι ὑμῖν*, καὶ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτὸν ἀγαγών, οὐδὲ οὕτως εὐθέως εἰς αὐτὴν ἐμβαίνει, ἀλλ' αὔξων ἐτι καὶ ἐπιτείνων αὐτὸν τὴν ἐπιθυμίαν, περὶ τούτων αὐτῶν διαλέγεται πρῶτον, καὶ δείκνυσιν ἐκείνης οὐκ οὐσης, οὐδὲν ὄντα, εἰς μεγίστην αὐτοὺς ἀνάγκην τοῦ φιλεῖν ἀλλήλους καθιστάς· ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ ταύτην ἡμελῆσθαι ἡ αἰτία τῶν κακῶν ἀπάντων ἦν. Ὅστε καὶ κατὰ τοῦτο εἰκότως ἂν μεγάλη φανείη, εἴ γε τὰ μὲν χαρίσματα οὐ μόνον αὐτοὺς οὐ συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ ἡνωμένους διέστησεν· αὕτη δὲ τοὺς δι' ἐκείνων διαστάντας δι' ἐαυτῆς μέλλοι συνάγειν καὶ ποιεῖν σῶμα ἓν. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλ' ὁ μάλιστα ἐπόθουν, τοῦτο τίθησιν· ὅσον ὅτι χάρισμα τὸ πρῶτόν ἐστι, καὶ τῶν χαρισμάτων ἀπάντων ὁδὸς μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅστε εἰ καὶ μὴ διὰ τὸ ὀφείλειν βούλει τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, διὰ τὸ κρείττονος ἐπιλαμβάνεσθαι σημεῖου καὶ χαρίσματος θαυμάσιου κατὰδεξαι τὴν ἀγάπην. Καὶ ὅρα πόθεν ἀρχεται· πρῶτον ἀπὸ τοῦ θαυμαστοῦ δοκοῦντος εἶναι παρ' αὐτοῖς καὶ μεγάλου, τῶν γλωσσῶν· καὶ ἀγαγών εἰς μέσον τὸ χάρισμα, οὐ τοσοῦτον τίθησιν, ὅσον εἶχον, ἀλλὰ πολλῶ πλεον. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Ἐὰν γλώσσαις λαλῶ, ἀλλ' Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ.* Τί ἐστὶ, *Τῶν ἀνθρώπων;* Πάντων τῶν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν. Καὶ οὐδὲ ταύτη ἠρκέσθη τῇ ὑπερβολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν πολλῇ μείζονα τίθησιν, ἐπαγών καὶ λέγων, *Καὶ τὴν ἀγγέλιον, ἀγάπην δὲ μὴ [290] ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.* Εἶδες ποῦ τὸ χάρισμα ἐπάρας, ποῦ καθῆκεν αὐτὸ καὶ κατέβριψεν; Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐδὲν εἰμι, ἀλλ' ὅτι *Γέγονα χαλκὸς ἡχῶν*, ἀναίσθητόν τι καὶ ἀψυχον. Πῶς δὲ χαλκὸς ἡχῶν; Φωνὴν μὲν ἀφίεις, εἰκὴ δὲ καὶ μάτην, καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Πρὸς γὰρ τῇ μὴδὲν ἀνύειν καὶ παρενοχλεῖν δοκῶ καὶ φορτικός τις εἶναι καὶ ἐπαχθὴς τοῖς πολλοῖς· ὁρᾷς πῶς ὁ ἀγάπης ἀπεστερημένος τοῖς ἀψύχοις προσέεικε καὶ ἀναισθητοῖς; Γλώτταν δὲ ἀγγέλιον ἐνταυθα φησιν, οὐχ ὡς μα περιτιθεὶς ἀγγέλοις, ἀλλ' ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Κἂν οὕτω φθέγγωμαι, ὡς ἀγγέλοις νόμος πρὸς ἀλλήλους διαλέγεσθαι, ταύτης ἄνευ οὐδὲν εἰμι, ἀλλὰ καὶ ἐπαχθὴς καὶ φορτικός. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ ὅταν λέγῃ, ὅτι *Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, οὐ γόνάται καὶ ὁσπὲρ περιτιθεὶς τοῖς ἀγγέλοις ταῦτα λέγει, ἄπαγε, ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένην προσκύνησιν διὰ τοῦ παρ' ἡμῖν σχήματος αἰνίξασθαι βούλεται. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα γλώσσαν ἐκάλεσεν, οὐ σαρκὸς ὄργανον δηλῶν, ἀλλὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ὁμιλίαν τῇ φωνῇ παρ' ἡμῖν τρόπῳ αἰνίξασθαι βουλόμενος. Εἴτα ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, οὐ μέχρι τῶν γλωσσῶν ἴσταται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ πρόεισι χαρίσματα, καὶ πάντα τῇ αὐτῆς ἀπουσίᾳ καθελών, τότε αὐτῆς ὑπογράφει τὴν εἰκόνα· καὶ ἐπειδὴ αὕτησιν ποιῆσαι προήρηται τοῦ λόγου, ἀπὸ τῶν ἐλαττωτέρων ἀρχόμενος ἀνείσιν ἐπὶ τὰ μείζω. Ὅπερ γὰρ, ἡνίκα τὴν τάξιν αὐτῶν ἐνέφηρνε, ὕστερον τέθεικε τὸ τῶν γλωσσῶν, τοῦτο πρῶτον ἀριθμεῖ νῦν κατὰ μικρόν, ὥπερ ἔφην, ἐπὶ τὰ μείζονα ἀναβαίνων. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν γλωσσῶν, ἐπὶ τῇ προφητείᾳ εὐθέως ἐκβαίνει, καὶ φησὶ· *Καὶ ἔὰν ἔχω προφητείαν*· καὶ ταύτην πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς· Ὅσπερ γὰρ ἔχει αὐ γλώσσας ἔθνηκεν, ἀλλὰ τὰς πάντων τῶν ἀνθρώπων γλώσσας, καὶ προῖων τὰς τῶν ἀγγέλων, καὶ τότε ἔδειξεν οὐδὲν ὁ τὸ χάρισμα ἀγάπης.

* Velus interpres, qui vertit, fontem donorum, legit πηγὴν χαρισμάτων.

χωρίς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν προφητείαν τίθησι· μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψηλοτάτην προφητείαν. Εἰπὼν γάρ, *Ἐὰν ἔχω προφητείας*, ἐπήγαγε· *Καὶ εἰδὼ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν*· μετ' ἐπιτάσεως τιθεῖς καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα.

Ὡς. Ἐἴτα μετὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα προβαίνει. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθ' ἕκαστον αὐτῶν λέγων δοκῇ πάλιν ἐνοχλεῖν, τὴν μητέρα καὶ πηγὴν ἀπάντων τίθησι, καὶ αὐτὴν πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς, οὕτω λέγων· *Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν*. Καὶ οὐδὲ ἠρέσθη τοῦτω, ἀλλὰ καὶ, ὅπερ ὡς μέγιστον εἶπεν ὁ Χριστὸς, καὶ τοῦτο προσέθηκεν εἰπὼν· *Ὅστε ὅρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι*. Καὶ σαφὲς πῶς πάλιν κἀνασθῆα καθαιρεῖ τῶν γλωσσῶν τὸ ἀξίωμα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς προφητείας δείκνυσαι πολὺ τὸ κέρδος τὸ ἀπ' αὐτῆς, τὸ εἰδέναι τὰ μυστήρια καὶ τὴν γνῶσιν ἔχειν ἅπασαν, καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως ἔργον οὐ μικρὸν, τὸ τὰ ὅρη μεθιστάνειν· ἐπὶ δὲ τῶν γλωσσῶν αὐτὸ μόνον εἰπὼν [291] τὸ χάρισμα, ἀνεχώρησε. Σὺ δέ μοι κάκεινο σκόπει, πῶς ἐν βραχεὶ πάντα περιέλαβε τὰ χαρίσματα, προφητείαν εἰπὼν καὶ πίστιν· ἢ γὰρ ἐν λόγοις, ἢ ἐν ἔργοις ἐστὶ τὰ θαύματα. Καὶ πῶς ὁ Χριστὸς φησιν, *Ἐλάχιστον μέρος τῆς πίστεως εἶναι τὸ δύνασθαι ὁρος μεταστῆσαι* (ὡς γὰρ ἑλάχιστον λέγων, οὕτως ἔθηκεν εἰπὼν, *Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, κρείττε τῷ ὄρει τοῦτω, Μετάθεθι, καὶ μεταθήσεται*)· ὁ δὲ Παῦλος πᾶσαν τὴν πίστιν ταύτην εἶναι φησι; Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἐπειδὴ μέγα ἦν τοῦτο, τὸ ὁρος μεταστῆσαι, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοῦ ἐμνημόνευσεν, οὐχ ὡς τοῦτο μόνως δυναμένης πάσης τῆς πίστεως, ἀλλὰ ἔπειδὴ τοῦτο μέγα εἶναι ἐδόκει τοῖς παχυτέροις διὰ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, κἀνευθεν ἐπαίρει τὸ προκαίμενον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· *Ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, καὶ ἐὰν δύκωμαι ὅρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι*. Καὶ *ἐὰν ὡμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. Βαβα! τῆς ὑπερβολῆς! καὶ γὰρ καὶ ταῦτα μετὰ προσθήκης ἐτέρας τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐὰν δῶ τοῖς πένθησι τὴν ἡμέθειαν μοῖραν τῶν ὄντων, ἢ τὰς δύο ἢ τὰς τρεῖς μοῖρας, ἀλλ'* *Ἐὰν πάντα μου τὰ ὑπάρχοντα*. Καὶ οὐκ εἶπε, Δῶ, ἀλλὰ, *ὡμίσω*, ὡς προσκεῖσθαι τῇ δαπάνῃ καὶ τὴν διακονίαν τὴν μετ' ἐπιμελείας ἀπάσης. Καὶ *ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐὰν ἀποθάνω, ἀλλὰ* καὶ τοῦτο μεθ' ὑπερβολῆς· τὸν γὰρ πάντων χαλεπώτερον θάνατον θεῖς, τὸ ζῶντα κατακαῆναι· καὶ τοῦτον χωρὶς ἀγάπης οὐδὲν μέγα ἔφησεν εἶναι. Ἐπήγαγε γοῦν, *Οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. Ἄλλ' οὐδέπω τὴν πᾶσαν ὑπερβολὴν ἔδειξα, ἕως ἂν τοῦ Χριστοῦ τὰς μαρτυρίας τὰς περὶ ἐλεημοσύνης καὶ θανάτου εἰρημένους εἰς μέσον ἀγάγω. Τίνες οὖν εἰσιν αἱ μαρτυρίαι; Τῷ πλουσίῳ φησὶν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ περὶ ἀγάπης δὲ διαλεγόμενος τῆς εἰς τὸν πλησίον φησὶ, *Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἧ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*. Ὅθεν δήλον, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο πάντων μέγιστόν ἐστιν. Ἄλλ' ἐγὼ λέγω, φησὶν ὁ Παῦλος, κἂν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ θῶμεν αὐτὴν, καὶ μὴδὲ ἀπλῶς θῶμεν, ἀλλ' ὥστε καὶ ἐμπεριεσθῆναι (τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι*), οὐ μέγα ἔσται κέρδος ἡμῖν τὸν πλησίον οὐκ ἀγαπῶσι.

Τὸ μὲν οὖν λέγειν τὰ χαρίσματα οὐδὲν μέγα ὠφελεῖν ἀγάπης ἀπουσίας, θαυμαστὸν οὐδὲν· ἐπεὶ καὶ τοῦ βίου δευτέρα ἐστὶ τὰ χαρίσματα. Πολλοὶ γοῦν χαρίσματα ἐπιδειξάμενοι, ἐπειδὴ φαῦλοι γεγόνασιν, ἐκολάσθησαν, ὡς ἐκεῖνοι οἱ τῷ ὄνματι αὐτοῦ προφητεύσαντες καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐκβαλόντες καὶ δυνάμεις πολλὰς ποιήσαντες, ὡς Ἰούδας ὁ προδότης· ἕτεροι δὲ βίον παρασχόμενοι πιστοὶ καθάρων, οὐδενὸς ἐδεήθησαν ἐτέρου πρὸς τὸ σωθῆναι. Τὸ μὲν οὖν τὰ χαρίσματα, ὅπερ ἔφην, δεῖσθαι ταύτης, θαυμαστὸν οὐδὲν· τὸ δὲ καὶ βίον ἡκριβωμένον [292] μὴδὲν ἰσχύειν ταύτης ἀνευ, τοῦτό ἐστι τὴν ὑπερβολὴν ἐμφαίνειν καὶ πολλὴν ποιοῦν τὴν ἀπορίαν, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ Χριστὸς ἀμφοτέροις τοῦτοις τὰ μεγάλα φαίνηται ψηφίζόμενος, τῇ τε ἀκτημοσύνῃ, λέγω, καὶ τοῖς τοῦ μαρτυρίου κινδύνους. Καὶ γὰρ τῷ πλουσίῳ φησὶν, ὅπερ ἔφην εἰπὼν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ τοῖς μαθηταῖς περὶ μαρτυρίου διαλεγόμενος ἔλεγεν, *Ὅς ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, εὕρησται αὐτήν*· καὶ, *Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ με ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κατὰ αὐτὸν ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ τοῦ κατορθώματος τοῦτου πόνος καὶ αὐτὴν σχεδὸν ὑπερβαίνων τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο ἴσασιν οἱ καταξωθέντες τῶν στεφάνων τούτων καλῶς· λόγος γὰρ οὐδεὶς αὐτὸ παραστήσαι δυνήσεται· οὕτω γενναίως τὸ πρᾶγμά ἐστι ψυχῆς, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς θαυμαστὸν.

ε'. Ἄλλ' ὅμως τὸ θαυμαστὸν τοῦτο οὐδὲν μέγα ἔφησεν ὠφελεῖν ἀγάπης χωρὶς ὁ Παῦλος, κἂν τὴν ἀκτημοσύνην συνευεუმμένην ἔχη. Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτως εἴρηκε; Τοῦτο ἦδη δεῖξαι πειράσσομαι, πρότερον ἔκεινον ζητήσας, πῶς ὁ τὰ ὑπάρχοντα ψωμίζων πάντα δύναται μὴ ἔχειν ἀγάπην. Τὸν μὲν γὰρ ἔτοιμον ὄντα καῆναι καὶ τὰ χαρίσματα ἔχοντα ἐγχεῖν ἴσως καὶ μὴ ἀγαπήσαι· ὁ δὲ μὴ μόνον δοὺς τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλὰ καὶ ψωμίζων, πῶς οὐκ ἀγαπᾷ; Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ ὅτι τὸ οὐκ ὄν ὡς ὄν ὑπέθετο, ὅπερ ἀεὶ φιλεῖ ποιεῖν, ὅταν ὑπερβολὴν παραστήσαι βουληθῇ· ὡς ὅταν Γαλάταις γράφων λέγῃ· *Ἐὰν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω*. Καίτοι οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἄγγελος ἐμελλε τοῦτο ποιεῖν· ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πράγματος, καὶ τὸ μὴδ' ὅλως ἐσόμενον τέθεικε. Καὶ πάλιν ὅταν Ῥωμαίοις ἐπιστέλλῃ καὶ λέγῃ, *Ὅντες ἄγγελοι, ὄντες ἀρχαί, ὄντες δυνάμεις θυνήσονται ἡμῖς χωρὶς ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ*· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐμελλον ποιεῖν ἄγγελοι, ἀλλὰ κἀνασθῆναι τὸ μὴ ὄν ὑποτίθεται, ὡς περὶ οὖν καὶ τὸ ἐξῆς λέγων· *Ὅθεν κτίσις ἐτέρα*. Καίτοις ἐτέρα οὐκ ἐστὶ κτίσις· πᾶσαν γὰρ αὐτὴν περιέλαβε, καὶ τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω πάντα εἰπὼν· ἀλλ' ὅμως κἀνασθῆναι τὸ μὴ ὄν καθ' ὁμῶς ἐν τίθησιν, ὥστε δείξαι τὸν μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῦ πόθον· ὃ δὴ καὶ ἐναυθῆσαι ποιεῖ λέγων, ὅτι *Κἂν πάντα τις δῶ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχη, οὐδὲν ὠφελεῖται*. Ἡ τοῦτο οὖν ἐστὶν εἰπεῖν, ἢ ὅτι βούλεται τοὺς παρέχοντας καὶ συγκεκολληθῆναι τοῖς λαμβάνουσι, καὶ μὴ ἀπλῶς διδόναι ἀσυμπαθῶς, ἀλλ' ἐλεοῦντας καὶ κατακαμπτομένους, ἐπικλωμένους καὶ συναλγούντας τοῖς δεομένοις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη παρὰ τοῦ Θεοῦ νενομοθετήτα. Καὶ γὰρ ἡ δύνατο τοὺς πένθητας διατρέφειν ὁ Θεὸς καὶ χωρὶς τούτου, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς εἰς τὴν ἀγάπην συνδῇ-

caritate : sic et hoc loco non prophetiam ponit tantum, sed summam etiam prophetiam. Cum dixisset enim, *Si habuero prophetiam*, subiunxit : *Et noverim mysteria omnia et omnem scientiam* ; cum emphasi et intentione hoc etiam charisma ponens.

4. Deinde ad reliqua charismata progreditur. Et ne singula enumerans videatur rursus molestus esse, matrem et fontem omnium ponit, et ipsam rursus cum hyperbole, sic dicens : *Et si habuero omnem fidem*. Neque satis habuit hoc dixisse, sed etiam illud, quod ut maximum Christus dixit, id etiam adjecit : *Ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum*. Perpende autem quomodo hic rursus linguarum dignitatem dejiciat. Prophetiæ namque multum ostendit lucrum, quod sciat mysteria et omnem habeat scientiam ; fidei autem opus non parvum, quod montes transferat : de linguis vero ipsum solum charisma indicans, recedit. Tu mihi illud quoque considera, quomodo paucis omnia complexus sit charisma, prophetiam dicens et fidem : aut enim in verbis aut in operibus signa sunt. Sed quomodo Christus dixit, minimam esse fidei partem, posse montem transferre ? nam ut minimum significans, ita posuit dicens : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi, et transibit* (*Matth. 17. 19*) : Paulus vero dicit hanc omnem fidem esse ? Quid ergo dicendum ? Quoniam magnum illud erat, montem transferre, ideo illud memoravit ; non quasi hoc sola posset tota fides, sed quia hoc magnum crassioribus videbatur esse ob molem corporis, hinc quoque rem propositam amplificat. Hoc autem vult significare : Si habuero omnem fidem, et si possim montes transferre, caritatem autem non habuero, nihil sum. 3. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Papæ, quanta hyperbole ! Etenim hæc ponit cum alio additamento. Non enim dixit : Si dederò pauperibus dimidiam facultatum mearum partem, aut duas vel tres partes ; sed, *Si omnes facultates meas*. Neque dixit, *Dederò*, sed, *Distribuero in cibos* ; ita ut cum impensa etiam ministerium et operam adjiciat, cum accuratione omni. *Et si dederò corpus meum, ita ut ardeam*. Non dixit, *Si moriar* ; sed hoc etiam cum hyperbole : omnium enim gravissima morte posita, nempe vivum comburi, eam etiam sine caritate nihil magnum esse dixit. Subiunxit itaque, *Nihil mihi prodest*. Sed nondum totam hyperbolen ostendi, donec Christi testimonia circa eleemosynam et mortem in medium adduxero. Quænam ergo sunt testimonia ? Diviti dixit, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (*Matth. 19. 21*) ; et de caritate erga proximum disserens ait : *Majorem hac caritatem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis suis* (*Jonn. 15. 13*). Unde palam est etiam apud Deum hoc omnium maximum esse. At ego dico, inquit Paulus, etiamsi pro Deo ponamus illam, neque solum ponamus, sed ita ut comburamur (hoc

enim sibi vult, illud, *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam*), non magnum erit lucrum nobis, si proximum non diligamus.

Charismata seu dona nihil prosunt sine bona vita. — Itaque dicere charismata non multum prodesse, caritate absente, nihil mirum : nam in vita quoque inferiora sunt charismata. Multi namque qui charismata exhibuere, quia improbi fuerunt, pœnas dederunt : ut illi qui in nomine ejus prophetaverant, dæmonia multa ejecerant, et virtutes multas fecerant ; ut Judas proditor : alii autem fideles, qui vitam duxerant puram, nullo alio opus habuere ad salutem obtinendam. Quod ergo charismata, ut dixi, illa egeant, nihil mirum : quod autem vita accurata et pura nihil possit sine illa, hoc certe magnam effert hyperbolen, et multam parit difficultatem ; cum maxime Christus his anibobus magna decernere videatur ; nempe facultatum abdicationi, et periculis martyrii. Nam diviti ait, ut jam dixi : *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* ; et discipulis de martyrio disserens dicebat : *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam* ; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis* (*Matth. 16. 25. et 10. 32*). Nam hujus præclaræ gestæ rei labor magnus est, et ipsam fere superat naturam : et hoc probe sciunt ii, qui hisce coronis digni fuere : nullus enim sermo id exprimere possit ; ita generose nempe animæ facinus est, et supra modum admirandum.

5. Attamen illud admirandum non multum prodesse sine caritate dicit Paulus, etiamsi depositas facultates simul junctas habeat. Cur ergo sic loquutus est ? Hoc jam ostendere conabor, cum primo illud quesierim, quomodo is qui facultates omnes in cibos distribuit, possit esse sine caritate. Ille enim, qui paratus est ad corporis combustionem, licet charismata habeat, fieri fortasse potest ut non diligat : sed ille qui non modo facultates dat, sed etiam in cibos distribuit, quomodo non diligit ? Quid ergo dicendum ? Vel quod id quod non erat, ac si esset, supposuerit, quod semper facere solet, cum hyperbolen quamdam vult proferre ; ut cum Galatis scribens dixit : *Si nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam id quod accepistis, anathema sit* (*Gal. 1. 8*). Atqui neque ipse, neque angelus id facturus erat ; sed ut ostenderet rei excellentiam, id quod numquam futurum erat posuit. Et rursus cum Romanis scribit et dicit, *Neque angeli, neque principatus, neque virtutes poterunt nos separare a caritate Dei* (*Rom. 8. 39*) : neque enim id facturi erant angeli ; sed hic etiam id supponit, quod non existit ; sicut etiam id quod sequitur, *Neque creatura alia*. Neque alia creatura : omnia enim ipse comprehendit, quæ supra et quæ infra sunt, cum omnia dicit ; sed hic etiam id quod non est existere supponit, ut ostendat cum hyperbole desiderium suum : id quod etiam hic facit dicens, *Si omnia quis dederit, caritatem autem non habuerit, nihil ipsi prodest*. Aut hoc igitur est dicendum, aut quod velit eos qui er-

gant conjunctus et conglutinosus esse accipientibus, nec simpliciter dare sine ulla commiseratione, sed miserescentes, inflexos, fractos, et cum egenis dolentes. Ideo namque eleemosyna a Deo lege constituta est. Nam poterat Deus sine ullo alio pauperes alere; sed ut nos in caritate conjungeret, et ut erga alios invicem incenderemur, ipsos jussit a nobis alii. Ideo alibi quoque dicit: *Sermo bonus melior, quam donum*: et, *Ecce sermo supra donum bonus* (Eccli. 18. 16. 17). Ipseque ait, *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Matth. 9. 13). Quia enim mos est, illos amare qui beneficio afficiuntur, et eos qui bono afficiuntur erga beneficos bene affectos esse, vinculum amicitiae faciens, hoc lege praecepit. Sed quod quaeritur est, quomodo, Christo haec ambo perfectionis esse declarante, hic illa sine caritate imperfecta esse dicat. Non ipsi contradicens, absit; sed admodum cum illo consonans. Nam diviti non modo dixit, *Vende omnia quae habes et da pauperibus*; sed subjunxit, *Et veni sequere me*. Ex iis vero qui sequuntur illum, nihil ita discipulum Christi comprobant, ut amor proximi. In hoc enim cognoscent omnes, inquit, quod discipuli mei estis, si diligatis invicem (Joan. 13. 35). Et cum dicit, *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam*; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in caelis est* (Matth. 10. 39 et 42); non haec dicit, quod haec non fiant propter caritatem, sed mercedem his laboribus repositam indicat. Nam quod cum martyrio hoc quoque requirat, alibi hoc valde subindicavit, sic dicens: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini* (Matth. 20. 23); id est, martyrium sustinebitis, pro me occidimini; *sedere autem ad dexteram vel sinistram meam*; non quod quidam sedeant ad dexteram vel ad sinistram ejus, sed supremam sedem et honorem dicens; *non est meum dare*, inquit, *sed quibus paratum est*. Deinde ostendens quibus paratum sit, ipsis advocatis, dicit: *Qui voluerit in vobis esse primus, sit omnium vestrum minister* (Ibid. v. 26), humilitatem significans et caritatem. Caritatem vero summam requirit. Ideo neque ibi substituit, sed subjunxit: *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis* (Ibid. v. 28); ostendens sic amare oportere, ut etiam mors ferenda sit pro dilectis: hoc enim maximum est ipsum diligere. Ideo etiam Petro dicit: *Si amas me, pasce oves meas* (Joan. 13. 19). Et ut discatis quantum sit illud et quam praeclare gestum, ipsam caritatem verbo describamus, quandoquidem ipsa re nusquam illam conspiciamus; et cogitemus, quod si illa ubique abundanter esset, quanta hinc bona orirentur. Neque enim legibus neque judiciis opus esset, neque suppliciis, neque ullo alio hujusmodi. Nam si omnes diligerent et diligerentur, nemo cuiquam fecisset injuriam; sed caries, pugnae, bella, seditiones, rapinae, avaritia, omniaque mala, procul abcessissent, et ad nomen usque ignoratum vitium fuisset. Signa autem hoc non effecerint, sed

ad vanam gloriam et arrogantiam extollunt eos qui non attendunt.

6. *Caritas ab omni pernicie libera.* — Quodque mirum in caritate, caetera quidem bona habent adjuncta mala; verbi gratia, qui facultates non habet, ea de causa saepe inflatur; qui dicendi peritus est, gloriae cupiditate laborat; humilis propter hoc in conscientia sua altum sapit: caritas autem ab hujusmodi omni pernicie libera est: nam contra dilectum numquam quis extollatur. Nec mihi posueris unum qui diligit, sed omnes similiter, et tunc ejus virtutem videtis: imo potius, si placet, primo unum dilectum et unum amantem pone; amantem scilicet ut par est diligere. Nam terram tamquam caelum incolet, ubique tranquillitate fruens, et innumeras sibi nectens coronas. Qui enim talis est, et invidia et ira et livore arrogantiaeque, vana gloria et mala concupiscentia, omnique absurdo amore atque morbo puram servabit animam suam. Quemadmodum enim sibi ipsi nemo quidpiam mali intulerit, ita neque hic proximis. Talis vero cum sit, cum ipso stabit Gabriele, in terra gradiens. Et qui caritatem quidem habet, talis est: qui vero signa facit, et perfectam habet scientiam sine caritate; etiamsi mille mortuos suscitaverit, nihil magnum lucrabitur, ab omnibus abruptus et cum nemine conservorum se commisceri patiens. Ideo Christus perfectae in ipsum caritatis signum dixit esse proximum diligere. Nam ait: *Si diligis me, Petre, plus his, pasce oves meas*. Vidistin' quo pacto hinc rursum subindicaverit, quod hoc sit majus martyrio? Etenim si filium quis haberet dilectum, et pro quo etiam animam dare paratus esset; deinde quispiam patrem amaret, filio autem nullo modo animam adhiberet, patrem admodum irritaret, neque sensum caperet illius in se amoris, eo quod filium contemneret. Quod si in patre et filio hoc contingit, multo magis in Deo et hominibus: amantior enim Deus est, quam patres omnes. Propterea cum dixisset: *Primum et magnum mandatum: Diliges Dominum Deum tuum*, subjunxit: *Secundum autem*, nec siluit, sed adjecit, *Simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Matth. 22. 38. 39). Et vide quomodo cum eadem fere hyperbole hoc exigit. De Deo namque dicit, *Ex toto corde tuo*; de proximo autem tuo, *Sicut teipsum*; quod perinde est atque illud, *Ex toto corde tuo*. Etenim si accurate hoc servaretur, non servus, non liber esset; non princeps, non subditus; non dives, non pauper; non parvus, non magnus; non diabolus unquam cognitus fuisset: non dico, hic, sed etiamsi alius talis, etiamsi centum, etiamsi innumeri tales essent, nihil potuissent, illa existente. Ignis enim injectionem potius foenum tulisset, quam flammam caritatis diabolus. Haec muro fortior est, haec adamante firmitior; et si quam aliam dixeris fortio-rem materiam, omnia superat caritatis firmitas. Hanc nec divitiarum, nec paupertas vincit; imo potius non esset paupertas, non nimia divitiarum copia, si caritas esset, sed ea solum quae ex utrisque sunt bona. Etenim ex illis copiam decerpimus, ex hac

ση, καὶ ἵνα διαθερμαίνωμεθα πρὸς ἀλλήλους, παρ' ἡμῶν αὐτοὺς ἐκέλευσε τρέφεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλὰχοῦ φησὶ· *Κρείσσων λόγος ἀγαθός, ἢ δόσις· καὶ, Ἰδοὺ λόγος ὑπὲρ δόμα ἀγαθός*. Καὶ αὐτὸς φησιν, *Ἐλεον* [293] *θέλω, καὶ οὐ θυσιαν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοὺς τε εὐεργετούμενους φιλεῖν, τοὺς τε εὐπάσχοντας πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας οικειότερον δικαιοῦσθαι, σύνδεσμον φιλίας ποιῶν, τοῦτο ἐνομοθέτησεν. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον ἐκείνόν ἐστι, πῶς, τοῦ Χριστοῦ ἀμφοτέρα ταῦτα τελειότητος εἶναι φήσαντος, οὗτος χωρὶς ἀγάπης ἀτελὴ ταῦτα εἶναι φησιν. Οὐκ ἀντιφθεγγόμενος αὐτῷ, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῷ συνάδων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ πλουσίου οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, ἀλλ'* ἐπήγαγε, *Καὶ δεῖρο ἀκολουθεῖ μοι*. Ἡ δὲ ἀκολουθήσις αὐτοῦ οὐδένα οὕτω μαθητὴν ἀποδείκνυσιν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. Ἐν γὰρ τούτῳ γινώσκονται πάντες, φησὶν, *ὅτι μαθηταὶ μου ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους*. Καὶ ὅταν δὲ λέγῃ, *Ὅς ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσῃ αὐτήν* καὶ, *Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ γὰρ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι οὐ δι' ἀγάπην, ἀλλὰ τὸν μισθὸν τὸν ἀποκειμένον τοῖς πόνοις τούτοις δηλοῖ· ἐπὶ δὲ μετὰ τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦτο ζητεῖ, ἀλλὰχοῦ σφόδρα αὐτὸ ἠνίκατο, οὕτως εἰπὼν· *Τὸ μὲν ποτήριόν μου πῖσθε, καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε*· τουτέστι, μαρτυρήσετε, σφραγίσσεθε ὑπὲρ ἐμοῦ· *τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἐνωτέρων, οὐχ ὡς τινων καθήμενων ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἐνωτέρων, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω λέγων προεδρίαν τε καὶ τιμὴν, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι*, φησὶν, *ἀλλ'* *οἷς ἡτοίμασται*. Εἴτα δεικνύς τισιν ἡτοίμασται, καλέσας αὐτοὺς, φησὶν· *Ὅς ἐὰν θέλῃ ἐν ὅμιν εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ὅμων διάκονος*· ταπεινοφροσύνην δηλῶν καὶ ἀγάπην. Ἀγάπην δὲ ἐπιτεταμένην ἀπαιτεῖ. Διὰ δὴ τοῦτο οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσται, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Ὡςπερ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν*· δεικνύς ὅτι οὕτω δεῖ φιλεῖν, ὡς καὶ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν ἀγαπωμένων· τοῦτο γὰρ μάλιστα αὐτόν ἐστι φιλεῖν. Διὰ καὶ τῷ Πέτρῳ φησὶν, *Εἰ φιλεῖς με, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου*. Καὶ ἵνα μάθητε ὅσον ἐστὶ τὸ κατόρθωμα, ὑπογράφωμεν αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τοῖς πράγμασιν αὐτὴν οὐχ ὀρῶμέν που φαινομένην, καὶ ἐννοήσωμεν, ὡς εἰ πανταχοῦ μετὰ θαυσιλείας ἦν αὕτη, πόσα ἂν ἐγένετο ἀγαθὰ. Οὕτε γὰρ νόμων οὔτε δικαστηρίων ἔδει, οὐ κολάσεων, οὐ τιμωρίων, οὐκ ἄλλου τῶν τοιούτων οὐδενός. Εἰ γὰρ ἅπαντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο, οὐδὲν ἂν ἡδίκησεν οὐδείς, ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ ἀρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι καὶ πάντα ἂν ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ, καὶ μέχρις ὀνόματος ἂν ἡγηγῆθῃ ἡ κακία. Τὰ μέντοι σημεῖα οὐκ ἂν τοῦτο εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ εἰς κενοδοξίαν ἐπαίρει τοὺς μὴ προσέχοντας καὶ ἀπόνοιαν,

ζ'. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν τῆς ἀγάπης, ὅτι τὰ μὲν ἅλλα ἀγαθὰ ἔχει παρασκευμένα τὰ κακά· οἷον ὁ ἀκτῆμων φυσᾷται πολλάκις διὰ τοῦτο, ὃ λέγειν εἰδώς καὶ [294] δοξομανίαν νοσεῖ, ὁ ταπεινόφρων δι' αὐτὸ τοῦτο πολλάκις κατὰ τὸ συνειδὸς μέγα φρονεῖ· ἢ δὲ ἀγάπη πάσης τῆς τοιαύτης ἀπήλλακται λύμης· κατὰ

γὰρ τοῦ ἀγαπωμένου οὐκ ἂν τις ἐπαρθεῖ ποτέ. Καὶ μὴ μοι θῆς ἕνα ἀγαπῶντα, ἀλλὰ πάντας ὁμοίως, καὶ τότε αὐτῆς ἔψι τὴν ἀρετὴν· μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, πρῶτον ἕνα ἀγαπῶμενον καὶ ἕνα φιλοῦντα τίθει, φιλοῦντα μέντοι, ὡς φιλεῖν ἄξιον. Τὴν γὰρ γῆν οὕτως ὡς τὸν οὐρανὸν οἰκίσει, πανταχοῦ γαλήνης ἀπολαύων, καὶ μυρίους ἑαυτῷ πλέκων στεφάνους. Ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ φθόνου καὶ ὀργῆς καὶ βασκανίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας καὶ πονηρᾶς ἐπιθυμίας καὶ παντὸς ἔρωτος ἀτόπου καὶ παντὸς νοσήματος καθαρεύουσιν διατηρήσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Ὡςπερ γὰρ ἑαυτὸν οὐκ ἂν τις ἐργάσαιτο τι κακόν, οὕτως οὐδὲ τοὺς πλησίον οὕτος. Τοιούτος δὲ ὢν, μετ' αὐτοῦ στήσεται τοῦ Γαβριὴλ ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζων. Καὶ ὁ μὲν ἀγάπην ἔχων τοιοῦτος· ὁ δὲ σημεῖα ποιῶν, καὶ γινώσκων ἔχων ἀπηρτισμένην, ταύτης ἄνευ, κἂν μυρίους ἐγείρῃ νεκρούς, οὐδὲν μέγα ὀνήσει, πάντων ἀπερβήγμενος καὶ οὐδὲν τῶν συνδούλων ἀναμειγνύων ἑαυτὸν ἀνεχόμενος. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τῆς εἰς αὐτὸν ἀκριβοῦς ἀγάπης σημεῖον ἐφησεν εἶναι, τὸ τὸν πλησίον φιλεῖν. Εἰ γὰρ φιλεῖς με, φησὶν, ὦ Πέτρε, τούτων πλῆρον, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. Εἶδες πῶς καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἠνίκατο, ὅτι μαρτυρίου μείζον τοῦτο, καὶ γὰρ εἰ παῖδά τις εἶχεν ἀγαπητὸν, καὶ ὑπὲρ οὗ καὶ τὴν ψυχὴν ἂν ἐπέδωκεν, εἰτά τις τὸν μὲν πατέρα ἐφίλει, τῷ δὲ παιδί μὴδ' ὧλως προσεῖχε, σφόδρα ἂν παρῶντες τὸν πατέρα, καὶ οὐκ ἂν ἤσθετο τῆς οικείας ἀγάπης διὰ τὴν τοῦ παιδὸς ὑπεροφίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ πατρὸς καὶ παιδὸς τοῦτο συμβαίνει, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ γὰρ πατέρων ἀπάντων ἐστὶ φιλοστοργότερος ὁ Θεός. Διὰ δὴ τοῦτο εἰπὼν, *Πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐπήγαγε, Δευτέρα δὲ, καὶ οὐκ εἰσήγγεν, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ὁμοίᾳ αὐτῆς, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν*. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ὑπερβολῆς ἀπαιτεῖ καὶ ταύτην. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φησιν, *Ἐξ ὅλης καρδίας σου*· περὶ δὲ τοῦ πλησίον σου, *Ὡς ἑαυτόν*, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ, *Ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου*. Καὶ γὰρ εἰ μετὰ ἀκριθείας τοῦτο ἐφυλάττετο, οὐ δούλος, οὐκ ἐλεύθερος ἦν, οὐκ ἄρχων, οὐκ ἀρχόμενος, οὐ πλούσιος, οὐ πέννης, οὐ μικρὸς, οὐ μέγας, οὐ διάβολος ἂν ἐγνωσθῇ ποτέ· οὐ λέγω, Οὗτος, ἀλλ' εἰ καὶ ἕτερος τοιοῦτος, μᾶλλον δὲ εἰ καὶ ἑκατόν, καὶ μυριοί τοιοῦτοι ἦσαν, οὐδὲν ἂν ἰσχυσαν ἐκείνης οὐσης. Μᾶλλον γὰρ χόρτος ἤνεγκε πυρὸς ἐπαγωγὴν, ἢ φλόγα ἀγάπης ὁ διάβολος. Αὕτη τείχους ἰσχυρότερα, αὕτη ἀδάμαντος στερεότερα· κἂν ἐτίεραν ταύτης ἰσχυρότερον εἴπης ὕλην, πάντα ὑπερβάλλει τῆς ἀγάπης ἡ στερεότης. Ταύτην οὐ πλούτος, οὐ πενία νικᾷ· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν πενία, οὐκ [295] ἀμετρία πλούτου, εἰ ἀγάπη ἦν, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἑκατέρων ἀγαθὰ μόνον. Καὶ γὰρ τὴν ἐξ ἐκείνου ἀφρονίαν ἐκάρπωσάμεθα ἂν, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀμεριμνίαν· καὶ οὕτε τοῦ πλούτου τὰς φροντίδας, οὕτε τῆς πενίας τὸ δέος ὑπεμείναμεν ἂν. Καὶ τί λέγω τὰ ἐξ αὐτῆς κέρδη; Αὐτὸ γὰρ καθ' ἑαυτὸ τὸ φιλεῖν ἐννόησον ἡλίκον ἐστὶ, πόσῃ φέρει τὴν εὐφροσύνην, ἐν πόσῃ καθίσταται χάρις τὴν ψυχὴν, ὃ μάλιστα αὐτῆς ἐστὶν ἐξαιρετον. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς ἀρετῆς μέρη συνευγεγμένον ἔχει τὸν πόνον, οἷον νηστεία, σωκροσύνη, ἀγρυπνία, βασκανία, ἐπιθυμία, ὑπεροφία· ἢ δὲ ἀγάπη μετὰ τοῦ κέρδους πολλὴν ἔχει καὶ τὴν ἡδονὴν, καὶ πόνον οὐδένα· καὶ καθάπερ μέλιττα ἀγαθὴ, τὰ πανταχόθεν συνάγουσα ἀγαθὰ, εἰς τὴν τοῦ φιλοῦντος κατατίθεται ψυχὴν. Κἂν δουλεύῃ τις, ἡδὴ τῆς ἐλευθερίας ἀποφαίνει τὴν δουλείαν. Ὁ γὰρ φιλῶν οὐχ οὕτως ἐπιτάττων.

ὡς ἐπιταττόμενος χαίρει, καίτοι γε τὸ ἐπιτάττειν ἡδύ· ἀλλὰ μετατίθῃσιν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ πάντα ἐν χερσὶν ἔχουσα παραγίνεται τὰ ἀγαθὰ, πάσης μητρὸς ἡπιωτέρα, πάσης βασιλίδος εὐπορωτέρα, καὶ τὰ ἐπίπονα κοῦφα ποιεῖ καὶ ῥᾶστα, τὴν μὲν ἀρετὴν εὐκολον, τὴν δὲ κακίαν πικροτάτην ἡμῖν ἀποφαίνουσα. Σκόπει δέ· Τὸ δαπανᾶν λυπηρὸν εἶναι δοκεῖ καὶ ποιεῖ αὐτὴ ἡδύ· τὸ λαμβάνειν τὰ ἐτέρων ἡδύ, καὶ οὐκ ἀφίησιν αὐτὸ φαίνεσθαι ἡδύ, ἀλλὰ φεύγειν ὡς μοχθηρὸν παρασκευάζει. Πάλιν τὸ κακὸς λέγειν, γλυκὺ πᾶσιν εἶναι δοκεῖ· αὐτὴ τοῦτο μὲν μικρὸν ἀποφαίνει, τὸ δὲ καλῶς λέγειν, ἡδύ· οὐδὲν γὰρ οὕτως, ὡς τὸν φιλούμενον ἐγκωμιάζειν, ἡμῖν ἡδύ. Πάλιν ὁ θυμὸς ἔχει τινὰ ἡδονὴν, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκέτι, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὰ νεῦρα ἀνήρηται· κἂν λυπήσῃ τὸν φιλοῦντα ὁ ἀγαπώμενος, θυμὸς μὲν οὐδαμῶς φαίνεται, δάκρυα δὲ καὶ παρακλήσεις, καὶ ἰκετηρίαί· τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ παροξυνθῆναι. Κἂν ὧν ἁμαρτάνοντα, πενθεῖ καὶ ὀδυνᾶται· ἀλλὰ καὶ ἡ ὀδύνη αὐτὴ ἡδονὴν φέρει. Τῆς γὰρ ἀγάπης καὶ τὰ δάκρυα καὶ ἡ λύπη γέλωτος παντὸς ἡδίστα καὶ χαρᾶς. Οὐχ οὕτω γοῦν ἀναπαύονται οἱ γελῶντες, ὡς οἱ ὑπὲρ φίλων κλαίοντες· κἂν ἀπιστῆς, ἐπίσχες αὐτῶν τὰ δάκρυα, καὶ ὡς τὰ ἀνήκεστα παθόντες, οὕτω δυσχεραίνουσιν. Ἀλλ' ἡδονὴν ἔχει, φησὶν, ἀποπον τὸ φιλεῖν. Ἀπαγε, καὶ εὐφῆμει, ἀνθρωπε· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδονῆς καθαρεύει τοιαύτης, ὡς ἀγάπῃ γυναικείᾳ.

ζ'. Μὴ γάρ μοι ταύτην εἴπῃς τὴν δημῶδη καὶ ἀγοραῖον, καὶ νόσον μᾶλλον ἢ ἀγάπην οὖσαν, ἀλλὰ ταύτην ἦν ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ, τὴν τὸ συμφέρον τῶν ἀγαπωμένων σκοποῦσαν, καὶ ὅψει ὅτι πατέρων οὗτοι φιλοστοργότεροι. Καὶ ὥσπερ οἱ χρήματα φιλοῦντες οὐκ ἂν ἔλοιτο δαπανῆσαι χρήματα, ἀλλ' ἥδιον ἂν ἐν στενοχωρίᾳ γενέσθαι, ἢ ἐκεῖνα ἰδεῖν ἐλαττούμενα· οὕτω καὶ ὁ πρὸς τινὰ ἡδέως ἔχων, μυρία ἂν ἔλοιτο παθεῖν, ἢ τὸν ἀγαπώμενον καταβλαπτόμενον ἰδεῖν. Πῶς οὖν, φησὶ, τὸν Ἰωσήφ ἢ Αἰγυπτία φιλοῦσα, καθυδρίσαι ἠθέλησεν; Ὅτι ταύτην ἐφιλεῖ τὴν ἀγάπην τὴν [296] διαβολικὴν. Ὁ μέντοι Ἰωσήφ οὐ ταύτην, ἀλλ' ἦν ὁ Παῦλος ζητεῖ. Ἐνόησον οὖν ὅσης ἀγάπης αὐτοῦ τὰ ῥήματα ἦν, καὶ τὰ πράγματα ἃ ἐκείνη εἶπε· Καθύδρισόν με καὶ ποίησον μοιχαλῖδα, καὶ τὸν ἄνδρα ἀδίκησον, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνάντερον ἄπασαν, καὶ σαυτὸν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐκβαλε παρῆρσις· ἅπερ οὐ μόνον ἐκείνων, ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτὴν φιλοῦσας ἦν. Οὗτος δὲ ἐπειδὴ γυναικίως ἐφιλεῖ, τοῦτων ἁπάντων ἀπῆγε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι αὐτῆς ἐκῆδετο, ἐκ τῆς παραινήσεως αὐτὸν κατέμαθε. Οὐ γὰρ ἀπόστατο μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ παραίνεσιν εἰσῆγαγε πᾶσαν δυναμένην σέβει πυράν. *Εἰ γὰρ ὁ κύριός μου, φησὶν, οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.* Εὐθέως αὐτὴν ἀνέμνησε τοῦ ἀνδρὸς, ἵνα ἐντρέψῃ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ ἀνὴρ σου, ἀλλ' Ὁ κύριός μου, ὃ μᾶλλον ἱκανὸν ἦν αὐτὴν κατασχεῖν, καὶ πείσαι ἐνοῆσαι τίς οὖσα τίνος ῥᾶ, ὅτι δέσποινα οὖσα, δούλου. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος κύριος, καὶ σὺ κυρία. Αἰσχύνῃται τοίνυν τὴν πρὸς τὸν δοῦλον ὁμιλίαν, καὶ

ἐνόησον τίνος οὖσα γυνή, τίς βούλει συμπλακῆναι, καὶ περὶ τίνα ἀχάριστος γίνῃ καὶ ἀγνώμων, καὶ ὅτι ἐγὼ πλείονα αὐτῷ ἀπονέμω εὐνοίαν. Καὶ δρᾷ πῶς ἐπαίρει αὐτοῦ τὰς εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν τῶν ὀφελῶν ἐνοῆσαι ἡδύνατο ἢ βάρβαρος ἐκείνη καὶ ἀκόλαστος, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτὴν ἐντρέπει λέγων· *Οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν*· τοῦτέστιν, Εὐεργετὲ με μεγάλα, καὶ οὐ δύναμαι τὸν προστάτην ἐν τοῖς κυρίοις πλῆξαι. Ἐμὲ δευτέρον ἐποίησε δεσπότην τῆς οἰκίας, καὶ, *Οὐδεὶς ὑπεξήρηται μου, πλὴν σοῦ.* Ἐνταῦθα ἐπαίρει αὐτῆς τὸ φρόνημα, ἵνα κἂν οὕτως αἰσχυνθῇται παρασκευάσῃ, καὶ δείξῃ μεγάλῃν οὖσαν τὴν τιμὴν. Καὶ οὐδὲ μέγχι τοῦτο ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν ὄνομα ἱκανὸν αὐτὴν κατασχεῖν, λέγων· *Διὰ τὸ σε γυναῖκα αὐτοῦ εἶναι, καὶ πῶς ποιήσω τὸ ῥήμα τὸ πονηρὸν τοῦτο;* Ἀλλὰ τί λέγεις; ὅτι οὐ πάρεστιν ὁ ἀνὴρ, οὐδὲ ὁδὸν ὅτι ἀδικοῦται; Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐπόψεται. Ἀλλ' οὐκ ἐκέρβανεν οὐδὲν ἀπὸ τῆς συμβουλῆς ἐκείνη, ἀλλ' ἐπεσπάσατο αὐτόν. Τὴν γὰρ οἰκίαν μανίαν πληρῶσαι βουλομένη, οὐ φιλοῦσα τὸν Ἰωσήφ, ταῦτα ἐπραττε· καὶ ὅλον ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Καὶ γὰρ δικαστήριον καθίζει, καὶ κατηγορίαν εἰσάγει, καὶ τὰ ψευδῆ καταμαρτυρεῖ, καὶ ἐκδίδωσι θηρίῳ τὸν οὐδὲν ἡδικοῦντα, καὶ εἰς δεσμωτήριον ἐμβάλλει· μᾶλλον δὲ, τὸ γε αὐτῆς μέρος, καὶ ἀνείλεν· οὕτω τὸν δικαστὴν καθώπλισε. Τί οὖν; δρᾷ καὶ Ἰωσήφ τοιοῦτος; Τούναντίον μὲν οὖν ἅπαν· οὔτε γὰρ ἀντείπεν, οὔτε κατηγορήσε τῆς γυναίκος. Ἠπιστήθη γὰρ ἂν, φησὶ. Καὶ μὴν σφόδρα ἐφιλείτο, καὶ ὅλον οὐκ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους. Εἰ γὰρ μὴ σφόδρα αὐτὸν βάρβαρος ἐκεῖνος ἐφίλει, κἂν ἀπέκτεινε σιγῶντα καὶ οὐδὲν ἀντιλέγοντα. Καὶ γὰρ Αἰγύπτιος ἦν, καὶ ἄρχων, καὶ περὶ εὐνὴν ἡδικοῦμενος, [297] ὡς ἐνόμιζε, καὶ παρὰ οἰκέτου, καὶ οἰκέτου τοιαῦτα εὐεργετηθέντος. Ἀλλ' ἐνίκησε ταῦτα πάντα ὁ πόθος καὶ ἡ χάρις, ἦν ὁ Θεὸς αὐτοῦ κατέχευε. Μετὰ δὲ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης ταύτης καὶ τεκμήρια εἶχεν οὐ μικρά, εἰ δικαιολογεῖσθαι ἐβούλετο, αὐτὰ τὰ ἱμάτια. Εἰ γὰρ αὐτὴ ἦν ἢ βιασθεῖσα, τὴν χιτῶνα αὐτῆς περιεβρῆχθαι ἰδεῖ, τὴν ὅσιν κατεσπαράχθαι, οὐ τὰ ἐκείνου κατέχειν ἱμάτια. Ἀλλ' ἤκουσε, φησὶν, ὅτι ὕψωσα τὴν φωνήν, καὶ καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀπῆλθε. Τίνος οὖν ἔνεκεν καὶ ἀπέδυσας; τί γὰρ παθούσῃ βίαν ἀγαπητὴν ἦν; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχλοῦντος. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα δεῖξαι δυνήσομαι αὐτοῦ τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Καὶ γὰρ ὅτε εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσε τοῦ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ δεσμωτηρίου καὶ τῆς ἐκεῖ διατριβῆς, οὐδὲ τότε ἐξέειπε τὸ δρᾶμα, ἀλλὰ τί φησι; *Καὶ ἐγὼ οὐκ ἐποίησα οὐδὲν, ἀλλὰ κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ τῆς Ἑβραίων*· καὶ οὐδαμῶς μέμνηται τῆς μοιχαλίδος, οὐδὲ καλλωπίζεται ἐπὶ τῷ πράγματι, ὃ πᾶς τις οὖν ἂν ἐπαθεν, εἰ καὶ μὴ φιλοτιμίας ἔνεκεν, ἀλλ' ὥστε μὴ δόξαι πονηρὰς ἔνεκεν αἰτίας εἰς τὸ οἰκῆμα ἐμβεδλῆσθαι ἐκεῖνο. Εἰ γὰρ καὶ ἁμαρτάνοντες ἀνθρωποι, οὐδὲ οὕτως ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐγκαλεῖν, καίτοι γε αἰσχύνῃν τοῦ πράγματος φέροντος, πῶς οὐκ ἄξιον θαυμάσαι ἐκείνον, ὅτι καὶ καθαρὸς ὢν οὐκ εἶπε τὸν ἔρωτα τῆς γυ-

vero libertatem a curis, ac neque divitiarum sollicitudines, neque paupertatis metum sustineremus. Ecquid dico de lueris ex illa partis? Ipsa quoque in se dilectio, quanta sit considera, quantam ferat lætitiā, in quanta gratia constituat animam: quod quidem in illa eximium est. Aliæ namque virtutis partes conjunctum habent laborem; verbi gratia, jejunium, temperantia, vigiliæ, invidiam, concupiscentiam, contemptum: caritas autem cum lucro multam habet etiam voluptatem, et laborem nullum: et sicut bona apes, undique bona colligens, illa deponit in anima ejus qui diligit. Etiam si quis serviat, libertate suaviorem exhibet servitutem. Qui enim amat non ita gaudet cum imperat, ut cum imperatur, etiam si imperare sit jucundum; sed ipsa rerum naturam transmutat, advenitque in manu bona omnia habens, quavis matre blandior, quavis regina locupletior: quæque laboriosa sunt, levia et facilia reddit, virtutem facilem, nequitiam acerbissimam nobis exhibens. Animadvertite autem: impendere videtur molestum esse, et hoc illa dulce reddit; aliena accipere jucundum, et non sinit illud jucundum apparere, sed ut pravum fugere suadet. Rursus maledicere suave omnibus videtur esse; ipsa autem illud amarum esse declarat, et benedicere dulce: nihil enim nobis ita suave est, ut laudare eum quem amamus. Rursus ira aliquam habet voluptatem; at hic nequaquam, sed omnes ejus nervi sublati sunt: etiam si is qui diligitur diligenti se molestiam creavit, ira nusquam apparet, sed lacrymæ, adhortationes et supplicationes: tantum adest ut exasperetur. Etiam si vident peccantem, luget et dolet; sed dolor ille voluptatem affert. Caritatis enim lacrymæ et dolor risu sunt omni et gaudio suaviore. Non adeo igitur quiescunt ii qui rident, ut ii qui pro amicis plorant: et si id non credis, reprime illorum lacrymas, et ac si gravissima paterentur, ita ægre ferunt. At amare, inquit, absurdum habet voluptatem. Absit, bona verba, o homo: nihil enim ita purum est ut caritas genuina.

7. Ne mihi enim dicas illam popularem et forensam, qui est potius morbus, quam caritas et amor, sed hanc quam Paulus quærit, quæ quod utile dilectis est spectat, et videbis illos esse patribus amantiores. Ac quemadmodum ii qui pecunias amant, pecunias impendere non elegerint, sed suavius putant in angustia esse, quam illas imminutas videre: sic et ille qui erga aliquem bene et suaviter affectus est, innumera pati maluerit, quam dilectum videre læsum. Quomodo igitur, inquit, Ægyptia illa, quæ Josephum amabat, illum contumelia afficere voluit? Quia illum amabat dilectione diabolica. Joseph vero non hanc habuit, sed eam quam Paulus dilectionem quærebat. Cogita igitur quantæ caritatis ejus verba essent, et quas res illa dicebat: Me contumelia affice et adulteram redde: injuriam infer viro, et totam subverte domum, teque ipsum abice a fiducia quam in Deum habes: quæ verba illius erant, quæ nec illum, nec seipsam amaret. Hic autem, quoniam sincere amabat, hæc omnia abjecit. Atque ut ediscas quod

ejus curam gereret, ex ejus adhortatione id percipe. Non modo enim illam repulit, sed et adhortationem induxit, quæ poterat omnem flammam exstinguere: *Si enim dominus meus*, inquit, *propter me nihil novit in domo sua* (Gen. 39. 8). Statim illi virum suum in mentem revocavit, ut illam pudore afficeret. Nec dixit, Vir tuus, sed *Dominus meus*, quod magis posset illam retinere et suadere cogitare, quænam cum esset, quem amaret, nempe domina servum. Nam si ille est dominus, et tu domina. Pudeat te igitur colloqui talis cum servo, et cogita cujus cum sis uxor, cum quo velis coire, et in quem sis ingrata, et quod ego majorem exhibeam benevolentiam. Vide autem quomodo ejus extollat beneficia. Quia enim nihil sublime poterat barbara illa et impudica cogitare, ab humanis illam pudore suffundit, dicens: *Propter me nihil cognoscit*; id est, Magna mihi beneficia confert, nec possum patronum in rebus præcipuis lædere. Me secundum dominum fecit domus sua, et *Nullus eximitur, nisi tu*. Hic ejus sensum et animum extollit, ut sic illam ad pudorem inducat, et ostendat magnum esse honorem. Neque hic substituit, sed etiam induxit nomen quod posset illam retinere dicens: *Eo quod tu sis uxor ejus; et quomodo faciam verbum hoc malum?* Sed quid dicis? Non adest vir, neque scit se injuria affici? Sed Deus aspiciet. At nihil ex tali consilio illa lucrata est, sed illum attraxit. Furorem namque suum complere volens, non amans Josephum hæc fecit, ut palam ex eis quæ postea designavit. Judicium enim constituit, et accusationem infert, atque falsa testificatur, ac feræ tradit eum, qui se nihil læserat, in carceremque conjicit; imo potius, quantum in se erat, occidit: ita nempe judicem armavit. Quid igitur? eratne Joseph etiam talis? Imo contra; neque enim contradixit, neque mulierem accusavit. At, inquit, non creditum illi fuisset. Atqui valde amabatur, ut palam est, non ex principio solum, sed etiam ex fine. Nisi enim illum barbaras ille multum dilexisset, etiam occidisset silentem et nihil contradicentem. Etenim Ægyptius erat et princeps, et in conjugali lecto affectus injuria, ut putabat; et a famulo, a famulo inquam, qui tot beneficia acceperat. Sed hæc omnia vicit dilectio et gratia, quam Deus in illum infudit. Cum gratia autem et dilectione hæc indicia habuit non parva, si jure contendere voluisset, ipsa vestimenta. Si enim illa vim passa fuisset, oportebat ruptam ejus fuisse tunicam, laceratum vulnum, non illius vestimenta tenere. *Sed audivit*, inquit, *quod vocem extuli, et relictis vestibus abiit* (Gen. 39. 15). Cur ergo eum exuisti? quid vim patienti optandum erat? Ut liberaretur ab eo qui sibi violentiam inferret. Ego vero non hinc tantum, sed etiam ex sequentibus ostendere possim ejus benevolentiam et amorem. Etenim cum in necessitatem incidit, ut causam diceret carceris et diuturnæ in illo moræ; neque tunc drama illud et rem gestam aperuit; sed quid ait? *Et ego nihil feci, sed fusto sublatum sum ex terra Hebræorum* (Gen. 40. 15). Et nusquam memorat adulteram; neque de ea ro gloriatur, quod quislibet alius fecisset, etiam si non

gloriæ causa, sed ne videretur mala de causa in tale conjectus fuisse domicilium. Si enim peccantes homines neque sic abstinere a tali accusatione, etiamsi res dedecus afferat: quomodo non dignus admiratione ille est, quod cum esset purus, non dixerit amorem mulieris, neque peccatum evulgaverit, neque etiam quando in solium ascendit et Ægypti totius rex factus est, injuriæ sibi a muliere illatæ reconditus sit, neque ab illa pœnas expetierit?

8. Vidistin' quomodo ipse ejus curam habebat; illa vero non amabat, sed furebat? Neque enim Josephum diligebat, sed volebat libidinem explere: nam si quis ipsa verba accurate examinaverit, ea furorem omnino spirant et cædem. Quid enim ait? *Induxisti puerum Hebræum, ut nobis illuderet* (Gen. 39. 17): beneficium marito exprobrans: et vestimenta ostendebat, omni fera sævior. Sed non ita ille. Ecquid dico ejus erga ipsam benevolentiam, quando erga fratres, qui ipsum pene occiderant, talis erat, et numquam de ipsis vel intus vel foris aliquid grave vel molestum dixit? Ideo Paulus caritatem dixit esse matrem omnium bonorum, eamque præfert signis aliisque charismatibus. Quemadmodum enim si vestes et calcei aurei sint, alio etiam indicio opus habemus, ut noscamus regem; si vero purpuram videamus et diadema, nullum aliud regni signum videre quærimus: ita hic quoque. Cum caritatis est impositum diadema, sufficit ut Christi verum discipulum ostendat, non nobis tantum, sed etiam infidelibus. *In hoc enim, inquit, cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilexeritis invicem* (Joan. 13. 35). Itaque hoc signum omnibus signis est majus, siquidem in ipso cognoscitur discipulus. Etiamsi enim quidam innumera edant signa, si invicem dissideant, ridiculi infidelibus erunt: quemadmodum si nullum faciant signum, et sese valde mutuo diligant, et venerandi et invicti apud omnes manebunt. Nam et Paulum ideo miramur, non propter mortuos quos excitavit, non propter leprosos quos mundavit, sed quia dicebat, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (2. Cor. 11. 29)? Etiamsi enim millia ad hæc signa adjeceris, par nihil dices. Nam et ipse dicebat, magnam sibi mercedem repositam esse, non quod signa fecisset, sed quia infirmis factus est infirmus. *Quænam est enim, inquit, mea merces? Ut evangelizans sine sumptu ponam evangelium* (1. Cor. 9. 18).

Et cum se apostolis præponit, non dicit, Plura quam ipsi feci signa, sed, *Plus illis laboravi* (1. Cor. 15. 10). Quin etiam fame ideo mori volebat, pro salute discipulorum: *Bonum est enim, inquit, mihi magis mori, quam ut gloriationem meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15); non quod ipse gloriaretur, sed ne videretur ipsis exprobrare. Nusquam enim solet gloriari in bonis operibus suis, si tempus ad id non vocet; sed etiamsi coactus sit, insipientem se vocat.

Paulus aliquando coactus gloriatur. — Si quando autem gloriatur, in infirmitatibus, in contumeliis, in eo quod valde misereatur eorum quibus molestia creatur, id facit; ut etiam hoc loco dicit: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Hæc verba sunt periculis ipsis majora: ideoque illa posteriora ponit, sermonem amplificans. Quanam ergo re nos digni fuerimus, si cum illo comparemur, qui neque pecunias despiciamus propter nos ipsos, neque superflua ex facultatibus erogamus? At non ille sic, sed et animam et corpus tradebat, ut qui illum lapidabant et colaphis cædebant, regnum consequerentur. Sic enim me, inquit, docuit Christus diligere, qui novum mandatum reliquit de dilectione, et quod ipse operibus implevit. Etenim cum Rex universorum esset, et beatæ illius naturæ; homines, quos ex nihilo produxit, et quibus millia contulit beneficia, se contumelia afficientes et respuentes non aversatus est, sed et homo factus est propter illos, cum meretricibus et publicanis conversatus est, dæmoniacos curavit, et cælum promisit. Post hæc autem omnia comprehensum ipsum colaphis ceciderunt, ligaverunt, flagellarunt, irriserunt, demum crucifixerunt. Sed ne sic quidem illos aversatus est, sed cum sursum esset in cruce, dixit, *Pater, dimitte illis peccatum* (Luc. 23. 34). Latronem vero, qui eum ante accusaverat, etiam in paradysum introduxit, et persequitorem Paulum apostolum fecit; sibi autem proprios et addictos discipulos ad mortem tradidit propter Judæos, qui ipsum crucifixerant. Hæc igitur omnia, quæ Dei sunt, quæ hominum, apud nos colligentes, hæc præclara gesta æmulemur, et caritatem charismatibus omnibus superiorem acquiramus, ut et præsentia et futura bona assequamur: quorum utinam nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIII.

CAP. 13. v. 4. *Caritas patiens est, benigna est: non æmulator, non agit perperam, non inflatur.*

1. Postquam enim pronuntiavit, nec fidei nec scientiæ nec prophetiæ neque linguarum neque charismatum nec perfectæ vitæ nec martyrii, si caritas absit, magnam esse utilitatem, necessario deinceps describit immensam ejus pulchritudinem, quasi quibusdam coloribus virtutis partibus ejus imaginem exornans, et ejus membra omnia accurate compo-

nens. At ne prætercurras, dilecte, ea quæ dicuntur, sed eorum singula examina diligentissime, ut rei thesaurum videas, et pictoris artem. Perpende igitur unde statim inceperit, et quam primam posuerit omnium bonorum causam. Quid autem hoc est? Patientia; hæc philosophiæ omnis est radix. Ideo sapiens quispiam dicebat: *Vir patiens est multæ prudentiæ: qui autem impatiens est valde insipiens est* (Prov. 14. 29). Et cum urbe munita ipsam compa-

ναϊκός, οὐδὲ ἐξεπόμευσε τὴν ἀμαρτίαν, οὐδὲ ἦν ἱκανὸς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέβη καὶ τῆς Αἰγύπτου πάσης ἐγένετο βασιλεὺς, ἐμνησικακήσῃ τῇ γυναικί, οὐδὲ ἀπήτησε δίκην;

ἦ· Εἶδες πῶς αὐτὸς μὲν ἐκτίθετο, ἐκείνη δὲ οὐκ ἐφίλει, ἀλλ' ἐμαίνετο; Οὐ γὰρ τὸν Ἰωσήφ ἐφίλει, ἀλλὰ τὴν ἀκολασίαν πληρῶσαι ἐβούλετο· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ῥήματα εἰ τις ἐξετάσειεν ἀκριβῶς, μετὰ θυμοῦ καὶ πολλοῦ φόνου. Τί γάρ φησιν; *Εἰσήγαγε παιῖδα Ἑβραίων ἐμπαῖζειν ἡμῖν*, δνειδίζουσα τὴν εὐεργεσίαν τῷ ἀνδρί· καὶ τὰ ἱμάτια ἐπεδείκνυ, θηρίου παντὸς ἀγριωτέρα γενομένη. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτω. Καὶ τί λέγω τὴν πρὸς ταύτην εὐνοίαν, ὅπου γε καὶ πρὸς τοὺς ἀνελόντας ἀδελφοὺς τοιοῦτος ἦν, καὶ οὐδὲ περὶ ἐκείνων οὐδὲν ποτε εἶπε δυσχερὲς, οὐκ ἔνδον, οὐκ ἔξω; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ταύτην εἶναι φησι, καὶ σημείων καὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων προτίθησιν. Ὅσπερ γάρ χρυσῶν μὲν ἱματίων ὄντων καὶ ὑποδημάτων, δεόμεθα καὶ ἐτέρου τινὸς ἐνδείγματος, ὥστε τὸν βασιλεῖα μαθεῖν· ἂν δὲ τὴν ἀλουργίαν ἴδωμεν καὶ τὸ διάδημα, οὐδὲν ἕτερον ἐπιζητοῦμεν τῆς βασιλείας ἰδεῖν σημείον· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. Ὅταν τὸ τῆς ἀγάπης ἐπὶκείται διάδημα, ἀρκεῖ δεῖξαι τοῦ Χριστοῦ τὸν ἀκριβῆ μαθητὴν, οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπίστοις. Ἐν τούτῳ γάρ, φησί, *γινώσκονται πάντες, ὅτι μαθηταὶ μου ἔστε, ἔὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους*. Ὅστε τὸ σημεῖον τοῦτο σημείων ἀπάντων μεῖζον, εἰ γε ἐν αὐτῷ γνωρίζεται ὁ μαθητής. Κἂν γὰρ μυρία ποιῶσι τινες σημεία, στασιάζωσι δὲ πρὸς ἀλλήλους, καταγέλαστοι τοῖς ἀπίστοις ἔσονται· ὥσπερ κἂν μηδὲν ποιῶσι σημείον, [298] ἀγαπῶσι δὲ ἀλλήλους ἀκριβῶς, καὶ αἰδέσονται καὶ ἀχείρωτοι πᾶσιν ὄντες διαμένουσιν. Ἐπεὶ καὶ Παῦλον διὰ τοῦτο θαυμάζομεν, οὐ διὰ τοὺς νεκροὺς οὐς ἡγείρεν, οὐδὲ διὰ τοὺς λεπροὺς οὓς ἐκαθάρισεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔλεγε, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Κἂν γὰρ μυρία πρὸς ταῦτα θῇς σημεία, οὐδὲν ἴσον ἔρεις*· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς μισθὸν ἀποκαῖσθαι μέγαν ἔφησεν αὐτῷ, οὐκ ἐπειδὴ σημεία ἐποίει, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἀσθενοῦσι γέγονεν ὡς ἀσθενής. *Τίς γάρ μου ἔστι, φησὶν, ὁ μισθός; Ἰνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον θήσω τὸ Εὐαγγέλιον*. Καὶ ὅταν τῶν ἀποστόλων ἑαυτὸν προτιθῇ, οὐ λέγει,

• *Legebatur ἐνδύματος*.

Περισσότερα αὐτῶν σημεία ἐποίησα· ἀλλὰ, *Περισσότερον αὐτῶν ἐκοίμισα*. Καὶ λιμῷ δὲ διὰ τοῦτο ἐβούλετο ἀποθανεῖν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν μαθητῶν· *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον, φησὶν, ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*· οὐκ ἐπειδὴ ἐκαυχᾶτο αὐτός, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ δνειδίζειν αὐτοῖς. Οὐδαμοῦ γὰρ οἶδε καυχᾶσθαι ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ κατορθώμασι, μὴ καλοῦντος καιροῦ, ἀλλὰ κἂν ἀναγκασθῇ, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ.

Εἰ δὲ ποτε καὶ καυχᾶται, ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρεσιν, ἐν τῷ σφοδρῶς συναλγεῖν τοῖς ἐπηρεαζομένοις· ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα φησι, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ*; Ταῦτα καὶ κινδύνων μεῖζον τὰ ῥήματα· διὸ καὶ ὕστερον αὐτὰ τίθησιν, αὖξιν τὸν λόγον. Τίνος οὖν ἂν εἴημεν ἄξιοι ἡμεῖς πρὸς ἐκεῖνον ἐξεταζόμενοι, εἰ μήτε χρημάτων καταφρονούντες δι' ἡμᾶς αὐτοὺς, μήτε τὰ περιττὰ προΐεμενοι τῶν ὄντων; Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτως, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐπεδίδου, ἵνα οἱ λιθάσαντες αὐτὸν καὶ ραπίσαντες, βασιλείας ἐπιτύχωσιν. Οὕτω γάρ με, φησὶν, ἀγαπῶν ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς, ὁ τὴν καλὴν ἐντολὴν καταλιπὼν τὴν περὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἦν αὐτός; διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρωσε. Καὶ γὰρ βασιλεὺς τῶν ὅλων τυγχάνων, καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης φύσεως ὢν, ἀνθρώπους, οὓς ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, καὶ οὓς μυρία εὐηργέτησε, τοὺτους ὑβρίζοντας καὶ διαπτύοντας οὐκ ἀπεστράφη, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος ἐγένετο δι' αὐτοὺς, δι' ἀνανεοστράφη πόρνας καὶ τελώναις, καὶ τοὺς δαιμονῶντας ἰάσατο, καὶ τὸν οὐρανὸν ἐπηγγέλιτο. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα λαβόντες αὐτὸν ἐρράπισαν, ἔδησαν, ἐμαστιγώσαν, κατεγέλασαν, τέλος ἐσταύρωσαν. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπεστρέφετο, ἀλλὰ καὶ ἄνω ὢν ἐν τῷ σταυρῷ, φησὶ *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν*. Τὸν δὲ πρὸς τοῦτου κατηγοροῦντα ληστὴν καὶ εἰς παράδεισον εἰσήγαγε, καὶ τὸν διώκτην Παῦλον ἀπόστολον ἐποίησε, καὶ τοὺς οἰκείους τοὺς αὐτοῦ καὶ ἀνακειμένους αὐτῷ μαθητὰς εἰς θάνατον ἐξεδίδου διὰ τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν Ἰουδαίους. Ταῦτ' οὖν ἔπαντα παρ' ἑαυτοῖς συλλέγοντες τὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ τῶν ἀνθρώπων, ζηλώσωμεν ταῦτα τὰ κατορθώματα, καὶ τὴν χαρισμάτων ἀπάντων ἀνωτέραν κτησώμεθα ἀγάπην, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοanthρωπῶ [299] τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΓ'.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φουσιούται

α'. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεφάνητο, ὅτι καὶ πίστεως καὶ γνώσεως καὶ προφητείας καὶ γλωσσῶν καὶ χαρισμάτων καὶ ἱαμάτων καὶ βίου ἄκρου καὶ μαρτυρίου ταύτης ἀπουσίας οὐδὲν ὄφελος μέγα, ἀναγκαιῶς λοιπὸν ὑπογράφει τὸ κάλλος αὐτῆς τὸ ἀμήχανον, καθάπερ πῶς ἡρώμασι τοῖς μέρεσι τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα αὐτῆς κατακοσμῶν, καὶ τὰ μέλη αὐτῆς συντιθεῖς μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα. Ἀλλὰ μὴ παραδράμης, ἀγαπητέ, τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν μετὰ

πολλῆς ἐξέταζε τῆς ἐπιμελείας, ἵνα καὶ τοῦ πράγματος εἰδῇς τὸν θησαυρὸν, καὶ τοῦ ζωγράφου τὴν τέχνην. Σκόπει γοῦν πόθεν εὐθέως ἤρξατο, καὶ τί τέθεικε πρῶτον τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Μακροθυμία· αὕτη τῆς φιλοσοφίας ἡ ρίζα πάσης. Διὸ καὶ τις σοφὸς ἔλεγε· *Μακρόθυμος ἀνὴρ πολὺς ἐν φρονήσει, ὁ δὲ ὀλιγόψυχος ἰσχυρῶς ἄφρων*. Καὶ πόσι δὲ παραβαλὼν καὶ αὐτῇ ἰσχυρᾷ, ἀσφαλεστέραν αὐτὴν ἔφησεν ἐκείνης εἶναι. Καὶ γὰρ ὅπλον ἐστὶν ἀμαχον, καὶ πύργος εἰς ἀρραγῆς, πάντα διακρουομένη βρόδῳ τῇ λυπηρᾷ. Καὶ καθάπερ εἰς ἀδυσσον σπινθὴρ ἐμπεσῶν ἐκείνην μὲν

οὐδὲν παρέδραψεν, αὐτὸς δὲ ἐσέσθη βραδίως· οὕτως εἰς μακροθύμον ψυχὴν ὅπερ ἂν ἐμπέσῃ τῶν ἀδοκῆτων, τοῦτο μὲν ἀφανίζεται βραδίως, ἐκείνην δὲ οὐ ταράττει. Καὶ γὰρ πάντων στερότερον μακροθυμία· κἀν στρατόπεδον εἴπῃς, κἀν χρήματα, κἀν ἱππους, κἀν τεῖχῃ, κἀν ὄπλῃ, κἀν ὀτιοῦν, οὐδὲν ἴσον μακροθυμίας εἶρεῖς. Ὁ μὲν γὰρ ἐκεῖνα περιδεβλημένος, ὑπὸ θυμοῦ πραττήσῃς πολλάκις, καθάπερ μειράκιον εὐτελές, περιτρέπεται, καὶ πάντα θορύβου πληροὶ καὶ ζάλης· οὗτος δὲ ὥσπερ ἐν λιμένι καθήμενος, βασιλεὺς ἀπολαύει γαλήνης· κἀν ζημία περιθάλλῃς, οὐκ ἐκίνησας τὴν πέτρην, κἀν ὕβριν ἐπαγάγῃς, οὐκ ἔσεισας τὸν πύργον, κἀν πληγὰς προστρέψῃς, οὐκ ἔπλησας τὸν ἀδάμαντα· καὶ γὰρ μακροθύμος διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδὴ μακράν τινα καὶ μεγάλην ἔχει ψυχὴν· τὸ γὰρ μακρὸν, ἀμέγα λέγεται. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ καλὸν ἀπὸ τῆς ἀγάπης φύεται, καὶ τοῖς κεραιμένοις καὶ τοῖς ἀπολαύουσιν πολλὴν παρέχον τὴν ὠφέλειαν. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἀπεγνωσμένους εἴπῃς, οἱ ποιοῦντες κακῶς καὶ μὴ πάσχοντες κακῶς, χείρους γίνονται. Ἐνταῦθα γὰρ οὐ παρὰ τὴν μακροθυμίαν τοῦτο, ἀλλὰ παρ' ἐκείνους τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτῇ χρωμένους τοῦτο συμβαίνει. Μὴ τοίνυν μοι τοὺτους εἴπῃς, ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικιστέρους, οἱ μεγάλα ἐντεῦθεν κερδαίνουσιν. Ὅταν γὰρ κακῶς ποιήσαντες μὴ πάθωσι κακῶς, τὴν πραύτητα τοῦ [300] παθόντος θαυμάσαντες, μεγίστην ἐντεῦθεν καρπούνται φιλοσοφίας διδασκαλίαν. Αὐτὸς δὲ οὐδὲ μέχρι τούτου ἴσταται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα αὐτῆς ἐπάγει κατορθώματα, λέγων· Χρηστεύεται. Ἐπειδὴ γὰρ τινὲς εἰσιν, οἱ τῇ μακροθυμίᾳ οὐκ εἰς τὴν οἰκίαν κέχρηται φιλοσοφίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄμυναν τῶν παροξυνάντων, διαβρῆγνύντες ἑαυτοὺς, φησὶν ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἔχει τὸ ἐλάττωμα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, Χρηστεύεται. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν φλόγα ἀνάψαι τῶν ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἐκκαιομένων ἡθικώτερον αὐτοῖς κέχρηται, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπραῦσαι καὶ κατασδέσασθαι καὶ οὐ μόνον τῷ φέρειν γενναίως, ἀλλὰ καὶ τῷ θεραπεύειν καὶ παρακαλεῖν τὸ ἔλλοσι ἰώνται καὶ τὸ τραῦμα θεραπεύουσι τοῦ θυμοῦ. Οὐ ζηλοῖ· Ἔστι γὰρ καὶ μακροθύμῳ τινα εἶναι καὶ βάσκανον, καὶ τούτῳ ἐκεῖνο διαφθείρεται τὸ κατόρθωμα. Ἀλλ' αὕτη καὶ τοῦτο διέφυγεν. Οὐ περπερεύεται. Τουτέστιν, οὐ προσηυχαίνεται· καὶ γὰρ συνετὸν ἐργάζεσθαι τὸν ἀγαπῶντα καὶ βαρὺν καὶ βεβηκότα. Τῶν μὲν γὰρ αἰσχροῦς φιλοῦντων ἴδιον τὸ ἐλάττωμα τοῦτο· ὁ δὲ ταύτην εἰδὼς τὴν ἀγάπην, τούτων μάλιστα πάντων ἀπήλλακται. Ὅταν γὰρ θυμὸς ἐνδον μὴ ᾔῃ, καὶ προπέτεια πᾶσα ἀνῆρηται καὶ ὕβρις. Καὶ γὰρ καθάπερ τις ἄριστος γεωργὸς ἐνδον ἐγκαθήμενη τῇ ψυχῇ ἢ ἀγάπῃ, οὐκ ἀφήσιν οὐδὲν τούτων βλαστῆσαι τῶν ἀκανθῶν. Οὐ φουσιούται. Καὶ γὰρ ὀρώμεν πολλοὺς ἐπ' αὐτοῖς τοῖς τοῖς κατορθώμασι μέγα φρονούντας, οἷον ὅτι μὴ ἔστι βάσκανος μηδὲ πονηρὸς μηδὲ ὀλιγόψυχος μηδὲ προσηυχῆς. Οὐδὲ γὰρ πλούτῳ καὶ πενίᾳ παρφέσθητε τὰ κακὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς φύσει καλοῖς. Ἀλλ' ἡ ἀγάπη μετὰ ἀκριβείας ἐκκαθαίρει πάντα. Σκόπει δέ· Ὁ μακροθύμος οὐ πάντως καὶ χρηστός· ἂν δὲ μὴ ᾔῃ χρηστός, πονηρία τὸ πρᾶγμα γίνεται, καὶ κινδυνεύει εἰς μνησικακίαν ἐμπεσεῖν. Διὰ τοῦτο αὕτη τὸ φάρμακον δοῦσα, τὴν χρηστότητα λέγω, καθαρὰν διατηρεῖ τὴν ἀρετήν. Πάλιν ὁ χρηστός πολλάκις εὐκολος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο αὕτη διορθοῦται· Ἡ ἀγάπη γὰρ, φησὶν, οὐ περπερεύεται, οὐ φουσιούται Ὁ χρηστός καὶ

μακροθύμος ἀλαζονεύεται πολλάκις· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν κακίαν.

β'. Καὶ θέα πῶς αὐτὴν οὐκ ἀφ' ὧν ἔχει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν οὐκ ἔχει, κοσμεῖ. Καὶ γὰρ ἀρετὴν ἐκείσσει, καὶ κακίαν ἐκκόπτει, φησὶ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀφήσιν τὴν ἀρχὴν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Ζηλοῖ μὲν, περιγίνεται δὲ τοῦ φθόνου, οὐδ' ὅτι Ἀπονοεῖται μὲν, κολάζει δὲ τὸ πάθος, ἀλλ' ὅτι Ὁ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φουσιούται· ὁ δὲ μάλιστα ἔστι θαυμαστόν, ὅτι καὶ χωρὶς πόνων κατορθοῖ τὰ ἀγαθὰ, καὶ χωρὶς πολέμου καὶ παρατάξεως τὸ τρόπαιον ἵστησιν. Οὐ γὰρ ἀφήσιν ἰδρῶσαι τὸν ἔχοντα, καὶ οὕτω τὸν στέφανον λαβεῖν, ἀλλ' ἀπονητὶ κομίζει τὸ βραβεῖον αὐτῷ. Ἐνθα γὰρ οὐκ ἔστιν ἀντίπαλον πάθος τῷ σῷφρονι λογισμῷ, [301] τίς ἂν γένοιτο πόνος; Οὐκ ἀσχημονεῖ α'. Τί γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι οὐ φουσιούται, ὅπου γε τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ πάθους, ὅτι καὶ τὰ ἔσχατα παθοῦσα διὰ τὸν ἀγαπῶμενον, οὐδὲ ἀσχημονήν τὸ πρᾶγμα νομίζει; Οὐκ εἶπε πάλιν, ὅτι ἀσχημονεῖ μὲν, φέρει δὲ τὴν αἰσχύνην γενναίως, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ αἰσθῆσθαι τινα λαμβάνει τῆς αἰσχύνης. Εἰ γὰρ οἱ φιλοχρήματοι πάντα ὑπομένοντες τὰ ἐπινειδίστα τῆς κατηλείας ἐνεκεν ἐκείνης, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλύπτονται, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλονται, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν ἔπαινεσθαι ταύτην ἔχων ἀγάπην, ὑπὲρ τῆς τῶν φιλομένων ἀσφαλείας οὐδὲν ὅτιοῦν παραιτῆσεται, καὶ οὐ μόνον οὐκ παραιτῆσεται ὅ, ἀλλ' οὐδὲ πάσχων αἰσχύνεται· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πρᾶγματός τὴν παράδειγμα φέρωμεν, ἐξετάσωμεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο αὐτὸ, καὶ τότε ὀφόμεθα τοῦ λεχθέντος τὴν δύναμιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ ἐνεπτύετο καὶ ἐβράβιζετο παρὰ ἀνδραπόδων οἰκτρῶν· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐνόμιζεν ἀσχημονεῖν, ἀλλὰ καὶ ἡγάλλετο, καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα ἐκάλε· καὶ ληστὴν καὶ ἀνδροφόνον μεθ' ἑαυτοῦ πρὸ τῶν ἄλλων εἰς τὸν παράδεισον εἰσάγων, καὶ πόρνην διαλεγόμενος, καὶ ταῦτα τῶν περισσώτων ἀπάντων ἐγκαλούμενος, οὐκ ἐνόμιζε τὸ πρᾶγμα εἶναι αἰσχρὸν, ἀλλὰ καὶ φιλεῖν αὐτῇ τοὺς πόδας παρεῖχε τοὺς ἐκείνου, καὶ βρέχειν τὸ σῶμα τοῖς δάκρυσι, καὶ ἀπομάσσειν ταῖς θριξί· καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ θεάτρῳ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων. Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ πατέρες, κἀν ἀπάντων ὥσι φιλοσοφώτεροι καὶ βητορικώτεροι, οὐκ αἰσχύνονται τοῖς πασιὶ συμπελλίζοντες· καὶ οὐδεὶς ἐγκαλεῖ πῶν ὀρώντων, ἀλλ' οὕτω καλὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα δοκεῖ, ὥς καὶ εὐχῆς ἄξιον εἶναι. Κἀν πονηροὶ γένονται πάλιν, οὗτοι μένουσι διορθοῦντες, ἐπιμελόμενοι, συστέλλοντες αὐτῶν τὰ ὀνειδῆ, καὶ οὐκ αἰσχύνονται. Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ, ἀλλὰ καθάπερ χρυσαῖς τισι πετρύξι συγκαλύπτει πάντα τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀγαπῶμενων. Οὕτω καὶ τὸν Δαυὶδ ὁ Ἰωάνθαν ἐφίλει, καὶ ἀκούων τοῦ πατρὸς λέγοντος, Ἰὼδ κορασίων αὐτομολούτων ὁ γυναικοτραφὲς, οὐκ ἥσυχνέτο, καίτοι γε πολλῆς αἰσχρότητος τὰ ῥήματα γέμει. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἰὼδ πορνιδίων ἐπιμαρτυρούμενων ἀνδράσιν, ἐπιτρεχόντων τοῖς παριοῦσιν, ἐκνευρισμένῃ καὶ μαλακῇ καὶ μηδὲν ἔχων ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐπ' αἰσχύνη σου

* Alia lectio est, οὐ φιλοτιμεῖ, quam secutus est vetus interpres qui vertit, non est ambiciosa. Lectionem autem οὐκ ἀσχημονεῖ, quae in Graecis exemplaribus vulgo fertur, ita veritimus, ut ipse Chrysostomus interpretatur, non dedecus sibi inferri putat, quando scilicet pro Christo extrema patitur. b Deerat comma, καὶ οὐ.... παραιτῆσεται. c Sic exemplaria Biblica et unus cod. Reg. Legebatur αὐτομολούτων.

rans, tutiorem eam illa esse dixit : nam armatura quædam est inexpugnabilis, et inconcussa turris, quæ molesta omnia facile propulsat. Et sicut scintilla in abyssum incidens, illam quidem nihil lædit, ipsa vero facile exstinguitur : sic et in patientem animam quidquid inexpectatum incidit, id quidem facile deletur, illam vero minime turbat. Etenim patientia omnium firmissima est : etiamsi exercitus dicas, etiamsi opes, etiamsi equos, muros, arma et quidvis aliud, nihil patientiæ par dices. Nam qui illis instructus et circumdatus est, a furore sæpe correptus, instar pueri debilis evertitur, et omnia tumultu ac tempestate replet : hic autem tamquam in portu sedens, profunda fruitor tranquillitate : etiamsi in damnum conjeceris, petram non movisti ; etiamsi contumeliam intuleris, turrim non concussisti ; etiamsi plagas inflixeris, adamantem non percussisti. Etenim *longanimis* ideo dicitur, quia longum quemdam et magnum habet animum : quod autem longum est, etiam magnum dicitur. Sed hoc bonum ex caritate oritur, et iis, qui eam possident illaque fruuntur, magnam parit utilitatem. Ne mihi enim desperatos dixeris, qui mala facientes, neque patientes sunt deteriores. Hic non ex patientia hujus, sed ab iis, qui illa non ut par esset utuntur, hoc accidit. Ne itaque mihi hos dixeris, sed mansuetiores, qui magna hinc lucrantur. Quando enim male facientes non male patiuntur, patientis mansuetudinem admirantes, magnam inde lucrantur philosophiæ doctrinam. Ipse vero non hic gradum sistit, sed et alia ejus præclara gesta subjungit dicens : *Benigna est*. Quia enim quidam sunt, qui patientia non ad propriam philosophiam utuntur, sed ad ultionem eorum, qui ipsos irritavere, seipsos disrumpentes, dicit illam hoc vitio non laborare. Et ideo subjungit, *Benigna est*. Neque enim ad accendendam flammam eorum qui ira incenduntur, cum illis benignius agunt, sed ad sedandam et exstinguendam ; neque tantum generose ferendo, sed etiam curando et hortando ulceri medentur et vulnus iræ curant. *Non æmulatur*. Potest enim aliquis patiens esse et invidus, et hoc vitio bonum opus illud corrumpitur. Sed ipsa hoc quoque effugit. *Non agit perperam*. Id est, non præceps est : nam prudentem reddit eum qui diligit et gravem et placide incedentem. Iis enim qui turpiter amant hoc proprium vitium est : qui vero hanc novit dilectionem, ab his omnibus maxime liber est. Nam cum intus ira non fuerit, petulantia omnis et contumelia sublata est. Etenim ut quidam optimus agricola intus animæ insidens caritas et dilectio, non sinit ulla hujusmodi spinas germinare. *Non inflatur*. Etenim multos videmus de his præclaris operibus altum sapientes ; nempe quod non sint invidi neque mali neque pusilli animi neque petulantes. Neque enim solum cum divitiis et paupertate hæc mala habentur, sed etiam cum illis quæ natura sunt bona. Sed caritas accurate omnia expurgat. Animum autem adhibe : qui patiens est, non est omnino benignus : quod si benignus non sit, hæc res est vitium, et periculum est ne in

recordationem injuriarum incidat. Ideo ipsa pharmacum dans, benignitatem dico, puram conservat virtutem. Rursum benignus sæpe facilis est, sed et hoc illa corrigit : *Caritas* enim, inquit, *non agit perperam, non inflatur*. Qui benignus et patiens est, sæpe arrogans est : sed et hæc tollit nequitiam.

2. Et perpende quomodo eam, non modo ab iis quæ habet, sed etiam ab iis quæ non habet exornet. Dicit enim eam et virtutem inducere et malitiam excindere ; imo vero ne ab initio nasci quidem sinit. Neque enim dixit, *Æmulatur* quidem, invidiam vero superat ; neque, *Arrogans* quidem est, sed hoc vitium castigat ; sed, *Non æmulatur, non agit perperam, non inflatur* : quod autem maxime mirabile est, sine laboribus bona facit, et sine bello vel acie tropæum erigit. Neque enim sudare sinit eum qui se possidet, et ita coronam accipere, sed sine labore bravium illi defert. Ubi enim non est adversarium vitium temperanti cogitationi, quis labor fuerit ? 3. *Non dedecus sibi inferri putat*. Quid enim dico, inquit, quod non inflatur, quando tantum distat ab hoc vitio, ut, cum pro dilecto extrema passa sit, non dedecus esse rem existimet ? Neque dixit rursum, non indecore quidem patitur, sed dedecus fert generose ; sed quod ne sensum quidem dedecoris habeat. Nam si pecuniæ amantes, probrosa omnia pro illa cauponatione ferentes, non modo non erubescunt, sed etiam exsultant ; multo magis is, qui laudabilem hanc caritatem habet, pro dilectorum securitate nihil omnino recusabit ; imo neque patiens erubescet. Sed ne a re mala exemplum afferamus, hoc ipsum in Christo examinemus, et tunc dicti vim conspiciemus. Dominus enim Jesus Christus et conspuebatur et colaphis cadebatur a miserabilibus servis ; et non modo se indecore non agere putabat, sed etiam exultabat, eamque rem gloriam vocabat ; et dum latronem et homicidam ante alios secum in paradysum introduceret, et meretricem alloqueretur, idque circumstantibus omnibus accusatoribus suis, non putabat rem esse turpem, sed et ipsi pedes suos præbuit osculandos, et corpus lacrymis irrigandum capillisque tergendum ; et hoc in medio hostium et inimicorum theatro. Caritas enim non indecore secum agi putat. Ideoque patres, etiamsi philosophis rhetoribusque omnibus præsent, non erubescunt simul balbutire cum filiis ; et nemo videntium id reprehendit, sed adeo pulchra res esse videtur, ut si etiam in votis. Et si rursus mali fuerint, hi manent corrigentes, curantes, probra eorum coercentes, nec pudet illos. Caritas enim non indecore agit ; sed quasi aureis quibusdam alis, omnia delictorum peccata contegit. Sic et Davidem Jonathas amabat, audiensque patrem dicentem, *Fili puellarum ultro venientium, effeminate* (1. Reg. 20. 30), non erubescibat, etsi turpitudine plena verba erant. Nam hoc vult significare, *Fili meretricularum* in viros insanientium, ad prætereuntes accurrentium, enervate, molles, qui nihil virile habes, sed ad dedecus tuum, et ejus qui te peperit matris, vivis. Quid igitur, hæccine ægre tulit, et præ pudore se

abscondit, atque a dilecto recessit? Totum certe contrarium fecit, de amore gloriabatur: etsi ille tunc rex erat, filius vero regis Jonathas, David autem fugitivus. Sed neque sic de amicitia erubuit: caritas enim non indecore agit. Nam hoc in illa mirabile est, quod contumelia affectum, non modo non sinat dolere et morderi, sed etiam ut gaudeat efficiat. Ideoque ille post hæc omnia, quasi corona redimitus, sic abiens Davidem complexus est. Neque enim caritas scit quid sit probrum: ideo etiam sibi placet in eo, de quo alius erubescit. Pudor enim est nescire amare, et amantem non omne periculum adire omniaque perpeti pro dilectis. Cum omnia dico, ne putes me ea quæ sunt noxia dicere; ut si quis dixerit, se juveni opem ferre ut potiatur amica; aut si quis aliud quidpiam damnosum facere postulet. Nam qui talis est non diligit; et hoc nuper vobis ostendi ex Ægyptia muliere. Nam ille solus diligit, qui ea quæ dilecto utilia sunt quærit: ita ut si quis hoc bonum non venetur, etiamsi sexcenties dicat se diligere, inimicorum omnium sit inimicissimus. Sic et olim Rebecca, quia valde a filio pendebat, et furtum fecit et non erubuit ne deprehenderetur, neque timuit; neque enim leve periculum erat; sed etiam filio repugnante et verbis cum illa contendente, dixit: *In me sit maledictio tua, fili (Gen. 27. 13).*

3. Vidistin' etiam in muliere animum apostolicum? Nam sicut optavit Paulus (si quis parvum cum magno conferat) pro Judæis anathema esse: sic et illa ut filius benediceretur, etiam maledici consentiebat. Et illi quidem bonis cedebat; non enim cum illo benedictionem acceptura erat; mala autem ipsa sola sustinere parata erat: attamen gaudebat et urgebat, et hoc cum tantum immineret periculum, et moram agere ferebat. Timebat enim, ne si prævenisset Esaü, vanam ejus redderet sapientiam. Ideo etiam verba in compendium redigit et urget adolescentem, et postquam prioribus contradicere sivit, rationem affert quæ sufficiat ad persuadendum. Neque enim dixit, Frustra hæc dicis, et sine causa metuis, cum pater tuus consenuerit et claro sensu sit privatus; sed quid? *In me sit maledictio tua, fili*: tantum rem et drama ne perdas, neque venatum amittas, nec thesaurum prodas. Ipse vero Jacob annon fuit mercenarius apud cognatum bis septem annos? annon cum servitute, etiam pro illa fallacia risui erat? Quid ergo? num sensu affectus est ob risum? num se indecore agere putavit, quod liber cum esset et ex liberis natus ac liberaliter educatus, quæ servorum erant passus sit a cognatis? quod maxime mordere solet cum quis a notis suis contumeliose agitur. Nequaquam: causa autem erat dilectio, quæ tempus, diuturnum cum esset, modicum illud exhibebat. *Erant enim, inquit, in conspectu ejus quasi dies pauci (Gen. 29. 20).* Tantum aberat ut morderetur et erubesceret de hac servitute. Jure ergo dicebat beatus Paulus: *Caritas non indecore agit: non quærit quæ sua sunt, non irritatur.* Cum dixisset enim, *non indecore agit*, modum etiam ostendit, quo non indecore agit. Quis autem modus ille est?

Quia non quærit quæ sua sunt. Dilectum enim omnia sibi esse putat, et tunc indecore se agere putat, cum non potest illum indecore agentem liberare; ita ut si liceret per dedecus suum dilectum suum juvare, non illud dedecus esse putaret: ille namque hic ipse est. Hoc est enim amicitia, cum is qui diligit, et is qui diligitur, non duo divisi sunt, sed unus homo: quod non aliunde, sed a caritate sola efficitur. Ne ergo quæras quod tuum est, ut invenias quod tuum est. Qui enim quod suum est quærit, quod suum est non invenit. Ideo Paulus dicebat, *Nemo quærat quod suum est, sed unusquisque quod proximi est (1. Cor. 10. 24).* Propria enim utilitas in utilitate proximi sita est, et illius utilitas in illa. Quemadmodum ergo si quis aurum proprium in domo proximi defossum habens, si illo veniens id quærere et defodere recusaverit, numquam ipsum videbit: sic qui non vult in proximi utilitate suam utilitatem quærere, coronas huic rei debitas non consequetur. Etenim Deus ideo illud ita disposuit, ut simus mutuo colligati. Ac sicut si quis puerum somnulosum excitans, ut fratrem sequatur; si ex se nolit, quod ipsi desiderabile et expetendum est tradit fratri, ut accipiendi cupiditate eum qui tenet sequatur, quod etiam efficitur: ita et hic quod unicuique utile est, proximo tradidit, ut hinc alter ad alterum accurramus, et ne simus divulsi. Et si velis, hoc et in nobis vide qui loquimur: quod enim mihi utile est, in te situm est, et quod tibi utile, in me. Tibi enim utile est ut docearis ea quæ Deo placent; sed hæc cura mihi credita fuit, ut tu a me id accipias, ideoque coactus sis ad me accurrere: et mihi utile est ut tu melior efficiaris; magnam enim inde mercedem accipiam; sed hoc rursus in te situm est, et ideo te consequi cogor, ut et tu melior sis, et ego quod mihi utile est a te accipiam. Ideo dicebat Paulus, *Quæ enim mea spes est? annon vos? et rursus, Spes mea, gaudium meum, et corona glorificationis meæ (1. Thess. 2. 19. 20).* Itaque Pauli gaudium discipuli erant, et ipsius gaudium illi habebant. Ideo etiam lacrymabatur, si quando pereuntes videret. Rursum quod illis utile, in Paulo erat: propterea dicebat: *Pro spe Israelis cinctus sum hac catena (Act. 28. 20); et rursus, Hæc patior propter electos, ut vitam æternam consequantur (2. Tim. 2. 10).* Hoc etiam videre est in iis quæ ad vitam pertinent: nam ait, *Mulier propriæ corporis potestatem non habet, neque vir; sed mulier viri, et vir mulieris (1. Cor. 7. 4).* Ita et nos cum aliquos colligare volumus, hoc facimus: neminem sui dominum relinquimus, sed medium extendentes catenam, id effcimus, ut hic ab illo et ille ab hoc teneatur. Vis hoc etiam videre in magistratibus? Qui judicat, non sedet sibi judicans, sed quærens quod proximo conferat. Rursus qui illis subditi sunt, quod principi conferat quærunt, per cultum, per ministerium perque alia omnia. Milites pro nobis arma sumunt; propter nos enim pericula adeunt: nos pro illis labores suscipimus; a nobis enim aluntur.

4. Caritas a Paulo commendatur. — Si autem dixeris, unumquemque sua quærentem hoc facere, hoc

καὶ τῆς τεκνοῦσης σε μητρὸς ξὼν. Τί οὖν; ἤλγησεν ἐπὶ τοῦτοις καὶ ἐνεκαλύφωτο, καὶ ἀπέστη τοῦ φιλουμένου; Τούναντιόν γε οὐκ ἅπαν, καὶ ἐκαλλωπίζετο τῷ φίλτρῳ· καίτοι καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἦν τότε, καὶ βασιλεὺς υἱὸς ὁ Ἰωάννης, ὁ δὲ φυγάς καὶ ἀλήτης ὁ Δαυὶδ. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἡτχύνετο αὐτοῦ τῇ φίλτρῃ· ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν αὐτῆς τοῦτο ἐστίν, ὅτι τὸν ὑβρίζοντα οὐ μόνον οὐκ ἀφίησιν ἀλγεῖν οὐδὲ δάκνεσθαι, ἀλλὰ καὶ χαίρειν παρσκευάζει. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος μετὰ ταῦτα ἅπαντα, ὡς περ στέφανον περιεχόμενος, οὕτως ἀπελθὼν περιεχύθη τῷ Δαυὶδ. Οὐ γὰρ οἶδε τί ποτὲ ἐστὶν [302] αἰσχύνῃ ἡ ἀγάπη· διὰ τοῦτο καὶ φιλοτιμεῖται, ἐφ' οἷς ἕτερος ἐγκαλύπτεται. Αἰσχύνῃ γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι φιλεῖν, οὐ τὸ φιλοῦντα κινδυνεύειν καὶ πάντα ὑπομένειν ὑπὲρ τῶν φιλουμένων. Πάντα δὲ ὅταν εἴπω, μὴ νομίσης, καὶ τὰ ἐπιπλαθῇ λέγειν, οἷον εἰ τις λέγοι, νῆψ συμπράττειν εἰς ἐρωμένην, ἢ εἰ τις ἕτερον τι ἐπιπλαθεὶς ἀξιοῖ διανύειν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ φιλεῖ· καὶ τοῦτο πρῶτον ὑμῖν ἔδειξα ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας γυναικός. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστὶν ὁ φιλῶν, ὁ τὰ συμφέροντα ζητῶν τῷ φιλουμένῳ· ὡς εἰ τις τοῦτο μὴ θηρεύει τὸ καλὸν, καὶ μὴ μυριάκις λέγῃ φιλεῖν, ἐχθρῶν ἐστὶ πολεμιώτερος πάντων. Οὕτω καὶ ἡ Ρεβέκκα ποτὲ, ἐπειδὴ σφόδρα ἐξήρτητο τοῦ παιδὸς, καὶ κλοπῇ ἐργάζετο, καὶ οὐκ ἡσχύνετο μὴ ἀλῶ, οὐδὲ ἐδεδόκει· καὶ γὰρ καὶ κίνδυνος ἦν οὐχ ὁ τυχόν· ἀλλὰ καὶ τοῦ παιδὸς ἀκριβολογουμένου πρὸς αὐτήν, Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρρα σου, τέκνον, ἔλεγεν.

γ. Εἶδες καὶ ἐν γυναικὶ ψυχὴν ἀποστολικήν; Καθάπερ γὰρ ὁ Παῦλος εἶλετο (ὡς ἂν εἰ μεγάλῳ τις μικρὸν παραβάλῃ) ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀνάθεμα γενέσθαι, οὕτω καὶ αὕτη, ἵνα ὁ παῖς εὐλογηθῇ, καὶ καταραθῇ εἰλετο. Καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν ἐκεῖνῳ παρεχώρει· οὐ γὰρ δὴ μετ' ἐκεῖνου εὐλογεῖσθαι ἐμελλε· τὰ δὲ κακὰ αὐτῇ μόνῃ παρεσκευάζετο ὑπομένειν· ἀλλ' ὁμῶς ἔχαίρει καὶ ἡττεινέτο, καὶ ταῦτα τοσούτου κινδύνου προκειμένου, καὶ τῇ μελλήσει τῶν πραγμάτων ἔδουχεραίνε. Καὶ γὰρ ἐδεδόκει μὴ προλαβὼν ὁ Ἡσαΐα ματαίαν αὐτῆς ποιήσῃ τὴν σοφίαν. Διὸ καὶ συντέμνει τὰ ῥήματα, καὶ ἐπείγει τὸν νοανίσκον, καὶ ἀφείσα ἀντεπεῖν πρὸς τὰ εἰρημένα, λογιζομένη ἱκανὸν πείσαι αὐτὸν λέγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Εἰχὲ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην δέδοικας, τοῦ πατρὸς σου γεγηρακός καὶ τὸ τρανὸν τῆς αἰσθήσεως ἀφηρημένου, ἀλλὰ τί; Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρρα σου, τέκνον· μόνον σὺ μὴ διαφθείρης τὸ δόγμα, μηδὲ ἀπολέσης· τὸ θῆραμα, μηδὲ τὸν θησαυρὸν προδῶς. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Ἰακώβ οὐχὶ ἐθῆτευσεν παρὰ τῷ συγγενεῖ δις ἑτὶ ἐπτά; οὐχὶ μετὰ τῆς δουλείας καὶ γέλωτα ὤφλεν ὑπὲρ τῆς ἀπάτης ἐκείνης; Τί οὖν; ἄρα ἥσθετο τοῦ γέλωτος; ἄρα ἀσχημονεῖν ἐνόμιζεν ὅτι ἐλευθερὸς ὢν καὶ ἐξ ἐλευθέρων καὶ τραφεὶς εὐγενῶς, τὰ τῶν δούλων ὑπέμεινε παρὰ τοῖς προσήκοις; ὁ μάστιγας δάκνειν εἴθωεν, ὅταν παρὰ τοῖς γνωρίμοις τις τὰ ἐπονεδίστα πάσχη. Οὐδαμῶς· τὸ δὲ αἴτιον ἡ ἀγάπη, ἡ καὶ τὸν χρόνον πολλὸν ὄντα ὀλίγον ἀπέφηνεν. Ἦσαν γὰρ, φησὶ, ἐνώπιον αὐτοῦ ὡσεὶ ἡμέραι ὀλίγαι. Τοσούτον ἀπέχετο τοῦ δάκνεσθαι καὶ ἐρυθριᾶν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ ταύτῃ. Εἰκότως οὖν ἔλεγεν ὁ μακάριος Παῦλος, Ἡ ἀγάτη οὐκ ἀσχημονεῖ· οὐ ζητεῖ τὰ ἐαυτῆς, οὐ παροξύνεται. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι οὐκ ἀσχημονεῖ, δείκνυσιν καὶ τὸν τρόπον, δι' ὃν οὐκ ἀσχημονεῖ. Τίς δὲ ὁ τρόπος; Ὅτι οὐ ζητεῖ τὰ ἐαυτῆς. Τὸν γὰρ ἀγαπώμε-

νον πάντα εἶναι νομίζει, καὶ τότε ἀσχημονεῖ, ὅταν μὴ δυνήθῃ ἀπαλλάξαι ἐκεῖνον ἀσχημονούντα· ὡς ἐὰν ἐξῇ [303] διὰ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς ἐαυτοῦ τὸν ἀγαπώμενον ὠφελῆσαι, οὐδὲ ἀσχημοσύνην τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίζει· ἐκεῖνος γὰρ αὐτὸς ἐστὶ λοιπόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ φίλα, μηκέτι εἶναι τὸν φιλοῦντα καὶ τὸν φιλούμενον δύο διηρημένους, ἀλλ' ἓνα τινὰ ἀνθρωπον· ὅπερ οὐδαμῶθεν, ἀλλ' ἡ ἀπὸ τῆς ἀγάπης γίνεται. Μὴ τοίνυν ζητεῖ τὸ σὸν, ἵνα εὕρῃς τὸ σὸν. Ὁ γὰρ ζητῶν τὸ ἐαυτοῦ, οὐχ εὕρισκεν τὸ ἐαυτοῦ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, Μηδεὶς τὸ ἐαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἕκαστος. Τὸ γὰρ οἰκεῖον συμφέρον ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται, καὶ τὸ ἐκεῖνου ἐν τούτῳ. Ὡς περ οὖν εἰ τις χρυσίον ἴδιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ τοῦ πλησίον κατωρυγμένον εἰ παραιτοῖτο ἐλθὼν ἐκεῖ ζητεῖν καὶ ἀνυρῶνται, οὐδέποτε αὐτὸ βῆτα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ μὴ βουλόμενος καὶ ἐν τῇ τοῦ πλησίον ὠφελείᾳ τὸ οἰκεῖον συμφέρον ζητεῖν, οὐκ ἐπιτεύξεται τῶν ὑπὲρ τούτου στεφάνων. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ κατέθηκεν, ἵνα ὦμεν ἀλλήλοις συνδεδεμένοι. Καὶ ὡς περ τις παιδίον ὑπνῆλδον διεγείρων τῷ ἀδελφῷ κατακολουθεῖν, ὅταν οἴκοθεν μὴ βούλοιο, τὸ ἐπιθυμητὸν αὐτῷ καὶ ἐπέρασον ἐγχειρίζει τῷ ἀδελφῷ, ἵνα ἐπιθυμία τοῦ λαβεῖν καταδιώκῃ τὸν κατέχοντα, ὁ δὲ καὶ γίνετα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐκάστω συμφέρον τῷ πλησίον ἔδωκεν, ἵνα ἀλλήλων ἐντεῦθεν κατατρέχωμεν, καὶ μὴ ὦμεν διεσπασμένοι. Καὶ εἰ βούλει, τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν ἰδὲ τῶν λεγόντων· τὸ γὰρ ἐμοὶ συμφέρον ἐν σοὶ κεῖται, καὶ τὸ σοὶ λυστελόν, ἐν ἐμοί. Καὶ γὰρ σοὶ συμφέρει τὸ διδάσκεισθαι τὰ τῷ Θεῷ δοκούντα, ἀλλὰ τοῦτο ἐπιστεύθη ἐγὼ, ἵνα παρ' ἐμοῦ σὺ αὐτὸ λάβῃς, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκασθῇς δραμεῖν ἐπ' ἐμὲ· καὶ ἐμοὶ συμφέρει, τὸ σὲ βελτίῳ γενέσθαι· μισθὸν γὰρ τοῦτου λήψομαι πολὺν· ἀλλὰ τοῦτο πάλιν κεῖται ἐν σοὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομαι σε καταδιώκειν, ἵνα σὺ ἥς βελτίων, καὶ τὸ ἐμοὶ συμφέρον παρὰ σοῦ λαμβάνω. Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγε, Τίς γὰρ μοῦ ἐστὶν ἡ ἐλπίς; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς; καὶ πάλιν, Ἡ ἐλπίς μου, καὶ ἡ χαρὰ μου, καὶ ὁ στέφανος τῆς καυχήσεώς μου. Ὡστε ἡ Παύλου χαρὰ οἱ μαθηταὶ ἦσαν, καὶ τὴν ἐκεῖνου χαρὰν ἐκεῖνοι εἶχον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδάκρυεν, εἰ ποτε εἶδεν ἀπολλυμένους. Πάλιν τὸ ἐκεῖνον συμφέρον ἐν τῷ Παύλῳ ἦν· διὸ καὶ ἔλεγεν· Ὑπὲρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἄλυσιν ταύτην περίκειμαι· καὶ πάλιν, Ταῦτα πάσχω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα ζωῇς αἰωνίου τύχωσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν ἴδοι τις ἂν· Ἡ γὰρ γυνή, φησὶ, τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ τῆς γυναικός. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὅταν τινὰς συνῶσαι θελήσωμεν, τοῦτο ποιῶμεν· οὐδένα ἐαυτοῦ κύριον ἀφίεμεν, ἀλλὰ μέσσην ἄλυσιν ἐκτείνοντες, τοῦτον ὑπ' ἐκεῖνου καὶ ἐκεῖνον ὑπὸ τούτου κρατεῖσθαι παρασκευάζομεν. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τοῦτο ἰδεῖν; Ὁ δικάστης οὐχ ἐαυτῷ κἀθηται κρίνων, ἀλλὰ τὸ τῶν πλησίον συμφέρον ζητῶν. Οἱ ἀρχόμενοι πάλιν τὸ τῷ ἀρχοντι συμφέρον ζητοῦσι διὰ τῆς θεραπείας, διὰ τῆς διακονίας, διὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οἱ στρατιῶται ὑπὲρ ἡμῶν ὅπλα τίθενται· δι' ἡμᾶς γὰρ κινδυνεύουσιν· ἡμεῖς ὑπὲρ ἐκεῖνων ταλαιπωρούμεθα· παρ' ἡμῶν γὰρ αὐτοὶς αἱ τροφαί.

δ. [304] Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι τὸ οἰκεῖον ζητῶν ἕκαστος τοῦτο ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐγὼ λέγω, ὅλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἄλλοτρίου τὸ οἰκεῖον εὕρισκεται. Ὁ τε γὰρ στρατιώ-

της, ἐὰν μὴ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῶν τρεφόντων, οὐκ ἔχει τὸν εἰς τοῦτο διακονούμενον· αὐτὸς τε οὗτος πάλιν, ἐὰν μὴ θρέψῃ τὸν στρατιώτην, οὐκ ἔχει τὸν ὑπερασπίζοντα. Εἶδες τὴν ἀγάπην πανταχοῦ διατεταμένην καὶ πάντα οἰκονομοῦσαν; Ἀλλὰ μὴ ἀποκάμῃς. Ἔως ἂν ὁλόκληρον τὴν χρυσὴν ταύτην σειρὰν καταμάθῃς. Εἰπὼν γάρ, *Οὐ ζητεῖ τὰ ἐαυτῆς*, λέγει πάλιν τὰ ἐκ τούτου τικτόμενα αγαθά. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστιν; *Οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν*. Ὅρα πάλιν οὐ κρατοῦσαν τῆς κακίας μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἀφείσαν αὐτὴν στήναι τὴν ἀρχήν. Οὐ γὰρ εἶπε, Παροξύνεται μὲν, περιγίνεται δὲ, ἀλλ' οὐδὲ παροξύνεται· καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐργάζεται τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Οὐδὲν γὰρ πονηρὸν οὐ μόνον οὐ κατασκευάζει, ἀλλ' οὐδὲ ὑποπεύει κατὰ τοῦ φιλομένου. Πῶς οὖν ἂν ἐργάσαστο, ἢ πῶς ἂν παροξυνθῇ ἡ μηδὲ ὑπόνοιαν πονηρὰν καταδέξασθαι ἀνεχομένη; ὅθεν ἡ πηγὴ τῆς στοργῆς. *Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ*. Τουτέστιν, οὐκ ἐφθδεταί τοῖς κακῶς πάσχουσιν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ, ὃ πολλῶν μεϊζόν ἐστι, *Συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ*. Συνήδεταί, φησί, τοῖς εὐδοκίμοις· ὃ λέγει Παῦλος· *Χαίρειν μετὰ χαϊρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων*. Ἐντεῦθεν οὐ ζηλοῖ, ἐντεῦθεν οὐ φουσιῶται· καὶ γὰρ οἰκεία τὰ ἀλλότρια νομίζει καλὰ· εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἄγγελον ποιεῖ τὸν αὐτῆς τρόφιμον ἢ ἀγάπῃ; Ὅταν γὰρ ἀόρητος ᾖ, καὶ βασκαλίας καθαρὸς, καὶ παντὸς τυραννικοῦ πάθους ἐλεύθερος, ἐννόησον ὅτι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπηλλάχῃ λοιπὸν, καὶ πρὸς αὐτὴν τῶν ἀγγέλων τὴν ἀπάθειαν μεθωρμίσματο. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται τούτοις, ἀλλ' ἔχει τι καὶ πλεον τούτων εἰπεῖν· τὰ γὰρ ἰσχυρότερα ὑστερον τίθησι. Διὸ φησι, *Πάντα στέργει*. Ἀπὸ τῆς μακροθυμίας, ἀπὸ τῆς χρηστότητος, κἂν φορτικὰ ᾖ, κἂν ἐπαχθῇ^α, κἂν ὕβρεις, κἂν πληγαί, κἂν θάνατος, κἂν ὀτιοῦν. Καὶ τοῦτο πάλιν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ συνιδεῖν δυνατόν. Τί γὰρ φορτικώτερον τοῦ υἱὸν ἰδεῖν ἐπανιστάμενον καὶ τυραννίδος ἐφίμενον καὶ αἵματος διψῶντα πατρώου; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔστειλεν ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ οὐδὲ οὕτως ἠνείχετο πικρὸν ῥῆμα ἐκβαλεῖν κατὰ τοῦ πατρολοίου, ἀλλὰ καὶ τοῖς στρατηγοῖς πάντα τὰ ἄλλα ἀφείλε, ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας ἐπέσκηπεν· ἰσχυρὰ γὰρ ἦν ἡ τῆς ἀγάπης κρηπίς. Διὸ καὶ πάντα στέργει· καὶ τὴν μὲν δύναμιν αὐτῆς ἐντεῦθεν αἰνίσσεται, τὴν δὲ ἀγαθότητα διὰ τῶν ἐξῆς· *Πάντα γὰρ ἐλπίζει*, φησί, *πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει*. Τί ἐστι, *Πάντα ἐλπίζει*; Πάντα τὰ χρηστὰ, φησὶν, οὐκ ἀπογινώσκει τοῦ ἀγαπωμένου, ἀλλὰ κἂν φαῦλος ᾖ, παραμένει διορθούμενη, προνοοῦσα, ἐπιμελομένη. *Πάντα πιστεύει*. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐλπίζει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ πιστεύει ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν· κἂν μὴ ἐκβαλεῖν κατὰ τὴν ἐλπίδα τὰ χρηστὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐτι φορτικώτερος ἐκεῖνος ᾖ, καὶ ταῦτα φέρει. *Πάντα γὰρ, φησὶν, [305] ὑπομένει*. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Εἶδες τὴν κορωνίδα πότε ἔθηκε, καὶ ὃ μάλιστα ἐστὶν ἐξαίρετον τούτου τοῦ δώρου; Τί γὰρ ἐστὶν, *Οὐκ ἐκπίπτει*; Οὐ διακόπτεται, οὐ διαλύεται τῷ φέρειν· στέργει γὰρ πάντα. Ὁ γὰρ φιλῶν οὐδέποτε μισῆσαι δύναται, κἂν ὀτιοῦν γένηται· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ μέγιστον αγαθόν. Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα*, καὶ ἔμεγεν ἐλπίζων. Καὶ Τιμοθέῳ παρήγει λέγων· *Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ'*

ἡσίων εἶναι πρὸς πάντας, ἐν πραύτητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δῶ αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐπὶγνωσὶν ἀληθείας. Τί οὖν, φησὶν, ἂν ἐχθροὶ ὡσι καὶ Ἕλληνες, οὐ δεῖ μισεῖν; Μισεῖν μὲν, οὐκ ἐκείνους δὲ, ἀλλὰ τὸ δόγμα, οὐ τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν πράξιν, τὴν διεφθαρμένην γνώμην. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπος ἔργον Θεοῦ, ἡ δὲ πλάνη ἔργον τοῦ διαβόλου. Μὴ τοίνυν ἀναμίξῃς τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ διαβόλου· ἔπει καὶ Ἰουδαῖοι καὶ βλάσφημοι ἦσαν καὶ διώκται καὶ ὕβρισται, καὶ μυρία τὸν Χριστὸν ἔλεγον κακά· Ἄρ' οὖν ἐμίσει αὐτοὺς Παῦλος, ὁ μάλιστα πάντων τὸν Χριστὸν φιλῶν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἐφίλει, καὶ πάντα ὑπὲρ αὐτῶν ἔπραττε· καὶ νῦν μὲν φησιν, *Ἡ μὲν εὐδοκία καὶ ἡ δέησίς μου πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἐστὶν εἰς σωτηρίαν*· νῦν δὲ, *Ἡυχόμεν ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ αὐτῶν*. Οὕτω καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ, ὁρῶν αὐτοὺς σφαζομένους ἔλεγεν· *Οἱμοι, Κύριε, ἐξαλείψεις σὺ τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραὴλ*; καὶ ὁ Μωϋσῆς, *Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφεῖς*. Τί οὖν φησὶν ὁ Δαυὶδ; *Τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην*· τέλειον μίσος ἐμίσουν αὐτούς. Μάλιστα μὲν οὐ πάντα τὰ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένα, ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρηται· καὶ γὰρ αὐτὸς οὕτως φησι, *Κατεσκήνωσα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ*· καὶ, *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν*· οὔτε δὲ Βαβυλῶνα εἶδεν, οὔτε τὰ σκηνώματα Κηδάρ· ἄλλως δὲ, καὶ πλείονα νῦν ἀπαιτούμεθα φιλοσοφίαν. Διὸ καὶ τῶν μαθητῶν ἀξιούντων κατενεχθῆναι πῦρ, ὡς ἐπὶ Ἠλιοῦ, *Οὐκ οἰδατε*, φησὶν ὁ Χριστὸς, *ποιοῦν πνεύματός ἐστε*.

ε'. Τότε μὲν γὰρ οὐχὶ τὴν ἀσέβειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας αὐτοὺς μισεῖν ἐκελεύοντο, ἵνα μὴ ἡ φιλία ἀφορμὴ γένηται παρανομίας αὐτοῖς· διὰ τοῦτο καὶ τὰς συγγενεῖς διέκοψε, καὶ τὰς ἐπιμιξίας, καὶ πάντοθεν αὐτοὺς ἀπετείχιζε· νῦν δὲ ἐπειδὴ πρὸς μεῖζονα ἡμᾶς ἤγαγε φιλοσοφίαν, καὶ ὑψηλοτέρους τῆς βλάβης ἐκεῖνης ἐποίησε, καὶ προσέσθαι καὶ παρακαλεῖν κελεύει. Οὐ γὰρ ἦμιν ἐξ ἐκείνων βλάβη, ἀλλ' ἐκείνους ἐξ ἡμῶν ὠφέλεια γίνεται. Τί οὖν φησιν; Οὐ δεῖ μισεῖν, ἀλλ' ἐλεεῖν. Ἄν γὰρ μισήσης, πῶς ἐπιστρέψεις ῥαδίως τὸν πλανώμενον; πῶς εὗξῃ ὑπὲρ τοῦ ἀπίστου; Ὅτι γὰρ εὐχεσθαι δεῖ, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιῆσθαι [306] δεήσεις, προσευχάς, ἐντεῦξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων*. Ὅτι δὲ πάντες τότε οὐκ ἦσαν πιστοί, παντὶ που ὄλον. Καὶ πάλιν, *ὑπὲρ βασιλέων, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων*. Ὅτι δὲ οὗτοι ἀσεβεῖς ἦσαν καὶ παράνομοι, καὶ τοῦτο ὄλον ὁμοίως. Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγων τῆς εὐχῆς, ἐπάγει· *Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν*. Διὰ τοῦτο κἂν^β Ἕλληνιδα γυναῖκα εὖρῃ συνοικοῦσαν πιστῷ, οὐ διαζεύγνυσαι τὸν γάμον· καίτοι γε τί οἰκειότερον ἀνδρὸς γυναῖκα; *Ἔσονται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα*, φησὶ, *μία*, καὶ πολλὸν τὸ φίλτρον ἐκεῖ καὶ θερμὸς ὁ πόθος. Εἰ δὲ μέλκοιμεν ἀσεβεῖς μισεῖν καὶ παρανομοῦντας, προιδόντες καὶ ἀμαρτωλοὺς μισήσμεν, καὶ οὕτως ὁδῷ προβαίνων καὶ τῶν ἀδελφῶν

^α *Deerant verba*, κἂν φ.... ἐπαχθῇ.

^β *Legebat* ἦν.

etiam ego dico; sed quia per alienum suum invenitur. Miles enim, nisi bellum gerat pro iis qui ipsum nutriunt, non habet qui hoc ipsi ministret: hic vero rursus, nisi militem alat, non habet qui se defendat. Vidistin' caritatem ubique extensam et omnia administrantem? Sed ne defatigeris donec hanc auream eatenam didiceris. Cum dixisset enim, *Non querit quæ sua sunt*, dicit rursus bona quæ inde nascuntur. Quenam illa? *Non irritatur, non cogitat malum*. Vide rursum eam non solum in vitium imperare, sed etiam non sinere ut ejus imperium consistat. Non enim dixit, Irritatur quidem, sed superat; sed, Non irritatur; neque dixit, Non operatur malum, sed, Ne cogitat quidem. Nihil enim mali non modo non apparat, sed ne suspicatur quidem adversus eum qui diligitur. Quomodo ergo operata fuerit, aut quomodo irritetur, quæ ne suspicionem quidem malam suspicere velit, unde fons est amoris? 6. *Non gaudet super iniquitate*. Hoc est, non ipsi placet quod alii male patiantur: neque hoc tantum, sed quod longe majus est, *Congaudet autem veritati* (Rom. 12. 15). Gratulatur, inquit, iis, qui bene rem gerunt; id quod dicit Paulus: *Gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus*. Hinc non æmulatur, hinc non inflatur: etenim aliena bona sua esse existimat. Viden' quomodo caritas alumnum suum paulatim angelum faciat? Cum enim iræ expertus sit, ab invidia purus, et ab omni tyrannico vitio liber, cogita illum ab humana natura abductum, ad ipsam angelorum impassibilitatem apulisse. Atamen non his contentus est, sed quid etiam his majus dicendum habet: nam quæ fortiora sunt postremo ponit. Quapropter dicit: *Omnia suffert*. A patientia, a mansuetudine; sive contumeliæ sint, sive plagæ, sive mors, sive quidvis aliud. Et hoc rursus ex beato Davide perspicui potest. Quid enim molestius est, quam videre filium insurgentem et tyrannidem affectantem paternumque sanguinem sitientem? Sed et hoc tulit beatus ille; neque ita sustinuit acerbum verbum emittere contra parriedam, sed cum alia omnia belli ducibus commisisset, præ illius salute mandata dabat; firmum enim erat caritatis fundamentum. Ideoque omnia suffert; et hinc quidem ejus virtutem subindicat, bonitatem autem per ea quæ sequuntur: nam ait, *Omnia sperat, omnia credit, omnia sustinet*. Quid est, *Omnia sperat*? De bonis quibuscumque, inquit, dilecti sui non desperat; sed etiamsi ille malus sit, permanet illum corrigens, providens, curam gerens. *Omnia credit*. Non solum enim sperat, sed etiam credit, ex eo quod valde amet: etiamsi hæc bona non secundum spem succedant, sed etiamsi ille molestior sit, ea etiam fert. *Omnia enim sustinet*, inquit. 8. *Caritas nunquam excidit*. Vidistin' quando coronidem imposuerit, et quod in hoc dono magis eximium sit? Quid enim sibi vult, *Non excidit*? Non discinditur, non dissolvitur ferendo: amat enim omnia. Nam qui amat, nunquam odisse possit, quidquid factum fuerit: hoc quippe est maximum ipsius bonum. Talis erat Paulus: ideoque dicebat, *Si quo modo provocem ad æmulandum carnem meam* (Rom. 11. 14), et

sperans mansit. Et Timotheum hortabatur dicens: *Servum autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse ad omnes, in modestia erudientem eos qui resistunt veritati, an forte det illis Deus cognitionem veritatis* (2. Tim. 2. 24. 25). Quid ergo, inquires, si inimici sint et gentiles, annon odisse oportuit? Odisse quidem, non illos, sed dogmas; non hominem, sed malam opus, corruptum animum. Homo namque est opus Dei, error autem opus diaboli. Ne ergo misceas ea quæ Dei sunt, et quæ diaboli. Nam Judæi erant et blasphemii et persecutores et contumeliosi, innumeraque de Christo dicebant mala: ergone illos oderat Paulus, qui maxime omnium Christum amabat? Nequaquam, imo et amabat, et omnia pro ipsis agebat: et nunc quidem dicit, *Voluntas quidem et deprecatio mea ad Deum sit pro illis ad salutem* (Rom. 10. 1); nunc autem, *Optabam anathema esse a Christo pro ipsis* (Rom. 9. 3). Sic et Ezechiel videns eos occidi dicebat: *Hei mihi, Domine, dele tu eos qui sunt reliqui ex Israel* (Ezech. 9. 8); et Moyses: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte* (Exod. 32. 31). Quid ergo dicit David? *Eos qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam: perfecto odio oderam illos* (Psal. 138. 21. 22). Atqui non omnia, quæ a Davide in Psalmis dicta sunt, ex persona Davidis sunt dicta: etenim hic ipse dicit, *Tabernaculum fixi cum tabernaculis Cedar; et, Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus* (Psal. 119. 5. et 136. 1); neque vero vidit Babylonem; neque tabernacula Cedar: alioquin etiam nunc major a nobis exigitur philosophia. Quamobrem, rogantibus discipulis ut demitteretur ignis, ut tempore Eliæ, *Nescitis, inquit Christus, cujus spiritus estis* (Luc. 9. 55).

5. Tunc enim non impietatem modo, sed etiam impios ipsos odisse jubebantur, ne amicitia occasio ipsis esset iniquitatis; ideoque cognationes abscedit et commixtiones, et undique illos muniebat. Nunc autem, quia ad majorem nos duxit philosophiam et excelsiores posuit, quam ut damno hinc affici possemus, et admittere eos et consolari jubet. Neque enim nobis ab illis damnum, sed illis a nobis utilitas provenit. Quid ergo dicit? *Non oportet odisse, sed misereri*. Si enim oderis, quomodo errantem facile converteres? quomodo orabis pro infideli? Nam quod orare oporteat, audi quid dicat Paulus: *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus* (1. Tim. 2. 1. 2). Quod autem tunc non omnes fideles essent, cuius manifestum est. Et rursum, *Pro regibus, et iis qui in dignitate constituti sunt*. Quod porro hi impii essent et iniqui, hoc item perspicuum est. Deinde causam quoque orationis dicens, subjungit: *Hoc enim bonum est et acceptum in conspectu Salvatoris nostri Dei, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (Ibid. v. 3. 4). Ideo si gentilem mulierem invenerit cum fidei habitantem, non solvit conjugium: quamquam quid est mulieri viro conjunctus? *Erunt enim duo in carne una* (Gen. 2. 24): magnaque est illic animorum conjunctio et fervens

amor. Si autem impios et iniquos odio habituri simus, ultra progressi etiam peccatores odio habebimus, et sic ulterius procedens, a multis fratribus discinderis, imo ab omnibus: nemo enim, nemo certe sine peccato est. Nam si oporteat Dei inimicos odisse, non solum impios, sed etiam peccatores odio habere oportet: et sic erimus feris deteriores, omnes aversantes, arrogantia inflati, sicut ille Pharisæus. At non ita iussit Paulus, sed quomodo? *Monete incompressos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes* (1. *Thess.* 5. 14). Quid ergo, inquires, cum dicit: *Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo* (2. *Thess.* 3. 14)? Vere quidem hoc de fratribus dictum est; at non absolute, sed cum mansuetudine. Ne enim resces ea quæ sequuntur, sed et ea quæ sunt postea adjicias. Nam cum dixisset, *Ne commisceamini*, subjunxit: *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* (Ibid. v. 15).

Opus diaboli est alterum ab altero divellere. Caritas omnia superat. — Viden' quomodo malum opus jubet odisse, non hominem? Nam opus diaboli est nos alterum ab altero divellere: et valde curabat ille caritatem de medio tollere, ut correctionis viam secaret, detineretque illum quidem in errore, te autem in inimicitia, deindeque arceret eum a via salutis. Quando enim medicus odit ægrotum et ab illo fugit, et ægrotus medicum aversatur, quandonam hic convalescet, cum neque hic illum advocet, neque ille ipsum adeat? Cur ergo, quæso, aversaris et fugis illum? an quia est impius? At ideo oportet illum adire et curare, ut ægrotum ad valetudinem revoces. Quod si incurabili morbo laborat, sed tu jussus es quod in te est facere: nam et Judas incurabili morbo laborabat, nec tamen destitit Deus illum curare. Ne itaque tu quoque defatigeris. Nam etiamsi, magno adhibito studio, ipsum ab impietate non liberes, ac si liberasses mercedem accipies, et efficies ut ipse mansuetudinem tuam admiretur; sicque ad Deum tota hæc gloria transibit. Etiamsi enim miracula patres, etiamsi quidvis aliud facias, numquam te ita admirabuntur gentiles, ut cum te viderint mitem, mansuetum, suavesque mores exhibentem. Non est autem hoc modicum virtutis opus: multi enim tandem a malo liberabuntur. Nihil enim ita potest attrahere, ut caritas. Nam propter illa quidem te æmulantur, propter signa dico et miracula; propter hoc autem et admirabuntur et amabunt: te autem amantes, veritatem ultra progressi amplectentur. Si vero non statim fiat fidelis, ne mireris, neque urgeas, neque omnia simul quæras; sed sine illum interim laudare, amare, et sic ulterius procedens veniet. Et ut clare discas quantum hoc sit, audi quomodo etiam Paulus infidelem judicem adiens sese purget: nam ait, *Beatum me existimo, cum apud te sim me in iudicio defensurus* (Act. 26. 2). Hæc autem dicebat, non assentans ei, absit, sed ut cum mansuetudine lucraretur. Et ex parte lucratus est, et iudicem cepit, qui lætenuis crimini obnoxius putabatur, et victoriam

ejus is ipse qui captus est splendida voce præsentibus omnibus confitebatur dicens: *Parum abest quin mihi persuadeas ut iam Christianus* (Act. 26. 28).

6. Quid ergo Paulus? Magis expandit sagenam et ait: *Optarem ego, non solum te, sed etiam omnes qui adsunt, hoc esse quod ego sum, exceptis his vinculis* (Ib. v. 29). Quid dicis, o Paule, *Exceptis vinculis*? et quænam tibi de cætero fiducia, si eorum te pudeat et ea fugias, et hoc tanto præsentem populo? annon in epistolis tuis hac de re ubique gloriaris, et te vinculum appellas, hancque catenam ubique nobis quasi diadema circumfers? quid ergo nunc factum est, ut vincula depreceris? Non ipse deprecor, inquit, neque me pudet, sed illorum infirmitati me attempero; nondum enim possunt suscipere meam gloriationem. Didici autem a Domino meo, non immittendam esse partem panni rudis in pannum veterem (Matth. 9. 16): ideo sic loquutus sum. Nam male apud illos audit dogma nostrum, et crux illis invisa est. Si ergo vincula quoque adjiciam, majus odium erit. Ideo hæc sustuli, ut illud esset acceptum. Etenim contumeliosum illis videtur esse vinculis constringi, quia eam, quæ apud nos est, gloriam nondum degustarunt. Oportet igitur sese attemperare. Nam cum didicerint philosophari, tunc scient etiam hujus ferri pulchritudinem et splendorem qui ex vinculis oritur. Cum aliis namque disserens, hanc rem gratiam vocat dicens, *Datum est nobis a Deo non modo ut in ipsum credamus, sed etiam ut pro illo patiamur* (Philipp. 1. 29): tunc autem hoc unum optandum erat, ut crucem audientes non pudore afficerentur. Propterea ultra progreditur. Non enim si quis in regiam aliquem introducat, antequam vestibula quæ foris sunt aspexerit, cogit illum ut ea quæ intus sunt observet: sic enim nec mirabilia illa appareant, nisi quis intra positus, omnia didicerit. Sic itaque et nos cum ethnicis disseramus cum attemperatione, cum caritate. Hæc quippe magna est magistra, quæ possit et ab errore abducere, et mores componere, atque ad philosophiam viam sternere, exque lapidibus homines facere. Et si vis ejus virtutem ediscere, adduc mihi virum timidum et qui vel strepitum formidet et umbras timeat; sitque iracundus, asper, et fera magis quam homo, salax et libidinosus, nullo non vitio affectus; et trade illum in manus caritatis, et in hoc gymnasium induc; et cito videbis timidum illum ac meticulosum, fortem effectum et magni animi, omniaque facile audentem. Quod autem mirabile est, hæc non mutata ejus natura sunt, sed in ipsa timida anima suam caritas ostendit virtutem; et perinde fit atque si quis ensem plumbeum, non ferreum effectum, sed manentem in plumbi natura, efficiat ut eadem quæ ferrum operetur. Animum autem adhibe: Jacob sine fuco erat, domi habitans et laborum periculorumque expers, vitam quamdam agens remissam et liberam, et sicut virgo in thalamo, sic intus sedens, ut plurimum domum servare cogeatur, a fori tumultu et ab omnibus hujusmodi liber, semper autem in quiete et in tranquillitate manens. Quid igitur? Postquam illum

ἀπορραγήτη τῶν πλειόνων, μᾶλλον δὲ πάντων· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ἀμαρτίας χωρὶς. Εἰ γὰρ δεῖ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ μισεῖν, οὐχὶ ἀσεβεῖς δεῖ μισεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμαρτωλοῦς· καὶ οὕτως ἐσόμεθα θηρίων χεῖρους, πάντας ἀποστρεφόμενοι, καὶ ἀπονοήφουσιν, καθάπερ ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως ἐκέλευσεν, ἀλλὰ πῶς; *Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.* Τί οὖν φησιν, ὅταν λέγῃ, *Εἰ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειώσθε, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ;* Μάλιστα μὲν περὶ ἀδελφῶν τοῦτο εἴρηται, πλὴν οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ ἡμερότητας. Μὴ γὰρ δὴ περικύβητος τὰ ἐξῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα προστίθει. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Μὴ συναναμίγνυσθε*, ἐπήγαγε, *Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγήσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.*

Ὁρᾷς πῶς τὸ ἔργον μισεῖν τὸ φαῦλον, οὐχὶ τὸν ἀνθρώπον ἐκέλευσε; Καὶ γὰρ ἔργον τοῦ διαβόλου τὸ διασπᾶν ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων, καὶ σφόδρα ἐσπούδακεν ἀνελεῖν τὴν ἀγάπην, ἵνα ἐκκόψῃ τῆς διορθώσεως τὴν ὁδόν, καὶ κατὰσχῇ ἐκείνων μὲν ἐν πλάνῃ, σὲ δὲ ἐν ἀπεχθείᾳ, εἰδ' οὕτως ἀποτειχίσῃ τῆς ἐκείνου σωτηρίας τὴν ὁδόν. Ὅταν γὰρ καὶ ὁ ἱατρὸς μισῇ τὸν κάμνοντα καὶ φεύγῃ, καὶ ὁ κάμνων τὸν ἱατρὸν ἀποστρέφεται, πότε ἀναστήσεται ὁ νοσῶν, ὅταν μῆτε ἐκείνος πρὸς αὐτὸν καλῇ, μῆτε οὗτος πρὸς αὐτὸν ἀπῇ; Τίνος δὲ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ ἀποστρέφῃ καὶ φεύγῃς αὐτόν; ὅτι ἀσεβὴς ἔστιν; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο δεῖ προσεῖσθαι καὶ θεραπεύειν, ἵνα ἀναστήσῃς νοσῶντα. Εἰ δὲ ἀνίατα νοσεῖ, ἀλλὰ σὺ τὸ σαυτοῦ ποιεῖν ἐκέλευσθης· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας ἀνίατα ἐνόησε, καὶ οὐ διετίπεν ὁ Θεὸς αὐτὸν θεραπεύσαι. Μὴ τοῖνυν μηδὲ σὺ ἀποκάμῃς. Κἂν γὰρ πολλὰ σπουδάσας μὴ ἀπαλλάξῃς τῆς ἀσεβείας αὐτόν, ὅμως καὶ τοῦ ἀπαλλάξαντος λήψῃ τὸν μισθόν, καὶ παρασκευάσεις αὐτόν θαυμάζειν σου τὴν ἡμερότητα, καὶ οὕτως εἰς τὸν Θεὸν ἡ δόξα ἅπασα αὕτη διαθήσεται. Κἂν γὰρ θαύματα ποιῇ, κἂν νεκροὺς ἐγείρῃς, κἂν ὀτιοῦν ἐργάσῃ, οὐδέποτε σε οὕτω θαυμάσονται Ἕλληνες, ὡς ὅταν ἴδωσι πρῶτον καὶ [307] ἡμερον καὶ γλυκὺν παρεχόμενον τρόπον. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο κατόρθωμα· πολλοὶ γὰρ καὶ τέλεον ἀπαλλαγῇσονται τοῦ κακοῦ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπισπάσασθαι δύναται, ὡς ἀγάπη. Ἐπ' ἐκείνοις μὲν γὰρ σε καὶ ζητοῦντήσους, τοῖς σημείοις, λέγω, καὶ θαύμασιν, ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ θαυμάσονται καὶ φιλήσουσι· φιλοῦντες δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιλήφονται ὁδῷ προβαίνοντες. Εἰ δὲ οὐκ εὐθὺς γίνεται πιστὸς, μὴ θαύμαζε μηδὲ ἐπείγου μηδὲ ἀπαντα ὁμοῦ ζήτηι, ἀλλ' ἔασον αὐτὸν τέως ἐπαινεῖν, φιλεῖν, καὶ εἰς τοῦτο ὁδῷ προῖόν ᾗξει. Καὶ ἵνα μάθῃς σαφῶς ἡλίκον τοῦτό ἐστιν, ἀκουσον πῶς καὶ Παῦλος πρὸς δικαστὴν εἰσιὼν ἀπιστον ἀπελογεῖτο. *Μακρίριον γάρ, φησὶν, ἡγήμαι ἄμεινόν, μέλλων ἐπὶ σοῦ κρῖνεσθαι.* Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ κολακεύων αὐτόν, ἀπαγε, ἀλλὰ διὰ τῆς ἡμερότητος κερδαίνει βουλόμενος. Καὶ ἐκ μέρους ἐκέρδανε, καὶ τὸν δικαστὴν εἶλεν ὁ τέως κατὰδικος εἶναι νομιζόμενος, καὶ τὴν νίκην αὐτὸς ὁ χειρωθεὶς ὁμολογεῖ λαμπερᾷ τῇ φωνῇ παρόντων ἀπάντων λέγων, *Ἐν ὀλίγῳ με πείσεις Χριστιανὸν γενέσθαι.*

ς'. Τί οὐνό Παῦλος; Ἐπὶ πλεον ἀπολεῖ τὴν σαγήνην, καὶ φησιν· *Εὐχαρίστησεν ὁ Θεὸς καὶ ἡμεῖς πάντες, ὅτι ἐν ὀλίγῳ με πείσεις Χριστιανὸν γενέσθαι.*

καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας τοῦτο γενέσθαι δεῖ εἰδόν, *ἀνευ τῶν δεσμῶν τούτων.* Τί λέγεις, ὦ Παῦλε, *Ἀνευ τῶν δεσμῶν;* καὶ ποῖα σοι λοιπὸν παρρησία, εἰ ταῦτα αἰσχύνῃ καὶ φεύγεις, καὶ ταῦτα ἐπὶ δήμου τοσούτου; οὐ πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν ἐπὶ τῷ πράγματι τούτῳ καυχᾶσαι, καὶ δέσμιον σεαυτὸν καλεῖς, καὶ τὴν ἄλυσιν ταύτην ἡμῖν ἀντὶ διαδήματος πανταχοῦ περιφέρεις; τί τοῖνυν γέγονε νῦν, ὅτι ἀπεύχῃ τὰ δεσμά; Οὐ καὶ αὐτὸς ἀπεύχομαι, φησὶν, οὐδὲ αἰσχύνομαι, ἀλλ' ἐκείνων τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνω· οὐπω γὰρ χωροῦσιν δέξασθαι τὸ καύχημα τὸ ἐμόν. Ἐμαθὼν δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότη μου μὴ ἐπιβάλλειν ἐπὶ δόγμα βράχους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον. Καὶ γὰρ διαδέβληνται τέως πρὸς τὸ δόγμα τὸ ἡμέτερον, καὶ πρὸς τὸν σταυρὸν ἀπεχθῶς ἔχουσιν. Ἄν τοῖνυν καὶ τὰ δεσμά προσθῶ, μείζον τὸ μῖσος γίνεται. Διὰ τοῦτο ἀνείλον ταῦτα, ἵνα ἐκεῖνον εὐπαράδεκτον γένῃται. Καὶ γὰρ ἐπινειδίσονται αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὸ δεδέσθαι, ἐπεὶ μηδέπω τῆς παρ' ἡμῖν ἐγεύσαντο δόξης. Δεῖ τοῖνυν συγκαταβαίνειν. Ὅταν γὰρ μάθῃσι φιλοσοφεῖν, τότε εἰσονται καὶ τοῦ σιδήρου τούτου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν περιφάνειαν. Ἄλλοις γοῦν διαλεγόμενος, καὶ χάριν τὸ πρᾶγμα καλεῖ λέγων, ὅτι *Ἐδόθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν*· τὸ δὲ τέως ἀγαπητὸν ἦν τὸ τὸν σταυρὸν τοὺς ἀκούοντας μὴ ἐπαισχυνθῆναι. Διὰ τοῦτο ὁδῷ πρᾶξις. Οὐδὲ γὰρ εἰς βασιλεία τις εἰσάγων τινά, πρὶν ἢ τὰ προπύλαια θεάσασθαι ἔξω ἐστῶτα, ἀναγκάζει κατοπεύειν τὰ ἐνδον· οὕτω γὰρ οὐδὲ θαυμαστὰ φανεύεται, ἂν μὴ τις ἐνδον γενόμενος, ἅπαντα καταμάθοι. Οὕτω τοῖνυν καὶ ἡμεῖς τοῖς Ἕλληνων παισὶ προσβάλλωμεν, μετὰ [308] συγκαταβάσεως, μετὰ ἀγάπης. Μεγάλη γὰρ αὕτη διδασκαλός, καὶ ἱκανὴ καὶ πλάνης ἀπαγαγεῖν, καὶ τρόπον μεταβρῦμίσαι, καὶ πρὸς φιλοσοφίαν χειραγωγῆσαι, καὶ ἀπὸ λίθου ἀνθρώπους ἐργάσασθαι. Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ἄγε μοι ἀνδρα δειλὸν καὶ φοροδετὴ καὶ τὰς σκιάς τρέμοντα, καὶ ὄργιον καὶ τραχὺν καὶ θηρίον μᾶλλον ἢ ἀνθρώπον, καὶ λάγνον καὶ ἀσελεγῆ, καὶ πᾶσαν ἔχοντα κακίαν, καὶ παράδοξον αὐτὸν ταῖς τῆς ἀγάπης χερσὶ, καὶ εἰς τὸ γυμνάσιον εἰσάγαγε τοῦτο, καὶ ὅψι ταχέως τὸν δειλὸν ἐκείνον καὶ ἀτολμον, ἀνδρείον καὶ μεγαλόψυχον γινόμενον καὶ πάντα τολμῶντα βράδιως. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι οὐ τῆς φύσεως αὐτῷ μεταβληθείσης ταῦτα γίνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ δειλῇ ψυχῇ τὴν ἐαυτοῦς ἐνδεδεικνυσιν δύναμιν ἢ ἀγάπην· καὶ ταυτὸν γίνεται, ὅσον ἂν εἰ τις μάχαιραν μοιβεῖν, οὐ σιδηρᾶν ποιήσας, ἀλλὰ μένουσαν ἐπὶ τῆς τοῦ μοιβεῖν φύσεως, τὰ σιδήρου ἐργάζεσθαι παρασκευάσῃ. Σκόπει δέ· ὁ Ἰακώβ ἀπλαστός ἦν, οἰκῶν οἰκίαν, καὶ πόνων ἀμελέτητος καὶ κινδύνου, ἀνείμενον τινὰ βλὼν ζῶν καὶ ἐλευθέρον, καὶ καθάπερ παρθένος ἐν θαλάμῳ, οὕτω καὶ οὗτος ἐνδον καθήμενος τὰ πλεονα οἰκουρεῖν ἠναγκάζετο, ἀγορᾶς μὲν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγορᾶς θορύβων καὶ πάντων τῶν τοιούτων ἀπηλλαγμένος, διαπαντὸς δὲ ἐν ἀδείᾳ καὶ ἡσυχίᾳ μένων. Τί οὖν; Ἐπειδὴ αὐτὸν ὁ πυρὸς τῆς ἀγάπης ἀνῆψε, ὃν ἀπλαστον τοῦτον καὶ οἰκούντα οἰκίαν ὅρα πῶς ἐποίησε καρτερικὸν καὶ φιλόπονον. Καὶ ταῦτα μὴ παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἄκουε τοῦ πατριάρχου. Ἐγκαλῶν γὰρ τῷ κηδεστῇ, φησὶ, *Ταῦτά μοι εἰκοσιν ἔτη ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ.* Καὶ πῶς τὰ εἰκοσιν ἔτη ἐγένον; καὶ γὰρ καὶ τοῦτα προστίθει, *Συγκαίόμενος τῷ κύματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, καὶ ἀρίστατο ὁ ὕπνος ἀπὸ*

τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ταῦτα ὁ ἀπλαστος καὶ οἰκῶν οἰκίαν καὶ τὸν ἀνειμένον βίον ζῶν. Ὅτι δὲ καὶ δειλὸς ἦν, ὁρῶν ἐξ ὧν τὸν Ἡσαΐ προσδοκῶν ὤφισθαι, ἐτε-
 θήκει τῷ δέει. Ἄλλ' ὅρα πῶς πάλιν οὗτος ὁ δειλὸς
 λέοντος θρασύτερος ὑπὸ τῆς ἀγάπης γέγονε. Καθάπερ
 γὰρ τινα πρόβαλον ἑαυτὸν πρὸ τῶν ἄλλων τάξας
 ἀπάντων, ἔτοιμος ἦν τὸν ἄγριον ἐκείνον καὶ φόνου
 πνέοντα, καθὼς ὤπτο, δέξασθαι πρῶτος, καὶ ἐν τῷ
 οἰκίῳ σώματι ταῖς γυναιξὶ τὴν ἀσφάλειαν κατα-
 σκευάσαι· καὶ ὃν ἐξεδόκει καὶ ἐφριττε, πρῶτος ἰδεῖν
 ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἐπεσῆμυ. Τοῦ γὰρ φόβου τοῦ-
 τοῦ δυνατωτέρου ἦν ὁ τῶν γυναικῶν πόθος. Εἶδες πῶς
 δειλὸς ὢν, τολμητῆς γέγονεν ἄνθρωπος, οὐ τὴν ἐξιν
 μεταβαλὼν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀγάπης κρατυνθεὶς; Ὅτι
 γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα δειλὸς ἦν, ὁρῶν ἐξ ὧν τόπους
 ἐκ τόπων ἀμείβει. Ἄλλὰ μηδεὶς νομιζέτω κατηγο-
 ρίαν εἶναι τοῦ δικαίου τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ τὸ δειλὸν
 εἶναι, ἐγκλημα· τοῦτο γὰρ φύσεως· ἀλλὰ τὸ διὰ
 δειλίαν τι ποιεῖν τῶν μὴ προσηκόντων. Ἔστι γὰρ
 καὶ δειλὸν ὄντα τῇ φύσει, ἀνδρῶν γενέσθαι ὑπὸ τῆς
 εὐλαθείας. Τί δὲ ὁ Μωυσῆς; οὐχὶ ἓνα Αἰγύπτια
 φοδῆθεις ἐφυγε, καὶ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μετέστη;
 Ἄλλ' ὁμῶς ὁ φυγάς οὗτος, καὶ ἐνδὸς ἀνδρὸς ἀπειλὴν
 οὐκ ἐνεγκῶν, ἐπειδὴ ἐγεύσατο τοῦ μέλιτος [309] τῆς
 ἀγάπης, καλῶς καὶ μηδενὸς καταναγκάζοντος συν-
 απολέσθαι τοῖς ἀγαπωμένοις ἠπειλέτο. *Εἰ μὲν γὰρ*
ἀφ' ἧς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, φησὶν, ἀφες· εἰ δὲ
μὴ, καὶ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου σου τὴν ἔγρα-
ψας. Ὅτι δὲ καὶ τὸν θρασύν ἐπεικῆ, καὶ τὸν ἀσελ-

γῇ σώφρονος ποιεῖ τὸ φιλεῖν, οὐδὲ παραδειγμάτων
 ἡμῖν ἐνταῦθα χρεῖα λοιπόν· πᾶσι γὰρ τοῦτο ὁρῶν·
 καὶ θηρίου παντός τις ἀγριώτερος ἢ, προβάτου παν-
 τὸς ἡμεριώτερος ἀπὸ τοῦ φιλεῖν γίνεται. Τί γὰρ τοῦ
 Σαοὺλ ἀγριώτερον ἦν καὶ μανικώτερον; Ἄλλ' ἦν ἵκα
 τὸν ἐχθρὸν ἀπέλυσεν ἡ θυγάτηρ, οὐδὲ ῥῆμα πρὸς αὐ-
 τὴν ἐξέβαλε πικρὸν· καὶ ὁ τοὺς ἱερέας ἄρδην ἀπαν-
 τας κατασφάζας διὰ τὸν Δαυὶδ, τὴν θυγατέρα ὀρῶν
 ἐκ τῆς οἰκίας αὐτὸν ἀφείσαν, οὐδὲ μέχρι λόγου πρὸς
 αὐτὴν ἡγανάκτησε, καὶ ταῦτα ἀπάτης τοσαύτης
 ἐπ' αὐτὸν συντεθείσης· δυνατωτέρω γὰρ χαλινῷ τῷ
 τῆς ἀγάπης κατελέγετο. Ὡς περὶ δὲ ἐπεικεί, οὕτω καὶ
 σώφρονος οἶδεν αὕτη ποιεῖν· καὶ τὴν ἑαυτοῦ τις
 ἀγαπᾷ γυναῖκα οὕτως, ὡς ἀγαπᾷν δεῖ, καὶ μυριάκις
 ἀσελγῆς ἢ, οὐκ ἀνέξεται ἐτέραν ἰδεῖν διὰ τὸν πρὸς
 ἐκείνην πόθον. *Κρατυὰ γὰρ, φησὶν, ὡς θάνατος ἡ*
ἀγάπη. Ὡς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν τὸ ἀσελγαίνειν γί-
 νεται, ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλεῖν. Ἐπεὶ οὖν δημιουργὸς
 ἀρετῆς ἀπάσης ἡ ἀγάπη, μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης ἐν
 ταῖς ἑαυτῶν καταφυτεύουσιν αὐτὴν ψυχαῖς, ἐν ἡμῖν
 πολλὰ καμίσση τὰ ἀγαθὰ, καὶ βρῦοντα αὐτῆς διηνε-
 κῶς τὸν καρπὸν ἔχουμεν, τὸν δὲ τεθῆλота καὶ οὐδέ-
 ποτε μαραινόμενον. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν αἰωνίων ἐπι-
 τευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γέγοντο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυ-
 χεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
 ματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΔ'.

Ἔλτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἰτε
 γλῶσσαι παύσονται, εἰτε γνώσις καταργηθή-
 σεται.

α'. Λέξας τῆς ἀγάπης τὴν ὑπεροχὴν ἐκ τοῦ καὶ τὰ
 χαρίσματα καὶ τὰ τοῦ βίου κατορθώματα αὐτῆς δεῖ-
 σθαι, ἐκ τοῦ τὰς ἀρετῶν αὐτῆς ἀριθμῆσαι πάσας,
 καὶ φιλοσοφίας ἀκρεβοῦς ὑπόθεσιν ἀποφῆναι, ἐξ ἐτέ-
 ρου πάλιν τρίτου κεφαλαίου δεικνυσιν αὐτῆς τὴν
 ἄξιαν. Καὶ ταῦτα ποιεῖ τοὺς τε ἡλαττώσθαι δοκοῦν-
 τας πείθει θέλων, ὅτι ἐξεστὶν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον
 τῶν σημείων ἔχειν, καὶ οὐδὲν ἑλαττον ἐξουσι τῶν
 ἐχόντων τὰ χαρίσματα, εἰ ταύτην ἔχοιεν, ἀλλὰ καὶ
 πολλῶν πλέον· καὶ τοὺς ἔχοντας τὰ μεγάλα χαρίσματα
 πάλιν καὶ ἐντεῦθεν ἐπαυρομένους, ταπεινώσαι σπου-
 δάζων, καὶ δεῖξαι μηδὲν ἔχοντας, ἐὰν μὴ ταύτην
 ἔχωσιν. Οὕτω γὰρ ἐμελλόν τε ἀλλήλους ἀγαπᾶν,
 βασκανίας τε καὶ ἀπονοίας ἐντεῦθεν ἀναιρουμένης,
 ἀγαπῶντές τε πάλιν πορρωτέρω ταῦτα ἐξυρίζον τὰ
 πάθη· Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, οὐ φουσιούται.
 Ὡς τε πανταχόθεν τεῖχος αὐτοῖς ἀρῆαγες περιέβαλε,
 [310] καὶ πολυπλοκὸν ὁμόνοιαν ἀναιρουσάν τε τὰ νο-
 σήματα ἅπαντα, καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἰσχυροτέραν γι-
 νομένην. Διὰ τοῦτο καὶ μυρίους ἐκίνησε λογισμοὺς
 τοὺς δυναμένους αὐτῶν παραμυθίσασθαι τὴν ἀθυ-
 μίαν. Καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα δίδωσι, φησὶ, καὶ
 πρὸς τὸ συμφέρον δίδωσι, καὶ ὡς βούλεται διαιρεῖ,
 καὶ χαρίζομενον, οὐκ ὀφείλον διαιρεῖ. Καὶ μικρὸν
 λάβης, ὁμοίως εἰς τὸ σῶμα τελεῖς, καὶ πολλῆς καὶ
 οὕτως ἀπολαύεις τιμῆς· καὶ ὁ τὸ μέζον ἔχων, σοῦ
 τοῦ τὸ ἑλαττον ἔχοντος δεῖται· καὶ ὅτι τὸ μέγιστον
 χάρισμα καὶ ἡ καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸς ἐστὶν ἡ ἀγάπη.

Ταῦτα δὲ ἔλεγε, διπλῇ περισφίγγων αὐτοὺς ἀλλή-
 λους, τῷ τε μὴ νομίζειν ἡλαττώσθαι ταύτης παρού-
 σης, καὶ τῷ ἐπιδραμόντας αὐτῇ καὶ ἐλόντας, μηδὲν
 πάσχειν λοιπὸν ἀνθρώπινον, καὶ ὡς τὴν ῥίζαν ἔχον-
 τας τῶν χαρισμάτων, καὶ ὡς οὐκέτι δυναμένους,
 οὐδὲ εἰ μηδὲν εἶχον, φιλονεικεῖν. Ὁ γὰρ ἄλλους ἅπασι
 ὑπὸ τῆς ἀγάπης, φιλονεικίας ἀπήλλακται. Διὸ καὶ
 δεικνύς αὐτοῖς, ὅσα ἐντεῦθεν καρπώσονται τὰ ἀγαθὰ,
 τοὺς καρποὺς αὐτῆς ὑπέγραψε, διὰ τῶν ἐγκωμίων
 αὐτῆς τὰ ἐκείνων νοσήματα καταστέλλων. Καὶ γὰρ
 τῶν εἰρημένων ἕκαστον φάρμακον ἱκανὸν ἦν τοῖς
 ἐκείνων τραύμασιν ἀρκέσαι. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μακρο-*
θυμεῖ, πρὸς τοὺς ἀλλήλους φιλονεικούντας· *Χρη-*
στεύεται, πρὸς τοὺς διεστῶτας καὶ ὑπόουλους· *Οὐ*
ζηλοῖ, πρὸς τοὺς βασκαίνοντας τοῖς ὑπερέχουσιν·
Οὐ περπερεύεται, πρὸς τοὺς διασπασθέντας· *Οὐ*
φουσιούται, πρὸς τοὺς καταλαζονενομένους αὐτῶν·
Οὐκ ἀσχημονεῖ, πρὸς τοὺς οὐκ ὀφείλοντας· *συγ-*
καταβαίνειν· *Οὐ ζητεῖ τὸ ἐνωτῆς*, πρὸς τοὺς ὑπερ-
 ορῶντας τῶν λοιπῶν· *Οὐ παροξύνεται*, οὐ λογιζε-
 ται τὸ κακόν, πρὸς τοὺς ὕβριζομένους· *Οὐ χαίρει*
ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πρὸς
 τοὺς βασκαίνοντας πάλιν· *Πάντα στέγει*, πρὸς τοὺς
 ἐπιβουλευομένους· *Πάντα ἐλλίπει*, πρὸς τοὺς ἀπο-
 γινώσκοντας· *Πάντα ὑπομένει*, οὐδέποτε ἐκπίπτει,
 πρὸς τοὺς εὐκόλως διίσταμένους. Ἐπεὶ οὖν παντα-
 χόθεν αὐτὴν μεγάλῃν ἔδειξε μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης,
 πάλιν ἐξ ἐτέρου κεφαλαίου μεγίστου τοῦτο ποιεῖ,

* Legendum putat Savilius οὐ θέλοντας, et sic legit ve-
 tus interpres.

fax amoris accendit, vido quomodo simplicem illum et domum incolentem, fortem et laboriosum reddiderit : et hoc non a me, sed ab ipso patriarcha audi. Socerum enim ineusans, ait : *Hos viginti annos tecum ego sum* (Gen. 31. 33. 40). Et quomodo fuisti hos viginti annos? nam et hoc quoque adjecit : *Adustus aestu diei et frigore noctis, et abscessit somnus ab oculis meis*. Hæc ille sine fuco, qui domi habitabat ac remissam ducebat vitam. Quod autem timidus esset, palam est ex eo quod, cum se Esaü visurum expectaret, metu moreretur. Sed vide rursum quomodo ille timidus leone audacior ex amore factus sit. Nam velut quidam propugnator ante alios omnes positus, paratus erat ferocem illum et cædem spirantem, ut existimabat, primus excipere, et in corpore suo mulieribus securitatem apparare, et eum quem timuerat et formidaverat, primus instructa acie videre cupiebat. Hoc quippe timore fortior erat uxorum amor. Viden' quomodo, timidus cum esset, audax subito factus sit, non mutato habitu, sed ab amore roboratus? Nam quod etiam postea timidus esset, palam est ex eo, quod locum ex loco mutaret. Sed nemo putet ea, quæ dicta sunt, iusti esse accusationem. Non enim timidum esse culpa est : nam hoc est naturæ; sed ex timore aliquid contra officium patrare. Potest enim quis natura timidus, a pietate fortis et magni animi effici. Quid autem Moyses? annon Ægyptium unum timens fugit, et in exilium ivit? Attamen ille fugitivus, qui viri unius minas non tulerat, postquam gustavit mel caritatis, pulchre ac nemine cogente, ut

una cum dilectis periret festinabat. Si enim, inquit, *dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro tuo, quem scripsisti* (Exod. 32. 31). Quod autem amor et trucem mansuetum, et libidinosum castum efficiat, non hic ultra exemplis nobis opus; id enim omnibus palam est : etiamsi fera quavis immanior quis fuerit, ove mansuetior ex amore efficitur. Nam quid Saül immanius et furiosius erat? Sed quando filia ejus inimicum solvit, ne verbum quidem amarum contra illam emisit : et qui sacerdotes omnes penitus interfecerat propter Davidem, filiam videns quæ ex domo illum emiserat, ne verbo quidem tenus adversus illam indignatus est, etiamsi fraus illa adversum se adornata fuisset : potentiore namque amoris freno detinebatur. Ut autem mansuetos, ita et temperantes solet caritas facere : si quis enim uxorem suam amat, ut amare oportet, quantumvis natura sit libidinosus, numquam aliam videbit, suæ amore ductus : nam ait, *Fortis est ut mors dilectio* (Cant. 8. 6). Itaque non aliunde quis libidinosus est, quam quod non amet. Quoniam igitur omnis virtutis opifex est caritas, cum accurratione omni illam in animis nostris inseramus, ut nobis multa conferat bona, et uberem ejus fructum perpetuo decerpamus, semper virentem, qui numquam marcescat. Sic enim æterna consequemur bona : quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIV.

CAP. 13. v. 8. *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur.*

1. Cum caritatis excellentiam ostendisset, ex eo quod et charismata et ea quæ in vita præclare geruntur ea indigeant; ex eo quod ejus omnes virtutes enumeraverit, et perfectæ philosophiæ fundamentum esse probavit; ex alio rursus tertioque capite ejus ostendit dignitatem. Et hoc facit, tum ut illis qui in minuti esse videbantur persuadeat licere ipsis signorum etiam caput seu facultatem habere, nihilque minus obtinere quam ii qui charismata habent, si illam habeant, imo multo majus; tum etiam ut eos qui majora charismata habent indeque extollerentur, hinc deprimat, et ostendat eos nihil habere, nisi hanc obtineant. Ita enim sese et mutuo dilecturi erant, invidia et arrogantia sic de medio sublatis, et rursus sese mutuo diligentes, hæc vitia procul amandabant : nam *Caritas non æmulator, non inflatur. Itaque mure illos undique firmissimo cinxit, et multiplici concordia, quæ morbos omnes tolleret et hinc rursus fortior evaderet. Ideoque innumerabiles agitavit rationes, quæ possent ipsorum dolorem consolari. Nam idem dat Spiritus, inquit, et ad utilitatem dat, et ut vult dividit, et gratis dans, non debens, dividit. Etiamsi vero parum acceperis, similiter ex corpore es, et multo sic etiam frueris honore :*

ac qui majus habet, te qui minus habes indiget : et maximum charisma, excellentiorque via est caritas.

Caritas omnia tollit mala. — Hæc porro dicebat, duplici vinculo stringens illos invicem ; et quod putarent se non minus habere illa præsentem, et quod ad illam accurrentes illamque obtinentes, nihil ultra humanum paterentur, tum quia radicem charismatum haberent, tum quia non ultra possent, etiamsi nihil haberent, contendere. Nam qui semel a caritate captus est, a contentione liber est. Quamobrem ostendens, quanta inde bona decerpuri sint, fructus ejus descripsit, per illius encomia morbos illorum reprimens. Etenim quæ dicta sunt singula, pharmacum erant quod sufficeret ad illorum curanda vulnera. Ideoque dicebat, *Patiens est*, adversus eos qui inter se contendunt ; *Benigna est*, adversus eos qui dissident et occulto feruntur odio ; *Non æmulator*, contra eos qui invident plus habentibus ; *Non agit perperam*, adversus eos qui disjuncti sunt ; *Non inflatur*, contra eos qui in alios extolluntur ; *Non indecore agit*, contra eos qui nolunt se attemperare ; *Non quærit quæ sua sunt*, adversus eos qui cæteros despiciunt ; *Non irritatur, non cogitat malum*, adversus eos qui contumeliam inferunt ; *Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati*, rursus adversus invidos ; *Omnia suffert*, adversus eos qui insidias parant ; *Omnia sperat*, adversus eos qui desperant ; *Omnia*

sustinet, numquam excidit, contra eos qui facile dissident. Quia igitur illam undique magnam exhibuit cum hyperbole omni, rursus ex alio capite hoc facit, per comparationem aliam ejus dignitatem extollens, et sic dicens. *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt.* Si enim hæc utraque propter fidem inducta sunt, hæc ubique terrarum dispersa, jam superflui illorum usus fuerit. Sed mutua illa dilectio non cessabit, imo magis crescet, et hic et in futuro, tuncque magis quam nunc. Ille enim multa sunt quæ caritatem emolliant et minuunt, pecuniæ, negotia, morbi corporum, ægrotudines animæ; illic vero nihil horum aderit. Sed quod prophetiæ et linguæ cessent, mirum non est; quod autem scientia destruat, hoc certe quæstionem movet: nam et hoc adjecit dicens, *Sive scientia destruetur.* Quid ergo? in ignorantia tunc victuri sumus? Absit: nam tunc maxime augenda scientia est; ideoque dicebat: *Tunc cognoscemus sicut et cognitus sum* (1. Cor. 13. 12). Propterea, ne perinde atque prophetiam et linguas hanc cessaturam esse putares, cum dixisset, *Sive scientia destruetur*, non tacuit, sed modum destructionis subjunxit, cito addens illud: 9. *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.* 10. *Cum autem venerit quod perfectum est, tunc evacuabitur quod ex parte est.* Non ergo scientia destruitur, sed illa ex parte tantum scientia: non enim solum tot tantaque sciemus, sed etiam multo plura. Ut autem illud exemplo palam faciam: nunc scimus Deum ubique esse, sed quomodo, nescimus: quod ex nihilo omnia fecerit scimus, modum autem ignoramus: quod ex Virgine natus sit, quomodo autem, non item. Tunc autem quid amplius et clarius de his cognoscemus. Deinde ostendit quantum intersit, et quod hic deficit non esse parvum, dicens: 11. *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus: cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.* Per illud autem exemplum hoc ipsum rursus declarat, dicens: 12. *Videmus enim nunc per speculum.*

2. Deinde quia speculum id quod videtur utcumque monstrat, subjunxit, *In ænigmate*, ex hyperbole monstrans per modicas partes esse præsentem scientiam. *Tunc autem facie ad faciem*; non quod faciem habeat Deus, sed ut rem clarius et magis perspicue dicat. Vides omnia discentes per incrementum? *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.* Viden' quomodo fastum eorum dupliciter deprimat? quod et per partes sit scientia, et quod non illam ex se habeant. Non enim ego illum novi, sed se ipse mihi notum fecit, inquit. Quemadmodum ergo ipse me novit prior nunc, et ipse ad me accurrit: sic ego tunc ad illum accurram multo magis, quam nunc. Etenim qui in tenebris sedet, donec viderit solem, non ipse accurrit ad pulchritudinem radii, sed illa seipsam ostendit, quando illuxerit: cum autem ejus splendorem susceperit, tunc et ipse demum lucem persequitur. Hoc ergo sibi vult illud, *Sicut et cognitus sum*: non quia ita illum cognituri sumus, sicut ipse nos cognoscit; sed

quia sicut ille ad nos nunc accurrit, ita et nos sic tunc ipsum insequemur, et multa, quæ nunc arcana sunt, sciemus, et beatissima illa fruemur consuetudine et sapientia. Si enim qui tam multa sciebat Paulus parvulus erat, cogita quanta illa sint: si hæc sunt speculum et ænigma, hic mihi consideres quanta sit facies. Ut autem tibi parvum quidpiam aperiam circa differentiam hanc, et radium quempiam obscurum hujus cognitionis in animam tuam immittam, recordare eorum quæ in lege sunt, nunc cum gratia effulsit. Etenim illa ante gratiam magna quædam et mirabilia videbantur esse; attamen audi quid dicat de illis post gratiam Paulus: *Non glorificatum fuit quod claruit in hac parte, propter supereminentem gloriam* (2. Cor. 3. 10). Ut autem quod dico clarius evadat, in unam aliquam rem, quæ tunc mystice peragebatur, sermonem transferamus, et tunc videbis quantum sit intervallum: et si vis, Pascha in medium afferamus et vetus et novum, et tunc scies excellentiam. Illud enim celebrabant etiam Judæi, hoc autem pacto celebrabant, ut in speculo et in ænigmate: arcana autem hæc mysteria ne in mentem quidem illis unquam venerant, neque sciebant quænam essent ea, quæ illa prænuntiabant; sed ovem videbant mactari, et sanguinem bruti, et portas illo unctas; quod autem Filius Dei incarnatus mactandus esset et orbem liberaturus totum, daturusque et Græcis et barbaris sanguinem hunc degustandum, cælum aperturus omnibus, et quæ illic sunt humano generi oblaturus; et carnem illam sanguine cruentatam deducturus supra cælum et cælum cæli, et omnes omnino supernos angelorum, archangelorum aliarumque virtutum exercitus, et in ipso throno regio ad dexteram Patris sessuram collocaturus, gloria ineffabili fulgentem: hæc certe neque illorum, neque aliorum hominum quispiam vel præcivit, vel in mentem vocare potuit. Sed quid dicunt ii qui omnia audent? Illud, *Nunc cognosco ex parte*, de dispensationibus dictum esse; ipsum enim perfectam de Deo cognitionem habuisse. Et quomodo se infantem vocat? quomodo per speculum videt? quomodo in ænigmate, si totam habet scientiam? cur illud quasi eximium tribuit Spiritui, et nulli alii creatæ potestati, dicens: *Quis enim novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Et Christus rursus sui solius hoc esse dicit ita loquens: *Non quod Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem* (Joan. 6. 46); visionem dicens clarissimam et perfectissimam cognitionem. Quomodo autem is qui substantiam novit, œconomias et dispensationes ignorabit? Illa enim cognitio hæc major est. Ignoramus ergo, inquit, Deum? Absit: sed quod quidem sit novimus; quid autem substantia sit, non item. Et ut scias quod non de dispensationibus dixerit illud, *Nunc cognosco ex parte*, audi sequentia: subjunxit ergo, *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.* Non autem a dispensationibus et œconomiis cognitus est, sed a Deo. Nemo igitur vel parvam vel simpli-

κατὰ σύγκρισιν ἑτέραν ἐπαίρων αὐτῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ λέγων οὕτως· *Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλώσσαι παύσονται*. Εἰ γὰρ ἀμφοτέρα ταῦτα τῆς πίστεως ἔνεκεν εἰσενήνεκται, ταύτης πανταχοῦ διασπαρείσης, περιττὴ τούτων ἡ χρεια λοιπόν. Ἄλλ' οὐ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους παυθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιδώσει μερίζων, καὶ ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὸ μέλλον, καὶ τότε μᾶλλον ἢ νῦν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλὰ τὰ χαυνούonta τὴν ἀγάπην, χρήματα, πράγματα, πάθη σωμάτων, νοσήματα ψυχῆς· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων. Ἄλλὰ τὸ μὲν προφητείας καταργεῖσθαι καὶ γλώσσας, θαυμαστὸν οὐδέν· τὸ δὲ γνῶσιν καταργεῖσθαι, τοῦτό ἐστι τὸ τὴν ἀπορίαν ποιοῦν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν εἰπών, *Εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται*. Τί οὖν; ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλον ζῆν τότε; Ἀπαγε· καὶ γὰρ τότε μάλιστα [311] ἐπιταθῆναι εἰκὸς τὴν γνῶσιν. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τότε ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Διὰ τοι τοῦτο, ἵνα μὴ ὁμοίως τῇ προφητείᾳ καὶ ταῖς γλώσσαις καὶ ταύτην καταργεῖσθαι νομίσης. Εἰπών, *Εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται, οὐκ εἰσῆγεν, ἀλλ' ἐπήγαγε* καὶ τὸν τρόπον τῆς καταργήσεως, ταχέως προσθεὶς τὸ, *Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Οὐκ ἄρα ἡ γνῶσις καταργεῖται, ἀλλὰ τὸ μερικὴ εἶναι γνῶσις· οὐκέτι γὰρ τοσαῦτα εἰσόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶ πλείονα. Ἴνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματός αὐτὸ ποιῆσαι φανερὸν, νῦν ἴσμεν ὅτι πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ πῶς, οὐκ ἴσμεν. Ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησεν, ἴσμεν· τὸν δὲ τρόπον ἀγνοοῦμεν· ὅτι ἐκ Παρθένου ἐτέχθη, πῶς δὲ, οὐκέτι. Τότε δὲ εἰσόμεθα τι πλεον καὶ σαφέστερον περὶ τούτων. Εἴτα δεικνύσι καὶ τὸ μέσον ὅσον, καὶ ὅτι οὐ μικρὸν τὸ λειπόμενον, λέγων· *Ὅτε ἡμῖν νῆπιος, ὡς νῆπιος ἐλάλουν, ὡς νῆπιος ἐφρόνουν, ὡς νῆπιος ἐλογιζόμεθα*· ὅτε δὲ γένηται ἀνήρ, τὰ τοῦ νηπίου κατήρηκα. Καὶ δι' ἑτέρου δὲ παραδείγματος τὸ αὐτὸ πάλιν δηλοῖ λέγων· *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπερον*.

β'. Εἴτα ἐπειδὴ τὸ ἐσοπτερον παρίστανται τὸ ὀρώμενον ὁπωσδήποτε, ἐπήγαγεν, *Ἐν αἰνίγματι*, μεθ' ὑπερβολῆς δεικνὺς μερικωτάτην τὴν παρούσαν γνῶσιν. *Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον* οὐχ ὡς πρόσωπον ἔχοντος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἵνα εἴπῃ σαφέστερον καὶ τρανότερον. Ὅρξ κατ' ἐπίδοσιν πάντα μανθάνοντας; Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Εἶδες πῶς διπλῇ τὸ φύσημα αὐτῶν κατέσπασεν; ὅτι καὶ μερικὴ ἡ γνῶσις, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκοθεν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν ἔγνω, ἀλλ' αὐτὸς με ἐγνώρισε, φησίν. Ὡςπερ οὖν αὐτὸς με ἔγνω πρότερος νῦν, καὶ αὐτὸς μοι ἐπέδραμεν, οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπιδραμοῦμαι τότε πολλῶ μερίζων, ἢ νῦν. Καὶ γὰρ ὁ ἐν σκότῃ καθήμενος, ἕως μὲν ἂν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτίνος, ἀλλ' ἐκεῖνη δεικνύσιν αὐτήν, ἐπειδὴν λάμπῃ· ὅταν δὲ αὐτῆς δέξηται τὴν αὐγὴν, τότε καὶ αὐτὸς λοιπὸν διώκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, *Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*· οὐχ ὅτι· οὕτως αὐτὸν εἰσόμεθα, καθὼς αὐτὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ὥσπερ αὐτὸς ἡμῖν ἐπέδραμεν νῦν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀνθεξόμεθα αὐτοῦ τότε, καὶ πολλὰ τῶν νῦν ἀπορρήτων εἰσόμεθα, καὶ τῆς μακαριωτάτης ἐκεῖνης ἀπολαύσομεν ὁμιλίας καὶ σοφίας. Εἰ γὰρ ὁ τοσαῦτα εἰδὼς Παῦλος νῆπιος, ἐννόησον ἡλικία ἐκεῖνα· εἰ ταῦτα ἐσοπτερον καὶ αἰνίγμα, λογίζου μοι· πάλιν ἐντεῖθεν τὸ πρόσωπον

ἡλικίον ἐστίν. Ἴνα δὲ σοι μικρὸν τι παρανοίξω τῆς διαφορᾶς ταύτης, καὶ ἀκτινὰ τινα ἀμυδρὰν τοῦ νοήματος ἐναφῶ σου τῇ ψυχῇ τούτου, ἀναμνήσθητί μοι τῶν ἐν τῷ νόμῳ νῦν, ἡνίκα ἡ χάρις ἔλαμψε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα πρὸ τῆς χάριτος μέγала τινα καὶ θαυμαστά ἐφαίνετο· ἀλλ' ὁμοῦ ἀκουσον [312] τί φησι περὶ αὐτῶν μετὰ τὴν χάριν ὁ Παῦλος, ὅτι *Οὐ δεδοξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἔνεκεν τῆς υπερβαλλούσης δόξης*. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον δ λέγω γένηται, ἐφ' ἐνὸς τινος τῶν τότε τελουμένων τὸν λόγον μεταχειρίσωμεν, καὶ τότε ὄψει τὸ μέσον ὅσον· καὶ, εἰ βούλει, τὸ Πάσχα εἰς μέσον ἀγάγωμεν ἐκεῖνο καὶ τοῦτο, καὶ τότε εἴσῃ τὴν ὑπεροχὴν. Ἐπετέλουν μὲν γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι, ἐπετέλουν δὲ οὕτως, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι· τὰ δὲ ἀπόρρητα ταῦτα μυστήρια οὐδὲ εἰς νοῦν ποτε ἔλαβον, οὐδὲ ᾔδεσαν· τίνα ἦν, ἃ ἐκεῖνα προανεφύονε· ἀλλὰ πρόδατον ἐώρων σφαττόμενον, καὶ αἶμα ἀλόγου, καὶ θύρας χροιάσας τούτῳ· ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκωθεὶς σφαγῆσεται, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐλευθερώσει πᾶσαν, καὶ δώσει καὶ Ἑλλήσι καὶ βαρβάρους τοῦ αἵματος ἀπογεύσασθαι τούτου, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνοίξει πᾶσι, καὶ τὰ ἐκεῖ προσθήσει τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, καὶ τὴν αἵμα· χθεῖσαν σάρκα λαβὼν ὑπὲρ τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάσας ἀπλῶς τὰς ἀνω τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων στρατιὰς ἀναβιβάσει, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικῷ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν καθιεῖ δόξῃ λάμπουσαν ἀρρήτῳ· ταῦτα δὲ οὐτε ἐκείνων τις, οὔτε τῶν ἄλλων οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὔτε προέγνω οὔτε εἰς νοῦν ἠδυνήθη βαλέσθαι ποτέ. Ἀλλὰ τί φασιν οἱ πάντα τολμηροί; Τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, περὶ οἰκονομιῶν εἰρῆσθαι· τὴν γὰρ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀπηρτισμένην αὐτὸν ἔχειν. Καὶ πῶς νῆπιον ἑαυτὸν καλεῖ; πῶς δι' ἐσόπερον βλέπει; πῶς ἐν αἰνίγματι, εἰ τὸ πᾶν ἔχει τῆς γνῶσεως; τί δὲ ὥσπερ ἐξαίρετον ἀνατίθηναι αὐτὸ τῷ Πνεύματι, καὶ οὐδεμιᾷ ἄλλῃ δυνάμει τῆς κτίσεως, λέγων· *Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὐδὲ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ*. Καὶ ὁ Χριστὸς πάλιν ἑαυτοῦ μόνου τοῦτο εἶναι φησιν, οὕτω λέγων· *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ὥρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ὥρακε τὸν Πατέρα*· ὥρασιν τὴν γνῶσιν λέγων τὴν σαφεινότητα καὶ ἀπηρτισμένην. Πῶς δὲ ὁ τὴν οὐσίαν εἰδὼς, τὰς οἰκονομίας ἀγνοήσει; ἐκεῖνη γὰρ μερίζων ταύτης ἡ γνῶσις. Ἀγνοοῦμεν οὖν, φησὶ, τὸν Θεόν; Ἀπαγε· ἀλλ' ὅτι μὲν ἔστιν, ἴσμεν· τί ποτε δὲ ἐστὶ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι. Καὶ ἵνα γνῶς ὅτι οὐ περὶ τῶν οἰκονομιῶν εἴρηκε τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, ἀκουσον τῶν ἑξῆς· ἐπήγαγεν οὖν· *Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Οὐ δῆπου δὲ ὑπὸ τῶν οἰκονομιῶν ἐπεγνώσθη, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μηδεὶς τοίνυν μικρὰν, μηδὲ ἀπλὴν νομίζετω εἶναι ταύτην τὴν παρανομίαν, ἀλλὰ καὶ διπλὴν καὶ τριπλὴν καὶ πολλαπλασίονα. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἄτοπον, ἐστὶ ταῦτα ἀλαζονεύονται εἰδέναι, ἃ τοῦ Πνευματός ἐστι μόνον, καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ Παῦλος οὐδὲ τὸ μερικὸν τοῦτο τῆς γνῶσεως ἀνευ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως δυνηθέντος μαθεῖν, αὐτοὶ τὸ πᾶν ἐκ τῶν οἰκείων [313] λογισμῶν κατεληφέναι φασίν. Οὐδὲ γὰρ ἔχου-

⁴ Deerat ᾔδεσαν.

σιν οὐδαμῶς τὴν Γραφὴν περὶ τούτων ἡμῖν διελεγμένην δεῖξαι. Ἀλλὰ γὰρ τὴν *μανίαν* αὐτῶν ἀφέντες, τῶν ἐξῆς ἐχώμεθα περὶ τῆς ἀγάπης λόγων. Οὐδὲ γὰρ τούτοις ἠρκεσθῆ, ἀλλ' ἐπάγει πάλιν λέγων· *Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.*

γ'. Ἡ μὲν γὰρ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν πιστευθέντων καὶ τῶν ἐπισθενόντων παραγενομένων ἀγαθῶν, παύεται. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐλπὶς γὰρ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;* καὶ πάλιν, *Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζοντων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.* Ὅστε αὐταὶ μὲν παύονται φανέντων ἐκείνων· ἡ δὲ ἀγάπη τότε μάλιστα αἱρεται, καὶ γίνεται σφοδρότερη. Ἐπεὶ πάλιν ἐγκώμιον τῆς ἀγάπης· οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖται τοῖς ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο φιλονεικεῖ πάλιν εὐρεῖν. Σκόπει δέ· Εἶπεν αὐτὴν χάρισμα εἶναι μέγα καὶ ὁδὸν τούτων καὶ ὑπερβολὴν· εἶπε χωρὶς αὐτῆς μηδὲν μέγα ὠφελεῖν τὰ χαρίσματα, ὑπέγραψεν αὐτῇ διὰ πολλῶν τὴν εἰκόνα· βούλεται πάλιν καὶ ἐτέρως αὐτὴν ἐπάραι, καὶ δεῖξαι μεγάλην οὐσαν ἐκ τοῦ διαμένειν διὰ καὶ ἔλεγε, *Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Πῶς οὖν μεῖζων ἡ ἀγάπη; Τῷ ἐκείνα διαβαίνειν. Εἰ τοίνυν τοσαύτη ἡ ἰσχὺς τῆς ἀγάπης, εἰκότως ἐπάγει λέγων, *Διώκετε τὴν ἀγάπην.* Καὶ γὰρ διώξας χρεια καὶ δρόμου τινὸς σφοδρῶς ἐπ' αὐτὴν οὕτως ἡμῶν ἀπέπτῃ, καὶ τοσαῦτα τὰ ὑποσκειλίζοντα τὸν ἐκείσε δρόμον. Διὰ καὶ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς σφοδρότητος, ὥστε αὐτὴν καταλαβεῖν. Ὅπερ ἐνδεικνύμενος ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ, *Διώκετε αὐτὴν, διεγείρου ἡμᾶς καὶ ἀνάπτων πρὸς τὴν ἐκείνης ἀντίληψιν.* Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐξαρχῆς μυρία ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἡμῖν ἔμφυτεῦσαι ἐμνηχανήσατο· καὶ γὰρ μίαν ἅπασιν ἔδωκε κεφαλὴν, τὸν Ἀδάμ. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐκ γῆς γινόμεθα πάντες; διὰ τί μὴ τέλειοι, ὡς ἐκεῖνος; Ἰνα καὶ οἱ τόκοι καὶ αἱ παιδοτροφίαι, καὶ τὸ ἐξ ἀλλήλων φύεσθαι, συνδῆσσαι πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν γυναῖκα ἐποίησεν ἀπὸ γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκει θυσαυτῆσαι πρὸς ὁμόνοιαν ἡμᾶς ὁμοίως, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν αὐτὸν ἔχοιμεν πρόγονον, καὶ τοῦτο κατασκευάσειεν. Εἰ γὰρ νῦν τόποις διεστηκότες μόνοις, ἀλλοτρίους εἶναι νομίζομεν ἑαυτοὺς ἀλλήλων· εἰ δύο τὸ γένος ἡμῶν ἔσχεν ἀρχάς, πολλῶν μᾶλλον ἂν τοῦτο ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, ὥσπερ ἀπὸ τινος μιᾶς κεφαλῆς, τὸ πᾶν ἔδωκε σῶμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐξαρχῆς δύο τινὲς ἔδοκον εἶναι, ὅρα πῶς αὐτοὺς συγκαλλῆ πάλιν καὶ εἰς ἓν συνάγει διὰ τοῦ γάμου· Ἀντί τούτου γὰρ *καταλείψει*, φησὶν, *ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα* [314] *αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γυνή, ἀλλ' Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ μεῖζων ἡ ἐπιθυμία ἐν ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ καὶ μεῖζονα αὐτὴν διὰ τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα τὸ ὑπερέχον κατακάμψῃ τῇ τυραννίδι τούτου τοῦ ἔρωτος, καὶ ὑποτάξῃ τῷ ἀσθενεστερῷ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γάμον ἔδει εἰσαχθῆναι, τὸν ἐξ οὗ γέγονε, τοῦτον ἄνδρα ἐποίησε τῇ γυναίκα. Πάντα γὰρ ἀγάπης τῷ Θεῷ δεύτερα. Εἰ γὰρ οὕτω γενομένων ὁ πρῶτος εὐθέως οὕτως ἐμάνη, καὶ τοσαύτην μάχην ὁ διὰβόλος καὶ βασκανίαν ἐνέπειρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο, εἰ μὴ ἀπὸ μιᾶς βίβης ἐβλάττησαν; Εἶτα ἵνα τὸ μὲν ὑποτάττεται, τὸ δὲ ἀρχῇ· τὸ γὰρ ὁμότιμον οἶδε πολλάκις μάχην εἰς-

ἀγειν· οὐκ ἀφῆκε δημοκρατίαν εἶναι, ἀλλὰ βασιλείαν, καὶ καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, ταύτην ἂν τις ἴδοι τὴν διάταξιν καθ' ἐκάστην οἰκίαν. Ἔστι γοῦν ἐν τάξει μὲν βασιλείας ὁ ἄνθρωπος, ἐν τάξει δὲ ὑπάρχου ἡ γυνή καὶ στρατηγοῦ· καὶ οἱ παῖδες δὲ ἀρχὴν κακλήρωνται τρίτην εἰτα μετὰ ταῦτα ἀρχὴ τετάρτη ἡ τῶν οἰκετῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι κρατοῦσι τῶν ἐλαττόνων, καὶ εἰς τις πολλάκις τοῖς πᾶσιν ἐφέστηκε, τὴν τοῦ δεσπότης τάξιν διατηρῶν, πλὴν ὡς οἰκέτης. Καὶ μετὰ ταύτης ἑτέρα πάλιν ἀρχὴ καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ τῶν γυναικῶν, ἡ τῶν παίδων, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παῖσι πάλιν ἑτέρα κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς παιδίοις ὁμοίως τὸ θῆλυ κρατεῖ. Καὶ πανταχοῦ δι' ἑλλένου καὶ πυκνὰς ἐποίησε τὰς ἀρχὰς ὁ Θεός, ἵνα πάντα ἐν ὁμονοίᾳ μένῃ καὶ εὐταξίᾳ πολλῇ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν εἰς πλῆθος ἐξενεχθῆναι τὸ γένος, δύο μόνων ὄντων τῶν πρώτων, τῷ μὲν ἀρχεῖν, τῇ δὲ ἀρχεσθαι ἐκέλευσε. Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐλάττωτος καταφρονῇ πάλιν καὶ ἀποσχίζεται, ὅρα πῶς αὐτὴν ἐτίμησέ τε καὶ ἤνωσε καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας. *Ποιήσωμεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, βοηθόν·* δεικνύς· ὅτι εἰς χρεια αὐτοῦ γέγονε, καὶ ταύτη συνάγων αὐτὸν πρὸς τὴν δι' αὐτὸν γενημένην. Καὶ γὰρ πρὸς ταῦτα οἰκειότερον διακέμεθα τὰ δι' ἡμᾶς πραχθέντα. Ἰνα δὲ μὴ ἐπαίρηται πάλιν ἐκείνη, ὡς εἰς βοήθειαν αὐτῷ δοθείσα, καὶ τὸν δεσμὸν ἀπορρήξῃ τοῦτον, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτὴν ποιεῖ, δεικνύς· ὅτι μέρος τοῦ παντός· ἔστιν αὐτὴ τοῦ σώματος. Ἰνα δὲ μὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐντεῦθεν ἐπαίρηται, οὐκέτι ἀφῆσιν εἶναι μόνου, ὁ μόνου τὸ πρότερον ἐγένετο, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐποίησε τούτῳ, τὴν παιδοποιίαν εἰσαγαγὼν, καὶ τούτῳ προτιμήσας μὲν τὸν ἄνδρα, οὐ μὴν τὸ πᾶν ἀφελὲς εἶναι αὐτοῦ.

δ'. Εἶδες πόσους συνδέσμους ἀγάπης ὁ Θεός· εἰργάσατο; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως κατέθηκε τῇ ὁμονοίᾳ τὰ ἐνέχυρα. Καὶ γὰρ τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰς τοῦτο ἀγει· πᾶν γὰρ ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ· καὶ τὸ ἐξ ἀνδρὸς τὴν γυναῖκα εἶναι, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων πάλιν τοὺς παῖδας. Ὅθεν καὶ πολλοὶ φύονται διαθέσεως τρόποι. Τὸν μὲν γὰρ ὡς πατέρα ἀγαπῶμεν, τὸν δὲ ὡς πάππον· καὶ τὴν μὲν ὡς μητέρα, τὴν δὲ ὡς τιθηνόν· καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔγγονον καὶ ἐξ ἐγγόνων πάλιν, τὴν δὲ ὡς θυγατέρα καὶ θυγατριδὴν· καὶ τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς [315] ἀδελφιδόν· καὶ τὴν μὲν ὡς ἀδελφὴν, τὴν δὲ ὡς ἀδελφιδὴν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πάντα καταλέγειν τὰ τῆς συγγενείας ὀνόματα; Ἐπενόησε δὲ καὶ ἑτέραν διαθέσεως ὑπόθεσιν· ἀπαγορεύσας γὰρ τοὺς τῶν συγγενῶν γάμους, ἐπ' ἀλλοτρίους ἡμᾶς ἐξήγαγε, κακείνους πάλιν πρὸς ἡμᾶς εἰλκυσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ταύτης συγγενείας οὐκ ἦν ἐκείνους ἡμῖν συναφθῆναι, ἀπὸ τοῦ γάμου πάλιν συνῆψεν, ὁλοκλήρους οἰκίας διὰ τῆς μιᾶς νύμφης συνάγων, καὶ γένη γένεσιν ὅλα ἀναμιγνύς. Μὴ γάμει γὰρ, φησὶ, *τὴν ἀδελφὴν τὴν σὴν, μηδὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, μηδὲ ἀλλήλην κόρην τὴν τοιαύτην συγγένειαν πρὸς σέ κεκτημένην*, ἡ διακυλύει τὸν γάμον, ὀνόματι θεῖς τῶν τοιούτων συγγενῶν τὰ εἶδη. Ἀρκεῖ σοι πρὸς τὴν ἐκείνων διάθεσιν τὸ λύσαι τὰς αὐτὰς ὁδοὺς, τὸ ἐτέρως σοι προσήκειν τὰς ἄλλας. Τί στενωχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἧς δύνασαι καὶ ἑτέραν πορίσασθαι φιλίας ἀφορμὴν, ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγὼν,

* *Decrant verba*, καὶ ἐν αὐτοῖς,.... παίδων.

cem hanc iniquitatem esse putet, sed et duplicem et triplicem et multiplicem. Non enim hoc solum absurdum est, quod ea se vane gloriantur scire, quæ Spiritus solius sunt et unigeniti Filii Dei; sed etiam quod, cum Paulus ne partem quidem illam cognitionis sine superna revelatione accipere potuerit, ipsi totum ex propriis ratiociniis se accepisse dicant. Neque enim usquam possunt Scripturam, quæ de his disseruerit, nobis ostendere. Sed missa illorum insania, sequentia quæ de caritate dicuntur persequamur. Neque enim his contentus fuit, sed rursus hæc subiungit: 13. *Nunc autem manet fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.*

3. *Caritatis encomia.* — Nam fides et spes, cum ad venerint bona quæ credita et sperata fuerunt, cessabunt. Et hoc significans Paulus dicebat: *Spes enim quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid etiam speret* (Rom. 8. 24) ? et rursum: *Est autem fides eorum quæ sperantur substantia, rerum quæ non videntur argumentum* (Hebr. 11. 1). Quamobrem hæc quidem cessabunt cum illa apparuerint: caritas autem tunc maxime extollitur, et fit vehementior. Aliud rursus encomium caritatis: neque enim contentus est prioribus, sed et alia rursum invenire contendit. Animum autem adhibe: dixit eam charisma esse magnum et viam ad hæc supereminentem; dixit sine illa non multum juvare charismata, ejus imaginem pluribus descripsit: vult rursus illam alio modo extollere, et ostendere quod magna sit ex eo quod maneat. Ideoque dixit, *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.* Quomodo ergo major est caritas? Quod illa transeat. Si ergo tanta est virtus caritatis, jure subiungit dicens: *Sectamini caritatem.* Etenim insequi oportet ac vehementer ad illam currere; ita a nobis avolat, et tanta sunt quæ susceptum illo cursum supplantant. Quapropter opus est nos magna uti vehementia, ut illam comprehendamus: quod ostendens beatus Paulus non dixit, *Sequitur caritatem, sed, Persequimini caritatem*, excitans nos accendensque ad illam apprehendendam. Etenim Deus a principio innumera ad illam in nobis inserendam machinatus est: nam omnibus unum dedit caput, Adamum. Cur enim non ex terra nascimur omnes? cur non perfecti, sive adulti sicut ille? Ut et partus et filiorum educationes, et quod ex aliis nasceremur, nos mutuo colligarent. Ideo neque mulierem ex terra fecit. Quia enim non satis erat ad verecundiam in nobis inserendam, quæ ad concordiam nos adduceret, quod ex eadem substantia essemus, nisi eundem haberemus progenitorem: hoc quoque effecit. Si enim nunc solis disjuncti locis, alienos nos existimamus; si genus nostrum duo principia habuisset, multo magis hoc eveniret. Ideo, quasi ab uno capite, totum generis humani corpus colligavit. Et quia in principio duo quidam videbantur esse, vide quomodo illos conglutinet et in unum cogat per connubium: *Propter hoc enim, inquit, relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una*

(Gen. 2. 24). Non dixit, *Mulier, sed, Homo*, quia major est in illo concupiscentia. Nam ideo majorem illam fecit, ut quod excellentius erat flecteret per hujus amoris tyrannidem, et imbecilliori subiceret. Quia vero matrimonium etiam inducendum erat, eum ex quo orta erat fecit mulieri maritum: Deus enim omnia caritati postponit. Si enim cum res ita factæ sint, primus statim sic insanivit tantamque pugnam et invidiam inseruit diabolus; quid non fecisset, si non ex una radice orti germinassent? Deinde ut aliud quidem subiceretur, aliud imperaret; nam paritas honoris solet sæpe pugnas inducere; non sivit populare imperium esse, sed regnum, et sicut in exercitu, eundem videris in singulis domibus ordinem. Est ergo maritus in ordine regis, mulier vero in ordine præfecti aut ducis exercitus; tertium filii imperium sortiuntur; deinde quartum domestici occupant: nam hi quoque imperant minoribus, et unus sæpe omnibus præfectus fuit, domini ordinem servans, cæterum ut domesticus. Et post hoc aliud rursus imperium (a) [et in ipsis, imperium mulierum, imperium filiorum], et in ipsis filiis rursus aliud secundum ætatem et secundum sexum: non enim in liberis similiter dominatum obtinet femina. Et ubique fere Deus frequentia fecit imperia, ut omnia in concordia manerent et in recto ordine. Idcirco, antequam genus humanum multiplicaretur, cum primi duo tantum essent, jussit hunc imperare, illam parere. Et ne rursus illam ut minorem despiceret, et illa abscinderetur, vide quomodo illam honoraverit et conjunxerit, etiam ante creationem. Nam ait: *Faciamus illi adiutorem* (Gen. 2. 18); ostendens illam in usum factam fuisse, et hac ratione concilians illum cum ea, quæ propter ipsum facta fuit: nam majori affectu ferimur erga ea quæ propter nos facta sunt. Ut ne autem illa rursus efferretur, utpote in auxilium ipsi data, et hoc rumperet vinculum, ex latere illam fecit, ostendens illam partem esse totius corporis. Ut autem neque vir inde extolleretur, non amplius sinit esse solius, quod solius primum fuit; sed contrarium fecit, liberorum procreationem inducens; et hac in re quidem virum præferens, neque tamen totum ipsi relinquens.

4. Vidistin' quot amoris vincula Deus fecerit? Sed hæc quidem ex natura concordie pignora posuit. Nam quod ex eadem substantia sit, ad hoc ducit: omne quippe animal quod simile ipsi est amat; et quod mulier sit ex viro, et quod ex utroque rursum sint filii. Unde etiam nascuntur multi affectus modi. Illum namque ut patrem amamus, illum ut avum; et illam ut matrem, istam ut nutricem; alium ut filium, ut nepotem, ut pronepotem; aliam ut filiam et ut sororis filiam: et hunc quidem ut fratrem, alium vero ut patrualem; aliam ut sororem, aliam ut consobrinam. Et quid opus est recensere omnia cognationis nomina? Excogitavit etiam aliam affectus occasionem: prohibitis enim cognatorum connubiis, ad

(a) Uncinis clausa e Commelin. supplevimus.

alienos eduxit nos, illosque rursum ad nos attraxit. Quia enim a naturali illa cognatione non licebat illos nobis conjungi, a connubio rursus conjunxit, integras domos per unam sponsam conjungens, et genera integra generibus commiscens. *Ne ducas, inquit, uxorem sororem tuam, neque sororem patris, neque aliam puellam quæ talem tecum cognationem habeat* (Levit. 18. 8-10), quæ matrimonium impediat, nomina ponens hujusmodi cognationum. Tibi sufficit ad illorum affectum trahendum, quod eodem partu sis editus, et quod ad te aliter aliæ spectent affinitates. Cur in angustum redigis latitudinem caritatis? cur in illam frustra suscipis amicitiae causam, per quam potes aliam consequi amicitiae occasionem, externa inducta uxore, et per illam inducens cognatorum seriem, matrem, patrem, fratres et illorum affines? Viden' quot modis nos colligaverit? Attamen neque his contentus fuit, sed etiam effecit ut alii aliis indigeremus, ut etiam sic nos conjungeret, quia amicitias usus facit. Ideo non ubique omnia gigni permist, ut hinc etiam nos cogeret cum aliis commisceri. Cum porro illud effecisset ut alter altero egeremus, facilem reddidit commixtionem: nisi enim hoc esset, altera hinc molestia et difficultas emergeret. Si enim medico egentem aut fabro aut alio artifice oporteret peregre proficisci, totum periret. Ideo et urbes paravit, et omnes simul conjunxit. Ut autem eos qui procul sunt facile adire possemus, mare in medio extendit, et ventorum dedit celeritatem, sic faciles reddens peregrinationes. Initio etiam omnes in uno coegit loco; neque prius dispersit, donec ii qui primum donum acceperant, concordia ad malum usi sunt; sed undique nos collegit, et a natura et a cognatione et a lingua et a loco. Ac sicut volebat nos excidere ex paradiso; si enim voluisset, non illic eum quem fecerat hominem in principio posuisset, sed qui non obediit, in causa fuit: sic nos volebat diversæ linguae esse; nam ab initio hoc fecisset; nunc autem in tota terra labium erat unum et vox una omnibus. Propterea nec quando terram oportuit deleri, nos ex alia fecit materia, neque justum transtulit; sed illo in mediis fluctibus dimisso, quasi quadam orbis scintilla, genus nostrum rursus accendit ex beato illo Noe. Et ab initio quidem unum fecit imperium virum præficiens mulieri: quia vero genus nostrum in multam decidit ordinis eversionem, alia quoque imperia constituit, nempe dominorum et magistratuum; et hoc propter caritatem. Quia enim malitia genus nostrum solvit et perimit, ceu quosdam medicos in mediis urbibus constituit qui judicia ferrent, ut deinceps malitiam ceu quamdam caritatis pestem eliminantes, in unum nos cogerent. Ut autem non solum in urbibus, sed etiam in singulis domibus multa concordia esset; cum virum imperio et præcellentia honorasset, mulierem autem concupiscentia armasset, et procreationis liberorum donum in medio eorum deposuisset, alia cum his quæ caritatem conciliarent apparavit. Neque enim omnia permisit viro, neque omnia mulieri, sed et hæc unicuique divisit, mulieri domum,

viro forum consignans; et viro quidem ut aleret, terram enim colit; mulieri vero ut vestiret, tela enim et colus sunt mulieris: ipse namque dedit mulieri texendi industriam. Sed pereat avaritia, quæ non sinit hanc apparere differentiam. Nam mulierum molities viros ad telas deduxit, et radios eis in manus dedit et subtegmen et stamina. Attamen sic etiam fulget divinæ dispensationis providentia. Nam muliere in aliis etiam admodum necessariis opus habemus, et minoribus in iis quæ vitam continent nostram indigemus; tantaque est necessitas, ut etiamsi quis omnium sit hominum ditissimus, neque sic hac conjunctione liberetur, ita ut etiam inferiore opus habeat. Neque enim pauperes solum opus habent divitibus, sed etiam divites pauperibus, et hi magis illis, quam illi istis.

5. Et ut hoc clarius videas, faciamus, si placet, duas urbes; aliam divitum tantum, aliam vero pauperum; et neque in ea quæ divitum est sit quis pauper, neque in ea quæ pauperum est sit quis dives, sed utramque exacte expurgemus: et videamus quænam magis sibi sufficere poterit. Si enim inveniamus eam quæ possit, esse pauperum urbem, palam erit, quod divites magis illis indigeant. Itaque in illa divitum urbe nullus erit artifex, non architectus, non faber, non sutor calcearius, non pistor, non agricola, non faber ærarius, non funium contextor, non aliud quidquam hujusmodi. Quis enim divitum umquam hæc tractare voluerit, quando ii etiam, qui hæc tractant, cum opulenti fuerint, non ultra sustinent horum operum miseriam? Quomodo igitur nobis urbs istæc consistet? Numerata, inquires, pecunia divites hæc a pauperibus ement. Ergo non sibi ipsis sufficiunt, si illis indigeant. Quomodo autem domos ædificabunt? an hoc etiam ement? sed id natura non habet. Ergo necesse est huc artifices evocare, et legem corrumpere, quam initio posuimus cum urbem incolis instrueremus: meministis enim quod dixerimus, neminem esse intus pauperem. Sed ecce necessitas etiam nobis nolentibus ipsos advocavit et introduxit. Unde palam est non posse sine pauperibus urbem subsistere. Si enim maneat civitas nullum ex iis excipiens, non ultra civitas erit, sed peribit. Non igitur sibi sufficiet, nisi velut servatores quosdam pauperes in se congregarit. Videamus rursus pauperum urbem, num illa similiter in egestate degat, divitibus privata. Et primo expurgemus oratione divitias, illasque aperte ostendamus. Quidnam sunt divitiæ? Aurum, argentum, lapides pretiosi, vestes sericæ et purpureæ et aureæ. Quia igitur apparet quænam sint divitiæ, expellamus illas ex pauperum urbe, si velimus pauperum civitatem exacte constituere; ne vel per somnium illic aurum appareat, neque talia vestimenta; si vis autem, neque argentum, neque vasa argentea. Quid ergo? dic mihi, illeone in egestate erit hæc urbs? Minime. Si enim ædificare oporteat, non auro nec argento nec margaritis est opus, sed arte, manibus; manibus autem non utrumque, sed callosis digitisque induratis, robore multo, lignis, lapidibus:

καὶ δι' ἐκείνης συγγενῶν ὄρμαθον, καὶ μητέρα, καὶ πατέρα, καὶ ἀδελφούς, καὶ τοὺς τούτων ἐπιτηδείους; Εἶδες πόσοις τρόποις ἡμᾶς συνέδησεν; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτα αὐτῷ ἤρκεσεν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων χρήζειν παρεσκεύασεν^a, ἵνα καὶ οὕτως ἡμᾶς συναγάγῃ, ἐπειδὴ μάλιστα τὰς φιλίας αἱ χρειᾶι ποιοῦσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ πάντα ἀφῆκε πανταχοῦ γίνεσθαι, ἵνα κἀντεῦθεν ἀλλήλοις ἀναμίγνυσθαι ἀναγκάσῃ. Καταστήσας δὲ ἡμᾶς ἐν χρειᾷ ἀλλήλων, εὐκολον πάλιν τὴν ἐπιμιξίαν ἐποίησεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰς ἐτέραν ἀηδίαν τὸ πρᾶγμα περίστατο καὶ δυσχέριον. Εἰ γὰρ ἱατροῦ δεόμενον ἢ τέκτονος ἢ ἐτέρου δημιουργοῦ, μακρὰν ἔδει στέλλεσθαι ἀποδημίαν, τὸ πᾶν ἀπολώλει. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ πόλεις κατεσκεύασε, καὶ πάντας ὁμοῦ συνήγαγεν. Ἵνα δὴ καὶ τοῖς πόρρωθεν βραδίως ἐπιχωριάζωμεν, θάλατταν εἰς μέσον ἤπλωσε, καὶ ἀνέμων ταχύτητα ἔδωκε, βραδίας ἐντεῦθεν τὰς ἀποδημίας ποιῶν. Παρὰ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν ἐνὶ πάντας συνήγαγε χωρίῳ, καὶ οὐ πρότερον διέσπειρεν, ἕως εἰς κακὸν ἐχρήσαντο τῇ ὁμονοίᾳ οἱ πρῶτοι λαβόντες τὸ δῶρον· ἀλλὰ πάντοθεν ἡμᾶς συνήγαγε, καὶ ἀπὸ φύσεως καὶ ἀπὸ συγγενείας καὶ ἀπὸ γλώττης καὶ ἀπὸ τόπου. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἐβούλετο ἐκπεσεῖν ἡμᾶς τοῦ παραδείσου (εἰ γὰρ ἐβούλετο, οὐδ' ἂν ἐκεῖ κατέθετο ὃν ἐποίησεν ἄνθρωπον τὴν ἀρχὴν), ἀλλ' ὁ παρακούσας αὐτίς· οὕτως οὐδὲ ἀλλογλώσσους εἶναι ἠθέλησεν· ἐπεὶ κἄν ἐξ ἀρχῆς τοῦτο ἐποίησε· νῦν δὲ πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν ἦν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἡνίκα τὴν γῆν ἀφανισθῆναι ἔδει, οὐδὲ τότε ἡμᾶς ἐξ ἄλλης ἐποίησεν ὕλης, οὐδὲ μετέθετο τὸν δίκαιον, ἀλλ' ἀφελὲς αὐτὸν ἐν μέσῳ τῷ κλυδωνίῳ, ὥσπερ τινὰ σπινθηρὰ τῆς οἰκουμένης, ἀνῆψε πάλιν ἡμῶν τὸ γένος ἐκείθεν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Νῶε. Καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν μίαν ἐποίησεν ἀρχὴν, τὸν ἄνδρα ἐπιστήσας τῇ γυναικί· ἐπειδὴ δὲ εἰς πολλὰν ἐξώκειλεν ἀταξίαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ἐτέρας κατέστησεν, τὰς τῶν δεσποτῶν [316], τὰς τῶν ἀρχόντων· καὶ τοῦτο δὲ δι' ἀγάπην. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία διαλυτικὸν καὶ ἀναρετικὸν ἡμῶν τοῦ γένους, ὥσπερ τινὰς ἱατροὺς ἐν μέσας ταῖς πόλεσιν ἐκάθισε τοὺς δικάζοντας, ἵν' ὥσπερ τινὰ λοιμὸν τῆς ἀγάπης τὴν κακίαν ἀπελαύνοντες, πάντας εἰς ἓν συναγάγωσιν. Ἵνα δὲ μὴ μόνον ἐν ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστη οἰκίᾳ πολλὴ ἡ ὁμόνοια ᾗ, τὸν μὲν ἄνδρα τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ὑπεροχῇ τιμήσας, τὴν δὲ γυναῖκα τῇ ἐπιθυμίᾳ καθοπλίσας, καὶ τὸ τῆς παιδοποιίας δὲ δῶρον εἰς μέσον ἀμφοτέρους καταβεί, καὶ ἕτερα μετὰ τούτων συναγωγὰ τῆς ἀγάπης κατεσκεύασεν. Οὔτε γὰρ πάντα ἐπέτρεψε τῷ ἀνδρὶ, οὔτε πάντα τῇ γυναικί, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διείλεν· ἐκάστῳ, τῇ μὲν τὴν οἰκίαν, τῷ δὲ τὴν ἀγορὰν ἐγχειρίσας, καὶ τῷ μὲν τὸ τρέφειν, γεωργεῖ γὰρ· τῇ δὲ τὸ περιβάλλειν, ἰσθὲς γὰρ καὶ ῥακάτῃ τῆς γυναικός· αὐτὸς γὰρ ἔδωκε τῇ γυναικὶ ὑφάσματος σοφίαν. Ἄλλ' ἀπόλοιτο ἡ φιλαργυρία, οὐκ ἀφείσα ταύτην φαίνεσθαι τὴν διάκρισιν. Ἡ γὰρ βλακεία τῶν πολλῶν καὶ τοὺς ἄνδρας εἰς τοὺς ἰστούς ἐπεισῆγαγε, καὶ κερίδῃς αὐτοῖς ἐνεχείρισε καὶ κρόκην καὶ στήμονας. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω διαλάμπει τῆς θείας οἰκονομίας ἡ πρόνοια. Καὶ γὰρ καὶ τῆς γυναικὸς ἐν ἄλλοις ἀναγκαιοτέροις σφόδρα δεόμεθα, καὶ τῶν ἐλαττωμένων ἐν τοῖς συνέχουσιν τὸν βίον ἡμῶν χρήζομεν· καὶ τοσαύτη τῆς χρειᾶς ἐστὶν ἡ ἀνάγκη, ὅτι κἄν πάντων ἀνθρώπων πλουσιώτερος ᾖ τις, οὐδὲ οὕτω

ταύτης ἀπῆλλαται τῆς συναφείας, καὶ τοῦ δεῖσθαι τοῦ καταδεστέρου. Οὐ γὰρ δὴ τῶν πλουσίων οἱ πένητες δέονται μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων, ἢ ἐκεῖνοι τούτων.

ε'. Καὶ ἵνα τοῦτο σαφέστερον ἴδῃς, ποιήσωμεν, εἰ δοκεῖ, δυο πόλεις, τὴν μὲν πλουσίων μόνον, τὴν δὲ πενήτων· καὶ μήτε ἐν τῇ τῶν πλουτούντων ἔστω τις πένης, μήτε ἐν τῇ τῶν πενήτων ἔστω τις πλούσιος ἀνὴρ, ἀλλ' ἐκκαθάρωμεν ἀκριβῶς ἐκατέρω, καὶ ἴδωμεν ποῖα μᾶλλον ἀρκέσαι ἑαυτῇ δυνήσεται. Ἐάν γὰρ εὕρωμεν τὴν τῶν πενήτων δυναμένην, εὐδελον ὅτι οἱ πλούσιοι τούτων μᾶλλον δεήσονται. Οὐκοῦν ἐν μὲν ἐκείνῃ τῇ τῶν εὐπόρων οὐδεὶς ἔσται δημιουργὸς, οὐκ οἰκοδόμος, οὐ τέκτων, οὐχ ὑποδηματορράφος, οὐκ ἀρτοποις, οὐ γεωργός, οὐ χαλκοτύπος, οὐ σχοινοστρῶφος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο τῶν πλουτούντων ταῦτα μετιέναι ποτὲ, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα μεταχειρίζοντες, ὅταν ἐμπορήσωσιν, οὐκ ἀνέχονται τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων τούτων τάλαιπωρίας; Πῶς οὖν ἡμῖν ἡ πόλις στήσεται αὕτη; Δόντες, φησὶν, ἀργύριον οἱ πλουτοῦντες, ταῦτα ὠνήσονται παρὰ τῶν πενήτων. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσουσιν ἑαυτοῖς, εἰ γε ἐκείνων δέονται. Πῶς δὲ οἰκίας οἰκοδομήσονται; ἢ καὶ τοῦτο ὠνήσονται; ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο φύσις. Οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς τεχνίτας ἐκεῖ καλεῖν, καὶ διαφθεῖρειν τὸν νόμον, ὃν ἐθήκαμεν ἐξ ἀρχῆς τὴν πόλιν οἰκίζοντας· μέμνησθε γὰρ, ὅτε ἐλέγομεν, μηδεὶς ἔστω πένης ἐνδόν. Ἄλλ' ἰδοὺ ἡ χρειᾷ, καὶ μὴ βουλομένων [317] ἡμῶν, ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἰσήγαγεν. Ὅθεν δῆλον, ὡς ἀδύνατον χωρὶς πενήτων συστῆναι πόλιν. Εἰ γὰρ μένοι ἡ πόλις μηδένα παραδεχομένη τούτων, οὐκέτι ἔσται πόλις, ἀλλ' ἀπολείται. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσει ἑαυτῇ, εἰ μὴ καθάπερ τινὰς σωτήρας τοὺς πένητας παρ' ἑαυτῇ συναγάγοι. Ἰδωμεν δὲ καὶ τὴν τῶν πενήτων πόλιν, εἰ καὶ αὕτη ὁμοίως ἐνδεῶς διακείσεται τῶν πλουτούντων ἐσπερημένη. Καὶ πρότερον διακαθάρωμεν τῷ λόγῳ τὸν πλοῦτον, καὶ δείξωμεν αὐτὸν σαφῶς. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ πλοῦτος; Χρυσὸς καὶ ἀργυρὸς, καὶ λίθοι τίμιοι, καὶ ἱμάτια σερικὰ καὶ ἀλουργὰ καὶ διάχρυσα. Ἐπεὶ οὖν ἐφάνη τί ποτὲ ἐστὶν ὁ πλοῦτος, ἀπελάσωμεν αὐτὸν τῆς τῶν πενήτων πόλεως, εἰ μέλλοιμεν καθαρῶς πόλιν πενήτων ποιεῖν, καὶ μηδὲ ἄναρ ἐκεῖ φαίνεσθαι χρυσόν, μηδὲ ἱμάτια τοιαῦτα· εἰ δὲ βούλει, μηδὲ ἀργυρὸς, μηδὲ τὰ ἐξ ἀργύρου σκευή. Τί οὖν; παρὰ τοῦτο ἐνδεῶς ζήσεται τὰ τῆς πόλεως ταύτης, εἰπέ μοι; Οὐδέν. Ἄν τε γὰρ οἰκοδομῇν δέη, οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δεῖ καὶ μαργαριτῶν, ἀλλὰ τέχνης καὶ χειρῶν, χειρῶν δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τετυλωμένων, καὶ δακτύλων ἀπεσκληρότων, καὶ ἰσχύος πολλῆς, καὶ ξύλων καὶ λίθων· ἂν τε ὑφαίνειν πάλιν ἱμάτιον, οὐ χρυσοῦ πάλιν ἡμῖν δὲ καὶ ἀργύρου, ἀλλὰ χειρῶν πάλιν καὶ τέχνης καὶ γυναικῶν ἐργαζομένων. Τί δὲ, ἐάν γεωργεῖν δέη καὶ σκάπτειν τὴν γῆν; πλουτούντων ἢ πενομένων χρειᾷ; Παντὶ που δῆλον, ὅτι πενήτων. Καὶ σιδήρον δὲ ὅταν δέη χαλκεύειν, καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν, τοῦ δῆμου τούτου μάλιστα ἡμῖν δεῖ. Ποῦ οὖν δεησόμεθα τῶν πλουτούντων λοιπόν; πλὴν εἰ μὴ καθελείν δεόν τὴν πόλιν ταύτην; Εἰ γὰρ ἐπεισελθόντων ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ τὴν τῶν μαργαριτῶν ἐμπέσειεν ἐπιθυμίαν, οὗτοι οἱ φιλόσοφοι (φιλοσόφους γὰρ ἐγὼ καλῶ τοὺς οὐδὲν περιττὸν ἐπιζητοῦντας), ἀργία δόντες ἑαυτοὺς καὶ τρυφῇ, πάντα ἀπολοῦσι λοιπόν. Καὶ εἰ μὴ χρήσιμος ὁ πλοῦτος, φησὶ, τίνας

^a Allii, κατεσκεύασεν.

ἐνεκεν δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ ; Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πλουτεῖν ; Ἡ Γραφὴ φησιν, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ ὃ ἐάν βοῦλομαι, δώσω αὐτό. Ἐνταῦθα εἰ μὴ πρᾶγμα ἐποιοῦν αἰσχροῦ, καὶ ἐγέλασα νῦν πλατὺν γέλωτα, τῶν ταῦτα λεγόντων καταγελῶν, ὅτι καθάπερ παιδία μικρὰ τραπέζης ἀπολαύοντα βασιλικῆς, μετ' ἐκείνης τῆς τροφῆς καὶ τὸ προστυχὸν ἅπαν ἐπεμβάλλουσι τῷ στόματι· οὕτω καὶ οὗτοι μετὰ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τὰ παρ' ἐαυτῶν συνεισάγουσι. Τὸ μὲν γάρ, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, οἶδα εἰρημένον τῷ προφήτῃ· τὸ δὲ, Ὁ ἐάν θέλω, δώσω αὐτό, οὐκέτι προσκείμενον, ἀλλὰ παρὰ τῶν συρφετῶν τούτων ἐπείσυνεγμένον. Καὶ ἐκεῖνο δὲ τίνοος ἐνεκεν εἴρηται ἐρῶ. Ὁ γὰρ προφήτης Ἀγγαῖος ἐπειδὴ συνεχῶς ἐπηγγέλλετο τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος τὸν νῆον δεῖξιν ἐπὶ τοῦ σχήματος τοῦ προτέρου, καὶ ἠπίστουν τῷ λεγομένῳ τινὲς καὶ σχεδὸν ἀδύνατον εἶναι ἐνόμιζον, εἰ μετὰ τὴν τέφραν καὶ τὴν κόνιν τοιοῦτος πάλιν φανεῖται ὁ οἶκος· ἐκεῖνος ἐκλύων αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ [318] ταῦτα λέγει, ὡς ἂν εἰ ἐλεγε· Τί δεδοίκατε ; τί δὲ ἀπιστεῖτε ; Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ οὐ δέομαι, παρ' ἐτέρων δανεισάμενος, οὕτω καλλωπίσαι τὸν οἶκον. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν, ἐπιγγαγε, Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην. Μὴ τοίνυν ἀραχνῶν ὑφάσματα ἐπεισάγωμεν τῷ πέπλῳ τῷ βασιλικῷ. Εἰ γάρ, ἐν ἀλουργίδι εἰ τις ἀλοῖη κρόκην παράσημον ἐμπλέκων, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν οὐδὲ γὰρ τὸ τυχὸν ἐντεῦθεν ἑμάρτημα γίνεται. Καὶ τί λέγω παρὰ προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν ; παρὰ στιγμήν μόνην, καὶ παρὰ ὑπόκρισιν μόνην ἀναγνώσεως πολλὰ πολλάκις ἄτοπα ἐτέχθη νοήματα.

ζ'. Πόθεν οὖν οἱ πλουτοῦντες ; φησί· καὶ γὰρ εἴρηται, Πλούτος καὶ πενία παρὰ Κυρίου. Ἐρῶμεθα οὖν τοὺς ταῦτα ἡμῖν ἀνθυποφέροντας, Ἄρα πᾶς πλούτος καὶ πᾶσα πενία παρὰ Κυρίου ; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι ; Καὶ γὰρ ὁρῶμεν, καὶ ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τάφους κακουργίας καὶ ἀπὸ γοητείας καὶ ἐξ ἐτέρων τοιούτων προφάσεων πολλὴν πολλοῖς συναγόμενον πλούτον, καὶ τοὺς ἔχοντας οὐδὲ ζῆν ἀξίους θνῆτας. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοῦτον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν πλούτον εἶναι φάμεν ; Ἀπαγε· ἀλλὰ πόθεν ; Ἐξ ἀμαρτίας. Καὶ γὰρ ἡ πόρνη τὸ σῶμα ἐνυδρίσασα πλουτεῖ, καὶ εὐμορφος νέος πολλάκις τὴν ὥραν ἀποδόμενος μετ' ἀσχημοσύνης κέκτηται χρυσίον, καὶ ὁ τυμβωρύχος τοὺς τάφους ἀναβρῆξας συνήγαγε πλούτον ἄδικον, καὶ ὁ ληστής τοὺς τοίχους διορύξας. Οὐκοῦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἅπα· ὁ πλούτος ; Τί οὖν, φησιν, ἐροῦμεν πρὸς τὴν ῥῆσιν ταύτην ; Μάθε πρῶτον καὶ πενίαν οὐκ ἀπὸ Θεοῦ γινομένην, καὶ τότε καὶ ἐπὶ τὴν ῥῆσιν αὐτὴν βαδιούμεθα. Ὅταν γὰρ τις ἄσωτος ὢν νέος, ἢ εἰς πόρνας ἀναλώσῃ τὸν πλούτον, ἢ εἰς γόητας, ἢ εἰς ἐτέρας τινὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας, καὶ γένῃται πένης, οὐκ εὐδηλον, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀσωτίας ; Πάλιν εἰ τις ὑπὸ ἀργίας γένοιτο πένης, εἰ τις ὑπὸ ἀνοίας εἰς πτωχείαν

κατενεχθεῖ, εἰ τις ἐπικινδύνους καὶ παρανόμους ἐπιχειρῶν πράγμασιν, οὐκ εὐδηλον πάντως, ὅτι οὐδὲ τούτων τις καὶ τῶν τοιούτων εἰς τὴν πτωχείαν αὐτὴν ἀπὸ Θεοῦ κατηνέχθη ; Ψεύδεται οὖν ἡ Γραφή ; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἀνοηταίνουσιν οἱ μὴ μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριθείας ἐξετάζοντες τὰ γεγραμμένα ἅπαντα. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ὡμολόγηται, ὅτι ἀψευδὴς ἡ Γραφή, καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη, ὅτι οὐ πᾶς πλούτος παρὰ Θεοῦ, τῆς τῶν ἀπερισκέπτως ἀναγινωσκόντων ἀσθενείας ἡ ἀπορία. Καὶ ἰδεὶ μὲν ἡμῶς ἀφεῖναι, ἐν τούτῳ ἀπαλλάξαντας τὴν Γραφὴν τῶν ἐγκλημάτων, ἵνα ταύτην ἡμῖν δίκην δώτε τῆς περὶ τὰς Γραφὰς ῥαθυμίας· ἀλλ' ἐπειδὴ φεῖδομαι σφόδρα ὑμῶν, καὶ οὐ δύναμαι ἐπιπλέον θορυβουμένους ἰδεῖν καὶ διαταρattoμένους, [319] φέρε καὶ τὴν λύσιν ἐπαγάγωμεν, πρότερον τὸν εἰρηκότα εἰπόντες, καὶ τότε εἴρηται, καὶ πρὸς τίνας. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἅπασιν ὁ Θεὸς διαλέγεται, ὥσπερ οὐδὲ ἡμεῖς παιδίοις καὶ ἀνδράσιν ὁμοίως κεχρήμεθα. Πότε οὖν εἴρηται, καὶ ὑπὸ τίνοος, καὶ πρὸς τίνας ; Ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς οὐδὲν ἕτερον εἰδότες ἢ τὰ αἰσθητὰ, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ Θεοῦ δοκιμάζοντας τὴν ἰσχύν. Οὗτοι γὰρ οἱ λέγοντές εἰσι· Μὴ καὶ ἄριστον δύναται δοῦναι ; καὶ, Τί σημείον δεικνύεις ἡμῖν ; Οἱ κατέρες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὡρ ὁ Θεὸς ἡ κοιλία. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τούτων αὐτὸν ἐδοκίμαζον, λέγει πρὸς αὐτοὺς, δύνατον καὶ τοῦτο τῷ Θεῷ, καὶ πλουσίους ποιῆσαι καὶ πένητας· οὐχ ὅτι πάντως αὐτὸς ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι δύναται, ὅταν θέλῃ· ὥσπερ ὅταν λέγῃ, Ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτὴν, καὶ πάντα τοὺς ποταμούς ἐξηρημῶν· καίτοι τοῦτο οὐδέποτε γέγονε. Πῶς οὖν αὐτὸ ὁ προφήτης φησιν ; Οὐχ ὡς γινόμενον δεῖ, ἀλλ' ὡς δυνατόν αὐτῷ ποιῆσαι. Ποίαν οὖν πενίαν δίδωσι, καὶ ποῖον πλούτον ; Ἀναμνήσθητι τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰς τὴν τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ διδόμενον πλούτον. Καὶ γὰρ τὸν Ἀβραάμ αὐτὸς πλούσιον ἐποίησε, καὶ μετ' ἐκείνου τὸν Ἰωβ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν· Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν ; Καὶ ὁ τοῦ Ἰακώβ πλούτος ἐκείθεν τὴν ἀρχὴν εἶχεν. Ἔστι δὲ καὶ πενία παρ' αὐτοῦ ἡ ἐπαινετή, οἷαν προσξένοι τότε τῷ πλουσίῳ ἐκείνῳ, λέγων· Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπόδηχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι· καὶ τοῖς μαθηταῖς πάλιν νομοθετῶν καὶ λέγων, Μὴ κτήσασθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρόν, μηδὲ δύο χιτῶνας. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι πάντα πλούτον αὐτὸς δίδωσι· καὶ γὰρ ἐδέχθη καὶ ἀπὸ φόνων καὶ ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ μυρίων ἐτέρων προφάσεων συλλεγόμενος οὗτος. Ἀλλὰ πάλιν εἰς τὸ πρότερον ἡμῖν ὁ λόγος περισταταί ζητήμα. Εἰ γὰρ μηδὲν ἡμῖν χρήσιμοι οἱ πλουτοῦντες, διὰ τί γεγέννηται ; τί οὖν ἂν εἴποιμεν ; Ὅτι οὗτοι οὐ χρήσιμοι, οἱ ἑαυτοὺς οὕτω ποιοῦντες πλουσίους, ὡς οἱ γε παρὰ τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, καὶ σφόδρα χρήσιμοι. Καὶ τοῦτο ἀπ' αὐτῶν τῶν παρ' ἐκείνων γινόμενων μάνθανε. Καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς δεομένοις ἅπασιν τὸν πλούτον ἐκέκτητο. Ὁ γὰρ τριῶν παραγενομένων, ὡς ἐνόμιζεν, ἀνθρώπων, μόσχον θύσας, καὶ τρία μέτρα

si rursus vestem texere, non auro rursus opus est, non argento, sed manibus rursus et arte mulieribusque operantibus. Quid vero si terram colere oporteat et fodere, an divitibus an pauperibus est opus? Palam est quod pauperibus. Et si ferrum tractare oporteat, aut quid simile facere, hac maxime plebe nobis opus est. Ubinam ergo divitibus opus habebimus, nisi destruere oporteat hunc civitatem? Nam si illis ingressis, in auri et margaritarum concupiscentiam inciderint hi philosophi (philosophos enim voco eos, qui nihil superfluum quærent), otio se dantes et voluptati, omnia demum perdent. Et nisi utiles sint divitiæ, inquires, cur a Domino datæ sunt? Et undenam liquet divitiæ a Deo dari? Scriptura dicit: *Meum est argentum et meum aurum* (Aggæi 2. 9), et cui voluero dabo illud. Illic, nisi rem turpem facerem, profuse nunc risissem, illos qui hæc dicunt irridens, quia sicut pueruli regia fruentes mensa, cum illo alimento quidquid inciderit in os injiciunt. Sic et hi cum divinis Scripturis sua quoque colligunt. Illud enim, *Meum est argentum, et meum est aurum*, scio dictum fuisse a propheta; illud vero, Cui voluero dabo ipsum, non ibi jacere, sed a facibus istis inductum fuisse. Illud vero qua de causa dictum sit dicam. Propheta Aggæus, quia frequenter Judæis promiserat, post reditum ex Babylone se templum ostensurum in priore forma, non credebant autem quidam dicenti, et fero rem impossibilem existimabant, quod in cinerem et pulverem redacta domus, talis rursus apparitura esset; ille solvens incredulitatem ipsorum, ex persona Dei hæc dicit, ac si diceret: Quid timetis? quid non creditis? *Meum est argentum et meum aurum*, nec opus habeo, ut pecunia sænore accepta, sic ædem exornem. Et quod hoc sit, subjunxit: *Et erit gloria domus hujus ultima supra primam* (Aggæi 2. 10). Ne ergo in vestimentum regum telas araneorum inducamus. Nam si quis deprehendatur in purpura deforme subtegmen contexens, extremas dabit pœnas, multo magis in spiritualibus: neque enim hinc leve peccatum oritur. Et quid dico de additione et de subtractione? ex puncto tantum, et ex simulata altera lectione multa sæpe absurda sensa orta sunt.

6. Undenam ergo divites? inquires; dictum est enim, *Divitiæ et paupertas a Domino* (Eccli. 11. 14). Interrogabimus ergo eos qui hæc nobis objiciunt: Ergone omnes divitiæ et omnis paupertas a Domino? et quis hoc dixerit? Nam videmus et ex rapina et ex maleficio in fodiendis sepulcris, et ex præstigiis exque aliis hujusmodi causis, magnas a multis corradi divitiæ, et qui eas possident, ne vita quidem dignos esse. Quid ergo, dic mihi, hæcine divitiæ a Deo esse dicamus? Absit: sed undenam? Ex peccato. Nam meretricis corpus suum contumelia afficiens, ditescit; et formosus adolescens sæpe formam vendens suam, cum turpitudine aurum possidet; et sepulcrorum effossor, disruptis sepulcris, divitiæ cogit injustas, itemque latro muris perforatis. Ergone a Domino omnes divitiæ? Quid ergo, inquires, respondebimus ad hoc dictum? Disce prius nec paupertatem a Deo esse, et

tunc ad hoc dictum veniemus. Cum enim quis juvenis prodigus aut in meretrices divitiæ consumpserit, aut in præstigiatores, aut in alias quaspiam similes cupiditates, et pauper evaserit; nonne palam est hoc a Deo factum non esse, sed ab ipsius profusione? Rursus si quis ob segnitiam pauper fiat, si quis ex insania in paupertatem decidat, si quis periculosas et iniquas res aggressus; nonne conspicuum prorsus est, nullum eorum qui hujusmodi sunt in paupertatem a Deo dejectum fuisse? Mentitur ergo Scriptura? Absit; sed stulte agunt ii, qui non cum ea qua par esset accuratatione omnia quæ scripta sunt examinant. Nam si et hoc in confesso sit, quod Scriptura mentiri nequeat, et hoc demonstratum sit, quod non omnes divitiæ a Deo sint; difficultas venit ex imbecillitate eorum qui non considerate legunt. Et oporteret quidem vos dimittere, cum in hoc Scripturam ab oblati criminibus liberavimus, ut has nobis vestræ in legendis Scripturis negligentia daretis pœnas: verum quia vobis admodum parco, et non possum amplius videre vos conturbatos, age solutionem afferamus, primo eum qui dixit memorantes, et quando dictum fuerit, et ad quosnam. Neque enim Deus cum omnibus similiter loquitur; ut neque nos cum pueris et cum viris similiter verba facimus. Quandonam ergo dictum est, et a quo, et ad quosnam? A Salomone in Veteri ad Judæos, qui nihil aliud sciebant quam sensibilia, et ab iis Dei virtutem probabant. Ili enim sunt qui dicebant: *Numquid et panem poterit dare* (Psal. 77. 20)? et, *Quod signum ostendis nobis* (Matth. 12. 38)? *Patres nostri manducaverunt manna in deserto* (Joan. 6. 31). *Quorum deus venter* (Philipp. 3. 19). Quoniam igitur ex iis illum exercebant, dicit ipsis, Hoc quoque potest Deus, et divites facere et pauperes; non quod omnino ipse faciat, sed quod possit, quando voluerit: ut et quando dixerit, *Qui mari comminatur, et exsiccatur illud, et omnes fluvios in desertum redigens* (Nahum. 1. 4); quamquam hoc numquam factum est. Quomodo igitur illud propheta dicit? Non quod semper fiat, sed quod ipse possit facere. Quam ergo paupertatem dat et quas divitiæ? Recordare patriarchæ, et scies quænam a Deo dentur divitiæ. Nam Abrahamum ipse divitem reddidit; et post illum Jobum, ut et ipse dicit: *Si bona quidem suscepimus a Domino, mala autem non sustinebimus* (Job. 2. 10)? Et Jacobi divitiæ inde initium sumpserunt. Est autem et paupertas ab eo laudabilis, quam illi diviti tunc conciliabat dicens: *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (Matth. 19. 21); et discipulis rursus legem statuens ac dicens: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas* (Luc. 9. 3). Ne itaque dicas ipsum omnes dare divitiæ: nam demonstratum est et ex cædibus et ex rapinis et ex mille aliis occasionibus ipsas colligi. Sed rursus ad priorem quæstionem sermo reducatur. Si enim ad nihil nobis utiles divites sunt, cur facti fuere? quid ergo dixerimus? Quod hi non prosint, qui se sic divites reddunt; ut illi qui a Deo facti sunt, valde sunt utiles. Hoc ab illorum gestis edisce.

Etenim Abraham peregrinis et egenis omnibus possidebat divitias. Ille enim cum advenissent tres, ut existimabat, homines, vitulo nactato tribusque simile mensuris subactis, in ostioque sedens tempore meridiano, considera cum quanta liberalitate et alacritate sua omnibus impenderet, cum pecuniis etiam corporis ministerium adhibens, et hæc in tanto senio. Porcus erat hospitum eorumque qui in necessitate erant, nihil sibi proprium possidens, nec etiam filium suum: Deo namque iubente hunc etiam tradidit; cum filio autem seipsum dedit, et totam domum, quando studeat fratris filium eripere. Et hæc faciebat non pecuniarum causa, sed ex humanitate sola. Cum enim ipsum manubiarum dominum fecerunt qui ab ipso servati fuerant, usque ad filium subtegminis et corrigiam calceamenti omnia recusavit.

7. Talis erat et beatus Job: etenim, *Ostium meum, inquit, omni venienti apertum erat. Ego eram oculus cæcorum et pes claudorum; ego eram pater infirmorum; foris autem non manebat hospes* (Job. 31. 32. et 29. 15. 16): infirmi autem, si quando opus habebant, non frustrabantur; neque sivi infirmum ex ostio meo sinu vacuo exire. Et his multo plura, ne omnia nunc recenseamus, facere non desinebat, in egenos omnes divitias consumens. Vis etiam illos divites videre, qui a Deo non tales facti sunt, ut discas quomodo divitiis sint usi? Vide illum qui cum Lazaro, qui ne micas quidem dabat; vide Achaabum,

qui et vineam rapuit; vide Giezi, vide omnes qui huiusmodi fuere. Nam qui juste possident, utpote qui a Deo acceperint, secundum Dei præcepta impendunt; quia autem in acquirendo Deum offenderunt, et in expensis quoque idipsum faciunt, in meretrices et parasitos insumentes, aut suffodientes vel claudentes, in mendicum autem nihil erogantes. Et cur, inquit, permittit Deus ut tales homines sint divites? Quia patiens est, quia vult nos ad poenitentiam adducere, quia gehennam præparavit, quia diem statuit in qua iudicaturus est orbem. Si autem statim divites plecteret, Zacchæus non habuisset tempus ad poenitentiam, ita ut redderet quadruplum eorum quæ raperat, et dimidium etiam bonorum suorum adderet: non Matthæus tempus habuisset ut mutaretur et fieret apostolus, si ante opportunum tempus raptus fuisset: non alii multi similes. Propterea exspectat, ad poenitentiam omnes vocans. Si vero noluerint, sed in iisdem permanserint, audient Paulum dicentem: *Quod secundum duritiem eorum et impoenitens cor thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis et justi iudicii Dei* (Rom. 2. 5). Quam iram ut fugiamus, ditemur divitiis cælestibus, et laudabilem persequamur paupertatem. Ita enim et cælestia consequemur dona, quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

CAP. 14. v. 1. *Persequimini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.*

1. Quia enim cum accuratatione caritatis virtutem omnem illis recensuit, de cætero hortatur ut cum alacritate illam amplectantur: ideoque dicebat, *Persequimini*. Nam qui persequitur, illud solum respicit quod persequitur, et ad illud tendit, nec desistit donec accipiat. Qui persequitur, cum per seipsum non potest, per eos qui ante illum sunt, fugientem apprehendit, eos qui prope sunt cum magno studio adhortans, ut detineant et servant eum qui captus fuit, donec ille advenerit. Hoc nos quoque faciamus: cum ipsi non pervenimus ad caritatem, eos qui prope sunt jubeamus eam detinere, donec perveniamus ad illam: deinde cum apprehenderimus, ne ultra dimittamus eam, ne rursus a nobis fugiat. Assidue enim a nobis resilit, quia non ut par est illa utimur, sed omnia ei præferimus. Ideo omnia oportet facere, ut illam accurate retineamus. Nam si hoc fiat, non multo nobis deinceps opus erit labore, imo ne levi quidem; sed in deliciis versantes, festum agentes, per angustam virtutis viam incedemus. Ideo ait, *Persequimini eam*. Deinde ne putarent, ideo ipsum de caritate sermonem induxisse, ut charismata exstingeret, subiungit dicens: *Æmulamini autem spiritualia, magis autem ut prophetetis*. 2. *Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit; Spiritu autem loquitur mysteria*: 3. *qui autem prophetat,*

hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem et consolationem. Comparationem hic demum facit charismatum, et linguarum charisma deprimit, neque omnino inutile ostendens, neque valde utile per se. Nam admodum in hoc intumescabant, quia magnum putabatur esse charisma. Magnum vero putabatur esse, quia ipsum primum apostoli acceperant, et cum tanta dignitate ac splendore. Neque tamen aliis ideo præstantius erat. Cur ergo ante alia illud acceperant apostoli? Quia per omnes orbis partes pervasuri erant: et sicut in tempore quo facta est turris, lingua quæ erat una dividebatur in multas (Gen. 11); ita tunc quæ erant multæ, sæpe ibant ad unum hominem; et idem homo Persarum et Romanorum et Indorum et aliis multis loquebatur linguis, in ipso insonante Spiritu: et hoc charisma appellabatur charisma seu donum linguarum, quoniam poterat simul multis loqui linguis. Vide ergo quomodo id ipsum et deprimit et extollit. Nam dicendo, *Qui loquitur linguis, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit*, depressit illud, ostendens non magnam esse utilitatem: subjungendo autem, *Spiritu loquitur mysteria*, rursus extulit, ne videretur esse supervacaneum et inutile, et temere ac frustra datum. *Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem et adhortationem et consolationem*. Vidistin' undenam ostendat hujus doni excellentiam, ex eo quod in commune conferat; et quomodo id ubique præ-

σε· μεδάλω· φυράσας, καὶ πρὸς τῇ θύρᾳ καθήμενος ἐν καιρῷ μεσημβρίας, ἐνύκνησον μεθ' ὅσης σαφιλίας καὶ προθυμίας τὰ αὐτοῦ πᾶσιν ἀνήλπισκε, μετὰ τῶν χρημάτων καὶ τὴν τοῦ σώματος παρεχόμενος ὑπηρεσίαν, καὶ ταῦτα ἐν γῆρᾳ τοσοῦτῃ, καὶ λιμῇ τῶν ξένων καὶ τῶν ἐν χρεαίαις καθεστηκότων ὧν, καὶ οὐδὲν ἴδιον κεκτημένος, οὐδὲ αὐτὸν τὸν υἱόν· καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ καλεῖσαντος, καὶ τοῦτον ἐπέδωκε· μετὰ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ ἑαυτὸν ἐπέδωκε καὶ τὴν οἰκίαν ἅπασαν, ἥνικα τὸν ἀδελφιδουὺν ἐξαργάσαι ἐσπευδε. Καὶ ταῦτα οὐ χρημάτων ἔνεκεν ἐποίει, ἀλλὰ φιланθρωπίας μόνης. Ὅτε γοῦν τῶν λαφύρων αὐτὸν ἐποιοῦν κύριον οἱ δι' αὐτοῦ σωθέντες, μέχρι σπαρτίου καὶ σφαιρωτῆρος ἅπαντα διεκρούσατο.

ζ'. [320] Τοιούτος καὶ ὁ μακάριος ἦν Ἰώδ. Καὶ γὰρ *Ἦ θύρα μου, φησὶ, παντὶ ἐλθόντι ἡνέφωτο. Ἐγὼ ἤμην ὀφθαλμὸς τυφλῶν, ποὺς δὲ χωλῶν· ἐγὼ ἤμην πατήρ ἀδυνάτων· ἐξω δὲ οὐκ ἠύλλιστο ξένος· ἀδύνατοι δὲ, ἦν ποτε χρεῖαν εἶχον, οὐκ ἀπέτυχον, οὐδὲ εἴσα ἐξελθεῖν ἀδύνατον τὴν θύραν μου κόλπῳ κενῷ. Καὶ πολλῶν κλειόμενα δὲ τούτων, ἵνα μὴ πάντα καταλέγωμεν νῦν, διετέλει πράττων, εἰς τοὺς δεομένους ἅπαντα τὸν πλοῦτον καταναλίσκων. Βούλει καὶ τοὺς οὐ παρὰ Θεοῦ γινομένους πλουσίους ἰδεῖν, ἵνα μάθῃς πῶς κέχρηται τῷ πλούτῳ; Ὅρα τὸν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, τὸν οὐδὲ τῶν ψυχῶν μεταδιδόντα· ὅρα τὸν Ἀχάδ τὸν καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἀρπάζοντα· ὅρα τὸν Γκιζῆ, ὅρα τοὺς τοιούτους ἅπαντας. Οἱ μὲν γὰρ δικαίως κεκτημένοι, ἄτε παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες, εἰς*

τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα ἀναλίσκουσιν· οἱ δὲ ἐν τῷ κτᾶσθαι προσκρούσαντες τῷ Θεῷ, καὶ ἐν τῷ δαπανᾶν τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν, εἰς πόρνας καὶ παρασίτους ἀναλίσκοντες, ἢ κατορύττοντες καὶ ἀποκλείοντες, εἰς πτωχὸν δὲ οὐδὲν δαπανῶντες. Καὶ τίνας ἔνεκεν, φησιν, ὁ Θεὸς ἀφήσιν πλουτεῖν τοὺς τοιούτους; Ὅτι μακροθυμὸς ἐστίν, ὅτι βούλεται ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν, ὅτι γέενναν ἡτοίμασεν, ὅτι ἐστησεν ἡμέραν ἐν ἣ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην. Εἰ δὲ εὐθέως τοὺς πλουτοῦντας κακῶς ἐκόλαζεν, οὐκ ἂν ὁ Ζαχαρίας ἔσχε προθεσμίαν μετανοίας, ὥστε καὶ τετραπλάσιον ἀποδοῦναι, ἅπερ ἤρπασε, καὶ τὰ ἡμίση προσθεῖναι τῶν ἑαυτοῦ· οὐκ ἂν ὁ Ματθαῖος μεταβαλέσθαι καὶ γενέσθαι ἀπόστολος, προαναρπαγὶς τοῦ προσηκόντος καιροῦ· οὐκ ἂν ἕτεροι πολλοὶ τοιοῦτοι. Διὰ ταῦτα ἀνέχεται εἰς μετάνοιαν καλῶν ἅπαντας. Εἰ δὲ μὴ βούλονται, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν, ἀκούσονται τοῦ Παύλου λέγοντος, *ὅτι Κατὰ τὴν σκληρότητα αὐτῶν καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ·* ἦντινα ὀργὴν ἵνα φύγωμεν, πλουτῶμεν τὸν τοῦ ὀρανοῦ πλοῦτον, καὶ τὴν ἐπαινετὴν διώκωμεν πενίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕ'.

Διώκετε τὴν ἀγάπην· ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μάλλον δὲ ἵνα προφητεύητε.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ ἀκριβείας τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς κατέλεξεν ἅπασαν τῆς ἀγάπης, παραινεῖ λοιπὸν μετὰ προθυμίας αὐτῆς ἀντέχεσθαι· διὸ καὶ ἔλεγε, *Διώκετε.* Ὁ γὰρ διώκων ἐκεῖνο μόνον ὀρᾷ τὸ διωκόμενον, καὶ τρεῖς ἐκεῖνο τέταται, καὶ οὐκ ἀφίσταται ἕως ἂν λάβῃ. Ὁ διώκων ὅταν δι' ἑαυτοῦ μὴ δυνήθῃ, διὰ τῶν πρὸ [321] αὐτοῦ καταλαμβάνει τὸν φεύγοντα, τοὺς ἐγγὺς ὄντας μετὰ πολλῆς παρακαλῶν τῆς σπουδῆς κατέχειν καὶ τηρεῖν αὐτῷ κατασχεθέντα, ἕως ἂν φθάσῃ. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· καὶ ὅταν αὐτοὶ μὴ φθάσωμεν τὴν ἀγάπην, τοὺς ἐγγὺς ὄντας αὐτῆς καλεῶμεν κατέχειν αὐτήν, ἕως ἂν φθάσωμεν πρὸς αὐτήν· εἴτα ἐπειδὴν ἐπιλαβώμεθα, μηκέτ' ἀφώμεν αὐτήν, ἵνα μὴ πάλιν ἡμᾶς διαφύγῃ. Συνεχῶς γὰρ ἡμῶν ἀποπηδᾷ, ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον αὐτῇ κεχρήμεθα, ἀλλὰ πάντα αὐτῆς προτιμῶμεν. Διὰ τοῦτο πάντα χρὴ ποιεῖν, ὥστε αὐτὴν μετὰ ἀκριβείας κατασχεῖν. Ἐάν γὰρ τοῦτο γένηται, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ πόνου ἡμῖν λοιπὸν, μάλλον δὲ οὐδὲ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τρυφῶντες καὶ πανηγυρίζοντες, τὴν στενὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν βαδιοῦμεθα. Διὸ φησι, *Διώκετε αὐτήν.* Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο τὸν τῆς ἀγάπης εἰσάγαγε λόγον, ἵνα σέβῃ τὰ χαρίσματα, ἐπάγει λέγων· *Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μάλλον δὲ ἵνα προφητεύητε.* Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει· Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια· ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις

λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν.

Σύγκρισιν ἐνταῦθα λοιπὸν ποιεῖται τῶν χαρισμάτων, καὶ καθαιρεῖ τὸ τῶν γλωσσῶν, οὔτε πάντῃ ἀχρηστον δεικνύς, οὔτε σφόδρα ὠφέλιμον καθ' ἑαυτό. Καὶ γὰρ σφόδρα ἐπὶ τούτῳ ἐφυσῶντο, ἐπειδὴ καὶ μέγα εἶναι τὸ χάρισμα ἐνομίζετο. Ἐνομίζετο δὲ μέγα εἶναι διὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ τοὺς ἀποστόλους εἰληφέναι, καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιδείξεως. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο τῶν ἄλλων προτιμότερον ἦν. Τίνος οὖν ἔνεκεν πρὸ τῶν ἄλλων ἔλαβον αὐτὸ οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχεσθαι ἐμελλον. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς πυργοποιίας ἡ μία γλῶττα εἰς πολλὰς διετέμνετο· οὕτω τότε αἱ πολλαὶ πολλὰκις εἰς ἓνα ἄνθρωπον ἤσαν, καὶ ὁ αὐτὸς καὶ τῇ Παρσῶν καὶ τῇ Ῥωμαίων καὶ τῇ Ἰνδῶν καὶ ἐτέραις πολλαῖς διελέγετο γλῶτταις, τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦντος αὐτῷ· καὶ τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο χάρισμα γλῶττων, ἐπειδὴ πολλὰκις ἄνθρωπον εἰδύνατο λαλεῖν φωναῖς. Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτὸ καὶ καθαιρεῖ καὶ ἐπαίρει. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ὁ λαλῶν γλώσσῃς, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, καθέλει, δεῖξας οὐ πολὺ τὸ χρησίμῳ ὄν· τῷ δὲ ἐπάγειν, ὅτι Πνεύματι λαλεῖ μυστήρια, πάλιν ἐπηρεν, ἵνα μὴ περιττὸν εἶναι δόξῃ καὶ ἀχρηστον καὶ εἰκὴ δειδρμένον. Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. Εἶδες πόθεν τὸ ἐξαίρετον δείκνυσι τοῦ χαρίσματος τούτου, ἀπὸ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, καὶ πῶς πανταχοῦ τοῦτο προτιμᾷ τὸ εἰς τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν γινόμενον; Ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ἀνθρώποις

λαλοῦσιν, εἰπέ μοι; Ἄλλ' οὐ τοιαύτην οἰκοδομήν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν.

[322] Ὡστε τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κατέχεσθαι, ἀμφοτέροις κοινόν, καὶ τῷ προφητεῦντι καὶ τῷ γλώσσαις λαλοῦντι· τοῦτι δὲ αὐτός, ὁ προφητεῦντων λέγω, πλεονεκτεῖ, τῷ καὶ χρήσιμος εἶναι τοῖς ἀκούουσι. Τῶν γὰρ γλώσσαις λαλούντων οὐκ ἔχουσιν οἱ τὸ χάρισμα οὐκ ἔχοντες. Τί οὖν; οὐδένα ψκοδόμουν ἔχειν; Ναί, φησὶν, ἑαυτοὺς μόνους· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὁ λαλῶν γλώσση, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. Καὶ πῶς, εἰ μὴ οἶδεν ἃ λέγει; Ἀλλὰ τέως· περὶ τῶν εἰδόντων ἃ λέγουσι διαλέγεται, εἰδόντων μὲν αὐτῶν, οὐκ ἐπισταμένων δὲ εἰς ἑτέρους ἐξενεγκεῖν. Ὁ δὲ προφητεῦντων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Ὅσον δὲ τὸ μέσον ἐνός καὶ Ἐκκλησίας, τοσοῦτον τὸ διάφορον τούτου κἀκείνου. Εἶδες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς οὐκ εἰς τὸ μηδὲν ἐξωθεῖ τὸ χάρισμα, ἀλλὰ δαίκνυσιν ἔχον μὲν κέρδος, μικρὸν δὲ καὶ ὅσον τῷ κεκτημένῳ μόνον ἀρκέσαι; Εἴτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι βασκαίνων αὐτοῖς καθαιρεῖ τὰς γλώσσας (καὶ γὰρ οἱ πλείους εἶχον τὸ χάρισμα τοῦτο), διορθούμενος αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν φησὶ· *Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτός ἐι μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομῇ λάθῃ. Τὸ δὲ μᾶλλον καὶ μείζων οὐ τῶν ἐναντίων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν ὑπερεχόντων.*

β'. Ὡστε κἀνευθεν δηλον, ὅτι οὐδιαβάλλει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐπὶ τὰ βελτίονα αὐτοὺς ἀγει, τὴν τε περὶ αὐτοὺς κηδεμονίαν, καὶ τὴν φρόνου παντὸς ἀπηλλαγμένην ψυχὴν ἐπιδεικνύς. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Δύο ἢ τρεῖς, ἀλλὰ, *Πάντας ὑμᾶς θέλω γλώσσαις λαλεῖν*· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητεύειν· καὶ τοῦτο μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνο· μείζων γὰρ ὁ προφητεύων. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύασε αὐτὸ καὶ ἀπέδειξε, τότε λοιπὸν καὶ ἀποφαίνεται, οὐ μὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· ἐπήγαγε γὰρ, Ἐκτός ἐι μὴ διερμηνεύει· ὡς ἐὰν δύνηται τοῦτο, τὸ διερμηνεύειν λέγω, ἴσως γέγονε τῷ προφήτῃ, φησὶν, ἐπειδὴ πολλοὶ οἱ τὴν ὠφέλειαν καρπούμενοι· ὁ γὰρ μάλιστα παρατρῆναι, πῶς διὰ πάντων τοῦτο πρὸς τῶν ἄλλων ἐπιζητεῖ. *Νυνὶ δὲ, ἀδελφοί, ἐὰν ἐλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδασχῇ;* Καὶ τί λέγω, φησὶ, τοὺς ἄλλους; Ἔστω γὰρ ὁ φεγγόμενος γλώσσαις Παῦλος· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἔσται τι πλεον τοῖς ἀκούουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι τὸ ἐκείνοις συμφέρον ζητεῖ· οὐ πρὸς τοὺς τὸ χάρισμα ἔχοντας ἀπεχθῶς ἔχει, ὅπου γε οὐδὲ ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου παραιτεῖται δειξάς τὸ ἀνωφελές. Καὶ αἰετὶ δὲ τὰ φορτικὰ ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου γυμνάσει, ὡς καὶ ἀρχόμενος τῆς Ἐπιστολῆς ἔλεγε· *Τίς ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς; τίς δὲ Κηφᾶς;* Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι Οὐδὲ ἐγὼ ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν [323] διδασχῇ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐὰν μὴ τι εἴπω δυνάμενον ὑμῖν εὐληπτον γενέσθαι, καὶ δυνάμενον εἶναι σαφές, ἀλλ' ἐπιδείξομαι μόνον, ὅτι γλωττῶν ἔχω χάρισμα, γλωττῶν ὧν ἀκούσαντες, οὐδὲν κερδάναντες

Ὁμῶς τὰ *ἄψυχα φωνῇ διδόντα, εἴτε αὐλός, εἴτε κιθάρα, ἂν διαστολῇ τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον;* ἀπελεύσασθε. Πῶς γὰρ ἀπὸ φωνῆς, ἥς οὐ συνίετε; Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τοῦτο μὲν ἀκερδές, ὠφέλιμον δὲ τὸ σαφές; καὶ εὐληπτον τοῖς ἀκούουσι; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὄργανοις τῆς μουσικῆς τοῦτο ἴδοι τις ἂν· εἴτε γὰρ αὐλός, εἴτε κιθάρα εἴη, καὶ μὴδὲ ρυθμῷ μὴδὲ ἀρμονίᾳ τῇ προσηκούσῃ, ἀλλὰ συγκεχυμένως καὶ ἀπλῶς κρούοιτο καὶ ἐμπνέοιτο, οὐδένα ψυχαγωγῆσει τῶν ἀκούοντων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐκείνοις; δεῖ τινος σαφήνειας· κἂν μὴ κατὰ τέχνην κρούσης, καὶ ἐμπνεύσης τῷ αὐλῷ, οὐδὲν ἐποίησας. Εἰ δὲ παρὰ τῶν ἀψύχων τοσαύτην ἀπαιτοῦμεν σαφήνεια καὶ ἀρμονίαν καὶ διάκρισιν, καὶ ἐν τοῖς ἀσχημοῖς ἐκείνοις φθόγγοις βιαζόμεθα καὶ φιλονεικοῦμεν πολλὴν ἐπιθεῖναι τὴν σημασίαν, πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐμψύχοις καὶ λογικοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐν τοῖς πνευματικαῖς χαρίσμασι τὸ εὖσημον διώκειν δεῖ. Καὶ γὰρ ἐὰν *ἀδελφον φωνῇ σάλπιγγε δῶ, τίς παρασκευάζεται εἰς πόλεμον;* Ἀπὸ γὰρ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαῖοτερα καὶ χρησιμώτερα τὸν λόγον ἀγει, καὶ φησιν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς κιθάρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς σάλπιγγος τοῦτο συμβαίνει ἴδοι τις ἂν. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ ρυθμοί, καὶ ἐνδείκνυνται ποτὲ μὲν πολεμικὴν ἡχὴν, ποτὲ δὲ οὐ τοιαύτην· καὶ ποτὲ μὲν εἰς παράταξιν ἐξάγει, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται· κἂν μὴ τοῦτό τις εἴδῃ, περὶ τῶν ἐσχάτων ὁ κίνδυνος. Ὁ δὲ δηλῶν καὶ τὴν βλάβην ἐμφαίνων φησὶ, *Τίς παρασκευάζεται εἰς πόλεμον;* Ὡστε ἂν μὴ τοῦτο ἔχῃ, τὸ πᾶν ἀπώλεσε. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησὶ. Πρὸς ὑμᾶς μὲν οὖν μάλιστα, διὰ καὶ ἐπάγει· *Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ εὖσημον λόγον δώτε διὰ τῆς γλώττης, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον;* ἔσεσθε γὰρ εἰς *ἀέρα λαλοῦντες*. Τουτέστιν, οὐδενὶ φβεγγόμενοι, πρὸς οὐδένα λαλοῦντες. Καὶ πανταχοῦ τὸ ἀνωφελές δαίκνυσιν. Καὶ εἰ ἀνωφελές, διὰ τί ἐδόθη; φησὶν. Ὡστε ἐκεῖνῳ χρήσιμον εἶναι τῷ λαβόντι· εἰ δὲ καὶ ἑτέροις μέλλοι γίνεσθαι, ἐρμηνεῖαν δεῖ προσεῖναι. Ταῦτα δὲ λέγει, συνάγων αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους, ἵνα κἂν αὐτὸς μὴ ἔχῃ τὸ χάρισμα τοῦ ἐρμηνεύειν, ἕτερον προσλαβὼν τὸν τοῦτο ἔχοντα, ὠφέλιμον τὸ ἑαυτοῦ δι' ἐκείνου ποιήσῃ. Διὸ πανταχοῦ δαίκνυσιν ἀτελὲς ὄν, ἵνα κἂν οὕτως αὐτοὺς συνδῇ. Ὡς ὁ γε νομίζων ἀρκεῖν αὐτὸ ἑαυτῷ, οὐκ οὕτως αὐτὸ ἐγκωμιάζει, ὡς καθαιρεῖ, οὐκ ἀφίεις αὐτὸ λάμψαι καλῶς διὰ τῆς ἐρμηνείας. Καλὸν μὲν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ὅταν ἔχῃ τὸν [324] σαφηνίζοντα τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ καὶ ὁ δάκτυλος ἀναγκαῖον, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἀποστήσῃ τῶν λοιπῶν, οὐκ ὁμοίως ἔσται χρήσιμος· καὶ ἡ σάλπιγγς ἀναγκαῖα, ἀλλ' ὅταν ἀπλῶς ἡχῇ, καὶ ἐπαχθῇ. Οὕτε γὰρ τέχνη φανέται, μὴ ὑποκειμένης ὕλης, οὐδὲ ὕλη μορφοῦται, μὴ ἐπιτεθειμένου τοῦ εἶδους. Τίθει τοίνυν τὴν μὲν φωνὴν ὡς ὑποκείμενον, τὴν δὲ σαφήνεια ὡς εἶδος, οὐ μὴ παρόντος οὐδὲν ὄφελος τοῦ ὑποκειμένου. *Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον.* Τουτέστι, Τοσαῦτα γλώσσαις, τοσαῦτα φων-

a Deccant verba, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται.

ponat quod sit ad multorum utilitatem? Illi enim, quæso, annon loquuntur hominibus? Loquuntur, sed non talem ædificationem et exhortationem et consolationem.

Prophetiæ donum dono linguarum præstat.—Quamobrem a Spiritu quidem teneri et agitari est utrique commune, et ei qui prophetat, et ei qui linguis loquitur: in hoc autem præstat ipse, nempe is qui prophetat, quod sit etiam utilis iis qui audiunt. Eos enim qui linguis loquebantur, non audiebant qui donum non habebant. Quid vero? illi nullumne ædificabant? Certe, inquit, seipsos solos: et ideo subiungit: 4. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Et quomodo, si nescit quæ dicit? Sed nunc loquitur de iis, qui sciunt quæ dicunt, qui ipsi quidem sciunt, nesciunt autem aliis enuntiare. *Qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat.* Quantum autem interest inter unum et Ecclesiam, tanta est inter hunc et illum differentia. Vidistin' ejus sapientiam, quomodo donum non redigat in nihilum, sed ostendat habere quidem lucrum, sed parvum, et quod ei solum qui possidet sufficiat? Deinde ne existimarent quod eis invidens linguas deprimat (plures enim ex iis habebant hoc donum), suspicionem eorum corrigens dicit: 5. *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare.* Nam major est qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut *Ecclesia ædificationem accipiat.* Magis autem et minus non sunt ex contrariis, sed ex iis quæ exsuperant.

2. Quamobrem hinc quoque est perspicuum quod donum non vituperet, sed eos ducat ad meliora, ostendens et quam eorum curam gerat, et animum ab omni invidia liberum. Neque enim dixit: Duos aut tres, sed, *Vos omnes volo linguis loqui*: neque hoc solum, sed etiam prophetare: et hoc magis quam illud; major est enim qui prophetat. Nam postquam id confirmavit et demonstravit, tunc de cætero etiam pronuntiat, non tamen absolute, sed cum adjectione: subiunxit enim, *Nisi forte interpretetur*; ita ut si hoc possit, interpretari dico, par sit prophetæ, inquit, quoniam sunt multi qui percipiunt utilitatem: quod maxime est observandum, quomodo hoc per omnia ante alia requirat. 6. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Et quid, inquit, dico alios? Sit enim, inquit, qui linguis loquitur Paulus: neque enim sic quidquam redibit emolumenti ad auditores. Hæc autem dicit, ostendens se id querere quod sit eis utile: non autem odio habere eos qui charisma possident, cum ne in propria quidem persona recuset ostendere id esse inutile. Semper autem in sui persona quæ sunt gravia et molesta agit, sicut dicebat in principio epistolæ: *Quis est Paulus? quis est Apollo? quis Cephas* (1. Cor. 3. 4)? Quod quidem hic quoque facit dicens: *Ne vobis quidem prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in prophetia, aut in scientia, aut in doctrina.* Hoc autem vult significare: Nisi aliquid dixerò, quod a vobis facile possit capi et possit esse

manifestum, sed tantum ostendero me habere donum linguarum, abibitis nullo lucro facto ex linguis quas audistis. Quid enim lucri ex voce, quam non intelligitis? 7. *Tamen quæ sine anima sunt vocem eduntia, sive tibia sive cithara, sive distinctionem sonituum dederint, quomodo sciatur id quod canitur aut citharizatur?* Et quid dico, inquit, hoc quod in nobis est nihil lucri asferre, utile autem esse quod est clarum et quod facile capiunt auditores? Nam etiam in inanibus musicæ instrumentis hoc videris: sive enim sit tibia sive cithara, et neque numero neque harmonia conveniente, sed confuse et temere pulsetur et inspiretur, nullum ex iis qui audiunt delectabit ac recrebit. Nam etiam in illis inarticulatis aliqua claritate opus est et evidentia: et nisi ex arte pulsaveris et tibiam inspiraveris, nihil fecisti. Si autem exigimus ab inanibus ut tanta sit in eis claritas et harmonia et distinctio, et in illis non significantibus sonis urgemus et contendimus ut magnam imponamus significationem: multo magis in animatis et ratione præditis hominibus et in donis spiritualibus persequi oportet id quod recte significet. 8. *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* A supervacaneis enim ad ea, quæ sunt magis necessaria et utilia, deducit orationem; et dicit quod non solum in cithara, sed etiam in tuba videris hoc usu venire. Sunt enim illic quoque rhythmus, et indicant aliquando quidem sonum bellicum, aliquando vero non talem; et aliquando educit in aciem, aliquando autem revocat; ac nisi quispiam hoc norit, in extremum venit periculum. Quod quidem significans, et errorem ostendens, dicit, *Quis parabit se ad bellum?* Quamobrem nisi hoc habeat, totum perdit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad vos maxime spectat, et ideo subiungit: 9. *Ita et vos, per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo sciatur id quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes.* Hoc est, nihil loquentes, nulli loquentes. Et ubique rem ostendit inutilem. Et si inutilis, inquires, cur data est? Ut sit utilis ei qui accipit: si autem aliis quoque futura est utilis, oportet adsit interpretatio. Hæc autem dicit, eos inter se invicem concilians, ut et si ipse non habeat donum interpretandi, assumpto altero qui id habeat, quod suum est per illum faciat utile. Propterea ubique ostendit rem esse imperfectam, ut ipsos sic una colliget. Etenim qui id sibi existimat sufficere, non tam id laudat quam deprimit, non sensus id recte splendere per interpretationem. Pulchrum enim est donum et necessarium, sed tum demum, si habuerit eum qui declaret ea quæ dicuntur. Nam digitus quoque res est necessaria, sed quando eum abduxeris a reliquis, non erit æque utilis: tuba quoque est necessaria; sed quando temere sonuerit, est etiam molesta et gravis. Neque enim ars apparebit, nisi sit subjecta materia; neque informatur materia, nisi imposita sit forma. Pone ergo vocem quidem tamquam subjectum, claritatem autem tamquam formam, quæ si non adsit, subjecti nullus est usus. 10. *Tam multa, si contingant, genera linguarum sunt in hoc*

mundo, et nihil sine voce est. Hoc est, tam multæ linguæ, tam multæ voces, Scytharum, Thracum, Romanorum, Persarum, Maurorum, Indorum, Ægyptiorum, aliarum gentium innumerabilium. 11. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus.

3. Ne existimes enim quod hoc solum accadat in vobis, inquit, sed etiam in omnibus hoc fieri vide- ris. Quamobrem hæc dico, non vocem vituperans, sed ostendens eam mihi esse inutilem, quamdiu non fuerit clara et manifesta. Deinde ne gravem ac molestam reddat accusationem, exequat crimen, dicens: *Ille mihi barbarus, et ego illi*; non ex natura vocis, sed ex nostra ignorantia. Vidistin' quomodo paulatim duxit ad id, quod est cognatum ac rei proprium? Quod quidem mos est ei facere, ut exempla procul attrahat, et desinat in id quod est subjecto conjunctius et magis proprium. Nam postquam dixit de tibia et cithara, ubi multa desunt et multa inutilia sunt, venit ad tubam, rem utiliore, et deinde ad ipsam vocem. Ita etiam antea, quando versabatur ejus oratio in eo ut ostenderet non esse prohibitum apostolis accipere, cum cepisset primum ab agricolis et pastoribus et militibus, tunc deduxit orationem ad id quod est proposito propinquius, nempe ad sacerdotes qui erant in Veteri. Tu autem mihi considera quomodo ubique studium posuerit ut donum liberaret ab accusatione, et crimen conferret in eos qui acceperunt. Non dixit enim: *Ero barbarus*, sed, *Ei qui loquitur barbarus*. Et rursus non dixit: *Qui loquitur, barbarus*, sed, *Qui loquitur, mihi barbarus*. Quid ergo oportet, inquit, fieri? Non solum enim non oportet vituperare, sed etiam adhortari et docere: quod ipse quoque facit. Postquam enim accusavit et increpavit, et inutile esse ostendit, deinceps etiam consilium dat, dicens: 12. *Sic et vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis*. Vidistin' ejus scopum semper et ubique unum esse? Eam ceu regulam ponit, quæ multis utilis sit et Ecclesiam juvet. Neque dixit, *Ut dona possideatis*, sed *Ut abundetis*; hoc est, ut cum magna copia illa habeatis. Tantum enim abest ut nolim vos ea habere, ut velim etiam vos eis abundare, modo ea exercentis ad id quod in commune est utile. Quomodo autem hoc fiat, dicit et subjungit, dicens: 13. *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur*. 14. *Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est*. 15. *Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente*. Hic ostendit in eorum esse potestate ut donum accipiant: *Oret enim*, inquit; hoc est, quæ sua sunt offerat. Nam si diligenter et magno studio petieris, accipies. Pete ergo ut non solum habeas donum linguæ, sed etiam interpretationis: ut sis omnibus utilis, nec donum in te solum includas. Nam si orem, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.

Donum linguarum quodnam esset. — Vidistin' quomodo paulatim extollens orationem, ostendat eum qui est ejusmodi, non solum esse aliis inutilem, sed

etiam sibi ipsi, siquidem mens ejus est sine fructu. Nam si quis loquatur solum Persarum lingua, aut aliqua alia aliena, nesciat autem quæ dicit, certe etiam sibi ipsi jam erit barbarus, non alli solum, eo quod nesciat vim vocis. Erant enim antiquitus multi qui orationis donum habebant cum lingua; et orabant quidem, et lingua loquebatur, aut Persarum aut Romanorum voce orans; mens autem nesciebat quod dicebatur. Ideo dicebat, *Si orem lingua, spiritus meus orat*; id est, charisma quod datum est mihi et movet linguam; *mens autem mea sine fructu est*. Quid ergo optimum et utile est? et quomodo faciendum, quid petendum a Deo est? Ut et spiritu, id est charismate, et mente oretur. Et ideo dicebat: *Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente*. Idem rursus hic quoque significat: Ut et lingua loquatur, et mens non ignoret ea quæ dicuntur. Nam nisi hoc sit, alia quoque erit confusio. 16. *Etenim si benedixeris*, inquit, *spiritu, qui supplet locum idiotæ quomodo dicet, Amen, super tuam gratiarum actionem? quoniam quid dicas nescit*. 17. *Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur*. Vide quomodo hic rursus lapidem ducit ad amussim, ubique quærens Ecclesiæ ædificationem. Idiotam autem dicit laicum, et ostendit eum non parvum damnum accipere, quando non potest dicere, Amen. Hoc autem vult significare: Si barbarorum voce benedicas nesciens quid dicas, neque valens interpretari, non potest laicus respondere, Amen: non audiens enim illud, In sæcula sæculorum, quod est finis, non dicit, Amen. Deinde rursus eum consolans, ne videatur donum valde vilipendere: quod superius dicebat, eum loqui mysteria, et Deo loqui, et seipsum ædificare, et orare spiritu; ex his non parvam excogitans consolationem, hoc hic quoque facit, dicens: Nam tu quidem bene gratias agis; Spiritu enim motus loqueris; sed ille nihil audiens, neque sciens quæ dicuntur, stat, non magnam excipiens utilitatem.

4. Deinde quoniam eos est insectatus qui hoc habent donum, tamquam qui nihil magnum haberent; ne videatur veluti eo privatus, eos vilipendere, vide quid dicat: 18. *Gratias ago Deo, quod magis quam vos omnes linguis loquar*. Hoc autem facit etiam alibi. Depressurus enim ea quibus exsuperabat Judaismus, et ostensurus ea nihil esse, prius ostendit se ea habere, et longe amplius, tunc quoque ea damnum appellat dicens: *Si quis videtur habere fiduciam in carne, ego magis, circumciscus octavo die, ex genere Israel, tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum zelum persequens Ecclesiam, secundum justitiam quæ est ex lege, factus irreprehensibilis* (Philipp. 3. 4. 6). Et tunc postquam ostendit, se in his omnibus abundare, dicit: *Sed quæ mihi erant lucra, ea damnum existimavi propter Christum* (Ibid. v. 7). Ita hic quoque facit, dicens: *Magis quam vos omnes linguis loquor*. Ne ergo efferamini, et vobis placeatis tamquam soli donum habentes; nam ego quoque id possideo, et magis quam vos. 19. *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios*

ναί, Σκυδῶν, Θρακῶν, Ῥωμαίων, Περσῶν, Μαύρων, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, ἐτέρων μυρίων ἰθύνων. *Ἐάν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος.*

γ'. Μὴ γάρ δὴ νομίσῃς, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τοῦτο μόνον συμβαίνει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τοῦτο γινόμενον ἴσθι τις ἂν. Ὡστε οὐ διαβάλλων τὴν φωνὴν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι ἐμοὶ ἀνωφελής, ἕως ἂν ᾗ ἀσαφής. Εἶτα ἵνα μὴ ἐπαχθῇ ποιήσῃ τὴν κατηγορίαν, ἐξισάζει τὸ ἐγκλημα, λέγων· *Ἐκείνος ἐμοὶ βάρβαρος, κἀγὼ ἐκεῖνῳ·* οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ἀγνοίαν. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὸ συγγενὲς ἤγαγεν; ὅπερ ἔθος αὐτῷ ποιεῖν, πόρρωθεν ἔλκειν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸς τὸ οἰκειότερον τῷ ὑποκειμένῳ τελευτᾷ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρας, ἔνθα πολὺ τὸ ἀποδόν ἦν καὶ ἀνόντην, ἔρχεται ἐπὶ τὴν σάλπιγγα, τὸ χρησιμώτερον, εἶτα ἐκείθεν καὶ ἐπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν φωνήν. Οὕτω καὶ ἐμπροσθεν ὅτε περὶ τοῦ δεῖξαι μὴ κεκωλυμένον τὸ λαμβάνειν τοὺς ἀποστόλους διελέγετο, ἀρξάμενος πρῶτον ἀπὸ γεωργῶν καὶ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν, τότε καὶ ἐπὶ τὸ ἐγγύτερον τῷ προκειμένῳ τὸν λόγον ἤγαγε, τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς πανταχοῦ ἐποῦδακεν ἀπαλλάξαι τὸ χάρισμα κατηγορίας, καὶ περιστήσῃ τὸ ἐγκλημα εἰς τοὺς εἰληφότας. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἔσομαι βάρβαρος, ἀλλὰ, *τῷ λαλοῦντι βάρβαρος.* Καὶ πάλιν οὐκ εἶπεν, Ὁ λαλῶν βάρβαρος, ἀλλ', *Ὁ ἐμοὶ λαλῶν βάρβαρος.* Τί οὖν δεῖ γενέσθαι; φησὶν. Οὐ γὰρ μόνον οὐ διαβάλλειν χρή, ἀλλὰ καὶ παραινέειν καὶ διδάσκειν· ὃ δὴ καὶ αὐτοὺς ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνεκάλεσε καὶ ἐπειτήμησε καὶ τὸ ἀνωφελὲς ἔδειξε, καὶ συμβουλεύει λοιπὸν λέγων· *Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐσθε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ζητεῖτε, ἵνα περισσεύητε.* Εἶδες αὐτοῦ τὸν σκοπὸν πανταχοῦ, πῶς πρὸς ἐν ὁρᾷ διηνεκῶς καὶ διὰ πάντων, τὸ τοῖς πολλοῖς χρησίμων, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελοῦν, ὥσπερ τινὰ κανόνα τοῦτο τιθεῖς; Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα κτήσῃς τὰ χάρισματά, ἀλλ', *Ἴνα καὶ περισσεύητε,* τοῦτέστιν, ἵνα καὶ μετὰ δαψιλείας πολλῆς αὐτὰ ἔζητε. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχῃ τοῦ μὴ βούλεσθαι [325] ἔχειν ὅμας αὐτά, ὅτι καὶ περισσεύειν ὅμας ἐν αὐτοῖς βούλομαι, μόνον ἂν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὰ μεταχειρίζετο. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο γένοιτο, φησὶ, καὶ ἐπάγει λέγων· *Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι τῇ γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Τί οὖν ἐστι; Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· ψαλῶ δὲ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ.* Ἐνταῦθα δείκνυσιν ἐν αὐτοῖς ὅν τὸ λαβεῖν τὸ χάρισμα. Προσευχέσθω γὰρ, φησὶ, τοῦτέστι, τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσαγέσθω. Καὶ γὰρ ἐάν σπουδαίως αἰτήσῃς, λήψῃ. Αἰτεῖ τοίνυν μὴ γλώττης ἔχειν χάρισμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνείας, ἵνα πᾶσιν ὠφέλιμος γένη, καὶ μὴ ἐν ἑαυτῷ μόνῳ κατακλείσῃς τὸ χάρισμα. *Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι τῇ γλώττει,* φησὶ, *τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστιν.*

δ'. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν τὸν λόγον ἀνάγων δεί-

κνυσιν, ὅτι οὐκ ἄλλοις ἄχρηστος μόνον ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ ἑαυτῷ, εἰ γὰρ οὐ νοῦς αὐτῷ ἄκαρπος; Ἄν γὰρ τις φθέγγηται μόνον τῇ Περσῶν γλώσσῃ, ἢ ἑτέρα τινὶ ἄλλοτριᾷ, μὴ εἰδῇ δὲ ἃ λέγει, ἄρα καὶ ἑαυτῷ λοιπὸν ἔσται βάρβαρος, οὐχ ἑτέρῳ μόνον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. Καὶ γὰρ ἦσαν τὸ παλαιὸν καὶ χάρισμα εὐχῆς ἔχοντες πολλοὶ μετὰ γλώττης, καὶ ἤυχοντο μὲν, καὶ ἡ γλώττα ἐφθέγγετο, ἢ τῇ Περσῶν, ἢ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ εὐχομένη, ὁ νοῦς δὲ οὐκ ᾔδει τὸ λεγόμενον. Διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ἐάν προσεύξωμαι τῇ γλώττει, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, τοῦτέστι, τὸ χάρισμα τὸ δοθέν μοι καὶ κινεῖ τὴν γλώτταν, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι.* Τί ποτ' οὖν τὸ ἀριστον καὶ τὸ ὠφέλιμον; καὶ πῶς χρή ποιεῖν, ἢ τί αἰτεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ; Τὸ καὶ τῷ Πνεύματι, τοῦτέστι, τῷ χαρίσματι, καὶ τῇ διανοίᾳ προσεύχεσθαι. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ.* Τὸ αὐτὸ πάλιν καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως, Ἴνα καὶ ἡ γλώττα φθέγγηται, καὶ ὁ νοῦς μὴ ἀγνοῇ τὰ λεγόμενα. Ἄν γὰρ μὴ τοῦτο ᾗ, καὶ ἑτέρα σύγχυσις ἔσται. Καὶ γὰρ ἐάν εὐλογῇς, φησὶ, *τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδωτοῦ, πῶς ἔρει τὸ Ἀμήν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ, ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδς.* Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Σκόπει πῶς πάλιν ἐνταῦθα πρὸς τὴν σπάρτην τὸν λίθον ἄγει, τὴν οἰκοδομὴν πανταχοῦ ζητῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἰδιώτην δὲ τὸν λαϊκὸν λέγει, καὶ δείκνυσιν καὶ αὐτὸν οὐ μικρὰν ὑπομένοντα τὴν ζημίαν, ὅταν τὸ Ἀμήν εἰπῇ μὴ δύνῃται. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἄν εὐλογῇς τῇ τῶν βαρβάρων φωνῇ, οὐκ εἰδὼς τί λέγεις, οὐδὲ ἐρμηνεύσαι δυνάμενος, οὐ δύναται ὑποφωῆσαι τὸ Ἀμήν ὁ λαϊκός. Οὐ γὰρ ἀκούων τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὅπερ ἐστὶ τέλος, οὐ λέγει τὸ, Ἀμήν. Εἶτα πάλιν παραμυθούμενος τοῦτο, ἵνα μὴ δόξη σφόδρα ἐξευτελλεῖν τὸ χάρισμα ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι λαλεῖ μυστήρια, καὶ, Θεῷ λαλεῖ, καὶ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ, καὶ, ὅτι τῷ πνεύματι προσεύχεται, παραμυθίαν ἐπινοῶν οὐ μικρὰν ἐκ τούτων, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, λέγων· Σὺ [326] μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς· Πνεῦματι γὰρ κινούμενος φθέγγῃ· ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδὲν ἀκούων, οὐδὲ εἰδὼς τὰ λεγόμενα, ἔστηκεν οὐ πολλὴν δεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.

δ'. Εἶτα ἐπειδὴ κατέδραμε τῶν τὸ χάρισμα τοῦτο ἐχόντων, ὡς οὐδὲν μέγα ἐχόντων, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἀπεστερημένος αὐτοῦ ἐξευτελλεῖν αὐτοὺς, ὅρα τί φησιν· *Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν.* Τοῦτο δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ. Μέλ-λων γὰρ καθαιρεῖν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰ πλεονεκτήματα, καὶ δεικνύναι λοιπὸν οὐδὲν ὄντα, πρότερον ἑαυτὸν ταῦτα ἐσχηκότα δείκνυσιν, καὶ μετὰ πλείονος ὑπερβολῆς, καὶ τότε ζημίαν αὐτὰ καλεῖ, οὕτω λέγων· *Εἰ τις δοκεῖ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτομὴ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ ζήλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἀμεμπτος.* Καὶ τότε ὅτε ἔδειξε πάντων ἑαυτὸν πλεονεκτοῦντα, φησὶν, Ἀλλ' ἅτινά μοι ἦν κέρδη, ταῦτα ἤγημα. διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. λέγων· *Πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν.*

Μὴ τοίνυν μέγα φρονεῖτε, ὡς μόνοι τὸ χάρισμα ἔχοντες· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ κέκτημαι, καὶ ὑμῶν πλέον. Ἀλλὰ θέλω πέντε λόγους ἐν Ἑκκλησίᾳ διὰ τοῦ τοῦ μου λαλήσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω. Τί ἐστι, διὰ τοῦ τοῦ μου λαλήσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω; Νοῦν ἂ λέγω, καὶ ἂ δύναμαι καὶ ἐτέροις ἐρμηνεύσαι καὶ μετὰ συνέσεως εἰπεῖν καὶ διδάξαι τοὺς ἀκούοντας. Ἡ μυρία λόγους ἐν γλώσσῃ. Διὰ τί; Ἴνα κατηχήσω καὶ ἄλλους, φησί. Τὸ μὲν γὰρ ἐπίδειξιν ἔχει μόνον, τὸ δὲ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ πανταχοῦ ζητεῖ, τὸ κοινῇ συμφέρον. Καίτοι γε ξένον τὸ χάρισμα ἦν τὸ τῶν γλωσσῶν, τὸ δὲ τῆς προφητείας σύνθηός τε καὶ παλαιὸν καὶ πολλοὶς ἤδη δοθέν, τοῦτο δὲ τότε πρῶτον· ἄλλ' ὅμως οὐ φρόδρα ἦν αὐτῷ περισπούδαστον. Διόπερ οὐδὲ ἐκέχρητο αὐτῷ, οὐ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ παρὰ τὸ τὰ χρησιμώτερα ζητεῖν. Καὶ γὰρ ἦν πάσης κενοδοξίας ἀπηλλαγμένος, καὶ ἐν μόνον σκοπῶν, ὅπως βελτίους ἐργάσεται τοὺς ἀκούοντας. Διὸ καὶ τὸ χρήσιμον καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἰδύνατο βλέπειν, ἐπειδὴ τῆς κενῆς δόξης ἀπήλλακτο. Ὡς δ' γε ἐκείνη καταβουλωθεὶς, οὐ τὸ τῶν ἄλλων μόνον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ θυνησεται κατιδεῖν συμφέρον. Τοιοῦτος ἦν ὁ Σίμων, ὃς ἐπειδὴ πρὸς δόξαν εἶδε κενὴν, οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ χρήσιμον εἶδε· τοιοῦτοι καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ διὰ ταύτην τῷ διαβόλῳ τὴν οἰκίαν προέπιον σωτηρίαν.

Ἐντεῦθεν καὶ εἰδῶλα ἐτέχθη, καὶ οἱ τῶν ἔξωθεν φιλόσοφοι ἐπὶ τὰ πονηρὰ δόγματα ἐκ ταύτης παροξύναντες ἐξώκειλαν τῆς μανίας. Καὶ ὅρα τὴν διαστροφὴν τοῦ πάθους. Διὰ γὰρ ταύτην κακείνων ἔνιοι πένητες ἐγένοντο, καὶ ἕτεροι περὶ πλοῦτον ἐσπούδασαν. Τοσαύτη αὐτῆς ἡ τυραννίς, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις κρατεῖν. Καὶ γὰρ ἐπὶ σωφροσύνῃ [327] τις κενοδοξεῖ, καὶ ἐπὶ μοιραῖα πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ δικαιοσύνῃ οὕτως, καὶ ἐπ' ἀδικίᾳ ἕτερος, καὶ ἐπὶ τρυφῇ, καὶ ἐπὶ νηστείᾳ, καὶ ἐπὶ ἐπεισιείᾳ, καὶ ἐπὶ θρασύτητι, καὶ ἐπὶ πλούτῳ, καὶ ἐπὶ πενίᾳ. Καὶ γὰρ ἔνιοι τῶν ἔξωθεν, παρὸν λαβεῖν, διὰ τὸ θαυμάζεσθαι οὐκ ἐλάμβανον. Ἀλλ' οὐχ οἱ ἀπόστολοι οὕτως. Ὅτι γὰρ καθαροὶ δόξης ἦσαν, ἐδήλωσαν δι' ὧν ἐποίησαν. Καὶ γὰρ ὅτε θεοὺς αὐτοὺς ἐκάλουν, καὶ θύειν αὐτοῖς ἦσαν παρεσκευασμένοι ταύρους ἑσπεμμένους, οὐχ ἀπλῶς ἀπηγόρευσαν τὸ γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ διέβρῃξαν αὐτῶν τὰ ἱμάτια. Καὶ ὅτε τὸν χωλὸν διώρθωσαν, πάντων πρὸς αὐτοὺς κερηνότων ἔλεγον, *Τί ἡμῖν ἀντιζετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν τοῦτον*; Κακείνοι μὲν ἐν ἀνδράσι θαυμάζουσι πενίαν, τὰ τῆς πενίας ἡρῶντο· οὗτοι δὲ ἐν ἀνθρώποις καταφρονοῦσι πενίας, καὶ ἐπαينوῦσι πλοῦτον. Καὶ οὗτοι μὲν, εἰ τὴν ἑλᾶδον, τοῖς δεομένοις ἐπήρχον· οὕτως οὐ διὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν ἅπαντα ἔπραττον· ἐκείνοι δὲ τὸναντιον ἅπαν, ὥσπερ ἐχθροὶ καὶ λυμεῶνες τῆς κοινῆς φύσεως ὄντες, οὕτω καὶ ταῦτα ἐποιοῦν. Ὁ μὲν γὰρ εἰς θάλατταν τὰ αὐτοῦ κατεπένειζεν ἅπαντα εἰκὴ καὶ μάτην, τοὺς παραπλίου καὶ μαινομένους μιμούμενος· ὁ δὲ μετὰ τὸν αὐτοῦ χώραν πᾶσαν ἀνῆκεν. Οὕτω πάντα πρὸς φιλοτιμίαν ἐποίουν. Ἀλλ' οὐχ οὕτοι, ἀλλὰ καὶ ἐδέχοντο τὰ διδόμενα, καὶ δίδεσκον τοῖς δεομένοις· μετὰ τοσαύτης ἐλευθερίας, ὡς καὶ λιμῷ

διηνεκεῖ συζῆν. Εἰ δὲ δόξης ἦρων, οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίουν, τὸ λαμβάνειν καὶ διανέμειν, δεδοικότες μή τις ὑποψία γίνηται κατ' αὐτῶν. Ὁ γὰρ τὰ ἑαυτοῦ ῥίψας διὰ δόξαν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἐτέρων οὐ λήψεται, ὥστε μὴ δοκεῖν ἐτέρων δεῖσθαι, μηδὲ ὑποπτέυσθαι. Τούτους δὲ ὀρᾷ καὶ διακονομένους καὶ προσαιτοῦντας αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν δεομένων· οὕτω πατέρων ἦσαν πάντων φιλοστοργότεροι. Θέα δὲ καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν συμμέτρους, καὶ κενοδοξίας ἀπηλλαγμένους. Ἐχοντες γὰρ, φησί, *σκεπάσματα καὶ τροφάς, τοῦτοις ἀρκεσθῆσόμεθα*· οὐ καθάπερ ὁ Σιναπεὺς ἐκείνος ὁ βάρικα περιβεβλημένος καὶ πίθον οἰκῶν εἰς οὐδὲν δέον, ἐξέπληξε μὲν πολλοὺς, ὠφέλησε δὲ οὐδένα. Ὁ δὲ Παῦλος τοῦτων μὲν οὐδὲν ἐποίησε· οὐδὲ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν ἐβλέπεν, ἀλλὰ καὶ ἱμάτια περιδέβλητο μετὰ εὐσημοσύνης ἀπάσης, καὶ οἰκίαν ἔκειτο διηνεκῶς, καὶ τὴν ἀκρίθειαν ἅπασαν ἐπὶ τῆς ἄλλης ἀρετῇ· ἐπεδείκνυτο, ἥς ὁ Κυνικός κατεφρόνει ζῶν ἀσελγῶς, καὶ δημοσίᾳ ἀσχημονῶν, καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὴν δόξαν μανίας συρόμενος. Ἄν γὰρ ἔριταί τις τῆς τοῦ πίθου οἰκήσεως τὴν αἰτίαν, οὐδεμίαν ἐτέραν εὐρήσει, ἀλλ' ἡ κενοδοξία μόνην.

ε'. Ὁ δὲ Παῦλος καὶ μισθὸν παρεῖχε τῆς οἰκίας, ἐν [328] ἡ κατέμενε ἐν τῇ Ῥώμῃ. Καίτοι γε ὁ τὰ πολλῷ εὐτονώτερος θυνηθεὶς, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἵσχυεν ἂν. Ἀλλ' οὐχ εἴωρα πρὸς δόξαν, τὸ χαλεπὸν θηρίον, τὸν δαίμονα τὸν δεινόν, τὴν λυμένην τῆς οἰκουμένης, τὴν ἔχιν τὴν ἰσοδύναμον. Καθάπερ γὰρ τὸ θηρίον ἐκείνο τὴν νηδὺν τῆς τεκούσης διαρρήγνυσιν τοῖς ὀδοῦσιν, οὕτω καὶ τοῦτο τὸ πάθος τὸν τίκτοντα διασπαράττει. Πόθεν οὖν ἂν τις εὖροι τῷ ποικίλῳ τούτῳ νοσήματι φάρμακον; Εἰ τοὺς καταπατήσαντας αὐτὴ εἰς μέτρον ἀγάγοι, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων εἰκόνα βλέπων, οὕτω τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν κατευθύνει. Καὶ γὰρ ὁ πατριάρχης· Ἀβραάμ· ἀλλὰ μηδὲς ἔγκλειττα ταυτολογίαν, εἰ πολλάκις αὐτοῦ μνημονεύομεν, καὶ ἐπὶ πάντων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ὁ κακείνων θαυμαστὸν ἀποφαίνει, καὶ τοὺς μὴ ζηλοῦντας αὐτὸν πάσης ἀποσταρεῖ συγγνώμης. Εἰ μὲν γὰρ μέρος μὲν τι τοῦτον, μέρος δὲ ἕτερον κατωρθωκότα ἐπιδείκνυμεν, εἶπεν ἂν τις καὶ δυσκατόρθωτον εἶναι τὴν ἀρετὴν· οὐδὲ γὰρ εἶναι εὐκόλον ἐνὶ πάντα ὁμοῦ κατορθοῦν, ὧν μέρος ἕκαστος τῶν ἀγίων ἠγασσάμενος δὲ εὐρίσκειται εἶς καὶ οὗτος τὰ πάντα ἔχων, ποῖαν ἔξουσιν ἀπολογία οἱ μετὰ νόμον καὶ χάριν τοῖς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον μὴ δυνάμενοι φθάσαι; Πῶς οὖν οὗτος ὁ πατριάρχης τοῦ θηρίου τούτου περιεγένετο καὶ ἐκράτησεν, ἥνικα πρὸς τὸν ἀδελφιδοῦν ἀμφισβήτησιν εἶχε; Καὶ γὰρ ἐλαττωθεὶς, καὶ τῶν πρωτείων ἀποτυχῶν, οὐκ ἠλγισεν. Ἵστε δὲ οἱ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἡ αἰσχύνῃ τῆς ζημίας χεῖρων τοῖς μικροφύχοις, καὶ μάλιστα ὅταν αὐτοὺς ἀπάντων κύριος ᾖ, καθάπερ ἐκείνος τότε, καὶ τῆς τιμῆς πρότερος ἄρξας, μὴ ἀντιτιμῶτο. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τοῦτων ἐκείνων ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ τὰ δευτέρα ἔχων ἔσπεργε, καὶ ἀδικηθεὶς παρὰ τοῦ νέου ὁ πρεσβύτερος, καὶ παρὰ τοῦ ἀδελφιδοῦ ὁ οἰκός οὐκ ἠγανάκτει, οὐδὲ ἐδυσχεραίνει, ἀλλὰ καὶ ἐπίλει οὐκ οἰκῶν καὶ ἐθεράπευε. Πάλιν νικήσας τὸν πόλεμον ἐκείνον τὸν μέγαν καὶ φοβερόν, καὶ τοὺς βαρβάρους

instituiam. Quid est, *Sensu meo loqui, ut et alios instituiam?* Intelligens quæ dico, et quæ possum aliis quoque interpretari, et cum intelligentia dicere, et docere eos qui audiunt. *Quam decem millia verborum in lingua.* Quare? *Ut alios, inquit, instituiam.* Nam illud quidem habet ostentationem tantum, hoc autem multam utilitatem. Hoc enim est, quod ubique quaerit, quod in communi sit utile. Atqui donum linguarum erat novum et alienum, prophetiæ autem donum consuetum et antiquum et multis jam datum, hoc autem tum primum; sed tamen in id non multum ponebat studii. Quamobrem nec eo usus est, non quod non haberet, sed quod quaereret quæ sunt utiliora: erat enim liber ab omni inani gloria, et unum spectabat, ut meliores redderet auditores. Propterea etiam poterat videre quod sibi et aliis erat utile, eo quod esset liber ab inani gloria. Nam qui est in ejus servitutem redactus, non poterit videre, non solum quod aliis, sed etiam quod sibi est utile. Talis erat Simon, qui quoniam ad inanem aspexit gloriam, ne vidit quidem quod sibi erat conducibile: tales erant Judæi, qui propter eam diabolo suam propinarunt salutem.

Inanis gloriæ vis. Philosophi Græci carpuntur. — Hinc etiam orta sunt idola, et externi philosophi ex hoc furore incitati lapsi sunt ad mala dogmata. Vido autem hujus vitii perversitatem. Per hoc ex iis nonnulli effecti sunt pauperes, et alii studium posuerunt in divitiis. Tanta est ejus tyrannis, ut dominetur etiam in contrariis. Nam et ex temperantia aliquis inani gloriæ afficitur, et rursus alius ex adulterio: et hic quidem ex justitia, alius ex injustitia, ex deliciis et ex jejuniis, ex lenitate et ex audacia, ex divitiis et ex paupertate. Nonnulli enim externi, cum liceret dona accipere; ut in admiratione haberentur, non accipiebant. Sed non sic apostoli: nam quod puri essent a vana gloria, ostenderunt per ea quæ fecerunt. Nam quando illos deos vocabant, et parati erant ad sacrificandum ipsis tauros coronatos, non solum prohibuerunt, sed etiam sua vestimenta sciderunt: et quando claudum curaverunt, omnibus eos lianti ore stupentibus dixerunt: *Quid nos aspicitis, tamquam propria virtute fecerimus hunc ambulare (Act. 3. 42)?* Et illi quidem inter viros paupertatem admirantes, paupertatem eligebant; hi vero ipsam eligunt apud homines qui paupertatem spernunt et divitias laudant. Et hi quidem, si quid acceperant, egenis opem ferebant; ita non propter inanem gloriam, sed propter benignitatem omnia faciebant: illi autem plane contrarium, tamquam qui essent inimici et pestes communis naturæ, hæc sic quoque faciebant. Nam alius quidem frustra et temere omnes suas facultates in mare demergebat, fatuos imitans et eos qui sunt insanæ mentis: alius autem sinebat omnes suos agros depasci ab ovibus. Sic omnia apud illos ad vanam gloriam spectabant. Sed non hi, imo vero quæ dabantur accipiebant, et distribuiebant egentibus cum tanta liberalitate, ut etiam in fame perpetua degerent. Si autem gloriam amassent, non hoc fecissent, nempe ut acciperent et distribuissent, timentes

ne contra ipsos aliqua foret suspicio. Nam qui sua abjicit propter gloriam, multo magis non accipiet ea quæ sunt aliorum, ne videatur egere aliis, neque veniat in suspensionem. Hos autem vides et ministrantes et emendicantes pro egentibus: adeo erant etiam patribus quibuslibet amantiores. Vide autem eorum quoque leges moderatas, et ab inani gloria liberas. *Habentes enim, inquit, vestimenta et alimenta, his contenti erimus (1. Tim. 6. 8):* non sicut ille Sinopeus, qui pannis obsitus et dolium habitans, cum nihil esset opus, multos quidem stupefecit, nulli autem profuit. Paulus autem nihil horum faciebat: neque enim spectabat ambitionem et honoris desiderium, sed et decore induebatur vestibus, et domi assidue habitabat, seque plane perfectum ostendebat in alia omni virtute: quod despiciebat Cynicus, intemperanter vivens et palam indecore se gerens (a), ab inani gloria abreptus. Si quis enim roget cur in dolio habitaverit, nullam aliam causam inveniet quam vanam gloriam.

5. *Vana gloria sæva bellua.* — Paulus autem etiam domum, quam Romæ incolebat, mercede conduxit. Quamquam qui longe fortiora poterat, multo magis hoc potuisset. Sed non aspicebat ad gloriam, sævam belluam, horrendum dæmonem, pestem orbis terræ, venenatam viperam. Sicut enim illa bestia dentibus utrum matris discerpit, ita etiam hoc vitium parentem dilacerat. Undenam ergo vario huic morbo invenis medicamentum? Si eos qui ipsum concularunt in medium adduxeris, et ad illorum imaginem respiciens, sic vitam composueris. Patriarcha enim Abraham; sed nemo mihi vitio vertat ejusdem rei repetitionem, si sæpe ejus et in omnibus meminimus. Hoc enim est quod illum quoque reddit maxime admirabilem, et eos qui non ipsum æmulantur, omni privata venia. Nam si eum quidem in parte aliqua, in alia autem parte alium se recte gessisse ostenderimus, dixerit aliquis difficile esse virtutis exercitium; non esse enim facile omnia simul recte gerere, quorum partem sanctorum singuli gesserunt: cum autem inveniat unus et idem omnia obtinere, quam habebunt excusationem qui post legem et gratiam non possunt ad eandem pervenire mensuram, ad quam qui fuerunt ante legem et gratiam? Quomodo ergo hic patriarcha hanc belluam vicit et superavit, quando fuit ei controversia cum filio fratris? Nam cum minor portio ei obtigisset, ei primas partes non esset assequutus, non doluit. Scitis autem quod in his rebus dedecus est pejus damno iis qui sunt pusilli animi, et maxime quando ipse omnium dominus, sicut tunc ille, et qui prior cæperat honorare, non vicissim honore afficitur. Sed tamen nihil horum illum momordit, sed et cum secundas haberet partes fuit contentus, et injuria affectus a juvene senex, et patruus a fratris filio, non succensuit neque ægre tulit, sed similiter eum amabat et curabat. Rursus ex magno illo et terribili bello parva victoria, vique pro-

(a) Quæ hic de Diogene Cynico feruntur, apud Diogenem Laertium et sexcentis in aliis veterum locis habentur.

pulsatis et profligatis barbaris, de victoria non triumphat nec erigit tropæum: volebat enim tantum servare, non se ostentare. Excepit rursus hospites; neque hic inani gloria laboravit, sed et ipse occurrebat et adorabat, non tamquam dans beneficium, sed tamquam beneficio affectus: et vocat dominos, nesciens quidem quinam accessissent, et loco ancillæ constituit uxorem. Cum autem antea in Ægypto admirabilis apparuisset, et hanc ipsam uxorem recepisset, tantumque esset honorem consequutus, apud neminem se ostentat; sed indigenæ quidem eum regem appellabant, ipse autem solvit pretium sepulcri. Cum autem mitteret famulum, uxorem filio adducturum, nihil jussit magnum aut præclarum de se dicere, sed solum sponsam adducere. Vis etiam examinare eos qui erant sub gratia, quando eos undique circumfluebat magna doctrinæ gloria, et videre hoc quoque vitium tunc ejectum et eliminatum?

Pauli laus.—Cogita mihi hunc ipsum qui hæc dicit, quomodo semper totum Deo tributeat, quomodo suorum quidem peccatorum assidue meminerit, recte autem factorum non item. Sed si quando oporteat corrigere discipulos et cogatur hoc facere, eam rem vocat insipientiam, et Petro primas cedit: nec erubescit operari apud Priscillam et Aquilam (Act. 18): et ubique conatus est se ostendere humilem et abjectum, non in foro superbe incedens neque turbas circumferens, sed se referens in numerum eorum qui sunt obscuri et non insignes. Et ideo dicebat, *Præsentia autem corporis est infirma* (2. Cor. 10. 4), hoc est, despicienda, et quæ nullum habeat fastum; et rursus: *Opto vos nihil mali facere, ne nos probati videamur* (2. Cor. 13. 7). Et quid mirum, si hanc despicit gloriam? Qui enim supernam illam despicit, ut et regnum et gehennam, secundum Christi placitum (optat enim esse anathema a Christo [Rom. 9. 3] pro Christi gloria: nam etiamsi pro Judæis hoc se dicat velle pati, hoc dicit, ne quis stultus putet ipsum promissiones illis factas sibi sumere): si ille ergo paratus erat ea præterire, quid miraris, si humana despicit? Sed eos qui nunc sunt demergunt omnia, non solum gloriæ cupiditas, sed etiam contrarium, contumelia et metus infamiæ. Nam et si quispiam laudaverit, intumescis, et si vituperaverit, deprimeris. Et sicut corpora imbecilla offenduntur vel a quibuslibet, ita etiam pusillæ et abjectæ animæ. Eos enim qui sunt huiusmodi, non solum paupertas, sed etiam divitiæ perdunt; non tristitia solum, sed etiam gaudium, et quæ sunt jucunda magis quam quæ tristia. Nam paupertas quidem cogit esse temperantem; divitiæ autem sæpe educunt etiam ad aliquod magnum malum. Et sicut qui febricitant, ab omnibus offenduntur: ita qui sunt animo corrupto et depravato, læduntur ab omnibus.

G. Christianus quomodo officii debeat erga temporalia. Anima quomodo curanda. Divitum mala conditio.—Hæc ergo cum sciamus, ne fugiamus paupertatem, neque admiremur divitias; sed animum ita comparemus ut sit aptus et idoneus ad omnia. Nam qui do-

num ædificat, non eo spectat, ut in eam non cadat pluvia, neque ut ad eam non veniat radius; hoc enim fieri nequit; sed ut ad omnia ferenda apta sit et idonea. Et qui navem fabricatur, non id curat ut in eam non irrumpant fluctus, neque ut non exciteur maris tempestas; hoc enim fieri nequit; sed ut navis tabulata apta sint ad omnia. Rursus qui curam gerit corporis, non eo spectat ut non sit aeris inæqualitas et intemperies, sed ut corpus omnia hæc facile ferat. Sic etiam faciamus in anima, et studium ponamus, non ut paupertatem fugiamus, neque ut simus divites, sed ut unumquodque ex iis ita tractemus, ut in tuto collocemur. Propterea his dimissis, et divitiis et paupertati aptam efficiamus animam. Nam etiamsi nihil humani accadat, quod quidem ut plurimum fieri non potest, sic quoque erit melior qui non querit divitias, sed omnia facile potest ferre, quam is qui semper est dives. Quare? Primum quidem, qui est huiusmodi, ex se et apud se habet quod sit in tuto, ille autem extrinsecus. Et sicut miles ille melior est qui confidit corpori et arti bellicæ, quam qui solum vires habet in armis: ita qui a virtute septus est et munitus, melior est eo qui confidit pecuniis. Secundo, quod etiamsi in paupertatem non inciderit, fieri non potest ut ipse non sit obnoxius perturbationi: multos enim fluctus et perturbationes habent divitiæ. Sed non virtus: hæc voluptatem modo habet et securitatem: inexpugnabilem enim reddit insidiantibus: contra autem divitiæ, et facile invadi possunt et abripi. Et sicut inter animalia cervi et lepores maxime omnium facile capi possunt propter timiditatem a natura insitam; aper autem et taurus et leo non facile inciderint in insidiatores: ita etiam videre est in divitibus, et in iis qui sua sponte degunt in paupertate. Nam hic quidem similis est leoni et tauro, ille autem cervo et lepori. Quem enim non timet dives? annon latrones, annon principes, annon invidos, annon calumniatores? Et quid dico latrones et calumniatores, cum ipsos etiam famulos habeat suspectos? Et quid dico vivus? ne mortuus quidem liber est a maleficio latronum, neque mors eum potest in tuto collocare; sed et mortuum deprædantur malefici: adeo instabilis et lubrica res sunt divitiæ. Non solum enim perfodiuntur domus, sed etiam sepulcra perrumpuntur et loculi. Quid ergo his fieri potuerit miserius, cum ne mors quidem ei hanc præbeat securitatem; sed infelix illud corpus, ne vita quidem privatum, a malis quæ sunt in vita sit liberatum; cum ii qui ea admittunt maleficia, etiam cum pulvere et cinere contendat bellum gerere, et multo gravius quam cum viveret? Nam tunc quidem penuarium ingredienti, arculas quidem movebant, a corpore autem abstinebant, neque tam multa accipiebant ut ipsum etiam corpus nudarent: nunc autem ne ab iis quidem abstinere execrandæ manus eorum qui sepulcra effodiunt, sed ipsum movent et versant, et cum summa crudelitate ipsum contumelia et probro afficiunt. Nam postquam terræ mandatum fuit, illud etiam vestium amictu nudatum sic sinunt projectum

κατὰ κράτος· ἐλάσας, οὐκ ἐμπομπεύει τῇ νίκῃ, οὐδὲ τρέπαιον ἴσταισι· σῶσαι γὰρ ἐβούλετο μόνον, οὐκ ἐπιδείξασθαι. Σένους ἐδέχετο πάλιν, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκενοδόξει, ἀλλ' αὐτὸς καὶ προσέτρεχε καὶ προσεκύνει, οὐχ ὡς εὖ ποιῶν, ἀλλ' ὡς εὖ πάσχων, καὶ κυρίους καλεῖ, οὐδὲ εἰδὼς τίνας ποτὲ εἰσιν οἱ παραγεγνημένοι, καὶ παρίσταισι τὴν γυναῖκα ἐν τάξει θεραπευίνδους. Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ πρὸ τούτου θαυμαστὸς οὕτως φανεῖς, καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν γυναῖκα ἀπολαδῶν, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας τιμῆς, πρὸς οὐδένα ἐπιδείκνυται· ἀλλ' οἱ μὲν ἐγχώριοι καὶ βασιλεῖα αὐτὸν ἐκάλουν, αὐτὸς δὲ καὶ τιμὴν κατέβαλε τοῦ τάφου. Καὶ ἥνικα δὲ ἐπιπερὶ μνηστευσόμενος τῷ παιδί, οὐδὲν ἐκέλευσε μέγα περὶ αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν εἰπεῖν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀγαγεῖν τὴν νύμφην. Βούλει καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς χάριτος ἐξετάσαι, ὅτε πολλὴ πανταχόθεν αὐτοὺς [329] περιέβρει τῆς διδασκαλίας ἡ δόξα, καὶ ἰδεῖν καὶ τότε τοῦτο τὸ πάθος ἐκθεδλημένον;

Ἐννόησόν μοι τοῦτον αὐτὸν τὸν ταῦτα λέγοντα, πῶς αἶ το πᾶν ἀνατίθῃσι τῷ Θεῷ, πῶς τῶν μὲν ἁμαρτημάτων αὐτοῦ μέμνηται συνεχῶς, τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐκέτι. Πλὴν εἰ ποτε μαθητὰς ἐπανορθῶσαι δέοι, κἂν ἀναγκασθῇ ποιῆσαι τοῦτο, ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ τῶν πρωτέων τῷ Πέτρῳ παραχωρεῖ, καὶ οὐκ αἰσχύνεται ἐργαζόμενος παρὰ Πρισκίλλῃ καὶ Ἀκύλᾳ, καὶ πανταχοῦ ταπεινὸν ἑαυτὸν ἐσπουδάκε δεικνύναι, οὐ σοδῶν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, οὐδὲ ἡλίου περιφέρων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀσῆμοις κατατάττειν ἑαυτὸν. Διδὼς καὶ ἔλεγεν, Ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος δασθενῆς, τουτέστιν, εὐκαταφρόνητος καὶ οὐδὲν ἔχουσα κομψόν· καὶ πάλιν, *Εδοχομα ὑμᾶς μὴ ποιήσαι κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν*. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ δόξης καταφρονεῖ ταύτης; Ὁ γὰρ τῆς ἁπλῆς δόξης καταφρονῶν καὶ βασιλεύει καὶ γεέννης διὰ τὸ τῷ Χριστῷ δοκοῦν (καὶ γὰρ ἀνάθεμα εὐχεταί εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ δόξης· κἂν γὰρ ὑπὲρ Ἰουδαίων τοῦτο λέγῃ βούλεσθαι πάσχειν, διὰ τοῦτο λέγει, ἵνα μὴ δόξῃ τις τῶν ἀνοήτων ἐπιλαμβάνεσθαι τὸν ἐπαγγελιῶν τῶν πρὸς αὐτοὺς γεγεννημένων)· εἰ τοίνυν ἐκεῖνα παραδραμεῖν ἔτοιμος, τί θαυμάζεις, εἰ τὰ ἀνθρώπων ὑπερπορᾷ; Ἀλλὰ τοὺς νῦν ἅπαντα βαπτίζει, οὐ δόξης ἐπιθυμία μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑποναεῖον ὕβρις καὶ ἀτιμίας δόξας. Ἄν τε γὰρ ἐπαινέσῃ τις, ἐφυσήθῃς, ἂν τε ψέξῃ, κατηνέθῃς; Ἄν. Καὶ καθάπερ τὰ ἀσθενῆ σώματα καὶ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐπηρσεάζεται, οὕτω καὶ αἱ χαμαιζήλοι ψυχαί. Τοὺς γὰρ τοιοῦτους οὐ πενία μόνον, ἀλλὰ καὶ πλοῦτος ἀπόλλυσιν, οὐ λύπη μόνον, ἀλλὰ καὶ χαρὰ, καὶ τὰ χρηστά μάλλον ἢ τὰ λυπηρὰ. Ἡ μὲν γὰρ πενία καὶ σωφρονεῖν ἀναγκάζει, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ εἰς κακὸν τι μέγα ἐξάγει πολλάκις. Καὶ ὥσπερ οἱ πυρέττοντες πρὸς πάντα εἰσι δυσάρεστοι, οὕτω καὶ οἱ διεφθαρμένοι τὴν ψυχὴν πάντοθεν πληττόνται.

ς'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ πενίαν φεύγωμεν, μὴ πλοῦτον θαυμάζωμεν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν πρὸς πάντα ἱκανὴν κατασκευάζωμεν. Καὶ γὰρ οἰκίαν τις οἰκοδομοῦμενος, οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μῆτε ὑετὸς ἐπ' αὐτὴν κατενεχθεῖν, μῆτε ἀκτίς ἔλθοι· τοῦτο γὰρ ἀμήχανον· ἀλλ' ὅπως αὐτὴ ἱκανὴ γένοιτο πάντα φέρειν. Καὶ ὁ πλοῦτος δὲ τεκταινόμενος, οὐχ ὅπως μὴ κύματα αὐτῷ προσρήξει, μηδὲ χειμῶν ἀρβύλῃ θαλάσσης, ποιεῖ τι καὶ μηχανᾶται καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀμήχανον·

ἀλλ' ὅπως οἱ τοῖχοι τῆς νεῶς πρὸς ἅπαντα εἰεν ἐπιτήδαιοι. Καὶ ὁ σώματος φροντίζων πάλιν οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μὴ ἀνωμαλία ἀέρων γένοιτο, ἀλλ' ὅπως τὸ σῶμα εὐκόλως ἅπαντα ταῦτα φέροι. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ποιῶμεν, καὶ μὴ ὅπως φύγωμεν πενίαν, μηδὲ ὅπως γενώμεθα πλούσιοι σπουδάζωμεν, ἀλλ' ὅπως πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀσφάλειαν ἕκαστον τοῦτον μεταχειρίσωμεν. [330] Διδὼς ταῦτα ἀφέντες, κατασκευάζωμεν τὴν ψυχὴν καὶ πλούτῳ καὶ πενίᾳ ἐπιτηδεῖαν. Κἂν γὰρ μηδὲν ἀνθρώπινον συμβαίῃ, ὅπερ ὡς τὰ πολλὰ ἀδύνατον, καὶ οὕτως βελτίων ὁ μὴ πλοῦτον ζητῶν, ἀλλ' εἰδὼς πάντα φέρειν εὐκόλως, τοῦ διαπαντός πλουτοῦντος. Τί δὴ ποτε; Πρῶτον μὲν ὁ τοιοῦτος οἰκοδομὴν ἔχει τὸ ἀσφαλές, ἐκεῖνος δὲ ἔξωθεν. Καὶ ὥσπερ στρατιώτης βελτίων ὁ τῷ σώματι θαρρῶν καὶ τῇ τέχνῃ τοῦ πολεμεῖν, τοῦ τὴν ἰσχύϊν ἐν τοῖς ὅπλοις ἔχοντος μόνον· οὕτω τοῦ χρήμασι θαρρῶντος ὁ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς πεφραγμένος ἀμείνων. Δεύτερον, ὅτι, κἂν εἰς πενίαν μὴ καταπέσῃ, οὐ δυνατὸν αὐτὸν ἀτάραχον εἶναι· καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει κλύδωνας ὁ πλοῦτος καὶ ταραχάς. Ἀλλ' οὐχ ἡ ἀρετὴ, ἀλλ' ἡδονὴν μόνον καὶ ἀσφάλειαν· καὶ γὰρ ἀχειρωτὸν ποιεῖ τοῖς ἐπιβουλευούσιν· ὁ δὲ πλοῦτος τὸ ὑπὲρ πάντων ἅπαν, εὐεπιχειρήτον καὶ ἀλώσιμον. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις ἔλαφοι καὶ λαγωοὶ μάλιστα πάντων εἰσὶν εὐχείρωτοι διὰ τὴν ἐν τῇ φύσει δειλίαν, ὅς δὲ ἀγριοὶ καὶ ταῦρος καὶ λέων οὐδ' ἂν ἐμπέσοιεν βράδιος τοῖς ἐπιβουλευούσιν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πλουτούντων, καὶ ἐν πενίᾳ ζώντων ἐκόντων ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ τῷ λόντι καὶ τῷ ταύρῳ εἰκεν, ὁ δὲ τῇ ἐλάφῃ καὶ τῷ λαγῶ. Τίνα γὰρ οὐ δέδοικεν ὁ πλοῦτος; οὐχὶ ληστὰς; οὐχὶ δυνάστας; οὐ βασιλάνους; οὐ συκοφάντας; Καὶ τί λέγω ληστὰς καὶ συκοφάντας, ὅπου γε καὶ τοὺς οἰκέτας αὐτοὺς ὑποπτεύει; Καὶ τί λέγω ζῶν; οὐδὲ τελευτήσας τῆς τῶν ληστευόντων κακουργίας ἀπήλλακται, οὐδὲ ἰσχύει ὁ θάνατος ἐν ἀσφαλείᾳ αὐτὸν καταστήσαι, ἀλλὰ καὶ νεκρὸν ὄντα συλῶσιν οἱ κακουργοῦντες· οὕτω πρᾶγμα ἐπισφαλές ὁ πλοῦτος. Οὐ γὰρ δὴ οἰκίαι διορύττονται μόνον, ἀλλὰ καὶ τάφοι ἀναβρῆγγυνται καὶ θῆκαι. Τί οὖν ἀθλιώτερον τούτου γένοιτ' ἂν, ὅταν μὴδὲ θάνατος αὐτῷ παρέχῃ τὴν δδειαν ταύτην, ἀλλὰ τὸ δειλαῖον ἐκεῖνο σῶμα οὐδὲ ζωῆς ἀποστερηθὲν ἀπήλλακται τῶν ἐν τῇ ζωῇ κακῶν, τῶν τὰ τοιαῦτα κακουργούντων καὶ πρὸς κόνιν καὶ τέφραν ἐπειγομένων πολεμεῖν, καὶ πολλῷ χαλεπώτερον, ἢ ἥνικα ἔζη; Τότε μὲν γὰρ εἰς ταμίειον εἰσιόντες, τὰ κινώτια μὲν ἐκίνουν, τοῦ σώματος δὲ ἀπείχοντο, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα ἔλαβον, ὡς καὶ αὐτὸ γυμνώσαι τὸ σῶμα· νυνὶ δὲ οὐδὲ τούτων ἀπέχονται αἱ μισραὶ τῶν τυμωρόχων χεῖρες, ἀλλὰ κινούσιν αὐτὸ καὶ περιστρέφουσι, καὶ μετὰ πολλῆς ὀμότητος ἐνυδρίζουσι. Μετὰ γὰρ τὴν παραδοθῆναι τῇ γῇ, γυμνὸν καὶ τῆς ἐκείθεν περιβολῆς καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἱματίων ποιήσαντες, οὕτως ἀφίπαιον ἐρβίεσθαι. Τίς οὖν οὕτω πολέμιος, ὡς ὁ πλοῦτος, ζώντων μὲν καὶ τὴν ψυχὴν ἀπολλύς, τελευτησάντων δὲ καὶ τὸ σῶμα ἐνυδρίζων, καὶ οὐδὲ τῇ γῇ κρύπτεσθαι συγχωρῶν; ὁ κοινὸν καὶ τῶν καταδικῶν ἐστὶ, καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις [351] ἐλκώκωτων. Ἐκεῖνους μὲν γὰρ τοῦ θανάτου τὴν δίκην ἀπαιτήσαντες οἱ νομοθέται, οὐδὲν περαιτέρω περιεργάζονται· τοῦτους δὲ ὁ πλοῦτος καὶ μετὰ θάνατον πικροτάτην ἀπαιτεῖ δίκην, γυμνὸς προτιβέει καὶ ἀτάφους, θέαμα δεινὸν καὶ ἐλεεινόν. Καὶ γὰρ τῶν ἀπὸ ψήφου τοῦτο πασχόντων καὶ θυμοῦ δικαστικοῦ χαλεπώτερα οὕτοι πάσχουσιν. Ἐκεῖνοι

μὲν γὰρ μίαν τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἡμέραν μείναντες ἄταφοι, τῇ γῇ παραδίδονται· οὗτοι δὲ ὅταν παραδοῶσι τῇ γῇ, τότε γυμνοῦνται καὶ ὑβρίζονται. Εἰ δὲ μὴ καὶ τὴν θήκην λαβόντες ἀπέρχονται οἱ λησταί, οὐκέτι τῷ πλούτῳ χάρις, ἀλλὰ τῇ πενίᾳ κἀνταῦθα· αὕτη γὰρ αὐτὴν φυλάττει· ὡς εἰ γε καὶ ταύτην ἐνεχειρίσαμεν τῷ πλούτῳ, καὶ ἀφέντες ἀπὸ λίθου κατασκευάζειν αὐτὴν, ἐγαλκεύσαμεν ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ ταύτην ἂν ἀπωλέσαμεν. Οὕτως ἀπιστον πρᾶγμα ὁ πλούτος, καὶ οὐ τῶν ἐχόντων τοσοῦτον ἐστίν, ὅσον τῶν ἀρπάζειν ἐπιχειρούντων. Ὡς περὶ τῆς ὁ λόγος ἐκεῖνος ὁ σπουδαῖον δεικνύων ὅτι δυσχερῶτον ὁ πλούτος, ὅπου οὐδὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τελευτῆς τυγχάνουσιν ἀσφαλείας οἱ τοῦτον ἔχοντες. Καίτοι γε τίς πρὸς τὸν ἀπελθόντα οὐ καταλλάττεται, κἂν θηρίον ᾦ, κἂν δαίμων, κἂν ὄπσιον; καὶ γὰρ ἡ θεία ἱκανὴ καὶ τὸν σφόδρα σιδηροῦν καὶ ἀνάληγον ἐπικάμψαι. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν τις ἰδῇ νεκρὸν, κἂν ἐχθρὸν ἰδῇ, κἂν πολέμιον, μετὰ τῶν φιλιτάτων δακρύει· καὶ ἡ μὲν ὀργὴ μετὰ τῆς ζωῆς σβέννυται, ὁ δὲ ἔλεος ἐπεισάγεται. Καὶ οὐκ ἂν τις ἐπὶ κήδους καὶ ἐκφορᾶς διαγνῷ τὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸν οὐ τοιοῦτον· οὕτως ἅπαντες τὴν κοινὴν αἰδοῦνται φύσιν, καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν εἰσενεχθέντας νόμους. Ἀλλ' ὁ πλούτος, οὐδὲ τοῦτο τυχών, ἀφίησι τὴν ὀργὴν τοῖς κτησαμένοις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐδὲν ἡδίκημένους τοῦ τετελευτηκότος ἐχθροὺς καθίστησιν, εἰ γε τὸ νεκρὸν σῶμα γυμνοῦν, τῶν σφόδρα ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἐστὶ. Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῷ καταλλάττει τότε, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ τοὺς οὐδὲν ἔχοντας ἐγκαλεῖν ἐκπολεμοί, καὶ ἐν ἐρημίᾳ πολλῇ τὸ σῶμα αἰκίζεται. Καίτοι πολλὰ ἐκεῖ τὰ δυνάμενα ἐπισπᾶσθαι πρὸς οἶκτον, αὐτὸ τὸ νεκρὸν εἶναι, τὸ ἀκίνητον, τὸ πρὸς γῆν ὀδεύειν καὶ φορᾶν, τὸ μηδένα παρῖναι τὸν βοηθῆσοντα. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων κατακλῖ τὸς μιαινοὺς ἐκεῖνους διὰ τὴν ἀπὸ τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας τυραννίδα. Ὁ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας ἔρω, καθάπερ τις τύραννος ἀπηνῆς, ἐφέστηκεν ἐγκαλειόμενος αὐτοῖς τὰ ἀπάνθρωπα ἐπιτάγματα ἐκείνα, καὶ θηρία ποιήσας, οὕτως ἐπὶ τὰς θήκας ἀγει.

Καθάπερ γὰρ θηρία τοῖς τετελευτηκόσιν ἐπιτιθέμενοι, οὐδ' ἂν τῶν σαρκῶν ἀπέσχοντο, εἰ γέ που χρεῖσιμα ἦν αὐτοῖς τὰ μέλη. Τοιαῦτα ἀπολαύμεν τοῦ πλούτου, καὶ μετὰ τελευτὴν ὑβρίζόμενοι, καὶ ταφῆς ἀποστερούμενοι, ἥς καὶ οἱ τὰ ἀνηκεῖστα τετολμηκότες ἀπολαύουσιν. Ἐτι [332] οὖν, εἰπέ μοι, στέρεζομεν αὐτὸν τὸν οὕτω πολέμιον; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ, ἀδελφοί, ἀλλὰ φεύγωμεν ἀμεταστρεπτί· κἂν εἰς χεῖρας ἔλθῃ τὰς ἡμετέρας, μὴ κατέχωμεν ἐνδον, ἀλλὰ δῆσωμεν αὐτὸν ταῖς τῶν πενήτων χερσὶ. Ταῦτα γὰρ αὐτὸν δύναται μᾶλλον τὰ δεσμὰ κατέχειν, καὶ ἐκ τῶν ταμιείων ἐκεῖνων οὐδέποτε διαφεύγεται, καὶ ὁ ἀπιστος οὗτος μένει λοιπὸν πιστός, χειροθήνης, ἡμερος, τῇ τῆς ἐλεημοσύνης δεξιᾷ ταῦτα γενόμενος. Ἄν μὲν οὖν παραγένηται ποτε ἡμῖν, ταύτην παραδῶμεν αὐτόν· ἂν δὲ μὴ παραγένηται, μὴ ζητῶμεν, μηδὲ ἀγχομεν ἑαυτοὺς, μηδὲ τοὺς ἔχοντας μακαρίζωμεν. Ποῖος γὰρ οὗτος μακαρισμός; πλὴν εἰ μὴ καὶ τοὺς θηριομάχους ζηλωτοὺς εἶναι φαίης, ὅτι τὰ πολυτίμητα ἐκεῖνα θηρία κατακλείσαντες ἑαυτοῖς φυλάττουσιν οἱ τοὺς τοιοῦτους τιθέντες ἀγῶνας, αὐτοὶ μέντοι οὐ προσελθεῖν, οὐχ ἄψασθαι τολμῶντες, ἀλλ' ἀγωνιῶντες αὐτὰ καὶ τρέμοντες. Τοιοῦτον γάρ τι καὶ οἱ πλουτοῦντες πάσχουσιν, ὥστερ θηρίον ἀπηνῆς ἐν τοῖς ταμιείοις κατακλείσαντες τὸν πλοῦτον, καὶ καθ' ἐκάστην παρ' αὐτοῦ τὴν ἡμέραν μυρία δεχόμενοι τὰ τραύματα, ἀπεναντίας τοῖς θηρίοις. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ὅταν ἐξαγάγῃς, τότε λυμαινεται τοῖς ἀπαντῶσιν· οὗτος δὲ ὅταν συγκεκλεισμένος ᾦ καὶ φυλαττόμενος, τότε ἀπόλλυσι τοὺς κεκτιμένους αὐτὸν καὶ φυλάττοντας. Ἀλλ' ἡμεῖς τὸ θηρίον τοῦτο ποιήσωμεν ἡμερον. Ἔσται δὲ ἡμερον, ἂν μὴ κατακλείωμεν αὐτὸ, ἀλλὰ ταῖς ἀπάντων τῶν δεομένων προσάγωμεν χερσίν. Οὕτω καὶ τὰ μέγιστα ἐντεῦθεν καρπωσόμεθα ἀγαθὰ, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ μετὰ ἀσφαλείας καὶ χρηστῆς ζῶντες ἐλπίδος, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν μετὰ παρρησίας ἰστάμενοι· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΓ'.

Ἄδελφοι, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.

α'. Εἰκότως μετὰ τὴν πολλὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ἀπιδείξιν, σφοδρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ πολλῇ τῇ ἐπιτιμῇ, καὶ παραδείμματος μένηται καταλήλου τῷ ὑποκειμένῳ. Καὶ γὰρ τὰ παιδία πρὸς μὲν τὰ μικρὰ κέχρηται καὶ ἐπιτίθεται, τῶν δὲ σφόδρα μεγάλων οὐ τοσοῦτον ἔχει θαῦμα. Ἐπεὶ οὖν καὶ οὗτοι γλωσσῶν ἔχοντες χάρισμα, τὸ πᾶν ἔχειν ἐνόμιζον, ὅπερ τῶν ἄλλων ἔσχατον ἦν, διὰ τοῦτο φησι, *Μὴ παιδία γίνεσθε*, τοῦτέστι, μὴ ἀνόητοι, ἐνθα συνेतὸς εἶναι χρῆ, ἀλλ' ἐκεῖ νήπιοι καὶ ἀφελεῖς, ἐνθα ἀδικία, ἐνθα κενοδοξία, ἐνθα φύσημα· τὸν γὰρ τῇ κακίᾳ νηπιάζοντα καὶ φρόνιμον εἶναι δεῖ. Ὡς περ γὰρ φρόνησις μετὰ κακουργίας οὐκ ἂν εἴη φρόνησις, οὕτω καὶ ἀφελεία [333] μετὰ ἀνοίας οὐκ ἂν εἴη ἀφελεία. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀφελείᾳ καὶ τὴν ἀνοίαν φεύγειν

δεῖ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει τὴν πονηρίαν. Καθάπερ γὰρ οὔτε τὰ μικρὰ φάρμακα πέρα τοῦ δέοντος, οὔτε τὰ γλυκεῖα ὀνίνησιν, οὕτως οὐδὲ ἀφελεία καθ' ἑαυτὴν, οὐδὲ φρόνησις. Διόπερ ἀμφοτέρω κατακεράσαι κελεύων ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί.* Τί δὲ ἐστὶ νήπιον εἶναι κακία; Τὸ μὴ εἶδέναι τί ποτὲ ἐστὶ κακία· τοιοῦτους γὰρ αὐτοὺς εἶναι ἐβούλετο. Διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ὡλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία.* Οὐκ εἶπε, *Τολμάται, ἀλλ', Ἀκούεται.* Ἰστε γὰρ ὅλως τὸ πρᾶγμα, φησὶν· ἠκούσατε γὰρ αὐτό ποτε. Καὶ γὰρ ἐβούλετο καὶ ἀνδρας αὐτοὺς εἶναι καὶ παιδας, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν τῇ κακίᾳ, τὸ δὲ ἐν τῇ φρονήσει. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἀνὴρ γένετο· ἂν ἀνὴρ, ἐὰν καὶ παιδίον ᾦ· ἔως δὲ ἂν μὴ παιδίον ᾦ τῇ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἀνὴρ ἔσται. Ὁ γὰρ κακοῦργος οὐκ ἔσται τέλειος, ἀλλ' ἀνόητος. Ἐν τῷ γὰρ νόμῳ γέγραπται, *ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ,*

jacere. Quis est ergo divitiis major hostis, quæ vivorum quidem perdunt animam, mortuorum autem etiam corpus probro et contumelia afficiunt, et ne terra quidem tegi permittunt? quod quidem est commune et iis qui sunt condemnati, et rerum turpissimarum convicti. Nam cum de illis quidem pœnas capitis exegerint, legislatores nihil ulterius inquirunt: ab his autem divitiæ post mortem pœnas gravissimas exigunt, nudos exponentes et insepultos, spectaculum grave et miserabile. Ili enim graviora ferunt, quam ii, qui id patiuntur a iudicis calculo et ira. Nam illi quidem cum uno et altero die manserint insepulti, terræ mandantur: hi vero cum terræ mandati fuerint, tunc nudantur, probroque et contumelia afficiuntur. Quod si non etiam rapto loculo recedunt latrones, de eo non divitiis, sed paupertati sunt habendæ gratiæ: ipsa enim illum eripit. Nam si eum commissemus divitiis, et non ex lapide construxissemus eum, sed ex auro, eum quoque perdidissemus. Adeo infida res sunt divitiæ, nec tam sunt eorum qui habent, quam eorum qui rapere aggre- diuntur. Quamobrem supervacanea est illa oratio, quæ conatur ostendere divitias esse expugnatum difficiles, cum nec in die quidem mortis tuti sint qui eas possident. Atqui quis non reconciliatur cum mortuo, etiamsi sit fera, etiamsi dæmon, etiamsi quilibet alius? sufficit enim spectaculum ad flectendum vel ferreum vel doloris expertem. Propterea cum quis viderit mortuum, etiamsi viderit inimicum et hostem, lacrymatur cum amicissimis: et ira quidem exstinguitur cum vita, ejus autem locum subit misericordia. Et in exsequiis et funeris elatione non discreveris inimicum ab eo qui huiusmodi non est: ita omnes communem reverentur naturam, et eas quæ de ea latæ sunt leges. Divitiæ autem ne hoc quidem assequutæ, iram immittunt in eos qui ipsas possident; sed et eos qui nulla affecti sunt injuria reddunt inimicos defuncti, siquidem mortuum corpus nudare est acrium inimicorum et hostium. Et natura quidem etiam inimicos ei tunc reconciliat; divitiæ autem etiam in eos bellum gerunt, quos ne possunt quidem ullius criminis accusare, et in magna solitudine crudeliter sæviunt in corpus. Atqui multa sunt illic quæ possunt attrahere ad misericordiam, hoc ipsum

quod sit mortuum, quod immobile, quod ad terram tendat et corruptionem, quod nemo adsit opem laturus. Sed nihil horum frangit illos execrandos, propter tyrannidem quæ ex improba oritur cupiditate. Amor enim pecuniæ, tamquam immanis quidam tyrannus, urget inhumana jussa imperans, eosque in feras mutatos, ita ducit ad loculos. Nam tamquam feræ mortuos invadentes, ne a carnibus quidem abstinuerint, si membra illis essent utilia. Hos fructus percipimus ex divitiis, etiam post mortem probro et contumelia affecti et sepultura privati, quam assequuntur etiam qui nefaria perpetrarunt. Easne ergo, dic, rogo, adhuc amabimus quæ nobis sunt adeo infestæ et inimicæ? Nequaquam, rogo, nequaquam, fratres, sed fugiamus, nec faciem ad ea retro vertamus; et si in manus nostras venerint, ne intus retineamus, sed eas pauperum manibus alligemus. Hæc enim vincula eos magis possunt retinere, et numquam effugient ex illis penuariis; istæque infidæ de cætero manent fideles, placidæ, mansuetæ, eleemosynæ dextera sic commutatæ. Si quando ergo ipsæ ad nos accesserint, ipsi eas tradamus: sin autem non adfuerint, ne queramus, nec nos ipsos suffocemus, neque eos qui habent beatos existimemus. Quomodo enim beatus hic existimandus? nisi eos qui cum bestiis pugnant beatos dixeris, quod in pretio habitas illas bestias sibi inclusas servant qui talia proponunt certamina, ipsi non audentes accedere nec tangere, sed ipsas formidantes et contremiscentes. Hoc ipsum accidit etiam divitibus, qui tamquam immanem bestiam divitias incluserunt in penuariis, et ab ipsa singulis diebus vulnera accipiunt innumerabilia, contrario plane modo quam fiat in bestiis. Nam illæ quidem, quando eas eduxeris, tunc exitium afferunt iis qui illis occurrunt: istæ autem cum fuerint inclusæ et servatæ, tunc eos perdunt qui ipsas possident et servant. Sed nos bestiam hanc reddamus mansuetam. Erat autem mansueta, si eam non incluserimus, sed in omnium egentium manus adduxerimus. Sic et maxima bona inde percipiemus, et in vita præsentis tuto ac secure et cum bona spe viventes, et in die futuro stantes cum fiducia: quam detur nobis omnibus assequi gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVI.

CAP. 14. v. 20. *Fratres, nolite pueri effici mentibus, sed malitia parvuli estote, mentibus autem perfecti estote.*

1. Merito post multam confirmationem et demonstrationem oratione utitur vehementiore et multa increpatione, et meminit exempli præsentis rei congruentis. Pueruli enim ad parva quidem hiant ore stupent et mirantur, rerum autem valde magnarum non tanta tenentur admiratione. Quoniam ergo isti quoque linguarum habentes donum, se totum habere existimabant, quod quidem erat aliorum ultimum, propterea dicit: *Nolite pueri effici*; hoc est, non insipientes, ubi oportet esse sapientes; sed illic pueri et

simplices, ubi est injustitia, ubi inanis gloria, ubi tumor. Eum enim, qui vitio est infans, etiam prudentem esse oportet. Sicut enim prudentia cum improbitate nequaquam fuerit prudentia: ita etiam simplicitas cum amentia non fuerit simplicitas. Nam et in simplicitate fugienda est amentia, et in prudentia vitium et nequitia. Quemadmodum enim neque amara neque dulcia medicamenta prosunt, si talia sint plus quam par sit: ita nec simplicitas per se, nec prudentia. Quamobrem Christus utraque jubens temperare dicebat: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. 10. 16). Quid est autem esse parvulos seu infantes malitia seu vitio? Ne

nosse quidem quid sit vitium : eos enim vult esse tales. Et ideo dicebat : *Omnino inter vos auditur fornicatio* (1. Cor. 5. 1). Non dixit, Perpetratur, sed, *Auditur*. Rem enim, inquit, omnino scitis ; ipsam enim aliquando audivistis. Volebat enim ipsos esse et viros et pueros, sed hoc quidem in vitio, illud vero in prudentia. Sic enim et vir, vir fuerit, si fuerit parvulus : quamdiu autem non fuerit infans vitio, ne vir quidem erit. Nam qui est sceleratus, non erit perfectus, sed insipiens. 21. *In lege enim scriptum est : In aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus*. Atqui nusquam in lege scriptum est, sed sicut prius dixi, universam veterem Scripturam semper vocat legem et prophetas et historias. Adducit autem testimonium ex Isaia propheta, rursus doni gloriam diminuens ad illorum utilitatem ; sed tamen ipsum cum laude ponit. Illud enim, *Nec sic*, erat ostendentis sufficere miraculum ad eos percellendos : si autem non crediderunt, eorum fuisse culpam. Et cur hoc fecit Deus, si non erant credituri ? Ut semper cerneretur facere quæ sua sunt. Cum ergo ostendisset etiam ex prophetia, signum non valde esse utile, subjunxit : 22. *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus : prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. 23. *Si ergo conveniat universa Ecclesia in urum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quod insanitis ?* 24. *Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus* : 25. *et sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Multam ex iis, quæ dicta sunt, hic videbis dubitationem. Si enim infidelibus signum sunt linguæ, quomodo dicit : Si viderint vos linguis loquentes infideles, dicent vos insanire ? et si prophetia non infidelibus, sed fidelibus, quomodo ex ea lucrabuntur etiam infideles ? Si enim *intret*, inquit, *infidelis vobis prophetantibus, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus*. Non hæc autem solum, sed etiam post eam secunda hinc oritur questio : apparebit enim lingua rursus major prophetia. Nam si linguæ sunt in signum infidelibus, prophetia autem fidelibus, id quod alios attrahit et conjungit, majus est eo quod familiares ac domesticos componit et concinnat. Quid est ergo quod dictum est ? Nihil difficile nec obscurum neque prioribus contrarium, sed valde conveniens, si attendamus. Nam prophetia quidem utrisque est apta, lingua autem minime. Ideo cum de lingua dixisset eam esse in signum, addidit, *Von fidelibus, sed infidelibus, hisque in signum*, hoc est, ad stupefaciendum, non adeo autem ad instituendum. At in prophetia, inquit, hoc ipsum fecit dicens : *Prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. Neque enim fidelis opus habet ut signum videat, sed solum doctrina indiget et institutione. Quomodo ergo, inquit, dicis prophetiam utrisque esse utilem, cum ipsa dicat, *Non infidelibus, sed fidelibus* ? Si diligenter et exacte examina-veris, scies quod dicitur. Non enim dixit prophetiam non esse utilem infidelibus, sed non

esse in signum, ut linguam, scilicet inutile. Neque infidelibus utile quid est lingua : unum enim est ejus opus ac munus, obstupescere solum ac conturbare. Signum est enim ex iis quæ sunt media : ut quando dicit : *Fac mecum signum*, et addit, *in bonum* ; et rursum, *Factus sum tamquam prodigium multis* (Psal. 85. 17. et 70. 7), hoc est, in signum.

2. Et ut scias eum hic adduxisse signum, non quasi faciat aliquid omni ex parte utile, id quod ex illo fit inducit. Quid hoc est autem ? *Dicent*, inquit, *quod insanitis*. Hoc autem dicit, non ex natura signi, sed ex illorum amentia. Infideles autem quando audieris, ne existimes eosdem ubique dici, sed aliquando eos qui morbo laborant incurabili, et manent ejusmodi ut non possint corrigi ; aliquando autem etiam eos qui possunt mutari : quales fuerunt tempore apostolorum qui admirabantur ea quæ dicuntur magnalia Dei ; cujusmodi fuit Cornelius. Hoc est ergo quod dicit : *Prophetia quidem est et in infidelibus et in fidelibus ; linguam autem audientes infideles et insipientes, non solum non lucrifaciunt, sed etiam eos qui loquuntur irrident tamquam insanos : est enim eis solum in signum, hoc est, ut tantummodo obstupescant*. Nam si sapuissent, etiam lucrati essent propter signum quod fuit illis datum. Non enim tunc erant solum qui ebrietatis insimularent, sed multi eos etiam admirabantur tamquam Dei magnalia loquentes : quomobrem qui irridebant erant insipientes. Et ideo Paulus non absolute dixit : *Dicent vos insanire*, sed addidit, *idiotæ et infideles*. Prophetia autem non absolute in signum, sed ad fidem et utilitatem utrisque est apta et utilis. Idque etsi non statim, per ea tamen quæ deinceps sequuntur, apertius interpretatus est, dicens : *Convincitur ab omnibus. Si enim omnes prophetent, inquit, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : et sic occulta cordis ejus fiunt manifesta, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Quomobrem non hoc solum major est prophetia, quod vim habeat in utrisque, sed etiam quod ex infidelibus eos attrahat qui sunt impudentiores. Neque enim idem erat miraculum quando Sapphiram convicit, quod quidem erat prophetiæ ; et quando linguis loquebatur Petrus : sed tunc quidem fuerunt omnes coerciti ; quando autem loquebatur linguis, etiam pro deliro est habitus. Cum ergo dixisset linguam non profuisse, et hoc ipsum rursus extenuasset, eo quod culpam in Judæos contulisset, procedens ostendit id etiam lædere. Et cur datum est ? Ut procedat cum interpretatione : nam absque illo etiam contrarium evenit apud insipientes. Si, enim, inquit, *omnes loquantur linguis, ingrediantur autem infideles et idiotæ, dicent vos insanire* ; sicut etiam apostoli existimati sunt ebrii : dicebant enim, *Musto hi sunt repleti* (Act. 2. 13). Sed non est signi culpa, verum illorum ruditatis et injustitiæ. Propterea adjecit, *Idiotæ et infideles* : quare illorum imperitiæ et infidelitatis est existimatio. Nam ut prius dixi, non in iis quæ dantur vitio, sed in iis quæ non multum juvant, conatur donum ponere, ut eos reprimat, et

κα' οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος. Καίτοι γε οὐδαμῶς ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, πᾶσαν τὴν Παλαιάν ἀπὸ νόμον καλεῖ καὶ τοὺς προφῆτας καὶ τὰς ἱστορίας. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ 'Ησαίου τοῦ προφήτου, πάλιν ὑπο-
 τεμνόμενος τοῦ χαρίσματος τὴν δόξαν, πρὸς τὸ ἐκεί-
 νων χρήσιμον· ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω μετ' ἐγκωμίου
 τίθισιν αὐτή. Τὸ γὰρ, Οὐδὲ οὕτω, δεικνύοντες ἦν,
 ὅτι ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς ἐκπληῆσαι τὸ θαῦμα· εἰ δὲ οὐκ
 ἐπέισθησαν, ἐκείνων τὸ ἐγκλημα. Καὶ τίνος ἔνεκεν
 αὐτὸ ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ μὴ ἐμελλον πείθεσθαι; Ἵνα
 τὰ αὐτοῦ πανταχοῦ φαίνεται ποιῶν. Δεῖξας τοίνυν
 καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας, ὅτι οὐ σφόδρα χρήσιμον
 τὸ σημεῖον, ἐπήγαγεν· Ὡστε αἱ γλώσσαι εἰς ση-
 μείον εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπί-
 στοις· ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ
 τοῖς πιστεύουσιν. Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία
 ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλοῦσιν,
 εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἀπιστοί, οὐκ ἐροῦσιν,
 ὅτι Μαίρεσθε; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν,
 εἰσέλθῃ δέ τις ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ
 πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτω τὰ
 κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ
 πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ ἀπα-
 γγέλλων, ὅτι Θεὸς ὁντως ἐν ὑμῖν ἐστι. Πολλὴν
 ἐνταῦθα ἐκ τῶν εἰρημέων τὴν ἐπαπόρῃσιν ἴδοι τις
 ἔν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀπίστοις σημεῖον εἰσιν αἱ γλώσσαι,
 πῶς λέγει, Ἐὰν ἴδωσιν ὑμᾶς γλώσσαις λαλοῦντας οἱ
 ἀπιστοί, ἐροῦσιν, ὅτι Μαίρεσθε; καὶ εἰ προφητεία οὐ
 τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσι, πῶς καὶ οἱ
 ἀπιστοὶ ἐξ αὐτῆς κερδανοῦσιν; Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ,
 φησὶν, ἀπίστος προφητεύοντων ὑμῶν, ἐλέγχεται
 ὑπὸ πάντων, καὶ ἀνακρίνεται. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην δευτέρα ἐτέρα ζήτησις ἐντεῦ-
 θεν φύεται· φανέεται γὰρ ἡ γλῶττα πάλιν τῆς προ-
 φητείας μεζών. Εἰ γὰρ αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖον τοῖς
 ἀπίστοις, ἡ δὲ προφητεία τοῖς πιστοῖς, τὸ τοὺς ἄλλο-
 τέρους ἐφελκόμενον [334] καὶ οἰκειοῦν, μεζὼν τοῦ
 ρυθμιζόντος τοὺς οἰκειούς. Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημέ-
 ων; Οὐδὲν δύσκολον οὐδὲ ἀσαφές οὐδὲ ἐναντίον τοῖς
 ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαίνει, ἔὰν προσ-
 ἔχωμεν. Ἡ μὲν γὰρ προφητεία ἀμφοτέροις ἐπιτή-
 δεος, ἡ δὲ γλῶττα οὐκ ἐστὶ. Διόπερ εἰπὼν ἐπὶ τῆς
 γλώττης, Εἰς σημεῖον ἐστὶ, προσέθηκεν, Οὐ τοῖς
 πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ τούτοις εἰς
 σημεῖον, τούτεστιν, εἰς ἐκπληξιν, οὐκ εἰς κατήχησιν
 τοσοῦτον. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς προφητείας, φησὶ, τὸ
 αὐτὸ τοῦτο ἐποίησεν, εἰπὼν, Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς
 ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. Οὐδὲ γὰρ χρεῖαν
 ἔχει ὁ πιστὸς σημεῖον ἰδεῖν, ἀλλὰ διδασκαλίας δεῖται
 μόνον καὶ κατηχήσεως. Πῶς οὖν σὺ λέγεις, φησὶν,
 ἀμφοτέροις χρήσιμον εἶναι τὴν προφητείαν, αὐτοῦ
 λέγοντος; Οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύου-
 σιν; Ἐὰν ἀκριβῶς ἐξετάσῃς, εἴσῃ τὸ λεγόμενον.
 Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐστὶ χρήσιμος ἡ προφητεία
 τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ', Οὐκ ἐστὶν εἰς σημεῖον, ὥς ἡ
 γλῶττα, ἀνωφελὲς δηλονότι. Οὐδὲ τοῖς ἀπίστοις τι
 χρήσιμον ἡ γλῶττα· ἐν γὰρ αὐτῆς ἐστὶ τὸ ἔργον, τὸ
 ἐκπληῆσαι μόνον καὶ θορυβῆσαι. Τὸ γὰρ σημεῖον τῶν
 μέσων ἐστὶν ὥς ὅταν λέγῃ, Ποίησον μετ' ἐμοῦ ση-
 μείον, καὶ προστίθισιν, εἰς ἀγαθόν· καὶ πάλιν,
 Ἐγενήθη ὥσει τέρας τοῖς πολλοῖς, τούτεστιν
 εἰς σημεῖον.

β'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τὸ σημεῖον ἐνταῦθα οὐχ ὡς

πάντῃ χρησιμὸν τι ποιοῦν παρήγαγεν, ἐπήγαγε τὸ
 ἐξ αὐτοῦ γινόμενον. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ἐροῦσι, φη-
 σὶν, ὅτι Μαίρεσθε. Τοῦτο δὲ οὐ παρὰ τὴν τοῦ ση-
 μείου φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀνοιαν ἐκείνων. Ἀπί-
 στους δὲ ὅταν ἀκούσῃς, μὴ τοὺς αὐτοὺς πανταχοῦ
 νόμιζε λέγεσθαι, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τοὺς τὰ ἀνίστα νο-
 σοῦντας καὶ ἀδιορθώτους μένοντας, ποτὲ δὲ τοὺς καὶ
 μεταβαλέσθαι δυνάμενους, οἳ ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀπο-
 στόλων οἱ θαυμάζοντες τὰ λεγόμενα τοῦ Θεοῦ μεγα-
 λεία· οἳ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου. Ὁ τοίνυν λέγει, τούτῳ
 ἐστὶν· ὅτι ἡ μὲν προφητεία καὶ ἐν τοῖς ἀπίστοις καὶ
 ἐν τοῖς πιστοῖς ἰσχύει· τὴν δὲ γλῶτταν ἀκούοντες οἱ
 ἀπιστοὶ καὶ ἀνόητοι, οὐ μόνον οὐ κερδαίνουσιν, ἀλλὰ
 καὶ καταγελῶσιν, ὡς μαϊνομένων, τῶν φεγγομένων.
 Καὶ γὰρ εἰς σημεῖον ἐστὶν αὐτοῖς μόνον· τούτεστιν,
 εἰς τὸ ἐκπληττεσθαι ἀπλῶς· ὡς οἱ γε νοῦν ἔχοντες
 καὶ ἐκέρδαινον, δι' ὃ ἐδόθη τὸ σημεῖον. Οὐ γὰρ μόνον
 οἱ μέθην αὐτῶν κατηγοροῦντες ἦσαν τότε, ἀλλὰ
 πολλοὶ καὶ ἐθαύμαζον αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγαλεῖα τοῦ
 Θεοῦ διηγούμενους· ὥστε οἱ γελῶντες, οἱ ἀνόητοι
 ἦσαν. Διὸ καὶ Παῦλος οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐροῦσιν
 ὅτι Μαίρεσθε, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ἰδιῶται καὶ ἀπι-
 στοί. Ἡ δὲ προφητεία οὐκ εἰς σημεῖον ἀπλῶς, ἀλλὰ
 καὶ εἰς πίστιν καὶ εἰς ὠφέλειαν ἀμφοτέροις ἐπιτη-
 δεῖα καὶ χρήσιμος. Καὶ τοῦτο εἰ καὶ μὴ εὐθέως,
 ἀλλὰ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἡρμηνεύσεν, εἰπὼν·
 Ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων. Ἐὰν γὰρ πάντες προ-
 φητεύωσι, φησὶν, εἰσέλθῃ δὲ [335] τις ἀπίστος ἢ
 ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται
 ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας
 αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον
 προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι Θεὸς ὁν-
 τας ἐν ὑμῖν ἐστὶν. Ὡστε οὐ τοῦτο μόνον μεζών
 ἡ προφητεία τῷ ἐν ἑκατέροις ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ τῷ
 τοῖς ἀναισχυντοτέροις τῶν ἀπίστων ἐφέλκεσθαι.
 Οὐδὲ γὰρ τὴ αὐτὴν θαῦμα ἦν, ὅτε τὴν Σάππειραν
 ἤλεγξεν, ὅπερ προφητείας ἦν, καὶ ὅτε γλώσσαις
 ἐλάλει Πέτρος· ἀλλὰ τότε μὲν πάντες συνετάλησαν,
 ὅτε δὲ γλώσσαις ἐλάλει, καὶ παραπαλόντος ἔλαθε
 δόξαν. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι οὐκ ὠφέλησε γλῶττα, καὶ
 ὑποτεμνόμενος πάλιν αὐτὸ τοῦτο τῷ τὸ ἐγκλημα εἰς
 τοὺς Ἰουδαίους περικρέψαι, προτὶν δεικνύσιν ὅτι
 καὶ βλάπτει. Καὶ τίνος, φησὶν, ἔνεκεν ἐδόθη; Ἵνα
 μετὰ ἑρμηνείας προῆλθῃ· ὡς τοῦτο χωρὶς, καὶ τοῦ-
 ναντίον ἐκβαίνει παρὰ τοῖς ἀνόητοις. Ἐὰν γὰρ, φησὶ,
 γλώσσαις πάντες λαλοῦσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἀπιστοὶ
 ἢ ἰδιῶται, ἐροῦσιν, ὅτι Μαίρεσθε· καθάπερ οὖν καὶ
 οἱ ἀπόστολοι μεθύνοντες ἐλάμβανον ὑπόνοιαν· Ὅτι
 γὰρ, φησὶ, γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσιν. Ἀλλ' οὐ
 τοῦ σημείου κατηγορία, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἰδιωτείας.
 Διὰ τοῦτο προσέθηκεν, Ἰδιῶται καὶ ἀπιστοί, ὥστε
 τῆς ἐκείνων ἀπειρίας ἢ ὑπόληψιν καὶ ἀπιστίας.
 Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐκ ἐν τοῖς διαβεβλημένοις,
 ἀλλ' ἐν τοῖς οὐ σφόδρα ὠφελοῦσι σπουδάζει κατατάξει
 τὸ χάρισμα, καὶ τοῦτο, ὥστε καταστεῖλαι αὐτοὺς καὶ
 εἰς ἀνάγκην ἀγαγεῖν τοῦ τὸν ἑρμηνεύοντα ἐπιζητεῖν.
 Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρὸς τοῦτο ἔωρων, ἀλλὰ πρὸς ἐπί-
 δεξιῖν αὐτῷ καὶ φιλοτιμίαν ἐκέρχοντο οἱ πολλοί, ἀπὸ
 τοῦτο μάλιστα ἀπάγει, δεικνύς ὅτι εἰς δόξαν παρα-
 διάπονται, μανίας ὑπόληψιν κτῶμενοι. Καὶ τοῦτο
 μάλιστα ἐστὶν, ὃ συνεχῶς ἐπιχειρεῖ κατασκευάζειν
 ὁ Παῦλος, ὅταν τινὸς ἀπάγειν βούληται, εἰς αὐτὰ δ
 ἐπιθυμεί δεικνύσιν αὐτὸν παραβλαπτόμενον. Καὶ σὺ
 τοίνυν οὕτω ποιεῖ· ἂν ἡδονῆς ἀπαγάγῃς, δεῖξον ὅτι

τὸ πρᾶγμα πικρὸν· ἂν κενοδοξίας ἀφέλκης, δεῖξον ὅτι τὸ πρᾶγμα ἀτιμίας γέμον. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίησεν. Καὶ γὰρ πλουσίους ἀποσπῶν τοῦ περὶ τὰ χρήματα ἔρωτος, οὐκ εἶπεν ὅτι βλαβερόν ὁ πλοῦτος μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς πειρασμοὺς ἐμβάλλει. Οἱ γὰρ βουλόμενοι *πλουτεῖν*, φησὶν, *ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*. Ἐπειδὴ γὰρ δοκεῖ πειρασμῶν ἀπαλλάττειν, τούναντιον αὐτῷ περιέθηκεν ὡς περ ἐνόμιζον οἱ πλουτοῦντες. Εἶχοντο πάλιν τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν ἕτεροι, ὡς ταύτη τὸ δόγμα ἰστώντες· ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον οὐ βοηθεῖ τῷ σταυρῷ, ἀλλ' ὅτι καὶ κενόι αὐτόν. Εἶχοντο τοῦ δικάζεσθαι παρ' ἐτέροις, ἀνάξιον ἡγούμενοι παρὰ τοῖς οἰκείοις, ὡς τῶν ἐξωθεν σοφωτέρων ὄντων· δείκνυσιν ὅτι τὸ ἔξω δικάζεσθαι, αἰσχρόν. Εἶχοντο τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς τελείαν γνῶσιν ἐπιδεικνύμενοι· ἔδειξεν ὅτι τοῦτο γνώσεως ἀτελοῦς, τὸ μὴ εἰδέναι οἰκονομεῖν τὰ τῶν πλησίων. Οὕτω καὶ [336] ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἐπτόνητο περὶ τὸ χάρισμα τοῦτο τῶν γλωσσῶν, δόξης ἐρῶντες, δείκνυσιν ὅτι τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα αὐτοὺς κατασχύνει, οὐ μόνον δόξης ἀποστεροῦν, ἀλλὰ καὶ μανίας ὑπολήψει περιβάλλον. Ἄλλ' οὐκ εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μυρία πρότερος εἰπὼν, ὅτε εὐπαράδεκτον τὸν λόγον ἐποίησε, τότε τὸ σφόδρα παράδοξον ἐπάγει. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ τὸ θεώρημα σύνηθες. Τὸν γὰρ μέλλοντα διασαλεύειν δόξαν πεπηγυῖαν καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν, οὐκ εὐθέως τὰ ἐναντία λέγειν δεῖ· ἐπεὶ καταγέλαστος ἔσται παρὰ τοῖς προκατελημμένους ὑπὸ τῆς ἐναντίας ψήφου· ἐπειδὴ τὸ σφόδρα παράδοξον οὐκ ἂν γένοιτο ἐκ προοιμίων εὐπαράδεκτον, ἀλλὰ χρὴ πρότερον ὑπορύξαντα καλῶς δι' ἐτέρων, τότε εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν.

γ'. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ γάμου διαλεγόμενος ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ προσεῖχον ὡς ἀνεσιν ἔχοντι τῷ πράγματι, αὐτὸς δὲ ἐβόουλετο δεῖξαι, ὅτι τὸ μὴ γαμεῖν ἀνεσις, εἰ μὲν εὐθέως τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἂν οὕτως εὐπαράδεκτον αὐτὸ πεποίηκε· νυνὶ δὲ μετὰ πολλὰ αὐτὸ θείας, καὶ εὐκαίρως εἰσάγων, σφόδρα καθίκετο τῶν ἀκουόντων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας πεποίηκε. Καὶ γὰρ πρὸ τοῦ· πολλὰ εἰπὼν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, τότε φησὶν, ὅτι *Ἰμῶν γεῖδομαι*, καὶ, *θέλω ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι*. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν γλωσσῶν ποιεῖ, δείκνυς ὅτι οὐ μόνον ἀποστερεῖ δόξης, ἀλλὰ καὶ κατασχύνει τοὺς ἔχοντας παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ δὲ προφητεία τούναντιον καὶ αἰσχύνης ἀπήλλακται τῆς παρὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ δόξαν ἔχει μεγίστην καὶ ὠφέλειαν. Οὐ γὰρ ἔρεῖ τις ἐπὶ τῆς προφητείας, ὅτι Μαίνονται, οὐδὲ καταγέλασται τῶν προφητευόντων, ἀλλὰ τούναντιον ἐκπλαγῆσται καὶ θαυμάσεται τούτους. Ἐλέγχεται γὰρ ὑπὸ πάντων· τούτῃ ἐστιν, ἃ ἐπὶ καρδίας ἔχει, ταῦτα εἰς μέσον ἄγεται, καὶ δείκνυται πᾶσιν. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον εἰσελθόντα τινα ἰδεῖν μὲν Περσιστὴν, τὸν δὲ Συριστὴν φθεγγόμενον, καὶ εἰσελθόντα ἀκοῦσαι τὰ ἀπόρρητα τῆς αὐτοῦ διανοίας, καὶ ἔκτε πειράζων καὶ μετὰ πονηρᾶς γνώμης, εἴτε ὕγιως εἰσελθῇ· καὶ ὅτι τὸ καὶ τὸ αὐτῷ πέπρακται, καὶ τὸ βεβούλευται· πολὺ γὰρ τοῦτο

ἔχεινου φρικωδέστερον καὶ χρησιμώτερον. Διὰ δὲ τοῦτο, ἐπὶ μὲν τῶν γλωσσῶν φησιν, ὅτι *Μαίνεσθε*· ἀλλ' οὐκ οἴκοθεν τοῦτο ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων κρίσεως· *Ἐροῦσι γάρ*, φησὶν, *ὅτι Μαίνεσθε*. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων κέχρηται ψήφῳ, καὶ τῇ τῶν ὠφελουμένων. Ἐλέγχεται γὰρ, φησὶν, ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ συνερᾶ γίνεται, καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσκει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι Θεὸς ὄντως ἐν [337] ὑμῖν ἐστίν. Ὅρᾳς ὅτι τοῦτο ἀναμφισβήτητον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀμφιβάλλεται τὸ γινόμενον, καὶ μανίαν ἂν τις αἰτιάσται τῶν ἀπίστων· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔσται, ἀλλὰ καὶ θαυμάσεται καὶ προσκυνήσει, διὰ τῶν ἔργων πρότερον ἡμολογῶν, εἴτα καὶ διὰ τῶν ῥημάτων. Οὕτω καὶ Ναβουχοδονόσορ τὸν Θεὸν προσεκύνησε λέγων, *Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν αὐτός ἐστι Θεὸς ἀποκαλύπτων μυστήρια*, ὅτι ἡδυνήθης ἀποκαλύψαι τὸ μυστήριον τοῦτο. Εἶδες τὴν προφητείαν τὴν ἰσχυρὰν, πῶς τὸν ἄγριον ἐκείνον μετέβαλε καὶ κατήχησε καὶ εἰς πίστιν ἤγαγε; *Τί οὖν ἐστίν, ἀδελφοί; Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδασχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκαλύψιν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω*. Ὅρᾳς τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν κρηπίδα καὶ τὸν κανόνα; Ὅσπερ γὰρ τεχνίτου ἔργον τὸ οἰκοδομεῖν, οὕτω καὶ τοῦ Χριστιανοῦ τὸ τοῦς πλησίον διὰ πάντων ὠφελεῖν. Ἐπειδὴ δὲ σφόδρα κατέδραμε τοῦ χαρίσματος, ἵνα μὴ δόξη περιττὸν εἶναι· τὸν γὰρ τῶν αὐτῶν κατασπᾶσαι βουλόμενος, μόνον τοῦτο πεποίηκε· πάλιν ἀριθμεῖ αὐτὸ μετὰ τῶν ἄλλων, λέγων· *Ψαλμὸν ἔχει, διδασχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει*. Καὶ γὰρ ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἐποίουν ἀπὸ χαρίσματος, καὶ ἐδίδασκον ἀπὸ χαρίσματος· ἀλλ' ὅμως ἅπαντα ταῦτα πρὸς ἐν βλεπέτω, φησὶ, τὴν τοῦ πλησίον διόρθωσιν· μὴδὲν ἀπλῶς γινέσθω. Εἰ γὰρ μὴ παραγίνῃ τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομήσων, τί καὶ παραγίνῃ; Οὐ δὴ πολὺς μοι λόγος τῆς τῶν χαρισμάτων διαφορᾶς· ἐνδὲς ἐμοὶ μέλει μόνον, καὶ τὸ σπουδαζόμενόν μοι ἐν, τὸ πρὸς οἰκοδομὴν ἅπαντα ποιεῖν. Οὕτω καὶ ὁ τὸ μικρὸν ἔχων χάρισμα, τὸν τὸ μέγα ἔχοντα παραδραμεῖται, ἐν τούτῳ προσῇ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ χαρίσματα, ἵνα οἰκοδομητῇ ἕκαστος· ὡς ἐάν μὴ τοῦτο γίνηται, καὶ εἰς κρίμα ἔσται τὸ χάρισμα τῷ λαβόντι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, ὄφελος τοῦ προφητεύειν; τί δὲ ὄφελος τοῦ νεκροῦς ἐγείρειν, ὅταν μηδεὶς ὁ κερδαίνων ᾖ; Εἰ δὲ τοῦτο τῶν χαρισμάτων τὸ τέλος, ἔξεστι δὲ αὐτὸ καὶ ἐτέρῳ κατασκευάζειν τρόπῳ χαρισμάτων χωρὶς, μὴ μέγα ἐπὶ τοῖς σημείοις φρόνει, μὴδὲ ταλάνιζε σαυτὸν, ὁ τῶν χαρισμάτων ἐστερημένος. *Εἴτε δὲ γλῶσση τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλείστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς διερμηνεύτω*. Ἐάν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτής, σιγῶτω ἐν ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Τί λέγεις; εἰπέ μοι· τοσαῦτα εἰπὼν περὶ γλωσσῶν, ὅτι ἀνόνητον, ὅτι περιττὸν, ἐάν μὴ ἐρμηνεῖα ἔχῃ, κελεύεις πάλιν γλῶσσαις λαλεῖν; Οὐ κελεύω, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ καλῶ· ὡς ὅταν λέγῃ, *Εἰ τις ὑμῶς καλεῖ τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, οὐχὶ νομοθετοῦν τὴ πορεύεσθαι λέγει, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ἔχων*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα,

a. Legendum videtur πρό τούτου, et ita legit interpret velus.

necessitatem afferat requirendi ejus qui interpretetur. Nam quoniam non eo spectabant, sed ad ostentationem gloriæque et honoris cupiditatem multi hoc domo utebantur, ab eo maxime abducit, ostendens eos in gloria et existimatione magnum damnum accipere, ut qui in insanix suspicionem veniant. Et hoc est maxime, quod assidue adstruere conatur Paulus; quando vult ab aliqua re abducere, ostendit eum lædi in iis ipsis quæ desiderat. Et tu quoque fac similiter: si a voluptate abducas, ostende rem esse acerbam; si ab inani gloria abstrahas, ostende rem esse plenam dedecore et infamia. Sic etiam faciebat Paulus. Divites enim avellens ab amore pecuniæ, non dixit solum noxias esse divitiis, sed etiam injicere in tentationes: nam ait, *Qui volunt divites esse, incidunt in tentationem* (1. Tim. 6. 9). Quia enim videbantur liberare a tentationibus, eis tribuit contrarium ejus quod existimabant divites. Alii externæ operam dabant sapientiæ, tamquam hac ratione dogma stabiliētes: ostendit eam non solum cruci non opem ferre, sed etiam eam exinanire. Urgebant ut judicaretur apud alios, existimantes indignum esse judicari apud suos, ac si externi essent sapientiores: ostendit esse turpe foris judicari. Accedebant ad ea quæ erant idolis inmolata, tamquam perfectam ostentantes scientiam: ostendit hoc esse imperfectæ scientiæ, nescire administrare ea quæ sunt proximorum. Ita hic quoque, quoniam linguarum donum stupentes admirabantur, gloriam amantes, ostendit hoc quidem eos maxime dedecore afficere, non solum eos privans gloria, sed etiam illos in insanix suspicionem conjiciens. At non statim hoc dixit; sed cum prius innumera dixisset, quando effecit ut facile exciperetur grataque esset oratio, tunc subjungit id quod est admirabile et præter opinionem. Est autem hæc meditatio ipsi familiaris. Eum enim qui firmam sententiam est labefactorus et in contrarium conversurus firmiter stabiliterque conceptam opinionem, non oportet statim dicere contrarium: esset enim ridiculus apud eos, quos contraria præoccupavit sententia. Nam quod est valde admirabile et præter opinionem, non facile admitti poterit ab initio; sed oportet, cum per alia prius recte suffoderis et irrepseris, sic convertere in contrarium.

3. Sic certe fecit etiam disserens de matrimonio. Nam quoniam multi animum adhibebant matrimonio tamquam rei in qua esset quies et recreatio; ipse autem volebat ostendere, non jungi matrimonio esse quietem ac recreationem, si statim quidem hoc dixisset, non fecisset ut hoc tam facile admitteretur: nunc autem cum post multa hoc posuisset, opportuna inducens, facile percussit auditores. Hoc etiam fecit in virginitate. Nam cum antea multa dixisset, et rursus postea, tunc dicit: *Vobis parco*: et, *Volo vos esse sine sollicitudine* (1. Cor. 7. 28. 32). Hoc facit etiam in linguis, ostendens eas non solum privare gloria, sed eos etiam, qui hoc donum habent, probro ac dedecore afficere apud infideles. Prophetia autem contra probro ac dedecore vacat apud infideles, et ma-

ximam habet gloriam et utilitatem. Nam in prophetia nemo dicet eos insanire, nec irridebit eos qui prophetant, sed contra eos stupebit et admirabitur. Arguantur enim ac convincantur ab omnibus; hoc est, ea quæ habet in corde in medium adducuntur et ostenduntur omnibus. Non sunt autem peria, ingressum quempiam videre, illum quidem Persice loquentem, hunc autem Syriace; et ingressum audire arcana ejus mentis, sive tentans et malo animo, sive sincere et bono animo sit ingressus; et quod hoc quidem ab illo gestum sit, de illo autem sit consultatum: hoc enim est illo multo terribilius et utilius. Propterea in linguis quidem dicit vos insanire: sed hoc ex se non dicit, verum ex illorum judicio: *Dicens enim, inquit, quod insanitis*. Hic autem ulitur et rerum sententia, et eorum qui juvantur. *Convincitur enim, inquit, ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: et sic occulta cordis ejus manifesta sunt, et ita cadens ille in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Viden' quod hoc quidem sit indubitatum? Nam illic quidem de eo quod sit ambiguitur, et quispiam ex infidelibus id adscripserit insanix: hic autem nihil erit hujusmodi, sed et admirabitur et adorabit, factis primum confitens, deinde etiam verbis. Sic etiam Nabuchodonosor Deum adoravit dicens: *In veritate Deus vester ipse est Deus revelans mysteria, quoniam potuisti revelare mysterium istud* (Dan. 2. 47). Vidistin' vim prophetiæ, quomodo ferocem illum mutaverit et instituerit et ad fidem deduxerit? 26. *Quid ergo est, fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, revelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem sunt*. Vidistin' Christianismi fundamentum et regulam? Sicut enim est artificis officium ædificare, ita etiam Christiani proximis per omnia prodesse. Quoniam autem in donum valde est invecus, ne videatur esse supervacaneum; eorum enim fastum volens deprimere, hoc solum fecit: rursus ipsum cum aliis annumerat, dicens: *Psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet*. Etenim psalmos omni faciebant ex charismate seu dono, et docebant ex dono: sed tamen hæc omnia, inquit, ad unum aspiciant, nempe ad proximi correctionem: nihil fiat temere et inconsiderate. Si enim non accedis fratrem ædificaturus, cur accedis? Non magna a me habetur ratio charismatum differentiæ: unum est mihi curæ, et unum est in quod meum pono studium, nempe ut omnia fiant ad ædificationem. Ita etiam qui parvum habet donum, eum qui magnum habet superabit ac prætervehetur, si hoc adsit. Propterea enim sunt dona, ut unusquisque ædificetur. Si hoc enim non factum fuerit, erit donum ei qui accipit, ad condemnationem. Quid enim, dic mihi, prodest prophetare? quid vero mortuos excitare, cum nullus sit qui lucretur? Si hic est porro donorum finis, licet autem etiam alio modo hoc conficere absque donis, ne propter signa efferaris et insolescas, neque te miserum esse existimes, quod sis charismatibus privatus. 27. *Sive lingua quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres et per partes, et*

unus interpretetur. 28. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur et Deo. Quid dicis, quæso? cum de linguis tam multa dixeris, quod id sit inutile, quod supervacaneum, nisi habeat interpretem, rursus jubes loqui linguis? Non jubeo, inquit, sed nec prohibeo; ut quando dicit, *Si quis vos vocat infidelium, et vultis ire* (1. Cor. 10. 27), non hoc dicit legem ferens ut eas, sed neque retinens; ita hic etiam, *Sibi autem loquatur et Deo*. Si non potest, inquit, tacere, sed est adeo honoris et inanis gloriæ cupidus, apud se loquatur. Quare hoc ipso quod sic pernisiit, prohibuit, ut qui pudore affecerit.

4. Quod etiam facit alibi disserens de consuetudine cum uxore, et dicens: *Hoc autem dico propter incontinentiam vestram* (1. Cor. 7). Sed quando de prophetia loquebatur, non sic dixit; sed quomodo? Imperando et legem ferendo: *Prophetæ autem duo aut tres loquantur*. Et nusquam hic quærit interpretem, neque os obstruit prophetanti, sicut illic, dicens: *Si non sit interpres, taceat*. Neque enim sufficit is qui lingua loquitur. Quamobrem si quis habeat intrumque donum, loquatur; si autem non habeat, vult autem loqui, cum interprete hoc faciat. Propheta enim est interpres, sed Dei, tu autem hominis. *Si autem non sit interpres, taceat*. Nihil enim supervacaneæ fieri oportet, nihil ad ambitionem et honoris studium. *Sibi autem loquatur et Deo*; hoc est, in mente, et sensim et absque strepitu, si velit. Non est enim hoc legem ferentis, sed forte potius pudorem incutientis per concessionem, sicut quando dicit, *Si quis autem esurit, domi comedat* (1. Cor. 11. 34); et cum videatur concedere, eo ipso illum tangit acrius. Non enim ideo, inquit, convenitis, ut vos dona habere ostendatis, sed ut eos qui audiunt ædificetis: quod etiam dixit initio, *Omnia ad ædificationem fiant*. 29. *Prophetæ autem duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent*. Nusquam plurimum posuit sicut in linguis. Et quid hoc, inquires? neque enim sufficientem ostendit esse prophetiam, si aliis pernitiit iudicium. Imo vero est valde sufficiens: neque enim huic sicut illi os obstruxit, et silentium indixit, si non sit qui interpretetur; neque sicut de illo dixit, *Si non sit interpres, taceat*: ita de hoc quoque, Si non sit qui discernat, ne prophetet; sed solum munit auditorem. Hoc enim dixit ad eos monendos ut caverent, ne inter eos incurreret vates ac divinator. Nam etiam in principio hoc jussit cavere, quando divinationis et prophetiæ attulit differentiam; et nunc ipsum jubet discernere et considerare, ne quid irrepat diabolicum. 30. *Quod si alii revelatum sit sedenti, prior taceat*. 31. *Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant et omnes exhortentur*. Quid est quod dictum est? Si te, inquit, prophetante et loquente, alterius spiritus eum excitaverit, tace de cætero. Quod enim dixit de linguis, hoc hic quoque exigit ut fiat sigillatim, sed hic divinius: non dixit enim, Sigillatim, sed, *Si alii sit revelatum*. Quid enim adhuc opus esset, cum hic moveatur ad prophetiam, illum dicere? At oporteret virosque? Sed res esset absurda et confusa. At prio-

rem? Et hoc quoque absurdum. Propterea enim, illo dicente, hunc movebat Spiritus, ut hic quoque diceret aliquid. Deinde consolans eum, cui os fuit obstructum, dicit: *Potestis enim omnes sigillatim prophetare, ut omnes discant et omnes consententur*. Vides quomodo rursus affert causam, propter quam facit omnia? Si enim eum, qui linguis loquitur, omnino prohibet dicere, quando non habet interpretem, propter inutilitatem: merito etiam prophetiam, si hoc non habeat, sed confusionem faciat et conturbationem et tumultum importunum, jubet cohibere. 32. *Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt*. Vidistin' quam vehementer et terribiliter eum pudore affecerit? Nam ne contendat homo et seditionem agitet, ipsum donum ostendit subijci: spiritum enim hic vocat operationem. Si autem spiritus subijcitur, multo magis non æquum est ut tu, qui possides, contendas. Deinde ostendit quod hoc quoque sit Deo acceptum, subjungens et dicens: 33. *Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut et in omnibus ecclesiis sanctorum doceo*. Vidistin' quot modis eum in silentium deduxit, et eum qui alteri cedit consolatus est? per unum quidem idque præcipuum, ne videlicet ab hoc facto dissolvatur: *Potestis enim, inquit, per singulos omnes prophetare*; per alterum vero, ex eo quod illud spiritui videatur: *Spiritus enim prophetarum prophetis subijciuntur*: præterea ex eo, quod secundum Dei sententiam sit; *Non enim est dissensionis, inquit, Deus, sed pacis*: quarto denique, eo quod lex ejusmodi per orbem universum ubique obtineat, nec alienum quidquam usquam illis imperetur: *Sic enim, ait, in omnibus ecclesiis sanctorum doceo*. Quid ergo his rebus fuerit magis horrendum? Etenim Ecclesia tunc erat cælum, Spiritu sancto omnia regente, et unumquemque ex iis qui præerant movente et a Deo allatum reddente. Sed nunc illorum donorum symbola ac signa tantum tenemus. Nam nunc quoque duo aut tres dicimus, et vicissim, et alio tacente alius incipit; sed hæc sunt tantum illorum signa et monumenta. Propterea quando inceperimus dicere, populus respondet, Spiritu tuo: ostendens quod olim sic dicebant, non sua moti sapientia, sed Spiritu. Sed non nunc; de me jam loquor.

5. Sed Ecclesia nunc est similis mulieri, quæ a veteri prosperitate excidit, et multis in locis sola tenet symbola antiquæ illius felicitatis, et monilium aureorum quidem solas ostendit thecas et arculas, divitiis autem est privata: ei nunc Ecclesia est similis. Neque hoc solum dico propter dona; non enim esset grave, si hoc solum esset; sed etiam propter vitam et virtutem. Nam et viduarum numerus, et chorus virginum tunc magnum ornamentum præbebat Ecclesiis: nunc autem ab iis Ecclesia deserta est et exinanita, et sola manent signa. Nam sunt nunc quoque viduæ, sunt et virgines; sed ex non habent illum ornatum, quem habere oporteret eas quæ se ad hæc pararunt certamina. Eximium enim virginis est indicium, quod de iis tantum quæ sunt Dei sit sollicita, et ad Deum precandum indivulæ assideat: et

Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Εἰ μὴ καρτερεῖ σιγῇ, φησὶν, ἀλλ' οὕτως ἐστὶ φιλότιμος καὶ κενόδοξος, καθ' ἑαυτὸν φθειγέσθω. Ὡς αὐτῷ τοῦτω μάλιστα τῷ οὕτως ἐπιτρέψαι ἐκώλυσεν ἐντρέψας.

δ. [338] Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ περὶ τῆς πρὸς γυναῖκα ὁμιλίας διαλεγόμενος, καὶ λέγων· Τοῦτο δὲ λέγω διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Ἀλλ' οὐχ ὅτε περὶ προφητείας ἔλεγεν, οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς; Ἐπιτακτικῶς καὶ νομοθετικῶς. Προφητῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν. Καὶ οὐδαμοῦ τὸν ἐρμηνεῖα ἐνταῦθα ζητεῖ, οὐδὲ ἐπιστομίζει τὸν προφητεύοντα, καθάπερ ἐκεῖ λέγων, Ἐὰν μὴ ἢ διερμηνευτής, σιγάτω. Οὐδὲ γὰρ αὐτάρκης ὁ τῇ γλώττῃ λαλῶν. Διόπερ εἰ μὲν τις ἀμφοτέρω ἔχει τὰ χαρίσματα, λαλεῖτω· εἰ δὲ οὐκ ἔχει, θέλει δὲ φθέγγεσθαι, μετὰ τοῦ ἐρμηνεύοντος τοῦτο ποιεῖτω. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης ἐρμηνευτής ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ δὲ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν δὲ μὴ ἢ διερμηνευτής, σιγάτω. Οὐδὲν γὰρ δεῖ περιττῶς γίνεσθαι, οὐδὲ πρὸς φιλοτιμίαν. Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ· τοῦτέστι, κατὰ διάνοιαν, ἢ ἡρέμα καὶ ἀσφωγῇ, εἰ γε βούλεται. Οὐ γὰρ δὴ νομοθετοῦντος τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ τάχα καὶ ἐντρέποντος· μᾶλλον διὰ τῆς συγχωρήσεως, ὥσπερ ὅταν λέγῃ, Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω· καὶ δοκῶν συγχωρεῖν, δριμύτερον αὐτῷ τοῦτω καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχεσθε, φησὶν, ἵνα δείξητε ὅτι χάρισμα ἔχετε, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομήτε τοὺς ἀκούοντας· ὅπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπε, Πᾶντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. Προφητῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. Οὐδαμοῦ τὸ πλεῖστον προσέθηκε καθάπερ ἐπὶ τῶν γλωττῶν. Καὶ τί τοῦτο φησιν; οὐδὲ γὰρ τὴν προφητείαν αὐτάρκη δεικνυσιν, εἰ γε ἄλλοις ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν. Σφόδρα μὲν οὖν αὐτάρκης· οὐδὲ γὰρ ἐπιστομίσεν αὐτὸν καθάπερ ἐκεῖνον, οὐκ ὄντος ἐρμηνεύοντος· οὐδὲ ὥσπερ ἐπ' ἐκεῖνον εἶπεν, Ἐὰν μὴ ἢ ὁ διερμηνευτής, σιγάτω, οὕτως καὶ ἐπὶ τούτου, Ἐὰν μὴ ἢ ὁ διακρίνων, μὴ προφητεύτω, ἀλλ' ἡσφαλίσατο μόνον τὸν ἀκροατὴν. Πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀκούοντων πληροφορίαν τοῦτο εἰρηκεν, ὥστε μὴ παρεμπεσεῖν μετὰξὺ μάντιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχόμενος φυλάττεσθαι ἐκέλευεν, ὅτε μαντείας καὶ προφητείας διαίρεισιν ἐσιτήγαγε, καὶ νῦν αὐτὸ διακρίνειν κελεύει καὶ σκοπεῖν, ὥστε μὴ τι παρεισδύναι διαβολικόν. Ἐὰν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μυηθῶνται, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Τί ποτὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ εἰρημένον; Εἰ προφητεύοντός σου, φησὶ, καὶ φθειγμένου, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐτέρου διεγείρειεν αὐτὸν, σίγα λοιπόν. Ὅπερ γὰρ εἶπεν ἐπὶ τῶν γλωττῶν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἀπαίτει τὸ ἀνὰ μέρος, ἀλλὰ θεϊότερα ἐνταῦθα· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀνὰ μέρος, ἀλλ', Ἐὰν ἄλλω ἀποκαλυφθῇ. Τί γὰρ ἐχρῆν λοιπόν, τούτου κινουμένου πρὸς προφητείαν, ἐκεῖνον λέγειν; Ἀλλ' ἀμφοτέρους ἐχρῆν; Ἀλλ' ἀποπον, καὶ σύγχυσιν ἔχον. Ἀλλὰ τὸν πρότερον; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀποπον. Διὰ γὰρ τοῦτο, λέγοντος ἐκεῖνου, τοῦτον ἐκίνει τὸ πνεῦμα, ἵνα τι καὶ οὗτος εἴπῃ. Εἴτα παραμυθούμενος τὸν ἐπιστομισθέντα, φησὶ· Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μυηθῶνται, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Ὅρξ-

πῶς πάλιν τὴν αἰτίαν [339] τίθησι, δι' ἣν πάντα ποιεῖ; Εἰ γὰρ τὸν γλώσσας λαλοῦντα καθόλου κωλύει λέγειν, ὅταν ἐρμηνεῖα μὴ ἔχῃ, διὰ τὸ ἀνωφελές, εἰκότως καὶ προφητείαν, ἂν μὴ τοῦτο ἔχῃ, ἀλλὰ σύγχυσιν ποιῇ καὶ ταραχὴν καὶ θόρυβον ἄκαιρον, κατέχειν κελεύει. Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. Εἶδες πῶς ἐνέτρεψεν αὐτὸν εὐτόνως καὶ φοβερώς; Ἰνα γὰρ μὴ φιλονεικῇ, μηδὲ στασιάζῃ ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ χάρισμα δεικνυσιν ὑποτασσόμενον· πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῷ μᾶλλον οὐ ὁ κεκτημένος οὐκ ἂν εἴης δίκαιος φιλονεικεῖν. Εἴτα δεικνυσιν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, ἐπάγων καὶ λέγων· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλὰ εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων διδάσκω. Εἶδες δι' ὅσων ἡγάγειν αὐτὸν εἰς σιγὴν, καὶ παρεμυθήσατο θατέρῳ παραχωροῦντα; δι' ἐνὸς μὲν καὶ πρῶτον, τοῦ μὴ ἐκλύεσθαι τούτου γινομένου· Δύνασθε γὰρ, φησὶ, καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν· δι' ἐτέρου δὲ τοῦ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δοκεῖν· Πνεύματα γὰρ προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται· πρὸς τοῦτοις τῷ κατὰ γνώμην τοῦ Θεοῦ τοῦτο εἶναι· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας, φησὶν, ὁ Θεός, ἀλλὰ εἰρήνης· καὶ τετάρτῳ, τῷ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦτον κρατεῖν τὸν νόμον, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοῖς; ἐπιτάττεσθαι. Οὕτω γὰρ ἐν πάσαις, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων διδάσκω. Τί τοίνυν φρικωδέστερον τούτων γένοιτ' ἂν τῶν πραγμάτων; Καὶ γὰρ οὐρανὸς ἡ Ἐκκλησία τότε, τοῦ Πνεύματος πάντα δημαγωγούντος καὶ τῶν προεστώτων ἕκαστον κινούντος, καὶ ἐνθουν ποιοῦντος. Ἀλλὰ νῦν τὰ σύμβολα κατέχομεν τῶν χαρισμάτων ἐκείνων μόνον. Καὶ γὰρ καὶ νῦν δύο ἢ τρεῖς λέγομεν, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ ἐτέρου σιγῶντος ἕτερος ἀρχεται· ἀλλὰ σημεῖα ταῦτα μόνον ἐστὶν ἐκείνων καὶ ὑπομνήματα. Διὸ ἐπειδὴν ἀρξώμεθα λέγειν, ὁ λαὸς ἀντιφθέγγεται, Τῷ Πνεύματί σου, δεικνύς ὅτι τὸ παλαιὸν οὕτως ἔλεγον, οὐκ οἰκεία σοφία, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι κινούμενοι. Ἀλλ' οὐχὶ νῦν· τὸ ἑμαυτοῦ λέγω τέως.

ε'. Ἀλλ' εἰκεν ἡ Ἐκκλησία νῦν γυναικί τῆς παλαιᾶς εὐημερίας ἐκπεσοῦση, καὶ τὰ σύμβολα κατεχούση πολλοχοῦ μόνον τῆς ἀρχαίας εὐπραγίας ἐκείνης, καὶ τὰς μὲν θήκας τῶν χρυσίων ἐπιδεικνυμένη καὶ τὰ κιδώτια, τὸν δὲ πλοῦτον ἀφηρημένη· ταύτη προσείκεν ἡ Ἐκκλησία νῦν. Καὶ οὐ χαρισμάτων ἔνεκεν τοῦτο λέγω· οὐδὲ γὰρ ἦν δεινόν, εἰ τοῦτο ἦν μόνον· ἀλλὰ καὶ βίου καὶ ἀρετῆς. Καὶ γὰρ ὁ τῶν χρητῶν ἀριθμὸς, καὶ ὁ τῶν παρθένων χορὸς τότε μὲν εἶχε κόσμον ταῖς Ἐκκλησίαις πολὺν· νῦν δὲ ἡρῆμωται καὶ κεκένωται, καὶ τὰ σύμβολα μένει μόνον. Εἰσὶ μὲν γὰρ χήραι καὶ νῦν, εἰσὶ καὶ παρθένοι, ἀλλ' οὐκ ἔχουσιν αὗται τὸν κόσμον ἐκεῖνον, ὃν τὰς ἀποδυσάμενας πρὸς τὰ τοιαῦτα παλαιάματα ἔχειν χρή. Καὶ γὰρ τῆς παρθένου τὸ ἐξείρετον [340] γνώρισμα, τὸ τὸ τοῦ Θεοῦ μεριμνῆν μόνον, καὶ τὸ εὐπρόσδερον ἀπερίσπαστος· καὶ τῆς χήρας οὐχ οὕτως τὸ μὴ δευτέρως ὁμιλῆσαι γάμοις δεῖγμα γένοιτ' ἂν, ὡς τᾶλλα, τὰ τῆς φιλοξενίας, τὰ τῆς φιλοπρωχίας, τὰ τῆς φιλοκαρτερίας τῆς ἐν εὐχαρί, πάντα τὰ ἄλλα, ἀ μετὰ

πολλῆς ἀπαιτεῖ τῆς ἀκριβείας ὁ Παῦλος Τιμοθέω γράφων.

Ἴδοι τις ἂν καὶ τὰς ἐν γάμῳ πολλὴν ἐπιδεικνυμένας παρ' ἡμῖν τὴν κοσμιότητα. Ἀλλ' οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἡ περὶ τοὺς δεομένους μετὰ σπουδῆς θεραπεία, δι' ἧς αἱ ἀρχαῖαι μάλιστ' ἀπέλαμπον γυναῖκες, οὐχ ὡς αἱ πολλαὶ τῶν νῦν. Τότε μὲν γὰρ ἀντὶ χρυσοῦ τὸν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης περιέκειντο καλλωπισμόν· νυνὶ δὲ ἀφείσαι τοῦτο, σχοινία χρυσοῦ ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῶν ἁμαρτιῶν πεπλεγμένα πανταχόθεν περιέκινται. Εἶπω καὶ ἄλλην θήκην κεκνωμένην τοῦ πατρίου κόσμου; Συνήσαν τὸ παλαιὸν ἅπαντες, καὶ ὑπέψαλλον κοινή. Τοῦτο ποιοῦμεν καὶ νῦν· ἀλλὰ τότε μὲν ἐν ἅπασιν μία ψυχὴ ἦν καὶ καρδία μία· νυνὶ δὲ οὐδὲ ἐν μιᾷ ψυχῇ τὴν ὁμόνοιαν ἐκείνην ἴδοι τις ἂν, ἀλλὰ πολὺς ὁ πόλεμος πανταχοῦ. Εἰρήνην καὶ νῦν πᾶσιν ὁ τῆς Ἐκκλησίας προσεσῶς ἐπεύχεται, ὡς εἰς πατρῶαν οἰκίαν εἰσιόν· ἀλλὰ τῆς εἰρήνης ταύτης τὸ μὲν ὄνομα πολὺ, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐδαμοῦ. Τότε καὶ αἱ οἰκίαι ἐκκλησῖαι ἦσαν· νυνὶ δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία οἰκία, μᾶλλον δὲ καὶ οἰκίας πάσης χεῖρων. Ἐν οἰκίᾳ μὲν γὰρ πολλὴν καὶ εὐταξίαν ἴδοι τις ἂν· καὶ γὰρ ἡ κυρία τῆς οἰκίας ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται μετὰ εὐσχημοσύνης ἀπάσης, καὶ αἱ θεραπαινίδες μετὰ τῆς ἡσυχίας ὑπαίνουσιν, καὶ τῶν οἰκετῶν ἕκαστος τὸ ἐπιταχθὲν μετὰ χεῖρας ἔχει. Ἐνταῦθα δὲ πολὺς ὁ θόρυβος, πολλὴ ἡ σύγχυσις, καὶ καπηλείου οὐδὲν διενήνοχε τὰ παρ' ἡμῖν· τοσοῦτος ὁ γέλως, τοσαύτη ἡ ταραχὴ, καθάπερ ἐν βαλανεῖοις, καθάπερ ἐν ἀγοραῖς κραζόντων, θορυβούντων πάντων. Καὶ ταῦτα ἐνταῦθα μόνον· ὡς ἀλλαχοῦ οὐδὲ προσεῖπεν τὸν πλησίον ἕξεσιν ἐν ἐκκλησίᾳ, κἂν χρόνιον τις ἀπολάβῃ τὸν φίλον, ἀλλ' ἔξω ταῦτα γίνεται, καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ κουρεῖον, οὐδὲ μωροπωλεῖον ἡ ἐκκλησία, οὐδὲ ἐργαστήριον ἑτερον τῶν ἐκ' ἀγορᾶς, ἀλλὰ τόπος ἀγγέλων, τόπος ἀρχαγγέλων, βασιλεία Θεοῦ, αὐτὸς ὁ οὐρανός. Ὅσπερ οὖν εἰ τις τὸν οὐρανὸν διαστείλας ἔκει· σε εἰσάγαγε, κἂν τὸν πατέρα, κἂν τὸν ἀδελφὸν εἶδες, οὐκ ἂν ἐτόλμησας φθέγγεσθαι· οὕτως οὐδὲ ἐνταῦθα ἑτερόν τι, πλην τῶν πνευματικῶν φθέγγεσθαι· ἔδει· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐνταῦθα οὐρανός. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἴδε πρὸς ταυτηνὴν τὴν τραπεζάν, ἀναμνησθῇτι τίνας ἐνεκεν ἔστηκε, καὶ διὰ τί· ἐνόησον τίς ὁ προβαλὼν ἐνταῦθα, φρίζον καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ. Καὶ γὰρ καὶ θρόνον τις ἰδὼν μόνον βασιλέως, ἀνίσταται τῇ ψυχῇ, προσδοκῶν τὴν ἔξοδον τοῦ βασιλέως. Καὶ σὺ τοίνυν καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ φρικτούου φρίζον ἐκείνου, διανύσθηθι, καὶ πρὶν ἰδεῖν τὰ παραπετάσματα ἀναστελλόμενα καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀγγέλων [541] προβαλόντα, πρὸς αὐτὸν ἀνάβαινε τὸν οὐρανόν. Ἀλλ' ἄγνοεῖ ταῦτα ὁ ἀμύητος· οὐκοῦν ἀναγκαῖον καὶ πρὸς ἐκείνον εἰπεῖν ἕτερα. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτον ἀπορήσομεν τῶν δυναμένων αὐτὸν διαναστῆσαι καὶ πείσαι πέτεσθαι. Σὺ τοίνυν ὁ ταῦτα ἀγνοῶν, ὅταν ἀκούσης τοῦ προφήτου λέγοντος, *Τάδε λέγει Κύριος*· Ἀπόσθηθι τῆς γῆς, ἀνάβηθι καὶ αὐτὸς εἰς τὸν οὐρανόν, ἐνόησον τίς ἐστὶν ὁ δι' ἐκείνου σοι διαλεγόμενος. Νῦν δὲ, μέμου μὲν γελωτοποιούντος, καὶ πορνευομένης γυναικὸς καὶ ἀσχημονούσης, θέατρον τοσοῦτον κάθεται, πολλὴν παρέχον τὴν ἡσυχίαν τοῖς λεγομένοις, καὶ ταῦτα οὐθενὸς κελεύοντος σιγᾶν, καὶ οὔτε θόρυβος οὔτε κραυγῇ, οὐχ ὁ τυχὼν θροῦς Θεοῦ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν φεγγόμενου· περὶ φρικτῶν οὕτω πραγμά-

των, κυνῶν ἀναισχυντότερον διακειμένα, οὐδὲ ὄσσην ταῖς πόρνοις γυναῖξιν, τοσαύτην τῇ θεῷ παρέχοντες τὴν αἰδῶ.

ζ'. Ἐφρίζετε ταῦτα ἀκούσαντες; Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ταῦτα ποιοῦντες φρίζετε. Ὁ περὶ τῶν ὑπερσώτων τοὺς πένητας εἶπεν ὁ Παῦλος, καὶ μόνων ἐστιωμένων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθλεῖν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας*; δότε κάμωι περὶ τῶν θορυβούντων ἐνταῦθα καὶ διαλεγόμενων εἰπεῖν· μὴ γὰρ οὐκ ἔχετε οἰκίας εἰς τὸ φιλαρεῖν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ διαφθείρετε καὶ τοὺς σωφρονεῖν καὶ ἡσυχάζειν βουλομένους; Ἀλλὰ ἡδὺ καὶ φίλον ἡμῖν τοῖς γνωρίμοις διαλέγεσθαι; Οὐ καλῶς τοῦτο, ἀλλ' ἐν οἰκίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν βαλανεῖοις γινέσθω· ἢ γὰρ ἐκκλησία οὐ διαλέξεως, ἀλλὰ διδασκαλίας χωρίον ἐστὶ. Νυνὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς οὐδὲν διενήνοχεν· εἰ δὲ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν, τάχα οὐδὲ τῆς σκηνῆς· οὕτως τῶν ἐκεῖ πορνευομένων γυναικῶν ἀσελγέστερον αἱ ἐνταῦθα συλλεγόμεναι καλλωπίζονται. Διὸ δὴ πολλοὺς καὶ ἐνταῦθα ἐφέλκονται τῶν ἀκολάστων· καὶ ἂν τε πειράται τις ἢ βούληται γυναῖκα διαφθεῖρειν, οὐδεὶς, οἶμαι, τῆς ἐκκλησίας ἐπιτηδεϊότερος αὐτῷ τόπος εἶναι δοκεῖ. Ἄν τε ὠνήτασθαι τι καὶ πρίασθαι δέη, μᾶλλον τῆς ἀγορᾶς χρήσιμος ἡ ἐκκλησία φαίνεται. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ περὶ τούτων πλείους γίνονται λόγοι, ἢ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐργαστηρίοις. Ἄν τε κακῶς εἰπεῖν καὶ ἀκούσαι βούλωνται τινες, καὶ τοῦτο ὄφει ἐνταῦθα μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἔξω συμβαίνειν· κἂν τῶν πολιτικῶν τι βουλευθῇς ἀκούσαι πραγμάτων, κἂν τῶν ἐν οἰκίαις, κἂν τῶν ἐν στρατοπέδῳ, μὴ βαδίστης εἰς δικαστήριον, μὴδὲ καθίστης ἐν ἱατρείῳ· εἰσὶ γὰρ ἐνταῦθα, εἰσὶν οἱ πάντων ἀκριθέστερον ταῦτα ἅπαντα καταγγέλλοντες καὶ πάντα μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐνταῦθα, ἢ ἐκκλησία. Τάχα σφόδρα καθηψάμεν ὑμῶν· οὐκ ἔγωγε οἶμαι. Ὅταν γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμνήντης, πένθεν εἰσομαι, ὅτι καθίκετο ὑμῶν τὰ εἰρημένα; Οὐκοῦν τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον ἔλασθαι πάλιν. Ταῦτα οὖν ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Κοπτόμεθα καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ διασπώμεθα, ἵνα τι χρήσιμον μαθόντες ἀπέλθῃτε· καὶ οὐδεὶς ὑμῶν τι [542] κερδάνει; ἀπεισιν, ἀλλὰ καὶ βλαβεῖς μερίζοντες. Καὶ γὰρ εἰς κρίμα συνέρχεσθε, πρόφασιν οὐκέτι περὶ τῆς ἁμαρτίας ἔχοντες, καὶ τοὺς εἰδικεστέρους ἐκκρούετε, ταῖς ὑμετέραις φιλαρίαις ἐνοχλοῦντες πάντοθεν. Ἀλλὰ τίς ὁ τῶν πολλῶν λόγος; Οὐκ ἀκούω τῶν ἀναγινωσκόμενων, φησὶν, οὐδὲ οἶδα τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ θορυβεῖς, ἐπειδὴ ταρασσείς, ἐπειδὴ μετὰ ψυχῆς ἐνάδεια ἐχούσης οὐ παραγίνῃ. Τί φῆς; οὐκ οἶδας τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα; Αἰ· αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο προσέχειν ἐχρῆν, εἰ δὲ οὐδὲ τὸ ἀσαφὲς διεγείρει σου τὴν ψυχὴν, πολλῷ μᾶλλον, εἰ σαφὴ ἦν, παρέδραμες. Διὰ γὰρ τοῦτο οὔτε σαφὴ πάντα ἐστὶν, ἵνα μὴ ῥαθυμῆσης, οὔτε ἀσαφὴ, ἵνα μὴ ἀπογνῶς. Καὶ ὁ μὲν εὐνοῦχος ἐκείνος καὶ βαρβαρος οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτων πραγμάτων δῆλον κυκλοῦμενος, καὶ ἐν ὁδῷ ὢν, βιβλίον μετὰ χεῖρας ἔχει καὶ ἀνεγίνωσκε, οὐκ εἰδὼς ἅπερ ἀνεγίνωσκε· σὺ δὲ καὶ ἐν διδασκάλῳ εὐπορία ὢν, καὶ ἐτέρους ἔχων τοὺς ὑπ' ἀναγινώσκοντας, σκήψεις προβάλλῃ μοι καὶ προφάσεις. Οὐκ οἶσθα τὰ λεγόμενα; Οὐκοῦν εὖ· εἰ μάλιστα· μᾶλλον δὲ ἀμύητων πάντα ἄγνοεῖν. Καὶ γὰρ πολλὰ αὐτόθεν ἐστὶ κατὰ δόγματα καὶ σαφὴ· μᾶλλον δὲ,

viduæ non tam fuerit indilectum quod secundis non coniungatur nuptiis, quam hæc alia, nempe caritas in pauperes, hospitalitas, in precibus assiduitas, et alia omnia, quæ exactissime exigit Paulus scribens ad Timotheum (1. Tim. 5).

Eleemosyna quantum ornamentum. — Videris etiam eas, quæ sunt junctæ matrimonio, apud nos multam ostendere honestatem : sed non est hoc solum quod queritur, sed diligens cura et studium egenorum, per quod priscae mulieres valde resplendebant : non sicut multæ ex iis quæ sunt nostris temporibus. Nam tunc quidem pro auro eleemosynæ induebantur ornamento; nunc autem hoc dimisso, funibus aureis ex catena peccatorum contextis aminciuntur. Dicamne etiam aliam thecam ornamento patrio exinanitam? Conveniebant olim omnes, et psallebant communiter. Hoc nunc quoque facimus; sed tunc quidem in omnibus una erat anima et cor unum; nunc autem ne in una quidem anima illam concordiam videris et consensum, sed ubique magnum est bellum. Pacem nunc quod precatur omnibus is qui præest Ecclesiæ, ut qui in domum ingreditur paternam; sed huius pacis nomen quidem est frequens, res autem nusquam. Tunc etiam domus erant ecclesiæ; nunc autem etiam ecclesia est domus, vel potius quavis domo deterior. Nam in domo quidem bene constitutum videris ordinem : domina quippe domus sedet in solio cum omni honestate, modestia et decore, et ancillæ texunt cum silentio, et singuli ex famulis in manibus habent id quod est eis mandatum. Hic autem multus est tumultus, magna confusio, et a caupona nihil nostra differunt : tantus est risus, tanta perturbatio, sicut in balneis, sicut in foro clamantibus omnibus et tumultuantibus. Et hæc hic solum : nam alibi ne propinquum quidem licet alloqui in ecclesia, ne si amicum quidem longo tempore absentem exceperit, sed hæc foris sunt; et merito. Non enim ecclesia est constrictura, neque unguentaria officina, neque ulla alia opificum qui sunt in foro taberna, sed locus angelorum, locus archangelorum, regnum Dei, ipsum cælum. Quomodo ergo si quis te in cælum introduxisset, etiamsi patrem videres, etiamsi fratrem, ne auderes quidem loqui : ita hic non aliud loqui oporteret præter spiritualia; nam hic quoque est cælum. Quod si non credis, aspice ad hanc mensam, recordare propter quam causam et quamobrem hic stet; cogita quis sit qui huc procedat, obstupescere etiam ante tempus. Etenim si quis solum viderit regis solium, animo assurgit expectans regis exitum. Et tu ergo etiam ante illud tempus stupendum venerare, et obstupescere et assurgere, antequam videas expansa aulae, et præeuntem chorum angelorum, in ipsum cælum ascende. At hæc ignorat qui mysteriis non est initiatus : necesse est ergo illi etiam alia dicere. Neque enim nobis deerunt alia quæ illum doceamus, quæ possint efficere ut surgat, et persuadere ut volare conetur. Tu ergo qui hæc ignoras, quando audieris prophetam dicentem, Hæc dicit Dominus, Recede a terra, ipse quoque in cælum ascende : cogita quisnam sit qui per illum te-

cum loquitur. Nunc autem histrionis quidem risum moventis, et scortantis ac turpiter agentis mulieris tantum sedet spectaculum, iis quæ dicuntur magnum præbens silentium, idque cum nullus jubeat tacere, et neque est tumultus, neque clamor, nec ullus omnino strepitus : Deo autem e caelis loquente de rebus adeo stupendis ac reverendis, canibus sumus impudentiores, ne Deo quidem tantam exhibentes reverentiam, quantam meretricibus.

6. Illisne auditis exhorruistis? Multo magis hoc facientes, horrete. Quod de iis qui pauperes despiciunt et soli comedunt, dixit Paulus, *Annon habetis domos ad comedendum et bibendum? an ecclesiam Dei contemnitis, et eos qui non habent pudore afficitis* (1. Cor. 11. 22)? mihi quoque concedite ut dicam de iis qui hic cient tumultus et loquuntur : Annon habetis domos ad nugandum? an Dei ecclesiam despicitis, et eos etiam corrumpitis qui volunt esse modesti et quieti? At vobis est suave et jucundum alloqui eos qui sunt vobis noti? Non hoc prohibeo, sed domi, sed in foro, sed in balneis fiat : ecclesia enim non est colloquii locus, sed doctrinae. Nunc autem nihil differt a foro; et si non sit dictu audacius, forte neque a scena : adeo iis, quæ illic scortantur, lascivius et impudicus ornatur quæ hic conveniunt. Ideo multos quoque impudicos hic attrahunt : et si quis tentet, aut velit corrumpere mulierem, nullus, ut puto, ei videtur locus aptior ecclesia; et si quid vendere aut emere oporteat, ecclesia videtur esse ad illud commodior, quam forum. Illic enim de iis plura colloquia miscunt quam in ipsis officinis. Et si qui velint maledicere et maledicta audire, hoc quoque hic magis videbit contingere, quam in foro : et si volueris res audire civiles, et quæ in ædibus fiunt et quæ in castris, ne eas ad judiciale forum, neque sedeas in officina medicorum; sunt enim qui omnibus accuratius hic omnia hæc annuntiant : et hic locus quidvis potius est, quam ecclesia. Vos fortasse valde tetigi : non ego quidem arbitror. Quando enim in iisdem perseveratis, undenam sciam quod quæ dicta sunt vos tetigerunt? Necesse est ergo rursus eadem tangere. Hæccine sunt tolerabilia? hæccine ferenda? Quotidie defatigamur et discerpimur, ut utile aliquid edocti discedatis : nemo autem vestrum aliquid lucratus recedit, sed majori etiam damno affectus. Etenim in iudicium convenitis, cum peccati utique nullam habeatis occasionem, et meliores et mitiores expellitis eos vestris iugis undique molestia afficientes. Sed quid est quod dicitur a multis? Non audio, inquit, quæ leguntur, neque scio ea quæ dicuntur. Quia tumultuaris, turbas moves, neque accedis cum animo sensu pietatis prædico. Quid dicis? nescis quenam hæc dicta sibi velint? Atqui propter hoc ipsum te oportebat attendere. Si autem ne id quidem, quod est obscurum, tuum excitat animum, multo magis si essent clara ac manifesta, ea prætereurreres. Ideo enim neque omnia sunt dilucida, ne sis piger; neque obscura, ne desperes. Et ille quidem eunuchus et barbarus nihil ex iis dixit, sed et tantorum negotio-

rum circumdatus multitudine, etiam cum in via esset, librum habebat in manibus et legebat, tu autem, cum et tibi sit copia doctorem, et habeas qui tibi legant, mihi excusationes profers et obtentus. Nescis ea quæ dicuntur? Ora ergo ut discas. Imo vero fieri non potest ut omnia ignores. Multa enim sunt ex se aperta et dilucida; imo vero etiamsi omnia ignorares, sic quoque oporteret te quiescere, ut non expellas eos qui attendunt: ut cum Deo acceptum fuerit tuum silentium et pudor tuus, ipse ea quæ sunt obscura reddat dilucida. At non potes silere? Exi ergo, ne aliis quoque damnum afferas. Etenim in ecclesia unam oportet semper esse vocem, ac si unum sit corpus. Propterea et qui legit, solus loquitur; et is qui episcopatum obtinet, manet silentio sedens; et is qui psallit, solus psallit; et si omnes respondendo resonent, vox fertur tamquam ex uno ore; et qui ad populum verba facit, solus loquitur. Quando autem multi de multis et diversis disceptant, cur vobis frustra molestiam exhibeamus? Nisi enim temere nos molestia afficere putaretis, nobis de tantis rebus loquentibus, de iis quæ nihil attinent non loqueremini. Propterea non in vita solum, sed et in ipsa rerum existimatione magna est perversio: ad ea quippe quæ sunt superflua inhiatis, veritatemque dimittentes, umbras et somnia persequimini.

Divitiarum vanitas. — Annon umbra et somnia sunt omnia præsentia, et umbra deteriora? Etenim priusquam appareant, recedunt; et priusquam avolent,

magnam exhibent perturbationem, et maiorem illa voluptate. Et si hic innumerabiles acceptas infoderit pecunias, cum nox præterierit, hinc nudus recedit; et merito. Nam et qui in somnis sunt divites, cum e cubili surrexerint, nihil habent ex iis quæ videbantur habere dormientes: ita etiam avari et qui plura habendi laborant cupiditate; imo vero non ita, sed longe pejus. Nam qui in somnis quidem est dives, neque habet pecunias quas in visione se putabat habere, neque alio quopiam malo ab hac visione accepto, surgit: iste autem, pecuniis quidem est privatus, peccatis autem quæ ex pecuniis orta sunt repletus, discedit; et cum quæ ex divitiis fiunt, visione apprehenderit, mala inde orta non videt ultra in visione, sed in ipsa rerum veritate: et fuit quidem voluptas in somnis; quod autem ex voluptate nascitur supplicium, non utique accidit in somnis, sed in ipsa experientia; imo vero etiam ante illud supplicium hic quoque extremas dat pœnas, ut qui in colligendo attuleratur innumerabilibus animi ægritudinibus, sollicitudinibus, accusationibus, calumniis, tumultibus et perturbationibus. Ut ergo et a somniis liberemur, et a malis quæ non sunt in somniis, pro avaritia et plura habendi cupiditate eleemosynam eligamus, pro rapina benignitatem. Sic enim præsentia et futura bona assequemur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVII.

CAP. 14. v. 34. *Mulieres vestrae in ecclesiis taceant.*

Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.

1. Cum eum, qui ex linguis oriebatur, tumultum amputasset, et cum qui ex prophetiis, et legem tulisset, ne esset confusio, ut qui linguis loquebantur, hoc vicissim facerent, et ut qui prophetabant, cum alter incepisset, tacerent: procedit demum etiam ad perturbationem quæ oritur ex mulieribus, amputans earum importunam loquendi libertatem: idque valde opportune. Nam si iis, qui habent charismata, non permittitur temere loqui, neque quando velint, idque cum moveantur a Spiritu, multo magis illis inconsiderate et vane nugantibus. Propterea magna quoque cum auctoritate nugantium ora obstruit; et lege secum assumpta, eorum sic ora obturat. Non solum enim hic suadet, neque consulit, sed etiam vehementer imperat, legens antiquam his de rebus legem. Nam cum dixisset: *Mulieres vestrae in ecclesiis taceant*, et, *Non permittitur eis loqui, sed subjectas esse*, subjunxit: *Sicut et lex dicit.* Et ubi hoc dicit lex? *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tibi dominabitur* (Gen. 3. 16). Vidistin' Pauli sapientiam, et quantum adduxerit testimonium, quod non solum eas jubeat tacere, sed etiam tacere cum metu, et cum tanto metu, cum quanto ancillam oportet silere? Propterea cum ipse dixisset, *Non permittitur eis loqui,*

non subjunxit, *Sed tacere*, sed pro tacere posuit quod est amplius, nempe subjici. Si hoc autem apud maritos, multo magis apud doctores et patres, et in communi cœta ecclesiæ. At si non loquantur, iniquis, nec interrogent, quamam de causa aderunt? Ut audiant quidem quæ oportet, ea autem de quibus dubitant, a maritis domi discant. Et ideo subjunxit: 35. *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent.* Non solum, inquit, non illis loqui permittitur, sed nec aliquid interrogare in ecclesia. Si autem non oportet interrogare, multo magis absolute nefas est loqui. Et cur eas ad tantam redegit subjectionem? Propterea quod mulier res est imbecillia et mobilis et levis. Ideo eis maritos præfecit doctores, utrosque juvenes. Nam et illas reddidit modestas, et hos reddidit gnavos et sollicitos, ut qui ea, quæ audierant, essent exactissime apud eas deposituri. Deinde quoniam id ornamento sibi fore ducebant quod loquerentur publice, sermonem ille deducit in contrarium, dicens: *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* Nam primum quidem hoc confirmavit a lege Dei; deinde a communi ratione et consuetudine: sicut etiam quando eis de coma dicebat, *Annon hoc vos ipsa docet natura* (1. Cor. 11. 14)? Et ubique ejus talem inveneris modum, non ex divinis Scripturis, sed ex ipsa consuetudine pudore afficientem. Præterea ab iis quoque, quæ omnium opinione feruntur, et quæ ubique sunt

κάν ἅπαντα ἀγνοῆς, καὶ οὕτως ἡσυχάζειν ἔδει, ἵνα μὴ τοὺς προσέχοντας ἐκκρούσῃς, ἵνα σου τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν αἰδῶ ἀποβεξάμενος ὁ Θεός, καὶ τὰ ἀσαφῆ ποιήσῃ δῆλα. Ἄλλ' οὐ δύνασαι σιγᾶν; Οὐκοῦν ἐξίθι, ἵνα μὴ καὶ ἑτέροις γένη βλάβη. Καὶ γὰρ μίαν ἐν ἐκκλησίᾳ δεῖ φωνὴν εἶναι· αἶε, καθάπερ ἐνὸς ὄντος σώματος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀναγινώσκων μόνος φθέγγεται· καὶ αὐτὸς ὁ τὴν ἐπισκοπὴν ἔχων ἀνέχεται σιγῇ καθήμενος· καὶ ὁ φάλλων φάλλει μόνος· κἀν πάντες ὑπηχώσιν, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος ἡ φωνὴ φέρεται· καὶ ὁ ὁμιλῶν ὁμιλεῖ μόνος. Ὅταν δὲ πολλοὶ καὶ πολλὰ καὶ διάφορα διαλέγονται, τίνας ἐνεκεν ἐνοχλοῦμεν ἡμεῖς εἰκῇ; Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ εἰκῇ ἐνοχλεῖν ἡμᾶς ἡγεῖσθε, περὶ τηλικούτων φεγγομένων ἡμῶν, περὶ τῶν οὐδὲν ἂν προσηκόντων ἡμεῖς διελέγεσθε. Διὰ ταῦτα οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ψήφῳ πολλὴ ἡ διαστροφή· καὶ περὶ τὰ περιττὰ κεχῆνατε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀφέντες, τὰς σκιὰς καὶ τὰ ὄνειρα διώκετε.

Ἡ οὐ σκιὰ καὶ ὄνειρα τὰ παρόντα ἅπαντα, καὶ σκιὰς χεῖρω; Καὶ γὰρ πρὶν ἢ φανῆναι, ἀφίπταται, καὶ πρὶν ἀποπτῆναι, πολλὴν παρέχει τὸν θόρυβον καὶ πλεονα τῆς ἡδονῆς. Κἀν μυρία τις ἐνταῦθα λαθὼν κατορύξῃ χρήματα, τῆς νυκτὸς παρελθούσης, γυμνός· ἀπισιν ἐντεῦθεν, καὶ μάλα εἰκότως· ἐπεὶ καὶ οἱ θναροὶ πλουτοῦντες, ἀναστάντες ἀπὸ τῆς εὐνῆς, οὐδὲν ἔχου-

σιν ὧν ἔχειν ἐδόκουν καθεύδοντες· οὕτω καὶ οἱ πλεονεκτοῦντες· μάλλον δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πολλῶν χεῖρον. Ὁ μὲν γὰρ θναρὸς πλουτῶν, οὕτε τὰ χρήματα [343] ἔχει, ἄπερ ἐφαντάζετο ἔχειν, οὕτε ἄλλο τι κακὸν ἀπὸ τῆς φαντασίας ταύτης λαθὼν ἀνίσταται· οὗτος δὲ τῶν μὲν χρημάτων ἐστέρηται, τῶν δὲ ἀμαρτημάτων τῶν ἐκ τῶν χρημάτων ἐμπλησθεὶς ἄπιστοι, καὶ ἐν τῷ πλούτῳ φαντασθεὶς, τὰ ἐκ τοῦ πλούτου κακὰ οὐχ ὁρᾷ ἐν φαντασίᾳ λοιπὸν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ἀληθείᾳ· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ γέγονεν ἐν ὀνείροις, ἡ δὲ ἐκ τῆς ἡδονῆς κόλασις οὐκέτι θναρὸς συμβαίνει, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ πείρᾳ, μάλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς κολάσεως ἐκείνης· καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐσχάτην τίνει δίκην, ἐν αὐτῷ τῷ συλλέγειν μυρίας προστιδόμενος ἀθυρίας, φροντίδας, κατηγορίας, διαβολὰς, θορύβους, ταραχάς. Ἴν' οὖν καὶ τῶν ὀνειράτων ἀπαλλαγώμεν καὶ τῶν κακῶν τῶν οὐκ ἐν ὀνείροις, ἀντὶ πλεονεξίας ἐλεημοσύνην ἐλώμεθα, ἀντὶ ἀρπαγῆς· φιλανθρωπίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Marg. Savil., καλόν.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΖ.

Αἱ γυναῖκες ὡμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγᾶτωσαν. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσασθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

α'. Περικόψας τὸν θόρυβον τὸν ἀπὸ τῶν γλωττῶν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν προφητειῶν, καὶ νομοθετήσας, ὥστε μὴ σύγχυσιν γίνεσθαι, τοὺς τε γλώσσας λαλοῦντας ἀνὰ μέρος τοῦτο ποιεῖν, τοὺς τε προφητεῦοντας ἄρξαμένου ἐτέρου σιγᾶν, λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ταραχὴν τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν γινομένην ὁδῶ πρόεισι, τὴν ἀκαιρον αὐτῶν ἐκκόπτων παρῶρησιν, καὶ σφόδρα εὐκαίρως. Εἰ γὰρ τοῖς τὰ χαρίσματα ἔχουσιν ἀπλῶς οὐκ ἐφέταται λαλεῖν, οὐδ' ὅτε βούλονται, καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κινουμένοις, πολλῶν μάλλον ἐκείναις εἰκῇ φλυαρούσαις καὶ μάττην. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας ἐπιστομίζει τὴν φλυαρίαν αὐτῶν, καὶ τὸν νόμον μεθ' ἑαυτοῦ λαθὼν, οὕτως αὐτῶν ἀπορῶσκει τὰ στόματα. Οὐ γὰρ παραινεῖ μόνον ἐνταῦθα, οὐδὲ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάττει σφοδρῶς, παλαῖον ὑπὲρ τούτων ἀναγινώσκων νόμον. Εἰπὼν γὰρ, *οἱ Αἱ γυναῖκες ὡμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγᾶτωσαν*, καὶ, *οὐκ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσασθαι*, ἐπήγαγε, *Καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει*. Καὶ ποῦ τοῦτο ὁ νόμος λέγει; *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστολή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει*. Εἶδες Παῦλον σοφίαν, ἥλικιν παρήγαγε μαρτυρίαν, οὐ σιγᾶν αὐταῖς κελεύουσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ φόβου σιγᾶν, καὶ μετὰ φόβου τοσοῦτου, μεθ' ὅσου τὴν δούλην ἡσυχάζειν χρή; Διὰ καὶ αὐτὸς εἰπὼν, *οἱ οὐκ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν*, οὐκ

ἐπήγαγεν, Ἄλλὰ σιγᾶν, ἀλλὰ τὸ πλεόν [344] ἀντὶ τοῦ σιγᾶν τέθεικε, τὸ ὑποτάττεσθαι. Εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν τοῦτο, πολλῶν μάλλον ἐπὶ τῶν διδασκάλων καὶ πατέρων καὶ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας συλλόγου. Καὶ εἰ μὴδὲ φθέγγονται, φησὶ, μὴδὲ ἐρωτήσουσι, τίνας ἐνεκεν καὶ παρέσονται; Ἴνα ἀκούωσι μὲν ἃ χρή, τὰ δὲ ἀμφιβαλλόμενα παρὰ τῶν ἀνδρῶν οἴκοι μανθανέτωσαν. Διὰ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν*. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λαλεῖν αὐταῖς οὐκ ἐφίεται, φησὶν, ἀπλῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐρωτᾶν τι ἐν ἐκκλησίᾳ. Εἰ δὲ ἐρωτᾶν οὐ χρή, πολλῶν μάλλον ἀπλῶς λαλεῖν οὐ θέμις. Καὶ τί δήποτε ἐν τῷ αὐτῷ κατέστησεν αὐτὰς ὑποταγῇ; Ὅτι ἀσθενέστερόν πῶς ἐστὶν ἡ γυνὴ καὶ εὐρίπιστον καὶ κοῦφον. Διὰ δὴ τοῦτο τοὺς ἄνδρας αὐταῖς ἐπέστησε διδασκάλους, ἀμφοτέρους ὠφελῶν. Ἐκείνας τε γὰρ κοσμίας κατεσκεύασε, τοὺς τε ἐναγωνίους ἐποίησεν, ἅτε μέλλοντας μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἄπερ ἤκουσαν ταῖς γυναῖδι παρακατατίθεσθαι. Εἶτα ἐπειδὴ καλλωπίζεσθαι ἐντεῦθεν ἐνόμιζον ἐκ τοῦ φθέγγεσθαι δημοσίᾳ, πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον περιάγει τὸν λόγον, λέγων· *Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναικὶ ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν*. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦτο κατεσκεύασε τοῦ Θεοῦ, ἔπειτα ἀπὸ κοινοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς συνηθείας, ὡσπερ καὶ, ἥνικα περὶ κόμης αὐταῖς διελέγετο, ἔλεγεν· *Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ γυνὴς ὑμᾶς διδάσκει*; Καὶ πανταχοῦ τοιοῦτον εὐ-φορὶς ἂν αὐτοῦ τὸν τρόπον ὦντα, οὐκ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας ἐντρέποντα. Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πᾶσι δο-

κούντων καὶ πανταχοῦ τυπωθέντων ἐντρέπει, ὃ καὶ ἐνταῦθα τέθεικεν εἰπών· *Ἡ ἀφ' ὧν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἡ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησεν*; Καὶ γὰρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας παρήγαγε τουτον τήρουσας τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τῆς καινοτομίας τὸν θόρυβον ὑποτεμνόμενος, καὶ τῇ τῶν πολλῶν ψήφῳ τὸν λόγον ποιῶν εὐπαράδεκτον. Αἰδὼ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν· *Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσκει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διδάσκω* καὶ πάλιν, *Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης, καθὼς καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων* καὶ ἐνταῦθα, *Ἡ ἀφ' ὧν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἡ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησεν*; Τοῦτέστιν, ὅτε πρῶτοι οὔτε μόνον ὑμεῖς πιστοὶ, ἀλλ' ἡ οἰκουμένη πᾶσα· ὃ καὶ πρὸς Κολοσσαεῖς γράφων ἔλεγε, *Καθὼς ἐστὶ καρποφοροῦμενον καὶ αὐξανόμενον ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ*, περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λέγων. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ ἐτέρως εἰς προτροπὴν τῶν ἀκουόντων, ὡς ὅταν λέγῃ τὰ αὐτῶν πρῶτα εἶναι, καὶ πᾶσιν εἶναι κατάδρα. Θεσσαλονικεῦσι γὰρ ἐπιστέλλων ἔλεγεν· *Ἀφ' ὧν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὧν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐλελήλυθε*· καὶ Ῥωμαίοις δὲ πάλιν, *ὅτι Ἡ πίστις ὧν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ*. Ἀμφότερα γὰρ ἱκανὰ προτρέφει καὶ διεγείρει, καὶ τὸ παρ' ἐτέρων ἐπαίνεισθαι, καὶ τὸ ἐτέρους ἔχειν κοινωνοὺς τῆς γνώμης. Αἰδὼ καὶ ἐνταῦθα φησιν· *Ἡ ἀφ' ὧν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἡ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησεν*; [345] ὅτε γὰρ τοῦτο ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησιν, *ὅτι Ἡμεῖς τῶν ἄλλων διδάσκαλοι ἐγενόμεθα, καὶ οὐκ ἂν εἴημεν δίκαιοι παρ' ἐτέρων μαρτυρεῖν*· οὔτε, *ὅτι Ἐνταῦθα ἔστη τὰ τῆς πίστεως μόνον, καὶ οὐ χρὴ τὰ παρ' ἐτέρων παραδείγματα δέχεσθαι*. Ὅρξ· διὰ πόσων ἐνέτρεψε; τὸν νόμον παρήγαγε, τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος ἔδειξε, τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας εἰς μέσον τέθεικεν.

β'. Εἴτα τὸ πάντων ἰσχυρότερον ὕστερον τίθησι, λέγων, *ὅτι Ὁ Θεὸς ταῦτα καὶ νῦν ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ*. Εἰ γὰρ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, γνωσκέτω ταῦτα ἃ γράφω ὑμῖν, *ὅτι Κυρίου εἰσὶν αἱ ἐντολαί*. Εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω. Καὶ τίνας ἔνεκεν τοῦτο ἐπήγαγε; Δεικνύς ὅτι οὐ βιάζεται, οὐδὲ φιλονεικεῖ, ὅπερ σημεῖόν ἐστι τῶν οὐ τὰ ἑαυτῶν βουλομένων ἰσθῆναι, ἀλλὰ τὸ ἐτέροις συμφέρον σκοπούντων. Αἰδὼ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· *Εἰ δὲ τις φιλόνοικος ἐστιν, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν*. Ἀλλ' οὐ πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἐνθα ἂν μὴ σφόδρα μεγάλα τὰ ἁμαρτανόμενα ἦ, καὶ τότε ἐντρέπων μᾶλλον· ἐπεὶ ὅταν περὶ ἐτέρων διαλέγεται, οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ πῶς; *Μὴ πλανᾶσθε*· οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι· καὶ πάλιν, *Ἴδε ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἂν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει*. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ περὶ σιγῆς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, οὐ σφόδρα εὐτόνως ἐπιτίθεται, αὐτῷ τούτῳ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπόμενος. Εἴτα ὅπερ αἰεὶ ποιεῖν εἰκνεν, ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν, ὅθεν ταῦτα εἰπεῖν ἐξέβη, ἐπάγει τὸν λόγον λέγων· *Ὅστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν*

γλώσσαις μὴ κωλύετε. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τοῦτο, μὴ τὸ προκείμενον ἐργάζεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ δοκοῦν αὐτῷ συγγενὲς ὅπωςδὴποτε εἶναι ἐκιοθεῖν, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐπανίναί, ὥστε μὴ δοκεῖν τῆς υποθέσεως ἐκπίπτειν. Καὶ γὰρ ὅτε περὶ τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις διελέγετο συμφωνίας, ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἐκδᾶς, γάκεῖθεν ἐντρέψας, εἰς τὰ πρότερα ἐπάνεισι πάλιν, λέγων· *Ὅστε συνεργόμενοι εἰς τὸ γαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν περὶ τῆς ἐν τοῖς χαρίσμασιν εὐταξίας διαλεχθεῖς, καὶ τοῦ μὴ δεῖν μῆτε ἀλύειν ἐν τοῖς ἐλάττοσι, μῆτε φουδᾶσθαι ἐπὶ τοῖς μείζοσι, εἴτα ἐπὶ τὴν γυναιξὶ πρέπουσαν ἐξεληθὼν εὐκοσμίαν ἐντεῦθεν, καὶ κατασκευάσας αὐτὴν, ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπάνεισι, λέγων πάλιν· *Ὅστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε*. Εἶδες πῶς μέχρι τέλους τὴν διαφορὰν ἐψύλαξε, καὶ πῶς ἔδειξε τὸ μὲν σφόδρα ἀναγκαῖον ὄν, τὸ δὲ οὐχ οὕτω; Αἰδὼ ἐπ' ἐκείνῳ μὲν φησι, *Ζηλοῦτε*, ἐπὶ τούτου δὲ, *Μὴ κωλύετε*. Εἴτα ὡς ἐν κεφαλῇ τὰ πάντα διορθούμενος ἐπάγει λέγων· *Πάντα δὲ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω*· πάλιν πλήττων τοὺς εἰχὴ βουλομένους ἀσχημονεῖν, καὶ μανίας δόξαν λαμβάνειν, καὶ τὴν οὐκείαν μὴ φυλάττοντας τάξιν.

Οὐδὲν [346] γὰρ οὕτως οἰκοδομεῖ, ὡς εὐταξία, ὡς εἰρήνη, ὡς ἀγάπη, ὥστε οὖν καὶ τὰ ἐναντία διαλύει. Οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἵπασσι τοῦτο ἰδοὺ τις ἔκ· *Ἄν τε γὰρ ἐν χορῷ, ἂν τε ἐν πλοῦ, ἂν τε ἐν ἔρματι, ἂν τε ἐν στρατοπέδῳ τῆς τάξης συγγῆς, καὶ τὰ μείζονα τῆς οἰκείας χώρας ἐκβαλὼν, τὰ ἐλάττονα εἰσαγάγῃς εἰς τὴν ἐκείνων τάξιν, πάντα διεφθειρας, καὶ οὕτω τὰ ἄνω κάτω γίνεταί*. Μὴ τοῖνυν μὴδὲ ἡμεῖς τὴν τάξιν διαφθείρωμεν, μὴδὲ τὴν κεφαλὴν κάτω ποιῶμεν, καὶ τοὺς πόδας ἄνω. Τοῦτο δὲ γίνεταί, ὅταν τὸν μὲν ὀρθὸν λογισμὸν κάτω ρίψωμεν, τὰς δὲ ἐπιθυμίας, τὸν θυμὸν, καὶ τὴν ὀργὴν, καὶ τὴν ἡδονὴν ἐπιστήσωμεν τῷ λογικῷ· ὅθεν πολὺς ὁ κλύδων, καὶ πολλὴ ἡ ταραχὴ, καὶ ἀφόρητος ἡ ζάλη, πάντων σκότιν κατεχομένων. Καὶ, εἰ βούλει, τὴν ἀσχημοσύνην τὴν ἐντεῦθεν γινομένην πρῶτον ἐξετάσωμεν, καὶ τότε τὴν ζημίαν. Πῶς οὖν ἔσται τοῦτο σαφὲς ἡμῖν καὶ σφόδρα γινώριμον; Παραγάγωμεν εἰς μέσον ἄνθρωπον οὕτω διακείμενον, πόρνης ἔρῳντα, καὶ ὑπὸ ἐπιθυμίας ἀτόπου κρατούμενον, καὶ τότε ὀφόμεθα τὸν γέλῳτα τοῦτον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο αἰσχυρότερον τοῦ θυραλούοντος πρὸ τῶν πορνικῶν ἐκχημάτων, καὶ ραπτιζόμενου παρὰ πύρνης γυναικὸς, καὶ κλαίοντος καὶ ὀδυρομένου, καὶ τὴν ἑαυτοῦ καταισχύνοντος δόξαν; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὴν ζημίαν ἰδεῖν, ἐννόει μοι τῶν χρημάτων τὴν δαπάνην, τοὺς περὶ τῶν ἐσχάτων κινδύνους, τὸν πρὸς τοὺς ἀντεραστὰς πόλεμον, τὰ τραύματα, τὰς πληγὰς τὰς ἐκ τῶν τοιοῦτων παρατάξεων. Τοιοῦτοι καὶ οἱ χρημάτων ἐπιθυμίᾳ κατεχόμενοι· μᾶλλον δὲ μείζονα ἀσχημοῦσιν. Οὕτοι μὲν γὰρ περὶ ἐν εἰσὶν ἡσχολημένοι σῶμα· οἱ δὲ φιλάργυροι τὰς πάντων οὐσίας ὁμοίως περιεργάζονται, καὶ πενήτων καὶ πλουτούντων, καὶ τῶν οὐκ ὄντων πραγμάτων ἐρῳνται, ὃ μάλιστα τῆς τοῦ πάθους ἀτοπίας σημεῖόν ἐστιν. Οὐ γὰρ λέγουσιν,

in usu, pudorem incutit : quod hic quoque adhibet, dicens : 36. *An a vobis verbum Dei processit, aut in vos solos pervenit?* Etenim cæteras adduxit Ecclesias hanc legem servantes, et a novitate tumultum reserans, et multorum calculo gratam et acceptam reddens orationem. Quamobrem alibi quoque dicebat : *Qui vobis in memoriam revocavit vias meas in Christo, sicut ubique in omnibus Ecclesiis doceo* (1. Cor. 4. 17); et rursus, *Non est enim Deus dissensionis, sed pacis, sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum* (Ibid. 14. 33); et hic : *An a vobis verbum Dei processit, aut ad vos solos pervenit?* Hoc est, neque vos primi, neque soli fideles, sed totus orbis terræ. Quod etiam ad Colossenses scribens, dicebat, *Sicut fructificat et crescit in toto mundo* (Coloss. 1. 6), loquens de evangelio. Id autem facit etiam aliter ad exhortationem auditorum, ut quando dicit, eorum esse prima, et manifesta omnibus. Nam ad Thessalonicenses scribens dicebat : *A vobis enim resonuit sermo Dei, et in omni loco fides vestra ad Deum exiit* (1. Thess. 1. 8); et ad Romanos rursus scribens : *Fides vestra annuntiatur in toto mundo* (Rom. 1. 8). Ambo enim sufficiunt et ad exhortandum et excitandum, laudari ab aliis, et alios habere socios sententiæ. Et ideo hic quoque dicit : *An a vobis sermo Dei processit, aut ad vos solos pervenit?* Neque enim, inquit, hoc potueritis dicere : Nos fuimus doctores aliorum, et non æquum est ut ab aliis discamus; neque, Fides hic solum stetit, et non oportet ab aliis exempla sumere. Viden' per quam multa eis pudorem incussit? legem adduxit, rei ostendit turpitudinem, cæteras Ecclesias in medio posuit.

2. Deinde, quod est omnium fortissimum, ultimum ponit dicens : Deus hæc etiam nunc jubet per me. 37. *Si quis enim videtur propheta esse aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata.* 38. *Si quis autem ignorat, ignoret.* Et cur hoc subjunxit? Ostendens se neque vim asferre, nec contendere : quod quidem est signum non eorum qui sua volunt constituere, sed eorum qui spectant id quod est aliis utile. Quamobrem dicit etiam alibi : *Si quis autem est contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16). At non ubique hoc facit, sed ubi non ita magna admittuntur peccata, et tunc potius pudore afficiens. Nam quando de aliis loquitur, non sic dicit, sed quomodo? *Ne erratis : neque fornicatores, neque molles regnum Dei possidebunt* (Ibid. 6. 9); et rursus : *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. 5. 2). Illic autem quoniam de silentio agebatur, non admodum vehementer insectatur, hoc ipso eos magis attrahens. Deinde quod semper solet facere, ad prius argumentum, unde ad hæc dicenda digressus est, revertitur dicens : 39. *Itaque, fratres mei, æmulamini prophetiam, et loqui linguis nolite prohibere.* Est enim mos ejus non solum agere id, quod est propositum, sed etiam ex illo id quod quomodocumque ei videtur conjunctum corrigere, et rursus redire ad propositum, ne vi-

deatur excidere ab argumento. Etenim quando loquebatur de concordia in mensis; cum digressus esset ad communionem in mysteriis, et eos inde pudore affecisset, ad priora rursus revertitur, dicens : *Quamobrem convenientes ad comedendum, vos invicem exspectate* (1. Cor. 11. 33). Ita hic quoque, cum disseruisset de ordine observando in donis, et quod neque mœrore affici oporteat in minoribus, neque timere propter majora, et deinde digressus esset ad modestiam mulieribus convenientem, et eam confirmasset, redit ad propositum, rursus dicens : *Itaque, fratres mei, æmulamini prophetiam, et loqui linguis nolite prohibere.* Vidistin' quomodo ad finem usque servaverit differentiam, et quomodo alterum quidem ostendat valde necessarium, alterum autem non item? Quamobrem de illo quidem dicit, *Æmulamini*; de hoc autem, *Nolite prohibere.* Deinde tamquam in summo omnia corrigens, subjungit dicens : 40. *Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant*; rursus illos tangens qui volunt temere se indecore gerere, et insanix sibi notam inurere, nec congruentem sibi servant ordinem.

Ordo rectus semper servandus. Avaritiæ morbus. — Nihil enim æque ædificat ut ordo rectus, ut pax, ut caritas, sicut etiam contraria dissolvunt. Non solum autem in spiritualibus, sed etiam in aliis omnibus hoc videris. Nam sive in choro, sive in navigio, sive in curru, sive in castris ordinem confundas, et majoribus suo loco ejectis in illorum ordinem minora induxeris, omnia corrumpis, et sic omnia sus deque vertuntur. Neque nos ergo ordinem corrumpamus, neque caput infra statuamus, neque pedes supra. Hoc porro fit, quando rectam quidem rationem inferne dejecerimus, concupiscentias autem, iram, excandescuntiam et voluptatem rationi præfecerimus : unde magnus existit fluctus, ingens perturbatio, et intoleranda tempestas, cum omnia occupent tenebræ. Et si vis, primum exequiamus eam quæ hinc evenit turpitudinem, posteaque damnum hinc emergens. Quomodo ergo hoc nobis notum erit et manifestum? Adducamus in medium hominem sic affectum, captum amore meretricis, et qui ejus inhonesto teneatur desiderio; et tunc videbimus quam hoc sit ridiculum. Quid enim possit esse illo turpius, qui stat ad fores domus meretriciæ, et pulsatur a meretrice, flaque et ejulat, probroque afficit suam existimationem? Si vis autem etiam videre damnum, veniant tibi in mentem sumptus pecuniæ, de extremis pericula, bellum quod geritur adversus rivales et adversarios amatores, vulnera et plagæ quæ infliguntur in hujusmodi acie. Tales sunt et ii, quos pecuniæ tenet cupiditas; Ino vero turpius et magis indecore se gerunt. Nam illi quidem in uno corpore sunt occupati et in eo suum ponunt studium et operam : avari vero de omnium facultatibus sunt similiter solliciti et curiosi, et pauperum et divitum, et illa amant quæ non sunt : quod est maxime signum improbæ cupiditatis. Non dicunt enim, Vellem habere hujus aut illius facultates, aut has vel illas solum; sed et montes vo-

lunt esse auram, et domos et quaecumque videntur, et ad alterum se transferunt mundum; et hæc perpetuo patiuntur, neque usquam finem faciunt desiderandi. Quis verbis poterit explicare illarum fluctus cogitationum, tempestatem, caliginem? ubi autem sunt tot fluctus et tanta tempestas, quænam fuerit voluptas? Nulla, sed tumultus et dolor et caliginosæ nebulæ pro aquis ferentes multam animi ægritudinem: quod etiam solet accidere iis qui alienam amant pulchritudinem. Propterea qui nullo modo amant, in majori sunt voluptate quam huiusmodi amatores. Sed ad hoc quidem nemo contradixerit: ego autem eum etiam qui amat quidem, reprimit autem libidinem, majori dixerim affici voluptate, quam eum qui assidue fruitur meretrice. Nam etiamsi ejus demonstratio sit difficilior, necesse tamen est hoc audacter probandum suscipere. Est enim difficilior, non ex rei natura, sed ex eo, quod auditores hæc philosophia non sint digni.

3. Quid est enim, dic quæso, amanti jucundius, ab amica despici, an honorari et illam despiciere? Palam est hoc esse jucundius. Quem ergo, quæso, magis honorabit meretrix, eumne qui ipsi servit, et factus est ejus mancipium, an eum qui ejus superavit retia, et structis ab ea calamis volat altius? Est cuius perspicuum quod hunc. In quemnam autem suum magis conferet studium, in eumne qui cecidit, an in eum qui nondum? In eum plane qui nondum. Quis erit autem desiderabilior, isne qui est confectus, an is qui nondum est captus? Is qui nondum est captus. Si autem non creditis, a rebus vestris afferam demonstrationem. Quamnam enim mulierem magis amarit quispiam, eamne quæ facile succumbit et ipsi se dedit, an eam quæ negat et negotium facessit? Hanc procul dubio: hinc enim accenditur majus desiderium. Ergo idem quoque erit in muliere; et eum magis illa honorabit et admirabitur qui se despicit. Si res autem ita se habeat, illud quoque palam erit in majori esse voluptate eum qui magis honoratur et diligitur. Nam et dux exercitus urbem quidem semel captam dimittit; ei autem quæ resistit et contendit omni studio assidet: et venator feram venando captam habet in tenebris inclusam, quemadmodum meretrix amatorem; eam autem quæ fugit, persequitur. At ille, inquit, fruitur desiderio; hic autem non fruitur. An probro ac dedecore non affici, neque ejus tyrannicis servire imperiis, nec ab ea duci et circumagi tamquam mancipium, pugnis contusum, consputum, in capite pulsatum, parvam, dic quæso, existimas esse voluptatem? Si quis enim hæc accurate excusserit, et colligere potuerit omnia eorum probra, contumelias, criminationes, irasque perpetuas ex animo vel ex deliciis ortas, inimicitias, et alia omnia solis patientibus nota, inveniet quodvis bellum plures habere inducias, quam horum miseram vitam. Quamnam ergo dicis, quæso, voluptatem? eamne quæ capitur ex coitu, quæ est brevis et momentanea? Sed eam statim bellum excipit et fluctus et rabies et idem rursus furor. Et hæc quidem a no-

bis dicta sunt, perinde atque si quis ea dixerit adolescentibus intemperantibus et impudicis, qui ea quæ dicuntur de regno et gehenna non libenter ferant: quando autem hæc in medium adduxerimus, ne dicti quidem potest quanta sit moderatorum et temperantium voluptas; quando quis secum reputat coronas, præmia, consuetudinem cum angelis, in universo orbe terræ celebrationem, fiduciam et dicendi libertatem, spes illas bonas et immortales. At coitus habet voluptatem; hoc enim perpetuo versant; qui vero temperans est, non potest assidue pugnare cum tyrannide naturæ. At contrarium inveneris: ipsa enim vis et perturbatio est magis apud eum qui scoratur. Multa enim est in corpore agitatio; et quovis fluctuanti mari hic gravior afficitur, cujus numquam sistitur cupiditas, sed ab ea semper impetitur, non secus atque qui corripuntur a dæmone, et assidue discerpuntur a malis spiritibus. Temperans autem non secus ac fortis athleta, eam assidue feriens, optimam et innumeris huiusmodi deliciis jucundiorum percipit voluptatem, hac victoria, bona conscientia, et præclaris tropæis perpetuo ornatus. Si autem post congressum ille parum quiescit, hoc nihil fuerit: rursus enim invadit tempestas et rursus fluctus. Qui autem philosophatur, ne initio quidem permittit ut hæc se invadat perturbatio, neque ut mare assurgat, nec ut hæc fera vociferetur. Si vinum autem patitur in retinendo impetu tanto; at ille etiam libidinosus, frequenter pulsatus, confossus, cæstrumque non ferens, haud secus, quam si equum indomitum freno retineret, artem omnem adhibens: si autem cesserit, et laborem fugerit, ab illo præceps quocumque feratur. Hæc si dicta sunt apertius quam par sit, nemo me reprehendat: nolo enim dicendi gravitate ornare orationem, sed graves et honestos facere auditores.

4. Propterea prophætæ quoque nulli huiusmodi verbo parcunt, volentes Judæorum excindere libidinem et intemperantiam, sed eos tangunt etiam apertius, quam nos nunc in iis quæ diximus. Medicus enim volens ejicere putredinem, non eo spectat ut mundas conservet manus, sed ut ægrum liberet a putredine; et is qui humilem vult excelsum reddere, ipse prius sit humilis; et qui studium ponit ut occidat insidiatorem, se quoque cum illo cruentat, et hoc ipsum reddit clariorem. Nam si a bello reversum militem viderit quispiam sanie, sanguine et cerebro respersum et pollutum, non ideo odio habebit neque aversabitur, sed magis etiam admirabitur. Ita nos quoque faciamus cum viderimus quempiam, postquam nactarit cupiditatem, cruentum revertentem, eum magis admiremur, simulque socii ac participes ejus pugnæ et victoriæ, et iis qui amant dicamus: Ostendite nobis voluptatem quam accepistis ex libidine.

Temperantiæ voluptas. — Nam qui est temperans ac pudicus, voluptatem habet ex victoria; tu autem nullam habes omnino. Sin autem vos dicatis eam quæ est ex congressu; sed illa est manifestior et diuturnior. Nam tu ex eo quo frueris habes aliquid breve,

ἔτι τὴν τοῦ δεινὸς ἐβουλόμην οὐσίαν ἔχειν, καὶ τὴν τοῦ δεινὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀρη χρυσίου εἶναι βούλονται, καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τὰ ὀρώμενα πάντα, καὶ ἐφ' ἕτερον προβαίνουνσι κόσμον· καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον πάσχουσι, καὶ οὐδαμοῦ τῆς ἐπιθυμίας λήγουσι. Τίς ἂν παραστήσειε λόγος τὸν χειμῶνα τῶν λογισμῶν ἐκείνων, τὰ κύματα, τὸν ζόφον; ὅπου δὲ κύματα καὶ χειμῶν τοιοῦτος, ποῖα γένοιτ' ἂν ἡδονή; Οὐκ ἔστιν οὐδεμία, ἀλλὰ θόρυβος καὶ δόδυνη καὶ νεφέλαι ζοφώδεις ἀντὶ ὑδάτων πολλὴν φέρουσαι τὴν ἀθυμίαν· ὃ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐρώτων ἀλλοτρίου κάλλους συμβαίνειν εἴπω. Διὰ τοι τοῦτο οἱ μὴδ' ὅλους ἐρῶντες, τῶν ἐρώτων ἐν πλείονι εἰσιν ἡδονή. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο μὲν οὐδεὶς ἀντεῖποι· ἐγὼ δὲ καὶ τὸν ἐρώντα μὲν, κατέχοντα δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, μᾶλλον ἂν φαίην τρυφᾶν τοῦ συνεχῶς τῆς πόρνῃς ἀπολαύοντος. Εἰ γὰρ [347] καὶ δυσκολωτέρα ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἀναγκαῖον κατατολμᾶσαι τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ δυσκολωτέρα γίνεται, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ εἶναι τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἀκροατὰς ἀξίους.

Υ'. Τί γὰρ ἦδιον, εἰπέ μοι, τῷ ἐρῶντι, τὸ καταφρονεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἐρωμένης, ἢ τὸ τιμᾶσθαι καὶ ὑπερορᾶν; Εὐδὴλον ὅτι τοῦτο. Τίνα οὖν, ἐπεί μοι, τιμῆς πλεονεξία πόρνη, τὸν δουλεύοντα αὐτῇ καὶ αἰχμάλωτον ὑπ' αὐτῆς ἦδη γενόμενον, ἢ τὸν ἀνώτερον τῶν ἐκείνης δεικνύων, καὶ ὑψηλότερον τῶν καλῶν αὐτῆς πετόμενον; Παντί που δῆλον, ὅτι τοῦτον. Περὶ τίνα δὲ σπουδάζει πλεόν, τὸν πεπτωκότα, ἢ τὸν οὐδέπω; Τὸν οὐδέπω πάντως. Τίς δὲ ἔσται ποθεινότερος, ὁ κατειργασμένος, ἢ ὁ μηδέπω ἄλους; Ὁ μηδέπω τίως ἄλους. Εἰ δὲ ἀπιστεῖτε, ἀπὸ τῶν ὑμετέρων παρῆξω τὴν ἀπόδειξιν. Τίνος γὰρ ἂν τις μᾶλλον ἐρασθεῖη γυναικὸς, τῆς εὐκλῶς ὑποκατακλινομένης αὐτῷ καὶ ἐκδοδομένης, ἢ τῆς ἀρνούμενης καὶ πράγματα αὐτῷ παρεχούσης; Εὐδὴλον ὅτι ταύτης· καὶ γὰρ μειζόνως ἐντεῦθεν ὁ πόθος ἀνάπτεται. Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο ἔσται· καὶ τοῦτον τιμῆσουσι καὶ θαυμάζονται πλεον τὸν ὑπερορῶντα αὐτῶν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, κάκεινο ὁμοίως, τὸ ἐν μείζονι εἶναι ἡδονὴν τὸν μᾶλλον τιμώμενον καὶ ἀγαπώμενον. Ἐπεὶ καὶ στρατιῆγός πόλιν τὴν μὲν καθάπερ ἄλυσαν ἀφίησι, τῇ δὲ ἐστὶν κυρία καὶ φιλονεικῶσι προσεδρεύει μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· καὶ θηρευτὴς τὸ μὲν θηρευθὲν ζῶον ἐν σκότῳ κατακλείσας ἔχει, καθάπερ ἡ πόρνη τὸν ἐραστὴν, τὸ δὲ φεύγον διώκει. Ἀλλ' ἀπολαύει τῆς ἐπιθυμίας ἐκεῖνος, φησὶν, οὗτος δὲ οὐκ ἀπολαύει. Τὸ δὲ μὴ καταισχύνεσθαι, μηδὲ δουλεύειν ταῖς τυραννικαῖς αὐτῆς ἐπιταγαῖς, μηδὲ ὡς ἀνδράποδον ἀγεσθαι ὑπ' αὐτῆς καὶ περιάγεσθαι βασιζόμενον, ἐμπτηόμενον, ἐπὶ κεφαλῇς ὠθούμενον, μικρὰν ἡδονὴν εἶναι νομίζεις; εἰπέ μοι. Εἰ γὰρ τις ταῦτα ἀκριβῶς ἐξετάσειε, καὶ δυνηθεῖ τὰς ὕβρεις αὐτῶν συναγαγεῖν, τὰ ἐγκλήματα, τὰς συνεχεῖς ὀργάς, τὰς ἀπὸ ψυχῆς, τὰς ἀπὸ τοῦ θρύπτεσθαι γινομένας, τὰς ἀπεχθείας, τὰ ἄλλα πάντα, ἅπερ οἱ πάσχοντες ἴσασι μόνον, πάντα πόλεμον εὐρήσει πλείους ἔχοντα τὰς ἀνακωχὰς τῆς ἀθλίας τούτων ζωῆς. Ποῖαν οὖν λέγεις ἡδονὴν; εἰπέ μοι· τὴν ἀπὸ τῆς μίσεως, τὴν πρόσκαιρον καὶ βραχεῖαν; Ἀλλ' εὐθέως ταύτην πόλεμος ἐπικαταλαμβάνει καὶ κύματα καὶ λύττα καὶ μανία πάλιν ἡ αὐτή. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν ἔρχεται, ὡς ἂν τις νέος διαλεγόμενος ἀκολάστοις εἴποι, οὐ σφόδρα ἀνεχομένους τῶν περὶ βασιλείας καὶ γεέννης ἀκούσαι λόγων·

ὅταν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέσον ἀγάγωμεν, οὐδὲ ἐνεστὶν εἰπεῖν ὅση τῶν σωφρονούντων ἡ ἡδονή, ὅταν ἀναπλάτῃ παρ' ἑαυτῷ τοὺς στεφάνους, τὰ βραβεῖα, τὴν μετὰ τῶν ἀγγέλων ὁμιλίαν, τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἀνάρρησιν, τὴν [348] παρῆρσιν, τὰς χρηστάς καὶ ἀθανάτους ἐλπιδάς ἐκείνας. Ἀλλ' ἡ μίξις ἔχει τινὰ ἡδονήν· τοῦτο γὰρ συνεχῶς περιστρέφουσιν· ὁ δὲ σωφρονῶν οὐ δύναται διηνεκῶς μαχόμενος τῇ τῆς φύσεως τυραννίδι. Τούναντίον μὲν οὖν εὖροι τις ἂν· ἡ γὰρ βία αὕτη καὶ ταραχὴ παρὰ τῷ πορνεύοντι μᾶλλον ἔστι. Καὶ γὰρ κλόνος ἐν τῷ σώματι πᾶσις, καὶ πάσης θαλάττης κυματούμενης χαλεπώτερον οὗτος διακείται, οὐδέποτε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἰστάμενος, ἀλλ' ἀεὶ βαλλόμενος ὑπ' αὐτῆς, ὥσπερ οἱ δαιμονῶντες, καὶ συνεχῶς ὑπὸ τῶν πονηρῶν καταρρηγνύμενοι πνευμάτων. Ὁ δὲ σῶφρων καθάπερ ἀριστεύς γενναῖος· συνεχῶς αὐτὴν βάλλων, τὴν ἀρίστην καὶ μυρίων τοιοῦτων ἡδὺν καρποῦται ἡδονήν, τῇ νίκῃ ταύτῃ καὶ τῷ χρηστῷ συνειδότι καὶ τοῖς λαμπροῖς τροπαίοις καλλωπιζόμενος διηνεκῶς. Εἰ δὲ μετὰ τὴν ὁμιλίαν ἀναπαύεται μικρὸν ἐκεῖνος, οὐδὲν τοῦτο ἂν εἴη· πάλιν γὰρ ὁ χειμῶν ἔπεισι, καὶ πάλιν κύματα. Ὁ δὲ φιλοσοφῶν οὐδὲ ἀρχὴν ἀφίησι ταύτην λαβεῖν τὴν ταραχὴν, οὐδὲ διανασθῆναι τὸ πέλαιος, οὐδὲ βοῆσαι τὸ θορίον. Εἰ δὲ τίνα βίαν ὑπομένει κατέχων τὴν τοιαύτην ὀρμὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος συνεχῶς βαλλόμενος καὶ κεντούμενος καὶ τὸν οἰστρὸν οὐ φέρων· καὶ παρόμοιον γίνεται, ὥσπερ ἂν ἴππον ἄγριον μαινόμενον καὶ ἀντιτείνοντα ἀνέχοι τῷ χαλινῷ, καὶ κατέχοι μετὰ τέχνης ἀπάσης· ὁ δὲ ἐνδοῦς, ὥστε τὸν πόνον τοῦτον φυγεῖν, συρόμενος ὑπ' αὐτοῦ πανταχοῦ φέροιο. Ταῦτα εἰ καὶ σαφέστερον τοῦ δέοντος εἴρηται, μηδεὶς ἐγκαλείτω· οὐ γὰρ λόγων σεμνότητι καλλωπιζέσθαι βούλομαι, ἀλλὰ ποιῆσαι σεμνοὺς τοὺς ἀκούοντας.

Δ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ προφῆται οὐδενὸς τῶν τοιοούτων φείδονται ῥημάτων, τὴν ἀκολασίαν τῶν Ἰουδαίων ἐκκόψαι βουλόμενοι, ἀλλὰ καὶ γυμνότερον αὐτῶν καθικνύνονται, ἢ ἡμεῖς νῦν ἐφ' οἷς εἰρήκαμεν. Καὶ γὰρ ἱατρὸς σηπεδόνα ἐκβαλεῖν βουλόμενος, οὐ σκοπεῖ πῶς καθαρὰς διατηρήσει τὰς χεῖρας, ἀλλ' ὅπως ἐκείνον ἀπαλλάξῃ τῆς σηπεδόνης· καὶ ὁ τὸν ταπεινὸν ὑψηλὸν ποιῆσαι θέλων, αὐτὸς ταπεινοῦται πρότερος· καὶ ὁ σφάζει τὸν ἐπιδουλεύοντα σπουδάζων, καὶ ἑαυτὸν αἰμάρσσει μετ' ἐκείνου, καὶ τοῦτο αὐτὸν ποιεῖ λαμπρότερον. Ἐπεὶ καὶ στρατιώτην ἐπανεληθόντα ἀπὸ τοῦ πολέμου ἂν ἴδῃ τις ἰχθῶρι καὶ αἵματι καὶ ἐγκεφάλῳ μεμολυσμένον, οὐ μισήσει, οὐδὲ ἀποστραφήσεται διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ θαυμάζεται μᾶλλον. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ὅταν ἰδωμέν τινα μετὰ τὸ κατασφάζει τὴν ἐπιθυμίαν ἡμαγμένον ἐπανιόντα, μᾶλλον αὐτὸν θαυμάζωμεν, καὶ κοινωνῶμεν τῆς μάχης καὶ τῆς νίκης αὐτοῦ, καὶ πρὸς τοὺς ἐρώντας λέγωμεν, Δεῖξατε ἡμῖν τὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἡδονήν.

Ὁ μὲν γὰρ σῶφρων τὴν ἀπὸ τῆς νίκης ἔχει, σὺ δὲ οὐδαμόθεν. Εἰ δὲ ὑμεῖς τὴν ἐκ τῆς ὁμιλίας λέγοιτε, ἀλλ' ἐκείνη σαφεστέρα καὶ διαρκεστέρα. Σὺ γὰρ ἔχεις ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως βραχὺ καὶ μὴδὲ φαινόμενον, ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ τοῦ συνειδότος, [349] καὶ μείζονα καὶ διηνεχὴ καὶ γλυκυτέραν ἔχει τὴν εὐφροσύνην. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὁμιλία γυναικὸς, ὡς φιλοσοφία ἀτάραχον δύναται τηρεῖσθαι ψυχὴν καὶ περὶ ὧσιν. Οὐ-

τος μὲν οὖν, ὥσπερ ἔφην, σαφῶς οὕτω· δεικνυσιν ἡμῖν τὴν ἡδονὴν· ἐπὶ δὲ σοὺ τὴν μὲν ἀπὸ τῆς ἡττης ἀθυμίαν ὁρῶ, τὴν δὲ ἡδονὴν βουλόμενος ἰδεῖν, οὐκ εὐρίσκω. Ποῖον γὰρ βούλει καιρὸν ἡδονῆς εἶναι· τὸν πρὸ τῆς μίξεως; Ἄλλ' οὐκ ἔστι· μανίας γάρ ἐστι καὶ παραφορὰς καὶ ἐκστάσεως. Τὸ γὰρ τοὺς ὀδόντας τρίζειν καὶ ἐξίστασθαι, οὐκ ἡδονῆς· εἰ δὲ ἡδονῆς ἦν, οὐκ ἂν ταυτὰ σε εἰργάσατο, ἀ οἱ ἀλγούντες ὑπομένουσι. Καὶ γὰρ οἱ πικτεῦοντες καὶ πληττόμενοι τοὺς ὀδόντας τρίζουσι, καὶ αἱ ὠδίνουσαι γυναῖκες διασπώμεναι τοῖς πόνοις, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦσιν. Ὡστε οὐκ ἡδονὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκστάσις μᾶλλον καὶ θόρυβος καὶ ταραχή. Ἄλλ' ὁ μετὰ ταῦτα καιρὸς; Ἄλλ' οὐδὲ οὗτος· οὐδὲ γὰρ τὴν ταποῦσαν ἐν ἡδονῇ εἰποιμεν ἂν εἶναι, ἀλλ' ἐν ἀπαλλαγῇ πόνων· οὐ πάντως δὲ τοῦτο

ἡδονή, ἀλλ' ἀσθένεια μᾶλλον καὶ ἔκτασις· πολὺ δὲ τὸ μέσον ἐκατέρων τούτων ἔστι. Ποῖος οὖν τῆς ἡδονῆς καιρὸς, εἰπέ μοι. Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· εἰ δὲ καὶ ἔστιν, οὕτω βραχύς ἐστιν, ὥς μηδὲ φαίνεσθαι. Μυρία οὖν φιλονεικῆσαντες φωρῶσαι αὐτὸν καὶ κατασχεῖν, οὐκ ἡδυνήθημεν. Ἄλλ' οὐκ ὁ τοῦ σώφρονος τοιοῦτος, ἀλλὰ πλατὺς, καὶ πᾶσι κατὰδῃλος· μᾶλλον δὲ ἅπας ὁ βίος ἐν ἡδονῇ, τοῦ συνευδόντος αὐτῷ στεφανουμένου, τῶν κυμάτων ἑσπορευομένου, οὐδενὸς οὐδαμῶθεν ἐγγινομένου θορύβου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος μᾶλλον ἐν ἡδονῇ, ὁ δὲ φιλήδονος ἐν ἀθυμίᾳ καὶ θορύβοις, φεύγωμεν ἀκολασίαν, ἀντεχόμεθα σωφροσύνης, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΒ'

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστηκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν πνευματικῶν λόγον, ἐπὶ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον μεθίσταται, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόθεσιν· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ σφόδρα ἐνόσουν. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν αὐτῶν ᾤχηται τῶν στερεῶν ὁ πυρετὸς, λέγω τῶν νεύρων καὶ τῶν φλεβῶν καὶ τῶν πρώτων στοιχείων, ἀνάστατον γίνεται τὸ κακὸν, ἂν μὴ πολλῆς ἀπολαύσῃ τῆς ἐπιμελείας· οὕτω δὴ καὶ τότε γενέσθαι ἐκινδύνευεν. Ἐπὶ γὰρ αὐτὰ τῆς εὐσεβείας τὰ στοιχεῖα τὸ κακὸν ἐβάδιζε. Διὸ καὶ πολλῇ τῇ σπουδῇ κέχρηται [350] ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ περὶ βίου λοιπὸν ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, οὐδ' ὅτι ὁ μὲν ἐπόρνευεν, ὁ δὲ ἐπλεονέκτει, ὁ δὲ ὅτι κεκαλυμμένην εἶχε τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ περὶ αὐτὸ τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον· περὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν ἐστάσας. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πᾶσα ἡμῶν ἑλπίς αὕτη, πρὸς τοῦτο σφοδρῶς ἵστατο ὁ διάβολος, καὶ ποτὲ μὲν ἀνῆρει· καθάπαξ αὐτὴν, ποτὲ δὲ ἔλεγεν ἤδη γεγενῆσθαι· ὃ καὶ Τιμοθέῳ γράφων ὁ Παῦλος γάγγραιναν ἐκάλεσε τὸ πονηρὸν τοῦτο δόγμα, καὶ τοὺς εἰσάγοντας αὐτὸ ἐστίζε λέγων· **Ὅν ἔστιν Ὑμέραιος καὶ Φιλιππῆτος, οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἡστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγενῆσθαι, καὶ ἀνατρέπονσι τὴν τιμὴν πίστιν.** Ποτὲ μὲν οὖν τοῦτο ἔλεγον, ποτὲ δὲ ὅτι τὸ σῶμα οὐκ ἀνίσταται, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ὁ καθαρισμὸς ἔστιν ἡ ἀνάστασις. Γαῦτα δὲ ἐπέθετο λέγειν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος, οὗ τὴν ἀνάστασιν ἀνατρέφει βουλόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γεγόμενα ἅπαντα δεῖξαι μῦθον ὄντα. Εἰ γὰρ ἐπέστησαν μὴ εἶναι σωμάτων ἀνάστασιν, μετὰ μικρὸν αὐτοὺς ἐπειθε μὴδὲ Χριστὸν ἐγγεῖραι· ἀπὸ δὲ τούτου κἀκεῖνο εἰσήγεν ὁδῷ βαδίζων, τὸ μὴ παραγεγονέναι μὴδὲ πεποιηκέναι ἅπερ ἐποίησε. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου κακούργια. Διὸ καὶ μεθ' ὁδῶν αὐτὴν καλεῖ ὁ Παῦλος, ὅτι οὐκ ἐξ εὐθείας ὁ βούλεται κατασκευάσαι δεικνυσιν, ὥστε μὴ γενέσθαι κατὰφωρος, ἀλλ' ἕτερον ἐαυτῷ περιτιθεῖς προσωπεῖον, ἕτερα τεκταίνει, καὶ καθάπερ πολέμιος καὶ κακούργος πόλει προσβαλὼν καὶ τείχεσι, κάτωθεν ὑπορύττει λαμβάνων, ὥστε ταύτῃ γενέσθαι δυσφύ-

λακτος, καὶ κατορθῶσαι ἅπερ ἐσπούδακε. Διόπερ αἰετὰς τοιαύτας αὐτοῦ πάγας εὐρίσκων, καὶ τοὺς πονηροὺς τούτους θηρῶν λόχους ὁ θαυμαστὸς οὗτος καὶ μέγας ἀνὴρ, ἔλεγεν· **Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ ροήματα ἀγνοοῦμεν.** Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὀλόκληρον ἀνακαλύπτει τὸν δόλον αὐτοῦ, καὶ πάντα δεικνύσι τὰ μηχανήματα, καὶ ὅσα βούλεται κατασκευάσαι προτίθησιν εἰς μέσον, μετὰ πολλῆς ἀκριθείας ἅπασιν ἐπιών. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὕστερον τέθεικε τοῦτ' ἐκ κεφαλῆαιον τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ καὶ σφόδρα ἀναγκαιότατον ἦν, καὶ τὰ ἡμέτερα συνέχον ἅπαντα. Καὶ σκόπει σύνεσιν· πρότερον γὰρ τοὺς οἰκείους ἀσφαλισάμενος, τότε ἐπεξέρχεται καὶ περαιτέρω τῷ λόγῳ, καὶ τοὺς ἐξωθεν ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζει. Ἀσφαλιζέται δὲ τοὺς οἰκείους, οὐκ ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγενημένων, καὶ ἅπερ αὐτοὶ κατεδέξαντο καὶ ἐπίστευσαν γεγενῆσθαι· ὁ μάλιστα ἦν ἐντρεπτικὸν, καὶ ἱκανὸν αὐτοὺς κατασχεῖν. Εἰ γὰρ ἡδολήθησαν ἀπιστήσαι μετὰ ταῦτα, οὐκέτι λοιπὸν τῷ Παύλῳ, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐμελλόν ἀπιστεῖν· ὅπερ κατηγορία ἦν ἐκείνων τῶν ἁπλῶς καταβεβημένων καὶ μεταθεμένων. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐντεῦθεν ἀρχεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἄλλον δεῖται μαρτύρων εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τάληθ' ἔλεγε, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἡπατημένων. [351] Ἰνα δὲ ὁ λέγων σαφέστερον γένηται, αὐτῶν λοιπὸν ἀναγκαῖον ἀκοῦσαι τῶν ῥημάτων. Τίνα οὖν ταῦτα ἔστι; **Γνωρίζω ὑμῖν, ἀδελφοί, φησὶ, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.** Εἶδες μεθ' ὅσης ἐπεικειας ἀρχεται; εἶδες πῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἔδειξεν, ὅτι οὐδὲν καινὸν εἰσάγει, οὐδὲ ξένον; Ὁ γὰρ γνωρίζων τὸ ἡδὴ γνωσθὲν, εἶτα εἰς λήθην ἐμπέσων, γνωρίζει πάλιν εἰς μνήμην ἄγων. Καλέσας δὲ ἀδελφοὺς, οὐ μικρὰν καὶ ἐντεῦθεν προκατεβάλετο τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Ἀδελφοὶ γὰρ οὐδαμῶθεν ἐγενόμεθα, ἀλλ' ἡ ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας. Διὸ δὴ καὶ οὕτως αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ὁμοῦ μὲν καταπραΰνων καὶ θεραπεύων, ὁμοῦ δὲ τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἀναμνησκων. Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τοῦ αὐτοῦ κατασκευαστικόν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ Εὐαγγέλιον. Τῶν γὰρ Εὐαγγελίων τὸ κεφάλαιον ἐντεῦθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τοῦ τὸν θεὸν γενέσθαι ἀνθρώπων, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ἀναστῆναι. Τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ εὐηγγελίζετο τῇ Παρθένῳ, τοῦτο καὶ οἱ προφῆται τῇ οἰκουμένῃ.

et quod ne ultra appareat quidem; ille autem ex conscientia maiorem habet et perpetuam suaviorumque lætitiarum. Neque enim consuetudo mulieris potest tam imperturbatam reddere animam, et eam in altum evehere, quam philosophia. Et pudicus quidem, sicut dixi, aperte nobis voluptatem ostendit: in te autem ex eo quidem, quod sis victus, video animi ægritudinem, voluptatem autem volens videre, non invenio. Quodnam enim vis esse tempus voluptatis? idne quod est ante coitum? Sed non est; est enim furoris et insanie et mentis emotæ. Dentibus enim stridere, et e statu mentis dimoveri, non est voluptatis: sin esset autem voluptatis, non ea tibi inflixisset, quæ sustinent ii qui admodum dolent. Pugiles enim, tam qui percutiunt quam qui percutiuntur, strident dentibus: et parturientes mulieres, quæ distrahantur doloribus, idipsum faciunt. Quamobrem non est id voluptas, sed potius mentis excessus tumultusque et perturbatio. An tempus quod post se-

quitur? Sed neque hoc dixeris. Neque enim eam quæ peperit dixerimus esse in voluptate, sed in libertate a doloribus: non est autem plane hoc voluptas, sed potius imbecillitas et dissolutio; multum autem interest inter utrumque. Quodnam est ergo tempus voluptatis, dic quæso? Nullum est: si est tamen, est adeo breve, ut ne appareat quidem. Cum millies contenderimus ut illud deprehenderemus et retineremus, non potuimus. Sed temperantis et moderati tempus non est ejusmodi, sed spatiosum est et omnibus evidens; vel potius tota ejus vita est in voluptate, cum ejus conscientia coronetur, cum sedati sine fluctu, nullo ex quavis parte oriente tumultu. Cum ergo hic magis sit in voluptate, libidinosus autem in animi ægritudine et tumultibus, fugiamus libidinem et intemperantiam, amplectamur temperantiam et castitatem, ut bona etiam futura consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVIII.

CAP. 15. v. 1. *Notum autem vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis.*

1. Cum de spiritualibus absolvisset orationem, transit ad id quod est omnium maxime necessarium, nempe ad argumentum resurrectionis: in eo enim valde ægrotabant. Et sicut in corporibus, quando solidas eorum partes febris attingerit, nervos, inquam, et venas et prima elementa, malum sit immedicabile, nisi ejus magna geratur cura: sic tunc quoque ne fieret, erat periculum. Ad ipsa enim pietatis elementa tendebat malum. Quamobrem magno studio usus est Paulus. Non enim amplius ab eo agebatur de vita, neque quod ille quidem scortaretur, hic vero esset avarus, alius vero caput haberet opertum; sed in ipso honorum capite versabatur oratio: nam de resurrectione ipsa inter se digladiabantur. Quia enim hæc est tota spes nostra, ei valde restitit diabolus; et aliquando quidem eam tollebat penitus, aliquando autem dicebat eam jam fuisse. Quod etiam Paulus scribens ad Timotheum, hoc malum dogma vocavit gangrænam, et eos qui ipsum inducebant notavit, dicens: *Ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes jam factam esse resurrectionem, et evertunt aliquorum fidem* (2. Tim. 2. 17. 18). Atque aliquando quidem hoc dicebat, aliquando autem quod corpus non resurgat, sed resurrectio sit animæ purgatio. Ille autem dicere persuadebat sceleratus ille dæmon, non solum evertere volens resurrectionem, sed etiam quæ pro nobis facta sunt omnia, ostendere esse fabulam. Nam si eis fuisset persuasum non esse corporum resurrectionem, paulatim eis persuasisset ne Christum quidem resurrexisse; ab hoc autem illud quoque ordine procedens induxisset eum non advenisse, neque ea fecisse quæ fecit. Talis est enim diaboli malignitas et ver-

sutia. Quamobrem Paulus eam vocat insidias (Ephes. 6. 11), quoniam non directe ostendit quod vult probare, ne deprehendatur; sed alia sibi imposita persona, alia fabricatur, et tamquam infestus hostis et versipellis, cum in urbem et muros irruerit, etiam inferne agit cuniculos, ut ea ratione non facile possit caveri, et recte ei succedat id quod est molitus. Quamobrem tales ejus laqueos semper inventiens, et sceleratas has insidias venans hic vir admirabilis et vere magnus, dicebat: *Non enim ignoramus cogitationes ejus* (2. Cor. 2. 11). Etenim hic totum aperit ejus dolum, et omnes ostendit machinationes, et quæcumque vult apparare producit in medium, accuratissime omnia persequens. Propterea enim hoc caput ponit post alia, quoniam erat maxime necessarium, et quod omnia nostra contineat. Vide autem ejus prudentiam. Nam cum suos prius muniisset et in tuto collocasset, tunc ulterius procedens, externos quoque invadit, et ipsis validissime os obstruit. Suos autem munit et in tuto collocat, non ex rationibus, sed ex iis quæ jam facta sunt, et quæ ipsi admiserunt, et facta crediderunt: quod quidem valde erat aptum ad pudorem incutiendum, et sufficiebat ad eos continendos. Nam si postea noluisent credere, non utique jam Paulo, sed sibi ipsi non erant credituri: quod quidem crimen fuisset illorum qui semel admiserant, et jam transmutati essent. Propterea hinc incipit, ostendens se non opus habere aliis testibus, ad probandum se vera dicere, sed iis ipsis qui sunt decepti. Ut autem quod dico sit apertius, de cætero necesse est ipsa audire verba. Quænam ergo ea sunt? *Notum vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis.* Vidistin' cum quanta incipiat lenitate? vidistin' quomodo ostendat ab initio, se nihil novum nec peregrinum introducere? Nam qui notum facit id quod jam notum fuerat et quod in oblivionem venerat, rursus id in memoriam reducit.

Cum autem vocavit fratres, hinc quoque non parvam præmisit demonstrationem eorum quæ dicuntur. Non aliunde enim facti sumus fratres, quam ex Christi secundum carnem dispensatione. Propterea eos sic vocavit, simul quidem eos leniens ac mitigans, et bona innumerable ipsi in memoriam revocans. Et quod deinceps sequitur, hoc ipsum confirmat. Quidnam hoc est? Evangelium. Evangelii enim summa hinc accipit initium, quod Deus factus sit homo, et cruci affixus fuerit, et resurrexerit. Hoc et Gabriel annuntiavit Virgini; hoc et prophetæ toti orbi terrarum; hoc etiam omnes apostoli. *Quod et prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis.* Vidistin' quomodo eos vocat testes eorum quæ dicta sunt? Non dicit: Quæ audivistis, sed, *Quæ accepistis*, ab eis exigens tamquam aliquod depositum, et significans, quod non solum sermone, sed et factis et signis et miraculis id acceperint, et ut ea tuto teneant.

2. Deinde postquam dixit vetera, tempus quoque præsens declaravit dicens: *In quo et statis*; eos præoccupans, ut ne etiamsi maxime vellent, possint negare. Et ideo incipiens non dixit, Vos doceo, sed, *Notum vobis facio*, id quod jam factum est. Et quomodo eos qui vacillabant dicit stare? Utiliter præ se fert ignorationem: quod quidem facit etiam ad Galatas, sed non similiter. Nam quoniam illic non poterat ignorantiam præ se ferre, alia ratione tractat orationem, dicens: *Confido autem in vobis in Domino, quod nihil aliud sentietis* (Gal. 5. 10). Non dixit: Quod nihil aliud sensistis; quoniam eorum delictum in confesso erat et evidens, sed spondet de futuro: quamquam hoc quoque erat incertum; sed ut illos magis attraheret. Hic autem etiam præ se fert se ignorare dicens: *In quo et statis.* Deinde lucrum sequitur, *Per quod et salvamini: qua ratione prædicaverim vobis.* Quamobrem hæc doctrina vobis nunc est declarationis et interpretationis. Non enim opus, inquit, habetis ut hoc dogma discatis, sed ut recorderimini et corrigamini. Hæc autem dicit, non sine ipsos esse impudentes. Quid sibi vult autem, *Qua ratione prædicaverim vobis?* Quo modo, inquit, dixi fieri resurrectionem. Nam quod sit quidem resurrectio, non dixerim vos dubitare: quæritis autem fortasse apertius scire quod dictum est. Hoc etiam faciam: aperte enim scio vos dogma tenere. Deinde quoniam enuntians dicebat, *In quo statis*; ne ea ratione eos redderet socordiores et negligentiores, illos rursus terret dicens, *Si tenetis, nisi frustra credidistis*; ostendens quod in capite fidei accepta fuerit plaga, neque agatur de quibuslibet obviis, sed de tota atque integra fide. Et nunc quidem hoc dicit pressius; procedens autem et cum incaluit, aperto deinceps capite vociferatur et dicit: *Si Christus non resurrexit, inanis est utique prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra*, adhuc estis in peccatis vestris. Sed non sic in procemiis: sic enim expediebat sensim et paulatim progredi. 3. *Tradidi enim vobis in*

primis quod et accepi. Nec hic dixit: Vobis dixi, neque, Vos docui, sed eandem rursus usus est dictione: *Tradidi vobis quod et accepi.* Neque hic dicit se edoctum fuisse, sed, *Accepi*; hæc duo probans, quod et nihil ex se afferre oporteat, et quod per operum demonstrationem facti sint certiores, non nudis verbis: et paulatim fide dignam faciens orationem, universum reducit ad Christum, et ostendit ex his documentis nullum esse humanum. Quid est autem, *Tradidi enim vobis in primis?* Hoc est, ab initio, non nunc. Hæc autem dicit, tempus adducens in testimonium, et quod maxime esset pudendum, cum tantum tempus credidissent, illos transmutari. Nec hoc solum, sed etiam dogma esse necessarium; et ideo in primis fuit traditum, et statim a principio. Et quid, dic obsecro, tradidisti? At non hoc statim dicit, sed primum, se accepisse. Et quid accepisti? *Quod Christus mortuus est pro peccatis nostris.* Non statim dixit, Resurrectio est corporum nostrorum, sed hoc ipsum quidem probat, verum re longe petita, et per alia, dicens, *Christus est mortuus*; magnum, firmum ac stabile fundamentum prius jaciens ejus quod est dicendum de resurrectione. Neque enim solummodo dixit: Christus est mortuus, etiamsi hoc satis esset ad significandam resurrectionem, sed cum adiectione, *Christus est mortuus pro peccatis nostris.*

Contra Manichæos. — Primum autem operæ pretium est audire quid hic dicant qui laborant hæresi Manichæorum, et veritatis inimici, et qui cum sua pugnant salute. Quid ergo dicunt isti? Mortem, inquiunt, hic nihil aliud dicit Paulus, quam fuisse in peccatis, et resurrectionem esse liberationem a peccatis. Vidistin' quomodo errore nihil sit imbecillius, et quomodo suis capiatur pennis, neque externa pugna opus sit, sed a seipso configatur? Considera ergo quomodo ipsi seipso confixerunt per ea quæ dixerunt. Si hoc enim est mors, Christus autem corpus non accepit, ut vos vultis, mortuus est autem: in peccato fuit, secundum vos. Nam ego quidem dico quod corpus acceperit, et mortem dico esse carnis: tu autem hoc negans, illud necessario dicas oportet. Si autem fuit in peccato, quomodo dicit, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (Joan. 8. 46)? et, *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam* (Id. 14. 30); et rursus, *Sic nos decet implere omnem justitiam* (Matth. 3. 15). Quomodo autem est omnino mortuus pro peccatoribus, si ipse fuit in peccatis? Nam eum, qui moritur pro peccatoribus, oportet nulli peccato esse obnoxium: si enim ipse etiam peccat, quomodo morietur pro aliis peccatoribus? Si autem est mortuus pro peccatis aliorum, mortuus est cum nulli esset peccato obnoxius: si autem est mortuus cum esset sine peccato, non est mortuus morte peccati, (quomodo enim, in quem nullum cadebat peccatum?) sed morte corporis. Et ideo Paulus non dixit solum: *Est mortuus*, sed addidit, *Pro peccatis nostris*; et cum vel invitos coegisset fateri mortem corporalem; per hoc ostendens illum

τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι ἅπαντες. *Ὁ καὶ εὐηγγελισάμην, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε· ἐκτός ἐι μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε.* Εἶδες πῶς αὐτοὺς καλεῖ μάρτυρας τῶν εἰρημένων; Καὶ οὐ λέγει, *Ὁ ἠκούσατε, ἀλλ', Ὁ παρελάβετε*, ὥσπερ τινὰ παρακαταθήκην αὐτοὺς ἀπαιτῶν, καὶ δηλῶν ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ σημείων καὶ θαυμάτων αὐτὸν παρέλαβον καὶ ἵνα κατέχωσι μετὰ ἀσφαλείας.

β'. Εἶτα ἐπειδὴ τὰ παλαιὰ ἔλεγε, καὶ τὸν παρόντα ἐπέστησε χρόνον εἰπών, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε*, προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ὡς μηδὲ, εἰ σφόδρα βουληθεῖεν, ἀρνήσασθαι δυνηθῆναι. Αἰδὼ καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπε, *Διδάσκω ὑμᾶς, ἀλλὰ, Γνωρίζω ὑμῖν*, τὸ ἤδη δῆλον γενόμενον. Καὶ πῶς τοὺς σαλευομένους ἐστάναί φησι; Προσποιεῖται ἄγνοιαν συμπεφρόντως· ὅπερ καὶ ἐπὶ Γαλατῶν ποιεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ἄγνοιαν ἐκεῖ προσποιήσασθαι, ἐτέρως μεθοδεύει τὸν λόγον λέγων· *Πέποιθα δὲ εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ*, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσατε. Οὐκ εἶπεν, *Ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐφρονήσατε*, ἐπειδὴ ὁμολογημένον ἦν αὐτῶν τὸ παράπτωμα καὶ κατὰ δόξαν, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἐγγυᾶται· καίτοι καὶ τοῦτο δόξῃ· ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς ἐφελκύσῃται μετάνοιας. Ἐνταῦθα μέντοι καὶ προσποιεῖται ἄγνοεῖν λέγων, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε.* Εἶτα τὸ κέρδος, *Δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.* Ὅστε σαφηνεῖας ἐστὶν ἡ διδασκαλία αὕτη ἢ νῦν καὶ ἐρμηνηςίας. Οὐ γὰρ αὐτὸ δεῖσθε τὸ δόγμα, φησί, μαθεῖν, ἀλλ' ὑπομνησθῆναι καὶ διορθωθῆναι. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐκ ἀφίεις αὐτοὺς ἀναισχυντῆσαι καθάπαξ. Τί δέ ἐστι, *τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν*; Ποῖον τρόπον εἶπον, φησί, τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι; Ὅτι μὲν γὰρ [352] ἐστὶν ἀνάστασις, οὐκ ἂν φαίην ὑμᾶς ἀμφιδόλῃ· ζῆτε δὲ ἴσως μαθεῖν σαφέστερον τὸ εἰρημένον. Τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω· καὶ γὰρ οἶδα σαφῶς, ὅτι τὸ δόγμα κατέχετε. Εἶτα ἐπειδὴ ἀποφαινόμενος ἔλεγεν, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε*, ἵνα μὴ ταύτην ῥαθυμοτέρους ποιήσῃ, φοβῆι πάλιν αὐτοὺς λέγων· *Εἰ κατέχετε, ἐκτός ἐι μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε·* δεικνύς ὅτι περὶ τὸ κεφάλαιον ἡ πληγὴ, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν τυγχόντων ὁ ἀγών, ἀλλ' ὑπὲρ ὁλοκλήρου τῆς πίστεως. Καὶ νῦν μὲν ὑπεσταλμένως αὐτὸ φησι, προῖων δὲ καὶ διαθερμαινόμενος, γυμνῇ λοιπὸν τῇ κεφαλῇ βοᾷ καὶ λέγει· *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν, ἐτι ἐστὶ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.* Ἄλλ' ἐν προοιμίῳ οὐχ οὕτως· οὕτω γὰρ χρήσιμον ἦν ἥρεμα καὶ κατὰ μικρὸν προΐναί. *Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον.* Οὐ λέγει οὐδὲ ἐνταῦθα, ὅτι Εἶπον ὑμῖν, οὐδὲ, *Ἐδίδαξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τῇ αὐτῇ κέχρηται λέξει πάλιν, Παρέδωκα ὑμῖν, λέγων, ὃ καὶ παρέλαβον.* Οὐδὲ ἐνταῦθα ἐμὲ διδαχθῆναι φησιν, ἀλλὰ, *Παρέλαβον*· δύο ταῦτα κατασκευάζων, ὅτι τε οὐδὲν οἰκοθεν ἐπεισάγειν δεῖ, καὶ ὅτι μετὰ ἀποδείξεως τῆς διὰ τῶν ἔργων ἐπληροφόρησαν, οὐ λόγοις φιλοῖς· καὶ κατὰ μικρὸν ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν, τὸ πᾶν εἰς τὸν

Χριστὸν ἀνάγει, καὶ δείκνυσιν οὐδὲν τούτων ἀνθρώπινον ὄν τῶν δογμάτων. Τί δέ ἐστι, *Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις*, φησίν; Ἐξ ἀρχῆς, οὐ νῦν. Ταῦτα δὲ λέγει τὸν χρόνον παράγων μάρτυρα, καὶ ὅτι ἐσχάτης ἦν αἰσχύνης τοσοῦτον χρόνον πεισθέντας νῦν μετατιθεσθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ὅτι καὶ ἀναγκαῖον τὸ δόγμα· διὸ καὶ ἐν πρώτοις παρεδόθη, καὶ ἐκ προοιμίων εὐθέως. Καὶ τί παρέδωκας; εἰπέ μοι. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλὰ πρώτον, ὅτι παρέλαβον. Καὶ τί παρέλαβες; Ὅτι *Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.* Οὐκ εἶπεν εὐθέως, ὅτι Ἀνάστασις ἐστὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κατασκευάζει, πόρρωθεν δὲ καὶ δι' ἐτέρων, λέγων, ὅτι *Χριστὸς ἀπέθανεν*, καὶ μεγάλην τινὰ κρηπίδα καὶ θεμέλιον ἀρραγῇ προκαταβολόμενος τοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, καίτοι καὶ τοῦτο ἀρκοῦν δηλῶσαι τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, ὅτι *Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.*

Πρώτον δὲ ἄξιον ἀκοῦσαι τί λέγουσιν ἐνταῦθα οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες, καὶ τῆς ἀληθείας· ἐχθροὶ, καὶ τῇ οἰκείᾳ πολεμουντες σωτηρίᾳ. Τί οὖν οὗτοι λέγουσι; Θάνατον ἐνταῦθα, φησίν, οὐδὲν ἄλλο λέγει ὁ Παῦλος, ἢ τὸ ἐν ἁμαρτίᾳ γενέσθαι, καὶ ἀνάστασιν τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι. Εἶδες πῶς οὐδὲν πλάνης ἀσθενέστερον; Καὶ πῶς τοῖς οἰκείοις ἀλίσκεται πτεροῖς, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἐξωθεν μάχης, ἀλλ' ἐαυτῇ περιπίρεται; Σκόπει γοῦν καὶ οὗτοι πῶς ἐαυτοὺς διέπειρον, δι' ὧν εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ τοῦτο θάνατος, σῶμα δὲ οὐκ ἔλαβε καθ' ὑμᾶς ὁ Χριστὸς, ἀπέθανε δὲ, ἐν ἁμαρτίᾳ [353] ἐγένετο καθ' ὑμᾶς. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω ὅτι σῶμα ἀνέλαβε, καὶ τὸν θάνατον τῆς σαρκὸς εἶναι φησι· σὺ δὲ τοῦτο ἀρνούμενος, ἐκεῖνο ἀναγκασθήσῃ λέγειν. Εἰ δὲ ἐν ἁμαρτίᾳ ἐγένετο, πῶς φησι, *Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας*; καὶ, *Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν·* καὶ πάλιν, *Οὕτω πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην.* Πῶς δὲ ὅλως ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀπέθανεν, εἰ γε αὐτὸς ἐν ἁμαρτίαις ἦν; Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀποθνῆσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον δεῖ εἶναι· ἐπεὶ εἰ καὶ αὐτὸς ἁμαρτάνει, πῶς ὑπὲρ ἄλλων ἁμαρτωλῶν ἀποθανεῖται; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἄλλων ἀπέθανεν, ἀναμάρτητος ὢν ἀπέθανεν· εἰ δὲ ἀναμάρτητος ὢν ἀπέθανεν, οὐ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον (πῶς γὰρ, ὃ γε ἀναμάρτητος;), ἀλλὰ τὸν τοῦ σώματος. Αἰδὼ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς εἶπεν· *Ἀπέθανεν*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*· καὶ ἄκοντας ἐκεῖνους ἐμβαλὼν εἰς τὸ ὁμολογήσαι τὸν σωματικὸν θάνατον, καὶ δεικνύς διὰ τούτου, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ θανάτου ἀναμάρτητος ἦν. Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἁλλοτρίων ἀποθνῆσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον εἶναι ἀκόλουθον. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, *Κατὰ τὰς Γραφάς·* καὶ ἐντεῦθεν ἀξιόπιστον πάλιν ποιῶν τὸν λόγον, καὶ δηλῶν πῶς θάνατον ἔλεγε. Καὶ γὰρ αἱ Γραφαὶ τὸν τοῦ σώματος ἀναγορεύουσι πανταχοῦ· *Ὁρῶσαν γάρ μου*

χειρας καὶ πόδας, φησί· καὶ, Ὁψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

γ'. Καὶ πολλὰ δὲ ἕτερα, ἵνα μὴ πάντα καθ' ἕν λέγωμεν, τὰ μὲν διὰ ῥημάτων, τὰ δὲ διὰ τύπων ἔστιν ἐν αὐταῖς κείμενα ἰδεῖν δηλοῦντα τῆς σαρκὸς τὴν σφαγὴν· καὶ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐσφάγη. Ὑπὲρ γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου, φησὶν, ἦκει εἰς θάνατον· καὶ, Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· καὶ, Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ τῆς Παλαιᾶς, ἀκούσων Ἰωάννου βοῶντος, καὶ ἀμφότερα δηλοῦντος, καὶ τὴν τοῦ σώματος σφαγὴν καὶ τὴν αἰτίαν· Ἴδε γάρ, φησὶν, ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ Παῦλος λέγοντος, Τὸν γὰρ μὴ γινόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ· καὶ πάλιν, Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα· καὶ πάλιν, Ἀπεκονισάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισε θριμβεύσας· καὶ μυρία ἕτερα πλείονα δηλοῦντα τὰ κατὰ τὴν σφαγὴν τοῦ σώματος γενόμενα, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Καὶ γὰρ αὐτὸς φησὶν· Ὑπὲρ ὑμῶν ἀγιάζω ἑμαυτὸν· καὶ, Ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου κατακρίνεται· δηλῶν ὅτι οὐκ ἔχων ἁμαρτίαν ἐσφάγη. Καὶ ὅτι ἐτάφη. Καὶ τοῦτο δὲ τῶν προτέρων κατασκευαστικόν· τὸ γὰρ θαπτόμενον, πάντως· σώμα ἐστὶ. Καὶ ἐνταῦθα οὐκέτι [354] προστίθισι, Κατὰ τὰς Γραφὰς· εἶχε μὲν γάρ, πλὴν οὐ προστίθισι. Τίνος ἔνεκεν; Ἡ ὅτι ὁ τάφος ἅπασι δῆλος καὶ τότε καὶ νῦν· ἥ ὅτι κατὰ κοινὸν κεῖται τὸ, Κατὰ τὰς Γραφὰς. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐνταῦθα προστίθισι τὸ, Κατὰ τὰς Γραφὰς; Καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφὰς, καὶ οὐκ ἀρκεῖται τῷ προτέρῳ τῷ κατὰ κοινὸν εἰρημένῳ; Ὅτι καὶ τοῦτο μὲν ἱκανὸς δόηλον ἦν· διὸ κἀνταῦθα τὰς Γραφὰς παράγει· ἐμπνευσθεὶς, τοῦτο ἐνόησας τὸ σοφὸν καὶ θεῖον νόημα. Πῶς οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου οὐ τὸ αὐτὸ ποιεῖ; Ὅτι· κάκει ὁ μὲν σταυρὸς πᾶσι κατὰδῆλος ἦν καὶ πάντων ὁρώντων ἀνεσκολοπίζετο· ἡ δὲ αἰτία, οὐκέτι ὁμοίως. Ὅτι μὲν γὰρ ἀπέθανε, πάντες ᾔδεσαν· ὅτι δὲ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τῆς οἰκουμένης τοῦτο ἔπαθεν, οὐκέτι ὁμοίως ἠπίσταντο οἱ πολλοί. Διὸ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίαν παραίγει. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἱκανὸς ἀποδέδεικται διὰ τὴν εἰρημένον ἡμῖν· ποῦ δὲ ὅτι ἐτάφη, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται εἰρήκασιν αἱ Γραφαί; Διὰ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωάνν. τύπου, ὃν καὶ αὐτὸς παράγει λέγων· Ὡςπερ ἦν Ἰωάν· ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· καὶ διὰ τοῦ βάτου τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὡςπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκαίετο, καὶ οὐ κατεκαίετο, οὕτω καὶ τὸ σῶμα ἐκαίον ἀπέθανε μὲν, οὐ κατεσθένθ' δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου διηνεκῶς. Καὶ ὁ δρᾶκων δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ τοῦτο αἰνίττεται. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος λαβὼν τὴν τροφὴν, ἣν ἔδωκεν ὁ προφήτης, μέσος ἐβράβη· οὕτω καὶ ὁ ἄξιος, καταπιὼν τὸ σῶμα ἐκεῖνο, διεσχίσθη, τοῦ σώματος αὐτοῦ διατεμνόντος αὐτῷ τὴν νηδύν, καὶ ἀναστάντος. Εἰ δὲ καὶ διὰ ῥημάτων θέλεις ἀκούσαι ταῦτα, ἃ διὰ τῶν τύπων εἶδες, ἀκούσων τοῦ Ἠσαίου λέγοντος, ὅτι· Δίρεται ἀπὸ

τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· καὶ, Κύριος βούλεται καθαρῶς αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ ῥῶς· καὶ τοῦ Δαυὶδ πρὸς ἐκείνου Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δοῖόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Διὰ τοῦτο σε καὶ ὁ Παῦλος παραπέμπει εἰς τὰς Γραφὰς, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ εἰκὴ ταῦτα ἐγένετο. Πῶς γὰρ τοσούτων προφητῶν προδιαγραφόντων αὐτὰ καὶ ἀνακηρυγνόντων, ὅτι οὐδαμοῦ ἡ Γραφὴ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον λέγει, τοῦ Δεσποτικοῦ μεμνημένη θανάτου, ἀλλὰ τὴν σωματικὴν, καὶ ταφὴν καὶ ἀνάστασιν τοιαύτην; Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ. Εὐθέως τὸν πάντων ἀξιοτιμώτερον τίθησιν. Ἐπεὶ τοῖς δώδεκα· ἐπεὶ ὡφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν· ἐπεὶ Ἰακώβω, εἰτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν· ἔσχατον δὲ πάντων, ὥςπερ εἰ τῷ ἐκτρώματι, ὡφθη κάμοι. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀπόδειξιν εἶπε, προστίθισι καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων, μάρτυρας παράγων τῆς ἀναστάσεως μετὰ τοὺς προφήτας τοὺς ἀποστόλους καὶ ἑτέρους πιστοὺς ἀνθρώπους. [355] Εἰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην ἔλεγε τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγὴν, περιττῶς ἔλεγεν, Ὡφθη τῷ δεῖν καὶ τῷ δεῖναι. Τοῦτο γὰρ πιστουμένου τὴν τοῦ σώματος ἀνάστασιν ἐστίν, οὐχ ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν αἰνιττομένου.

δ'. Διὸ οὐδὲ ἅπαξ εἶπε τὸ, Ὡφθη, καίτοι γε ἤρκει κατὰ κοινὸν θέντα τὴν λέξιν· νῦν δὲ καὶ δις καὶ τρίς καὶ ἐφ' ἐκάστῳ σχεδὸν τῶν ἑωρακώτων αὐτὴν τίθησιν. Ὡφθη γάρ, φησὶ, Κηφᾶ, Ὡφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς, Ὡφθη κάμοι. Καὶ μὴν τὸ Εὐαγγέλιον τούναντιόν λέγει, ὅτι τῇ Μαρτίᾳ πρώτῃ. Ἄλλ' ἐν ἀνδράσι τούτῳ πρώτῳ, τῷ μάλιστα αὐτὸν ποθεῖν ἰδεῖν. Ποίοις δὲ δώδεκα ἐνταῦθα φησὶν ἀποστόλοις; μετὰ γὰρ τὴν ἀνάληψιν ὁ Ματθίας κατελέγη, οὐ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εὐθέως. Ἄλλ' εἰκὸς αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὤφθαι. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ ἀπόστολος μετὰ τὴν ἀνάληψιν καὶ ἐκλήθη, καὶ εἶδεν αὐτόν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸν καιρὸν τίθησιν, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ ἀδιορίστως καταλέγει τὰς ὕψεις· καὶ γὰρ εἰκὸς πολλὰς γεγενῆσθαι· διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης ἔλεγε. Τρίτον τοῦτο ἐνεφάνισεν ἑαυτόν. Ἐπεὶ ὡφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς. Τινὲς τὸ, Ἐπάνω, ἄνω ἐκ τῶν οὐρανῶν εἶναι φασιν. Οὐ γὰρ ἐπὶ γῆς βαδίζων, ἀλλ' ἄνω, καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτοῖς ὤφθαι. Καὶ γὰρ οὐχὶ τὴν ἀνάστασιν πιστώσασθαι ἐβούλετο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάληψιν. Τινὲς δὲ λέγουσι τὸ, Ἐπάνω πεντακοσίοις, τοῖς πλείοσιν ἢ πεντακοσίοις. Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι. Εἰ γὰρ καὶ παλαιὰ διηγούμεαι πράγματα, φησὶν, ἀλλ' ἔχω μάρτυρας ἐτι ζῶντας. Τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Οὐκ εἶπεν, Ἀπέθανον, ἀλλ', Ἐκοιμήθησαν, καὶ ταύτῃ τῇ λέξει πάλιν τὴν ἀνάστασιν βεβαιῶν. Ἐπεὶ ὡφθη Ἰακώβω. Ἐμοὶ δοκεῖ, τῷ ἀδελφῷ τῷ ἑαυτοῦ· αὐτὸς γὰρ αὐτὸν λέγεται χειροτονηκέναι, καὶ ἐπίσκοπον ἐν Ἱερουσολύμοις πεποιηκέναι πρῶτον. Εἰτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀπόστολοι, ὡς οἱ ἐβδομήκοντα. Ἐσχάτον δὲ πάν-

* In aliquot exemplaribus Gr. legitur τοῖς ἑνδεκά, et in Vulgata Latina undecim. Qui fuerit duodecimus ille explicat Chrys.

etiam ante mortem nulli peccato fuisse obnoxium. (eum enim, qui pro peccatis moritur alienis, consequens est esse ejusmodi ut non peccet), ne hoc quidem contentus, subjunxit, *Secundum Scripturas*; hinc rursus fide dignam faciens orationem, et significans quamnam mortem diceret. Scripturae enim ubique loquuntur de morte corporis: *Foderunt enim, inquit, manus meas et pedes meos (Psal. 21, 17)*, et, *Videbunt in quem transfixerunt (Joan. 19, 37)*.

3. Multa alia, ne omnia dicamus sigillatim, licet in eis videre, alia quidem per verba, alia vero per figuras, quæ significant carnis cædem, et quod pro nostris peccatis sit occisus. *Pro peccatis enim, inquit, populi mei venit ad mortem; et, Dominus tradidit ipsum peccatis nostris; et, Vulneratus est propter peccata nostra (Isai. 53. 8. 6. 5)*. Si autem veterem non fers Scripturam, audi Joannem clamantem, et utraque ostendentem, nempe et cædem corporis et causam. *Ecce enim, inquit, Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29)*; et Paulum dicentem, *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum, ut nos fieremus Dei justitia in ipso (2. Cor. 5. 21)*; et rursus, *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Galat. 3. 13)*; et rursus, *Exspoliatis principatus et potestates traducit (Coloss. 2. 15)*, acto de eis triumpho; et alia innumerabilia, quæ significant ea quæ facta sunt in cæde corporis, et propter nostra peccata. Ipse enim dicit, *Pro vobis sanctifico meipsum (Joan. 17. 19)*; et, *Princeps hujus mundi nunc condemnatus est (Id. 16. 11)*, significans se fuisse occisum, cum nullum haberet peccatum. 4. *Et quod sepultus est*. Hoc quoque priora confirmat: nam quod sepeliatur, omnino est corpus. Et hic non amplius addidit, *Secundum Scripturas*: nam poterat quidem, sed non addit. Quamobrem? Vel quia sepulcrum omnibus manifestum et tunc fuit et nunc est: vel quia in communi positum est illud, *Secundum Scripturas*. Cur ergo addit, *Secundum Scripturas*, hic, *Et quod resurrexit tertia die secundum Scripturas*, et non est contentus illo priori, quod dictum est in communi? Quia hoc quoque multis erat incertum et obscurum; ideo hic quoque Scripturas adjungit inspiratus, et hac sapienti et divina suscepta cogitatione. Quomodo ergo non etiam in morte idem facit? Quoniam illic quoque crux quidem fuit omnibus manifesta, et omnibus videntibus cruci fuit affixus; causa autem non item. Nam quod mortuus quidem fuerit, sciverunt omnes; quod autem pro peccatis totius orbis hoc sit passus, non itidem sciebant multi. Propterea adducit testimonium ex Scripturis. Sed hoc quidem satis est demonstratum per ea, quæ a nobis dicta sunt: ubi autem quod sit sepultus et quod tertio die esset resurrecturus, dixerunt Scripturae? Per Jonæ figuram, quam ipse quoque adducit dicens: *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tres dies et tres noctes: ita eris etiam Filius hominis in corde terræ tres dies et tres noctes (Matth. 12. 40)*. Per rubum qui erat in deserto (*Exod. 3*): quemadmodum enim ille

PATROL. GR. LXXI.

ardebat et non comburebatur, ita etiam corpus illius mortuum quidem fuit, non detentum autem fuit a morte perpetuo. Draco item qui fuit tempore Danielis (*Dan. 14*) hoc tacite significat. Nam sicut ille accepto nutrimento, quod dedit propheta, ruptus est medius: ita etiam infernus, devorato illo corpore, fuit discissus, cum ipsius corpus ventrem ejus discisisset, et surrexisset. Si autem hæc etiam vis verbis audire, quæ vidisti per figuras, audi Isaiam dicentem: *Tollitur e terra vita ejus: et, Dominus vult eum mundare a plaga, ut ostendat illi lumen (Isai. 53. 8. 10)*; et David ante illum, *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 15. 10)*. Propterea te quoque Paulus transmittit ad Scripturas, ut scias hæc non fuisse facta temere et abs re. Quomodo enim, cum tot prophetæ ea prius describant et proclamant, quod Scriptura nusquam dicat mortem peccati, mentionem faciens mortis Domini, sed corporalem et sepulturam et talem resurrectionem? 5. *Et quod visus est Cephæ*. Eum statim ponit, qui est omnium fide dignissimus. *Et post hoc duodecim: 6. deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt: 7. deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus: 8. novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi*. Postquam enim illam ex Scripturis ostendit demonstrationem, eam etiam addit quæ per res fit, testes adducens resurrectionis post prophetas apostolos et alios homines fideles. Si autem illam resurrectionem dixisset esse a peccato liberationem, supervacaneum fuisset dicere, *Visus est huic et illi*. Hoc enim est ejus qui facit fidem resurrectionis corporis, non ejus qui subindicat liberationem a peccatis.

4. Propterea neque semel dixit illud, *Visus est*, quamquam id suffecisset dictione in communi posita: nunc autem et bis et ter eam ponit, et in unoquoque fere eorum qui viderunt. *Visus est enim, inquit, Cephæ; visus est plusquam quingentis fratribus; visus est et mihi*. Atqui Evangelium dicit contrarium, quod visus sit primum Mariæ. Sed inter viros huic primum est visus qui maxime eum cupiebat videre. Quosnam autem hic dicit duodecim apostolos? nam post assumptionem in eorum numerum relatus fuit Matthias, non statim post resurrectionem. Sed est verisimile eum fuisse visum etiam post assumptionem. Hic ipse quidem certe apostolus post assumptionem et vocatus fuit, et ipsum vidit. Propterea neque ponit tempus, sed absolute et indefinite refert visiones: nam verisimile est multas fuisse. Ideo Joannes quoque dixit, Tertio jam manifestavit seipsum. *Deinde visus est supra quingentis fratribus (Joan. 21. 1)*. Aliqui illud, *Supra*, dicunt esse supra e calis. Non enim supra terram gradiens, sed superne et supra caput eis visus est. Non solum enim volebat facere fidem resurrectioni, sed etiam assumptioni. Quidam autem illud, *Supra quingentis*, dicunt plusquam quingentis. *Ex quibus multi manent usque adhuc*. Nam etsi, inquit, narro res antiquas, habeo tamen testes adhuc viventes.

21

Quidam autem dormierunt. Non dixit, Mortui sunt; sed, *Dormierunt*, hac quoque dictione rursus confirmans resurrectionem. *Deinde visus est Jacobo.* Mibi videtur dicere, fratri suo: ipse enim dicitur ei manum imposuisse ac ipsum ordinasse, et primum episcopum fecisse Jerosolymis. *Deinde apostolis omnibus.* Erant enim etiam alii apostoli, ut septuaginta. *Novissime autem omnium tamquam alicui abortivo visus est et mihi.* Hoc verbum modestiam valde sapit. Non enim quoniam erat minimus, propterea post alios ei visus est. Nam etiamsi se vocavit ultimum, longe iis qui ante ipsum fuerunt, vel potius omnibus visus est illustrior: nec quingenti fratres Jacobo fuerunt meliores, quoniam ante illum eis visus est. Et cur non simul visus est omnibus? Ut fidei semina prius jaceret. Nam qui prior vidit, et exacte factus est certior, aliis annuntiabat: deinde sermo praveniens constituerebat eum qui audiebat, in magna hujus miraculi expectatione, et viam munierebat ad fidem ante visionem. Propterea neque simul visus est omnibus, neque in initio multis, sed uni soli primum, eique omnium coryphæo et fidelissimo. Fidelissima enim maxime anima opus erat, quæ prima hanc acciperet visionem. Nam qui aspiciebant postquam alii vidissent et ab ipsis audiissent, habebant illorum testimonium, non parum conferens ad fidem faciendam, et præparans eorum mentem: qui autem primus dignus est habitus qui eum videret, magna, sicut antea dixi, fide opus habebat, ne admirabili, et quod omnem superat opinionem, conturbaretur spectaculo. Propterea primum apparet Petro. Nam qui primus Christum est confessus, jure etiam dignus est habitus qui primus videret resurrectionem. Non propter hoc autem apparet soli Petro, sed quoniam et ipsum negaverat, ex abundantia eum consolans et ostendens non esse repulsum, ante alios eum hac dignatus est visione, et primo oves tradidit. Propterea etiam primis visus est mulieribus. Quoniam minoris conditionis erat hic sexus, propterea mulier et in ejus ortu et in resurrectione prima sentit gratiam. Post Petrum autem et sparsim unicuique apparet; et aliquando quidem paucioribus, aliquando autem pluribus, ipsos inter se testes et doctores in hoc faciens, et apostolos reddens fide dignos in iis quæ dicebant. *Novissime autem omnium tamquam alicui abortivo visus est mihi.* Quid sibi volunt hic hæc verba humilitatis, aut quamnam habent occasionem? Nam si vult se esse fide dignum et seipsum referre in numerum testium resurrectionis, contrarium facit ejus quod volebat: oporteret enim se extollere, et ostendere esse magnum, quod sæpe facit cum tempus postulat. Propterea enim hic quoque modeste loquitur, quoniam hoc erat facturum; sed non statim, verum cum ea qua par est prudentia. Nam cum prius modeste esset loquutus, et in se multas congestisset criminationes, tunc res suas amplificat. Quare? Ut cum magnum quidpiam et sublime de se loquutus fuerit, ut illud, *Plus quam omnes laboravi*, ea ratione grata et accepta sit oratio, quod ex quadam dictum sit consequentia, non ex præcedente instituto. Propterea etiam scri-

bens ad Timotheum, cum esset magna de se dicturus, prius ponit suas criminationes (1. Tim. 1. 12. seqq.). Nam qui de aliis quidem magnum quid dicit, intrepide loquitur et secure: qui autem necesse habet seipsum laudare, maxime vero cum seipsum profert testem, pudore afficitur et erubescit. Ideo hic quoque beatus seipsum prius miserum pronuntiat, et tunc illud magnum loquitur. Hoc autem facit, et propriæ laudis molestiam resicans, et quæ postea sunt dicenda hinc fide digna efficiens. Nam qui quæ sunt probro danda cum veritate retulit, et nihil eorum celavit, ut quod Ecclesiam sit persequutus, quod fidem labefactare conatus, hinc etiam efficit ut quæ sunt honesta sint minime suspecta.

5. Considera autem quam insignis sit ejus humilitas. Nam cum dixisset, *Novissime autem omnium visus est et mihi*, eo non fuit contentus: *Multi enim novissimi*, inquit, *primi*, et *primi novissimi* (Matth. 19. 30). Propterea addidit, *Tamquam cuidam abortivo*. Neque hic stetit, sed suum etiam addidit iudicium: 9. *Ego enim sum minimus apostolorum: qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persequutus sum Ecclesiam Dei.* Non dixit, Duodecim solum, sed etiam aliorum omnium. Hæc autem omnia dicebat, simul et utens modestia, et sic ut dixi affectus, et quod dicendum erat prius disponens, et ut lubentius exciperetur efficiens. Nam si prætergressus dixisset, Debetis mihi credere, quod Christus resurrexerit; vidi enim ipsum, et sum omnium fide dignissimus, ut qui plus laboraverim id quod dicebatur etiam offendisset eos qui audiebant: nunc autem in rebus humilibus et abjectis primum versatus, et in iis quæ criminatione digna erant; ejusmodi narrationis amputavit asperitatem, et viam muniit ad faciendam testimonio fidem. Propterea neque solum, ut dixi, se pronuntiat esse ultimum, et indignum qui appelletur apostolus, sed affert causam, dicens, *Quoniam persequutus sum Ecclesiam*. Atqui omnia illa fuerant remissa, sed tamen ipse numquam est eorum oblitus, volens ostendere gratiæ magnitudinem. Et ideo subjungit, dicens: 10. *Gratia autem Dei sum quod sum.* Vidistin' rursus aliam summam humilitatem? Nam delicta quidem sibi attribuit, ex recte autem factis sibi nihil, sed totum Deo adscribit. Deinde ne hic auditorem reddat supinum, dicit, *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Et hoc rursus demisse. Non dixit enim, Ostendi studium ac diligentiam dignam gratia, sed illa *Vacua non fuit. Sed abundantius illis omnibus laboravi.*

Pauli humilitas. — Non dixit, Sum honoratus, sed, *Laboravi*: et cum posset dicere et pericula et mores, nomine laboris rursus extenuat quod dictum est. Deinde rursus solita utens humilitate, hoc quoque cito prætercurrit, et totum Deo adscribit, dicens: *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Quid hac anima fuerit admirabilius? Nam cum per tam multa se depressisset, et unum quiddam altum solum esset loquutus, ne hoc quidem suum esse dicit, et ex his quæ præcesserunt ei quæ postea sunt sequuta, altum hoc

των, ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι ὤφθη χάμοι. Τοῦτο μετριοφροσύνης μᾶλλον ἐστὶ τὸ ῥῆμα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἐλάχιστοις ἦν, διὰ τοῦτο μετὰ τοὺς ἄλλους αὐτῷ ὤφθη· ἐπεὶ καὶ ἔσχον ἐκάλισσε, πολλῶν τὸν πρὸ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ πάντων λαμπρότερος ὤφθη· καὶ οἱ πεντακῆσιοι δὲ ἀδελφοὶ οὐ δὴπου Ἰακώβου βελτίους ἦσαν, ἐπειδὴ πρὸ ἐκείνου αὐτοῖς ὤφθη. Καὶ διὰ τί οὐχ ὁμοῦ πᾶσιν ἑωράτο; Ἵνα προκαταβάλῃ τῆς πίστεως τὰ σπέρματα. Ὁ γὰρ πρῶτος ἰδὼν καὶ ἀκριβῶς πληροφορηθεὶς, τοῖς ἄλλοις ἀπήγγελλεν· εἶτα ὁ λόγος προφθάνων, ἐν προσδοκίᾳ καθίστη τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος τὸν ἀκούοντα, καὶ προωδοποιεῖ τῇ τῆς ὕψεως πίστει. Διὰ τοῦτο οὕτως ὁμοῦ πᾶσιν ὤφθη, οὕτως ἐν ἀρχῇ πλείοσιν, ἀλλ' ἐν [356] μόνῳ πρῶτον, καὶ τούτῳ τῷ κορυφαίῳ πάντων καὶ πιστοτάτῳ. Καὶ γὰρ πιστοτάτης σφόδρα εἶδε ψυχῆς τῆς πρώτης δεχομένης ταύτην τὴν δόξαν. Οἱ μὲν γὰρ μετὰ τὸ ἐτέρους ἰδεῖν καὶ ἀκούσαι, παρ' αὐτῶν βλέποντες, εἶχον οὐ μικρὰ^α συντελοῦσαν εἰς τὴν πίστιν αὐτοῖς τὴν ἐκείνων μαρτυρίαν, καὶ παρασκευάζουσιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν· ὁ δὲ πρῶτος καταβυθίζων τοῦτον ἰδὼν, πολλὰς, ὅπερ ἐφθην εἰπών, ἐδεῖτο τῆς πίστεως, ὥστε μὴ θορυβηθῆναι τῷ παραδόξῳ τῆς θέας. Διὰ τοῦτο Πέτρῳ φαίνεται πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτος αὐτὸν ὁμολογήσας Χριστὸν, εἰκότως καὶ τὴν ἀνάστασιν ἠξιώθη πρῶτος ἰδεῖν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ φαίνεται πρῶτῳ μόνῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀρνησάμενος ἦν, ἐκ περιουσίας αὐτὸν παρακαλῶν καὶ δεικνύς διὰ οὐκ ἀπέγνωσται, πρὸ τῶν ἄλλων καὶ τῆς ὕψεως αὐτὸν ταύτης κατηξίωσε, καὶ πρῶτῳ τὰ πρόβατα ἐνεχείρισε. Διὰ τοῦτο καὶ γυναῖξιν ἐφάνη πρῶταις. Ἐπειδὴ τὸ γένος ἡλάντρωται τοῦτο, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ γεννήσει καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει πρώτη αὐτῇ αἰσθάνεται τῆς χάριτος. Μετὰ δὲ Πέτρον καὶ διςπαράμενος ἐκάστῳ φαίνεται, καὶ ποτὲ μὲν ἐλάττωσι, ποτὲ δὲ πλείοσιν, ἀλλήλων αὐτοὺς μάρτυρας καὶ διδασκάλους ἐν τούτῳ ποιῶν, καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀξιοπιστοὺς κατασκευάζων ἐν οἷς ἔλεγον· Ἔσχατον δὲ πάντων, ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη χάμοι. Τί βούλεται αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ ῥήματα, ἣ ποῶν ἔχει καιρὸν; Εἰ γὰρ ἀξιοπιστον ἑαυτὸν ἀποφῆναι βούλεται καὶ ἔγκαταλέξει τοῖς μάρτυσι τῆς ἀναστάσεως, τούναντίον ἣ βούλεται ποιεῖ· ἐπὶ αὐτῷ γὰρ ἑαυτὸν εἶδε καὶ δεῖξαι μέγαν δυνάμει, ὃ πολλοῦ ποιεῖ καιροῦ καλοῦντος αὐτό. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα μετριάσει, ἐπειδὴ τοῦτο μέλλει ποιεῖν· ἀλλ' οὐκ εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῷ πρεπούσης συνέσεως. Πρῶτον γὰρ μετριάσας καὶ κατηγορίας ἑαυτοῦ συμφορῆσας πολλὰς, τότε τὰ καθ' ἑαυτὸν σεμνύνει. Τί δήποτε; Ἵν' ὅταν τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν ἐκεῖνο περὶ ἑαυτοῦ φθέγγηται, τὸ Περισσότερον πάντων ἑκοπίασα, εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γένηται ταύτη, καὶ τῷ ὥς ἐξ ἀκολουθίας τινὸς, ἀλλὰ μὴ προηγουμένως εἰρησθαι. Διὰ τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ μέλλων λέγειν μέγα περὶ ἑαυτοῦ, πρῶτον τὰ κατηγορήματα αὐτοῦ τίθησι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν περὶ ἄλλων τι μέγα λέγων, ἀδελῶς φθέγγεται καὶ μετὰ παρήρησας· ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀναγκαζόμενος ἐπαινεῖν, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ μάρτυρα ἑαυτὸν καλῇ, αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος πρῶτον ἑαυτὸν ταλανίζει, καὶ τότε τὸ μέγα ἐκεῖνο φθέγγεται. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, τό τε ἐπαχθὲς τῆς

περιαυτολογίας^β ὑποτενόμενος, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ῥηθησόμενα ἀξιοπίστα ἐντεῦθεν ποιῶν. Ὁ γὰρ μετὰ ἀληθείας τὰ ἐπονειδιστά θεῖς, καὶ μὴδὲν αὐτῶν ἀποκρυψάμενος, οἶον ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν ἐδίωξεν, ὅτι τὴν πίστιν ἐπόρθησε, καὶ τὰ σεμνὰ ἐντεῦθεν ἀνύποπτα ποιεῖ.

ε'. Καὶ σκόπει ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν. [357] Εἰπὼν γάρ, Ἔσχατον δὲ πάντων ἐμοὶ ὤφθη, οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ· Πολλοὶ γὰρ ἔσχατοι πρῶτοι, φησί, καὶ πρῶτοι ἔσχατοι. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν. Ὅσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν κρίσιν προστίθησι καὶ μετὰ αἰτίας λέγων· Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οἶκον εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὼν δώδεκα μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ταῦτα δὲ πάντα ὁμοῦ μὲν μετριάζων ἔλεγεν, ὁμοῦ δὲ καὶ οὕτω διακείμενος, ὅπερ ἐφθην, καὶ τὸ μέλλον ῥηθῆσεσθαι προδοικόμενος καὶ εὐπαράδεκτον μᾶλλον ποιῶν. Εἰ μὲν γὰρ παρελθὼν εἶπεν, Ὅφειλέτε μοι πιστεῦσαι, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστός· εἰδὼν γὰρ αὐτὸν, καὶ πάντων ἀξιοπιστότερός εἰμι, ὅτε πλέον καμῶν, καὶ προσέστη τοῖς ἀκούουσι τὸ λεγόμενον· νυνὶ δὲ τοῖς ταπεινοῖς ἐνδιατρίψας πρῶτον καὶ τοῖς κατηγορίαν ἔχουσι, τό τε τραχὺ τῆς τοιαύτης διηγέσεως ὑπετέμμετο, καὶ τῇ πίστει τῆς μαρτυρίας προωδοποίησε. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς, ὅπερ ἐφθην, ἀποφαίνεται ἔσχατον ἑαυτὸν εἶναι, καὶ τῆς προστηγορίας τῶν ἀποστόλων ἀνάξιον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων· Ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ μὴν ἀφείθη πάντα ἐκεῖνα, ἀλλ' ὅμως αὐτὸς οὐδέποτε αὐτῶν ἐπιλέλησται, τὸ μέγεθος τῆς χάριτος δεῖξαι βουλόμενος· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Χύριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι. Εἶδες πάλιν ἐτέρας ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὰς; Τὰ μὲν γὰρ ἐλαττώματα ἑαυτῷ λογιζέται· τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα ἀνατίθησι τῷ Θεῷ. Εἶτα, Ἵνα μὴ τὸν ἀκροατὴν ἐντεῦθεν ὑπτιον ποιήσῃ, φησί· Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ οὐ κενὴ γέγονε. Καὶ τοῦτο πάλιν ὑπερταλόμενος. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀξίαν τῆς χάριτος ἐπεδοξιάμην σπουδῇ, ἀλλ' ὅτι Οὐ κενὴ γέγονε. Ἀλλὰ περισσώτερον αὐτῶν πάντων ἑκοπίασα.

Οὐκ εἶπεν, Ἐτιμήθην, ἀλλ', Ἐκοπίασα, καὶ κινδύνους καὶ θανάτους ἔχων εἰπεῖν, τῷ ὀνόματι τοῦ κόπου πάλιν ὑποτέμνεται τὸ εἰρημένον. Εἶτα πάλιν τῇ συνήθει κεχρημένος ταπεινοφροσύνη, καὶ τοῦτο ταχέως παρέδραμε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ λέγων· Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. Τί ταύτης θαυμαστότερον γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς; Διὰ γὰρ τοσούτων ἑαυτὸν καθελὼν, καὶ ἐν τι μόνον ὑψηλὸν φθεγγάμενος, οὐδὲ τοῦτο αὐτοῦ φησιν εἶναι, πανταχόθεν περιστέλλων, ἀπὸ τε τῶν ἐμπροσθεν, ἀπὸ τε τῶν μετὰ ταῦτα τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ῥῆμα, καὶ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ἐλθὼν ἐπ' αὐτό. Σκόπει δὲ πῶς ἐπιδαψιλεύεται τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ῥήμασι. Καὶ γὰρ, Ἔσχάτῳ μοι ὤφθη πάντων, φησί· διὸ οὐδὲ μεθ' ἑαυτοῦ τινα ἄλλον τίθησι· καὶ, Ὅσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι, καὶ ἐλάχιστον ἑαυτὸν τῶν ἀποστόλων εἶναι φησι, καὶ οὐδὲ τῆς προστηγορίας ταύτης ἀξίον. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἠρκέσθη, ἀλλ' Ἵνα μὴ δόξῃ ῥήμασι ταπεινοφρονεῖν, [358] καὶ αἰτίας τίθησι καὶ ἀποδείξεις, τοῦ μὲν ἑκτρώμα εἶναι τὴν ὑστερον αὐτὸν ἰδεῖν τὸν

^α Savilius legendum putat μικρόν.

^β Alius, ταυτολογία.

Ἰησοῦν, τοῦ δὲ καὶ τῆς προσηγορίας ἀνάξιον εἶναι τῶν ἀποστόλων τὸ διώξαι τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ μὲν γὰρ ἀπλῶς ταπεινοφρονῶν, τοῦτο οὐ ποιεῖ· ὁ δὲ καὶ τὰς αἰτίας τιθεὶς, ἀπὸ συντετριμμένης διανοίας ἀπαντα φθέγγεται. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν αὐτῶν τοῦτων μέμνηται, λέγων· *Χάριν δὲ ἔχω τῷ ἐνδυταμίωσαντί με Χριστῷ, ὅτι πιστόν με ἡγήσατο θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον ὄντα βλάβοιμον καὶ διώκτην καὶ ὑβριστήν*. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἐφθέγγετο, τὸ, *Περὶ σφόδρον αὐτῶν ἐκοπίασα*; Τὸν καιρὸν ἐώρα καταναγκάζοντα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μόνον ἑαυτὸν ἐξητέλισε, πῶς ἡδύνατο μετὰ παύσεως εἰς μαρτυρίαν ἑαυτὸν καλεῖν, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀριθμεῖν καὶ λέγειν, *Εἶπε οὖν ἐγὼ, εἶπε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*; Τὸν γὰρ μάρτυρα ἀξιόπιστον εἶναι δεῖ καὶ μέγαν. Πῶς δὲ καὶ περισσύτερον αὐτῶν ἐκοπίασεν, ἔδειξεν ἀνωτέρω, λέγων· *Ἡ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν, ὥς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι*; καὶ πάλιν, *Ἐγενόμην τοῖς ἀνέμοις ὥς ἄνεμος*. Καὶ γὰρ ὅπου ἀκρίβειαν ἐπιδεικνύσθαι ἔδει, πάντας ὑπερῆκόντισε· καὶ ὅπου συγκαταβῆναι ἔχρην, τὴν αὐτὴν πάλιν ὑπερβολὴν ἐπέδειξε. Τινὲς δὲ φασὶ τὸ εἰς ἔσθην ἀπεστάλθαι καὶ τὸ πλεῖον τῆς οἰκουμένης μέρος ἐπιδραμεῖν. Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ πλείονος ἀπέλαυσε χάριτος. Εἰ γὰρ πλεῖον ἐκοπίασε, πλείων ἦν καὶ ἡ χάρις πλείονος δὲ ἀπέλαυσε χάριτος, ἐπειδὴ καὶ πλείονα ἐπέδειξε σπουδὴν. Εἶδες πῶς, καὶ εἰ ὡς φιλονεικεῖ καὶ βιάζεται συσχιάζειν τὰ κατ' ἑαυτὸν, πάντων δείκνυται πρῶτος ὢν;

ς'. Ταῦτα καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες, τὰ μὲν ἐλαττώματα ἡμῶν ἐκπομπεύμεν, τὰ δὲ κατορθώματα σιγῶμεν· καὶ καιρὸς καταναγκάζει, συνεσταλμένως αὐτὰ λέγωμεν, καὶ τὸ πᾶν τῇ χάριτι λογιζόμεθα· ὃ δὲ καὶ αὐτὸς ποιεῖ, ἄνω καὶ κάτω τὸν μὲν πρῶτον αὐτοῦ στίχων βίον, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα τῇ χάριτι λογιζόμενος, ἵνα τοῦ Θεοῦ δείξῃ τὴν φιланθρωπίαν πάντοθεν, ὅτι τοιοῦτον ὄντα ἔσωσε, καὶ σωθέντα πάλιν τοιοῦτον εἰργάσατο. Μηδεὶς τοίνυν τῶν ἐν κακίᾳ ὄντων ἀπογινώσκῃ, μηδεὶς τῶν ἐν ἀρετῇ θαρβύτω, ἀλλὰ κακεῖνος ἔστω περιδεής, καὶ οὗτος πρόθυμος. Οὔτε γὰρ βαθυμῶν τι; ἱκανὸς ἔσται μέναι ἐν ἀρετῇ, οὔτε σπουδαίων, ἀσθενὴς πρὸς τὸ διαφυγεῖν κακίαν. Καὶ τούτων ἀμφοτέρων ὑπόδειγμα ὁ μακάριος Δαυὶδ, ἡνίκα μικρὸν ἐνύσταξε, καταπεσὼν μέγα· καὶ ἡνίκα κατενύγη, πάλιν πρὸς τὸ πρότερον ὕψος ἀναδραμῶν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρω ἐξ Ἰσῆς κακὰ, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν καὶ τὸ [359] βαθυμεῖν· τὸ μὲν γὰρ καθαιρεῖ ταχέως ἀπ' αὐτῆς τῶν οὐρανῶν τῆς ἀφίδος, τὸ δὲ, ἀναστῆναι τὸν κείμενον οὐκ ἀφήσῃ. Διὸ πρὸς ἐκεῖνον μὲν ἔλεγεν ὁ Παῦλος· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ*· πρὸς δὲ τοῦτον, *Σήμερον ἐὰν τῆς φωρῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν*· καὶ πάλιν, *Τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλειμμένα γόνατα ἀνορθώσατε*. Καὶ τὸν πεπορευκότα δὲ μετανοήσαντα, διὰ τοῦτο ἀνακτᾶται ταχέως, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Τί τοίνυν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἀθυμεῖς, ὦ ἄνθρωπε; Εἰ

γὰρ ἐπὶ ἀμαρτήμασιν, ἐνθα χρήσιμον ἡ λύπη μόνον, ἡ ἀμετρία πολλὴν ἐργάζεται βλάβην, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἀλγείς; ὅτι χρήματα ἀπώλεσας; Ἄλλ' ἐνόησον τοὺς οὐδὲ ἀρτου κορεννυμένους, καὶ ταχίστην λήψην παραμυθίαν. Καὶ ἐφ' ἐκάστῳ δὲ τῶν δεινῶν μὴ τὰ συμβάντα θρήνει, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μὴ συμβάντων χαλεπῶν εὐχαρίστει. Ἔσχεις χρήματα, καὶ ἀπέβαλες; Μὴ δακρύσης; ὑπὲρ τῆς ζημίας, ἀλλ' εὐχαρίστησον ὑπὲρ τοῦ χρόνου, οὗ ταῦτα ἔκαρπώσω· εἰπέ κατὰ τὸν Ἰωβ, *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογίζου, ὅτι εἰ καὶ χρήματα ἀπέβαλες, ἀλλὰ τὸ σῶμά σου τέως ὑγιὲς ἔχεις, καὶ οὐ θρηνεῖς μετὰ τῆς πενίας καὶ τὴν τοῦτου πῆφρυσιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμά σου λύπῃ τινὰ ὑπέμεινεν; Ἄλλ' οὐχ οὕτως τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν ὁ πυθμὴν, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίθου φέρῃ τέως. Πολλοὶ γὰρ μετὰ πενίας καὶ λύπης καὶ δαίμονι παλαίουσι καὶ ἐν ἐρήμοις πλανῶνται· ἄλλοι πάλιν τούτων ἕτερα χαλεπώτερα ὑπομένουσι. Μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἡμᾶς πάντα παθεῖν, ὅσα δυνατόν ἐνεγκεῖν. Ταῦτ' οὖν αἰετὶ λογιζόμενος, τοὺς τὰ χαλεπώτερα πάσχοντας ἐννόει, καὶ μηδὲν τούτων ἄλγει· ἀλλ' ἔταν ἀμάρτης, τότε μόνον στέναζον, τότε δάκρυσον· οὐ κωλύω, ἀλλὰ καὶ προτρέπω μᾶλλον· καὶ τότε δὲ μετὰ συμμετρίας, ἐννοῶν ὅτι ἔστιν ἐπάνοδος, ἔστι καταλλαγὴ. Ἄλλ' ὁρᾷς ἐτέρους τρυφῶντας, σαυτὸν δὲ ἐν πενίᾳ, καὶ ἕτερον ἐν λαμπροῖς ἱματίοις, καὶ ἐν περιφανείᾳ; Ἀλλὰ μὴ ταῦτα μόνον σκόπει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τούτων λυπηρά. Καὶ ἐπὶ τῆς πενίας δὲ μὴ τὴν πτωχείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἡδονὴν ἀναλογίζου.

Ὁ μὲν γὰρ πλοῦτος τὸ μὲν προσωπεῖον ἔχει φαιδρὸν, τὰ δὲ ἐνδόν ζόφου γέμοντα· ἡ δὲ πενία τούναντίον· καὶ τὸ ἐκάστου συνειδὸς ἀναπτύξῃ, ἐν μὲν τῇ τοῦ πένητος ψυχῇ πολλὴν τὴν ἄδειαν ὕψει καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἐν δὲ τῇ τοῦ πλουτοῦντος θορύβους, ταραχάς, κύματα. Εἰ δὲ ἀλγείς ὦρυν αὐτὸν πλουτοῦντα, κακεῖνος πολλῷ σοῦ πλέον ἄλγει τὸν αὐτοῦ πλουσιώτερον θεώμενος· καὶ καθάπερ σὺ ταῦτον δίδοικας, οὕτω κακεῖνος ἄλλον, καὶ οὐδὲν σου πλεονεκτεῖ κατὰ τοῦτο. Ἀλλ' ἄρχοντα ὦρυν ἀλγείς, ὅτι ἰδιώτης σὺ, καὶ τῶν ἀρχομένων. Ἀλλ' ἐννόει καὶ τῆς διαδοχῆς τὴν ἡμέραν, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐκείνης; τοὺς θορύβους, τοὺς κινδύνους, τοὺς πόνους, τὰς κολακείας, [360] τὰς ἀγρυπνίας, τὰς ταιλαιπωρίας πάσας. Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς οὐκ ἐθέλοντας φιλοσοφεῖν λέγομεν· ὡς ἐὰν τοῦτο εἰδῇς, ἀφ' ἐτέρων σε μειζόνων δυνάμεθα παρακαλέσαι· τέως δὲ ἀπὸ τῶν παχυτέρων ἀνάγκη πρὸς σὲ διαλέγεσθαι. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς πλουτοῦντα, τὸν ἐκεῖνου πλουσιώτερον ἐννόει, καὶ ὕψει τοῦτον ἐν οἷς καὶ σὺ. Μετὰ δὲ τοῦτον καὶ τὸν σαυτοῦ πενέστερον σκόπει, καὶ πόσοι πεινῶντες ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐσίας πατρῶας ἀπέβαλον, καὶ δεσποτικὸν οἰκοῦσι, καὶ θάνατον κατ' ἐκάστην εὐχονται τὴν ἡμέραν. Οὔτε γὰρ ἀθυμίαν πενία, οὔτε ἡδονὴν πικτεῖ πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κακεῖνο λογισμὸς ὑμῖν ἐμποιεῖν εἴθε.

verbum deprimens, idque cum ex necessitate ad id venisset. Vide autem quam sit largus et copiosus in verbis humilitatis. Etenim *Novissimo omnium*, inquit, *mihî visus est*; propterea neque secum ponit alium; et *Tamquam cuidam abortivo*, minimunque se esse dicit omnium apostolorum, et nec esse dignum qui sic appelletur. Neque his fuit contentus, sed ne videatur verbis esse humilis, affert etiam causas et demonstrationes, quod sit quidem abortivus, quoniam ipse Jesus vidit posterior; quod autem sit indignus qui appelletur apostolus, quoniam persecutus est Ecclesiani. Nam qui temere et inconsiderate est humilis, hoc non facit: qui autem etiam affert causas, contrita mente omnia loquitur. Quamobrem etiam alibi eorum meminit, dicens: *Gratiam autem habeo ei qui me corroboravit Christo, quod ne fidelem esse existimaverit, quod me ad ministerium posuerit, qui prius eram blasphemus et persecutor et contumeliosus* (1. Tim. 1. 12). Quare autem hoc quoque altum verbum est eloquutus, *Abundantius ipsis laboravi*? Videbat tempus afferre necessitatem. Nam si hoc non dixisset, sed seipsum solum vilipendisset, quomodo potuisset libere et confidenter seipsum citare ad testimonium, et cum aliis enumerare et dicere, *Sive enim ego, sive illi, sic prædicamus*? Testem enim oportet esse fide dignum et magnum. Quomodo autem aliis abundantius laboraverit, ostendit superius, dicens: *An non habemus potestatem comedendi et bibendi sicut et alii apostoli?* et rursus, *Factus sum iis, qui erant sine lege, tanquam essem sine lege* (1. Cor. 9. 4. 21). Ubi enim oportebat ostendere exactam diligentiam et perfectionem, omnes superavit: et ubi conveniebat se demittere et aliis accommodare, id quoque excellenter fecit. Nonnulli autem dicunt, quod missus sit ad gentes, et maximam orbis partem pervaserit. Unde est perspicuum quod maiorem gratiam sit assequutus. Si enim plus laboravit, amplior etiam erat gratia: ampliori autem gratiam est consequutus, quoniam majus ostendit stadium et diligentiam. Vidisti quomodo, per quæ dum contendit et nititur sua adumbrare et tegere, ostenditur primus omnium?

6. Hæc nos quoque audientes, delicta quidem nostra traducamus et in publicum proferamus, recte autem facta sileamus; et si tempus necessitatem afferat, ea modeste dicamus, et totum gratiæ imputemus. Quod ipse quoque facit, susque deque primam quidem suam notans vitam, quæ autem postea sunt consequuta, gratiæ imputans, ut omni ex parte ostendat Dei benignitatem et clementiam, quod cum talis esset, eum servaverit, et rursus servatum talem fecerit. Nemo ergo ex iis, qui sunt in vicio, desperet; nemo ex iis, qui sunt in virtute, confidat; sed et hic sit timidus, et ille promptus et alacris. Neque enim qui est piger et socors, sufficiet ad manendum in virtute; neque qui studium adhibet et diligentiam, erit imbecillus ad fugiendum vitium. Horum autem amborum exemplum est beatus David, ut qui, quando parum dormitavit, valde ceciderit, et quando fuit compunctus, ad priorem reversus sit altitudinem.

Sunt enim utraque ex æquo mala, et desperare et pigrum esse ac negligentem: nam illud quidem cito dejecit ab ipso cæli fornice; hoc autem non permittit ut qui jacet resurgat. Propterea illi quidem dicebat Paulus, *Qui videtur stare, videat ne cadat* (2. Cor. 10. 12); huic autem, *Hodie si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra* (Psal. 94. 8); et rursus, *Remissas manus et dissoluta genua erigite* (Hebr. 12. 12). Eum quoque qui fornicatus fuerat, cum ductus esset penitentia, propterea recreat, ne nimia absorberetur tristitia. Quid ergo in aliis animo angeris, o homo! Nam si in peccatis, ubi est utilis solum tristitia, immoderatio magnum affert damnum, multo magis in aliis. Cur enim doles? an quod pecuniam perdidideris? Sed cogita eos qui ne pane quidem satiantur, et ci-tissimam accipies consolationem. Et in unoquoque eorum, quæ sunt gravia et aspera, ne defleas ea quæ acciderunt; sed pro iis, quæ non acciderunt aspera, age gratias. Habuisti pecunias et amisisti? Ne lacrymeris pro damno, sed age gratias pro tempore quo iis potitus es: dic cum Jobo, *Si bona accepimus a Domino, cur mala non sustinebimus* (Job 2. 16)? Cum hoc autem illud etiam considera: si amisisti pecunias, at corpus interim habes sanum, et non cum paupertate de ejus quoque lamentaris infirmitate. At tuum etiam corpus aliquam passum est noxam? Sed non est hic fundus malorum humanorum, sed ferris interim in medio dolio. Multi enim cum paupertate ac mutilatione luctantur et cum demone, et errant in desertis: alii rursus alia patiuntur his graviora. Absit enim ut patiamur quæcumque pati possumus. Hæc ergo semper reputans, eos cogita qui patiuntur graviora, et de nullo eorum doleas; sed quando peccaris, tunc solum ingemisce, tunc lacrymare: non prohibeo, sed potius hortor; et tunc quoque cum moderatione, cogitans quod sit reversio, sit reconciliatio. At vides alios esse in deliciis, te autem in paupertate, aliumque splendidis indutum vestibus et conspicuum esse? Verum ne hæc solum consideres, sed etiam eas quæ sunt ex his molestias. In paupertate autem ne consideres solum mendicitatem, sed etiam eam quæ inde capitur voluptatem.

Paupertatis felicitas. — Nam divitiæ quidem lætam habent larvam, interna autem plena sunt caligine; paupertas autem contra: et si uniuscujusque explicaris conscientiam, in anima quidem pauperis multam videbis securitatem et libertatem; in anima autem divitis tumultus, perturbationes et fluctus. Si autem doles videns ipsum divitem, ille quoque plus quam tu dolet, aspiciens eum qui est ipso ditior: et sicut tu illum times, ita Ipse quoque alium, et in eo te nihil præcellit. At doles videns magistratum, quoniam tu es privatus, et ex iis qui parent imperio. Sed tibi veniat in mentem et dies successionis; sed et ante illum diem tumultus, pericula, labores, adulationes, vigilæ, omnes calamitates. Et hæc dicimus apud eos, qui nolunt philosophari. Nam si hoc scias, ex aliis majoribus possumus te consolari: interim necesse est ex crassioribus tecum disceptare. Quando

ergo videris divitem, cogita illo ditiores, et videbis eum itidem ut tu es esse affectum. Post ipsum autem, cogita etiam eum qui est te pauperior, et quam multi dormierunt esurientes, et paternas amiserunt facultates, et habitant in carcere, ac quotidie mortem optant. Neque enim animi ægritudinem paupertas, neque voluptatem pariunt divitiæ, sed et hoc et illud nobis solet indere cogitatio. Considera autem ab infimis incipiens, qui emit stercorea, dolet et tristitia afficitur, quod non sit liber ab hoc misero, et quod probrosum esse videtur, studio; sed si ipsum eo liberaveris et effeceris ut secure abundet rebus necessariis, rursus dolebit quod non plura possideat quam opus sit; et si plura dederis, voleat ea esse duplo majora; ac propterea non minori afficietur dolore quam prius: et si duplo et triplo plura ei dederis, rursus animo angetur, quod non gerat rempublicam: et si hoc ei præbeas, seipsum ducet esse miserum, quod non primas partes teneat in republica: hunc autem honorem assequutus, quod non imperium obtineat. Quando autem imperium obtinuerit, quod non totius gentis: quando autem etiam totius gentis, quod non multarum gentium: quando autem multarum gentium, quod non omnium. Quando factus fuerit legatus aut præfectus, rursus dolore afficietur, quod non sit rex; et si sit rex, quod non solus; et si solus, quod non barbarorum quoque, quod non etiam totius orbis terræ: cum autem totius orbis, cur non etiam alterius mundi? Et sic in infinitum procedens cogitatio, non sinit eum umquam lætari.

7. Vidistin' quomodo, etiamsi ex vili et abjecto regem feceris, non tollis animi ægritudinem, nisi correxeris cogitationem, quæ laborat avaritia et plura habendi cupiditate? Age, tibi etiam ostendam contrarium, quod etiamsi a supremis ad infima deduxeris eum qui est prudentia præditus, non injicies in animi ægritudinem et tristitiam. Et si vis easdem descendamus scalas, et præfectum ex sede urbis dejectum priva illa dignitate. Ipse enim hæc quæ diximus cogitare si velit, nihil inde dolebit. Neque enim reputabit ea quæ sunt ei ablata, sed ea quæ tunc habet, nempe gloriam quam habet ex eo quem gessit magistratu. Si autem eam quoque abstuleris, animo reputabit privatus, et qui ad eum magistratum nunquam ascenderunt, et ad consolationem ei sufficient divitiæ: sin autem ab iis quoque rursus eum expuleris, considerabit eos qui mediocria possident: si autem etiam abstuleris mediocria, et ei solum necessarium impertieris alimentum, poterit animo cogitare eos, qui ne id quidem possident, sed cum jugi fame conflictantur, et in carcere habitant. Quod si etiam

ipsum in domum illam duxeris, animo versans eos qui morbis laborant incurabilibus, intolerabilibusque doloribus, videbit multo se habere melius. Et sicut emptor ille stercoris ne rex quidem factus fruetur animi tranquillitate: ita hic quoque, ne si fuerit quidem in vinculis, umquam dolebit. Neque igitur divitiæ voluptatis, neque paupertas est causa animi ægritudinis, sed mens nostra, et quod animi nostri oculi minime sint puri, neque usquam firmi sint et stabiles, sed volent ad infinitum. Et sicut salubria quidem corpora, etiamsi solo pane alantur, bene affecta sunt et luxuriant; morbida autem, etiamsi lauta et varia fruuntur mensa, eo sunt imbecilliora: ita etiam solet evenire in anima. Qui pusilli quidem et abjecti sunt animi, ne in diademate quidem et honoribus qui verbis non possunt explicari, possunt esse bono et tranquillo animo: philosophi autem et in vinculis et in catena et in paupertate pura fruuntur voluptate. Hæc ergo cogitantes, aspiciamus semper ad deteriores. Nam est quidem etiam alia consolatio, sed philosophica, et quæ multorum aliorum superat crassitudinem. Quænam ea est? Quod nihil sunt divitiæ, nihil paupertas, nihil ignominia, nihil honor; sed in brevi tempore, et in verbis solum inter se distant. Cum hæc autem alia quoque est hæc major, nempe futura et bona et mala cogitare, ea quæ vere sunt mala et quæ vere bona, et ab illis accipere consolationem. Sed quoniam, sicut prius dixi, multi sunt longe remoti ab huiusmodi doctrina, propterea necesse habuimus in huiusmodi inmorari sermonibus, ut ordine ad hos quoque deducamus eos qui illa susceperunt. Hæc ergo omnia reputantes, omni ex parte nos ipsos componamus, et numquam dolebimus ob hæc inopinata. Neque enim si in imagine viderimus divites, eos esse dixerimus beandos et æmulandos; ut neque mendicos illic depictos, infelices et miserabiles. Atqui illi sunt firmiores et stabiliiores iis qui sunt apud nos divites: magis enim in pictura manet dives, quam in ipsa rerum natura. Nam ille quidem sæpe etiam ad centum annos sic apparens duraverit: hic autem cum ne annum quidem unum in suis facultatibus se deliciis expleverit, repente privatus est omnibus. Hæc ergo omnia reputantes, omni ex parte muniamus animi quietem et tranquillitatem adversus inconsideratam tristitiam, ut et vitam præsentem transigamus cum voluptate, et bona futura consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIX.

CAP. 15. v. 11. *Sive enim ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis.*

1. Postquam apostolos extulit et se dejecit, et deinde rursus supra illos se extulit, ut efficeret æqualitatem (æqualitatem enim effecit, se et melioris esse

conditionis ostendens et deterioris), et ea ratione se reddens fide dignum; ne sic quidem eos dimittit, sed rursus se cum illis conjungit, indicans eam, quæ est secundum Christum, concordiam. Non tamen hoc sic facit ut videatur eis esse abjectus, sed ut ipse

Σκέπει δὲ ἀρχόμενος κάτωθεν· ὁ κοπρώνης ἀλγεί καὶ ὀδυνᾷται, ὅτι μὴ ἀπῆλλακται τοῦ ταλαιπώρου καὶ ἐπονεδίστου εἶναι δοκοῦντος ἐπιτηδεύματος τούτου· ἀλλ' ἂν ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τούτου, καὶ ποιήσῃ μετὰ ἀδείας τῶν ἀναγκαίων εὐπορεῖν, ἀλγήσει πάλιν ὅτι μὴ πλείω τῆς χρείας κέκτηται· κἂν πλείω παρέχῃ, βουλήσεται αὐτὰ διπλασιόνα εἶναι πάλιν, καὶ διὰ τοῦτο ὀδυνηθήσεται οὐχ ἥττον, ἢ πρότερον· κἂν διπλασιόνα, κἂν τριπλασιόνα δῶς, ἀθυμήσει πάλιν, ὅτι μὴ πολιτεύεται· κἂν τοῦτο παρέχῃ αὐτῷ, ἀθλίον ἑαυτὸν ἡγήσεται, ὅτι μὴ τῶν τὰ πρῶτα πολιτευομένων ἐστὶ· καὶ ταύτης δὲ ἐπιλαθόμενος τῆς τιμῆς, θρηνήσει, ὅτι μὴ ἄρχει· ὅταν δὲ ἄρξῃ, ὅτι μὴ ἔθνους ὀλοκλήρου· ὅταν δὲ καὶ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὅτι μὴ ἔθνῶν πολλῶν· ὅταν δὲ ἔθνῶν πολλῶν, ὅτι μὴ πάντων. Ὅταν ὑπαρχὸς γένηται, λυπηθήσεται πάλιν, ὅτι μὴ καὶ βασιλεὺς· κἂν βασιλεὺς, ὅτι μὴ μόνος· κἂν μόνος, ὅτι μὴ καὶ βαρβάρων, ὅτι μὴ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· ὅταν καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, διὰ τί μὴ καὶ ἑτέρου κόσμου; Καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον ὁ λογισμὸς προΐων, οὐκ ἀφήσιν αὐτὸν ἡσθῆναι ποτε.

Ζ. Εἶδες πῶς κἂν ἐξ εὐτελοῦς καὶ πτωχοῦ βασιλέα ποιήσῃ, οὐκ ἀναιρέσις τὴν ἀθυμίαν, λογισμὸν τὴν πλεονεξίαν ἐρῶντα μὴ διορθωσάμενος πρότερον; Φέρε σοι καὶ τούναντιον δείξω, ὅτι κἂν ἄνωθεν κάτω καταγάγῃ τὸν σύνεσιν ἔχοντα, οὐκ ἐμβαλεῖς εἰς ἀθυμίαν καὶ λύπην. Καὶ, εἰ βούλει, τὴν αὐτὴν κλίμακα καταβαίνωμεν, καὶ τὸν ὑπαρχον ἀπὸ τοῦ θρόνου καταβιάσας τῷ λόγῳ ἀποστρέψῃ τῆς ἀξίας ἐκείνης. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐντεῦθεν, ἂν ἐθέλῃ ταῦτα ἐννοεῖν, ἅπερ εἶπον, ἀλγήσει. Οὐδὲ γὰρ ἅπερ ἀφήρηται, λογίζεται, ἀλλ' ἅπερ ἔχει τέως, τὴν δόξαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἄν δὲ καὶ ταύτην ἀφέλῃς, λογίζεται τοὺς ἰδιώτας, καὶ οὐδέποτε τοιαύτης ἐπιδάντας ἀρχῆς, καὶ ἀρκέσει εἰς παραμυθίαν ὁ πλούτος αὐτῷ· ἂν δὲ καὶ τούτου πάλιν ἐκβάλλῃ, σκοπήσῃ τοὺς τὰ σύμμετρα ἔχοντας· ἂν δὲ καὶ τὰ σύμμετρα ἀφέλῃς καὶ τῆς ἀναγκαίας μόνης μεταδῷς τροφῆς, δυνήσεται ἐννοεῖν τοὺς οὐδὲ ταύτης [361] μετέχοντας, ἀλλὰ λιμῷ παλαιώντας διηνεκεῖ, καὶ δεσπομῆτριον οἰκοῦντας. Εἰ δὲ καὶ εἰς τὸ οἶκημα εἰσγάγοις ἐκεῖνον, τοὺς ἐν νόσοις ἀνιάτοις ὄντας, τοὺς ἐν δόυναις ἀνηκέστοις ἐνθυμούμενος, ἡφεται ἑαυτὸν ἐν πολλῷ βελτίοσιν ὄντα. Καὶ ὥσπερ ὁ κοπρώνης ἐκεῖνος οὐδὲ βασιλεὺς γενό-

μενος εὐθυμίαν καρπώσεται, οὕτως οὗτος οὐδὲ δεσπομῆτης καταστάς ἀλγήσει ποτέ. Οὐκ ἄρα πλούτος ἡδονῆς, οὔτε πενία ἀθυμίας ὑπόθεσις, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα γνώμη, καὶ τὸ τὰ ἅμματα τῆς διανοίας ἡμῶν μὴ εἶναι καύρα, μηδὲ ἐστάναι που καὶ μένειν, ἀλλ' ἀπέραντα πέτασθαι. Καὶ καθάπερ τὰ μὲν ὕγιεινά τῶν σωμάτων, κἂν ἄρτι τρέφῃται μόνῃ, εὐπαθεῖ καὶ σφριγᾷ· τὰ δὲ ἐπίνουα, κἂν βαφίλους καὶ ποικίλης ἀπολαύῃ τραπέζης, τοσούτῳ μᾶλλον ἀσθενέστερα γίνεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνειν εἰσθῆναι· οἱ μὲν μικρόψυχοι οὐδὲ ἐν διαθήματι καὶ τιμαῖς ἀφάτοις δύνανται· ἂν εὐθυμεῖν· οἱ δὲ φιλόσοφοι καὶ ἐν δεσμοῖς καὶ ἐν ἀλύσει καὶ ἐν πενίᾳ καθαρῶς ἀπολαύουσιν ἡδονῆς. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸς τοὺς καταδεεστέρους ἀεὶ βλέπωμεν. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ ἑτέρα παραμυθία, ἀλλὰ φιλόσοφος καὶ τῶν πολλῶν ὑπερβαίνουσα τὴν παχύτητα. Ποία αὕτη; Ὅτι οὐδὲν πλούτος, οὐδὲν πενία, οὐδὲν ἀτιμία, οὐδὲν τιμὴ, ἀλλ' ἐν χρόνῳ βραχεῖ καὶ ῥήμασι διεστήκασιν μόνον ἀλλήλων. Μετὰ δὲ ταύτης καὶ ἑτέρα ταύτης μείζων, τὸ τὰ μέλλοντα ἐννοεῖν καὶ κακὰ καὶ ἀγαθὰ, τὰ ὄντως κακὰ καὶ ὄντως ἀγαθὰ, καὶ ἀπ' ἐκείνων παρακαλεῖσθαι.

Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τούτων, ὅπερ ἔφην, πόρρω τῶν λόγων ἐσθήκασιν, διὰ τοῦτο ἐκείνοις ἠναγκάσθημεν διατρέψαι τοῖς λόγοις, ἵνα ὁδῷ καὶ ἐπὶ τούτους ἀγάγωμεν τοὺς καταδεξαμένους ἐκεῖνα. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, πάντοθεν ἑαυτοὺς ῥυθμίσωμεν, καὶ οὐδέποτε ἐπὶ τῶν ἀδοκῆτων τούτων ἀλγήσομεν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ἐν εἰκόνι πλουσίους ἴδοιμεν, ζηλωτοὺς εἶναι φαίμεν ἂν, ὥσπερ οὐδὲ τοὺς πτωχοὺς ἐκεῖ γεγραμμένους, ἀθλίους καὶ ἐλεεινοὺς· καίτοι γε ἐκείνοι τῶν παρ' ἡμῖν πλουτούντων μονιμώτεροι· μᾶλλον γὰρ ἐν τῇ γραφῇ μένει πλούσιος, ἢ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ φύσει. Ὁ μὲν γὰρ καὶ εἰς ἕτη πολλάκις ἑκατὸν ἤρκεσεν οὕτω φαινόμενος, οὗτος δὲ ἔστιν ὅτε οὐδὲ εἰς ἐνιαυτὸν ἐντροφῆσας τοῖς οὖσι, πάντων ἀρόρον ἐγυμνώθη. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογίζόμενοι, πανταχόθεν ἐπιτειχίσωμεν εὐθυμίαν κατὰ τῆς ἀλογίστου λύπης, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον μεθ' ἡδονῆς διάζωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[362] OMILIA ΛΘ'.

Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

α'. Ἐπάρας τοὺς ἀποστόλους καὶ καθελὼν ἑαυτὸν, εἴτα πάλιν ὑπὲρ ἐκείνους ἐπάρας, ἵνα ἰσότητα ἐργάζεται (καὶ γὰρ ἰσότητα ἐποίησε, δείξας ἑαυτὸν καὶ πλεονεκτοῦντα καὶ πλεονεκτούμενον), καὶ ταύτῃ ἀξίω- πιστον ἑαυτὸν κατασκευάσας, οὐδὲ οὕτως αὐτοὺς

ἀφήσιν, ἀλλὰ πάλιν ἑαυτὸν ἐκείνους συντάττει, τὴν κατὰ Χριστὸν ἐνδεικνύμενος ὁμόνοιαν. Οὐ μὲν οὕτως αὐτὸ ποιεῖ, ὡς δόξαει προσεβρίθῃαι αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ φαίνεσθαι τάξει· οὕτω γὰρ τῷ κηρύγματι συμφέρον ἦν. Διὸ καὶ ἀμφοτέρα ὁμοίως ἐσπούδακε, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτῶν ὑπερορᾶν, καὶ τὸ μὴ διὰ τὴν εἰς ἐκείνους τιμὴν ἐξευτελιζέσθαι παρὰ

τῶν ἀρχομένων. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐξισάζει πάλιν λέγων· *Εἰτε οὖν ἐγὼ, εἰτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Παρ' οὗ, φησί, βούλεσθε μαθεῖν, μάθετε· οὐδὲν διαφέρομεν *. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ μὴ θέλετε ἐμοὶ πεισθῆναι, ἐκείνους πείσθητε, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιεῖ, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι, καὶ ἐκείνους καθ' ἑαυτούς. Οὐδὲν γὰρ ἡ τῶν προσώπων ἐποίει διαφορὰ, τῶν ἀξιωματῶν ἰσῶν ὄντων. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας δὲ τοῦτο ποιεῖ, προσλαμβάνων αὐτούς, οὐχ ὡς δεόμενος, ἀλλ' ἀρκεῖν μὲν λέγων καὶ ἑαυτὸν· *Ἐμοὶ γάρ, φησὶν, οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο*· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διώκω αὐτῶν τὴν ὁμόνοιαν· *Δεξιὰς γὰρ ἔδωκάν μοι, φησὶν*. Εἰ γὰρ ἐμελλεν αἰεὶ τὸ ἀξιόπιστον Παύλου ἐν ἐτέροις εἶναι καὶ τῇ παρ' ἐτέρων μαρτυρίᾳ βεβαιουῖσθαι, μυρία ἂν ἐθλάβησαν ἐντεῦθεν οἱ μαθηταί. Οὐ τοίνυν ἑαυτὸν ἀπαίρων τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου δεδοικώς. Διὰ καὶ ἐνταῦθ' αὖ φησιν, ἐξισάζων ἑαυτόν· *Εἰτε οὖν ἐγὼ, εἰτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Καλῶς εἶπε, *Κηρύσσομεν*, τὴν πολλὴν παρβήσιαν ἀνδεικνύμενος. Οὐ γὰρ λάθρα οὐδὲ ἐν παραθύστῃ, ἀλλὰ σάλπιγγος λαμπροτέρῃ ἀνέμεν φωνήν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἐκηρύξαμεν*, ἀλλὰ καὶ νῦν *οὕτω κηρύττομεν*. Καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπε, Πιστεύετε, ἀλλ', *Ἐπιστεύσατε*. Ἐπειδὴ ἱσαλεύοντο, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς ἄνω χρόνους ἀνέδραμε, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐκείνων λοιπὸν μαρτυρίαν προστίθισιν. *Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, οἱ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν*; Ὅρξ πῶς ἄριστα συλλογίζεται, καὶ ἀποδείκνυσι τὴν ἀνάστασιν ἐκ τοῦ τὸν Χριστὸν ἐγγιγέρθαι, πρότερον ἐκεῖνο πολλαχόθεν κατασκευάσας; Καὶ γὰρ οἱ προφῆται εἶπον τοῦτο, φησί, καὶ αὐτὸς ἔδειξε διὰ τῆς ὕψους, καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν, καὶ ὑμεῖς ἐπιστεύσατε, τετραπλὴν τὴν μαρτυρίαν [363] πλέκων, τὴν διὰ τῶν προφητῶν, τὴν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, τὴν διὰ τῶν ἀποστόλων, τὴν διὰ τῶν μαθητῶν· μᾶλλον δὲ καὶ πενταπλὴν. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ αἰτία δείκνυσι τὴν ἀνάστασιν, τὸ ὑπὲρ ἁλλοτρίων ἁμαρτιῶν ἀποθανεῖν. Εἰ τοίνυν τοῦτο ἀποδείκνυται, εὐδὸλον ὅτι καὶ τὸ ἔτερον ἔπεται, τὸ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐγείρεσθαι νεκροὺς. Διὰ καὶ ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου ἐγκαλεῖ καὶ ἐπαπορεῖ, λέγων· *Εἰ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν οἱ τινες ἐν ὑμῖν, οἱ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστι*; καὶ ταύτῃ πάλιν ὑποτεμνόμενος τὴν θρασυότητα τῶν ἀντιλεγοντῶν. Οὐ γὰρ εἶπε, Πῶς λέγετε ὑμεῖς, ἀλλὰ, *Πῶς λέγουσιν οἱ τινες ἐν ὑμῖν*; καὶ οὔτε πάντων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, οὔτε αὐτοὺς τούτους, οὐς αἰτιάται, ἐήλους καθίστησιν, ὥστε μὴ ποιῆσαι ἀναισχυνοτέρους, οὐδ' αὖ πάλιν ἀποκρύπτεται καθόλου, ὥστε αὐτοὺς διορθώσαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀποσχίσας αὐτοὺς τοῦ πλῆθους, πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, ταύτῃ τε ἀσθενεστέρους ποιῶν καὶ καταπλήττων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς πρὸς τούτους ἀγῶσι κατέχων ἀσφαλέστερον ἐπὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἀφελὲς αὐτομο-

λῆσαι· πρὸς τοὺς διαφθεῖρειν αὐτοὺς ἐσπουδακότας. Καὶ γὰρ καταφορικῶς παρεσκευάζεται χρῆσασθαι τῇ λόγῳ. Εἴτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι τοῦτο μὲν σαφές καὶ ὁλόν ἅπασι, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγγιγέρθαι, καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει· οὐ μὴν τοῦτο καὶ τὸ ἕτερον συναναγκάζει, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν· τὸ μὲν γὰρ καὶ προανεφωνήθη καὶ ἐξέδη καὶ ἐμαρτυρήθη διὰ τῆς ὕψους, τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως· τὸ δὲ ἔτι ἐν ἐλπίσιν ἐστὶ, τὸ ἡμέτερον· ὅρα τί ποιεῖ· ἐκ θατέρου μέρους πάλιν αὐτὸ κατασκευάζει, ὅπερ πολλὰς δυνάμειος ἦν. Τί γὰρ λέγουσι, φησί, τινες, ὅτι οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀνάστασις; οὐκοῦν καὶ ἐκεῖνο πάλιν ἐκ τοῦτου ἀνήρηται, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγγιγέρθαι. Διὰ καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ δὲ ἀνύστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*. Εἶδες τὴν βίαν, καὶ τὴν φιλονεικίαν Παύλου τὴν ἀμαχον, πῶς οὐκ ἐκ τοῦ δήλου μόνου τὸ ἀμφιβαλλόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀμφιβαλλομένου τοῖς ἀντιλέγουσι τέως ἐκεῖνο τὸ δῆλον πειράται ἀποδεικνύει; οὐκ ἐπειδὴ ἰδεῖτο ἀποδείξεως τὸ ἦδη γεγεννημένον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦτο ὁμοίως ἐκεῖνῳ πιστὸν ἐν.

β'. Καὶ ποῖα αὕτη ἀκολουθία, φησί; Τὸ μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ μὴ ἐγερθέντος, μηδὲ ἄλλους ἐγείρεσθαι, ἀκόλουθον· τὸ δὲ εἰ ἄλλοι μὴ ἐγερθῶσιν, μηδὲ τοῦτον ἐγγιγέρθαι, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τινά; Ἐπεὶ οὖν τοῦτο οὐ σφόδρα ἐδόκει λόγον ἔχειν, ὅρα πῶς ἐργάζεται αὐτὸ σφοδρῶς, ἀνωθεν τὰ σπέρματα προκαταβάλλων, [364] ἀπ' αὐτῆς τοῦ κηρύγματος τῆς ὑποθέσεως, οἷον ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἀποθανὼν ἐγήγερται, καὶ ὅτι ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐστίν. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ τίνος ἂν εἴη ἀπαρχὴ, εἰ μὴ τῶν ἐγειρομένων; πῶς δ' ἂν εἴη ἀπαρχὴ· οὐκ ἐγειρομένων ἐκείνων ὧν ἐστὶν ἀπαρχή; πῶς οὖν οὐκ ἐγείρονται; εἰ δὲ οὐκ ἐγείρονται, διὰ τί ἡγέρθη ὁ Χριστός; διὰ τί ἦλθε; διὰ τί σάρκα ἀνέλαθεν, εἰ μὴ ἐμελλεν ἀναστήσασθαι σάρκα; οὐ γὰρ ἐδείξτο αὐτός, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον τίθησι προῶν, τέως δὲ φησιν· *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*· ὡς ἐκεῖνου τούτῳ συνημμένον· εἰ γὰρ μὴ ἐμελλεν ἀνίστασθαι, οὐδ' ἂν ἐκεῖνο ἐποίησεν. Εἶδες κατὰ μικρὸν ὅλην τὴν οἰκονομίαν ἀνατρεπομένην ἐκ τῶν ἐκείνων ῥημάτων καὶ τῆς περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστίας; Ἀλλὰ τέως οὐδὲν περὶ τῆς σαρκώσεως λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Οὐ γὰρ τὸ σαρκωθῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν θάνατον ἔλυσεν· ἐπεὶ σάρκα ἔχοντος, ἔτι ἐκράτει ἡ τυραννὶς ἡ ἐκεῖνου. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, *κερὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν*. Καίτοι γε ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, τοῖς φανεροῖς μάχεσθε καὶ προφῆταις τοσούτοις καὶ πραγμάτων ἀληθείᾳ· ἀλλὰ τὸ πολλῷ φοβερώτερον αὐτοῖς τίθησι· *Κερὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κερὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν*. Κατασεῖται γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν βούλεται. Τὸ πᾶν ἀπωλέσαμεν, φησὶν, ἅπαντα οἰχεται, εἰ μὴ ἡγέρθη. Εἶδες ὅσον τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον; Εἰ γὰρ ἀποθανὼν οὐκ ἔσχυσεν ἀναστήναι, οὔτε ἡ ἁμαρτία λέλυται, οὔτε ὁ θάνατος καθήρηται, οὔτε ἡ κατάρα ἀνήρηται, καὶ οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον κενὰ ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς κενὰ ἐπιστεύσατε. Καὶ οὐ ταύτῃ μόνον δείκνυσι τὴν ἀτοπίαν τούτων τῶν πονηρῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπαγωνίζεται λέγων· *Εὐρισκόμεθα δὲ καὶ ὑπεδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ*,

* Marg. Savil., διαφέρομαι, quam lectionem mavult Andreas Dausius in Notis Savilianis. Puto utramque quadrare.

quoque in eodem cernatur ordine : sic enim condabile erat prædicationi. Quamobrem ambo similiter ei studio fuerunt , ut nec ipse videretur eos despicere , et ne propter honorem ipsi collatum vilipenderetur ab iis , qui erant ipsi subjecti. Propterea nunc quoque se exæquat , rursus dicens : *Sive ego , sive illi , sic prædicamus*. A quo , inquit , vultis discere , discite ; nihil differimus. Et non dixit , Si non vultis mihi credere , illis credite ; sed et seipsum facit fide dignum , et per se dicit sufficere , et illos per se satis esse. Nihil enim faciebat personarum differentia , cum par esset auctoritas. Porro hoc quoque facit in Epistola ad Galatas , eos assumens , non tamquam eis indigens , sed se quoque dicens sufficere : *Mihi enim qui videbantur*, inquit , *esse aliquid , nihil contulerunt* (Gal. 2. 6). Verumtamen sic quoque eorum sequor concordiam et consensionem : *Dexteram enim*, inquit , *mihi dederunt* (Ibid. v. 29). Nam si necesse esset , ut Pauli fides et auctoritas in aliis esset et illorum testimonio niteretur , damna innumerabilia hinc accepissent discipuli. Non hoc ergo facit seipsum extollens , sed timens evangelio. Propterea hic quoque dicit , seipsum exæquans : *Sive ego , sive illi , sic prædicamus*. Pulchre dixit , *Prædicamus* , magnam ostendens fiduciam ac loquendi libertatem. Non enim clam neque in occulto , sed tuba clariorem vocem emittimus. Neque dixit , *Prædicavimus* , sed nunc quoque *Sic prædicamus*. *Et sic credidistis*. Hic non dixit , *Creditis* , sed , *Credidistis*. Quoniam lababant , ideo ad superiora recurrit tempora , et de cætero ab iis ipsis addit testimonium. 12. *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis , quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est ?* Videat quomodo optime ratiocinatur et demonstrat resurrectionem ex eo quod Christus sit excitatus , cum ex multis illud prius confirmasset ? Nam et prophetæ , inquit , hoc dixerunt , et ipse ostendit per visionem , et nos prædicamus , et vos credidistis , quadruplex connectens testimonium : quod ferebatur per prophetas , quod per rerum eventum , quod per apostolos , quod per discipulos ; vel potius quintuplex. Nam ipsa quoque causa ostendit resurrectionem , nempe : quod sit mortuus pro aliorum peccatis. Si ergo hoc demonstratum fuit , palam est quod alterum quoque sequatur ; cæteros etiam mortuos excitari. Ideo tamquam de eo quod in confesso est reprehendit , et dubium movet , dicens : *Si autem Christus resurrexit , quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est ?* hac quoque ratione amputans asperitatem eorum qui contradicunt. Non enim dixit , *Quomodo dicitis vos ;* sed , *Quomodo dicunt quidam in vobis* : et neque omnes accusat , neque eos ipsos quos accusat , reddit manifestos , ne eos efficiat impudentiores ; neque rursus celat penitus , ut ipsos corrigat. Propterea cum et eos separasset a multitudine , ad disceptandum cum eis accingitur , hac ratione et eos reddens imbecilliores et obstupesciens , et alios in suscipiendis adversus eos certaminibus firmiter ac stabilius continens in veritate , nec sinens ut ipsi

transfugiant ad eos qui studium posuerunt ut ipsos corrumperent. Paratus enim est , ut in eos vehementi impetu orationis feratur. Deinde ne dicant hoc quidem esse evidens et omnibus manifestum , quod Christus resurrexit , et neminem dubitare , non tamen hoc necessario quoque alterum efficere , nempe hominum resurrectionem : nam quod ad Christi quidem attineat resurrectionem , ea et fuit prædicta , et evenit , et per testimonium visionis est probata ; nostra autem resurrectio adhuc in spe est ; vide quid facit : ex altera parte rursus id probat , quod magnas habebat vires. Quid enim , inquit , dicunt quidam , quod non est mortuorum resurrectio ? ergo illud quoque ex hoc est sublatum , quod Christus resurrexit. Et ideo subjungit , dicens : 13. *Si autem resurrectio mortuorum non est , neque Christus resurrexit*. Vidistin' Pauli violentiam et contentionem inexpugnabilem , quomodo non ex eo solum quod est manifestum , id de quo dubitatur , sed etiam ex eo de quo dubitatur a contradicentibus , jam conetur demonstrare illud quod est manifestum ? non quia id quod jam factum erat opus haberet demonstratione , sed ut ostenderet hoc esse æque atque illud credibile.

2. Et quamnam est , inquires , hæc consequentia ? nam quod si Christus quidem non resurrexit , ne alii quidem resurgant , est consequens ; quod autem si alii non resurrexerint , ne ipse quidem resurrexit , quomodo hoc ullam habeat rationem ? Quoniam ergo hoc videbatur non esse admodum rationi consentaneum , vide quomodo consentaneum hoc valde faciat , ab alto prius jaciens semina , ex ipsa prædicationis causa : nempe quod pro peccatis nostris mortuus resurrexit , et quod sit primitiæ eorum qui dormierunt. Primitiæ enim ejusnam fuerint primitiæ , nisi eorum qui resurgunt ? quomodo autem fuerint primitiæ , nisi resurgant illi quorum sunt primitiæ ? quomodo ergo non resurgunt ? si autem non resurgunt , cur resurrexit Christus ? cur venit ? cur carnem suscepit , si carnem non erat suscitaturus ? non enim ipse opus habebat ut resurgeret nisi propter nos. Sed hæc quidem ponit postea progrediens , interim autem dicit : Si mortui non resurgunt , neque Christus resurrexit , utpote cum hoc sit conexum : nam si non fuisset resurrecturus , ne illud quidem fecisset. Vidistin' paulatim totam everti susceptæ carnis dispensationem , ex illis verbis , et ex eo quod non credatur resurrectio ? Sed nunc nihil dicit de carnis susceptione , sed de resurrectione. Non enim carnem suscepisse , sed mortuum esse abolet mortem : nam eo carnem habente adhuc dominatum obtinebat illius tyrannis. 14. *Si autem Christus non resurrexit , inanis est prædicationis nostra*. Atqui consequens erat dicere : Si autem Christus non resurrexit , pugnatis cum iis quæ sunt evidentia , et cum tam multis prophetis , et cum rerum veritate. Sed id ponit , quod est eis multo terribilius : *Inanis est ergo prædicationis nostra , inanis est fides vestra*. Exagitare namque vult illorum mentem. Universum , inquit , perdidimus , pereunt omnia , si non resurrexit. Vidisti quan-

tum sit mysterium susceptæ carnis dispensationis? Nam si mortuus non potuit resurgere, neque abolitum est peccatum, neque mors est percipita, nec ablatum est maledictum, et non solum nos inania prædicavimus, sed vos quoque credidistis inania. Et non solum hinc ostendit absurditatem horum malorum dogmatum, sed etiam acriter decertat, dicens: 15. *Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum quod suscitaverit Christum: quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.* Si autem hoc est absurdum (est enim Dei accusatio et calumnia), et non excitavit ut dicitis, non hoc solum, sed multa etiam alia sequentur absurda. Et ipsa rursus confirmat, et assumit dicens: 16. *Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* Nam si hoc non erat facturum, ne advenisset quidem. Hoc autem non dicit, sed finem, nempe ejus resurrectionem, per ipsam omnes trahens. 17. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra.* Ei, quod est manifestum et de quo constat, continenter addit Christi resurrectionem, ex eo quod est fortius, id etiam, quod videtur esse imbecillum et dubium, reddens validum et manifestum. *Adhuc estis in peccatis vestris.* Nam si non resurrexit, nec est quidem mortuus: si autem non est mortuus, nec abolevit quidem peccatum; ejus enim mors est abolitio peccati: *Ecce enim, inquit, Agnus Dei qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Quomodo autem tollens? Morte. Et ideo etiam vocavit Agnum, ut qui occideretur. Si autem non resurrexit, neque fuit occisus; si non fuit occisus, neque peccatum est abolitum; si non fuit abolitum, in eo estis; si autem in eo estis, frustra prædicavimus; si frustra prædicavimus, frustra credidistis. Alioquin autem mors quoque manet immortalis, si non resurrexit. Si enim ipse quoque detentus fuit a morte, et dolorem ejus non solvit; quomodo alios omnes liberavit, qui ipse adhuc detinebatur? Et ideo subjungit: 18. *Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.* Et quid dico, inquit, de vobis, cum etiam illi omnes perierint, qui totum confecerunt, et futuro, quod est incertum, non sunt amplius subjecti? Illud autem, *In Christo*, aut dicit in fide, aut qui propter ipsum sunt mortui, qui multa sustinuerunt pericula, qui multas passi sunt afflictiones, qui ingressi sunt per viam angustam. Ubi nunc sunt scelesti ora Manichæorum, qui dicunt eum dicere eam quæ hic est resurrectionem, nempe liberationem a peccato? Densi enim isti et continui ac reciproci syllogismi nihil indicant eorum quæ illi dicunt, sed id quod nos dicimus. Dicitur enim resurrectio ejus quod cecidit restitutio. Et ideo frequenter resumit, non solum dicens resurrexisse, sed etiam addens, *Ex mortuis.* Et Corinthii sane non dubitabant de remissione peccatorum, sed de resurrectione corporum. Quænam autem omnino urget necessitas, ut si homines non sint ejusmodi ut non peccent, ne Christus quidem sit hujusmodi? Nam si non esset suscitaturus, consequens esset dicere, *Cur venit, et carnem accepit, et resurrexit?* de nobis

autem minime. Nam et peccantibus hominibus et non peccantibus, cum Deo semper est quod in eum non cadat peccatum, et nos illum non sequimur, neque hoc ad illud reciprocatur, sicut in resurrectione corporum. 19. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.*

3. Quid dicitis, o Paule? quomodo in hac vita sperantes sumus, si corpora non resurgunt, cum maneat anima et sit immortalis? Quoniam si maneat anima, et millies sit immortalis, sicut est revera, absque carne non accipiet bona illa ineffabilia, sicut neque punietur. *Omnia enim manifestabuntur ante tribunal Christi, ut accipiat unusquisque quæ per corpus gessit, sive bona, sive mala* (2. Cor. 5. 10). Propterea dicit, *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Si enim non resurgit corpus, incoronata manet anima extra illam beatitudinem quæ est in cælis: si autem hoc ita se habet, tunc nihil omnino consequemur: si tunc nihil consequemur, in præsentem sunt remunerationes. Quid ergo, inquit, hac ratione fuerit nobis infelicius? Hæc autem dicebat, simul et eos confirmans ac stabiliens in eo quod dicitur de resurrectione corporum, et de immortalis illa vita persuadens, ne existimarent nostra omnia dissolvere et desinere in præsentem. Nam cum per præcedentia satis confirmasset quod volebat et dixisset, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit; si autem Christus non resurrexit, perimus, et adhuc sumus in peccatis: rursus hoc quoque subjungit, exagitans illorum arrogantiam.* Quando enim est necessarium aliquod dogma introducturus, metu primum percellit cordis eorum duritiem: quod hic quoque fecit, ut qui et superius ea disperserit, et animo anxios reddiderit, ut qui ab omnibus excidissent; et nunc rursus aliter, et ut maxime doleant, idem faciens ac dicens: *Miserabiliores sumus omnibus hominibus, si post tot bella et mortes et mala innumera-bilia, tantis bonis simus privandi, et intra præsens tempus nostra consistant: omnia enim pendent a resurrectione.* Quamobrem hinc quoque est perspicuum, quod non loqueretur de peccatis, sed de resurrectione corporum, et de vita præsentis et futura. 20. *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium.* Postquam ostendit quot mala oriantur ex eo, quod non credatur resurrectio, rursus repetit quod dictum est, et dicit: *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis;* continuo addens, *A mortuis*, ut obturet ora hæreticorum. *Primitiæ eorum qui dormierunt.* Si est autem primitiæ, eos quoque oportet resurgere. Si autem resurrectionem diceret liberationem a peccatis, nemo autem est absque peccato (nam Paulus dicit, *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum* [1. Cor. 4. 4]); quomodo erunt aliqui qui resurgant secundum vestram sententiam? Vident eum esse loquutum de corporibus? Et ut hoc fide dignum faceret, continuo Christum adducit in medium, qui in carne resurrexit: deinde etiam affert causam. Nam ut dixi, quando enuntiat quidem, causam autem non dicit, non tam facile a multis admittitur et probatur oratio.

ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατ' αὐτοῦ, ὅτι ἡγείρεται τὸν Χριστὸν, ὃν οὐκ ἡγείρεται, ἅπαντες οὐκ ἐγείρονται. Εἰ δὲ ἄποπον τοῦτο (κατηγορία γὰρ Θεοῦ καὶ συκοφαντία), καὶ οὐκ ἡγείρεται, ὥς φατε, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἐψεται ἄποπα. Καὶ πάλιν αὐτὰ κατασκευάζει, καὶ ἀναλαμβάνει λέγων· **Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.** Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλε τοῦτο ποιεῖν, οὐδ' ἂν παρεγένετο. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ τὸ τέλος, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, δι' αὐτὴν πάντας ἔλκων. **Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, μάταια ἡ πίστις ὑμῶν.** Τῷ σαφεῖ καὶ ὁμολογημένῳ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ συνεχῶς περιτίθῃσιν, ἀπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τὸ ἀσθενὲς εἶναι δοκοῦν καὶ ἀμφίβολον ἰσχυρὸν ποιῶν καὶ σαφές. **Ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.** Εἰ γὰρ οὐκ ἡγέρθη, οὐδὲ ἀπέθανεν· εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἁμαρτίαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ. τῆς ἁμαρτίας [365] λύσις· **Ἰδε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἰρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.** Πῶς δὲ αἰρων; Τῷ θανάτῳ. Διὸ καὶ ἄμνον ἐκάλεσεν, ὥς σφαττόμενον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέστη, οὐδὲ ἐσφάγη· εἰ δὲ οὐκ ἐσφάγη, οὐδὲ ἡ ἁμαρτία ἐλύθη· εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη, ἐν αὐτῇ ἐστε· εἰ δὲ ἐν αὐτῇ ἐστε, εἰχὴ ἐκπυρξάμεν· εἰ δὲ εἰχὴ ἐκπυρξάμεν, εἰχὴ ἐπιστεύσατε. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ θάνατος· ἀθάνατος μένει, εἰ μὴ ἀνέστη. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, καὶ οὐκ ἔλυσεν αὐτοῦ τὰς ὀδύνας, πῶς πάντας τοὺς ἄλλους ἀπήλλαξεν ἐτι αὐτὸς κατεχόμενος; Διὸ καὶ ἀπάγει· **Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλονται.** Καὶ τὶ λέγω περὶ ὑμῶν, φησὶν, ὅπου γε καὶ ἐκεῖνοι πάντες ἀπολώλασιν, οἱ τὸ πᾶν διανύσαντες, καὶ οὐχ ὑποκείμενοι λοιπὸν τῇ ἀθλίᾳ τοῦ μέλλοντος; Τὸ δὲ, **Ἐν Χριστῷ, ἢ τὸ ἐν τῇ πίστει** φησὶν, ἢ οἱ δι' αὐτὸν ἀποθανόντες, οἱ πολλοὺς ὑπομείναντες κινδύνους, οἱ πολλὰς τλαιπωρίας, οἱ δὲ τῆς στενῆς ὁδοῦ βαδίσαντες. Ποῦ νῦν εἰσι τὰ πονηρά τῶν Μανιχαίων στόματα, τῶν λεγόντων ἀνάστασιν αὐτὸν ἐνταῦθα λέγειν τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀπαλλαγὴν; Οἱ γὰρ πυκνοὶ οὗτοι καὶ συνεχεῖς συλλογισμοὶ καὶ ἀντιστρέφοντες οὐδὲν τούτων ἐμφαίνουσιν ὧν ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς φαμεν. Καὶ γὰρ ἀνάστασις τοῦ πεπτιωκότος λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπιλέγει οὐ τὸ ἐγγερόν, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ, **Ἐκ νεκρῶν, προστιθείς.** Καὶ Κορινθιοὶ δὲ οὐ περὶ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων ἀμφέβαλλον, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως. Ποία δὲ ὅλως ἀνάγκη, εἰ μὴ ἀναμάρτητοι εἶεν οἱ ἄνθρωποι, μηδὲ τὸν Χριστὸν τοῦτο εἶναι; Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλεν ἡγείρειν, ἀχάλουθον τὸ λέγειν, τίνας ἔνεκεν ἦλθε, καὶ σάρκα ἔλαβε, καὶ ἀνέστη; τὸ δὲ ἡμέτερον οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἁμαρτανόντων ἀνθρώπων καὶ μὴ ἁμαρτανόντων, αἶν συνεστὶ τῷ Θεῷ τὸ ἀναμάρτητον, καὶ οὐχ ἔπεται τὸ ἡμέτερον ἐκείνῳ, οὐδὲ ἀντιστρέφει τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο, ὥσπερ ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως. **Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἑλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.**

Υ. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; πῶς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον ἡλικιώτες ἐσμέν, εἰ σώματα οὐκ ἐγείρεται, τῆς ψυχῆς μενούσης καὶ ἀθανάτου οὐσης; Ὅτι καὶ μένη ἡ ψυχὴ, καὶ μυριάκις ἀθάνατος ἢ, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ, τῆς σαρκὸς χωρὶς οὐκ ἀπολήφεται τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ὥσπερ οὖν οὐδὲ κολασθήσεται· **Πάντα γὰρ φανερωθήσεται ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ**

Χριστοῦ, ἵνα ἕκαστος κομίσῃται τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ᾧ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ. Διὰ τοῦτο φησὶν· **Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἑλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν.** Εἰ γὰρ οὐκ ἀνίσταται τὸ σῶμα, ἀστεφάνωτος ἡ ψυχὴ [366] μένει ἔξω τῆς μακαριότητος ἐκείνης τῆς ἐν οὐρανοῖς· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδενὸς ἀπολαυσόμεθα τότε καθόλου· εἰ δὲ τότε οὐδενός, ἐν τῷ παρόντι τὰ τῶν ἀμοιβῶν. Τί οὖν ἡμῶν κατὰ τοῦτο ἀθλιώτερον γένοιτ' ἂν, φησὶ; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁμοῦ μὲν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως στηρίζων τῶν σωμάτων αὐτοὺς λόγον, ὁμοῦ δὲ καὶ περὶ τῆς ἀθανάτου ζωῆς ἐκείνης πείθων, ἵνα μὴ εἰς τὸ παρὸν νομίζωσι τὰ ἡμέτερα καταλύειν πάντα. Κατασκευάσας γὰρ ἱκανῶς διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ὅπερ ἐβούλετο, καὶ εἰπὼν, **Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἡγέρθη, ἀπωλώμεθα, καὶ ἐτι ἐσμέν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις·** πάλιν καὶ τοῦτο ἐπάγει, κατατείων αὐτῶν τὴν ἀπόνοιαν. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ τι τῶν ἀναγκαίων εἰσάγειν δογμάτων, τῷ φόβῳ τὴν πύρῳσιν αὐτῶν διασπείρει πρῶτον· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησεν, ἀνωτέρω τε αὐτὰ διασπείρας, καὶ ἐναγωνίους καταστήσας αὐτοὺς, ὥς τοῦ παντός ἐκπεσόντας· καὶ νῦν πάντας ἐτέρως, καὶ ὥς ἂν μάλιστα ἡλγησαν, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶν, καὶ λέγων· **Ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν, εἰ, μετὰ τοσούτους πολέμους καὶ θανάτους καὶ τὰ μυρία δεινὰ, τοσούτων μέλλοιμεν ἐκπίπτειν ἀγαθῶν, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα ἔστηκε·** καὶ γὰρ πάντα τῆς ἀναστάσεως ἡρτηται. Ὅστε καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ περὶ ἁμαρτημάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως, καὶ ζωῆς τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης. **Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.** Δείξας ὅσα ἐκ τοῦ μὴ πιστεύεσθαι τὴν ἀνάστασιν τίκταιται τὰ κακὰ, ἀναλαμβάνει τὸν λόγον πάλιν, καὶ φησὶ· **Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν**· συνεχῶς τὸ **Ἐκ νεκρῶν** προστιθείς, ὥστε ἀποβράβει τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα. **Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.** Εἰ δὲ ἀπαρχὴ, καὶ τούτους ἀναστήναι δεῖ. Εἰ δὲ ἀνάστασιν τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγὴν ^β ἔλεγεν, οὐδεὶς δὲ ἁμαρτίας ἐκτός (καὶ γὰρ Παῦλος λέγει, **Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι**), πῶς ἔσονται τινες οἱ ἀνιστάμενοι καθ' ὅμᾶς; Ὅρξας ὅτι περὶ σωμάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν; Καὶ ἵνα ἀξιόπιστον αὐτὸ ποιήσῃ, συνεχῶς τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον προφέρει, τὸν ἀναστάντα ἐν σαρκί· εἰτα καὶ αἰτιολογεῖ. Ὅπερ γὰρ ἔφη, ὅταν ἀποφαίνεται μὲν, τὴν δὲ αἰτίαν μὴ λέγει, οὐχ οὕτως εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γίνεται τοῖς πολλοῖς. Τίς οὖν ἡ αἰτία; **Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.** Εἰ δὲ δι' ἀνθρώπου, σῶμα πάντως ἔχοντος. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν συνέσιν, πῶς καὶ ἐτέρως ἀναγκαῖον ποιεῖ τὸν λόγον. Τὸν γὰρ ἡττηθέντα, φησὶν, αὐτὸν καὶ ἀναμαχέσασθαι δεῖ τὴν καταβληθεῖσαν φύσιν, αὐτὸν καὶ νικῆσαι· οὕτω γὰρ τὸ θνείδος ἀπετρίβετο. Ἰδόμεν δὲ ποῖον φησὶ θάνατον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. Τί οὖν; πάντες, εἰπέ μοι, ἀπέθανον ἐν τῷ Ἀδάμ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον; πῶς οὖν Νῶε δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ; πῶς δὲ

» Deeral ἀπαλλαγὴν

Ἀδραμ; [367] πῶς δὲ Ἰώδ; πῶς δὲ οἱ ἄλλοι ἅπαντες; Τί δέ, εἰπέ μοι, πάντες ζωοποιηθῇσονται ἐν τῷ Χριστῷ; Καὶ ποῦ οἱ εἰς γένναν ἀπαγόμενοι; Ἄν μὲν γὰρ περὶ σώματος εἰρημένον ἢ τοῦτο, ἔστηκεν ὁ λόγος· ἂν δὲ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἁμαρτίας, οὐκέτι. Εἴτα, ἵνα μὴ τὴν ζωοποίησιν κοινὴν ἀκούσας, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς νομίσης σῶζεσθαι, ἐπήγαγεν· Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἀνάστασιν ἤκουσας, νόμιζε πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύειν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς τιμωρίας οὐ πάντες τὰ αὐτὰ πείσονται, ἀλλὰ πολλή ἡ διαφορὰ, πολλῷ μᾶλλον, ἔνθα ἁμαρτωλοὶ καὶ δίκαιοι, πλείων ἡ διάστασις ἔσται. Ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ εὐδοκίμηκότες. Εἴτα τὸ τέλος. Ὅταν γὰρ ἀναστῶσιν ἐκεῖνοι, τὰ πράγματα ἅπαντα λήψεται τέλος, οὐ καθάπερ νῦν ἀναστάντος τοῦ Χριστοῦ τὰ πράγματα ἔστηκεν ἔτι μετέωρα. Διὸ προσέθηκεν, Ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι περὶ ἐκείνου τοῦ καιροῦ διαλέγεται. Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δυνάμιν.

δ. Ἐνταῦθά μοι προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, καὶ ὁρᾶτε μὴ τι διαφύγῃ τῶν λεγομένων ὑμᾶς. Καὶ γὰρ πρὸς ἐχθροὺς ἡμῖν ἡ μάχη· διὸ πρότερον τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν δεῖ γυμνάζειν, ὃ καὶ Παῦλος πολλάκις ποιεῖ· οὕτω γὰρ μάλιστα ἀ λέγουσιν, εὐφώρατα ἡμῖν φανέεται. Ἐρώμεθα οὖν αὐτοὺς πρῶτον, τί ἐστὶ τὸ εἰρημένον, Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί; Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐκλάβοιμεν τοῦτο, καὶ μὴ θεοπρεπῶς, οὐκ ἔσται μετὰ ταῦτα ἔχων αὐτήν· ὁ γὰρ παραδοὺς ἐτέρῳ, παύεται λοιπὸν τοῦ κατέχειν αὐτός. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔσται τὸ ἄτοπον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνος ὁ παραλαβὼν εὐρεθήσεται πρὶν ἢ παραλαβεῖν ἔχων. Οὐκοῦν κατ' ἐκείνους οὔτε ὁ Πατὴρ βασιλεὺς ἦν ἔμπροσθεν, καὶ δίδωκε τὰ ἡμέτερα, οὔτε ὁ Υἱὸς μετὰ ταῦτα φανέται βασιλεὺς ὢν. Πῶς οὖν περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς φησιν αὐτός, ὅτι Ὁ Πατὴρ μου ἔως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι; περὶ δὲ αὐτοῦ ὁ Δανιὴλ, ὅτι Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται; Εἶδες πόσα ἄτοπα τίκτεται, καὶ μαχόμενα ταῖς Γραφαῖς, ὅταν ἀνθρωπίνως ἐκλαμβάνῃ τις τὰ λεγόμενα; Ποίαν δὲ καὶ ἀρχὴν ἄρα ἐνταῦθά φησι καταργεῖν; τὴν τῶν ἀγγέλων; Ἀπαγε. Ἀλλὰ τὴν τῶν πιστῶν; Οὐδὲ τοῦτο. Ἀλλὰ ποίαν; Τὴν τῶν ἐξιμόνων, περὶ ἧς φησιν, Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλιν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Νῦν μὲν γὰρ οὐδέπω καθήργηται τέλος· ἐνεργοῦσι γὰρ πολλοί· τότε δὲ παύσονται. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῦσιν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πάλιν κἀντεῦθεν [368] ἕτερον ἄτοπον τίκτεται, ἂν μὴ καὶ τοῦτο θεοπρεπῶς ἐκλάβωμεν. Τὸ γὰρ, Ἀχρις, τέλους ἐστὶ καὶ διορισμοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦτο οὐκ ἔστιν. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Πῶς ἔσχατος; Μετὰ πάντας,

μετὰ τὸν διάβολον, μετὰ τὰ ἄλλα ἅπαντα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀρχῇ ἔσχατος εἰσῆλθε· πρότερον γὰρ ἡ συμβουλὴ τοῦ διαβόλου, καὶ ἡ παρακοή, καὶ τότε ὁ θάνατος. Τῇ μὲν οὖν δυνάμει καὶ νῦν καθήργηται, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τότε. Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴλῃ, Πάντα ὑποτέτακται, δηλὸν ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτός ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Καὶ μὴν ἔμπροσθεν οὐ τὸν Πατέρα ἔλεγεν εἶναι τὸν ὑποτάξαντα, ἀλλ' αὐτὸν καταργοῦντι· Ὅταν γὰρ καταργήσῃ, φησὶ, πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν· καὶ πάλιν, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῦσιν ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τὸν Πατέρα φησί; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δοκοῦν ἄτοπον εἶναι, ἀλλ' ὅτι καὶ δέδοικε δέος σφόδρα ἄτοπον, καὶ κέρρηται ἐπιδιορθώσει λέγων· Ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα, ὡς τινων ὑποπεινῶντων, μήποτε καὶ ὁ Πατὴρ ὑποταγῇ τῷ Υἱῷ· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἀλογώτερον; Ἀλλ' ὅμως αὐτὸ δέδοικε. Τί οὖν ἐστὶ; καὶ γὰρ πολλὰ τὰ ζητήματα ἐφεξῆς κεῖται· ἀλλὰ συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν. Καὶ γὰρ ἀναγκαῖον ἡμῖν πρῶτον καὶ σκοπὸν εἰπεῖν Παύλου καὶ τὴν γνώμην, ἣν πανταχοῦ εὗροι τις ἂν διαλάμπουσιν, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πρὸς τὴν λύσιν ἡμῖν συντελεῖ. Τίς οὖν ἡ Παύλου γνώμη, καὶ τί τὸ ἔθος; Ἄλλως, ὅταν περὶ τῆς θεότητος μόνης διαλέγεται, φηγγέται, καὶ ἐτέρως, ὅταν εἰς τὸν τῆς οἰκονομίας ἐμπέσῃ λόγον. Ὅταν γὰρ ἐπιλάβῃται τῆς σαρκὸς, ἀδεῶς ἅπαντα λοιπὸν λέγει τὰ ταπεινά, θαρρῶν ὡς οὐσης ἰκανῆς δέξασθαι τὰ λεγόμενα. Ἰδωμεν τοίνυν καὶ ἐνταῦθα πότερον περὶ γυμνῆς τῆς θεότητος ὁ λόγος αὐτῷ, ἢ μετὰ τῆς οἰκονομίας ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἅπερ φησί· μᾶλλον δὲ πρότερον δειξάμεν, ποῦ τοῦτο ἐποίησεν ὅπερ εἶπον. Ποῦ τοίνυν τοῦτο ἐποίησε; Φιλιππησίους γράφων φησὶν· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος· ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ὑπήκουος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ στυγροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Εἶδες πῶς, ὅτε μὲν περὶ τῆς θεότητος διελέγετο μόνος, τὰ μεγάλα ἐκείνα εἰρηκε, τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ τὸ εἶναι ἴσα τῷ γεγεννηκότι, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθηναι· ἐπειδὴ δὲ ἐδειξεν αὐτόν σοι σαρκωθέντα, κατεδίθεκε πάλιν τὸν λόγον; Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα διέλοις, πολλή ἡ μάχη τῶν εἰρημένων. Καὶ γὰρ εἰ ἴσα Θεῷ ἦν, πῶς τὸν ἴσον ἑαυτῷ ὑπερύψωσεν; [369] εἰ ἐν μορφῇ Θεοῦ ἦν, πῶς ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα; ὁ γὰρ χαριζόμενος, τῷ μὴ ἔχοντι χαρίζεται, καὶ ὁ ὑψών, τὸν ἔμπροσθεν ταπεινὸν ὄντι· ὑψοί. Εὐρεθήσεται ἄρα ἀτελής ὢν, καὶ ἐνδεὴς ἔχων, πρὶν ἢ λαβεῖν τὸ ὄψος καὶ τὸ ὄνομα, καὶ μυρία ἔτερα λήμματα ἐντεῦθεν ἔσεται ἄτοπα. Ἀλλ' ἐὰν τὴν οἰκονομίαν προσθῇς, οὐχ ἁμαρτήσῃ ταῦτα λέγων. Ταῦτα

Quænam est ergo causa? 21. *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Si autem per hominem, per eum plane qui habet corpus. Vide porro ejus solertiam, qui etiam aliter orationem efficit necessariam. Nam eum, qui fuit superatus, oportet et prostratam instaurare ac reparare naturam, et ipsum vincere: sic enim probrum excuserit. Videamus autem quamnam dicit mortem. 22. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Quid? omnesne, dic quæso, mortui sunt in Adam morte peccati? quomodo ergo Noe justus in generatione sua? quomodo Abraham? quomodo Job? quomodo alii omnes? Quid vero, dic, rogo, omnesne vivificabuntur in Christo? Et ubi sunt qui abducuntur in gehennam? Nam si hoc quidem dictum est de corpore, stat quod dicitur: sin autem de justitia et peccato, nequaquam. Deinde ne cum audieris communem vivificationem, etiam peccatores existimares esse salvos, subjunxit: 23. *Unusquisque autem in suo ordine.* Nam quoniam audivisti resurrectionem, ne existimes omnes eadem assequi et iisdem frui. Nam si in supplicio non omnes eadem patientur, sed magna est differentia, multo magis ubi sunt peccatores et justi, major erit distantia. *Primitiæ Christus: deinde ii qui sunt Christi;* hoc est, fideles et qui sunt probati et bonæ existimationis. 24. *Deinde finis.* Nam quando illi resurrexerint, res omnes finem accipient: non sicut nunc postquam resurrexerit Christus, omnia adhuc sunt in suspensio. Et ideo addidit, *In ejus adventu,* ut discas ipsum loqui de illo tempore. *Cum tradiderit regnum Deo et Patri; cum evacuaverit omnem principatum, potestatem, et virtutem.*

4. Hic attente animum adhibete, et videte ne quid vos effugiat eorum quæ dicuntur. Est enim nobis pugna cum inimicis: ideo prius est exercenda deductio ad absurdum: quod sæpe etiam facit Paulus: sic enim maxime quæ dicunt, apparebunt nobis deprehensu facilia. Eos ergo primum rogemus quid sit quod dictum est, *Cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Nam si id inconsiderate acceperimus, et non ut Deo convenit, non illud postea habebit: nam qui alii tradidit, desinit de cætero ipse id tenere. Nec erit solum hoc absurdum, sed etiam quod ne ille quidem qui accepit, inveniatur habere priusquam acceperit. Ergo secundum illos neque Pater erat Rex antea, et nostra persequitur; neque Filius postea Rex esse apparebit. Quomodo ergo ipse quidem dicit de Patre, *Pater meus usque nunc operatur, et ego operor* (Joan. 5. 17)? de ipso autem dicit Daniel, *Regnum ejus, regnum æternum, quod non præteribit* (Dan. 2. 44)? Viden' quam multa oriantur absurda, et quam cum Scripturis pugnantia, cum quispiam quæ dicuntur humane acceperit? Quemnam autem hic dicit evacuari et aboleri principatum? angelorumne? Absit. At fidelium? Ne hoc quidem. Sed quemnam? Dæmonum, de quo dicit: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi* (Ephes. 6. 12). Nam nunc quidem non sunt plene abolita nec adhuc ces-

sant; in multis enim locis operantur; tunc autem cessabunt. 25. *Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Rursus hinc quoque aliud oritur absurdum, nisi id quoque acceperimus, ut Deo convenit. Nam illud, *Donec*, est finis et determinationis; in Deo autem hoc non est. 26. *Novissima inimica destruetur mors.* Quomodo novissima? Post omnes, post diabolum, post alia omnia. Etenim etiam in initio intravit novissima: prius enim diaboli consilium et inobedientia, et tunc mors. Potestate ergo nunc quoque est abolita, re autem ipsa tunc. *Omnia enim subjecit sub pedibus ejus.* Cum autem dicat, 27. *Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subjecit ei omnia.* 28. *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi, qui subjecit sibi omnia.* Atqui antea non Patrem dicebat esse qui subjecit, sed ipsum evacuare et abolere: Cum, inquit, *evacuaverit omnem principatum et potestatem;* et rursus, *Oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Quomodo ergo hic dicit Patrem? Nec hoc est solum quod videtur esse dubium, sed etiam quod metu valde absurdo est affectus, et usus est correctione dicens, *Præter eum qui ei subjecit omnia,* tamquam aliquibus suspicantibus, num Pater quoque aliquando subiceretur Filio: quo quid fuerit magis alienum a ratione? Sed tamen hoc timuit. Quid ergo est? etenim multæ deinceps occurrunt quæstiones: sed animum mihi adhibete. Etenim mihi necesse est primum dicere Pauli scopum et institutum et consilium, quod ubique videris resplendere, et tunc afferre solutionem: nam hoc quoque ad solutionem nobis confert. Quæ est ergo sententia Pauli, et quis est mos ejus? Aliter loquitur, quando loquitur de sola divinitate, et aliter quando acciderit ut loquatur de susceptæ carnis dispensatione. Nam quando carnem apprehenderit, de cætero secure omnia loquitur humilia et abjecta, confidens nempe, quod ea sit apta et idonea ad suscipiendum ea quæ dicuntur. Videamus ergo hic quoque an loquatur de sola divinitate, an cum carnis susceptæ dispensatione de ipso hæc enuntiet quæ dicit: imo vero prius ostendamus ubinam hoc, quod dixi, fecerit. Ad Philippenses scribens dicit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se Deo æqualem, sed se ipsum exinanivit servi formam accipiens, in similitudine hominum factus, et figura inventus ut homo; humiliavit seipsum, obediens factus usque ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter Deus exaltavit illum* (Philipp. 2. 6-9). Vidistin' quomodo, quando de sola quidem loquebatur divinitate, illa magna dixit, eum in forma Dei esse, et æqualiter Genitori, et ipsi totum adscribit: quando autem ostendit tibi eum carnem suscepisse, rursus depressit orationem? Nisi enim hæc divideris, magna est repugnantia eorum quæ dicta sunt. Nam si Deo erat æqualis, quomodo exaltavit eum, qui est sibi æqualis? si erat in forma Dei, quomodo ipsi donavit nomen? nam qui donat, ei qui non habet donat: et qui exaltat, eum qui prius erat humilis exaltat. Inveniatur ergo esse imperfectus et in-

digens, priusquam altitudinem acceperit et nomen : et alia innumerabilia hinc sequuntur absurda corollaria. Sed si carnis susceptæ addideris dispensationem, non peccabis hæc dicens. Hæc autem hic quoque cogita, et cum hoc consilio accipe quæ dicta sunt.

5. Cum his autem alias quoque dicemus causas. Interim autem illud necesse est dicere, quod et a Paulo verba fiebant de resurrectione, quæ videbatur fieri non posse, et quæ minime credebatur : et scribebat ad Corinthios, ubi plures erant philosophi, qui semper irridebant ea quæ sunt huiusmodi. Etenim cum in aliis inter se colliderentur, in hoc dogmate tamquam uno ore omnes conspirabant, statuantes non esse resurrectionem. De huiusmodi ergo causa decertans, cui adeo non creditur et quæ irridetur tam propter præjudicatam opinionem, quam propter rei difficultatem; et volens probare id fieri posse, primum hoc facit ex Christi resurrectione : et cum eam demonstrasset et ex prophetis et ex iis qui viderant, et ex iis qui crediderant, postquam accepit sibi concessam ad absurdum deductionem, deinceps probat hominum resurrectionem : *Nam si mortui non resurgunt*, inquit, *ne Christus quidem resurrexit*. Deinde cum continuo in præcedentibus eorum frequentem dedisset probationem, aliter rursus argumentatur, eam vocans primitias, et ostendens eum abolere omnem principatum et potestatem et virtutem et mortem novissimam. Quomodo ergo, inquit, fuerit abolita, nisi prius amiserit quæ habebat corpora? Postquam ergo magna loquutus est de Unigenito, nempe quod tradit regnum, hoc est, quod ipse ea conficit, et ipse bello vincit, et omnia pedibus suis subjicit; subiunxit corrigens multorum incredulitatem : *Oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis*. Non finem regno imponens dixit illud, *Donec*, sed fide dignum faciens id quod dictum est, et ut bono sint animo et confidant procurans. Non enim postquam audivisti, inquit, eum esse aboliturum omnem principatum et potestatem et virtutem, et diabolum et tam multas dæmonum catervas, et infidelium turbas, et mortis tyrannidem, et mala omnia, timeas, tamquam ipse sit infirmus et imbecillus : donec enim fecerit hæc omnia, oportet eum regnare : non hoc dicens, quod postquam fecerit, non regnabit, sed illud probans, quod etiamsi non nunc factum sit, omnino sit futurum. Non enim conscinditur ejus regnum : dominatur enim et potens est et manet, donec omnia recte confecerit. Hunc autem morem inveneris etiam in Veteri Scriptura, ut quando dicit, *Verbum autem Domini manet in æternum*; et, *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. 118. 89; et 101. 28). Hæc autem dicit propheta, et quæ sunt huiusmodi, quando narrat de rebus, quæ longo post tempore sunt gerendæ et omnino futuræ, crassiorum auditorum expellens timorem. Quod autem illud *Donec* et *Usque*, si de Deo dicantur, non sint verba finem significantia, audi quid dicat : *A sæculo et usque in sæculum tu es* (Psal. 89. 2); et iterum, *Ego sum* (Exod. 3. 14); et, *Donec*

consenseritis ego sum (Isai. 46. 4). Propterea et ultimam ponit mortem, ut ex aliorum victoria hoc quoque facile admittat is qui non credit. Quando ergo diabolum, qui mortem invexit, sustulerit, multo magis ejus opus dissolvit ac perfringit. Quoniam ergo ei omnia attribuit, quod evacuaverit principatus et potestates, quod regnum recte gesserit et administravit, dico autem fidelium salutem, orbis terræ pacem, malorum deletionem (hoc enim est regnum recte gessisse et administrasse, mortem dissolvere); neque dixit, quod Pater per ipsum, sed quod ipse evacuabit et abolebit et ipse ponet sub pedibus suis, neque usquam meminit Patris : jam timuit, ne videretur quibusdam a ratione alienioribus aut major Patre esse Filius, aut aliquod aliud principium ingentium; et propterea sibi cavens et rem in tuto collocans, lenit ac mitigat magnitudinem eorum quæ dicta sunt, dicens : *Omnia enim posuit sub pedibus suis*; res gestas rursus Patri adscribens, non tamquam sit impotens et imbecillus Filius (quomodo enim esset, de quo tam multa tulit testimonia, et cui attribuit omnia quæ dicta sunt?) sed propter quam dixi causam, et ut ostenderet Patri et Filio esse communia quæ facta sunt pro nobis. Nam quod ipse sibi suffecerit ad omnia sibi subjicienda, audi rursus Paulum dicentem : *Qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut sit conforme corpori gloriæ suæ, secundum operationem, qua etiam possit ipse subjicere sibi omnia* (Philipp. 3. 21). Deinde etiam usus est correctione dicens : *Cum autem dicat, omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecti ei omnia*; hinc quoque de Unigeniti gloria non parvum ferens testimonium. Si enim fuisset minor, et longe inferior, numquam eum subiisset hic metus. Neque hoc fuit contentus, sed aliud etiam ei addit, dicens. Nam ne quispiam suspicaretur et diceret, Quid tum, si non subjectus sit Pater? hoc non obstat quominus fortior sit Filius : veritus impiam hanc suspicionem, quoniam per illud non satis poterat hoc ostendere, addidit ex multa abundantia : *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi*; ostendens ejus magnam cum Patre concordiam, et quod is est principium bonorum omnium et causa prima, qui eum genuit, qui tam multa potest et recte gerit.

6. Si autem plura dixit quam res postulabat, ne mireris : Magistrum enim suum imitans hoc facit. Ipse enim volens ostendere illius concordiam cum eo qui ipsum genuit, et quod non præter ejus voluntatem advenerit, tantum descendit et se demittit, non quantum exigebat concordia demonstratio, sed quantum opus habebat presentium imbecillitas. Patrem enim rogat, non propter aliud quam propter hoc : et causam afferens dicit, *Ut credant quod tu me misisti* (Joan. 11. 42). Hunc ergo imitans, hic quoque dictione utitur ex abundantia, non ut coactam suspiceris servitutem, absit; sed ut absurda illa dogmata validius expellat. Nam quando vult aliquid radiciter evellere, magna utitur abundantia. Sic etiam dicens de muliere fidei et viro infidei, habentibus inter se

θή και ἐνταῦθα λογίζου, και μετὰ τῆς γνώμης ἐκδέχου ταύτης τὰ εἰρημένα.

ε'. Μετὰ δὲ τούτων και ἐτέρας αἰτίας ἐροῦμεν. Τίως και ἐκεῖνο ἀναγκαῖον εἶπαι, ὅτι και περὶ ἀναστάσεως ὁ λόγος ἦν τῷ Παύλῳ, πράγματος ἀδυνάτου δοκοῦντος εἶναι και σφόδρα ἀπιστομένου· και πρὸς Κορινθίους ἐπέστελλον, ἔνθα πλείους οἱ φιλόσοφοι οἱ τὰ τοιαῦτα κωμωδοῦντες ἀεί. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀλλήλοις συρρήγνυμενοι, ἐν τούτῳ πάντες, ἅτε ἐξ ἐνὸς στόματος, συνἐπνευσαν, δογματίζοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν. Ἀγωνιζόμενος τοίνυν ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως οὕτως ἀπιστομένης και καταγελωμένης και διὰ τὴν πρόληψιν τὴν γεγεννημένην και διὰ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, και βουλόμενος κατασκευάσαι τὸ δυνατόν, πρῶτον ἐκ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ἐργάζεται· και ἀποδείξας αὐτὴν και ἀπὸ τῶν προφητῶν και ἀπὸ τῶν ἑωρακῶτων και ἀπὸ τῶν πιστευσάντων, ἐπειδὴ ἔλαβεν ὡμολογημένην τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν, και τὴν τῶν ἀνθρώπων κατασκευάζει λοιπὸν· *Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται*, φησὶν, *οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*. Εἰτα συνεχῶς ταῦτα ἀντιστρέφας ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐτέρως πάλιν ἐπιχειρεῖ, ἀπαρχὴν αὐτὸν καλῶν, και δεικνὺς καταγοῦντα πᾶσαν ἀρχὴν και ἐξουσίαν και δύναμιν και θάνατον ἔσχατον. Πῶς οὖν καταργηθεῖ, φησὶν, ἐὰν μὴ πρότερον, ἅπερ εἶχεν, ἀποδόλῃ σώματα; Ἐπεὶ οὖν μεγάλη περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐφθέγγετο, ὅτι παραδίδωσι τὴν βασιλείαν, τουτέστιν, ὅτι αὐτὸς ἀνύει ταῦτα, και αὐτὸς τὸν πόλεμον νικᾷ, και πάντα τίθησιν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐπήγαγε, τὴν ἀπίστιαν τῶν πολλῶν ὑποθαύματος· *Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πᾶντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*. Οὐ τέλος ἐπιτιθεῖς τῇ βασιλείᾳ τὸ, *Ἀχρις*, εἶπεν, ἀλλ' ἀξιοπίστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, και θαρβεῖν παρασκευάζων. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἤκουσας, φησὶν, ὅτι καταργήσει πᾶσαν ἀρχὴν και ἔξουσίαν και δύναμιν, και τὸν διάβολον και τὰς τῶν δαιμόνων φάλαγγας τὰς τοσαύτας, και τῶν ἀπίστων τὰ πλήθη και τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα και τὰ κακὰ ἅπαντα, φοβηθῇς, ὡς ἀτονούντος αὐτοῦ· ἔως γὰρ ἂν ποιήσῃ ταῦτα πάντα, δεῖ βασιλεύειν αὐτόν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι μετὰ τὸ ποιῆσαι οὐ βασιλεύει, ἀλλ' ἐκεῖνο κατασκευάζων, ὅτι κἂν μὴ νῦν γένηται, πάντως ἔσται. Οὐ γὰρ διακόπτεται αὐτοῦ ἡ βασιλεία· κρατεῖ γὰρ και ἰσχύει και μένει, ἔως ἂν πάντα κατορθώσῃ. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος και ἐν τῇ Παλαιᾷ εὐροί τις ἂν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα*· και, [570] *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἰ, και τὰ ἐστῆ σου οὐκ ἐκλείψουσι*. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ προφήτης και τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴ περὶ πραγμάτων διηγῆται μακρῶ χρόνῳ κατορθουμένων και πάντως ἐσομένων, τὴν δειλίαν τῶν παχύτερων ἀκροστῶν ἐκβάλλων. Ὅτι δὲ τὸ, *Ἀχρις*, ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, και *Ἔως*, οὐκ ἔστι τέλους, ἀκουσον τί φησιν· *Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος και ἔως τοῦ αἰῶνος σὺ εἰ· και πάλιν, Ἐγὼ εἰμι*· και, *Ἔως ἂν καταργησῇς, ἐγὼ εἰμι*. Διὰ δὲ τοῦτο και ἔσχατον τίθησιν τὸν θάνατον, ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων νίκης και τοῦτο εὐπαράδεκτον γένηται τῷ ἀπιστοῦντι. Ὅταν γὰρ τὸν διάβολον ἀνέλῃ τὸν εἰσαγαγόντα τὸν

θάνατον, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἔργον τὸ ἐκεῖνου καταλύσει. Ἐπεὶ οὖν πάντα αὐτῷ ἀνατέθεικε, τὸ καταργεῖν τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τὸ κατορθῶσαι τὴν βασιλείαν, λέγω δὴ τῶν πιστῶν τὴν σωτηρίαν, τὴν τῆς οἰκουμένης εἰρήνην, τὴν τῶν κακῶν ἀναίρεσιν (τοῦτο γὰρ ἔστι τὴν βασιλείαν κατορθῶσαι, τὸ καταλύσαι τὸν θάνατον)· και οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Πατὴρ δι' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς καταργήσει, και αὐτὸς θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, και οὐδαμοῦ τοῦ γεγεννηκότος ἐμνημόνευσεν· ἐφοβήθη λοιπὸν, μὴ διὰ τοῦτο δόξῃ παρὰ τισι τῶν ἀλογωτέρων ἢ μείζων εἶναι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἢ ἐτέρα τις ἀρχὴ ἀγέννητος· και διὰ τοῦτο ἡρέμα ἀσφαλιζόμενος παραμυθίζεται τὸν ὄγκον τῶν εἰρημένων, λέγων· *Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· πάλιν τῷ Πατρὶ τὰ κατορθώματα ἀντιθεῖς, οὐκ ὡς ἀτονούντος τοῦ Παιδὸς (πῶς γὰρ, ὅς τοσαῦτα ἐμαρτύρησεν ἔμπροσθεν, και πάντα ἀνέθηκε τὰ εἰρημένα;), ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ἣν εἶπον, και ἵνα δεῖξῃ κοινὰ Πατρὶ και Υἱῷ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γεγόμενα ἅπαντα*. Ὅτι γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ἤρκεσεν εἰς τὸ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, ἀκουσον πάλιν Παύλου λέγοντος· *Ὅς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτόν και ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα*. Εἰτα και ἐπιδιορθώσει κέχρηται λέγων· *Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Τὰ πάντα ὑποτέτακται, δηλὸν ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα, οὐ μικρὰν κἀντεῦθεν τῷ Μονογενεῖ μαρτυρῶν δόξαν*. Εἰ γὰρ ἐλάττων ἦν και πολὺ καταδεέστερος, οὐκ ἂν τοῦτο ἐφοβήθη τὸ δέος ποτέ. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ και ἕτερον προστίθισι λέγων· *Ἵνα γὰρ μὴ τις ὑποπτεύῃ και λέγῃ· Τί γὰρ, εἰ και μὴ ὑποτέτακται ὁ Πατὴρ; οὐδὲν τοῦτο κωλύει ἰσχυρότερον εἶναι τὸν Υἱόν, δέισας τὴν ἀσεβῆ ταύτην ὑπόνοιαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο οὐκ ἔρκει και τοῦτο δεῖξαι, προστέθηκεν ἐκ περιουσίας πολλῆς*· *Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε και αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται*· τὴν πολλὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὁμόνοιαν δεικνὺς, και ὅτι οὗτος ἀρχὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν και αἰτία πρώτη, ὃ τὸν τοσαῦτα δυνάμενον και κατορθοῦντα γεγεννηκώς.

[371] ε'. Εἰ δὲ πλέον εἰρκεν ἢ ἀπῆτει τοῦ πράγματος ἡ ὑπόθεσις, μὴ θαυμάσης· τὸν γὰρ Διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος, ταῦτα ποιεῖ. Καὶ γὰρ ὁμόνοιαν αὐτὸς δεῖξαι βουλόμενος πρὸς τὸν γεγεννηκότα, και ὅτι οὐ παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀφίχεται, τοσοῦτον καταβαίνει, οὐχ ὅσον ἀπῆτει τῆς ὁμοιοῦς ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅσον ἐδεῖτο τῶν παρόντων ἡ ἀσθένεια. Εὐχεται γὰρ τῷ γεγεννηκῶτι δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διὰ τοῦτο, και τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησιν, *Ἵνα πιστεῦσιν ὅτι σὺ με ἀπέστειλεις*. Τοῦτον οὖν μιμούμενος και ἐνταῦθα ἐκ περιουσίας τῇ λέξει κέχρηται, οὐχ ἵνα δουλείαν κατηναγκασμένην ὑποπτεύσῃς, ἀπαγε, ἀλλ' ἵνα τὰ ἄτοπα ἐκεῖνα δόγματα ἐκ περιουσίας ἐκβάλῃ. Καὶ γὰρ ὅταν βούληται τι πρόβριζον ἀνασπάσαι, πολλῇ κέχρηται τῇ περιουσίᾳ. Οὕτω γοῦν και περὶ γυναικὸς πιστῆς λέγων και ἀνδρὸς ἀπίστου ὁμιλούντων ἀλλήλοις νόμῳ γάμου, ἵνα μὴ νομίῃ ἡ γυνὴ μολύνεσθαι ἀπὸ τῆς μίξεως και τῶν περιπλοκῶν τῶν περὶ τὸν

ἄπιστον, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος ἡ γυνή, οὐδ', ὅτι οὐδὲν βλάπτεται παρὰ τοῦ ἀπίστου, ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέων ἦν, ὅτι καὶ ὁ ἄπιστος ἡγίσταται δι' αὐτῆς, οὐ τοῦτο δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ Ἕλλην ἅγιος ἐγένετο ἐξ ἐκείνης. ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ῥήματος τὸν φόβον αὐτῆς ἐκλύσαι σπεύδων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῇ περιουσίᾳ τῆς λέξεως τὸ ἀσεβὲς ἐκείνο δόγμα ἀνελθὲν ἐσπουδακώς, εἶπεν ὅπερ εἴρηκεν. Ὡς περ γὰρ ἀσθενῶν τὸν ὕϊον ὑποπτεύειν, τῆς ἐσχάτης παρανομίας ἐστὶ· διόπερ αὐτὸ διορθοῦται λέγων, ὅτι *Πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*. οὕτω πάλιν ἀσεβέστερον τούτου τὸ ἐλάττωμα νομίζειν τὴν Πατέρα. Διὸ καὶ αὐτὸ μετὰ πολλῆς ἀναιρεῖ τῆς ὑπερβολῆς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ τίθησιν· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος*, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *Ἀλλοιόν* ὅτι. Εἰ γὰρ καὶ ὠμολόγηται, φησὶν, ἀλλ' ὅμως ἀσφαλίζομαι. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν εἰρημένων, ἐκεῖνο ἂν σε ἐροίμην· Ἄρα προσθήκη γίνεται ὑποταγῆς τότε τῷ ὕϊ; καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον καὶ Θεοῦ ἀνάξιον; ἡ γὰρ μεγίστη ὑποταγή καὶ ὑπακοή αὕτη, τὸν Θεὸν ὄντα δούλου μορφῇ λαβεῖν. Πῶς οὖν τότε ὑποταγῆσεται; Ὅρξῃ ὅτι τὴν ἄτοπον ὑποψίαν ἀναιρῶν, τοῦτο θέτει, καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπονοίας; Ὡς γὰρ Ὑῖω προσήκει καὶ Θεῷ, οὕτως ὑπακούει, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἀλλ' ἐλευθεριάζων καὶ ἐξουσίαν πᾶσαν ἔχων. Ἐπεὶ πῶς σύνθετος; πῶς ὡς ὁ Πατὴρ ἐγείρει, οὕτω καὶ αὐτὸς οὐς θέλει; πῶς τὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ πάντα, καὶ τὰ αὐτοῦ, τοῦ Πατρὸς; Ταῦτα γὰρ ἐξουσίαν ἀπρηκριθῆναι πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἡμῖν ἐνδείκνυται. Τί δέ ἐστι, *Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν*; Βασιλείας τοῦ Θεοῦ δύο οἶδεν ἡ Γραφή, τὴν μὲν κατ' οἰκείωσιν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλεύει μὲν γὰρ ἀπάντων, καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ δαιμόνων καὶ τῶν ἀντιτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον· βασιλεύει δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἐκόντων καὶ ὑποτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως. Αὕτη ἡ βασιλεία καὶ ἀρχὴν ἔχειν λέγεται· περὶ γὰρ ταύτης φησὶ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· *Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου*· περὶ ταύτης καὶ [372] αὐτὸς εἴρηκε τοῖς μαθηταῖς· *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*, τῷ γεγεννηκῶτι ἅπαντα ἀνατίθεις, οὐχ ὡς αὐτὸς οὐκ ἀρκῶν, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι Ὑῖός ἐστι, καὶ οὐχὶ ἀγέννητος. Ταῦτην οὖν παραδίδωσι, τοὔτεστι, κατορθοί. Τί ποτ' οὖν περὶ τοῦ Πνεύματος, φησὶν, οὐδὲν εἴρηκεν; Ὅτι οὐ περὶ τούτου ὁ λόγος αὐτῷ ἦν νῦν, οὐδὲ ὁμοῦ πάντα συγγεῖ· ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγῃ, *Εἰς ὃς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς*, οὐ πάντως ἔλαττον ἀφελὲς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο σιγᾷ, ἀλλ' ἐπειδὴ τέως οὐ κατήπειγε, τοῦτο εἶπεν. Οἶδε γὰρ καὶ τοῦ Πατρὸς μεμνησθαι μόνου, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Ὑῖον ἐκβαλοῦμεν· οἶδε καὶ τοῦ Ὑῖου καὶ τοῦ Πνεύματος μόνου, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Πατέρα ἀθετήσομεν. Τί δέ ἐστιν, *Ἰνα ᾗ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*; Ἰνα ἅπαντα εἰς αὐτὸν ἀνηρημένῃ ᾗ, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ἀνάρχους ὑποπτεύῃ, μηδὲ ἐτέραν βασιλείαν ἀπεσχισμένην. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοὺς πόδας ὡς καίμενοι τοῦ Πατρὸς, ὁ δὲ ἔχων αὐτοὺς

ὑπὸ πόδας ἐβρίμμενους μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν γεγεννηκότα, ἀλλ' ὁμονοῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, αὐτὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τῆς κακίας τὴν ἀναιρεῖσιν δηλοῦντα τοῦτο αὐτὸν εἰρηκεῖν φασίν, ὡς πάντων εἰκόντων λοιπὸν καὶ οὐδενὸς ἀνθισταμένου οὐδὲ πονηρευομένου. Ὅταν γὰρ ἁμαρτία μὴ ᾗ, εὐδελον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Εἰ δὲ μὴ ἀνίστανται τὰ σώματα, πῶς ταῦτα ἀληθῆ; ὁ γὰρ χαλεπώτατος ἐχθρὸς ἀπάντων θάνατος μένει ἀνίστας ὅπερ ἡθέλησεν. Οὐχί, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτήσονται λοιπὸν, φησὶ. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ σωματικοῦ διαλέγεται ἐνταῦθα. Πῶς οὖν καταργεῖται; νίκη γὰρ τοῦτο ἐστὶ, τὸ τὰ ἀφαιρεθέντα καὶ κατεχόμενα λαβεῖν. Εἰ δὲ μέλλει κατέχεσθαι ἐν τῇ γῇ τὰ σώματα, ἄρα μένει αὐτοῦ ἡ τυραννὶς, τοῦτων μὲν κατεχομένων, ἐτέρου δὲ οὐκ ὄντος σώματος ἔνθα ἡττηθήσεται. Ἄν δὲ τοῦτο, ὅπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, γένηται, ὥς περ οὖν καὶ γενήσεται, καὶ λαμπρὰ ἡ νίκη φανεῖται τοῦ Θεοῦ δυνάμεντος ἀναστήσασθαι τὰ κατασχεθέντα ὑπ' αὐτοῦ σώματα. Ἐπεὶ καὶ πολέμιον τότε τις νικᾷ, ὅταν λάβῃ τὰ σκῦλα, οὐχ ὅταν ἀφῇ παρ' αὐτῷ μένειν· εἰ δὲ μὴ τις τολμῇ τὰ αὐτοῦ λαβεῖν, πῶς ἂν φαίμεν αὐτὸν ἡττηθῆναι;

Ζ'. Τοῦτον καὶ ὁ Χριστὸς τῆς νίκης τὸν τρόπον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις νενικηκεῖν φησὶν, οὕτω λέγων· *Ὅταν δῶσῃ τὸν ἰσχυρόν, τότε καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσει*. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο, οὐδὲ νίκη σαφὴς ἂν εἴη. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τὸ θανάτου τῆς ψυχῆς ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐκ ἂν εἴποιμεν τοῦτο νίκην εἶναι· ἐκεῖνος γάρ ἐστιν ὁ νενικηκώς, οὐχ ὁ μὴ προσθεὶς τοῖς κακοῖς, ἀλλ' ὁ τὴν ἤδη γεγεννημένην τῶν παθῶν αἰχμαλωσίαν διαλύσας· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τὸ στῆναι τὸν θάνατον ἐπινεμόμενον τὰ σώματα φαλὴν ἂν εἶναι νίκην λαμπράν, ἀλλὰ τὸ τὰ κατασχεθέντα ἤδη παρ' αὐτοῦ ἀποσπασθῆναι. Εἰ δὲ ἔτι φιλονεικοῖεν καὶ λέγοιεν περὶ τοῦ ψυχικοῦ [373] θανάτου ταῦτα εἰρησθαι, πῶς ἔσχατος καταργεῖται οὗτος; καὶ γὰρ ἐφ' ἐκάστῳ βαπτιζομένῳ κατηργήθη τέλειον. Ἄν μὲν τοι περὶ σώματος λέγῃς, ἔχει χώραν τὸ εἰρημένον, οἷον ὅτι ἔσχατος καταργεῖται. Εἰ δὲ τις ἀποροῇ τίνας ἕνεκεν περὶ ἀναστάσεως σώματα ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἦν τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως εἰπεῖν. Τὸ γὰρ τοὺς ἀναστάντας δεῖξαι πάλιν ἀποθνήσκοντας, οὐκ ἦν ἀποδεικνύντος ὅτι εἰς τέλος καταργεῖται ὁ θάνατος. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἔσχατον αὐτὸν εἶπε καταργεῖσθαι, ἵνα μηκέτι ὑποπτεύσῃς αὐτὸν ἀνίστασθαι. Τῆς γὰρ κακίας ἀναιρεθείσης, πολλῶν μᾶλλον ὁ θάνατος παύσεται. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, τῆς πηγῆς ξηραίνουμένης, τὸν ἐξ αὐτῆς συνεστάναι ποταμὸν, καὶ τῆς ῥίζης ἀφανιζομένης, τὸν καρπὸν μένειν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ οἱ ἐχθροὶ καταργοῦνται τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων, μὴ ἀσφάλλωμεν ἐπὶ τοῖς εὐημεροῦσιν ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ὑψωθῆναι ἐκλείποντες, ὡσεὶ καπνὸς ἐξέλιπον. Ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ

consuetudinem lege matrimonii; ne existimaret mulier se polui ex concubitu et complexu infidelis, non dixit mulierem esse immundam, et nihil lœdi ab infideli, sed quod est multo amplius, per ipsam sanctificatum esse infidelem (1. Cor. 7. 14): non hoc volens ostendere, quod Græcus factus sit ex illa sanctus, sed verbi exasperatione studens ejus metum solvere. Ita hic quoque, cum dictionis vi studisset impium illud dogma tollere, dixit id quod dixit. Sicut enim imbecille Filium suspicari, est extreme iniquitatis: quamobrem id corrigat, dicens, *Omnes inimicos suos ponet sub pedibus suis*: ita rursus est hoc magis impium existimare Patrem illo esse minorem. Quamobrem id quoque tollit cum magna exasperatione. Vide autem quomodo id ponat: non dixit enim simpliciter, *Præter eum qui subiecit*, sed adjecit, *Sine dubio*, rem confirmans et muniens, quamvis de illa jam constet. Et ut scias hanc esse causam eorum quæ dicta sunt, illud ex te sciscitabor, Fitne tunc accessio subjectionis Filio? et quomodo non est absurdum, et Deo indignum? maxima enim est subjectio et obelientia, quod cum sit Deus, servi formam acceperit. Quomodo ergo tunc subjiçitur? Vides quod absurdum tollens suspicionem hoc posuerit, idque eam eo quo par est sensu? Nam ut Filium decet et Deum, sic obedit, non more humano, sed libere se gerens et omnem habens potestatem. Alioqui quomodo est concessor? quomodo sicut Pater, sic ipse quoque quos vult suscitât (*Joan. 5. 21*)? quomodo quæ sunt Patris, sunt ejus omnia; et quæ ejus sunt, Patris (*Joan. 17. 10*)? Hæc enim nobis indicant exactam et perfectam ejus cum Patre potestatem. Quid est autem, *Quando tradiderit regnum*? Duo regna Dei novit Scriptura: unum quidem ex conjunctione seu proprietate, alterum ex creatione. Nam in omnes quidem regnum obtinet, Græcos, Judæos, dæmones, adversarios, ratione creationis; regnum autem obtinet in fideles et voluntarios et subiectos, ratione conjunctionis. Hoc regnum dicitur etiam habere imperium: de eo enim dicit etiam in secundo Psalmo, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam* (Psalm. 2. 8): de eo etiam ipse dixit discipulis, *Data est mihi omnis potestas a Patre meo* (Matth. 28. 18); ei qui genuit omnia adscribens, non quod ipse non sufficiat, sed ostendens quod sit Filius, et non ingenuus. Hoc ergo tradit, hoc est, recte gerit. Quare autem, inquit, nihil dixit de Spiritu? Quoniam nunc de ipso non agitur, neque omnia simul confundit. Nam etiam quando dicit, *Unus Deus Pater, et unus Dominus Jesus* (1. Cor. 8. 6), non omnino minorem sinens esse Spiritum, propterea tacet, sed quoniam tunc res non urgebat, hoc dixit. Scit enim et Patris solus meminisse; nec ideo Filium ejicimus: scit etiam et Filii et Spiritus solius meminisse; nec propterea Patrem abolebimus. Quid est autem, *Ut sit Deus omnia in omnibus*? Ut omnia ab ipso pendeant; ne quis existimet duo esse principia sine principio, neque aliud regnum divisum. Nam quando strati quidem jacuerint inimici sub pedibus Filii, qui

eos autem habet jacentes sub pedibus, cum Genitore non agitat seditionem, sed est in perfecta cum eo concordia; ipse erit omnia in omnibus. Quidam autem dicunt ipsum hæc dixisse, significantia abolitionem villi, utpote cum omnes deinceps cedant et nullus resistat, nec maligne se gerat. Nam quando non fuerit peccatum, est perspicuum quod Deus erit omnia in omnibus. Si autem corpora non resurgent, quomodo sint hæc vera? gravissimus enim manet omnium inimicus, nempe mors, iis quæ voluit confectis. Nequaquam, inquit; neque enim amplius peccabunt. Et quid tum? neque enim de morte animæ, sed de morte corporis hic loquitur. Quomodo ergo illa aboletur? hoc est enim victoria, ea quæ sunt ablata, et quæ detinentur accepisse. Si autem in terra detinenda sunt corpora, manet ergo ejus tyrannis, cum hæc quidem detineantur, aliud autem non sit corpus ubi vincatur. Si ergo hoc fiat, quod dicit Paulus, sicut certe fiet, præclara etiam apparebit victoria, cum Deus poterit suscitare illa quæ ab ipsa detenta sunt corpora. Nam tunc vincit quispiam inimicum, quando acceperit spolia, non quando ipsa siverit apud eum manere: si nemo autem audeat quæ sunt ejus accipere, quomodo dixerimus esse victum?

7. Hoc etiam modo victoriæ Christus in Evangeliiis dicit se vicisse his verbis: *Quando alligaverit sortem, tunc et vasa ejus diripiet* (Matth. 12. 29). Alioqui si hoc non factum, ne manifesta quidem fuerit victoria. Nam sicut si de morte animæ agatur, qui est mortuus, fuit justificatus a peccato, neque hoc dixerimus esse victoriam; ille enim est qui vicit, non qui malis nihil addidit, sed qui eam quæ jam erat animi motuum solvit captivitatem: ita hic quoque non stitisse mortem corpora depascentem, esse dixerim præclaram victoriam, sed quæ jam detenta erant corpora ab ipsa avelli. Si autem adhuc contendant et dicant de morte animæ hæc esse dicta, quomodo illa aboletur ultima? nam in unoquoque qui baptizatur, plene est abolita. Sed si dicas de corpore, locum habet quod dictum est, nempe quod mors ultima aboleatur. Si quis autem dubitans quærat, cur cum visseret de resurrectione, in medium non adduxerit corpora quæ resurrexerunt tempore Domini, illud dixerimus, quod hoc non fuisset loqui de resurrectione. Eos enim qui resurrexerunt ostendere rursus mori, non erat demonstrantis quod mors postremo aboleatur. Propterea enim dixit eam aboleri ultimam, ne existimes eam amplius resurgere. Vitio enim sublato, multo magis mors cessabit. Neque enim fuerit consentaneum, ut si fons arescat, qui ex eo manat consistat fluvius, et si evanescat radix, maneat fructus. Quoniam ergo in die novissimo inimici Dei, abolentur cum morte et diabolo et dæmonibus, ne tristitia afficiamur, si Dei inimicis res prospere succedant. Inimici enim Domini, simulatque glorificati et in altum elati fuerint, deficientes, tamquam fumus defecerunt. Quando videris aliquem Dei inimicum divitem, stipatum satellitibus, habentem multos assentatores, noli animum abjicere, sed gemit, lacrymare, Deum roga, ut eum referat in

ordinem et numerum amicorum : et quo magis rem suam bene gesserit cum sit inimicus, eo magis eum luge. Nam peccatores quidem semper oportet deflere, maxime autem quando abundant divitiis, et sunt eis res secundæ, sicut ægrotantes quando ventri indulgent et inebriantur. Sed sunt quidam, qui his verbis auditis, ita misere afficiuntur, ut propter hæc acerbe ingemiscant et dicant, Dignus sum lacrymis, qui nihil habeo. Recte dixisti, Qui nihil habes ; non quoniam non habes ea quæ ille habuit, sed quoniam rem ducis dignam quæ beata censeatur, ideo dignus es qui milites lugearis. Etenim si quis bona valetudine fruens, beatum judicet ægrotum, etiam in molli cubili jacentem, iste et illo multo miserior et infelicior, quod honorum suorum nullum habeat sensum. Quod quidem in his quoque videre licet accidere : unde etiam tota nostra vita confunditur et turbatur. Hæc enim verba innumerabiles perdiderunt et diabolo tradiderunt, et iis qui fame tabescunt fecerunt miserabiliores. Nam quod qui plura appetunt, sint etiam mendicis miserabiliores, ut qui majori et acriori laborent animi ægritudine, hinc est perspicuum.

Siccitas Antiochiæ. — Civitatem nostram invasit quondam siccitas, et extrema timebant omnes, Deumque rogabant, ut hunc metum solveret : et tunc licebat videre quod dictum fuit a Moyse, cælum factum æneum (*Deut.* 28. 23), et quotidie expectari mortem omni morte graviores. Sed cum postea visum esset benigno et clementi Deo, præter spem omnem, multa atque adeo infinita ex alto cecidit pluvia : et omnes jam festum diem agebant, tamquam qui ex ipsis portis mortis ascendissent. Sed in tantis bonis et communi omnium lætitia quidam ex iis, qui valde opulenti erant, circuibat mœstus et tristis, præ animi ægritudine mortuus, et multis causam rogantibus cur in communi omnium lætitia solus doleret, ne intus quidem continere potuit hanc gravem animi perturbationem, sed a morbi punctus tyrannide, causam in medium protulit : Cum habeam, inquit, innumeras mensuras frumenti, nescio ubi illas deponam. Huncine, dic quæso, pro his verbis beatum ducemus, pro quibus oportuisset eum obrui lapidibus, qui esset quavis fera crudelior, qui esset communis hostis ? Quid dicis, o homo ? doles quod non perierint omnes ut aurum cogeret ? non audivisti quid dicat Salomon : *Qui frumenti auget pretium, est populo execrandus* (*Prov.* 11. 26) ? sed circuis communis inimicus bonorum orbis terræ, et hostis liberalitati Domini totius mundi, et inammonæ amicus, vel potius servus ? An non oportebat linguam illam amputari ? non cor extinguere quod hæc verba pepererat ?

8. Vidistin' quomodo aurum non sinat homines esse homines, sed feras et dæmones ? Quid enim hoc divite fuerit miserabilis, qui optat quotidie esse famem, ut ei sit aurum ? Ad contrarium enim ei reddit animi perturbatio : neque enim lætatur abundantia possessionis fructum, sed propter hoc ipsum dolet quod infinita possideat. Atqui eum qui multa possidet, lætari oportet : iste autem propter hoc ipsum

animo angitur. Viden' quod, sicut dixi, non tantum ex presentibus accipiunt voluptatem qui sunt divites, quantam animi sustinent ægritudinem ex iis quæ nondum advenerunt ? Nam qui frumenti mensuras possidebat innumeras, magis dolebat et ingemiscabat, quam qui esuriebat : et qui necessarium quidem habebat alimentum, coronabatur et exultabat et Deo agebat gratias ; qui autem tam multa possidebat, ægre ferebat, et se periisse existimabat. Non est ergo abundantia quæ efficit voluptatem, sed mens philosophiæ dedita. Nam absque ea etiamsi quispiam omnia acceperit, tamquam omnibus privatus efficietur et lamentabitur. Hic enim, de quo nunc agitur, etiamsi tanto quanto voluisset pretio vendidisset quæ habebat, rursus deluisset. quod non pluris vendidisset : et si pluris potuisset, rursus aliam quævisset exsuperationem : et si modum uno aureo venundidisset, hic quoque rursus animi ægritudinæ fuisset laceratus, quod non tanti fuisset semimodius. Si autem ab initio non tanti fuit pretium, ne mireris. Nam et qui sunt ebrii, non ab initio incenduntur, sed cum multo mero fuerint impleti, tunc graviores accendunt flammam. Ergo isti quoque quo plura fuerint complexi, eo in majori sunt inopia : et qui plura lucrantur, ii magis egent. Hæc autem a me non solum illi dicta sunt, sed unicuique eorum qui hoc morbo laborant, et annonæ pretium augent, proximoque procurant paupertatem. Benignitatis enim et humanitatis nusquam apud illos est ratio ; sed ubique pecuniæ amor venalium tempore multos exagitat, ac frumentum et vinum ille quidem citius, hic vero vendit tardius ; neuter autem ob curam quam publicæ rei gerat, sed ille quidem ut plura accipiat, hic autem ne pauciora, sic mutato fructu.

Avarorum tenacitas. — Nam quoniam plures legis Dei magnam non habentes rationem, omnia tenent intus inclusa ; aliter eos Deus adducens ad benignitatem et humanitatem, ut vel ex necessitate aliquid boni faciant, majoris damni injicit metum : non sinens in multum tempus durare fructus terræ, ut saltem ex eorum corruptione damnum timentes, ea vel inviti tradant egentibus, quæ domi infossa male servant. Verum post hæc etiam sunt quidam adeo inexplebiles, ut ne hinc quidem castigentur. Multi certe etiam integra dolia exinanierunt, et ne cyathum quidem pauperi dederunt, nec pecuniæ tantillum egentibus, acetum autem ex vino factum totum humi jecerunt, doliaque sua simul cum vino corrumpere. Alii autem rursus cum ne offam quidem esurienti impertissent, integras frumenti capsas in fluvium projecerunt : et quoniam Deum non audierunt jubentem dare egenis, jubente tinea vel inviti quidquid erat intus effuderunt ad exitum et extremum interitum, multum quidem risum, multas autem execrationes in suum caput simul cum hoc damno attrahentes. Et quæ hic quidem sunt ejusmodi : quæ autem illie, quænam explicarit oratio ? Sicut enim isti a tinea exesum et inutile redditum frumentum in fluvios jaciunt : sic eos qui hæc fecerunt, propter hoc ipsum inutiles redditos, projicit Deus in fluvium ignis. Sicut enim fru-

πλουτοῦντα, δορυφορούμενον, κόλακας ἔχοντα πολλούς, μὴ καταπέσης, ἀλλὰ στενάξον, δάκρυσον, παρακάλεισον τὸν Θεόν, ὥστε αὐτὸν εἰς τοὺς φίλους κατατάξαι· καὶ ὅσῳ ἂν εὖ πράττη ἔχθρὸς ὢν, τοσούτῳ αὐτὸν μᾶλλον πένθησον. Τοὺς γὰρ ἁμαρτωλοὺς αἰετὶ μὲν θρηνεῖν δεῖ, μάλιστα δὲ ὅταν καὶ πλούτου καὶ πολλῆς ἀπολαύσιν εὐημερίας, καθάπερ τοὺς νοσοῦντας, ὅταν γαστρίζωνται καὶ μεθύσιν. Ἄλλ' εἰσὶ τινες, οἳ καὶ τούτων ἀκούοντες τῶν ῥημάτων, οὕτως ἀθλίως διάκεινται, ὥς στενάξιν ἐφ' ἑαυτοῖς πικρὸν καὶ λέγειν, ὅτι δακρύων ἄξιος· ἐγὼ δὲ μὴδὲν ἔχων. Καλῶς εἶπες, Ὁ μὴδὲν ἔχων, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις ἅπερ ἔχεις, ἀλλ' ἐπειδὴ μακαριστὸν τὸ πρᾶγμα νομίζεις· διὸ καὶ μυρίων ἄξιος ἂν εἴης θρήνων. Καὶ γὰρ εἴ τις ἐν ὑγείᾳ ζῶν μακαρίζῃ τὸν ἄρρωστοῦντα καὶ ἐν μαλακῇ στρωμνῇ κατακείμενον, ἐκείνου πολλῷ ταλαιπωρότερος καὶ ἀθλιώτερος οὗτος, ὅτι τῶν οἰκείων ἀγαθῶν οὐδεμίαν ἀσθῆσιν ἔχει. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ἔστιν ἰδεῖν συμδαίνων· ὅθεν καὶ ὁ βίος ἡμῶν ἅπας συγκέχυται καὶ τετράρακται. Ταῦτα γὰρ τὰ ῥήματα μυρίους ἀπώλεσε, καὶ τῷ διαβόλῳ προσέδωκε, καὶ τῶν λιμῷ τηχομένων ἔλεεινότερους ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ οἱ τοῦ πλείονος ἐφίεμενοι, οὗτοι καὶ τῶν προσαιτούντων εἰσὶν ἀθλιώτεροι, ἅτε καὶ μείζονι καὶ δριμυτέρᾳ ἀθυμίᾳ τούτων κατεχόμενοι, δῆλον ἐντεῦθεν.

Αὐχμὸς κατέλαβέ ποτε τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν, καὶ πάντες ἔτρεμον ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων, καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν λύσαι τοῦτὶ τὸ δέος· καὶ ἦν ἰδεῖν τότε τὸ ὑπὸ Μωϋσέως εἰρημένον, χαλκοῦν τὸν οὐρανὸν γεγενημένον, καὶ θάνατον τῶν ἀπάντων θανάτων χαλεπώτερον καθ' ἑκάστην προσδοκώμενον τὴν ἡμέραν. Ἄλλ' ὕστερον, δόξαν τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ, παρ' ἐλπίδα ἄκασαν πολλὸς κατεφέρετο καὶ ἄπειρος ἀνωθεν ὑετός, καὶ πάντες ἐν πανηγύρει καὶ ἑορτῇ λοιπὸν, ἅτε ἐξ αὐτῶν ἀναθάνατες τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν. [374] Ἄλλ' ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς καὶ τῇ κοινῇ πάντων εὐφροσύνῃ, τῶν ζαπλουτοῦντων τις τούτων στυγνὸς καὶ κατηφής, ἀποτεθνηκώς ὑπὸ τῆς ἀθυμίας περιτρεῖ, καὶ πολλὸν τὴν αἰτίαν συνθαγομένον, δι' ἣν ἐν τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων ἡδονῇ μόνος ἀλγεῖ, οὐδὲ κατασχέιν ἐνδον ἴσχυσε τὸ χαλεπὸν τοῦτο πάθος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ νοσήματος κεντούμενος, εἰς μέσον ἐξήνεγκε τὴν αἰτίαν· Μυρία γὰρ μέτρα σίτου κεκτημένος, φησὶν, οὐκ ἔχω πῶς διάθωμαι ταῦτα λοιπόν. Ἄρ' οὖν τοῦτον μακαριούμεν, εἰπέ μοι, ὑπὲρ τούτων τῶν ῥημάτων, ὑπὲρ ὧν καταλεύεσθαι αὐτὸν ἔδει, τὸν θηρίου παντὸς ὠμότερον, τὸν κοινὸν ἔχθρὸν; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; ἀλγεῖς ὅτι μὴ πάντες ἀπώλοντο, ἵνα σὺ συναγάγῃς χρυσίον; οὐκ ἤκουσας τί φησὶν ὁ Σολομὼν, Ὁ τιμιουλκὼν σίτον, δημοκατάρατος; ἀλλὰ περιέρχῃ κοινὸς ἔχθρὸς τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν, καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ δεσπότου τῆς οἰκουμένης πολέμιος, καὶ τοῦ μαμωνᾶ φίλος, μᾶλλον δε δοῦλος; Οὐ γὰρ ἐκκοπήναι τὴν γλῶτταν ἐκείνην ἔδει; οὐ γὰρ σβεσθῆναι τὴν καρδίαν τὴν ταῦτα τεκούσαν τὰ ῥήματα;

ἦ. Εἶδες πῶς οὐκ ἀφίησιν ἀνθρώπους εἶναι τοὺς ἀνθρώπους τὲ χρυσίον, ἀλλὰ θηρία καὶ δαίμονας; Τί γὰρ ἂν τούτου γένοιτο ἂν ἐλεεινότερον τοῦ πλουσίου,

τοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐχομένου γενέσθαι λιμὸν, ἵνα αὐτῷ γένηται χρυσίον; Καὶ γὰρ εἰς τοῦναντίον αὐτῷ τὸ πάθος περίσταται λοιπόν· οὐδὲ γὰρ χαίρει τῇ ἀφθονίᾳ τῆς τῶν καρπῶν κτήσεως, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἀλγεῖ λοιπόν, ὅτι ἄπειρα κέκτηται. Καίτοι τὸν πολλὰ κεκτημένον χαίρειν ἔδει· οὗτος δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀθυμεῖ. Ὅρξες εἶ, ὅπερ ἔλεγον, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῶν παρόντων καρποῦνται τὴν ἡδονήν οἱ πλουτοῦντες, ὅσην ἀπὸ τῶν μὴδέπω προσγενημένων ὑπομένουσι τὴν ἀθυμίαν; Ὁ γὰρ σίτου μυριάδας ἀπείρους κεκτημένος τοῦ πεινῶντος μᾶλλον ἤλγει καὶ ἔστενε· καὶ ὁ μὲν τὴν ἀναγκαίαν ἔχων τροφήν ἔσπεφανοῦτο καὶ ἐσκήρτα καὶ ἠὺχαρίσται τῷ Θεῷ· ὁ δὲ τοσούτον κεκτημένος ἐδυσχέρανε καὶ ἀπολωλέναι ἐνόμιζεν. Οὐκ ἄρα περιουσία ἐστὶν ἡ τὴν ἡδονὴν ποιοῦσα, ἀλλὰ γνώμη φιλόσοφος· ὥς ταύτης ἄνευ, κἂν τὰ πάντα τις λαθὼν ἔχη, ὥς πάντων ἔσπερμένους οὕτω διακρίσεται καὶ θρηνησεί. Ἐπεὶ καὶ οὗτος, περὶ οὗ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος, εἰ καὶ τοσαύτης ἀπέδοτο τιμῆς ἅπερ εἶχεν, ὅσης ἐβούλετο, πάλιν ἂν ἤλγησεν ὅτι μὴ πλείονος, καὶ εἰ πλείονος ἴσχυσε, πάλιν ἂν ἐτέραν ἐξήτησεν ὑπερβολὴν, καὶ εἰ τὸ μέδιμον ἐνδὸς χρυσίου διέθετο, κἀνταῦθα διεκόπητο πάλιν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, ὅτι μὴ τὸ ἡμιμέδιμον τοσούτου ἦν. Εἰ δὲ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοσούτου ἡ τιμὴ, μὴ θαυμάσιον· ἐπεὶ καὶ οἱ μεθύοντες οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἐμπίπρυνται, ἀλλ' ὅταν πολλοῦ τοῦ ἀκράτου ἐμφορηθῶσι, τότε χαλεπωτέραν ἀνάπτουσι τὴν φλόγα. Καὶ οὗτοι τοῖνυν ὅσῳ ἂν πλείονα περιβάλλωνται, τοσούτῳ ἔν μείζονι ἐνδείξῃ καθίστανται, καὶ οἱ πλείονα κερδαίνοντες, αὐτοὶ μάλιστα εἰσὶν οἱ πενόμενοι. [375] Ταῦτα δὲ μοι οὐ πρὸς τοῦτον εἰρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν τὰ τοιαῦτα νοσοῦντων, καὶ τὴν τῶν ὠνίων τιμὴν ἐπιτεινόντων, καὶ τῶν πλησίον τὴν πενίαν πραγματευομένων. Φιλανθρωπίας μὲν γὰρ οὐδεὶς οὐδαμοῦ λόγος· πενταχοῦ δὲ ὁ τῆς πλεονεξίας ἔρως ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς πράσεως πολλοὺς ἐξάγει, καὶ σίτον καὶ οἶνον ὁ μὲν θάπτει, ὁ δὲ βραδυτέρον ἀπέδοτο, οὐδέτερος μέντοι ἀπὸ κηδεμονίας, ἀλλ' ὁ μὲν, ἵνα πλείονα λάβῃ, ὁ δὲ ἵνα μὴ ἐλάττω, τραπέντος αὐτοῦ τοῦ καρποῦ.

Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πλείους οὐ πολὺν τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ποιοῦμενοι λόγον, πάντα ἐνδον κατακλείσαντες ἔχουσιν, ἐτέρως αὐτοὺς εἰς φιλανθρωπίαν ἐξάγων ὁ Θεὸς, ἵνα κἂν ἀνάγκη τι ποιήσῃσι χρηστὸν, μείζονος ζημίας ἐνέβαλε δέος, οὐκ ἀφίεις εἰς πολὺν διαρκεῖν χρόνον τῆς γῆς τοὺς καρποὺς, ἵνα κἂν τὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς δεδοικότες βλάβην, προθῶσι τοῖς δεομένοις καὶ ἄκοντες, ἅπερ οἴκοι κατορύξαντες τηροῦσι κακῶς. Ἀλλὰ γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω τινὲς εἰσὶν ἀπληγστοί, ὥς μὴδὲ ἐντεῦθεν παιδεύεσθαι. Πολλοὶ γοῦν καὶ πῆθους ἀλοκλήρους ἐκένυσαν, πένητι μὲν οὐδὲ κύαθον δόντες, οὐδὲ ἀργυρίου τοῖς δεομένοις, ὀξίνην δὲ γινόμενον εἰς τὴν γῆν ρίψαντες ἅπαντα, καὶ τοὺς πῆθους αὐτῶν προσδιαφθεύραντες τῷ καρπῷ. Ἐτεροι δὲ πάλιν οὐδὲ μάζης μῖς τῷ πεινῶντι μεταδόντες, ὀλόκληρα σιτοδοχεῖα εἰς ποταμὸν ἐρρίψαν· καὶ ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ κελεύοντος διδόναι τοῖς δεομένοις οὐκ ἤκουσαν, τοῦ σητῆς ἐπιτάττοντος καὶ ἄκοντες, τοὺς ἐνδον ἅπαν ἐξήντησαν εἰς ἀπώλειαν καὶ φθορὰν

ἐσχάτην, πολὺν μὲν τὸν γέλωτα, πολλὰς δὲ τὰς ἀρὰς κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς μετὰ τῆς ζημίας ἐπισπασάμενοι ταύτης. Καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα, τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐκεῖ τίς παραστήσει λόγος; Ὡς περ γὰρ οὗτοι τὸν σητόδρωτον ἐνταῦθα σῖτον ἀχρηστον γενόμενον εἰς ποταμούςς ῥίπτουσιν, οὕτω τοὺς ταῦτα ἐργασαμένους δι' αὐτὸ τοῦτο ἀχρήστους γενομένους εἰς τὸν τοῦ πυρὸς ῥίπτει ποταμὸν ὁ θεός. Καθάπερ γὰρ τὸν σῖτον ὁ σῆς καὶ ὁ σκώληξ, οὕτω τὰς τοῦτων ψυχὰς ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἀπανθρωπία διέφραγε. Τοῦτων δὲ αἷτιον τὸ τοῖς παροῦσι προσηλωθῆαι, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην κεχηρῆναι μόνον· ὅθεν καὶ μυρίας ἀθυμίας μεστοὶ γίνονται οἱ τοιοῦτοι. Κἂν γὰρ ὅτι οὖν εἴπη; ἡδύ, πάντα ἱκανός· ἔστιν ἀφανίσαι τῆς τελευτῆς ὁ φόβος, καὶ τέθηκεν ὁ τοιοῦτος εἰς ζῶν. Καὶ τὸ μὲν τοὺς ἀπίστους ταῦτα πάσχειν, θαυμαστὸν οὐδέν· ὅταν δὲ οἱ τοσούτων μυστηρίων ἀπολελαυκότες, καὶ τοσαῦτα περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφῆσαντες, τοῖς παροῦσιν ἐμφοιλογώσῃ, τίνος ἂν εἰς ἀξιοὶ συγγνώμης; Πόθεν οὖν γίνεται τὸ τοῖς παροῦσιν ἐμφοιλωρεῖν; Ἀπὸ τοῦ τρυφῇ προσέχειν, καὶ λιπαίνειν τὴν σάρκα, καὶ θροῦπτειν τὴν ψυχὴν, καὶ βαρὺ τὸ φορτίον ἐργάζεσθαι καὶ πολὺ τὸ σκότος καὶ παχὺ τὸ παραπέτασμα. Ἐν γὰρ τῇ τρυφῇ τὸ μὲν κρεῖττον δουλοῦται, τὸ δὲ χεῖρον κρατεῖ· καὶ τὸ μὲν τυφλοῦται πάντοθεν καὶ σύρεται πεπιρωμένον, τὸ δὲ ἄγει καὶ περιάγει πανταχοῦ, ἐν [376] τῇ τῶν ἀγομένων ὀφείλον κεῖσθαι τάξει. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ σύνδεσμος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα, τοῦτο τοῦ Δημιουργοῦ μηχανησάμενος, ἵνα μὴ ὡς ἀλλότριον αὐτὸ πέθῃσσι νες μισεῖν.

Θ'. Ὁ μὲν γὰρ θεὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐκέλευσε φιλεῖν· ὁ δὲ διάβολος· τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥς καὶ τὸ οἰκεῖον σῶμα πείσαι τινὰς μισεῖν. Ὅταν γὰρ εἴπη, ὅτι τοῦ διαδόλου ἔστιν, οὐδὲν ἄλλο κατασκευάζει, ἢ τοῦτο· ὅπερ ἐσχάτης ληρωδίας ἔστιν. Εἰ γὰρ τοῦ διαδόλου ἔστι, τίς ἡ τοσαύτη συμφωνία, ὥς ἐπιτήθειον αὐτὸ πάντοθεν εἰς τὰς τῆς φιλοσόφου ψυχῆς ἐνεργείας κατασκευάσαι; Καὶ εἰ ἐπιτήθειον, φησὶ, πῶς αὐτὴν τυφλοῖ; Οὐχὶ τὸ σῶμα ἔστι τὸ τυφλοῦν τὴν ψυχὴν, ἅπαντα, ἀνθρώπων, ἀλλ' ἡ τρυφή. Τῆς δὲ τρυφῆς πόθεν ἐπιτέμεθα; Οὐ παρὰ τὸ σῶμα ἔχειν, οὐδαμῶς, ἀλλὰ παρὰ προαίρεσιν πονηράν. Τὸ γὰρ σῶμα τροφῆς δεῖται, οὐ τρυφῆς, τὸ σῶμα τοῦ τρέφεσθαι χρῆζει, οὐχὶ τοῦ διακόπτεσθαι καὶ διαβῆναι. Οὐδὲ γὰρ ψυχῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῷ σώματι τῷ τρεφομένῳ πολέμιον ἡ τρυφή. Καὶ γὰρ ἀσθενέστερον ἀντὶ ἰσχυροῦ γίνεται, καὶ μαλακώτερον ἀντὶ στερέου, καὶ ἐπίνοσον ἀντὶ ὑγιεινοῦ, καὶ βαρύτερον ἀντὶ κοῦφου, καὶ ἀραιότερον ἀντὶ πυκνοῦ, καὶ αἰσχρὸν ἀντὶ ὠραίου, καὶ δυσωδέστερον ἀντὶ εὐώδους, καὶ ἀκάθαρτον ἀντὶ καθάρου, καὶ περιωδύον ἀντὶ ἀναιμένου, καὶ ἐχρηστον ἀντὶ χρησίου, καὶ παλαιὸν ἀντὶ νέου, καὶ σαθρὸν ἀντὶ ἰσχυροῦ, καὶ βραδὺ καὶ νωθρὸν ἀντὶ ταχείας, καὶ χυλὸν ἀντὶ ἀρτίου. Καίτοι εἰ τοῦ διαδόλου ἦν, οὐκ ἐχρὴν ὑπὸ τῶν αὐτοῦ παραβλάπτεσθαι, τῆς κακίας λέγω. Ἀλλ' οὔτε τὸ σῶμα, οὔτε τὰ στίβια, τοῦ διαδόλου, ἀλλ' ἡ τρυφή μόνη. Διὰ γὰρ ταύτης τὰ μυρία ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος· ἀνύει κακὰ· οὕτω δῆμον ὁλόκληρον ἐξετραχίλισεν· Ἐλεπάρωθ

γάρ, φησὶ, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἐπλατύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡγιστὸς. Καὶ Σοδόμοις δὲ ἐνταῦθεν ἡ ἀρχὴ τῶν κεραυνῶν ἐκείνων ἐγένετο. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Ἱεζεκιὴλ ἔλεγε· Πλήρ τοῦτο τὸ ἀνόμημα Σοδόμων, ἐν ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐν πλεονομίᾳ ἄρτων καὶ ἐν εὐθηρίαις ἐσπιδάλων.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ἡ δὲ σαταλῶσα, ζῶσα τέθνηκε. Τί δήποτε; Ὅτι ὥς περ τάφον τὸ σῶμα περιφέρει μυρίους συνδεδεμένους κακοίς. Εἰ δὲ τὸ σῶμα οὕτως ἀπόλλυται, πῶς ἡ ψυχὴ διακείσεται, πόσου θορύβου, πόσων κυμάτων, πόσης ζάλης ἀνάπλεως ἔσται; Διὰ τοι τοῦτο πρὸς πάντα ἀχρηστος γίνεται καὶ οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἀκοῦσαι, οὔτε βουλευσθαι, οὔτε τι πράξει τῶν δόντων βράδιος δυνήσεται· ἀλλ' ὥς περ κυβερνήτης, χειμῶνος κρατήσαντος τῆς τέχνης, αὐτῷ τῷ πλοῖῳ καὶ τοῖς ἐπιβάταις ὑποδρύχιος γίνεται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος· εἰς τὴν χαλεπὴν τῆς ἀναίσθησις καταποντίζεται ἀβυσσόν. Καὶ γὰρ καθάπερ μύλην τινὰ τὴν γαστέρα ἡμῶν ἐνέθηκεν ὁ θεός, σύμμετρον αὐτῇ δύναιμιν δούς, καὶ τάξας μέτρον βῆτον, ὅπερ αὐτὴν ἀλεῖν δεῖ καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἄν οὖν τις ἐπιβάλῃ πλεῖονα, ἀκατέργαστα [377] γενόμενα τῷ παντὶ λυμάνηται. Ἐντεῦθεν νόσοι καὶ ἀσθενεῖαι καὶ ἀμορφίαι· καὶ γὰρ οὐκ ἐπίνοσον μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰσχροὶν ποιεῖ ἡ τρυφή τὴν καλὴν. Ὅταν γὰρ ἐρεύγηται συνεχῶς ἀηδὴ, καὶ σεσηπότος οἴνου πνέη, καὶ πλεόν τοῦ δέοντος ἐρυσθῇνηται, καὶ τὸν προσήκοντα γυναικὶ ρυθμὸν διαφείρῃ, καὶ τὴν εὐκοσμίαν ἀπολέσῃ πάσαν, καὶ πλεονάζῃ μὲν ἡ σὰρξ γίνεται, ὑφαίμασι δὲ καὶ διατεταμέναι αἱ βλεφαρίδες, καὶ πάχος πλεόν τοῦ δέοντος, καὶ πολυσαρξία περιτετῇ· ἐννόησον πόση γίνεται ἐντεῦθεν ἀηδία. Ἐγὼ δὲ καὶ ἱατρῶν ἤκουσα λεγόντων, ὅτι πολλοὺς καὶ πρὸς ὕψος ἀναδραμεῖν ἡ τρυφή μάλιστα ἐκάλυσε. Τοῦ γὰρ πνεύματος ἐγκοπτομένου τῷ πλῆθει τῶν καταβαλλομένων καὶ περὶ τὴν τούτων ἐργασίαν ἀσχολουμένου, ὅπερ εἰς αὐξήσειν ἔδει προχωρεῖν, τοῦτο δαπανᾷται εἰς τὴν τῶν περιττῶν ἐργασίαν. Τί ἂν τις εἴποι τὰς ποδαγίας, τὸ βεῦμα τὸ πανταχοῦ πλανώμενον, τὰς ἄλλας νόσους τὰς ἐντεῦθεν, τὴν βδελυρίαν ἄπασαν; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀηδὲς, ὥς γυνὴ πολλὰ σιτούμενη. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς πενομέναις πλεῖονα τὴν εὐμορφίαν ἴδοι τις ἂν, τῶν περιττωμάτων ἀναλίσκομένων καὶ οὐχὶ προσπεπλασμένων αὐταῖς, πληθεῖ τινος περιτοῦ δίκην, εἰκὴ καὶ μάτην. Ἡ γὰρ καθήμερινὴ γυμνασία καὶ οἱ πόνοι καὶ αἱ ταλαιπωρίαι καὶ ἡ σύμμετρος τρέψα καὶ ἡ λιτὴ διαίτα πολλὴν μὲν αὐταῖς τῆς εὐεξίας, πολλὴν δὲ ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὥραν παρέχουσιν. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν τῆς τρυφῆς λέγοις, μέχρι τῆς φάρυγγος αὐτὴν εὐρήσεις μόνον. Ὅμοῦ τε γὰρ τὴν γλῶτταν παρῆλθε καὶ ἀπέπτῃ, πολλὰς ἐναφείσα τὰς ἀηδίας. Μὴ γὰρ μοι κατακαίμενους μόνον τοὺς τρυφῶντας ἴδῃς, ἀλλ' ὅταν αὐτοὺς ἀναστάντας ἴδῃς, τότε παρακολούθησον, καὶ ὄψῃ θηρίων μᾶλλον καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων σώματα. Ὅψῃ γὰρ καρτεβαρύνοντας, διατεινομένους, συνδεδεμένους, κλίνης δεομένους καὶ στρωμνῆς καὶ ἡσυχίας πολλῆς, καὶ καθάπερ ἐν κλυδωνίῳ πολλῷ ταραττομένους, καὶ τῶν

nientum tinea et vermis, ita istorum animas exedit crudelitas et inhumanitas. Horum autem causa est, quod sint affixi praesentibus, et ad vitam solum praesentem inhiant: unde etiam sit ut ingenti pleni sint animi aegritudine. Nam etiamsi quidvis jucundum et suave dixeris, ad omnia delenda sufficit metus mortis: qui autem est huiusmodi, est mortuus adhuc vivens. Et quod infidelibus quidem haec accidant, non est mirum: quando autem ii, qui tot et tanta perceperunt mysteria et de futuris tam multa sunt philosophati, rebus praesentibus addicti in eis lubenter versentur, quamam fuerint digni venia? Qui sit autem, quod lubenter versentur in praesentibus? Ex eo quod incumbant deliciis, carnem saginent, animam frangant ac molliant, et gravo onus reddant, multasque tenebras et crassum velum obtendant. Nam in deliciis quidem ibi, quod est melius, redigitur in servitutem; quod est autem pejus, dominatum obtinet: et illud, quidem nodique excacatur, manumque ac inutilum trahitur; hoc autem in omnes partes agit et circumagat, cum deberet esse in loco et ordine eorum quae aguntur. Est enim magnum animae vinculum eum corpore, idque providit et procuravit Opifex, ne tamquam alienum id odisse aliqui persuaderent.

9. Nam Deus quidem jussit diligere inimicos: diabolus autem tantum potuit, ut persuaserit aliquibus etiam suum corpus odisse. Nam quando dicit id esse diaboli, nihil aliud quam hoc probat: quod est extremi delitii. Si enim est diaboli, quis est huiusmodi consensus et concordia, ut id reddat omni ex parte aptum ad operationes animae, quae tenetur studio philosophiae? At si est, inquit, aptum, quomodo illam excacat? Non est corpus quod excacat animam, absit, sed deliciae. Delicias autem undenam appetimus? Non utique ex eo, quod corpus habeamus, sed ex prava liberi arbitrii electione. Corpus enim eget alimento, non deliciis; corpus opus habet ut alatur, non ut infringatur et diffusetur. Neque enim animae tantum, sed etiam ipsi corpori quod alitur, hostes sunt deliciae. Nam pro robusto sit imbecillius, pro firma mollius, pro salubri valetudinarium, pro levi gravius, pro denso rarius, et turpe pro formoso, et pro bene olente pejus olens ac sordidum, et pro mundo immundum, et dolore agitatum pro remisso, inutile pro utili, vetus pro novo, putridum pro forti, tantumque et hebes pro celeri, et claudum pro recto et integro. Atqui si esset diaboli, non oporteret ipsum ab eo ledi, a vitio inquam. Sed neque corpus, neque cibi sunt diaboli, sed solae deliciae. Nam per eas sceleratus ille daemon mala efficit innumerabilia: sic populum integrum pessum dedit. *Lupingnatus est enim, inquit, et dilatatus, et recalcitrat dilectus (Deut. 32. 15).* Porro hinc quoque Sodomis fuit illorum fulminum initium. Quod quidem significans Ezechiel dicebat: *Sed haec iniquitas Sodomorum: in superbia, et in abundantia panis, et in rebus secundis ac explebant deliciis (Ezech. 16. 48).*

Quanta mala ex gula oriuntur.—Propterea Paulus quoque dicebat: *Quae autem in deliciis degit, vi-*

vens est mortua (1. Tim. 5. 6). Quare? Quoniam circumfert corpus tamquam sepulcrum, colligatum malis innumerabilibus. Si autem corpus ita perit, quomodo afficietur anima, quanto tumultu, quantis fluctibus, quanta tempestate erit referta? Propterea quidem certe ad omnia sit inutilis, et nec dicere, nec audire, neque consultare neque aliquid agere eorum quae decet facile poterit: sed sicut gubernator, si tempestas vicerit artem, cum ipsa nave et vectoribus submergitur: ita etiam anima eum corpore demergitur in gravem abyssum insensibilitatis. Nam sicut quamdam molam Deus nobis ventrem indidit, data congruenti et moderata facultate, et certa constituta mensura, quam ipsum oportet quotidie molere. Si quis ergo plura injiciat, ea non confecta universo exitium afferunt. Hinc morbi et imbecillitates et deformitates: non enim solum morbidam, sed et turpem faciunt deliciae eam quae pulchra erat. Quando enim injucunda assidue eructat, et putridum vinum spirat, et plus quam par sit rubescit, et eum qui mulieri convenit ornatum corrumpit, omnemque perdit decorem et honestatem; et flaccida quidem sit caro, sanguinea autem et intensa supercilia, et major quam par sit crassitudo, et supervacanea carnis excrementa: cogita quanta hinc sit insuavitas et molestia. Audivi quoque medicos dicentes, multis impedimento fuisse delicias ne proceriore essent statura. Nam cum intersecetur spiritus multitudine eorum quae deiciuntur, et occupetur in iis conficiendis, quod oportebat ad augmentum procedere, id in supervacaneorum insumitur confectione. Quid dixeris de podum doloribus, de rheumate quod oberat in omnes partes, quid de aliis morbis qui hinc oriuntur, et aliis abominandis? Nihil est enim aequè injucundum et insuave ut mulier, quae multa comedit. Propterea in pauperculis videris majorem formae pulchritudinem, dum consumuntur excrementa, et non adhærent neque frustra adjiciuntur ipsis instar luti supervacanei. Nam quotidiana exercitatio, labores, afflictiones, mensa moderata et tenuis vitae ratio, multam eis præbent bonam habitudinem, et hinc quoque magnam pulchritudinem. Si autem obtendas deliciarum voluptatem, eam invenies solum usque ad gulam: nam simul atque linguam præterit, avolat, multas immittens molestias. Ne mihi enim solum accumbentes videas eos qui vivunt in deliciis, sed quando videris eos surrexisse, tunc sequere, et videbis magis esse ferarum et brutorum corpora, quam hominum. Videbis enim capite gravatos, pandiculantes, colligatos, lecto opus habentes, stragulis et multa quiete, et tamquam in multis undis fluctibusque jactatos et perturbatos, et iis qui servant opus habentes, cupientesque in illo esse statu, in quo erant priusquam disrumperentur. Tamquam enim gravidæ mulieres, ita gravati ventres circumferunt, et vix ingrediuntur, vix aspiciunt, vix loquuntur, et vix omnia. Quod si contigerit eos parum dormire, absurda rursus vident somnia, et referta visis innumerabilibus. Quid rursus dixeris de alia illorum insania,

de re, inquam, venerea? Nam ea quoque ex hoc fonte manat: et sicut equi in seminas furore perciti, ita ebrietatis cestro stimulati, omnes insiliunt, stolidius et furiosus quam illi exsultantes, et multa alia indecore facientes, quæ nefas quidem est dicere. Neque enim sciunt ea, quæ patiuntur, neque quæ agunt. Sed non est ejusmodi is qui non dat operam deliciis; sed sedet in portu, aliorum videns naufragia, et pura perpetuaque fruitur voluptate, eam quæ

libero homini convenit vitam agens. Hæc ergo scientes, fugiamus mala convivia deliciarum et mensam teneamus tenuem: ut et anima et corpore bene affecti, omnem operemur virtutem, et bona futura assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XL.

CAP. 15. v. 29. *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? quid et baptizantur pro illis?*

1. *Marcionistarum ritus.* — Aliud rursum caput aggreditur, aliquando quidem ex iis quæ Deus facit, aliquando autem ex iis quæ ipsi agunt, probans ea quæ dicuntur. Est autem hoc ad defensionem non parvum argumentum, quando eos qui contradicunt, adducit testes eorum quæ dicuntur, per ea quæ faciunt. Quid est ergo quod dicit? an vultis primum dicam, quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio quidem fore ut risum multum moveam; verum etiam propterea maxime dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud eos excesserit, sub lecto mortui absconso aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquuntur rogantque velint accipere baptismum: deinde illo nihil respondente, qui est absconsus inferne, pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, perinde ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum dixisse, *Qui baptizantur pro mortuis*. Vidistin' magnam irrisionem? convenitne adversus ea disceptare? Ego quidem non arbitror: nisi disserere oporteat cum furentibus pro iis quæ loquuntur delirantes. Ut nemo autem capiat ex simplicioribus, necesse est ut hanc quoque disceptationem adversus eos instituamus. Nam si hoc diceret Paulus, cur minatus est Deus ei qui non baptizatur? non potest enim fieri ut quispiam deinceps non baptizetur, hoc excogitato, Alioqui vero non est culpa ejus qui excessit, sed ejus qui vivit. Quibusnam autem dixit, *Nisi comederitis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (Joan. 6. 54)? vivisne an mortuis, dic queso? et rursus, *Nisi quis regeneratus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei* (Id. 3. 5)? Si enim hoc permittitur, nec opus est voluntate et instituto ejus qui accipit, nec assensu ejus qui est in vita; quid vetat quominus et ethnici et Judæi sic fiant fideles, aliis post illorum decessum pro illis hæc facientibus? Sed ne aranearum telas amplius conscindentes, inaniter laboremus, age hujus dictionis vim explicemus. Quid ergo dicit Paulus? Vobis primum, qui mysteriis estis initiati, volo in memoriam revocare eam dictionem, quam in illa vespera jubent vos dicere qui mysterio initiati, et

tunc quid dicat Paulus explicabo: sic enim hoc quoque vobis erit dilucidius. Nam post alia omnia hoc addimus, quod nunc dicit Paulus. Et volo quidem aperte hoc dicere: non audeo autem propter eos qui non sunt initiati: ii enim expositionem nobis faciunt difficiliorem, ut qui nos cogant vel non aperte dicere, aut eis arcana enuntiare. Sed tamen dicam, quoad ejus a me fieri poterit, tecte et adumbrate. Nam post mysticorum illorum et terribilium verborum enuntiationem, et horrendas regulas dogmatum, quæ e cælo sunt demissa, hoc quoque in fine addimus, quando sumus baptizandi, jubentes dicere, Credo in resurrectionem mortuorum: et in hac fide baptizamur. Postquam enim hoc confessi sumus cum aliis, tunc demittimur in fontem sacrarum illorum fluentium. Hoc ergo in memoriam revocans dicebat Paulus, *Si non est resurrectio, cur baptizaris pro mortuis?* id est, pro corporibus. Propter hoc enim baptizaris, mortui corporis credens resurrectionem, nempe quod non maneat mortuum. Et tu quidem per verba dicis mortuorum resurrectionem: sacerdos autem tamquam in quadam imagine, quæ credidisti et per verba es confessus, etiam per res ipsas ostendit. Quando absque signo credis, tunc tibi etiam præbet signum: quando quæ tua sunt feceris, tunc Deus quoque te reddit certiorum. Quomodo? Per aquam. Baptizari enim et demergi, deinde sursum remeare et emergere, est symbolum seu signum descensus ad inferos et inde ascensus. Quamobrem Paulus quoque baptismum sepulcrum vocat, dicens: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem* (Rom. 6. 4). Ex eo autem rem futuram quoque facit credibilem, corporum, inquam, resurrectionem. Est enim longe majus peccata delere, quam corpus suscitare. Et hoc enuntians Christus dicebat: *Quid enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata, an dicere, Tolle grabatatum tuum et ambula* (Matth. 9. 5. 6)? Illud quidem, inquit, est difficilius: quoniam autem id minus creditis, ut quod non sit evidens, et quod est facilius pro difficili habetis, nempe potestatis meæ ostensionem; ne hoc quidem indicium recusabo vobis exhibere. *Tunc dicit paralytico, Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.*

2. Et quomodo est, inquires, difficile, cum hoc possint facere et reges et principes? adulteros enim et homicidas illi dimittunt. Ludis, o homo, hæc dicens: nam solus quidem Deus potest peccata remittere;

διασωζόντων δεομενους, και επιθυμούντας της καταστάσεως εκείνης, εν η περι η διαβραγῆναι ἦσαν. Καθάπερ γάρ αι κύουσai τῶν γυναικῶν, οὕτω βαρούμενοι τὰς γαστέρας περιφέρονται, και μόλις ἐπιθαίνουσι, και μόλις βλέπουσai, και μόλις φθέγγονται, και πάντα μόλις. Ἄν δὲ μικρὸν αὐτοὺς τύχη καταδραβεῖν, ὄνειρατα πάλιν ἀτοπα και μυρίων γέμοντα φαντασιῶν ὁρῶσι. Τί ἂν τις εἰποι τὴν ἑτέραν τούτων μανίαν, τὴν τῶν ἀφροδισίων λέγω; Καὶ γάρ και αὕτη τὰς πηγὰς ἐντεῦθεν ἔχει· και καθάπερ ἱπποὶ θηλυμανεῖς, οὕτω τῷ οἰστρῷ της μέθης κεντούμενοι, πᾶσιν ἐπιπηδῶσιν, ἀλογώτερον και μανικώτερον ἐκείνων σκιρτῶντες, και πολλὰ ἑτερα ἀσχημονοῦντες,

καὶ μὴδὲ εἰπεῖν θέμις. Οὐδὲ γὰρ ἴσασι λοιπὸν οὔτε ἀπάσχουσιν, οὔτε ἀπράττουσιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μὴ τρυφῶν, τοιοῦτος· ἀλλ' ἐν λιμένι κάθηται τὰ ἐτέρων ὁρῶν ναυάγια, και ἡδονῆς ἀπολαύει καθαρὰς και διαρκεῖς, τὴν ἐλευθέρῃ προσήκουσαν ζωὴν μετιών. Ταῦτ' οὖν [378] εἰδότες, φύγωμεν τὰ πονηρὰ της τρυφῆς συμπόσια, και λιτῆς ἀντεχώμεθα τραπέζης, ἵνα και τὴν ψυχὴν και τὸ σῶμα εὖ διακειμένοι, πᾶσάν τε ἐργασώμεθα ἀρετῇ, και τῶν μαλλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι και φιланθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Μ'.

Ἐκεῖ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὁλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί και βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

α'. Ἐτέρῳ πάλιν ἐπιχειρεῖ κεφαλαιῶ, ποτὲ μὲν ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ποιεῖ, ποτὲ δὲ ἐξ αὐτῶν ὧν πράττουσι, τὰ λεγόμενα κατασκευάζων. Οὐ μικρὸν δὲ και τοῦτο εἰς σπουδερῶν δικαίωμα, ὅταν τοὺς ἀντιλέγοντας αὐτοὺς μάρτυρας παραγάγῃ, δι' ὧν ποιούσι, τῶν λεγομένων. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησιν; ἢ βούλεσθε πρῶτον εἰπω, πῶς παραποιούσι τὴν ῥῆσιν ταύτην οἱ τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες; Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλὴν κινήσω γέλωτα, πλὴν ἀλλὰ και διὰ τοῦτο μάλιστα ἐρῶ, ἵνα μειζῶνως αὐτῶν φύγητε τὴν νόσον. Ἐπειδὴν γάρ τις κατηγόμενος ἀπέλθῃ παρ' αὐτοῖς, τὸν ζῶντα ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηκότος κρύψαντες, προσίαισι τῷ νεκρῷ και διαλέγονται και πυνθάνονται, εἰ βούλοιο λαβεῖν τὸ βάπτισμα· εἴτα ἐκείνου μηδὲν ἀποκρινομένου, ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν ἀντ' ἐκείνου φησιν, ὅτι δὴ βούλοιο βαπτισθῆναι· και οὕτω βαπτίζουσιν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος, καθάπερ ἐπὶ της σκηνῆς παίζοντες· τοσοῦτον ἴσχυσε ταῖς τῶν βαθύμων ψυχαῖς ὁ διάβολος. Εἴτα ἐγκαλούμενοι, τουτὶ παράγουσι τὸ ῥῆμα λέγοντες, ὅτι και ὁ Ἀπόστολος· εἰρηκεν· *Οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*. Εἶδες τὸν καταγέλωτα τὸν πόλυν; ἃ· οὐδὲν πρὸς ταῦτα ἀντεπεῖν ἔστιν; Οὐκ ἐγωγε οἶμαι· πλὴν εἰ μὴ και τοῖς μαινομένοις, ὑπὲρ ὧν παραπαλόντες φθέγγονται, διαλέγεσθαι δεῖ. Ἴνα δὲ μηδεὶς τῶν σφόδρα ἀφελεστέρων ἀλῶ, ἀναγκαῖον ὑπομεῖναι και τὴν πρὸς τούτους ἀντίρρῃσιν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔλεγε Παῦλος, τίνας ἔνεκεν ἠπειλησεν ὁ Θεὸς τῷ μὴ βαπτιζομένῳ, Οὐ γὰρ ἔστι τινὰ μὴ βαπτισθῆναι λοιπὸν ἐπινοηθέντος τούτου· ἄλλως δὲ τὸ ἐγκλημα οὐκέτι παρὰ τὸν ἀπελθόντα γίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὸν ζῶντα. Τίσι δὲ ἔλεγεν, *Ἐάν μὴ φάγητέ μου τὴν σάρκα, και πίνετε μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς; τοῖς ζῶσιν, ἢ τοῖς τετελευτηκόσιν, εἰπέ μοι; και πάλιν, Ἄν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλειαν τοῦ Θεοῦ; Εἰ γὰρ τοῦτο ἐφέται, και οὐ χρεια γνώμης της τοῦ λαμβάνοντος, οὐδὲ συγκαταθέσεως της ἐν τῷ ζῆν, τί κωλύει και Ἕλληνας και Ἰουδαίους οὕτω γενέσθαι πιστοὺς, ἐτέρων μετὰ τὴν τελευταίην ἐκείνων ὑπὲρ ἐκείνων ταῦτα ποιοῦντων; Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπιπλέον τὰ ἀραχνιδία διακόπτοντες ματαιοπονώμεν, φέρε της ῥήσεως ταύτης τὴν δύ-*

Παῦλος; Πρῶτον δὲ ἀναμνήται βούλομαι τοὺς μεμνη-
(ναμιν [379] ὑμῖν ἀναπτύξωμεν. Τί οὖν φησιν ὁ μένους ὑμᾶς ῥήσεως, ἣν κατὰ τὴν ἐσπέρην ἐκείνην

οἱ μυσταγωγούντες ὑμᾶς λέγειν κελεύουσι, και τότε ἐρῶ και τὸ τοῦ Παύλου· οὕτω γὰρ ὑμῖν και τοῦτο ἔσται σαφέστερον. Μετὰ γὰρ τὰ ἄλλα πάντα τοῦτο προστίθεμεν, ὃ νῦν ὁ Παῦλος λέγει. Καὶ βούλομαι μὲν σαφῶς αὐτὸ εἰπεῖν, οὐ τολμῶ δὲ διὰ τοὺς ἀμυήτους· οὗτοι ἀναγκαστέραν ἡμῖν ποιούσι τὴν ἐξήγησιν, ἀναγκάζοντες ἡ μὴ λέγειν σαφῶς, ἢ εἰς αὐτοὺς ἐκφέρειν τὰ ἀπόρρητα. Πλὴν ἀλλ' ὡς ἀνείδης τε ὦ, συνεσκιασμένως ἐρῶ. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν μυστικῶν ῥημάτων ἐκείνων και φοβερῶν, και τοὺς φρικτοὺς κανόνας τῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατενεχθέντων δογμάτων, και τοῦτο πρὸς τῷ τέλει προστίθεμεν, ὅταν μέλλωμεν βαπτίζειν, κελεύοντες λέγειν, ὅτι Πιστεύω εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν, και ἐπὶ τῇ πίστει ταύτῃ βαπτίζόμεθα. Μετὰ γὰρ τὸ ὁμολογήσαι τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, τότε καθιέμεθα εἰς τὴν πηγὴν τῶν ἱερῶν ναμάτων ἐκείνων. Τοῦτο τοῖνον ἀναμνησκῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, εἰ και βαπτίζῃ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; τουτέστι, τῶν σωμάτων*. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτῳ βαπτίζῃ, τοῦ νεκροῦ σώματος ἀνάστασιν πιστεύων, ὅτι οὐκέτι μένει νεκρὸν. Καὶ σὺ μὲν διὰ τῶν ῥημάτων λέγεις νεκρῶν ἀνάστασιν· ὁ δὲ ἱερεὺς, ὥσπερ ἐν εἰκόνι τινὶ, ἄπερ ἐπίστευσας και διὰ τῶν ῥημάτων ὠμολόγησας, δείκνυσθαι σοι και διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Ὅταν χωρὶς σημείου πιστεύης, τότε σοι και τὸ σημεῖον παρέχει· ὅταν τὰ σαυτοῦ ποιήσης, τότε και ὁ Θεὸς σε πληροφορεῖ. Πῶς και τίνι τρόπῳ; Διὰ τοῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ βαπτίζεσθαι και καταδύεσθαι, εἴτα ἀνανεῦειν, της εἰς ἄδου καταβάσεως ἐστὶ σύμβολον και της ἐκείθεν ἀνάδου. Διδ και τάφον τὸ βάπτισμα ὁ Παῦλος καλεῖ λέγων· *Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον*. Ἀπὸ τούτου και τὸ μέλλον ἀξιόπιστον ποιεῖ, τῶν σωμάτων λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ σῶμα ἀναστήσαι πολλῶ μείζον τὸ ἀμαρτήματα ἀφανίσαι. Καὶ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἀποφαινόμενος, ἔλεγεν· *Τί γὰρ ἔστιν εὐκολώτερον εἰπεῖν, ἢ ἀφένταί σοι αἱ ἀμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἄρον τὸν κράβατόν σου, και περιπάτει; Τὸ μὲν δυσκολώτερον ἐκεῖνο, φησὶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπιστεῖτε ὅτε ἀδὴλῳ ἐντι, και τὸ εὐκολώτερον ἀντὶ δυσκόλου ποιεῖσθε της ἐμῆς δυνάμεως ἀπόδειξιν, οὐδὲ τοῦτο παραίτησμαι παρασχεῖν ὑμῖν τὸ δειγμα. Τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ· Ἐγερθεὶς ἄρον τὴν κλίνην σου, και ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου*.

β'. Καὶ πῶς τοῦτο δύσκολον, φησὶν, ὅταν και βασιλεύσι και ἀρχοῦσι δυνατὸν ἦ; και γὰρ μοιχοὺς και ἀνδροφόνους ἀφίσιν ἐκείνοι. Παίξεις, ἀνθρώπε,

ταῦτα λέγων· ἁμαρτήματα μὲν γὰρ ἀφεῖναι μόνῳ Θεῷ δυνατόν· ἀρχόντες δὲ καὶ βασιλεῖς, κἂν μοιχοὺς, κἂν ἀνδροφόνους ἀφώσι, τῆς μὲν κολάσεως τῆς παρούσης ἀπαλλάττουσι, [380] τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν οὐκ ἐκκαθαίρουσι· κἂν εἰς ἀρχὰς ἀγάγῃ τοὺς ἀφεθέντας, κἂν αὐτὴν περιβάλῃ τὴν ἀλουργίδα, κἂν τὸ διᾶδῃμα ἐπιθῶσιν, ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν ἐποίησαν αὐτοῦ, τῆς δὲ ἁμαρτίας οὐκ ἂν ἠλευθέρωσαν· Θεὸς γὰρ μόνος τοῦτο ποιεῖ. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῷ λουτρῷ τῆς καλῆς γενεσίας ἐργάζεται· αὐτῆς γὰρ ἄπτεται τῆς ψυχῆς ἡ χάρις, κάκειθεν προδύριζον ἀνασπᾷ τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ δὲ τοῦτο τοῦ μὲν ὑπὸ βασιλείας ἀφελόντος ῥυπῶσαν τὴν ψυχὴν ἔστιν ἰδεῖν, τὴν δὲ τοῦ βαπτισθέντος οὐκέτι, ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καθαρωτέραν, καὶ οἷα ἐξ ἀρχῆς γεννηθεῖσα ἦν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνης ἀμείνω πολλῶν· Πνεύματος γὰρ ἀπολαύει τοῦ πανταχόθεν αὐτὴν πυροῦντος καὶ τὴν ἀγλωσύνην ἐπιτείνοντος. Καὶ ὥσπερ σίδηρον ἢ χρυσὸν ἀναχυνεύων, καθαρὸν καὶ καινὸν ἀνωθεν ποιεῖ· οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὥσπερ ἐν χωνευτηρίῳ τῷ βαπτίσματι ἀναχυνεύον αὐτὴν, καὶ δαπανῶν τὰ ἁμαρτήματα, χρυσίου παντὸς καθαρῶν καθαρώτερον ἀποστρίλδεν παρασκευάζει. Καὶ τὴν τῶν σωμάτων δὲ ἀνάστασιν ἀξιόπιστον κἀντεῦθεν οὐ πάλιν δαίνυσιν οὖσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἁμαρτία τὸν θάνατον εἰσέγαγε, τῆς βίτης ξηρανθείσης, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν ἀμφιδόλλειν ὑπὲρ τῆς τοῦ καρποῦ ἀπωλείας. Διὰ τοῦτο πρότερον εἰπὼν ἁμαρτιῶν ἄρεσιν, τότε ὁμολογεῖς καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐντεῦθεν καὶ εἰς ἐκείνῳ χειραγωγούμενος. Εἴτα ἐπειδὴ οὐκ ἄρκει ἰδὲ ὄνομα τῆς ἀναστάσεως δεῖξαι τὸ πᾶν (πολλοὶ γὰρ ἀναστάντες πάλιν ἀπῆλθον, ὡς οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὡς Ἀλέξανδρος, ὡς οἱ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ), μελεῖν λέγειν, Καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα μὴ κέτι θάνατον ὑποπτέουσιν τις μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην. Τούτων τοίνυν τῶν ῥημάτων ἀναμνησσκὼν ὁ Παῦλος φησι· *Τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;* Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, φησί, σκηνὴ τὰ ῥήματα ταῦτα· εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, πῶς αὐτοὺς πείθομεν πιστεῦειν, ἅπερ οὐ διδόμεν; ὥσπερ ἂν εἰ τις κελεύων γραμματεῖον ἐκθέσθαι ὅτι τὸ καὶ τὸ ἔλαβε, μὴ κέτι δῶν τὰ ἐγγραφήματα, εἴτα μετὰ τὴν ὑπογραφήν ἀπαίτοίη τὰ ἐγγεγραμμένα. Τί γὰρ ποιήσει λοιπὸν ὁ ὑπογράφας, ὑπεύθυνον μὲν ἑαυτὸν ποιήσας, οὐ λαβὼν δὲ ἅπερ ὡμολόγησεν εἰληφέναι; Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα λέγει περὶ τῶν βαπτιζομένων. *Τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι, φησὶν, ὑπογράφαντες μὲν ἀνάστασιν σωμάτων νεκρῶν, οὐ λαμβάνοντες δὲ, ἀλλ' ἀπατῶμενοι; τί δὲ ὅπως καὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἔδει, εἰ τὸ ἔργον μὴ εἶπετο;* *Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, ἢ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἢ ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Ὅρα πάλιν πόθεν ἐπιχειρεῖ κατασκευάσαι τὸ δόγμα, ἀπὸ τῆς οικείας ψήφου, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο τὸ τοὺς διδασκάλους εἰσάγειν σφόδρα πεπληροφορημένους, καὶ τοῦτο δεικνύντας οὐ διὰ λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ λέγει· ἀπλῶς, ὅτι· Καὶ ἡμεῖς

πεπαισμεθα· οὐδὲ [381] γὰρ ἤρκει τοῦτο πείσαι· μόνον· ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν παρέχεται· ὡς ἂν εἰ εἶλεγε, Ῥήμασι ταῦτα ὁμολογεῖν οὐδὲν ἴσως ὑμῖν δοκεῖ θαυμαστὸν εἶναι· εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῖν παράσχοιμεν φωνήν, τί πρὸς τοῦτο ἔχετε ἀνταπεῖν; Ἀκούσατε τοίνυν, πῶς καὶ διὰ τῶν κινδύνων ταῦτα καθ' ἑκάστην ὁμολογοῦμεν τὴν ἡμέραν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ, ἀλλ', Ἡμεῖς, παραλαβάνων πάντα ὁμοῦ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ταύτῃ μετριάζων τε καὶ ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον. Τί γὰρ ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν; ὅτι ἀπατῶμεν ὑμᾶς ταῦτα κηρύττοντες, καὶ κενοδοξίας ἐνεκὰν δογματιζόμεν; Ἀλλ' οὐκ ἔωσι ταῦτα ψηφίζεσθαι οἱ κίνδυνοι· τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο κινδυνεύειν διηνεκῶς εἰκὴ καὶ μάτην; Διὸ καὶ εἶλεγε· *Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν;* Εἰ γὰρ καὶ ἔλοιτό τις διὰ κενοδοξίαν, ἅπαξ καὶ δεύτερον τοῦτο αἰρήσεται, οὐχὶ πάντα τὸν βίον, καθάπερ ἡμεῖς· ἡμεῖς γὰρ τὴν ζωὴν ἅπασαν εἰς τοῦτο κατεστησάμεθα. *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, ἢ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἢ ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·* καύχησιν ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν προκοπὴν λέγων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς ἐδείξε τοὺς κινδύνους ὄντας, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἀποδυρόμενος ταῦτα λέγειν, Οὐ μόνον οὐκ ἀλγῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶμαι τῷ ταῦτα πάσχειν ὑπὲρ ὑμῶν. Διπλῇ δὲ ἐναθρόνως φησι, καὶ τῷ δι' αὐτοὺς κινδυνεύειν, καὶ τῷ ὁρᾶν αὐτοὺς ἐπιτιδόντας. Εἴτα τὸ αὐτῷ σύνηθες ποιῶν, ἐπειδὴ μεγάλη ἐφθέγγετο, ἀμφοτέρα ἀνατίθει τῷ Χριστῷ. Πῶς δὲ ἀποθνήσκει καθ' ἑκάστην ἡμέραν; Τῇ προθυμίᾳ καὶ τῷ παρσκευάζεσθαι πρὸς τοῦτο. Καὶ τίνας ἐνεκεν ταῦτα λέγει; Πάλιν τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ διὰ τούτων κατασκευάζων λόγον. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο, φησὶ, τοσούτους ὑπομένειν θανάτους, ἀναστάσεως οὐκ οὖσης οὐδὲ ζωῆς μετὰ ταῦτα; Εἰ γὰρ οἱ πιστεύοντες τῇ ἀναστάσει, μόλις ἂν ὑπὲρ αὐτῆς κινδυνεύαιεν, εἰ μὴ σφόδρα εἰεν γενναῖοι· πολλῶν μᾶλλον ὁ μὴ πιστεύων, φησὶν, οὐκ ἂν ἔλοιτο τοσούτους ὑπομένειν θανάτους, καὶ οὕτω χαλεπούς. Καὶ γὰρ κατὰ μικρὸν ὅρα πόσῃ ποιεῖται τὴν αὖθιξιν. Εἶπεν, ὅτι *Κινδυνεύομεν*, προσέθηκεν, ὅτι *Πᾶσαν ὥραν*, εἴτα, ὅτι *Καθ' ἡμέραν*, εἴτα, ὅτι οὐ, *Κινδυνεύω*, μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ, Ἀποθνήσκω. Δείκνυσιν δὲ ἡ λοιπὴ καὶ ποταποὺς θανάτους, οὕτω λέγων· *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθνηριμάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος;*

γ'. Τί ἐστίν, *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον*; Ὅσον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἦκον, ἐθνηριμάχησα. Τί γὰρ, εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με τῶν κινδύνων; Ὅστε ὁ μάλιστα ὑπὲρ τούτων ὀφείλων μεριμνᾶν, ἐγὼ εἰμι ὁ τοσούτους κινδύνους ὑπομένων, καὶ μηδεμίαν μηδέπω λαβὼν ἀμοιβήν. Εἰ γὰρ μὴ παραγίνεται ὁ τῆς ἀντιδόσεως καιρὸς, ἀλλὰ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα συγκεκλεισται, ἡμεῖς ἐν μελίσσι ζημῇ ἐσμέν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ ἀκινδύνως ἐπιστεῦσατε, ἡμεῖς δὲ καθ' ἑκάστην σφαττόμεθα τὴν ἡμέραν. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ εἶχεν ὄφελος καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀσθένειαν, καὶ ὥστε αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως [382] στηρίξαι λόγον· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐπὶ μισθῷ ἔτρεχεν· ἀρχοῦσα γὰρ ἦν

principes autem et reges, etiamsi dimittant et absolvant adulteros et homicidas, a præsenti quidem liberant supplicio, eorum autem peccatum non emundant et expiant; et si dimissos quidem provexerint ad magistratus, et vel ipsa induerint purpura, et imposuerint eis diadema; reges quidem sic fecerunt, a peccatis autem non liberarunt: solus enim Deus hoc facit. Quod quidem operatur in lavacro regenerationis: ipsam enim animam tangit gratia, et illinc peccatum evellit radicitus. Propterea ejus quidem, qui est dimissus a rege, sordidam videre licet animam: ejus autem qui est baptizatus, minime, sed ipsum solis radiis puriore, et qualis fuit generata ab initio; imo vero illa quoque longe meliorem: fruitur enim Spiritu qui eam omni ex parte inflamat, et auget sanctitatem. Et sicut aurum aut argentum refundens, purum et novum facis denuo: ita etiam Spiritus sanctus in baptismo tanquam in fornace eam refundens, et peccata consumens, efficit ut quovis auro purius fulgeat. Itemque corporum resurrectionem hinc quoque rursus tibi facit esse credibilem. Nam quoniam peccatum mortem intulit, exsiccata radice non est amplius dubitandum de fructus interitu. Propterea cum prius dixisses remissionem peccatorum, tunc confiteris etiam mortuorum resurrectionem, hinc ad illud deductus. Deinde quoniam non sufficit nomen resurrectionis ad universum ostendendum (multi enim qui resurrexerant rursus excesserunt, ut qui resurrexerunt in Veteri, ut Lazarus, ut qui tempore crucis), jubet dicere, Et in vitam æternam, ne quis amplius suspicetur mortem post resurrectionem. Hæc ergo verba in memoriam revocans Paulus dicit: *Quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Nam si non est, inquit, resurrectio, hæc verba plane sunt ludus scenicus. Si non est resurrectio, quomodo eis suademus ut credant quæ non damus? ut si quis jubens edere schedulam quod hoc et illud acceperit, minime dederit quæ in ea scripta sunt; deinde postquam subscripta fuerit schedula, exigit quæ in ea sunt scripta. Quid enim de cætero faciet is qui subscripsit, cum se quidem debitorem constituerit, non acceperit autem ea quæ confessus est se accepisse? Hoc enim hic quoque dicit de iis qui baptizantur: Quid facient, inquires, qui baptizantur, qui subscripserunt quidem resurrectionem mortuorum corporum, non recipiunt autem, sed decipiuntur? quid omnino erat opus hac confessione, si res non sequebatur? 30. *Quid et nos periclitamur omni hora?* 31. *Quotidie morior propter vestram gloriam, quam habeo in Christo Jesu.* Vide rursus undenam dogma aggrediatur probare, a suo suffragio; imo vero non solum suo, sed etiam cæterorum apostolorum. Est autem hoc quoque non parvum, adducere doctores qui de eo valde certam habeant persuasionem, et hoc non solum verbis, sed etiam rebus ostendant. Propterea non dicit absolute, Nos quoque id habemus persuasum; neque enim satis erat hoc solum persuadere; sed etiam per res ipsas exhibet demonstrationem: perinde ac si diceret: Verbis hæc confiteri nihil vobis forte videtur esse mi-

randum; si autem etiam a rebus ipsis vocem vobis exhibeamus, quid ad hæc poteritis contradicere? Audite ergo quomodo etiam per pericula hæc quotidie constiteamur. Et non dixit, Ego, sed, Nos, assumens omnes simul apostolos, et ea ratione modeste se gerens, ac fide dignam faciens orationem. Quid enim dicere potueritis? quod vos decipiamus hæc prædicantes, et propter inanem gloriam hæc dogmata statuamus? Sed hanc sententiam ferre non sinunt pericula: quis enim sua sponte voluerit frustra et temere adire pericula? Et ideo dicebat, *Quid et nos periclitamur omni hora?* Nam et si quis propter inanem gloriam hoc sua sponte elegerit, semel et iterum hoc faciet, non omni tempore sicut nos: nos enim totam vitam huic rei addicimus. *Quotidie morior per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu;* gloriationem hic dicens eorum profectum. Nam quoniam multa ostendit esse pericula; ne videretur tanquam deslens hæc dicere, Non solum, inquit, non doleo, sed etiam glorior quod pro vobis hæc patiar. Duplici autem ratione se dicit gloriari, et quod propter ipsos pericula adeat, et quod ipsos videat incrementum suscipere. Deinde faciens id quod est sibi solitum, quoniam magna est loquutus, utraque Christo tribuit. Quomodo autem moritur quotidie? Animi alacritate, et quod ad hoc sit paratus. Et. eur hæc dicit? Rursus per hæc quoque confirmans quod dicitur de resurrectione. Quis enim, inquit, elegerit tam multas subire mortes, si ne sit quidem postea resurrectio neque vita? Nam si qui credunt resurrectioni, vix pro ea pericula adierint nisi sint fortes ac generosi: multo magis is qui non credit, non tam multas et tam graves ac difficiles mortes elegerit. Etenim vide quantum paulatim faciat incrementum. Dixit, *Periclitamur;* addidit, *Omni hora;* deinde, *Quotidie;* postea non solum dicit, *Periclitior,* sed etiam, *Morior.* Deinde ostendit et quot mortes, sic dicens: 32. *Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?*

3. Quid est, *Si secundum hominem?* Quod ad homines atinet, pugnavi cum bestiis. Quid enim si me Deus eripuit a periculis? Quare qui pro his maxime debeo esse sollicitus, ego sum, qui tam multa sustineo pericula, et adhuc nullam accepi remunerationem. Nam si non advenit tempus remunerationis, sed intra præsens tempus res nostræ sunt conclusæ, nos majus damnum patimur. Nam vos quidem citra periculum credidistis: nos autem mactamur quotidie. Hæc autem omnia dicebat, non quoniam in patiendi nullam haberet utilitatem, sed propter multorum imbecillitatem, et ut ipsos confirmaret in ratione resurrectionis: non quod ipse curreret propter mercedem: erat enim sufficiens ei remuneratio, id facere quod Deo placeret. Quamobrem etiam quando dicit, *Si in hac vita speramus in Christo tantum, miserabiles omnibus hominibus sumus.* Etiam illic rursus propter illos, ut metu hujus miseriæ eorum de resurrectione exagitet incredulitatem, et ad eorum imbecillitatem se demittens, sic loquitur: Est enim magna merces, Christo placere in omnibus: etiam

absque remuneratione, magna est merces propter ipsum adire pericula. Si mortui non resurgunt, manducemus et bibamus: cras enim moriemur. Hoc jam verbum est irridentis. Quamobrem non hoc ex se adduxit, sed magniloquentissimum prophetam produxit Isaia, qui de iis, qui omnem sensum doloris exueunt et sunt deplorati, dicebat hæc verba: *Qui maculant vitulos et sacrificant oves, ut carnes comedant et vinum bibant: qui dicunt, Comedamus et bibamus; cras enim moriemur. Hæc sunt aperta in auribus Domini Sabaoth: et non remittetur vobis hoc peccatum, donec fueritis mortui (Isai. 22. 13. 14)*. Si autem venia tunc fuerunt privati qui hæc dicebant, multo magis in gratia. Deinde ne asperiores redderet orationem, non amplius immoratur in adductione ad absurdum; sed orationem rursus convertit ad exhortationem, dicens: 33. *Nolite seduci: corrumpunt bonos mores colloquia prava*. Hæc autem dicebat, simul quidem eos insectans tamquam insipientes; bonos enim benigna ac mihi appellatione hic significavit, qui facile possunt decipi; simulque, quantum potuit, pro precedentibus ipsis veniam concedens, et maximam partem criminum ab eis propulsans et in alios transferens, ut hac quoque ratione eos attraheret ad poenitentiam. Quod etiam in Epistola ad Galatas facit, dicens: *Qui autem vos conturbat, portabit iudicium, quisquis ille sit (Gal. 5. 10)*. 34. *Evigilate juste, et nolite peccare*. Tamquam ebriis dicit et furentibus. Nam omnia simul et repente e manibus ejicere, ebriorum erat et furentium, eo quod non amplius videant quæ viderunt, neque credant iis quæ prius confessi sunt. Quid est autem, *Juste*? Ad id quod conducit et est utile. Est enim injuste evigilare et expergisci, quando quispiam fuerit excitatus ad detrimentum suæ animæ. Recte autem addidit illud, *Nolite peccare*, ostendens quod hinc sint ipsis semina incredulitatis. Hoc quoque alibi tacite significat, quod vita corrupta mala gignat dogmata: ut quando dicit, *Radix omnium malorum est avaritia: quam quidam appetentes aberraverunt a fide (1. Tim. 6. 10)*. Multi enim male sibi conscii, nec volentes dare poenas, ab hoc metu læduntur in fide resurrectionis; sicut ii quidem certe qui multa et præclara recte gesserunt, quotidie cupiunt videre illum diem. *Ignorantiam enim Dei quidam habent; ad pudorem id vobis dico*. Vide quomodo rursus crimina transfert in alios. Non enim dixit, Habetis ignorantiam, sed, *Ignorantiam quidam habent*. Nam non credere resurrectioni, est ejus qui non valde scit inexpugnabilem Dei virtutem et ad omnia sufficientem. Nam si quæ sunt fecit ex iis quæ non erant, multo magis poterit excitare et restituere ea quæ sunt dissoluta. Et quoniam eos vehementer tetigit et summopere eos carpsit, reprehendens eos de ingluvie, de ignorantia et stupore; mitigans ea quæ dicta sunt, dicit: *Ad pudorem vobis loquor*; hoc est, ut corrigam, ut reducam, ut vos pudore affecti reddamini meliores. Timuit enim ne, si plus quam par esset eos accuisset, resiliarent.

4. *Quos Paulus increpare intenderit. Dives ex aliorum jactura dives efficitur*. — Hæc autem existimemus non illis solis, sed vunc quoque dicta esse omnibus, qui eodem morbo laborant, et quorum vita est corrupta. Non enim ii solum qui mala habent dogmata, sed etiam qui gravibus tenentur peccatis, sunt ebrii et desipiunt. Quamobrem illis quoque dictum fuerit illud, *Evigilate seu expergiscimini*; et maxime iis qui sunt gravati veterno avaritiæ, iis qui improbe rapiunt. Est enim bona rapina, nempe rapina cælorum quæ nihil lædit. Nam in pecuniis quidem nequit fieri ut quispiam evadat dives, nisi alius prius factus sit pauper; in spiritualibus autem non ita est, sed totum contrarium: fieri non potest ut quispiam fiat dives, nisi alterum fecerit opulentum: etenim si nemini profueris, non poteris effici opulentus. Nam in corporalibus quidem erogatio efficit diminutionem; in spiritualibus autem erogatio operatur abundantiam, et non impertiisse, hoc multam conficit paupertatem et infert ultimum supplicium. Hoc autem ostendit is qui infodit talentum. Etenim qui rationem habet sapientiæ, et alii impertiit, auget copias, ut qui multos fecerit sapientes: qui autem domi abscondit, seipsum privavit copiis, ut qui non pararit multorum utilitatem. Rursus qui alia habet dona, si multos curaverit, amplificavit donationem: et nec erogatione fuit ipse exinanitus, et multos implevit spirituali donatione. Et in omnibus spiritualibus firma et stabilis permanet hæc regula. Ita etiam in regno, qui sui regni multos reddit participes, hac rursus ratione eo ipse magis fructur: qui autem nullum studet habere socium ac participem, ipse quoque excidet a magnis illis bonis. Si enim sapientia sensilis non consumitur innumerabilibus sapientibus, neque artifex multos efficiens artifices perdit artem: multo magis qui regnum rapit, minus illud non efficiet, sed tunc nobis majores erunt divitiæ, quando multos ad id vocaverimus. Rapiamus ergo ea quæ non consumuntur, sed dum rapiuntur magis abundant: rapiamus ea quæ nullum habent calumniatorem, nullum qui invidet. Etenim si auri locus esset perennem habens fontem scaturientem, et eo magis afflueret, quo magis exhauriretur; alius autem esset locus habens thesaurum infossum: ex utro velles ditescere? an non ex illo? Est certe perspicuum. Sed ne verbis hoc solum effingamus, quod dictum est cogitare in aere et in sole: ea enim rapiuntur ab omnibus, et omnes implent: sed hæc quidem manent similia, a fruentibus et non fruentibus non diminuta. Quod autem dixi est multo majus. Non enim manet similis spiritualis sapientia, si distribuatur et non distribuatur, sed magis augetur si distribuatur. Si quis autem non ferat ea quæ dicta sunt, sed adhuc rerum ad victum pertinentium affixus sit inopiæ, ea quæ diminuta sunt rapiens; in hoc quoque rursus in memoriam revocet mannæ alimentum, et timeat exemplum supplicii. Quod enim in illo accidebat, hoc etiam videre licet in iis qui nunc superabundant.

αὐτῷ ἀντίδοσις τὸ ποιῆσαι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ. Ὅστε καὶ ὅταν λέγῃ, *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλιπικότες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν*· καὶ πάλιν δι' ἐκείνους, ὥστε τῷ φόβῳ τῆς ἀθλιότητος ταύτης κατασεῖσαι αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ πρὸς τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκαταβαλὼν, οὕτω φησί. Καὶ γὰρ ὁ μέγας μισθός, τὸ ἀρέσκειν διαπαντὸς τῷ Χριστῷ· καὶ χωρὶς τῆς ἀντιδόσεως, μεγίστη ἀμοιβὴ τὸ δι' αὐτὸν κινδυνεύειν. *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίνωμεν*· αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ῥῆμα καὶ κομψοδυντόν ἐστι. Διὸ οὐδὲ οἴκοθεν αὐτὸ παρήγαγεν, ἀλλὰ τὸν προφήτην ἐπέστησε τὸν μεγαλοφρονότατον Ἡσαΐαν, ὃς περὶ τινῶν ἀπηλγηκόντων διαλεγόμενος καὶ ἀπεγνωσμένων, ἔλεγε ταυτὶ τὰ ῥήματα· *Οἱ σφάζοντες μόσχους, καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέα καὶ πιεῖν οἶνον· οἱ λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πίνωμεν· αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Ἀνακαλυμμένα ταῦτα ἐστὶν εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ· καὶ οὐκ ἀφελήσεται ὑμῖν ἡ ἁμαρτία αὕτη, ἕως ἂν ἀποθάνητε. Εἰ δὲ τότε συγγνώμης ἦσαν ἀπεστερημένοι οἱ ταῦτα λέγοντες, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς χάριτος. Εἴτα ἵνα μὴ τραχύτερον ποιῇ τὸν λόγον, οὐκ ἐπὶ πολλῷ τῇ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῇ ἐπιμένει, ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον, λέγων· *Μὴ πλανᾶσθε, φθείρουσιν ἡθὴ χρηστὰ ὁμιλῶντες*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν αὐτῶν καθαπτόμενος ὡς ἀνοήτων· χρηστὰ γὰρ ἐνταῦθα εὐφημῶς τὰ εὐεξαπτάτητα ἐκάλεσεν· ὁμοῦ δὲ ὡς οἶδν τέ ἐστι καὶ συγγνώμης ὑπὲρ τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῖς μεταδιδούς, καὶ τὸ πλεόν τῶν ἐγκλημάτων ἀποσκευάζόμενος ἀπ' ἐκείνων καὶ εἰς ἐτέρους μετατιθεῖς, ὥστε καὶ ταύτῃ εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς ἐφελχύσασθαι. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ ποιεῖ λέγων· Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βασιτάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ. Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ὡς πρὸς μεθύνοντας καὶ μαινομένους. Τὸ γὰρ ἀθρόον πάντα ἀπὸ τῶν χειρῶν ῥίψαι, μεθύνων καὶ μαινομένων ἦν, τῷ μηκέτι ὀρᾶν ἃ ἐώρων, μηδὲ πιστεύειν οἷς ἐμπροσθεν ὡμολόγησαν. Τί δὲ ἐστι, *Δικαίως*; Ἐπὶ συμφέροντι καὶ χρησίμῳ. Ἔστι γὰρ ἀδίκως νήφειν, ὅταν ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς διεγυγερμένος τις ᾖ. Καλῶς δὲ καὶ τὸ, *Μὴ ἁμαρτάνετε*, προσέθηκε, δεικνύς ὅτι ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὰ σπέρματα τῆς ἀπιστίας. Καὶ πολλὰ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι βίος· διεφθαρμένος πονηρὰ τίττει δόγματα· ὡς ὅταν λέγῃ, *Πῶς πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία*, ἧς τινες ὀρεσόμενοι, *ἀπεπλανήθησαν τῆς πίστεως*. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν πονηρὰ συνειδόντων ἑαυτοὺς, καὶ οὐ βουλομένων δοῦναι δίκην, ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦτου καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως παραβλάπτονται πίστιν· ὥστε οὖν οἱ μεγάλα κατορθύνοντες καὶ καθ' ἐκάστην αὐτὴν ἐπιθυμοῦσι τὴν ἡμέραν ἰδεῖν. Ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι· πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. Ὅρα πῶς πάλιν μετατίθησι τὰ ἐγκλήματα εἰς ἐτέρους. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἀγνωσίαν ἔχετε, [383] ἀλλ', Ἀγνωσίαν τινες ἔχουσι. Τὸ γὰρ τῇ ἀναστάσει

• *legebatur ταῦτα.*

διαπιστεῖν, οὐ σφόδρα εἰδότες ἐστὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τὴν ἁμαχὸν καὶ πρὸς πάντα ἀρκοῦσαν. Εἰ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησε, πολλῶ μᾶλλον τὰ διαλυθέντα δυνήσεται ἀναστῆσαι. Καὶ ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἐκωμώδησεν, εἰς γαστριμαργίαν, εἰς ἀνοίαν, εἰς παραπληξίαν διαβάλλων, παραμυθούμενος τὰ εἰρημένα, φησί· *Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω*, τουτέστιν, ὥστε διορθῶσαι, ὥστε ἐπαναγαγεῖν, ὥστε αἰσχυθέντας ὑμᾶς γενέσθαι βελτίους. Δέδοικε γὰρ μὴ πέρα τοῦ δέοντος τεμῶν, ἀποσιρτῆσαι ποιῆση.

δ. Ταῦτα δὲ μὴ πρὸς ἐκείνους εἰρησθαι νομίζωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν εἰρησθαι πρὸς ἅπαντας τοὺς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας, καὶ τοὺς βίον διεφθαρμένον ἔχοντας. Καὶ γὰρ οὐχ οἱ τὰ πονηρὰ δόγματα ἔχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἁμαρταῖς κατεχόμενοι χαλεπαῖς, μεθύουσι τε καὶ παραπαίουσι. Διὸ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἂν λεχθεῖ δικαίως τὸ, Ἐκνήψατε, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς τῷ κάρῳ τῆς πλεονεξίας βεβαρημένους, τοὺς κακῶς ἀρπάζοντας. Ἔστι γὰρ ἀρπαγὴ καλὴ ἡ τῶν οὐρανῶν ἀρπαγὴ, ἡ μὴδὲν βλάπτουσα. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς χρήματιν οὐκ ἐστὶν ἕτερον γενέσθαι πλούσιον, μὴ ἐτέρου πρότερον γενομένου πένητος· ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν οὐκ ἔνι τοῦτο, ἀλλὰ τούταντιον ἅπαν, οὐκ ἐστὶ τινὰ γενέσθαι πλούσιον, μὴ ἕτερον ποιήσαντα εὐπορον· ἂν γὰρ μὴδὲνα ὠφελήσῃ, οὐ δυνήσῃ γενέσθαι εὐπορος. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σωματικοῖς ἡ μετὰδοσις μείωσιν ποιεῖ· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ἡ μετὰδοσις πλεονασμὸν ἐργάζεται, καὶ τὸ μὴ μεταδόναι, τοῦτο πολλὴν πένιαν κατασκευάζει, καὶ κόλασιν ἐσχάτην ἐπάγει. Καὶ δείκνυσιν τοῦτο ὁ τὸ τάλαντον κατορύξας. Καὶ γὰρ ὁ λόγον ἔχων σοφίας, μεταδούς ἐτέρῳ, ἡβύησεν τὴν περιουσίαν, πολλοὺς ποιήσας τοὺς σοφοὺς· οἱκοὶ δὲ κατακρύψας, ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν τῆς περιουσίας, οὐ κτησάμενος τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν. Πάλιν ὁ χάρισμα ἔχων ἕτερα, πολλοὺς ἱασάμενος ἐξέτεινε τὴν δωρεάν· καὶ οὔτε αὐτὸς ἐξεκυνώθη τῇ μετὰδοσι, καὶ πολλοὺς ἐτέρους ἐνέπλησε τῆς πνευματικῆς δωρεᾶς. Καὶ ἐπὶ πάντων τῶν πνευματικῶν ἀκίνητος οὗτος· ὁ κανὼν διαμένει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας, ὁ μὲν κοινωνοὺς πολλοὺς κατασκευάζων ἑαυτῷ τῆς βασιλείας, ταύτῃ μειζόνως αὐτῆς ἀπολαύσεται πάλιν· ὁ δὲ μὴδὲνα σπουδάζων λαβεῖν κοινωνόν, καὶ αὐτὸς ἐκπεσεῖται τῶν πολλῶν ἀγαθῶν ἐκείνων. Εἰ γὰρ ἡ σοφία ἡ αἰσθητὴ οὐ δαπανᾶται, μυρίων ἀρπαζόντων, οὔτε ὁ τεχνίτης πολλοὺς τοὺς τεχνίτας ποιῶν ἀπόλλυσι τὴν τέχνην, πολλῶ μᾶλλον ὁ τὴν βασιλείαν ἀρπάζων ἐλάττωσα οὐκ ἐργάζεται, ἀλλὰ τότε πλείων ἐστὶ ὁ πλοῦτος ἡμῖν, ὅταν πολλοὺς ἐπὶ τοῦτο καλῶμεν. Ἀρπάσωμεν τοίνυν τὰ μὴ ἀναλίσκόμενα, ἀλλὰ πλεονάζοντα ἐν τῷ ἀρπάζεσθαι· [384] ἀρπάσωμεν τὰ μὴδὲνα ἔχοντα συκοφάντην, μὴδὲνα βάτκανον. Καὶ γὰρ εἰ χρυσοῦ τόπος ἦν πηγὴν ἔχων ἀναδύζουσαν ἀένανον, καὶ τοσοῦτῃ πλεόν ἐπέβρει, ὅση πλεόν ἐξηγίλειτο, ἕτερος δὲ τόπος ἦν θησαυρὸν ἔχων κατορυγμένον, πόθεν ἂν ἡβέλησας πλουτεῖν; οὐχὶ ἐκείθεν; Δῆλον. Ἀλλ', ἵνα μὴ λόγῳ τοῦτο μόνον ἀναπλάσωμεν, λογίσασθε ἐπὶ τοῦ ἀέρος τὸ εἰρημένον καὶ

ἐπὶ τοῦ ἡλίου· ταῦτα γὰρ ἀρπάζεται παρὰ πάντων, καὶ πάντας πληροῖ· ἀλλὰ ταῦτα μὲν, καὶ ἀπολαύοντων καὶ μὴ ἀπολαύοντων, ὁμοία μένει μὴ ἐλαττούμενα. Ὁ δὲ ἐγὼ εἶπον, πολλῶ μείζον ἐστίν. Οὐ γὰρ ὁμοία μένει ἡ πνευματικὴ σοφία διαδομένη καὶ μὴ διαδομένη, ἀλλ' αὐξάνεται μᾶλλον διαδομένη. Εἰ δέ τις οὐκ ἀνέχεται τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἔτι τῶν βιωτικῶν προστέθηκε πενία ἀρπάζων τὰ ἐλαττούμενα· κἀν τούτῳ πάλιν ἀναμνησκέσθω τῆς τροφῆς τοῦ μάννα, καὶ φοβεῖσθω τὸ παράδειγμα τῆς κολάσεως. Ὅπερ γὰρ ἐπ' ἐκείνης συνέβαινε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων νῦν ἐκθαίνειν ἐστὶν ἰδεῖν. Τί δὲ τότε συνέβαινε; Σκώληκες ἐβρουαν ἀπὸ τῆς πλεονεξίας.

Τοῦτο καὶ νῦν γίνεται ἐπὶ τούτων. Τὸ μὲν γὰρ μέτρον τῆς τροφῆς τὸ αὐτὸ ἅπασα· μίαν γὰρ πληροῦμεν· γαστέρα· ἡ δὲ κόπρος παρὰ σὰς πλείων τῷ τρυφῶντι. Καὶ καθάπερ ἐκεῖ ἐν ταῖς οἰκίαις αἱ τὰ πλέον τοῦ νενομισμένου συλλέγοντες, οὐ μάννα συνήγον, ἀλλὰ σκώληκας πλείους καὶ σηπεδόνα· οὕτως δὴ καὶ ἐν τῇ τρυφῇ καὶ ἐν τῇ πλεονεξίᾳ, οὐ τροφήν πλείονα, ἀλλὰ φθορὰν πλείονα συνάγουσιν οἱ γαστριζόμενοι καὶ μεθύοντες. Ἀλλ' ὅμως τοσούτῳ χείρας· ἐκείνων οὐ νῦν, ὅσῳ ἐκείνοι μὲν ἅπας παθόντες τοῦτο, ἐσωφρονίσθησαν· οὗτοι δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὰν σκώληκα τοῦτον ἐκείνου πολλῶν χαλεπώτερον· εἰς τὰς οἰκίας τὰς ἑαυτῶν εἰσάγοντες, οὔτε αἰσθάνονται, οὔτε κορύνονται. Ὅτι γὰρ ταῦτα ἐκείνοις εἴκοι κατὰ τὸν τῆς ματαιοπονίας λόγον (τῇ γὰρ τιμωρίᾳ πολλῶν ταῦτα χαλεπώτερα), ἐντεῦθεν σκόπει. Τίνι γὰρ διαφέρει ὁ πλούσιος τοῦ πένητος; οὐχ ἔν σῶμα περιβάλλει; οὐ μίαν τρέφει γαστέρα; τίνι οὖν πλεονεκτεῖ; Ταῖς φροντίσι, τῷ δαπανᾶσθαι, τῷ παρακοῦν Θεοῦ, τῷ διαφθείρειν τὴν σάρκα, τῷ λυμάλνεσθαι τὴν ψυχὴν. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, οἷς πλεονεκτεῖ τὸν πένητα· ὡς εἰ γε πολλοὺς ἐπλήρου γαστέρας, τάχα τι καὶ λέγειν εἶχεν, οἷον ὅτι πλείων ἡ χρεία, καὶ μείζων ἡ τῆς δαπάνης ἀνάγκη. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἔχουσι, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι πολλὰς πληροῦσι, τὰς τῶν οἰκετῶν, τὰς τῶν θεραπαινίδων. Ἀλλ' οὐ χρεῖας ἔνεκεν, οὐδὲ φιланθρωπίας τοῦτο γίνεται, ἀλλὰ τύφου μόνον, θεοῦ οὐδ' ἂν ἀνάσχοιτό τις τῆς ἀπολογίας αὐτῶν.

ε'. Διὰ τί γὰρ πολλοὺς ἔχει οἰκέτας; Ὡς περ γὰρ ἐν ἱματίοις τὴν χρεῖαν διώκειν δεῖ μόνον, καὶ ἐν τραπέζῃ, οὕτω καὶ ἐν οἰκέταις. Τίς οὖν ἡ χρεία; Οὐκ ἔστιν οὐδεμία. Καὶ γὰρ ἐνὶ τὸν ἕνα χρῆσθαι δεσπότην οἰκέτῃ μόνον ἐχρῆν· μᾶλλον δὲ καὶ δύο καὶ τρεῖς δεσπότης ἐνὶ οἰκέτῃ. Εἰ δὲ βαρὺ τοῦτο, ἐννόησον τοὺς οὐδὲ ἕνα ἔχοντας, καὶ εὐκολωτέρας ἀπολαύοντας θεραπείας· καὶ γὰρ αὐτάρκεις τῇ διακονίᾳ τῇ ἑαυτῶν ἐποίησεν ὁ Θεός, μᾶλλον δὲ καὶ τῇ τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἄκουε Παύλου λέγοντος· *Ταῖς χρεαῖαις μου, καὶ [383] τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρετήσαν αἱ χεῖρες αὐταί.* Εἶτα ὁ μὲν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιος οὐκ ἥσχυντο μυριοὶ ὑπηρετῶν· σὺ δὲ, εἰ μὴ πολλὰς περιφέρεις ἀνδραπόδων ἀγέλας, αἰσχρὸν εἶναι νομίζεις, οὐκ εἰδὼς ὅτι τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα ἐστὶ τὸ κατασχύνόν σε; Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ χεῖρας ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός καὶ

πόδας, ἵνα μὴ δεύμεθα οἰκετῶν. Οὐδὲ γὰρ χρεῖας ἔνεκεν τὸ τῶν δούλων ἐπεισῆχθαι γένος, ἐπεὶ μετὰ τοῦ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἂν καὶ δοῦλος· ἀλλ' ἁμαρτίας ἐστὶ τὸ ἐπιτίμιον, καὶ τῆς παρακοῆς ἡ κόλασις. Ὁ δὲ Χριστὸς παραγενόμενος, καὶ τοῦτο ἔλυσε· Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔστι δοῦλος οὐδὲ ἐλευθέρως. Ὡς τε οὐκ ἀναγκαῖον τὸ δοῦλον ἔχειν· εἰ δὲ καὶ ἀναγκαῖον, ἕνα που μόνον, ἢ τὸ πολὺ δεύτερον. Τί βούλεται τὰ σμήνη τῶν οἰκετῶν; Καθάπερ γὰρ οἱ προβατοπῶλαι καὶ οἱ σωματοκάπηλοι, οὕτως ἐν βρῶτανει, οὕτως ἐν ἀγορᾷ περιλασιν οἱ πλουτοῦντες. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι· ἔστω σοι καὶ δεῦτερος οἰκέτης· εἰ δὲ πολλοὺς συνάγεις, οὐ φιλανθρωπίας, ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖς, ἀλλὰ θρυπτόμενος· ἐπεὶ, εἰ κηρόμενος, μηδένα εἰς διακονίαν ἀπασχολήσης τὴν σὴν, ἀλλ' ἀγοράσας, καὶ τέχνας διδάξας ὥστε ἀρκεῖν ἑαυτοῖς, ἄφες ἐλευθέρους. Ὅταν δὲ μαστίγῃς, ὅταν δαμεύῃς, οὐκέτι φιλανθρωπίας τὸ ἔργον. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι φορτικὸς εἰμι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλὰ τί πάθω; Εἰς τοῦτο κεῖμαι, καὶ ταῦτα λέγων, ἂν τε γένηται τι πλέον, ἂν τε μηδέν. Τί γὰρ σοι βούλεται τὸ σοβεῖν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; μὴ γὰρ μεταξύ θηρίων περιπατεῖς, ὅτι ἀπελαύνεις τοὺς ἐντυγχάνοντας; Μὴ φοβηθῇς· οὐδεὶς δάκνει τῶν προσιόντων, καὶ πλησίον σοι βαδίζοντων. Ἀλλ' ὕβριν ἡγῇ τὸ μετὰ πάντων συμβαδίζειν; Καὶ πόσης ταῦτα, μανίας, πόσης τερατωδεῖας, τὸν μὲν ἵππον πλησίον ἐπόμενον μὴ νομίζειν φέρειν ὕβριν, ἄνθρωπον δὲ, εἰ μὴ ἀπὸ μυρίων ἐλαύνοιτο σταδίων, καταισχύνειν ἡγεῖσθαι; Τί δὲ καὶ παῖδας ραβδούχους ἔχεις, ὡς δούλοις κεχρημένος τοῖς ἐλευθέροις, μᾶλλον δὲ αὐτοὺς παντὸς ἀτιμότερον οἰκέτου ζῶν; καὶ γὰρ παντὸς εὐτελέστερος οἰκέτου ὁ τοσούτον περιφέρων τύπον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ θύονται τὴν δυνάμει ἐλευθερῶν οἱ τῷ χαλεπῷ τούτῳ καταδουλώσαντες ἑαυτοὺς πάθει. Εἰ γὰρ ἀπελαύνειν βούλεις καὶ σοβεῖν, μὴ τοὺς προσιόντας, ἀλλὰ τὸν τύπον ἀπέλασον· μὴ διὰ τοῦ παιδός, ἀλλὰ διὰ σεαυτοῦ· μὴ τῇ μάστιγι ταύτῃ, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ. Νῦν μὲν γὰρ σου ὁ παῖς ἀπελαύνει τοὺς συμβαδίζοντας, σὲ δὲ ἄνωθεν ἡ ἀπόνοια αἰσχρότερον, ἢ οἰκέτης τὸν πλησίον. Ἄν δὲ ἀπὸ τοῦ ἵππου καταβάς, ἐλάσης αὐτὴν διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, ὑψηλότερον καθέσθαι καὶ ἐν μετρίῳ σαιτὸν καταστήσεις τιμῇ, οὐδὲν τοῦ παιδός εἰς τοῦτο δεόμενος. Ὅταν γὰρ μέτριος γενόμενος χαμαὶ βαδίζῃς, ἐπὶ τοῦ ὀχήματος καθέσθαι τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ μέχρι τῶν οὐρανῶν σε ἀνάγοντος, τοῦ πτηνοῦς ἔχοντος ἵππους· ἂν δὲ ἀποπετῶν ἐκείνου, εἰς τὸ τῆς [386] ἀλαζονείας μεταβῇς, τῶν χαμαὶ συρομένων ἑρπετῶν οὐδὲν ἄμεινον διάχεισαι, ἀλλὰ καὶ ἀθλιώτερον πολλῶν καὶ ἑλεεινότερον. Τοὺς μὲν γὰρ ἡ τοῦ σώματος πῆρσις οὕτω καταναγκάζει σύρεσθαι, σὲ δὲ ἡ τῆς ἀλαζονείας νόσος. Καὶ γὰρ Πᾶς ὁ υἱὸς ἑαυτὸν, φησὶ, ταπεινωθήσεται. Ἴν' οὖν μὴ ταπεινωθῶμεν, ἀλλὰ ὑψωθῶμεν, ἐπὶ τὸ ὕψος ἔλθωμεν ἐκεῖνο. Οὕτω γὰρ καὶ ἀνάπαυσιν εὐρήσομεν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν κατὰ τὸν θεῖον χρησμόν, καὶ τῆς ἀληθείας καὶ ὑψηλοτάτης ἐπιτευξόμεθα τιμῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

Quid autem tunc accidebat? Ex eo quod superabundabat, scatebant vermes.

Deliciarum fructus corruptio est. — Hoc quoque nunc in his experimur. Alimenti enim mensura eadem est omnibus; unum enim ventrem implemus: apud te autem, qui exleris deliciis, est plus stercoreis. Et sicut illic in domibus qui plus colligebant, quam erat constitutum, non manna congregabant, sed plures vermes et putredinem: ita etiam in deliciis et in superabundantia non plus alimenti, sed plus corruptionis congregant qui ventri indulgent et inebriantur. Sed tamen qui nunc sunt, tanto sunt illis pejores, quod illi quidem hoc semel passi, castigati sint et sibi temperarint; isti autem quotidie hunc vermem illo multo graviozem, in domos suas introducentes, neque sentiunt neque satiantur. Nam quod hæc illis sint similia, quod ad inanis laboris attinet rationem (supplicio enim hæc sunt multo graviora), hinc considera. In quo enim differt dives a paupere? nonne unum induit corpus, nonne unum alit ventrem? in quo ergo plus abundat? In sollicitudinibus, in consumendo, in eo quod Deo non parcat et obediat, in eo quod carnem corrumpat, in eo quod animæ exitium afferat. Hæc enim sunt ea, in quibus plus habet quam pauper. Nam si multos impleret ventres, haberet fortasse aliquid quod diceret, nempe pluribus esse opus, et sumptus maiorem esse necessitatem. At nunc quoque, inquit, habent quod dicant, quod plures impleant ventres, nempe famulorum et ancillarum. Sed non ex necessitate neque propter benignitatem et humanitatem hoc fit, sed solum propter fastum et superbiam: unde nec admitti potest.

5. *Servorum multitudo vituperatur. Contra eos qui cum famulorum agmine incedunt.* — Cur enim multum habet ministros? Sicut enim in vestibus et in mensa solus usus est attendendus, ita etiam in ministris. Quis est ergo usus? Nullus penitus: uno enim famulo unum dominum solum uti oporteret, vel potius duos et tres dominos uno famulo. Si autem hoc est grave, cogita eos qui nullum habent, faciliorem autem et expeditiorem fruuntur ministerio: Deus enim fecit eos qui sufficerent suo, imo vero et proximi ministerio. Si autem non credis, audi Paulum dicentem: *Necessitatibus meis, et iis qui mecum sunt, ministrarunt hæc manus* (Act. 20. 34). Siccine totius quidem orbis doctor et dignus cælis non erubescere ministrare innumerabilibus; tu autem turpe esse ducis, si non circumferas multos greges mancipiorum, nesciens quidem hoc esse quod te maximo afficit dedecore? Propterea enim dedit nobis Deus et manus et pedes, ne opus haberemus famulis. Neque enim eo, quod esset opus, introductum fuit genus famulorum; nam alioqui cum Adamo creatus fuisset famulus; sed est poena peccati et multa inobedientiæ. Christus autem

cum advenisset, hoc quoque solvit: *Nam in Christo servum non est servus neque liber* (Galat. 3. 28). Quamobrem non est necesse habere servum: si autem necesse est, unum, aut plurimum duos. Quid sibi volunt examina ministrorum? Nam sicut qui vendunt oves et qui corpora cauponantur; ita in balneo, ita in foro procedunt et obeunt divites. Sed summo jure non ago: sit tibi etiam secundus minister: si autem multos congregas, non hoc facis benignitatis et humanitatis causa, sed tuis serviens deliciis. Nam si hoc facis eorum curam gerens, in tuo ministerio neminem occupes, sed cum emeris et artes docueris ut sibi sufficiant ad victum parandum, eos manumitte. Cum autem flagris cædas, cum in vincula conjicias, non est utique opus hoc humanitatis. Et scio quidem me esse molestum auditoribus: sed quid agam? In hoc positus sum, neque cessabo hæc dicere, sive quid profecero sive non. Quid enim sibi vult in foro superbe incedere? num inter feras ambulas, quod obvios expellas? Ne timeas; nullus te mordet eorum qui accedunt, et prope te gradiantur. At injuriam existimas simul incedere cum omnibus? Et quam est hoc insanum, quam prodigiosum, equum quidem prope sequentem non existimare afferre injuriam; hominem autem, nisi multis abigatur stadiis, putare dedecore afflicere? Quid vero famulos habes lictores, liberis utens tamquam servis; imo vero ipse quovis servo vivens ignominiosior? est enim quovis servo villior et ignominiosior qui tantum circumfert fastum. Propterea nec veram videbunt libertatem, qui se huic gravi animi vitio manciparunt. Si enim vis expellere, superbeque et magnifice incedere, non accedentes, sed fastum expelle; non per famulum, sed per teipsum; non hoc flagello, sed spiritali. Nam nunc quidem famulus tuus expellit eos qui tecum incedunt; te autem ab alto arrogantia pellit turpius, quam famulus proximum. Si autem ab equo descendens eam abegeris, per humilitatem, altius sedebis et in majori honore teipsum constituas, ad hoc non opus habens famulo. Quando enim modestus humi incedes, sedebis in curru humilitatis, qui te in caelum tollit, qui equos habet alatos: sin autem ab illo e-cideris, et in arrogantia currum transieris, nihilo melius afficeris quam serpentes humi repentes, imo vero multo vilius et miserabilius. Nam illos quidem sic reptare cogit mutilatio corporis, te autem morbus arrogantia. *Unus enim qui se extollit, inquit, humiliabitur* (Matth. 23. 12). Ne ergo humiliemur, sed extollamur, veniamus ad illam altitudinem. Sic enim inveniemus nostris animis quietem, convenienter divino oraculo, verumque et altissimum honorem consequamur: quem datur nobis omnibus asserpi, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XLI.

CAP. 15. v. 35. *Sed dicet aliquis : Quomodo resurgunt mortui ? quali autem corpore veniunt ?* 36. *Insiptens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur.*

1. Cum ubique mitis et humilis sit Apostolus, hic acriori utitur oratione, propter absurditatem eorum qui contradicebant. Neque tamen est hoc contentus, sed et rationes adducit et exempla, ea ratione etiam quemque valde contentiosum reprimens. Et superius quidem dicit : *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio* : hic vero solvit objectionem quæ fiebat a gentibus. Vide autem rursus quomodo diminuat vehementiam reprehensionis. Non dixit enim, *Sed fortasse dicetis ; sed eum qui contradicit posuit indefinite, ne libere et acriore utens oratione, auditores valde percelleret.* Ponit autem duas dubitationes, modi resurrectionis et qualitatis corporum. De utrisque enim dubitabant dicentes : *Quomodo suscitatur id quod est dissolutum ? et, Quo corpore veniunt ?* Quid est autem, *Quo corpore ?* Nempe hoc quod interiit, quod periit, an aliquo alio ? Deinde ostendens quod non quærant ea, de quibus dubitatur, sed ea quæ in confesso sunt, acrius occurrit dicens : *Insiptens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi mortuum fuerit.* Quod nos quoque solemus facere erga eos qui contradicunt iis de quibus constat. Et cur non statim confugit ad Dei potestatem ? Quoniam disserit cum infidelibus : nam quando verba facit apud fideles, non admodum opus habet ratiociniis. Quamobrem cum alibi dixisset, *Transfigurabit corpus humilitatis vestræ, ut sit configurata corpori claritatis suæ* (Philipp. 3. 21), et ostendisset aliquid amplius quam sit resurrectio ; non posuit exempla, sed pro omni demonstratione Dei potestatem adduxit in medium, addens et dicens : *Secundum operationem ejus qui possit subjicere sibi omnia.* Hic autem ratiocinia ponit. Nam quoniam hoc confirmavit ex Scripturis, hæc quoque addit ex abundantia erga eos qui non parent Scripturis, et dicit : *Insiptens, tu quod seminas.* Hoc est, Apud te ipsum horum habes probationem, per ea quæ facis quotidie, et adhuc ambigis ? Propterea te voco insipientem, quod ignores ea quæ a te fiunt quotidie ; et cum ipse sis opifex resurrectionis, de Deo dubitas. Propterea cum magna dixit emphasi, *Tu quod seminas : tu qui es mortalis et peris.* Et vide quomodo utatur dictionibus subjecto argumento congruentibus. *Non vivificatur enim, inquit, nisi mortuum fuerit.* Propriis enim seminum relictis dictionibus, nempe germinat, pullulat, putrescit et dissolvitur ; adaptavit eas quæ carni nostræ conveniunt, nempe *Vivificatur et Mortuum fuerit*, quod quidem non est proprium seminum, sed corporum. Et non dixit : Postquam mortuum fuerit, vivit ; sed, quod est majus, propterea vivit, quoniam moritur. Vides quod, sicut frequenter dico, orationem semper vertat in contrarium. Quod enim illi non surgendi statuebant esse indicium, hoc facit esse certam re-

surgendi demonstrationem : dicebant enim non surgere, quoniam est mortuum. Quid autem opponit ille ? Atqui si non esset mortuum, non resurrexisset : et propterea resurgit, quoniam est mortuum. Sicut enim Christus apertius id ipsum ostendit, dicens, *Gratum frumenti, si cadens in terram non mortuum fuerit, ipsum solum manet : sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert* (Joan. 12. 24) : illinc etiam Paulus trahens exemplum, non dixit : Non vivit, sed, *Non vivificatur* ; rursus Dei assumens potestatem, et ostendens quod non natura terræ, sed ipse universum operatur. Et cur non adduxit in medium id quod erat convenientius et magis proprium, semen, inquam, humanum ? nam ortus quoque noster incipit a corruptione sicut et frumenti. Quoniam non sunt hæc paria, sed hoc est majus. Quærit enim aliquid integrum, quod corrumpatur ; illud autem pars erat : quamobrem hoc affert in medium. Alioquin autem illud quidem procedit a vivente, et in ventrem incidit viventem : hic autem non in carnem, sed in terram sementis dejicitur, et in eam dissolvitur, sicut corpus mortuum. Quamobrem hac quoque ratione erat exemplum convenientius. 37. *Et qui seminat, non corpus quod futurum est seminat.* Nam quæ prius quidem dicta sunt, spectant ad dicendum quomodo resurgant ; hoc autem ad dubitandum cum quali corpore veniant. Quid est autem, *Non corpus quod futurum est seminas ?* Non spicam integram, non frumentum recens. Hic enim non amplius ad resurrectionem spectat oratio, sed ad modum resurrectionis, cujusmodi est corpus quod est resurrecturum : nempe an tale, an melius et clarius ; et ab eodem exemplo sumit utrumque, ostendens quod id sit resurrecturum multo melius.

2. *Contra hæreticos qui dicebant aliud corpus resurgere.* — Sed hæretici nihil horum intelligentes insultant, et dicunt : Alterum corpus cadit, et alterum resurgit. Quomodo ergo resurrectio ? ejus enim quod cecidit est resurrectio. Ubi est autem admirabilis illa et quæ opinionem superat adversus mortem victoria, si aliud cadit et aliud resurgit ? neque enim illa utique cernetur reddidisse captivum quod accepit. Quomodo autem iis quæ dicta sunt convenerit exemplum ? non enim alia quidem seminatur essentia, alia autem resurgit, sed eadem melior. Sed neque Christus idem corpus suscepit, qui fuit primitiæ resurgens ; sed, secundum vos, illud quidem abjecit, etiamsi nihil peccasset, accepit autem aliud. Unde ergo aliud ? nam hoc quidem ex virgine, illud autem unde ? Viden' ad quantam absurditatem devoluta est oratio ? Cur enim ostendit figuras et vestigia clavorum ? annon hoc volens ostendere, illud ipsum esse quod cruci fuit affixum, et ipsum resurrexisse ? Quid sibi vult quoque figura Jonæ ? non enim alius quidem fuit absorptus, alius autem in terram ejectus Jonas. Quid etiam dicebat, *Solvite templum hoc, et in tribus*

ΟΜΙΛΙΑ ΜΑ'.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.

α'. Ἡμερὸς ὧν σφόδρα καὶ ταπεινὸς ὁ Ἀπόστολος πανταχοῦ, ἐνταῦθα καὶ πληκτικώτερον τῷ λόγῳ κέχρηται διὰ τὴν ἀτοπίαν τῶν ἀντιλεγόντων. Οὐ μὴν ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ λογισμοὺς καὶ παραδείγματα τίθῃσι, καὶ τὸν σφόδρα φιλόνοιον ταύτῃ χειρούμενος. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν· **Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις**· ἐνταῦθα δὲ ἀντίθεσιν λύει παρ' Ἑλλήνων εἰσαγομένην. Καὶ ὅρα πῶς πάλιν ὑποτέμνεται τὸ σφοδρὸν τῆς διαβολῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖτε, ἀλλ' ἀδιόριστον τέθεικε τὸν ἀντιλέγοντα, ἵνα μετὰ ἀδείας καταφορικῶ χρώμενος τῷ λόγῳ, μὴ σφόδρα πλήξῃ τοὺς ἀκούοντας· καὶ τίθῃσι δύο τὰς ἐπαπορήσεις, τοῦ τρόπου τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ποιότητος τῶν σωμάτων. Καὶ γὰρ περὶ ἀμφοτέρων ἠπόρουσι λέγοντες· **Πῶς ἐγείρεται τὸ διαλυθὲν;** καὶ, **Ποίῳ σώματι ἔρχεται;** Τί δέ ἐστι, **Ποίῳ σώματι;** Οἶον τούτῳ τῷ φθαρέντῃ, τῷ ἀπολλύοντι, ἡ ἐτέρῳ τινί; Εἴτα δεικνύς ὅτι οὐ τὰ ἀμφιβαλλόμενα ζητοῦσιν, ἀλλὰ τὰ ὁμολογημένα, εὐθέως πληκτικώτερον ἀπαντᾷ λέγων· **Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.** Ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν ποιεῖν ἐπὶ τῶν τοῖς ὁμολογημένοις ἀντιλεγόντων. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ κατέφυγεν; Ὅτι ἀπίστοις διαλέγεται. Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς πιστοὺς αὐτῷ ὁ λόγος ᾖ, οὐ σφόδρα δεῖται λογισμῶν. Διόπερ εἰπὼν ἀλλαχοῦ, ὅτι **Μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ὑμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ**, καὶ πλεον τι τῆς ἀναστάσεως ἐνδειξάμενος, οὐ τέθεικε παραδείγματα, ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν εἰς μέσον ἤγαγε προσθεὶς καὶ εἰπὼν, **Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτόν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα.** Ἐνταῦθα δὲ καὶ λογισμοὺς κινεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν Γραφῶν αὐτὸ κατεσκεύασε, καὶ ταῦτα προστίθῃσιν ἐκ περιουσίας λοιπὸν πρὸς τοὺς οὐ πειθομένους [387] ταῖς Γραφαῖς, καὶ φησιν· **Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις.** Τουτέστι, Παρὰ σαυτοῦ τὴν ἀπόδειξιν ἔχεις τούτων, δι' ὧν πράττεας καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ ἀμφιβάλλεις ἐτι; Διὰ ταῦτα σε ἄφρονα καλῶ, ὅτι τὰ καθ' ἡμέραν ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἀγνοεῖς, καὶ αὐτὸς δημιουργὸς ἀναστάσεως ὧν περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις. Διὸ σφόδρα ἐμφαντικῶς εἶπε, **Σὺ δ' σπείρεις**, σὺ ὁ θνητὸς καὶ ἀπολλύμενος. Καὶ ὅρα πῶς ταῖς λέξεσιν οἰκειῶς τῇ ὑποκειμένῃ κέχρηται ὑποθέσει. Οὐ ζωοποιεῖται γὰρ, φησιν, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Τὰς γὰρ οἰκειὰς λέξεις τῶν σπερμάτων ἀφελὺς, οἷον τὸ βλαστάνει, καὶ φύεται, καὶ σήπεται, καὶ διαλύεται, τὰς καταλλήλους ἤρμοσε τῇ σαρκὶ τῇ ἡμετέρᾳ, τὸ **Ζωοποιεῖται** καὶ **Ἀποθάνῃ**, ὅπερ οὐ σπερμάτων κυρίως ἐστίν, ἀλλὰ σωμάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι **Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ζῇ**, ἀλλ', ὁ μεῖζόν ἐστιν, ὅτι **Διὰ τοῦτο ζῇ**, ἐπειδὴ ἀποθνήσκει. Ὅρξῃς ὅτι, ὅπερ ἀεὶ λέγω, εἰς τούναντιον ἀεὶ περιτρέπεις· τὸν

• *Legebatur προτρέπει.*

λόγον. Ὁ γὰρ ἐποικοῦντο ἐκεῖνοι τεκμήριον τοῦ μὴ ἀνίστασθαι, τοῦτο τοῦ ἀνίστασθαι ποιεῖται ἀπόδειξιν· καὶ γὰρ ἔλεγον οὐκ ἀνίστασθαι, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Τί οὖν αὐτὸς ἀντιστρέψας φησί; Καὶ μὴν εἰ μὴ ἀπέθανεν, οὐκ ἂν ἀνέστη· καὶ διὰ τοῦτο ἀνίσταται, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Καθάπερ γὰρ ὁ Χριστὸς σαφέστερον αὐτὸ τοῦτο ἐνδείκνυται λέγων· **Ὁ κόκκος τοῦ σίτου, ἐὰν πεσὼν εἰς τὴν γῆν μὴ ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολλὴν καρπὸν φέρει**· ἐκεῖθεν καὶ ὁ Παῦλος τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐκχύσας, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐ ζῇ, ἀλλ', **Οὐ ζωοποιεῖται**, πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν παραλαμβάνων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ ἡ τῆς γῆς φύσις, ἀλλ' αὐτὸ, τὸ πᾶν ἐργάζεται. Καὶ τί δήποτε οὐχ ὅπερ οἰκειώτερον ἦν, τοῦτο ἤγαγεν εἰς μέσον, τὸ σπέρμα λέγω τὸ ἀνθρώπινον; Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἡμετέρα γέννησις ἀπὸ φθορᾶς ἀρχεται, ὥσπερ ἡ τοῦ σίτου. Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον, ἀλλὰ τοῦτο πλεόν. Ὁλόκληρον γὰρ τι ζητεῖ φθειρόμενον, ἐκεῖνο δὲ μέρος ἦν· διόπερ τοῦτο εἰς μέσον ἄγει. Ἀλλως δὲ, ἐκεῖνο μὲν καὶ ἀπὸ ζῶντος πρόεισι, καὶ εἰς ζῶσαν ἐμπίπτει γαστέρα· ἐνταῦθα δὲ οὐκ εἰς σάρκα, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν ὁ σπόρος καταβάλλεται, καὶ εἰς αὐτὴν διαλύεται, καθάπερ τὸ σῶμα τὸ τεθνηκός. Διὸ καὶ ταύτῃ οἰκειώτερον ἦν τὸ ὑπόδειγμα. **Καὶ ὁ σκεῖρων, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρει.** Τὰ μὲν γὰρ ἐμπροσθεν εἰρημένα, πρὸς τὸ λέγειν πῶς ἐγείρονται· τοῦτο δὲ, πρὸς τὸ διαπορεῖν ποίῳ σώματι ἔρχονται. Τί δέ ἐστιν, **Οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις;** Οὐ στάχυν ὀλόκληρον, οὐδὲ σίτον νέον. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι πρὸς τὴν ἀνάστασιν ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναστάσεως, ποταπὸν τὸ σῶμα τὸ μέλλον ἀνίστασθαι, οἷον εἰ τοιοῦτον, ἡ βέλτιον καὶ λαμπρότερον· καὶ ἀμφοτέρα ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὑποδείγματος λαμβάνει, δεικνύς ὅτι πολλῶν βέλτιον.

β'. Ἄλλ' οἱ αἵρετικοὶ μηδὲν τούτων συνιέντες ἐπιπηδῶσι, καὶ λέγουσιν, ὅτι Ἐτερον σῶμα πίπτει, καὶ ἕτερον σῶμα ἀνίσταται. Πῶς οὖν ἀνάστασις; τοῦ γὰρ [388] πεσόντος ἐστὶν ἡ ἀνάστασις. Ποῦ δὲ τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον κατὰ τοῦ θανάτου νικητήριον, εἰ ἄλλο πίπτει, καὶ ἄλλο ἀνίσταται; οὐκέτι γὰρ φανήσεται ἐκείνος ἀποδοὺς ὅπερ ἔλαβεν αἰχμάλωτον. Πῶς δὲ τὸ ὑπόδειγμα ἀρμόσειεν ἂν τοῖς εἰρημένοις; οὐ γὰρ ἄλλη μὲν οὐσία σπείρεται, ἄλλη δὲ ἐγείρεται, ἀλλ' ἡ αὐτὴ βελτίων. Ἐστὰς δὲ οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ σῶμα ἀνελθὼς, ἀπαρχὴ τῶν ἀνισταμένων γινόμενος· ἀλλὰ καθ' ὑμᾶς ἐκεῖνο μὲν ἔρριψε, καίτοι γε οὐδὲν ἡμαρτηκός, ἕτερον δὲ ἔλαβεν. Πόθεν ἄρα τὸ ἕτερον; τοῦτο μὲν γὰρ ἐκ παρθένου, ἐκεῖνο δὲ πόθεν; Ὅρξῃς εἰς ὅσην ἀτοπίαν ὁ λόγος ἐξεκυλίσθη; Διὰ τί γὰρ καὶ τοὺς τύπους δεῖκνυσι τῶν ἡλίων; οὐχὶ τοῦτο ἀποδείξαι θέλων, ὅτι αὐτὸ ἐκεῖνός ἐστι τὸ ἀνασκολοπισθὲν, καὶ αὐτὸ πάλιν ἀνέστη; Τί δὲ καὶ ὁ τύπος βούλεται αὐτῷ ὁ τοῦ Ἰωῆ; οὐ γὰρ δῆπου ἄλλος μὲν κατεπόθη, ἄλλος δὲ εἰς τὴν γῆν ἐξηγνέθη Ἰωῆς. Τί δὲ καὶ ἔλεγε, **Λύσατε τὸν ρυῖον τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν**; τὸν γὰρ λυόμενον δηλονότι τοῦτον καὶ ἀνίστη. Διὸ καὶ προσέθηκεν ὁ εὐαγ-

γελιστής, ὅτι Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις; Τουτέστιν, οὐ τὸν ἄσταχυν· καὶ γὰρ αὐτός ἐστι, καὶ οὐκ αὐτός· αὐτὸς μὲν, ὅτι αὐτὴ ἡ οὐσία· οὐκ αὐτός δὲ, ὅτι βελτίων οὗτος, τῆς μὲν αὐτῆς οὐσίας μενούσης, μείζονος δὲ τῆς εὐπρεπείας γινομένης, καὶ καινοῦ τοῦ αὐτοῦ ἀνισταμένου· ἐπειδὴ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ ἀναστάσεως ἔδει, εἰ μὴ βέλτιον ἀνίστασθαι ἔμελλε. Τί γὰρ καὶ καθήκει τὴν οἰκίαν, εἰ μὴ λαμπροτέραν ἔμελλε οἰκοδομεῖν; Τοῦτο τοῖνυν πρὸς τοὺς νομίζοντας τὴν αὐτὴν εἶναι φθορὰν εἶπεν. Εἶτα, ἵνα μὴ ἄλλο τις πάλιν ὑποπτεύσῃ σῶμα ἐντεῦθεν εἰρησθαι, παραμυθεῖται τὸ ἀνίγμα, καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύει τὸ εἰρημένον, μὴ συγχωρῶν τῷ ἀκρατῇ ἀλλαχοῦ περιάγειν τὴν ἐννοιαν τὴν ἐντεῦθεν. Τί τοῖνυν δεῖ τῶν ἡμετέρων λόγων; "Ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος καὶ ἐρμηνεύοντος τί ἐστίν· Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις. Εὐθέως γὰρ ἐπήγαγεν, Ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον εἰ τύχοι σίτου, ἢ τινος τῶν τοιούτων σπερμάτων. Τουτέστιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον· ὅσον οὐχ οὕτως περιβεβλημένον, οὐδὲ καλὰ μὴν ἔχοντα καὶ ἀνθερίκας, Ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου, ἢ τινος τῶν τοιούτων. Καὶ ὁ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Ναί, φησιν, ἀλλ' ἐκεῖ τῆς φύσεως τὸ ἔργον ἐστί. Ποίας φύσεως, εἰπέ μοι; καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ τὸ πᾶν ὁ Θεὸς ἐργάζεται, οὐχ ἡ φύσις οὐδὲ ἡ γῆ οὐδὲ ὁ ὑετός. Διόπερ καὶ αὐτὸς ταῦτα δηλῶν, καὶ γῆν καὶ ὑετὸν καὶ ἀέρα καὶ ἥλιον καὶ χεῖρας γεωργικὰς ἀφείς, ἐπήγαγεν, ὅτι Ὁ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Μὴ τοῖνυν περιεργάζου μηδὲ πολυπραγμονεῖ, πῶς καὶ τίνα τρόπον, ὅταν Θεοῦ δύναμιν καὶ θέλημα ἀκούσης. Καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ποῦ τοῖνυν τὸ ἀλλότριον; τὸ γὰρ ἴδιον δίδωσιν. Ὡς περὶ λέγει, Οὐ τὸ γεννησόμενον σπείρεις, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἄλλη ἀντὶ ἄλλης οὐσίας ἀνίσταται, ἀλλ' ὅτι [389] βελτίων, ὅτι λαμπροτέρα. Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶ, τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ἐντεῦθεν λοιπὸν καὶ τὴν διαφορὰν εἰσάγει τῆς τότε ἐσομένης ἀναστάσεως. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ σίτος σπείρεται καὶ πάντες στάχυες ἀνέρχονται, διὰ τοῦτο νομίσῃς καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἰσοτιμίαν εἶναι. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς σπέρμασι μία τάξις, ἀλλὰ τὰ μὲν τιμιώτερα, τὰ δὲ κατωδέστερα. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐκάστῳ τὸ ἴδιον σῶμα. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλ' ἑτέραν ζητεῖ διαφορὰν μείζονα καὶ σαφέστεραν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅπερ ἔφην, ὅτι πάντες ἀνίστανται, πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύειν νομίσης, προκατεβάλετο μὲν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τῆς ἐννοίας ταύτης τὰ σπέρματα, εἰπὼν, Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Ἐργάζεται δὲ αὐτὸ σαφέστερον καὶ ἐνταῦθα πάλιν λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτῇ σὰρξ. Τί λέγω γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τῶν σπερμάτων; ἐπὶ τῶν σωμάτων γυμνάσωμεν αὐτὸ τοῦτο, περὶ ὧν ὁ λόγος ἡμῖν νῦν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἀλλῇ μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλῃ δὲ κτηνῶν, καὶ ἄλλῃ πτηνῶν, καὶ ἄλλῃ ἰχθύων. Καὶ σῶματα ἐπουράνια, καὶ σῶματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπίγειων· ἄλλῃ δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλῃ δόξα σελη-

νης, καὶ ἄλλῃ δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρους διαφέρει ἐν δόξῃ.

Γ'. Καὶ τί βούλεται αὐτῷ ταυτὶ τὰ ῥήματα; τίνος ἐνεκεν ἔκ τῆς ἀναστάσεως τῆς τῶν σωμάτων εἰς τὸν περὶ ἀστέρων καὶ ἡλίου λόγον ἐξέπεσεν; Οὐκ ἐξέπεσεν, οὐδὲ ἀπεβράβη τῆς ὑποθέσεως, ἀπαγε, ἀλλ' ἐτι αὐτῆς ἔχεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως κατεσκεύασε λόγον, δείκνυσιν λοιπὸν ὅτι πολλὴ τῆς δόξης τότε ἡ διαφορὰ, εἰ καὶ ἡ ἀνάστασις μία· καὶ διαιρεῖ εἰς δύο τὸ πᾶν τέως, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Ὅτι μὲν γὰρ τὰ σῶματα ἀνίσταται, ἔδειξε διὰ τοῦ σίτου· ὅτι δὲ οὐκ ἐν τῇ αὐτῇ δόξῃ πάντα, δείκνυσιν ἐντεῦθεν. Ὡς περὶ γὰρ τὸ ἀπιστεῖν τῇ ἀναστάσει ὑπείκους ποιεῖ, οὕτω πάλιν ῥαβδύμους τὸ νομίζειν πάντας τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσθαι. Διόπερ ἀμφοτέρω διορθοῦται· καὶ τὰ μὲν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπήρτισε, τούτου δὲ ἀρχεται νῦν· καὶ ποιήσας δύο τάγματα δικαίων τε καὶ ἀμαρτωλῶν, αὐτὰ τὰ δύο ταῦτα εἰς πολλὰ πάλιν κατατέμνει μέρη, δείκνυς ὅτι οὔτε δίκαιοι καὶ ἀμαρτωλοὶ τῶν αὐτῶν τεύζονται, οὔτε δίκαιοι πάντες δικαίοις ὁμοίως, οὔτε ἀμαρτωλοὶ ἀμαρτωλοῖς. Ποιεῖ τοῖνυν πρώτην μίαν τομὴν δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν λέγων· Σῶματα ἐπουράνια, καὶ σῶματα ἐπίγεια· διὰ μὲν τῶν ἐπιγείων τούτους αἰνιττόμενος, διὰ δὲ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνους. Εἶτα λοιπὸν τῶν ἀμαρτωλῶν διαφορὰν πρὸς ἀμαρτωλοὺς εἰσάγει, λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτῇ σὰρξ· ἀλλὰ ἄλλῃ μὲν ἰχθύων, ἄλλῃ δὲ πτηνῶν καὶ κτηνῶν. Καίτοι πάντα σῶματα, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν πλείονι, τὰ δὲ ἐν ἐλάττωι εὐτελεῖται. Καὶ ἐν ζωῇ δὲ ὁμοίως, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κατασκευῇ. Καὶ εἰπὼν τοῦτο, ἀναβαίνει πάλιν εἰς τὸν οὐρανὸν λέγων· Ἀλλῇ [390] δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλῃ δόξα σεληνης. Ὡς περὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐπιγελοῖς σώμασι διαφορὰ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, καὶ διαφορὰ, οὐχ ἡ τυχοῦσα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων. Οὐ γὰρ ἡλίῳ πρὸς σελήνῃ, οὐδὲ σελήνῃ πρὸς ἀστέρας διαφορὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀστρασι πρὸς ἀστέρας. Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ τὰ μὲν πλείονος, τὰ δὲ ἐλάττονος μετέχει δόξης. Τί τοῖνυν ἐντεῦθεν καταμανθάνομεν; Ὅτι εἰ καὶ ἐν βασιλείᾳ πάντες, οὐ πάντες τῶν αὐτῶν ἀπολαύονται· καὶ εἰ πάντες ἐν γεένῃ οἱ ἀμαρτωλοὶ, οὐ πάντες τὰ αὐτὰ ὑπομενοῦσι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Οὕτω, πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ. Εἶτα ἀφείδς τοῦτον τὸν λόγον ὡς ἀρκούντως ἀποδείχθέντα, πάλιν ἐπ' αὐτὴν τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὸν τρόπον ἔρχεται, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορσίᾳ. Καὶ οὕτως οὖνεσιν· Ἐπὶ μὲν τῶν σπερμάτων τῷ τῶν σωμάτων ἐχρήσατο ὀνόματι λέγων· Οὐ ζωοποιεῖται, ἐν μὴ ἀποθάνῃ· ἐπὶ δὲ τῶν σωμάτων τῇ τῶν σπερμάτων προσηγορίᾳ, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορσίᾳ. Οὐκ εἶπε, Φύεται, ἵνα μὴ τῆς γῆς ἔργον νομίσης, ἀλλ', Ἐγείρεται. Σπορὰν δὲ ἐνταῦθα, οὐ τὴν γένεσιν ἡμῶν λέγει τὴν ἐν μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ταφὴν τὴν ἐν τῇ γῇ τῶν τετελευτηκῶτων σωμάτων, τὴν διάλυσιν, τὴν τέφραν. Διὸ εἰπὼν, Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορσίᾳ, ἐπήγαγε· Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ. Τί γὰρ εἰς ἐλάττονον νεκροῦ διαρρέοντος; Ἐγείρεται ἐν δόξῃ.

dictus excitabo ipsum (Joan. 2. 19. 21) ? nam quod dissolvebatur, id scilicet excitavit. Quamobrem addidit evangelista, *Ille autem dicebat de templo sui corporis*. Quid ergo dicit, *Non corpus quod futurum est seminas*? Hoc est, non spicam: est enim eadem et non eadem: eadem quidem, quoniam eadem est essentia; non eadem, quoniam hæc est melior, eadem quidem manente essentia, majori autem facta specie ac decore, cum nova sit: quoniam nisi hoc esset, ne esset quidem resurrectio, nisi esset melius resurrectura. Cur enim domum esset diruturus, nisi splendidiorem esset ædificaturus? Hoc igitur dixit illis, qui existimabant eundem esse interitum ac corruptionem. Deinde ne quispiam rursus existimaret hinc dictum esse aliud corpus, datum ænigma lenit, et interpretatur quod dictum est, non concedens auditori ut mentem alio transferat. Quid ergo nostris opus est verbis? Audi ipsum, qui dicit, quid sit interpretantem: *Non corpus quod futurum est seminas*. Statim enim subiunxit: *Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus hujusmodi seminum*. Hoc est, non corpus quod est futurum, nempe non sic vestitum, neque culnum habens et aristas: *Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ex iis quæ sunt hujusmodi*. 58. *Deus autem dat illi corpus sicut voluit*. Certe, inquit; sed illic est opus naturæ. Cujus, dic quæso, naturæ? nam illic quoque Deus fabricatur universum, non natura neque terra neque pluvia. Quamobrem ipse hæc significans, dimissa terra et aere et pluvia et agricolarum manibus, subiunxit: *Deus dat illi corpus sicut voluit*. Noli ergo inquirere et indagare quomodo et quam ratione, cum audieris Dei potentiam et voluntatem. *Et unicuique seminum proprium corpus*. Ubi ergo alienum? dat enim propriam. Quamobrem quando dicit, *Non quod futurum est seminas*, non hoc dicit, quod alia pro alia resurgat essentia, sed quod melior, quod splendidiore. *Unicuique enim seminum proprium corpus*. Hinc jam introducit etiam differentiam resurrectionis tunc futuræ. Ne enim, quoniam seminatur semen et omnes ascendunt spicæ, propterea existimes parem etiam honorem esse in resurrectione. Etenim ne in seminibus quidem unus est ordo: Nam alia quidem sunt præstantiora et honestiora, alia vero deteriora: quare etiam subiunxit: *Et unicuique proprium corpus*. Ceterum non est hoc contentus, sed aliam quærit differentiam, majorem et manifestiorem. Nam ne cum audivisses, sicut dixi, quod omnes resurgant, existimares omnes eadem consequi et iisdem frui, prius quidem jecit in præcedentibus semina hujus sententiæ, dicens: *Unusquisque autem in proprio ordine*. Facit autem hoc apertius hic quoque rursus, dicens: 59. *Non omnis caro eadem caro*. Quid enim, inquit, dico in seminibus? hoc ipsum agitemus etiam in corporibus, de quibus a nobis nunc agitur. Quamobrem subiungit, dicens: *Sed alia quidem caro est hominum, alia autem pecorum, alia volucrum, alia autem piscium*. 40. *Et corpora cælestia, et corpora terrestria: sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium*: 41. *alia est*

gloria solis, et alia est gloria lunæ, et alia gloria stellarum: stella enim a stella differt in gloria.

3. Et quid sibi volunt hæc verba? quamam de causa a resurrectione corporum excidit in orationem de stentis et sole? Non excidit, neque abductus fuit ab argumento, absit, sed in eo adhuc hæret. Nam quoniam probavit quod dictum est de resurrectione, ostendit jam, quod tunc futuræ gloriæ magna sit differentia, etsi una est resurrectio: et in duo interrim dividit universum, nempe in cælestia et terrestria. Nam quod corpora quidem resurgant, ostendit per frumentum: quod autem non omnia in eadem gloria, hinc ostendit. Sicut enim non credere resurrectioni, supinos facit: ita etiam negligentes reddit et socordes, existimare omnes eadem consequi et iisdem frui. Quamobrem utrumque corrigit: et alia quidem absolvit in præcedentibus, ab hoc autem nunc incipit: et cum duos fecisset ordines justorum et peccatorum, hos ipsos rursus secit in plures partes: ostendens quod neque just, neque peccatores eadem assequuntur; neque just omnes eadem quæ just alii, neque peccatores eadem quæ peccatores. Facit ergo primum unam sectionem justorum et peccatorum, dicens: *Corpora cælestia et corpora terrestria*; per terrestria quidem hos subindicans, per cælestia autem illos. Deinde de cætero introducit differentiam peccatorum a peccatoribus, dicens: *Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem piscium, alia autem volucrum et pecorum*. Atqui sunt omnia corpora, sed alia quidem viliora et abjectiora, alia vero minus. In vita quoque similiter et in eadem constitutione. Et cum hoc dixisset, ascendit rursus in cælum, dicens: *Alia gloria solis, et alia gloria lunæ*. Sicut enim in terrestribus corporibus est differentia, ita etiam in cælestibus est differentia, eaque non vulgaris, sed etiam usque ad extrema. Non solum enim est differentia solis a luna, neque lunæ a stellis, sed etiam stellarum a stellis. Nam etiam si omnia sint in cælo, alia tamen majorem, alia vero minorem habent gloriam. Quid ergo hinc discimus? Quod etiam si omnes sint in regno, non omnes tamen eadem consequuntur et iisdem fruuntur: etiam si omnes peccatores in gehenna, non omnes eadem sustinebunt. Et ideo subiunxit: 42. *Sic et resurrectio mortuorum*. Sic, quomodo? in multa differentia. Deinde hac tanquam probata dimissa oratione, rursus venit ad demonstrationem et modum ipsius resurrectionis, dicens: *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione*. Vide autem prudentiam: in seminibus quidem usus est nomine corporum, dicens: *Non vivificatur, nisi fuerit mortuum*; in corporibus autem appellatione seminum, dicens: *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione*. Non dicit, Nascitur, ne existimes esse opus terræ, sed, *Surgit*. Seminationem autem hic dicit, non nostram in matrice generationem, sed defunctorum in terra sepulturam, dissolutionem, cinerem. Quamobrem cum dixisset, *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione*, subiunxit: 43. *Seminatur in ignobilitate*. Quid enim est visu turpius quam corpus quod dissolutum est? *Surgit in gloria: seminatur in infirmitate*.

Nondum enim sunt triginta dies, et perit universum : nec potest caro se continere, neque unum diem durare. *Surgit in virtute.* Tunc enim ejus nihil supererit reliquum. Propterea et illis opus habuit exemplis, ne multi hæc audientes, nempe quod surgunt in incorruptione et gloria et virtute, putarent resurgentium nullam esse differentiam. Nam omnes quidem resurgunt, et in virtute et in incorruptione et in gloria hæc incorruptionis, non tamen omnes ejusdem honoris et securitatis. 44. *Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Est corpus animale, et est corpus spirituale.* Quid dicis? hoc autem nonne est spirituale? Spirituale quidem, sed illud multo magis. Nam nunc quidem sæpe avolat Spiritus sancti multa gratia aliquibus magna peccantibus, et præsentem quoque spiritum animæ, avolat vita carnis; et quod est hujusmodi, absque hoc est inane: tunc autem non sic, sed perpetuo permanet in carne justorum, et ejus erit potestas et imperium præsentem quoque anima. Aut enim tale quid subindicavit, dicens *Spirituale*; aut quod futurum sit levius et subtilius, et quod possit etiam vehi in aere; vel potius utrumque. Si autem non credis ei quod dicitur, vide corpora cælestia quæ sunt tam splendida et durabilia, et permanent in conditione non senescendi; et hinc crede, quod Deus potest facere hæc quoque corruptibilia incorruptibilia fieri, et multo meliora iis quæ cernuntur. 45. *Sicut scriptum est: Factus est primus homo in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem.* Atqui illud quidem scriptum est (*Gen. 2. 7*), hoc autem non est scriptum: quomodo ergo dixit, *Scriptum est*? A rerum eventu hoc interpretatus: quod solet assidue facere. Est enim hic nos propheta: etenim Jerusalem civitatem justitiæ vocandam fore dixit propheta (*Zach. 8. 3*), et non est vocata. Quid ergo? falsumne dixit propheta? Nequaquam: nam illam quidem sic vocandam dixit per rerum eventum. Christum quoque dixit vocandum Emmanuel (*Isai. 7. 14*); et nec ipse quoque sic est vocatus, sed res ipsæ hanc vocem emittunt. Ita hic quoque *Novissimus Adam in spiritum vivificantem.*

4. Hæc autem dixit, ut discas, quod et vitæ præsentis et futuræ jam venerunt signa et pignora: præsentis quidem Adam, futuræ autem Christus. Nam quoniam quæ sunt meliora ponit in spe, ostendit principium jam evenisse, et radicem et fontem apparuisse. Si autem radix et fons est omnibus manifestus, nihil est dubitandum de fructibus. Et ideo dicit, *Novissimus Adam in spiritum vivificantem*: et alibi quoque dicit, *Vivificabit mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum in vobis (Rom. 8. 11).* Est ergo Spiritus vivificare. Deinde ne quispiam diceret, Cur sunt antiquiora ea quæ sunt pejora; et quæ sunt quidem animalia, tota evenerunt, nec tantum usque ad primitias, quæ autem spiritualia, non nisi usque ad primitias? ostendit utriusque principia ita fuisse constituta. 46. *Sed non prius, inquit, quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale.* Non dicit autem, quare, sed est contentus Dei ordinatione, ha-

bens sententiam quæ procedit a rebus, testimonium ferentem optimæ Dei administrationi, et ostendens quod res nostræ semper procedunt ad id quod est melius ac præstantius: simul etiam hinc quoque ei quod dicit fidem faciens. Nam si quæ sunt minora evenerunt, multo magis quæ sunt meliora sunt expectanda.

Mortui non nimis lugendi, sed precibus et bonis operibus juvandi. — Cum ergo futurum sit ut talibus fruamur bonis, nos in hoc ordine collocemus, et ne defleamus eos qui excedunt, sed eos qui vitam male finiunt. Nam et agricola cum viderit dissolvi frumentum, non lamentatur, sed quamdiu quidem videt solidum manere in terra, veretur et contremiscit; postquam autem fuerit dissolutum, lætatur. Initium enim futuræ sementis est dissolutio. Sic nos quoque tunc lætemur, cum ceciderit domus in quam cadit interitus, quando homo fuerit seminatus. Nec mireris, si sepulturam vocarit sementem; ea enim est melior sementis. Nam illi quidem succedit mors et labores, pericula et curæ: huic autem, si recte vivamus, coronæ et præmia: et illi quidem corruptio ac interitus et mors; huic autem interitu carere, incorruptio et immortalitas, et bona innumerabilia: in illa seminatione sunt complexus et voluptates et somnus; in hac autem vox solum e cælis descendens, et omnia simul repente perficiuntur. Et qui resurgit, non amplius deinceps adducitur ad vitam laboriosam, sed ad eam unde effugit dolor, luctus et gemitus. Si autem defensionem requiris et patrocinium, et propterea virum desles, confuge ad omnium communem patronum, defensorem, servatorem et benefactorem Deum, ad inexpugnabile auxilium, ad facile et promptum adjumentum, ad perpetuam quæ semper et ubique adest protectionem, nos undique munientem. At consuetudo res est desiderabilis et amabilis. Ego quoque id scio; sed si rationi motum animi commiseris, et apud te reputaveris quis sit qui accepit, et quod si forti animo tuleris, Deo mentem totam offers sacrificium; hunc quoque fluctum poteris vitare, et quod tempus efficit, hoc faciet philosophia. Sin autem mollis fueris et enervatus, tempore quidem desinet animi perturbatio, tibi autem nullam afferet mercedem. Cum his rationibus collige etiam exempla quæ sunt in præsentem vitam, quæ sunt in divinis Scripturis: cogita quod Abraham suum jugulavit filium, et neque flevit neque verbum emisit acerbum (*Gen. 22*). At ille, inquires, erat Abraham. Atqui tu vocatus es ut majora septa transcendas. Job autem tantum quidem doluit, quantum esset consentaneum patrem liberos amantem, et magnam curam gerentem eorum qui excesserant. Nam quæ nos quidem nunc facimus, sunt inimicorum et hostium. Neque enim, si aliquo in regiam abducto et coronato plangeres et lamentareris, te dixerim esse coronati amicum, sed valde inimicum et hostem. At non illum, inquires, lugeo, sed me ipsum. Sed neque hoc est amanti, velle illum propter te angere et vexari et incerto futuro subijci, cum adsit coronari et ad portum tendere; aut in mari jactari, cum liceat esse in portu. At nescio, iu-

Σπειρεται ἐν ἀσθενείᾳ. Οὕτω γὰρ ἡμέραι τριάκοντα, καὶ τὸ πᾶν ἀπώλετο· καὶ κατασχεῖν ἑαυτὴν ἡ σὰρξ οὐ δύναται, οὐδὲ πρὸς μίαν ἀρκέζει ἡμέραν. *Ἐγείρεται ἐν δυνάμει.* Τότε γὰρ αὐτοῦ οὐδὲν περιέσται λοιπόν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐκείνων ἐδεήθη τῶν ὑποδειγμάτων, ἵνα μὴ ταῦτα ἀκούοντες πολλοί, ὅτι ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ καὶ δυνάμει ἐγείρονται, νομίσωσι μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῶν ἀνισταμένων. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, καὶ ἐν δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ ἐν δόξῃ ταύτῃ τῇ τῆς ἀφθαρσίας, οὐ μέντοι τῆς τιμῆς αὐτῆς οὐδὲ τῆς ἀσφαλείας· πάντες. *Σπειρεται σὺμα ψυχικόν, ἐγείρεται σὺμα πνευματικόν.* *Ἔστι σὺμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σὺμα πνευματικόν.* Τί λέγεις; τοῦτο δὲ οὐ πνευματικόν; Πνευματικόν μὲν, ἀλλ' ἐκεῖνο πολλῶ πλεόν. Νῦν μὲν γὰρ καὶ ἀφίπταται τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου πολλάκις ἡ πολλὴ χάρις, ἀμαρτανόντων μεγάλα τινῶν, καὶ τοῦ πνεύματος δὲ παρόντος τῆς ψυχῆς ἡ ζωὴ τῆς σαρκὸς· καὶ τὸ τοιοῦτο κενόν ἐστι τοῦτου χωρὶς· τότε δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ διηνεκῶς παραμένει τῇ σαρκὶ τῶν δικαίων, καὶ αὐτοῦ ἔσται τὸ κράτος παρούσης καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ τι τοιοῦτον ἠνέξατο, εἰπὼν, *Πνευματικόν*, ἡ ὅτι κουφότερον ἔσται καὶ λεπτότερον, καὶ οἶον καὶ ἐπ' ἄερος ὀχεῖσθαι, μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρα. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, ἴρα τὰ ἐπουράνια σώματα τὰ οὕτω λαμπρά καὶ διαρκῆ τέως καὶ ἐν ἀγῃράτῳ λήξει διαμένοντα, καὶ πιστεύουσιν ἐντεῦθεν, ὅτι δύνανται ὁ Θεὸς ποιῆσαι καὶ ταῦτα τὰ φθαρτὰ ἀφθαρτα καὶ πολλῶ βελτίω τῶν [391] ὀρωμένων. Οὕτω καὶ γέγραπται· *Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.* Καίτοι τὸ μὲν γέγραπται, τὸ δὲ οὐ γέγραπται· πῶς οὖν εἶπεν, *ὅτι ἔγγραπται*; Ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκθάσεως αὐτὸ μετέφρασεν· ὅπερ ἔθος αὐτῷ συνεχῶς ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἔθος τοῦτο προφῆτου. Καὶ γὰρ τὴν Ἰερουσαλὴμ πάλιν δικαιοσύνης ἐφησεν ὁ προφῆτης κληθήσεσθαι, καὶ οὐκ ἐκλήθη. Τί οὖν; ἐψεύσατο ὁ προφῆτης; Οὐδαμῶς· τὴν γὰρ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκθασιν λέγει. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ Ἐμμανουήλ· καὶ οὐδὲ αὐτὸς οὕτω ἐκλήθηται, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταύτην ἀφῆσι τὴν φωνήν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.*

δ'. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τῆς παρούσης ζωῆς καὶ τῆς μελλούσης τὰ σύμβολα ἦδη καὶ τὰ ἐνέχυρα ἐφθασε, τῆς μὲν παρούσης ὁ Ἀδὰμ, τῆς δὲ μελλούσης ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ χρηστότερα ἐν ἐλπίσι τίθῃται, δείκνυσιν τὴν ἀρχὴν ἥδη ἐκδεσθῆκαί, καὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν πηγὴν φανεῖσαν. Εἰ δὲ ἡ ῥίζα καὶ ἡ πηγὴ πᾶσι κατὰδότης, οὐδὲν δεῖ περὶ τῶν καρπῶν ἀμφιβάλλειν. Διὸ λέγει· *Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν*· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ, *Ζωοποιήσει τὰ θνητὰ σώματα ὡμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.* Ἄρα τοῦ Πνεύματος τὸ ζωοποιεῖν. Εἴτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, διὰ τί πρεσβύτερα τὰ χεῖρονα, καὶ τὰ μὲν ὅλα ἐξέθη τὰ ψυχικά, οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον α· δεῖ-

κνυσιν ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐκατέρων οὕτω διατάχθην. Οὐ γὰρ πρῶτον, φησί, τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν. Ἐπειτα τὸ πνευματικόν. Καὶ οὐ λέγει, διὰ τί, ἀλλ' ἀρκεῖται τῇ τοῦ Θεοῦ διατάξει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ψῆφον ἔχον μαρτυροῦσαν τῇ ἀρίστῃ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίᾳ, καὶ δεικνύς ὅτι ἐπὶ τὸ βέλτιον αἰετὰ ἡμέτερα πρόεισιν, ἅμα κἀντεῦθεν πιστούμενος τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τὰ ἐλάττωνα ἐξέθη, πολλῶ μᾶλλον τὰ βελτίω προσδοκᾶν χρῆ.

Ἐπεὶ οὖν τοιούτων μέλλομεν ἀπολαύειν ἀγαθῶν, εἰς ταύτην ἑαυτοὺς κατατάξωμεν τὴν τάξιν, καὶ μὴ κλαίωμεν τοὺς ἀπιδόντας, ἀλλὰ τοὺς κακῶς τὸν βίον καταλύνοντας. Ἐπεὶ καὶ γεωργός, ὅταν ἴδῃ τὸν σῖτον διαλυόμενον, οὐ θρηνεῖ, ἀλλ' ἕως μὲν ἂν βλέπῃ στερεὸν ἐν τῇ γῇ μένοντα, δέδοικε καὶ τρέμει· ἐπειδὴν δὲ ἴδῃ διαλυθέντα, χαίρει. Ἀρχὴ γὰρ τῆς μελλούσης σπορᾶς ἡ διάλυσις. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τότε χαίρωμεν, ὅταν πέσῃ ἡ οἰκία ἡ φθορὰ, ὅταν σπαρῇ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ σπορὰν τὴν ταφὴν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ αὕτη βελτίων ἡ σπορά. Ἐκείνην μὲν γὰρ διαδέχονται θάνατοι καὶ πόνοι καὶ κίνδυνοι καὶ φροντίδες, ταύτην δὲ, ἂν ὀρθῶς βιώμεν, στέφανοι καὶ βραβεῖαι· καὶ τὴν μὲν φθορὰ καὶ θάνατος, [392] τὴν δὲ ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ· ἐπ' ἐκείνης τῆς σπορᾶς συμπλοκαὶ καὶ ἡδοναὶ καὶ ὕπνος, ἐπὶ ταύτης δὲ φωνὴ μόνον ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνουσα, καὶ πάντα ἀθρόως τελεσφορεῖται. Καὶ ὁ ἀνιστάμενος οὐκέτι λοιπόν ἐπὶ βίον ἀγεται πολύμοχθον, ἀλλ' ἐνθα ἀπέδρα ὁδὴν καὶ λύπην καὶ στεναγμούς. Εἰ δὲ καὶ προστασίαν ἐπιζητεῖς, καὶ διὰ τοῦτο θρηνεῖς τὸν ἄνδρα, ἐπὶ τὸν κοινὸν πάντων προστάτην καὶ σωτῆρα καὶ εὐεργετὴν κατάφυγε τὸν Θεόν, ἐπὶ τὴν ἀμαχὸν συμμαχίαν, ἐπὶ τὴν εὐκολὸν βοήθειαν, ἐπὶ τὴν διαρκῆ σκέπην τὴν πανταχοῦ παρούσαν καὶ πανταχόθεν ἡμᾶς τειχίζουσαν, ἀλλ' ἡ συνήθεια ποθεινὴ καὶ ἐπ' ἐραστον. Οἶδα κἀγὼ· ἀλλ' ἂν ἐπιτρέψῃς τῷ λογισμῷ τὸ πάθος, καὶ λογίσῃ πρὸς ἑαυτὴν τίς ὁ λαβὼν, καὶ ὅτι γενναίως ἐνεγκὼν θυσίαν τὴν γνώμην ἀναφέρεις τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο τὸ κῶμα δυνήσῃ διαδραμεῖν, καὶ ὅπερ ὁ χρόνος ἐργάζεσθαι, τοῦτο ἡ φιλοσοφία ποιήσει· ἂν δὲ καταμαλακισθῇς, λήξει μὲν τῷ χρόνῳ τὸ πάθος, σοὶ δὲ οὐδένα τὴν μισθὸν οἶσει. Μετὰ δὲ τῶν λογισμῶν τούτων καὶ παραδείγματα σύλλεγε. τὰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἐνόησον ὅτι ὁ Ἀβραὰμ κατέσφαξε τὸν υἱὸν τὸν αὐτοῦ, καὶ οὕτε ἐδάκρυσεν οὕτε πικρὸν ῥῆμα ἐξέβαλεν. Ἀλλ' ἐκεῖνος Ἀβραὰμ, φησὶν, ἦν. Καὶ μὴν σὺ ἐπὶ μεῖζονα ἐκλήθης σκάμματα. Ὁ δὲ Ἰωβ ἤλγησε μὲν, τοσοῦτον δὲ, ὅσον εἰκὸς πατέρα φιλόπαιδα καὶ σφόδρα κηδόμενον τῶν ἀπελθόντων· ὥς ἃ γε νῦν ποιοῦμεν ἡμεῖς, ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ, εἴ τις εἰς βασιλεία ἀπενεχθέντος καὶ στεφανωθέντος ἔκοπτες σαυτὸν καὶ ἐθρήνευες, φίλον ἂν σε τοῦ στεφανωθέντος ἐφην εἶναι, ἀλλ' ἐχθρὸν σφόδρα καὶ πολέμιον. Ἀλλ' οὐδὲ νῦν ἐκείνων θρηνῶ, φησὶν, ἀλλ' ἐμαυτόν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο φιλοῦντος, τὸ θέλειν ἐτι ἐναγώνιον εἶναι ἐκεῖνον διὰ σαυτὸν καὶ ὑποκεῖσθαι τῇ ἀθλίᾳ τοῦ μέλλοντος, παρὸν στεφανοῦσθαι καὶ προσορμεῖν, ἢ πελάγιον σαλεύειν, ἐξὸν ἐν λιμένι εἶναι. Ἀλλ' οὐκ οἶδα ποῖ κεχώρηκε, φησί. Διὰ τί οὐκ οἶδας; εἰπέ μοι· εἴτε γὰρ

* Hic quaedam in serie desiderantur, quæ sic restitui posse videntur: καὶ τὰ μὲν ὅλα ἐξέθη τὰ ψυχικά· τὰ δὲ πνευματικά, τὰ μὲν οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον.

ὁρθῶς ἐδίωκε εἴτε ἐτέρως, δῆλον ποῦ χωρήσει. Δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο κόπτομαι, φησὶν, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἀπῆλθε. Σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἀπελθόντα ἐθρήνεις, ζῶντα μεταπλάσαι ἐγρήν καὶ ρυθμίσεις. Ἀλλὰ τὰ σαυτοῦ οὐ πανταχοῦ σκοπεῖς, οὐ τὰ ἐκείνου. Εἰ δὲ καὶ ἀμαρτωλὸς ἀπῆλθε, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ χαίρειν, ὅτι ἐνεκόπη τὰ ἀμαρτήματα, καὶ οὐ προσέθηκε τῇ κακίᾳ, καὶ βοηθεῖν, ὡς ἂν οἶόν τε ἦ, οὐ δακρύειν, ἀλλ' εὐχαῖς καὶ ἱκετηρίαις καὶ ἐλεημοσύναις καὶ προσφοραῖς. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ταῦτα ἐπινεώηται, οὐδὲ εἰκὴ μνήμην ποιούμεθα τῶν ἀπελθόντων ἐπὶ τῶν θεῶν μυστηρίων, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν πρόσιμεν, δεόμενοι τοῦ Ἀγνοῦ τοῦ κειμένου τοῦ λαβόντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τις ἐντεῦθεν αὐτοῖς γένηται παραμυθία· οὐδὲ μάτην ὁ παρестὼς τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν φρικτῶν μυστηρίων τελουμένων βοᾷ· [393] Ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων, καὶ τῶν τὰς μνείας ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελούντων. Εἰ γὰρ μὴ ὑπὲρ αὐτῶν αἱ μνεαὶ ἐγένοντο, οὐδ' ἂν ταῦτα ἐλέγχθη. Οὐ γὰρ ἐστὶ σκηνὴ τὰ ἡμέτερα, μὴ γένοιτο· Πνεύματος γὰρ διατάζει ταῦτα γίνεσθαι.

ε'. Βοηθῶμεν τοῖνυν αὐτοῖς, καὶ μνείαν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιτελῶμεν. Εἰ γὰρ τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωβ ἐκάθαιρεν ἡ τοῦ πατρὸς θυσία, τί ἀμφιβάλλεις, εἰ καὶ ἡμῶν ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων προσφερόντων γίνεται τις αὐτοῖς παραμυθία; Εἰωθε γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐτέροις ὑπὲρ ἐτέρων χαρίζεσθαι. Καὶ τοῦτο δεῖκνυσι ὁ Παῦλος λέγων· *Ἰνα ἐν πολλῇ προσώτῳ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ὧν.* Μὴ δὲ ἀποκάμωμεν τοῖς ἀπελθοῦσι βοηθοῦντες, καὶ προσφέροντες ὑπὲρ αὐτῶν εὐχάς· καὶ γὰρ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης καίται καθάρισον. Διὰ τοῦτα θαρρόντες ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης δεόμεθα τότε, καὶ μετὰ μαρτύρων αὐτοὺς καλοῦμεν, μετὰ ὁμολογητῶν, μετὰ ἱερέων. Καὶ γὰρ ἐν σῶμά ἔσμεν ἅπαντες, καὶ λαμπρότερα μέλη μελῶν· καὶ δυνατὸν πάντοθεν συγγνώμην αὐτοῖς συναγαγεῖν, ἀπὸ τῶν εὐχῶν, ἀπὸ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν δώρων, ἀπὸ τῶν μετ' αὐτῶν καλουμένων. Τί τοῖνυν ἀλγείς, τί δὲ θρηνεῖς, ὅποτε τοσαύτην δυνατὸν συγγνώμην συναγαγεῖν τῷ ἀπελθόντι; Ἀλλ' ὅτι σὺ γέγονας ἑρημος καὶ προστάτην ἀπώλεσας; Ἀλλὰ μηδέποτε τοῦτο εἴπης· οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν ἀπώλεσας. Ὡστε ἕως ἂν τοῦτον ἔχῃς, καὶ ἀνδρὸς αὐτοῦ ἐσται σοι μελίζων καὶ πατὴρ καὶ παιδὸς καὶ κηδετοῦ· καὶ γὰρ καὶ ζώντων ἐκείνου, οὗτος ἦν ὁ τὰ πάντα ποῶν. Ταῦτα τοῖνυν ἐννόει, καὶ λέγε κατὰ τὸν Δαυὶδ· *Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι;* εἰπέ, Σὺ εἰ ὁ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν, καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν· καὶ ἐπίσπασαι αὐτοῦ τὴν βοήθειαν, καὶ μάλλον αὐτὸν ἔξεις νῦν προνοοῦντα ἢ πρότερον, ὅσον ἐν

μελίζονι κατέστης ἀπορία. Ἀλλὰ παιδίον ἀπώλεσας; Οὐκ ἀπώλεσας, μὴ λέγε· ὕπνος τὸ πρᾶγμα ἐστίν, οὐ θάνατος, μετὰστασις, οὐκ ἀπώλεια, ἀποδημία ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ βελτίω. Μὴ δὲ παρῶντα τὸν Θεόν, ἀλλ' ἴλεω ποιεῖ. Ἄν γὰρ ἐνέγκῃς γενναίως, ἔσται τις κἀντεῦθεν τῷ ἀπελθόντι καὶ σοὶ παραμυθία· ἂν δὲ τοῦναντίον, μᾶλλον ἐξάπτεις τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ εἰ παῖδός μαστιχθέντος ὑπὸ δεσπότου, σὺ παρεστὼς ἐδυσχέρανας, μειζόνως ἂν παρῶντας κατὰ σεαυτοῦ τὸν δεσπότην. Μὴ δὲ ποιεῖς τοῦτο, ἀλλ' εὐχαρίστει, ἵνα σοὶ καὶ ταύτῃ σκεδασθῇ τὸ νέφος τῆς ἀθυμίας· εἰπέ κατὰ τὸν μακάριον ἐκείνον· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*· ἐννόησον ὅσοι μᾶλλον σου εὐαρεστοῦντες οὐδὲ ἔλαβον τὴν ἀρχὴν παιδός, οὐδὲ πατέρες ἐκλήθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἐγώ, φησὶν, ἐδουλόμην· καὶ γὰρ βέλτιον ἦν μὴδὲ πείραν σχεῖν, ἢ μετὰ τὸ γεύσασθαι τῆς ἡδονῆς, ἐκπεσεῖν. Μὴ, παρακαλῶ, μὴ λέγε ταῦτα, μὴ παροργίσης καὶ ταύτῃ τὸν δεσπότην· ἀλλ' ὑπὲρ μὲν ὧν ἔλαβες, εὐχαρίστησον· ὑπὲρ δὲ ὧν οὐκ εἰς τέλος ἔχεις, [394] δόξαζε. Οὐκ εἶπεν ὁ Ἰωβ, ὅτι βέλτιον ἦν μὴ λαβεῖν τοῦτο, δὲ σὺ λέγεις ἀγνωμόνους, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐκείνων ἡγαρίσταις λέγων· *Ὁ Κύριος ἔδωκε*· καὶ ὑπὲρ τούτων ἡλόγεις λέγων· *Ὁ Κύριος ἀφείλετο*· εἰη τὸ *δρῶμα Κυρίου εὐλογημένον* εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ τὴν γυναῖκα οὕτως ἐπεστόμιζε δικαιολογούμενος πρὸς αὐτήν, καὶ τὰ θαυμαστά ἐκείνα φεγγόμενος ῥήματα· *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεδόξαμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐκ ὑπολόισμεν;* Καίτοι γε μετὰ ταῦτα χαλεπώτερος γέγονεν ὁ πειρασμός· ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδὲ οὕτως ἐξελύετο, ἀλλ' ὁμοίως ἔφερε γενναίως, καὶ ἐδόξαζε. Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖς, καὶ λογίζου πρὸς σεαυτὸν, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἔλαβεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας, ὁ μᾶλλον σου κηδόμενος, καὶ τὸ συμφέρον εἰδὼς, οὐ πολέμιός τις οὐδὲ ἐπίβουλος. Ὅρα πόσοι ζῶντες ἀβίωτον τὸν βίον τοῖς γονεῦσιν ἐποίησαν. Τοὺς δὲ γενναίους οὐχ ὀρέξ; φησὶν. Ὅρῳ καὶ τούτους, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀσφαλέστερα τὰ κατὰ τὸν παῖδα τὸν σόν. Εἰ γὰρ καὶ εὐδοκίμοισιν, ἀλλ' ἐν ἀδῆλῳ τὰ τοῦ τέλους αὐτῶν· ὑπὲρ δὲ ἐκείνων λοιπὸν οὐ δέδοικας οὐδὲ τρέμεις μὴ τι πάθῃ, ἢ μεταβολῇ τινα δέξηται. Ταῦτα καὶ ἐπὶ γυναῖκες λογίζου καλῆς καὶ οἰκουροῦ, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαρίσται τῷ Θεῷ, καὶ ἀπολέσης γυναῖκα, εὐχαρίσται. Ἵσως σε εἰς ἐγκράτειαν ἀγαγεῖν βούλεται ὁ Θεός, ἐπὶ μελίζονα καλεῖ σκάμματα, ἐλευθερώσαι σε τοῦ δεσμοῦ ἠθέλησεν. Ἄν οὕτω φιλοσοφῶμεν, καὶ τὴν παρούσαν εὐθυμίαν κερδανούμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα στεφάνων, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΒ'.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοῦδος, ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.

α'. Ἐπειδὴ ψυχικὸν εἶπε πρῶτον καὶ πνευματικὸν δεῦτερον, πάλιν ἄλλην τίθησι διαφορὰν, χοῦδον λέγων καὶ ἐπουράνιον. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη τοῦ παρόντος ἦν βίου καὶ τοῦ μέλλοντος· αὕτη δὲ τοῦ πρὸ τῆς χάριτος καὶ τοῦ μετὰ τὴν χάριν. Τέλεικε δὲ αὕτη εἰς πολιτείαν ἀρίστην λέγων. α. Ἵνα γὰρ, ὅπερ ἔφη, μὴ τῇ

ἀναστάσει θαρρόντες ἀμελῶσι βίου καὶ ἀκριβείας, πάλιν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐναγωνίους ποιεῖ, καὶ παρακαλεῖ εἰς ἀρετὴν, λέγων· *Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοῦδος, ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ*· τὸ πᾶν ἄνθρωπον καλῶν, καὶ τὸν μὲν ἀπὸ τοῦ κρείττονος, τὸν δὲ ἀπὸ τοῦ χείρονος ὀνομάζων. *Ὁλος ὁ χοῦδος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῦχοι.* Οὐ-

α. Hic quædam desiderari omnino videntur.

quæ, quo luit. Cur neseis? dic mihi; nam sive recte vixit, sive secus, est manifestum quo sit abiturus. Propter hoc ipsum, inquires, plango, quod peccator excessit. Hæc sunt pretextus et effugia. Nam si propterea cum excesserit lugeas, viventem eum transformare et concinnare et componere oportebat. Sed tu quæ tua sunt ubique consideras et tibi proponis, non quæ illius. Si autem etiam peccator excessit, propterea etiam lætari oportet, quod interscissa sunt peccata et vitio nihil adiecit; et, quoad ejus fieri potest, ei succurrere, non lacrymis, sed precibus, supplicationibus, elemosynis et oblationibus. Non sunt enim hæc temere excogitata, neque frustra eorum qui excesserunt in divinis mysteriis meminimus, et pro ipsis accedimus, rogantes Agnum propositum, qui mundi peccatum tulit; sed ut inde eis aliqua sit consolatio: neque abs re is qui adstat altari, dum veneranda peraguntur mysteria, clamat: Pro omnibus qui in Christo dormierunt, et iis qui pro ipsis celebrant memorias. Nam si pro ipsis non fierent commemorationes, ne hæc quidem dicta essent. Non sunt enim res nostræ ludi scenici, absit: hæc enim fluit ordinatione Spiritus.

5. Eis ergo opem feramus, et commemorationem eorum peragamus. Si enim Jobi filios expiabat patris sacrificium: quid dubitas, an nobis pro eis qui excesserunt offerentibus, ipsis detur aliqua consolatio? Solet enim Deus etiam aliis pro aliis gratificari. Et hoc ostendebat Paulus dicens: *Ut in multis personis, ejus quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agatur pro vobis* (2. Cor. 2. 11). Ne nos pigeat opem ferre iis qui excesserunt, et pro eis offerre preces: est enim propositum orbis terræ commune piaculum. Propterea fidenter pro orbe terræ tunc rogamus, et cum martyribus eos vocamus, cum confessoribus, cum sacerdotibus. Etenim unum corpus omnessumus, etiamsi sint membra membris splendidiore: et fieri potest ut veniam eis omni ex parte conciliemus, a precibus, a donis quæ pro eis offeruntur, ab iis qui eum ipsis vocantur. Cur ergo doles? cur luges et lamentaris, quando defuncto potest tanta conciliari venia? At luges, quoniam es deserta ac destituta, et perdidisti patronum ac defensorem? Sed numquam hoc dixeris; neque enim Deum perdidisti. Ideo quamdiu eum habes, ipse erit tibi major et marito et patre et filio et socro: nam et illis viventibus is erat qui faciebat omnia. Hæc ergo cogita, et dic sicut David, *Donatus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo* (Psalm. 26. 1)? dic, Tu es pater orphanorum, et iudex viduarum; et ejus attrahe auxilium,

et habebis eum nunc magis tibi providentem quam prius, quo in majorem redacta es inopiam. At perdidisti filium? Non perdidisti, ne dicas: res hæc est somnus, non mors; est migratio, non perditio; est peregrinatio a deterioribus ad meliora. Ne Deum irrites, sed places et reddas propitium. Nam si forti animo tuleris, erit hinc et defuncto et tibi quardam consolatio: sin contra, iram Dei magis accendis. Nam si servo a domino flagris caso tu adstans ægre tuleris, dominum magis contra te irritaveris. Noli hoc facere, sed age gratias, ut tibi quoque hac ratione discutiatur nubes animi ægitudinis: dic sicut ille beatus, *Dominus dedit, Dominus abstulit*: cogita quam multi magis Deo placentes ne omnino quidem habuere filios, neque vocati sunt patres. Neque ego, inquit, vellem habuisse: melius enim fuisset non habuisse experientiam, quam postquam gustaris voluptatem, ab ea excidisse. Ne, rogo, ne hæc dicas, ne sic quoque Dominum ad iram provoces; sed pro iis quidem quæ accepisti age gratias, pro iis autem quæ perpetuo non habes, glorifica. Non dixit Job, Melius fuisset non accepisse; quod tu insipienter et ingrato animo dicis: sed etiam pro illis agebat gratias, dicens: *Dominus dedit*; et pro his benedicebat dicens: *Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum in sæcula*. Uxori quoque sic os obstruebat apud eam justas afferens rationes, et admirabilia illa verba enuntiavit: *Si bona quidem accepimus a Domino, mala autem non sustinebimus?* Atqui gravior post hæc fuit tentatio; sed ille ne sic quidem fractus est et enervatus, sed similiter ferebat forti animo, et glorificabat. Tu quoque hoc fac, et apud te reputa, quod non homo accepit, sed Deus qui fecit, qui magis quam tu ejus curam gerit, et scit quid ei conferat, non hostis aliquis neque insidiator. Vide quam multi viventes, vitam non vitalem fecerunt parentibus. Generosos autem, inquires, et probos non vides? Eos quoque video; sed res quoque eorum minus sunt in tuto quam res tui filii. Nam etsi in bona sunt existimatione, finis tamen eorum est incertus: de illo autem in reliquum non times neque contremiscis, ne quid ei accidat, aut aliquam suscipiat mutationem. Hæc etiam cogita de pulchra uxore, et bona domus custode; et pro omnibus Deo age gratias, et si perdidisti uxorem, gratias age. Fortasse te vult Deus adducere ad continentiam, ad majora vocat operum septa, te voluit liberare a vinculo. Si sic philosophemur, et lucrabimur presentem animi tranquillitatem, et futuras assequemur coronas, etc.

HOMILIA XLII.

CAP. 15. v. 47. *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo, Dominus de cælo.*

1. Postquam animale dicit primum et spirituale secundum, rursus aliam ponit differentiam, terrenum dicens et cælestem. Nam prima quidem est vitæ præsentis et futuræ; hæc autem est ejus qui fuit ante gratiam, et ejus qui est post gratiam. Posuit autem

illam ad rectum vitæ institutum dicens. Nam ne, sicut dixi, fidentes resurrectioni, vitam ex virtute et perfecte agendam negligerent, rursus eos quoque hinc reddit paratos ad decertandum, et hortatur ad virtutem, dicens: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo, Dominus de cælo*; universum appellans hominem; et hunc quidem nominans ab eo quod est

melius ac præstantius, illum autem ab eo quod est deterius. 48. *Qualis terrenus, tales et terreni. Sic peribunt et morientur. Qualis cælestis, tales et cælestes.* Sic manebunt immortales et fulgentes. Quid vero, annon is quoque est mortuus? Mortuus quidem est, sed inde nihil fuit læsus, sed sic quoque mortem dissolvit. Vidistin' quomodo hinc quoque per mortem constituit dogma de resurrectione? Habens enim, ut prius dixi, principium et caput, noli dubitare de toto corpore. Sed et hinc quoque exercet optimam ac præstantissimam vitæ agendæ rationem, ponens exempla vitæ excelsæ ac philosophicæ, et ejus quæ non est hujusmodi, et utriusque adducens principia, illius quidem Christum, hujus vero Adamum. Propterea nec absolute dixit, *E terra*, sed *Terrenus*, hoc est, crassus, affixus præsentibus; et rursus de Christo contrarium, *Dominus e cælo*. Si autem quidam ideo dicant Dominum non habere corpus, quod dictum sit, *E cælo*, sufficiunt quidem quæ jam pridem dicta sunt ad ora eorum obstruenda; nihil autem vetat, quominus hinc quoque ora eorum obstruamus. Quid est enim, *Dominus e cælo*? naturamne dicit, an optimam vitæ instituendæ rationem? Cuivis est perspicuum, quod optimam vitæ agendæ rationem: et ideo subjungit: 49. *Sicut portavimus imaginem terreni*; hoc est, sicut mala fecimus; *portemus et imaginem cælestis*; hoc est, faciamus optima. Præter hæc autem, ex te libenter sciscitarer: De naturamne dictum est, *Qui ex terra, terrenus*, et, *Dominus e cælo*? Maxime, inquit. Quid ergo? terrenus solum erat Adam, an aliquam etiam aliam habebat essentiam cognatam supernis et incorporeis, quam Scriptura vocat animam et spiritum? Est cuivis perspicuum, quod hanc quoque. Ergo neque Dominus erat solum ex superis, etiamsi dicatur e cælo, sed etiam carnei suscepit. Quod autem dicit, est hujusmodi: *Sicut portavimus imaginem terrestris*, malas actiones, *portemus et imaginem cælestis*, nempe vitæ agendæ rationem quæ est in cælis. Si autem loqueretur de natura, non adhortatione neque consilio res egeret. Quamobrem vel hinc perspicuum est, quod de vitæ agendæ ratione est id quod dicitur. Et ideo consulendo inducit orationem, et appellat imaginem, ea ratione rursus ostendens, quod de actione dicat, non de natura. Propterea enim effecti sumus terreni, quoniam mala fecimus: non quoniam ab initio effecti sumus terreni, sed quoniam peccavimus. Etenim peccatum primum et tunc inors, et illud, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19): tunc etiam intravit examen animi motuum et perturbationum. Neque enim ex terra esse genitum facit absolute terrenum; nam Dominus quoque erat ex eadem massa et conspersione; sed terrena agere: sicut etiam cæleste, agere quæ sunt digna cælis. Sed quid ad hoc probandum opus est laborare supervacaneæ? ipse enim procedens nobis sensum aperit, dicens: 50. *Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Vidistin' quomodo rursus seipsum interpretetur, nos liberans a negotiis? quod quidem facit

etiam in multis locis. Carnem enim hic vocat mala opera, quod et alibi fecit, ut quando dicit: *Vos autem non estis in carne*; et rursus, *Qui autem sunt in carne, Deo placere non possunt* (Rom. 8. 9. 8). Quamobrem quando dicit, *Hoc autem dico*; nihil aliud dicit, quam se propterea hoc dixisse, ut discas malas actiones in regnum non introducere. Nam post resurrectionem statim de regno inducit sermonem; et ideo subjungit: *Neque corruptio incorruptelam possidebit.* Hoc est, vitium non possidet gloriam illam et perceptionem ac fruitionem incorruptibilium rerum. Etenim multis in locis rursus usus est hac appellatione, dicens: *Qui seminat in carnem, ex carne metet corruptionem* (Gal. 6. 8). Si autem diceret de corpore, non autem de mala actione, non dixisset corruptionem; nusquam enim corpus vocat corruptionem; neque enim corruptio est, sed corruptibile. Quamobrem procedens, et de eo disserens, non id dixit corruptionem, sed corruptibile, dicens: *Oportet corruptibile hoc inducere incorruptionem.* Deinde cum de vitæ agendæ ratione absolvisset admonitionem; quod semper solet facere, argumentum argumento continuo admiscens, revertitur rursus ad loquendum de resurrectione, sic dicens: 51. *Ecce mysterium vobis dico.*

2. Venerandum quidpiam et arcanum, et quod non omnes norunt, est dicturus: quod etiam ostendit magnum honorem quo eos afficit, nempe eis arcana dicere. Quid hoc autem est? *Non omnes quidem moriemur, et omnes immutabimur.* Hoc est autem quod dicit: Non omnes quidem moriemur, omnes autem immutabimur, etiam qui non moriuntur: nam illi quoque sunt mortales. Ne ergo quoniam morieris, propterea, inquit, timeas tamquam non resurrecturus: sunt enim, sunt etiam aliqui qui hoc effugient; et tamen hoc eis non sufficit ad illam resurrectionem, sed oportet illa quoque corpora quæ non moriuntur, immutari et transire ad incorruptionem. 52. *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba.* Quoniam multum disputavit de resurrectione, tunc opportune ostendit id quod est in ea admirabile et præter opinionem. Non est enim hoc solum mirabile, quod primum putrescent corpora et tunc resurgunt, inquit; et quod iis, quæ nunc sunt, meliora ac præstantiora quæ resurgunt; et quod ad longe meliorem transeant conditionem, neque quod unusquisque quod proprium est accipiat, et nullus quod alterius: sed quod tam multa, tanta et talia, et quæ omnem superant rationem et mentem, fiant in momento. Et hoc significans manifestius, *In ictu oculi*, dicit, id est, quanto tempore clauditur cilium. Deinde quoniam dixit rem magnam et stupore plenam, si res tot et tantæ tam repente fiant, subjungit ad demonstrationem, reddens credibile quod dicitur: *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Illud, *Nos*, non dicit de seipso, sed de iis qui tunc invenientur viventes. 53. *Oportet enim corruptibile hoc inducere incorruptionem.* Ne enim, cum audieris quod caro et sanguis regnum Dei non possidebit, existimes corpora non resurgere, subjungit: *Oportet corruptibile*

τως ἀπολοῦνται καὶ τελευτήσουσιν. *Ὅλος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.* Οὕτω μενοῦσιν ἀθάνατοι καὶ λάμποντες. Τί οὖν; οὐχὶ καὶ οὗτος ἀπέθανεν; Ἀπέθανε μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν παρέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ταύτην τὸν θάνατον κατέλυσε. Εἶδες πῶς κἀντεῦθεν τῷ θανάτῳ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως συνέστησε δόγμα; Ἐχων γάρ, ὅπερ [395] ἔφθην εἰπὺν, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν κεφαλὴν, φησί, μὴ ἀμφιβαλλεῖ περὶ τοῦ σώματος παντός. Πλὴν καὶ τὴν περὶ πολιτείας ἀρίστην ἐντεῦθεν γυμνάζει παραινέσιν, ὑποδείγματα ὑψηλοῦ καὶ φιλοσόφου βίου, καὶ οὐ τοιούτου τιθείς, καὶ τούτων ἀμφοτέρων παραγῶν τὰς ἀρχάς, τοῦ μὲν τὸν Χριστὸν, τοῦ δὲ τὸν Ἀδάμ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐκ γῆς, ἀλλὰ, *Χοῖκός, τούτεστι, παῖς, τοῖς παροῦσι προστηλωμένος·* καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ ὑπεναντίον, *Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.* Εἰ δὲ λέγοιεν τινες διὰ τοῦτο μὴ ἔχειν τὸν Κύριον σῶμα, διὰ τὸ, *Ἐξ οὐρανοῦ, εἰρησθαι, ἱκανὰ μὲν καὶ τὰ εἰρημένα πάλοι ἐμπράξαι αὐτῶν τὰ στόματα, οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐπιστομίσαι.* Τί γάρ ἐστιν, *Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ;* τὴν φύσιν λέγει, ἢ τὴν ἀρίστην πολιτείαν; Παντί που δῆλον, ὅτι τὴν πολιτείαν διὰ καὶ ἐπάγει· *Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῖκου* (τούτεστι, καθὼς φαῦλα ἐπράξαμεν), *φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ.* τούτεστιν, Ἀριστα πράξωμεν. Χωρὶς δὲ τούτων, κἀκεῖνὸν σε ἡδέως ἂν ἐροίμην. Περὶ φύσεως εἰρηται· *Ὁ ἐκ γῆς χοῖκός, καὶ, Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ;* Ναί, φησί. Τί οὖν; χοῖκός μόνον ἦν ὁ Ἀδάμ, ἢ καὶ ἄλλην τινα εἶχεν οὐσίαν συγγενῇ τοῖς ἄνω καὶ ἀσωμάτοις, ἢν ψυχὴν καλεῖ ἡ Γραφή καὶ πνεῦμα; Παντί που δῆλον, ὅτι καὶ ταύτην. Οὐκ οὖν οὐδὲ ὁ Κύριος ἦν ἄνωθεν μόνον, εἰ καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγοιτο, ἀλλὰ καὶ σάρκα ἀνελήφει. Ὁ δὲ λέγει, τοιούτῳ ἐστι· *Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῖκου,* τὰς πονηρὰς πράξεις, *φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ,* τὴν πολιτείαν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰ δὲ περὶ φύσεως ἦν ὁ λόγος, οὐ παρακλήσεως ἐδεῖτο τὸ πρᾶγμα οὐδὲ συμβουλῆς· ὥστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι περὶ πολιτείας τὸ λεγόμενον. Διὰ καὶ συμβουλευτικῶς εἰσάγει τὸν λόγον, καὶ εἰκόνα καλεῖ, καὶ ταύτην πάλιν δηλῶν ὅτι περὶ πράξεως, οὐ περὶ φύσεως λέγει. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἐγενόμεθα χοῖκοι, ἐπειδὴ πονηρὰ ἐπράξαμεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐξ ἀρχῆς χοῖκοι διεπλάσθημεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμάρτομεν. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία πρῶτον, καὶ τότε ὁ θάνατος, καὶ τὸ, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· τότε καὶ ὁ τῶν παθῶν εἰσηλθεν ἐσμός. Οὐδὲ γὰρ τὸ, ἐκ γῆς γεγενῆσθαι, ποιεῖ χοῖκὸν ἀπλῶς, ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ τῆς μάξης καὶ τοῦ φουράματος τούτου ἦν, ἀλλὰ τὸ γῆνα πράττειν· ὥσπερ οὖν καὶ ἐπουράνιον τὸ ἄξια τῶν οὐρανῶν ἐπιδείξασθαι. Ἀλλὰ γὰρ τί χρὴ περιττὰ πονεῖν τοῦτο κατασκευάζοντα; προῖον γὰρ ἡμῖν αὐτὸς ἐκκαλύπτει τὸ νόημα, οὕτω λέγων· *Τοῦτο δὲ σῆμι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.* Εἶδες πῶς ἐαυτὸν ἐρμηνεύει πάλιν, ἀπαλλάττων ἡμᾶς πραγμάτων; ὁ πολλαχοῦ ποιεῖ. Σάρκα γὰρ ἐνταῦθα τὰς πονηρὰς πράξεις καλεῖ, ὃ καὶ ἀλλαχοῦ πεποίηκεν, οἷον ὡς ὅταν λέγῃ· *Ἦμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί·* καὶ πάλιν, *Οἱ δὲ*

[396] *ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.* Ὡστε ὅταν λέγῃ, *Τοῦτο δὲ σῆμι,* οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα εἶπον, ἵνα μάθῃς ὅτι πονηραὶ πράξεις εἰς βασιλείαν οὐκ εἰσάγουσιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως εὐθέως καὶ τὸν τῆς βασιλείας εἰσῆγαγε λόγον· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ*· τούτεστιν, ἡ κακία τὴν δόξαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἀφθάρτων πραγμάτων ἀπόλαυσιν. Καὶ γὰρ πολλαχοῦ πάλιν τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ τὴν κακίαν ἐκάλεσεν εἰπὼν· *Ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν.* Εἰ δὲ περὶ σώματος ἔλεγεν, ἀλλ' οὐ περὶ πονηρᾶς πράξεως, οὐκ ἂν εἶπε φθοράν· οὐδαμῶς γὰρ τὸ σῶμα φθορὰν καλεῖ· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ φθορὰ, ἀλλὰ φθαρτόν. Διὸ προῖον καὶ περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος, οὐκ εἶπεν αὐτὸ φθοράν, ἀλλὰ φθαρτόν, λέγων· *Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.* Εἶτα τὴν περὶ πολιτείας πληρώσας παραινέσιν, ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, ὑπόθεσιν ὑποθέσει συνεχῶς ἀναμειγνύς, εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως· πάλιν τῶν σωμάτων ἐκθαίνει λόγον, οὕτω λέγων· *Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω.*

β'. Φρικτόν τι καὶ ἀπόρρητον, καὶ ὃ μὴ πάντες ἴσασιν, μέλλει λέγειν· ὃ καὶ πολλὴν ἐνδείκνυται τὴν εἰς αὐτοὺς τιμὴν, τὸ τὰ ἀπόρρητα λέγειν αὐτοῖς. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; *Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα.* Ὁ δὲ λέγει τοῦτό ἐστιν· Οὐ πάντες μὲν ἀποθανούμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, καὶ οἱ μὴ ἀποθνήσκοντες, θνητοὶ γὰρ κἀκεῖνοι. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἀποθνήσκεις, διὰ τοῦτο δέισης, φησί, ὡς οὐκ ἀναστησόμενος· εἰσὶ γὰρ τινες, εἰσὶν, οἱ καὶ τοῦτο διαφεύζονται· καὶ ὁμως οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο αὐτοῖς εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐκεῖνα τὰ σώματα τὰ μὴ ἀποθνήσκοντα ἀλλαγῆναι, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν μεταπεσεῖν. *Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι.* Ὅτε πολλὰ περὶ ἀναστάσεως διελέχη, τότε εὐκαίρως καὶ τὸ πολὺ παράδοξον αὐτῆς δείκνυσιν. Οὐ γὰρ τοῦτο θαυμαστόν· μόνον, ὅτι σῆπεται πρῶτον τὰ σώματα, καὶ τότε ἀνίσταται, φησὶν, οὐδ' ὅτι βελτίονα τῶν νῦν τὰ ἐκ τῶν σηπομένων ἀνίσταμενα, οὐδ' ὅτι ἐπὶ πολλῷ μείζονα λῆξιν μεταβαίνει, οὐδ' ὅτι ἕκαστος, τὸ ἴδιον ἀπολαμβάνει καὶ οὐδεὶς τὸ ἑτέρου, ἀλλ' ὅτι τὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα καὶ πάντων λογισμὸν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντα ἐν ἀτόμῳ γίνεται, τούτεστιν, ἐν ἀκαριαίῳ χρόνῳ. Καὶ δηλῶν σαφέστερον τοῦτο, *Ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, φησὶν*· ὅσον μῦσαι βλέφαρον. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ ἐκστάσεως γέμον, εἰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα πράγματα οὕτω γίνονται ταχέως· ἐπάγει εἰς ἀπόδειξιν τὸ ἀξιόπιστον τοῦ ἐργαζομένου, λέγων· *Σαλπίζει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα.* Τὸ, Ἠμεῖς, οὐ περὶ ἑαυτοῦ λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν ζώντων τῶν τότε εὕρισκομένων. *Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.* Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας τις, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσει, [397] νομίσῃ τὰ σώματα μὴ ἀνίστασθαι, ἐπήγαγεν, ὅτι *Δεῖ τὸ φθαρτόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητόν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν.* Φθαρτόν δὲ τὸ σῶμα, καὶ θνητόν τὸ σῶμα. Ὡστε τὸ σῶμα μένει· αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ἐνδύμενον· ἡ δὲ θνη-

τότης καὶ ἡ φθορὰ ἀφανίζεται, ἀθανασίας καὶ ἀφθαρσίας ἐπιούσης αὐτῇ. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε λοιπὸν πῶς ἀπειρον ζητεῖται ζωὴν, ὅταν ἀκούσης, ὅτι ἀφθαρτὸν γίνεταί. *Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος.* Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη καὶ ἀπόρρητα εἶπε, πάλιν ἀπὸ προφητείας πιστοῦται τὸν λόγον· *Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος*, τουτέστιν, εἰς τέλος, οὐδὲ λείψανον αὐτοῦ μένει, οὐδὲ ὑποστροφῆς ἔλπις, τῆς ἀφθαρσίας τὴν φθορὰν ἀναλυσάσης. *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾧδῃ, τὸ νίκος;* Εἶδες ψυχὴν γενναίαν; Καὶ γὰρ ὡς νικητήρια θύων, καὶ ἐνθους γενόμενος, καὶ ὁρῶν ἡδὴ ὡς γεγεννημένα τὰ μέλλοντα, ἐνάλλεται καὶ ἐπεμβαίνει τῷ θανάτῳ χειμένη, καὶ τὴν ἐπινίκιον ἀλαλάζει φωνὴν κατὰ τῆς τοῦτου κεφαλῆς χειμένης, μεγάλη βοῶν καὶ λέγων· *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾧδῃ, τὸ νίκος;* Οἴχεται καὶ ἀπόλωλε καὶ ἠφάνισται παντελῶς, καὶ εἰκὴ πάντα ἐκεῖνα ἐποίησας. Οὐδὲ γὰρ ἀφώπλισε μόνον αὐτὸν οὐδ' ἐνίκησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπώλεσε, καὶ εἰς τὸ μηδὲ ὅλως εἶναι κατέστησε. *Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἀμαρτία· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας, ὁ νόμος.* Ὅρξ πῶς περὶ θανάτου σωματικοῦ ὁ λόγος; Οὐκοῦν καὶ περὶ ἀναστάσεως σωματικῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἀνίσταται ταῦτα, πῶς κατεπόθη ὁ θάνατος; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πῶς δύναμις τῆς ἀμαρτίας ὁ νόμος; Ὅτι μὲν γὰρ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἀμαρτία, καὶ χαλεπωτέρα ἐκείνου, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἰσχὺν οὗτος ἔχει, δῆλον· πῶς δὲ ταύτης καὶ δύναμις ὁ νόμος; Ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἀσθενὴς ἦν, πραττομένη μὲν, οὐ δυνάμενός δὲ οὕτω καταδικάσαι. Τὸ μὲν γὰρ κακὸν ἐγίνετο, σαφῶς δὲ οὐκ ἐδείκνυτο οὕτως. Ὅστε οὐ μικρὸν εἰσὴνεγκεν ὁ νόμος τὸ καὶ γνωρίσαι τὴν ἀμαρτίαν μᾶλλον καὶ ἐπιτείνειν τὴν κόλασιν. Εἰ δὲ βουλόμενος κωλύσαι χαλεπωτέραν ἀπέφηνεν, οὐ παρὰ τὸν ἱατρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ παρὰ τὸν κακῶς τῷ φαρμάκῳ χρησάμενον· ἐπεὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἐδάρησε τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο αὐτῇ ἐγκαλέσομεν, ἀλλὰ ταύτην μὲν καὶ θαυμασόμεθα, ἐκείνους δὲ μειζόνως μισήσομεν βλαβέντας δι' ὧν ὠφελείζοιτο εἶδει. Ὅτι γὰρ οὐκ αὐτὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐδυνάμωσεν, ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἐπλήρωσεν ἅπαντα, καὶ ἀμαρτίας ἐκτὸς ἦν. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν πιστεύεται. Εἰ γὰρ τοῦτο θανάτου αἴτιον τὸ ἀμαρτάνειν, ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἔλυσε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς αὐτῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπῆλλαξε, καὶ μετὰ τῆς ἀμαρτίας [398] καὶ τὸν νόμον ἔπαυσεν, οὐ παραβατινομένου αὕτη συνίσταται, τί λοιπὸν ἀμφιβάλλεις περὶ τῆς ἀναστάσεως; πῶς γὰρ λοιπὸν ὁ θάνατος κρατῆσει; Ἀπὸ τοῦ νόμου; Ἀλλ' ἐλύθη οὗτος. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας; Ἀλλ' ἀνηρέθη αὕτη. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

γ'. Τὸ μὲν γὰρ τρόπαιον αὐτὸς ἔστησε, τῶν δὲ στεφάνων καὶ ἡμᾶς ἀπολαύσαι ἐποίησε, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑφαιλῆς, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρωπίας μόνης. Ἄρα οὐν,

ἀδελφοί, ἐδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι. Δικαία λοιπὸν καὶ εὐκαιρος ἡ παραίνεσις· οὐδὲν γὰρ οὕτω σαλεύει, ὥς τὸ εἰκὴ νομίζειν κόπτεσθαι καὶ μάτην. *Περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε*· τουτέστιν, ἐν τῷ βίῳ τῷ καθαρῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἔργαζόμενοι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ, *Περισσεύοντες*, ἵνα μετὰ περισυίας αὐτὸ ποιῶμεν, καὶ τὰ σκάμματα ὑπερβαίνωμεν. Εἰδότες ὅτι ὁ κόσμος ὑμῶν οὐκ ἐστὶ κενὸς ἐν Κυρίῳ. Τί λέγεις; πάλιν κόσμος; Ἀλλὰ στεφάνους ἔχων, καὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος ὁ μετὰ τὸν παράδεισον, κόλασις τῶν ἁμαρτηθέντων· οὗτος δὲ ὑπόθεσις τῶν μελλόντων βραβείων. Ὅστε οὐδ' ἂν εἴη κόσμος ταύτη τε καὶ τῷ πολλῇ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν βοηθείας· διὸ καὶ ἐπηγάγεν. Ἐν Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος, ἵνα δίκην δῶμεν· οὗτος δὲ, ἵνα τῶν μελλόντων τύχωμεν ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν καθυβώμεν, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶ βραθυμούνη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, οὐδὲ τρυφῶντας καὶ μαλακισμένους. Ἀγαπητὸν γὰρ κατατεινομένους καὶ ὑπωπιάζοντας τὸ σῶμα, καὶ μυρία ὑπομένοντας ἐπίπονα, δυνηθῆναι τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων. Ἡ οὐχ ὁράτε τουτὶ τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν ὅσον ἐστὶ, καὶ ἡλίκοις ὁ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ πῶς ἐξυβρίστον ἀνθρωπος πρὸς τὴν κακίαν, καὶ πῶς εὐπερίστατον ἡ ἀμαρτία, καὶ ὅσα ἐν μέσῳ παγίδες; Τί τοίνυν τοσαύτας ἐπισυρόμεθα φροντίδας ἐκτὸς τῶν φυσικῶν, καὶ πλείονα παρέχοντες ἑαυτοῖς πράγματα, καὶ μεῖζονα ποιοῦμεν τὰ φορτία; οὐκ ἀρκεῖ τὸ ὑπὲρ γαστροῦ φροντίζειν καὶ ἱματίων καὶ οἰκίας; οὐκ ἀρκεῖ ἡ μέριμνα τῶν ἀναγκαίων; Καίτοι γε καὶ τοῦτον ἀπῆγαγεν ὁ Χριστὸς, λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσθησθε.* Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς καὶ περιβολῆς μεριμνᾶν οὐ χρή, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, οἱ τὸν τοσοῦτον φορτὸν ἐπεισάγοντες, καὶ καταχωννύντες ἑαυτοὺς, πότε δυνησονται ἀναγεῖναι; Οὐκ ἔχουσας Παύλου λέγοντος, *Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέσσεται ταῖς τοῦ βίου μερίμναις* b· Ἡμεῖς δὲ καὶ τρυφῶμεν καὶ γαστριζόμεθα καὶ μεθύομεν, καὶ ὑπὲρ μὲν τῶν ἐξω κοπτόμεθα πραγμάτων, ἐν δὲ τοῖς τοῦ οὐρανοῦ μαλακισόμεθα. Οὐκ ἴστε ὅτι ὑπὲρ ἀνθρωπίνῃ ἡ παγγεῖα; Οὐκ ἐστὶ χαμὰ βαδίζοντα τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιθῆναι· ἡμεῖς δὲ οὐ κατὰ ἀνθρωπινὸν σπουδάζομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ ἀλόγων ἐγενόμεθα χεῖρους. Οὐκ ἴστε ποίῳ παραστησόμεθα βήματι; οὐκ ἐννοεῖτε [399] ὅτι καὶ ῥημάτων καὶ ἐνθυμημάτων ἀπαιτούμεθα δίκας, καὶ οὐδὲ πραγμάτων φροντίζομεν; Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναικί, φησὶ, *πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἡδὴ ἐμοίχευσεν αὐτήν.* Ἀλλ' ὅμως οἱ καὶ ὅπως περιέργου λόγον ὑπέχοντες, οὐ παραιτοῦνται καὶ αὐτῇ ἐνσπένεσθαι τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὲ, εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσεῖται*· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦ μυρίου αὐτοῦ καταισχύνην ἐνδείξει καὶ ποικίλως ἐπιβουλεύειν ἀφιστάμεθα. Ὁ τὸν φιλοῦντα φίλῶν, οὐδὲν ἔχει τοῦ ἐθνικοῦ πλέον· ἡμεῖς δὲ καὶ τοῖς βασκαίνομεν. Τίνα οὖν ἐξομεν συγγνώμην, ὅταν, ὑπερβῆναι τὰ

b Legendum est ὁ Χριστὸς αὐτόν, ut legit Gennadius Hervetus.

a In editione Novi Testamenti Graeca legitur πραγματεύεαι.

hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Corruptibile autem est corpus, et mortale. Ideo corpus manet: corpus enim est subjectum induens: mortalitas autem et corruptio deletur et evanescit, ad ipsum accedente immortalitate et incorruptione. Noli ergo deinceps dubitare quomodo vitam vivet infinitam, cum audieris quod fiat incorruptibile et interitui non obnoxium. 54. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria.* Nam quoniam magna dixit et arcana, rursus id quod dicit credibile et fide dignum facit ex prophetia: *Absorpta est, inquit, mors in victoria.* Ille est, in finem; ne manent quidem, inquit, ejus reliquiae, neque spes est reditus, cum incorruptio consumpserit corruptionem et interitum. 55. *Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, inferne, stimulus tuus?* Vidisti fortem et generosam animam? Nam tanquam pro victoria sacrificans, et Deo afflatus, et futura videns quasi jam facta, insilit et jacenti morti insultat, et in caput ejus jacens de victoria exultantem emittit vocem, clamans et dicens, *Ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est victoria tua, inferne?* Perit et penitus evanuit, et temere fecisti illa omnia. Non solum enim eam armis exiit et vicit, sed etiam perdidit, et eo redegit ut ne esset quidem penitus. 56. *Stimulus autem mortis peccatum est: virtus vero peccati, lex.* Viden' quomodo loquatur de morte corporali? Ergo loquitur etiam de resurrectione corporis. Nam si haec non resurgunt, quomodo est mors absorpta? Nec hoc solum, sed etiam quomodo peccati virtus est lex? Nam quod peccatum sit stimulus mortis, et illa gravius, et haec in ipso vim habeat, id manifestum est: quomodo autem ejus quoque virtus est lex? Quoniam absque ea erat imbecillum, ut quod fieret quidem, non posset autem perinde condemnare. Nam fiebat quidem malum, non ita autem aperte indicabatur. Quamobrem lex non parum contulit, ad cognoscendum peccatum, imo vero etiam ad augendum supplicium. Si autem dum vellet prohibere, id reddidit gravius, non est culpa in medicum conferenda, sed in eum qui mala usus est medicamento. Nam Christi quoque adventus gravis fuit ac molestus Judaeis; sed non ideo eum vituperabimus, sed eum quidem etiam admirabimur, illos autem magis odio habebimus, qui laesi sunt per ea quae debebant eis prodesse. Nam quod ipsa lex vim non dederit peccato, Christus ipsam totam implevit, et erat extra peccatum. Tu autem mihi considera, quomodo hinc quoque facit fidem resurrectioni. Nam si ipsum peccare erat causa mortis, Christus autem cum venisset solvit peccatum, et nos ab ipso liberavit per baptismum, et cum peccato legem quoque solvit ac fregit, quae dum violatur ac transilitur, ipsum consistit: quid adhuc dubitas de resurrectione? quomodo enim mors postea dominatum obtinebit? num per legem? Sed ea est soluta et abrogata. At per peccatum? Sed id est penitus deletum. 57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.*

5. Nam tropaeum quidem ipse erexit, coronis autem nos quoque frui curavit, idque non ex debito, sed sola sua benignitate. 58. *Itaque, fratres, stabiles estote et immobiles.* Justa jam est et opportuna adhortatio. Nihil enim adeo labefactat facitque vacillare, atque existimare se temere affligi et sine causa. *Abundantes in opere Domini semper;* hoc est, in vita munda. Nec dixit, Bonum operantes, sed *Abundantes*, ut hoc faciamus cum abundantia et septa transiliamus. *Scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* Quid dicis? rursus labor? Labor quidem, sed qui habet coronas, et suscipitur pro caelis. Nam prior quidem, qui fuit post paradysum, est poena peccatorum admissorum; hic autem est fundamentum futurorum praemiorum. Quamobrem nec hac ratione fuerit labor, et quod superne magnum nobis detur auxilium: et ideo subjunxit: *In Domino.* Nam prior quidem fuit ut daremus poenas, hic autem ut bona futura consequamur. Ne ergo dormiamus, dilecti. Neque enim fieri potest, ut, si pigri sumus et ignavi, regnum caelorum consequamur, neque si in deliciis agamus mollesque sinus et effeminati. Praeclare enim nobiscum agatur, si corpus affligentes et castigantes, et innumerabiles sufferentes ærumnas, difficultates et labores, possimus bona illa consequi. Annon videtis quantum inter caelum et terram intermedium sit spatium? et quantum bellum immineat, et quam sit homo propensus ad vitium, et quomodo nos circumstet peccatum, et quam multi in medio sint laquei? Cur tam multas ergo curas attrahimus extra naturalia et nobis plura exhibemus negotia, majoraque imponimus onera? non sufficit ventris et vestium et domus curam gerere? non sufficit sollicitudo de iis quae sunt necessaria? Quamquam etiam ab iis nos abduxit Christus, dicens: *Ne solliciti sitis animae vestrae quid comedatis, neque corpori vestro, quid induamini (Matth. 6. 25).* Si autem de alimento necessario et indumento non oportet esse sollicitos, neque de die sequenti: qui tam multam attrahunt farraginem ac congeriem, et seipsos obruunt, quando poterunt emergere? non audiisti Paulum dicentem: *Nemo militans implicatur hujus vitae negotiis (2. Tim. 2. 4)?* Nos autem et deliciis operam damus et ventri indulgemus et inebriamur, et pro rebus quidem externis affligimur, in rebus autem caelestibus molles sumus et effeminati. An nescitis quod supra hominem est promissio? Non licet humi ingredienti caeli fastigium ascendere: nos autem non studemus vivere secundum hominem, sed et brutis evadimus deteriores. Nescitis coram quo sistemur tribunali? annon cogitatis quod et verborum et cogitationum a nobis exigetur ratio, et ne res quidem curamus? *Qui enim asperxit mulierem ad concupiscendum eam, jam est mœchatus (Matth. 5. 28).* Sed tamen qui etiam curiosi aspectus reddunt rationem, non recusant vel in ipso putrescere peccato. *Qui dicit fratri suo, Stulte, deturbabitur in gehennam (Ibid. v. 22).* Nos autem innumerabilia probra in eos torquere, et varie eis insidiari non desistimus. Qui di-

ligit diligentem, non plus habet quam ethnicus: nos autem eis quoque invidemus. Quamnam ergo consequemur veniam, quando vetera jussi septa transilire, nostram vitæ agendæ rationem etiam illorum mensura contexamus minorem? quænam nos eripiet oratio? quis nobis aderit, et opem feret dum castigamur? Nullus, sed necesse est omnino ejulantes, lugentes, dentibus frementes, tormentis cruciatis, abduci in illas luce carentes tenebras, in dolores inevitabiles, in poenas intolerabiles. Quamobrem rogo et obsecro, et vestra apprehendens genua supplico, donec habemus hoc parvum vitæ viaticum, ut iis quæ dicta sunt compungamur, convertamur, reddamur meliores: ne, sicut ille dives, inutiliter illic lamentemur cum excesserimus, et defleamus; fletus

autem nihil nobis remedii afferat. Nam sive patrem habeas, sive filium, sive quemvis alium qui apud Deum habeat fiduciam, nemo te eripiet, cum propria tua facta te prodant. Tale est enim illud iudicium: iudicat solum ex operationibus, nec aliter illic salvum esse licet. Hæc autem dico, non ut tibi dolorem inferam, non ut injiciam in desperationem, sed ne inani et frigida spe nutriti, et huic et illi fidentes, nostram negligamus virtutem. Nam si socordes fuerimus ac negligentes, non justus, non propheta, non apostolus, nemo nobis aderit: si vero studium et diligentiam adhibuerimus, ex operibus sufficientem habentes defensionem, cum libertate ac fiducia fruamur etiam bonis, quæ sunt reposita iis qui Deum diligunt: quæ detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIII.

CAP. 16. v. 4. *De collectis autem quæ fiunt in sanctis, eos ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite per unam sabbati.*

1. Absoluta oratione de dogmatibus, aggressurus eam quæ magis spectat ad mores, missis aliis procedit ad summam bonorum, verba faciens de eleemosyna. Sed cum de eo solo disseruisset, desinit; quamquam nusquam hoc fecit, sed de eleemosyna, de temperantia, de mansuetudine, de lenitate, de patientia deque aliis omnibus disserit in aliis epistolis in fine. Quare ergo ejus quod spectat ad mores hanc solam hic tractat partem? Quoniam eorum, quæ prius dicta sunt, plura magis pertinebant ad mores, per quæ castigavit fornicatorem, per quæ eos admonuit qui foris iudicio contendebant, per quæ terruit ebriosos et eos qui ventri indulgebant, per quæ eos condemnavit qui seditionem agitabant, contendebant, magistratumque et imperia ambibant, per quæ eos, qui indigne accedebant ad mysteria, illi intolerando tradidit supplicio, per quæ disseruit de caritate. Propterea ejus solum meminit quo maxime opus habebat, nempe opis ferendæ sanctis. Vide autem ejus solertiam: quando eis persuasit resurrectionem, eosque fecit promptiores et animo alacriores, tunc demum de eo quoque disserit. Atqui de his quoque antea disseruit, quando dicebat: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos vestrum carnalia metimus* (1. Cor. 9. 11); et, *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit* (Ibid. v. 7)? Sed quoniam præclaræ hujus actionis noverat magnitudinem, non recusat hoc quoque addere fini epistolæ. *Αγλαῖον* autem collectam vocat, statim ab initio rem faciens levem: nam quando ab omnibus confertur, leve singulis est quod constituitur. Cum autem dixisset de collecta, non statim dixit: *Unusquisque vestrum apud se ponat, recondens quod ipsi placuerit*; quanquam hoc erat consequens; sed cum prius dixisset, *Sicut constitui Ecclesiis Galatiæ*, tunc hoc subiunxit, ea narrando quæ ab aliis fiebant, studium ipsis accendens, idque ponens loco narrationis. Quod etiam fecit scribens ad Romanos. Etenim cum illis videretur narrare, cur proficisceretur

Jerosolymam, sic sermonem injicit de eleemosyna: *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis. Visum est enim Macedoniæ et Achaiæ communicationem quamdam facere in pauperes sanctorum* (Rom. 15. 25. 26). Sed illos quidem per Macedones et Corinthios, hos autem etiam per Galatas adhortatur. *Sicut constitui*, inquit, *Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite*. Erubuissent enim videri inferiores Galatis. Non dixit autem, *Suasi et consilium dedi*, sed, *Constitui*: quod quidem majorem ostendit auctoritatem. Neque adducit unam, aut duas aut tres civitates, sed totam gentem: quod quidem facit etiam in dogmatibus, dicens: *Sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum*. Si hoc enim ad fidem faciendam dogmatibus est validum, multo magis ad emulationem. Quid ergo, dic quæso, constituisti? 2. *Per unam sabbati*, hoc est, die Dominico, *unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei bene placuerit*. Vide quomodo etiam adhortatur a tempore: dies enim erat idoneus ad eos adducendos ad eleemosynam. Recordemini enim, inquit, quænam eo die consequuti estis. Bona enim ineffabilia, et radix et initium vitæ nostræ illa die facta sunt. Non hac autem solum ratione aptum est tempus ad benignitatem prompto et alacri animo exercendam, sed et quod habeat quietem ac remissionem immunitatemque et vacationem a laboribus. Nam anima a laboribus libera redditur expeditior et aptior ad miserendum. Ad hæc autem, venerandis quoque ac immortalibus communicare mysteriis, magnam affert et immittit alacritatem. *In ea ergo unusquisque vestrum*, non absolute hic aut ille, sed *unusquisque*, sive sit pauper, sive dives, sive vir, sive mulier, sive servus, sive liber, *apud se seponat recondens*. Non dixit, *Ferat in ecclesiam*, ne propter paucitatem erubescant; sed cum ea quæ paulatim accedunt in collectionibus auxerit, cum accessero, tunc ostendat. Interim autem, inquit, *apud te sepone, et domum tuam fac ecclesiam*, arculam gazophylacium: esto custos sacræ pecuniæ, a te ipso ordinatus dispensator pauperum. Benignitas et humanitas dat tibi hoc sacerdotium. Hujus est symbolum ac signum quod nunc est gazophylacium. Sed

πολυὰ κελεύόμενοι σκάμματα, καὶ ἐλάττονα ἐκείνου τοῦ μέτρου τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν ὑφαίνωμεν; τίς ἡμᾶς ἐξαιρήσεται λόγος; τίς παραστήσεται καὶ βοηθήσει κολαζομένοις; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλ' ἀνάγκη πᾶσα οἰμῶζοντας, ὀδυρομένους, βρῦχοντας τοὺς ὀδόντας, στρεβλομένους εἰς τὸ σκότος ἀπάγεσθαι τὸ ἀφεγγές ἐκεῖνο, εἰς τὰς ἀπαραιτήτους δόνας, εἰς τὰς ἀνηκέστους τιμωρίας. Διὸ δέομαι καὶ παρακαλῶ, καὶ αὐτῶν ἄπτομαι τῶν γονάτων, ἕως ἂν ἔχωμεν τὸ μικρὸν τοῦτο τῆς ζωῆς ἐφόδιον, κατανυγῆται τοῖς εἰρημένοις, ἐπιστραφῇται, βελτίους γενέσθαι, ἵνα μὴ κατὰ τὸν πλοῦσιον ἐκείνον ἀνήνυτα ἐκεῖ θρηνώμεν ἀπελθόντες, καὶ ἀνίατα λοιπὸν δδωρῶμεθα. Κἂν γὰρ πατέρα ἔχῃς, κἂν υἱὸν, κἂν φίλον, κἂν ὄντιναοῦν παρῆρησίαν ἔχοντα πρὸς τὸν Θεὸν, οὐδεὶς σέ ποτε

ἐξαιρήσεται τοῦτον ὑπὸ τῶν οἰκείων ἔργων προδιδόμενον. Τοιοῦτον γὰρ ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον· ἀπὸ τῶν πράξεων δικάζει μόνων, καὶ ἄλλως ἐκεῖ σωθῆναι οὐκ ἔνι. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα λυπήσω, οὐδ' ἵνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα μὴ μεταλαίς μὴδὲ ψυχραῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, καὶ εἰς τὸν δεῖνα θάρβουντες, τῆς καθ' ἑαυτοὺς ἀμελήσωμεν ἀρετῆς. Ἄν μὲν γὰρ βραθυμήσωμεν, οὐ δίκαιος, οὐ προφήτης, οὐκ ἀπόστολος, οὐδεὶς ἡμῖν παραστήσεται· ἂν δὲ σπουδάσωμεν, ἀρκοῦσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων συνηγορίαν ἔχοντες, μετὰ παρῆρησίας ἀπολαυσόμεθα καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀποκειμένων τοῖς τὸν Θεὸν ἀγαπῶσιν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

^a Alius, προστήσεται.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΓ'.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, καὶ μέλλων εἰς τὸν ἠθικώτερον ἐμβαίνειν, πάντα τὰ ἄλλα ἀφείλ, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν χωρεῖ, περὶ ἐλεημοσύνης ποιούμενος λόγον. Ἀλλὰ περὶ τούτου μόνου διαλεχθεὶς, ἀπαλλάττεται· καίτοι γε οὐδαμοῦ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ περὶ [400] σωφροσύνης, καὶ περὶ πραότητος, καὶ περὶ μακροθυμίας, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων διαλέγεται ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς τελευτῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐνταῦθα τοῦ ἠθικοῦ τοῦτο μόνον γυμνάζει τὸ μέρος; Ὅτι καὶ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων τὰ πλεονα ἠθικώτερα ἦν, δι' ὧν τὸν πόρνον ἐκόλασε, δι' ὧν τοὺς ἔξω δικαζομένους ἐσωφρόνιζε, δι' ὧν τοὺς μεθύοντας καὶ γαστριζομένους ἐφόδῃσε, δι' ὧν τοὺς στασιάζοντας καὶ φιλονεικοῦντας καὶ φιλαρχοῦντας κατεδίκασε, δι' ὧν τοὺς ἀναξίως τοῖς μυστηρίοις προσιόντας τῇ ἀφορήτῃ δίκῃ ἐκείνῃ παρέδωκε, δι' ὧν περὶ ἀγάπης διελέχθη. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐ μάλιστα αὐτῷ ἔδει τῆς εἰς τοὺς ἀγίους ἐπιουρίας, τούτου μέμνηται μόνον. Καὶ θέα τὴν σύνεσιν· ὅτε αὐτοὺς περὶ ἀναστατάσεως ἔπεισε, καὶ προθυμοτέρους ἐποίησε, τότε λοιπὸν καὶ περὶ τούτου διαλέγεται. Καίτοι γε καὶ ὑπὲρ τούτων διελέχθη πρὸς αὐτοὺς ἔμπροσθεν, ὅτε ἔλεγεν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπέσαμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; καὶ, τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει;* Ἀλλ' ἐπειδὴ ἤδει τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, οὐ παραιτεῖται καὶ τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς αὐτὸ προσθεῖναι. Λογίαν δὲ τὴν συλλογὴν καλεῖ, ἐκ προοιμίων εὐθέως κοῦφον τὸ πρᾶγμα ποιῶν· ὅταν γὰρ ἐξ ἀπάντων συνεισφέρηται, ἐκάστῳ κοῦφον γίνεται τὸ ἐπίταγμα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς συλλογῆς, οὐκ εὐθέως ἐπεὶ, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τίθετω θησαυρίζων· καίτοι γε τὸ ἀκόλουθον τοῦτο ἦν· ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, *Καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*, τότε τοῦτο ἐπήγαγεν, εἰς ζήτηλον αὐτοὺς τῇ διηγῆσει τῶν ἐτέροις κατορθουμένων ἁγίων, καὶ ἐν τάξει διηγῆματος αὐτὸ θεῖς· ὁ καὶ Ῥωμαῖοις ἐπιστέλλων ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκείνοις δο-

κῶν διηγείσθαι τὴν πρόφασιν τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἀποδημίας, οὕτω τὸν περὶ ἐλεημοσύνης ἐμβάλλει λόγον, λέγων· *Νυνὶ δὲ περνεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα διακονῶν τοῖς ἀγίοις. Εὐδόκησε γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωρίαν τινα ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἀγίων.* Ἀλλ' ἐκείνους μὲν διὰ Μακεδόνων καὶ Κορινθίων, τούτους δὲ διὰ Γαλατῶν προτρέπει. *Καθὼς διέταξα γὰρ, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.* Καὶ γὰρ ἡσχύνοντο λοιπὸν ἐλάττους Γαλατῶν φανῆναι. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρήνεσα καὶ συνεβούλευσα, ἀλλὰ, *Διέταξα*, ὅπερ αὐθεντικώτερον. Καὶ οὐκ ἀγείρει μίαν πόλιν καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον ἔθνος· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων ποιεῖ, λέγων· *Κυθὼς καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων.* Εἰ γὰρ πρὸς δογμάτων πίστιν τοῦτο ἰσχυρὸν, πολλῶ μᾶλλον πρὸς ἔργων μίμησιν. Τί οὖν διέταξας, εἰπέ μοι; *Κατὰ μίαν σαββάτου*, τουτέστι, Κυριακὴν, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τίθετω θησαυρίζων ὅ τι ὁν εὐδοῶται. Ὅρα πῶς καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ προτρέπει· καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα ἱκανὴ ἦν ἀγαγεῖν εἰς ἐλεημοσύνην. Ἀναμνησθῆτε ἰκανῶς, φησὶ, τίνων ἐτύχετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Τὰ γὰρ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, καὶ ἡ ρίζα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἐν [401] ταύτῃ γέγονεν. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἐπιτήδειος ὁ καιρὸς εἰς προθυμίαν φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνεσιν ἔχει καὶ πόνον ἀτέλειαν. Ψυχὴ γὰρ ἀφισμένη μόθων, εὐκόλωτέρα καὶ ἐπιτηδαιοτέρα πρὸς τὸ ἐλεεῖν γίνεται. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὸ μυστηρίων ἐν αὐτῇ κοινονεῖν οὕτω φρικτῶν καὶ ἀθανάτων πολλὴν ἐντίθησι προθυμίαν. Ἐν αὐτῇ τοίνυν ἕκαστος ὑμῶν, οὐχ ἀπλῶς ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' *εἰς ἕκαστος*, κἂν πένης ᾖ, κἂν πλούσιος, κἂν γυνή, κἂν ἀνὴρ, κἂν δούλος, κἂν ἐλεύθερος, παρ' ἑαυτῷ τίθετω θησαυρίζων. Οὐκ εἶπεν, Εἰς τὴν ἐκκλησίαν φερέτω, ἵνα μὴ διὰ τὸ μικρὸν αἰσχύνωνται, ἀλλὰ ταῖς κατ' ὀλίγον συναγωγαῖς αὐξήσας τὴν εἰσφορὰν, τότε δεικνύτω ἐμοῦ παραγενομένου. Τέως δὲ παρὰ σαυτῷ τίθει, φησὶ, καὶ ποιήσόν σου τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν, τὸ κιθώτιον γαζοφυλάκιον· γενοῦ φύλαξ χρημάτων ἱερῶν, αὐτοχειροτόνητος οἰκονόμος πενήτων. Ἡ φιλανθρωπία ταύτην σοι δίδωσι τὴν ἱερω-

σύνη. Τοῦτου σύμβολόν ἐστι καὶ τὰ γαζοφυλάκιον νῦν. Ἀλλὰ τὸ μὲν σύμβολον μένει, τὸ δὲ ἔργον οὐδαμοῦ. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν συνεδρευόντων πάλιν ἡμῖν ἐγκαλέσουσιν, ὅταν ὑπὲρ τούτων διαλεγόμεθα λέγοντες· Μὴ, παρακαλῶ, μὴ γίνου φορτικός καὶ ἐπαχθὴς τοῖς ἀκούουσιν· ἐπιτρέψον τῇ προαιρέσει, ὅς τῃ γνώμῃ τῶν ἀκούοντων· ὡς νῦν γε καταισχύνεις ἡμᾶς, ἐρυθριᾶν ποιεῖς· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι τούτων τῶν λόγων. Οὐδὲ γὰρ Παῦλος ἡσχύνετο ὑπὲρ τοιούτων συνεχῶς ἐνοχλῶν, καὶ προσαιτούταιν φεγγόμενος ῥήματα. Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι Ἔμοι ὁδὸς καὶ εἰς τὴν ἐμὴν κατάθεσις οἰκίαν, ἴσως ἂν αἰσχύνῃς ἦν τὸ λεγόμενον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τότε· Οἱ γὰρ τῷ *θυσιαστηρίῳ*, φησὶ, *προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται.*

β'. Πλὴν ἀλλ' ἴσως ἔτι ἐπετίμησεν, ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ποιούμενῳ τὸν λόγον· νῦν δὲ ὑπὲρ τῶν δεομένων τὴν ἱκετηρίαν τίθημι, μᾶλλον δὲ οὐκ ὑπὲρ τῶν δεομένων, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν τῶν παρεχόντων· διὸ καὶ παρρησιάζομαι. Ποῖα γὰρ αἰσχύνῃ εἰπεῖν, ὁδὸς τῷ Κυρίῳ παινῶντι, ἐνδύσον αὐτὸν γυμνὸν περιόντα, ὑπόδεξις ξένον ὄντα; Ὁ Δεσπότης σου οὐκ αἰσχύνεται ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ταῦτα λέγων· *Ἐπειράσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φασεῖν*· ὁ ἀνευδὲς καὶ μηδενὸς χρῆζων· καὶ ἐγὼ αἰσχυνοῦμαι καὶ ὀκνήσω· Ἀπαγε· διαβολικῆς ἐπιβουλῆς αὕτη ἡ αἰσχύνῃ. Οὐ τοίνυν αἰσχυνοθήσομαι, ἀλλὰ καὶ μετὰ παρρησίας ἐρῶ· Δότε τοῖς δεομένοις, καὶ μετὰ πλείονος, ἢ οἱ δεόμενοι, φωνῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἔχει τις δεῖξαι καὶ ἐλέγξει, ὅτι ταῦτα λέγοντες, πρὸς ἑαυτοὺς ὑμᾶς ἔλκομεν, καὶ προσχῆματι τῶν πενήτων αὐτοὶ κερδαίνομεν, οὐκ αἰσχύνῃς ἀξία ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρίων κεραυνῶν, καὶ οὐδὲ ζῆν ἀξίον τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας· εἰ δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐνοχλοῦμεν, ἀλλ' ἀδάπανον ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον ἐθήκαμεν, πονοῦντες μὲν οὐδαμῶς καθάπερ [402] Παῦλος, τοῖς δὲ οἰκείοις ἀρκούμενοι, μετὰ παρρησίας πάσης ἐρῶ· Δότε τοῖς δεομένοις, καὶ οὐ παύσομαι τοῦτο λέγων, καὶ μὴ διδόντων ἔσομαι χαλεπὸς κατήγορος. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγὸς ἦμην καὶ στρατιώτης εἶχον, οὐκ ἂν ἡσχύονην τοῖς στρατιώταις τροφὰς αἰτῶν. Σφόδρα γὰρ ἐρῶ τῆς σωτηρίας τῆς ὑμετέρας. Ἀλλ' ἵνα καὶ ἐνεργέστερος ὁ λόγος γένηται καὶ δραστήριος μᾶλλον, Παῦλον παραστάτην λαβὼν, μετ' ἐκείνου διαλέξομαι λέγων· *Ἐκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθῆτω, θησαυρίζων ὃ τι ἂν εὐδοῖται.* Σκόπει γὰρ αὐτοῦ κἀντεῦθεν τὸ ἀνεπαχθὲς· οὐκ εἶπε, *Τοσόνδε ἢ τοσόνδε, ἀλλ' Ὅ τι ἂν εὐδοῖται.* εἶπε πολὺ, εἶπε ὅλγον· καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅ τι ἂν τις κερδάνῃ, ἀλλ', *Ὅ τι ἂν εὐδοθῇ*, δεικνύς ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ χρηγία. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ ἐνὶ χρόνῳ τὸ πᾶν καλεῖσθαι καταβαλεῖν, ῥάδιαν ποιεῖ τὴν συμβουλὴν· τῷ γὰρ κατὰ μικρὸν συλλέγεσθαι ἀνεπαίσθητος ἡ λειτουργία καὶ ἡ δαπάνη. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ εὐθέως κελεύει εἰς μέσον ἀγαγεῖν, ἀλλὰ πολλὴν δίδωσι τὴν προθεσμίαν, καὶ τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησιν· *Ἴνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται.* Τουτέστιν, Ἴνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰσφορᾶς, τότε ἀναγκάσῃς συλλέγειν. Καὶ τοῦτο δὲ οὐκ ὡς ἔτυχεν αὐτοὺς πάλιν προέτρεψεν· ἢ γὰρ προσδοκία Παύλου προθυμοτέρους

αὐτοὺς ἐποίησε. *Ὅταν δὲ ἔλθω, οὗς ἂν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλὴμ.* Οὐκ εἶπεν, Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ', *Οὗς ἂν ὑμεῖς δοκιμάσητε, οὗς ἂν ἔλθῃτε, ὥστε ἀνύποπτον ποιῆσαι τὴν λειτουργίαν.* Διὸ αὐτῶν ποιεῖται τὴν ψῆφον τῆς τῶν ἀποκομιζόντων αἰρέσεως. Οὐ γὰρ δῆπου φησὶν· Ἢ μὲν εἰσφορὰ ὑμῶν, ἡ δὲ ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποκομιζόντων, οὐκ ὑμῶν. Εἶτα ἵνα μὴ αὐτοῖς ἀπολιμπάνεσθαι δόξῃ, τὰ γράμματα προστίθῃσι, λέγων· *Οὗς ἂν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν πέμψω.* Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι Κἀγὼ συνέσομαι αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς λειτουργίας διὰ τῶν γραμμάτων. Καὶ οὐκ εἶπε, Τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν, ἀλλὰ, *Τὴν χάριν ὑμῶν, ἵνα δεῖξῃ μεγάλα ἐργαζομένους, ἵνα δεῖξῃ αὐτοὺς κερδαίνοντας.* Ἀλλαχοῦ δὲ καὶ εὐλογίαν καὶ κοινωνίαν καλεῖ· τὸ μὲν, ἵνα μὴ ῥαθυμοτέρους ποιῇ, τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἐπάρῃ· οὐδαμοῦ μέντοι γε ἐλεημοσύνην ὠνόμασεν. *Ἐὰν δὲ ἢ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται.* Ἐνταῦθα πάλιν εἰς δαψίλειαν αὐτοὺς προτρέπει. Ἐὰν γὰρ τοσοῦτον ἦ, φησὶν, ὡς καὶ τῆς ἐμῆς δεῖσθαι παρουσίας, οὐδὲ τοῦτο παραιτήσομαι. Ἀλλ' εὐθέως μὲν τοῦτο οὐκ ἐπηγγέλατο, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπειδὴν παραγένωμαι, ἐγὼ ἀποκομιζῶ· οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως αὐτὸ ἠδύσησεν, εἰ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸ τίθειεν· ὕστερον μέντοι καλῶς καὶ εὐκαίρως αὐτὸ προστίθῃσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐκ εὐθέως [403] ὑπέσχετο, οὔτε καθάπαξ αὐτὸ ἀπεσιώπησεν, ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι *Πέμψω, τότε καὶ ἑαυτὸν προστίθῃσι.* Καὶ ἐνταῦθα δὲ πάλιν κυρίους αὐτοὺς ἐποίησεν ἐν τῷ εἰπεῖν *Ἐὰν ἢ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι*· τοῦτο δὲ ἐπ' ἐκείνους ἔκεντο, τὸ πολὺ ποιῆσαι τὸ συλλεγόμενον, καὶ τοσοῦτον, ὡς δυσωπήσαι καὶ αὐτὸν ἀναστήναι. *Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, φησὶν, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω.* Εἶπε καὶ ἀνωτέρω τοῦτο, ἀλλὰ τότε μὲν μετὰ θυμοῦ προσέθηκε γοῦν· *Καὶ γνώσομαι σὺ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*· ἐνταῦθα δὲ προσηνέστερον, ἵνα καὶ ποθήσωσιν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί σὺν Μακεδόνας ἡμῶν προτιμᾷς; οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴν ἀπέλθω, ἀλλ', *Ἐπειδὴν διέλθω Μακεδονίαν. Μακεδονίαν γὰρ διελεύσομαι.* Πρὸς ὑμᾶς δὲ *τυχὲν Παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμᾶσω.* Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βούλομαι ποιήσασθαι πάρεργον ὑμᾶς, ἀλλ' ἐνδιετριψαί καὶ παραμεῖναι. Ὅτε γὰρ ταῦτα ἐπέετellen, ἐν Ἐφέσῳ ἦν, χειμῶνος ὄντος. Λέγει τοίνυν, ὅτι *Ἔως Πεντηκοστῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐπιμενῶ*· μετὰ δὲ ταῦτα ἀπελεύσομαι εἰς Μακεδονίαν, καὶ διελθὼν αὐτήν, ἤξω πρὸς ὑμᾶς τοῦ θέρους· πολλάκις δὲ καὶ τὸν χειμῶνα πρὸς ὑμᾶς ποιήσω.

γ'. Τίνος δὲ ἐνεκεν εἶπε, *Τυχόν, καὶ οὐκ ἀπαφηνάτο;* Ὅτι οὐ πάντα προῆβει Παῦλος, καὶ συμφερόντως. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἵνα, κἄν μὴ γένηται, ἔχῃ καταφυγὴν, τότε ἀδιορίστως προειπεῖν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐξουσίαν ἄγουσαν αὐτὸν, ὅπουπερ ἐβούλετο, οὐκ ἐνθα αὐτὸς ἐπεθύμει· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τίθησιν Ἐπιστολῇ, τῆς μελλήσεως

* Savilius legendum suspicatur τὴν συμβολήν, et hanc utique vera lectio est.

manet quidem symbolum, res autem nusquam est. Et scio quidem, quod multi ex iis, qui una assident, nos rursus reprehendent, cum de his disseramus dicentes: Ne, rogo, ne sis gravis et molestus auditoribus, sed permitte libero arbitrio et voluntati auditorum; nam nunc quidem nos pudore afficis et erubescere cogis: sed hæc verba non feram. Neque enim Paulum pudebat pro his assidue esse molestum, et mendicantium more loqui. Nam si hoc dicerem, Da mihi et depone in meis ædibus, pudendum forte esset quod dicerem; imo vero ne tunc quidem: nam *Qui altari, inquit, assident, altaris sunt participes* (1. Cor. 9. 13).

2. Cæterum fortasse quispiam me reprehenderet, ut qui pro me verba facerem: nunc autem supplico quidem pro egentibus; imo vero non pro egentibus, sed pro vobis qui præbetis: et ideo loquor libere. Quis est enim pudor dicere, Da Domino esurienti, induc illum nudum oberrantem, excipe peregrinum? Non erubescit Dominus tuus hæc dicere in orbe terrarum, *Esurivi, et non dedistis mihi quod comederem* (Math. 25. 42); qui non erat indigens, nec ulla re opus habebat: et ego erubescam et dubitabo? Absit: diabolicarum insidiarum est hic pudor. Non ergo erubescam, sed libere dicam: Date egentibus, et majori voce quam qui egent. Nam si quispiam posset ostendere et probare, quod hæc dicentes, ad nos ipsos traheremus, et prætextu pauperum ipsi lucraremur, non solum probro ac dedecore digni essemus, sed qui vel a mille fulminibus feriremur, et qui hæc agerent ne mererentur quidem vivere: si autem Dei gratia pro nobis minime molesti sumus, sed sine sumptu vobis posuimus evangelium, non laborantes quidem sicut Paulus, sed contenti propriis, dicam cum omni fiducia: Date egentibus, nec cessabo hoc dicere, et eorum qui non dant, ero gravis accusator. Si enim essem dux exercitus et milites haberem, non me puderet alimenta petere pro militibus. Valde enim amo vestram salutem. Sed ut etiam efficacior sit oratio, assessore accepto Paulo, cum illo vobiscum agam dicens: *Unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod sibi videbitur*. Considera autem hinc quoque quam non sit hoc grave et molestum: non dixit, Tantum vel tantum, sed, *Quod videatur*, et recte habeat, sive sit multum, sive modicum: nec dixit, Quod quis lucratus fuerit, sed, Quod videatur et recte habeat, ostendens a Deo esse suppeditationem. Non hæc autem solum ratione, sed etiam eo, quod non uno tempore totum jubeat pendere, symbolum reddit facilem: eo enim quod paulatim colligatur, insensibilis est opera et suppeditatio. Propterea nec statim jubet in medium adducere, sed dat longum tempus constitutum, et causam afferens, dicit: *Ut non, cum venero, tunc collectæ fiant*. Hoc est, Ne in tempore illationis sive snaptus necesse habeatis colligere. Et ad hoc rursus eos non leviter est adhortatus: Pauli enim expectatio eos faciebat promptiores et alacriores. 3. *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis, per epistolas hos mittam deferre gratiam vestram in Jerusalem*. Non dixit, Huic et illum, sed, *Quos vos probaveritis*,

quos elegeritis, ut ministerium careat suspitione. Quamobrem curat ut ipsi ferant suffragium electionis eorum qui laturos sunt. Non enim dicit, Collatio quidem est vestra, eligendi autem potestas est eorum qui portant, non vestra. Deinde, ne ipsis videatur abesse, literas addit dicens: *Quos probaveritis, per epistolas mittam*. Quasi diceret: Ego quoque ero vobiscum, et muneris obeundi ero particeps per literas. Neque dixit, Eos mittam ut vestram deferant eleemosynam, sed, *Vestram gratiam*, ut ostendat eos magna operari, et inde lucrum consequi. Alibi autem appellat benedictionem et communicationem: illud quidem, ne redderet pigriores; hoc vero, ne nimis efferret: nusquam autem hoc nominavit eleemosynam. 4. *Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt*. Hic rursus eos hortatur ad largitatem et munificentiam. Nam si tanta res sit, inquit, ut mea opus sit præsentia, ne hoc quidem recusabo. Sed statim non est hoc pollicitus, neque dixit, Postquam advenero, ipse feram: neque enim hoc adeo amplificasset, si ab initio id posuisset: postea autem pulchre et opportune id addit. Propterea non statim promisi, neque omnino id siliit, sed cum dixisset se missurum, tunc quoque addit seipsum. Hic quoque rursus in eorum ponit potestate, dum dixit: *Si operæ pretium fuerit ut ego eam*; hoc vero in illis situm erat multum facere quod colligebatur, et tantum ut eos flecteret ipsum surgere. 5. *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero*. Dixit hoc quoque superius, sed tunc quidem iracunde; addidit enim, *Et cognoscam non sermonem inflatorum, sed virtutem* (1. Cor. 4. 19): hic autem mitius, ut ejus desiderant præsentiam. Deinde ne dicant: Cur ergo nobis præfers Macedones? non dixit, Postquam abiero, sed, *Cum Macedoniam pertransiero*. Nam *Macedoniam pertransibo*. 6. *Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo*. Neque enim volo vos invisere tamquam in transitu, sed vobiscum versari et apud vos manere. Nam quando hanc scribebat epistolam, erat Ephesi hiemis tempore. Dicit ergo: 8. *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*: postea autem abibo in Macedoniam, et cum eam pertransiero, veniam ad vos æstate: forte autem et hiemem apud vos transigam.

3. Cur autem dixit *Forsitan*, et non affirmavit? Quoniam non omnia præsciebat Paulus; idque utiliter. Propterea neque absolute affirmat, ut si non factum fuerit, habeat effugium, quod tunc dixerit indefinite, et Spiritus potestatem quæ eum quo vellet duceret, non quo ipse cupiebat. Quod etiam ponit in secunda Epistola de mora se excusans et dicens: *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me est est, et non non* (2. Cor. 11. 17). *Ut vos me deducatis quocumque iero*. Hoc quoque est caritatis et multæ dilectionis. 7. *Nolo enim vos modo in transitu videre: spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit*. Ille autem dicebat, simul et caritatem ostendens, et eos qui peccarent terrenis, non tamen aperte, sed auxilii nomine: *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*. Me-

rito eis omnia dicit exacte, declarans tamquam amicis. Nam et hoc est amicitiae, dicere causam cur non advenerit, propter quam differat, et ubi versetur. 9. *Ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi.* Et, si magnum, quomodo adversarii? Propter hoc ipsum multi sunt adversarii, quoniam magna est fides, et latus ingressus. Quid est autem, *Ostium magnum*? Multi sunt parati ad fidem suscipiendam, multi debent accedere et converti: latus mihi patet aditus, crescente et vigente accedentium mente ad obediendum fidei. Propterea vehementer spirabat diabolus, quoniam videbat multos a se desciscere. Quamobrem propter utrumque manere oportebat, et quod multum esset lucri, et quod magnum certamen. Hoc autem quoque illis animos addebat, quod dixerit verbum jam ubique operari, et facile germinare. Si autem sunt multi qui insidiantur, hoc quoque signum est profectus evangelii. Numquam enim magis sævit ac furit sceleratus ille dæmon, quam cum ex suis vasis et instrumentis multa videt diripi. Et nos ergo quando magnum aliquod et præclarum opus gerere voluerimus, ne hoc consideremus quod magni sit laboris, sed ad lucrum aspiciamus. Vide namque Paulum non propterea vereri ac dubitare, nec propterea refugere, quoniam multi sunt adversarii, sed quoniam magnum erat ostium, instare et permannere. Nam sicut dixi, hoc erat signum quod nudaretur et spoliaretur diabolus. Non est enim ejus qui parva gerat et mala, malam illam bestiam irritare. Quamobrem quando videris justum magna ac præclara gerere et mala pati innumerabilia, ne mireris. Nam contra mirari oporteret, si diabolus multas accipiens plagas quiesceret et vulnera placide ferret. Neque enim, si serpens punctus continuo effleratur et pungendo insultet, mirari oportet. Quovis enim serpente gravius serpit diabolus, omnibus insultans, et surgit sicut scorpions in altum erecto stimulo. Ne hoc vos conturbet: eum enim, qui a bello et a victoria et cæde revertitur, necesse est fuisse cruentatum, sæpeque etiam vulnera exhibere. Et tu ergo cum videris aliquem eleemosynas facientem, et innumerabilia alia bona operantem, et sic vires diaboli frangentem, deinde incidere in tentationes et pericula, ne propterea conturberis: ideo enim incidit in tentationes, quod diabolus vehementer ferierit. Et quomodo, inquires, id permisit Deus? Ut magis coronetur, et majorem diabolus plagam accipiat. Nam quando, postquam bona fecerit, gravia et aspera patiens, perpetuo agit gratias, tunc feritur diabolus. Magnum quidem est etiam rebus secundis et prospere fluentibus, et misereri et virtutem amplecti; multo autem est majus, dura et gravia patientem, non desistere ab hac bona operatione. Is enim est, qui propter Deum hæc maxime facit. Quamobrem etiamsi in periculum veniamus, dilecti, et quidvis patiamur, cum majori animi alacritate pro virtute labores suscipiamus. Non est enim hic tempus mercedis ac remunerationis. Ne hic ergo coronis exigamus, ne in tempore coronarum minor sit merces ac remuneratio.

Quemadmodum enim in artificibus, qui seipsos quidem alunt, majorem accipiunt mercedem; qui autem aluuntur ab iis qui conduxerunt, non parvam partem de mercede detrahunt: ita etiam in sanctis, qui bona quidem facit innumerabilia et innumerabilia patitur mala, integram habet mercedem et longe majorem remunerationem, non pro bonis solum quæ fecit, sed etiam pro malis quæ passus est: qui autem hic fruitur quiete et deliciis, non tam præclaras illic habet coronas. Ne hic ergo quæramus remunerationem, sed tunc maxime lætemur, quando bona opera agentes male patimur. Non solum enim ex recte factis, sed etiam ex tentationibus Deus nobis illic recondit mercedem.

4. Ut autem quod dico fiat manifestius, sint duo divites misericordes, et dent pauperibus: deinde eorum alter quidem maneat in divitiis, et omnia prospere ei succedant; alter autem incidat in paupertatem et morbos et calamitates, et Deo agat gratias. Cum ergo ii hinc illuc excesserint, quis majorem accipiet mercedem? annon perspicuum est quod qui ægrotat et affligitur, quoniam et bene faciens et male patiens, nihil passus est humanum? Id certe palam omnibus est. Hic enim est statua adamantina, hic est servus gratus et benevolus. Si autem non propter spem regni oportet aliquid boni facere, sed propter id quod Deo videtur ac placet; quod quidem est majus quovis regno; quid meretur qui eo, quod non hic accipiat remunerationem, in exercenda virtute est pigrior? Ne ergo conturbemur, quando viderimus, quod hic aut ille advocans viduas, et pauperes frequentibus excipiens conviviiis, incendio exustam domum amisit, aut aliquam aliam similem passus est calamitatem: propterea enim accipiet mercedem. Neque enim Job in tanta admiratione habebatur propter eleemosynas, in quanta propter ea quæ passus postea. Propterea et vilipenduntur ejus amici, et nullius censentur esse pretii, quod præsentibus quærerent remunerationes, et ideo in justum iniquam ferrent sententiam. Ne ergo hic quæramus remunerationem, sed efficiamur pauperes et mendici. Hoc enim esset extremæ vilitatis et abjectionis, cum cælum sit propositum, et quæ supra cælum, quæ hic sunt spectare. Ne sic ergo faciamus, sed quodcumque inexpectatum nobis jussum advenerit, nos Deum assidue colamus, et beato Paulo pareamus, pauperumque arculam domi faciamus, quæ juxta locum in quo stas orans sita sit: et quoties ad orandum fueris ingressus, depone primum eleemosynam, et tunc emitte precationem: et sicut nolueris manibus illotis ad orandum accedere (a), sic neque absque eleemosyna. Neque enim minus est eleemosynam ibi depositam esse, quam evangelium juxta lectum appensum esse. Nam si evangelium quidem suspenderis nihil faciens, non adeo magnam accipies utilitatem: hanc autem habens arculam, habes arma adversus diabolum, precationem redditus alatum, sanctam domum constituis, quæ habeat in-

(a) Ante precationem manus abluebantur.

ἔνεκεν ἀπολογούμενος, καὶ λέγων· *Ἦ δὲ βουλευόμεαι, κατὰ σόρκα βουλευόμεαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ καὶ, καὶ τὸ οὐ οὐ.* Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὐ ἔαν πορεύωμαι. Καὶ τοῦτο ἀγάπης καὶ φιλοστοργίας πολλῆς. Οὐ θέλω γάρ ὅτι ὑμᾶς ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἔλπιζω γάρ τινα χρόνον ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἔαν ὁ Κύριος ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν τὴν ἀγάπην ἐνδείκνυμενος, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας φοβῶν, οὐ μὴν ἐκκεκαλυμμένως, ἀλλὰ προσήματι φιλίας. *Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐρέσῳ ἕως τῆς Περτηκοστῆς.* Εἰκότως ἀκριβῶς αὐτοῖς ἅπαντα λέγει, καθάπερ φίλοις δηλῶν. Καὶ γὰρ τοῦτο φιλίας, τὸ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν οὐ παρεγένετο, δι' ἣν μέλλει, καὶ ποῦ διατρίβει. *Θύρα γάρ μοι ἀνέφωρε μεγάλη καὶ ἐνεργηρὴ, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.* Καὶ εἰ μεγάλη, πῶς ἀντικείμενοι; Δι' αὐτὴ μὲν τοῦτο οἱ ἀντικείμενοι πολλοί, ἐπειδὴ μεγάλη ἡ πίστις, ἐπειδὴ μεγάλη καὶ εὐρεῖα ἡ εἰσόδος. Τί δὲ ἐστίν, θύρα μεγάλη; Πολλοὶ εἰσὶν οἱ παρεσκευασμένοι τὴν πίστιν δέξασθαι, πολλοὶ ἔτοιμοι προσελθεῖν καὶ ἐπιστρέψαι· εὐρύχωρός μοι ἡ εἰσόδος, ἀκμαζούσης λοιπὸν τῆς τῶν προσόντων διανοίας εἰς τὴν [404] τῆς πίστεως ὑπακοήν. Διὰ τοῦτο σφοδρῶς ὁ διάβολος ἔπνει, ἐπειδὴ πολλοὺς ἑώρα ἀφισταμένους αὐτοῦ. Διὰ δὴ καὶ ἀμφοτέρων ἔνεκεν μέναι ἐχρῆν, καὶ ἐπειδὴ μέγα τὸ κέρδος, καὶ ὅτι πολὺς ὁ ἀγών. Καὶ τοῦτ' ὁ αὐτοὺς παρεθάρρυνε τῷ εἰπεῖν, ὅτι πανταχοῦ λοιπὸν ὁ λόγος ἐνεργεῖται, καὶ βλαστάνει ῥαδίως. Εἰ δὲ πολλοὶ οἱ ἐπιδουλεύοντες, καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς τοῦ Εὐαγγελίου προκοπῆς. Οὐδέποτε γάρ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος ἀγριαίνει, ἀλλ' ἢ ὅταν πολλὰ τῶν σκευῶν αὐτοῦ ἀρπαζόμενα ἴδῃ. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον, ὅταν τι μέγα καὶ γενναῖον ἐργάσασθαι βουλευθῶμεν, μὴ τοῦτο σκοπῶμεν, ὅτι πολὺν ἔχει πόνον, ἀλλ' εἰς τὸ κέρδος βλέπωμεν. Ὅρα γοῦν καὶ Παῦλον οὐ διὰ τοῦτο ὀκνοῦντα, οὐ διὰ τοῦτο ἀναδύμενον, ἐπειδὴ ἀντικείμενοι πολλοί, ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλη ἦν ἡ θύρα, ἐπικείμενοι καὶ παραμένοντα. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἔφην, σημεῖον τοῦτο ἦν τοῦ γυμνοῦσθαι τὸν διάβολον. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ, μικρὰ καὶ φαῦλα πράξαντας, παροξύναι τὸ πονηρὸν θηρίον ἐκεῖνο. Ὡστε ὅταν ἴδῃς ἄνδρα δίκαιον μεγάλη κατορθοῦντα, καὶ μυρία πιάσχοντα δεινὰ, μὴ θαυμάσῃς. Τοῦναντίον γὰρ ἔδει θαυμάζειν, εἰ πολλὰς λαμβάνων ὁ διάβολος πληγὰς, ἐμελλεν ἡσυχάζειν καὶ πράως φέρειν τὰ τραύματα. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ὄφρις κεντούμενος συνεχῶς ἀγριαίνει καὶ ἐφάλλοιτο τῷ κεντούντι, θαυμάζειν χρὴ. Καὶ γὰρ ὅπως παντὸς χαλεπώτερον ἔρπει ὁ διάβολος πᾶσιν ἐπιπηδῶν, καὶ ὥσπερ σκορπίος τὸ κέντρον ἄρας, διανίσταται. Μὴ δὴ τοῦτο ὑμᾶς θοροθεῖτω· καὶ γὰρ τὸν ἐκ πολέμου καὶ νίκης καὶ σφαγῆς ἐπανιόντα ἀνάγκη καὶ ἡμᾶσθαι, πολλάκις δὲ καὶ τραύματα ἔχειν. Καὶ σὺ τοῖνον ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐλεημοσύνας ποιοῦντα, καὶ ἄλλα μυρία ἐργαζόμενον ἀγαθὰ, καὶ ταύτῃ συγκόπτοντα τοῦ διαβόλου τὴν δύναμιν, εἴτα πειρασμοὶς περιπεσόντα καὶ κινδύνους, μὴ διὰ τοῦτο θοροθηθῇς· διὰ γὰρ τοῦτο περιέπεσε πειρασμοῖς, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπληξε τὸν διάβολον. Καὶ πῶς ὁ θεὸς συνεχώρησε, φησίν; Ἴνα μᾶλλον στεφάνῳ, ἵνα πλείονα πληγὴν λάβῃ ἐκεῖνος. Ὅταν γὰρ μετὰ τὸ ἀγαθὰ ποιεῖν καὶ δεινὰ πάσχωιν εὐχαριστή

διαπαντὸς, πλήττεται ὁ διάβολος. Μέγα μὲν γάρ, καὶ ἐξ οὐρίας φερομένων τῶν πραγμάτων, καὶ ἔλεειν καὶ ἀρετῆς ἀντέχεσθαι· πολλῶν δὲ μεῖζον τὸ δεινὰ πάσχοντα, μὴ ἀφίστασθαι τῆς καλῆς ταύτης ἐργασίας. Οὐτός ἐστιν ὁ διὰ τὸν θεὸν μάλιστα ταῦτα ποιῶν. Ὡστε καὶ κινδυνεύωμεν, ἀγαπητοί, καὶ ἵτιοὺν πάσχωμεν, μετὰ πλείονος ἐχώμεθα τῆς προθυμίας τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς πόνων. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ὁ τῆς ἀντιδύσεως καιρὸς. Μὴ τοῖνον ἐνταῦθα ἀπαιτῶμεν τοὺς στεφάνους, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῶν στεφάνων ἐλαττώσωμεν ἡμῶν τὴν ἀμοιότητα. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν οἱ μὲν ἑαυτοὺς τρέφοντες καὶ ἐργαζόμενοι, μεῖζονα τὸν μισθὸν λαμβάνουσιν, οἱ δὲ παρὰ τοῖς μισθωσαμένοις τρεφόμενοι, ὑποτέμνονται τοῦ μισθοῦ οὐ μικρὸν μέρος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων ὁ μὲν μυρία ποιῶν [405] ἀγαθὰ καὶ μυρία πάσχωιν κακὰ, ἀκέραιον ἔχει τὸν μισθόν, καὶ πολὺ πλείονα τὴν ἀμοιότητα, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν κακῶν ὧν ἔπαθεν· ὁ δὲ ἀνέσεως ἐνταῦθα ἀπολαύων καὶ τρυφῆς, οὐχ οὕτως ἔχει λαμπροὺς τοὺς στεφάνους ἐκεῖ. Μὴ τοῖνον ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀντίδοσιν, ἀλλὰ τότε μάλιστα χαίρωμεν, ὅταν κατορθοῦντες πάσχωμεν κακῶς. Οὐ γὰρ τὸν ἐκ τῶν κατορθωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν πειρασμῶν μισθὸν ἡμῖν ὁ θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται.

δ'. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἔτρωσαν δύο πλοῦσιοι ἐλεήμονες, καὶ διδόντωνσαν πένησιν· εἴτα ὁ μὲν ἐπὶ τῷ πλούτῳ μενέτω, καὶ πάσης εὐημερίας ἀπολαύετω· ὁ δὲ εἰς πενίαν πιπτέτω καὶ νόσους καὶ συμφοράς, καὶ χάριν ἔχέτω τῷ θεῷ. Τούτων τοῖνον ἀπελθόντων ἐκεῖ, τίς μεῖζονα λήψεται τὸν μισθόν; οὐκ εὐδὴλον ὅτι ὁ νοσῶν καὶ ταλαιπωρούμενος, ὅτι καὶ εὐ ποιῶν καὶ πάσχωιν κακῶς οὐδὲν ἔπαθεν ἀνθρώπινον; Παντί που ἔηλον. Καὶ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ ἀνδρείας ὁ ἀδοκίμως, οὗτος ὁ εὐγνώμων οἰκέτης. Εἰ δὲ οὐ δι' ἐλπίδα βασιλείας δεῖ τι ποιεῖν ἀγαθόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν, ὁ πάσης βασιλείας μεῖζον ἐστὶ τίνος ἀξίος ἐστὶν ὁ διὰ τὸ μὴ λαβεῖν ἐνταῦθα τὴν ἀντίδοσιν ἀργότερος περὶ τὴν ἀρετὴν γινόμενος; Μὴ τοῖνον θοροθώμεθα, ὅταν ἴδωμεν, ὅτι ὁ δεινὰ χήρας καλῶν, καὶ δοχὰς συνεχεῖς ἐργαζόμενος, ἀπώλεσε τὴν οἰκίαν ἐμπρησθεῖσαν, ἢ ἐτέραν τινὰ τοιαύτην ὑπέμεινε συμφορὰν· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λήγεται τὸν μισθόν· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰωὴ οὐχ οὕτως ἐπὶ ταῖς ἐλεημοσύναις ἐθαυμάζετο, ὥς ἐφ' οἷς ἔπαθε μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ φίλοι ἐξευτελίζονται οἱ τούτου, καὶ οὐδενὸς ἀξιοὶ λόγου νομίζονται εἶναι, ὅτι τὰς παρούσας ἐζητούν ἀντιδόσεις, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ δικαίου κατεψήφίζοντο. Μὴ τοῖνον ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀμοιότητα, πένητες καὶ πτωχοὶ γενόμενοι. Καὶ γὰρ ἐσχάτης τοῦτο εὐτελείας, οὐρανοῦ προκειμένου, καὶ τῶν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν, τὰ ἐνταῦθα περισκοπεῖν. Μὴ δὴ οὕτω ποιῶμεν· ἀλλ' ὅπερ ἂν ἐπέλθῃ τῶν ἀδοκίμων ἐπιταγμάτων, ἡμεῖς ἐχώμεθα τοῦ θεοῦ δινηκῶς, καὶ πειθώμεθα τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, καὶ κιδώτιον πενήτων ποιῶμεν ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ παρὰ τὸν τόπον, ὃν ἔστηκας εὐχόμενος, ἐκεῖ κείσθω, καὶ ὁσάκις ἂν εἰσέλθῃς εὐξασθαι, κατάθες πρῶτον τὴν ἐλεημοσύνην, καὶ τότε ἀνάπεμπε εὐχὴν· καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν ἔλοιτο χερσὶν ἀνίπτοις εὐξασθαι οὕτω μηδὲ ἐλεημοσύνης χω-

ρίς. Καὶ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου κρέμασθαι παρὰ τὴν πλὴν οὐκ ἔλαττον τὸ ἐλεημοσύνην κείσθαι. Εὐαγγέλιον μὲν γὰρ ἐν κρεμάσει μηδὲν ποιῶν, οὐδὲν τοσοῦτον ὠφεληθήσῃ· τοῦτο δὲ ἔχων τὸ κιώτιον, ὅπλον ἔχεις κατὰ τοῦ διαβόλου, τὴν εὐχὴν ὑπόπτερον ποιεῖς, ἀγίαν κατασκευάζεις τὴν οἰκίαν. τροφὰς ἐνδον ἔχων ἀποκειμένας τοῦ βασιλείως. Παρὰ τοῦτο καὶ ἡ κλίνη * κείσθω [406] τὸ κιώτιον, καὶ ἀφαντασία-στος ἔσται ἡ νύξ· μόνον μηδὲν ἐξ ἀδικίας ἐκεῖ βαλλέσθω. Ἐλεημοσύνη γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐστίν· ἐλεημοσύνην δὲ ἀπὸ ὠμότητος οὐκ ἐνὶ βλαστῇσιν ποτε. Βούλεσθε καὶ τὰς ἀφορμάς, ὅθεν δεῖ καταβάλλειν, εἰπω, ὥστε καὶ ταύτῃ ποιῆσαι εὐχολον τὴν τοιαύτην φορὰν; Ὁ χειροτέχνης, οἷον ὁ ὑποδηματοῦν, ἢ ὁ σκυτοτόμος, ἢ ὁ χαλκοτύπος, ἢ ἕτερος ὅστις οὖν δημιουργός, ἐπειδὴν πωλήσῃ τι τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, ἀπαρχίσθω τῆς τιμῆς τῷ Θεῷ, καταβάλλετω μικρὸν μέρος αὐτόθι, καὶ μερίζετω πρὸς τὸν Θεὸν ἐξ ἐλάττονος μοίρας. Οὐδὲ γὰρ μέγα τι αἰτῶ, ἀλλὰ τοσοῦτον ὅσον Ἰουδαίων οἱ νήπιοι, καὶ μυρίων γέμοντες κακῶν,

* *Legebatur* παρὰ τοῦτο καὶ τῇ κλίνῃ

τοσοῦτον οἱ τὸν οὐρανὸν προσδοκῶντες ἡμεῖς βάλλωμεν. Ταῦτα δὲ οὐ νομοθετῶν, οὐδὲ καλῶν τὸ πλεον λέγω, ἀλλ' ἀξίων μὴ ἔλαττον τῆς δεκάτης μοίρας καταθεῖναι. Τοῦτο δὲ μὴ πωλὼν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγοράζων ποιεῖ. Τοῦτον καὶ οἱ τοὺς ἀγροὺς κακτημένοι τηρεῖν τὸν νόμον ἐν ταῖς προσδόχοις τοῦτον πάντες οἱ τοὺς δικαίους συλλέγοντες πέρους. Πρὸς γὰρ τοὺς τόκους ἀπαιτοῦντας οὐδεὶς μοι λόγος, οὐδὲ πρὸς στρατιώτας διασεύοντας ἄλλους, καὶ πραγματευομένους ἄλλοτρίας συμφοράς· οὐδὲν γὰρ ἐκεῖθεν βούλεται δέχεσθαι ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐκ δικαίων πόρων συλλέγοντας τὰ ὄντα, ταῦτα λέγω. Καὶ γὰρ ἐάν ἐν τοιαύτῃ συνθελῇ καταστήσωμεν ἑαυτοὺς, ὑπὸ τοῦ συνειδότος κεντούμεθα λοιπὸν, ἂν ποτε τοῦτον ἀπολίπωμεν τὸν νόμον, καὶ οὐδὲ βαρὺ λοιπὸν τὸ πρᾶγμα ἡγησόμεθα, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ μέγιστα ἤξομεν, καὶ μελετήσαντες χρημάτων καταφρονεῖν, καὶ τὴν ρίζαν τῶν κακῶν ἀνασπάσαντες, τὸν τε ἐνταῦθα μετὰ ἀδείας βιωσόμεθα βίον, καὶ τῆς μελλούσης τευζόμεθα ζωῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΑ'.

Ἐάν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος πρὸς ὑμᾶς. βλέπετε ἵνα ἀφ' ὧν γέννηται πρὸς ὑμᾶς.

α'. Τάχα τις ἡγεῖται ἀνάξιον εἶναι τῆς ἀνδρείας τῆς Τιμοθέου τὴν παράκλησιν ταύτην· ἀλλ' οὐ Τιμοθέου ἔνεκεν τοῦτο εἴρηται, ἀλλὰ τῶν ἀκούοντων, ἵνα μὴ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιβουλῆς ἑαυτοὺς καταβλάψωσιν· ἐκεῖνος· μὲν γὰρ αἰεὶ πρὸς κινδύνους ἦν παρεμβεβλημένος. *Ὡς γὰρ πατὴρ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδοῦλευσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ*, φησὶν. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν μαθητὴν θρασυτητος, καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον προέλθωσι καὶ χεῖρους γένωνται, πόρρωθεν αὐτοὺς καταστέλλει, λέγων· *Ἰνα ἀφ' ὧν γέννηται πρὸς ὑμᾶς*· τουτέστιν, ἵνα μὴ τις αὐτοῦ κατεξανιστάται τῶν ἀπεγνωσμένων ἐκείνων. Καὶ γὰρ ἐμελλεν αὐτοῖς ἰσως ἐπιτιμῆν, ὑπὲρ ὧν καὶ Παῦλος ἐπέστειλε· καὶ γὰρ ἐπηγγείλατο δι' αὐτὸ τοῦτο πέμπειν αὐτόν. *Ἐπεμψὺ γὰρ Τιμόθεον ὑμῖν*, φησὶν, *ὅς ὑμᾶς ἀγαπήσει τὰς ὁδοὺς* [407] *μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκει*. Ἴν' οὖν μὴ εὐγενεῖα καὶ πλοῦτος καὶ τῇ τοῦ δήμου συστάσει καὶ τῇ ἐξωθεν σοφίᾳ θαρβύοντες ἐπίθωνται καὶ διαπύωσι καὶ ἐπιβουλεύσωσιν, ἀλγοῦντες τοῖς ἐλέγχοις τοῖς παρ' αὐτοῦ, ἢ ὑπὲρ ὧν ὁ διδάσκαλος ἐπέτιμῃσε, δίκην αὐτὸν ἀπαιτήσωσιν ἐκεῖνον ἀμυνόμενοι, διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἰνα ἀφ' ὧν γέννηται πρὸς ὑμᾶς*. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐξωθεν εἰπῆς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἀπίστους· τὰ παρ' ὑμῶν ἀπαιτῶ, ὑπὲρ ὧν καὶ ἡ Ἐπιστολὴ ἅπαντα συντέθει, οὐς καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ προσωπίοις ἐφώθησε. Διὰ τοῦτο εἶπε· *Πρὸς ὑμᾶς*. Εἶτα ἀπὸ τῆς διακονίας ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιεῖ λέγων· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται*. Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο ἴδῃς, φησὶν, εἰ μὴ πλούσιος, εἰ μὴ εὐπαίδευτος, μὴδὲ πρεσβύτης, ἀλλὰ τί ἐπιτίταται καὶ ἀνύει· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται*. Τοῦτο δὲ ἀντὶ πάσης αὐτῷ καὶ εὐγενείας καὶ πλοῦτος καὶ ἡλικίας καὶ σοφίας ἀπόχρη. Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τοῦτο, ἀλλὰ προσέθηκε· *Καθὼς καὶ ἐγὼ καὶ ἀνωτέρω, Ὅς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ*

πιστὸν ἐν Κυρίῳ· αὐτὸς ὑμᾶς ἀγαπήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ. Ἐπεὶ οὖν καὶ νέος ἦν, καὶ μόνος ἐνεχειρίσθη τοσοῦτου δήμου διόρθωσιν, ἀμφοτέρω δὲ εἰς καταφρόνησιν ἦγεν, εἰκότως ἐπαγεί· *Μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ*. Καὶ οὐ τοῦτο ἀπαιτεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμὴν πλείονα· διὸ καὶ φησὶ· *Προπέμψατε δὲ αὐτὸν μετ' ἐιρήνης*· τουτέστιν, ἀφ' ὧν, μὴ μάχας καὶ φιλονεικίας ἐμποιοῦντες, μὴ ἐχθρας καὶ ἀπεχθείας, ἀλλ' ὑποταγὴν καὶ τιμὴν, ὡς διδασκάλῳ προσέχοντες. *Ἰνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν*. Καὶ τοῦτο φοβούμενος αὐτοὺς ἦν. Ἰνα γὰρ εἰδότες, ὅτι πάντα εἰρήσεται πρὸς αὐτὸν ἅπαρ ἂν πάθῃ, ἐπεικίστεροι γένωνται, διὰ τοῦτο προσέθηκεν· *Ἐκδέχομαι γὰρ αὐτόν*. Ἀλλως δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἀξιόπιστον ποιεῖ, εἰ γε μέλλων εἶναι, αὐτὸν περιμένει, καὶ τὴν εἰς ἐκεῖνον δεικνύσιν ἀγάπην, ὅταν τὸν οὕτω χρῆσιμον δι' αὐτοὺς φαίνεται πέμψας. *Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν*. Οὗτος καὶ εὐπαίδευτος δοκεῖ εἶναι, καὶ πρεσβύτερος τοῦ Τιμοθέου. Ἴν' οὖν μὴ λέγωσι· *Τί δήποτε τὸν μὲν ἄνδρα οὐκ ἀπέστειλε, τὸν δὲ νέον ἀντ'*· ἐκεῖνου· ὅρα καὶ τοῦτο πῶς παραμυθεῖται, ἀδελφόν τε αὐτὸν καλῶν, καὶ πολλὰ παρακαλεῖν, λέγων· Ἰνα γὰρ μὴ δόξῃ προτετιμηκεῖν αὐτοῦ τὸν Τιμόθεον, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀπεσταλκεῖν, καὶ πλείονα ἐκκαύτῃ τὸν φθόνον, ἐπήγαγε· *Πολλὰ αὐτὸν παρεκάλεσα, ἵνα ἔλθῃ*. Τί οὖν; οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος οὐδὲ ἐπένευσεν, ἀλλ' ἀντέστη καὶ ἐφιλονείκησεν; Οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἵνα μήτε ἐκεῖνον διαβάλλῃ, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογήσῃται, φησὶ· *Καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, ἵνα νῦν ἔλθῃ*. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι σκήψας ταῦτα καὶ πρόφασιν, ἐπήγαγεν· *Ἐλεύσεται δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν εὐκαιρήσῃ*. Τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἐκεῖνου ἀπελογήσατο, καὶ αὐτοὺς ἐπιποθοῦντας αὐτὸν τῇ ἐλπίδι τῆς παρουσίας ἀνέπαυσεν. Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐκ ἐν [408] τοῖς διδασκάλοις, ἀλλὰ

tus alimenta regis recondita. Ideo et juxta lectum sita sit arcula, noxque nullis perturbabitur visis et insomniis: tantum nihil in eam injiciatur ex injustitia. Eleemosyna enim res est: fieri autem non potest ut eleemosyna umquam germinet ex crudelitate. Vultis et vobis dicam undenam impendere et largiri oporteat, ut hac quoque ratione facilem eam faciatis collationem? Opifex, velut calceorum consarcinator, aut coriarius, aut faber ærarius, aut quivis alius artifex, cum aliquid vendiderit ex iis quæ sua arte sunt, det Deo primitias pretii, ibi parvam partem deiciat, et ex minori parte cum Deo partiat. Neque enim magnum quid peto, sed tantum quantum Judæorum infantes, et mille malis pleni, tantum nos qui cælum expectamus, jaciamus. Hæc autem dico non legem ferens, neque prohibens ne plus eroges, sed æquum censens ut non minus depo-

nas quam partem decimam. Hoc autem fac non solum vendens, sed etiam emens. Hanc legem etiam servant qui prædia possident in proventibus: eam omnes qui justos colligunt proventus. Ad eps enim, qui usuram exigunt, a me verba non sunt; neque ad milites qui allos concutiunt, et aliis procurant calamitates: Deus enim nihil inde vult accipere: sed hæc dico eis, qui ex justis laboribus facultates colligunt. Nam si nos ipsos ad eam deduxerimus consuetudinem, nos deinceps punget conscientia, si hanc deseramus legem; neque rem existimabimus gravem, et paulatim veniemus ad majora, et meditati contemnere pecunias, cum malorum radicem evulserimus, et hie vitam secure et tranquille agemus, et vitam consequemur futuram: quam detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIV.

CAP. 16. v. 10. *Si autem venerit Timotheus ad vos, videte ut sine timore sit apud vos.*

1. Existimet fortasse quispiam hanc exhortationem esse indignam virtute Timothei; sed non hoc dictam esse propter Timotheum, sed propter audientes, ne per eas quæ ipsi pararentur insidias seipsos læderent: ille enim semper erat proelivis ac propensus ad adeunda pericula. Nam *Tamquam filius patri, mecum servivi*, inquit, *in evangelio* (Philipp. 2. 22). Sed ne ex audacia in discipulum, ad magistrum quoque procederent et fierent deteriores, eos eminens comprimit et coerces, dicens: *Ut sine timore sit apud vos*: hoc est, ne quispiam ex iis qui sunt deplorati in eum insurgat. Erat quippe fortasse eos increpaturus de iis quæ scribebat Paulus: denuntiaret enim se propterea ipsum mittere. *Misi enim*, inquit, *ad vos Timotheum, qui vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo, sicut ubique in omni Ecclesia doceo* (1. Cor. 4. 17). Ne ergo nobilitati et divitiis et populi commendationi et externæ sapientiæ confidentes, invaderent et conspuerent et insidiarentur, dolentes se ab ipso argui, aut propterea quod magister illos reprehenderet, poenas exigent ipsum ulciscentes, propterea dicit: *Ut sine timore sit apud vos*. Ne mihi enim externos dixeris Græcos et infideles; ea a vobis exigo, pro quibus tota conscripta est epistola, quos etiam in initio terruit et in proœmiis. Propterea dixit: *Apud vos*. Deinde a ministerio eum facit fide dignum dicens: *Opus enim Domini operatur*. Ne hoc autem species, inquit, si non sit dives, si non eruditus, si non senex; sed quid jussus sit, et quid efficiat: *Opus enim Domini operatur*. Hoc autem ei sufficit pro omni et nobilitate et divitiis et ætate et sapientia. Nec hoc fuit contentus, sed addidit, *Sicut et ego*; et superius, *Qui est mihi filius dilectus et fidelis in Domino*; ipse vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo (1. Cor. 4. 17). Quoniam ergo juvenis erat, et ipsi concredita fuerat tanti populi correctio, utrumque autem ipsum in contemptum adducebat; merito subjungit: 11. *Ne quis ergo illum spernat*. Neque hoc

solum exigit, sed etiam majorem honorem: quambrem etiam dicit, *Deducite autem illum in pace*. Hoc est, sine timore: non pugnas inferentes et contentiones, non odia et inimicitias, sed subjectionem et honorem, attendentes ipsi tamquam magistro. *Ut veniat ad me; exspecto enim illum cum fratribus*. Et hoc erat terrentis: nam ut cum scirent omnia sibi dicenda quæ passus esset, fierent modestiores, propterea addidit: *Exspecto enim illum*. Alioquin autem eum quoque hinc facit fide dignum. Siquidem exiturus ipsum exspectat, et suam in illos ostendit caritatem, quando eum qui esset adeo utilis, propter ipsos misisse cerneretur. 12. *De Apollo autem fratre vobis notum facio, quod multum rogavi eum, ut ad vos veniret cum fratribus*. Hic videtur esse et bene eruditus, et major ætate Timotheo. Ne ergo dicerent: Cur virum quidem non misit, sed pro illo juvenem? vide quomodo etiam hoc levet, eum et fratrem vocans, et dicens se multum illum rogasse ut veniret. Ne enim videretur preposuisse illi Timotheum, et idcirco eum non misisse, linque majorem accenderet invidiam, subjungit: *Multum illum rogavi, ut veniret*. Quid ergo? non cessit ille neque annuit, sed restitit et contendit? Non hoc dicit, sed ut neque illum reprehenderet, et se excusaret, dicit: *Et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret*. Deinde ne dicerent hæc esse obtentum et subterfugium, subjungit: *Veniet autem, cum ei vacuum fuerit*. Sic et illum defendit ac excusavit, et eorum qui ipsum desiderabant spei satisfacit. Deinde ostendens ipsos non in magistris, sed in seipsis debere spem salutis habere, dicit: 13. *Vigilate, state in fide*. Non in externa sapientia; non est enim illic stare, sed ferri, sicut quidem certe stare in fide convenit. *Viriliter agite et confortamini*. 14. *Omnia vestra in caritate fiant*. Hæc autem dicens videtur quidem admonere; illos autem tangit tamquam pigros et desides. Et ideo dicit, *Vigilate*, tamquam eis dormientibus; *State*, tamquam labantibus; *Viriliter agite et fortes estote*, ut qui essent molles; *Omnia vestra in caritate*

fiant, ut qui seditionem agitent. Et adversus eos quidem qui decipiunt, est illud, *Vigilate, state*; adversus eos autem qui insidiantur, est hoc, *Viriliter agite*; adversus eos vero qui seditionem agitant et conantur divellere ac distrahere, est illud, *Omnia vestra in caritate fiant*; quod quidem est vinculum perfectionis, et radix fonsque honorum. Quid est autem illud, *Omnia in caritate*? Sive quispiam increpat, inquit, sive imperat, sive paret imperio, sive discit, sive docet, omnia cum caritate. Nam et cuncta quæ dicta sunt, ideo contigerant, quod caritas neglecta fuisset. Nam si ea non esset neglecta, non fuissent inflati, non dixissent, *Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo* (1. Cor. 1. 12): si ipsa adfuisset, non foris iudicio contendissent, imo ne contendissent quidem: si ipsa adfuisset, ille uxorem patris non accepisset, non fratres infirmos contempnissent, hæreses non habuissent, propter charismata inanem gloriam non concepissent. Propterea dicit, *Omnia cum caritate fiant*. 15. *Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ, quod sunt primitiæ Achaïæ, et in ministerio sanctorum ordinarunt se ipsos*.

2. Etiam in initio hujus meminit dicens, *Baptizavi autem et Stephanæ domum* (1. Cor. 1. 16): et nunc eam dicit esse primitias, non solum Corinthi, sed et totius Græciæ. Non est autem hoc quoque parvum encomium, accessisse primum ad Christum. Quamobrem etiam in Epistola ad Romanos ex eo quosdam laudans dicebat: *Qui etiam ante me geniti sunt in Christo* (Rom. 16. 7). Nec dixit eos primos credidisse, sed fuisse primitias, ostendens, cum fide vitam etiam optimam exhibuisse, tamquam ex fructibus, se omni ex parte dignos præbentes. Oportet enim primitias esse meliores cæteris, quorum sunt primitiæ: quod his quoque per hanc dictionem suo testimonio tribuit Paulus. Non enim solum, sicut dixi, vere et sincere crediderunt, sed etiam multam ostenderunt pietatem, vegetamque virtutem, et in eleemosynis dandis munificentiam. Non solum autem hinc, sed etiam aliunde eorum ostendit pietatem, ex eo quod totam domum pietate impleverint. Quod autem bonis quoque operibus et recte factis essent ornati, significat per ea quæ deinceps sequuntur, dicens: *In ministerio sanctorum ordinarunt se ipsos*. Audivistis hospitalitatis quanta sint encomia? Non enim dixit, *Ministrant*, sed, *Ordinarunt se ipsos*: hanc vitam perpetuo elegerunt, in hac se exercent meditatione. 16. *Ut et vos subditi sitis ejusmodi*. Hoc est, ut alter alteri opem feratis, et ad impensas pecuniæ et ad obeundum ministerium corporis, ut communicetis. Nam illis labor erit levis, quando habuerint socios, et ad plures transiverit beneficium. Et non dixit absolute, *Cooperamini*, sed etiam in iis quæ jusserint parete, accuratam ostendens obedientiam. Et ne eis videatur gratificari, addidit: *Et omni coperanti et laboranti*. Hæc sit, inquit, lex communis: neque enim privatim ac seorsum dico de illis, sed si quis est illis similis, his quoque fruatur. Propterea et eos incipiens commendare, ipsos quoque evocat testes, dicens: *Obsecro autem*

vos, nostis domum Stephanæ. Scitis, inquit, et vos quomodo laborant, neque opus est ut a nobis discatis. 17. *Gavissus sum autem in præsentia Stephanæ et Fortunati et Achaici, quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleverunt*: 18. *refecerunt enim meum spiritum et vestrum*. Quoniam erat verisimile eos adversus ipsos esse irritatos; ii enim erant qui venerant et seditionem ei significaverant; per ipsos enim etiam scripserant de virginibus et matrimonio conjunctis: vide quomodo eos mitigat, in principio quidem epistolæ dicens: *Significatum est enim, inquit, mihi de vobis ab iis qui sunt Chloes* (1. Cor. 1. 11); et hos celans et illos in medium adducens; erat enim verisimile illos per hos declarasse: hic autem, *Id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt, et refecerunt meum spiritum et vestrum*; ostendens eos venisse pro omni-bus, et sua sponte tantam suscepisse peregrinationem. Quomodo ergo quod est proprium fiet commune? Si quod vobis defuit reparetis per vestram in eos benevolentiam, si eos honoretis, si excipiat, si beneficiæ communicetis: ideoque dicit, *Cognoscite ergo qui ejusmodi sunt*. Et laudans eos qui convenerant, eos quoque cum laude conjungit qui missi erant, et qui miserant, dicens: *Refecerunt meum spiritum et vestrum*. *Cognoscite ergo qui sunt ejusmodi*, quoniam propter vos patriam et domum reliquerunt. Vidistin' prudentiam? non solum Paulo, sed illis etiam eos ostendit esse gratificados, quod totam civitatem in se circumferant: quod eos etiam reddebat fide dignos, et non sinebat eos ab illis abscindi, tamquam qui per ipsos ad Paulum essent adducti. 19. *Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ*. Semper cugit et conglutinat membra per salutationem. *Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla*. Apud eos enim manebat, cum esset contextor tabernaculorum. *Cum domestica sua ecclesia*. Hoc quoque non parva est virtus, quod domum fecissent ecclesiam. 20. *Salutant vos omnes fratres*. *Salutate invicem in osculo sancto*. Hoc sancti osculi hic solum ponit additamentum. Quamobrem? Valde inter se dissidebant, eo quod dicerent: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego autem Cephæ, ego vero Christi* (1. Cor. 1. 12): eo quod alius quidem esuriret, alius vero esset ebrius: eo quod haberent pugnas et æmulationes et lites ac judicia, et ex donis magna erat invidia, magna superbia et arrogantia. Postquam ergo eos conjunxit per exhortationem, merito etiam jubet conjungi per osculum sanctum. Hoc enim unit, et unum corpus facit: hoc est sanctum, quod non est cum dolo et simulatione. 21. *Salutatio mea manu Pauli*. Ostendit magno studio compositam fuisse epistolam: et ideo hoc adiecit: 22. *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema*.

3. *Fastus quot malorum causa*. — Per unum hoc verbum omnes terruit, qui membra sua faciebant membra meretricis; eos qui fratres offendeabant per immolata idolis, eos qui nominabantur ex hominibus, eos qui non credebant resurrectioni. Non solum autem terruit, sed etiam ostendit viam virtutis, et

καὶ ἐν ἑαυτοῖς ὀφείλουσι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας, φησί· *Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει*. Οὐκ ἐν τῇ σοφίᾳ τῇ ἑξῶ· οὐ γὰρ ἔστιν ἐκεῖ ἐστάναι, ἀλλὰ φέρεσθαι· ὥσπερ οὖν ἐν τῇ πίστει ἐστάναι. *Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε. Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν παραινεῖν, καθάπτεται δὲ αὐτῶν ὡς βρθυμούντων. Αἰδὲ λέγει· *Γρηγορεῖτε, ὡς καθευδόντων· Στήκετε, ὡς σαλευομένων· Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε, ὡς μαλακισομένων· Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*, ὡς στασιάζοντων. Καὶ τὸ μὲν πρὸς τοὺς ἀπατῶντας, τὸ *Γρηγορεῖτε, στήκετε*· τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἐπιβουλεύοντας, τὸ *Ἀνδρίζεσθε*. τὸ δὲ πρὸς τοὺς στασιάζοντας καὶ διασπᾶν ἐπιχειροῦντας, τὸ *Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*, ὅπερ σύνδεσμός ἐστι τελειότητος, καὶ ρίζα καὶ πηγὴ τῶν αγαθῶν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Πάντα ἐν ἀγάπῃ*; Εἴτε ἐπιτιμᾷ τις, φησὶν, εἴτε ἄρχει, εἴτε ἄρχεται, εἴτε μανθάνει, εἴτε διδάσκει, πάντα μετὰ ἀγάπης· ἐπειδὴ καὶ τὰ εἰρημένα ἅπαντα ἐκ τοῦ ταύτης ἡμελήσθαι ἐγίνετο. Εἰ γὰρ αὕτη μὴ ἡμελήθη, οὐκ ἂν ἐφυσήθησαν οὐκ ἂν εἶπον· *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου*, ἐγὼ δὲ *Ἀπολλῶ*· εἰ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἐξω ἐδικάζαντο, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἐδικάζαντο· εἰ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἐκεῖνος τοῦ πατρὸς τὴν γυναῖκα ἔλαβεν, οὐκ ἂν τῶν ἀσθενοῦντων ἀδελφῶν κατεφρόνησαν, οὐκ ἂν αἰρέσεις εἶχον, οὐκ ἂν ἐκενοδόξουν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι. Διὰ τοῦτο φησι, Πάντα μετὰ ἀγάπης γινέσθω. *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανῶ, ὅτι ἔστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαίας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*.

β'. Καὶ ἀρχόμενος τούτου μέμνηται λέγων· *Ἐδάπισα δὲ καὶ τὸν Στεφανῶ οἶκον*· καὶ νῦν ἀπαρχὴν αὐτὸν οὐχὶ τῆς Κορίνθου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος φησὶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὸ πρῶτον τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. Αἰδὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ ἐντεῦθεν ἐγκωμιάζων τινὰς ἔλεγεν· *Οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονόσιν ἐν Χριστῷ*. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι πρῶτοι ἐπίστευσαν, ἀλλὰ, Ἀπαρχὴ ἐγένοντο, δεικνύς ὅτι μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίον ἄριστον ἐπεδείξαντο, ὥσπερ ἐπὶ καρπῶν, πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀγίους παρ-έχοντες. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν ἀμείνω τῶν λοιπῶν εἶναι χρῆ, ὡν ἐστὶν ἀπαρχή· ὃ δὴ καὶ τούτοις διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης ἐπεμαρτύρησεν ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ ἐπίστευσαν μόνον γυνήσις, ὅπερ ἔφη, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἐπεδείξαντο τὴν εὐλάβειαν, καὶ ἀκμάζουσιν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν ἐν ἐλεημοσύναις φιλοτιμίαν. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν τὴν εὐλάβειαν δείκνυσιν, ἐκ τοῦ καὶ τὴν οἰκίαν ἅπαν εὐσεβείας πληρῶσαι. Ὅτι δὲ καὶ ἐν ἔργοις ἐκόμουν ἀγαθοῖς, ὁλοῖ' διὰ τῶν ἐξῆς λέγων· *Εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*. Ἠκούσατε ἡλίκα τῆς φιλοφρονίας τὰ [409] ἐγκώμια; Οὐ γὰρ εἶπε, Διακονοῦσιν, ἀλλ', *Ἐτάξαν ἑαυτούς*· τούτον τὸν βίον ἐβλόντο διαπαντός, ταύτην μελετῶσι τὴν μελέτην. *Ἰνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιοῦτοις*. Τού-ἐστιν, Ἰνα συναναμιθῶνθησθε καὶ εἰς δαπάνην χρη-μάτων καὶ εἰς σώματος διακονίαν, ἵνα κοινωνήτε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοις ὁ κόπος ἔσται κοῦφος, ὅταν ἔχωσι συμμάχους, καὶ τὰ τῆς εὐεργεσίας εἰς πλεονας δια-θήσεται. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Συνεργεῖτε, ἀλλὰ καί, Ἐν οἷς ἂν κελεύωσι πείθεσθε, τὴν ἐπιτεταμένην ὑπακοὴν ἐνδείκνυμενος. Καὶ ἵνα μὴ δόξη αὐτοῖς χαρί-

ζεσθαι, προσέθηκε· *Καὶ παντὶ τῷ κοπιῶντι καὶ συνεργοῦντι*. Κοινός, φησὶν, ἔστω ὁ νόμος οὗτος· οὐδὲ γὰρ ἰδιαζόντως περὶ ἐκεῖνων λέγω, ἀλλ' εἰ τις κατ' ἐκεῖνους, καὶ οὗτος ἀπολαύτω τούτων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος συνιστᾷ, αὐτοὺς μάρτυρας κα-λεῖ, λέγων· *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανῶ*. Ἰστε γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς πῶς κάμνουσι, καὶ οὐ παρ' ἡμῶν δεῖσθε μαθεῖν. *Ἐχάρην δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανῶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαίου*, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα αὐτοὶ ἀνεπλήρωσαν· *ἀνέπαιψαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐξηγριῶσθαι πρὸς τοῦ-τους (οὗτοι γὰρ οἱ ἐλθόντες εἰσὶ καὶ δηλώσαντες αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν στάσιν· δι' αὐτῶν γὰρ καὶ ἔγραψαν τὰ περὶ τῶν παρθένων, τὰ περὶ τῶν γεγαμηκότων), ὅρα πῶς αὐτοὺς κατεπράυνεν, ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς Ἐπιστο-λῆς εἰπὼν· *Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν ὑπὸ τῶν Χλόης*· καὶ τούτους κρύφας, κάκεινους εἰς μέσον ἀγαγών· εἰκὸς γὰρ ἐκεῖνους διὰ τούτων δηλώσας· ἐνταῦθα δὲ, *Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν, καὶ ἀνέπαιψαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν*· δεικνύς ἀντὶ πάντων ἐλθόντας, καὶ ἐλομένους ἀποδη-μίαν στελλασθαι τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῶν. Πῶς οὖν τοῦτο τὸ ἴδιον κοινὸν γένεται; Εἰ τὸ ὑστέρημα παρα-μυθήσεσθε διὰ τῆς εὐνοίας τῆς εἰς αὐτοὺς, ἐὰν τι-μήσῃτε, ἐὰν ἀποδέξησθε αὐτοὺς, ἐὰν τῇ εὐποίᾳ κοι-νωνήσῃτε· διὸ φησιν· *Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιοῦτους*. Καὶ ἐπειδὴ τὸν ἐλθόντα, συμπλέκει καὶ ἐκεῖνους τῷ ἐγκωμίῳ, τοῖς ἀπεσταλμένοις τοὺς ἀπεσταλκότας, λέγων, ὅτι *Ἀνέπαιψαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν*. *Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιοῦτους*, ὅτι δι' ὑμᾶς πατρίδα καὶ οἰκίαν κατέλι-πον. Εἶδες σύνεσιν; οὐ Παῦλῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοις αὐτοὺς χαρισάμενους δείκνυσιν, τῷ τὴν πό-λιν ἅπασαν ἐν αὐτοῖς περιφέρειν· ὃ καὶ τούτους ἀξιολογίους ἐποίει, καὶ ἐκεῖνους οὐκ ἠφείει τούτων ἀποσχίζεσθαι, ἅτε δι' αὐτῶν παραστάντας τῷ Παύ-λῳ. *Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ Ἐκκλησιαῖαι πάσαι τῆς Ἀσίας*. Ἀεὶ συνάγει καὶ συγχολᾷ τὰ μέλη διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ· *Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα*. Παρ' αὐτοὺς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὢν. *Σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλη-σίᾳ*. Καὶ τοῦτο οὐ μικρὰ ἀρετὴ, τὸ καὶ τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν ποιῆσαι. *Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες*. *Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ*. Ταύτην τὴν τοῦ ἀγίου φιλήματος ἐνταῦθα μό-νον τίθησι προσθήκην. [410] Τί δὴποτε; Σφόδρα δι-εστήκεσαν ἀλλήλων τῷ λέγειν, *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύ-λου*, ἐγὼ δὲ *Ἀπολλῶ*, ἐγὼ δὲ *Κηφᾶ*, ἐγὼ δὲ *Χρι-στοῦ*· τῷ τὸν μὲν πεινᾶν, τὸν δὲ μεθύειν· τῷ μάχας καὶ ζηλοτυπίας καὶ κρίματα ἔχειν. Καὶ ἀπὸ τῶν χα-ρισμάτων δὲ πολὺς ὁ φθόνος ἦν, πολλὴ ἡ ὑπερηφα-νία. Ἐπεὶ οὖν αὐτοὺς συνῆψε διὰ τῆς παραινέσεως, εἰκότως κελεύει καὶ διὰ τοῦ φιλήματος τοῦ ἀγίου συνάπτεσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐνοῖ, καὶ ἐν τίκτει σῶμα· τοῦτο ὀργιὸν ἐστὶ, τὸ μὴ μετὰ δόλου καὶ ὑπο κρί-σεως. *Ὁ ἀσπασμός ἐστὶ ἐμῇ χειρὶ Παύλου*. Δεί-κνυσιν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὴν Ἐπιστολὴν συντεθεῖ-σαν· διὸ καὶ τοῦτο προσέθηκεν· *Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἔστω ἀνάθεμα*.

γ'. Δι' ἐνὸς τούτου ῥήματος πάντας ἐφόδισε, τοὺς τὰ μέλη αὐτῶν ποιοῦντας πόρνην μέλη, τοὺς σκανδα-

λίζοντας τοὺς ἀδελφοὺς διὰ τῶν εἰδωλοθύτων, τοὺς ἀπ' ἀνθρώπων ὀνομαζομένους, τοὺς τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦντας. Οὐκ ἐφόβησε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔδειξε τῆς ἀρετῆς τὴν ὁδὸν, καὶ τῆς κακίας τὴν πηγὴν. Ὡς περ γὰρ σφοδρὰ περὶ αὐτὸν ἡ ἀγάπη γενομένη, πάντα τῶν ἁμαρτημάτων τὰ εἶδη κατασθέννυσι καὶ ἐξωθεῖ· οὕτως ὅταν ἀσθενεστέρα ᾖ, βλαστάνειν ταῦτα ποιεῖ. *Μαραυθά*. Τίνος ἔνεκεν τοῦτο εἴρηται; τί δήποτε καὶ Ἑβραῖδι φωνῇ; Ἐπειδὴ πάντων τῶν κακῶν ὁ τύφος αἵτιος ἦν· τοῦτον δὲ τὴν τύφον ἡ ἐξωθεν σοφία ἐποιεῖ, καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν ἦν, ὃ μάλιστα τὴν Κόρινθον διέσπασε· καταστέλλων αὐτῶν τὸν τύφον, οὐδὲ Ἑλλάδι κέχρηται γλώσση, ἀλλὰ τῇ Ἑβραῖδι, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ αἰσχύνεται τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀσπάζεται τῆς θερμότητος. Τί δέ ἐστι *Μαραυθά*; Ὁ Κύριος ἡμῶν ἦλθε. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτὸ τοῦτο φησι; Τὸν τῆς οἰκονομίας βεβαιῶν λόγον, ἐξ ὧν μάλιστα τὰ σπέρματα τῆς ἀναστάσεως συντέθεικεν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους ἐντρέπων, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ὁ κοινὸς πάντων Δεσπότης καταθῆναι τοσοῦτον κατηήλωσε, καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὅσπερ, καὶ ἐπιμένετε ἁμαρτάνοντες; καὶ οὐ φρίσσετε τῆς ἀγάπης τὴν ὑπερβολὴν, τῶν αγαθῶν τὸ κεφάλαιον; Ἐννόησον γὰρ τοῦτο μόνον, φησι, καὶ ἀρκέσει σοι εἰς πάσης ἀρετῆς προκοπὴν, καὶ πᾶσαν δυνήσῃ κατασθέναι ἁμαρτίαν. *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν*. Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον συμβουλαῖς, ἀλλὰ καὶ εὐχαῖς βοηθεῖν. *Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ἀμήν. Ἰνα γὰρ μὴ νομίσαιν, ὅτι κολακεύων αὐτοὺς εἰς τοῦτο κατέληξε, φησὶν· *Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώπων ἔχει οὐδὲ σαρκικόν, ἀλλὰ πνευματικὴ τίς ἐστι· διὸ σφοδρὰ γνησία· καὶ γὰρ σφοδρὰ ἐρῶντος τὸ ρῆμα ἦν. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ διειστήκει τῷ τόπῳ, καθάπερ δεξιὰς τινος ἐκτάσει, ταῖς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ χερσὶ περιλαμβάνει [411] λέγων, *Ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν*, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Μετὰ πάντων ὑμῶν ἐγώ. Δι' ὧν δεικνυσιν, ὅτι οὐ θυμοῦ οὐδὲ ὀργῆς ἦν τὰ γραφέντα, ἀλλὰ κηδεμονίας, ὅπου γε μετὰ τοσαύτην κατηγορίαν οὐκ ἀποστρέφεται, ἀλλὰ καὶ φιλεῖ καὶ περιλαμβάνει πόρρωθεν αὐτοὺς ὄντας, διὰ τῶν Ἐπιστολῶν καὶ τῶν γραμμάτων τούτων αὐτοῖς περιχυθεῖς. Οὕτω γὰρ τὸν διορθοῦντα δεῖ ποιεῖν· ὡς ὃ γε ὀργῇ μόνον ποιῶν, οἰκτεῖον πάθος πληροῖ· ὁ δὲ μετὰ τὸ διορθῶσαι τὸν ἁμαρτάνοντα, καὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπιδεικνύμενος, δεικνυσιν ὅτι κάκεῖνα φιλοστοργίας ἦν, ὅσα ἐπιπλήτων ἔλεγεν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλους παιδεύωμεν, καὶ μῆτε ὁ ἐλέγχων ὀργιζέσθω· οὐ γὰρ διορθώσεως τοῦτο, ἀλλὰ πάθος· μῆτε ὁ ἐλεγχόμενος δυσχεραίντω· ἱατρεία γὰρ τὸ γινόμενον, οὐκ ἀπέχθεια. Εἰ δὲ ἱατρῶν παιδὲς καίουσι καὶ οὐκ ἐγκαλοῦνται, πολλάκις καὶ διαμαρτάνοντες τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ ἀλγοῦντες οἱ καϊόμενοι καὶ τεμνόμενοι, εὐεργέτας εἶναι νομίζουσι· τοὺς τὴν ἀληθινὰ ταύτην διεγείροντας· πολλῶν μᾶλλον τὸν δεχόμενον ἑλεγχον οὕτω διακείσθαι χρὴ, καὶ ὡς ἱατρῶν προσέχειν τῷ διορθοῦντι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐχθρῷ. Καὶ ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπιτιμῶντες προσώμεν μετὰ πολλῆς τῆς ἡμερότητας, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως,

κἂν ἴδῃς τὸν ἀδελφὸν πλημμελοῦντα, ὡς ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε, μὴ δημοσίευσεν τὸν ἑλεγχον, ἀλλὰ μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου, οὐκ ὀνειδίζων οὐδὲ ἐπεμβαίνων καιμένῳ, ἀλλὰ καὶ ἀλγῶν καὶ τηχόμενος· καὶ ἔτοιμον σαυτὸν πάρεχε καὶ πρὸς τὸ ἐλέγχεσθαι, εἰ τι διαμαρτάνοις. Ἰνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγων γένηται, καθ' ὑπόθεσιν τὸν λόγον γυμνάσωμεν· μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἐπὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς εὐπορῆσαι παραδείγματος τοιοῦτου· Ἔστω τις ἀδελφὸς παρθένῳ συνοικῶν, κόσμιος μὲν καὶ σώφρων, πλην ἀλλὰ μηδὲ οὕτω διαφευγέτω τὴν πονηρὰν δόξαν. Ἄν τοῖνον ἀκούσης θυλλογούμενην τὴν συνοίκησιν ταύτην, μὴ καταφρονήσης μηδὲ εἴπῃς· Αὐτὸς γὰρ οὐ κέκτηται νοῦν; αὐτὸς γὰρ οὐκ οἶδε τί τὸ συμφέρον; εἰκὴ φιλοῦ, καὶ μὴ μισοῦ εἰκὴ· τί γὰρ μοι μέλει ἐχθρὰν ἀναδέξασθαι περιττήν; Ταῦτα ληρώδῃ ρήματα τῶν θηρίων, μᾶλλον δὲ τῶν δαιμόνων. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰκὴ μισεῖσθαι τὸν ἐπὶ διορθώσει τοῦτο ποιοῦντα, ἀλλ' ἐπὶ μεγάλοις αγαθοῖς καὶ στεφάνοις ἀπορρήτοις. Εἰ δὲ λέγοις, Τί γὰρ, αὐτὸς οὐκ ἔχει νοῦν; ἀκούσῃ παρ' ἡμῶν, ὅτι οὐκ ἔχει· μεθύει γὰρ τῷ πάθει. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων οἱ ἀδικοῦμενοι οὐκ ἂν δύναιτο εἰπεῖν ὑπὲρ ἑαυτῶν ζέοντες τῇ ὀργῇ, καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἐγκλημα ἢ συμπάθεια αὐτῇ· πόσῳ ἁλλοι οἱ συνηθεῖς πονηρᾷ κατεχόμενοι; Διὰ τοῦτο λέγω, ὅτι κἂν μυριάκις ἢ φρόνιμος, οὐκ ἔχει νοῦν ἐγρηγόρτα. Τί γὰρ τοῦ Δαυὶδ συνετώτερον ἦν, ἀνθρώπου λέγοντος, *Τὰ δόγματα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι*; ἀλλ' ὅτε τὴν τοῦ στρατιώτου [412] γυναῖκα οἶδεν ὀφθαλμοῖς ἀδίκους, τότε, ὅπερ ἐπὶ τῆς θαλάττης τῆς μαινομένης τοὺς ἐμπλέοντας πάσχειν ἔλεγε, *Πᾶσα ἡ σοφία αὐτοῦ κατεπόθη*· καὶ ἐτέρων ἔδειτο τῶν διορθωσόντων, καὶ οὐδὲ ἡσθάνετο ὧν κακῶν ἦν ἐντός. Διὸ καὶ θηρῶν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ ἔλεγεν· *Ὅσοι φορεῖον βαρὺ ἐδαρύνθησαν ἐκ ἐμέ. Προσώψαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μάλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου*.

δ'. Οὐ τοῖνον ἔχει νοῦν ὁ ἁμαρτάνων· μεθύει γὰρ καὶ ἐσκότῳται. Μὴ δὲ ταῦτα λέγε, μηδὲ προστίθει ἐκείνῳ, ὅτι Οὐδὲν μοι μέλει· *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορεῖον βυστάσει*. Καὶ γὰρ καὶ σοὶ μέγιστον ἐγκλημα φύεται, ὅτι πεπλανημένον ἰδὼν οὐκ ἀνέστησας. Εἰ γὰρ τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὸν Ἰουδαίων νόμον παρορᾷν οὐ χρὴ, ὁ μὴ ὑποζύγιον μηδὲ ἐχθροῦ ψυχὴν ἀπολλυμένην περιορῶν, ἀλλὰ φίλου, ποῖαν ἔξει συγνώμην; Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν ἡμῖν τὸ νοῦν ἔχειν ἐκείνον· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς πολλὰ πολλάκις παραινέσαντες, ἑαυτοῖς οὐκ ἠρκέσαμεν, οὐδὲ ἐγενόμεθα χρήσιμοι. Τοῦτο τοῖνον καὶ περὶ ἐκείνου σκόπει τοῦ πλημμελοῦντος, ὅτι εἰκὸς αὐτὸν παρὰ σοῦ μᾶλλον, ἢ παρ' ἑαυτοῦ δέξασθαι συμβουλίαν ἀρίστην, καὶ μὴ λέγε· Τί δέ μοι μέλει τούτων; Φοβήθητι τὸν πρῶτον εἰρηκότα τὸ ρῆμα τοῦτο· τὸ γὰρ, *Μὴ φύλαξ εἰμὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου*; εἰς ταυτὸν φέρει τούτῳ· ἐντεῦθεν τὰ κακὰ τίκτεται πάντα, ὅτι τὰ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου ἀλλότρια ἡγούμεθα εἶναι. Τί φῆς; οὐδὲν σοι μέλει τοῦ ἀδελφοῦ; Ἀλλὰ τίνοι μελήσει; τῷ ἀπίστῳ, τῷ ἐπιχαίροντι καὶ ὀνειδίζοντι καὶ ἐναλλομένῳ;

fontem vitii. Sicut enim quæ vehemens fuerit caritas, exstinguit et expellit omnes peccatorum species : ita etiam quando fuerit imbecillior, facit ea germinare. *Maranatha.* Quanam de causa hoc dictum est ? et cur voce Hebræica ? Quoniam omnium malorum causa erat fastus (hunc autem fastum efficiebat externa sapientia : et hoc fuit caput malorum, quod maxime divulsit ac divisit Corinthum) : eorum fastum comprimens, ne Græca quidem, sed Hebræa lingua usus est, ostendens se non modo non pudere simplicitatis et imperitiæ, sed eam etiam vehementissime et ardentissime complecti. Quid est autem *Maranatha* ? *Dominus noster venit.* Quanam ergo de causa hoc ipsum dicit ? Dispensationis Domini sermonem confirmans, eo quod ex iis maxime composuerit semina resurrectionis ; nec hoc solum, sed illos etiam pudore afficiens : quasi diceret : Communis omnium Dominus tantum dignatus est descendere : vos autem in iisdem estis, et peccare perseveratis ? non summam caritatem obstupescitis et admiramini, quod est caput bonorum ? Hoc solum, inquit, cogita, et tibi sufficiet ad profectum in omni virtute, et omne peccatum poteris exstinguere. 23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum.* Hoc est doctoris, non solum consiliiis opem ferre, sed etiam votis ac precibus. 24. *Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen.* Nam ne existimarent, quod eis assentans in hoc desierit, dicit : *In Christo Jesu.* Nihil enim habet humanum neque carnale, sed est quedam dilectio spiritualis. Quamobrem ea est valde germana et sincera ; nam valde amantis erat verbum. Quia enim loco distabat, tanquam alicujus dexteræ extensione, caritatis manibus eos complectitur, dicens : *Caritas mea vobiscum* : quasi diceret : Sum cum vobis omnibus. Per quæ ostendit, non esse indignationis et iræ quæ scripta sunt, sed curæ quam eorum gerit, cum post tantam accusationem eos non aversetur, sed amet et complectatur, cum essent procul remoti, per epistolas et has literas eis quasi circumfusus. Sic oportet facere eum qui corrigit. Nam qui ira incitatus solum facit, implet suam animi perturbationem : qui autem postquam correxit peccantem, caritatem quoque exhibet, ostendit illa quoque esse benevolentiam, quæ dicebat increpans. Sic nos quoque alter alterum erudiamus et castigemus : et neque qui arguit, irascatur ; non est enim hoc correctionis, sed animi perturbationis ; neque qui arguitur, ægre ferat : quod fit enim, est medicina, non odium et inimicitia. Si autem medici urunt, et non reprehenduntur, etiamsi sæpe aberrant a fine ; sed et qui dolent, dum uruntur et secantur, beneficio se affici existimant ab iis qui hunc dolorem excitant : multo magis eum, qui suscipit reprehensionem, ita affici oportet, ut eum qui corrigit pro medico habeat, non pro inimico. Porro nos quoque qui increpamus, accedamus cum multa mansuetudine et cum multa prudentia ; et si videris fratrem tuum delinquentem, sicut Christus jussit, noli in publicum proferre reprehensionem, sed eum reprehende inter te et ipsum

solum : non exprobrans nec jacenti insultans, sed docens et ægre ferens : et te ipsum quoque exhibere paratum ut reprehendaris, si quid pecces. Ut autem quod dico fiat apertius, per hypothesim quod dicimus exerceamus : absit enim ut in veritate hoc nobis exemplum suppeditetur. Sit frater aliquis habitans cum virgine, honestus quidem et pudicus ; sed ne sic quidem malam effugiat existimationem. Si ergo audieris hanc in ore vulgi esse habitationem, ne despexeris, neque dixeris : Annon ipse sapit ? annon novit quid expediat ? sine causa ameris, ne sis odio sine causa : quid enim mihi curæ est supervacaneas suscipere inimicitias ? Hæc sunt verba delira bestiarum, vel potius dæmonum. Non potest enim fieri, ut temere et sine causa odio habeatur qui hoc facit ob correctionem, sed ut magna bona, coronas ineffabiles consequatur. Si autem dicas : Quid vero, non ipse sapit ? audies a nobis eum non sapere ; est enim affectu ebrius. Si enim in externis judiciis il, qui injuria afficiuntur, non possunt pro se dicere, ut qui ira ferveant, quamquam non est vitium hæc commiseratio : multo magis il, qui mala tenentur consuetudine. Propterea dico, etiamsi millies sit sapiens, mentem non habet vigilantem. Quid enim erat Davide sapientius qui dicebat, *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* (*Psal.* 50. 8) ? Sed quando injustis oculis vidit uxorem militis, tunc, id quod pati dixit eos qui navigant in mari furenti, *omnis sapientia ejus est absorpta* (*Psal.* 106. 27) ; et opus habebat aliis qui corrigerent, nec sentiebat quidem in quibus et quantis intus versaretur malis. Quamobrem sua deflens peccata dicebat : *Sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices mere a facie insipientiæ meæ* (*Psal.* 37. 5. 6).

4. Non sapit ergo nec mentem habet qui peccat ; est enim ebrius, et ejus caligant oculi. Ne hæc ergo dicas, neque illud addas : Non est mihi curæ ; *Unusquisque enim suum onus portabit* (*Gal.* 6. 5). Etenim vel maximum tibi crimen oritur, quod cum vidisses errantem, in viam non reduxeris. Si enim jumentum inimici in Judæorum lege non licet despiciere (*Deut.* 22. 1) ; qui non jumentum, neque inimici animam, sed amici despicit, quamnam assequetur veniam ? Neque enim ad nostram sufficit excusationem, quod ille mentem habeat. Nam nos quoque qui sæpe multas dedimus admonitiones, nobis non sufficimus, nec sumus utiles. De illo ergo peccante hoc quoque considera, quod consentaneum sit eum a te magis quam a seipso optimum accipere consilium ; neque dicas, Quid hæc sunt mihi curæ ? Time eum qui primus dixit hoc verbum : nam illud, *Numquid sum custos fratris mei* (*Gen.* 4. 9) ? eodem quo hoc recidit : hinc mala nascuntur omnia, quod quæ sunt nostri corporis aliena esse ducimus. Quid dicis ? frater non est tibi curæ ? Sed cui erit curæ ? infideline qui ejus malis lætatur, exprobratque et insultat ? an diabolo qui impedit et supplantat ? Et undenam hoc ? Quod non proficiam dicens et consulens quæ oportet. Undenam

autem est perspicuum, quod non proficies? hoc est enim extremæ amentię, cum in incerto sit finis, certum subire crimen negligentię. Atqui Deus futura præsciens, sæpe dixit et nihil profecit, et neque sic destitit: idque cum sciret se non persuasurum. Si autem qui præscivit se nihil plus effecturum, non desistit corrigere? quamnam habebis excusationem qui futurum omnino ignoras, pigrescisque et torpescis? Etenim multi sæpe aggressi profecerunt, et cum maxime desperassent, tunc maxime sunt assequuti. Quod si etiam nihil amplius effeceris, fecisti quod tuum est. Ne sis ergo inhumanus, neque immisericos, neque negligens. Nam quod hæc verba sint crudelitatis et socordię, illinc est perspicuum. Cur enim cum unum ex tuis membris laborat, non dicis: Quid mihi curę, et unde mihi constabit, quod si ejus curam geram, convalescet? sed omnia facis, ut etiam si nihil juveris, te non possis reprehendere, quod aliquid sit prætermisum eorum quę debent fieri. An vero cum membrorum quidem corporis tantam curam geramus, membra Christi negligemus? et ubinam hæc merentur veniam? Nam si te non inflecto dicens, Membri tui curam gere, ut vel metu fias melior, tibi in memoriam revoco corpus Christi. Quomodo enim non est horrendum putrescentem carnem tuam aspicere et despicere? Et si haberes quidem famulum aut asinum laborantem putredine, non sustineres despiciere; Christi autem corpus videns repletum scabie prætercurris? et non existimas hæc esse digna mille fulminibus? Propterea omnia susque deque miscentur, propter hanc inhumanitatem, propter hanc negligentiam.

Fratres quomodo corrigendi. — Idcirco rogo hanc expellamus crudelitatem: accede ad illum qui habitat cum virgine, et parvum dic fratris encomium, ex aliis quę habet commodis et dotibus id componens; et tamquam aqua calida fovens laudibus, ita deprime tumorem ejus vulneris: te quoque ipsum pronuntia miserum, accusa commune genus humanum, ostende nos omnes esse in peccatis, pete veniam, dicens te majora aggredi quam quę vires tuę ferre possint, sed caritatem persuadere omnia audere. Deinde consulens hoc fac, non tamquam imperans, sed ut frater: et cum his omnibus tumorem depresseris, et lenieris dolorem qui accidit ex sectione futurę reprehensionis, et sæpe usus fueris excusatione, rogarisque ne irascatur; cum eum his ligaveris, tunc plagam inflige, nec vulnus alligans, nec dissolvens, ut neque illinc resiliat, neque hinc despiciat. Nam si violentum non dederis vulnus, nihil amplius efficies: sin autem vehementer percusseris, efficies ut resiliat. Propterea et post hæc omnia reprehensurus, misce rursus encomium cum reprehensionibus: et quoniam id, quod fit ab eo, per se non potest esse encomium (non est enim laude dignum simul habitare cum puella virgine), hoc fac ex mente et instituto ejus qui simul habitat. Etsi enim scio, inquires, quod tu propter Deum facis, et illius miserę videas calamitatem, et quod defensore careat et patrono, ei manum præbui; etiamsi non hoc animo faciat, tu

dic ita: et postea hæc quoque adde, rursus utens excusatione, et dicens: Hæc dico, non jubens, sed in memoriam revocans: propter Deum tu facis, ego quoque id scio; sed videamus num ex hoc aliquid aliud nascatur malum: et si nullum quidem sit, intus contine, pulchrumque hoc et honestum studium persequere; nullus est qui vetet: sin autem hinc nascitur aliquid damnum majus lucro, caveamus oro ne, dum unam studemus recreare animam, mille offendamus. Nec statim addas supplicia proposita iis qui offendunt et scandalum afferunt, sed ejus quoque adsume testimonium, dicens: Non opus est ut hæc a me discas; tu ipse scis, si quis offendat unum ex his pusillis, quanti supplicii intententur minę: et cum sic lenieris orationem, et iram mitigaris, impone medicamentum correctionis. Si autem rursus causetur ejus solitudinem, ne sic quidem obtentum reprehenderis, sed dic ei: Nihil horum te terreat: sufficientem habebis excusationem aliorum scandalum: non enim propter socordiam, sed illorum curam gerens, destitisti ab hoc studio.

5. Et breve quidem sit consilium; non enim eget magna doctrina; venia autem sit multa et frequens: et continenter confuge ad caritatem, eorum quę dicta sunt contegens gravitatem et molestiam, dansque ei potestatem et dicens: Ego quidem hæc suadeo et consulo, in tua autem potestate est ut persuadearis: neque enim cogo nec vim affero, sed totum permitto libero tuo arbitrio. Si reprehensionem ita tractemus, facile poterimus peccantes corrigere: nam quę nunc facimus sunt magis bestiarum et rationis expertium, quam hominum. Nam si nunc quidem senserint aliqui quempiam hæc peccantem, illum quidem non alloquantur, ipsi autem tamquam ebrię aniculę inter se susurrant: et illud, Sine causa ameris, et, Ne temere et sine causa odio habearis, nusquam apud illos videtur locum habere; sed quando cupiunt quidem accusare, despiciunt illud, Non sine causa odio haberi, imo vero etiam puniri (neque enim huic solum nascitur odium, sed etiam supplicium); quando autem opus fuerit correctione, et hoc ipsum et mille alias afferunt excusationes et obtentus. Tunc enim, tunc illud cogitare oporteret, quando accusas, quando criminaris, nempe, Ne temere et sine causa odio habearis, et, Nihil proficio, et, Non est mihi curę. Nunc autem tum quidem es vehementer inaniterque ac supervacaneus curiosus, et odium despicias, et mala innumerabilia: quando autem salutis fratris te curam gerere oporteret, tunc vis esse non curiosus et non gravis ac molestus. Atqui ex maledicentia quidem nascitur odium et apud homines et apud Deum, et hoc non est tibi curę: ex eo autem, quod das seorsum consilia, et ex ejusmodi reprehensionibus, et apud illum et apud Deum erit tibi amicitia. Quod si etiam ipse te oderit, propterea Dens manet te magis diligens: imo vero nec sic oderit, ut quando odio habebat maledicentem; sed tunc quidem tamquam inimicum et hostem aversabitur, nunc autem existimabit te quovis patre magis reverendum. Quod si etiam aperte animo ægre ferat,

ἀλλὰ τῷ διαδόλῳ, τῷ ὠθοῦντι καὶ ὑποσκαλίζοντι; Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι οὐκ ἀνύω, φησὶ, λέγουν καὶ συμβουλευόντων τὰ θέοντα. Πόθεν δὲ δῆλον ὅτι οὐκ ἀνύσεις; καὶ γὰρ τοῦτο πάλιν ἐσχάτης ἀνοίας, ἐν ἀδόλῳ τοῦ τέλους κειμένου, ῥαθυμίας ὠμολογημένης ἐγκλήματα δέχεσθαι. Καίτοι ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα προειδώς, πολλάκις εἶπε, καὶ οὐκ ἤνυσεν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, καὶ ταῦτα εἰδώς, ὅτι οὐ μέλλει παθεῖν. Εἰ δὲ ὁ προειδώς ὅτι οὐδὲν πλέον ποιήσει, τοῦ διορθοῦν οὐκ ἀφίσταται, τίνα ἔξεις ἀπολογίαν ὁ ἀγνοῶν τὸ μέλλον παντελῶς, καὶ ἐκλυόμενος καὶ ναρκῶν; Καὶ γὰρ πολλάκις ἐπιχειρήσαντες ἤνυσαν πολλοί· καὶ ὅτε μάλιστα ἀπέγνωσαν, τότε μάλιστα ἐπέτυχον. Ἄν δὲ καὶ μηδὲν ποιήσης πλέον, τὸ σαυτοῦ πεποίηκας. Μὴ τοίνυν ἀπάνθρωπος γίνου, μήτε ἀνηλεής, μήτε ὀλίγηρος. Ὅτι γὰρ ὠμότητος ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ ῥαθυμίας, δῆλον ἐκείθεν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἐνὸς τῶν μελῶν τοῦ σώματος σου κάμνοντος, οὐ λέγεις· Τί μοι μέλει, καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι εἰ ἐπιμελείας τυγχάνει, ὕψιαι; ἀλλὰ πάντα ποιεῖς, ἵνα κἂν μηδὲν ὠφελήσης, μὴ ἔχῃς ἐγκαλεῖν σεαυτῷ, ὅτι τῶν ὀφειζόντων γενέσθαι τι παρελείφθῃ. Εἴτα τῶν μὲν τοῦ σώματος οὕτω [413] φροντιοῦμεν μελῶν, τῶν δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀμελήσομεν; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Εἰ γὰρ σε μὴ κατακάμπτω λέγων, ὅτι τοῦ μέλους σου φρόντισον, ἵνα κἂν τῷ φόβῳ γένῃ βελτίων, τοῦ σώματος ἀναμνησθῶς σε τοῦ Χριστοῦ. Πῶς γὰρ οὐ φρίκης ἄξιον σημερινὴν αὐτοῦ τὴν σάρκα ὀρᾶν, καὶ περιρᾶν; Καὶ εἰ μὲν οἰκέτην ἔχοις ἡ θύον σηπεδῶνα ἔχοντα, οὐκ ἂν ἀνάσχοιο περιδεῖν· τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ψώρας ὀρῶν ἐμπλεχόμενον, περατρέχεις; καὶ οὐχ ἡγῇ ταῦτα μυρίων ἄξια εἶναι κεραυνῶν; Διὰ τοῦτο πάντα ἄνω καὶ κάτω γέγονε, διὰ τὴν ἀπανθρώπιαν ταύτην, διὰ τὴν ῥαθυμίαν.

Διὸ δὲ, παρακαλῶ, ταύτην ἐκδύλωμεν τὴν ὠμότητα· πρόσελθε ἐκείνῳ τῷ συνοικοῦντι τῇ παρθένῳ, καὶ εἰπὲ μικρὸν ἐγκώμιον τοῦ ἀδελφοῦ, ἀπὸ τῶν ἄλλων ὧν ἔχει πλεονεκτημάτων αὐτὸ συντιθεῖς· καὶ ὥσπερ ὕδατι θερμῷ περικλύζων τοὺς ἐπαίνους, οὕτω χάλασον αὐτοῦ τὸν βῆχον τοῦ τραυμάτος· ταλάνισον καὶ σαυτὸν, κατηγόρησον τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, δεῖξον ὅτι πάντες ἐν ἁμαρτήμασι τυγχάνομεν, αἰτήσον συγγνώμην, εἰπὼν, ὅτι μείζοσι σαυτοῦ πράγμασιν ἐπιχειρεῖς, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα πείθει τολμᾷ. Εἴτα συμβουλευόντων, μὴ ἐπιτακτικῶς, ἀλλ' ἀδελφικῶς τοῦτο ποιεῖ· καὶ τούτοις πᾶσι χαλάσας τὴν φλεγμονὴν, καὶ παραμυθησάμενος τὴν ἀλγιστὴν τὴν ἐκ τῆς τομῆς συμβαίνουσαν τοῦ μέλλοντος ἐλέγχου γενέσθαι, καὶ πολλάκις τῇ παραιτήσει χρυσάμενος, καὶ παρακαλέσας μὴ ὀργισθῆναι· ὅταν αὐτὸν καταδόξης τοῦτοιοις, τότε ἔπαγε τὴν πληγὴν, μήτε δεσμῶν τὸ πρᾶγμα, μήτε ἐκλύων, ἵνα μήτε ἐκείθεν ἀποτηδηθῇ, μήτε ἐντεῦθεν καταφρονήσῃ. Ἄν τε γὰρ μὴ καιρίαν δῶς, οὐδὲν εἰργάσω πλέον· ἂν δὲ σφοδρῶς πλήξῃς, ἀποσκιρτήσῃ ἐποίησας. Διὸ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐλέγχῃς μέλλων, ἀνάμειξον πάλιν ἐγκώμιον τοῖς ἐλέγχουσιν· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γινόμενον οὐ δύναται εἶναι ἐγκώμιον (οὐ γὰρ ἄξιον ἐπαίνου τὸ κόρη συνοικεῖν παρθένῳ), ἀπὸ τῆς γνώμης τοῦ συνοικοῦν-

τος τοῦτο ἐργάζου, καὶ εἰπὲ, ὅτι Οἶδα μὲν ὅτι διὰ τὸν Θεὸν σὺ ποιεῖς, καὶ τὴν ἐρημίαν καὶ τὸ ἀπροσπάτεον τῆς ἀθλίας ἐκείνης ἰδὼν χεῖρα ὠρεξας. Κἂν μὴ ταύτῃ ποιῇ τῇ γνώμῃ, σὺ οὕτω λέγε, καὶ μετὰ τοῦτο προστίθει καὶ ταῦτα, πάλιν παραιτήσῃ χρώμενος, καὶ λέγων, ὅτι Οὐκ ἐπιτάττων, ἀλλ' ὑπομιμνήσκων ταῦτά φημι· διὰ τὸν Θεὸν σὺ ποιεῖς, οἶδα καὶ γὰρ· ἀλλ' ἰδωμεν μὴ τίκεται ἐκ τούτου κακὸν ἕτερον· κἂν μὲν μηδὲν ᾗ, κάτεχε ἔνδον, καὶ ἔχου τῆς καλῆς ταύτης σπουδῆς, ὁ καλῶν οὐδεὶς· ἂν δὲ βλάβῃ τις ἐντεῦθεν γίνηται τοῦ κέρδους μείζων, φυλαξώμεθα, παρακαλῶ, μὴ σπεύδοντες μίαν ἀναπαῦσαι ψυχὴν, μυρίας σκανδαλίσωμεν. Καὶ μὴ προσθῇς εὐθέως τὰ καίμενα τοῖς σκανδαλίζουσι κολαστήρια, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ προσλάμβανε μαρτυρίαν, λέγων· Οὐ [414] χρεῖαν ἔχεις μαθεῖν ταῦτα παρ' ἐμοῦ, οἶδας καὶ αὐτὸς ὅτι ἐάν τις ἕνα τῶν μικρῶν τούτων σκανδαλίσῃ, πόση ἡπείληται δίκῃ· καὶ οὕτως ἡδύνας τὸν λόγον, καὶ λεάνας τὴν ὀργὴν, ἐπιτίθει· τὸ φάρμακον τῆς διορθώσεως. Εἰ δὲ προφασίζοιτο πάλιν τὴν ἐρημίαν αὐτῆς, μηδὲ οὕτως ἐλέγξης τὴν σκῆψιν, ἀλλ' εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Μηδὲν σε τούτων φοβεῖται, ἀπολογίαν ἔξεις ἀρκοῦσαν, τὸ ἐτέρων σκάνδαλον· οὐ γὰρ διὰ ῥαθυμίας, ἀλλ' ἐκείνων κηδόμενος, ταύτης ἀπέστης τῆς σπουδῆς.

ε'. Καὶ τὰ μὲν τῆς συμβουλῆς ἔστω ἐν βραχεῖ· οὐδὲ γὰρ δεῖται διδασκαλίας πολλῆς· τὰ δὲ τῆς συγγνώμης πάλιν πολλὰ καὶ ἐπάλληλα· καὶ ἐπὶ τὴν ἀγάπην κατάφευγε συνεχῶς, συσκιάζων τὸ φορτικὸν τῶν εἰρημένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ διδοῦς, καὶ λέγων, ὅτι Ἐγὼ μὲν ταῦτα παραινῶ καὶ συμβουλευῶ, τοῦ δὲ πεισθῆναι κύριος αὐτός· οὐδὲ γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ σου τῷ πᾶν ἐπιτρέπω γνώμῃ. Ἄν οὕτω μεταχειρίζωμεν τὸν ἑλεγχον, δυνασόμεθα ῥαδίως τοὺς ἁμαρτάνοντας διορθοῦν· ὡς ἂν γε νῦν ποιοῦμεν, θηρίων μᾶλλον ἔστι καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων. Ἄν γὰρ αἰσθωνταί τινες νῦν τοιαῦτά τινος ἁμαρτάνοντος, ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν διαλέγονται, αὐτοὶ δὲ καθάπερ γραῖδα μεθύοντα ψιθυρίζουσι μετ' ἀλλήλων· καὶ οὐδαμοῦ τὸ, Εἰκὴ φιλοῦ, εἰκὴ μὴ μισοῦ, ἐνταῦθα δοκεῖ χώραν ἔχειν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅταν μὲν κακηγορήσῃ ἐπιθυμῶσι, καταφρονοῦσι τοῦ μὴ εἰκὴ μισεῖσθαι, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ κολάζεσθαι (οὐδὲ γὰρ μίσος ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ κόλασις τίκεται)· ὅταν δὲ διορθώσεως δέῃ, τοῦτό τε αὐτὸ καὶ μυρίας ἐτέρας προφέρουσι προφάσεις. Ταῦτα γὰρ τότε ἐννοεῖν. ἔχρη, ὅταν κακηγορήσῃ, ὅταν διαβάλλῃς, τὸ, Εἰκὴ μὴ μισοῦ, καὶ τὸ, Οὐδὲν ἀνύω, καὶ τὸ, Οὐδὲν μοι μέλει. Νῦν δὲ, τότε μὲν πολυπραγμονεῖς σφοδρῶς καὶ περιέργως, καὶ μίσους καταφρονεῖς καὶ μυρίων κακῶν· ὅταν δὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀδελφοῦ φροντίζῃς δέῃ, τότε καὶ ἀπράγμων καὶ ἀνεπαχθής τις εἶναι βούλει· καίτοι ἀπὸ μὲν κακηγορίας καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται μίσος, καὶ οὐ σφόδρα σοι τοῦτο μέλει· ἀπὸ δὲ τῆς κατ' ἰδίαν συμβουλῆς καὶ τῶν τοιοῦτων ἐλέγχων καὶ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἔσται σοι φιλία. Ἄν· δὲ καὶ αὐτὸς μισῇ, ὁ Θεὸς μένει διὰ τοῦτο μᾶλλον φιλῶν·

μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω μισήσει, ὥς ἡνίκα ἐμίσει κατηγορούντα· ἀλλὰ τότε μὲν ὥς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἀποστραφήσεται, νυνὶ δὲ πατὴρ ἡγήσεται παντὸς αἰδουμώτερον. Κἂν φανερώς δυσχεραίνῃ, κατὰ νοῦν καὶ ἰδίᾳ πολλὰς εἰσεται σοὶ τὰς χάριτας.

ζ'. Ταῦτα οὖν ἐννοοῦντες, ἐπιμελώμεθα τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων, καὶ μὴ κατ' ἀλλήλων τὴν γλῶτταν ἀκονῶμεν, μηδὲ λαλῶμεν ῥήματα καταποντισμοῦ, τὴν δόξαν τοῦ πλησίον ὑπορύττοντες, καὶ καθάπερ ἐν [415] πολέμῳ καὶ μάχῃ βάλλοντες καὶ βαλλόμενοι. Τί γὰρ ὄφελος νηστείας ἢ ἀγρυπνίας λοιπὸν, ὅταν γλῶττα μεθύῃ, καὶ κυνέων κρεῶν ἀκαθαρτοτέραν σιτητράτρεζαν, αἰμοδόρος γενομένη, καὶ προχέουσα βόρι θορον, καὶ ἀμάρας ὀχετὸν τὸ στόμα ποιῇ, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ ταύτης βδελυρώτερον; Τὸ μὲν γὰρ ἐκείθεν προῖον, σῶμα ἐμόλυνε· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, ψυχὴν πολυλάχως ἀπέπνιξε. Ταῦτα οὐ τῶν κακῶς ἀκουόντων μάτην κηρόμενος λέγω (ἐκεῖνοι γὰρ καὶ στεφάνων εἰσὶν ἄξιοι, ὅταν φέρωσι γενναίως τὰ λεγόμενα), ἀλλ' ὁμῶν τῶν λεγόντων. Τὸν μὲν γὰρ κακῶς ἀκούοντα μάτην μακαρίζουσιν αἱ Γραφαί, τὸν δὲ κακῶς λέγοντα ἐκβάλλουσι τῶν ἱερῶν μυστηρίων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν περιδύλων· *Τὸν γὰρ καταλαλοῦντα*, φησί, *λᾶθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον*· καὶ τῆς τῶν ἱερῶν δὲ βίβλων τὴν τοιοῦτον ἀνάξιον εἶναι φησιν ἀναγνώσεως. *Ἰνα τί γὰρ, φησὶν, ἐκδιηγῇ σὺ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου*; εἶτα τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησὶ· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις*. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐ διώρισεν, εἶτε ἀληθῆ, εἶτε ψευδῆ· ἀλλὰ χεῖρ δὲ καὶ τοῦτο ἀπηγόρευσε, δεκνὺς ὅτι κἂν ἀληθῆ λέγῃς, οὐ σοὶ ταῦτα ῥήτεα. *Μὴ κρινῇτε γὰρ, φησὶν, ἵνα μὴ κρινῇτε*· ἐπεὶ καὶ ὁ τὸν τελώνην κατηγορῶν κατεδικάζετο, καίτοι γε ἀληθῆ κατηγορῶν ἐκείνου. Τί οὖν, ἂν ἡ τις θρασὺς καὶ μιαρὸς, φησὶν, οὐ διορθωτέον αὐτὸν, οὐδὲ ἐλεγκτέον ἡμῖν; Ἐλεγκτέον καὶ διορθωτέον, οὕτω δὲ ὥς ἐμπροσθεν εἶπον· ἐὰν δὲ ἐνεδίδῃ τούτῳ ποιῆς, ὅρα μὴ τὸν Φαρισαῖον ἐκεῖνον μιμούμενος, τὰ ἐκείνου πάθῃς. Οὐδὲν γὰρ ἐντεῦθεν

γίνεται κέρδος, οὐ σοὶ τῷ λέγοντι, οὐκ ἐκείνῳ τῷ ἀκούοντι οὕτω κατηγορουμένῳ· ἀλλ' ὁ μὲν ἀναισχυντότερος γίνεται (ἔως μὲν γὰρ λανθάνει, καὶ αἰδεσθαι οἶδεν· ἐπειδὴν δὲ γένηται δῆλος καὶ καταφανής, καὶ τὸν ἐντεῦθεν ἐκβάλλει χαλινόν)· ὁ δὲ ἀκούων, πάλιν μειζόνως βλαβήσεται. Ἄν τε γὰρ κατορθώματα συνίδῃ ἐαυτῷ, φασθῇ ταῖς ἐτέρου κατηγορίαις ὀγκώμενος· ἂν τε ἀμαρτήματα, προθυμότερος εἰς πονηρίαν καθίσταται. Αὐτὸς τε ὁ λέγων πάλιν καὶ παρὰ τῷ ἀκούοντι πονηρὰν λήψεται δόξαν, καὶ τὸν θεὸν μειζόνως καθ' ἐαυτοῦ παροξυνεῖ. Διὸ, παρακαλῶ, πᾶν δυσῶδες ἐκβάλλωμεν ῥῆμα· εἰ τί ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομὴν, τοῦτο λέγωμεν. Ἄλλ' ἀμύνασθαι ἐφείνον ἐπιθυμεῖς; Τί οὖν αὐτ' ἐκείνου σαυτὸν ἀμύνη; Ὁ γὰρ τοὺς λελυπηκότας ἀμύνασθαι σπουδάζων, οὕτως ὥς ὁ Παῦλος ἀμύνασθαι ἐκέλευσεν, ἀμύνου· *Ἐάν περὶ ὁ ἐχθρὸς σου, ψάμμιζε αὐτόν· ἐάν διψᾷ, πότιζε αὐτόν*. Ἐὰν δὲ τοῦτο μὲν μὴ ποιῇς, ἐπιβουλεύῃς δὲ μόνον, κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς. Διὸ περ ἂν κακῶς ἐκεῖνος λέγῃ, ἐγκωμίους αὐτὸν ἀμείβου καὶ ἐπαίνους· οὕτω γὰρ κάκεινον ἀμύνασθαι δύνησι, καὶ σαυτὸν ἀπαλλάξεις πονηρᾶς ὑποψίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ [416] κακῶς ἀκούειν ἀλγῶν, ἀπὸ συνειδότος δοκεῖ τούτῳ πάσχειν πονηροῦ· ὁ δὲ καταγελῶν τῶν λεγομένων, μέγιστον ἐκφέρει τακμήριον τοῦ μηδὲν ἐαυτῷ συνειδέναι πονηρόν. Ἐπεὶ οὖν οὐτε τὸν ἀκούοντα, οὐτε ἐαυτὸν, οὐτε τὸν διαβαλλόμενον ὠφέλεις, καὶ κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς, κἂν ἐντεῦθεν γενοῦ σωφρονέστερος. Ἐχρῆν μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν τῷ θεῷ δοκούντων πείθεσθαι· ἐπειδὴ δὲ παχύτερον διάκεισαι, καὶ ὥσπερ θηρίον δάκνεις, κἂν ἐντεῦθεν παιδεύθῃ, ἵνα τοῖς λόγοις τούτοις σωφρονισθεῖς, δύνηθῃς ἀπὸ τῶν τῷ θεῷ δοκούντων μόνον ῥυθμίζεσθαι, καὶ γενόμενος παντὸς πάθους ἀνώτερος ἐπιτυχὸς τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ [417] θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλή-

σεως. ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

α'. Ἀξίων ζητήσαι πρότερον, τίνας ἐνεκεν δευτέραν προστίθησαν Ἐπιστολὴν τῇ προτέρᾳ, καὶ τί δὴ ποτε οὕτως ἄρχεται· ἀπὸ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς

seorsum apud se magnas tibi habebit gratias.

6. Hæc ergo cogitantes, curam geramus nostrorum membrorum, neque linguam alter in alterum acuerimus, neque verba loquamur quæ demergant et obruant, proximi bonam famam subvertentes, et non accus atque in bello et pugna sauciantes et sauciat. Quid enim jam prodest jejunium aut vigilia, quando ebria fuerit lingua, et cæcis carnibus immundioram mensam comedit, ut quæ sanguivora effecta sit, et oenum effundat et cloacæ canaleni os faciat; imo vero eo longe impurius et magis abominandum? Nam quod illine quidem procedit, corpus polluit: quod hinc autem, sæpe suffocat animum. Hæc dico, non eorum qui male audiunt, temere curam gerens; nam illi quoque digni sunt coronis, eum quæ dicuntur ferunt fortiter; sed vestrum qui dicitis. Nam eum quidem, qui temere et sine causa male audit, beatum pronuntiant Scripturæ; eum autem, qui male dicit, a sanctis expellunt mysteris, imo ab ipso ambitu ecclesiæ: *Eum, inquit, qui clanculum detrahit de suo proximo, persequeretur* (Psal. 100. 5); quinetiam eum dicit indignum lectione sacrarum literarum. Cur, inquit, tu enarras justificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum (Psal. 49. 16)? Deinde causam afferens, dicit: *Sedens contra fratrem tuum loquebaris*. Et hic quidem non distinxit, sintne vera an falsa; alibi autem hoc quoque prohibuit, ostendens quod etiamsi vera dicas, ea non sunt a te dicenda. *Nolite judicare, inquit, ut non judicemini* (Matth. 7. 1). Nam et qui publicanum maledictis insectabatur, est condemnatus, etsi vere illum accusabat. Quid verosi sit, inquit, quispiam audax et execrandus, non est ipse a nobis corrigendus et arguendus? Arguendus sane est et corrigendus, sed ita ut prius dixi: sin autem hoc facis ei exprobrans, vide ne, dum Pharisæum illum imitaris, id tibi quod illi accidat. Nihil enim hinc redit lucri, non ad te qui dicis, non ad illum qui

audit sic accusatus: sed ille quidem evadit impudentior. Nam quamdiu quidem latet, scit erubescere: postquam autem evaserit manifestus, id quod inde habebat frenum expellit: qui autem audit, rursus magis lædatur. Nam sive rerum recte a se gestarum fuerit sibi conscius, inflatur, alterius tumens accusationibus; sive peccatorum, sit promptior et alacrior ad vitium. Et ipse rursus qui dicit, apud eum qui audit in mala erit existimatione, et Deum in se magis irritabit. Quamobrem rogo omne verbum obscenum et seculum ejiciamus; si quid bonum ad ædificationem, hoc dicamus. At cupis illum ulcisci? Cur ergo te pro illo ulcisceris? Nam qui studes ulcisci eos qui tibi fuerunt molesti, ita ulciscere ut Paulus jussit ulcisci. *Si exurit inimicus tuus, ciba illum; si sinit, da illi potum* (Rom. 12. 20). Si autem hoc quidem non facis, solum autem insidiaris, in te ipsum ense stringis. Quamobrem si ille maledicat, orna eum laudibus et encomiis. Sic enim et illum poteris ulcisci, et te ipsum liberabis a mala suspitione. Nam qui dolet eo quod male audiat, hoc videtur pati ex mala conscientia; qui autem irridet ea quæ diouuntur, maximum profert indicium, quod nullius rei malæ sibi sit conscius. Cum ergo nec audienti, nec tibi, nec ei qui accusatur prosis, et in te ipsum stringas gladium, vel ex hoc ipso evade moderatior. Nam oportebat quidem persuaderi ex regno cælorum, et iis quæ Deo videntur ac placent: sed quoniam ea crassius affectus, et mordet tamquam fera, vel hinc erudiaris et castigeris; ut his verbis modestior effectus, ex his solis, quæ Deo videntur ac placent, possis componi ac concinnari, ut cum omni animi perturbatione superior evaseris, cælestia bona consequaris: quæ detur nobis omnibus consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri cum sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

IN SECUNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM COMMENTARIUS (a).

HOMILIA I.

CAP. 1. v. 1. Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia: 2. gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo. 3. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, 4. qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem qua ipsi consolamur a Deo.

(a) Collatus cum Codice Cæsariensi X sæculi num. 33 et olim. 74.

1. Cur secundam ad Corinthios epistolam Paulus scripserit. — Prius querere convenit, cur secundam epistolam priori adjungat, et quare a Dei miserationibus atque a consolatione initium ducat. Cur ergo secundam adjecit? Cum in priori epistola dixisset, *Veniam ad vos, et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem* (1. Cor. 4. 19); et ad calcem rursus hoc ipsum suavioribus verbis pollicitus fuisset, *Veniamenim, inquit, ad vos, postquam Macedoniam pertransiero; Macedoniam enim pertransibo, atque apud vos fortasse manebo, aut etiam hiemabo* (1. Cor. 16. 5): multum temporis intercesserat, nec

tamen ad eos se contulerat; quin potius, cum præs-
titutum tempus jam effluxisset, adhuc tamen cun-
cubatur ac moras trahebat; quod scilicet Spiritus
eum in aliis longe magis necessariis negotiis retine-
ret. Hac de causa secundam epistolam scribere ne-
cesse habuit, non necesse habiturus, si minus tardè
venisset. Nec vero hoc dumtaxat nomine, sed ob id
etiam, quod ex superiore epistola meliores redditi
fuerant. Nam fornicatorem eum, quem prius favore
complectebantur, et ob quem insolenter se efferebant,
abscederant ac prorsus ejecerant. Id quod his verbis
indicavit: *Si quis autem contristavit, non me contri-*
stavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos (2. Cor.
2. 5). Sufficit ei, qui ejusmodi est, objurgatio ea quæ
sit a pluribus. Ac rursum sermonis progressu idem
innuit, cum ait: *Ecce enim hoc ipsum, quod secundum*
Deum contristati estis, quantam in vobis sollicitudinem
effecit; imo excusationem, imo indignationem, imo ti-
morem, imo desiderium, imo emulationem, imo vindi-
ctam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in
negotio (2. Cor. 7. 11). Quin pecuniam eam, quam
imperaverat, summo studio collegerant: unde etiam
dicebat, *Scio enim alacritatem vestram, de qua glorior*
apud Macedones: quoniam Achaia parata est ab anno
superiori (2. Cor. 9. 2). Huc accedit quod Titum,
quem ipse miserat, maxima cum benevolentia susce-
perant. Id quod etiam ostendebat, cum rursus dice-
ret: *Viscera ejus abundantius sunt in vobis, remini-*
scitis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum ti-
more et tremore eum suscepistis (2. Cor. 7. 15). His
omnibus causis adductus, secundam epistolam scribit.
Etenim par erat, ut quemadmodum illos, cum pecca-
rent, objurgabat; sic etiam eosdem ad meliorem
mentem reversos comprobaret ac laudibus afficeret.
Ac proinde nec acrem se ac vehementem per totam
epistolam præbet, sed in paucis dumtaxat sub ipsius
finem partibus. Nam et apud eos Judæi quidam erant,
qui magnifice de se sentirent, ac Paulum ut arrogan-
tem nulliusque pretii hominem criminarentur: ideo-
que dicebant, *Epistolæ quidem graves, præsentia autem*
corporis infirma, et sermo contemptibilis (2. Cor. 10. 10).
Quorum verborum hæc erat sententia: Cum adest
ille, nullius pretii esse videtur; hoc enim in his ver-
bis significatur, *Præsentia corporis infirma*: cum au-
tem abscessit, per literas magnopere se jactat; hæc
enim horum verborum significatio est, *Epistolæ gra-*
ves. Inno ut honorem sibi conciliarent, se nihil accipere
simulabant. Quod etiam ipsum innuebat, cum dice-
ret: *Ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos*
(2. Cor. 11. 12). Ac præterea, quoniam dicendi fa-
cultate pollebant ibi, eo nomine animos majorem in
modum attollebant. Idcirco ipse sese imperitum ap-
pellat, ut ostendat id sibi minime pudori esse, nec
rem magni esse pretii; imo nullius momenti. Quo-
niam igitur verisimile erat quosdam eorum oratione
a recta sententia deduci, idcirco cum prius ipsos ob
id, quod recte fecerant, laudibus extulisset; ac rur-
sus illorum arrogantiam ob Judaicas ceremonias,
quas intempestive jam observare studebant, retudis-

set: tum denique hoc eos nomine nonnihil objurgat.
Atque hujusmodi, ut summam ac velut obiter dicam,
epistolæ argumentum mihi esse videtur. Sequitur
jam ut epistolæ initium attingamus, dicamusque, cur
post salutationem, quam pro suo more adhibebat,
sic a Dei miserationibus exorsus sit. Prius tamen
principium ipsum explicare opus est, ac quærere,
quare Timotheum hoc loco sibi copularit. *Paulus*
enim, inquit, *apostolus Jesu Christi per voluntatem*
Dei, et Timotheus frater. Etenim in priore epistola se
illum esse missurum pollicebatur et hortabatur his
verbis: *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine metu*
sit apud vos (1. Cor. 16. 10): cur ergo eum hoc loco
in proœmio secum conjungit? Cum, ut magister pro-
miserat, ad eos se contulisset (*Misi enim, inquit, ad*
vos Timotheum, qui vos commonefaciet vias meas, quæ
sunt in Christo [1. Cor. 4. 17]), atque ubi omnia rectius
constituisset, ad Paulum se receperat. Etenim cum
eum mitteret, dicebat, *Deducite eum in pace, ut veniat*
ad me: exspecto enim eum cum fratribus (1. Cor. 16. 11).

2. Posteaquam igitur ad magistrum se recepisset,
ac restituit correctisque una cum eo Asiæ negotiis
(*Manebo enim, inquit, Ephesi usque ad Pentecosten*
[1. Cor. 16. 8]), rursus in Macedoniam transivisset:
jam non immerito eum ut præsentem sibi copulat.
Etenim tunc ex Asia, nunc autem e Macedonia scri-
bit. Ipsum porro sibi conjunxit, tum ut eum honora-
biliorem redderet, tum ut ingentis humilitatis suæ
specimen exhiberet. Erat enim ille inferior ipso; sed
caritas omnia connectit. Eoque etiam fit, ut illum
ubique sibi exæquet, nunc ita loquens, *Tanquam*
patri filius, mihi inservivit (Philipp. 2. 22): nunc rur-
sus, *Opus enim Domini operatur, sicut et ego* (1. Cor.
16. 10): ac denique hoc loco fratrem quoque eum
appellat: nimirum ut omnibus modis ei apud Corin-
thios venerationem comparet. Nam eo, ut jam dixi,
perrexerat, suæque virtutis documentum præbuerat.
Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi. Rursus eos Ecclesiam
vocat, ut omnes in unum conciliat ac devinciat. Ne-
que enim Ecclesia una esse queat, divulsis iis, atque
inter se dissidentibus, qui in ea sunt. *Cum sanctis*
omnibus qui sunt in universa Achaia. Eadem opera et
Corinthios honore afficit, dum per eam quam ad eos
scribit epistolam omnes consalutat, et universam na-
tionem inter se conciliat. Sanctos autem eos vocat,
ut ostendat ab hac appellatione alienum esse, quis-
quis impuris est moribus. Et cur ad metropolim
scribens, omnibus per eam scribit, cum id ubique
minime faciat? Siquidem cum ad Thessalonicenses
litteras daret, non ad Macedones quoque scribebat;
nec item Ephesiis scribens, universam Asiam una
complexus est; nec denique Epistola ad Romanos
iis etiam, qui in Italia versabantur, missa est. Hic
autem hoc facit, atque item in Epistola ad Galatas.
Neque enim illic uni dumtaxat, aut duabus, aut tri-
bus civitatibus, sed iis qui passim dispersi erant
scribit, his verbis utens: *Paulus apostolus, non ab*
hominibus nec per hominem, sed per Jesum Christum et
Deum Patrem, qui suscitavit eum ex mortuis, et qui me-

παρακλησεως. Τίνος οὖν ἔνεκεν δευτέραν προστίθω-
σιν; Εἰπὼν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ὅτι Ἐλεύσο-
μαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ γνῶσμαι, οὐ τὸν λόγον τῶν
περυσσωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν, καὶ πρὸς τῷ
τέλει πάλιν προσηνέστερον αὐτὸ τοῦτο ὑποσχόμενος.
Ἐλεύσομαι γάρ, φησί, πρὸς ὑμᾶς, δεῦν Μακεδο-
νίαν διέλθω· Μακεδονίαν γάρ διέρχομαι· πρὸς
ὑμᾶς δὲ τυχόν παραμεινῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω·
πολλοῦ μεταξὺ γενομένου χρόνου οὐ παρεγένετο,
ἀλλὰ καὶ τῆς προθεσμίας παρελθούσης, ἐμελλεν εἶ-
ναι καὶ ἐδράβυνε, τοῦ Πνεύματος αὐτὸν κατέχοντος ἐν
ἐτέροις πολλῶν τούτων ἀναγκασιτέροις. Διὰ τοῦτο
ἐπιστολῆς ἐδόθη δευτέρας, οὐκ ἂν δευτέρας, εἰ παρὰ
μικρὴν ὑστέρησεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι
καὶ βελτίους ἦσαν ἀπὸ [418] τῆς προτέρας γεγενη-
μένοι. Καὶ γὰρ τὸν πεπορνευκότα, ὃν πρότερον συν-
εκρότουν, καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν, τοῦτον ἐξέκοψαν
καὶ ἀφώρισαν παντελῶς. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπὼν·
Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ
ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιδαρῶ πάντας ὑμᾶς. Ἰκα-
νὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῇ ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων.
Καὶ προῖων πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνιττεται λέγων· Ἰδοὺ
γὰρ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατ-
αιργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν· ἀλλὰ ἀπολογίαν,
ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθη-
σιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν. Ἐν παντὶ συν-
εστήσατε ἑαυτοὺς ἀγροῦς εἶναι ἐν τῷ πράγματι.
Καὶ τὴν εὐλογίαν δὲ, ἣν ἐκέλευσε, μετὰ πολλῆς συν-
ήγαγον τῆς σπουδῆς· διὸ καὶ ἔλεγεν· Οἶδα γὰρ τὴν
προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι Μακε-
δόσιν, ὅτι Ἀχαῖα παρεσκεύασται ἀποπέρυσσι. Καὶ
τὸν Τίτον*, ὃν ἐπεμψε, μετὰ πάσης ἐδέξαντο τῆς
εὐνοίας. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δεικνύς πάλιν ἔλεγεν, ὅτι
Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς
ὑμᾶς, ἀναμνησχομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπα-
κοήν, ὥστε^β μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε
αὐτόν. Διὰ ταῦτα πάντα γράφει τὴν δευτέραν Ἐπι-
στολὴν. Καὶ γὰρ ἔχρην, ὥσπερ ἡνίκα ἡμάρτανον ἐν-
εκάλει, οὕτω διορθωθέντας ἀποδέξασθαι καὶ ἐπαινεῖ-
σαι. Διόπερ οὐδὲ καταφορικώτερα ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐπι-
στολὴ, ἀλλ' ὀλίγα τοῦ τέλους αὐτῆς μέρη. Καὶ γὰρ
ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐξ Ἰουδαίων μέγα φρονούντες,
καὶ Παῦλον διαβάλλοντες ὡς ἀλαζόνα καὶ οὐδενὸς
ἄξιον λόγου· διὸ καὶ ἔλεγον· Αἱ μὲν ἐπιστολαὶ βα-
ρεῖαι, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ
ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Ὁ δὲ ἔλεγον τοῦτο ἦν·
Ὅταν μὲν παρῇ, φησὶν, οὐδενὸς ἄξιος φαίνεται· τοῦτο
γὰρ ἔστιν, ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής·
ἀπειλῶν δὲ κομπάζει μεγάλα, δι' ὧν ἐπιστέλλει· τὸ
γὰρ, Αἱ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, τὸν σημαίνει. Καὶ
ἵνα δόξωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς σεμνοποιεῖν, ὑπεκρίνοντο
μὴ λαμβάνειν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ αἰνιττόμενος
ἔλεγεν· Ἰνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ
ἡμεῖς. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δύνα-
μιν ἔχοντας αὐτόθι, σφόδρα ἐπήφροντο. Διὸ καὶ ἰδιώτην
ἑαυτὸν καλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐκ αἰσχύνεται τούτῳ, οὐδὲ
μέγα τι κτῆμα, τοῦναντίον μὲν οὖν ἡγεῖται. Ἐπεὶ
οὖν εἰκὸς ἦν τινὰς ὑπὸ τούτων παραπειθεσθαι, πρό-

τερον αὐτοὺς ἐγκωμιάσας ὑπὲρ ὧν κατώρθωσαν, καὶ
τὴν ἀπόνοιαν ἐκείνων τὴν ἐπὶ τοῖς Ἰουδαίοις κατα-
βάλων, ἐπειδὴ παρὰ καιρὸν αὐτὰ τηρεῖν ἐφιλονεί-
κουν, τότε συμμέτρως καὶ τὴν ὑπὲρ τούτων ποιεῖται
ἐπίπληξιν. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῆς Ἐπιστολῆς, ὡς
ἂν τις ἐν κεφαλῇ καὶ παρατρέχων εἴποι, αὕτη μοι
εἶναι δοκεῖ. Δεῖ δὲ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου τῆς Ἐπιστολῆς
[419] ἀψασθαι λοιπὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰσῆλθαι αὐτοῦ
πρόσρρσιν εἰπεῖν, τίνος ἔνεκεν οὕτως ἤρξατο ἀπὸ
τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ. Τέως μὲντοι αὐτὴν τὴν
ἀρχὴν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, καὶ ζητῆσαι πῶς τὸν Τιμό-
θεον ἐνταῦθα ἑαυτῷ συντάττει. Πιῦλος γάρ, φησὶν,
ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ,
καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Καὶ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ
Ἐπιστολῇ ἐπηγγέλλετο αὐτὸν πέμπειν, καὶ παρήγ-
γελλε λέγων· Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα
ἀφρόδως^ε γένηται πρὸς ὑμᾶς· πῶς οὖν ἐνταῦθα
αὐτὸν ἑαυτῷ ἐν τῷ προοιμίῳ συντάττει; Παραγενό-
μενος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ διδασκάλου (Ἐπεμψα
γὰρ ὑμῖν Τιμόθεον, φησὶν, ὃς ὑμᾶς ἀναμνησεὶ τὰς
δόξας μου τὰς ἐν Χριστῷ), καὶ διορθώσας ἅπαντας,
ἐπανήλθε. Καὶ γὰρ πέμπων αὐτὸν ἔλεγε· Προπέμ-
ψατε αὐτόν ἐν εἰρήρῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέ-
χομαι γὰρ αὐτόν μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

β'. Ἐπεὶ οὖν ἀπέλαβε τὸν διδάσκαλον, καὶ τὰ ἐν
Ἀσίᾳ διορθώσας μετ' αὐτοῦ (Ἐπιμεινὼ γάρ, φησὶν,
ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Περτηκοστῆς), πάλιν εἰς Μα-
κεδονίαν διέβη, εἰκότως· αὐτὸν δὲ παρόντα ἑαυτῷ
συντάττει λοιπόν. Καὶ γὰρ τότε μὲν ἐξ Ἀσίας, νῦν
δὲ ἀπὸ Μακεδονίας ἐπιστέλλει. Συνέταξε δὲ αὐτόν,
ἐκείνόν τε σεμνότερον ταύτῃ ποιῶν, καὶ τὴν πολλὴν
ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνην ἐνδεικνύμενος· καὶ γὰρ
καταδεέστερος αὐτοῦ ἦν, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα συν-
άγει. Διὸ καὶ πανταχοῦ αὐτὸν ἑαυτῷ ἐξισάζει, νῦν μὲν
λέγων· Ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσε·
νῦν δὲ, Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς κατῷ·
ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀδελφὸν καλεῖ, διὰ πάντων αἰδέσιμον
αὐτὸν Κορινθίοις καθιστάς. Καὶ γὰρ ἦν παραγεγο-
νός, ὥσπερ ἔφην, αὐτόθι, καὶ πείραν τῆς αὐτοῦ
δεδικώς ἀρετῆς. Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐσῃ
ἐν Κορίνθῳ. Πάλιν αὐτοὺς Ἐκκλησίαν καλεῖ, συν-
άγων πάντας εἰς ἓν καὶ συνδέων. Οὐ γὰρ ἂν γένοιτο
Ἐκκλησία μία, διεσπασμένων τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ
κατ' ἄλλῃων ἐστώτων. Σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς
οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. Ἀμα καὶ τιμὰ Κοριν-
θίους, διὰ τῆς τούτων Ἐπιστολῆς πάντας προσαγο-
ρεύων, καὶ ὁλόκληρον συνάγει τὸ ἔθνος. Ἀγίους δὲ
καλεῖ, δεικνύς ὅτι εἰ τις ἀκάθαρτος, ἐκτός ἐστι τῆς
προσηγορίας ταύτης. Διὰ τί δὲ τῇ μητροπόλει γρά-
φων, πᾶσι δι' αὐτῆς ἐπιστέλλει, οὐ πανταχοῦ τοῦτο
ποιῶν; Θεσσαλονικεῦσι γοῦν ἐπιστέλλων οὐ δῆπου
καὶ Μακεδόσιν ἐπέστελλε· καὶ Ἐφεσίοις γράφων,
ὁμοίως οὐ περιέλαβε τὴν Ἀσίαν ἅπασαν· καὶ ἡ πρὸς
Ῥωμαίους δὲ Ἐπιστολὴ, οὐχὶ καὶ τοῖς τὴν Ἰταλίαν
οἰκοῦσιν ἐστὶν ἐπεστάλμένη. Ἀλλ' ἐνταῦθα αὐτὸ ποιεῖ,
καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ μίᾳ πόλει,
καὶ δύο καὶ τρισὶν, ἀλλὰ τοῖς πανταχοῦ διεσπαρμένοις

* Ms. A et marg. Savil., Τίτον. Editi, male, Τιμόθεον.

^β Sic ms. Editi, cum Bibl., ὡς.

^ε Ms, ἄφροδος, non male.

ἐπιστέλλει, λέγων· Παῦλος ἀπόστολος [420] οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιλαίας, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Καὶ Ἑβραίοις δὲ μὴν ἅπασιν ἔγραψεν Ἐπιστολὴν, οὐδὲ τοὺτους διελὼν κατὰ πόλεις. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ αἴτιον; Ἐμοὶ δοκεῖ τὸ κοινὰ τὰ νοσήματα εἶναι ἐνταῦθα· διὸ καὶ κοινήν ποιεῖται τὴν Ἐπιστολὴν, ἐπειδὴ καὶ κοινῆς ἔδοντο τῆς διορθώσεως. Καὶ γὰρ Γαλάται πάντες ἐνόουν, καὶ Ἑβραῖοι οἶμαι δὲ καὶ οὗτοι. Συναγαγόν τοῖνον ἅπαν τὸ ἔθνος, καὶ προσειπὼν αὐτοὺς, ὡς πάντας αὐτῷ προσαγορεύειν νόμος ἦν· Χάρις γὰρ ὑμῖν καὶ εἰρήνη, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀκουσον πῶς καταλλήλως ἀρχεται τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει· Ἐὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως. Καὶ τοῦ τοῦτο κατὰλληλον τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει, φησί; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν. Σκόπει δέ· Ἐλύπει λίαν αὐτοὺς καὶ ἐθορύβει τὸ μὴ παραγενέσθαι ἐκεῖτὸν Ἀπόστολον, καὶ ταῦτα ἐπαγγεγνόμενον, ἀλλὰ τὸν ἅπαντα ἐν Μακεδονίᾳ ἀναλῶσαι χρόνον, καὶ δοκεῖν αὐτῶν ἐτέρους προτετιμηκέναι. Διὰ τοῦτο πρὸς τοῦτο ἰστάμενος τὸ θορυβοῦν, λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ παρεγένετο· οὐ μὴν ἐξ εὐθείας αὐτὴν τίθουσιν, οὐδὲ λέγει, ὅτι οἶδα μὲν ὑποσχόμενος ἦσεν, ἐπειδὴ δὲ διὰ τὰς θλίψεις ἐνεποδίσθη, σύγγνωτε, καὶ μὴ καταγινώτε τινα ὑπεροφίαν ἢ ῥαθυμίαν ἡμῶν· ἀλλ' ἐτέρως αὐτὸ καὶ μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἀξιοπιστότερον κατασκευάζει, ἐπαίρων τῇ παραμυθίᾳ τὸ πρᾶγμα, ἵνα μὴδὲ ἐρωτῶσι λοιπὸν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὑστέρησε. Καὶ ταυτὸν ποιεῖ, ὅλον εἰ τις ἐπαγγεγνόμενος ἐλθεῖν πρὸς τινα ποθοῦμενον, εἶτα μετὰ μυρίους κινδύνους ἐλθὼν λέγοι· Δόξα σοι, ὁ Θεός, ὅτι μοι τὸ ποθοῦμενον ἔδωξας πρόσωπον· εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅλον με κινδύνων ἀπήλλαξας. Ἡ γὰρ δοξολογία αὕτη ἀπολογία γίνεταί τῳ μέλλοντι ἔγκλειν, καὶ οὐδὲ ἀφήσει μέμψασθαι τῇ μελλήσει. Ἐρυθρίῃ γὰρ τὸν ἐπὶ τῇ τῶν τοσούτων ἀπαλλαγῇ κακῶν εὐχαριστοῦντα τῷ Θεῷ εἰς δικαστήριον ἔλκειν, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖν τῆς βραδύτητος. Διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἀρχεται· Ἐὐλογητὸς ὁ Θεός τῶν οἰκτιρῶν· μεγάλων κινδύνων ἐντεῦθεν ἐπαγωγὴν τε καὶ ἀπαλλαγὴν αἰνιττόμενος. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Δαυὶδ οὐχ ὁμοίως αὐτὸν πανταχοῦ καλεῖ, οὐδὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὅταν μὲν περὶ πολέμου διαλέγεται καὶ νίκης, Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, φησὶ, Κύριος ὑπερασπιστὴς μου· ὅταν δὲ περὶ θλίψεως ἀπαλλαγῆς καὶ τοῦ ζῆφου τοῦ κατεσχρηκότος αὐτὸν, Κύριος φωτισμὸς [421] μου καὶ Σωτήρ μου· καὶ νῦν μὲν ἀπὸ φιλάνθρωπίας, νῦν δὲ ἀπὸ δικαιοσύνης, νῦν δὲ ἀπὸ κρίσεως ἀδεάστου αὐτὸν ὀνομάζει καταλλήλως τοῖς ὑποκειμένοις καιροῖς. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ἀρχόμενος, ἀπὸ φιλάνθρωπίας αὐτὸν καλεῖ, Ὁ Θεός τῶν οἰκτιρῶν, λέγων· τουτέστιν, ὁ οἰκτιρμούς τοσούτους ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν.

γ'. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἴδιον Θεοῦ καὶ ἐξαίρετον,

καὶ τῇ φύσει συγκεκληρωμένον, τὸ οὕτως ἐλεεῖν. Διὰ τοῦτο Θεὸν οἰκτιρῶν καλεῖ. Σὺ δέ μοι σκόπει κἀντεῦθεν τὴν ταπεινοφροσύνην Παύλου· ὑπὲρ γὰρ τοῦ κηρύγματος κινδυνεύων, οὐ φησὶ διὰ τὴν ἀξίαν σώζεσθαι, ἀλλὰ διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον σαφέστερόν φησι, νῦν δὲ ἐπάγει λέγων· Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει. Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλίβεσθαι, ἀλλ', Ὁ ἐν τῷ θλίβεσθαι παρακαλῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσι, καὶ τῶν θλιβομένων αὔξει τὴν ὑπομονήν· Ἡ γὰρ θλίψις, φησὶν, ὑπομονὴν κατεργάζεται. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν· Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἐλασάς με ἐμπεσεῖν εἰς θλίψιν, οὐδ' ὅτι Παρήγαγες ταχέως τὴν θλίψιν, ἀλλ' ὅτι Μενούσης αὐτῆς ἐπλάτυνάς με, τουτέστι, πολλὴν τὴν εὐρυχωρίαν καὶ τὴν ἀνεσιν παρέσχες· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν παίδων τῶν τριῶν γέγονεν. Οὕτε γὰρ ἐκώλυσε αὐτοὺς ἐμπεσεῖν, οὕτε ἐμπεσόντων, τὴν φλόγα ἐσβεσεν, ἀλλὰ καιομένης τῆς καμίνου, τὴν εὐρυχωρίαν παρέσχε.

Τοῦτο καὶ αἰ ποιεῖν εἶπεν ὁ Θεός· ὅπερ αἰνιττόμενος καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει. Καὶ ἕτερον δέ τι διὰ τούτων δείκνυσι. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ διηνεκῶς τοῦτο ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ νῦν μὲν παρακαλεῖ, νῦν δὲ ἀφήσιν, ἀλλ' αἰ καὶ διαπαντὸς τοῦτο ἐργάζεται. Διὸ εἶπεν, Ὁ παρακαλῶν, οὐχ, Ὁ παρακάλεις, καὶ, Ἐν πάσῃ θλίψει, οὐκ, Ἐν τῇδε καὶ τῇδε, ἀλλ', Ἐν πάσῃ· εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἶδες πῶς προανακρούεται τὴν ἀπολογίαν, καὶ μεγάλης θλίψεως ὑπόνοιαν παρέχει τῷ ἀκρατῇ; Καὶ δι' αὐτῶν πάλιν μετριάξει τούτων λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ οἰκτιρμὸς οὕτως ἐγένετο, οὐ διὰ τὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὀφελιθῆναι ὀφειλοντας. Διὰ τοῦτο γὰρ παρεκάλεσεν ἡμᾶς, φησὶν, ἵνα ἡμεῖς ἀλλήλους παρακαλώμεν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα δείκνυσι τῶν ἀποστόλων, ἐμφανίζοντες παρακληθεῖς καὶ ἀναπνεύσας, οὐκ ἀναπίπτει καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ' εἰς τὸ ἐτέρους ἀλείφειν πρόεισι καὶ νευροῦν καὶ διεγείρειν. Τινὲς δὲ αὐτὸν καὶ [422] τοῦτο λέγειν φασὶν, ὅτι Ἡ παράκλησις ἡμῶν καὶ ἄλλων παράκλησις ἐστὶ. Δοκεῖ δέ μοι καὶ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους τοὺς εἰκῇ καυχώμενους, καὶ οἰκοὶ καθημένους καὶ τρυφῶντας, ἀποτείνεσθαι διὰ τοῦ προσιμίου. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν αἰνιγματωδῶς, καὶ ὡς ἐν παρέργῳ· τὸ δὲ προηγούμενον τοῦτο ἦν, ἀπολογησάσθαι ὑπὲρ τῆς μελλήσεως. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο παρακαλούμεθα, ἵνα καὶ ἄλλους παρακαλῶμεν, μὴ ἔγκλητες ὡς μὴ παραγενομένους. Εἰς γὰρ τοῦτο ἅπας ἡμῖν ὁ χρόνος ἐτερίβετο, εἰς τὰς ἐπιβουλὰς, εἰς τὰς ἐπαγωγὰς, εἰς τὸ διαλύσαι τὰ ἐπιόντα δεινὰ. Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ κατήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Ἵνα γὰρ μὴ καταβάλλῃ τοὺς μαθητὰς τῷ σφόδρα ἐπαίρειν τὰς συμφορὰς, δείκνυσι πάλιν πολλὴν τὴν περιουσίαν καὶ τῆς παρακλήσεως οὖσαν, καὶ ἀνίστησιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, οὐ ταύτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναμνήσασθαι.

cum sunt omnes fratres, *Ecclesiis Galatiae* : Gratia vobis et pax (Gal. 1. 1. 3). Quin ad Hebræos quoque unam generatim epistolam scripsit, nec eos per civitates distinxit. Quanam igitur huiusce rei causa est? Mea quidem sententia, quod communes hic morbi essent; ideo communem quoque epistolam facit, quia communi correctione indigebant. Etenim Galatæ omnes morbo laborabant et Hebræi, atque, ut mea opinio fert, hi quoque. Quamobrem cum universam nationem congregasset, atque eos, ut reliquos omnes consueverat, salutasset; Gratia enim et pax, inquit, a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo; audi jam quomodo accommodate ad institutum argumentum exordiar. *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis.* Quonam autem modo, inquires, hoc præsentī argumento congruit? Maxime sane: sic enim expende: magna hoc eos molestia et perturbatione afficiebat, quod apostolus illac minime profectus fuisset, cum id se facturum spopondisset, verum universum tempus in Macedonia consumpsisset, aliosque ipsis anteferre videretur. Quare ut hanc perturbationem comprimat, causam exponit, ob quam minime ad eos perrexerit. Nec tamen recta eam ponit, nec ait, Scio quidem quod pollicitus sum me ad vos venturum, sed, quia calamitates mihi impedimento fuere, ignoscite, quæso, nec me superbiæ cujusdam aut negligentiae condemnate: verum alia ratione ac magnificentius atque ad fidem faciendam accommodatius hoc idem efficit, rem per consolationem amplificans: quo deinceps ipsi non sciscitentur cur ad eos venire cunctatus sit. Ac perinde facit, ut si quis, cum se ad aliquem, quem carum habeat, venturum esse recepisset, ac postea innumeris periculis perfunctus veniat, ac dicat: Gloria tibi sit, Deus, quod faciem mihi caram ac desideratam ostendisti: benedictus Deus, quibus periculis me liberasti! Siquidem hujusmodi divinæ gloriæ prædicatio purgationis vice apud eum est, qui expostulaturus fuerat, nec eum de cunctatione ac mora conqueri permittit. Erubescit enim eum, qui ob tot ac tanta mala ex quibus ereptus est Deo gratias agit, in jus vocare, poenasque tarditatis ab eo expetere. Ideo sic auspicatur, *Benedictus Deus misericordiarum.* Quibus verbis hoc subindicat, se ipsius ope ex ingentibus periculis eductum ac liberatum fuisse. Quandoquidem David non ubique eodem modo, nec ab iisdem rebus ipsum appellat; verum cum de bello ac victoria verba facit, *Diligam te, Domine, virtus mea*, inquit, *Dominus protector meus* (Psal. 17. 1): cum autem de calamitate, qua liberatus est, ac de animi caligine, quæ ipsum circumdabat, *Dominus illuminatio mea et salus mea* (Psal. 26. 1): atque nunc a benignitate et clementia, nunc a iustitia, nunc ab incorrupto iudicio, prout illa, in quibus versabatur, tempora postulabant, cognomentum ipsi tribuit. Ad eundem itaque modum hoc loco Paulus incipiens a benignitate et clementia ipsum appellat, *Deus misericordiarum*, inquit, hoc est, qui tantæ miserationis specimen

edidit, ut nos ex ipsis mortis portis eduxerit.

3. *Pauli humilitas.* Hoc enim maxime Deo proprium ac peculiare est ipsiusque naturæ insitum, nimirum ad hunc modum misereri. Ideo misericordiarum Deum ipsum vocat. Atque hinc quoque Pauli humilitatem velim consideres. Nam quamvis evangelicæ prædicationis causa periclitaretur, non tamen merito suo, sed per Dei miserationes solutem consequutum se esse ait. Verum hoc quidem apertius postea dixit; nunc autem hæc verba subiungit: *Qui consolatur nos in omni tribulatione.* Non dixit, *Qui non sinit nos calamitate affici*, sed, *Qui in calamitate nos consolatur.* Nam hoc tum Dei potentiam declarat, tum eorum, qui calamitatibus premuntur, patientiam augeat: *Tribulatio enim, inquit, patientiam operatur* (Rom. 5. 3). Id quod propheta quoque his verbis indicabat: *In tribulatione dilatasti me* (Psal. 4. 2). Non dixit, Non passus es me in tribulationem labi, aut, Tribulationem confestim submovisti, sed, Ea manente dilatasti me: hoc est, ingentem cordis latitudinem et voluptatem mihi attulisti. Id quod etiam in tribus pueris contigit. Neque enim, quo minus in fornacem inciderent, prohibuit, nec cum incidissent, flammam extinxit, verum flagrante fornace latitudinem ipsis præbuit.

Deus semper consolatur. — Hoc autem Deus perpetuo facere consuevit: quod etiam Paulus subindicabat, cum diceret: *Qui consolatur nos in omni tribulatione.* Quin aliud quoque his verbis demonstrat. Quidnam tandem istud? Nempe quod non semel aut iterum, sed semper hoc faciat. Neque enim nunc consolatur, nunc rursus deserit, sed semper ac perpetuo hoc agit. Ob idque dixit, *Qui consolatur*, non, *Qui consolatus est*; et, *In omni tribulatione*, non in hac atque illa, sed, *In omni*; ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem, qua consolamur et ipsi a Deo. Videsne quomodo excusationem præstruat, dum magnas cujusdam afflictionis suspicionem auditori præbet? Atque etiam per hæc ipsa verba modestiam præ se fert, cum ait hauc quoque ipsam miserationem, non ob ipsorum meritum ac dignitatem, sed propter eos, qui ab ipsis adjuvandi erant, contigisse. Ob id enim, inquit, nos consolatus est, ut nos mutuam consolationem alii aliis adhibeamus. Atque hinc quoque apostolorum dignitatem declarat, dum hoc indicat, quod posteaquam solatio affectus ac recreatus fuit, non sicut nos aspinum se atque ignavum præbeat, verum ad cohortandos atque confirmandos et excitandos alios progrediatur. Sunt etiam qui hunc locum sic exponant, ac si Apostolus dicat: Consolatio nostra aliorum quoque consolatio est. Quin mihi etiam ipse in falsos apostolos, qui incassum se jactabant, domique desidebant ac deliciis operam dabant, per huiusmodi procœmium inveli videtur; verum obscure, ac velut obiter. Cæterum præcipue id agebat, ut cunctationis ac negligentiae notam a se depelleret. Nam si propterea consolatione affici-mur, ut aliis quoque consolationem afferamus,

crimini ne vertite, quod ad vos non accesserimus : si quidem nobis omne tempus in insidiis et invasionibus, depellendisque ingruentibus periculis terebatur. 5. *Quoniam sicut abundant Christi passiones in nobis, ita etiam per Christum abundat consolatio nostra.* Etenim ne discipulorum animos calamitates suas nimium exaggerando consterneret, ostendit rursum ingentem quoque consolationis copiam esse : sicque animos eorum erigit. Neque hac tantum ratione, sed etiam, quod eos Christi submoneat, ipsiusque passiones esse asserat : atque ante consolationem ab ipsis quoque calamitatibus consolationem inducit. Quid enim suavius ac jucundius, quam me Christi socium effici, atque ipsius causa hæc perpeti? Quid cum hac consolatione comparandum? Nec vero hinc tantum, sed aliunde quoque eorum, qui calamitatibus conflictantur, animos attollit. Unde tandem aliunde? Hinc nempe, quod ait, *Abundant.* Non enim dixit, *Quemadmodum* Christi passiones nobis ingruunt, sed, *Sicut abundant.* Quibus verbis illud ostendit, quod non modo illius cruciatus, sed his quoque plures perferant. Non enim, inquit, ea tantummodo, quæ ipse passus est, pertulimus, verum his etiam ampliora. Sic enim considera : vexatus est, persecutionem passus est Christus, flagris cæsus est, mortuus est. At nos, inquit, his plura patimur : quod quidem vel solum ad consolationem satis esse queat. Nec quisquam hunc sermonem arrogantæ ac temeritatis damnet : nam et alio loco ait : *Nunc gaudeo in passionibus meis, atque adimpleo ea quæ desunt passionibus Christi in carne mea (Coloss. 1. 4).* At neutrum horum temeritatis ullius et arrogantæ est. Sicut enim discipuli majora, quam ipse, miracula fecerunt; *Qui enim credit in me,* inquit, *majora his faciet (Joan. 14. 12);* totum autem ipsi adscribitur, qui in ipsis operabatur : sic etiam plura, quam ipse, perpassi sunt ; at universum hoc rursus ipsi adscribi debet, qui eos consolabatur, atque ita comparabat, ut ingruentia mala forti animo perferrent.

4. Unde etiam Paulus, quam excelsæ loquutus esset, agnoscens, vide quomodo hoc rursus his verbis mitiget, *Ita et per Christum abundat consolatio nostra;* totum hoc acceptum illi referens, atque ipsius benignitatem prædicans. Non enim, inquit, quanta calamitate, tanta quoque consolatione afficimur, sed multo majore. Neque enim dixit, *Consolatio calamitates æquat,* sed, *Abundat consolatio;* ita ut certaminum tempus, aliarum rursus coronarum tempus sit. Quid enim, quæso, tam amplum ac præclarum, quam ob Christum flagris cædi, et cum Deo colloqui, omnibusque robore præstare, ac persecutores vincere, neque ab universo terrarum orbe subigi et expugnari posse, atque ejusmodi bona hinc expectare, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? quid tam egregium, quam pietatis causa premi, atque ianueris Dei consolationibus frui, ac tot tantisque peccatis liberari, et Spiritu sancto et sanctitate atque justitia donari, nec quemquam metuere ac perhorrescere, atque in ipsismet pericu-

lis quovis splendidiorem videri? Ne igitur in tentationibus animo dejiciamur. Nemo enim deliciis studens et dormiens ac languens, cum Christo societatem habet; nemo eorum, qui molliter ac remisse vivunt : verum is deum illi vicinus est, qui in calamitate ac tentatione versatur, atque arcum vitæ iter tenet. Nam ipse quoque hac via incessit : eamque ob causam dicebat, *Filius hominis non habet ubi caput reclinet (Matth. 8. 20).*

In calamitatibus quomodo agendum. — Proinde ne animo discrucieris, cum calamitate premeris, animadvertens cui communicas, et quoniam modo per tentationes scelerum maculas eluas, quantumque inde fructum referas. Nihil enim aliud grave atque acerbum est, quam in Dei offensionem incurrere. Hæc sublato, non afflictio, non insidiæ, non aliud quidquam prudentem animam molestia afficere queat. Quin potius, quemadmodum si exiguum scintillam in magnum pelagus injicias, eam protinus exstinxeris : eodem modo molestia omnis, quamlibet ingens, si in animum bene sibi conscium inciderit, confestim perit et evanescit. Ideo Paulus etiam semper gaudebat, quandoquidem in iis rebus, quæ divinæ voluntati consentaneæ erant, fidem animum gerebat; ac tot mala ne quidem sentiebat, verum quamvis, ut homo, dolore tangeretur, non tamen animo concidebat. Sic patriarcha quoque ille in gaudio versabatur, tametsi gravia multa sustineret. Sic enim perpende : patria excidit, longas ac molestas peregrinationes subiit; atque, cum in alienam regionem venisset, ne pedis quidem vestigium habebat. Hinc rursus cum famem exceperit, ac solum vertere coegit; famem rursus uxoris ereptio sequuta est, ac mortis metus et sterilitas et bellum et pericula et insidiæ, ac denique, quod ærumnarum caput erat, unigeniti et cari filii maceratio, illa, inquam, acerbissimum atque immedicabilem dolorem afferens. Neque enim existimes, quoniam prompto ac libenti animo Deo paruit, idcirco citra ultimum doloris sensum illa omnia pertulisse. Nam etiam si millies justus fuisset, ut revera erat, tamen homo erat, eaque quæ natura fert, patiebatur. At ipsum tamen nihil horum percudit; sed fortis athletæ instar constitit, atque in uno quoque horum victoriam adeptus est. Ad eundem modum beatus quoque Paulus, cum frequentes afflictiones quolibet die in se irruentes perspiceret, haud secus ac si in medio paradiso degeret, ita gaudebat et exultabat. Ut igitur is, qui hujusmodi gaudio fruitur, a mœrore arripi non potest : sic qui illud minime amplexus est, a quibusvis arripi et expugnari potest : ac perinde ei accidit, ut ei qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levissimo ictu sauciatur; cum contra is qui probe undique armatus est, ingruentia omnia tela propulset. Etenim quibusvis armis firmior ac valentior est voluptas ea, quæ secundum Deum percipitur : nec quidquam est, quod hujusmodi virum in tristitiam ac mœrorem conjicere queat, verum omnia forti ac generoso animo perfert. Quid enim igne gravius? quid perpetuis cruciatibus acerbius? Nam ut etiam opes et liberos, ac

τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτοῦ εἰπεῖν εἶναι τὰ παθήματα· καὶ πρὸ τῆς παρακλήσεως ἀπ' αὐτῶν τῶν θλιψέων τὴν παραμυθίαν εἰσάγει. Τί γὰρ ἥδιον τοῦ τῷ Χριστῷ με γίνεσθαι κοινωνόν, καὶ δι' αὐτὸν ταῦτα πάσχειν; τί ταύτης ἰσον τῆς παρακλήσεως; Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει τὰ φρονήματα τῶν θλιδομένων. Πόθεν ἐτέρωθεν; Ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι *Περισσεύει*. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καθὼς ἔπεισιν ἡμῖν τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, *Καθὼς περισσεύει*· δεικνύς ὅτι οὐ μόνον τὰ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ πλεόνα τούτων ὑπομένουσι πάθη. Οὐ γὰρ ὅσα ἔπαθε, φησὶν, ἐπάθομεν πάθη; ἀλλὰ καὶ περισσά. Σκόπει δέ· Ἠλάθη, ἐδιώχθη ὁ Χριστὸς, ἐμαστιγώθη, ἀπέθανεν. Ἀλλ' ἡμεῖς πλέον τούτων, φησὶν· ὅπερ καὶ μόνον ἱκανὸν εἰς παραμυθίαν ἀρκέσειε. Ἀλλὰ μηδεὶς τόλμαν καταγινωσκέτω τοῦ λόγου· καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχού φησι· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου, καὶ ἀντανακλιρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλιψέων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου*. Ἀλλ' οὐδέτερον τόλμης οὐδὲ ἀπονοίας τινός. Καθάπερ γὰρ μερίζον αὐτοῦ εἰργάσαντο σημεῖα (*Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς ἐμέ, μερίζονα τούτων ποιήσει*), τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ γίνεται τοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτοῖς· οὕτω καὶ πλεόνα αὐτοῦ ἔπαθον· τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ· πάλιν ἐστὶ τοῦ παρακαλοῦντος αὐτοῦς, καὶ παοασκευάζοντος φέρειν τὰ συμπίπτοντα δεινά.

δ'. Διὸ δὴ καὶ ὁ Παῦλος αἰσθόμενος ἤλικον ἐφθέγγετο, ὅρα πῶς αὐτὸ συστέλλει πάλιν λέγων· *Οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· καὶ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθεῖς, καὶ ἀνακηρύττων αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν τὴν φιланθρωπίαν. Οὐ γὰρ ὅσον θλιδόμεθα, τοσοῦτον παρακαλούμεθα, φησὶν, ἀλλὰ πολλῷ πλέον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀντιρρόπος ἡ παράκλησις τῶν παθημάτων, [423] ἀλλὰ, *Περισσεύει ἡ παράκλησις*· ὥς τὸν καιρὸν τῶν ἀγώνων, ἐτέρων στεφάνων πάλιν εἶναι καιρόν. Τί γὰρ ἰσον, εἰπέ μοι, τοῦ διὰ τὸν Χριστὸν μαστίζεσθαι, καὶ Θεῷ διαλέγεσθαι, καὶ πάντων εἶναι δυνατότερον, καὶ τῶν ἐλαυνόντων περιγίνεσθαι, καὶ τῇ οἰκουμένη ἀχείρωτον εἶναι, καὶ τοιαῦτα προσδοκᾶν ἐντεῦθεν ἀγαθὰ, ἃ μήτε ὀφθαλμὸς εἶδε, μήτε οὖς ἤκουσε, μήτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέδω; τί δὲ ἰσον τοῦ θλιδεσθαι δι' εὐσέβειαν, καὶ μυρίων ἀπολαύειν παρὰ τοῦ Θεοῦ παρακλήσεων, καὶ ἁμαρτημάτων ἀπηλλάχθαι τοσοῦτων, καὶ Πνεύματος καταξιούσθαι καὶ ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, καὶ μηδὲνα δεδοικέναι καὶ τρέμειν, καὶ πάντων λαμπρότερον φαίνεσθαι ἐν αὐτῷ τῷ κινδυνεύειν; Μὴ δὴ καταπίπτωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς. Οὐδεὶς γὰρ κοινωνεῖ τῷ Χριστῷ τρυφῶν καὶ καθεύδων καὶ ἀναπύπτων, οὐδεὶς τῶν τὸν ὑγρὸν τοῦτον καὶ διαλελυμένον ζώντων βίον· ἀλλ' ὁ ἐν θλίψει καὶ πειρασμῷ, οὗτος ἐγγὺς ἕστηκεν ἐκείνου, ὁ τὴν στενὴν ὁδεύων ὁδόν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ταύτην ἐβάδιζε· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν*.

Μὴ τοίνυν ἄλγει θλιδόμενος, ἐννοῶν τίνι κοινωνεῖς, καὶ πῶς ἐκκαθαίρῃ διὰ τῶν πειρασμῶν, καὶ

ὅσα κερδαίνεις. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἀνιάρδον, ἀλλ' ἡ τὸ τῷ Θεῷ προσκρούειν. Τούτου δὲ οὐκ ὄντος, οὐ θλίψεις, οὐκ ἐπιβουλαί, οὐκ ἄλλο οὐδὲν δυνατόν λυπησάι τὴν εὐφρονουσαν ψυχὴν· ἀλλὰ καθάπερ σπιγθῆρα μικρὸν εἰς ἄβυσσον πολλὴν ἐμβαλὼν εὐθέως κατέβησας· οὕτω καὶ ἀθυμίας ἀπάσης ὑπερβολὴ εἰς συνειδὸς ἐμπεσοῦσα ἀγαθὸν ἀπόλλυται καὶ ἀφανίζεται ῥαδίως. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔχειρεν αἰετ, ἐπειδὴ ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν ἐθάρρει, καὶ οὐδὲ ἀίσθησιν τῶν τοσοῦτων κακῶν ἐλάμβανεν· ἀλλ' ἤλγει μὲν ὡς ἄνθρωπος, οὐ μὴν κατέπιπτεν. Οὕτω καὶ ὁ πατριάρχης ἐκείνος ἐν ἡδονῇ ἦν, πολλὰ παθὼν ὀδυνηρά. Σκόπει δέ· Πατρίδος ἐξέπεσεν, ὁδοπορίας ὑπέστη μακρὰς καὶ χαλεπὰς, ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας ἐλθὼν οὐδὲ βῆμα εἶχε ποδός. Ἐντεῦθεν πάλιν λιμὸς αὐτὸν διεδέξατο καὶ μετανάστην ἐποίησε, καὶ τὸν λιμὸν δεχέται πάλιν ἀρπαγὴ γυναικὸς, καὶ θανάτου φόβος καὶ ἀπαιδία καὶ πόλεμος καὶ κίνδυνος καὶ ἐπιβουλαί, καὶ τὸ τελευταῖον ὁ καλοφῶν τῶν ἀθλῶν, ἡ τοῦ μονογενοῦς καὶ γνησίου παιδὸς σφαγὴ, ἡ ὀδυνηρὰ ἐκείνη καὶ ἀνήκεστος. Μὴ δὴ γὰρ, ἐπειδὴ εὐκόλως ὑπήκουσε, νομίσης αὐτὸν καὶ ἀπαθῶς πάντα ἐκαῖνα ὑφειστήκειναι. Εἰ γὰρ καὶ μυριάκις δίκαιος ἦν, ὥσπερ οὖν καὶ ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν, καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔπασχεν. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτὸν τούτων κατέβαλεν, [424] ἀλλ' εἰσῆκε καθάπερ ἀθλητῆς γενναῖος, καὶ στεφανίτης ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἀνακηρυττόμενος. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος νιφάδας πειρασμῶν ὁρῶν καθ' ἐκάστην ἐπιούσας ἤμεραν, ὡς ἐν μέσῳ παραδείσῳ τρυφῶν, οὕτως ἔχειρε καὶ ἡγάλλετο. Ὅσπερ οὖν ὁ ταύτην χαίρων τὴν χαρὰν οὐκ ἐστὶν ἀλώσιμος ἀθυμίας, οὕτως ὁ μὴ ταύτην ἐλόμενος πᾶσιν ἐστὶν εὐχείρωτος, καὶ πάσχει ταυτὴν, οἷον εἰ τις ὄπλα ἔχων σαθρά, καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης τιτρώσκειτο πληγῆς. Ἀλλ' οὐχ ὁ καλῶς πάντοθεν περιπεφραγμένος, ἀλλ' ἅπαν ἀκόντιον ἐπὶ διακρούεται. Καὶ γὰρ ὄπλου παντὸς ἰσχυρότερον ἡ κατὰ Θεὸν ἡδονή· καὶ οὐδὲν τὸν τοιοῦτον ποιῆσαι κατηφῇ καὶ σκυθρωπὸν δύναται· ἂν, ἀλλὰ πάντα φέρει γενναῖως. Τί γὰρ πυρὸς χεῖρον; τί βασάνων διγνεκῶν ὀδυνηρότερον; Κἂν γὰρ μυρία τις ἀπολέσῃ κτήματα, κἂν παῖδας, κἂν οἰτιῶν, τοῦτο πάντων τυραννικώτερον εἰς ὀδύνης λόγον ἐστὶ. *Δέρμα γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ δέρματος, καὶ παντὶ ὅσα ὑπάρχει ἀνθρώπῳ, δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ*. Καὶ οὐδὲν ἂν γένοιτο ὀδυῶν χαλεπώτερον. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ τῇ ἀκοῇ ἀφόρητα, ταῦτα φορητὰ καὶ ποθεῖν διὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἡδονὴν γίνεται. Κἂν ἀγάγῃς τὸν μάρτυρα ἐπὶ ἐμπνέοντα μικρὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἢ ἀπὸ τῶν τηγάνων, τοσαύτην εὐρήσεις τὴν ἀποκειμένην ἂ αὐτῷ χαρὰν, ὅσην οὐδὲ εἰπεῖν ἐνι. Καὶ τί πάθω, φησὶν, ὅτι μαρτυρίῳ καιρὸς οὐ πάρεστι νῦν; Τί φῆς; οὐ πάρεστι μαρτυρίου καιρὸς; Οὐδέποτε μὲν οὖν οὗτος ἄπεστιν, ἀλλ' αἰετ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων, ἐὰν νήφωμεν. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἐπὶ ξύλου κρέμασθαι μόνον, τοῦτο ποιεῖ μάρτυρα· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, ἐκτός τῶν στεφάνων τούτων

* Sic mss. Editi vero, κειμένην.

ὁ Ἰωδ ἦν. Οὕτε γὰρ δικαστηρίῳ παρέστη, οὕτε δικαστοῦ φωνῆς ἤκουσεν, οὐ δὴμιον εἶδεν· οὐ γὰρ ἀνηρημένος ἐπὶ ξύλου καὶ μετέωρος ὢν, κατεβαίνετο τὰς πλευράς· ἀλλ' ὁμῶς πολλῶν μαρτύρων χαλεπώτερα ἔπαθε, καὶ αἱ φωναὶ τῶν ἐπαλλήλων ἀγγέλων ἐκείνων πάσης πληγῆς δριμύτερον ἐπληττον καὶ ἐκέντων πάντοθεν αὐτὸν, καὶ μυρίων δημίων πικρότερον τῶν σκολήκων ἐκείνων τὰ στόματα πάντοθεν αὐτὸν κατήσθιε.

ε'. Τίνος οὖν οὐκ ἂν ἀντάξιός μάρτυρος οὗτος; Μυρίων μὲν οὖν. Καὶ γὰρ διὰ πάντων καὶ ἐπάλαιε καὶ ἐστεφανούτο, διὰ χρημάτων, διὰ παίδων, διὰ σώματος, διὰ γυναικὸς, διὰ φίλων, δι' ἐχθρῶν, δι' οἰκετῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνέπτυν· διὰ λιμοῦ, δι' ἐναιράτων, δι' ὀδυμῶν, διὰ δούσεως. Διὰ δὲ τοῦτο ἔφην, ὅτι οὐχ ἑνὸς καὶ δύο καὶ τριῶν, ἀλλὰ μυρίων ἀντάξιός ἂν εἴη μαρτύρων. Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ ὁ χρόνος πολλὴν δίδωσιν αὐτοῦ τοῖς στεφάνοις προσθήκην· οἷον τὸ πρὸ τοῦ νόμου, [425] πρὸ τῆς χάριτος ταῦτα παθεῖν, καὶ μῆνας πολλοὺς, καὶ πάντα μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ τὸ πάντα ὁμοῦ ἐπιθέσθαι αὐτῷ τὰ δεινὰ· καίτοι καὶ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον αὐτῶν ἀφόρητον, καὶ τὸ δοκοῦν φορητότερον εἶναι, ἢ τῶν χρημάτων ζημία. Πολλοὶ γοῦν πληγὰς μὲν ἤνεγκαν, ζημίαν δὲ χρημάτων οὐκ ἤνεγκαν, ἀλλὰ καὶ μαστίζεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν εἶδον*, καὶ μυρία πάσχειν δεινὰ μᾶλλον ἢ ἐκείνων τι προσέσθαι· καὶ μείζων αὐτοῖς ἐφάνη ἢ πληγὴ αὕτη, ἢ τῆς ζημίας τῶν χρημάτων. Ὡστε καὶ οὗτος ἕτερος πάλιν μαρτυρίου τρόπος τῷ φέροντι γενναίως τὴν τούτων ἀπώλειαν. Καὶ πῶς ὁσομὲν γενναίως, φησίν; Ὅταν μάθῃς ὅτι πλείονα κερδανεῖς ὢν ἀπώλεσας δι' ἑνὸς ῥήματος τοῦ τῆς εὐχαριστίας. Ἄν γὰρ ἀκούσαντες τὴν ἀπώλειαν μὴ ταραχθῶμεν, ἀλλ' εἰπωμεν, Εὐλογητὸς ὁ Θεός· πολλῷ πλείονα πλοῦτον εὐρήκαμεν. Οὐ γὰρ δὴ τσαῦτα καρπύσῃ, τὸν πλοῦτον ἀναλίσκων εἰς τοὺς δεομένους, καὶ περιιών, καὶ πένητας ἐπιζητῶν, καὶ σκορπίζων τὰ ὄντα τοῖς πεινῶσιν· ὅσα διὰ τούτου τοῦ ῥήματος κερδανεῖς. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἰωδ οὐχ οὕτω θαυμάζω τὴν οἰκίαν ἀνοίγοντα τοῖς δεομένοις, ὥς ἐκπλήττομαι, καὶ ἀνακηρύττω τὴν ἀρπαγὴν τῶν χρημάτων εὐχαρίστως φέροντα. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ παίδων ἀποβολῆς ἔστι συμβαῖνον ἰδεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἐλάττονα λήψῃ μισθὸν τοῦ τὸν υἱὸν ἀναγαγόντος καὶ καταθύσαντος, εἰ τελευτῶντα ἰδὼν ὑποχάριστησας τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Τί γὰρ ὁ τοιοῦτος τοῦ Ἀβραάμ ἔσται χείρων; Ἐκεῖνος γὰρ οὐκ εἶδε κείμενον νεκρὸν, ἀλλὰ προσεδόκησε μόνον· ὥστε εἰ πλεονεκτεῖ τῷ μέλλειν καταθύσειν, καὶ τὴν χεῖρα ἐκτείνας τὴν μάχαιραν

ἀρπάσαι, πλεονεκτεῖται τῷ κείσθαι τὸ παιδίον νεκρὸν ἐνταῦθα. Καὶ ἄλλως δὲ, ἐκείνῳ μὲν ἢ τοῦ κατορθώματος ἐλπίς ἔφερε παράμυθον, καὶ τὸ τῆς ἰδίας ἀνδρείας ἔργον εἶναι τὴν ἀριστείαν ἐκείνην, καὶ τὸ φωνῆς ἀνωθεν φερομένης ἀκοῦσαι προθυμότερον ἔποιε· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν. Ὅθεν ἀδამαντίνης δεῖ ψυχῆς τῷ μονογενῇ παιδί, καὶ ἐν πλούτῳ τραφέντα, καὶ χρηστὰς ὑποβαλόντα ἐλπίδας, ἐπὶ τοῦ βέθρου κείμενον ὀρῶντι καὶ τεταμένον, ὥστε πρῶως ἐνεργεῖν τὸ συμβάν. Ὁ τοιοῦτος ἂν δυνηθῇ, τῆς φύσεως τὰ κύματα κατευθύνσας, εἰπεῖν τὸ τοῦ Ἰωδ ἀδακρυτὴ, Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, μετὰ τοῦ Ἀβραάμ αὐτοῦ στήσεται, μετὰ τοῦ Ἰωδ ἀνακηρυχθήσεται ἀπὸ τοῦ ῥήματος τούτου μόνον. Κἂν τοὺς κωκυτοὺς τῶν γυναικῶν παύσας, καὶ τοὺς χοροὺς τῶν θρηνοῦσῶν διαλύσας, εἰς δοξολογίαν ἅπαντας διεγείρῃ, μυρία ἄνωθεν, μυρία κάτωθεν δέξεται [426] τὰ βραβεῖα, ἀνθρώπων αὐτὸν θαυμαζόντων, ἀγγέλων κροτούντων, τοῦ Θεοῦ στεφανούντος.

ς'. Καὶ πῶς δυνατόν μὴ πενθεῖν ἄνθρωπον ὄντα, φησίν; Ἄν ἐννοήσῃς πῶς ὁ πατριάρχης, πῶς ὁ Ἰωδ, ἄνθρωποι ὄντες οἱ ἀμφοτέροι, οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθον, καὶ ταῦτα πρὸ νόμου καὶ χάριτος καὶ τῆς τῶσάυτης τῶν νόμων φιλοσοφίας ἑκάτερος αὐτῶν γενόμενος, ἂν λογίσῃ, ὅτι εἰς βελτίονα χώραν μετέστη, καὶ πρὸς ἀμείνῳ λῆξιν ἀπεπήδησεν ὁ τελευτήσας, καὶ οὐκ ἀπώλεσας τὸν υἱόν, ἀλλ' ἐν ἀσύλῳ λοιπὸν ἀπέθου χωρίῳ. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι Οὐκ ἐστὶ καλοῦμαι πατὴρ. Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐστὶ καλῇ τοῦ υἱοῦ μένοντος; μὴ γὰρ ἀπέδαλες τὸ παιδίον; μὴ γὰρ ἀπώλεσας τὸν υἱόν; Μᾶλλον ἐκτήσω, καὶ ἀσφαλέστερον ἔσχε. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ ἐνταῦθα μόνον καλῇ πατὴρ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ· ὥστε οὐ τὸ πατὴρ καλεῖσθαι ἀπώλεσας, ἀλλὰ τὸ μερίζονας καλεῖσθαι προσέλαβες· οὐ γὰρ θνητοῦ παιδίου λοιπὸν, ἀλλ' ἀθανάτου κληθήσῃ πατὴρ, στρατιώτου γενναίου, καὶ ἔνδον ἐστῶτος διηνεκῶς. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ μὴ πάρεστι, καὶ ἀπολωλέναι αὐτὸν νόμιζε. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ἀποδημῶν ἐτύγχανεν, ἀπέστη ἂν σου καὶ τοῦνομα τῆς συγγενείας μετὰ τοῦ σώματος. Μὴ δὲ τῇ βίῃ τοῦ κειμένου πρόσεχε, ἐπεὶ ἀναρρίπτεις τὸ πάθος, ἀλλ' ἔπαυε τὴν διάνοιαν ἀπὸ τοῦ κειμένου πρὸς τὸν οὐρανόν. Οὐχ οὕτως ἐστὶ τὸ παιδίον τὸ κείμενον, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ ἀποπτὰς καὶ ἀναδραμὼν εἰς ὕψος ἀπειρον. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς τοὺς ὀφθαλμοὺς καθρημένους, καὶ τὸ στόμα συνηρημένον, καὶ τὸ σῶμα ἀκίνητον, μὴ τοῦτο ἐννοεῖς, ὅτι τοῦτο τὸ στόμα οὐκ ἐστὶ φθέγγεται, οὗτοι οἱ ὀφθαλμοὶ οὐκ ἐστὶ βλέπουσιν, οὗτοι οἱ πόδες οὐκ ἐστὶ βαδίζουσιν, ἀλλ' εἰς φθορὰν πάντα οἴχεται· μὴ ταῦτα λέγε, ἀλλὰ τάναντία τούτων, ὅτι Τοῦτο μὲν τὸ στόμα ἀμεινον φθέγγεται, καὶ οἱ ὀφθαλ-

* Ms., εἶδαντο.

* Sic ms. Editi vero, χώρον μέτεστι, male.

denique quidvis amittat, hoc tamen ad ciendum dolorem omnibus est violentius. *Pellem* enim, inquit, *pro pelle, et omnia quæ habet homo, dabit pro anima sua* (Job. 2. 4). Nec quidquam corporis tormentis acerbius fingi potest. Sed tamen quæ vel auditu intoleranda sunt, ea ob gaudium illud, quod divinitus concipitur, tolerabilia atque etiam expetenda fiunt. Ac si a ligno, vel a sartagine, nonnihil adhuc spirantem martyrem eduxeris, tantum gaudium in eo situm comperies, quantum ne verbis quidem ullis exprimi possit. Et quid faciam, inquires, quando martyrii tempus nunc non est? Quid dicis? martyrii tempus nunc non adest? Numquam illud abest, sed semper ob oculos nostros versatur, si vigilant animo simus. Neque enim in ligno tantum pendere, martyrem facit: quoniam si ita res haberet, coronarum huiusmodi Job expers esset. Neque enim ad tribunal adductus est, nec iudicis vocem audivit, nec carnificem vidit; non enim e ligno sublimis pendens excarnificabatur: et tamen multis martyribus acerbiora passus est; ac voces illæ nuntiorum, qui alii aliis succedebant, eum quavis plaga acrius acerbisque convulnerabant, atque undique lancinabant, vermiumque illorum ora omni ex parte ipsum immanius, quam sexcenti carnifices, corroddebant.

5. Ecquem igitur martyrem hic non æquet? Imo vero sexcentos. Nam per omnia rerum genera tum luctabatur, tum palmam obtinebat, nimirum per opes, per liberos, per corpus, per uxorem, per amicos, per hostes, per servos; nam hi quoque in os ejus inspuebant; per famem, per somnia, per dolores, per foetorem. Ob eamque causam dixi, eum non uni aut duobus aut tribus, sed sexcentis martyribus æquandum esse. Etenim una cum iis quæ commemorata sunt, tempus quoque magnum ipsius coronis eumulum addit: quippe quod ante legem et gratiam hæc perpassus sit, quod multos menses, quod omnia supra modum, quod acerbitates omnes simul in eum impetum fecerint: quamquam unumquodque eorum vel solum intolerabile erat, ipsaque adeo divitiarum jactura, quæ reliquis tolerabilior esse videbatur. Multi quippe plagas quidem æquo animo tulerunt, qui tamen opum jacturam minime pertulerunt; verum earum causa flagris potius concidi, atque innumeris calamitatibus affici, quam aliquam earum partem projicere maluerunt, gravioremque eam plagam existimant, quæ ex opum detrimento capitur. Itaque hoc quoque aliud martyrii genus est, cum quis earum amissionem forti animo perfert. Et quoniam modo, inquit aliquis, eam forti animo perferemus? Cum didiceris te per unicam vocem, qua Deo gratias agas, plus lucri facturum, quam damni feceris. Nam si audita earum amissione minime conturbemur, sed dicamus, Benedictus Deus; longe uberioris divitias invenimus. Neque enim tantum utilitatis capies, si opes tuas in egentes consumas, et obambules, ac pauperes conquiras, facultatesque tuas in eos qui fame laborant spargas, quantum per hoc unum verbum emolumentum ferres. Quandoquidem et Jobum non

tam admiror, cum domum suam pauperibus apertam habet, quam eundem suspicio ac prædico, cum bonorum ereptionem ita fert, ut gratias etiam agat. Quod etiam ipsum in liberorum amissione accidere cernere licet. Neque enim hac in re minorem mercedem capies, quam ille, qui filium suum adduxit atque immolavit, si cum filium morientem conspexeris, benigno Deo gratias agas. In quo enim is qui huiusmodi animo præditus est, Abrahamo inferior sit? Ille enim non mortuum humi stratum vidit, sed tantum expectavit: quocirca si hac ratione superior est, quod filium mactare parabat, atque extenta manu gladium arripuerat, in hoc rursum inferior est, quod hic puer mortuus jaceat. Quinetiam alioqui præclari facinoris spes consolationem ipsi afferebat: atque illud item, quod strenuum huiusmodi facinus propriæ ipsius fortitudinis munus erat; ac præterea vox ea, quæ cælitus mitebatur, ab eo audita, promptiorem eum reddebat. Hic autem nihil ejusmodi est. Ex quo intelligitur, adamantina quadam anima opus esse, ut quispiam unicum filium, qui in divitiis educatus fuerat, lætamque de se spem afferebat, in tumultu jacentem et extentum conspiciens, casum hunc leniter ac placide ferat. Qui hoc animo est, si sedatis naturæ fluctibus illud Jobi siccis oculis dicere queat, *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job 1. 21); ob hoc dumtaxat verbum una cum Abrahamo collocabitur, una cum Job victor prædicabitur. Quod si, compressis mulierum singultibus chorisque lugentium dissolutis, omnes ad celebrandas Dei laudes excitari, innumera in cælo, innumera in terra præmia consequetur, hominibus eum admirantibus, angelis plaudentibus, Deo coronante.

6. Et qui fieri queat, dicet aliquis, ut qui homo est, non lugeat? Nimirum si cogites, nec patriarchæ nec Jobo, cum homo uterque esset, quidquam tale accidisse, idque cum uterque ante legem et gratiam ac tantam legum philosophiam existisset: si præterea illud consideres, eum, qui vitam cum morte commutavit, ad meliorem regionem migrasse, atque ad præstantiorem sortem transiisse, teque non filium amisisse, sed in tuto jam loco collocasse. Quamobrem ne dixeris, Jam pater non vocor. Cur enim non jam voceris, cum filius tuus superstes sit? num puerum amisisti? num filium perdidisti? Imo potius adeptus es, tutiusque possides. Ideo non jam hic solum pater vocaris, sed etiam in cælo. Quamobrem, tantum abest ut patris nomen amiseris, ut copiosius etiam illud tibi accesserit: neque enim jam mortalis, sed immortalis filii pater vocaberis, strenuique militis, atque intus perpetuo stantis. Neque enim est, quod eum idcirco tibi periisse putes, quia non adest. Etenim si peregre profectus fuisset, non propterea una cum corpore propinquitatis quoque nomen abcessisset. Quocirca ne jacentis vultum attende; sic enim ægritudinem exsuscitas, verum da operam, ut mentem ab eo, qui jacet, ad cælum subducas. Non enim cadaver hoc, quod humi jacet, filius tuus est, sed ille, qui avolavit, atque in immensam altitudinem

ascendit. Cum itaque depressos oculos atque contractum os et corpus motu carens videris, cave hoc tibi in mentem veniat, quod os istud non jam loquitur, oculi isti non jam cernunt, pedes isti non jam ambulant, sed omnia in corruptionem abierunt : cave, inquam, ista dicas ; verum his contraria, nempe, Os istud melius loquetur, oculi isti meliora cernent, et pedes in nubibus sublimes tollentur, ac denique corpus istud, quod nunc corrumpitur, immortalitatem induet, illustrioremque filium meum recipiam. Quod si mœrorem tibi ea, quæ cernis, afferunt, interim tecum ipse hæc loquere : Vestimentum hoc est ; id exiit, ut ipsum præclarior recipiat : domus hæc est ; ea eversa est, ut luculentior fiat. Quemadmodum enim nos, cum domum purgaturi sumus, eos qui intus habitant, non sinimus manere, sed ne quid pulveris contrahant ac tumultu offendantur, foras amandamus ac paulisper secedere jubemus ; posteaquam autem domum tutam reddidimus, tum denique ipsos libere introire sinimus : eodem modo Deus quoque facit ; everso enim putri ipsius tabernaculo, interim eum in paternam domum atque ad se introducit, ut posteaquam illud diruerit, atque instaurarit, tum demum splendidius id ei reddat. Quocirca ne dixeris,

Periit, nec jam est ; eorum enim, qui fide carent, hæc verba sunt ; verum hoc potius, Dormit, ac resurget ; peregre abiit, atque cum Rege venturus est. Quis hoc sermone utitur ? Is nempe, qui Christum in se loquentem habet. Si enim credimus, inquit, quod *Jesus mortuus est et resurrexit ac vivit ; ita etiam Deus eos, qui obdormierunt, per Jesum adducet cum eo* (1. Thess. 4. 14). Quare si filium quæris, illic eum quære, ubi Rex est, ubi angelorum exercitus, non in sepulcro, non in terra, ne alioqui, eo usque adeo in altum erecto, ipse humi provolutus maneat. Si ad hunc modum philosophemur, omnem ejusmodi dolorem nullo negotio propellemus. Deus autem miserationum et Pater totius consolationis omnium nostrum corda consoletur, et eorum qui in ejusmodi doloribus versantur, et eorum qui alio mœroris genere tenentur, donetque ut omni mœstitia liberemur, ac spirituale gaudium percipiamus, futuraque bona consequamur : quæ detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

CAP. 1. v. 6. *Sive autem tribulamur, pro vestra consolatione et salute, quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur : 7. et spes nostra firma est pro vobis.*

1. Postquam unam ac principem exhortationis atque consolationis causam protulit, nempe quod Christo communicemus, secundam quoque hanc ponit, nimirum quod discipulis ipsis hinc salus comparetur. Ne igitur animis concidatis, inquit, nec perturbemini ac metuat, propterea quod affligimur : quandoquidem hoc ipso nomine æquius fuerit vos fiduciam concipere. Nam nisi affligeremur, hæc omnia vobis exitium attulissent. Qui tandem istud ? Quoniam si animis fracti ac periculorum metu perterriti, fidei doctrinam vobis minime prædicavissemus, ut veram scientiam intelligenetis, extremo in discrimine res vestræ sitæ essent. Vides rursus quanta Pauli vis sit atque contentio ? ab his ipsis rebus, quæ metum ac perturbationem ipsis afferebant, eos consolatur. Quo etenim persecutiones nostræ magis ingravescent, inquit, eo magis bona vestra spes incrementum capere debet, quandoquidem tanto major salutis consolationique vestræ cumulus accedit. Quidnam enim tantam ad consolandum vim habebat, quam quod prædicationis beneficio tot bona consequerentur ? Postea, ne universam laudem solus ipse sibi arrogare videatur, vide quomodo eos quoque in laudis societatem adsciscat. Postquam enim dixit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute*, subjunxit, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur*. Ac dilucidius hoc quidem postea exprimit his verbis, *Sicut nocui estis passionum, sic eritis et consolationis :*

interim autem hoc loco id subindicavit, cum dixit, *Earumdem passionum*, atque ita sermonem cum illis communicavit. Quod autem ait, hanc sententiam habet : Non nos soli vestræ salutis negotium agimus, sed et vos quoque. Siquidem et nos, dum prædicationis munus obimus, affligimur ; et vos, qui sermonem excipitis, in iisdem calamitatibus versamini : nos videlicet, ut quæ accepimus vobis impertiamus ; vos, ut quod datur accipiat nec amittatis. Quidnam igitur est, quod cum hac humilitate comparari possit ; quippe cum eos, qui tanto intervallo ab eo dissiiterant, in eandem patientiæ laudem dignitatemque subvehat ? inquit enim, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum*. Neque enim per fidem dumtaxat salus vobis comparatur, verum per id etiam, quod easdem quas nos calamitates suffertis.

Justi virtus in ærumnis lucet et augetur.—Quemadmodum egregius athleta ob splendorem et probam corporis habitudinem, etiam cum artem in seipso continet, homines in admirationem trahit ; at cum operatur et plagas perfert atque adversarium ferit, tum denique potissimum elucet, quoniam tum denique bona ipsius habitudo vim suam exserit, artisque præstantia declaratur : eodem modo salus nostra tum luculentius agitur, hoc est, ostenditur, augetur, amplificatur, cum tolerat et patitur, ac cuncta forti et strenuo animo subit. Ex quo colligitur, salutis negotium non in hoc consistere, ut quispiam alium malo afficiat, sed ut ipse afficiatur. Nec dixit, *ἐν πειρασμοῖς*, hoc est, quæ efficit, sed, *ἐν θλίψεσιν*, id est, quæ efficitur : ut videlicet illud ostendat, quod ad eorum promptitudinem atque animi alacritatem divina quoque gratia adju-

μολ μέλζονα ὄφονται, καὶ οἱ πόδες ἐπὶ νεφελῶν ἀρ-
θῇσονται, καὶ τὸ διαφθειρόμενον τοῦτο σῶμα ἀθανα-
σταν ἐνδύσεται, καὶ λαμπρότερον τὸν υἱὸν ἀπολήφο-
μαι. Εἰ δὲ λυπεῖ σα τὰ ὁρώμενα, τέως εἰπὲ πρὸς ἑαυ-
τόν· Ἰμάτιον τοῦτο ἐστὶ, καὶ ἀπεδύσατο, ὥστε αὐτὸ
πολυτελέστερον ἀπολαθεῖν· οἰκία αὕτη ἐστὶ, καὶ καθ-
ηρέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν φαιδρότεραν. Καθάπερ
γὰρ ἡμεῖς, ἐπειδὴν μέλλωμεν καθαιρεῖν οἰκίας, οὐκ
ἀφίεμεν τοὺς ἔνδον οἰκοῦντας μένειν, ἀλλ' ὥστε ἀπ-
αλλαγῆναι τῆς κόνεως καὶ τοῦ θορύβου, [ἀλλὰ] κε-
λεύσαντες πρὸς βραχὺ μεταστῆναι, ἐπειδὴν κατα-
σκευάσωμεν ἀσφαλὲς τὸ δωμάτιον, τότε αὐτοὺς μετὰ
ἀδελφίας εἰσάγομεν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ, καθελὼν
αὐτοῦ τὴν σαθρὰν σκηνὴν, τέως εἰς τὴν πατρικὴν αὐ-
τὸν ἔλαθεν οἰκίαν καὶ πρὸς ἑαυτὸν, ἐν ᾧ ὅταν καθαιρε-
θῇ αὕτη καὶ οἰκοδομηθῇ, λαμπροτέραν αὐτὴν τότε
αὐτῷ ἀποδοῦ. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι Ἀπόλωλε καὶ
οὐκέτι ἔσται· καὶ γὰρ ἀπίστων τὰ ῥήματα ταῦτα·
[427] ἀλλ' εἰπὲ, Καθεύδει καὶ ἀναστήσεται, ἀπεδή-
μησε καὶ ἦξει μετὰ τοῦ Βασιλέως. Τίς ταυτὰ φησιν;
Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Εἰ γὰρ πι-

στεύομεν, φησὶν, δεῖ Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη
καὶ ἔζησεν, οὕτως ὁ Θεὸς καὶ τοὺς κοιμηθέντας
διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν ζητεῖς
τὸν υἱὸν, ἐκεῖ ζῆτει ἔνθα ὁ Βασιλεὺς, ἔνθα τὸ τῶν
ἀγγέλων στρατόπεδον· μὴ ἐν τῷ τάφῳ μηδὲ ἐν τῇ γῇ,
ἵνα μὴ, ἐκείνου τοσοῦτον ὑψωθέντος, αὐτὸς μένης
ἐπὶ τῆς γῆς συρόμενος. Ἄν τοίνυν οὕτω φιλοσοφῶ-
μεν, πᾶσαν τοιαύτην ὁδὸν ἐὺκλῶς διακρουσόμεθα.
Ὁ δὲ Θεὸς τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Πατὴρ πάσης παρα-
κλήσεως, παρακαλεῖται τὰς καρδίας πάντων ἡμῶν,
καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα ὁδυνωμένων^a, καὶ τῶν ἐτέρῃ
λύπῃ κατεχομένων, καὶ ἀθυμίας ἀπαλλαγῆναι δόψῃ
πάσης, καὶ πνευματικὴν καρπώσασθαι χαρὰν, καὶ
τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν· ὧν γένοιτο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ
Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

^a Ms., ὁδυρωμένων.

ΟΜΙΛΙΑ Β.

*Εἰτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως
καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ
τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχο-
μεν· καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν.*

α'. Εἰπὼν μίαν καὶ πρώτην παρακλήσεως καὶ πα-
ραμυθίας ἀφορμὴν (αὕτη δὲ ἦν τὸ τῷ Χριστῷ κοινω-
εῖν), τίθησι καὶ δευτέραν ταύτην ἣν φησιν. Ἔστι δὲ
αὕτη, τὸ αὐτῶν τῶν μαθητευομένων ἐντεῦθεν κατα-
σκευάζεσθαι τὴν σωτηρίαν. Μὴ τοίνυν καταπέσῃτε,
φησὶν, ἐπειδὴ θλιβόμεθα, μηδὲ θορυδηθῇτε καὶ δει-
σῃτε· καὶ γὰρ δι' αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον ἂν εἴη δίκαιον
ὑμᾶς θαρρῆναι. Εἰ γὰρ μὴ ἐθλιβόμεθα, πάντας ἂν ὑμᾶς
ταῦτα ἀπώλεσε. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι εἰ μαλα-
κισθέντες καὶ τὰ δεινὰ δέισαντες, μὴ ἐκηρύξαμεν
ὑμῖν τὸν λόγον, ὥστε μαθεῖν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, ἐν
ἐσχάτοις ἦν τὰ ὑμέτερα. Εἶδες πάλιν Παύλου τὴν
βίαν καὶ τὴν φιλονεικίαν; ἀφ' ὧν ἐθορυβοῦντο^a, ἀπὸ
τούτων αὐτοὺς παραμυθεῖται. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐπιτείνη-
ται τὰ τῶν διωγμῶν τῶν ἡμετέρων, φησὶ, τοσοῦτω
μᾶλλον ἐπιιδόναι δεῖ τὰ τῆς χρηστῆς ἐλπίδος ὑμῖν·
ἐπειδὴ καὶ τοσοῦτω μᾶλλον αὐξεται τὰ τῆς σωτηρίας
τῆς ὑμετέρας, καὶ τὰ τῆς παρακλήσεως. Τί γὰρ ἴσον
εἰς παρακλήσεως λόγον τοῦ τοσοῦτων ἐπιτυχεῖν ἀγα-
θῶν διὰ τοῦ κηρύγματος; Εἰτα ἵνα μὴ δόξῃ εἰς ἑαυ-
τὸν μόνον τὸ ἐγκώμιον περιιστᾶν, ὅρα πῶς καὶ ἐκεῖ-
νους ποιεῖ τῶν ἐπαίνων τούτων [428] κοινωνοὺς.
Εἰπὼν γὰρ, *Εἰτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν
παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, ἐπήγαγε, Τῆς ἐνερ-
γουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν
καὶ ἡμεῖς πάσχομεν.* Σαφέστερον μὲν οὖν αὐτὸ τί-
θησιν ὕστερον λέγων οὕτως· ὅτι Ὡσπερ κοινῶν

*ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλή-
σεως*· ἐνταῦθα δὲ τέως αὐτὸ ἠνίκατο εἰπὼν; *Τῶν αὐ-
τῶν παθημάτων*, καὶ κοινώσας τὸν λόγον. Ὁ δὲ λέ-
γει, τοῦτο ἐστίν· Οὐχ ἡμῶν ἔργον ἡ ὑμέτερα σωτη-
ρία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς
κηρύττοντες θλιβόμεθα, καὶ ὑμεῖς δεχόμενοι τὸν λό-
γον, τὰ αὐτὰ πάσχετε· ἡμεῖς μὲν, ἵνα μεταδώμεν
ἅπερ ἐλάβομεν· ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸ διδόμενον δέξησθε,
καὶ μὴ ἀποβάλῃτε. Τί τοίνυν ἴσον τῆς ταπεινοφροσύ-
νης ταύτης γένοιτο· ἂν, ὅταν καὶ τοὺς τοσοῦτον αὐτοῦ
ἀποδέοντας, εἰς τὸ αὐτὸ ἀξίωμα τῆς ὑπομονῆς ἀνάγῃ;
*Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησὶν, ἐν ὑπομονῇ τῶν
αὐτῶν παθημάτων.* Οὐ γὰρ διὰ τοῦ πιστεῦσαι μόνον
ἡ σωτηρία ὑμῶν γίνεται, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ πάσχειν
τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑπομένειν.

Καθάπερ γὰρ παγκρατιαστής θαυμαστός μὲν ἔστι,
καὶ φαινόμενος καὶ εὐεκτήων καὶ τὴν τέχνην ἔχων ἐν
ἑαυτῷ, ὅταν δὲ ἐνεργῇ καὶ φέρῃ πληγὰς καὶ πλήτην
τὸν ἀντίπαλον, τότε μάλιστα ἀπολάμπει, ἐπειδὴ καὶ
τότε μάλιστα ἐνεργεῖται αὐτοῦ ἡ εὐξεία, καὶ διαδει-
κνύται τῆς τέχνης ἡ δοκιμή· οὕτω δὲ καὶ ἡ σωτηρία
ὑμῶν τότε ἐνεργεῖται μειζρώως, τουτέστι, δεικνύται,
αὐξεται, ἐπιτείνεται, ὅταν ὑπομονὴν ἔχῃ, ὅταν πάσχῃ
καὶ γενναίως ἅπαντα φέρῃ. Ἄρα ἐνεργεῖα σωτηρίας,
οὐ τὸ ποιεῖν κακῶς, ἀλλὰ τὸ πάσχειν κακῶς. Καὶ οὐκ
εἶπε, Τῆς ἐνεργούσης, ἀλλὰ, *Τῆς ἐνεργουμένης*, δει-
κνὺς ὅτι μετὰ τῆς αὐτῶν προθυμίας καὶ ἡ χάρις
πολλὰ εἰσέφερεν ἐνεργούσα ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ ἐλπίς
ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Τουτέστιν, ὅτι Κἂν μυρία
πάσχητε δεινὰ, θαρρῶμεν ὅτι οὐ περιτραπήσεσθε,
οὔτε ἐπὶ τοῖς ὑμέτεροις διωγμοῖς. Τοσοῦτον γὰρ ἀπ-
έχομεν ὑποπεύειν ὑμᾶς, ἔφ' οἷς αὐτοὶ πάσχομεν, ὥς

^a Ms et marg. Savil., ἐθορυδοῦντο. Editi ἐροδοῦντο.

θορυβουμένους, ὅτι ἤνικα ἂν αὐτοὶ κινδυνεύητε, καὶ τότε θαρβήσμεν. Εἶδες ὅση γέγονεν αὐτῶν ἐπίδοσις ἀπὸ τῆς προτέρας Ἐπιστολῆς; Πολὺ γὰρ μέριζον αὐτοῖς ἐμαρτύρησε Μακεδόνων, οὓς ἐπαίρει καὶ ἐγκωμιάζει Ἐπανταχοῦ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης. Ὑπὲρ μὲν γὰρ ἐκείνων δέδοικε, καὶ φησιν· *Ἐπέμψαμεν ὑμῖν Τιμόθεον εἰς τὸ στηρίξει ὑμᾶς, καὶ παρακαλέσαι ὑπὲρ τῆς πίστεως, εἰς τὸ μηδένα σάλινεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις*· αὐτοὶ γὰρ οἴδουσι, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα· καὶ πάλιν, *διὰ τοῦτο μηκέτι στέγων, ἐπεμψα εἰς τὸ γινῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν, μή πως ἐπειράσεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν*. [429] Περὶ δὲ τούτων οὐδὲν τοιοῦτόν φησιν, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον, ὅτι *Ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας*· εἰδότες ὅτι ὡς περ κοινωνοὶ ἐστέ τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως. Ὅτι μὲν γὰρ δι' αὐτοὺς ἐθλίβοντο οἱ ἀπόστολοι, ἀπέδειξεν εἰπὼν, ὅτι *Εἴτε θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας*. Βούλεται δὲ δεῖξαι, ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς παρεκαλοῦντο. Εἶπε μὲν οὖν αὐτὸ καὶ ἀνωτέρω, εἰ καὶ ἀδιορίστως· *Εὐλογητὸς γὰρ, φησίν, ὁ Θεὸς ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει*. Λέγει δὲ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐτέρως, σαφέστερόν τε καὶ θεραπευτικώτερον. *Εἴτε γὰρ παρακαλούμεθα, φησίν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἡ παράκλησις ἡμῶν, ὑμῶν γίνεται παραψυχή, καὶ χωρὶς τοῦ διὰ λόγου παρακαλεῖν ὑμᾶς. Ἄν μικρὸν ἀναπνεύσωμεν μόνον ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραμυθίαν ὑμῖν· κἂν αὐτοὶ παρακληθῶμεν, ὑμετέρα τοῦτο παράκλησις γίνεται. Ὡς περ γὰρ τὰ παθήματα τὰ ἡμέτερα ὑμέτερα εἶναι νομίζετε· οὕτω καὶ τὴν παράκλησιν τὴν ἡμετέραν ὑμέτεραν ἡγεῖσθε. Οὐ γὰρ δὴπου ἐν τοῖς δυσχερεσί κοινωνοῦντες, ἐν τοῖς χρηστοτέροις οὐ κοινωνήσετε. Εἰ τοίνυν ἐν πᾶσι κοινωνεῖτε, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν παρακλήσει· οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλέσετε ὑπὲρ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς βραδύτης ταύτης· καὶ γὰρ θλιβόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ παρακαλούμεθα δι' ὑμᾶς. Ἴνα γὰρ μή τις νομίση βαρὺ τὸ εἰπεῖν, ὅτι δι' ὑμᾶς ταῦτα πάσχομεν, λέγει ὅτι· *Καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλούμεθα*· καὶ οὕτε μόνον κινδυνεύομεν ἡμεῖς· καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς κοινωνοὶ ἐστέ τῶν αὐτῶν παθημάτων, φησίν.

β'. Ὡς τε καὶ τὸ κοινωνοὺς αὐτοὺς λαβεῖν τῶν κινδύνων, καὶ τῆς παρακλήσεως αὐτῶν αὐτοῖς ἀναθεῖναι τὴν αἰτίαν, καταπραΰνει τὸν λόγον. Ἄν τε οὖν ἐπιβουλεύμεθα, θαρβήτε· ἵνα γὰρ ἡ πίστις ὑμῶν δυνατωτέρα γίνηται, τοῦτο ὑπομένομεν· κἂν παρακαλῶμεθα, ὑμεῖς ἐναδρύνεσθε καὶ τούτῳ· καὶ γὰρ δι' ὑμᾶς τούτων ἀπολαύομεν, ὥστε κἀντέυθεν ὑμῖν γενέσθαι τινὰ παραμυθίαν κοινωνοῦσιν ἡμῖν τῆς ἡδονῆς. Καὶ ὅτι τοῦτον λέγει τὸν τρόπον τῆς παρακλήσεως νῦν, ὅν

ἐκαρποῦτο, οὐ διὰ τοῦ παρκαλεῖσθαι παρ' αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ μαρθάνειν αὐτοὺς ἐν ἀνέσει ὄντας, ἀκουσον τῶν ἑξῆς, δι' ὧν αὐτὸ ἐξεκάλυψεν εἰπὼν· *Εἰδότες ὅτι ὡς περ κοινωνοὶ ἐστέ τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως*. Ὡς περ γὰρ διωκομένων ἡμῶν ἀλγείτε, ὡς αὐτοὶ τοῦτο πάσχοντες· οὕτως ἴσμεν ὅτι καὶ παρακαλουμένων, αὐτοὶ τούτων παραπολαύειν νομίζετε. Τί ταύτης ταπεινοφρονέστερον τῆς ψυχῆς; ὅς ἐν μὲν τοῖς κινδύνοις τοσοῦτον πλεονεκτῶν, κοινωνοὺς καλεῖ τοὺς οὐδὲ τὸ πολλοστὸν αὐτῶν ὑπομένοντας· ἐν δὲ τῇ παρακλήσει τὴν αἰτίαν ἅπασαν ἐκείνοις λογίζεται, οὐ τοῖς οἰκείοις πόνοις. Εἴτα, ἐπειδὴ περὶ θλίψεων ἀδιορίστως ἔλεγε, λέγει [430] λοιπὸν καὶ τὸν τόπον, καθ' ὃν ταῦτα ὑπέμενον· *Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ*. Ταῦτα δὲ λέγομεν, φησίν, ἵνα μὴ ἀγνοῇτε τὰ συμβάντα ἡμῖν. Καὶ γὰρ βουλόμεθα ὑμᾶς εἰδέναι τὰ ἡμέτερα, καὶ σφόδρα τοῦτο ἐσπουδάκαμεν· ὅπερ μέγιστον ἀγάπης σημεῖον ἐστίν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἦν Ἐπιστολῇ προμηνύσας, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Θύρα γὰρ μοι ἀνέφηρε μεθ' αὐτὴν καὶ ἐνεργηῖς, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοὶ ἐν τῇ Ἐφέσῳ*. Ἐκείνων οὖν αὐτοὺς ἀναμνησκων, καὶ διηγούμενος ὅσα ἐπαθε, φησίν· Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Τοῦτο δὲ καὶ Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε· Τυχικὸν γὰρ ἀποστείλας πρὸς αὐτοὺς, ταύτην ἔφη τῆς ἀποδημίας εἶναι τὴν αἰτίαν αὐτῶ· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ἴνα δὲ εἰδῇτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικός, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ, ὃν ἐπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γινώτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακλήσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν*. Καὶ ἐν ἄλλαις δὲ Ἐπιστολαῖς αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ. Καὶ οὐκ ἔστι παρέλκων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀναγκαῖον· τοῦτο μὲν διὰ τῆς ἀγάπης, ἣν σφόδρα περὶ τοὺς μαθητὰς εἶχε, τοῦτο δὲ διὰ τοὺς συνεχεῖς πειρασμοὺς, ἐν οἷς μεγίστη ἦν παραμυθία τὸ τὰ ἀλλήλων εἰδέναι, ὥστε καὶ λυπηρῶν ὄντων παρασκευάζεσθαι καὶ ἐναγωνίους εἶναι καὶ ἀσφαλεστέρους, καὶ χρηστῶν ὄντων συνήδεσθαι. Ἐνταῦθα μέντοι καὶ ἀπαλλαγὴν καὶ ἐπαγωγὴν μηνύει πειρασμῶν λέγων· *Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρθήμεν ὑπὲρ δύναμιν*· καθάπερ φορτίῳ τινὶ μεγάλῳ βαπτιζόμενον πλοῖον. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐν τι εἰρηκέναι, εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν, καὶ, Ὑπὲρ δύναμιν*· οὐκ ἔστι δὲ ἐν, ἀλλὰ δύο ταῦτα. Ἴνα γὰρ μή τις λέγῃ, τί γὰρ, εἰ καθ' ὑπερβολὴν μὲν ὁ κίνδυνος ἦν, ὑμῖν δὲ οὐ μέγας ἦν; ἐπήγαγεν, ὅτι Καὶ μέγας ἦν καὶ τὴν δύναμιν ἐνίκᾳ τὴν ἡμετέραν, καὶ οὕτως ἐνίκᾳ, ὡς ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν, τουτέστι, μὴδὲ προσδοκῆσαι λοιπὸν ἡμᾶς ζῆν. Ὅπερ ὁ Δαυὶδ πύλας ἔδου καλεῖ, καὶ ὠδίνας καὶ σκιὰν θανάτου, τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι *Κίνδυνον ὑπεμείναμεν πάντως θάνατον τί-*

cia, multas utilitates afferebat, dum in illis operaretur. *Et spes nostra firma est pro vobis.* Hoc est, etiamsi innumeras rerum acerbitates perpetiamini, confidimus tamen fore, ut ne ob vestras quidem persecutiones concidatis. Tantum enim abest, ut sinistri quicquam de vobis ob ea quæ patimur suspicemur, ut cum ipsi periclitamini, tum quoque bono animo simus. Vides quantum illi ex priore epistola profecerint? Etenim multo majora ipsis pro testimonio tribuit, quam Macedonibus, quos tamen alioqui passim per totam epistolam laudibus tollit. Nam illorum quidem causa in metu erat, atque aiebat: *Misimus vobis Timotheum ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra, ut nemo moveatur in tribulationibus istis; ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus* (1. Thess. 3. 2. 3): ac rursus: *Propterea et ego amplius non sustinens, nisi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentaverit vos is qui tentat, et inanis fiat labor noster* (Ibid. v. 5). De his autem nil tale loquitur, sed plane contra: *Spes nostra firma est pro vobis. Sive consolamur, pro vestra consolatione et salute; scientes quod sicut estis socii passionum, ita eritis consolationis.* Nam quod eorum causa apostoli premerentur, his verbis indicavit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute.* Vult item ostendere, quod eorum etiam causa consolatione afficerentur. Atque hoc quidem superius quoque dixit, tametsi indefinite: *Benedictus enim, inquit, Deus qui consolatur nos in omni tribulatione, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt.* Ait rursus idem hoc quoque loco apertius, atque ad eorum animos curandos efficacius: *Sive enim consolamur, inquit, pro vestra consolatione.* Quorum verborum hic sensus est: Consolatio nostra, consolatio vestra existit, etiamsi vos minime sermone consolemur. Nam si paulum ipsi respiremus, id vobis ad consolationem satis est; ac si nos solatio afficiamur, in consolationem vestram hoc cedit. Quemadmodum enim calamitates nostras vestras esse ducitis: sic etiam nostram consolationem vestram esse censetis. Neque enim certe, cum in adversis rebus socii mihi sitis, in lætis item ac secundis socii non eritis. Quocirca cum in omnibus rebus socios vos habeam, et in tribulatione et in consolatione, non est quod me huiusce tarditatis ac moræ nomine accusetis: nam pro vobis affligimur, et propter vos consolatione afficimur. Ne quis enim grave ac molestum id esse existimaret, quod dixerat, Propter vos hæc patimur, illud etiam addit, Et propter vos consolatione afficimur; ac ne nos quidem soli periclitamur, cum ipsi quoque in earundem calamitatum partem veniant.

2 Itaque tum ex eo quod periculorum socios ipsos assumpsit, tum ex eo quod consolationis suæ causam ipsis adscribit, orationem lenit. Ac propterea, sive insidiis appetamur, firmo animo estote; nam ut fides vestra plus roboris colligat, hoc patimur; sive solatium accipimus, hoc quoque nomine gloriamini: nam propter vos eo fruimur, ut hinc etiam consolationis nonnihil ad vos redeat, dum lætitiæ nostræ participes estis. Atque ut intelligas quod de hoc con-

solationis modo nunc loquatur, quem ipse percipiebat, non hinc tantum quod consolatione ab ipsis afficeretur, verum etiam quia eos ab afflictione liberos esse intelligeret, audi quæ deinceps sequuntur. per quæ hoc aperte declaravit, cum dixit, *Scientes quod sicut socii estis passionum, ita eritis et consolationis.* Sicut enim, cum nos persecutionem patimur, vos perinde doletis ac si ipsi eam subiretis: sic non dubitamus, quin, cum solatium accipimus, vos eo frui existimetis. Quid hoc animo humiliter fingi possit? quippe qui periculis tanto eos intervallo superans, socios tamen eos vocat, qui ne minimam quidem eorum partem sustinebant; in consolatione autem universam ipsis causam, non suis laboribus adscribit. Deinde quoniam de afflictionibus generatim loquebatur, jam locum quoque narrat, in quo hæc perpessus sit. 8. *Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est nobis in Asia.* Hæc, inquit, idcirco dicimus, ne ea, quæ nobis acciderunt, ignoretis. Siquidem rerum nostrarum statum vobis exploratum esse cupimus, atque id summo studio curamus: quod quidem maximum est dilectionis argumentum. Hoc autem in superiore quoque epistola his verbis prius significarat: *Ostium mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi* Ephesi (1. Cor. 16. 9). Hæc igitur in memoriam ipsis redigens, atque exponens quæ subierat, ait, Nolo vobis ignotam esse afflictionem eam quæ mihi in Asia contigit. Quod etiam ipsum, cum ad Ephesios scriberet, dicebat. Nam cum Tychicum ad eos misisset, hanc ipsi protectionis causam fuisse commemorat: ideoque dicebat: *Ut autem sciatis et vos quæ circa me sunt, quid faciam, omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater et fidelis minister in Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra* (Ephes. 6. 21. 22). In aliis quoque epistolis hoc ipsum facit. Neque id supervacaneum est, sed perquam etiam necessarium: partim ob ingentem caritatem qua discipulos prosequabatur, partim ob assiduas tentationes, in quibus permagna consolatio erat, comperit habere quoniam statu utraque ex parte res se haberent: quo nimirum, si tristes et acerbæ essent, ad eas perferendas se compararent, atque in sollicitudine cautioresque essent; sin autem lætæ ac jucundæ, simul gauderent. Cæterum hoc loco et tentationum invectionem, et quo pacto his liberatus sit, simul exponit. *Quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem;* non secus videlicet ac navis aliqua, quæ gravi quodam onere demergitur. Atque unam quidem et eandem rem his verbis intelligere videtur, cum dixit, *Supra modum, et, Supra virtutem;* non tamen una est, sed duæ. Etenim ne quis dicat, Quid enim, si supra modum quidem erat periculum, vobis autem non magnum erat? idcirco subdidit, Et magnum erat et vires nostras superabat, atque usque adeo superabat, ut etiam vivere nos tæderet: hoc est, nullam spem et expectationem haberemus nos amplius victuros. Id quod David inferorum portas,

ac partus dolores, et mortis umbram appellat, hoc nimirum hic quoque Paulus dicit, Ejusmodi periculum subiimus, quod omnino mortem afferret. 9. *Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitavit mortuos.* Quid est, *Responsum mortis habuimus?* Sententiam, iudicium, expectationem. Talem enim res ipsæ vocem mittebant, tale responsum dabant ea quæ evenerant, nempe quod certissime morituri essemus. Verum id usque ad rem ipsam minime processit, sed intra suspicionem nostram substitit. Quamquam enim rerum natura hoc pronuntiaverat, tamen Dei potentia sententiam in opus exire non passa est, sed in sola nostra cogitatione atque in expectatione hoc contingere permisit: ideoque ait, *In nobis ipsis responsum mortis habuimus, non in re ipsa.* Cur autem tantum periculum nobis creari permiserit, ut vitæ spes omnis nobis erepta esset? *Ne, inquit, fidentes simus in nobis, sed in Deo.*

3. His autem verbis Paulus, non quod ipse ita affectus esset, absit hoc, sed ut alios per ea, quæ de seipso dicebat, institueret, simulque etiam modestiæ studio ductus, utebatur: quandoquidem in progressu quoque ait, *Datus est mihi stimulus carnis* (2. Cor. 12. 7), hoc est, tentationes, ut ne extollar. Atqui Deus non ideo se permisisse ait, sed alteram ob causam. Quam tandem? Nimirum ut ipsius potentia magis eliceret: *Sufficit enim tibi, inquit, gratia mea; nam virtus mea in infirmitate perficitur* (Ibid. v. 7). Verum, ut a me dictum est, nusquam mores suos obliviscitur, seipsum inter eos, qui longe inferiores erant ac multa disciplina et correctione opus habebant, accensens. Nam alioqui, cum ad meliorem mentem revocandos etiam vulgares homines, una aut altera tentatio coorta sufficiat; quonam tandem modo is, qui supra mortales omnes humilitatem per omnem vitæ cursum coluerat, pluraque quam quisquam alius perpessus fuerat, post tot annos ac cælis dignam philosophiam, hac admonitione opus haberet? Ex quo perspicuum illud est, cum hoc loco partim modestiæ studio, partim ut eos, qui de seipsis magnifice sentiebant atque arroganter se jactabant, deprimeret ac coerceret, his verbis usum fuisse, *Ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo.* Ac vide quomodo hac quoque ratione animos eorum deliniat. Tentationes enim, inquit, vestra causa nobis inferri permissæ sunt; tanto in pretio vos Deus habet: *Si enim tribulamur, inquit, pro vestra consolatione et salute:* at immodica calamitatum magnitudo propter nos contigit, ne magnifice sentiamus: *Nam supra vires aggravati sumus, ut ne fidentes simus in nobis ipsis, sed in Deo qui suscitavit mortuos.* Rursus doctrinam de resurrectione, de qua tot in priori epistola verba fecerat, in memoriam ipsis revocat, atque a præsentibus rebus ei fidem adstruit: unde etiam subjunxit, 10. *Qui de tantis mortibus nos eripuit.* Non dixit, *Ex tot periculis:* quo simul et intolerandam tentationum acerbicatem ostendat, et illum quem dixi sermonem confirmet. Quoniam futura res erat resurrectio, id

circo hanc quotidie fieri ostendit. Nam cum Deus hominem, de quo spes omnis jam abjecta erat, quique ad ipsas usque mortis portas accesserat, in sublime revocat, nihil aliud quam resurrectionis specimen præbet, ab ipsis mortis faucibus eum retrahens, qui in eas inciderat. Quo etiam fit, ut de multis, qui cum ab omnibus deplorati fuerint, ac deinde ex gravi morbo aut intolerandis quibusdam tentationibus emergerint, illud usurpari soleat: Mortuorum resurrectionem in hoc homine vidimus. *In quem speramus quoniam et adhuc eripiet, 11. adjuvantibus etiam vobis in oratione pro nobis:* ut ex multorum personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis. Quoniam id quod dixerat, *Ut ne simus fidentes in nobis ipsis,* commune crimen et accusatio esse videbatur, quæ nonnullos eorum perstringeret, mitigat rursus id quod dixit, preces ipsorum ingentis præsidii loco implorans, illudque simul indicans, vitam nostram in perpetua cura et sollicitudine esse oportere. Nam dum ait, *Speramus autem quoniam et adhuc eripiet,* multarum tentationum agmen prænuntiat, nec tamen usquam derelictionem, sed auxilium ac suppetias. Deinde, ne ideo animis consternantur, quod audiant fore, ut in perpetuis periculis versentur, prius quidnam pericula utilitatis afferant demonstravit, nempe, *Ne simus fidentes in nobis ipsis,* hoc est, ut Deus nos in perpetua humilitate contineat; et ut salus eorum procuraretur, atque alia etiam plura exsistant, velut Christo communicare; *Abundant enim, inquit, passionibus Christi in nobis;* et pro fidelibus pati; *Sive enim tribulamur, inquit, pro vestra consolatione ac salute;* tum etiam quod hæc ipsa magis eluceat; sic enim ait, *Quæ operatur in tolerantia earundem passionum;* illud item, quod hinc fortes ac tolerantes efficiantur; ac præterea, quod resurrectionem ante oculos suos effulgentem cernant; *Ex tantis enim, inquit, mortibus nos eripuit;* ad hæc quod ea ratione solliciti reddantur, atque in eum semper respiciant: *Speramus enim, inquit, quod eripiet;* ac denique, quod precibus affixi sint; *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione pro nobis.* Posteaquam igitur afflictionum utilitatem ostendit, ac deinde sollicitudinem ipsis iniecit, rursus eorum animos acuit atque ad virtutem promptiores efficit, magnum ipsorum precibus testimonium tribuens, si quidem ob eas Paulum ipsis donarint: *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione.* Quid autem est, *Ut in multis personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis?* Ex mortibus illis nos eripuit, adjuvantibus etiam vobis in oratione, inquit: hoc est, vobis omnibus nostra causa deprecantibus. Beneficium enim in nos collatum, hoc est, salutem nostram, vobis omnibus largiri voluit: ut multæ personæ gratias ipsi agant, quandoquidem multæ quoque gratiam acceperunt.

4. Hæc porro eo dicebat, partim ut ipsos ad preces aliorum quoque causa fundendas excitaret, partim item ut pro iis etiam calamitatibus, quibus alii afficerentur, gratiis Deo semper agendis ipsos assuefa-

κτοῖτα. Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Τί ἐστι, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου; Τὴν ψῆφον, τὴν κρίσιν, τὴν προσδοκίαν. Τοιαύτην γὰρ ἡφίει τὰ πράγματα φωνῇ, τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐδίδου τὰ συμβάντα, ὅτι ἀποθανοῦμεθα πάντως. Οὐ μὴν μέχρι τῆς πείρας ἐξέβη τοῦτο, ἀλλὰ μέχρι τῆς ὑπονοίας ἔσθι τῆς ἡμετέρας. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων φύσις τοῦτο ἀπεφάνετο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἀφῆκε τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἐξελεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ διανοίᾳ μόνῃ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ ἐν τῇ προσδοκίᾳ τοῦτο συμβῆναι συνεχώρησε· διό [431] φησιν· Ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ. Καὶ τίνος ἔνεκεν συνεχώρησε τοσοῦτον κίνδυνον, ὥς ἀπελπίσαι ἡμᾶς καὶ ἀπογνῶναι; Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, φησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ.

γ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς οὕτω διέκειτο, ἄπαγε, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λεγομένοις ρυθμίζων, ἅμα δὲ καὶ μετριάξειν ἐσπουδακῶς· ἐπεὶ καὶ προῖων φησιν· Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, τοὺς πειρασμοὺς λέγων, ἵνα μὴ υπεραιρώμαι. Καίτοι ὁ Θεὸς οὐ διὰ τοῦτο φησιν αὐτοὺς συγκεχωρημένοι, ἀλλὰ δι' ἑτέραν αἰτίαν. Ποίαν δὴ ταύτην; Ἴνα ἡ δύναμις αὐτοῦ διαλάμπῃ μειζόνως· Ἀρχεῖ γὰρ σοι, φησιν, ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐκ ἀσθενείας τελειοῦται. Ἄλλ', ὅπερ ἔφην, οὐδαμοῦ ἐπιλανθάνεται τοῦ οἰκείου ἥθους, ἐν τοῖς ἀφόδρα καταδεεστέροις ἑαυτὸν ἀριθμῶν, καίτοι πολλῆς δεομένοις παιδαγωγίας καὶ διορθώσεως. Εἰ γὰρ καὶ τοὺς τυχόντας εἰς καὶ δεύτερος πειρασμὸς ἱκανὸς ἐπελθὼν σωφρονίσαι· πῶς ἐκεῖνος ὁ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα ταπεινοφροσύνην ἀσκήσας διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ τσαυτὰ παθὼν ὡς μηδεὶς ἀνθρώπων, μετὰ τσαυτὰ ἔτη καὶ φιλοσοφίαν τῶν οὐρανῶν ἄξιαν, ταύτης ἔδειτο τῆς νοουθεσίας; Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ μετριάζων ἐνταῦθα, καὶ τοὺς ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα φρονούντας καὶ ἀλαζνευομένους καταστέλλων λέγει· Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ. Καὶ ὅρα πῶς αὐτοὺς καὶ ταύτῃ θεραπεύει. Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοί, φησὶ, δι' ὧμᾶς ἡμῖν ἐπενεχθῆναι συνεχωρήθησαν· τοσοῦτου τιμᾶται ὧμᾶς ὁ Θεός· Εἴτε γὰρ θλιβόμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὧμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· ἡ δὲ ὑπερβολὴ δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ μέγα φρονώμεν· Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ἐβαρῆθημεν καὶ ὑπὲρ δύναμιν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Πάλιν τοῦ περὶ ἀναστάσεως ἀναμνησκεί λόγου, ὑπὲρ οὗ τσαυτὰ εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτῇ βε-

βαιῶν διδὼ καὶ ἐπήγαγεν· Ὅς ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσατο ἡμᾶς. Οὐκ εἶπεν, Ἐκ τοσοῦτων κινδύνων, ὁμοῦ μὲν δεικνύς τὸ ἀφόρητον τῶν πειρασμῶν, ὁμοῦ δὲ ἐκείνων, ὅνπερ ἔφην, πιστούμενος τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλον πρᾶγμα ἡ ἀνάστασις ἦν, δείκνυσιν ὅτι τοῦτο καθ' ἑκάστην γίνεται τὴν ἡμέραν. Ὅταν γὰρ ἀνθρωπὼν ἀπογνωσθέντα, καὶ πρὸς αὐτὰς ἐλθόντα τοῦ ἔξου τὰς πύλας ἀνελεύσῃ, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνάστασιν ἐπιδείκνυται, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος ἀνασπῶν τοῦ θανάτου τὸν ἐμπεσόντα. Διὸ καὶ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῶν ἀπογνωσθέντων, εἴτα ἀνενεγκόντων· ἐξ ἀβρώστιας χαλεπῆς, ἡ ἐκ πειρασμῶν ἀφορήτων, ἔθος τοῦτο λέγειν· Ἀνάστασιν νεκρῶν ἐωράκαμεν ἐπὶ τοῦδε. Ἠλπικαμεν δὲ ὅτι καὶ ἐτι ρύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὧμῶν τῇ [432] δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν ἵνα ἐν πολλῷ προσώπῳ ^b τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐπειδὴ τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, κοινὸν ἐδόκει εἶναι ἐγκλημα καὶ κατηγορία καὶ ἐκείνων ἐνίοις αἰνιττομένη, παραμυθίζεται πάλιν τὸ ἐρημένον, τὰς εὐχὰς τὰς ἐκείνων ἀντὶ προστασίας μεγάλης καλῶν καὶ δεικνύς ἅμα, ὅτι διαπαντὸς ἐναγωνιον εἶναι χρὴ τὸν βίον τὸν ἡμέτερον. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, Ἠλπικαμεν δὲ ὅτι καὶ ρύσεται, πολλῶν προαναφωνεῖ πειρασμῶν νιφάδας, οὐ μὴν ἐγκατάλειψιν οὐδαμοῦ, ἀλλὰ βοήθειαν πάλιν καὶ συμμαχίαν. Εἴτα, ἵνα μὴ, ἀκούοντες ὅτι διηνεκῶς μέλλουσι κινδυνεύειν, καταπέσωσιν, ἔδειξε πρότερον τῶν κινδύνων τὸ ὄφελος, οἷον τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς· τουτέστιν, ἵνα ἐν διηνεκεῖ ταπεινοφροσύνη κατέχη ἡμᾶς· καὶ ἵνα ἡ σωτηρία αὐτῶν ἐνεργῇται, καὶ ἕτερα γούν πλείονα· τὸ τῷ Χριστῷ κοινωνεῖν· Περιστεύει γὰρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν· τὸ ὑπὲρ τῶν πιστῶν πάσχειν· Εἴτε γὰρ, φησὶ, θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὧμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· τὸ καὶ αὐτὴν ταύτην διαλάμπειν μειζόνως· Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησὶν, ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν πιθημάτων· τὸ καρτερικούς γίνεσθαι· καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοις, τὸ τὴν ἀνάστασιν ὁρᾶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν διαλάμπουσιν· Ἐκ τηλικούτων γὰρ θανάτων ἐρρύσατο ἡμᾶς· τὸ ἐναγωνίους εἶναι καὶ πρὸς αὐτὸν διηνεκῶς ὁρᾶν· Ἠλπικαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι καὶ ρύσεται· τὸ εὐχαῖς προσηλωθῆαι· Συνυπουργούντων γὰρ, φησὶ, καὶ ὧμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν. Δείξας τοίνυν τὸ κέρδος τῶν θλίψεων, εἴτα ἐναγωνίους ποιήσας, ἀλείφει πάλιν αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ προθυμότερους εἰς ἀρετὴν ποιεῖ, μεγάλα αὐτῶν μαρτυρῶν ταῖς εὐχαῖς, εἰ γε ταύταις Παῦλον ἐχαρίσαντο· Συνυπουργούντων γὰρ ὧμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, φησὶ. Τί δὲ ἐστίν, Ἴνα ἐν πολλῷ προσώπῳ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν; Ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν θανάτων ἐκείνων, συνυπουργούντων καὶ ὧμῶν τῇ δεήσει, φησὶ· τουτέστιν, Εὐχομένων πάντων ὧμῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τουτέστι, τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμέ-

^a Ms., ἀνεστηκόντων.

^b In editis Græcis Novi Testamenti legitur ἐκ πολλῶν προσώπων.

τέραν ἐβουλήθη πᾶσιν ὑμῖν χαρίσασθαι, ἵνα τὰ πολλὰ πρόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ, ἐπειδὴ καὶ τὰ πολλὰ τὴν χάριν ἔλαβε.

δ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ ἐτέρων εὐχὰς αὐτοὺς διεγείρων, ὁμοῦ δὲ ἐθίζων καὶ ὑπὲρ ὧν ἂν ἕτεροι πάθωσιν, εὐχαριστεῖν αἰετῶ Θεῷ, δεικνύς ὅτι μάλιστα τοῦτο βούλεται καὶ αὐτός. Οἱ γὰρ μελετήσαντες ὑπὲρ ἐτέρων ταῦτα ποιεῖν, πολλῶν μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐπιδείκνυνται ταῦτα ἀμφοτέρω. Πρὸς δὲ τούτους, καὶ ταπεινωφροσύνην αὐτοὺς διδάσκει, καὶ εἰς ἀγάπην ἄγει θερμότεραν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ τοσοῦτον αὐτῶν ὑψηλότερος ὢν, ἐκ τῶν εὐχῶν ἐκείνων σεσῶσθαι φησί, καὶ χάρισμα αὐτῶν ταῖς δεήσεσι δεδοῦσθαι [433] αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐννόησον πῶς ἐκείνους ἔδει διακεῖσθαι καὶ μετριάζειν. Σὺ δέ μοι κάκεινο σκόπει, ὅτι καὶ ἀπὸ οἰκτιρμῶν ὁ Θεός τι ποιῇ, μεγάλα ἐνταῦθα καὶ ἡ εὐχὴ συμβάλλεται. Ἀρχόμενος μὲν γάρ, τοῖς οἰκτιρμῶσι αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ἐλογίσαστο. Ὁ Θεὸς γάρ, φησί, τῶν οἰκτιρμῶν, αὐτὸς ἡμᾶς ἐβρύσαστο· ἐνταῦθα δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς· ἐπεὶ κάκεινον τὸν τὰ μύρια ὀφειλοντα τάλαντα, μετὰ τὸ προσπεσεῖν ἠλέησε, καίτοι γε εἰρηται, ὅτι *Σπλυγχνισθεὶς ἀπέλυσεν αὐτόν*^α· καὶ τῇ Χαναanaίᾳ^α δὲ μετὰ τὴν πολλὴν προσεδόριαν ἐκείνην καὶ καρτερίαν τότε ἐχαρίσατο τῆς θυγατρὸς τὴν σωτηρίαν, καίτοι γε ἀπὸ ἐλέου αὐτὴν ἔσωσεν. Ἀπὸ τούτου τοίνυν μανθάνομεν, ὅτι καὶ ἐλεῖσθαι μέλλωμεν, ἀξιους τοῦ ἐλέου πρότερον παρέχειν ἡμᾶς ἑαυτοὺς χρῆ. Καὶ γὰρ ἔλεος ἦ, τοὺς ἀξιους ἐπιζητεῖ· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐπιεῖσιν ἅπασιν, καὶ τοῖς ἀναισθήτοις διακειμένοις· *Ἐλεήσω γάρ, φησὶν, ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω, ὃν ἂν οἰκτείρω*. Ὅρα γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησί· *Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει*. Καὶ οὐτε τὸ πᾶν αὐτοῖς ἔδωκεν, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπάρῃ, οὐτε πάντῃ ἡλλοτρίωσεν αὐτοὺς τοῦ κατορθώματος, ἵνα προτρέψῃ καὶ προθυμότερους ἐργάσῃται καὶ συναγάγῃ πρὸς ἀλλήλους αὐτούς. Διὸ καὶ ἔλεγεν, ὅτι *ὑμῖν ἐχαρίσατό μου τὴν σωτηρίαν*. Καὶ γὰρ καὶ πλήθος δυσωπεῖται πολλάκις ὁ Θεὸς ὁμονοοῦν καὶ συμφωνοῦν εἰς εὐχὴν· διὸ καὶ πρὸς τὸν προφήτην ἔλεγεν· *Ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων*; ἔπειτα ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι πλήθος αἰδεῖται μόνον, φησὶν· *Ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται*. Πῶς οὖν Νινευίτας ἔωσεν; Ὅτι οὐ πλήθος μόνον ἦν, ἀλλὰ πλήθος μετὰ ἀρετῆς· μετενόησε γὰρ ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρίας. Καὶ σώζων δὲ αὐτοὺς ἔλεγεν, ὅτι *οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν ἡ ἀριστεράν*. Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἐξ ἀφελείας μᾶλλον ἔπταιον, ἢ πονηρίας· καὶ δῆλον, ἐξ ὧν μετεβάλλοντο, ὀλίγων ῥημάτων ἀκούσαντες. Εἰ δὲ τὸ δώδεκα μυριάδας εἶναι μόνον ἰσχυσεν εἰς τὸ σώσαι αὐτοὺς, τί καὶ πρὸ τούτου αὐτοὺς σωθῆναι ἐκώλυσε; Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ εἶπε πρὸς αὐτόν, Ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι τῆς πόλεως ταύτης τῆς οὕτω μεταβαλλο-

μένης; ἀλλὰ τὰς μυριάδας πράγει; Ἐκ περιουσίας καὶ τοῦτο τιθεῖς. Τὸ μὲν γὰρ ἦν δῆλον, ἡ μεταβολή· ὁ δὲ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀφελεία, ἀδηλα τῷ προφήτῃ. Πάντοθεν τοίνυν αὐτοὺς καταμαλάξει βούλεται· ἰσχύει γὰρ καὶ πλήθος, ὅταν καὶ ἀρετῇ ᾗ.

[434] Τοῦτο γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ δηλοῖ λέγουσα ἡ Γραφή· *Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν γινομένη ὑπὲρ αὐτοῦ*· καὶ τοσοῦτον ἰσχυσεν, ὡς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἀλύσεων ἐπικειμένων, καὶ φυλάκων ἐκατέρωθεν παρακαθευδόντων, ἐξαγαγεῖν τὸν Ἀπόστολον καὶ ἀπαλλάξαι πάντων ἐκείνων. Ἄλλ' ὥσπερ, ἀρετῆς οὐσης, μέγα δύναται· οὕτω, κακίας οὐσης, οὐδὲν δύνῃσι τὸ πλήθος. Καὶ γὰρ οἱ Ἰσραηλῖται, περὶ ὧν φησιν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, πάντες ἀπώλοντο· καὶ οἱ ἐπὶ Νῶε δὲ πολλοὶ καὶ ἀπειροὶ ἦσαν, καὶ οὐδὲν αὐτοὺς τοῦτο ὤνησε· καθ' ἑαυτὸ γὰρ οὐδὲν δύναται πλήθος, ἀλλ' ἐν προσθήκῃς μέρει. Σπουδάζωμεν οὖν συνιέναι ἐν ταῖς δεήσεσι, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχόμεθα, καθάπερ ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων ἐκείνοι. Καὶ γὰρ ἐντολὴν πληροῦμεν, καὶ εἰς ἀγάπην ἀλειφόμεθα· ὅταν δὲ ἀγάπην εἴπω, πάντα λέγω τὰ ἀγαθὰ· καὶ εὐχαριστεῖν σπουδαιότερον μανθάνωμεν. Οἱ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἁλλοτρίων εὐχαριστοῦντες, πολλῶν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἰδίων. Τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησε λέγων· *Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ δόγμα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό*· τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος πανταχοῦ ζητεῖ· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐργαζώμεθα, καὶ εἰς πάντας τοῦ Θεοῦ τὴν εὐεργεσίαν ἐκφέρωμεν, ἵνα κοινωνοὺς λάβωμεν τῆς εὐφροσύνης. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων τι παθόντες ἀγαθόν, ὅταν ἀνακηρύζωμεν, προθυμότερους αὐτοὺς ποιούμεν· πολλῶν μᾶλλον τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας ἀναγρεῦοντες, εἰς πλείονα αὐτὸν ἐπισπασόμεθα εὐνοίαν. Καὶ εἰ παρὰ ἀνθρώπων εὐεργετηθέντες, καὶ ἄλλους διεγείρομεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς εὐχαριστίας· πολλῶν μᾶλλον τῷ Θεῷ πολλοὺς προσάγειν χρὴ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστήσαντας. Εἰ γὰρ Παῦλος τοῦτο ποιεῖ, τοσαύτην ἔχων τὴν παῤῥησίαν, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς ἀναγκαῖον τοῦτο ποιεῖν.

ε'. Παρακαλῶμεν τοίνυν τοὺς ἀγίους ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστεῖν, καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ ἀλλήλων τοῦτο ποιῶμεν. Τοῦτο ἱερέων μάλιστα ἐστὶ κατόρθωμα, ἐπειδὴ μέγιστον ἀγαθόν. Προσιόντες γάρ, πρότερον ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν κοινῶν εὐχαριστοῦμεν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ καὶ κοινὰ αἰ εὐεργεσίαι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ σὺ ἐν τῷ κοινῷ ἐσώθης. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας κοινῆς ὀφείλεις χάριν, καὶ ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἰδιάζουσιν δίκαιοις ἂν εἶς ἀναφέρειν εὐφημίαν. Καὶ γὰρ τὸν ἥλιον ἀνῆψεν οὐ σοὶ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τῷ κοινῷ· ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ μέρει τὸ ὅλον ἔχεις· καὶ γὰρ τοσοῦτος γέγονε διὰ τὸ κοινόν· καὶ ὅρᾳς σὺ μόνος τοσοῦτον, ὅσον εἶδον πάντες ἄνθρωποι. Ὡστε τοσαύτην ὀφείλεις εὐχαριστίαν, ὅσην ἅπαντες· καὶ ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐχαριστεῖν ἂν εἴης δίκαιος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐτέρων ἀρετῆς. Πολλὰ γὰρ καὶ δι' ἄλλους πάσχομεν καλῶς. Καὶ γὰρ εἰ δέκα μόνον ἐν Σοδόμοις εὐρέθησαν δίκαιοι, οὐκ ἂν ἔπαθον, [435] ἅπερ ἔπαθον. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς

^α Ms., τὴν Χαναanaίαν.

cœret : ostendens videlicet, id ipsi quoque quam gratissimum esse. Nam qui hæc aliorum causa facere consueverint, multo sane magis utraque hæc ipsi sua causa præstaturi sunt. Quinetiam eos ad humilitatem erudit, atque ad ferventiorē caritatem ducit. Nam cum ipse, qui tot partibus sublimior illis erat, eorum precibus salutem se consequutum esse, ac propter ipsorum orationes beneficium accepisse dicat, velim tecum reputes, quo eos animo quamque modesto esse oportebat. Quin illud quoque animadvertit, quod etiamsi Deus misericordia permotus aliquid faciat, tamen hic quoque precatio multum adjumenti affert. Etenim in principio salutem suam Dei miserationibus acceptam retulit; *Deus enim miserationum*, inquit, *nos eripuit*; hic autem eandem ipsorum quoque precibus adscripsit. Nam etiam illum, qui talentorum decem millia debebat, postquam ad ipsius pedes accessisset, miseratus est : et tamen dictum est, *Misericordia motus dimisit eum*. Atque item Chananæ post multam illam assiduitatem ac tolerantiam, tum denique filiæ salutem concessit (*Matth. 15. 28*) : etiamsi alioqui misericordia ductus ipsi salutem attulerit. Ex quo nimirum discimus, quamvis Deus misericordiam erga nos adhibiturus sit, nobis tamen istud prius faciendum esse, ut misericordia dignos nos ipsos præstemus. Quamvis enim misericordia sit, dignos tamen requirit : non enim temere quibusvis obtingit, etiam stupore laborantibus : *Miserebor enim*, inquit, *cujus miserebor*; et *misericordiam præstabo ei, cui miserebor* (*Exod. 33. 19*). Vide quippe quidnam hic quoque dicat : *Adjuvantibus et vobis in oratione*. Nam nec totum ipsis tribuit, ne eorum animos efferat; nec rursus eos omni ex parte ab huius beneficii laude submovit, ut eos incitet alacrioresque efficiat, atque inter se devinciat. Unde etiam dicebat, *Salutem meam vobis donavit*. Nam persæpe quoque Deus quasi pudore commovetur, cum multitudinem ad precationem concordem atque conspirantem cernit : ideoque propheta dicebat, *Ego autem non parcam huic civitati, in qua habitant plus quam centum viginti millia hominum* (*Jonæ 4. 11*). Deinde, ne putes Deum ob multitudinem dumtaxat ad misericordiam inflecti, his verbis utitur : *Si fuerit numerus Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient* (*Isai. 10. 22*). Qui factum est igitur, ut Ninivitas servavit? Nempe quia non multitudo solum erat, sed multitudo virtute prædita : poenitentiam enim unusquisque egit, et a via sua prava recessit. Atque etiam ipse, dum salutem ipsis afferret, aiebat : *Nesciunt quid sit inter dextram et sinistram* (*Jon. 1. c.*). Ex quo perspicuum est, eos in priora peccata simplicitate potius quam animi perversitate lapsos fuisse : idque ex eo constat, quod paucis verbis auditis ad meliorem mentem se receperunt. Quod si ad eos servandos hoc satis virium habuisset, quod centum viginti hominum millia erant, quidnam prius quoque prohibuisset, quin salutem adipiscerentur? Cur igitur non dixit ei, Ego autem non parcam civitati huic ita immutatæ, sed tot millia profert? Ex abundantia hoc facit : nam

mutatio quidem manifesta erat, numerus autem et simplicitas civium prophetæ ignota erant. Undique igitur eorum animos emollire studet : nam tam viribus pollet multitudo, cum virtus insuper accedit.

Orationis vis. — Hoc etiam alio loco Scriptura his verbis declarat : *Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo* (*Act. 12. 5*) : tantamque vim habuit, ut quamvis etiam fores clausæ essent, et catenæ apostolum stringerent, custodesque utrimque ad ipsius latus dormirent, eum tamen eduxerit atque ex omnibus illis difficultatibus liberarit. Verum quemadmodum, si virtus adsit, magnam vim habet multitudo : ita si vitium adsit, nullam utilitatem affert. Siquidem et Israelitæ, quos arenæ maris numerum adæquasse Scriptura refert, omnes perierunt; atque etiam tempore Noe permulti, imo innumeri erant, nec tamen eos quidquam hoc juvit : sola enim multitudo nihil potest, verum tum demum cum accessionis loco est. Deñus igitur operam, ut in precibus coeamus, alii pro aliis precemur, quemadmodum illi pro apostolis. Sic enim et mandatum explemus, et ad caritatem incitatur : cum autem caritatem dico, omnia bona hoc vocabulo complector : atque etiam majore studio gratias agere discamus. Nam qui pro alienis gratias Deo agunt, multo magis id pro suis faciunt. Hoc David quoque faciebat, cum diceret, *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum* (*Psal. 33. 4*) : hoc et apostolus passim exposcit : hoc nos item faciamus, atque apud omnes Dei beneficium prædicemus, ut eos laudationis socios assumamus. Nam si, cum beneficium aliquod ab hominibus accepimus atque id celebramus, promptiores eos ad bene de nobis merendum reddimus : multo magis, Dei beneficia prædicantes, ad majorem benevolentiam ipsum attrahemus. Et si, cum beneficium aliquod ab hominibus consequuti sumus, ad gratias nobiscum agendas alios etiam excitamus, multo profecto magis nobis curandum est, ut multos, qui gratias pro nobis agant, ad Deum adhibeamus. Cumque Paulus, qui tantam fiduciam obtinebat, hoc faciat, tanto magis hoc a nobis fieri necesse est.

5. Quocirca sanctos viros etiam atque etiam obsecremus, ut pro nobis gratias agant, atque etiam ipsi pro nobis hoc invicem faciamus. Istud præsertim sacerdotum munus est, utpote bonum omnium præstantissimum. Accedentes enim, primum pro universo orbe communibusque commodis gratias agimus. Nam etsi communia Dei beneficia sunt, tamen tu quoque in communi salutem es consequutus. Itaque tum pro privata tua communem gratiarum actionem debes, tum pro communi privatam Deo laudem abs te offerri æquum fuerit. Etenim solem non tibi uni accendit, sed etiam communiter omnibus; et tamen in parte totum habes : nam ob communem omnium utilitatem tanta magnitudine creatus est; tu tamen solus tantum vides, quantum universi mortales videre queant. Ex quo efficitur, ut tantam gratiarum actionem debeas, quantam universi; ac te et pro communibus beneficiis gratias agere par est, et pro aliorum virtute,

Multis enim etiam propter alios beneficiis afficimur. Etenim si vel decem soli justi viri in Sodomis inventi fuissent, non in eas, quas pertulerunt, calamitates incidissent. Quamobrem pro aliorum quoque apud Deum libertate ac fiducia gratias agamus: siquidem prisca lex hæc est, atque antiquitus in Ecclesia instituta. Sic Paulus pro Romanis, pro Corinthiis, pro universo orbe gratias agit. Nec vero illud mihi dixeris: Hoc præclarum facinus meum non est. Quamvis enim tuum non sit, sic quoque tamen gratias agere debes, quod membrum tuum tale sit. Alioquin etiam tuum illud facis, cum laudas et in coronarum partem ipse etiam venis, atque eandem gratiam percipies.

Preces pro catechumenis. — Ob eam causam Ecclesiæ leges ad hunc modum preces fieri jubent: non eas dumtaxat quæ pro fidelibus, sed eas etiam quæ pro catechumenis adhibentur: siquidem lex ad supplicandum pro his, qui nondum initiati sunt, fideles excitat. Nam cum diaconus ait, *Pro catechumenis intente oremus*, nihil aliud facit, quam ut universam fidelium multitudinem ad preces pro illis obeundas excitet. Atqui alieni adhuc sunt catechumeni: nondum enim corpori Christi insiti sunt, nec mysteriorum participes effecti, verum a spirituali grege adhuc divisi. Quod si ergo pro his orandum est, multo sane magis pro nostris membris. Ob idque etiam ait, *Intente oremus*, ne videlicet eos tamquam alienos abdicet ac rejicias, ne tamquam peregrinos non agnoscas. Nondum enim lege sancitam, atque a Christo invecram precationem habent; nondum liberius orandi potestatem nacti sunt, sed aliorum, qui mysteriis initiati sint, ope indigent. Etenim extra vestibula regia stant, longeque a sacris cancellis: eaque etiam de causa, cum tremendæ preces fiunt, ablegantur. Quo fit, ut te quoque hortetur, ut pro illis ores, quo membra tua fiant, nec jam peregrini atque alieni sint. Illud enim, *Oremus*, non ad sacerdotes tantum, sed etiam ad populum spectat. Nam cum ait, *Recte stemus, oremus*, omnes ad precandum hortatur; ac tum precationem auspicans, ait, *Ut misericordissimus ac miserator Deus orationes eorum exaudiat*. Etenim ne dicas, Quid est quod oremus? alieni sunt, nondum nobiscum conjuncti: unde Deum permovere possum? unde cum adducere, ut misericordiam ac veniam illis impertiat? ne, inquam, hæc quærens hæreas, vide quomodo his verbis dubitationem tuam discutiat: *Ut misericordissimus ac miserator Deus*. Audisti, Misericordissimus Deus? Perplexo jam animo esse desine: misericordissimus enim ille, omnium, hoc est, tam peccatorum quam amicorum, miseretur. Quocirca ne dixeris, Quonam modo eorum causa Deum adibo? ipse enim eorum preces exaudiet. Quænam porro alia catechumenorum precatio fuerit, quam ut ne catechumeni maneant? Mox supplicationis quoque modum dicat. Quisnam autem ille est? *Ut cordium ipsorum aures aperiat*. Ocellus enim et obcuratæ adhuc sunt. Aures porro non externas hæc, sed mentis intelligit. *Ut audiant quæ oculus non vidit, nec auris audivit,*

nec in cor hominis ascenderunt. Neque enim arcana mysteria audierunt, sed procul et eminus stant. Atque etiam si audiant, haud tamen quid dicatur intelligunt: siquidem ea ingentem sagacitatem et intelligentiam requirunt, non autem ut dumtaxat audiantur; ipsi vero internas aures nondum acceperunt. Unde etiam prophetiæ gratiam ipsis optat: siquidem propheta ad hunc modum loquebatur: *Dominus dat mihi linguam eruditam, ut sciam quando oporteat proferre sermonem: quoniam ipse aperit os meum, posuit me mune, apposuit mihi aurem audientem* (Isai. 50. 4. 5). Quemadmodum enim propheta alio modo ac reliqui homines audiebant: sic fidelis quoque alio modo quam catechumeni. Atque hinc etiam docetur catechumenus, se ab hominibus hæc non discere, neque audire (*Nolite enim, inquit, vocare vobis magistrum in terra* [Matth. 23. 8]), sed sublimitus atque e cælis: *Erunt enim omnes, inquit Scriptura, docibiles Dei* (Isai. 54. 13). Atque idcirco ait, *Et instillet ipsis verbum veritatis*: ita ut interne in ipsos infundatur. Necdum enim, ut par est, veritatis verbum norunt. *Ut timorem suum in ipsis seminet*. At hoc minime sufficit: alia enim ceciderunt secus viam, alia super petras.

6. Verum nos non ad hunc modum postulamus; sed sicut aratrum in pingui terra sulcos aperit, sic etiam hic ut fiat precamur, nempe ut in mentis imo innovati, semina injecta excipiant, ac quidquid audierint accurate retineant. Unde etiam hæc verba subnectit, *Et confirmet fidem suam in animis eorum*. Hoc est ut ne in superficie jaceat, sed alte radices agat. *Ut justitiæ evangelium ipsis revelet*. Duplex velamen esse ostendit; alterum quia mentis ipsorum oculi clausi sunt, alterum quia opertum illis est evangelium. Ac proinde superius quidem dicebat, *Ut aperiat aures cordis ipsorum*; hic autem, *Ut justitiæ evangelium ipsis delegat*; hoc est, ut sapientes eos et ad illud excipiendum idoneos reddat, atque ut doceat ac semina jaciatur. Nam sive idonei sint, nihil tamen id ipsis emolumenti attulerit, nisi Deus detexerit: sive Deus delegat, ipsi autem repudient, in idem rursus detrimentum prolabantur. Hac de causa utrumque petimus, nempe ut et corda aperiat, et evangelium patefaciat. Neque enim si regium paludamentum superjecto velo tectum jaceat, quicquam hoc intuentium oculis profuerit: quemadmodum rursus nil detectum illud esse juverit, si oculi minime vigilant. Ambo porro ista contingent, si illi prius voluerint. Quidnam autem est, *Justitiæ evangelium*? Nimirum quod justos efficit. His enim verbis baptismi desiderium in ipsis ciet, dum illud ostendit, evangelium non tantum peccata remittere, sed justitiam etiam afferre. *Ut det illis mentem divinam, castam cogitationem, vitam cum virtute conjunctam*. Audiant hæc fideles, qui vitæ hujusce negotiis affixi sunt. Nam si iis, qui minime initiati sunt, hæc postulare jubemur, animadvertas velim, quales nos ipsos esse oporteat qui hæc aliis postulamus: siquidem id agendum est, ut vita nostra evangelio respondeat. Quo etiam fit, ut precationis lex a doctrina ad vitam transeat. Postquam enim dixit, *Ut justitiæ*

ἐτέρων παρρησίας εὐχαριστῶμεν. Καὶ γὰρ ἀρχαῖος οὗτος ὁ νόμος ἐστίν, ἄνωθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυτευμένος. Οὕτω καὶ Παῦλος εὐχαριστεῖ ὑπὲρ Ῥωμαίων, ὑπὲρ Κορινθίων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Καὶ μή μοι λέγε· Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τὸ κατόρθωμα. Κἂν γὰρ μὴ ὦν ἤ, καὶ οὕτως εὐχαριστεῖν ὀφείλεις, ὅτι τὸ μέλος σου τοιοῦτόν ἐστιν. Ἄλλως δὲ καὶ ὅν αὐτὸ ποιεῖς διὰ τῆς εὐφημίας, καὶ κοινωνούντων στεφάνων, καὶ λήψῃ καὶ αὐτὸς τὸ χάρισμα.

Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰς εὐχὰς οὕτω γίνεσθαι· καλεῖουσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας νόμοι, οὐ τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Τοὺς γὰρ πιστοὺς ὁ νόμος διεγείρει πρὸς τὴν τῶν ἀμυήτων ἱκετηρίαν. Ὅταν γὰρ ὁ διάκονος λέγῃ, Ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων ἐκτενῶς δεηθῶμεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν δῆμον ἅπαντα τῶν πιστῶν διανίστησιν εἰς τὰς ὑπὲρ ἐκείνων εὐχὰς. Καίτοι γε ἄλλοτριον τέως εἰσὶν οἱ κατηχούμενοι. Οὐδέπω γὰρ τοῦ σώματος εἰσι τοῦ Χριστοῦ, οὐδέπω μυστηρίων κοινωνήσαντες, ἀλλ' ἔτι διηρημένοι τυγχάνουσι τῆς ἀγέλης τῆς πνευματικῆς. Εἰ δὲ ὑπὲρ τούτων παρακαλεῖν δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ, Ἐκτενῶς, φησί, δεηθῶμεν, ἵνα μὴ ὡς ἄλλοτριους ἀποποιήσῃ, ἵνα μὴ ὡς ξένους ἀγνοήσῃ. Οὐδέπω γὰρ εὐχὴν ἔχουσι τὴν νενομισμένην καὶ εἰσενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· οὐδέπω παρρησίαν κέκτηνται, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν μυσταγωγηθέντων. Ἐξω γὰρ τῶν βασιλικῶν ἐστῆκασιν αὐλῶν, πόρρω τῶν ἱερῶν περιθάλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπελαινούνται, τῶν φρικτῶν εὐχῶν ἐκείνων γινόμενων. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ παρακαλεῖ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα μέλη γένωνται σά, ἵνα μὴ ἔτι ὥς ξένοι καὶ ἠλλοτριωμένοι. Τὸ γὰρ, δεηθῶμεν, οὐ τοῖς ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν λαὸν συντελοῦσιν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, Στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν, πάντας, εἰς τὴν εὐχὴν παρακαλεῖ. Εἴτα ἀρχόμενος τῆς εὐχῆς φησὶν· Ἴνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτιρμῶν Θεὸς ἐπακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, τί δεηθῶμεν; ἠλλοτριωμένοι εἰσιν, οὐδέπω συνημμένοι· πόθεν ἔχω δυσωπήσαι τὸν Θεόν; πόθεν ἔχω πείσαι μεταδοῦναι ἐλέου καὶ συγγνώμης αὐτοῖς; ἵνα μὴ ταῦτα ζητῶν ἀπορῆς, ὅρα πῶς σου λύει τὴν ἀπορίαν λέγων· Ἴνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτιρμῶν Θεός. Ἦκουσας, Πανελεήμων Θεός; Μὴ ἀπορεῖ λοιπόν· ὁ γὰρ πανελεήμων πάντας ἔλεει, καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ φίλους. Μὴ τοίνυν λέγε, Πῶς ὑπὲρ αὐτῶν προσέλθω; αὐτὸς ἐπακούσει τῶν δεήσεων αὐτῶν. Δέσεις δὲ κατηχουμένων τίς ἂν εἴῃ, ἀλλ' ἢ ὥστε μὴ μείναι κατηχουμένους; Εἴτα καὶ ὑπαγορεύει τῆς ἱκετηρίας τὸν τρόπον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ἴνα διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Μέμυκε ὁ γὰρ ἔτι, καὶ βέβυκεται. Ὅσα δὲ οὐ ταῦτά φησι τὰ ἐξωθεν, ἀλλὰ τὰ [456] τῆς διανοίας. Ὅστε ἀκοῦσαι ὁ ὁρθολογὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν

ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Οὐδὲ γὰρ ἤκουσαν τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων, ἀλλὰ πόρρω του καὶ μακρὰν ἐστήκασιν. Κἂν ἀκούσωσι δὲ, οὐκ ἴσασιν τὰ λεγόμενα· συνέσεως γὰρ δεῖται πολλῆς ἐκείνα, οὐκ ἀκροάσεως μόνης· τὰς ἐνδον δὲ οὐδέπω ἔχουσιν ἀκοάς. Διὸ καὶ προφητικὸν αὐτοῖς ἐπεύχεται χάρισμα· καὶ γὰρ ὁ προφήτης οὕτως ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς διδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γινῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον· δεῖ αὐτὸς ἀνοίγει μοι τὸ στόμα, ἕδωκέ μοι πρῶτ', προσέθηκε μοι ὥτιον ἀκούειν^c. Ὅσπερ γὰρ οἱ προφῆται ἄλλως ἤκουον παρὰ τοὺς πολλοὺς, οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς κατηχουμένους. Ἐντεῦθεν μαθάνει καὶ ὁ κατηχούμενος, μὴ παρὰ ἀνθρώπων ταῦτα μαθάνειν, μηδὲ ἀκούειν (Μὴ καλέσητε γὰρ, φησί, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς), ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν· Ἔσονται γὰρ πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ. Διὸ φησι· Καὶ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ὥστε ἐνδοθεν αὐτοῖς ἐνηγεῖσθαι. Ὡς γὰρ εἰδέναι χρῆ, οὐδέπω ἴσασιν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἴνα κατασπείρῃ τὸν σπόρον αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο· τὰ μὲν γὰρ ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας.

ς'. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐκ οὕτως αἰτοῦμεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ γῆς λιπαρὰς ἀνοίγει τὰς αὐλακὰς τὸ ἄροτρον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα γενέσθαι δεόμεθα, ὥστε νεωθέντας ἐν τῷ βᾶθει τῆς διανοίας δέξασθαι τὰ καταβαλλόμενα, καὶ πᾶν ὅπερ ἤκουσαν μετὰ ἀκριθείας κατασχεῖν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Καὶ βεβαιώσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐν ταῖς διανοίαις αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξεπιπολῆς κέηται, ἀλλ' ἵνα κατὰ βάθους βάλλῃ τὴν ῥίζαν. Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης. Δείκνυσιν διπλοῦν τὸ κάλυμμα· τὸ μὲν διὰ τὸ μεμυκέναι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, τὸ δὲ διὰ τὸ κεκαλύφθαι αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον. Διὸ ἄνωτέρω μὲν ἔλεγεν· Ἴνα διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· ἐνταῦθα δὲ, Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης· τουτέστιν, ἵνα καὶ αὐτοὺς σοφοὺς ἐργάσῃται καὶ ἐπιτηδεύουσ πρὸς ὑποδοχὴν, καὶ ἵνα διδάξῃ, καὶ καταβάλλῃ τὰ σπέρματα. Ἄν τε γὰρ ἐπιτηδεύοι ὧσιν, οὐδὲν ὄφελος, τοῦ Θεοῦ μὴ ἐκκαλύπτοντος· ἂν τε ἀποκαλύψῃ, μὴ δέξωνται δὲ, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ ἡ ζημία περιστάται. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρα αἰτοῦμεν, ἵνα καὶ ἀνοίξῃ τὰς καρδίας, καὶ ἀποκαλύψῃ τὸ εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ, εἰ κόσμος κείτο βασιλικὸς ἄνωθεν κεκαλυμμένος, ἔσται τι πλέον ὀφθαλμῶν βλεπόντων· ὥσπερ οὖν οὐδὲ γεγυμνωμένου, τούτων μὴ ἐργηγορότων. Ταῦτα δὲ ἀμφοτέρα γίνεται, ἂν ἐκεῖνοι ἔλυνται πρότερον. Τί δὴ ἐστίν, Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης; Τὸ ποιῶν δικαίους. Διὰ τούτων γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοὺς ἀγει τοῦ βαπτίσματος, δείκνυς ὅτι οὐκ ἁμαρτημάτων ἀφέσεώς ἐστι μόνον τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνης [437] ποιητικόν. Ἴνα αὐτοῖς δολὴ νοῦν ἐνθεοῖ, σώζοντα λογισμῶν, καὶ ἐνδρετορ πολιτείας. Ἀκουέτωσαν οἱ πιστοὶ, ὅσοι τοῖς βιωτικοῖς εἰσι προσηλωμένοι πράγμασιν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀμυήτοις

^a Ms., οὕτω τιμᾶσθαι. Editi, οὕτω γίνεσθαι. Quae de catechumenis hic dicuntur, diuinitus disquisitis reperies in l'oracione generali.

^b Ms., βέβυκε. Error ortus ex similitudine litterarum β et μ, in ms. xvi cuiusdam ut videre possis in Palaeographia nostra p. 536.

^c Ms., ἀκούειν, et ita legitur in Bibliis. Editi, ἀκοῦον.

καλυόμεθα ταῦτα αἰτεῖν, ἐννόησον ἐν τίσιν ἡμᾶς εἶναι χρή, τοὺς ταῦτα ἐτέροις αἰτοῦντας· καὶ γὰρ ἐφάμιλλον δεῖ τῷ Εὐαγγελίῳ τὴν πολιτείαν ἔχειν. Διὸ δὴ καὶ τῆς εὐχῆς ὁ νόμος ἀπὸ τῶν δογμάτων ἐπὶ τὴν πολιτείαν μεταβαίνει. Εἰπόντες γάρ, *"Ἰνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐπήγαγεν· Ἰνα δὴ αὐτοῖς νοῦν ἐνθεον. Τί δὲ ἐστίν, ἐνθεον;* Ἰνα ὁ Θεὸς οἰκῇ ἐν αὐτῷ· Ἐνοικήσω γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. Ὅταν γὰρ γένηται δικαίος ὁ νοῦς, ὅταν ἀποδύσῃται τὰ ἁμαρτήματα, οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἐνοικῇ, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔσται λοιπόν. Καὶ οὕτω γίνεται ἐνθεὸς ὁ νοῦς, ἅπαντα φθεγγόμενος ἐκείθεν, ὥσπερ οὖν καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐνδον οἰκοῦντος. Ὁ αἰσχρολογῶν ἄρα οὐκ ἔχει ἐνθεον νοῦν, οὐδὲ ὁ εὐτραπέλις καὶ γέλῳτι χαίρων. Σώφρονα λογισμὸν. Καὶ τί ποτέ ἐστι σὺφρονα λογισμὸν ἔχειν; Τὸ τὴν ὑγίαν κεκτῆσθαι τὴν κατὰ ψυχὴν· ὥς ὃ γε κατεχόμενος ἐπιθυμίᾳ πονηρίας, καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐπτοημένος, οὐκ ἂν εἴη σὺφρον, τούτεστι, ὑγιής. Καὶ ὥσπερ ὁ νοσῶν καὶ τῶν οὐ προσηκόντων ἐπιθυμεῖ, οὕτω καὶ οὗτος. Καὶ ἐνάρτετον πολιτεῖαν. Τὰ γὰρ δόγματα πολιτείας χρεῖαν ἔχει. Ἀκούσατε τούτων, οἱ πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἰόντες. Ἡμεῖς μὲν γὰρ εὐχόμεθα, ἵνα μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ πολιτεῖαν σχῆτε· σὺ δὲ σπεύδεις καὶ πάντα ποιεῖς, ὥστε πολιτείας ἔρημος ἀπελθεῖν. Τί γὰρ, εἰ καὶ δικαίος γίνῃ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πίστεως μόνης; Ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων εὐχόμεθα σχεῖν παρῥησίαν. Διαπαντός τὰ αὐτοῦ νοεῖν, τὰ αὐτοῦ φρονεῖν, τὰ αὐτοῦ μελετᾶν. Σώφρονα γὰρ λογισμὸν καὶ ἐνάρτετον πολιτεῖαν οὐ μίαν ἡμέραν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς αἰτοῦμεν μόνον, ἀλλὰ διὰ παντός τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, τὸ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν. Οἱ γὰρ πολλοὶ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ εἰς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοῦτο ἂν γένοιτο; δεῖ γὰρ μετὰ τῆς εὐχῆς καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεσφέρειν. Ἐὰν ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγινώμεθα ἡμέρας καὶ νυκτός· διὸ καὶ ἐπάγει τοῦτο αἰτῶν· Ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι. Καὶ ὥσπερ ἄνω τὸ, Διαπαντός, εἶπεν, οὕτως ἐνταῦθα, Ἡμέρας καὶ νυκτός. Διὸ καὶ αἰσχύνομαι διὰ τοὺς ἅπας τοῦ ἐνιαυτοῦ μόλις ἐν ἐκκλησίᾳ φαινομένους. Τίνα γὰρ σχοίεν ἀπολογίαν οἱ δι' ἡμέρας καὶ νυκτός οὐχ ἀπλῶς ὁμιλεῖν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καταγίνεσθαι κελεύόμενοι, τούτεστι προσδολεσχεῖν, καὶ μὴ δὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς ζωῆς τοῦτο ποιοῦντες, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαίωμα αὐτοῦ φυλάσσειν;

Ζ'. Εἶδες σειρὰν ἀρίστην, καὶ πῶς ἑκαστον αὐτῶν τοῦ [438] πλησίον ἔχεται, πάσης χρυσῆς ἀλύσειος ἀσφαλέστερόν τε καὶ εὐπρεπέστερον συγκείμενον; Αἰτήσας γὰρ νοῦν ἐνθεον, λέγει πῶς ἂν γένοιτο οὗτος. Ἠὼς δ' ἂν γένοιτο; Ἐκ τοῦ διαπαντός αὐτὸν μελετᾶν. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν συμβαίῃ; Ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν διηνεκῶς. Πῶς δ' ἂν πεισθεῖσαν ἀνθρωποι τοῦτο, εἰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῖεν· μάλλον δὲ ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν, καὶ τὸ τὰς ἐντολὰς τηρεῖν γίνεται· ὥσπερ οὖν καὶ ἐκ τοῦ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν καὶ ἐνθεον ἔχειν νοῦν, τὸ τὰ αὐτοῦ μελετᾶν. Ἐκαστον

γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ συγκατασκευάζει τὸ πλησίον, καὶ συγκατασκευάζεται παρ' αὐτοῦ, συνέχον τε αὐτὸ καὶ συνεχόμενον παρ' αὐτοῦ. *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ μακρῷ λόγῳ καταδαρθάνειν· ἐλωθεν ἡ ψυχὴ, πάλιν αὐτὴν διανίστησι. Μεγάλα γὰρ βούλεται τινα αἰτῆσαι πάλιν καὶ ὑψηλά· διὸ φησὶν· *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν.* Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; *Ἰνα ἐξέλθῃ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀτόπου πράγματος.* Ἐνταῦθα τὸ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν καὶ τὸ πάσης ἐπιβουλῆς ἀπαλλαγῆναι αἰτοῦμεν αὐτοῖς σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος διαβολικοῦ, καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ Ἀντικειμένου·* τοὺς πειρασμοὺς δηλῶν καὶ τὰς ἁμαρτίας.

Εὐπερίστατον γὰρ ἡ ἁμαρτία, πάντοθεν ἱστυμένη, ἔμπροσθεν, ὀπίσθεν, καὶ οὕτως ἡμᾶς καταβάλλουσα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἃ δεῖ γενέσθαι παρ' ἡμῶν, ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαίωμα αὐτοῦ φυλάττειν· πείθει λοιπόν, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀρκεῖ, ἂν μὴ αὐτὸς παρῇ καὶ βοηθῇ. *Ἐὰν γὰρ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν·* καὶ μάλιστα ἐπὶ τούτων, οἱ ἔτι πρόκεινται τῷ διαδόλῳ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν εἰσι τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἴστε ταῦτα οἱ μεμνημένοι. Ἀναμνήσθητε γοῦν τῶν ῥημάτων ἐκείνων, δι' ὧν ἀπετάξασθε αὐτοῦ τῇ τυραννίδι, γόνυ κλίναντες, καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα αὐτομολήσαντες, καὶ τὰ φρικώδη ἐκεῖνα φθεγγόμενοι ῥήματα, δι' ὧν παιδευόμεθα μὴδὲν αὐτῷ καθόλου πείθεσθαι. Ἀντικείμενον δὲ αὐτὸν καλεῖ καὶ διάβολον, ἐπειδὴ καὶ Θεὸν πρὸς ἀνθρώπους διαβάλλει, καὶ ἡμᾶς πρὸς Θεὸν, καὶ πάλιν ἡμᾶς αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους· ποτέ μὲν γὰρ τὸν Ἰωβ πρὸς τὸν Θεόν, λέγων· *Μὴ δωρεὰν σέβεται Ἰωβ τὸν Κύριον;* καὶ πάλιν τὸν Θεὸν πρὸς τὸν Ἰωβ· *Πῶρ κατηήλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ;* καὶ πρὸς τὸν Ἀδὰμ πάλιν τὸν Θεόν, ὅτε ἔλεγε διανοιχθήσεσθαι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς· καὶ πρὸς πολλοὺς τῶν νῦν ἀνθρώπων, λέγων· Οὐ προνοεῖ Θεὸς τῶν ὀρωμένων, ἀλλὰ δαίμοσιν ἀφῆκε τὰ καθ' ὑμᾶς· καὶ πρὸς πολλοὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων τὸν Χριστὸν διέβαλε, πλάνον καὶ γόητα καλῶν. Πῶς δὲ ἐνεργεῖ, ἴσως βούλεται τις [439] ἀκούσαι. Ὅταν μὴ εὖρῃ νοῦν ἐνθεον, ὅταν μὴ σὺφρονα ψυχὴν, ὅταν μὴ μνημονεύῃ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, μὴδὲ φυλάσῃ τὰ δικαίωμα αὐτοῦ, τότε αἰχμάλωτον λαβὼν ἄπεισι. Ὁ γοῦν Ἀδὰμ εἰ ἐμνημόνευε τῆς ἐντολῆς λεγούσης, *Ἀπὸ παντὸς ξύλου φαγῇ, εἰ ἐφύλασσε τὸ δικαίωμα τὸ λέγον· Ἡ ἂν ἡμέρα φάγητε, τότε θανάτῳ ἀποθνήσκεισθε·* οὐκ ἂν ἔπαθεν ἄπερ ἔπαθεν. *Ἰνα καταξίωσῃ αὐτοὺς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν.* Τὰ μὲν γὰρ παρόντα αἰτοῦμεν, τὰ δὲ μέλλοντα· καὶ φιλοσοφοῦμεν ὑπὲρ τοῦ λουτροῦ, καὶ ἐν τῇ αἰτήσῃ παιδεύομεν αὐτοὺς εἰδέναι αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἦδη ὁ λόγος

* Editi, λόγῳ καταδαρθάνειν. M., λόγῳ καταπίπτειν.

h Ms. sic melius quam editi, σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν.

evangelium ipse delegat, subiunxit, *Ut dei ipsis mentem arvinam*. Quid est, *divinam*? Hoc est, ut Deus in ea habitet: *Inhabito enim in ipsis*, inquit, *et inambulabo* (Lev. 26. 12). Nam cum mens iustitia prædita est ac peccata exiit, Dei domus efficitur: cum autem in ea domicilium sibi constituerit, nihil posthac humanum erit. Sic divina mens redditur, divinitus omnia proloquens, ac velut domus Dei in ea habitantis. Ex quo colligitur eum mentem divinam non habere, qui turpibus sermonibus utitur, aut scurrilitate ac risu delectatur. *Castam cogitationem*. Quidnam autem est castam cogitationem habere? Nempe spirituali sanitate præditum esse. Etenim is, qui vitii cupiditate correptus tenetur, præsentiaque ad stuporem usque miratur, castus, hoc est sanus, esse nequit. Quemadmodum enim qui in morbo versatur, ea etiam appetit, quæ minime convenit: eodem hic quoque modo. *Vitam cum virtute conjunctam*. Doctrina quippe vitam etiam desiderat. Audite hæc, qui sub vitæ finem ad baptismum acceditis. Nam nos quidem id precibus a Deo contendimus, ut post baptismum quoque probam vitam habeatis: tu contra in hoc incumbis, nihilque non facis, ut sine proba vita hinc excedas. Quid enim, si iustus quidem fias, sed a fide duntaxat? At nos ut a virtutum quoque muneribus tibi fiducia comparetur, oramus. *Perpetuo quæ ipsius sunt cogitare, quæ ipsius sunt sapere, quæ ipsius sunt meditari*. Castam enim cogitationem atque honestam vitam, non ad unum duntaxat aut duos aut tres dies, sed per universum vitæ curriculum petimus, et, quod bonorum omnium causa est, quæ ipsius sunt sapere. *Plerique enim quæ sua sunt quaerunt, non quæ Jesu Christi* (Philipp. 2. 21). Quonam igitur modo hoc fieri possit? ad precem enim hoc quoque accedat oportet, ut quæ nostra sunt præstemus. Si in ipsius lege dies noctesque versemur: unde etiam deinceps hoc petit, *In ipsius lege die ac nocte morari*. Et quemadmodum superius dixerat, *Perpetuo*: eodem modo hic, *Die ac nocte*. Itaque eorum me pudet, qui toto anno vix semel in ecclesia conspiciuntur. Quam enim excusationem nancisci queant, qui cum die ac noctu in Dei lege, non dicam versari, sed morari, hoc est semper meditari jubeantur, tamen ne minimam quidem vitæ partem in hoc impendunt, ut ipsius mandata memoria usurpent, atque ipsius justificationes custodiant?

7. Videsne catenam optimam, quamque apte singula hæc inter se cohæreant, atque quavis aurea catena firmitus et elegantius? Postquam enim mentem divinam postulavit, exponit quonam pacto talis esse queat. Quomodo autem? Nimirum si quis perpetuo ea, quæ Dei sunt, meditetur. Hoc autem quam ratione quispiam consequi possit? Si divinæ legi operam dare nunquam intermittat. Quonam pacto id mortalibus persuaderi queat? Si mandata ipsius observent: quin potius ex eo ipso, quod legi divinæ quispiam studeat, id consequitur, ut mandata servet; quemadmodum scilicet ex eo; quod quis ea quæ ipsius sunt sapit, ac mentem divinam habet, illud adipiscitur ut quæ ipsius sunt meditetur. Singula

enim ex his quæ diximus, et id quod vicinum est efficiunt, et ab eo efficiuntur; et ipsum continent, et ab ipso continentur. *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quoniam animus in proluxa oratione obdormiscere consuevit, rursus eum excitat. Magna enim rursum atque excelsa postulare vult: ideoque ait, *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quidnam autem hoc est? *Ut eripiat eos ab omni malo et absurdo negotio*. Hoc loco id ipsis petimus, ut ne intrent in tentationem, atque ut ab omnibus tam corporeis quam spiritualibus insidiis liberentur. Ob id etiam hæc verba subiunxit, *Ab omni peccato diabolico, et omni obsidione adversarii*. Quibus verbis tentationes ac peccata significat.

Peccati natura. — Peccati enim ea natura est, ut facile hominem obsideat atque undique stet, a fronte nempe et a tergo, sicque nos dejiciat. Postquam enim quæ a nobis præstanda sint exposuit, hoc est, ut in ejus lege versemur, ipsius mandata memoria teneamus, justificationes ejus custodiamus, hoc jam admonet, ne ista quidem sufficere, nisi adsit ipse atque opem ferat. *Nisi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (Psalm. 126. 1): ac præsertim in iis, qui diabolo adhuc obiecti sunt, ac sub ipsius imperio et ditione. Ac vos hæc nostis, qui sacris initiati estis. Facile enim illa verba vobis in memoriam redeant, per quæ ipsius tyrannidi nuntium remisistis, cum flexo genu ad Regem transfugistis, ac tremenda illa verba protulistis, quibus tyranno nullo prorsus modo obsequi docemur. Adversarium porro ac diabolum ipsum appellat, quoniam et Deum apud homines, et homines apud Deum, ac nos ipsos inter nos criminatur. Etenim ipse olim Jobum apud Deum in crimen vocabat, cum diceret, *Num Job frustra colit Deum* (Job. 1. 9. 16)? ac rursum Deum apud Jobum his verbis, *Ignis descendit de caelo*: atque item Deum apud Adamum, cum diceret fore, ut eorum oculi aperirentur (Gen. 3. 5): ac nunc etiam apud plerosque mortalium, dicens: Deus iis, quæ oculiscernunt non prospicit, sed res vestras dæmonibus permittit. Quin apud complures quoque Judæos Christum traducebat, impostorem ac præstigiatores eum appellans. Quonam autem modo operetur, audire fortasse aliquis cupit. Cum mentem non divinitus afflatam et non sobriam cogitationem invenit, quæ Dei mandata non recorderetur, nec ipsius justificationes custodiat, tum demum captivam eam secum abducit. Adamus quippe, si hujusce mandati meminisset, *De omni ligno comede*, si legem eam servasset quæ dicebat, *In quacunque die comederitis, morte moriemini* (Gen. 2. 17); non ea, quæ passus est, passus fuisset. *Ut dignetur eos in tempore opportuno lavacro regenerationis, et remissione peccatorum*. Quædam enim præsentia petimus, quædam futura: ac de lavacro philosophamur, atque in ipsa petitione docemus eos vim baptismi cognitam habere. Hinc enim jam sermo eos assuefacit, ut intelligant rem eam regenerationem esse, nosque ut a vulva, sic ab aquis denuo gigni:

ut ne illi cum Nicodemo dicant, *Quomodo potest homo nasci cum sit senex? potestne in ventrem matris suæ introire, ac nasci denuo* (Joan. 3. 4)? Deinde postquam peccatorum remissionem dixit, per ea quæ sequuntur ipsam confirmat dicens: *Indumento incorruptionis*. Etenim qui filii dignitatem induit, procul dubio incorruptibilis efficitur. Quid autem est, *In tempore opportuno*? Nimirum cum quis probe affectus est, cum animo alacri et cum fide accedit: fidelis etenim hominis opportunum tempus hoc est. *Ut benedicat introitus et exitus eorum, omnem vitam ipsorum*. Hoc loco aliquid, quod ad corpus spectet, petere jubentur, ut qui adhuc imbecilles sint. *Domos eorum et habitationes*. Hoc est, sive famulos habeant, sive cognatos, sive alios quosdam necessarios. Hæc enim erant Veteris Testamenti præmia: nec quidquam perinde grave, atque acerbum esse videbatur, ut viduitas, ut sterilitas, ut præmatura funera, ut fames, et adversi rerum successus. Ob eam causam in petitionibus ad corpus pertinentibus eos immorari sinit, paulatim ipsos in altum subvehens. Hoc enim et Christus facit et Paulus, antiquas videlicet benedictiones uterque in memoriam revocans: Christus nempe, cum ait, *Beati miles, quoniam ipsi possidebunt terram* (Matth. 5. 4): Paulus autem, *Honora patrem tuam et matrem tuam, ut sis longævus super terram. Filios eorum, ut eos augeas et benedicas, atque ad mensuram ætatis perductos sapientia instruas* (Ephes. 6. 2. 3).

8. Hic rursus partim corporeum, partim spirituale beneficium ipsis poscit, utpote puerili adhuc animo præditis. Quod autem sequitur, omni ex parte spirituale est, *Ut omnia quæ ipsis proposita erunt, ad utilitatem dirigat*. Non enim simpliciter quæ proposita erunt, sed quæ ad utilitatem. Sæpe enim peregrinatio aliqua instituitur, sed minime conducit; atque aliud quiddam simile, quod nec item utile est. Ex quibus hoc discunt, Deo in omnibus rebus gratias agere, ut quæ ad eorum commodum et utilitatem fiant. Post hæc omnia jam eos surgere jubet. Nam cum prius eos humi prostratos tenuisset, posteaquam ea petierunt quæ petierunt, ac fiducia repleti sunt, jam eos sermo erigit, ac deinceps ipsos quoque precationem ad Deum amplecti jubet. Siquidem quædam nos dicimus, quædam rursus ipsis committimus, petitionis nempe januas ipsis aperientes: non secus videlicet ac pueros primum ipsi docemus, post autem ipsos quoque loqui jubemus. Itaque hoc ipsis dicimus, *Angelum pacis pelite, o catechumeni*. Est quippe angelus etiam cruciatum inferens, ut cum ille ait, *Immissionem per angelos malos* (Psal. 77. 54). Est et angelus exterminator. Ac provide eos angelum pacis petere jubemus, docentes eos, id quod bonorum omnium vinculum est, hoc est, pacem postulare: ita ut ab omni pugna, ab omni bello, et ab omni dissidio absint. *Pacifica vobis omnia quæ proponuntur*. Utcumque enim grave aliquid sit, dum tamen pacem quis-

piam habeat, leve est. Eoque etiam nomine Christus dicebat, *Pacem meam do vobis* (Joan. 14. 27). Neque enim ullum armorum genus diabolo æque firmum ac validum est, ut pugna et simultas ac bellum. *Pacificum hunc diem, atque omnes vitæ vestræ dies postulate*. Vidistin' rursus quomodo universam vitam in virtute transigi jubeat? *Christianos vestros fines*; et quod bonorum caput est, *quod honestum est et quod utile*. Nam quod honestum non est, id ne utile quidem esse potest. Alia enim rerum utilium apud nos natura est, quam vulgus opinatur. *Vos ipsos Deo viventi ac Christo ipsius commendate*. Nondum enim hoc illis committimus, ut pro aliis orent, sed præclare agi putamus, si pro seipsis orare queant. Videsne quam plena et numeris omnibus absoluta precatio sit, sive doctrinam sive vitam consideres? Nani cum evangelium dicimus, cum incorruptionis indumentum, cum regenerationis lavacrum, doctrinam universam his verbis complectimur. Rursus cum mentem divino numine afflatam, cum sobriam cogitationem, cum denique cætera, quæ a nobis commemorata sunt, vitam significamus. Demum eos capita inclinare jubemus, hoc videlicet argumento preces exauditas esse statuantes, quod Deus eos benedicat. Neque enim homo est qui benedicit, sed per illius manum ac linguam regi ipsi capita eorum, qui adsunt, offerimus. Ac tum inclamant omnes, *Amen*. Hæc autem omnia quorsum tandem a me dicta sunt? Ut doceam nos aliorum commoda querere debere, ac ne putent fideles hæc, cum recitantur, nihil ad se pertinere. Neque enim ad parietes diaconus loquitur, cum ait, *Oremus pro catechumenis*. Verum nonnulli adeo amentes, atque ignavi ac dissoluti sunt, ut non modo in catechumenorum, sed etiam fidelium tempore stent atque confabulentur. Hinc omnia subversa sunt, hinc omnia perierunt: quia quo tempore maxime curandum est ut Deum nobis reconciliemus, hoc ipso ita discedimus, ut ejus iram in nos concitemus. Siquidem coram fidelibus pro episcopis, pro presbyteris, pro regibus, pro imperatoribus, pro terra et mari, pro aeris temperie, denique pro universo terrarum orbe benignum Dominum adire jubemur. Quamobrem cum nos, qui tanta fiducia præditi esse debemus, ut etiam pro aliis oremus, ne pro nobis quidem attento ac vigilantissimo animo precemur, quinam excusationis, quinam veniæ nobis locus esse possit? Ac proinde obsecro, ut hæc omnia animo ac mente complectentes, precationis tempus agnoscamus, sublimesque efferamur atque a terra excedamus, ipsumque cæli fornicem attingamus, ut Deum nobis propitium et placidum reddere, ac promissa bona consequi possimus: quæ utinam consequi nobis contingat, per gratiam ac misericordiam Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

αὐτοὺς συνεθίζει εἰδέναι, ὅτι ἀναγέννησις τὸ πρᾶγμά ἐστι, καὶ πάλιν γεννώμεθα, ὥσπερ ἀπὸ τῆς μητрас, οὕτως ἀπὸ τῶν ὕδατων· ἵνα μὴ λέγωσι κατὰ τὸν Νικόδημον, *Πῶς δύναται τις γεννηθῆναι γέροντων*; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι ἄνωθεν; Εἰτα, ἐπειδὴ ἄφεςιν εἶπεν ἁμαρτιῶν, διὰ τῶν ἐξῆς αὐτὴν πιστοῦται λέγων· *Τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας*. Ὁ γὰρ υἱότητα ἐνδύμενος, δῆλον ὅτι ἀφθαρτος γίνεται. Τί δέ ἐστιν, *Ἐν καιρῷ εὐθέτω*; Ὅταν εὖ διακείμενος ᾖ, ὅταν μετὰ προθυμίας καὶ πίστεως προσῇ· τοῦ γὰρ πιστοῦ καιρὸς εὐθετος οὗτός ἐστιν. *Ἴνα εὐλογησῇ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, πάντα τὸν βίον αὐτῶν*. Ἐνταῦθα δὲ καὶ σωματικὸν τι αἰτεῖν κελεύονται, ὥς ἔτι ἀσθενέστεροι ὄντες. *Τοὺς οἰκους αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκετίας*. Τοῦτέστιν, ἂν τε θεράποντας ἔχωσιν, ἂν τε συγγενεῖς, ἂν τε ἐτέρους τινας προσήκοντας. Ταῦτα γὰρ ἦν τῆς Παλαιᾶς τὰ ἔπαθλα· καὶ οὐδὲν οὕτω δεινὸν ἐδόκει εἶναι, ὥς χηρεῖα, ὥς ἀπαίδεια, ὥς τὰ πένθη τὰ ἄωρα, ὥς τὸ ἐν λιμῷ εἶναι, ὥς τὸ μὴ ἐξ οὐρίας τὰ πράγματα αὐτοῖς φέρεσθαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τούτους ἀφήσιν ἐμφιλοχερεῖν ταῖς αἰτήσεσι ταῖς σωματικωτέραις, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀναβιδάζων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, παλαιῶν μεμνημένος εὐλογῶν· ὁ μὲν Χριστὸς, ὅταν λέγῃ· *Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν·* ὁ δὲ Παῦλος, *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ τέκνα αὐτῶν ἵνα αὐξήσας εὐλογησῇ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγαγῶν σοφίσῃ*.

ἦ. Πάλιν ἐνταῦθα καὶ σωματικὸν καὶ πνευματικὸν, ὅτε νηπιωδέστερον διακείμενοις. Εἴτα τὸ ὕστερον καθόλου πνευματικόν· *Ἴνα κατευθύνῃ αὐτοῖς πάντα τὰ προκείμενα πρὸς τὸ συμφέρον*. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ προκείμενα, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. Πολλάκις γὰρ πρόκειται ἀποδημία, ἀλλ' οὐ συμφέρει· ἕτερόν τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἔστι λυσιτελοῦν. Ἀπὸ τούτων παιδεύονται ἐν πᾶσιν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὥς συμφερόντως γινόμενοις. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐγείρεσθαι κελεύει λοιπόν. Πρῶτερον γὰρ αὐτοὺς χαμαὶ ῥίψας, ὅτε ἦτησαν ἅπερ ἦτησαν καὶ παρῆρσις ἐνεπλήσθησαν, [440] ἀνίστησιν αὐτοὺς ὁ λόγος, καὶ κελεύει λοιπὸν καὶ αὐτοὺς ἔχεσθαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἔκστηρίδας. Τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς λέγομεν, τὰ δὲ αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἥδη τὰς θύρας αὐτοῖς ἀνοίγοντες τοῦ αἰτεῖν· καθάπερ τοὺς παῖδας πρῶτερον μὲν αὐτοὶ διδάσκουμεν, ἔπειτα δὲ καὶ δι' ἐαυτῶν φθάγεσθαι κελεύομεν λέγοντες· *Τὸν ἀγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε, οἱ κατεχόμενοι*. Ἔστι γὰρ ἄγγελος κόλασιν ἔχων, ὥς ὅταν λέγῃ· *Ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πορνῶν*. Ἔστιν ὁλοθρευτής. Διὰ τοῦτο τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης κελεύομεν αἰτεῖν, παιδεύοντες, ὅ πάντων ἔσται σύνδεσμος τῶν ἀγαθῶν, εἰρήνη, τοῦτο ζητεῖν, ὥστε πείσας ἀπῆλλάχθαι μάχης, παντὸς πολέμου, πάσης ττάσεως. *Εἰρηνικά ὅμιν πάντα τὰ προκείμενα*. Κἀν

γὰρ φορτικὸν ἦ τι, εἰρήνην δὲ ἔχη, κοῦφόν ἐστι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Εἰρήνην τὴν ἔμην δίδωμι ὅμιν*. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὅπλον ἰσχυρὸν τῷ διοδόλῳ, ὥς μάχη καὶ ἔχθρα καὶ πόλεμος. *Εἰρηνικὴν τὴν παροῦσαν ἡμέραν, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὅμων αἰτήσασθε*. Εἶδες πῶς πάλιν ὁλόκληρον τὸν βίον ἐν ἀρετῇ κελεύει εἶναι; *Χριστιανὰ ὅμων τὰ τέλη*· τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον. Ὁ γὰρ μὴ καλὸν, οὐδὲ συμφέρον. Ἄλλη γὰρ παρ' ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἡ φύσις παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Ἐαυτοὺς τῷ ζῶντι Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραθέσθαι. Οὕτω γὰρ τῶν ὑπὲρ ἐτέρων αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἀλλ' ἂ ἀγαπητὸν ὑπὲρ αὐτῶν δύνασθαι δεῖσθαι. Εἶδες εὐχὴν ἀπρητισμένην, καὶ δογματῶν ἔνεκεν καὶ πολιτείας; Ὅταν γὰρ Εὐαγγέλιον εἰπώμεν, ὅταν ἐνδυμα ἀφθαρσίας, ὅταν λουτρὸν παλιγγενεσίας, τὰ δόγματα εἰπομεν πάντα· ὅταν νοῦν ἐνθεον, ὅταν σωφρονα λογισμὸν, ὅταν τὰ ἄλλα ἅπερ εἰρήκαμεν, τὴν πολιτείαν ἠνιξάμεθα. Εἴτα κλίνει τὰς κεφαλὰς κελεύομεν, τεκμήριον τοῦ τὰς εὐχὰς ἀκουσθῆναι ποιούμενοι τὸ τὸν Θεὸν εὐλογεῖν. Οὐ γὰρ δὴ ἀνθρωπὸς ἐστιν ὁ εὐλογῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκεῖνου χειρὸς καὶ γλώττης αὐτῷ προσάγομεν τῷ Βασιλεῖ τὰς κεφαλὰς τῶν παρεστῶτων^β. Καὶ ἐπιδοῦσιν ἅπαντες τὸ, Ἀμήν. Ταῦτα δέ μοι πάντα τίνος ἔνεκεν εἰρηται; Ἴνα διδάξω ὅτι τὸ ἐτέρων δεῖ ζητεῖν, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ πιστοὶ μηδὲν εἶναι πρὸς αὐτοὺς, ὅταν ταῦτα λέγῃται. Οὐ γὰρ ὁ τοῖς τοίχοις ὁ διάκονος λέγει· *Δεσθῶμεν ὑπὲρ τῶν κατεχουμένων*. Ἀλλὰ τινες οὕτως εἰσὶν ἀνόητοι καὶ βλάκες καὶ διαλελουμενοί, ὥς μὴ μόνον ἐν τῷ καιρῷ τῶν κατεχουμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πιστῶν ἐστάναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἐντεῦθεν πάντα διέστραπτai, ἐντεῦθεν πάντα ἀπόλωεν, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ μάλιστα δεῖ τὸν Θεὸν καταλλάττειν, ἐν τούτῳ παροξύνοντες^γ ἄπιμεν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ τῶν κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης [441] κελεύομεθα προσεῖναι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Ὅταν οὖν οἱ τοσαύτην ὀφείλοντες ἔχειν παρῆρσιαν, ὥς ὑπὲρ ἄλλοτρίων δεῖσθαι, μηδὲ ὑπὲρ ἐαυτῶν νήφοντες προσευχώμεθα, τίς ἡμῖν ἡ ἀπολογία; ποῖα συγγνώμη; Διὸ δὲ παρακαλῶ ταῦτα πάντα ἐννοήσαντας, εἰδέναι καιρὸν εὐχῆς, καὶ μεταρσίους γίνεσθαι, καὶ ἀπαλλάττεσθαι τῆς γῆς, καὶ αὐτῶν ἄπτεσθαι τῶν ἀψίδων τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα δυνηθῶμεν τὸν Θεὸν ἴλεω ποιῆσαι, καὶ τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Savil. legendum conjicit ἐπιτρέπομεν εὐχῇ, ἀλλ'.

^β Ms. et marg. Savil., τῶν προσεστῶτων.

^γ Ms., παροξύναντες.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀπλότῃ καὶ εὐκρινείᾳ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ.

α'. Ἐνταῦθα πάλιν καὶ ἐτέραν παρακλήσεως ὑπόθεσιν οὐ μικράν ἡμῖν ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλην, καὶ ἱκανὴν ἀνορθῶσαι διάνοιαν ὑπὸ κινδύνων βαπτίζομένην. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι *Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐβόρυσσας, καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ καὶ ταῖς εὐχαῖς τοῦτων τὸ πᾶν ἀνέθηκεν*· ἵνα μὴ ταύτην τὸν ἀχροατὴν ὑπτιον ποιήσῃ, τῷ ἑλέῳ τοῦ Θεοῦ μόνον καὶ ταῖς ἐτέρων εὐχαῖς θαρρόυντα, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐ μικρὸν ὀφθοεν συνεισήνεγκαν. Καὶ ἐδήλωσε μὲν αὐτὸ καὶ ἔμπροσθεν εἰπὼν, ὅτι *Καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἑτερόν τι λέγει οἰκεῖον κατόρθωμα. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι ἐν καθαρῷ συνειδῶτι καὶ ἀδόλῳ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀναστρεφόμεθα, φησὶν. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ἡμῖν εἰς παραμυθίαν καὶ παράκλησιν· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰς παράκλησιν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον, ὃ πολλῶν μείζον τῆς παρακλήσεως ἐστὶ, καὶ εἰς καύχισιν. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, κάκεινους παιδεύων ἐν ταῖς θλίψεσι μὴ καταπίπτειν, ἀλλὰ καὶ ἐναθρύνεσθαι, ὅταν καθαρὸν ἔχωσι συνειδὸς, καὶ ἡρέμα καθαπτόμενος τῶν ψευδαποστόλων. Καὶ ὥστερ ἐν τῇ προτέρᾳ φησὶν, ὅτι *Ἀπέστειλέ με Χριστὸς εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα ἡ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*· καὶ, *ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα φησὶν· *Οὐκ ἐν σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι Χριστοῦ*. Καὶ ἕτερον δὲ τι ἠνέκατο εἰπὼν, *Οὐκ ἐν σοφίᾳ*, τουτέστιν, οὐκ ἐν ἀπάτῃ, καὶ ταύτῃ βάλλων τὴν ἑξω παιδευσιν. Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, φησὶ, *τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν*· τουτέστιν, Ἡ συνειδήσις [442] ἡμῶν, οὐκ ἔχουσα ἡμᾶς καταδικάζειν, ὡς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἑλαυνόμενους. Κἂν γὰρ μυρία πάσχωμεν θείαν, κἂν πάντοθεν βαλλώμεθα καὶ κινδυνεύωμεν, ἀρκεῖ εἰς παραμυθίαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ οὐ μόνον εἰς παραμυθίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ στεφανοῦσθαι, τὸ συνειδὸς, καθαρὸν ὃν καὶ μαρτυροῦν ἡμῖν, ὅτι δι' οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ταῦτα πάσχομεν, δι' ἀρετὴν, διὰ φιλοσοφίαν, διὰ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἐκείνη μὲν οὖν ἡ προτέρα παράκλησις παρὰ τοῦ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ παρ' αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος συνειδήγετο. Διδὼ καὶ καύχισιν αὐτὴν καλεῖ, ὅτι τῆς οἰκειᾶς αὐτῶν ἀρετῆς κατόρθωμα ἦν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ καύχισις, καὶ τί μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδὸς ἡμῶν, *Ὅτι ἐν ἀπλότῃ καὶ ἐν εὐκρινείᾳ*; Τουτέστιν, οὐδὲν ὁλοερὸν, οὐχ ὑπόκρισιν, οὐκ εἰρωνείαν, οὐ κολακείαν, οὐκ ἐπιβολὴν καὶ ἀπάτην, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιοῦτων οὐδὲν, ἀλλ' ἐν ἐλευθερίᾳ πάσῃ, ἐν ἀπλότῃ, ἐν ἀληθείᾳ, ἐν καθαρᾷ καὶ ἀπονήρῳ γνῶμῃ, ἐν ἀδόλῳ διανοίᾳ, οὐδὲν ἔχοντες συν-

εσκιασμένον, οὐδὲ ὑποκλον. *Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ*. Τουτέστιν, οὐκ ἐν κακουργίᾳ οὐδὲ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἐν δεινότητι λόγων ἢ ἐν συμπλοκῇ σοφισμάτων· ταύτην γὰρ λέγει σοφίαν σαρκικὴν. Καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουν ἐκεῖνοι, τοῦτο οὗτος ἀρνεῖται καὶ διωθεῖται, δείκνυς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος οὐκ ὃν ἄξιον καυχῆσεως τοῦτο, καὶ ὅτι οὐ μόνον αὐτὸ οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ διακρούεται καὶ ἐπαισχύνεται. *Ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ*. Τί ἐστίν. *Ἐν χάριτι Θεοῦ*; Τὴν παρ' αὐτοῦ σοφίαν, τὴν παρ' αὐτοῦ δύναμιν δεδομένην ἡμῖν ἐνδείκνυμενοι διὰ τῶν σημείων, διὰ τοῦ περιγενέσθαι σοφῶν, ρητόρων, φιλοσόφων, βασιλέων, δέμων, ἰδιώταις τυγχάνοντες, καὶ μηδὲν τῆς ἑξωθεν σοφίας ἐπιφερόμενοι. Οὐχ ἡ τυχοῦσα δὲ αὕτη παράκλησις τε καὶ καύχισις τοῦ συνειδέναι^α ἑαυτοῖς, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει ἐκέχρητο, ἀλλὰ θείᾳ χάριτι πάντα κατώρθουν. *Ἐν τῷ κόσμῳ*. Οὕτως οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. *Περὶ σφοδρῶς δὲ πρὸς ὑμᾶς*. Τί περισσοτέρως πρὸς ὑμᾶς; *Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν*. Καὶ γὰρ σημεία καὶ θαύματα παρ' ὑμῖν ἐπεδείχθημεθα, καὶ πλείονα ἀκρίβειαν καὶ βίον ἄληπτον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χάριν Θεοῦ καλεῖ, καὶ τὰ οἰκεία κατορθώματα αὐτῇ λογιζόμενος. Ἐκεῖ γὰρ καὶ τὰ σκάμματα ὑπερέβη, ἀδάπανον τιθεῖς τὸ Εὐαγγέλιον, διὰ τὸ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν φείδεσθαι. *Οὐ γὰρ ἄλλα ᾗτομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἀναγινώσκετε ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε*. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη ἐφθέγγετο ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ ἔδοξεν ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ὅπερ ἦν φορτικόν, πάλιν αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τῶν λεγομένων. Μὴ γὰρ τις νομιζέτω πραγμάτων εἶναι κόμπον^β τὰ λεγόμενα, φησὶ· ταῦτα γὰρ ὑμῖν δηλοῦμεν, ἃ αὐτοὶ ὑμεῖς ἴστε· καὶ ὅτι οὐ [443] ψευδόμεθα, πρὸ τῶν ἄλλων ἂν ἡμῖν μαρτυρήσετε. Ἀναγινώσκοντες γὰρ ἐπιγινώσκετε, ὅτι ἃ σύνιστε ἡμῖν ἐν τοῖς ἔργοις, ταῦτα καὶ ἐν τοῖς γράμμασι λέγομεν· καὶ οὐκ ἐναντιοῦται ὑμῶν ἡ μαρτυρία ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ συμφέει τῇ ἀναγκῇ ἢ τῇ γνώσει, ἣν προλαβόντες εἴχετε περὶ ἡμῶν. Καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀκοῆς ἴστε, φησὶ, τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας. Τὸ δὲ, *Ἀπὸ μέρους*, μετριάζων εἶπεν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοῦτο, ἐπειδὴν μέγα τι φθέγγεται κατεπειγούσης ἀνάγκης (οὐδὲ γὰρ ἄλλως αὐτὸ ποιεῖ), ταχέως συστέλλειν πάλιν τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὄγκον βουλόμενος. *Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἔως τέλους ἐπιγινώσεσθε*

^α Mss., τὸ συνειδέναι.

^β Forte melius ῥημάτων εἶναι κόμπον, quod conjicit Savile et sic legit interpres Latinus.

HOMILIA III.

CAP. 1. v. 12. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate et sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo.*

1. *Ex pura conscientia quanta consolatio oriatur.* — Illic rursum aliud quoque non parvum consolationis argumentum nobis aperit, imo perquam ingens, quodque animum in periculis demersum erigere queat. Quoniam enim dixerat, *Deus nos eripuit*, atque id totum miserationibus Dei precibusque ipsorum adscripserat; ne hac ratione auditoris animum supinum ac languidum redderet, utpote Dei misericordiæ dumtaxat aliorumque precibus confidentem, ostendit ipsos quoque non parum ex se præstitisse. Atque id quidem prius etiam his verbis declaravit, *Sicut abundant passiones Christi in nobis, sic etiam abundat consolatio nostra*: hic autem aliud a se recte factum commemorat. Quodnam hoc? Quoniam in purâ conscientia minimeque ficta mente ubique terrarum conversati sumus, inquit. Hoc porro ad nostram consolationem et cohortationem non parum momenti habet; nec ad consolationem tantum, sed ad aliud etiam insuper, quod consolatione longe præstantius est, hoc est, ad gloriationem. His autem verbis partim eos docet, ut in afflictionibus minime animis frangantur, sed potius glorientur, cum puram conscientiam habeant: partim etiam falsos apostolos tacite perstringit. Et quemadmodum in superiore epistola ait, *Misit me Christus ut evangelizem, non in sapientia sermonis, ne evacuatur crux Christi* (1. Cor. 1. 17); et, *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in potentia Dei* (1. Cor. 2. 5): sic etiam hoc loco ait, *Non in sapientia, sed in gratia Christi*. Quin aliud quoque his verbis subindicavit, *Non in sapientia*, hoc est, non in fraude: nimirum hic quoque profanam eruditionem impetens. *Gloria enim nostra hæc est*, inquit, *testimonium conscientiæ nostræ*. Hoc est, conscientia nostra, quæ nos condemnare nequit, tamquam qui ob improba facinora exagitemur. Quamvis enim innumeris calamitatibus afficiamur, atque undique impetamur et periclitemur, nobis tamen ad consolationem, nec ad consolationem tantum, sed etiam ad coronam sufficit conscientia quæ pura est, nobisque hoc testificatur, nos non sceleris ullius causa, sed ob Dei voluntatem, ob virtutem, ob philosophiam, ob multorum salutem hæc pati. Ac prior quidem illa consolatio a Deo manabat; hæc autem ab ipsis atque a vitæ puritate colligebatur. Unde etiam gloriam ipsam vocat, quoniam propria eorum virtute comparabatur. Quenam igitur est hæc gloria, et quidnam nobis conscientia nostra testificatur, *Quoniam in simplicitate et in sinceritate*? Hoc est, nihil fraudulentum, nihil per hypocrisim, per simulationem, per assentationem, per insidias, per fallaciam, ac per aliud quidquam ejusmodi fecimus; sed in omni libertate, in veritate, in pura minimeque maligna volun-

tate, in mente ab omni dolo vacua, nihil tectum et adumbratum, nihil fucatum ac veteratorum habentes. *Non in sapientia carnali*. Hoc est, non in vafritie et improbitate, nec in sermonis facundia nexuque sophismatum: hæc enim per carnalem sapientiam intelligit. Atque id, unde illi magnopere gloriabantur, inficiatur ipse ac rejicit: ex abundanti videlicet ostendens, haud dignum istud esse, de quo quisquam gloriatur; quippe cum ipse non modo id non requirat, verum etiam submoveat ac probro ducat. *Sed in gratia Dei conversati sumus in mundo*. Quid est, *In gratia Dei*? Hoc est, sapientiam ac potentiam ipsius beneficio nobis concessam per miracula declarantes: atque hinc etiam, quod, cum rudes essemus nihilque externæ doctrinæ nobiscum afferremus, doctos tamen, oratores, philosophos, reges ac populos vicerimus. Porro non vulgaris est hæc consolatio ac gloriatio, nempe quod ipsi sibi conscii essent, se non humanam potentiam adhibere, sed divina gratia omnia conficere. *In mundo*. Ita non Corinthi tantum, sed passim quoque toto terrarum orbe. *Abundantius autem apud vos*. Quid abundantius ad vos? *In gratia Dei conversati sumus*. Nam et signa et miracula apud vos edidimus, et diligentiam majorem adhibuimus vitamque ab omni reprehensione alienam. Nam hoc quoque gratiam Dei vocat, nimirum ea etiam, quæ cum virtute gessit, ipsi adscribens. Illic enim ultra septa prosiliit, dum sine sumptu evangelium poneret, ut eorum imbecillitati consuleret. 13. *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legistis et agnoscitis*. Quoniam magnifica de se proloquutus fuerat sibi ipsi testimonium dixerat, id quod importunum erat, rursus eorum quæ dicit ipsos testes producit. Ne quis enim, inquit, existimet ea, quæ a me dicuntur, verborum dumtaxat pompam esse: hæc enim vobis connumeramus, quæ vobis ipsis explorata sunt; quodque nos minime mentiamur, præ cæteris ipsi testes esse queatis. Legentes enim agnoscitis, quod, quæ nos re ipsa præstitisse compertum habetis, ea per literas quoque prædicamus: nec testimonium vestrum literis nostris repugnat, sed earum ipsarum lectioni consonat hæc cognitio, quam ante de nobis habebatis. 14. *Sicut et cognovistis nos ex parte*. Neque enim ex aliorum sermone res nostras cognovistis, sed ex ipsa experientia. Illud autem, *Ex parte*, modestiæ causa dixit. Hoc enim ipsi in more positum est, cum necessitate adductus (neque enim alias hoc facit) magni de se quidpiam pronuntiarit, ut eorum quæ dixit tumorem statim retundat. *Spero autem quod etiam usque in finem cognoscetis*.

Vides rursum quo pacto a præteritis fidem futuris adstruat, nec a præteritis tantum, sed etiam a Dei potentia? Neque enim absolute affirmavit, sed hoc totum ad ipsum spemque, quam in ipso positam habet, relegavit. *Quod gloria vestra sumus, sicut et vos nostra in die Domini nostri Jesu Christi*. Hoc loco

invidiam, quam ea quæ superius dixerat ipsi concitare potuerant, succidit, dum ad eorum quæ recte et cum virtute gesserat consortium ac societatem ipsos adsciscit. Non enim intra nos constiterunt, sed ad vos quoque dimanant, ac vicissim a vobis ad nos. Quoniam enim seipsum extulerat, ac præteritorum argumentum exhibuerat, et de futuris sponderat, ne auditores eum tamquam magna de se prædicantem incesserent, atque in invidiam, ut dixi, prolaberentur, gloriationem cum ipsis communicat, atque hanc laudum coronam ad ipsos pertinere ait. Nam si tales appareamus, inquit, nostra laus vestra gloria est: quemadmodum scilicet nos quoque, dum vos laude atque gloria floretis, exultamus, gestimus et coronamur. Atque hic quoque rursus per ea quæ dixit, ingentem humilitatis suæ significationem præbet. Non enim ut Magister ad discipulos, sed ut discipulus discipulos alloquens, ita sermonem exæquat. Ac vide quo pacto eos sublimes efficiat, ac philosophia impleat, dum ipsos ad illum diem transmittit. Ne enim mihi præsentia commemoretis, inquit, hoc est probra, convicia, scommata, quæ vobis a plerisque inferuntur; neque enim quidquam hic magni momenti est, non læta, non molesta, non scommata, non humanæ laudes: verum tremendi illius atque horrendi diei vobis in mentem veniat, in quo omnia aperta erunt. Tum enim et nos in vobis, et vos in nobis gloriabimini, cum et vos tales magistros habuisse perspicuum erit, qui nec humani quidquam docuerint, nec improbe ac flagitiose vixerint, nec ullam vitii ansam cuiquam porrexerint, ac nobis rursus tales discipulos fuisse, qui nec humani aliquid passi fuerint, nec vacillarint, sed alacri ac prompto animo cuncta exceperint, nec ulla ex parte fallaciam sibi fieri permiserint. Et hæc quidem nunc mente præditis manifesta sunt, tum autem cunctis erunt. Itaque etiamsi nunc affligimur, non mediocri hæc quoque nobis consolatio suppetit: quæ quidem nunc a conscientia proficiscitur, tum autem ab ipsa manifestatione. Nunc enim conscientia quidem nostra hoc perspectum habet, nos Dei gratia omnia efficere, quemadmodum ipsi quoque scitis ac sciatis: at tum omnes etiam mortales, tam nostra, quam vestra cognoscent, nosque mutuo alios ab aliis celebrari perspicient. Etenim ne solus ipse splendorem ex gloriatione consequi videatur, ipsis quoque gloriandi causam præbet, atque a præsentibus molestiis eos advocat. Quodque in consolatione fecerat, cum diceret, Propter vos consolatione afficiamur, hoc etiam hic facit, cum ait, Propter vos gloriamur, quemadmodum vos quoque propter nos: ubique scilicet eos rerum omnium socios adhibens, consolationis, passionum, suæ denique salutis: nam hanc salutem precibus quoque ipsorum assignat: *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione, Deus nos eripuit.* Ad hunc igitur modum ea quoque, ob quæ gloriatur, communia cum ipsis facit. Ut enim illic ait, *Scientes quoniam sicut socii estis passionum, ita et consolationis:* eodem hic quoque modo, *Gloria vestra sumus, et ei: vos nostra.* 15. *Et hac confi-*

dentia volebam prius venire ad vos. Quanam confidentia? Quod virtuti vestræ majorem in modum confidam, quod propter vos glorier, quod gloratio nostra sitis, quod vos unice amem, quod nullius mali mihi conscius sim, quod non dubitem quin omnia apud nos spiritualia sint, ac vos harum rerum testes habeam. *Volebam venire ad vos, 16. et per vos transire in Macedoniam.* Atqui contrarium in priore epistola pollicitus fuerat, his verbis utens: *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam transiero: Macedoniam enim pertransibo.* Qui sit itaque, ut hic pugnancia dicat? Non pugnancia dicit, absit: hæc enim cum iis quidem quæ scripserat, pugnabant; cum iis autem, quæ in animo habebat, minime pugnabant. Ideo non hic dixit, *Scripti me per vos in Macedoniam transiturum, sed, Volebam.* Nam etiamsi non ita scripserim, inquit, tamen studebam ac cupiebam prius quoque ad vos proficisci; tantumque abest, ut serius quam promiseram ad vos me conferrem, ut ipsam quoque pollicitationem antevertere cuperem. *Ut secundam gratiam haberetis.* Quid est, *Secundam?* Duplicem: alteram nempe per litteras, alteram per præsentiam. Per gratiam porro hoc loco lætitiæ intelligit. *Et per vos transire in Macedoniam, et rursus a Macedonia transire ad vos, et a vobis deduci in Judæam.* 17. *Cum ergo hoc vellem, numquid levitate usus sum?*

3. Hic jam recta et aperte cunctationis absentiamque crimen a se propulsat. Quod enim ait, hanc sententiam habet: *Volebam venire ad vos: cur ergo non veni? an quod levitate et inconstantia laborarem?* hoc enim significat istud, *Numquid levitate usus sum?* Minime. Quid igitur causæ est? *Quoniam quæ cogito, non secundum carnem cogito.* Quid est, *Non secundum carnem cogito?* Non carnali modo. *Ut sit apud me, Est est, Non, non.* At id quoque obscurum est. Quidnam igitur his verbis sibi vult? Carnalis homo, hoc est, qui præsentibus rebus affixus est ac perpetuo in iis versatur, et a Spiritus operatione alienus est, quaslibet in oras proficisci et vagari pro lubito potest. At Spiritus minister, qui quæ ab eo afflatur ac circumducitur, non potest ubique pro arbitrio suo se gerere, quippe quem Spiritus auctoritati ita addixerit, ut ex ipsius nutu pendeat: verum perinde illi accidit, ut si probus quispiam servus, qui ob herilia imperia quoquoque versum distrahitur, nec sui juris atque arbitrii est, ac ne tantillum quidem respirandi facultatem habet, conservis suis aliqua promittat, ac deinde, quia domino aliter placeat, minime præstet quæ promiserat. Hoc igitur ait, *Non secundum carnem consulto, neque a Spiritus gubernatione liber atque immunis sum, nec mihi, quo libeat, proficisci licet.* Nam Paracleti imperio et edictis subijcior, atque ad ipsius calcum agor ac circumagor. Hinc factum est ut venire nequiverim: non enim Spiritui placuit. Id quod etiam in Actuum libro plerisque locis ipsi usu venit (Act. 16): alio enim se conferre constituentem Spiritus alio proficisci jubebat. Quamobrem non meæ levitatis et inconstantiae est, inquit, quod non venerim, sed quod Spiritui, cui subjectus sum, parco-

τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα. Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὑποτέμνεται φθόνον, μεριστὰς αὐτοὺς καὶ κοινωνοὺς ποιήσας τῆς δόξης τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων. Οὐ γὰρ μέχρις ἡμῶν ἔσθηκεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑμᾶς διαβαίνει, καὶ πάλιν ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπῆρεν ἑαυτὸν, καὶ τῶν παρελθόντων παρέσχεν ἀπόδειξιν, καὶ τὰ μέλλοντα ἐνεργήσατο· ὥστε μὴ ἐπισκῆψαι τοὺς ἀκούοντας ὡς μεγαληγοροῦντι, μηδὲ εἰς βασκανίαν, ὅπερ ἔφη, ἐξενεχθῆναι, κοινοὶ τὸ καύχημα, καὶ αὐτῶν εἶναι φησὶ τὸν τῶν ἐγκωμίων στέφανον τοῦτον. Ἄν γὰρ τοιοῦτοι φανώμεν, φησὶν, ὁ ἔπαινος ἡμῶν ὑμῶν ἡ δόξα· ὥστε οὖν καὶ ὑμῶν εὐδοκιοῦντων ἡμεῖς ἀγαλλόμεθα καὶ σκιρτῶμεν καὶ στεφανούμεθα. Πάλιν κἀνταῦθα πολὺ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ δι' ὧν εἴρηκεν ἐπιδείκνυται. Οὐ γὰρ ὡς διδάσκαλος μαθηταῖς, ἀλλ' ὡς μαθητῆς μαθηταῖς ὁμοτίμοις διαλεγόμενος, οὕτως ἐξισάζει τὸν λόγον. Καὶ θεὰ πῶς αὐτοὺς ὑψηλὸς ποιεῖ, καὶ φιλοσοφίας πληροί, παραπείμπων ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Μὴ γὰρ μοι τὰ παρόντα εἴπητε, φησὶ, τουτέστι, τὰ οὐκ ἐπιθυμῶν, τὰς λοιδορίας, τὰ σκώμματα τὰ παρὰ τῶν πολλῶν· οὐδὲν γὰρ μέγα τὰ ἐνταῦθα, οὔτε τὰ χρηστὰ οὔτε τὰ λυπηρὰ, οὐ τὰ σκώμματα, οὐ τὰ ἐγκώμια τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἀναμνήσθητέ μοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς φοβερᾶς καὶ φρικτῆς, ἐν ᾗ πάντα ἀνακαλυμμένα. Τότε γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ἐν ἡμῖν καλλωπισθήσεσθε, ὅταν καὶ ὑμεῖς φαίνησθε τοιοῦτους ἔχοντες διδασκάλους, μηδὲν ἀνθρώπινον διδάσκοντας, μηδὲ πονηρίαν συνεζηκότας, μηδὲ λαβὴν τινα δεδωκότας, καὶ ἡμεῖς τοιοῦτους ἔχοντες μαθητάς, μηδὲν ἀνθρώπινον πάσχοντας, μηδὲ σαλευομένους, ἀλλὰ μετὰ προθυμίας πάντα ὑποδεχομένους, καὶ μηδαμῶθεν παραλογιζομένους. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ταῦτα ὅλα τοῖς νοῦν ἔχουσι· τότε δὲ πάντιν. Ὡς εἰ καὶ θλιβόμεθα [444] νῦν, οὐ μικρὸν καὶ ταύτην ἔχομεν παραμυθίαν· νῦν μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδύτος, τότε δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκλάμψεως αὐτῆς. Νῦν μὲν γὰρ τὸ συνειδὸς ἡμῶν οἶδεν, ὅτι χάριτι Θεοῦ πάντα ποιούμεν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἴστε καὶ εἰσεσθε· τότε δὲ καὶ πάντες μαθήσονται ἀνθρώποι καὶ τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ ὑμῶν, καὶ ὀφονται δι' ἀληθῶν ἡμᾶς δοξαζομένους. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ μόνος αὐτὸς εἶναι λαμπρὸς ἀπὸ τῆς καυχήσεως, καὶ αὐτοῖς δίδωσιν αἰτίαν τοῦ καυχήματος, καὶ ἀπάγει τῶν παρόντων λυπηρῶν. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς παρακλήσεως ἐποίησεν εἰπὼν, ὅτι δι' ὑμᾶς παρακαλῶ, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, δι' ὑμᾶς καυχώμεθα λέγων, ὥστε καὶ ὑμεῖς δι' ἡμᾶς, πανταχοῦ κοινωνοὺς αὐτοὺς ποιῶν ἀπάντων, τῆς παρακλήσεως, τῶν παθημάτων, τῆς σωτηρίας τῆς αὐτοῦ· καὶ γὰρ τὴν σωτηρίαν ταύτην ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν λογίζεται. *Συνυπουργοῦντων γὰρ ὑμῶν* τῇ δέσει, φησὶν, *ἐρρύσατο ἡμᾶς ὁ Θεός*. Οὕτω δὲ καὶ τὰ καυχήματα κοινὰ τίθησιν. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖ φησιν· *Εἰδότες ὅτι ὥστε παρακαλῶμεν ὅτε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν*. Καὶ ταύτῃ τῇ

πεποιθήσει ἐδουλόμην πρότερον πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν. Ποία πεποιθήσει; Τῷ σφόδρα θαρρῆναι ὑμῖν, τῷ καυχᾶσθαι ἐφ' ὑμῖν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῷ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπᾶν, τῷ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδέναι πονηρὸν, τῷ πεποιθέναι ὅτι πάντα πνευματικὰ παρ' ἡμῖν, καὶ ὑμᾶς τούτων μάρτυρας ἔχειν. Ἐδουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. Καὶ μὴν τὸνναντίον ἐπηγγελάτο ἐν τῇ προτέρᾳ, οὕτω λέγων· *Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι*. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τάναντία φησὶν; Οὐ τὰ ἐναντία φησὶν, ἀπαγε· ταῦτα γὰρ ἐναντία μὲν ἔστιν οἷς ἔγραψεν, οὐκ ἐναντία δὲ οἷς ἐβούλετο. Διὸ καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ὅτι *Ἐγραψα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ', Ἐδουλόμην*. Εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησὶν, ἀλλ' ὅμως ἐσπούδαζον καὶ ἐδουλόμην καὶ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τοσοῦτον ἀπέσχον· τοῦ βουληθῆναι ὑστερῆσαι τῆς ὑποσχέσεως, ὅτι καὶ φθάσαι αὐτὴν ἠθέλησα. *Ἴνα δευτέραν χάριν ἔχητε*. Τί ἐστι, *Δευτέραν*; Ἴνα διπλὴν χάριν ἔχητε, καὶ τὴν διὰ τῶν γραμμάτων, καὶ τὴν διὰ τῆς παρουσίας. Χάριν δὲ ἐνταῦθα τὴν χαρὰν λέγει. *Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην;

γ. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐξεύθελας ἀποδύεται τὸ ἔγκλημα τὸ ἐκ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς ἀπουσίας. Ὁ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐδουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τίνας οὖν ἔσκεν οὐκ ἦλθον; ἄρα ὡς κοῦφος καὶ εὐρίπιστος; τοῦτο γὰρ ἐστὶ, *Μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην*; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ τί; Ὅτι *δ βουλευόμεναι, οὐ κατὰ σάρκα βουλευόμεναι*. Τί ἐστίν, *Οὐ κατὰ σάρκα*; [445] Οὐ σαρκικῶς βουλευόμεναι. Ἴνα ᾗ παρ' ἐμοὶ τὸ *Ναὶ ναὶ*, καὶ τὸ *Οὐ οὐ*. Ἄλλ' ἐτι καὶ τοῦτο ἀσαφές. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησιν; Ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος, τουτέστιν, ὁ τοῖς παροῦσι προσηλωμένος καὶ ἐν τούτοις διαπαντὸς ὢν, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ἐκτὸς τυγχάνων, πανταχοῦ ἀπείναι δύναται, καὶ πλανᾶσθαι ὅπου βούλεται· ὃ δὲ ὑπηρέτης τοῦ Πνεύματος, καὶ ὑπ' ἐκείνου ἀγόμενος καὶ περι-αγόμενος, οὐ δύναται κύριος εἶναι τῆς ἑαυτοῦ γνώμης πανταχοῦ, τῆς ἐκείθεν ἐξουσίας ἐξαρθήσας αὐτὴν· ἀλλὰ τοιοῦτον ὑπομένει, οἷον ἂν εἰ δοῦλος εὐδοκιοῦν, καὶ πανταχοῦ περιεκλόμενος ὑπὸ τῶν δεσποτικῶν ἐπιταγμάτων, καὶ οὐκ ἔχων ἐξουσίαν ἑαυτοῦ, οὐδὲ ἀναπνεῦσαι δυνάμενος οὐδὲ μικρὸν, ἐπαγγέλλοιτό τινα τοῖς συνδούλοις, εἴτα τῷ δεσπότη τάναντία δοκοῦντα, μὴ ἀνύοι τὰ ἀπηγγελμένα. Τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι *Οὐ κατὰ σάρκα βουλευόμεναι, καὶ οὐκ εἰμὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκτὸς κυδερνήσεως, οὐδὲ ἐξουσίαν ἔχω βαδίζειν ὅπου βούλομαι*. Καὶ γὰρ ὑπόκειμαι δεσποτεῖα τῇ τοῦ Παρακλήτου καὶ ἐπιτάγμασι, καὶ ταῖς ἐκείνου ψήφοις ἄγομαι καὶ περιάγομαι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδυνήθην ἐλθεῖν· οὐ γὰρ ἔδοξεν τῷ Πνεύματι. Ὁ καὶ ἐν ταῖς πράξεσι πολλὰ τοῦ γέγονεν· ἀλλὰ τοῦ γὰρ προφηρημένον ἐλθεῖν, τὸ Πνεῦμα ἀλλαχοῦ βαδίζειν ἐκέλευεν. Ὡς οὐ τῆς ἐμῆς ἐλαφρίας, τουτέστι

κουφότητος, τὸ μὴ ἔλθειν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πνεύματος, ὑποκείμενον ἔχειν πείθεσθαι. Εἶδες πάλιν αὐτοῦ τὸ σύνηθες θεώρημα; Ἀφ' ὧν ἐνόμιζον αὐτὸν δεικνύναι σαρκικῶς βουλευόμενον, ἐκ τοῦ μὴ πληρῶσαι τὴν ὑπόσχεσιν, ἐκ τούτου δεικνύσι μάλιστα πνευματικῶς βεβουλευμένον, καὶ τούναντίον σαρκικῶς βουλευέσθαι. Τί οὖν, φησὶν; οὐ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐπηγχεῖσθαι; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ καὶ ἡδὴ εἶπον, ὅτι οὐ πάντα προῆδαι Παῦλος τὰ μέλλοντα καὶ συμφέροντα. Διὰ δὲ τοῦτο ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ φησὶν, *Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὐ ἔὰν πορεύωμαι*, δεδοικώς αὐτὸ τοῦτο, μὴ εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰπὼν, ἀναγκασθῇ ἐτέρωθι ἀπελθεῖν· ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ἀπέτυχε, λέγει αὐτὸ, *Καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. Ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀγάπης, τίθησι, τὸ ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς· ὁ δὲ οὐδὲν πρὸς αὐτούς ἦν, τὸ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, οὐκέτι καὶ τοῦτο προστίθῃσι διωρισμένως. Ἐπειδὴ δὲ ἐλήλεγκται, ἐνταῦθα θαρρῶν λέγει λοιπόν, *ὅτι εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. Καὶ τοῦτο δὲ συμφερόντως ἐγίνετο, ἵνα μὴ τις αὐτῶν μείζονα περὶ αὐτὸν τῆς ἀξίας ὑπόνοιαν ἔχη. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ζυτων θύειν αὐτοῖς; ἐδοῦλοντο ταύρους, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώκειλαν ἀσθελείας, εἰ μὴ πολλὰ δειγμάτων τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας παρελόντο; Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὰ μέλλοντα πάντα οὐκ ᾔδει, ὅπου καὶ ἐν εὐχαῖς πολλαχοῦ τὸ συμφέρον ἀγνοεῖ; Τὸ γὰρ, *τί προσευξόμεθα*, φησὶ, *καθὸ δεῖ, οὐκ οἶδαμεν*. Καὶ οὐ λέγει τοῦτο μόνον, ἵνα δόξῃ αὐ μετριάσειν, [446] ἀλλὰ καὶ δείκνυσσι, ποῦ τὸ συμφέρον ἐν εὐχαῖς ἡγνόησε. Ποῦ τοίνυν ἡγνόησεν; Ἠνίκα παρεκάλει τῶν πειρασμῶν ἀπαλλαγῆναι, λέγων· *Ἐδόθη μοι σκῆλοψ' τῇ σαρκὶ ἀγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίσῃ*. Ὑπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, καὶ εἰπέ μοι, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Εἶδες πῶς οὐκ ἔγνω τὰ συμφέροντα αἰτήσαι; Διὸ οὐδὲ ἔλαβε, καὶ πολλάκις αἰτήσας. Πιστός δὲ ὁ Θεός, *ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ*. Καλῶς ἀντιθέσιν ἀνακύπτουσιν καταλύει. Εἰ γὰρ ὑποσχόμενος, φησὶ, παραγίνεσθαι ὑπερέθου, καὶ οὐκ ἔστι παρὰ σοὶ Ναὶ ναὶ, καὶ Οὐ οὐ, ἀλλὰ νῦν ἂν λέγεις ἀνατρέψεις μετὰ ταῦτα, ὥσπερ ἐπὶ τῆς σῆς ἐπιδημίας ἐποίησας· οὐαὶ ἡμῖν, μήποτε καὶ ἐν τῷ κηρύγματι τοῦτο γέγονεν. Ἰν' οὖν μὴ ταῦτα ἐννοῶσι, μηδὲ ὑποβῶνται, φησὶ· *Πιστός δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ*. Ἐν γὰρ τῷ κηρύγματι, φησὶ, τοῦτο οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς ἀποδημίαις μόνον. Ἐν δὲ τῷ κηρύγματι μένει βέβαια καὶ ἀκίνητα ἅπερ εἰρήκαμεν. Λόγον γὰρ ἐνταῦθα τὸ κήρυγμα καλεῖ. Εἶτα ἀποδείξιν ἀναντιρρήτον παρέχει τούτου, εἰς τὸν Θεὸν τὸ πᾶν ἀνάγειν· Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ ὑπόσχῃς τῆς παρουσίας ἐμῇ ἦν, καὶ ἐγὼ οἰκοθὲν ἐπηγχειλάμην ἐκείνο· τὸ δὲ κήρυγμα οὐκ ἐμὸν οὐδὲ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀμήχανον διαφύεσθαι· διὸ καὶ ἔφη· *Πιστός δὲ ὁ Θεός*· τούτ' ἐστιν, ἀληθές. Μὴ τοίνυν ὑποπτεύετε τὰ ἐκείνου·

οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπινον. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε λόγον, ἐπάγει λοιπὸν δεικνύς ποῖον λόγον φησὶ.

δ'. Ποῖος οὖν λόγος οὗτός ἐστιν; Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱός, φησὶν, *ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουάρου καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ*. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν χορὸν εισάγει τῶν διδασκάλων εἰς μέσον, ἀξιόπιστον κάντεῦθεν τὴν μαρτυρίαν ποιῶν, οὐ διὰ τῶν ἀκουσάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν διδασκάντων. Καίτοι μαθηταὶ ἦσαν· ἀλλὰ μετριάζων, ἐν τάξει διδασκάλων αὐτοὺς ἀριθμεῖ. Τί δὲ ἐστιν, *οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ*; οὐκ ἀνέτρεψα, φησὶν, ἃ πρότερον εἶπον ἐν τῷ κηρύγματι· οὐ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνο διελέχθην ὑμῖν· τοῦτο γὰρ οὐκέτι πίστεως, ἀλλὰ πεπλανημένης διανοίας ἐστίν. Ἀλλὰ *Ναὶ ἐν αὐτῷ γέγοτε*. Τούτ' ἐστιν, ἀπαράσλευτος καὶ βέβαιος ὁ λόγος μένει· Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ *Ναὶ*, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. Τί ἐστιν, Ὅσαι ἐπαγγελίαι Θεοῦ; Πολλὰ τὸ κήρυγμα ὑπισχεῖτο, καὶ αὐτοὶ τὰ πολλὰ ταῦτα ἐπηγγέλλοντο καὶ ἐκήρυττον. Καὶ γὰρ περὶ ἀναστάσεως διελέχθησαν, καὶ περὶ ἀναλήψεως, καὶ περὶ ἀφθαρσίας, καὶ περὶ τῶν μεγάλων ἐπαθλῶν καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐκείνων. Ταύτας οὖν τὰς ἐπαγγελίας μένειν ἀκινήτους φησὶ, καὶ οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ* ἐν αὐταῖς. Τούτ' ἐστιν, Οὐ ποτὲ μὲν ἀληθῆς τὰ εἰρημένα, [447] ποτὲ δὲ ψευδῆ, καθάπερ ἡ ἐπιδημία ἡ ἐμῇ, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθῆς. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων καὶ τοῦ περὶ Χριστοῦ λόγου ἀγωνίζεται λέγων· Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ*· ἔπειτα ὑπὲρ τῶν ὑποσχέσεων· Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ *Ναὶ*. Εἰ δὲ ἂν ὑπέσχετο βέβαια καὶ δώσει πάντως, πολλῶν μᾶλλον αὐτὸς καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐστὶ βέβαιος, καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι νῦν μὲν ἐστὶ, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀεὶ ἐστὶ, καὶ ὁ αὐτός ἐστι.

Τί δὲ ἐστιν, Ἐν αὐτῷ τὸ *Ναὶ*, καὶ τὸ Ἀμήν; Τὸ πάντως ἐσόμενον δηλοῖ. Αἱ γὰρ ἐπαγγελίαι ἐν αὐτῷ, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, τὸ γενέσθαι ἔχουσι καὶ πληρωθῆναι. Μὴ τοίνυν δέσῃς· οὐ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστίν, ἵνα ὑποπτεύσῃς, ἀλλὰ Θεός ἐστίν, ὁ καὶ εἰπὼν καὶ πληρῶν. Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. Τί ἐστὶ, *πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν*; Πληροὶ αὐτὰς δι' ἡμῶν· τούτ' ἐστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν πρὸς δόξαν αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ, *τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν*. Εἰ δὲ πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, πάντως ἐσται. Τῆς γὰρ αὐτοῦ δόξης οὐ καταφρονήσει, εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας κατεφρόνει σωτηρίας· καὶ διὰ τὸ σφόδρα φιλόανθρωπος εἶναι. Καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῶν ἡ σωτηρία συνδέεται τῇ αὐτοῦ δόξῃ τῇ ἐπὶ τούτοις. Ὡστε εἰ πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, πάντως καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἔφεται. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίου· συνεχῶς περιστρέφει λέγων· *Εἰς περιποίησιν τῆς δόξης αὐτοῦ*. Καὶ πανταχοῦ τοῦτο τίθησι, δεικνύς· τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐκδόσεως· ὁ καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι αὐτοῦ οὐ ψεύδονται. Οὐ γὰρ ἡμᾶς μόνον σώζουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν δοξάζουσι. Μὴ τοί-

* Sic legendum, ut conjicit Savil., et ita legit interpres Latinus. Editi male, ἵνα μὴ δόξῃ

dum esset. Vides rursum consuetam ipsi argumentandi rationem? Unde enim ipsi se probaturos existimabant, eum iis consiliis uti, quæ a carne proficiscerentur, quod nimirum promissis non stetisset; hinc ipse vel maxime se spirituali consilio ductum fuisse ostendit, ac contra carnali modo cogitaturum fuisse, si contrarium fecisset. Quid igitur, dicet aliquis, an non ex Spiritu pollicitus fuerat? Minime vero: etenim jam dictum est a me, non omnia ea Paulo cognita fuisse quæ futura erant et conducebant. Ideo in superiore quidem epistola his verbis utitur, *Ut vos me deducatis quocumque proficiscar* (1. Cor. 16. 6); hoc videlicet metuens, ne cum in Judæam dixisset, alio abire cogeretur: hic autem, quoniam hac spe delusus fuerat, istud ait, *Et a vobis deduci in Judæam*. Nam quod caritatis erat, id ponit, hoc est, ad eos venire: quod autem eorum nihil intererat, nempe ut in Judæam abiret, hoc non jam diserte addit. Postquam autem convictus est, hic jam fidenter dicit, *In Judæam*. Atque hoc utiliter contingebat, ne quis ipsorum majorem, quam par esset, opinionem de eo haberet. Etenim si, cum hæc etiam ita se haberent, tamen non defuerunt, qui tauros ipsis immolare vellent; quo tandem impietatis non prouissent, nisi multa humanæ imbecillitatis documenta præbuissem? Et cur miraris ea omnia, quæ futura erant, Paulo minime nota fuisse, cum etiam in precibus plerumque quod expediat ignoret? *Quid enim oremus*, inquit, *quemadmodum oportet nescimus* (Rom. 8. 26). Nec vero hoc eo dumtaxat ait, ut modestiæ opinionem colligat; sed etiam ostendit, ubinam, quid in precibus utile esset, ignorarit. Ubinam autem ignoravit? Nempe cum precibus a Deo contendeat, ut e tentationibus eriperetur, his verbis utens: *Datus est mihi stimulus carnis angelus satanæ qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 7.-9). Vides quomodo, quid ex usu esset, postulare nesciverit? Ac propterea non accepit, cum tamen sæpe postulasset. 18. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit ad vos, non fuit Est et Non*. Exorientem objectionem præclare discuit. Dicere enim potuissent: Si cum ipse te ad nos venturum receperis, id tamen facere distulisti, atque ita non est apud te, Est est, Non non, verum quæ nunc dicis, postea subvertis, ut in tua ad nos profectione fecisti; vix nobis, si hoc quoque in evangelii prædicatione contingit. Ut ergo hæc nec cogitarent nec perturbarentur, ait, *Fidelis Deus, quia sermo noster ad vos non fuit Est et Non*. Hoc enim, inquit, in prædicatione non contingit, sed in viis ac peregrinationibus dumtaxat: nam in prædicatione firma atque immota manent quæ diximus. Per sermonem enim hoc loco prædicationem significat. Postea irrefutabile argumentum hujus rei affert, ad Deum hoc totum referens. Quod autem ait, hunc sensum habet: *Adventus mei pollicitatio mea erat, atque ego mea sponte id promiseram; at prædicationi non mea erat, nec humana, sed Dei: quod autem Dei est, in id*

mendacium cadere nequit: unde etiam dicit, *Fidelis autem Deus*; hoc est, verax. Quamobrem nihil est, cur ea, quæ illius sunt, vobis suspecta sint: nihil enim in ipsis humanum est. Ac posteaquam sermonem dixit, de quo sermone loquatur, deinceps exponit.

4. Quisnam igitur hic sermo est? 19. *Dei enim Filius, qui in vobis per nos prædicatus est, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit Est et Non*. Ob eam enim causam magistrorum chorum in medium adducit, hinc quoque testimonio suo fidem adstruens, non per auditores tantum, sed etiam per magistros. Atqui discipuli illi erant, sed modestiæ studio eos in magistrorum album refert. Quid autem est, *Non fuit Est et Non*? Non ea subverti, inquit, quæ prius inter concionandum dixi: non modo hoc, modo illud apud vos disserui: hoc enim non fidei fuerit, sed animi aberrantis. *Sed Est in illo fuit*. Ille *Est*, immotus ac firmus sermo manet. 20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, et in ipso Amen, Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Quotquot promissiones Dei*? Prædicatio evangelica multa promittebat; atque ipsi multa hæc promittebant ac prædicabant. Nam et de resurrectione verba fecerant, et de assumptione et de incorruptione et de inagnis præmiis atque arcanis illis bonis. Has igitur pollicitationes firmas ac stables, manere ait; et non fuit Est et Non in illis. Hoc est, non quandoque vera, quæ dixi, quandoque falsa fuerunt, ut meus ad vos accessus, sed semper vera. Ac primum quidem pro fidei dogmatibus sermoneque de Christo contendit dicens: *Sermo meus et prædicatio mea non fuit Est et Non*: deinde pro ipsis pollicitationibus pugnat: *Quotquot enim, inquit, promissiones Dei sunt, in illo Est*. Quod si firma ac certa sunt quæ promisit, nec dubium est quin ea daturus sit, multo utique magis ipse, ac sermo qui de eo habetur, firmus ac certus est; neque istud dici potest quod nunc quidem sit, nunc autem non sit, sed semper est, atque idem est.

Promissa Dei quam firma. — Quid est autem, *In illo Est, et Amen*? His verbis id quod omnino futurum est significat. Promissiones enim in ipso ac non in homine, hoc habent, ut contingant et expleantur. Quare nihil est quod metuas: non enim homo est, ut suspectum eum habere possis, sed Deus, qui et dixit et explet. *Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Ad gloriam per nos*? Eas per nos explet; hoc est, per collata in nos beneficia ad gloriam Dei: hoc enim est, *Deo ad gloriam*. Si autem ad Dei gloriam, quin fiat non est dubitandum, tum quia, etiamsi salutem nostram contemptui haberet, non tamen gloriam suam contempturus est; tum quia singularem erga homines benevolentiam gerit. Adde quod nostra salus cum gloria ea, quæ hinc ad ipsum redit, conjuncta est. Quo fit, ut cum promissiones ad ipsius gloriam pertineant, dubium esse non possit, quin salus quoque nostra consequatur. Quod etiam in Epistola ad Ephesios crebro inculcat dicens: *In acquisitionem gloriæ ipsius* (Ephes. 1. 14). Atque ubique istud ponit, ut

ostendat id necessario eventurum : quod etiam hoc loco ait, nempe quod ipsius pollicitationes minime fallant. Neque enim nobis dumtaxat salutem, sed ipsi quoque gloriam asserunt. Ne ergo illud tecum reputes, quod per nos ista promissa sint, nec propterea de his dubites : neque enim per nos, sed per eum explentur; et promissiones per ipsum sunt; non enim nostra, sed quæ Dei sunt, vobis diximus. 21. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus; 22. qui et signavit vos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.* Rursum per præterita fidem futuris conciliat. Nam si ipse est, qui nos in Christo confirmat, hoc est, qui nos a fide quæ in Christum est dimoveri non sinit; atque ipse etiam est, qui nos unxit, Spiritumque in cordibus nostris dedit: quomodo non futura quoque daturus est? Nam cum principia et materiam ac radicem et fontem, hoc est, veram ipsius cognitionem ac Spiritus participationem largitus sit: qui fieri potest, ut non ea etiam largiatur, quæ ex his oriuntur? Nam cum illa horum causa donentur, multo magis is, qui hæc dedit, illa quoque præbebit: et cum hæc adhuc hostibus dederit, multo magis illa amicis donabit. Ac proinde ne Spiritum quidem simpliciter dixit, sed pignus nominavit, ut per hoc de toto fiduciam concipias. Neque enim si totum daturus non esset, pignus præbere, ac frustra et temere perdere in animum induxisset. Ac vide, quæso, Pauli probitatem. Quid enim, inquit, dicere attinet, promissionum veritatem in nobis minime sitam esse? Immo hoc ipsum, quod vos firmi atque immobiles statis, non in nobis est, sed Dei beneficium est: *Qui enim confirmat vos*, inquit, *Deus est.* Non ergo nos sumus, qui vos fulcimus: nam ipsi quoque confirmantis ope indigemus. Quocirca non est, quod quisquam prædicationem in nobis periclitari existimet: ipse totum hoc in se recepit, ipsi totius negotii cura est.

5. Quid autem est, *Qui unxit et signavit*? Hoc est, qui Spiritum dedit, per quem utrumque horum effecit, nimirum simul et prophetas et sacerdotes et reges efficiens: siquidem hæc hominum genera olim ungebantur. At nos non unam, sed tres istas dignitates præstantiore conditione obtinemus: nam et regno potituri sumus, et, cum victimæ loco corpora nostra offerimus, sacerdotes efficiamur; *Exhibete enim*, inquit, *membra vestra hostiam viventem, placentem Deo (Rom. 12. 4)*; atque insuper prophetæ constituimur. *Quæ enim oculus non vidit, nec auris audivit, ea nobis patefacta sunt (1. Cor. 2. 9).* Quamquam etiam alia ratione reges efficiamur, si improbis cogitationibus imperare voluerimus. Nam quod is qui talis sit regnet, et quidem magis, quam qui diademate cinctus est, liquido jam vobis demonstrabo. Multos ille exercitus habet; at nos quoque plures illis cogitationes habemus: neque enim infinita cogitationum, quæ in nobis sunt, multitudo enumerari potest. Nec vero multitudinem dumtaxat intueri licet, sed etiam multos in hac cogitationum copia duces, tribunos, turmarum præfectos, sagittarios, fundibularios. Quid

aliud est, quod regem efficiat? vestesne? At hic quoque meliori ac præstantiori veste amictus est, quam nec linea exest, nec vetustas conficit. Quin multiplicem quoque coronam habet, nempe gloriæ et miserationum Dei: *Benedic enim, anima mea Domino, qui coronat te in misericordia et miserationibus (Psal. 102. 2. 4)*: et gloriæ; *Gloria enim*, inquit, *et honore coronasti eum (Psal. 8. 6)*: et bonæ voluntatis; *Ut scuto enim*, inquit, *bonæ voluntatis coronasti nos (Psal. 5. 13)*: et gratiarum; *Coronam enim*, inquit, *gratiarum accipies capiti tuo (Prov. 1. 9).* Videsne quam varie textum quantoque gratius, ac venustius sit istud diadema? Verum altius rursus et accuratius horum regum statum expendamus. Ille stipulatoribus suis dominatur et cunctis imperat, omnesque ipsi parent et obsequuntur: at ego hic majus præstantiusque imperium tibi ostendo. Nam multitudo quidem par est, aut etiam amplior; superest autem ut subjectionem ipsam consideremus. Ac ne mihi eos in medium proferas, qui regia dignitate lapsi sunt, atque ab ipsismet satellitibus suis trucidati. Ne, inquam, eos in medium producamus, verum eos conquiramus, qui pulchre in utraque parte regnum administrarunt. Ac tu quidem, quos libuerit, pone; ego autem patriarcham unum cunctis oppono.

Abrahæ fides et virtus. — Nam cum ipse filium mactare juberetur (*Gen. 22*), cogites velim quotnam tum adversus eum cogitationes insurrexerint. Et tamen omnes subegit, atque omnes eum magis quam regem satellites pertimescebant: ac vel solo obtutu omnes comprimebat, ita ut ne hiscere quidem earum ulla auderet; verum cunctæ caput submitterent ac velut regi cederent, quamvis alioqui acerrimæ essent atque imprimis acerbæ. Neque enim hastarum cuspides tam horrendæ sunt, cum a multis militibus soriunguntur, quam tum formidabiles erant illæ cogitationes. Annon enim hastis atrocior erat illa, quam natura ciebat, commiseratio? Ac proinde animam illam magis, quam præacuta cuspis, excindere poterant. Nec enim ulla hasta tam acuta unquam esse queat, quam cogitationum illarum aculei, qui ab intimis visceribus acuebantur ac surrigebantur, justi viri animam transfigebant. Nam hic et tempore et consilio et plaga et dolore opus est; ac tum mors sequitur: illic autem nihil horum requirebatur; adeo tum celeriora, tum acriora vulnera erant. Et tamen, cum adversus eum cogitationes arma induissent, ingens erat tranquillitas, omnesque composite stabant, orantes potius ipsum quam terrore afficientes. Eum enim gladium extendentem ante oculos tibi pone, ac quos volueris reges, Augustos, Cæsares, in medium profer. Nihil enim simile dixeris, nec speciem illam ejusmodi tamque amplam et insignem ac cælis dignam ostendere poteris. Tum enim vir ille justus de potentissima tyrannide triumphum egit: nihil enim est quod majorem tyrannidem habeat, quam natura. Atque ut sexcentos qui necem tyrannis intulerint, proferas, nullum tamen ejusmodi nobis ostenderis. Etenim hæc palma angeli verius quam hominis tunc erat. Sic quippe

νυν τοῦτα ἐνοήσης, δι' ἡμῶν ἐπηγγέλθησαν, καὶ διστάσης· οὐ γὰρ δι' ἡμῶν πληροῦνται, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ· καὶ αἱ ἐπαγγελίαι δὲ δι' αὐτοῦ· οὐ γὰρ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ τὰ αὐτοῦ πρὸς ὑμᾶς εἰρήκαμεν. Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς, σὺν ὑμῖν εἰς Χριστόν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· καὶ σφραγισάμενος, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Πάλιν ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὰ μέλλοντα βεβαιούται. Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστόν, τοῦτέστιν, ὁ μὴ ἔων ἡμᾶς παρασάλευσθαι ἐκ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστόν, καὶ αὐτός ὁ χρίσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸ Πνεῦμα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· πῶς τὰ μέλλοντα οὐ δώσει; Εἰ γὰρ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἔδωκε καὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν πηγὴν, οἷόν τὴν ἀληθὴ περὶ αὐτοῦ γινῶσιν, τὴν τοῦ Πνεύματος μετάλλῃ· πῶς τὰ ἐκ ταύτων οὐ δώσει; Εἰ γὰρ ἐκεῖνα διὰ ταῦτα δίδονται, πολλῶ μᾶλλον ὅταῦτα δοῦς, καὶ ἐκεῖνα παρέξει· καὶ εἰ ταῦτα ἐχθροῖς οὖσιν ἔδωκε, πολλῶ μᾶλλον ἐκεῖνα φίλοις γενομένοις χαριεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ Πνεῦμα εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἀρραβῶνα ὠνόμασεν, ἵνα ἀπὸ τούτου καὶ περὶ τοῦ παντός θαρρῇς. Οὐ γὰρ, εἰ μὴ ἔμελλε τὸ πᾶν δίδόναι, εἴλετο ἂν τὸν [448] ἀρραβῶνα παρασχεῖν, καὶ ἀπολέσαι εἰκὴ καὶ μάτην. Καὶ ὅρα εὐγνωμοσύνην Παύλου. Τί γὰρ δεῖ λέγειν, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐν ἡμῖν ἢ τῶν ἐπαγγελιῶν ἀλήθεια; αὐτὸ τοῦτο πρὸς ἐστάναι ἀπεριτρέπτως καὶ πεπηγέναι ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ βεβαιῶν ὑμᾶς, φησὶ, Θεός. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ἐσμεν οἱ στηρίζοντες ὑμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς δεόμεθα τοῦ βεβαιούντος. Ὡστε μηδεὶς ἐν ἡμῖν νομιζέτω κινδυνεύεσθαι τὸ κήρυγμα· αὐτὸς τὸ πᾶν ἀνεδέξατο, αὐτῷ μέλει τοῦ παντός.

ε'. Τί δὲ ἐστὶ, Χρίσας, καὶ σφραγισάμενος; Τὸ Πνεῦμα δοὺς, δι' οὗ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐποίησεν, ὁμοῦ προφήτας καὶ ἱερεῖς καὶ βασιλέας ἐργαζόμενος· ταῦτα γὰρ τὸ παλαιὸν ἐχρίστο τὰ γένη. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐκ ἐν, ἀλλὰ τὰ τρία μεθ' ὑπεροχῆς ἔχομεν ἀξιώματα νῦν· καὶ γὰρ βασιλείας μέλλομεν ἀπολαύειν, καὶ ἱερεῖς γινόμεθα προσφέροντες θυσίαν τὰ σώματα ἡμῶν. Πυραστήσατε γὰρ τὰ μέλη ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, φησὶ· καὶ μετὰ τούτων καὶ προφήται· καθιστάμεθα· Ἄ γὰρ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, ταῦτα ἐκκαλυμμένα ἡμῖν ἐστί. Καὶ ἄλλως δὲ βασιλεῖς γινόμεθα, ἐὰν βουληθῶμεν κρατεῖν τῶν ἀτόπων λογισμῶν. Ὅτι γὰρ ὁ τοιοῦτος βασιλεύει, καὶ μᾶλλον ἢ ὁ τὴν διάδοχον περικεκρίμενος, ἥδη τοῦτο ποιήσω ὅλον ὑμῖν. Πολλὰ ἔχει στρατόπεδα ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τούτων πλείους ἔχομεν λογισμούς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀριθμησαὶ τὸ ἀπειρον τῶν ἐννοιῶν πληθους τῶν ἐν ἡμῖν. Οὐ πληθος δὲ μόνον ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐν τῷ πλήθει τούτῳ τῶν λογισμῶν καὶ στρατηγῶν καὶ ταξιάρχων καὶ λοχαγῶν καὶ τοξόας καὶ σφενδονήτας. Τί ἕτερον ποιεῖ βασιλεῖα; τὰ

ἱμάτια; Ἀλλὰ καὶ οὗτος βελτίω περικεῖται· καὶ ἀμείνω στολὴν, ἣν οὔτε σὴς ἐσθλεί, οὔτε χρόνος δαπανᾷ· καὶ στέφανον ἔχει ποικίλον τὸν τῆς δόξης, τὸν τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ. Εὐλόγει γὰρ, ἡ ψυχὴ μου, φησὶ, τὸν Κύριον, τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς· καὶ τὸν τῆς δόξης· Ἀδέξῃ γὰρ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν· καὶ [τὸν τῆς εὐδοκίας]· Ὡς δὲ πλὴν εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς· καὶ τὸν τῶν χαρίτων· Στέφανον γὰρ χαρίτων δέξῃ σὴ κεφαλῇ. Εἶδες πολὺπλοκον καὶ χαριέστερον· τοῦτ' ἐστὶν τὸ διάδοχον; Πλὴν ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὰ ἀκριδέστερον ἐξετάσωμεν πάλιν τὰ τῶν βασιλείων τούτων. Ἐκεῖνος κρατεῖ τῶν δορυφόρων καὶ πᾶσιν ἐπιτάττει, καὶ πάντες ὑπακούουσιν καὶ διακονοῦσιν αὐτῷ· ἀλλ' ἐγὼ δείκνυμι μείζονα ἐνταῦθα τὴν ἀρχήν. Τὸ μὲν γὰρ πλήθος ἴσον, ἢ καὶ πλεῖον· λοιπὸν δὲ περὶ τῆς ὑποταγῆς ἐξετάζειν δεῖ. Καὶ μὴ μοι εἰς μέσον ἀγάγῃς τοὺς ἐκπεσόντας τῆς βασιλείας, καὶ σφαγέντας ὑπ' αὐτῶν τῶν σωματοφυλάκων. Μὴ τοίνυν τούτους εἰς μέσον ἀγωμεν, ἀλλὰ τοὺς καλῶς ἐν ἀμφοτέροις τὴν αὐτῶν διοικήσαντας βασιλείαν ζητήσωμεν. Καὶ σὺ μὲν, οὓς βούλει, τίθει· ἐγὼ δὲ σοὶ τὸν πατριάρχην ἀντιτάττω πᾶσιν.

Ὅτε γὰρ τὸν υἱὸν ἐκελεύετο σφαγιάσαι, ἐνόησαν [449] πόσοι τότε ἐπανάστησαν αὐτῷ λογισμοί· ἀλλ' ὁμοῦ πάντας ὑπέταξε, καὶ πάντες αὐτὸν ἔτρεμον μᾶλλον, ἢ βασιλεῖα οἱ δορυφόροι, καὶ βλέμματι μόνῳ πάντας κατέστελλε, καὶ οὐδὲ γρυῖσαι ἐτόλμα τούτων οὐδεὶς, ἀλλ' ὑπέκυπτον, καὶ ὡς βασιλεῖ παρεχώρουν ἅπαντες, καίτοι γε ὀδύεσθαι ὄντες καὶ σφόδρα ἀπότομοι. Οὐδὲ γὰρ οὕτως εἰσὶν αἱ τῶν δοράτων αἰχμαὶ φοβεραὶ, ὅρθαι ὑπὸ πολλῶν ἀνιστάμεναι στρατιωτῶν, ὡς ἐκεῖνοι τότε ἦσαν φοβεροὶ οἱ λογισμοί. Οὐ δοράτων ἦν χαλεπωτέρα ἢ τῆς φύσεως συμπάθεια; Διὸ καὶ αἰχμῆς ἠκανημένης μᾶλλον τέμνειν ἢ δύναντο τὴν ἐκεῖνου ψυχὴν. Οὐ γὰρ οὕτως ὀξύ δόρυ γένοιτο· ἂν ποτε, ὡς ἐκεῖνων τῶν λογισμῶν τὰ κέντρα κάτωθεν ἀπὸ τῶν σπλάγχνων ὀξυνόμενά τε καὶ ὀρθούμενα διέπειρε τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ καὶ χρόνου δεῖ καὶ βουλῆς καὶ πληγῆς καὶ ὀδύνης, καὶ τότε ὁ θάνατος ἐπεταί· ἐκεῖ δὲ οὐδενὸς τούτων ἔδει· οὕτω ταχύτερα καὶ δριμύτερα ἦν τὰ τραύματα. Ἀλλ' ὁμοῦ τασούτων τότε ὀπισθενόντων κατ' αὐτοῦ λογισμῶν, πολλὴ ἦν ἡσυχία, καὶ πάντες εἰστήκεισαν εὐτάκτως, κοσμοῦντες μᾶλλον αὐτόν, ἢ φοβούμενους. Ὅρα γοῦν τὴν μάχαιραν αὐτὸν ἐκτείνοντα, καὶ δσοὺς βούλει τίθει βασιλεῖς εἰς τὸ μέσον, Αὐγούστους, Καίσαρας. Ἀλλ' οὐδὲν τοσοῦτον ἔρειξ, οὐδὲ ἔξει σχῆμα δεῖξαι τοιοῦτον, οὕτω μεγαλοφυὲς καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιον. Κατὰ γὰρ τυραννίδος δυνατωτάτης ἔστησε τρόπαιον ὁ δίκαιος τότε ἐκεῖνος· οὐδὲν γὰρ φύσεως τυραννικώτερον· κἂν μυρίους τιθῇ τυραννοκτόνους, οὐδένα τοιοῦτον ἐπιδείξῃς ἡμῖν. Καὶ γὰρ

* *Legatur potē.*

ἄγγέλου τὸ πρόβαιον ἦν, οὐκ ἀνθρώπου τότε. Σκόπει δέ· Ἡ φύσις ἔρριπτο χαμαὶ μετὰ τῶν ὀπλῶν τῶν αὐτῆς, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντός, καὶ αὐτὸς εἰστίηται τὴν χεῖρα ἀνατείνας, οὐχὶ στέφανον ἔχουσαν, ἀλλὰ μάχαιραν στεφάνου παντός λαμπρότεραν, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων ἐπεκρότει δῆμος, καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀνεκρήρυττεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν οὐρανοῖς ἐπολιτεύετο, ἐκείθεν ἐδέχετο καὶ τὸ κήρυγμα. Τί τοῦτου λαμπρότερον; μᾶλλον δὲ τί τοῦτου γένοιτο ἄνθρωπος τοῦ τροπαίου; Εἰ γὰρ, ἀθλητοῦ νικήσαντος, μὴ κήρυξ κάτωθεν, ἀλλ' ἀνωθεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς ἀνηγόρευσε τὸν Ὀλυμπιονίκην, ἄρ' οὐχὶ τοῦτο τῶν στεφάνων αὐτῷ λαμπρότερον ἔδοξεν εἶναι, καὶ τὸ θεάτρον ἅπαν ἐπέστρεψεν ἄν; Ὅταν οὖν μὴ ἀνθρωπος βασιλεὺς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, οὐκ ἐν θεάτρῳ τούτῳ, ἀλλ' ἐν θεάτρῳ τῷ τῆς οἰκουμένης, ἐν τῷ δῆμῳ τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχαγγέλων, αὐτὸν ἀνακηρύττει λαμπρῶ τῇ φωνῇ βῶν ἀνωθεν, ποῦ θήσομεν τὸν ἄγιον τοῦτον, εἰπέ μοι; Εἰ δὲ δοκεῖ, καὶ αὐτῆς ἀκούσωμεν τῆς φωνῆς. Τίς οὖν ἡ φωνή; Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, μὴ ἐπετρέχῃς τὴν χεῖρά σου [450] ἐπὶ Ἰσαάκ, μηδὲ ποιήσῃς αὐτῷ μηδέν. Νῦν γὰρ ἔγνω, ὅτι φοβῇ σὺ τὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Τί τοῦτο; ὁ πάντα πρὸ γενέσεως αὐτῶν εἰδὼς, νῦν ἔγνω; Καίτοι γε καὶ ἀνθρώπῳ δῆλη ἦν ἡ εὐλάβεια τάνδρος· τοσαῦτα παρέσχετο δειγμάτων τῆς περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίας, ὅτε εἶπεν αὐτῷ· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου· ὅτε δι' αὐτὸν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστην, τῶν πρωτείων παρεχώρησε τῷ ἄδελφιδῷ· ὅτε αὐτὸν τῶν τοσούτων ἐξεῖλετο κινδύνων· ὅτε ἐκέλευσεν εἰς Αἰγύπτου ἐλθεῖν, καὶ τὴν γυναῖκα ἀφαιρούμενος, οὐκ ἐδυσχέραινε, καὶ ἕτερα πλείονα. Καὶ ὅπερ ἔφην, ὅαν ἀνθρωπος ἀπὸ τούτων ἔμαθεν ἂν τάνδρος ἢ τὴν εὐλάβειαν, μήτι γε ὁ Θεός, ὁ μὴ περιμένων ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαθεῖν τὸ τέλος. Πῶς δὲ αὐτὸν καὶ ἐδικαιώσεν ἄγνων; Ἐπίστευσεν γὰρ, φησὶν, Ἀβραάμ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Σ'. Τί οὖν ἐστι τὸ, Νῦν ἔγνω; Ὁ μὲν Σύρος φησὶ· Νῦν ἐγνωρίους, τουτέστι, τοῖς ἀνθρώποις. Ἐγὼ γὰρ ἤδην πάσαι καὶ πρὸ τῶν ἐπιταγμάτων ἀπάντων ἐλείπων. Διὰ τί δὲ καὶ τοῖς ἀνθρώποις νῦν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐχ ἱκανὰ δεῖξαι τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίαν; Ἰκανὰ μὲν· ἀλλὰ τοσούτῳ πάντως τοῦτο ἐκείνων μείζον, ὥς μηδὲν ἐκεῖνα πρὸς τοῦτο φαίνεσθαι. Τοῦτο τοίνυν ἐπαίρων τὸ κατόρθωμα, καὶ δεικνύς πάντων ἀνώτερον, ταῦτα εἴρηκε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῖς ὑπερέχουσιν καὶ τὰ πρῶτα νικῶσιν, οὕτως εἰδῆσθαι λέγειν· οἷον ὅταν τις μείζον τῶν προτέρων λάβῃ τι παρ' αὐτοῦ ἢ δῶρον, πολλάκις λέγει· Νῦν ἔγνω, ὅτι με ἀγαπᾷ ὁ δεῖνα· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι τὸν ἐμπροσθεν ἤγνοει χρόνον, ἀλλὰ δη-

^a Ms., τοῦ ἀνδρός.

^b Savil. putat legendum παρὰ του, seu παρὰ τινος.

λῶσαι βουλόμενος, ὅτι πάντων μείζον τὸ δοθὲν νῦν. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀνθρωπίνως διαλεγόμενος, Νῦν ἔγνω, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν ὑπερβολὴν παραστήσαι τοῦ ἀθλοῦ βουλόμενος, οὐχὶ τότε μαθόν, οὐ τὸν φόβον, ἢ τὸ μέγεθος τοῦ φόβου. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, Δεῦτε, καταβάτε ἰδωμεν, οὐ καταδάσεως δεόμενος λέγει· καὶ γὰρ τὰ πάντα πληροί, καὶ πάντα οἶδε σαφῶς· ἀλλὰ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ ἀπλῶς ἀποφαίνεσθαι. Καὶ ὅταν λέγῃ, Κύριος ἐξέκυνσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀκριβοῦς λέγει γινώσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Νῦν ἔγνω, φησὶ, τοῦτο δεικνύς μείζον ἀπάντων ὅν τῶν ἐμπροσθεν. Τοῦτο καὶ ἀπόδειξιν αὐτοῦ παρέχεται ἐπάγων καὶ λέγων, ὅτι Οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Οὐκ εἶπε, Τοῦ υἱοῦ, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Τοῦ ἀγαπητοῦ. Οὐδὲ γὰρ φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλοστοργίας, ἧς καὶ διὰ τὸν οἶκον τρόπον, καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ παιδὸς πολλὴν οὖσαν ἐν αὐτῷ, κατετόλμησεν. Εἰ δὲ φαύλων [451] παίδων οὐκ ἂν εὐκόλως καταφρονήσαιεν πατέρες, ἀλλὰ καὶ τούτους πενθοῦσιν· ὅταν καὶ υἱὸς ᾖ, καὶ γνήσιος, καὶ μονογενής, καὶ ἀγαπητός, καὶ Ἰσαάκ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ μέλλῃ σφάττεσθαι τοῦ πατρὸς, τίς ἂν εἴπῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς φιλοστοργίας; Οὗτος μυρίων διαδημάτων καὶ στεφάνων ἀπειρῶν ὁ ἀθλος φαιδρότερος. Τῷ μὲν γὰρ τὸν στέφανον ἐκείνον περικειμένῳ καὶ θάνατος ἐπελθὼν πολλάκις ἐπηρεάζει, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου μυρία πραγμάτων ἐπιβουλαί· τοῦτο δὲ οὐδεὶς οὐδὲ μετὰ τελευτὴν τὸ διάδημα ἀφελέσθαι δυνήσεται τὸν περικειμένον, οὐ τῶν ἰδίων, οὐ τῶν ἀλλοτρίων. Θέα δέ μοι καὶ τὸν τιμιώτατον λίθον τοῦ διαδήματος τοῦτου. Ὡςπερ γὰρ λίθος τίμιος, οὕτως αὐτὸ συνδεῖ πρὸς τῷ τέλει. Τί δὲ τοῦτο ἐστι, τὸ, Δι' ἐμέ; Οὐδὲ γὰρ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτόν. Ὡς δεξιὰς μαχαίρας, οἷας κατηξιώθη μαχαίρας! ὦ μαχαίρα; θαυμαστής, ποίας κατηξιώθη δεξιᾶς! ὦ μαχαίρα; θαυμαστής, εἰς ποίαν παρεσκευάσθη χρεῖαν, καὶ ποίαν ἤνυσεν διακονίαν, καὶ ποίῳ ὑπηρέτησε τύπῳ! πῶς ἡμάχθη, πῶς οὐχ ἡμάχθη! Οὐδὲ γὰρ οἶδα τί εἴπω· οὕτω φρικτὸν τὸ μυστήριον ἦν. Οὐχ ἤψατο τῆς τοῦ παιδὸς δέξιός, οὐδὲ διῆλθε διὰ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀγίου ἐκείνου, οὐδὲ ἐφοινίχθη αἵματι δικαίου· μᾶλλον δὲ καὶ ἤψατο καὶ διῆλθε καὶ ἐφοινίχθη καὶ ἐβαπτίσθη, καὶ οὐκ ἐβαπτίσθη. Τάχα ἐξεστηκέναι ὁμῖν δοκῶ οὕτως ἐναντιολογῶν. Καὶ γὰρ ἐξεστηκα, τὸ θαῦμα ἐννοῶν τοῦ δικαίου, ἀλλ' οὐκ ἐναντιολογῶ. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ δικαίου χεὶρ ἐνέπηξεν αὐτὴν τῷ φάρυγγι τοῦ παιδός· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χεὶρ καὶ ἐμπαγεῖσαν οὐκ ἀφῆκεν αἵματι μολυνθῆναι τοῦ παιδός. Καὶ γὰρ οὐχ ὁ Ἀβραάμ αὐτὴν κατεῖχε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός· καὶ ὁ μὲν ὥθει διὰ τῆς γνώμης, ὁ δὲ Θεὸς ἀνέστελλε διὰ τῆς φωνῆς. Ἡ γὰρ αὐτὴ φωνὴ καὶ ὥπλισε τὴν δεξιάν, καὶ κατέστειλε· καὶ καθάπερ ὑπὸ στρατηγῷ ταττομένη τῷ Θεῷ, πάντα τῷ ἐκείνου νεύματι διεπράττετο, καὶ

considera : natura cum armis suis, cum militaribus omnibus copiis suis humi jacebat ; ipse autem stabat extenta manu, non coronam, sed gladium quavis corona illustriorem tenente : atque angelorum agmen applaudebat, ac Deus e cælis victorem eum pronuntiabat. Quoniam enim in cælis conversatio erat, idcirco cælesti quoque præconio celebrabatur. Quidnam hoc splendidius ? imo quidnam cum hoc tropæo conferri queat ? Nam si, cum athleta vicisset, non præco quidam ex inferiori loco, sed rex ipse e superiore assurgens victoris laudes prædicaret ; annon hoc ille coronis ipsis honorificentius sibi esse duceret, omniumque spectatorum oculos ad se converteret ? Cum igitur non mortalis quispiam rex, sed Deus ipse, non in hoc theatro, sed toto orbe inspectante, atque angelorum et archangelorum grege, alta voce de cælo clamans, victorem ipsum pronuntiet, ubinam, quæso, justum illum collocabimus ? Quin, si placet, vocem quoque ipsam audiamus. Quænam ergo hæc vox est ? *Abraham, Abraham, non extendas manum tuam in Isaac, nec facias illi quidquam. Nunc enim cognovi quod tu timeas Dominum, quoniam non pepercisti unigenito filio tuo propter me* (*Gen. 22. 12*). Quid autem hoc ? isne qui omnia novit antequam oriantur, nunc demum cognovit ? Atqui hominibus quoque perspecta jam erat ipsius pietas : tot suæ erga Deum benevolentiae argumenta dederat ; cum Deus ad eum dixisset, *Egredere de terra tua, et de cognatione tua* (*Gen. 12. 1*) : cum ob ipsum atque honoris ipsius causa nepoti suo primatu cessisset : cum eum e tot tantisque periculis extraxisset : cum in Ægyptum ipsius jussu profectus fuisset, atque uxore sibi adempta non indignationem concepisset, aliaque multa fecisset. Quibus ex rebus homo etiam, ut jam dixi, pietatem ipsius compertam habere potuisset, nedum Deus, qui non exspectat ut per ipsas res finem noscat. Quoniam autem modo illum justum pronuntiasset, si ipsum ignorasset ? *Credidit enim, inquit, Abraham, et reputatum est ipsi ad justitiam* (*Rom. 4. 3*).

6. Quid igitur est istud, *Nunc cognovi* ? Syrus quidem sic habet, *Nunc declarasti*, subaudi, hominibus. Nam ipse jam pridem atque ante omnia jussa id noram. Cur autem *nunc* quoque hominibus ? annon illa ad declarandam ipsius erga Deum benevolentiam sufficiebant ? Sufficiebant sane ; verum hoc tanto illa omnia antecellit, ut præ eo nihil prorsus illa esse videantur. Quamobrem, ut præclarum hoc facinus amplificaret, atque reliquis omnibus præstantius esse ostenderet, his verbis usus est. Etenim hoc etiam in hominum consuetudine positum est, ut in eximiis ac præcellentibus rebus palmamque obtinentibus ad hunc modum loquantur : verbi gratia, cum quis majus quam antea munus a quodam accipit, sæpe ita loquitur : Nunc perspexi, quod me ille amet : non hoc dicens quasi ea quæ præcedentis temporis erant ignoret ; sed ut hac ratione ostendat, munus istud quo nunc affectus est, cæteris omnibus præstare. Sic Deus quoque humano more loquens, *Nunc, inquit, cognovi* : nihil hisce verbis, quam certaminis magnitudinem, exprimere volens,

non autem quod tum dumtaxat, aut timorem aut timoris magnitudinem cognosceret. Nam etiam cum ait, *Venite descendamus* (*Gen. 11. 7*) ac videamus, non idcirco hac ratione utitur, quod descensu opus habeat ; quippe qui omnia impleat, atque omnia apertissime cognoscat ; sed ut hinc discamus, de re aliqua non temere pronuntiare. Atque item, cum ait Scriptura, *Deus de cælo prospexit* (*Psal. 13. 2*), per metaphoram ab hominibus ductam, exactissimam cognitionem intelligit. Eodem modo hic quoque, *Nunc cognovi*, ait : ut hoc omnibus prioribus majus excellentiusque esse demonstret. Hoc ita esse probat ex eo, quod deinceps subjungit, *Quia non pepercisti filio tuo dilecto propter me*. Non dumtaxat dixit, *Filio tuo*, sed, *Filio dilecto*. Non enim adversus naturam tantum, sed etiam adversus benevolentiae affectum, qui tum ob proprios mores, tum ob magnam pueri virtutem ingens erat, intrepidum se præbuit. Quod si, ne ut improbos quidem filios aspernentur, facile adduci parentes queunt, verum eos quoque lacrymis prosequuntur : cum et filius fuerit, et germanus, et unigenitus, et dilectus, et Isaac, et ab ipso patre jugulandus sit, quisnam incredibilem illam philosophiam verbis complecti possit ? Nimirum hoc certamen mille diademata atque innumeras coronas splendore superat. Etenim ei, qui coronam illam gerit, plerumque et mors superveniens infesta est, et mille etiam ante mortem rerum insidiæ : hoc autem diademate quisquis redimitus fuerit, id ei ne post mortem quidem quisquam eripere poterit, non suorum, non alienorum. Atque etiam pretiosissimum hujus diadematis lapidem perspicias velim. Ut enim pretiosus lapis, sic eum ad extremum cingit. Quidnam autem hoc est, *Propter me* ? Neque enim hoc est, quod admirationem meretur, nempe quod non pepercerit, sed quod propter eum. O dexteram beatam, quali gladio donata est ! o admirandum gladium, quali dextera donatus est ! o beatum inquam gladium, ad quod ministerium paratus est ! quod munus obivit, et cui figuræ subservivit ! quoniam pacto cruore tinctus est, et cruore non est tinctus ! Neque enim, quo verbo utar, scio : adeo tremendum istud mysterium erat. Non pueri pellem attingit, nec sancti illius guttur penetravit, nec justi cruore rubuit : imo vero et attingit et penetravit et cruore rubuit, et immersus est, et non immersus. Mentis errore affici fortasse vobis videor, qui ita pugnantia loquar. Et certe afficior, dum justi illius miraculum animo contemplor, nec tamen pugnantia loquor. Etenim justi viri manus eum in pueri gutture defixit ; at Deus etiam infixum non permisit pueri cruore contaminari. Neque enim Abraham solus eum tenebat, sed etiam Deus : ille per voluntatem impellebat, hic per vocem reprimebat. Nam eadem vox dextram illius et armavit et compescuit, atque Deo, tamquam bellico cuidam imperatori, subdita ad ipsius nutum omnia exsequabatur, cunctaque ad illius vocem administrabantur. Sic enim considera : dixit, *Occide*, ac statim armabatur : dixit, *Ne occidas*, ac statim arma deponebat : siquidem omnia parata jam erant.

Ac postea Deus militem suum ac ducem orbi ostendit, victorem angelorum theatro, illum inquam sacerdotem, illum regem, gladio magis quam ullo diademate coronatum, illum tropæo præstantem, ac sine conflictu victorem. Quemadmodum enim si quis imperator strenuissimum militem habeat, etiam ipsa gerendorum armorum dexteritate, ipsa statione, ipso impetu, hostem metu percellit: sic Deus sola justi viri voluntate, solo gestu, sola denique statione, communem omnium nostrum hostem diabolum exterruit atque in fugam vertit. Nam et illum existimo tum tremebundum recessisse. At, dixerit fortasse aliquis, quare Deus dextram cruentari non permiserit, ac postea mactatum repente ad vitam revocarit? Quoniam fas non erat Deum hujusmodi sanguinem capere; sed pestiferos dæmones mensa hæc decebat. Atque hic utrumque declarabatur, nempe et Domini benignitas et servi probitas. Ac prius quidem de terra sua egressus fuerat; tum vero ab ipsa quoque natura excessit. Eoque nomine cum fœnore accepit, idque admodum merito: patris enim nomen amittere maluit, quam a probi servi officio recedere. Eo factum est, ut non modo pater, sed etiam sacerdos existeret; et quia Dei causa etiam a suis abscesserat, idcirco Deus ipsi cum illis sua quoque largitus est. Ac quidem ipse, cum ab hostibus insidiæ creantur, etiam usque ad rem ipsam progreditur, ac miracula edit; ut in fornace, ac leonibus usu venit (*Dan. 3. et 6*): cum autem ipsemet est qui imperat, intra animi promptitudinem imperium suum sistit.

7. *Abrahæ constantia.* — Quid enim, heus tu, in illa animi fortitudine ac præstantia jam desiderabatur? num Abraham quod eventurum erat, præsciebat? num Dei misericordiam ullo artificio captabat? Nam licet propheta esset, at propheta non omnia novit. Itaque supervacanea jam ac Deo indigna trucidatio extitisset. Quod si illud operæ pretium fuerat scire, Deum mortuos ad vitam revocare posse, multo scilicet admirabilius id ab uxoris vulva intellexerat, imo ante hanc quoque demonstrationem, ut qui fide præditus esset. Tu vero justum illum non solum admireris, sed etiam imiteris: cumque eum in tanto tumultu ac tanta fluctuum tempestate non secus atque in tranquillitate navigantem cernis, fac etiam ut obedientiæ et fortitudinis clavum arripias. Nec mihi illud tantum commemora, quod altare extruxerit et ligna paravit; sed pueri quoque vocem in mentem revoca, tecumque illud reputa, quanta exercituum agmina impetum in eum fecerint, ipsi pavorem injicientia, cum puerum dicentem audivit, *Pater, ubinam est victima* (*Gen. 22. 7*)? animadvertite, quot tum cogitationes commotæ sint, non ferro, sed igneis hastis armatæ, atque undique eum pungentes et conscindentes. Nam si nunc quoque multi, etiam qui patres non sunt, dolore franguntur, et collacrymassent, nisi rei exitum perspectum haberent; imo etiam complures, quamquam illum norint, lacrymantes tamen intueor: quo tandem cruciatu affectum cum fuisse probabile est, qui

ipsum genuerat, qui educaverat, qui in senectute, qui solum habebat, qui talem, qui cernebat, qui audiebat, qui jamjam de medio sublaturus erat? Quæ verborum prudentia? quæ responsionis mansuetudo? Quis autem tum operabatur? diabolusne, ut facies quasdam naturæ admoveret? Minime: verum Deus, ut auream justæ animam magis exploraret. Etenim cum Jobi uxor verba faceret, diabolus operabatur; tale quippe illud consilium erat: hic vero nihil impie loquebatur, sed perquam pie et circumspecte: ac multa venustas in verbis efflorebat, magna que mellis copia e sermonibus manabat, a tranquilla illa et placida anima fluens: atque tantam vini hæc verba habebant, ut vel saxeum pectus emollire possent. Nec tamen adamantem illum perculerunt, imo nec concusserunt; nec dixit, Quid patrem vocas, qui paulo post pater tuus futurus non est, quique jam hujus honoris jacturam fecit? Quanam porro de causa puer quoque sciscitatur? Certe non quod curiositate duce-retur, sed quod de iis, quæ proposita erant, anxio ac sollicito animo esset. Sic enim secum cogitabat, nisi pater eum participem carum rerum quæ gerebantur adhibere voluisset, minime facturum fuisse, ut servis infra manere jussis, ipsum solum assumeret. Ob idque tum denique ipsum interrogat, cum jam soli essent, nec quisquam ea quæ dicebantur audiret: tanta pueri prudentia erat. Annon omnes, tam viri quam uxores, incaluitis? annon unusquisque vestrum puerum illum animo complectitur, et exoscilatur, prudentiamque suscipit, atque ipsius pietate commovetur, quia liebat ut, cum etiam colligaretur ac rogo imponeretur, non metu concuteretur nec resili-ret nec patrem ut furore percitum accusaret; verum et vinculis astringeretur et tolleretur ac imponeretur, cunctaque, velut agnus quispiam, vel potius, ut communis omnium Dominus, silentio ferret? Etenim illius mansuetudinem imitabatur, ac figuram tenebat. *Tamquam ovīs enim, inquit, ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se obmutuit* (*Isai. 53. 7*). Atqui loquutus est iste; nam et Dominus quoque ipsius loquutus est: quonam igitur modo obmutuit? Hoc est, nihil arrogans, nihil asperum loquutus est, sed blanda omnia et mansueta; ac verba ipsa plus mansuetudinis præ se ferebant, quam si tacuisset. Quandoquidem etiam Christus dicebat, *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis* (*Joan. 18. 23*)? et tamen sic mansuetudinem suam magis declaravit, quam si silentio usus fuisset. Et ut hic patri ex altari, sic ille etiam e cruce loquitur, *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*). Quid igitur ad ista patriarcha? *Deus providebit sibi victimam in holocaustum, fili* (*Gen. 22. 8*). Uterque naturæ vocabula usurpat: ille Patrem, hic filium vocat. Ac grave utrumque bellum excitatur, atque ingens tempestas; nusquam tamen naufragium: philosophia enim omnia vincit. Deinde ut Dei nomen audivit, nullum ultra verbum addidit, nec curiosius inquisivit: usque adeo prudens erat hic puer, idque in ipso ætatis flore. Vides quot

πάντα τῇ ἐκείνου φωνῇ διηκόνηται. Σκόπει δέ· Εἶπε, Σφάξον, καὶ εὐθέως ὠπλίζετο· εἶπε, Μὴ σφάξης, καὶ εὐθέως ἀφωπλίζετο· καὶ γὰρ ἦν πάντα ἀπηρτισμένα. Καὶ ἔδεικνυ λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸν στρατιώτην καὶ στρατηγὸν τῇ οἰκουμένῃ, τὸν στεφανίτην τῷ θεάτρῳ τῶν ἀγγέλων, τὸν ἱερέα, τὸν βασιλέα, τὸν διαδήματος μᾶλλον τῇ μαχαίρᾳ στεφανούμενον, τὸν τροπαίουχον, τὸν ἀριστεύον, τὸν χωρὶς συμβολῆς νικητήν. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἂν εἴ τις στρατηγὸς ἀριστον ἔχων στρατιώτην, ἀπὸ τῆς ὀπλοδεξιάς, ἀπὸ τῆς στάσεως, ἀπὸ τῆς βώμης καταπλήξειε τὸν ἀντίδικον· οὕτω καὶ ὁ Θεός, ἀπὸ τῆς γνώμης, ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἀπὸ τῆς στάσεως μόνης τοῦ δικαίου τὸν κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν ἐχθρὸν διάβολον κατέπληξε καὶ ἐφυγάδευσεν. Καὶ γὰρ οἶμαι κακείνῳ τότε φρίζαντα ἀναχωρῆσαι. Εἰ δὲ λέγοι τις· Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶπας βαπτισθῆναι τὴν δεξιάν, εἴτα ἀθρόον ἀνέστησε τὸν σφαγιασθέντα; Ὅτι Θεῷ θέμις οὐκ ἦν αἵματα δεχέσθαι τοιαῦτα, ἀλλὰ [452] ἀλαστόρων δαιμόνων ἢ τοιαύτῳ τράπεζα. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρω ἐδείκνυτο, καὶ ἡ τοῦ Δεσπότου φιланθρωπία καὶ ἡ τοῦ δούλου εὐγνωμοσύνη. Καὶ πρότερον μὲν ἐξηλλθεν ἀπὸ τῆς γῆς· τότε δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνεχώρησε. Διὸ καὶ ἔλαθε μετὰ τόκου τὸ κεφάλαιον· καὶ μάλα εἰκότως· εἴλετο γὰρ μὴ κληθῆναι πατὴρ, ὥστε δούλος εὐγνώμων φανῆναι. Διὰ τοῦτο οὐχὶ πατὴρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱερεὺς ἐγίνετο· καὶ ἐπειδὴ ἀπέστη τῶν ἑαυτοῦ διὰ τὸν Θεόν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τούτων ἐχαρίσατο αὐτῷ καὶ τὰ αὐτοῦ. Ὅταν μὲν οὖν πολέμιοι ἐπιβουλεύουσι, καὶ μέχρι τῆς πείρας πρόεισι θαυματουργῶν· οἷον ἐπὶ τῆς καμίνου, καὶ τῶν λεόντων· θανὼν δὲ αὐτὸς ἐπιτάτῃ, μέχρι προθυμίας ἴστησι τὸ ἐπίταγμα.

Ζ'. Τί γὰρ εἰλεπεν, εἰπέ μοι, τῇ ἀριστερᾷ ταύτῃ λοιπόν; μὴ γὰρ προῆδει τὸ μέλλον ὁ Ἀβραάμ; μὴ γὰρ ἐπραγματεύετο τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν; Εἰ γὰρ καὶ προφῆτης ἦν, ἀλλ' οὐ πάντα ὁ προφῆτης οἶδεν. Ὅστε περιττὴ λοιπὸν ἦν ἡ σφαγὴ, καὶ ἀναξία Θεοῦ. Εἰ δὲ ἔδει μαθεῖν, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατός ὁ Θεός, ἀπὸ τῆς μητέρας πολλῶν θαυμαστότερον τοῦτο ἔμαθε· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως ἐκείνης· πιστὸς γὰρ ἦν. Σὺ δὲ μὴ θαύμαζε τὸν δίκαιον μόνον, ἀλλὰ καὶ ζῆλον· καὶ ὁρῶν αὐτὸν ἐν τοσούτῳ θυροῦθω καὶ ζῶντι κυμάτων, ὡς ἐν γαλήνῃ πλέοντα, ὁμοίως καὶ σὺ μετὰ χειρὶ ζῶντος τοῦ ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τὸ πηδάλιον. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπῃς μόνον, ὅτι θυσιαστήριον ἐκράδεσθαι, καὶ τὰ ξύλα· ἀλλὰ ἀναμνήσθῃ καὶ τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου, καὶ λόγισαι πόσαι νιφάδες ἐπὶ ἔλθον αὐτῷ στρατοπέδων ἐκδειματοῦσαι, ὅτε ἤκουσε τοῦ παιδίου λέγοντος ὁ πατὴρ· *Τὸ πρόβατον ποῦ;* ἐννόησον πόσοι τότε ἐκινήθησαν λογισμοί, οὐ σὺ δὲ ἤρω, ἀλλὰ φιλογίνοις δόρασιν ὠπλισμένοι, καὶ πύκνῳθεν κατακέντουσιν αὐτὸν καὶ διατέμνοντες. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κατακλῶνται πολλοὶ καὶ μὴ πατέρες ὄντες, καὶ ἐδάκρυσαν, εἰ μὴ τὸ τέλος ἤδεισαν· πολλοὺς δὲ, καίτοι τοῦτο εἰδότες, δακρύοντες ὁρῶ· *τί πάσχειν ἐκείνον εἰκὸς ἦν, τὸν αὐτὸν γεννήσαντα, τὸν θρῆψαντα, τὸν ἐν γήρᾳ, τὸν μόνον ἔχοντα τοιοῦτον,*

τὸν ὁρῶντα, τὸν ἀκούοντα, τὸν εὐθέως μέλλοντα ἀναιρεῖν; τίς ἡ σύνεσις τῶν ῥημάτων; τίς ἡ ἐπιείκεια τῆς πύσεως; Τίς ἄρα ὁ ἐνεργῶν, ὁ δαδάτορ, ὥστε ἐμπρῆσαι τὴν φύσιν; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὁ Θεός, ἵνα μᾶλλον βασανίσῃ τὴν χρυσὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν. Ὅταν μὲν γὰρ ἡ γυνὴ φθέγγηται τοῦ ἰωβ, διάβολος ἐνεργεῖ· τοιαύτη γὰρ ἡ συμβουλὴ· οὗτος δὲ οὐδὲν ἡμέτερον φθέγγεται, ἀλλὰ καὶ ἀπόδρα εὐσεβὲς καὶ μεμεριμνημένον· καὶ πολλὴ ἡ χάρις ἐπὶ τῇ τοῖς ῥήμασι, πολὺ τὸ μέλι τῶν λόγων ἀπέσταξεν ἀπὸ γαλήνης καὶ ἡμέρου ῥέον ψυχῆς· καὶ λιθίνην ἱκανὰ ταῦτα ἦν μαλάξαι διάνοιαν [453] τὰ ῥήματα. Ἀλλ' οὐ τὸν ἀδάμαντα ἐκείνον περιέτρεψεν, ἀλλ' οὐδὲ ἔσεισεν, οὐδὲ εἶπε· *Τί πατέρα καλεῖς τὸν μικρὸν ὑστερον οὐκ ἐσόμενόν σου πατέρα, τὸν ἤδη ταύτην ἀπολάσαντα τὴν τιμὴν;* Τίνας δὲ ἐνεκεν καὶ ὁ παῖς ἐρωτᾷ; Οὐ περιεργαζόμενος ἀπλῶς οὐδὲ πολυπραγμονῶν, ἀλλ' ἀγωνιῶν ὑπὲρ τῶν προκειμένων. Καὶ γὰρ ἐνενόει ὅτι, εἰ μὴ ἐδοῦλετο λαβεῖν κοινωνῶν τῶν γινόμενων, οὐκ ἂν τὸν πᾶν παῖδας ἀφῆκε κάτω μένειν, αὐτὸν δὲ μόνον παραλαβεῖ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὅτε μόνον γεγόνασιν, τότε αὐτὸν ἐρωτᾷ, ὅτε οὐδεὶς ἔκκει τῶν λεγομένων· τοσαύτη τοῦ παιδὸς ἡ σύνεσις ἦν. Ἀρα οὐ διεθερμάνθητε πάντες, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες; οὐχὶ ἕκαστος ὑμῶν περιπτύσσεται τῇ διανοίᾳ καὶ καταφιλεῖ τὸ παιδίον, καὶ θαυμάζει τὴν σύνεσιν, καὶ αἰδεῖται τὴν εὐλάβειαν, μεθ' ἧς καὶ συμποδίζομενος καὶ ἐπὶ τοῖς ξύλοις ἐπιτιθέμενος, οὐκ ἐξεπλήττετο, οὐκ ἐσκήρτα, οὐ κατεγίνωσκε τοῦ πατρὸς ὡς μαινομένου, ἀλλὰ καὶ ἐδασμεῖτο καὶ ἀνεθιδάξτετο καὶ ἐπετίθετο, καὶ πάντα ἔφερε σιγῇ, καθάπερ τις ἀρνεῖς, μᾶλλον δὲ, καθάπερ ὁ κοινὸς πάντων Δεσπότης; Καὶ γὰρ ἐκείνου ἐμιμείτο τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τὸν τύπον ἐφύλαττεν· *Ὡς πρόβατον γὰρ ἐπὶ σφαγῇ ἤχῃ, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρωνος.* Καίτοι γε ἐφθέγγατο οὗτος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ ἐφθέγγατο· πῶς οὖν ἄφρωνος; Τουτέστιν, οὐδὲν αὐθαδὲς εἶπεν, οὐδὲ τραχὺ, ἀλλὰ πάντα ἡμερα καὶ προσηνῇ, καὶ μᾶλλον τῆς σιγῆς τὰ ῥήματα τὴν ἐπιείκειαν ἐδῆλου. Ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέξεις;* καὶ τὴν ἐπιείκειαν μᾶλλον ἐδῆλωσεν, ἢ εἰ ἐσίγησε. Καὶ ὥστε οὗτος τῷ πατρὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, οὕτω καὶ ἐκείνος ἀπὸ τοῦ σταυροῦ διαλέγεται, *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, λέγων· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι.* Τί οὖν ὁ πατριάρχης; Ὁ Θεὸς δὲνεται ἑαυτὸν *πρόβατον εἰς ὁλοκάρπωσιν, τέκνον.* Ἐκάτεροι τὰ δνόματα τῆς φύσεως καλοῦσιν· ἐκεῖνος Πατέρα, καὶ τέκνον οὗτος. Καὶ χαλεπὸς ἐκατέρωθεν ὁ πόλεμος διεγείρεται, καὶ πολλὴ ἡ ζῆλος, καὶ ναυάγιον οὐδαμοῦ· ἡ γὰρ φιλοσοφία πάντων κρατεῖ. Εἴτα ἐπειδὴ ἤκουσε τὸν Θεόν, οὐκέτι εἶπεν οὐδὲν, οὐδὲ περιεργάσατο· οὕτω συνετὸν ἦν τὸ παιδίον, καὶ ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἀνθεῖ. Εἶδες τὸν βασιλέα πόσων ἐκράτῃσε στρατοπέδων, πόσων πολέμων ἐπιόντων; Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἦσαν οἱ βάρβαροι τῇ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων φοβεροί, ὅτε ἐπὶ ἔλθον αὐτῇ πολλάκις, ὡς οἱ λογισμοὶ τούτων πάντοθεν αὐτὸν περικαθήμενοι· ἀλλ' ὁμοίως ἀπάντων

περιεγένετο. Βούλει καὶ τὸν ἱερέα ἰδεῖν; οὐ πόρρωθεν τὸ ὑπόδειγμα. Ὅταν γὰρ αὐτὸν ἴδῃς πῦρ ἔχοντα καὶ μάχαιραν καὶ θυσιαστηρίῳ ἐφυστώτα, τί λοιπὸν ἀμφιβάλλεις ὑπὲρ τῆς ἱερωσύνης; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὴν θυσίαν ἰδεῖν, ὅρα διπλὴν. Προσῆνεγκε γοῦν παῖδα, προσῆνεγκε καὶ πρόβατον, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην· καὶ τῷ μὲν αἵματι τοῦ προβάτου τὴν δεξιάν, τῇ δὲ σφαγῇ τοῦ παιδὸς τὴν ψυχὴν [454] ἡγάτασεν. Οὕτως ἐχειροτονήθη ἱερεὺς, αἵματι μονογενοῦς, θυσίᾳ ἀμνοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἱερεῖς αἵματι ἡγιαζόντο τῶν ἱερῶν τῶν τῷ Θεῷ προσταγομένων. Βούλει καὶ προφήτην ἰδεῖν; Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἡγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη, φησὶν. Οὕτω καὶ σύ γίνῃ βασιλεὺς, καὶ ἱερεὺς, καὶ προφήτης ἐν τῷ λουτρῷ· βασιλεὺς μὲν, πάσας χαμαὶ ῥίψας τὰς πονηρὰς πράξεις, καὶ τὰ ἀμαρτήματα κατασφάζας· ἱερεὺς δὲ,

ἑαυτὸν προσεγγικὼν τῷ Θεῷ, καὶ καταθύσας τὸ σῶμα, καὶ σφαγεὶς καὶ αὐτός· Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν αὐτῷ, φησὶ, καὶ συζήσομεν αὐτῷ· προφήτης δὲ, τὰ μέλλοντα μανθάνων, καὶ ἔνθους γινόμενος καὶ στρατιώτης. Καθάπερ γὰρ στρατιώταις σφραγίς, οὕτω καὶ τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα ἐπιτίθεται· κἂν λειποτακτικῆς, κατὰδὲλος γίνῃ πᾶσιν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ εἶχον σφραγίδα τὴν περιτομὴν, ἡμεῖς δὲ τὸν ἀβραάμωνα τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ἀξίωμα τὸ ἑαυτῶν ἐννοήσαντες, ἀξίον τῆς χάριτος ἐπιδεικνύμεθα βίον, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν βασιλείας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν·

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἤλθοις εἰς Κόρινθον.

α'. Τί φης, ὦ μακάριε Παῦλε; φειδόμενος αὐτῶν οὐκ ἤλθες εἰς Κόρινθον; Οὐκοῦν ἐναντιολογίαν τινὰ ἡμῖν εἰσάγεις ἐνταῦθα. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἔλεγες, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθες, ἐπειδὴ οὐ κατὰ σάρκα βουλεύῃ, οὐδὲ κύριος εἶ σαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας πανταχοῦ περιάγῃ, καὶ τὰς ὀλίγους εἰς μέσον ἔγες· ἐνταῦθα δὲ σὺν φῃς εἶναι τὸ μὴ ἔλθειν, οὐκέτι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας· καὶ γὰρ φησιν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκ ἤλθοις εἰς Κόρινθον. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἦν, καὶ ἠθέλησε μὲν αὐτὸς ἔλθειν, ὑπέβαλε δὲ τὸ Πνεῦμα μὴ παραγενέσθαι, τὴν φειδὴν τὴν αὐτῶν προβαλλόμενον· ἡ περὶ ἐτέρας λέγει παρουσίας, δηλῶν ὅτι πρὶν ἢ γράψαι τὴν προτέραν ἐπιστολήν, ἠθέλησεν ἔλθειν, καὶ κατέσχεν εἰσὶν δι' ἀγάπην, ὥστε μὴ ἀδιορθώτως ἐπιστηγαί. Εἰκὸς δὲ καὶ μετὰ τὴν δευτέραν Ἐπιστολήν, τοῦ Πνεύματος μηκέτι κωλύοντος αὐτὸν, ἐχόντα διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην μείναι. Ὁ καὶ μᾶλλον ἔστιν ὑποπτεῦσαι, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τὸ Πνεῦμα ἐκίωλεν· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπιλογισάμενος ὅτι [455] τοῦτο βέλτιον, ἔμεινε. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πάλιν ἑαυτοῦ μέμνηται, ὃ συνεχῶς λέγειν οὐ παύσομαι, ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἑαυτῷ συνιστάμενος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο εἰκὸς ἦν ὑποπτεῦσιν αὐτοὺς, καὶ λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησας ἔλθειν· ἐμίσσησας γὰρ ἡμᾶς· δείκνυσι τούναντίον, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησεν, ἐπειδὴ ἐφιλεῖ αὐτούς. Τί δὲ ἔστι τὸ, φειδόμενος; Ἡκουσα, φησὶν, ὅτι ἐπόρνευσαν τινες παρ' ὑμῖν· οὐκ ἤθελον οὖν ἔλθω λυπησάμενοι. Καὶ γὰρ ἀνάγκη παρόντα ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐπεξελεῖν καὶ κολάσαι, καὶ πολλοὺς ἀπαιτῆσαι δίκην. Βέλτιον οὖν εἶναι ἐνόμισα ἀπείναι, καὶ ἐνδοῦναι μετανοήσαι, ἢ παρὼν ἐπεξελεῖν, καὶ προσεχυνθῆναι μειζόνως. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς

σαφῶς αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν· Φοβοῦμαι μὴ πως ἔλθοντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ περνηθῶ πολλοὺς τῶν προσημυρηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἣ ἐπραξάν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα ἐνδείκνυται, καὶ λέγει μὲν αὐτὸς ὡς ἄπολογούμενος, ἐπιστύφει δὲ αὐτοὺς σφοδρότατα, καὶ φοβεῖ. Καὶ γὰρ ἠνέξατο τιμωρίας ὄντας αὐτοὺς ὑπευθύνους, καὶ τι καὶ πεισομένους, εἰ μὴ ταχέως διορθωθεῖεν. Ὁ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς φησιν, ὅτι Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖ μὲν σαφέστερον, ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ προοίμιον ἦν, οὐχ οὕτως αὐτὸ λέγει, ἀλλ' ὑπεσταλμένως· καὶ οὐδὲ τοῦτ' ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν θεραπεύει, ἐπιδιορθώσει κεχρημένους. Ἐπειδὴ γὰρ ὡσπερ ἐξουσίαν πολλὴν ἐνδείκνυμένου τὸ ῥῆμα ἦν· (φειδεται γὰρ τις ἐκείνων, οὗς καὶ κολάσαι κύριός ἐστι), τοῦτο αὐτὸ παραμυθούμενος, καὶ τὸ δοκοῦν εἶναι τραχὺ συσκιάζων φησὶν· Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. Τούτεστι, Οὐ διὰ τοῦτο εἴπον, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἤλθον, ὡς κυριεύων ὑμῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑμῶν, ἀλλὰ, Τῆς πίστεως· ὃ καὶ πρῶτον ἦν καὶ ἀληθέστερον. Τὸν γὰρ μὴ βουλόμενον πιστεῦσαι τίς κύριος ἀναγκάσαι; Ἀλλὰ συνεργοὶ ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἡ χαρὰ ὑμῶν ἡμετέρα ἐστίν, οὐκ ἤλθον, ἵνα μὴ ἐμβάλω εἰς λύπην ὑμᾶς, καὶ αὐξήσω τὴν ἀθυμίαν τὴν ἐμὴν· ἀλλ' ἔμεινα, ἵνα διορθωθέντες ἀπὸ τῆς ἀπειλής, εὐφρανθῆτε. Πάντα γὰρ ποιούμεν ὑπὲρ τῆς χαρᾶς τῆς ὑμετέρας, καὶ ὑπὲρ τούτου σπεύδομεν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ κοινωνοῦμεν αὐτῇ. Τῇ γὰρ πιστεῖ ἐσθίκατε. Ὅρα πάλιν ὑπεσταλμένως διαλεγόμενον. Δέδοικε γὰρ αὐτὸν καθ' ἀψασθαι πάλιν, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτῶν ἐν τῇ προτέρᾳ

* Ὡς post αὐτὸς non habetur in editis, sed in ms. legitur, et interpres Latinus ita legit. — *Non iocundatus solet.*

exercitus rex hic superarit, quot irruentia bella compresserit? Neque enim Jerosolymæ iam formidabiles erant barbari, cum eam sæpenumero aggredierentur, quam hæ cogitationes undique ipsum circumsidentes; et tamen omnes superavit. Vis etiam sacerdotem cernere? non longe exemplum est. Nani cum eum ignem et gladium habentem, et altari adstantem intueris, quid jam est quod de sacerdotio dubites? Quod si vis victimam quoque videre, duplicem cernas licet. Obtulit enim filium, obtulit et ovem, vel, ut rectius loquar, ante omnia voluntatem suam. Atque per ovis quidem cruorem, manum; per filii autem mactationem animam sanctificavit. Atque ita sacerdos creatus est, per unigeniti sanguinem, per agni sacrificium. Nam et sacerdotes per victimarum, quæ Deo offerebantur, sanguinem olim sanctificari solebant. Visne etiam prophetam conspiceret? *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum: et vidit, et gavisus est (Joan. 5. 35).* Ad eundem modum tu quoque in

baptismo rex, et sacerdos, et propheta efficeris: rex, cum omnes pravæ actiones in terram abjecisti, ac peccata interemisti: sacerdos, cum teipsum Deo obtulisti, ac corpus mactasti, atque ipse quoque mactatus es: *Si enim ei commortui sumus, inquit, et convivemus ei (2. Tit. 2. 11):* propheta denique, cum futura discis ac divino numine afflari atque obsignari. Quemadmodum enim nota quædam militibus, ita fidelibus quoque Spiritus imponitur. Quo sit, ut si ordinem deserueris, perspicuus omnibus fias. Judæi enim signi loco circumcisionem habebant, nos autem pignus Spiritus. Hæc igitur scientes, ac dignitatem nostram considerantes, vitam gratia dignam præstemus, ut futuro quoque regno potiamur: quod detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. 1. v. 23. *Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non ultra veni Corinthum.*

1. Quid ais, beate Paule? parcens eis non venisti Corinthum? Ergo sermonem secum pugnantem nobis hoc loco inducis. Superius enim hoc asserebas, hanc tibi non veniendi causam fuisse, quod carni consentanea consilia minime admitteres, nec tui juris esses, verum Spiritus arbitrio ubique circumagereris; atque afflictiones etiam in medium proferebas: hoc autem loco tui arbitrii fuisse ais, quod non veneris, non autem auctoritatis ac potestatis Spiritus: *Parcens enim vobis, inquit, non veni Corinthum.* Quidnam igitur dicendum? Nempe aut quod hoc quoque ipsum a Spiritu proficiscebatur; cumque venire ipse vellet, in mentem ei Spiritus injecit, ut non veniret, hoc videlicet proponens, ipsis indulgendum esse: aut de altero adventu loquitur, atque hoc significat, sibi quidem in animo fuisse, priusquam superiorem epistolam scriberet, ad eos se conferre, cæterum sese ob caritatem continuisse, ne eos incorrectos ostenderet. Probabile autem est, post illam epistolam, Spiritu jam eum minime prohibente, suapte sponte ob hanc causam mansisse. Quod etiam magis conjicere est, nempe quod initio quidem Spiritus prohibebat, post autem ipse quoque secum reputans id melius esse, manserit. Tu vero consideres velim quo pacto rursus mentionem sui faciat. Quod quidem idcirco facit (id enim inculcare non desinam), ut a contrariis patrociniū sibi quærat. Quoniam enim verisimile erat eos sinistri aliquid suspicari ac dicere: Idcirco ad nos non venisti, quia nobis infensus esses; contrarium ostendit, nempe se ideo ad eos profectum non esse, quod eos amaret. Quid autem est, *Parcens?* Audivi, inquit, nonnullos esse apud vos qui stuprum perpetrarint; nolique ad vos venire, ne vos in mœrorem conjicerem. Coram enim ne-

cesse fuisset facinus examinare, et vindicare ac punire, atque de multis poenas sumere. Itaque satius esse duxi abesse, ac resipiscentiæ locum vobis concedere, quam præsens facinus ulcisci, graviusque irasci. Etenim sub epistolæ finem apertius istud declaravit, cum dixit: *Timeo autem, Ne forte cum venero, humiliet me Deus apud vos, et luceam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione quam fecerunt (2. Cor. 12. 21).* Hoc igitur hic quoque ostendit, atque id quidem profert, tamquam se excusans, eos vero acerrime perstringit ac terret. His enim verbis significavit, eos pœnæ obnoxios esse, atque adeo fore ut acerbi aliquid patiantur, nisi quamprimum emendentur. Quod etiam ipsum rursus ad epistolæ calcem ait, *Si rursus venero, non parcam.* Cæterum illic apertius istud exprimit; hic autem, quoniam initium scribendi faciebat, non ita hoc dicit, sed submissius: ac ne hoc quidem contentus, id quoque ipsum rursus mitigat, ac correctione quadam utitur. Quia enim hoc dictum hominis esse videbatur, haud parvam auctoritatem præ se ferentis; iis enim parcit aliquis, in quos suo jure animadvertere potest; idcirco illud molliens, atque id, quod speciem asperitatis habebat, adumbrans, ait: 21. *Non quia dominamur fidei vestræ.* Hoc est, Non idcirco dixi me, ut vobis parcerem, Corinthum non venisse, ac si vobis dominem. Nec dixit, Vobis, sed, quod mitius ac verius erat, *Fidei vestræ*: nam credere nolentem quis est qui cogere queat? *Sed adiutores sumus gaudii vestri.* Quoniam, inquit, gaudium vestrum nostrum est, ideo non veni, ne vos in mœrorem conjicerem, atque ita mœrorem meum auferem; sed mansi, ut minis correcti lætemini. Omnia enim lætitiæ vestræ causa facimus, et hac in re studium ponimus, quia illam vobiscum communem habemus. *Nam fide statis.* Vide quo pacto rursus submisce loquatur: veretur enim iterum eos perstringere, quæ-

niam in priore epistola vehementer ipsos incesserat, ac resipiscentiam quandam exhibuerant. Atque hoc eorum animos subversurum erat, si, cum ad meliorem frugem se convertissent, eandem objurgationem subiissent. Ideo hæc epistola superiore multo lenior est. (Cap. 11.) 1. *Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.* Cum ait, *Iterum*, ostendit se jam ab illis mœrore affectum fuisse: cumque se excusare videtur, eos tacite perstringit. Nam si jam ei mœrorem attulerant, ac rursus allaturi erant, cogites velim quantus mœror ipsius verisimiliter futurus erat. Verum hoc non dicit, quod mœstitia ab ipsis affectus sit, sed alio modo loquens, hoc ipsum innuit atque: Propterea non veni, ne vos mœrore afficiam: quod eandem quidem vim habet atque id quod dixi, æquioribus autem animis excipitur. 2. *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Quænam hæc consequentia est? Maxima certe: sic enim considera. Nolui, inquit, ad vos proficisci, ne vos amplius contristem, objurgans, excandescens, aversans. Deinde, quoniam hoc quoque grave erat, atque ipsorum accusationem complectebatur, si quidem ita viverent, ut Paulum mœstitia affligerent, correctionem adhibet, atque: *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Horum autem verborum hic sensus est: quod si etiam futurum esset, ut in dolore versarer, dum scilicet vos objurgare ac mœstos videre cogerer: at ex hoc quoque ipso voluptatem caperem. Maximum enim hoc amoris argumentum est, tanti me a vobis pendi, ut animos vestros mordere queam, dum vos aversor.

2. *Pauli prudentia.* — Ac vide prudentiam. Nam quod in more discipulorum positum est, ut doleant atque ægre ferant cum objurgantur, sic tamen eos inducit, tamquam hac in re ipsi gratificentur: Neque enim, inquit, me quispiam perinde exhilarat ut ille qui verba mea curat, ac discruciat cum me iratum cernit. Et quidem consentaneum erat ut diceret: Si enim ego contristo vos, ecquis est qui lætitiā vobis afferre possit? at hoc tamen non dicit, sed id rursus invertit, eos videlicet deliniens, ac dicens: Etiam si vos molestia afficio, in hoc tamen maximum a vobis beneficium capio, quod sermonibus meis animi vestri perstringantur. 3. *Etenim hoc ipsum scripsi vobis.* Quidnam? Quod ut vobis parcerem, non venerim. Quando autem id scribebat? an in priore epistola, cum dicebat: *Nolo autem nunc vos in transitu videre* (1. Cor. 16. 7)? Non quidem, ut opinor, sed in eadem epistola, cum diceret: *Ne cum venero rursus, humiliet me Deus apud vos* (2. Cor. 12. 21). Scripsi ergo, inquit, in fine epistolæ: *Ne forte cum venero humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt.* Cur autem scribebas? *Ut non cum venero, tristitiam habeam de iis, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est.* Quia enim dixerat voluptate se affici, cum ipsi angerentur, atque hoc adhuc asperius arrogantiusque videri poterat, id rursus alio

modo invertit, ac per ea, quæ subjunxit, mitigavit. Ideo, enim, inquit, prius ad vos scripsi, ne dolenti animo vos inveniam non correctos. Ob idque dixi, *Ut non contrister*; non quod hac in re commodum meum spectem, sed vestrum. Scio enim vos, cum me lætum ceruitis, lætos quoque esse; cum dolentem conspiciitis, in dolore etiam versari. Vide igitur rursus quo pacto, quæ dicta sunt, inter se cohæreant: sic enim, quid Paulus dicat, facilius intellectu assequemur. Idcirco, inquit, non veni, ne vos mœrore afficerem, si incorrectos offendissem. Hoc autem non mea, sed vestra causa faciebam. Ego enim ex vestro mœrore haud parvam voluptatem capio, cum me vobis tantæ curæ esse cerno, ut etiam in mœrore ac dolore sitis, cum indignatione afficior: *Quia enim est qui me exhilaret, nisi qui ex me contristatur?* Tamen quamvis animo ita constitutus sim, quoniam vestri rationem habeo, hoc ipsum ad vos scripsi, ut ne contrister: in hoc quoque rursus non meum, sed vestrum commodum spectans. Neque enim me fugit, quin ea res vobis mœrori futura sit, si dolentem me videritis: ut contra lætitiæ, si me lætum conspexeritis. Vide itaque prudentiam: dixerat, *Non veni*, ut ne vos contrister; et tamen gaudeo, inquit. Deinde, ne ex eorum dolore voluptatem sibi esse videatur, In hoc, inquit, gaudeo, quod vos perstringam. Nam alioqui discrucior, cum eos, a quibus tantopere amor, molestia afficere cogor, non ob id tantum quod objurgem, sed ob id etiam quod ipse quoque in mœrore sim, ac vobis rursus hoc nomine mœrorem accersam. Animadvertite autem quo pacto istud etiam cum laude ponat dicens, *De quibus oportuerat me gaudere.* Hæc enim verba hominis sunt, sinceritatem atque ingentem amoris affectum testificantis: non secus ac si quis de filiis, quos multis beneficiis affecisset, et quorum causa plurimum laboris suscepisset, loqueretur. Quocirca, inquit, si hac ratione scribo, ac non venio, ut magni aliquid procurem non venio, ac non quod vos oderim atque averser, sed quod admodum amem. Deinde quoniam dixerat, *Qui me contristat, me lætificat*; ne illi dicerent, Hoccine igitur tibi studio est, ut lætificeris, atque omnibus vim tuam ostentes? ideo subjunxit, 4. *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeam abundantius erga vos.*

Pauli amor erga discipulos. — Quid hac anima ad amandum propensius? Ostendit enim se non minus, imo etiam multo magis doluisse, quam illi ipsi, qui peccaverant. Non enim ex tribulatione tantum dixit, sed, *Ex multa*; nec per lacrymas solum, sed, *Per multas lacrymas et cordis angustiam.* Hoc est, Mœrore præfocabar ac strangulabar: ac tristitiæ nubem jam non ferens, ad vos scripsi; *Non ut contristemini*, inquit, *sed ut caritatem eam noscatis, quam abundantius erga vos habeo.* Atqui sermonis series hoc postulabat, ut diceret, *Non ut contristemini*, sed ut resipiscatis; etenim hac de causa scripserat: hoc tamen non dicit, sed, ut plus suavitatis orationi suæ conciliet, atque

καθίκετο Ἐπιστολῇ, καὶ τινα μεταβολὴν ἐπεδείξαντο· καὶ ἐμελλεν αὐτοὺς τοῦτο ἀνατρέπειν, εἰ μεταβαλλόμενοι πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπιτίμῃσιν ὑπέμενον. Διὰ πολλῶ τῆς προτέρας ἡμερωτέρας αὐτῇ. *Ἐκρίνα δὲ ἐμνηστῶ τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.* Τὸ, *Πάλιν*, δείκνυσσι καὶ ἤδη λυπηθέντα ἐκείθεν· καὶ δοκῶν ἀπολογεῖσθαι, [456] λεληθότως αὐτῶν καθάπτεται. Εἰ δὲ καὶ ἤδη ἐλύπησαν, καὶ πάλιν ἐμελλον λυπεῖν, ἐννόησον ὅσην εἰκὸς γενέσθαι τὴν ἀγδίαν*. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅτι Ἐλυπήσατε· ἐτέρως δὲ μεθοδεύει τὸν λόγον τὸ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττόμενος, καὶ λέγων, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθον, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς· ὃ τὴν αὐτὴν μὲν ἰσχὺν ἔχει τούτῳ ἢ εἶπον, εὐπαράδεκτον δὲ μᾶλλον ἐστίν. *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;* Ποία αὕτη ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν οὖν. Σκόπει δέ· Οὐκ ἠθέλησα, φησὶν, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς πλεον, ἐπιτιμῶν, ἀγανακτῶν, ἀποστρεφόμενος. Εἴτα ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ σφοδρὸν ἦν, καὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχεν, εἰ γε οὕτως ἔξω ὡς Παῦλον λυπεῖν, ἐπιδιορθώσει χρώμενος; φησὶν· *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ δὲ καὶ ἐν λύπῃ ἐμελλον εἶναι, ἀναγκάζόμενος ὑμῖν ἐπιτιμῶν καὶ ὀρᾶν λυπούμενους, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τοῦτο ἡψφραίνε με. Μεγίστης γὰρ τοῦτο ἀγάπης τεκμήριον, τὸ τοσούτου παρ' ὑμῖν ἄξιον εἶναι με, ὡς δύνασθαι δάκνειν ὑμᾶς ἀποστρεφόμενον.

β'. Καὶ ὅρα σύνεσιν. Ὁ γὰρ τοῦ νόμου τῶν μαθητῶν ἦν, τὸ ἀλγεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι ἐπιτιμωμένους, τοῦτο ὡς χαρίζομένους αὐτοὺς εἰσαγεί. Οὐδεὶς γὰρ με οὕτως εὐφραίνει, φησὶν, ὡς ἐκεῖνος ὁ ἐπιστρεφόμενος τῶν ἐμῶν βημάτων, καὶ λυπούμενος ὅταν βλέπῃ με ὀργιζόμενον. Καίτοι τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ δυνάμενος ὑμᾶς εὐφραίνει; ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἀντιστρέφει πάλιν αὐτὸ, θεραπεύων αὐτοὺς, καὶ λέγων· Εἰ καὶ λυπῶ ὑμᾶς, χάριν μοι παρέχετε κἀν τούτῳ μεγίστην, ὅτι δάκνεσθε ὑπὲρ τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων. Καὶ γὰρ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τοῦτο. Ποῖον; Ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθον, φειδόμενος ὑμῶν. Πότε ἔγραψεν; ἐν τῇ προτέρᾳ, ὅτε ἔλεγεν· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν;* Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἐπιστολῇ, ὅτε εἶπε. *Μὴ ἐλθόντα με πάλιν ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς.* Ἐγραψα οὖν αὐτὸ τοῦτο πρὸς τῷ τέλει, φησὶ· *Μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων.* Διὰ τί δὲ ἔγραψας; *Ἴνα μὴ ἐλθὼν λύπην σχῶ ἀπ' ὧν ἔδει με χαίρειν, πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶ-

πεν, ὅτι Εὐφραίνομαι, ἀλγούντων ὑμῶν, καὶ ἐτι αὐθαδέστερον τοῦτο ἦν καὶ τραχύτερον, πάλιν αὐτὸ ἀνέστρεψεν ἐτέρως, καὶ ἡμερώτερον αὐτὸ ἐποίησεν οἷς ἐπήγαγε. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, προέγραψα ὑμῖν, ἵνα μὴ ἐν δόξῃ ὑμᾶς εὐρῶ μὴ διορθωθέντας. Διὰ τοῦτο εἶπον, *Ἴνα μὴ λυπηθῶ*, οὐ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. [457] Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ἴδῃτε χαίροντα, χαίρετε· κἀν θεάσθητε ἀλγούντα, ἀλγεῖτε. Ὅρα τοίνυν ἀνωθεν τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων· οὕτω γὰρ εὐμαθέστερος ἡμῖν ἔσται ὁ λόγος. Οὐκ ἤλθον, φησὶν, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς, ἀδιορθώτους εὐρών. Τοῦτο δὲ ἐποῖον, οὐ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Ἐγὼ μὲν γὰρ λυπουμένων ὑμῶν, ἔχω ἡδονὴν οὐ μικράν, ὅταν ἴδω τοσούτον ἐμοῦ φροντίζοντας, ὡς καὶ λυπεῖσθαι καὶ ἀλγεῖν ἀγανακτούντος ἐμοῦ. *Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ;* Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διακείμενος, ἐπειδὴ τὸ ὑμέτερον σκοπῶ, ἔγραψα ὑμῖν τὸ αὐτὸ τοῦτο, ἵνα μὴ λυπηθῶ· καὶ ἐν τούτῳ πάλιν οὐ τὸ ἐμὸν σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Οἶδα γὰρ ὅτι καὶ ὑμεῖς μέλλετε λυπεῖσθαι, ἀλγούντά με ὀρώντες, ὥσπερ οὖν καὶ εὐφραίνεσθαι, χαίροντα θεωροῦντες. Σκόπει τοίνυν σύνεσιν· Εἶπεν· Ἴνα μὴ λυπήσω οὐκ ἤλθον, καίτοι γε εὐφραίνομαι, φησὶν. Εἴτα ἵνα μὴ δόξῃ ἐκείνων ἀλγούντων εὐφραίνεσθαι, Κατὰ τοῦτο, φησὶ, χαίρω, καθὼς καθάπτομαι· ἐπεὶ καθ' ἑαυτὸν λυπούμαι, ὅταν τοὺς οὕτω φιλοῦντας ἀναγκάζωμαι λυπεῖν, οὐ τούτῳ μόνον τῷ ἐπιτιμῶν, ἀλλὰ τῷ καὶ αὐτὸς ἐν λύπῃ εἶναι, καὶ ὑμᾶς διὰ τούτου πάλιν λυπεῖν. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ μετ' ἐγκωμίου τίθησι λέγων· *Ἀπ' ὧν ἔδει με χαίρειν.* Τοῦτο γὰρ γνησιότητα μαρτυροῦντός ἐστι, καὶ πολλὴν φιλοστοργίαν· ὡς ἂν εἰ περὶ υἱῶν τις εἶπε πολλὰ εὐεργετηθέντων, καὶ περὶ οὓς ἐπόνησεν. Εἰ τοίνυν διὰ τοῦτο γράφω, καὶ οὐκ ἔρχομαι, μέγα τι οἰκονομῶν οὐκ ἔρχομαι, καὶ οὐ μισῶν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ καὶ σφόδρα φιλῶν. Εἴτα, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ὁ λυπῶν εὐφραίνει, ἵνα μὴ λέγωσι· Τοῦτο οὖν αὐτὸ σπουδάσεις, ἵνα εὐφραίνῃ καὶ ἐπιδείξῃ πᾶσι πόσῃ ἐχρῆς ἰσχύν; ἐπήγαγεν· *Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων· οὐχ ἵνα λυπηθῇτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γινώτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.*

Τί ταύτης φιλοστοργότερον τῆς ψυχῆς; Αὐτῶν γὰρ τῶν ἡμαρτηκότων οὐκ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλεον δείκνυσιν ἑαυτὸν ἀλγίσαντα. Οὐ γὰρ, Ἀπὸ θλίψεως, φησὶ μόνον, ἀλλ' Ἀπὸ πολλῆς· οὐδὲ, δακρύων, ἀλλὰ διὰ πολλῶν δακρύων καὶ συνοχῆς καρδίας· τοῦτο ἐστίν, Ἀπηγχοιζόμεν, ἀπεινιγόμεν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας· καὶ μηκέτι φέρων τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος, ἔγραψα ὑμῖν· *Οὐχ ἵνα λυπηθῇτε, ἀλλ' ἵνα γινώτε τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.* Καίτοι τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Οὐχ ἵνα λυπηθῇτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῇτε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἔγρα-

* In editis legitur τὴν ἀδίαν, in ms. τὴν ἀνοίαν, male. Sicil. in margine aliam profert lectionem τὴν ἀγδίαν, quæ optime consonat, et ita legit interpret Latini.

ψεν· ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ καταγλυκαίνων μᾶλλον τὸν λόγον, καὶ εἰς μεῖζον φίλτρον αὐτοὺς ἐπισπώμενος, τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τίθησι, δεικνύς ὅτι πάντα ἀπὸ ἀγάπης ποιεῖ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς φησιν, 'Αγάπην, ἀλλ', *Ἦν ἔχω* [458] *περισσότερως εἰς ὑμᾶς*. Βούλεται γὰρ αὐτοὺς καὶ ταύτη ἐπισπᾶσθαι, τῷ δεῖξαι ὅτι πλέον πάντων αὐτοὺς φιλεῖ, καὶ ὡς περὶ ἐξαιρέτους μαθητὰς διάκειται. Διὸ φησιν· *Εἰ καὶ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι*· καὶ, *Ἐὰν πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας*· καὶ πάλιν, *Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσότερως δὲ πρὸς ὑμᾶς*· καὶ προΐων φησι· *Καὶ περισσότερως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι*· καὶ ἐνταῦθα, *Ἦν ἔχω περισσότερως εἰς ὑμᾶς*.

γ'. "Ὅστε εἰ καὶ θυμὸς τὰ ῥήματα ἔγεμεν", ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ἦν πολλῆς καὶ δδύνης ὁ θυμός. Καὶ γράφων τὴν Ἐπιστολὴν, ἔπασχον; ἤλγουν, οὐχ ὅτι ἡμαρτήκατε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡναγκαζόμεν λυπεῖν. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ ἐξ ἀγάπης· ὥσπερ ἂν ἔχων τις παῖδα γνήσιον σηπεδόνα ἔχοντα, ἀναγκάζομενος τέμνειν καὶ καίειν, δι' ἀμφοτέρω πάσχοι, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν. "Ὅστε δ' νομίζετε εἶναι τοῦ μισεῖν ὑμᾶς σημεῖον, τοῦτο τοῦ σφόδρα φιλεῖν ἦν. Εἰ δὲ τὸ λυπήσαι ἐξ ἀγάπης, πολλῷ μᾶλλον τὸ εὐφραίνεισθαι λυπούμενων. Ἀπολογησάμενος τοίνυν ὑπὲρ ἑαυτοῦ (καὶ γὰρ ἀπολογεῖται πολλοῦ· καὶ οὐκ αἰσχύνεται· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸ ποιεῖ λέγων, *Λαός μου, τί ἐποίησά σοι*; πολλῷ μᾶλλον Παῦλος)· ἀπολογησάμενος οὖν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ μέλλων μετιέναι λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τοῦ πεπορευκότος· ἵνα μὴ διαστραφῶσιν ὡς τάναντία κελυόμενοι, καὶ προσφιλονεικήσωσιν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ καὶ τότε ὀργισθεὶς, καὶ νῦν κελυόμενος αὐτὸν ἀφίεναι· ὅρα πῶς αὐτὸ προσηκόννησεν, ἀπὸ τε τῶν εἰρηγμένων, ἀπὸ τε τῶν ῥηθησομένων. Τί γὰρ φησιν; *Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμέ λελύπηκε*. Πρῶτον αὐτοὺς ἐπαινέσας, ὡς τὰ αὐτὰ χαίροντας, καὶ τὰ αὐτὰ λυπούμενους, τότε ἐμβάλλει εἰς τὸν περὶ τούτου λόγον, εἰπὼν πρῶτον, ὅτι *Ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν*. Εἰ δὲ ἡ χαρὰ πάντων ὑμῶν χαρὰ, δεῖ μετ' ἐμοῦ καὶ νῦν ἡσθῆναι, ὥσπερ ἡλγήσατε μετ' ἐμοῦ τότε. Καὶ γὰρ δι' ὧν ἐλυπήθητε, ἡφράνατε· καὶ δι' ὧν χαίρετε νῦν, ἂν ἄρα ἡσθῆτε, τὸ αὐτὸ ποιήσετε. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἡ ἐμὴ λύπη πάντων ὑμῶν ἐστίν*· ἀλλ' ἐν τοῖς ἄλλοις κατασκευάσας τοῦτο, νῦν μόνον οὐ ἔρηξε, τοῦτο τέθεικε, τὴν χαρὰν, εἰπὼν, ὅτι *Ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν*. Εἶτα καὶ τῶν προτέρων μέμνηται λέγων· *Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμέ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιδαρῶ πάντας ὑμῖς*. Οἶδα, φησὶν, ὅτι συνωργισθῆτέ μοι καὶ συνηγανακτήσατε ἐπὶ τῷ πεπορευκότῳ, καὶ ἐκ μέρους πάντας ὑμᾶς ἐλύπησε τὸ συμβάν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπον, *Ἐκ μέρους*, οὐχ ὡς ὑμῶν ἐλάττωνα ἀλγυσάντων, ἢ ἐγὼ, [459] ἀλλ' ἵνα μὴ βαρῆσω ἐκείνον τὸν πορευόμενον. Οὐκ ἐμέ τοίνυν μόνον ἐλύπησεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς

ὁμοίως, καὶ φειδόμενος αὐτοῦ εἶπον· *Ἀπὸ μέρους*. Εἶδες πῶς αὐτῶν εὐθὺς ἐχάλασε τὸν θυμὸν, δεῖξας καὶ τῆς ἀγανακτήσεως κοινωνοὺς γενομένους; *Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῇ ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων*. Καὶ οὐ λέγει, *Τῷ πεπορευκότῳ*, ἀλλὰ πάλιν, *Τῷ τοιοῦτῳ*, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ· ἀλλ' οὐ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν αἰσχυρόμενος, ἐνταῦθα δὲ φειδόμενος. Διὸ οὐδὲ μέμνηται λοιπὸν οὐδαμοῦ τῆς ἁμαρτίας· καιρὸς γὰρ ἀπολογίας ἦν. *Ὅστε τοῦναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι, μὴ πως τῇ περισσότερᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος*. Οὐ γὰρ μόνον κелеύει λῦσαι τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανάγει. Τὸν γὰρ μαστιγωθέντα ἂν μόνον τις ἀφῇ, καὶ οὐ θεραπεύσῃ, οὐδὲν ἐποίησεν. "Ὅρα δὲ πῶς κἀκείνον πάλιν καταστέλλει, ἵνα μὴ τῇ συγχωρήσει γένηται χείρων. Εἰ γὰρ καὶ ἐξωμολογήσατο, καὶ μετενόησε, δείκνυσιν ὅτι· οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανόιας, ὅσον ἀπὸ τῆς ὀργῆς λαμβάνει τὴν ἄφρασιν. Διὸ φησι· *Χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι*. Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τὸ αὐτὸ δηλοῖ. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἀξίως ἐστίν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀρκοῦσαν μετάνοιαν ἐπεδείξατο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενὴς ἐστὶ, διὰ τοῦτο φησιν· *Ἀξιῶ*· διὰ καὶ ἐπήγαγε, *Μὴ πως τῇ περισσότερᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος*. Τοῦτο δὲ καὶ μαρτυροῦντος ἦν αὐτῷ πολλὴν τὴν μετάνοιαν, καὶ οὐκ ἀφίεντος εἰς ἀπόνοιαν· ἐλθεῖν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Καταποθῇ*; ἢ τοῦτο ποιήσας ὅπερ καὶ Ἰούδας· ἐποίησεν, ἢ καὶ ἐν τῷ ζῆν χείρων γενόμενος. Κἂν γὰρ ἀποσιρικτήσῃ, φησὶ, τῷ μὴ φέρειν ἐπιπλέον τὴν ἐκ τῆς ἐπιτεινομένης ἐπιπλήξεως ὀδύνην· πολλάκι; καὶ ἀπογνοῦς, ἢ εἰς ἀγχόνην, ἢ εἰς μελίζονα λοιπὸν ᾄδει κακίαν. Δεῖ τοίνυν προκαταλαβεῖν, ἵνα μὴ χαλεπώτερον τὸ ἔλκος γένηται, μηδὲ, ὅπερ κατωρθώσαμεν, ἀπολέσωμεν τὴν ἀμετρίαν.

Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἐκείνων, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ καταστέλλων καὶ παιδεύων μὴ γενέσθαι μετὰ τὴν ἄφρασιν βαθυμώτερον. Οὐ γὰρ ὡς ἀπονιψάμενον τέλεον, ἀλλ' ὡς δεδοικώς μὴ χαλεπώτερόν τι ἐργάσθαι. οὕτω ἐδεξάμην, φησὶν. "Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἔξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὀρίξειν· ὃ καὶ τότε ὁ Ἀπόστολος ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐφοβέτο αὐτοῦ τὸ ἀσθενές· καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Μὴ καταποθῇ*, ὡς ἐπὶ θηρίου, ὡς ἐπὶ χειμῶνος, ὡς ἐπὶ κλύδωνος. Διὸ *παρακαλῶ ὑμᾶς*. Οὐκέτι ἐπιτάττει, ἀλλὰ παρακαλεῖ, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς ὁμότιμος, κἀκείνους ἐπὶ τοῦ θρόνου καθίσας τοῦ δικαστικοῦ, ἑαυτὸν ἔστησεν ἐν τάξει συνηγόρου. Ἐπειδὴ γὰρ κατώρθωσεν ὅπερ ἐβούλετο, ἀπλήστως ὑπὸ χαρᾶς [460] τῇ ἱκετηρίᾳ χέρεται. Καὶ τί ποιεῖ ἐστὶν ὁ παρακαλεῖς, εἰπέ μοι; *Κυρώσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην*. Τουτέστι, βεβαιῶσαι, μὴ ἀπλῶς μηδὲ ὡς ἔτυχε προσέσθαι. Τοῦτο δὲ πάλιν μαρτυροῦντός ἐστιν αὐτοῖς ἀρετὴν μεγίστην· εἰ γε οἱ οὕτω φιλοῦντες αὐτὸν καὶ συγχροτοῦντες, ὡς καὶ φουσιωθῆναι, οὕτως ἀπεστράφησαν, ὡς τσαυτὰ κάμνειν τὸν Παῦλον, ἵνα

^a *Legebatur* ἔλεγεν.

^b *Ms.*, ἐπιστραφῶσι.

^c Ἀπόνοιαν hic omnino desperationem significare videtur; sed a libris passim apud Chrysostomum ἀπόνοιαν arrogantiam vel superbiam exprimit.

in majorem sui amorem eos pertrahat, hoc illius loco ponit, ostendens se amore ductum omnia facere. Nec caritatem tantum dixit, sed, *Quam abundantius habeo erga vos*. Vult enim hac quoque ratione animos eorum allicere, dum se eos præ cæteris amare, atque ut erga eximios discipulos affectum esse demonstret. Unde etiam ait, *Et si alius non sum apostolus, at vobis tamen sum*; et, *Si multos pædagogos habeatis, non tamen multos patres* (1. Cor. 9. 2. et 4. 15); ac rursus, *In gratia Dei conversati sumus in mundo, abundantius autem apud vos*. Atque infra etiam inquit, *Abundantius vos diligens, minus diligor* (2. Cor. 1. 12. et 12. 15); et hoc loco, *Quam habeo abundantius erga vos*.

3. Itaque etiamsi verba iracundiæ plena erant, tamen hæc animi concitatio ex ingenti caritate ac dolore nascebatur. Cumque epistolam scriberem, inquit, dolebam et angebar, non hoc tantum nomine, quod peccassetis, sed etiam, quod vobis mœrorem afferre cogeret. Verum hoc quoque ipsum ex amore: non secus ac si quis, cum filium in primis carum habeat, qui sanie laboret, eumque secare atque urere cogatur, utroque nomine doleat, tum quod æger sit, tum quod eum secare necesse habeat. Ac proinde id, quod mei in vos odii signum esse existimatis, magni amoris argumentum erat. Quod si hoc ipsum, quod vos contristarem, ab amore ortum trahit, multo sane illud magis, quod, dum in mœrore estis, in lætitia verser. Cum ergo se ipse excusasset (siquidem plerisque locis se excusat; nec propterea erubescit: Nam cum Deus id faciat dicens, *Popule meus, quid feci tibi* [Mich. 6. 3]? multo magis id Paulum facere convenit): cum, inquam, se ipse excusasset, ac jam pro eo verba facere pararet, qui stupri crimine se obstrinxerat: ne illi, tanquam qui contraria jussa acciperent, distorquerentur pertinaciusque contenderent, quia idem ipse erat, qui et tum ita exarserat et nunc eum missum facere jubebat, vide quo pacto tum per ea quæ dixit, tum per ea quæ dicturus est, hoc præmuniverit. Quid enim ait? 5. *Si quis autem contristavit, non me contristavit*. Posteaquam prius illos laudavit, quod iisdem rebus et gauderent et angerentur, tum demum sermonem de hac re aggreditur: cum prius dixisset, *Gaudium meum vestrum omnium est*. Quod si gaudium meum omnium vestrum est, oportet ut mecum nunc quoque gaudeatis, ut tunc mecum doluistis. Nam ut tum dolendo mihi voluptatem attulistis, ita nunc gaudendo, siquidem gavisii fueritis, idem efficietis. Nec dixit, Mœror meus mœror omnium vestrum est; sed cum in aliis locis hoc adstruxisset, nunc id solum, quo habebat opus, posuit, nempe gaudium, dicens, *Gaudium meum omnium vestrum est*. Deinde superiorem quoque meminit his verbis: *Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes*. Scio, inquit, quod ira et indignatione mecum commoti fuistis propter eum qui stuprum admiserat: atque hoc facinus vos omnes ex parte mœstitia affectit. Atque ideo dixi, *Ex parte*, non quod vos minorem inde mœrorem acceperitis, quam ego: sed ne illum, qui stuprum perpetravit, nimium onerem.

PATROL. GR. LXI.

Quocirca non mesolum ille in mœrorem conjecit, sed vos etiam omnes; etiamsi ut indulgentius cum eo agerem, dixi, *Ex parte*. Vides quomodo statim iratos eorum animos lenierit, cum ostendit ipsos indignationis quoque participes fuisse? 6. *Sufficit illi, qui ejusmodi est, objurgatio ea quæ fit a pluribus*. Non dixit, Fornicatori, sed rursus, *Ei qui ejusmodi est*, ut et in præcedenti epistola; verum non eandem ob causam: illic enim ob pudorem ita loquebatur, hic ob indulgentiam. Ob idque nec jam uspiam peccati mentionem facit, quod tempus esset, ut ipsius patrocinium susciperet. 7. *Ita ut e contrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Non enim solum jubet objurgationi finem imponi, sed etiam illum ad priorem statum reduci. Etenim si quis eum, qui verberibus cæsus sit, tantummodo missum faciat nec ei medeatur, nihil fecit. Vide autem quonam rursus modo illum quoque coercet, ne ob condonatum peccatum deterior fiat. Nam quamvis peccatum confessus fuerit, ipsiusque cum pœnituerit; ostendit tamen eum non tam pœnitentiæ opera, quam gratia et beneficio veniam consequi. Ob idque ait, *Donetis et consolemini*. Et quod sequitur, idem declarat. Non enim quod id promeretur, nec quod eam, quam par sit, pœnitentiam præstiterit, sed quia infirmus est, idcirco, ait, hoc peto unde etiam subjunxit, *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Quæ verba sunt hominis magnæ pœnitentiæ testimonium ipsi tribuentis, nec eum in desperationem ruere sinentis. Quid est autem, *Absorbeatur*? Nempe vel hoc faciens, quod a Juda factum est; vel etiam, si vitæ usura fruatur, deterior factus. Etenim si resiliat, inquit, quod contractum ex longiore objurgatione dolorem non amplius ferre queat; desperata salute, aut in laqueum, aut in majorem deinceps improbitatem ruct. Itaque occurrendum est, ne ulcus ingravescat, neve id quod recte fecimus, ob neglectum modum amittamus.

4. Hæc autem eo dicebat, ut et illum, quod jam dixi, coerceret et admoneret, ne post impetratam veniam ignavior fieret. Non enim, inquit, cum ita excepi, quasi sordes penitus absterneret, sed quod vereretur ne gravius aliquid in se admitteret. Ex quo illud discimus, non ex scelerum tantum natura, sed ex peccantium etiam animo atque affectione indicendam esse pœnitentiam, ut tum fecit Apostolus, quod ipsius imbecillitatem extimesceret. Ideoque dicebat, *Ne absorbeatur*, velut a bellua quadam, atque a tempestate ac procellis. 8. *Propter quod obsecro vos*. Non jam imperat, sed obsecrat, non ut præceptor, sed ut æqualis, atque illis in judiciaria sede constitutis, ipse in patroni loco atque ordine se collocavit. Quoniam enim id, quod in animo habebat, confecerat, præ gaudio jam modum in supplicando excedit. Quidnam est, quæso, de quo obsecras? *Ut firmetis in eum caritatem*. Hoc est, constabiliatis, nec eum leviter ac vulgari modo suscipiatis. Quibus etiam verbis summæ virtutis testimonium ipsis tribuebat: si quidem ii, qui hominem illum usque adeo amabant ac

27

tuelantur, ut etiam animis inflarentur, adeo rursus eum aversati sint, ut tantopere laborandum Paulo fuerit, ut caritatem in eum firmarent. Hæc discipulorum, hæc magistri virtus est: quod illi tam morigeros ac præbeant, hictam præclare ipsos componat ac moderetur. Hoc si nunc quoque fieret, qui peccant, haud sine sensu peccarent. Nec enim temere amare oportet, nec sine ratione aversari. 9. *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Hoc est, non modo in amputando, sed etiam in adjungendo. Vides quonam pacto hic quoque rursus metum immittat? Ut enim cum ille peccasset, terrorem ipsis injecit, nisi eum abscinderent, dicens, *Exiguum fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6), aliaque plura: eodem hic quoque modo inobedientiæ metum iisdem injecit, his fere verbis utens: Ut tunc non pro illo tantum, sed etiam pro vobis, si nunc quoque non magis illius, quam vestra causa consilium vobis capiendum est, ne pervicaces atque inhumani esse videamini, nec in omnibus obedientes. Ac proinde ait, *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Etenim illud invidiæ fortasse ac livoris esse videri potuisset; hoc autem puram in primis ac sinceram obedientiam ostendit, et ad humanitatis officia idonei sitis.

Discipulorum officium. — Hoc enim proborum discipulorum est, nempe non modo illa, sed contraria quoque imperanti obtemperare. Ideo dixit, *Ad omnia.* Quibus verbis ostendit, nisi obediant, id non tam ei quam sibi ipsis probro ac dedecori fore, ut qui pervicaciæ opinionem collecturi sint. Hoc autem facit, ut hinc quoque ipsos ad parendum impellat: unde etiam ait, *In hoc enim et scripsi vobis.* Neque enim ob eam causam scripsit, sed hoc idcirco dixit, ut eorum animos pelliceret: quod enim præcipue agebatur, erat illius salus, qui peccarat. Verum ubi nihil damni, ipsi etiam gratificatur. Per hæc autem verba, *Ad omnia*, rursus eos laudat, pristinam eorum obedientiam commemorans, atque in medium adducens. 10. *Cui autem aliquid donatis, et ego.* Vides quo pacto rursus posteriores sibi tribuit, illos videlicet duces atque auspices, se vero comitem dumtaxat ostendens? Sic nimirum exacerbatus animus mitigatur, sic durus ac pertinax emollitur. Postea ne supinos eos reddat, ut penes quos negotii summa sit, et ne illum missum faciant, ad hoc ipsos impellit, dum ait se quoque illi condonasse. *Nam et ego si quid donavi, quod donavi, propter vos.* Quin hoc quoque ipsum vestra causa feci, inquit. Et sicut, cum illum amputari jubebat, nec ei indulgendi arbitrium ipsis permisit, dicens, *Jam judicavi tradere hujusmodi hominem satanæ* (1. Cor. 5. 5), ac rursus tamen eos sententiæ socios ascivit, cum diceret, *Congregatis vobis tradere eum*: duas videlicet res maximas struens, nempe ut et sententia ferretur, et tamen non sine illis, ne hac ratione eos lædere videretur; ac neque solus eam proferebat, ne illi eum arrogantem esse, ac se ab eo

contemni judicarent; nec rursus rem totam ipsorum arbitrio committebat, ne accepta hujusce rei potestate proderent eum qui peccaverat, intempestivam erga ipsum indulgentiam adhibentes: ita hic quoque facit, dicens: Ego jam condonavi, qui in priore epistola jam condemnarum, ait, *Propter vos.* Quid igitur? an ut ab hominibus gratiam iniret, ipsi ignovit? Minime: ideoque adjecit, *In persona Christi.* Quid est, *In persona Christi*? Hoc est, secundum Deum, vel ad Christi gloriam. *Ne circumveniamur a satana*: 11. *non enim ignoramus cogitationes ejus.* Viden', ut et illis potestatem concedat, et eandem rursus adimat: ut illinc quidem eos mitiget ac emolliat, hinc autem eorum arrogantiam amputet? Nec vero id solum hoc loco molitur, sed illud quoque, ut ostendat commune detrimentum fore, si non obedierint: quod etiam in principio fecit. Nam tum etiam dicebat, *Modicum fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6); et rursus hic, *Ut non circumveniamur a satana*: atque illius qui peccarat absolutionem ubique sibi et illis arrogat.

5. Verum altius rem considera: *Si quis autem me contristavit, inquit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos*; ac deinde rursus, *Sufficit ei qui ejusmodi est, oburgatio ea, quæ fit a pluribus.* Hoc ipsius decretum est atque sententia. Nec tamen in hoc decreto constitit, sed rursus eos quoque socios adhibet, dicens: *Ut e contrario magis condonatis et consolemini. Propter quod obsecro vos, ut firmetis in eum caritatem.* At postea quam totum istud eorum arbitrio permisit, ad auctoritatem suam deinceps transit, his verbis utens: *In hoc enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes estis.* Mox rursus gratiam ipsis adscribit, cum ait, *Cui autem donastis*: tum rursus sibi, dicens, *Et ego si cui donavi, propter vos*: deinde simul et ipsis et sibi eam vindicat, cum ait, *Nam et ego, si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Hoc est, ad gloriam Christi; vel, tamquam Christo hoc etiam imperante: idque maxime illos movebat. Timebant enim ne indulgentia minus uterentur in re, quæ ad Christi gloriam pertineret, ipsique placeret. Deinde rursus commune detrimentum, si obedire negligerent, proponit dicens, *Ut non circumveniamur a satana.* Quo loco pulchre *περινομιὰς*, vocabulum usurpavit: neque enim ille sua jam capit, sed nostra eripit. Nec vero mihi hoc dixeris, quod solus ille fornicator belluæ in prædam cedat, verum illud quoque tecum reputa, quod gregis numerus minor fit; ac nunc præsertim, cum id quod amissum est recuperare licet. *Non enim ejus cogitationes ignoramus.* Nempe quod pietatis prætextu nobis exitium afferat. Non enim hinc solum, quod aliquem ad stuprum inducat, sed a contrario quoque perniciem afferre potest, nimirum ab immodico mœnore ex pœnitentia contracto. Cum igitur una cum suis nostros quoque abripiat, cum et peccare jubens perdat, et nobis pœnitentiam indicentibus rapiat, annon istud *περινομιὰς*

κυρώσωσιν εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Τοῦτο ἀρετὴ μαθητῶν, τοῦτο ἀρετὴ διδασκάλων, τὸ οὕτως ἐκείνους εὐηγίους εἶναι, τὸ οὕτως αὐτὸν ρυθμίζειν αὐτούς. Τοῦτο εἰ καὶ νῦν ἔγινετο, οὐκ ἂν οἱ ἀμαρτάνοντες ἀναισθῆτως ἐπλημμέλησαν. Οὕτε γὰρ φιλεῖν ἀπλῶς δεῖ, οὕτε ἀποστρέφεσθαι ἀνευ λόγου τινός. *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ὄσπερ*· μὴ μόνον ἐν τῷ ἀποτέμνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συνάπτῃ. Εἶδες πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα αὐτοῖς περιιστάται τὸν ἀγῶνά; Ὡς περ γὰρ, ἡνίκα ἤμαρτεν, ἐναγωνίους αὐτοὺς ἐποίησεν, εἰ μὴ ἐκτέμνειν, εἰπὼν, *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοί*, καὶ ἔτερα πλεονα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸν τῆς παρακοῆς αὐτοῖς ἐπίστησι φόδον, μονονοῦχι λέγων, ὅτι Ὡς περ τότε οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ νῦν οὐχ ὑπὲρ ἐκείνου μᾶλλον ἢ ὑμῶν αὐτῶν βουλευτέον ὑμῖν ἐστί, μὴ δόξητε φιλονεικοῦντες εἶναι καὶ ἀπάνθρωποι, καὶ οὐκ ἐν ἅπασιν ὑπήκοοι. Διὸ φησιν, *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ὄσπερ*. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν καὶ φθόνου εἶναι, καὶ βραχυανίας· τοῦτο δὲ δείκνυσιν καθαρὰν μάλιστα τὴν ὑπακοήν, καὶ εἰ πρὸς φιανθρωπίαν ἐστὶ ἐπιτήδειοι.

Τοῦτο γὰρ μαθητῶν εὐγνωμόνων, τὸ μὴ μόνον ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία κελεύσαντι πείθεσθαι. Διὰ τοῦτο εἶπεν, *Εἰς πάντα*, δεικνύς ὅτι, ἐὰν μὴ ὑπακούσωσιν, οὐκ οὕτως ἐκείνον ὡς ἑαυτοὺς κατασχύνουσι, φιλονεικῶν λαμβάνοντες δόξαν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀντεῦθεν αὐτοὺς ὠθήσῃ πρὸς τὸ πεισθῆναι· διὸ καὶ λέγει, *Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα ὑμῖν*. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψε, λέγει δὲ διὰ τοῦτο, ὥστε αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι· τὸ γὰρ προηγούμενον ἦν ἡ ἐκείνου σωτηρία. Ἀλλ' ἐνθα μὴδὲν βλάπτεται, καὶ ἐκείνοις χαρίζεται. Τῷ δὲ εἰπεῖν, *Εἰς πάντα*, πάλιν ἐγκωμιάζει, τῆς προτέρας ὑπακοῆς ἀναμνήσας, καὶ εἰς μέσον αὐτὴν ἀγαγών. Ὡς δὲ *τι χαρίζεσθε*, κἀγώ. Ὁρᾷς πῶς πάλιν τὰ δευτερεῖα ἑαυτῷ διδῶσιν, ἐκείνους μὲν ἄρχοντας, ἑαυτὸν δὲ ἐπόμενον δεικνύς; Τοῦτό ἐστι μαλάξαι τραχυνομένην γνώμην, τοῦτο ἐκλύσαι φιλονεικοῦσαν. Εἶτα ἵνα μὴ ὑπερίους ποιήσῃ, ὡς κυρίους ὄντας, καὶ μὴ ἀφώσιν αὐτὸν, πάλιν αὐτοὺς ἄγχει· πρὸς τοῦτο, λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐχαρίσατο. *Καὶ γὰρ ἐγὼ εἰ τι κεχαρίσμαι, ὃ κεχαρίσμαι, δι' ὑμᾶς*. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸ δι' ὑμᾶς ἐποίησα, φησί. Καὶ ὥς περ ἡνίκα ἐκέλευεν ἀποτεμῆναι, οὕτε ἀφῆκεν αὐτοὺς γενέσθαι κυρίους [461] χαρίσασθαι, εἰπὼν, *Ἦδη ἐκκρικα παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*, καὶ ἔλαβε πάλιν κοινωνοὺς αὐτοὺς τῆς ψήφου εἰπὼν, *Συναχθέντων ὑμῶν παραδοῦναι αὐτόν*, δύο τὰ μέγιστα κατασκευάζων, καὶ τὸ ἐξενεχθῆναι τὴν ἀπόφασιν, καὶ τὸ μὴ χωρὶς ἐκείνων, ὥστε μὴ δόξαι ταύτῃ πληττεῖν, καὶ οὕτε μόνος αὐτὴν ἐκφέρει, ἵνα μὴ νομίσωσιν αὐθάδῃ εἶναι καὶ ὑπερῶφθαι αὐτοί, οὕτε τὸ πᾶν αὐτοῖς ἐπιτρέπει, ἵνα μὴ κύριοι γενόμενοι προδῶσι τὸν ἡμαρτηκότα, ἀκρίτως αὐτῷ χαριζόμενοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι Ἐγώ

ἤδη ἐχαρισάμην, ὃς ἐν τῇ προτέρᾳ ἤδη κεκρυκα. Εἶτα ἵνα μὴ πληγῶσιν, ὡς ὑπερφοβήντες, φησί, *Δι' ὑμᾶς*. Τί οὖν; δι' ἀνθρώπους συνεχώρησεν; Οὐχί· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ προσέθηκεν, *Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*. Τί ἐστίν, *Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*; Ἡ κατὰ θεόν, φησὶν, ἢ εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ. *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Εἶδες πῶς καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς ἐπιτρέπει, καὶ πάλιν ἀφαιρεῖται αὐτὴν, ἵνα ἐκείνῳ μὲν μαλάξῃ, τοῦτ' ἐπὶ τὸ αὐθαδὲς αὐτῶν ἐκκόψῃ; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐντεῦθεν κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ τὸ δεῖξαι κοινήν τὴν βλάβην οὔσαν, εἰ παρακούσαιεν· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ πεποίηκε. Καὶ γὰρ τότε ἔλεγε, *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοί*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*. Καὶ πανταχοῦ καὶ αὐτοῦ καὶ ἐκείνων ποιεῖ τὴν ἀφῆσιν.

ε'. Σκόπει δὲ ἄνωθεν· *Εἰ δὲ τις λελύπηκε*, φησὶν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντα ὑμᾶς· εἶτα πάλιν, *Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτ' ἡ ἐπιτιμία αὐτῇ ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων*. Τοῦτο αὐτοῦ ψῆφος καὶ γνώμη. Ἀλλ' οὐκ ἐστὶ μέχρι τῆς ψήφου, ἀλλὰ πάλιν αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ, λέγων· *Ὡς τε τοῦναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι*. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Πάλιν ἐκείνων τὸ ὅλον ποιήσας, εἰς τὴν ἐξουσίαν τὴν ἑαυτοῦ μεταβαίνει, λέγων· *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ὄσπερ*. Εἶτα πάλιν αὐτῶν ποιεῖ τὴν χάριν, λέγων, Ὡς δὲ *τι χαρίζεσθε*· εἶτα αὐτοῦ, *Καὶ ἐγώ*, λέγων, *εἰ τι κεχαρίσμαι, δι' ὑμᾶς*· εἶτα καὶ ἐκείνων καὶ ἑαυτοῦ· *Καὶ γὰρ ἐγώ*, φησὶν, *εἰ τι κεχαρίσμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*· ἢ εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἢ ὡς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦτο κελεύοντος· ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐπειθε. Καὶ γὰρ ἐδεδοίκεσαν λοιπὸν μὴ χαρίσασθαι πρᾶγμα εἰς δόξαν αὐτοῦ διαβαίνον, καὶ αὐτῷ δοκοῦν. Εἶτα πάλιν τὸ κοινὸν βλάβος, εἰ παρακούσαιεν, τίθησι λέγων, *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*· καλῶς πλεονεξίαν ὀνομάσας· οὐ γὰρ τὰ αὐτοῦ λαμβάνει λοιπὸν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀρπάζει. Μὴ δέ μοι τοῦτο εἴπῃς, ὅτι οὗτος μόνος θηριάλωτος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σκόπησον, ὅτι ἐλαττοῦται τῆς ἀγέλης ὁ ἀριθμὸς, καὶ νῦν μάλιστα [462], ὅτε δύναται ὅπερ ἀπέβαλεν ἀνακτήσασθαι. Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν· ὅτι καὶ προσχηματὶ εὐλαβεῖας ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον τῷ εἰς πορείαν ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου δύναται διαφθεῖραι, τῆς ἀμέτρου λύπης τῆς ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ. Ὅταν οὖν μετὰ τῶν ἰδίων καὶ τοὺς ἡμετέρους λαμβάνῃ, ὅταν καὶ ἀμαρτάνειν κελεύων ἀπολλύῃ, καὶ μετανοεῖν κελεύοντων ἡμῶν ἀρπάξῃ, πῶς οὐχὶ πλεονεξία τὸ πρᾶγμα; Οὐ γὰρ ἀρκεῖ αὐτῷ δι' ἀμαρτίας καταβάλλειν, ἀλλὰ καὶ διὰ μετανοίας, ἂν μὴ νήφωμεν, τοῦτο ποιεῖ. Διὸ καὶ πλεονεξίαν εἰκότως ἐκάλεσεν, ὅταν καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων κρατῇ. Τὸ γὰρ δι' ἀμαρτίας λαμβάνειν, ἴδιον αὐτοῦ ἐστί· τὸ μέντοι διὰ μετανοίας, οὐκ ἐστὶ ἡμέτερον γὰρ, οὐκ ἐκείνου τὸ ὄπλον. Ὅταν οὖν καὶ

* Legendum ἀγει, vel ἀνάγει.

ἐντεῦθεν δύνῃται λαμβάνειν, σκόπησον πῶς ἡ ἡττα αἰσχρὰ, πῶς ὡς ἀθνηῶν καὶ ταλαιπώρων καταγελάσεται καὶ καταδραμεῖται, εἰ γε τοῖς ἡμετέροις ὅπλοις ἡμᾶς μέλλει χειροῦσθαι. Καὶ γὰρ σφόδρα καταγέλαστον καὶ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνῃς, διὰ τῶν ἡμετέρων φαρμάκων τὰ τραύματα αὐτὸν κατασκευάζειν. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ ροήματα ἀγροοῦμεν*· τὸ ποικίλον, τὸ δολερὸν, τὸ κακομήχανον, τὸ κακοῦργον, τὸ ἐπὶ προσχήματι εὐλαδίας ἐπηρεαστικὸν ἐμφάνειν α· Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς ἐννοοῦντες, μηδέποτε μηδενὸς καταφρονῶμεν, μηδέποτε ἀμαρτάνοντες ἀπογινώσκωμεν· μηδ' αὐ ῥαθυμῶμεν πάλιν, ἀλλὰ συντριβόμεν τὴν διάνοιαν πληγμελοῦντες, μὴ ἀπλῶς ῥήματα προβαλλώμεθα. Καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς ἐγώ, οἱ λέγουσι μὲν πενθεῖν τὰ ἀμαρτήματα, οὐδὲν δὲ μέγα ἐργάζονται, ἀλλὰ νηστεύουσι μὲν καὶ τραχέα φοροῦσιν ἱμάτια, χρημάτων δὲ μᾶλλον τῶν καπηλευόντων ἐφίενται, καὶ ὀργῇ πλεον θηρίων ἀλίσκονται, καὶ κακηγορίαις χαίρουσι μᾶλλον, ἢ ἐγκωμίους ἕτεροι. Οὐκ ἔστι ταῦτα μετάνοια· εἰκὼν ἔστι μετάνοιας ταῦτα καὶ σκιὰ μόνον, οὐ μετάνοια. Διὸ καὶ ἐπὶ τούτων καλὸν εἰπεῖν· Σκοπεῖτε μὴ πλεονεκτιθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Τοὺς μὲν γὰρ δι' ἀμαρτημάτων, τοὺς δὲ διὰ μετάνοιας ἀπόλλυσι, τοὺς τοὺς δὲ ἐτέρῳ τρόπῳ πάλιν, τῷ μηδὲν ἀπὸ μετάνοιας ἀφεῖναι καρποῦσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπολέσαι ἐξ εὐθείας οὐχ εὔρυν, ἐτέραν ἦλθεν ὁδὸν τοὺς μὲν πόνους ἐπιτείνων, τοὺς δὲ καρποὺς ἀφαιρούμενος, καὶ πείθων ὡς τὸ πᾶν κατωρθωκότας, οὕτω τῶν ἄλλων ἀμελεῖν. Ἰν' οὖν μὴ εἰκὴ κόπτωμεν ἑαυτοὺς, μικρὰ πρὸς τὰς τοιαύτας διαλεχθῶμεν γυναῖκας· γυναικῶν γὰρ μάλιστα τουτὶ τὸ νόημα. Καλὸν μὲν καὶ τοῦτο ὃ πράττετε νῦν, νηστεία καὶ χαμυνία καὶ σποδοί· ἀλλ' ὅταν τὰ ἄλλα μὴ προσῇ, τούτων ὄφελος οὐδέν. Ἐδείξε πῶς ἀφίησιν ἀμαρτίας ὁ Θεός· τί τοίνυν ἐκείνην ἀφέντες τὴν ὁδὸν, ἐτέραν ἑαυτοῖς τέμνετε; Ἡμαρτον οἱ Νινευῖται ποτε, καὶ ἐποίησαν ταῦτα, ἃ καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε νῦν· ἀλλ' ἴδωμεν τί αὐτοὺς ὠφέλησεν [463]. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων πολλὰ μὲν ἐπάγουσιν οἱ ἱατροί, ὁ δὲ συνελθὼς οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅτι τὸ καὶ τὸ ἐποίησεν ὁ ἀρρώστῳ, ἀλλὰ τί αὐτὸν ὠφέλησεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα σκοπεῖν δεῖ. Τί οὖν ὠφέλησε τοὺς βαρβάρους ἐκείνους; Ἐπέθηκαν νηστείαν τοῖς τραύμασι, καὶ σφοδρὰν νηστείαν ἐπέθηκαν, καὶ χαμυνίαν καὶ σάκκου περιβολὴν καὶ τέφραν καὶ ὀδυμούς· ἐπέθηκαν καὶ μεταβολὴν βίου.

Σ'. Ἰδωμεν οὖν τί τούτων ἐποίησεν αὐτοὺς ὑγιεῖς. Καὶ πόθεν εἰσόμεθα, φησὶν; Ἄν πρὸς τὸν ἱατρὸν ἔλθωμεν, ἂν αὐτὸν ἐρωτήσωμεν· οὐ γὰρ ἀποκρύφεται ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐρεῖ. Μᾶλλον δὲ ἵνα μηδεὶς ἀγνοῇ, μηδὲ ἐρέσθαι δέηται, καὶ ἀνέγραψε τὸ φάρμακον τὸ ἀναστήσαν αὐτούς. Τί οὖν τοῦτό ἐστιν;

• *Legebatur ἐμπαίνειν.*

Εἶδε, φησὶν, ὁ Θεός· *ὅτι ἀπέστρεψεν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς ποτηρᾶς, καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ κακίᾳ, ἣ ἐλάλησε ποιῆσαι αὐτοῖς.* Οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἶδε νηστείαν καὶ σάκκον καὶ σποδόν. Καὶ ταῦτα οὐ νηστείαν ἀναιρῶν λέγω· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ τῆς νηστείας κρεῖττον ποιεῖν παραινῶν, τὸ πάσης κακίας ἀπέχεσθαι. Ἡμαρτε καὶ ὁ Δαυὶδ· ἴδωμεν οὖν καὶ οὗτος πῶς μετενόησε. Τρεῖς ἡμέρας ἐκάθισεν ἐπὶ τέφρας. Ἀλλ' ἐκεῖνος οὐχ ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας ἐποίησε, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ παιδίου, μεθύων ἔτι τῷ πάθει· τὴν δὲ ἀμαρτίαν ἐτέρως ἀπέσμηχε, ταπεινοφροσύνη, συντριβὴ καρδίας, κατανύξεις ψυχῆς, τῷ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, τῷ μεμνησθαι διηνεκῶς αὐτῆς, τῷ φέρειν εὐχαρίστως τὰ ἐπιόντα ἅπαντα, τῷ φεῖδυσθαι τῶν λυπούντων, τῷ μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους τοῦτο ποιεῖν, κωλύειν. Ὅτε γοῦν αὐτὸν ὁ Σεμεὶ μυριοῖς ἐπλυνεν ὀνειδῶσι, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ παρόντος ἀγανακτοῦντος, ἔλεγεν, *Ἄφες αὐτὸν κατιρῶσθαι με, ὅτι Κύριος ἐνετείλατο αὐτῷ.* Καρδίαν γὰρ συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην εἶχεν, ὃ μάλιστα αὐτοῦ τὰ ἀμαρτήματα ἀπέσμηχε· καὶ γὰρ τοῦτο ἐξομολόγησις, τοῦτο μετάνοια. Ἄν δὲ νηστεύοντες ἀλαζδόνες ὦμεν, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελήθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐβλάθην. Ταπεινώσονται τοίνυν τὴν καρδίαν καὶ σὺ, ἵνα τὸν Θεὸν ἐπισπάσῃ· *Ἐγγὺς γὰρ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ.* Οὐχ ὁρᾷς ἐν ταῖς οἰκίαις ταῖς λαμπραῖς τοὺς ἡτιμωμένους, πῶς οὐδὲ τῶν ἐλαττόνων οἰκετῶν ὑβρίζοντων αὐτοὺς οὐκ ἀντιλέγουσιν, ἀλλὰ φέρουσι διὰ τὴν ἀτιμίαν, ἣ περιέβαλεν αὐτοὺς ἡ ἀμαρτία; Οὕτω καὶ σὺ ποιεῖ· κἂν λοιδορήσῃ σε τις, μὴ ἀγριάνῃς, ἀλλὰ στέναξον, μὴ ἐπὶ τῇ ὕβρει, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ τῇ σε εἰς ἀτιμίαν ἐμβαλούσῃ. Στέναξον ὅταν ἀμαρτήσῃς, μὴ ὅτι κολάζεσθαι μέλλεις· τοῦτο γὰρ οὐδέν· ἀλλ' ὅτι προσέκρουσάς σου τῷ Θεοῦ σφόδρῃ τῷ οὕτως ἡμέρῳ, τῷ οὕτω σε φιλοῦντι καὶ ἐκκρεμαμένῳ τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, ὡς καὶ τὸν Ὑῖον ἐπιδοῦναι ὑπὲρ σοῦ [464]. Διὰ ταῦτα στέναξον, καὶ τοῦτο ποιεῖ διηνεκῶς· τοῦτο γὰρ ἐξομολόγησις. Μὴ νῦν μὲν φαιδρὸς, αὐριον δὲ σκυθρωπὸς, εἴτα φαιδρὸς, ἀλλὰ διαπαντὸς μένε ἐν τῷ πενθεῖν καὶ συντριβεῖν σαυτὸν. *Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες,* τουτέστιν, οἱ διηνεκῶς τοῦτο ποιοῦντες. Μένε τοῦτο ποιῶν διηνεκῶς, καὶ σαυτῷ προσέχων, καὶ συντριβὼν σου τὴν καρδίαν, ὡς ἂν τις γνήσιον υἱὸν ἀποβαλὼν πενθοίη. *Διαβρήξατε, φησὶ, τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν.* Τὸ δὲ διεβρώγος οὐκ ἂν ἐπαρθείη· τὸ συντετριμμένον οὐκ ἂν ἐξανασταίη. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν λέγει, *Διαβρήξατε,* ὁ δὲ λέγει, *Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεός οὐκ ἐξουθενώσει.* Κἂν σοφὸς ᾦς, κἂν πλούσιος, κἂν δυνάστης, διαβρήξον τὴν καρδίαν, μὴ ἀφῆς αὐτὴν μέγα φρονεῖν μηδὲ φουσᾶσθαι. Τὸ γὰρ διεβρώγος οὐ φουσᾶται, κἂν ᾗ τι τὸ ἐπαῖρον, οὐ δύναται στέγειν τὸ φύσημα τῷ διεβρήχθαι. Οὕτω καὶ σὺ ταπεινοφρόνησον· ἐννόησον ὅτι τελώνης ἀπὸ ῥήματος ἐνὸς ἐδικαιώθη· καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνη ἐκείνο ἦν, ἀλλ' ὁμολογία ἀληθείας. Εἰ δὲ τοῦτο τοσαύτην ἔχει ἰσχύν, πόσω μᾶλλον ταπεινοφροσύνη; Ἄφες ἀμαρτή-

est, hoc est, alienæ rei usurpatio? Non enim satis habet per peccatum nos deicere, sed per pœnitentiam quoque, nisi vigilemus, idem efficit. Atque ideo *μαρτυρία* merito appellavit, cum per ea etiam quæ nostra sunt, victoriam adipiscitur. Etenim per peccatum capere proprium ipsius est, at per pœnitentiam, non item: nostrum enim, non autem illius est hoc armorum genus. Quamobrem cum hinc quoque capere potest, animadvertit quam turpis sit hæc clades, quantumque ille ut imbelles et miseros irrisurus atque exagitaturus est, siquidem nos nostrismet armis subegerit. Perquam enim ridiculum ac summe pudendum illud est, quod per medicamenta nostra ipse vulnera efficiat. Ideo Paulus dicebat, *Non enim ipsius cogitationes ignoramus*; hoc est, quam multiplex, quam vafer, quam veterator ac versutus sit, quam denique sub pietatis obtentu infestum nobis hostem præbeat. Hæc igitur nos quoque cogitantes neminem umquam contemnamus, nec peccantes desperemus, nec rursum socordia langueamus; verum, cum peccatum admisimus, animum conteramus, nec verba dumtaxat proferamus. Siquidem complures novi qui se quidem peccata sua deffere aiunt, at interim nil magni operantur; verum jejulant illi quidem ac vestes asperas gestant, cæterum majori pecuniarum cupiditate flagrant, quam caupones; ira magis corripiantur, quam feræ; atque obsecratione magis, quam alii laudationibus delectantur. Pœnitentia ista non sunt: pœnitentiæ larva atque umbra ista sunt, non pœnitentia. Ob idque ad ejusmodi homines illud usurpare licet, Videte ne circumveniamur a satana; non enim ejus cogitationes ignoramus. Alios quippe per peccata, alios per pœnitentiam, alios alio modo perdit; dum videlicet eos nullum ex pœnitentia fructum percipere sinat. Nam cum quibusdam recta via perniciem afferre nequit, alteram viam init, sicque se comparat, ut labores quidem augeat, fructus autem adimat, ipsisque hoc persuadeat, ut tamquam omni ex parte officio perfuncti, reliqua negligant. Quocirca ne incassum nosipsos vexemus, brevem ad hujusmodi mulieres orationem habeamus: mulierum enim potissimum hic morbus est. Præclarum quidem hoc quoque est, quod nunc facitis, hoc est jejulare et humi cubare ac cinerem adhibere; sed nisi alia insuper accesserint, nulla hinc utilitas consequetur. Ostendit Deus quo pacto peccata remittat: quid igitur relicta hac via alteram vobis sternitis? Peccarunt quondam Ninivitæ, eaque fecerunt quæ vos quoque nunc facitis; sed videamus quidnam ipsis utilitatem attulerit. Quemadmodum enim medici ægrotis multa quidem remedia adhibent; sed qui sagaci ingenio est, non hoc perpendit, quod hoc atque illo medicamento usus sit is qui adversa valetudine laborat, sed quam utilitatem hinc sit consequutus: eodem modo hic etiam res expendenda est. Quidnam igitur barbaris illis utilitati fuit? Vulneribus suis jejunium adhibuerunt, humi cubationem, saccum, cinerem, fletum: adjunxerunt etiam vitæ mutationem.

6. Videamus igitur quidnam horum sanitatem ipsis

attulerit. Unde autem hoc sciemus, inquires? Si ad medicum accedamus, atque ipsum interrogemus: neque enim id nos celabit, sed etiam libenter dicet. Imo potius ne quis ignoret, aut sciscitari necesse habeat, pharmacum quoque, quod eos erexit, literis mandavit. Quodnam igitur istud est? *Vidit*, inquit, *Deus quod conversus est unusquisque a via sua prava: et pœnituit eum malorum quæ loquutus fuerat ut faceret eis* (Jonæ 3. 10). Non dixit, Vidit jejunium et cilicium ac cinerem. Nec tamen hæc eo dico, ut jejunium tollam; avertat hoc Deus; sed ut vos ad id, quod jejunio præstantius est, faciendum hortor, hoc est, ut ab omni vitio abstinere. Peccavit etiam David: videamus igitur quo pacto hic quoque pœnitentiam egerit. Tres totos dies in cinere sedit (2. Reg. 12). At ille quidem hoc non ob peccatum fecit, sed filii causa, calamitate nimirum adhuc temulentus: peccatum autem alio modo absternit, nempe per humilitatem, per cordis contritionem, per animæ compunctionem, dum etiam illud cavet, ne in eadem relabatur, dum peccati numquam memoriam abjicit, dum irruentes omnes acerbitates grato animo fert, dum iis a quibus molestia afficitur parcat, dum eos qui ipsi insidias parant non ulciscitur, imo eos qui id facere cupiunt prohibet. Nam cum Semei eum innumeris probris obrueret, ac militarium copiarum præfectus, qui tum aderat, id indigno animo ferret, dicebat *Sine illum mihi maledicere: Deus enim hoc ei præcepit* (Id. 16. 10). Cor quippe contritum et humiliatum (Psal. 50. 19) habebat, quod ipsius peccata maxime abstergebat: nam hoc confessio, hoc pœnitentia est. Quod si jejunantes arrogantia laboremus, non modo nullum hinc emolumentum, sed etiam detrimentum capiemus. Quamobrem tu quoque cor tuum demitte, ut Deum allicias: *Prope enim est his qui tribulato sunt corde* (Psal. 33. 19). Annon vides quomodo in splendidis ædibus ii, qui dedecore affecti sunt, cum etiam ab infimis quibusque servis contumeliam accipiunt, non tamen colloquentur, sed ob infamiam eam, quam peccatum ipsis inussit, æquo animo id ferant? Idem quoque tu facias: si quis te conviciis insectetur, ne exaspereris, sed ingemiscas, non ob illatam tibi contumeliam, sed ob peccatum quod te in ignominiam conjecit. Cum peccaveris ingemisce, non quod poenas daturus sis, nihil enim hoc est; sed quod Dominum tuum offenderis, tam benignum, tam te amantem, tam denique salutis tue appensum, ut Filium quoque suum tua causa traderit. Ingemisce ideo, neque umquam id facere intermitte: etenim hoc denuum est confessio. Non nunc lætum, cras autem mœstum ac rursum lætum te præbe; verum perpetuo in luctu ac tui contritione mane. *Beati enim*, inquit, *qui lugent* (Matth. 5. 5), hoc est, qui assidue hoc faciunt. Hoc semper facias, tibi quoque attendas, ac pectus tuum conteras, non secus ac si quis amisso filio unico caro in luctu versetur. *Scindite etenim*, inquit, *corda vestra, et non vestimenta vestra* (Joel. 2. 13). Quod fractum est, haudquaquam se in altum extulerit: quod contrarium est, non

exsurrexerit. Ob eamque causam alter ait, *Scindite*, alter autem, *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Psal. 50. 19). Etsi sapiens es, etsi dives, etsi princeps, pectus tamen scinde, nec ipsum alte de se sentire atque inflari sine. Nam quod scissum est, non inflatur: etiamsi aliquid sit a quo extollatur, tamen quia scissum est, inflationem ferre nequit. Sic tu quoque modestiæ atque animi submissioni stude: illud tibi in mentem veniat, publicanum ob unum verbum justificatum fuisse (Luc. 18); quamquam ne modestia quidem erat illa, sed vera confessio. Quod si hoc tantum vim habet, quanto, quæso, majorem habitura est humilitas? Iis, qui in te deliquerint, peccata remitte: nam hinc quoque peccata remittuntur. Ac de priori quidem ait, *Vidi quod ambulaverit tristitia, et sanavi vias ejus* (Isai. 57. 18); et in Achab istud Dei iram sustulit (3. Reg. 21): de posteriore autem, *Dimittite, et dimittetur vobis* (Luc. 6. 37). Est etiam alia via, hoc pharmacum nobis ferens, scelerum condemnatio: *Dic enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *ut justificeris* (Isai. 43. 26). Illud item peccata delet, si calamitate affectus gratias agas; et quæ omnibus antecellit, eleemosyna. Numera igitur remedia, quibus vulnera tua sanantur: atque omnia continenter impone, humilitatem nempe, confessionem, injuriarum oblivionem, gratiarum actionem in rebus adversis,

misericordiam in juvandis tam pecunia quam studio atque officio proximis, firmas denique ac continuas preces. Sic vidua illa immanis illius et crudelis judicis animum mitigavit (Luc. 18). Quod si illa iniquum, quanto magis tu mansuetum ac facilem? Est et alia præter eas, quas commemoravimus, via, nempe iis qui injuria afficiuntur, præsidio esse: *Judicate enim pupillo*, inquit, *et viduam justificate: et venite et disputemus: et si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nivem ea dealbabo* (Isai. 1. 16. 17). Quanam porro excusatione digni erimus, si cum tot vias habeamus nos in cælum subvehentes, cum tot pharmaca quæ vulneribus medeantur, etiam post baptismum in iisdem vitæ studiis perseveremus? Ne, quæso, perseveremus, verum: si quidem, qui nondum lapsi sunt, in sua pulchritudine persistent, imo eam magis ac magis excolant (nam etiamsi præclara hæc officia peccata nulla reperiant, cumulationem certe pulchritudinem reddunt): nos vero, qui peccata multa perpetravimus, ad correctionem ea quæ diximus adhibeamus: ut ad Christi tribunal cum magna fiducia adstemus; cujus utinam nos omnes participes simus, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

CAP. 2. v. 12. *Cum autem venissem Troadem propter evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino; 13. non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum.*

1. Hæc quidem verba indigna Paulo esse videntur, nempe quod ob fratris absentiam tantam salutis afferendæ occasionem abjecerit. Ac præterea videntur ista non satis cum prioribus cohærere. Quid igitur? vultis ut prius ostendam, eum nihil seipso indignum dixisse? aut hæc ad seriem quadrare? Meo quidem iudicio satius fuerit, posterius priore loco demonstrare: sic enim alterum quoque facilius ac dilucidius fuerit. Quomodo igitur hæc cum superioribus cohærent? Illa ipsa in memoriam redigamus, atque ita istud intelligemus. Quænam igitur illa erant? Quæ initio dicebat, *Nolo vos ignorare de tribulatione quæ facta est nobis in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem*. Postea autem ubi ostendit quomodo liberatus sit, eaque quæ in medio sunt interjecit, necessario rursus docet se alio quoque modo afflictum fuisse. Qui tandem istud? Quod Titum non invenerit. Etenim istud quidem grave est, atque ad consternandum animum magnam vim habens, nempe tentationes subire: at cum deest qui consoletur sarcinamque una sufferre queat, tum major est tempestas. Titus porro ipse est, quem infra ab illis ad se venisse refert, et de quo multas ac præclaras laudes recenset, quemque a se missum esse dicebat. Ut ostendat ergo se ipsorum causa hanc quoque afflictionem subiisse, his verbis usus est. Quod itaque

hæc verba pulchre cum superioribus cohæreant, hinc perspicue patet; quod autem Paulo non indigna sint, id quoque planum facere conabor. Neque enim hoc dicit, quod Titii absentia eorum, qui ad fidem accessuri erant, salutem moram attulerit, nec quod propterea eos qui fidem susceperant contempserit, sed quod requiem non habuerit, hoc est, ob fratris absentiam in afflictione ac dolore versatus sit; hinc nimirum ostendens quanti momenti sit fratris absentia; atque ideo illinc excesserit. Quid autem hæc verba sibi volunt, *Cum venissem Troadem propter evangelium*? Non, inquit, temere eo profectus sum, sed ut prædicarem. Et tamen licet ea de causa eo me contulissem, ac maximum opus reperissem; *Ostium enim mihi apertum esset in Domino*; *Non habui requiem*, inquit: tametsi non propterea opus impeditum fuerit. Cur ergo dicit, 13. *Valefaciens eis, abii*? Hoc est, præ animi angustia ac dolore non diuturno tempore illic moratus sum. Ac fortasse etiam illius absentia negotio impedimentum afferebat. Hoc porro non parvæ quoque consolationi ipsis erat. Nam si, cum fores illic apertæ essent, atque ob eam causam venisset, quoniam fratrem non invenit, confestim abscessit, multo æquius est, inquit, vos negotiorum angustias ac necessitatibus ignoscere, quæ nos quaquaversum agunt ac circumagunt, nec ad eos quos volumus arbitratu nostro proficisci, ac diutius apud eos morari sinunt. Unde etiam, ut supra spiritui, ita hic quoque Deo peregrinationes suas adscribens, hæc subjungit: 14. *Deo autem gratias, qui semper triumphat*

ματα τοῖς πεπλημμεληκόσιν εἰς σέ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἁμαρτίας ἀφίησι. Καὶ περὶ μὲν τοῦ προτέρου φησὶν, *Εἶδον* ὅτι ἐπορεύθη στυγνός, καὶ *λασάμην* τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀχαάβ δὲ τοῦτο τὴν ὁργὴν ἔβουλε τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, *Ἄφεςτε, καὶ ἀφεθῇσεται ὑμῖν*. Ἔστι καὶ πάλιν ἄλλη ὁδὸς τοῦτο φέρουσα τὸ φάρμακον ἡμῖν, ἡ κατάγνωσις τῶν πεπλημμελημένων· λέγει γὰρ σὺ τὰς ἀνομιὰς σου πρῶτος, *ἵνα δικαιωθῇς*. Καὶ τὸ κακῶς πάσχοντα εὐχαριστεῖν λύει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἡ πασῶν μείζων ἐλεημοσύνη. Ἀριθμεῖ τοίνυν τὰ φάρμακα τὰ ἰώμενά σου τὰ τραύματα, καὶ πάντα ἐπιτίθει συνεχῶς, ταπεινοφροσύνην, ἐξομολόγησιν, τὸ μὴ μνησικακεῖν, τὸ πάσχοντα κακῶς εὐχαριστεῖν, τὸ ἐλεεῖν διὰ χρημάτων, διὰ πραγμάτων, τὸ εὐχεσθαι καρτερικῶς. Οὕτως ἡ χήρα τὸν ὠμὸν καὶ ἀπηγῇ ἐξιλεώσατο δικαστήν. Εἰ δὲ ἐκείνη τὸν ἄδικον, πολλῶ μᾶλλον σὺ τὸν ἡμερον. Ἔστι καὶ ἑτέρα μετὰ τούτων ὁδὸς, τὸ προτίστασθαι τῶν ἀδικουμένων· *Κρίνατε* γάρ, φησὶν,

ὁρῶντες, καὶ δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν, καὶ ἐὰν ὧσι αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φουρικοῦν, ὡς χιότου λευκανῶ. Ποίας οὖν ἂν εἴημεν ἀπολογία; ἄξιοι, εἰ τοσαύτας ἔχοντες ὁδοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγοῦσας, καὶ τοιαῦτα φάρμακα ἰώμενα τὰ τραύματα, καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένονεν; Μὴ τοίνυν ἐπιμένωμεν, ἀλλ' οἱ μὲν μηδέπω πεσόντες, ἐν τῷ οἰκείῳ μενέτωσαν κάλλει, μᾶλλον δὲ ἐπιπλέον ἀσκαίτωσαν τοῦτο· κἂν γὰρ μὴ εὖρη ἁμαρτήματα, ταυτὶ τὰ κατορθώματα πλείονα ποιεῖ τὴν εὐμορφίαν· ἡμεῖς δὲ οἱ πολλὰ πεπλημμεληκότες, εἰς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων διόρθωσιν χρῆσώμεθα τοῖς εἰρημένοις [465], ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παρβρόσιας παραστῶμεν πολλῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε'.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχῆκα ἄνεσιν τῷ πνεύματι μου, τῷ μὴ εὐρεῖν μὲ τίτον τὸν ἀδελφόν μου.

α'. Ταῦτα δοκεῖ μὲν ἀνάξια εἶναι Παύλου τὰ ῥήματα, εἰ δι' ἀπουσίαν ἀδελφοῦ τοσαύτην προήκατο σωτηρίαν· δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἀκολουθίας ἀπηρτησθαι. Τί οὖν; βούλεσθε πρότερον ἀποδείξωμεν, ὅτι τῆς ἀκολουθίας ἡρτηται, ἥ τι οὐδὲν ἀνάξιον εἰρηκεν ἑαυτοῦ; Ἔμοι δοκεῖ τὸ δεύτερον· οὕτω γὰρ κάκεινο ἡμῖν εὐκολώτερον ἔσται καὶ σαφέστερον. Πῶς οὖν ἡρτηται τῶν προτέρων ταῦτα; Ἀναμνησθῶμεν αὐτῶν ἐκείνων, καὶ οὕτως εἰσδύμεθα τοῦτο. Τίνα οὖν ἦν τὰ πρότερα; Ἄπερ ἔλεγεν ἀρχόμενος· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως*, φησὶ, *τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἔδαρθημεν ὑπὲρ δύναμιν*· καὶ δεῖξας πῶς ἀπηλλάγη, καὶ τὰ ἐν μέσῳ παρενθεῖς, ἀναγκαίως διδάσκει πάλιν ὅτι καὶ ἐτέρως ἐθλίβη. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῷ μὴ εὐρεῖν τίτον. Δεινὸν μὲν γὰρ καὶ ἱκανὸν καταβαλεῖν ψυχὴν, καὶ τὸ πειρασμούς ὑπομένειν· ὅταν δὲ καὶ ὁ παραμυθούμενος μὴ ᾔ, καὶ δυνάμενος τὸ φορτίον συνδιενεγκεῖν, μείζων γίνεταί ὁ χειμῶν. Τίτος δὲ αὐτός ἐστιν, ὃν φησι προῖών παρ' αὐτῶν ἀφίχθαι πρὸς αὐτόν, καὶ περὶ οὗ πολλὰ καὶ μεγάλα διεξέρχεται ἐγκώμια, καὶ ἐν ἔφησεν ἀπεσταλκέναι. Δεῖξαι τοίνυν βουλόμενος ὅτι καὶ ταύτῃ δι' αὐτοὺς ἐθλίβη, ταῦτα εἰρηκεν. Ὅτι μὲν οὖν ἡρτηται τῶν προτέρων τὰ εἰρημένα, ὁδὸν ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνάξια Παύλου, καὶ τοῦτο δεῖξαι πειράσομαι. Οὐ γὰρ λέγει, ὅτι ἐνεπόδισε τῇ σωτηρίᾳ τῶν προσιέναι μελλόντων ἢ ἀπουσία τίτου, οὐδ' ὅτι παρείδε τοὺς πιστεύσαντας διὰ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐσχῆκεν ἄνεσιν,

τουτέστιν ἐθλίβη, ὠδυνήθη διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ, δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀδελφοῦ ἀπουσία· καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἐκείθεν. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον*; Οὐχ ἀπλῶς, φησὶν, ἐπεδήμησα, ἀλλ' ὥστε κηρύξαι. Ἀλλ' ὁμως καὶ διὰ τοῦτο ἐλθὼν, καὶ εὐρὼν ἔργον μέγιστον· *θύρας γάρ μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχῆκα ἄνεσιν*, φησὶν· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἐνεπόδισε τὸ ἔργον. Πῶς οὖν [466] φησὶν, ὅτι *Ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον*; Τουτέστιν, οὐ διέτριψα πλείονα χρόνον, στενοχωρούμενος, ὀδυνώμενος. Ἰσως δὲ καὶ ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου ἀπόντος. Τοῦτο δὲ οὐ μικρὰ καὶ τούτοις παραμυθία. Εἰ γὰρ ἐκεῖ θύρας ἀνεψφγμένης, καὶ εἰς τοῦτο ἐλθὼν, ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν οὐκ εὗρεν, ἀπεπήδησε ταχέως, πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς, φησὶ, συγγινώσκειν χρὴ ταῖς τῶν πραγμάτων ἀνάγκαις ἀγούσαις καὶ περιαγούσαις ἡμᾶς πανταχοῦ, καὶ οὐκ ἐώσαις, ὡς βουλόμεθα, οὔτε ἀποδημεῖν οὔτε ἐνδιαιτρίβειν οἷς ἂν ἐθέλωμεν ἐπιπλέον. Αἰδ καὶ ἐπάγει πάλιν, ὡςπερ ἄνω τῷ Πνεύματι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῷ Θεῷ τὰς ἀποδημίας ἀνατιθεῖς, καὶ λέγων· *Ἐφ' ὃν Θεὸς χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβουλοῦντι ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γλώσσης αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντί τόπῳ*. Ἰνα γὰρ μὴ δόξῃ ὡς θρηγῶν ταῦτα ἀποδύρεσθαι, χάριν ἀναπέμψει τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· πανταχοῦ θλίψις, πανταχοῦ στενοχωρία· ἦλθον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐδαρθηθὲν ὑπὲρ δύναμιν· ἦλθον εἰς τὴν Τρωάδα, οὐκ εὗρον τὸν ἀδελφόν· οὐκ ἦλθον πρὸς ὑμᾶς· οὐ μικρὰν μοι καὶ τοῦτο ἀθυμίαν ἐνεποίησεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγαλην, καὶ τῷ πολλοῦς ἡμαρτηκέναι παρ' ὑμῖν, καὶ τῷ διὰ τοῦτο ὑμᾶς μὴ ὁρᾶν· *Φειδόμενος γὰρ ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον*, φησὶν. Ἰν' οὖν

μή δέξη ὀλοφύρεσθαι ταῦτα λέγων, ἐπάγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἀλγοῦμεν ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις, ἀλλὰ καὶ χαίρομεν· καὶ τὸ μέizon, οὐ τῶν μελλόντων ἔνεκεν μόνον ἐπάθλων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν παρόντων· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἔσμεν λαμβροὶ ἐκ τούτων καὶ περιφανεῖς. Τοσοῦτον τοίνυν ἀπέχομεν τοῦ θρηνεῖν, ὅτι καὶ θρίαμβον τὸ πρᾶγμα καλοῦμεν, καὶ ἐγκαλλωπιζόμεθα τοῖς γινομένοις. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι*· τουτέστι, τῷ πᾶσι ποιῶντι περιφανεῖς. Ὁ γὰρ δοκεῖ εἶναι ἀτιμίας, τὸ πάντοθεν ἐλαύνεσθαι, τοῦτο τιμῆς ἡμῖν εἶναι φαίνεται μεγίστης. Διὸ οὐκ εἶπε, *Τῷ καταδύλου ποιῶντι*, ἀλλὰ, *Τῷ θριαμβεύοντι*· δεικνύς, ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι τρόπαια συνεχῆ κατὰ τοῦ διαδόλου πανταχοῦ τῆς γῆς ἀνιστῶσιν. Εἴτα μετὰ τοῦ θριαμβεύοντος θεῖς καὶ τὴν ὑπόθεσιν, ἀνίστησι κἀνευθεντὸν ἀκροατήν. Οὐ γὰρ μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ θριαμβεύομεθα, ἀλλὰ καὶ ἐν Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Ἐπειδὴν γὰρ θριαμβεύσαι δέη, ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἡμᾶς τοὺς φέροντας τὸ τρόπαιον καταδύλους εἶναι, ἐπειδὴ αὐτὸν βαστάζομεν. Διὰ τοῦτο περιδιδέκτοί ἔσμεν, καὶ περιφανεῖς. *Καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντί τόπῳ.*

β'. Ἄνω εἶπε, *Πάντοτε θριαμβεύοντι, ἐνταῦθα, Ἐν παντί τόπῳ*, φησί· δεικνύς ὅτι καὶ τόπος καὶ καιρὸς πᾶς τῶν ἁθλῶν ἐμπέπλησται τῶν ἀποστολικῶν. Καὶ ἑτέρα πάλιν κέχρηται μεταφορᾷ τῇ τῆς εὐδοίας. Καθάπερ γὰρ μύρον βαστάζοντες, οὕτω πᾶσιν ἔσμεν κατὰδῆλοι, φησί· μύρον πολῦτιμον τὴν γνώσιν [467] λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τὴν γνώσιν, ἀλλ', Ὁσμὴν γνώσεως*. Τοιοῦτον γὰρ ἡ παροῦσα γνώσις, οὐ σφόδρα σαφής, οὐδὲ ἐκκεκαλυμμένη. Διὸ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγεν Ἐπιστολῇ, *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν κινίγματι*, καὶ ἐνταῦθα ὁσμὴν τὸ τοιοῦτον μύρον^α καλεῖ. Ὁ δὲ τὴν ὁσμὴν εἰδώς, ὅτι μὲν ἔστι μύρον πού καίμενον οἶδε, ποταπὸν δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ ἐτι, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὸ εἰδὼς τύχῃ. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲν ἔστι Θεὸς ἴσμεν, τί δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ ἐτι. Ὡς περ οὖν θυμιατηρίων ἔσμεν βασιλικῶν, ἔπου ἂν ἀπέλωμεν τοῦ οὐρανοῦ πνέοντες μύρου, καὶ τῆς πνευματικῆς εὐδοίας. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ τοῦ κηρύγματος δεικνύς τὴν ἰσχύν, ὅτι δι' ὧν ἐπιθυλοῦνται, διὰ τούτων λάμπουσι μᾶλλον τῶν διωκόντων αὐτούς, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ποιούντων^β εἰδέναι καὶ τὰ τρόπαια αὐτῶν καὶ τὴν εὐδοσίαν, καὶ παρακαλῶν ὑπὲρ τῶν θλίψεων αὐτοῦς καὶ τῶν πειρασμῶν, ὥστε πάντα φέρειν γενναίως, εἰ γε καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως ἄφατον καρποῦνται τὸ κλῆος. Ὅτι Χριστοῦ εὐδοσία ἔσμεν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. Ἄν τε γὰρ σώζεται τις, φησὶν, ἂν τε ἀπολλύηται, τὸ εὐαγγέλιον τὴν οἰκίαν ἀρετὴν ἔχον μένει. Καὶ καθάπερ τὸ

φῶς^γ, κἂν σκοτίξῃ τοὺς ἀσθενεῖς, φῶς ἐστὶ, καίτοι σκοτίζον· καὶ τὸ μέλι κἂν πικρὸν ᾖ τοῖς νοσήσει, γλυκὺ τὴν φύσιν ἐστὶν· οὕτω καὶ τὸ εὐαγγέλιον εὐ-
^{ωδὲς} ἐστὶ, κἂν ἀπολλύωνται τινες ἀπιστοῦντες. Οὐ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀπώλεια, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Καὶ ταύτῃ δὲ μάλιστα ἡ εὐδοσία αὐτοῦ φαίνεται, ἥ οἱ διεφθαρμένοι καὶ πονηροὶ ἀπόλλυνται. Ὡς τε οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν σωτηρίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πονηρῶν ἀπωλείας δεικνύται αὐτοῦ ἡ ἀρετή. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἥλιος, ἐπειδὴ σφόδρα φαῖρὸς ἐστὶ, διὰ τοῦτο μάλιστα πλήττει τῶν ἀσθενούντων τὰς ὀφθαλμοὺς· καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς πτωσίαν πολλῶν καὶ ἀνάστασιν ἐστὶν, ἀλλ' ὁμοίως μένει Σωτὴρ ὧν, καὶ μυρρίων πιπτόντων· καὶ ἡ παρουσία αὐτοῦ μειζῶνως ἐκόλασε τοὺς μὴ πειθομένους, ἀλλ' ὁμοίως μένει σωτήριος οὖσα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι *Τῷ Θεῷ εὐδοσία ἔσμεν*· τουτέστι, Κἂν ἀπολλύωνται τινες, ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἔσμεν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Εὐδοσία*, ἀλλὰ, *Τῷ Θεῷ*. Ὅταν δὲ τῷ Θεῷ εὐδοσία ὦμεν, κἀκεῖνος ταῦτα ψηφίζεται, τίς ἀντερεῖ λοιπόν; Καὶ τὸ, Χριστοῦ δὲ εὐδοσία, διπλῆν μοι τὴν ἐξήγησιν ἔχειν δοκεῖ. Ἡ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι ἑαυτοῦς θυσίαν προσέφερον ἀποθνήσκοντες, ἥ ὅτι τῆς τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς εὐδοσία ἔσμεν· ὡς ἂν εἴποι τις, Τοῦδε τοῦ ἱερείου εὐδοσία ἐστὶ τόδε τὸ θυμίαμα. Ἡ τοῦτο οὖν ἐμφαίνει τῆς εὐδοίας τὸ ὄνομα· ἥ, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ὅτι καθ' ἡμέραν θύονται διὰ τὸν Χριστόν. Εἶδες ποῦ τοὺς πειρασμοὺς ἀνήγαγε, θρίαμβον καὶ [468] εὐδοσίαν καλῶν, καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ προσαγομένην; Εἴτα, ἐπειδὴ εἶπεν, *Εὐδοσία ἔσμεν, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*, ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι κἀκεῖνοι εὐπρόσδεκτοί εἰσιν, ἐπήγαγε· *Τοῖς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, τοῖς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν*. Τὴν γὰρ εὐδοσίαν ταύτην οἱ μὲν οὕτω προσέονται, ὥστε σωθῆναι, οἱ δὲ οὕτως, ὥστε ἀπολέσθαι. Ὡς τε οὐκ ἀπολλύηται τις, παρ' αὐτοῦ ἡ αἰτία· ἐπεὶ καὶ τὰς ὕς τὸ μύρον λέγεται πνίγειν, καὶ τὸ φῶς, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, τοὺς ἀσθενεῖς σκοτίζειν. Καὶ τοιαύτη τῶν ἀγαθῶν ἡ φύσις· οὐ τὰ οἰκεῖα διορθοῦται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ἀπόλλυσι· καὶ ταύτῃ μάλιστα διαδεικνύται αὐτῶν ἡ δύναμις. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πῦρ οὐχ ὅταν φωτίζῃ μόνον, οὐδ' ὅταν χρυσαῖον καθάρῃ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκάνθας δαπανᾷ, μάλιστα τὴν οἰκίαν ἰσχύν ἐπιδεικνύται, καὶ ταύτῃ φαίνεται πῦρ· καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ταύτῃ τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ ἐνδεικνύται, ὅταν ἀναλώσῃ τὸν ἀντίχριστον τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσῃ τὴν ἐπιφανείαν τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλᾳ ἐφθέγγατο, ὅτι θυσία ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ εὐδοσία, καὶ θριαμβεύομεθα πανταχοῦ, πάλιν μετριάξει, τῷ Θεῷ πάντα ἀνατιθεῖς· διὸ καὶ φησι, *Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός*; Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἐστὶν· οὐδὲν ἡμέτερον. Ὅρξας ἂν ἐναντίας τοῖς ψευδοπροστέλοις φθεγγόμενον; Οἱ μὲν γὰρ καυχῶνται ὡς παρ' ἑαυτῶν εἰσφέροντες τι εἰς τὸ κήρυγμα, οὗτος δὲ διὰ τοῦτο φησι καυχᾶσθαι, ἐπειδὴ οὐδὲν αὐτοῦ φησὶν εἶναι·

^α Ms., τὸ τοιοῦτον μύρον. In Editis μύρον deest. In Coisimiano Ms. hic aliquot folia ablata fuere.

^β Savil. conjicit ποιούσαι.

^γ Legebatur ὁ ἥλιος, Exempli. Græcis reclanantibus.

nos in Christo Jesu, et bonum odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Etenim ne tamquam lugens hæc deplorare videatur, gratias Deo agit. Quod autem ait, hunc sensum habet: ubique afflictio, ubique auxilium: veni in Asiam, gravatus sum supra vires: veni Troadem, fratrem non inveni: ad vos non veni; hoc quoque non parvam, imo perquam ingentem mœstitiam mihi attulit. Illudque præterea quod multi apud vos peccaverint, eaque mihi, cur vos minime viderim, causa fuerit: *Parcens enim vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 23), inquit. Quare ne hæc per deplorationem dicere videretur, subdit: Non modo non dolemus in hisce tribulationibus, sed etiam gaudemus: quodque majus est, non modo propter futura præmia, sed etiam ob præsentia; siquidem hic quoque ob eam causam clari atque illustres sumus. Quocirca tantum abest ut luctu afficiamur, ut etiam triumphum rem istam appellemus, atque ob ea quæ contingunt gloriemur. Eoque nomine dicebat, *Gratias autem Deo, qui semper triumphat nos*; hoc est, qui nos apud omnes splendidos reddit. Nam quod dedecoris speciem habet, nimirum undique pelli, hoc nos summo honori ducimus. Ideo non dixit, Qui nos conspicuos reddit, sed, *Qui triumphat*. Qua voce hoc indicat, hujusmodi persecutiones ubique terrarum perpetua adversus diabolum tropæa erigere. Deinde una cum eo, qui triumphat, causam etiam afferens, hinc quoque auditoris animum erigit. Non enim, inquit, a Deo tantum in triumphum agimur, sed etiam in Christo, hoc est propter Christum ac prædicationem. Nam cum triumphare opus sit: omnino nos quoque qui tropæum ferimus, conspicuos esse necesse est, quandoquidem ipsum gestamus; ob idque clari ac celebres sumus. *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.*

2. Superius dixit, *Semper triumphat*; hic, *In omni loco*, inquit, illud nimirum indicans, nec locum nec tempus ullum esse, quod non apostolicis certaminibus impletum sit. Atque altera rursus metaphora utitur, a suavi odore ducta. Ut enim qui unguentum gestant, inquit, sic cunctis ipsi conspicui sumus; pretiosum unguentum Dei cognitionem vocans. Nec dixit, Notitiam, sed, *Odorem notitiæ*. Ejusmodi enim est præsens cognitio, hoc est, non admodum perspicua et reserata. Ob id tum in priore epistola dicebat, *Videmus nunc per speculum in ænigmate* (1. Cor. 13. 12); atque hic odorem hoc unguentum vocat. Porro qui odorem sensit, illud quidem novit, unguentum alicubi conditum esse; at ejusmodi naturæ, non item, nisi prius id perspectum habuerit. Eodem nos quoque modo quod sit Deus, scimus; quidam autem natura sit, non item. Itaque tamquam thuribulum regium sumus, cæleste unguentum, ac spiritualem fragrantiam, quoquo gentium pergamus, redolentes. Hæc autem dicebat, partim ut evangelicæ prædicationis vim demonstraret: nempe quod per eos, a quibus insidiæ ipsis pararentur, magis elacerent, dum videlicet eorum persecutores hoc facerent, ut univêrsus orbis tum eorum

tropæa, tum odoris suavitatem exploratam haberet: partim etiam ut eos ad omnes afflictiones et tentationes forti animo perferendas cohortaretur: quippe cum etiam ante cæleste præmium gloriam perciperent, quæ nullis verbis explicari posset. 15. *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi sunt, et in iis qui pereunt.* Sive enim quis salutem consequatur, inquit, sive pereat, evangelio semper virtus sua constat. Et sicut sol, licet infirmis oculis tenebras offundat, lumen tamen est; ac mel, etiamsi agrotis amarum sit, suapte tamen natura dulce est; sic evangelium suavi odore præditum est, etiamsi quidam non credentes pereant. Neque enim illud exitii causa est, sed eorum perversitas. Quin hinc quoque vel maxime ipsius suavitas percipitur, quod qui improbi ac corrupti sunt, pereant. Ac proinde non modo per bonorum salutem, sed etiam per improborum interitum ipsius virtus declaratur. Nam et sol, quia perquam clarus est, ea re potissimum infirmorum oculos perstringit: ac Salvator in multorum ruinam et resurrectionem est, et tamen Salvator manet, quamvis innumeri cadant: atque ipsius præsentia gravius punit eos qui non obsequuntur, tamenque salutaris manet. Ideo Paulus ait, *Deo bonus odor sumus*; hoc est, Quamvis nonnulli pereant, interim tamen id esse perstamus, quod sumus. Nec absolute dixit, *Bonus odor sumus*, sed, *Deo*. Porro cum Deo bonus odor simus, atque ille hæc calculo suo comprobet, quis jam contradicat? Quin hæc verba, *Christi bonus odor sumus*, mihi duplici modo exponi posse videntur: aut enim hoc ait, quod scipsos victimam offerrent, dum mortem oppeterent; aut, quod necis Christi bonus odor simus: perinde ac si quis dicat, Hujusce victimæ bonus odor est hic suffitus. Aut igitur hoc significat boni odoris vocabulum, aut, quod ante dixi, quod quotidie Christi causa mactentur. Vides quo tentationes subvexerit, cum triumphum eas, et odorem, oblatumque Deo sacrificium appellat? Deinde postquam dixit, *Bonus odor sumus in iis qui pereunt*; ne hoc existimes illos quoque Deo gratos et acceptos esse, subjunxit: 16. *Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam.* Hanc enim fragrantiam quidam ita suscipiunt ut salvi fiant; quidam rursus ita, ut pereant. Itaque etiamsi pereat aliquis, ipse in culpa est. Nam et sues unguento suffocari dicuntur; et lumen, ut antea dixi, infirmis oculis tenebras offundit. Atque hujusmodi bonorum natura est, ut non ea tantum, quæ ipsis familiaria sunt, sanent, sed etiam contraria perdant: hincque maxime vis eorum declaratur. Siquidem et ignis, non solum cum illuminat, aut cum aurum purgat, sed etiam cum spinas absomit, vim suam maxime indicat, atque hac ratione ignem se esse demonstrat. Eodem modo Christus hinc quoque majestatis suæ specimen edit, cum oris sui spiritu Antichristum opprimit, ac per adventum præsentis suæ de medio tollit. *Et ad hæc quis idoneus?* Quoniam magnifice loquutus erat dicens, Christi sacrificium, ac, Bonus odor sumus, atque, Ubique triumphabam.

mus, rursus moderatione utitur, Deo cuncta assignans, ob idque ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Hoc enim totum Christi est, inquit: nihil est quod nobis arrogemus. Viden' quomodo secus quam pseudapostoli loquatur? Etenim illi gloriabantur, perinde ac si ad prædicationem aliquid ex se afferrent; hic autem eo nomine se gloriari ait, quod nihil ipsius sit: *Gloria enim nostra hæc est*, inquit, *testimonium conscientiae nostrae, quoniam non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo* (2. Cor. 1. 12). Ob cuius rei, hoc est externæ sapientiæ, adeptionem, gloriandum sibi illi existimabant, de hujus rei sublatione hic gloriatur: unde etiam hoc loco ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Quod si minime idonei sumus, gratiæ profecto id est quod geritur. 17. *Non enim sumus sicut reliqui adulterantes verbum Dei.*

3. Nam etsi magna quædam loquimur, tamen nihil nostra opera recte factum fuisse, sed omnia Christi esse diximus: neque enim pseudapostolos imitabimur, qui pleraque sua esse dicunt. Hoc enim est cauponari, cum quis vinum adulterat; cum quis pecunia id vendit, quod gratis dare debebat. Hoc enim loco et de quæstu eos perstringere videtur, et rursus, id quod dixi, subindicare, nempe quod sua illi divinis admisceant. Qua de re Isaias etiam accusabat, *Caupones tui vinum aqua miscent* (Isai. 1. 22). Nam etsi de vino hoc dictum est, non tamen aberrarit, qui de doctrina hoc quoque intellexerit. At non nos, inquit, ad hunc modum; sed qualia nostræ fidei commissa sunt, talia quoque ea præbemus, doctrinam meram propinantes: unde subiunxit, *Sed ex sinceritate tamquam ex Deo, coram Deo in Christo loquimur*. Non ut vos decipiamus ita prædicamus, inquit, tamquam vobis gratificantes, aut tamquam a nobis aliquid afferentes atque admiscentes, *sed, Tamquam ex Deo*; id est, non dicimus nos aliquid nostrum elargiri, sed Deum omnia dedisse, hoc enim sibi vult illud, *Ex Deo*; ut non gloriemur quasi aliquid habeamus, sed omnia ipsi referentes, *In Christo loquimur*; non nostra sapientia, sed illius potentia afflati. Qui autem gloriantur, non ad hunc modum se gerunt, verum perinde ac si aliquid a seipsis afferant. Unde etiam eos alio loco his verbis traducit, *Quid enim habes, quod non acceperis? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7)?

Virtus maxima omnia Deo adscribere. Dei oculum nemo fugit. — Hæc maxima virtus est, omnia Deo adscribere, nihil suum esse ducere, nihil gloriæ humanæ causa facere, sed secundum Dei voluntatem: hic enim est, qui vitæ actæ rationes exacturus est. Nunc vero rei ordo inversus est: atque illum quidem qui pro tribunali sessurus, ac rationes repetiturus est, non valde metuimus; eos autem, qui nobiscum stabunt ac iudicium subituri sunt, expavescimus. Unde igitur hic morbus? unde in nostras animas invasit? Hinc nimirum, quod non assidue res illas animo volutemus, sed præsentibus affixi teneamur. Hinc fit, ut et in exitiosas actiones facile prolabamur, et si quid boni agimus, ostentationis causa faciamus,

atque id quoque in detrimentum nobis cedat. Siquidem vidit fortasse quispiam impudicis oculis mulierem, nec id aut mulier quæ conspecta est, aut ii qui una gradiebantur, senserunt; verum oculum illum pervigilem minime fugit. Nam ille prius etiam quam peccatum admissum esset, impudicam animam et internum furorem et cogitationes in tempestate ac procella sese convolventes perspexit. Neque enim testibus et conjecturis ille opus habet, cui omnia explorata sunt. Quocirca ne oculos ad conservos tuos convertas: nam etiamsi homo laudet, nihil tamen hoc prodest, cum Deus non approbat; nec si condemnet homo, quidquam hinc detrimenti reddit, cum Deus non condemnat. Ne hac quoque ratione judicem ad iracundiam concites, dum conservorum quidem magnam rationem habes, ipso autem indignante, nec metu nec tremore afficeris. Quare laudem eam, quæ ab hominibus profiscitur, contemnamus. Quousque tandem viles et abjecti erimus? quousque Deo ad cælum nos attollente ipsi humi serpere contendemus? Fratres Josephi, si Dei timorem ante oculos habuissent, ut habere par erat, non captum in solitudine fratrem interemissent (Gen. 37). Cain rursus, si sententiam ipsius, ut par erat, extimisset, non dixisset: *Veni et egrediamur in agrum* (Gen. 4. 8). Quid enim, o miser et calamitose, a patre ipsum distrahis atque in campum abducis? annon Deus etiam in campo facinus tuum ceruit? annon ab iis, quæ patri tuo acciderunt, didicisti, quod omnia norit, atque omnibus quæ fiunt intersit? Quid autem causæ est, cur non ad eum scelus insipientem ita loquutus sit, Mene celas, qui ubique adsum et arcana novi? Quia nondum ille hæc recte ac sapienter percipere poterat. Quid autem ait? *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me* (Ibid. v. 10); non quod sanguis vocem habeat, sed eodem modo, quo de perspicuis ac manifestis dicere solemus, Res clamat. Ac proinde Dei sententiam ob oculos semper habere opus est; moxque omnia mala extincta erunt. Sic in precibus quoque vigilantem animum præstare possumus, si quem alloquamur cogitemus, si illud reputemus, nos sacrificium offerre, gladiumque in manibus, ignem ac ligna habere; si cæli portas per cogitationem reseremus, si illic migremus, acciptumque Spiritus gladium in victimæ jugulo desigamus, ipsique vigilantiam immolemus, ac lacrymas effundamus. Hic enim hujus victimæ sanguis est: tali altare illud cæde tingitur. Ne igitur sinas quidquam humanarum cogitationum animam tuam tum occupare.

4. Subeat in mentem, Abrahamum, cum sacrificium offerret, non uxori, non servo, non alii cuiquam ut adesset permisisset. Eodem modo tu quoque ne sinas ut servilis ullus et illiberalis affectus tibi adsit, sed solus in montem ascende, ad quem ille ascendit, et ad quem nefas est alium quemquam ascendere. Quod si quæ hujusmodi cogitationes una conscendere conentur, impera eis cum auctoritate, ac dic: *Sedete* hic, ego autem et filius, postquam adoraverimus, revertemur (Gen. 22. 5): atque asina et pueris, et si

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως, ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ οὐ τὴν κτῆσιν ἐνόμιζον ἑκαίνοι εἶναι καύχημα, τῆς σοφίας λέγω τῆς ἐξωθεν, οὗτος τὴν ἀναίρεσιν· διὸ καὶ ἐνταῦθα φησι, Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; Εἰ δὲ μὴ ἱκανοί, χάριτος τὸ γινόμενον. Οὐ γὰρ ἐσμεν, ὥσπερ οἱ λοιποὶ κακηλευόντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

γ'. Εἰ γὰρ καὶ μεγάλα φθεγγόμεθα, ἀλλ' οὐδὲν ἡμέτερον ἔφαμεν εἶναι κατόρθωμα, ἀλλὰ τὰ πάντα τοῦ Χριστοῦ· οὐδὲ γὰρ μιμησόμεθα τοὺς ψευδαποστόλους, τοὺς τὰ πολλὰ αὐτῶν εἶναι λέγοντας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ καπηλεύσαι, ὅταν τις νοθεύῃ τὸν οἶνον, ὅταν τις χρημάτων πωλῇ, ὅπερ δωρεὰν ἔδει δοῦναι. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ εἰς χρήματα αὐτοὺς σκώπτειν μοι δοκεῖ, καὶ ὅπερ εἶπον αἰνέττεσθαι πάλιν, οἶον, ὅτι τὰ αὐτῶν ἀναμιγνύουσι τοῖς θείοις· ὅπερ καὶ Ἡσαίας ἐγκαλῶν ἔλεγεν, Οἱ κἀπηλοὶ σου μίσγουνσι τὸν οἶνον ὕδατι. Εἰ γὰρ καὶ περὶ οἶνου τοῦτο εἴρηται, οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ εἰς διδασκαλίαν αὐτὸ ἐκλαμβάνων. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, οὕτως· ἀλλ' οἷα ἐπιστεύθημεν, τοιαῦτα παρέχομεν, ἀκρατον κινῶντες τὸν λόγον· διὸ ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ὡς ἐξ εὐαγγελίας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Οὐκ ἀπατῶντες ὑμᾶς, φησὶν, οὕτω κηρύττομεν, οἷον ὡς χαριζόμενοι ὑμῖν, ἢ παρ' ἐαυτῶν τι εἰσφέροντες [469] καὶ ἀναμιγνύντες, ἀλλ' Ὡς ἐκ Θεοῦ· τούτέστιν, Οὐ λέγομεν ὅτι οἰκοθὲν τι χαριζόμεθα, ἀλλ' ὅτι πάντα ὁ Θεὸς ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ἐκ Θεοῦ· τὸ μὴδὲν καυχᾶσθαι ὡς ἴδιον ἔχοντας, ἀλλὰ πάντα εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν. Ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν· οὐδὲν τῇ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ τῇ παρ' ἐκείνου δυνάμει ἐνηχοῦμεν. Οἱ δὲ καυχώμενοι, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς παρ' ἐαυτῶν τι εἰσφέροντες. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ αὐτοὺς κοιμῶδεῖ λέγων, Τί γὰρ ἔχετε, ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβών;

Αὕτη μεγίστη ἀρετὴ, τὸ πάντα τῷ Θεῷ ἀνατιθεῖναι, τὸ μὴδὲν οἰκεῖον εἶναι νομίζειν, τὸ μὴδὲν πρὸς ἀνθρώπων δόξαν ποιεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τὰς εὐθύνas ἀπαιτῶν. Νῦν δὲ ἡ τάξις ἀντέστραπται· καὶ τὸν μὲν ἐπὶ τοῦ βήματος καθιούμενον, καὶ τὰς εὐθύνas ἀπαιτῶντα οὐ σφόδρα δεδοίκαμεν, τοὺς δὲ μεθ' ἡμῶν ἐστῶτας καὶ κρινομένους φρίττομεν. Πόθεν οὖν ἡ νόσος αὕτη; πόθεν εἰς τὰς ἡμετέρας κατέσκηψε ψυχάς; Ἀπὸ τοῦ μὴ διηνεκῶς τὰ ἐκεῖ λογίζεσθαι, ἀλλὰ τοῖς παροῦσι προσηλωσθαι. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν ταῖς πονηραῖς πράξεσι εὐκόλως πίπτομεν· κἂν ἀγαθόν τι πράξωμεν, πρὸς ἐπίδειξιν ποιούμεν, ὥστε κἀντεῦθεν ἡμῖν γίνεσθαι τὴν ζημίαν. Εἶδε γοῦν τὴν ἀκολάστον ὀφθαλμοῖς τινα πολλάκις, καὶ ἔλαθε καὶ τὴν ὀφθεῖσαν καὶ τοὺς συμβαδίζοντας· ἀλλὰ τὴν ἀκοίμητον οὐκ ἔλαθεν ὀφθαλμόν. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ πρὶν ἢ τὴν ἀμαρτίαν ἐργάσασθαι, εἶδε τὴν ψυχὴν τὴν ἀκόλαστον, καὶ τὴν μανίαν τὴν ἐνδον, καὶ τοὺς λογισμοὺς τοὺς στρεφο-

μένους ἐν ζάλῃ καὶ κλύδωνι. Οὐδὲ γὰρ δέεται μαρτύρων καὶ τεκμηρίων ὁ πάντα εἰδώς. Μὴ τοίνυν πρὸς τοὺς συνδούλους ὅρα· κἂν γὰρ ἐπαινεσθῇ ἄνθρωπος, οὐδὲν ὄφελος, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ ἀποδέξηται· κἂν καταγῇ ἄνθρωπος, οὐδὲν βλάβος, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ καταγῇ. Μὴ δὲ ταῦτη παρόξυνε τὸν δικαστὴν, τῶν μὲν συνδούλων πολλὴν ποιούμενος λόγον, αὐτοῦ δὲ ἀγανακτοῦντος οὐ δεδοικώς καὶ τρέμων. Καταφρονήσωμεν τοίνυν τοῦ παρ' ἀνθρώπων ἐπαίνου. Μέχρι πότε εὐτελεῖς καὶ χαμαίζηλοι; μέχρι πότε, τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἡμᾶς αἴροντος, αὐτοὶ χαμαὶ σύρεσθαι ἐσπουδάκαμεν; Οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, εἰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχον, ὡς ἔχειν δεῖ, οὐκ ἂν ἐπ' ἐρημίας τὸν ἀδελφὸν λαβόντες ἀπέκτειναν. Ὁ Κἂν πάλιν εἰ τὴν ψῆφον ἐκείνου ἔδεδοίκει, ὡς δεδοικέναι ἔδει, οὐκ ἂν εἶπε, Δεῦρο, καὶ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον. Τί γὰρ, ὦ δεῖλὲ καὶ ταλαίπωρε, χωρίζεις αὐτὸν τοῦ γεγεννηκότος καὶ εἰς ἐρημίαν ἐξάγεις; μὴ γὰρ ὁ Θεὸς οὐχ ὄρᾳ καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τὸ τὸλμημα; ἀπὸ τῶν τῷ πατρὶ σου συμβεβηκότων οὐκ ἐπαιδεύθης, ὅτι πάντα οἶδε, καὶ πᾶσι πάρεστι τοῖς γινομένοις; Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶπε τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀρνούμενον· Ἐμὲ κρύπτεις τὸν πανταχοῦ παρόντα, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐπιστάμενον; Ὅτι οὕτω ταῦτα φιλοσοφεῖν ἐκεῖνος ᾔδει καλῶς. Ἀλλὰ τί φησι; Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σοι σοφὴ πρὸς με· οὐχ ὡς τοῦ αἵματος [470] φωνὴν ἔχοντος, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι τὸ πρᾶγμα βοᾷ, ἐπὶ τῶν δήλων καὶ σαφῶν. Διὸ δὲ τὴν ψῆφον τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν δεῖ, καὶ πάντα σθένυνται τὰ δεινά. Οὕτω καὶ ἐν εὐχαῖς νήφειν δυνάμεθα, ἂν ἐννοήσωμεν τίς διαλεγόμεθα, ἂν ἀναλογισώμεθα ὅτι θυσίαν προσάγομεν, καὶ μάχαιραν μετὰ χειρὸς ἔχομεν, καὶ πῦρ καὶ ξύλα, ἂν ἀναπετάσωμεν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας τῷ λογισμῷ, ἂν μεταστῶμεν ἐκεῖ, καὶ λαβόντες τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος ἐμπήξωμεν εἰς τὸν τοῦ ἱερέου λαιμόν, καὶ καταθύσωμεν αὐτῷ νῆψιν, καὶ ἐκχύωμεν αὐτῷ δάκρυα. Τοιοῦτον γὰρ τὸ αἷμα τοῦ ἱερέου τούτου· τοιαύτη τὸ θυσιαστήριον ἐκεῖνο φοινίσσεται σφαγῇ. Μὴδὲν τοίνυν ἀφῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κατέχειν σου τὴν ψυχὴν τότε.

δ'. Ἐννόησον ὅτι καὶ ὁ Ἀβραάμ θυσίαν ἀνάγων, οὐ γυναῖκα, οὐ δούλον, οὐκ ἄλλον τινὰ ἀφῆκε παρῆναι. Μὴ τοίνυν μὴδὲ σὺ τῶν δουλικῶν καὶ ἀνελευθέρων παθῶν ἀφῆς τινὰ σοι παρῆναι· ἀλλ' ἀνάδῃθι μόνος εἰς τὸ ὄρος, ἔνθα ἐκεῖνος ἀνέδῃ, ἔνθα ἀναδῆναι θέμις οὐδένα ἕτερον. Κἂν ἐπιχειρῶσι συναναβαλεῖν τινὲς τῶν τοιούτων ἐννοιῶν, ἐπίταξον αὐταῖς μετ' ἐξουσίας, καὶ εἰπὲ, Καθίστατε αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδίον προσκυνήσαντες ὑποστρέψομεν· καὶ τὴν θυν καὶ τοὺς παῖδας ἀφελὲς κάτω, καὶ εἰ τι ἄλογον καὶ ἀνόητον· εἰ τι λογικόν, λαβὼν ἀνάδῃθι, ὥσπερ ἐκεῖνος τὸν Ἰσαάκ. Καὶ τὸ θυσιαστήριον οἰκοδόμησον οὕτως ὡς ἐκεῖνος, ὡς μὴδὲν ἔχων ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἔξω τῆς φύσεως γινόμενος· ἐπεὶ καὶ ἐκεῖνος, εἰ μὴ ἔξω τῆς φύσεως ἦν, οὐκ ἂν τὸν παῖδα κατέσφαξε. Καὶ μὴδὲν ἐνοχλεῖται

σοι τότε, ἀλλ' αὐτῶν γίνου τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος· στέναξον πικρὸν, κατάρθυσον ἐξομολόγησιν· Λέγε γὰρ σὺ τὰς ἀνομιὰς σου πρῶτος, φηοῖν, *ἵνα δικαιωθῇς*· κατάρθυσον συντριβὴν καρδίας. Ταῦτα τὰ ἱερεῖα οὐκ εἰς τέφραν τελευτᾷ, οὐδὲ εἰς καπνὸν διαλύεται, οὐδὲ ξύλων δέσεται καὶ πυρὸς, ἀλλὰ κατανενυγμένης διανοίας μόνης· τοῦτο ξύλα, τοῦτο πῦρ καίον αὐτά, καὶ οὐ κατακαίον. Ὅ γὰρ μετὰ θερμότητος εὐχόμενος, καίεται, καὶ οὐ κατακαίεται, ἀλλ' ὥσπερ χρυσίον πυρὶ βασανιζόμενον, λαυπρότερος γίνεται.

Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο φυλάττου, τὸ μηδὲν εἰπεῖν εὐχόμενος τῶν παροξυνόντων σου τὸν Δεσπότην, μηδὲ κατ' ἐχθρῶν προσέλθης. Εἰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐχθρούς δνειδος, τὸ κατεύχεσθαι αὐτῶν ἐννόησον ἡλίκον κακόν. Δέον γὰρ σε ἀπολογησασθαι διὰ τί ἐχθρούς ἔχεις, σὺ δὲ αὐτῶν καὶ κακηγορεῖς ^α. Καὶ ποίας τεύξη συγγνώμης, καὶ κακηγορῶν, καὶ ἐν καιρῷ τοιούτῳ, ὅτε ἐλέου σοι δεῖ πολλοῦ; Καὶ γὰρ ὑπὲρ οἰκείων προσήλθες ἀμαρτημάτων δέόμενος· μὴ τοίνυν μνημονεύτης τῶν ἀλλοτριῶν, ἵνα μὴ τῶν ἰδίων ἀναμνήσης. Ἄν γὰρ εἴπης, Πάταξον τὸν ἐχθρὸν, ἐνέφραξάς σου τὸ στόμα· οὐκέτι γὰρ παρῆρσιαν ἔδωκας τῇ γλώττῃ· πρῶτον μὲν, ὅτι παρώργισας τὸν δικαστὴν ἐκ προοιμίων εὐθιώς· δεύτερον, [471] ὅτι ἐναντίᾳ αἰτείς τῷ σχήματι τῆς εὐχῆς. Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων προσεύχῃ ^β, πῶς ὑπὲρ κολάσεως διαλέγῃ; Τοῦναντίον μὲν οὖν ἔδει ποιεῖν, καὶ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν μετὰ παρῆρσιος παρακαλέσασιν. Νυνὶ δὲ προκατέλαδες τοῦ δικαστοῦ τὴν ψήφον διὰ τῆς σῆς, ἀξίων τῶν ἀμαρτάνοντας κολάζειν· ^δ καὶ συγγνώμης ἀποστρεφὲς πάσης. Ἄν δὲ ὑπὲρ αὐτῶν εὐξῇ, κἂν μηδὲν ὑπὲρ τῶν σῶν εἴπης, τὸ πᾶν ἤνυσας. Ἐννόησον πόσαι θυσίαι εἰσὶν ἐν τῷ νόμῳ· θυσία αἰνέσεως, θυσία ἐξομολογήσεως, θυσία σωτηρίου, θυσία καθαρῶν, καὶ ἕτεραι μυρία, καὶ οὐδεμία κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων ἐκάστη. ἥ καὶ κατορθωμάτων. Μὴ γὰρ ἄλλῃ προσέρχῃ Θεῷ; Ἐκεῖνῳ προσέρχῃ τῷ εἰπόντι, *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν*. Πῶς οὖν αὐτῶν καταβοᾷ; πῶς παρακαλεῖς τὸν Θεὸν τὸν οἰκεῖον λύσαι νόμον; Οὐκ ἔστι τοῦτο ἰκέτου σχῆμα· οὐδεὶς ἰκετεύει ἵνα ἄλλος ἀπόληται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς σωθῇ. Τί τοίνυν σχῆμα μὲν ἰκέτου περίκεισαι, ῥήματα δὲ ἔχεις κατηγόρου; Καὶ ὅταν μὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν εὐχόμεθα, καὶ κνώμεθα καὶ χασμώμεθα, καὶ εἰς μυρίους ἐμπέτομεν λογισμούς· ὅταν δὲ κατ' ἐχθρῶν, νήφοντες τοῦτο ποιοῦμεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ὁ διάβολος, ὅτι καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠθοῦμεν, οὐ περιέλακει οὐδὲ περισπᾷ τότε, ἵνα μειζρόνως ἡμῖν λυμῇται. Ἀλλὰ ἡδίκημαι, φησί, καὶ θλίβομαι. Οὐκοῦν κατὰ τοῦ διαβόλου εὐξαι, τοῦ μάλιστα πάντων ἀδικούντος ἡμᾶς. Τοῦτο καὶ ἐπετάγης λέγειν, *Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*. Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀκατάλλακτος· ἐχθρός· ἄνθρωπος δὲ, ὅσα ἂν ποιῇ, φίλος ἐστὶ καὶ ἀδελφός. Ἐκεῖνῳ τοίνυν πάντες ὀργι-

ζώμεθα, κατ' αὐτοῦ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν λέγοντες, Σύντριψον τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Οὗτος γὰρ τίκτει καὶ τοὺς ἐχθρούς. Ἄν δὲ κατ' ἐχθρῶν εὐξῇ, τὴν εὐχὴν, ἣν ἐκεῖνος βούλεται, εὐχῇ· ὥσπερ οὖν ἂν ὑπὲρ ἐχθρῶν, κατὰ τοῦτο. Τί τοίνυν τὸν δυτικῶς ἐχθρὸν ἀφείς, τὰ μέλη δάκνεις τὰ σὰ, θηρίων χαλεπώτερος ταύτῃ γινόμενος; Ἄλλ' ὕδρισε, φησί, καὶ χρήματα ἀπεστέρησε. Καὶ τίνα δεῖ πενθεῖν, τὸν παθόντα κακῶς, ἢ τὸν ποιήσαντα κακῶς; Ὅτι χρήματα ^ε κερδάνας, τῆς εὐνοίας ἑαυτὸν ἐξέβαλε τοῦ Θεοῦ, καὶ μειζρῶνα ἀπώλεσεν ἢ ἔλαβεν· ὥστε ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἡδίκημένος. Οὐκοῦν οὐχὶ κατεύχεσθαι δεῖ, ἀλλ' ὑπερεύχεσθαι αὐτοῦ, ἵνα ὁ Θεὸς ὡς αὐτῷ γένηται.

ε'. Ὅρα πόσα ἔπαθον οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, οὐδὲν ποιήσαντες δεινόν· ἐξέπεσον πατρίδος, ἐλευθερίας, ἐξηχμαλωτίσθησαν καὶ ἐγένοντο δοῦλοι, καὶ εἰς ἄλλοτριαν καὶ βάρβαρον ἀπενεχθέντες χώραν, καὶ σφάττεσθαι ἔμελλον διὰ τὸ θναρ εἰκὴ καὶ μάτῃν. Τί οὖν εἰσελθόντες μετὰ τοῦ Δανιὴλ, τί ἡδύξαντο; τί δὲ εἶπον; Κατάρραξον τὸν Ναβουχοδονόσορ· κατὰσπασον αὐτοῦ τὸ διάδημα· κατὰβαλε αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου; Οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' ἐξήτουν οἰκτιρμοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ. [472] Καὶ ὅτε ἐν τῇ καμίνῳ ἦσαν, ὁμοίως. Ἄλλ' οὐχ ὑμεῖς, ἀλλὰ πολλῶ ἐλάττονα ἐκείνων πάσχοντες, καὶ δικαίως πολλάκις, οὐ παύεσθε ἀρώμενοι μυρία· καὶ ὁ μὲν φησι, Κατὰβαλε τὸν ἐχθρὸν, ὡς κατεπόντισας τὸ ἄρμα τοῦ Φαραῶ· ^δ δὲ, Πλήξον αὐτοῦ τὴν σάρκα· ἔτερος πάλιν, Ἀπόδος εἰς τὰ τέκνα. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε ταυτὶ τὰ ῥήματα;

Πόθεν οὖν ὑμῖν ὁ γέλως οὗτος; Ὅρξ πῶς ἐστὶ καταγέλαστα, ὅταν χωρὶς πάθους λέγῃται; Καὶ πᾶσα δὲ ἀμαρτία τότε δεικνύται πῶς ἐστὶν αἰσχρὴ, ὅταν αὐτὴν γυμνώσῃς τῆς διαθέσεως τοῦ τολμῶντος, Ἄν τὸν ὀργισθέντα ὑπομνήσῃς τῶν ῥημάτων, ὧν εἶπεν ἐν τῷ θυμῷ, κατὰδύσεται, καὶ καταγελάσεται ἑαυτοῦ, καὶ βουλῇσεται μυρία πεπονθέναι, ἢ ἐκεῖνα αὐτοῦ εἶναι τὰ ῥήματα· κἂν τὸν ἀκόλαστον ἀγάγῃς μετὰ τὴν μίξιν πρὸς τὴν πορνευσομένην γυναῖκα, καὶ οὗτος ταύτην ἀποστραφήσεται ὡς μουσαράν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς οἱ μὴ ὄντες ἐν τῷ πάθει, καταγελάτε νῦν· καταγέλαστα γὰρ, καὶ γραϊδίῳ τὰ ῥήματα ταῦτα μεθύοντων, καὶ γυναικίδους μικροψυχίας. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ πρᾶβεις καὶ δοῦλος γενόμενος καὶ δεσποτικῶν οἰκήσας, οὐδ' οὕτως ἐξέβαλε ῥῆμα πικρὸν κατὰ τῶν λελυπηκότων· ἀλλὰ τί φησι; *Κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ τῆς Ἑβραίων*· καὶ οὐ προστίθῃσιν ὑπὸ τίνος· αἰσχύνεται γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν κακῶν μᾶλλον ἐκείνων τῶν ποιησάντων αὐτά. Οὕτω καὶ ἡμᾶς διακεῖσθαι χρή, μᾶλλον ^δ τῶν ἐπηρεαζόντων αὐτῶν ἀλγεῖν ὑπὲρ αὐτῶν· ἢ βλάβῃ γὰρ εἰς ἐκείνους διαβαίνει. Ὅσπερ οὖν οἱ λακτίζοντες ἧλους, καὶ μέγα φρονούντες, ἐλέου ἄξιοι καὶ θρήνου τῆς μανίας ἕνεκα ταύτης εἰσὶν·

^α *Legebatur* κατηγορεῖς.

^β Ms. et marg. Savil., προσέρχῃ. Paulo post idem ἵνα τοῦτο. Edili τοῦτον.

^ε *Videtur omnino legendum* ὁ τὰ χρήματα.

^δ *Forsan leg.* καὶ μάλλον.

quid brutum ac stolidum est, infra relictis; si quid ratione præditum est, accipe atque ascende, quemadmodum ille assumpsit Isaac. Altare quoque perinde ut ille, exstrue, tamquam humani nihil habens, atque extra naturam raptus: quandoquidem et ille, nisi a natura excessisset, filium non jugulasset. Nec quidquam tum te inturbet, sed supra ipsos etiam cælos assurge: acerbè ingemisce, confessionem macta: *Dic enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *ut iustificeris*: macta contritionem cordis. Hæ victimæ non in cinerem desinunt, nec in fumum dilabuntur, nec lignis et igne opus habent, sed dumtaxat animo compuncto: hoc ligna, hoc ignis est, urens illa, sed non perurens. Nam qui ferventer orat, uritur quidem, at non peruritur, sed sicut aurum, quod igne exploratur, splendidius efficitur.

Non precandum contra inimicos. — Ad hæc illud cave, ne ullum in oratione verbum emittas, quod Dominum irriquet, vel in hostium tuorum perniciem ipsum adeas. Nam si vel hostes habere, probro non caret, cogita quantum malum sit adversus eos orare? Pro eo oportebat excusare te quod hostes habes, tu vero contra eos quoque accusas. Et quam tandem veniam obtinere queas, cum eo quoque tempore aliis obtrectes, quo ingenti ipse misericordia opus habes? Etenim eo accessisti, ut pro tuis peccatis orares: ne igitur alienorum peccatorum recorderis, ne alioqui tuorum ipse memoriam refrices. Nam si dixeris, Hostem percute, os tuum obstruxisti, jam linguæ fiduciam præcidisti: primum nempe, quia ab ipso statim initio Dominum ad iracundiam incitasti; deinde quia contraria postulas, quam oratio ferat. Nam si pro peccatorum remissione Deum precaris, qui sit, ut pro supplicio verba facias? Quin contra potius faciendum erat, pro ipsis quoque preces fundere, ut hoc pro nobis quoque cum fiducia peteremus. Nunc vero Iudicis sententiam per tuam occupasti, dum petis ut de precantibus supplicium sumat: quod quidem omnem tibi veniam adimit. Contra si pro ipsis preceris, etiamsi pro peccatis tuis nullum verbum feceris, rem totam confecisti. Cogita quotnam in lege sacrificia sint: sacrificium laudis, sacrificium confessionis, sacrificium salutis, sacrificium purgationum, ac sexcenta alia: atque interim nullum est adversus inimicos, sed pro propriis peccatis aut etiam recte factis. Num alium Deum adis? Annon ad illum accedis, qui dixit, *Orate pro iniuicis vestris* (*Matth. 5. 44*). Quotnam igitur modo adversus illos clamitas? cur Deum, ut legem suam infringat, rogas? A supplicis persona istud alienum est: nemo supplicat ut alius pereat, sed ut ipse salutem consequatur. Quid igitur supplicis ejusdem personam geris, dum accusatoris verba habes? Ac quidem cum pro nobis ipsis oramus, scabimus nos, oscitamus, et in sexcentas cogitationes labimur; cum autem adversus inimicos, attentis ac vigilantes hoc facimus. Quia enim diabolus illud novit, quod in nos ipsos gladium impellimus; non minime distralit vel advocat, ut hac ratione majorem nobis perniciem afferat. At, inquires, læsus sum et

affligor. Ergo adversus diabolum ora, qui omnium maxime nos injuria afficit. Hoc etiam dicere præciperis, *Libera nos a malo* (*Matth. 6. 13*). Ille implacabilis hostis est; at homo, quidquid tibi faciat, amicus ac frater est. Quocirca omnes adversus illum irascamur, adversus eum Deum obsecremus, dicentes: Contere Satanam sub pedibus nostris. Ille enim inimicos quoque nobis parit. Quod si adversum inimicos preceris, id precaris, quod ipse quoque in votis habet: ut si pro inimicis ores, adversus eum precaris. Quid igitur relicto vero hoste membra tua mordes, atque hac ratione feris ipsis immaniore te præbes? At, inquis, contumeliam mihi intulit, ac bona ademit. Et quem luctu prosequi convenit, eumne qui injuriam accepit, an qui intulit? Qui pecunias lucratus est, a Dei benevolentia seipsum exclusit, pluraque perdidit quam accepit: ac proinde ipse est qui læsus est. Ob idque non adversus eum, sed pro eo potius orandum est, ut Deus propitium se illi præbeat.

5. Vide quot calamitatibus affecti sint tres pueri, cum tamen nihil mali admisissent: patria et libertate exciderant, captivi abducti ac servi effecti, atque in alienam ac barbaram regionem abstracti fuerant, frustra quoque ac temere propter insomnium obruncandi erant. Quid igitur cum Daniele ingressi, quid, inquam orarunt? quid dixerunt? Contere Nabuchodonosor, ipsius diadema abripe, e regio solio eum deturba? Nihil ejusmodi; verum Dei misericordiam implorabant. Et cum in fornace essent, eodem modo se gesserunt. At vos non perinde; sed longe quam illi minora passi, ac plerumque merito, sexcenta mala imprecari non desinitis: atque alius quidem sic loquitur, Prosterne inimicum, ut Pharaonis currum demersisti; alius, Carnem illius feri; alius rursus, Redde illi in filios. Annon hujusmodi verba agnoscitis?

Auditorum Chrysostomi risus. — Unde igitur vobis hic risus? Vides quam ridicula hæc sinit, cum citra animi perturbationem dicuntur? Et sane peccatum omne tum denique quam foedum sit patet, cum ab eo, qui id admittit, affectum detraxeris. Si ei qui iratus fuit, in memoriam ea verba redigas, quæ in iracundia protulit, crubescet et seipsum irridebit, ac mille mala perpeti, quam verba illa protulisse malet. Si impudicum hominem post coitum ad mulierem eam, cui stuprum obtulit, adduxeris, hic quoque ut execrandam ipsam adversabitur. Eodem modo vos qui ab hoc affectu liberi estis, hujusmodi verba ridetis: ridicula enim sunt, ac temulentis vetulis digna, muliebrique similitudine. Quin etiam Joseph, licet venditus ac servus effectus, atque in carcerem coniectus, ne sic tamen acerbum adversus eos, a quibus læsus fuerat, verbum emisit; sed quid ait? *Furtim sublatus sum de terra Hebræorum* (*Gen. 40. 15*); nec addit, a quo: pudet enim eum malorum fratrum, magis quam eos ipsos, qui hæc perpetraverant. Ita nos quoque affici convenit, ut pro iis, qui nobis injuriam inferunt, vehementius angamur, quam

illi ipsi : detrimentum enim ad illos transit. Sicut enim qui clavos calcibus impetunt, altumque sapiunt, hujusmodi furoris ergo commiseratione ac lacrymis digni sunt : eodem modo qui eos lædunt, a quibus nihil injuriæ acceperunt, multis lamentis ac fletibus potius, quam execrationibus digni sunt, ut qui suas ipsimet animas feriant. Nihil enim sceleratius est anima malum imprecante, nec impurius lingua, hujusmodi sacrificia offerente. Homo es ; ne aspidum virus evomas : homo es ; ne bellua fias. Ideo os tibi datum est, non ut mordeas, sed ut aliorum vulneribus medearis. Recordare quid tibi præceperim, inquit Deus, remittere nempe ac condonare. Tu vero nie obsecras, ut socium me tibi ad evertenda præcepta mea adjungam, ac fratrem corrodis, linguam cruentas, non secus ac furiosi propriis carnibus dentes cruora perfundunt. Quanta diabolus volu-

plate affligi, quanto risu existimas, cum ejusmodi preces audit? quam Deum irasci, teque aversari atque odisse, cum talia rogas? quo quid gravius esse queat? Nam si nefas est eum ad mysteria accedere, qui inimicos habet; annon is, qui non tantum hostem habet, sed etiam ei imprecatur, ab ipso quoque templi ambitu arcendus est? Hæc igitur cogitantes, atque hujus sacrificii causam agnoscentes, nempe quod pro hostibus mactatus Christus sit, id demus operam, ut ne inimicum quidem habeamus; ac si habeamus, pro illo precemur : ut nos quoque peccatorum nostrorum veniam consequuti, cum fiducia tribunali Christi adstemus; cui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VI.

CAP. 3. v. 1. *Incipimus iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?*

1. Quod futurum erat, ut ipsi ab aliis objiceretur, nempe quod seipsum attolleret, hoc ipse antevergens posuit : quamvis etiam tanta præmonitione ante usus fuisset, ac dixisset : *Et ad hæc quis idoneus est?* et, *Ex sinceritate loquimur*; sed tamen hæc ipsi minime sufficiunt. Ea enim ipsius consuetudo est : ut longe absit, ut magni quidpiam de se dicere videatur, vehementerque atque incredibilem quemdam in modum istud fugit. Tu vero hinc quoque singularem ipsius sapientiam animadvertite. Rem enim, quæ tristitiæ speciem habet, hoc est afflictiones, usque adeo extulit, ac luculentam et illustrem rem esse ostendit, ut ex his, quæ dixerat, hæc ei objectio emergeret. Quod etiam in epistolæ fine facit. Postquam enim innumera pericula, contumelias, anxietates, angustias, ac cætera ejusmodi recensuit, hæc verba mox subjunxit : *Non nosipsos commendamus, sed occasionem vobis damus gloriandi* (2. Cor. 3. 12). Atque istud quoque rursus illic vehementer, atque cum majori consolatione ponit. Etenim hic caritatis verba sunt : *Aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis?* illic autem necessario sane ac utiliter sensu et animo plena sunt quæ dicit : *Non enim, inquit, rursus nos commendamus, sed occasionem vobis damus gloriandi*; ac rursus, *Putatis quod vobis nosipsos excusemus? Coram Deo in Christo loquimur. Timeo autem ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis* (2. Cor. 12. 19. 20). Siquidem ne adulationis opinionem subeat, ut qui honorem ab ipsis ambiat, his verbis utitur : *Timeo ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis*. Verum hæc quidem non sine multa reprehensione; initio autem non ita, sed mitiori sermone utitur. Quidnam autem his verbis sibi vult? De tentationibus ac periculis loquutus est, quodque ubique a

Deo triumphatur in Christo, atque orbis universus hos triumphos novit. Quoniam igitur magnifica quædam de se proloquutus erat, idcirco objectionem sibi ipsemet struit, dicens : *Incipimus iterum nosipsos commendare?* Quod autem ait, hunc sensum habet : Fortasse quispiam hoc nobis objecerit : Quid hoc est, Paule? hæc de te loqueris, ac teipsum effers? Hanc igitur suspicionem solvens, ait : Non hoc volumus; nempe nosipsos jactare atque attollere : imo tantum abest ut commendatitiis ad vos epistolis opus habeamus, ut vos ipsi nobis epistolæ instar sitis. 2. *Nam epistola nostra vos estis*, inquit. Quid est, *Vos estis*? Si commendatione apud alios opus mihi fuisset, vos epistolæ loco in medium produxissem : quod et in priori epistola dicebat : *Signaculum enim apostolatus mei vos estis* (1. Cor. 9. 2). At hoc loco id non ita exprimit, sed per ironiam quamdam, ut majores aculeos orationi addat : *Aut numquid egemus commendatitiis epistolis?* Atque pseudapostolos innuens, subjecit : *Sicut quidam ad vos, aut ex vobis commendatitiis epistolis*, ad alios. Deinde quoniam grave erat, quod dixerat, id mitigat, hæc verba subjungens : *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ scribitur et legitur ab omnibus hominibus* : 3. *manifestati quod epistola estis Christi*. Hoc loco non solum amoris, sed etiam recte factorum testimonium ipsis tribuit, quippe qui ejusmodi sint, ut magistri dignitatem per virtutem suam demonstrare queant. Hoc enim significat quod ait, *Epistola nostra vos estis*. Id quod literæ fecissent, nempe ut nos commendarent, ac reverentiam nobis conciliarent; hoc ipsi præstatis, dum homines vos vident atque audiunt. Discipulorum enim virtus, magistro plus ornamentum, atque commendationis affert, quam ulla epistola. *Scripta in cordibus nostris*. Hoc est, quam omnes norunt : adeo nimirum vos quoquo gentium circumferimus, atque animo versamus. Non secus ac si diceret : *Nostra apud alios commendatio vos estis* : vos enim in corde semper habemus, ac vestra recte facta apud omnes

οὕτως οἱ ἀδικοῦντες τοὺς οὐδὲν ποιοῦντας αὐτοῖς κακόν, ὅτε τὰς ἑαυτῶν πλῆττοντες ψυχὰς, πολλῶν ὀδυρμῶν ἄξιοι καὶ θρήνων, οὐκ ἀρῶν. Οὐδὲν γὰρ μιαιώτερον ψυχῆς ἀρωμένης, οὐδὲ γλώττης ἀκαθαρτότερον τοιαῦτα θυοῦσης. Ἀνθρωπος εἶ, μὴ ἀσπίδων ἰδὼν ἐμέσης· ἄνθρωπος εἶ, μὴ γένῃ θηρίον. Διὰ τοῦτό σοι στόμα γέγονεν, οὐχ ἵνα δάκνης, ἀλλ' ἵνα θεραπεύῃς τὰ ἐτέρων τραύματα. Ἀναμνήσθητι τί σοι παρήνευσεν, φησὶν ὁ Θεός· συγχωρεῖν καὶ ἀφιέναι. Σὺ δὲ καὶ ἐμὲ παρακαλεῖς· κοινωνὸν γενέσθαι τῆς ἀνατροπῆς τῶν ἐμῶν προσταγμάτων, καὶ ἐσθλούς τὸν ἀδελφόν, καὶ φοινίτεις τὴν γλῶτταν, καθάπερ οἱ μαινόμενοι ἀπὸ τῶν οἰκείων μελῶν τοὺς ὀδόντας. Πῶς οἶε τὸν διά-

βολον ἤδεσθαι καὶ γελᾶν, ὅταν τοιαύτης εὐχῆς ἀκούσῃ; πῶς τὸν Θεὸν παροξύνεσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν, ὅταν τοιαῦτα παρακαλῇς; οὐ τί γένοιτ' ἂν χαλεπώτερον; Εἰ γὰρ μυστηρίοις οὐ χρὴ προσιέναι ἐχθροὺς ἔχοντα· τὸν οὐκ ἔχοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατευχόμενον, πῶς οὐκ καὶ τῶν περιβόλων αὐτῶν ἀπεργεσθαι δεῖ; Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, καὶ τῆς θυσίας τὴν ὑπόθεσιν εἰδότες, ὅτι ὑπὲρ ἐχθρῶν ἐτύθη, μήτε [473] ἐχθρὸν ἔχωμεν, κἂν ἔχωμεν, ὑπερευχόμεθα· ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν λαβόντες συγχώρησιν, μετὰ παρρησίας τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ παραστώμεν· ᾧ ἡ δόξα, κράτος, τιμὴ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; εἰ μὴ χρῆζομεν, ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἡ ἐξ ὑμῶν;

α'. Ὅπερ ἐμελλεν αὐτῷ παρ' ἐτέρων ἀνθυποφέρειν, ὅτι Ἐπαίρεις ταυτὸν, τοῦτο προλαβὼν αὐτὸς τέθεικε· καίτοι τοσαύτη ἐπιδιορθώσει χρησάμενος ἐμπροσθεν, καὶ εἰπὼν, *Πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός*; καὶ, ὅτι *Ἐξ ἐλλειπείας λαλοῦμεν*· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται ἐκείνοις. Τοιοῦτον γὰρ αὐτοῦ τὸ ἦθος· τοῦ δοκεῖν περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν πόρρω καθέστηκε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ φεύγει καὶ ὑπερβολῆς. Σὺ δὲ μοι χάντευσεν σκόπει τὴν περιουσίαν αὐτοῦ τῆς σοφίας. Πρᾶγμα γὰρ δοκοῦν εἶναι σκυθρωπὸν, τὰς θλίψεις λέγων, οὕτως ἐπῆρε, καὶ ἔδειξε λαμπρὸν ὃν καὶ περιφανές, ὥς ταύτην αὐτῷ τὴν ἀντίθεσιν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀνακῦψαι. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ πρὸς τῷ τέλει. Μετὰ γὰρ τὸ μυρίους ἀριθμῆσαι κινδύνους, ὕβρεις, στενοχωρίας, ἀνάγκας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐπήγαγε λέγων, *Οὐχ ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*. Καὶ τιθήσιν αὐτὸ πάλιν ἐκεῖ σφοδρῶς, καὶ μετὰ πλειονος παρμυθίας. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἀγάπης ἐστὶ τὰ ῥήματα, *Εἰ μὴ χρῆζομεν ὥς τινες συστατικῶν ἐπιστολῶν*; ἐκεῖ δὲ γέμει τινὸς τοῦ φρονήματος τὰ λεγόμενα ἀναγκαίως καὶ χρησίμως; καὶ θυμοῦ α'. Οὐ γὰρ πάλιν, φησὶν, ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος· καὶ, *Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα*; *Ὅτι κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν*. Φοβοῦμαι γὰρ μὴ πως ἐλθὼν οὐχ ὁλοῦς θέλω εὐρῶ ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν ὅλον οὐ θέλετε. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη κολακείας δόξαν λαμβάνειν, ὥς ἐπιέμενος τῆς παρ' αὐτῶν τιμῆς, ταῦτά φησι, *Φοβοῦμαι μὴ πως ἐλθὼν οὐχ ὁλοῦς θέλω εὐρῶ ὑμᾶς, καὶ γὰρ εὐρεθῶ ὑμῖν, ὅλον οὐ θέλετε*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετὰ κατηγορίας πολλῆς· ἐν ἀρχῇ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἡμερώτερον. Τί δὲ ἐστὶν ὃ φησιν; Εἶπε περὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ὅτι πανταχοῦ πομπεύεται παρὰ τοῦ

Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα τοὺς θριάμβους οἶδε τούτους. Ἐπεὶ οὖν μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἐφθέγγετο, ἀνθυποφέρει ἑαυτῷ λέγων· *Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν*; Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἴσως τις ἡμῖν ἀντερεῖ, τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ταῦτα περὶ σεαυτοῦ λέγεις, καὶ σαυτὸν ἐπαίρεις; Ταύτην οὖν λύων τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν, ὅτι Οὐ τοῦτο βουλόμεθα, οἷον κομπάζειν καὶ ἑαυτοὺς ἐπαίρειν· [474] ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχομεν τοῦ δεσθῆναι πρὸς ὑμᾶς συστατικῶν ἐπιστολῶν, ὥς ὑμᾶς ἀντὶ ἐπιστολῆς ἔχειν. Ἡ γὰρ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, φησὶ. Τί ἐστιν, Ὑμεῖς ἐστε; Εἰ ἔδει πρὸς ἐτέρους ἡμᾶς συσταθῆναι, ὑμᾶς ἂν παρηγάγομεν εἰς μέσον ἀντ' ἐπιστολῆς· ὃ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγεν· *Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε*. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἐνταῦθα οὐ λέγει, μετ' εἰρωνείας δέ, ὥστε πληκτικώτερον ποιῆσαι τὸν λόγον· *Εἰ μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν*; Καὶ αἰνιττόμενος τοὺς ψευδαποστόλους, ἐπήγαγεν· *Ὡς τινες, πρὸς ὑμᾶς, ἡ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν ἐπιστολῶν, πρὸς ἄλλους*. Εἶτα, ἐπειδὴ βαρὺ ἦν τὸ εἰρημένον, παραμυθίζεται αὐτὸ ἐπάγων καὶ λέγων· *Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκόμενη ὑπὸ πάντων· φανεροῦμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ*. Ἐνταῦθα οὐ μόνον αὐτοῖς ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα μαρτυρεῖ, εἰ γε ἱκανοὶ εἰσι δεῖξαι πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῆς οικείας ἀρετῆς τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε*. Ὅπερ ἂν ἐποίησε τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς καὶ αἰδεσίμους ποιοῦντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ὀρώμενοι καὶ ἀκούμενοι. Μαθητῶν γὰρ ἀρετὴ τὸν διδάσκαλον εἰσθε κοσμεῖν καὶ συνιστᾶν πάσης μάλλον ἐπιστολῆς. Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Τουτέστιν, ἦν πάντες ἴσασι· οὕτως ὑμᾶς πανταχοῦ περιέφερομεν, καὶ ἐν νῷ ἔχομεν· ὥς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἡ σύστασις ἡμῶν πρὸς ἐτέρους ὑμεῖς ἐστε· καὶ γὰρ ἔχομεν ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ διηνεκῶς, καὶ πρὸς ἅπαντας τὰ ὑμέτερα ἀνακηρύττομεν κατορθώματα. Οὐ τοίνυν τῷ καὶ πρὸς ἐτέρους ὑμᾶς εἶναι· σύστασις ἡμῶν, δεόμεθα ἐπιστο-

^a *Legebatur* φρονήματος.

λῶν παρ' ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ τῷ σφόδρα φιλεῖν ὑμᾶς, οὐ δεόμεθα πρὸς ὑμᾶς συστάσεως· πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνώ-
τάς τις δεῖται γραμμάτων· ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ
ἡμῶν ἔστε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐστὲ, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ἐγγε-
γραμμένῃ· τοῦτέστιν, οὐδὲ ἀποπεσεῖν δύνασθε. Ὡς-
περ γὰρ ἀπὸ γραμμάτων ἀναγινώσκοντες, οὕτως ἀπὸ
τῆς καρδίας ἡμῶν γινώσκοντες ἴσασι πάντες τὴν
ἀγάπην ἡμῶν, ἣν ἔχομεν περὶ ὑμᾶς.

β'. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα διὰ τοῦτό ἐστιν, ἵνα δη-
λώσῃ ὅτι ὁ θεὸς μοι φίλος, καὶ ἀπολαύτω παρρη-
σίας^α, ἀρκεῖ ἡ ὑμετέρα ἀγάπη τὸ πᾶν ἀνύσαι. Ἄν τε
γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἔωμεν, οὐ δεόμεθα ἐτέρων τῶν
συνιστῶντων ἡμᾶς, τῆς φιλίας ὑμῶν προλαμβανούσης· ἂν τε πρὸς ἐτέρους, οὐ χρῆζομεν πάλιν
γραμμάτων, τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἀντὶ τούτων ἀρ-
κούσης ἡμῖν πάλιν· περιφερόμεν γὰρ τὴν ἐπιστολὴν
ἐν ταῖς καρδαίαις ἡμῶν. Εἴτα ἐπὶ μεῖζον ἐπαίρων
αὐτοὺς, καὶ ἐπιστολὴν Χριστοῦ καλεῖ, λέγων·
Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. Καὶ
τοῦτο εἰπὼν, λαμβάνει λοιπὸν ὑπόθεσιν καὶ ἀρχὴν
ἐντεῦθεν ἐξετάσαι τὰ τοῦ νόμου. Καὶ ἄλλως δὲ αὐ-
τοὺς ἐνταυθὰ φησιν εἶναι ἐπιστολὴν· ἀνωτέρω μὲν
γὰρ ὡς συνιστῶντας· διὰ ἐπιστολὴν ἐκάλεσεν· [475]
ἐνταυθὰ δὲ ἐπιστολὴν Χριστοῦ, ὡς ἔχοντας τὸν νόμον
ἐγγεγραμμένον τοῦ Θεοῦ. Ἄ γὰρ ἐβούλετο ὁ Θεὸς
δηλῶσαι πᾶσι καὶ ὑμῖν, ταῦτα γέγραπται ἐν ταῖς
καρδαίαις ὑμῶν. Ἡμεῖς δὲ παρεσκευάσαμεν ὑμᾶς,
ᾧστε δέξασθαι τὰ γράμματα. Καθάπερ Μωϋσῆς τοὺς
λίθους καὶ τὰς πλάκας ἐκόλαψεν, οὕτως ἡμεῖς τὰς
ὑμετέρας ψυχὰς· διὸ φησι, Διακονηθεῖσιν ὑφ' ἡμῶν.
Ἄλλ' ἐν τούτῳ τὸ ἴσον εἶχον· καὶ γὰρ ἐκείναι ὑπὸ
Θεοῦ ἐγράφησαν, καὶ αὗται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ποῦ
τοίνυν ἡ διαφορά; Ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι,
ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· οὐκ ἐν πλαξὶ λιθι-
ναίς, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. Ὅσον δὲ
τὸ μέσον Πνεύματος καὶ μέλανος, καὶ λιθίνης πλακῆς
καὶ σαρκίνης, τοσοῦτον τὸ διάφορον τούτων ἀκρίνουν·
οὐκοῦν καὶ οἱ διακονήσαντες τοῦ διακονήσαντος ἐκεί-
νοις. Διὰ τοι τοῦτο, ἐπεὶ μέγα ἐφθέγγετο, ταχέως ἐπι-
λαμβάνεται ἑαυτοῦ, λέγων· Πεπολιθῆσιν δὲ τοιαύτην
ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν· καὶ πάλιν
ὅλον ἀνατίθεισι τῷ Θεῷ· τούτων γὰρ ἡμῖν ὁ Χριστὸς
αἷτιος, φησὶν. Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἄφ' ἑαυτῶν
τι λογισασθαι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν. Ὅρα πάλιν καὶ
ἐτέραν ἐπιδιόρθωσιν. Καὶ γὰρ μεθ' ὑπερβολῆς τὴν
ἀρετὴν ταύτην μάλιστα κέκτηται, τὴν ταπεινοφρο-
σύνην λέγω. Διὸ περ ὅταν εἴπῃ τι μέγα περὶ ἑαυτοῦ,
πάσῃ κέχρηται σπουδῇ, ᾧστε σφοδρῶς παραμυθί-
σασθαι τὸ εἰρημένον τρόπῳ παντί· ὃ καὶ ἐνταυθὰ
ποιεῖ, λέγων, Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἄφ' ἑαυτῶν τι
λογισασθαι ὡς ἐξ ἑαυτῶν. Τουτέστιν, Οὐχ οὕτως
εἶπον, Πεπολιθῆσιν ἔχομεν, ὡς τὸ μὲν ἡμέτερον
εἶναι, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθημι
καὶ λογίζομαι. Ἡ γὰρ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ,
ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς Διαθήκης.
Τί ἐστιν, Ἰκάνωσεν; Δυνατοὺς ἐποίησε καὶ ἐπιτη-

δεῖλους. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο, τὸ κομίσαι τοιαύτας
πλάκας καὶ ἐπιστολάς τῇ οἰκουμένῃ, πολὺ μεῖζους
τῶν προτέρων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Οὐ γράμματός,
ἀλλὰ πνεύματος. Ἰδοὺ πάλιν ἄλλη διαφορά. Τί οὖν;
ἐκεῖνος οὐκ ἦν πνευματικὸς ὁ νόμος; πῶς οὖν φησιν,
Οἶδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστι; Πνευμα-
τικὸς μὲν, ἀλλ' οὐ πνεῦμα παρείχεν· οὐ γὰρ πνεῦμα
ἐκόμισε Μωϋσῆς, ἀλλὰ γράμματα· ἡμεῖς δὲ ἐπιστεῦ-
θημεν πνεῦμα διδόναι. Διὸ καὶ ἐπεξεργάζεται αὐτὸ
λέγων· Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα
ζωοποιεῖ. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ' ἐκείνους
αἰνιττόμενος τοὺς μεγαλοφρονούντας ἐπὶ τοῖς Ἰου-
δαϊκοῖς. Γράμμα δὲ ἐνταυθὰ τὸν νόμον φησὶ, τὸν
κολάζοντα τοὺς πλημμελοῦντας· πνεῦμα δὲ τὴν χάριν
τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος τοὺς ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν
νεκρωθέντας ζωοποιούσαν. Εἰπὼν γὰρ τὴν διαφορὰν
τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πλακῶν, οὐκ ἐνδιατρίβει
αὐτῇ, ἀλλὰ παραδραμὼν αὐτὴν ταύτην ἐπὶ πλεον
ἐργάζεται, ἥ μάλιστα ἐλεῖν τὸν ἀκροατὴν ἡδύνατο,
ἀπὸ τοῦ συμφορόντος καὶ κούφου. Οὕτε γὰρ πόνον
ἔχει, φησὶ, καὶ μεῖζονα παρέχει τὴν χάριν. Εἰ γὰρ
περὶ Χριστοῦ διαλεγόμενος, ἐκεῖνα μάλιστα τίθησιν,
ἃ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ ἐστὶ μᾶλλον ἢ τῆς ἀξίας,
καὶ ἀλλήλοις [476] συνδέεται· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ
τῆς διαθήκης, ἀναγκαίως τοῦτο ποιεῖ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ,
Γράμμα ἀποκτείνει; Εἶπεν ὅτι ἐν πλαξὶ λιθίναίς,
καὶ καρδαίαις σαρκίνας, οὐδέπω δὲ μεγάλην ἐδόκει
διαφορὰν λέγειν. Προσέθηκε οὖν ὅτι ἐκείνῃ γράμματι
ἡ μέλανι, αὐτὴ δὲ πνεύματι. Οὕτε τοῦτο πᾶν αὐτοὺς
διηγείρε. Λέγει οὖν λοιπὸν ὅπερ ἱκανὸν αὐτοὺς
περῶσαι, ὅτι τὸ μὲν ἀποκτείνει, τὸ δὲ ζωοποιεῖ.

γ'. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἐν τῷ νόμῳ ὁ ἁμάρτημα ἔχων,
κολάζεται· ἐνταυθὰ ὁ ἁμάρτημα ἔχων, προσελθὼν
βαπτίζεται, καὶ γίνεται δίκαιος· δίκαιος δὲ γινόμενος
ζῇ, τοῦ θανάτου τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγείς. Ὁ νόμος
ἐὰν λάβῃ φονέα, ἀναιρεῖ· ἡ χάρις ἐὰν λάβῃ φονέα,
φωτίζει καὶ ζωοποιεῖ. Καὶ τί λέγω φονέα; Σῦλα
ἔλαβεν ἐν σαββάτῳ συλλέξαντα ὁ νόμος, καὶ ἐλίθασε·
τοῦτό ἐστι, Τὸ γράμμα ἀποκτείνει. Μυρίους ἀνδρο-
φόνους καὶ ληστὰς λαμβάνει ἡ χάρις, καὶ βαπτίζουσα
ἀπαλλάττει τῶν προτέρων κακῶν· τοῦτό ἐστι, Τὸ
πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ἐκεῖνος ἀπὸ ζῶντος νεκρὸν ἐρ-
γάζεται τὸν ἄλόντα· αὕτη ἀπὸ νεκροῦ ζῶντα κατα-
σκευάζει τὸν ὑπεύθυνον. Δεῦτε γὰρ πρὸς με, πάντες
οἱ κοπιῶντες καὶ περφοριζόμενοι· καὶ οὐκ εἶπε,
Κολάσω ὑμᾶς, ἀλλ', Ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἐν γὰρ τῷ
βαπτίσματι θάπτεται τὰ ἁμαρτήματα, ἐξαλειφεται
τὰ πρότερα, ζωοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὥστερ εἰς
πλάκα αὐτοῦ τὴν καρδίαν ἐγγράφεται πᾶσα ἡ χάρις.
Ἐννόησον τοίνυν ὁση τοῦ Πνεύματος ἡ ἀξία, ὅταν
αἱ πλάκες αὐτοῦ βελτίους τῶν προτέρων, ὅταν μεῖζόν
τι καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως ἐπιδεικνύηται. Καὶ γὰρ
ἡ νέκρωσις αὐτῆς τῆς προτέρας χαλεπωτέρα, ἥς καὶ
ἀπαλλάττει, καὶ τοσοῦτῳ, ὅσῳ ψυχὴ σώματος βελ-
τίων· καὶ αὕτη δι' ἐκείνης συνίσταται ἡ ζωή, ἣν τὸ
Πνεῦμα δίδωσιν· εἰ δὲ ταύτην δυνατὸν χαρίσασθαι,
πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐλάττονα· ἐκείνην μὲν γὰρ προ-
φῆται εἰργάσαντο, ταύτην δὲ οὐκέτι. Οὐδεὶς γὰρ
δύναται ἀφίναί ἁμαρτίας, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Οὐδὲ

^α Editi, παρρησίας. Ms. προστασίας.

prædicamus. Quo fit, ut non modo quia apud alios quoque commendationis instar nobis estis, epistolis vestris minime indigeamus; sed ideo quoque commendatione nobis apud vos minime opus est, quod vos apprime amem. Etenim ad ignotos quidem literis quispiam opus habet; vos autem nobis in animo estis. Nec vero solum dixit, *Estis*, sed *Inscripti*, hoc est, nec mihi ex animo excidere potestis. Sicut enim ex literis, qui eas legunt, sic ex corde nostro, qui hoc norunt, nostram erga vos dilectionem perspectam habent.

2. Quocirca si literarum hoc munus est, ut ex iis liqueat hunc aut illum mihi amicum esse, hic libertate fruatur, ad id totum conficiendum satis est vestra erga me caritas. Nam sive ad vos profliscamur, aliorum commendatione minime indigemus, quod amor erga me vester id muneris jam occupavit: sive ad alios, literis rursus nihil nobis opus est, utpote quibus eadem dilectio earum loco satis sit: circumferimus enim epistolam in cordibus nostris. Mox alius adhuc eos attollens, epistolam quoque Christi eos vocat, dicens: *Manifestati quod epistola estis Christi*. Atque id loquutus occasionem hinc atque initium sumit legem examinandi. Atque alio modo suam eos epistolam esse hic ait: superius enim eos idcirco epistolam appellabat, quod ab ipsis commendaretur: hic autem epistolam Christi eos vocat, ut qui Dei legem inscriptam habeant. Nam quæ Deus cum omnibus aliis, tum vobis etiam nota esse volebat, hæc in cordibus vestris inscripta sunt. Nos porro ita vos comparavimus, ut literas exciperetis. Ut enim Moses lapides et tabulas sculpsit, sic nos quoque animas vestras: ideo ait, *Ministrata a nobis*. At in hoc pari conditione erant: nam et illæ a Deo conscriptæ erant, et hæc a Spiritu. Quanam ergo in re discrimen situm est? *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Quantum autem inter Spiritum et atramentum, atque inter lapideas et carnales tabulas interest, tantum etiam inter has et illas est discriminis: ac proinde inter eos quoque, qui his operam navarunt, et eum, qui illis operam navavit. Ob eamque causam, quia magnifice loquutus fuerat, confestim seipsum carpit, dicens: 4. *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum*; ac rursus totum id Deo adscribit: horum enim nobis Christus causa est, inquit. 5. *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis tamquam ex nobis*. Vide rursus alteram etiam præmunitionem; siquidem hac virtute, hoc est humilitate, in primis Paulus excellit. Eoque fit, ut quoties de seipso magnifice aliquid ait, nihil non studii adhibeat, ut id quovis modo mitiget ac molliat. Quod etiam hoc loco his verbis facit: *Non quod simus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tamquam ex nobis*. Hoc est, Non ita dixi, *Fiduciam habemus*, ac si aliud nostrum sit, aliud Dei; sed totum istud Deo adscribo. *Nostra enim sufficientia ex Deo est*, 6. *qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti*. Quid est, *Idoneos nos fecit*? Fecit ut huic muneri

pares esse possimus. Parvum porro hoc non est, nimirum tales tabulas et epistolas, prioribus multo majores ac præstantiores orbi attulisse: unde etiam subjunxit, *Non literæ, sed spiritus*. En rursus aliud discrimen. Quid autem? annon lex quoque illa spiritualis erat? quomodo ergo ait: *Scimus quod lex spiritualis est (Rom. 7. 14)*? Spiritualis quidem erat, sed spiritum minime præbebat: non enim spiritum Moses, sed literas attulit; nostræ autem fidei commissum est, ut spiritum demus: unde etiam istud studiose prosequitur, dicens, *Litera enim occidit, spiritus autem vivificat*. Hæc autem non temere dixit, sed eos subindicans qui de Judaicis altum sapiebant. Per literam autem hoc loco legem intelligit, quæ peccantes supplicio afficiebat; per spiritum autem gratiam baptismi, qua ii, qui a peccato interempti sunt, ad vitam revocantur. Postquam enim discrimen illud commemoravit, quod inter utriusque tabulæ naturam erat, non in eo hæret, sed ulterius progressus, hoc latius prosequitur: qua ratione auditorem magis capere poterat, nimirum ab utilitate et facilitate. Neque enim laborem habet, inquit, et majorem gratiam affert. Nam si de Christo loquens, ea potissimum ponit quæ benignitatis ipsius potius, quam nostri meriti sunt, quæque inter se devincta sunt, multo magis hoc necessario facit, cum de testamento loquitur. Quidnam igitur hæc verba significant, *Litera occidit*? Dixerat quidem in tabulis lapideis et cordibus carnis; at nondum magnum quoddam discrimen proferre videbatur. Adjunxit itaque, quod illa litera aut atramento, hæc spiritu per-scripta sit. Hoc autem non eos admodum excitabat. Hoc ergo demum dicit, quod vel pennas illis afferre queat, nempe, *Litera occidit, spiritus autem vivificat*.

3. Quidnam autem hoc est? In lege is qui peccatum habet, punitur; hic qui peccatum habet, accedens baptizatur, ac justus efficitur: justus autem effectus, vivit, utpote peccati morte liberatus. Lex si homicidam arripuerit, eum morte afficit: gratia si homicidam ceperit, illuminat ac vivificat. Quid autem homicidam dico? Lex eum, qui sabbati die ligna collegerat, arreptum lapidibus obruit (*Num. 15*); hoc enim est quod ait, *Litera occidit*: gratia contra sexcentos homicidas et latrones accepit, ac baptismi aqua tinctos prioribus malis liberat; hoc est, *Spiritus vivificat*. Illa eum, qui deprehensus est, ex vivo mortuum reddit: hæc eum ex mortuo vivum efficit. Venite enim, inquit, *ad me omnes qui laboratis et onerati estis*: et non dixit, ex cruciabo vos, sed, *reficiam vos (Matth. 11. 28)*. Etenim in baptismo peccata sepeliuntur, priora delentur, homo vivificatur, omnis gratia in ipsius pectore, tamquam in tabulis inscribitur. Itaque reputes, velim, quanta Spiritus dignitas sit, quippe cum ipsius tabulæ prioribus meliores sint, atque ipsa etiam resurrectione præstantius aliquid ostendat. Nam et mors ea, a qua ipsa liberat, priore gravior est, et quidem tanto, quanto anima corpori præstat: atque ea vita, quam Spiritus impertit, per eam conflatur. Quod si hanc afferre potest, multo

magis minorem : illam etenim prophetæ quoque contulerunt, hanc autem non perinde. Nemo enim, Deo uno excepto, peccata remittere potest. Quin ne illam quidem citra Spiritus opem præbebant prophetæ. Nec vero hoc dumtaxat mirum est, quod vivificet, sed etiam quod id faciendi potestatem aliis quoque præbuerit. *Accipite enim, inquit, Spiritum sanctum (Joan. 20. 22).* Quid ita? an id sine Spiritu non licebat? Sed ut ostenderet Deus illum supremæ potentie ac regie illius essentie esse, eandemque vim habere, his verbis utitur : ideoque subjungit, *Quorum remisistis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.* Quandoquidem igitur nos vita donavit, viventes maneamus, nec ad priorem mortem rursus redeamus : *Christus enim jam non moritur (Rom. 6. 10).* Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel, nec vult semper nos gratiæ beneficio salutem consequi; alioqui enim omnium vacui futuri sumus : ac proinde a nobis quoque aliquid conferri vult. Itaque hoc conferamus, ut animam viventem conservemus.

Animæ vita, quæ. — Quid autem animæ vita sit, a corpore disce. Etenim corpus tum demum vivere dicitur cum sano quodam gressu incedit : at ubi dissolutum jacet, ac præpostere movetur, etiamsi vivere aut ambulare videatur, tamen quavis morte gravior est hujusmodi vita. Eodem modo si nihil sani loquatur, sed eorum, qui mentis emotæ sunt, verbis utatur, atque alia pro aliis cernat, rursus miserabilior est ille, quam mortui. Sic anima quoque, cum nihil sani habet, etiamsi viventis speciem præbeat, tamen mortua est : cum aurum non ut aurum, sed ut magnum aliquid ac pretiosum cernit; cum futura non cogitat, sed humi serpit; cum pro aliis alia facit. Unde enim nos anima præditos esse constat? annon ex actionibus? Cum igitur suis ipsa muneribus non fungitur, annon mortua est? Verbi gratia, cum virtutis cura non tenetur, sed rapit ac flagitiose vivit, unde queam dicere animam tibi inesse? an quod ambules? At hoc bruta etiam habent. An quod edas ac bibas? At hoc ferarum quoque est. An quod recto corpore sis, ac duobus pedibus insistas? At hoc mihi potius indicat te belluam humana forma esse. Nam cum cætera eadem tibi cum bellua sint, erectio autem non item, hoc ipso vehementius me turbas ac perterrefacis, magisque portentum id esse existimo, quod cerno. Etenim si feram humana lingua loquentem cernerem, non propterea hominem esse dicerem : quin hoc ipso nomine potius feram, fera prodigiosiorum. Unde ergo mihi exploratum esse queat, humanam animam tibi inesse, cum ut asini calcitres, ut cameli memor sis injuriarum, ut ursi mordeas, ut lupi rapias, ut vulpes fureris, ut serpentes vafer ac fraudulentus sis, ut canis impudenter te geras? unde, inquam, te humana anima præditum esse intelligere queam? Vultis mortuam ac viventem animam ostendam? Ad priscos illos viros sermonem conferamus, ac, si placet, divitem illum, qui Lazari tempore erat (*Luc. 16*), in medium proferamus; atque, quidnam

tandem mors animæ sit, intelligemus. Etenim ille mortuam animam habebat; idque ex iis quæ faciebat liquet : eorum enim munerum, quæ animæ sunt, nullum exsequebatur, sed solum edebat ac bibebat et voluptatibus operam dabat.

Tales nunc etiam sunt, qui inimiseriordia et crudelitate laborant : mortuam enim hi quoque animam habent, ut et ille. Universus enim is calor, qui ab amore erga proximum manat, absumptus est, ipsaque magis quam exanime corpus mortua est. At pauper non ita; sed in ipsa philosophiæ arce stans, elucebat : et quamvis perpetua fame conflictaretur, ac ne necessarius quidem cibus ipsi suppeteret, tamen ne sic quidem blasphemii quidquam adversus Deum loquutus est, sed omnia generoso animo tulit. Hoc porro non parvum animæ opus est, sed maximum et nervorum et sanitatis argumentum. Cum autem hæc desiderantur, liquet ideo ea interiisse, quia anima mortua sit. Annon mortuam animam illam esse dicemus, quam invadit diabolus, feriens, lancinans, mordens, calcibus impetens, nec tamen ea quidquam horum sentit, sed mortua jacet, nec, cum ipsi opes suæ adimuntur, dolet : verum ille quidem insultat, hæc autem immobilis manet, et instar corporis anima orbatu nullo sensu afficitur? Nam cum Dei timor una cum cura ac diligentia non adest, talem eam esse necesse est, ac mortuis miseriorem. Neque enim in saniem et cinerem ac pulverem, corporis in modum, anima dilabitur, sed in ea, quæ his fœtidiora sunt, in ebrietatem, in avaritiam, in absurdos amores et intempestivas cupiditates. Quod si ipsius fœtorem certius intueri cupis, da mihi puram animam, ac tum perspicue cernes quam fœtida sit turpis illa et impura. Nunc enim id minime perspicere poteris; nam quamdiu fœtori assueti sumus, id non sentimus : at cum spiritualibus sermonibus alimur, tunc malum illud agnoscimus, etiamsi permultis indifferens esse videatur. Ac de gehenna nondum loquor; sed si lubet præsentia expendamus, nec eum qui turpia perpetrat, sed eum qui turpia loquitur, consideremus, quam ridiculus sit, quamque sese primum contumelia afficiat, atque, ut qui cœnum aliquod ex ore emittit, sic se ipse contaminet. Etenim si fluxio usque adeo impura est, cogita, quæso, qualis hujus cœni scaturigo sit : *Ex abundantia enim cordis os loquitur (Matth. 12. 34).* Ego vero non hoc tantum nomine lugeo, sed quod apud nonnullos ne turpe quidem istud videatur. Hinc mala omnia incrementum capiunt, cum et peccamus, nec tamen peccare nobis ipsis videtur.

Obscæna loqui quantum malum. — Visne igitur scire quantum malum sit turpia loqui? Animadvertite quomodo eos, qui te audiunt, obscœnitatis tuæ pudeat. Quid enim vilius, quid contemptius homine turpia loquente? Nam qui tales sunt, in histrionum classem, atque in prostitutæ pudicitie mulierum ordinem sese contrudunt : imo etiam plus illis, quam vobis, pudoris inest. Quonam autem modo uxorem ad pudicitiam erudire queas, cum per hujusmodi verba eam ad libidinem instituas? Præstat saniem ex ore emittere,

ἐκείνην δὲ χωρὶς Πνεύματος παρεῖχον οἱ προφῆται. Οὐ τοῦτο δὲ ἐστὶ μόνον τὸ θαυμαστόν, ὅτι ζωοποιεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐτέροις τοῦτο παρέσχε ποιεῖν. Ἀδελτε γάρ, φησί, *Πνεῦμα ἄγιον*. Διὰ τί; χωρὶς Πνεύματος γὰρ οὐκ ἐνῆν; Ἀλλὰ δεικνύς ὁ Θεός, ὅτι τοῦτο τῆς ἐξουσίας ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω, καὶ τῆς οὐσίας τῆς βασιλικῆς ἐκείνης καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει ἰσχύον, καὶ τοῦτο φησί· διὸ καὶ ἐπάγει, *Ὡς ἐὰν ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφρέωνται, καὶ ὡς ἐὰν κρατῆτε, κεκράτηνται*. Ἐπεὶ οὖν ἐζωοποίησεν ἡμᾶς, μένωμεν ζῶντες, καὶ μὴ πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανίωμεν νεκρότητα. Ὁ Χριστὸς γὰρ οὐκέτι ἀποθνήσκει. Ὁ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· καὶ οὐ βούλεται ἀεὶ χάριτι ἡμᾶς σώζεσθαι, ἐπεὶ κενοὶ πάντων ἡμεῖς ἐσόμεθα· διὸ καὶ παρ' ἡμῶν εἰσφέρεισθαι τι βούλεται. Εἰσενέγκωμεν τοίνυν, καὶ τὴν ψυχὴν ζῶσαν διατηρῶμεν.

Τί δὲ ἐστὶ ψυχῆς ζωὴ, ἀπὸ τοῦ σώματος μάνθανε. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τότε λέγομεν ζῆν, ὅταν βαδίζῃ ὑγιῇ τινα βάδισιν· ὅταν δὲ κατακείται [477] διαλυθῇ, καὶ παρὰ τάξιν κινῆται, κἂν δοκῇ ζῆν ἢ βαδίζειν, παντὸς θανάτου χαλεπωτέρα ἢ τοιαύτῃ ζωῇ. Κἂν φθέγγηται μηδὲν ὑγιές, ἀλλὰ τὴν παραπλήγων ῥήματα, καὶ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων βλέπῃ, πάλιν τῶν τετελευτηκῶτων ἐλεονέτερος ὁ τοιοῦτος. Οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν μηδὲν ὑγιές ἔχῃ, κἂν δοκῇ ζῆν, τέθνηκεν· ὅταν τὸ χρυσίον μὴ βλέπῃ ὡς χρυσίον, ἀλλ' ὡς μέγα τι καὶ τίμιον, ὅταν τὰ μέλλοντα μὴ ἐννοῇ, ἀλλὰ χαμαὶ σύρηται, ὅταν ἀνθ' ἐτέρων ἕτερα πράττῃ. Πόθεν γὰρ ὄηλον ὅτι ψυχὴν ἔχομεν; οὐκ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν; Ὅταν οὖν τὰ αὐτῆς μὴ ἐνεργῇ, οὐχὶ τέθνηκεν; Οἶον, ὅταν μὴ ἐπιμελῆται ἀρετῆς, ἀλλὰ ἀρπαζῇ καὶ παρανομήσῃ, πόθεν δύναμαι εἰπεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις; ὅτι βαδίζεις; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τῶν ἀλόγων. Ἀλλ' ὅτι ἐσθίεις καὶ πίνεις; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τῶν θηρίων. Ἀλλ' ὅτι ὀρθὸς ἐστῆς ἐπὶ δύο ποσὶ; Τοῦτο μοι μάλλον δείκνυσιν, ὅτι θηρίον εἰ ἀνθρωπόμορφον. Ὅταν μὲν γὰρ τὰ ἄλλα ἔχῃς ἐκείνου, τὴν δὲ διανόστασιν μὴκέτι, μάλλον με ταράττεις καὶ ἐκδειματοῖς, καὶ μάλλον τέρας εἶναι νομίζω τὸ φαινόμενον. Καὶ γὰρ εἰ θηρίον εἶδον ἀνθρωπίνῃ φθεγγόμενον τῇ φωνῇ, οὐκ ἂν δι' αὐτὸ τοῦτο φωνῇ ἀνθρώπου εἶναι, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο θηρίον θηρίου τερατωδέστερον. Πόθεν οὖν δυνήσομαι μαθεῖν, ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου, ὅταν λακτίζῃς ὡς οἱ βοοὶ, ὅταν μνησικαχῇς ὡς αἱ κάμηλοι, ὅταν δάκνης ὡς αἱ ἄρκτοι, ὅταν ἀρπαγῇς ὡς οἱ λύκοι, ὅταν κλέπτῃς ὡς αἱ ἀλώπεκες, ὅταν δολερὸς ᾖ ὡς οἱ ὄφεις, ὅταν ἀναισχυνηθῇς ὡς ὁ κύων; πόθεν δυνήσομαι μαθεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου; Βούλεσθε δεῖξω νεκρὰν ψυχὴν καὶ ζῶσαν; Ἀγῶμεν τὸν λόγον πάλιν ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους ἄνδρας ἐκείνους, καὶ εἰ δοκεῖ, τὸν πλούσιον εἰς μέσον καταθώμεθα τὸν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, καὶ εἰσόμεθα τί ποτὲ ἐστὶ ψυχῆς νέκρωσις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος νεκρὰν εἶχε ψυχὴν, καὶ ὄηλον ἀφ' ὧν ἐποίει· τῶν μὲν γὰρ

ψυχῆς ἔργων οὐδὲν ἔπραττεν, ἥσθιε δὲ καὶ ἐπίνε καὶ ἐτρώφα μόνον.

δ'. Τοιοῦτοί εἰσι καὶ νῦν οἱ ἀνελεῆμονες καὶ ὠμοί· νεκρὰν γὰρ ἔχουσι καὶ οὗτοι ψυχὴν, ὥσπερ ἐκεῖνος. Τὸ γὰρ θερμὸν αὐτῆς ἅπαν τὸ ἀπὸ τῆς φιλίας τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀνήλωται, καὶ ἐστὶν ἀψύχου σώματος νεκροτέρα. Ὁ δὲ πέννης οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἄκρῳ τῆς φιλοσοφίας ἐστὼς διέλαμπε· καὶ λιμῷ παλαιῶν διηνεκεῖ, καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορῶν τροφῆς, οὐδὲ οὕτως εἶπε τι βλάσφημον εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἔφερεν ἅπαντα γενναίως. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ψυχῆς ἔργον, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐτονίας, καὶ τῆς ὑγείας τεκμήριον μέγιστον. Ὅταν δὲ ταῦτα μὴ ᾖ, ὄηλον ὅτι παρὰ τὸ νενεκρῶσθαι ἀπόλλωλεν. Ἦ οὐ νεκρὰν ἐκείνην εἶναι φήσομεν, εἰπέ μοι, ἢ ἔπεισι μὲν ὁ διάβολος πλήττων, κεντῶν, δάκνων, λακτίζων, αἰσθάνεται δὲ ἐκείνη οὐδενὸς [478] τούτων, ἀλλὰ κείτα νενεκρωμένη, καὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς ἀφαιρουμένης οὐκ ἀλγεῖ, ἀλλ' ἐφάλλεται μὲν ἐκεῖνος, μένει δὲ αὕτη ἀκίνητος, ὥσπερ σῶμα ψυχῆς ἀπελθούσης, οὐδὲ αἰσθανομένη; Ὅταν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος μὴ παρῇ μετὰ ἀκριβείας, τοιαύτην αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη, καὶ νεκρῶν ἀθλιωτέραν. Οὐδὲ γὰρ εἰς ἰχθῶρα διαλύεται καὶ τέφραν καὶ κόνιν ἡ ψυχὴ, καθάπερ τὸ σῶμα, ἀλλ' εἰς τὰ τούτων δυσωδέστερα, εἰς μέθην καὶ θυμὸν καὶ πλεονεξίαν, εἰς ἀτόπους ἔρωτας καὶ ἀκαίρους ἐπιθυμίας. Εἰ δὲ βούλει αὐτῆς ἀκριβέστερον ἰδεῖν τὸ δυσῶδες, ὅς μοι ψυχὴν καθαρὰν, καὶ τότε ὄψει σαφῶς πῶς ἐστὶ δυσωδὴς ἡ αἰσχρὰ αὕτη καὶ ἀκάθαρτος. Νῦν μὲν γὰρ οὐ δυνήσῃ συνιδεῖν· ἔως γὰρ ἂν ὦμεν ἐν συνθηθεῖς δυσωδίας, οὐκ αἰσθανόμεθα· ὅταν δὲ πνευματικοῖς τρεφώμεθα ῥήμασι, τότε εἰσόμεθα ἐκεῖνο τὸ κακόν· καίτοι πολλοῖς ἀδιάφορον τοῦτο εἶναι δοκεῖ. Καὶ οὐδέπω λέγω περὶ γεέννης· ἀλλ', εἰ βούλεσθε, τὰ παρόντα ἐξετάσωμεν, καὶ μὴ τὸν αἰσχρὰ πράττοντα, ἀλλὰ τὸν αἰσχρὰ φθεγγόμενον, πῶς ἐστὶ καταγέλαστος, πῶς ἑαυτὸν καθυδρίζῃ πρῶτον· καθάπερ τις βόρβορον τινα ἀπὸ τοῦ στόματος ἀφίει, οὕτως ἑαυτὸν μολύνει. Εἰ γὰρ τὸ ρεῖθρον οὕτως ἀκάθαρτον, ἐννόησον οἷα ἡ πηγὴ τοῦ βορβόρου τοῦτου· Ἐκ γὰρ τοῦ περισσέυματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ἐγὼ δὲ οὐ διὰ τοῦτο πενθῶ μόνον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ εἶναι δοκεῖ τῶν ἀτόπων τοῦτο παρὰ τισιν. Ἐντεῦθεν ἅπαντα αὐξεται τὰ κακὰ, ὅταν καὶ ἁμαρτάνωμεν, καὶ μὴδὲ πλημμελεῖν νομίζωμεν.

Βούλει οὖν μαθεῖν ὅσον κακὸν τὸ αἰσχρὰ φθέγγεσθαι; Ἐννόησον τοὺς ἀκούοντας, πῶς ἐρυθριῶσιν ἐν τῇ ἀσχημοσύνῃ τῇ σῇ. Τί γὰρ εὐτελέστερον ἀνδρὸς αἰσχρολόγου; τί ἀτιμότερον; Εἰς γὰρ τὴν τῶν μίμων ὠθοῦσιν ἑαυτοὺς οἱ τοιοῦτοι τάξιν, καὶ εἰς τὴν τῶν πεπορνευμένων γυναικῶν· μάλλον δὲ, ἐκείναι ἐρυθριῶσι μάλλον, ἢ ὑμεῖς. Πῶς δύνασαι διδάξαι γυναῖκα σωφρονεῖν, παιδεύων αὐτὴν εἰς ἀσέλγειαν διὰ τούτων ἐκβαίνειν τῶν ῥημάτων; Βέλτιον σηθεῖν ἀπὸ τοῦ στόματος ἀφίεναι, ἢ ῥῆμα αἰσχρόν. Νῦν δὲ, ἂν μὲν δῶκ τὸ στόμα, οὐδὲ τῶν κοινῶν μετέχεις σιτίων· τοσαύτης δὲ δυσωδίας οὕσης ἐν τῇ ψυχῇ, μυστηρίων τολμᾷ κοινωνεῖν, εἰπέ μοι; Καὶ εἰ μὲν σκευὸς ἀκάθαρτόν τις λαθὼν, ἐπὶ τῆς τραπέζης κατ-

* Hæc, τοῦτο ἔφη ἀνθρώπον εἶναι, etc. deerant in Morelli Editio.

έθετο τῆς σῆς, ξύλοις αὐτὸν ἂν παίων ἤλασας· τὸν δὲ Θεὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς αὐτοῦ (τράπεζα γὰρ αὐτοῦ, τὸ στόμα τὸ ἡμέτερον εὐχαριστίας πληρούμενον), σκεύους ἀκαθάρτου παντὸς ῥήματα βδελυρώτερα προφέρων, οὐκ οἶει παροξύνειν, εἰπέ μοι; καὶ πῶς ἐνι τοῦτο; Οὐδὲν γὰρ οὕτω παροργίζει τὸν ἅγιον καὶ τὸν καθαρὸν, ὡς τὰ ῥήματα ταῦτα· οὐδὲν οὕτως ἰταμούς καὶ ἀναισχύντους ποιεῖ, ὡς τὸ λέγειν τοιαῦτα καὶ ἀκούειν· οὐδὲν οὕτως ἐκλύει· τὰ νεῦρα τῆς σωφροσύνης, ὡς ἡ διὰ τούτων ἀναποτρίμνη φλόξ. Μύρον ἐνέθετό σου τῷ στόματι· ὁ Θεός· σὺ δὲ νεκροῦ δυσωδέστερα ἀποτίθεις ῥήματα, καὶ αὐτὴν ἀναιρεῖς τὴν ψυχὴν, καὶ ἀκίνητον [479] ποιεῖς. Καὶ γὰρ ὅταν ὑδρίξης, οὐκ ἔστι τοῦτο ψυχῆς φωνή, ἀλλὰ θυμοῦ· ὅταν αἰσχυρὰ λέγῃς, οὐκ ἐκείνη ἐφθέγγετο, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ὅταν κακηγορήῃς, ἡ βασκανία· ὅταν ἐπιβουλεύῃς, ἡ πλεονεξία. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐκείνης, ἀλλὰ τῶν παθῶν αὐτῆς, καὶ τῶν νοσημάτων. Ὡς περ οὖν τὸ φθείρεσθαι οὐχ ἀπλῶς τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ

^a Ms., διαλύει.

πάθους τοῦ ἐν τῷ σώματι· οὕτω δὲ καὶ ταῦτα, τῶν προσγινομένων αὐτῇ παθῶν. Εἰ γὰρ βούλει ψυχῆς ἀκούσαι φωνῆς ζώσης, ἀκουσον Παύλου λέγοντος· *"Εχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ὀρεσσησόμεθα"*· καὶ, *"Ἐστὶ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια"*· καὶ, *"Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ"*. Ἀκουσον Πέτρου λέγοντος, *"Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι"*· ὁ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἀκουσον τοῦ Ἰωβ εὐχαριστοῦντος καὶ λέγοντος, *"Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο"*. Ταῦτα ψυχῆς ζώσης τὰ ῥήματα, ταῦτα ἐνεργούσης τὴν οἰκεῖαν ἐνέργειαν. Οὕτω καὶ Ἰακώβ ἔλεγεν· *"Ἐὰν ὁῶ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἡμίτιον περιβαλέσθαι"*· οὕτω καὶ Ἰωσήφ, *"Πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ;"*· Ἀλλ' οὐχ ἡ βάρβαρος ἐκείνη, ἀλλ' ὡς περ μεθύουσα καὶ παραπαίουσα, οὕτως ἐφθέγγετο λέγουσα, *"Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ"*. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ζηλώσωμεν τὴν ζῶσαν ψυχὴν, φύγωμεν τὴν νενεκρωμένην, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν ζωῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξ ἧς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'.

Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

α'. Εἶπεν, ὅτι λίθιναι αἱ πλάκες αἱ Μωϋσέως, ὡς ὅτι γράμματα εἶχον, καὶ ὅτι σάρκιναι αὗται, αἱ καρδίαι τῶν ἀποστόλων, καὶ πνεύματι ἦσαν ἐγγεγραμμέναι· καὶ ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· ἐλείπετο λοιπὸν τῇ συγκρίσει ταύτῃ προσθεῖναι καὶ ἕτερον οὐ μικρὸν, τὸ τῆς δόξης Μωϋσέως· ὅπερ ἐνταῦθα οὐδεὶς εἶδεν ἐπὶ τῆς Καινῆς τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. Διὸ καὶ μέγα ἐδόκει εἶναι, ἐπειδὴ αἰσθητὴ ἦν δόξα· ὀφθαλμοῖς γὰρ ἑώρατο σώματος, εἰ καὶ ἀπρόσιτος ἦν· ἡ δὲ τῆς Καινῆς νοητὴ. Οὐ γὰρ σαφὴς τοῖς ἀσθενεστέροις τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς ἡ κατάληψις· ἀλλ' ἐκείνη μᾶλλον αὐτοὺς ἤρε, καὶ ἐπέστρεψε πρὸς ἑαυτήν. Ἐπεὶ οὖν εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν σύγκρισιν, καὶ σπουδάζει δεῖξαι τὴν ὑπεροχὴν, σφόδρα δὲ δύσκολον ἦν διὰ τὸ παχὺ τῶν ἀκροατῶν· ὥρα τί ποιεῖ, καὶ πῶς αὐτὸ μεθοδεύει, πρῶτον ἀπὸ λογισμῶν [480] τὴν διαφορὰν εἰσάγων, καὶ πλέκων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων. Εἰ γὰρ ἐκείνη μὲν θανάτου, αὕτη δὲ ζωῆς ἡ διακονία, ἀναμφίβολον ὅτι καὶ ἡ δόξα αὕτη μεῖζων ἐκείνης, φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχεν αὕτην δεῖξαι τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς σωματικοῖς, τῷ συλλογισμῷ παρέστησεν αὐτῆς τὸ ὑπερέχον, λέγων· *Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐγενήθη ἐν δόξῃ, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;* Διακονίαν δὲ θανά-

του τὸν νόμον λέγει. Καὶ σκόπει πῶς καὶ ἐν τῇ συγκρίσει πολλὴν ποιεῖται τὴν ἀσφάλειαν, ὥστε μηδεμίαν δοῦναι τοῖς αἰρετικοῖς λαβὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *"Ὁ ποιητικὸς τοῦ θανάτου, ἀλλ', ἡ διακονία τοῦ θανάτου"*· διακονεῖ γὰρ εἰς θάνατον, οὐκ ἔτι κατεθάναν. Ἡ γὰρ τοῦ θανάτου ποιητικὴ, ἡ ἁμαρτία ἦν· οὗτος δὲ τὴν κόλασιν ἐπῆγε, καὶ τῆς ἁμαρτίας δεικτικὸς ἦν, οὐ ποιητικὸς· ἀπεκάλυπτε γὰρ σαφέστερον τὸ κακὸν καὶ ἐκόλαζεν, οὐκ ὥθει εἰς τὸ κακόν· καὶ διηκόνει, οὐ πρὸς τὸ γενέσθαι ἁμαρτίαν ἢ θάνατον, ἀλλὰ πρὸς τὸ δοῦναι δίκην τὸν ἁμαρτόντα· ὥστε καὶ ἀναιρετικὸς ἦν ταύτῃ τῆς ἁμαρτίας.

Ὁ γὰρ οὕτω φοδεράν αὐτὴν δεικνύς, εὐδῆλον ὅτι καὶ ψευκτὴν ποιεῖ. Ὡς περ οὖν ὁ τὸ ξίφος μεταχειρίζων, καὶ τὸν κατάδικον ἀποτέμνων, διακονεῖ τῷ δικαστῇ ἀποφαινομένῳ, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀναιρῶν, καίτοι γε αὐτὸς ἀποτέμνων, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀποφαινόμενος καὶ καταδικάζων, ἀλλ' ἡ τοῦ κολαζομένου· πονηρία· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐκ αὐτὸς ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία· αὕτη καὶ ἀνῆρει καὶ κατεδίκασε· τιμωρούμενος δὲ οὗτος, ἐκείνης ὑπετέμνετο τὴν ἰσχύν, τῷ φόδῳ τῆς τιμωρίας ἀναστέλλων αὐτήν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τοῦτοι μόνον εἰς τὴν παράστασιν τῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ καὶ ἕτερον προστίθησι, λέγων· *"Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις"*. Ὅρα πῶς πάλιν ὑποτίθεται τὸ φρόνημα τὸ Ἰουδαϊκόν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἦν ἡ γράμματα ὁ νόμος· οὐ βοήθειά τις ἀπὸ τῶν γραμμάτων ἐκπηδῶσα, καὶ ἐμπνέουσα τοῖς ἀγωνιζομένοις, καθάπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ στήλαι καὶ γραφαὶ θανάτου φέρουσαι τοῖς τὰ γράμματα παραβαίνουσιν. Εἶδες πῶς διορθούμενος τὴν

^a Α, καταδικαζόμενος.

quam verbum obscœnum. Ac nunc, si fœteat os, ne ad communes quidem cibos admitteris, cum autem anima usque adeo fœteat, heus tu, mysteria percipere non dubitas? Ac si aliquis vas impurum acciperet, atque in mensa tua collocaret, fustibus quoque cœsum illum exigeres: tu vero Deum habens in mensa ipsius (mensa enim ipsius os nostrum est, cum gratiarum plenum est), quovis impuro vase execrabiliora verba proferens, quæso te, non eum ad iracundiam provocare putas? et qui hoc fieri queat? Nihil enim æque sanctum illum ac purum exacerbat, ut verba hæc: nihil ita temerarios et impudentes homines reddit, ut huiusmodi verba loqui et audire: nihil æque pudicitie nervos refringit. ut flamma, quæ per ea excitatur. Deus unguentum ori tuo imposuit; tuo vero cadavere fœtidiora verba in eo recondis, atque animam ipsam occidis et immobilem reddis. Etenim cum aliquem contumelia afficis, hoc non animæ, sed iracundiæ vox est; cum obscœna loqueris, non illa, sed libido loquuta est; cum obtrectas, invidia; cum insidias struis, avaritia. Hæc enim non animæ sunt, sed perturbationum ipsius ac morborum. Quemadmodum enim corrupti, non simpliciter corporis est,

sed mortis et vitii quod in corpore est: eodem modo ista quoque, adventitiarum animæ perturbationum sunt. Nam si viventis animæ vocem audire vis, audi Paulum dicentem: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus* (1. Tim. 5. 8); et, *Quæstus magnus est pietas* (Ibid. v. 6); et, *Mihi, mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. 6. 14). Audi Petrum dicentem, *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do* (Act. 3. 6): audi Joh gratias agentem ac dicentem, *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job 1. 21). Hæc viventis animæ verba sunt, hæc suam vim exserentis. Sic Jacob etiam dicebat, *Si dederit mihi Dominus panem ad manducandum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20): sic et Joseph, *Quo pacto faciam verbum hoc malum, et peccabo coram Deo* (Ibid. 39. 9)? At non perinde barbara illa, sed velut ebria ac delirans, ita loquebatur dicens, *Dormi mecum* (Ibid. v. 7). Hæc igitur cum noverimus, viventem animam æmulemur, mortuam fugiamus, ut futuram quoque vitam consequamur: quam utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 3. v. 7. *Quod si ministratio mortis literis efformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysis, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuat: 8. quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?*

1. Dixerat quod Mosis tabulæ lapideæ essent, ut etiam quod literas haberent, et quod carnales essent, apostolorum corda, et spiritu descripta, et quod litera occideret, spiritus autem vivificaret. Supererat jam huic comparationi aliud non modicum adjiciendum, nempe Mosis gloria: quam quidem nemo hoc in Novo Testamento corporeis oculis vidit. Unde etiam magna videbatur, quoniam gloria ea sub sensum cadebat: corporis enim oculis cernebatur, licet ad eam accedere nemo posset, cum contra gloria Novi Testamenti intellectu cerneretur. Neque enim imbecillioribus perspicua est huiusmodi præcellentiæ cognitio; verum gloria illa magis eos attollebat, atque ad se convertebat. Quoniam igitur in huiusmodi comparationem inciderat, atque quantum hæc illam antecellat demonstrare studebat, idque propter auditorum crassitiem difficile erat; vide quid faciat, et qua arte id moliatur: primo rationes, ex quibus discrimen agnoscatur, inducens, easque ex iis quæ ante dixerat contexens. Nam si illa mortis, inquit, hæc autem vitæ ministratio est; dubium esse non potest, quin hæc quoque gloria illam antecellat. Quia enim facere non poterat, ut corporeis oculis eam spectandam proponeret, ipsius præstantia argumento declaravit dicens: *Quod si ministratio mortis fuit in gloria, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Per mortis autem ministerium legem intelligit. Atque interim vide, quam sedulo in ista comparatione caveat, ne ullam hæreticis ansam præbeat.

Non enim dixit, Lex mortem efficit, sed, *Mortis ministratio est*: mortem enim ministrabat, non autem pariebat. Nam peccatum id erat, quod mortem efficiebat: lex autem supplicium invehabat, ac peccatum indicabat, non autem faciebat. Malum enim apertius detegebat, ac plectebat, non autem ad malum impellebat: neque ad id ministrabat, ut peccatum fieret, aut mors existeret, sed ut pœnas daret is qui peccasset: ac proinde hæc quoque ratione peccatum delebat.

Lex quomodo mortem afferebat. — Nam dum ipsa peccatum adeo formidandum esse ostenderet, proculdubio hoc etiam faciebat, ut ipsum fugiendum esse videretur. Sicut igitur is, qui ensem in manus sumit, ac sonti caput amputat, iudici pronuntianti ministrum se præbet; neque ipse est qui interimit, etiamsi ipse caput abscindat; nec rursus is, qui sententiam profert et condemnat, sed ejus de quo supplicium sumitur improbitas: ita hic quoque non lex necem afferebat, sed peccatum ipsum erat, quod et interimebat et condemnabat; hæc vero, in sentem animadvertens, vim illius succidebat, supplicii metu eum coercens. Nec vero satis habuit Paulus præstantiæ declarandæ causa hoc solum protulisse, sed aliud quoque adjungit, dicens: *In literis deformata in lapidibus.* Vide quomodo rursus Judaicos spiritus deprimat. Nihil enim aliud lex erat, quam literæ; non autem subsidium ullum e literis prodiens, atque aspirans iis qui dimicant, sicut in baptismo, sed tabulæ et scripturæ, mortem iis qui literas violabant afferentes. Vides quo pacto Judaicum contentionis studium retundens, per ipsa quoque vocabula auctoritatem legis nunc dejiciat, lapidem dicens et literas et ministrationem mortis, addensque præterea, quod de-

formata atque impressa? Hinc enim nil aliud designat, quam quod lex in uno loco defixa erat, non quemadmodum spiritus, qui ubique aderat, vim magnam cunctis inspirans: vel certe hoc indicat, quod literæ minas multas efflabant, et quidem ejusmodi minas quæ deleri non possent, sed semper manerent, utpote saxis insculptæ. Deinde etiam, dum vetera laudibus efferre videtur, rursus Judæorum accusationem simul inspergit. Cum enim dixisset, *In literis, deformata in lapidibus, fuit in gloria*; subjunxit, *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi*. Quod quidem magnam eorum imbecillitatem animique ad res terrenas propensionem declarabat. Ac rursus dicit, non, Propter tabularum gloriam, sed, *Propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur*. Ostendit enim eum, qui tabulas ferebat, gloria affici, non autem illas. Non enim dixit, Quia non possent intendere in tabulas, sed, *In vultum Moysis*: ac rursus non dixit, Propter gloriam tabularum, sed, *Propter gloriam vultus ipsius*. Deinde postquam eam extulit, vide quo pacto eam rursus dejiciat dicens, *Quæ evacuatur*: quamquam hoc accusationis rationem non habet, sed extenuationis. Non enim dixit, Quæ corrupta est, aut, Quæ mala est; sed, Quæ desinit, ac finem accipit. *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Fidenti enim animo jam Novi Testamenti dignitatem attollit, ut omnis dubitationis expertem. Ac vide quid agit: opposuit lapidem cordi, et literas spiritui. Deinde cum ea quæ ex utrisque orirentur indicasset, non jam quæ ex utrisque sint ponit; sed postea quam id quod a litera ortum habet expressit, nempe mortem et condemnationem, id quod a spiritu profisciscitur, non item exprimit, hoc est, vitam et justitiam, sed ipsum spiritum: quod quidem sermonem amplificabat. Novum enim Testamentum non vitam solum dabat, sed etiam spiritum, a quo vita afferebatur, subministratio: quod vita multo majus erat. Ideo dixit, *Ministratio spiritus*. Ac postea rursus eandem rem inculcat, dicens: 9. *Nam si ministratio damnationis, gloria*.

2. Ac dilucidius exponit quidnam his verbis significetur, *Litera occidit*; hoc videlicet inquit, quod ante diximus, nempe legem peccatum indicare, non autem efficere. *Multo magis ministratio justitiæ abundat in gloria*. Etenim tabulæ illæ peccatores ostendebant, ac supplicio afficiebant: hæc autem peccatores non modo non puniebat, sed etiam justos efficiebat; baptismus enim hoc largiebatur. 10. *Non enim glorificatum est, quod glorificatum est in hac parte, propter excellentem gloriam*. Superioribus verbis id quidem ostendit, quod hoc quoque in gloria sit, nec simpliciter in gloria, sed quod etiam abundet: non enim dixit, *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* sed, *Abundat in gloria*; supradictis nimirum argumentis id probans. Hic vero præcellentia quoque quanta sit, his verbis ostendit: si hanc cum illa comparem, ne gloria quidem est Veteris Testamenti gloria. Quibus verbis non hoc simpliciter adstruit, quod gloria non sit, sed comparationis ratione:

unde etiam subjunxit, *In hac parte*, hoc est, si comparatio habeatur. Nec tamen hoc Vetus Testamentum traducit, sed vehementer etiam ipsum commendat: etenim comparationes de rebus cognatis fieri consueverunt. Mox aliud argumentum movet, quod alia quoque ratione præstantiam demonstrat. Quale istud? Nimirum a tempore dicens: 11. *Si autem quod evacuatur, per gloriam est; multo magis id quod manet, est in gloria*. Illud enim finem accepit; hoc perpetuo manet. 12. *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur*. Quia enim auditor tot ac tanta de Novo Testamento audierat, atque hanc gloriam oculis ipsis usurpare cupiebat, vide quonam pacto ipsum ad futurum ævum rejiciat. Ideo spem in medium protulit, dicens, *Habentes igitur talem spem*. Qualem tandem? Quod majorem dignitatem quam Moses consequuti sumus, non tantum nos apostoli, sed etiam omnes fideles. *Multa fiducia utimur*. Apud quem? quæso; apud Deum, an apud discipulos? Apud vos, inquit, quos discipulos habeo: hoc est: Cum libertate ubique loquimur, nihil occultantes, nihil dissimulantes, nihil suspicantes, sed perspicue loquentes: nec veremur ne oculorum vestrorum aciem perstringamus, quemadmodum Moses Judæorum. Nam quod istud subindicarit, audi quæ sequuntur; imo vero historiam prius referre necessarium est: nam et ipse eam assidue versat. Quænam igitur est hæc historia? Cum Moses acceptis denuo tabulis descenderet, gloria quædam ex ipsius vultu exsiliens, adeo effulgebat, ut Judæi nec ad eum accedere, nec cum eo colloqui possent, quousque faciei suæ velamen imposuisset. Sic enim in Exodo scriptum est: *Cum descendisset Moyses de monte, duæ tabulæ erant in manibus ejus. Et ignorabat quod glorificatus esset aspectus faciei ejus: et timuerunt appropinquare ei. Et vocavit eos Moyses, et loquutus est ad eos. Et postquam cessavit loqui ad eos, imposuit faciei suæ velamen. Cum autem ingrediebatur ut loqueretur coram Domino, tollebat velamen quousque egrederetur (Exod. 34. 29-34)*. Hujus historię mentionem faciens ait: 13. *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur*. Quod autem dicit, est ejusmodi: Nihil necesse est, ut Moyses instar nosipsum obvelemus: potestis enim ipsi in gloriam hanc, qua cincti et ornati sumus, intueri, etsi multo major ac splendidior est quam illa Moysis. Videsne quantum illi profecerint? Nam qui in priore epistola dicebat, *Lac vobis potum dedi, non cibum* (1. Cor. 3. 2), hic ait: *Multa fiducia utimur*: ac Moysen in medium producit, sermonemque per comparationem provehit, ut hac quoque ratione auditorem in altum subducatur. Ac primum Judæis ipsos anteponebat dicens, Non opus habemus velamine, quemadmodum ille apud eos, quibus præerat: quæ sequuntur autem ad legislatoris dignitatem ducunt, et multo majora sunt. Interim autem, quæ deinceps sequuntur, audiamus. 14. *Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum,*

Ἰουδαϊκῇ φιλονεικίᾳ, καὶ διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν καθαιρεῖ τὸ ἀξίωμα λίθον εἰπὼν, καὶ γράμματα, καὶ διακονίαν θανάτου, καὶ προσθεῖς ὅτι ἐντετυπωμένη; Ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνει, ἢ ὅτι ἐν ἐνὶ χωρίῳ ὁ νόμος ἱδρυτο, οὐ καθάπερ τὸ πνεῦμα πανταχοῦ παρῇν πολλὴν ἐμπνέον τὴν ἰσχὺν ἅπασιν· ἢ ὅτι πολλὴν ἐμπνέει τὴν ἀπειλὴν τὰ γράμματα, καὶ ἀπειλὴν οὐδὲ ἀφανισθῆναι δυναμένην, ἀλλὰ διαπαντὸς μένουσαν, ἅτε λίθοις ἐγκεκολλημένην. Εἴτα καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τὰ παλαιὰ, καταγορίαν πάλιν ἀναμίσγνυσι Ἰουδαίων. Εἰπὼν γάρ, *Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ*, ἐπήγαγεν, *Ὅστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως*· ὁ πολλῆς ἦν αὐτῶν ἀσθενείας καὶ χαμαιζήλιας. Καὶ πάλιν, οὐ, διὰ τὴν δόξαν τῶν πλακῶν· ἀλλὰ, *διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην*, φησί. Δείκνυσι γάρ τὴν φέροντα δοξαζόμενον, οὐκ ἐκείνας. Οὐ γὰρ εἶπε, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι εἰς τὰς πλάκας, ἀλλ', *Εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως*· καὶ πάλιν, [481] οὐ, διὰ τὴν δόξαν τῶν πλακῶν, ἀλλὰ, *διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ*. Εἴτα ἐπειδὴ ἐπῆρεν αὐτὴν, ὅρα πῶς πάλιν καθαιρεῖ λέγων, *τὴν καταργουμένην*. Οὐ μὴν τοῦτο κατηγορίας ἐστίν, ἀλλὰ ἐλαττώσεως· οὐδὲ γὰρ εἶπε, τὴν διεφθαρμένην, τὴν πονηράν, ἀλλὰ, τὴν παυομένην, καὶ τέλος λαμβάνουσαν. *Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ*; Θεοαρρήκως γὰρ λοιπὸν τὰ τῆς Καινῆς αἶρει, ὡς ἀναμφισβήτητα. Καὶ σκόπει τί ποιεῖ· ἀντέστησε λίθον καρδίᾳ, καὶ γράμμα πνεύματι. Εἴτα δειξας τὰ ἐξ ἀμφοτέρων, οὐκέτι τίθησι τὰ ἐξ ἀμφοτέρων· ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τοῦ γράμματος θείας, τὸν θάνατον καὶ τὴν κατάκρισιν, τὸ ἀπὸ τοῦ πνεύματος οὐκέτι τίθησι, τὴν ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα· ὅπερ μερίζονα ἐποίει τὸν λόγον. Ἡ γὰρ καινὴ διαθήκη οὐ ζωὴν ἐδίδου μόνον, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα ἐχορήγει τὸ τὴν ζωὴν παρέχον· ὁ πολλῶν μερίζον τῆς ζωῆς ἦν· διόπερ εἶπεν, *Ἡ διακονία τοῦ πνεύματος*. Εἴτα πάλιν τὸ αὐτὸ περιστρέφει, λέγων, *Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως, δόξα*.

β'. Καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον τί ἐστίν, *τὸ γράμμα ἀποκτείνει*, τοῦτο λέγων ὅπερ ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι δεικτικὸς ἁμαρτίας ἦν ὁ νόμος, οὐ ποιητικὸς. *Πολλῶ μᾶλλον ἢ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ*. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ αἱ πλάκες τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐδείκνυσαν καὶ ἐκόλαζον· αὕτη δὲ τοὺς ἁμαρτωλοὺς οὐ μόνον οὐκ ἐκόλαζεν, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνην· τοῦτο γὰρ τὸ βάπτισμα ἐχαρίζετο. *Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει*, ἔνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Ἐν μὲν οὖν τοῖς προτέροις ἐδείξεν, ὅτι καὶ τοῦτο ἐν δόξῃ, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐν δόξῃ, ἀλλὰ καὶ περισσεύει· οὐ γὰρ εἶπε, *Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ*; ἀλλὰ, *Περисσεύει ἐν δόξῃ*, τὴν ἀπὸ τῶν λογισμῶν τῶν εἰρημένων ἔχων ἀπόδειξιν. Ἐνταῦθα καὶ τὴν ὑπεροχὴν, ὅση, δείκνυσι λέγων, ὅτι Ἐὐν συγκρίνω ταύτην ἐκείνην, οὐδὲ δόξα ἐστὶν ἡ δόξα τῆς Παλαιᾶς· οὐκ ἀπλῶς τὸ μὴ εἶναι δόξαν κατασκευάζων, ἀλλὰ τῷ τῆς συγκρίσεως λόγῳ·

διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Τούτῳ τῷ μέρει*· τούτεστι, κατὰ τὴν τῆς συγκρίσεως λόγον. Οὐ μὴν τοῦτο διαβάλλει τὴν Παλαιάν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὴν συνίστησιν· αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπὶ τῶν συγγενῶν εἰώθασιν γίνεσθαι. Εἴτα καὶ ἄλλον κινεῖ λογισμὸν τὸν ἀποδεικνύοντα τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐτέρωθεν. Ποῖον δὲ τοῦτον; Τὸν ἀπὸ τοῦ χρόνου, λέγων· *Εἰ δὲ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ*. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαύσατο, τὸ δὲ μένει διηκτικῶς. *Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παρῆρσιᾳ χρώμεθα*. Ἐπειδὴ γὰρ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἀκούσας ὁ ἀκροατὴς περὶ [482] τῆς Καινῆς, ἐζήτει καὶ ὀφθαλμοφανῶς τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν, ὅρα ποῦ αὐτὸν ἐξακοντίζει πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Διὸ καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς μέσον ἔθηκε λέγων, *Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα*. Τοιαύτην; ποταπὴν; Ὅτι μερίζονων ἐξιώθημεν ἡ Μωϋσῆς, οὐχ οἱ ἀπόστολοι· μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πιστοί. *Πολλῇ παρῆρσιᾳ χρώμεθα*. Πρὸς τίνα, εἰπέ μοι; πρὸς τὸν Θεόν, ἢ πρὸς τοὺς μαθητάς; Πρὸς ὑμᾶς τοὺς μαθητευομένους, φησί· τούτεστι, Μετ' ἐλευθερίας πανταχοῦ φθεγγόμεθα, οὐδὲν ὑποστελλόμενοι, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑπορώμενοι, ἀλλὰ σαφῶς λέγοντες· καὶ οὐ δεδοίκαμεν μὴ πλήξωμεν ὑμῶν τὰς ἡφεις, καθάπερ Μωϋσῆς τὰς Ἰουδαίων. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνίκατο, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· μᾶλλον δὲ τὴν ἱστορίαν πρῶτον ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Καὶ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν συνεχῶς περιστρέφει. Τίς οὖν ἡ ἱστορία; Ὅτε ἐκ δευτέρου τὰς πλάκας κατῆε λαβὼν ὁ Μωϋσῆς, δόξα τις ἐκκηδύνατο τοῦ προσώπου αὐτοῦ τοσοῦτον ἀπέλαμπεν, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσεῖναι αὐτῷ καὶ διαλέγεσθαι, ἕως ὅτε ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Καὶ γέγραπται οὕτως ἐν τῇ Ἐξόδῳ· *Ἦνίκα κατέβη Μωϋσῆς ἐκ τοῦ βουνος, αἱ δύο πλάκες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἤδει Μωϋσῆς ὅτι δεδόξασται ἡ δύς τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ· καὶ ἐφοβήθησαν ἐγγίσειν αὐτῷ. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτοὺς Μωϋσῆς, καὶ ἐλάλησεν πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ κατέπαυσεν Μωϋσῆς λαλῶν πρὸς αὐτούς, ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κάλυμμα. Ἦνίκα δὲ εἰσεπορεύετο ἐναντίον τοῦ Κυρίου λαλεῖν, περιήρει τὸ κάλυμμα ἕως τοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτόν. Ταύτης οὖν ἀναμνήσας τῆς ἱστορίας, φησί· *Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ὥστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου*. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ χρεῖα καλύπτεσθαι ἡμᾶς, καθάπερ Μωϋσῆς· δυνατοὶ γὰρ ὑμεῖς ἰδεῖν τὴν δόξαν ταύτην, ἣν περιεκέμεθα, καίτοι πολλῶ μερίζονα καὶ φαειροτέραν οὖσαν ἐκείνης. Ἦϊδες τὴν προκοπὴν; Ὁ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ εἰπὼν, *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα*, ἐνταῦθα λέγει, ὅτι *Πολλῇ παρῆρσιᾳ χρώμεθα* καὶ Μωϋσέα εἰς μέσον παράγει, κατὰ σύγκρισιν προάγων τὸν λόγον, καὶ ταύτην τὸν ἀκροατὴν ἀνάγων. Καὶ τέως Ἰουδαίων αὐτοὺς προτιθεῖ λέγων, ὅτι Οὐ δεδομένα καλύμματος, καθάπερ ἐκεῖνος· ἐπὶ τῶν ἀρχομένων· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς αὐτὸ τοῦ νομοθέτου τὸ ἀξίωμα ἀνάγει, ἢ καὶ πολλῶ μερίζον. Τέως δὲ τῶν ἐξῆς ἀκούσωμεν· Ἀλλ' ἐπαρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Ἀχρη γὰρ τῆς σή·*

μερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. "Ὅρα τί κατασκευάζει διὰ τούτων. "Ὅπερ γὰρ γέγονεν ἐπὶ Μωϋσέως τότε ἅπασι, τοῦτο ἐπὶ τοῦ νόμου γίνεται διηγεκῶς. Οὐκ ἄρα τοῦ νόμου διαβολὴ τὸ εἰρημένον, ὥσπερ οὐδὲ Μωϋσέως τότε καλυπτομένου, ἀλλὰ τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔχει τὴν οἰκείαν δόξαν, οἱ δὲ αὐτὴν ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν. [483] Τί τοίνυν διαπορεῖτε, φησὶν, εἰ τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν οὐ δύναται τὴν τῆς χάριτος, ὅπου γε τὴν ἐλάττω τὴν Μωϋσέως οὐκ εἶδον, οὐδὲ πρὸς τὸ πρόσωπον ἰσχυσαν ἀτενίσαι τὸ ἐκεῖνον; τί δὲ ταράττεσθε, εἰ οὐ πιστεύουσιν Ἰουδαῖοι Χριστῷ, ὅπου γε οὐδὲ τῷ νόμῳ πιστεύουσι; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν χάριν ἠγνόησαν, ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν παλαιὰν Διαθήκην εἶδον, οὐδὲ τὴν ἐν αὐτῇ δόξαν· δόξα γὰρ νόμου, πρὸς Χριστὸν ἐπιστρέψαι.

γ'. Ὅρξ πῶς κάντευθεν καθαιρεῖ τὸ τῶν Ἰουδαίων φύσημα; Ἀφ' ὧν γὰρ ἐδόκουν πλεονεκτεῖν, τοῦ τὴν ὕψιν Μωϋσέως ἐξαστράπτειν, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν αὐτῶν τὸ παχὺ καὶ χαμαίζηλον. Μὴ τοίνυν τούτῳ καλλωπίζεσθωσαν· τί γὰρ τοῦτο πρὸς Ἰουδαίους τοὺς μὴ ἀπολαύσαντας; Διὸ καὶ συνεχῶς αὐτὸ περιστρέφει, νῦν μὲν λέγων, ὅτι *Τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται* νῦν δὲ, ὅτι *Ἔως σήμερον, ἥρῃκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται*, καὶ ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν δεικνύς ἐπικείμενον· ἀνωτέρω δὲ, *Ὡστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν κατάρχουμένην*· οὐ τί γένοιτ' ἂν εὐτελέστερον; ὅταν μὴδὲ καταργουμένης δόξης, μᾶλλον δὲ τῆς μὴδὲ οὐσης τῇ συγκρίσει, δύω νῦν θεαταὶ γενέσθαι, ἀλλὰ καλύπτεται ἀπ' αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ἀτενίσαι εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, τουτέστι, τοῦ νόμου, ὃ τι τέλος ἔχει. Ἀλλ' ἐπαρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ κάλυμμα, φησὶ, τότε; "Ὅτι τὰ μέλλοντα προδιέγραψεν. Οὐ γὰρ μόνον τότε οὐκ εἶδον, ἀλλ' οὐδὲ νῦν ὁρῶσι τὸν νόμον. Καὶ ἡ αἰτία παρ' αὐτοῖς α· ἡ γὰρ πώρωσις γνώμης ἐστὶν ἀναισθήτου καὶ ἀγνώμονος. "Ὡστε ἡμεῖς ἐσμεν οἱ καὶ τὸν νόμον εἰδότες· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἡ χάρις μόνον, ἀλλὰ καὶ οὗτος συνεσκίασται. Ἀχρὶ γὰρ τῆς *σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει*, φησὶ, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. "Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Τοῦτο αὐτὸ οὐ δύναται συνιδεῖν ὅτι πέπαυται, ἐπειδὴ τῷ Χριστῷ οὐ πιστεύουσιν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ πέπαυται, ὥσπερ οὐκ καὶ πέπαυται, καὶ ὁ νόμος τοῦτο ὁ προλαβὼν εἶπε, πῶς οἱ μὴ δεχόμενοι τὸν Χριστὸν τὸν καταργήσαντα τὸν νόμον, δυνήσονται ἰδεῖν, ὅτι κατήργηται ὁ νόμος; Οὐ χωροῦντες δὲ τοῦτο ἰδεῖν, εὐδηλον ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ ταῦτα λέγοντος τὴν ἰσχὺν ἀγνοοῦσι, καὶ τὴν δόξαν

ἅπασαν. Καὶ τοῦ τοῦτο εἶπε, φησὶν, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται; Οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων ἔδειξε· καὶ πρῶτον μὲν, τῷ τῆς θυσίας καὶ τὴν ἀγιστεῖαν ἅπασαν ἐν ἐνὶ κατακλείσει τόπῳ, τῷ ναῷ, καὶ αὐτὸν ὑπερὸν καθελεῖν. Εἰ γὰρ μὴ ἐδόξετο αὐτὰς παύσασθαι καὶ τὸν περὶ τούτων νόμον ἅπαντα, δοῖν θάτερον ἂν ἐποίησεν, ἢ οὐκ ἂν καθελεῖ τὸν ναὸν, ἢ καθελὼν, οὐκ ἂν ἀπηγόρευεν ἀλλαχοῦ θύεσθαι. [484] Νῦν δὲ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἰερουσαλὴμ ἄβατον ταῖς τοιούταις κατέστησεν ἱερουργίας· μόνον δὲ τὸν ναὸν αὐταῖς ἀνεῖς καὶ ἀποτάξας, εἶτα αὐτὸν τοῦτον ὑπερὸν καθελὼν, καὶ εἰς τέλος ἔδειξε διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι πέπαυται τὰ τοῦ νόμου διὰ Χριστοῦ· καὶ γὰρ τὸν ναὸν ὁ Χριστὸς καθεῖλεν. Εἰ δὲ βούλει καὶ διὰ ῥημάτων ἰδεῖν πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται. ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου λέγοντος οὕτω· *Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν ἐνταλῇται ὑμῖν. Καὶ ἔσται, πάντα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται*. Εἶδες πῶς ἔδειξεν ὁ νόμος ὅτι ἐν Χριστῷ παύεται; "Ὁ γὰρ προφήτης οὗτος, τουτέστιν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, οὐ ἀκούειν ἐκέλευσε Μωϋσῆς, καὶ σάββατον καὶ περιτομὴν καὶ τὰλλα πάντα ἐπαυσε. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο δηλῶν, ἔλεγε περὶ τοῦ Χριστοῦ· *Σὺ ἱερὸς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*, οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρών. Διὸ καὶ σαφῶς ὁ Παῦλος ἐρμηνεύων αὐτὸ, φησὶν, ὅτι *Μετατιθεμένης τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετὰθεσις γίνεται*. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν φησὶ· *Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ᾤδωκας· τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἡκω. Καὶ ἐτέρας δὲ πολλὰς τούτων πλείους δυνατὸν ἐκ τῆς Παλαιᾶς παραγαγεῖν μαρτυρίας, δηλοῦσας πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται ὁ νόμος. "Ὡστε ὅταν ἀποστής τοῦ νόμου, τότε ὅφει τὸν νόμον καλῶς· ἔως δ' ἂν αὐτὸν κατέχης, καὶ μὴ πιστεύης Χριστῷ, οὐκ οἶδας οὐδὲ αὐτὸν τὸν νόμον. Διὸ καὶ ἐπηγάγεν, σαφέστερον τοῦτο αὐτὸ κατασκευάζων, Ἀλλ' ἔως σήμερον, ἥρῃκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. "Επειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει τὸ κάλυμμα· ἵνα μὴ τις νομίση τῆς ἀσφαλείας τοῦ νόμου εἶναι τὸ εἰρημένον, καὶ δι' ἐτέρων μὲν αὐτὸ καὶ ἐμπροσθεν ἔδειξε (τῷ γὰρ εἰπεῖν, *Ἐπαρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν*, δείκνυσιν αὐτῶν τὸ ἔγκλημα ὄν), καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ πάλιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐν τοῖς γράμμασι μένει τὸ κάλυμμα, ἀλλ'*, *Ἐν τῇ ἀναγνώσει*· ἡ δὲ ἀνάγνωσις ἐνέργεια τῶν ἀναγινωσκόντων ἐστὶ· καὶ πάλιν, *ἥρῃκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς*. Σιφίστερον δὲ αὐτὴ τῇ λέξει τῇ ἐξῆς ἐδήλωσεν, ἀνακαλυμμένως εἰπὼν, *Κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται*. "Επεὶ καὶ ἐν τῇ ὅφει Μωϋσέως, οὐ διὰ Μωϋσέως ἔκειτο, ἀλλὰ διὰ τὴν τούτων παχύτητα καὶ σαρρικὴν γνῶμην.*

δ'. Κατηγορήσας τοίνυν αὐτῶν ἱκανῶς, δείκνυσιν καὶ

• Editi, παρ' αὐτοῖς. Ms. παρ' αὐτοῖς.

• Legebatur τὸ αὐτό.

• I.e.g., ἐντάλῃται, vel ἐντελῇται.

quoniam in Christo evacuatur. Vide quid per hæc verba adstruat. Nam quod tum semel in Mose contigit, hoc perpetuo in lege contingit. Nec tamen his verbis legem criminatur, quemadmodum nec Mosem tum sese obvelantem, sed Judæorum recordiam : illa enim suam gloriam habet; at isti eam intueri nequiverunt. Quid igitur mirum vobis est, inquit, si hanc gratiæ gloriam cernere nequeant, cum minorem illam Mosis non perspexerint, nec illius vultum obtueri potuerint? quid turbamini, si Judæi Christo non credant, cum ne legi quidem credant? Nam ob id gratiam etiam ignorarunt, quoniam ne Vetus quidem Testamentum nec ipsius gloriam cognoverunt; siquidem legis gloria in hoc sita est, quod ad Christum animos convertat.

3. Vides ut hinc quoque Judæorum fastum retundat? Etenim unde illi præstantiore conditione se esse existimabant, nempe quod Mosis facies fulgorem emitteret, hinc eorum crassitiem et abjectionem ostendit. Ne ergo hoc nomine illi glorientur : quid enim hoc ad Judæos qui frui non potuerunt? Unde etiam id assidue inculcat, nunc videlicet ipsum velamen in Veteris Testamenti lectione non revelatum manere dicens, quia in Christo evacuetur; nunc, usque in hodiernum diem, quo tempore legitur Moses, id ipsum velamen in ipsorum corde positum esse; ac tum in lectione, tum in eorum corde imponi dicens. Superius vero dixerat : *Ut intendere non possent filii Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus ejus quæ evacuatur* : quo quid abjectius fugi possit? cum ne ejus quidem gloriæ, quæ evanescit, imo si cum altera conferatur, nulla est spectatores esse queant, sed ab ipsis ea obtegatur, ut non intendant in finem ejus quod evacuatur, hoc est in legem, quæ finem habet. *Sed obtusi sunt sensus eorum.* Et quid hoc, dixerit aliquis, ad velamen illud? Quoniam futura præsignabat. Neque enim tunc tantum non viderunt, sed ne nunc quidem legem vident. Hoc autem ipsorum vitio fit : obtusio enim mentis stuporem ac recordiam declarat. Itaque nos sumus, qui legem cognitam habemus : nam illis non modo gratia, sed ipsa quoque lex obumbrata est. *Usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet*, inquit, *non revelatum, quia in Christo evacuatur.* Quod autem ait, hanc sententiam habet : Hoc ipsum cernere nequeunt, eam finem accepisse, quia Christo non credunt. Etenim si per Christum finem accepit, ut vere accepit, idque etiam lex ante dixit : qui fieri queat, ut qui Christum, a quo lex antiquata est, non recipiunt, legem ipsam antiquatam esse perspiciant? Porro qui hoc perspicere nequeunt, palam sane est, quod ipsius etiam legis quæ hæc dicit vim ac robur gloriæque universam ignorent. At ubinam dixit, inquit, *lex se in Christo aboleri*? Non solum dixit, sed etiam per res ipsas demonstravit : ac primum quidem quod sacrificia et sanctificationem omnem in uno loco, hoc est in templo, concluderit, atque hoc ipsum templum postea destructum sit. Nisi enim sacrificia et legem omnem de his institutam finem hæ-

bere voluisset, duorum alterum fecisset, aut templum non sustulisset, aut, si sustulisset, sacrificia certe aliis in locis fieri non prohibuisset. Nunc vero, cum universo terrarum orbi et ipsi quoque Jerusalem adiunctum ad hujusmodi sacrificia præclusum sit, solumque templum ipsis permiserit et assignarit, atque hoc ipsum postea sustulerit : per res ipsas tandem declaravit, legis ritus per Christum finem accepisse : siquidem templum a Christo sublatum est. Quod si per verba quoque videre libet, quomodo per Christum lex abrogata sit, ipsummet legislatorem audi, sic loquentem : *Prophetam vobis suscitabit Deus de medio fratrum vestrorum, tamquam me : ipsum audietis in omnibus, quæcunque mandaverit vobis. Et erit, omnis anima quæ prophetam illum non audierit, exterminabitur* (Deut. 18. 18. 19). Vides quo pacto lex ostenderit, quod in Christo finem acceptura esset? Etenim propheta hic, id est, Christus secundum carnem, quem Moses audire jussit, et sabbatum et circumcisionem aliaque omnia sustulit. Ac David hoc quoque ipsum indicans, de Christo dicebat : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4), non autem secundum ordinem Aaron. Ob eamque causam Paulus perspicue hoc exponens, ait : *Translatum sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Atque alio loco his rursus verbis utitur : *Sacrificium et oblationem noluisti : holocausta et pro peccato non placuerunt tibi : tunc dixi, Ecce venio* (Psal. 39. 7; Hebr. 10. 5-7). Atque alia multo his plura testimonia ex Veteri Testamento proferre licet, quibus, quomodo lex per Christum abrogata sit, perspicuum fiat. Itaque posteaquam a lege abscesseris, tum demum legem pulchre perspicies : quamdiu autem eam retinueris, nec Christo credideris, ne legem quidem ipsam perspectam habiturus es. Ideo, ut hoc ipsum luculentius adstruat, subjunxit : 15. *Sed in hodiernum usque diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.* Quoniam enim dixerat, in Veteris Testamenti lectione velamen manere; ne quis hæc verba de legis obscuritate intelligenda esse existimaret, tum per alia verba hoc ipsum prius demonstravit (nam cum dixisset, *Obtusi sunt sensus eorum*, ostendit eos in culpa esse); tum rursus in his quoque verbis. Non enim dixit, In literis manet velamen, sed, *In lectione*; lectio porro legentium actio est : ac rursus, *Cum legitur Moyses*. Dilucidius autem istud deinceps indicavit, aperte dicens, *Velamen positum est super cor eorum.* Quandoquidem et in Mosis facie non ob Mosem positum erat, sed propter eorum crassitiem et carnalem mentem.

4. Cum igitur eos satis coarguisset, jam correctionis etiam modum ostendit. Quinam autem hic modus est? 16. *Cum autem conversus fuerit ad Dominum*, hoc est, a lege abscesserit, *auferetur velamen.* Vident velamen illud non faciem Mosis, sed faciem Judæorum obtexisse? Non enim ut Mosis gloria occultaretur, hoc fiebat, sed ne illi viderent : neque enim capaces erant. Itaque illorum hoc vitium erat : neque enim fecit, ut ille quidquam ignoraret, sed ut illi. Nec dixit qui-

dem, Cum legem reliquerit; sed hoc subindicavit cum diceret: *Cum enim conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*. Ad extremum usque in historia perstitit. Etenim cum Moses Judæos alloqueretur, faciem suam obvelabat; cum autem ad Dominum se convertebat, eam delegebat. Hoc autem rei futuræ signa erat; nempe quod, cum ad Dominum nosipsos converterimus, tunc legis gloriam ac nudam legislatoris faciem perspicimus; imo non hoc tantum, sed in Mosis classe atque ordine erimus. Vides quo pacto Judæum ad fidem excitet? dum ostendit eum, si ad fidem accesserit, non modo Mosem intueri posse, sed etiam in eodem quo legislator ille gradu atque ordine esse. Non modo enim eam gloriam cernes, inquit, quam tum minime vidisti, sed et ipse in eadem qua ille gloria futurus es, imo multo etiam majore, atque tanta, ut ne illa quidem gloriæ speciem præbeat, si cum hac comparetur. Quonam tandem modo? Quoniam, cum ad Dominum conversus fueris, atque in gratia esse cœperis, illa gloria frueris, cum qua Mosis gloria collata, usque adeo inferior est, ut ne gloria quidem sit. Et tamen quanvis exigua ea sit, longeque minor ista, tamen quamdiu Judæus eris, ne hanc quidem consequeris; ergo neque tunc Judæi illam videbant, neque nunc vident: si autem fidem amplexus fueris, hac multo majorem divino beneficio perspicies. Et quidem, cum fidelibus verba faceret, glorificatum fuisse negabat id quod glorificatum fuerat: hic autem non ita, sed quo pacto? *Cum conversus fuerit ad Dominum, tollitur velamen*; sensim videlicet illum subvehens, ac primum quidem in eodem cum Mose gradu collocans, deinde autem majorum rerum consortem eum faciens. Nam cum Mosem, inquit, in gloria videris, tum denum ad Deum te convertes, amplioremque quam hæc sit gloria frueris. Itaque a principio vide quonam res posuerit, quæ discrimen efficerent, atque illud ostenderent, Novum Testamentum Veteri præstare, non autem cum eo pugnare atque ipsi adversari. Illud, inquit, et litera, et lapis, et mortis ministratio erat, et aboletur; et tamen ne hæc quidem gloria Judæi digni habiti sunt: hoc autem carnalis tabula est, et spiritus, et justitia, et constanter manet; atque omnes eo digni habemur, non unus tantum, ut tum Moses illo minore: *Nos enim omnes*, inquit, *revelata facie gloriam*, non Moysis, sed *Domini intuemur*. Verum quoniam nonnulli, rebus quæ in confesso erant reluctantes, hæc verba, *Cum autem conversus fuerit ad Dominum*, de Filio dicta esse contendunt, accuratius istud expendamus, illud prius ponentes, unde id se adstruere ac confirmare putant. Quidnam autem hoc est? Quemadmodum, inquirunt, Scriptura dicit, Spiritus est Deus: eodem modo etiam hoc loco, Spiritus Dominus est. Non enim dixit, Spiritus est Dominus, sed, Dominus est Spiritus. Multum porro inter hæc et illam compositionem interest. Nam cum ita loqui vult, ut tu ais, adjectivo articulum non addit. Quin aliter etiam omnia ea, quæ supra commemorata sunt, de quonam dixerit, videamus: velut cum dicebat, *Litera occidit, Spiritus autem vivi-*

ficat; ac rursus, *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis*: utrum de Filio an de Spiritu? Liqueat profecto quod de Spiritu: ad eum enim a litera eos vocabat. Etenim ne quis, cum Spiritus vocabulum audivisset, ac deinde hoc secum reputans, Si Moses ad Dominum conversus fuerit, ipse autem ad Spiritum, inferiore conditione esse arbitraretur: ut hujusmodi suspicioni medeatur, his verbis utitur: 17. *Dominus autem Spiritus est*. Hoc est, Ipse quoque Dominus est. Atque ut intelligas ipsi de Paraclete sermonem esse, subjunxit, *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*. Neque enim dixeris, eum ita loquutum fuisse: Ubi autem Dominus Domini. Libertatem autem dixit, habita ratione pristinae servitutis. Deinde, ne eum de futuro tempore loqui putes, ait: 18. *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes*; non illam, inquam, quæ finem accipit, sed quæ manet; in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem tamquam a Domino Spiritu.

Spiritus sanctus in Dei ordine est.—Vides quo pacto rursus Spiritum in Dei ordine colloceat, eosque in apostolorum classem subvehat? Etenim prius dixerat, *Epistola estis Christi*; et hoc loco, *Nos autem omnes revelata facie*. Atqui ipsi legem, Mosis iustar, gestantes venerant. Sed quemadmodum, inquit, nos velamine non opus habuimus: sic nec vos quidem, qui evangelium suscepistis. Atqui longe major est hæc gloria; neque enim vultus nostri est, sed Spiritus: et tamen vos, atque ac nos, in eam oculorum aciem intendere potestis. Illi namque nec per mediatorem; vos autem sine mediatore potestis majorem videre: illi Mosis faciem cernere non potuerunt; vos Spiritus quoque gloriam potestis. Quod si Spiritus inferiorem locum obtineret, hæc certe, ut illis majora, minime posuisset.

5. Quidnam autem est, *Gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur*? Apertius id quidem demonstrabatur, cum miraculorum dona viam suam exsererent: tamen ne nunc quidem id perspicere difficile fuerit ei, qui fidei oculis præditus fuerit. Nam simul atque baptizamur, supra solem anima exsplendescit, a Spiritu perpurcata: ac non modo gloriam Dei prospicimus, sed illinc quoque splendorem aliquem haurimus. Sicut enim purum argentum, ad solis radios situm, ipsum quoque radios emittit, non ob suam dumtaxat naturam, sed etiam ob solarem fulgorem: eodem modo anima defæcata, atque argento splendidior effecta, a Spiritus gloria radium suscipit, ac vicissim remittit. Unde etiam ait, *Speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria*, Spiritus, in gloriam, nostram, quam contrahimus, quæque talis est qualem esse par est, a Domino Spiritu.

Spiritus sanctus ejusdem dignitatis cujus Pater est.—Vide quomodo hoc item loco Spiritum Dominum appellet. Atque alibi quoque ipsius dominationem perspicere licet: *Ministrantibus enim ipsis Domino*, inquit, *ac jejunantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam* (Act. 13. 2). Quod id

τὸν τρόπον τῆς διορθώσεως. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; *Ἦνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, ὅπερ ἐστὶν ἀποστῆναι τοῦ νόμου, *περιαίρεται τὸ κάλυμμα*. Ὅρᾳς οὐ τοῦ προσώπου Μωυσέως κάλυμμα ἦν ἐκεῖνο, ἀλλὰ τῆς ὄψεως τῆς Ἰουδαϊκῆς; Οὐ γὰρ ἵνα κρύπτηται ἡ δόξα Μωυσέως, τοῦτο ἐγίνετο, ἀλλ' ἵνα ἐκείνοι μὴ βλέπωσιν· οὐδὲ γὰρ ἐχώρουν. Ὡστε ἐκείνων ἐλάττωμα τοῦτο· [485] οὐδὲ γὰρ τοῦτον ἐποίει τι ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἐκείνους. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, *Ἦνίκα ἂν ἀφῇ τὸν νόμον*, τοῦτο δὲ ἠνίκατο. Ὅτε γὰρ *ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, *περιαίρεται τὸ κάλυμμα*. Μέχρι τέλους ἐπέμεινε τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ γὰρ ὅτε Ἰουδαίους διελέγετο Μωυσῆς, ἐκάλυπτεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· ὅτε δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεφεν, ἀποκεκαλυμμένον ἦν. Τοῦτο δὲ τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος ἐσεσθαι, ὅτι ὅταν ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον, τότε ὁφόμεθα τὴν δόξαν τοῦ νόμου, καὶ γυμνὸν τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου· μᾶλλον δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ τότε ἐσόμεθα καὶ ἐν τάξει Μωυσέως. Εἶδες πῶς ἐκκαλεῖται τὸν Ἰουδαῖον ἐπὶ τὴν πίστιν, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον Μωυσέα δύναται ἰδεῖν, πρὸς τὴν χάριν ἐλθὼν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γενέσθαι τῇ τάξει τοῦ νομοθέτου; Οὐ γὰρ μόνον, φησί, τὴν δόξαν ὅφει ἦν τότε οὐκ εἶδες, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐν δόξῃ ἔσθι τῇ αὐτῇ· μᾶλλον δὲ πολλῶν κλειονί, καὶ τοσαύτῃ, ὥστε μὴδὲ δόξαν ἐκείνην φαίνεσθαι ταύτῃ παραβαλλομένην. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέψας, καὶ γενόμενος ἐν τῇ χάριτι, ἐκείνης ἀπολαύσῃ τῆς δόξης, πρὸς ἣν ἡ δόξα Μωυσέως συγκρινόμενη οὕτως ἐλάττων ἐστίν, ὥς μὴδὲ δόξα εἶναι. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ μικρὰ καὶ σφόδρα ἀποδέουσα ἐκείνης, Ἰουδαῖος μὲν ὢν, οὐδὲ ταύτης ἀξιώθησθαι [οὐκ οὖν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν·]· πιστὸς δὲ γενόμενος, καὶ τὴν πολλῶν μεῖζονα αὐτῆς καταξιώθησθαι θεάσασθαι. Καὶ ὅτε μὲν τοῖς πιστοῖς διελέγετο, οὐ δεδοξάσθαι τὸ δεδοξασμένον ἔλεγεν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πῶς; Ὅταν *ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, *περιαίρεται τὸ κάλυμμα*· κατὰ μικρὸν αὐτὸν ἀνάγνυν, καὶ ἐν τάξει Μωυσέως πρῶτον ἰστάς, καὶ τότε τῶν μετῴνων ποιῶν κοινωνόν. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸν Μωυσέα ἐν δόξῃ, τότε λοιπὸν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψεις, καὶ μεῖζονος ἀπολαύσεις ταύτης. Ὅρα τοίνυν ἐξ ἀρχῆς πόσα τέθεικε τὰ ποιοῦντα τὴν διαφορὰν, καὶ δεικνύντα τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιάν τὴν ὑπεροχὴν, οὐ τὴν μάχην, οὐδὲ τὴν ἐναντίωσιν. Ἐκείνη γράμμα, φησί, καὶ λίθος, καὶ θανάτου διακονία, καὶ καταργεῖται· καὶ ὅμως οὐδὲ ταύτης ἡξιώθησαν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς δόξης· αὕτη σαρκίνη ἡ πλάξ, καὶ πνεῦμα καὶ δικαιοσύνη, καὶ μένει· καὶ πάντες αὐτῆς καταξιούμεθα, οὐχ εἰς μόνος, καθάπερ Μωυσῆς τῆς ἐλάττωνος· τότε· *Ἡμεῖς γὰρ, φησί, πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπριζόμεθα*, οὐ τὴν Μωυσέως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τινες τὸ, *Ἦνίκα ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, περὶ τοῦ Υἱοῦ εἰρησθαί φασι, τοῖς σφόδρα ὠμολογημένοις ἀντιπίπτοντες· ἀκριδέστερον αὐτὸ ἐξετάσωμεν, θέντες πρότερον ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ δοκοῦσιν αὐτὸ κατασκευάζειν. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ; Καθάπερ, φησί, λέγει Πνεῦμα ὁ

Θεός, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Πνεῦμα ὁ Κύριος. Ἀλλ' οὐκ εἶπε, Πνεῦμα ὁ Κύριος, [486] ἀλλ', Ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Πολὺ δὲ ταύτης κάκεινης τῆς συνθήκης τὸ μέσον. Ὅταν γὰρ βούληται οὕτω λέγειν, ὥς σὺ φῆς, τῷ ἐπιθέτῳ ἄβρονον οὐ προστίθῃσιν. Ἄλλως δὲ ἰδωμεν πάντα ὅσα διελέχθη ἄνωθεν, περὶ τίνος εἰρηκεν· οἷον, ὅτε ἔλεγε, *Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ*· καὶ πάλιν, *Ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος*· ἄρα περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ περὶ τοῦ Πνεύματος; Εὐδὴλον ὅτι περὶ τοῦ Πνεύματος· πρὸς γὰρ τοῦτο ἀπὸ τοῦ γράμματος αὐτοὺς ἐκάλε. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας τις Πνεῦμα, εἶτα λογισάμενος, εἰ Μωυσῆς πρὸς Κύριον ἐπέστρεψεν, αὐτὸς δὲ πρὸς Πνεῦμα, ἐλάττων ἔχειν νομίη, διορθούμενος τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν, φησὶν, Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ τοῦτο Κύριός ἐστι, φησί. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ τοῦ Παρακλήτου ὁ λόγος, ἐπήγαγεν· *Οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία*. Οὐ γὰρ δῆπου τοῦτο ἂν εἴποις αὐτὸν λέγειν, οὐ δὲ ὁ Κύριος τοῦ Κυρίου. Ἐλευθερίαν δὲ εἶπε πρὸς τὴν ἐμπροσθεν δουλείαν. Ἐῖτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι περὶ μέλλοντος χρόνου λέγει, φησὶν· *Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπριζόμενοι*· οὐ τὴν παυομένην ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν· *τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος*.

Εἶδες πῶς πάλιν ἐν τάξει τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τίθηται, καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν τάξιν ἀναδιδοῦν τῶν ἀποστόλων; Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν εἰρηκεν, *Ἐπιστολὴ ἐστε Χριστοῦ*· καὶ ἐνταῦθα, *Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ*. Καίτοι αὐτοὶ ἤλθον φέροντες κατὰ Μωυσέα νόμον. Ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς, φησὶν, οὐκ ἐδεσθήμεν καλύμματος, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς οἱ δεξάμενοι. Καίτοι γε πολλῶν μεῖζον αὕτη ἡ δόξα, οὐ γὰρ τοῦ προσώπου ἡμῶν αὕτη, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὅμως ἡμῖν ὁμοίως ἀτενίσαι δύνασθε εἰς ταύτην. Ἐκείνοι μὲν γὰρ οὐδὲ διὰ μεσίτου, ὑμεῖς δὲ καὶ χωρὶς μεσίτου δύνασθε τὴν μεῖζονα· ἐκείνοι εἰς τὴν Μωυσέως οὐκ ἔρχυσαν, ὑμεῖς καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἂν δὲ, εἰ καταδεέστερον τὸ Πνεῦμα ἦν, ὥς μεῖζονα ταῦτα ἐκείνων ἔθηκε.

ε'. Τί δὲ ἐστὶ, *τὴν δόξαν Κυρίου κατοπριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα*; Σαφέστερον μὲν τοῦτο εἰδείκνυτο, ἡνίκα τῶν σημείων τὰ χαρίσματα ἐνῆργει· πλην οὐδὲ νῦν δύσκολον αὐτὸ καταδεῖν τῷ πιστοῦς ὀφθαλμοῦς ἔχοντι. Ὅμοιόν τε γὰρ βαπτίζομεθα, καὶ ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἡ ψυχὴ λάμπει, τῷ Πνεύματι καθαιρομένη· καὶ οὐ μόνον ὁρῶμεν εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκείθεν δεχόμεθα τινα αἰγλήν. Ὡσπερ ἂν εἰ ἄργυρος καθαρὸς πρὸς τὰς ἀκτίνας κείμενος, καὶ αὐτὸς ἀκτίνας ἐκπέμπειν, οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκείας φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς λαμπρότης τῆς ἡλιακῆς· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καθαιρεμένη, καὶ ἀργύρου λαμπροτέρα γινομένη, δέχεται ἀκτῖνα ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, καὶ ταύτην ἀντιπέμπει. Διὸ καὶ φησι, *Κατοπριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης*, τῆς τοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν, τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐγγινωμένην, καὶ [487] τοιαύτην οἷαν εἰκὸς, ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ.

* Hæc, οὐκ οὖν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν quæ in Ed. deerant, et Int. Lat. legerat, ex Ms. mutuumur.

• Editi, ἀντιπίπτοντες. Ms., ἀντιτείνοντες.

Καὶ ἀλλαχού δὲ αὐτοῦ τὴν κυριότητα ἔστιν ἰδεῖν· *Λειτουργούντων γὰρ αὐτῶν, καὶ νηστευόντων τῷ Κυρίῳ*, φησὶν, *εἶπε τὸ Πνεῦμα· Ἀφορίσατέ μοι Παῦλον καὶ Βαρνάβαν*. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε, *Λειτουργούντων αὐτῶν τῷ Κυρίῳ*, Ἀφορίσατέ μοι, ἵνα τὸ ὁμότιμον δείξῃ. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς φησιν, *Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιῇ ὁ κύριος αὐτοῦ*· τὸ δὲ Πνεῦμα, ὡς ἀνθρώπος οἶδε τὰ ἑαυτοῦ, οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ διδασκόμενον· ἐπεὶ ἡ εἰκὼν οὐ μένει. Καὶ τὸ ἐνεργεῖν δὲ καθὼς βούλεται, δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν κυριότητα. Τοῦτο μεταμορφοί, τοῦτο οὐκ ἔβ̄ συσχηματίζεσθαι ἡμᾶς τῷ αἰῶνι τούτῳ, τοῦτο δημιουργὸν τῆς τοιαύτης κτίσεως. Ὡς περ γὰρ φησι, *Κτιθεῖντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· οὕτω φησὶ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαταίτισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου*. Βούλει σοι δείξω τοῦτο καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων αἰσθητικώτερον; Ἐννόησον Παῦλον, οὗ τὰ ἱμάτια ἐνῆργει, Πέτρον, οὗ καὶ αἱ σκιαί ἰσχυον. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ βασιλέως ἔφερον εἰκόνα, καὶ ἀπρόσιτοι ἦσαν αὐτῶν αἱ μαρμαρυγαί, τοσοῦτον τὰ ἱμάτια αὐτῶν καὶ αἱ σκιαί ἐνῆργησαν. Βασιλέως γὰρ ἱμάτια καὶ τοῖς λησταῖς ἔστι φοβερά. Θέλεις ἰδεῖν καὶ διὰ τοῦ σώματος λάμπουσιν αὐτήν; Ἀτενίσαντες, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον *Σταφύρου, εἶδον ὡς πρόσωπον ἀγγέλου*. Ἄλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν ἐνδοθεν ἀστράπτουσιν δόξαν. Ὅπερ γὰρ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου εἶχε, τοῦτο οὗτος ἐπὶ τῆς ψυχῆς περιέφερον, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον. Τὸ μὲν γὰρ Μωϋσέως αἰσθητικώτερον ἦν, τοῦτο δὲ ἀσώματον. Καὶ καθάπερ πυραυτὴ σώματα ἀπὸ τῶν λαμπρῶν σωματίων ἐπὶ τὸ πλησίον ἀπορρέοντα, καὶ ἐκεῖνοι μεταδίδωσι τῆς οὐκείας αὐγῆς· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν συμβαίνει. Διὰ δὲ τοῦτο τῆς γῆς ἀπαλλάττονται οἱ τοῦτο πάσχοντες, καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὀνειροπολοῦσιν. Οἶμαι· καλὸν γὰρ ἐνταῦθα καὶ στενάζει πικρὸν, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύοντες εὐγενείας^α, οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἴσμεν, διὰ τὸ ταχείως ἀπολλύειν τὰ πράγματα, καὶ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπτοῖσθαι. Αὕτη γὰρ ἡ δόξα ἡ ἀπόρρητος καὶ φρικώδης μέχρι μὲν μῆδ' αὖ καὶ δευτέρως ἡμέρας ἐν ἡμῖν μένει, λοιπὸν δὲ αὐτὴν κατασβέννυμεν, τὸν χειμῶνα ἐπάγοντες τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, καὶ τῇ πυκνότητι τῶν νεφῶν ἀποκρουόμενοι τὰς ἀκτίνας.

Χειμῶν γὰρ τὰ βιωτικά, καὶ χειμῶνος σκυθρωπότερα. Οὐ γὰρ κρυμὸς τίχτεται ἐντεῦθεν, οὐδὲ ὑετός, οὐδὲ πηλὸν ποιεῖ καὶ τέλμα βαθύ, ἀλλὰ τὰ πάντων χαλεπώτερα τούτων, γένναν συνίστησι, καὶ τὰ τῆς γέννης κακὰ. Καὶ καθάπερ ἐν κρυμῷ σφοδρῶ πέπηγε πάντα τὰ μέλη, καὶ ἔστι νεκρά· οὕτω δὲ καὶ ἐν τῷ χειμῶνι τῶν ἁμαρτημάτων φρίττουσα ἡ ψυχὴ, οὐδὲν τῶν αὐτῆς ἐργάζεται, πεπηγυῖα καθάπερ ὑπὸ [488] κρυμοῦ τοῦ συνεῖδος. Ὅπερ γὰρ τῷ σώματι ψυχός, τοῦτο πονηρὸν συνεῖδος τῇ ψυχῇ· ὅθεν καὶ δειλία γίνεται. Οὐδὲν γὰρ δειλότερον τοῦ τοῖς βιωτικοῖς προσηλωμένου· τὸν γὰρ τοῦ Κάιν βίον ὁ τοιοῦτος ζῇ, καὶ ἐκάστην ἡμέραν τρέμων. Καὶ τί λέγω

θανάτους καὶ ζημίας καὶ προσκρούματα καὶ κολακείας καὶ θεραπείας; καὶ γὰρ καὶ τούτων χωρὶς μυρίας δέδοικε μεταβολάς. Καὶ τὸ μὲν ταμειῖον γέμει χρυσοῦ, ἡ ψυχὴ δὲ οὐκ ἀπῆλλακται τοῦ τῆς πενίας φόβου· καὶ μάλα εἰκότως. Ὡς ἐπὶ πραγμάτων γὰρ ὁρμεῖ^β σαθρῶν, καὶ εὐμεταπτώτων· ἂν μὴ αὐτὸς ὑπομείνῃ τὴν μεταβολὴν, ἐν ἑτέροις γινομένην ὄρων, ἀπόλωλε· καὶ πολλὴ μὲν ἡ δειλία, πολλὴ δὲ ἡ ἀνανδρία. Οὐδὲ γὰρ μόνον πρὸς κινδύνους ἀτολμος ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα πάντα· ἂν ἐπιθυμία χρημάτων ἐμπέσῃ, οὐχ ὡς ἀνὴρ ἐλεύθερος ἀποκρούεται τὴν προσβολὴν, ἀλλ' ὡς ἀργυρώνητος πάντα πράττει, καθάπερ δεσποινὴ χαλεπῇ τῇ φιλαργυρίᾳ δουλεύων· ἂν εὐμορφὸν τινα κόρην ἴδῃ, κατέπεττεν εὐθέως ἄλους, καὶ ὥς περ κύων λυττῶν ἔπεται, δέον τούναντιον ποιεῖν.

Γ'. Ὅταν γὰρ ἴδῃς γυναῖκα ὥραιαν, μὴ τοῦτο σκόπει ὅπως ἀπολαύσης τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ πῶς ἀπαλλαγῇς τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ πῶς τοῦτο ἐνι, φησὶν; οὐ γὰρ ἔστι τὸ ἐρᾶν ἐμὸν. Ἀλλὰ τίνας, εἰπέ μοι; Τῆς τοῦ δαίμονος ἐπηρείας. Ὅλως δαίμονα εἶναι νομίζεις τὸ ἐπιβουλεύον; Οὐκοῦν πύκτευσέ καὶ μάχου νοσήματι. Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶ. Φέρε οὖν, πρῶτον τοῦτό σε διδάξομεν, ὅτι τῆς σῆς ῥαθυμίας τὸ γινόμενον, καὶ ὅτι σὺ παρὰ τὴν ἀρχὴν τῷ δαίμονι δέδωκας πάροδον, καὶ νῦν, ἂν ἐθέλῃς, μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἀπόσῃ τῆς εὐκολίας. Εἰπέ γὰρ μοι, οἱ μοιχεύοντες, ἐρῶντες μοιχεύουσιν, ἢ ἀπλῶς κινδύνων ἐπιθυμοῦντες; Εὐδῆλον ὅτι ἐρῶντες. Ἀρ' οὖν συγγνώμης τυγχάνουσιν; Οὐδαμῶς. Τί δὴ ποτε; Ὅτι αὐτῶν ἔστι τὸ ἁμάρτημα. Ἀλλὰ τί μοι συλλογισμούς πλέκεις, φησὶν; ἐγὼ συνοῖδα ἑμαυτῷ βουλούμενος ἀποκρούσασθαι τὸ πάθος, καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλ' ἐφέστηκε καὶ πιέζει καὶ ὀδυρᾷ χαλεπῶς. Βούλει μὲν ἀποκρούσασθαι, ἀνθρώπε, οὐ ποιεῖς δὲ ἅ τῶν ἀποκρουομένων ἔστιν· ἀλλὰ ταῦτον πάσχεις, ὅσον ἂν εἴ τις πυρέττων, καὶ ψυχρῶν ἐμπορούμενος ναμάτων, λέγοι· Πόσα ἐπινοῶ βουλούμενος σβέσαι τὸν πυρετὸν καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλὰ μᾶλλον μου τὴν φλόγα ἀνάπτω;

Ἰδωμεν οὖν μήποτε καὶ σὺ τὰ μὲν ἐκκαίοντα ποιεῖς, νομίζεις δὲ ἐπινοεῖν τὰ σβεσσύντα. Οὐ, φησὶν. Εἰπέ οὖν, τί ποτε ἐπεχειρήσας ποιῆσαι πρὸς τὸ σβέσαι τὸ πάθος; τί δὲ ἔστιν ὅλως τοῦ πάθους αὐξητικόν; Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες ὑπεύθυνοι τοῖς ἐγκλήμασι τούτοις· ἔσμεν (πλείους γὰρ ἂν εὐροῖμεν τῶν τῶν χρημάτων, ἢ τῶν τῶν σωμάτων ἀλίσκομένους ἔρωτι), ἀλλὰ κοινὸν πᾶσι προκείμεται τὸ φάρμακον, καὶ τούτοις κάκεινους. Καὶ γὰρ κάκεινο ἔρωτος ἄτοπος, καὶ τοῦτο, ἀλλ' οὗτος ἐκείνου [489] δριμύτερος καὶ ὀξύτερος. Ὅταν οὖν τοῦ μείζονος περιγενώμεθα, εὐδῆλον ὅτι καὶ τὸν ἐλάττω βρόδιος αἰρήσομεν. Καὶ πῶς, εἰ δριμύτερος οὗτος, φησὶν, οὐ πάντες ἀλίσκονται τῷ κακῷ, ἀλλ' οἱ πλείους περὶ χρήματα μεμψασιν; Ὅτι πρῶτον μὲν ἀκίνδυνος αὕτη εἶναι δοκεῖ ἡ ἐπιθυμία· ἔπειτα, εἰ καὶ ὀξύτερα ἔστιν ἡ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ

^α Εὐγενείας, sic ms., et marg. Savil., et ita legit Interpres Launus. Editi, εὐεργεσίας.

^β Editi, ὁρμᾷ, ms. ὁρμῇ, Savil. legendum putat ὁρμεῖ, et hanc lectionem veriorē esse probat Dunæus in Notis Savilianis, exemplis ex Demosthene et ex Thu-yōide mutatis.

enim his verbis Scriptura utitur, *Ministrantibus ipsis Domino, Segregata mihi*, ut eum ejusdem dignitatis esse ostendat. Ac rursum ait Christus, *Servus nescit quid faciat dominus ejus* (Joan. 15. 15) : ut autem homo novit ea quæ sua sunt, ita Spiritus novit quæ Dei sunt (1. Cor. 2. 11), non quod edoceatur : nam ita similitudo sibi non constaret. Quin hinc quoque auctoritatem ac dominationem suam ostendit, quod, prout vult, operatur. Hic nos transformat, hic nos huic sæculo conformari non sinit, hic hujusmodi creationis artifex est. Quemadmodum enim ait, *Creati in Christo Jesu* (Ephes. 2. 10) : eodem modo ait, *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis* (Psalm. 50. 12). Vis hoc tibi ab apostolis quoque sensibiliore modo ostendam ? Paulum cogita, cujus vestes operabantur ; Petrum, cujus ipsæ quoque umbræ viribus pollebant. Neque enim, nisi Regis imaginem gestassent, et incomparabilis quidam fulgor ex ipsis effluisset, eorum vestes atque umbræ tot miracula edidissent. Regis quippe vestes latronibus etiam terrori sunt. Libetne videre hanc per corpus quoque collucentem ? *Intuentes*, inquit, *faciem Stephani, viderunt tamquam faciem angeli* (Actor. 5. 15). Quamquam nihil istud erat præ gloria ea, quæ interne rutilabat. Nam quod Moses in vultu habebat, hoc isti in anima circumferebant, atque adeo multo amplius. Etenim id quod Mosi contingebat, sensui subjectum erat ; hoc autem corporis expers est. Et sicut ignea corpora, a splendidis corporibus in id quod propinquum est defluentia, ipsis quoque splendorem suum impertiunt : eodem modo in fidelibus quoque usu venit. Ob eamque causam a terra abscedunt, qui ita affecti sunt, cælestiaque sola ipsis in mente versantur. Hei mihi ! hic enim acerbe quoque ingeniscere pulchrum fuerit, quod, cum tanta nobilitate præditi simus, tamen ne ea quidem quæ dicuntur novimus, quia confestim has res nobis perire sinimus, atque iis quæ in sensum cadunt inhiamus. Arcana enim hæc et tremenda gloria ad unum quidem aut alterum diem in nobis manet ; deinceps autem eam exstinguimus, dum negotiorum hujusce vitæ tempestatem accersimus, ac per nubium densitatem radios propulsamus.

Hæc vita tempestas est. — Tempestas enim res hujusce vitæ sunt, ac tempestate tristiores. Neque enim hinc frigus oritur, nec pluvia nec lutum ac profundus limus, sed, quæ his omnibus graviora sunt, nempe gehenna et gehennæ mala. Et quemadmodum grassante acerrimo frigore membra omnia concresecunt, ac mortua sunt : sic etiam animus in peccatorum frigore contremiscens, nullum munus suum exsequitur, ut qui videlicet conscientia ac si gelu concretus sit. Quod enim corpori frigus est, hoc animo mala conscientia : unde etiam timiditas existit. Nihil enim homine mundanis rebus affixo timidius fingi potest : nam qui ejusmodi est, ut Cain vivit, quotidie tremens (Gen. 4). Quid autem mortes et detrimenta et offensiones et assentationes et obsequia commemorem ? nam, ut hæc omittam, sexcentas mutationes extimescit. Atque arca

quidem auro referta est, animus autem paupertatis metu minime vacat ; ac merito quidem. In rebus enim imbecillis et quæ facile mutantur ancoram figit : etiamsi ipse naufragium non patiatur, in aliis tamen id perspicuus, examinatur ; atque ut ingenti timiditate, ita ingenti ignavia laborat. Neque enim hujusmodi homo in periculis dumtaxat, sed in omnibus aliis ignavus est. Nam si pecuniarum cupiditas irruerit, non ut ingenuus vir impetum propulsat ; sed ut pretio emptum mancipium quidvis facit, avaritiæ tamquam acerbæ dominæ serviens. Si formosam aliquam puellam conspiciatus fuerit, protinus captus trepidat, rabidique canis in morem eam sequitur, cum contra faciendum sit.

6. Etenim cum formosam mulierem cernis, ne hoc spectes quomodo cupiditatis tuæ compos fias, sed quomodo cupiditate libereris. Et quanam ratione hoc fieri possit, inquires ? neque enim amare mei est arbitrii. Cujus ergo, dic mihi ? Insultus dæmonis. Omnino igitur dæmonem esse arbitraris, qui insidias struat ? Luctare igitur, ac pugna cum morbo. At non possum, inquires. Age igitur hoc primum te docebit, ignaviæ tuæ esse id quod tibi accidit, teque ab initio dæmoni aditum præbuisse, ac nunc, si voluntas ita tulerit, eum facillime propellere posse. Dic mihi, qui adulterium perpetrant, utrum amore ducti id perpetrant, an quod simpliciter pericula expetant ? Amore ducti haud dubie. Num igitur veniam propterea obtinent ? Minime. Quid ita ? Quoniam ipso- rum est peccatum. At quid syllogismos nectis ? inquires ; conscius mihi ipse sum, me affectum hunc submovere velle, nec tamen id possum, sed id imminet, graviterque me premit et excruciat. Vis quidem illud, o homo, submovere ; at non ea facis, quæ repellere possint ; verum perinde facis, ut si quis febris correptus, ac sese frigida aqua ingurgitans, dicat : Quanta comminiscor, dum febrem exstinguere studeo nec possum, sed flammam potius meam accendo ?

Cupiditatis exstinguendæ modus. — Videamus igitur num tu quoque ea facias, quæ morbum inflamment, cum te ea excogitare putes, quæ exstinguant. Non, inquis. Dic igitur, quidnam, ut morbum exstingueres, facere umquam es conatus ? quid autem omnino est, quod morbum augeat ? Etenim, licet non omnes his criminibus obnoxii simus (plures enim reperire est, qui pecuniarum quam qui corporum amore teneantur) ; commune tamen omnibus, tam his quam illis remedium proponitur. Nam et ille amor absurdus est, et hic quoque ; verum hic illo acrior est ac vehementior. Quamobrem si majorem superaverimus, non est dubium quin minorem quoque facile vincamus. At, inquires, si acrior hic amor est, qui fit, ut non omnes hoc malo corripiantur, sed plures ad insaniam usque pecunias ament ? Primum quia periculo carere videtur hæc cupiditas ; deinde quoniam, etsi corporum cupiditas acrior est, tamen citius exstinguitur. Nam si perstaret, ut pecuniarum cupiditas, eum qui captus esset funditus perderet. Age igitur, de hoc corporum amore ad vos disseramus, ac videamus

mus undenam incrementum sumat hoc malum : sic enim perspectum habebimus, utrum culpa nostra contrahatur, necne : ac, si culpa nostra contrahitur, nihil non faciamus, quo superiores eo simus ; si autem extra culpam sumus, quid frustra nosipsos maceramus ? quid item iis, qui eo capiuntur, non ignoscimus potius, quam succensemus ? Unde igitur nascitur hic amor ? Ab elegantia formæ, inquires, cum scilicet pulchra et venusta ea fuerit, quæ vulnus infert. Frustra et temere hæc dicis. Nam si formæ pulchritudo amatores alliceret, omnes haberet amatores hæc puella : quod si non omnes habet, proinde nec naturæ nec eleganti formæ, sed impudicis oculis istud adscribendum est. Nam cum eam curiose intuens suspexeris, atque adamaris, telum excepisti. Quisnam autem, inquires, facere possit, ut pulchram mulierem cernens, non eam laudet ? Quo fit, ut cum res huiusmodi mirari, voluntatis nostræ minime sit, ne amor quidem in nostro arbitrio situs sit. Absiste, o homo ! Quid omnia simul confundis, undique in orbem excurrens, nec mali radicem perspicere volens ? siquidem plerosque video, qui formam admirentur ac laudibus efferant, nec tamen ament. Et qui fieri potest, inquis, ut qui mirantur, non item ament ? Ne tumultuare, quæso ; hoc enim dicere paro ; sed expecta, et audies Moysen, filium Jacob admirantem, ac dicentem : *Et erat Joseph pulchra facie, et aspectus decorus valde* (Gen. 59. 6). Num igitur propterea is amabat, qui hæc dicebat ? Minime. Non enim, inquires, eum quem laudabat cernebat. Atqui erga auditas quoque formas ita quodammodo afficimur, non modo erga conspectas. Verum ne mihi in his rebus contentionem moveas ; annon David admodum formosus erat, ac subrufus cum oculorum pulchritudine ? quæ oculorum elegantia maxime violenta pulchritudinis pars est. Num igitur quispiam ipsius amore captus est ? Minime : non igitur una cum admiratione amor etiam nascitur. Nam et matres multi habuerant corporis pulchritudine florentissimas : num igitur filii earum amore incensi sunt ? Absit istud. Quamquam enim id quod cernunt admirentur, tamen in foedum amorem non incidunt. At, rursus inquires, hoc ipsis natura præstat. Quænam, oro, natura ? Quia matres sunt, inquires. Annon audis Persas nemine cogente, cum matribus suis misceri, nec unum aut duos, sed universam gentem ? Quin citra hæc liquido hinc constat morbum hunc non corporis elegantie, nec simpliciter pulchritudini adscribendum esse, sed animi socordie atque oberrationi. Permulti etenim, cum innumeras præstanti forma mulieres præteriissent, deformibus sese dederunt : ex quo perspicuum est, amorem a formæ venustate minime proficisci. Nam si ita esset, il, qui in amorem inciderunt, ab illis potius quam ab istis capti fuissent. Quidnam igitur in causa est ? inquires ; nam si formæ honestas non facit ut quispiam amet, unde igitur amor causam ac radicem habet ? an a malo dæmone ? Habet quoque illinc ortum, sed non hoc est quod quæritur ; verum annon ipsi quoque in causa simus. Neque enim illorum dum-

taxat sunt insidie, sed cum illis a nobis primum. Non aliunde perniciosus hic morbus æque ortum trahit, atque a consuetudine et verborum blanditiis, et otio ac cessatione, quodque nihil quod agamus, habeamus.

7. *Modus extinguendæ libidinis.* — Magna quippe, magna, inquam, consuetudinis vis est, atque adeo tanta, ut in naturæ necessitatem migret. Quod si consuetudinis est hanc procreare, non dubium quin etiam extinguere. Sane multi amantes sic amare desierunt, cum quas amabant, non cernerent. Hoc ætatem ad breve quidem tempus acerbum ac perquam injucundum esse videtur ; at progressu temporis suave efficitur, ac ne si velint quidem, morbum revocare queant. Quid igitur, inquires, cum citra consuetudinem ullam ab ipso primo aspectu captus fuero ? Hic quoque in causa est corporis desidia, aut delicia, aut quod ea quæ opus sunt non cures, nec in necessariis negotiis verseris. Nam qui talis est, instar erronei cuiuspiam quovis malo transfigitur : atque huiusmodi animam, non secus ac puerum vagantem, quisquis vult in servitutem trahit. Quoniam enim ipsa hoc in more positum habet, ut aliquid operetur, si ipsius in rebus honestis, actionem comprimas, quia nihil agere non potest, alia pariat necesse est. Sicut enim terra, cum nec seritur nec plantatur, herbam dumtaxat proferit : ita et anima, cum necessariarum rerum nihil habet quod agat, atque aliquid agere cupiat, pravis rebus se tradit. Et sicut oculus, qui cernere non cessat, prava cernat necesse est, cum bonis objectis caret : sic etiam animus, cum se a necessariis abduxerit, jam circa inutilia versatur. Alioqui quod occupatio et cura primum quoque impetum propellere queat, multis argumentis liquet. Quamobrem cum pulchram mulierem conspexeris, ab eaque te affectum senseris, eam ne ultra cernas, et liberatus es. Et qui fieri poterit, inquires, ut eam ultra non cernam, cum cupiditate trahar ? Aliis rebus, quæ animum distrahant, fac te addicas, libris nimirum, necessariis curis, patrociniis, opitulationibus eorum, quibus injuria inferitur, precibus, rerum futurarum meditationi : his animum adstringe. Sic non recens tantum vulnus curabis, sed concretum etiam atque inveteratum facile discuties. Nam si contumelia, ut est in proverbio, amanti persuadet, ut amorem abruptat, quomodo non multo magis spirituales hæc incantationes malum istud superent, dummodo ab eo nos remove in animum inducamus ? Quod si cum illis versemur ac confabulemur, quæ huiusmodi tela in nos contorquent, ac de illis tum loquamur, tum audiamus, morbum hoc pacto alimus. Quoniam ergo modo ignem extinguere cupis, cum quotidie flammam accendas ? Ac de consuetudine hæc mihi ad juvenes dicta sint : nam quod ad viros attinet, eosque qui philosophari norunt, nihil perinde juvat, ut Dei timor, gehennæ memoria, regni cælorum cupiditas ; hæc enim ad extinguendum ignem sufficiunt. Ac præterea illud tecum reputa, id quod cernis nihil aliud esse, quam pituitam et sanguinem ac corrupti alimenti succum. At lætas ac

θαῦτον ἐκείνη σθένυνται · ὡς εἰ γε παρέμενεν, ὡς ἡ τῶν χρημάτων, ἂν ἀπώλεσε τὸν ἄλλοντα ἄρδην. Φέρε οὖν, περὶ τοῦτου ὑμῖν διαλεγόμενον, τοῦ τῶν σωμάτων, καὶ ἰδωμεν πόθεν αὖξεται τὸ κακόν · οὕτω γὰρ εἰσόμεθα, εἴτε ἡμέτερον τοῦτο ἐγκλημα, εἴτε οὐχ ἡμέτερον · καὶ εἰ μὲν ἡμέτερον, πάντα πράξωμεν*, ὥστε περιγενέσθαι · εἰ δὲ οὐχ ἡμέτερον, τί μάτην κόπτομεν ἑαυτούς; τί δὲ οὐ συγγινώσκομεν, ἀλλ' ἐγκαλοῦμεν τοῖς ἀλίσκομένοις; Πόθεν οὖν τίκεται οὗτος ὁ ἔρω; Ἀπὸ εὐμορφίας προσώπου, φησὶν, ὅταν καλὴ καὶ εὐεῖδης ἡ τιτρώσκουσα ἦ. Εἰκὴ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην. Εἰ γὰρ τῆς εὐμορφίας τὸ ἔραστὰς ἐπισπάσασθαι, πάντας ἂν ἔσχεν ἔραστὰς ἡ τοιαύτη κόρη · εἰ δὲ οὐ πάντας ἔχει, οὐ τῆς φύσεως τοῦτο, οὐδὲ ἐξ εὐμορφίας, ἀλλ' ἐξ ἀκολάστου ὀφθαλμοῦ · ὅταν γὰρ ἰδὼν περιέργως θαυμάσης καὶ ἔραστῆς, ἐδείξω τὸ βέλος. Καὶ τίς ἂν δύναιτο καλὴν γυναῖκα ὁρῶν, μὴ ἐπαινέσαι τὴν ὁρωμένην; φησὶν. Εἰ τοίνυν οὐ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν τὸ τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, οὐκ ἐν ἡμῖν ἄρα ὁ ἔρω. Ἐπίσχε, ἄνθρωπε. Τί πάντα φύρεις ὁμοῦ, πανταχοῦ περιτρέχων, καὶ τοῦ κακοῦ τὴν ῥίζαν οὐκ ἐθέλων ἰδεῖν; καὶ γὰρ πολλοὺς ὁρῶ θαυμάζοντας καὶ ἐπαινοῦντας, οὐκ ἐρῶντας δέ. Καὶ πῶς ἐνὶ θαυμάζοντας μὴ ἐρᾶν; Μὴ θορύβει · τοῦτο γὰρ ἔρχομαι εἰπεῖν · ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ ἀκούσῃ τοῦ Μωυσέως θαυμάζοντας τὸν παῖδα τοῦ Ἰακώβ, καὶ λέγοντο; · Καὶ ἦν Ἰωσήφ καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὥρατος τῇ ὄψει σφόδρα. Ἄρα οὖν ἦρα ὁ ταῦτα λέγων; Οὐδαμῶς. Οὐδὲ γὰρ ἔωρα, φησὶ, τὸν ἐπαινούμενον. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἀκούμενα κάλλη πάσχομέν τι τοιοῦτον, οὐ πρὸς τὰ ὁρώμενα μόνον. Ἵνα δὲ μὴ φιλονεικῆς ἡμῖν ἐν τοῦτοις, ὁ Δαυὶδ οὐκ ἦν ὥρατος σφόδρα, καὶ ὑπέρυθρος μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν; ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ τυραννικώτερον μέρος τῆς εὐμορφίας, τῶν ὀφθαλμῶν τὸ κάλλος. Ἀρ' οὖν ἡράσθη τις αὐτοῦ; Οὐδαμῶς. Οὐκ ἄρα μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ τὸ ἐρᾶν γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ μητέρας ἔσχον πολλοὶ σφόδρα ἀνθρώπους τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ. Τί οὖν; ἡράσθησαν αὐτῶν οἱ παῖδες; Ἀπαγε · ἀλλὰ θαυμάζουσι μὲν τὸ ὁρώμενον, οὐκ ἐμπέπτουσι δὲ εἰς ἔρωτα αἰσχρόν. Πάλιν γὰρ τῆς φύσεως τὸ κατόρθωμά ἐστι. Ποίας φύσεως, εἰπέ μοι; Ὅτι μητέρες εἰσὶ, φησὶν. Εἰτα οὐκ ἀκούεις, ὅτι Πέρσαι, μηδενὸς καταναγκάζοντος, ταῖς αὐτῶν μύγνυνται μητράσι, καὶ οὐχ εἷς οὐδὲ δευτέρος, ἀλλ' ὁλόκληρον ἔθνος; Χωρὶς δὲ τούτων, κάκειθεν [490] δὴλον, ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο οὐ τῆς ὥρας τοῦ σώματος, οὐδὲ τῆς εὐμορφίας ἐστὶν ἀπλῶς, ἀλλὰ τῆς βιβύμου καὶ πλανουμένης ψυχῆς. Πολλοὶ γοῦν πολλάκις μυρίας εὐπρεπεῖς παραδραμόντες γυναῖκας, ταῖς αἰσχροτέρας ἔδωκαν ἑαυτούς· ὁθεν δὴλον ὅτι οὐ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρᾶν · ἡ γὰρ ἂν εἶλον ἐκεῖναι πρὸ τούτων τοὺς ἐμπεσόντας. Τί οὖν τὸ αἴτιον; εἰ γὰρ μὴ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρᾶν, πόθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν, φησὶν; Ἀπὸ δαίμονος πονηροῦ; Ἐχει μὲν καὶ ἐκεῖθεν · ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ζητούμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ἡμεῖς αἴτιοι. Οὐ γὰρ ἐκεῖνων μόνον ἡ ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνων καὶ

ἡμῶν πρώτων^b. Οὐδαμῶθεν γὰρ ἐτέρωθεν οὕτω τίκεται τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, ὡς ἀπὸ συνηθείας, καὶ κληκαίας βημάτων, καὶ σχολῆς καὶ ἀργίας καὶ τοῦ μηδὲν ἔχειν ποιεῖν.

ζ'. Μεγάλῃ γὰρ, μεγάλῃ τῆς συνηθείας ἡ τυραννὶς, καὶ τοσαύτη, ὡς εἰς φύσεως ἀνάγκη καθίστασθαι^c. Εἰ δὲ συνηθεῖα τὸ τίκτειν αὐτὴν, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸ σθενύναι. Πολλοὶ γοῦν ἐρῶντες οὕτως ἀπαθῆσαντο, μὴ ὁρωμένων τῶν ἐρωμένων. Τοῦτο πρὸς βραχὺ μὲν δοκεῖ πικρὸν εἶναι, καὶ σφόδρα ἀγέδ· τῷ χρόνῳ δὲ ἡδὺ γίνεται, καὶ οὐδὲ βουλομένοις λοιπὸν ἐν ἀνακτῆσθαι τὸ πάθος. Τί οὖν ὅταν συνηθείας χωρὶς ἀπὸ πρώτης τῆς ὕψεως ἁλῶ; Κἀναῦθα ἀργία τοῦ σώματος, ἡ τρυφή^d, καὶ τὸ μὴ φροντίζειν τῶν προσηκόντων, μηδὲ ἐν ἀναγκαίοις εἶναι πράγμασι. Καθάπερ γὰρ πλάνος τις ὁ τοιοῦτος περιερχόμενος, παντὶ περιπίρεται πονηρῷ^e καὶ καθάπερ παιδίον ἀφρον. ὁ βουλόμενος ἀνδραποδίζει τὴν τοιαύτην ψυχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος αὐτῇ ἐνεργεῖν, ὅταν αὐτῆς παύσης τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς, ἐπειδὴ ἀργεῖν οὐ δύναται, ἀναγκάζεται ἕτερα τίκτειν. Καθάπερ ἡ γῆ, ὅταν μὴ σπείρηται μηδὲ φυτεύηται, βοτάνην ἀναδιδῶσιν ἀπλῶς · οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν μὴ ἔχη τι πρᾶξαι τῶν ἀναγκαίων, πάντως τοῦ πράττειν ἐπιθυμοῦσα, πονηροῖς ἑαυτὴν δίδωσι πράγμασι. Καὶ ὥσπερ ὀφθαλμὸς τοῦ μὲν ὁρᾶν οὐ παύεται, καὶ διὰ τοῦτο βλάται πονηρὰ, ὅταν ἀγαθὰ μὴ ἦ ὑποκείμενα · οὕτω καὶ ὁ λογισμὸς, ὅταν τῶν ἀναγκαίων ἑαυτὸν ἀπαγάγῃ, περὶ τὰ ἄχρηστα στρέφεται λοιπὸν · ἐπεὶ ὅτι καὶ τὴν πρώτην προσβολὴν δύναται ἀποκρούσασθαι ἀσχολία καὶ φροντίς, πολλαχόθεν δὴλον. Ὅταν οὖν ἰθὺς γυναῖκα καλὴν, καὶ πάθος τι πρὸς αὐτὴν, μηκέτι ἰθὺς, καὶ ἀπηλλάγης. Καὶ πῶς δυνήσεται μηκέτι ἰδεῖν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἐλκόμενος, φησὶν; Ἐτέροις σεαυτὸν δὸς, περιέλκουσι τὴν ψυχὴν, βιβλίοις, φροντίσιν ἀναγκαίαις, προστασίαις, βοηθείαις ἀδικουμένων, εὐχαῖς, φιλοσοφίᾳ τῇ περὶ τῶν μελλόντων · τοιούτοις κατάδωκον τὴν ψυχὴν. Οὕτως οὐχὶ νεαρὸν ἔλκος διορθώσῃ μόνον, ἀλλὰ παγὲν καὶ χρόνιον γενόμενον ἀποτρίψῃ βράδως. [491] Εἰ γὰρ ὕβρις τὸν ἐρῶντα πείθει καταλύειν τὸν ἔρωτα, κατὰ τὴν παροιμίαν, πῶς οὐ πολλῷ μᾶλλον αἱ πνευματικαὶ αὐταὶ ἐπιβδαί περιέσσονται τοῦ κακοῦ, μόνον ἂν ἐθέλωμεν ἀποστῆναι; Ἄν δὲ αἰεὶ προσομιλῶμεν καὶ συναναστρεφώμεθα ταῖς τοξενούσαις ἡμᾶς τὰ τοιαῦτα τοξήματα, καὶ λέγοντες καὶ ἀκούοντες τὰ παρ' ἐκείνων στρέφομεν τὸ νόσημα. Πῶς οὖν ἀξιοῖς σθεσθῆναι^f τὸ πῦρ, καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν φλόγα ἀνάπτειν; Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν τὰ τῆς συνηθείας πρὸς τοὺς νέμους εἰρησθῶ · ὡς τοῖς γε ἀνδράσι, καὶ φιλοσοφεῖν ἀπισταμένοις, πάντων μελίζω ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, ἡ τῆς γενένης μνήμη, ἡ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιθυμία · ἱκανὰ γὰρ ταῦτα σθεσεῖν τὸ πῦρ. Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο ἐννοεῖ, ὅτι οὐδὲν ἕτερόν ἐστι τὸ ὁρώμενον, ἡ φλέγμα καὶ αἷμα καὶ τροφῆς διασπομπῆς χυμός. Ἀλλὰ παιδρὸν τὸ ἄνθος τῆς ὕψεως, φησὶν. Ἀλλ'

* *Legebatur* πράττομεν.

^b Ms., καὶ ἡμῶν πρώτων.

^c *Legebatur* μεδίστασθαι.

^d *Legebatur* τροφή.

οὐδὲν τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀπὸ τῆς γῆς φαιδρότερον· ἀλλὰ καὶ ταῦτα σήπεται καὶ μαραινεται. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἐνταῦθα τῷ ἀνθεὶ πρόσσεγς· ἀλλ' ἐνδότερον διάδθῃ τῷ λογισμῷ, καὶ τὸ δέσμα τὸ καλὸν ἐκεῖνο περιελών τῷ λογισμῷ, περιεργάζου τὰ ὑπὸ τοῦτο κείμενα. Ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν ὑδεριώντων σῶμα ἀποστίλβει λαμπρὸν, καὶ οὐδὲν ἢ ἐπιφάνεια φαῦλον ἔχει, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἔνδον ἀποκειμένου χυμοῦ πλητόμενοι, φιλεῖν τοὺς τοιοῦτους οὐ δυνάμεθα. Ἄλλ' ὁ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς, καὶ γοργὸς, καὶ καλῶς ἀποτεταμένη ἡ ὀφρὺς, καὶ κυαναὶ αἱ βλεφαρίδες, καὶ ἡμερος ἡ κόρη, καὶ γαληνὸν τὸ ὄμμα. Ἄλλ' ὅρα ὅτι αὐτὸ τοῦτο πάλιν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ νεῦρα καὶ φλέβες καὶ ὑμένες καὶ ἀρτηριαί. Σὺ δέ μοι τὸν καλὸν τοῦτον ὀφθαλμὸν ἐνόησον νοσοῦντα, γηρῶντα, ὑπὸ ἀθυμίας μαραινόμενον, ὑπὸ ὀργῆς οἰδούντα, πῶς εἰδεχθῆς, πῶς ταχέως· ἀπόλλυται, καὶ τῶν γεγραμμένων τάχιον ἀφανίζεται. Ἀπὸ τούτων μετὰγαγε τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν. Ἄλλ' οὐχ ὁρῶ, φησὶ, κάλλος ψυχῆς. Ἄλλ' ἂν ἐθέλῃς, ὅψει· καὶ ὥσπερ τοὺς ἀπόντας καλοὺς ἔστιν ὀφθαλμοῖς μὴ ἰδόντα τῷ νῷ

θαυμάσαι· οὕτω δυνατόν ψυχῆς κάλλος χωρὶς ὀφθαλμῶν ἰδεῖν. Οὐχ ὑπέγραψας πολλάκις μορφὴν εὐειδῆ, καὶ ἐπαθές τι πρὸς τὴν διάπλασιν; Ἀνατύπωσον καὶ νῦν ψυχῆς κάλλος, καὶ ἐντρύφα τῇ εὐμορφίᾳ. Ἄλλ' οὐχ ὁρῶ, φησὶν, ἀσώματα. Καὶ μὴ τῶν σωμάτων αὐτὰ μάλλον ὁρώμεν τῷ νῷ. Διὰ τοῦτο γοῦν θαυμάζομεν καὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, καίτοι γε μὴ ὁρώμεντες, καὶ τρόπων ἦθη καὶ ψυχῆς ἀρετὴν. Κἂν ἴδῃς ἀνθρώπων ἐπιεικὴ καὶ μέτριον, μάλλον θαυμάσῃς τοῦτον ἢ ἐκείνην τὴν εὐμορφον ὄψιν· κἂν ἴδῃς ὕβριζόμενον, καὶ φέροντα ἀδικοῦμενον, μετὰ τοῦ θαυμάζειν ἔρα τῶν τοιούτων, κἂν γεγηρακότες ὦσι. Καὶ γὰρ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, καὶ ἐν γῆρᾳ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐραστάς, καὶ οὐδέποτε μαραινεται, ἀλλ' ἀνθεὶ διηνεκίως. Ἴν' οὖν καὶ αὐτοὶ τοῦτο κτησώμεθα, τοὺς ἔχοντας αὐτὸ θηρώμεν, καὶ ἐρᾶται· [492] τούτων γινώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ δυνήσμεθα, ταύτην λαβόντες τὴν εὐμορφίαν, τῶν αἰωνίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθίων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Ἔχετε οὖν τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἡλειθήμεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης.

α'. Ἐπειδὴ μεγάλη ἐφθέγγατο, καὶ Μωϋσέως ἑαυτὸν προὔθηκα, καὶ τοὺς πιστοὺς πάντας, αἰσθόμενος τῆς ὑπερβολῆς καὶ τοῦ μεγέθους τῶν εἰρημένων, ὅρα πῶς μετριάξει πάλιν. Καὶ γὰρ ἐπαίρειν ἔδει διὰ τοὺς ψευδαποστόλους καὶ τοὺς ἀκροατάς, καὶ πάλιν παραμυθεῖσθαι τὸν ὄγκον, οὐχὶ καθαιρεῖν, ἐπεὶ τοῦτο παίζοντος ἦν. Διόπερ ἐτέρως αὐτὸ μεθοδεύει, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐκ ἐκ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων γέγονεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὸ πᾶν· διὸ καὶ φησιν, *Ἔχετε οὖν τὴν διακονίαν ταύτην*. Οὐδὲν γὰρ πλέον ἡμεῖς εἰσηνέγκαμεν, ἀλλ' ἡ διάκονοι μόνον ἐγενόμεθα, καὶ τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσιν ὑπηρετήσαμεν. Διόπερ οὐκ εἶπε παροχήν, οὐδὲ χορηγίαν, ἀλλὰ *διακονίαν*, καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, *Καθὼς ἡλειθήμεν*. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτῷ, φησὶ, τὸ διακονήσασθαι τοῖς, ἀπὸ ἐλέου καὶ φιλανθρωπίας. Καίτοι γε ἐλέους ἐστὶ τὸ κακῶν ἀπαλλάξαι, οὐχὶ τὸ καὶ τοσαῦτα δοῦναι ἀγαθὰ· ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ τοῦτο ἔχει. *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ λογιστέον. Τὸ γὰρ, *Καθὼς ἡλειθήμεν*, καὶ ὑπὲρ τῆς διακονίας, καὶ ὑπὲρ τοῦ, *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*, εἰρῆσθαι νόμιζε. Καὶ σκόπει πῶς σπουδάζει τὰ καθ' ἑαυτὸν καθαιρεῖν. Τὸν γὰρ τοιοῦτον ἀξιωθέντα, φησὶ, καὶ τηλικούτων, καὶ ταῦτα ἀπὸ ἐλέου μόνον καὶ φιλανθρωπίας, οὐδὲν μέγα τοιοῦτους ἐπιδείκνυσθαι πόνους, καὶ κινδυνεύειν καὶ πειρασμοὺς ὑπομένειν. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον οὐ καταπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ χαίρομεν, καὶ παρῆρησιαζόμεθα. Εἰπὼν γοῦν, *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*, ἐπήγαγεν· Ἄλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί ἐστὶ, *Τὰ κρυπτὰ τῆς*

αἰσχύνης; Οὐκ ἐπαγγελλόμεθα, φησὶ, καὶ ὑποσχνοῦμεθα μεγάλα, καὶ ἕτερα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων δεικνυμεν, καθάπερ ἐκείνοι· διὸ καὶ ἔλεγε, *Τὰ κατὰ πρόσωπον, βλέπετε*· ἀλλὰ τοιοῦτοί ἐσμεν, οἷοι ὁρώμεθα, οὐχὶ διπλόην τινὰ ἔχοντες, οὔτε τοιαῦτα λέγοντες καὶ ποιοῦντες ἢ κρύπτειν δεῖ καὶ συστιάξειν αἰσχυνομένους καὶ ἐρυθριώντας. Καὶ τοῦτο ἐρμηνεύων, ἐπήγαγε, *Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ*. Ὁ γὰρ ἐνόμιζον ἐγκώμιον εἶναι ἐκείνοι, τοῦτο αἰσχρὸν καὶ καταγέλαστον ἀποφαίνει. [493] Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐν πανουργίᾳ*; Δόξαν εἶχον μὴ λαμβανόντων ἐκείνοι, ἐλάμβανον δὲ καὶ ἐκρυπτον· δόξαν εἶχον ἀγίων καὶ ἀποστόλων δοκίμων, ἦσαν δὲ μυρίων γέμοντες κακῶν. Ἄλλ' ἡμεῖς, φησὶ, τοῖς ἀπειπάμεθα (ταῦτα γὰρ καὶ κρυπτὰ αἰσχύνης καλεῖ), τοιοῦτοι ὄντες οἷοι φαίνόμεθα, καὶ οὐδὲν ἔχοντας συνεισκασμένον, καὶ οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κηρύγματι· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Οὐδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας*· οὐ τῷ προσώπῳ καὶ τῇ ἐπιδείξει, ἀλλ' αὐτῇ τῇ τῶν πραγμάτων ἀποδείξει. *Συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων*. Οὐ γὰρ πιστοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπίστοις ἐσμέν κατάδηλοι, προκείμενοι πᾶσιν εἰς τὸ βασανίσαι τὰ ἡμέτερα, ὡς ἂν ἐθέλοιεν· καὶ ἀπὸ τούτου συνίσταμεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὑποκρίνεσθαι, καὶ προσωπεῖον περιφέρειν φαιδρόν. Λέγομεν οὖν μὴδὲν λαμβάνειν, καὶ μάρτυρας ὑμᾶς καλοῦμεν· λέγομεν μὴδὲν συνειδέναι ἑαυτοῖς πονηρὸν, καὶ τούτου πάλιν τὴν μαρτυρίαν παρ' ὑμῶν ἔλκομεν, οὐ καθάπερ ἐκείνοι, συστιάζοντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς, πολλοὺς ἀπατῶσιν. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὸν βίον ἡμῶν πᾶσιν εἰς μέσον προτιθέμεν, καὶ τὸ κήρυγμα ἀπογυμνούμεν, ὥστε πάντας αὐτὸ καταμανθάνειν. Εἴτα ἐπειδὴ οἱ ἀπίστοι ἡγνόνουν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ἐπήγαγεν, ὅτι οὐχ ἡμῶν τοῦτο ἐγκλημα, ἀλλὰ

splendidos oris flos est, inquit. Sed terræ etiam floribus nihil lætius ac jucundius est; qui tamen etiam marcescunt, atque in putredinem abeunt. Quocirca ne hic quoque ad florem attende, sed interius animo transi, et a pulchra illa cuti cogitationem avertens, explora quæ sub ea sita sint. Quandoquidem etiam hydropicorum corpus nitet ac lincet, nec quidquam fœdi in superficie habet; sed tamen humoris illius, qui intus conditus est, cogitatione percalsi, hujusmodi homines osculari non sustinemus. At tener et versatilis est oculus, ac recte porroctum supercilium, et cæruleæ palpebræ, et suavis pupilla, et serenus aspectus? At rursum hoc vido, quod istud quoque nil aliud est, quam nervi et venæ atque arteriæ. Quin tu hunc ipsum pulchram oculum, ægrum, senio affectum, mœrore afflictum, ira tumentem cogita, quam scilicet deformis sit, quam celeriter pereat, quam citius etiam pictura evanescat. Ab his jam cura, ut ad veram pulchritudinem animum traducas. At, inquit, animæ pulchritudinem non cerno. At, si libuerit, cernes: et sicut absentes formosos, licet oculis non cernas, mente admirari potes; eodem modo animæ

pulchritudinem etiam sine oculis perspicere licet. Annon egregiam formam sæpe cogitatione formasti, eoque figmento nonnihil te affici sensisti? Effinge nunc quoque animæ pulchritudinem: atque hujusmodi formæ elegantia te oblecta. At, inquis, non cerno ea, quæ corpore vacant. Atqui ista animo magis intuemur, quam corpora: siquidem ob hæc quoque causam et angelos et archangelos admiramur, quamvis eos minime cernamus: probos item mores animæque virtutem. Ac si probum hominem et moderatum videris, magis hunc admiraberis, quam elegantem illam faciem. Quod si injuria affectum videris eamque patienter ferentem, hujusmodi hominem ama, etiamsi senio confectus sit. Nam hujusmodi animæ pulchritudo in senectute quoque amatores multos habet, nec umquam marcescit, sed perpetuo floret. Igitur ut hanc quoque ipsi pulchritudinem adipiscamur, eos qui hac pollent captemus, atque ipsorum amatores simus. Sic enim nos quoque hanc pulchritudinem consequuti, ad æterna bona pervenire poterimus: quæ utinam nobis consequi detur, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VIII.

CAP. 4. v. 1. *Ideo habentes hanc ministrationem, juxta quod misericordiam consequuti sumus, non defecimus, 2. sed abdicavimus occulta dedecoris.*

1. Quoniam magna quædam loquutus fuerat, ac seipsum et fideles omnes Mosi anteposuerat, atque tantam eorum quæ dixerat magnitudinem esse sentiebat, vide quo pacto rursus modestiam præ se ferat. Nam et propter pseudapostolos atque auditores sese efferre debebat, et rursum tumorem illum mitigare, non autem omnino tollere; nam hoc ludentis fuisset. Quocirca hoc alia via aggreditur, ostendens id omne non nostris meritis ac virtutibus, sed divina benignitate contigisse: proinde ait, *Habentes igitur ministrationem hanc.* Neque enim quidquam amplius erogavimus, quam quod ministri existimus, beneficiisque a Deo datis administrationem operam præbuimus. Quo fit, ut nec largitionis nec suppeditationis, sed ministerii vocabulo usus sit. Ac ne hoc quidem contentus addidit: *Juxta quod misericordiam consequuti sumus.* Nam hoc quoque ipsum, quod his ministravimus, a Dei misericordia et benignitate profectum est. Quamquam misericordiæ est, e malis eximisse, non autem tot insuper beneficiis affecisse; sed hoc etiam habet Dei misericordia. *Non defecimus.* Hoc quoque ipsius humanitati acceptum referendum est. Nam illa verba, *Juxta quod misericordiam consequuti sumus,* existimare debes tam ad ministerium referri, quam ad id quod sequitur, *Non defecimus.* Ac velim animadvertas, quam seipsum deprimere studeat. Nam qui tot ac tantis, inquit, beneficiis ornatus sit, idque divina tantum misericordia et benignitate, non magni quidpiam fecit, si tales labores suscepit, si pericula adit ac tentationes sustinet. Ideo non solum non concidimus animo, sed etiam gaudemus, ac verborum

libertate utimur. Postquam enim dixit, *Non defecimus,* subnectit, *Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei.* Quid sibi volunt hæc, *Occulta dedecoris?* Non, inquit, magna profitemur ac pollicemur et alia rebus ipsis ostendimus, quemadmodum illi: unde etiam dicebat, *Quæ in faciem sunt, perspicitis* (2. Cor. 10. 7): verum tales omnino sumus, quales cernimur, non fictum ac velut duplicem animum gerentes, nec ea dicentes atque agentes, quæ præ pudore ac rubore occultanda et velut umbris quibusdam obvolvenda sint. Idque exponens, subjunxit, *Non ambulantes in astutia.* Nam quod illi laudi ducebant, hoc ipse fœdum ac ridiculum esse statuit. Quidnam autem est, *In astutia?* In ea existimatione illi erant, quasi ab accipiendis muneribus abstinerent, cum tamen occulte acciperent: sanctorum ac proborum apostolorum existimatione florebant, cum interim innumeris vitiis scaterent. At nos, inquit, hæc abjecimus (nam hæc sunt, quæ occulta dedecoris vocat), quippe qui tales simus, quales videmur; nec quicquam, non modo in vita nostra et moribus, sed nec prædicatione tectum atque adumbratum habemus: hoc enim significat, quod ait, *Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis.* Hoc est, non vultu et ostentatione, sed ipso rerum documento. *Commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum.* Non enim fidelibus tantum, sed et infidelibus perspicui sumus, ac quibusvis expositi, ut res nostras explorent: atque hinc nosipsos commendamus, non a fuco ac simulatione, aut quod splendidam larvam circumferamus. Dicimus itaque nos nullum munus accipere; atque hujus rei vos testes vocamus: dicimus nos nullius flagitii nobis conscios esse; atque hujus rei rursus a vobis testimonia

niam petimus; non ut illi solent, qui vitia sua obtegentes multos decipiunt. Nam nos et vitam nostram cunctis in medium proponimus, et doctrinam ita patefacimus, ut quisvis eam intelligere possint. Mox autem, quia infideles vim hujusce doctrinæ minime perspectam habebant, subjunxit, hoc non sibi, sed eorum stupori assignandum esse, dicens: 3. *Quod si etiam opertum est evangelium nostrum, in iis qui pereunt opertum est, 4. in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium.* Quod hic dicit, eandem vim habet, quam ea, quæ prius dixit: *Aliis odor mortis sumus in mortem, aliis odor vitæ in vitam* (2. Cor. 2. 16).

2. *Marcionistarum et Manichæorum errores.* — Quid sibi vult illud, *Deus hujus sæculi*? Qui Marcionis morbo laborant, de rerum Opifice, justo quidem illo, sed non item bono, hæc dicta esse contendunt: aiunt enim Deum quemdam justum esse, qui non sit bonus. Manichæi autem his verbis diabolum significari asserunt; hinc nimirum alium rerum conditarum effectorem, præter eum qui vere est, perquam stolide inducere cupientes. Habet enim hoc familiare Scriptura, ut deum non ex ipsius dignitate, sed ex eorum qui ipsius imperio subsunt imbecillitate nuncupet: ut cum mamonam dominum dicit, et ventrom deum. Neque enim propterea aut venter deus est, aut mamona dominus, sed eorum deum, qui sese ipsius subjecerint. Atvero nos illud dicimus, non de diabolo quidem hæc verba habita esse, sed de universorum Deo; sicque legendum esse, *Infidelium hujus sæculi mentes Deus excæcavit.* Nam futurum ævum infideles non habiturum est, sed hoc dumtaxat. Si vero quis aliter legat, nempe *Deus hujus sæculi*, ne hinc quidem ulla calumniæ ansa porrigitur: neque enim hinc ostenditur, eum hujus tantum sæculi Deum esse. Nam et Deus cæli dicitur; nec tamen cæli tantum Deus est: et, Deus præsentis diei, dicimus; nec tamen hæc ita dicimus, quasi ipsius imperium unius diei angustiis circumscribamus. Quin Deus quoque Abraham dicitur, et Deus Isaac, et Deus Jacob; cum tamen non eorum tantum sit Deus. Ac pleraque etiam alia hujusmodi testimonia in Scripturis inveniri possunt. Quonam porro modo excæcavit? Non sane quod in hoc ulla ipsius actio fuerit, absit, sed quia id passus est ac permisit: nam Scripturæ mos est ita loqui, ut cum ait, *Tradidit eos Deus in reprobum sensum* (Rom. 1. 28). Quoniam enim illi prius fidem abrogarunt, seque indignis reddiderunt qui mysteria viderent, illos ipse dereliquit. Quid enim hic faciendum erat? an invitos trahere, suæque arcana iis, qui ea cernere recusabant, aperire? At magis contempsissent illi, nec videre voluissent: unde etiam mox subjunxit, *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi*; non ad hoc, ut Deo non credant, sed ut quæ sint interna mysteria infidelis meus minime perspiciat: quod etiam ille nobis præcepit, ut ne margaritas ante porcos conjiciamus (Matth. 7. 6). Etenim si ea infidelibus detexisset, eorum morbus magis incruduisset. Nam si quis oculis laborantem cogat solares radios respicere,

illius infirmitatem magis auget. Ideo medici eos in tenebris abditos tenent, ne morbus ingravescat. Sic ergo hic etiam intelligendum est, nempe quod isti vitio suo increduli exstiterunt. Increduli autem effecti, evangelii arcana minime jam perspexerunt, Deo nimirum radios suos illis deinceps subducente. Id quod etiam discipulis dicebat, *Propterea in parabolis loquor ipsis, quia audientes non audiunt* (Matth. 13. 13). Verum ut quod dico exemplo dilucidius fiat, finge gentilem esse quemdam, qui res nostras profabulis habeat: hic igitur plusne ex eo commodi capiet, si ingressus fuerit ac mysteria conspexerit, quam si foris maneat? Ideo ait: *Ut non fulgeat illis illuminatio*; in Mosis videlicet historia adhuc hærens. Nam quod illius ætate Judæis accidit, hoc evangelii tempore omnibus infidelibus usu venit. Quidnam autem sit, quod ait opertum illis fuisse ac minime declaratum, audi quid ipse dicat: *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* Nempe quod orbis salus crux est ipsiusque gloria, quod is qui crucifixus est cum multo splendore venturus sit: atque alia omnia, tam præsentia, quam futura, tam in aspectum cadentia, quam occulta et ineffabilis rerum quæ expectantur adventus. Unde etiam *αἰγίστα* dixit, hoc est irradiare, ne tu totum in hac vita quæras. Est enim velut radius quispiam Spiritus, id quod nunc datur. Id quod etiam superius indicans, odoris ac rursum pignoris vocabulo usus est, declarans multo majorem partem in futuro ævo expectandam esse. Sed tamen hæc omnia ipsis occultata sunt, et ob id occultata, quia prius ipsi fidem Deo abrogarunt. Postea, ut ostendat, non Christi modo, sed etiam Patris gloriam iis incognitam esse, qui eam non viderunt, adjecit, *Qui est imago Dei.* Cave enim in Christo solo consistas. Ut enim per eum Patrem cernis, ita, si ipsius gloriam ignores, ne Patris quidem gloriam cognitam habebis. 5. *Non enim nos ipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum.*

3. Quinam hic sermonis tenor est? quid hoc cum iis, quæ ante dicta sunt, commune habet? Vel eos notat ut insolentius sese efferentes, et discipulis suadere cupientes, ut ab eorum nominibus sibi nomen imponant, sicut in superiore epistola dicebat, *Ego sum Pauli, ego autem Apollo* (1. Cor. 3. 4): aut aliud quiddam gravissimum significat. Quidnam hoc? Quoniam acerrimum in ipsos bellum illi gerebant, atque insidias undique ipsis struebant. Num, inquit, adversum nos pugnatis, ac non adversus eum qui a nobis prædicatur? neque enim nosipsos prædicamus: ego servus sum, ego eorum qui prædicationem excipiunt minister, operam omnem alteri navans, atque ipsius gloriæ causa quidvis faciens. Itaque, dum mihi bellum infers, ea quæ illius sunt dejicis. Tantum enim abest, ut ex evangelico munere quidquam mihi arrogem, ut ne servus quidem vester esse propter Christum recusaturus sim, quandoquidem ipsi visum est tanto in pretio vos habere, tantoque amore vos complecti, ac salutis vestræ causa quidvis agere.

τῆς ἐκείνων ἀναισθησίας. Διὸ καὶ φησιν· *Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένοι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἔστι κεκαλυμμένοι, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων.* Ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶπεν, *Οἱ μὲν ὁσμή θανάτου εἰς θάνατον, οἱ δὲ ὁσμή ζωῆς εἰς ζωὴν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησι.*

β'. Τί δὲ ἐστίν, Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οἱ μὲν τὰ Μαρκιῶνος νοσοῦντες, λέγουσι περὶ τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ δικαίου μόνον, καὶ οὐκ ἀγαθοῦ, ταῦτα εἰρηθεῖαι· λέγουσι γὰρ εἶναι τινα Θεὸν δίκαιον, καὶ οὐκ ἀγαθόν. Μανιχαῖοι δὲ φασὶ τὸν διάβολον ἐνταῦθα λέγεσθαι, ἐκ τούτου δημιουργοῦ τῆς κτίσεως ἑτερον ἐπεισαγαγεῖν παρὰ τὸν ὄντα βουλόμενοι, σφόδρα ἀνοήτως. Οἶδε μὲν γὰρ πολλάκις ἡ Γραφὴ Θεὸν καλεῖν οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καλουμένου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τῶν ὑποταττομένων· ὡς ὅταν τὴν μαμωνᾶν κύριον λέγῃ, καὶ τὴν κοιλίαν Θεόν. Ἄλλ' οὐ παρὰ τοῦτο οὔτε ἡ κοιλία Θεός, οὔτε ὁ μαμωνᾶς κύριος, ἀλλ' ἐκείνων τῶν ὑποκατακλινόντων ἑαυτούς. Ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνὸ φάμεν, ὅτι οὔτε περὶ τοῦ διαδόλου τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ· καὶ οὕτως ἀναγινώσκοντες, ὅτι *τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τὰ νοήματα.* Ὁ γὰρ μέλλον οὐκ ἔχει ἀπίστους, ἀλλ' ὁ παρὼν μόνος. Εἰ δὲ καὶ ἐτέρως τις ἀναγινώσκει, οἶον, ὅτι Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τοῦτο ἔχει τινὰ λαβὴν· οὐ γὰρ τοῦτο δεικνύσιν αὐτὸν τοῦτον μόνον ὄντα τοῦ αἰῶνος Θεόν. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς οὐρανοῦ λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὐρανοῦ μόνον Θεός· καὶ ὁ Θεὸς τῆς παρουσίας ἡμέρας λέγομεν, καὶ οὐκ εἰς ἐκείνην μόνην συγκαλείοντες αὐτὸν τὴν ἀρχὴν, [494] τοῦτό φάμεν· καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἀβραάμ λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἐκείνων μόνον ἐστὶ Θεός. Καὶ πολλὰς ἄν τις καὶ ἐτέρας τοιαύτας ἐν ταῖς Γραφαῖς εὑροὶ μαρτυρίας. Πῶς οὖν ἐτύφλωσεν; Οὐκ ἐνεργήσας εἰς τοῦτο, ἀπαγε, ἀλλ' ἀφείς καὶ συγχωρήσας· καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ οὕτω λέγειν· ὡς ὅταν λέγῃ, *Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδίκιον νοῦν.* Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἠπίστησαν πρῶτοι, καὶ ἀναξίους ἑαυτοὺς κατεσκεύασαν τοῦ ἰδεῖν τὰ μυστήρια, καὶ αὐτὸς λοιπὸν εἴασεν. Ἀλλὰ τί ἔδει ποιῆσαι; πρὸς βίαν ἔλκειν, καὶ ἐκκαλύπτειν μὴ βουλομένοις ἰδεῖν; Ἀλλὰ μᾶλλον ἂν κατεφρόνησαν, καὶ οὐδ' ἂν εἶδον· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰς τὸ μὴ αὐγάζει αὐτοὺς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ.* οὐ πρὸς τὸ ἀπιστῆσαι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἀπιστίαν μὴ ἰδεῖν τίνα ἐστὶ τὰ ἔνδον· ὃ καὶ ἡμῖν ἐπέταξε, μὴ ρίπτειν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων κελεύσας. Εἰ γὰρ καὶ ἀπιστοῦσιν ἐξεκάλυψε, μᾶλλον ἂν ἡ νόσος αὐτῶν ἐπετρίβη. Καὶ γὰρ εἰ ὀφθαλμιῶντά τις ἀναγκάσει πρὸς τὰς ἀκτίνας ἰδεῖν, ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἀσθένειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν σκότειν κατακλείουσιν αὐτοὺς λατρῶν παῖδες, ὥστε μὴ ἐπιτερίβαι τὸ νόσημα. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐνταῦθα νοητέον, ὅτι οὗτοι μὲν γεγονάσιν ἀπιστοὶ δι' ἑαυτούς· γενόμενοι δὲ ἀπιστοὶ, οὐκέτι ἐώρων τὰ ἀπόρρητα τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ Θεοῦ λοιπὸν ἀποκλείοντο; τὰ ἀκτίνας αὐτοῖς. Ὅπερ καὶ τοῖς μαθη-

ταῖς ἔλεγεν, ὅτι *Διὰ τοῦτο ἐν παροιμίαις λαλῶ αὐτοῖς, ὅτι ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν.* Ἰνα δὲ καὶ ἐπὶ παραδείγματος σαφέστερον ὃ λέγω γένηται, ὁποῦ τινὰ Ἑλλήνα εἶναι μύθους τὰ ἡμέτερα ἡγοῦμενον· οὗτος οὖν πῶς ὠφεληθήσεται μᾶλλον, εἰσελθὼν καὶ ἰδὼν τὰ μυστήρια, ἢ ἔξω μένων; Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰς τὸ μὴ αὐγάζει αὐτοὺς τὸν φωτισμὸν, ἐπιμένων ἐπὶ τῇ ἱστορίᾳ Μωϋσέως.* Ὅπερ γὰρ πρὸς Ἰουδαίους γέγονεν ἐπ' ἐκείνου, τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀπίστων γίνεται ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ τί ἐστὶ τὸ συνεσχιασμένον, καὶ ὅπερ αὐτοῖς οὐκ ἔστι πεφωτισμένον; Ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Εἰς τὸ μὴ αὐγάζει αὐτοὺς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.* Οἶον, ὅτι ὁ σταυρὸς τῆς οἰκουμένης σωτηρία καὶ αὐτοῦ δόξα, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ σταυρωθεὶς μετὰ πολλῆς περιφανείας μέλλει παραγίνεσθαι, τὰ ἄλλα πάντα, τὰ παρόντα, τὰ μέλλοντα, τὰ ὀρώμενα, τὰ οὐχ ὀρώμενα, ἢ ἀπόρρητος τῶν προσδοκωμένων περιφάνεια. Διὸ καὶ αὐγάσαι εἶπεν, ἵνα μὴ τὸ ὅλον ἐνταῦθα ζητῇ· ὥσπερ γὰρ αὐγὴ τις ἐστὶ μόνον τοῦ Πνεύματος ἡ δεδομένη. Τοῦτο γοῦν καὶ ἀνωτέρω δηλῶν, ὁσμήν εἶπε, καὶ πάλιν ἀβραάμω, δεικνύς ὅτι τὸ πλεόν ἐκεῖ μένει. Ἄλλ' ὁμως ταῦτα πάντα κέκρυπται ἀπ' αὐτῶν· κέκρυπται δὲ, ἐπειδὴ ἠπίστησαν πρότεροι. Εἴτα δεικνύς, ὅτι οὐχὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς· οἱ ταύτην οὐκ ἰδόντες, ἐπήγαγεν, *Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.* Μὴ γὰρ μέχρι τοῦ Χριστοῦ στής μόνον. Ὅσπερ γὰρ διὰ τοῦτου τὸν Πατέρα ὀρᾷ· οὕτως ἀγνοήσας τὴν τούτου δόξαν, οὐδὲ [495] τὴν ἐκείνου εἶση. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὁμῶν διὰ Ἰησοῦν.

γ'. Καὶ ποία αὕτη ἀκολουθία; τί τοῦτο πρὸς τὰ εἰρημνά ἔχει κοινόν; Ἡ ἐκείνους αἰνιττάται ὡς ἐπαίροντας ἑαυτοὺς, καὶ πείθοντας τοὺς μαθητὰς ἀπ' αὐτῶν ἑαυτοὺς ὀνομάζειν, ὅπερ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγεν, *Ἐγὼ εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ· ἢ ἑτερόν τι βαρύτατον.* Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτοὺς ἐπολέμουν, καὶ ἐπεβούλευον αὐτοῖς πάντοθεν, Μὴ γὰρ ἡμῖν μάχεσθε, φησὶ, καὶ πολεμεῖτε; ἢ τῷ «δὲ» ἡμῶν κηρυττομένῳ; οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύττομεν· ἐγὼ δοῦλός εἰμι, ἐγὼ διάκονός εἰμι καὶ τῶν δεχομένων τὸ κήρυγμα, ἐτέρῳ πάντα πραγματευόμενος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνου δόξης πᾶν ὁτιοῦν ποιῶν. Ὅστε ἐμοὶ πολεμῶν, τὰ ἐκείνου καταβάλλεις. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω εἰς ἑμαυτόν τι περιστῆσαι τῶν τοῦ εὐαγγελίου, ὅτι καὶ ὑμῶν οὐ παραιτήσομαι εἶναι δούλους διὰ τὸν Χριστὸν, ἐπειδὴ ἐκείνῳ ἔδοξεν οὕτω τιμῆσαι ὑμᾶς, ἐπειδὴ οὕτως ὑμᾶς ἐφίλησε, καὶ πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἔπραξε. Διὸ καὶ λέγει, *Ἐαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Χριστόν.* Εἶδες ψυχὴν δόξης καθάραν; Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶ, τῶν δεσποτικῶν οὐδὲν νοσφιζόμεθα, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν ἑαυτοὺς ὑποτάσσομεν δι' ἐκείνον. *Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους*

* Ἡ τῷ. Savil. mavult οὐ τῷ, quod proposuerat Dupuis.

φῶς λήψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Εἶδες πῶς πάλιν τοῖς ζητοῦσι τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν τὴν ὑπερβάλλουσαν, τὴν Μωυσέως λέγω, δεικνύσι μετὰ προσθήκης ἀστράπτουσαν; Καθάπερ εἰς τὸ πρόσωπον Μωυσέως, οὕτως εἰς τὰς ὑμετέρας καρδίας ἔλαμψε, φησί. Καὶ πρότερον ἀναμνηστικαί τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως γενημένων, αἰσθητοῦ φωτός καὶ σκότους αἰσθητοῦ, δεικνύς ὅτι αὕτη μείζων ἡ δημιουργία. Καὶ ποῦ εἶπεν, Ἐκ σκότους φῶς λάμψαι; Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς κτίσεως· Σκότος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀδόξου. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. Ἀλλὰ τότε μὲν εἶπε, Γενηθήτω, καὶ ἐγένετο· νῦν δὲ οὐκ εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς· οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι καὶ νῦν εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔλαμψε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ αἰσθητὰ πράγματα ὁρῶμεν τοῦ φωτός λαμπόντος· τοῦτο, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὅρξας τὸ ἀπαράλλακτον τῆς Τριάδος; Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος φησὶν· Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνυπερεκκαλυμμένοι, προσώπῳ τῇ δόξαν Κυρίου κατασπερτίζομενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, Εἰς τὸ μὴ αὐτάρσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, Ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. Ὡς περὶ γὰρ εἰπὼν, Τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἐπήγαγεν, Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, δεικνύς ὅτι καὶ τῆς ἐκείνου δόξης ἀπεστερηθήσαν· οὕτως εἰπὼν, Τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγεν, Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, δεικνύς ὅτι διὰ τοῦτον τὸν Πατέρα γινώσκουμεν, ὥς περ οὖν καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτῷ παρασπόμεθα. [496] Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστέρι τοῖς σκεύουσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τῆς ἀπορρήτου δόξης· ἵνα μὴ τις λέγῃ. Καὶ πῶς τοσαύτης δόξης ἀπολαύοντες μένομεν ἐν θνητῷ σώματι; φησὶν, ὅτι τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, καὶ δείγμα μέγιστον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅτι σκεῦος ὀστέρινον τοσαύτην ἡδυνήθη λαμπρότητα ἐνεγκεῖν, καὶ τηλικούτον φυλάξει θησαυρὸν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς θαυμάζων ἔλεγεν, Ἴνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· πάλιν ἐκείνους αἰνιττόμενος τοὺς καυχωμένους ἐφ' ἑαυτοῖς. Τό τε γὰρ μέγεθος τῶν δοθέντων, τό τε ἀσθενὲς τῶν δεξαμένων δεικνύσι τὴν ἰσχύν, οὐχ ὅτι μεγάλα ἐχαρίσατο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μικροῖς οὕσι· τὸ γὰρ ὀστέρινον τὸ εὐθραυστον ἢ τῆς θνητῆς φύσεως αἰνιττόμενος ἔλεγε, καὶ τὸ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ἀσθενὲς ἐμφαίνων. Ὑστράκου γὰρ ἄμεινον οὐδὲν αὕτη δίακειται· οὕτως ἐστὶν εὐεπηρεάστως, καὶ θανάτῳ καὶ νόσοις καὶ ἀέροις ἀνωμαλίαις καὶ ἐτέροις μυρίοις διαλυομένη ῥαδίως. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ καταστέλλων ἐκείνων

τὸ φύσημα, καὶ πᾶσι δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν καθ' ἡμᾶς.

δ'. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα διαφαίνεται ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὅταν δι' εὐτελῶν ἐνεργῇ μέγала. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ διὰ κωνώπων καὶ μυῶν δλόκληρα στρατόπεδα βαρβάρων ἐτροποῦτο (διὸ καὶ μεγάλην δύναμιν αὐτοῦ τὴν κάμπην ἐκάλει), καὶ ἐν ἀρχῇ γλώττας συγχέων μόνον, τὸν μέγαν πύργον ἐκείνον τὸν ἐν Βαβυλῶνι κατέλυε. Καὶ ἐν τοῖς πολέμοις δὲ νῦν μὲν διὰ τριακοσίων ἄπειρα στρατόπεδα ἤλασε, νῦν δὲ διὰ σάλπιγγων πόλεις καθεῖλε· μετὰ δὲ ταῦτα διὰ παιδίου μικροῦ καὶ εὐτελοῦς τοῦ Δαυὶδ, ἄπασαν τῶν βαρβάρων τὴν παράταξιν ἐτροπώσατο. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα δώδεκα μόνους ἀποστείλας, τῆς οἰκουμένης περιεγένετο, δώδεκα, καὶ τούτους ἐλαυνομένους, πολεμουμένους. Ἐκπλαγῶμεν οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, θαυμάσωμεν, προσκυνήσωμεν· ἐρωτήσωμεν Ἰουδαίους, ἐρωτήσωμεν Ἑλληνας, τίς ἐπείσει τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἀποστήναι τῶν πατρῶν ἐθῶν, καὶ πρὸς ἐτέραν μετατάξασθαι πολιτείας; ὁ ἁλιεύς, ἡ ὁ σκηνοποιός; ὁ τελώνης, ἡ ὁ ἀγράμματος καὶ ἰδιώτης; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον, εἰ μὴ θεία δύναμις ἦν ἡ πάντα κατορθοῦσα δι' ἐκείνων; Τί δὲ καὶ λέγοντες ἐπείθον ἐκεῖνοι; Βαπτίσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ σταυρωθέντος. Ποίου; Ὅν οὐκ εἶδον, οὐδὲ ἐθεάσαντο. Ἀλλ' ὅμως ταῦτα λέγοντες καὶ κηρύττοντες, ἐπείθον, ὅτι οἱ μὲν μαντευόμενοι καὶ ἐκ προγόνων αὐτοῖς παραδοθέντες, οὐκ εἰσὶ θεοὶ, ὁ δὲ προσηλωθεὶς, οὗτος Χριστὸς, πάντας ἐφείλκετο. Καίτοι γε ὅτι μὲν ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, παντὶ που δῆλον ἦν· ὅτι δὲ [497] ἀνέστη, οὐδεὶς πλὴν ὁλίγων εἶδεν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἐπείσαν τοὺς οὐχ ἐωραχότας· καὶ οὐχ ὅτι ἀνέστη μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς οὐρανούς ἀνῆλθε, καὶ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Πόθεν οὖν τὸ πιθανὸν τοῖς λόγοις τούτοις, εἰπέ μοι; Οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ γὰρ πρῶτον αὕτη ἡ καινοτομία πᾶσι προσίστατο· ὅταν τε καὶ τοιαῦτα τις καινοτομή, χαλεπώτερον τὸ πρᾶγμα γίνεται, ὅταν ἀναμοχλεῖη παλαιὰς συνηθείας θεμέλια, ὅταν ἐκ βάθρων ἀνασπῇ νόμους. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ οἱ κήρυκες ἀξιώτιστοι εἶναι ἐδόκουν, ἀλλὰ καὶ ἔθνους παρὰ πᾶσι μεμιστημένου^b, καὶ δειλοῖ καὶ ἀμαθεῖς. Πόθεν οὖν περιεγένοντο τῆς οἰκουμένης; πόθεν ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑμετέρους προγόνους τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν, μετὰ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐξέβαλον; οὐκ εὐδῆλον ὅτι ἀπὸ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν μεθ' ἑαυτῶν; Οὐδὲ γὰρ ἐν ταῦτα ἀνθρωπίνης δυνάμεως κατορθώματα, ἀλλὰ θείας τινὸς καὶ ἀπορρήτου. Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ γοητικῆς. Οὐκοῦν αὐξήθηναί ἐδει τὴν τῶν δαιμόνων ἀρχὴν, καὶ ἐπιταθῆναι τὴν τῶν εἰδῶλων θεραπείαν. Πῶς οὖν καθήρηται καὶ ἡφάνισται, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἐκείνους τὰ ἡμέτερα; Ὡς τε κἀνεῦθεν δῆλον, ὅτι τοῦ Θεοῦ ψήφος ἦν τὰ γινόμενα, οὐκ ἀπὸ τοῦ κηρύγματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας αὐτῆς. Πότε γὰρ παρ-

^a Marg. Savil., τὸ εὐφρατον.

^b Legebatur ἔθνος.... μεμιστημένον.

^c Lege ἰστί.

Unde etiam ait, *Nos autem servos vestros propter Christum*. Viden' animum ab omni gloriæ studio parum? Tantum abest, inquit, ut eorum, quæ Domini sunt, quidquam usurpemus, ut etiam nosipsos vobis propter eum subiciamus. 6. *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris*. En quomodo rursus iis, qui eximiam illam gloriam, Mosis videlicet, videre cupiebant, ostendit etiam cum additamento fulgentem! Sicut in vultum Mosis, inquit, ita in corda vestra effulsit. Et quidem prius ea, quæ in rerum conditarum initio exstiterunt, in memoriam revocat, lucem nimirum in sensum cadentem et tenebras; ostendens hoc opificium illo præstantius esse. Verum ubinam dixit, *De tenebris lucem splendescere*? In principio ac rerum conditarum primordiis: *Tenebræ enim, inquit, erant super faciem abyssi*. Et dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux* (Gen. 1. 2. 3). Sed tunc quidem dixit, *Fiat*, et, *Factum est*; nunc autem non dixit, sed ipse nobis lux factus est. Quocirca nec res sensiles hac luce affulgentie intuemur, sed Deum ipsum per Christum. Videsne quo pacto nihil in Trinitate sit diversum? Nam de Spiritu dicit, *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tamquam a Domino Spiritu* (2. Cor. 3. 18); de Filio, *Ut non fulgeat illis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei*; de Patre denique, *Qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi*. Quemadmodum enim cum dixisset, *Evangelii gloriæ Christi*, subiecit, *Qui est imago Dei*, his verbis indicans eos illius quoque gloria orbatos esse: ita cum dixisset, *Scientiæ Dei*, adjecit, *In facie Christi*, ut ostendat nos per Christum ad Patris cognitionem pervenire, ut etiam per Spiritum ad eum adducimur. 7. *Habemus autem istum thesaurum in vasculis fictilibus: ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*. Quoniam enim de arcana illa gloria multa et ampla verba fecerat, ne quis diceret: Qui fit igitur, ut tantam gloriam consequuti, in mortali corpore maneamus? Hoc ipsum, inquit, est summopere mirandum, ac luculentissimum divini potentie argumentum, quod fictile vasculum tantum splendorem ferre ac tantum thesaurum tueri potuerit. Cujus etiam rei admiratione ipse commotus dicebat: *Ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*; his verbis eos rursus subindicans, qui in seipsis gloriabantur. Nam et donorum magnitudo, et eorum qui his affecti sunt imbecillitas, vim Dei demonstrant, non modo quia magna largitus est, sed quia parvis et abjectis: fictile quippe dixit, ut humanæ naturæ fragilitatem significaret, carnisque nostræ imbecillitatem conspicuam redderet. Testa namque nihilo melius illa se habet; adeo offensionibus patet, ac morte, morbis, cæli intemperiiis, atque innumeris aliis malis facile dissolvitur. Hæc porro dicebat, tum ut eorum arrogantiam comprimeret, tum ut nihil rerum nostrarum humanum esse demonstraret.

4. Nam tum demum Dei vis maxime elucet, cum per viles et abjectos ingentes res patrat. Ac proinde alio etiam loco aiebat, *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). In Veteri quoque Testamento per culices et muscas totos barbarorum exercitus in fugam vertebat (ideo erucam magnam vim suam appellabat [Joel. 2. 25]), et olim linguas dumtaxat confundendo, ingentem illam turrim Babylonicam delevit. In bellis insuper nunc per trecentos viros infinitam hostium manum profligabat, nunc tubarum clangore urbes evertebat, ac postea per exiguum ac vilem adolescentem Davidem universam barbarorum aciem in fugam agebat. Eodem itaque modo hic quoque missis solum duodecim viris de orbe victoriam adeptus est, duodecim, idque cum ipsi infesta omnia haberent, ac bello ab omnibus vexarentur. Dei ergo potentiam admiremur et adoremus: sciscitemur ex Judæis, sciscitemur ex gentilibus, quisnam universo terrarum orbi persuaserit, ut a patriis institutis abcederet, atque ad alteram vivendi rationem sese conferret? piscator, an tentoriorum effector? publicanus, an indoctus ac literarum expertus? Quam autem hoc rationem haberet, nisi vis divina fuisset, quæ per illos omnia conficeret? Nam quid dicentes illi, persuadebant? Baptizemini in nomine crucifixi (Act. 2. 38). Cujus tandem? Quem numquam viderant. Et tamen cum hæc dicerent ac prædicarent, auditoribus persuadebant, eos qui vaticinabantur, atque a maioribus traditi ipsis erant, deos non esse. Christus vero clavis affixus omnes attrahebat. Atqui, quod in crucem sublatum ac sepultum fuisset, apud omnes constabat; quod autem resurrexisset, pauci omnino viderant. Nihilominus tamen hoc ipsum iis, qui non viderant, persuaserunt: nec id solum, sed etiam, quod in cælos ascendisset, atque ad iudicium de vivis ac mortuis ferendum venturus esset.

Apostoli quomodo orbem subegerunt. — Unde igitur, quæso, persuadendi vis in iis sermonibus? Non aliunde, quam a Dei potentia. Primum enim novitas ipsa omnium animos offendebat: cum autem in huiusmodi rebus quispiam innovat, tunc gravior res efficitur, ut cum priscorum rituum fundamenta effringit, ac leges radicibus evellit. Huc accedit, quod præcones non fide digni videntur. Nam et ex ea natione erant, quæ omnibus odiosa esset, et ipsi timidi ac doctrinæ expertes erant. Unde igitur orbem subegerunt? unde vos et majores vestros, qui philosophi videbantur, atque deos ipsos ejecerunt? annon liquet illos Deum secum habuisse? Neque enim tam præclara facinora in humanam potentiam cadunt, sed in divinam quamdam et ineffabilem. Minime vero, inquit isti; sed præstigiis usi sunt. Ergo dæmonum imperium augeri oportebat, atque idolorum cultum amplificari. Qui igitur factum est, ut ea deleta atque extincta sint, et ex contrario nostra efflorescant? Quare hinc quoque liquet, Dei calculo hæc contigisse: neque a prædicatione tantum, sed ab ipsa quoque vitæ ratione. Quando enim tanta virginitas passim toto orbe consita est? quando par opum, vitæ, atque

aliarum omnium rerum contemptus? Nam flagitiosi ac præstigiatores nihil ejusmodi effecerint, sed contraria omnia: at hi angelicam vitæ rationem nobis et in nostra et in barbara regione atque in extremis terræ recessibus non modo docuerunt, sed etiam perfecerunt. Unde perspicuum est, Christi vim fuisse quæ hoc totum ubique fecerit, vini, inquam, illam ubique lucentem ac fulgure quovis celerius hominum

mentes illustrantem. Hæc igitur omnia cogitantes, atque apertum promissionis futurorum bonorum argumentum ex iis quæ facta sunt capientes, invictam illam Crucifixi potentiam nobiscum adorate: ut et intolerandos cruciatus effugatis, et sempiternum regnum assequamini: quod utinam nobis contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA IX.

CAP. 4. v. 8. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: 9. persecutionem patimur, sed non derelinquimur.*

1. In eo adhuc immoratur, ut ostendat omne hoc negotium divinæ potentiae adscribendum esse: quo eorum arrogantiam coerceat, qui in seipsis gloriabantur. Non enim, inquit, hoc solum mirabile est, quod hunc thesaurum in fictilibus vasis asseremus; sed etiam quod, cum sexcentis incommotis premamur, atque omni ex parte pulsemur, eum tamen tuemur nec amittimus. Et quidem si vel adamantinum vas esset, tanto tamen thesauro gestando, tantisque insidiis sustinendis impar esset: nunc autem et ferimus et per Dei gratiam nihil grave patimur. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur.* Quid est? *In omnibus?* In hostibus, in amicis, in necessariis, in aliis, quorum penuria laboramus, ab hostibus, a nostris. *Sed non angustiamur.* Ac vide quomodo pugnantem res dicat, ut hinc quoque Dei vim commonstret. *Tribulationem patimur, inquit, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur:* hoc est, non ad extremum usque concidimus. Plerisque enim in locis dolemus, nec quod volumus assequimur, non sic tamen ut a propositis rebus excidamus: hæc quippe non eo permittit Deus ut vincamur, sed ut exerceamur. *Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus.* Quamvis enim tentationes contingant, non ea tamen contingunt, quæ ex tentationibus oriri solent: idque per Dei potentiam et gratiam. Alibi autem hæc Deum idcirco permittit ait, tum ob ipsorum humilitatem, tum ad aliorum securitatem: *Ne enim insolentius efferar, inquit, datus est mihi stimulus (2. Cor. 12. 7); et rursus, Ne quis existimet de me supra id quod videt, et audit ex me (Ibid. v. 6); et alio loco, Ne fidentes simus in nobis ipsis (Ibid. 4. 9):* hic vero, Ut Dei potentia elucescat.

Ex tentationibus quantum lucrum. — Videsne quantum quæstus ex tentationibus redeat? Nam et Dei vim ostendebant, et gratiam amplius detegebant; Sufficit enim tibi gratia mea (Ibid. 12. 9), inquit; et ad humilitatem concitabant, alios compescebant, et illos tolerantiores efficiebant: *Patientia enim, inquit, probationem operatur, probatio spem (Rom. 5. 4).* Nam qui in quamplurima pericula inciderant, atque ex iis spe divina freti emergerant, hinc docebantur ut illi magis hærerent in omnibus. 10. *Semper mortificatio-*

nem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corpore nostro. Quidnam erat hæc mortificatio Domini Jesu, quam circumferebant? Mortes quotidianæ, per quas resurrectionis speciem edebatur. Nam si quis est, inquit, qui Christum mortem obiisse, atque resurrexisse non credat, in nos intueatur, qui singulis diebus morimur, atque ad vitam revocamur: ac tum resurrectioni fidem habeat. Viden' quomodo aliam adhuc tentationum causam invenerit? Quam tandem? *Ut et vita Jesu, inquit, manifestetur in corpore nostro; in eo videlicet, quod nos e periculis extrahat.* Ita fit, ut quod infirmitatis ac derelictionis speciem habet, hoc ipsius resurrectionem prædicet. Neque enim, si nullis molestiis afficeremur, perinde ipsius potentia declarata fuisset, ut nunc declaratur, cum patimur nec tamen vincimur. 11. *Etenim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in nobis in carne nostra mortali.* Passim hunc morem tenet, ut cum quidpiam obscure dixerit, id rursus exponat: id quod hoc quoque loco fecit, illud quod dixerat apertius declarans. Propterea tradimur, inquit, hoc est mortificationem circumferimus, ut vitæ ipsius potentia perspicua fiat, non sinentis nimirum mortalem carnem tanta perpetientem, malorum agmine vinci. Hoc aliter quoque accipi potest. Quomodo? Ut alio loco ait, *Si commoriamur, et convivemus (2. Tim. 2. 11).* Ut enim nunc ipsius mortem perferimus, atque ipsius causa vitam cum morte commutare volumus, ita etiam ipse extinctos ad vitam revocare tunc volet. Nam si nos e vita ad mortem venimus, ipse quoque e morte ad vitam nobis dux erit. 12. *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* Non jam de corporea morte loquens, sed de tentationibus et de quiete. Nos enim in periculis ac tentationibus versamur, inquit; vos autem in quiete vitam eam, quæ in periculis comparatur, percipitis: atque ea quidem, quæ cum periculo conjuncta sunt, ipsi sustinemus; at vos rebus secundis fruimini: neque enim pares tentationes suffertis. 13. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod loquutus sum, et nos credimus propter quod et loquimur: 14. scientes quoniam qui suscitavit Dominum Jesum, et ipse suscitabit nos per Jesum.* Submonuit nos psalmi, insignem philosophiam complectentis, qui maxime possit in periculis excitare. Hæc enim verba vir justus pronuntiavit, cum in magnis periculis esset, et

θενία τοσαύτη πανταχοῦ τῆς γῆς ἐφυτεύθη; πότε χρημάτων ὑπεροφία καὶ ζωῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων; Οἱ γὰρ μοχθηροὶ καὶ γόητες οὐδὲν τοιοῦτον ἀνύσαιεν, ἀλλὰ τάναντία ἅπαντα· οὗτοι δὲ ἀγγέλιον ἡμῖν εἰσηγήσαντο πολιτείας· οὐκ εἰσηγήσαντο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ, ἐν τῇ τῶν βαρβάρων, ἐν αὐταῖς τῆς γῆς ταῖς ἐσχατιαῖς. Ὅθεν δῆλον ὅτι πάντα ἡ τοῦ Χριστοῦ πανταχοῦ δυνάμεις ἦνυσεν, ἡ πανταχοῦ λάμπουσα, καὶ ἀστραπῆς

ἀπάσης ὁξύτερον τὰς τῶν ἀνθρώπων καταυγάζουσα διανοίας. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, καὶ τῆς τῶν μελλόντων ὑποσχέσεως, τὰ γεγεννημένα λαβόντες ἀπόδειξιν ἐναργῆ, προσκυνήσατε μεθ' ἡμῶν τὴν ἁμαχον τοῦ σταυρωθέντος ἰσχύον, ἵνα καὶ τὰς ἀφορήτους φύγητε κολάσεις, καὶ τῆς αἰωνίου βασιλείας ἐπιτύχητε· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'.

Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι.

α'. Ἐτι μένει δεικνύς, ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον τὸ πᾶν ἐστι, καταστέλλων ἐκείνων τὰ φρονήματα τῶν καυχωμένων ἐφ' ἑαυτοῖς. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ, φησὶ, θαυμαστόν, ὅτι ἐν ὀστρακίνοις σκευαῖς φυλάττομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον, ἀλλ' ὅτι καὶ μυρία πάσχοντες δεινὰ, καὶ πανταχοῦ περικρουόμενοι, [498] τηροῦμεν αὐτόν, καὶ οὐκ ἀπόλλυμεν. Καίτοι εἰ καὶ ἀδαμάντινον σκευὸς ἦν, οὔτε θησαυρὸν τοσοῦτον βαστάσαι ἰσχυρὸν ἂν, οὐδ' ἂν πρὸς τοσαύτας ἦρκεσεν ἐπιβουλὰς· νῦν δὲ καὶ φέρει καὶ οὐδὲν πάσχει δεινὸν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. *Ἐν παντὶ γὰρ θλιβόμενοι*, φησὶν, *ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι*. Τί ἐστίν, *Ἐν παντὶ*; Ἐν τοῖς ἔχθροῖς, ἐν τοῖς φίλοις, ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, ἐν ταῖς ἄλλαις χρείαις, ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὑπὸ τῶν οὐκείων. Ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα. Καὶ ὅρα πῶς πράγματα ἐναντία λέγει, ἵνα κἀντεῦθεν δείξῃ τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύον. *Θλιβόμενοι γὰρ οὐ στενοχωρούμεθα*, φησὶν· *ἀπορούμενοι οὐκ ἐξαπορούμεθα*· τουτέστιν, οὐκ εἰς τέλος ἐκπίπτομεν. Ἀλλοῦμεν γὰρ πολλαχοῦ, καὶ ἀποτυγχάνομεν, ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε ἐκπεσεῖν τῶν προκειμένων· εἰς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν αὐτὰ, οὐκ εἰς ἥτταν συγχωρεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ. *Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι*. Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοὶ συμβαίνουσι, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν πειρασμῶν οὐκέτι. Καὶ τοῦτο δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ χάριν. Ἀλλαχοῦ δὲ φησι, καὶ διὰ τὴν αὐτῶν ταπεινοφροσύνην, καὶ διὰ τὴν ἐτέρων ἀσφάλειαν συγκεχωρηθῆαι ταῦτα· *Ἴνα γὰρ μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ*, φησὶ· καὶ πάλιν, *Ἴνα μὴ τις λογίσσεται εἰς ἐμὲ ὑπὲρ ὃ βλέπει, καὶ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ*· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, *Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς*. Ἐνταῦθα μέντοι, ἵνα φανῇ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις.

Ὅρᾷς ὅσον τῶν πειρασμῶν τὸ κέρδος; Καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν ἐδείκνυ, καὶ τὴν χάριν ἀπεκάλυπτε μεζύων· Ἀρκεῖ γὰρ σοὶ ἡ χάρις μου, φησὶ· καὶ εἰς ταπεινοφροσύνην ἤλειψε, καὶ τοὺς ἄλλους καταστέλλεσθαι παρεσκεύαζε, καὶ αὐτοὺς καρτερικωτέρους εἰργάζετο· Ἡ γὰρ ὑπομονή, φησὶ, δοκιμὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. Οἱ γὰρ μυρίοις περιπεσόντες κινδύνους, καὶ ἐκ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος ἀνενεγκήντες, ἐπαιδεύοντο ταύτης

α' *Legebatur ὑμῶν.*

ἔχεσθαι ἐπὶ πλεῖον ἐν πᾶσι. *Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*. Καὶ τί ἐστίν ἡ νέκρωσις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἣν περιέφερον; Οἱ θάνατοι οἱ καθημερινοί, δι' ὧν καὶ ἡ ἀνάστασις ἐδείκνυτο. Εἰ γὰρ τις ἀπιστεῖ, φησὶν, ὅτι ἀπέθανεν Ἰησοῦς καὶ ἀνέστη, ἡμᾶς ὀρών τοῦ· καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντες καὶ ἀνισταμένους, πιστευέτω λοιπὸν τῇ ἀναστάσει. Εἶδες πῶς καὶ ἐτέραν αἰτίαν εὗρηκε τῶν πειρασμῶν; Ποίαν δὴ ταύτην; *Ἴνα καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*, φησὶ, τῷ ἐξαρκάζειν ἡμᾶς τῶν κινδύνων. Ὡστε τοῦτο, ὃ δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι καὶ ἐγκαταλείψεως, τοῦτο αὐτοῦ κηρύττει τὴν ἀνάστασιν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐφάνη, μηδὲν πασχόντων ἡμῶν ἀηδὲς, ἡ δύναμις ἡ ἐκείνου, ὥς νῦν δείκνυται, πασχόντων μὲν, οὐ νικωμένων δέ. *Καὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ* [499] *ἐν ἡμῖν ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν*. Πανταχοῦ γὰρ, ὅταν τι ἀσαφὲς εἴπῃ, ἑαυτὸν ἐρμηνεύει πάλιν· ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε, τοῦτο, ὅπερ εἶπεν, ἐρμηνεύων σαφῶς. Διὰ τοῦτο γὰρ παραδιδόμεθα, φησὶ, τουτέστι, τὴν νέκρωσιν περιφέροντες, ἵνα ἡ δύναμις αὐτοῦ τῆς ζωῆς φανῇ, μὴ συγχωρουέντος σάρκα θνητὴν τοσαῦτα πάσχουσαν, ὑπὸ τῆς νικηδὸς τῶν κακῶν νικηθῆναι. Καὶ ἐτέρως δὲ αὐτὸ ἐκληπτέον. Πῶς; Ὡς ἄλλαχοῦ φησιν, *Εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν*. Ὡς περ γὰρ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπομένομεν νῦν, καὶ αἰρούμεθα ζῶντες ἀποθανεῖν δι' αὐτόν· οὕτω καὶ αὐτὸς αἰρήσεται ἀποθανόντας ζωογονῆσαι τότε. Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον ἐρχόμεθα, καὶ αὐτὸς ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν ἡμᾶς χειραγωγῇ. Ὡστε ὁ θάνατος ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. Οὐκέτι περὶ τοῦ θανάτου λέγων, ἀλλὰ περὶ πειρασμῶν καὶ ἀνέσεως. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐν κινδύνους καὶ ἐν πειρασμοῖς, φησὶν, ὑμεῖς δὲ ἐν ἀνέσει, τὴν ἐκ τούτων τῶν κινδύνων καρποῦμενοι ζωὴν· καὶ τὰ μὲν ἐπικίνδυνα ἡμεῖς ὑπομένομεν, τῶν δὲ χρηστῶν ὑμεῖς ἀπολαύετε· οὐ γὰρ τοσοῦτους ὑπομένετε πειρασμούς. *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν*· ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερσεί. Ἀνέμνησεν ἡμᾶς ψαλμοῦ πολλὴν ἔχοντος φιλοσοφίαν, καὶ ἱκανοῦ μάλιστα ἐν κινδύνους ἀλείφειν. Τὴν γὰρ ῥῆσιν ταύτην ἐν μεγάλοις κινδύνους ὧν ὁ δίκαιος

ἐκεῖνος ἐφθέγγατο, καὶ ἐξ ὧν οὐκ ἦν ἄλλως ἀνενεγκεῖν, ἢ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας.

β'. Ἐπεὶ οὖν τὰ συγγενῇ μάλιστα οἶδε παραμυθεῖσθαι, διὰ τοῦτο φησιν, "Ἐχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα· τουτέστιν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς συμμαχίας, ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐσώθη, καὶ ἡμεῖς σωθόμεθα· ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀφ' οὗ ἐφθέγγατο, καὶ ἡμεῖς· φοβηγόμεθα." Οὐδὲν δεικνύσι πολλὴν τῇ Καινῇ πρὸς τὴν Παλαιὰν τὴν συμφωνίαν οὔσαν, καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐν ἑκατέροις ἐνεργήσαν, καὶ ὅτι οὐκ ἡμεῖς μόνον ἐν κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ οἱ παλαιοὶ πάντες, καὶ δεῖ πιστεῖν καὶ ἐλπίδι διορθοῦσθαι, καὶ μὴ λύσιν εὐθέως ζητεῖν τῶν ἐπικειμένων.

Ἐπειδὴ γὰρ ἔδειξε διὰ τῶν λογισμῶν τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ ὅτι οὐκ ἀσθενείας οὐδὲ ἐγκαταλείψεως ὁ κίνδυνος· λοιπὸν καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει, καὶ αὐτῇ τὸ πᾶν ἐπιτρέπει. Ἄλλ' ὅμως καὶ αὐτῆς ἀποδείξειν παρέχεται τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, εἰπὼν· ὅτι *Καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὰ καὶ λαλοῦμεν*. Τί πιστεύομεν, εἰπέ μοι; "Ὅτι ὁ ἐγείρους Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ, καὶ παρυσήσεται σὺν ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, *ἢ χάρις περισσάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσέυση εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ*. Πάλιν πληροὶ φρονήματος αὐτοῦς, ἵνα μὴ ἀνθρώποις χάριν εἰδῶσι, τοῖς ψευδαποστόλοις, λέγω. Τοῦ γὰρ Θεοῦ τὸ πᾶν, ὅς βούλεται πολλοῖς χαρίσασθαι, ὥστε [500] μείζονα ἐφθῆναι τὴν χάριν. Δι' ὑμᾶς γοῦν ἡ ἀνάστασις, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Οὐ γὰρ ἐνδ' ἔνεκεν μόνου ταῦτα πεποίηκεν, ἀλλὰ πάντων. Διὸ καὶ οὐκ ἐκκακοῦμεν· ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἀνθρώπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαίνουται ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Πῶς φθείρεται; Μαστιζόμενος, ἐλαυνόμενος, μυρία πάσχων δεινά. Ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαίνουται ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Πῶς ἀνακαίνουται; Τῇ πίστει, τῇ ἐλπίδι, τῇ προθυμίᾳ. Τὸ λοιπὸν δεῖ κατατολμᾶν τῶν δεινῶν. "Ὅσφ γὰρ ἂν μυρία πάσῃ τὸ σῶμα, τοσούτῃ χρηστότερας ἔχει τὰς ἐλπίδας ἡ ψυχὴ, καὶ λαμπροτέρα γίνεται, καθάπερ χρυσίον πυρούμενον ἐπὶ πλεόν. Καὶ ὅρα πῶς καθαιρεῖ τὰ λυπηρὰ τοῦ παρόντος βίου. Τὸ γὰρ παραντίκω ἐλαφρόν τῆς θλίψεως, φησὶν, εἰς ὑπερβολὴν καθ' ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Εἰς τὴν ἐλπίδα τὸ πρᾶγμα κατακλείσας, καὶ ὅπερ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἔλεγεν, ὅτι *Τῇ ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς*, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατασκευάζων, τίθησι παράλληλα τὰ παρόντα τοῖς μέλλουσι, τὸ παραντίκω πρὸς τὸ αἰώνιον, τὸ ἐλαφρόν πρὸς τὸ βαρὺ, τὴν θλίψιν πρὸς τὴν δόξαν. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἀρκεῖται, ἀλλ' ἑτέραν τίθησι λέξιν, διπλασιάζων αὐτήν, καὶ λέγων, *Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν*. Εἶτα καὶ τὴν τρόπον δεικνύσι πῶς ἐλαφρόν τὸ τῶν τοσοῦτων θλίψεων. Πῶς οὖν ἐλαφρόν; *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα*. Οὕτω καὶ τοῦτο κοῦφον τὸ παρὸν, κακεῖνο μέγα τὸ μέλλον, ἂν τῶν ὁρωμένων ἀπαγάγωμεν ἑαυτούς. Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα. Οὐκοῦν καὶ αἱ θλίψεις τοιαῦται. Τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Οὐκοῦν καὶ οἱ στέφανοι τοιοῦτοι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Αἱ

θλίψεις τοιαῦται, ἀλλὰ, *Τὰ βλεπόμενα πάντα, καὶ κόλασις ἢ, καὶ ἀνάπαυσις*· ὥστε μῆτε ἐκεῖθεν χαυνοῦσθαι, μῆτε ἐντεῦθεν βιάζεσθαι. Διὰ τοῦτο οὐδὲ περὶ τῶν μελλόντων λέγων, εἶπεν, Ἡ βασιλεία αἰώνιος, ἀλλὰ, *Τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια*, καὶ βασιλεία, καὶ κόλασις ἢ πάλιν· ὥστε καὶ ἐκεῖθεν φοβήσθαι, καὶ ἐκεῖσε προτρέψασθαι. Ἐπεὶ οὖν τὰ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, πρὸς ἐκεῖνα βλέπωμεν. Ποῖαν γὰρ καὶ σχολήμεν ἀπολογίαν, τὰ πρόσκαιρα ἀντὶ τῶν αἰωνίων αἰρούμενοι; Εἰ γὰρ καὶ τὸ παρὸν ἡδὺ, ἀλλ' οὐ διηνεκές· τὸ μέντοι ὀδυνηρὸν αὐτοῦ, διηνεκές καὶ ἀσύγγνωστον. Ποῖαν γὰρ ἐξουσίαν ἀπολογίαν οἱ πνεύματος καταξιώθεντες; καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες δωρεᾶς, καὶ χαμαίζηλοι γινόμενοι καὶ καταπίπτοντες πρὸς τὴν γῆν; Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούω λεγόντων τὰ καταγέλαστα ταῦτα ῥήματα· Δός μοι τὴν σήμερον, καὶ λάβε τὴν αὔριον. Ἄν μὲν γὰρ τοιαῦτα ἦ, φησὶν, οἶα καὶ φατε, ἐκεῖ, ἐν ἀνθ' ἐνὸς γέγονεν· ἂν δὲ μηδὲν ὅλως ἦ, δύο ἀντ' οὐδενός. Τί τῶν ῥημάτων τούτων παρανομώτερον; τί δὲ [501] ληρωδέτερον; Ἡμεῖς περὶ οὐρανοῦ διαλεγόμεθα, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐκείνων· καὶ σὺ τὰ τῶν ἱπποδρομίων ἡμῖν ἀγεις εἰς μέσον, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐγκαλύπτῃ τοιαῦτα φοβηγόμενος, καὶ τῶν παραπαίωντων ἐστίν; οὐκ ἐρυθρίζεις, οὕτω προσηλωμένος τοῖς παροῦσιν; οὐ παύσῃ παραφρονῶν καὶ ἐξεστηκώς, καὶ ἐν νεότητι ληρῶν; Καὶ τὸ μὲν Ἑλληνας ταῦτα λέγειν, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πιστοὺς ἀνθρώπους τοιαῦτα ληρεῖν, ποῖαν ἔχει συγγνώμην; Ὅλως γὰρ ὑποπτεύεις τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας ἐκείνας; ὅλως νομίζεις ἀμφίβολα ταῦτα εἶναι; καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια συγγνώμης; Καὶ τίς ἤθελε, φησὶ, καὶ ἀπήγγειλε τὰ αὐτόθι; Ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς, ὁ Θεὸς δὲ ὁ πάντων ἀξιοπιστότερος ταῦτα ἀπεφήνατο. Ἀλλ' οὐχ ὁρᾷς τὰ ἐκεῖ; Οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν βλέπετε· ἄρ' οὖν οὐκ ἠγήσῃ εἶναι Θεὸν, ὅτι μὴ ὁρᾷς; Καὶ σφόδρα ἡγοῦμαι, φησὶν.

γ'. Ἄν οὖν σε ἐρητᾷ τις τῶνὰ πίστεων, Καὶ τίς ἤθελεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ταῦτα ἀπήγγειλε, τί ἐρεῖς; πόθεν οἶσθα ὅτι ἐστὶ Θεός; Ἀπὸ τῶν ὁρωμένων, φησὶν, ἀπὸ τῆς εὐταξίας τῆς ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, ἀπὸ τοῦ πᾶσιν εἶναι τοῦτο κατάδηλον. Οὐκοῦν καὶ τὸν περὶ κρίσεως οὕτω δέχου λόγον. Πῶς; φησὶν· Ἐρήσομαι σε· σὺ δὲ μοι ἀπόκριναι. Δικαιός ἐστιν οὗτος ὁ Θεός, καὶ τὸ κατ' ἄξιον ἀπονέμει ἐκάστῳ· ἢ τοῦναντίον, τοὺς μὲν ἀδίκους βούλεται εὐημερεῖν καὶ τρυφεῖν, τοὺς δὲ ἀγαθοὺς ἐν τοῖς ἐναντίοις εἶναι; Οὐδαμῶς, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπος τοῦτο πάθει. Ποῦ οὖν οἱ καλῶς ἐνταῦθα πράξαντες, τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσονται; ποῦ δὲ οἱ πονηροὶ τῶν ἐναντίων, εἰ μὴ μέλλοι τις ζωῇ μετὰ ταῦτα καὶ ἀντίδοσις εἶναι; Ὅρᾷς ὅτι ἐν ἀνθ' ἐνὸς τέως, καὶ οὐχὶ δύο ἀνθ' ἐνός; Ἐγὼ δὲ σοι δείξω προΐων, ὅτι οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός, ἀλλὰ δύο ἀνθ' ἐνός· ἔσται τοῖς δικαίοις, τοῖς δὲ ἀμαρτωλοῖς καὶ ἐνταῦθα τρυφῶσι τοῦναντίον ἅπαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐνταῦθα τρυφήσαντες, οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός· ἔλαβον· οἱ δὲ ἐν ἀρετῇ διάγοντες, δύο ἀνθ' ἐνός. Τίνες γὰρ ἐν ἀνέσει, οἱ τῷ παρόντι παραχρησάμενοι βίῳ, ἢ οἱ φιλοσοφῆσαντες; Σὺ μὲν ἴσως ἐκείνους ἐρεῖς, ἐγὼ δὲ τούτους δεικνύμι, μάρτυρας αὐτοὺς ἐκείνους καλῶν, τοὺς ἀπολελυκότας

e quibus non aliunde, quam per divinam opem, emergere poterat.

2. Quoniam igitur quæ cognata sunt, magnam ad consolandum vim habere solent, idcirco dixit: *Habentes eundem spiritum*; id est, eodem subsidio freti, quo ille e periculo ereptus est, nos quoque servamur: ex eodem spiritu, quo ille loquutus est, nos quoque loquimur. Quibus verbis illud ostendit, miram esse inter Novum et Vetus Testamentum concordiam, atque eundem spiritum esse, qui in utroque vim suam exseruerit: illudque præterea, non nos solos in periculis versari, sed etiam veteres omnes; ob idque fide ac spe animos erigendos esse, nec urgentium malorum finem statim petendum.

Christi resurrectio, omnium resurrectionem probat. — Postquam enim rationibus resurrectionem ac vitam demonstravit, illudque insuper, pericula imbecillitatis ac desertionis argumentum non esse, deinceps jam fidem etiam invehit, elique omnia committit. Quamquam ipsam quoque ut probet, Christi resurrectionem in medium affert, cum ait: *Nos quoque credimus, propter quod loquimur.* Quid credimus, henus tu? *Quod is qui Christum suscitavit, nos etiam excitabit et constituet vobiscum.* 15. *Omnia enim propter vos, ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei.* Rursus animos eorum effert, ut non hominibus gratiam habeant, hoc est, pseudapostolis. Hoc enim totum Dei est, qui compluribus gratificari vult ut major gratia appareat. Propter vos quippe et resurrectio ipsius exstitit, et cætera omnia. Neque enim unius dumtaxat hominis causa hæc fecit, sed omnium. 16. *Propter quod non deficimus; sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur, tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quomodo corrumpitur? Cum flagris cæditur, exagitur, sexcentis acerbitatibus afficitur. *Is tamen, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quo pacto renovatur? Fide, spe, animi promptitudine. Restat igitur, ut ad pericula intrepidum animum afferamus. Quo enim pluribus incommodis corpus divexatur, eo lætiori spe animus fruitur, ac splendidior efficitur, non secus atque aurum, cui ignis diutius adhibetur. Ac vide quomodo præsentis vitæ molestias abstergat. 17. *Id enim quod in præsentem est momentaneum ac leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis,* 18. *non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Spe negotium conclusit, quodque in epistola ad Romanos dicebat: *Spes salvi facti sumus; spes autem quæ videtur non est spes* (Rom. 8. 24): hoc etiam hic adstruens, præsentia cum futuris componit: præsens cum æterno, leve cum gravi, tribulationem cum gloria. Ac ne hoc quidem contentus, alteram vocem adjungit, eamque conduplicat, cum ait: *Supra modum in sublimitate.* Deinde modum declarat, quo tot ac tantæ afflictiones leves efficiantur. Quoniam igitur modo levantur? *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Ita nimirum et præsentis molestiæ leves, et futurum illud præmium ingens erit, si a visibilibus nos abduxerimus.

Quæ enim videntur temporaria sunt. Ergo et ejusmodi sunt afflictiones. *Quæ autem non videntur, æterna.* Igitur et coronæ quoque tales. Nec dixit, Tales sunt tribulationes, sed, *Quæ videntur omnia, sive supplicium dicas, sive quietem: ut non sit cur aut hinc emolliaris, aut illinc frangaris.* Quocirca nec de futuris verba faciens, dixit, Regnum æternum; sed, *Quæ non videntur, æterna sunt,* sive regnum sit, sive cruciatus: ut et hinc terrorem nobis inculciat, et illinc nos adhortetur. Cum igitur quæ videntur temporalia sint, quæ autem non videntur, æterna, ad hæc oculorum aciem intendamus. Ecqua enim nobis excusatio futura est, si fluxa sempiternis prætulerimus? Nam etsi suave est quod præsens est, non est tamen perpetuum; at acerbitas, quæ ex hac suavitate nascitur, nec finem habet nec veniam. Quam enim excusationem habitori sunt, qui, cum spiritum acceperint tantoque beneficio affecti sint, abjectis tantum rebus incumbunt atque in terra collabuntur? Etenim complures audio qui ridiculis hisce verbis utuntur: Da mihi hodiernum diem, et tu crastinum sume. Nam si talis est in futuro ævo rerum status, qualem dicitis, unum pro uno fuerit: si vero ex iis nihil omnino est, duo pro nihilo erunt. Quid his vocibus sceleratius, quid dementius fingi potest? Nos de cælo disserimus, de arcanis et ineffabilibus illis bonis; et tu verba e circo petita in medium profers, nec pudore suffunderis ea proloquens, quæ mente captorum hominum sunt, nec erubescis, præsentibus rebus ita infixus? non desipere ac mente excedere desines, atque in juvenili ætate delirare? Quod si hæc verba ex gentilium ore mitterentur, nihil mirum esset: at vero fide præditos homines ejusmodi sermones effutire, quam tandem veniam mereri id queat? an spes illas immortales omnino suspectas habes? an hæc prorsus incerta esse censes? qua tandem venia hæc digna esse queant? Et quisnam, inquit, ad nos venit, ac quæ illic gerantur exposuit? Hominum sane nemo, sed Deus ipse, omnium fide dignissimus, hæc declaravit. Sed non vides res illas? Neque enim Deum cernis: quid ergo, an proinde Deum esse non existimabis, quia eum non vides? Et valde quidem existimo, inquires.

3. Igitur si quispiam ex infidelibus percontetur, Ecquis e cælo venit, atque hæc narravit: quid dicturus es? unde nosti Deum esse? Ab iis rebus quæ in aspectum cadunt, inquires, ab eo ordine, qui in rebus omnibus conditis elucet: hinc denique quod de eo inter omnes constat. Sic igitur sermonem quoque de extremo judicio excipe. Quo pacto? inquires. Percontabor te; tu vero responde. Justusne hic Deus, an cuique quod meretur tribuit; an contra sceleratos florere atque in deliciis versari vult, probos autem contraria habere? Minime, inquires: nam ne homini quidem hoc acciderit. Ubinam igitur, qui virtutem in hac vita coluerunt, bonis fruuntur? Ubinam rursus improbis poena constituta erit, si nulla vita, nulla merces, aut poena futura est? Videsne, quod unum pro uno adhuc est, et non duo pro uno? Ego vero illud tibi ostendam, ne unum quidem pro uno impro-

hoc habere, sed duo pro uno iustis futurum esse, peccatoribus vero et delictantibus contra omnino. Nam qui in hac vita se voluptatibus dederunt, ne unum quidem pro uno acceperunt: qui autem in virtute vitam ducunt, duo pro uno. Utri, quæso, in voluptate sunt, qui præsentis vite abusi sunt, an qui philosophiæ operam dederunt? Tu fortasse illos dices; ego autem hos esse ostendam, et quidem eos ipsos testes citans, quæ præsentibus bonis frui contigit: nec vero ita perfrecta fronte erunt, ut adversus ea quæ dicturus sum, niti audeant. Nam et pronubas sæpe diris omnibus devoverunt, ipsumque diem quo thalami strati sunt, eosque felices prædicarunt, qui uxorem non duxerunt. Multi quoque juvenes, cum ineundi matrimonii potestas esset, non aliam ob causam abnuerunt, quam ob rei incommoda. Nec vero hæc eo a me dicuntur, ut matrimonium accusem; honorabile enim; sed eos, qui eo præpostere uti sunt. Quod si ii qui matrimonium inierunt, acerbissimam plerumque hanc vitam esse judicarunt, quid de iis dicemus, qui in prostibulorum voraginem prolapsi sunt, ac captivo quovis servilius et miserius sese affecerunt? quid de iis, qui in delictarum cœno computruerunt, ac sexcentis morbis corpus involverunt? At gloria pollere dulce est. Nihil hac servitute acerbius. Nam qui ita inanis gloriæ cupiditate captus est, ut quibuslibet placere studeat, mæcipiis quibusvis servilior est: qui autem eam calcat, nec gloriam hominum curat, omnibus superior est. At opes habere est expetendum. Verum a nobis sæpe demonstratum est, eos magis divitiis et quiete frui, qui opibus vacui, nihil habent. Sed inebriari suave est. Et quis hoc dixerit? Quocirca si suavius est, inopem esse quam divitem, a matrimonio abstinere quam matrimonium subire, inanem gloriam aspernari quam appetere, a deliciis abhorreere quam deliciis studere: et hic plus habent ii qui præsentibus non sunt affixi. Hoc autem dico, quod vir quidem probus, tametsi innumeris tormentis excrucietur, habet tamen præm latum, quæ ipsum fulciat: improbus contra etiam si innumeris voluptatibus fruatur, habet tamen futuri supplicii metum, voluptatem ipsius perturbantem. Nam ne hic quidem supplicii modus parvus est; contrarius vero, voluptatis et oblectationis. Est etiam tertius modus præter hos duos. Quinam tandem? Quod hujusce vite deliciæ ne tum quidem apparent, cum adsunt, utpote quas et natura et tempus coarguat: illæ contra non modo sunt, sed firmæ quoque manent. Videntur quod non modo duo pro nullo, sed etiam tria, quinque, atque adeo sexcenta pro nullo ponere poterimus? Quod ut exemplo intelligas, dives ille ac Lazarus, ille præsentia, hic futura percepit. An porro unum et unum esse statuis per omne tempus puniri, atque ad exiguam horam fame vexari? in mortali corpore agrotare, et in immortali acerbum in modum igne cruciari? parvo illo morbo perfunctum, coronari et æternis postea deliciis circumfluere; aut post brevem fructum sempiternis postea suppliciis torqueri? et quis hæc dixerit? Quid vis ponamus? qua-

litate an quantitatem? ordinem Dei aut sententiam de utroque latam? Quousque tandem scarabæorum in cœno semper sese volutantium verba loquimini? Neque enim hominum ratione præditorum est, animam, quæ tanti pretii est, pro re nullius momenti projicere, cum oporteret pro exiguo labore calum capere.

Judicium futurum horrendum erit. — Visne ut aliunde te doceam, horrendum in altero ævo tribunal esse? Conscientiæ tuæ janua aperi, ac iudicem in animo tuo velut pro tribunali sedentem intue. Quod si tu, quamvis præpostero tui amore affectus, teipsum condemnas, nec iniquam sententiam ferre sustines; an non multo majori curæ jus Deo erit, atque incorruptum ille de omnibus iudicium feret, nec temere hæc omnia ferri sinet? Ecquis tandem hoc dixerit? Nemo profecto: nam et Græci et barbari, et poætæ et philosophi, et omnes denique mortales in hoc nobiscum, etsi dispari modo, consentiunt, ac quædam in inferis tribunalia esse aiunt: usque adeo perspicua et indubitata hæc res est. Et cur, inquires, Deus hic non punit? Nimirum ut longanimitatem suam ostendat, nobisque per penitentiam viam ad salutem muniat, ac non universum mortalium genus funditus deleat, eosque qui per optimam vitæ mutationem salutem consequi poterant, priusquam ad eam perveniant, de medio tollat. Nam si de peccatis homines confestim pœnis ac morte afficeret, quomodo salutem accepisset Paulus, quomodo Petrus, principes illi, ac totius orbis magistri? quomodo David salutem ex penitentia percepisset? quomodo Galatæ, alique plures? Quamobrem nec ab omnibus in hac vita pœnas expetit, sed ex omnibus illis paucis tantum supplicia infert; nec rursus in altero ævo de omnibus pœnas sumit, sed de aliis hic, de aliis illic: ut et per eos, quos hic plectit, vel stupidissimos excitet, et per eos, quos impunitos sinit, illud efficiat, ut futura exspectemus. Annon vides plerosque hic pœnas luere, ut eos qui turris ruina oppressi sunt, ut eos quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis commiscuit, ut Corinthios eos qui ob indigne percepta mysteria præmaturam mortem obierunt, ut Pharaonem, ut Judæos, qui a barbaris trucidati sunt, ut plerosque alios, et tunc et nunc, et perpetuo? Rursus alii multi, nullis hic scelerum pœnis persolutis, e vita discesserunt: ut dives ille Lazari tempore, alique complures.

4. Hæc porro ideo facit, partim ut eos qui futura non credunt excitet; partim, ut eos, qui credunt ac segnitè laborant, diligentes reddat. Deus enim iustus est iudex et fortis et longanimis, nec per singulos dies iram inducit. Quod si ipsius longanimitate abutimur, erit tempus, cum jam ne tantillo quidem tempore longanimitatem adhibebit, verum statim pœnam inferet. Ne itaque, dum ad unicum momentum (momenti enim instar est hæc vita) deliciis indulgere volumus, infinitorum sæculorum pœnam nobis accersamus; verum ad momentum potius laboremus, ut perpetuis coronis cingamur. Annon

τῶν παρόντων· καὶ οὐκ ἀναισχυντήσουσι πρὸς ἃ μέλ-
 λω λέγειν. Καὶ γὰρ προμνηστρίαις ἐπηράσαντο πολ-
 λάκις, καὶ τῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἐπλάκηνσαν αἱ παστάδες,
 καὶ τοὺς μὴ γεγαμηκότας ἐμακάρισαν. Πολλοὶ δὲ
 τῶν νέων, καὶ παρὸν αὐτοὺς γαμεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον
 παρητήσαντο, ἀλλ' ἡ διὰ τὸ φορητικὸν τοῦ πράγματος.
 Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὸν γάμον διαβάλλων (τίμιος
 γάρ), ἀλλὰ τοὺς κακῶς αὐτῷ κεχρημένους. Εἰ δὲ οἱ
 γάμοις ὠμιληκότες ἀβίωτον πολλάκις τὸν βίον ἐνόμι-
 σαν, τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῶν εἰς πορνικὰ βάραθρα
 κατενεχθέντων, καὶ παντὸς αἰχμαλώτου δουλικώτερον
 [502] καὶ ἀθλιώτερον διατεθέντων; τί περὶ τῶν ἐν τρυφῇ
 κατασαπέντων, καὶ μυρία τῷ σώματι νοσήματα πε-
 ριβεβληκότων; Ἀλλὰ τὸ ἐν δόξῃ εἶναι ἡδύ. Οὐδὲν μὲν
 οὖν ταύτης τῆς δουλείας ἢ πικρότερον. Καὶ γὰρ πάν-
 τῶν ἀνδραπόδων μᾶλλον ἐστὶ δουλικώτερος ὁ κενοδο-
 δοξος, καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀρέσαι βουλόμενος· ὁ δὲ
 ταύτην καταπατήσας, πάντων ἐστὶν ἀνώτερος, ὁ μὴ
 φροντίζων τῆς παρ' ἑτέρων δόξης. Ἀλλὰ τὸ χρήματα
 ἔχειν, ἐπέραστον. Ἀλλὰ πολλάκις ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἐν
 πλείονι πλοῦτι καὶ ἀνέσει οἱ τούτων ἀπηλλαγμένοι
 καὶ μηδὲν ἔχοντες, μᾶλλον εἰσιν. Ἀλλὰ τὸ μεθύειν
 ἡδύ. Καὶ τίς ἂν εἴποι τοῦτο; Οὐκοῦν εἰ τὸ μὴ πλου-
 τεῖν τοῦ πλουτεῖν ἡδίων, καὶ τὸ μὴ γαμεῖν τοῦ γαμεῖν,
 καὶ τὸ μὴ κενοδοξεῖν τοῦ κενοδοξεῖν, καὶ τὸ μὴ τρυφεῖν
 τοῦ τρυφεῖν· καὶ ἐνταῦθα τὸ πλεον ἔχουσιν οἱ μὴ τοῖς
 πιροῦσι προσηλωμένοι. Καὶ οὕτω λέγω, ὅτι ἐκεῖνος
 μὲν καὶ μυρία βασιλείας κατατείνηται, ἔχει τὴν
 χρηστὴν ἐλπίδα διαδοσάσθους αὐτόν· οὗτος δὲ καὶ
 μυρίας ἀπολαύει τρυφῆς, ἔχει τὸν φόβον τοῦ μέλλον-
 τος· ἐπιταράττοντα αὐτοῦ τὴν ἡδονὴν καὶ συγχέοντα.
 Καὶ γὰρ καὶ οὗτος οὐ μικρὸς τρόπος κολάσεως, ὥς-
 περ οὖν ὁ ἐναντίος, τρυφῆς καὶ ἀνέσεως. Καὶ τρίτος
 δὲ μετὰ τούτων ἐστὶ τρόπος. Ποῖος δὲ οὗτος; Ὅτι τὰ
 μὲν τῆς τρυφῆς τῆς βιωτικῆς, οὐδὲ ἡνίκα ἐστὶ,
 φαίνεται, τῇ τε φύσει καὶ τῷ χρόνῳ ἐλεγχόμενα·
 ἐκεῖνα δὲ οὐ μόνον ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἀκίνητα μένει.
 Ὅρξ· ὅτι οὐ δύο ἀντ' οὐδενὸς· μόνον, ἀλλὰ καὶ τρία,
 καὶ πέντε, καὶ δέκα, καὶ εἴκοσι, καὶ μυρία ἀντ' οὐδε-
 νὸς δυναστέμεθα θεῖναι; Ἴνα δὲ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ
 τοῦτο μάθῃς, ὁ πλούσιος καὶ ὁ Λάζαρος, ὁ μὲν τῶν
 παρόντων, ὁ δὲ τῶν μελλόντων ἀπέλαυσαν. Ἀρ' οὖν
 σοι δοκεῖ ἐν εἶναι καὶ ἐν, τὸ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ κο-
 λάζεσθαι, καὶ τὸ ἐν βραχείᾳ ὥρᾳ πεινῆν; τὸ νοσεῖν ἐν
 φθαρτῷ σώματι, καὶ τὸ ἐν ἀθανάτῳ χαλεπῶς ἀποτη-
 γανίζεσθαι; τὸ στεφανοῦσθαι καὶ τρυφεῖν ἀθάνατα
 μετὰ τὴν μικρὰν ἀρρώστιαν ἐκείνην, καὶ τὸ βασαν-
 νίζεσθαι ἀπέραντα μετὰ τὴν βραχείαν τῶν ὄντων
 ἀπόλαυσιν; καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Τί γὰρ βούλει
 θῶμεν; τὴν ποσότητα, τὴν ποιότητα, τὴν τάξιν τοῦ
 Θεοῦ, τὴν περὶ ἑκάτερον ψῆφον; Μέχρι τίνος τὰ
 κανθάρων φεγγέσθαι ῥήματα, τῶν τῷ βορβόρῳ διηνε-
 κῶς ἔγκαινονδουμένων; Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπων ταῦτα
 λογικῶν, ψυχῆν οὕτω τιμίαν ἀντ' οὐδενὸς προσέσθαι,
 δέον ὀλίγου πόνου τοὺς οὐρανοὺς λαβεῖν.

Βούλει σε καὶ ἐτέρωθεν διδάξω, ὅτι ἐστὶν ἐκεῖ κρι-

* *Legebatur* ταύτης δόξης.

τήριον φοβερόν; Ἀνοιξὸν σου τὰς θύρας τοῦ συν-
 ειδότος, καὶ βλέπε τὸν ἐν τῇ διανοίᾳ σου καθήμενον
 δικαστὴν. Εἰ δὲ σὺ σαυτὸν κατακρίνεις, καίτοι γε
 φίλαυτος ὢν, καὶ οὐκ ἂν ἀνάσχοιο μὴ δικαίαν τὴν
 κρίσιν ἐνεργεῖν· οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεὸς πολλὴν
 ποιήσεται τοῦ δικαίου πρόνοιαν, καὶ τὴν ἀδέκαστον
 περὶ πάντων οἴσει ψῆφον, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῇ πάντα
 φέρεσθαι ἔάσει; Καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Οὐκ ἐστὶν
 οὐδεὶς· ἀλλὰ καὶ Ἑλληνες καὶ βάρβαροι, καὶ ποιηταὶ
 καὶ φιλόσοφοι, καὶ πᾶν ἀνθρώπων γένος συμφωνοῦ-
 σιν ἐν τούτοις ἡμῖν, [503] εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, καὶ
 φασιν εἶναι τινα δικαστήρια ἐν ᾧδου· οὕτω φανερόν
 καὶ ὠμολογημένον τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Καὶ τίνος ἔνεκεν
 οὐκ ἐνταῦθα κολάζει; φησὶν. Ἴνα τὴν μακροθυμίαν
 ἐπιδείξῃται τὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ μετανοίας ἡμῖν
 παράσχῃ σωτηρίαν, καὶ μὴ τότε τὸ γένος ἡμῶν
 ἀνάρπαστον ἐργάσθῃται, τοὺς τε ἐκ μεταβολῆς ἀρί-
 στης δυναμένους σωθῆναι μὴ προεξαρκάσῃ τῆς σω-
 τηρίας. Εἰ γὰρ εὐθέως ἐκόλαζε παρὰ τὰ ἁμαρτήματα
 καὶ ἀνῆρει, πῶς ἂν ἐσώθῃ Παῦλος, πῶς δὲ Πέτρος,
 οἱ κορυφαῖοι τῆς οἰκουμένης διδασκαλοὶ; πῶς ἂν ὁ
 Δαυὶδ τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας ἐκαρπώσατο σωτηρίαν;
 πῶς οἱ Γαλάται; πῶς ἕτεροι πλείους; Διὰ τοι τοῦτο
 οὕτε πάντας ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ δίκας, ἀλλ' ἐκ τῶν
 πάντων ἐνίους, οὕτε ἐκεῖ πάντας, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐν-
 ταῦθα, τὸν δὲ ἐκεῖ, ἵνα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθή-
 τους διεγείρῃ δι' ὧν κολάζει, καὶ τὰ μέλλοντα
 προσδοκᾷ ποιήσῃ δι' ὧν οὐ κολάζει. Ἡ οὐχ ὁρᾷς
 ἐνταῦθα κολαζομένους πολλούς, οἷον ὡς τοὺς τῷ
 πύργῳ καταχωσθέντας, ὡς ἐκεῖνους ὧν τὸ αἶμα ταῖς
 θυλαῖς ἀνέμιξεν ὁ Πιλάτος, ὡς τοὺς ἄνθρωποι
 παρὰ Κορινθίους τελευτήσαντας διὰ τὸ τῶν μυστη-
 ρίων ἀναζήτως μετασχεῖν, ὡς τὸν Φαραῶ, ὡς τῶν
 Ἰουδαίων τοὺς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατασφαγέντας, ὡς
 ἑτέρους πολλούς, καὶ τότε καὶ νῦν καὶ διηνεκῶς; Καὶ
 ἕτεροι δὲ πολλὰ ἁμαρτόντες, ἀπῆλθον μὴ δόντες ἐν-
 ταῦθα δίκην· ὡς ὁ πλούσιος ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, ὡς
 ἕτεροι πολλοί.

δ'. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, καὶ τοὺς διαπιστοῦντας τοῖς μέλ-
 λουσι διεγείρων, καὶ τοὺς πιστεύοντας καὶ ῥαθυμουῖ-
 ντας σπουδαιότερους ποιῶν. Ὁ γὰρ Θεὸς κριτὴς δίκαιος
 καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων
 καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Ἀν δὲ τῇ μακροθυμίᾳ παρα-
 χρησώμεθα, ἔσται καιρὸς, ὅτε οὐδὲ βραχὺ μακροθυ-
 μήσει λοιπὸν, ἀλλ' εὐθέως ἐπάξει τὴν δίκην. Μὴ τοί-
 νυν, ἵνα μίαν ῥοπὴν τρυφήσωμεν (τοῦτο γὰρ ὁ παρὼν
 βίος), ἀπέλθωμεν αἰώνων ἐπισπασώμεθα κόλασιν, ἀλλὰ
 ῥοπὴν πονήσωμεν, ἵνα διηνεκῶς στεφανωθῶμεν. Οὐχ
 ὁρᾶτε, ὅτι καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς οὕτως οἱ πλείους τῶν
 ἀνθρώπων ποιοῦσι, καὶ τὸν ὀλίγον πόνον αἰρῶνται
 ὑπὲρ τῆς μακρᾶς ἀναπαύσεως, εἰ καὶ τούναντιον αὐ-
 τοῖς ἐκβαίνει; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἰσομοίρια καὶ πό-
 νων καὶ κέρδους· πολλάκις δὲ τοῦμπαλιν, ὁ μὲν
 πόνος ἄπειρος, ὁ δὲ καρπὸς ὀλίγος· ἢ οὐδὲ ὀλίγος πολ-
 λάκις· ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας ἀντιστρόφως, ὀλίγον μὲν
 τὸ ἐπίπονον, πολὺ δὲ τὸ ἡδύ καὶ ἄπειρον. Σκόπει δὲ·
 ὁ γεωργὸς δι' ὅλου πονεῖ τοῦ ἔτους, καὶ πρὸς αὐτῷ
 τῷ τέλει τῆς ἐλπίδος ἐκπύπτει πολλάκις τοῦ καρποῦ
 τῶν πολλῶν πόνων. Ὁ κυβερνήτης πάλιν καὶ ὁ στρα-

τιώτης μέχρις ηλικίας ἐσχάτης ἐν πολέμοις καὶ πόνοις, καὶ πολλάκις ἐκάτερος αὐτῶν ἀπῆλθεν, ὁ μὲν τοῦ πλοῦτου τῶν φορτίων, ὁ δὲ μετὰ τῆς νίκης καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐκπεσών. Τίνα οὖν ἔξομεν [504] ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς τὰ ἐπίπονα προτιμῶντες, ἵνα μικρὸν ἀναπαυσώμεθα, ἢ οὐδὲ μικρὸν (καὶ γὰρ ἄθλος ἢ ἐλπίς)· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ἀντιστρόφως τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ἄφατον κόλασιν ἐπισπώμενοι διὰ μικρὰν ῥαθυμίαν; Διὸ καρακαλῶ πάντας ὑμᾶς ὅψι γοῦν ποτε ἐκ τῆς παραπληξίας ταύτης ἀνενεγκεῖν. Οὐδεὶς γὰρ ἡμᾶς ἐξαιρήσεται ἐν ἐκείνῳ τῷ κατῷ, οὐκ ἀδελφός, οὐ πατήρ, οὐ παῖς, οὐ φίλος, οὐ γείτων, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς· ἀλλ' ἂν ὑπὸ τῶν ἔργων προδοθῶμεν, πάντα οἰχῆσεται, καὶ ἀπολούμεθα πάντως. Πόσα ὁ πλούσιος ἐθρήνησεν ἐκεῖνος, καὶ τὸν πατριάρχην παρεκάλεσε, καὶ πεμψθῆναι τὸν Λάζαρον ἤτησεν; 'Ἄλλ' ἄκουσον τί πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν Ἀβραάμ. *Χάος μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἡμῶν, ὥστε μηδὲ βουλομένης ἐξεῖναι διαδῆναι ἐκεῖ.* Πόσα παρεκάλεσαν αἱ παρθένοι ἐκεῖναι τὰς ὁμήλικας ὑπὲρ ὀλίγου ἐλαίου; 'Ἄλλ' ἄκουσον καὶ ἐκεῖναι τί λέγουσι· *Μή ποτε οὐ μὴ ἀρκέσῃ ὑμῖν καὶ ἡμῖν*· καὶ οὐδεὶς αὐτὰς ἴσχυεν εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσαγαγεῖν. Ταῦτα δὴ λογιζόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐπιμελώμεθα τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Ὅσους γὰρ ἂν εἴπηρ πόνοους, καὶ ὅσας ἂν προσεγγίχῃς τιμωρίας, οὐδὲν ἅπαντα ταῦτα ἔσται πρὸς τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ. Τίθει γοῦν, εἰ βούλει, πῦρ καὶ σιδηρὸν καὶ θηρία, καὶ εἴ τι τούτων χαλεπώτερον· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ σκία ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα τὰ βασανιστήρια. Ταῦτα μὲν γὰρ ὅταν σφοδρότερον ἐπιτεθῇ, τότε μάλιστα γίνεταί κούφα, ταχέϊαν ποιοῦντα τὴν ἀπαλλαγὴν, τοῦ σώματος οὐκ ἀρκούντος καὶ εἰς σφοδρότητα καὶ εἰς μήκος κολάσεως· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀμφοτέρα συνέρχεται, καὶ παράτασις καὶ ὑπερβολή, καὶ ἐν τοῖς χρηστοῖς καὶ ἐν τοῖς λυπηροῖς. Ἔως οὖν ἐστι

καιρὸς, προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα ἡμερον αὐτὸν ἴδωμεν τότε καὶ γαλήνῳ, ἵνα τὰς ἀπειληφόρους ἐκείνας δυνάμεις διαφύγωμεν. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐνταῦθα στρατιώτας τοὺς τοῖς ἀρχοῦσι διακονομένους, πῶς ἔλκουσι, πῶς δεσμοῦσι. πῶς μαστιγοῦσι, πῶς τὰς πλευρὰς διορύττουσι, πῶς λαμπάδας τὰς βασάνους προσάγουσι, πῶς ἀποτέμνουσιν; Ἀλλὰ πάντα ταῦτα παίρνει καὶ γέλως πρὸς ἐκείνας τὰς τιμωρίας. Καὶ γὰρ πρόσκαιροι αὐταὶ αἱ κολάσεις· ἐκεῖ δὲ οὔτε ὁ σκώλης τελευτᾷ, οὔτε τὸ πῦρ σβέννεται· καὶ γὰρ τὸ σῶμα ἀφθαρτὸν ἐστίν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο πείρῃ ταῦτα ἡμᾶς μαθεῖν, ἀλλὰ μέχρι ῥήματος στήναι ἡμῖν τὰ φοβερά· μηδὲ παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς ἐκείνοις, ἀλλ' ἐνταῦθα σωφρονισθῆναι. Πόσα τότε ἐρούμεν, ἑαυτῶν κατηγοροῦντες; πόσα ὀλοφυρούμεθα; πόσα οἰμώζομεν; Ἀλλ' οὐδὲν ὀφελος λοιπόν· ἐπεὶ οὐδὲ οἱ ναῦται, τοῦ πλοίου διαλυθέντος καὶ καταδύντος, ὥφελῃσαι τι δύναιν· ἀν' λοιπόν· οὔτε ἱατροί, τοῦ κάμνοντος ἀπελθόντος· ἀλλ' ἐρούσι μὲν πολλάκις, ὅτι Τὸ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐχρήν, πάντα δὲ εἰκὴ καὶ μάτην. Ἔως μὲν γὰρ ἐκ τῆς διορθώσεως ἐλπιδες μένουσι, καὶ λέγειν ἅπαντα καὶ ποιεῖν χρή· ἐπειδὴν δὲ μηκέτι κύριοι μηδενὸς ὄμεν, τοῦ παντὸς [505] διαφθαρέντος, εἰκὴ καὶ λέγεται πάντα καὶ γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἐρούσι τότε, *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐκ ὀνόματι Κυρίου*· ἀλλ' οὐδὲν ταύτης ἀπάνασθαι δυνήσονται τῆς φωνῆς, εἰς τὸ τὴν κόλασιν διαφυγεῖν· ὅτε γὰρ εἶπε, οὐκ εἶπον. Ἰν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς πολιτείας τοῦτο πάθωμεν, ἐντεῦθεν ἤδη μεταβαλλώμεθα, ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παύρησις παραστῶμεν πάσης· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ι'.

Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ἐὶν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

α'. Πάλιν τὴν προθυμίαν αὐτῶν διεγείρει διὰ τὸ πολλοὺς ἐπάγεσθαι πειρασμούς. Καὶ γὰρ εἰκὸς αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπουσίαν τὴν αὐτοῦ, πρὸς τοῦτο ἀσθενεστέρους γεγενῆσθαι. Τί οὖν φησιν; Οὐ δεῖ θαυμάζειν, ὅτι κακῶς πάσχομεν, οὐδὲ θορυβεῖσθαι· καὶ γὰρ πολλὰ κέρδη ἐντεῦθεν καρπούμεθα. Καὶ τὰ μὲν ἐμπροσθεν εἶπεν, οἶον, ὅτι καὶ νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ περιφέρομεν, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν παρεχόμεθα μεγίστην. *Ἰνα γὰρ, φησὶν, ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς ἀναστάσεως τεκμήριον ἔκφερομεν σαφές· Ἰνα γὰρ, φησὶν, ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.* Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τούτων εἶπεν, ὅτι καὶ ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος· βελτίων γίνεται οὕτως. *Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος*

διαφθείρεται, φησὶν, ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα· δεικνύς πάλιν, ὅτι τοσούτῃ χρήσιμον τοῦτο τὸ μαστιζεσθαι καὶ ἐλαύνεσθαι, ἐπάγει λέγων, ὅτι ὅταν ὀλοσχερῶς τοῦτο γένηται, τότε τὰ μύρια ἀγαθὰ ἀναβλαστήσει τοῖς ταῦτα ὑπομεμενηκόσιν. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούων, ὅτι φθείρεται ὁ ἀνθρωπὸς σου ὁ ἔξω, ἀλγῆς, λέγει ὅτι, ὅταν παντελῶς τοῦτο γένηται, τότε μάλιστα χαρῆς, καὶ ἡξίς ἐπὶ βελτίονα λήξιν. Ὡστε οὐ μόνον ἀλγεῖν οὐ δεῖ, ἐκ μέρους αὐτοῦ φθειρομένου νῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ δλον τῆς φθορᾶς ταύτης ἐπιζητεῖν· αὕτη γὰρ σε μάλιστα εἰς ἀφθαρσίαν ἄγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Οἶδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ ἀναστάσεως γυμνάζει λόγον πάλιν, εἰς τὴν μάλιστα ἐνόησεν, προσλαμβάνει καὶ τὴν τῶν ἀκουόντων κρίσιν, καὶ οὕτως αὐτὴν κατασκευάζει· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς ἐμπροσθεν,

cernitis in hujusce quoque vitæ negotiis bonam hominum partem id facere, ac brevem laborem diuturnæ quietis causa suscipere: tametsi sæpe contra res evenit, quam sperabant? Hic enim laborum ac quæstus æqua est portio; sæpe etiam infinitus est labor, fructus autem tenuis, ac sæpe ne tenuis quidem: atvero, cum de cælesti regno agitur, contraria est ratio: parvum enim laborem magna atque infinita jucunditas excipit. Perpende autem: agricola totum annum laborat, et in fine, spe et diuturnorum laborum fructu sæpe excidit. Rursus navis gubernator, et miles, ad extremam usque ætatem in bellis et laboribus versati, sæpe ita hinc excedunt, ut et ille mercium suarum opibus labatur, et hic vitam una cum victoria amittat. Ecquam ergo, te rogo, excusationem habituri sumus, qui cum in rebus fluxis ea, quæ cum labore conjuncta sunt, præferimus, ut parum conquiescamus, vel ne parum quidem (dubia quippe hæc spes est); in spiritualibus contrario omnino modo faciamus, ac propter exiguam ignaviam cruciatus qui nullis verbis explicari possint, nobis attrahamus? Quocirca vos omnes oro, ut tandem aliquando ex hoc stupore vos ipsos recipiatis. Nemo enim tum erit, qui nos e pœnis eximat, non frater, non pater, non filius, non amicus, non vicinus, non quisquam alius; sed, si nos opera nostra prodiderint, omnia pessum ibunt, ac prorsus de nobis actum erit. Quantos dives ille luctus emisit, quantis precibus a patriarcha contendit, ut Lazarum ad se mitteret? Verum audi quid responsi ab Abrahamo tulerit: *Chaos magnum inter vos et nos: ita ut ne ii quidem, qui volunt illuc transire, id possint* (Luc. 16. 26). Quam obnixis precibus virgines illæ cum aequalibus suis egerunt, ut parum olei acciperent? Verum audi quid ipsæ quoque dicant: *Ne forte non sufficiat nobis et vobis* (Matth. 25. 9); nec potuit quisquam eas in thalamum introducere. Hæc itaque animis nostris reputantes, nos quoque vitæ nostræ curam geramus. Nam quoslibet labores dixeris, quoslibet cruciatus admoventis, nihil hæc omnia erunt, si cum futuris bonis conferantur. Pone enim, si ita lubet, ignem et ferrum et belluas, ac si quid his acerbius est; hæc tamen præ tormentis illis ne umbræ quidem

sunt. Hæc quippe, cum vehementius adhibentur, tum potissimum levia efficiuntur, quod cito trans-eant, quod corpus ferendæ doloris acerbitati ac diuturnitati minime par sit. Atvero illic secus res habet: nam, et longinquitas et incredibilis quædam magnitudo simul concurrunt, tam in rebus jucundis quam in acerbis. Proinde, quamdiu tempus est, præoccupemus faciem Domini in confessione, ut tum eum suavem ac placidum cernamus, ac minaces illas potestates effugiamus. Annon hos lictores conspicias, qui præfectis administram operam navant, quomodo trahant, quomodo vinciant, quomodo flagris afficiant, quomodo latera perfodiant, quomodo faces in tormentis admoveant, quomodo secent? Atqui hæc cuncta merus ludus ac risus sunt, si cum illis suppliciis comparentur. Etenim hæc tormenta temporaria sunt; illic autem nec vermis moritur, nec ignis exstinguitur: corpus quippe tunc incorruptibile erit. Faxit autem Deus, ne hæc experimento discamus, sed intra verba hi terrores consistent, nec carnificibus illis tradamur, verum hic potius castigemur. Quantum verborum tum profundemus, nos ipsos accusantes! quos gemitus, quos singultus edemus! Sed tunc nihil inde fructus consequemur; quandoquidem et nautæ fracta ac depressa nave nihil prodesse possunt, nec medici exstincto ægroto; verum sæpe quidem dicent, quod hoc atque illud facere oportebat; sed frustra omnia atque incassum dicentur. Quamdiu enim per vitæ ac morum emendationem salutis spes adhuc maneat, nihil non dicere ac facere opus est: cum autem nulla jam res arbitrii nostri erit, re tota perdita et corrupta, tum frustra et dicentur omnia et fient. Nam et Judæi tum dicturi sunt, *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Jonæ 12. 13): at nullum hujus vocis fructum capere poterunt, ut pœnam effugiant: cum enim hoc dicendum erat, non dixerunt. Ne ergo hoc quoque nobis in vita accidat, hic jam vitium in melius commutemus, ut ad Christi tribunal cum omni fiducia sistamus: quam utinam omnes consequamur per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, etc.

HOMILIA X.

CAP. 5. v. 1. *Scimus enim quomam si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis.*

1. Rursus eorum alacritatem excitat, quia multæ ipsis tentationes inferebantur. Verisimile enim erat eorum animos ob ipsius absentiam debilitatos fuisse. Quid igitur ait? Nihil est quod miremur ac perturbemur ob calamitates eas, quibus afficimur: multa enim commoda hinc percipimus. Quorum alia quidem prius dixit, ut, quod mortificationem Jesu circumferamus, ac potentia ipsius specimen maximum exhibeamus; *Ut enim, inquit, sublimitas virtutis sit*

Dei; et perspicuum resurrectionis argumentum edimus; ut ex his verbis patet, Ut vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Posteaquam autem illud præterea dixit, interiorum quoque nostrum hominem hoc pacto meliorem fieri; *Etsi enim, inquit, is qui foris est noster homo corrumpitur, is tamen qui intus est renovatur de die in diem; ostendens rursum quantum utilitatis afferat vapulare ac divexari, illud subjungit, quod cum plene atque integre hoc fit, tum innumera bona iis, qui hæc incommoda pertulerint, hinc pullulabunt.* Etenim ne externum tuum hominem corrumpi audiens animo discrucieris, hoc asserit quod cum istud plene atque omnino acciderit,

tum maxime gaudebis atque ad meliorem sortem venies. Itaque non modo non est dolendum, cum ille aliqua ex parte nunc corrumpitur; verum etiam, ut omni ex parte corrumpatur, expetendum est: hæc enim corruptio ad incorruptionem maxime te ducit: ac proinde hæc quoque subjungit, *Scimus enim quia si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, non manufactam, æternam in cælis*. Quia enim resurrectionis doctrinam, in qua potissimum ægrotabant, rursus prosequitur, idcirco auditorum iudicium etiam assumit, eamque hoc pacto adstruit; non tamen perinde ut ante, sed velut ex altera occasione in eum sermonem ingressus: jam enim eorum errorem correxerat; atque, *Scimus quod si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis*. Sunt qui per terrestrem domum mundum hunc intelligant: ego vero his verbis corpus potius subindicari contenderim. Atque hic velim consideres, quomodo per nomina ipsa ostendat, quantum futura præsentibus antecellant. Nam cum terrestrem dixisset, cælestem opposuit; cum tabernaculi domum, quo verbo fluxam et fragilem ipsius naturam declarat, æternam objecit: etenim tabernaculi nomen plerumque temporarium quiddam indicat: ac proinde aiebat Christus, *In domo Patris mei mansiones multe sunt* (Joan. 14. 2). Quod si Scriptura quietem sanctorum tabernaculi nomine uspiam appellat, non simpliciter dicit tabernacula, sed cum addito: non enim dixit, Ut vos recipiant in tabernacula, sed, *In æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Jam vero cum dixit, *Non manufactam*, eam, quæ manu constructa est, subindicavit. Quid igitur, corpusne manu conditum est? Minime vero: sed vel domos manufactas designat; vel si non ita, domum tabernaculi corpus non manufactum vocavit. Non enim ad comparisonem illud opposuit, sed encomia et laudes adjiciens. 2. *Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes*. Quam habitationem? Corpus a corruptione alienum. Et cur nunc ingemiscimus? Quoniam illud longe melius est. De cælo autem ipsum esse ait, quia ab omni corruptione immune est. Non enim corpus e cælo ad nos delabitur, sed hoc vocabulo gratiam illinc manantem indicat. Quocirca tantum abest ut ob certum aliquod tentationum genus dolendum sit, ut etiam quodvis tentationum genus expetere debeamus: ac si diceret, Ingemiscis ob persecutiones, et quia externus tuus homo corrumpitur? imo ingemisce quod non majorem in modum hoc fiat, nec in totum corrumpatur. Videsne quonam pacto sermonem in contrarium verterit; ostendens ideo ingemiscendum esse, quod non confertim venerint, cum illi ingemiscant quod per partes veniant? Ideo jam corpus non tabernaculum appellat, sed habitationem; idque non sine magna ratione. Tabernaculum enim facile dissolvitur, illud autem perpetuo manet. 3. *Si tamen vestiti, non nudi inveniamur*. Hoc est, etiamsi corpus deposuerimus, non tamen sine corpore illic sistemur,

sed cum eodem incorruptibili effecto. Quidam dicunt, id quod admodum probo: *Si quidem vestiti, non nudi inveniamur*. Ne enim omnes ob resurrectionem confidant, ait, *Si tamen vestiti*: hoc est, incorruptibilitatem atque immortale corpus consequuti; ac non nudi inveniamur, gloria ac securitate. Id quod in superiore quoque ad Corinthios epistola dicebat, *Omnes quidem resurgemus, et in suo quisque ordine* (1. Cor. 15. 23); et, *Sunt corpora cælestia, sunt et terrestria* (Ibid. v. 40). Nam communis est omnium resurrectio, sed gloria non item communis est: verum alii cum honore, alii cum ignominia, alii ad regnum, alii ad pœnam resurrecturi sunt. Quod etiam ipsum hic indicavit, cum dixit, *Si tamen vestiti ac non nudi inveniamur*. 4. *Nam et nos, qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri*.

2. Illoc rursum loco plene atque aperte hæreticorum ora obstruxit, cum ostendit, se non de alio atque alio corpore simpliciter verba facere, sed de corruptione atque incorruptione. Neque enim ea nobis ingemiscendi causa est, ut corpore liberemur (hoc quippe non exuere volumus); verum de corruptione, quæ ipsi inest, solvi properamus. Unde etiam dicit, Nolumus corpus exuere, sed ipsum incorruptione supervestire. Atque hæc verba mox exponit, *Ut absorbeatur, quod corruptibile est, a vita*. Quia enim molestum plerisque esse videbatur corpus deponere, atque cum omnium mortalium suffragiis pugnabat, dicens, *Ingemiscimus*, nolentes eo liberari, (si enim anima cum ab ipso disjungitur, in tanto luctu versatur, quorsum hoc ais, nos idcirco ingemiscere, quod non ab eo distrahamur?), ne igitur hæc ipsi objiciantur, occurrit et ait: Non ego hoc dico, quod ob id ingemiscamus, ut corpus deponamus (nemo enim est, qui sine animi molestia ipsum deponat: quippe cum de Petro quoque dicat Christus, *Tollent te, ac ducent quo non vis* [Joan. 21. 18]); sed ut immortalitatis veste ipsum superinduamus. Hoc enim est, per quod corpore gravamur, non quod corpore convestiti sumus, sed quod corruptibili et passibili corpore; nam hoc est quod nobis mœrorem affert: verum accedens vita corruptionem conficit atque absument, non item corpus. Et quomodo hoc fit? inquit. Ne quæras, Deus hoc facit: ne curiose hoc exquiras. Unde etiam subjecit: 5. *Qui autem nos efficit in hoc ipsum, Deus*. Quibus verbis ostendit hæc jam olim decreta fuisse. Non enim nunc primum ita visum est Deo, sed cum a principio nos ex terra formavit, atque Adamum condidit. Nec vero eum in hoc condidit, ut moreretur, sed ut immortalem eum efficeret. Postea ut fidem dictis adstrueret, subjunxit, *Qui etiam dedit nobis pignus Spiritus*. Nam et tunc in hunc finem hominem effinxit, et nunc per baptismum effecit, ejusque rei non parvum nobis pignus præbuit, nempe Spiritum sanctum. Frequenter autem pignoris vocabulo utitur, tum ut demonstret se totius hujus rei debitorem esse, tum ut majorem fidem apud obtusiores verbis suis conciliet. 6. *Audentes igitur semper*

ἀλλ' ὡς ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως εἰς τοῦτο ἐλθόν· καὶ γὰρ ἦσαν διορθωθέντες ἥδη· καὶ φησιν, *Οἶδαμεν* ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, ὅτι οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. [506] Τινὲς μὲν τὴν οἰκίαν τὴν ἐπίγειον τὸν κόσμον τοῦτόν φασιν· ἐγὼ δὲ τὸ τὸ σῶμα μᾶλλον ἂν φαίην αὐτὸν αἰνίττεσθαι. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν μελλόντων πρὸς τὰ παρόντα. Εἰπὼν γὰρ ἐπίγειον, ἀντέθηκε τὴν οὐρανίαν· εἰπὼν οἰκίαν σκήνους, καὶ τὸ εὐδιάλυτον καὶ πρόσκαιρον δείξας ἐντεῦθεν, ἀντέθηκε τὴν αἰωνίαν· τὸ γὰρ τῆς σκηνης ὄνομα, τὸ πρόσκαιρον πολλάκις δείκνυσι. Διὸ φησιν, *Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου νοῦθα πολλὰ εἰσιν*. Εἰ δέ πευ καὶ σκηναὶ καλοῖν τῶν ἁγίων τὰς ἀναπαύσεις, οὐχ ἀπλῶς σκηναὶ, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἰνα* δέξωνται εἰς τὰς σκηναὶς αὐτῶν, ἀλλ', *Εἰς τὰς αἰωνίους σκηνας*. Εἰπὼν δὲ καὶ *Ἀχειροποίητον*, ἠνίκατο τὴν χειροποίητον. Τί οὖν; τὸ σῶμα χειροποίητον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἡ τὰς οἰκίας ἐνταῦθα αἰνίττεται τὰς χειροποιήτους· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλ' οἰκίαν σκήνους τὸ σῶμα ἐκάλεσε τὸ ἀχειροποίητον. Οὐ γὰρ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦτου ἀντέθηκεν, ἀλλ' αὖξων τὰ ἐγκώμια, καὶ προστιθεὶς τοὺς ἐπαίνους. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπερδύσασθαι ἔπιποθοῦντες. Ποῖον οἰκητήριον; εἰπέ μοι. Τὸ σῶμα τὸ ἀφθαρτον. Καὶ διὰ τί στενάζομεν νῦν; Ἐπειδὴ πολλῷ βέλτιον ἐκεῖνο. Ἐξ οὐρανοῦ δὲ αὐτὸ φησι διὰ τὸ ἀφθαρτον. Οὐ γὰρ δὴ ἄνωθεν ἡμῖν κάτεισι σῶμα, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖθεν πεμπομένην χάριν δηλοῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ. Τοσοῦτον οὖν οὐ δεῖ ἀλγεῖν ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος πειρασμοῖς, ὅτι καὶ τὸ καθολικὸν δεῖ ζητεῖν· ὥσανει ἔλεγε, Στένεις ὅτι διώκη, ὅτι φθείρεται σου ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐξω; στενάζον ὅτι οὐ μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο γίνεται, μηδὲ ὀλοκλήρως φθείρεται. Εἶδες πῶς εἰς τοῦναντιον περιτρέψῃ τὸν λόγον, ἀποδείξας, ὅτι ὑπὲρ τούτων δεῖ στενάζειν μὴ γινομένων ὀλοκλήρως, ὑπὲρ ὧν μερικῶς γινομένων ἐστενάζον; Διὰ τοῦτο οὐδὲ σκήνος αὐτὸ καλεῖ λοιπὸν, ἀλλ' οἰκητήριον· καὶ μάλα εἰκότως. Ἡ μὲν γὰρ σκηνὴ καταλύεται βραδίως, ἐκεῖνο δὲ μένει διηνεκῶς. *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι* *, οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα. Τουτέστι, κἄν ἀποθώμεθα τὸ σῶμα, οὐ χωρὶς σώματος, ἐκεῖ παραστησόμεθα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἀφθάρτου γενομένου. Τινὲς δὲ φασιν, ὅ καὶ μάλιστα ἐγκριτέον· *Εἴπερ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα*. Ἰνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως πάντες θαρρώσι, φησὶν· *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι*· τουτέστιν, ἀφθαρσίαν καὶ σῶμα ἀφθαρτον λαβόντες· οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα, δόξης καὶ ἀσφαλείας. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸ ταύτης πρὸς Κορινθίους ἔλεγεν, ὅτι *Πάντες μὲν ἀναστησόμεθα, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι*· καὶ, *Ἔσθι σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια*. Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις κοινή πάντων, ἡ δὲ δόξα οὐκ ἐστὶ κοινή, ἀλλ' οἱ

μὲν ἐν τιμῇ, οἱ δὲ ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ οἱ μὲν εἰς βασιλείαν, οἱ [507] δὲ εἰς χόλασιν ἀναστήσονται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Εἰ γε ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθῆσόμεθα*. Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ τούτῳ, στενάζομεν, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπερδύσασθαι.

β'. Ἐνταῦθα πάλιν ὁλοσχερῶς καὶ σαφῶς ἀπέφραξε τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν, δείξας ὅτι οὐ περὶ σώματος ἀπλῶς διαλέγεται ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν, ἵνα τοῦ σώματος ἀπαλλαγῶμεν (τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμεθα), ἀλλὰ τῆς φθορᾶς τῆς ἐν αὐτῷ σπεύδωμεν ἐλευθερωθῆναι. Διὸ φησιν, Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπερδύσασθαι αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Εἴτα καὶ ἐρμηνεύει αὐτό· *Ἰνα καταποθῇ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς*. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοῖς φορτικὸν εἶναι ἐδόκει τὸ ἀποθέσθαι τὸ σῶμα, καὶ ταῖς ψήφοις ταῖς ἀπάντων ἡγαντιοῦτο λέγων, ὅτι στενάζομεν, οὐ βουλόμενοι αὐτοῦ ἀπαλλαγῆναι; (εἰ γὰρ τοιαῦτα πάσχει, καὶ ὀδύρεται αὐτοῦ ἡ ψυχὴ χωριζομένη, πῶς σὺ λέγεις, φησὶν, ὅτι στενάζομεν, ἐπειδὴ οὐ χωριζόμεθα αὐτοῦ;) ἢ οὐ μὴ ταῦτα αὐτῷ ἀνυποφέρηται, οὐδὲ ἐγὼ τοῦτο λέγω, φησὶν, ὅτι δικαίως τοῦτο στενάζομεν, ἵνα αὐτὸ ἀποθώμεθα (οὐδεὶς γὰρ ἀλύπως αὐτὸ ἀποτίθεται) ὅπου γε καὶ περὶ Πέτρου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι *Οἴσουσί σε, καὶ δέξουσιν ὅπου σὺ θέλεις*), ἀλλ' ἵνα ἐπερδυσώμεθα αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Καὶ γὰρ τοῦτο ἐστίν, ᾧ τὸ σῶμα βαρυνόμεθα· οὐχ ὅτι σῶμα, ἀλλ' ὅτι φθαρτὸν περικεῖμεθα σῶμα καὶ παθητόν· τοῦτο γὰρ ἡμῖν καὶ τὴν λύπην παρέχει· ἀλλὰ ἀναλίσκει καὶ δαπανᾷ τὴν φθοράν ἢ ζωὴ παραγινομένη, τὴν φθοράν, οὐ τὸ σῶμα. Καὶ πῶς γίνεται τοῦτο; φησὶ. Μὴ ζῆται, ὁ Θεὸς ποιεῖ· μὴ περιεργάζου. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός. Ἐντεῦθεν δείκνυσι ταῦτα ἄνωθεν προτυπωθέντα. Οὐ γὰρ νῦν τοῦτο ἔδοξεν β', ἀλλ' ὅτε ἐξ ἀρχῆς ἐπλάττειν ἡμᾶς ἀπὸ γῆς, καὶ τὸν Ἀδάμ ἐδημιούργει· οὐκ εἰς τοῦτο δὲ ἐδημιούργει, ἵνα ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀθάνατον ἐργάσεται. Εἴτα τὸ ἀξιόπιστον δεικνύς, καὶ τὴν ἀποδείξιν παρέχων, ἐπήγαγεν, Ὁ καὶ δοὺς τὸν ἄρραθὺνα τοῦ Πνεύματος. Καὶ γὰρ καὶ τότε ἐπὶ τούτῳ διέπλεσε, καὶ νῦν εἰς τοῦτο κατεργάσατο διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοῦτου παρέσχεν ἡμῖν ἐνέχυρον οὐ μικρόν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Συνεχῶς δὲ ἄρραθῦνα καλεῖ, ὀφειλέτην αὐτὸν ἀποδείξαι βουλόμενος τοῦ παντός, καὶ ἀξιόπιστότερον καὶ ἐντεῦθεν τοῖς παχύτεροις καταστήσαι τὸν λόγον. *Θαρρόντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες*. Τὸ θαρρόντες, πρὸς τοὺς διωγμοὺς, πρὸς τὰς ἐπιβουλάς, πρὸς τοὺς θανάτους τοὺς συνεχεῖς ἐρρηται· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἐλαύνει σέ τις καὶ διώκει καὶ ἀναιρεῖ; μὴ καταπέσης· ὑπὲρ σοῦ τὸ πᾶν γίνεται· μὴ φοβηθῇς, ἀλλὰ θάρρει. Καὶ γὰρ δι' ὃ στενάξεις [508] καὶ ἀλγείς, ὅτι φθορᾷ δουλεύεις, τοῦτο ἀναιρεῖ λοιπὸν ἐκ τοῦ μέσου, καὶ ταχύτερόν σε ταύτης ἀπαλλάττει τῆς δουλείας. Διὸ καὶ λέγει, *Θαρρόντες οὖν πάντοτε*,

* In epistolis Pauli Græce legitur etiam ἐνδυσάμενοι, sed certum videtur, Chrysostomum hic legisse ἐκδύσασθαι, ut ex serie ejus comprobatur.

* b Alia lectio, quam in margine affert Savilius ἐκδύσασθαι non spernenda videtur.

οὐχὶ ἐν ταῖς ἀνέσειςιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἀποδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους· θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἀποδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Τὸ μείζον πάντων ὑστερον τέθεικε· τοῦ γὰρ ἀφθαρτον λαβεῖν τὸ μετὰ Χριστοῦ εἶναι βέλτιον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐ σθένουσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν ὁ πολεμῶν καὶ ἀναιρῶν· μὴ φοβηθῆς· θάρρει κατακοπτόμενος. Οὐ γὰρ μόνον φόβος σε ἀπαλλάττει καὶ βάρους, ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ σε παραπέμπει ταχέως. Αὐτὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὅντες ἐν τῷ σώματι, ὡς ἐν ἀλλοτρίᾳ ὄντων καὶ ξένη. Εἰδότες οὖν ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἐκδημῆσαι ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Εἶδες πῶς τὰ λυπηρὰ ἀποκρυψάμενος, τὰ ὀνόματα τοῦ θανάτου καὶ τῆς τελευτῆς, τὰ σφόδρα ποθεινὰ ἀντ' αὐτῶν τέθεικεν, ἐνδημῶν αὐτὰ καλῶν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι γλυκέα ἀφελῆς, τὰ τῆς ζωῆς, ἀπὸ τῶν λυπηρῶν αὐτὰ ὀνόμασεν, ἐκδημῶν τὰ πρὸς Κύριον τὴν ἐνταῦθα καλῆσας ζωὴν· Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς μήτε τοῖς παροῦσιν ἐμφιλογωρῇ, ἀλλὰ καὶ βαρύνεται, μήτε μέλλων τελευτῶν ἀλύη, ἀλλὰ καὶ χαίρῃ, ὡς ἐπὶ μείζονα ἀπὸ τῶν αγαθῶν. Εἶτα ἵνα μηδεὶς εἴπῃ, ἀκούων, ὅτι Ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, τί ταῦτα λέγεις; ἀλλοτριούμεθα οὖν αὐτοῦ ἐνταῦθα ὄντες; προδιώρθωσε τοῦτο εἰπὼν, Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους· καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφῶς. Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει, Ἐρ ἐσόπτρῳ, καὶ, Ἐρ αἰνίγματι. Θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν. Βαβαί, ποῦ τὸν λόγον περιήγαγεν; εἰς ἐπιθυμίαν ἀκραν τελευτῆς, τὸ φορτικὸν ἡδὺ δεῖξας, καὶ τὸ ἡδὺ φορτικόν· τὸ γὰρ, Εὐδοκοῦμεν, ἐπιθυμοῦμεν, φησί. τί ἐπιθυμοῦμεν; Ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον. Τοῦτο δὲ αἰεὶ ποιεῖ, ὃ καὶ ἐμπροσθεν εἰδείξα, εἰς τάναντία περὶ τρέπων τὸν λόγον τῶν ἀντιλεγόντων αὐτῷ. Αὐτὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. Τὸ γὰρ ζητούμενον τοῦτο ἐστίν, φησὶν, ἂν τε ἐκεῖ ὦμεν, ἂν τε ἐνταῦθα, κατὰ γνώμην αὐτοῦ ζῆν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ προηγουμένον. Ὡστε ἐντεῦθεν ἤδη τὴν βασιλείαν ἔχεις ἀνευ δοκιμῆς. Ἴνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς τοσαύτην ἐλθόντες ἐπιθυμίαν ἀλύωσι πρὸς τὴν μέλλουσαν τῆς ἐπιδημίας, ἐντεῦθεν ἤδη δίδωσιν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον τῶν αγαθῶν. τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Τὸ εὐαρέστους εἶναι. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἀπελθεῖν ἀπλῶς καλὸν, ἀλλὰ τὸ εὐδοκιμοῦντα, δι' ὃ γίνεται καλὸν κακεῖνο· οὐδὲ τὸ ἀπλῶς ἐνταῦθα εἶναι βαρὺ, ἀλλὰ τὸ ροσ-κρούοντα.

[509] γ'. Μὴ τοίνυν νόμιζε τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀποδημίαν ἀρκεῖν· ἀρετῆς γὰρ πανταχοῦ χρεῖα. Ὅσοι γὰρ εἰπὼν ἀνάστασιν, οὐκ ἀφῆκον αὐτῇ θαρρεῖν μόνον, λέγων, Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθῶσόμεθα· οὕτω καὶ ἀποδημίαν δεῖξας, ἵνα μὴ νομίσης αὐτὴν ἀρκεῖν· σοὶ πρὸς σωτηρίαν, τὸ,

Εὐαρέστους δεῖ εἶναι, προσέθιχεν. Ἐπειδὴ τοίνυν προὔτρεψεν ἀπὸ πολλῶν χρηστῶν, λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων φοβεῖ. Τὸ γὰρ συμφέρον καὶ ἐν τῇ κτήσει τῶν αγαθῶν καὶ ἐν τῇ φυγῇ τῶν κακῶν συνίσταται, ὅπερ ἐστὶ γένενα καὶ βασιλεία. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μείζονα ἔχει τὴν ἰσχύϊν, τὸ φυγεῖν κολάσιν (ἐνθα μὲν γὰρ μέχρι τοῦ μὴ λαβεῖν τὰ αγαθὰ ἡ ζημία, εὐκόλως οἱ πολλοὶ τοῦτο οἴσουσιν· ἂν δὲ καὶ μέχρι τοῦ κακῶς παθεῖν, οὐκέτι· ἔδει μὲν γὰρ ἐκείνην ἀφόρητον νομίζειν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν πολλῶν καὶ τὸ χαμαίληλον, τοῦτο φαίνεται αὐτοῖς χαλεπώτερον)· ἐπεὶ οὖν οὐχ οὕτω διεγείρει τὸν ἀκρατὴν τὸν πολὺν ἢ τῶν αγαθῶν ὁδός, ὡς ἡ τῶν κολάσεων ἀπειλή, ἀναγκαίως ἐνταῦθα καταλύει, λέγων· Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Εἶτα φοβήσας καὶ κατασείσας τῇ μνήμῃ τοῦ βήματος ἐκείνου τὸν ἀκούοντα, οὐδὲ ἐνταῦθα χωρὶς τῶν χρηστῶν τέθεικε τὰ λυπηρὰ, ἀλλὰ ἀνέμιξέ τινα ἡδονήν, εἰπὼν· Ἴνα ἕκαστος κομίσῃται τὰ διὰ τοῦ σώματος, ὅσα ἐπραξεν, εἴτε αγαθόν, εἴτε κακόν. Ταῦτα δὲ λέγων, τοὺς τε κατωρθωκότας καὶ ἐλαυνόμενους ἀνιστῇ ταῖς ἐλπίσι, τοὺς τε ἀναπεπτωκότας σπουδαιότερους ποιεῖ τῷ φόβῳ. Καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ τῶν σωμάτων ἐδεδαίου λόγον. Οὐ γὰρ δήπου τὸ διακοησάμενον εἰς τοῦτο κακεῖνο, τῶν ἀμοιβῶν ἕξω στήσεται, φησὶν· ἀλλὰ μετὰ τῆς ψυχῆς τὰ μὲν κολάζεται, τὰ δὲ στεφανοῦται. Ἀλλὰ τινες τῶν αἰρετικῶν φασιν, ὅτι ἕτερον ἐγείρεται σῶμα. Πόθεν; εἰπέ μοι· ἄλλο ἡμαρτε, καὶ ἄλλο κολάζεται; ἄλλο κατάρθωσε, καὶ ἄλλο στεφανοῦται; τί δὲ ἐρεῖτε λέγοντι Παῦλι, Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσεσθαι; πῶς δὲ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καταπίνεται; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ἢ τὸ φθαρτὸν σῶμα ὑπὸ τοῦ ἀφθάρτου σώματος· ἀλλ', Ἴνα ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς. Τότε γὰρ τοῦτο γίνεται, ὅταν τὸ αὐτὸ ἐγείρηται σῶμα· ἐάν δὲ ἐκεῖνο ἀφελῆς, ἄλλο κατασκευάσῃ, οὐκέτι καταπίνεται, ἀλλὰ μένει ἡ φθορὰ κρατήσασα. Διὰ τοῦτο οὐ γίνεται τοῦτο, ἀλλὰ δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, τουτέστι, τὸ σῶμα, ἐνδύσασθαι· ἀφθαρσίαν. Τὸ γὰρ σῶμα μέσον ἐστίν, νῦν μὲν ἐν τούτῳ γενόμενον, ὑστερον δὲ ἐσόμενον ἐν ἐκείνῳ· καὶ διὰ τοῦτο ἐν τούτῳ πρώτῳ, ἐπειδὴ τὴν ἀφθαρσίαν λυθῆναι οὐκ ἐνι. Οὐ γὰρ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ, φησὶν· ἐπεὶ πῶς ἐνι ἀφθαρσίᾳ; ἀλλὰ τούναντιον, καταπίνεται ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς· τοῦτο μὲν γὰρ ἐκείνου περιγίνεται, ἐκεῖνο δὲ τούτου [510] οὐκέτι. Ὅσοι γὰρ κηρὸς, λύεται μὲν ὑπὸ πυρὸς, αὐτὸς δὲ οὐκέτι λύει τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἡ φθορὰ τήκεται ὑπὸ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀφανίζεται, αὕτη δὲ ἐκείνης κρατῆσαι οὐδέποτε δύναται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς Παύλου φωνῆς λεγούσης, ὅτι Δεῖ ἡμᾶς παρασταθῆναι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ υπογράφωμεν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομίσωμεν αὐτὴν παρῆναι νῦν, καὶ τὰς εὐθύνas ἀπαιτεῖσθαι. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ πλατύτερον ἐρῶ. Παῦλος γὰρ, ἐπειδὴ περὶ θλίψεως ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐβούλετο πάλιν θλίψαι αὐ-

* Savil. in marg., ἀποχρῆν.

1 Marg. Savil., π. ἀναστάσεως. Utraque lectio quadrat.

ac scientes Audentes dixit propter persecutiones, insidias ac mortes assiduas, perinde ac si diceret : Exagitat te aliquis, insectatur, obtruncat ? ne animo concidas, bono tuo hoc omne fit : ne timeas, sed confide. Id enim, de quo ingemiscis et doles, nimirum quod corruptioni servias, deinceps de medio tollit, atque ex hac servitute celerius liberat. Ac proinde dicit, *Audentes igitur semper* ; non modo in quiete, sed etiam in afflictionibus ; *et scientes quoniam dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino* : 7. *per fidem enim ambulamus et non per speciem* : 8. *audemus autem, et bonam voluntatem habemus peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum*. Quod omnibus sublimius est, posteriore loco posuit : præstantius enim est cum Christo esse, quam corpus a corruptione liberum accipere. Hoc autem vult significare : Vitam nostram is non exstinguit, qui nos oppugnat, ac morte afficit : ne timeas : confide cum concideris. Neque enim ille dumtaxat te a corruptione vindicat, ac gravi sarcina levat, sed etiam ad Dominum confestim transmittit. Ideo non dixit, Dum sumus in corpore, quasi hic simus in externa regione. *Scientes igitur quod dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino* : *audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse apud Dominum*. Viden' quo pacto molesta illa mortis et obitus vocabula reticens, alia perquam suavia in eorum vicem substituerit, præsentiam nimirum ad Deum ea nuncupans ; ac prætermisiss illis vocabulis, quæ jucunditatis speciem habebant, quæ ad vitam pertinent, a tristibus nuncupavit, peregrinationem a Domino vitam hanc appellans ? Hoc autem eo consilio fecit, ne quisquam in præsentibus libenter immoreretur, sed ea potius graviter ferat ; nec rursus, ex hac vita excessurus, perturbetur, sed potius lætetur, ut ad majora bona proficiscens. Postea, ne quis hæc audiens, *Peregrinamur a Domino*, diceret : Quid ais ? num a Deo abalienamur, quia hic sumus ? objectionem hanc prævertens, dixit, *Per fidem enim ambulamus, non per speciem* ; atque hic quidem ipsum noscimus, sed non ita clare. Id quod alio loco dicit, *Per speculum*, et, *In ænigmate* (1. Cor. 13. 12). *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus*. Papæ, quo sermonem circumduxit ! nempe ad summum mortis desiderium ; id, quod molestum est, suave esse ostendens, et quod suave, molestum. Quod enim ait, *Bonam voluntatem habemus*, id est, expetimus. Quid expetimus ? Excedere e corpore, atque apud Dominum præsentes esse. Hoc autem, ut jam dixi, Paulus semper facit, ut eorum, qui ipsi adversantur, sermonem in contrarium torqueat. 9. *Unde et contendimus, sive præsentes sive absentes, ipsi placere*. Hoc enim nobis propositum est, inquit, ut sive illic sive hic simus, ex ipsius voluntate et sententia vivere : hoc enim studio nihil est nobis antiquius. Itaque hinc jam regnum habes sine probatione. Nam ne rursus, cum in tantam cupiditatem venissent, illius peregrinationis moras ægre ferrent, hic jam ipsis, quod bonorum omnium caput est, tribuit. Quid illud

PATROL. GR. LXI.

est ? Ut Deo grati sint. Neque enim simpliciter hinc excedere præclarum est, sed excedere cum vitæ probitate ; hinc enim præclarum quoque illud efficitur : nec rursus hic simpliciter esse grave est, sed cum offensione Dei hic esse.

3. Cave ergo existimes excessum e corpore sufficere : virtute quippe ubique est opus. Sicut enim, cum resurrectionis vocabulo usus esset, non sivit nos in ea sola fiduciam habere, dicens, *Si tamen vestiti, et non nudi inveniamur* : sic, cum peregrinationem ostendisset, ne eam tibi ad salutem satis esse crederes, hoc adjecit, placere Deo oportet. Postquam igitur a multis rebus lætis eorum animos incitavit, deinceps a tristioribus metum incutit. Quod enim utile est, tam in bonorum adeptione, quam in malorum fuga consistit, quæ quidem sunt gehenna et regnum. Cæterum quoniam pœnam effugere majorem vium habet : nam plerique jacturam bonorum facile ferrent ; si autem tormenta sint ferenda, non item ; oporteret enim priorem jacturam intolerabilem existimare ; sed ex infirmitate et abiectione multi pœnam graviolem existimant : quoniam ergo magnam auditorum partem bonorum largitio non perinde excitat, ut tormentorum comminatio, necessitate compulsus sic sermonem concludit : 10. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*. Mox tamen, ubi tribunalis illius memoria auditorem terruit, ne hic quidem tristitia sine lætis posuit, sed voluptate quadam miscuit, dicens : *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum*. Quibus verbis et eos, qui præclare se gesserant atque vexabantur, in spem erigit, et eos qui considerant, injecto terrore diligentiores reddit : ac denique corporum resurrectionem confirmat. Non enim, inquit, id quod tum ad virtutem, tum ad vitium operam dedit, a præmio vel pœna excludetur ; sed una cum animis corpora partim excruciantur, partim coronas consequuntur. At sunt hæretici, qui aliud corpus resurgere asserant ? Unde hoc ? quæso ; aliud peccavit, aliud punitur ? aliud recte fecit, aliud coronatur ? Quid ad hæc Pauli verba dicturi estis, *Nolumus spoliari, sed supervestiri* ? quomodo id quod corruptibile est, a vita absorbetur ? Nec enim dixit Paulus, Ut absorbeatur mortale, vel corruptibile corpus ab incorruptibili corpore ; sed, *Ut corruptio a vita*. Hoc enim tum contingit, cum illud ipsum corpus ad vitam redit. Quod si relicto illo aliud exstruatur, non jam absorbetur corruptio, sed manet ac dominatur. Quocirca minime hoc fit ; verum oportet corruptibile hoc, corpus nempe, induere incorruptionem. Corpus enim in medio est, ac nunc in corruptione est, post autem in incorruptione erit : ideo in corruptione prius, quoniam incorruptio solvi non poterat. *Neque enim corruptio*, inquit, *incorruptionem hereditate possidebit* (1. Cor. 15. 50) ; quomodo enim posset cum sit incorruptio ? verum contra corruptio a vita absorbebitur. Illa enim hanc vincit ; hæc autem illam non item. Ut enim cera ignis ardore colliquescit, cera autem ignem non solvit : sic corruptio ab incorru-

pietate solvitur atque exstinguitur, huic autem illa dominari numquam poterit. Audiamus ergo vocem Pauli dicentis, *Oportet nos sisti ad tribunal Christi*: ac tribunal illud animo depingamus, existimemusque ipsum jam adesse, ac vitæ rationes a nobis exposci. Ego enim fusius exponam. Nam Paulus, quia de afflictione sermonem habebat, nec eos rursus premere volebat, non diutius in hac oratione immorandum esse duxit, sed paucis his verbis, *Unusquisque referet prout gessit*, id quod acerbiter afferebat complexus, statim ulterius transiit. Existimemus igitur diem illum extremum nunc adesse: quisque conscientiam consideret, fingatque animo adesse jam Judicem, omniaque detegi atque in medium proferri: neque enim sisti tantum nobis necesse est, sed etiam manifestari. An non erubuistis? annon mente excessistis?

Judicii postremi descriptio. — Quod si nunc re nondum præsentem, sed efficta dumtaxat atque animo adumbrata, conscientia nostra pene nos exanimat; quid tandem faciemus, cum dies ille venerit, cum totus orbis terrarum adfuerit, cum angeli et archangeli, cum densa agmina, atque omnium cursus, et raptus in nubibus, et acies tremoris plena? cum tubæ aliæ atque aliæ, et continuæ illæ voces? Nam, etiamsi nulla gehenna esset, tamen in tanto splendore rejici et cum ignominia secedere, quantum tormentum esset? Etenim si Imperatore cum suis urbem ingrediente, suam quisque nostrum paupertatem intuentes, non tantum ex hujusmodi spectaculo voluptatis, quantum ex eo, quod earum rerum quæ circum Imperatorem sunt nullo modo participes efficiuntur, nec prope eum qui rerum potitur sumus, mœroris capimus; quid tum futurum est? an vero leve tormentum esse censes, non adscribi in illum chorum, ad arcanam illam gloriam non admitti? ab illa celebritate ac bonis, quæ nullo sermone explicari possunt, procul ac longe projici? Cum vero tenebræ insuper sint, et dentium stridor, et vincula insolubilia, et vermis immortalis, et ignis numquam extinguendus, et oppressio atque angustia, et lingue conflagratio, quemadmodum illa divitis, cum ejulemus et nemo audiat; ingeniscamus ac præ dolorum acerbitate rugiamus, et nemo attendat; in omnes partes oculos convertamus, et nusquam sit qui solatium ferat: quo tandem loco eos constituemus, qui in tanta calamitate versabuntur?

4. Quid illis animis miserius? quid miserabilius? Nam si, cum in carcerem quemdam ingressi, alios squalore confectos, alios catenis vinctos ac fame laborantes, alios in tenebris clausos conspicimus, animis commovemur ac perhorrescimus, nihilque non facimus, ut ne in eum locum incidamus: cum ad ipsos gehennæ æquuleos abrepti trahemur, quinam futuri sumus? Non enim vincula illa ex ferro confecta sunt, sed igne perpetuo ardente; nec nobis æquales ii, qui cruciandis nobis præficiuntur, quos etiam sæpenumero placare queas; sed angeli, quos

ne obtueri quidem possis, propter eas quas Domino intulimus contumelias ira flagrantem. Nec vero, ut in hac vita, cernere est alios qui pecuniam, alios qui cibum, qui cohortatorios sermones afferant, consolationemque aliquam; verum omnia illic venia carent: etiamsi adsit Noë, etiamsi Job, etiamsi Daniel (*Eszech.* 14. 15), ac propinquos excruciarum videat, iis auxilio esse non audeat. Nam tum omnis illa commiseratio, a natura indita, exstinguitur. Quia enim ita fieri potest, ut improborum parentes justis sint liberorum, ac contra improborum parentum justis filii; ut pura atque omni mœrore vacua lætitia sit, nec ii qui bonis illis fruuntur, commiserationis necessitate torqueantur: hunc quoque commiserationis affectum in eis exstingui assero, ipsosque una cum Domino adversus viscera sua iracundia incendi. Nam si vulgares etiam homines, cum filios suos improbos esse vident, eos abdicant atque a familia excindunt; multo sane magis id tum justis usu venturum est. Quocirca nemo sibi bona polliceatur, si nihil boni fecerit, quamvis sexcentos etiam justos avos habeat: *Unusquisque enim referet, prout gessit, propria corporis.* Atque hic scortatores mihi perstringere videtur, ac futurorum suppliciorum metum ipsis injicere; nec ipsis dumtaxat, sed et omnibus qui in alio scelere sese devinciunt. Hæc igitur nos quoque audiamus: si libidinis igne flagras, ignem illum oppone; atque hic confestim exstinguetur et evanescet: si quid, quod absonum sit, loqui gestis, dentium stridorem cogita; et freni instar tibi hic metus erit: si vis cuipiam aliquid eripere, audi Judicem imperantem ac dicentem, *Ligate manus ejus ac pedes, et ejicite eum in tenebras exteriores* (*Matth.* 22. 13): ita fiet, ut hanc cupiditatem exturbes. Si vino deditus es, nec a crapula abstrahi potes, audi divitem illum dicentem, *Mitte Lazarum, ut extremo digito suo linguam meam ignis ardore conflagrantem refrigeret* (*Luc.* 16. 24), nec tamen id obtinentem: ita hoc vitio laborare desines. Si deliciarum amore teneris, afflictionem illam et angustiam cogita, et delicias ne quidem cogitabis: si sævus et crudelis es, virginum illarum tibi in mentem veniat, quæ ob extinctas lampadas ad thalamum minime admixtæ sunt; et humanitatem quam primum indues. Sed segnitie ac languore torpes? Cogita eum qui talentum abscondit; et ignem ipsum acrimonia vinces. Sed fortasse alienarum opum cupiditas te arrodit? Vermem illum immortalem in mente habe; ac perfacile hunc morbum profligabis, et alia omnia Dei præcepta explebis: neque enim ille quidquam durum ac grave imperavit. Unde fit igitur, ut quæ edixit, molesta nobis videantur? Est socordia nostra et inertia. Ut enim, si studium ac diligentiam adhibeamus, etiam quæ intoleranda videntur, facilia et levia erunt; ita si desidiosa laboremus, etiam quæ tolerabilia sunt, difficilia nobis apparebunt. Hæc itaque omnia cogitantes, non eos qui deliciis indulgent spectemus, sed quis eorum sit exitus; hic nempe stercus et corporis obesitas, illic vermis et ignis: non eos qui

τοὺς, οὐκ ἐνδιέτριψε τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐν βραχεὶ τὸ στύφον εἰπὼν, *Ἐκαστος κομίσεται πρὸς ἃ ἐπραξε*, ταχέως παρέδραμε. Νομίσωμεν οὖν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ συνειδὼς ἀναλογιζέσθω, καὶ ἥδη λογιζέσθω παρῆναι τὸν Δικαστὴν, καὶ πάντα ἀνακαλύπτεσθαι καὶ εἰς μέσον ἄγεσθαι· οὐ γὰρ παραστῆναι ἡμᾶς ἀπλῶς δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι. Ἄρα οὐκ ἠρυθριάσατε; ἔρα οὐκ ἐξέστητε;

Εἰ δὲ νῦν οὕτω τοῦ πράγματος παρόντος, ἀλλὰ ἀπλῶς καθ' ὑπόθεσιν δοθέντος καὶ λογισμῷ τυπωθέντος, ἀπωλόμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότης· τί ποιήσομεν, ὅταν παραγένηται, ὅταν ἡ οἰκουμένη πᾶσα παρῇ, ὅταν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, ὅταν ἐπάλληλοι τάξεις, καὶ δρόμος ἀπάντων, καὶ ἀρπαγαὶ ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ παράταξις τρόμου γέμουσα; ὅταν αἱ σάλπιγγες αἱ ἐπάλληλοι, αἱ συνεχεῖς ἐκείναι φωναί; Εἰ γὰρ μὴ γέεννα ἦν, τὸ ἐν τοσαύτῃ λαμπρότητι ἀπωσθῆναι, καὶ ἀτιμον ἀναχωρῆσαι, πόση κόλασις; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλέως εἰσελαύνοντος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, θεωροῦντες ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ πενίαν, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς θέας λαμβάνομεν ἡδονήν, ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδεὶνος μετέχειν τῶν περὶ τὸν βασιλέα, μὴδὲ ἐγγυῖ· εἶναι τοῦ κρατοῦντος, ἀθυμίαν ὑπομένομεν· τί τότε ἔσται; ἡ μικρὰν εἶναι νομίζεις κόλασιν τὸ μὴ κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ, τὸ μὴ καταξιῶσθαι τῆς ἀποβόρῃτου δόξης, τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀφράστων ἀγαθῶν πόδρῳ που καὶ μακρὰν ἀτερέριφαι; Ὅταν δὲ καὶ σκότος ἦ, καὶ βρυγμὸς δόδντων, καὶ δεσμὰ ἅλута, καὶ σκώληξ ἀτελεύτητος, καὶ πῦρ ἄσβεστον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλώσσαις τηγανιζόμεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφυρῶμεθα, καὶ μηδεὶς ἀκούῃ, καὶ στένωμεν καὶ βρῶχῳμεν ὑπὸ τῶν ἀλγυδόνων, καὶ μηδεὶς προσέχῃ, καὶ πανταχοῦ βλέπωμεν, καὶ μηδαμοῦ μηδεὶς ὁ παραμυθούμενος ἢ· ποῦ τάξομεν τοὺς ἐν τούτοις ὄντας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἐλεεινότερον;

δ'. Εἰ γὰρ εἰς δεσμοτήριον εἰσιόντες, καὶ τοὺς μὲν αὐχμῶντας ὀρώντες, τοὺς δὲ δεδεμένους καὶ πεινῶντας, τοὺς δὲ ἐν σκότῳ κατακεκλεισμένους^α, κατακλῶμεθα, φρίττομεν, πάντα ὑπὲρ τοῦ μήποτε ἔμπεσειν ἐκείσε πράττομεν· ὅταν ἀπαγώμεθα συρόμενοι εἰς αὐτὰ τῆς γεέννης τὰ βασανιστήρια, τίνες ἐσόμεθα; Οὐ γὰρ ἐκ σιδήρου τὰ δεσμὰ ἐκείνα, ἀλλ' ἀπὸ [511] πυρὸς οὐδέποτε σθεννυμένου· οὐδὲ ὁμότιμοι οἱ ἐφεστῶτες ἡμῖν, οὓς καὶ ἐκμειλίσασθαι πολλάκις ἐνι, ἀλλ' ἄγγελοι, οἷς οὐδὲ προσδλέψαι θέμις, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὸν Δεσπότην ὕδρικαμεν ὀργιζόμενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐνταῦθα, τοὺς μὲν ἀργύριον, τοὺς δὲ τροφὰς, τοὺς δὲ λόγους εἰσάγοντας παρακλητικούς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν· ἀλλὰ πάντα ἀσύγνωστα ἐκεῖ· καὶ Ἄνω ἦ, καὶ Ἰῶδ, καὶ Δανιήλ, καὶ τοὺς οἰκείους ἰδὼν κολαζομένους, οὐ τολμᾷ παραστήναι. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως συμπάθειαν τότε ἀναιρεῖσθαι συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ συμβαίνει δικαίους εἶναι παίδιον πατέρας πονηρῶν, καὶ παῖδας

πατέρων· ὥστε καθαρὰν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ μὴ τῇ τῆς συμπαθείας ἀνάγκῃ κατακλῆσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν, καὶ ταύτην σθένυσθαι τὴν συμπάθειαν φημι, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν οἰκείων σπλάγγνων. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι οἱ τυχόντες, ὅταν ἴδωσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι καὶ τῆς συγγενείας ἐκτέμνουσι· πολλῷ μᾶλλον οἱ δίκαιοι τότε. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐλπιζέτω χρηστὰ, μὴ ἐργασάμενός τι χρηστὸν, καὶ μὴ μυρίους ἐχθρὸν προγόνους δικαίους· *Ἐκαστος γὰρ κομίσεται πρὸς ἃ ἐπραξε τὰ διὰ τοῦ σώματος*. Ἐνταῦθ' αἱ μοι δοκεῖ καὶ τοὺς πορνεύοντας αἰνιττεσθαι, καὶ τὸν ἐκείθεν ἐπιτεριχίζων φόβον αὐτοῖς· οὐκ ἐκείνοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ὀτιοῦν πλημμελοῦσι. Ἀκούωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς· καὶ πῦρ ἐχθρῆς ἐπιθυμίας, ἀντίστησον ἐκεῖνο τὸ πῦρ, καὶ τοῦτο εὐθέως κατασβεσθὲν οὐ χήσεται· καὶ βουληθῇς τι φθέγγασθαι ἀπηχῆς, ἐννόησον τὸν βρυγμὸν τῶν δόδντων, καὶ χαλινὸς ἔσται σοι ὁ φόβος· καὶ ἀρπάσαι βουληθῇς, ἀκουσον τοῦ δικαστοῦ κελεύοντος καὶ λέγοντος, *Δήσατε αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τοῦ ἐξώτερου*^α καὶ ἐκβαλεῖς καὶ ταύτην οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν. Καὶ μεθύεις καὶ κρασιπαλῶν διατελῇς, ἀκουσον τοῦ πλουσίου λέγοντος, Πέμψον Λάζαρον, ἵνα ἀκρω τῷ δακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τηγανιζομένην γλῶσσαν, καὶ οὐ τυγχάνοντος· καὶ ἀποστήσῃ τοῦ πάθους. Εἰ δὲ τρυφῇς ἐρᾶς, ἐννόησον τὴν ἐκεῖ θλίψιν καὶ τὴν στενοχωρίαν, καὶ οὐδὲν ἐννοήσεις ταύτην· εἰ δὲ ἀπηνῆς εἰ καὶ ὥμους, ἀναμνήσθητι τῶν παρθένων ἐκείνων, αἱ, τῶν λαμπάδων αὐταῖς σβεσθεισῶν, οὕτω τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔση φιλάνθρωπος. Ἀλλὰ νωθρὸς εἰ καὶ παρειμένους. Λογίζου τὴν τὰ τάλαντον κατακρύψαντα, καὶ ἔση πυρὸς σφοδρότερος. Ἀλλὰ κατασθλεῖ σε ἡ τῆς τοῦ πλησίον οὐσίας^β ἐπιθυμία; Λογίζου τὸν σκώληκα τὸν ἀτελεύτητον, καὶ εὐκόλως καὶ τοῦτο ἀποθήσῃ τὸ νόσημα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατορθώσεις· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν οὐδὲ ἐπαχθὲς ἐπέταξε. Πόθεν οὖν ἡμῖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας. Ὡςπερ οὖν ἐὰν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀφόρητα εἶναι, [512] κοῦφα ἔσται καὶ ῥάδια· οὕτως ἐὰν ῥαθυμῶμεν, καὶ τὰ φορητὰ δύσκολα ἡμῖν φανέται. Ταῦτα οὖν ἅπαντα λογιζάμενοι, μὴ τρυφώντας ἐννοώμεν, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν· ἐνταῦθα μὲν κόπος καὶ πολυσαρκία, ἐκεῖ δὲ σκώληξ καὶ πῦρ· μὴ τοὺς ἀρπάζοντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν· φροντίδες ἐνταῦθα καὶ φόβοι καὶ ἀγωνίαι, ἐκεῖ δὲ δεσμὰ ἅλута· μὴ τοὺς δόξης ἐρῶντας, ἀλλὰ τί τὸ ἐκ τούτων τικτόμενον· δουλεῖται ἐνταῦθα καὶ εἰρωνεῖται, ἐκεῖ δὲ καὶ ζημία ἀφόρητος καὶ τὸ ἐμπυρίζεσθαι διηνεκῶς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοῖς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπ' αὐτῶν συνεχῶς ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ τὸν τῶν παρόντων ἐκβαλοῦμεν ἔρωτα, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἀνάψομεν. Ἀνάψομεν τοίνυν αὐτὸν, καὶ ἐκκαύσωμεν. Εἰ γὰρ ἡ ἔννοια αὐτῶν, καίτοι γε ἀμυδρά τις οὐσα, τοσαύτην παρέχει τὴν ἡδονήν· ἐννόησον ὅσην αὕτη ἡ πείρα ἡ σαφὴς οἶσει τὴν εὐφροσύνην ἡμῖν. Μακάριοι καὶ τρισμακάριοι

^α Savil. in marg., κατακεκλεισμένους.

^β Savil. in marg., περιουσίας.

καὶ πολλάκις· τοῦτο οἱ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύοντες ἐκείνων· ὥσπερ οὖν ἐλεεινοὶ καὶ τρισάθλιοι οἱ τάναντία τούτων ὑπομένοντες. Ἰν' οὖν μὴ τούτων, ἀλλ' ἐκείνων γενώμεθα, ἐλώμεθα τὴν ἀρετὴν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν

γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πεῖθμεν, Θεῷ δὲ πεφανερῶμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι.

α'. Ταῦτα οὖν εἰδότες, φησί, τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο τὸ φοβερόν, πάντα πράττομεν ὥστε μὴ δοῦναι ὑμῖν λαβὴν μὴδὲ πρόσκομμα μὴδὲ ψευδῇ τινα ὑποψίαν πονηρᾶς πράξεως καθ' ἡμῶν. Εἶδες πολιτείας ἀκριβείαν, καὶ σπουδὴν ψυχῆς κηδεμονικῆς; Οὐ γὰρ δὴ μόνον, ἀν' πονηρόν τι πράξωμεν, φησὶν, ἐγκαλοῦμεθα· ἀλλὰ καὶ μὴ πράξωμεν, ὑποπτευθῶμεν δὲ, καὶ κύριοι τὴν ὑποψίαν ὄντες ἀποκρούσασθαι, καταφρονήσωμεν, δίκην τίνομεν. Οὐ *παλιν* ἐαυτοὺς *συριστάνομεν*, ἀλλ' *ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν*. Ὅρα πῶς συνεχῶς διορθοῦται τὴν τοῦ δοκεῖν ἐγκωμιάζειν ἐαυτὸν ὑπόνοιαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω προσίσταται τοῖς ἀκούουσιν, ὥς τὸ περὶ ἐαυτοῦ τινα λέγειν μεγάλα καὶ θαυμαστά. Ἐπεὶ οὖν ἡναγκάζετο εἰς ταύτην τῶν λόγων· ἐμπίπτειν τὴν ὑπόθεσιν, ἐπιδιορθώσει κέχρηται λέγων, ὅτι τοῦτο δι' ὑμᾶς ποιοῦμεν, οὐ δι' ἡμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ἔχητε καλῶς πίεσθαι, οὐχ ἵνα ἡμεῖς· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τοὺς ψευδαποστόλους. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδία*. Εἶδες πῶς αὐτοὺς ἀπέστησεν ἐκείνων, [513] καὶ πρὸς ἐαυτὸν ἐλκυσεν, ἐνδειξάμενος, ὅτι καὶ αὐτοὶ ποθοῦσιν οἱ Κορίνθιοι λαβεῖν τινα ἀφορμὴν, δι' ἧς δυνήσονται ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν, καὶ ἀπολογεῖσθαι τοῖς ἐγκαλοῦσιν; Οὐ γὰρ ἵνα ἡμεῖς καυχηώμεθα, φησί, ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς ἔχητε ἐλευθεροστομεῖν ὑπὲρ ἡμῶν· ὅπερ πολλὴν αὐτοῖς ἐστὶ μαρτυροῦντος ἀγάπην· καὶ οὐχ ἵνα ἀπλῶς καυχῆσθε, ἀλλ' ἵνα μὴ παρασυρῇτε. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει σαφῶς, ἐτέρως δὲ καὶ ἡμερώτερον μεθοδεύει τὸν λόγον, καὶ χωρὶς τοῦ πληῆξαι ἐκείνους, λέγων· *Ἰνα ἔχητε καυχᾶσθαι πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους*. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς κελεύει ποιεῖν, αἰτίας οὐκ οὐσης, ἀλλ' ὅταν ἐκεῖνοι ἐαυτοὺς ἐπαίρῳσι· πανταχοῦ γὰρ τὸν καιρὸν ἐπιζητεῖ. Οὐ τοίνυν ἵνα ἐαυτὸν δείξῃ λαμπρόν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους παύσῃ ἀτόπως καὶ ἐπὶ βλάβῃ τούτων τῷ πράγματι χρωμένους, τοῦτο ποιεῖ. Τί δέ ἐστιν, *Ἐν προσώπῳ*; Ἐν τοῖς ὁρωμένοις, ἐν τοῖς πρὸς ἐπίδειξιν. Τοιοῦτοι γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι, πρὸς φιλοτιμίαν πάντα ποιοῦντες, καὶ ἐνδοθεν ὄντες κενοὶ, καὶ εὐλαβείας μὲν ἔχοντες πρόσωπον καὶ σεμνοὶ φαινόμενοι, ἔργων δὲ ἀγαθῶν ἔρημοι καθ' ἑστώτες. *Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρο-*

νοῦμεν, ὑμῖν. Ἄν τέ τι, φησὶ, μέγα φθεγξώμεθα (ἐκστασιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, ὥσπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ ἀφροσύνην), διὰ τὸν Θεὸν τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς νομίζοντες ἡμᾶς εὐτελεῖς, καταφρονήσητε, καὶ ἀπόλησθε· ἂν τε μέτριόν τι καὶ ταπεινόν, δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε ταπεινοφρονεῖν. Ἡ καὶ ἐκεῖνο πάλιν φησὶν, εἰ μὲν μαίνεσθαι τις ἡμᾶς νομίζει, ἡμεῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν μισθὸν ἀπαιτοῦμεν, δι' ὃν ἐπὶ τοῖς ὑποπτευόμεθα· εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγείται, αὐτὸς ἀπολαύτω τῆς σωφροσύνης ἡμῶν. Καὶ πάλιν ἄλλως· Μαίνεσθαι τίς ἡμᾶς φησὶ; Διὰ τὸν Θεὸν τοιαῦτα μαινόμεθα. Διὸ καὶ ἐπάγει· *Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο*. Οὐ γὰρ ὁ τῶν μελλόντων φόβος, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἤδη γεγενημένα οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς ῥαθυμῆσαι οὐδὲ ὑπνώσαι, ἀλλὰ διανίστησι πρὸς τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν πόρους, καὶ ὡθεῖ. Καὶ τίνα ἐστὶ τὰ ἤδη γεγενημένα; *Ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον*. Οὐκοῦν ὡς πάντων ἀπολομένων, φησὶν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ πάντες ἀπέθανον, ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν. Ἐνταῦθα γὰρ εἰσὶν αἱ τῆς σωτηρίας ἀφορμαί, ἐκεῖ δὲ οὐκέτι. Διὰ τοῦτό φησι, *Συνέχει ἡμᾶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς ἡσυχάζειν*. Ἐσχάτης γὰρ ἐστὶν ἀθλιότητος, καὶ γεέννης αὐτῆς χαλεπώτερον, αὐτοῦ πρᾶγμα τοσοῦτον ἐπιδειξαμένου, εὐρεθῆναι τινὰς μετὰ τὴν τοσαύτην αὐτοῦ πρόνοιαν μὴδὲν καρπουμένους. Καὶ γὰρ πολλὴ τῆς ἀγάπης ἡ ὑπερβολή, καὶ τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοσαύτης [514] οἰκουμένης, καὶ οὕτω διακειμένης ἀποθανεῖν. *Ἰνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἐαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι*. Εἰ τοίνυν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἐαυτοῖς ζῆν, μὴ ταράττεσθε, φησὶ, μὴδὲ θορυβεῖσθε κινδύνων ἐπιδύντων καὶ θανάτων. Καὶ λογισμὸν δὲ τίθησιν ἀναμφίβολον, δι' οὗ δεικνυσὶν ὀφείλῃν τὸ πρᾶγμα ὄν. Εἰ γὰρ δι' αὐτοῦ ζῶμεν ἀποθανόντος, αὐτῷ ζῆν ὀφειλομεν δι' ὃν ὁ ζῶμεν. Καὶ δοκεῖ μὲν ἔν εἶναι τὸ εἰρημένον, εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσῃ, δύο ταῦτά ἐστιν· ἓν μὲν, ὅτι δι' αὐτὸν ζῶμεν, ἕτερον δὲ, ὅτι αὐτὸς δι' ἡμᾶς ἀπέθανεν· ὧν ἕκαστον καὶ καθ' ἐαυτὸ ἱκανὸν ὑπευθύνους ποιῆσαι· ὅταν δὲ καὶ ἀμφοτέρω συνέλθῃ, ἐννόησον ἡλίχον ἐστὶ τὸ ὀφειλῆμα. Μᾶλλον δὲ καὶ τρία ταῦτά ἐστι. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν διὰ σὲ ἀνέστησε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε· διὸ καὶ προσέθηκε, *Τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι*. Ὅστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἰδαμεν κατὰ

α Legebatur τὸν λόγον.

β Legebatur δι' αὐτόν.

aliena rapiunt, sed quis eorum sit finis; hic videlicet curæ ac metus et angores, illic vincula insolubilia: non eos qui gloriæ studio ducuntur, sed quid ex ea nascatur; hoc est, servitus hic et simulationes, illic damnum intolerabile ac perpetuus flammæ cruciatus. Nam si hæc cum animis nostris disseramus, et similia pravis cupiditatibus nostris occinamus, cito præsentium rerum amorem expellemus, et futurarum incendimus. Incendamus igitur eum atque inflammemus. Nam si harum rerum cogitatio, quamvis obscura sit, tantam affert voluptatem: cogita, quæso,

quantum oblectamenti perspicua earum fruitio nobis allatura sit. Beati ac ter et sæpius beati, quibus bonis illis frui contigit: quemadmodum contra miseri ac ter miseri, qui contraria his mala patiuntur. Ut ergo ex illorum, non ex horum numero simus, virtutis studium capessamus: sic enim ad futura bona pervenimus: ad quæ utinam pervenire nobis omnibus detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 5. v. 11. *Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus: spero autem nos et in conscientiis vestris manifestos esse.*

1. Hæc igitur scientes, inquit, hoc est, horrendum illud tribunal, omnem operam adhibemus, ut ne ansam ullam vobis demus aut offendiculum aut falsam aliquam adversum nos malæ actionis suspicionem. Viden' accuratum vitæ institutum studiumque animæ sollicitæ? Neque enim tum solum accusamur, cum quid mali perpetravimus; sed quamvis etiam nihil perpetremus, tamen si in suspicionem veniamus, nec eam amoliri, cum liceat, curemus, poenas utique subituri sumus. 12. *Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem vobis damus gloriandi pro nobis.* Vide quomodo frequenter ejusmodi suspicionem a se removeat, quasi suas ipse laudes canere videatur. Nihil enim perinde auditorum animos offendit, ut cum quis magna et eximia quædam de se prædicat. Quoniam igitur in hujus argumenti sermonem incidere necesse habuerat, correctionem adhibuit dicens: Hoc vestri causa feci, non nostra, ut habeatis unde gloriemini, non nos: neque id simpliciter, sed propter falsos apostolos. Unde etiam subdidit, *Ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde.* Videsne ut hos ab illis abduxerit, atque ad suas partes pertraxerit, cum illud ostendit, quod ipsi quoque Corinthii occasionem aliquam arripere cupiant, qua ipsius causam tueri, iisque a quibus in crimen vocabatur respondere queant? Non enim, inquit, hæc eo dicimus, ut ipsi gloriemur, sed ut vos pro nobis liberam vocem mittere possitis: id quod hominis erat ingentem illis erga se amorem testificantis: nec vero ut tantum gloriemini, sed etiam ut ne ab ipsis in fraudem impellamini. Illud tamen haud aperte dicit, verum mitioribus aliis verbis eandem rem aggreditur, ac citra illorum perstrictionem dicens: *Ut habeatis unde gloriemini ad eos, qui in facie gloriantur.* Ac ne hoc quidem temere et sine causa ab iis fieri vult, sed tum demum, cum eos insolentius sese efferre conspexerint: ubique enim occasionem exquiri. Non igitur, ut seipsum illustrem ostendat, sed ut illos, præpostere atque in Corinthiorum detrimentum sese venditantes, compescat, hoc facit. Quid autem est,

In facie? In iis, quæ oculis cernuntur, atque ad ostentationem tendunt. Tali enim animo illi præditi erant, ut qui ad honores et gloriam actiones suas omnes referrent intusque inanes essent, ac pietatis quidem larvam gererent gravitatisque speciem haberent, cæterum bonis operibus carerent. 13. *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis.* Sive enim, inquit, magni aliquid loquamur (nam hoc mentis excessum vocat, ut et alio loco insipientiam), Dei causa facimus, ne vos, dum de nobis ut vilibus existimatis, contemptui nos habeatis ac pereatis: sive humile aliquid ac demissum, vestri gratia hoc facimus, ut modeste de vobis sentire discatis. Vel etiam hoc ait, Si quis nos insanire existimat, a Deo propter quem in hanc suspicionem venimus, mercedem efflagitamus: sin autem nos sanæ mentis esse censet, fruatur ille sane nostra sobrietate. Ac rursus aliter, *Insanire nos quispiam dicit?* Propter Deum hujusmodi insania laboramus: unde etiam subdit, 14. *Caritas enim Dei urget nos: æstimantes hoc.* Non modo, inquit, futurorum metus, sed etiam quæ jam contigerunt, non sinunt nos desidia torpere atque obdormiscere; verum ad suscipiendos salutis vestræ causas labores exsuscitant atque impellunt. Quænam autem sunt ea, quæ jam contigerunt? *Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Ergo ita loquitur Paulus, ac si omnes periissent. Neque enim pro omnibus Christus mortem oppellisset, nisi omnes mortem obiissent. Hic enim sunt salutis occasiones, illic autem non item. Proinde *Caritas*, inquit, *Dei urget nos*, nec sinit conquirere. Extremæ enim miseræ fuerit, ac vel gehenna ipsa atrocior, cum ille tam præclarum facinus ediderit, inveniri quosdam qui ex tanta ipsius cura nullum fructum capiant. Magnæ enim ac singularis cuiusdam est caritatis, pro tanto terrarum orbe, atque ita affecto, mortem subisse. 15. *Ut qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est ac resurrexit.* Si itaque nos nobis ipsis vivere non oportet, ne turbeamini, inquit, neque tumultuemini, instantibus periculis et morte. Ac rationem haud dubiam affert, quamobrem id facere debeamus. Etenim cum per ipsum mortem functum vivamus, ei utique, per quem vivimus, vivere debemus. Atque unum et idem

esse videtur id quod dictum est : cæterum si quis accurate rem expendat, duo hæc esse comperiet ; unum nimirum, quod propter ipsum vivimus, alterum quia ipse nostri causa mortuus est. Quorum utrumque, vel seorsim consideratum, nos ei obnoxios reddere queat : cum autem ambo in unum confluant, cogites velim quanto ei beneficio sis devinctus. Imo tria hæc sunt. Etenim primitias propter te excitavit, atque in cælum evexit : unde etiam addidit, *Ei qui pro nobis mortuus est ac resurrexit*. 16. *Itaque nos ex hoc jam neminem novimus secundum carnem*. Nam si omnes mortui sunt, et omnes resurrexerunt, atque ita mortui sunt, ut peccati tyrannis eos condemnabat ; resurrexerunt autem per regenerationis lavacrum et Spiritus sancti renovationem ; jure dicit, *Neminem fidelium novimus secundum carnem*. Etsi enim in carne sunt, quid tum ? Nam carnalis illa vita interiit : ac desuper in Spiritu geniti sumus, atque aliam vitæ rationem aliumque vitæ statum, nimirum eum qui in cælis est, novimus. Ac rursus hujus beneficii auctorem Christum esse ostendit, ac propterea subjunxit : *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus*.

2. Quid igitur ? dices, an carnem exiit, ac nunc corporis est expers ? Apage : nam nunc quoque in carne est. *Hic enim Jesus, qui a vobis assumptus est in cælum, sic venit* (Act. 1. 14). Quomodo, sic ? In carne videlicet, et cum corpore. Cur ergo dicit, *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* ? Cum de nobis sermo est, *Secundum carnem*, idem est, quod in peccatis esse ; contra, *non secundum carnem*, idem quod in peccatis non esse : at cum de Christo sermo habetur, secundum carnem nihil aliud significat, quam in naturæ affectionibus esse, ut in fame, in siti, in fatigatione, in somno. *Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9). Atque idcirco dicebat, *Quis ex vobis arguet me de peccato ?* et rursus : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam* (Joan. 8. 46. et 14. 30). Illud vero, *non secundum carnem*, nihil aliud indicat, quam eum hujusmodi affectionibus jam vacare, non autem quod extra carnem sit. Nam cum hæc quoque, impassibili jam atque immortalis, ad judicium de orbe ferendum venturus est. Ad quam etiam dignitatem nos proficiscemur, cum corpus nostrum conforme effectum fuerit corpori claritatis ipsius (Philipp. 3. 21). 17. *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Postquam enim a caritate ad virtutem incitavit, jam ab ipsis quoque rebus ad eam nos exstimulat : ac propterea subjungit, *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Si quis ipsius fidem amplexus est, inquit, ad alterum officii genus venit : etenim superne per Spiritum genitus est. Atque ideo par est ut ipsi vivamus, non tantum quia nostri juris non sumus, aut quia ipse pro nobis mortem oppetiit, aut quia primitias generis nostri a morte ad vitam revocavit, sed etiam quia ad alteram vitam accessimus. Vide quot æquas rationes afferat, cur recte nobis ducenda vita sit. Nam ob id quoque crassiore vocabulo correctionem hujusmodi

appellandam censuit, ut magnam migrationem ac vitæ commutationem ostendat. Postea ulterius proseguens id quod dixit, atque ostendens quomodo nova creatura simus, *Vetera transierunt*, inquit ; *ecce facta sunt omnia nova*. Quænam vetera ? Peccata et impietates ; vel etiam Judaicæ omnes ceremoniæ ; vel potius hæc simul et illa. *Ecce facta sunt omnia nova*. 18. *Omnia autem ex Deo*. Nihil a nobis profectum est. Nam et peccatorum condonatio et adoptio et gloria incorrupta ipsius munere nobis concessa est. Non enim jam a futuris tantum, sed a præsentibus quoque illos cohortatur. Attende enim : dixerat fore ut resurgeremus, atque ad incorruptionem veniremus, domumque sempiternam haberemus : verum quoniam apud eos, qui futura non perinde ut oportet credunt, præsentia majorem ad excitandos animos vim habent quam futura, quanta jam acceperint demonstrat, et qui tum essent, cum hujusmodi beneficiis ornati sunt. Quinam ergo erant ? Mortui utique omnes (*Omnes enim mortui sunt ; et pro omnibus mortuus est* : tanto erga omnes amore flagrabat), ac vitii senio et vetustate omnes confecti.

Omnia jam nova sunt, quomodo. Apostolorum dignitas.—At ecce jam anima nova (purgata enim est), et corpus novum, et novum adorationis genus, et pollicitationes novæ, et Testamentum, et vita, et mensa, et vestis, et omnia nova sunt. Etenim pro terrena Jerusalem cælestem metropolim accepimus ; pro visibili templo templum spirituale cernimus, pro lapideis tabulis carneas, pro circumcisione baptismum, pro manna corpus Dominicum, pro aqua e petra cruorem e latere profluentem, pro virga Moysi aut Aaronis crucem, pro terra illa Judæis promissa cælorum regnum, pro sexcentis sacerdotibus unum pontificem, pro agno rationis experte agnum spiritualem. Hæc aliaque Paulus animo volvens, dicebat, *Nova facta sunt omnia*. *Omnia autem ex Deo* : per Christum videlicet, ac per beneficium ab eo acceptum. Unde etiam subjungit, *Qui nos reconcilians sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliationis*. Ex hoc enim omnia bona. Nam ei qui nos amicos reddidit, eidem quoque alia accepta referenda sunt, quæ Deus nobis in amicitiam receptis largitus est. Neque enim nos hostes manere sinens hujusmodi munere affecit, sed prius in amicitiam ipsius restitutos. Porro cum aio Christum reconciliationis nobis auctorem exstitisse, Patrem quoque dico : cum dico Patrem dedisse, Filium quoque dico, *Omnia enim per eum facta sunt* (Joan. 1. 13) : atque ipse hujus rei auctor existit. Neque enim nos ad eum accurrimus, sed ipse nos vocavit. Quonam modo vocavit ? Per Christi necem. *Qui nobis dedit ministerium reconciliationis*. Hic rursus apostolorum dignitatem ostendit, declarans et quantum munus ipsorum fidei commissum sit, et quam eximius ac singularis sit Dei erga nos amor. Non enim postquam legati illius, qui venerat, vocem audire neglexerunt, ira incensus est eosque deseruit, sed perstat adhuc, tum per se tum per alios admonens et exhortans. Ecquis est qui tantam salutis nostræ curam pro

σάρκα. Εἰ γὰρ πάντες ἀπέθανον, καὶ πάντες ἀνέστησαν, καὶ ἀπέθανον μὲν οὕτως ὡς τῆς ἁμαρτίας ἢ τυραννὸς κατεδίκαζεν, ἀνέστησαν δὲ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου· εἰκότως φησὶν, *Οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σάρκα* τῶν πιστῶν. Τί γάρ, εἰ καὶ ἐν σαρκὶ εἰσιν; Ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἔκειν ἢ σαρκικὴ ἀπώλετο, καὶ ἄνωθεν ἐγεννήθημεν ἐν Πνεύματι, καὶ ἐτέραν οἶδαμεν πολιτείαν καὶ διαγωγὴν καὶ ζωὴν καὶ κατάστασιν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν τοῦτου αὐτοῦ ἀρχηγὸν τὸν Χριστὸν ὄντα δείκνυσιν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκουμεν*.

β'. Τί οὖν, εἰπέ μοι; τὴν σάρκα ἀπέθετο, καὶ νῦν οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ σώματος; Ἀπαγε· καὶ γὰρ καὶ νῦν ἐν σαρκὶ ἔστιν. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὁμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται. Οὕτω· πῶς; Ἐν σαρκί, μετὰ τοῦ σώματος. Πῶς οὖν φησιν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι*; Ἡμῶν μὲν γὰρ τὸ *κατὰ σάρκα*, τὸ ἐν ἁμαρτίαις εἶναι, τὸ δὲ *μὴ κατὰ σάρκα*, τὸ μὴ ἐν ἁμαρτίαις εἶναι. Χριστοῦ δὲ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ ἐν τοῖς παθήμασιν εἶναι τῆς φύσεως, οἶον, ἐν τῷ διψῆν, ἐν τῷ πεινῆν, ἐν τῷ κοπιᾶν, ἐν τῷ καθεύδειν (*Ἀμαρτίαν* γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τίς ἐξ ὁμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας*; καὶ πάλιν, *Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἡμῶν οὐκ ἔχει οὐδέν*)· τὸ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, τὸ καὶ τούτων ἀπτηλλάχθαι λοιπὸν, οὐ τὸ ἐκτός σαρκὸς εἶναι. Καὶ γὰρ μετὰ ταύτης ἔρχεται κρίνων τὴν οἰκουμένην, ἀπαθὴ αὐτὴν ἔχων καὶ ἀκήρατον· εἰς δὲ καὶ ἡμεῖς βαδιούμεθα, συμμόρφου τοῦ σώματος ἡμῶν γενομένου τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. *Ἵστε εἰ τις ἐν Χριστῷ καὶνῇ κτίσιν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀγάπης προέτρεψεν εἰς τὴν ἀρετὴν, λοιπὸν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων εἰς τοῦτο ἐνάγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ καὶνῇ κτίσιν*. Εἰ τις [515] ἐπίστευσεν αὐτῷ, φησὶν, εἰς ἐτέραν ἦλθε δημιουργίαν· καὶ γὰρ ἄνωθεν ἐγεννήθη διὰ Πνεύματος. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, ὀφειλομέν αὐτῷ ζῆν, οὐχ ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀνέστησεν ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἄλλην ἤλθομεν ζωὴν. Ὅρα πόσα δικαιώματα τοῦ καλῶς ζῆν τίθησι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ παχυτέρω ὀνόματι καλεῖ τὴν διόρθωσιν, ἵνα πολλὴν δέξῃ τὴν μετάστασιν καὶ τὴν μεταβολήν. Ἔτι περαιτέρω ἐπεξιών τῷ εἰρημένῳ, καὶ δεικνύς πῶς καὶνῇ κτίσιν, *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε*, φησὶν, *Ἰδοὺ γέγονε καὶνὰ τὰ πάντα*. Ποῖα ἀρχαῖα; Ἦτοι τὰ ἁμαρτηματὰ φησι, καὶ τὰς ἀσεβείας, ἢ τὰ Ἰουδαϊκά πάντα· μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα κακείνα φησιν. *Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καὶνὰ*. *Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ*. Οὐδὲν ἐξ ἡμῶν. Καὶ

γὰρ ἀφ' ἑσέως ἁμαρτημάτων καὶ υιοθεσία καὶ ἡ δόξα ἀφ' αὐτοῦ ἡμῖν δεδώρηται. Οὐκέτι γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτοὺς προτρέπει. Σκόπει δὲ· εἶπεν, ὅτι μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν χωρεῖν, καὶ οἰκίαν ἔχειν αἰώνιον· ἀλλ' ἐπειδὴ μέλζονα ἰσχύει εἰς τὸ προτρέψαι ἔχει τὰ παρόντα τῶν μελλόντων πρὸς τοὺς μὴ πιστεύοντας τούτοις, ὡς δεῖ πιστεύειν, δείκνυσιν ὅσα καὶ ἡδὴ ἔλαβον, καὶ τίνες ὄντες. Τίνες οὖν ὄντες ἔλαβον; Νεκροὶ πάντες (Πάντες γὰρ, φησὶν, ἀπέθανον, καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· οὕτω πάντας ὁμοίως ἡγάπα), πεπαλαιωμένοι, γεγηρακότες ἅπαντες τοῖς κακοῖς.

Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ψυχὴ καὶνῇ (ἐκαθάρθη γὰρ), καὶ σῶμα καὶνόν, καὶ λατρεία καὶνῇ, καὶ ἐπαγγελίαι καὶναι, καὶ διαθήκη, καὶ ζωὴ, καὶ τράπεζα, καὶ στολή, καὶ πάντα καὶνὰ ἀπλῶς. Καὶ γὰρ ἀντὶ τῆς κάτω Ἱερουσαλὴμ ἐλάβομεν τὴν ἄνω μητρόπολιν, καὶ ἀντὶ ναοῦ αἰσθητοῦ ναὸν εἰδομεν πνευματικόν, ἀντὶ πλακῶν λιθίνων σαρκίνας, ἀντὶ περιτομῆς βάπτισμα, ἀντὶ τοῦ μάννα σῶμα Λεσποτικόν, ἀντὶ ὕδατος ἀπὸ πέτρας αἷμα ἀπὸ πλευρᾶς, ἀντὶ ράβδου Μωυσέως ἢ Ἀαρὼν τὸν σταυρὸν, ἀντὶ γῆς τῆς ἐπαγγελίας ἢ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀντὶ μυρίων ἱερῶν ἕνα ἀρχιερέα, ἀντὶ ἀμνοῦ ἀλόγου ἀμνὸν πνευματικόν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λογιζόμενος ἔλεγε, *Καινὰ τὰ πάντα*. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς*. Ἀπὸ γὰρ τοῦτου πάντα τὰ ἀγαθὰ. Ὁ γὰρ φίλους ἡμᾶς ποιήσας, αὐτὸς καὶ τῶν ἄλλων αἷτιος, ἀ τοῖς φίλοις ἔδωκεν ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ἀφ' ἑσέως μένειν ἐχθροὺς, οὕτως ἡμᾶς ἡμεῖς ποιήσαμεν, ἀλλὰ φίλους ποιήσας ἑαυτῷ. Ὅταν δὲ εἴπω, ὅτι Χριστὸς αἷτιος τῆς καταλλαγῆς, καὶ τὸν Πατέρα λέγω· ὅταν εἴπω τὸν Πατέρα δεωκέναι, καὶ τὸν Υἱὸν λέγω. *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο*· καὶ τοῦτου δὲ αὐτὸς [516] αἷτιος. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε. Πῶς ἐκάλεσε; Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς. *Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς*. Πάλιν ἐνταῦθα δείκνυσιν τὸ τῶν ἀποστόλων ἀξίωμα, δεικνύς ἡλίκον πρᾶγμα ἐνεχειρίσθησαν, καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολήν. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ παρήκουσαν τοῦ ἐλθόντος πρεσβευτοῦ, παρωξύνθη καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἐπιμένει παρακαλῶν καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἐτέρων. Τίς ἂν ταύτην ἀξίως ἐκπλάγείη τὴν κηδεμονίαν; Ἐσφάγη ὁ Υἱὸς ἐπὶ καταλλαγὰς ἐλθὼν, ὁ γνήσιος καὶ μονογενής, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τοὺς ἀνηρηκότες ὁ Πατὴρ, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπεμψα τὸν Υἱόν μου πρεσβευσόμενον, οἱ δὲ οὐ

* *Legebatur* ἀντὶ τῆς ἐπαγγελίας.

μόνον οὐκ ἠθέλησαν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ ἀνεῖλον καὶ ἐσταύρωσαν· ἔξιον αὐτοὺς ἀρεῖναι λοιπὸν· ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμῖν τὸ πρᾶγμα ἐπίστευσε. *Δόντος γὰρ ἡμῖν, φησί, τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Ὡς οὖν Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσωρ ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν.* Εἶδες ἀγάπην πάντα λόγον, πάντα ὑπερβαίνουσιν νοῦν; Τίς ὁ ὑδρισμένος; Αὐτός. Τίς ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς καταλλαγάς; Αὐτός. Καὶ μὴν τὸν Υἱὸν ἐπεμψε, φησὶν, οὐκ αὐτὸς ἦλθε. Τὸν Υἱὸν μὲν ἐπεμψεν, οὐκ αὐτὸς δὲ παρεκάλει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Πατὴρ· διὸ ἔλεγεν, *ὅτι Ὁ Θεὸς ἦν ὁ καταλλάσσωρ ἑαυτῷ τὸν κόσμον ἐν Χριστῷ.* Τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τοῦ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς,* ἐπιδορθῶσαι κέχρηται, λέγων· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ τοῦ πράγματος αὐθένται· δίκαιοι ἐσμεν· ὁ δὲ τὸ πᾶν ἐργαζόμενος Θεὸς ἐστίν, ὁ διὰ τοῦ Μονογενοῦς τὴν οἰκουμένην καταλλάττει. Καὶ πῶς κατήλλαξεν ἑαυτῷ; τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι φίλος ἐγένετο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτως φίλος. Οὕτω πῶς; Ἀφ' οὗτοι αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα· ἄλλω, γὰρ οὐκ ἦν· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν.* Καὶ γὰρ εἰ ἠθέλησεν ἀπαιτῆσαι λόγον τῶν πεπλημμελημένων, πάντες ἂν ἀπωλόμεθα· οἱ γὰρ πάντες ἀπέθανον. Ἀλλ' ὅμως τοσούτων ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων, οὐ μόνον οὐκ ἀπῆρθε δίκην, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη· οὐ μόνον ἀφῆκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλογίσατο. Οὕτως καὶ ἡμᾶς ἀφίεναι χρὴ τοῖς ἐχθροῖς, ἵνα τῆς αὐτῆς καὶ αὐτοὶ τύχωμεν ἀφέσεως. *Καὶ θεμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.* Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τι φορτικὸν ἠλιθομεν νῦν, ἀλλ' ἵνα φίλους πάντας ποιήσωμεν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμοί, φησὶν, οὐκ ἐπίσθησαν, παραμείνατε παρακαλοῦντες ὑμεῖς, ἕως ἂν πείσητε. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν.* Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.

[517] γ'. Εἶδες πῶς ἦρε τὸ πρᾶγμα, τὸν Χριστὸν εἰσαγαγὼν τεθέντα τὴν ἱκετηρίαν ταύτην; μᾶλλον δὲ οὐχὶ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα; Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐπεμψε τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ παρακαλέσαι, καὶ πρεσβεύσασθαι πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν σφαγεῖς ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμεῖς διεδεξάμεθα τὴν πρεσβείαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς παρακαλοῦμεν ὑμᾶς. Τοσούτου τιμᾶται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὅτι καὶ τὸν Υἱὸν ἐπέδωκε, καὶ ταῦτα εἰδὼς ὅτι σφαγῆσεται, καὶ ἀποστόλους ἡμᾶς δι' ὑμᾶς ἐποίησεν· ὥστε εἰκότως ἔλεγε, *Πάντα δι' ὑμᾶς.* ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν. Τουτέστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς γὰρ ἀνεδεξάμεθα τὰ ἐκείνου. Εἰ δὲ μέγα σοι δοκεῖ τοῦτο εἶναι, ἀκουσον καὶ τῶν ἐξῆς, δι' ὧν δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀντ' αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ποιοῦσι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, *Ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν.* Οὐ γὰρ διὰ τοῦ Γίου αὐτοῦ παρακαλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμῶν τῶν τὸ ἐκείνου ἀναδεξαμένων ἔργον. Μὴ τοίνυν νο-

μίσητε, φησὶν, ὅφ' ἡμῶν ἀξιῦσθαι· αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ, αὐτὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατὴρ δι' ἡμῶν. Τί ταύτης τῆς ὑπερβολῆς γένοιτ' ἂν ἴσον; Αὐτὸς γὰρ ὁ μυρία εὐεργετήσας ὑβρισθεῖς, οὐ μόνον οὐκ ἀπῆρθε δίκην, ἀλλὰ καὶ ἔδωκε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα καταλλαγῶμεν. Οὐ κατηλλάγησαν οἱ δεξιόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐσφαξαν. Πάλιν ἐπεμψεν ἐτέρους πρέσβεις παρακαλοῦντας· καὶ τούτων πεμφθέντων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀξιῶν. Τί δὲ ἀξιοῖ; *Καταλλάγητε τῷ Θεῷ.* Καὶ οὐκ εἶπε, *Καταλλάξατε ἑαυτοῖς τὸν Θεόν·* οὐ γὰρ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἐχθραίνων, ἀλλ' ὑμεῖς· Θεὸς γὰρ οὐδέποτε ἐχθραίνει. Καὶ δικαιολογούμενος δὲ καθάπερ πρεσβευτῆς ἀποσταλῆς, *τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησε,* φησὶν. Οὐ λέγω τὰ πρότερα, ὅτι ὑβρίσατε, ὅτι οὐδὲν ἡδίκηκότα, ὅτι εὐεργετήσαντα, ὅτι δίκην οὐκ ἀπῆρθε, ὅτι παρακαλεῖ πρῶτος, ὑβρισθεῖς πρῶτος· μὴδὲν ἐκείνων κίθω τέως. Διὰ τοῦτο μόνον οὐκ ἂν εἶπτε δίκαιοι καταλλαγῆναι, δι' ὅπερ ἐποίησεν εἰς ὑμᾶς νῦν; Καὶ τί ἐποίησε; *τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, δι' ὑμᾶς ἁμαρτίαν ἐποίησεν.* Εἰ γὰρ μὴδὲν ἦνυτε, τοῦτο δὲ μόνον ἐργάσατο, ἐννόησον ἡλίκον ἦν τὸ ὑπὲρ τῶν ὑβρικῶτων τὸν Υἱὸν δοῦναι. Νυνὶ δὲ καὶ μέγала κατώρθωσε, καὶ μετὰ τούτων τὸν οὐδὲν ἡδίκηκότα ὑπὲρ τῶν ἡδίκηκῶτων κολασθῆναι εἴλεεν. Ἀλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἐστὶ τοῦτο τέθεικε. Ποῖον δὲ τοῦτο; *τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν,* φησὶ, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα, *ἁμαρτίαν ἐποίησε·* τουτέστιν, ὡς ἁμαρτωλὸν κατακριθῆναι ἀφῆκεν, ὡς ἐπικατάρατον ἀποθανεῖν· *Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμνώμενος ἐπὶ ξύλου.* Τοῦ γὰρ ἀποθανεῖν τὸ οὕτως ἀποθανεῖν πολλῷ μείζον ἦν· ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ αἰνιττόμενος, φησὶν, [518] *Ἵπνικος γενόμενος μέχρι θανάτου, θάνατον δὲ σταυροῦ.* Οὐδὲ γὰρ κόλασιν εἶχε μόνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνην. Ἐννόησον τοίνυν ὅσα σοι παρέσχε. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἁμαρτωλὸν ὄντα ὑπὲρ ὅπου οὖν ἀποθανεῖν· ὅταν δὲ καὶ δίκαιος ὁ τοῦτο πάσχων ἦ, καὶ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὡς ἐπικατάρατος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπικατάρατος, καὶ μὴ ὡς ἐπικατάρατος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγала ἡμῖν ἐντεῦθεν χαρίζεται ἀγαθὰ, ἃ μὴδὲποτε προσεδοκῆσαμεν (*ἵνα γὰρ γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ,* φησὶ), ποῖος ταῦτα λόγος, ποῖος ταῦτα παραστήσαι δυνήσεται νοῦς; Τὸν γὰρ δίκαιον, φησὶν, ἐποίησεν ἁμαρτωλὸν, ἵνα τοὺς ἁμαρτωλοὺς ποιήσῃ δικαίους. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἦν· οὐ γὰρ ἐξὶν ἐθῆκεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ποιότητα. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐποίησεν ἁμαρτωλὸν, ἀλλ' ἁμαρτίαν·* οὐχὶ, *τὸν μὴ ἁμαρτῶντα μόνον, ἀλλὰ, τὸν μὴδὲ γνόντα ἁμαρτίαν·* ἵνα καὶ ἡμεῖς γενώμεθα, οὐκ εἶπε, δίκαιοι, ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ Θεοῦ δικαιοσύνη. Θεοῦ γὰρ ἐστὶν αὕτη, ὅταν μὴ ἐξ ἔργων, ὅταν καὶ κηλῖδα ἀνάγκη τινὰ μὴ εὑρεθῇ, ἀλλ' ἀπὸ χάριτος δικαιοθῶμεν, ἐνθα πᾶσα ἁμαρτία ἡράνισται. Τοῦτο δὲ ὁμοῦ οὔτε ἐπαρθῆναι ἀφήσιν, ἅτε τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν χαρισταμένου, καὶ διδάσκει τοῦ δοθέντος τὸ

* Aliam lectionem assertit in margine Savilius: ἴσον; Ὑβρισθὴ μυρία εὐεργετήσας· ὑβρισθεῖς οὐ.

dignitate admirari possit? Interemptus est Filius, qui dirimendæ injuriæ causa venerat; Filius, inquam, verus atque unigenitus. ac ne sic quidem Pater eos, qui ipsi necem intulerunt, aversatus est, nec dixit, Misi legationis causa Filium meum; illi autem non modo ipsum audire recusarunt, sed etiam de medio sustulerunt, atque in crucem egerunt: æquum est jam eos derelinquere: verum contra omnino fecit; et quia ille abcessit, nobis hanc provinciam mandavit. *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis: 19. quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum.* Videsue caritatem, vim omnem verborum, cogitationem omnem excedentem? Quisnam erat, qui injuriam acceperat? Ipse. Quisnam fuit, qui primus ad delendam inimicitiam venit? Ipse. At, inquires, Filium misit, non autem ipse venit, Filium quidem misit, sed tamen non is solum hortabatur, sed Pater quoque, et cum eo et per eum: ob idque etiam dicebat Apostolus, *Deus erat mundum sibi reconcilians in Christo.* Hoc est, per Christum. Quoniam enim dixerat, *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis*, temperamento quodam utitur, dicens: Ne existimetis summam hujus rei auctoritatem penes nos esse; ministri tantum sumus: Deus est qui totum hoc efficit, qui per Unigenitum terrarum orbem reconciliavit. Quo tandem id modo? nam hoc est admirabile, non solum quod amicus effectus sit, sed etiam quod sic amicus. Sic, quoinodo? Peccata ipsis remittens; nam aliter amicitia contrahi non poterat: unde etiam subdidit, *Non reputans illis delicta ipsorum.* Etenim si admissorum peccatorum rationem exposcere voluisset, omnes periissemus: omnes quippe mortui erant. Sed tamen cum tantus peccatorum numerus esset, non modo nullas a nobis pœnas expetivit, sed etiam nobiscum in gratiam rediit; non modo remisit, sed nec imputavit. Sic et nobis faciendum est, ut inimicis nostris ignoscamus, quo eandem veniam impetremus. *Et posuit in nobis verbum reconciliationis.* Neque enim nos ad grave aliquod negotium venimus, sed ut omnes Deo amicos efficiamus. Quoniam, inquit, verbis meis fidem non adhibuerunt, in exhortando ipsi perstate, donec persuaseritis. Ideo subjunxit: 20. *Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.*

3. Vides quomodo hoc negotium extulerit, cum Christum ipsum supplicentem induxit; imo non Christum solum, sed etiam Patrem? Horum enim verborum hic sensus est: Pater Filium misit, qui ipsius nomine exhortaretur, atque apud hominum genus legationis munus susciperet: sed quoniam ille necatus abcessit, nos legationi illi successimus, atque et illius et Patris nomine vos exhortamur. Tanto nimirum in pretio est apud eum hominum genus, ut et Filium dederit, idque eum eum mactatum iri sciret, et vestra causa nos apostolos crearet. Itaque non abs re dicebat, *Omnia propter vos. Pro Christo igitur legatione fungimur*; ac si diceret, Christi vice: non enim ipsius muneri successimus. Quod si

hoc magnificentius aliquanto tibi dictum videtur, audi quæ sequuntur, ex quibus ostendit, quod non Christo dumtaxat, sed Patri quoque hoc faciant. Nam ob id etiam adjunxit, *Tamquam Deo per nos exhortante.* Non enim per Filium tantum suum, sed et per nos quoque, qui ipsius muneri successimus, exhortamur. Quamobrem ne existimetis vos a nobis rogari: Christus ipse vos rogat, Pater ipse per nos vos orat. Ecquid est quod cum tam eximia benignitate conferri possit? Ipse enim post innumera sua beneficia contumeliis affectus, non modo nullas pœnas sumpsit, verum etiam Filium suum dedit, ut ipsi reconciliemur. Qui autem eum acceperunt, adeo in gratiam reduci non curarunt, ut etiam eum morte affecerint. Rursum alios deprecatores misit, iisque missis, ipse est qui rogat. Quid autem rogat? *Reconciliamini Deo.* Non dixit, Dei gratiam recuperate; neque enim ipse est qui inimicitias gerit, sed vos: Deus quippe numquam inimicitias gerit. Atque etiam ut legatus missus, causam disceptans. 21. *Eum enim, inquit, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Non priora dico, inquit, nempe quod contumelia eum affecistis, quod eum a quo nihil injuriæ acceperatis, quod præclare de vobis meritum, quod nullas a vobis pœnas expetivit, quod prior injuria affectus, prior rogat: nihil horum nunc commemoretur. Annon vel ob unum hoc beneficium, quod nunc in vos contulit, requum fuerit ut eum ipso in gratiam redeatis? Et quod tandem? *Eum qui non noverat peccatum, pro vobis peccatum fecit.* Nam etiamsi nihil omnino præstitisset, sed hoc dumtaxat fecisset. cogita, quæso, quanti illud æstimandum erat, quod Filium suum pro iis, a quibus contumelia affectus fuerat, dedisset. Nunc vero et magna præstitit, et præterea eum qui læsus fuerat, pro iis qui læserant, cruciari permisit. At hoc minime quidem dixit Apostolus, sed, quod multo his majus erat, posuit. Quidnam autem? *Eum, inquit, qui non noverat peccatum, qui ipsamet justitia erat, peccatum fecit*; hoc est, ut peccatorem condemnari passus est, ut maledictum hominem mori: *Maledictus enim, qui pendet in ligno (Deut. 21. 23).* Multo quippe atrocius erat ita mori, quam dumtaxat mori: quod ipse quoque alia loco subindicat, dicens, *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2. 8).* Neque enim cruciatum dumtaxat ea res habebat, sed et ignominiam. Animadvertite itaque quot ab eo beneficia acceperis. Magnum enim censendum est, cum quis, etiam peccator, pro alio quicumque sit mortem optet: at cum justus etiam est qui patitur, et pro peccatoribus moritur; nec solum moritur, sed etiam ut execrandus, nec ut execrandus tantum moritur, verum etiam ingentia hinc, et quæ nunquam expectaveramus, bona nobis conciliat (*Ut enim efficiamur Dei justitia in ipso, inquit*): quænam hæc oratio, quænam mens hæc consequi atque exprimere queat? Eum enim, qui justus erat, inquit, peccatorem fecit, ut peccatores justos efficiat. Imo ne sic quidem loquutus est, sed quod longe sublimius erat, dixit.

neque enim affectionem, sed qualitatem ipsam posuit. Non enim dixit, *Fecit peccatorem*, sed, *Fecit peccatum*; non, Eum qui peccatum non perpetrarat, sed, Qui ne peccatum quidem norat: ut et nos efficiamur, non iusti, sed iustitia ipsa, atque adeo Dei iustitia. Dei enim ipsa est, cum non ex operibus (nam in iis nullam labem inveniri necesse esset), sed ex gratia, quæ peccatum omne prorsus delet, justificamur. Hoc porro simul nec animis esse ferri nos sinit, quod Deus id totum nobis tribuerit, et beneficii magnitudinem ostendit. Prior enim illa legis atque operum iustitia est, hæc vero Dei iustitia. Hæc igitur cogitantes, magis verba ista, quam gehennam timeamus; magis has res, quam ipsum cælorum regnum admiremur; nec grave esse judicemus poena affici, sed peccare. Nam etiamsi ipse in nos minime animadverteret, nos tamen de nobis ipsis poenas sumere deberemus, qui tam ingrati in bene de nobis meritum exstitimus. Et quidem, amasiam quispiam habens, sæpe etiam sibi mortem conscivit, quod ea potiri non potuisset; atque etiam potius, si quid in eam peccarit, ne luce quidem se dignum existimat: nos autem tam benignum Dominum contumeliis incessentes, non nosipsos in gehennæ flammam injiciemus? Mirum aliquid, singulare, quodque plerisque incredibile videbitur, dicam: major ei qui, cum tam benignum Dominum ostenderit, poenas luit, consolatio futura est, si sana mente sit, eumque, ut par est, amet, quam ei de quo supplicium non sumitur.

4. Atque hoc vel ex communi consuetudine perspicere potest. Nam qui hominem sibi carissimum læsit, tum maxime quiescit, cum a seipso poenas exegerit, ac mali aliquid perpessus fuerit: ut et David dicebat, *Ego qui pastor sum, peccavi; ego qui pastor sum, iniique egi: isti qui oves sunt, quid fecerunt? Vertatur, obsecro, manus tua contra me et contra domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Ad hæc cum Absalonem amisit, gravissimas a seipso poenas exposcebat: quamquam non ipse erat, qui injuriam intulerat, sed qui acceperat; sed tamen quia ingenti amore filium defunctum complectebatur, doloribus sese conficiebat, hac ratione leviolem sibi ejus casum efficiens. Sic nos igitur, cum in eum peccamus, in quem peccare minime oportebat, poenam de nobis ipsis sumamus. Annon eos videtis, qui clarissimis filiis orbatii sunt, quomodo discrucientur ac capillos vellant, quoniam solatii loco illis est, pro iis quos amant sese afflictere? Quod si, cum nihil mali in homines nobis carissimos admiserimus, levamur tamen, cum ex eorum calamitatibus dolore ipsi afficimur; annon cum ipsi sumus, qui eos ad iracundiam concitavimus et injuriam intulimus, multo magis nos recreabit poenas dare, quam poena non affici? Nemini id dubium est. Si quis erga Christum eo amore est, quo debet, quid dicam intelligit, quomodo, ne ipso quidem ignoscente, quin seipsum cruciet non sustinebit: maxi-

mum enim supplicium eo ipso pendit, quod ipsum ad iracundiam exstimulavit. Nec vero me fugit incredibilia plerisque videri quæ dico; sed tamen ita se res habet, ut dixi. Quocirca si Christum ita amemus, ut amandus est, peccatorum nostrorum ipsimet vindices erimus. Iis enim, qui cujusvis hominis amore flagrant, non illud molestum est, quod pro offenso ejus quem amant gravius aliquid patiantur, sed illud ante omnia, quod eum quem diligunt offenderint. Ac si ille ira commotus, injuriam acceptam non ulciscatur, hoc ipso amicum gravius excruciat: contra, si quid poenarum sumat, plus ei levationis affert. Ne igitur gehennam perhorrescamus, sed id potius timeamus ne Deum offendamus: hoc enim illo atrocius est, cum infensus vultum suum a nobis avertit; hoc quoque vis supplicio gravius atque acerbius. Atque ut quantum hoc malum sit intelligas, animadverte quod dico. Si quis rex latronem aliquem ac facinorosum hominem poenas luentem conspiciens, carum et unicum ac germanum filium necandum dederit, atque una cum morte crimen quoque ab illo ad filium, longe ab illius flagitiis remotum, transtulerit, ut reum et a supplicio eximat et ab infamia vindicet, atque insuper ad ingentem dignitatem exerit; ac deinde ipse post allatam illi ejusmodi salutem amplissimamque gloriam ab eo, in quem tanta beneficia contulerit, contumeliis afficiatur; annon ille, si modo mente constet, millies mortem oppetere mallet, quam tam ingrati animi crimine laborare? Hoc itaque nunc quoque perpendamus, atque ob offensum beneficum acerbos gemitus emittamus: nec quia injuriis a nobis lacessitus longanimen se præbet, fidentem animum præferamus, verum ob id quoque ipsum distorqueamur. Nam etiam apud homines, cum quis impacta sibi in dextram maxillam alapa sinistram quoque præbet, majorem ultionem sumit, quam si mille plagas inflixisset: et cum maledictis impetitus, non modo maledicta non regerit, sed etiam conviciatori suo fausta precatur, gravius eum ferit, quam si sexcentis eum probris aspersisset. Quod si in hominibus, cum is quem injuria affecimus lenem se nobis præbet, erubescamus; quanto magis in Deo metuendum illis est, qui peccandi finem non faciunt, nec quidquam adversi patiuntur: siquidem in capitis ipsorum perniciem, inenarrabilis cruciatus asservatur. Hæc igitur animo volventes, peccatum ante omnia timeamus: hoc enim poena est, hoc gehenna, hoc innumera mala. Nec vero tantum timeamus, sed etiam fugiamus, ac Deo perpetuo placere studeamus: hoc enim regnum est, hoc vita, hoc innumera bona. Ita fiet ut et hic jam regno potiamur, et futuris bonis: quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

μέγεθος. Ἐκεῖνη γὰρ ἡ προτέρα νόμου καὶ ἔργων δικαιοσύνη, αὕτη δὲ Θεοῦ δικαιοσύνη. Ταῦτ' οὖν ἐνοήσαντες φοβηθῶμεν τῆς γέννης μᾶλλον τὰ ῥήματα ταῦτα, αἰδεσθῶμεν μᾶλλον τῆς βασιλείας τὰ πράγματα, καὶ μὴ νομίζωμεν χαλεπὸν εἶναι τὸ κολάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν. Καὶ γὰρ αὐτὸς εἰ μὴ ἐκόλαζεν ἡμᾶς, αὐτοὺς ἐχρῆν ἀπαιτῆσαι δίκην ἑαυτοῦς, οὕτως ἀγνώμονα; περὶ τὸν εὐεργέτην γενομένους. Νῦν δὲ ἔρωμένην μὲν τις ἔχων, πολλάκις καὶ ἑαυτὸν κατέσφαξε, μὴ τυχὼν τοῦ ἔρωτος· καὶ τυχὼν δὲ, πεπλημμελῆκώς εἰς αὐτήν, οὐδὲ ἄξιον ζῆν ἡγείται· εἰς δὲ τὸν οὕτω φιλάνθρωπον καὶ ἡμερον ὑδρίζοντες, οὐχ ἑαυτοῦς ἐμβαλοῦμεν εἰς τὸ πῦρ τῆς γέννης; Εἴπω τι παράδοξον καὶ θαυμαστὸν, καὶ πολλοῖς ἰσως ἄπιστον· μερίζων ἔσται παραμυθία τῷ κολαζομένῳ μετὰ τὸ παροξύναι τὸν οὕτω φιλάνθρωπον, ἐὰν νοὺν ἔχῃ, καὶ φιλή τὸν Δεσπότην, ὡς φιλεῖν δεῖ, ἢ τῷ μὴ κολαζομένῳ.

Ε. Καὶ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνθηλας ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ γὰρ εἰς τὸν φιλάτατον ἡδικοῦς, τότε μάλιστα ἀναπαύεται, ὅταν ἑαυτὸν ἀπαιτήσῃ δίκην, καὶ πάθῃ κακῶς· ὡς περ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν, Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ ποίμνιον, τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐν τῷ ὀκῳ τοῦ πατρός μου. Καὶ ὅτε τὸν Ἀδελφὸν ἀπώλεσε, δίκην ἑαυτὸν ἀπῆτει τὴν ἐσχάτην· καίτοι γε οὐκ ἦν αὐτὸς ὁ ἡδικοῦς, ἀλλ' ὁ ἡδικοῦμένος· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ σφόδρα ἐφίλει τὸν ἀπελθόντα, κατέτεινεν ἑαυτὸν ταῖς δόξαις, ταύτη παραμυθούμενος ἑαυτόν. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν, ὅταν ἀμαρτάνωμεν εἰς ὃν οὐκ ἐχρῆν [519] ἀμαρτάνειν, δίκην ἑαυτοῦς ἀπαιτούμεν. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς ἀποβαλόντας παῖδας γνησίους, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ κόπτονται καὶ τρίχας τίλλουσιν, ἐπειδὴ παραμυθίαν ἔχει τὸ κολάζειν ἑαυτοῦς ὑπὲρ τῶν φιλουμένων; Εἰ δὲ, ὅταν μὴδὲν ἐργασώμεθα ἡμεῖς τοὺς φιλάτους δεινόν, φέρει παραμυθίαν ἡμῖν τὸ κακῶς πάσχειν, ὑπὲρ ὧν ἐκεῖνοι κακῶς πεπόνθασιν· ὅταν αὐτοὶ ὦμεν οἱ παροξύναντες καὶ ὑδρικότες, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀναπαύσει τὸ δίκην δοῦναι, ἢ τὸ μὴ ἀκολάζεσθαι κολασιν; Παντί που δῆλον. Εἰ τις φιλεῖ τὸν Χριστὸν, ὡς φιλεῖν δεῖ, οἶδεν ὃ λέγω, πῶς οὐδὲ αὐτοῦ συγχωροῦντος ἀνέξεται μὴ κολάζεσθαι· τὴν γὰρ μεγίστην κολασιν ὑπομένεις παροξύνας αὐτόν. Καὶ οἶδα μὲν τοῖς πολλοῖς ἄπιστα λέγων, πλὴν ἀλλ' οὕτως ἐστίν

ὡς περ εἶρηκα. Ἐὰν τοῖνυν φιλῶμεν τὸν Χριστὸν, ὡς φιλεῖν δεῖ, ἑαυτοῦς τιμωρησόμεθα ἀμαρτάνοντες. Τοῖς γὰρ ὅπου οὖν ἐρῶσιν οὐ τὸ κακὸν τι παθεῖν ἀηδὲς, ὑπὲρ ὧν παρῶξυναν τὸν ἐρῶμενον, ἀλλ' αὐτὸ πρὸ πάντων τὸ παροξύναι τὸν ἀγαπῶμενον. Κἂν ὀργισθεῖς οὗτος μὴ κολάσῃ, μειζόνως ἐδασάνισε τὸν ἐραστὴν· ἂν δὲ δίκην ἀπαιτήσῃ, μᾶλλον παρεμυθήσαστο. Μὴ τοῖνυν γέννηαν φοβώμεθα, ἀλλὰ τὸ προσκρούσαι τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ ἐκεῖνου χαλεπώτερον, ὅταν ἀποστρέφῃται ὀργιζόμενος· τοῦτο πάντων χεῖρον, τοῦτο πάντων φορτικώτερον. Καὶ ἵνα μάθῃς ἡλίκοι ἐστίν, ἐννόησον τοῦτο ὃ λέγω. Εἰ τις κολαζόμενος ἰδὼν ἄνθρωπον ληστὴν καὶ κακοῦργον, αὐτὸς βασιλεὺς ὢν, τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν τὸν μονογενεῖ καὶ γνήσιον ἔδωκεν ὥστε σφαγῆναι, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τὴν αἰτίαν ἀπ' ἐκεῖνου μετήνεγκεν ἐπὶ τὸν υἱὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον, ἵνα καὶ σώσῃ τὸν καταδικόν, καὶ τῆς πονηρᾶς ὑπολήψεως ἀπαλλάξῃ, εἰτα μετὰ ταῦτα εἰς μεγάλην ἀρχὴν αὐτὸν ἀναγαγὼν, μετὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν δόξαν τὴν ἀπόρρητον, ὑδρίζετο παρὰ τοῦ τοιαῦτα πεπονθότος· οὐκ ἂν εἴλετο μυριάκις ἀποθανεῖν ἐκεῖνος, εἰ γε νοὺν εἶχεν, ἢ τοσαύτη ἀγνωμοσύνη φανῆναι ὑπεύθυνος ὢν; Τοῦτο δὴ καὶ νῦν λογιζόμεθα, καὶ στένωμεν πικρῶς ἐφ' οἷς παρῶξυνάμεν τὸν εὐεργέτην· μὴδὲ, ἐπειδὴ μακροθυμῶς ὑδριζόμενος φέρει, διὰ τοῦτο θαρρῶμεν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δακνόμεθα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τις πληγῇ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, δῶ καὶ τὴν ἀριστεράν, μειζόνως ἀμύνεται, ἢ εἰ μυρίας ἔδωκε πληγὰς· καὶ ὅταν λοιδορηθεῖς, μὴ μόνον οὐκ ἀντιλοιδορήσῃ, ἀλλὰ καὶ εὐλόγησῃ, χαλεπώτερον ἐπληξεν, ἢ εἰ μυρίοις ὀνειδεσιν ἐπλυνεν. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων, ὅταν ὑδρίζοντες μακροθυμίας ἀπολαύωμεν, καταισχυνόμεθα· [520] πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ δεδοικέναι χρὴ τοὺς ἀμαρτάνοντας διηνεκῶς, καὶ οὐδὲν πάσχοντας δεινόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς ἡ ἀφατος αὐτοῖς θησαυρίζεται τιμωρία. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸ πάντων ἀμαρτίαν φοβώμεθα· τοῦτο γὰρ κόλασις, τοῦτο γέννα, τοῦτο τὰ μυρία κακά. Μὴ φοβώμεθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φεύγωμεν, καὶ τῷ Θεῷ σπουδάζωμεν διηνεκῶς ἀρέσκειν· τοῦτο γὰρ βασιλεία, τοῦτο ζῶη, τοῦτο τὰ μυρία καλά. Οὕτω καὶ ἐντεῦθεν ἦδη τῆς βασιλείας ἐπιτευξόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτεχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Sic legendum, ut notavit Savilius et Interpres Latinus legit. Editi καὶ τὸ μὴ.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

Συνεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Λέγει γάρ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοήθησά σοι.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς παρακαλεῖ, καὶ ἡμεῖς πρεσβεύομεν καὶ ἱκετεύομεν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ἵνα μὴ ἀναπέσωσιν, ἐντεῦθεν αὐτοὺς πάλιν φωνεῖ καὶ διανίστησι λέγων, *Παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς.* Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ παρακαλεῖ, φησί, καὶ ἐπεμψε πρεσβευσομένους, διὰ τοῦτο ῥθθυμῶμεν· ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καὶ ἐπειγόμεθα πρὸς τὸ ἀρέσαι τῷ Θεῷ, καὶ πνευματικὴν συναγαγεῖν ἐμπορίαν (ὅπερ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνέχει ἡμᾶς*· τούτεστι, θλίβει, ὠθεῖ, κατεπείγει), ἵνα μὴ μετὰ τοσαύτην κηδεμονίαν ἀναπεσόντες^α, καὶ μηδὲν γενναῖον ἐπιδειξάμενοι, τῶν τοσούτων ἐκπέσῃτε ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἐπεμψε παρακαλέσοντας, νομίσῃτε τοῦτο ἀεὶ εἶναι· μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας τοῦτο ἔσται, μέχρι τότε παρακαλεῖ, ἕως ἂν ὦμεν ἐνταῦθα· μετὰ δὲ ταῦτα δίκη καὶ κόλασις. Διὰ τοῦτο, Συνεχόμεθα, φησίν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς καὶ τῆς φιλάνθρωπίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς βραχύτητος τῆς τοῦ καιροῦ κατεπείγει ἀεὶ. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησι, *Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία*· καὶ πάλιν, *Ὁ Κύριος ἐγγύς*. Ἐνταῦθα δὲ τι καὶ πλέον ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ τὸ λειπόμενον τοῦ χρόνου βραχὺ καὶ μικρὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τοῦτον μόνον τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον εἶναι εἰς σωτηρίαν, ἐνάγει. *Ἰδοὺ γάρ, φησί, νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας.* Μὴ τοίνυν προδῶμεν τὸ εὐκαιρον, ἀλλ' ἐπιδειξώμεθα ἀξίαν τῆς χάριτος τὴν σπουδὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπειγόμεθα, καὶ τὸ βραχὺ καὶ τὸ ἐπιτήδειον εἰδότες τοῦ καιροῦ· διὸ καὶ ἔλεγε, *Συνεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν.* *Συνεργούντες* [521] ὑμῖν· ὑμῖν γὰρ συνεργούμεν μᾶλλον, ἢ τῷ Θεῷ, ὅπερ οὐ πρεσβεύομεν. Οὐδεὶς γὰρ ἐκεῖνος δεῖται, ἀλλ' ἡ σωτηρία πᾶσα εἰς ὑμᾶς διαβαίνει. Εἰ δὲ καὶ ἡ Θεῷ λέγει συνεργεῖν, οὐδὲ τοῦτο παραιτεῖται· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησι, *Θεοῦ γὰρ ἐσμεν συνεργοί.* Ταύτη φησὶ τοὺς ἀνθρώπους σώζειν πάλιν· *Καὶ παρακαλοῦμεν.* Ἐκεῖνος μὲν γὰρ παρακαλῶν, οὐχ ἀπλῶς παρακαλεῖ, ἀλλὰ ταῦτα προτεινόμενος τὰ δικαιώματα· ὅτι τὸν Ὑῖον ἔδωκε τὸν δίκαιον, τὸν οὐδὲ ἁμαρτίαν εἰδότα, καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν ἐποίησεν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δίκαιοι· ἅπερ ἔχοντα, καὶ Θεὸν ὄντα, οὐδὲ παρακαλεῖν δεῖ, καὶ ταῦτα ἀνθρώπους, καὶ προσκεκρυκότας, ἀλλὰ παρακαλεῖσθαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· ἀλλ' ὅμως παρακαλεῖ· ἡμεῖς δὲ παρακαλοῦμεν, δίκαιωμα μὲν μηδὲν ἔχοντες ἡμῶν εἰπεῖν οὐδὲ εὐεργέτημα, ἐν δὲ μόνον, τὸ ὑπὲρ Θεοῦ, καὶ τοιαῦτα ἐπιδειξαμένου, παρακαλεῖν. Παρακαλοῦμεν δὲ ἵνα τὴν εὐεργεσίαν δέξησθε, καὶ μὴ ἀποκρούσησθε τὴν δωρεάν. Πείσθητε

^α Savil. in marg., καταπεσόντες.

τοίνυν ἡμῖν, καὶ μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξησθε. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι τοῦτό ἐστι καταλλαγή μόνον, τὸ πιστεῦσαι τῷ καλοῦντι, ἐπάγει ταῦτα, τὴν περὶ τὸν βίον σπουδὴν ἀπαιτῶν. Τὸ γὰρ ἀπαλλαγέντα ἁμαρτημάτων καὶ φίλον γενόμενον, τοῖς προτέροις ἐγκαλινδεῖσθαι πάλιν, ἐπ' ἔχθραν ἐπαγεῖσθαι ἐστὶ, καὶ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξασθαι, κατὰ τὸν τοῦ βίου λόγον.

Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τῆς χάριτος μέγα ὠφελοῦμεθα εἰς σωτηρίαν, ἀκαθάρτως ζῶντες· ἀλλὰ καὶ βλαπτόμεθα μειζρόνως ταύτῃ βαρούμενοι καὶ ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν, ὅτι καὶ μετὰ ἐπίγνωσιν τοιαύτην καὶ δωρεὰν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανήλθομεν κακὰ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐδέπιν τιθῇσιν, ὥστε μὴ τραχὺν ποιῆσαι τὸν λόγον· ὅτι δὲ οὐδὲν ὠφελοῦμεθα λέγει μόνον. Εἴτα καὶ προφητείας ἀναμνησθε, κατεπείγων αὐτοὺς, καὶ συνωθῶν εἰς τὸ διαναστῆναι πρὸς τὴν τῆς οἰκείας σωτηρίας ἀντιληψιν. Λέγει γὰρ, φησί· *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοήθησά σοι.* Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. *Καιρὸς εὐπρόσδεκτος*· πῶς οὗτος; Ὁ τῆς δωρεᾶς, ὁ τῆς χάριτος, ὅτε οὐκ ἔστιν εὐθὺνας ἀπαιτηθῆναι τῶν ἁμαρτημάτων οὐδὲ δίκην δοῦναι, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀπαλλαγῆς καὶ μυρίων ἀπολαῦσαι ἀγαθῶν, δικαιοσύνης, ἁγιασμοῦ, τῶν ἄλλων ἀπάντων. Πόσα γὰρ ἔδει καμῖν, ὥστε ἐπιτυχεῖν τοῦ καιροῦ τούτου; ἀλλ' ἰδοὺ, μηδὲν καμόντων ἡμῶν παραγέγονεν ἄφεςιν φέρον ἀπάντων τῶν ἔμπροσθεν. Διὸ καὶ εὐπρόσδεκτον καλεῖ, ἐπειδὴ καὶ τοὺς μυρία πεπλημμεληκότας προσεδέχετο, καὶ οὐχ ἀπλῶς προσεδέχετο, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνωτάτω ἦγε τιμὴν· καθάπερ, ἐπειδὴν ἔλθῃ βασιλεὺς, οὐ δικαστηρίου καιρὸς, ἀλλὰ χάριτος καὶ σωτηρίας. Διὸ καὶ εὐπρόσδεκτον αὐτὸν καλεῖ, ἕως οὗ ἔτι ἐν τῷ σκάμματι ἐσμὲν, ἕως ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἐργαζόμεθα, ἕως λείπεται ἡ ἐνδεκάτη.

β'. Προσέλθωμεν, καὶ βίον ἐπιδειξώμεθα [522] ἀγαθόν· καὶ γὰρ εὐκλόν. Ὁ γὰρ ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ ἀγωνιζόμενος, ἐν ᾧ τοσαύτη χέχυται δωρεὰ, ἐν ᾧ τοσαύτη χάρις, εὐκόλως ἐπιτεύξεται τῶν βραβείων. Καὶ γὰρ ἐπὶ βασιλείων τῶν κάτω ἐν μὲν τῷ καιρῷ τῶν ἑορτῶν αὐτῶν, καὶ ὅτε ἐν ὑπάτων φαίνονται σχήματι, καὶ ὁ μικρὸν προσενεγκὼν μεγάλας λαμβάνει δωρεάς· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις, αἷς ἂν δικάζωσι, πολλῆς ἀκριβείας χρεῖα, πολλῆς ἐξετάσεως. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀγωνισώμεθα· ἡμέρα χάριτός ἐστι, χάριτος θέλας· διὸ καὶ εὐκόλως ἐπιτεύξομεθα τῶν στεφάνων. Εἰ γὰρ τοσούτων γέμοντας κακῶν καὶ προσήκατο, καὶ ἀπήλλαξε· πάντων ἀπαλλαγέντας, καὶ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέροντας, οὐ πολλῷ μᾶλλον προσδέξεται; Εἴτα, ὅπερ ἀεὶ ποιεῖ, αὐτὸν μέσον τιθεῖς, καὶ ἐντεῦθεν κελεύων τὸ παράδειγμα λαμβάνειν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται· διὸ καὶ ἐπάγει, *Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν*· οὐκ ἀπὸ τοῦ καιροῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κατορθωσάντων αὐτοὺς πειθῶν. Καὶ ὅρα πῶς ἀτύφως, οὐ γὰρ εἶπε

HOMILIA XII.

CAP. 6. v. 1. *Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* 2. *Ait enim : Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi.*

1. Quoniam enim Deum rogare dixerat, apostolos autem legatione fungi, atque obsecrare ut cum Deo in gratiam redirent; ne signiores inde redderentur, hinc rursus eos terret et excitat dicens, *Ne itaque in vacuum Dei gratiam recipiatis.* Neque enim propterea nos socordiae demus, inquit, quia Deus nos rogat, ac legatos ad nos misit: imo vero ob hoc ipsum majore studio et diligentia Deo placere, ac spirituales merces colligere curemus (id quod etiam superius dicebat, *Caritas Dei urget nos*, hoc est, premit, impellit): ne aliqui post tantam Dei sollicitudinem collapsi, nec ullum egregium virtutis specimen edentes, tantis bonis excidamus. Ne igitur existimetis, inquit, quia hortatores misit, perpetuum id fore: usque ad secundum ipsius adventum hoc erit: tantum hortatur dum hic sumus; postea sequitur poena et cruciatus. Propterea, *Urgemur*, inquit. Neque enim eos solum a bonorum magnitudine ac Dei benignitate, sed etiam temporis brevitate semper excitulat: unde et alio loco ait, *Nunc enim propior est nostra salus* (Rom. 13. 11); et rursus, *Dominus prope est* (Philipp. 4. 5). Illic vero quidpiam amplius facit. Neque enim hinc tantum eos ad salutem impellit, quod breve atque exiguum sit id temporis quod restat, sed hinc etiam, quod solum hoc tempus ad eam adipiscendam appositum sit. *Ecce enim nunc tempus acceptabile, ecce dies salutis.* Ne igitur occasionem nobis perire sinamus, sed dignum accepta gratia studium exhibeamus. Nam ideo et ipsi festinamus, quod et brevitatem et opportunitatem temporis perspectam habeamus: unde etiam dicebat, *Adjuvantes autem exhortamur.* *Adjuvantes*, vos scilicet: vos enim potius, quam Deum pro quo legationis munus obimus, adjuvamus. Ipse enim nulla re indiget, verum salus omnis ad vos permeat. Atque ut etiam Dei adiutorem se esse dicat, ne hoc quidem ille repudiat: nam et alio loco dicit, *Dei adiutores sumus* (1. Cor. 3. 9). Atque hac ratione homines rursus salutem impertire ait: *Et exhortamur.* Ille quippe cum exhortatur, non simpliciter exhortatur, sed has justificationes affert; quod justum illum Filium, qui ne peccatum quidem nosset, donaverit, et pro nobis peccatoribus ipsum peccatum fecerit, ut nos justii efficiamur: quæ quidem cum habeat, ac Deus sit, ne rogare quidem eum oportet, homines præsertim, et a quibus offensus fuerat, verum singulis diebus rogari; nihilo secius tamen rogat: at nos, cum rogamus, nullum omnino jus, nullum beneficium proferre possumus; verum unum hoc, quod Dei, qui tanta bona dederit, nomine vos obsecramus. Obsecramus porro, ut oblatum beneficium accipiatis, nec munus repudiatis. Morem itaque nobis gerite, ac videte ne in vacuum gratiam accipia-

tis. Etenim ne illi in hoc uno reconciliationem positam esse existimarent, ut vocanti fidem adhiberent, ideo hæc verba adjungit, quibus studium in vita ratione efflagitat. Nam qui, posteaquam peccatis liberatus atque in amicitiam receptus est, in prioribus flagitiis rursus volutatur, is ad inimicitias redit; ac frustra, quantum ad vitam attinet, gratiam Dei accepit.

Gratia non multum juvat ad salutem, si impure vivamus. — Neque enim magnum quidpiam ad salutem nobis affert gratia, si impure vivamus: quin potius detrimentum in nos accersit, vehementius in peccatis gravatos, ut qui post ejusmodi cognitionem ac beneficium ad priora vitia nos ipsos referamus. At nondum hoc ponit, ne molestam atque asperam orationem reddat: hoc solum dicit, nullam hinc ad nos utilitatem redire. Deinde prophetiæ quoque memoriam refricat, quo eorum animos ad capessendum salutis studium impellat et urgeat. *Ait enim : Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Tempus acceptabile: quodnam istud? Tempus videlicet beneficii et gratiæ, in quo de peccatis admissis rationes non exposcuntur nec poenæ penduntur, in quo una cum reconciliatione innumeris quoque bonis fruimur, justitia nimirum, sanctificatione, aliisque omnibus. Quantos enim labores suscipere par erat, ut hanc occasionem nancisceremur? at ecce, nullo a nobis suscepto labore, adest, omnium ante admissorum veniam afferens. Ac proinde acceptabile hoc tempus vocat, quoniam eos quoque, qui innumeris sceleribus sese obstrinxerant, admittebat, nec tantum admittebat, sed ad summum etiam honoris gradum subvehebat: non secus atque adveniente rege judicii tempus non est, sed gratiæ ac salutis. Ob eam causam acceptabile hoc tempus vocat, quamdiu adhuc in scammate versamur, quamdiu adhuc in excolenda vinea operam navamus, quamdiu undecima hora superest.

2. Accedamus, ac vitam nostram recte instituamus: id enim facile est. Nam qui eo tempore certat, quo tantum beneficium ac tanta gratia effusa est, palmam facili negotio consequetur. Etenim apud terrenos quoque imperatores, cum festi eorum dies agitantur, atque in consulari habitu cernuntur, is etiam qui exiguum munus offert, magnis donis afficitur; his autem diebus, quæis judicis munus exercent, magna diligentia magnoque examine opus est. Sic nos etiam hujus beneficii tempore decertemus: dies gratiæ est, divinæ inquam gratiæ, unde etiam facile coronas adipiscemur. Nam si, cum tot vitiis scateremus, et admisit nos et his liberavit; omnibus solutos, eaque quæ nostri muneris sunt præstantes, annon multo magis admissurus est? Postea id quod perpetuo facit, ut seipsum in medium proponat, atque hinc exemplum sumere jubeat, hic quoque facit:

unde etiam subiungit, 3. *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* Non modo a tempore, sed etiam ab iis, qui præclare se gesserunt, eos permovere studeat. Ac vide quam sine fastu atque arrogantia: non enim dixit, Intuemini in nos, quia tales sumus; verum prius quæ ad se spectant enarrat, ut omnem reprehensionis causam submoveat. Ac duo eximia immaculatæ vitæ argumenta ponit, dum ait, *Nemini dantes ullam: nec dixit accusationem, sed, quod longo minus erat, Offensionem;* ac si diceret, reprehensionis et querimonix locum nulli dantes. *Ut non vituperetur ministerium nostrum.* Hoc est, ne quis illud carpat. Nec rursus dixit, *Ut non accusetur, sed, Ut ne levissima quidem in eo culpa hæreat, nec quispiam sit qui ulla in re illud insectari queat.* 4. *Sed in omnibus exhibentes nosmetipsos sicut Dei ministros.* Hoc multo majus est. Neque enim in pari laude ponendum est, reprehensione vacare, atque ita se comparare, ut undique perspicuum sit, eos Dei ministros esse: non enim paris laudis est, a reprehensione liberum esse, et laudum ornamentis abundare. Nec dixit, *Apparentes, sed Exhibentes,* hoc est, demonstrantes. Deinde unde tales effecti sint exponit. Undenam igitur? *In multa patientia,* inquit. Quibus verbis bonorum omnium fundamentum posuit. Ideo non simpliciter patientiam dixit, sed multam addit, ut illius magnitudinem declararet. Unam aut alteram tulisse tentationem non magnum esset; sed ille tentationem ceu imbrem inducit, dicens, *In tribulationibus, in necessitatibus.* Hoc afflictionum augmentum est, cum mala vitari nequeunt, ac velut necessitas quædam acerbis incumbit, ex qua vix te expedire queas. *In angustis.* Famis scilicet aliarumque rerum necessariorum, vel simpliciter tentationum. 5. *In plagis, in carceribus, in seditionibus.* Atqui quodlibet horum vel solum intolerabile erat, et flagris cædi solum, et vinciri solum, et pulsum nusquam consistere posse: hoc enim significat, *In seditionibus.* At cum et hæc omnia et simul ingruunt, cogita quam firmum animum requirant. Deinceps una cum externis sua recenset: *In laboribus, in vigiliis, in jejuniis, 6. in castitate.* His verbis ærumnas eas innuit, quas huc atque illuc cursando ac victum sibi manibus quærendo exantlabat, noctesque quas in docendo vel etiam laborando continebat. Ad hæc etiam nec jejunium omittebat, tametsi illa mille jejuniorum instar essent. Per castitatem rursus hoc loco vel pudicitiam intelligit, vel in omnibus rebus puritatem, vel quod muneribus abjectis gratis evangelium prædicaret. *In scientia.* Quid est, *In scientia?* In sapientia a Deo concessa, quæ vera scientia est: non ut illi, qui sapientes videntur, ac de externa scientia gloriantur, hæc vero destituti sunt. *In longanimitate, in suavitate.* Hæc quoque perquam generosi animi sunt, nempe, cum undique provoceris ac pungaris, æquo animo ferre omnia. Tum autem ostendens, unde talis effectus sit, subiunxit, *In Spiritu sancto.* In ipso enim omnia hæc consequimur. At vide quandonam Spiri-

tus sancti auxilium posuit: postquam nempe sua ostenderat. Quamquam mihi aliud quoque his verbis indicare videtur. Quidnam hoc? Nempe quod copioso Spiritu repletus esset, atque hinc quoque missionis suæ argumentum præberet, quia spiritualibus gratis donatus fuisset. Nam etsi id quoque gratia erat; at ipse quoque causa item erat, ut qui per sua recte facta et sudores gratiam attraxisset. Quod si quis insuper id quoque ab Apostolo indicari contendat, quod in spirituali etiam illa gratia nullam offensionis ansam dederit, ab ipsius sententia non aberrarit. Etenim illi, qui apud eos linguarum donum acceperant, ideoque arrogantiam conceperant, vituperati sunt: fieri enim potest, ut qui spirituales gratiam acceperit, ea non ut par est utatur. At nos non ita; verum in spiritu etiam, hoc est, in spiritualibus gratis, inculpati fuimus. *In caritate non ficta.*

3. Hæc bonorum omnium causa erat; hæc talem ipsum efficiebat; hæc id præstabat, ut Spiritus, cuius ope omnia recte efficiebat, apud ipsum maneret. 7. *In verbo veritatis.* Hoc est, quod plerumque ait, non dolo tractantes nec adulterantes verbum Dei perstitimus. *In virtute Dei.* Quod nusquam non facit, ut nihil sibi, sed Deo accepta omnia referat, eaque quæ cum laude gesserit adscribat, hoc etiam hic fecit. Quoniam enim magna quædam loquutus fuerat, dixeratque se vitam semper a reprehensione alienam, ac summam philosophiam exhibuisse, Spiritui ac Deo hæc attribuit. Neque enim vulgaria erant quæ dixerat. Nam si quietam vitam agentis virtutem assequi et irreprehensibilem esse difficile est, illud tecum reputa, quam egregii animi sit, tot tentationibus vexatum semper effulsisse. Atqui non hæc sola sustinuit, sed multo his plura, quæ deinceps enumerat. In quo illud admirandum est, non quod tot tantisque fluctibus irreprehensibilis fuerit, nec quod omnia fortis animo pertulerit, sed quod etiam cum voluptate omnia: quæ deinde his verbis declarat. *Per arma justitiæ, a dextris et a sinistris.* Videsne animi præsentiam firmosque sensus? Afflictiones enim arma esse ostendit, quæ non modo non deiciant, sed etiam muniant ac firmiores efficiant. Sinistra autem ea vocat, quæ molestiæ speciem habent: nam ejusmodi sunt ea, quæ mercedem habent. Cur igitur hoc iis nomen imponit? Vel secundum vulgi opinionem, vel quia jussit nos Deus orare, ne in tentationem intremus. 8. *Per gloriam et ignominiam, per infamiam et bonam famam.* Quid ais? magnumne ad laudem tibi esse censens gloria frui? Maxime, inquit. Quid ita? nam ignominiam quidem ferre magnum est; in gloria autem versari, annon strenuum animum requirit? Strenuum plane ac perquam ingentem, ut ne is qui ea fruitor obruatur. Quo fit, ut in eo quoque Paulus gloriatur, ut et in illo: quoniam in utraque re peræque clucebat. Quomodo arma justitiæ? Quoniam multos ad pietatis studium incitat, cum magistros in honore esse conspiciunt: atque bonorum operum hoc argumentum est, et hinc Dei gloria ce-

Προσέχετε εἰς ἡμᾶς ὅτι τοιοῦτοί ἐσμεν· ἀλλὰ τέως ἐπ' ἀναίρεσει κατηγορίας τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγείται. Καὶ δύο τίθησιν ὑπερβολὰς ἀμώμου βίου, *Μηδεμίαν ἐν μηδενί*, λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε κατηγορίαν, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἑλαττον ἦν, *Προσκοπήν*· τούτεστι, μέμψιν. κατὰγωνῶνιν μηδενὶ παρέχοντες καθ' ἡμῶν. *Ἴνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ὑμῶν*. Τούτεστιν; ἵνα μὴ τις αὐτῆς ἐπιλάβηται. Καὶ οὐκ εἶπε πάλιν, *Ἴνα μὴ κατηγορηθῇ, ἀλλ'*, *Ἴνα μηδὲ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν ἔχη, μὴ τις αὐτῇ εἰς ὅτι οὐκ ἐπισκῆψαι δυνηθῇ. Ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι*. Τοῦτο πολλῶν μεῖζον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον κατηγορίας ἐλευθερον εἶναι, καὶ τοιαῦτα ἐπιδείκνυσθαι, ὡς πάντοθεν φαίνεσθαι διακόνους ὄντας Θεοῦ· οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον ἀπηλλάχθαι κατηγορίας, καὶ ἐγκωμίους βρῦειν. Καὶ οὐκ εἶπε, *Φαινόμενοι, ἀλλὰ, Συνιστῶντες*, τούτεστιν, ἀποδεικνύοντες. Εἴτα λέγει καὶ πόθεν τοιοῦτοί ἐγένοντο. Πόθεν οὖν ἐγένοντο; *Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ*, φησί· τὸν θεμέλιον τῶν ἀγαθῶν τιθεῖς. Διόπερ οὐδὲ ἀπλῶς ὑπομονὴν εἶπεν, ἀλλὰ πολλήν, καὶ δείκνυσιν αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος. Τὸ γὰρ ἐν τι καὶ δεῦτερον ἐνεγκεῖν, οὐδὲν μέγα· ἀλλ' ἐπάγει καὶ τὰς νηφάδας τῶν πειρασμῶν, λέγων, *Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις*. Τοῦτο ἐπίτασις θλίψεως, ὅταν ἀφυκτα ᾖ τὰ κακὰ, καὶ ὥσπερ ἀνάγκη τις ἐπικέχται τῶν δεινῶν δυσδιεξόδευτος. *Ἐν στενοχωρίαις*. Ἦτοι ταῖς τοῦ λιμοῦ φησί, καὶ ταῖς τῶν ἄλλων ἀναγκαίων ἢ καὶ ἀπλῶς ταῖς τῶν πειρασμῶν. *Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις*. Καίτοι τούτων καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον ἀφόρητον ἦν, καὶ τὸ μαστίζεσθαι μόνον, καὶ τὸ δεδέσθαι μόνον, καὶ τὸ μηδαμοῦ δύνασθαι στήναι ἐλαυνόμενον· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Ἐν ἀκαταστασίαις*· ὅταν δὲ καὶ πάντα, [523] καὶ ὁμοῦ πάντα ἐπὶ, ἐννόησον ἡλικίης δέεται ψυχῆς. Εἴτα μετὰ τῶν ἐξωθεν καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ τίθησιν. *Ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἀγνότητι*. Διὰ τούτων τοὺς καμᾶτους αἰνίζεται, οὓς ἔκαμε περιῶν καὶ ἐργαζόμενος, τὰς νύκτας ἐν αἷς ἐδίδασκεν, ἢ ὅτι καὶ ἐν αὐταῖς εἰργάζετο. Καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων οὐδὲ τοῦ νηστεύειν ἡμέλει, καίτοι γε ταῦτα ἀντὶ μυρίων ἥρκει νηστείων. Ἀγνότητα δὲ ἐνταῦθα ἢ σωφροσύνην πάλιν, ἢ τὴν ἐν ἀπασὶ καθαρότητα, ἢ τὸ ἀδωροδόκητον, ἢ καὶ τὸ θεωρεῖν τὸ εὐαγγέλιον κηρύττειν. *Ἐν γνώσει*. Τί ἐστιν, *Ἐν γνώσει*; Ἐν σοφίᾳ τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένη, τῇ ὄντως γνώσει· οὐ καθάπερ ἐκείνοι οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοί, καὶ τῇ ἐξωθεν παιδεύσει κομπάζοντες, ταύτῃ δὲ ἐλαττούμενοι. *Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι*. Πολὺ γὰρ καὶ ταῦτα γενναίας ἦν ψυχῆς, τὸ πάντοθεν παροξυνόμενον καὶ κεντούμενον, μακροθύμως ἅπαντα φέρειν. Εἴτα δεικνὺς πόθεν τοιοῦτος· γέγονεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. Ἐν αὐτῷ γὰρ πάντα ταῦτα κατορθοῦμεν, φησὶν. Ἀλλ' ὅρα πότε τὴν παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔθηκε τοῦ ἁγίου βοήθειαν· ὅτε τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπεδείξατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ἕτερον λέγειν διὰ τούτου. Ποῖον δὲ τούτο; Ὅτι καὶ Πνεύματος πολλοῦ πεπληρώμεθα, καὶ ἀποδείκνυμεν καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀποστολήν, ἀπὸ τοῦ χαρισμάτων ἡξιώσθαι πνευματικῶν. Εἰ γὰρ καὶ χάρις τούτου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αἴτιος

ὁ διὰ τῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν ἰδρώτων τὴν χάριν ἐπισπασάμενος. Εἰ δὲ τις εἴποι, μετὰ τῶν εἰρημένων αὐτὸν ἐμφαίνειν τὸ ὅτι καὶ ἐν τῇ χάριτι τῇ πνευματικῇ οὐδεμίαν ἔδωκε προσκοπήν, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἐννοίας. Καὶ γὰρ οἱ τὰς γλώσσας λαβόντες παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐπαρθέντες, ἐμωμήθησαν· ἔστι γὰρ καὶ χάρισμα λαβόντα πνευματικῶν, οὐκ εἰς δέον αὐτῷ χρῆσασθαι. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν πνεύματι, τούτεστιν, καὶ ἐν τοῖς χαρίσμασιν ἀμώμητοι ἐγενόμεθα. *Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ*.

γ'. Τοῦτο πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάζετο, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν ἐποίει παρ' αὐτῷ, δι' οὗ καὶ πάντα αὐτῷ κατορθοῦτο. *Ἐν λόγῳ ἀληθείας*. Ὁ πολλαχοῦ λέγει, ὅτι Οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ νοθεύοντες διετελέσαμεν. *Ἐν δυνάμει Θεοῦ*. Ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατίθεις, καὶ αὐτῷ λογιζόμενος τὰ αὐτοῦ κατορθώματα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη ἐφθέγγετο, καὶ ἐφηνεν ἄληπτον παρσυχῆσθαι βίον διὰ πάντων, καὶ φιλοσοφίαν ἄκραν, τῷ Πνεύματι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα ἀνατίθησιν. Οὐδὲ γὰρ τὰ τυχόντα ἦν τὰ εἰρημένα. Εἰ γὰρ καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ζῶντα δύσκολον κατορθοῦν καὶ ἄληπτον εἶναι, τὸν ὑπὸ τοσοῦτων ἐνοχλούμενον πειρασμῶν, καὶ διὰ πάντων λάμψαντα, ἐννόησον ἡλικίης εἶναι ψυχῆς. Καίτοι οὐδὲ ταῦτα ὑπέμενε μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα τούτων, ἅπερ ἐξῆς τίθησι. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, οὐχ ὅτι ἄληπτος ἦν ἐν τοσοῦτοις κύματι πλέων, οὐδ' ὅτι πάντα ὑπέμεινε γενναίως, [524] ἀλλ' ὅτι καὶ μεθ' ἡδονῆς πάντα· ἅπερ διὰ τῶν ἐξῆς ἡμῖν πάντα ποιεῖ φανερά· λέγων οὕτω· *Διὰ τῶν δεινῶν τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν*. Εἶδες ψυχῆς παράστημα, καὶ φρόνημα εὐτονον; Δείκνυσιν γὰρ ὅτι ὅπλα εἰσὶν αἱ θλίψεις, οὐ μόνον οὐ καταβάλλοντα, ἀλλὰ καὶ τειχίζοντα καὶ ἰσχυροτέρους ποιοῦντα. Ἀριστερὰ δὲ καλεῖ τὰ δοκούντα εἶναι λυπηρά· καὶ γὰρ τοιαῦτά ἐστι τὰ τὸν μισθὸν ἔχοντα. Τίνοις οὖν ἔνεκεν οὕτω; αὐτὰ καλεῖ; Ἡ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν, ἢ ἐπειδὴ ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς εὐχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Τί λέγεις; ὅτι δόξης ἀπολαύεις, μέγα τοῦτο τίθεις εἶναι; Ναί, φησί. Τί δὴ ποτε; τὸ μὲν γὰρ ἀτιμίαν ἐνεγκεῖν, μέγα· τὸ δὲ δόξης μετασεῖν, οὐ νεανικῆς δέεται ψυχῆς; Νεανικῆς μὲν οὖν καὶ σφόδρα μεγάλῃς, ὥστε αὐτῆς ἀπολαύοντα μὴ ἐκτραχηλισθῆναι. Διδὼ καὶ ἐπὶ τούτῳ φρονεῖ, ὡς ἐπ' ἐκείνῳ· καὶ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις ὁμοίως ἔλαμπε. Πῶς δὲ ὅπλον γίνετα δικαιοσύνης; Ὅτι ἐνάγει πολλοὺς εἰς εὐσέδειαν τὸ ἐν τιμῇ εἶναι τοὺς διδασκάλους· καὶ ἔργων δὲ ἀγαθῶν τοῦτο δείγμα ἐστίν, καὶ τὸν Θεὸν τοῦτο δοξάζει. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ εὐμηχανίας, τὸ διὰ τῶν ἐναντιῶν εἰσάγειν τὸ κήρυγμα. Σκόπει δὲ· ἐδέδετο ὁ Παῦλος; Καὶ τοῦτο ἦν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου. *Τὰ γὰρ κατ' ἐμὲ, φησὶν, εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν*. Δόξης πάλιν ἀπήλαυε; Καὶ τοῦτο πάλιν ἐκείνους προθυμοτέρους εἰργάζετο. *Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Οὐ γὰρ

μόνον ἐκεῖνα γενναίως ἔφερε τὰ ἐν τῷ σώματι, τὰς ἑλπίεις, καὶ ὅσα ἀπηριθμήσατο, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς μόνης καθαπτόμενα· οὐδὲ γὰρ καὶ ταῦτα ἀπλῶς θορυβεῖν εἴωθεν. Ὁ γοῦν Ἱερεμίας πολλοὺς ἐνεγκῶν πειρασμοὺς, πρὸς ταῦτα ἀπηγόρευε, καὶ ἐπειδὴ ὠνειδίζετο, ἔλεγεν· *Οὐ μὴ προσητεύσω, οὐδὲ μὴ δομαῶω τὸ δρομα Κυρίου.* Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ πολλὰ τοῦ ὀνειδισμοῦ ἀποδύρεται. Καὶ ὁ Ἡσαίας μετὰ πολλὰ ὑπὲρ τούτου παρακαλεῖ, λέγων· *Ὁνειδισμὸν τῶν ἀνθρώπων μὴ φοβῆσθε, καὶ τῷ φανλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττάσθε.* Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ πάλιν τοῖς μαθηταῖς, *Ὅταν εἰπωσι πᾶρ ποτηρὸν ῥῆμα καθ' ὁμῶν ψευδόμενοι, χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε,* φησὶν, *ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἀλλὰ τοῦ δέ φησι, *Καὶ σκιρτήσατε.* Οὐκ ἂν δὲ τοσοῦτον ἔθηκε τὸν μισθόν, εἰ μὴ πολὺς ἦν ὁ ἀγών. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς βασάνοις καὶ τὸ σῶμα μερίζεται μετὰ τῆς ψυχῆς τὰς ἀληθύνas· καὶ γὰρ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὁ πόνος ἐστίν· ἐκεῖ δὲ τῆς ψυχῆς μόνης. Πολλοὶ γοῦν ἀπὸ τούτων μόνον ἔπεσον, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν ἀπώλεσαν. Καὶ τῷ Ἰωβ δὲ τῶν σκωλήκων καὶ τῶν τραυμάτων φορτικώτερα ἐφάνη τὰ παρὰ τῶν φίλων ὀνειδῆ. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστίν οὐδὲν ἀφορητότερον τοῖς ὀδυνημένοις λόγου δυναμένου θαλεῖν ψυχὴν [525]. Διὸ μετὰ τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἰδρώτων καὶ ταῦτα τίθησι, λέγων· *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.* Πολλοὶ γοῦν καὶ τῶν Ἰουδαίων διὰ τὴν δόξαν τὴν τῶν πολλῶν οὐκ ἠθέλησαν πιστεῦσαι. Ἐφοβοῦντο γὰρ οὐχ ἵνα μὴ κολασθῶσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται· διὸ λέγει, *Πῶς δύνασθε πιστεῦειν, δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες;* Καὶ πολλοὺς ἂν ἴδοιμεν, οἳ πάντων μὲν κατεφρόνησαν τῶν δεινῶν, ὑπὸ δὲ δόξης ἡττήθησαν. *Ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς.* Τοῦτό ἐστι, *Διὰ δυσσημίας καὶ εὐσημίας.* Ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. Τοῦτό ἐστι, *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.* Τοῖς μὲν γὰρ ἦσαν γνῶριμοι, καὶ περισπούδαστοι, οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἤξιουν. *Ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν.* Ὡς ἐπιθανάτιοι καὶ κατὰ δίκην· ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀτιμίας ἦν.

δ. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δεκνὺς καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τὴν ἀφαντοῦ, καὶ τὴν αὐτῶν ὑπομονήν. Τὸ μὲν γὰρ τῶν ἐπιβουλευόντων μέρος, ἀπεθάνομεν, καὶ τοῦτο πάντες νομίζουσι· διὰ δὲ τὸν Θεὸν διεφύγομεν τοὺς κινδύνους. Ἔτα δηλῶν καὶ τίνος ἕνεκεν ταῦτα συγχωρεῖ ὁ Θεός, ἐπήγαγεν, *Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι·* μέγα ἀπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ πρὸ τῶν μισθῶν δεικνὺς τὸ κέρδος αὐτοῖς ἐγγινόμενον, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἄκοντας αὐτοὺς ὠφελοῦντας. *Ὡς λυπούμενοι, αἰεὶ δὲ χαίροντες.* Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς ἔξωθεν ὑποπευόμεθα, ὡς ἐν ἀθυμίᾳ εἶναι· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐκεῖνοις προσέχομεν, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν ἀκμάζουσιν ἔχομεν. Καὶ οὐκ εἶπε, *Χαίροντες*, μόνον, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ διηγετικόν. *Αἰεὶ γὰρ χαίροντες*, φη-

σί. Τί τοίνυν ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς ζωῆς, ἐν ἣ τοσοῦτων ἐπιόντων δεινῶν, μείζων ἢ χαρὰ γίνεται; *Ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες.* Τινὲς μὲν φασὶ πλοῦτον ἐνταῦθα λέγεσθαι τὸν πνευματικόν· ἐγὼ δὲ εἶποιμ' ἂν καὶ τὸν σαρκικόν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ἐπλούτουν, καὶνῶ τιτι τρόπῳ τὰς ἀπάντων ἔχοντες οἰκίας ἀνεφωγμένας αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσε διὰ τῶν ἐξῆς, εἰπὼν· *Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.* Καὶ πῶς ἐνι τούτῳ; Πῶς μὲν οὖν τὸ ἐναντίον ἐνι; Ὁ γὰρ πολλὰ κατέχων, οὐδὲν ἔχει· ὁ δὲ μηδὲν ἔχων, τὰ πάντα κέκτηται. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὑπὸ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία ἐγίνετο. Εἰ δὲ θαυμάζεις πῶς ἐστι τὸν μηδὲν ἔχοντα τὰ πάντα ἔχειν, αὐτὸν τοῦτον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, ὅς τῃ οἰκουμένῃ ἐπέταττε, καὶ οὐχὶ τῶν χρημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν κύριος ἦν. *Εἰ δυνατόν γάρ, φησὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι.* Ταῦτα δὲ λέγει, παιδεύων μὴ ταράττεσθαι πρὸς τὰς τῶν πολλῶν δόξας, κἂν πλάνους λέγωσι, κἂν ἀγνοῶσι^a, κἂν καταδίκους νομίζωσι, κἂν ἐπιθανάτιους, κἂν λυπεῖσθαι, κἂν ἐν πτωχείᾳ εἶναι, κἂν μηδὲν ἔχιν, κἂν τοὺς ἐν εὐθυμίᾳ ἄθυμειν· ὅτι οὐδὲ τοῖς τυφλοῖς ὁ ἥλιος καταφανῆς, οὐδὲ τοῖς παραπαλοῦσιν ἡ τῶν σωφρονούντων ἡδονὴ δῆλη. Μόνον γὰρ οἱ πιστοὶ ὀρθοὶ κριταὶ τῶν πραγμάτων εἰσὶ, καὶ οὐκ [526] ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσι καὶ ἀλγοῦσι τοῖς ἄλλοις. Καὶ γὰρ εἰ τις ἀπειρος ἀγώνων πικτεῦντα θαλάσσιοι τραύματα ἔχοντα καὶ στέφανον περικείμενον, ἡγήσαιο^b αὐτὸν ἀλγεῖν διὰ τὰ τραύματα, οὐκ εἰδὼς τὴν ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ στεφάνου. Καὶ οὗτοι τοίνυν ἐπειδὴ ἂ πάσχομεν ἴσασιν, ὑπὲρ δὲ ὧν πάσχομεν ἀγνοοῦσιν, εἰκότως ταῦτα μόνον ὑποπτεύουσι, τὰ παλαισμάτα μὲν καὶ τοὺς κινδύνους ὀρῶντες, τὰ δὲ ἑπαθλα καὶ τοὺς στεφάνους καὶ τὴν τῶν ἀγώνων ὑπόθεσιν οὐκέτι. Τί οὖν ἦν πάντα ἅπερ Παῦλος κατεῖχε, λέγων, *Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες;* Τὰ βιωτικά, τὰ πνευματικά. Ὅν γὰρ ὡς ἄγγελον αἱ πόλεις ἐδέχοντο, ὑπὲρ οὗ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐξορύξαντες ἂν ἔδωκαν, ὑπὲρ οὗ τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθεντο, πῶς οὗτος οὐ πάντα εἶχε τὰ ἐκεῖνων; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὰ πνευματικὰ ἰδεῖν, ὀφείλει καὶ ἐν τούτοις μάλιστα πλουτοῦντα. Ὁ γὰρ οὕτω τῷ βασιλεῖ τῶν πάντων φίλος, ὡς καὶ ἀπορρήτων κοινωνεῖν τῷ Δεσπότη τῶν ἀγγέλων, πῶς οὐ πάντων εὐπορώτερος ἦν, καὶ πάντα εἶχεν; Οὐκ ἂν οὕτως ὑπέκειντο δαίμονες, οὐκ ἂν οὕτως ἐδραπέτευσε πάθη καὶ νοσήματα. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν τι πάσχωμεν διὰ τὸν Χριστὸν, μὴ μόνον γενναίως φέρωμεν, ἀλλὰ καὶ χαίρωμεν· κἂν νηστεύωμεν, ὡς τρυφῶντες σκιρτῶμεν· κἂν ὀδριζώμεθα, ὡς ἐγκωμιαζόμενοι χορεύωμεν· κἂν ἀναλίσκωμεν^c, ὡς κερδαίνοντες

^a Legendum conjicit Dunæus καταγνώσθαι

^b lege, ἡγήσαιο ἂν.

^c Savil. in marg., κἂν ἀναλίσκοντες.

lebratur. Quin illud quoque divini artificii erat, nimirum evangelii prædicationi aditum per contraria aperire. Sic enim cogita : Vinculus erat Paulus? Id quoque ad evangelii commodum cedebat. *Quæ circa me sunt*, inquit, *magis ad profectum evangelii venerunt : ita ut plures e fratribus confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui* (Philipp. 1. 12. 14). Rursum in gloria versabatur? Hoc quoque rursum promptitudinem illis majorem afferebat. *Per infamiam et bonam famam*. Non enim ea solum quæ corpore excipiebat, forti animo perferebat, afflictiones, etque omnia quæ recensuit, sed ea etiam, quæ animum solum perstringebant : neque enim hæc tumultus excitare consueverunt. Ipse quippe Jeremias, cum multas tentationes tulisset, ad has satisciebat, et cum conviciis incessetur, dicebat : *Non prophetabo, nec loquar ultra in nomine Domini* (Jer. 20. 9). David etiam sæpe in probro se esse deplorat. Atque Isaias post alia multa pro hac re sic cohortatur : *Nolite timere opprobrium hominum, et despectum eorum ne metualis* (Isai. 51. 7). Ac rursum Christus discipulis, *Cum dixerint*, inquit, *omne malum adversum vos, mentientes, gaudete et exultate quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (Math. 5. 11. 12); et alio loco dicit, *Et exultate* (Luc. 6. 23). Atqui non tantam mercedem constituisset, nisi ingens esset certamen. In cruciatibus enim corpus cum animo dolores partitur; hoc quippe habet dolor, ut et corpus et animum afficiat : at in probris animus solus vexatur. Multi certe his solis prostrati sunt, animæque suæ jacturam fecerunt. Atque ipsi Jobo vermibus et ulceribus graviora ea probra fuere, quibus ab amicis oneratus fuit. Nihil enim est, nihil inquam, est iis qui doloribus premuntur intolerabilius, quam oratio quæ illos mordeat. Quocirca cum periculis ac sudoribus hæc collocat, dicens, *Per gloriam et ignominiam*. Multi quippe, etiam ex Judæis, ne ea gloria in qua apud vulgus erant laberentur, fidem amplecti noluerunt. Timebant enim, non ne supplicio afficerentur, sed ne ex synagoga proscriberentur (Joan. 12. 42) : unde etiam dicebat Christus, *Quomodo potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis* (Joan. 5. 4. 4)? Ac multos cernere est, qui cum acerba omnia contempsissent, a gloria superati sunt. *Ut seductores et veraces*. Idem est cum illo, *Per infamiam et bonam famam*. *Sicut qui ignoti et cogniti*. Hoc idipsum est quod, *Per gloriam et ignominiam*. Quibusdam enim noti erant, ab iisque colebantur; quidam ne cognoscere quidem eos dignabantur. 9. *Quasi morientes, et ecce vivimus*. Ut morti obnoxii ac damnati : quod ipsum quoque ignominia erat.

4. Hoc porro dicebat, tum ut inenarrabilem Dei potentiam, tum patientiam suam declararet. Nam, quantum penes insidiatores est, mortui sumus, atque iam omnes existimant; at divina potentia factum est, ut ex periculis erepti simus. Postea cur hæc Deus permittat explanans, subjungit, *Ut castigati, et non mortificati*. Quibus indicat, ex tentationibus ingentem etiam ante ipsa præmia fructum ipsis exoriri,

hostesque vel invitos sibi utiles esse. 10. *Quasi tristes, semper autem gaudentes*. Exteri suspicantur nos in mœrore esse; at nos, quid ipsi existiment, haud attendimus, verum florentissima voluptate fruimur. Nec vero gaudentes solum dixit, sed addidit, *Semper*. *Semper enim gaudentes*, inquit. Ecquid igitur huic vitæ par esse queat, in qua, tot calamitatibus incurstantibus, auctior voluptas efficitur? *Sicut egentes, multos autem locupletantes*. Quidam aiunt hoc loco de spiritualibus opibus verba haberi; ego autem de iis quoque, quæ ad carnem attinent : nam et his novo quodam modo præditi erant, ut quibus omnium ædes paterent. Atque hoc perspicuum fecit ex eo quod deinceps ait, *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes*. Et qui fieri hoc potest? inquies. Imo qui contrarium fieri potest? Nam qui multa possidet, nihil habet; qui autem nihil habet, omnia possidet. Neque hic solum hoc usu venit, sed et in aliis rebus e contrariis contraria existunt. Quod si miraris quonam modo fiat, ut qui rebus omnibus caret, cuncta habeat, hunc ipsum Paulum in medium adducamus, qui orbi terrarum imperabat, nec pecuniarum tantum, sed et oculorum omnium dominus erat : nam, *Si fieri potuisset*, inquit, *oculos vestros eruissetis, et mihi dedissetis* (Gal. 4. 15). Hæc porro dicit, ut nos doceat ut ne ob vulgi opiniones turbemur, etiamsi nos impostores appellent, etiamsi nos ignorent, damnatos existiment, etiamsi in mœrore atque egestate versari putent et inopia premi, etiamsi, cum lætissimus, mœsto animo esse dicant : quandoquidem nec cæcis perspicuus est solis splendor, nec insans sapientium voluptas. Soli enim pii viri recti sunt rerum judices, nec de iisdem quibus alii rebus vel gaudent vel anguntur. Nam si quis palæstræ rudis pugilem vulneribus affectum spectet ac corona redimitum, cum ob vulnera discredari judicari, quod quantam ei corona voluptatem pariat ignoret. Eodem modo isti, quia quæ patimur norunt, ea autem ob quæ patimur nesciunt, non mirum si hæc sola suspecta habeant, ut qui certamina quidem et pericula perspiciant, præmia autem et coronas et certaminum causam non item. Quænam ergo ea omnia erant, quæ Paulus possidebat, cum diceret, *Tamquam nihil habentes et omnia possidentes*? Mundana et spiritualia. Ille enim quem urbes velut angelum exciperent, ac pro quo effossos oculos tradere, pro quo cervices suas exponere parati multi essent, annon ille omnia eorum bona possidebat? Quod si spiritualia quoque perspicere libet, videbis eum in iis maxime locupletem. Nam qui in tanta omnium Regis amicitia versabatur, ut angelorum Dominus arcana sua ipsi imperaret : qui fieri poterat, quin omnes opibus anteiret, atque omnia possideret? Non enim alioqui dæmones ita ei cessissent; non ita dolores ac morbi fugam corripuissent. Proinde nos quoque, cum propter Christum malo afficimur, non modo fortem, sed etiam lætum animum præbeamus : si jejunamus, perinde exsultemus ac si in voluptate essemus; si contumelias accipimus, ac si laudaremur choreas

agamus, si sumptus facimus, ita affecti simus, ac si quæstus faciamus; si pauperibus largimur, nosipsum accipere arbitremur: nam qui non eo animo dat, nec facile dabit. Quare cum vis spargere, non id solum specta quod expendis, sed hoc etiam quod plura lucraris; et hoc prius quam illud. Nec vero in eleemosyna solum, sed in omni quoque virtute, non laborum acrimoniam, sed præmiorum suavitatem, atque ante omnia Christum, qui certaminum causa est, tibi propone. Sic fiet, ut certamina impigre adeas, atque omnem vitæ cursum cum voluptate conficias. Neque enim quidquam est, quod tantam voluptatem afferat, ut animus sibi bene conscius. Propterea Paulus quidem, cum singulis diebus vexaretur, gaudebat et exultabat: nunc autem homines ne per somnium quidem horum aliquid perpetientes, dolent ac mœsti sunt, nullam aliam ob causam, quam quod philosophico animo præditi non sint. Alioqui enim exponas mihi velim quid sit quamobrem lugeas? an quia pauper es, ac rerum necessariorum inopia premeris? Ergo ideo potius lugendus es, non quia ploras nec quia eges, sed quia abjecto es animo: non quia nummis cares, sed quia nummos tanti aestimas. In singulos dies morteungebatur Paulus, nec tamen plorabat, imo etiam lætabatur: cum perpetua fame luctabatur, nec dolebat, imo etiam gloriabatur.

5. At tu, quia totius anni proventus reconditos non habes, angeris teque affligis? Non mirum, inquit: ille enim de se tantum erat sollicitus; me vero et servi et liberi et uxor sollicitum tenent. Imo vero ille non rerum suarum tantum sollicitudinem gerebat, sed universi terrarum orbis: ac tu quidem pro unica domo sollicitudine afficeris; ille autem pro tot Jerosolymitanis pauperibus, pro Macedonicis, pro omnibus denique egenis qui ubique erant, nec minus pro iis qui ipsis largiebantur, quam pro iis qui accipiebant. Duplex enim ipsum in terrarum orbem cura tangebatur, nempe ut ne rebus ad vitam necessariis indigerent, et ut spiritualibus opibus abundarent. Nec vero tantum mœroris tibi afferunt filii fame laborantes, quantum ipsi fidelium omnium negotia. Quid dico fidelium? nam neque ab infidelium cura vacabat, verum ea ita conficiebatur, ut eorum loco anathema quoque fieri optaret: tu vero, ne si millies quidem fames invalesceret, pro ullo tamen homine mori velles. Ac tu quidem pro unica uxore in cura es; ille autem pro omnibus totius orbis Ecclesiis: *Sollicitudo* enim mea, inquit, *omnium Ecclesiarum* (2. Cor. 11. 28). Quousque ergo ludes, o homo, teipsum cum Paulo conferens? non tu hac tanta animi imbecillitate laborare desines? Collacrymandum enim est, non cum in paupertate sumus, sed cum peccamus: hoc quippe est, quod lacrymas meretur; nam alia risu digna sunt. At non hoc dumtaxat mihi mœrori est, inquit, sed illud quoque, quod hic potentia præditus est, ego autem jaceo. Quid tum? ipse quoque Paulus ignobilis atque abjectus plerisque videbatur. Verum Paulus ille erat, inquit. Ergo non rerum natura, sed

animi imbecillitas hanc tibi mœstitiam affert. Quocirca paupertatem noli deslere, verum te ipsum, qui ita affectus sis: imo vero teipsum ne desle, sed potius corrige, nec opes quære, sed quod majorem quam infinitæ opes lætitiâ parit, consecrare, nempe philosophiam ac virtutem. Hæc enim si adsit, nihil nocet paupertas; si desit, nihil prosunt opes. Quid enim, oro te, utilitatis capiunt, qui opibus quidem affluunt, verum pauperes animos habent? Non tu tam miserum te ipsum censes, quam dives ille seipsum, quia non omnium opes habet. Quod si non perinde ut tu lamentatur, ipsius conscientiam explica, et lamentationes atque singultus videbis.

Opes quænam veræ sint. Pauperes divitibus feliciores. — Vis tuas tibi opes ostendam, ut beatos eos existimare desinas, qui sunt locupletes? Vides hoc cælum, quam præclarum, quam ingens, quam sublimi loco situm? Hæc ille pulchritudine nihilo amplius fruitur quam tu, nec te ille propellere, totumque sui juris efficere queat: ut enim propter illum est creatum, ita etiam propter te. Quid sol, splendidum hoc sidus ac rutilans, atque oculos nostros oblectans? annon communis hic quoque omnibus mortalibus patet, atque omnes æque, tam divites quam egentes, eo fruuntur? quid stellarum corona, quid lunæ orbis? annon omnibus æque concessa sunt? Imo vero, quod dictu mirabile est, nos, qui pauperes sumus, uberius iis fruimur quam illi. Etenim illi, mero ut plurimum obruti, atque in comensationibus altissimoque somno vitam degentes, ne hæc quidem sentiunt, ut qui sub tecto se teneant atque in umbra alantur: pauperes contra ea conditione sunt, ut nulli mortalium parem ex elementis voluptatem capiant. Quin si aerem ipsum, qui ubique fusus est, exploraveris, puriore utique eo atque uberiore pauperem frui perspicies. Nam et viatores et agricolæ lætius eo afficiuntur, quam qui in urbibus degunt; et si hos quoque spectes, lætius artifices, quam qui toto die perbacchantur. Nam quid de terra dicam? annon cunctis æque patet? Minime, inquires. Quid ita? Quoniam is, qui dives est et in urbe multa terræ jugera adeptus, longa pomœria exstruit, et in agris multas partes desecat. Quid ergo? an quia desecat, solus proinde iis fruitur? Haud sane, quamlibet adnitatur: fructus etenim in omnes distribuere cogitur, ac triticum, vinum et oleum tibi elaborat, ac nusquam non tibi inservit. Amplorum etiam septorum ac domiciliorum post incredibiles sumptus et labores atque ærumnas usum tibi comparat, exiguis a te pro hujusmodi ministerio nummis acceptis. Atque hoc et in balneis et in aliis omnibus rebus usu venire comperias, ut qui divites sunt, sumptibus, curis et laboribus conficiantur; qui autem opibus carent, paucis obolis hoc assequuntur, ut his omnibus cum summa securitate fruuntur. Nec vero plus fructus e terra ad divitem redit: neque enim ille decem ventres implet, cum tu unum dumtaxat. At exquisitioribus cibis ille vescitur? Sane quidem istud haud magna præstantia est: tamen hic quoque pauperem plus habere comperiemus. Nam

διακεώμεθα· κτλ πένησι παρέχωμεν, λαμβάνειν νομίζωμεν· ὁ γὰρ μὴ οὕτω διδοὺς, οὐδὲ δώσει ῥάδιως. Ὅταν τοίνυν θέλῃς σκορπίσαι, μὴ τοῦτο ἴδῃς μόνον, ὅτι ἀναλίσκεις, ἀλλ' ὅτι καὶ πλείονα κερδαίνεις, καὶ τοῦτο πρὸ ἐκείνου. Καὶ μὴ μόνον ἐπὶ ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάσης ἀρετῆς μὴ τὸ δριμύ των πόνων, ἀλλὰ καὶ τὸ γλυκύ των ἐπάθλων λογίζου· καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑπόθεσιν τῶν παλαισμάτων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν καὶ ῥάδιως ἐπιδίῃση των ἀγώνων, καὶ ἐν ἡδονῇ τὸν ἅπαντα βίωσῃ χρόνον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖν ἡδονὴν εἰσθε, ὡς συνειδὼς ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο Παῦλος μὲν καθ' ἐκάστην κοπιόμενος τὴν ἡμέραν, ἔχαιρε καὶ ἡγάλλετο· οἱ δὲ νῦν, οὐδὲ ὄναρ ὑπομένοντες τι τούτων, ἀλγοῦσι καὶ θρηνηοῦσιν, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλόσοφον ἔχειν γνώμην. Ἐπεὶ τίνας ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ὁ θρήνων; ὅτι πένης εἶ, καὶ των ἀναγκαίων ἀπορεῖς; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο σε μᾶλλον θρηνεῖν δεῖ, οὐχ ὅτι κλαίεις, οὐχ ὅτι πένης εἶ, ἀλλ' ὅτι μικρόψυχος· οὐχ ὅτι χρήματα οὐκ ἔχεις, ἀλλ' ὅτι τοσούτου τὰ χρήματα τιμᾷς. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπέβηθε Παῦλος, καὶ οὐκ ἐκλαίεν, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρε· λιμῶ ἐμάχετο διηνεκεῖ, καὶ οὐκ ἤλαγει, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλωπίζετο.

ε'. Σὺ δὲ ὅτι μὴ πάντα ἔχεις τὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ κείμενα, ἀλγείς καὶ κόπεις ἑαυτόν; Ναί, φησὶν· ἐκεῖνος γὰρ τὰ ἑαυτοῦ μόνον ἐμερίμνα, ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ οἰκετῶν, καὶ παίδων καὶ γυναικός. Ἐκεῖνος μὲν οὖν [527] μόνος τὰ ἑαυτοῦ οὐκ ἐμερίμνα, ἀλλὰ τὰ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ οἰκίας μίᾳς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ των ἐν Ἱεροσολύμοις πενήτων τοσούτων ὄντων, ὑπὲρ των ἐν Μακεδονίᾳ, ὑπὲρ των πανταχοῦ πτωχευόντων, ὑπὲρ των διδόντων ἐκαίνους οὐχ ἤτεον, ἢ των λαμβανόντων. Καὶ γὰρ διπλῇ ἦν αὐτῷ ἡ φροντίς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ὅπως των ἀναγκαίων μὴ ἀποροῖεν, καὶ ὅπως ἐν τοῖς πνευματικοῖς πλουτοῖεν. Καὶ οὐχ οὕτω σε λυπεῖ· τὰ παιδία πεινῶντα, ὡς ἐκείνων τὰ των πιστῶν πράγματα πάντα. Τί λέγω τὰ των πιστῶν; οὐδὲ γὰρ τῆς ὑπὲρ των ἀπίστων φροντίδος ἐλεύθερος ἦν, ἀλλ' οὕτως ὑπὸ ταύτης ἐτήκετο, ὡς εὐχεσθαι καὶ ἀνάθεμα γίνεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν· σὺ δὲ, κἂν μυριάκις ἐπικρατήσῃ λιμὸς, οὐκ ἂν ἑλοῖς ποτε ἀποθανεῖν ὑπὲρ ὅτουοῦν. Καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ γυναικὸς μίᾳς μεριμνᾷς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ πασῶν των κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησιῶν. Ἡ γὰρ μερίμνά μου, φησὶ, πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Μέχρι τίνος οὖν παίζεις, ἀνθρώπε, Παῦλε σαυτὸν παραβάλλων, καὶ οὐ παύσῃ τῆς πολλῆς ταύτης μικροψυχίας; Δακρύειν γὰρ, οὐχ ὅταν ἐν πενίᾳ ὦμεν, ἀλλ' ὅταν ἁμαρτάνωμεν, δεῖ τοῦτο γὰρ θρήνων ἄξιον· ὡς τὰ γε ἄλλα καὶ γέλωτος. Ἀλλ' οὐ τοῦτο με λυπεῖ, φησὶ, μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ δεινὰ ἐν δυναστείᾳ, ἐγὼ δὲ ἄτιμος καὶ ἀπερρίμμενος. Καὶ τί τοῦτο; καὶ γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος ἄτιμος καὶ ἀπερρίμμενος εἶναι ἐδόκει τοῖς πολλοῖς. Ἀλλ' ἐκεῖνος Παῦλος ἦν, φησὶν. Οὐκοῦν οὐχ ἡ των πραγμάτων φύσις, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ἀσθένεια ποιεῖ σοι τὴν ἀθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν πενίαν θρήνει, ἀλλὰ σαυτὸν τὸν οὕτω διακείμενον· μᾶλλον δὲ μὴ σαυτὸν

θρήνει, ἀλλὰ διόρθου, μὴδὲ χρήματα ζητεῖ, ἀλλ' ὁ μυρίων χρημάτων φαιδρότερους ποιεῖ, τοῦτο δῖωκε, φιλοσοφίαν καὶ ἀρετὴν. Ταύτης μὲν γὰρ οὕσης, οὐδὲν πενίας βλάβος· ταύτης δὲ οὐκ οὕσης, οὐδὲν χρημάτων ὄφελος. Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, των πλουτούντων μὲν, πενιχράς δὲ ἔχόντων ψυχάς; Οὐχ οὕτω σὺ σαυτὸν ταλανίζεις, ὡς ἐκεῖνος ὁ πλούσιος ἑαυτὸν, ὅτι μὴ τὰ πάντων ἔχει. Εἰ δὲ μὴ κλαίει, καθάπερ σὺ, ἀνάπτει αὐτοῦ τὸ συνειδὼς, καὶ ὕψει τοὺς θρήνους καὶ τοὺς κωκυτοὺς.

Θέλεις σοι δεῖξω τὸν πλοῦτον τὸν σὸν, ἵνα παύσῃ μακαρίζων τοὺς ἐν χρήμασι πλουτοῦντας; Ὁρᾷς τουτοῖ τὸν οὐρανόν, πῶς μὲν καλὸς, πῶς δὲ μέγας, πῶς δὲ ἐφ' ὕψηλου κεῖται; Τούτου τοῦ κάλλους οὐχὶ πλέον μὲν ἀπολαύει ἐκεῖνος, οὐδ' ἂν δυνηθεῖ σε παρώσασθαι, καὶ αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ πᾶν· ὥσπερ γὰρ δι' ἐκεῖνον γέγονεν, οὕτω καὶ διὰ σέ. Τί δὲ ὁ ἥλιος, τὸ φαιδρὸν τοῦτο ἄστρον καὶ τηλαυγές, καὶ τὰς θφείας ἡμῶν εὐφραίνειν, οὐχὶ κοινὸς ἅπασιν καὶ οὗτος πρόκειται, καὶ πάντες ἀπολαύουσιν ἐξ ἴσης αὐτοῦ, καὶ πλούσιοι καὶ πένητες; ἀλλ' ὁ των ἄστρον στέφανος, καὶ ὁ τῆς σελήνης κύκλος, οὐχ ὁμοίως πᾶσιν ἀνείττει; Μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τι θαυμαστόν εἰπεῖν, πλέον ἡμεῖς οἱ πένητες ἀπολαύομεν, ἢ ἐκεῖνοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ πολλὰ [528] μέθῃ βαπτιζόμενοι, καὶ ἐν κώμοις δι-άγοντες καὶ ὑπνῷ βαθεῖ, οὐδὲ ἐπισθάνονται τούτων, ὑπαρρόφιοι ὄντες καὶ σκιατραφόμενοι· οἱ δὲ πένητες μάλιστα πάντων εἰσὶν οἱ τοῖς στοιχείοις ἐντροφῶντες τούτοις. Κἂν τὸν ἀέρα δὲ ἐξετάσῃ τὸν πανταχοῦ κεχυμένον, τὸν πένητα καθαρωτέρου καὶ πλείονος ἀπολαύοντα ὕψει. Καὶ γὰρ ὁδοιπόροι καὶ γεωργοὶ των ἐν ἄστει μᾶλλον ἐντροφῶσι τούτοις, καὶ αὐτῶν πάλιν των ἐν ἄστει τούτων πλέον οἱ χειροτέχναι των δι' ὅλης μεθυσμένων τῆς ἡμέρας. Τί δὲ ἡ γῆ, οὐχὶ κοινὴ πᾶσιν ἀνείττει; Οὐχὶ, φησὶ. Πῶς τοῦτο λέγεις; εἰπέ μοι. Ὅτι ὁ πλουτὼν καὶ ἐν ἄστει πλήθρα ἀπολαβὼν πλείονα, μακροὺς ἀνίστησι περιβόλους, καὶ ἐν ἀγροῖς πολλὰ ἀποτέμνεται μέρη. Τί οὖν, ἐπειδὴ ἀποτέμνεται αὐτὸς, αὐτῶν ἀπολαύει μόνος; Οὐδαμῶς, κἂν μυρία φιλονεικῇ· καὶ γὰρ τοὺς καρποὺς εἰς ἅπαντας ἀναγκάζεται διανέμειν, καὶ σῖτον καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον σοι γεωργεῖ, καὶ διακονεῖται σοι πανταχοῦ. Καὶ των περιβόλων των μακρῶν καὶ των οἰκημάτων, μετὰ τὴν ὄψατον δαπάνην καὶ τοὺς πό-νους καὶ τὰς ταλαιπωρίας, σοι παρασκευάζει τὴν χρῆσιν, ὀλίγον παρὰ σοῦ τῆς τοσαύτης διακονίας ἀργύριον λαβών. Καὶ ἐν βαλανείοις καὶ πανταχοῦ τὸ αὐτὸ συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν· τοὺς μὲν πλουτοῦντας καὶ χρημάσι καὶ φροντίσι καὶ πόνοις δαπανωμένους, τοὺς δὲ πένητας ὀλίγων ὀβολῶν μετὰ ἀδείας ἅπαντα καρπομένους ταῦτα. Καὶ πλέον οὐδὲν ἀπολαύει σου τῆς γῆς· οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνος μὲν δέκα γαστέρας, σὺ δὲ μίαν πληροῖς. Ἀλλὰ πολυτελεστέρων αὐτὸς μετέχει σιτίων; Μάλιστα μὲν οὐ πολλὴ τοῦτο πλεονεξία· πλὴν κἂν ταῦθ' αὖτε τὸν πλέον ἔχοντα εὐρήσομεν. Ἡ γὰρ πολυτέλεια αὕτη διὰ τοῦτο σοι ζηλωτὴ εἶναι δοκεῖ, ἐπειδὴ πλείονα ἔχει τὴν ἡδονήν· ἀλλ' αὕτη παρὰ τῷ

* *Legabatur* οὕτως ἐλύπει.

b *Legabatur* εἰ γάρ, εἰ ἰνῆρα πλεονεκτῇ, προ πλεονεκτεῖ

πένητι πλείων, οὐχ ἡδονὴ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑγεία·
κάν τούτῳ πλεονεκτεῖ μόνον ὁ πλούσιος, τῷ τῇ
σῶμα ἀσθενέστερον κατασκευάζειν, καὶ πλείονας
συνάγειν τὰς πηγὰς τῶν ἀρρώστημάτων. Τὰ μὲν
γὰρ τοῦ πένητος κατὰ φύσιν οἰκονομεῖται πάντα, τὰ
δὲ ἐκείνου διὰ τὴν ἀμερίαν εἰς φθορὰν τελευτᾷ καὶ
ἀρρώστειαν.

ζ'. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ τοῦτο
κατίδωμεν. Εἰ γὰρ δέοι κάμινον ἀνάψαι, εἴτα ὁ μὲν
σηρικὰ ἱμάτια καὶ ὀθόνας λεπτάς καταβάλλοι πολλάς
καὶ ἀπείρους, καὶ οὕτως αὐτὴν ἀνακαίει, ὁ δὲ ξύλα
δρυὸς καὶ πεύκης· τί πλέον ἔσχεν οὗτος ἐκείνου; Οὐ-
δέν· ἀλλὰ καὶ ἑλαττον. Τί δέ; (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ
ἐτέρως τὸ αὐτὸ περιτρέψαι ὑπόδειγμα) εἰ ὁ μὲν ξύλα
βάλλοι, ὁ δὲ σώματα ὑποκαίει, ποῖα ἂν ἡδέως παρ-
έστης καμίνῳ, τῇ τῶν ξύλων, ἢ τῇ τῶν σωμάτων;
Εὐδὴλον ὅτι τῇ τῶν ξύλων· ἐκείνη μὲν γὰρ κατὰ φύ-
σιν καίεται, καὶ ἡδὺ θέαμα τοῖς ὁρώσιν ἔστιν· αὕτη
ἔξ τῃ κνίσσῃ καὶ τῷ ἰχώρῳ καὶ τῷ καπνῷ καὶ τῇ τῶν
ὀστέων δυσωδίᾳ πάντας ἂν ἀπελάσειεν. Ἐφριξας
ἀκούσας, καὶ ἐδεδυξά τὴν κάμινον; Τοιαῦται αἱ
[529] τῶν πλουσίων γαστέρες εἰσὶ. Πλείονα γὰρ ἐν
τούτοις σηπεδόνα, ἢ ἐν τῇ καμίνῳ ἐκείνη εὖροι τις
ἂν, καὶ πνεύματα δυσώδη καὶ ρεύματα ἀκάθαρτα,
τῷ πανταχοῦ καὶ ἐν ἐκάστῳ μορίῳ πολλὴν εἶναι τὴν
ἀπεψίαν διὰ τὴν πλησμονήν. Τοῦ γὰρ κατὰ φύσιν
θερμοῦ οὐκ ἀρκούντος ἅπαντα κατεργάσασθαι, ἀλλὰ
καταχωννυμένου, ἐπικείται ἐκεῖνα ἄνωθεν καπνιζό-
μενα, καὶ πολλὴν ποιοῦντα τὴν ἀηδίαν. Τίνι οὖν ἂν
τις παραβάλοι τὰς ἐκείνων γαστέρας; ἀλλὰ μὴ δυσ-
χεράνητε πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' εἰ μὴ ἀληθῆ λέγω, δι-
ελέγεσθε· τίνοι οὖν ἂν τις αὐτὰς παραβάλοι; οὐδὲ γὰρ
ὀρεῖται τὰ εἰρημένα δεῖξαι αὐτῶν τὴν ἀθλιότητα. Εὖρον
καὶ ἐτέραν εἰκόνα. Τίνα δὴ ταύτην; Καθάπερ ἐπὶ
τῶν ἀμαρῶν ἔνθα πολλοὶ οἱ φορτοὶ κόπρου, χόρτου,

καλάμης, λίθων, πηλοῦ, συνεχεῖς ἐμφράξεις γίνονται,
καὶ ὑπερερχεῖται ἡ λοιπὸν ἄνωθεν ἡ τοῦ βορβόρου
ρύμη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τούτων κοιλίας συμβαίνει
φραττομένης γὰρ αὐτῆς κάτωθεν, ἄνωθεν ἀναδύσει
τὰ πλείονα τῶν πονηρῶν τούτων ρευμάτων. Ἄλλ'
οὐκ ἐπὶ τῶν πενήτων οὕτως· ἀλλ' ὥσπερ αἱ τὰ καθαρὰ
προχέουσαι βεῖθρα πηγαί, καὶ κήπους ἀρδουσαι καὶ
παραδείσους, οὕτω καὶ αἱ τούτων γαστέρες εἰσὶ κα-
θαραὶ τῶν τοιούτων περιτετευμάτων. Ἄλλ' οὐχ αἱ τῶν
πλουτούντων, μᾶλλον δὲ τρυφῶντων, τοιαῦται, ἀλλὰ
χυμῶν, φλεγμάτων, χολῆς, αἵματος διεφθορότος, ρέυ-
ματος σεσηπότος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων εἰσὶ
πεπληρωμένοι. Διόπερ οὐδεὶς κἂν πρὸς βραχὺν ἀρά-
σει χρόνον διαπαντὸς ἐν τρυφῇ ζῶν, ἀλλ' ἐν ἀφρώ-
στιαῖς βιώσεται διηνεκεί. Διὸ καὶ ἡδέως ἂν ἡρόμην
αὐτοὺς, τίνας ἐνεκεν τὰ σιτία δέδοται· ἵνα φθειρώμε-
θα, ἢ ἵνα τρεφώμεθα; ἵνα νοσώμεν, ἢ ἵνα ὑγιαίνω-
μεν; ἵνα ἀσθενώμεν, ἢ ἵνα ἰσχύωμεν; Εὐδὴλον ὅτι
διὰ τροφὴν καὶ ὑγείαν καὶ ἰσχύν. Τίνος οὖν ἐνεκεν εἰς
τοῦναντίον αὐτοῖς ἀποκέρχρησθε, νόσον καὶ ἀσθένειαν
διὰ τούτων δημιουργούντες τῷ σώματι; Ἄλλ' οὐχ ὁ
πένης, ἀλλ' ὑγείαν καὶ εὐρωστίαν καὶ ἰσχύν διὰ τῆς
λιτῆς ὠνεῖται τροφῆς. Μὴ δὴ κλαῖε διὰ πενίαν τὴν
υγείας μητέρα, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλου· καὶ, εἰ βούλει
πλουτεῖν, καταφρόνει πλούτου. Οὐ γὰρ τὸ χρήματα
ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖσθαι τοῦ ἔχειν, τοῦτο μάλιστα
εὐπορία. Ἄν τοῦτο κατορθώσωμεν, καὶ ἐνταῦθα τῶν
πλουτούντων πάντων εὐπορώτεροι ἐσόμεθα, καὶ ἐκτὶ
τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γέννητο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῳ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ
ἕμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• *Legebatur ὑπερερχεῖται.*

[530] ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Τὸ σῶμα ἡμῶν ἀνέφερε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἡ
καρδία ἡμῶν πεπλάτνται. Οὐ στενοχωρεῖσθε
ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις
ὑμῶν.

α'. Διηγησάμενος περὶ τῶν ἑαυτοῦ πειρασμῶν καὶ
θλίψεων· Ἐν ὑπομονῇ γὰρ, φησὶν, ἐν θλίψεσιν,
ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν
φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν
ἀγρυπνίαις· καὶ δεῖξας ὅτι μέγα ἀγαθὸν τὸ πρᾶ-
γμα· Ὡς λυπούμενοι γὰρ, φησὶν, ἀεὶ δὲ χαί-
ροντες· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες·
ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες· καὶ
ἔπλα αὐτὰ εἰπών· Ὡς παιδευόμενοι γὰρ, φησὶν, καὶ
μὴ θανατούμενοι· καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν κηδε-
μονίαν διὰ τούτων ἐμφήνας καὶ τὴν δύναμιν· Ἴνα
γὰρ ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἡ τοῦ Θεοῦ, φησὶν,
καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· καὶ τοὺς ἄθλους αὐτοῦ καταλέ-
ξας· Πάντοτε γὰρ τὴν νύκτωρ αὐτοῦ, φησὶν, περι-
φέρομεν· καὶ ὅτι ἀναστάσεως τοῦτο ἀπόδειξις σαφής·

Ἴνα γὰρ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θη-
τῇ σαρκὶ ἡμῶν, φησὶν· καὶ ὧν γέγονε κοινωνὸς, καὶ
τίνα ἐπιστεύθη· Ὑπὲρ Χριστοῦ γὰρ προσβέβο-
μεν, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν
καὶ τίνων ἐστὶ διάκονος, ὅτι οὐ γράμματος, ἀλλὰ
πνεύματος· καὶ ὅτι οὐ τούτῳ μόνον αἰδέσιμος, ἀλλὰ
καὶ τοῖς πειρασμοῖς· Τῷ Θεῷ γὰρ, φησὶν, χάρις τῷ
πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι· μέλλει λοιπὸν αὐτοῖς
καὶ ἐπιτιμᾶν, ὡς οὐ σφόδρα περὶ αὐτὸν διακειμένοις.
Ἄλλὰ μέλλων, οὐκ εὐθὺς ἐπὶ τοῦτο ἔρχεται, ἀλλὰ
πρότερον τὰ περὶ τῆς ἀγάπης εἰπών, ἣν περὶ
αὐτοὺς ἐπεδείκνυτο, τότε ἐμβαίνει καὶ εἰς τὸν περὶ
τούτων λόγον. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων κακορ-
θωμάτων αἰδέσιμος ὁ ἐπιτιμῶν εἴη, ἀλλ' ὅμως ὅταν
καὶ τὴν φιλάν, ἣν ἔχει πρὸς τοὺς ἐγκαλούμενους,
ἐπιδείξεται, ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον. Διὸ
τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἰδρώ-
των τῶν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀγώνων ἐκβάς, εἰς τὸν περὶ
τῆς ἀγάπης μεταβαίνει λόγον, καὶ οὕτως αὐτῶν καὶ

profusa illa et exquisita vitæ ratio ideo tibi beata et expetenda esse videtur, quod majore voluptate perfusa sit; sed amplior voluptas penes pauperem est, nec solum voluptas, sed etiam sanitas; atque in hoc solo superior est dives, quod imbecillius sibi corpus efficiat, ac plures morborum fontes colligat. Quidquid enim pauper edit, modo rationi consentaneo administratur; quidquid autem dives, quia modum excedit, in corruptionem desinit et morbum.

6. Quod si placet, exemplo istud ipsum perspiciamus. Si rogi accendendus sit, atque ille quidem sericas vestes et permulta tenui filo contexta lineæ injiciat, atque ita eum accendat, hic contra quereca et picea ligna, quid amplius ille habet quam hic? Nihil sane; imo inferius etiam quidpiam. Quid vero? (nihil enim prohibet quominus idem exemplum alio modo invertamus) si alter ligna, alter corpora exurenda in rogi iniecerit, utri tandem rogo lubentius affueris, huicne qui lignis, an ei qui corporibus inflammatus sit? Liqueet profecto quod ei qui lignis incensus sit: ille enim, ut naturæ consentaneum est, ardet, ac jucundum spectaculum præbet; hic contra ejusmodi est, qui nidore et sanie ac fumo et ossium foetore omnes procul abigat. Cohorruisti ad hæc verba, atque rogi hunc execraris? Tales utique sunt divitum ventres: majorem in illis, quam in illo rogo putredinem quis reperiatur; ut foetidos halitus et impuras defluxiones, quod toto corpore atque in singulis partibus ingens ob saturitatem cruditas exsistat. Nam cum naturalis calor conficiendis omnibus cibis haud par sit, verum is obruatur, urgent illi, fumum rursum excitantes, atque ingentem molestiam afferentes. Cuinam igitur rei eorum ventres conferre quis possit? ac velim ne vos offendant quod dicturus sum; verum si falsa loquar, orationem meam refutate: cuinam, inquam, rei ejusmodi ventres conferre quispiam possit? neque enim quæ diximus, ad declarandam eorum miseriam sufficiunt. Alteram rur-

sum imaginem reperi. Quam tandem? Quemadmodum in cloacis, in quibus magna est stercoreis, fœni, stipulæ, lapidum ac luti colluvies, crebræ obstructions oriuntur, ex quibus sit tandem ut cœnum ad superiores partes sese diffundat: ita etiam in horum ventre usu venit: eo quippe ab inferiori parte obstructo, malæ illæ defluxiones magna ex parte ad superiores partes regurgitant. At apud pauperes secus res habet. Ut enim fontes, qui puros latices fundunt, atque hortos et prata irrigant, ita horum quoque ventres ab his excrementis puri sunt: cum contra divitum, vel potius deliciis studentium ventres humoribus noxiis, pituita, bile, corrupto sanguine, putrique defluxione aliisque hujusmodi rebus pleni sint. Ex quo fit, ut ne ad breve quidem tempus incolumis quis perstare possit, qui semper in deliciis vivat, verum in perpetuis morbis versetur. Quocirca lubens ex istis scisciter, quam ob causam cibi nobis concessi sint: ut intereamus, an ut aliamur? ut adversa valetudine laboremus, an ut sani simus? ut imbecilles simus, an ut firmi ac robusti? Perspicuum est quod alimonie, sanitatis, viriumque tuendarum causa dati sint. Cur ergo iis in contrarium abutimini, morbos atque imbecillitatem per eos corpori procurantes? Contra pauper frugali ac tenui cibo valetudinem, corporisque firmitatem ac robur sibi comparat. Proinde ob pauperitatem, sanitatis parentem, ne lacrymare, sed potius exsulta; et si tibi divitiæ cordi sunt, divitias contemne. In hoc enim potissimum opes positæ sunt, non ut quis divitias habeat, sed ut ne habere quidem curet. Id quod si adepti fuerimus, et hic divitibus omnibus copiosiores erimus, et illic futura bona consequemur: quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 6. v. 11. *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* 12. *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.*

1. Postquam tentationes suas et afflictiones exposuit; *In patientia enim, inquit, in ærumnis, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in incertis sedibus, in laboribus, in vigiliis;* atque ingens id bonum esse ostendit; *Sicut tristes enim, inquit, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tamquam nihil habentes, et omnia possidentes:* tam etiam arma ea esse dixit; *Ut castigati enim, ait, et non mortificati:* atque insuper magnam Dei erga nos curam ac potentiam per ea declaravit; *Ut enim, inquit, sublimitas virtutis sit Dei, et non ex nobis:* ac præterea certamina quoque sua enumeravit; *Semper enim, inquit, ipsius mortificationem circumferimus:* illudque item addidit, ea perspicuum resurrectionis argumentum esse; *Ut enim et vita Jesu, inquit, manifestetur in carne nostra mortali:* ad hæc quarum

rerum particeps exstiterit, quæque ipsius fidei commissa fuerint; *Pro Christo enim legatione fungimur, inquit, tamquam Deo per nos exhortante:* atque insuper quarum rerum minister sit, nimirum non literæ, sed spiritus: ac denique quod non eo tantum nomine venerandus sit, sed etiam ob tentationes; *Deo enim, inquit, gratia, qui nos semper triumphat:* jam ad eos objurgandos se accingit, ut parum sui studiosos. Nec ad hoc statim orationem confert, verum id prius agit, ut suam erga eos dilectionem ostendat, atque ita demum in hujusmodi sermonem ingreditur. Nam etsi a rebus præclare gestis venerabilis est is qui increpat, attamen cum amicitiam exhibet erga eos quos corripit, tolerabiliorem sermonem reddit. Ideo ipse quoque Paulus e tentationibus suis ac sudoribus et certaminibus egressus, ad sermonem de caritate transit, et sic illos objurgat. Quenam ergo suæ eos caritatis argumenta affert? *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii.* Et quodnam caritatis argumentum hoc est? aut

quid omnino hæc sibi verba volunt? Non sustinemus, inquit, silentio ad vos uti, sed continenter vos alloqui atque orationem ad vos habere gestinus: qui amantium mos est. Nam quod in corpore sunt manuum complexus, hoc in animo est sermonis commercium. Ad hoc etiam aliud subindicatur. Quid illud? Apud vos, inquit, quos carissimos habemus, cuncta libere loquimur, nihil dissimulantes aut reservantes. Quoniam enim jam objurgaturus est, idcirco veniam petit; illud ipsum, quod ens libere objurget, ingentis sui erga eos amoris documentum esse statuens. Jam ipsa quoque nominis adjectio magnæ amicitiae ac ferventis affectus specimen habet: nam et eorum quos amamus nuda nomina nobis identidem in ore versari solent. *Cor nostrum dilatatum est*. Quemadmodum enim id, quod calorem affert, dilatare solet: ita etiam caritatis munus est dilatare: calida quippe ac fervens est virtus. Hæc os quoque Pauli aperiebat, et cor dilatabat. Neque enim ore tantum amo, inquit; verum etiam cor ipsum in amore consonat: ideo cum fiducia loquor, toto ore, ac tota mente.

Pauli amor erga omnes quantus — Non enim Pauli corde quidquam latius erat, quod pios omnes, perinde atque amasius quispiam, adeo arcto amore complectebatur, non sese scindente ipsius amicitia et imbecillitatem contrahente, sed integra in unoque manente. Et quid mirum talem ipsius in pios viros animum fuisse, cum etiam in infidelibus cor ipsius universum terrarum orbem amplecteretur? Ideo non dixit, Amo vos, sed, quod majorem emphasim habet, *Os nostrum patet, cor nostrum dilatatum est*; omnes intus habemus: ac ne id quidem utcumque, sed cum ingenti amplitudine. Nam qui amatur, in intimo amantis corde sine ullo metu obambulat: idcirco ait, *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris*. Objurgationem vide non parva indulgentia temperatam: id quod magnopere amantium est. Non dixit, Vos me non amatis, sed, Non pari inodo: neque enim vult asperius eos insectari. Ac passim cernere est quomodo incredibili quodam fidelium amore flagret, si quis ex singulis epistolis testimonia seligat. Ad Romanos enim scribens ait, *Cupio videre vos*; et, *Sæpe proposui venire ad vos*; et, *Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam ad vos* (Rom. 1. 11. 13. 10). Ad Galatas autem hæc dicit, *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19); ad Ephesios rursus, *Hujus rei gratia flecto genua mea pro vobis* (Ephes. 3. 14); ad Philippenses (a) autem, *Quæ enim est spes mea aut gaudium aut gloriæ corona? annon vos* (1. Thess. 2. 19)? Quin se et in corde et in vinculis eos circumferre dicebat (Philipp. 1. 7). Porro cum ad Colossenses scribit, *Cupio, inquit, videre vos quantum certamen habeam pro vobis, et quicumque faciem meam non viderunt in carne: ut consolationem habeant corda vestra* (Coloss. 2. 1); et ad Thessalonicenses, *Quemadmodum si nutrix soveat filios suos, ita desiderantes vos cupiebamus vobis dare, non solum*

evangelium, sed etiam animas nostras (1. Thess. 2. 7. 8); tam etiam ad Timotheum, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Et cum ad Titum scribit, *Dilecto filio* (Tit. 1. 4); et item ad Philemonem similiter (Philem. 1. 1).

2. Ad hæc in Epistola ad Hebræos multa alia ejusmodi scribit, nec cessat consolari ac dicere: *Adhuc modicum aliquantulum, et qui venturus est, veniet et non tardabit* (Hebr. 10. 37): perinde videlicet ac si mater filios tædio ac mœrore laborantes alloquatur. Sic et illis, *Non angustiamini in nobis*, inquit. Nec vero se dumtaxat eos amare ait, sed ab ipsis etiam amari, quo nimirum hinc quoque eorum animos alliciat. Atque de his quidem hoc testificans, ait, *Titus venit, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem* (2. Cor. 7. 7); et de Galatis, dicens, *Si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi* (Gal. 4. 15); et de Thessalonicensibus, *Qualem introitum habuerimus ad vos* (1. Thess. 1. 9); et rursus de Timotheo, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Ac denique passim in epistolis hoc videas, ipsum discipulis testificantem, quod et eos amet et vicissim ab iis ametur: non tamen similiter. Hic quoque dicit, *Licet abundantius vos diligens, minus diligar* (2. Cor. 12. 15). Verum hoc quidem ad epistolæ calcem ait, interim autem ærius, *Non angustiamini*, inquit, *in nobis, angustiamini autem in cordibus vestris*. Vos, inquit, unum capitis; ego urbem universam ac plebem tantam. Nec dixit, Non nos capitis, sed, *Angustiamini*; idem nimirum subindicans, sed molliori verbo utens, ne æcrius eos perstringeret. 13. *Eandem autem habentes remunerationem, tamquam filiis dico, dilatamini et vos*. Atqui minime par est, prius amari, deinde amare. Quamvis enim parem amoris mensuram quis asserat, hoc tamen nomine vincitur, quod posterior ad amandum venerit. Verum hæc non accurate requiro, inquit; mihi satis fuerit, si vel meo amore provocati, mutua erga me benevolentiae significationem præbeatis, diligo et amplector. Postea, ut eos ad hoc obstringi ostendat, atque ea quæ dicit ab omni assentationis suspitione vindicet, *Tamquam filiis dico*, inquit. Quid est, *Tamquam filiis*? Nil magni postulo, si, cum pater vester sim, a vobis amari velim.

Pauli prudentia et modestia. — Ac vide ipsius prudentiam et modestiam. Non hic pericula pro ipsis suscepta, non labores ac mortes ponit, quamvis multa ejusmodi commemorare queat; adeo ab omni fastu alienus est; verum unum hoc, quod eos amet, ac proinde amari quoque velit: Quia pater vester sum, inquit, quia acerrimo vestri amore incendor. Etenim illud sæpe eum qui amatur offendit, cum quis collata in eum beneficia profert; exprobrare enim videtur. Quocirca hoc minime facit Paulus, verum, Ut filii parentem diligite, inquit: quod quidem naturæ potius est, ac tale ut patri hoc suo quisque prestare debeat. Postea, ne quis existimet eum sua causa hæc dicere, demonstrat se commodis eorum consulere, cum eorum benevolentiam ad se attrahit: unde etiam sub-

(a) Hic error esse videtur: verba enim sequentia non Philippensibus, sed Thessalonicensibus scripta sunt.

ἀπτεται. Τίνο οὖν ἐστὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐνδεικτικά ; Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηρε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι. Καὶ ποῖον τοῦτο σημεῖον ἀγάπης ; τί δὲ καὶ ἐστὶν ὅλως τὸ εἰρημένον ; Οὐκ ἀνεχόμεθα, φησί, σιγῇ πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀεὶ βουλόμεθα καὶ ἐπιθυμοῦμεν φθέγγεσθαι καὶ διαλέγεσθαι ὑμῖν · ὅπερ ἔθος τῶν ἀγαπώντων ἐστί. Καὶ γὰρ ὅπερ εἰπὼν ἐπὶ σώματος περιπλοκαὶ χειρῶν, τοῦτο ἐπὶ ψυχῆς συνουσία λόγου. Μετὰ δὲ τοῦτου καὶ ἕτερον αἰνιττεται. Ποῖον δὴ τοῦτο ; Ὅτι πάντα μετὰ παρρησίας ὑμῖν διαλεγόμεθα, ὡς ἀγαπητοῖς, καὶ οὐδὲν ὑποσσελλόμενοι οὐδὲ ταμειούμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ λοιπὸν μέλλει ἐπιτιμῆν, συγγνώμην αἰτεῖ, αὐτὸ τὸ ἐπιτιμῆν μετὰ παρρησίας ἀποδίδειν ποιούμενος τοῦ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Καὶ ἡ προσθήκη δὲ τοῦ ὀνόματος φιλίας πολλῆς καὶ διαθέσεως καὶ θερμότητος · καὶ γὰρ [551] εἰώθαμεν τῶν ἀγαπωμένων συνεχῶς γυμνὰ τὰ ὀνόματα περιστρέφειν. Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται. Καθάπερ γὰρ τὸ θερμαίνον εὐρύνειν εἰσθεν · οὕτω καὶ τῆς ἀγάπης ἔργον τὸ πλατύνειν ἐστί. Θερμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ζέουσα. Αὕτη καὶ τὸ στόμα ἀνεπέτασε Παύλου, καὶ τὴν καρδίαν ἐπλάτνυνεν. Οὐδὲ γὰρ τῷ στόματι μόνον φιλῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν συνάδουσιν ἔχω. Διὰ τοῦτο μετὰ παρρησίας φθέγγομαι, ὅλη τῷ στόματι, ὅλη τῇ διαβολῇ.

Οὐδὲν γὰρ τῆς Παύλου καρδίας πλατύτερον, ἢ τοὺς πιστοὺς ἅπαντας, καθάπερ ἂν τις ἐρώμενον, οὕτω σφοδρῶς ἡγάπα, οὐ σχιζομένης αὐτοῦ τῆς φιλίας καὶ ἀσθενεστέρως γινομένης ἀλλ' ὁλοκλήρου ἐν ἐκάστῳ μενούσης. Καὶ τί θαυμαστὸν ἐπὶ πιστῶν, ὅπου γε καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐδέχετο ἡ καρδία Παύλου ; Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Φιλῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ἐμφαντικώτερον, Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηρεν, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται · πάντα ; ἔνδον ἔχομεν · καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' εὐρυχωρίας πολλῆς. Ὁ γὰρ φιλούμενος, μετὰ πολλῆς ἔνδον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ φιλοῦντος βαδίζει τῆς ἀδελφας · διὸ φησιν, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχχνοις ὑμῶν. Καὶ τὴν ἐπιτίμην ὅρα μετὰ φειδούς γινομένην · ὃ τῶν σφόδρα φιλοῦντων ἐστίν. Οὐκ εἶπεν, Οὐ φιλεῖτε ἡμᾶς, ἀλλ', Οὐ μετὰ τοῦ αὐτοῦ μέτρου · οὐ γὰρ βούλεται αὐτῶν σφόδρα καθάψασθαι. Καὶ πανταχοῦ δὲ ἴδοι τις ἂν πῶς ἐκκαίεται τῶν πιστῶν, ἐκλέγων ἐκάστης ἐπιστολῆς αὐτοῦ τὰ ῥήματα. Ῥωμαίοις μὲν γὰρ φησιν, Ἐπισποθῶ δὲ ἰδεῖν ὑμᾶς · καὶ, Πολλάκις προσθέμην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς · καὶ, Εἰ πως ἤδη ποτὲ εὐδοκῶθῃσιν εἰσελθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Γαλάταις δὲ φησι, Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω · Ἐφesoῖς πάλιν, Τοῦτον χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου ὑπὲρ ὑμῶν. Φιλιππησίους δὲ, Τίς γὰρ μοι ἐστὶν ἑλπίς ἢ χαρὰ ἢ στέφανος καυχήσεως ; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ; καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς αὐτοὺς περιφέρειν ἔλεγε · Κολασσαεῦσι δὲ, Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλλοκον ἀγῶνα ἔχω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὅσοι οὐχ ἐωράκασι με ἐν σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαὶ ὑμῶν · Θεσσαλονικεῦσι δὲ, Ὡς ἂν τροφὸς θάλλῃ τὰ ἐκυτῆς τέκνα, οὕτως ἡμεῖς ὑμῶν εὐδο-

κοῦμεν ὑμῖν μεταδοῦναι οὐ μόνον τὸ εὐαγγελισιον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς · Τιμοθέῳ δὲ, Μειννήμερος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρὰς πληρωθῶ · Τίτῳ δὲ, Τῷ ἀγαπητῷ τέκνῳ · καὶ Φιλήμονι ὁμοίως.

β'. Καὶ Ἑβραίοις δὲ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα γράφει, καὶ οὐ παύεται παρακαλῶν, καὶ λέγων, Ἐτι μικρὸν ὅσον, ὃ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ· καθάπερ παῖδας δυσχεραίνοντας μήτηρ. Οὕτω καὶ αὐτοῖς, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, φησὶν. Οὐ λέγει δὲ μόνον ὅτι φιλεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ φιλεῖται παρ' αὐτῶν, ἵνα καὶ ταύτῃ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσῃται. Καίτοι τοῖς μὲν τοῦτο μαρτυρῶν φησιν, ὅτι Ἠλθε τίς τις ἀπαγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπισπόμεν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον · καὶ Γαλάταις, Εἰ δυνατὸν, τοὺς σπλάγχχνους ὑμῶν [552] ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι · καὶ Θεσσαλονικεῦσιν, Ὅποιαν εἰσοδορ ἐσχομεν πρὸς ὑμᾶς · καὶ Τιμοθέῳ δὲ, Μειννήμερος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρὰς πληρωθῶ. Καὶ πανταχοῦ δὲ τῶν Ἐπιστολῶν εἰροῖ τις ἂν αὐτὸν τοῦτο μαρτυροῦντα τοῖς μαθηταῖς, καὶ ὅτι ἐφίλησε· καὶ ὅτι φιλεῖται · οὐ μὴν ὁμοίως. Καὶ ἐνταῦθα φησιν, Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤτερον ἀγαπῶμαι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρὸς τῷ τέλει, τέως δὲ σφοδρότερον, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχχνοις ὑμῶν. Ὑμεῖς ἕνα δέχεσθε, φησὶν, ἐγὼ δὲ πόλιν ὁλόκληρον, καὶ δῆμον τοσοῦτον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐ δέχεσθε ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι Στενοχωρεῖσθε· τὸ αὐτὸ μὲν αἰνιττόμενος, μετὰ φειδούς δὲ, καὶ τοῦ μὴ σφόδρα καθάψασθαι. Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνετε καὶ ὑμεῖς. Καίτοι οὐκ ἐστὶν ἴσον, πρότερον ἀγαπηθῆναι, εἶτα ἀγαπῆσαι. Κἂν γὰρ τὸ ἴσον τις εἰσενέγκῃ μέτρον, ἡλάνττωται τῷ δευτέρῳ ἐπανελθεῖν. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι, φησὶ, κἂν παρ' ἐμοῦ λαθόντες τὰς ἀρχὰς τὸ αὐτὸ μέτρον ἐπιδείξῃσθε, ἀγαπῶ καὶ στέργω. Εἶτα ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ὀφειλὴ τὴ πρᾶγμα ἦν, καὶ ὅτι κολακείας ἐκτὸς τὰ εἰρημένα, Ὡς τέκνοις λέγω, φησὶ. Τί ἐστίν, Ὡς τέκνοις ; Οὐδὲν μέγα αἰτῶ, εἰ πατὴρ ὢν βούλομαι φιλεῖσθαι παρ' ὑμῶν.

Καὶ ὅρα σύνεσιν καὶ μετριοφροσύνην. Οὐ τίθησιν ἐνταῦθα τοὺς κινδύνους τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοὺς πόνους καὶ τοὺς θανάτους, καίτοι πολλὰ ἔχον εἰπεῖν· οὕτως ἐστὶν ἄτυφος · ἀλλὰ τὸ φιλεῖν · καὶ διὰ τοῦτο ἀξιοὶ φιλεῖσθαι, Ὅτι πατὴρ ὑμῶν ἐγενόμην, φησὶν, ὅτι σφόδρα ὑμῶν περιχαίρομαι· ὃ μάλιστα προσίσταται ἃ τῷ φιλούμενῳ πολλάκις, ὅταν τις αὐτῷ τὰς εὐεργεσίας προσφέρῃ · δοκεῖ γὰρ ὀνειδίζειν. Διὸ οὐ ποιεῖ τοῦτο Παῦλος, ἀλλ', Ὡς τέκνα πατέρα ἀγαπῆσατε, φησὶν· ὃ τῆς φύσεως μᾶλλον ἐστὶ, καὶ ὀφειλόμενον ἐκάστῳ πατρί. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἐαυτὸν ταῦτα λέγειν, δείκνυσιν ὅτι διὰ τὸ ἐκεῖνων κέρδος καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐπισπάται φιλίαν · διὸ καὶ ἐπηγάγε, Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. Καὶ

* Sic omnino legendum ut suspicatus est Savilius et interpres Latinus legit, qui vertit *offendit*, quo sensu hoc verbum apud Chrysostomum passim usurpatur. Editi, male, πρὸςίσταται.

οὐκ εἶπε, Μὴ ἀναμείγνυσθε ἀπίστοις, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῶν καθ'απτόμενος ὅτε ἀδικούντων τὸ δίκαιον, Μὴ ἐκκλίνετε ἑαυτοὺς, φησί. *Τίς γὰρ μετοχή δικαιοσύνη καὶ ἀνομία;* Ἐνταῦθα λοιπὸν σύγκρισιν ποιεῖται οὐχὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀγάπης, καὶ τῆς ἐκείνων τῶν διαφθειρόντων αὐτοὺς, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν εὐγενείας, καὶ τῆς ἐκείνων ἀτιμίας· οὕτω γὰρ καὶ σεμνότερος ὁ λόγος γέγονε, καὶ αὐτῷ προεπωδέστερος, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπεσπᾶτο. Ὡς ἂν εἴ τις παιδὶ τῶν γεγεννηκότων ὑπερρωγνυ καὶ μιαιοῖς ἑαυτὸν ἐκδιδόντι λέγει, Τί ποιεῖς, ὦ παιδίον; [533] τοῦ μὲν πατρὸς καταφρονεῖ, προτιμᾷ δὲ τοὺς μιαιοῦς ἄνδρας, καὶ μυρία γέγοντας κακίας; οὐκ οἶσθα πόσον αὐτῶν βελτίων εἰ καὶ σεμνότερος; Οὕτω γὰρ μᾶλλον αὐτὸν ὁφίστησι τῆς ἐκείνων συνουσίας, ἢ εἰ τὸν πατέρα θαυμάζοι. Ἄν μὲν γὰρ λέγῃ, Οὐκ οἶσθα πόσον ἐστὶν ὁ πατήρ σου βελτίων ἐκείνων; οὐδὲν τοσοῦτον ἐργάσεται· ἂν δὲ τὸν πατέρα ἀφείλῃ, αὐτὸν αὐτῶν προκρίνῃ, λέγων, Οὐκ οἶσθα τίς μὲν σὺ, τίνας δὲ ἐκείνοι; οὐκ ἔγνωεῖς σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐκείνων; τίς γὰρ κοινωνία σοι κακείοις; τοῖς κλέπταις, τοῖς μοιχοῖς, τοῖς γόησι; ταχέως αὐτὸν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς αὐτοῦ πετρῶσας, ἀπορράγηναι ἐκείνων παρασκευάζει. Τὸν μὲν γὰρ πρότερον οὐ σφόδρα δέξεται λόγον, ὅτι κατηγορία αὐτοῦ ἐστὶν ἢ προτίμησις τοῦ πατρὸς, ὅταν μὴ μόνον πατέρα φαίνεται λυπῶν, ἀλλὰ καὶ πατέρα τοιοῦτον· ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι οὐδὲν τοιοῦτον πείσεται. Οὐδεὶς γὰρ ἂν ἔλοιτο μὴ ἐγκωμιάζεσθαι· καὶ δι' αὐτοῦ δὴ, μετὰ τῶν ἑαίνων τοῦ ἀκούοντος, ὁ ἑλεγχος γίνεται εὐπαράδεκτος. Χαλᾶται γὰρ ὁ ἀκροατής, καὶ φρονήματος πληροῦται μεγάλου, καὶ διαπτύει τὴν ἐκείνων συνουσίαν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμάστων, ὅτι οὕτω προήγαγε τὴν σύγκρισιν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἑτερόν τι μεῖζον ἐπενόησε, καὶ ἐκπληκτικώτερον· πρῶτον μὲν κατ' ἐρώτησιν προαγαγὼν ὃ τὸν λόγον, ὅπερ τῶν σαφῶν καὶ ὁμολογουμένων ἐστὶν· ἔπειτα δὲ πλατύνων τῇ πυκνότητι καὶ τῷ πλήθει τῶν ὀνομάτων. Οὐ γὰρ ἔν καὶ δύο καὶ τρία, ἀλλὰ πλείονα πρὸς τοῦτοις ἀντὶ τῶν προσωπῶν τὰ ὀνόματα τῶν πραγμαμάτων τίθησι, καὶ ἄκραν ἐνταῦθα ἀρετὴν, καὶ ἐσχάτην ἐκεῖ κακίαν ὑπογράφει· καὶ πολὺ τὸ μέσον καὶ ἀπειρον δείκνυσιν, ὥς μὴδὲ δεηθῆναι κατασκευῆς. *Τίς γὰρ, φησί, μετοχή δικαιοσύνη καὶ ἀνομία; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν;* ἢ τίς μερίς πιστῶ μετὰ ἀπίστου; ἢ τίς συγκατάθεσις ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων;

γ'. Εἶδες πῶς γυμνὰ τὰ ὀνόματα τίθησι, καὶ ἀρκούντα αὐτῷ πρὸς ἀποτροπὴν; Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Παρανομία, ὃ πλεόν ἦν^β, οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ φωτός, καὶ τοῖς τοῦ σκότους· ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἐναντία τίθησι, τὰ ἀπαράδεκτα τῶν ἐναντίων, φῶς καὶ σκότος. Οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῖς τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ὃ πολλῶν πλεόν ἀφειστήκει, *Χριστῷ καὶ Βελίαν*· τῇ Ἑβραϊκῇ

φωνῇ τὸν ἀποστάτην καλέσας οὕτως. Ἡ τίς μερίς πιστῶ μετὰ ἀπίστου; Ἐνταῦθα λοιπὸν, ἵνα μὴ δοῇ κακίας ἀπλῶς κατηγορίαν, καὶ ἀρετῆς ἐγκωμιον διεξιέναι, μέμνηται καὶ προσωπῶν ἀδιορίστως. Καὶ οὐκ εἶπε κοινωνίαν, ἀλλὰ τὰ ἐπαθλα τέθεικε, μερίδα εἰπὼν. *Τίς συγκατάθεσις ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων;* ὑμεῖς γὰρ ναός Θεοῦ ἐστε ζῶντος. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὕτως ὁ βασιλεὺς ὁμῶν ἔχει τι κοινὸν πρὸς αὐτόν· (*Τίς γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς [534] Βελίαν;*) οὕτε τὰ πράγματα· *Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;* Οὐκοῦν οὐδὲ ἴψας δεῖ. Καὶ πρῶτον τίθησι τὸν βασιλέα, καὶ δεύτερον αὐτοὺς, τοῦτω μάλιστα αὐτοὺς ἀποσχίζων. Εἰτα εἰπὼν, *Ναφ̄ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων*, καὶ ἀποφηνάμενος, ὅτι *Ὑμεῖς γὰρ ναός Θεοῦ ζῶντος*, ἀναγκαίως καὶ τὴν μαρτυρίαν ἐπάγει, δείκνυς ὅτι οὐ καλακεία τὸ πρᾶγμα ἐστίν. Ὁ γὰρ ἐγκωμιάζειν, ἂν μὴ καὶ ἀπδείξῃν παρέχεται, δοκεῖ κατακεῖναι. Τίς οὖν ἡ μαρτυρία; *Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς*, φησί, καὶ ἐμπεριπατήσω. Ἐνοικήσω ἐν ναοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· τὴν πλείονα πρὸς αὐτοὺς σχέσιν δηλῶν. *Καὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν.* Τί, φησί; Θεὸν φέρεῖς ἐν σεαυτῷ, καὶ πρὸς ἐκείνους τρέχεις; Θεὸν τὸν οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν πρὸς αὐτοὺς; καὶ πού ταῦτα ἄξια συγγνώμης; ἐνόησον τίς ἐμπεριπατεῖ σοι, τίς ἐνοικεῖ. Διὸ *ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀπορίσθητε, καὶ ἀκαθάarton μὴ ἄπτεσθε*· κατὰ ἐισδόμεθα ὑμᾶς, λέγει Κύριος. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ πράττετε ἀκάθαρτα· ἀλλὰ πλείονα ἀκριβείαν ζητῶν, Μὴδὲ ἄπτεσθε, φησί, μηδὲ ἐγγὺς γίνεσθε. Τί δὲ ἐστὶ μολυσμὸς σαρκός; Μοιχεία, πορνεία, ἀσέλγεια πᾶσα. Τί δὲ ψυχῆς; Ἀκάθαρτοι λογισμοὶ ὡς τὸ ἐμβλέψαι ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, μνησικακίαι, δόλοι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Βούλεται τοίνυν ἐκατέρωθεν εἶναι καθαρούς. Εἶδες τὸ ἐπαθλον ὅσον; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τῶν πονηρῶν, τὸ ἐνωθῆναι Θεῷ. Ἄκουε καὶ τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας*, λέγει Κύριος. Εἶδες ἄνωθεν τὴν παρούσαν εὐγένειαν τὴν προφήτην προαναφωνοῦσαν, τὴν διὰ τῆς χάριτος ἀναγέννησιν; *Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐκαιρηλίαις, ἀγαπητοί. Ποίας;* Τὸ ναοὺς Θεοῦ εἶναι, τὸ υἱοὺς καὶ θυγατέρας, τὸ ἐνοικον αὐτὸν ἔχειν καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τὸ λαὸν αὐτοῦ γίνεσθαι, τὸ τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ πατέρα κακτῆσθαι. *Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, σαρκὸς καὶ πνεύματος.* Μήτε ἀκαθάρτων ἀπώμεθα· τοῦτο γὰρ σαρκὸς μολυσμὸς· μήτε πῶν τὴν ψυχὴν μολυνόντων· οὗτος γὰρ πνεύματος. Καὶ οὐκ ἀρκεῖται τοῦτω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπάγει, *Ἐπιτελειότες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.* Οὐ γὰρ τὸ μὴ ἀκαθάρτων ἄπτεσθαι ποιεῖ καθαρὸν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρου τινὸς ἡμῖν δεῖ ὥστε γενέσθαι ἡμᾶς ἀγίους, σπουδῆς, προσοχῆς, εὐλαθείας. Καὶ καλῶς εἶπε, *Ἐν φόβῳ Θεοῦ.* Ἔστι γὰρ ἐπιτελεῖν σωφροσύνην, οὐκ ἐν φόβῳ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ κενοδοξίαν. Μετὰ δὲ τούτου καὶ ἔσπερον αἰνίσσεται εἰπὼν, *Ἐν φόβῳ Θεοῦ, τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἂν ἀνυσθεῖη ἡ ἀγιωσύνη.* Εἰ γὰρ καὶ τυραννικὸν ἢ ἐπιθυμία, ἀλλ', ἂν ἐπιτελήσῃς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, κατέλευσας τὴν

^α Legebatur προαγαγόν.

^β Corrigenendum videtur, παρανομία, ἀλλ', ὃ πλεόν ἦν, ἀνομία.

jungit, 14 *Nolite jugum ducere cum infidelibus*. Non dixit, Nolite commisceri cum infidelibus, sed vehementius eos perstringens, utpote jus violantes, Ne deflectatis vos ipsos, inquit. *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate?* Hic jam non sui amoris, et eorum qui Corinthios corrumpebant, comparisonem affert, sed Corinthiorum nobilitatem cum illorum ignominia comparat: sic enim et plus gravitatis oratio contrahebat, et ipsius personæ magis conveniebat, ac denique Corinthios conjunctiores ipsi reddebat. Quemadmodum si quis filio parentes aspernanti ac sceleratis totum se tradenti dicat, Quid facis, o puerule? patrem contemnitis, eique scelestos homines atque innumeris vitiis coopertos anteponis? an te fugit, quantum illos probitate ac nobilitate superes? Hac namque ratione ipsum magis ab eorum societate abstrahet, quam si paternas laudes prædicaret. Etenim si ita loquatur, An nescis quanto illis melior sit pater tuus? non tantum efficiet: sin autem omisso patre ipsum illis præferat, dicens: An ignoras quis tu sis, et quinam illi? non in mentem venit tua nobilitas atque ingenuitas, et illorum ignominia? ecquid enim tibi commercii est cum furibus illis, cum adulteris, cum præstigiatoribus? confestim eum ejusmodi laude, tamquam pennis erectum eo adducet, ut ab illorum societate se abducat. Nam priorem orationem non ita libenter exripiet, quia hoc ipso, quod pater illi antefertur, reprehenditur ipse, ut qui non modo patri mœrori sit, sed etiam ejusmodi patri: hic autem nil tale ipsi accidet. Neque enim ullus est qui laudari nolit: quin etiam illi una cum laude audienti acceptior est reprehensio; cedit enim ille monenti, animosque magnos concipit, penitusque eorum societatem respicit. Enimvero non hoc solum mirandum est, quod Paulus talem comparisonem invexerit, sed quod majus etiam aliquid excogitarit, atque ad incutendum terrorem accommodatus. Primum videlicet, quia per interrogationem sermonem inducit, id quod in perspicuis et certissimis rebus fieri consuevit: deinde quia per nominum multitudinem eum dilatat atque amplificat. Non enim unum aut duo aut tria, sed plura ponit personarum loco rerum nomina, atque hinc summam virtutem, illic extremum vitium describit; ac multum, imo infinitum inter utrumque discrimen esse ostendit, ut nec probatione res indigeat. *Quæ enim, inquit, participatio est justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?* 15. *quæ autem conventio Christi ad Belial?* aut *quæ pars fideli cum infideli?* 16. *qui autem consensus templo Dei cum idolis?*

3. Vides quo pacto nuda nomina ponit, quæ satis sint ad eos ab hujusmodi rebus avertendos? Non enim dixit, Prævaricationi, quod plus erat quam iniquitas; nec dixit, Iis qui sunt lucis, et iis qui sunt tenebrarum, sed res ipsas inter se contrarias ponit, talesque, ut quæ sibi contraria sunt nullo modo admittere queant, nempe lucem ac tenebras. Nec dixit, Iis qui sunt Christi, et iis qui sunt diaboli; verum, quod multo remotius erat, *Christo et Belial*; Hebraica

voce apostatam illum ita appellans. *Aut quæ pars fideli cum infideli?* Hic jam, ne vitii tantum insecutionem ac virtutis commendationem prosequi videatur, personarum quoque indefinite meminit. Nec dixit, Quæ societas? sed, *Quæ pars?* Hoc est, præmiū ac merces. *Quis consensus templo Dei cum idolis?* vos enim estis templum Dei vivi. Horum verborum hic sensus est: Quemadmodum Rex vester nihil cum diabolo commune habet; (*Quæ enim concordia Christo cum Belial?*) ita nec res ipsæ inter se commercium ullum habent: *Quæ enim communicatio luci cum tenebris?* Proinde nec vobis ullum cum istis commercium esse debet. Ac priore loco Regem ponit, secundo ipsos; hac ratione magis illos abscindens. Tum autem, postquam dixit, *Templo Dei cum idolis*, atque eos Dei vivi templum esse pronuntiavit, necessario jam testimonium quoque subiungit, ostendens se assentatione minime uti. Nam qui aliquem laudat, nisi probationem quoque afferat, adulari videtur. Quodnam ergo est hoc testimonium? *Quoniam inhabitabo in illis et inambulabo*. Inhabitabo in templis et spatiabor; uberiorē videlicet erga eos affectum indicans. *Et erunt mihi in populum, et ero illorum Deus*. Quid ais? Inquit; Deum in teipso gestas, et ad illos curris? Deum, inquam, cui cum illis nihil commune est? hæccine venia digna sunt? animadvertite quis in te inambulet, quis inhabitet. 17. *Propter quod exite de medio eorum et separamini, et immundum ne tetigeritis*: 18. *et ego recipiam vos, dicit Dominus*. Non dixit, Immunda ne faciatis, sed accurationem majorem requirens, Ne attingatis, inquit, nec appropinquetis. Quid autem est carnis immunditia? Adulterium, stuprum, impudicitia? Quid autem animæ? Impuræ cogitationes, libidinosus aspectus, injuriarum memoria, fraudes et cætera hujusmodi. Vult itaque nos utrimque puros esse. Videsne quantum hinc præmiū existat? Nimirum ab improbis separari, ac cum Deo conjungi. Audi quæ sequuntur: *Et ego ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus*. Videsne ut propheta præsentem nobilitatem, hoc est regenerationem per gratiam, longe ante prædicat. (Cap. 7.) 1. *Has ergo promissiones habentes, carissimi*. Quas? Quod templa, quod Dei filii ac filiæ simus, quod hospitem ipsum et in nobis deambulantem habeamus, quod populus ipsius efficiamur, quod Deum ipsum ac patrem possideamus. *Emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus*. Ne impura contrectemus; hoc enim carnis inquinamentum est; nec ea quæ animam contaminant; hæc quippe est spiritus impuritas. At ne hoc quidem contentus, subiungit, *Perficientes sanctificationem in timore Dei*. Non enim puri efficimur, si nihil impuri attingamus; sed ad hoc ut sancti simus, aliud præterea requiritur, nempe studium, attentio, pietas. Pulchre addidit, *In timore Dei*. Fieri enim potest, ut quis pudicitiam præstet, non tamen id Dei metu faciat, sed ex inanis gloriæ studio. Postea aliud per hæc verba, *In timore Dei*, subindicat, modum videlicet, quo sanctitas perficiatur. Nam etsi cupiditatis magna vis tyrannis est, ta-

men, si Dei timore animum obseptum habeas, ipsius furorem infringes. Per sanctificationem hoc loco non pudicitiam duntaxat intelligit, sed ab omni peccato liberationem: sanctus enim est, qui puritate præditus est. Purus autem tum demum effici quispiam poterit, si non solum scortatione vacet, sed etiam avaritia, livore, arrogantia, inani gloria: ac potissimum hac postrema, quæ in omnibus rebus fugienda, maximeque in eleemosyna; nam eleemosyna non fuerit, si hoc morbo laboret, sed ostentatio et crudelitas.

Eleemosyna ostentatione caret oportet. — Nam cum ad largiendum non miseratione, sed beneficii evulgandi studio duceris, non modo id eleemosyna non est, sed etiam contumelia: fratrem quippe traduxisti. Proinde non pecunias tantummodo dare eleemosyna est, sed ex commiseratione dare. Quandoquidem ii, qui in theatris spectant, tum cinædis largiuntur tum aliis qui in scena versantur, nec tamen ea res eleemosyna est; et qui cum scortis congregiuntur, dant quidem item, nec tamen humanitas id dici potest, sed contumelia. Huic porro non dissimilis est qui gloriæ cupiditate laborat. Sicut enim ille, cum meretrici stuprum intulit, contumeliæ mercedem ipsi persolvit: ita tu quoque ab eo exigis, qui contumeliam accepit, tibi quoque simul atque illi sinistrae famæ notam inuris ac præterea majori, quam dici queat, detrimento teipsum afficis. Ut enim bellua quædam, aut canis rabidus insiliens: ita flagitiosus hic morbus atque hæc inhumanitas bona nostra nobis eripit: inhumanitas quippe ac sævitia est hæc res; imo etiam scelus ea gravius. Nam qui crudelis est, egenti quidem nihil impertit; at tu pejus eo facis: iis enim, qui dare volunt impedimento es. Nam cum munus tuum jactas atque in vulgus effers, simul et accipientis famam deles, et cum qui dare parat, si ignavi animi fuerit, reprimis. Neque enim jam ei daturus est, ut qui jam acceperit nec perinde egeat, sed illum sæpe insectabitur, si postquam acceperit accedat, et impudentem habeat.

4. Contra eleemosynam ex ostentatione factam. Pauperes feliciores sunt divitibus in rebus ad salutem pertinentibus. — Ecqua ergo eleemosyna hæc est, cum et teipsum et eum qui accipit dedecore afficis, et duplici quoque nomine eum, qui hoc edixit: quia eo eleemosynæ tuæ spectatore non contentus, oculos quoque conservorum præter eum requiris, et quia legem ab eo institutam, qua id prohibetur, violas? Volebam alia quoque persequi, velut jejunium et precationem, ac quantam illic quoque inanis gloriæ studium perniciem afferat, demonstrare; verum in mentem mihi venit, ne sermonem quemdam necessarium superiore disputatione non absolvisse. Et quis tandem hic sermo erat? Dicebam scilicet, quod pauperes etiam in rebus temporariis meliori conditione sint, quam divites, cum de sanitate ac lætitia verba facerem: atque id aperte demonstrabatur. Age itaque hodie hoc planum faciamus, eos non in sæcularibus modo, sed in sublimioribus quoque rebus superiores partes ferre. Utra

enim ad cælorum regnum inducit, opulentia an paupertas? Ab ipso cælorum Domino audiamus: de illis enim ait, facilius esse camelum introire per foramen acus, quam divitem in regnum cælorum; de pauperibus autem contra omnino: *Si enim vis, inquit, perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me, et habebis thesaurum in cælis (Matth. 19. 24. 21).* Quod si placet, alia quoque ratione id, quod a nobis dictum est, consideremus. *Arcta, inquit, et angusta est via, quæ ducit ad vitam (Matth. 7. 14).* Uter ergo per arctam viam iter facit, isne qui in deliciis, an qui in egestate degit? isne qui solus est, an qui infinitas sarcinas gestat? qui mollis est ac dissolutus, an qui curis ac sollicitudinibus afficitur? Verum quid verbis opus est, cum ad personas ipsas venire liceat? Pauper erat Lazarus, et valde pauper; dives contra is, qui in foribus jacentem præteribat: uter in regnum cælorum ingressus est, atque Abraham sinu deliciatur? uter rursus in flammis excrucietur, ac ne stillam quidem aquæ consequi potest? At etiam pauperes plerique perituri sunt, inquis: ac contra divites multi arcanis illis bonis fruuntur. Imo contra cernere est, paucos quidem divites, pauperes autem multo plures ad salutem pervenire. Ac velim diligenter consideres hinc opum impedimenta, hinc paupertatis vitia. Quamquam nec opum nec paupertatis hæc vitia sunt, sed utrumque eorum, qui his præditi sunt: sed tamen utrum e duobus telum firmitus muniat, videamus. Quodnam vitium paupertas habere videtur? Mendacium. Quodnam rursus divitiæ? Superbiam, malorum omnium matrem, quæ etiam diabolus ut diabolus esset, cum prius talis minime esset, effecit. Rursus malorum omnium radix est avaritia (1. Tim. 6. 10): uter itaque huic radici vicinior est, divesne an pauper? Dives proculdubio: quo enim quis pluribus opibus undique cinctus est, eo plures expetit. Ad hæc inanis gloriæ studium sexcentas virtutes labefaciat: at non procul item ab hac sedes habet dives. Quid autem, inquit, pauperis incommoda non affers, afflictionem videlicet atque angustiam? At hæc illi cum divite sunt communia: imo etiam majore ex parte hujus sunt, quam illius. Ita sit, ut quæ paupertatis mala esse videntur, utriusque communia sint; quæ autem divitiarum, ea divitem solum vexent. Quid vero, inquires, cum pauper ob rerum necessariorum penuriam multa scelera perpetrat? At nullus pauper tot scelera ob egestatem admittit, quot divites ob amplas et uberes opes admittunt, et ne quæ domi congesta habent amittant. Neque enim pauper necessaria perinde expetit, ut dives supervacanea; nec rursus tantam ad improbitatem exercendam viam ac facultatem habet, quantam ille. Proinde si et vult magis et plus potest, liquet profecto quod plura quoque designabit. Neque enim pauper famem ita reformidat, ut dives metu contremiscit ac pene exanimatur, ne bona ei sua pereant, et discrucietur se nondum omnia omnium bona accepisse. Proinde cum et inani gloriæ et superbæ et avaritiæ, quæ malorum omnium radix est, propinquior sit; quam tandem salutis spem

αὐτῆς μανίαν. Ἀγιοσύνην δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ σωροσύνην μόνον λέγει, ἀλλὰ τὴν πάσης ἀμαρτίας ἀπαλλαγὴν· ἅγιος γὰρ ἐστὶν ὁ καθαρὸς. Καθαρὸς δὲ ἂν τις γένοιτο, οὐχὶ εἰ πορνείας ἀπαλλαγῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονεξίας καὶ βασκαρίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας· καὶ μάλιστα κενοδοξίας, ἣν πανταχοῦ μὲν φυγεῖν δεῖ, πολλῶν δὲ πλέον [535] ἐπὶ ἐλεημοσύνης· ἐπεὶ οὐδ' ἂν εἴη ἐλεημοσύνη, εἰ τοῦτο ἔχει τὸ νόσημα, ἀλλ' ἐπίδειξις καὶ ὠμότης.

Ὅταν γὰρ μὴ ἐλεῶν, ἀλλ' ἐκπομπεύων ποιῇς, οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὕβρις· παραδειγματίσας γὰρ τὸν ἀδελφόν. Οὐκ ἄρα τὸ διδόναι χρήματα, ἀλλὰ τὸ ἐλεοῦντα διδόναι, ἐλεημοσύνη. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις διδῶσι καὶ παισὶ πεπορευμένοις, καὶ ἐτέροις τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' οὐκ ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὕβριζοντες εἰς τὸ σῶμα τῶν πορνευομένων γυναικῶν διδῶσιν, ἀλλ' οὐ φιλανθρωπία τοῦτο, ἀλλὰ παροινία. Τοῦτω καὶ ὁ κενόδοξος ἔοικε. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὕβριζων εἰς τὸ σῶμα τῆς πόρνης, μισθὸν αὐτῇ δίδωσι τῆς ὕβρεως· οὕτω καὶ σὺ μισθὸν ἀπαιτεῖς τὸν λαμβάνοντα τὴν ὕβριν, καὶ τὸ πονηρὰ δόξῃ περιβαλεῖν καὶ σαυτὸν κακείνων. Καὶ μετὰ τούτων ἡ ζημία ἀφατος. Καθάπερ γὰρ θηρίον, καὶ κύων μαινόμενος ἐπιπηδῶν, οὕτως ἡμῶν ἀρπάζει τὰ ἀγαθὰ τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, καὶ ἡ ἀπανθρωπία αὐτῇ· καὶ γὰρ ἀπανθρωπία καὶ ὠμότης τὸ τοιοῦτόν ἐστι· μᾶλλον δὲ καὶ τούτου χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ ὠμὸς οὐκ ἂν δοίῃ τῷ δεομένῳ· σὺ δὲ τούτου πλέον ποιεῖς· τοὺς βουλομένους δοῦναι κωλύεις. Ὅταν γὰρ ἐκπομπεύῃς τὴν δόσιν, καὶ τὴν δόξαν καθελεῖς τοῦ λαβόντος, καὶ τὸν μέλλοντα παρέχειν ἀνεχαίτισας, ἂν ῥάθυμος ᾖ. Οὐδὲ γὰρ δώσει λοιπὸν, ὡς εἰληφότι καὶ οὐκ οὕτω δεομένῳ, ἀλλὰ καὶ καταγνώσεται πολλάκις, ἂν προσελθὼν αἰτήσῃ μετὰ τὸ λαβεῖν, καὶ ἀναίσχυντον ἡγήσεται.

θ. Ποία οὖν ἐλεημοσύνη τοῦτο, ὅταν καὶ σαυτὸν καταισχύνης, καὶ τὸν εἰληφότα, καὶ τὸν ἐπιτάξαντα διπλῇ, ὅτι τε αὐτὸν θεατὴν ἔχων τῆς ἐλεημοσύνης, ἐπιζητεῖς τοὺς τῶν συνδούλων ὀφθαλμούς μετ' ἐκείνων, καὶ ὅτι τὸν νόμον τὸν ταῦτα ἀπαγορεύοντα, κείμενον ὑπ' αὐτοῦ, παραβαίνεις; Ἐβουλόμην καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιξελεῖν, καὶ νηστεῖα καὶ εὐχῇ, καὶ δεῖξαι ὅσα καὶ ἐκεῖ λυμαίνεται· ἡ κενοδοξία· ἀλλ' ἀνεμνήσθην, ὅτι λόγον τινὰ οὐκ ἤνυσσα ἀναγκαῖον, ἐν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει. Τίς δὲ ὁ λόγος ἦν; Ἐλεγον ὅτι οἱ πένητες τῶν πλουτούντων πλεονεκτοῦσιν ἐν τοῖς βιωτικοῖς, ὅτι περὶ ὑγείας καὶ ἡδονῆς διελεγόμεν· καὶ σαφῶς τοῦτο δεῖκνυτο. Φέρε οὖν σήμερον αὐτὸ δεῖξωμεν, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς βιωτικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρὰ τούτοις τὸ πλέον ἐστὶ. Τί γὰρ εἰς βασιλείαν εἰσάγει, πλοῦτος ἢ πενία; Ἀκούσωμεν αὐτοῦ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότης λέγοντος, περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι Εὐκοπώτερον κάμηλον εἰσελθεῖν διὰ τρυπήματος ῥαφίδος, ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· περὶ δὲ πενήτων τούναντιον. Εἰ γὰρ

θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα. καὶ δὲς πτωχοῖς, καὶ δεῖρο, ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς. Εἰ δὲ βούλεσθε, ἐκατέρωθεν ἴδωμεν τὸ εἰρημένον [536]. *Στενὴ, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός*, φησὶν, ἡ ἀπάρχουσα εἰς τὴν ζωὴν. Τίς οὖν βαδίζει τὴν στενὴν, ὁ ἐν τρυφῇ, ἢ ὁ ἐν πτωχείᾳ; ὁ μόνος, ἢ ὁ μυρία βαστάζων φορτία; ὁ χαῦνος καὶ διαλελυμένος, ἢ ὁ φροντίζων καὶ μεμεριμνημένος; Ἀλλὰ τίς χρεῖα τῶν λογισμῶν, δέον ἐπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἐλθεῖν; Πένης ὁ Λάζαρος ἦν, καὶ τφῶρα πένης· πλούσιος δὲ ὁ παρατρέχων ἐν τῷ πυλῶνι κείμενον τοῦτον· τίς οὖν εἰσῆλθεν εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς κόλποις ἐνερρύφα τοῦ Ἀδραάμ; τίς δὲ ἀπετηγανίσετο, καὶ οὐδὲ σταγόνος ἦν κύριος; Ἀλλὰ καὶ πένητες ἀπολύνονται πολλοί, φησὶ, καὶ πλούσιοι τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀπολαύσονται ἀγαθῶν. Τούναντιον μὲν οὖν ἐστὶν ἰδεῖν, πλουσίους μὲν ὀλίγους, τῶν δὲ πενήτων πολλῶν πλείους σωζομένους. Σκόπει δὲ ἀκριβῶς ἐξετάζων τὰ τοῦ πλούτου κωλύματα, καὶ τὰ τῆς πενίας ἐλαττώματα· μᾶλλον δὲ οὔτε τοῦ πλούτου οὔτε τῆς πενίας, ἀλλ' ἐκότερα τῶν κεκτημένων ἐστὶ· πλὴν ἄλλα ποῖον εὐκολώτερον ὅπλον ἴδωμεν. Τί οὖν ἡ πενία ἐλάττωμα ἔχειν δοκεῖ; Ψεύδους. Τί δὲ ὁ πλοῦτος; Ὑπερηφανίαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, ἢ καὶ τὸν διὰβολὸν ἐποίησεν εἶναι διὰβολον, οὐκ ὄντα τοιοῦτον ἐμπροσθεν. Πάλιν, ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία· τίς οὖν ἔστρεψε τῆς ῥίζης ταύτης πλησίον, ὁ πλούσιος, ἢ ὁ πένης; οὐκ εὐδηλον ὅτι ὁ πλούσιος; Ὅσιν γὰρ αἱ τις πλείονα περιβαλῆται, τοσούτω πλείονων ἐρᾷ. Κενοδοξία πάλιν τὰ μυρία λυμαίνεται κατορθώματα· ἀλλὰ καὶ ταύτης πάλιν ἐγγὺς ὁ πλουτῶν ἐσκήνωται. Τὰ δὲ τοῦ πένητος, φησὶν, οὐ τιθεῖς, τὴν θλιψίν, τὴν στενοχωρίαν; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τοῦ πλουτοῦντος κοινοῦν, καὶ τούτου μᾶλλον ἢ τοῦ πένητος· ὥστε ἃ μὲν τῆς πενίας δοκεῖ εἶναι κακά, κοινὰ ἐκατέρωθεν ἐστίν, ἃ δὲ τοῦ πλούτου, μόνα ἐκείνου. Τί δὲ, φησὶν, ὅταν διὰ τὴν τῶν ἀναγκάων ἀπορίαν πολλὰ δεινὰ ὁ πένης ἐργάζεται; Ἀλλ' οὐδεὶς πένης, οὐδεὶς τοσαῦτα ἐργάζεται δεινὰ δι' ἑνδεῖαν, ὅσα οἱ πλουτοῦντες διὰ τὸ πλείονα περιβάλλεσθαι, καὶ τὰ ἑνὸς μὴ ἀπολλύουσι. Οὐ γὰρ οὕτω πένης ἐφίεται τῶν ἀναγκάων, ὥς τῶν περιττῶν ὁ πλουτῶν· οὐδ' αὖ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὸ χρῆσασθαι τῇ πονηρίᾳ, ὅσην δύναμιν οὗτος. Εἰ τοίνυν καὶ βούλεται μᾶλλον καὶ δύναται, εὐδηλον ὅτι μᾶλλον καὶ πλείονα ἐργάζεται. Οὐδὲ γὰρ οὕτω δέδοικεν ὁ πένης ὑπὲρ λιμοῦ, ὥς ὁ πλούσιος ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τῶν ὄντων τρέμει καὶ ἄγχεται, καὶ ὑπὲρ τοῦ μηδέπω τὰ πάντων λαβεῖν. Ὅταν οὖν καὶ κενοδοξία ἐστήκη πλησίον καὶ ὑπερηφανίας καὶ φιλαργυρίας τῆς ῥίζης τῶν κακῶν ἀπάντων· ποῖαν ἔξει σωτηρίας ἐλπίδα, ἂν μὴ πολλὴν ἐπιδείξεται φιλοσοφίαν, πῶς δὲ βαδίζει τὴν στενὴν ὁδόν; Μὴ τοίνυν τὰς τῶν πολλῶν δόξας περιφύρωμεν, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐξετάζωμεν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον ὑπὲρ μὲν χρημάτων μὴ ἐτέροις πιστεύειν, ἀλλ' ἀριθμῶ καὶ ψήφῳ τοῦτο ἐπιτρέπειν· ὑπὲρ δὲ πραγμάτων ψηφίζομένους, ἀπλῶς ταῖς ἐτέρω παρασύρεσθαι δόξαις, [537] καὶ ταῦτα ἀκριδῇ ζυγὸν ἀπάντων ἔχον-

* Savil. in marg., μαιίνεται, quae lectio etiam forte quattare possel.

τας καὶ γινόμενα καὶ κανόνα, τῶν θεῶν νόμων τὴν ἀπόφασιν; Διὸ παρακαλῶ καὶ δέομαι πάντων ὑμῶν, ἀφέντες τί τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι δοκεῖ περὶ τούτων, παρὰ τῶν Γραφῶν ταῦτα ἅπαντα πυνθάνεσθε, καὶ ἅν ἀληθὴ πλοῦτον μαθόντες, τοῦτον διώκωμεν, ἵνα

καὶ τῶν αἰώνων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

Χωρήσατε ἡμῖν· οὐδένα ἡδίκησαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προεῖρηκα γάρ, ὡς καὶ προεῖπον, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

α'. Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον, συστέλλων τὸ τραχὺ τῆς ἐπιτιμήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλεγξε καὶ ἐπέπληξεν, ὡς' φιλοῦμένοις μὲν, οὐχ ὁμοίως δὲ φιλοῦσιν, ἀλλ' ἀπορρήγνυμένοις τῆς ἀγάπης τῆς αὐτοῦ καὶ ἐτέροις φθόροις ἀναμιγνυμένοις; πάλιν λεαίνει τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως λέγων, *Χωρήσατε ἡμῖν*, τουτέστι, *Φιλήσατε ἡμᾶς*, καὶ χάριν αἰτεῖ λαβεῖν ἀνεπαχθῆ, καὶ τοῖς παρέγουσι πρὸς τῶν λαμβανόντων λυσιτελῆ. Καὶ οὐκ εἶπε, *Φιλήσατε*, ἀλλ' ἐλεονότερον, *Χωρήσατε*. Τίς ἡμᾶς ἀπήλασε, φησί; τίς ἐξέβαλε τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας; πόθεν στενοχωρούμεθα ἐν ὑμῖν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, *Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν*· ἐν ταῦθα αὐτὸ σαφέστερον δηλῶν ἔλεγε, *Χωρήσατε ἡμῖν*, καὶ ταύτῃ πάλιν αὐτοὺς ἐφελκόμενος. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ φίλιον, ὡς τὸ μαθεῖν τὸν φιλοῦμενον ὅτι σφόδρα αὐτοῦ ἐφίεται τῆς ἀγάπης ὁ φίλων. Οὐδένα ἡδίκησαμεν. Ὅρα πῶς πάλιν οὐ τίθησι τὰς εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ ἀνεπαχθέστερον καὶ πληκτικώτερον ἐτέρως τὸν λόγον ποιεῖ. Ἄμα δὲ καὶ αἰνιττεται τοὺς ψευδαποστόλους, *Οὐδένα ἡδίκησαμεν*, λέγων, *οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν*. Τί ἐστιν, *Ἐφθείραμεν*; Τουτέστιν, οὐδένα ἠπατήσαμεν· ὥστερ καὶ ἄλλαχού λέγει, *Μήποτε, ὡς ὁ θεὸς Ἐδὼν ἠπάτησεν*, οὕτω *φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν*. *Οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν*· οὐχ ἠρπάσαμεν, οὐκ ἐπενοήσαμεν. Καὶ οὐ λέγει τέως, *Τὰ καὶ τὰ ὠφελήσαμεν*, ἀλλ' ἐντρεπτικώτερον ποιῶν τὸν λόγον, *Οὐκ ἡδίκησαμεν*, φησί· μονονουχὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ μηδὲν ἤμεν εὐεργετηκότες, οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς ἀποστρέφασθαι ἔδει· οὐδὲ γὰρ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἔχετε ἡμῖν ἐγκαλεῖν. Εἴτα ἐπειδὴ ἤσθετο τῆς βαρύτητος, ἐπιδιορθοῦται πάλιν. Καὶ οὕτε ἐσίγησε καθάπαξ· οὐ γὰρ [538] ἂν διανέστησεν· οὕτε ἀδιόρθωτον εἶασε τὸ τραχὺ τοῦ λόγου· ἢ γὰρ ἂν πλεον ἐπληξεν. Καὶ τί φησιν; *Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω*. Πόθεν δηλον; *Προεῖρηκα γάρ*, φησὶν, *ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν*. Μεγίστη φίλια αὕτη, ὅταν καὶ καταφρονούμενος, καὶ συναποθάνειν αὐτοῖς καὶ συζῆν αἰρῇται. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἔστε ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀλλ'

οὕτω, φησὶν, ὡς εἶπον. Ἐνὶ γὰρ καὶ φιλεῖν, καὶ κινδύνους φεύγειν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω.

Καὶ ὅρα κἀνταῦθα σύνεσιν ἄφατον. Οὐ γὰρ τὰ γεγενημένα ὑπὲρ αὐτῶν εἶπεν, ἵνα μὴ δόξη ἄλιν δνειδίζεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐπαγγέλλεται. Ἄν γὰρ συμβῇ, φησὶν, ἐπενεχθῆναι κίνδυνον, πάντα ἔτοιμος ὑπὲρ ὑμῶν παθεῖν, καὶ οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ μοί τι καθ' ἑαυτὸ φαίνεται· ἀλλ' ἐνθα ἂν ᾖτε ὑμεῖς, τοῦτο ἐμοὶ προτιμότερον, καὶ θάνατος ζωῆς, καὶ ζωὴ θανάτου. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀποθανεῖν δηλον ὅτι φίλιας, τὸ δὲ ζῆν τίς οὐκ ἂν ἐλοιτο καὶ τῶν μὴ φίλων; Τίνος οὖν ἔνεκεν ὡς μέγα αὐτὸ τίθησι; Ὅτι καὶ σφόδρα μέγα ἐστὶ. Πολλοὶ μὲν γὰρ κακῶς πράττουσι συναλγοῦσι τοῖς φίλοις, εὐδοκίμοις δὲ οὐκέτι συνήδονται, ἀλλὰ καὶ φθονοῦσιν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' ἂν τε ἐν συμφοραῖς ᾖτε, οὐ φοβούμεθα κοινωνῆσαι τῆς δυσημερίας ὑμῖν· ἂν τε καλῶς πράττητε, οὐ βαλλόμεθα τῷ φθόνῳ. Εἴτα ἐπειδὴ συνεχῶς ταῦτα ἔστρεφε λέγων, *Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν*, καὶ, *Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν*, καὶ, *Χωρήσατε ἡμῖν*, καὶ, *Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς*, καὶ, *Οὐδένα ἡδίκησαμεν*, καὶ ἐδόκει πάντα ταῦτα αὐτῶν εἶναι κατάγνωσις· ὅρα πῶς καὶ ἐτέρως τὸ βαρὺ τοῦτο παραμυθεῖται λέγων, *Πολλὴ μοι παρῆρησια πρὸς ὑμᾶς*. Διὰ τοῦτο τοιαῦτα τοιμῶ, φησὶν, οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγων, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν παρῆρησιαν· ὃ καὶ ἀνωτέρω δηλῶν ἔλεγε, *Πολλὴ μοι καυχῆσις ὑπὲρ ὑμῶν*. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ἐπειδὴ ταῦτα λέγω, ὡς κατεγνωκῶς ὑμῶν καθάπαξ λέγω· σφόδρα γὰρ ἐφ' ὑμῖν καλλωπίζομαι καὶ καυχῶμαι· ἀλλὰ καὶ κηδόμενος, καὶ βουλόμενος ἐπιδοῦναι μειζρόνως ὑμᾶς πρὸς ἀρετὴν· ὃ καὶ τοῖς Ἑβραίοις μετὰ πολλὴν ἐπιτίμησιν ἔλεγε· *Πεπεσμέθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρεῖττονα, καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν*. *Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν, εἰς τὴν πληροφῶριαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους*. Οὕτω δὲ καὶ ἐν ταῦθα, *Πολλὴ μοι καυχῆσις ὑπὲρ ὑμῶν*. Πρὸς ἐτέρους καυχώμεθα, φησὶν, ὑπὲρ ὑμῶν. Εἶδες πῶς παρεμυθήσατο γνησίως; Καὶ οὐχ ἀπλῶς καυχῶμαι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων, *οὐκ*. *Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει*. Ποία παρακλήσει; Τῇ παρ' ὑμῶν, καὶ διορθωθέντες, διὰ τῶν ἔργων παρεκαλέσατέ με. Τοῦτο φιλοῦντός ἐστι, καὶ ἐγκαλεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ φιλεῖσθαι καὶ δεδοικέναι μὴ, πέρα τοῦ μέτρου ἐγκαλέσας, λυπήσῃ. Διὰ τοῦτο φησι,

habiturus est, nisi insignis cuiusdam virtutis specimen edat? quonam modo per arctam viam gradietur? Quæ cum ita sint, vulgi opiniones ne circumferamus, sed res ipsas expendamus. Annon absurdum fuerit, nos, cum de pecuniis agitur, aliis fidem non habere, sed numero et calculo id committere; cum autem de rebus judicandum est, in aliorum opiniones temere trahi; idque cum exactam rerum omnium lancem ac normam et amussim habeamus, nempe divinarum

legum sententiam? Quocirca vos omnes rogo atque obsecro, ut, quid hic aut ille de his rebus sentiat nihil morantes, Scripturas sacras de iis consulatis, ac quæ veræ sint opes cognoscatis, cognitæ omni studio consecemini, ut æternis perfruamur bonis: quæ utinam nos omnes consequamur per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui-cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIV.

CAP. 7. v. 2. *Capite nos: neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.* 3. *Non ad condemnationem vestram dico: prædiximus enim, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum.*

1. Rursum de caritate sermonem movet, increpationis asperitatem reprimens. Postquam enim eos coarguit, atque hoc nomine objurgavit, quod amati non perinde redamarent, sed ab ipsius amore sese abruptentes, aliis pestiferis hominibus sese adjungerent, rursus objurgationis acerbiter lenit dicens, *Capite nos*: hoc est, amate nos. Beneficium poscit minime grave, et quod majori iis qui dant, quam qui accipiunt, utilitati sit. Nec dixit, *Amate*, sed, quod miserationem redolebat, *Capite*. Quisnam nos, inquit, a vestris mentibus abegit? quis eiecit? quid causæ est, quamobrem in vobis coarctemur? Quoniam enim supra dixit, *Angustiamini in visceribus vestris*, hoc loco id apertius declarat dicens, *Capite nos*: atque hac rursus ratione ipsos ad se pertrahit. Neque enim quidquam est, quod perinde ad amandum allicit, ut cum is qui amatur intelligit eum, qui amat, dilectionem suam summopere expetere. *Neminem læsimus*. Vide quo pacto rursus beneficia sua non recenset, verum alio modo ita loquitur, ut et minus molestiæ oratio habeat, et tamen acrius feriat. Simul etiam pseudapostolos notat, cum ait, *Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus*. Quid est, *Corrupimus*? Hoc est, neminem in fraudem induximus: quemadmodum et alio loco ait, *Ne forte ut serpens Evam decepit, ita corrumpantur sensus vestri* (2. Cor. 11. 3). *Neminem circumvenimus*; non rapimus, non insidias struximus. Nondum dicit, *Illic atque illa commoda vobis attulimus*, sed, quo majorem ad pudorem incutiendum vim oratio haberet, *Neminem læsimus*, inquit; ac si diceret: Etiam si nullum in nos beneficium contulissemus, tamen ne sic quidem nos adversari debeatis: neque enim aliquid aut parvum aut magnum habetis, quod mihi objicere possitis. Postea autem dicti asperitatem sentiens, sermonem rursus temperavit. Nec prorsus tacuit; neque enim eorum animos excitasset; nec rursus sermonis acerbiter sine temperamento conditam reliquit: nam alioqui gravius ipsis vulnus inflixisset. Et quid ait? *Non ad condemnationem vestram dico*. Unde id liquet? *Prædixi enim*, inquit, *quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum*. Maxima vis amoris hæc est, cum etiam

contemptus, una cum ipsis et mori et vivere vult. Neque enim utcumque estis in cordibus nostris, sed ita ut dixi. Fieri enim potest, ut et amet quis, et pericula fugiat; at nos non ita.

Pauli prudentia quanta. — Illic quoque miram Apostoli prudentiam perspice. Non enim quibus eos beneficiis jam affecisset narravit, ne ea rursus exprobrare videretur, sed de futuris pollicetur. Nam si pericula inferri contingat, inquit, quidvis pro vobis impigro animo patiar. Neque enim mihi vel mors per se, vel vita, ullius momenti esse censetur; sed ubicumque vos fueritis, vel mihi mortem vita, vel vitam morte cariorem efficietis. At mortem pro aliquo oppetere, amicitie apertum argumentum est; vivere autem quis nolit, etiam eorum, qui minime amici sunt? cur ergo id velut magnum posuit? Quia perquam magnum hoc est. Sunt enim multi, qui male agentibus amicis condoleant, at non perinde de eorum gloria gaudeant, verum invidia tangantur: nos autem secus. Nam sive in calamitatibus sitis, adversarum rerum vestrarum participes esse non metumus; sive prospere agatis, livore minime percutimur. Demum, quia hæc sæpe oratione versavit dicens, *Non angustiamini in nobis*; et, *Angustiamini in visceribus vestris*; et, *Capite nos*; et, *Dilatamini et vos*; et, *Neminem læsimus*; atque hæc omnia ad eorum reprehensionem spectare videbantur. Vide quomodo aliter quoque asperitatem his verbis mitiget, 4. *Multa mihi fiducia est ad vos*. Ideo, inquit, talia audeo, non quod vos condemnem, sed quod ingenti fiducia nitatur: id quod superius etiam dicebat, *Multa est mihi gloriatio pro vobis*. Cavete enim existimetis, inquit, a me hæc idcirco dici, quod vos semel ac prorsus condemnem; nam de vobis magnopere mihi placeo ac glorior; sed quia vobis consultum volo, ac vos majora virtutis incrementa facere cupio: id quod Hebræis quoque post multam objurgationem dicebat, *Confidimus autem ac vobis meliora, et viciniora saluti, tametsi ita loquimur*. Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem (Heb. 6. 9. 11). Sic enim hoc loco, *Multa mihi gloriatio est pro vobis*. Apud alios, inquit, de vobis gloriamur. Vides quam sinceram consolationem adhibuerit? Nec utcumque glorior, dixit, sed magnopere: ideoque subjungit, *Repletus sum consolatione*. Qua consolatione? A vobis videlicet manante: quia ad meliorem frugem reversi, per opera me consolati estis. Amantis enim

hoc est, tum de eo, quod non ametur, expostulare, tum metuere ne modum in accusando excedens, mœrorem afferat. Ideo dicit, *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio*.

2. Atqui hæc cum prioribus pugnare videntur, inquiet. Minime vero pugnant, sed mirifice potius consentiunt. Hæc enim efficiunt, ut illa æquioribus animis excipiantur; atque harum rerum laudatio utilitatem eam, quam reprehensiones illæ afferebant, sinceriores reddit, ut quæ dolorem earum subducant. Ideo perquam apposite et amanter his verbis usus est. Non enim dixit, *Impletus sum gaudio*; sed, *Abundo*, imo non abundo, sed *Superabundo*; hinc rursus ostendens, quanta cupiditate incensus sit, utpote qui, tametsi usque adeo ametur ut gaudeat et exsultet, nondum tamen, quantum amari debeat, tantum amari se existimet, nec totum accepisse: usque adeo per ingentem suum erga eos amorem inexplibili cupiditate tenebatur. Nam ab iis, quos quis amat, vel utcumque amari, non parvam voluptatem affert, quod ipse vehementer eos amet. Itaque hoc rursus caritatis ipsius argumentum erat. Ac de consolatione quidem dixit, *Repletus sum*; accepi quod mihi debebatur; de gaudio autem, *Superabundo*. Quasi dicat: Magno contra vos mœrore affectus sum; verum abunde mihi satis fecistis, ac solatium attulistis: neque enim mihi solum mœoris causam ademitis, sed etiam uberiore lætitia me perfudistis. Deinde ipsius magnitudinem declarans, non hinc solum hoc ostendit, quod dixerit, *Superabundo gaudio*, sed ex eo etiam, quod subdit, *In omni tribulatione nostra*. Tanta, inquit, erat ea voluptas, quæ mihi a vobis allata est, ut ne tanta quidem afflictione obscurari potuerit, sed magnitudinis suæ exuberantia molestias omnes, quæ nos invaserant, fregerit, nec earum sensu nos affici permiserit. 5. *Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Quoniam enim dixit, *Tribulatione*, idcirco quanta etiam ea tribulatio fuerit exponit, eamque verbis exaggerat, ut ostendat magnam eam consolationem ac lætitiā, quæ ab ipsis affectus fuerit, existisse, quæ tantum dolorem propulsarit. *Sed omnem tribulationem passi sumus*. Quomodo omnem? *Foris pugna*, ab infidelibus; *intus timores*, ob eos, quorum fides imbecilla erat, ne in errorem pertraherentur. Neque enim apud Corinthios tantum, sed alibi etiam hæc contingebant. 6. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi*. Quoniam enim præclarum eis testimonium dixerat, ut assentationis opinionem a se removeret, Titum fratrem testem adducit, qui post superiorem epistolam a Corinthiis ad Paulum reversus, de eorum emendatione certiores eum fecerat. At tu mihi velim consideres, quomodo ubique Titi præsentiam permagni æstimet. Nam et prius his verbis usus est, *Cum autem venissem Troadem propter evangelium, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum* (2. Cor. 2. 11); et hic rursus, *In adventu Titi consolationem accepimus*, inquit. Vult quippe apud eos au-

cloritatem ipsi conciliare, atque efficere, ut summo opere ab iis ametur. Ac vide quomodo utrumque adstruat. Ex eo enim quod ait, *Non habui requiem spiritui meo*, virtutis ipsius magnitudinem commostrar: ex eo rursus quod ait, *In tribulatione nostra ex ipsius adventu consolationem accipiens*; 7. *nec solum ex ipsius adventu, sed etiam ex consolatione, qua consolatus est in vobis*; Corinthiorum benevolentiam ipsi conciliat. Nihil enim perinde amicitias gignit atque conglutinat, ut cum quis lætum aliquid ac sanum de quopiam commemorat: id quod de Tito affirmat, dicens, Reversus ille summa lætitia animum nostrum erexit; tam fausta de vobis nuntiavit: ideo ipsius adventus magnæ nobis voluptati fuit. Non enim solum ipsius adventus nos lætitia affecit; sed etiam ea consolatio, quam ipse a vobis accepit. Quoniam autem modo consolationem accepit? Per virtutem vestram, ac recte facta: unde etiam subiungit, *Annuntians nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me*. Hæc sunt quæ ipsum oblectarunt, inquit; hæc sunt, quæ ipsi solatio fuerunt. Vides quo pacto ipsum quoque magno eorum amore flagrare ostendat, ut qui eorum probitatem atque gloriam consolationem suam esse ducat, ac velut ob bona sua reversus ad Paulum gloriatur? Ac vide quam ferventi affectu ea exponat: *Vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem*. Verisimile enim est eos in luctu ac dolore fuisse, quidnam esset quod beatus Paulus tantopere stomacharetur, ac tamdiu ab ipsis abesset. Quocirca non simpliciter dixit, Lacrymas, sed *Fletum*; nec Cupiditatem, sed *Acre desiderium*; nec Irām, sed zelum, et quidem zelum pro ipso, id est, quo in fornicatorem atque in Pauli accusatores exarserant. Vos, inquit, acceptis meis literis inflammati atque incensi estis. Ob eam causam gaudio abundat, ob eam causam consolatione repletus est, quod ipsos perstrinxisset. Mihi porro ista non tantum ad eorum, quæ præcesserant, consolationem dicta esse videntur, sed etiam ad eorum, qui hæc præstiterant, cohortationem. Quamvis enim nonnulli, ut quidem existimo, prioribus criminibus obnoxii, atque his laudibus indigni essent, non tamen eos discernit; verum communes ponit et laudes et reprehensiones: hoc videlicet auditorum conscientiae tribuens, ut singuli quæ ad se pertinerent seligerent. Ita enim et reprehensiones non molestæ erant, et laudes ingentem zelum excitabant.

3. Eodem nunc quoque modo ii, qui accusantur, argui debent, hoc est, ut lugeant ac lamententur, et magistrorum suorum desiderio flagrent, avidiusque eos quam ipsos parentes requirant. Ab his quippe vivere, ab illis bene vivere habent. Sic paternas objurgationes ferre convenit; sic una cum antistitibus, ob eos qui peccant, dolore affici. Non enim in ipsis totum positum est, sed partim etiam in nobis. Etenim si is, qui flagitium admisit, se quidem a patre reprehendi, a fratribus autem deliniri videat, segnior efficitur. Proinde cum pater objurgat, tu quoque cum eo irascaris, tum ut fratris curam

Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύουμι τῇ χαρᾷ.

[539] β'. Ἀλλὰ ταῦτα δοκεῖ, φησὶν, ἐναντία εἶναι τοῖς πρώτοις. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαίνοντα. Ταῦτα γὰρ ἐκεῖνα εὐπαράδεκτα ποιεῖ, καὶ ὁ διὰ τούτων ἑταῖρος τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων ἐκείνων ὠφέλειαν γνησιωτέραν ἐργάζεται, ὑποκλέπτων αὐτῶν τὸ δδυνηρόν. Διὸ καὶ σφόδρα γνησίως κέχρηται τοῖς ῥήμασι τούτοις, καὶ φιλοτίμως. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Πεπλήρωμαι τῇ χαρᾷ, ἀλλὰ, *Περισσεύουμαι*· μᾶλλον δὲ, οὐδὲ περισσεύουμαι, ἀλλὰ, *Ὑπερπερισσεύουμαι*, κἀντεῦθεν πάλιν δεικνύς τὸν πόθον, ὅτι κἀν οὕτω φιλεῖται, ὥς χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι, οὐδέπω ἡγεῖται φιλεῖσθαι, ὥς φιλεῖσθαι χρή, οὐδὲ τὸ πᾶν εἰληφέναι· οὕτως ἀκόρεστος τῷ σφόδρα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν. Τὸ γὰρ παρὰ τῶν ἐρωμένων ὁπωσοῦν φιλεῖσθαι, πολλὴν φέρει τὴν χαρὰν διὰ τὸ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Ὡστε τοῦτο πάλιν τῆς αὐτοῦ ἀγάπης σημεῖον ἦν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς παρακλησεώς φησι, *Πεπλήρωμαι*· ἀπέλαβον ὅπερ ὠφειλέτο μοι· ἐπὶ δὲ τῆς χαρᾶς, *Ὑπερπερισσεύουμαι*· τουτέστιν, Ἡδύμῃσα πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀπελογήσασθε ἀρκούντως, καὶ παρεμυθήσασθε· οὐδὲ γὰρ μόνον ἀνελιτέ μοι τὴν ὑπόθεσιν τῆς λύτης, ἀλλὰ καὶ χαρὰν ἐποίησατε πλεονα. Εἴτα δὴ τῶν αὐτῆς τὸ μέγεθος. οὐ τούτῳ μόνον δεικνυσὶν αὐτὸ, τῷ εἰπεῖν, ὅτι *Ὑπερπερισσεύουμαι τῇ χαρᾷ*, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπαγαγεῖν, *Ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Τοσαύτη γὰρ ἦν ἡ δι' ὑμᾶς ἡμῖν ἥδονή γενομένη, ὥς μηδὲ τοσαύτη ἀμαυρωθῆναι θλίψει, ἀλλὰ τῇ περισουσίᾳ τοῦ οἴκειου μεγέθους περιγενέσθαι τῶν καταλαβόντων ἡμᾶς λυπηρῶν, καὶ μὴ ἀφείναι αἰσθῆσιν ἡμᾶς αὐτῶν λαβεῖν. Καὶ γὰρ *ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἐσχῆκεν ἀνεσις ἢ σὰρξ ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τῇ θλίψει*, λέγει καὶ ποταπῇ θλίψει, καὶ ἵπαιρει ταύτην τῷ λόγῳ, ἵνα δείξῃ μεγάλην οὖσαν τὴν ἐκ τούτων παραμυθίαν καὶ χαρὰν, εἰ γε τοσαύτην ἀπεκρούσατο δδύνῃ. Ἀλλ' ἐν παντί *θλιδόμενοι*. Πῶς ἐν παντί; *Ἐξωθεν μάχαι*, πρὸς τῶν ἀπίστων· *Ἐσωθεν φόβοι*, διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν πιστῶν, μὴ παρասυρῶν. Οὐδὲ γὰρ παρὰ Κορινθίοις μόνον τοιαῦτα συνέβαιναν, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη αὐτοῖς ἐμαρτύρησεν εἰπὼν, ἵνα μὴ δόξῃ κωλακεύειν, μάρτυρα παράγει Τίτον τὸν ἀδελφόν, ὃς παρ' αὐτῶν ἀφίκετο πρὸς τὸν Παῦλον μετὰ τὴν προτέραν ἐπιστολὴν διηγούμενος αὐτῷ τὰ τῆς αὐτῶν διορθώσεως. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ μέγα τίθεται τὴν παρουσίαν Τίτου. Καὶ γὰρ ἐμπροσθέν φησιν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον, οὐκ ἐσχῆκα ἀνεσις τῷ πνεύματί μου*, τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου· καὶ ἐν ταῦθα πάλιν, *Ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου παρεκλήθημεν*, φησί. Καὶ γὰρ βούλεται ἀξιόπιστον αὐτοῖς καταστήσαι τὸν ἄνδρα, καὶ φίλον σφόδρα ποιῆσαι. Καὶ ὅρα πῶς ἀμφοτέρω [540] κατασκευάζει. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Οὐκ ἐσχῆκα ἀνεσις τῷ πνεύματί μου*, τὸ μέγεθος αὐτοῦ δεικνυσὶ τῆς ἀρετῆς· τῷ δὲ εἰπεῖν,

ὅτι *Ἐπὶ τῇ θλίψει ἡμῶν ἡ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσεν εἰς παραμυθίαν*, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ παρακλήσει, ἥ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, οἰκειοῖ τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνδρα. Οὐδὲν γὰρ οὕτω φιλίας ποιεῖ καὶ συγκροτεῖ, ὥς τὸ δεξιὸν τι καὶ ὑγιὲς περὶ τίνος εἰπεῖν· ὁ καὶ Τίτῳ μαρτυρεῖ λέγων, ὅτι Παραγενόμενος ἐπτέρωσεν ἡμᾶς ὑπὸ τῆς ἥδονης· τοιαῦτα περὶ ὑμῶν ἀπήγγειλε. Διὰ τοῦτο ἡ παρουσία αὐτοῦ ἡδύφρανεν ἡμᾶς. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἡσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ παρακλήσει, ἥ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν. Καὶ πῶς παρεκλήθη; Διὰ τῆς ἀρετῆς ὑμῶν, διὰ τῶν κατορθωμάτων· διὸ καὶ ἐπάγει, *Ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ἡμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ*. Ταῦτα αὐτὸν ἡδύφρανε, φησί, ταῦτα παρεκάλεσεν. Εἶδες πῶς καὶ αὐτὸν δεικνυσὶν αὐτῶν σφοδρὸν ἔραστην, εἰ γε τὴν ἐκείνων εὐδοκίμῃσιν οἰκεῖαν παράκλησιν εἶναι ἡγεῖται, καὶ ὥς ἐπ' οἰκειοῖς ἀγαθοῖς ἐλθὼν ἐκαυχᾶτο παρὰ Παύλῳ; Καὶ ὅρα πῶς αὐτὰ θερμῶς ἀπαγγέλλει· *Τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον*. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς πενθεῖν καὶ ἀλγεῖν, τί οὕτως ἐδυσχέρανε ὁ μακάριος Παῦλος, τί τοσοῦτον ἀπέστη χρόνον. Διὸ οὐδὲ ἀπλῶς εἶπε δάκρυα, ἀλλ' *Ὀδυρμόν*, οὐδὲ ἐπιθυμίαν, ἀλλ' *Ἐπιπόθησιν*, οὐδὲ ὀργὴν, ἀλλὰ *Ζῆλον*, καὶ ζῆλον πάλιν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸν ἐκ τοῦ πεπορευκότος, τὸν ἐκ τῶν κατηγορούντων. Ἐπινύωθιτε γὰρ, φησί, καὶ ἐξεκδήτε *δεξάμενοι* μου τὰ *γράμματα*. Διὰ ταῦτα περισσεύει τῇ χαρᾷ, διὰ ταῦτα πεπλήρωται τῇ παρακλήσει, ὅτι αὐτῶν καθήψατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ταῦτα οὐ πρὸς παραμυθίαν τῶν ἐμπροσθεν εἰρησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς προτροπὴν τῶν κατωρθωκότων αὐτά. Καὶ γὰρ εἰ καὶ τοῖς ἐμπροσθεν ἐγκλήμασιν εἶναι τινὰς ὑπευθύνους ἡγοῦμαι, καὶ τῶν ἐπαίνων τούτων ἀναξίους· ἀλλ' ὅμως αὐτοὺς οὐ διαίρει, ἀλλὰ κοινὰ τίθῃσι καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ ἐγκλήματα, διδοὺς τῷ συνειδότι τῶν ἀκούοντων ἐπιλέξασθαι τὰ οἰκεῖα. Οὕτω γὰρ κἀκεῖνα ἀνεπαχθῇ ἐγένετο, καὶ ταῦτα εἰς ζῆλον ἦγε πολύν.

γ'. Οὕτω καὶ νῦν χρὴ τοὺς ἐγκαλούμενους διακείσθαι, θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι, οὕτω τοῦ; διδασκάλους ποθεῖν, οὕτω μᾶλλον πατέρων ἐπιζητεῖν. Δι' ἐκείνων μὲν γὰρ τὸ ζῆν, διὰ δὲ τούτων τὸ καλῶς ζῆν γίνεται. Οὕτω χρὴ φέρειν ἐπιτιμήσεις πατέρων, οὕτω τοῖς προηγούμενοις χρεῶν συναγεῖν ἐπὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς κείται τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑμῖν. Κἂν γὰρ ἴδῃ ὁ ἡμαρτηκώς, ὅτι ἐπιτιμήθη μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐκολακεύθη δὲ παρὰ τῶν ἀδελφῶν, βῆθιμότερος γίνεται. Ἀλλ' ἐταν ὁ πατὴρ ἐπιτιμήσῃ, συνοργίσθῃ καὶ σὺ, εἴτε ὥς ἀδελφοῦ κηδόμενος, εἴτε ὥς πατρὶ συναγανακτῶν· μόνον [541] ἐπίδειξι πολλὴν τὴν σπουδὴν, καὶ πένθησον, μὴ ὅτι ἐπιτιμήθη, ἀλλ' ὅτι ἡμαρτεν. Ἄν δὲ οἰκοδομήσω μὲν ἐγὼ, καταλύσῃς δὲ σὺ, τί ὠφελήσαμεν πλέον ἢ κόπους; Μᾶλλον δὲ οὐ μέχρι τούτου σοι τὰ τῆς ζημίας, ἀλλὰ καὶ κόλασιν ἀγείς ἐπὶ σαυτόν. Ὁ γὰρ κωλύων τὴν τραῦμα θεραπευθῆναι, τοῦ πεποιηκότος αὐτὸ οὐκ ἐλάττωνα ἔχει κόλασιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον πληῆσαι, καὶ τὸ πληγὴν κωλύσαι θεραπευθῆ-

ναι· τοῦτο μὲν γὰρ θάνατον τίκει πάντως, ἐκεῖνο δὲ οὐ πάντως. Ταῦτα δὲ μοι εἴρηται πρὸς ὑμᾶς, ἵνα συνοργίζησθε τοῖς ἀρχουσιν, ἐφ' οἷς δικαίως ἀγανατισσοῦσιν, ἵν', ὅταν ἰδῇτε τινα ἐπιτιμώμενον, πάντες ἀποστρέψησθε μερίζοντας ἢ ὁ διδάσκαλος. Ὑμᾶς φοβείσθω μᾶλλον, ἢ τοὺς ἀρχοντας ὁ πεπλημμελήκως. Ἄν μὲν γὰρ τὸν διδάσκαλον φοβῇ μόνον, ταχέως ἁμαρτήσεται· ἂν δὲ τοσούτους ὀφθαλμοὺς περιστέλληται, τοσαῦτα στόματα, ἐν πλείονι ἔσται ἀσφαλεία. Ὅσπερ γὰρ, εἰ μὴ ταῦτα ποιοῦμεν, τὴν ἐσχάτην δώσομεν δίκην· οὕτως, εἰ ταῦτα ἐργαζόμεθα, τοῦ κέρδους τοῦ ἐπὶ τῇ διορθώσει κοινωνήσομεν.

Οὕτω τοίνυν ποιῶμεν· κἂν εἴποι τις, ὅτι Φιλανθρωπεύσαι τὸν ἀδελφόν, τοῦτο πρέπει Χριστιανοῖς· μανθανέτω, ὅτι ὁ ἐργιζόμενος φιλανθρωπεύεται, οὐκ ἐκεῖνος ὁ πρὸ τοῦ καιροῦ καλῶν αὐτὸν, καὶ μηδὲ ἀφίεις αἰσθῆσιν λαθεῖν τοῦ πλημμελήματος. Τίς γάρ, εἰπέ μοι, τὸν πυρεταίνοντα καὶ φρενίτιδι κατεχόμενον ἔλεει, ὁ κατακλίνων ἐπὶ τῆς εὐνῆς, καὶ δεσμών, καὶ σίτων καὶ ποτῶν τῶν οὐ προσηκόντων ἀπάγων, ἢ ὁ διδοὺς ἀκράτου ἐμφορηθῆναι, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ κελεύων εἶναι, καὶ πάντα ποιεῖν ἅπερ τὸν ὑγιαίνοντα δεῖ; οὐχὶ οὗτος μὲν καὶ ἐπιτρίβει τὸ νόσημα, ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ψυφίζόμεθα^β. Καὶ γὰρ φιλανθρωπίας ἐστὶ τὸ μὴ πανταχοῦ χαρίζεσθαι τοῖς κάμνουσι, μηδὲ κολακεύειν τὰς ἀτόπους αὐτῶν ἐπιθυμίας. Οὐδεὶς οὕτως ἐφίλει τὸν πορνεύσαντα παρὰ Κορινθίοις, ὡς Παῦλος, ὁ κελεύων αὐτὸν παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ· οὐδεὶς οὕτως αὐτὸν ἐμίσει, ὡς οἱ συγκροτοῦντες καὶ θεραπεύοντες· καὶ τὸ πέρας ἔδειξεν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐφύσησαν, καὶ τὴν φλεγμονὴν μερίζονα εἰργάσαντο· οὗτος δὲ καὶ κατέστειλε, καὶ οὐκ ἀπ-

έστη, ἕως πρὸς καθαρὰν ὑγίειαν ἤγαγε· καὶ οἱ μὲν τῷ ὄντι κακῶ προσετίθεσαν, οὗτος δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἀνέσπασε. Τοῦτους καὶ ἡμεῖς μάθωμεν τῆς φιλανθρωπίας τοὺς νόμους. Καὶ γὰρ ἴππον ἂν ἰδῇς κατὰ χρημῶν φερόμενον, χαλινὸν ἐμβάλλεις, καὶ ἀναχαιτίζεις μετὰ σφοδρότητος, καὶ μαστίζεις πολλάκις· καίτοι γε τοῦτο κόλασις ἐστίν, ἀλλ' ἡ κόλασις αὕτη σωτηρίας μήτηρ ἐστίν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ποίησον· δῆσον τὸν πλημμελήσαντα, ἕως ἂν ἐξιλεώσῃ τὸν Θεόν· μὴ ἀφῇς λελυμένον, ἵνα μὴ πλεον δεθῇ τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ. Ἄν ἐγὼ δῆσω [542], ὁ Θεὸς οὐκέτι δεσμεῖ· ἂν δὲ ἐγὼ μὴ δῶσω, τὰ ἀρόρηκτα αὐτὸν μένει δεσμά. Εἰ γὰρ εἰς τοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρίνομεθα. Μὴ δὲ ὡμότητος εἶναι νόμιζε τὸ τοιοῦτον καὶ ἀπανθρωπίας, ἀλλὰ τῆς ἀκρας ἡμερότητος καὶ τῆς ἀρίστης ἰατρείας, καὶ πολλῆς τῆς κηδεμονίας. Ἀλλ' ἵκανόν ἔδοσαν χρόνον τιμωρίαν, φησί. Πόσον; εἰπέ μοι· ἐνιαυτὸν, καὶ ἔτη δύο καὶ τρία; Ἀλλ' οὐ τοῦτο ζητῶ χρόνου πλήθος, ἀλλὰ ψυχῆς διόρθωσιν. Τοῦτο τοίνυν ἐπίδειξον, εἰ κατενύγησαν, εἰ μετεβάλλοντο, καὶ τὸ πᾶν γέγονεν· ὥς, ἂν μὴ τοῦτο ἦ, οὐδὲν ὄφελος τοῦ χρόνου. Οὐδὲ γὰρ εἰ πολλάκις ἐπεδῆθη τὸ τραῦμα ζητούμεν, ἀλλ' εἰ ὥνησέ τι ὁ δεσμός. Εἰ μὲν οὖν ὡφέλησε καὶ ἐν χρόνῳ βραχεῖ, μηκέτι προσκείσθω· εἰ δὲ μηδὲν ὥνησε, καὶ μετὰ δέκα ἐνιαυτοῦς ἐτι προσκείσθω· καὶ ὅρος οὗτος ἔστω λύσεως, τοῦ δεδεμένου τὸ κέρδος. Ἄν οὕτω καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιμελώμεθα, καὶ μὴ πρὸς ἀνθρώπων βλέπωμεν ὄψιν καὶ αἰσχύνην, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖ κόλασιν καὶ τὸ ζῆναι ἐν οὐοῦντες, καὶ πρὸ πάντων τὸ τὸν Θεὸν παροξύνεσθαι, σφόδρα τῆς μετανόιας ἐπιτεθῶμεν τὰ φάρμακα· καὶ ἐπὶ τὴν καθαρὰν ἤξομεν ὑγίειαν ταχέως, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένετο πάντα· ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Hic videtur aliquid vitii subesse; καλὸν hic non placet. Alii παρακαλῶν, alii κολακεύων proposuere.

^β Savilius legendum putat ψυφίζόμεθα. Utraque lectio cadat.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ'.

Ὅτε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην.

α'. Ἀπολογεῖται λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιστολῆς, ὅτε θκίνδυνον ἦν αὐτοὺς θεραπεύειν, τῆς ἁμαρτίας διορθώσεως, καὶ δείκνυσιν τοῦ πράγματος τὴν ὠφέλειαν. Ἐποίησε μὲν γὰρ αὐτὸ καὶ ἔμπροσθεν, εἰπὼν, Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Ποιῶ δὲ αὐτὸ καὶ νῦν, διὰ πλείονων οὕτως αὐτὸ κατασκευάζων. Καὶ οὐκ εἶπε, Πρῶτον μὲν μετεμελόμην, νῦν δὲ οὐ μεταμέλομαι· ἀλλὰ πῶς; Οὐ μετεμελόμαι νῦν, εἰ καὶ μετεμελόμην. Εἰ καὶ τοιαῦτα ἦν, φησί, τὰ γεγραμμένα παρ' ἐμοῦ, ὡς ὑπερβαίνειν τὸ μέτριον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ ποιῆσαι με μετεμελή-

θῆναι· ἀλλὰ τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐφ' με μεταμεληθῆναι. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμέτρως ἐπιτιμήσας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν αὐξάν. Τοσαύτην γὰρ ἐπεδείξασθε τὴν διόρθωσιν, φησὶν, ὡς, εἰ καὶ ἔτυχον σφοδρότερον πλήξας οὕτως, ὡς καὶ καταγνῶναι ἑαυτοῦ, ἐπαινέειν με νῦν ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ τέλους. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ [543] τῶν παιδίων, ὅταν δέξηται θεραπείαν λυπούσαν, οἶονε τομὴν, ἢ καῦσιν, ἢ πικρὸν φάρμακον, ἀδεῶς αὐτὰ λοιπὸν κολακεύομεν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ποιῶ. Βλέπω γάρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Εἰπὼν, ὅτι Οὐ μετεμελόμαι, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, τὸ χροῖσμον τιθεῖς τὸ ἀπὸ τῶν γραμμάτων, καὶ συνετῶς ἀπολογούμενος,

gerens, tum ut cum patre indignatus : magnum studium exhibe et lacrymare, non quia objurgatus est, sed quia peccavit. Alioqui si exstruam quidem ego, tu vero destruas, quid aliud assequimur, quam ut labore nos ipsos conficiamus? Imo non modo tibi damnum inferis, verum poenam quoque tibi accersis. Nam qui obstat quominus vulnus curetur, non minori quam qui inflixit, imo etiam graviore supplicio afficitur. Neque enim par crimen est, aliquem ferire, et impedire ne remedium afferatur : hoc enim omnino mortem gignit, illud autem non omnino. Hæc autem vobis a me dicta sunt, ut cum antistites iustis de causis irascuntur, vos quoque cum ipsis irascamini : ut cum quempiam objurgatum videritis, ipsi eum magis etiam aversentini quam magister ipse. Qui deliquit, vos magis quam magistros pertimescat. Etenim si magistri solius timor in ipsius animo versetur, cito peccabit : sin autem tot oculos ac tot ora pertinuerit, cautius vitam instituet. Quemadmodum enim nisi hæc faciamus, extremas poenas daturi sumus : ita si hæc præstemus, questum quem peccantium correctio parit, una consequemur.

Erga peccantes fratres quomodo agendum. — Quamobrem ita faciamus : et si quis Christianis convenire dixerit, humanitatem erga peccantem fratrem adhibere, discat ille, humanitate eum uti qui irascitur, non eum a quo præmature, qui peccat, advocatur, nec peccati sui sensu affici sinitur. Uter enim, quæso, febre ac phrenesi laborantem misericordia prosequitur? isne qui in lecto eum sternit ac vinculis astringit atque a noxiis cibis et potionibus arcet, an qui ei mero se ingurgitandi facultatem præbet, ac sui juris et arbitrii eum esse jubet omniaque facere sinit, quæ ab homine sano fieri debent? annon morbum quoque hic auget, qui humanitatis officio fungi sibi videtur, cum contra ille morbum pellat? Eodem modo hic quoque judicamus. Humanitatis enim est, ægrotis non ubique indulgere, nec præposteris ipsorum cupiditatibus adblandiri. Nemo eum, qui apud Corinthios fornicatus erat, tam amabat quam Paulus, qui eum satanæ tradi jubebat (1. Cor. 5); nemo rursus tam eum oderat, quam ii qui peccanti applaudebant et obsequebantur. Atque hoc exitus rei comprobavit. Illi enim ipsius etiam animum inflarunt, ac

tumorem majorem effecerunt; hic autem tumorem compressit, nec ante abstulit, quam eum integræ valetudini reddidisset : atque illi quidem malum, quod jam erat, auxerunt; hic vero id, quod primum contractum fuerat, evulsit. Quocirca nos etiam has humanitatis leges addiscamus. Nam et tu, si equum videris qui in præcipitia feratur, frenum injicis, acriterque inhibes ac sæpe flagellas : quamquam cruciatus hoc est ; verum hujusmodi cruciatus salutem ei affert. Eandem igitur erga eos qui peccant rationem tene : vinculis eum, qui scelus admisit, coerce, usque dum ipse Deum sibi propitium reddiderit : solum eum ne linquas, ne arctioribus divinæ iræ vinculis constringatur. Si vincula ipse injecero, Deus non jam vinciet ; sin autem in vinculis eum non teneo, ejusmodi eum vincula manent, quæ frangi non queant. *Si enim nos ipsos judicavimus, non ulique judicemur* (1. Cor. 11. 31). Ne hanc rem crudelitatis ac sævitæ esse arbitraris, sed summæ benignitatis præstantissimæque medendi rationis nec vulgaris sollicitudinis. Verum satis diu poenas expenderunt, inquis. Quamdiu, quæso? annum unum et alterum ac tres? Atqui temporis moram non quæro, sed animæ correctionem. Hoc itaque fac demonstres, sintne compuncti, sintne in melius immutati; et res tota confecta erit. Quod nisi ita sit, nihil profecto temporis diuturnitas emolumenti attulerit. Neque enim sæpiusne obligatum vulnus fuerit, quærimus, sed an ligamen illud profuerit : ac si etiam ad exiguum tempus adhibitum profuit, non amplius adhibeatur; si autem nihil juvit, etiam post decem annos adhibeatur. Hic solvendi vincti terminus esto, utilitas. Si ad hunc modum et nostri et cæterorum curam geramus, ac non hominum gloriam aut ignominiam spectemus, verum futuræ vitæ cruciatum ac probrum, atque ante omnia Dei offensionem nobis ob oculos ponentes, poenitentiae pharmaca non leviter imponamus; tum ad integram sanitatem quamprimum veniemus, tum futura bona consequemur : quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

CAP. 7. v. 8. *Quare etsi contristavi vos per epistolam, non me poenitet, etiamsi poenituerit.*

1. Jam de epistola se excusat, cum correcto peccato sine periculo blandius eos alloqui poterat, ostenditque quanta ex ea re utilitas parta sit. Atque hoc quidem etiam jam ante fecerat, dicens : *Ex multa enim tribulatione et angustia cordis scripsi vobis, non ut contristemini, sed ut caritatem cognoscatis, quam abundantius habeo erga vos* (2. Cor. 2. 4) : hoc autem etiam nunc facit, ac pluribus verbis adstruit. Nec dixit, Prius quidem me poenitebat, nunc autem non me poenitet; sed quomodo? *Non me poenitet nunc, etiamsi me poenituerit* : quasi diceret :

Etiamsi ejusmodi essent ea quæ scripseram, ut increpationis modum excederent, ac me poenitudine afficerent; tamen magnum illud commodum, quod ex iis literis exstitit, non jam me poenitudine tangi sinit. Hæc porro non eo dicebat, quod immodica in eos objurgatione usus esset, sed ut eorum laudes amplificaret. Tantam enim, inquit, emendationem præ vobis tulistis, ut etiamsi mihi acriorem vobis plagam intulisse contigisset, ut me ideo condemnarem, nunc tamen perspecto rei exitu factum meum laudarem. Ut in pueris usu venit, ut cum grave aliquod ipsis et acerbum medicamenti genus adhibitum est, sectio puta, vel ustio, vel amara potio quædam,

tuto jam iis blandiamur : ita hic quoque Paulus facit. *Video enim quod epistola illa, etsi ad horam, vos contristavit.* 9. *Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam.* Postquam dixit, *Non me pœnitet*, causam hujus rei affert, fructum qui ex literis illis ortus est ponens, ac prudenter se purgans his verbis, *Etsi ad horam.* Brevis enim, inquit, ea molestia fuit; at utilitas perpetua. Ac tenor quidem orationis postulabat ut ita diceret, *Etsi ad horam vos contristavit; at perpetuæ vobis lætitiæ atque utilitati postea fuit: verum his verbis non utitur, sed priusquam utilitatem eam exponat, ad eorum laudes rursus transit, ostenditque qua sollicitudine ipsis prospiciat, dicens: Nunc gaudeo, non quia contristati estis; quid enim ex eo, quod mœrore affecti sitis, ad me lucri redit? sed quia contristati estis ad pœnitentiam; quia fructum aliquem habuit hic mœror.* Ut pater, qui cum filium secari conspicit, non eo gaudet quod excrucietur, sed quod morbus propulsetur: ita quoque Paulus. Ac vide quomodo a rebus ad eos prosperum omnem successum transferat, et molestiam literis suis adscribat, cum ait, *Etsi ad horam vos contristavit*, utilitatem autem ex literis allatam eorum virtuti tribuat. Non enim dixit, *Quia vos epistola correxit*, etiamsi ita se res habeat, sed, *Quia contristati estis ad pœnitentiam.* *Contristati enim estis secundum Deum, ut in nulla re detrimentum patiamini.* Vides prudentiam ineffabilem? Nisi enim hoc fecissemus, inquit, magnum a nobis damnum accepissetis. Ac bonum inde partum ipsis adscribit, damnum vero se allaturum fuisse ait, si tacuisset. Nam si ex correctione emendatio sequutura erat; nisi increpassem, vobis damnum intulissem, quod et mihi et vobis commune fuisset. Quemadmodum enim qui mercatori ea, quæ ad navigandum necessaria sunt, non suppeditat, ipse est qui damnum infert; eodem modo, nisi pœnitentiæ occasionem vobis præbuissemus, vos damno affecissemus. Vides quo pacto peccantes non increpare, tum magistro tum discipulo detrimentum afferat? 10. *Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Propterea, inquit, etsi me pœnituit, priusquam fructum et lucrum perspexissem, nunc tamen haud me pœnitet. Talis enim est mœstitia, quæ secundum Deum suscipitur: de qua jam verba facit, ostendens tristitiam non semper gravem esse, sed cum secundum mundum concipitur. Quid autem est, Secundum mundum? Si ob amissas opes, si ob gloriam, si ob alicujus mortem in mœrore verseris, hæc omnia secundum mundum sunt. Ideo mortem etiam accersunt. Nam qui gloriæ causa mœrore afficitur, is etiam invidet, ac plerumque interire cogitur: cujusmodi scilicet mœrore Cain et Esaü laborarunt. Itaque per sæculi tristitiam eam intelligit, quæ mœrentibus detrimentum affert. Nam mœror ad peccata dumtaxat utilis est: id quod hinc liquido perspicitur potest. Qui ob amissas opes in mœrore est, damnum minime sœcit; qui mortem alicujus mœrore prosequitur, jacentem non excitat; qui ob morbum

discruciat, is eum adeo non depellit, ut etiam augeat. At is cui peccata mœrore sunt, solus e mœrore fructum capit; peccata enim absumit ac delet. Quia enim medicamentum istud ad hoc tantum comparatum est, idcirco hic etiam dumtaxat vim habet utilitatemque suam exserit, in aliis vero rebus lædit.

2. At, dicit aliquis, Cain ideo in mœrore jacebat, quod apud Deum laudem non consequeretur. Imo non eam ob causam, sed quia splendentem fratrem cernebat. Nam si ob illud doluisset, fratris virtutem imitari eique gratulari debebat: nunc autem dolens, ostendebat se mœstitia huic mundo consentanea teneri. At non ita David, non Petrus, non cæteri justī, qui omni laude florebant, quod aut propter sua aut propter aliena peccata dolerent. Quamquam quid mœrore gravius? Sed tamen, cum secundum Deum suscipitur, lætitia mundana præstabiliior est. Hæc enim in nihilum desinit; ille pœnitentiam in salutem, cujus nos numquam pœniteat, gignit. Hoc enim ille mirum habet, quod qui sic doluerit, eo nomine numquam pœnitentia ducetur: id quod maxime tristitiæ mundanæ proprium. Quid enim legitimo filio carius? quid rursus hujusmodi morte acerbius fingi potest? Et tamen parentes, qui in ipsa doloris vi nullius consolationem admittere sustinent seque ipsos excruciant, iidem postea ob immodicum luctum pœnititudine afficiuntur, ut qui non modo nihil inde commodi ceperint, sed gravius etiam seipsos vexarint. At non talis est mœror secundum Deum susceptus: quin potius duplex emolumentum habet, et quod dolor ille non improbetur, et quod in salutem desinat; quo utroque lucro mundanus dolor privatur. Nam qui ita dolent, et in perniciem suam dolent, et postquam doluerint, seipsos improbant: quod signum maximum est, ipsos in perniciem suam doluisse. Contra vero in mœrore illo qui secundum Deum est: ideoque dicebat Paulus, *Pœnitentiam in salutem non pœnitendam operatur.* Nemo enim sese improbat, quod ob peccata sese mœrore luctuque afflixerit atque obriverit. Quod cum dixisset Paulus, non aliunde exemplum proferre, eosque quorum mœrores priscae historiæ monumentis proditi sunt, in medium adducere necesse habuit; verum Corinthios ipsos producit, atque ab iis quæ fecerunt verbis suis fidem adstruit, ut una cum laudibus ipsos etiam erudiat, arctiusque sibi devinciāt. 11. *Ecce enim, inquit, hoc ipsum, quod secundum Deum contristati estis, quantum in vobis operatum est sollicitudinem?* Vos enim, inquit, non modo eo non injectit hæc mœstitia, ut vosmetipsos condemnaretis, ut qui frustra hoc fecissetis; verum contra diligentiores reddidit. Subjungit deinde sollicitudinis eorum argumenta. *Sed defensionem:* hoc est, purgationem apud me. *Sed indignationem,* contra illum qui peccaverat. *Sed timorem.* Etenim valde metuentium erat tantum studium ac celerrima illa correctio. Ac, ne seipsum efferre videatur, vide quam propere id leniat dicens, *Sed desiderium,* erga me; *sed æmulationem,* pro Deo; *sed vindictam:* nam violatæ divinæ legis vindices existitis.

καὶ λέγων, *Εἰ καὶ πρὸς ὦραν*. Τὸ μὲν γὰρ λυπηρὸν βραχὺ, τὸ δὲ ὠφέλιμον διηγεῖται. Καὶ τὸ μὲν ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, *Εἰ καὶ πρὸς ὦραν ἐλύπησεν ὑμᾶς*, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἡθάρτανεν ὑμᾶς, καὶ ὠφέλησεν. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο· ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ κέρδος εἰπεῖν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν, καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτοῦ κηδεμονίας λέγων, *Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε· τί γάρ μοι κέρδος ἀπὸ τοῦ λυπηθῆναι ὑμᾶς; ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν*· ὅτι ἔσχε τι κέρδος ἡ λύπη. Ἐπεὶ καὶ πατὴρ ὅταν ἰδῇ παῖδα τεμνόμενον, οὐχ ὅτι ὀδυνᾷται χαίρει, ἀλλ' ὅτι διορθοῦται· οὕτω καὶ οὗτος. Ὅρα δὲ πῶς ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπ' αὐτοὺς μεταφέρει τὸ πᾶν κατόρθωμα, καὶ τὸ λυπηρὸν τῇ ἐπιστολῇ λογίζεται, *Ὅτι πρὸς ὦραν ἐλύπησεν ὑμᾶς*, λέγων, τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς χρησιμον εἶναι αὐτῶν κατόρθωμά φησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ὅτι διώρθωσεν ὑμᾶς ἡ ἐπιστολή*, εἰ καὶ οὕτως εἶχεν, ἀλλ' *Ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν*. Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, *ἵνα ἐν μηδενὶ ἐξ ἡμῶν ζημιωθῆτε*. Εἶδες σύνεσιν ἀφ' αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐποίησαμεν, φησὶν, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς. Καὶ τὸ μὲν κατόρθωμα αὐτῶν φησιν εἶναι, τὴν δὲ ζημίαν αὐτοῦ, εἶπερ ἐσιώπησεν. Εἰ γὰρ μέλλουσιν ἐξ ἐπιπλήξεως διορθοῦσθαι, εἰ μὴ ἐπεπλήξαμεν, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς· καὶ οὐχὶ παρ' ὑμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμᾶς ἂν ἡ βλάβη γέγονε. Καθάπερ γὰρ ὁ μὴ διδοὺς τῷ ἐμπόρῳ τὰ πρὸς τὴν ναυτιλίαν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὴν ζημίαν ποιῶν· οὕτω καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ παρέσχομεν ὑμῖν τὰς ἀφορμὰς τῆς μετανόας, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς. Ὅρᾳ; ὅτι τὸ μὴ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἁμαρτάνουσι, ζημία ἐστὶ καὶ τῷ διδασκάλῳ καὶ τῷ μαθητῇ; *Ἢ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται*. Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰ καὶ μετεμελόμην, πρὶν ἢ τὸν καρπὸν ἰδεῖν καὶ τὸ κέρδος ὅσον, οὐ μεταμέλομαι νῦν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν λύπη. Καὶ λοιπὸν περὶ αὐτῆς φιλοσοφεῖ, δείκνυς ὅτι οὐ πανταχοῦ χαλεπὸν λύπη, ἀλλ' ὅταν κατὰ κόσμον γίνηται. Τί δὲ ἐστὶ, κατὰ κόσμον; Ἐάν λυπηθῆς διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τὸν ἀπελθόντα, πάντα ἐκεῖνα κατὰ κόσμον. Διὸ καὶ θάνατον ποιεῖ. Ὁ γὰρ διὰ δόξαν λυπούμενος, φθονεῖ, καὶ ἀναγκάζεται πολλάκις ἀπολέσθαι· οἷαν καὶ ὁ Κάϊν ἐλυπήθη λύπην, οἷαν ὁ Ἡσαῦ. Τὴν οὖν κατὰ κόσμον λύπην λέγει ταύτην τὴν [544] ἐπὶ βλάβῃ τῶν λυπούμενων. Καὶ γὰρ εἰς ἁμαρτίας μόνον ἡ λύπη χρησιμον· καὶ τοῦτο δῆλον ἐντεῦθεν. Ὁ λυπούμενος ὑπὲρ χρημάτων ἀπωλείας, τὴν ζημίαν οὐ λυεῖ· ὁ λυπούμενος ὑπὲρ τετελευτηκότος, τὸν κείμενον οὐκ ἀνίστησιν· ὁ λυπούμενος ἐπὶ νόσῳ, οὐ μόνον οὐ διορθοῦται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτερίβει τὸ νόσημα· ὁ λυπούμενος ἐφ' ἁμαρτίας, οὗτος μόνος ἀνδρεῖ τι πλέον ἀπὸ τῆς λύπης· θαπνυῖ γὰρ καὶ ἀφανίζει τὰς ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τοῦτο κατεσκευάσται τὸ φάρμακον, ἐνταῦθα ἰσχύει μόνον καὶ τὴν ὠφέλειαν ἐπιδείκνυται, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων καὶ βλάπτει.

β'. Καὶ μὴν ὁ Κάϊν, φησὶ, διὰ τὸ μὴ παρὰ τῷ Θεῷ εἰδοκιμεῖν, ἐλυπέτο. Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν εἶδε λάμποντα· ἐπεὶ, εἰ διὰ τοῦτο ἤλγει,

ζηλοῦν ἔδει, καὶ συγχαίρειν ἐκείνῳ· νυνὶ δὲ ἀλγῶν, ἔδεικνυ κατὰ κόσμον λυπούμενος. Ἄλλ' οὐχ ὁ Δαυὶδ οὕτως, οὐδὲ ὁ Πέτρος, οὐδὲ τῶν δικαίων ἕκαστος. Διὸ ἡθοοκίμουν, ἡ ὑπὲρ οἰκείων, ἡ ὑπὲρ ἀλλοτρίων ἀλγούντες ἁμαρτημάτων. Καίτοι τί λύπης φορτικώτερον; Ἄλλ' ὅταν κατὰ Θεὸν γίνηται, τῆς ἐν τῷ κόσμῳ χαρᾶς βελτίων ἐστίν. Αὕτη μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν τελευτᾷ, ἐκείνη δὲ μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν αὐτῆς τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὐδ' ἂν μετανοήσειε τις ἀλγῆσας οὕτως· ὁ μάλιστα τῆς κοσμικῆς λύπης ἰδίον ἐστὶ. Τί γὰρ παιδὸς ποθεινότερον γυνήσιου; τί δὲ ἀλγεινότερον τῆς τοιαύτης τελευτῆς; Ἄλλ' ὅμως οἱ ἐν ἀκμῇ τοῦ πένθους μηδενὸς ἀνεχόμενοι πατέρες, καὶ κατακόπτοντες ἑαυτοὺς, οὗτοι μετὰ χρόνον μετανοοῦσιν, ἐπειδὴ ἀμέτρως ἠλγησαν, ὥς οὐδὲν ὀνύσαντες ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ μειζρόνως ἑαυτοὺς ἐπιτερίψαντες. Ἀλλὰ οὐχ ἡ κατὰ Θεὸν λύπη τοιαύτη· ἀλλ' ἔχει δύο πλεονεκτήματα, τὸ μὴ καταγινώσκεσθαι ἐφ' οἷς ἀλγεῖ τις, καὶ τὸ τὴν λύπην ταύτην εἰς σωτηρίαν τελευτᾶν· ὧν ἑκατέρων ἐκείνη ἐστέρηται. Καὶ γὰρ εἰς βλάβην ἀλγοῦσι, καὶ μετὰ τὸ ἀλγῆσαι σφόδρα, καταγινώσκουσιν ἑαυτῶν, μέγιστον τοῦτο σημεῖον ἐκφέροντες τοῦ ἐπὶ βλάβῃ τοῦτο ποιῆσαι. Ἡ δὲ κατὰ Θεὸν τοῦναντίον· διὸ καὶ ἔλεγε, *Μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται*. Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσεται, ἐάν λυπηθῇ ἐφ' ἁμαρτίᾳ, ἐάν πενήθησῃ, καὶ ἑαυτὸν συντριψῇ. Ὅπερ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἰπὼν, οὐ δεῖται ἐτέρωθεν τὸ ὑπόδειγμα παραγαγεῖν ὧν εἶπεν, οὐδὲ τοὺς ἐν ταῖς παλαιαῖς ἱστορίαις λυπηθέντας παρενεγκεῖν εἰς μέσον, ἀλλ' αὐτοὺς Κορινθίους παράγει, καὶ ἀφ' ὧν ἐποίησαν, ἀπὸ τούτων τὴν ἀπόδειξιν παρέχεται, ἵνα καὶ μετ' ἐγκωμίων αὐτοὺς παιδεύσῃ, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπᾷται. *Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, αὐτὸ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν*; Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐνέβαλεν ὑμᾶς εἰς τὸ καταγινώσκειν ἑαυτῶν ἡ ἀθυμία, ὥς εἰχὴ τοῦτο πεποιηκότων, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερους [545] ἐποίησεν. Εἶτα λέγει τῆς σπουδῆς τὰ τεκμήρια. Ἀλλὰ ἀπολογίαν· πρὸς ἐμέ. Ἀλλὰ ἀγανάκτησιν· πρὸς ἐκεῖνον τὸν ἁμαρτηκότα. Ἀλλὰ φόβον· καὶ γὰρ σφόδρα δεδοικὼς ἦν ἡ τοσαύτη σπουδὴ καὶ ἡ ταχιστὴ διόρθωσις. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἐπαίρειν ἑαυτὸν, ὅρα πῶς ταχέως αὐτὸ παρεμυθίσαστο εἰπὼν, Ἀλλ' ἐπιπόθησιν· τὴν εἰς ἐμέ· ἀλλὰ ζηλον· τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἐκδικήσιν· καὶ γὰρ ἐξηδικήσατε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ὕβρισθέντας. *Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦν εἶναι ἐν τῷ πράγματι*. Οὐχὶ τῷ μὴ τολμήσαι μόνον· τοῦτο γὰρ πρόδηλον ἦν· ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ συνήδεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγε, *Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ*, ἐνταῦθα φησὶ, καὶ ταύτης ἑαυτοὺς ἀπηλλάξατε τῆς ὑποψίας, οὐχὶ τῷ μὴ ἐπαινεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπιτιμῆσαι καὶ ἀγανακτῆσαι. Ἀρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ

* Savilius habet ἀπαλλάξετε, sed in margine legendum indicat, ἀπηλλάξετε

ἐνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν ἡμῖν ἐπιτιμᾷς, εἰ ἀγνοῖ ἡμεν ἐπὶ τῷ πράγματι; πρὸς τοῦτο ἰστάμενος καὶ ἀνωτέρω, καὶ προδιοικούμενος αὐτὸ, ἔλεγεν ἅπερ ἔλεγεν, οἶον, *Οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην*. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω τοῦ μετανοεῖν νῦν ἐφ' οἷς ἔγραφα τότε, φησὶν, ὅτι τότε μᾶλλον μετενόησα ἢ νῦν, ὅτε ἑαυτοὺς συνεστήσατε. Εἶδες πάλιν αὐτοῦ τὸ βίαιον καὶ φιλόνοιον, πῶς εἰς τοῦναντίον τὸν λόγον περιέτρεψεν; Ἐξ ὧν γὰρ ἐνόμιζον αὐτὸν διατετράφθαι, ὡς εἰκὴ ἐπιτιμήσαντα, διὰ τὴν προκοπὴν αὐτῶν, ἀπὸ τούτων δεικνυσιν ὅτι παρῆρσιζέσθαι αὐτὸν δίκαιον. Οὐδὲ γὰρ παραιτεῖται λοιπὸν χαρίζεσθαι ἀδεῶς, ὅταν ἐξῇ τοῦτο ποιεῖν. Ὁ γὰρ τοιαῦτα λέγων ἀνωτέρω, ὅτι Ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ, ἐν σώματι ἐστὶ καὶ, *Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς*· καὶ, *Πᾶν ἀμάρτημα, ὃ ἐὰν ποιῇσῃ ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματός ἐστι*· καὶ ὅσα τοιαῦτα, πῶς ἐνταῦθα φησιν, *Οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἔνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος*; Οὐκ ἐναντιούμενος ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀκολουθῶν. Πῶς ἑαυτῷ ἀκολουθῶν; Ὅτι περισπούδαστον ἦν αὐτῷ, δεῖξαι τὸ φίλτρον ὃ περὶ αὐτοὺς εἶχεν. Οὐ τοίνυν ἀναιρεῖ τὸ κήδεσθαι ἐκείνου, ἀλλ' ἐνδείκνυται καὶ τὴν ἀγάπην τὴν περὶ αὐτοὺς, ὅπερ ἔφην, καὶ ὅτι μείζων αὐτὸν κατέσεισε φόβος περὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας. Ἐδεδοίκει γὰρ μὴ ἐπὶ πλέον νεμηθῇ τὸ κακὸν, καὶ ὁδῷ βαδίζον, ὅλην καταλάβῃ τὴν Ἐκκλησίαν. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μικρὰ ζύμη ὁλον τὸ φύραμα ζυμοῖ*. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τότε· νῦν δὲ, ἐπειδὴ κατώρθωσαν, οὐκέτι αὐτὸ οὕτω τίθησιν, ἀλλ' ἐτέρως· καὶ τὸ αὐτὸ μὲν αἰνίσσεται, γλυκύτερον δὲ μεταχειρίζει τὸν λόγον, λέγων, *Ἐνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς*, τουτέστιν, Ἴνα εἰδῇτε [546] πῶς ὑμᾶς φιλῶ. Τοῦτο δὲ τὸ αὐτὸ μὲν ἐστὶ ἐφ' προτέρῳ, ἐτέρως δὲ ἐρμηνευθὲν, ἐτέραν ἔδοξεν ἔμφασιν παρέχειν. Ἐπεὶ ὅτι τὸ αὐτὸ ἐστίν, ἀνάπτουζον αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν, καὶ οὐδὲν ὤψει τὸ μέσον. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα φιλῶ ὑμᾶς, φησὶν, ἐδεδοίκειν μὴ τι πάθῃτε ἐκείθεν ἀηδὲς, μὴ αὐτοὶ δέξῃσθε τὴν λύπην. Ὡςπερ οὖν ὅταν λέγῃ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐ μέλει· οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ συστάσει τῶν ὄντων τῆς προνοίας ἀποστερηθὲν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὅτι οὐ προσηγομένως διὰ τοὺς βόας ἐνομοθέτει· οὕτως καὶ ἐνταῦθα, Πρῶτον μὲν δι' ὑμᾶς ἔγραψον, δεύτερον δὲ καὶ δι' ἐκείνους. Καὶ εἶχον μὲν τὴν ἀγάπην ἐν ἑαυτῷ, καὶ χωρὶς τῆς ἐπιστολῆς, φησὶν. Ἐβουλόμην δὲ αὐτὴν καὶ ὑμῖν δεῖξαι καὶ πᾶσιν ἀπλῶς διὰ τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα· ἐπειδὴ καὶ τὴν σπουδὴν ἐδείξαμεν τὴν περὶ ὑμᾶς, καὶ τὸ πᾶν ἡμῖν κατώρθωται. Καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγε, *Νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ*· καὶ πάλιν *Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χωρὶς, ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς*; Τοῦτο

γὰρ ζῶν, τοῦτο παράκλησις, τοῦτο παραμυθία διδασκάλῳ νοῦν ἔχοντι, ἡ ἐπίδοσις τῶν μαθητευομένων.

γ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτω δεικνυσὶ τὴν τὴν ἀρχὴν ἔχοντα, ὡς ἡ φιλοστοργία ἡ περὶ τοὺς ἀρχομένους. Καὶ γὰρ πατέρα οὐ τὸ γεννῆσαι μόνον ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν μετὰ τὸ γεννῆσαι. Εἰ δὲ ἔνθα φύσις, τοσαύτη χρεια ἀγάπης, πολλῷ μᾶλλον ἔνθα ἡ χάρις. Οὕτως οἱ παλαιοὶ πάντες ἔλαμπαν. Ὅσοι γοῦν τῶν παρ' Ἑβραίοις εὐδοκίμησαν, ἐντεῦθεν ἐφάνησαν. Οὕτω Σαμουὴλ μέγας ἐδείχθη λέγων, *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἁμαρτεῖν τῷ Θεῷ τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὑμῶν*· οὕτως ὁ Δαυὶδ, οὕτως ὁ Ἀβραάμ, οὕτως ὁ Ἡλίας, οὕτως ἕκαστος τῶν δικαίων, τῶν ἐν τῇ Καινῇ, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς διὰ τοὺς ἀρχομένους πλοῦτον τοσοῦτον καὶ θησαυροὺς ἀφάντους κατέλιπεν, ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ· καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων. Διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος, *Τίς σε κατέστησεν ἀρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς*; Τί λέγεις; τὰ ἔργα ὁρᾷς, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιδόλλεις; Ὡςπερ ἂν εἰ τις ἰδὼν τέμνοντα ἱατρὸν ἄριστα, καὶ τῷ πεπονηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθοῦντα, λέγοι, *Τίς σε κατέστησεν ἱατρὸν, καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν*; Ἡ τέχνη, ὧ βέλτεστε, καὶ ἡ νόσος ἡ σὴ· οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε. Καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἀρχειν ἐστίν, οὐκ ἀξίωμα μόνον, καὶ τέχνη τεχνῶν ἀπασῶν ἀνωτέρα. Εἰ γὰρ ἡ τῶν ἔξωθεν ἀρχὴ, τέχνη καὶ ἐπιστήμη πασῶν βελτίων ἐστὶ, πολλῷ μᾶλλον αὕτη. Καὶ γὰρ τοσοῦτῳ ἀμείνων ἐκείνης αὕτη ἡ ἀρχή, ὅσω τῶν ἄλλων δὲ ἐκείνη· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβέστερον ἐξετάσωμεν. Ἔστι τέχνη γεωργικὴ, ἐστὶν ὑφαντικὴ, οἰκοδομικὴ· αἱ καὶ ἀναγκαῖαι σφόδρα εἰσὶ, καὶ μάλιστα συνέχουσιν [547] ἡμῶν τὸν βίον. Αἱ γὰρ δὴ ἄλλα διάκονοι τούτων εἰσὶν, ἡ χαλκευτικὴ, ἡ τεκτονικὴ, ἡ ποιμαντικὴ. Ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν τῶν τεχνῶν ἀναγκασιότερα πασῶν ἡ γεωργικὴ, ἣν καὶ πρώτην εἰσήγαγεν ὁ Θεὸς, τὸν ἄνθρωπον πλάσας. Ὑποδημάτων μὲν γὰρ ἄνευ καὶ ἱματίων δυνατὸν ζῆν, γεωργικῆς δὲ χωρὶς, ἀμήχανον.

Τοιοῦτους τοὺς ἀμαρτωλοὺς εἶναι φασὶν, τοὺς παρὰ Σκύθαις νομάδας, τοὺς γυμνοσοφιστὰς τοὺς τῶν Ἰνδῶν. Οὗτοι γὰρ καὶ οἰκοδομικὴν καὶ ὑφαντικὴν καὶ τὴν τῶν ὑποδημάτων εἴσαν τέχνην, μόντης δὲ τῆς γεωργικῆς δέονται. Αἰσχύνθητε οἱ τῶν περιττῶν χρῆζοντες τεχνῶν, καὶ μαγεύων καὶ πλακουτοποιῶν καὶ ποικιλιῶν καὶ μυρίων ἐτέρων τοιούτων, ἵνα ζητῇτε· αἰσχύνθητε οἱ τὰς ματαιοτεχνίας εἰσαγαγόντες τῷ βίῳ· αἰσχύνθητε ἐκείνους τοὺς βαρβάρους ὑμεῖς οἱ πιστοὶ, τοὺς μὴ δεομένους τέχνης. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτάρκη τὴν φύσιν ἐξ ὀλίγων ἐποίησεν ὁ

In omnibus exhibuistis vosipsos incontaminatos esse in negotio. Non modo quia nullum facinus aggressi essent (perspicuum enim hoc erat), sed etiam quia id perpetranti minime faverent. Quia enim in priore epistola dicebat, *Et vos inflati estis* (1. Cor. 5. 2); hic ait, Ilac quoque suspicione vosipsos liberastis, dum non modo facinus istud non laudastis, verum etiam ei, a quo admissum fuerat, succensuistis. 12. *Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est.* Nam ne dicerent, Ecquid igitur nos objurgas, si huic facinori affines non eramus? huic objectioni superius etiam occurrens, atque ad id sibi viam præmuniens, ea dicebat quæ dicebat, nempe: *Non me pœnitet, etiamsi pœnituerat.* Tantum enim abest, inquit, ut de iis, quæ tum scripsi, me pœniteat, ut tum magis me pœnituerit, quam nunc, cum vos puros exhibuistis. Videsne rursus, quanta dicendi vi atque contentione Paulus utatur, et quomodo sermonem in contrarium retorserit? Ex eo enim ipso, unde eum pudore affectum fuisse existimabant, ut qui frustra eos objurgasset, quod in melius profecissent, ex eo ipso demonstrat se justam liberius eos alloquendi causam habuisse. Neque enim ipsis jam ad gratiam loqui recusat, cum id se facere posse videt. Etenim cum superius dixerit, *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur* (1. Cor. 6. 16); et, *Tradite hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis* (1. Cor. 5. 5): et, *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est* (1. Cor. 6. 18); et cætera omnia ejusdem generis: qui sit ut hic dicat, *Non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est?* Non secum ipse pugnat, cum ita loquitur, imo pulchre concordat. Quomodo secum concordat? Quoniam summo ei studio erat, vim sui erga eos amoris declarare. Quocirca non hoc amputat, quod fornicatoris illius saluti consultum vellet; verum simul, ut jam dixi, suam erga eos caritatem ostendit, seque longe magis hoc metu percussum fuisse, quod vereretur ne Ecclesia tota detrimentum ex eo flagitio acciperet, malumque latius serperet, ac sensim grassans, totam Ecclesiam occuparet. Ideo dicebat, *Modicum fermenti totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6). Verum id quidem tunc dicebat: nunc autem, quoniam ad meliorem frugem se receperant, non jam ita loquitur, verum alio modo; atque id ipsum quidem subindicat, sed suavius orationem trahit, dicens, *Ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos.* Hoc est, ut exploratum habeatis, quantopere vos amem. Hoc autem ipsum prius dixit; sed aliis verbis explicatum, speciem aliam præbere videtur. Nam quod idem sit, mentem Pauli excute, nec quidquam discriminis esse comperies. Quoniam enim, inquit, valde vos amo, verebar ne quid inde molestiæ caperetis, atque ipsi mœrore afficeremini. Sicut cum ait, *Num de bobus cura est Deo* (1. Cor. 9. 9)? non hoc dicit, ei boum curam minime esse; neque enim res ulla Dei providentia destituta conservari potest; sed his verbis hoc vult, Deum, cum legem illam sanciret, non præcipuam

boum curam habuisse: sic et hoc loco, Propter vos, inquit, potissimum scripsi; deinde etiam illius causa. Atque infixum quidem in animo vestri amorem habebam, etiamsi nihil ad vos literarum dedissem; cæterum eum vobis per literas illas atque omnibus in universum declarare cupiebam. Ideo consolati sumus: quoniam et nostrum erga vos studium ostendimus, et officio plene perfuncti sumus. Sic alio quoque loco dicebat, *Nunc vivimus, si vos statis in Domino* (1. Thess. 3. 8); et rursus, *Quæ est ergo spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ* (1. Thess. 2. 19)? nonne vos? Discipulorum enim incrementum mente prædito magistro et vita et cohortatio et consolatio est.

3. Nihil enim eum, qui imperium gerit, æque indicat, ut amor atque indulgentia erga eos quibus præest. Nam patrem non modo sobolis procreatio facit, sed etiam post procreationem amor. Quod si ubi natura est, tantus amor requiritur: quanto magis ubi gratia? Ita veteres omnes splenduerunt. Hinc quippe omnes, qui apud Hebræos in gloria fuerunt, nominis splendorem assequuti sunt. Sic Samuel magnum se præbuit, cum diceret: *Absit a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 23). Sic David, sic Abraham, sic Elias, sic justi omnes, tam in Veteri quam in Novo Testamento. Etenim Moyses subditorum amore ductus, ingentes opes ac thesauros omni sermone sublimiores reliquit, potius habens affligi cum populo Dei. Quin prius etiam, quam dux creatus fuisset, reipsa populi moderator erat. Quare perquam stolide ad eum Hebræus ille dicebat, *Quis te constituit principem ac judicem super nos* (Exod. 2. 14)? Quid ais? opera cernis, et de nomine dubitas? Perinde ac si quis medicum peritissimo secantem, atque agræ corporis parti opem afferentem, conspiciens dicat, *Quis te medicum constituit, ac secare jussit?* ars nimirum ipsa, vir optime, ac morbus tuus: eodem modo hunc quoque artis scientia ad talem dignitatem evexit. Neque enim imperium tenere, dignitas tantum est, sed ars etiam, et quidem artium omnium præstantissima. Nam si ^{exteriorum} imperium ars est, et scientia omnium præclarissima: multo profecto magis hoc nostrum. Tanto quippe hoc imperium illo præstantius est, quanto illud reliquis antecellit: imo vero longe etiam magis. Ac si placet, hunc sermonem accuratius expendamus. Ars est agricultura, ars est textrina, ars est ædificatio: quæ etiam ipsæ perquam necessariae sunt, ac vitam nostram maxime tuentur. Nam cæteræ, ut ferraria, fabrilis, eaque quæ in ovibus armentisque pascendis sita est, his dumtaxat ancillantur. Sed harum artium maxime necessaria est agricultura, quam etiam Deus primam invexit, cum hominem creavit. Etenim sine calceis ac vestimentis vita duci potest, sine agricultura autem nullo modo potest.

Hamaxobii, Nomades et Gymnosophistæ. — Tales Hamaxobios esse ferunt; tales Nomadas qui apud Scythas in pascuis degunt; tales apud Indos gymnosophistas (a). Hi enim et ædificandi et texendi et con-

(a) De Hamaxobiis Scythiæ et Sarmatiæ populis, qui in

ficiendarum vestium artem reliquerunt, solaque agricultura opus habent. Pudeat vos, qui supervacaneis artibus indigetis, et coquis et placentarum cupidiarumque artificibus aliisque ejusdem generis permultis, ut vitam transigatis: pudeat vos qui vanas artes in vitam humanam induxistis. Vobis, qui in Christum creditis, barbari illi pudorem incutiant, quibus arte opus non est. Etenim Deus naturam ita fecit, ut paucis admodum contenta sit. Quamquam nec vos cogo, nec legem impono ut ita vivatis, verum ut Jacob postulavit. Quid autem ille postulavit? *Si mihi dederit Deus panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20). Sic etiam Paulus imperabat, dicens: *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Prima itaque est agricultura, secunda textoria ars, tertia ea, quæ in extruendis ædibus sita est; quæ autem in calceamentis versatur, omnium postrema est. Apud nos quippe et famuli complures et agricolæ sunt, qui sine calceamentis vitam transigant: proinde utiles ac necessariæ artes hæc sunt. Age igitur, ipsas cum imperandi arte conferamus. Hæc enim mihi causa fuit, cur eas artes, quæ magis usui sunt, in medium adduxerim, ut cum hanc illis præstantiorem esse demonstratum fuerit, sine controversia de aliis quoque ipsa palmam ferat. Unde igitur hanc omnibus aliis magis necessariam esse probabimus? Quia hac sublata nihil illæ prosunt. Ac, si lubet, omissis aliis, agriculturam, quæ omnibus præstat magisque necessaria est, in medium proferamus. Ecquid igitur ex agricolarum labore emolumentum afferetur, si homines inter se bellum gerant, alique aliorum bona diripiant? Nunc enim principis metus eos reprimat, conservatque ea, quæ ab illis elaborantur: quem tu metum si semel sustuleris, frustra labor ille susceptus fuerit. Quod si quis accurate rem expendat, alterum quoque imperium, quod hoc gignat ac tueatur, inveniet. Quodnam hoc tandem? Illud scilicet, per quod cuique hoc agendum est, ut sibi ipso præsit ac dominetur, atque ita se comparet, ut illiberales animi motus coerceat, et rursus virtutis surculos alat atque omni studio augeat. Duplex enim imperii genus est: alterum cujus opera homines et populis et urbibus imperant, ac civilem hanc vitam moderantur: id quod Paulus indicabat, cum diceret: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo* (Rom. 13. 1). Ac postea, quantum hinc commodi comparetur ostendens, hæc verba subjunxit, *Magistratus Dei minister est in bonum* (Ibid. v. 4); ac rursus, *Dei minister est, vindex in iram ei, qui malum egit*. Alterum est, per

quod imperium in se gerit quisque mente ac prudentia præditus est: quod ipsum quoque Paulus his verbis declaravit, *Quod si vis non timere potestatem, bonam fac* (Rom. 13. 3): de eo loquens, qui sibiipsi imperat.

4. *Ecclesiæ imperium quodnam.*—At vero hic aliud quoque imperii genus est, ac civili quidem imperio sublimius. Quodnam igitur hoc est? Quod in Ecclesia viget: cujus etiam ipsius mentionem Paulus facit, cum ait: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri* (Hebr. 13. 17). Hoc enim imperium tanto civili excellentius est, quanto cælum terra; imo etiam multo præstantius. Primum namque non hoc præcipue curat, ut perpetrata scelera vindicet, sed ut ne omnino quidem perpetrentur: deinde si perpetrata sint, non ut ægrolantem de medio tollat, sed ut ipsa deleantur. Ad hæc rerum quidem hujus vitæ parvam omnino rationem habet; verum pro cælestibus omnia agit: *Nostra quippe conversatio in cælis est* (Philipp. 3. 20), nostra quoque vita illic. *Abscondita est enim, inquit, cum Christo in Deo* (Coloss. 3. 3). Præmia etiam illic sunt, ac pro coronis illic reconditis hic curritur. Neque enim hæc vita post mortem deletur, imo tum deum clarius lucet. Quocirca non modo majorem, quam provinciarum præfecti, sed etiam quam illi ipsi, qui diademate cincti sunt, honorem acceperunt qui hoc imperium gerunt, ut qui in majoribus rebus et ob majora commoda homines fingant. At vero nec qui civile, nec qui spirituale imperium expetunt, id rite ac præclare administrare poterunt, nisi sibiipsis prius, ut par est, imperent, atque utriusque politiæ leges summo studio servant. Ut enim duplex quodammodo est imperium populare: sic illud etiam quod in se quisque habet. Atque hic quoque rursus spirituale imperium civili præstat, ut a nobis est demonstratum. Porro artes etiam quasdam perspicere est, quæ imperii speciem imitentur, ac potissimum agriculturam. Est enim plantarum velut præfectus quidam agricola: quippe qui partim eas amputet ac cohibeat, partim augeat et excolat: non secus ac præclarissimi quique principes flagitiosos homines, ac pluribus labem et perniciem asferentes suppliciiis afficiunt atque excindunt, bonos contra et modestos viros ad majus quidpiam provehant. Quo fit ut Scriptura vinitoribus antistites comparet. Quid enim, si plantæ vocem nullam mittunt, ut in urbibus ii solent quibus injuria fit? attamen per ipsum tamen aspectum injuriam acceptam ostendunt, ut quæ a noxiis herbis in arctum coactæ marescant. Atque ut improbitas legibus coercetur: ita hic quoque artis hujus adjumento et terræ vitium et plantæ ignobilitas ac feritas corrigitur. Etenim ea omnia quæ in humanis moribus existunt, illic quoque reperiemus, asperitatem nimirum, molitiam, timiditatem, temeritatem, inconstantiam; ac ramos quidem alios opibus intempestive atque in vicinorum perniciem florescentes, alios rursus egentes injuriaque affectos, velut cum æpes quædam in vicinarum plantarum exitium assurgunt, atque item

plaustris quasi domibus habitabant, plurimi scriptores egerunt. Erant etiam in Africa Hamaxobii, de quibus Silius Italicus:

Nulla domus, plaustris habitant, migrare per arva nos, atque errantes circumvectare penates.

De Nomadibus etiam qui in pascendis gregibus vitam agebant, vide Strabonem multis in locis; eorumque frequentio est apud scriptores multos. Dicitur autem hinc Numidarum in Africa nomen manasse.

De Gymnosophistis Indorum philosophis innumeri pene egerunt. Sic autem vocabantur, quod *pauci*, nulli, incederent.

Θεός. Πλὴν οὐκ ἀναγκάζω, οὐδὲ νομοθετῶ οὕτω ζῆν· ἀλλ' ὥς ὁ Ἰακώβ ἤτησε. Τί δὲ ἤτησεν ἐκεῖνος; Ἐάν θῶ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε λέγων· Ἐχοντες δὲ τροφήν καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθήσόμεθα. Πρώτη μὲν οὖν ἡ γεωργικὴ, δευτέρα δὲ ἡ ὑφαντικὴ, καὶ τρίτη μετ' ἐκείνην ἡ οἰκοδομικὴ· ἡ δὲ τῶν ὑποδημάτων πασῶν ἐσχάτη. Παρὰ γοῦν ἡμῖν εἰσι πολλοὶ καὶ οἰκέται καὶ γεωργοὶ χωρὶς ὑποδημάτων ζῶντες. Οὐκοῦν αἱ χρήσιμοι καὶ ἀναγκαῖαι αὗται. Φέρε οὖν, παραβάλωμεν αὐτάς τῃ ἀρχικῇ. Διὰ γὰρ τοῦτο τὰς πασῶν κυριωτέρας παρήγαγον, ἐν ὅταν φανῇ αὕτη βελτίων ἐκείνων, ἀναμφισβήτητος ἡ κατὰ τῶν ἄλλων αὐτῇ νίκη ἦ. Πόθεν οὖν αὐτὴν δεῖξομεν ἀναγκαιοτέραν οὕσαν πασῶν; Ὅτι ταύτης ἀνευ οὐδὲν ἐκείνων ὄφελος. Καὶ, εἰ δοκεῖ, τὰς ἄλλας ἀφέντες, τὴν πασῶν ἀνωτέρω καὶ κυριωτέραν εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὴν γεωργικὴν. Τί οὖν ἔσται πλέον τῆς τῶν γεωργῶν πολυχειρίας, ὅταν ἀλλήλοις πολεμῶσι, καὶ τὰ ἀλλήλων ἀρπάξωσι; Νῦν μὲν γὰρ ὁ τοῦ ἀρχοντος φόβος κατέχει, καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνων γινόμενα φυλάττει· ἐάν δὲ ταύτην ἀνέλῃς, περιττὸς ὁ πόνος ἐκεῖνος. Εἰ δὲ τις ἀκριδῶς ἐξετάσῃ, καὶ ἑτέραν ἀρχὴν εὐρήσῃ μητέρα ταύτης καὶ σύνδεσμον οὕσαν. Ποίαν δὴ ταύτην; Καθ' ἣν ἕκαστον αὐτόν τινα ἐκ τοῦ κρατεῖν καὶ ἀρχειν δεῖ, τὰ μὲν ἀνελεύθερα κολάζοντα πάθη, πάντα δὲ τὰ τῆς ἀρετῆς βλαστήματα ἐκτρέφοντά τε καὶ αὐξοντα μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης. Ἔστι γὰρ ἀρχῆς εἶδος, ἐν μὲν, καθ' ὃ δῆμων καὶ πόλεων ἀρχοῦσιν ἄνθρωποι, τὸν [548] πολιτικὸν τοῦτον διορθοῦντες βίον· ὅπερ ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγε· Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ. Εἴτα δεικνύς αὐτῇ τὸ κέρδος, ἐπήγαγε λέγων, ὅτι Ὁ ἀρχὼν Θεοῦ διάκονός ἐστιν εἰς τὸ ἀγαθόν· καὶ πάλιν, Θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικὸς εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Ἔτερον δὲ, καθ' ὃ ἐκ τοῦ τις ἕκαστος ὁ νοῦν ἔχων ἀρχεῖ· ὃ καὶ αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν, Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ· τὸν ἑαυτοῦ ἀρχοντα λέγων.

δ'. Ἐνταῦθα δὲ ἐστὶ καὶ ἑτέρα ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀνωτέρα. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἥς καὶ αὐτῆς ὁ Παῦλος μέμνηται λέγων, Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπεικτε, ὅτι αὐτοὶ ἀγγελοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες. Αὕτη γὰρ ἡ ἀρχὴ τοσοῦτον τῆς πολιτικῆς ἀμείνων, ὅσον τῆς γῆς ὁ οὐρανός· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλέον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ὥπως γενόμενα κολάσειεν ἀμαρτήματα σκοπεῖ πρα-

ηγουμένως, ἀλλ' ὅπως μὴ γένοιτο τὴν ἀρχὴν ἔπειτα γενόμενα, οὐχ ὅπως ἀπενέγκοι τὸν κάμνοντα, ἀλλ' ὅπως ἀφανισθεῖη. Καὶ βιωτικῶν μὲν οὐ πολλὰ αὐτῇ λόγος, πάντα δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν οὐρανοῖς πραγμάτων χρηματίζει· Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐκεῖ. Κέκρυπται γὰρ, φησὶ, σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Καὶ τὰ ἐπαθλα ἐκεῖ, καὶ οἱ δρόμοι περὶ τῶν ἐκεῖ στεφάνων. Οὐδὲ γὰρ καταλύεται μετὰ τὴν τελευτὴν αὕτη ἡ ζωὴ, ἀλλὰ τότε διαλάμπει μειζόνως. Διὰ δὴ τοῦτο, οὐχ ὑπάρχων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τὰ διαδήματα περικειμένων μείζονά εἰσιν ἐγκεχειρισμένοι τιμὴν οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν ἀρχὴν, ὅτε ἐν μέλλουσιν καὶ ἐπὶ μείζουσι πλάττοντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλ' οὔτε ὁ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν μετιῶν, οὔτε ὁ τὴν πνευματικὴν, θυνήσσονται καλῶς ταύτας μεταχειρίζειν, εἰ μὴ πρότερον ἑαυτῶν ἀρξαιεν, ὡς χρῆ, καὶ τοὺς ἑκατέρους νόμους τῆς πολιτείας φυλάξαιεν μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης. Ὡς περ γὰρ ἡ τῶν πολλῶν ἀρχὴ διπλῇ τίς ἐστίν, οὕτω καὶ ἡν ἑαυτοῦ τις ἕκαστος ἀρχεῖ. Καὶ πάλιν κἀνταῦθα ἀμείνων τῆς πολιτικῆς ἡ πνευματικὴ, ὥσπερ ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τῶν τεχνῶν ἐνίας ἀρχὴν μιμουμένης, καὶ μάλιστα τὴν γεωργικὴν. Καθάπερ γὰρ ἀρχὼν τίς ἐστὶ τῶν φυτῶν ὀγηπόνος, τὰ μὲν περικόπτων καὶ κωλύων [χολοῦν], τὰ δὲ αὐξῶν καὶ θεραπεύων· καθάπερ καὶ οἱ τῶν ἀρχόντων ἀριστοὶ τοὺς μὲν πονηροὺς, καὶ τοῖς πλείοσι λυμαινομένους, τιμωροῦνται καὶ ἐκκόπτουσι, τοὺς δὲ χρηστοὺς καὶ ἐπεικεῖς ἐπὶ μείζον ἀγοῦσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ τοὺς ἀρχοντας ἀμπελοργοῖς ἀπεικάζει. Τί γὰρ, εἰ μὴ φωνὴν ἀφιᾷσι τὰ φυτὰ, καθάπερ ἐπὶ τῶν πόλεων οἱ κακῶς πάσχοντες; ἀλλ' ὁμως διὰ τῆς ὀψεως δεικνύουσι τὴν ἀδικίαν, μαραινόμενα, στενωχωρούμενα ὑπὸ τῶν πονηρῶν βοτανῶν. Καὶ καθάπερ νόμοις κολάζεται ἡ πονηρία, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα [549] τῇ τέχνῃ ταύτῃ καὶ γῆς κακία, καὶ φυτοῦ δυσγένεια καὶ ἀγριότης διορθοῦται. Καὶ γὰρ ὅσα ἐν τοῖς ἡθεσίν ἐστὶ τοῖς ἀνθρωπίνους, εὐρήτομεν καὶ ἐκεῖ, τραχύτητα, μαλακότητα, δειλίαν, προπέτειαν, ἀστάθειαν, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν πλοῦτιμ κομῶντα ἀκαίρως καὶ ἐπὶ κακῷ τῶν πλησίων, τὰ δὲ πενόμενα καὶ ἀδικούμενα· ὅλον ὅταν οἱ φραγμοὶ κομῶντες ἐπὶ κακῷ τῶν ἐγγύς φυτῶν αἰφρωνται, ὅταν ἕτερα δένδρα ἀκαρπα καὶ ἀνήμερα εἰς ὕψος ἀναδραμόντα τὴν αὐξήσιν τῶν ὑποκειμένων κωλύῃ. Καὶ καθάπερ οἱ ἀρχοντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἔχουσι τοὺς λυμαινομένους αὐτῶν τῇ ἀρχῇ καὶ πολεμοῦντας· οὕτω καὶ ὁ γηπόνος θηρίων ἐφοδὸν, ἀνωμαλίαν ἀέρων, χάλαζαν, ἐρυσίθην, ἐπομβρίας, αὐχμούς, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ γίνεται, ἵνα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς ἐλπίδα βλέπῃς. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τέχναι καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων

συνίστανται σπουδῆς· αὕτη δὲ τὸ πλέον ἐν τῇ τοῦ
 θεοῦ ῥοπῇ ἔχει, καὶ ὅλη διόλου σχεδὸν ἐκείθεν ἡρτη-
 ται· καὶ δεῖ μὲν τῶν ἀνωθεν ὑετῶν, δεῖ δὲ τῆς ὥρων
 κράσεως, καὶ πρὸ πάντων τῆς αὐτοῦ προνοίας. Οὕτε
 γὰρ ὁ φυτεύων, οὕτε ὁ ποτίζων τί ἐστίν, ἀλλ' ὁ
 αὐξάνων Θεός. Ἔστι καὶ θάνατος ἐνταῦθα καὶ ζωὴ,
 καὶ ὠδίνες καὶ τόκοι, καθάπερ ἐπ' ἀνθρώπων. Ἔστι
 γὰρ καὶ ἀποτμηθῆναι, καὶ καρπὸν ἐνεγκεῖν, καὶ ἀπο-
 θανεῖν, καὶ γενέσθαι τὸ τεθνηκὸς αὐτὸ πάλιν ἀνωθεν
 ἔνθα καὶ ποικίλως ἡμῖν καὶ σαφῶς διαλέγεται περὶ
 ἀναστάσεως ἡ γῆ. Ὅταν γὰρ ἡ ῥίζα ἐνέγκῃ καρπὸν,
 ὅταν τὸ σπέρμα φυῇ, οὐκ ἀνάστασις· τὸ πρᾶγμά ἐστι·
 καὶ πολλὴν ἂν τις ἴδοι τῇ ἀρχῇ ταύτῃ τὴν παρὰ α
 τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἔγκειμένην καὶ σοφίαν, εἰ καθ'
 ἕκαστον ἐπεξιοί. Ἀλλ' ὅπερ ἐβουλόμην εἰπεῖν, ὅτι
 αὕτη μὲν περὶ γῆν ἐστὶ καὶ φυτὰ, ἡ δὲ ἡμετέρα περὶ
 ψυχῶν θεραπείαν. Ὅσον δὲ φυτῶν καὶ ψυχῶν τὸ μέ-
 σον, τοσοῦτον αὕτη βελτίων ἐκείνης. Οἱ δὲ τοῦ βίου
 τοῦ παρόντος ἄρχοντες, τοσοῦτον αὐτῆς ἐλάττους πάλιν,
 ὅσον τὸ ἐκόντος τοῦ ἀκοντος κρατεῖν βέλτιον. Αὕτη γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ φύσις ἀρχῆ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ
 πᾶν τῷ φόβῳ γίνεται καὶ τῇ ἀνάγκῃ· ἐνταῦθα δὲ τῆς
 προαιρέσεως καὶ τῆς γνώμης ἐστὶ κατόρθωμα. Καὶ οὐ
 ταύτη μόνον αὕτη βελτίων ἐκείνης, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀρχὴ
 μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πατρότης, ὡς ἂν τις εἴποι· καὶ
 γὰρ πατὴρ ἔχει τὸ ἡμέραν, καὶ μείζονα ἐπιτάττουσα
 πείθει. Ὁ μὲν γὰρ ἔξωθεν ἄρχων φησὶν, Ἐάν μοιχεύ-
 σης, ἀπέθανες· οὗτο· δὲ κἂν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς
 ἴδῃς, τὰ μέγιστα ἀπειλεῖ. Καὶ γὰρ σεμνὸν τοῦτο τὸ
 δικαστήριον, καὶ ψυχῆς, οὐχὶ σώματος μόνον διορθω-
 τικόν.

ε'. Ὅσον οὖν ψυχῆς καὶ σώματος τὸ μέσον, τοσοῦτον
 πάλιν αὕτη διέστηκεν ἐκείνης ἡ ἀρχή. Κάκεινος μὲν
 τῶν φανερῶν κἀθήται κριτής· μάλλον δὲ οὐδὲ τούτων
 [550] ἀπάντων, ἀλλὰ τῶν ἐλεγχομένων· πολλάκις δὲ
 καὶ τούτων προδότης γίνεται· τὸ δὲ κριτήριον τοῦτο
 παιδεύει τοὺς εἰσιόντας, ὅτι ὁ παρ' ἡμῖν δικάζων, πᾶν-
 τα γυμνά καὶ τετραρχηλισμένα εἰς μέσον ἄξει ἐπὶ τοῦ
 κοινου τῆς οἰκουμένης θεάτρου, καὶ λαθεῖν ἀμήχανον.
 Ὅποτε πολλῷ μάλλον τῶν ἔξωθεν νόμων ὁ χριστιανι-
 σμὸς τὸν ἡμέτερον συνέχει βίον. Εἰ γὰρ καὶ τὸ περὶ
 τῶν κεκρυμμένων τρέμειν τοῦ περὶ τῶν φανερῶν μόνον
 δεδοικέναι ἀσφαλέστερον ποιεῖ τὸν ἀνθρώπον, καὶ
 τοῦ τὰ μείζω κολάζειν τὸ καὶ τῶν ἐλαττόνων ἀπαι-
 τεῖν εὐθύνas· μάλλον αὐτὸν διανίστησι πρὸς ἀρετὴν·
 εὐδὴλον οὐκ πάντων μάλιστα αὕτη ἡ ἀρχὴ τὴν ἡμε-
 τέραν συγκροτεῖ ζωὴν. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰς χειρο-
 τονίας τῶν ἀρχόντων ἴδωμεν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα πολὺ
 τὸ μέσον ὄφει. Οὐ γὰρ χρήματα δόντας ἐστὶ λαθεῖν
 τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἀλλὰ τρόπον ἐπιδειξάμενον ἡ ἀρι-

στον· οὐδὲ ὡς ἐπὶ δόξαν ἀνθρωπίνην καὶ ἀνεῖν οἰ-
 κείαν, ἀλλ' ὡς εἰς πόρους καὶ ἰδρωτάς καὶ τὸ τῶν
 πολλῶν συμφέρον, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἄγεται ταύ-
 την ὁ χειροτονηθεὶς. Διὸ καὶ πολλῆς ἀπολαύει τῆς
 ἀνωθεν βοηθείας παρὰ τοῦ Πνεύματος. Κάκει μὲν μέ-
 χρι τοῦ διαγορεῦσαι τὰ πρακτέα μόνον ἔστηκεν ἡ
 ἀρχή· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν, καὶ τὴν
 ἀπὸ τῆς χάριτος προστίθῃσι συμμαχίαν. Μᾶλλον δὲ
 ἐκεῖ μὲν οὐδὲ λόγος ὑπὲρ φιλοσοφίας οὐδεὶς, οὐδὲ κά-
 θηται τις διδάσκων τί ψυχὴ, καὶ τί ποτε κόσμος, καὶ
 τί μέλλομεν εἶναι μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπὶ τίσιν ἀπ-
 ελευσόμεθα ἐντεῦθεν, καὶ πῶς ἀρετῆς περιεσόμεθα,
 ἀλλὰ περὶ μὲν συναλλαγμάτων καὶ συμβολαίων καὶ
 χρημάτων πολὺς ὁ λόγος, τούτων δὲ οὐδεμία φροντίς·
 ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ πάντας ὑπὲρ τούτων τοὺς λόγους
 ἴδοι τις ἂν γινόμενους· διὸ καὶ δικαίως πάντα ἂν τις
 αὐτὴν καλέσειε, καὶ δικαστήριον, καὶ ἱατρεῖον, καὶ
 φιλοσοφίας διδασκαλεῖον, καὶ ψυχῆς παιδευτήριον,
 καὶ γυμνάσιον δρόμων τῶν εἰς οὐρανούς φερόντων.
 Ὅτι δὲ καὶ ἡμερωτάτῃ πασῶν ἡ ἀρχή, καίτοι μεί-
 ζονα ἀκριβείαν ἀπαιτοῦσα, δῆλον ἐντεῦθεν. Ὁ μὲν
 γὰρ ἔξωθεν ἄρχων, ἂν λάβῃ μοιχόν, εὐθὺς ἐκώλασε.
 Καίτοι τί τὸ κέρδος; τοῦτο γὰρ οὐχὶ τὸ πάθος ἐστὶν
 ἀνελεῖν, ἀλλὰ τὸ τραῦμα ἔχουσιν ἀποπέμψαι τὴν
 ψυχὴν. Ὁ δὲ ἐνταῦθα ἄρχων εὐρών, οὐχ ὅπως τιμω-
 ρήσεται, ἀλλ' ὅπως ἐξέλῃ τὸ πάθος, σπεύδει. Σὺ μὲν
 γὰρ ταῦτ' οὐ ποιεῖς, ὥσπερ ἂν, περὶ τὴν κεφαλὴν
 νοσήματος γενομένου, μὴ τὸ νόσημα παύσῃς, ἀλλὰ
 τὴν κεφαλὴν ἀποτέμεις· ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τὸ
 νόσημα ἀποτέμνω· καὶ εἰργα μὲν αὐτὸν μυστηρίων
 καὶ ἱερῶν περιδόλων, ἀναστησάμενος δὲ αὐτόν, καὶ
 ἀπαλλαγέντα τῆς κακίας, καὶ ἀμείνω τῇ μετανόᾳ
 γενομένον ἀναλαμβάνω πάλιν. Καὶ πῶς ἐστὶν ἐξελί-
 ναι μοιχεύον· φησὶν. Ἔστι, καὶ σφόδρα ἐστὶν ὑπὸ τοῖς
 [551] νόμοις γενομένον τοῦτοίς. Βαλανεῖον γάρ ἐστιν
 ἡ Ἐκκλησία πνευματικὴν, οὐ ῥύπον σώματος, ἀλλὰ
 ψυχῆς ἀποσμηχὸν κηλὶς τοῖς πολλοῖς τῆς μετανόας
 τρόποις. Σὺ μὲν γὰρ ἂν τε ἀφῇς ἀτιμώρητον, χεῖρ' οὐ
 εἰργάσω· ἂν τε κολάσῃς, ἀνίατον εἰσάσας· ἐγὼ δὲ οὐτε
 ἀφίημι ἀτιμώρητον, οὔτε κολάζω, ὡς σὺ, ἀλλὰ καὶ
 δίκην ἀπαιτῶ τὴν ἐμοὶ πρέπασαν, καὶ διορθοῦμαι τὸ
 γεγεννημένον. Βούλει καὶ ἐτέρως μαθεῖν, πῶς σὺ μὲν
 ξίφῃ γυμνῶν, καὶ φλόγα δεικνύς τοῖς ἀμαρτάνουσιν,
 οὐ πολλὴν ἐργάζῃ τὴν ἱατρείαν, ἐγὼ δὲ τούτων χωρὶς
 πρὸς καθαρὰν ἑχειραγωγώσα τὴν ὑγίειαν; Οὐ δεῖ δὲ
 μοι λόγων οὐδὲ ῥημάτων, ἀλλὰ γῆν καὶ θάλατταν εἰς
 μέσον ἄγω, καὶ αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Καὶ
 ἐξέτασον, πρὶν ἢ τὸ δικαστήριον τοῦτο καθίσιαι, πῶς
 τὰ ἀνθρώπινα δικάετο πράγματα, πῶς οὐδὲν τῶν
 νῦν κατορθωθέντων οὐδὲ μέχρις ὀνόματος ἦν ἀκούσαι
 ποτε. Τίς γὰρ θανάτου κατετόλμησε; τίς χρημάτων
 κατεφρόνησε; τίς δόξης ὑπερέβη; τίς τοὺς ἐν μέσῳ

^a Legehatur ταύτην παρὰ.

^b In notis Savilianis Dunæns vult legi ἐπιδειξαμένους.
 Αἱ ἐπιδειξαμένον etiam bene habet.

infrugiferæ aliæ arbores et agrestes in altum elatæ subjectarum arborum incrementum impediunt. Et sicut præfecti ac reges habent qui imperium suum labefactent atque oppugnent : ita etiam agricola ferarum incursus, aeris intemperiem, grandinem, rubiginem, imbrem, siccitatem aliaque ejusdem generis. Quæ quidem eo sunt, ut perpetuo spes tua in Deo sita sit. Nam cæteræ quidem artes hominum quoque studio ac præsidio sese tuentur ; hæc vero ubertatis spem magna ex parte in Dei ope atque auxilio positam habet, totaque pene omnino hinc pendet : at tametsi pluvias etiam, partiumque anni temperiem desideret, potissimum tamen Dei providentiam requirit. *Neque enim qui plantat, aut qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus* (1. Cor. 3. 7). Quin hic quoque et mors et vita est, et parturigines et partus, ut in hominibus. Nam et excindi contingit, et fructum ferre, et mori, et quod mortuum fuerit, rursus ad vitam redire : in quo etiam nobis varie ac perspicue terra de resurrectione sermocinatur. Nam cum radix fructum fert ac semen edit, annon id resurrectio est ? Ac multam utique Dei providentiam et sapientiam imperio huic adjunctam cernere quis possit, si singula persequi velit. Verum, ut ad institutam orationem veniam, imperium illud circa terram ac stirpes versatur ; nostrum autem circa curam animarum. Quanto itaque inter stirpes et animas interest, tanto hoc imperium illo præstabilius censi debet. Rursus qui præsentis vitæ imperio potiuntur, tanto iis, penes quos ecclesiasticum imperium est, inferiores sunt, quanto minus præclarum est invitis, quam volentibus, imperare. Nam hoc etiam naturæ consentaneum imperium est. Etenim illic quidem omnia metu ac necessitate perficiuntur ; hic voluntas liberaque animi sententia omnia exsequitur. Neque hac tantum ratione hoc imperium illi præstat, sed etiam quia non imperium modo, verum et paternitas, ut ita dicam, est : nam patris mansuetudinem habet, cumque majora præcipiat, ea tamen persuadet. Externus enim princeps dicit, Si adulterium admiseris, actum de te erit : at hic gravissimas pœnas minatur, si impudicis oculis mulierem conspexeris. Etenim grave ac venerandum est hoc tribunal ; nec corpus solum, sed animam etiam corrigit.

5. Quantum ergo inter corpus et animum discriminis est, tantum item hoc imperium ab illo distat. Ad hæc qui imperio illo fungitur, perspicuorum dumtaxat criminum iudex sedet, imo ne horum quidem omnium, verum eorum tantum, quæ comperta sunt : quin plerumque etiam accidit, ut prodito jure ea dissimulet. At contra tribunal nostrum omnes qui ingrediantur hoc docet, quod qui apud nos iudicis partes tenet, nuda omnia et aperta in communi totius terrarum orbis theatro proferet : nec cuiquam sese occultandi facultas erit. Ac proinde Christiana lex multo magis vitam nostram tuetur et continet, quam externæ. Nam si de tectis atque occultis peccatis contremiscere, cautiorem hominem reddit, quam de perspicuis tantum in metu esse, atque is, qui de

levibus etiam noxis pœnas expetit, ad virtutis studium magis excitat, quam qui gravissima dumtaxat punit : non est profecto dubium quin vita nostra hoc imperio maxime fulciatur et conservetur. Quod si placet, utriusque etiam principis ordinationem consideremus : hic quippe multum discrimen perspicies. Non enim numerata pecunia hoc imperium accipere licet, sed edito probatissimæ vitæ documento : nec vero ad hoc imperium ita provebitur is qui ordinatus est, quasi ad humanam gloriam et privatam requiem, sed velut ad labores et sudores ac publicam utilitatem. Unde etiam haud parvum a Spiritu sancto auxilium consequitur. Atque illic quidem non ultra progreditur is qui imperat, quam ut quæ facienda sint edicat ; hic vero precum etiam et gratiæ subsidium adiungit. Quin potius illic ne verbum quidem ullum de philosophia habetur, nec sedet quisquam qui doceat, quid sit anima, quid mundus, quid ipsi postea futuri, et ad quæ hinc migraturi sumus, quaque ratione virtutem adipisci queamus ; verum de pactis quidem et contractibus ac pecuniis multa verba funduntur, harum autem rerum nulla prorsus cura est. At in Ecclesia sermones omnes hisce de rebus institui conspicias. Ob eamque causam quidvis eam merito nuncuparis, tribunal, medicinæ et philosophiæ scholam, et animæ ludum literarium, et gymnasium cursuum in cælum ferentium. Jam vero, quod hoc imperium omnium imperiorum lenissimum sit, etiam si alioqui plus diligentæ requiras, hinc liquet. Nam qui externum imperium gerit, si adulterum arripuerit, protinus in eum animadvertit. Ecquid porro hinc commodi existit ? hoc enim non vitium est de medio tollere, sed sauciam animam abigere. At qui hic imperat, non hoc curat ut de nocente supplicium sumat, sed ut vitium evellat. Nam tu quidem perinde facis, ac si morbo aliquo in capite enato, non morbum comprimas, sed caput amputes : ego vero non ita, sed morbum trunco ; atque eum quidem a mysteriis sacrisque septis arceo, sed eundem postea excitatum, ac vitio liberatum melioremque per pœnitentiam effectum, rursus assumo. Et qui fieri potest, inquis, ut adulterium eximatur ? Potest, inquam, et quidem facile : si quis his legibus sese submittat. Balneum enim spirituale est Ecclesia, non corporis spurcitiem, sed animæ labes variis pœnitentiæ modis abstergens. Nam tu quidem, si eum impunitum dimiseris, pejorem reddis ; si supplicio affeceris, incurabilem reliquisti : ego autem nec impunitum abire sino, nec tuo more plecto ; verum simul et pœnam, quam debeo, ab eo expeto, et quod commissum est corrogo. Visne etiam aliter ex me discere quod pacto tu gladium stringens, ac flammam peccatoribus ostendens, haud magnam iis medicinam afferas ; ego autem his etiam remotis ad integram ens sanitatem ducam ? Nec vero mihi oratione ac verbis opus est, sed terram ac mare, atque adeo ipsam hominum naturam in medium adduco. Ac mihi velim expendas, priusquam tribunal hoc fixum esset, quoniam rerum humanarum status erat ; quomodo mihi

eorum, quæ nunc præstantur, ne nomine quidem tenuis olim audiri poterat. Ecquis enim adversus mortem intrepidum animum præbuit? ecquis opes contempsit? quis gloriam pro nihilo duxit? quis fuga relictis mundi tumultibus montes et solitudinem, philosophiæ matrem, complexus est? ubinam virginis nomen olim erat? Hæc quippe omnia, atque his plura, tribunalis hujus beneficio nobis contigerunt: hæc nobis hoc imperium effecit. Cum igitur

hæc perspecta habeatis, atque omnem hujus vitæ utilitatem, orbisque universi correctionem hinc fluere intelligatis, date operam, ut ad divinorum sermonum auditionem atque ad hos conventus et preces crebro veniatis. Nam si ad hunc modum vos componatis, vitamque ac mores cælis dignos exhibeatis, promissa bona consequi poteritis, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVI.

CAP. 7. v. 13. *Ideo consolati sumus in consolatione vestra; abundantius autem magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia relictus est spiritus ejus ab omnibus vobis.*

4. En rursus quomodo laudes eorum attollat, eorumque caritatem ostendat. Posteaquam enim magnam se voluptatem cepisse asseruit, quod tantum ipsius epistola præstitisset, quodque tantum inde emolumenti ad Corinthios rediisset; *Gaudeo enim, inquit, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam*; suamque erga eos caritatem his verbis declarasset: *Etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos*; rursus aliud eorum benevolentiae argumentum commemorat, quod magnam ipsis laudem conciliat, ostenditque quam sincera caritate præditi sint: *In consolatione enim vestra, inquit, abundantius gavisi sumus super gaudio Titi*. Atqui non est hoc hominis magno amore flagrantis, ob eum majori lætitia affici, quam ob illos. Imo vero, inquit Paulus, magni amoris hoc argumentum est: non enim tam illius, quam vestra causa sum delectatus: unde etiam mox subdit, *Quia viscera ejus repleta sunt a vobis omnibus*. Non dixit, Ipse, sed, *Viscera ipsius*; hoc est, caritas ea, qua vos complectitur. Quoniam autem modo repleta sunt? *Ab omnibus*: nam id quoque amplissimæ laudi ducendum est. 14. *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum*. Magna hæc laus habenda est, cum præceptor gloriatur: ait enim, *Non sum confusus*. Ob id gavisus sum, quod meliores exstitistis, ac rebus ipsis verba mea comprobastis. Ex quo mihi duplex ornamentum comparatum est, tum quia vestra virtus altius provecta est, tum quia minime a veritate aberrasse visus sum. *Sed sicut omnia vobis in veritate loquuti sumus, ita et gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est*. Hoc loco aliud quoque subiudicat. Quemadmodum, inquit, apud vos omnia de Tito vere loquuti sumus (verisimile enim est, eum multas apud illos Titi laudes protulisse): sic vicissim ea, quæ de vestris laudibus a me ad Titum dicta sunt, vera comperta sunt. 15. *Et viscera ipsius abundantius in vobis sunt*. His verbis jam eum commendat, ut magno amore inflammatum atque ipsis devinctum. Non enim dixit, Caritas ipsius, sed *Viscera ipsius*. Deinde ne assentari videatur, ubique amicitiae causas affert, tum ne, uti jam dixi, in adu-

lationis suspicionem incidat, tum ut eos ad virtutem acrius incitet, laudem ad eos referens, atque ostendens eos esse, qui tantæ benevolentiae initium atque argumentum Tito iniecerint. Nam cum dixisset, *Viscera ejus abundantius sunt ad vos*, subjungit, *Reminiscens omnium vestrum obedientiam*.

Titi laus. — Hoc autem Titi quoque gratum animum erga homines de se bene meritos ostendit, ut qui eos omnes animo complexus rediisset, perpetuaque memoria circumferret, atque et ore et mente versaret. Corinthios etiam majorem in modum ornat, quod ipsum ita sibi devinctum dimisissent. Mox obedientiam etiam ipsorum exponit, ut eorum studio stimulos addat: unde et subnectit hæc verba, *Quomodo cum timore et tremore suscepistis eum*. Non modo cum caritate, sed etiam cum summo honore. Viden' quomodo duplicis virtutis testimonium ipsis tribuat: quod et ut patrem eum amarent, et ut antistitem metuerent, nec metu eorum benevolentiam obscurante, nec benevolentia metum solvente? Atque id est quod superius dicebat: *Quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis operatum est sollicitudinem, sed timorem, sed desiderium* (2. Cor. 7. 11)? 16. *Gaudeo igitur quoniam in omnibus confido in vobis*. Viden' quomodo ob ipsos magis gaudeat? Quoniam, inquit, præceptori vestro dedecori minime fuistis, nec testimonio meo indignos vos reddidistis. Proinde non tam ob Titum lætabatur, quod tantum honorem accepisset, quam ob eos, quod tantum grati animi specimen edidissent. Nam ne illius potius amicitia ductus, in lætitia versari videatur, vide quomodo hic quoque causam afferat. Ut enim superius dixit, *Quod si quid de vobis gloriatus sum, non sum confusus*: sic etiam hoc loco, *Quoniam in omnibus confido in vobis*. Sive objurgatio adhibenda sit, non timeo, ne vos a me separemini; sive gloriandum sit, non vereor ne redarguar; sive vos, ut morigeros, sive ut caritate aut etiam zelo præditos, laudandos habeam, confido de vobis. Edixi ut excinderetis, et excidistis; edixi ut reciperetis, et recepistis; dixi coram Tito vos magnos quosdam et admirandos viros esse, magistrosque vereri nosse: hæc rebus ipsis vera esse demonstrastis. Nec perinde ille hæc ex me didicit, ut ex vobis. Quocirca ingenti vestri amore incensus ad me reversus est: quod plura exhibueritis, quam verba mea ferrent. (Cap. 8.) 1. *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*.

θορύβου· φυχὼν, ὄρη * καὶ ἐρημίαν, τὴν μητέρα τῆς φιλοσοφίας, ἡσπάσατο; ποῦ παρθενίας ὄνομά ποτε ἦν; Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ τὰ τούτων πλείονα, τοῦτο τοῦ δικαστηρίου κατόρθωμα γέγονε, ταύτης τῆς ἀρχῆς ἔργα. Ταῦτ' οἷον εἰδότες καὶ καταμαθόντες, ὡς

* *Aberat* ὄρη.

ἐντεῦθεν πᾶσα ὠφέλεια τοῦ βίου, καὶ ἡ τῆς οἰκουμένης διόρθωσις, θαμινὰ βαδίζετε παρὰ τὴν τῶν θεῶν λόγων ἀκρόασιν, καὶ τὰς συνόδους τὰς ἐνταῦθα, καὶ τὰς εὐχάς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοὺς βυθμίζετε, δυνήσεσθε τῶν οὐρανῶν ἄξιαν ἐπιδειξάμενοι πολιτεῖαν· τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπνυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὑπὸ πάντων ὑμῶν.

α'. Ὅρα πάλιν πῶς ἐπαίρει αὐτῶν τὰ ἐγκώμια, καὶ δεικνυσὶ τὴν ἀγάπην. Εἰπὼν γάρ, ὅτι Ἦσθην ὅτι τοσοῦτον ἡ ἐπιστολὴ ἤνυσε, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἐκερδάνετε· *Χαίρω γάρ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν·* καὶ δείξας αὐτοῦ τὴν ἀγάπην· φησὶ γάρ, ὅτι *Εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἔνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς*· λέγει πάλιν ἄλλο σημεῖον τῆς αὐτῶν ἐννοίας, ὃ πολὺν αὐτοῖς φέρει τὸν ἔπαινον, καὶ δεικνυσὶ τῆς ἀγάπης αὐτῶν τὸ γνήσιον· *Ἐπὶ γὰρ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου*, φησὶ. Καίτοι γε τοῦτο οὐκ ἔστι φιλοῦντος σφοδρῶς, τὸ ἐπ' ἐκείνῳ μᾶλλον χαρῆναι, ἢ ἐπ' αὐτοῖς. Ναί, φησὶν [552] οὐδὲ γάρ δι' ἐκείνον τοσοῦτον, ὅσον δι' ὑμᾶς ἦσθην. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει λέγων, *Ὅτι τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀναπέπνυται ὑπὸ πάντων ὑμῶν*. Οὐκ εἶπεν, Αὐτὸς, ἀλλὰ, *τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ*· τοῦτέστιν, ἡ ἀγάπη αὐτοῦ ἢ περὶ ὑμᾶς. Καὶ πῶς ἀναπέπνυται; *Ἀπὸ πάντων*. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον ἐγκώμιον. *Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν*. Μέγας ὁ ἔπαινος, ὅταν ὁ διδάσκαλος καυχᾶται· φησὶ γάρ, ὅτι Οὐ κατησχύνθη. Διὰ τοῦτο ἐχάρην, ὅτι βελτίους ἐφάνητε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐδείξατέ μου τὰ ῥήματα. Ὅστε διπλοῦς ὁ κόσμος ἔμοι, καὶ ὅτι ὑμεῖς ἐπεδύκατε, καὶ ὅτι ἐγὼ οὐκ ἐφάνην τῆς ἀληθείας διαπίπτων. Ἄλλ' ὡς πάντοτε ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτῳ, ἀλήθεια γέγονεν. Ἐνταῦθα καὶ ἄλλο τι αἰνίττεται· ὅτι ὥσπερ παρ' ὁμῖν μετὰ ἀληθείας πάντα ἐφθεγγάμεθα· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν καὶ περὶ τοῦτου πολλὰ αὐτοῖς εἰπεῖν ἐγκώμια· οὕτω καὶ τὰ περὶ ὑμῶν ἡμῖν Τίτῳ εἰρημένα, ἀληθῆ ἐφάνη. *Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς*. Τοῦτο λοιπὸν ἐκείνον συνιστῶντός ἐστιν, ὡς σφόδρα ἐκκαϊόμενον, καὶ συνδεδεμένον αὐτοῖς. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ ἀγάπη αὐτοῦ, ἀλλὰ, *τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ*. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη κολακεῦειν, πανταχοῦ τίθησι τῆς φιλίας τὰς αἰτίας, ἵν', ὅπερ εἶπον, καὶ τὴν κολακείαν διαφύγῃ, καὶ ἐκείνους μᾶλλον προτρέψῃ.

τὸ ἐγκώμιον εἰς αὐτοὺς περισσῶς, καὶ δεικνὺς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς τοσαύτης ἀγάπης ἐκείνους ἐμβολόντας αὐτῷ. Εἰπὼν γάρ, ὅτι *τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς*, ἐπηγάγεν· *Ἀναμνησκόμενον τὴν ἀπάντων ὑμῶν ὑπακοήν*.

Τοῦτο δὲ καὶ τὸν Τίτον εὐγνώμονα δεικνυσὶ περὶ τοὺς εὐεργέτας, εἰ γε λαθὼν αὐτοὺς ἐν τῇ ψυχῇ ἐπανήλθεν ἅπαντας, καὶ διηνεκῶς αὐτῶν μέμνηται, καὶ ἐκείνους ἐπὶ στόματος ἔχει καὶ ἐπὶ διανοίας. Καὶ Κορινθίους· πάλιν κοσμεῖ μερίζων, ὅτι αὐτὸν οὕτω χειρωσάμενοι ἐξέπεμψαν. Εἶτα καὶ τὴν ὑπακοὴν αὐτῶν λέγει, ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν σπουδὴν· διδὼν καὶ ἐπαίρει ταῦτα, *Ὅς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν*. Οὐ μετὰ ἀγάπης μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τιμῆς ἐπιτεταμένης. Εἶδες πῶς διπλὴν αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ, καὶ ὅτι ὡς πατέρα ἐφίλουν, καὶ ὡς ἄρχοντα ἐδεδοίκεσαν, οὔτε διὰ τὸν φόβον ἀμαυροῦντες τὴν ἀγάπην, οὔτε διὰ τὴν ἀγάπην ἐκλύοντες τὸν φόβον; Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν*; *Χαίρω οὖν, ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν*. Ὅρξ· ὅτι δι' αὐτοὺς μᾶλλον χαίρει; Ὅτι οὐδαμῷ τὸν διδασκαλὸν κατησχύνετε, φησὶν, οὐδὲ ἀνάξιοι φαίνεσθε τῆς ἐμῆς μαρτυρίας. Ὅστε οὐχ οὕτω διὰ Τίτον ἔχαιρεν, ὅτι τιμῆς ἀπῆλαυσε τοσαύτης, ὡς δι' αὐτούς, ὅτι τοσαύτην ἐπεδείξαντο εὐγνωμοσύνην. Ἴνα γὰρ μὴ νομισθῇ δι' ἐκείνον χαίρειν μᾶλλον, ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν τίθησιν. Ὅσπερ οὖν [553] ἀνωτέρω εἶπεν, *Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ κατησχύνω*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν*. Κἂν ἐπιπλήξαι δέοι, οὐ δέδοικα μὴ ἀπορράγῃτε, κἂν καυχῆσασθαι, οὐ φοβοῦμαι, ὡς ἐλεγχόμενος, κἂν ὡς πειθηνίους ἐπαινέσαι, κἂν ὡς ἀγαπητικούς, κἂν ὡς ζῆλον ἔχοντας, θαρρῶ ἐν ὑμῖν. Εἰπὼν ἐκκόψαι, καὶ ἐξεκόψατε· εἰπὼν δέξασθαι, καὶ ἐδέξασθε· εἰπὼν ὅτι μεγάλοι τινὲς ἐστε καὶ θαυμαστοὶ ἐπὶ Τίτῳ καὶ διδασκάλους εἰδότες αἰδεῖσθαι· ἀληθῆ διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐδείξατε. Καὶ οὐχ οὕτως ἔμαθε ταῦτα παρ' ἐμοῦ, ὡς παρ' ὑμῶν. Ἐπανήλαθε γοῦν σφοδρὸς ἔραστῆς ὑμῶν γενόμενος, πλείονα τῶν λόγων ἐπιδειξαμένων ὑμῶν. *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἑκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*.

β'. Ἐπάρας αὐτοὺς τοῖς ἐγκωμίοις, παραίνεσιν πάλιν καθίησι. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ ἐπιπλήξει παρέμιξε τοὺς ἐπαίνους, ἵνα μὴ ἀπὸ ἐπιπλήξεως εἰς παραίνεσιν κατελθὼν δυσπαράδεκτον ποιήσῃ τὸν λόγον, ἀλλὰ λεάνας αὐτῶν τὴν ἀκοήν, οὕτω προοδοποιήσῃ τῇ παραινέσει. Βούλεται γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθῆναι· διὰ καὶ προλαβὼν εἶπε, *Χαίρω* ὅτι *ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν*· ἀπὸ τῶν ἤδη κατωρθωμένων καὶ εἰς τοῦτο προθυμότερους ποιῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν εὐθέως, Δότε οὖν ἐλεημοσύνην· ἀλλ' ὅρα τὴν σύνεσιν, πῶς πόρρωθεν καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ προκατασκευάζει τὸν λόγον. *Γνωρίζω* γὰρ ὑμῖν, φησί, *τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν παῖσι Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Ἵνα γὰρ μὴ ἐπαίρωνται, χάριν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ τὰ ἐτέρων διηγούμενος, τοῖς ἐτέρων ἐγκωμίοις σπουδαιότερους τούτους ἐργάζεται. Καὶ δὴ συντίθῃσιν ἐπαίνους Μακεδόσι, μᾶλλον δὲ καὶ τρεῖς· καὶ ὅτι πειρασμοὺς γενναίως φέρουσι, καὶ ὅτι ἐλεῖν ἴσασιν, καὶ ὅτι πένητες ὄντες, δαψίλειαν ἐνεδείκνυντο ἐν ἐλεημοσύνῃ· καὶ γὰρ ἡρπάγησαν αὐτῶν αἱ οὐσίαι. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν, ἥνικα αὐτοῖς ἐπέστελλεν. *Υμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγένεσθε*, φησί, *τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, οὗτα αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ κακῆνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων*. Ἀκουσον τί μετὰ ταῦτα Ἑβραίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε· *Καὶ γὰρ τὴν ὁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε*. Χάριν δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, οὐχὶ καταστέλλων αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκκαλοῦμενος, καὶ ἀνεπιφθονοῦν τὸν λόγον ἐργαζόμενος. Διὰ καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν ὄνομα προσέθηκεν, ὥστε πᾶσαν ὑποτεμέσθαι βασκανίαν· καὶ γὰρ μέλλει μεθ' ὑπερβολῆς ἐγκωμιάζειν αὐτοὺς. Ἀκουσον γοῦν τῶν ἐπαίνων. Εἰπὼν γὰρ, *Γνωρίζω ὑμῖν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ*, οὐκ εἶπε, *τὴν δεδομένην ἐν τῇδε καὶ τῇδε τῇ πόλει*, ἀλλ' ἐλόκληρον ἐπαινεῖ τὸ ἔθνος λέγων, *Ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Εἶτα καὶ αὐτὴν [554] διηγείται τὴν χάριν. *Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσειὰ τῆς χαρᾶς αὐτῶν*. Εἶδες σύνεσιν; Πρῶτον γὰρ ἐκεῖνο λέγει, οὐχ ὃ βούλεται, ἀλλ' ἕτερον πρὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ὀξὴ ἐπιτηδὲς τοῦτο ποιῇν, ἀλλὰ ἀπὸ ἀκολουθίας ἑτέρας ἐπ' αὐτὸ ἐρχεσθαι· *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως*. Ὁ καὶ αὐτοῖς Μακεδόσι ἐπιστέλλων ἔλεγεν, ὅτι *Μιμηταὶ ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου, δεξιόμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἀγίου*· καὶ πάλιν, *Ἀφ' ὑμῶν ἐξήχεται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξελήλυθε*. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσειὰ τῆς χαρᾶς αὐτῶν*; Ἀμφοτέρα μεθ' ὑπερβολῆς γέγονεν αὐτοῖς, φησί, καὶ ἡ θλίψις καὶ ἡ χαρὰ. Διὰ καὶ πολὺ τὸ παράδοξον ἦν, ὅτι τοσαύτη ἡδονὴ περιουσία ἀπὸ θλίψεως αὐτοῖς ἐβλάστησεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λύπην οὐκ ἔτεκεν, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονεν αὐτοῖς εὐφροσύνης ἡ θλίψις, καὶ ταῦτα πολλὴ οὐσα. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἀλείφω αὐτοὺς ἐν τοῖς πειρασμοῖς γενναίους εἶναι καὶ ἀπεριτρέπτους. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐβλήθησαν, ἀλλ' οὕτως ὡς καὶ δοκίμοι γενέσθαι διὰ τῆς ὑπομο-

νῆς· μᾶλλον δὲ οὐ λέγει, διὰ τῆς ὑπομονῆς, ἀλλ'. ὁ πλέον ἦν τῆς ὑπομονῆς, χαρὰν. Καὶ οὐδὲ χαρὰν ἀπλῶς λέγει, ἀλλὰ, *περισσεῖαν χαρᾶς*· καὶ γὰρ πολλὴ καὶ ἀφατος ἐβλάστησεν ἐν αὐτοῖς. *Καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Πάλιν ἀμφοτέρα ταῦτα μεθ' ὑπερβολῆς. Ὡς περὶ γὰρ ἡ πολλὴ θλίψις πολλὴν χαρὰν ἔτεκε, καὶ περισσεῖαν χαρᾶς· οὕτως ἡ πολλὴ πενία πολὺν πλοῦτον ἔτεκεν ἐλεημοσύνης. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν παρεχόντων ἡ φιλοτιμία κρίνεται. Διὰ οὐδαμοῦ λέγει πλοῦτον τῶν δοθέντων, ἀλλὰ, *Πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ μόνον οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτοῖς πρὸς δαψίλειαν ἡ πτωχεία, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονε τοῦ περισσεῦσαι, ὥς περὶ ἡ θλίψις τοῦ ἡσθῆναι. Ὅσῳ γὰρ ἦσαν πένητες τοσοῦτον μᾶλλον ἐφιλοτιμούντο, καὶ προθυμότερον παρείχον. Διὰ καὶ σφόδρα αὐτοὺς θαυμάζει, ὅτι ἐκ τοσαύτης πενίας τοσαύτην ἐπεδείξαντο φιλοτιμίαν. *Ἡ γὰρ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν*, τούτεστιν, ἡ πολλὴ καὶ ἀφατος, ἐδείξεν αὐτῶν τὴν ἀπλότητα. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν, *Ἐδείξεν*, ἀλλὰ, *Ἐπερίσσευσεν*· καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἀπλότητα*, ἀλλὰ, *Πλοῦτον ἀπλότητος*, τούτεστιν, ἀντίρροπον τοῦ μεγέθους τῆς πτωχείας· μᾶλλον δὲ, καὶ πολλῷ μείζονα τὸν δγκον ἐπεδείξαντο τῆς δαψιλείας. Εἶτα αὐτὸ καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον, λέγων· *Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ (ἀξιόπιστος ὁ μάρτυς) καὶ ὑπὲρ δύναμιν* τούτεστιν, *Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Μᾶλλον δὲ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἀπάντων αὐτὸ δηλοῖ· *Αὐθαίρετοι γὰρ, φησίν*. [555] Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα ὑπερβολή. *Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως*. Ἰδοὺ καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. *Δεόμενοι ἡμῶν*. Ἰδοὺ καὶ πέμπτη. Καὶ ἐν θλίψει ὄντες, καὶ ἐν πενίᾳ. Αὕτη ἕκτη. Καὶ ἐδόδμη, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἔδωκαν.

γ'. Εἶτα ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα βούλεται κατασκευάσαι παρὰ Κορινθίοις, τὸ μετὰ προαιρέσεως δοῦναι, αὐτῷ μάλιστα ἐνδιατρίβει, λέγων, *Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως*, καὶ, *Δεόμενοι ἡμῶν*. Οὐχ ἡμεῖς αὐτῶν ἐδεήθημεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἡμῶν. Τί δεόμενοι ἡμῶν; *τὴν χάριν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους*. Εἶδες πῶς πάλιν ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα, σεμνοῖς ὀνόμασιν αὐτὸ καλῶν; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ ζηλωταὶ ἦσαν πνευμάτων, χάριν αὐτὸ ὀνομάζει, ἵνα ἐπιδράμωσι· καὶ κοινωνίαν πάλιν, ἵνα μάθωσιν ὅτι λαμβάνουσιν, οὐ δίδωσι μόνον. Τοῦτο οὖν ἡμᾶς παρεκάλουν, φησίν, ὥστε ἡμᾶς ἀναδέξασθαι τὴν τοιαύτην διακονίαν. *Καὶ οὐ καθὼς ἡλπίσαμεν*. Τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ποσότητά φησι, καὶ πρὸς τὰς θλίψεις. Οὐ γὰρ ἂν ἡλπίσαμεν, φησίν, ὅτι ἐν τοσαύτῃ θλίψει ὄντες καὶ πενίᾳ, καὶ κατ' ἐπείξαν ἂν ἡμᾶς, καὶ τοσαῦτα παρεκάλεσαν. Καὶ τὴν τοῦ λοιποῦ δὲ βίου ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Ἀλλ' αὐτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ*. Ἐν πᾶσι γὰρ ὑπέκχουσιν πλέον, ἢ προσ-

* Χαρά in margine Savilius: vel fortasse melius χάρις, ut supra in Scripturae versu.

2. Postquam eos laudibus extulit, admonitionem rursus adhibet. Ideo enim oburgationi laudes admiscuit, ne ab oburgatione ad monendum delapsus, minus acceptam orationem redderet, verum lenitis prius ipsorum auribus, ita sibi viam ad monendum pararet. Vult enim de eleemosyna verba facere: unde etiam prius dixit, *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis*. Nimirum ab iis, quæ jam egregie præstiterant, ad hoc promptiores reddens. Nec vero protinus dixit, Eleemosynam igitur date; sed animadvertit sagax ipsius consilium, quomodo eminus atque ab alto orationem præmuniat: *Notam enim, inquit, vobis facio gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*. Gratiam id vocat, ne animis efferantur: ac res aliorum narrans id agit, ut dum alios laudat, diligentiores hos efficiat. Ac duas, imo tres Macedonibus laudes tribuit; quod tentationes strenuo animo perferrent; quod egentibus opem ferre nosset; quod quamvis ipsi inopia laborarent, munificentiam tamen in eleemosynis exhiberent: nam illis suæ quoque facultates ereptæ fuerant. Idque significabat cum in epistola, quam ad ipsos scribebat, diceret, *Vos enim imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, quoniam eadem passi estis a contribulibus vestris, quæ illi a Iudæis* (1. *Thess.* 2. 14). Audi jam quibus postea verbis utatur, cum ad Hebræos scribit, *Nam et rapinam vestrorum bonorum cum gaudio suscepistis* (Hebr. 10. 34). Gratiam porro hanc rem vocat, non solum ut eos in modestia contineat, sed etiam ut illos excitet, nec invidiosam orationem reddat. Quocirca fratrum quoque nomen adjunxit, ut livorem omnem succidat: eximiis enim laudibus Macedones ornare parat. Audi quippe quid de iis prædicet. Nam cum dixisset, *Notam vobis facio gratiam Dei*, non dixit, Quæ data est in hac vel in illa civitate; verum universam gentem laudibus ornat dicens: *In Ecclesiis Macedoniæ*. Mox ipsam quoque gratiam declarat. 2. *Quoniam in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit*. Viden' Pauli sagacitatem? Priore enim loco istud non dicit quod volebat, sed alterum anteponebat, ne consulto hoc facere videatur, sed ex altera verborum serie ad hoc venire: *In multo experimento tribulationis*. Id quod ad ipsos quoque Macedones, cum ad eos scriberet, dicebat: *Imitatores facti estis Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. *Thess.* 1. 6); et rursus, *A vobis etiam diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia et in Achaia, sed etiam in omni loco vestra fides, quæ est ad Deum, profecta est* (Ib. v. 8). Quidnam autem his verbis sibi vult, *In multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuit*? Utrumque inquit, mirum in modum ipsis contigit, et tribulatio et lætitia. Ex quo incredibile quidpiam nascebatur, quod tanta voluptatis ubertas et copia ex afflictione ipsis oriretur. Neque enim modo mœrorem illis nullum tribulatio pepererat, sed lætitiæ quoque ipsis causam præbuerat, etsi multa erat. His porro verbis utebatur, ut eos ad certamen ungeret ac strenuos constantesque redderet. Non enim leviter vexati fue-

rant, sed ita, ut per patientiam virtus eorum explorata fuerit: imo verò non, Per patientiam, dixit, sed quod plus erat quam patientia, gaudium. Nec gaudium simpliciter dicit, sed gaudii abundantiam: ingens enim et quæ verbis explicari nequeat lætitia in ipsis nata est. *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Utrumque rursus hoc cum exsuperantia. Quemadmodum enim multa tribulatio multiplex gaudium et gaudii abundantiam peperit: ita ex magna paupertate ingentes eleemosynæ opes ortæ sunt. Hoc enim his verbis significavit, *Abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Neque enim ex donorum mensura, sed ex donantium animo liberalitas æstimatur. Quamobrem nusquam donorum copiam dicit, sed, *Divitiis simplicitatis eorum*. Id autem perinde est ac si diceret: Non modo ipsis ad liberalitatem nihil impedimenti paupertas attulit; verum occasio ipsis fuit uberius largiendi, non secus ac tribulatio amplius gaudendi. Quo enim egentiores erant, hoc majori animi promptitudine largiebantur. Unde etiam magnopere eos laudat ac suspicit, quod in tanta egestate tantæ liberalitatis specimen dederint. *Altissima enim eorum paupertas*, id est, ingens atque ineffabilis, simplicitatem eorum demonstravit. At vero non dixit, Demonstravit, sed, *Abundavit*: nec item, Simplicitatem, sed, *Divitiis simplicitatis*, hoc est quæ paupertatis magnitudini responderet: quin potius multo maiorem liberalitatem præstiterunt. Tum hoc apertius etiam exponit, dicens: 3. *Quia secundum virtutem testifcor, fide dignus testis, et supra virtutem*: hoc est, Exuberavit in divitiis simplicitatis eorum. Imo non per hoc tantum, sed et per ea quæ sequuntur id indicat: *Voluntarii enim fuerunt*, inquit. En alteram etiam amplificationem. 4. *Cum multa exhortatione*. En tertiam ac quartam. *Obsecrantes nos*. En quintam. Et quidem cum afflictione ac paupertate premerentur. Sexta hæc est. Septima, quod copiosisime dederint.

3. Postea, quia hoc potissimum apud Corinthios efficere studebat, ut libenter largirentur, in ea re præsertim immoratur, dicens, *Cum multa exhortatione*; et, *Obsecrantes nos*. Non eos, inquit, rogavimus, sed ipsi nos. Quid autem obsecrantes nos? *Gratiam et communicationem ministerii, quod fit in sanctos*. Videsne rursus quo pacto rem amplifcet, insignibus nominibus eam nuncupans? Quia enim illi spirituum studiosi erant, gratiam id appellat, ut ad eam accurrerent: ac rursus communicationem, ut intelligerent se non tantum dare, sed etiam accipere. Hoc itaque, inquit, a nobis precibus contendebant, ut huiusmodi ministerium susciperemus. 5. *Et non sicut speravimus*. Hæc verba tum ad largitionis amplitudinem, tum ad calamitates refert. Numquam fore speravisset, inquit, ut, cum in tanta calamitate ac paupertate versarentur, nos etiam urgerent ac tantopere obsecrarent. Ad hæc, qua sollicitudine in reliqua vita excolenda uterentur, his verbis declaravit: *Sed seipsos primum dederunt Domino, deinde nobis per voluntatem Dei*. In omnibus enim eorum obedi-

tia expectationem nostram superavit. Nec enim, quia egentibus dabant, idcirco aliarum virtutum curam abjiciebant, sed seipsos Domino primum obtulerunt. Quid autem est, *Domino semetipsos dederunt*? Hoc est, consecrarunt; probati in fide exstiterunt; animi magnitudinem in tentationibus adhibuerunt, moderationem, facilitatem, caritatem, studiumque in aliis omnibus virtutibus atque alacritatem præ se tulerunt. Quid his verbis sibi vult, *Et nobis*? Hoc est, obediens se nobis præbuerunt; dilexerunt, paruerunt, ut et Dei leges implerent, et caritatis vinculo nobiscum astringerentur. Ac perpende, quomodo hic quoque eorum intentissimum studium ostendat, dicens: *Semetipsos dederunt Domino*. Non, inquit, partim Deo, partim mundo obedierunt, sed omnia Deo, atque etiam seipsos totos ei dederunt. Neque enim ob piam largitionem arrogantia elati sunt, verum cum ingentem prius humilitatem, ingentem obedientiam et honorem, magnam philosophiam exhibuissent, ita demum eleemosynam elargiti sunt. Quid porro his verbis significatur, *Per voluntatem Dei*? Quoniam dixerat, *Semet ipsos nobis dederunt*, non, inquit, humano affectu, sed secundum Dei voluntatem hoc fecere. 6. *Ita ut rogaemus Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*. Et quænam est hæc verborum series? Egregia sane ac cum iis quæ præcesserunt pulchre coherens. Quoniam enim, inquit, eos in omnibus, hoc est in tentationibus, in eleemosynis, in nostri amore, ac reliqua vitæ puritate, acres ac ferventes esse conperimus: ut vos quoque ipsorum virtutem adæquetis, Titum misimus. Id enim his verbis indicavit, etsi non ita sit loquutus. Ac consideres velim amoris magnitudinem. Ab illis, inquit, cum rogaemur et obsecraremur, de vobis solliciti eramus, nimirum ne ab illis vinceremini. Quæ etiam nobis mittendi Titi causa fuit, ut hinc quoque excitati et commonefacti, Macedonas æmularemini. Etenim illic erat Titus, cum hæc epistola scriberetur. Ostendit autem eum jam ante Pauli cohortationem hoc facere cœpisse, cum ait: *Ut quemadmodum ante cepit*. Unde etiam mirificis laudibus eum afficit, tum in exordio, sic loquens: *Eo quod non invenerim Titum fratrem, non habui requiem spiritui meo* (2. Cor. 2. 13); tum hoc loco per omnia hæc verba quæ de eo habuit, ac denique per hoc ipsum. Neque enim exigua laus est incipere, quippe quæ ferventem animum indicet. Ideoque illum misit, ex Titi præsentia magnum illis ad largitionis studium calcar addens. Ac propterea laudibus eum extollit, ut eum Corinthiis vehementius conciliet. Nam et istud magnum ad persuadendum pondus habet, cum is qui monet benevolo animo est. Pulchre autem semel et iterum ac tertio eleemosynæ mentionem faciens, gratiam eam vocat. Nunc enim ait, *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*; nunc, *Voluntarii fuerunt, cum multa oratione obscantes nos gratiam et communicationem*; ac rursus, *Ut quemadmodum prius cepit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*.

4. *Eleemosynam erogare majus est, quam mortuos ad vitam revocare*. — Etenim ingens bonum ac Dei donum hoc est, quod si præstetur, Deo ipsi nos, quantum fieri potest similes efficiat. Hoc enim potissimum homo est. Unde etiam hominis indicium quidam dicens, hoc posuit: *Magna res est, inquit, homo, ac magni pretii vir eleemosynæ studiosus* (Prov. 20. 6). Major hæc gratia est, quam mortuos ad vitam revocare. Christum enim fame laborantem alere multo præstantius est, quam in nomine Jesu a morte ad vitam homines excitare: illic enim Christo beneficium das, hic ille tibi. Porro non iis, qui beneficium accipiunt, sed iis qui dant, merces est constituta. Etenim in miraculorum editione debitorem te Deus habet, in eleemosyna autem tu Deum tibi obstrictum habes. Eleemosyna vero tum demum est, cum tu alacri animo, cum large et copiose tribuis, cum teipsum non dare, sed accipere existimas, cum ut beneficium accipiens et quæstum faciens, ac non tamquam perdens largiris: nam hoc ne beneficium quidem censendum fuerit. Qui enim inopiam alterius sublevar, is læto animo esse nec moleste ferre debet. Annon absurdum fuerit, si cum alterius mœrorem discutias, mœreas ipse? neque enim ipsi jam eleemosynæ nomen reliquum facis. Nam si idcirco mœreas, quod alterius mœrorem depuleris, extremæ cujusdam crudelitatis ac feritatis argumentum edis: præstat enim non depellere, quam ita depellere. Quid autem omaino est, o homo, quod mœreas? an ne aurum tuum minuatur? Si hoc animo es, prorsus ne des quidem: nisi tibi in cælis aurum tuum multis partibus augeri confidis, ne tribuas. At hic vicem tibi rependi postulas? Quid ita? Sine eleemosynam eleemosynam esse, non negotiationem. Sane multi in hac quoque vita receperunt, verum non ita receperunt, quasi superiores iis futuri, qui hic nihil acceperunt: quin potius nonnulli ex illis, ut imbecilliores, quia futuris bonis non admodum alliciebantur, hic receperunt. Et sicut belluones et imperiti homines ventrisque mancipia, ad regiam mensam acciti, congruum tempus puerorum more minime expectantes, voluptatem suam labefactant, antevertentes ipsi, vilioribus epulis sese ingurgitant: ita hi quoque, qui in hac vita bona quærunt et accipiunt, futuræ mercedem minuunt. Itane vero tu, cum pecuniam sœnori das, sortem tuam longo post tempore recipere cupis, ac fortasse ne recipere quidem, ut ex mora sœnus tibi augeatur; hic contra statim exigis, idque cum non hic, sed illic perpetuo futurus sis; non hic judicium subiturus, sed illic causam dicturus? Et quidem si tibi quispiam ædes illic appareret, ubi commoraturus minime esses, contumeliæ id duceres; nunc autem hic dives esse studes, unde ante vesperam quoque fortasse migrandum tibi est? An te fugit nos in aliena regione tamquam hospites et advenas versari? an nescis advenas ea esse conditione, ut tum ejiciantur, cum minime id expectant et opinantur? id quod nobis usu venit. Propterea quidquid exstruxerimus, hic relinquimus. Neque enim sinit nos Dominus ea nobiscum hinc efferre, sive

εδοκήσαμεν· οὐδὲ, ἐπειδὴ ἡλέουν, τῶν ἄλλων ἡμέ-
λουν ἀρετῶν, ἀλλὰ πρῶτον ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Κυ-
ρίῳ. Τί ἐστιν, *Ἐδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ*; Ἀν-
έβηκαν, δόκιμοι περὶ τὴν πίστιν ἐφάνησαν, πολλὴν
τὴν ἀνδρείαν ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἐπεδείξαντο, τὴν
κοσμιότητα, τὴν ἐπιείκειαν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐν
τοῖς ἄλλοις ἁπασιν ἀγαθοῖς προθυμίαν τε καὶ σπου-
δὴν. Τί ἐστι, *Καὶ ἡμῖν*; Πειθηνίῳ γεγονάσιν ἡμῖν,
ἡγάπησαν, ὑπήκουσαν καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους πλη-
ροῦντες, καὶ ἡμῖν διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδμεμένοι. Σκό-
πει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐπίτασιν δείκνυσιν, λέγων·
Ἐδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ. Οὐχὶ τὰ μὲν τῷ Θεῷ
ὑπήκουσαν, τὰ δὲ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πάντα αὐτῷ, καὶ
ὅλους ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ
ἡλέουν, ἀπενόηθησαν· ἀλλὰ πολλὴν ἐπιδειξάμενοι
ταπεινοφροσύνην, πολλὴν ὑπακοὴν, πολλὴν τιμὴν,
πολλὴν φιλοσοφίαν, οὕτω καὶ τὴν ἐλεημοσύνην εἰρ-
γάσαντο. Τί δὲ ἐστι, *Διὰ θελήματος Θεοῦ*; Ἐπει-
δὴ εἶπεν, *Ἡμῖν ἔδωκαν ἑαυτοὺς*, οὐδὲ ἡμῖν ἀν-
θρωπίνως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρακὰ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώ-
μην ἐποιοῦν. *Ὡστε ἡμῶς κατακαλέσαι Τίτον, Ἰνα*
καθὼς προσεήρξατο ἐν ὑμῖν, οὕτως ἐπιτελέσῃ καὶ
τὴν χάριν ταύτην. Καὶ ποία ἀκολουθία αὕτη;
Πολλὴ καὶ σφόδρα τῶν ἐμπροσθεν ἐχομένη. Ἐπειδὴ
γὰρ εἶδομεν ἃ αὐτοὺς σφοδροῦς, φησὶν, καὶ θερμοὺς
ἐν ἁπασιν, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐλεημοσύνῃ, ἐν τῇ πρὸς
ἡμᾶς ἀγάπῃ, ἐν τῇ λοιπῇ τοῦ βίου καθαρότητι· Ἰνα
[556] καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς ἐξιωθῆτε, ἐπέμψαμεν Τίτον.
Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐκ εἶπε, τοῦτο δὲ ἐδήλωσε. Σκόπει
φιλίας ὑπερβολὴν. Παρ' ἐκείνων γὰρ παρακαλούμε-
νοι, φησὶ, καὶ ἀξιούμενοι, τὰ ὑμέτερα ἐμεριμνῶμεν,
μή πως αὐτῶν ἐλαττωθῆτε. Διὰ καὶ ἀπεστείλαμεν
Τίτον, ἵνα κἀντεῦθεν διεγερθέντες καὶ ὑπομνησθέντες,
ζηλώσῃτε Μακεδόνας. Καὶ γὰρ ἐτύχανεν ἐκεῖ ὧν ὁ
Τίτος, ὅτε ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφετο. Δείκνυσιν δὲ
αὐτὸν καὶ κατάρξαντα τούτου πρὸ τῆς Παύλου προ-
τροπῆς· *Ἰνα καθὼς προσεήρξατο*, φησὶ. Διὰ καὶ
μεγάλα αὐτοῦ λέγει ἐγκώμια, ἐν ἀρχῇ μὲν, ὅτι *Τῷ*
μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἔσχατον
ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου· ἐντεῦθεν δὲ ταῦτα ἅπερ
εἶρκεν ἅπαντα, καὶ τοῦτο δὲ αὐτό. Οὐ μικρὸν γὰρ
καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὸ καὶ προσενάρξασθαι· θερμῆς
γὰρ τοῦτο καὶ ζεούσης ψυχῆς. Διὰ καὶ ἐπεμψεν αὐτόν,
μεγίστην αὐτοῖς ἐντιθεὶς κἀντεῦθεν προτροπὴν τοῦ
δοῦναι, τὴν παρουσίαν Τίτου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπαί-
ρει τοὺς ἐπαίνους αὐτόν, οἰκειώσαι βουλόμενος σφο-
δρότερον τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνθρωπον. Καὶ γὰρ καὶ
τοῦτο πρὸς τὸ πείσαι· μέγα, τὸ οἰκειῶς διακεισθαι
τὸν συμβουλευόντα. Καλῶς δὲ καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ
τρὶς μνημονεύσας τῆς ἐλεημοσύνης, χάριν τὸ πρᾶγμα
καλεῖ, νῦν μὲν λέγων, *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί,*
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκ-
κλησίαις τῆς Μακεδονίας· νῦν δὲ, *Αὐθαίρετοι,*
μετὰ πολλῆς παρακλησίσεως δεδομένοι ἡμῶν τὴν
χάριν καὶ τὴν κοινωρίαν· καὶ ἅλιν, *Ἰνα καθὼς*
προεήρξατο, οὕτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμῶς καὶ
τὴν χάριν ταύτην.

δ'. Καὶ γὰρ μέγα ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ Θεοῦ δῶρον τοῦτο,

■ Savil. in marg., οἶδαμεν, forte melius.

καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ κατὰ δύναμιν ἡμᾶς ἱσομοιοῖ κατ-
ορθούμενον· τοῦτο γὰρ μάλιστα ἄνθρωπος. Λέγων
γοῦν τις δεῖγμα ἀνθρώπου, τοῦτο τέθεικε· *Μέγα γάρ,*
φησὶν, ἄνθρωπος, καὶ τίμιος ἀνὴρ ἐλεήμων. Αὕτη
μεῖζων ἢ χάρις, ἢ νεκροῦς ἀνιστάν. Τοῦ γὰρ ἐν τῷ
ὀνόματι Ἰησοῦ τοὺς ἀποθανόντας ἐγείρειν πολλῷ
μεῖζον τὸ πεινῶντα τρέφειν τὸν Χριστὸν· ἐνταῦθα
μὲν γὰρ σὺ τὸν Χριστὸν εὐεργετεῖς, ἐκεῖ δὲ αὐτὸς σε.
Καὶ ὁ μισθὸς δὲ ἐν τῷ ποιεῖν εὖ, οὐκ ἐν τῷ πάσχειν
εὖ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, ἐπὶ τῶν σημείων λέγω, αὐτὸς
ὀφείλεις τῷ Θεῷ· ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν Θεὸν
ὀφειλέτην ἔχεις. Ἐλεημοσύνη δὲ ἐστίν, ὅταν μετὰ
προθυμίας γίνηται, ὅταν μετὰ δαψιλείας, ὅταν μὴ
νομίσῃς διδόναι, ἀλλὰ λαμβάνειν, ὅταν ὡς εὐεργε-
τούμενος, ὅταν ὡς κερδαίνων καὶ μὴ ἀπολλύς· ἐπεὶ
τοῦτο οὐδὲ χάρις. Τὸν γὰρ ἕτερον ἐλεοῦντα, χαίρειν,
οὐ δυσχεραίνειν δεῖ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀτοπον, εἰ τὴν
ἐτέρου λύων ἀθυμίαν, αὐτὸς ἀθυμοῖς; οὐκέτι γὰρ
ἔξ αὐτὴν ἐλεημοσύνην εἶναι. Εἰ γὰρ ἀθυμεῖς, ὅτι
ἕτερον ἀπῆλλαξας ἀθυμίας, ἐσχάτης ὠμότητος καὶ
[557] ἀπανθρωπίας δεῖγμα ἐκφέρει· βέλτιον γὰρ μὴ
ἀπαλλάττειν, ἢ οὕτως ἀπαλλάττειν. Τί δὲ ὅλως καὶ
ἀθυμεῖς, ἄνθρωπε; μὴ ἐλαττόν σοι γένεται τὸ χρυ-
σίον; Ὅλως, εἰ τοιαύτην ἔχεις προαίρεσιν, μὴδὲ
δῶς· εἰ μὴ θαρβύεις ὅτι πολυπλασιάζεται σοι ἐν οὐρα-
νοῖς, μὴ παράσχῃς. Ἄλλ' ἐνταῦθα ζητεῖς τὴν ἀντί-
δοσιν. Διὰ τί; Ἀφες τὴν ἐλεημοσύνην ἐλεημοσύνην
εἶναι καὶ μὴ ἐμπορίαν. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ἐνταῦθα
ἀπέλαβον, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔλαβον, ὡς ταύτην πλεόν
ἐξόντες τῶν οὐ λαβόντων ἐνταῦθα, ἀλλ' ἔνιοι τούτων
ὡς ἀσθενέστεροι, ἐπειδὴ τοῖς ἐκεῖ οὐ σφόδρα ἐφείλ-
κοντο. Καὶ ὥσπερ οἱ λίγνοι καὶ ἀπειρόκαλοι καὶ γασ-
τρὸς δοῦλοι ἐπὶ βασιλικῇ κληθέντες τράπεζαν, καὶ
τὸν προσήκοντα καιρὸν οὐκ ἀναμένοντες, κατὰ τὰ
παιδιά τὰ μικρά, λυμαίνονται αὐτῶν τὴν εὐφροσύ-
νην, προλαμβάνοντες, καὶ κορηννύντες ἑαυτοὺς σιτίοις
καταδεστέροις· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι οἱ ἐνταῦθα ἐπι-
ζητοῦντες καὶ λαμβάνοντες, τὸν μισθὸν ἐλαττοῦσι
τὸν ἐκεῖ. Εἴτα δανείζων μὲν, μετὰ πλείονα χρόνον
ἐπιθυμεῖς ἀπολαβεῖν τὸ κεφάλαιον, τάχα δὲ οὐδὲ
ἀπολαβεῖν, ἵνα τῇ μελλήσει πλείονα τὸν τόκον ἐργά-
σῃ· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἀπαίτεῖς, καὶ ταῦτα οὐ μέλ-
λων ἐνταῦθα εἶναι, ἀλλ' ἐκεῖ διηνεκῶς, οὐ μέλλων
ἐνταῦθα δικάζεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖ τὰς εὐθύνας ὑφέξων;
Καὶ εἰ μὲν τίς σοι κατεσκευάζεν οἰκίαν, ἐνθα μὴ
ἐμελλες μένειν, ζημίαν τὸ πρᾶγμα ἐνόμισας ἂν νῦν
δὲ ἐνταῦθα βούλει πλουτεῖν, ὅθεν καὶ πρὸ τῆς ἐσπέ-
ρας μέλλεις πολλάκις ἀποδημεῖν; Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐπ'
ἄλλοτρίᾳ διατρίβωμεν, καθάπερ ξένοι καὶ πάροικοι;
οὐκ οἶδας, ὅτι παροίκων ἐστὶν ἐκβάλλεσθαι, ὅτε μὴ
προσδοκῶσι, μὴδὲ ἐλπίζουσιν; ὅπερ καὶ ἡμεῖς πά-
σχομεν. Διὰ δὴ τοῦτο, ὅσα ἂν κατεσκευάσωμεν, ἐν-
ταῦθα ἀφίεμεν. Οὐ γὰρ συγχωρεῖ ὁ Δεσπότης λαμβά-
νοντας αὐτὰ ἀπελθεῖν, ἂν τε οἰκίας οἰκοδομήσωμεν,
ἂν τε ἀγροὺς ἀγοράσωμεν, ἂν τε ἀνδράποδα, ἂν τε
σκεύη, ἂν τε ἕτερον τι τοιοῦτον. Οὐ μόνον δὲ οὐκ
ἀφίησιν ἐντεῦθεν λαβόντας ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ λογι-
ζεται σοι τὸν μισθόν· προεῖπε γὰρ σοι, ὅτι μὴ οἰκο-
δομήσης, μὴδὲ δαπανήσης τὰ ἄλλότρια, ἀλλὰ τὰ σά.

Τί τοίνυν τὰ σὰ ἀφείς, ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις ἐργάζῃ καὶ δαπανᾷς, ἵνα ἀπολέσῃς καὶ τὸν πόνον καὶ τὸν μισθόν, καὶ κόλασιν τὴν ἐσχάτην ὑπομείνης; Μὴ, παρακαλῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ φύσει ἐσμὲν πάροικοι, γενώμεθα καὶ προαιρέσει, ἵνα μὴ ἐκεῖ γενώμεθα πάροικοι καὶ ἄτιμοι καὶ ἀπεβρίμμενοι. Ἄν γὰρ ἐνταῦθα βουλευώμεν γενέσθαι πολῖται, οὕτε ἐνταῦθα ἐσόμεθα, οὕτε ἐκεῖ· ἂν δὲ πάροικοι μείνωμεν ὄντες, καὶ διαγάγωμεν οὕτως, ὡς παρόικους διατρίβειν εἰκός, πολιτῶν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ληψόμεθα παρῤῥησίαν. Ὁ γὰρ δικαίος, καὶ μὴδὲν ἔχων, καὶ ἐνταῦθα ἐν τοῖς ἀπάν-

των ὡς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διατρίψει, καὶ πρὸς τὴν οὐρανὸν ἀπελθὼν, ἕψεται τὰς αἰωνίους αὐτοῦ σκηνάς· καὶ οὕτε ἐνταῦθα πείσεται τι τῶν ἀηδῶν· οὕτε γὰρ ξένον αὐτόν τις ποιῆσαι δυνήσεται τὸν πᾶσαν γῆν ἔχοντα πόλιν· καὶ τὴν αὐτοῦ πατριῶτα ἀπολαύων, ἐπιδέξεται [558] τὸν ἀληθῆ πλοῦτον. Ἴν' οὖν ἀμφοτέρω κερδάνωμεν, καὶ τὰ ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐκεῖ, εἰς δέον τοῖς οὖσι χρυσώμεθα. Οὕτω γὰρ ἐσόμεθα τῶν οὐρανῶν πολῖται, καὶ πολλῆς ἀπολαυσόμεθα παρῤῥησίας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

OMIΛIA 12^a.

Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύετε, πιστεῖ καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πάσῃ σπουδῇ.

α'. Ὅρα πάλιν μετ' ἐγκωμίων τὴν προτροπὴν γινόμενην ἐγκωμίων μειζόνων. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα δῶτε, ἀλλ', Ἴνα περισσεύετε πιστεῖ τῇ τῶν χαρισμάτων, καὶ λόγῳ τῷ τῆς σοφίας, καὶ γνώσει τῇ τῶν δογμάτων, καὶ πάσῃ σπουδῇ πρὸς τὴν ἄλλην ἀρετὴν, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἀγάπῃ· ταύτῃ ἣ προεῖπον, ἥς καὶ τὴν ἀπόδειξιν ἐποιησάμην. Ἴνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύετε. Εἶδες ὅτι διὰ τοῦτο ἐκείθεν ἤρξατο ἀπὸ τῶν ἐπαίνων ἐκείνων, ἵνα ὁδῷ προβαίνων, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις ἐλκύσῃ σπουδὴν. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. Ὅρα πῶς συνεχῶς αὐτοῖς χαρίζεται, πῶς ἀνεπαχθὴς γίνεται, καὶ οὐ βλαῖς οὐδὲ ἀναγκαστικός· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρω ὁ λόγος ἔχει, καὶ τὸ ἀνεπαχθὲς, καὶ τὸ ἀκατανάγκαστον. Ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς παρήνευσε, καὶ σφόδρα Μακεδόνας ἐνεκωμίασεν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι, φησὶν, Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. Οὐχ ὡς ἀμφισθητῶν· οὐ γὰρ τοῦτο ἐνταῦθα δηλοῖ· ἀλλὰ δόκιμον αὐτὸ ποιῶν, καὶ ἀποφαίνων, καὶ ἰσχυρότερον κατασκευάζων. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτά φημι, ἵνα ὑμᾶς παροξύνω πρὸς τὴν αὐτὴν προθυμίαν· καὶ μέμνηται τῆς ἐκείνων σπουδῆς, λαμπρύνων, φαιδρύνων, ἐρεθίζων τὴν ὑμέτεραν διάθεσιν. Εἶτα ἀπὸ τούτου εἰς ἕτερον μεῖζον κατήντησε· καὶ γὰρ οὐδένα παρήνευσε τρόπον συμβουλῆς, ἀλλὰ πάντα^a κινεῖ καὶ μεταχειρίζεται τὸν λόγον· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων ἐγκωμίων προέτρεψε λέγων, Γινώσκετε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας· καὶ ἀπὸ τῶν οικείων, Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύετε, λόγῳ, καὶ γνώσει. Μειζόνως γὰρ δύναται τοῦτο δακεῖν, ὅταν ὑφ' ἑαυτοῦ τις ἡττάται, ἢ ὅταν ὑφ' ἐτέρων. Εἶτα λοιπὸν ἐπὶ τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν κορωνίδα τῆς συμβουλῆς ἵεται· Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτόχευσε, πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Ἐννοήσατε γὰρ, φησὶν, ἐνθυμήθητε καὶ λογίσασθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἀπλῶς αὐτὴν παραδράμῃτε, ἀλλὰ στοχάσασθε αὐτῆς τὸ μέ-

γεθος, ὅση ἐστὶ καὶ ἡλίκη, καὶ οὐδενὸς φείσεσθε τῶν ὑμετέρων. Ἐκεῖνος δόξαν ἐκένωσεν, οὐχ ἵνα ὑμεῖς τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῇ πτωχείᾳ πλουτήσητε. Εἰ μὴ πιστεύετε, ὅτι ἡ πτωχεία πλούτου ἐστὶ ποιητική, [559] ἐννοήσόν σου τὸν Δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀμφιδόλης. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐγένετο πτωχός, οὐκ ἂν ἐγένου σὺ πλούσιος. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτο ὅτι πτωχεία ἐπλούτησε πλοῦτον. Πλοῦτον δὲ ἐνταῦθά φησι τὴν γνῶσιν τῆς εὐσεβείας, τὸν τῶν ἀμαρτημάτων καθαρισμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἀγιασμόν, τὰ μυστήρια ἅπερ παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ, καὶ μέλλει παρέχειν. Καὶ ταῦτα ἅπαντα διὰ τῆς πτωχείας γέγονεν ἡμῖν. Ποίας πτωχείας; Διὰ τοῦ σάρκα ἀναλαβεῖν καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, καὶ παθεῖν ἅπερ ἔπαθε. Καίτοι γε ἐκεῖνος ταῦτα οὐκ ὤφειλε, σὺ δὲ ὀφείλεις αὐτῷ. Καὶ γνώμην ὑμῖν ἐν τούτῳ δίδωμι πρὸς τὸ συμφέρον. Ὅρα πῶς πάλιν τοῦ ἀνεπαχθὸς εἶναι φροντίζει, καὶ δύο τρίτοις παραμυθεῖται τὸν λόγον, καὶ τῷ εἰπεῖν, Γνώμην δίδωμι, καὶ, Πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον. Οὕτε γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, φησὶ, καὶ παρὰ ἀκόντων ἀπαιτῶ· οὕτε τὸ τῶν λαμβανόντων ὡς τὸ ὑμῖν λυσαιτέλες σκοπῶν, ταῦτα λέγω. Εἶτα καὶ τὸ παράδειγμα λοιπὸν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ οὐκ ἐξ ἐτέρων. Οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προσετήρξασθε ἀπὸ πέφυσι. Ὅρα πῶς δείκνυσιν καὶ αὐτοὺς ἐκόντας καὶ χωρὶς προτροπῆς ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἑμαρτύρησε Θεσσαλωνικεῦσιν, ὅτι αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως ἤψαντο τῆς ἐλεημοσύνης, βούλεται καὶ τούτων δεῖξαι τὸ κατέρωμα τοῦτο ὅν. Διὸ εἶπεν. Οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν· καὶ οὐχὶ, Ἐνήρξασθε, ἀλλὰ, Προσeτήρξασθε ἀπὸ πέφυσι. Ἐπὶ ταῦτα οὖν ὑμᾶς παρακαλῶ, ἐφ' ᾧ ἑαυτοὺς φθάσαντες διηγεῖσθε μετὰ προθυμίας ἀπάσης. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπετελέσατε. Οὐκ εἶπεν, Ἐποίησατε, ἀλλ', ἐπεθήκατε τέλος. Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία ἐκ τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ποιῆσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. Ἴνα μὴ μέχρι προθυμίας στῇ τὸ καλὸν τοῦτο κατέρωμα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἔργων λάβῃ μισθόν· εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθ' ὃ ἂν ἔχῃ τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει.

Ὅρα σοφίαν ἄφατον. Δείξας τοὺς ὑπὲρ δύναμιν

^a Vel leg. ἅλλα πάντα, vel ἅλλα πάντα κ. κ. μ. λόγον. Dunaxus.

^b Savil. in marg., φείσθαι τῶν σῶν.

domos condiderimus, sive prædia emerimus, sive mancipia, sive vasa, sive aliud quidpiam ejusdem generis. Nec vero te dumtaxat minime sinit ea tecum efferre, sed ne mercedem quidem tibi assignat: prædixit enim tibi ac denuntiavit, ne ædifices atque consumas aliena, sed tua. Quid igitur causæ est, cur relictis tuis, in alienis operam naves et sumptus facias, ut sic et laborem et mercedem perdas, et extremas pœnas subeas? Ne, quæso, hoc committamus; verum quia natura advenæ sumus, animo quoque ac voluntate simus, ne alioqui illic advenæ simus, atque contempti et abjecti. Nam si cives hic effici in animum induxerimus, nec hic cives erimus, nec illic: sin autem hic advenæ esse perseveraverimus, atque

ita, ut advenas decet, vitam degamus, civium libertatem ac fiduciam, et in hac et in futura vita consequemur. Vir quippe justus, etiamsi nullas opes habeat, tamen et hic in omnium bonis tamquam in suis versabitur, et ad cælum profectus, æterna tabernacula sua conspiciet: ac neque hic injucundi quidquam perpetietur; nec enim quisquam eum, qui terram universam pro civitate sua habeat, peregrinum facere poterit; et patriæ suæ restitutus, veras opes accipiet. Ut igitur, et hujus et illius vitæ bona lucremur, facultatibus nostris, ut par est, utamur. Sic enim fiet, ut cælorum cives simus, et multa libertate ac fiducia perfruamur: qua utinam nobis omnibus frui contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVII.

CAP. 8. v. 7. *Sed ut in omnibus abundetis fide et sermone, et scientia et omni sollicitudine.*

1. Vide quomodo rursus ad laudes cohortationem adjungat, ut eorum animos ad majores laudes excitet. Nec dixit, Ut detis, sed, *Ut abundetis in fide* donorum spiritualium, *et sermone* sapientiæ, *et scientia* dogmatum fidei, *et omni sollicitudine*, hoc est studio cæterarum virtutum, *insuper et caritate vestra in nos*; de qua prius loquutus sum, et cujus demonstrationem feci. *Ut et in hac gratia abundetis.* Vides eum ideo ab illis laudibus exorsum esse, ut via progrediens, eos in his quoque ad idem studium pertraheret. 8. *Non quasi imperans dico.* Vide quomodo assidue illis indulgeat, quomodo minime gravem ac violentum et imperiosum se præbeat: imo vero utrumque his verbis complectitur; et minime molestus est, et necessitatem non inducit. Quoniam enim frequenter admonuit, ac Macedonas summis laudibus extulit; ne hoc coactionis speciem habere videatur, ait, *Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem vestræ caritatis sinceritatem comprobans.* Non ut dubitans; neque enim istud hoc loco significat; sed probam eam efficiens ac declarans, et firmiorem reddens. Ob id enim his verbis utor, ut vos ad eandem animi promptitudinem extimulem: ideo studium eorum commemoro, ut animi vestri propensionem illustrem atque excitem. Deinde hinc ad aliud quiddam majus delabitur: neque enim ullum admonitionis modum prætermittit, verum omnia movet, ac quovis modo orationem tractat. Nam et per aliorum laudes eos cohortatus est, dicens: *Notam autem vobis facimus gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*; et eos etiam ipsos laudando, cum ait, *Sed ut in omnibus abundetis, in sermone, in scientia.* Hoc enim acrius hominem mordet, cum quis a seipso vincitur, quam cum ab aliis. Postea denique ad id, quod admonitionis caput et coronis erat, se confert: 9. *Sciatis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter nos egenus factus est, cum dives esset, ut illius inopia nos divites essemus.* Cogitate, inquit, ac cum animis vestris reputate gratiam Dei, nec temere eam præterite, verum quæ et quanta sit illius magnitudo conjicite:

ita fiet, ut nullis vestris rebus parcatis. Ille gloriam suam exinanivit, ut vos, non illius opibus, sed egestate ditemini. Si adduci nequis, ut egestatem divitiarum efficientem esse credas, Dominum tuum cogita, et de ea re ambigere desines. Nisi enim ille pauper factus fuisset, tu dives minime exstitisses. In quo illud mirandum est, quod paupertas opibus circumfluxit. Divitias porro hoc loco appellat pietatis cognitionem, peccatorum purgationem, justitiam, sanctificationem, ac mille alia bona, quæ nobis largitus est, ac largietur. Atque hæc omnia paupertatis beneficio nobis contigerunt. Cujus paupertatis? Quod carnem suscepit atque homo factus sit, eaque pertulerit. Quamquam hæc ille minime debebat, cum tu contra ipsi debeas. 10. *Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est.* Vide rursus quantam curam adhibeat, ne gravis ac molestus sit, atque his duabus rebus sermonem mitiget, dum ait: *Consilium do; et, Quod vobis utile est.* Neque enim cogo ac vim infero, inquit, neque ab invitis extorqueo, sed in his verbis non tam eorum qui accipiunt, quam vestram utilitatem mihi propono. Deinde exemplum ab ipsis sumit, non ab aliis. *Qui non solum facere, sed et velle prius cœpistis ab anno superiore.* Vide quomodo ostendat eos ultro, ac citra cujusquam cohortationem eo venisse. Quoniam enim hoc de The-salonicensibus asseruerat, quod ultro et cum magna exhortatione ad eleemosynam se contulerant, vult jam ostendere hos idem quoque præstitisse. Ac proinde dixit, *Non solum facere, sed et velle*; et non, Cœpistis, sed, *Prius cœpistis ab anno superiore.* Ad eandem ergo vos hortor, inquit, ad quæ antehac cum omni alacritate vos ipsos excitastis. 11. *Nunc vero et facti perfectistis.* Non dixit, Fecistis, sed, *Finem imposuistis. Ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita et sit perficendi ex eo quod habetis.* Ut præclara hæc virtus non intra animi promptitudinem consistat, sed etiam mercedem, quam opera afferunt, consequatur. 12. *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod quis habet, accepta est, non secundum id quod non habet.*

Pauli sapientia. — Vide sapientiam ineffabilem. Cum quosdam ostendisset, qui facultates suas in lar-

giendo excederent, Thessalonicenses nimirum, eodem hoc nomine collaudasset dixissetque, *Testimonium reddo eis, quod etiam supra virtutem*; quia secundum facultates jam hortatur, sinens exemplum partes suas agere; norat enim admonitionem ad earumdem rerum imitationem non perinde animum excitare, ac zelum; idcirco ait: *Si enim voluntas propria est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet*. Ne timeas, inquit, quia illa divi: etenim mirificam illorum liberalitatem predicabam; at Deus ea tantum expetit, quæ nostrarum virium sunt, secundum id quod quis habet, non secundum id quod non habet. Vox enim εὐπρόδεκτος hoc loco idem indicat, quod ἀπαιτεῖται, id est, postulatur. Atque his verbis valde ipsos delinit, exemplo illo fretus, eoque magis illos alliciens, quod potestatem illis daret: unde etiam subjunxit. 13. *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*.

2. Atqui Christus contrarium in vidua illa laudavit, quod videlicet victum totum suum profudisset, atque ex penuria sua tribuisset (*Marc. 12. 44*). Sed quia Corinthios alloquebatur, ubi esurire malebat; *Melius est enim mihi mori, inquit, quam ut gloriam meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15); ob eam causam admonitionem suam temperat; illos quidem, qui supra vires largiuntur, laudans; hos tamen, ut idem faciant, haud adigens; non quod nollet, sed quia imbecilliores erant. Alioqui cur illos hoc nomine laudibus effert, quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuerit, et altissima paupertas eorum superabundaverit in divitiis simplicitatis eorum, et quod supra vires tribuerint? annon perspicuum est, eum hos quoque ad earumdem virtutum studium incitare? Quocirca, etiamsi minora ipsis concedere videatur, hoc tamen eo consilio facit, ut ipsos per illa ad hæc subvehat. Considera quippe quomodo per ea etiam quæ sequuntur id occulte adstruat. Postquam enim his verbis usus est, subdidit, 14. *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat*. Non enim superioribus tantum, sed etiam his verbis efflicere studet, ut præceptum hoc leve ipsis esse videatur. Ac ne hinc quidem dumtaxat, sed etiam a mercede rursus illud facilius reddit, ac magnificentius, quam pro eorum dignitate, loquitur, dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentī tempore, et illorum abundantia vestram inopiam suppleat* (*Ibidem*). Quid autem est quod ait? Vos opibus floretis; illi vitæ integritate et libertate ac fiducia erga Deum. Proinde de opibus quæ vobis redundant, ipsis autem desunt, eis imperite, ut de ea fiducia, qua ipsi abundant, vos autem indigetis, vicissim accipiat. Vide quomodo occulte hoc adstruxerit, ipsos supra vires atque ex penuria dare debere. Si enim, inquit, de redundantia accipere vis, de redundantia quoque tribue: si autem totum attrahere cupis, de penuria quoque ac supra vires præbe. At hoc quidem minime dixit, verum auditoribus cogitandum relinquit: ipse autem id, quod sibi proponebat, ac temperatam admonitionem interim efficit, secundum id quod apparebat subjun-

gens ac dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentī tempore*. Quomodo æqualitas? Vobis atque illis mutuo quæ utrisque redundant tribuentibus, ac quæ desunt suppleantibus. At enim quæ est ista æqualitas pro carnalibus spiritualia rependere? multo enim præstantiora hæc sunt, quam illa: quo pacto igitur æqualitatem vocat? Nimirum vel quantum ad redundantiam et inopiam, vel quantum ad præsentem dumtaxat vitam attinet, hanc æqualitatem fieri dicit. Ob id enim cum dixisset, *Æqualitas*, subjunxit: *In præsentī tempore*. Hæc autem dicebat, tum ut divitum arrogantiam comprimeret, tum ut ostenderet post discessum ex hac vita spirituales homines præstantiore conditione fore. Etenim in hac vita æqualitate magna omnes fruimur; at tum magna distinctio erit, ac summa præcellentia, justis solem splendore superantibus. Postquam eos non tantum dare, sed etiam majora vicissim accipere demonstravit, alia quoque ratione alacres eos ad dandum efficere molitur, illud ostendens, quod ne si sua quidem aliis non impertiverint, quidquam tamen amplius habituri sint, etiamsi omnia domi congesta habuerint. Ac veterem historiam profert, ad hunc modum loquens: 15. *Sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit*. Hoc autem in manna contigit. Nam et qui amplius et qui minus collegerant, eandem mensuram habere comperiebantur: Deo hac ratione inexplabilem aviditatem coercente. Hoc porro dicebat Paulus, tum ut ob ea, quæ tum contigerunt, Corinthiis metum injiceret; tum ut eos dehortaretur, ne plus habendi cupiditate usquam tenerentur, nec quod minus haberent angerentur. Hoc nunc quoque videre est in rebus humanis, neque in manna tantum. Nam cum omnes unum tantum ventrem expleamus, unum vitæ cursum conficiamus, et uno tantum corpore cooperiamur; nihil profecto nec amplius diviti ex opum affluentia, nec minus pauperi ex egestate futurum est. Cur ergo paupertatem formides, cur opes expetas? Timeo, inquires, ne cogar ad aliorum ostia venire, et stipem petere. Multos etiam assidue sic precantes ac dicentes audio: Ne me eo redigi sinas, ut hominum auxilio opus habeam. Hæc audiens ingentem risum edo; puerilis siquidem est hic metus. Nullus enim dies, nulla, ut ita dicam, res est, in qua alii aliis non indigeamus. Itaque inconsiderati atque arrogantia tumentis animi hæc verba sunt, nec rerum naturam perspicue agnoscentis. Annon cernis nos omnes aliorum ope carere non posse? Nam et artifex miles opus habet, et artifex mercatore, et mercator agricola, servus libero, et herus servo, et pauper divite, et dives paupere, et qui nil operis facit, eo qui eleemosynam præbet, et qui præbet, eo qui accipit. Etenim is, qui eleemosynam accipit, rem necessariam et omnium præstantissimam explet. Nisi enim pauperes essent, salus nostra magna ex parte eversa esset, ut qui ubi pecunias serere possemus non haberemus. Ex quo fit, ut pauper, qui omnium minime utilis esse videtur, omnium maxime sit utilis. Quod si alterius ope indigere turpe est, nihil aliud reliquum

ποιούντας, τοὺς Θεσσαλονικέας λέγω, καὶ ἐπαινέσας αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Μαρτυρῶ αὐτοῖς*^α, ὅτι καὶ ὑπὲρ δύναμιν· ἐπειδὴ κατὰ δύναμιν παρακαλεῖ μόνον, ἀφείς τὸ ὑπόδειγμα ἐργάσασθαι τὸ αὐτοῦ· ἥξει γάρ, ὅτι οὐχ οὕτω παραινέσεις, ὡς ζήλος ἐγείρει πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων μίμησιν· διό φησιν· *Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθ' ὃ ἐὰν ἔχη εὐπρόσδεκτος, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει*. Μὴ φοβηθῆς, φησιν, ἐπειδὴ ἐκεῖνα εἰρηκα· τῆς γὰρ ἐκεῖνων φιλοτιμίας· ἐγκώμιον τὸ εἰρημένον· ὃ δὲ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει. Τὸ γάρ, *Εὐπρόσδεκτος*, ἐνταῦθα τὸ, *Ἀπαιτεῖται*, δηλοῖ^β. Καὶ σφόδρα λιπαίνει, τούτῳ θαρρύνων τῷ ὑποδείγματι, καὶ τῷ δοῦναι ἐξουσίαν μᾶλλον ἐφελκόμενος· διό [560] καὶ ἐπήγαγεν, *Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοι ἀνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις*.

β'. Καίτοιγε ὁ Χριστὸς τούναντιον ἐπήνεσεν ἐπὶ τῆς χήρας, ὅτι τὸν βίον ὅλον ἐκένωσε, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ἔδωκεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ Κορινθίους διελέγετο, ἐνθα ἤρειτο λιμώττειν· *Καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον τὸ ἀποθαρσύνει, ἢ τὸ καυχῆμά μου ἵνα τις κενώσῃ*· διὰ τοῦτο συμμαμετρημένη χρῆται τῇ παραινέσει, ἐπαινῶν μὲν τοὺς ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζων δὲ τοῦτο ποιῆσαι τοῦτο, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἐβούλετο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενέστεροι ἦσαν. Ἐπεὶ τίνος ἕνεκεν ἐκεῖνους ἐγκωμιάζει, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεΐα τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθους [αὐτῶν] πτωχεΐα ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν, καὶ ὅτι ὑπὲρ δύναμιν ἔδωκαν; οὐκ ἐβόηλον, ὅτι καὶ τούτους εἰς ταῦτα ἐνάγων; Ὡστε εἰ καὶ δοκεῖ τὰ ἐλάττονα συγχωρεῖν· ἵνα δι' ἐκείνων ἐπὶ ταῦτα ἀναβιδάσῃ, τοῦτο ποιεῖ. Σκόπει γοῦν καὶ διὰ τῶν ἐξῆς πῶς λανθανόντως αὐτὸ κατασκευάζει. Εἰπὼν γὰρ ταῦτα, ἐπήγαγε· *Τὸ ὑμῶν περισσεύμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστερήμα*. Οὐ γὰρ τοῖς εἰρημένοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς κούφῃν ποιῆσαι βούλεται τὴν ἐντολήν. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀντιδόσεως πάλιν εὐκολωτέραν αὐτὴν καθίστησι, καὶ μείζονα φθέγγεται τῆς ἀξίας αὐτῶν, λέγων· *Ἴνα γένηται ἰσότης ἐν τῷ νῦν καιρῷ, καὶ τὸ ἐκείνων περισσεύμα εἰς τὸ ὑμῶν ὑστερήμα*. Τί δὲ ἐστὶν ὃ φησι; Κομᾶτε χρήμασιν ὑμεῖς· κομῶσιν ἐκεῖνοι βίβη καὶ παρῆρσίᾳ τῇ πρὸς τὸν Θεόν. Δότε τοῖνυν αὐτοῖς ἀφ' ὧν περισσεύετε χρημάτων, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἵνα λάβητε ἀπὸ τῆς παρῆρσίας καθ' ἣν πλουτοῦσιν ἐκεῖνοι, ὑστερεῖσθαι δὲ ὑμεῖς. Ὅρα πῶς τὸ ὑπὲρ δύναμιν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὑστερήματος διδόναι κατασκευάσει λανθανόντως. Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος λαβεῖν, ἐκ τοῦ περισσεύματος δός· εἰ δὲ ὀλόκληρον ἐπισπάσασθαι, ἐκ τοῦ ὑστερήματος παρέξεις, καὶ ὑπὲρ δύναμιν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, καταλείπει δὲ αὐτὸ τῷ λογισμῷ τῶν ἀκροατῶν· αὐτοὺς δὲ τὸ προκείμενον, καὶ τὴν σύμμετρον παραινέσιν τέως ἐργάζεται, κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπάγων καὶ λέγων· *Ὅπως γένηται ἰσότης*

ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Πῶς ἰσότης; Τὰ περισσεύματα ἀντιδιδόντων ὑμῶν κάκεινων, καὶ τὰ ὑστερήματα πληρύνων. Καὶ ποῖα αὕτη ἰσότης, σαρκικῶν πνευματικῶν ἀντιδιδόναι; πολλῇ γὰρ ἐνταῦθα ὑπεροχῇ· πῶς οὖν ἰσότης καλεῖ; Ἡ κατὰ τὸ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον τοῦτο φησὶ γενέσθαι μόνον. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπὼν, *Ἰσότης*, ἐπήγαγεν, *Ἐν τῷ νῦν καιρῷ*. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ τῶν πλουτούντων καταστέλλων τὰ φρονήματα, καὶ δεικνύς, ὅτι μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν, ἐν πλείονι οἱ πνευματικοὶ ὑπεροχῇ. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ πολλῆς ἅπαντες ἀπολαύομεν [561] ἰσοτιμίας· τότε δὲ πολλῇ διάκρισις, καὶ μεγίστη ὑπεροχῇ, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λαμπόντων τῶν δικαίων. Εἴτα ἐπειδὴ ἔδειξεν αὐτοὺς οὐ διδόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνοντας μείζονα, καὶ ἐτέρωθεν βούλεται κατασκευάσαι τὴν προθυμίαν αὐτῶν, δεικνύς ὅτι οὐδ' εἰ μὴ μεταβολὴν ἐτέρους, ἔξουσιν τι πλεόν, πάντα ἔνδον συνάγοντες. Καὶ παραγγέλλει παλαιὰν ἱστορίαν, οὕτω λέγων· *Καθὼς γένηται, Ὅ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἡλαττόνησε*. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ μάννα γέγονεν. Ὅτε γὰρ πλεῖον συναγαγόντες, οἷ τε ἔλαττον τὸ αὐτὸ μέτρον εὐρίσκοντο ἔχοντες, τὴν ἀπληστίαν τοῦ Θεοῦ ταύτῃ κολάζοντες. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ φοβῶν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τότε γενομένων, καὶ μηδαμοῦ τοῦ πλείονος ἐφίεσθαι πειθων, μηδὲ ἀλγεῖν ἐπὶ τῷ ἔλαττον ἔχειν. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν γινόμενον ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, οὐκ ἐπὶ τοῦ μάννα μόνον. Εἰ γὰρ ἅπαντες μίαν γαστέρα πληροῦμεν, καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ζῶμεν, καὶ ἐν σώμα περιβαλλόμεθα· οὐδὲν οὔτε τῷ πλουτοῦντι πλεόν ἀπὸ τῆς περιουσίας ἔσται, οὔτε τῷ πέννιι ἀπὸ τῆς πτωχείας ἔλαττον. Τί τοῖνυν τρέμεις πένιαν; τί δὲ διώκεις πλοῦτον; Δέδοικα, φησὶ, μὴ ἀναγκασθῶ ἐπὶ τὰς ἐτέρων θύρας ἐλθεῖν, καὶ δεηθῆναι τοῦ πλησίον. Πολλῶν δὲ καὶ εὐχομένων τοῦτο ἀκούω συνεχῶς, καὶ λεγόντων, Μὴ με ἀφῆ; ἐν χρεῖα ἀνθρώπων καταστή· ναί ποτε. Καὶ σφόδρα γελῶ ταῦτα ἀκούων· καὶ γὰρ παιδικὸς ὁ φόβος. Καθ' ἑκάστην γὰρ ἡμέραν, καὶ ἐν ἅπασιν, ὡς εἰπεῖν, ἐν χρεῖα ἀλλήλων καθεστήκαμεν. Ὡστε ἀπερισκέπτου ψυχῆς καὶ πεφουσιωμένης ταυτὶ τὰ ῥήματα, καὶ οὐ διαγινωσκούσης σαφῶς τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν. Οὐχ ὀρᾷς, ὅτι πάντες ἀλλήλων χρῆζομεν; ὁ στρατιώτης τοῦ χειροτέχνου, ὁ χειροτέχνης τοῦ ἐμπόρου, ὁ ἐμπορος τοῦ γεωργοῦ, ὁ δοῦλος τοῦ ἐλευθέρου, ὁ δεσπότης τοῦ δούλου, ὁ πέννης τοῦ πλουσίου, ὁ πλούσιος τοῦ πέννιτος, ὁ μὴδὲν ἐργαζόμενος τοῦ διδόντος ἐλεημοσύνην, ὁ παρέχων τοῦ λαμβάνοντος· καὶ γὰρ ὁ λαμβάνων ἐλεημοσύνην, μερίστην χρεῖαν πληροῖ, καὶ πάντων μείζονα. Εἰ γὰρ μὴ πέννιτες ἦσαν, τὸ πλεόν ἂν ἀνετρέπη τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, οὐκ ἐχόντων ποῦ καταβαλεῖν τὰ χρήματα. Ὡστε καὶ ὁ δοκῶν ἀπάντων ἀχρηστότερος εἶναι πέννης, οὗτος ἀπάντων ἐστὶ χρησιμώτερος. Εἰ δὲ τῇ ἐτέρου δεῖσθαι, αἰσχρὸν, ἀποθανεῖν λείπεται· οὐ γὰρ ἐνὶ ζῆσαι τοῦτο δεδοικότα. Ἀλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεγκεῖν ὀφρῦν ἀνεπασμένην. Τί ἄλλον διαβάλλων ἐπ' ἀλαζονείᾳ, σαυτὸν κατασχύνεις τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ; καὶ γὰρ ἀλαζονικὸν τὸ μὴ φέρειν

^α Editi autōus male.

^β Id est. voluntas seu προθυμία illa accepta est, quia Nil quod ἀπαιτεῖται seu requiritur et postulatur impieit.

ὕπερ ἡφάνου ψυχῆς φύσημα ^α. Τί δὲ τὰ μηδενὸς ὄντα λόγου ἄξια ταῦτα δέδοικας, ταῦτα τρέμεις, καὶ διὰ ταῦτα τὴν πενίαν φρίττεις; Κἂν γὰρ πλούσιος ᾗς, ἐν πλειόνων καταστήσῃ χρεῖα, καὶ πλειόνων καὶ εὐτελεστέρων. Ὅσῳ γὰρ ἂν πλουτῇς, τοσοῦτον τῇ ἀρᾷ ταύτῃ σαυτὸν ὑποβάλλεις.

γ'. [562] Οὕτως ἀγνοεῖς ὅπερ εὐχῇ, χρήματα μὲν αἰτῶν ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς δεῖσθαι· ὥσπερ ἂν εἴ τις εἰς πύλας ἐλθὼν, ἐνθα καὶ ναυτῶν καὶ πλοίου καὶ μυρίας χρεῖα κατασκευῇς, εὐχοίτο μηδενὸς ὀλως ἐν χρεῖα γενέσθαι. Εἰ γὰρ βούλει μηδενὸς σφόδρα δεῖσθαι, εὐχου πενίαν· πένης μὲν γὰρ ὢν, κἂν τινος δεηθῇς, ὑπὲρ ἄρτου δεῖσθαι μόνον ἢ ἱματίου· πλουτῶν δὲ, καὶ ὑπὲρ ἀγρῶν, καὶ ὑπὲρ οἰκιῶν, καὶ ὑπὲρ τελεσμάτων, καὶ ὑπὲρ μισθωμάτων, καὶ ὑπὲρ ἀξιώματος, καὶ ὑπὲρ ἀσφαλείας, καὶ ὑπὲρ δόξης, καὶ ὑπὲρ ἀρχόντων χρεῖαν ἔξεις· οὐ τούτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑποταγμένων ἐκείνοις, καὶ τῶν ἐν πόλει, καὶ τῶν ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐμπόρων καὶ καπῆλων. Ὅρατε ὅτι ἀνοίας ἐσχάτης ταυτὶ τὰ ῥήματα; Ὅλως γὰρ εἰ φρικτὸν εἶναι σοι δοκεῖ τὸ χρῆσθαι τινός· καθόλου μὲν οὐ δύνατον ἀπαλλαγῆναι τούτου· εἰ δὲ θέλεις τὸν ὄχλον φυγεῖν, ἔξεστι γὰρ, ἐπὶ τὸν ἀκύμαντον τῆς πενίας καταφυγὼν λιμένα, τὸν πολὺν τῶν πραγμάτων ὄχλον περικοφόν, καὶ μηδὲν αἰσχρὸν τοῦτο νόμιζε τὸ δεῖσθαι ἑτέρου· τῆς γὰρ ἀφάτου σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦτο γέγονεν ἔργον. Εἰ γὰρ ἀλλήλων χρῆζομεν, καὶ οὐδὲ ἡ τῆς χρεῖας ἀνάγκη συνάγει εἰς φιλίαν ἡμᾶς· εἰ αὐτάρκεις ἤμεν, οὐκ ἤμεν ἂν θηρία ἀτίθασσα; Βίβη οὖν καὶ ἀνάγκη ἡμᾶς ὑπέταξεν ἀλλήλοις· ὁ Θεὸς, καὶ καθ' ἑκάστην συγκρουόμεθα ἀλλήλοις ἡμέραν. Καὶ εἰ τοῦτον περιεῖλε τὸν χαλινὸν, τίς ἂν ταχέως ἠράσθη τῆς τοῦ πλησίον φιλίας; Μηδὲ τοῦτο οὖν νομίζωμεν εἶναι αἰσχρὸν, μηδὲ ἀπυκνώμεθα καὶ λέγωμεν, Μὴ ὁψς ἡμᾶς ἐν χρεῖα τινὸς καταστήναι· ἀλλ' εὐχόμεθα λέγοντες· Μὴ ἀφῆς, ἐν χρεῖα καταστάντων ἡμῶν, ἀνανεῦσαι τοὺς δυναμένους ἡμᾶς ὠφελεῖν. Οὐ τὸ ἐν χρεῖα ἑτέρων καταστήναι, ἀλλὰ τὸ ἀρπάξαι τὰ ἑτέρων, φορτικόν. Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐδέποτε εὐξάμεθα, οὐδὲ εἵπομεν· Μὴ ὁψς μοι ἐπιθυμῆσαι τῶν ἀλλοτρίων· τὸ δὲ ἐν χρεῖα καταστήναι, τοῦτο δοκεῖ ἀπεικταῖον εἶναι. Καίτοι Παῦλος ἐν χρεῖα κατέστη πολλάκις, καὶ οὐκ ἡσχύνετο, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλυπίζετο καὶ ἐνεκωμιάζε τοὺς διακονησαμένους, λέγων· Ὅτι καὶ ἀπαξ καὶ δις ἐν ταῖς χρεῖαις μου ἐπέμψατε· καὶ πάλιν· Ἀλλὰς Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὁμῶν διακονίαν. Οὐ τοίνυν ἐλευθερίας ἐστὶ τὸ ταῦτα αἰσχύνεσθαι, ἀλλὰ μαλακίας καὶ βαναύσου ψυχῆς καὶ ἀνοήτου. Καὶ γὰρ τῷ Θεῷ δοκεῖ χρεῖαν ἡμᾶς ἀλλήλων ἔχειν. Μὴ τοίνυν φιλοσόφει πέρα τοῦ μέτρου. Ἀλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεγκεῖν ἄνθρωπον παρακαλούμενον πολλάκις, καὶ οὐκ εἰκοντα. Καὶ πῶς σε οἶσαι ὁ Θεὸς παρακαλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ οὐ πειθόμενον, καὶ παρακαλούμενον ὑπὲρ τῶν σοι συμφερόντων; Ὑπὲρ γὰρ Χρι-

στοῦ πρεσβεύομεν, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλῶντος δι' ἡμῶν καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Καὶ μέντοι δοῦλος αὐτοῦ, φησὶν, εἰμὶ. Καὶ τί τοῦτο; Ὅταν γὰρ σὺ μὲν μεθύης ὁ δοῦλος, ἐκεῖνος δὲ πεινᾷ ὁ δεσπότης, καὶ μηδὲ τῆς ἀναγκαίας ἀπολαύης τροφῆς, [563] τί σου τὸ τῆς δουλείας ὄνομα προστήσεται; Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ σε καὶ βαρῆσαι μειζόνως, ὅταν μὲν σὺ ἐν τριωφόροις μένης, ἐκεῖνος δὲ μηδὲ χρηστής μετέχῃ στέγης· ὅταν σὺ μὲν ἐν ἀπαλαῖς στρωματί, ἐκεῖνος δὲ μηδὲ προσκεφάλαιον ἔχῃ. Ἀλλ' ἔδωκα, φησὶν. Ἀλλ' οὐ χρὴ διαλιμπάνειν ταῦτα ποιοῦντα. Τότε γὰρ μόνον ἀπολογῆσαι, ὅταν μὴ ἔχῃς, ὅταν μηδὲν κεκτημένος ᾗς· ἕως δ' ἂν ἔχῃς, κἂν μυρίοις ᾗς δεδωκώς, ὥς δὲ ἕτεροι πεινῶντες, οὐδεμία σοι ἀπολογία. Ὅταν δὲ καὶ ἀποκλείης σίτον, καὶ τὴν τιμὴν ἐπιτείνῃς, καὶ ἐτέρας καπτηλείας ξένας ὁδοὺς ἐπινοῇς, ποῖαν ἔξεις σωτηρίας ἐλπίδα λοιπὸν; Διωρεὶν ἐκελεύσθης δίδοναι τῷ πεινῶντι, σὺ δὲ οὐδὲ μετὰ συμμέτρου δίδως τιμῆς· αὐτὸς διὰ σὲ τὴν τοσαύτην δόξαν ἐκένωσε, σὺ δὲ αὐτὸν οὐδὲ ἄρτου ἀξίους· ἀλλ' ὁ μὲν κύων ἐμπέπηλται, ὁ δὲ Χριστὸς λιμῷ τήκεται· καὶ ὁ μὲν οἰκέτης διαρρήγνυται ὑπὸ πλησμονῆς, ὁ δὲ σὸς ἀκαίηνου δεσπότης ἀναγκαίως ἀπορεῖ τροφῆς. Καὶ ποῦ ταῦτα φιλῶν τὰ πράγματα; Καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ταῦτα γὰρ ἐχθρῶν ἐστὶ καὶ ἐκπεπολεμμένων. Αἰσχυνοῦμεν τοίνυν ὅσα εὐεργετήθημεν, ὅσα εὐεργετῆσθαι μέλλομεν· κἂν προσέλθῃ πένης ἐδόμμενος, μετὰ πολλῆς αὐτὸν δεχώμεθα τῆς εὐνοίας, παρακαλοῦντες, ἀνιστῶντες τῷ λόγῳ, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν τύχωμεν καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ὅσα γὰρ ἐὰν θέλητε ἵνα ποιήσωσιν ὁμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲν ἐπαχθὲς οὗτος ὁ νόμος ἔχει. Ἄ θέλεις πάσχειν, ταῦτα ποιεῖ, φησὶν Ἰση ἡ ἀντίδοσις. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἄ μὴ θέλετε πάσχειν, μηδὲ ποιεῖτε· ἀλλὰ τὸ πλῆον. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ ἀποχὴ κακῶν, τοῦτο δὲ ἐργασία καλῶν, ἀκαίηνω τοῦτο συμπεριεληπτὰ. Καὶ οὐκ εἶπε· Ταῦτα καὶ ὑμεῖς θέλετε, ἀλλὰ, Ποιεῖτε αὐτοῖς. Καὶ τί τὸ κέρδος; Οὗτός ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ἐλεεῖσθαι βούλει; οὐκοῦν ἐλέει. Συγγνώμης θέλεις τυχεῖν; οὐκοῦν μεταδίδου. Βούλει μὴ ἀκούειν κακῶς; οὐκοῦν μηδὲ κακῶς λέγε. Ἐπιθυμεῖς ἐπαινεῖσθαι, οὐκοῦν ἐγκωμιάζε. Θέλεις μὴ πλεονεκτεῖσθαι; οὐκοῦν μὴ ἄρπαζε. Εἶδες πῶς ἐδίειξε φυσικὸν ὃν τὸ καλὸν, καὶ οὐ δεομένους νόμων τῶν ἐξωθεν ἡμᾶς, οὐδὲ διδασκάλων; Ἐν οἷς γὰρ θέλομεν παθεῖν, ἢ μὴ παθεῖν παρὰ τῶν πλησίων, νομοθετοῦμεν ἡμῖν ἑαυτοῖς. Ὅστε ἂν ἐθέλῃς μὲν μὴ παθεῖν, ποιῆς δὲ, ἢ θέλῃς μὲν παθεῖν, μὴ ποιῆς δὲ, αὐτοκατάκριτος γέγονας, καὶ οὐδεμιὰς λοιπὸν ἀπολαύεις ἀπολογίας ὡς ἀγνοῶν καὶ οὐκ εἰδὼς τὰ πρακτέα. Διὸ, παρακαλῶ, τοῦτον ἐν ἑαυτοῖς δι' ἑαυτοὺς ἀναστήσαντες τὸν νόμον, καὶ ταῦτα ἀναγινώσκοντες τὰ γράμματα τὰ σαφῆ καὶ σύντομα, τοιοῦτοι περὶ τοὺς πλησίον γινώμεθα, οἷους περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς εἶναι βουλόμεθα, ἵνα καὶ τῆς

^α Savil. in marg., νόσημα.

^β Legebatur ἢ εἰ θέλεις.

est, quam ut intercamus : neque enim fieri potest, ut vivat, qui hoc timet. At, inquis, elatum supercilium ferre nequeo. Ecquid alium arrogantiae insimulans, teipsum per hanc accusationem probro afficis? arrogantis enim est hominis, superbi animi fastum ferre non posse. Ecquid vero hæc, quæ nihil æstimanda sunt, metuis? ad hæc contremiscis? ob hæc paupertatem reformidas? Nam si dives fueris, eo pluribus et vilioribus indigebis. Quo enim ad majores opes perveneris, eo magis te huic maledicto subicies.

5. Ita quid preceris, nescis, dum opes eo petis, ut nullius opem desideres : ac si quis mare ingressus, ubi et nautis et nave et amplissimo apparatu opus est, vota faciat, ut nullius omnino hominis opera indigeat. Nam si vis nullo valde opus habere, paupertatem opta : ita fiet, ut si cujuspiam ope indigeas, pro pane tantum aut veste indigeas. Quod si dives fueris, et pro agris, et pro ædibus, et pro pensionibus, et pro mercedibus, et pro dignitate, et pro vitæ præsidio, et pro gloria, et pro iis qui imperium gerunt, opus his habebis; neque his tantum, sed et iis qui illis subsunt, et iis qui in urbibus, et iis qui ruri degunt, et mercatoribus et cauponibus. Jamne perspicitis quam extremæ amentiae hæc verba sint? Horrendum omnino esse censes, cujusquam ope indigere? Fieri omnino nequit, ut in hac re liber sis. Cæterum si tumultum fugere cupis; id enim licet; in tranquillum paupertatis portum confugiens, multiplicem negotiorum tumultum amputa, nec turpe esse statue altero opus habere : hoc enim ineffabili Dei sapientia ita comparatum est. Nam si alii aliis opus habeamus, neque necessitas illa parit mutuam amicitiam; si nobis ipsis sufficeremus, annon immanes feræ essemus? Quocirca Deus vi ac necessitate nos invicem subiecit; et tamen quotidie mutuis offensionibus inter nos collidimur. Quod si hoc frenum abscidisset, quis proximi amicitiam prompto animo appetiisset? Proinde nec turpe hoc esse ducamus, nec deprecemur ac dicamus : Ne sinas nos alicujus auxilio opus habere; verum ita precemur : Ne sinas, cum in necessitate constituti sumus, preces nostras ab iis repudiari, a quibus juvari possumus. Non enim aliorum ope indigere grave est, sed aliorum facultates eripere. At nunc pro hac quidem re numquam preces fudimus, nec diximus : Ne sine sinas alienis bonis cupiditatis oculos adjicere; penuria autem premi, id nobis aversandum esse videtur. At qui Paulus persæpe eguit, nec tamen id dedecori, sed ornamento ducebat, eosque quorum opera usus fuerat, laudibus efferebat dicens : *Quia semel et bis in usum misistis* (Philipp. 4. 16); et rursus, *Alias Ecclesias exposcivi, stipendium accipiens ad ministerium vestrum* (1. Cor. 11. 8). Quocirca non ingenui, sed molles ac degeneris et stulti animi est hoc nomine pudore affici. Nam ita Deo placet, ut alii aliis indigeamus. Proinde ultra modum philosophari ne stude. At, inquis, hominem sum ferre nequeo, qui crebro rogatus, precibus meis minime cedat. Et quomodo te Deus feret, a quo sæpe rogaris nec flecteris : et quidem rogaris de iis rebus, quæ tua intersunt? *Pro Christo enim*, inquit,

legatione fungimur, tanquam Deo obsecrante per nos : reconcilianini Deo (2. Cor. 5. 20) Et tamen ipsius Dei servus sum, inquis. Quid tum? Cum enim tu qui servus es, mero te ingurgites; ille autem, qui herus est, fame laboret, ac ne necessario quidem alimento fruatur, quidnam tibi præsidii servitutis nomen allaturum est? Imo verohoc te gravius onerabit, cum tu in ædibus, quæ triplex tabulatum habent, cominoreris, ille ne commodum quidem tectum habeat; cum tu in mollibus stragulis conquiescas, illi ne cervical quidem præsto sit. At dedi, inquis. Sed non est intermittendum hoc facere. Nam tum dumtaxat tibi erit excusatio, cum quod des non habueris, ac rebus omnibus carueris : quamdiu autem habueris, etiamsi sexcentis dederis, sint autem alii qui fame laborent, nulla tibi excusatio suppetet. At vero, cum et frumentum claudis, et pretium auges, et inusitatas cauponandi rationes comminisceris, ecqua jam tibi salutis spes futura est? Esurienti gratis dare jussus es; at tu ne cum æquo quidem pretio das : ipse tua causa tanta se gloria spoliavit; tu eum nec dignum ducis, cui panem impertias; verum cum canis tuus cibus distentus sit, Christus contra fame conficitur; cum famulus tuus ciborum copia disrumpatur, tuus contra illiusque Dominus necessario victu caret. Hæcne tandem amicorum sunt? Deo reconciliemini : hæc enim inimicorum sunt infestorumque hostium. Quocirca pudorem nobis ea omnia beneficia inculcant, quæ accepimus atque accepturi sumus : ac si quis pauper accedat, openque nostram imploret, magna cum animi benevolentia eum excipiamus, consolantes ipsum ac verbis erigentes, ut eadem ipsi tum a Deo, tum ab hominibus consequamur.

Erga proximum agendi regula.—Omnia enim, quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis (Matth. 7. 12). Nihil grave, nihil molestum hæc lex habet : Quæ tibi fieri vis, inquit, hæc ipse facito : æquæ sunt vices. Nec vero dixit : Quæ non vultis vobis fieri, hæc ne quidem ipsi facite; sed quod majus est. Illic enim a malis tantum abstinetur; hic vero bona quoque efficiuntur, atque hoc illo continetur. Nec dixit : Hæc vos quoque velitis; sed, *Facite illis*. Quidnam autem hinc lucri? *In hoc lex sita est et prophetæ*. Misericordiam tibi adhiberi vis? adhibe ipse. Veniam vis impetrare? ignosce ipse. Non vis male audire? male ne dixeris. Laudari expetis? lauda ipse. Non vis tua tibi per injuriam extorqueri? aliena ne eripe. Viden' quomodo virtutem naturale quoddam bonum esse ostenderit, nosque externis legibus ac magistris minime opus habere? In iis enim, quæ nobis a proximis nostris vel accidere, vel non accidere volumus, nobismet ipsi legem imponimus. Quamobrem si, quod tibi fieri nolis, alteri facias, aut si quid tibi fieri velis, quod ipse minime facias, tuomet ipse te calculo condemnas, nec jam quidquam habes, quo excusari possis, velut, quæ facienda sint ignorans. Ideo operam, quæso, demus, ut hanc per nos ipsos in animis nostris legem statuentes, ac perspicuas hæc et compendiosas literas pervolentes, tales nos erga

proximos nostros præbeamus, quales eos erga nos esse volumus: ut et præsentī tranquillitate fruamur, et futura bona consequamur, per gratiam et benigni-

tatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 8. v. 16. *Gratius autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi.*

1. Rursus Titum laudat. Quoniam enim de elemosyna sermonem habuerat, jam de iis quoque verba facit, qui pecunias ab ipsis accepturi ac deportaturi erant. Ille enim ad hujusmodi collectionem, et ad augendam eorum qui erogabant alacritatem adjumentum afferebat. Nam qui eorum, qui legendis ac suscipiendis pecuniis operam navant, integritati confidit, nec quid sinistri de accipientibus suspicatur, uberius copiosiusque erogare solet. Quod quidem, ut tunc quoque fieret, audi quomodo eos commendat, qui ad hoc munus obeundum perrexerant: inter quos principem locum Titus tenebat; ideoque dicit, *Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem in corde Titi.* Quid est, *Eandem*? Quam pro Thessalonicensibus quoque habebat: vel eandem quam ego. Ac prudentiam Pauli animadvertit: Dei beneficium hoc esse ostendit, proindeque ejus auctori gratias agit, ut hac quoque ratione animos eorum moveat atque incitet. Nam cum Deus illum excitavit et ad vos miserit, ipse proculdubio per illum petit. Cavete igitur existimetis humanitus hoc contigisse. At unde liquet quod Deus ipsum cohortatus sit? 17. *Quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est.* Vide quomodo eum ostendat, ad hoc, ut partes suas obiret, nullius cohortatione opus habuisse. Et postquam Dei gratiam dixit, non sivit id totum Deo adscribi, ut sic eos ad majorem Titi amorem pertrahat, cum ait eum sua quoque sponte excitatum fuisse. Cum enim *sollicitior esset*, inquit, *sua voluntate profectus est*; hoc est, provinciam hanc præripuit; in thesaurum insiliit; suismet commodis consulere judicavit, operam vobis navando: tantaque in eo vis amoris erga vos fuit, ut ne cohortatione quidem nostra egerit; quamquam fuit illa quidem a nobis adhibita, sed haudquaquam hinc ille, sed a seipso et a Dei gratia excitatus est. 18. *Misimus autem etiam cum illo fratrem, cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias.*

Quis sit frater cujus laus est in evangelio. — Et quisnam est hic frater? Nonnulli his verbis Lucam significari putant, atque hoc dicunt propter eam historiam, quam literis mandavit: alii Barnabam: nam prædicationem quoque non scriptam evangelium nuncupat. Cur eorum nomina non scribit, sed Titum quidem nominatim declarat, et ab evangelicæ functionis societate appellat (quippe cujus opera tanto usui esset, ut ob ipsius absentiam non magnum quid efficere Paulus potuerit: *Eo enim, inquit, quod Titum fratrem meum non invenerim, non habui requiem spiritui meo* [2. Cor. 2. 13]), et ab ipsius erga eos amore

(*Viscerum enim ipsius, inquit, abundantius sunt ad vos* [2. Cor. 7. 15]), et a diligentia, qua in hoc munus incubuit (*Sua enim voluntate, inquit, profectus est*); hos autem nec perinde commendat, nec nominatim citat? quid igitur dici potest? Fortasse ipsi Corinthiis ignoti erant, ac proinde in prædicandis eorum laudibus quorum virtutis periculum nondum fecerant, non multum immoratur; verum hactenus de iis verba facit, quatenus ipsis ad commendationem vitandamque sinistram suspicionem satis erat. Cæterum videamus, unde huic laudem texat. Unde igitur laudis argumentum petit? Primum a prædicatione ipsum laudat, quod non solum prædicaret, sed etiam ut par erat, et eo quo conveniebat studio. Neque enim dixit, quod evangelium prædicaret; sed *Cujus laus est in evangelio.* Ac ne in assentationis suspicionem veniat, non unum aut alterum aut tres, sed universas Ecclesias testes ipsi citat, dicens: *Per omnes Ecclesias.* Deinde ab eorum quoque calculo, a quibus ordinatus fuerat, venerationem ipsi conciliat: quæ non parva res est. Ideo postquam dixit: *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias*, subjunxit: 19. *Non solum autem.* Quid sibi hæc volunt, *Non solum autem*? Non, inquit, ideo tantum venerationem meretur, quod prædicationis laude floreat, atque ab omnibus commendetur, sed etiam, quod ab Ecclesiis nobiscum ordinatus sit. Ex quo mihi Barnabam significare videtur. Ac magnam ipsius dignitatem indicat: ostendit enim qua de causa ordinatus sit: *Comes enim, inquit, peregrinationis nostræ in hanc gratiam, quæ ministratur a nobis.* Vides quot ipsum laudibus afficiat? In evangelii prædicatione emicuit, deque ea re Ecclesias omnes testes habuit; ordinatus est a nobis ad eadem quæ Paulus præstanda, et ubique socius ipsi tam in tentationibus, quam in periculis existit: hoc enim peregrinatio subindicat. Quinam autem horum verborum sensus est, *In hanc gratiam, quæ ministratur a nobis*? Hoc est, In hoc, ut verbum annuntiet, evangeliumque prædicet; vel, ut in ratione pecuniaria operam navet: imo utrumque his verbis mihi intelligi videtur. Subjicit postea, *Ad Domini gloriam et alacritatem vestram.* Quæ verba hunc sensum habent: Postulavimus, inquit, ut ipse nobiscum eligeretur, atque ad hoc munus designaretur, ut sacerum pecuniarum promuscondus ac minister esset (neque enim parva hæc dignitas erat; Considerate enim, inquiebat Petrus, *viros ex vobis boni testimonii septem* [Act. 6. 3]); atque ab Ecclesiis, consentientibus totius populi calculis, creatus est. Quid autem hæc verba significant, *Ad gloriam Domini et vestram alacritatem.* Ille est, ut et Dei gloria celebretur, et vos promptioribus animis sitis, cum probos eos esse perspexeritis, qui pecunias suscipiunt, nec quemquam

παρούσης ἀπολαύσωμεν [564] ἀδείας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ

Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου

α'. Πάλιν ἐπαινεῖ τὸν Τίτον. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διελέχθη, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μελλόντων ὑποδέχασθαι παρ' αὐτῶν τὰ χρήματα, καὶ ἀποκομίζειν αὐτά. Τοῦτο γὰρ συνεβάλλετο πρὸς τὴν συλλογὴν ταύτην, καὶ πρὸς τὸ μεῖζω ποιῆσαι τὴν προθυμίαν τῶν εἰσφερόντων. Ὁ γὰρ θαρρῶν ὑπὲρ τοῦ διακονομένου, καὶ μὴ ὑποπτεύων τοὺς ὑποδεχομένους, μετὰ πλείονος τῆς θαφιλείας ἐπιδίδωσιν. Ὅπερ ἵνα καὶ τότε γένηται, ἀκουσον πῶς συνίστησι τοὺς ἐπὶ τοῦτο ἀφικομένους, ὧν ἦν πρῶτος Τίτος. Διὸ καὶ φησι. *Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου*. Τί ἐστὶ, *τὴν αὐτὴν*; Ἦν περ καὶ ὑπὲρ Θεσσαλονικέων εἶχεν, ἢ τὴν αὐτὴν ἐμοί. Καὶ σκόπει σύνεσιν· τοῦ Θεοῦ δεικνύς ἔργον τοῦτο δν, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ δεδοκῶτι, ὥστε καὶ ταύτη προτρέψει. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν διήγειρε, καὶ ἀπέττειλε πρὸς ὑμᾶς, αὐτὸς αἰτεῖ δι' ἐκείνου. Μὴ τοίνυν νομίσητε ἀνθρώπινον εἶναι τὸ γεγεννημένον. Καὶ πόθεν ὁ λόγος ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν προέτρεψεν; Ὅτι *τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*. Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸν δείκνυσι τὰ αὐτοῦ πληροῦντα, ἐτέρων μὴ δεσθέντα. Καὶ εἰπὼν τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν, οὐκ ἀφίησι τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν εἶναι, πάλιν ἵνα καὶ ταύτη εἰς πλείονα ἐπισπάσθῃται αὐτοὺς ἀγάπην, εἰπὼν ὅτι καὶ οἰκοθεν ἐγγίγρεται. *Σπουδαιότερος γὰρ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*, ἥρπασε τὸ πρᾶγμα, ἐπεπῆδησε τῷ θησαυρῷ, οἰκέταν ἐνόμισεν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν διακονίαν· καὶ τῷ σφῶδρα ὑμᾶς φιλεῖν, οὐδὲ ἐδεήθη τῆς παρ' ἐμοῦ παρακλήσεως, ἀλλὰ παρεκλήθη μὲν καὶ ὑπ' ἐμοῦ, οὐ μέντοι ἐντεῦθεν διηγέρθη, ἀλλ' οἰκοθεν καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. *Συνεπέψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πιασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*.

Καὶ τίς οὗτος ἐστὶν ὁ ἀδελφός; Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν καὶ φασί, διὰ τὴν ἱστορίαν ἣν περ ἔγραψε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ τὸ ἀγραφον κήρυγμα εὐαγγέλιον καλεῖ. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐ τίθησιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὸν μὲν Τίτον καὶ ὀνομασίᾳ γνωρίζει, καὶ ἀπὸ τῆς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον συνεργίας καλεῖ (εἰ γε τοσοῦτον ἦν χρήσιμος, ὥς διὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ μὴδὲ δυνήθηται [565] μέγα τι καὶ γενναῖον ποιῆσαι τὸν Παῦλον· τῷ γὰρ *μὴ εὐρεῖν Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἔσχηκα ἀνεῖσιν τῷ πνεύματι μου*)· καὶ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς αὐτοὺς (τὰ γὰρ *σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶ*, φησί, πρὸς ὑμᾶς), καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδῆς (αὐθαίρετος γὰρ, φησὶν, ἐξῆλθε)· τούτους δὲ οὕτε ὁμοίως

συνίστησιν, οὕτε ὀνομασίᾳ τίθησι; τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἰσως ἀγνοοῦντες ἦσαν αὐτοὺς· διόπερ οὐκ ἐμφιλοχωρεῖ τοῖς ἐγκωμίοις, ἐπειδὴ μηδέπω πείραν αὐτῶν εἰλήφεισαν, ἀλλὰ τοσοῦτον λέγει, ὅσον εἰς σύστασιν αὐτοῖς ἤρκει μόνον καὶ τὸ φυγεῖν τὴν πονηρὰν ὑποψίαν. Πλὴν ἀλλ' ἴδωμεν πόθεν καὶ αὐτὸν τοῦτον ἐγκωμιάζει. Πόθεν οὖν ἐγκωμιάζει; Πρῶτον ἀπὸ τοῦ κηρύγματος ἐπαινῶν, οὐχ ὅτι ἐκήρυττε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς ἐχρῆν, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι κηρύττει καὶ εὐαγγελίζεται, ἀλλ' ὅτι, *οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Καὶ ἵνα μὴ δόξη κολακεύειν αὐτὸν, οὐχ ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὁλοκλήρους Ἐκκλησίας ἀγει μαρτυρούσας αὐτῷ, λέγων· *διὰ πιασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἴτα καὶ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῶν χειροτονησάντων αἰδέσιμον αὐτὸν ποιεῖ· οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο. Διὰ τοι τοῦτο εἰπὼν, *οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πιασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*, ἐπήγαγεν· *οὐ μόνον δέ*. Τί ἐστὶν, *οὐ μόνον δέ*; Οὐ μόνον ἀπὸ τούτου, φησὶν, ἐστὶν αἰδέσιμος, ὅτι κηρύττων εὐδοκιμεῖ, καὶ ἐπαινεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν σὺν ἡμῖν. Ὅθεν μοι δοκεῖ τὸν Βαρνάβαν αἰνίττεσθαι. Καὶ πολὺ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ σημαίνει· δείκνυσι γὰρ καὶ ἐπὶ τίνι κειροτόνητο. *Συνέκδημος γὰρ ἡμῶν*, φησί, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονομένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Εἶδες ὅσα αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια; Εὐαγγελιζόμενος ἔλαμψε, καὶ τὰς Ἐκκλησίας ἔσχεν ἐπὶ ταύτῃ μαρτυρούσας πάσας· ἐχειροτονήθη ὑφ' ἡμῶν, καὶ ἐφ' οἷς Παῦλος, καὶ πανταχοῦ κοινωνὸς αὐτῷ γέγονε, καὶ κατὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ κατὰ τοὺς κινδύνους· τὸ γὰρ ὄνομα τῆς ἐκδημίας τοῦτο αἰνίττεται. Τί δέ ἐστι, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονομένῃ ὑφ' ἡμῶν*; Ὡστε τὸν λόγον καταγγέλλειν, φησί, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττειν· ἢ ὥστε καὶ πρὸς τὰ χρήματα ὑπηρέτησθαι· μᾶλλον δὲ, πρὸς ἀμφοτέρᾳ μοι δοκεῖ λέγειν. Εἴτα ἐπάγει· *πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· Ἠξιώσαμεν, φησί, χειροτονηθῆναι αὐτὸν μετ' ἡμῶν, καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο προχειρισθῆναι, ὥστε οἰκονόμον γενέσθαι τῶν ἱερῶν χρημάτων καὶ διάκονον (οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν ἦν· Ἐπισκέψασθε γὰρ, φησὶν, *ἀνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρομένους ἐπὶ ταῖς*) καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ψῆφος τοῦ δήμου παντὸς ἐγένετο. Τί ἐστὶν, *εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*; Ἴνα καὶ Θεὸς δοξάζεται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γίνησθε, τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ οὐθενὸς ψευδῆ τινα ὑποψίαν κατ' αὐτῶν τεκεῖν δύνα- μένου.

β'. διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπεζητήσαμεν, καὶ οὐχί [566] ἐνὶ μόνῳ τὸ πᾶν ἐπετρέψαμεν, ἵνα καὶ ταύτην φύγῃ τὴν ὑπόψιν, ἀλλὰ καὶ τίτον ἐπέμψαμεν, καὶ μετὰ τοῦτο ἕτερον. Εἶτα ἐρμηνεύων αὐτὸ τοῦτο τὸ, *Πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ προθυμίας ὑμῶν*, ἐπήγαγε · *Στελλόμενοι τοῦτο, μὴ τις ἡμᾶς μωμήσῃται ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Τί ποτὲ ἐστὶ τὸ λεγόμενον ; Ἄξιον τῆς ἀρετῆς Παύλου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἐμφαίνον καὶ τὴν συγκατάδασιν. Ἰνα γὰρ μὴ τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ, φησί, μηδὲ τὸν τυχόντα μῶμον καθ' ἡμῶν σχῆ, ὡς νοσφισομένων ἐκ τῶν ἐγγεκριζομένων ἡμῖν χρημάτων, διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς. Εἶδες πῶς ἀπαλλάττει πάσης ὑποψίας αὐτούς ; οὐκ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ χειροτονηθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δοκίμου, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο χειροτονηθῆναι, ἵνα μὴ ὑποπτεύονται. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὑμεῖς μωμήσῃσθε, ἀλλὰ, *Μὴ τις ἄλλος*. Καίτοι γε δι' αὐτοὺς τοῦτο ἐποίησε, καὶ ἡνέκατο εἰπὼν, *Εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*· ἀλλ' ὅμως οὐ βούλεται αὐτοὺς πλῆξαι, ἀλλ' ἐτέρως φησί, *Στελλόμενοι τοῦτο ποιῆσαι*· καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐπαγωγῇ θεραπεύει πάλιν λέγων, *Ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*· καὶ μετ' ἐγκωμίου τὸ βαρὺ τιθεῖς. Ἰνα γὰρ μὴ ἀλγήσῃσι, μηδὲ εἴπωσιν, Ἡμᾶς οὖν ὑφορᾶσθαι ἔχεις, καὶ οὕτως ἐσμέν ἀθλιοι, ὡς ὑποπτεῦσθαί ποτε ἐπὶ τούτοις ; ἐπιδιорθούμενος αὐτοὺς φησί, πολλὰ τὰ χρήματα τὰ ὑφ' ὑμῶν ἐστὶ πεμπόμενα, καὶ αὕτη ἡ ἀδρότης, τοὔστι, τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων, ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς παρασχεῖν ὑπόψιν, εἰ μὴ ἐπεδείξαμεθα τὴν ἀσφάλειαν. *Προσοῦμεν γὰρ καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων*.

Τί ἴσον Παῦλον γένοιτ' ἄν ; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἀπολύσθω καὶ οἰμωζέτω ὁ βουλόμενος τοιοῦτόν τι ὑποπτεύειν· ἔως ἂν μὴ καταγινώσκῃ μου τὸ συνειδῆς, οὐδεῖς μοι λόγος τῶν ὑποπτευόντων· ἀλλ' ὅσῳ ἀσθενέστεροι ἦσαν, τοσούτῳ συγκατέβαινε μάλλον. Τῷ γὰρ κάμνοντι οὐκ ἀγανακτεῖν, ἀλλὰ βοηθεῖν χρή. Καίτοι γε τίνος ἀμαρτήματός ἐσμεν πόρρω, ὡς ἐκεῖνος τῆς τοιαύτης ὑποψίας ; Οὐδὲ γὰρ, εἰ δαίμων τις ἦν, ὑπόπτυσεν ἂν τὸν μακάριον ἐκεῖνον εἰς τὴν διακονίαν τὴν ταύτην. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοσοῦτον ἀπέχων τῆς ὑπονοίας τῆς πονηρᾶς, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε μηδὲ σκιάν τινα καταλιπεῖν τοῖς κἀνὸ πωσοῦν ὑπονοήσαι τι πονηρὸν βουλομένοις· καὶ οὐ μόνον κατηγορίας φεύγει, ἀλλὰ καὶ μύμους καὶ τὴν τυχούσαν κατάγνωσιν καὶ ψιλὴν ὑπόνοιαν. *Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν*. Ἰδοὺ πάλιν καὶ ἕτερον προστίθῃσι, καὶ τοῦτον μετ' ἐγκωμίου καὶ τῆς αὐτοῦ ψήφου καὶ πολλῶν ἐτέρων μαρτύρων. *Ὅν ἐδοκιμάσαμεν*, φησί, *ἐν πολλοῖς πολλὰκις σπουδαῖον ὄντα, κυρίως δὲ πολὺ σπου-*

δαίτερον. Ἐγκωμιάσας [567] αὐτὸν ἀπὸ τῶν εἰκείων κατορθωμάτων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκείνους ἀγάπης ἐπαίρει· καὶ ὁ περὶ τίτου ἔλεγεν, ὅτι *σπουδαίτερος ὑπάρχων αὐθαίρετος ἐξῆλθε*, τοῦτο καὶ περὶ τοῦτου, εἰπὼν, *Νῦν δὲ πολὺ σπουδαίτερον*· σπέρματα αὐτοῖς προαποτιθέμενος τῆς πρὸς Κορινθίους ἀγάπης. Καὶ λοιπόν, ἐπειδὴ ἐπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, παρακαλεῖ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· *Εἴτε ὑπὲρ τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Τί ἐστίν, *Εἴτε ὑπὲρ τίτου* ; Εἰ δεῖ τι εἰπεῖν, φησὶν, ὑπὲρ τίτου, ταῦτα ἔχω λέγειν ὅτι κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. Ἡ γὰρ τοῦτο φησιν, ἦ, Εἰ τι ὑπὲρ τίτου ποιήσετε, ὅτι οὐκ εἰς τὸν τυχόντα ποιήσετε· κοινωνὸς γὰρ ἐμὸς ἐστὶ. Καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τοῦτον, ἐκείνους ἐπαίρει, δεικνύς οὕτω περὶ αὐτὸν διακείμενους, ὡς ἀρκεῖν εἰς τιμῆς ὑπόθεσιν παρ' αὐτοῖς τὸ κοινωνὸν αὐτοῦ τινα φαίνεσθαι. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἡρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγε λέγων· *Εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Οὐκ ἀπλῶς συνεργός, ἀλλ' ἐν τοῖς πρὸς ὑμᾶς, ἐν τῇ προκοπῇ τῇ ὑμετέρᾳ, ἐν τῇ ἐπιδόσει, ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐν τῇ σπουδῇ τῇ περὶ ὑμᾶς· ὅπερ μάλιστα οικειῶσαι αὐτοῖς αὐτόν ἡδύνατο. *Εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν*. Εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων, φησὶν, ἀκοῦσαι τι βούλεσθε, καὶ οὗτοι μέγιστα ἔχουσι δικαιώματα συστάσεως τῆς πρὸς ὑμᾶς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοί, φησὶν, *Ἀδελφοὶ ἡμῶν*, καὶ ἀπόστολοι *Ἐκκλησιῶν*· τοὔστι, ὑπὸ Ἐκκλησιῶν πεμφθέντες. Εἶτα τὸ μεῖζον ἀπάντων, *Δόξα Χριστοῦ*. Εἰς ἐκεῖνον γὰρ ἀναφέρεται ἅπερ ἂν εἰς τούτους γένηται. Εἴτε οὖν ὡς ἀδελφούς βούλεσθε δέξασθαι, εἴτε ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, εἴτε ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιοῦντες, πολλὰς ἔχετε ἀφορμάς τῆς περὶ αὐτοὺς εὐνοίας. Ὑπὲρ μὲν γὰρ τίτου ἔχω λέγειν, ὅτι καὶ ἐμὸς κοινωνός καὶ ὑμῶν ἐραστής, ὑπὲρ δὲ τούτων, ὅτι ἀδελφοί, ὅτι ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ὅτι δόξα Χριστοῦ.

γ'. Ὅρξ· ὅτι κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι τῶν ἀγνώστων ἦσαν αὐτοῖς ; Ἡ γὰρ ἂν αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τούτων ἐκόσμησεν, ἀφ' ὧν καὶ τίτον, λέγω δὴ τῆς περὶ αὐτοὺς ἀγάπης. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω γινώριμοι ἦσαν, Ὡς ἀδελφούς δέξασθε, φησὶν, ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιοῦντες· διὸ ἐπάγει· *Τὴν οὖν ἐνδεξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν καὶ ἡμῶν καυχίσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδεξασθε, εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Νῦν δείξατε, φησί, πῶς μὲν ἡμᾶς ἀγαπάτε, πῶς δὲ ἡμεῖς οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ καυχώμεθα ἐν ὑμῖν· δείξατε δὲ τοῦτο, ἐὰν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξησθε. Εἶτα καὶ φρικωδέτερον ποιεῖ τὸν λόγον λέγων· *Εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἰς δόξαν, φησὶ, τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τιμὴν. Ἄν γὰρ τούτους τιμήσῃτε, τὰς ἀποστείλασας Ἐκκλησίας ἐτιμήσατε. Οὐ γὰρ εἰς αὐτοὺς διαβαίνει μόνον ἡ τιμή, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκπέμψαντας, οἱ χειροτόνησαν αὐτοὺς, καὶ πρὸ ἐκείνων, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν. [568] Ὅταν γὰρ τοὺς ἐκεῖνῳ διακονού-

^a Savil. in marg.. ἐπεδείξαμεθα.

^b Savil. in marg., ἀπιστίαν.

^c Savil. in marg., ἡ ὅτι ὑπὲρ τίτου τι ποιήσετε.

^d Legebatur τῇ ἡμετέρᾳ.

^e Legebatur ὑμῶν.

esse, qui ullam de ipsis, ne falsam quidem suspicionem confare possit.

2. Ideo tales viros conquisivimus : nec uni dumtaxat id muneris commisimus, verum una cum eo, ut hanc quoque suspicionem fugiat, Titum etiam misimus, et cum illo alium. Postea autem hæc ipsa verba exponens, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram*, subdidit : 20. *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis*. Quam tandem sententiam hic sermo habet ? Dignam profecto Pauli virtute, et quæ ipsius curam et sollicitudinem atque indulgentiam declarat. Ne quis enim, inquit, sinistri aliquid de nobis suspicetur, ac vel levissimam reprehensionis ansam adversum nos habeat, velut de commissa nobis pecunia aliquid intervertentibus, idcirco tales viros misimus, non unum dumtaxat, sed et duos et tres. Vides quo pacto ipsos ab omni suspicione vindicet, non solum quod evangelium prædicent, aut quod ordinati fuerint, sed etiam quod probitate præsent, ob idque ipsum ordinati sint, ne locus ullus suspicioni detur ? Nec dixit, Ne vos vituperetis ; sed, *Ne quis* alius. Atqui eorum causa hoc fecerat : idque his verbis indicavit, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram* ; cæterum eos perstringere non vult, sed alio modo ait, *Devitantes hoc facere*. Ac ne hoc quidem contentus, rursus ipsos per ea quæ sequuntur delinit his verbis, *In hac plenitudine, quæ ministratur a nobis* ; atque ita id, quod grave erat, cum laudibus ponens. Ne dolerent ac dicerent : Habesne quod de nobis suspiceris ? atque ita miseri sumus, ut de his rebus apud te in suspicionem veniamus ? hinc objectioni medetur, inquit : Multæ pecuniæ a vobis mittuntur ; atque hæc plenitudo, hoc est, pecuniarum copia, satis magnam vim habet ad sinistram suspicionem in improborum animis ciendam, nisi cautionem adhibeamus. 21. *Providemus enim bona non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus*.

Pauli laus. — Ecquid Pauli par esse queat ? Non enim dixit : Pereat atque ejulet qui hujusmodi quidpiam suspicari in animum induxerit ; donec me conscientia mea condemnet, hujusmodi suspensiones nihil moror : sed quo imbecilliores ipsi erant, eo magis ad eos sese demittebat. Ægrotanti quippe non succensere, sed opem afferre oportet. Et quidem a quo peccato tam longe remoti sumus, quam ille ab ejusmodi suspicione ? Nam ne si dæmon quidem fuisset, hoc beati illius viri ministerium suspectum habuisset. Et tamen ille, quamlibet ab hac præpostera suspicione procul dissitus, nihil non agit ac molitur, ut ne umbram quidem ullam iis relinquat, qui quoquo modo suspicari aliquid mali velint, ac non modo accusationes fugit, sed etiam leves reprehensiones ac nudas suspensiones. 22. *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum*. En rursus alium quoque adjungit, eumque non sine laude, calculoque tum suo tum aliorum multorum. *Quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem*. Posteaquam eum ab his quibus præditus erat virtutibus

laudavit, ab ea quoque qua illos complectebatur benevolentia eum laudibus evehit ; quodque de Tito dixerat, *Cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est*, hoc de eo quoque prædicat dicens, *Nunc autem multo sollicitiorem* ; studii erga Corinthios atque amoris semina prius in ipsorum animis inserens. Ac demum, eorum virtute declarata, Corinthios jam pro ipsis sic hortatur : 23. *Sive pro Tito, qui est socius meus, et in vobis adjutor*. Quid est, *Sive pro Tito* ? Si quid dicere necesse est, inquit, hoc dicere habeo, quod socius meus est, et in vobis adjutor. Hoc enim est quod ait. Vel certe hoc vult : Si pro Tito aliquid feceritis, non vulgari cuiuspiam homini feceritis ; socius quippe meus est. Quibus verbis cum eum laudare videatur, eos ipsos effert, ita affectos eos esse demonstrans, ut ad honorem alicui habendum satis ampla apud eos materia sit, ipsius socium esse. At hoc minime contentus, alterum quoque adjecit dicens : *In vobis adjutor*. Non utcumque adjutor, sed in iis rebus, quæ vestra intersunt, in vestro profectu atque incremento, in amicitia, in studio erga vos : id quod ad eorum benevolentiam ipsi conciliandam maximam vim habebat. *Sive fratres nostri*. Sive de aliis, inquit, quidpiam audire vultis, hi quoque maximas apud vos æquissimasque commendationis causas habent. Nam et ipsi *Fratres nostri* sunt, inquit, *et apostoli Ecclesiarum* ; hoc est, ab Ecclesiis legati sunt. Deinde quod omnibus præstat, *Gloria Christi*. Ad eum enim omnia ea referuntur, quæ in ipsos facta fuerint. Quocirca, si ipsos ut fratres excipere vultis, sive ut Ecclesiarum legatos, sive ut Christi gloriam vobis proponentes, multas erga eos benevolentiae occasiones habetis. Nam pro Tito quidem hoc dicere habeo, quod socius quoque meus sit, vestrique amans ; pro iis autem, quod fratres, quod Ecclesiarum legati, quod gloria Christi.

3. Videsne perspicuum hinc quoque esse, illos Corinthiis tum ignotos fuisse ? Alioqui enim a quibus rebus Titum, ab iisdem etiam ipsos ornasset, nempe a benevolentia quam erga eos haberent. Sed quia nondum ipsis noti erant, Ut fratres, inquit, eos suscipite, ut Ecclesiarum apostolos, denique ut ad Christi gloriam hoc facientes : unde subjungit : 24. *Ostensionem ergo, quæ est caritatis vestræ et nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie Ecclesiarum*. Nunc, inquit, planum facite quam me ipsi ametis, quamque ego rursus in vobis non frustra ac temere glorier : hoc porro ita demum planum facietis, si ipsis caritatem præstiteritis. Postea terrorem quoque sermoni suo adjicit dicens : *In faciem Ecclesiarum* ; hoc est, ad Ecclesiarum gloriam et honorem. Nam si ipsis honorem habueritis, Ecclesiis profecto, a quibus missi sunt, honor a vobis habitus erit. Neque enim ad eos dumtaxat honor permanat, sed ad illos etiam, a quibus missi atque ordinati sunt ; et præ omnibus id ad Dei gloriam tendit. Nam cum eos, qui illi ministrant, honore afficimus, ad illum utique laus ea pervadit. In communi Ecclesiarum ; hoc est, in publico Ecclesiarum cœtu. Quod quidem non leve ducendum est : magna quippe sacri conventus, hoc est Ecclesiarum.

vis ac potentia est. Animadvertite quanta sit vis cœtus Ecclesiæ: oratio Petrum e vinculis exemit, Pauli os aperuit (Act. 12. 5): horum suffragium eos, qui ad spirituales dignitates veniunt, haud leviter exornat. Ac propterea is, qui ordinaturus est, illorum preces tum poscit, atque ipsi calculum suum addunt, acclamantque ea quæ norunt qui mysteriis initiati sunt: neque enim fas est coram profanis cuncta detegere. Interdum autem nihil inter sacerdotem interest, et eos quibus præest, velut cum tremenda mysteria percipienda sunt: æque enim omnes ad ea admittimur: non sicut in Veteri Testamento alia subditus edebat, nec plebi fas erat iis vesci, quibus sacerdos vescebatur. Nunc autem secus res habet, omnibus siquidem unum corpus, unum poculum proponitur. In precationibus quoque populum videris multum conferre. Etenim pro energumenis, et pro iis qui in pœnitentia sunt, communes et a sacerdote et ab ipsis preces fiunt; atque omnes unam eandemque precem concipiunt, precem, inquam, misericordia plenam. Rursus cum eos, qui sacrosanctæ mensæ participes esse nequeunt, a sacris septis arcemus, ineunda est altera oratio, in qua omnes æque humi jacemus, omnes æque consurgimus. Ad hæc cum pax danda vicissimque accipienda est, omnes mutuo nos exosculamur. Jam in tremendis quoque mysteriis, ut sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit: hæc enim verba, *et cum spiritu tuo*, nihil aliud quam hoc significant. Rursus ea oratio, qua Deo gratiæ aguntur, utriusque communis est: neque enim ipse solus gratias agit, sed etiam plebs universa. Nam cum prius illorum vocem sumpsit, atque illi assenserunt id digne ac juste fieri, tum demum gratiarum actionem auspicatur. Quid autem miraris, si cum sacerdote plebs interdum loquatur, cum etiam cum ipsis Cherubim ac supernis Virtutibus sacrosanctos illos hymnos communiter in cælum mittat? Hæc porro cuncta eo a me dicuntur, ut unusquisque, etiam ex iis qui subsunt, advigilet; illudque intelligamus, nos omnes unum corpus esse, tantumque dumtaxat inter nos differre, quantum membra a membris differunt: ac proinde ne omnia ad sacerdotes rejiciamus; quin potius nos Ecclesiæ totius, perinde ac communis corporis, cura afficiamur. Hoc enim et majorem securitatem affert, et majus virtutis incrementum nobis comparat. Audi quippe quomodo apostolorum tempore ipsi persæpe eos, quibus præerant, consilii socios adhibebant. Nam cum septem diaconos crearent, ad plebem prius retulerunt; et cum Petrus Matthiam, de ea re cum omnibus qui tum aderant, tam viris quam mulieribus, agitavit. Neque enim hic qui præsumt fastum præ se ferre debent, nec qui subsunt, servi habendi sunt; verum spirituale imperium est, hoc præsertim nomine superiores partes obtinens, quod pro vestræ salutis cura plures labores suscipiat, non autem quod plures honores requirat. Etenim omnes, ut domum unam, sic Ecclesiam habitare; ut unum corpus, ita affectos esse convenit:

quemadmodum et baptismum unum est, et mensa una, et fons unus, et creatio una, sic et Pater unus. Cur ergo disjuncti et dissecti sumus, cum tot summæ conjunctionis vincula habemus? Rursum enim eadem deplorare cogimur, quæ sæpenumero luctu prosequuti sumus: luctu quippe dignus est hic rerum status, in quo alii ab aliis usque adeo abrupti sumus, cum contra corporis unius compagem imitari nos oporteat. Sic enim a minore quoque is, qui major est, lucri aliquid facere queat. Nam si Moses quidpiam, quod in rem esset, ex socero didicerit, quod ipse non animadvertibat: quanto magis in Ecclesia hoc usu venire possit? Quid autem causæ est, cur quod profanus homo perspiciebat, hoc spirituale fugeret? Ut omnes qui tunc erant hominem eum esse intelligerent, et in secundo mari et in effringenda petra Dei auxilio indigere, miraculaque ea, non humanæ naturæ, sed divinæ potentiæ adscribi debere. Nunc quoque, si quispiam parum utilem sententiam dixerit, surgat alter ac loquatur.

Moses cur Jethro soceri consilium admiserit. — Quod si quavis inferior sit, aliquid tamen quod ex usu sit dicat, sententiam illius comproba, nec eum quamlibet abjectum asperneris. Neque enim quisquam horum tam a proximo suo distat, quam socer ille a genere Mose, qui tamen sermonem ipsius minime fastidivit; verum et consilium excepit eique paruit, et literis quoque mandavit, nec ejusmodi rem historię proderet erubuit, ut multorum hominum fastum dejiceret: ob idque hæc tamquam in cippo insculpta reliquit, quod multis hanc historiam utilitati fore perspectum haberet. Ne ergo eos qui optima dat consilia, etiamsi ex subditorum numero sint et abjectæ sortis, contemnamos, nec quæ ipsi censuerimus, ea prorsus obtinere velimus; verum ut ea, quæ utilia visa fuerint, omnium calculis comprobentur. Plerique enim cæcutientium multa clarius perspexerunt, quam qui acute cernebant, quod contentionem majorem ac studium adhibuissent. Nec vero dicas, Ecquid me in consilium vocas, si verbis meis non obtemperas? non enim consultoris, sed tyranni hæc accusationes sunt. Nam qui consultor est, hoc solum in arbitrio suo habet, ut quid censeat dicat: quod si sententia alia conducibilior appareat, et ipse suam sequi velit, non jam consultorem, ut jam dixi, sed tyrannum agit. Ne igitur sic faciamus, sed animum ab omni fastu atque arrogantia eximentes, id spectemus, non ut ea solum quæ ipsi decreverimus stent, sed ut ea sententia quæ conducibilior fuerit valeat, etiamsi a nobis minime allata sit. Neque enim parum lucri hinc colligemus, etiamsi ipsi quæ in rem sunt non reperiamus, si ea quæ ab aliis utilius animadversa fuerint amplectamur; et magnam a Deo mercedem accipiemus, inde maxime gloriam consequemur. Ut enim is qui utilem sententiam dixit, sapiens: ita nos, qui eam complexi sumus, prudentiæ candorisque laudem feremus. Ad hunc modum et domus et civitates, et ad hunc modum Ecclesia gubernata,

μένους τιμήσωμεν, εἰς αὐτὸν διαδίδειν τὰ τῆς εὐφροσύνης. Εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο· καὶ γὰρ μεγάλη ἡ δύναμις τῆς συνόδου, ἡγουν τῶν Ἐκκλησιῶν. Σκόπει πῶς μεγάλη ἦν ἡ δύναμις τῆς συνόδου. Ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐχὴ τὸν Πέτρον ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἔλυσε, τοῦ Παύλου τὸ στόμα ἠνέωξεν· ἡ τούτων ψήφος, οὐχ ὡς ἔτυχε, καὶ τοὺς ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἀρχὰς ἐρχομένους κατακοσμεῖ. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ μέλλων χειροτονεῖν καὶ τὰς ἐκείνων εὐχὰς καλεῖ τότε, καὶ αὐτοὶ ἐπιψηφίζονται, καὶ ἐπιδοῦσιν ἅπερ ἴσασιν οἱ μεμνημένοι· οὐ γὰρ δὴ ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἀμυήτων ἐκκαλύπτειν ἅπαντα. Ἔστι δὲ ὅπου οὐδὲ διέστηκεν ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀρχομένου· οἶον, ὅταν ἀπολαύειν δέη τῶν φρικτῶν μυστηρίων· ὁμοίως γὰρ πάντες ἀξιούμεθα τῶν αὐτῶν· οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, τὰ μὲν ὁ ἱερεὺς ἥσθιε, τὰ δὲ ὁ ἀρχόμενος, καὶ θέμις οὐκ ἦν τῷ λαῷ μετέχειν ὡν μετείχον ὁ ἱερεὺς. Ἄλλ· οὐ νῦν· ἀλλὰ πᾶσιν ἐν σώμα πρόκειται, καὶ ποτήριον ἐν. Καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς δὲ πολὺ τὸν λαὸν ἴδοι τις ἂν συνεισφέροντα. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, κοιναὶ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἰεὶ εὐχαί, καὶ πάντες μίαν λέγουσιν εὐχὴν, εὐχὴν τὴν ἐλεύσεως ἡμετέρας. Πάλιν ἐπειδὴν εἰρξωμεν τῶν ἱερῶν περιδόλων τοὺς οὐ δυναμένους τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης, ἐτέραν δεῖ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάντες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνιστάμεθα. Ὅταν εἰρήνης πάλιν μεταλαμβάνειν καὶ μεταδιδόναι δέη, πάντες ὁμοίως ἀσπαζόμεθα. Ἐπ' αὐτῶν πάλιν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸ γὰρ, Μετὰ τοῦ πνευμάτός σου, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινὰ· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας. Πρότερον γὰρ αὐτῶν λαβὼν φωνήν, εἶτα συντιθεμένων ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται, τότε ἀρχεται τῆς εὐχαριστίας. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ που μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅπου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν Χερουβὶμ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, κοινῇ τοὺς ἱεροὺς ἐκεῖνους ὕμνους ἀναπέμψει; Ταῦτα δέ μοι πάντα ἐκεῖνα εἴρηται, ἵνα ἕκαστος καὶ τῶν ἀρχομένων νήφῃ, ἵνα μάθωμεν ὅτι σώμα ἐσμεν ἅπαντες ἐν, τοσούτην ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν, ὅσην μέλη πρὸς μέλη καὶ μὴ τὸ πᾶν ἐπὶ τοὺς ἱερέας ῥίπτωμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ, ὡς περ κοινὸν σῶμα, τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης οὕτω φροντίζωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀσφάλειαν πλείονα, καὶ ἡμῖν ἐπίδοσιν μεῖζονα κατασκευάζει· πρὸς ἀρετήν. Ἄκουσον γοῦν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, πῶς ἀλλαχοῦ τοὺς ἀρχομένους κοινωνοὺς τῆς γνώμης ἐλάμβανον. Καὶ γὰρ ὅτε τοὺς ἐπὶ τὰ ἐχειροτόνου, τῷ δῆμῳ πρότερον ἐκοινώνσαντο· καὶ ὅτε τὸν Ματθαῖον ὁ Πέτρος, τοῖς παροῦσιν ἅπασιν τότε, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν. [569] Οὐ γὰρ ἀρχόντων τύφος ἐστὶ τὰ ἐνταῦθα, οὐδὲ ἀρχομένων δουλοπρέπεια, ἀλλὰ ἀρχὴ πνευματικὴ, τοῦτ' ἐστὶν μάλιστα πλεονεκτοῦσα, τῷ τὸ πλεον τῶν πόνων καὶ τῆς ὑπὲρ ὑμῶν

ἀναδέχεσθαι φροντίδος, οὐ τῷ τιμας πλείους ἐπιζητεῖν. Καὶ γὰρ ὡς μίαν οἰκίαν δεῖ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκεῖν, ὡς σῶμα ἓν, οὕτω διακεῖσθαι πάντας· ὥστε οὐν καὶ βάπτισμα ἓν ἐστὶ, καὶ τράπεζα μία, καὶ πηγὴ μία, καὶ κτίσις μία, καὶ Πατὴρ εἷς. Τί τοίνυν διηρήμεθα, τοσούτων συναγόντων ἡμᾶς; τί διασπάσμεθα; Ἀναγκαζόμεθα γὰρ πάλιν τὰ αὐτὰ ὀδύρασθαι, ἃ πολλὰκις ἐθρήνησα· πένθους δέξια τὰ παρόντα· οὕτω σφόδρα ἀπ' ἀλλήλων ἐσμεν ἀπερρήγμενοι, δέον ἐνὸς σώματος μιμεῖσθαι συνάφειαν. Οὕτω γὰρ καὶ παρὰ τοῦ ἐλάττονος ὁ μεῖζων κερδάνει δυνήσεται. Εἰ γὰρ Μωϋσῆς παρὰ τοῦ κηδεστοῦ· τι τῶν συμφερόντων ἔμαθεν ἕπερ αὐτὸς οὐ συνείδε, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦτο ἂν γένοιτο. Καὶ τί δὴ ποτε, ὁ συνείδεν ὁ ἀπιστος, οὐ συνείδεν ὁ πνευματικός; Ἴνα μάθωσιν ἅπαντες οἱ τότε, ὅτι ἄνθρωπος ἦν, καὶ θάλατταν σχίζῃ, καὶ πέτραν ρηγνύῃ, τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς δεῖται· καὶ ὅτι ἐκεῖνα οὐκ ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν, ἀλλὰ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ νῦν, εἰ οὐ λέγει τὰ συμφέροντα· ὁ δὲ ἰδὼν, ἕτερος ἀναστάς εἰπάτω.

Κἂν ἐλάττων ἦ, λέγῃ δὲ τι τῶν συμφερόντων, κύρωσον τὴν γνώμην· καὶ τῶν σφόδρα εὐτελεστάτων ἦ, μὴ ἀτιμάσῃς. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἀφέστηκε τῶν πλησίων, ὅσον ὁ κηδεστὴς τοῦ Μωϋσέως· ἀλλ' οὐκ ἀπηξίωσεν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ ἐδέξατο τὴν γνώμην, καὶ ἐπεισθῇ, καὶ ἀνάγραφτον ἐποίησε, καὶ οὐκ ἥσυχνθη ταῦτα ἱστορίᾳ παραδοῦναι, τὸν τῶν πολλῶν τύπον καθαιρῶν. Διὸ καὶ ὡς ἐν στήλῃ τῷ βίῳ ταῦτα γράψας κατέλιπεν· ἥδει γὰρ πολλοῖς χρησίμους ἐσομένην τὴν ἱστορίαν. Μὴ δὴ παρορῶμεν τοὺς τὰ δέοντα συμβουλευόντας, καὶ τῶν ἀρχομένων τις ἦ, καὶ τῶν εὐτελῶν, μηδὲ ἅπερ ἂν ἡμεῖς εἰσηγησώμεθα^d, ταῦτα πάντως κρατεῖν ἀξίωμεν· ἀλλ' ἅπερ ἂν συμφέροντα φανῇ, ταῦτα παρὰ πάντων κυρούσθω. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀμβλυωτερόνων πολλὰ συνείδον μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς ὀξύ βλέποντας, διὰ τὸ σπουδάζειν καὶ συντετάσθαι. Μηδὲ λέγε, Τί με καλεῖς εἰς συμβουλήν, εἰ μὴ ἀκούεις ὁ λέγων; οὐκ ἐστὶ συμβούλου ταυτὶ τὰ ἐγκλήματα, ἀλλὰ τυράννου. Ὁ γὰρ σύμβουλος εἰπεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ κύριός ἐστι μόνον· ἂν δὲ καὶ ἕτερον λυσιτελέστερον φανῇ, ὁ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ πράττει· ὁ ἐθέλῃ, οὐκ ἐστὶ σύμβουλος ἐστίν, ἀλλὰ τυράννος, ὡς περ ἔφην. Μὴ δὲ οὕτω ποιῶμεν, ἀλλὰ τύφου παντὸς καὶ ἀπονοίας ἀπαλλάξαντες τὴν ψυχὴν, σκοπῶμεν οὐχ ὅπως μόνον τὰ ἡμέτερα στείη, ἀλλ' ὅπως ἡ συμπερούσα γνώμη κρατήσῃ, καὶ μὴ παρ' ἡμῶν εἰσφέρηται. Οὐδὲ γὰρ [570] μικρὸν κερδανούμεν, καὶ μὴ τὰ δέοντα εὐρωμεν, αὐτοὶ τὰ παρ' ἐτέρων φανέντα δεχόμενοι, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ πολὺν ληψόμεθα τὸν μισθόν, καὶ δόξης δὲ οὕτω μάλιστα ἀπολαύσομεν. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνος ὁ τὰ συμφέροντα εἰπὼν, σοφός· οὕτως ἡμεῖς καταδεξάμενοι, καὶ αὐτοὶ συνέσεως καὶ εὐγνωμοσύνης καρπωσόμεθα ἔπαινον. Οὕτω καὶ οἰκίαι καὶ πόλεις, οὕτω καὶ Ἐκκλησία οἰκονομουμένη, μεῖζονα λήψεται προσθήκην· οὕτω

^a Legebatur καὶ ὑμῖν ἐπιδίδωσι... κατασκευάζειν.

^b Legebatur πόνων ὑπὲρ τῆς ὑμῶν.

^c Savil. in marg., δέοντα, et paulo post συνταλόντων, pro συμφερόντων.

^d Legebatur εἰσηγησόμεθα.

^e Savil. suscipatur legendum κρατεῖν.

καὶ ἡμεῖς τὴν παρόντα βίον ἀριστα οἰκονομήσαντες, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο

πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοanthρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

OMIAIA 18.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους περιττόν μοι ἔστι τὸ γράψαι ὑμῖν.

α'. Τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἰπὼν, ἐνταυθα φησι, *Περιττόν μοι ἔστι τὸ γράψαι ὑμῖν*. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔστιν αὐτοῦ τὸ συνετεν, ὅτι τοσαῦτα εἰπὼν, λέγει, *Περιττόν μοι ἔστι τὸ γράψαι ὑμῖν*, ἀλλ' ὅτι καὶ πάλιν λέγει περὶ αὐτῆς. Ταῦτα μὲν γὰρ ἃ μικρὸν ἐμπροσθεν εἶρηκε, περὶ τῶν τὰ χρήματα ὑποδεξαμένων εἶπεν, ὥστε τῆς ἀπολαύσαι πολλῆς· τὰ δὲ πρὸ ἐκείνων, ἃ περὶ Μακεδόνων διελέγετο, ὅτι ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, περὶ φιλοanthρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης. Ἄλλ' ὁμως, καὶ ἐμπροσθεν τοσαῦτα εἰπὼν, καὶ πάλιν μέλλων ἔρειν, *Περιττόν μοι ἔστι*, φησὶ, *τὸ γράψαι ὑμῖν*. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ὥστε μάλλον αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Αἰσχύνεται γὰρ ἄνθρωπος δόξαν τοιαύτην ἔχων, ὡς μὴδὲ δεῖσθαι συμβουλῆς, ἐλάττων φανῆναι τῆς ὑπολήψεως καὶ ὑστερεῖσθαι. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κατηγορίας ποιεῖ πολλάκις, κατὰ παράλειψιν λέγων· καὶ γὰρ μεγάλην ἔχει τὴν ἰσχύν. Ὁ γὰρ δικαστὴς ὁρῶν τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ κατηγοροῦ, οὐδὲ ὑποπτέυει λοιπόν. Λογίζεται γὰρ, ὅτι ὁ πολλὰ ἐξὸν εἰπεῖν οὐκ εἰπὼν, πῶς ἂν τὰ οὐκ ὄντα πλάσειε; καὶ δίδωσι καὶ μείζον ὑποπτέυειν, ἢ εἰπεῖν^α, καὶ ἥθους χρηστοῦ ὑπόνοιαν περιτίθῃσιν ἑαυτῷ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς συμβουλῆς; καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ, *Περιττόν ἔστι τὸ γράψαι*, ὅρα πῶς συμβουλεύει· *Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχώμαι Μακεδόσι*. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν εἰδέναι· πολλῷ δὲ πλέον καὶ τὸ εἰς ἐτέρους ἐξενεγκεῖν· μέγιστον γὰρ ἔχει τὴν ἰσχύν· οὐ γὰρ ἂν ἠθέλησαν ἐπὶ τοσούτον καταισχυθῆναι. Εἶδες σύνεσιν προαιρέσεως^β; Ἀπὸ ἄλλων, τῶν Μακεδόνων, προέτρεψε. *Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν*, φησὶ, *τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Προέτρεψεν ἀπ' αὐτῶν· Οὔτινες γὰρ, φησὶν, οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθαι ἀπὸ πέρυσι. Προέτρεψεν ἀπὸ [571] τοῦ Κυρίου· *Γινώσκετε γὰρ*, φησὶ, *τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ὑμῶν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπώρυξε, πλούσιος ὢν*. Πάλιν ἐπὶ τὸ ἰσχυρὸν κεφάλαιον καταφεύγει, τὸ ἀφ' ἐτέρων. Ζηλοῦσιν γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Καὶ εἶδε μὲν τὸ τοῦ Κυρίου ὑπόδειγμα μάλλον αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι, καὶ μετ' ἐκεῖνο, τὸ τῆς ἀντιδόσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενέστεροι ἦσαν, τούτῳ μάλλον ἐφέλκεται. Οὐδὲν γὰρ τοσούτον, ὅσον ὁ ζῆλος ποιεῖ. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ καινοτέρως εἰσάγει. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τούτῳ μιμήσασθε*· ἀλλὰ τί; Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος

ἠρέθισε τοὺς πλείους. Τί λέγεις; πρὸ μικροῦ ἔλεγες, ὅτι αὐτεπάγγελτοι, μετὰ πολλῆς τῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν· πῶς οὖν Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος; Ναί, φησὶν· οὐ συνεδουλεύσαμεν, οὐ παρεκαλέσαμεν, ἀλλ' ἐπηνέσαμεν μόνον ὑμᾶς, ἐκαυχσάμεθα μόνον, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς προτροπήν. Εἶδες πῶς δι' ἀλλήλων αὐτοὺς διεγείρει, τοὺτους μὲν δι' ἐκείνων, ἐκείνους δὲ διὰ τούτων, καὶ τῷ ζῆλῳ καὶ ἐγκώμιον ἀνέμιξε μέγιστον; Εἶτα ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπαίρη, κεκολασμένως μεθοδεύει, λέγων· Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείους. Ἐνόησον τοίνυν ὅσον ἔστιν ἐτέροις^δ γενομένους αἰτίους τῆς φιλοτιμίας ταύτης, αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι κατὰ τὴν εἰσφορὰν ταύτην. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, *Μιμήσασθε ἐκείνους*· οὐ γὰρ τοσοῦτον εἶχε τὸν ζῆλον· ἀλλὰ πῶς; Ἐκείνοι ὑμᾶς ἐμιμήσαντο· μὴδὲ φανήτε τῶν μαθητῶν ἐλάττους οἱ διδάσκαλοι. Καὶ ὅρα πῶς διεγείρων αὐτοῦ, καὶ ἀνάπτων μειζώνας, ὑποκρίνεται μετ' αὐτῶν ἐστάναι, καθάπερ ἐν φιλονεικίᾳ τινὶ καὶ ἀμίλλῃ τὸ μέρος αὐτῶν ἐπιλεγόμενος. Καθάπερ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *Αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως προσῆλθον ἡμῖν, εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προσεήρξατο, οὕτως ἐπιτελεσθῇ τὴν χάριν ταύτην*· οὕτω καὶ ἐνταυθα φησιν, ὅτι *Διὰ τοῦτο ἐπεμψα τοὺς ἀδελφούς, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ὑμῶν*. Εἶδες αὐτὸν ἀγωνιῶντα καὶ τρέμοντα, ἵνα μὴ δόξῃ προτροπῆς ἐνεκεν εἰρηκέναι μόνον ἃ εἶπεν, ἀλλὰ, *Τῷ οὕτως ἔχειν, φησὶν, ἐπεμψα τοὺς ἀδελφούς*· τοσαύτην ὑπὲρ ὑμῶν ποιούμεναι σπουδὴν, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ὑμῶν. Καὶ δοκεῖ τοῦ μέρους ἑαυτὸν ποιεῖν τῶν Κορινθίων διὰ πάντων, καίτοι πάντων ὁμοίως κηδόμενος. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πάνυ σεμνύνομαι ἐφ' ὑμῖν, καλῶπιζομαι παρὰ πᾶσιν, ἐκαυχῶσά μιν καὶ παρ' ἐκείνοις· ὥστε, ἂν ὑστερήσῃτε, κοινὰ τὰ τῆς αἰσχύνης. Καὶ τοῦτο δὲ μεμετρημένως προσέθηκε γὰρ, *Ἐν τούτῳ τῷ μέρει*· οὐ πανταχοῦ· *ἵνα, καθὼς ἔλεγον, παρσεκευσάμενοι ἦτε*. Οὐδὲ γὰρ εἶπον, ὅτι μέλλουσιν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἡντρείπεται, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐνδεῖ λοιπόν. Τοῦτο οὖν βούλομαι διὰ τῶν ἔργων δειχθῆναι, φησὶν. Εἶτα καὶ αὖτις τὴν ἀγωνίαν, λέγων· *Μὴ πως, ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καταισχυρῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς), [572] ἐν ταύτῃ τῇ ἀποστάσει τῆς καυχήσεως*.

β'. Μείζων ἡ ἐντροπή, ὅταν πολλοὺς ἐπιστήσῃ τοὺς θεατὰς, αὐτοὺς τοὺς ἀκηκόοντας. Καὶ οὐκ εἶπε, *Φέρω γὰρ Μακεδόνας μετ' ἐμοῦ*, ἔρχονται γὰρ Μακεδόνες μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπίτηδες αὐτὸ ποιεῖν· ἀλλὰ πῶς; *Μὴ πως, ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες*.

^α Savil. in marg., ὡς μέλλων.

^β Dunsen recte conjicit ἢ εἰπεν.

^γ Παραινήσεως.

^δ Sic Savil. conjicit, et ita legit interpret Latinus. In editis ἐτέρους.

majoribus incrementis augebitur : nos quoque præ-
senti vita optime instituta, futuris bonis potiemur :

quibus utinam omnes potiamur per gratiam et beni-
gnitatem, etc.

HOMILIA XIX.

CAP. 9. v. 1. *Nam de ministerio quod fit in sanctos, superfluum est mihi scribere ad vos.*

1. Posteaquam tot verba de ea re habuit, ait : *Superfluum est mihi scribere ad vos.* Nec vero in hoc tantum ipsius prudentia enitet, quod, tam longa oratione habita, supervacaneum esse ait ad eos scribere, sed in hoc etiam, quod de eadem re rursus verba facit. Nam ea quidem quæ paulo ante dixit, de iis dixit qui pecunias susceperant, hoc videlicet agens, ut ipsi magno in honore haberentur : ea vero, quæ de Macedonibus antea disserebat, nempe quod altissima eorum paupertas in divitias simplicitatis eorum abundaret, cæteraque omnia, ad beneficentiam eleemosynamque spectabant. Et tamen, quamvis tam multa et prius dixisset et rursus dicturus esset, *Superfluum mihi est, inquit, scribere ad vos.* Hoc porro eo facit, ut eorum animos alliciat. Pudet quippe hominem, qui ea existimatione est, ut ne consilio quidem egere videatur, mortalium de se opinioni impari rem reperiri. Plerumque etiam, cum accusatione utendum est, ita facit, quædam præmittens : hoc enim non parvam vim habet. Iudex siquidem, accusatoris magnanimitatem perspicens, nihil deinceps suspicionis habet. Id enim secum reputat, nullo modo fieri posse, ut qui, cum multa dicere in promptu haberet, tamen dicere supersederit, is falsa crimina confligat. Sic etiam plura suspicari suadet, quam ipse dixerit ; sibi quæ ipsi probitatis existimationem conciliat. Atque hoc tum in consiliis, tum in laudibus facit. Postquam enim dixit, *Superfluum est mihi scribere*, vide quo pacto eos moneat : 2. *Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones.* Magnum est quod ipse norit, multo majus quod ad alius efferat : majoris quippe hoc ponderis est ; non enim in tanta hominum multitudine dedecore affici voluissent. Videsne quam in monendo prudentiam adhibeat ? Ab aliis, nempe a Macedonibus, eos cohortatus est : *Notam enim, inquit, facio vobis gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ (2. Cor. 8. 1).* Ab ipsis hortatus est, his verbis utens : Qui non solum facere, sed et velle coepistis ab anno superiori. Tum a Domino quoque hortatus est, dicens : *Nostis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter vos egenus factus est, cum dives esset (Ibid. v. 9).* Rursus ad firmum caput confugit, ab aliis exemplum petens. Zelotypum enim est mortalium genus. Et quidem par erat ut illi Domini potius exemplo, ac deinde præmiorum spe moverentur ; sed quia imbecilliores erant, hac potius ratione ipsos pertrahit. Neque enim quidquam est, quod tantum efficiat, quantum zelus. Ac velim animadvertas quam novo modo hoc invehat. Non enim dixit, Hos imitemini, sed quid ? *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Quid ais ? alquanto ante dicebas, quod voluntarie et

cum multa deprecatione obsecrantes nos : quomodo ergo *Vestra æmulatio* ? Ita est, inquit : non suavisimus, non cohortati sumus ; vos laudibus tantum extulimus, de vobis gloriati sumus ; idque ad excitandos illos abunde fuit. Vides quomodo hos per illos, ac vicissim illos per hos excitet, atque zelotypiæ maximam laudem adjungat ? Mox, ne animos illis attollat, orationem arte quadam castigantis more temperat, inquires : *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Perpende itaque quam turpe sit, eos ipsos, qui hujusce liberalitatis auctores aliis exstiterunt, in hoc largitionis genere posteriores partes ferre. Ideo non dixit, Illos imitemini ; neque enim tanto illos zelo inflammasset ; sed quomodo ? Vestrum illi exemplum sequuti sunt : ne magistri discipulis inferiores videamini. Ac perspice quomodo, ut eos vehementius excitet atque incendat, cum iis se stare simulet, non secus atque in certamine quodam et contentione ad eorum partes se conferens. Ut enim superius dicebat, *Voluntarii et cum multa exhortatione nos deprecantes*, ad nos venerunt, ita ut *Titum rogaemus, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat gratiam istam* : ita hic quoque ait : 3. *Idcirco misi fratres, ut ne quod gloriemur, evacuetur in hac parte.* Videsne quam anxio ac trepido animo sit, ne ea quæ dixit, cohortationis tantum causa dixisse videatur ; Verum quia res ita se habeat, fratres, inquit, misi : tantæ videlicet mihi propter vos curæ est, ne gloria nostra evacuetur. In quo ita se gerit Paulus, ut prorsus ad Corinthiorum partes sese adjungere videatur, tametsi reuera omnibus æque consulit. Horum porro verborum hic sensus est : Magnopere propter vos glorior : apud omnes me effero, apud illos etiam me jactavi : quocirca si procrastinetis, commune mihi vobiscum hoc dedecus erit. Atque hic quoque sermonem temperavit : adjecit enim, *In hac parte, non omnibus in rebus, ut quemadmodum dixi, parati sitis.* Neque enim dixeram eos paratos fore, sed omnia jam prompta ac parata esse, nec quidquam jam ipsis deesse. Hoc igitur, inquit, reipsa comprobari volo. Postea animi anxietatem his verbis amplificat : 4. *Ne, si venerint Macedones mecum, et imparatos vos invenerint, confundamur nos (ut non dicamus, eos) in hac substantia gloriationis.*

2. Major incutitur pudor, cum quis magno numero spectatores adhibet, et eos qui audierunt. Nec vero dixit, Macedones mecum duco ; mecum enim illi ad vos se conferunt ; ne hoc dedita opera facere videatur : quoniam autem modo ? *Ne forte, si venerint Macedones.* Fieri siquidem potest ut veniant. Hoc quippe modo suspicionem omnem a se renouet : si alio modo dixisset, contentiores illos redditurus erat. Vide quomodo non tantum spiritualibus, sed humanis etiam rationibus eos impellat. Nam etsi me, inquit, haud magni ducitis, ac fidenti animo estis, ut a

me viam impetratori, accerte Macedonas vobis animo proponite, *Ne forte, si veniant, vos offendant*; non dixit, nolentes, sed *imparatos*, nondumque munere vestro plene perfunctos. Quod si non confestim largiri, turpe est, nihil prorsus, aut certe minus, quam par sit, largiri, cujus tandem dedecoris sit, cogites licet. Postea leniter simul atque ad feriendum accommodata id quod hinc eventurum est, exponit his verbis: *Confundamur nos, ut non dicamus, vos*. Rursus orationem reprimit, dicens: *In hac substantia gloriationis*; non ut ipsos segniore efficiat, sed ut ostendat eos, qui aliis virtutibus floreant, curare debere ut in hac quoque magna cum animi fiducia versentur. 5. *Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut prius perveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, non tamquam avaritiam*. Rursus istud alio modo repetit: ac ne temere his verbis uti videatur, nullam aliam hujus itineris suscipiendi causam esse ait, quam ne ipsi pudore suffundantur. Videsne jam, quomodo illa verba, *Superfluum est mihi scribere ad vos*, admonitionis exordium fuerint? Perspicias quippe quot de hujusmodi ministerio verba fundat? Ad hæc illud quoque dicere licet, quod, ne secum ipse pugnare videatur, qui cum dixisset, *Superfluum*, tamen de ea re verba faciat, præterquam quod de celeritate ac munificentia promptitudineque animi disserit, per hæc illud etiam efficit. Hæc enim tria exigit: atque hæc quidem capita etiam in initio epistolæ movit: nam cum diceret, *In multo experimēto tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas abundavit in divitiis simplicitatis eorum* (2. Cor. 8. 2), nil aliud his verbis significabat, quam quod multum contulissent, et cum gaudio ac celeritate; ac munerum amplitudo non modo illos mœrore minime affecisset, sed ne illud quidem, quod in tentationibus versarentur, quod tamen gravius erat, quam facultates suas impertire. Atque etiam in his verbis, *Seipsos nobis dederunt*, eorum animi promptitudinem magnamque fidem ostendit. Rursum autem eadem hic quoque tractat. Quoniam enim liberalitas et hilaritas fere inter se pugnant, atque is quidem, qui multum tribuit, sæpe mœrore afficitur: hic contra, ne doleat, parcius tribuit, vide quonam pacto et cum ea quæ ipsum decebat prudentia utriusque curam gerat. Non enim dixit, *Pauca lubenti animo dare præstat*, quam multa invito; quandoquidem utrumque volebat, ut et multum et libenter tribuerent: sed quomodo? *Ut præparent vestram benedictionem paratam esse sicut benedictionem, et non tamquam avaritiam*. Prius ab eo, quod jucundius ac levius erat, auspicatur, ut ne inviti largiantur: benedictio enim est, inquit. En quo pacto inter cohortandum enascentem statim fructum ostendat, eosque qui tribuunt, benedictione refertos esse. Dicti quoque suavitate eos illexit: nemo enim mœsto animo benedictionem impertit. Ac ne hoc quidem contentus, addidit: *Non tamquam avaritiam*. Ne existimetis, inquit, nos eam ut avaros accipere, sed ut benedictionis auctores vobis simus. Avaritia enim eorum est,

qui inviti tribuunt; ac proinde qui eleemosynam invitatus confert, avaritiam dat, non benedictionem. Postea ab hoc rursus ad illud transit, nimirum ad hoc, ut proluxe ac munifice tribuant. 6. *Hoc autem dico*, Hoc est, cum hoc illud quoque dico, quale illud: *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*. Non dixit, *Modice*, sed mitiore vocabulo utens, *Parce*. Quin semen quoque hanc rem appellavit, ut statim tibi ob oculos sese merces objiciat, ac messem cogitans, plura te accipere quam dare intelligas. Proinde non dixit, *Qui dat*, sed, *Qui seminat*: neque, *Si vos seminaveritis*; verum in genere hoc extulit: non denique, *Largiter*, sed, quod multo majus, *In benedictionibus*. Tum rursus ad prius illud, quod suavitatem habebat, se recipit dicens: 7. *Unusquisque prout destinavit in corde suo*. Magis enim liberam quis facultatem nactus, aliquid facit, quam necessitate adactus. Unde etiam in hoc immoratur: postquam enim dixit, *Sicut destinavit*, subjecit, *Non ex tristitia aut ex necessitate*. Ac ne id quidem ipsi satis fuit, verum a Scriptura quoque testimonium affert, dicens: *Hilarem enim datorem diligit Deus*. Vides quam assidue hoc ponat? *Non ut imperans dico*; et, *Consilium hic do*; et, *Ut benedictionem, ac non tamquam avaritiam*; ac rursus, *Non ex tristitia, neque ex necessitate*; *hilarem enim datorem diligit Deus*. In quibus verbis per hilarem, munificum mihi significare videtur; tametsi hoc consilio vocem hanc assumpsit, ut ad prompto animo tribuendum impellat. Quia enim Macedonum exemplum, aliaque omnia ad inducendam largiendi amplitudinem sufficebant, idcirco de ea haud multa verba facit, verum hortatur ut ne inviti tribuant. Nam si virtutis opus est, quidquid autem necessitate fit mercedem aufert, jure id insinuat. Nec tantum monet, sed etiam, quod perpetuo facit, vota adhibet, dicens: 8. *Potens autem est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*.

3. Per hujusmodi precem cogitationem eam amolitur, quæ hujusmodi munificentiae occurrere solet, ac nunc quoque plerisque impedimento esse. Complures enim eleemosynam dare pertimescunt, dicentes: *Ne forte in paupertatem incidam, ne forte aliorum auxilio opus habeam*. Ut igitur hunc metum solvat, votum adjungit dicens: *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*. Non simpliciter dixit, *Implere*, sed, *Abundare facere*. Quid autem est, *Gratiam abundare facere*? Hoc est, tot tantisque opibus vos cumulare, ut munificentia copiosissime uti possitis. *Ut in omnibus omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum*. Vide quomodo ipsius preconi magna insit philosophia. Non opes ac redundantes facultates illis optat, verum, *Omnem sufficientiam*. Neque hoc tantum mirabile in illo est, sed quod, ut superfluum non apprecatur, ita nec premit nec cogit illos, ipsorum infirmitati se attemperans, ut ex paucis residuis pecuniis largiantur: sed precatur ut quantum satis sit, habeant, simulque illud ostendit, beneficiis divinitus acceptis non abutendum esse. *Ut abundetis*,

Συμβαίνει γὰρ τοῦτο, φησὶ, γενέσθαι, τῶν ἐγχωρούντων ἐστίν. Οὕτω γὰρ καὶ ἀνύποπτον ἐποιεῖ τὸν λόγον· εἰ δὲ ἐκείνως εἶπε, καὶ φιλονεικοτέρους ἐποίησεν ἄν. "Ὁρα πῶς οὐκ ἀπὸ τῶν πνευματικῶν μόνον αὐτοὺς ἐνάγει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων. Εἰ γὰρ καὶ ἐμὲ οὐδὲν μέγα τίθεσθε, φησὶ, θαρρῆτε δὲ ὡς συγγινώσκοντι, ἀλλ' ἐννοεῖτε Μακεδόνας, *Μὴ πως, ἂν ἔλθωσι, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς*· καὶ οὐκ εἶπε, μὴ βουλομένους, ἀλλὰ, ἀπαρασκευάστους, μηδέπω τὸ πᾶν πεπληρωκότας. Εἰ δὲ τοῦτο αἰσχύνη, τὸ μὴ ταχέως ἐνεργεῖν· τὸ μὴδὲ ὅλως εἰσενεργεῖν, ἢ ἔλαττον τοῦ δέοντος, ἐννόησον ἡλίκων. Εἶτα πρῶτος τὸ ἐξ αὐτοῦ συμβησόμενον, καὶ πληκτικῶς τίθῃσιν, οὕτως εἰπὼν· *Καταισχυρθώμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς*. Καὶ κολάζει πάλιν λέγων· *Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως*· οὐ ῥαθυμοτέρους ποιῶν, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι τοὺς ἐν τοῖς ἄλλοις εὐδοκιμοῦντας, καὶ ἐν ταύτῃ πολλὴν ἔχειν δεῖ τὴν παρρησίαν. *Ἀναγκαῖον οὖν ἡγήσασθαι προπέμψαι τοὺς ἀδελφούς, ἵνα προκαταρτίσωσι ταύτην τὴν εὐλογίαν ὑμῶν ἐτοίμην εἶναι οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν*. Πάλιν αὐτὸ ἀνέλαθεν ἐτέρως· καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ἀπλῶς ταῦτα λέγειν, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὁδοῦ οὐκ ἄλλην εἶναι φησιν, ἀλλ' ὥστε μὴ καταισχυρθῆναι αὐτούς. Ὅρξῃ ὅτι, τὸ, *Περιττόν μοι ἐστὶ τὸ γράφειν ὑμῖν*, ἀρχὴ συμβουλῆς ἦν; Ὅρξῃ γοῦν ὅσα περὶ ταύτης διαλέγεται τῆς διακονίας; Μετὰ δὲ τούτου κάκεῖνο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντιολογεῖσθαι εἰπὼν *περιττόν*, καὶ περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος, πρὸς τῇ περὶ τάχους διαλέγεσθαι καὶ δαφιλίας καὶ προθυμίας, διὰ τούτων κάκεῖνο κατασκευάζει. Τὰ γὰρ τρία ταῦτα ἀπαιτεῖ, καὶ ἐκίνησε μὲν ταυτὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἐν ἀρχῇ· ὅταν γὰρ λέγῃ, *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεια τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεύει ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι καὶ πολλὴ εἰσήνεγκαν, καὶ μετὰ χαρᾶς, καὶ μετὰ τάχους, καὶ οὐ μόνον τὸ δοῦναι οὐκ ἄν πολλὴ ἐλύπησεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐν πειρασμοῖς εἶναι· ὅπερ τοῦ δοῦναι φορτικώτερον. Καὶ τὸ, *Ἡμῖν ἔδωκαν πάντοτε*, καὶ τοῦτο καὶ τὴν προθυμίαν αὐτῶν δείκνυσιν, καὶ τὸ σφόδρα αὐτοὺς πιστεύειν. Πάλιν δὲ καὶ ἐνταῦθα αὐτὰ μεταχειρίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα ἐναντία ἐστὶ, φιλοτιμία καὶ προθυμία, καὶ ὁ μὲν πολλὸν δούς πολλὰκις ἄθυμει, ὁ δὲ ὑπὲρ [573] τοῦ μὴ ἀλγεῖν ἔλαττον δίδωσιν, ὅρα πῶς ἐκατέρους ἢ ἐπιμελεῖται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ συνέσεως. Οὐ γὰρ εἶπαν, Ὅλιγον βέλτιον δοῦναι καὶ μετὰ προαιρέσεως, ἢ πολλὴ μετὰ ἀνάγκης· ἐπειδὴ καὶ πολλὴ, καὶ μετὰ προαιρέσεως ἡθούλετο αὐτοὺς εἰσενεργεῖν· ἀλλὰ πῶς; *ἵνα προκαταρτίσωσι τὴν εὐλογίαν ὑμῶν ἐτοίμην εἶναι ὡς εὐλογίαν, μὴ ὡς πλεονεξίαν*. Πρότερον ἀπὸ τοῦ ἡδίστου καὶ κουφοτέρου ἀρχεται, τοῦ μὴ μετὰ ἀνάγκης· Εὐλογία γὰρ, φησὶν, ἐστίν. Ὅρα πῶς ἐν τάξει παραινέσεως τὸν

καρπὸν εὐθέως δείκνυσιν βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ τῇ προσηγορίᾳ αὐτοὺς ἐπεσπάσατο· οὐδαίς γὰρ εὐλογίαν δίδωσι μετὰ λύπης. Καὶ οὐδὲ τούτῃ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε· *Μὴ ὡς πλεονεξίαν*. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς πλεονεκτοῦντες αὐτὴν λαμβάνομεν, ἀλλ' ὥστε αἰτίοι γενέσθαι ὑμῖν εὐλογίας. Ἡ γὰρ πλεονεξία ἀκόντων ἐστίν· ὥστε ὁ διδούς ἐλεημοσύνην ἄκων, πλεονεξίαν δίδωσιν. Εἶτα ἀπὸ τούτου πάλιν ἐπ' ἐκεῖνο μετέβη, τὸ φιλοτίμως δίδοναι. *Τοῦτο δὲ λέγω*. Τούτεστιν, ὅτι μετὰ τούτου κάκεῖνό φημι. Ποῖον; ὅτι *Ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει*· καὶ ὁ *σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει*. Καὶ οὐκ εἶπε, Μικρολόγως, ἀλλ' εὐφημότερον, τὸ τοῦ φειδωλοῦ θεῖς ὄνομα. Καὶ σπύρον τὸ πρῆγμα ἐκάλεσεν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν ἀντίδοσιν ἔλθῃ, καὶ τὸν ἀμνηστὸν ἐννόησας, μάθῃς ὅτι πλείονα λαμβάνεις ἢ δίδως. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ὁ διδούς, ἀλλ', Ὁ *σπείρων*· καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς ἐὰν σπείρῃτε, ἀλλὰ καθολικὸν τὸν λόγον ποιεῖ. Οὐδὲ εἶπε, Δαφύλως, ἀλλ', *Ἐπ' εὐλογίαις*· ὁ πολὺ τούτου μεῖζον ἦν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον τὸ ἡδὺ καταφεύγει, λέγων· *Ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ*. Μᾶλλον γὰρ ἐξουσίαν τις λαβὼν, ἢ ἀναγκαζόμενος ποιεῖ. Διὸ καὶ τούτῳ ἐνδιατρίβει· εἰπὼν γὰρ, *Καθὼς προαιρεῖται, ἐπήγαγε*· *Μὴ ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης*. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Γραφῆς μαρτυρίαν ἐπάγει, λέγων· *Ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός*. Εἴδες πῶς συνεχῶς τοῦτο τίθῃσιν; *Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, καὶ, Γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι, καὶ, Ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν*· καὶ πάλιν, *Μὴ ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης*· *Ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός*. Ἐνταῦθα οἶμαι τὸ *Ἰλαρὸν* δαφύλῃ λέγεσθαι· πλὴν αὐτὸς εἰς τὸ μετὰ προθυμίας δίδοναι αὐτὸ παρέλαβεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ παράδειγμα Μακεδόνων, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα ἱκανὰ ἦν ἐργάσασθαι τὴν πολυτέλειαν οὐ πολλὰ περὶ αὐτῆς φεγγέται, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ἀκοντα· δίδοναι. Εἰ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἀρετῆς, πᾶν δὲ τὸ ἐξ ἀνάγκης ὑπομένεται τὸν μισθόν, εἰκότως τοῦτο ἐργάζεται. Καὶ οὐ συμβουλεύει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπέχεται, ὅπερ δεῖ ποιεῖν, λέγων· *Δυνατός δὲ ὁ θεός πάντας χάριν πληρῶσαι εἰς ὑμᾶς*.

[574] γ'. Διὰ τῆς εὐχῆς λογισμὸν ὑφορμῶντα τῇ φιλοτιμίᾳ ταύτῃ ἀναρεῖ, τὸν καὶ νῦν πολλοὶς ἐμποδίζοντα. *Καὶ γὰρ πολλοὶ δεδοίκασιν ἐλεημοσύνην δοῦναι*, λέγοντες, Μὴ πως πένης γένωμαι, μὴ πως ἐτέρων δεθῶ. Τούτων οὖν καταλύων τὸν φόβον, προστίθῃσι τὴν εὐχὴν, λέγων· *Πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς*. Οὐχ ἀπλῶς πληρῶσαι, ἀλλὰ, *Περισσεῦσαι*. Τί δὲ ἐστὶ, *Χάριν περισσεῦσαι*; Ἐμπληῆσαι, φησὶν, ὑμᾶς τοσούτων, ὡς δύνασθαι περιτεῦειν ἐν τῇ φιλοτιμίᾳ ταύτῃ. *ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. Ὅρα καὶ ἐν τῇ προσευχῇ αὐτοῦ πολλὴν τὴν φιλοσοφίαν. Οὐ πλοῦτον εὐχεται οὐδὲ περισσεῖαν, ἀλλὰ *πᾶσαν αὐτάρκειαν*. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι ὥσπερ τὸ περιττόν οὐκ ἐπηύξατο, οὕτως οὐ θλίβει αὐτοὺς, οὐδὲ ἀναγκάζει ἀπὸ τοῦ ὑπερῆματος δοῦναι, συγκαταβα-

* Sic legit interpres, atque ita legendum conjicit Dumeus. In editis deest.

* Legendum videtur cum Savillo ἐκατέρου, et sic legit interpres.

νων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ, ἀλλ' αὐτάρκειαν αἰτεῖ, καὶ δείκνυσιν ἅμα ὅτι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δώροις οὐ κατακερῆσθαι δεῖ. *Ἴνα περισσεύητε*, φησὶν, *εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα αἰτῶ, ἵνα καὶ ἐτέροις παρέχητε. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρέχητε, ἀλλὰ, *Περисσεύητε*. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σαρκικαῖς αὐτάρκειαν αὐτοῖς αἰτεῖ, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς καὶ περισσεύειν, οὐκ ἐν ἐλεημοσύνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ. *Εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. Εἴτα τὸν προφήτην αὐτοῖς ἐπάγει σύμβουλον, μαρτυρίαν ζητήσας τὴν εἰς δαφίλειαν αὐτοῦς ἐκκαλουμένην, καὶ φησὶ· *Καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν*· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτό ἐστι, *Περисσεύητε*. Τὸ γὰρ, *Ἐσκόρπισεν*, οὐδενὸς ἄλλου δηλωτικόν ἐστιν, ἢ τοῦ μετὰ δαφίλειας διδόναι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὰ οὐ μένει, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτῶν μένει. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι φυλαττόμενα μὲν ἀπόλλυται, σκορπίζόμενα δὲ μένει, καὶ μένει διαπαντός. Δικαιοσύνην δὲ ἐνταῦθα τὴν φιланθρωπίαν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ δικαίους ποιεῖ, τὰ ἁμαρτήματα ὡς περ πῦρ ἀναλίσκουσα, ὅταν μετὰ δαφίλειας ἐκχέηται. Μὴ τοίνυν ἀκριβολογώμεθα, ἀλλὰ ἀθρόα τῇ χειρὶ στείρωμεν. Οὐχ ὀρᾷς μίμους πόσα διδῶσιν ἕτεροι, καὶ γυναῖξι πόρναις; Κἂν τὰ ἡμίση τῷ Χριστῷ δὸς, ὧν τοῖς ὀρχομένοις ἐκεῖνοι διδῶσιν· ὅσα πρὸς φιλοτιμίαν ἐκεῖνοι τοῖς ἐπὶ σκηνῇς, τσαῦτα σὺ κἂν πεινῶντι δὸς. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τῶν ἐταιριζομένων καὶ χρυσίῳ περιβάλλουσιν ἀφάτι· σὺ δὲ οὐδὲ ἱματίῳ ψιλῷ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῦτα γυμνῇ ὀρῶν. Ποίας τοῦτο συγγνώμης ἄξιον, πόσης δὲ οὐ κολάσεως, ὅταν ἐκεῖνος μὲν τῇ ἀπολλυούσῃ αὐτὸν καὶ καταισχυνούσῃ τσαῦτα παρέχῃ, σὺ δὲ μὴδὲ τὸ ἐλάχιστον τῷ σώζοντι σε καὶ ποιοῦντι λαμπρότερον; Ἀλλὰ εἰς γαστέρα μὲν καὶ μέθην καὶ ἀσωτίαν ἀναλίσκων, οὐδαμῶς πενίας μέμνησαι· ἂν δὲ πενίαν διορθῶσαι δέῃ, πάντων γίνῃ πτωχότερος· [575] καὶ παρασίτους μὲν τρέφων καὶ κολακας, ὡς ἀπὸ πηγῶν δαπανῶν, οὕτω χαίρεις· εἰ δὲ που πτωχῶν ἰδοῖς, τότε σοι ὁ τῆς πενίας ἐπιτίθεται φόδος. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ παρ' ἐτέρων κατακριθεσόμεθα τότε, καὶ τῶν κατωρθωκότων καὶ τῶν διαμαρτόνων. Ἐρεῖ γὰρ σοι, Διὰ τί οὐ γέγονας οὕτω μεγάλῳ ψυχῶς ἐν τοῖς προσήκουσιν; Ἀλλ' οὗτος μὲν πόρνην διδοῦς, οὐδὲν τούτων ὑπελογίζετο· σὺ δὲ τῷ Δεσπότην παρέχων τῷ εἰρηκῶτι μὴ μεριμνᾷν, φόδου γέμεις καὶ τρόμου; καὶ τίνοις ἂν εἴης συγγώμης ἄξιος; Εἰ γὰρ ἄνθρωπος οὐ περιόφεται λαθύν, ἀλλ' ἀποδώσει τὴν χάριν, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ καὶ χωρὶς τοῦ λαθεῖν διδοῦς, πῶς μετὰ τὸ λαθεῖν οὐ δώσει; Τί οὖν, φησὶν, ὅταν πολλὰ ἀναλώσαντες τινες, πρὸς τῇ μὴ λαθεῖν καὶ ἐτέρων δέωνται; Περὶ τῶν τὰ πάντα δαπανησάντων λέγεις, αὐτοὺς οὐδὲ ὀβολὸν διδοῦς. Ὑπόσχου τὰ πάντα κενώσιν, καὶ τότε [καὶ] περὶ ἐκείνων ἐρώτα· ἔως δ' ἂν φειδωλὸς ᾖς, καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν ὄντων παρέχῃς, τί μοι προβάλλῃ σκῆψεις καὶ προφάσεις; Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τὴν ἀκραν τῆς ἀκτημοσύνης σε ἄγομεν κορυφῇ, ἀλλὰ τέως σε τὰ περιττὰ περικόπτειν ἀξιοῦμεν, καὶ τῆς αὐταρκείας μόνης ἔρῃν.

Αὐτάρχεια δὲ τῇ χρεΐζ τούτων ὀρίζεται, ὧν ἄνευ ζῆν οὐκ ἔν. Οὐδεὶς σε τούτων ἀφέλκει, οὐδὲ κωλύει τὴν καθημερινὴν τροφήν· τροφήν, οὐ τρυφὴν λέγω· σκεπάσματα, οὐ καλλωπίσματα. Μᾶλλον δὲ, εἴ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, τοῦτό ἐστι τρυφὴ μάλιστα. Σκόπει δὲ τίνα ἂν εἰποῖμεν τρυφᾶν μᾶλλον, τὸν λαχάνους τρεφόμενον, καὶ ὑγιαίνοντα καὶ οὐδὲν πάσχοντα ἀηδὲς, ἢ τὸν συδαριτικὴν ἔχοντα τράπεζαν, καὶ μυρρίων γέμοντα νοσημάτων; Εὐδὴλον ἔτι τοῦτον. Οὐκ οὖν μὴδὲν πλέον τούτου ζητῶμεν, εἰ καὶ τρυφᾶν βουλόμεθα καὶ μετὰ ὑγείας ζῆν· καὶ τούτῳ τὴν αὐτάρκειαν ὀρίζόμεθα. Καὶ ὁ μὲν ὁσπρίους δυνάμενος ἀρκεῖσθαι, καὶ ὑγιαίνειν, μὴδὲν πρὸς τούτοις ζητεῖτω· ὁ δὲ ἀσθενέστερος, καὶ τῆς διὰ τῶν λαχάνων δεόμενος θεραπείας, μὴ κωλυέσθω. Εἰ δὲ καὶ τούτου τις ἀσθενέστερος εἴη, καὶ τῆς συμμέτρου τῆς ἀπὸ κρεῶν βοηθείας δέοιτο, οὐδὲ τούτου αὐτὸν ἀπεῖρσομεν. Οὐδὲ γὰρ ἵνα ἀνέλκωμεν τοὺς ἀνθρώπους καὶ διαφθεῖρωμεν, ταῦτα συμβουλεύομεν, ἀλλ' ἵνα τὰ περιττὰ περικόψωμεν, περιττὸν δὲ ἐστίν, ὃ τῆς χρεΐας πλέον ἐστίν. Ὅταν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου δυνάμεθα διαίγειν ὑγιῶς καὶ εὐσχημόνως, περιττὸν πάντως ἐκεῖνό ἐστι προστεθέν.

δ'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ ἱματίων λογιζόμεθα, καὶ ἐπὶ τραπεζῆς, καὶ ἐπὶ οἰκίας, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· καὶ τὴν χρεΐαν ζητῶμεν πανταχοῦ. Τὸ γὰρ περιττὸν καὶ ἀνόνητον. Ὅταν τὴν αὐτάρκειαν μελετήσῃς, τότε [576] σε βουλόμενον τῆς χήρας γενέσθαι ζηλωτὴν, εἰς τὰ μεῖζω τούτων ἐνάξομεν. Οὐδέπω γὰρ ἐφθασας πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς φιλοσοφίαν, ἔως ἂν αὐταρκείας φροντίδης. Ἐκεῖνη γὰρ καὶ ταύτης ὀνωτέρα γέγονεν· ἃ γὰρ ἐμελλεν αὐτὴν διαθρέψειν, ταῦτα κατέβαλε πάντα. Ἐστὶ οὖν ἀποθηρῆσαι περὶ τὸν ἀναγκαῖον, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ γυναικὸς ἡττώμενος, καὶ οὐ μόνον αὐτὴν οὐ ζηλῶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῆς ἀπολιμπαζόμενος; Ἐκεῖνη γὰρ οὐκ εἶπε ταῦτα τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, τί ὅς, ἂν πάντα ἀναλώσασα ἀναγκασθῶ δεηθῆναι ἐτέρου; ἀλλὰ φιλοτίμως ἀπεδύσατο τὰ ὄντα. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ τῆς ἐπὶ τοῦ προφήτου Ἠλίου; Ἐκεῖνη γὰρ οὐκέτι περὶ πενίας, ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ τελευτῆς ὁ κίνδυνος ἦν, οὐ τῆς οἰκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν παίδων. Οὐδὲ γὰρ παρ' ἐτέρων προσεδόξα λήψεσθαι, ἀλλὰ ἀποθανεῖσθαι ἐθέλως. Ἀλλὰ τὸν προφήτην εἶδε, φησὶ, καὶ ἐντεῦθεν φιλότιμος γέγονεν. Ὑμεῖς δὲ οὐχ ὁρᾶτε μυρίους ἀγίους; καὶ τί λέγω ἀγίους; τὸν τῶν προφητῶν ὁρᾶτε προσαιτούμενα Δεσπότην, καὶ οὐδὲ οὕτω φιλάνθρωποι γίνεσθε· ἀλλὰ ταμειεῖα ἔχοντες ἐρευνγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο, οὐδὲ ἐκ τοῦ περισσεύματος μεταδίδετε. Τί λέγεις; προφήτης ἦν ὁ παρὼν, καὶ τοῦτο αὐτὴν ἐπισσε μεγαλοψυχῆσαι τσοῦτον; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο πολλοῦ θαύματος ἄξιον, ὅτι ἐπέσθη μέγαν αὐτὸν εἶναι καὶ βαυμαστόν. Πῶς γὰρ οὐκ εἶπεν, οἶα εἰκὸς ἦν βάρβαρον γυναῖκα καὶ ἀλλόφυλον λογίσασθαι, ὅτι Εἰ προφήτης ἦν, οὐκ ἂν ἐμοῦ ἐδεήθη; εἰ Θεοῦ φίλος ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸν περιεῖδεν; ἔστω, Ἰουδαῖοι διὰ ἁμαρτήματα ταύτην τίνουσι τὴν δίκην· οὗτος δὲ πῶθεν, καὶ διὰ τί; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησεν, ἀλλ' ἀνέμ-

inquit, *in omne opus bonum*. Ideo, inquit, hæc peto, ut aliis quoque tribuatis. Nec dixit, Tribuatis, sed, *Abundetis*. Nam in carnalibus quidem, quantum satsit, ipsis petit; at in spiritualibus, ut etiam abundant postulat, non in eleemosyna tantum, sed etiam in omnibus aliis rebus: hoc enim significat, *In omne opus bonum*. Postea consultorem ipsis prophetam adhibet, quæsito ejusmodi testimonio, quo ad munificentiam excitentur: atque, 9. *Sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in sæculum sæculi*. Hoc est id quod aiebat, *Ut abundetis*. Hoc enim verbum, dispergere, nil aliud indicat, quam copiose largiri. Etsi enim ipsa non manent; ea tamen, quæ ex ipsis oriuntur, manent. Hoc namque mirabile est, quod quæ asservata pereunt, eadem cum disperguntur, manent, et quidem in perpetuum. Per justitiæ porro vocabulum hoc loco benignitatem intelligit: justos quippe homines efficit, peccata ignis in modum absumens et conficiens, cum largissime profunditur. Quocirca ne parce nos geramus, sed plena confertaque manu seramus. Annon perspicis quanta histrionibus ac scortis alii largiantur? Dimidium saltem eorum Christo tribue, quæ illi saltatoribus tribuunt: tantum saltem laboranti præbe, quantum illi, ambitione ducti, scenicis impertiunt. Illi etenim scortorum corpus infinito etiam auro convestiunt; at tu ne tenui quidem veste Christi carnem obvolvis, idque cum nudam eam cernas. Quanam hoc venia dignum esse queat? quod non supplicii genus hoc meretur, cum ille in eam, quæ ipsi exitio atque infamiae est, tot munera conferat; tu contra ne minimum quidem ei, qui te servat clarioremque efficit? Verum in ventrem quidem ac temulentiam et luxuriam sumptus faciens nusquam paupertatis meministi; ac si sublevanda cujuspiam paupertas est, quovis egentior existis: atque ita affectus es, ut parasitos et assentatores alens, perinde oblecteris, ac si e fontibus sumptus haurires; cum autem pauperem uspiam cernis, tum tibi paupertatis metus ingruit. Ideo et a nobis ipsis et ab aliis tandem condemnabimur, necnon ab iis qui virtute floruerunt et a peccatoribus. Dicturus est enim tibi: Quare in rebus honestis non perinde munificus exististi? Verum ille quidem, cum meretrici daret, nihil horum secum reputabat; tu vero Domino tribuens, qui te sollicito animo esse veluit, metu ac tremore totus concuteris? et qua tandem venia dignus esse queas? Nam si homo acceptum beneficium non negligit, sed gratiam rependit: multo utique magis Christus gratiam relaturus est. Etenim qui ne beneficio quidem ullo accepto largitur, annon idem, cum acceperit, vicem relaturus est? Quid ergo, inquires, cum nonnulli multis impensis factis, aliorum ope atque auxilio opus habeant? Tu mihi eos commemoras, qui facultates omnes suas expenderunt, cum tu ne obolum quidem impertias. Pollicere prius te bona omnia tua expensurum, et tunc de illis percontare: dum vero tu tenax es, atque e tuis facultatibus paucissima tribuis, quid tu mihi istas excusationes prætendis? Neque enim te ad

summum paupertatis verticem subvehimus; verum ut redundantia circumcidas, idque dumtaxat quod satis sit expetas, postulamus. Id porro in eo situm est, ut ea tibi suppetant, sine quibus duci vita nequit. Ab his nemo te evellit, nec quotidianum victum prohibet; victum dico, non delicias; indumenta, non ornamenta. Quamquam etiam, si quis rem accurate expendat, hoc maxime voluptas est. Sic enim considera: utrum horum potius in deliciis versari dixerimus, cumne qui oleribus vescitur, commodaque valetudine est, nec quidquam molestiae patitur; an cum, qui Sybaritica mensa (a) utitur, ac sexcentis morbis scatet? Liqueat profecto, quod illum. Itaque ne quid amplius requiramus, si in deliciis versari et incolumi valetudine esse volumus; atque ea re sufficientiam definiamus: et qui scelis leguminibus vivere, ac sanitatem tueri potest, nihil præterea requirat; qui autem imbecilliore valetudine est, atque olerum medicina opus habet, ab ea ne arceatur. Quod si quis adhuc infirmior fuerit, ac modico carniæ adjumento opus habeat, ne eo quidem ipsi interdicemus. Neque enim hæc eo suademus, ut homines opprimamus, ac de medio tollamus, sed ut superflua circumcidamus: superfluum porro est, quod necessarium usum excedit. Nam cum, hoc quoque remoto, sane atque honeste vitam transigere possumus, superflue procubito adjungitur.

4. Hoc et in vestibus et in mensa et in domo et in omnibus aliis consideremus, ac necessarium usum ubique quæramus. Nam quod superfluum est, id quoque inutile est. Cum tu operam dederis, ut mediocritate contentus sis, tum demum te, si viduam illam imitari volueris, ad ea quæ his majora sunt subvehemus? Neque enim ad mulieris illius philosophiam adhuc pervenisti, quamdiu id tibi curæ est, ut quantum satis sit habeas: illa enim superius assumens, alimenta etiam sua deposuit. Num tu igitur de necessariis adhuc hæsitabis? annon te pudet, a muliercula vinci, ac non modo illam imitando non assequi, sed ab ea magno intervallo superari? Nec enim illa his quibus vos verbis usa est: Quid de me futurum est, si insumptis omnibus facultatibus eo redigar, ut aliorum auxilio opus habeam? verum libenter ac magnifice bona sua exuit. Nam quid de ea Veteris Testamenti vidua dicam, quæ Eliæ tempestate fuit (3. Reg. 17)? Illa etenim non in paupertatis tantum, sed etiam in mortis periculum venerat, nec sui dumtaxat, sed et filiorum. Neque enim fore exspectabat, ut ab aliis acciperet, sed ut quamprimum interiret. Verum prophetam vidit, inquires, atque hinc adducta est, ut liberalitate uteretur. Annon innumeros sanctos cernitis? et quid sanctos dico? imo ipsum prophetarum Dominum stipem peterem videtis; ac ne sic quidem beneficentiam induitis, verum promptuaria habentes eruciantia ex hoc in

(a) De Sybaritis et de Sybaritica mensa multa Athenæus libro 12. Frequens ejus est mentio apud scriptores. Voluptatibus et deliciis mensa illa diffundebat, ita ut in proverbium venerit.

illud, ne ex eo quidem, quod superfluit, impertitis. Quid ais? præsens erat propheta, idque eam impulit ut tantum liberalitatis specimen ederet? Id enim magna admiratione dignum est, quod magnum atque eximium virum eum esse credidit. Quomodo enim non dixit, quæ barbaram et alienigenam mulierem cogitare consentaneum erat: Si propheta hic esset, non opem meam desiderasset; si Dei amicus esset, haud eum ille neglexisset? sit ita sane, quod Judæi has scelerum pœnas luant; hic autem qua de causa? At nihil horum cogitavit, verum ædes suas ipsi, et ante ædes animum patefecit, suasque omnes facultates in medio posuit, missaque natura contempti-que liberis, hospitem omnibus rebus antetulit. Perpende itaque quod nobis supplicium constituitur, cum muliere vidua, egente, alienigena, barbara, liberorum parente, horum quæ nobis nota sunt nihil cognitum habente, inferiores imbecillioresque fuerimus. Neque enim si robustum corpus habeamus, fortes proinde sumus. Etenim is demum hac virtute præditus est, jaceat licet in lecto, qui internis viribus pollet: quibus demptis, etiamsi tanto corporis robore præditus sit, ut vel montem avellere queat, haud tamen illum puella vel misera annu valentiorum esse dixerimus. Nam ille quidem cum incorporeis vitiis confligit; hic contra re contueri quidem ea audeat. Atque ut hanc fortitudinis normam esse intelligas, ab hoc ipso exemplo id colligas licet. Quid enim hac muliere fortius fingi possit, quæ et adversus naturæ tyrannidem, et adversus vim famis ac mortis minas strenuo animo stetit, atque hæc omnia superavit? Audi quippe quomodo Christus eam commendat. *Multæ enim, inquit, erant viduæ in diebus Eliæ: et ad nullam harum missus est propheta, præterquam ad illam (Luc. 4. 25).* Dicam aliquid magnum ac stupendum? Ad hospita-

litis laudem illa plus attulit, quam pater noster Abraham. Non enim ad gregem accurrit, ut illo, verum a pugillo omnes, qui hospitalitatis nomine clari exstiterunt, superavit. Ille enim idcirco vincebat, quia hoc munus sibi ipse assumpsit; at hæc hospitis causa ne filiis quidem pepercit, idque cum futura bona non exspectaret. Nos contra, cum nobis regnum ostendatur, cum gehennæ minæ intenduntur, cum, quod omnibus majus est, Deus tot ac tanta pro nobis patrarit, atque his rebus gaudeat, torpore cadimus. Ne, obsecro; verum dispergamus, ac demus pauperibus, ut dare par est. Multum enim et paucum Deus, non munerum mensura, sed dantis facultate metitur. Ex quo fit, ut plerumque eo, qui obolum dumtaxat pendit, minus tu pependerit, qui centum aureos stateres pependisti; ex superfluo enim jecisti. Sed tamen ita saltem fac; et statim ad uberiores munificentiam venies. Sparge pecunias, ut justitiam colligas. Neque enim ea cum pecuniis adesse vult, verum per eas quidem, sed non cum iis nobis adest. Non enim fieri potest, ut et pecuniarum cupiditas et justitia simul habitent; distinctas quippe sedes habent. Ne ea jungere stude, quæ jungi nullo modo possunt: verum pecuniæ amorem velut tyrannum quemdam abige, si vis reginam accipere. Hæc enim regina est, homines ex servitute in libertatem vindicans, cum contra omnino illa faciat. Quæ cum ita sint, omni studio illam fugiamus, hanc amplectamur, ut et hujusce vitæ libertate fruamur, et regnum cælorum consequamur: quod nos omnes nancisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XX.

CAP. 9. v. 10. *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad vescendum suppeditet, et multiplicet semen vestrum, et augeat fœtus frugum justitiæ vestræ.*

1. Pauli prudentiam hinc maxime quispiam admirari possit, quod, quemadmodum et a spiritualibus et a carnalibus cohortationem duxit, ita etiam in mercede rursus idem facit, utrasque vices constituens. Illud siquidem, *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum*, ad spirituales mercedem spectat: hoc autem, *Multiplicet semen vestrum*, ad carnalem remunerationem. Nec tamen hic consistit, verum rursus adhuc ad spiritualia transit, frequenter ea inter se componens: illud enim, *Augeat fœtus justitiæ vestræ*, spirituale est. Hoc autem variandæ orationis causa facit, tum ut ignavas eorum et inertes cogitationes radicitus evellat, tum ut paupertatis metum plurimis rationibus eximat, ac præ-

senti etiam hoc exemplo. Nam cum iis qui terram conserunt, det Deus, cum iis qui corpus alunt, uberitatem præbeat; multo utique magis iis, qui cælum excolunt, atque animi curam gerunt; quandoquidem in eam impensiores curam conferri vult. At vero id quidem argumentationis modo minime ponit, ut dixi, verum per precationis speciem: ut simul et argumentationem perspicuam faciat, et magis eos in spem inducat, non ab iis tantum quæ sunt, sed etiam ab hujusmodi precatione: *Suppeditet enim, inquit, et multiplicet semen vestrum, et augeat fœtus justitiæ vestræ*. In quibus verbis rursus liberalitatem sine ulla suspitione significat; hoc enim indicant hæc verba, *Suppeditet et multiplicet*; simulque non sinit nos præter ea, quæ ad vitam tuendam necessaria sunt, quidquam exquirere, cum ait, *Panem ad vescendum*. Nam id quoque cum primis in Paulo admirari licet, quod prius etiam jam adstruxit, nempe quod in rebus necessariis nihil ultra quam opus sit nos exquirere sinit,

ξεν αὐτῷ τὴν οἰκίαν, καὶ πρὸ τῆς οἰκίας τὴν γνώμην, καὶ πάντα τὰ ὄντα εἰς μέσον τέθεικε, καὶ τὴν φύσιν ἀφείσα, καὶ τῶν παιδῶν καταφρονήσασα, τὸν ξένον προετίμησε πάντων. Ἐνόησον οὖν ὅση κόλασις κείνεται, ὅταν γυναικὸς χήρας, πτωχῆς, ἀλλοφύλου, βαρβάρου, παιδῶν μητρὸς, τούτων οὐδὲν εἰδυίας ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἑλαττον φέρωμεν, καὶ ἀσθενέστεροὶ ὦμεν. Οὐ γάρ, ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν ἰσχυρὸν, ἀνδρεῖοι τινὲς ἔσμεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ταύτην ἔχει τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐπὶ κλίνης ἢ βεβλημένος, ὁ τὴν ἰσχύν οἰκοθεν ἔχων· ὡς ταύτης ἄνευ, καὶ ὅρος τις ἀνασπᾷ τῇ τοῦ σώματος βίῳ, οὐδὲν αὐτὸν κορασίου καὶ γραιδίου τάλαιπῶρου φαίην ἂν ἰσχυρότερον εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ ἀσωμάτοις παλαίει κακοῖς, οὗτος δὲ οὐδὲ ἀντιδλέψαι τολμᾷ. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὗτος ἀνδρείας ὅρος, ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ παραδείγματος αὐτὸ συνάγαγε. Τί γὰρ αὐτῆς ἀνδρείοτερον γένοιτ' ἂν τῆς γυναικὸς, ἢ καὶ πρὸς φύσεως τυραννίδα, καὶ πρὸς λιμοῦ βίαν, καὶ πρὸς τελευτῆς ἀπειλὴν ἔσθ' ἡ γενναίως, καὶ πάντων γέγονεν ἰσχυροτέρα; Ἀκουσον γοῦν πῶς ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἀνακηρύττει. Πολλοὶ γάρ, φησὶν, ἦσαν χῆραι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡλίας, καὶ πρὸς οὐδεμίαν δὲ προφήτην ἀπεστέλλετο, ἀλλ' ἢ πρὸς ἐκείνην. Εἶπω τι μέγα καὶ [577] παράδοξον; Αὕτη τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ πλέον εἰς φιλοξενίαν εἰσῆνεγκεν. Οὐ γὰρ εἰς ἀγέλην ἔδραμε, καθάπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δρακὸς ἐκεῖνης παρήλαυνεν ἑπαντας τοὺς ἐπὶ φιλοξενίᾳ βεδοημένους. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐνίκα, ὅτι εἰς τοῦτο ἑαυτὸν ἔταξεν· αὕτη δὲ, ὅτι οὐδὲ τῶν παιδῶν ἐφείσατο διὰ τὸν ξένον, καὶ

οὐδὲ προσδοκῶσα τὰ μέλλοντα. Ἡμεῖς δὲ, βασιλείας οὐσης, γεέννης ἀπειλουμένης, ὁ πάντων μείζων, τοῦ Θεοῦ τοσαῦτα ὑπὲρ ἡμῶν ἐργασαμένου, καὶ τούτοις εὐφραινομένου καὶ χαίροντος, ἀναπεπτώκαμεν. Μὴ, παρακαλῶ· ἀλλὰ σκορπίσωμεν, δῶμεν πένησιν ὡς δοῦναι δεῖ. Τὸ γὰρ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον οὐ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων ὁ Θεὸς ὀρίζει, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς οὐσίας τοῦ διδόντος. Πολλάκις γοῦν τοῦ μόνου ἑνα καταθέντος ὁβολὸν ἑλαττον σὺ κατέθηκας, ὁ στατήρας χρυσοῦ καταβαλὼν ἑκατόν· ἀπὸ γὰρ τοῦ περισσεύματος ἔβαλες. Πλὴν καὶ οὕτω ποιεῖ, καὶ ἡμεῖς ταχέως καὶ ἐπὶ τὸ θαψιλέστερον. Σκορπίσον χρήματα, ἵνα συναγάγῃς δικαιοσύνην. Οὐδὲ γὰρ θέλει μετὰ τῶν χρημάτων αὕτη παραγίνεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν μὲν, οὐ μετ' αὐτῶν δὲ ἡμῖν παρέσθ' ἡμεῖς. Οὐ γὰρ ἔστιν ὁμοῦ καὶ χρημάτων ἐπιθυμία, καὶ δικαιοσύνην οἰκεῖν· κεχωρισμένης γὰρ ἔχουσι τὰς σκηνάς. Μὴ δὲ φιλονεῖκει τὰ ἄμικτα συνάγειν, ἀλλὰ ἀπέλασον τὴν τύραννον φιλαργυρίαν, εἰ βούλει τὴν βασιλίδα λαβεῖν. Αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ βασίλισσα, καὶ ἐλευθέρους ἐκ δούλων ποιούσα· οὐ τούναντίον ἐκείνη. Διὸ μετὰ πάσης σπουδῆς τὴν μὲν φύγωμεν, τὴν δὲ ἀσπαζώμεθα, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα τύχωμεν ἐλευθερίας, καὶ τῆς βασιλείας ἐπιτύχωμεν τῶν οὐρανῶν· ἥς δὲ καὶ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπεύρει, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν χορηγῆσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν.

α'. Μάλιστα ἂν τις ἐκ τούτου θαυμάσειε τὴν Παύλου σύνεσιν, ὅτι προτρέψας ἀπὸ τῶν πνευματικῶν, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, καὶ ἐν τῇ ἀντιδόσει πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ, ἐκατέρας τιθεὶς τὰς ἀμοιβάς. Τὸ μὲν οὖν, Ἐσκορπίσας, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, πνευματικῆς ἔστιν ἀμοιβῆς· τὸ δὲ, Πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, σαρκικῆς ἀντιδόσεως. Ἀλλ' ὅμως οὐχ ἴσταιται ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπὶ τὰ πνευματικά μεταβαίνει, συνεχῶς παράλληλα αὐτὰ τιθεὶς· καὶ γὰρ τὸ, Αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, πνευματικόν. Ὡς ταῦτα δὲ ποιεῖ [578] καὶ ποικίλλει τὸν λόγον, τὸν ἀναγνόντων ἐκεῖ-

νων καὶ βλακώδη λογισμὸν πρόβριζον ἀνασπῶν, καὶ τῆς πενίας τὸν φόβον ἐκλύων πολλὰ χέρον, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τούτου τοῦ νῦν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς τὴν γῆν σπεύρουσι δίδωσιν ὁ Θεός, εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τὴν ἀφθονίαν, πολλῶν μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, τοῖς τῆς ψυχῆς ἐπιμελουμένοις· καὶ γὰρ ταῦτα βούλεται μᾶλλον προνοίας ἀπολαύειν. Ἀλλὰ συλλογιστικῶς μὲν αὐτὸ οὐ τίθῃσιν, οὐδὲ οὕτως, ὥσπερ ἔφην, ἐν δὲ εὐχῆς μέρει, ὁμοῦ καὶ τὸν συλλογισμὸν φανερὸν ποίων, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς εἰς ἐλπίδα ἄγων, οὐκ ἀπὸ τῶν γινόμενων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς ταύτης· Χορηγῆσαι ἢ γὰρ, φησὶν, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. Πάλιν κἀνταῦθα τὴν δαψίλειαν αἰνίσσεται ἀνυπόπτως· τὸ γὰρ, Πληθύναι καὶ αὐξήσαι, τοῦτ' ἔστιν ἐνδεικνυμένου· ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων πλέον οὐδὲν ἀφίησιν

* Commel. ταῦτα δὲ καὶ ποιεῖ ποικίλον, i. e. ποικίλων, ut habetur in marg. Savil. et legisse videtur interpres. Præstat hoc vulgato.

ἢ Τῆς αὐτοῦ χορ. A. et marg. Savil.

ἐπιζητεῖν, Ἄρτον, εἰπὼν, εἰς βρώσιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο αὐτοῦ μάλιστα ἔστι θαυμάσαι, ὃ καὶ ἐμπροσθεν κατεσκεύασεν, ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἀναγκαίοις οὐδὲν πλέον τῆς χρείας ἀφήσιν ἐπιζητεῖν, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς πολλὴν τὴν περιουσίαν συμβουλεύει ποιεῖσθαι

Διὸ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, Ἴνα αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· καὶ ἐνταῦθα, Ὁ ἐπιχορηγῶν ἄρτον εἰς βρώσιν, πληθύνει τὸν σπῆρον ὑμῶν· τούτῃ, τὸν πνευματικόν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐλεημοσύνην αἰτεῖ, ἀλλὰ τὴν μετὰ δαφιλίας. Διὸ καὶ σπῆρον αὐτὸ συνεχῶς καλεῖ. Καθάπερ γὰρ ὁ σῖτος καταβαλλόμενος κομῶντα τὰ λήϊα δεικνυσί· οὕτω καὶ ἡ ἐλεημοσύνη πολλὰ τὰ δράγματα τῆς δικαιοσύνης ἐργάζεται, καὶ δεικνυσὶν ἄφατα τὰ γεννήματα. Ἐπευξάμενος δὲ αὐτοῖς εὐθηνίαν τοσαύτην, δεικνυσὶ πάλιν ποῦ ταύτην δαπανᾷν χρή, λέγων. Ἴνα ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐχ ἵνα εἰς τὰ μὴ δέοντα ἀναλίσκητε, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα, ἃ πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Καὶ γὰρ μεγάλων ἡμᾶς κυρίου ἐποίησεν ὁ Θεός· καὶ τὰ ἐλάττωνα ἑαυτῷ ἀφελς, ἡμῖν τῶν μειζόνων παρεχώρησε. Τῆς μὲν γὰρ αἰσθητῆς τροφῆς αὐτὸς κύριος, τὴν δὲ νοητὴν ἡμῖν ἐπέτρεψε· καὶ γὰρ ἡμεῖς κύριοι τὰ λήϊα ἡμῶν δεῖξαι κομῶντα. Οὐδὲ γὰρ ὑετῶν δεῖται καὶ ὥρων κρίσεως, καὶ προαιρέσεως μόνης, καὶ πρὸς αὐτὸν τρέχει τὸν οὐρανόν. Ἀπλότητα δὲ ἐνταῦθα τὴν δαφίλειαν καλεῖ, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐλεημοσύνη μόνον ἔστι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστίας πολλῆς ὑπόθεσις· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πλεονόντων. Καὶ τίθησιν αὐτὰ προῖον, ἵνα δείξας πολλὰ ὄντα τὰ κατορθούμενα, ἐντεῦθεν προθυμότερους ἐργάσθαι. Τίνα οὖν ἔστι τὰ πολλὰ; Ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἔστι προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ· διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτοὺς, καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθοῦντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσιν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πρῶτον τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων οὐ μόνον πληροῦτε, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε, τούτῃ, καὶ πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε· εἰτα δι' αὐτῶν εὐφρομένη ἀναπέμπετε τῷ Θεῷ· δοξάζουσι γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ δεῖξη αὐτοὺς διὰ τοῦτο εὐχαριστούντας μόνον, διὰ τὸ λαβεῖν λέγω, ὅρα πῶς ὑψηλοὺς αὐτοὺς ποιεῖ· ὅπερ αὐτός φησι πρὸς Φιλιππησίους, ὅτι Οὐκ ἐπιζητῶ τὰ δόματα, καὶ τούτοις μαρτυρῶ τὸ αὐτό. Χαίρουσι μὲν γὰρ, ὅτι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἀναπληροῦτε, καὶ τὴν πτωχείαν αὐτῶν παραμυθεῖσθε· πολλῶν δὲ πλέον, ὅτι οὕτως ὑποτεταγμένοι ἔστε τῷ Εὐαγγελίῳ· οὐ σημειῖον τοῦτό ἐστι, τὸ οὕτω δαφίλιως

εἰσφέρειν. Τοῦτο γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπιτάττει. Καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας. Καὶ διὰ τοῦτο δοξάζουσι, φησί, τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως ἔστε φιλότιμοι, οὐκ εἰς ἐκείνους μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐγκώμιον ἐκείνων γίνεται, τὸ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέροις διδομένον εὐχαριστεῖν. Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν κοσμοῦσι μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτέρων, καίτοι γε ἐν ἐσχάτῃ ὄντες πενία· ὃ πολλῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἔστι σημεῖον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ζηλότυπον, ὥς τὸ τῶν πτωχευομένων γένος. Ἄλλ' ἐκείνοι καθαροὶ τούτου τοῦ πάθους εἰσὶ, τοσοῦτον ἀπέχοντες ἀλγεῖν ἐφ' οἷς ἐτέροις μεταδίδοτε, ὅτι καὶ χαίρουσιν οὐχ ἥττον, ἢ ἐφ' οἷς αὐτοὶ λαμβάνουσι. Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν. Ὑπὲρ μὲν γὰρ τούτων εὐχαριστοῦσι, φησί, τῷ Θεῷ· ὑπὲρ δὲ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τῆς συντυχίας παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα καταξιωθῶσιν ὑμᾶς ἰδεῖν. Ἐπιποθοῦσι γὰρ τοῦτο οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ὥστε θεαταὶ γενέσθαι τῆς δεδομένης ὑμῖν χάριτος.

β'. Εἶδες Παύλου σύνεσιν, πῶς ἐπάρας αὐτοὺς, τὴν πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, χάριν τὸ πρᾶγμα καλέσας; Ἐπειδὴ γὰρ μέγала περὶ αὐτῶν ἐφθέγγετο, λειτουργοὺς αὐτοὺς εἰπὼν, καὶ ἐπάρας εἰς ὕψος· εἰ γε αὐτοὶ μὲν ἐλειτούργουν, αὐτοὺς δὲ διηκονεῖτο· καὶ δοκίμους ὀνομάσας, δεικνυσὶν ὅτι πάντων τούτων ὁ Θεὸς αἴτιος· καὶ αὐτοὺς μετ' ἐκείνων πάλιν εὐχαριστίαν ἀναφέρει λέγων· Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιήγητῳ αὐτοῦ δωρεᾷ. Δωρεάν δὲ ἐνταῦθα λέγει καὶ τὰ τοσαῦτα ὅ ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα καὶ τοῖς λαμβάνουσι καὶ τοῖς παρέχουσιν· ἢ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ μετὰ πολλῆς δωρηθέντα τῆς φιλοτιμίας· ὃ καὶ μάλιστα ἔστιν ὑποπεῦσαι. Ἴνα γὰρ καὶ καταστείλῃ, καὶ δαφίλειστέρους ἐργάσθαι, ὧν ἔτυχον παρὰ τοῦ Θεοῦ, τούτων αὐτοὺς ἀναμνησέσκει. Καὶ [580] γὰρ μέγιστον τοῦτο εἰς προτροπὴν ἀρετῆς ἀπάσης· διὸ καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον κατέλειπεν. Εἰ δὲ ἡ δωρεὰ ἀνεκδιήγητος, τί τῆς μανίας ἴσον γένοιτο· ἀν τῶν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζομένων; Οὐχ ἡ δωρεὰ δὲ αὐτοῦ μόνον ἀνεκδιήγητος, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰρήνη πάντα νοῦν ὑπερέχει, δι' ἧς τὰ ἄνω τοῖς κάτω κατήλλαξε. Σπουδάζωμεν τοίνυν τοσαύτης ἀπολαύοντες χάριτος, ἁλίαν ἐπιδεικνύσθαι τοῦ βίου τὴν ἀρετὴν, καὶ πολὺν τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖσθαι λόγον· ποιησόμεθα δὲ, ἀν τὴν ἀμετρίαν φύγωμεν, ἀν τὴν μέθην, ἀν τὴν ἀσφαλίαν. Καὶ γὰρ καὶ σῖτα καὶ ποτὰ δέδωκεν ὁ Θεός, οὐκ εἰς ἀμετρίαν, ἀλλὰ εἰς τροφήν. Οὐδὲ γὰρ ὁ οἶνος ποιεῖ τὴν μέθην· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, πάντας ἔδει μεθύειν. Ἄλλ' οὐκ ἐχρῆν, φησὶν, οὐδὲ τὸ πολὺ βλάπτειν. Μεθύνοντων ταυτὶ τὰ ῥήματα. Εἰ γὰρ τὸ πολὺ βλάπτει, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφίστασαι τῆς πλεονεξίας· εἰ οὕτως αἰσχροὺς καὶ ἐπιθλαβεῖς τοῦτο, καὶ οὐδὲ οὕτω λήγεις τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας· εἰ ἐξῆν καὶ πολὺ πίνειν, καὶ μὴδὲν παραδύλαπτεσθαι, ποῦ ἂν ἔσσης τῆς

• Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba, Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, Quoniam ministerium huius officii. Hic nempe Paulus λειτουργοὺς appellat eos qui pecunias colligebant, seqne διάκονον. seu ministrum, qui illas distribuebat.

• Legendum videtur cum Savilio, ἡ τὰ τοσαῦτα.

• Legebatur αὐτός.

in spiritualibus autem nos admonet, ut ingentes opes nobis comparemus.

Eleemosyna copiosa sit. — Ac proinde superius dicebat, *Ut sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum*; et hic, *Qui ministrat panem ad vescendum, multiplicet semen vestrum*; hoc est, spirituale. Neque enim eleemosynam dumtaxat exigit, sed copiosam et affluentem. Quo fit, ut eam semen quoque assidue appellet. Ut enim triticum consitum florentes segetes reddit: ita etiam eleemosyna multos justitiæ manipulos efficit, atque ineffabilem segetem edit. Postquam autem tantam ipsis ubertatem exoptavit, ostendit rursus ubinam ea impendi debeat, his verbis utens: 11. *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* Non ut in ea, in quæ minime decet, opes vestras insumatis, sed in ea, ex quibus plurima gratiarum actio ad Deum redit. Magnas quippe res Deus arbitrii nostri effect; ac minora sibi ipsi relinquens, majora nobis concessit. Alimenti enim illius, quo corpus alitur, arbiter ipse esse voluit; spiritualis autem curam nobis commisit: hoc quippe in arbitrio nostro situm est, ut segetem nostram virentem exhibeamus. Neque enim ea imbres desiderat, partiumque anni temperiem; sed voluntas modo adsit, etiam ad ipsum usque cælum curret. Per simplicitatem porro hoc loco munificentiam intelligit, quæ quidem per nos efficit, ut gratiæ Deo habeantur. Neque enim hinc solum eleemosyna existit, sed etiam permultæ gratiarum actionis materia; nec solum gratiarum actionis, sed etiam multarum aliarum rerum, quas etiam ipsas orationis progressu ponit: ut cum illud demonstrarit, multa hinc emolumenta exoriri, promptiores atque alacriores ipsos reddat. Quænam igitur sunt multa hæc commoda? Audi ipsum loquentem: 12. *Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo.* 13. *per probationem ministerii hujus glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in evangelium Christi, et simplicitate communicationis vestræ in illos et in omnes,* 14. *et in illorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.* Hæc autem verba hunc sensum habent: Primum sanctorum egestatem ac penuriam non modo expletis, sed etiam exundatis, hoc est, plus etiam quam necesse sit ipsis impertitis: deinde per eos laudem ad Deum mittitis; ipsius enim gloriam ob confessionis vestræ obedientiam prædicant. Ne enim eos ostendat hoc dumtaxat nomine, quod beneficiis affecti sint, gratias agere, vide quam sublimes eos reddit: quod in Epistola ad Philippenses sit: *Non quia requiro datum* (Philipp. 4. 17): his quoque hoc testificor. Nam gaudent illi quidem, quod res eas, quarum inopia premuntur, ipsis subministratis, ac paupertatem eorum sublevetis; multo magis autem, quod evangelio ita subditi sitis. Cui rei hoc argumento est, quod tam munifice tribuatis; id enim evangelium præscribit. *Et simplicitate com-*

municationis vestræ in illos et in omnes. Atque Ideo, inquit, Deum laudibus efferunt, quod non erga eos dumtaxat, sed etiam erga omnes tam liberales sitis. Hoc rursus ad eorum laudem spectat, nempe quod pro iis quoque gratias agant, quæ in alios conferuntur. Neque enim quæ sua sunt dumtaxat ornant, sed aliorum quoque commodis consulunt, idque cum in extrema paupertate versentur: quod magnæ eorum virtutis indicium est. Nihil enim perinde invidia æstuat, ut id hominum genus, quod egestate laborat. At illi hoc vitio vacant; tantumque abest, ut ob vestra in alios beneficia discredantur, ut ex illis non minus gaudeant, quam ex iis quæ ipsi accipiunt. *Et ipsorum obsecratione pro vobis.* Nam pro illis quidem, inquit, gratias Deo agunt; pro vestra autem caritate atque congressu enim rogant, ut vestro conspectu sibi frui liceat. Hoc enim non ob vestras opes expetant, sed ut gratiæ vobis datæ spectatores sint.

2. Videsne Pauli prudentiam? quomodo eorum virtutem efferens, laudem omnem Deo adscripserit, id gratiam vocans. Postquam enim magna de ipsis loquutus est, ministros nuncupans, atque ipsos in cælum evexit; siquidem ipsi ministrabant (a), ipse subminister erat; et probatos illos appellans, ostendit Deum harum omnium rerum auctorem esse: atque ipse una cum illis Deo in hæc verba gratias agit, 15. *Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus.* Per donum hoc loco tot ac tanta illa bona intelligit, quæ tam iis qui accipiunt, quam qui dant, per eleemosynam comparantur: vel arcana illa bona, quæ per ipsius præsentiam orbi terrarum universo amplissime tributa sunt: id quod etiam magis conjicere licet. Ut enim illos coerceret ac largiores redderet, quæ a Deo acceperant ipsis commemorat. Hoc enim maximum est ad virtutem omnem incitamentum; ideoque hic sermonem claudit. Quod si Dei beneficium inenarrabile est, equid tandem eorum furori par esse queat, qui in pervestiganda ipsius essentia curiose versantur? Nec vero ipsius dumtaxat beneficium sermonem omnem excedit, sed etiam pax ea, per quam supra cum inferis reconciliavit, omnem cogitationem superat. Quamobrem operam demus ut, cum tanta gratia fruamur, parem vitæ probitatem præstemus magnamque eleemosynæ curam geramus: geremus autem, si id quod modum excedit fugiamus, si temulentiam, si ingluviem. Nam et esca et potus nobis a Deo idcirco data sunt, non ut iis ingurgitemur, sed ut alamur. Neque enim vinum est, quod temulentiam gignit; si enim ita se res haberet, omnes temulentos esse necesse esset. At, inquis, oporteret ipsum nec largius haustum nocere. Ebriorum hæc verba sunt. Nam cum largius adhibitum noceat, ac ne sic quidem ab immodico potu abstineas; cum hoc adeo sædum et noxium sit, ac ne sic quidem improbæ cupiditati finem imponas: si liceret et multo mero uti, et nullo hinc detrimento affici, quomodo bibendi aviditatem com-

(a) Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba: *Quoniam ministerium hujus officii.*

preassisses? annon flumina quoque in vinum verti cupiisses? at non omnibus rebus pestem atque exitium attulisses? Si alimenti certa mensura est, quam cum excedimus, valetudinem ledimus, ac ne sic quidem tamen frummi pati potes, verum eo peripulo omnes omnium facultates accipis, ut improbe gulæ tyrannidi administram operam præstes: quid non fecisses, si modus hic a natura constitutus sublatu esset? annon universum vitæ tempus in hoc impendisses? Num igitur oportebat cupiditatem adeo absurdam confirmare, atque perniciem ex immoderatione nascentem minime coercere? et quot tandem hinc alia incommoda non orta fuissent? Verum, o vecordes homines! qui cum in crapula reliquisque luxuriæ generibus tamquam in corno volutentur, si paulum resipuerint, nihil aliud sedentes faciunt, quam ut his verbis utantur: Cur hoc in hunc rem insumitur? cum contra peccata ipsi sua accusare debeant. Nam pro eo quod ais: Quare Deus certos fines constituit? quare non omnia temere feruntur? ita loquere: Quare ebrietati studere non desinimus? quare non satiamur? quare animantes rationis expertes stoliditate superamus? Hæc enim eos inter se querere conveniebat, atque apostolorum vocem audire, perspectumque habere quotnam his viris bona ex eleemosyna oriri testetur, atque hunc thesaurum præripere. Hoc enim, nempe pecunias aspernari, probos, ut ab eo dictum est, homines reddit, et ut Dei gloria celebretur, efficit, et caritatem inflamat, et magnitudinem animi gignit, et sacerdotes constituit sacerdotio fungentes, quod ingentem mercedem afferat. Nam qui eleemosynæ studiosus est, non ille quidem talari veste indutus est, nec tintinnabula circumfert, nec corona redimtus est; verum beneficentiæ stola, quæ sacram illam vestem sanctitatis superat, vestitus est, oleoque delibutus, non ex materia quæ in sensum cadat, sed a Spiritu effecto; coronam a commiseratione contextam habet; ait enim Scriptura: *Qui coronat te in misericordia et miserationibus (Psal. 102. 4)*: ac pro lamina Dei nomen gestat, imo Dei similitudinem assequitur. Quomodo? *Similes, inquit, eritis Patri vestro qui in cælis est (Matth. 5. 45)*.

3. Visne etiam ipsius altare intueri? Non illud Beseleel, non ullus artifex alius exstruxit, sed Deus ipse, non ex lapidibus, sed ex materia cælo illustriore, hoc est, ex animis ratione præditis. At dicēs: In sancta sanctorum ingreditur sacerdos. Licet tibi, hoc sacrificii munus obeunti, in adyta magis tremenda ingredi, in quibus nemo adest, nisi Pater tuus, qui te in abscondito videt (*Id. 6. 6*), in quibus nemo alius cernit. Quomodo, inquires, fieri potest, ut nemo videat, cum palam sit altare? Hoc enim est, quod admirationem movet: quia tunc quidem portæ undique et vela solitudinem efficiebant; nunc vero palam rem sacram facienti, ut in sanctis sanctorum, majoreque cum animi

horrore hoc facere licet. Nam cum non humane ostentationis causa hoc facis, viderit licet universus orbis, nullus vidit, quando ita fecisti. Neque enim tantum dixit Christus, *Ne faciatis coram hominibus*; sed adjecit, *Ut videamini ab eis (Matth. 61)*. Hæc ara ex ipsis Christi membris constat, ac Domini corpus altare tibi efficitur. Hoc ipsum verere: in carne victimam Domini immolas. Hoc altare præsentem quoque altari terribilius est, nedum veteri illo. Verum ne turbemini: hoc enim admirandum quidem est ob victimam, quæ in ipso inponitur; illud autem, hæc est, hominis misericordiæ studiosi, non hoc dumtaxat nomine, sed etiam quia ex ipsa quoque victima, quæ hoc efficit, constructum est. Rursum hoc altare admirandum est, quia natura quidem lapis est, sanctum autem efficitur, postquam Christi corpus excipit; illud vero quia Christi corpus est. Itaque hoc horribilius est quam illud, cui tu laicus adstas. Ecquid jam tibi Aaron videtur, si cum his rebus conferatur? quid corona? quid tintinnabula? quid sancta sanctorum? Nam quid jam vetus illud altare ad comparisonem afferre necesse est, cum etiam cum hoc nostro collatum, adeo splendendum apparuerit? At tu altare quidem hoc in honore habes, quia Christi corpus capit; eum autem, qui ipsummet Christi corpus est, contumelia afficis ac pereuntem despicias. Hoc altare ubique et in vicis et in foro situm videre poteris, singulisque horis in eam rem sacram facere: nam hic quoque sacrificium obitur. Et sicut stat sacerdos, Spiritum accersens: ita tu quoque Spiritum accersis, non voce, sed rebus ipsis. Neque enim quidquam est, quod perinde Spiritus ignem retineat atque accendat, ut oleum istud largiter effusum. Quod si etiam scire expetis, quid fiant quæ abs te deponuntur, accede, et ea tibi monstrabo. Quisnam igitur hujus aræ fumus est? quæ fragrantia? Gloria, et gratiarum actio. Quonam usque progreditur? ad cælum usque? Imo vero ipsum cælum transcendit, et cælum cæli, atque regio ipsi solio adstat: *Preces enim tuæ, inquit, et eleemosynæ ascenderunt in conspectum Dei (Act. 10. 4)*. Atque ea odoris suavitas, quæ in sensum cadit, ne magnam quidem aeris portionem intersecat; hæc autem ipsos etiam cælorum fornices reserat. Ac tu quidem taces, res autem ipsa clamat; sitque sacrificium laudis, non vitula jugulata, nec pelle cremata, sed spirituali anima, quæ sua sunt afferente. Omni enim humanitatis genere sacrificium istud est præstantius. Cum ergo pauperem fide præditum cernis, existima te altare videre: cum hujusmodi pauperem conspicias, non modo eum contumelia ne affice, sed etiam verere. Quod si alterum contumeliam ipsi inferentem videas, prohibe atque injuriam propulsa. Sic enim poteris et ipse propitium Deum habere, ac promissa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, etc.

πλεονεξίας; ἄρα οὐκ ἂν ἐπεθύμησας, καὶ τοὺς ποταμούς γενέσθαι οἶνον; οὐκ ἂν πάντα ἀπώλεσας καὶ διέφθιρας; Εἰ μέτρον ἐστὶ τροφῆς, καὶ τοῦτο ὑπερδάντες βλαπτόμεθα. καὶ οὐδὲ οὕτως ἀνέχῃ τοῦ χαλινοῦ. ἀλλὰ διαρρήξας αὐτὴν τὰ πάντων λαμβάνεις, ἵνα λειτουργήσῃ τῇ πονηρᾷ τῆς γαστριμαργίας τυραννίδι· τί οὐκ ἂν ἐποίησας, εἰ τοῦτο ἀνῆρέθῃ τὸ μέτρον τῆς φύσεως; Οὐκ ἂν πάντα τὸν χρόνον εἰς τοῦτο ἀνάλωσας; Ἔδει οὖν οὕτως ἐπιθυμίαν ἄτοπον ἰσχυρὰν ποιῆσαι, καὶ τὴν βλάβην μὴ κωλύσαι τὴν ἐκ τῆς ἀμετρίας; καὶ πόσαι οὐκ ἂν ἐτέχθησαν ἐντεῦθεν ἔτεραι βλάβαι; Ἄλλ' ὦ τῶν ἀνοήτων, οἷ, καθάπερ βορῶν κυλινδούμενοι τῇ μέθῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀσωταίαις, ὅταν μικρὸν ἀνανήψωσιν, οὐδὲν ἄλλο τι κάθηνται ποιοῦντες, ἢ ταυτὶ φεγγόμενοι, διὰ τί τοῦτο εἰς τοῦτο ἀναλίσκεται, δέον τοῖς ἑαυτῶν κρίνειν πλημμελήμασιν; Ἀνθ' οὗ γὰρ λέγεις, διὰ τί δρῶς τέθεικε; διὰ τί μὴ πάντα ἀτάκτως φέρεται; εἰπέ, διὰ τί μὴ παυόμεθα μεθύοντες; διὰ τί μὴ λαμβάνομεν χρόνον; διὰ τί τῶν ἀλόγων ἐσμὲν ἀνοητότεροι; Ταῦτα γὰρ ἔδει ζητεῖν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἀκοῦειν φωνῆς, καὶ εἰδέναι πόσα τοῦτοις μαρτυρεῖ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἀρπάζειν τοῦτον τὸν θησαυρόν. Καὶ γὰρ δοκίμους τοῦτο ποιεῖ, καθάπερ αὐτὸς ἔφησε, τὸ χρημάτων ὑπεροχῶν, καὶ τὸν θεὸν δοξάζεσθαι παρασκευάζει, καὶ ἀγάπην θερμαίνει, καὶ μεγαλοφύχους ἐργάζεται, καὶ ἱερέας καθίστησι καὶ ἱερωσύνην πολλὴν φέρουσιν τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ ἐλεήμων οὐ ποδῆρῃ ἐνδεδυται, οὐδὲ κίχωνας περιφέρει, οὐδὲ στέφανον ἀναδέχεται, ἀλλὰ ἀναδέχληται [581] μὲν τῆς φιλανθρωπίας στολὴν, τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος ἀγιωτέραν οὖσαν, κέχρισται δὲ ἐλαίῳ, οὐκ ἐξ ὕλης αἰσθητῆς συγκρίνεται, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος γεωργούμενῳ, ἔχει δὲ στέφανον ἀπὸ τῶν οἰκτιρμῶν. *Τὸν στεφανοῦντά σε γὰρ, φησὶν, ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς·* ἀντὶ δὲ τοῦ πέταλον φέρειν ὄνομα ἔχον Θεοῦ, αὐτὸς Ἰσος γίνεται τῷ Θεῷ. Πῶς γάρ; *Γενήσεσθε, φησὶν, ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

γ'. Βούλει καὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἰδεῖν; Οὐ Βεσελεὴλ αὐτὸ ὥκοδόμησεν, οὔτε ἄλλος τις, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, οὐ διὰ λίθων, ἀλλὰ δι' ὕλης τοῦ οὐρανοῦ λαμπροτέρας, διὰ ψυχῶν λογικῶν. Ἀλλὰ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσέρχεται ὁ ἱερεύς. Ἐξῆστί σοι εἰς τὰ φρικωδέστερα εἰσελθεῖν θύοντι τὴν θυσίαν ταύτην, ἐνθα μηδεὶς πάρεστιν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ σου, ὁ βλέπων σε ἐν τῷ κρυπτῷ, ἐνθα μηδεὶς ἄλλος ὁρᾷ. Καὶ πῶς, φησὶν, ἐστὶ μὴ ὁρᾶν, δημοσίᾳ ἐσώτως τοῦ θυσιαστηρίου; Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτο ἐστίν, ὅτι τότε μὲν ἀμφίθουρα καὶ παραπετάσματα τὴν ἐρημίαν ἐποίει· νῦν δὲ ἔξεστι δημοσίᾳ θύοντι, ὥς ἐν τοῖς Ἀγίοις τῶν ἁγίων, καὶ πολλῷ φρικωδέστερον τοῦτο ποιεῖν. Ὅταν γὰρ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων ποιῆς, κἂν ἡ οἰκουμένη

εἴδεν, οὐδεὶς εἴδεν, ἐπειδὴ σὺ οὕτως ἐποίησας. Οὐ γὰρ εἶπε, *Μὴ ποιεῖτε*, ἀπλῶς, *ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*, ἀλλὰ προσέθηκε, *Πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς*. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ σύγκειται μελῶν, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Δεσπότου θυσιαστήριόν σοι γίνεται Αἰδεσθητὶ τοῦτο αὐτό· ἐν τῇ σαρκὶ θύεις τοῦ Δεσπότου τὸ ἱερεῖον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον καὶ τοῦτο τοῦ νῦν φρικωδέστερον, οὐχὶ τοῦ παλαιοῦ μόνον. Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῇτε· τοῦτο μὲν γὰρ θαυμαστὸν διὰ τὴν ἐπιτιθεμένην ἐν αὐτῷ θυσίαν· ἐκεῖνο δὲ τὸ τοῦ ἐλεήμονος οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ ἐξ αὐτῆς σύγκειται τῆς θυσίας τῆς τοῦτο ποιούσης. Θαυμαστὸν τοῦτο πάλιν, ὅτι λίθος μὲν ἐστὶ τὴν φύσιν, ἅγιον δὲ γίνεται, ἐπειδὴ σῶμα δέχεται Χριστοῦ· ἐκεῖνο δὲ, ἐπειδὴ αὐτὸ σῶμά ἐστι Χριστοῦ. Ὡστε τοῦτο φρικωδέστερον ἐκεῖνο, ὃ σὺ παρέστηκας ὁ λαϊκός. Ἀρὰ σοι μὴ τι ὁ Ἀαρὼν φαίνεται πρὸς ταῦτα; μὴδὲ ὁ στέφανος, μὴδὲ οἱ κώδωνες, μὴδὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων; Τί γὰρ δεῖ πρὸς ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ θυσιαστήριον ποιεῖσθαι τὴν σύγκρισιν, ὅπου γε καὶ πρὸς τοῦτο συγκρινόμενον, οὕτω λαμπρὸν ἐφάνη; Σὺ δὲ τὸ μὲν θυσιαστήριον τοῦτο τιμᾷς, ὅτι δέχεται τοῦ Χριστοῦ σῶμα· τὸν δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὄντα καθυβρίζεις, καὶ περιορᾷς ἀπολλύμενον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον πανταχοῦ δυνήσῃ κείμενον ἰδεῖν, καὶ ἐν στενωποῖς καὶ ἐν ἀγοραῖς, καὶ καθ' ἑκάστην ἐν αὐτῷ θύειν τὴν ὕραν· καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα θυσία τελεῖται. Καὶ καθάπερ ὁ ἱερεὺς ἔστηκε τὸ Πνεῦμα καλῶν, οὕτω καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα καλεῖς· ἀλλ' οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλὰ δι' ἔργων. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κατέχει καὶ ἀνάπτει τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ, ὥς τοῦτο τὸ ἔλαιον δαψιλὲς ἐκχεόμενον. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰ καταβαλλόμενα ἰδεῖν τί γίνεται, δεῦρο, καὶ ταῦτά σοι δείξω. Τίς οὖν ὁ καπνός; [582] τίς ἡ εὐωδία τοῦ θυσιαστηρίου τούτου; Δόξα καὶ εὐχαριστία. Καὶ μέχρι ποῦ προβαίνει; ἄρα μέχρι τοῦ οὐρανοῦ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτὸν υπερβαίνει τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ· *Αἱ εὐχαὶ σου γὰρ, φησὶ, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέδθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*. Καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ εὐωδία οὐδὲ τὸ πολὺ διατέμνει τοῦ ἀέρος· αὕτη δὲ αὐτὰς ἀνοίγει τῶν οὐρανῶν τὰς ἀψίδας. Καὶ σὺ μὲν σιγᾷς, τὸ δὲ ἔργον βοᾷ· καὶ γίνεται θυσία αἰνέσεως, οὐ δαμάλεως σφαττομένης, οὐδὲ δέρματος καιομένου, ἀλλὰ ψυχῆς πνευματικῆς τὰ παρ' αὐτῆς εἰσφερούσης. Φιλανθρωπίας γὰρ πάσης ἡ τοιαύτη θυσία εὐδοκιμωτέρα. Ὅταν οὖν ἰδῇς πένητα πιστὸν, θυσιαστήριον ὁρᾷ νόμιζε· ὅταν ἰδῇς πτωχὸν τοιοῦτον, μὴ μόνον μὴ ὑβρίσῃς, ἀλλὰ καὶ αἰδέσθητι· κἂν ἕτερον ἰδῇς ὑβρίζαντα, κώλυσον, ἄμυνον. Οὕτω γὰρ δυνήσῃ καὶ αὐτὸς τὸν θεὸν ἴλεων ἔχειν, καὶ τῶν ἐπηγγελλόμενων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γέμειτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς
πρασότητος καὶ ἐπεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ
πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρ-
ρῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι
τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμῆσαι, ἐπὶ τινος
τούς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περι-
πατοῦντας.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ ἐλεημοσύνης λόγον, ὡς ἔδει,
καὶ δεῖξας ὅτι πλεῖον αὐτοὺς ἀγαπᾷ. ἢ ἀγαπάται,
καὶ τὰ περὶ τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ καὶ τῶν πειρασμῶν
διηγησάμενος, εὐχαίρως λοιπὸν τῶν ἐπιτιμητικω-
τέρων ἄπτεται λόγων, τοὺς ψευδαποστόλους αἰνιττό-
μενος, καὶ εἰς τὰ φορτικώτερα κατακλείων τὸν λό-
γον, καὶ ἑαυτὸν συνιστῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ δι' ὅλης
ἐργάζεται τῆς ἐπιστολῆς. "Ὅθεν καὶ αἰσθανόμενος
ἑαυτὸν πολλάκις διορθοῦται, αὐτὸ τοῦτο λέγων· Ἀρ-
χόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; καὶ προῖων
φησιν, Οὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλὰ
ἀπορρομήν διδόντες ὑμῖν καυχήσεως· καὶ μετὰ
ταῦτα, Ἀφ' ὧν γέγονα καυχώμενος, ὑμεῖς με
ἠναγκάσατε. Καὶ πολλαὶ τοιαύταις χέχρηται διορ-
θώσεις. Καὶ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, τὴν ἐπιστολὴν ταύ-
την ἐγκώμιον Παύλου προσειπῶν· οὕτω καὶ τὰ τῆς
χάριτος μετὰ δαψιλίας τίθισι, καὶ τὰ τῆς ὑπομονῆς
τῆς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν τινες παρ' αὐτοῖς μέγα
φρονούντες, καὶ προτιθέντες ἑαυτοὺς τοῦ Ἀποστόλου,
καὶ ὡς ἀλαζόνα διαβάλλοντες, καὶ ὡς οὐδὲν ὄντα,
οὐδὲ ὑγιές τι διδάσκοντα (τοῦτο γὰρ αὐτὸ μάλιστα
τῆς διαφθορᾶς αὐτῶν τεκμήριον ἦν)· ὅρα πῶς ἄρχε-
ται τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιτιμήσεως· Αὐτός δὲ ἐγὼ
Παῦλος. Εἶδες πόση ἡ βαρύτης, πόσον τὸ ἀξίωμα;
Ὁ γὰρ θέλει εἰπεῖν, τοῦτό ἐστι· Δέομαι [583] ὑμῶν,
μὴ με ἀναγκάσῃτε, μὴ δὲ ἀφῆτε χρῆσασθαι τῇ δυ-
νάμει μου κατὰ τῶν ἐξευτελιζόντων ἡμᾶς, καὶ νομι-
ζόντων σαρκινοὺς ἄνδρας εἶναι. Βαρύτερον τοῦτο ἐκεῖ-
νων ὢν ἐν τῇ προτέρῃ πρὸς αὐτοὺς ἀπειλῶν ἔλεγεν,
Ἐν ῥάβδῳ ἔλλω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀράπῃ πενέματι
τε πρᾶσθητος; νῦν δὲ, Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς
ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. Ἐλεύσομαι δὲ καὶ γνώ-
σομαι, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσισμένων, ἀλλὰ τὴν
δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἀμφοτέρωθεν δείκνυσιν, καὶ
τὸ δυνατόν, καὶ τὸ φιλόσοφον καὶ ἀνεξίκακον· εἰ γὰρ
οὕτω παρακαλεῖ, καὶ μετὰ τσαύτης σπουδῆς, ὥστε
μὴ ἀναγκασθῆναι εἰς ἐπίδειξιν ἐλθεῖν τῆς οἰκειᾶς
δυνάμεως τῆς τιμωρητικῆς, καὶ πληῖσαι αὐτοὺς καὶ
κολάσαι, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπαίτησαι δίκην. Τοῦτο
γὰρ ἠνέξατο λέγων, Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρ-
ρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμῆσαι, ἐπὶ
τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα
περιπατοῦντας. Τέως δὲ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸν λόγον
ἀγάγωμεν. Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος. Πολλὴ ἡ ἔμφα-
σις, πολλὴ ἡ βαρύτης· ὥστε ἄλλαχού φησιν, Ἴδε,
ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν· καὶ πάλιν, Ὡς Παῦλος
προσβύτης· καὶ ἄλλαχού πάλιν, Ἦτις πολλῶν
προστάτις ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. Οὕτω καὶ

ἐνταῦθα, Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος. Μέγα μὲν καὶ τοῦ-
το, τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν· τὸ δὲ ἕτερον μείζον, ὃ προσ-
έθηκεν εἰπών· Διὰ τῆς πρᾶσθητος καὶ ἐπεικείας
τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτοὺς ἐντρέψαι
βουλόμενος, προβάλλεται τὴν πρᾶσθητα καὶ τὴν
ἐπεικείαν, ταύτῃ μείζονα ποιῶν τὴν ἱκετηρίαν· ὡς
ἂν εἰ ἔλεγεν, Αὐτὴν αἰδέσθητε τὴν ἐπεικείαν τοῦ
Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν,
ὁμοῦ καὶ δεικνύς ὅτι κἂν μυρίαν ἀνάγκην ἐπάγωσιν,
αὐτὸς πρὸς τοῦτο ἐπιβρεπέστατον ἔχει, διὰ τὸ πρᾶος
εἶναι· οὐ διὰ τὸ ἀσθενὲς δὲ οὐκ ἐπεξέρχεται, ἐπεὶ καὶ
ὁ Χριστὸς οὕτως ἐποίησε. Ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν
ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Τί δὴ
τοῦτό ἐστιν; Ἦτοι κατ' εἰρωνείαν φησὶ, τὰ ἐκείνων
φθειγγόμενος. Ἐκεῖνοι γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι ὅταν
μὲν παρῇ, οὐδενός ἐστιν ἄξιος λόγου, ἀλλ' εὐτελεῖς
καὶ εὐκαταφρόνητος· ὅταν δὲ ἀπῇ, φουδᾷται καὶ κομ-
πάζει καὶ κατεξανίσταται ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Τοῦτο
γούν καὶ ἐξῆς αἰνιττεται λέγων· Ὅτι αἱ μὲν ἐπι-
στολαί, φησὶ, βαρεῖαι· ἢ δὲ παρουσία τοῦ σώμ-
ματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Ἡ τοί-
νων κατ' εἰρωνείαν, φησὶ, πολλὴν ἐμφαίνων βαρύ-
τητα, καὶ λέγων· Ἐγὼ ὁ ταπεινός, Ἐγὼ δὲ εὐτελεῖς
ἐν τῷ παρεῖναι, καθὼς ἐκεῖνοί φασιν, καὶ ἀπὼν ὑψη-
λός· ἢ ὅτι κἂν μεγάλη φθειγγηται, οὐκ ἐξ ἀπονοίας,
ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρρῆναι αὐτοῖς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν
θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμῆσαι,
ἐπὶ τινος τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρ-
κα περιπατοῦντας. Εἶδες πόση ἡ ἀγανάκτησις, καὶ
πῶς σαφὴς ὁ ἔλεγχος τῶν εἰρημένων; Δέομαι γὰρ
ὑμῶν, φησὶ, μὴ με ἀναγκάσῃτε δεῖξαι, ὅτι καὶ παρὼν
ἰσχυρός εἰμι καὶ δύναμιν ἔχω. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον,
ὅτι ἀπὼν πάνυ ὑμῶν καταθάρρῶ καὶ ἐπαίρομαι,
αὐτοῖς κέχρημαι τοῖς [584] ῥήμασι· δέομαι οὖν μὴ
με ἀναγκάσῃτε χρῆσασθαι μου τῇ δυνάμει. Τοῦτο
γὰρ ἐστὶ Τῇ πεποιθήσει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ παρ-
εσκεύασμαι, ἀλλ', Ἡ λογίζομαι. Οὕτω μὲν γὰρ τοῦτο
ἐκρίνα, αὐτοὶ δὲ μοι τὴν αἰτίαν παρέχουσιν· ἀλλ' οὐ-
δὲ οὕτω βούλομαι. Καίτοι οὐχ ἑαυτῷ ἀμύνων τοῦτο
ἐποίησε, ἀλλὰ τῷ εὐαγγελίῳ. Εἰ δὲ, ἔγθα τῷ κηρύ-
γματι ἀμύνειν ἐχρῆν, οὐκ ἔστιν αὐστηρὸς, ἀλλὰ ἀνα-
δύεται καὶ μέλλει, καὶ παρακαλεῖ μὴ γενέσθαι τσο-
αύτην ἀνάγκην· πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτοῦ οὐκ ἂν
οὐδέποτε τι τοιοῦτον ἐποίησε.

β'. Τοῦτο οὖν μοι χαρίσασθε, φησιν, ὥστε μὴ με ἀν-
αγκάσαι δεῖξαι, ὅτι καὶ παρὼν δύναμαι καταθάρρῆσαι
καθ' ὃν ἂν δέῃ· τούτεστι, κολάσαι αὐτοὺς καὶ τιμω-
ρῆσαι. Εἶδες πῶς οὐκ ἦν φιλότιμος, οὐδὲ πρὸς ἐπίδει-
ξιν τι ἐποίησε, ὅπου γὰρ καὶ χρεῖας οὖσης, τόλμαν τὸ
πρᾶγμα καλεῖ; Δέομαι γὰρ, φησὶ, τὸ μὴ παρὼν
θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμῆσαι,
ἐπὶ τινος. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου μάλιστα ἐστὶ, τὸ
μὴ ταχέως ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ διορθοῦσθαι, καὶ μέλ-
λειν αἰεὶ καὶ βραδύνειν ἐν ταῖς τιμωρίαις. Τίνας δὲ

HOMILIA XXI.

CAP. 10. v. 1. *Ipsæ autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. 2. Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, tamquam secundum carnem ambulemus.*

1. Postquam institutum de eleemosyna sermonem, ut oportebat, absolvit, ostenditque plus eos a se amari, quam ab ipsis ametur, atque insuper de patientia sua et de tentationibus verba fecit; tempestive jam ad objurgandum se confert, pseudoapostolos subindicans, et in iis quæ molestiora erant sermonem concludens, ac seipsum commendans. Nam hoc quoque in tota epistola facit; idque etiam sentiens, plerumque se ipse corrigit, his verbis utens: *Num iterum nos ipsos commendamus* (2. Cor. 3. 1)? atque ulterius progrediens: *Non rursus nos ipsos commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); et postea, *Insuper factus sum gloriando: vos me coegistis* (2. Cor. 12. 11). Ac multas hujusmodi correctiones adhibuit. Nec vero quispiam aberrabit, qui hanc epistolam Pauli encomium appellavit: adeo copiose et quæ gratiæ sunt, et quæ ad ipsius patientiam attinent, largiter describit. Quoniam enim nonnulli erant, qui magnifice de se sentirent, ac seipsos Paulo anteferrent, eumque ut arrogantem, ut nullius pretii hominem, ut nihil sani docentem traducerent (nam hoc corrupti eorum animi vel maximum erat indicium); vide quomodo eos objurgare incipiat: *Ipsæ autem ego Paulus*. Viden' qua gravitate, qua auctoritate loquatur? Hoc enim perinde est ac si diceret: Obsecro vos, ne me cogatis, ac mea adversus eos, qui me parvipendunt et carnalem hominem esse existimant, potentia uti sinatis. Hoc porro minis illis acerbius est, quas in priore ad eos epistola his verbis intentabat: *In virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu lenitatis?* nunc autem, *Quasi non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem* (1. Cor. 4. 21. 18. 19). Utrumque etenim hoc loco ostendit, nimirum et potentiam, et lenitatem ac patientiam, ut qui tali modo tamque accurate roget atque obsecret, ut ne ad ulticis suæ potentiæ demonstrationem venire necesse habeat, atque ferire ac supplicio afficere poenasque ab iis extremas expetere. Hoc enim his verbis subindicavit, *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, quasi secundum hominem ambulemus*. Interim vero ad id, quod in initio positum est, sermonem conferamus: *Ipsæ autem ego Paulus*. Magna in his verbis emphasis, magna gravitas inest; ut alio loco ait: *Ecce ego Paulus dico vobis* (Gal. 5. 2); et rursus, *Ut Paulus senex* (Philem. 19); et rursum alio loco, *Ipsa enim adstuit multis, et mihi ipsi* (Rom. 16. 2). Eodem modo hic quoque ait, *Ipsæ autem ego Paulus*. Atque illud

quidem magnum est, quod ipse obsecret; sed alterum majus, quod adjunxit dicens: *Per clementiam et benignitatem Christi*. Nam quia magnum ipsis pudorem incutere studet, clementiam ac mansuetudinem præterdit; hac ratione obnixius supplicans, perinde ac si diceret: Ipsam Christi mansuetudinem, per quam vos rogo, vereamini. Hoc autem ideo dicebat, ut illud planum faceret, se quantavis illi necessitatem afferrent, tamen ad lenitatem propensiorum esse, non quod viribus non valeret asperere agere, quia sic etiam Christus faciebat. *Qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis*. Quid hoc est? Vel ironice loquitur, eorum verba usurpans. Hoc enim illi dicebant, quod cum præsens ipse esset, nullius omnino pretii, sed vilis ac despicibilis esset; cum autem abesset, tum demum intumesceret ac magnifice loqueretur, ipsosque vexaret ac minis insectaretur. Hoc quippe per hæc verba, quæ sequuntur, subindicat, *Quoniam*, inquit, *epistolæ graves sunt, præsens autem corporis infirma et sermo contemptibilis*. Ergo vel per ironiam, inquit, magnam asperitatem declarans, ac dicens: Ego ille, coram humilis, ego ille vilis, ut ipsi aiunt; cum autem absum, sublimis: vel certe hoc vult, se, quamvis magnifice loquatur, non ex arrogantia hoc facere, sed quod eorum fiducia niteretur. *Rogo autem vos ne præsens audeam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui nos secundum carnem ambulare arbitrantur*. Vides quanta sit hæc indignatio, quamque his verbis eos perspicue arguat? Rogo enim vos, inquit, ne in eam necessitatem me adducatis, ut ostendere cogar, quod præsens quoque viribus ac potentia polleam. Quia enim dicebant me absentem magna adversum vos audacia uti atque efferrî, his verbis usus sum: Idcirco obsecro ne mihi hanc necessitatem afferant, ut potentia mea utar. Hoc enim significat illud, *Ea confidentia*. Nec dixit, *Qua paratus sum*, sed, *Qua existimor*. Necdum enim hoc constitutum est, verum ipsi occasionem præbent: at ego ne sic quidem hoc facere in animum induco. Atqui non ut se, sed ut evangelium ulcisceretur, hoc faciebat. Quod si, ubi prædicationis causa tuenda erat, minime acerbum se præbet, sed moras nequit, rogatque ne tanta sibi necessitas inferatur: multo minus in suis injuriis propulsandis quidquam hujusmodi fecisset.

2. Hoc igitur, inquit, mihi indulgete, ut ne necesse habeam ostendere, quod coram etiam adversus quos par sit fiducia uti queam, hoc est, eos punire ac supplicio afficere. Videsne quam a gloriæ studio alienus esset, nec ostentationis causa quidquam faceret, ut qui, cum necesse esset, audaciam tamen id appellaret? *Rogo enim*, inquit, *ne præsens audeam ea confidentia, qua existimor audere, in quosdam*. Hoc enim magistri officium est, non confestim poenas sumere, sed corrigere, atque in inferendis suppliciis cunctantem ac tardum esse. Quosnam porro eos intelligit, quibus comminatur? Eos videlicet, *Qui de nobis*

ita existimant, tamquam secundum carnem ambulemus. Nam eum illi ut hypocritam, ut improbum atque arrogantem insimulabant. 3. *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.* Hic jam eos figurata voce terret: carnem enim gerimus, inquit; non id inficior; verum carni non vivimus. Imo vero ne hoc quidem dixit, sed aliquantisper reservavit, quod ad vitæ laudem pertineret: ac prius de prædicatione disserit, ostendens eam minime humanam esse, nec inferiore ope indigere. Quocirca non dixit, *Non secundum carnem vivimus*; sed, *Non secundum carnem militamus*; hoc est, bellum quidem ac dimicationem suscepimus, at carnalibus armis minime decertamus, nec humanis auxiliis nos tuemur. 4. *Arma enim nostra non sunt carnalia.* Quænam enim arma carnalia sunt? Opes, gloria, principatus, facundia, gravitas, concursationes, assentationes, simulationes, aliaque ejusmodi. At nostra arma non talia sunt. Quæ ergo? *Potentia Deo.* Nec dixit, *Nos hand carnales sumus*, sed, *Arma nostra.* Nam uti jam dixi, de prædicatione verba prius facit, potentiamque universam Deo adscribit. Nec dixit, *Spiritualia*, quamquam hoc vocabulum adhibendum esset, ut carnalibus opponeretur, sed, *Potentia*; per hoc illud quoque significans atque ostendens, quod illorum arma infirma et imbecilla sint. Atque animadvertite quam ipse fastus omnis sit expers. Non enim dixit, *Nos potentes sumus*, sed, *Arma nostra Deo potentia sunt.* Non nos ea talia paravimus, sed Deus ipse. Quoniam enim ipsi flagris cædebantur et exagitabantur, atque innumeris malis premebantur, quæ quidem imbecillitatis argumentum erant, idcirco Dei potentiam ostendens ait, *Sed Deo potentia sunt.* Nam hoc in primis ipsius vim indicat, quod per hæc arma victoriam adipiscatur. Itaque tametsi nos hæc gestamus; at ipse tamen est, qui per ea dimicat et operatur. Postea horum quoque armorum longum encomium texit dicens: *Ad destructionem munitionum.* Ac ne munitionis audito nomine, quidquam sensibile cogites, ait: *Consilia destruentes*; per figurarum loquendi genus emphasim indicans, per id autem quod subjunxit, spirituale hoc bellum esse declarans. Munitiones enim istæ non corpora, sed animos obsident. Quare illis firmiores sunt; ob idque majoribus etiam armis opus habent. Munitionum porro vocabulo Græcorum fastum intelligit, et sophismatum atque argumentationum vim. Et tamen omnia contra ipsos parata arma superavit. *Consilia destruentes, 5. atque omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Persistit in metaphora, ut significantius sese exprimat. Quamvis enim munimenta sint, inquit, quamvis turres, atque aliud quidvis; his tamen armis cedunt. *Et captivantes omnem intellectum in obsequium Christi.* Atqui incommodam significationem habet captivitatis vocabulum: est enim libertatis eversio. Cur ergo hac voce usus est? Secundum alteram significationem. Captivitatis enim nomen duplicem significationem habet; nempe et vi captum esse, atque ita expugnatum, ut jam nulla resurgendi facultas sit. Itaque posterioris

hujus significationis ratione hoc vocabulum usurpavit. Ut enim, cum ait, *Alias Ecclesias expoliavi* (1. Cor. 11. 8), his indicat se non furtim accepisse, sed eas expoliasse atque omnia accepisse: sic etiam hoc loco cum ait, *In captivitatem redigentes.* Neque enim ex æquo pugnabat Paulus, sed facillime victoriam obtinebat. Non dixit, unum, aut duos, sed *Omnem*: non dixit, Vincimus tantum ac superiores existimus, sed, *In captivitatem redigimus*: ut superius etiam non dixit, *Tormenta propugnaculis admoveamus*, sed, *Destruimus*: armis quippe, inquit, longe eos antecellimus. Non enim verbis pugnamus, sed rebus adversus verba: non in carnali sapientia, sed in spiritu mansuetudinis ac potentia. Quomodo ergo gloriaturus eram, inquit, ac per sermonem jactaturus, et per epistolas comminaturus, ut illi eum criminabantur dicentes, *Epistolæ quidem graves* (2. Cor. 10. 10); cum vis nostra in his minime sita esset?

3. Postquam autem dixit, *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*; quia captivitatis nomen durius erat, tropum hunc confestim dissolvit; his verbis utens: *In obsequium Christi*, a servitute in libertatem, a morte ad vitam, ab exitio ad salutem. Neque enim tantum adversarios sternimus, sed eos ad veritatem transferimus. 6. *Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.* Hoc loco non illos tantum, sed et hos quoque metu concutit. Vos enim, inquit, expectamus, ut posteaquam nostris admonitionibus ac minis correcti ac repurgati, atque ab eorum societate abducti fueritis, tum demum illis qui incurabili morbo laborant, solis relictis, supplicium inferamus, cum vos prorsus ab ipsis abscesseritis. Nam obeditis quidem nunc quoque, verum non integre. Atqui, inquires, si hoc nunc fecisses, majus lucrum consequutus fuisses. Minime vero: si enim nunc hoc fecissem, vos quoque eodem supplicio involvissem. At dices, Eos quidem pœna afficere oportebat, nobis autem parcere. Verum si pepercissem, gratia ductus id facere visus fuisset: nunc vero id minime volo, sed prius vos corrigere, atque hinc ad puniendos illos me conferre. Quid visceribus illis mitius? quippe qui suos alienis permixtos cernens, plagam quidem inferre vult, cæterum se cohibet atque indignationem reprimi, donec illi secesserint, ut hos solos feriat; vel potius ut ne hos quidem. Ob id enim his minatur, atque se illos tantum recuperare cupere, ut et isti timore correcti ad meliorem frugem migrent, nec in quemquam iram effundat. Ut enim præstantissimus medicus et pater communis et patronus ac curator, ita omnia agebat, ita omnium commodis consulebat, impedimenta submovens, pestiferos homines coercens, undique cursitans. Neque enim pugnando negotia sic conficiebat, sed ut ad paratam promptamque victoriam pergens, tropæa erigebat, diaboli propugnacula, dæmonumque machinas diruens, demoliens, ac solo æquans, atque prædam omnem ad Christi castra trahebat; ac ne tantillum quidem respirabat, ab his ad illos, ab illis rursus ad alios

τούτους φησίν, ὡς ἀπειλεῖ; Τούς λογιζομένους ἡμῶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Ἐκεῖνοι γάρ αὐτὸν διέβαλλον ὡς ὑποκριτὴν, ὡς πονηρὸν, ὡς ἀλαζόνα. Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. Ἐνταῦθα λοιπὸν καὶ φοβεῖ τῇ τροπῇ· σάρκα μὲν γὰρ περικεῖμεθα, φησὶν, ὁμολογῶ, οὐ σαρκὶ δὲ ζῶμεν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ τέως αὐτὸ ταμιεύεται· βίου γάρ ἐστιν ἐγκώμιον· περὶ δὲ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δεόμενον βοήθειας. Διόπερ οὐκ εἶπεν, Οὐ κατὰ σάρκα ζῶμεν, ἀλλ', Οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· τούτῃ ἐστι, Πόλεμον ἀνεδεξάμεθα καὶ μάχην, ἀλλ' οὐχὶ σαρκικοῖς πολεμοῦμεν ὅπλοις, οὐ διὰ τινος ἀνθρωπίνης συμμάχιας. Τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρκικά. Ποῖα γὰρ ὅπλα σαρκικά; Πλούτος, δόξα, δυνάστηα, εὐγλωττία, δεινότης, περιδρομαί, κολακεῖαι, ὑποκρίσεις, τὰ ἅλλα τὰ τούτοις εὐοκία. Ἀλλὰ τὰ ἡμέτερα, οὐ τοιαῦτα, ἀλλὰ ποταπά; Δυνατὰ τῷ Θεῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς οὐ σαρκικοί, ἀλλὰ, Τὰ ὅπλα ἡμῶν. Ὅπερ γὰρ ἔφη, τέως περὶ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, καὶ τὴν δύναμιν πᾶσαν τῷ Θεῷ ἀντίθησι. Καὶ οὐ λέγει, Πνευματικά, καίτοι τοῦτο ἦν τὸ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σαρκικοῦ, ἀλλὰ Δυνατὰ, διὰ τούτου κάκεινο αἰνιττόμενος, καὶ δεικνύς ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει αὐτοῦ τὸ ἄτυπον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἡμεῖς δυνατοί, ἀλλὰ, Τὰ ὅπλα ἡμῶν δυνατὰ τῷ Θεῷ. Οὐχ ἡμεῖς ἀλλὰ τοιαῦτα κατεσκευάσαμεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμαστίζοντο, ἡλάνοντο καὶ μυρία ἔπασχον ἀνήκεστα, ἅπερ ἀσθενείας ἦν· δεικνύς τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, φησὶν· Ἀλλὰ τῷ Θεῷ δυνατὰ ἐστὶ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ὅτι διὰ τούτων περιγίνεται. [585] Ὅστε εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικεῖμεθα, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ὁ δὲ αὐτῶν πολεμῶν καὶ ἐνεργῶν. Εἴτα καὶ ἐγκώμιον αὐτῶν διέξεισι μακρὸν λέγων· Πρὸς καθαιρεσὶν ὀχυρωμάτων. Καὶ ἵνα μὴ, ἀκούσας ὀχυρώματα, αἰσθητόν τι νομίσῃς, φησὶ· Λογισμοὺς καθαιροῦντες· διὰ μὲν τῆς τροπῆς τὴν ἔμφασιν δεικνύς, διὰ δὲ τῆς ἐπαγωγῆς τὸ νοητὸν τοῦ πολέμου παραδελών. Ταῦτα γὰρ τὰ ὀχυρώματα ψυχὰς πολιορκεῖ, οὐ σώματα. Ὅστε ἐκείνων ἰσχυρότερα· διὸ καὶ μεζόνων δεῖται τῶν ὅπλων. Ὅχυράματα δὲ λέγει τὸν τύπον τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν συλλογισμῶν τὴν ἰσχύν. Ἀλλ' ὅμως ἅπαντα ἡλεγε· τὰ ὅπλα, φησὶν, ἱστάμενα κατ' αὐτῶν. Λογισμοὺς γὰρ καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαίρομεν κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, ἵνα πλείονα ποιῇ τὴν ἔμφασιν. Κἂν γὰρ ὀχυρώματα ἦ, φησὶ, κἂν πυργώματα, κἂν ὀτιοῦν ἕτερον, εἴκει καὶ παρὰχωρεῖ τοῖς ὅπλοις τούτοις. Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. Καίτοι κακέμφοτος ἡ τῆς αἰχμαλωσίας προσηγορία· τῆς ἐλευθερίας γὰρ ἐστὶν ἀνάλυσις. Τίνος οὖν ἐνεκεν αὕτῃ χέρεται; Καθ' ἕτερον σημαίνοντες. Τὲ γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο δηλοῖ, καὶ τὸ ἐκπεσεῖν ἐλευθερίας, καὶ τὸ κατὰ κράτος ἄλυναι, ὥστε μὴ ἀναστῆναι πάλιν. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ δεύτερον αὐτὴν ἐξελάβετο. Ὅσπερ ὅταν λέγῃ,

Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, οὐ τὸ λάθρα λαβεῖν λέγει, ἀλλὰ τὸ γυμνῶσαι καὶ πάντα λαβεῖν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, Αἰχμαλωτίζοντες. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ ἰσοῦ ἡ μάχη ἀλλὰ μετὰ πολλῆς εὐκολίας. Οὐκ εἶπεν ἔν καὶ δύο, ἀλλὰ πᾶν· οὐκ εἶπε δὲ, Νικῶμεν καὶ περιγινόμεθα, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Αἰχμαλωτίζομεν· ὥσπερ οὖν καὶ ἀνωτέρω οὐκ εἶπε, Προσάγομεν μηχανήματα τοῖς ὀχυρώμασιν, ἀλλὰ, Καθαίρουμεν αὐτά· καὶ γὰρ πολλῇ τῶν ὅπλων ἡ περιουσία. Οὐ γὰρ λόγοις πολεμοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἔργοις πρὸς λόγους, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν πνεύματι πραότητος καὶ δυνάμεως. Πῶς οὖν ἐμελλον φιλοτιμεῖσθαι, φησὶ, καὶ κομπάζειν διὰ λόγων, καὶ ἀπειλεῖν διὰ ἐπιστολῶν, καθάπερ ἐκεῖνοι διέβαλλον λέγοντες, ὅτι Αἱ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, ὅπου γε οὐκ ἐν τούτοις ἦν ἡμῖν ἰσχὺς;

γ'. Εἰπὼν δὲ, Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρὺ, ταχέως τὸν τρόπον ἐντεῦθεν κατέλυσεν εἰπὼν· Εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν, ἀπὸ θανάτου πρὸς ζωὴν, ἐξ ἀπωλείας πρὸς σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς βαλεῖν ἡλθομεν, ἀλλὰ μεταστῆσαι πρὸς τὴν ἀληθειαν τοὺς ἐναντιούμενους. Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή. Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν, οὐκ ἐκείνους μόνον. Ὑμᾶς γὰρ, φησὶν, ἀναμένομεν, ἵν', ὅταν ὑπὸ τῆς παραινέσεως καὶ τῆς ἀπειλῆς διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἐκκαθάρωμεν καὶ ἀποστήσωμεν τῆς ἐκείνων κοινωνίας, τότε ἐκείνων ἀπολειφθέντων μόνων ἀνίστα νοσοῦντων ἐπαγάγωμεν τὴν τιμωρίαν, ὅταν γνησίως ἴδωμεν ὑμᾶς ἀποστάντας. [586] Ὑπακούετε μὲν γὰρ καὶ νῦν, οὐ τελείως δέ. Καίτοι εἰ νῦν ἐποίησας, μεζόναν εἰργάσω τὸ κέρδος, φησὶν. Οὐδαμῶς· εἰ γὰρ νῦν ἐποίησα, καὶ ὑμᾶς ἂν περιέβαλον τῇ τιμωρίᾳ. Ἀλλ' ἔδει κολάσαι μὲν ἐκείνους, ἡμῶν δὲ φείσασθαι. Ἀλλ' εἰ ἐφείσάμην, χάριτι ἂν ἔδοξα, τοῦτο ποιεῖν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο βούλομαι, ἀλλὰ πρῶτον κατορθῶσαι ὑμᾶς, καὶ τότε ἐπ' ἐκείνους ἐλθεῖν. Τί τῶν σπλάγγνων ἐκείνων ἡμερώτερον; ὅς ἐπειδὴ τοὺς οἰκέλους ἑώρα τοῖς ἄλλοις ἀναμεμιγμένους, βούλεται μὲν ἐπαγαγεῖν τὴν πληγὴν, φείδεται δέ, καὶ κατέχει τὴν ἀγανάκτησιν, ἕως ἂν ἐκείνοι ἀναχωρήσωσιν, ἵνα τοὺς πατάξῃ μόνους· μᾶλλον δὲ, ἵνα μηδὲ τοὺς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀπειλεῖ τοῖς, καὶ φησὶ μόνους βούλεσθαι ἐκείνους ἀπολαθεῖν, ἵνα καὶ ἐκείνοι τῷ φόβῳ διορθωθέντες μεταναστῶσι, καὶ εἰς μηδὲνα ἀφῇ τὴν ὀργήν. Καθάπερ γὰρ ἱατρός ἀριστος· καὶ πατὴρ κοινός καὶ προστάτης καὶ κηδεμών, οὕτω πάντα ἔπραττεν, οὕτω πάντων ἐκῆδετο, τὰ κωλύματα ἀναιρῶν, τοὺς λυμαινομένους ἀναστέλλων, πανταχοῦ περιτρέχων. Οὐδὲ γὰρ μαχόμενος οὕτω τὰ πράγματα ἦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἐτοίμῳ καὶ πρόχειρον ἐρχόμενος νίκην, τὰ τρώπαια ἴσθη, κατασκάπτειν, καθαιρῶν, καταβάλλων τοῦ διαδόλου τὰ ὀχυρώματα καὶ τῶν δαιμονίων τὰ μηχανήματα, καὶ τὴν λεῖαν μετῆγεν ἅπασαν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον· καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνει, ἀπὸ τούτων ἐπ' ἐκείνους, καὶ πάλιν ἀπ' ἐκείνων ἐφ' ἐτέρους μεταπηδῶν, καθάπερ

πρὸς στρατηγὸς ἄριστος καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἰστών τροπαια, μᾶλλον δὲ καθ' ἐκάστην ὥραν. Ἀπὸ γὰρ χιτωνίσκου μόνου εἰς τὴν παράταξιν εἰσελθὼν, αὐτῶν ἀνδρὺς ἦρει τῶν ἐναντίων τὰς πόλεις, καὶ τόξα καὶ δόρατα καὶ βέλη καὶ πάντα ἢ γλῶττα Παύλου. Καὶ γὰρ ἐφθέγγετο μόνον, καὶ παντὸς πυρὸς σφοδρότερον τοῖς πολεμίοις αἱ ῥήσεις ἐνέπιπτον· καὶ τοὺς μὲν δαίμονας ἤλαυνε, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτὸν ἐπανήγεν. Ὅτε γοῦν τὸν δαίμονα ἐκείνον τὸν πονηρὸν ἐξέβαλε, γοήτων ἀνδρῶν μυριάδες πέντε συνελθοῦσαι, τὰ βιβλία τῶν μαγεῶν κατέκαιον, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μεθίσταντο. Καὶ καθάπερ ἐν πολέμῳ, πύργου πεσόντος ἢ τυράννου κατενεχθέντος, οἱ μετ' ἐκείνου πάντες τὰ ὅπλα ρίψαντες, τῷ στρατηγῷ προστρέχουσιν· οὕτω δὴ καὶ τότε ἐγένετο. Τοῦ γὰρ δαίμονος ἐκδηθέντος, πολιορκηθέντες ἅπαντες, καὶ τὰ βιβλία ρίψαντες, μᾶλλον δὲ καταλύσαντες, τοῖς Παύλου ποσὶ προσέτρεχον· ὁ δὲ, καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, τῇ οἰκουμένῃ παραταττόμενος, οὐδαμῷ ἴστατο, ἀλλ' ὥσπερ τις ὑπόπτερος ὢν, πάντα ἐποίει· καὶ νῦν μὲν χιλῶν διώρθου, νῦν δὲ νεκρὸν ἤγειρε, νῦν δὲ ἕτερον ἐπήρου, τὸν μάγον λέγω· καὶ οὐδὲ ἐν δεσμοτηρίῳ κατακλειόμενος ἡσύχαζεν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸν δεσμοφύλακα μετήγε πρὸς ἑαυτὸν, τὴν καλὴν ταύτην αἰχμαλωσίαν ἐργαζόμενος.

[587] δ'. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα κατὰ δύναμιν. Καὶ τί λέγω, κατὰ δύναμιν; Ἐξεστί γὰρ καὶ ἐγγὺς ἐκείνου γενέσθαι τῷ βουλομένῳ, καὶ θεωρῆσαι τὴν ἀριστείαν, καὶ μιμήσασθαι τὴν ἀνδρείαν. Ἔτι γὰρ καὶ τοῦτο ποιεῖ, λογισμοὺς καθαιρῶν, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Καίτοι γε πολλοὶ κατατέμνουν αὐτὸν ἐπεχειρήσαν αἵρετικοί· ἀλλ' ὅμως κατὰ μέλος ὢν πολλὴν ἐπιδείκνυται τὴν ἰσχύν. Κέχρηται μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ Μαρκίων καὶ Μανιχαῖος, ἀλλὰ κατατέμνοντες· ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἐλέγχονται ἀπὸ τῶν μελῶν. Καὶ γὰρ καὶ χεῖρ μόνῃ τοῦ ἀριστεύς τούτου παρ' αὐτοῖς οὖσα, κατ' ἄκρας αὐτοὺς ἐλαύνει· καὶ ποῦς μόνος παρ' ἑτέροις διώκει καὶ καταβάλλει, ἵνα μάθῃς δυνάμειος περιουσίαν, καὶ ὅτι καὶ περιχοπτόμενος ἀρκεῖ πάντας ἐλεῖν τοὺς ἐναντιουμένους. Καὶ μέντοι τοῦτο, φησί, διαστροφῆς, τὸ πάντας αὐτῷ κεχρηθῆαι τοὺς ἀλλήλοις μαχομένους. Διαστροφῆς μὲν οὖν, τῆς Παύλου δὲ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς τῶν χρωμένων. Οὐ γὰρ ποικίλος τις ἦν, ἀλλὰ ἀπλοὺς καὶ σαφής· οὗτοι δὲ πρὸς τὰς οἰκείας διέστρεψαν τὰ ῥήματα ἐννοίας. Καὶ διὰ τί οὕτως ἐρρέθη, φησὶν, ὥς δοῦναι λαβὰς ταῖς βουλομένοις; Οὐκ αὐτὸς ἔδωκεν, ἀλλ' ἡ ἐκείνων μαρτία· οὐκ εἰς δέον γὰρ τούτοις ἐχρήσαντο. Ἐπεὶ καὶ ὁ

κόσμος οὗτος ὅλος καὶ θαυμαστός καὶ μέγας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας τεκμήριον, καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῖται ῥῆμα, καὶ νῦν κυκεῖ ἀναγγέλλει γνώσιν· ἀλλ' ὅμως πούτῳ πολλοὶ προσέπτασαν, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀλλήλοις· καὶ οἱ μὲν οὕτως αὐτὸν ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐθαύμασαν ὥς αὐτὸν νομίσαι εἶναι Θεόν· οἱ δὲ οὕτως αὐτοῦ τὸ κάλλος ἠγνόησαν, ὥς ἀνάξιον εἶναι φανῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας, καὶ ὕλην τινὴ πονηρᾷ τὸ πλέον αὐτοῦ ἀναθεῖναι. Καίτοι γε ἀμφοτέρους ὁ Θεὸς ἠσφαλίσατο, καλὸν μὲν ποιήσας καὶ μέγαν, ἵνα μὴ ἀλλότριος αὐτοῦ τῆς σοφίας εἶναι νομίζοιτο· ἐνδεῆ δὲ καὶ οὐκ αὐτάρκη ἑαυτῷ, ἵνα μὴ Θεὸς ὑποπτεύηται. Ἀλλ' ὅμως οἱ πηρωθέντες ἐξ οἰκείων λογισμῶν, εἰς ἐναντίας ἐξέπesson ἐννοίας, ἀλλήλους ἐλέγχοντες, καὶ ἀλλήλων γινόμενοι κατήγοροι, καὶ ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἀπολογούμενοι καὶ αὐτῶν ὡς ἐπλανήθησαν λογισμῶν. Καὶ τί λέγω τὸν ἥλιον καὶ τὸν οὐρανόν; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶδον θαύματα οἱ Ἰουδαῖοι γινόμενα τοσαῦτα, καὶ μόσχον εὐθέως προσεκύνησαν. Πάλιν ἐώρων δαίμονας τὸν Χριστὸν ἀπελαύνοντα, καὶ δαιμονῶντα αὐτῶν ἐκάλουν. Ἀλλ' οὐ τοῦ ἐκβάλλοντος τοῦτο ἔγκλημα, ἀλλὰ τῆς τῶν πεπηρωμένων διανοίας κατηγορία. Μὴ τοίνυν μηδὲ Παύλου καταγίνωσκε διὰ τὴν τῶν κακῶς χρησαμένων γνώμην, ἀλλὰ μάθε τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ καλῶς καὶ τὸν πλοῦτον ἀνάπτειν, καὶ πρὸς πάντας στήθῃ γενναίως ἀπὸ τῶν ἐκείνου φραττόμενος ὀπλῶν· οὕτω [588] καὶ Ἕλληνας, καὶ Ἰουδαίους ἐπιστομίσαι. Δυνήσῃ. Καὶ πῶς, φησὶν, οὐ πιστεύοντας αὐτῷ; Ἀπὸ τῶν γεγεννημένων δι' αὐτοῦ^β, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην διορθώσεως. Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρωπίνης δυνάμειος τοσαῦτα δυνήθηται, ἀλλ' ἡ τοῦ σεσαυρωθέντος ἰσχύς ἐμπνέουσα αὐτῷ, τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάσατο, καὶ ῥητόρων καὶ φιλοσόφων καὶ τυράννων καὶ βασιλέων καὶ πάντων δυνατώτερον ἀπέφηνεν. Οὗτος οὐκ ὀπίσασθαι μόνον ἱκανὸς καὶ βαλεῖν τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ καὶ ἐτέρους κατασκευάσαι τοιοῦτους. Ἴν' οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἐτέροις γινώμεθα χρήσιμοι, συνεχῶς αὐτὸν μεταχειρίζώμεθα, ἀντὶ λειμῶνος καὶ παραδείσου τοῖς τούτου γράμμασιν ἐντροφῶντες. Οὕτω γὰρ δυνησώμεθα καὶ κακίας ἀπαλλαγῆναι, καὶ ἀρετὴν ἐλέσθαι, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Savil. suspicatur legendum δι' αὐτῶν.

^β Savil. conjectit δι' αὐτοῦ, recte Editi, δι' αὐτῶν.

transiliens : non secus atque præclarissimus quispiam imperator, quovis die vel , ut rectius loquar, quavis hora tropæa erigens. Cum unica enim tunica in aciem ingressus, hostium urbes una cum civibus capiebat : arcuumque, hastarum et telorum, ac denique omnium rerum instar erat Pauli lingua. Loquebatur enim ille tantum, et protinus ipsius verba igne vehementius in hostes labebantur; ac dæmones quidem abigebat, homines autem ab ipsis detentos ad se reducebat. Etenim cum malum illum dæmonem eiecit, præstigatorum hominum quinquaginta millia confluerunt, librisque magicis exustis, ad veritatem sese transtulerunt. Et quemadmodum in bello collapsa turri aut prostrato tyranno, omnes, qui cum ipso stabant, abjectis armis ad hostium imperatorem accurrunt : ad eundem modum tunc quoque accidit : pulso enim dæmone, omnes ii qui obsessi tenebantur, abjectis vel potius deletis libris suis, ad Pauli pedes confugerunt. At ille adversus orbem, quasi adversus exercitum unum, aciem instruens, nusquam consistebat, verum, perinde ac pennis quibusdam præditus, omnia faciebat : ac nunc claudum erigebat, nunc mortuum ad vitam revocabat, nunc alterum, hoc est, magum illum oculorum caligine mulciabat; ac ne in carcere quidem quiescebat, verum illic quoque carceris custodem ad suas partes pertrahebat, præclarum hoc captivitatis genus efficiens.

4. *Paulus imitandus; Marcionis et Manichæi hæresis.* — Hunc igitur nos quoque pro viribus imitemur. Quid autem dico, pro viribus? Licet enim cuivis ad eum propius accedere, ejusque dimicandi præstantiam intueri, ac fortitudinem imitari. Adhuc enim etiam hoc facit, consilia destruens, atque omnem altitudinem sese extollentem adversus scientiam Dei. Et quidem eum plerique hæretici conscindere aggressi sunt; at ipse etiam in membra distractus, ingentis roboris specimen edit. Siquidem et Marcion et Manichæus eo usi sunt, verum concise ac truncatim; at sic tamen etiam a membris confutantur. Nam et manus sola fortissimi hujus viri, cum apud ipsos est, perfacile eos fundit ac fugat; et pes solus, cum apud alios est, eos insectatur ac dejicit, ut ex eo tibi potentiae ipsius magnitudinem intelligere liceat, quippe qui etiam carne undique concisus, cunctos tamen hostes expugnare possit. Atqui perversitatis hoc argumentum est, inquit, si omnes eo utantur, qui inter se configunt. Perversitatis quidem hoc sane, non tamen Pauli, absit, sed eorum qui eo abutuntur. Neque enim varius erat, sed simplex et perspicuus; at isti verba ipsius ad suam sententiam detorserunt. Sed cur ita loquutus est, inquit, ut ansam volentibus daret? Non dedit ipse, sed eorum amentia, qui ipsius verbis non ut par erat usi sunt. Quandoquidem et totus hic mundus ingens quidem et præclarus est,

divinæque sapientiæ argumentum, et *Cæli gloriæ Dei enarrant, et dies dici eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Psal. 18. 2. 3): et tamen plerisque ad hunc offendere contigit, atque illi inter se pugnant. Alii enim ita plus quam par erat ipsum admirati sunt, ut deum esse putarent (a); alii ita ejus pulchritudinem ignorarunt, ut Dei creatione indignum haberent ac perniciosæ cuidam materiæ magnam ejus partem assignarent. Atqui Deus utrumque communi-nerat, pulchrum et magnum faciens, ne ab ipsius sapientia alienus esse censeretur, et rursus aliena ope indigentem nec sibi sufficientem, ne eum quicquam Deum esse suspicaretur. Et tamen ipsi a rationibus suis caecati, in contrarias opiniones inciderunt, seque mutuo confutantes et accusantes, divinamque sapientiam per eas ipsas rationes, quibus in errorem inducti sunt, ab omni reprehensione vindicantes. Quid autem solem, quid cælum commemoro? Judæi tot miracula præ oculis patrari conspexerant; et statim vitulum adorarunt. Rursus Christum dæmones pellentem videbant; et dæmoniæ eum vocabant. Atqui non, qui dæmones depellebat, sed ii, qui mentis oculis capti erant, in crimen vocandi. Proinde ne tu quoque Paulum, ob eorum sententiam qui ipsius verbis abusi sunt, reprehende; quin potius da operam, ut ipsius thesaurum probe intelligas opesque explices. Ita fiet, ut ipsius armis munitus adversus omnes strenue dimices; ita fiet, ut et gentilibus et Judæis ora obstruere queas. Quomodo, inquit, cum fidem ipsi non habeant? Per ea, quæ ipsius opera contigerunt; per eam correctionem, quam toti terrarum orbi adhibuit. Neque enim humanæ facultatis erat, tot tantaque perficere; verum Crucifixi vis eum afflans talem effecit, atque oratoribus, philosophis, tyrannis, regibus et quibusvis aliis valentorem reddidit. Ille enim non modo arma induere, et adversarios ferire poterat, sed alios quoque tales efficere. Ut ergo et nobisipsi et aliis usui esse possimus, ipsum in manibus semper habeamus, atque in ipsius scriptis, tamquam in amœno prato atque horto, summam cum animi voluptate versemur. Sic enim et a vitio nos abstrahere, et virtutem amplecti, et promissa bona consequi poterimus: quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Multi dicebant mundum esse Deum. Qua de re Balbus apud Ciceronem lib. 2 de Natura Deorum, ostendit mundum esse intelligentem, sapientem, deum denique si diis placeat. Cicero autem ibidem ait : *Quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum esse mundum omnemque vim mundi divina natura contineri.* Hæc vero fusissime persequitur Dunæus in Notis Scaviliani.

HOMILIA XXII.

CAP. 10. v. 7. *Quæ secundum faciem sunt, videtis. Si quis sibi confidit Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita et nos.*

1. Cum multis aliis hoc maxime in Paulo quis miretur, quod cum in maximam necessitatem incidere seipsum extollendi, utrumque assequitur, nempe ut et hoc faciat, et tamen ex suarum laudum prædicatione nulli sit molestus: id quod etiam in epistola ad Galatas maxime perspicere licet. Etenim illic quoque in ejusmodi argumentum delapsus, utrumque horum curat: id quod perdifficile sane est, magnamque prudentiam requirit: nam et modestiam tenet, et magnum quiddam de se prædicat. Ac velim consideres, quonam pacto hoc quoque loco magnifice id faciat. *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Perspice quam hic etiam prudentia utatur. Postquam enim in eos, a quibus decepti fuerant, invectus est, non in illis orationem terminavit, verum ab iis ad hos quoque transiit: atque assidue hanc rationem tenet. Neque enim deceptores tantum, sed eos etiam, quibus fucus factus est, insectatur. Nam si eos a reprehensione immunes abire permisisset, non ita facile ex iis, quæ in alios conjecta fuissent, ad meliorem mentem rediissent; imo admodum sese, tanquam his criminibus non obnoxii, animis extulissent. Ideo hos quoque perstringit. Nec vero hoc tantum nomine sese admirandum Paulus præbet, sed et hoc etiam, quod congruentem utrisque objurgationem adhibet. Audi quippe quid his dicat: *Quæ secundum faciem sunt videtis.* Non leve hoc crimen est, sed maximum. Quare? Quia hominum genus facile decipi potest. Quasi diceret: Ab his, quæ externe patent, homines probatis, a carnalibus, a corporeis. Quid est, Ab iis quæ externe patent? Si quis opibus circumfluit, si quis intumescit, si quis adulatorem gregibus stipatus est, si quis magna de se prædicat, si quis inanis gloriæ studio ducitur, si quis virtutem qua caret ementitur: hoc enim hæc verba significant, *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc cogitet iterum apud se, quod sicut ipse Christi est, ita et nos sumus. Neque enim initio vehemens esse vult, verum sensim orationem auget atque amplificat. Ac vide quantum asperitatis in his verbis subsit et ænigmati. Hæc enim verba, *Apud se*, hæc declarant: Non expectet dum a nobis id discat, hoc est, ex nostra adversus eum objurgatione; verum ex seipso id consideret, quod quemadmodum ipse Christi est, ita et nos: non quod ita esset Christi, ut ille, verum, *Sicut ipse Christi est, ita et ego Christi.* Atque hac ratione inter nos est societas: non enim ipse Christi est, ego alterius cujuspiam. Postquam autem hoc, quod æque uterque habebat, posuit, addit id quoque, quo alterum antecellebat. 8. *Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Deus ad ædificationem, et non in destructionem, non erubescam.* Quoniam enim magnum aliquid de se dicere parabat, vide quomodo id præmolliat.

Laus propria quam odiosa. — Neque enim quidquam multos auditores perinde offendit, ut cum quis seipsum laudat. Quocirca, ut invidiæ occurrat, ait: *Etsi amplius aliquid gloriatus fuero.* Nec vero dixit, Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc secum reputet quod longo a nobis intervallo distat; ego enim magnam ab eo auctoritatem habeo, ut quos voluero poena afficiam: sed quid? *Nam etsi amplius quiddam.* Atqui ineffabile est, quanta potentia polleret; verum eam verbis contrahit. Nec dixit, *Glorior, sed, Si gloriatus fuero,* si ita voluntas tulerit: sic et modestia utens, et præstantiam suam ostendens. *Si igitur gloriatus fuero, inquit, de potestate, quam mihi dedit Dominus.* Rursum totum ipsi adscribit, et commune facit donum. *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Vides quo pacto rursus invidiam eam, quam ipsi laudes suæ confiare poterant, mitiget auditoremque sibi conciliet, usum eum commemorans, ob quem hanc potentiam acceperit? Quoniam igitur modo ait, *Consilia destruentes?* Quoniam hoc ipsum præsertim ædificationis genus est, impedimenta de medio tollere, et quæ corrupta sunt refutare, ac vera compingere. *Ad ædificationem.* Ergo ad hoc potentiam accepimus, ut ædificemus. Quod si quis oblectetur ac dimicet, atque insanabilis sit, altera quoque facultate utemur, eum diruentes ac prosternentes. Unde etiam ait, *Non erubescam;* hoc est, non mendax nec arrogans reperiar. 9. *Ut autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas;* 10. *quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma et sermo contemptibilis:* 11. *hoc cogitet qui talis est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentibus in facto.* Quod perinde est ac si diceret: Poteram quidem gloriari, verum ne rursus eadem mihi objiciant, quod per literas me jactem, cum coram despicabilis sim, nihil magnum dicam. Et quidem postea dixit; verum non de hac potentia, per quam terrori erat, sed de revelationibus, majoreque etiam ex parte de tentationibus. Itaque ne vos dumtaxat metu afficere videar, *Hoc cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentibus in facto.* Quoniam enim dicebant, quod magna quidem per literas commemoraret, præsens vero nullius pretii esset, ideo his verbis utitur, iisque rursus parce ac modeste. Non enim dixit, Ut magna scribimus, ita magna quoque præsentibus gerimus; sed demissius loquutus est. Nam cum illos quidem alloqueretur, non sine acrimonia hoc posuit, inquit, *Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam;* cum autem ad hos verba facit, submissius agit: ob idque ait, *Quales sumus præsentibus, tales et absentes;* hoc est humiles, compositi, nusquam nosipsums jactantes. Idque liquet ex his quæ sequuntur: 12. *Non enim audeamus inserere aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant.*

2. Hoc loco illos et arrogantiae morbo laborare, et magna de seipsis loqui ostendit; eosque, ut seipsos

ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ'.

Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἅψ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς.

α'. Ὁ μάλιστα ἦν τις θαυμάσειε Παύλου μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦτό ἐστιν, ὅτι εἰς ἀνάγκην ἐμπεσὼν μεγάλην τοῦ ἐπάραι ἑαυτὸν, ἀμφοτέρω ἐργάζεται, τοῦτο τε αὐτὸ, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν ἐπαχθῆς εἶναι τοῖς πολλοῖς; διὰ τὴν περιαιτολογίαν ταύτην · ὃ καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας μάλιστα ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἐμπεσὼν εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἀμφοτέρων ἐπιμελεῖται τούτων · ὅπερ τῶν σφόδρα ἐστὶ δυσκολωτάτων, καὶ πολλῆς δεομένων συνέσεως · καὶ μετριάζει, καὶ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγει. Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα μέγα αὐτὸ ποιεῖται. *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Ὅρα κἀνταῦθα σύνεσιν. Ἐπιτιμῆσας γὰρ τοῖς ἀπατῶσιν αὐτοῦς, οὐ μέχρις ἐκείνων τὸν λόγον ἔστησεν, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνων καὶ εἰς τούτους μεταπηδᾷ · καὶ συνεχῶς τοῦτο οὕτω ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τῶν παρακρουμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡπατημένων καθάπτεται. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὺς ἀφῆκεν ἀνευθύνοους, οὐκ ἂν οὕτως εὐκόλως ἐκ τῶν ἐτέροις εἰρημένων διωρθώθησαν. ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἂν ἐπήρθησαν, * οὐκ ὄντες ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτῶν καθάπτεται. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ἀλλ' ὅτι καὶ καταλλῆλως ἑκατέρους ἐπιτιμᾷ. Ἄκουε γοῦν εἰ τούτοις φησί· *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Οὐ μικρὸν τὸ ἐγκλήμα, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Πῶς; Ὅτι εὐεξαπάτητον τὸ τῶν ἀνθρώπων [589] γένος, φησὶν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν · Ἀπὸ τῶν φαινομένων δοκιμάζετε, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, ἀπὸ τῶν σωματικῶν. Τί ἐστιν, Ἀπὸ τῶν φαινομένων; Εἰ τις πλουτεῖ, εἰ τις φουδᾷται, εἰ τις πολλοὺς περιδέδληται κόλακας, εἰ τις μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ λέγει, εἰ τις κενοδοξεῖ, εἰ τις ὑποκρίνεται ἀρετὴν, οὐκ ἔχων ἀρετὴν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ, *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἅψ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς.* Οὐ γὰρ βούλεται ἐκ προοιμίων σφοδρὸς γίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αὐξεται καὶ κορυφῶται. Σκόπει δὲ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν τρυφύτητα, καὶ πολὺ τὸ αἰνίγμα ὅν. Τὸ γὰρ; Ἀφ' ἑαυτοῦ, τοῦτό ἐστιν ἐμφαίνοντος· Μὴ γὰρ ἀναμένετω, φησὶ, παρ' ἡμῶν μαθεῖν, τουτέστι, διὰ ἐπιτιμήσεως τῆς κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἅψ' ἑαυτοῦ τοῦτο λογιζέσθω, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς · οὐκ ἐπειδὴ οὕτως ἦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅτι Ὅσπερ ἐκεῖνος Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἐγὼ Χριστοῦ. Κατὰ τοῦτο ἡ κοινωνία · οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς μὲν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἐτέρου τινός. Καὶ θεὸς τοῦτο τὸ ἴσον, προστίθῃ καὶ τὴν ὑπεροχὴν, λέγων· *Εἴν γὰρ καὶ περισσὸν καυχῆσθαι περὶ τῆς ἐξουσίας, ἥς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθαιρεσιν, οὐκ αἰσχυρῆσθαι.* Ἐπειδὴ γὰρ μέγα τι λέγειν ἐμελλεν, ὅρα πῶς αὐτὸ παρμυθεῖται.

* Supplendum videtur ὡς, ut vult Dunæus.

Οὐδὲν γὰρ οὕτω προσίσταται τοῖς πολλοῖς τῶν ἀκρατῶν, ὡς τὸ ἑαυτὸν τινα ἐγκωμιάζειν. Διόπερ ὑποτεμνόμενος τὸ βαρὺ, τοῦτό φησιν· *Εἴν γὰρ καὶ περισσὸν τι καυχῆσθαι.* Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ τις πέποιθεν εἶναι Χριστοῦ, λογιζέσθω ὅτι πολὺ ἡμῶν ἀπέχει· ἐγὼ γὰρ ἐξουσίαν ἔχω παρ' αὐτοῦ πολλήν, ὥστε οὐς ἂν ἐθέλω, κολάζειν καὶ ἀποκτινύναι· ἀλλὰ τί; *Εἴν γὰρ καὶ περισσὸν τι.* Καίτοι ἄφατον εἶχεν, ἀλλ' ὁμως συστέλλει τῷ λόγῳ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Καυχῶμαι, ἀλλ', *Εἴν καυχῆσθαι, ἐὰν βουληθῶ· ἅμα καὶ μετριάζω, καὶ τὴν ὑπεροχὴν δεικνύς.* *Εἴν οὖν καυχῆσθαι, φησὶ, περὶ τῆς ἐξουσίας, ἥς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος.* Πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθῃ, καὶ κοινὸν ποιεῖ τὸ δῶρον. *Εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαιρεσιν.* Εἶδες πῶς πάλιν παραμυθεῖται τὸν φθόνον τὸν ἀπὸ τῶν ἐγκωμίων, καὶ τὸν ἀκρατὴν ἐπισπᾷται, τὴν χρεῖαν εἰπὼν δι' ἣν ἔλαβε; Καὶ πῶς φησὶ, *Λογισμοὺς καθαιρουντες;* Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομῆς εἰδός ἐστι, τὸ τὰ κωλύματα ἀναιρεῖν, καὶ τὰ σαθρὰ διελέγχειν, καὶ τὰ ἀληθῆ συντιθέναι. *Εἰς οἰκοδομῆ.* Εἰς τοῦτο μὲν οὖν ἐλάβομεν, ἵνα οἰκοδομῶμεν. Ἐὰν δὲ τις πυκτεύῃ καὶ πολεμῇ καὶ ἀνιάτος ᾖ, καὶ τῇ ἐτέρῃ χρησόμεθα ἐνεργείᾳ, καθαιρουντες αὐτὸν καὶ καταβάλλοντες. Διὸ καὶ, *Οὐκ αἰσχυρῆσθαι, φησὶ·* τουτέστιν, οὐ δειχθήσθαι ψευδόμενος, οὐδὲ ἀλαζονευόμενος. *Ἴνα δὲ μὴ δόξω, ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ [590] ἰσχυραὶ, ἡ δὲ πυρρὸς τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος·* τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, *ὅτι οἱ οἱ ἔσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡδυνάμην μὲν καυχῆσασθαι· ἵνα ἐκ μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν λέγωσιν, ὅτι κομπάζω ἐπιστέλλων, καὶ εὐκαταφρόνητός εἰμι παρῶν, οὐδὲν μέγα ἔρω. Καὶ μὴν ὕστερον ἐφθέγγετο, ἀλλ' οὐ περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης δι' ἧς ἦν φοβερός, ἀλλὰ περὶ ἀποκαλύψεως, καὶ τὸ πλέον περὶ πειρασμῶν. Ἴν' οὖν μὴ δόξω φοβεῖν ὑμᾶς, τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, *ὅτι οἱ οἱ ἔσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.* Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἐπιστέλλει μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ, παρῶν δὲ οὐδενὸς λόγου ἐστὶν ἄξιος· διὰ τοῦτο ταῦτά φησι, καὶ αὐτὰ πάλιν συνεσταλμένως. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὡς μεγάλα ἐπιστέλλομεν, μεγάλα καὶ πράττομεν παρόντες· ἀλλ' ὑφειμένως μᾶλλον. Ὅτε μὲν γὰρ πρὸς ἐκείνους διελέγετο, μετὰ σφοδρότητος αὐτὸ τέθεικε λέγων, *Δόμοι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρρήσθαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τολμῆσαι, ἐπὶ τινας·* ὅτε δὲ πρὸς τούτους, καθυσφῆκε. Διὸ καὶ λέγει, *Ὅποιοι ἔσμεν παρόντες, καὶ ἀπόντες·* τουτέστι, ταπεινοί, συνεσταλμένοι, οὐδαμῶς κομπάζοντες. Καὶ ὅλλον ἐκ τῶν ἐξῆς· *Ὅ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίναι ἡ συγκρίναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων.*

β'. Ἐνταῦθα καὶ ἀλαζόνας δεικνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν φθεγγομένους· καὶ κωμψ-

δεῖ αὐτοὺς ὡς ἑαυτοὺς συνιστώντας. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' εἰ τινα καὶ μεγάλα εἰργασάμεθα, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἅπαντα ἀναφέροντες, καὶ ἀλλήλοις ἑαυτοὺς παραβάλλομεν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς οὐ συνιοῦσιν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐ πρὸς ἐκείνους ἑαυτοὺς παραβάλλομεν, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους. Καὶ γὰρ προῖων ἔλεγεν, Οὐδὲν ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων· καὶ ἐν τῇ προ-έρᾳ Ἐπιστολῇ, Περισσότερον αὐτῶν πλὴντων ἐκοπίασα· καὶ πάλιν, Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. Ὡστε ἑαυτοῖς συγκρίνομεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἐκείνοις τοῖς οὐδὲν ἔχουσιν· ἡ γὰρ τοιαύτη ἀπόνοια ἀνοίας ἐστίν. Ἡ περὶ ἑαυτοῦ οὖν τοῦτο φησιν, ἡ περὶ ἐκείνων, ὅτι Οὐ τολμῶμεν συγκρίναι ἑαυτοὺς ἐκείνοις τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλωμένοις καὶ μεγάλα κομπάζουσι, καὶ μὴ συνιοῦσι, τοῦτέστι, μὴ αἰσθανόμενοις πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονεύμενοι, καὶ μεταξύ ἀλλήλων ἑαυτοὺς ἐπαίροντες. Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμπετρα καυχησόμεθα, καθάπερ οὗτοι. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοῖς, κομπάζοντάς τινες λέγειν, ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπεστρέψαμεν, πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικόμεθα, καὶ πολλὰ ἔτερα τοιαῦτα μεγαληγορεῖν. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησὶν, Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἀχρις καὶ ὑμῶν. Ὡστε ἐκατέρωθεν ἡ ταπεινοφροσύνη αὐτοῦ κατὰ μέρος, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο πλεον ἢ εἰργάσατο, [591] εἶπε, καὶ ὅτι τοῦτο αὐτὸ τῷ Θεῷ ἀναιτήσι. Κατὰ γὰρ τὸ μέτρον, φησὶν, τοῦ κανόνος οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἀχρις καὶ ὑμῶν. Καθάπερ γεωργοὶς ἀμπελον ὁ διανέμων, οὕτως ἡμῖν ἀψώρισε. Μέχρις οὖν οὐ κατηξιώθημεν φθάσαι, μέχρι τούτου καυχώμεθα. Οὐ γὰρ μὴ ὡς ἐφικόμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτοὺς· μέχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ἀπλῶς παρεγενόμεθα, ἀλλὰ κατηγγελάμεν, ἐκηρύξαμεν, ἐπίσασμεν, κατωρθώσαμεν. Εἰκὸς γὰρ ἐκείνους καὶ ἀπλῶς παραγινόμενους τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς, ἑαυτοῖς τὸ πᾶν λογιζέσθαι, ἐκ τῆς ψιλῆς ἐπιδημίας. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· οὐδ' ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι οὐ μέχρις ὑμῶν ἰσχύσαμεν ἔλθειν, καὶ τῷ λόγῳ μόνον ἐκτείνομεν τὴν μέχρις ἡμῶν καύχησιν· καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν τὸν λόγον ἐκηρύξαμεν. Οὐκ εἰς τὰ ἄμπετρα καυχώμενοι, ἀλλ' ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεύειν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελισσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἐτοιμα καυχῆσασθαι. Πολλὴν δεικνύσι τὴν κατηγορίαν ἐκείνων ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἄμπετρα ἐκαυχῶντο, καὶ ὅτι εἰς τὰ ἀλλότρια, καὶ ὅτι τῶν μὲν ἀποστόλων ὁ ἰδριὸς ἦν ἅπας, ἐκείνοι δὲ ἐκαλλωπίζοντο τοῖς ἐκείνων κόποις. Ἡμεῖς δὲ, φησὶ, διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐπεδείξαμεν. Οὐ τοίνυν ἐκείνους μιμησόμεθα, ἀλλ'

ἐνθα ἡμῖν μαρτυρεῖ τὰ ἔργα, ταῦτα ἐροῦμεν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὑμᾶς; Ἐλπίδα γὰρ ἔχω, αὐξανόμενης τῆς πίστεως ὑμῶν· οὐ γὰρ ἀποφάνεται ἀπλῶς, τὸ οἰκεῖον ἦθος μιμούμενος, ἀλλ', Ἐλπίζω, φησὶν, ὑμῶν ἐπιδιδόντων, ὅτι καὶ περαιτέρω ὁ κανὼν, ἡμῶν ἐπεκταθήσεται, εἰς τὰ ὑπερέκεινα εὐαγγελισσασθαι. Προδησόμεθα γὰρ καὶ περαιτέρω, φησὶν, ὥστε κηρύξαι καὶ καμῖν, οὐχ ὥστε λόγοις κομπάζειν ὑπὲρ ὧν ἔκαμιν ἑτεροί. Καλῶς δὲ κανόνα ἐκάλεσε καὶ μέτρον, ὡς ἐπὶ κτήσιν τῆς οἰκουμένης ἐλθόντων καὶ κληρονομίαν ἀρίστην, καὶ δεικνύς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ὄλον. Ἐχοντες οὖν τοιαῦτα ἔργα, φησὶ, καὶ μέζονα προσδοκῶντες, οὐ κομπάζομεν, ὡς ἐκείνοι μὲν ἔχοντες, οὐδὲ ἑαυτοῖς τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν. Διὸ καὶ ἐπάγει, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυνίῳ καυχάσθω. Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν προσγίνεται. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκείνους ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὅν ὁ Κύριος συνίστησιν. Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν, ἀλλ', Ὅν ὁ Κύριος συνίστησιν. Εἶδες πῶς συνεσταλμένως φθέγγεται; Εἰ δὲ προῖων ὑψηλότερα ἀνίστησι, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Παύλου συνένσεως. Εἰ γὰρ ἐμελλε πανταχοῦ ταπεινὰ φθέγγεσθαι, οὐκ ἂν αὐτοῖς ἐπλήξεν οὕτως, οὐδ' ἂν τοὺς μαθητὰς τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν. Ἔστι γὰρ καὶ μετριάζοντα ἀκαίρως, βλάψαι, καὶ λέγοντά τι περὶ ἑαυτοῦ θαυμαστὸν εὐκαίρως, ὠφελῆσαι. Ὡς περ οὖν καὶ αὐτὸς ἐποίησε. Καὶ γὰρ κίνδυνος ἦν οὐ μικρὸς, περὶ [592] Παύλου τι πεισθῆναι φαῦλον τοὺς μαθητὰς, οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος ἐζήτει τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐζήτει, οὐκ ἂν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καὶ θαυμαστά τὰ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἂν ἐσίγησε χρόνον τοσοῦτον· οὐδ' ἂν, ἀνάγκης ἐπικειμένης, οὕτως ἀνεῴετο καὶ ὠκνεῖ εἰπεῖν. Δῆλον δὲ, ὅτι οὐδ' ἂν τότε εἶπεν, εἰ μὴ σφόδρα κατηναγκάσθη.

Οὐκοῦν οὐ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δόξαν ἐπζητοῦν, ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν κηρόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς ἀλαζόνα καὶ λόγους κομπάζοντα, ἔργοις δὲ οὐδὲν δυνάμενον ἐπιδείξειν, ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς ἐκείνας τὰς ἀποκαλύψεις ἔλθειν. Καίτοι γε δυνάμενος διὰ τῶν ἔργων αὐτοὺς πείθει, ἦν ἵνα ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὁμως ἔτι τῇ διὰ τῶν λόγων κέχρηται ἀπειλῇ· κενοδοξίας γὰρ μάστιγα καθαρὸς ἦν· καὶ τοῦτο αὐτοῦ δεικνύσιν ἅπας ὁ βίος, καὶ ὁ πρότερος καὶ ὁ μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἀθρόον μετέστη, καὶ μεταστάς συνέχεεν Ἰουδαίους, καὶ πᾶσαν ἐκείνην ἔρριψε τὴν παρ' αὐτῶν τιμὴν, καίτοι γε τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, καὶ ὁ προστάτης αὐτῶν ἦν. Ἀλλ' οὐδὲν ἐκείνων ἐνενόησεν, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν εὔρεν, ἀλλ' ὕβρεις καὶ ἀτιμίας αὐτῶν ἀντιηλλάξατο· καὶ γὰρ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἑώρα τῶν πολλῶν, τοῦτο πάντα ἡγούμενος. Ὁ γὰρ μήτε γένναν, μήτε βασιλείαν ἡγούμενός τι εἶναι, μήτε κόσμους μυρίους πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον, πῶς ἂν τὴν παρὰ τῶν πολλῶν δόξαν ἐθήρευεν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ταπεινὸς ἐστίν, ὅταν ἐξῇ, καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ στηλιτεύει βίον, ὅτε βλάστημον καὶ διώκτην καὶ ὕβριστὴν ἀποκαλῶν ἑαυτὸν. Καὶ ὁ μὲν

^a Sic cum Savilio legendum, et sic legit interpres. In Editis ἢ deest.

^b Bibl. Gr. ἀμπελώνα.

commendantes, traducit. At nos, inquit, nihil ejusmodi facimus; verum si quid etiam magni patramus, ad Deum omnia referimus, et nos mutuo comparamus: ideo subiunxit, *Sed ipsi in seipsis sese metientes, et sese sibiipsis comparantes, non intelligunt.* Quod ait, hanc sententiam habet: Non cum illis nosipsum comparamus, sed nosmet inter nos. Nam et ulterius progressus dicebat, *Nihil minus habui a magnis apostolis* (2. Cor. 12. 11); et in priore epistola, *Plus illis omnibus laboravi* (1. Cor. 15. 10); et rursus, *Signa apostolatus mei facta sunt inter vos in omni patientia* (2. Cor. 12. 12). Itaque nosipsum inter nos comparamus, non cum illis, qui nil habent: huiusmodi quippe arrogantia ex amentia oritur. Ergo vel de seipso hoc dicit, vel de illis: quasi dicat, Non audemus nosipsum cum illis conferre, qui inter se contendunt ac magna de se jactant, nec intelligunt, hoc est, non sentiunt quam sint ridiculi, cum ad hunc modum gloriantur, seque ipsos inter se efferunt. 13. *Nos autem non in immensum gloriamur;* quemadmodum illi. Probabile enim erat, eos jactando eo usque progressos fuisse, ut se orbem terrarum convertiasse, atque ad extremos usque terræ fines perrexisse dicerent, multaque alia ejusmodi de se magnifice prædicarent. At nos, inquit, non ita, *Sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Itaque utrimque ipsius modestia elucet, tum quia haud plus quam effecerit dicit, tum quia hoc ipsum Deo acceptum refert. *Secundum enim mensuram,* inquit, *regulæ qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Quemadmodum vineam quamdam agricolis dispersiens, ita nobis metas nostras distinxit. Ac proinde non ultra gloriamur, quam quousque nobis pervenire concessum est. 14. *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos: usque ad vos eum pervenimus in evangelio Christi.* Non simpliciter ad vos accessimus, verum etiam annuntiavimus, concionati sumus, persuasimus, rem probe confecimus. Verisimile enim est illos, cum ad apostolorum discipulos se contulissent, ob simplicem huiusmodi adventum eo arrogantiae prodiisse, ut omnem rei successum sibi adscriberent. At nos, inquit, non sic nos gessimus; nec quisquam dicere possit, quod ad vos usque proficisci nequiverimus, verbisque solis nostram ad vos usque gloriationem efferramus: nam vobis quoque verbum prædicavimus. 15. *Non immensum gloriantes, sed in alienis laboribus, opem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantiam,* 16. *etiam in illa quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula, in iis quæ præparata sunt glorari.* Magnam his verbis reprehensionis notam illis inurit, tum quod immodice gloriantur, tum quod de alienis laboribus. Nam cum sudor omnis apostolorum esset, illi de ipsorum laboribus sese venditabant. At nos, inquit, per opera hæc demostravimus. Quamobrem non eos imitabimur, verum ea dicemus, quæ rerum ipsarum testimonio nituntur. Quid autem vos dico? Spem enim habeo iore, ut crescente vestra fide:

non enim plane affirmat, morem videlicet suum retinens; verum, Spero, inquit, fore ut vobis in fide progressum facientibus regula nostra latius sese extendat, ut ulterius evangelium prædicemus. Longius enim progrediemur, inquit, ut concionemur ac labores suscipiamus, non autem ut de alienis ærumnis nosipsum factemus. Regulæ autem ac mensuræ vocabulis commode usus est, velut ad orbis terrarum possessionem præstantissimamque hereditatem profectus, ostendens totum opus Dei esse. Ergo huiusmodi res habentes, inquit, ac majores expectantes, non perinde gloriamur, ut illi qui nihil habent, nec nobisipsis quidquam adscribimus, verum omnia Deo. Unde etiam subdit. 17. *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Et hoc, inquit, divinitus nobis contingit. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Non dixit, Nos sumus, sed, *Quem Deus commendat.* Vides quam modeste loquatur? Quod si sermonis progressu altius loquitur, ne mirum tibi videatur: id enim Paulinæ prudentiæ est. Nam si ubique demisse loquutus fuisset, tantam illis plagam minime inflixisset, nec discipulos errore liberasset. Siquidem accidit interdum, ut et intempestiva modestia quispiam utens, detrimentum afferat, et contra, eximium aliquid de se opportune prædicans, prosit: quemadmodum ipse quoque fecit. Neque enim parvum periculum imminabat, ne discipuli de Paulo sinistram aliquam opinionem imbibere: non quod Paulus humanam gloriam captaret. Nam si eam appetiisset, non magna illa et admiranda, quæ ante quatuordecim annos ipsi contigerant, tanto tempore silentio compressisset; nec profecto, qui urgente etiam necessitate ita dicere cunctabatur, eam tum dixisset, nisi magna necessitate constrictus fuisset.

Paulus male audiebat apud quosdam. — Quocirca non humanæ gloriæ studio hæc dicebat, sed ut discipulis consuleret. Quia enim eum, ut vanum hominem ac verbis quidem sese venditantem, et re ipsa nihil præstare valentem, traducebant; idcirco necesse jam habebat ad revelationes illas venire. Quamquam per res ipsas fidem illis facere poterat, cum hæc diceret, sed tamen verborum minis adhuc utendum censuit; siquidem ab inanis gloriæ cupiditate maxime purus erat: id quod universa ipsius vita, tam ante quam post acta, declarat. Ideo etiam subito ad Christi fidem migravit, statimque ut migravit, Judæos perturbavit, omnemque illum quo apud eos florebat honorem abiecit, etsi caput eorum atque antistes erat. Verum inventa veritate nihil horum animo versavit, sed ea cum probris et ignominii commutavit. Multorum quippe salutem sibi ob oculos proponebat, in hoc omnia posita existimans. Et sane qui fieri potuisset, ut qui nec gehennam nec regnum nec innumerabiles mundos præ Christi amore quidquam esse duceret, is vulgi gloriam venaretur? Minime profecto: imo contra perquam humilis erat, cum liceret, prioremque vitam proindebat, cum blasphemum se ac persecutorem et contumeliosum appellaret. Atque ipsius

etiam discipulus Lucas de eo multa commemorat, quæ nimirum ex ipso didicerat, cum priorem vitam suam ei non minus quam sequentem exponeret.

3. Hæc autem dico, ut non tantum audiamus, sed etiam discamus. Nam cum ille peccata, quæ ante baptismum admiserat, etsi prorsus extincta, in memoria tamen haberet: quam nos veniam consequi possimus, qui ea etiam, quæ post baptismum perpetravimus, oblivione delemus? Quid ais, homo? Deum offendisti, et oblivisceris? Altera jam est hæc offensio, altera inimicitia. A quibusnam ergo peccatis solvi petis? an ab iis, quæ ne tibi quidem nota sunt? Ita sane. Non enim laboras, anxioque animo es, quo pacto eorum rationem redditurus sis, qui ne memoria quidem ea tenere cures, sed ludas in minime ludicris. Verum aderit illud tempus, cum non jam ultra nobis ludus hic procedet. Prorsus etenim mori necesse est (eo quippe plerique stupore sunt, ut de perspicuis quoque rebus loqui necesse sit), prorsus resurgere, prorsus iudicium subire, ac pœna affici: quamquam ne hoc quoque, si quidem velimus. Nam illa quidem, hoc est, mors nostra et reditus ad vitam et iudicium, nostri arbitrii non sunt, verum Domini nostri; at vero pœnas vel subire vel non subire, in arbitrio nostro situm est: hoc enim ex eorum genere est, quibus provideri potest. Quamquam si voluntas nostra ita tulerit, hoc ex eorum classe faciemus, quæ nullo modo fieri possint, ut Paulus et Petrus atque omnes sancti: illi enim supplicio affici nullo modo possunt. Proinde si voluerimus, eodem modo impossibile erit, ut aliquid mali perpetiamur. Nam etiam si innumeris nos ipsos sceleribus obstrinxerimus, salutem tamen recuperare possumus, quamdiu hic sumus. Quocirca demus operam, ut nos ipsos recuperemus: atque is quidem, qui senili ætate est, cogitet se propediem hinc excessurum esse, ac satis diu ætatem in voluptate duxisse: quamquam, quæ hæc voluptas est, in vitiis vitam exigere? verum ad ipsius opinionem orationem interim accommo; animadvertat postea, licere ipsi omnes maculas exiguo tempore abstergere. Juvenis rursus secum reputet quam incertus vitæ finis sit, quodque sæpe contingit, ut multis senibus diutius hic manentibus, juvenes ante ipsos morte abrepti sint. Ideo enim noster e vita discessus in incerto jacet, ne eum negotiemur (a). Unde etiam Sapiens quidam his verbis nos admonet: *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem (Ecclesi. 5. 8); nescis enim quid paritura sit superventura dies (Prov. 27. 1)*. Ex dilatione quippe periculum ac metus nascitur: sin vero quis moram omnem fugiat, perspicua ei et certa salus. Proinde virtutem complectere. Sic enim, sive juvenis hinc abscedas, tuto abscedes; sive ad senilem ætatem pervenias, cum amplissimis opibus excedes, duplicemque lætitiæ ac festivitatem per omnem vitam habebis, nimirum et a vitio abstinens, et virtutem amplexans.

(a) Quid sibi velit Chrysostomus non statim percipitur, verum in sequentibus non obscure loquitur; sed ex incerto mortis tempore, ad non differendam conversionem et poenitentiam concitat.

Cave dixeris, Erit tempus cum ad meliorem frugem revertendum erit: hæc enim verba Deum majorem in modum ad iracundiam concitant. Quid tandem? Quod cum ille infinita tibi sæcula pollicitus sit, tu contra in præsentī hac vita, quæ brevis ac fluxa est, nullum laborem suscipere velis; verum ita dissolutus et ignavus sis, ut etiam hac ipsa breviorē requiras. Annon eadem comessationes quotidie? annon eadem mensa? annon eadem scorta? annon eadem theatra? annon eadem pecuniæ? Quousque ista tamquam vera et solida amabis? quousque inexplēbili vitii cupiditate teneberis? Memento quod quoties scortatus es, toties te ipsum condemnasti. Hujusmodi quippe est peccatum: protinus ut perpetratum est, sententiam fert iudex. Mero te obruisti, cibus te ingurgitasti, rapuisti? Consiste jam, teque in contrariam viam refer: Deo gratias age, quod te inter media peccata non abripuit: ne alterum quoque tibi tempus ad flagitiose vivendum præstinari postules. Multi, dum avaritiæ studerent, hinc abrepti sunt, atque ad perspicuas certasque pœnas abscesserunt. Ne idem tibi inexcusabili accidat, time. At, inquis, multis Deus in extrema quoque senectute peccata sua confitendi spatium concessit? Quid tum? an tibi quoque concedet? Fortasse, inquis. Quid ais, fortasse, et interdum, et sæpe? in mentem tibi veniat, te de anima tua consilium inire: contrarium pone, tecumque ita reputa ac dic, Quid autem, si non concesserit? Tu contra, quid si concesserit? inquis. Concessit quidem ipse; verum tamen hoc illo tutius et utilius. Etenim si jam probe vivere incipias, sive certum vitæ spatium acceperis sive non, omnia lucratus eris: si autem moras quotidie nectas, ideo persæpe non accipies. Enimvero, cum ad bellum proficisceris, non dicis, Non necesse est testamentum condere; fortasse revertar: nec, cum de ineundo matrimonio consultas, dicis, Uxorem egentem accipiam; multi enim præter opinionem ad opes ita pervenerunt: nec, cum domum exstruere paras, Infirma fundamenta jaciā; permultæ enim ædes sic etiam constiterunt: at cum de anima consilium inis, imbecillioribus niteris, nimirum illo, fortasse, sæpe, interdum, incertisque eventibus te ipsum committis. Non incertis, inquis, eventibus, sed Dei benignitati: benignus enim est Deus. Id ipse quoque compertum habeo; sed tamen benignus hic illos etiam, quos dixi, de medio sustulit. Quid vero, si accepto longiori vitæ spatio, idem ipse tuique similis maneat? nam qui ejusmodi est, in senectute quoque ignavus erit. Non, inquires. Sed is qui hæc cogitat, etiam post octoginta annos, nonaginta requirit, et post nonaginta, centum, et exactis centum annis senior adhuc erit; atque ita tota vita incassum absumetur, tibi quoque etiam id accidet, quod de Judæis dictum est, *Defecerunt in vanitate dies eorum (Psal. 77. 33)*. Atque utinam in vanitate dumtaxat, ac non etiam in perniciem. Cum enim illic abierimus, gravem peccatorum sarcinam gestantes (hoc quippe est in perniciem), alimentum igni, ingentemque vermi mensam deferemus. Quamobrem rogo atque obsecro,

θητής δὲ αὐτοῦ 'Λουκᾶς πολλὰ περὶ αὐτοῦ φησι, θηλοντί παρ' αὐτοῦ μαθόν, ἐκπομπεύοντο; αὐτοῦ τῷ προτέρῳ βίῳ οὐχ ἦρτον ἢ τῷ μετὰ ταῦτα.

γ'. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ μαυθάνωμεν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῶν πρὸ τοῦ λουτροῦ πλημμελημάτων ἐμέμνητο, καίτοι πάντων ἀφανισθέντων, τίνα ἂν σχοίμεν συγγνώμην οἱ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἀμνημονούντες ἡμεῖς; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; προσέκρουσας τῷ Θεῷ, καὶ ἐπιλανθάνῃ; Δευτέρα αὕτη πρόσκρουσις, δευτέρα ἀπέγθεια. Ποῶν οὖν ἀμαρτημάτων αἰτεῖς λύσιν; ὧν οὐδὲ οἶδας αὐτός; Πάνυ γε. Οὐ γὰρ μεριμνᾷς καὶ φροντίζεις πῶς λόγον δώσεις, ὁ μὴδὲ μεμνησθαι αὐτῶν σπουδάζων, ἀλλὰ παίζων ἐν οὐ παικτοῖς. 'Αλλ' ἔσται καιρὸς, ὅτε οὐκέτι προχωρήσει τὰ τῆς παιδείας ἡμῖν. Καὶ γὰρ δεῖ ἡμᾶς πάντως ἀποθανεῖν (διὰ γὰρ τὴν πολλὴν ἀναισθησίαν τῶν πολλῶν καὶ ὑπὲρ τῶν φανερῶν διαλέγεσθαι δεῖ), καὶ ἀναστῆναι πάντως, καὶ κριθῆναι πάντως, καὶ κολασθῆναι· μᾶλλον δὲ τοῦτο οὐ πάντως, ἐὰν θέλωμεν. 'Εκείνων μὲν γὰρ οὐχ ἡμεῖς κύριοι, οὔτε τῆς τελευτῆς ἡμῶν, οὔτε τῆς ἀναστάσεως, οὔτε τῆς κρίσεως, ἀλλ' ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· τοῦ μέντοι δίδοναι [593] δίκην, ἢ μὴ, ἡμεῖς κύριοι· τοῦτο γὰρ τῶν ἐνδεχομένων ἐστίν. 'Αλλ' ἐὰν θέλωμεν, τῶν ἀδυνάτων αὐτὸ ποιήσομεν, ὡσπεροῦν Παῦλος, ὡς Πέτρος, ὡς οἱ ἅγιοι πάντες, καὶ γὰρ ἐκεῖνους κολασθῆναι ἀδύνατον. 'Αν τοίνυν ἐθέλωμεν, καὶ ἡμᾶς ὁμοίως ἀδύνατον τι παθεῖν. Κἂν γὰρ μυρία πεπλημμελήκοτες ὦμεν, δυνατόν ἀνακτησάσθαι, ἕως ἂν ἐνταῦθα ὦμεν. 'Ανακτησώμεθα τοίνυν ἑαυτοὺς· καὶ ὁ μὲν γέρων ἐννοεῖτω, ὅτι μικρὸν ὕστερον ἀπελεύσεται, ὅτε ἱκανῶς ἐνετρύφησε τῇ ἡλικίᾳ (καίτοι γε ποῖα τοῦτο τρυφή τὸ ἐν κακίᾳ διάγειν; ἀλλὰ τέως πρὸς τὴν ἐκεῖνου δόξαν τοῦτο φημι)· ἐννοεῖτω μετὰ τοῦτο, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ ἐν βραχεὶ χρόνῳ τὸ πᾶν ἀπονίψασθαι. 'Ο νέος πάλιν καὶ αὐτός τὸ δῆλον λογιζέσθω τῆς τελευτῆς, καὶ ὅτι πολλῶν πολλάκις πρεσβυτέρων μενόντων ἱσταῦθα, οἱ νέοι πρὸ αὐτῶν ἀπηνέχθησαν. 'Ἦνα γὰρ μὴ πραγματευώμεθα τὴν τελευτὴν ἡμῶν, διὰ τοῦτο ἐν ἀδήλῳ κεῖται. Διδὼ καὶ σοφός τις παραινεῖ λέγων, *Μὴ ἀνάμεινε ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον, καὶ μὴ ἀναβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας· οὐ γὰρ οἶδεις τί τέξεται ἡ ἐπιούσα*. 'Εκ μὲν γὰρ τοῦ ἀναβάλλεσθαι κίνδυνος καὶ φόβος, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ἀναβάλλεσθαι σιτηρία δῆλη καὶ ἀσφαλής. 'Εχου τοίνυν τῆς ἀρετῆς. Οὕτω γὰρ, κἂν νέος ἀπέλθῃς, ἀσφαλῶς ἀπῆλθες· κἂν εἰς γῆρας ἔλθῃς, μετὰ πολλῆς ἀπῆλθες τῆς εὐπορίας· καὶ διπλῇ ἐορτῇ διὰ παντὸς ἔξεις τοῦ βίου, κακίας τε ἀπεχόμενος, καὶ ἀρετῆς ἐπειλημμένος. Μὴ λέγε, 'Ἔσται καιρὸς ὅταν ἐπιστρέψαι δέῃ· ταῦτα γὰρ τὰ ῥήματα σφόδρα παροργίζει τὸν Θεόν.

Τί δὴ ποτε; 'Ὅτι αὐτός σοι ἀκείρους αἰῶνας ἐπηγγέλατο, σὺ δὲ οὐδὲ τὴν παρούσαν ζωὴν ἐθέλεις πονεῖν, τὴν βραχείαν ταύτην καὶ πρόσκαιρον, ἀλλ' οὕτως εἰ χαῦνος καὶ ἀνανδρος, ὡς καὶ αὐτῆς ταύτης βραχυτέραν ἂ ἐπιζητεῖν. Οὐχ οἱ αὐτοὶ κῶμοι καθ' ἡμέραν; οὐχ αἱ αὐταὶ τράπεζαι; οὐχ αἱ αὐταὶ πόρναι, οὐχὶ τὰ αὐτὰ θέατρα; οὐχὶ τὰ αὐτὰ χρήματα; Μέχρι τίνος ὡς ἐκεῖνων δυντὼν ἐρᾷς; μέχρι τίνος τὴν ἀκδρεστον ἔχεις τῆς κακίας ἐπιθυμίαν; 'Εννόησον ὅτι ὁσάκις ἐπόρνευσας, τοσαυτάκις κατέγνωσ σαυτοῦ. Καὶ γὰρ τοιοῦτον ἡ ἁμαρτία· ἅμα γέγρονε, καὶ τὴν ψῆφον ἤνεγκεν ἐ δικαστῆς. 'Εμεθύσθης, ἐγαστρίσθης, ἥρπασας; Στῆθι λοιπόν, ὑπόστρεψον τὴν ἐναντίαν, ὁμολόγησον τῷ Θεῷ χάριν, ὅτι σε οὐκ ἐν μέσοις ἀνῆρπασε τοῖς ἁμαρτήμασι· μὴ καὶ ἐτέραν ζητεῖ προθεσίαν εἰς τὸ κακῶς ἐργάζεσθαι. Πολλοὶ μεταξὺ πλεονεκτοῦντες ἀνηρπάγησαν, καὶ ἀπῆλθον ἐπὶ φανεράν δίκην. Φοδῆθητι μὴ καὶ σὺ τοῦτο πάθῃς ἀναπολόγητος. 'Αλλὰ πολλοὶς ἔδωκε [594] προθεσίαν ὁ Θεός, καὶ ἐν ἐσχάτῳ γῆρα ἐξομολογήσασθαι. Τί οὖν; καὶ σοὶ δώσει; 'Ἵσως δώσει, φησί. Τί λέγεις, ἴσως, καὶ ἐνίοτε, καὶ πολλάκις; ἐννόησον ὅτι περὶ ψυχῆς βουλευῇ, καὶ τίθει καὶ τὸ ἐναντίον, καὶ λογίζου καὶ λέγε, Τί δὲ, ἐὰν μὴ δῶ; Τί δὲ, ἐὰν δῶ, φησὶν; 'Ἔδωκε μὲν αὐτός, πλὴν τοῦτο ἐκεῖνου ἀσφαλέστερον καὶ κερδαλεώτερον. 'Εὰν μὲν γὰρ ᾄδῃς, τὸ πᾶν ἐκέρδανας, ἂν τε μὴ λάβῃς προθεσίαν· ἐὰν δὲ ἀεὶ μέλλῃς, δι' αὐτὸ τοῦτο πολλάκις οὐ λήψῃ. Σὺ δὲ εἰς μὲν πόλεμον ἐξιών, οὐ λέγεις, Οὐκ ἀνάγκη διαθέσθαι, ἴσως ἐπανήξω· οὐδὲ περὶ γάμου βουλευόμενος λέγεις, Δάδω γυναῖκα πενιχράν, πολλοὶ παρὰ δόξαν καὶ οὕτως ἐπλούτησαν· οὐδὲ οἰκίαν οἰκοδομοῦμενος, Καταβάλω θεμελίους σαθροὺς, πολλοὶ καὶ οὕτως ἔστησαν οἰκίαι· ὑπὲρ δὲ ψυχῆς βουλευόμενος, τοῖς σαθροτέροις ἐγχειρεῖς, τὸ ἴσως καὶ πολ-
λάκις καὶ ἐνίοτε τιθεῖς, καὶ τοῖς ἀδελοῖς ἐπιτρέπεις σαυτόν; Οὐ τῷ ἀδελφῷ, φησὶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ· φιλάνθρωπος γὰρ ὁ Θεός. Οἶδα κἀγώ· ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος οὗτος κἀκεῖνους οὐς εἰπὼν ἀνῆρπασε. Τί δὲ, ἂν καὶ χρόνον λαβὼν ὁμοῖος μένης; ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ ἐν γῆρα ῥάθυμος ἔσται. Οὐ, φησὶν· 'Ο γὰρ λογισμὸς οὗτος ὁ καὶ μετὰ τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη, ἐννεμήκοντα ἐπιζητεῖ, καὶ μετὰ τὰ ἐννεμήκοντα, ἑκατὸν, καὶ μετὰ τὰ ἑκατὸν, ἀργότερος ἔσται. Καὶ οὕτως ὁ βίος ἅπας ἀναλωθήσεται μάτην, καὶ συμβῆσεται τὰ περὶ τῶν 'Ιουδαίων εἰρημένα καὶ ἐπὶ σοὶ· ὅτι *'Εξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν*. Καὶ εἴθε ἐν ματαιότητι μόνον, ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπὶ κακῷ. 'Όταν γὰρ ἀπέλθωμεν ἐκεῖ τὸ βαρὺ τῶν ἀμαρτημάτων φορτίον φέροντες (τοῦτο γὰρ ἐστίν, ἐπὶ κακῷ), τροφὴν ἀποίομεν τῷ πυρὶ, καὶ πολλὴν τῷ σκόλῃ κὶ τράπεζαν. Διὸ δεῖσθαι καὶ ἀντιβολῶ στήναί

^a Sic legit Interpres et sic conjecerat Savilius. Editi βραχύντας, minus recte.

^b Legendum puto οὐ, .σησίν. 'Αλλ' ὁ λογισμὸς οὗτος, etc.

ποτε γενναίως, καὶ ἀποστῆναι κακίας, ἵνα καὶ τῶν ἐπιγγελλόμενων τύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἱμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Ὁγαλον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου.

α'. Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκίους ἐπαίνους, πολλῇ κέχρηται τῇ προδιορθῶσει. Καὶ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δευτέρον τοῦτο ποιεῖ· καίτοι γε ἱκανὴ ἦν ἡ ἀνάγκη τῆς ὑποθέσεως ἀπολογήσασθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὰ πολλὰ εἰρημένα αὐτῷ. Ὁ γὰρ ἁμαρτημάτων μεμνημένος, [595] ὧν ὁ Θεὸς οὐκ ἐμέμνητο, καὶ διὰ τοῦτο λέγων ἀνάξιος εἶναι καὶ τῆς προσγορίας αὐτῆς τῶν ἀποστόλων, καὶ τοῖς σφόδρα ἀναίσθητοις εὐδελός ἐστιν οὐ διὰ δόξαν ταῦτα λέγων, ἀ μέλλει νῦν ἔρπειν. Καὶ γὰρ, εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, εἰς δόξαν αὐτὸν μάλιστα τοῦτο παρέδραπτε, τὸ περὶ ἑαυτοῦ τι λέγειν· καὶ προσίσταται τοῦτο τοῖς πολλοῖς. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ὑπαίθετο, ἀλλ' εἰς ἐν εἶδε, τὴν τῶν ἀκούοντων σωτηρίαν. Ὅστε οὖν μηδὲ βλάψαι τούτῳ τοὺς ἀνοήτους, τῷ μεγάλῳ περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ἐκ περιουσίας κέχρηται ταῖς πολλαῖς ταύταις προδιορθώσεσι, καὶ φησιν, *Εἶθε ἠνείχεσθέ μου μικρὰ εἶτα ἀνοηταίνοντος· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε*. Εἶδες σύνεσιν; Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Εἶθε*, κυρίους αὐτοὺς ποιοῦντός ἐστι· τὸ δὲ καὶ ἀποφῆναι, σφόδρα θαρρόντως αὐτῶν ἐστὶ τῇ ἀγάπῃ, καὶ ἐνδεικνυμένου ἔτι καὶ φιλεῖ καὶ φιλεῖται· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀπὸ ἀγάπης φιλῆς ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ τινος ἔρωτος θερμοῦ καὶ μενικτοῦ φησι δεῖν αὐτοὺς ἀναστέλλαι καὶ ἀνοηταίνοντος. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Ζηλῶ γὰρ ὑμῶς Θεοῦ ζήλω*. Οὐκ εἶπεν, Ἄγαπῶ γὰρ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ πολλῷ τοῦτο σφοδρότερον ἦν τίθεισι. Ζηλοῦντοι γὰρ εἰσιν αἱ ψυχαὶ αἱ σφόδρα τῶν ἐρωμένων περικαυόμεναι, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως τεχθεῖη ζηλοτυπία, ἀλλ' ἡ ἀπὸ σφοδρῆς φιλίας. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι δυναστείας ἐνεκεν, ἡ τιμῆς, ἡ χρημάτων, ἢ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου, τῆς φιλίας αὐτῶν ἐφίεται, προσέθηκε, *Θεοῦ ζήλω*. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς λέγεται ζηλοῦν, οὐχ ἵνα πάθος ὑποπτεύσῃ τις· καὶ γὰρ ἀπαθὲς τὸ θεῖον· ἀλλ' ἵνα μάθωσιν ἅπαντες, ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοὺς τοὺς ζηλοτυποῦμένους πάντα ποιεῖ· οὐχ ἵνα αὐτοὺς τι κερδάνῃ, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους διασώσῃ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτως ὁ ζήλος γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκίαν ἀνάπαισιν· οὐ διὰ τὸ καθυδρίζεσθαι τοὺς ἐρωμένους, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ κλητέσθαι τοὺς φιλοῦντας, καὶ παρευδοκιμεῖσθαι, καὶ ἑλαττον ἔχειν παρὰ τοῖς ἐρωμένοις. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ τοῦτου μοι μέλει, φησί, μὴ ἑλαττον σχῶ παρ' ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ὑμᾶς ἔγω διαφθαρέντας. Τσιούτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ ζήλος, τοιοῦτος καὶ ὁ ἐμὸς, σφοδρὸς ἐμοῦ καὶ καθαρὸς. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία ἀναγκαία· *Ἐρμοσάμην γὰρ ὑμῶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένῳ ἀγνῇ*. Οὐκ οὖν οὐκ ἐμαυτῷ, ἀλλ' ἐκείνῳ ζηλῶ, ᾧ ἡρμοσάμην. Μνηστείας γὰρ ἐστὶ καιρὸς ὁ παρὼν καιρὸς, ὁ δὲ τῶν πατράδων ἕτερος, ὅταν λέγωσιν, Ἀνέστη ὁ νυμφίος. Ὡ καὶ νῦν πραγμάτων! ἐπὶ τοῦ κόσμου παρθένου μένουσι πρὸ

τοῦ γάμου, μετὰ δὲ τὸν γάμον οὐκ εἶναι. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καὶ μὴ ὥς παρθένοι πρὸ τοῦ γάμου τούτου, μετὰ τὸν γάμον παρθένοι γίνονται. Οὕτω πᾶσα ἡ Ἐκκλησία παρθένος ἐστὶ. Καὶ γὰρ πρὸς πάντας διαλεγόμενος ταῦτα φησι, καὶ τοὺς γεγαμηκότας καὶ τὰς γεγαμημένας. [596] Ἄλλ' ὁρῶμεν τί φέρων, ἡμᾶς ἡρμόσατο, ποῖα ἔδνα. Οὐ χρυσόν, οὐκ ἄργυρον, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ἵπέρ Χριστοῦ κρεσθεύομεν*· καὶ παρακαλεῖ, ὅτε τὴν νύμφην ἐμελλε λαμβάνειν. Τούτου τύπος ἦν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀδράμ. Καὶ γὰρ ἐκείνους τὸν παῖδα τὸν πιστὸν ἐπεμψε μνηστευσόμενον· κόρην ἐθνικὴν· καὶ ἐνταῦθα ἐπεμψεν ὁ Θεὸς τοὺς οἰκέτας τοὺς ἑαυτοῦ μνηστευσόμενους πρὸ παιδὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ προφῆτας ἀνωθεν ταῦτα λέγοντας· *Ἀκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐκπλήθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κόσμου σου*. Εἶδες καὶ τὸν προφῆτην ἀρμολόμενον; εἶδες καὶ τὸν Ἀπόστολον μετὰ πολλῆς τῆς παρθενίας τοῦτο τὸ ῥῆμα φεγγόμενον, καὶ λέγοντα, *Ἐρμοσάμην ὑμῶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένῳ ἀγνῇ καρυστήσῃ τῷ Χριστῷ*; Εἶδες πάλιν σύνεσιν; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁρίλετέ μου ἀνέχεσθαι, οὐκ εἶπε, Διδάσκαλος γὰρ ὑμῶν εἰμι, καὶ εὖ, αἰ· ἐμαυτὸν λέγων· ἀλλ' ὁ μάλιστα τοῦτοις ἔφερον ἀξίωμα, τοῦτο τίθεισιν, ἑαυτὸν μὲν ἐν χώρᾳ τῆς προμνηστερίας, ἐκείνους δὲ ἐν τάξει τῆς νύμφης στήσας· καὶ ἐπάγει λέγων, *Φοβοῦμαι δὲ μὴ πως, ὥς ὅπως ἔδνα ἡπάτησε διὰ τῆς παρουρίας αὐτοῦ, οὕτω φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν*. Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπώλεια ὑμετέρα, ἀλλὰ ἡ ἀθυμία κοινή. Καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν· οὐ γὰρ αὐτὸ ἀποφαίνεται, καίτοι ἦσαν διεφθαρμένοι· καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν, *Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή, καὶ Περνήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων*· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἀναίσχυντῆσαι· διὸ φησι, *Μήπιστε*. Οὕτε γὰρ καταδικάζει, οὕτε σιγᾷ· οὐδέτερον γὰρ ἀσφαλές, οὕτε εἰπεῖν φανερώς, οὕτε κρύψαι διηνεχῶς. Διὸ τὸ μέσον τίθεισιν λέγων, *Μήπιστε*. Τοῦτο γὰρ οὐδὲ σφόδρα κατεγκλωστός, οὐδὲ σφόδρα θαρρόντως, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τούτων ἐκατέρων ἐστῶτος. Οὕτω μὲν οὖν παρεμυθήσατο· τῇ δὲ μνήμῃ τῆς ἱστορίας εἰς φόβον ἄριστον ἐνέβαλε, καὶ πάσης ἀποστερεῖ συγνώμης αὐτούς. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ὅπως κακοῦργος, κακίῃ ἀνόητος, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐξήρπασε τὴν γυναικα.

β'. Ὁρᾶτε οὖν μὴ ταῦτα πάθητε, φησί, καὶ οὐδὲν ὑμῶν προστήσεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος μέλῳ ἐπαγγεिलाμένος, οὕτως ἡπάτησεν. Ὅθεν δῆλον ἐστὶ

α Μνηστευσόμενον, εἰ infra μνηστευσόμενους. Sic legendum putat Savilius et sic interpres Latinus legi. Editi, μνηστευσάμενον εἰ μνηστευσάμενους, male.

ut tandem aliquando fortiter stemus, nosque a vitio removeamus, ut promissa bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam

et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, Imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

CAP. 11. v. 1. *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, imo vero sustinetis me.*

4. Ingressurus in suas laudes, magna præmunitione utitur. Idque non semel dumtaxat atque iterum facit: quamquam aliqui argumenti necessitas ad eum purgandum sufficiebat, et ea quæ persæpe ab ipso dicta fuerant. Nam qui peccata ea, quæ Deus e memoria ejecerat, in memoria habebat, ob idque apostoli quoque nomine indignum se esse aiebat, perspicuum atque est vel admodum stupidis ac vecordibus, quod non gloriæ studio ea dicit, quæ nunc dicturus est. Etenim, ut mirum aliquid dicam, hoc ei ad gloriam plurimum incommodi afferebat, quod suas ipse laudes prædicaret: id enim plerosque offendit. Et tamen ne hoc quidem facere supersedebat, verum unum spectabat, ut auditorum salutem consuleret. Ceterum ne hoc nomine stultorum animos læderet, quod magnificis de se sermonibus uteretur, ex abundanti multas hasce præmunitiones adhibuit, atque, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; imo vero sustinatis.* Vides prudentiam? Nam dum, *Utinam*, dicit, hæc eorum arbitrii esse statuit; dum autem affirmat, plarum reddit, se eorum benevolentiam majorem in modum confidere, atque et eos amare et vicissim ab ipsis amari. Vel potius, non tam a simplici ac vulgari benevolentia, quam a ferventi quodam et insano amore oportere ait eos se etiam insipienter gerentem perferre. Unde etiam subjunxit, 2. *Æmulor enim vos Dei æmulatione.* Non dixit, Amo enim vos; sed quod multo vehementius erat, ponit. Zelotypia enim laborant eorum animi, qui erga eos quos amant ardentius affecti sunt. Neque enim aliunde oriri queat zelotypia, quam ab acri ac vehementi amicitia. Deinde ne possent ab eo vel honoris, vel pecuniarum, vel alius cujusquam rei causam amorem suum expei, adjecit, *Dei æmulatione.* Deus etenim zelo affligi dicitur, non ut perturbationem aliquam suspiceris; Deus enim ab omni perturbatione remotus est; verum ut omnes intelligant, eum non aliam ob causam, quam ob eos ipsos, quos zelotypia prosequitur, omnia facere: non ut ipse quæstum aliquem hinc faciat, sed ut eis salutem afferat. Nam in hominibus non ita zelus efficitur, verum ob privatam quietem: non quod contumelia afficiantur qui amantur, verum quod non perinde tangantur ii qui amant, sed superentur minoresque partes ferant apud eos quos amant. Illic autem non ita se res habet. Non enim, inquit, id mihi curæ est, ne inferiore apud vos conditione sim, sed ne vos corruptos videam. Huiusmodi enim Dei zelus est, talis quoque meus, vehemens simul ac purus. Sequitur autem causa necessaria: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Ergo non mea causa, sed illius, cui vos despondi, zelo ardeo. Spon-

salium enim præsens hoc tempus, alterum nuptiarum, tum videlicet, cum dicitur, Surrexit sponsus. O rem novam! in mundo virgines ante matrimonium manent, post matrimonium non item. Hic autem non sic; verum etiamsi virgines ante hoc matrimonium non sint, post initum matrimonium virgines efficiuntur. Sic tota Ecclesia virgo est. Etenim ad omnes et conjugatos et conjugatas Paulus loquitur. Videamus autem quid secum ferens nos desponderit, quam dotem. Non aurum, non argentum, sed celorum regnum: unde etiam dicebat, *Pro Christo legationis fungimur* (2. Cor. 5. 20); atque obsecrat, cum sponsam accepturus erat. Hujus rei figuram gerebant ea, quæ tempore Abraham contigerunt. Etenim ille fidelem servum misit, qui puellam ethnicam desponderet: hic quoque Deus servos suos misit, qui filio suo Ecclesiam desponderent, ac prophetas, olim his verbis utentes: *Audi, filia, et vide, et obliviscere populum tuum et domum patris tui* (Psal. 44. 11. 12). *Et concupiscat rex decorem tuum.* Vidisti etiam prophetam desponentem? Vidisti etiam Apostolum cum magna fiducia hoc verbum proferentem ac dicentem, *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo?* Vidisti rursus prudentiam? Postquam enim dixit, *Æquum est ut me sustineatis*, non dixit, *Magister enim vester sum*, nec; *Mea causa hæc dico*; sed quod potissimum illis dignitatem afferebat, hoc ponit, nimirum se pronubæ, illos autem sponsæ loco constituens. Ac postea subjungit, 3. *Timeo autem, ne forte ut serpens Evam decepit per astutiam suam, sic corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* Nam etsi exitium vestrum est; at moeror tamen mihi vobiscum communis est. Ac vide qua prudentia utatur: neque enim hoc perspicuo indicat, tametsi ipsi corrupti erant; idque his verbis ostendebat, *Cum impleta fuerit obedientia vestra*, et, *Lugeam multos qui peccaverunt* (2. Cor. 10. 6. et 12. 21). Sed tamen non sinit eos pudorem mittere; ideoque ait, *Ne forte.* Neque enim condemnat, nec rursus silet: neutrum quippe tutum erat, nempe vel aperte dicere, vel perpetuo occultum tenere. Quocirca id quod medium erat ponit, dicens, *Ne forte.* Hoc enim nec admodum condemnantis erat, nec rursus magnopere fidentis, sed inter hæc duo stans. Ita eos consolatus est: atque per historię commemorationem incredibilem quandam metum ipsis incussit, omnemque veniam ademittit. Quamvis enim et serpens versutus esset, et illa stulta; neutrum tamen horum mulierem supplicio exemittit.

2. Videte itaque, ait, ne hoc vobis accidat, nec quidquam vobis presidio sit. Nam ille quoque majora pollicitus, hac ratione ipsam in fraudem induxit. Unde liquet istos quoque sese jactantes atque inflantes, ipsos decepisse. Atque hoc non modo hinc

conficere licet, verum etiam ex iis, quæ postea ait : 4. *Si is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud evangelium quod non recepistis, recte pateremini.* Nec vero ait, Ne forte sicut Adam deceptus est; sed ostendit eos feminas esse, qui hæc patiuntur: seminarum enim est decipi. Nec etiam dixit, Sic vos decipiamini; sed perstans in metaphora ait, *Ne forte corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* A simplicitate, inquam, non a versutia: non, inquam, ex versutia, neque ex eo quod fides vobis desit; sed ex simplicitate. Et tamen ne hoc quidem nomine veniam promerentur qui decipiuntur: id quod Eva indicavit. Quod si hoc veniam minime meretur, multo minus cum quis ob inanem gloriam in hanc fraudem incidit. Si enim is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus; hinc videlicet ostendens, non ex se Corinthios esse corruptos, sed aliunde irrepere, qui eos in fraudem impellunt: ideoque ait, *Qui venit. Si alium spiritum accipitis, si aliud evangelium, quod non recepistis, recte pateremini.* Quid ais? qui Galatis dicebas, *Si quis evangelizaverit vobis præterquam quod accepistis, anathema sit (Gal. 1. 9),* nunc dicis, *Recte pateremini?* Atqui hoc nomine minime par erat sustinere, verum pedem remove: sin autem eadem dicunt, tum deum sustinere opus est. Qui fit igitur ut dicas, Quoniam eadem dicunt, non opus est sustinere? si alia dicerent, æquumne esset sustinere? Advertamus itaque: magnum enim periculum imminet altiusque præcipitum, si leviter hoc prætereamus; aditumque omnibus hæresibus præbet id quod dictum est. Quænam ergo horum verborum sententia est? Sic se iactabant illi, tamquam apostoli non perfecte docerent, atque ipsi plus aliquid quam illi afferrent. Verisimile enim est, quod illi multa blaterantes, stultam quandam colluviem in huiusmodi dogmata invehabant. Unde etiam et serpentis et Evæ, quæ sic amplitudinis majoris exspectatione decepta fuerat, mentionem facit. Hoc quippe etiam in priore epistola subindicans, dicebat, *Jam divites facti estis, sine nobis regnatis;* ac rursus, *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo (1. Cor. 4. 8. 10).* Quoniam igitur illi, ut verisimile est, externa sapientia utentes, multa nugabantur, hoc inquit: Si quid præterea dicerent, atque alium Christum prædicarent, quem prædicari non deberet, nos autem prætermissemus, recte sustineretis; ideo enim adjicit, *Quem non prædicavimus:* si autem eadem fidei capita, quid amplius? quidquid enim dixerint, nihil amplius dicturi sunt, quam quæ diximus. Ac vide quam exacte hoc ponat: non enim dixit, Si is qui venit amplius aliquid dicit: nam illi amplius aliquid dicebant, ut qui cum majore auctoritate concionarentur, atque ingentem verborum elegantiam adhiberent: eaque de causa non hoc dixit, sed quid? Si is qui venit, alium Jesum prædicat; quod quidem verborum probationem minime requirebat: *Aut spiritum alium accipitis;* neque enim hic sermonibus opus erat; hoc est, locu-

pletiores vos, quantum ad gratiam attinet, efficit: *Aut evangelium aliud quam quod recepistis;* ne hoc quidem rursus verborum elegantiam desiderabat; *Recte sustineretis.* Ac velim consideres, quomodo ubique distinctione usus sit, qua indicet nihil amplius atque copiosius ab ipsis allatum fuisse. Postquam enim dixit, *Si is qui venit alium Jesum prædicat,* subiunxit, *Quem non prædicavimus: et alium spiritum accipitis,* adjecit, *Quem non accepistis: aut evangelium aliud,* addidit, *Quod non recepistis.* Per quæ omnia indicavit, non simpliciter an illi quid amplius dixerint, attendendum esse, sed an aliquid amplius dixerint quod dici deberet, et a nobis omissum sit. Quod si non oportebat, inquit, ideoque nec a nobis dictum sit; quid causæ afferri potest, cur eos admiremini?

3. At, dicit quispiam, si eadem dicunt, quid est cur eos prohibeas? Quoniam per simulationem alia dogmata inducunt. Verum id nondum ait, sed postea illud ponit, cum dicit, *Transfigurant se in apostolos Christi:* interim autem ab iis, quæ minus molesta erant, discipulos ab eorum auctoritate abducit, non quod invideret illis, sed quod his prospectum vellet. Alioqui enim cur Apollo non impedit, virum præsertim eloquentem ac Scripturarum cognitione præstantem; etiamque se eum missurum pollicetur? Quod ille una cum eruditione dogmatum integritatem conservaret; isti autem contra. Ob eamque causam eos bello laceravit, et discipulos insectatur quod in illos inhiarent, dicens: Nam si quid quod in rem esset, a nobis prætermissemus, ipsi implevissemus, non impediremus; sin autem omnia cumulate a nobis præstita sunt, nihilque omissum est, unde vos illi ceperunt? Ideo subdit, 5. *Existimo enim me nihil minus habere a magnis apostolis;* non jam scilicet cum illis, sed cum Petro reliquisque huiusmodi comparisonem faciens. Itaque si isti scientia me superant, sane et illos. Ac vide quo pacto hic quoque sermonem temperet. Non enim dixit, Nihil amplius quam ego apostoli dixerunt; sed quomodo? *Existimo;* hoc est, arbitror me nihilo posteriore fuisse excellentibus apostolis. Nam quoniam eo nomine inferiore conditione esse videbatur, quod illi, ut qui eum antecessissent, in majore fama essent ac major illorum celebritas esset, atque isti sese introducere parabant; idcirco sese illis modo sibi conveniente comparat. Unde etiam cum encomiis mentionem eorum facit. Neque enim simpliciter apostolos dixit, sed magnos et eximios, Petrum videlicet et Jacobum et Joannem indicans. 6. *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* Quia enim in hoc superiores illi erant, qui Corinthios corrumpebant, quod non rudes et indocti essent, id quoque ponit, quo ostendat se propterea non modo pudore minime affici, sed etiam gloriari. Nec dixit, Si ego imperitus verbo, et illi quoque; hoc enim visum fuisset esse hominis et illos traducentis et istos attollentis; verum rem ipsam, hoc est, externam sapientiam dedecit. Atque in priore quidem epistola vehementer in hoc incumbit, ut ostendat hoc ad prædicationem non modo nihil utilitatis afferre, sed etiam cruci-

καὶ οὕτως κομπάζοντες, φυσῶντες αὐτοὺς ἃ ἐξηπά-
των. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐντεῦθεν μόνον ἐστὶ στοχάσασθαι,
ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα λέγει, *ὅτι Εἰ μὲν ὁ ἐρ-
χόμενος ἄλλοι Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκη-
ρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλά-
βετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, κα-
λῶς ἠνείχεσθε*. Καὶ οὐ λέγει, *Μή πως ὡς ὁ Ἀδάμ*
ἠπατήθη, ἀλλὰ δείκνυσιν γυναικας ὄντας τοὺς ταῦτα
πάσχοντας· γυναικῶν γὰρ τὸ ἀπατᾶσθαι. Καὶ οὐκ
εἶπεν, *Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀπατηθῆτε*· ἀλλὰ *ἐτι μένων* ὃ
τῇ μεταφορᾷ, φησί, *Μή πως θοαρῇ τὰ νοήματα*
ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος [597] *τῆς εἰς Χριστόν*. Ἀπὸ
τῆς ἀφελείας, οὐκ ἀπὸ τῆς κακουργίας, λέγω· οὕτε
ἐκ κακουργίας οὕτε ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦναι ὑμῶν, ἀλλ' ἐξ
ἀφελείας. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἐντεῦθεν συγγνώμης ἀξιοί
οἱ ἀπατῶμενοι· καὶ ἐδήλωσεν ἡ Εὐα. Εἰ δὲ τοῦτο οὐ
συγγνώμης ἀξιον, πολλῶ μᾶλλον, ὅταν διὰ κενοδο-
ξίαν τις τοῦτο πάθῃ. *Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον*
Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. Δείκνυσιν
ἐντεῦθεν οὐχὶ διαφθειρομένους Κορινθίους ἐξ αὐτῶν,
ἀλλ' ἐτέρωθεν αὐτοῖς ὄντας τοὺς ἀπατῶντας· διό
φησιν, *Ὁ ἐρχόμενος*. *Ἐπνεῦμα ἕτερον λαμβά-
νετε, εἰ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, κα-
λῶς ἠνείχεσθε*. Τί λέγεις; ὁ Γαλάταις εἰπὼν, *Ἐάν*
τις εὐαγγελίζηται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνά-
θεμα ἔστω, νῦν λέγεις, Καλῶς ἠνείχεσθε; Καὶ
μέντοι διὰ τοῦτο οὐκ ἔδει ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἀποπηδῆν·
εἰ δὲ τὰ αὐτὰ λέγουσι, δεῖ ἀνέχεσθαι. Πῶς οὖν λέ-
γεις, *Ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, οὐ δεῖ ἀνέχεσθαι*;
εἰ γὰρ ἄλλα ἔλεγον, φησίν, ἔδει ἀνέχεσθαι; Προσ-
έχωμεν τοῖνυν· καὶ γὰρ μέγας ὁ κίνδυνος καὶ βαθὺς
ὁ κρημνός, ἂν ἀπλῶς αὐτὸ παραδράμωμεν, καὶ πά-
σαις ταῖς αἰρέσεσι πάροδοι δίδωσι τὸ εἰρημένον. Τί
οὖν ἐστὶ τὸ νόημα τῶν ῥημάτων τούτων; Οὕτως
ἐκόμπαζον ἐκεῖνοι, ὡς ἀτελῶς τῶν ἀποστόλων διδα-
σκόντων, ὡς αὐτῶν πλεῖον τι εἰσφέροντες. Εἰκὸς γὰρ
αὐτοὺς πολλὰ φλυαροῦντας, φορυτὴν ἐπεισάγειν
ἀνόητον τοῖς δόγμασι τούτοις. Διὸ καὶ τοῦ ὄψεως καὶ
τῆς Εὐας ἀνεμνήσθη οὕτως ἀπατηθείσης τῇ τοῦ
πλείονος προσδοκίᾳ. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ αἰνέ-
τῳ φησιν, *Ἦδη ἐπλουτήσατε χωρὶς ἡμῶν*
ἐδασκεύεσθε· καὶ πάλιν, *Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χρι-*
στὸν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Ἐπεὶ οὖν
πολλὰ εἰκὸς αὐτοῦ; φλυαρεῖν τῇ ἐξωθεν σοφίᾳ κε-
χρημένους, τοῦτό φησιν, *ὅτι Εἰ μὲν τι περιττὸν*
ἔλεγον οὗτοι, καὶ ἕτερον ἐκήρυττον Χριστόν, ὃν οὐ
κηρυχθῆναι ἔδει, ἡμεῖς δὲ παρελπίομεν, καλῶς ἠνεί-
χεσθε· διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν, *Ὅν οὐκ ἐκηρύ-*
ξαμεν. Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ
πλέον; ὅσα γὰρ ἂν εἴπωσιν, οὐδὲν πλέον ἐροῦσιν ὧν
ἡμεῖς εἰρήκαμεν. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ ἀκριβῶς τίθη-
ται· οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ μὲν ὁ ἐρχόμενος πλεῖον τι λέ-*
γει· ἔλεγον γὰρ τι πλέον, μετὰ πλείονος δημηγο-
ροῦντες ἐξουσίας, καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥη-
μάτων· διόπερ οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ τί; *Ὁ ἐρχόμε-*
νος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει· ὅπερ οὐ χρεῖαν

εἶχε τῆς διὰ τῶν λόγων κατασκευῆς· *Ἡ πνεῦμα*
ἕτερον λαμβάνετε· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα λόγων ἦν
χρεία· τουτέστι, πλουσιωτέρους ὑμᾶς ποιεῖ κατὰ
τὴν χάριν· *Ἡ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε*·
οὐδὲ τοῦτο λόγων ἔδειτο πάλιν, *Καλῶς ἠνείχεσθε*.
Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τῷ διορισμῷ κέ-
χρηται, τῷ δηλοῦντι ὅτι οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν πλέον
τι παρ' αὐτῶν εἰσηνέχεται. Εἰπὼν γὰρ, *ὅτι Εἰ ὁ*
ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ἐπήγαγεν,
Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν [598]· καὶ πνεῦμα ἕτερον
λαμβάνετε, προσέθηκεν, *Ὁ οὐκ ἐλάβετε*· ἢ εὐ-
αγγέλιον ἕτερον, ἐπήγαγεν, *Ὁ οὐκ ἐδέξασθε*·
διὰ πάντων δηλῶν, ὅτι οὐκ ἀπλῶς, εἰ πλέον τι λέ-
γουσι, προσέχαιν δεῖ, ἀλλὰ εἰ τι πλέον λέγουσιν ὃ
λεχθῆναι ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. Εἰ δὲ
οὐδὲ ἔδει, διὸ οὐδὲ παρ' ἡμῶν εἰρηται, ἵνα τί πρὸς
αὐτοὺς κεχῆναι;

γ'. Καίτοι εἰ τὰ αὐτὰ λέγουσι, φησί, τίνας ἐνεκαυ-
τοὺς κωλύεις; Ὅτι ὑποκρίσει κεχρημένοι, ἕτερα
εἰσάγουσι δόγματα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τέως οὐ λέγει,
ἀλλ' ὕστερον αὐτὸ τίθησιν, ὅταν λέγῃ, *Μετασχημα-*
τίζονται εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· τέως δὲ ἐκ τῶν
ἀνεπαχθεστέρων ἀπάγει τῆς αὐθεντίας αὐτῶν τοὺς
μαθητάς· καὶ οὐκ ἐκείνους βασκαίωσιν, ἀλλὰ τούτους
ἀσφαλιζόμενος. Ἐπεὶ τὸν Ἀπολλὸν διὰ τί οὐ κωλύει,
καίτοι ἀνδρὰ λόγιον ὄντα, καὶ δυνατόν ἐν ταῖς Γρα-
φαῖς, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ, καὶ ἐπαγγέλλεται πέμ-
ψειν αὐτόν; Ὅτι μετὰ τῆς παιδεύσεως ἐκεῖνος καὶ
τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα διετήρει· οὗτοι δὲ τού-
ναντίον, Διόπερ αὐτοῖς πολемеῖ, καὶ τοῖς μαθηταῖς
ἐγκαλεῖ πρὸς αὐτοὺς κεχηνός, λέγων, *ὅτι Εἰ μὲν τι*
τῶν ὀφειλόντων λεχθῆναι παρελπίομεν ἡμεῖς, ἐπλή-
ρωσαν δὲ ἐκεῖνοι, οὐ κωλύομεν προσέχειν· εἰ δὲ
πάντα ἀπήρτισται παρ' ἡμῶν, καὶ οὐδὲν λείπειται,
πόθεν ὑμᾶς εἶλον ἐκεῖνοι; Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, *Λο-*
γίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέμαι τῶν ὑπερλίαν
ἀποστόλων· οὐκέτι πρὸς ἐκεῖνους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς
περὶ Πέτρον ποιούμενος· τὴν σύγκρισιν. Ὡστε εἰ
ἔμοῦ τι πλέον ἴσασι, κάκεινουν. Καὶ ὅρα πῶς κἀν-
ταῦθα μετριάζει. Οὐ γὰρ εἶπεν, *ὅτι Οὐδὲν μου πλέον*.
εἶπαν οἱ ἀπόστολοι· ἀλλὰ πῶς; *Λογίζομαι*· οὕτω
νομίζω, ὅτι οὐδὲν ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστό-
λων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο ἐλάττωμα αὐτοῦ ἔδωκε
εἶναι τὸ προλαβόντας ἐκεῖνους ὄνομα ἔχειν πλέον, καὶ
μεῖζον περὶ ἐκεῖνους ἦν ἡ δόξα, καὶ ἐμεῖλλον οὕτοι
παρεισάγειν ἑαυτοὺς, διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται
τὴν σύγκρισιν μετὰ τοῦ προσήκοντος αὐτῷ σχήμα-
τος. Διὸ καὶ μετ' ἐγκωμίων αὐτῶν μέμνηται, οὐκ
ἀπλῶς τῶν ἀποστόλων εἰπὼν, ἀλλὰ, *τῶν ὑπερλίαν*,
Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην δηλῶν. *Εἰ δὲ καὶ*
ιδιωτῆς τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. Ἐπειδὴ γὰρ
τούτῳ ἐκεῖνοι ἐπλεονέκτουσαν οἱ διαφθείροντες Κοριν-
θίους, τῷ μὴ εἶναι ιδιωτῆς, καὶ τούτο τίθησι, δεικνύς
ὅτι οὐκ ἐπαισχύνεται, τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλυνπίζεται.
Καὶ οὐκ εἶπεν, *Εἰ δὲ καὶ ιδιωτῆς τῷ λόγῳ, ἀλλὰ*
κἀκεῖνοι· τοῦτο γὰρ ἔδωκε διαβάλλοντος εἶναι κἀ-
κεῖνους, καὶ τούτους ἐπαίροντος· ἀλλ' αὐτὸ καθαί-
ρει τὸ πρᾶγμα τὸ τῆς ἐξω σοφίας. Καὶ ἐν μὲν τῇ
προτέρᾳ Ἐπιστολῇ καὶ σφόδρα ἀγωνίζεται περὶ τοῦ-

* Sic legit interpretes Lat. et sic legendum, Editi tan-
tous.

† Conjectit Savil. ἐπιμένον.

του λέγων, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπισκιάζει τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ. *Ἦλθον γάρ, φησὶν, οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ κατωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα· ὅτι τῇ γνῶσει ἰδιώται ἦσαν, ἥπερ [599] καὶ ἐσχάτη ἐστὶν ἰδιωτεία.*

Ὅτε μὲν οὖν ἐν τοῖς μεγάλοις ἔδει συγκρίνειν, τοῖς ἀποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει· ὅτε δὲ δεῖξαι τὸ δοκοῦν ἐλάττωμα εἶναι, οὐκέτι, ἀλλ' αὐτῷ συμπλέκεται τῷ πράγματι, καὶ δείκνυσιν πλεονέκτημα τοῦτο γινόμενον· καὶ ὅτε μὲν οὐδέμα ἀνάγκη κατήπειγε, καὶ ἐλάχιστόν φησι τῶν ἀποστόλων εἶναι, καὶ οὐδὲ τῆς προσηγορίας ἔξιν· ἐνταῦθα δὲ πάλιν, ὅτε καιρὸς ἐκάλει, φησὶ μηδὲν ὑστερηκεῖναι τῶν ὑπερῶν ἀποστόλων. Ἦδει γάρ τοῦτο μάλιστα ὠφελῆσον τοὺς μαθητάς· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, *Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς.* Καὶ γὰρ ἐνταῦθα πάλιν διαβάλλει τοὺς ψευδαποστόλους, ὡς ἐν πανουργίᾳ περιπατοῦντας. Ταῦτα δὲ καὶ ἐμπροσθεν περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι οὐ κατὰ πρόσωπον ἐξῆ, οὐδὲ δολῶν καὶ καπηλεύων τὸν λόγον ἐκήρυττεν. Ἐκείνοι δὲ ἕτεροι μὲν ἦσαν, ἕτεροι δὲ ἐφαίνοντο, ἀλλ' οὐκ αὐτός. Διὸ καὶ πανταχοῦ μέγα φρονεῖ ἐπὶ τῷ μηδὲν πρὸς ἀνθρώπων δόξαν ποιεῖν, μηδὲ ἀποκρύπτεσθαι τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὅπῃ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι *τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων· καὶ νῦν δὲ φησιν, Ἐν παντὶ φανερωθέντες εἰς ὑμᾶς.* Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἰδιώται, φησὶν, ἐσμέν, καὶ οὐκ ἀποκρυπτόμεθα· λαμβάνομεν παρὰ τινων, καὶ οὐ σιγῶμεν. Παρ' ὑμῶν οὖν λαμβάνομεν, καὶ οὐχὶ προσποιούμεθα μὴ λαμβάνειν, καθάπερ οὗτοι λιμβάνοντες· ἀλλὰ πάντα ποιοῦμεν φανερά ὑμῖν. Καὶ σφόδρα θαρρῶντος ἐκείνοις ἦν, καὶ μετὰ ἀληθείας ἅπαντα καταγγέλλοντας. Διὸ καὶ μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ, καὶ νῦν εἰπὼν, *Ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐμπροσθεν λέγων, Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἡ ὁ ἀναγινώσκετε, ἡ καὶ ἐπιγινώσκετε.* Εἶτα ἐπειδὴ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπελογήσατο, βαρέως τὸ ἐξῆς ἐπάγει λέγων, *Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε.* Καὶ ἐρμηνεύων αὐτὸ, φησὶν, *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀφύγιον, πρὸς τὴν ὑμετέραν διακονίαν.* Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐν στενωχωρίᾳ διήγαγον· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, *Τυπεινῶν ἐμμουτόν.* Τοῦτο οὖν μοι ἔχετε ἐγκαλεῖν· καὶ διὰ τοῦτο κατεπαίρεσθέ μου, ἐπειδὴ ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν προσαιτῶν, στενωχωρούμενος, λιμώττων, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε· καὶ πῶς ὑψοῦντο οὗτοι, τούτου ἔντος ἐν στενωχωρίᾳ· μᾶλλον ἔκδομονοῦντο, καὶ οὐκ ἐσκανδαλίζοντο· ὁ καὶ μεγίστη αὐτῶν ἀνεῖη κατηγορία, καὶ τῆς ἀσυνεχείας αὐτῶν ἐγκλημα, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοὺς ἄλλως ἐνάγειν, ἢ πρότερον ταπεινωθέντα. Ἐγκαλεῖτέ μοι οὖν ὅτι ταπεινὸς γέγονα· Ἄλλὰ διὰ τοῦτο ὑμεῖς ὑψωθῆτε. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι διέβαλλον αὐτόν, ὅτι παρὼν μὲν ταπεινός, ἀπόν δὲ θαρρῆει, ἀπολογούμενος πλήττει πάλιν αὐτοὺς ἐνταῦθα λέγων, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. *Ἄλλας Ἐκκλη-*

σίας ἐσύλησα. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὀνειδιστικῶς· ἀλλὰ τὰ πρότερα οὐκ ἀφῆσιν ἐπαχθῇ ταῦτα φανῆναι. Εἴπε γάρ, *Ἀνέχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κατορθωμάτων ἐν τούτῳ πρώτῳ καυχᾶται.* Τοῦτο γὰρ μάλιστα ζητοῦσιν [600] οἱ βιωτικοί, καὶ ἐν τούτῳ κάκεινοι, οἱ δὲ ἐναντίας μέγα ἐφρόνου. Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἰς τὸν τῶν κινδύνων ἐμβάλλει λόγον, οὐδὲ εἰς τὸν τῶν σημείων, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς τῶν χρημάτων ὑπεροφίας, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐφρόνου· ὁμοῦ δὲ αὐτοὺς καὶ αἰνίσσεται πλουτοῦντας.

δ'. Τὸ δὲ θαυμαστὸν αὐτοῦ τοῦτό ἐστιν, ὅτι ἔχων εἰπεῖν ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐτρέφετο, οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὁ μάλιστα αὐτοὺς ἐνέτρεπε, καὶ οὐδὲ αὐτοῦ ἐγκώμιον ἦν, τοῦτο λέγει, ὅτι *Παρὰ ἄλλων ἔλαβον.* Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἐλαβον, ἀλλὰ, Ἐσύλησα·* τούτέστιν, ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτοὺς ἐποίησα. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὐκ εἰς περιουσίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων χρεῖαν· ὅταν γὰρ εἴπῃ, *ὀφύγιον, τὴν ἀναγκαίαν λέγει τροφὴν.* Καὶ τὸ χαλεπώτερον, *Εἰς τὴν ὑμῶν διακονίαν.* Ὑμῖν κηρύττομεν, καὶ παρ' ὑμῶν ὀφείλων τρέφεσθαι, παρ' ἐτέρων τούτων ἀπύλαον. Διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, μᾶλλον δὲ τριπλοῦν· ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ὦν, καὶ αὐτοῖς διακονούμενος, καὶ τὴν ἀναγκαίαν ζητῶν τροφὴν, ἐτέρους εἶχε τοὺς χορηγοῦντας. Καὶ πολλὴ τούτων ὑπερβολὴ πρὸς ἐκείνους. Οἱ μὲν γὰρ ἐν ῥαθυμίᾳ, οἱ δὲ ἐν σπουδῇ· οἱ μὲν καὶ μακρὰν ὄντι ἐπεμπον, οἱ δὲ οὐδὲ παρόντα ἔτρεφον. Εἶτα ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν καθήψατο, ἡρέμα πάλιν χαλὰ τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως, λέγων· *Καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεῖς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός.* Οὐ γὰρ εἶπεν, *Οὐ δεδώκατέ μοι, ἀλλ', Ἐγὼ οὐκ ἔλαβον.* Φεῖσεται γὰρ αὐτῶν ἔτι· ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τῇ ὑφέσει τοῦ λόγου, λανθάνοντως πάλιν πλήττει· τὸ γὰρ, *Παρὼν, σφόδρα ἐμφαντικόν, καὶ τὸ, Ὑστερηθεῖς·* ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι, *Τί οὖν, εἰ εἶχες; ἐπήγαγε, καὶ ὑστερηθεῖς οὐ κατενάρκησα ὑμῶν.* Ἐνταῦθα πάλιν μετρίως αὐτοὺς πλήττει, ὡς ὀκνηρῶς τὴν τοιαύτην τιθέντας φορὰν, ὡς βαρυνόμενους. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία, κατηγορία· μεστὴ καὶ ζητοτυπίας γέμουσα. Διὸ καὶ τέθεικεν αὐτὴν οὐ προηγουμένως, ἀλλ' ὡς διδάσκων πόθεν καὶ παρὰ τίνων ἐτράφη, ὥστε ἀνυπόπτως διεγείρειν πάλιν εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον. Τὸ γὰρ ὑστέρημα μόνον, φησὶ, *προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας.* Εἶδες πῶς παροξύνει πάλιν, εἰς μέσον ἄγων τοὺς διακονησαμένους; Πρότερον γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοὺς ἄγων τοῦ μαθεῖν τίνας· ἂν εἰεν οὗτοι, ὅτε ἔλεγεν, *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα,* τότε καὶ ὀνομαστὶ αὐτοὺς τίθησιν ὅπερ καὶ εἰς ἐλεημοσύνην αὐτοὺς προέτρεπε. Τοὺς γὰρ ἡττηθέντας ἐν τῷ μὴ ὀρέσθαι τὸν Ἀπόστολον, πείθει καὶ ἐν τῇ τῶν πενήτων μὴ ἡττηθῆναι βοηθείᾳ. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτοῖς Μακεδόσιν ἐπιστάλλων λέγει, ὅτι *Ἐν ταῖς χρεῖαις μου ἐπέμψατέ μοι καὶ ἀπαξ καὶ δις, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου·* ὅπερ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον αὐτῶν ἦν, ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν προσιμίων ἔλαμψαν. Ἄλλ' ὅρα πανταχοῦ τὴν χρεῖαν αὐτοῦ τιθέντα, καὶ οὐδαμοῦ περιουσίαν. Τῷ μὲν οὖν εἰπεῖν, ὅτι

gloriam obscurare: *Veni enim, inquit, non in sublimitate sermonis aut sapientie ad vos, ut non evacuatur crux Christi* (1. Cor. 2. 1. et 4. 17): ac multa alia ejusmodi; quod scientia imperiti essent: quæ quidem summa est imperitia.

Paulus cur varie de se loqueretur. — Ergo cum in magnis comparatio facienda erat, seipsum apostolis confert; cum autem ostendendum id quod imbecillitatis speciem habeat; non item: quin potius cum re ipsa congregitur, ostenditque hoc lucro cessasse. Ac cum nulla necessitas urgebat, minimum etiam apostolorum se dicebat, ac ne apostoli quidem nomine dignum; hic rursus, cum tempus id postulabat, nihilo inferiorem se esse præstantissimis apostolis. Norat enim hinc magnam ad discipulos utilitatem redituram esse: ideoque subjungit, *Sed in omnibus manifestati sumus vobis.* Etenim hic quoque falsos apostolos perstringit, ut in versutia ambulantes. Ille vero de se ante prædicabat, quod non secundum personam viveret, nec fraudulentum animo atque ad questum prædicaret. Illi autem alii erant, alii apparebant, non item ipse. Quo fit, ut ubique magnifice de se hoc nomine sentiat, quod nihil humanæ gloriæ causa faceret, nec res suas occultaret. Id quod etiam ante dicebat, *In manifestatione veritatis commendantes nosipsums ad omnem conscientiam hominum* (1. Cor. 4. 2): nunc item, *In omnibus manifestati sumus vobis.* Quid autem hoc sibi vult? Imperiti sumus, nec id celamus; a nonnullis accipimus, nec tacemus. A vobis igitur accipimus, nec dissimulamus nos accipere, sicut isti cum accipiunt, vorum omnia perspicua vobis facimus. Id quod hominis erat magnopere illis confidentis, atque omnia cum veritate referentis. Unde etiam testes eos citat; et nunc cum ait, *Vobis*, et prius cum dicebat, *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legimus, aut etiam agnoscitis* (2. Cor. 1. 13). Deinde postquam se purgavit, durius postea subjungit, 7. *An peccatum feci me humilians, ut vos exaltemini?* Idque exponens ait, 8. *Alias Ecclesias expoliavi, stipendium accipiens ad vestrum ministerium;* id est, In summis rerum angustiis versatus sum: hoc enim his verbis significatur, *Humilians meipsum.* Hoccine igitur est, quod mihi vitio vertitis? atque ideo adversum me animos effertis, quod meipsum depressi, mendicans, in arctum redactus ac fame laborans, ut vos exaltemini? Et quonam pacto evehebantur illi, ipso in angustia versante? Amplius edificabantur, minimeque offendeabantur. Quod quidem maximum ipsorum probrum erat, et imbecillitatis argumentum: nempe quod aliter eos subvehere non posset, nisi ipse prius sese depressisset. Illudne mihi crimini vertitis quod humilis factus sum? At vos ob eam causam evecti estis. Quoniam enim superius dicebat, quod eum hoc nomine criminabantur, quia præsens quidem humilis, absens autem fiducia plenus erat, se purgat, ut rursus eos feriat, dicens: *Vestra causa hoc a me factum est. Alias Ecclesias expoliavi.* Hic jam exprobandi modo loquitur. verum, quæ præcesserunt,

non sinunt hæc molesta videri. Dixit enim, *Sufferte me paulum in insipientia:* atque ante alia sua recte facta in hoc primo gloriatur. Hoc enim in primis quærunt mundani; atque in hoc adversarii quoque illi animos attollebant. Quocirca non ante in periculis ac miraculorum sermonem ingreditur: sed de pecuniarum contemptu prius verba facit, quandoquidem hoc nomine sese efferebant: simul etiam tacite indicat, eos opibus præditos fuisse.

4. Quod autem in eo admirationem habet, istud est, quod cum dicere posset se manuum labore sibi victum parasse, non tamen hoc dixit; verum illud denum, quod pudorem illis incutiebat, nec ad ipsius laudem pertinebat: nempe, *Ab aliis accepi.* Nec dixit, *Accepi*, sed, *Expoliavi:* hoc est, diripui, pauperesque eos reddidi. Quodque majus est, non ad profusos sumptus, sed ad necessarios usus: stipendii enim vocabulo necessarium cibum intelligit. Quodque etiam gravius, *Ad ministerium vestrum.* Vobis prædicamus, inquit, et cum a vobis ali debere, ab aliis id percipiebam. Duplex culpa, imo triplex: quod cum apud eos esset, atque ipsis ministraret, necessariumque alimentum quæreret, alios tamen habebat qui ipsi suppeditarent. Ac sane isti illos longe superabant: illi enim in socordia erant; hi in studio: illi ne præsentem quidem alebant; isti ad eum, etiam longe remotum, mittebant. Postea autem, ubi illos vehementer perstrinxit, sensim rursus objurgationis acerbiter leuit, dicens: 9. *Et cum præsens essem apud vos et egerem, neminem gravi.* Non enim dixit, *Non mihi dedistis*, sed, *Ego non accepi.* Adhuc enim mitius cum illis agit; sed tamen in orationis summissione tacite rursus eos percellit: hoc enim vocabulum, *Præsens*, admodum emphaticum est, et illud, *Cum egerem.* Ne enim illi dicerent, Quid igitur, si habebas? subjungit, *Et cum egerem, non gravi vos.* Hic rursus leviter eos ferit, quod segniter, tamquam gravi, hujusmodi collationis munere fungerentur. Sequitur deinde causa, accusationis plena ac zelotypia referta. Unde etiam eam non ut præcipuam posuit, sed velut docens, unde et a quibus nutritus sit: ut eos citra omnem suspicionem ad eleemosynæ opus excitaret. *Nam quod mihi decrat,* inquit, *suppleverunt fratres qui venerunt e Macedonia.* Vides quomodo ipsos rursus perstringat, dum eos, quorum ope sublevatus est, in medium adducit? Nam cum prius in cupiditatem ipsos injecisset sciendi quinam hi essent, cum diccret, *Alias Ecclesias expoliavi*, tum denum illos nominatim profert: quod quidem hos ad eleemosynam incitabat. Nam ipsis suadet, ut cum in hoc nomine inferiores exstitissent, quod apostolum non aluissent, saltem non committerent ut in sublevanda pauperum inopia vincerentur. Hoc autem ad Macedones scribens dicebat, *Ad usus meos mihi misistis semel et iterum, et in principio evangelii* (Philipp. 4. 16. 15): quod maximæ ipsis laudi erat, quod ab ipso statim initio eorum virtus effulsisset. Ac vide quæ pacto ubique necessitatem dumtaxat ponat, nusquam autem præ-

fusam copiam. Et quidem cum dixit, *præsens*, et, *Cum egerem*, illud indicavit, debuisse se a Corinthiis ali: cum autem dixit, *Quod deerat mihi suppleverunt*, ostendit se ne hoc quidem postulasse. Ac causam affert, quæ non erat. Quam tandem hanc? Quod nempe ab aliis accepisset: *Quod enim mihi deerat*, inquit, *suppleverunt qui venerunt*. Ideo ait, *Non vos gravavi*, non quod vobis non confiderem. Atqui ob hoc ipsum istud facit, idque demonstrat per ea quæ sequuntur: tamen hoc non aperte dicit, sed subindicat, audientium conscientiam id relinquens. Idque tacite ostendit per ea quæ sequuntur, dicens, *Et in omnibus sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Neque enim velim existinetis hæc eo a me dici, ut accipiam. Illud autem, *Servabo*, acerbius erat; si necdum ipsis confidebat, sed se aliquid ab eis accepturum omnino desperabat. Ostendit autem quod hoc illi grave ac molestum esse censerent: unde dicebat, *Sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Sicque etiam in superiori epistola dicebat, *Non scripsi, ut ita fiat in me: melius enim mihi es mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15). Atque hic rursus, *Sine onere me vobis servavi, atque etiam adhuc servabo*. Postea, ne hoc idcirco dicere videatur, ut eorum gratiam sibi magis conciliet, ait: 10. *Est veritas Christi in me*. Ne putetis, inquit, me ideo hæc dixisse, ut accipiam, vosque magis ad me pertraham: *Est enim*, inquit, *veritas Christi in me, quod gloriatio hæc mea non infringetur in regionibus Achaia*. Nam ne quis rursus existimaret eum hoc nomine disruciari, aut infenso et irato animo hæc commemorare, gloriationem quoque hanc rem appellat. Atque in priore quoque epistola idem adstruebat. Nam etiam illic, ne eos percelleret, ait: *Quæ ergo mihi merces est? Ut evangelizans sine sumptu ponam evangelium Christi* (Ib. v. 18)? Atque ut illic mercedem, ita hoc loco gloriationem vocat, ne ob hæc verba pudore suffundantur, ut petenti minime porrigentes. Quid enim, si detis? inquit; at ego non accipio. Atque illud, *Non infringetur*, metaphora est, ductum a fluminibus; fama ipsius ubique fluebat, quia nihil acciperet. Non, inquit, largitione libertatem meam obstruetis. Sed non dixit, *Non obstruetis*, quod amarulentius erat; verum, *Non obstruetur in regionibus Achaia*. Quod quidem rursus gravem plagam infligebat, abundeque sufficiebat ad eos dejiciendos ac mœrore afficiendos, utpote quos solos repudiaret. Nam si gloriabatur, ubique gloriari oportebat: si autem apud vos solos, propter imbecillitatem fortasse vestram hoc facit. Quamobrem, ne hæc secum reputantes mœstitia afficerentur, vide quomodo istud mitiget: 11. *Quare? quia non diligo vos? Deus scit*. Propere solutionem adjecit, facilius eos liberaturus: quamquam ne sic quidem culpa eos liberavit. Neque enim dixit, *Non estis imbecilles*; neque, *Non estis firmi ac robusti*; sed, *Quia diligo vos: quod accusationem vehementer augebat*. Ab ingenti enim ipsius erga eos amore illud proficiebatur, quod ab iis nihil accipiebat, quandoquidem acriter perstringebantur.

5. Itaque res contrarias ex amore faciebat, nempe ut acciperet, et non acciperet: contrarietas porro hæc ex eorum qui dabant affectu nascebatur. Ac non dixit, Propterea non accipio, quia vehementer vos amo, quoniam imbecillitatem eorum accusaverat, atque in anxietatem ipsos conjecerat; verum ad aliam causam sermonem convertit. Quam tandem? 12. *Ut amputem occasionem eorum qui quærent occasionem, ut in quo gloriantur inveniantur, sicut et nos*. Quia enim operam dabant, ut ansam aliquam invenirent, hanc quoque amputare oportebat. Hoc enim solum erat, in quo gloriabantur. Ut itaque nulla re superiores essent, hoc quoque correctum oportuit: siquidem in aliis inferiores erant. Nihil enim, ut a me dictum est, mundanos perinde ædificat, ut nihil accipere. Quocirca diabolus pro sua perversitate hanc potissimum illecebram injecerat, studens eos in aliis lædere. Mihi autem hoc quoque ab hypocrisi manasse videtur. Quamobrem nec dixit, In quo recte se gesserunt; sed quid? *In quo gloriantur*. Quibus verbis eorum arrogantiam cavillis incessebat: jactabant enim id quoque quod non erant. Atqui præstantem virum non modo de iis quæ ipsi desunt, gloriari non convenit, sed ne de iis quidem quæ habet: sicut beatus hic vir faciebat: ac patriarcha Abraham dicebat, *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Nam quia nulla peccata habebat, quæ commemorare posset, verum virtutibus splendebat; idcirco, cum nec gravem ullam adversum se reprehensionis ansam reperisset, ad naturam confugit: et quoniam terræ nomen quodammodo honestum est, ideo cineris vocabulum adjunxit. Unde etiam alius dicebat, *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Neque enim mihi oris florem commemora, nec erectam cervicem, nec egregiam vestem et equum atque assecclas; sed ubi hæc omnia desinant considera, idque adjuuge. Quod si ea quæ oculis cernuntur dixeris, ego quæ in picturis sunt, longeque hæc splendore superant, proferam. At sicut illa ob aspectum minime admiramur, quod ejusmodi eorum substantiam esse perspiciamus, ut nihil præter lutum sint: sic ne hæc quoque. Nam et ista lutum sunt, prius etiam, quam intereant atque in pulverem dilabantur. Ostende mihi hunc elata cervice hominem febri laborantem, atque extremum spiritum edentem; ac tum te alloquar et percontabor, quo ingens ille ornatus reciderit, quo ingens illa assentatio, ac servorum obsequium abierit, opumque ac prædiorum copia; quis ventus obortus omnia flatu suo excusserit. At, inquires, in lectulo jacens, opum ac fastus signa circumfert, imposita ipsi veste luculenta, pauperibus juxta ac divitibus funus prosequentibus, populis fausta illi precantibus. Maxime quidem hæc merus risus sunt: verum utcumque sit, hæc tamen protinus instar floris diffluunt. Nam simulatque ex urbis portis exeerimus, traditoque vermibus cadavere redierimus, rursus ex te quæram, quonam ingens illa turba se conferat, quo clamor ille ac tumultus evaserit, quo lampades, quo seminarum cœtus? annon insomnium ista sunt? quo clamores abscisserunt? quo multa illa

Παρὼν, καὶ, Ὑστερηθεῖς, ἔδειξεν ὅτι παρὰ Κορινθίων [601] ἔδει τραφῆναι· τῷ δὲ εἰπεῖν, ὅτι Τὸ ὑστέρημά μου προσυπερήρωσαν, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ ἤτης. Καὶ αἰτίαν τίθουσιν οὐκ οὖσαν. Ποίαν δὴ ταύτην; Τὸ παρ' ὑτέρων λαβεῖν· Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου, φησὶ, προσυπερήρωσαν οἱ ἐλθόντες. Διὰ τοῦτο φησιν, Οὐ κατενάρκησα, οὐ διὰ τὸ μὴ θαρρῆναι. Καὶ μὴν διὰ τοῦτο αὐτὸ πρὶεῖ, καὶ δείκνυσιν διὰ τῶν ἐξῆς· ἀλλ' οὐ λέγει αὐτὸ σαφῶς, ἀλλὰ συσκιάζει, ἀφελὲς τῷ συνειδῶτι τῶν ἀκρωμένων. Καὶ λανθανόντως αὐτὸ ἐνδείκνυται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων, Καὶ ἐν παντὶ ὁδῶρ ἡ ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶ, ταῦτα λέγειν με, ἵνα λάβω. Τὸ δὲ, Τηρήσω, βαρύτερον, εἰ μὴδ' ἐτι αὐτοῖς θαρρῆει, ἀλλὰ καθάπαξ ἀπέγνω τι λαβεῖν παρ' αὐτῶν. Δείκνυσιν δὲ, ὅτι καὶ βάρος ἐνόμιζον εἶναι τοῦτο· διὸ ἔλεγεν, Ἐβαρῆ ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ λέγει, Οὐκ ἐγγραψα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί· καλὸν γάρ μοι ἀποθαρῃναι, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἐβαρῆ ὑμῖν ἐαυτὸν ἐτήρησα, καὶ ἐτι τηρήσω. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ὑπὲρ τοῦ μᾶλλον ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς ταῦτα λέγειν, φησὶν· Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί. Μὴ νομίσητε, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπον, ἵνα λάβω, ἵνα μᾶλλον ἐφελκύσωμαι· Ἔστι γὰρ, φησὶν, ἀλήθεια ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησίς μου αὐτὴ οὐ φραγῆσεται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. Ἴνα γὰρ μὴ τις αὐτὸν νομίσῃ πάλιν ἀλγεῖν ἐπὶ τούτῳ, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καὶ καύχησιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ δὲ ὁμοίως αὐτὸ κατεσκευάζεν. Ὅστε γὰρ μὴδὲ ἐκεῖ πληῖαι αὐτοὺς, φησὶ· Τίς οὖν μοι ἐστιν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖ μισθὸν, οὕτως ἐνταῦθα καύχημα καλεῖ, ἵνα μὴ σφόδρα αἰσχύωνται τοῖς λεγομένοις, ὡς αἰτοῦντι μὴ παρέχοντες. Τί γάρ, ἂν καὶ ὑμεῖς δώτε, φησὶν; ἀλλ' ἐγὼ οὐ δέχομαι. Καὶ τὸ, Οὐ φραγῆσεται, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν, αὐτοῦ φήμης ὡς πανταχοῦ ρεούσης ὅτι οὐ λαμβάνει. Οὐκ ἐμφράσσετε τῷ δόματι τὴν παρόρησιν τὴν ἐμήν. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐμφράσσετε, ὅπερ πληκτικώτερον, ἀλλ', Οὐ φραγῆσεται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. Τοῦτο πάλιν καιρίαν διέκρινον ἦν, καὶ σφόδρα ἱκανὸν αὐτοὺς καθελεῖν καὶ λιπῆσαι, εἰ γε μόνους αὐτοὺς παρητήτετο. Εἰ γὰρ ἐκαυχᾶτο, πανταχοῦ ἔδει καυχᾶσθαι· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν μόνους, διὰ τὴν ἀσθενείαν ἴσως τὴν ὑμῶν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα λογιζόμενοι ἀθυμῶσιν, ὅρα πῶς αὐτὸ διαρθῶνται· Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς· Ὁ Θεὸς οἶδ'· παχέως τὴν λύσιν ἐπαγαγὼν, καὶ εὐαπαλλάκτως. Ἀλλ' ὁμῶς οὐδὲ οὕτως ἀπῆλλαξεν αὐτοὺς τῶν ἐγκλημάτων. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ἔτι· οὐκ ἔστε ἀσθενεῖς, οὐδ' ὅτι [Οὐκ] ἔστε ἰσχυροί, ἀλλ', Ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς· ὁ μάλιστα ἐπέτεινεν αὐτῶν τὴν κατηγορίαν. Τοῦ γὰρ μάλιστα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν τὸ μὴ λαμβάνειν παρ' αὐτῶν, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπλήττοντο.

οὐ λαμβάνω, ἐπειδὴ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ, ἐπεὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχε τῆς ἀσθενείας, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐνέβαλεν, ἀλλ' ἔτρεψεν εἰς ἑτέραν αἰτίαν τὸν λόγον. Ποίαν δὴ ταύτην; Ἴνα ἐκκλύῃ τὴν ἀγορμὴν τῶν θελόντων ἀγορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσι, καθὼς καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐσπούδαζον, λαβὴν τινα εὐρεῖν, καὶ ταύτην ἀναιρεῖν δεῖ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ᾧ σεμνύνονται μόνον. Ἴνα τοίνυν μὴδὲν πλεόν ἔχωσι, καὶ τοῦτο διορθῶσαι ἔδει· ἐν γὰρ τοῖς ἄλλοις ἡλαττωμένοι ἦσαν. Οὐδὲν γὰρ, ὅπερ ἔφη, οὕτως οἰκοδομεῖ τοὺς βιωτικούς, ὥς τὸ μὴ λαμβάνειν. Πονηρὸς οὖν ὢν ὁ διάβολος, τοῦτο μάλιστα τὸ δέλεαρ καθῆκε, βουλόμενος αὐτοὺς εἰς ἑτέρα παραβλάψαι. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τοῦτο ὑποκρίσεως εἶναι. Διόπερ οὐδὲ εἶπεν, Ἐν ᾧ κατέρωθωσαν, ἀλλὰ τί; Ἐν ᾧ καυχῶνται· ὁ καὶ εἰς ἀλαζονείαν σκώπτοντος ἦν· ἐκαυχῶντο γὰρ καὶ τοῦτο ὁ οὐκ ἦσαν. Τὸν δὲ γενναῖον ἄνδρα οὐ μόνον ἐφ' οἷς οὐκ ἔχει καυχᾶσθαι οὐ δεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν οἷς κέκτηται· καθάπερ ὁ μακάριος οὗτος ἐποίει, καθάπερ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, λέγων, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχεν εἰπεῖν ἁμαρτήματα, ἀλλ' ἔλαμπεν ἀπὸ κατορθωμάτων, πανταχοῦ περιδραμῶν, καὶ μὴ εὐρών τινα καθ' ἑαυτοῦ μεγίστην λαβὴν, ἐπὶ τὴν φύσιν καταφύγει· καὶ ἐπειδὴ τὸ τῆς γῆς ὄνομα ὡπωσδήποτε σεμνὸν, καὶ τὸ τῆς σποδοῦ προσέθηκε. Διὸ καὶ ἑτερός τις ἔλεγε, Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; Μὴ γὰρ μοι τὸ ἄνθος εἴπησ τῆς ὀψείας, μὴδὲ τὸν ἀνατεταμένον αὐχένα, μὴδὲ τὴν χλανίδα καὶ τὸν ἔππον καὶ τοὺς ἀκολουθοῦς· ἀλλὰ ποῦ τελευτᾷ ταῦτα πάντα λογίζου καὶ προστίθει. Ἐὰν δὲ τὰ φαινόμενα λέγῃς, καὶ ἐγὼ σοι τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς· ἔρω, τὰ πολλὰ τούτων λαμπρότερα. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνα διὰ τὴν ὀψιν οὐ θαυμάζομεν, τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὀρώντες ὅτι πηλὸς ἐστὶ τὸ πᾶν· οὕτω δὴ μὴδὲ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα πηλός· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὶν διαλυθῆναι, καὶ γενέσθαι κόνιν. Δεῖξόν μοι τοῦτον τὸν ἀνατεταμένον πυρέττοντα, ψυχροβράγουντα· καὶ τότε σοι διαλέξομαι, καὶ ἐρήσομαι τί γέγονεν ὁ πολὺς κόσμος ἐκεῖνος, ποῦ δὲ οἵχεται ἡ πολλὴ κολακεία, καὶ ἡ θεραπεία τῶν δούλων, καὶ ἡ περιουσία τῶν χρημάτων, τῶν κτημάτων, ποῖος ἄνεμος ἐπαισελθὼν ἐξεφύσησε πάντα. Ἀλλὰ ἐρεῖς, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενος φέρει τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ τύφου τὰ σύμβολα, ἐσθῆτος λαμπρὰς ἐπικειμένης, πενήτων καὶ πλουσιῶν προπεμπόντων, δῆμων εὐφημούωντων. Μάλιστα μὲν καὶ ταῦτα κατάγελως· πλὴν ἀλλὰ καὶ ταῦτα εὐθέως ἐλέγχεται ὥσπερ ἄνθος διαβρένοντα. Ὅταν γὰρ τὸν οὐδὲν ὑπερβῶμεν τῶν τῆς πόλεως· πυλῶν, καὶ τοῖς σκώληξι παραδόντες τὸ σῶμα ὑποστρέφωμεν, πάλιν [603] σε ἐρήσομαι, ποῦ πορεύεται ὁ πολὺς ὄχλος ἐκεῖνος; τί γέγονεν ἡ κραυγὴ καὶ ὁ θόρυβος; ποῦ δὲ αἱ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ ὁροὶ τῶν γυναικῶν; ἄρα μὴ θναρ ταῦτά ἐστι; τί δὲ καὶ ἐγένοντο αἱ βοαί; ποῦ τὰ στόματα τὰ πολλὰ ἐκείνα τὰ κραυγάζοντα, καὶ παρακλεσόμενα θαρρῆναι, ὅτι οὐδεὶς θάνατος; Οὐ νῦν ταῦτα ἔδει λέγασθαι τῷ μὴ ἀκούοντι, ἀλλ' ὅτε ἤρπαζεν, ὅτε ἐπλεονέκτει, τότε μικρὸν παραλλάξαντας ἔδει λέγειν· Οὐ δεῖ θαρρεῖν, οὐδεὶς θάνατος·

[602] ε'. Ὅστε ἐναντία ἐποίει ἀπὸ τοῦ φιλεῖν, καὶ ἐλάμβανε, καὶ οὐκ ἐλάμβανε· ἢ δὲ ἐναντιότης παρὰ τὴν τῶν διδόντων ἔξιν. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, Διὰ τοῦτο

ἐπίσχες τῆς μανίας, σέβον τὴν ἐπιθυμίαν, μηδὲ θάρσει τῷ ἀδικουμένῳ. Ἐπὶ τοῦτο γε τὸ τὰ τοιαῦτα νῦν λέγειν, καὶ φειδομένον ἐστὶ καὶ εἰρωνευομένων· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν χρὴ θαρρῆναι λοιπὸν, ἀλλὰ δεδοικέναι καὶ τρέμειν. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκεῖνῳ ταῦτα ἀνόνητα λοιπὸν ἐξελθόντι τὸ στάδιον, καὶ οἱ τὰ αὐτὰ νοσοῦντες τῶν πλουτούντων, καὶ ἐπὶ τὸ σῆμα ἀκολουθοῦντες, ἀκουέτωσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμπροσθεν ὑπὸ τῆς μέθης τῶν χρημάτων οὐδὲν τοιοῦτον ἐννοοῦσιν, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ὅτε καὶ ἡ ὄψις τοῦ κειμένου πιστοῦται τὸ λεγόμενον, σωφροναίσθωσαν, παιδεύεσθωσαν, ἐννοοῦντες ὅτι μικρὸν ὕστερον καὶ αὐτοὺς ἤξουσιν οἱ ἀπάγοντες ἐπὶ τὰς φοβεράς ἐκείνας εὐθύνας, καὶ τὸ δοῦναι δίκην ὧν ἤρπασαν, ὧν ἐπλεονέκτησαν. Καὶ εἰ ταῦτα πρὸς τοὺς πένητας, φησί; Μάλιστα μὲν πολλοῖς καὶ τοῦτο ἥδύ, τὸ ἰδεῖν κολαζόμενον τὸν ἀδικήσαντα. Ἀλλ' ἡμῖν οὐχ ἥδύ, ἀλλὰ τὸ μὴ παθεῖν κακῶς. Ἐπαινῷ σφόδρα ὑμᾶς καὶ ἀποδεχομαι, ταῖς ἀλλοτρίαις οὐκ ἐφηδομένους συμφοραῖς, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν ζητοῦντας ἀσφάλειαν. Φέρε οὖν καὶ ταύτην ὑμῖν ἐγγυήσομαι. Ἄν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων πάσχωμεν κακῶς, ὑποτεταγόμεθα τοῦ χρέους οὐκ ὀλιγον, φέροντες γενναίως τὰ γινόμενα. Οὐκ ἄρα ἀδικούμεθα· λογίζεται γὰρ εἰς τὸ ὄφλημα ἡμῖν τὴν ἐπῆρειαν ὁ Θεός, οὐ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς φιλάνθρωπίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἄνωθεν οὐκ ἤμυνε παθόντι κακῶς. Πόθεν τρῶτο δῆλον, φησὶν; Ἐπαθον ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων οἱ Ἰουδαῖοι ποτε κακῶς, καὶ ὁ Θεός οὐκ ἐκώλυσεν, ἀλλ' ἀπήγοντο παῖδες καὶ γυναῖκες· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἡ αἰχμαλωσία αὐτῇ κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτοῖς γέγονε παραμυθία. Διὰ τοῦτο τῷ Ἡσαΐᾳ φησὶ, *Παρακληθεῖτε, παρακληθεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς· λαλήσατε ἐπὶ τὴν καρδίαν Ἰερουσαλὴμ, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς*· καὶ πάλιν, *Δὸς ἡμῖν εἰρήνην· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν*. Καὶ ὁ Δαυὶδ φησιν, *Ἴδε τοὺς ἐχθρούς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ ἄφες πᾶσας τὰς ἁμαρτίας μου*. Καὶ ἡνίκα τὸν Σεμεὶ καταρῶμενον ἔφερε, λέγει, *Ἄφες αὐτόν, ὅπως ἰδῇ Κύριος τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἀνταποδῶ μοι ἀντὶ τῆς ἡμέρας ταύτης*. Ὅταν γὰρ μὴ ἀμύνη ἀδικουμένοις, τότε μάλιστα ὠφελοῦμεθα· λογίζεται γὰρ ἡμῖν εἰς κατόρθωμα, ἂν εὐχαρίστως ἐνέγκωμεν.

[604] ζ'. Ὅστε ὅταν ἰδῇς πλοῦσιον ἀρπάζοντα πένητα, ἀφελὲς τὸν ἐπηρεαζόμενον, δάκρυσον τὸν ἀρπάζοντα. Ὁ μὲν γὰρ ἀποτίθεται ῥύπον, ὁ δὲ προστρίβεται ῥύπον. Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Ἐλισσαίου παῖς ἐπαθεν, ἐπὶ τοῦ Νεεμάν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἤρπασεν, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀπάτῃ λαβεῖν, ἀδικία. Τί οὖν γέγονεν; Ἐλαθε μετὰ τῆς ἀδικίας καὶ τὴν λέπραν· καὶ ὁ μὲν ἀδικηθεὶς, ὠφελεῖτο, ὁ δὲ ἀδικήσας, τὰ μέγιστα βλάπτεται. Τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ τῆς ψυχῆς γίνεται. Καὶ τοσοῦτον τοῦτο ἐστίν, ὅτι τοῦτο μόνον πολλὰκις ἔλεων τὸν Θεὸν ἐποίησε· καὶ ὁ πάσχων κακῶς ἀνάξιος ἢ βοηθείας,

ὅταν μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο πάθῃ, καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ συγγνώμην εἰν Θεὸν ἐπισπᾶται, καὶ εἰς τὴν ἄμνην τοῦ ποιούντος ἐντεῦθεν μόνον. Διὰ καὶ τοῖς βαρβάρους ἔλεγεν ὁ Θεός ἄνωθεν, *Ἐγὼ μὲν πυρέδωκα αὐτοὺς εἰς ὀλίγα, πύτοι δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ*· διὰ τοῦτο τὰ ἀνήκεστα πείσονται. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν τὸν Θεὸν οὕτω παροξύνον, ὥς τὸ ἀρπάζειν καὶ βιάζεσθαι καὶ πλεονεκτεῖν. Τί δή ποτε; Ὅτι σφόδρα εὐκολον ταύτης ἀπέχεσθαι τῆς ἁμαρτίας. Οὐ γὰρ ἐστι φυσικὴ ἐνοχλοῦσα ἐπιθυμία, ἀλλὰ ἀπὸ ῥαθυμίας γίνεταί.

Πῶς οὖν ῥίζαν κακῶν αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος καλεῖ; Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο λέγω· ἀλλὰ παρ' ἡμᾶς ἡ ῥίζα αὕτη, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος. Καὶ εἰ βούλεσθε, ποιησώμεθα σύγκρισιν, καὶ ἴδωμεν ποίου τυραννικώτερον, χρημάτων ἢ σωμάτων ἐπιθυμία· ὁ γὰρ ἂν εὐρεθῇ μεγάλους ἀνδρας καταβεβληκός, τοῦτο ἐστὶ τὸ χαλεπώτερον. Οὐκοῦν ἴδωμεν τίνα μέγαν κατέσχε χρημάτων ἐπιθυμία. Οὐδένα, ἀλλὰ οἰκτροὺς σφόδρα καὶ ἀπερρίμ[μ]ένους, τὸν Γιεζή, τὸν Ἀχαάθ, τὸν Ἰούδαν, τοὺς ἱερεῖς τοὺς Ἰουδαίους· ἐπιθυμία δὲ σωμάτων τοῦ μεγάλου προφήτου περιεγένετο τοῦ Δαυὶδ. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συγγνώμην διδοὺς τοῖς ὑπὸ ἐπιθυμίας τοιαύτης ἀλίσκομένοις, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὺς νήφειν παρασκευάζων. Ὅταν γὰρ δεῖξω μέγα τὸ πάθος, τότε μάλιστα αὐτοὺς δεικνύμι συγγνώμης ἀπάσῃ ἀπεστερημένους. Εἰ μὲν γὰρ ἡγνῶεις τὸ θηρίον, εἴχες εἰς αὐτὸ τοῦτο καταφυγεῖν· νυνὶ δὲ εἰδὼς καὶ ἐμπρίπτων, οὐκ ἂν σחרίς ἀπολογίαν τινά. Μετὰ δὲ τοῦτον, τὸν τοῦτου παῖδα μετὰ κλεινοῦς εἶλεν ὑπερβολῆς· καίτοι σφώτερος ἐκείνου οὐδεὶς γέγονε, καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἄλλην ἐπῆλθεν ἀρετὴν· ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τοῦτου οὕτω σφοδρῶς ἐάλω, ὥς καὶ ἐν τοῖς καιρίοις δέξασθαι τὴν πληγὴν. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἀνέστη, καὶ ἀνεμαχίσαστο τὴν πάλιν, καὶ πάλιν ἐστεφανώθη· οὗτος δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπεδείξατο. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγε· *Κρεῖσσόν ἐστι γυμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι*· καὶ ὁ Χριστὸς, *Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω*. Περὶ δὲ χρημάτων οὐχ οὕτως, ἀλλ', *Ὅς ἀφῆκε τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἑκατονταπλασίονα λήψεται*. Πῶς οὖν, φησὶ, περὶ τῶν πλουτούντων εἶπεν, ὅτι δυσκόλως ἐπιτεύζονται τῆς βασιλείας; Πάλιν τὴν βλακείαν αὐτῶν αἰνιττόμενος, οὐ τὴν τυραννίδα τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τὴν σφοδρὰν αὐτῶν δουλείαν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐξ ὧν ὁ [605] Παῦλος συνεβούλευσε δῆλον. Ἐκείνης μὲν γὰρ ἀπάγει τῆς ἐπιθυμίας λέγων, *Οἱ δὲ βουλομένοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*· ἐπὶ δὲ ταύτης οὐκέτι, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν μόνον διαλύσας, καὶ τοῦτο συμφώνως, πάλιν ἐπὶ τὸ συνέχεσθαι συμβουλεύει. Δέδοικε γὰρ τὰ κύματα τῆς ἐπιθυμίας, μήποτε ναυάγιον ἐργάζεται χαλεπὸν. Τοῦτο καὶ ὀργῆς εὐτονώτερον πάθος· ὀργίζεσθαι μὲν γὰρ οὐκ ἐνι, μηδενὸς ὄντος τοῦ παροξύνοντος· ἐπιθυμεῖν δὲ ἀνάγκη, καὶ τῆς ὀφείας τῆς εἰς τοῦτο κινούσης μὴ παροξυμένης. Διὰ ταύτην μὲν οὐκ ἐξέκοψε

ora vociferantia, atque ad fiducia adhortantia, quia nulla mors est? Atqui non nunc hæc accinere oportebat non audienti, sed cum rapiebat, cum avaritiæ studebat, tunc verbis nonnihil immutatis dicere oportebat. Non est quod fidenti animo sis, nemo immortalis est; amentiam istam comprime, cupiditatem exstingue, nec læso confidas. Etenim huic nunc talia dicere non nisi ad delirantes et irridentes pertinet; non enim illum jam fidere oportet, sed metere ac tremere. Verum etsi illi, ut qui e stadio excesserit, nihil hæc jam utilitatis afferunt, at saltem divites illi qui eodem morbo laborant, atque eum ad sepulcrum prosequuntur, audiant. Quia enim hoc illis opum ebrietas prius afferebat, ut nihil ejusmodi cogitarent; at eo certe tempore, cum ipse jacentis aspectus fidem verbis adstruit, castigetur et erudiantur, illud secum reputantes, paulo post fore ut illi veniant, a quibus ipsi quoque ad horrenda illa loca abducantur, ubi referendæ rationes erunt, pœneque suboundæ ob ea quæ rapuerunt atque usurparunt. Et quid hæc ad pauperes? inquires. Sane quidem multis hoc quoque voluptati est, ex cruciatum cum cernere, a quo injuriam acceperint. At nobis hoc jucundum non est, inquires, verum illud, si nihil ipsi mali perpetiamur. Equidem hoc nomine vehementer vos laudo atque amplector, quod alienis calamitatibus non gaudeatis, verum propriam dumtaxat securitatem queratis. Age igitur, hæc quoque vobis spondebo. Etenim cum detrimento aliquo ab hominibus mulctamur, non parvam debiti partem succidimus, si ea quæ nobis inferuntur generoso animo perferamus. Ex quo fit, ut nulla injuria afficiamur: Deus enim vexationem nobis pro debito imputat, non secundum juris, sed secundum benignitatis rationem. Idcirco non ab initio eum, qui injuria affectus est, ulciscitur. Unde hoc perspicuum est? inquires. Judæi quondam a Babylonis vexabantur, nec Deus prohibuit, verum et pueri et mulieres in servitutem abducebantur: at postea hæc captivitas pro peccatorum ratione in consolationem ipsis cessit. Ob eam causam Isaia dicebat, *Consolamini, consolamini populum meum, sacerdotes: loquimini ad cor Jerusalem, quia suscepit de manu Domini duplicia peccata sua (Isai. 40. 1. 2)*; ac rursus, *Da nobis pacem: omnia enim reddidisti nobis (Isai. 26. 12)*. Et David ait, *Vide inimicos meos quia multiplicati sunt, et dimitte omnia peccata mea (Psal. 24. 19. 18)*. Et cum Semei dira omnia ipsi imprecantem ferret, aiebat, *Dimitte eum, ut videat Dominus humilitatem meam, et reddat mihi pro hac die (2. Reg. 16. 11. 12)*. Nam cum ille nobis injuria affectis opem non fert, tum maximam utilitatem accipimus: nobis enim hoc pro recte factis adscribit, eum acceptam injuriam ferimus, ut ipsi gratias agamus.

6. Quocirca cum pauperem a divite diripi videris, missum faciens eum cui injuria fit, ereptorem lacrymis prosequere. Ille enim sordes excutit, hic vero sordibus se inficit. Sic etiam Elisæi pæro in Naaman contigit: nam et si non rapuit, tamen hoc ipsum Injustitiæ rationem habebat, quod cum fraude accepit. Quid ergo evenit? Ex injustitia lepram conse-

quutus est; is, cui illata injuria fueret, juvabatur: qui autem inferebat, lædebatur. Hoc nunc quoque in anima usa venit. Atque hoc tantam vim habet, ut etiam solum sæpe Deum placari: etiamsi aliqui is, qui male mulctabatur, subsidio indignus esset, cum supra modum vexatur, vel hinc solum Deum ad dandam sibi veniam allicit, ulciscendumque eum qui injuriam infert. Unde etiam Deus barbaris antiquitus dicebat, *Ego quidem eos ad pauca tradidi; ipsi autem adjecerunt ad mala (Zach. 1. 15)*: ideoque atrocissimis suppliciis mulctabantur. Non enim, non, inquam, est quidquam quod Deum ad iracundiam perinde incitet, ut rapere et vim asferre aliosque circumvenire. Quid ita? Quia porfacile est ab hoc flagitio abstinere. Neque enim naturalis quedam cupiditas hæc est, negotium facessens, sed ab animi segnitie ortum trahit.

Avaritia cur omnium malorum radix appelletur. Salomon non respuit.—Quonam igitur modo, inquires, Apostolus eam malorum radicem vocat? Ego certe idem dico: verum nostro vitio, non rei ipsius natura, radix ipsa est. Atque si ita lubet, comparisonem inducamus, ac videamus utra violentior sit, pecuniarumne an corporum cupiditas: hoc enim demum gravius judicandum est, quod magnos viros prostravisse reperietur. Videamus itaque quem magnum virum opum cupiditas invaserit. Neminem profecto, sed miseros admodum et abjectos, Giezi videlicet, Achab, Judam, Judaicos sacerdotes. At vero corporum cupiditas magnum illum prophetam Davidem superavit. Nec vero hæc eo dico, ut iis, qui hujusmodi cupiditate correpti tenentur, veniam concedam, sed potius ut vigilantes sint. Nam cum magnum esse malum demonstro, tunc maxime eos omni venia orbatos esse ostendo. Etenim si feram hanc ignorares, ad hoc ipsum tibi confugere liceret: nunc autem cum noris, et tamen in eam incidas, nulla tibi excusatio superest. Post hunc, ejus filium magis adhuc superavit. Atqui nemo umquam ei sapientiæ laudem præstitit, virtutibusque aliis omnibus ornatus fuit; sed tamen hoc vitio usque adeo captus est, ut letale etiam vulnus acceperit. Ac pater quidem surrexit, acceptumque damnum sarcivit, ac rursus coronam adeptus est; hic autem nihil tale ostendit. Quocirca Paulus etiam dicebat: *Melius est nubere, quam uri (1. Cor. 7. 9)*; et Christus, *Qui potest capere, capiat (Matth. 19. 12)*. De opibus autem non ita, sed, *Qui reliquerit bona sua, centuplum accipiet (1b. v. 29)*. Quonam ergo modo, inquires, de iis, qui opibus abundant, hoc asseruit, eos ægre cælorum regnum obtenturos (1b. v. 23)? Iis rursus verbis ipsorum ignaviam subindicat, nec opum tyrannidem, sed vehementem eorum servitutem. Idque etiam ex iis, quæ Paulus consulendi causa dicebat, liquet. Ab illa enim cupiditate abducit, dicens, *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem (1. Tim. 6. 9)*: ab hac autem non item, sed postquam ad tempus dumtaxat disjuncti, idque ex consensu, rursus ut conveniant admonet. Fluctus libidinis timebat, ne forte ea grave naufragium efficeret. Ille affectus etiam ira

acrior ac vehementior est. Neque enim irasci quisquam potest, si nemo sit qui ad iram extimulet: at concupiscentia oritur, etiamsi vultus qui ad hoc incitat, minime cernatur. Itaque eam non prorsus amputavit, sed, *Sine causa*, addidit; nec rursum libidinem omnem sustulit, sed iniquam tantum: *Propter concupiscentias enim*, inquit, *unusquisque uxorem suam habeat* (1. Cor. 7. 2). Atqui vero pecunias aggerere, nec ob causam, nec sine causa concessit. Siquidem illi affectus ob necessitatem nobis insiti sunt, nimirum libido procreandorum liberorum causa; ira autem, ut iis qui laeduntur auxilium afferamus; pecuniarum autem cupiditas, minime: neque enim naturalis est affectus. Ac proinde, si ea te capi ac vinci sinas, tanto utique foediora patieris. Ideo Paulus, cum secundas nuptias permittat, in pecuniis tamen ac divitiis accurationem requirit, dicens: *Quare non potius injuriam patimini? quare non potius damnum accipitis* (Id. 6. 7)? Ac de virginitate quidem disserens, ait, *Præceptum Domini non habeo; et, Ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam* (Id. 7. 35): at cum de divitiis ei sermo est, *Habentes*, inquit, *vestes et alimenta, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Quid igitur causæ est, inquires, cur plerique hoc affectu capiantur? Quia adversus eum

non ita præparati sunt, ut adversus impudicitiam ac fornicationem: nam si æque grave hoc malum ipsis visum fuisset, haud cito capti fuissent. Sic miseræ quoque illæ virgines e thalamo ejectæ sunt, quoniam, majore hoste prostrato, ab imbecilliore ac nullo robore prædito dejectæ sunt. Huc accedit, quod si quis libidinem superans, a pecuniis supereatur, sæpe ne libidinem quidem vincit; verum a natura hoc nactus est, ut ab hoc affectu non admodum negotii ei exhibeatur: neque enim omnes in eum æque proni sunt. Hæc itaque perspecta habentes, ac virginum exemplum perpetuo cum animis nostris versantes, perniciosam hanc belluam fugiamus. Nam si virginitas illis nihil proluit, verum post infinitos labores ac sudores ob pecuniæ studium in exitium abierunt, quis tandem nos supplicio eripiet, si in hunc affectum inciderimus? Quocirca rogo, omnia agamus, ut nec capiamur nec capi sustineamus, sed gravia quoque hæc vincula perfringamus. Sic enim ad cælum pervenire poterimus, atque innumerabilia illa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIV.

CAP. 11. v. 13. *Nam ejusmodi pseudapostoli sunt operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi.*

1. Quid ais? Qui Christum prædicant, qui pecunias non accipiunt, qui evangelium aliud non inducunt, pseudapostoli sunt? Maxime, inquit; atque hoc præsertim nomine, quod hæc omnia ficto animo faciunt, ut fallant. *Operarii dolosi*. Operantur enim, sed quæ plantata sunt evellunt. Quoniam enim exploratum habent, se non aliter gratos acceptosque fore, veritatis larva assumpta, ita demum fraudis fabulam agunt. Et vero, inquit, pecunias non accipiunt. Ut plura accipiant, ut animas perdant. Quin potius id quoque falsum; nam et accipiebant, sed furtim: idque in iis, quæ sequuntur, ostendit. Atque id quidem jam tacite indicavit, cum dixit, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos*: cæterum idem dilucidius postea his verbis signficavit, *Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, hunc sustinetis* (v. 20). Nunc autem aliunde hos insectator, dicens, *Transfigurantes*. Larva tantum ipsos, ac pellis ovis obtegat. 14. *Et non mirum. Si enim ipse satanas transfigurat se in angelum lucis*, 15. *quid magnum est, si ministri ejus transformantur velut ministri justitiæ*? Itaque, si quid admirari oportet, hoc est, non autem quod isti agunt. Nam cum eorum magister nihil non audeat ac molitur, nihil mirum discipulos quoque ipsius exemplum sequi. Quid autem est, *Angelum lucis*? Eum, qui loquendi libertatem habet, cum qui Deo adstat. Sunt enim etiam angeli tenebrarum, hi qui diaboli sunt, ac caliginosi et feroces. Ac multos diabolus ad hunc modum fefellit, dum se in angelum lucis transfiguravit, non autem talis effectus est. Eodem igitur modo isti larvam quidem apostoli circumferunt,

non autem vim ac facultatem: neque enim possunt.

Ad ostentationem aliquid facere diabolicum est. — Nihil porro tam diabolicum est, quam ad ostentationem aliquid efficere. Quid autem est, *Ministri justitiæ*? Id videlicet, quod nos sumus, evangelium quod justitiam habet, vobis prædicantes. Aut enim hoc est quod ait, aut certe, quod justorum virorum famam sibi pepererunt. Quanam ergo ratione eos agnosceremus? Ab ipsorum operibus, ut a Christo dictum est. Ob idque et sua recte facta, et illorum vitia inter se conferre cogitur, ut ex comparatione falsi atque adulterini appareant. Ac rursus in suas laudes ingresurus, primum illos accusat, ut ostendat sibi necesse esse in hoc argumento versari, ne quis alioqui ipsum, ut de suis laudibus verba facientem, reprehendat: atque dicit, 16. *Iterum dico*. Etenim multa jam præmonitione usus est; Sed tamen his quæ dixi, non sum contentus, inquit, sed rursus dico, ne quis me insipientem esse existimet. Hoc enim eorum negotium erat, cum nulla causa suppeteret, gloriari. Ac velim consideres, quomodo quoties in suas laudes ingredi parat, id præparet. Stulta enim res est, inquit, gloriari; ego vero hoc, non ut stolidus facio, sed ut coactus. Quid si vobis id non persuaderi sinitis, verum, quamvis id me necessario facere videatis, tamen me condemnatis; ne sic quidem hoc facere detrectabo. Videsne quo pacto magnam sibi loquendi necessitatem esse ostendat? Nam qui ne hanc quidem suspicionem reformidabat, quantam vim ad loquendum sustineret, quamque hujusmodi sermonem velut parturiret ac profundero cogeretur, velim consideres. At sic quoque tamen moderationem in hac re adhibuit. Non enim dixit, Ut

καθάπαξ, ἀλλὰ τὸ, *Εἰκῇ*, προσέθηκεν· οὐτ' αὐτὴν ἐπιθυμίαν ἀνέλεν, ἀλλὰ τὴν ἀδικον· *Διὰ γὰρ τὰς ἐπιθυμίας*, φησὶν, *ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναικα ἐχέτω*. Θησαυρίζειν δὲ οὐτε εἰκῇ, οὐτε μὴ εἰκῇ συνεχώρησε. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ πάθη χρείας ἔνεκεν ἡμῖν ἐνεσφύθη· ὑπὲρ μὲν παιδοποιίας ἐπιθυμία, ὑπὲρ δὲ βοηθείας τῶν ἀδικουμένων ὀργή· ἐπιθυμία δὲ χρημάτων οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐστὶ φυσικὸν τὸ πάθος. Ὡστε ὅταν ὑπὸ τούτου ἀλῶς, τοσοῦτῳ μᾶλλον τὰ ἀσχηστά πείσῃ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ δευτέρον ἐπιτρέπων γάμον ὁ Παῦλος, ἐπὶ χρημάτων πολλὴν ἀπαιτεῖ τὴν ἀκριθείαν, λέγων, *Διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε;* Καὶ περὶ μὲν παρθενίας διαλεγόμενος, φησὶν· *Ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· καὶ, Πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῖν λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐκβάλω*· ὅταν δὲ περὶ χρημάτων ὁ λόγος αὐτῷ, *Ἐχοντες*, φησὶ, *σκεπδόματα καὶ τροφὴν, τούτοις ἀρκεσθῆσθε*. Πῶς οὖν, φησὶ, τοῦτῳ μᾶλλον ἀλίσκονται πολλοί; Ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶ πρὸς αὐτὸ παρατατόμενοι, ὥς πρὸς ἀσέλγειαν καὶ πορνείαν· ὥς εἰ γε ὁμοίως ἐδόκει εἶναι δευνόν, οὐκ ἂν ταχέως ἐάλωσαν. Οὕτω καὶ αἱ ἀδελφαὶ παρθένοι ἐκείναι

τοῦ νυμφῶνος ἐξεβλήθησαν, ἐπειδὴ τὸν μείζονα ἀνταγωνιστὴν καταβαλοῦσαι, ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστέρου καὶ μηδὲν ὄντος ἐβλήθησαν. Μετὰ τούτου κάκεῖνο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι εἰ τις ἐπιθυμίας κρατῶν, ὑπὸ χρημάτων νικάται, οὐδὲ ἐπιθυμίας πολλὰκις κρατεῖ, ἀλλὰ ἀπὸ φύσεως ἔλαχε τὸ μὴ σφῶδρα ἐνοχλεῖσθαι ἐντεῦθεν· οὐ γὰρ πάντες ὁμοίως εἰσὶ κατωφερεῖς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῶν παρθένων συνεχῶς παρ' ἑαυτοῖς στρέφοντες, φεύγωμεν τὸ πονηρὸν τοῦτο θηρίον. Εἰ γὰρ παρθενία οὐδὲν ὄνησεν, ἀλλ' ἀπώλοντο μετὰ μυρίους πόνους καὶ ἰδρώτας ἐκείναι διὰ τὴν φιλαργυρίαν· τίς ἡμᾶς ἐξαίρησεται, εἰ τοῦτῳ περιπέσοιμεν· τῷ πάθει; Διὸ παρακαλῶ πάντα ποιεῖν μῆτε ἀλῶναι, μῆτε ἀλόντας ἐναπομείναι, ἀλλὰ καὶ διαβρῆξαι τὰ χαλεπὰ ταῦτα δεσμά. Οὕτω γὰρ δυνασόμεθα πρὸς τὸν οὐρανὸν στήναι, καὶ τῶν μυρίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• *Legebatur προσπίσωμεν.*

[606] ΟΜΙΛΙΑ ΚΔ'.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.

α'. Τί λέγεις; οἱ Χριστὸν κηρύττοντες, οἱ χρήματα μὴ λαμβάνοντες, οἱ Εὐαγγέλιον ἕτερον μὴ ἐπεισάγοντες, ψευδαπόστολοι; Ναί, φησὶ· καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα, ὅτι ταῦτα ὑποκρίνονται πάντα, ἵνα ἀπατήσωσιν. *Ἐργάται δόλιοι*. Ἐργάζονται μὲν γὰρ, ἀλλ' ἀνασπῶσι τὰ πεφυτευμένα. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσασιν, ὅτι ἐτέρως οὐκ ἂν γένοιτο εὐπαράδεκτοι, τὸ προσωπεῖον λαβόντες τῆς ἀληθείας, οὕτω τὸ δῶμα τῆς πλάνης ὑποκρίνονται. Καὶ μέντοι χρήματα, φησὶν, οὐ λαμβάνουσιν. Ἴνα πλείονα λάβωσιν, ἵνα ψυχὴν ἀπολέσωσι. Μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτο ψεῦδος· καὶ ἐλάβανον, ἀλλ' ἐλάνθανον· καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐν τοῖς ἐπιούσι. Καὶ ἤδη μὲν γὰρ ἠνίκατο αὐτὸ εἰπὼν, *Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται* ἐδρεθώσιν ὥς καὶ ἡμεῖς· πλὴν ἀλλ' ὕστερον αὐτὸ σαφέστερον ἠνίκατο εἰπὼν, ὅτι *Εἰ τις ὑμᾶς κατεσθίει, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐπαίρεται, τούτου ἀνέχεσθε*. Νῦν δὲ ἐτέρωθεν αὐτοὺς διαβάλλει λέγων, *Μετασχηματιζόμενοι*. Σχῆμα μόνον αὐτοῖς, ἡ δορὰ τοῦ προδότη ἐπικείται. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, τί μέγα, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης; Ὡστε εἰ δεῖ θαυμάζειν, τοῦτο δεῖ θαυμάζειν, τὸ δὲ τούτων, οὐκέτι. Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πάντα τολμᾷ, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ τοὺς μαθητὰς ἔπεισθαι. Τί δὲ ἐστίν, Ἄγγελον φωτός; Τὸν παρρησίαν ἔχοντα λέγειν, τὸν τῷ Θεῷ παρεστῶτα. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι σκότους οὗτοι οἱ τοῦ διαβόλου,

οἱ σκοτεινοὶ καὶ ἄγριοι. Καὶ πολλοὺς ὁ διάβολος οὕτως ἠπάτησε, μετασχηματιζόμενος, οὐ γινόμενος ἄγγελος φωτός. Οὕτω καὶ οὗτοι σχῆμα ἀποστόλου περιφέρουσιν, οὐκ αὐτὴν τὴν δύναμιν· οὐδὲ γὰρ ἰσχύουσιν.

Οὐδὲν δὲ οὕτω διαβολικόν, ὥς τὸ πρὸς ἐπίδειξιν τι ποιεῖν. Τί δὲ ἐστὶ, *Διάκονοι*· ἀδικαιοσύνης; Ὅπερ ἡμεῖς ἐσμεν, Εὐαγγέλιον κηρύσσοντες ὁμῖν δικαιοσύνην ἔχον. Ἡ γὰρ τοῦτο φησιν, ἡ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν ἑαυτοῖς περιτιθέασιν δόξαν. Πῶς οὖν αὐτοὺς ἐπιγνώσμεθα; Ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, καθὼς ὁ Χριστὸς εἶπε. Διὸ ἀναγκάζεται τὰ ἑαυτοῦ θεῖναι κατορθώματα καὶ τὴν ἐκείνων κακίαν παράλληλα, ἵνα ἀπὸ τῆς συγκρίσεως φανῶσιν οἱ νόθοι. Καὶ μέλλον πάλιν ἐμβαίνειν εἰς τὰ ἐγκώμια τὰ ἑαυτοῦ, κατηγορεῖ πρῶτον ἐκείνων, ἵνα δείξῃ ἀναγκαίαν οὔσαν αὐτοῦ τὴν ὑπόθεσιν, ἵνα μὴ τις ἐγκαλέσῃ ὥς περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι, καὶ φησὶ, *Πάλιν λέγω*. Καὶ γὰρ ἤδη πολλῇ προδιορθώσει ἐχρήσατο· Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ καὶ πάλιν λέγω, μὴ τίς με δόξῃ ἀφρονα εἶναι. Τοῦτο γὰρ ἐκείνων ἦν ἔργον, τὸ, αἰτίας μὴ οὐσης, καυχᾶσθαι. [607] Σὺ δὲ μοι σκόπει, ὅτι, ὁσάκις ἐμβαίνειν μέλλει εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, προανακρούεται. Τὸ μὲν γὰρ πρῶγμα ἀφροσύνης ἐστὶ, φησὶ, τὸ καυχᾶσθαι· ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς ἀνοηταῖνων αὐτὸ ποίω, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος. Εἰ δὲ οὐ πείθεσθε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην οὔσαν ὁρῶντες, καταγνώσεσθε, οὐδὲ οὕτω παραιτήσομαι. Εἶδες πῶς ἐδείξε πολλὴν οὔσαν τὴν ἀνάγκην τοῦ λέγειν; Ὁ γὰρ μηδὲ ταύτην

• *Legebatur διακονία.*

ὁποστέλλόμενος τὴν ὑποψίαν, ἐννόησον ὅσῃ βίαν ὑπέμεινεν εἰς τὸ λέγειν, καὶ πῶς ὥδινε καὶ ἐδιάζετο εἰπεῖν. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω μετρίως τῷ πράγματι κέχρηται. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰνα καυχώμαι. Καὶ μικρὸν μέλλων καυχᾶσθαι, πάλιν καὶ ἐτέρᾳ κέχρηται παραιτήσει, λέγων, Ὁ λαῶ, σὸ κατὰ Κύριον λαῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Ὁρᾷς πῶς τὸ καυχᾶσθαι οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον; Ὅταν γὰρ πάντα ποιήσητε, φησί, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἔσμεν. Ἄλλ' αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον ἀπὸ δὲ τῆς διανοίας τοῦτο γίνεται. Διὰ τοῦτο εἶπεν, Ὁ λαῶ, οὐ τὴν αἰτίαν διαβάλλων, ἀλλὰ τὰ ῥήματα. Ἐπεὶ ὁ σκοπὸς οὕτω θαυμαστὸς, ὥς καὶ τὰ ῥήματα σεμνύνειν. Ὅσπερ γὰρ ὁ φονεὺς τῶν σφόδρα κεκωλυμένων ὢν, ἀπὸ διανοίας πολλάκις ἠυδοκίμησε, καὶ τὸ περιτέμνεσθαι οὐκ ἔν κατὰ Κύριον, ἀπὸ τῆς διανοίας τοῦτο γέγονεν· οὕτω καὶ τὸ καυχᾶσθαι. Καὶ τί θήποτε οὐ κέχρηται ἀκριβολογίᾳ τοσαύτῃ; Ὅτι πρὸς ἑταρον ἐπαίγεται, καὶ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένοις χαρίζεται μόνον, ἵνα εἴπη τὰ ὠφελοῦντα· καὶ γὰρ ἱκανὰ ἦν πᾶσαν ἀνελεῖν τὴν ὑποψίαν λεχθέντα. Ἄλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Πρότερον φησιν, Ὁφείλον ἠγείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ, Ὅς ἐν ἀφροσύνῃ. Ὅσῃ γὰρ πρόεισι, τοσούτῃ μᾶλλον ἐκκαθαίρει τὸν λόγον. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης πανταχοῦ ἀνοηταίνειν αὐτὸν, προσέθηκεν, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, φησὶν ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἰνα μὴ καταισχυρθῶμεν καὶ προσετίθει, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν εἰπὼν, Ἡ δὲ βουλευόμεν κατὰ σάρκα βουλευόμεν, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ, Ναί, ναι, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ; καὶ δείξας, ὅτι οὐ δύναται πανταχοῦ ἅπερ ἀπαγγέλλεται καὶ πληροῦν, ἐπειδὴ οὐ κατὰ σάρκα βουλευέται, ἵνα μὴ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου ἐλκύσωσι τινες, φησὶ· Πιστὺς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἔγενετο Ναί καὶ Οὐ.

β'. Καὶ ὅρα πόσα ἐμπροσθεν εἰπὼν, πάλιν καὶ ἐτέρως τίθησιν ἀπολογίαν, προστιθεὶς οὕτω, καὶ λέγων, Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, καὶ γὰρ καυχώσομαι. Τί ἐστὶ, Κατὰ σάρκα; Ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ πλοῦτου, ἀπὸ σοφίας, ἀπὸ τοῦ περιτομῆν ἔχειν καὶ προγόνους Ἑβραίους, ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης. Καὶ θεὰ σύνεσιν· ἐκεῖνα τίθησιν ἅπερ οὐδένα δείκνυσιν, καὶ τότε καὶ ἀφροσύνην. Εἰ γὰρ τὸ ἐπὶ τοῖς ὄντως αγαθοῖς καυχᾶσθαι ἀφροσύνη, πολλῶν [608] μᾶλλον ἐπὶ τοῖς μηδὲν οὔσι. Καὶ τοῦτο ἔστιν ὅπερ, Οὐ κατὰ Κύριον, καλεῖ. Οὐ γὰρ ὁρελος Ἑβραίων εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Μὴ τοίνυν νομίσητε, ὅτι ὡς ἀρετὴν αὐτὰ τίθημι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι καυχῶνται, ἀναγκάζονται καὶ γὰρ ἐντεῦθεν τὴν σύγκρισιν ποιήσασθαι· ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ λέγων, Εἰ τις δοκεῖ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Καὶ ἐκεῖ, διὰ τοῦ πεποιθέντος ἐπὶ τούτῳ. Ὅσπερ ἂν εἰ τις γένους λαμπροῦ ὢν, καὶ φιλόσοφον ἐλόμενος βίον, ἴδοι μέγα φρονούντας ἐτέρους ἐπὶ εὐγενείᾳ, καὶ

βουλούμενος καθελεῖν αὐτῶν τὸ φύσημα, ἀναγκασθεῖν τὴν οἰκείαν περιφάνειαν εἰπεῖν, οὐχὶ καλλωπιζόμενος, ἀλλὰ ἐκείνους ταπεινῶν. Τοῦτο δὴ καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ. Εἶτα ἀποστὰς ἐκείνων, ἐπὶ Κορινθίους ὁλόκληρον τὴν αἰτίαν κενοὶ λέγων· Ἠδέως ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων. Ὅστε ὑμεῖς αἴτιοι τούτων, καὶ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνοι. Εἰ γὰρ μὴ ὑμεῖς αὐτῶν ἠγείχεσθε, καὶ παρεθλάπτεσθε τὸ γε ἐκείνων μέρος, οὐδὲν ἐφθεγγάμην· ἀλλὰ τῆς ὑμετέρας κηδομαι σωτηρίας, καὶ συγκαταβαίω. Καὶ ὅρα πῶς καὶ τὴν ἐπιτίμησιν μετ' ἐγκωμίου τίθησιν. Εἰπὼν γὰρ, Ἠδέως ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, ἐπήγαγε, Φρόνιμοι ὄντες. Ἀφροσύνης γὰρ τὸ καυχᾶσθαι καὶ ἐπὶ τοιούτοις. Καίτοι ἐχρῆν ἐπιτιμῆσαι, καὶ εἰπεῖν, Μὴ ἀνέχεσθε τῶν ἀνόητων· ἀλλὰ μετὰ πλεονος αὐτὸ ποιεῖ περιουσίας. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν ὡς ἀπεστερημένος αὐτῶν ἐπιτιμᾶν· νυνὶ δὲ δείξας ἑαυτὸν καὶ ἐν τούτοις κρατοῦντα, καὶ οὐδὲν εἶναι ταῦτα νομίζοντα, μειζρόνως αὐτοὺς διορθοῦται. Τέως δὲ πρὶν ἢ εἰς τὰ ἐγκώμια ἐμβάλλειν καὶ τὴν σύγκρισιν, καὶ τὴν πολλὴν Κορινθίων δουλοπρέπειαν ὀνειδίξει αὐτοῖς, ὅτι μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῖς καθυπεκλίνοντο. Καὶ σκόπει πῶς κωμωδεῖ. Ἀνέχεσθε γὰρ, φησὶν, εἰ τις ὑμᾶς κατεσθίει. Πῶς οὖν ἔλεγε, Ἰνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς; Ὁρᾷς ὅτι δείκνυσιν αὐτοὺς λαμβάνοντας, καὶ οὐκ ἀπλῶς λαμβάνοντας, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς; τὸ γὰρ κατεσθίειν τοῦτο δηλοῖ. Εἰ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ. Καὶ τὰ χρήματα ὑμῶν, φησὶ, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐξεδώκατε. Τοῦτο γὰρ μείζον τοῦ λαβεῖν, τὸ μὴ μόνον τῶν χρημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν κυρίους εἶναι. Ὁ καὶ ἐμπροσθεν δηλοῖ λέγων, Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς; Εἶτα τὸ χαλεπώτερον προστίθεται λέγων, Εἰ τις ἐπαίρεται. Οὐδὲ γὰρ σύμμετρος ὑμῶν ἡ δουλεία, οὐδὲ ἡμεροὶ οἱ δεσπόται, ἀλλὰ φορτικὸ καὶ ἐπαχθεῖς. Εἰ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον ὀρέει. Εἶδες πάλιν ἐπίτασιν τυραννίδος; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὅτι εἰς ὅψιν ἐτύπτοντο, ἀλλ' ὅτι διέπτυσαν αὐτοὺς καὶ ἠτίμαζον· διὸ προσέθηκε, Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. Τῶν γὰρ εἰς ὅψιν τυπτομένων οὐκ ἔλαττον πάσχετε. Τί τοίνυν τούτου γένοιτ' ἂν ἰσχυρότερον; ποῖα δὲ ταύτης τῆς δεσποτείας πικροτέρα, ὅταν καὶ τὰ χρήματα ὑμῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, μηδὲ οὕτως ὥσιν ἡμεροὶ, [609] μηδὲ ἐν τάξει θούλων ἔωσιν ὑμᾶς μένειν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀργυρουλήτου ὕβριστικώτερον ὦσιν ὑμῖν κεκρημένοι; Ὅς ὅτι ἡμεῖς ἡσθενησάμεν. Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον. Ἐπειδὴ γὰρ φορτικὸν ἦν, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, ἵνα κλέψῃ τὴν ἐπαχθειαν τῇ ἀσασφείᾳ. Ὁ γὰρ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστὶ· Μὴ γὰρ οὐ δύναμέθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ ποιοῦμεν. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτῶν ἀνέχεσθε, ὡς ἡμῶν μὴ δυναμένων ταῦτα ποιεῖν; Ἐγκλημα μὲν οὖν καὶ τὸ μωραίνοντων ἀνέχεσθαι· τὸ δὲ καὶ οὕτω καταφρονούντων ὑμῶν, ἀρπαζόντων, ἐπαυρομένων, τυπτόντων, οὐδ' ἂν ἀπολογία ἐχοι· οὐδ' ἂν λόγον τινά. Καὶνὸν γὰρ τοῦτο τὸ τῆς ἀπάτης εἶδος. Οἱ μὲν γὰρ ἀπατῶντες καὶ παρέχουσι, καὶ κολακεύουσιν· οὗτοι δὲ καὶ ἀπατῶσι, καὶ λαμβάνουσι, καὶ ὑβρίζου-

glorier. Cumque paulum gloriaturus esset, rursus etiam altera præmonitione usus est, dicens, 17. *Quod loquor, non secundum Dominum loquor, sed ut in insipientia, in hac substantia gloriæ.* Vides quomodo gloriari, secundum Dominum non sit? *Cum enim omnia feceritis, inquit, dicite, Servi inutiles sumus (Luc. 17. 10).* Verum hoc per se quidem secundum Dominum non est, sed ab animo ac voluntate tale efficitur. Ideo dixit, *Quod loquor*; non causam, sed verba reprehendens. Etenim scopus adeo eximius erat, ut et verbis ornamentum afferret. Quemadmodum enim homicida, tametsi facinus hujusmodi valde interdictum sit, tamen ab animo et voluntate sæpe laudem est assequutus; et circumcidi, licet secundum Dominum non sit, tamen ab animi instituto tale efficitur: sic etiam gloriari. Cur autem non tam accurata sermonis diligentia usus est? Quia alio properat, atque ex abundanti iis, qui eum carpere gestiebant, solum obsequitur, ut quæ profutura sunt dicat: etenim quæ dicta erant, ad tollendam omnem suspicionem sufficiebant. *Sed ut in insipientia.* Prius ait, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; nunc autem, *Ut in insipientia.* Quo enim altius progreditur, eo magis sermonem repurgat. Deinde, ne eum ubique stultitiam adhibere arbitreris, adjecit, *In hac substantia gloriæ.* Hoc est, quod ad hanc dumtaxat partem attinet: quemadmodum et alio loco dicebat, *Ut ne confundamur*; et adjecit, *In hac substantia gloriæ.* Et rursus alio loco, cum dixisset, *An quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est, est, Non, non (2. Cor. 1. 17)?* atque ostendisset se idcirco non posse ubique, quæ pollicetur, explere, quoniam non secundum carnem consilium init; ne hanc suspicionem etiam ad doctrinam nonnulli pertraherent, ait: *Fidelis autem Deus, quod sermo noster ad vos non fuit Est et Non (1b. v. 18).*

2. Ac vide quam multa prius loquutus, alias adhuc purgationes afferat, proponens ad hunc modum ac dicens, 18. *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.* Quid est autem, *Secundum carnem*? Hoc est, ab externis rebus, a nobilitate, ab opibus, ab eruditione, a circumcissione, ab Hebræis avis, ab ea, qua apud plerosque floret, existimatione. Ac vide sagacitatem: illa ponit, quæ nihil esse ostendit, ac tum denique insipientiam. Etenim, si ob ea, quæ vere bona sunt, gloriari stultitiæ est, multo certe magis ob ea, quæ nullius pretii sunt. Atque id est quod, *Non secundum Dominum*, vocat. Neque enim quidquam prodest Hebræum esse, aliaque id genus. Non ergo existimetis me hæc virtutis loco ponere; sed quoniam illi gloriantur, hinc ego comparisonem ducere cogor: quod etiam alibi facit dicens, *Si quis videtur confidere in carne, ego amplius (Philipp. 3. 4).* Atque illic quidem hoc facit ob eos, qui in hoc considebant. Quemadmodum si quis claro genere natus, ac philosophicum vitæ genus amplexus, alios ob nobilitatem magnifice de se sentientes videat, atque eorum fastum deprimere cupiens, generis sui splendorem commemorare cogatur, non ut se efferat, sed ut eos humiles reddat. Idem Paulus quoque facit. Ac tum

PATROL. GR. LXI.

missis illis totam causam in Corinthios effundit, dicens: 19. *Libenter sufferitis insipientes.* Itaque vos harum rerum causa potius estis, quam illi. Nam nisi vos eos sufferetis, atque, quantum in illis est, detrimentum accepissetis, nullum verbum fecissem: verum curæ mihi est vestra salus, meque ad vos indulgentior demitto. Ac vide quomodo objurgationi laudem adjungat. Postquam enim dixit, *Libenter sufferitis insipientes*, addidit, *Cum sitis ipsi sapientes.* Insipientis enim hominis est, de talibus gloriari. Et quidem objurgare oportebat, ac dicere, Nolite sufferre insipientes; verum hoc cum majore abundantia facit. Nam illo modo idcirco eos objurgare visus fuisset, quod his rebus careret: nunc vero, cum se in his quoque superiorem esse ostendat, et tamen nihil ea esse ducat, magis eos corrigit. Cæterum priusquam in laudes suas atque comparisonem ingrediatur, ingentem servilis animi defectionem Corinthiis probro vertit, quod majorem in modum ipsis sese subjecissent. Ac vide quo pacto eos traducat. 20. *Sustinetis enim, inquit, si quis vos devorat.* Quonam ergo modo dicebas, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos?* Videas quo pacto eos accipere ostendat; ac non simpliciter accipere, sed etiam supra modum? hoc enim vocabulo, *Devorat*, hoc indicatur. *Si quis in servitutem redigit.* Et pecunias vestras, inquit, et corpora, et libertatem dedistis. Hoc enim majus est quam accipere, quod ipsi non modo pecunias, sed vos etiam ipsos in potestate habeant. Quod etiam superius his verbis demonstrabat, *Si alii potestatis vestræ participes sunt, annon multo magis nos (1. Cor. 9. 12)?* Postea quod gravius est adjungit, dicens, *Si quis extollitur.* Neque enim mediocris quædam est vobis servitus, nec mansueti domini, sed graves ac molesti. *Si quis vos in faciem cædit.* Vides rursus tyrannidis argumentum? Hoc porro dicebat, non quod eorum ora verberarent, sed quod eos despuerent, atque dedecore afficerent: unde etiam adjecit, 21. *Secundum ignominiam dico.* Nec enim militis vobiscum agitur, quam cum iis qui in faciem cæduntur. Quidnam igitur hoc vehementius esse queat, aut quænam dominatio hac acerbior, cum et pecuniis vestris et libertate atque honore adeptis, ne sic quidem lenes se præbent, ac ne in servorum quidem gradu manere vos sinunt, verum mancipio quovis pecunia empto contumeliosius vos tractant? *Quasi vos infirmi fuerimus.* Obscurum est quod ait. Nam quoniam molestum erat, idcirco hoc ita collocavit, ut acerbiter ac obsecrare falleret. Quod enim ait, hanc sententiam habet: Annon ipsi quoque hæc facere possumus? At non facimus. Quam ob causam eos sufferitis, ac si nos hæc efficere nequeamus? Atqui illud quoque reprehensionem meretur, quod et stulte se gerentes sufferitis: quod autem etiam vos ita aspernantes, diripientes, sese extollentes, vos credentes, id nullam excusationem, nullam rationem habere queat. Novum enim est hoc fallaciæ genus. Nam cum alii, qui fallunt, largiri atque assentari soleant, isti contra fallunt et accipiunt, contumeliamque inferunt. Itaque ne umbra quidem illa

venire vobis esse possit, quippe qui eos, qui vestra causa, ut vos subvehamini, sese deprimunt, respuitis, ac contra eos, qui, ut vos deprimamini, sese efferunt, suspiciis. An nos quoque idem facere non poteramus? At nolumus, ut qui utilitatem vestram nobis propositam habeamus. Nam illi qui vestra sunt rapientes, quæ sua sunt quærunt. Vides quomodo ubique per quæ ad eos libere loquitur, per eadem terreat? Etenim si ob eam causam, inquit, eos honore afficitis, quia vos cædunt atque contumeliose vexant; nos quoque hæc facere possumus, servitute vos opprimere, verberare, atque adversum vos extolli.

3. Vides quo pacto causam omnem tum illorum arrogantiae, tum suæ, ut videbatur, insipientiæ, in hos confert? Etenim non ut splendidiorem meipsum ostendam, sed ut vos ab hac acerba servitute eripiam, nonnihil gloriari cogor. Operæ pretium est autem non simpliciter hæc verba expendere, sed causam etiam adjungere. Nam et Samuel ingentem laudem de seipso contexuit, cum Saûlem ungebat, dicens: *Cujus vestrum bovem, aut asinum, aut calceamentum tuli? quem oppressi* (1. Reg. 12. 3)? Et tamen nemo eum accusabat. Id autem ea de causa dicebat, non ut plausum et gloriam captaret; sed quia regem creatus erat, sub purgationis specie enim erudire vult, ut lenem se ac placidum præbeat. Atque prophetae prudentiam, vel potius Dei benignitatem animadvertas velim. Nam quia eos deterrire cupiebat, de futuro rege gravia multa collegit; nimirum quod pistrices uxores eorum facturus esset, viros pastores, et mulorum curatores (siquidem diligenter regni cultum et obsequium enumerabat): postquam autem eos ita affectos esse videbat, ut nullo prohiberentur, verum incurabili morbo laborarent: sicque indulenter cum ipsis agit, et regem ad lenitatem componit. Ob id etiam testem eum profert. Neque enim quispiam tunc eum in jus vocabat nec accusabat, ut ipse sese purgaret; sed, ut eum meliorem faceret, his verbis utebatur. Unde etiam ut ipsius fastum comprimeret, subjunxit, *Si audieritis vos et rex vester* (Ibid. v. 14), hæc et hæc bona vobis contingent: sin autem non audieritis, contraria omnia habituri estis. Atque etiam Amos dicebat, *Non eram propheta, nec filius prophetae, sed armentarius, vellicans sycomoros. Et tulit me Deus* (Amos 7. 14. 15). Hæc porro non eo dicebat, ut seipsum efferret, sed ut eos, qui ipsum non ut prophetam existimabant, reprimeret, atque ut ostenderet etiam se minime fallere, neque ex se ea dicere quæ dicebat. Atque alius rursum hoc idem indicans dicebat: *Verumtamen ego repletus sum fortitudine Domini in spiritu et potentia* (Mich. 3. 8). Quin David quoque, cum de urso ac leone verba faceret (1. Reg. 17), non eo hæc commemorabat, ut plausus aucuparetur, sed ut magni aliquid et admirandi procuraret. Nam quoniam nemo credebatur ipsum barbaro superiorem futurum, ut qui nudus esset, nec arma gestare posset, fortitudinis suæ argumentum præbere necesse habuit. Et cum Saûli oram chlamydis abstulit (1. Reg. 24), non ostentationis causa

dicebat ea quæ dicebat, sed ut pravam suspicionem a se depelleret, quam adversus eum sparserant, dicentes eum in animo habere regem obtruncare. Quamobrem ubique causa investiganda est. Nam qui auditorum utilitatem spectat, etiamsi seipsum laudibus efferat, non modo nullam reprehensionem, sed coronam quoque meretur: imo si tum tacuerit, reprehensione dignus est. Nam et David, si cum ineundum erat cum Goliath certamen, conticuisset, non eum ad dimicationem exire permisissent, nec splendidum illud tropæum erexisset. Quocirca necessitate compulsus hoc dicit, et quidem non fratribus suis, sed regi: nam fratres non ipsi credidissent: invidia enim ipsis aures obturabat. Quare, iis missis, eum alloquitur qui nondum invidia laborabat.

4. *Invidiæ damna.* — Noxia enim res est invidia, noxia, inquam, ac propriam salutem aspernari persuadet. Sic Cain quoque sibiipsi exitium attulit, atque ante eum rursus diabolus, qui ipsius patrem interemerat. Sic Saûl pravam dæmonem adversus animam suam accersiverat: cumque accersivisset, medico rursus invidebat (1. Reg. 18). Ea enim invidiæ natura est: norat se ab eo servatum, malebatque perire, quam eum, a quo salutem acceperat, florentem conspiceret. Quid hoc affectu gravius esse queat? Non aberrarit, qui diaboli fœtum eam dixerit: atque in ea quidem inanis gloriæ fructus, imo etiam radix est: hæc enim duo vitia sese mutuo struere solent. Sic nempe tunc quoque livore afficiebatur Saûl, quod dixissent, *Percussit David decem millia* (Ibid. v. 7). Quo quid stultius fingi possit? Quid enim, quæso, invidia te afficit? an quod quispiam laudibus aliquem ornarit? Atqui gaudere oportebat: alioqui nescis an vera hæc laus sit. An ob id lugens, quod cum nihil in eo sit admiratione dignum laudem tamen consequutus sit? Atqui misereri potius convenit. Etenim si bonus sit, nemo laudato invidet, verum ad aliorum laudem suam quoque adjungit: sin autem talis non est, quid discruciaris? quid in teipsum gladium impellis? An quod apud homines eximius quidam vir habeatur? At apud homines, qui hodie sunt, et cras esse desinunt. An quia gloriam obtineat? Quamnam tandem? de qua propheta ait, quod flos fœni sit (Isai. 40. 6)? Hoccine ergo nomine invides, quod sarcinam non gestas, nec hujusmodi fœni onera circumfers? Quod si tibi ille hoc nomine beatus videtur, cur non etiam lignatores, qui quotidie onera gestant, et in urbem ingrediuntur? Neque enim hæc sarcina melior illa est, imo etiam deterior. Illa enim corpus solum premit; hæc vero animam quoque ipsam plerumque damno afficit, plusque anxietatis quam voluptatis affert. Nam etiamsi dicendi laude celebretur, majorem tamen metum, quam laudem habet: imo hanc brevem habet, illum perpetuum. At apud principes in gloria splendet? Verum illic rursus livor et periculum. Ut enim tu erga illos affectus es, ita etiam alii complures. At perpetuo laudatur? Hoc vero acerbam servitutem efficit. Neque enim libere quidquam ex animi sententia facere audebit, ne in eorum, a qui-

σιν. Ὅθεν οὐδὲ σκιάν ἂν σχοίητε συγγνώμης, ὅτι τοὺς μὲν ταπεινούντας ἑαυτοὺς δι' ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, διαπτύετε, τοὺς δὲ ὑψούντας ἑαυτοὺς, ἵνα ὑμεῖς ταπεινωθῆτε, θαυμάζετε. Μὴ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὐκ ἠδυνάμεθα ταῦτα ποιεῖν; Ἀλλ' οὐ βουλόμεθα, τὸ συμφέρον ὑμῶν σκοποῦντες. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ ὑμέτερα καθαιρούντες, τὰ ἑαυτῶν σκοποῦσιν. Ὅρᾳς πανταχοῦ, ἐξ ὧν παρρησιάζεται πρὸς αὐτοὺς, ἐκ τούτων αὐτοὺς καὶ φοβεῖ; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτοὺς τιμᾶτε, φησὶν, ἐπειδὴ τύπτουσιν, ὑβρίζουσιν· δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν, δουλοῦσθαι, τύπτειν, ἐπαίρεσθαι καθ' ὑμῶν.

γ'. Εἶδες πῶς ὅλην ἐπ' αὐτοὺς ἄγει τὴν αἰτίαν καὶ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, καὶ τῆς δοκούσης εἶναι ἀφροσύνης αὐτοῦ; Οὐ γὰρ ἵνα ἑμαυτὸν δείξω λαμπρότερον, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς ἀπαλλάξω ταύτης τῆς πικρᾶς δουλείας, ἀναγκάζομαι μικρὸν τι καυχᾶσθαι. Δεῖ δὲ οὐκ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα ἐξετάζειν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέναι. Ἐπεὶ καὶ Σαμουὴλ ἐγκώμιον ὑπὲρ αὐτοῦ συνέθηκε μέγα, ὅτε τὸν Σαοὺλ ἔχριε, λέγων· Ὅνον τινὸς ὁμῶν εἰληφας, ἢ μόσχον, ἢ ὑπόδημα; ἢ ἔξεπλάσας τινα ὁμῶν; Ἀλλ' ὅμως οὐδεὶς ἐγκαλεῖ. Τὸ δὲ αἴτιον, οὐ καλλωπίζων ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐπειδὴ βασιλέα καθιστῆν ἔμελλεν, ἐν ἀπολογίας τάξει βούλεται παιδεῦσαι ἐκεῖνον πρῶτον καὶ ἡμερον εἶναι. Καὶ σκόπει σύνεσιν προφήτου, μᾶλλον δὲ Θεοῦ φιλοανθρωπίας. Ὅτε μὲν γὰρ ἀποστρέψαι αὐτοὺς ἠδούλετο, πολλὰ φορτικὰ συναγαγὼν, ἔλεγε περὶ τοῦ μέλλοντος βασιλεύειν· οἶον, ὅτι μυλωθρίδας τὰς γυναῖκας αὐτῶν ποιήσει, ποιμένας τοὺς ἄνδρας, ἡμιόνων ἐπιστάτας (καὶ γὰρ μετὰ ἀκριθείας ἐπεξῆει τὴν τῆς βασιλείας θεραπείαν)· ἐπειδὴ δὲ εἶδεν οὐδενὶ τούτων κωλυμένους, ἀλλὰ ἀνίστα νουοῦντας, καὶ οὕτως αὐτῶν φείδεται, καὶ ρυθμίζει τὸν βασιλέα πρῶτον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸν παράγει μάρτυρον. Οὐ γὰρ δὴ ἐδικαζέτο τις πρὸς αὐτὸν τότε, οὐδὲ ἐνεκάλει ἵνα ἀπολογησῆται, ἀλλ' ἵνα ἐκεῖνον ποιῆση βελτίονα, ταῦτα ἔλεγε. Διὰ καὶ ἐπήγαγε καθαιρῶν αὐτοῦ τὸ φύσημα, Ἐὰν ἀκούσητε ὑμεῖς καὶ ὁ βασιλεὺς ὁμῶν, τὰ καὶ τὰ ἐστὶν [610] ὑμῖν ἀγαθὰ· ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσητε, τὰ ἐναντία ἅπαντα. Καὶ Ἀμώως δὲ ἔλεγεν, Οὐκ ἡμῖν προφήτης, οὐδὲ υἱὸς προφήτου, ἀλλ' ἡ αἰκλὸς ἡμῖν συκάμινος κνίζων. Καὶ ἀνέλαβέ με ὁ Θεός. Οὐκ ἐπαίρων δὲ ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλὰ ἐπιστομίζων τοὺς ὑποτασσόμενους αὐτὸν οὐχ ὡς προφήτην, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀπατᾷ, οὐδὲ οἰκοθεν λέγει ταῦτα ἀλέγει. Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐμφαίνων ἔλεγεν· Ἀλλὰ μὲν ἐγὼ ἐνεπλήσθην ἰσχύος Κυρίου ἐν πνεύματι καὶ δυναστείᾳ. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ, ὅταν τὰ κατὰ τὴν ἀρκτον καὶ τὸν λέοντα διηγείτο, οὐχὶ καλλωπιζόμενος, ἀλλ' οἰκοδομῶν τι μέγα καὶ θαυμαστὸν, ἔλεγεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠπιστέϊτο ὅτι περιέσται τοῦ βαρβάρου γυμνός, ὁ μὴδὲ ὅπλα ἐνεγκεῖν δυνάμενος, ἠναγκάσθη παρασχεῖν ἀποδείξεις τῆς οἰκίας ἀνδρείας. Καὶ τὸ κράσπεδον δὲ ἀφείλε τοῦ Σαοὺλ, οὐκ ἐπιδεικνύμενος ἔλεγεν ὅτι ἐπερ ἔλεγεν, ἀλλὰ πονηρὰν διακρουόμενος ὑποψίαν, ἣν κατεσκέδασαν αὐτοῦ λέγοντες, ὅτι ἀνελεῖν αὐτὸν ἤθελε. Δεῖ τοίνυν

πανταχοῦ τὴν αἰτίαν ζητεῖν. Ὁ γὰρ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀκουόντων ὁρῶν, καὶ ἐγκωμιάζει ἑαυτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλεῖσθαι ἄξιός, ἀλλὰ καὶ στεφανοῦσθαι· καὶ σιγᾷ τότε, ἐγκαλεῖσθαι ἄξιός. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαυὶδ τότε εἰ ἐσίγησεν ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, οὐκ ἂν εἴασαν αὐτὸν ἐξελθεῖν ἐπὶ τὴν παράταξιν, οὐδὲ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο ἐστῆσε τρόπαιον. Διὰ δὴ τοῦτο λέγει ἀναγκασθεὶς, καὶ οὐχὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ· ἢ γὰρ ἂν παρ' αὐτοῖς ἠπιστήθη· ὁ γὰρ φθόνος ἐνέφραττεν αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Διόπερ ἐκεῖνους ἀφείλ, τῷ μὴδέπω βασκαίνοντι διαλέγεται.

δ'. Δεινὸν γὰρ ἡ βασκανία, δεινὸν, καὶ τῆς οἰκείας ἀναπειθεῖ καταφρονεῖν σωτηρίας. Οὕτω καὶ Κάτιν ἑαυτὸν ἀπώλασε, καὶ πρὸ τούτου πάλιν ὁ τὸν τούτου πατέρα ἀνελὼν διάβολος. Οὕτως ὁ Σαοὺλ δαίμονα πονηρὸν ἐκάλεσε κατὰ τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς· καὶ καλέσας, τῷ ἱατρῷ πάλιν ἐδάσκαينه. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος· ἥδει ὅτι ἐσώθη, καὶ ἀπολέσθαι μᾶλλον ἤθελεν, ἢ τὸν σώσαντα εὐδοκιμοῦντα ἰδεῖν. Τί τοῦτο χαλεπώτερον γένοιτ' ἂν τοῦ πάθους; Οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι διαδόλου γέννημα τοῦτο εἰπὼν· καὶ ἐν μὲν ἐκείνῳ κενοδοξία· καρπός, μᾶλλον δὲ καὶ ῥίζα· ἀμφοτέρω γὰρ ταυτὶ τὰ κακὰ ἑαυτὰ συγκατασκευάζειν εἰσθεν. Οὕτω δὴ καὶ τότε ἐδάσκαινεν ὁ Σαοὺλ, ἐπειδὴ εἶπον, Ἐπάταξε Δαυὶδ ἐν μυριάσιν· οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀλογώτερον; Τί γὰρ, εἰπέ μοι, φθονεῖς; ὅτι ἐπήνησεν ὁ δεῖνα; Καὶ μέντοι χαίρειν ἔδει· ἄλλως δὲ οὐδὲ οἶδας, εἰ ἀληθὴς ὁ ἐπαινος ἦ. Καὶ διὰ τοῦτο πενθεῖς, ὅτι οὐκ ὦν θαυμαστός ἐπηνέθη; Καὶ μὴν ἔλεειν χρή. Καὶ γὰρ ἐὰν μὲν ἀγαθὸς ἦ, οὐδεὶς φθονεῖ ἐπαινουμένου, ἀλλ' ἐπαινεῖ μετὰ τῶν εὐφημούμενων· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτος, τί δάκνη; τί κατὰ σαυτοῦ τὸ ξίφος ὤθει; Ὅτι θαυμαστός τοῖς ἀνθρώποις; Ἀλλὰ ἀνθρώποις τοῖς σήμερον οὐσι, [611] καὶ αὐριον οὐκ οὐσιν. Ἀλλ' ὅτι δόξης ἀπολαύει; Πόδας, εἰπέ μοι; περὶ ἧς ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι ἄνθος ἐστὶ χόρτου; Διὰ τοῦτο οὐκ βασκαίνεις, ὅτι οὐκ ἀχθοφορεῖς, οὐδὲ χόρτου περιφέρεις φορτία τοιαῦτα; Εἰ δὲ αὐτός σοι ζηλωτὸς εἶναι δοκεῖ διὰ τοῦτο, τί μὴ καὶ δρυτόμοι καθ' ἐκάστην ἀχθοφοροῦντες ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ πόλει εἰσιόντες; Οὐδὲν γὰρ τοῦτο ἄμεινον τοῦτο τὸ φορτίον, ἀλλὰ καὶ χειρὸν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ σῶμα πιέζει μόνον· τοῦτο δὲ καὶ τὴν ψυχὴν πολλακίς παρέδραψε, καὶ μείζονα παρέσχε τὴν ἀγωνίαν τῆς ἡδονῆς. Κἂν γὰρ λέγων εὐδοκίμῃ, μείζονα ἔχει τὸν φόβον [φθόνον;] τῆς εὐφημίας· μᾶλλον δὲ, τὴν μὲν βραχέειν, τὸν δὲ διττυνεῖ. Ἀλλὰ παρὰ ἄρχουσιν εὐδοκίμει; Κάκει πάλιν φθόνος καὶ κίνδυνος. Ὁ γὰρ σὺ πρὸς αὐτὸν πάσχεις, τοῦτο καὶ ἕτεροι πλείους. Ἀλλ' ἐπαινεῖται συνεχῶς; Τοῦτο δουλείαν ποιεῖ πικράν. Οὐ γὰρ τολμήσει τι πρᾶξι ἀδελφῶν τῶν κατὰ γνώμην, ἵνα μὴ προσκρούσῃ τοῖς δοξάζουσιν αὐτόν· δεσμὰ γὰρ αὐτῷ χαλεπὰ ἢ περιφάνεια. Ὡστε ὅσῳ ἂν πλείοσι γνῶριμος ἦ, τοσούτῳ πλείους ἔχει δεσπότης, καὶ ἐπιτείνεται τὰ τῆς δουλείας αὐτῷ, τῶν κυρίων αὐτοῦ πανταχοῦ φαίνο-

α *Puto leg. τὸν φθόνον.* Dunæus.

μένων. Καὶ ὁ μὲν οἰκέτης, ὅταν ἀπαλλαγῇ τῆς βΐως τοῦ δεσπότη, καὶ ἀναπνεῖ καὶ μετ' ἐλευθερίας ἐστὶν ἀπάσης· οὗτος δὲ πανταχοῦ δεσπότης περιτυγχάνει· πάντων γὰρ δούλος ἐστὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ φαινομένων. Κἂν κατεπειγῇ τι τῶν ἀναγκαίων, οὐ τολμᾷ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν, [εἰ] ^a μὴ καὶ τῶν οἰκετῶν ἐπομένων καὶ τοῦ ἱππου, καὶ τῆς ἄλλης φαντασίας συγκεκροτημένης, ἵνα μὴ οἱ δεσπότης καταγνώσι. Κἂν φίλον ἴδῃ τινὰ τῶν γνησίων, οὐ θαρρῇ μετὰ ἰσοτιμίας αὐτῷ διαλεχθῆναι· δέδοικε γὰρ τοὺς δεσπότης, μὴ καθέλωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς δόξης. Ὅστε δὲ περιφανέστερος ἐστὶ, τοσούτῳ μᾶλλον δεδουλωται. Κἂν πάθῃ τι τῶν ἀηδῶν, ἢ ὕβρις χαλεπωτέρα, ὅσῳ καὶ πλείους ἔχει τοὺς μάρτυρας, καὶ παρ' ἄξιαν τὸ πρᾶγμα εἶναι δοκεῖ. Οὐ μόνον δὲ ἡ ὕβρις, ἀλλὰ καὶ ἡ συμφορὰ. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐφηδομένους ὥσπερ οὖν κἂν ἀγαθοῦ τινος ἀπολαύσῃ, πλείους τοὺς φθονοῦντας

^a Inklusimus, ei, quo caret A.

καὶ βασκαίνοντας καὶ καθελεῖν ἐσπουδακότας. Τοῦτο οὖν ἀγαθὸν, εἰπέ μοι; τοῦτο δόξα; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ ἀδοξία, καὶ δουλεία, καὶ δεσμὰ, καὶ πᾶν ὅτι οὖν ἂν εἴποι τις φορτικόν. Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἐπέραστόν σοι· ἢ παρὰ ἀνθρώπων δόξα, καὶ πάνυ σε θορυβεῖ παρὰ πολλῶν κροτούμενος· ὁ δεῖνα· ὅταν ἴδῃς ἀπολαύοντα τῶν κρότων, πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα διάβῃ· τῷ λογισμῷ, καὶ τὴν ἐκεῖ δόξαν· καὶ ὥσπερ θηρίον ἐπὶ δὲ σπεύδων διαφυγεῖν, εἰς οἰκίσκον εἰσελθὼν ἀποκλείεις τὰς θύρας· οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατάφυγε, καὶ τὴν ἀπόρρητον δόξαν ἐκείνην. Οὕτω γὰρ καὶ ταύτην καταπατήσεις, καὶ ἐκείνης ἐπιλήψῃ βῆδως, καὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἀπολαύσεις, καὶ [612] τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοanthρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμή, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ'.

Ἐρ ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κάρῳ.

α'. Ὅρα πάλιν αὐτὸν ἀναδύμενον, καὶ παραιτήσῃ χρώμενον, καὶ προδιορθώσει· καίτοι καὶ ἤδη πολλὰ τοιαῦτα εἴρηκεν· Ὁφελον ἡνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· καὶ πάλιν, Μὴ τίς με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μὴ γέ, κἂν ὡς ἀφρονα δέξασθε· Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κάρῳ καυχῆσθαι· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἐρ ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κάρῳ. Τόλμαν καὶ ἀφροσύνην λαλεῖ τὸ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν, καὶ ταῦτα ἀνάγκης οὐσης, παιδεύων ἡμᾶς ἐκ περιουσίας τὸ τοιοῦτον φεύγειν. Εἰ γὰρ μετὰ τὸ πάντα ποιῆσαι, ἀχρεῖους δεῖ καλεῖν ἑαυτούς· οὐδεμιᾶς κατεπειγούσης αἰτίας, τίνος ἂν εἴῃ συγγνώμης ἕξις ἐπαίρων τις ἑαυτὸν καὶ κομπάζων; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φαρισαῖος ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθε, καὶ ἐν λιμένι ναυάγιον ὑπέμεινε, ὅτι τοῦτῳ προσέβηκε τῷ σκοπέῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος μυρίαν ἀνάγκην ἔρῳν, ὅμως ἀναδύεται, καὶ συνεχῶς ἀναμνησθεῖ ὅτι ἀφροσύνης τὸ τοιοῦτόν ἐστι. Καὶ τότε λοιπὸν κατατολμᾷ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀνάγκης ἀπολογίαν προβαλλόμενος, καὶ φησιν, Ἑβραῖοι εἰσι; κάρῳ. Ἰσραηλῖται εἰσι; κάρῳ. Οὐ γὰρ ἦν πάντας τοὺς Ἑβραίους Ἰσραηλίτας εἶναι· ἐπεὶ καὶ Ἀμμανῖται καὶ Μωαβῖται τοῦτο ἦσαν. Διὰ ἐπὶ ἡγάγεν ἐκκαθαίρων τὴν εὐγένειαν, καὶ φησι, Σπέρμα Ἀδραὰμ εἰσι; κάρῳ. Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; παραφρογῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Οὐκ ἠρκέσθη τῇ προτέρᾳ παραίτησει, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν πάλιν αὐτῇ κέχρηται· Παραφρογῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. Κρεῖττων αὐτῶν ἐγώ καὶ βελτίων. Καίτοι τὰς ἀποδείξεις εἶχε σαφεῖς τῆς ὑπεροχῆς· ἀλλ' ὅμως παραφροσύνην καὶ οὕτω τὸ

πρᾶγμα καλεῖ. Καὶ μὴν εἰ ψευδαπόστολοι ἦσαν, οὐκ ἔδει κατὰ σύγκρισιν εἰσάγειν τὴν ὑπεροχὴν, ἀλλὰ ἀνελεῖν τὸ εἶναι αὐτοὺς διακόνους. Ἀνέλε μὲν οὖν αὐτὸ εἰπὼν, Ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· νῦν δὲ αὐτὸ οὐ ποιεῖ οὕτως· εἰς γὰρ ἐξέτασιν ἐμελέεν ὁ λόγος προβαίνειν. Οὐδεὶς δὲ, ἐξετάσας οὐκ οὐσης, ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἀλλὰ πρῶτον κατὰ σύγκρισιν θεὸς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀναίρεσιν, ἐπιδείκνυται τὴν καὶ πολὺ στερεάν οὖσαν. Ἄλλως δὲ, γνῶμην αὐτῶν ἐκείνων τίθησιν, οὐκ αὐτοῦ ἀπόφασιν, [613] λέγων, Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι. Καὶ εἰπὼν, Ὑπὲρ ἐγώ, προάγει τὴν σύγκρισιν, καὶ δείκνυσι πῶς οὐκ ἀποφαινόμενος, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἐπίδειξιν ἐπάγων, τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀποστολῆς διατηρεῖ. Καὶ ἀφελὶς τὰ σημεῖα πάντα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἄρχεται, οὕτω λέγων· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως. Τοῦτο ἐκείνου μετίζον, τὸ καὶ πλήττεσθαι καὶ μαστίζεσθαι. Ἐρ φυλακαῖς περισσοτέρως. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπίτασις. Ἐρ θανάτοις πολλάκις. Καθ' ἡμέραν γὰρ, φησὶν, ἀποθνήσκω. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ἔργῳ· πολλάκις γὰρ εἰς κινδύνους παρεδόθη θάνατον ἔχοντας. Πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον ὑπὸ Ἰουδαίων. Διὰ τί, Παρὰ μίαν; Νόμος ἦν παλαιός, τὸν πλέον τῶν τεσσαράκοντα λαβόντα, ἄτιμον εἶναι παρ' αὐτοῖς. Ἴνα οὖν μὴ ἡ τοῦ τύπτοντος ῥύμη καὶ ὁρμὴ πλέον ἐπενεγχεῖται τοῦ ἀριθμοῦ, ἄτιμον ποιήσῃ, ὥρισαν παρὰ μίαν τύπτεσθαι· ἵνα κἂν πλεονάσῃ ὁ τύπτων, μὴ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἐκπέσῃ, ἀλλ' εἰσω τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ νενομισμένου μείνας, μὴ ἀτιμάσῃ τὸν τυπτόμενον. Τρις ἐβραβδίσθη, ἅπαξ ἐλιθάσθη, τρις ἐναυάγησα. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ εὐαγγέλιον; Ὅτι μακρὰς ὁδοὺς

bus celebratur, offensionem incurrat : grave enim ipsi vinculum est nominis claritas. Quocirca quo pluribus notus est, eo etiam plures dominos habet, ejusque servitus crescit : ut qui dominos suos, quoquo se vertat, inspectet. Ac servus quidem, cum ab heri sui vultu remotus est, respirat ac summa libertate fruitur ; hic autem ubique dominos obvios habet : omnium enim, quos in foro videt, est servus. Quod si necessitas aliqua urgeat, forum ingredi non audet, nisi famuli quoque assectentur, atque equus et omnia alia pompa parata et adornata sit, ne aliqui a dominis improbetur. Quod sisincerum aliqueum amicum videat, familiares cum eo tamquam æquali sermones habere non audet : dominos enim metuit, ne ab ipsis de gloriæ suæ gradu dejiciatur. Ex quo efficitur, ut quo clarior est, eo graviore servitute opprimatur. Quod si quid molesti patiatur, eo acerbior est hæc contumelia, quo plures illius testes habet, ac præter dignitatem res ea esse videtur. Nec contumelia dumtaxat istud est, sed etiam calamitas. Nam per-

multos habet, qui una simul lætentur : ut contra cum bono aliquo fruitur, complures qui ipsi invidant ac livore afficiantur, eumque dejicere studeant. Hocne igitur, dic, quæso, bonum est ? hocne gloria ? Minime vero, sed ignominia, et servitus et vincula, et quidquid grave dici possit. Quod si tibi tam expetenda ea gloria esse videtur, quæ ab hominibus profisciscitur, teque plausus ille, quo quispiam a plurimis excipitur, majorem in modum conturbat ; cum eum hujusmodi plausu frui videris, cogitatione ad futurum ævum gloriamque illam transeas : et sicut irruentem feram effugere festinans, in cubiculum ingressus, fores occludis ; sic tu nunc quoque ad futuram vitam arcanamque illam gloriam confuge. Sic enim et hanc calcabis, et illam facile assequeris, et vera libertate æternisque bonis frueris : quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXV.

CAP. II. v. 21. *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego.*

1. Vide rursus quomodo refugiat, ac deprecatione et præmuntione utatur : etiamsi permulta quoque jam hujusmodi dixerit, nempe, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; et rursus, *Ne quis me existimet insipientem esse : sin minus, ut et insipientem accipite*; et, *Quod dico, non secundum Deum dico, sed ut in insipientia*; et, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor*. Atque hic rursus, *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego*. Audaciam videlicet et insipientiam appellat, magni aliquid de se prædicare, idque etiam urgente necessitate : quo nimirum nos doceat rem hujusmodi summiopere fugere. Nam cum, omnibus etiam muneribus perfuncti, inutiles tamen nos vocare debeamus (*Luc. 17. 10*) ; qua tandem is venia dignus esse queat, qui nulla necessaria causa impulsus, seipsum attollit ac jactat ? Ideo Phariseus quoque ea passus est quæ passus est, atque in portu naufragium subiit, quod ad hunc scopulum ratem suam allisisset. Ob eam causam Paulus, etsi summa necessitate constrictum se conspiciens, tamen refugit, atque identidem admonet, hujusmodi rem insipientiæ nota non carere. Ac tum denique necessitatis excusationem obtendens, audet et ait, 22. *Hebræi sunt ? et ego. Israelitæ sunt ? et ego*. Non enim Hæbræi omnes Israelitæ erant : quandoquidem et Ammonitæ et Moabitæ Hebræi erant. Ea-que de causa, ut generis nobilitatem repurgaret, subjunxit, *Semen Abraham sunt ? et ego*. 23. *Ministri Christi sunt ? ut minus sapiens dico, plus ego*. Non satis esse duxit præmuntionem antehac adhibuisse, nisi hic quoque rursus ea uteretur : *Ut minus sapiens dico, plus ego*. Ego his melior sum ac præstantior. Et quidem perspicua præstantiæ suæ argumenta habebat ; nihilominus tamen insipientiæ vocabulo hanc rem appellat. Atqui, inquires, si falsi apostoli erant, præcellentia ista per comparisonem induci minime

debebat, sed prorsus hoc adimi, quod ipsi ministri essent. Istud vero ipsum, inquam, sustulit, cum dixit, *Pseudopostoli, operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi* : at nunc haud ita hoc facit : ad examen quippe sermo processurus erat. Nemo porro re non examinata simpliciter sententiam pronuntiat ; verum cum prius sublationem eam, quæ per res ipsas efficitur, comparationis modo collocarit, tum demum rem eam ostendit, quæ multo plus firmitatis habeat. Alioquin sententiam ipsorum, non judicium suum ponit, dicens, *Ministri Christi sunt*. Et addens *Plus ego*, comparationem provehit, atque ostendit se non pronuntiantem, sed demonstrationem eam, quæ ex rebus ipsis exsistit, inducentem, peculiarem apostolici muneris notam retinere. Atque omissis omnibus miraculis, a tentationibus exorditur, sic loquens : *In laboribus abundantius, in plagis supra modum*. Hoc enim illo majus est : nempe cædi ac verberibus affici. *In carceribus abundantius*. Hic quoque rursus incrementum est. *In mortibus frequenter*. Quotidie enim, inquit, *morior* (*1. Cor. 15. 32*). Illic autem etiam re ipsa : persæpe siquidem in mortifera pericula coniectus sum. *A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi*. Quare, *Una minus* ? Prisca lege sancitum erat, ut si quis plus quam quadraginta verberum ictus accepisset, infamis apud ipsos esset. Itaque ne verberantis impetus hunc numerum in infligenda pœna excedens, ignominia notam reo inureret, præscriptum est ab illis, ut ei qui vapularet undò quadraginta tantum plagæ incuterentur : ut quamlibet is, qui verberaret, in cædendo acer esset, tamen quadragenarium non excederet, sed infra numerum lege constitutum subsistens, ei qui vapularet non hoc dedecus inferret. 25. *Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci*. Et quid hoc ad evangelium ? Quia longas vias, et marinas obivit. *Die ac nocte in profundo maris fui*. Quidam in medio mari fuisse, quidam natavisse dicunt, quod quidem

ad similitudinem veri magis accedit. Nam illud ne admiratione quidem dignum est: neque ita positum fuisset, tamquam naufragio majus. 26. *Periculis fluminum*. Etenim flumina quoque trajicere cogebatur. *Periculis latronum, periculis in civitate, periculis in solitudine*. Ubique mihi certamina proponebantur, in locis, in regionibus, in civitatibus, in solitudinibus. *Periculis ex gentibus, periculis ex falsis fratribus*. Vido alterum belli genus. Non enim ab hostibus solum, sed etiam ab illis, qui fraternæ benevolentiae speciem præ se ferebant, petebatur, magnaue animi contentione ac prudentia opus habebat. 27. *In labore et ærumna*. Pericula labores, ac rursus labores pericula frequentia excipiebant, nec vel tantillum eum respirare sinebant. *In vigiliis multis, in fame et siti et nuditate*, 28. *præter illa quæ extrinsecus sunt*.

2. Plura prætermissa, quam enumerata sunt: imo ne ea quidem, quæ enumerando recensuit, quanta sint, verbis explicari potest. Neque enim ea speciatim posuit, verum illa commemoravit, quorum exiguus facilisque numerus erat, ter et ter dicens, et semel: alia autem non item, quod videlicet ea sæpe pertulisset. Nec vero, quis harum rerum fructus exstiterit, refert, hoc est, quantam hominum multitudinem ad Christum converterit, sed tantum ea, quæ prædicationis causa perpressus sit; simul modestiam retinens, et illud ostendens, quod etiamsi nihil effectum fuisset, non tamen ipsi labores fructu caruissent: sic namque merces plena et cumulata est. *Instantia mea quotidiana*. Tumultus, commotiones, populorum oppugnationes, urbium impetus. Judæi etenim supra omnes eum bello lacescebant, quia præ cæteris omnibus eos confundebat, maximumque furoris eorum argumentum hinc præbebat, quod tam subito ab iis ad Christum sese transtulisset. Atque ingens adversus eum bellum, tum a suis, tum ab alienis, tum ab hypocritis excitabatur; fluctusque ubique et præcipitia erant, in orbe, in desertis locis, in terra, in mari, intus, foris. Ac ne necessarius quidem cibus ipsi suppetebat, nec vel tenue indumentum; verum ille orbis terrarum pugil nudus dimicabat, ac fame oppressus decertabat: tantum aberat, ut opibus cogendis studeret. Nec ideo angebatur, sed pro his rebus certaminis præsidii gratias agebat. *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*. Istud omnium caput est, quod animus quoque ipsius distorquebatur, atque cogitatio distrahebatur. Nam etiamsi nulla res ipsum externe impetivisset, satis tamen superque intestinum bellum erat, alijs alij superjecti fluctus, curarum agmina, cogitationum conflictus. Nam si quispiam unius tantum domus curam gerens, servosque et procuratores atque administratores habens, plerumque præ curarum mole ne respirare quidem potest, etiamsi nemo sit qui negotium ipsi facessat: cogita quidnam hic pertulerit, qui non unius domus, sed urbium et populorum et nationum atque adeo totius orbis curam gerebat, et pro tantis rebus, cum tot essent a quibus vexabatur, ipseque solus esset tantaque pateretur, eaque sollicitudine afficeretur, ut nullus pater pro li-

lio in pari cura versetur. Ne etenim dicas, Quid enim si sollicitus quidem erat, sed utcumque ac leviter? subjunxit quam vehemens ea cura esset, dicens, 29. *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Non dixit, Non mœstities sum particeps; sed perinde ac si eodem ipso affectu ac morbo laborem, ita perturbor ac tumultuor. *Quis scandalizatur, et ego non uror?* Vide rursus incredibilem quamdam doloris magnitudinem, quæ quidem in hoc inflammationis vocabulo inest. Incendor, inquit, atque ardeo: quod quidem majus omnibus erat. Illa enim, quamquam aspera, tamen confestim præteribant, voluptatemque non marcescentem afferebant: hoc autem erat quod eum premebat atque in arctum redigebat, mentemque ipsius sauciabat, quod pro unoquoque infirmo, quicumque tandem is esset, tanta perpeteretur. Non enim de majoribus quidem hæc dicebat, minores autem contemnebat, verum abjectissimum etiam quemque inter necessarios reponebat. Unde etiam dicebat, *Quis infirmatur?* et, ac si ipse universa orbis Ecclesia esset, sic in unoquoque membro discruciabatur. 30. *Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor*. Videsne quomodo nusquam ob miracula, sed ob persecutiones et tentationes gloriatur? Hoc enim, inquit, imbecillitatis est. Et multiplex bellum esse indicat. Nam et Judæi bellum ipsi inferebant, et gentiles adversus eum stabant, et falsi fratres cum eo luctabantur, et fratres infirmitate laborantes ac scandalum patientes mœrore ipsum afficiebant: undique ipsi tumultus ac perturbatio erat, a suis, ab alienis. Hæc peculiaris apostolici muneris nota est: per hæc textur evangelium. 31. *Deus et Pater Domini Jesu scit quia non mentior*. 32. *Præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, volens me comprehendere*. Cur hoc loco affirmatione atque asseveratione utitur, cum nulla in re ante istud fecerit? Fortasse quia antiquius hoc erat et ignotius; illa autem ipsis quoque nota, nimirum sollicitudo Ecclesiarum, aliaque omnia. Perspice itaque quanta belli vis esset, quippe cum ideo civitatem præsidio cinctam teneret. Porro cum bellum dico, Pauli zelum dico: nam nisi acer ac vehemens exstisset, non utique tanto furore præfectum incendisset. Hæc sunt animi apostolici, tot adversa perpeti, nec tamen usquam subverti, sed forti ac generoso animo ea quæ accidunt perferre, non autem periculis obviam ire, nec in ea insilire. Vile quippe quomodo hic obsidionem effugere sustinuerit, 33. *Per murum demissus in sporta*. Quamquam enim ex hac vita discedere cupiebat, at hominum tamen salutem expetebat. Unde etiam sæpe eadem moliebatur, ut se prædicationi servaret; ac ne humanis quidem artibus, cum tempus ita postularet, uti recusabat: usque adeo prudens ac vigilans erat. Nam cum ejusmodi mala erant, quæ vitari nullo modo possent, tum gratia sola opus habebat: cum autem quædam mediocris tentatio erat, multa quoque suapte ingenio excogitabat; atque hic quoque rursus Deo totum adscribens. Ac si scintilla quædam ignis, qui exstingui nequeat, in mare prolapsa, incur-

ἐπέλλετο καὶ διαποντίους. *Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα.* Οἱ μὲν ἐν μέσῳ πελάγει φασιν, οἱ δὲ, ὡς νηχόμενος · ὅπερ καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν. Ἐκεῖνό γε οὔτε θαύματος ἄξιον, οὐδ' ἂν ὡς τὸν ναυαγίων μεῖζον τέθεικε. *Κινδύνοις ποταμῶν.* Ἠναγκάζεται γὰρ καὶ διαπορθεύειν ποταμούς. *Κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ.* Πανταχοῦ μοι τὰ ἄθλα προύκειτο, ἐν τόποις, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν ἐρημίαις. *Κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις.* Ὅρα ἕτερον εἶδος πολέμου. Οὐ γὰρ οἱ ἐχθροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπεκρίνοντο τὴν ἀδελφότητα, ἔβαλλον· καὶ πολλῆς ἐδεῖτο τῆς εὐτοτίας, καὶ πολλῆς τῆς συνέσεως. *Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ.* Κίνδυνοι πόρους, πόνοι κινδύνους διεδέχοντο ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι συνεχώρουν. *Ἐν ὁδοιπορίαις πολλῶν, ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν πυρεκτός.*

β'. Πλείονα τὰ παραλειφθέντα τῶν ἀπαριθμηθέντων · μάλλον δὲ οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἀπαριθμηθέντα ὅσα, ἔστιν εἰπεῖν · οὐδὲ γὰρ κατ' εἶδος αὐτὰ τέθεικεν, ἀλλ' ὧν μὲν εὐληπτος ἦν ὁ ἀριθμὸς καὶ βραχὺς, ἐμνήσθη τούτων, τρίς καὶ τρίς, λέγων, καὶ ἅπαξ· τῶν δὲ ἄλλων οὐκέτι οὕτω, διὰ τὸ πολλάκις ὑπομνησθῆναι. Καὶ οὐ λέγει τὰ ἐξ αὐτῶν κατορθώματα, οἷον τοσοῦσδε καὶ τοσοῦσδε ἐπέστρεψεν, ἀλλ' ἃ ἔπαθε μόνον ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος· ὁμοῦ μὲν μετριάζων, ὁμοῦ δὲ δεικνύς, ὅτι καὶ μὴδὲν γένηται, ἔστι τι πλεον πονομένων· οὕτω γὰρ τὰ τῶν μισθῶν ἐστὶ πεπληρωμένα. *Ἡ ἐπισύστασις μου κυθ' ἡμέραν.* Οἱ θόρυβοι, αἱ [614] ταραχαί, αἱ πολιορκίαι τῶν δῆμων, καὶ τῶν πόλεων ἐφοδοί. Τούτῳ γὰρ μάλιστα πάντων ἐπολέμουν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ μάλιστα πάντων αὐτοὺς συνέχευε, καὶ μέγιστος τῆς μανίας ἐλεγχος ἦν, μεταταξάμενος ἀθρόον. Καὶ πολλὸς ὁ πόλεμος ἔπνει κατ' αὐτοῦ, παρὰ τῶν οἰκείων, παρὰ τῶν ἄλλοτρίων, παρὰ τῶν ὑποκρινόμενων· καὶ πανταχοῦ κύματα καὶ κρημνοί, ἐν τῇ οἰκουμένῃ, ἐν τῇ οἰκίῳ, ἐν τῇ γῇ, ἐν τῇ θαλάσῃ, ἔξωθεν, ἔσωθεν. Καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ἡπόρει τροφῆς, οὐδὲ ψιλῆς περιβολῆς, ἀλλ' ὁ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιστῆς γυμνὸς ἡγωνίζετο, καὶ λιμώτων ἐπύκτενε· τοσοῦτον ἀπέχε τοῦ χρηματίζεσθαι. Καὶ οὐκ ἔδυσχεραίνεν, ἀλλὰ χάριτας ἤδει τούτων τῷ ἀγωνοθέτῃ. *Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.* Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀπάντων, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ διεσπᾶτο, καὶ ἡ διάνοια διετέμενετο. Εἰ γὰρ καὶ μὴδὲν ἔξωθεν προσέβαλεν, ἰκανὸς ὁ ἔνδον πόλεμος, τὰ κύματα τὰ ἐπάλληλα, αἱ νιφάδες τῶν φροντίδων, ὁ πόλεμος τῶν λογισμῶν. Εἰ γὰρ οἰκίας τις μιᾶς προνοῶν, καὶ οἰκέτας ἔχων καὶ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους, οὐδὲ ἀναπνεῖ πολλάκις ὑπὸ τῶν φροντίδων, οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἐνοχλοῦντος· οὗτος ὁ οὐκ οἰκίας μιᾶς, ἀλλὰ καὶ πόλεων καὶ δῆμων καὶ ἐθνῶν καὶ ἐνοκλήρου τῆς οἰκουμένης τὴν φροντίδα ἔχων, καὶ ὑπὲρ τηλικούτων πραγμάτων, καὶ τοσοῦτων ὄντων τῶν ἐπηρεαζόντων, καὶ μόνος ὢν, καὶ τοσαῦτα πάσχων, καὶ οὕτω κηδόμενος ὡς οὐδὲ πατὴρ παίδων, ἐνόησαν τι ὑπέμενε. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃς, τί γὰρ εἰ ἡμερίμνα μὲν, ἡμερίμνα δὲ ἀπλῶς; ἐπήγαγε καὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς φροντίδος, λέγων, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ*

οὐκ ἀσθενῶ; Οὐκ εἶπεν, Οὐ κοινωνῶ τῇ ἀθυμίᾳ· ἀλλ' ὡς ἐν αὐτῷ ὢν τῷ πάθει, ὡς ἐν αὐτῇ ὢν τῇ ἀρρώστῃ, οὕτω θορυβοῦμαι καὶ ταράσσομαι. *Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Ὅρα πάλιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὁδύνης, πῶς πάρεστιν ἐν τῇ τῆς πυρώσεως προσηγορίᾳ. Ἐμπίπραμαι, καίνομαι, φησὶν· ὁ δὲ πάντων μεῖζον ἦν. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ εἰ καὶ σφοδρὰ, ἀλλὰ καὶ παροδεύεται ταχέως, καὶ τὴν ἡδονὴν εἶχεν ἀμάραντον· τοῦτο δὲ ἦν τὸ θλίβον αὐτὸν καὶ στενοχωροῦν, καὶ διατιτρώσκον αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, τὸ καθ' ἕκαστον τῶν ἀσθενούντων τοιαῦτα πάσχειν, εἰ καὶ ὁστισοῦν ἦν. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τῶν μειζόνων μὲν ἡλγει, τῶν δὲ ἐλαττόνων κατεφρόνει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπερρίμμενον ἐν τοῖς ἀναγκαίοις ἐτίθετο. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τίς ἀσθενεῖ;* δηλῶν ὅτι ὅστις ἐν ᾧ καὶ καθάπερ αὐτὸς ὢν ἡ Ἐκκλησία ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην, οὕτω καθ' ἕκαστον ὠδυνᾶτο μέλος. *Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσμαι.* Ὅρξ· ὅτι οὐδαμῶς ἀπὸ σημείων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διωγμῶν καυχᾶται, καὶ τῶν πειρασμῶν; Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀσθενείας. Καὶ ποικίλον τὸν πόλεμον δεικνύσι. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι [615] αὐτὸν ἐπολέμουν, καὶ τὰ ἔθνη πρὸς αὐτὸν ἴστατο, καὶ οἱ ψευδαδελφοὶ αὐτῷ ἐπύκτευσαν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτὸν ἐλύπον ἀσθενούντες καὶ σκανδαλιζόμενοι· πάντοθεν αὐτῷ θόρυβος καὶ ταραχὴ, ἀπὸ τῶν οἰκείων, ἀπὸ τῶν ἄλλοτρίων. Οὕτως ἀποστολικὸς χαρακτήρ· διὰ τούτων ὑφαινεταὶ Εὐαγγέλιον. *Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ οἶδεν, ὅτι οὐ ψεύδομαι.* Ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, κιάσαι με θέλων. Τί δὴποτε ἐνταῦθα διαβεβαιούται καὶ πιστοῦται, ἐπ' οὐδενὸς τῶν προτέρων τοῦτο ποιήσας; Ὅτι ἴσως τοῦτο ἀρχαιότερον ἦν καὶ ἀδηλότερον· ἐκεῖνα δὲ καὶ αὐτοῖς γινώριμα, ἡ μέριμνα τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Θέα τοίνυν τὸν πόλεμον ὅσος, εἰ γε δι' αὐτὸν τὴν πόλιν ἐφρούρει. Ὅταν δὲ τὸν πόλεμον εἴπω, τὸν ζῆλον λέγω τοῦ Παύλου· εἰ γὰρ μὴ σφοδρὸς ἔπνει, οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην ἀνῆψε τὸν ἐθνάρχην μανίαν. Ταῦτα ψυχῆς ἀποστολικῆς, τὸ πάσχειν τοσαῦτα, καὶ μηδαμῶς περιτρέπεσθαι, ἀλλὰ φέρειν γενναίως τὰ ἐμπίπτοντα, καὶ μὴ ὁμῶς χωρεῖν τοῖς κινδύνοις μηδὲ ἐπιπηδᾶν. Ὅρα γοῦν ἐνταῦθα πῶς ἠνέσχετο διαφυγεῖν τὴν πολιορκίαν, διὰ θυρίδος χαλασθεῖς ἐν σαργάνῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλ' ὁμως καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἥρα σωτηρίας. Διὸ πολλάκις καὶ τοιαῦτα ἐμηχανᾶτο, τηρῶν ἑαυτὸν τῷ κηρύγματι· καὶ οὐ παρητεῖτο οὐδὲ ἀνθρωπίνους χρῆσασθαι μηχανήμασιν, ἡνίκα ἀπῆγχε καιρὸς· οὕτως ἦν νήφων καὶ ἐγρηγορώς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἀφουκα ἦν κακὰ, τῆς χάριτος ἔδει μόνης· ἐνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμὸς, πολλὰ καὶ οἰκοθεν ἐπινοεῖ· καὶ ἐνταῦθα πάλιν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν λογιζόμενος. Καὶ καθάπερ τις ὁ σπινθήρ πυρὸς ἀσέστου εἰς πέλαγος ἐμπεσὼν, κυμάτων πολλῶν ἐπιόντων βαπτίζεται, καὶ πάλιν ἀνέρχοιτο λαμπρός· οὕτω δὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, νῦν μὲν

^a *Legebatur* ἔλεγε.

^b *Lege* Καὶ καθάπερ εἰ, inquit Dunsæus.

ἐχόννυτο κινδυνεύων, α νῦν δὲ αὐτοὺς διαδύς, φαί-
δρότερος ἀντῆι, τῷ πάττειν κακῶς περιγινόμενος.

γ. Αὕτη γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας
τὸ τρόποιον, οὕτως ὁ διάβολος βάλλεται, πασχόντων
ἡμῶν κακῶς. Ἡμῶν γὰρ πασχόντων ἀλίσκεται, καὶ
πάσχει κακῶς, ὅταν ἡμᾶς ποιεῖν βούλεται. Ὅπερ
καὶ ἐπὶ Παύλου συνέβαινε· καὶ ὅσῳ μείζον ἐπῆγε
τοὺς κινδύνους, τοσοῦτω μᾶλλον ἤττατο. Οὐδὲ γὰρ
ἐν εἶδος κατεσκεύαζε πειρασμῶν, ἀλλὰ ποικίλον καὶ
διάφορον. Τὰ μὲν γὰρ πόνον εἶχε, τὰ δὲ ἀθυμίαν,
τὰ δὲ φόβον, τὰ δὲ δόνην, τὰ δὲ φροντίδα, τὰ δὲ
αἰσχύνην, τὰ δὲ πάντα ἑμοῦ· ἀλλ' ὅμως ἐν πᾶσιν
ἐκράτει. Καὶ καθάπερ στρατιωτῆς εἰς τὴν οἰκουμέ-
νην πολεμοῦσαν ἔχων ἅπασαν, ἐν μέσοις στρέφοιτο
τοῖς τάγμασι τῶν πολεμίων, καὶ μηδὲν πάσχει δει-
νόν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος μόνος ἐν βαρβάροις, ἐν Ἑλ-
λησι, πανταχοῦ γῆς, πανταχοῦ θαλάσσης φαινόμενος,
ἀχείρωτος ἔμενε. Καὶ ὥσπερ τις σπινθὴρ εἰς καλὰ-
μην καὶ λόγον ἐμπίπτων, [616] πρὸς τὴν ἑαυτοῦ
φύσιν μετατίθεται τὰ καίόμενα· οὕτω καὶ οὗτος
ἅπασιν ἐπιὼν, πάντας μεθίστα πρὸς τὴν ἀλήθειαν,
χειμάρρου δίκην πάντα ἐπιὼν, καὶ ἀνατρέπων τὰ
κωλύματα. Καὶ καθάπερ τις ἀθλητὴς αὐτὸς παλαίων,
τρέχων, σπυκτεύων, ἢ στρατιωτῆς τειχομαχῶν, πε-
ζομαχῶν, ναυμαχῶν· οὕτω πᾶν εἶδος μετῆι μάχης,
καὶ πῦρ ἐνέπνει, καὶ πᾶσιν ἀπρόσιτος ἦν· ἐνὶ σῶ-
ματι καταλαμβάνων τὴν οἰκουμένην, μὲν γλῶττι
πάντας τρεπόμενος. Οὐχ οὕτως αἱ πολλαὶ σάλπιγγες
ἐνέπιπτον τοῖς λίθοις τῆς τῶν Ἱερικουστῶν πόλεως,
καὶ καθήρουν αὐτοὺς, ὥς ἡ τούτου φωνὴ ἤχοῦσα τὰ
θρυώματα τὰ διαβολικὰ καὶ ῥίπτει χαμαί, καὶ τοὺς
ἐναντίους πρὸς αὐτὸν μεθίστησι. Καὶ ἡνίκα συνέλε-
ξεν αἰχμαλώτων πλῆθος, αὐτοὺς τοὺτους ὀπλίσας,
εἰκείον στρατόπεδον πάλιν ἐποίει, καὶ δι' αὐτῶν
ἐκράτει θαυμαστῶς. Αὐτοῦ τὸν Γολιάθ καταφέρει
ἀπὸ λίθου μόνον ἐνός· ἀλλ' εἰ τὰ Παύλου κατορθώ-
ματα ἐξετάσεις, παιδῶν ἔργον ἐκεῖνο, καὶ ὅσον ποι-
μένος καὶ στρατηγοῦ τὸ μέσον, τοσοῦτον ὅψις τὸ διά-
φορον. Οὗτος γὰρ οὐ λίθον ῥίπτων κατέφερε τὸν Γο-
λιάθ, ἀλλὰ φεγγόμενος μόνον ἅπασαν τοῦ διαβόλου
κατέλυε τὴν φάλαγγα^α· καὶ καθάπερ λέων βρυχώ-
μενος, καὶ φλόγα ἀπὸ τῆς γλῶττης ἀφίει, οὕτως πᾶ-
σιν ἀφόρητος, καὶ πανταχοῦ μετεπήδα συνεχῶς,
ἔδραμεν ἐπὶ τοὺτους, ἤλθεν ἐπ' ἐκείνους, μετέστη
πρὸς τοὺτους, ἀπεπήδησε πρὸς ἐτέρους, ἀνέμου ταχύ-
τητον ἐπιὼν, καὶ καθάπερ μίαν οἰκίαν, ἢ πλοῖον ἐν,
τὴν οἰκουμένην ἅπασαν κυβερνῶν, τοὺς μὲν βαπτίζο-
μένους ἀνέλκων, τοὺς δὲ ἰλιγγιώντας στηρίζων, τοῖς
ναύταις παρακελεύόμενος, ἐπὶ τῶν αὐχένων καθήμε-
νος, τὴν πῦρραν περισκοπῶν, σχολία τείνων, κώπην
μεταχειρίζων, ἱστὸν ἔλκων, πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπων,
πάντα αὐτὸς ὢν, καὶ ναύτης, καὶ κυβερνήτης, καὶ
πρωτεύς, καὶ ἱστῖον, καὶ πλοῖον, καὶ πάντα πάσχων,
ἵνα τὰ ἐτέρων λύσῃ κακὰ. Σκόπει· δέ· Ὑπέστη ναυά-

γιον, ἵνα τὸ ναυάγιον παύσῃ τῆς οἰκουμένης· νυθ-
ήμερον ἐν τῷ θυμῷ πεποίηκεν, ἵνα τοῦ θυμοῦ τῆς
πλάνης ἀνιήσῃται· ἐν κόπῳ γέγονεν, ἵνα τοὺς κο-
πιῶντας ἀναπαύσῃ· πληγὰς ὑπέμεινεν, ἵνα τοὺς ὑπὸ
τοῦ διαβόλου πληγέντας ἰάσῃται· ἐν φυλακαῖς δι-
έτριψεν, ἵνα τοὺς ἐν φυλακῇ καὶ σκότῳ καθημένους
εἰς φῶς ἐξαγάγῃ· ἐν θανάτοις πολλάκις, ἵνα θανάτων
ἀπαλλάξῃ χαλεπῶν· πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ
μίαν ἔλαθεν, ἵνα αὐτοὺς τοὺς ταῦτα ποιοῦντας ἐλευ-
θερώσῃ τῆς τοῦ διαβόλου μάστιγος· ἐρραβδίσθη, ἵνα
ὑπὸ τὴν ῥάβδον καὶ τὴν βακτηρίαν ἀγάγῃ τοῦ Χρι-
στοῦ· ἐλιθίσθη, ἵνα ἀπαλλάξῃ τῶν ἀναισθήτων
λίθων· ἐν ἐρημίᾳ γέγονεν, ἵνα τῆς ἐρημίας ἐξέλτῃται·
ἐν ἰδοιορίαις, ἵνα στήσῃ πλανωμένους, καὶ τὴν εἰς
τὸν οὐρανὸν φέρουσαν ὁδὸν ἀνοίξῃ· ἐν πόλεσιν ἐκιν-
δύνευσεν, ἵνα τὴν ὁδὸν πόλιν ὑποδείξῃ· ἐν λιμῷ καὶ
δίψει, ἵνα ἀφέλῃται τοῦ χαλεπωτέρου λιμοῦ· ἐν
γυμνότητι, ἵνα ἀσχημονοῦντας ἐνδύσῃ τὴν στολὴν
τοῦ Χριστοῦ· ἐν [617] ἐπιστάσει δόλου, ἵνα τῆς
περιστάσεως τῶν δαιμόνων ἀπαγάγῃ· ἐπυρώθη, ἵνα
σβέσῃ τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου· διὰ θυρί-
δος ἀπὸ τείχους ἐχαλάσθη, ἵνα κάτωθεν ἄνω δια-
πέμψῃ τοὺς ἐρριμένους χαμαί. Ἐτι οὖν φεγγέ-
μεθα, οὐδὲ εἰδότες ἅπερ ἔπαθε Παῦλος; ἔτι χρη-
μάτων μνησθῆσόμεθα; ἔτι γυναικὸς καὶ πόλεως καὶ
ἐλευθερίας, ἐκεῖνον αὐτῆς τῆς ζωῆς μυριάκις κα-
ταφρονοῦντα ἰδόντες; Ὁ μάρτυς ἅπαξ ἀποθνήσκει· ὁ
δὲ μακάριος ἐκεῖνος ἐνὶ σώματι καὶ μὲν ψυχῇ τοσοῦ-
τους κινδύνους ὑπέμεινεν, ὅσοι καὶ ἀδαμάντινον ἱκα-
νοὶ θορυβῆσαι ψυχὴν· καὶ ἅπερ ἅπαντες ἐν τοσοῦ-
τοις σώμασιν οἱ ἅγιοι ἔπαθον, ταῦτα αὐτὸς ἐν ἑνὶ
πάντῃ ἤνεγκε· καὶ καθάπερ εἰς στάδιον τὴν οἰκου-
μένην εἰσελθὼν, καὶ πρὸς πάντας ἀποδυσάμενος,
οὕτως ἵστατο γενναίως. Καὶ γὰρ ᾄδει τοὺς σπυκτεῶ-
ντας αὐτῷ δαίμονας. Διὸ καὶ λαμπρὸς εὐθέως ἐκ
προοιμίων ἐφάνη· ἐξ αὐτῆς τῆς βαλδιδος καὶ μέχρι
τέλους ὁμοῖος διέμεινε· μᾶλλον δὲ καὶ ἐπέτεινε τὸν
διωγμὸν, ἐγγὺς τοῦ βραδείου γενόμενος. Καὶ τὸ δὴ
θαυμαστὸν, ὅτι τοσαῦτα πάσχων καὶ ποιῶν, σφόδρα
μετριάξεν ᾄδει. Καὶ γὰρ εἰς ἀνάγκην ἐμπεσὼν τῆς
διηγῆσεως τῶν οἰκειῶν κατορθωμάτων, ταχέως
ἅπαντα παρέδραμε· καίτοι γε μυρίας βίβλους ἐν-
έπλησεν ἂν, εἰ τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐξαπλώσαι
ἠθούλετο, καὶ τὰς Ἐκκλησίας εἶπεν ἃς ἐμερίμνα,
εἰ τὰς φυλακάς καὶ τὰ ἐν αὐταῖς κατορθώματα, εἰ
τῶν ἄλλων καθ' ἑκάστην τὰς περιστάσεις, τὰς ἐρ-
όδους. Ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες,
καὶ μετριάξιν μάθωμεν, καὶ μηδέποτε ἐν πλοῦτῳ
καυχᾶσθαι, μηδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις βιωτικοῖς, ἀλλ' ἐπὶ
ταῖς ὕβρεσι ταῖς διὰ τὸν Χριστὸν, καὶ ἐπὶ ταῦταις
ὅταν ἀνάγκη γένηται· ὥς εἰ μηδὲν εἴη τὸ κατεπίγιναι,
μηδὲ τούτων μνημονεύωμεν, ἵνα μὴ ἐπαυρόμεθα,
ἀλλὰ ἀμαρτημάτων μόνων. Οὕτω γὰρ ἀπαλαγ-
σόμεθα αὐτῶν ῥαβδῶς, καὶ τὸν Θεὸν ἁπλοῶς ἐξομεν,
καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτευξόμεθα ζωῆς· ἥς γένετο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτευγνῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπῇ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Intellige κινδύνους, quod in κινδυνεύων implicite con-
tinetur.

^b Sic legit interpres Latinus, et sic haud dubie legen-
dum. Editi, τὴν φλόγα.

santibus multis fluctibus, demergatur rursusque splendida emergat: ita quoque beatus Paulus nunc quidem periculis obruebatur, nunc vero ex ipsis emersus splendidior ascendebat, eo ipso, quod vexabatur, victoriam referens.

3. *Pauli egregia facinora.* — Hæc enim luculenta victoria est, hoc Ecclesiæ tropæum: sic diabolus profligatur, dum nos male mulctamur. Nobis enim perpetientibus, capitur ille, ac male mulctatur, dum nos malis afficere studet. Id quod in Paulo quoque usu veniebat: quo enim majora pericula illi diabolus creabat, eo magis vincebatur. Neque unum tentationis genus, sed varia ac multiplicia comparabat. Alia enim laborem, alia mœrorem, alia metum, alia dolorem, alia curam, alia infamiam, alia hæc cuncta simul afferebant: et tamen in omnibus superabat. Ac quemadmodum si miles unus, ab universo terrarum orbe bello impetitus, inter medios hostium cuneos versetur, nec quidquam adversi patiatur: sic etiam Paulus solus inter barbaros, inter Græcos, ubique terrarum atque in omnibus maris partibus apparens, invictus manebat. Atque ut scintilla aliqua in stipulam ac sœnum incidens, in naturam suam vertit ea quæ uruntur: ita hic quoque invadens, omnes ad veritatem traducebat, torrentis instar omnia peragrans, atque obstacula subruens. Ac velut unus et idem athleta luctans, currens et pugnis certans, aut ut miles muros oppugnans, pedestrem vel navalem pugnam iniens: sic omne certaminis genus obibat, ignemque spirabat, atque ita se comparabat, ut nemo ad eum accedere posset: uno corpore terram universam comprehendebat, una lingua omnes fugabat. Non ita multæ illæ tubæ in Jerichuntinæ urbis muros incidebant (*Jos. 6. 20*), eosque solo æquabant, ut vox ejus resonans diabolica presidia prosterneret, atque hostes ad suas partes traducebat. At postquam ingentem captivorum copiam collegisset, armisque eos induisset, exercitum suum rursus effliciebat, ac per eum eximias palmas obtinebat. David uno tantum lapidis jactu Goliath dejecit (*1. Reg. 17*): at si egregia Pauli facinora expendas, pueri facinus illud invenietur; quantumque inter pastorem et belli ducem interest, tantum inter utrumque discriminis esse conspicies. Ille enim non lapidis jactu Goliath prosternebat, verum sola voce totam diaboli phalangem opprimebat; atque ut leo rugiens, ignemque e lingua emittens, sic ipse a nemine sustineri poterat, assidueque quoquo gentium transiliebat, ad hos currebat, ad illos se conferebat; ad hos migrabat, ad alios transibat, vento celerius procurrens, atque, instar unius domus aut navis, universum terrarum orbem gubernans, eos qui demergebantur retrahens, vertigine laborantes fulciens, nautas exhortans, ad puppiem sedens, proram circumspectans, funes tendens, remum tractans, velum trahens, in cælum oculos coniciens, omnia ipse munera obiens, nautæ, gubernatoris, proretæ, veli, navis: quidlibet patiens, ut aliorum mala solveret. Sic autem consideres velim: naufragium subiit, ut orbis terrarum naufragium sedaret: noctem et diem in imis maris

gurgitibus egit, ut homines ex erroris profundo extraheret: in labore versatus est, ut laborantes recrearet: plagas sustinuit, ut iis, quibus diabolus vulnera intulerat, mederetur: in carcere commoratus est, ut eos, qui in vinculis ac tenebris sedebant, in lucem educeret: in mortibus frequenter, ut acerbis mortibus liberaret: quinquies quadragenas una minus accepit, ut eos, qui hæc perpetrabant, a diaboli verberibus eximeret: virgis cæsus est, ut sub Christi virgam et baculum adduceret: lapidibus impetitus est, ut a lapidibus sensus expertibus removeret: in solitudine fuit, ut a solitudine extraheret: in itineribus, ut errantes reprimeret, viamque in cælum ferentem aperiret: in urbibus periclitatus est, ut supernam civitatem ostenderet: in fame et siti, ut a graviore fame vindicaret: in nuditate, ut indecore se gerentes Christi stola convestiret: in vulgi incursione, ut a dæmonum impetu ac molestia abduceret: ustus est, ut ignita diaboli tela exstingeret: per fenestram e muro demissus est, ut humi stratos e terra in altum transmitteret. Adhucne igitur loquemur, cum ne ea quidem sciamus, quæ Paulus perpessus sit? adhucne pecuniarum, adhuc uxoris et civitatis et libertatis mentionem faciemus, cum illum etiam vitam ipsam millies aspernari videamus? Martyr semel moritur; at beatus ille vir in uno corpore atque una anima tot pericula tamque gravia sustinuit, ut vel adamantinum pectus turbare possent: ac, quæ sancti omnes in tot corporibus pertulerunt, ea hic universa in uno tulit: atque in universum orbem, tamquam in stadium ingressus, et contra omnes concertans, ita fortiter stabat. Norat enim dæmones, qui adversus eum decertabant. Unde etiam ab ipsis statim initiis virtus ejus enituit; atque ab ipsis carceribus ad metam usque idem semper suique similis permansit: imo etiam, cum a palma jam non longe abesset, persecutionem, augebat. Quodque mirabile est, tot tantaque, tum patiens tum faciens, summam modestiam retinere norat. Nam cum in eam necessitatem incidisset, ut, quæ recte et cum virtute gesserat, narranda ipsi essent, celeriter omnia percurrit. Atqui sexcenta volumina implevisset, si singula quæ dixit amplificare voluisset, si Ecclesias, quarum sollicitudinem gerebat, enumerasset, si carceres, et ea quæ in ipsa præstitit; si aliarum rerum ærumnas, si aliorum in se impetus exposuisset; sed noluit. Hæc igitur cum nobis explorata sint, modestiam colere discamus, nec umquam in opibus aut in aliis sæcularibus gloriari; verum in contumeliis, quas Christi causa acceperimus, in iisque tum denique, cum necessitas id postulaverit. Quod si nihil sit quod urgeat, ne harum quidem rerum mentionem faciamus, ne animis efframur, verum peccatorum dumtaxat. Sic enim his facile liberabimur, Deumque propitium habebimus, ac vitam æternam consequemur: quam utinam nobis omnibus nancisci detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

CAP. 12. v. 1. *Gloriari quidem non expedit mihi. Veniam autem ad visiones et revelationes Domini.*

1. Quidnam hoc sibi vult? qui tot ac tanta dixit, his verbis utitur, *Gloriari non expedit mihi*, ac si nihil dixisset? Non hoc ait, quasi nihil dixisset, sed quia ad alterum gloriationis genus migraturus est; quod etsi non tantam mercedem habet, tamen illustriorem eum plerisque ostendere videtur, non autem iis, qui rem diligenter perpendant. Idcirco ait, *Gloriari quidem non expedit mihi*. Magnæ enim jactationes erant illæ, quas ante enumeravit, quæ ex tentationibus proficiscebantur. Habet autem nunc alia quæ dicat, revelationes atque arcana mysteria. Cur autem dicit, *Non expedit mihi*? Ne me, inquit, hujusmodi commemoratio in arrogantiam extollat. Quid ais? an ea nescis, etiamsi non dixeris? At non æque animus noster attollitur, cum nos ea scimus, et cum ad alijs offerimus. Neque enim recte factorum natura arrogantiam afferre consuevit, sed vulgi testimonium atque cognitio. Ideo ait, *Non expedit mihi*: ac ne majorem auditorum animis de me cogitationem immitteret. Etenim pseudapostoli ea, quibus carebant, de seipsis prædicabant; hic contra ea etiam, quæ ipsi insunt, occultat: idque cum tanta ipsi necessitas incumbat: atque, *Non expedit mihi*: ut omnes doceat hanc rem omnino fugere. Neque enim istud fructum ullum, sed potius detrimentum habet, nisi utilis quædam ac necessaria occasio sit, quæ ad id impellat. Postquam itaque pericula, tentationes, insidias, mœrores ac naufragia commemoravit, ad alterum gloriationis genus se confert, dicens: 2. *Scio hominem ante quatuordecim annos (sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio: Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cælum.* 3. 4. *Et scio quoniam raptus est in paradysum (sive in corpore, sive extra corpus, nescio), et audivit arcana verba quæ non licet homini loqui.* 5. *Pro hujusmodi ergo gloriabor: pro me autem non gloriabor.* Magna certe hæc revelatio est: nec tamen hæc sola fuit, sed aliæ complures; verum ipse unam ex multis ponit. Nam quod multæ essent, audi quid dicat: *Ne magnitudo revelationum extollat me.* Atqui, dixerit aliquis, si eas occultare cupiebat, omnino nec significationem ullam obscuram dare, nec quidquam ejusmodi dicere debebat; sin autem dicere volebat, aperte proferendæ erant. Cur ergo nec perspicue eas exposuit, nec omnino reticuit? Ut hinc quoque ostendat, invitum se ac repugnantem ad id accedere. Ideo etiam quatuordecim annorum tempus posuit. Neque enim frustra hujus temporis mentionem fecit, sed ut demonstret, quod qui tot annos tacitum id tenuerat, non id nunc enuntiasset, nisi summa eum necessitas impulisset, verum æque tacuisset, nisi fratres pereuntes vidisset. Quod si ab ipsis primordiis talis erat Paulus, ut ejusmodi revelatione dignus haberetur, cum nondum tot ac tantis præclare gestis

ornatus esset: cogita, quæso, quantus vir in quatuordecim annis evaserit. Ac vide quomodo hic quoque modeste se gerat, cum quædam narrat, quædam autem se ignorare confletur. Se raptum fuisse dicit; si in corpore, si extra corpus, se nescire profletur. Et quidem sufficiebat, cum raptum dixisset, tacere: at nunc pro sua modestia hoc quoque adjungit. Quid igitur? itane mens et anima rapta est, ut corpus mortuum manserit? an corpus quoque raptum est? Id vero dicere non licet. Nam cum Paulus ipse, qui raptus est, et cui tot ac tantis arcanis frui contigit, id ignoraverit, multo sane magis hoc nobis ignotum est. Nam id quidem sciebat, quod in paradiso esset et quod in tertio cælo, at modum haud perspicue norat. Atque etiam aliunde, quam a fastu alienus esset, considera. Etenim cum de Damascenorum civitate verba faceret, fidem sermoni suo adstruit; hic autem non perinde: nec enim hoc admodum confirmare volebat, sed tantum dicere ac tacite significare. Ac proinde hæc verba subjicit, *Pro hujusmodi gloriabor.* Quibus verbis non indicabat, alium fuisse qui raptus fuerat, verum ut licebat et quantum fas erat, diceret, et de se aperte loqui vitaret, sic orationem conformavit. Num etiam alioqui consentaneum fuisset, cum de se verba faceret, alium in medium proferre? Cur ergo sic rem composuit? Non idem erat dicere, Raptus sum, et, Scio hominem raptum; nec, Glorior pro me ipso, et, Pro hujusmodi gloriabor. Quod si quis dixerit, Quomodo fieri poterat, ut sine corpore raperetur? vicissim ex eo quæram, Quo pacto fieri poterat, ut cum corpore raperetur? etenim hoc si ratiocinijs expendas, nec fidei concedas, difficilius quam illud explicari potest. Cur autem raptus est? Mea quidem sententia, ne reliquis apostolis inferior videretur. Nam quia illi cum Christo consuetudinem habuerant, ille vero minime; idcirco eum, ut gloriam ipsi conciliaret, in paradysum raptum. Siquidem ingens hujus loci nomen erat, atque ubique celebrabatur.

2. Quocirca etiam Christus dicebat: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43).* *Pro hujusmodi gloriabor.* Quid ita? si enim alius raptus est, quid tu gloriaris? Ex quo illud intelligi datur, eum de seipso hæc prædicasse. Quod si subjunxit, *Pro me ipso autem non gloriabor*, nihil aliud his verbis significat, quam quod nulla urgente necessitate nihil hujusmodi leviter dicturus sit: aut certe, ut rursus quod dixerat, quantum fieri poterat, adumbraret. Nam quod de seipso tota esset oratio, ex iis quæ sequuntur liquet: subjunxit enim, 6. *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam.* Cur ergo prius dicebas, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; et, *Quod dico non secundum Dominum dico, sed ut in insipientia* (2. Cor. 11. 1. 17); hic autem, *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens*? Hoc non gloriationis ratione dicit, sed mendacii: nam si gloriari insipien-

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Καυχᾶσθαι διὴ οὐ συμφέρει μοι. Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου.

α'. Τί τοῦτο; ὅσα αὐτά εἰπὼν, φησὶ, *Καυχᾶσθαι διὴ οὐ συμφέρει μοι*, φησὶν, ὡς οὐδὲν εἰρηκῶς; Οὐχ ὡς οὐδὲν εἰρηκῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλει μεταβαίνειν εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως, ὃ μισθὸν μὲν οὐκ ἔχει τοσοῦτον, λαμπρότερον δὲ δοκεῖ δεικνύειν τοῖς πολλοῖς, οὐ τοῖς ἀκριδῶς ἐξετάζουσι· φησὶ, *Καυχᾶσθαι διὴ οὐ συμφέρει μοι*. Τὰ γὰρ μεγάλα καυχήματα ταῦτα, [618] ἄπερ ἀπειριθμήσατο, τὰ τῶν πειρασμῶν· ἔχει δὲ καὶ ἕτερα λέγειν, τὰ τῶν ἀποκαλύψεων, τὰ τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων. Καὶ τίνος ἕνεκέν φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*; ἵνα μὴ με εἰς ἀπόνειαν ἐπάρῃ, φησὶ. Τί λέγεις; ἂν γὰρ μὴ εἴπῃς αὐτὰ, οὐκ οἶδας αὐτά; Ἄλλ' οὐχ ὁμοίως ἐπαίρόμεθα αὐτοὶ εἰδότες αὐτὰ, καὶ εἰς ἄλλους ἐκφέροντες. Οὐ γὰρ ἡ τῶν κατορθωμάτων φύσις ἐπαίρειν εἴωθεν, ἀλλ' ἡ τῶν πολλῶν μαρτυρία καὶ γνῶσις. Διὰ τοῦτο οὖν φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*, καὶ ἵνα μὴ μείζονα ἐνθῶ περὶ ἐμοῦ ἐννοίαν τοῖς ἀκούουσιν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ οἱ ψευδαπόστολοι καὶ τὰ οὐκ ὄντα περὶ ἑαυτῶν ἔλεγον· οὗτος δὲ καὶ τὰ ὄντα ἀποκρύπτεται, καὶ ταῦτα ἀνάγκης τοσαύτης ἐπικειμένης· καὶ φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*, παιδεύων ἅπαντας ἐκ πολλῆς περιουσίας τῷ τοιοῦτον φεύγειν. Οὐδὲν γὰρ ἔχει τὸ πρᾶγμα κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβην, πλὴν ἂν μὴ ἀναγκαῖα τις ἢ πρόφασις καὶ ὠφέλιμος ἡ εἰς τοῦτο ἐνάγουσα. Εἰπὼν τοίνυν τοὺς κινδύνους, τοὺς πειρασμοὺς, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰς ἀθυμίας, τὰ ναυάγια, ἐφ' ἕτερον μετίσταται καυχήσεως εἶδος, λέγων· *Οἶδα ἀνθρωπῶν πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν) ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ὥς τρίτον οὐρανῶ. Καὶ οἶδα ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα), καὶ ἤκουσεν ἁρρήτητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχήσομαι· ὑπὲρ δὲ ἑμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι. Μεγάλη μὲν αὕτη ἡ ἀποκάλυψις. Οὐκ αὕτη δὲ γέγονε μόνη, ἀλλὰ καὶ ἕτεραι πλείους· αὐτὸς δὲ μίαν ἐκ πολλῶν τίθεισιν. Ὅτι γὰρ πολλὰ ἦσαν, ἀκουσον τί φησὶ· *Τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι*. Καὶ μὴν εἴποι τις ἂν, εἰ κρύψαι ἤθελε, παντελῶς ἔδει μὴ δοῦναι αἰνίγμα, μὴδὲ εἰπεῖν τι τοιοῦτον· εἰ δὲ εἰπεῖν ἤθελε, σαφῶς εἰπεῖν. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτε σαφῶς εἶπεν, οὕτε εἰσήγγεν; ἵνα κἀνταῦθα δείξῃ, ὅτι ἄκων ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἔρχεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἔθηκε τῶν δεκατεσσάρων ἐτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς αὐτοῦ μένηται, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐκ ἂν ὁ τοσοῦτον καρτερήσας χρόνον, νῦν ἂν ἐξεῖπεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν ἡ ἀνάγκη, ἀλλ' ὁμως*

εἰσήγγεν ἂν, εἰ μὴ τοὺς ἀδελφοὺς ἀπολλυμένους ἑώρα. Εἰ δὲ ἐκ προοιμίων τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος, ὥστε τοιαύτης καταξιώσθαι ἀποκαλύψεως, ὅτε οὕτω τοιαῦτα κατορθώματα εἶχεν· ἐννόησον ἡλίκος ἐν τεσσαρεσκαίδεκα ἔτεσι γέγονεν. Ὅρα δὲ πῶς καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ μετριάσει τῷ τὰ μὲν εἰπεῖν, τὰ δὲ ὁμολογεῖν ἡγνοχέναι. Ὅτι μὲν γὰρ ἡρπάγη, εἶπεν, εἴτε δὲ ἐν σώματι, εἴτε οὐκ ἐν σώματι, οὐκέτι φησὶν εἰδέναι. Καίτοι γε ἐξήρκει τὴν ἀρπαγὴν εἰπόντι, σιγήσαι· νυνὶ δὲ μετριάζων καὶ τοῦτο προστίθει. Τί οὖν; ὁ νοῦς ἡρπάγη καὶ ἡ ψυχὴ, τὸ δὲ σῶμα νεκρὸν ἔμεινεν; ἀλλὰ τὸ σῶμα ἡρπάγη; Ἄλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. [619] Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος ἡγνός ὁ ἀρπαγείς, καὶ τοιούτων καὶ τοσοῦτων τυχὼν ἀπορρήτων, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν παραδείσῳ ἦν ᾗδεν, καὶ ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ ἦν οὐρανῷ, οὐκ ἡγνός, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ᾗδεν σαφῶς. Σκόπει δὲ καὶ ἐτέρωθεν αὐτοῦ τὸ ἄτυπον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς δαμασκηνῶν πόλεως πιστοῦται τὸν λόγον, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι· οὐδὲ γὰρ σφόδρα αὐτὸ κατασκευάσαι ἠθούλετο, ἀλλ' εἰπεῖν καὶ αἰνίσσασθαι μόνον. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχήσομαι· οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅτι ἕτερός τις ἦν ὁ ἀρπαγείς· ἀλλ' ὡς ἐνεχώρει καὶ δυνατὸν ἦν καὶ εἰπεῖν, καὶ διακρούσασθαι τὸ περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν φανερώς, οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον. Ποία γὰρ ἀκολουθία ἦν, περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἄλλον παράγειν εἰς μέσον; Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτως αὐτὸ τίθεισιν; Οὐκ ἦν ἴσον εἰπεῖν, Ἥρπαγην, καὶ, Οἶδα ἀρπαγέντα· καὶ, Καυχῶμαι ὑπὲρ ἑμαυτοῦ, καὶ, Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχήσομαι. Εἰ δὲ λέγοι τις, Καὶ πῶς ἐνὶ χωρὶς σώματος ἀρπαγῆναι; ἐρήσομαι αὐτόν, Πῶς δὲ ἐνὶ μετὰ σώματος ἀρπαγῆναι; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐκείνου ἀπορώτερον, ἂν λογισμοῖς ἐξετάζῃς, καὶ μὴ τῇ πίστει παραχωρῇς. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ἡρπάγη; Ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτόν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, ἔλαττον ἔχειν τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνοι συνεγένοντο τῷ Χριστῷ, οὗτος δὲ οὐδαμῶς, διὰ τοῦτο εἰς δόξαν ἤρπασε καὶ τοῦτον εἰς τὴν πειράδεισον. Πολὺ γὰρ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου, καὶ πανταχοῦ ᾗδετο.

β'. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθ' ἐν τῷ παραδείσῳ. Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχήσομαι*. Τίνος ἕνεκεν; εἰ γὰρ ἄλλος ἡρπάγη, οὐ τί καυχᾷ; Ὅθεν δὴλον, ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα ἔλεγεν. Εἰ δὲ ἐπήγαγεν, Ὑπὲρ δὲ ἑμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι· οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι, Ἀνάγκη οὐκ οὐσης, οὐδὲν ἐρῶ τοιοῦτον ἀπλῶς καὶ εἰκῇ· ἡ συσκιάζων πάλιν τὸ εἰρημένον, ὡς ἐνεχέωρε. Ὅτι γὰρ περὶ ἑαυτοῦ πᾶς ὁ λόγος ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς δηλοῖ· ἐπήγαγε γὰρ λέγων, *Ἐὰν δὲ καὶ θολήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄρρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. Πῶς οὖν ἐμπροσθεν ἔλεγε, Ὅφελον ἡγεῖσθαι μου μικρὸν ἐπὶ ἀφροσύνῃ, καὶ, Ὅ*

• Suspiciatur Savilius legendum εἰλλ' ὁμοίως.

λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφρο-
σύνη· ἐνταῦθα δὲ, Ἐὰν δὲ καὶ θελήσω καυχῆ-
σασθαι, οὐκ ἔσομαι ἀφρων· Οὐ κατὰ τὸ καυ-
χᾶσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ ψεύδεσθαι· εἰ γὰρ τὸ καυ-
χᾶσθαι ἀφροσύνης, πῶς μᾶλλον τὸ ψεύδεσθαι;
Κατὰ τοῦτο οὖν φησιν, Οὐκ ἔσομαι ἀφρων. Διὸ καὶ
ἐπήγαγεν, Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ, Φειδομαι δὲ, μὴ τις
εἰς ἐμέ λογιῇται ὑπὲρ ὃ βλέπει, ἢ ἀκούει τι ἐξ
ἐμοῦ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὠμολογημένη αἰτία· καὶ γὰρ
καὶ θεοὺς αὐτοὺς ἐνόμισαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν ση-
μείων. Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν στοιχείων ἀμφοτέρα
πεποίθηκεν ὁ Θεός, καὶ ἀσθενῇ καὶ λαμπρᾷ κατα-
σκευάσας, τὸ μὲν, ἵνα κηρύξῃ τὴν αὐτοῦ δύναμιν, τὸ
δὲ, ἵνα κωλύσῃ τῶν ἀνθρώπων τὴν πλάνην· οὕτω
δὲ καὶ ἐνταῦθα καὶ θαυμαστοὶ ἦσαν καὶ ἀσθενεῖς,
ὥστε δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδεύεσθαι τοὺς ἀπί-
στους. Εἰ γὰρ μένοντες θαυμαστοὶ μόνον, καὶ μὴδὲν
ἀσθενείας δείκνυναι φέροντες, [620] λόγῳ τοὺς πολλοὺς
ἀπήγγον τοῦ μέλζονα περὶ αὐτῶν ὑποκατεῖναι τῆς
ἀληθείας· οὐ μόνον οὐδὲν ἂν ἤνυσαν, ἀλλὰ καὶ τού-
ναντίον ἂν κατεσκεύασαν. Αἱ γὰρ διὰ τῶν λόγων
γινόμεναι παραιτήσεις, ταπεινοφροσύνης ἂν ἔδοξαν
εἶναι μᾶλλον, καὶ πλεον αὐτοὺς θαυμασθῆναι παρ-
εσκεύασαν. Διὰ τοῦτο ἔργῳ καὶ πράγμασιν ἡ ἀσθενεία
αὐτῶν ἐξεκαλύπτετο. Καὶ τοῦτο ἴδοις τις ἂν ἐπὶ τῶν
ἐν τῇ Παλαιᾷ γενομένων ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ὁ
Ἥλιος θαυμαστὸς ἦν, ἀλλ' ἠλέγχθη ποτὲ ὑπὲρ δει-
λίας· καὶ ὁ Μωϋσῆς μέγας, ἀλλὰ καὶ οὗτος δι' αὐτὸ
τοῦτο τὸ πάθος ἔδραπέτευσεν. Ταῦτα δὲ ἑπασχον, τοῦ
Θεοῦ ἀφαιτῶντος, καὶ συγχωροῦντος ἐλεγχθῆναι τὴν
ἀνθρωπίνην φύσιν. Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ ἐξήγαγεν αὐτοὺς,
λέγουσι, Ποῦ ἔστι Μωϋσῆς; εἰ καὶ εἰσήγαγε, τί οὐκ
ἂν εἶπον; Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησι, Φειδομαι μὴ
τις εἰς ἐμέ λογιῇται. Οὐκ εἶπεν, Εἴπη, ἀλλ', Ἵνα
μὴδὲ λογιῇται τι μεῖζον τῆς ἀξίας τῆς ἐμῆς. Ὅστε
κάντεῦθεν δηλον, ὅτι περὶ αὐτοῦ πᾶς ὁ λόγος. Διὸ
καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε, Καυχᾶσθαι δὲ οὐ συμφέρει
μοι. Οὐκ ἂν, εἰ περὶ ἐτέρου ἔμελλεν ἔρεῖν ἄπερ εἶπε,
τοῦτο εἶπε· τίνος γὰρ ἐνεκεν οὐ συμφέρει περὶ ἐτέ-
ρου καυχᾶσθαι; Ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ τοῦτων ἀξιώθεις·
διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀπο-
καλύψεων, Ἵνα μὴ υπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκό-
λοψ τῇ σαρκί, ἀγγελος σατᾶν, Ἵνα με κολαφίζῃ.
Τί λέγεις; ὁ τὴν βασιλείαν οὐδὲν εἶναι νομίζων, οὐδὲ
τὴν γέννησαν πρὸς τὸν πόθον τοῦ Χριστοῦ, τὴν παρὰ
τῶν πολλῶν ἐνόμιζέ τι εἶναι τιμὴν, ὥστε καὶ ἐπαρ-
θῆναι, καὶ διηνεκοῦς δεῖσθαι τοῦ χαλινου; οὐ γὰρ εἶ-
πεν, Ἵνα κολαφίσῃ, ἀλλ' Ἵνα κολαφίζῃ. Καὶ τίς ἂν
τοῦτο εἶποι; Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ὅταν ἀνα-
καλύψωμεν τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ σκόλοψ, καὶ τίς ὁ ἄγγελος
τοῦ σατᾶν, τότε καὶ τοῦτο ἐροῦμεν. Τινὲς μὲν οὖν
κεφαλαγίαν τινὰ ἔφασαν αὐτὸν λέγειν ὑπὸ τοῦ δια-
βόλου γινομένην· ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἂν τὸ
σῶμα τοῦ Παύλου ταῖς τοῦ διαβόλου χερσὶν ἐξεδόθη,
ὅπου γε αὐτῆς ὁ διάβολος ἐπιτάγματι μόνον εἶκον
αὐτῷ τῷ Παύλῳ· καὶ νόμους αὐτῷ καὶ ὅρους ἐτίθει,
ὅτε τὸν πορνεύοντα παρέδωκεν εἰς ὄλεθρον τῆς σαρ-
κός· καὶ ὑπερβῆναι τούτους οὐκ ἐτόλμησεν ἐκεῖνος.
Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Σατᾶν ὁ ἀντικείμενος

λέγεται τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ· καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν
Βασιλείων τοὺς ἀντικειμένους οὕτως ἐκάλεσεν ἡ
Γραφή, καὶ περὶ τοῦ Σολομῶντος διηγουμένη φησὶν,
Οὐκ ἦν σατᾶν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ· τοῦτέστιν,
ἀντικείμενος, πολεμῶν, ἢ ἐνοχλῶν. Ὁ τοίνυν
λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐκ εἶασεν ὁ Θεός προχωρῆ-
σαι τὸ κήρυγμα, τὸ φρόνημα καταστέλλων ἡμῶν,
ἀλλὰ συνεχώρησε τοῖς ἀντικειμένοις ἐπιτίθεσθαι
ἡμῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἱκανὸν ἦν κατασπάσαι τὸ φρό-
νημα, ἐκεῖνο δὲ οὐκέτι, τὸ τῆς κεφαλαγίας. Ἀγγελον
τοίνυν σατᾶν λέγει Ἀλέξανδρον τὸν [621] χαλκία,
τοὺς περὶ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν, πάντας τοὺς ἀντι-
κειμένους τῷ λόγῳ, τοὺς φιλονεικοῦντας αὐτῷ καὶ
πολεμοῦντας, τοὺς ἐμβάλλοντας εἰς δεσμοπτήριον,
τοὺς δέροντας, τοὺς ἀπάγοντας· ἐπειδὴ τὰ τοῦ σατανᾶ
ἐπραττον. Ὅσπερ οὖν υἱοὺς διαβόλου καλεῖ τοὺς
Ἰουδαίους τὰ ἐκείνου ζηλοῦντας, οὕτω καὶ ἄγγελον
σατᾶν ἅπαντα τὸν ἀντιπίπτοντα. Τοῦτο οὖν φησιν,
Ἐδόθη μοι σκόλοψ, Ἵνα με κολαφίζῃ· οὐχ ὡς τοῦ
Θεοῦ τοὺς τοιοῦτους ὀπλίζοντας, μὴ γένοιτο, οὐ
κολάζοντος οὐδὲ τιμωρομένου, ἀλλὰ συγχωροῦντος
καὶ ἀφιέντος τέως. Ὑπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον
παρεκάλεσα· τοῦτέστι, πολλάκις.

γ'. Καὶ τοῦτο πολλὰς ταπεινοφροσύνης, τὸ μὴ κρύφαι
ὅτι οὐκ ἔφερε τὰς ἐπιβουλὰς, ὅτι ἔκαμνε, καὶ δεή-
σεως ἐδεῖτο ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς. Καὶ εἰπέ μοι· Ἀρκεῖ
σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ
τελειοῦται. Τοῦτέστιν, Ἀρκεῖ σοι ὅτι νεκροῦς ἔγειρεις,
ὅτι τυφλοὺς θεραπεύεις, ὅτι λαποῦς καθαίρεις, ὅτι
τὰ ἄλλα θαυματουργεῖς· μὴ ζῆται καὶ τὸ ἀκίνδυνον
καὶ τὸ ἀδὲς καὶ τὸ χωρὶς πραγμάτων κηρύττειν.
Ἀλλὰ ἀλγείς, καὶ ἀθυμεῖς; Μὴ δόξη τοῦτο ἀσθενείας
εἶναι ἐμῆς, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς ἐπιβουλεύοντας καὶ
δέροντάς σε καὶ ἐλαυνόντας καὶ μαστίζοντας· τοῦτο
μὲν αὐτὸ δείκνυσί μοι τὴν δύναμιν· Ἡ γὰρ δύναμις
μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· ὅταν διωκό-
μενοι τῶν διωκόντων περιγίνησθε, ὅταν ἐλαυνόμενοι
τῶν ἐλαυνόντων κρατῆτε, ὅταν δεσμούμενοι τοὺς
δεσμοῦντας τρέψῃσθε. Μὴ τοίνυν ζῆται τὰ περιττά.
Ὅρξεν πῶς ἄλλην μὲν αἰτίαν αὐτὸς τίθησιν, ἄλλην
δὲ ὁ Θεός· Αὐτὸς μὲν γὰρ λέγει, Ἵνα μὴ υπεραίρω-
μαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί· τὸν δὲ Θεὸν εἰ-
ρηκέναι φησὶν· ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ,
τοῦτο συγχωρεῖ. Οὐ τοίνυν περιττὸν μόνον ζητεῖς,
ἀλλὰ καὶ ἐπισκοποῦν τῇ τῆς δυνάμεώς μου δόξῃ
πράγμα. Τὸ γὰρ, Ἀρκεῖ σοι, τοῦτο δηλοῦντός ἐστιν,
ὡς οὐκ ὀφείλοντος προστεθῆναι ἐτέρου τινός, ἀλλ' ὡς
τοῦ παντός ἀπρητισμένου. Ὅστε κἀντεῦθεν δηλον,
ὅτι οὐ κεφαλαγίαν φησὶν. Οὐ γὰρ δὴ νοσοῦντες
ἐκήρυκτον (οὐ γὰρ ᾔδυναντο κηρύττειν ἀσθενοῦντες),
ἀλλ' ὅτι ἐλαυνόμενοι, διωκόμενοι, πάντων περιεγέ-
νοντο. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα ἤκουσα, φησὶν, ἥδιστα οὖν
καυχῆσομαι ἐν ἀσθενείᾳ μου. Ἵνα γὰρ μὴ κατα-
πέσωσιν, ἐκείνων τῶν ψευδοποστόλων ἐπὶ τοῖς ἐναν-
τίοις καυχωμένων, καὶ τούτων ὄντων ἐν διωγμοῖς,
δείκνυσιν, ὅτι διὰ τοῦτο λαμπρότερος γίνεται, καὶ
οὕτω μᾶλλον ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ διαλάμπει, καὶ
καυχῆσεως ἀξία τὰ γινόμενα. Διὸ φησιν, Ἠδιστα
οὖν καυχῆσομαι. Οὐχὶ λυπούμενος ταῦτα εἶπον

tia est, multo certe magis mentiri. Hac igitur ratione ait, *Non ero insipiens*. Unde etiam subjunxit, *Veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt, aut audit ex me*. Hæc indubitata causa est: nam etiam ob miraculorum magnitudinem dii ipsi habiti sunt (Act. 14. 10). Quemadmodum ergo Deus in elementis utrumque fecit, nempe ut et imbecilla ea et præclara crearet, tum ut ipsius potentiam prædicarent, tum ut hominum errorem prohiberent: sic etiam hic quoque simul et admirabiles et imbecilles erant, ut ex operibus ipsis infideles erudirentur. Nam si admirabiles solum manentes, nec ullum imbecillitatis argumentum circumferentes, sermone suo vulgus prohibere studuissent, ne majora, quam veritas pateretur, de ipsis existimarent; non modo nihil perfectissent, sed etiam contrarium plane effecissent. Etenim illæ laudum recusationes, ab humillitate potius ac modestia proficisci visæ fuissent, majoremque ipsis admirationem peperissent. Ideo ergo factum est, ut opere ipso ac rebus ipsis eorum imbecillitas detegeretur. Quod ipsum in iis hominibus, qui tempore Veteris Testamenti fuerunt, conspiciere possis. Nam Elias etiam eximius vir erat; at timiditatis tamen quandoque notatus est: et Moses item magnus; at hic quoque ob eundem affectum fugam fecit. Hæc porro idcirco ipsis accidebant, quod Deus abscederet, atque humanæ naturæ imbecillitatem declarari sineret. Nam si, cum Israelitas ex Ægypto eduxisset, dixerint illi, Ubi est Moses? si eos etiam in Palæstinam induxisset, quid non dicturi fuissent? Ideo ipse quoque ait, *Parco, ne quis me existimet*. Non ait, *Dicat, sed, Ne quid majus quam pro dignitate mea existimet*. Itaque hinc etiam liquet, eum de seipso hanc omnem orationem habere. Eaque de causa initio quoque dicebat, *Gloriari quidem non expedit mihi*: quibus quidem verbis, si de alio quopiam ea dicturus fuisset quæ dixit, non usus esset: cur enim de altero gloriari non conducit? Verum ipse erat qui his dignatus fuerat. Unde etiam hæc verba subnectit, 7. *Et ne magnitudo revelationum me extollat, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ, qui me colaphizet*. Quid audio? isne, qui præ Christi amore nec cælorum regnum, nec gehennam quidquam esse ducebat, vulgi honores alicujus pretii esse censebat, ut etiam attolleretur, ac perpetuo freno opus haberet? non enim dixit, Qui colaphizaturus sit, sed, *Qui colaphizet*. Quis autem id dixerit? Quænam ergo verborum sententia est? Postquam, quisnam tandem iste stimulus, et quis angelus satanæ sit, aperuerimus, tum hoc etiam exponemus. Nonnulli ergo eum dolorem quemdam capitis, quem diabolus ipsi conflagrasset, intelligere censuerunt. Absit autem ut ita sit. Neque enim Pauli corpus diaboli manibus addictum fuit: quippe cum diabolus ipse vel Pauli jussu cederet, eique Paulus et leges et certos terminos præscriberet, cum fornicatorem illum in carnis interitum ipsi traderet (1. Cor. 5. 5), nec eos ille transire ausus fuerit. Quid igitur his verbis sibi vult? Satan Hebræorum lingua

adversarium sonat; ac Scriptura tertio Regum libro adversarios hoc nomine appellavit. Nam de Salomone verba faciens, ait, *Non erat satan in diebus ipsius* (3. Reg. 5. 4), hoc est, adversarius, qui bellum ipsi inferret, aut molestiam exhiberet. Quod ergo ait, hanc habet sententiam: Deus prædicationem feliciter progredi non permisit, quo animos nostros demitteret, verum adversarios in nos impetum facere passus est. Hoc enim ad deprimentum fastum vim habebat, illud autem minime. Quocirca per angelum satanæ Alexandrum ærarium, Hymenæum, Philetum, ac denique omnes, qui fidei doctrinæ adversabantur, atque cum ipso contendebant ac bellum gerebant, eumque in carcerem conjiciebant, cadebant ac raptabant, intelligit: quod ea, quæ satanæ erant, perpetrarent. Quemadmodum enim Judæos diaboli filios vocat, quod illius opera imitarentur: sic etiam satanæ angelum omnes eos nuncupat, qui sibi obsisterent. Hoc itaque ait, *Datus est mihi stimulus qui me colaphizet*: non quod Deus hujusmodi homines amaret, absit, sed quod eos minime coerceret, ac supplicii afficeret, verum ad quoddam tempus eos grassari permetteret, 8. *Propter quod ter Dominum rogavi*. Hoc est, sæpenumero.

3. Idque summæ humilitatis est, non celare quod ferendis insidiis impar esset, quod laboraret, atque, ut liberaretur, precibus opus haberet. 9. *Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitate perficitur*. Hoc est, Sufficit tibi quod mortuos in vitam revocas, quod cæcis mederis, quod leprosos purgas, quod alia miracula edis: ne insuper id possas, ut a periculis immunis sis, tranquille degas, ac sine molestiis munus prædicationis obeas. At doles et mœrore afficeris? Ne mihi hoc imbecillitati adscribatur, quod multi sint qui tibi insidias adstruant, teque cædant et exagitant ac flagris conscindant: nam hoc potius meam potentiam indicat: *Virtus enim mea, inquit, in infirmitate perficitur*: cum videlicet vos persecutionem patientes, eos qui vos persequuntur superatis, cum vexati, de iis qui vos vexant palmam refertis, cum vinculis adstricti, eos qui vos vinciunt convertitis. Quocirca supervacanea ne possas. Vides quomodo ipse aliam causam afferat, aliam Deus? Ipse enim ait, *Ne extollar, datus est mihi stimulus carnis*: Deum vero dixisse ait, se istud idcirco permittere, ut potentiam suam ostendat. Non igitur supervacaneam dumtaxat rem postulas, sed etiam quæ potentia: meæ gloriæ tenebras offundat. Hæc enim verbis, *Sufficit tibi*, hoc indicatur: nihil aliud adjungi debere, verum omnia perfecta ac numeris omnibus absoluta esse. Itaque hinc etiam liquet, eum non de capitis dolore loqui. Neque enim ægrotantes prædicabant; non enim morbo detenti prædicare potuissent; sed exagitati ac vexati, omnia superabant. Posteaquam igitur hæc audivi, inquit, libentissime in infirmitatibus meis gloriabor. Ne enim animis conciderent, cum scilicet pseudopostoli illi ob contraria gloriarentur seseque jactarent, hi autem in persecutionibus versarentur, ostendit se propterea illustriorem fieri, Deique potentiam hac ratione ma-

gis elucere, eaque, quæ ipsis contingebant, gloria digna esse. Ideo ait, *Libentissime igitur gloriabor*. Non mæsto animo hæc dixi, quæ supra enumeravi, aut etiam hoc, quod nunc dixi, nempe datum mihi stimulum esse, sed velut eo nomine glorians, majoremque hinc vim contrahens. Unde etiam subjungit, *Ut inhabitet in me virtus Christi*. Hoc loco aliud quiddam tacite significat, quod quanto magis tentationes augebantur, tanto etiam magis gratia crescebat, ac permanebat. 10. *Quamobrem mihi placeo in infirmitatibus nullis*. Quibus quæso? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustiis*. Videsne quo pacto hoc nunc apertissime declaravit? Infirmitatis enim genus commemorans, febres non dixit, aut hujusmodi aliquem circuitum, aut alium corporis morbum, sed contumelias, persecutiones, angustias. Perspicisne animi aquitatem ac probitatem? Molestiis liberari cupiebat: cum autem a Deo auditus sit hoc fieri non oportere, non modo tristitia affectus non est, quod voti sui compos non exstisset, sed etiam voluptatem cepit. Ideo dicebat, *Placeo mihi*: Lætitia afficior, inquit, ac pro Christo contumeliis affici, vexari, opprimi cupio. Hæc porro dicebat, tum ut illorum arrogantiam comprimeret, tum ut horum animos erigeret, ne Pauli calamitates ipsis pudori essent. Hæc enim res, inquit, nos omnibus mortalibus clariorem reddere potest. Ac deinde aliam quoque causam ponit: *Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Quid miraris, si Dei potentia tunc ostendatur? ipse quoque tunc potens sum, siquidem tunc maxime gratia accedebat.

Ærumnæ pro Christo, consolationem habent. — Quemadmodum enim abundant ipsius passionēs, ita etiam abundat consolatio nostra. Ubi afflictio, illic etiam consolatio: ubi consolatio, illic et gratia. Cum ergo in vincula coniectus fuisset, tunc demum mirifica illa patrabat: cum naufragium fecisset, atque in barbarorum regionem delatus fuisset, tunc potissimum effulsit ac celebratus est: cum tribunal vinctus ingressus est, tum iudicem ipsum superavit. Sic in Veteri quoque Testamento contingebat: in tentationibus enim iusti florebant: sic tres pueri, sic Daniel et Moses et Joseph: omnes hinc splendorem ac magnas coronas consequuti sunt. Nam tunc etiam anima purgatur, cum propter Deum premitur: tunc majori auxilio fruitur, atque ampliori gratia digna existit, cum majore subsidio opus habet. Qui ante illud quoque præmium, quod a Deo propositum est, ingentia bona percipit, cum philosophice se gerit. Nam afflictio et fastum amputat, et segnitiam omnem excindit, atque ad patientiam instruit, ac velut inungit; rerum humanarum utilitatem detegit, atque ingentem philosophiam inducit. Omnes enim turbulenti animorum motus ipsi cedunt, invidia, æmulatio, libido, potentia, divitiarum et corporum amor, arrogantia, fastus, ira ac reliquum hujusmodi morborum agmen. Quod si in rebus ipsis et privatim virum aliquem et populum universum cernere libet, in promptu erit mihi ostendere, et qui in calamitate, et qui in quiete

atque oblectatione versati sint, ac docere, quantum illinc fructus, quantum illinc socordiae promanarit.

4. Etenim Hebræi, cum exagitarentur atque incommodis et calamitatibus afficerentur, ingemiscabant ac Deum obsecrabant, plurimumque auxilii a cælo pertrahebant: cum autem incrassati sunt, recalcitrarunt. Ninivæ rursus, cum tranquille viverent, Deum usque adeo ad iracundiam incitarunt, ut se urbem funditus deleturum minaretur: at postquam Jonæ prædicatione humiles redditi sunt, nullum non philosophiæ argumentum præbuerunt. Quod si hominem unum privatim intueri libet, Salomonem tibi animo propone. Nam cum hic in cura et perturbatione versaretur, de gentis videlicet illius imperio atque gubernatione consilia agitans, illa visione dignatus est: cum autem deliciis se dedidit, in ipsam vitii voraginem devolutus est. Quid ipsius pater? quonam tempore eximium atque admirandum virum se præbebat? annon cum in tentationibus versaretur? Absalon vero annon modeste se gerebat, dum fugeret; postquam autem reversus est, et tyrannidem invasit et parricida factus est? Quid Job? Hic enim clarus erat cum prospere ageret; clarior autem visus est post calamitatem. Quid autem prisca et vetera commemorare attinet? nam si quis præsentem rerum statum expendat, quantum fructus ex afflictione nasceatur, perspiciet. Nunc enim, cum pace fruimur, elanguimus et defluximus, ac sexcentis Ecclesiam malis implevimus: cum autem exagitabamur, et moderatiores et meliores et studiosiores et ad hosque conventus promptiores eramus. Quod enim auro ignis, hoc animis est afflictio; spurcitiam abstergens, puros efficiens, luculentos et illustres reddens. Hæc ad regnum inducit, illa ad gehennam. Quocirca hæc quidem angusta; illa autem lata. Unde etiam Christus dicebat, *In mundo pressuram habebitis* (Joan. 16. 33): tamquam ingens bonum ad nos emittens. Itaque si inter discipulos censeris, arctum et angustum iter capesse, nec indignare atque animum desponde. Nam nisi ad hunc modum premaris, omnino te infructuosa alia de causa premi necesse erit. Nam et invidus et pecuniarum avidus, et qui meretricis amore flagrat, et inanis gloriæ cupidus, et quilibet eorum qui prava consecretantur, multos mœrores multasque calamitates subit, nec minus, quam ii qui lugent, angitur. Quod si non collacrymat ac mœret, pudore scilicet ac stupore prohibetur: si animum ipsius cognitum habeas, infinitis eum fluctibus refertum conspicias. Cum itaque et eum qui hanc, et eum qui illam vitam sequitur, premi necesse sit, cur non hoc potius vitæ genus amplectimur, quod innumeras cum afflictione coronas offert? Etenim Deus sic sanctos omnes per afflictionem et anxietatem duxit; simul et ipsos juvenis, et aliis consulens, ne majorem quam par esset, de se opinionem conciperent.

Alexander tertius decimus deus constitutus. — Sic enim idolorum cultus primo imperium obtinuit, cum homines ampliori, quam æquum esset, admirationi

209 ἀπερ ἀπειρηθυσάμεν, ἡ τοῦτο ὅπερ εἰρηκα νῦν, ὅτι
 Ἐδόθη μοι σκόλοψ, ἀλλ' ἐγκαλλωπιζόμενος καὶ
 πλείονα δύναμιν ἐφελκόμενος. Διὸ καὶ ἐπάγει· Ἰνα
 ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις [622] τοῦ Χριστοῦ.
 Ἐνταῦθα καὶ ἑτερόν τι αἰνίττεται, ὅτι ὅσῳ τὰ τῶν
 πειρασμῶν ἐπετείνεται, τοσούτῳ τὰ τῆς χάριτος ἡ-
 ξετο καὶ ἐπέμενε. Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις [πολ-
 λαῖς. Ποίαις, εἰπέ μοι; Ἐν ὕβρεσιν, ἐν διωγμοῖς,
 ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις. Εἶδες πῶς αὐτὸ νῦν
 ἀπεκάλυψε σαφέστατα; Λέγων γὰρ τῆς ἀσθενείας
 τὸ εἶδος, οὐκ εἶπε πυρετοῦς, ἡ περιοδὸν τινα τοι-
 αύτην, ἡ ἄλλην ἀρρώστιαν σωματικὴν, ἀλλὰ ὕβρεις,
 διωγμοὺς, στενοχωρίας. Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα;
 Ἐπεθῆμει ἀπαλλαγῆναι τῶν δεινῶν· ὅτε δὲ ἤκουσε
 παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ δεῖ τοῦτο γίνεσθαι, οὐ μόνον
 οὐκ ἠθύμηνεν ἀποτυχῶν τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ-
 φράνθη. Διὸ ἔλεγεν, Εὐδοκῶ, χαίρω, ἐπιθυμῶ,
 ὑβρίζεσθαι, διώκεσθαι, στενοχωρεῖσθαι ὑπὲρ Χρι-
 στοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, κάκεινους καταστέλλων, καὶ
 τούτων ἐπαίρων τὰ φρονήματα, ἵνα μὴ αἰσχύνωνται
 τοῖς Παύλου παθήμασιν. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ὑπόθεσις
 πάντων ποιῆσαι λαμπροτέρους. Εἶτα καὶ ἄλλην αἰ-
 τίαν τίθησιν· Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός
 εἰμι. Τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε δια-
 δείκνυται; καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι· τότε γὰρ μά-
 λιστα ἡ χάρις ἐπφει.

Καθὼς γὰρ περισσεύει τὰ παθήματα αὐτοῦ, πε-
 ρισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Ὅπου θλίψις,
 ἐκεῖ καὶ παράκλησις· ὅπου παράκλησις, ἐκεῖ καὶ
 χάρις. Ὅτε γοῦν ἐνέπεσεν εἰς τὸ δεσμοτήριον, τότε
 τὰ θαυμαστὰ ἐποίησεν ἐκεῖνα· ὅτε ἐναυάγησε καὶ
 εἰς τὴν βάρβαρον ἐξηνέχθη χώραν, τότε μάλιστα ἐδο-
 ξάσθη. Ὅτε εἰς τὸ δικαστήριον εἰσῆλθε δεδεμένος,
 209 τότε καὶ τοῦ δικαστοῦ περιγέγονεν· Οὕτω καὶ ἐν τῇ
 Παλαιᾷ συνέβαινεν· ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἦνθουν οἱ
 δίκαιοι· οὕτως οἱ τρεῖς παῖδες, οὕτως ὁ Δανιὴλ, καὶ
 Μωϋσῆς, καὶ ὁ Ἰωσήφ· πάντες ἐντεῦθεν λαμπροί,
 καὶ μεγάλων κατηξιώθησαν στεφάνων. Τότε γὰρ
 καὶ ἡ ψυχὴ καθαίρεται, ὅτε διὰ τὸν Θεὸν θλίβεται·
 τότε μείζονος ἀπολαύει βοήθειας, πλείονος δεομένη
 συμμαχίας, καὶ πλείονος ἀξία χάριτος. Καὶ πρὸ τοῦ
 μισθοῦ δὲ τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ κειμένου, μεγάλα καρ-
 ποῦται ἀγαθὰ φιλόσοφος γινομένη. Καὶ γὰρ τὸν τύ-
 φον περισπᾷ, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἐκκόπτει πᾶσαν ἡ
 θλίψις, καὶ πρὸς ὑπομονὴν ἀλείφει· ἐκκαλύπτει τῶν
 ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν εὐτέλειαν, καὶ πολλὴν
 εἰσάγει φιλοσοφίαν. Πάντα γὰρ αὐτῇ παραχωρεῖ τὰ
 πάθη, βασκανία, ζῆλος, ἐπιθυμία, δυναστεία, χρη-
 μάτων ἔρως καὶ σωμαίων, ἀλαζονεία, τύφος, θυμὸς,
 ἅπας ὁ λοιπὸς τῶν νοσημάτων τούτων ἐσμὸς. Καὶ εἰ
 βούλει ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν, καὶ ἄνθρω-
 πῶν καὶ δῆμον ὁλόκληρον, δυνήσομαί σοι δεῖξαι, καὶ
 ἐν θλίψει γενομένους, καὶ ἐν ἀνέσει, καὶ διδάξαι
 πῶσον ἐντεῦθεν τὸ κέρδος, καὶ πόση ἐκείθεν ἡ ῥαθυ-
 μία.

δ. Καὶ γὰρ ὁ τῶν Ἑβραίων δῆμος, ὅτε μὲν ἐκακοῦν-
 το καὶ ἡλαύνοντο, ἔστενον καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν,
 [623] καὶ πολλὴν ἀνωθεν ἐπεσπῶντο τὴν ῥοπήν· ὅτε
 δὲ ἐλιπάνθησαν, ἀπεσκήρτησαν. Οἱ Νινευῖται πάλιν,
 ὅτε μὲν ἀδείας ἀπφλαουν, οὕτω τὸν Θεὸν παρῶσαν,
 ὡς ὁλόκληρον ἀπειλήσαι τὴν πόλιν ἐκ βάθρων ἀνα-
 σπᾶν· ὅτε δὲ ὑπὸ τοῦ κηρύγματος ἐταπεινώθησαν
 ἐκείνου, πᾶσαν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ καὶ
 ἄνδρα καθ' αὐτὸν ἰδεῖν ἐθέλοις, ἐννόησον τὸν Σολο-
 μῶντα. Καὶ γὰρ οὗτος ὅτε μὲν ἦν ἐν φροντίσει καὶ
 παραχῇ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθνους ἐκείνου βουλευό-
 μενος, τῆς ὕψους ἡξιώθη ἐκείνης· ὅτε δὲ ἐν τρυφῇ
 210 γέγονεν, εἰς αὐτὸ τῆς κακίας τὸ βάρβαρον ἐξωλόισθησε.
 Τί δὲ ὁ τούτου πατήρ; πότε θαυμαστός ἦν καὶ παρὰ
 δοξος; οὐχ ὅτε ἐν πειρασμοῖς ἦν; Ὁ δὲ Ἀδессαλῶμ,
 οὐχ ἔως μὲν ἐφευγεν, ἔσωφρόνει, ἐπειδὴ δὲ ἐπαν-
 ἦλθε, καὶ θωρακισθεὶς καὶ πατραλίας ἐγένετο; Τί δὲ
 ὁ Ἰώβ; Οὗτος γὰρ λαμπρὸς μὲν ἦν καὶ ἐν ἀνέσει,
 λαμπρότερος δὲ μετὰ τὴν θλίψιν ἐφάνη. Καὶ τί δεῖ
 λέγειν τὰ ἀρχαῖα καὶ παλαιά; ἂν γὰρ τὰ ἡμέτερά τις
 ἐξετάσῃ τὰ νῦν, ὕψεται ἡλικὸν τῆς θλίψεως· τὸ κέρδος.
 Νῦν μὲν γὰρ εἰρήνης ἀπολαύοντες, ἀναπεπτώκαμεν,
 καὶ διεβρόχημεν, καὶ μυρίων τὴν Ἐκκλησίαν ἐνεπλή-
 σαμεν κακῶν· ὅτε δὲ ἡλαυνόμεθα, καὶ σωφρονέστεροι
 καὶ ἐπιεικέστεροι καὶ σπουδαιότεροι καὶ περὶ τοὺς
 συλλόγους τούτους ἡμεῖς προθυμότεροι, καὶ περὶ τὴν
 ἀκρόασιν. Ὅπερ γὰρ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο, ἡ θλί-
 ψις ταῖς ψυχαῖς, τὸν ῥύπον ἀποσμηχούσα, καθαρὸς
 ἐργαζομένη, λαμπροὺς κατασκευάζουσα καὶ φαιδρούς.
 Αὕτη εἰς βασιλείαν εἰσάγει, ἐκείνη δὲ εἰς γένναν. Διὸ
 ἡ μὲν ἔστιν εὐρύχωρος, ἡ δὲ στενὴ. Διὰ τοῦτο καὶ
 αὐτὸς ἔλεγεν, Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· ὡς μέγα
 τι καταβάλλων ἡμῖν ἀγαθόν. Εἰ τοίνυν μαθητὴς εἴ,
 τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύει, μὴδὲ δυσχέραινε
 μὴδὲ ἀποδυσπέτει. Κἂν γὰρ οὕτω μὴ θλιβῇς, ἀνάγκη
 θλιβῆναι πάντως ἐξ ἑτέρας· ὑποθέσεως ἀκερδοῦς. Καὶ
 γὰρ ὁ βάσκανος, καὶ ὁ χρημάτων ἔρως, καὶ ὁ πόρ-
 νης περικαϊόμενος, καὶ ὁ κενόδοξος, καὶ τῶν ἄλλων
 ἔκαστος τῶν τὰ πονηρὰ ἐπιόντων πολλὰς ἀθυμίας
 ὑπομένει καὶ θλίψεις, καὶ τῶν πενθούτων οὐκ ἐλάττω
 θλίβεται. Εἰ δὲ μὴ θαυμάει μὴδὲ πενθεῖ, δι' αἰσχύ-
 νην καὶ ἀναισθησίαν· ὡς εἴ γε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κα-
 ταμάθοις, μυρίων ὄψεϊ κυμάτων γέμουσαν. Ὅταν
 οὖν καὶ τοῦτον καὶ ἐκείνον μετιόντας τὸν βίον ἀνάγκη
 210 θλίβεσθαι, διὰ τί μὴ τοῦτον αἰρούμεθα τὸν μετὰ θλί-
 ψεως μυρίους φέροντα στεφάνους; Καὶ γὰρ τοὺς ἁγίους
 ἅπαντας οὕτως ἡγάγεν ὁ Θεὸς διὰ θλίψεως καὶ στε-
 νοχωρίας, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους ὠφελῶν, ὁμοῦ δὲ τοὺς
 λοιποὺς ἀσφαλιζόμενος, ὥστε μὴ μείζονα τῆς ἀξίας
 περὶ αὐτῶν ὀξύνει.

Οὕτω γὰρ καὶ εἰδωλολατρεῖται τὴν ἀρχὴν ἐκείνην,
 τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ [624] τὴν ἀξίαν θαυμαζομένων·
 οὕτως Ἀλέξανδρον τρισκαίδεκατον ἐνόμισεν εἶναι
 θεὸν ἢ σύγκλητος Ῥωμαίων. Καὶ γὰρ αὕτη ταύτην

εἶχε τὴν ἀξίαν χειροτονεῖν καὶ ἐγκρίνειν θεοὺς. Ὅτε γοῦν τὰ κατὰ Χριστὸν ἀπηγγέλη πάντα, ἐπεμφεν ὁ τοῦ ἔθνους ἀρχὼν πυνθανόμενος, εἰ δοκεῖ αὐτοῖς καὶ αὐτὸν χειροτονῆσαι θεόν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπένευσαν, ὀργιζόμενοι καὶ ἀγανακτοῦντες, ὅτι πρὸ τῆς αὐτῶν ψήφου καὶ γνώμης, ἡ δύναμις τοῦ σταυρωθέντος ἐκλάμψασα, εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπεσπάσατο σέβας τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Τοῦτο δὲ ψικονομεῖτο καὶ ἀκόντων σῶτων, ὥστε μὴ ἐξ ἀνθρωπίνης ψήφου τὴν θεότητα ἀνακηρυχθῆναι τοῦ Χριστοῦ, μηδὲ ἓνα τῶν πολλῶν αὐτὸν εἶναι νομισθῆναι τῶν ὑπ' ἐκείνων χειροτονηθέντων. Καὶ γὰρ καὶ πύκτας θεοὺς ἐνόμισαν, καὶ τὰ παιδικὰ τὰ Ἀδριανοῦ· ὅθεν καὶ ἡ πόλις Ἀντίνους λέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ θάνατος καταμαρτυρεῖ τῆς θνητῆς φύσεως, ἐφεῦρεν ὁ διάβολος ἐτέραν ὁδὸν, τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν, ἣ τὴν ὑπερβάλλουσαν κολακείαν ἀναμίξας, εἰς ἀσέβειαν πολλοὺς ἐξήγαγε. Καὶ θέα κακουργίαν· ὅταν μὲν ἡμεῖς εἰς δέον αὐτὴν παράγωμεν, ἀνατρέπει τὸν λόγον· ὅταν δὲ εἰς βλάβην αὐτῆς κατασκευάζειν βούληται, μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἰσχυρῆς σπουδῆς. Κἂν εἴπῃ τις, Πόθεν θεός Ἀλέξανδρος; οὐχὶ τέθνηκε, καὶ ἀθλίως; Ἀλλ' ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, φησί. Νῦν ὑπὲρ ἀθανασίας ποιῇ τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφεῖ, ἵνα ἀποστήσῃ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ὅταν δὲ ἡμεῖς λέγωμεν τοῦτο μέγιστον τοῦ Θεοῦ τὸ ὄωρον, τοὺς ταπεινοὺς καὶ χαμαιπετεῖς, καὶ τῶν ἀλόγων οὐδὲν ἄμεινον διακειμένους, ὡς ἡπατημένους πείθεις. Κἂν εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος ζῇ, γέλως εὐθέως, καί τοι τῆς οἰκουμένης βοῶσης ἀπάσης, καὶ πάλοι καὶ νῦν· τότε μὲν ἀπὸ τῶν σημείων, νῦν δὲ ἀπὸ τῶν ἐπιστροφάντων· οὐ γὰρ δὴ νεκροῦ ταῦτα τὰ κατορθώματα. Ἄν δὲ εἴπῃ τις, ὅτι Ἀλέξανδρος ζῇ, πιστεύεις, καί τοι γε οὐδὲν ἔχων σημεῖον εἰπεῖν. Ναί, φησί· πολλὰ γὰρ καὶ μεγάλα κατώρθωσε ζῶν· καὶ γὰρ καὶ ἔθνη καὶ πόλεις ὑπέταξε, καὶ πολέμους πολλοὺς καὶ μάχας ἐνίκησε, καὶ τρόπαια ἔστησεν.] 42

ς'. Ἐάν οὖν ἐγὼ δείξω, ὅπερ ἐκεῖνος ζῶν οὐκ ἐνενόησεν, οὐκ αὐτὸς, οὐκ ἄλλος τις τῶν ποτε γενομένων ἀνθρώπων, ποῖαν ἐτέραν ζητεῖς ἀναστάσεως ἀπέδειξιν; Τὸ μὲν γὰρ ζῶντα κατορθοῦν πολέμους καὶ νίκας βασιλέα ὄντα, καὶ στρατόπεδα ἔχοντα, θαυμαστὸν οὐδὲν, οὐδὲ παράδοξον καὶ καινόν· τὸ δὲ μετὰ σταυρὸν καὶ τάφον τοσαῦτα ἐργάσασθαι πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης, τοῦτό ἐστι τὸ μάλιστα πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, καὶ τὴν θείαν καὶ ἀπόρρητον ἀνακηρύττον δύναμιν. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν τελευτὴν [625] αὐτοῦ, διασπαρθεῖσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τέλεον ἀφανισθεῖσαν οὐκ ἐπανήγαγε· πῶς δὲ ἐμελλεν ὁ νεκρός; ὁ δὲ Χριστὸς, τότε αὐτὴν μάλιστα ἔστησεν, ὅτε ἐτελεύτησε. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅπου γε καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, λάμψαι ἔδωκε; Πῶς γὰρ, εἰπέ μοι, τὸ σῆμα Ἀλεξάνδρου; δεῖξόν μοι, καὶ εἰπέ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐτελεύτησε. Τῶν δὲ δούλων τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ σήματα λαμπρά,

τὴν βασιλικωτάτην καταλαβόντα πόλιν, καὶ αἱ ἡμέραι καταφανεῖς, ἑορτὴν τῇ οἰκουμένῃ ποιοῦσαι. Καὶ τὸ μὲν ἐκείνου καὶ οἱ οἰκεῖοι ἀγνοοῦσι, τὸ δὲ τούτου καὶ οἱ βάρβαροι ἐπίστανται.

Καὶ οἱ τάφοι τῶν δούλων τοῦ σταυρωθέντος λαμπρότεροι τῶν βασιλικῶν εἰσιν αὐτῶν, οὐ τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων μόνον· καὶ τούτῳ μὲν γὰρ κρατοῦσιν· ἄλλ', ὃ πολλῶ πλεον ἔστι, τῇ σπουδῇ τῶν συνιόντων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ τὴν ἀλουργίδα περικείμενος ἀπέρχεται τὰ σήματα ἐκεῖνα περιπτυσσόμενος, καὶ τὸν τύφον ἀποθέμενος ἔστηκε δεδόμενος τῶν ἁγίων, ὥστε αὐτοῦ προσθῆναι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦ σκηνοποιῦ καὶ τοῦ ἀλιεύς προστατῶν καὶ τετελευτηκῶν δεῖται ὁ τὸ διάδημα ἔχων. Τολμήσεις οὖν, εἰπέ μοι, τὸν τούτων Δεσπότην νεκρὸν εἰπεῖν, οὐ οἱ οἰκέται καὶ τετελευτηκότες, προστάται τῶν τῆς οἰκουμένης βασιλέων εἰσὶ; Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἴδοι τις ἂν γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα Κωνσταντίνον τὸν μέγαν μεγάλη τιμὴ τιμᾶν ἐνόμισεν ὁ παῖς, εἰ τοῖς προθύροις κατέθειτο τοῦ ἀλιεύς· καὶ ὅπερ εἰσιν οἱ πυλωροὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἐν τοῖς βασιλείοις, τοῦτο ἐν τῷ σήματι οἱ βασιλεῖς τοῖς ἀλιεῦσι. Καὶ οἱ μὲν ὥσπερ δεσπότης τοῦ τόπου τὰ ἐνδόν κατέχουσιν, οἱ δὲ ὡς πάροιχοι καὶ γείτονες ἡγάπησαν τὴν αὐλείον αὐτοῖς ἀφορισθῆναι οὐραν, ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ τοῖς ἀπίστοις ἐπιδεικνύντες, ὅτι πλείων ἐν τῇ ἀναστάσει ἡ ὑπεροχὴ ἔσται τοῖς ἀλιεῦσιν. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα οὕτως ἐν τοῖς τάφοις, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ ἀντήλακται ἡ τάξις· οἱ μὲν βασιλεῖς οἰκετῶν καὶ ὑπηρετῶν, οἱ δὲ ἀρχόμενοι βασιλέων τὴν ἀξίαν περιλαμβάνει, μᾶλλον δὲ καὶ λαμπρότεραν. Καὶ ὅτι οὐ κολακεία τὸ πρᾶγμα, αὕτη δείκνυσιν ἡ ἀλήθεια· ἀπὸ γὰρ ἐκείνων καὶ οὗτοι λαμπρότεροι γεγονόσι. Πολὺ γὰρ τῶν ἄλλων τάφων τῶν βασιλικῶν τὰ σήματα ταῦτα σεμνότερα· ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλὴ ἡ ἐρημία, ἐνταῦθα δὲ πολλὴ ἡ πανήγυρις. Εἰ δὲ βούλει καὶ ταῖς βασιλικαῖς παραβαλεῖν αὐλαῖς τοὺς τάφους τούτους, πάλιν ἐνταῦθα τὰ νικητήρια. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλοὶ σοδοῦντες, ἐνταῦθα δὲ πολλοὶ οἱ καλοῦντες καὶ ἐπισπώμενοι πλουσίους, πένητας, ἀνδρας, γυναῖκας, δούλους, ἐλευθέρους· ἐκεῖ πολὺς ὁ φόβος, ἐνταῦθα ἀφατος ἡ ἡδονή. Ἀλλὰ γλυκὺ θέαμα χρυσοφοροῦντα βασιλέα καὶ ἐστεφανωμένον ἰδεῖν, καὶ παρεστῶτας στρατηγούς, ἀρχοντας, ταξιάρχους, φυλάρχους, ὑπάρχους. Ἀλλὰ [626] τὰ ἐνταῦθα τοσοῦτ' σεμνότερα καὶ φρικωδέστερα, ὡς ἐκεῖνα σκηνὴν εἶναι καὶ παιδιὰν νομίσαι πρὸς ταῦτα. Ἀμα γὰρ ἐπέδης τῶν οὐδῶν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁ τόπος τὴν διάνοιαν παρέπεμψε, πρὸς τὸν ἄνω βασιλέα πρὸς τὸ στρατόπεδον τὸ τῶν ἀγγέλων, πρὸς τὸν θρόνον τὸν ὑψηλόν, πρὸς τὴν δόξαν τὴν ἀπρόσιτον. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ὑπέταξεν ἀρχοντι τῶν ὑποκειμένων τὸν μὲν λῦσαι, τὸν δὲ δῆσαι· τὰ δὲ ὅστις

haberentur : sic Romanorum senatus Alexandrum decimum tertium deum esse censuit (a). Is enim hanc potestatem habebat, ut deos crearet atque conscriberet. Cum res omnes a Christo gestæ nuntiatae sunt, Romam misit is qui Judæorum nationi præerat, sciscitans ex ipsis num eum quoque deum creare placeret. Id vero illi facere recusarunt, quod iniquo atque infenso animo ferrent, ante decretum suum atque sententiam Crucifixi potentiam effulgentem, universum orbem ad sui cultum attraxisse. Hoc porro vel invitis ipsis ita divinitus procurabatur, ut ne humanis suffragiis Christi divinitas promulgaretur, neque unus e multis illis ipse esse censeretur, qui ab ipsis designati fuerant. Nam et pugiles pro diis habuerunt, atque cinædum illum, quem Adrianus in deliciis habebat : unde etiam urbs Antinoi appellatur (b). Quia enim mors adversum humanam naturam testimonium dicit, diabolus alteram viam excogitavit, nimirum animæ immortalitatem : cui immodicam adulationem admiscens, quamplurimos in impietatem abduxit. Illius vafritiem perspice. Nam cum nos eam utiliter in medium afferimus, sermonem ille evertit : cum autem in perniciem eam adstruere cupit, magno studio eam constituit. Ac si quispiam dixerit, Qui fieri potest, ut Alexander deus sit? annon mortuus est, et quidem misere? At immortalis est animus, inquit. Nunc immortalitatem asseris ac philosopharis, ut a præpotente Deo nos abducas : at cum nos summum Dei beneficium eam dicimus, humiles et humi abjectos, nihiloque melius quam bruta animalia affectos, ut deceptos in tuam sententiam abducis. Quod si Crucifixum vivere dixerimus, risus statim consequitur : quamvis etiam orbis universus et olim et nunc quoque id clamet, tunc per miracula, nunc autem per eos, qui ad eum sese converterunt : neque enim mortui est ista præstare. Sin autem quispiam Alexandrum vivere asserat, huic fidem adhibes, cum tamen nullum miraculum proferre queas. Imo vero, inquis : multa enim et magna, cum viveret, gessit : nam et gentes et urbes imperio suo subiecit, et in multis bellis ac præliis victoriam obtinuit, tropæaque erexit.

5. Quid si ostendero id, quod nec ille dum viveret, nec alius quispiam ex his qui umquam exstiterunt, cogitavit; quod tandem aliud resurrectionis argumentum quæris? Nam quod quispiam vivens bella feliciter confecerit victoriasque adeptus sit, rex cum esset exercitusque haberet, nec mirum nec novum atque insolens videri debet : at vero post crucem ac tumulum, tot ac tanta in tota terra et mari efficere, hoc ingenti stupore plenum est, ac divinam et arca-

nam potentiam promulgat. Ac quidem Alexander imperium suum, post ipsius e vita discessum lacratum ac penitus deletum, non instauravit : qui enim id potuisset homo mortuus? at Christus tunc ipsum maxime excitavit, postquam ex hac vita migravit. Quid autem Christum commemoro, cum ipse discipulis quoque suis, ut post mortem clari essent concesserit? Ubi enim, quæso, Alexandri tumulus est? ostende mihi, et dic quo die mortuus sit. At Christi servorum vel sepulcra splendida sunt, ut quæ urbem præstantissimam ac regiam occuparint, et dies noti atque clari, qui festi a toto orbe celebrentur. Atque illius quidem tumulum sui quoque ignorant; hujus autem barbari quoque exploratum habent.

Sepulcra Martyrum regias aulas superant. — Ac sepulcra eorum, qui Crucifixo servire, regias aulas splendore vincunt, non solum magnitudine aut pulchritudine ædificiorum; nam hac quoque parte illa superant; sed, quod multo majus est, coeuntium studio. Nam et ille qui purpuram gestat, ad sepulcra illa se confert, ut ea exosculetur; abjectoque fastu supplex stat sanctosque obsecrat, ut ipsi apud Deum sibi præsidio sint; atque, ut et tentoriorum opificem et piscatorem, et quidem fato functos, patronos habeat, precibus is contendit qui diademate cinctus est. Ergone, dic, quæso, horum dominum mortuum dicere audebis, cujus servi, etiam defuncti, eorum qui universo orbi imperant, patroni sunt? Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita demum ingenti honore se affecturum existimavit, si eum in piscatoris vestibulo conderet : quodque Imperatoribus sunt in aulis janitores, hoc in sepulcro piscatoribus sunt Imperatores. Atque illi quidem, velut domini, interiores loci partes obtinent : hi autem velut accolæ ac vicini, præclare secum agi putarunt, si vestibuli janua ipsis assignetur; ab iis, quæ hic fiunt, etiam infidelibus ostendentes, quod piscatores in resurrectione præstantiorem gradum obtinebunt. Nam cum hic in sepulcris tanto superiores sint, multo certe magis in resurrectione : atque mutatis rerum vicibus, Imperatores famulorum ac ministrorum, subditi autem Imperatorum dignitatem tenent, imo splendidiorem. Quodque hoc non ab adulationis studio profisciscatur, veritas ipsa ostendit : ab illis enim hi quoque majorem splendorem sunt consequuti. Hæc quippe sepulcra aliis Imperatorum sepulcris multo splendidiora et venerabiliora facta sunt : in illis enim mira solitudo, in his ingens frequentia. Quod si cum Imperatoris aulis hæc sepulcra conferre libeat, penes hæc rursus victoria futura est. Illic enim multi sunt, qui turbam submoveant; hic contra multi qui invitent, atque et divites et pauperes, et viros et feminas, et servos ac liberos attrahant : illic ingens terror; hic lætitia, quæ nullis verbis explicari queat. At dulce spectaculum est Imperatorem auro amictum et corona redimitum videre, adstantesque bellicos duces, præfectos, tribunos, centuriones, prætores? Verum hæc adeo

(a) Alexandrum Magnum templum habuisse sibi dictum significat Lampridius paulo post initium vitæ Alexandri Severi, cap. 5. Quod autem a Senatu Romano tertius decimus deus declaratus sit, ut ait Chrysostomus, certe non constare videtur. Tertius autem decimus hic deus censetur, quia duodecim dii præcipui Romæ habebantur : *Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo*.

(b) Antinoun Hadriani cinædum inter deos relatum, et Antinopolin ejus nomine dictam fuisse, ignorat nemo. Vide Spartianum in vita Hadriani, cap. 14.

illis angustiora magisque tremenda sunt, ut præ istis illa scena quædam ac merus ludus censi possint. Simul enim atque limina transilieris, locus ipse mentem ad cælum, ad supernum Regem, ad angelorum exercitum, ad sublime illud solium, ad inaccessam gloriam transmittit. Atque hic quidem Imperator subditos suos præfecto ita subiecit, ut ei liberum sit alios solvere, alios vinculis astringere: at sanctorum ossa non miseram hanc abjectamque potestatem habent; verum illa multo majorem. Dæmones enim sistunt et excruciant, acerbissimisque illis vinculis eos, qui adstricti sunt, solvunt. Quid hoc tribunali terribili fingi potest? Cum nemo cernatur, nemo dæmonis lateri incumbat, voces et dilacerationes, verbera et cruciatus, linguæ conflagrantes audiuntur, dæmone admirabilem potentiam minime ferente. Atque isti, qui corpora gestarunt, virtutes corpore vacantes superant; pulvisque, ossa et cinis naturas illas invisi-

biles dilacerant. Ideo nemo est qui peregrinationem umquam inire sustineat, ut Imperatorum aulas videat: contra multi plerumque Imperatores peregre profecti sunt, ut hoc spectaculo fruerentur. Siquidem sanctorum martyrum templa futuri iudicii vestigia et signa exhibent, dum dæmones flagris cæduntur, hominesque castigantur ac liberantur. Viden' quæ sanctorum, etiam vita functorum, vis sit? vides quæ peccatorum, etiam viventium, imbecillitas? Proinde vitium fuge, ut eos qui tales sunt superes, ac virtutem omni studio consecrare. Nam si præsentia ejusmodi sunt, cogites velim qualia futura sint. Atque hoc amore perpetuo correptus, sempiternam vitam arripe: quam utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVII.

CAP. 12. v. 11. *Factus sum insipiens gloriando; vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari.*

1. Absoluta de suis laudibus oratione, hic minime gradum fixit, verum se rursus excusat, ac de iis quæ dixit veniam petit, necessitate nempe adductum se fuisse dicens, non voluntate. Et tamen, quamvis eo necessitate pertractus fuerit, insipientem se vocat. Atque, cum hunc sermonem ordiretur, dicebat, *Ut insipientem accipite me*; et, *Tamquam in insipientia*: nunc vero sublata hac particula, ut, insipientem seipsum vocat. Posteaquam enim, per ea quæ dixit, id quod volebat effecit, libere jam atque audacter vitium hujusmodi notat, quo videlicet omnes erudiat, ne, nisi summa necessitas urgeat, quisquam suas laudes prædicet: quippe cum Paulus, necessaria etiam causa oblata, insipientem tamen se appellavit. Deinde eorum, quæ loquutus est, causam omnem, non ad pseudoapostolos, sed ad discipulos suos convertit: *Vos enim, inquit, me coegistis.* Nam si ipsi ita se jactarent, ut id sine vestra fraude facerent, nec vos in exitium impellerent, non eo progressus essem, ut in ejusmodi sermones meipsum demitterem: quoniam autem universam Ecclesiam labefactabant, utilitatis vestræ causa insipientiæ vitio laborare coactus sum. Nec vero dixit, *Metui*, ne si primas apud vos tulissent, dogmata sua sererent; verum hoc quidem superius posuit, cum dixit, *Timeo autem ne, sicut serpens Evam seduxit, ita corrumpantur sensus vestri*: nunc autem non eodem modo, verum majori cum auctoritate ac potestate, ut qui ex iis, quæ ante dixerat, liberius loquendi facultatem nactus esset: *Ego enim a vobis debui commendari.* Postea causam affert: rursusque haud revelationes ac miracula tantum commemorat, sed etiam tentationes. *Nihil enim minus habui iis, qui sunt supra modum apostoli.* Vide quomodo hic quoque liberius ac majori quadam cum auctoritate loquatur. Prius siquidem aiebat, *Existimo me nihil minus habuisse*:

hic autem absolute pronuntiando ita, uti dixi, post allatas probationes libere deinceps loquitur: quamquam ne sic quidem a modestia suisque moribus abscedit. Perinde enim ac si quid magni dixisset, suæque dignitatis modum excessisset, quod in apostolorum numerum sese aggregasset, sic rursus orationem temperat atque: *Tametsi nihil sum, 12. signa tamen apostoli facta sunt in vobis.* Ne, inquit, hoc inspicias, an vilis et exigui pretii ego sim; verum an non iis, quæ ab apostolo expectanda erant. tibi frui contigerit. Nec dixit, *Vilis*, sed, quod hoc vocabulo adhuc inferius erat, *Nihil.* Quid enim refert magnum esse, si nemini prosis? quemadmodum nil prodest medicum artis suæ peritum esse, si nulli ægrotantium medeatur. Ne ergo, inquit, hoc expendas, quod nihil sim, sed illud spectes quod in iis, in quibus vos beneficio affici conveniebat, nullæ meæ partes desideratæ sunt, verum apostolatus mei experimentum præbui. Non ergo oportebat ut me ipse prædicarem. Hoc porro non eo dicebat, quod commendatione opus haberet: quomodo enim, cum ipsum cælum præ Christi amore parvi faceret? sed quod salutis ipsorum cupiditate teneretur. Postea, ne ipsi dicerent, Quid nostra interest, si eximiis apostolis nulla in re inferior fueris? ideo subjunxit, *In vobis facta sunt signa apostoli, in omni patientia et signis et prodigiis.* Papæ, quantum recte factorum pelagus paucis verbis præteritis! Ac vide quid primum colloca, nimirum patientiam. Hoc enim apostoli specimen est, nempe omnia forti animo ferre. Istud porro breviter tepui vocabulo complexus est: contra miracula, ut quæ non ipsius virtute ederentur, pluribus verbis expressit. Cogita enim quot carceres, quot plagas, quot discrimina, quot insidias, quot tentationum agmina hic tacite significavit, quot intestina bella, quot externa, quot dolores, quot impetus, unico patientiæ vocabulo indicavit. Per signa rursus quot homines a morte ad vitam revocati, quot

τῶν ἁγίων οὐ ταύτην ἔχει τὴν ἐξουσίαν τὴν οἰκτρὰν καὶ ταπεινὴν, ἀλλ' ἐκείνην τὴν πολλῷ μεῖζονα. Δαίμονας γὰρ πρίστησι καὶ βασανίζει, καὶ τῶν δεσμῶν ἐκείνων τῶν πικροτάτων ἀπολῶει τοὺς δεδεμένους. Τί φοβερώτερον τοῦ δικαστηρίου τούτου; Οὐδενὸς ὀρωμένου, οὐδενὸς ἐπικειμένου ταῖς πλευραῖς τοῦ δαίμονος, φωναὶ καὶ σπαραγμοί, μάστιγες, βάσανοι, γλῶσσαι ἐμπιπράμεναι, τοῦ δαίμονος οὐ φέροντος τὴν θαυμαστὴν δύναμιν ἐκείνην. Καὶ οἱ τὰ σώματα φορέσαντες, τῶν ἁσωμάτων κρατοῦσι δυνάμειν· ἡ κόνις καὶ τὰ ὅσα καὶ ἡ τέφρα τὰς ἀοράτους ἐκείνας διαξάινει φύσεις. Διὰ δὲ τοῦτο ὑπὲρ μὲν τοῦ βασιλικῆς ἰδεῖν αὐτὰς οὐδεὶς ἂν ποτε ἀποδημήσει· βασιλεῖς δὲ πολλοὶ πολλὰκις ἀποδημήσασιν ταύτης ἐνεκεν τῆς θεωρίας.

Τῆς γὰρ μελλούσης κρίσεως ἔχνη καὶ σύμβολα τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων παρέχεται, δαιμόνων μαστιζομένων, ἀνθρώπων χολαζομένων καὶ ἐλευθερουμένων. 912
Εἶδες τῶν ἁγίων τὴν δύναμιν καὶ τετελευτηκότων; εἶδες τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ ζώντων; Φύγε τοίνυν τὴν κακίαν, ἵνα κρατῇς τῶν τοιούτων, καὶ δώκε μετὰ σπουδῆς ἀπάσης τὴν ἀρετὴν. Εἰ γὰρ τὰ ἐνταῦθα τοιαῦτα, ἐννόησον ἡλίκα τὰ μέλλοντα. Καὶ τῷ ἔρωτι τοῦτῃ διηνεκῶς κατεχόμενος, ἐπιλαμ- 9
θάνου τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA KZ.

Γέγονα ἄφρων κυνχόμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε. Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν οἰκείων ἐγκωμίων λόγον, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ ἀπολογεῖται πάλιν, καὶ συγγνώμην ὑπὲρ τῶν εἰρημένων αἰτεῖ, ἀνάγκης εἶναι λέγων τὸ πρᾶγμα, οὐ προαιρέσεως. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀνάγκης οὐσης, ἄφρονι αὐτὸν καλεῖ. Ἀρχόμενος μὲν οὖν ἔλεγεν, Ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, καὶ, Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ τὸ, ὥς, ἀνελών, ἄφρονα αὐτὸν καλεῖ. Μετὰ γὰρ τὸ κατασκευάσαι διὰ τῶν εἰρημένων ἅπερ ἤθελε, θαρρῶν λοιπὸν καὶ ἀφειδῶς ἐπιλαμβάνεται τοῦ τοιοῦτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἅπαντας μηδέποτε ἀνάγκης οὐκ οὐσης, αὐτόν τινα ἐγκωμιάζειν, ὅπου γε καὶ αἰτίας ὑποκειμένης, ἄφρονα αὐτὸν ὁ Παῦλος ὠνόμασεν. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τῶν εἰρημένων [627] οὐκ ἐπὶ τοὺς ψευδοποστόλους, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς μαθητὰς ἅπασαν περιτρέπει. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἠναγκάσατε. Εἰ μὲν γὰρ ἐκαυχῶντο, καὶ μὴ μετὰ τῆς ὑμετέρας τοῦτο ἀπολοῦν πλάνης, μηδὲ ὑμᾶς ἀπώλλυον, οὐκ ἂν οὕτω προήχθη ἐν τούτοις ἑμαυτὸν καθεῖναι τοὺς λόγους· ἐπειδὴ δὲ ὁλόκληρον Ἑκκλησίαν διέφθειρον, πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῖν ὥρων, ἠναγκάσθη ἄφρων γενέσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἐδεῖσα γὰρ μὴ τὰ πρωτεῖα παρ' ὑμῖν ἐνεγκάμενοι, τὰ παρ' αὐτῶν κατασπεύρωσιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὖν ἄνωτέρω τίθεικεν εἰπὼν, φοβοῦμαι μὴ πως, ὥς ὁ θρις ἔδοξεν ἠπάτησεν, οὕτω φθαρῇ ἡ ἐκκλησία ὑμῶν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ αὐθεντικώτερον, καὶ μετὰ πλείονος ἐξουσίας, ἔχων ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν παρρησίαν. Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι· καὶ οὐ λέγει πάλιν τὰς ἀποκαλύψεις, οὐδὲ τὰ σημεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πειρασμούς. Οὐδὲν γὰρ ὑπέστησεν τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Ὅρα πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα ἐξουσιαστικώτερον φέγγεται. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ ἔλεγε· Λογίζομαι μηδὲν ὑστερηκέναι.

ἐνταῦθα δὲ ἀποφαντικῶς οὕτως, ὅπερ εἶπον, μετὰ τὰς ἀποδείξεις, θαρρῶν φέγγεται λοιπὸν· οὐ μὴν δὲ οὕτως ἀφίσταται τοῦ μέτρου, οὐδὲ τοῦ οἰκείου ἤθους. Ὡς γὰρ μέγα τι εἰρηκῶς καὶ τὴν ἀξίαν ὑπερβαῖνον τὴν αὐτοῦ, ὅτι μετὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἠρίθμησεν, οὕτω μετριάξει πάλιν, καὶ ἐπάγει λέγων· Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι, τὰ σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν. Μὴ τοῦτο ἴδης, φησὶν, εἰ εὐτελὴς ἐγὼ καὶ μικρὸς, ἀλλ' εἰ μὴ τούτων ἀπῆλυσας, ὦν παρ' ἀποστόλου ἀπολαῦσαι ἐχρῆν. Καὶ οὐκ εἶπεν, εὐτελὴς, ἀλλ', ὁ κατώτερον ἦν, οὐδὲν. Τί γὰρ ὀφελος μέγαν εἶναι, καὶ μηδὲνα ὠφελεῖν; ὥςπερ οὖν οὐδὲ λατροῦ κέρδος ἐμπεύρου, μηδὲνα τῶν καμνόντων ἰωμένου. Μὴ τοίνυν, φησὶ, τοῦτο ἐξέταζε, ὅτι οὐδὲν ἐγὼ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι ἐν οἷς ὑμᾶς εὖ παθεῖν ἴδεις, οὐδὲν ὑπέστησας, ἀλλ' ἐγὼ τὴν πείραν ἔδωκα τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς. Οὐ τοίνυν ἴδεις λόγων τῶν παρ' ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ τοῦ συνίστασθαι χρήζων· πῶς γὰρ, ὁ καὶ τὸν οὐρανὸν μικρὸν ἡγοῦμενος πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον; ἀλλὰ τῆς σωτηρίας τῆς ἐκείνων ἐπιέμενος. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ μηδὲν ὑπέστησας τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων; διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, ὅτι· Ἐν ὑμῖν κατεργάσθη τὰ σημεῖα τοῦ ἀποστόλου, ἐν πόσῃ ὑπομονῇ καὶ σημεῖοις καὶ τέρασιν. Βαβαὶ τηλίκον πέλαγος κατορθωμάτων ἐν ὀλίγοις ῥήμασι παρέδραμε. Καὶ θέα ποῖον πρῶτον τίθησι· τὴν ὑπομονήν. Τοῦτο γὰρ ἀποστόλου δεῖγμα, τὸ φέρειν πάντα γενναίως. Τοῦτο μὲν γὰρ ἐν βραχεῖ, διὰ μικρᾶς λέξεως· τὸ δὲ τῶν σημείων, ἅπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ κατορθώματα, διὰ πλειόνων. Ἐννόησον γὰρ πόσα δεσμωντήρια, πόσας πληγὰς, πόσους κινδύνους, πόσας ἐπιβουλὰς, πόσας νιφάδας πειρασμῶν ἐνταῦθα ἠνέξατο, πόσους πολέμους ἐμφυλίου, ἐξωτικῶς, πόσας δδύνας, πόσας προσβολὰς διὰ τοῦ [628] ὀνόματος τῆς ὑπομονῆς· διὰ τῶν σημείων πάλιν, πόσους νεκροὺς ἐγερεθέντας, πόσους τυφλοὺς θεραπευθέντας, πόσους

λεπρούς καθαρισθέντας, πόσους δαίμονας ἐλαθίντας. Ταῦτα ἀκούοντες, μανθάνωμεν^α, εἰ εἰς ἀνάγκην ἐμπέσωμεν τοιούτων διηγημάτων, συντέμνειν ἡμῶν τὰ κατορθώματα · ὁ καὶ αὐτὸς ἐποίησεν.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσί τινες, Εἰ γὰρ καὶ μέγας, καὶ πολλὰ εἰργάσω, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα, ὅσα ἐν ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις οἱ ἀπόστολοι, ἐπέγαγε · *Τί γάρ ἐστιν ὁ ἡγετῆθης ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας*; Οὐκ ἐλάττονος, φησὶ, μετέσχετε χάριτος τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' ἴσως· εἴποι τις ἄν, Τί δὴποτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους τρέπει τὸν λόγον, τὴν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους μάχην ἀφείς; Ἐκ περισυίας ἀναστήσαι βουλόμενος αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνων βελτίων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν μεγάλων ἀποστόλων ἐλάττων. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν μὲν περὶ ἐκείνων διαλέγεται, φησὶν, Ὑπὲρ ἐγὼ · ὅταν δὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἑαυτὸν παραβάλλῃ, ἀγαπητὸν εἶναι φησὶ τὸ μὴ ὑστερηκεῖναι, καίτοι γε πλείον αὐτῶν κοπιάσας. Δείκνυσιν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι κακέινους ὑβρίζουσιν, ὅταν τὸν ἴσον αὐτῶν ἐν δευτέρῳ τούτων ἔχωσιν. *Εἰ μὴ οὖν αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν*. Μετὰ πολλῆς πάλιν βαρύτητος ἐβηκε τὴν ἐπιτίμησιν. Καὶ τὸ ἐξῆς φορτικώτερον · *Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Ἄλλ' ὅμως ἡ βαρύτης καὶ ἀγάπης ῥήματα, καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων ἔχει· εἰ γε ἀδικίαν οἰκείαν εἶναι νομίζουσι τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν ἀπόστολον λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν, μηδὲ θαρρῆσαι τραφήναι ἐνθεν. Εἰ τοῦτο, φησὶν, ἐγκαλεῖτε (οὐκ εἶπεν, ὅτι Κακὸς ἐγκαλεῖτε, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς γλυκύτητος), συγγνώμην αἰτῶ, χαρίσασθέ μοι τοῦτ' ἐν ἀμαρτηρίᾳ. Καὶ θεὰ τὴν σύνεσιν · ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς τοῦτο στρεφόμενον βνείδος αὐτοῖς ἔφερε, συνεχῶς αὐτὸ παραμυθεῖται. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ λέγων, ὅτι *Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί*, ὅτι ἡ καύχησίς μου οὐ φραγίσσεται αὕτη, εἶπε πάλιν, ὅτι *Οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς*; οἶδεν ὁ θεός · ἀλλ' ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν βελόντων ἀφορμὴν, καὶ ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, στερηθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ · *Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός*; ἵνα εὐαγγελιστὴς ἀδάπανον θήσῃ τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ ἐνταῦθα, *Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Πανταχοῦ γὰρ φεύγει τὸ δεῖξαι, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν οὐ λαμβάνει· διὸ καὶ ἐνταῦθα οὕτω φησὶν · εἰ τοῦτο πλημμέλημα εἶναι ἡγείσθε, συγγνώμην αἰτῶ. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ πλῆττων καὶ θεραπεύων. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο εἶπεν · Εἰ πλῆξαι θέλεις, τί ἀπολογῇ; εἰ θεραπεύειν, τί πλῆττετε; Τοῦτο γὰρ συνέσεως ἐστίν, καὶ κατατέμνειν καὶ ἐπιβεβαιῶν τὸ ἔλεος. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγον, συνεχῶς αὐτὸ στρέφειν ὑπὲρ τοῦ λαβεῖν, θεραπεύει μὲν αὐτὸ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ λέγων, *Οὐκ ἐγγράψα δὲ, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί*· καλὸν γὰρ μοι ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καυχῆμαί μου ἵνα τις [629] κενώσῃ· γλυκύτερον δὲ ἐνταῦθα καὶ προσηγέστερον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἰδοὺ, τρίτον τοῦτο ἐτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν· οὐ

γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· οὐκ ἐπειδὴ μὴ λαμβάνω, διὰ τοῦτο οὐ παραγίνομαι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον παρεγνόμην, καὶ τρίτον τοῦτο παρεσκεύασμαι ἐλθεῖν, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. Καὶ ἡ αἰτία σεμνή. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ μικρολόγοι, ἐπειδὴ πλῆττεσθε, ἐπειδὴ ἀσθενεῖτε · ἀλλὰ τί; Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Μείζονα ἐπιζητῶ, ψυχὰς ἀντὶ χρημάτων, σωτηρίαν ἀντὶ χρυσοῦ. Εἶτα ἐπειδὴ ὑποψίαν εἶχεν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἀλγοῦντος αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς, διὰ τοῦτο καὶ λογισμὸν τίθησιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν εἰπεῖν αὐτοῖς, οὐ γὰρ ἐξεστὶ καὶ ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ὑμῶν; ἐπάγει μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος τὴν ἀπολογίαν λέγων · *Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις*· ἀντὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς γονέας καὶ τὰ τέκνα τιθεῖς, καὶ δεῖξας ὅτι ὀφειλῆς πρᾶγμα ποιεῖ, ὅπερ οὐκ ἦν ὀφειλῆς. Οὐ γὰρ οὕτω προσέταξεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ἐκείνων φαιδόμενος, ταῦτα λέγει· διὸ καὶ πλείον τι προστίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπε μόνον, ὅτι οὐκ ὀφείλει τὰ τέκνα θησαυρίζειν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς τοῦτο ποιεῖν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ δοῦναι δεῖ, Ἐγὼ ἡδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Τοὺς μὲν γὰρ γονέας θησαυρίζειν ἐκέλευσε τοῖς τέκνοις ὁ νόμος τῆς φύσεως· ἐγὼ δὲ οὐ τοῦτο ποιῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑμαυτὸν προσδίδωμι· καὶ αὕτη ἡ ὑπερβολή, τὸ μὴ μόνον μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ προσδιδόναι, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς φιλοτιμίας, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος· τὸ γὰρ Ἐκδαπανηθήσομαι, τοῦτό ἐστιν αἰνιτισμὸς. Κἂν γὰρ αὐτὴν δέῃ τὴν σάρκα ἀναλῶσαι, οὐ φείδομαι διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Καὶ τὸ ἐπαγόμενον μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ καὶ ἀγάπης· *Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶ, ἤττον ἀγαπῶμαι*. Καὶ ταῦτα ποιῶ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν φιλούμενων, καὶ οὐ φιλοῦντων ὁμοίως. Σκόπει τοίνυν λοιπὸν πόσους ἔχει τὸ πρᾶγμα βαθμούς. Ἐδεῖ λαμβάνειν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐλάμβανεν· ἰδοὺ πρῶτον κατόρθωμα. Καὶ ὑστερούμενος, δεύτερον· καὶ αὐτοῖς κηρύττων, τρίτον· καὶ προσδίδωσι, τέταρτον· καὶ οὐκ ἀπλῶς προσδίδωσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἐπιτάσεως, πέμπτον· καὶ οὐ χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν, ἕκτον· καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλοῦντων αὐτὸν, ἕβδομον· καὶ ὑπὲρ τῶν σφόδρα φιλούμενων, ὀγδοόν.

γ'. Τοῦτον δὴ καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν. Μέγα μὲν γὰρ ἔγκλημα [καὶ τὸ φθονεῖν]^β, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν· μετίζον δὲ γίνεται, ὅταν καὶ φιλούμενός τις μὴ φιλῇ. Εἰ [630] γὰρ ὁ τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν πλέον ἔχει τῶν τελωνῶν· ὁ μὴ τοῦτο ἔχων, καὶ τῶν θηρίων ἐλάττων ἂν εἴη. Τί λέγεις, ἀνθρώπε; οὐ φιλεῖς τὸν φιλοῦντα; καὶ τίνος ἕνεκεν ζῆς; ποῦ δὲ χρήσιμος ἔση λοιπόν; ἐν ποίοις πράγμασιν; ἐν πολιτικοῖς; ἐν ἰδιωτικοῖς; Οὐδαμῶς· οὐδὲν γὰρ ἀχρηστότερον ἀν-

^β In editis hic primo legitur καὶ τὸ φθονεῖν, sed unciniis inclusum quasi adiectitum, deindeque additur, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν. Sed illud, καὶ τὸ φθονεῖν, perperam inductum videtur.

^α Legebatur μανθάνωμεν.

exci curati, quot leprosi mndati, quot dæmones ejecti significantur. Ex his verbis illud discamus, ut si necessitas quædam nos in hujusmodi narrationes adegerit, ea, quæ a nobis recte gesta sunt, brevissime perstringamus, quemadmodum a Paulo quoque factum est.

2. Mox, ne aliqui dicerent, Etsi magnus es, ac multa gessisti, at non tot tamen ac tanta, quot et quanta apostoli in reliquis Ecclesiis gesserint, ideo subdidit: 13. *Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis?* Non minorem quam cæteri gratiam accepistis. At, dixerit fortasse quispiam, cur relicta dimicatione cum pseudoapostolis, sermonem ad apostolos convertit? Ut eorum animos amplius erigat, ostendatque se non modo illis præstantiorem, sed ne magnis quidem apostolis inferiorem esse. Ideo quippe eum de illis verba facit, ait, *Plus ego*: quando autem cum apostolis se confert, satis habet, si ipsis inferior minime sit, tametsi etiam plus illis laborasset. Atque hinc illud quoque indicat, quod et in illos contumeliosi sint, cum eum, qui ipsis par sit, istiusmodi hominibus posthabeant. *Nisi quod ego ipse non gravavi vos.* Rursus cum magna acerbitate objurgationem posuit. Idque, quod sequitur, asperius adhuc est, *Donate mihi hanc injuriam.* Et tamen hæc asperitas benevolentie verba et eorum laudem continet: siquidem injuriæ hoc ducebant, quod Apostolus a se id impetrari minime passus esset, ut quidquam ab ipsis sumeret, nec tantum fiduciæ concepisset, ut ab his ali sustineret. Si hoc, inquit, mihi crimini vertitis (non dixit, Male me accusatis; sed non sine magna suavitate), a vobis peto ut mihi hujus peccati gratiam faciatis. Et vide prudentiam: quoniam enim hoc assidue usurpatum probrum ipsis afferebat, ideo etiam assidue illud mitigat. Superius enim cum dixisset, *Est veritas Christi in me, quod gloriatio hæc non infringetur*, dixit rursus, *Quia non diligo vos?* Deus scit; sed ut amputem occasionem eorum, qui quaerunt occasionem, et ut, in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos (2. Cor. 11. 10-12). Et in priorē epistola, *Quæ igitur mihi merces est? Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium* (1. Cor. 9. 18). Hic rursus, *Donate mihi hanc injuriam.* Ubique enim cavet, ne ostendat eorum imbecillitatem in causa esse, cur nihil ab ipsis accipiat: ideoque hic quoque sic loquitur: Si hoc peccatum esse ducitis, veniam peto. Hæc autem ideo dicebat, ut simul et eos percelleret et leniret. Nec enim mihi hoc dixeris, Si ferire cupis, quid excusatione uteris? si curare, quid feris? Ille enim solertis animi est, nimirum in eide et vulnus obligare. Postea ne, ut prius dicebam, ideo hoc assidue versare videretur, quod aliquid ab ipsis acciperet, huic suspitioni meletur ipse etiam in epistola superiori, dicens, *Non autem scripsi, ut ita fiat in me: melius enim est mihi mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* (Ibid. v. 15). Hic vero suavius blandiusque id facit. Quonam tandem modo? 14. *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis: non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos.* Nec

enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Quod autem dicit, hanc sententiam habet: Non quia nihil accipio, ideo ad vos non accedo, verum et iterum accessi, et tertio ad vos proficisci paro, nec vobis oneri ero. Ac causam sane gravem affert: neque enim dixit, Quia præparci estis, quia offendi mihi, quia imbecillitate laboratis; sed quid? *Non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos.* Majora quædam posco, nempe animas loco pecuniarum, salutem auri loco. Deinde, quoniam res nondum suspitione carebat, tamquam videlicet ipse dolore quodam adversus eos commoveretur, ideo rationem quoque ponit. Quia enim verisimile erat eos dicere, Annon licet nobis, quæ nostra sunt, habere? non sine magna suavitate defensionem ipsorum in hæc verba subjungit: *Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis*: magistrorum videlicet ac discipulorum vice parentes ac filios collocans, ac demonstrans se debito quodam munere perfungi, cum tamen id debitum non esset. Non enim ita imperavit Christus, sed pro sua erga eos indulgentia his verbis utitur: ideoque quiddam etiam majus adjungit. Non solum enim dixit, Nec enim debent filii parentibus thesaurizare; sed hoc quoque adjecit, quod parentum sunt partes, ut filiis thesaurizent. Quandoquidem itaque dare opus est, 15. *ego libentissime impendam, et superimpendar pro animabus vestris.* Etenim lex quidem naturalis hoc sauxit, ut parentes filiis thesaurizent; ego vero, ea re non contentus, me ipsum quoque insuper vobis trado. Atque in hoc incredibilis ipsius liberalitas est, quod non solum non accipit, verum etiam insuper donat: neque id vulgariter, sed cum magna munificentia, atque ex eo quod ipsi deest: hoc enim vocabulo, *Superimpendar*, istud subindicatur. Nam etiam si carnem ipsam expendere oporteat, nullam ipsius rationem habeo ob salutem vestram. Atque id quod subjungitur, conjunctam cum amore accusationem habet: *Licet plus vos diligens, minus diligar.* Atque hoc, inquit, facio, pro iis quos amo, licet illi perinde non redament. Jam ergo considera quot gradus ista res habeat. Accipere oportebat, ipse autem non accipiebat: hæc prima laus est. Et cum inopia premeretur: hæc secunda est. Et cum ipsis prædicaret: tertiam habes. Et insuper largitur: hæc quarta est. Nec vulgariter largitur, sed copiose: quinta hæc est. Nec pecunias dumtaxat, sed etiam seipsum: sexta. Et pro iis a quibus haud magnopere amabatur: septima. Ac denique pro iis quos majorem quemdam in modum amabat: octava hæc est.

3. Hunc itaque nos etiam imitemur. Magnum enim peccatum est invidere et non amare: majus tamen efficitur, cum quispiam amatus non redamat. Nam si is, qui amantem redamat, publicanis nihilo præstantior est; is qui ne hoc quidem habet, ipsi feris inferior erit. Quid ais, homo? amante non redamas? cur ergo hujusce lucis usura frueris? qua tandem in re jam usui eris? quibusnam in rebus? forensibus, an privatis? Haud sane: nihil eo homine inutilius, qui amare nescit. Hanc legem latrones etiam per-

sæpe ac sicarii et sepulcrorum effossore amplexi sunt; cumque vel salem dumtaxat communem inter se habuissent, alio versi, ob mensæ commercium mores suos mutaverunt: tu vero non salem dumtaxat, sed verba etiam et negotia, et ingressus et egressus, cum aliquo communes habens, non eum amas? At ille, qui turpibus amoribus dediti sunt, universas quoque facultates suas in fornicarias expendunt: tu vero, honesto amore captus, ita frigidus et imbecillus atque ignavus es, ut ne citra sumptum quidem ullum amare sustineas? Sed quisnam est, inquis, usque adeo miser, quis tam belluinus moribus, ut amantem aversetur atque oderit? Tu quidem recte facis, qui ob rei absurditatem fidem mihi detrahis: verum, si multos ejusmodi demonstraro, quo tandem pacto ignominiam hanc feremus? Nam cum amanti obtrectas, aut obtrectante altero non ei opem fers, cum florenti invides, quænam hæc dilectio est? Quamquam ne hoc quidem ad probandam amicitiam sufficit, quod quispiam ab invidia liber sit; ut nec illud etiam, quod quis amantem odio non insectetur: nisi eum quoque tueatur, ipsiusque commoda amplifiet. Cum autem nihil non facit ac loquitur, quo proximum deiciat, quid hac anima miserius esse possit? Hæc ac nudius tertius amicus illi eras, sermonesque ac mensam impertiebas: postea autem, simul atque membrum tuum florens vidisti, abjecta amicitie larva, inimicitie, vel furoris potius personam induisti. Perspicuus etenim furor est, prosperis aliorum rebus angi: hoc enim furentium canum est, rabieque laborantium. Eorum enim more hi quoque, livoris cæstro perciti, in omnium ora prosiliunt. Præstat serpentem in visceribus provolutum habere, quam invidiam interne repentem. Etenim ille et medicamentorum auxilio sæpe evomi, et alimentum ope mitigari potest: at invidia non in visceribus sese volutat, sed in animæ sinu versatur, ac morbus ægre extinguere potest. Serpensque intus positus corpora humana non attigerit, si ipsi alimentum apponatur: at invidia, etiamsi sexcentas ei mensas apposueris, animam ipsam ardit, undecumque mordens, vellicans, trahens; neque ullum solatii genus reperire est, cujus ope furorem compescat, uno dumtaxat excepto, nempe ut ei, qui prospere agit, calamitas aliqua accidat: sic morbus remittitur; imo ne sic quidem. Nam etiamsi ille incommodo aliquo afficiatur, alterius tamen res lætas ac secundas cernens, in iisdem doloribus hæret; atque ubique vulnera, ubique plagæ. Neque enim fieri potest, ut qui in terra degit, neminem videat qui præclare ac feliciter agat. Tantaque est hujus morbi magnitudo, ut etiamsi sese domi incluserit, priscis etiam hominibus vita functis invidet. Atque iis quidem, qui in hominum frequentia vivunt, id evenire, quamvis grave ac molestum sit, non tamen æque grave habendum est: at quod ille quoque, qui a tumultibus in medio sitis liberati sunt, hoc morbo teneantur, id vero omnium acerbissimum est. Ac vellem istud silentio præterire: at si silentium ipsam etiam rerum

infamiam adimeret, operæ pretium esset tacere, cum autem, ne etiam tacente, res ipsæ vehementius, quam lingua mea facere posset, clamaturæ sint, nullum certe detrimentum a verbis meis afferetur, tamquam vitia nobis traducentibus, sed etiam fortasse fructus aliquis atque utilitas consequetur. Hic enim morbus Ecclesiam etiam attingit, omniaque sursum ac deorsum vertit, corporisque compagem discidit: nosque adversus nos ipsos mutuo stamus, livore nimirum arma nobis porrigente. Ob eamque causam ingens rerum depravatio est. Nam cum, omnibus ædificantibus, præclare se res habeat, si ille qui eruditur stare queant; cum omnes id agimus ut diruamus, quis tandem finis erit?

4. Quid agis, homo? Utile esse existimas, proximi commoda dejicere: at ante illum tua evertis. Non plantarum cultores, non agricolas cernis, quomodo omnes concordibus animis in unum currant? hic effodit, ille serit, alius radicem contegit, alius quod satum est rigat, alius obsepit ac muro cingit, alius bestias arcet; omnesque in unum spectant, ut plantam incolumem servant. Hic autem non ita se res habet; verum planto quidem ipse, alter autem subagitat et succutit. Sine saltem eam recte figi ut robur contrahat, quod hostili impetu frangi nequeat. Non opus meum deles, sed tuum evertis: ego plantavi, rigare te oportebat. Si itaque succutias, radicem funditus evelles, nec habebis ubi rigationem tuam ostendas. At vides eum qui plantat omnium sermonibus celebrari? Bono animo esto: nec ego aliquid sum, nec tu: *Nec enim qui plantat, nec qui rigat, est aliquid* (1. Cor. 3. 7): unius enim Dei opus est. Ex quo efficitur, ut adversus ipsum bellum inecas ac dimices, dum ea quæ plantata sunt extirpas. Ergo aliquando tamen respiscamus, atque expergiscamus. Non tam externum bellum, quam intestinam pugnam extimesco. Quandoquidem etiam radix, cum terræ recte affixa fuerit, nihil a ventis detrimenti patietur: sin autem ea, verme eam interne depascente, vacillet, nemine molestiam exhibente collabatur. Quousque tandem Ecclesiæ radicem vermium more exedimus? Nam et a terra hujusmodi cogitationes nascuntur; imo ne a terra quidem, sed a stercore, utpote quarum parens putredo sit: neque etiam ab exsecrando eo obsequio, quod a mulieribus exhibetur, absistunt. Tandem igitur aliquando fortes viros nos præbeamus; philosophiæ pugiles efficiamur, ingentem malorum proventum abigamus. Etenim Ecclesiæ multitudinem, tamquam exanimæ corpus, humi prostratum nunc cerno. Et sicut in corpore recens vita functo, oculos quidem et manus et pedes et collum et caput intueri licet, sic tamen ut nullum membrum munere suo fungatur: eodem modo hic quoque omnes, qui adsunt, fide quidem præditi sunt, at fides actuosa non est: fervorem enim exstinximus, Christianique corpus mortuum reddidimus. Quod si hoc dictum horrendum est, multo utique horribilius est, cum in rebus ipsis cernitur. Siquidem fratrum nomina habemus, res autem hostium; cumque membra omnes

δρὸς οὐκ εἰδότες φιλεῖν. Τοῦτον καὶ λησται πολ-
λάκις τὸν νόμον ἠδέσθησαν καὶ ἀνδροφόνου καὶ τοι-
ωροὶ, καὶ ἄλῳν κοινωνήσαντες μόνον, με-
τάξαντο, τῇ τραπέζῃ τὸν τρόπον μεταβαλόντες· σὺ
δὲ οὐχὶ ἄλῳν μόνον, ἀλλὰ καὶ ῥημάτων καὶ πραγμά-
των κοινωνῶν, καὶ εἰσόδων καὶ ἐξόδων, οὐ φιλεῖς;
'Ἀλλ' οἱ μὲν αἰσχροῦς ἐρῶντες, καὶ ὀλοκλήρους δα-
πανῶσιν οὐσίας εἰς τὰς πορνεουμένας γυναῖκας· σὺ
δὲ σεμνὸν ἔχων ἔρωτα, οὕτως εἰ ψυχρὸς καὶ ἀσθενὴς
καὶ ἀνανδρός, ὥς μηδὲ χωρὶς δαπάνης καταδέχεσθαι
φιλεῖν; Καὶ τίς, φησὶν, οὕτως ἔσται ἄθλιος, τίς δὲ
οὕτω θηρίον, ὥς τὸν φιλοῦντα ἀποστρέφεσθαι καὶ
μισεῖν; Σὺ μὲν καλῶς ποιεῖς ἀπιστῶν διὰ τὴν
τοῦ πράγματος ἀτοπίαν· ἐγὼ δὲ ἂν δειξῶ πολλοὺς
ὄντας τοιοῦτους, πῶς ὀλοσμεν λοιπὸν τὴν αἰσχύνην;
Ὅταν γὰρ κακῶς ἀγορεύῃς τὸν φιλοῦμενον, ὅταν
ἀκούων κακῶς ἐτέρου λέγοντος μὴ ἀμύνης, ὅταν εὐ-
δοκιμοῦντα φθονῇς, ποῖα αὕτη ἀγάπη; Καίτοι γε
φιλίαν οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖ δεῖξαι, τὸ μὴ φθονεῖν, ὥσπερ
σὺν οὐδὲ τὸ μὴ ἐχθραίνειν, οὐδὲ τὸ μὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ
καὶ συγκροτεῖν καὶ αὖξιν τὸν φιλοῦντα· ὅταν δὲ
πάντα ποιῇ καὶ λέγῃ, ὥστε καὶ καθελεῖν τὸν πλη-
σίον, τί ταύτης ἀθλιώτερον τῆς ψυχῆς; Χθὲς καὶ
πρῶην φίλος, καὶ λόγων ἐκοινωνεῖς καὶ τραπέζης·
εἶτα ἀθρόον, ἐπειδὴ εὐδοκιμοῦντα εἶδες τὸ μέλος τὸ
σὸν, ῥίψας τὸ τῆς φιλίας προσωπεῖον, τὸ τῆς ἐχθρας
ὀπείδους, μᾶλλον δὲ τὸ τῆς μανίας. Μανία γὰρ περι-
φανής, τοῖς τῶν πλησίων δάκνεσθαι καλοῖς· τοῦτο
γὰρ μαινομένων ἐστὶ, καὶ λυτῶντων κυνῶν. Κατὰ
γὰρ ἐκείνους εἰς τὰς ἀπάντων πηδῶσιν ὄψεις καὶ
οὔτοι, τῇ βασκανίᾳ παροξυνόμενοι. Βέλτεον ὅρην ἔχειν
τοῖς σπλάγγνοις ἐγκαλινδύμενον, ἢ βασκανίαν ἐνδον
συρομένην. Ἐκεῖνον γάρ· καὶ ἐμέσαι πολλάκις ἐν
διὰ φαρμάκων, καὶ διὰ τροφῆς παραμυθίσασθαι· ὁ
δὲ φθόνος οὐκ ἐν σπλάγγνοις καλινδεῖται, ἀλλὰ τῷ
κόλπῳ στρέφεται τῆς ψυχῆς, καὶ δυσεξάλειπτόν ἐστι
πάθος. Καὶ ὁ μὲν ὄψις ἐνδον ὢν, οὐκ ἂν ἄφαιτο
σωμάτων ἀνθρωπίνων, τροφῆς παρακειμένης· ὁ δὲ
φθόνος, κἂν μυρίαν παραθῆς αὐτῷ τράπεζαν, αὐτὴν
κατεσθίει τὴν ψυχὴν, δάκνων πάντοθεν, σπαράττων,
ἔλκων· καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτῷ τινα παραμυθίαν εὐρεῖν,
δι' ἧς ἀποστήσεται τῆς μανίας, ἀλλ' ἢ μίαν μόνον,
τὴν τοῦ εὐημεροῦντος δυσπραγίαν· οὕτως ἀνίσταται,
μᾶλλον δὲ, οὐδὲ οὕτω. Κἂν γὰρ οὗτος πάθῃ κακῶς,
ἕτερον ὁρῶν εὐημεροῦντα, ταῖς αὐταῖς ὁδύναϊς
ἐνέχεται· καὶ πανταχοῦ τραύματα, καὶ πανταχοῦ
πληγαί. Οὐδὲ γὰρ [631] ἐστὶ στρεφόμενον ἐπὶ γῆς
μὴ ὀρῶν εὐδοκιμοῦντας. Καὶ τοσαύτη τοῦ νοσήματος
ἢ ὑπερβολή, ὅτι κἂν οἶκοι τις αὐτὸν κατακλείσῃ,
τοῖς παλαιοῖς ἀνδράσι φθονεῖ τοῖς τεταλευτηκόσι.
Καὶ τὸ μὲν βιωτικὸς ἀνθρώπους ταῦτα πάσχειν,
χαλεπὸν μὲν, πλὴν οὐκ οὕτω δεινόν· τὸ δὲ καὶ τοὺς
τῶν ἐν μέσῳ θορύβῳ ἀππλλαγμένους ἔχεισθαι τοῦ
νοσήματος τοῦτου αὐτὸ τοῦτο πάντων χαλεπώτερον.
Καὶ ἡβουλόμην μὲν σιγᾶν· ἀλλ' εἰ μὲν ἡ σιγὴ καὶ
τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων αἰσχύνην ἀφῆρει, κέρδος
ἦν τὸ μηδὲν εἰπεῖν· εἰ δὲ κἂν ἐγὼ σιωπήσω, τὰ
πράγματα βοήσεται σφοδρότερον τῆς ἐμῆς γλώττης,
βλάβη μὲν οὐδεμία ἀπὸ τῶν ἐμῶν ἔσται ῥημάτων, ὥς

ἐκπομπευομένων ἡμῖν τῶν κακῶν, κέρδος δὲ ἴσως
καὶ ὠφέλειά τις. Τοῦτ' γὰρ τὸ νόημα καὶ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἤφατο, [καὶ] τοῦτο πάντα ἄνω καὶ κάτω
πεποίηκε, καὶ τοῦ σώματος διέσχισε τὴν ἀκολουθίαν,
καὶ κατ' ἀλλήλων ἱστάμεθα, τοῦ φθόνου καθοπλί-
ζοντος ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο πολλὴ ἡ διαστροφή. Εἰ γὰρ
πάντων οἰκοδομούντων ἀγαπητὸν στήναι τοὺς δι-
ασκομένους, ὅταν ἅπαντες καθαίρωμεν, τί ἔσται τὸ
πέρας;

δ'. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Συμφέρειν νομίζεις τὰ τοῦ
πλησίον καθαίρειν· πρὸ δὲ ἐκείνου τὰ σαυτοῦ καθαι-
ρεῖς. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς φυτοκόμους^a, τοὺς γηπόνους,
πῶς ἅπαντες εἰς ἓν τρέχουσιν; ὁ μὲν διέσκαψεν, ὁ
δὲ ἐφύτευσεν, ὁ δὲ περιέστευε τὴν ῥίζαν, ἄλλος
ἀρδεύει τὸ φυτευθὲν, ἄλλος περιφράττει καὶ τειχί-
ζει, ἄλλος ἀποσποδεῖ τὰ ὀρέμματα· καὶ πάντες εἰς
ἓν βλέπουσι, τοῦ φυτοῦ τὴν σωτηρίαν. Ἐνταῦθα δὲ
οὐχ οὕτως· ἀλλὰ φυτεῦω μὲν ἐγὼ, σαλεύει δὲ ἄλλος
καὶ διασείει. Ἔασον κἂν παγῇναι καλῶς, ἵνα ἰσχυ-
ρότερον γένηται τῆς ἐπιδουλής. Οὐ τὸ ἐμὸν ἀναιρεῖς
ἔργον, ἀλλὰ τὸ σὸν καταλύεις· ἐγὼ ἐφύτευσα, σὲ
ἔδει ποτίσαι. Ἄν τοῖνον σαλεύσῃς, τὴν ῥίζαν ἀν-
έσπασας, καὶ οὐκ ἔχεις οὐ τὴν ἀρδίαν ἐπιδείξει.
'Ἀλλ' ὁρᾷς εὐδοκιμοῦντα τὸν φυτεύοντα; Μὴ φοβοῦ·
οὔτε ἐγὼ τί εἰμι, οὔτε σύ· οὔτε γὰρ ὁ φυτεύων, οὔτε
ὁ ποτίζων ἐστὶ· ἐνός ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ὅστε
ἐκείνῳ μάχῃ καὶ πολεμεῖς, τὰ φυτευθέντα ἀνασπῶν.
Ἀνανήψωμεν τοῖνον ποτὲ, γρηγορήσωμεν. Οὐ δέδοικα
τὸν ἔξω πόλεμον, ὥς τὴν ἐνδον μάχην· ἐπεὶ καὶ ῥίζα,
ὅταν ἢ καλῶς ἡρμοσμένη τῇ γῇ, οὐδὲν πείσεται ἀπὸ
τῶν ἀνέμων· ἂν δὲ αὐτὴ σαλεύηται, σκώληκος δια-
τρῶγοντος αὐτὴν ἐνδοθεν, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος
πεσεῖται. Μέχρι τίνος διατρῶγομεν τῆς Ἐκκλησίας
τὴν ῥίζαν σκώληκων δίκην; Καὶ γὰρ ἀπὸ γῆς αἱ
τοιαῦται τίκτονται διάνοιαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ
γῆς ἀλλ' ἀπὸ κόπρου, τὴν σηπεδόνα μητέρα ἔχουσαι·
καὶ οὐκ ἀφίστανται τῆς καταπτύστου θεραπείας τῆς
παρὰ τῶν γυναικῶν. Γενώμεθ' [632] ποτε ἄνδρες
γενναῖοι, γενώμεθα ἀθληταὶ φιλοσοφίας, ἀπελάσωμεν
τὴν πολλὴν τῶν κακῶν τούτων φορὰν. Καὶ γὰρ ὥσπερ
σῶμα νεκρὸν, τῆς Ἐκκλησίας ὁρῶ τὸ πλῆθος ἐρριμ-
μένον νῦν. Καὶ καθάπερ ἐν σώματι νεκρωθέντος
προσφάτως, ἐνὶ μὲν ὀφθαλμοῖς ἰδοῖν, ἐνὶ δὲ χεῖρας
καὶ πόδας καὶ τράχηλον καὶ κεφαλὴν, οὐδὲν δὲ τῶν
μελῶν τὰ ἑαυτοῦ ποιοῦν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πάν-
τες πιστοὶ οἱ παρόντες, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἡ πίστις ἐνεργ-
γῆς· τὴν γὰρ θερμότητα ἰσθέσαμεν, καὶ τοῦ Χρι-
στοῦ τὸ σῶμα νεκρὸν ἐργασάμεθα. Εἰ δὲ φρικτὸν
τὸ εἰρημένον, πολλῷ φρικωδέστερον, ὅταν ἐπὶ τῶν
ἔργων φαίνεται. Τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα ἀδελφῶν
ἔχομεν, τὰ δὲ πράγματα πολεμίων· καὶ μέλη καλού-
μενοι πάντες, καθάπερ θηρία διεστήκαμεν. Ταῦτα,
οὐκ ἐκπομπέσαι^b βουλόμενος τὰ ἡμέτερα, εἶπον,
ἀλλ' ἐντρέψαι καὶ ἀποστήσαι. Ὁ δεῖνα εἰσῆλθεν εἰς

^a Pro illa voce, τοὺς φυτοκόμους, interpres convertit, *ad idem exstructores*. Haud dubie legerat οἰκοδόμους. Sed *φυτοκόμους* magis ad *seriem* quadrat.

^b *Legebatur* ἐκπομπέσαι.

οίκλιαν, ἀπήλαυσε τιμῆς· δέον εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι τὸ μέρος τιμᾶται τὸ σὸν, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται, σὺ δὲ τούναντιον ποιεῖς· λέγεις· κακῶς πρὸς τὸν τετιμηκότα, ὥστε ἀμφοτέρους ὑποσκελίσαι, καὶ σαυτὸν προσκαταισχῦναι. Τίνος ἐνεκεν, ἀθλῖα καὶ ταλαίπωρε; ἡκουσας ἀδελφοῦ ἐγκωμιαζομένου, ἢ παρὰ ἀνδράσιν, ἢ παρὰ γυναιξί, καὶ ἰλυπήθης; Πρόσθεες τοῖς ἐπαίνοις· οὕτω καὶ σαυτὸν ἐπαινέσῃ. Ἐάν δὲ καὶ καθέλης τὸν ἐπαινον, πρότερον σαυτὸν κακῶς εἰρηκας, πονηρὰν δόξαν λαβὼν, κάκιστον ἐπήρας μειζόνως. Ὅταν ἀκούσῃς ἐπαινούμενον, γίνου τῶν λεγομένων κοινωνὸς, εἰ καὶ μὴ τῷ βίῳ καὶ τῇ ἀρετῇ, ἀλλὰ τῷ χαίρειν τοῖς ἐκείνου καλοῖς. Ἐπήνεσεν ὁ δεῖνα; θαύμασον καὶ σὺ· οὕτω καὶ σὲ ἐπαινέσεται ἐκεῖνος, ὡς χρηστὸν καὶ ἐπιεικῆ. Μὴ φοβηθῇς, ὡς τὰ σαυτοῦ καθαιρῶν ἐν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς ἐτέρου· τοῦτο γὰρ ἐν ταῖς κατηγορίαις γίνεται. Φιλονεικῶν γὰρ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅταν ὦθῃ σε κακῶς λέγοντα, ἐπιτείνει τὰ ἐγκώμια, ταύτῃ δάκνει βουλόμενος, τοὺς δὲ κατηγοροὺς μέμφεσθαι καθ' αὐτὸν, καὶ πρὸς ἐτέρους

διαβάλλειν. Εἶδες πόσῃ ἀσχημοσύνῃ ἑαυτοῖς γινόμεθα αἱτιοί; πῶς ἀπόλλυμεν τὸ ποίμνιον καὶ διασπώμεν; Γενώμεθα μέλη ποτὲ, γενώμεθα σῶμα ἐν· καὶ ὁ μὲν ἐγκωμιαζόμενος διακρούεσθω τοὺς ἐπαίνους, καὶ ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν μεταγέτω τὰ ἐγκώμια· ὁ δὲ ἐτέρου ἀκούων ἐπαινουμένου, συνηδέσθω. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς συνάγωμεν, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπασόμεθα· ἐάν δὲ διωκισμένοι πρὸς ἑαυτοὺς ὦμεν, καὶ τὴν ἐκείθεν ἀποστήσμεν βοήθειαν· ἐκείνης δὲ ἀποστάσης, πολλὴν τὸ σῶμα δέζεται λύμην, οὐ σφιγγόμενον ἀνωθεν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, βασκανίαν καὶ φθόνον ἀπελάσαντες, καὶ τῆς τῶν πολλῶν ὑπεριδόντες δόξης, ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν ἀσπαζώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· [633] ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

"Ἐστω δὲ, αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν, ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον. Μὴ τιμὴ ὦν ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μήτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσιν;"

α'. Ἀσαφῶς σφόδρα εἰρηται ταυτὶ τῷ Παύλῳ τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐ μάτην οὐδὲ εἰκῇ. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ χρημάτων ὁ λόγος· καὶ ἀπολογίας τῆς ὑπὲρ τούτων, εἰκότως συνεσκίασται τὰ εἰρημένα. Τί ποτ' οὖν ἐστι τὸ εἰρημένον; Εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἔλαβον, ἀλλ' ἔτοιμός εἰμι καὶ προσδοῦναι καὶ δαπανῆσαι· καὶ πολλὰ περὶ τούτου καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ καὶ ἐν ταύτῃ διελέχθη τῇ Ἐπιστολῇ. Νῦν δὲ ἑτερόν τι λέγει, ὥσπερ ἐξ ἀντιθέσεως εἰσάγων τὸν λόγον, καὶ λύων προηγουμένως. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δὲ τις ἴσως εἰπεῖν, ὅτι Αὐτὸς μὲν οὐκ ἔλαβον, πανοῦργος δὲ ὧν καρεσκέυασα τοὺς ὑπ' ἐμοῦ ἀποσταλέντας εἰς οἰκεῖον πρόσωπον αἰτῆσαι τι παρ' ὑμῶν, καὶ δι' ἐκείνων αὐτὸς ἐδεξάμην, τοῦ δοκεῖν εἰληφέναι ἑμαυτὸν ἔξω τιθεῖς, δι' ἐτέρων λαμβάνων. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔχει τις ἂν εἰπεῖν· καὶ μάρτυρες ὑμεῖς. Διὸ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, λέγων· *Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μήτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος;* οὐχ ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἐμὸι περιπάτησεν; Τουτέστιν, οὐδὲ αὐτὸς ἔλαβεν. Εἶδες πόσῃ ἐπίτασις ἀκριθείας, τῇ μὴ μόνον ἑαυτὸν καθαρὸν τηρεῖν τοῦ λήμματος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεμπομένους οὕτω ρυθμίζειν, ἵνα μὴδὲ μικρὰν δὴ πρόφασιν τοῖς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένοις· Τοῦτο γὰρ πολλῶν μείζον οὐ πεποίηκεν ὁ πατριάρχης. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς νίκης ἐπαν-

ελθὼν· τοῦ βασιλέως διδόντος λάφυρα, οὐκ ἔφη λήψεσθαι, πλὴν ὧν ἔφαγον ἐκεῖνοι· οὗτος δὲ οὔτε τῆς ἀναγκαίας τροφῆς οὔτε αὐτὸς ἀπήλαυσε, οὔτε τοὺς κοινωνοὺς ἀφήκε μετασχεῖν, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐπιστομιζῶν τῶν ἀναισχύντων τὰ στόματα. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποφαίνεται, οὐδὲ λέγει ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνοι ἔλαβον, ἀλλ' ὁ πολλῶν τούτου μείζον ἦν, αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τοὺς Κορινθίους τοῦ μὴδὲν αὐτοὺς εἰληφέναι, ἵνα μὴ ἐξ οἰκείου προσωποῦ δοκῇ μαρτυρεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων ψήφου· ὅπερ εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν σφόδρα ὡμολογημένων, καὶ ὑπὲρ ὧν θαρβύομεν, ποιεῖν. Εἶπατε γὰρ, φησί, μὴ τις τῶν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντων ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς; Οὐκ [634] εἶπε, Μὴ τις ἔλαβέ τι παρ' ὑμῶν; ἀλλὰ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ σφόδρα ἐντρέπων, καὶ δεικνύς ὅτι τὸ παρὰ ἄκοντος λαβεῖν, πλεονεξία. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Τίτος; ἀλλὰ, *Μή τις;* Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ὁ δεῖνα μὲν οὐκ ἔλαβεν, ἕτερος δὲ ἔλαβεν. Οὐδὲ εἰς τῶν ἀφικομένων. *Παρεκάλεσα Τίτον.* Καὶ τοῦτο πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπεμψα Τίτον, ἀλλὰ, *Παρεκάλεσα*, δεικνύς ὅτι καὶ εἰ ἔλαβε, δικαίως ἂν ἔλαβεν, ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω καθαρὸς ἔμεινε. Διὸ πάλιν αὐτοὺς ἐρωτᾷ λέγων, *Μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος;* οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; Τί ἐστι, *τῷ αὐτῷ πνεύματι;* Τῇ χάριτι τὸ πᾶν ἀνατίθῃται, καὶ δεικνυσιν, ὅτι ὅλον τὸ ἐγκώμιον τοῦτο, οὐ τῶν ἡμετέρων πόνων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς κατόρθωμα ἦν, καὶ τῆς χάριτος. Καὶ γὰρ χάρις ἦν μεγίστη, τὸ καὶ ὑστεροῦντας καὶ λιμώττοντας μὴ λαμβάνειν διὰ τὴν τῶν μαθητευομένων οἰκοδομήν. *Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσιν;* Τουτέστιν, οὐδὲ μικρὸν παρήλλαξαν ἐκεῖνοι ταύτην τὴν ἀκρι-

vocemur, ferarum tamen ritu inter nos dissidemus. Hæc non rerum nostrarum traducendarum studio a me dicta sunt, sed ut pudorem vobis incutiam, atque hinc vos avertam. Quidam in domum aliquam se contulit, honorificeque exceptus est. Deo gratiæ agendæ erant, quia membrum tuum honore afficitur ac Deus celebratur; tu contra omnino facis. Apud eum enim, a quo honore affectus est, ipsi obrectas: ita ut ambos simul subvertas, tibi que ignominie notam inuras. Quid causæ est, o miser et ærumnose, cur, cum fratrem vel apud viros, vel apud mulieres laudatum audieris, mœstitiam inde contrahas? Laudes ipse addas, ut tibi quoque laudem concilies. Quod si laudes depresseris, prius de teipso male loquutus eris, ut qui pravam opinionem tibi collegeris, atque insuper illum altius adhuc evexeris. Cum eum ab alio laudari audis, faceorum, quæ dicuntur, sis particeps, si non vita et virtute, at hoc certe nomine, quod ipsius virtutibus gaudeas. Laudavit eum quispiam? admirare tu quoque: sic te ille ut probum ac benignum laudibus efferet. Non est quod metuas, ne per alienarum virtutum prædicationem tuas dejicias: hoc enim in obrectationibus locum habet. Pervicax enim sua-

pte natura hominum genus est; et qui te de eo, quem laudat, male loqui videt, laudibus sui cumulum addet, ut hac ratione te pungat, atque accusatores et secum, ipse et apud alios criminetur. Vides quantam turpitudinem nobis ipsi accersimus; quo pacto gregem perdimus ac discerpimus? Tandem aliquando membra efficiamur, tandem aliquando unum corpus. Atque is quidem, in quem laudes conferuntur, laudes eas propulset, et in fratrem encomia transferat: qui autem alterius laudes audit, ipsi gratuletur. Quod si nos ad hunc modum inter nos conjungamur, caput quoque ipsum nobis conciliabimus: sin autem inter nos disjuncti simus, Dei quoque opem a nobis avertemus: hac porro remota, ingentem perniciem corpus contrahet, ut quod superne minime constringatur. Hoc ergo ne nobis accidat, submoto livore atque invidia, vulgique opinione contempta, dilectionem atque concordiam amplectamur. Ita fiet, ut præsentia et futura bona consequamur: quæ utinam omnes adipiscamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

CAP. 12. v. 16. *Sed esto, ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.* 17. *Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumveni vos?* 18. *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis?*

1. Obscure admodum hæc verba a Paulo dicta sunt, non tamen frustra nec temere. Nam quoniam de pecuniis purgationeque ob eas sermo ipsi institutus erat, non abs re verba sua obscuritate quadam involvit. Quidnam ergo sibi vult id quod hic ait? Dixerat, Nihil cepi, sed paratus etiam sum insuper dare atque impendere; ac multa in eam sententiam tum in priore, tum in hac quoque epistola disseruit. Nunc vero aliud quidem ait, velutque objectioni occurrit eamque ante dissolvit. Quod autem ait, est ejusmodi: Equidem ipse per avaritiam vos minime circumscripsi; verum quispiam hoc fortasse dicere queat, quod quamquam nihil ipse sumpserim, tamen cum vaser ac subdolos essem, id curavi ut ii, qui a me missi erant, suo nomine aliquid a vobis postularent, sicque per eos sumpserim, atque ita me compararem, ut aliorum manu accipiens, acceptæ pecuniæ opinionem a me removerem. At ne hoc quidem dicere quisquam possit; vosque ipsi testes estis. Unde etiam interrogandi modo sermonem producit dicens, *Rogavi Titum, et misi cum eo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit?* nonne eodem quo ego, pacto ambulavit? Hoc est, nihil ipse accepit. Vides quantum accuratæ sinceritatis incrementum sit: quod non modo se purum ab accipiendo servaverit, sed eos quoque quos miserat, ita regat atque componat, ut ne tantillam quidem occasionem iis præbeat qui eum carpere gestie-

bant? Hoc enim longe majus est eo, quod patriarcha fecit. Nam ille, cum post victoriam reversus esset, ac rex ipsi spolia offerret, negavit se quidquam accepturum, præter ea quæ socii ipsius comedissent (*Gen. 14*): hic autem ne necessarium quidem alimentum capere voluit, nec socios quoque participes ipsius esse passus est: sic nimirum impudentium ora quam maxime comprimens. Ideoque nec ipse pronuntiat nec dicit eos non accepisse, sed quod majus est, ipsos Corinthios testes adducit, nihil eos accepisse; ut ne a persona ipse sua, sed ab illorum calculo testimonium petere videatur: id quod in rebus exploratis et de quibus non dubitamus, facere solemus. Dicite enim, inquit, num quis ex iis quos misi vos per avaritiam circumvenit? Non dixit, Num quis a vobis aliquid accepit? verum *παραεἶλας*, hoc est, fraudationem, id vocat, illos perstringens ingentique pudore afficiens, atque ostendens fraudationem esse ab invitis quidpiam accipere. Nec dixit, Num Titus, sed, *Num quis?* Neque enim hoc dicere queatis, inquit, hunc non accepisse, illum autem accepisse: neque enim quisquam ex iis, qui ad vos se contulerunt, aliquid accepit. *Rogavi Titum.* Id quoque acriter dictum est: neque enim dixit, Titum misi, sed, *Rogavi*; hinc ostendens quod etiamsi aliquid accepisset, jure suo accepisset; et tamen sic quoque purum ab accipiendo se præstitit. Quocirca eos rursus his verbis interrogat, *Numquid vos Titus circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus?* Quid sibi vult, *Eodem spiritu?* Divinæ gratiæ totum adscribit, ostenditque universam hanc laudem non nostris laboribus comparari, sed Spiritus beneficio et gratia præstari. Etenim amplissima Dei gratia hoc flebat, ut quamvis

inopia et egestate premerentur ac fame laborarent, tamen ob eorum quos erudiendos susceperant utilitatem nil acciperent. *Nonne iisdem vestigiis?* Hoc est, sinceritatem hanc ne tantillum quidem immutarent, sed eandem normam retinuerunt. 19. *Rursus putatis quod nos excusemus apud vos?* Vides quomodo ubique metuat, ne adulationis opinionem contrahat? vides prudentiam apostolicam, quam assidue id inculcet? Nam et prius dicebat, *Non rursus nos ipsos commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); et in epistolæ initio, *Num indigemus commendatitiis epistolis?* Omnia autem propter ædificationem vestram (2. Cor. 3. 1). Rursus eos demulcet: at ne hic quidem aperte ait, Ob imbecillitatem vestram non accipimus: sed, Ut vos ædificemus; dilucidius aliquanto quam ante loquens, detegensque id quod animo parturiebat, non tamen amarulenter. Non enim dixit, Ob imbecillitatem vestram, sed, Ut ædificemini. 20. *Timeo enim ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis, qualem non vultis.* Magnum aliquid ac molestum dicturus est, ac proinde excusationem ponit, tum per id quod dixit, *Omnia autem propter ædificationem vestram*, tum quia adjecit, *Timeo*: ut eorum quæ dicturus est asperitatem mitiget. Hoc quippe non jam arrogantiae cuiusdam erat, nec auctoritatis ejus, quam magistri adhibere solent, sed paternæ sollicitudinis; quod graviore etiam, quam illi ipsi qui peccarunt, metu commoventur, cum eos castigare parabat. Quin ne sic quidem eos exagitat, nec certo pronuntiat, sed dubitando loquitur, *Ne forte, cum venero, non quales volo.* Non dixit, probus ac virtutis studiosos, sed, *Non quales volo*; ubique amoris vocabula usurpans. Hoc autem verbum, *Inveniam*, id quod præter expectationem contingit indicat, ut et illud, *Inveniar a vobis*. Neque enim res ea voluntatis est, sed necessitatis causam a vobis accipientis: ideoque ait, *Inveniar qualem non vultis*. Hic non dixit, *Qualem nolo*, sed ad feriendum accommodatius, *Qualem non vultis*. Jam enim deinceps voluntas ejus erat, non quidem primarie, sed voluntas tamen. Poterat siquidem rursus dicere, *Qualem nolo*, atque ita amorem indicare; at remissum auditorem reddere volebat. Quin potius sic oratio plus asperitatis habuisset; nunc autem et vehementius ferit, et mitiorem se ostendit. Hoc enim ipsius sapientiæ proprium est, ut, cum profundius secat, blandius percutiat. Postea, quia obscurius loquutus erat, his verbis istud detegit, *Ne forte contentio, æmulationes, animositates, detractiones, susurrations, inflationes*. Et quod prius ponere debebat, hoc posterius collocat: etenim adversus eum arrogantia efferebantur. Verum ne prius quod suum erat quærere videretur, propterea id quod commune erat, priore loco ponit.

2. Hæc enim omnia ex invidia oriebantur, calumniæ, accusationes, dissidia. Siquidem invidia, velut perniciofa quædam radix, iracundiam, accusationem, arrogantiam, atque alia omnia pari bat, ab

isque amplius angebatur. 21. *Ne iterum, cum venero, humiliet me Deus apud vos.* Hoc quoque, *Iterum*, percutientis erat. Sufficiunt enim priora, inquit: velut etiam initio dicebat, *Parcens vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 23). Vides quo pacto simul et indignationem et benevolentiam præ se ferat? Quid autem est, *Humiliet*? Atqui gloria hæc est, nempo accusare, poena afficere, rationes exposcere, iudicis loco et gradu sedere: at humiliationem tamen id vocat. Tantum scilicet aberat, ut hujusmodi humiliationis eum puderet, quandoquidem præsentia corporis infirma erat, et sermo contemptibilis (2. Cor. 10. 10); ut etiam perpetuo in eo statu versari cuperet, contrariumque deprecaretur. Atque hoc postea apertius dicit, humiliationemque id maxime ducit, nimirum in inferendæ poenæ atque supplicii necessitatem incidere. Cur autem non dixit, *Ne, cum venero, humiliet me Deus?* Quoniam nisi propter ipsum nulla me ea res sollicitudine affecisset. Neque enim, ut potestatem habens atque arroganter me gerens, poenas exigo, sed quia ipse ita edixit. Ac superius quidem istud posuit, dicens, *Inveniar, qualem non vultis*; hic autem demissius ac lenius blandiusque loquitur, dicens, *Et lugeam multos ex his qui ante peccarunt*, non simpliciter, *qui peccaverunt*, sed, *qui non egerunt poenitentiam*. Non dixit, *Omnes*, sed, *Multos*; ac ne eos quidem declarat, hinc quoque facilem ipsis ad poenitentiam reditum dans; perspicuumque faciens, poenitentiam errata corrigere posse, seque eos demum lugere, qui poenitentia minime ducebantur, qui incurabili morbo laborabant, qui suo in vulnere manebant. Animadvertite itaque apostolicam virtutem, quod nullius mali sibi conscius, pro alienis malis ingeniscat, ac pro iis, quæ alii perperam admiserunt, deprimatur. Hoc enim præsertim magistri munus est, discipulorum calamitatibus ad hunc modum affici, atque ob eorum quibus præest vulnera lugere. Postea peccati genus exponit: *Super fornicatione et immunditia quam egerunt*. Hic quoque fornicationem innuit: si vero quis tamen accurate rem expendat, omne peccati genus hoc nomine appellari potest. Nam quamvis fornicator præcipue atque adulter immundi dicantur: tamen cætera etiam peccata immunditiam animæ afferunt. Ideoque Christus quoque Judæos immundos appellat, non modo fornicationem, sed reliqua etiam improbitatis genera ipsis objiciens. Unde etiam ait, eos externa tantum mundasse; et, *Non quæ intrant in os, coinquinant hominem, sed quæ exeunt* (Matth. 23. 25. et 15. 11). Et alio loco dictum est, *Immundus est apud Dominum omnis qui elato est corde* (Prov. 16. 6). Et jure quidem. Ut enim virtute nihil purius, sic improbitate nihil obscenius est: illa enim sole splendidior est, hæc cæno foetidior. Atque hoc suo testimonio comprobare illi queant, qui in cæno volutantur, atque in tenebris versantur, si modo quispiam effecerit, ut vel tantillum videre queant. Quamdiu enim secum ipsi sunt atque hoc affectu inebriantur, velut in tenebris degentes, fœde atque indecore et

δειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν κανόνα διετήρησαν. *Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα*; Εἶδες πῶς πανταχοῦ δέδοικε· μὴ κολακείας δόξαν λάβῃ; εἶδες φρόνησιν ἀποστολικήν, πῶς συνεχῶς αὐτὸ τίθῃσι; Καὶ γὰρ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, *Οὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*· καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς Ἐπιστολῆς, *Μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν; Τὰ δὲ πάντα ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς ὑμῶν*. Πάλιν αὐτοὺς θαρραπεύει. Καὶ οὐδὲ ἐν ταῦθα σαφῶς φησιν, *ὅτι διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνομεν, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομήσωμεν ὑμᾶς*· σαφέστερον μὲν ἢ πρότερον εἰπὼν, καὶ ἐκκαλύψας ὅπερ ὥδινεν, οὐ μὴν πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, *διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ', ἵνα οἰκοδομηθῇτε*. Φοβοῦμαι γὰρ μὴ πῶς ἐλθὼν, οὐχ οἶους θέλω, εὖρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὖρεθῶ ὑμῖν ὅλον οὐ θέλετε. Μάλλει μέγα τι καὶ φορτικὸν λέγειν. διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀπολογία ἐτίθει, τῷ τε εἰπεῖν, *ὅτι Πάντα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς*, καὶ τῷ προσθεῖναι, *ὅτι φοβοῦμαι*, τὸ τραχὺ καταστέλλον τῶν μελλόντων λεχθῆσθαι. Τοῦτο γὰρ οὐκέτι αὐθαδείας ἦν οὐδὲ ἐξουσίας διδασκαλικῆς, ἀλλὰ κηδεμονίας πατρικῆς, ὅταν τῶν ἡμαρτηκῶτων μάλλον φοβῇται, καὶ τρέμῃ τὸ μέλλον αὐτοῦς διορθοῦν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτῶν κατατρέχει, οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐνδοιάζων φησὶ, *Μὴ πῶς ἐλθὼν οὐχ οἶους θέλω*. Οὐκ εἶπεν, *ἐναρέτους*, ἀλλ', *οὐχ οἶους θέλω*, διὰ πάντων τὰ τῆς φιλίας ἐνδεικνύμενος ὀνόματα. Καὶ τὸ *Εὖρω* δὲ, τὸ παρὰ προσδοκίαν δηλοῦντός ἐστιν, ὡς περ οὖν καὶ τὸ *Εὖρεθῶ ὑμῖν*. Οὐ γὰρ προαιρέσεως τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ἀνάγκης τὴν αἰτίαν παρ' ὑμῶν λαμβανούσης. Διὸ φησιν, *Εὖρεθῶ ὅλον οὐ θέλετε*. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, *Ὅλον οὐ θέλω*· ἀλλὰ πληκτικώτερον, *Ὅλον οὐ βούλεσθε*. Λοιπὸν γὰρ αὐτοῦ βούλημα ἦν, οὐχὶ προηγούμενον μὲν, βούλημα δ' οὖν ὅμως. [635] Ἡδύνατο μὲν γὰρ πάλιν εἰπεῖν, *Ὅλον οὐ θέλω*, καὶ οὕτω δεῖξαι τὴν ἀγάπην· ἀλλ' οὐ βούλεται ἐκλῦσαι τὸν ἀκροατὴν. Μᾶλλον δὲ καὶ τραχύτερος; ὁ λόγος οὕτως ἐγίνετο· νῦν δὲ καὶ ἔπληξε μεζύνως, καὶ ἡμερώτερον ἑαυτὸν ἔδειξε. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ τῆς σοφίας ἐστὶν ἴδιον, τὸ βαθυτέρον τέμνοντα, ἡμερώτερον πλῆττειν. Εἶτα ἐπειδὴ ἀσαφῶς εἶπεν, ἐκκαλύπτει αὐτὸ λέγων, *Μὴ πῶς ἔρις, ζηλοί, θυμοί, καταλαλῖαι, ψιθυρισμοί, φουσιώσεις*. Καὶ ὁ πρῶτον ἐμελλε τίθεναι, τοῦτο ὕστερον τίθῃσι· κατ' αὐτοῦ γὰρ ἀπενοοῦντο. Ἴνα οὖν μὴ δόξῃ προηγούμενως τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον.

β'. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ βασκανίας ἐτίκτετο, αἱ διὰ δολαί, αἱ κατηγορίαι, αἱ διαστάσεις. Ὡς περ γὰρ τις ῥίζα μονηρὰ ἢ βασκανία τὸν θυμὸν, τὴν κατηγορίαν, τὴν ἀπόνοιαν, τὰ ἄλλα πάντα ἐτίκτε, καὶ παρ' αὐτῶν ἤρξετο μεζύνως. *Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός μου πρὸς ὑμᾶς*. Καὶ τὸ, *Πάλιν*, πλῆττεντος ἦν. Ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρότερα, φησὶν· ὁ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν, *ὅτι Φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἤλθον εἰς Κόρινθον*. Εἶδες πῶς καὶ ἀγανάκτησιν δείκνυσσι καὶ φιλοτιμορίαν; Τί δέ ἐστι, *Ταπεινώσῃ*; Καὶ μὴν δόξα αὐτῇ ἐστὶ, τὸ ἐγκαλεῖν, τὸ τιμωρεῖσθαι, τὸ εὐ-

θύναις ἀπαιτεῖν, τὸ ἐν τάξει δικαστοῦ καθέζεσθαι· ἀλλ' ὅμως ταπεινώσιν αὐτὸ καλεῖ. Τοσοῦτον ἀπείχεν αἰσχύνεσθαι τῇ ταπεινώσει ἐκείνῃ, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος, ὅτι καὶ διηνεκῶς ἠθούλετο ἐν τούτῳ εἶναι, καὶ τούναντίον ἀπηύχετο. Καὶ λέγει αὐτὸ προῖων σαφέστερον, καὶ ταπεινώσιν τοῦτο μάλιστα ἡγεῖται, τὸ εἰς τοιαύτην ἐμπεσεῖν ἀνάγκην τοῦ κολάζειν, τοῦ τιμωρεῖσθαι. Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶπε, *Μὴ ἐλθὼν ταπεινωθῶ*, ἀλλὰ, *Μὴ ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός μου*; Ὅτι εἰ μὴ δι' αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπεστράφην, οὐκ ἂν ἐφρόντισα. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ αὐθαδίζόμενος ἀπαιτῶ δίκην, ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτοῦ ἐπίταγμα. Ἀνωτέρω μὲν οὖν αὐτὸ τίθῃσι λέγων, *Εὖρεθῶ ὅλον οὐ θέλετε*· ἐνταῦθα δὲ καθυψήσῃ, καὶ ἡμερώτερον καὶ πραότερον φθάγγεται λέγων, *Πενθήσω πολλοὺς τῶν ἡμαρτηκῶτων*. Οὐχ ἀπλῶς ἡμαρτηκῶτων, ἀλλὰ τῶν *μη μετανοησάντων*. Καὶ οὐκ εἶπε, πάντας, ἀλλὰ, *Πολλοὺς*· καὶ οὐδὲ τούτους ποιεῖ φανεροὺς, διδοὺς κἀντεῦθεν βράδιαν αὐτοῖς τὴν πρὸς τὴν μετάνοιαν ἐπάνοδον· καὶ δῆλον ποιῶν, ὅτι δύναται μετάνοια τὰ πεπλημμελημένα διορθῶσαι, τοὺς μὴ μετανοοῦντας πενθεῖ, τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας, τοὺς ἐν τῷ τραύματι μένοντας. Ἐννόησον τοίνυν ἀποστολικὴν ἀρετὴν, ὅταν μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς πονηρὸν, ὑπὲρ ἄλλοτρίων θρηγῇ κακῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέροις πεπλημμελημένων ταπεινώται. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τοῦ διδασκάλου, τὸ οὕτω συναλγεῖν ταῖς τῶν μαθητῶν συμφοραῖς, τὸ κόπτεσθαι καὶ πανθεῖν ἐπὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἀρχομένων. Εἶτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀμαρτίας· *Ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἢ ἐπραξαν*. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐνταῦθα πορνείαν αἰνίττεται· [636] εἰ δέ τις ἀκριδῶς ἐξετάσειε, καὶ ἅπαν εἶδος ἀμαρτίας τούτῳ δύναται καλεῖσθαι τῷ ὀνόματι. Εἰ γὰρ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ πόρνος καὶ ὁ μοιχὸς λέγεται ἀκάθαρτος, ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα ἀκαθαρσίαν ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ. διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἀκαθάρτους καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους, οὐχὶ πορνείαν αὐτοῖς ἐγκαλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν ἐτέραν. διὰ καὶ φησι, ποιῆσαι καὶ τὸ *ἔξω καθαρὸν*· καὶ, *ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα*· καὶ ἄλλαχού εἰρηγεται, *Ἀκάθαρτος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψηλοκάρδιος*. Καὶ εἰκότως. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς καθαρώτερον, οὐδὲν κακίας ἀκαθαρτότερον· ἢ μὲν γὰρ ἡλίου λαμπροτέρα ἐστὶν, ἢ δὲ βορβόρου δυσωδεστέρα. Καὶ ταῦτα μαρτυρήσαιεν ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ βορβόρῳ κυλινδούμενοι, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότῳ διάγοντες, ὅταν μικρὸν γούν τις αὐτοὺς διαβλέψῃ παρασκευάζῃ. Ἔως μὲν γὰρ ἂν καθ' ἑαυτοὺς ᾧσι, καὶ μεθύσῃ τῷ πάθει, καθάπερ ἐν σκότῳ διατρίβοντες ἀσχημόνως κείνται μετὰ πολλῆς τῆς αἰσχροτήτος, αἰσθανόμενοι μὲν καὶ τότε ἐνθα εἶσιν, οὐκ ἀκριδῶς δέ· ἐπειδὴ δὲ ἴδωσί τινα αὐτοὺς ἐλέγχοντα τῶν ἐν ἀρετῇ βιούντων, ἢ καὶ φανέντα μόνον, τότε σαφέστερον αὐτῶν διαγινώσκουσι τὴν ἀθλιότητα, καὶ ὥς περ ἀκτίνας ἀφεθείσης, οὕτω περιστέλλουσι τὴν οἰκίαν ἀσχημοσύνην, καὶ τοὺς συνειδόμενους ἐρυθρῶσι, καὶ ὁ μὲν δοῦλος, ὁ δὲ ἐλεύθερος ἦ, καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὁ δὲ ἀρχόμενος. Οὕτω

ιδῶν τὸν Ἥλιον ὁ Ἀχαὶὸς ἡσυχόνετο, καὶ μηδέπω
μηδὲν εἰρηκότος ἑαίνου, ἀπὸ τῆς βίβλου αὐτοῦ μό-
νης ἀλούς· καὶ σιγῶντος τοῦ κατηγόρου, τὴν κατα-
δικάζουσιν αὐτὸν ἔφερε ψῆφον, τὰ τῶν ἐαλωκότων
φθειγγόμενος, καὶ λέγων, *Εὐρηκάς με ὁ ἐχθρὸς μου*.
Οὕτως αὐτὸς ὁ Ἥλιος τῷ τυράνῳ τότε ἑαίνῃ μετὰ
πολλῆς διελέγετο τῆς παρρήσιας. Οὕτως ὁ Ἡρώδης,
οὐ φέρων τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων αἰσχύνῃν (καὶ γὰρ
ἔδειξε σαφέστερον, λάμψασα μέγα καὶ διαυγὴς ἡ τῆς
προφητικῆς γλώττης φωνή), ἐνέβαλεν εἰς τὸ δεσμο-
τήριον τὸν Ἰωάννην· καθάπερ γυμνὸς ὢν, καὶ τὸν
λύχνον σβέσαι ἐπιχειρῶν, ἵνα πάλιν ἐν τῷ σκότῳ ᾗ.
Μᾶλλον δὲ αὐτὸς μὲν οὐκ ἐτόλμησε σβέσαι, ἀλλ'
ὥσπερ ὑπὸ τὸν μόδιον εἰς τὸ οἰκημα τέθεικεν· ἡ δὲ
ἀθλία καὶ ταλαίπωρος ἑκείνη τοῦτο γενέσθαι κατ-
ηνάγκασεν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτω καλύψαι ἰσχύσαν τὸν
ἐλεγχον, ἀλλὰ μειζόνως ἀνῆψαν. Οἱ τε γὰρ ἐρωτῶν-
τες, διὰ τί Ἰωάννης εἰς τὸ δεσμοτήριον οἰκεῖ, τὴν
αἰτίαν ἐμάνθανον, οἱ τε μετὰ ταῦτα γῆν καὶ θάλατ-
ταν οἰκοῦντες ἅπαντες, οἱ τε τότε γενόμενοι, οἱ τε
νῦν, οἱ τε αὖθις ἐσόμενοι, σαφῶς ἔγνωσαν τε καὶ
εἰσονται τὰ πονηρὰ ταῦτα δράματα, τὰ τε τῆς ἀσελ-
γείας, τὰ τε τῆς μαιφονίας αὐτῶν, καὶ χρόνος οὐ-
δεὶς τὴν μνήμην τούτων ἐξαλείψαι δυνήσεται.

γ'. Τοσοῦτόν ἐστιν ἀρετὴ, οὕτως ἀθάνατον ἔχει τὴν
μνήμην, οὕτω καὶ ἀπὸ ῥημάτων μόνων καταπλήττει
τοὺς ἀντικειμένους αὐτῇ. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἐνέβαλεν
αὐτὸν εἰς τὸ δεσμοτήριον; διὰ τί μὴ κατεφρόνησε;
μὴ γὰρ εἰς δικαστήριον αὐτὸν ἐμελλεν [637] ἔλκειν;
μὴ γὰρ δίκην ἀπήτησε τῆς μοιχείας; οὐχὶ ἐλεγχος ἦν
πέως τὰ λεγόμενα μόνον; Τί τοίνυν δέδοικε καὶ τρέ-
μει; οὐχὶ ῥήματα ἦν καὶ λόγος ψιλός; Ἀλλὰ μᾶλλον
πραγμάτων ἔδωκεν. Οὐκ ἤγαγεν εἰς δικαστήριον,
ἀλλ' εἰς ἕτερον τοῦ συνειδότης εἰλκεν αὐτὸν κριτήριον,
καὶ πάντας ἐκάθισεν αὐτῷ δικαστὰς τοὺς μετ' ἐξου-
σίας κατὰ διάνοιαν τότε τὰς ψήφους φέροντας. Διὰ
τοῦτο ἔτρεμεν ὁ τύραννος, τῆς ἀρετῆς τὴν λαμπρότητα
οὐ φέρων. Εἶδες ἥλικον φιλοσοφία; δεσμώτην τυράν-
νου λαμπρότερον ἐποίησε, καὶ τοῦτον ἑκαίνο δέδοικε
καὶ τρέμει. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἔδωκε μόνον· ἡ δὲ μισαὶ
ἑκείνη καὶ ἐπὶ τὴν σφαγὴν ὥρμησε. Καίτοι γε ἐπὶ
τοῦτον τὸ ἔγκλημα μᾶλλον ἐφέρετο. Οὐδὲ γὰρ ἑκείνη
τότε ἀπαντήσας εἶπε, Τί συνοικεῖς τῷ τυράνῳ; οὐκ
ἐπειδὴ ἀνεύθυνος ἦν· πῶς γὰρ; ἀλλ' ἐντεῦθεν τὸ πᾶν
διορθῶσαι ἐβούλετο. Διὰ τοῦτον ἐμέμψατο· καὶ οὐδὲ
τοῦτον σφοδρῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ὁ μισαὶ καὶ παμ-
μίαιε, καὶ παράνομε, καὶ βέδηλε, κατεπάτησας τοῦ
θεοῦ τὸν νόμον, κατεφρόνησας τῶν ἐπιταχθέντων,
τὴν ἰσχύν τὴν σὴν νόμον ἐποίησας. Οὐδὲν τούτων,
ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐλέγχῳις πολλὴ ἡ ἐπιείκεια τοῦ ἀν-
δρός, πολλὴ ἡ πραότης· *Οὐκ ἔξεστι σοι γὰρ εἶπεν, φησί, τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*.
Διδάσκοντος μᾶλλον τὸ ῥῆμα ἢ ἐλέγχοντος, παιδεύον-
τος ἢ κολάζοντος, ρυθμίζοντος ἢ ἐκπομπεύοντος, δι-

ορθοῦντος ἢ ἐπεμβαίνοντος. Ἀλλ', ὅπερ ἔφην, ἐχθρὸν
τῷ κλέπτῃ τὸ φῶς, ἐπαχθὴς ὁ δίκαιος τοῖς ἁμαρτάν-
ουσι καὶ φαινόμενος ἀπλῶς· *Βαρὺς γὰρ ἡμῖν καὶ
βλεπόμενος*. Οὐ γὰρ φέρουσιν αὐτοῦ τὰς ἀκτίνας,
καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, τὰς ἥλιακὰς.
Πολλοῖς δὲ τῶν πονηρῶν οὐ φαινόμενος μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀκούόμενος, βαρὺς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ μισαὶ
καὶ παμμίαιρος ἑκείνη, ἡ προαγωγὴς τοῦ θυγατρίου,
μᾶλλον δὲ ἡ παιδοκτόνος, καίτοι οὐδὲ ἰδοῦσα αὐτὸν,
οὐδὲ ἀκούσασα αὐτοῦ τῆς φωνῆς, ἐπὶ τὴν σφαγὴν
ὥρμησε· καὶ παρασκευάζει ἡν ἀσελγῶς ἔθρεψε, ταύ-
την καὶ εἰς φόνον ἐλθεῖν· οὕτως ἐκ περιουσίας αὐτὸν
ἐδεδοίκει. Καὶ τί φησι; *Δός μοι ἐπὶ πίνακι ὥδε
τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βασιτιστοῦ*. Ποῖ φέρῃ
κατὰ κρημνῶν, ἀθλία καὶ ταλαίπωρε; μὴ γὰρ πάρ-
εστιν ὁ κατήγορος; μὴ γὰρ ὁρᾶται καὶ ἐνοχλεῖ;
Ἔτεροι ἔλεγον, *Βαρὺς ἡμῖν ἐστι καὶ βλεπόμενος*·
ταύτη δὲ, ὅπερ εἶπον, καὶ ἀκούσμενος· διό φησι, *Δός
μοι ὥδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου*. Καὶ
μὴν δεσμοτήριον οἰκεῖ διὰ σέ, καὶ ἀλύσει περικει-
ται, καὶ ἔξεστί σοι νεανιεῦσθαι ἐπὶ τῷ ἔρωτι, καὶ
λέγειν οὕτως· Ἐκράτησα τοῦ βασιλέως, ὅτι οὐδὲ δη-
μοσίᾳ ἐγκληθεὶς καθυφῆκεν, οὐδὲ ἀπέστη τοῦ ἔρωτος,
οὐδὲ διέσπασέ μου τὴν μοιχείαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐγκα-
λέσαντα ἔδωκε. Τί μαίνη καὶ λυσσᾷς, ἔχουσα καὶ
μετὰ τὸν ἐλεγχον τῆς ἁμαρτίας τὸν νυμφίον; τί τρά-
πεζαν ἐρινύων ἐπιζητεῖς, καὶ δαιμόνων ἀλαστόρων
συμπόσιον κατασκευάζεις; Εἶδες πῶς οὐδαμῖνον, πῶς
δειλὸν, πῶς ἀνάνδρον ἡ κακία, πῶς ὅτε μάλιστα κρα-
τῆσει, τότε [638] γίνεται ἀσθενεστέρα; Καὶ γὰρ αὕτη
οὐχ οὕτως ἐθορυβεῖτο πρὶν εἰς δεσμοτήριον ἐμβαλεῖν
τὸν Ἰωάννην, ὡς ταράττεται δεθέντος αὐτοῦ, καὶ
ἐπείγει λέγουσα, *Δός μοι ὥδε ἐπὶ πίνακι τὴν κε-
φαλὴν Ἰωάννου*. Καὶ διὰ τί ὥδε; Δέδοικα μὴ
συσκιασθῇ, φησὶν, ὁ φόνος, μὴ ἐξέλωσιν αὐτὸν τινες
τοῦ κινδύνου. Καὶ διὰ τί μὴ ὄλον τὸν νεκρὸν ἐπιζη-
τεῖς, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν; Τὴν λυτρίσαν, φησὶ, γλῶτ-
ταν, ταύτην ἐπιθυμῶ σιγῶσαν ἰδεῖν. Ἀλλὰ τούναν-
τίον ἐστίν, ὅπερ οὖν καὶ γέγονεν, ἀθλία καὶ ταλαί-
πωρε; λαμπρότερον βοήσεται, μετὰ ταῦτα ἀποτυμ-
θεῖσα. Τότε μὲν γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον ἔδοα, νῦν δὲ
πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἀφίξεται· καὶ ὅπου-
περ ἂν εἰσέλθῃς εἰς Ἑκκλησίαν, κἂν ἐν τῇ Μαύρῳ,
κἂν ἐν τῇ Περσῶν, κἂν πρὸς αὐτὰς τὰς Βρετανικὰς
νήσους, ἀκούεις βοῶντος Ἰωάννου, *Οὐκ ἔξεστι σοι
εἶπεν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*.
Ἀλλ' οὐδὲν εἰδὼτα αὕτη φιλοσοφεῖν κατεπείγει καὶ
ἄγχει καὶ ὠθεῖ τὸν ἀνόητον τύραννον ἐπὶ τὸν φόνον,
δεδοικῶτα μὴ ποτε μεταβάλλται. Σὺ δὲ μάθε πάλιν
κάντεῦθεν τῆς ἀρετῆς τὴν ἰσχύν. Οὐδὲ ἐγκακλεισμέ-
νον, οὐδὲ δεδεμένον καὶ σιγῶντα φέρει τὸν δίκαιον.
Εἶδες πῶς ἀσθενὴς ἡ κακία, πῶς ἀκάθαρτος; Ἀντί
γὰρ ἐδεσμάτων ἀνθρωπίνην κεφαλὴν ἐπὶ πίνακι εἰσ-
άγει. Τί μισαῖτερον, τί δὲ ἐναγέστερον, τί δὲ ἀν-
αιδέστερον τῆς κόρης ἑκαίνης; οἷαν ἀφῆκε φωνὴν ἐν

cum summa turpitudine jacent, sentientes illi quidem tam quoque quo in statu sint, sed non perfecte: at cum ab aliquo eorum, qui in virtute vivunt, sese coargui viderint, vel etiam eum conspexerint, tum demum miseriam suam apertius agnoscunt, ac velut immisso quodam radio foeditatem suam contegunt, atque ante consociorum ora erubescunt, etiamsi hic servus sit, ille liber, hic subditus, ille rex. Sic Achab ad Eliæ conspectum pudore suffusus est, tametsi nullum ille verbum adhuc emiserat, solo videlicet ipsius prospectu convictus: ac silente accusatore, sententiam, qua facinus ipsius damnabatur, ferebat, eorum qui convicti sunt verba proferens, ac dicens, *Invenisti me, hostis meus* (3. Reg. 21. 20). Tanta videlicet animi libertate ac fiducia Elias tyrannum illum tunc alloquebatur. Sic Herodes, cum reprehensionum pudorem ferre non posset (siquidem propheticæ vocis ingens ac præclarus splendor erat), Joannem in carcerem conjecit, tanquam qui nudus esset, ac lucernam extinguere conaretur, ut rursus in tenebris degeret. Quin potius ipse quidem eam extinguere non ausus est, sed in domo, velut sub modio, collocavit: infelix autem ac misera illa hoc ut fieret, ab eo extorsit. At ne sic quidem criminis reprehensionem obtegere potuerunt, verum eam magis accenderunt. Nam et qui sciscitabantur quam ob causam Joannes in vinculis teneretur, eam discebant et qui postea vel tum terram aut mare incolebant, vel nunc sunt, aut posthac futuri sunt, sceleratam hanc tragœdiam, hoc est tam libidinem, quam nefarium ab ipsis perpetratam cædem, apertius intellexerunt atque intellegunt: nec ulla umquam vetustas harum rerum memoriam delere poterit.

3. Tam præclara res est virtus, tamque immortalis est ipsius memoria: ita vel sermone solo eos, qui ipsi adversarii sunt, metu concutit! Cur enim eum in carcerem conjecit? cur non eum contempsit? num Joannes eum in judicium tracturus erat? num adulterii pœnas ab eo expetiit? nonne reprehensio dumtaxat erant ea quæ dicebantur? Quid ergo metuit ac tremit? annon verba erant, ac simplex sermo? Sed hujusmodi verba magis, quam res ipsæ pungebant. Non eum ad judicium, sed ad aliud conscientiae tribunal pertrahabat; omnesque eos, qui libera cogitatione suffragium tunc ferebant, judices ipsi constituabat. Quocirca tremebat tyrannus, virtutis splendorem haud ferens. Vides quanta philosophiæ vis sit? eum qui catenis vincitus erat, tyranno splendidiorem reddidit, effecitque ut hic illum formidaret ac tremere. Verum ipse quidem in vincula dumtaxat eum conjecit; at nefaria illa in cædem impulit. Quamquam alioqui in hunc potius crimen conferebatur. Neque enim, cum obviam illi factus fuisset, dixerat, Cur cum tyranno consuetudinem habes? non quod illa crimine vacaret, (qui enim id fieri potuisset?) verum hac ratione totum emendare volebat. Quamobrem illum reprehendit, nec admodum vehementer. Neque enim dixit, O scelestè, inu scelestissime, o flagitiosè ac profane, Dei legem

protrivisti, imperia illius contempsisti, potentiam tuam pro lege habuisti. Nihil horum loquutus est, sed etiam in criminis insectatione multa ab eo moderatio ac lenitas adhibita est: *Non licet*, inquit, *tibi habere uxorem Philippi fratris tui* (Marc. 6. 18). Quæ quidem verba docentis potius sunt quam coarguentis, erudientis potius quam vindicantis, instituentis potius quam traduentis, corrigentis potius quam insultantis. Verum, ut dixi, inimica furi lux est: vir justus vel solo aspectu peccatoribus molestus est: *Gravis est enim nobis*, inquit, *etiam ad videndum* (Sap. 2. 14). Neque enim ipsius radios ferre queunt: quemadmodum nec solares radios, qui ægris oculis sunt. Multis quoque pravis hominibus non aspectu tantum, sed etiam auditu gravis est. Ac proinde scelerata illa, atque adeo sceleratissima filia lœna, vel carnifex potius, quamvis ne ipsum quidem vidisset, nec ipsius vocem audisset, tamen ad ejus cædem animum adjecit; operamque dedit, ut ea, quam impudice alebat, in cædem quoque prorumperet: usque adeo eum metuebat! Et quid ait? *Da mihi in disco hic caput Joannis Baptistæ* (Matth. 14. 8). Quo præcepti ferris misera et calamitosa? num adest accusator? num cernitur ac molestiam exhibet? Alii dicebant, *Gravis est nobis etiam ad videndum*; huic autem, uti dixi, auditu etiam gravis est: ob idque ait, *Da mihi in disco hic caput Joannis*. Atqui tua causa carcerem incolit ac vinculis adstrictus tenetur, tibi que licet amoris ergo tete jactare, atque his verbis uti: Regem superavi, quandoquidem ne publice quidem reprehensus, remissior fuit, nec ab amore se abduxit, nec adulterium meum divulsit: quin potius eum ipsum, a quo propterea reprehensus fuerat, in vincula conjecit. Quid furis ac rabie percelleris, cum etiam post peccati reprehensionem sponso fruaris? quid furiarum mensam requiris, atque carnificum dæmonum convivium efficis? Vides quam nihil prorsus, quam meticulousum atque ignavum sit vitium? quoniam modo, cum maxime vincit, tum imbecillius fiat? Etenim ea non ita tumultuabatur, antequam Joannem in carcerem contrusisset, quam vincito postea eo perturbabatur, atque urgebat, dicens, *Da mihi hic in disco caput Joannis*. Et quare hic? Timeo, inquit, ne cædes ceu umbra obturbetur: ne aliqui eum e periculo eripiant. Et quare non integrum cadaver, sed caput dumtaxat poscis? Linguam illam, inquit, silentem cernere gestio, quæ me molestia affecit. At, o infelix ac misera, contrarium omnino eveniet: secta enim clarius postea clamabit. Tunc enim in Judæa tantum clamabat; nunc autem ad extremos usque orbis fines se conferet: et in quamcumque Ecclesiam ingressus fueris, sive apud Mauros, sive apud Persas, sive apud ipsas Britannicas insulas, clamantem Joannem audis, *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*. Verum illa sapientiæ omnis expers et ignara stolidum tyrannum ad cædem urget, et premit atque impellit; metuens scilicet, ne sententiam mutet. Ac tu hinc quoque virtutis robur

intellige : ne carcere quidem inclusum ac vinculis adstrictum , et silentem justum virum ferre potest. Vides quam imbecilla , quam impura res sit vitium ? Etenim humanum corpus eduliorum loco in disco infert. Quid puella illa scelestius , quid libidinosius , quid impudentius ? quam in diaboli theatro , ac dæmonum convivio vocem emisit ? Vides linguam , et linguam : alteram salutaria medicamenta ferentem , alteram autem venenum habentem , ac diabolicarum epularum exstructicem ? Sed cur non intus in ipso convivio , ubi major ei voluptas erat , eum obtruncari jussit ? Metuebat scilicet ne , si eo accessisset sequæ contuendum præbuisset , ipso aspectu ac loquendi libertate omnium animos immutaret. Ideo caput quærebat , illustre stupri tropæum erigere cupiens ; et matri suæ dedit.

4. Vides saltationis præmia ? vides diabolicarum insidiarum spolia ? non Joannis caput dico , sed ipsum maritum. Nam si quis accurate rem expenderit , adversus regem tropæum erit ; et quæ vicerat , vincebatur , et qui capite truncatus fuerat , coronam obtinebat ac victor pronuntiabatur , ut qui etiam post mortem animos eorum , qui scelere se constrinxerant , vehementius concuteret. Quodque hæc , quæ a me dicta sunt , non inanis quidam verborum fumus sint , Herodem ipsum interroga. Nam ille ,

postquam Christi miracula ad ejus aures pervenerunt , dicebat : *Hic est Joannes : ipse surrexit a mortuis , et ideo virtutes operantur in eo (Matth. 14. 2)*. Usque adeo vigentem in se metum ac perpetuam trepidationem habebat ; nec quisquam erat , qui conscientie terrorem ei eximere posset , verum incorruptus ille judex continenter eum præfocabat , singulisque diebus perpetratæ cædis poenas ab eo repetebat. Hæc cum perspecta habeamus , ne malo ab aliis affici , sed malum aliis inferre metuanus : illud enim victoria est , hoc clades. Eaque de causa Paulus etiam dicebat : *Quare non potius injuriam accipitis ? Sed vos injuriam facitis , et fraudatis : et quidem fratres (1 Cor. 6. 7. 8)*. Etenim in perferendis malis coronæ bravia et præconia acquiruntur. Idque in omnibus sanctis perspicere est. Quia igitur omnes hac ratione corona donati , ac victores pronuntiati sunt , nos proinde eamdem viam ingrediamur ; atque illud quidem oremus , ut in tentationem minime intremus ; cæterum si accesserit , adversus ipsam fortissime stemus , eamque , quam par est , animi promptitudinem exhibeamus : ut futura bona nanciscamur , per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi , cui cum Patre et Spiritu sancto gloria , honor , imperium , nunc et semper , et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

CAP. 13. v. 1. *Ecce tertio hoc venio ad vos ; In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum.*

1. Cum aliunde etiam multis ex rebus , tum vel hinc maxime Pauli philosophiam , paternumque affectum perspicere licet : nimirum quam in denunciandis rebus vehemens , in inferendis autem pœnis tardus sit. Neque enim de iis qui peccabant pœnas statim sumpsit , sed semel atque iterum admonuit ; ac ne sic quidem in contumaces animadvertit , sed rursus admonet ac denuntiat dicens , *Tertio hoc venio ad vos* , ac priusquam adsim , rursus scribo. Postea , ne cunctatio segnitatem illis pariat , vide quo pacto hinc quoque eos corrigat , assidue nempe interminans ac plagas intentans , atque hisce verbis utens , *Si venero iterum , non parcam ; et , Ne , cum venero , lugeam multos*. Hæc porro idcirco facit ac loquitur , ut hac quoque parte omnium Dominum imitetur. Nam et Deus assidue quidem comminatur , ac sæpe præcipit , sed non sæpe punit et cruciatum infert. Hoc itaque ipse quoque facit : ideoque etiam ante dicebat , *Parcens vobis non ultra veni Corinthum*. Quid est , *Parcens vobis (2. Cor. 1. 23)* ? Hoc est , ne vos sceleribus devinctos inveniens , ac sine ulla emendatione in his perstantes , pœna et cruciatu vos afficiam. Et hoc loco , *Tertio hoc venio ad vos : In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum*. Non scriptum cum scripto connectit : id quod alio quoque loco facit , cum ait , *Qui adhæret meretrici , unum corpus est : erunt enim , inquit , duo*

in carne una (1. Cor. 6. 16). Et quidem de legitimo matrimonio hoc dictum est ; verum eo loco commode ad hoc abusus est , ut vehementiorem terrorem incuteret. Ita ergo hic quoque facit , nempe testimoniorum loco adventus suos ac pœnæ denuntiationes ponens. Quod autem ait , hanc sententiam habet : Semel dixi atque iterum , cum ad vos accessi , et nunc item per litteras dico. Ac si quidem me audieritis , quod cupiebam contigit ; sin autem verba mea contempseritis , deinceps necesse erit , ut præstem quæ dixi , ac pœnam inferam. Idcirco ait : 2. *Prædixi , et prædico ut præsens bis , nunc etiam absens scribo iis qui peccaverunt , et reliquis omnibus , quod si iterum venero , non parcam*. Nam si in ore duorum ac trium testium stat omne verbum , bis adfui et dixi , ac nunc quoque per epistolam dico ; jam itaque deinceps necesse est verba mea vera inveniri. Non enim est quod existimetis litteras meas inferioris auctoritatis esse , quam præsentiam , ut enim præsens dicebam , sic nunc quoque absens scribo. Vides paternam curam ac sollicitudinem ? vides magistro congruentem providentiam ? Nec tacuit , nec rursus pœnam intulit , verum sæpius quoque prædicit , atque in interminatione constanter permanet ac pœnam differt. Quod si in peccatis obstinati maneant , tum demum re ipsa pœnam se infligeturum minatur. Quid autem præsens prædixisti , ac nunc absens scribis ? *Quod si venero iterum , non parcam*. Postquam superius se hoc , nisi necessitate coactum , facere non posse ostendit , ac luctum et

τῷ θεάτρῳ τοῦ διαβόλου, καὶ τῷ συμποσίῳ τῶν δαιμόνων; Εἶδες γλῶτταν καὶ γλῶτταν, τὴν μὲν φάρμακα φέρουσαν σωτήρια, τὴν δὲ δηλητηρίον ἔχουσαν, καὶ τραπεζοποιὸν γινομένην ἐστιάσεως διαβολικῆς; Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐκ ἐκέλευσεν ἔνδον ἐν τῷ συμποσίῳ αὐτὸν κατασφαγῆναι, ἐνθα πλείων ἦν αὐτῇ ἡδονή; Ἐδεδοίκει μὴ παραγενόμενος καὶ ὀφθεῖς, ἅπαντας μεταβάλλῃ διὰ τῆς ὀψεως, διὰ τῆς παρρησίας. Διὰ τοι τοῦτο τὴν κεφαλὴν ἐπιζητεῖ, τρόπαιον πορνείας λαμπρὸν στήσαι βουλομένη· καὶ ἔδωκε τῇ μητρὶ αὐτῆς.

δ. Εἶδες τῆς ὀρχήσεως τὰ ἐπιχειρα, εἶδες τὰ λάφυρα τῆς διαβολικῆς ἐπιβουλῆς; οὐ τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου λέγω, ἀλλ' αὐτὸν τὸν συνοικουῖντα. Εἰ γὰρ τις ἀκριδῶς ἐξετάσειε, κατὰ τοῦ βασιλέως ἔσται ἡ τρόπαιον, καὶ ἡ νικήσασα ἡττάτο, καὶ ὁ ἀποτμηθεὶς ἐσταφανοῦτο καὶ ἀνεκρήρυττετο, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν σφοδρότερον κατασείων τῶν ἡμαρτηκότων τὴν διάνοιαν. Καὶ ὅτι οὐ κόμπος τὰ εἰρημένα, αὐτὸν ἐρώτησον τὸν Ἡρώδη· δὲ, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ τὰ ση-

• Conjecit Dunsas ἔστι.

μεῖα ἤκουσεν, ἔλεγεν· Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης· αὐτὸς ἐγέρθη ἐκ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. Οὕτως ἀκμάζοντα εἶχε τὸν φόβον καὶ διηνεκῇ τὴν ἀγωνίαν· καὶ οὐδεὶς ἀποβαλεῖν τὸ δέος τοῦ συνειδότος ἰσχυσεν, ἀλλ' ἔμεινεν ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος ὁ ἀδέκαστος ἀγῶν αὐτὸν, καὶ καθ' ἡμέραν δίκην ἀπαιτῶν τῆς σφαγῆς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ φοβώμεθα τὸ κακῶς παθεῖν, ἀλλὰ τὸ δρᾶσαι κακῶς· τοῦτο [639] μὲν γὰρ νίκη, ἐκεῖνο δὲ ἥττα. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, Διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Ἀλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελοφούς. Ἐν γὰρ τῷ πάσχειν κακῶς οἱ στέφανοι καὶ τὰ βραβεῖα καὶ ἡ ἀνακήρυξις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων ἔστι τῶν ἀγίων ἰδεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἅπαντες ἐστεφανώθησαν οὕτως, ἀνεκρήρυχθησαν οὕτω, καὶ ἡμεῖς ταύτην ὁδεύομεν τὴν ὁδόν· καὶ εὐχόμεθα μὲν μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· εἰ δὲ παραγένοιτο, μετὰ πολλῆς ἰσάμενοι τῆς ἀνδρείας, τὴν προσήκουσαν ἐπιδειξώμεθα προθυμίαν· ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Τρίτον τοῦτο ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.

α. Πολλαχόθεν μὲν καὶ ἄλλοθεν, μάλιστα δὲ καὶ ἐκ τούτου, τοῦ Παύλου τὴν φιλοσοφίαν ἔστιν ἰδεῖν, καὶ τὴν πολλὴν φιλοστοργίαν· πῶς πολὺς μὲν ἐν ταῖς παραγγελίαις καὶ σφοδρὸς, ὀκνηρὸς δὲ καὶ μελλητής ἐν ταῖς τιμωρίαις. Οὐ γὰρ εὐθέως ἀμαρτάνοντας ἐκόλασεν, ἀλλὰ παρήγγειλεν ἅπαξ καὶ δεύτερον· καὶ οὐδὲ οὕτω παρακούσαντας τιμωρεῖται, ἀλλὰ πάλιν παραγγέλλει λέγων, Τρίτον ἐρχομαι τοῦτο πρὸς ὑμᾶς, καὶ πρὶν ἢ παραγένωμαι, γράψω πάλιν. Εἴτα ἵνα μὴ ἡ μελλήσις ῥαθυμίαν ἐργάσῃται, ὅρα πῶς καὶ τὸ ἐντεῦθεν διορθοῦται, συνεχῶς ἀπειλῶν, καὶ ἐπανατεινόμενος τὴν πληγὴν, καὶ λέγων, Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι· καὶ, Μὴ πῶς ἔλθῶν πενήθῃς πολλούς. Ταῦτα δὲ ποιεῖ καὶ λέγει, καὶ ταύτην τὸν Δεσπότην τῶν ἀπάντων μιμούμενος· ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς συνεχῶς μὲν ἀπειλεῖ καὶ πολλάκις παραγγέλλει, οὐ πολλάκις δὲ κολάζει καὶ τιμωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι Φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἤλθοις εἰς Κόρινθον. Τί ἐστι, Φειδόμενος ὑμῶν; Ἴνα μὴ εὐδῶν ἡμαρτηκότας καὶ ἀδιορθώτους μέιναντας, ἐπάγω κόλασιν καὶ τιμωρίαν. Καὶ ἐνταῦθα, Τρίτον τοῦτο ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. Ἄγρατον ἐγγράφῳ συνάπτει· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ πεποιήκεν εἰπὼν, ὅτι Ὁ κολλώμενος τῇ πόρτῃ, ἐν σώμα ἐστίν· ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σῶμα

μῖαν. Καίτοι γε ἐπὶ νομίμου τοῦτο εἴρηται γάμου. ἀλλὰ ἀπεχρήσατο αὐτῷ εἰς τοῦτο συμφερόντως, ὥστε φοβῆσαι μειζόνως. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ἀντὶ μαρτυριῶν τὰς παρουσίας αὐτοῦ τιθεὶς καὶ τὰς παραγγελίας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἀπαξ εἶπον καὶ δεύτερον, ὅτε παρεγενόμην· λέγω καὶ νῦν διὰ γραμμάτων. Καὶ μὴν ἐὰν ἀκούσῃτέ μου, ὅπερ ἐπεθύμουν γέγονεν· ἐὰν δὲ παρακούσητε, ἀνάγκη λοιπὸν ο-ῆσαι [640] τὰ εἰρημένα, καὶ ἐπαγαγεῖν τὴν τιμωρίαν. Διὸ φησι, Προείρηκα, καὶ προλέγω ὡς πυρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράψω τοῖς προσημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Εἰ γὰρ ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα, παρεγενόμην ἡ δεύτερον καὶ εἶπον, λέγω δὲ καὶ νῦν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς· ἀνάγκη με λοιπὸν ἀληθεῦσαι. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε ἔλαττον ἔχειν τὰ γράμματα τῆς παρουσίας· ὥσπερ γὰρ παρὼν ἔλεγον, οὕτω καὶ ἀπὼν νῦν γράψω. Εἶδες κηδεμονίαν πατρικὴν; εἶδες διδασκαλίαν καὶ πρέπουσαν ἡ πρόνοιαν; Οὐτε ἐσίγησεν, οὔτε ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ προλέγει πολλάκις, καὶ μένει διηνεκῶς ἀπειλῶν, καὶ ἀναβάλλεται τὴν τιμωρίαν· καὶ εἰ μένοιεν ἀδιόρθωτοι, τότε ἀπειλεῖ τὴν πείραν ἐπαγαγεῖν. Τί δὲ προείρηκας παρὼν, καὶ ἀπὼν νῦν γράφεις; Ὅτι, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Δείξας πρότερον ὅτι οὐ δύναται, ἂν μὴ ἀναγκασθῇ, τοῦτο ποιῆσαι, καὶ πένθος τὸ πρᾶγμα καλέσας καὶ

• Legi vult Dunsas παρεγενόμην δέ, probabiliter.

• Idem vult διδασκαλίᾳ πρ. πρ.

ταπεινῶσιν· *Μή πως γάρ, φησὶν, ἐλθόντα με ὁ Θεὸς μου ταπεινώσῃ πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενήθῃσιν πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων· καὶ ἀπολογησάμενος αὐτοῖς, ὅτι καὶ ἅπαξ καὶ δευτέρων καὶ τρίτων προείπε, καὶ ὅτι πάντα ποιεῖ καὶ μηχανάται, ὥστε ἀνακρούσασθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν ῥημάτων βελτίους ποιῆσαι, τότε τὸ φορτικὸν τοῦτο καὶ φοβερὸν ἔθηκε λέγων, "Ὅτι, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Οὐκ εἶπε, Τιμωρήσομαι καὶ κολάσω καὶ ἀπαιτήσω δίκην, ἀλλὰ πάλιν πατρικοῖς ῥήμασι καὶ αὐτὴν τὴν τιμωρίαν τίθῃσι, δεικνύς αὐτοῦ τὰ σπλάγχνα καὶ τὴν συναλγοῦσαν αὐτοῖς διάνοιαν, διότι αἱ φειδόμενοι ἀνεβάλλετο. Εἶτα, ἵνα μὴ καὶ νῦν νομίσωσιν, ὅτι πάλιν ἀναβολὴ καὶ ἀπλὴ ἀπειλὴ ῥημάτων, διὰ τοῦτο καὶ ἔμπροσθεν εἰρηκεν·* *Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθίσειται πᾶν ῥῆμα· καὶ, "Ὅτι, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. "Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν·* Οὐκέτι ἀναβαλοῦμαι, εἰ ἀδιορθώτους εὐροίμι, ὃ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ἐπάξω πάντως, καὶ στήσω ὅπερ εἶρηκα. Εἶτα μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ καὶ σφοδρᾶς τῆς ἀγανακτήσεως πρὸς τοὺς κωμωδοῦντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ χλευάζοντας, καὶ λέγοντας, *Ἡ παρουσία ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος, ὡς πρὸς τοὺτους γούν ἀποτεϊνόμενος, φησὶν· Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; Τοῦτο γὰρ ὁμοῦ μὲν πλῆττων, ὁμοῦ δὲ κακείνων καθαπτόμενος εἰρηκεν. "Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι·* Ἐπειδὴ βούλεσθε δοκιμάζειν εἰ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖτε, καὶ διὰ τοῦτό με κωμωθεῖτε, ὡς εὐτελῆ καὶ εὐκαταφρόνητον, ἅτε ἔρημον ὄντα τῆς δυνάμεως ἐκείνης· εἴσεσθε ὅτι οὐκ ἐσμέν ἔρημοι, εἰ παράσχοιτε πρόφασιν, ὃ μὴ γένοιτο. Τί οὖν; εἰπέ μοι· διὰ τοῦτο κολάζεις, ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητοῦσιν; Οὐχί, φησὶν· εἰ γὰρ τοῦτο ἐζητούν, ἐκ πρώτης ἂν ἐκόλασα ἀμαρτόντας, καὶ οὐκ ἀνεβαλόμην. "Ὅτι δὲ οὐ τοῦτο ζητεῖ, προῖων τοῦτο [641] σαφέστερον ἔδειξεν εἰπὼν, *Εἶδομαι δὲ μηδὲν ποιῆσαι ὑμᾶς κακόν, οὐχ ἵνα μὴ ἡμεῖς ὁδοίμοι φανώμεν, ἀλλὰ ὑμεῖς ὁδοίμοι ἦτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόδοίμοι ὤμεν.*

β'. Οὐ τοίνυν αἰτιολογικῶς αὐτὸ τίθῃσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀγανακτῶν, μᾶλλον καθαπτόμενος τῶν καταφρονούντων αὐτοῦ. Ἐγὼ μὲν οὐ βούλομαι, φησὶ, δοῦναι πείραν ὅμιν τοιαύτην· εἰ δὲ αὐτοὶ παρέχετε τὴν αἰτίαν, καὶ βουλευθεῖστέ με ἐκκαλέσασθαι, εἴσεσθε διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν. Καὶ δρᾶ πῶς φορτικὸν ποιεῖ τὸν λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητεῖτε ἐμοῦ, ἀλλὰ, *Τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ·* δεικνύς ὅτι εἰς ἐκεῖνον ἡμάρτανον. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, Τοῦ ἐνοικοῦντος, ἀλλὰ, *Τοῦ λαλοῦντος,* δεικνύς πνευματικὰ ὄντα τὰ ῥήματα. Εἰ δὲ οὐκ ἐνδείκνυται αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, οὐδὲ κολάζει· λοιπὸν γὰρ ἄφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον ἐκεῖ μετήγαγε, φοβερωτέραν ποιῶν τὴν ἀπειλήν· οὐ δι' ἀσθένειαν· δύναται γάρ· ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν ἀνοχὴν αὐτοῦ ἀσθενεῖαν τις λογιζέσθω. Τί γὰρ θαυμάζεις, εἰ οὐκ ἐπεξέρχεται νῦν ἀμαρτάνουσιν, οὐδὲ ἀπαιτεῖ δίκην ἀνεχόμενος καὶ μακροθυμῶν, ὅπου γε καὶ σταυρωθῆναι αὐτὸς

ὕπεμινε, καὶ τοιαῦτα πάσχων οὐκ ἐκόλαζε; Αἰδὼ καὶ ἐπήγαγε, "Ὅς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν. Καὶ γὰρ εἰ σταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Πολλὴν ἀσάφειαν ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ τοὺς ἀσθενεστέρους θόρυβον ἐντίθησι. Διόπερ ἀναγκαῖον αὐτὰ ἀναπλῶσαι σαφέστερον, καὶ τῆς λέξεως ταύτης εἰπεῖν τὰ σημαίνόμενα, περὶ ἣν ἡ ἀσάφεια, ἵνα μηδεὶς σκανδαλίζηται μηδὲ τῶν ἀφελεστέρων.

Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, καὶ τί δηλοῖ τὸ τῆς ἀσθενείας ὄνομα, καὶ κατὰ ποῖον σημαίνόμενον εἰρηγεται, ἀναγκαῖον μαθεῖν. Μία μὲν γὰρ ἡ λέξις, πολλὰ δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς δηλούμενα. Καὶ γὰρ ἀσθένεια λέγεται ἡ τοῦ σώματος ἀρρώστια· διὸ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρηγεται, *"Ἰδὲ ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ, περὶ τοῦ Λαζάρου·* καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, *"Ἡ ἀσθένεια αὐτῆς οὐκ ἐστὶ πρὸς θάνατον·* καὶ περὶ τοῦ Ἐπαφρᾶ ὁ Παῦλος· *Καὶ γὰρ ἡσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε·* καὶ περὶ τοῦ Τιμοθέου, *Ὀλίγῳ χρόνῳ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.* Ταῦτα γὰρ ἅπαντα σωματικὴν ἀρρώστιαν δηλοῖ. Λέγεται πάλιν ἀσθένεια τὸ μὴ πεπηγέναι ἐν τῇ πίστει ἀπλῶς, μηδὲ τέλειον εἶναι καὶ ἀπρητισμένον. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν·* καὶ πάλιν, *"Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει·* τὸν ἐν τῇ πίστει ἀσθενοῦντα δηλῶν. Ἰδοὺ δύο σημαίνόμενα ἐκ τῆς ἀσθενείας· ἐστὶ· καὶ τρίτον ἕτερον, ὃ καλεῖται ἀσθένεια. Ποῖον δὲ τοῦτο; Οἱ διωγμοί, αἱ ἐπιβουλαί, αἱ ἐπὶ ῥηρῆσαι, οἱ πειρασμοί, αἱ ἐπαγωγαί. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὑπὲρ τοῦτου τρις τὸν Κύριον παρεκάλεσα· καὶ εἰπέ μοι, Ἄρκει σοὶ ἡ χάρις μου·* ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. [642] Τί ἐστίν, Ἐν ἀσθενείᾳ; Ἐν διωγμοῖς, ἐν κινδύνοις, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐπιβουλαῖς, ἐν θανάτοις. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγε, *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείᾳ.* Εἶτα δεικνύς ποῖαν λέγει ἀσθένειαν, οὐ πυρετὸν εἶπεν, οὐκ ἀμφιβολίαν τὴν περὶ τὴν πίστιν, ἀλλὰ τί; Ἐν ὕβρεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι· τουτέστιν, Ὅταν διώκωμαι, ὅταν ἐλαυνώμαι, ὅταν ἐπιβουλεύωμαι, τότε δυνατός εἰμι, τότε μᾶλλον κρατῶ καὶ περιγίνομαι τῶν ἐπιβουλεύόντων, τῆς χάριτος θαυμάσιον ἐνὶ ζήλον ἐν ἐμοί. Κατὰ δὲ τοῦτο τὸ τρίτον τὴν ἀσθένειαν τέθεικεν ὁ Παῦλος· καὶ ὁ λέγει τοῦτό ἐστι· πρὸς ἐκεῖνον πάλιν ἀποτεϊνόμενος, ὃ καὶ ἔμπροσθεν εἶπον, ὅτι· εὐτελὴς αὐτοῖς ἔδοκε εἶναι καὶ εὐκαταφρόνητος. Οὐ γὰρ δὴ ἐβούλετο κομπάζειν, οὐδὲ ὅπερ ἦν, εἶναι δοκεῖν αὐτὸν, οὐδὲ τὴν δύναμιν ἐνδείκνυσθαι, ἣν εἶχεν εἰς τὸ κολάζειν καὶ τιμωρεῖσθαι· ὅθεν καὶ ἐνομίζετο εὐτελὴς εἶναι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο νομίζοντες ἐν πολλῇ ῥαθυμίᾳ ἦσαν καὶ ἀναίσθητοι, καὶ οὐ μετεβάλλοντο ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων, καίρῳ ἐπιτήδειον λαβὼν, καὶ περὶ τούτων εὐτόμως σφόδρα διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐ δι' ἀσθένειαν οὐδὲν ἐποίει, ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Εἶτα, ὅπερ ἔφην, ἄφ'

humiliationem eam rem appellavit; *Ne, cum venero, inquit, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam; ac sese ipsis excusans, semel et iterum ac tertio prædixisse asseruit, quodque nihil non agat ac moliaturo quo sumendas pœnas propulset, eosque verborum terrore meliores efficiat: tunc grave illud et horrendum affert dicens, Si venero iterum, non parcam. Non dixit, Puniam ac vindicabo, pœnasque expetam; sed rursus paternis verbis supplicium ponit, hinc viscera sua animumque ipsis condolentem ostendens, quod pro sua erga eos indulgentia semper pœnam infligere differret. Postea autem, ne nunc quoque ita existimarent, eum rursus dilatione ac verborum tantum minis uti; ideo prius quoque dixit: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum; et, Si venero, non parcam.* Quod autem ait, est ejusmodi: Non jam diutius cunctabor, si vos, quod Deus avertat, emendationis expertes invenero, sed pœnas haud dubie inferam, ac quod dixi præstabo. Mox cum ingenti animi permotione ac vehementi indignatione in eos invehens, qui ipsum tanquam imbecillum traducebant, præsentiamque ipsius suggillabant dicebantque, *Præsentia infirma, et sermo contemptibilis* (2. Cor. 10. 10), adversus istos ait: 3. *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christi?* His enim verbis simul et hos ferit, et illos perstringit. Quod autem dixit, hunc sensum habet: Quandoquidem periculum facere vultis, an Christus in me habitat, rationesque a me exposcit, eaque de causa me ut vilem ac contemnendum traducitis, tamquam potentia illa destitutum; hac me minime carere scietis, si, quod nolim, occasionem mihi præbueritis. Quid ergo? quæso; ideo castigas, quod experimentum quærant? Minime, inquit: nam si hoc quærerem, mox ut prius peccassent, in eos animadvertissem, nec cunctatione ulla usus fuisset. Quod autem id minime quærat, dilucidius postea indicavit his verbis: *Opto autem vos nullo malo afficere, non ut nos probati appareamus, sed ut vos, quod bonum est, faciat, nos autem ut reprobi simus.**

2. Non ergo per causæ modum istud ponit, sed potius ut stomachans, eosque quibus contemptui erat incensens. Equidem ipse, inquit, hujusmodi experimentum vobis præbere nolo: quod si ipsi causam præbueritis, meque concitare in animum induxeritis, ex ipsis rebus intelligetis. Ac vide quomodo orationem exasperet. Neque enim dixit, Quoniam experimentum mei quæritis, sed, *Ejus qui in me loquitur Christi.* Quibus verbis ostendit eos in illum peccavisse. Nec simpliciter dixit, Ejus qui in me habitat, sed, *Ejus qui in me loquitur;* hinc videlicet indicans, verba sua a Spiritu proficisci. Quod si vim suam ille non ostendit, nec pœnas irrogat; jam enim a se orationem illuc traducit, quo plus terroris minæ habeant; non imbecillitate prohibetur; id enim potest; sed animi lenitate. Quocirca ne ipsius tolerantiam imbecillitati quispiam adscribat. Cur miraris enim, si pro sua tolerantia patientiaque in peccatores non anim-

advertit nec pœnas ab iis expetit, cum ipse quoque in crucem agi sustinuerit, atque hujusmodi cruciatus perpetuens, pœnam minime irrogarit? Unde etiam subjunxit, *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis.* 4. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Plurimum hæc verba obscuritatis habent, atque imbecillioribus perturbationem injiciunt. Quapropter apertius ea explicare necesse est, atque hujus dictionis, in qua obscuritas sita est, significationem afferre: ut ne quis etiam ex simplicioribus offendatur.

Infirmitatis modi varii.—Quidnam igitur sit id quod dixit, quid per infirmitatis vocabulum designet, et qua significatione hoc loco usurpatum sit, operæ pretium est discere. Etenim una quidem est dictio, verum per eam multa indicantur: siquidem infirmitas dicitur corporis morbus; eaque ratione in Evangelio dictum est de Lazaro, *Ecce quem amas infirmatur* (Joan. 11. 3. 4); et ipse dicebat, *Hæc infirmitas non est ad mortem* (Philipp. 2. 27); ac Paulus de Epaphrodito verba faciens, *Nam et infirmatus est usque ad mortem, sed Deus misertus est ejus* (1. Tim. 5. 23); et de Timotheo, *Vino modico utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates.* Hæc enim omnia corporeum morbum significant. Rursus infirmitas dicitur, cum quis in fide non satis firmus est, nec perfectus ac numeris omnibus absolutus. Idque his verbis Paulus indicabat: *Infirmum autem in fide assumite, non in disceptionibus cogitationum;* ac rursus, *Alius quidem credit se comedere omnia: qui autem infirmus est, solus manducat* (Rom. 14. 1. 2); infirmum in fide significans. Habes jam duos infirmitatis significatus. Est et tertia alia infirmitatis significatio. Quænam hæc? Persecutiones, insidiæ, molestiæ, tentationes, calamitates. Quod etiam Paulus his verbis declarabat, *Pro hoc ter Dominum rogavi: et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 8. 9). Quid est, *In infirmitate?* In persecutionibus, in periculis, in tentationibus, in insidiis, in moribus: id quod indicabat, cum diceret, *Quamobrem mihi placeo in infirmitate* (Ibid. v. 10). Ac postea exponens de qua infirmitate loqueretur, non febrem dixit aut dubitationem quamdam in fide, sed quid? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus: ut inhabitet in me virtus Christi.* Cum enim infirmor, tunc potens sum. Hoc est, Cum vexor, cum exagitor, cum insidiis appetor, tunc robore polleo, tunc victoriam magis obtineo, atque eos qui mihi insidias parant supero, copiosiore gratia in me insidente. Secundum hoc tertium significationis genus, infirmitatis vocabulum hoc loco Paulus usurpavit; quodque ait, est ejusmodi: adversus id, quod jam ante dixi, rursus contendit, nempe quod vilis ipsis et contemnendus esse videbatur. Non enim sese jactare volebat, qualis revera erat, nec vim eam, quam ad puniendum et pœnas sumendas habebat, ostentare: unde etiam vilis et abjectus habebatur. Quoniam itaque ob eam opinionem in magna socor-

dia ac stupore versabantur, nec a peccatis resiliabant; commodam occasionem nactus, de his rebus acriter disserit, illud demonstrans, imbecillitatem non in causa esse cur nihil faciat, sed animi lenitatem. Ac postea, ut jam dixi, sermonem a se ad Christum traducens, metum auget ac minas amplificat. Quod autem ait, tale est: Num, si quid etiam faciam, ac de iis qui peccaverunt pœnas sumam, ego sum qui punio et pœnas sumo? imo vero Christus ipse est, qui in me habitat. Quod si hoc non creditis, sed experimentum capere vultis, per ejus qui in me habitat opera id mox perspectum habebitis: non enim in vobis infirmus est, sed potens. Cur autem adjecit, *In vobis*, cum ipse ubique viribus polleat? nam sive infideles, sive dæmones, sive quidquid tandem illud esse queat, supplicio afficere voluerit, id potest (a). Quid ergo sibi vult illud additamentum? Ille dicens, pudore suffundit illos ab iis quæ jam experti sunt; vel hoc significat: Interim in vobis virtutem suam ostendit, qui emendari debetis. Quod etiam alibi dicebat: *Quid enim mihi de iis, qui foris sunt, judicare* (1. Cor. 5. 12)?

3. Nam ab externis illis, inquit, tunc pœnas repetet in die judicii; a vobis autem etiam nunc, ut ab illo vos supplicio eximat. Attamen hanc curam et sollicitudinem ab amore partam, vide quanto cum timore et quanta cum indignatione adhibeat, dicens: *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam etiam crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Quid significat illud, *Si crucifixus est ex infirmitate*? Etiam si, inquit, voluerit rem sustinere, quæ infirmitatis suspensionem præ se ferat; certe nihil hoc vim potestatemque ejus minuit: potestas quippe illa inexpugnabilis manet, et quod infirmitatis videtur esse, nihil illam lædit; imo potius hoc maxime ejus robur et vim ostendit, quod talem rem peressus sit, nec tamen ejus virtus ac potentia imminuta fuerit. Ne ergo infirmitatis vocabulum te conturbet; etenim alibi quoque dicit: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus* (1. Cor. 1. 25); quamquam nihil stultum nihilque infirmum Deus habet; sed crucem sic vocavit, incredulorum præ ipso opinionem exponens. Audi enim illum, se ipsum interpretantem: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est* (1b. v. 18); et rursum, *Nos autem prædicamus Deum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam* (1b. v. 23. 24); ac rursus, *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus: stultitia enim est illi* (1. Cor. 2. 14). Vide quomodo ubique incredulorum suspicionem tollat et interpretetur, qui crucem stultitiam et infirmitatem esse putabant. Ita autem hoc quoque loco, non

eam quæ vere sit infirmitatem memorat, sed eam quam increduli esse suspicabantur. Non igitur hoc dicit quod, infirmus cum esset, crucifixus fuerit, absit. Quod enim potuerit non crucifigi per omnia probavit: nunc supinos projiciens, nunc radios solis avertens, ficum arefaciens, accedentium ad se oculos excæcans, et innumera alia patrans. Quid sibi vult ergo quod dicit, *Ex infirmitate*? Quod etiam si crucifixus sit, periculum passus et insidias (ostendimus enim infirmitatem periculum et insidias vocari), attamen nihil læsus fuit. Hæc autem dicebat, ad se trahens exemplum. Quia enim videbant illos persecutionem patientes, pulsos, despectos, nec propulsantes vel sese ulciscences; ut doceret illos, quod ipsi talia paterentur non ex imbecillitate nec quod eos propulsare non valerent, sermonem ad Dominum reducit: quandoquidem ipse quoque, inquit, crucifigebatur, vinculis constringebatur, innumera patiebatur; nec invadentes se propulsabat, sed manebat, ea sustinens quæ infirmitatem præ se ferre viderentur, et sic virtutem suam ostendens, quod nempe nec propulsans illos nec sese ulciscens, in nullo prorsus læderetur. Vitam enim crux non abscidit, nec resurrectionem impedivit; sed resurrexit ille, et vivit. Cum autem audieris crucem et vitam, de œconomia, seu de Christi incarnatione sermonem excipe; de illa enim omnis hæc oratio instituitur. Quod si dicat, *Ex virtute Dei*, ex virtute ipsius Christi intelligit. Quod enim ipse eam excitaverit et imperet, audi dicentem: *Solve templum hoc, et ego in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). Si autem id quod suum est Patris esse dicat, ne turberis: *Omnia enim, quæ Patris mei sunt, mea sunt* (Joan. 16), inquit, et rursum: *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt* (1b. 15. et 17. 10). Sicut ergo ille, qui crucifixus est, nihil læsus est, inquit; sic neque nos dum persecutionem patimur et impugnatur: ideoque subjungit, *Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus in illo ex virtute Dei.* Quid sibi vult illud, *Infirmi sumus in illo*? Persecutionem sustinemus, pellimur, extrema patimur. Sed quid significat, *In illo*? Per prædicationem, inquit, et per fidem in illum. Si autem tristia et molesta propter illum sustineamus, palam est et fausta quoque: ideoque subjunxit, *Sed salvamur in illo ex virtute Dei.* 5. *Vosmetipsos tentate, si estis in fide, vos ipsos probate. Annon cognoscitis vosmetipsos, quia Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis.* 6. *Spero autem quod cognoscitis, quia nos non sumus reprobi.* Quia enim ex dictis ostenderat, quod etiam si non illos plecteret, non ita se gereret eo quod Christum in se non haberet, sed ut illius lenitatem imitaretur, qui cum cruce afficeretur, non se ulciscabatur: rursus alio modo idem efficit. Atque majus argumentum ducens a discipulis ita rem probat. Quid enim de me magistro loquor, qui in tanta cura versor, ac totum terrarum orbem fidei meæ commissum habeo, totque ac tanta miracula edidi? Nam si vos, qui in discipulorum numero estis, vos ipsos examinare volueritis, Christum in vobis quoque habitare conspicietis: quod si in

(a) Quæ sequuntur postea in Editione Morelli Parisiensi, ex Commentario Epistolæ ad Galatas advecta sunt, et per paginas duas integras seriem omnino inturbant, idque ex typographorum vel imperitia vel nequitia. Nos omnia restitimus.

ἐαυτοῦ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Χριστὸν μεταγαγὼν, ἐπιδείκνυται τὸν φόβον, αὖτις τὴν ἀπειλήν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Μὴ γάρ, καὶ ἐάν ποιήσω τι, καὶ κολάσω καὶ τιμωρήσωμαι τοὺς ἡμαρτηκότας, ἐγὼ εἰμι ὁ κολάζων καὶ τιμωρούμενος; ἔστιν ὁ ἐν ἐμοὶ οἰκῶν, αὐτὸς ὁ Χριστός. Εἰ δὲ οὐ πιστεύετε τοῦτο, ἀλλὰ βούλεσθε λαβεῖν δοκιμήν, διὰ τῶν ἔργων τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἐμοὶ εἰσεσθε ταχέως· οὐδὲ γὰρ ἀσθενεῖ εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ δυνατός ἐστι. Καὶ διὰ τί προσέθηκεν, *Εἰς ὑμᾶς*, καίτοι πανταχοῦ δυνατός ἐστι; καὶ γὰρ ἀπίστοις βουληθῇ κολάσαι, δύναται, καὶ δαίμονας, καὶ ὄτιοι. Τί οὖν βούλεται ἡ προσθήκη; Σφόδρα ἐντρέποντος αὐτοῦ ἐστὶ τὸ ῥῆμα, ἀφ' ὧν ἡδη πείραν εἰλήφασιν· ἢ τοῦτο δηλοῦντος, ὅτι Τέως ἐν ὑμῖν τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυται τοῖς ὀφείλουσι διορθωθῆναι. Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγε· *Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἐξω κρίνειν;*

γ'. Τοὺς μὲν γὰρ ἔξω, φησὶ, τότε ἀπαιτήσῃ δίκην κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως· ὑμᾶς δὲ καὶ νῦν, ὥστε ἐκείνης ἐξελεῖσθαι τῆς τιμωρίας. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὸ κηδεμονικὸν τοῦτο καὶ διὰ φιλοστοργίαν γινόμενον, ὅρα πῶς μετὰ φόβου τίθησι καὶ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ, λέγων· Ὅς οὐκ ἂν ἀσθενεῖ εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν. Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Τί ἐστίν, *Εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας*; Καὶ γὰρ εἰ εἰλετο, φησὶ, πρᾶγμα ὑπομείναι δοκοῦν ἀσθενείας ἔχειν ὑπόληψιν, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο τὴν δύναμιν αὐτοῦ διακόπτει· μένει γὰρ αὕτη ἀμαχος οὐσα, καὶ οὐδὲν τὸ [643] πρᾶγμα τὸ δοκοῦν ἀσθενείας εἶναι ταύτην παρέδραψεν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν ἰσχύ, ὅτι καὶ τοιοῦτον πρᾶγμα ὑπέμεινε, καὶ τὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ οὐκ ἡκρωτηριάσθη. Μὴ τοίνυν σε θορυβεῖται ἡ λέξις τῆς ἀσθενείας· καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ*· καίτοι οὔτε μωρὸν, οὔτε ἀσθενὲς οὐδὲν ὁ Θεὸς ἔχει· ἀλλὰ τὸν σταυρὸν οὕτως ἐκάλεσε, τὴν τῶν ἀπίστων ὑπόνοιαν περὶ αὐτοῦ ἐξηγούμενος. Ἀκουσον γοῦν αὐτοῦ ἐαυτὸν ἐρμηνεύοντος· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ· καὶ πάλιν· Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Θεὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν· καὶ πάλιν, Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν. Ὅρα πῶς πανταχοῦ τῶν ἀπίστων τὴν ὑπόνοιαν ἐρμηνεύει, μωρίαν καὶ ἀσθενείαν τὸν σταυρὸν νομιζόντων. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν οὖσαν ἀσθενείαν λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑποπευομένην παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Οὐ τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι ἀσθενὴς ὢν ἐσταυρώθη, ἀπαγε. Ὅτι γὰρ ἡδύνατο μὴ σταυρωθῆναι διὰ πάντων ἔδειξε, νῦν μὲν ὑπέρβουλος ῥίψας, νῦν δὲ

τὰς ἀκτῖνας ἀποστρέψας, καὶ συκὴν ξηράνας, καὶ τὰς βῆεις τῶν ἐλθόντων ἐπ' αὐτὸν πηρώσας, καὶ μυρία ἕτερα ἐργασάμενος. Τί οὖν ἐστίν ὁ φησιν, *Ἐξ ἀσθενείας*; Ὅτι εἰ καὶ ἐσταυρώθη κίνδυνον ὑπομείνας καὶ ἐπιβουλήν (ἐδείξαμεν ἡ γὰρ τὴν ἀσθενείαν κίνδυνον καλουμένην καὶ ἐπιβουλήν), ἀλλ' ὅμως οὐδὲν παρεδράθη. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν εἰς τὰ καθ' ἑαυτὸν ἔλκων τὸ ὑπόδειγμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐώρων αὐτοὺς διωκομένους, ἐλαυνομένους, καταφρονουμένους, καὶ οὐκ ἀμυνομένους οὐδὲ ἐπεξιόντας, διδάσκων αὐτοὺς, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ παρὰ ἀτονίαν ταῦτα πάσχουσιν, οὐδὲ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἐπεξίναί, ἀνάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Δεσπότην· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς, φησὶν, ἐσταυρωτο, ἔδεσμεῖτο, μυρία ἔπασχε, καὶ οὐκ ἐπεξῆει, ἀλλ' ἔμενε, τὰ δοκούντα τῆς ἀσθενείας εἶναι ὑπομένων πράγματα, καὶ ταύτῃ τὴν δύναμιν ἐπιδεικνύμενος τὴν αὐτοῦ, ὅτι καὶ μὴ ἐπεξιὼν μηδὲ ἀμυνόμενος, οὐδὲν ὅλως παρεδράπτεται. Τὴν γοῦν ζωὴν οὐ διέκοψεν ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἐνεπόδισε τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἀνέστη καὶ ζῇ. Ὅταν δὲ ἀκούσης σταυρὸν καὶ ζωὴν, τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας ἐκδέχου λόγον· περὶ γὰρ ταύτην ὁ πᾶς οὗτος λόγος. Εἰ δὲ φησιν, *Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*, [οὐχ ὡς αὐτοῦ ἀτονούντος ζωογονῆσαι τὴν σάρκα, ἀλλ' ἀδιόφορον αὐτῷ τὸ ἐλέγειν καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰπὼν γὰρ, *Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*,] ἐκ δυνάμεως τῆς αὐτοῦ εἴρκεν. Ὅτι γὰρ καὶ αὐτὸς αὕτην ἀνέστησε καὶ διακρατεῖ, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*. Εἰ δὲ, ὅπερ αὐτοῦ ἐστίν, τοῦτο τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγει, μὴ θορυβεθῆς· *Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐμὰ ἐστὶ*, φησὶ· καὶ πάλιν, *Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*. Ὅπερ οὖν ἐκεῖνος ὁ [644] σταυρωθεὶς, οὐδὲν παρεδράθη, φησὶν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς διωκόμενοι, πολεμούμενοι· διὸ καὶ ἐπάγει· *Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*. Τί ἐστίν, *Ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ*; Διωκόμεθα, ἐλαυνόμεθα, τὰ ἔσχατα πάσχομεν, Ἀλλὰ τί ἐστίν, *Ἐν αὐτῷ*; Διὰ τὸ κήρυγμα, φησὶ, καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς αὐτόν. Εἰ δὲ τὰ σκυθρωπά καὶ φορτικὰ ὑπομένομεν δι' αὐτόν, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὰ φαιδρά· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἀλλὰ σωζόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*. Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὶ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς, ὅτι Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοι ἐστε; Ἐπὶ τῷ δὲ, ὅτι γινώσθεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν εἰρημίων ἔδειξεν ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἐπεξέρχεται, οὐχ ὡς οὐκ ἔχων τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ' ὡς τὴν μακροθυμίαν τὴν ἐκεῖνου μιμούμενος τοῦ σταυρουμένου, καὶ μὴ ἀμυνομένου, πάλιν ἐτέρως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐργάζεται, καὶ ἐκ πλείονος περισούσις, ἀπὸ τῶν μαθητῶν κατασκευάζων τὸν λόγον. Τί γὰρ λέγω περὶ ἐμοῦ τοῦ διδασκάλου, φησὶ, καὶ τοσαύτην ἔχοντας φροντίδα, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐμπεπιστευμένου, καὶ τοσαῦτα σημεῖα

^b *Legebatur ἰδιαιτῶς.*

^a *Sic legendum ut Savil. in margine de conjectura posuit. Editi, ὡς οὐκ.*

^c *Verba uncis inclusa aberrant, neque ea reutilidit interpret.*

πεποιηκός; Ὑμᾶς γὰρ αὐτοὺς ἐὰν βουλευθῆτε ἐξετάσαι τοὺς ἐν τάξει μαθητῶν ὄντας, ἔψεσθε ὅτι καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Εἰ γὰρ τὴν πίστιν ἔχετε, καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός. Καὶ περὶ τῶν πιστευόντων τοῦτο αὐτὸ εἰρηται θαύματα ἐργαζομένων· οἱ γὰρ πιστεύοντες τότε, ἑθαυματούργουν· διδὼ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ ἔστέ ἐν τῇ πίστει. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκατε ἑαυτοὺς, ὅτι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε; Εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ πίστιν ἐνταῦθα λέγειν καὶ τὴν τῶν σημείων. Εἰ γὰρ ἔχετε τὴν πίστιν καὶ ἐκείνην, φησὶν, ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν, *Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοι γηγόνατε.*

δ'. Εἶδες πῶς πάλιν φοβεῖ, καὶ ἐκ περιουσίας δεικνυσι παρ' αὐτῷ ὄντα τὸν Χριστόν; Ἐνταῦθα γὰρ μοι δοκεῖ καὶ εἰς βίον αὐτοὺς αἰνιττεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀρκεῖ ἡ πίστις εἰς τὸ ἐπισπᾶσθαι τὴν ἐνέργειαν τὴν πνευματικὴν, εἶπε δὲ, ὅτι Εἰ ἔστέ ἐν τῇ πίστει, τὸν Χριστὸν ἔχετε ἐν αὐτοῖς, συνέβαινε δὲ πολλοὺς εἶναι ταύτης τῆς ἐνεργείας ἐρήμους πίστιν ἔχοντας, λύων τὴν ἀπορίαν φησὶν, *Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε*, εἰ μὴ βίον διεφθαρμένον ἔχετε. Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γινώσκεισθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Τὸ ἀκολουθοῦν ἦν εἰπεῖν, Εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι γηγόνατε, ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς· ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἵνα μὴ πληξῇ, ἀμυδρῶς δὲ αὐτὸ αἰνιττεται, οὕτε ἀποφαινόμενος καὶ λέγων, ὅτι ἀδόκιμοί ἐστε, οὕτε κατ' ἐρώτησιν προάγων καὶ λέγων, εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι, ἀλλὰ τοῦτο παραλιπὼν, αἰνιγματωδῶς αὐτὸ ἐνδεικνυται, ἐπάγων, Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γινώσκεισθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Πάλιν κἀνταῦθα πολλὴ ἡ ἀπειλή, μέγας ὁ φόβος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐντεῦθεν, βούλεσθε, φησὶ, διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς κολάσεως τὴν δοκιμὴν λαβεῖν, οὐκ ἀπορήσομεν τοῦ δοῦναι ὑμῖν [645] τὴν ἀπόδειξιν. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, μετὰ πλείονος δὲ τοῦ βάρους καὶ τῆς ἀπειλῆς· Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γινώσκεισθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Ἐδεῖ μὲν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου εἰδέναι ὑμᾶς, φησὶ, τὰ ἡμέτερα, καὶ ὅτι Χριστὸν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς λαλοῦντα καὶ ἐνεργοῦντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ διὰ τῶν ἔργων βούλεσθε λαβεῖν τὴν πείραν, εἴσεσθε ὅτι οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι. Εἴτα ἐπειδὴ τὴν ἀπειλὴν ἐπαντείστατο, καὶ τὴν κολάσιν λοιπὸν ἐπὶ θύρας ἤγαγε, καὶ ἐν τρόμῳ κατέστησεν αὐτοὺς, καὶ προσδοκᾷ ἐποίησε τιμωρίαν· ὅρα πῶς πάλιν καταγλυκαίνει τὸν λόγον, καὶ παραμυθεῖται τὸν φόβον, καὶ δεικνυσιν αὐτοῦ τὸ ἀφιλότιμον, τὸ πρὸς τοὺς μαθητάς κηδεμονικόν, τὸ φιλόσοφον τῆς γνώμης, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀκενόδοξον. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα δεικνυσὶ δι' ὧν ἐπάγει λέγων, *Εὐχόμαι δὲ πρὸς τὸν Θεόν, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.* Οὐ γὰρ *δυνάμεθα* τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. *Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔητε.* Τοῦτο γὰρ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὁμῶν κατάρτισιν.

Τί ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς; Κατεφρονεῖτο, διεπτύετο, ἐκωμψεῖτο, ἐχλευάζετο, ὡς εὐτε-

λῆς, ὡς εὐκαταφρόνητος, ὡς ἀλαζών, ὡς κομπάζων μὲν διὰ τῶν ῥημάτων, ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων οὐδὲ μικρόν τι δεῖξαι ἔχων τὴν ἑαυτοῦ ἰσχύν· καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται, οὐδὲ μόνον ἀναδύεται, ἀλλὰ καὶ εὐχεται μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τοσαύτην ὑπόθεσιν· *Εὐχόμαι γάρ, φησὶ, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.* Τί ἐστὶν δὲ λέγει; Παρακαλῶ τὸν Θεόν, φησὶν, ἵκετεύω μηδένα εὐρεῖν ἀδιόρθωτον, μηδένα εὐρεῖν ἀμετανόητον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἀμαρτεῖν· *Μὴ ποιῆσαι γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, μηδὲν·* εἰ δὲ καὶ ἄρα ἀμάρτυτε, μεταβάλλεσθαι, καὶ προλαβόντας διορθώσασθαι, καὶ πᾶσαν ἀποκρούσασθαι ὀργήν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο σπουδάζω, ἵνα οὕτω δόκιμοι ὦμεν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν. Εἰ γὰρ μένετε, φησὶν, ἀμετανόητα ἀμαρτάνοντες, ἀνάγκη ἡμᾶς κολάζειν, τιμωρεῖσθαι, πηροῦν ὑμῶν τὰ σῶματα· ὅπερ ἐπὶ Σαπφείρας καὶ ἐπὶ τοῦ Μάγου γέγονε· καὶ ἐδώκαμεν δοκιμὴν τῆς δυνάμεως. Ἀλλ' οὐκ εὐχόμεθα τοῦτο, ἀλλὰ τοῦναντίον, ἵνα μήτε ἡμεῖς οὕτω δόκιμοι φανώμεν· τοῦτο ἐστὶν, ἵνα μὴ οὕτω τὴν δοκιμὴν ἐπιδειξώμεθα τῆς δυνάμεως τῆς ἐν ἡμῖν, διὰ τοῦ κολάζειν ὑμᾶς καὶ τιμωρεῖσθαι ἀμαρτάνοντας καὶ ἀνίατα νοσοῦντας, ἀλλὰ τί; *ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε*, τοῦτο εὐχόμεθα, ἵνα αἰετὶ ἐν ἀρετῇ, αἰετὶ ἐν διορθώσει, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν, οὐκ ἐπιδεικνύμενοι ἡμῶν τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἀδόκιμοι·* οὐ γὰρ ἐμελλεν εἶναι ἀδόκιμος, εἰ καὶ μὴ ἐκόλασεν, ἀλλὰ [646] δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δόκιμος· ἀλλ' εἰ καὶ τινες ὑποπτεύουσιν ἡμᾶς, φησὶ, μὴ ἐπιδεικνυμένους τὴν ἰσχύν ἡμῶν εὐκαταφρόνητους εἶναι καὶ ἀπεβριμμένους, οὐδὲν ἡμῖν μέλει τούτου. Βέλτιον ἡμᾶς τοῦτο νομίζεσθαι παρ' ἐκείνους, ἢ ἐν ταῖς πληγαῖς καὶ τῷ ἀδιόρθωτῳ τῆς γνώμης τὴν δύναμιν, ἣν ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός, ἐπιδεικνυσθαι. Οὐ γὰρ *δυνάμεθα* κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. ἵνα γὰρ μὴ δόξη αὐτοῖς χαρίζεσθαι (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀκεννδόξου γνώμης), ἀλλ' ὅπερ ἡ τοῦ πράγματος ἀπαιτεῖ φύσις, τοῦτο ποιῇ, τοῦτο ἐπήγαγε λέγων· *Οὐ γὰρ δυνάμεθα* τι κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἄν γὰρ εὐρωμεν, φησὶν, ὑμᾶς εὐδοκιμοῦντας, ἀποκρουσαμένους τὰ ἀμαρτήματα διὰ τῆς μετανοίας, παρῆρησιαν πρὸς τὸν Θεόν ἐσχηκότας· οὐδὲ θυνησόμεθα, κἂν βουλευθῶμεν, κολάσαι λοιπὸν, ἀλλὰ κἂν ἐπιχειρήσωμεν, οὐ συμπράξει ὁ Θεός. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἔδωκε τὴν δύναμιν, ὥστε ἀληθῆ φέρειν τὴν ψήφον καὶ δικαίαν, καὶ οὐχ ὑπεναντίαν τῇ ἀληθείᾳ. Εἶδες πῶς πανταχόθεν ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ παραμυθεῖται τῆς ἀπειλῆς τὸ τραχὺ; Πλὴν ἀλλ' ὥσπερ τοῦτο ἐσπουδάκεν, οὕτω βούλεται καὶ τὴν αὐτοῦ δεῖξαι γνώμην οἰκειουμένην αὐτοῖς· διδὼ καὶ ἐπήγαγε, *Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔητε.* Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὁμῶν κατάρτισιν. Μάλιστα μὲν γὰρ, φησὶν, οὕτε δυνάμεθα τι κατὰ τῆς ἀληθείας, τουτέστιν, εὐαρεστοῦντας ὑμᾶς κολάσαι· πλὴν ἐπειδὴ οὐ δυνάμεθα, διὰ τοῦτο οὐ βουλόμεθα, καὶ τοῦναντίον ἐπι-

vobis, multo certe magis in magistro. Nam si fidem habetis, Christus etiam in vobis est. De credentibus enim dicitur quod miracula patrarent; nam vere patrabant: ob idque subiecit, *Vosmet ipsos tentate, ipsi vos probate, si estis in fide. Annon cognoscitis vos, quod Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis.* Quod si in vobis, multo magis in magistro. Mihi porro hæc de fide intelligere videtur, quæ in miraculis sita est. Nam si fide illa præditi estis, inquit, Christus in vobis est, *Nisi forte reprobi estis.*

4. Videsne quomodo rursus eos terreat, Christumque amplius apud se esse demonstret? Illic enim, ut puto, vitam quoque subinducat. Quandoquidem enim ad vim atque operationem spiritualem attrahendam fides minime sufficit, dixerat autem, Si in fide estis, Christum in vobis habetis; contingebatque, multos qui fidem habebant, huiusmodi vi ac facultate carere, idcirco dubitationem solvens, ait, *Nisi forte reprobi estis*; hoc est, nisi vitam corruptam habetis. *Spero autem quod cognoscetis, quod nos reprobi non sumus.* Sequebatur ut diceret, Si autem vos reprobi facti estis; at nos haudquaquam: verum hoc ita non exprimit, ne feriat, sed obscure. hoc innuit, nec pronuntians ac dicens, *Reprobi estis*, nec rursus per interrogationem id proponens ac dicens, Si autem vos reprobi; verum hoc prætermisso, obscure istud indicat, cum subiungit, *Spero autem quod vos cognoscetis, quod nos non sumus reprobi.* Hic rursus magna comminatio, magnus terror est. Quoniam enim hinc, inquit, hoc est per meam in vos animadversionem, experimentum capere vultis, non deerit nobis probatio vobis afferenda. Cæterum id non dicit, verum maiore cum gravitate ac comminatione: *Spero autem quod cognoscetis, quia nos reprobi non sumus.* Vos enim, inquit, hoc etiam remoto, res nostras compertas habere oportebat, quodque Christum in nobis loquentem et operantem habeamus; at quoniam per ipsa opera experimentum sumere cupitis, nos minime reprobos esse comparietis. Deinde, postquam minas intentavit, ac poenam jam velut pro feribus collocavit, eosque summo terrore perterritos eo adduxit ut supplicium exspectarent; vide quo pacto rursus orationem suavitate quadam perfundat, metumque mitiget ostendatque quam ab omni ambitione remotus sit, quantam discipulorum curam gerat, quam philosophico, quam excelso animo atque ab inani gloria alieno sit. Hæc enim omnia ostendit per ea quæ subiungit, dicens, 7. *Oro autem Deum, ut nihil mali faciat, ut non nos probi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciat, nos autem ut reprobi simus.* 8. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* 9. *Gaudemus autem quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc enim etiam oramus, vestram perfectionem.*

Pauli laudes. — Quid huic animæ par esse queat? Contemnebatur, conspuebatur, traducebatur, sanis incessebatur, ut vilis, ut despicibilis, ut arrogans, ut sese per verba quidem ostentans, in ipsis

autem rebus ne tantillum quidem vim suam demonstrare valens; et tamen non modo in eos animadvertere differt ac refugit, sed etiam vota facit, ut ne in huiusmodi rem incidat: *Oro, inquit, ut nihil mali faciat, non ut nos probi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciat, nos autem ut reprobi simus.* Quidnam est quod ait? Deum oro, inquit, obsecro, ut neminem qui corrigi nequeat offendam: quin potius ne hoc quidem solum est quod rogo, sed ut ne penitus quidem peccetis; *Ne malum enim faciat, inquit: quod si etiam peccasse vobis contigerit, ut ad meliorem frugem vos conferatis, atque ante corrigamini omnemque iram propulsetis.* Neque enim id agimus, ut probati ipsi simus, sed contra omnino, ut nos probati non appareamus. Nam si in peccatis ita perstetis, ut poenitentia non ducamini, nobis necesse erit poenas adhibere corporaque vestra plectere, ut in Sapphira et Mago contigit, potentiaque nostræ documentum præbere. Verum id minime optamus; imo contra, ut ne ipsi sic probi appareamus, hoc est, ut ne sic potentia illius, qua præditi sumus, specimen edamus, nimirum eos, qui peccant atque incurabili morbo detinentur, poena affliciendo; verum quid? *Optamus, ut vos quod bonum est faciat; hoc est, Ut vos semper in virtute ac vite integritate sitis, nos autem velut reprobi simus, nimirum vindicem nostram potentiam non exhibentes.* Nec vero dixit, *Reprobi*; nec enim reprobis futurus erat, etiamsi poenam non adhibuisset, quin potius hoc ipse nomine probus; verum, Etsi nonnulli sunt, inquit, qui nos suspectos habeant, et quod potentia nostræ specimen non exhibeamus nos contemnendos et abjectos putent, nihil tamen hoc curo. Satis enim est, ut in hac apud illos existimatione simus, quam ut in plagis inferendis, atque in animis emendationem respicientibus potentiam nobis divinitus concessam ostendamus. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* Ne enim videretur in eorum gratiam id facere: id enim animi est ab inani gloria alieni; sed quia ipsa rei natura istud postulabat, hæc verba subiunxit: *Non enim possumus aliquid contra veritatem.* Si enim vos virtutibus florentes invenerimus, inquit, atque peccata per poenitentiam deponentes, fiduciamque apud Deum habentes; jam nobis, ne si velimus quidem, supplicio vos afficere licebit, verum, etiamsi id facere moliamur, adiutorem Deum non habebimus. In hoc enim potentia nobis ab ipso concessa est, ut veram et æquam, non autem veritati repugnantem sententiam feramus. Videsne quomodo undique sermonem non molestum reddat, ac minarum asperitatem leniat? At quemadmodum hoc illi studio fuit, sic quoque ostendere vult, se animo ipsis conjunctissimum esse: ideoque subiunxit, *Gaudemus enim cum nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc autem et oramus, vestram perfectionem.* Maxime quidem, inquit, nec adversus veritatem quidquam possumus; hoc est, vos Deo placentes supplicio afficere. Cæterum quod id nequimus, ne volumus quidem, imo contrarium cupimus.

Quin hoc ipso potissimum gaudemus, cum vos nullam nobis vindictis nostræ potentiae demonstrandæ occasionem præbere invenerimus. Etiam si enim hujusmodi res efficiendo, clari, probati ac fortes appareamus; at nos tamen quod contrarium est volumus, nimirum vos probatos esse atque ab omni reprehensione alienos, nosque numquam inde gloriam adipisci. Quocirca ait, *Gaudemus enim cum nos infirmi sumus*. Quid est, *Cum infirmi sumus*? Cum infirmi existimamur, non cum infirmi sumus, sed cum tales habemur; nam hoc esse apud hostes censebatur, cum ultricem vim suam non jam exercerent. Sed tamen gaudemus, inquit, cum ita conversamini, ut nullam nobis in vos animadvertendi ansam porrigatis: nobisque id voluptati est, cum sic infirmi existimamur, modo in vos nulla reprehensio cadat: ideoque subdit, *Vos autem potentes estis*; hoc est, probi ac virtute præstantes. Ac non modo hæc volumus, sed et precamur ut omnis reprehensionis expertes sitis atque perfecti, nullam nobis ansam præbentes.

5. Ille vere paterni affectus est, discipulorum salutem gloriæ suæ anteferre; hoc animi ab inanis gloriæ studio remoti; hoc potissimum hominem e corporis vinculis eximit, atque a terra in cælum attollit, nempe ab inani gloria purum; quemadmodum contrarium in multa peccata conjicit. Neque enim fieri potest, ut quisquam magnus et excelsus ac strenuus sit, qui non ab inani gloria sit immunis; verum humi serpat ac multa labefactet necesse est, dum scelestæ dominæ, ac quovis barbaro crudeliori ancillatur. Ecquid enim ea immanius esse queat, quæ tum maxime sævit, cum maxime colitur? Atqui hoc ne feræ quidem habent, sed multo obsequio delinuntur. At contra prorsus inanis gloria: contempta enim mitescit; honore affecta exasperatur, atque adversus eum a quo honore afficitur arma sumit. Hanc honorantes Judæi asperrimis pœnis cruciati sunt; hæc contempta discipuli coronam obtinuerunt. Quid autem pœnam ac coronas dico? nam gloriam aspernari, plurimum ad hoc conducit, ut clari appareamus. Ac videbis etiam hic eos, qui hanc colunt, detrimento affici; eos contra, quibus ipsa contemptui est, utilitatem capere: siquidem discipuli, qui eam pro nihilo duxerunt (nihil enim prohibet quin idem rursus exemplum usurpemus), Deique gloriam pluris fecerunt, solem ipsum splendore superant, immortalēque etiam post mortem famam consequuti sunt: Judæi autem, qui se ei subjecerunt, sine urbe, sine lare, infames, exsules, sedibus suis exturbati, viles et contempti exstiterunt.

Gloria quomodo acquiratur. — Quamobrem tu quoque, si gloriam adipisci studes, gloriam repelle: quod si eam aucuperis, ea excides. Ac, si lubet, hunc sermonem ad res sæculares transferamus. Ecquos enim dicteris incessimus? annon eos, qui ipsam expetunt? Itaque ipsi maxime sunt, qui ea carent, ut qui innumeros accusatores habeant, atque ab omnibus contemnantur. Ecquos rursus, dic-

quæso, suspicimus ac prædicamus? annon eos, qui hanc spernunt? Ergo hi sunt qui gloria afficiuntur. Sicut enim ille dives est, non qui multis rebus, sed qui nulla re indiget: sic clarus ille, non qui gloriæ cupiditate æstuat, sed qui eam contemnit: umbra enim gloriæ est hæc gloria. Nemo enim picto pane conspecto, etiam si millies fame teneatur, picturam attinget. Ne tu quoque umbras conseceris: gloriæ enim umbra hoc est, non gloria. Atque ut hoc ita se habere intelligas, illud tecum reputa, quod res ista apud homines crimini vertitur, quod fugienda omnibus videtur, iisque ipsis qui eam concupiscunt; quod denique is, qui eam habet aut habere expetit, hinc appellatus, pudore suffunditur. Unde igitur hæc cupiditas? inquires; et quo pacto existit hic affectus? Ab animi imbecillitate; neque enim dumtaxat accusare opus est, sed etiam corrigere; ab imperfecta mente, a puerili sententia. Quocirca pueritiam deponamus, ac viros nos præbeamus, atque ubique, hoc est, in opibus, in voluptate, in deliciis, in gloria, in potentia, veritatem, ac non umbras sequamur. Ita fiet, ut et hic morbus et plurimi alii comprimantur. Umbras enim sequi hominis est insanis laborantis. Ideo Paulus dicebat, *Evigilate juste, et nolite peccare* (1. Cor. 15. 34). Est enim et alterum insanis genus, eo gravius quod a dæmonibus aut a phrenitide accersitur. Illa enim insanis veniam habet; hæc defensione caret, cum anima ipsa corrupta est rectumque iudicium amissum: ac phrenitidis quidem organum corporea affectio est; hæc autem insanis ab artificie mente promanat. Quemadmodum igitur inter febres illæ acerbiores et incurabiles sunt, quæ solida corpora attingunt, atque intus in nervis ipsis grassantur et in venis delitescunt: ita hæc quoque insanis, quandoquidem intus in ipso animo flagrat, eumque pervertit ac labefaciat. Quomodo enim non perspicua et certa insanis sit morbusque omni insanis gravior, res eas quæ perpetuo manent aspernari, fluxis autem ac perituris summo studio inhærere? Dic enim, quæso, si quis ventum sequeretur aut arripere tentaret, annon eum insanire diceremus? si quis neglecta veritate umbram teneret, et uxorem quidem suam odio haberet, umbram autem ipsius complecteretur; aut a filio quidem suo aversum animum haberet, ipsius autem umbram amaret, aliudne ad probandam insaniam signum clarius quæreres? Tales hi quoque sunt, qui ad res præsentēs inhiant. Omnia quippe umbra sunt, sive gloriam, sive potentiam, sive nominis splendorem, sive divitias, sive voluptates, sive quidlibet aliud huius vitæ dixeris. Ideo etiam propheta dicebat, *Verrunt lumen in imagine pertransit homo; sed et frustra conturbatur*; ac rursus, *Dies nostri sicut umbra declinaverunt*. Atque alio loco humana fumum, ac sæni florem appellat (*Psal.* 38. 7; *ibid.* 101. 12, et 4. et 102. 15). Nec vero læta solum umbra sunt, sed etiam tristia, sive mortem, sive egestatem, sive morbum, sive aliud quidvis dixeris. Quenam igitur firma ac stabilia sunt, tam læta quam tristia? Re-

θυμοῦμεν. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα χαίρομεν, ὅταν μὴ εὐρωμεν ὑμᾶς ἀφορμὴν ἡμῖν παρέχοντας τοῦ δεῖξαι ἡμῶν τὴν δύναμιν τὴν ἐπὶ τῇ κολάσει. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ταῦτα ποιεῖν λαμπροὺς δείκνυσσι καὶ δοκίμους καὶ ἰσχυροὺς, ἀλλ' ἡμεῖς τὸ ἐναντίον βουλόμεθα, ὑμᾶς δοκίμους εἶναι καὶ ἀληπτους, καὶ ἡμᾶς μηδέποτε τὴν ἐντεῦθεν καρποῦσθαι δόξαν. Διὸ φησι, *Χαίρομεν γάρ, ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν*. Τί ἐστι, *Ἀσθενῶμεν*; Ὅταν νομιζόμεθα ἀσθενεῖς· οὐχ ὅτε ἐσμεν ἀσθενεῖς, ἀλλ' ὅτε νομιζόμεθα ἀσθενεῖς· τοῦτο γὰρ ἐνομιζόντο παρὰ τοῖς ἐχθροῖς, οὐκέτι δεικνύμενοι τὴν τιμωρητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἀλλ' ὁμῶς χαίρομεν, ὅταν οὕτως ἀναστραφῇτε, ὥστε μὴ παρασχεῖν ἡμῖν πρόφασιν τοῦ τιμωρεῖσθαι ὑμᾶς. Καὶ ἡμῖν τοῦτο ἥδιον, ὅταν οὕτω νομιζόμεθα ἀσθενεῖς, μόνον ὑμεῖς ἵνα ἀληπτοὶ ᾦτε· διὸ ἐπάγει, *Ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾗτε*· τουτέστι, δοκιμοί, ἐνάρτεοι. Καὶ οὐ μόνον βουλόμεθα ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εὐχόμεθα ταῦτα, ἀληπτους ὑμᾶς εἶναι, τετελειωμένους, μηδεμίαν παρέχοντας λαβὴν ἡμῖν.

ε'. Τοῦτο σπλάγχχνου πατρικοῦ, τῆς οικείας εὐδοκίμησης τὴν σωτηρίαν προτιμᾶν τῶν μαθητῶν· τοῦτο ψυχῆς ἀκενοδόξου· τοῦτο μάλιστα ἀπαλλάττει τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος, καὶ μετεωρίζεσθαι ποιεῖ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν, τὸ τῆς δόξης εἶναι τῆς κενῆς καθαρὸν· ὥσπερ οὖν τὸ ἐναντίον εἰς πολλὰ ἄγει [647] τὰ ἁμαρτήματα. Οὐ γὰρ ἐστι μὴ καθαρεύοντα δόξης κενῆς, ὑψηλὸν γενέσθαι καὶ μέγαν καὶ γενναῖον, ἀλλὰ ἀνάγκη χαμαὶ σύρεσθαι, καὶ πολλὰ διαφθεῖρειν, δουλεύοντα μιᾶρᾷ δεσποίνῃ καὶ βαρβάρου παντὸς ἀπηνεστέρεα. Τί γὰρ αὐτῆς ἀγριώτερον γένειοι; ἂν, ἥ ὅταν μάλιστα θεραπεύηται, τότε μάλιστα ἀγριοῦται; Καίτοι γε τοῦτο οὐδὲ τὰ θηρία ἔχει, ἀλλὰ τῇ πολλῇ τιθασσεύεται θεραπεῖα. Ἡ δὲ κενοδοξία τούναντίον ἄπην· καταφρονουμένη μὲν ἡμεροῦται, τιμωμένη δὲ ἀγριοῦται καὶ ὀπλίζεται κατὰ τοῦ τιμῶντος. Ταύτην τιμήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι, μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐκολάσθησαν· ταύτην ἀτιμάσαντες οἱ μαθηταὶ ἐστεφανώθησαν. Καὶ τί λέγω κόλιν καὶ στεφάνους; εἰς γὰρ αὐτὸ τὸ φανῆναι λαμπροὺς μάλιστα τὸ διαπτύειν αὐτὴν συντελεῖ. Καὶ ὄψει κἀνταῦθα τοὺς μὲν τιμῶντας αὐτὴν, παραβλαπτομένους, τοὺς δὲ ἀτιμάζοντας, ὠφελουμένους. Οἱ μὲν γὰρ ἀτιμάσαντες αὐτὴν μαθηταὶ (οὐδὲν γὰρ κωλύει τῷ αὐτῷ πάλιν χρήσασθαι ὑποδείγματι) καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προτιμήσαντες, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσιν, ἀθάνατον κτησάμενοι μνήμην καὶ μετὰ τελευτῇ· οἱ δὲ ὑποκατακλιθέντες αὐτῇ Ἰουδαῖοι, ἀπόλιδες, ἀνέστιοι, ἄτιμοι, φυγάδες, ἀνάστατοι γεγόνασιν, εὐτελεῖς, εὐκαταφρόνητοι.

Καὶ σὺ τοίνυν, εἰ βούλει δόξαν λαβεῖν, διάκρουσαι δόξαν· εἰ δὲ διώκεις δόξαν, ἐκπέση δόξης. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τοῦτον καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Τίνας γὰρ σκώπτομεν ἐν τοῖς σκώμμασιν; οὐχὶ τοὺς ἐπιεμένους αὐτῆς; Οὐκοῦν μάλιστα οὗτοί εἰσιν οἱ ταύτης ἀπεστερημένοι, μυρίους ἔχοντες κατηγόρους, καὶ παρὰ πάντων ἀτιμαζόμενοι. Τίνας δὲ θαυμάζομεν, εἰπέ μοι; οὐ τοὺς καταφρο-

νοῦντας αὐτῆς; Οὐκοῦν οὗτοί εἰσιν οἱ δοξαζόμενοι. Ὅσπερ γὰρ πλούσιος οὐχ ὁ πολλῶν δεόμενος, ἀλλ' ὁ μηδενός· οὕτως ἐνδοξος οὐχ ὁ δόξης ἐρῶν, ἀλλ' ὁ ταύτης ὑπερορῶν· σκιά γὰρ δόξης ἐστὶν αὕτη ἡ δόξα. Οὐδεὶς ἄρτον ἰδὼν ἐξωγραφημένον, κἂν μυριάκις ὑπὸ λιμοῦ κατέχηται, τῆς γραφῆς ἄφεται. Μὴ τοίνυν μὴδὲ σὺ διώκε τὰς σκιάς· σκιά γὰρ δόξης τοῦτο, οὐ δόξα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐκείνο λογίζου· ὅταν διαβάλληται παρὰ ἀνθρώποις τὸ πρᾶγμα, ὅταν φευκτὸν εἶναι δοκῇ τοῖς πᾶσι, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐπιθυμοῦσιν αὐτοῦ, ὅταν αἰσχύνηται καλούμενος ἐντεῦθεν ὁ ἔχων, ἡ δὲ ἐπιέμενος αὐτῆς. Πόθεν οὖν ἡ ἐπιθυμία, φησὶν, αὕτη, καὶ πῶς γίνεται τὸ πάθος; Ἀπὸ μικροψυχίας (οὐ γὰρ δεῖ κατηγορεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διορθοῦσθαι), ἀπὸ ἀτελοῦς διανοίας, ἀπὸ παιδικῆς γνῶμης. Πανσώμεθα τοίνυν παῖδες ὄντες, καὶ γενώμεθα ἄνδρες, καὶ πανταχοῦ τὴν ἀλήθειαν, μὴ τὰς σκιάς διώκωμεν, καὶ ἐν πλούτῳ καὶ ἐν ἡδονῇ καὶ ἐν τρυφῇ καὶ ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει· καὶ παύσεται τὸ νόσημα τοῦτο καὶ ἔτετρα πλείονα. Τὸ γὰρ σκιάς διώκειν, μαينوμένου. Διὸ καὶ Ὁ Παῦλος ἔλεγεν, *Ἐκρήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε*. Ἔστι γὰρ καὶ [648] ἑτέρα μανία, χαλεπωτέρα ἐκείνης τῆς ἀπὸ τῶν δαιμόνων, τῆς ἀπὸ τῆς φρενίτιδος. Ἡ μὲν γὰρ ἔχει συγγνώμην, αὕτη δὲ ἀπολογίας ἐστέρηται, ὅταν αὕτη ἡ ψυχὴ διεσθαρμένη ᾖ, καὶ μὴ ὀρθῇ ἡ κρίσις αὐτῆς, ἀλλ' ἀπολωλυῖα· καὶ τὸ μὲν τῆς φρενίτιδος ὄργανόν ἐστι σωματικὸν πάθος, αὕτη δὲ ἡ μανία τοῦ τεχνίτου νοῦ. Ὅσπερ οὖν τῶν πυρετῶν ἐκείνοι χαλεπώτεροι καὶ ἀνίατοι οἱ τῶν στερεῶν ἀπτόμενοι σωμάτων, καὶ τοῖς νεύροις ἐνδομυχοῦντες, καὶ ταῖς φλεβῖν ἐναποκεκρυμμένοι· οὕτω δὴ καὶ αὕτη ἡ μανία, ἐπειδὴ αὐτῇ τῇ διανοίᾳ ἐνδομυχεῖ, διαστρέφουσα αὐτὴν καὶ λυμαινομένη. Πῶς γὰρ οὐ μανία λαμπρὰ καὶ σαφής, καὶ μανίας ἀπάσης χαλεπώτερον πάθος, τῶν μὲν μενόντων διηνεκῶς καταφρονεῖν, τὸν δὲ ἀπολλυμένων ἔχεσθαι μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς; Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τις ἀνεμὸν ἐδίωκεν ἡ κρατεῖν ἐπεχειρεῖ, οὐκ ἂν ἐφαμεν αὐτὸν μαίνεσθαι; εἰ τις σκιάς κατεῖχε, τῶν ἀληθῶν ἀμελῶν, καὶ τὴν μὲν γυναῖκα ἐμίσει τὴν ἑαυτοῦ, περιεπλέκετο δὲ αὐτῆς τῇ σκίᾳ, ἢ τὸν μὲν υἱὸν ἀπεστρέφετο, τὴν δὲ τούτου σκιάν πάλιν ἐφιλεί, ἄρα ἂν ἕτερον ἐζήτησας σημεῖον τούτου σαφέστερον εἰς ἀπίδειξιν μανίας; Τοιοῦτοί τινές εἰσι καὶ οὗτοι οἱ πρὸς τὰ παρόντα κεχηνότες. Καὶ γὰρ πάντα σκιά, κἂν δόξαν εἴπῃς, κἂν δυναστείαν, κἂν εὐδοκίμησιν, κἂν πλοῦτον, κἂν τρυφὴν, κἂν ὅτιον ἕτερον βιωτικόν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε, *Μέντοι γὰρ ἐν ἐκόνῃ διαπορεύεται ἄνθρωπος· πλὴν μάτην ταράσσεται* καὶ πάλιν, *Αἱ ἡμέραι ἡμῶν, ὥς σκιά ἐκλίθησαν*. Καὶ ἀλλαχοῦ καπνὸν καὶ ἄνθος χόρτου καλεῖ τὰ ἀνθρώπινα. Οὐ τὰ χηστὰ δὲ σκιά μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ λυπηρὰ, κἂν θάνατον εἴπῃς, κἂν πενίαν. κἂν ἄρρωστίαν, κἂν ὅτιον ἕτερον. Ποῖα οὖν τὰ μένοντα, καὶ τὰ χρηστὰ καὶ τὰ λυπηρὰ; Ἡ βασιλεία ἡ αἰώνιος, καὶ ἡ γέεννα ἡ διηνεκής. Οὕτε γὰρ ὁ σκώλης τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται· καὶ ἀναστήσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς

κόλασιν αἰώνιον. Ἰν' οὖν τὴν μὲν φύγωμεν, τῆς δὲ ἀπολαύσωμεν, ἀφένενοι τῆς σκιάς, ἐξώμεθα τῶν ἀληθινῶν πραγμάτων μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· οὕτω

γὰρ ἐπιτευξόμεθα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρῆσωμαι κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομήν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν.

α'. Ἦσθετο αὐτοῦ σφοδρότερον διαλεχθέντος, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς. Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπισκείας τοῦ Χριστοῦ· ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαυρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἣ λογιζομαι τολμῆσαι ἐπὶ τινος τοῦς λογιζομένους [649] ἡμᾶς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας· καὶ, Ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ἡμῶν ἡ ὑποκοή· καὶ, Φοβοῦμαι μὴ πως ἐλθῶν, οὐχ οἶον θέλω, εὖρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὖρεθῶ ὑμῖν, οἶον οὐ θέλετε· καὶ πάλιν, Μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ περθῇσω πολλοὺς τῶν προσηματηκότων, καὶ μὴ μετανοήσαντων ἐπὶ τῇ ἀσελείᾳ, καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἣ ἔπραξαν· καὶ μετὰ ταῦτα, Προεῖρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὸν νῦν γράφω, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι· ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐπεὶ οὖν ταῦτά τε καὶ ἕτερα πλείονα εἶρηκε, φοδῶν, ἐντρέπων, ὀνειδίζων, καθαπτόμενος, ἀπολογούμενος ὑπὲρ ἀπάντων, φησί· Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν ἀποτόμως χρῆσωμαι. Βούλομαι γὰρ ἐν τοῖς γράμμασι κεῖσθαι τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς πράγμασι· βούλομαι σφοδρὰς εἶναι τὰς Ἐπιστολάς, ἵνα μείνωσιν ἀπειλαί, καὶ μὴ εἰς ἔργον ἐξέλθωσιν. Πάλιν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀπολογίᾳ φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων κολάζειν, ἀλλ' ὁ Θεός· ἐπήγαγε γὰρ, Κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος· καὶ πάλιν δεικνύς ὅτι οὐκ ἐπιθυμεῖ τῇ ἐξουσίᾳ εἰς τὴν ἐκείνων ἀποχρήσασθαι τιμωρίαν. Προσέθηκε γὰρ, Οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν. Καὶ ἠνέκατο μὲν τοῦτο νῦν, ὅπερ ἔφη· ἀλλὰ κατέλειπεν αὐτοῖς ἀναλογίσασθαι, ὅτι ἐὰν ἀδιόρθωτοι μείνωσι, καὶ τοῦτο πάλιν οἰκοδομή ἐστὶ, τὸ τοὺς οὕτω διακειμένους κολάζειν. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει, καὶ αὐτὸς τοῦτο οἶδε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε. Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· καὶ ὁ Θεός τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Τί ἐστι, Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε; ἐλύπησας, ἐφόδησας, εἰς ἀγωνίαν ἐνέβαλες, τρέμειν ἐποίησας καὶ δεδοικέναι, καὶ πῶς κελεύεις χαίρειν; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κελεύω χαίρειν. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ἀκολουθεῖς τοῖς παρ' ἐμοῦ, οὐδὲν ἔσται τὸ κωλύον τὴν χαράν. Τὰ μὲν γὰρ ἐμὰ ἅπαντα

γένονεν· ἐμακροθύμησα, ἀνεβαλόμην, οὐκ ἐξέκοφα, παρεκάλεσα, συνεβούλευσα, ἐφόδησα, ἠπειλησα, ὥστε πανταχόθεν ὑμᾶς συναγαγεῖν εἰς τὸν τῆς μετανοίας καρπὸν. Δεῖ δὲ λοιπὸν γενέσθαι τὰ παρ' ὑμῶν. καὶ οὕτως ἀμάραντος ὑμῖν ἡ χαρά. Καταρτίζεσθε. Τί ἐστι, Καταρτίζεσθε; Τέλειοι γίνεσθε, ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα. Παρακαλεῖσθε. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοί, καὶ μεγάλοι οἱ κίνδυνοι, φησί· Παρακαλεῖσθε καὶ ὑπ' ἀλλήλων, καὶ ὑφ' ἡμῶν, καὶ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ συνειδότος γένοιτο χαρὰ καὶ τέλειοι κατασταλήτε, οὐδὲν λείπει εἰς εὐθυμίαν ὑμῖν καὶ παράκλησιν· οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ [650] παράκλησιν, ὡς καθαρὸν συνειδὸς, κἂν μυρίοι περικέωνται πειρασμοί. Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· ὃ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἐκ προοιμίων ἦρπεν. Ἔστι γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ μὴ εἰρηνεύειν, ὅταν ἐν τοῖς δόγμασι συμβαίνωσι τινες, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἀλλήλους διαστασιάζωσιν. Ἀλλὰ ἀμφοτέρω ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ. Καὶ ὁ Θεός τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον παραινεῖ καὶ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπεύχεται. Ἡ γὰρ ἐπεύχεται τοῦτο, ἣ προλέγει τὸ ἐσόμενον· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρω. Ἐὰν γὰρ ταῦτα ποιῆτε, φησὶν, οἶον, ἐὰν τὸ αὐτὸ φρονῆτε καὶ εἰρηνεύετε, ἔσται καὶ ὁ Θεός μεθ' ὑμῶν· ἀγάπης γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός καὶ εἰρήνης, καὶ τούτοις χαίρει, τούτοις εὐφραίνεται. Ἐντεῦθεν ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐντεῦθεν τῶν κακῶν ἡ ἀναίρεσις ἀπάντων. Αὕτη τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, αὕτη τὸν χρόνιον πόλεμον κατέλυσεν, αὕτη τῷ οὐρανῷ τὴν γῆν ἀνέμιξεν, αὕτη τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε. Ταύτην τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν· μυρίων γὰρ ἀγαθῶν μήτηρ ἡ ἀγάπη. Διὰ ταύτης ἐσώθημεν, διὰ ταύτης ἡμῖν τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἅπαντα. Ἐῖτα ἐνάγων αὐτοὺς εἰς ταύτην, φησὶν· Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ. Τί ἐστὶν, Ἀγάπῃ; Μὴ ὑποῦλω, μὴ δολερῷ, καθάπερ ὁ Ἰούδας τὸν Χριστὸν ἐφίλησε. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸ φιλημα δέδοται, ἵνα ἐμπύρευμα τῆς ἀγάπης γένηται, ἵνα ἀνακαίῃ τὴν διάθεσιν, ἵνα οὕτως ἀλλήλους φιλωμεν, ὡς ἀδελφοὺς ἀδελφοί, ὡς παῖδες πατέρας, ὡς πατέρες παῖδας· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλεον· ἐκεῖνα μὲν γὰρ φύσεως, ταῦτα δὲ χάριτος. Οὕτως αἱ ψυχὰς ἀλλήλαις συνδέονται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀποδημίας ἐπανιόντες ἀλλήλους φιλοῦμεν, τῶν ψυχῶν ἐπιγινωμένων εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους συνουσίαν. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶ τὸ μέλος τὸ τῆς ψυχῆς κηρύττον ἡμῖν τὸ φίλτρον.

β'. Ἐπὶ δὲ τοῦ φιλήματος τούτου τοῦ ἁγίου ἔστι καὶ ἕτερον λόγον εἰπεῖν. Ποῖον δὲ τοῦτον; Ναὸς ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ· τὰ τοίνυν πρόθυρα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν εἰσοδόν, ἀλλήλους φιλοῦντες. Ἡ οὐχ ὁρᾷτε ὅσοι καὶ τὰ

gnum sempiternum, ac gehenna perpetua. Neque enim vermīs morietur, nec ignis exstinguetur: ac resurgent hi in vitam æternam, illi autem in pœnam sempiternam. Quæ cum ita sint, ut hanc fugiamus, illa

fruanur, omissis umbris res veras serio ac summo studio complectamur: sic enim cælorum regnum assequemur: quod utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 13. v. 10. *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.*

1. Senserat se asperiori sermone usum fuisse, ac præsertim ad calcem epistolæ. Etenim prius dicebat: *Ipsæ autem ego Paulus rogo vos per mansuetudinem et lenitatem Christi, qui in faciem quidem humilis sum in vobis, absens autem fiducia utor in vos. Quæso autem ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam, qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus* (Supra. 10. 1. 2); et, *In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit obedientia vestra* (Ib. v. 6); ac rursus, *Timeo, ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis; et rursus, Ne, cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super fornicatione et immunditia quam gesserunt* (Ibid. 12. 20. 21); et postea, *Prædixi et prædico ut præsens bis, et absens nunc scribo, quod si iterum venero, non parcam. An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (Cap. 13. v. 2. 3)? Quoniam itaque hæc et alia complura dixerat terrorem injiciens, pudorem incutiens, objurgans, perstringens; idcirco, ut de omnibus se excuset, ait, *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam.* Cupio enim asperitatem meam in literis solis sitam esse, et non in rebus: cupio acres epistolas esse, ut minæ maneant, ac non in opus exeant. Rursus in hac quoque excusatione majorem terrorem inculit, ostendens non se esse, qui pœnam irrogaturus sit, sed Deum; subjunxit enim, *Secundum eam potestatem, quam dedit mihi Dominus*; ac rursus indicans se minime cupere potentia sua ad eorum pœnam uti; adjecit enim, *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Ac quidem istud, uti jam dixi, nunc subindicavit, verum reputandum ipsis reliquit, quod si obstinatis animis in peccatis hæreant, illud etiam ædificationis rationem habeat, nempe eos qui ita affecti sunt supplicio afficere. Etenim ita se res habet, atque ipse hoc novit, et operibus ipsis demonstravit. 11. *De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete; et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Quid sibi hæc verba volunt, *De cætero, fratres, gaudete*? mœrore nos affecisti, metum nobis intulisti, anxietatem injecisti, tremorem incussisti; et quo pacto nos gaudere jubes? Imo hoc ipso nomine vos gaudere jubeo. Nam si ea quæ vestrarum sunt partium, iis quæ mei officii sunt respondeant, nihil erit quod gaudio vestro impedimentum afferat. Nam quidquid a me exspectandum erat, præstiti: patien-

tiam adhibui, cunctatus sum, non excidi, hortatus sum, admonui, terrui, comminatus sum, ut undecumque vos ad pœnitentiæ fructum colligerem. Partes jam vestræ accedant oportet; atque ita ejusmodi vobis gaudium erit, quod marcescere nequeat. *Perfecti estote.* Quid est, *Perfecti estote*? Perfecti efficiamini, ac quæ desunt expleatis. *Exhortamini.* Quoniam enim multæ tentationes atque ingentia pericula erant, Solatium, inquit, capite tum alii ab aliis, tum a nobis, tum ab ipsa in melius mutatione. Nam si a conscientia lætitia oriatur, vosque perfecti fueritis, nihil ad animi tranquillitatem et solatium vobis deest. Neque enim ad consolandos animos quidquam tantum confert, quantum pura conscientia, etiamsi alioqui sexcentæ tentationes ingruant. *Idem sapite, pacem habete.* Quod etiam in prioris epistolæ initio postulavit. Siquidem fieri potest ut nonnulli, quamvis idem sentiant, non pacem inter se habeant: nimirum cum in fidei quidem doctrina consentiunt, et in mutuis negotiis dissident. At utrumque exigit Paulus. *Et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Non enim solum monet atque hortatur, sed etiam optat ac precatur. Aut quippe id optat ac precatur; aut quod futurum est prædicit; vel potius utrumque simul facit. Si enim hæc feceritis, inquit; hoc est, si idem sentiat, ac pacem colatis, Deus quoque vobiscum erit: Deus siquidem caritatis et pacis est, atque his rebus gaudet et oblectatur. Hinc vobis quoque pax futura est, nimirum ab ipsius caritate; hinc mala omnia procul a vobis pellentur. Hæc terrarum orbi salutem attulit, hæc diuturnum bellum sustulit, hæc terram cum cælo commiscuit, hæc homines angelos reddidit. Hanc proinde nos quoque amemus: infinitorum enim bonorum parens est caritas. Per hanc salutem accipimus, per hanc nobis arcana omnia bona comparantur. Deinde ipsos ad eam impellens ait: 12. *Salutate invicem in osculo sancto.* Quid est, *Sancto*? Non ficto, non subdolo, quemadmodum Judas Christum osculatus est. Ob id enim datum est osculum, ut caritatis fomes sit, ut affectum inflammet, ut hac ratione nos ipsos mutuo amemus, velut fratres invicem se amant, patresque vicissim filios; imo etiam multo majus: illa enim naturæ sunt, hæc gratiæ. Sic animæ inter se devinciuntur. Ideo etiam ex peregrinatione aliqua reversi, mutuo nos osculamur, animis ad mutuam congressum accedentibus. Hoc enim potissimum membrum est, quod animi affectum nobis prædicat.

2. Quin de hoc sancto osculo aliud quoque afferri potest. Quid tandem? Templum Christi sumus (2. Cor. 6. 16): itaque templi vestibula et aditum osculamur, cum alii alios osculamur. Annon cernitis

quotnam homines etiam hujusce templi vestibula osculentur (a), partim inclinato capite, partim manu tenentes atque ori manum admoventes? Ac per has portas et januas ingressus est Christus et ad nos ingreditur, cum communicamus. Nostis enim vos, qui mysteriorum participes estis, quid dicam. Neque enim vulgari quodam honore os nostrum afficitur, cum corpus Dominicum accipit. Ea praesertim de causa tum osculamur. Audiant qui obscœna loquuntur, qui convicia proferunt, ac cohorrescant, cogitantes quale os dedecoret: audiant qui obscœne osculantur: audi quæ oracula Christus per os tuum ediderit, atque illud ab omni macula purum conserva. De futura vita disseruit, de resurrectione, de immortalitate, quod mors minime mors sit, ac sexcenta alia arcana. Etenim is, qui initiandus est, ad sacerdotis os tamquam ad oraculum accedit. Audiamus quænam horrore digna sint. Siquidem vitam suam jam inde a progenitorum tempore perdidit, atque ad eam exquirendam accedit, teque interrogandum quo pacto eam invenire ac recuperare queat. Tum Deus ipsi velut per oraculum indicat qua ratione ipsa inveniri possit; atque os istud vel ipso propitiatorio augustius atque horribilius existit. Nam propitiatorium illud nusquam ejusmodi vocem emittebat, verum de rebus inferioris momenti disserebat, de bellis ac terrena pace; hæc autem omnia de cælo sunt et futura vita, rebusque novis ac mentis captum excedentibus. Postquam dixit, *Salutate invicem in osculo sancto*, subjunxit: *Salutant vos omnes sancti*: ut hinc quoque spem letam ipsis afferat. Hoc autem osculi loco posuit, per salutationis vocabulum ipsos inter se copulans: siquidem ab eodem ore quo osculum manat, sermones etiam fluunt. Vides quomodo omnes, tam corporibus longe dissitos, quam vicinos inter se conciliet, hos per osculum, illos per literas? 13. *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris, et communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis. Amen.* Postquam eos, tum per salutationes, tum per oscula inter se copulavit, rursus precatione orationem concludit, ac perquam sedulo et accurate ipsos cum Deo quoque connectit..

Spiritum sanctum ejusdem atque Pater et Filius essentiae esse probatur. — Ubi nunc sunt ii, qui Spiritum sanctum, quia in epistolarum initiis collocatus non est, ejusdem essentiae non esse contendunt? Ecce enim nunc cum Patre et Filio ipsum recensuit. Ac præterea istud quoque afferri potest, quod cum in Epistola ad Colossenses dixisset, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro (Coloss. 1. 1. 3)*; Filium tacuit, nec ut in omnibus epistolis adjecit, Et Domino nostro Jesu Christo. An ergo propterea ne Filius quidem ejusdem essentiae erit? Verum extremæ dementiæ fuerit hoc dicere. Nam hoc ipsum quoque vel maxime ostendit eum ejusdem essentiae esse, quod Paulus varie hoc usus sit. Ac quod non conjectura sit quod dixi, audi quo pacto Filii et Spiritus mentionem

fecerit, Patrem interim silentio præteriens. Ad Corinthios enim scribens, his verbis utitur: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri (1. Cor. 6. 11)*. Quid ergo, heus tu, annon isti in Patris nomine baptizati sunt? Ergo nec abluti nec sanctificati sunt. Atqui baptismo vere tincti fuerant. Cur ergo non dixit, Abluti estis in nomine Patris? Quia perinde illi erat, modo illius, modo alterius personæ meminisse: idque ipsi in plerisque epistolarum locis in usu fuisse reperies. Etenim in epistola ad Romanos ait, *Obsecro igitur vos per miserationes Dei (Rom. 12. 1)*; atqui Filii quoque miserationes sunt: et, *Obsecro autem per caritatem Spiritus (Rom. 15. 30)*; cum tamen Patris quoque sit caritas. Cur ergo nec Filii, cum de miserationibus loquitur, nec Patris, cum de caritate, mentionem fecit? Quod hæc perspicua atque indubitata essent. Has quoque gratias inverso modo rursus posuisse invenietur. Postquam enim dixit, *Gratia Christi, et Caritas Dei et Patris, et communicatio Spiritus sancti*: alio loco communicationem Filii et caritatem Spiritus ait. *Obsecro enim vos, inquit, per caritatem Spiritus*; et in epistola ad Corinthios, *Fidelis Deus, per quem vocati estis ad societatem Filii ipsius (1. Cor. 1. 9)*. Sic ea, quæ ad Trinitatem pertinent, divisionem omnem respuunt: et ubi Spiritus communicatio est, Filii quoque inventa est, et gratia, tum Filii est, tum Patris, tum Spiritus sancti: *Gratia enim vobis, inquit, a Deo Patre.* Et alio loco, cum multa ipsius genera enumerasset, subjunxit: *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens unicuique prout vult (1. Cor. 12. 11)*. Hæc autem dico, non ut personas confundam, absit; sed quod tum harum distinctas proprietates, tum naturæ unitatem agnoscam.

3. Quocirca sic maneamus, ut dogmatum horum sinceritatem teneamus, ac Dei amorem attrahamus. Etenim prius quidem nos se odientes amavit, et cum hostes ejus essemus, in gratiam recepit; postea autem amantes jam amare vult. Quocirca constanter amemus, ut ab eo etiam amemur. Nam si, cum ab iis amamur qui plurimum possunt, timori omnibus sumus, multo magis, si a Deo amemur. Quod si hujus amoris causa opes etiam ac corpora et vitam quoque ipsam dare opus sit, ne id efficere dubitemus. Neque enim verbis nostrum erga eum amorem testari satis est, sed id re quoque demonstrandum est: neque enim ipso verbis dumtaxat, sed etiam rebus suum erga nos amorem demonstravit. Tu ergo quoque per opera id ostende, atque ea quæ ipsi grata sunt effice: sic enim ipse lucrum rursus referas. Etenim ille nulla re nostra indiget: id quod etiam sinceri amoris indicium est, quod, cum nulla ipso re indigeat nec in ullius rei penuria versetur, tamen nihil non faciat, ut a nobis ametur. Ideoque Moses dicebat: *Quid enim Dominus Deus a vobis quarit, nisi ut ipsum ametis, ac prompto animo post ipsum incedatis (Deut. 10. 12)*? Itaque cum præcipit ut ipsam ames, tunc maxime ostendit quod te amet. Nihil enim

(a) Vestibula ecclesie Christiani osculabantur.

πρόθυμα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες, καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες; Καὶ διὰ τούτων τῶν πυλῶν καὶ τῶν θυρῶν καὶ εἰσῆλθε καὶ εἰσέρχεται πρὸς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, ἡνίκα ἂν κοινωνῶμεν. Ἰστε οἱ τῶν μυστηρίων μετέχοντες τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οὐχ ὥς ἔτυχε τὸ στόμα ἡμῶν τετίμηται δεχόμενον τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐνταῦθα φιλοῦμεν. Ἀκουέτωσαν οἱ αἰσχυροὶ φθεγγόμενοι, οἱ λοιδορίας ἐξάγοντες, καὶ φριπτεύσαντες ὅσον καταισχύνοῦσι στόμα· ἀκουέτωσαν οἱ αἰσχυροὶ φιλοῦντες· ἀκουσον ὅσα ἔχρησε διὰ τοῦ στόματός σου ὁ Θεὸς, καὶ φύλαξον αὐτὸ ἀκλήδωτον. Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς διελέχθη, περὶ ἀναστάσεως, [651] περὶ ἀθανασίας, ὅτι ὁ θάνατος οὐ θάνατος, τὰ ἄλλα μυρία ἀπόρρητα. Ὡς περ γὰρ εἰς χρηστῆριον παραγίνεται πρὸς τὸ στόμα τοῦ ἱερέως ὁ μυσταγωγείσθαι μέλλων. Ἀκούσωμεν ὁσαπέρ ἐστι φρίκης μεστά. Καὶ γὰρ ἀπώλεσεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐκ προγόνων, καὶ ἔρχεται αὐτὴν ἀναζητήσων, καὶ ἔρωτήσων πῶς ἂν αὐτὴν εὑροὶ καὶ ἀνακτήσαιοιτο. Εἴτα αὐτῷ ὁ Θεὸς ῥᾶ πῶς ἂν εὐρεθῇ, καὶ γίνεται τοῦ ἱλαστηρίου τὸ στόμα τοῦτο φρικωδέστερον. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ τὸ ἱλαστήριον οὐδαμῶς τοιαύτην ἡφείε φωνήν, ἀλλὰ πολὺ περὶ ἐλαττόνων διελέγετο πραγμάτων, περὶ πολέμων καὶ εἰρήνης τῆς κάτω· ταῦτα δὲ ἅπαντα περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, καὶ πραγμάτων καινῶν καὶ διάνοιαν ὑπερβαινόντων. Εἰπὼν δὲ, Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ, ἐπήγαγεν Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἄγιοι πάντες· κἀνεῦθεν διδοὺς αὐτοῖς χρηστὰς ἐλπίδας. Τοῦτο προσέγραψεν ἅντι τοῦ φιλήματος, διὰ τῆς προσρήσεως αὐτοῦς συνάπτων· ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ στόματος, οὗ τὸ φίλημα, πρόεισι καὶ τὰ ῥήματα. Εἶδες πῶς ἅπαντας συνάγει, καὶ τοὺς πόρρωθεν διεστῶτας τοῖς σώμασι, καὶ τοὺς πλησίον, τοὺς μὲν διὰ τοῦ φιλήματος, τοὺς δὲ διὰ τῶν γραμμάτων; Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Ἐπειδὴ συνῆψεν αὐτοὺς ἀλλήλοις διὰ τῶν ἀσπασμῶν καὶ τῶν φιλημάτων, πάλιν εἰς εὐχὴν καταλείπει τὸν λόγον, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας συνάπτων αὐτοὺς καὶ τῷ Θεῷ.

Ποῦ νῦν οἱ λέγοντες, Ἐπειδὴ οὐκ ἐντέτακται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν Ἐπιστολῶν οὐκ ἐστι τῆς αὐτῆς οὐσίας; Ἰδοὺ γὰρ νῦν μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ κατέλεξε καὶ τοῦ Υἱοῦ. Χωρὶς δὲ τούτου, κάκεινο ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι Κολοσσαεῖσιν ἐπιστέλλων, καὶ εἰπὼν, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, τὸν Υἱὸν εἰσήγαγε, καὶ οὐ προσέθηκεν, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὐν οὐδὲ Υἱὸς ἐστὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας διὰ τοῦτο; Ἀλλὰ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο μάλιστα δείκνυσιν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα αὐτὸν, τὸ διαφύρως κεχρησθαι τὸν Παῦλον τοῦτω. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, ἀκουσον πῶς Υἱοῦ

καὶ Πνεύματος μέμνηται, καὶ τὸν Πατέρα ἀποσιγᾷ. Κορινθίοις γὰρ γράφων φησὶν, Ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τί οὖν, εἰπέ μοι, οὐκ ἐδαπτίσθησαν εἰς Πατέρα οὗτοι; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀπελούσαντο, οὐδὲ ἡγιασθήσαν. Ἀλλὰ ἐδαπτίσαντο· ὥς περ οὖν καὶ ἐδαπτίσαντο. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπελούσασθε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ἀδιάφορον αὐτῷ, ποτὲ μὲν ταύτης, ποτὲ δὲ ἐκείνης μεμνήσθαι τῆς ὑποστάσεως· καὶ εὐροις [652] ἂν τοῦτο πολλὰ τοῦ Ἐπιστολῶν τὸ ἔθος. Καὶ γὰρ Ῥωμαίοις γράφων, φησὶ, Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ· καίτοι καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν οἱ οἰκτιρμοί· καὶ, Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος· καίτοι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ ἀγάπη. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐκ ἐμνήσθη ἐν τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ὡς ὅπλα καὶ ὠμολογημένα εἰσήγαγεν. Εὐρεθήσεται δὲ καὶ τὰ δῶρα αὐτὰ πάλιν ἀντιστρόφως τιθεῖς. Εἰπὼν γὰρ, Ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλαχοῦ τὴν κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πνεύματος φησὶ. Παρακαλῶ γὰρ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος, φησὶ. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὕτω τὰ τῆς Τριάδος ἀδιαίρετα· καὶ οὐ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἡ κοινωνία, εὐρέθη καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ οὐ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἡ χάρις, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Χάρις γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. Καὶ ἀλλαχοῦ πολλὰ αὐτῆς εἶδη καταλέξας, ἐπήγαγε, Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συναλείφων τὰς ὑποστάσεις, ἀπαγε, ἀλλὰ εἰδὼς καὶ τὸ τούτων ἰδιάζον καὶ διηρημένον, καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητά.

γ'. Μένωμεν τοίνυν καὶ τῶν δογμάτων τούτων τὴν ἀκριβείαν ἔχοντες, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγάπην ἐπισπώμενοι. Πρότερον μὲν γὰρ μισοῦντας ἡγάπησε, καὶ ἔχθρους ὄντας κατήλλαξε· λοιπὸν δὲ ἀγαπῶντας ἀγαπᾶν βούλεται. Μένωμεν τοίνυν ἀγαπῶντες αὐτὸν, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ ἀγαπᾶσθαι. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων δυνατῶν ἀγαπώμενοι, φοβεροὶ πᾶσιν ἐσμεν, πολλῷ μᾶλλον παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κἂν χρήματα δέη, κἂν σώματα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ταύτης δοῦναι τῆς ἀγάπης, μὴ φεισώμεθα. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ διὰ ῥημάτων λέγειν, ὅτι ἀγαπῶμεν, ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων παρέχειν ἀπόδειξιν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξε τὴν ἀγάπην. Δεῖξον τοίνυν καὶ σὺ διὰ τῶν ἔργων τοῦτο, καὶ ποιεῖ τὰ δοκοῦντα αὐτῷ· οὕτω γὰρ αὐτὸς καρπώσῃ τὸ κέρδος πάλιν. Ἐκεῖνος γὰρ οὐδενὸς· δεῖται τῶν παρ' ἡμῶν· ὃ καὶ μάλιστα γνησίας ἀγάπης, τὸ μὴ δεόμενον μηδὲ ἐν χρεῖᾳ καθεστῶτα, πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τοῦ φιλεῖσθαι παρ' ἡμῶν. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἔλεγε, Τί γὰρ ζητεῖ Κύριος ὁ Θεός παρ' ὑμῶν, ἀλλ' ἡ ἀγαπᾶν αὐτὸν, καὶ ἔτοιμον εἶναι σε τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτοῦ; Ὡς τε,

• Savilius legendum putat προσέγραψεν, et certe melius haberet.

ὅταν αὐτὸν κελεύῃ φιλεῖν, τότε μάλιστα δείκνυσιν ὅτι σε φιλεῖ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω συγκροτεῖ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν, ὥς τὸ αὐτὸν ἀγαπᾶν. Ὅρα γοῦν, ὅτι καὶ τὰ ἐπιτάγματα αὐτοῦ πάντα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀνάπαυσιν καὶ σωτηρίαν [653] καὶ εὐδοκίμῃσιν συντείνει. Καὶ γὰρ ὅταν εἴπῃ, *Μακάριοι οἱ ἀλεήμονες, μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, μακάριοι οἱ πραεῖς, μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί*, αὐτοὺς μὲν οὐδὲν ἐνταῦθεν καρποῦται, ἡμᾶς δὲ καλλωπίζων καὶ ῥυθμίζων ταῦτα ἐπιτάττει· καὶ ὅταν λέγῃ, *Ἐπείρασά· οὐ δεόμενος τῆς παρ' ἡμῶν διακονίας, ἀλλὰ σὲ ἀλείφω* εἰς φιλανθρωπίαν. Ἡδύνατο γὰρ καὶ χωρὶς σοῦ τὸν πένητα τρέφειν, ἀλλὰ θησαυρόν σοι χαριζόμενος μέγιστον, ταῦτα ἐπέταξεν. Εἰ γὰρ ὁ ἥλιος, κτίσμα ὢν, οὐδὲ δέεται τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν (μένει γὰρ τὴν οἰκίαν φαειρότητα ἔχων, καὶ μηδεὶς εἰς αὐτὸν ἐμβλέπῃ), οἱ δὲ κερδαίνοντες ἡμεῖς ἔσμεν, ὅταν αὐτοῦ τῆς ἀκτίως ἀπολαύσωμεν· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο συμβαίνει. Ἵνα δὲ καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο μάθῃς, ἀκουε· Πόσον εἶναι βούλει τὸ μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμῶν; Ἄρα ὅσον κωνώπων καὶ ἡμῶν ἢ πολλῶ πλέον; Εὐδὸλον ὅτι πολλῶ πλέον, καὶ ἀπειρον. Εἰ τοίνυν ἡμεῖς οἱ κενόδοχοι τῆς παρὰ τῶν κωνώπων οὐ δεόμεθα βοήθειας ἢ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ θεῖον, καὶ ἀπαθὲς ὄν καὶ ἀνεκδέξ. Τοσούτον ἡμῶν τοίνυν ἀπυλαίει, ὅσον εὐεργετούμεθα, ὅσον ἐντροφεῖ ἡμῶν τῇ σωτηρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ πολλαχοῦ τὰ αὐτοῦ ἀφίει, τὰ σὰ ζητεῖ. *Εἰ τις γὰρ, φησί, γυναῖκα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίετω αὐτήν. Ὁ δὲ ἀπολύων γυναῖκα παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτήν μοιχεύεσθαι*. Εἶδες ἄφατον ἀγαθότητα; Ἐὰν ἡ πόρνη ἢ γυνή, φησὶν,

^a Deerat ἡ.

οὐκ ἀναγκάζω συνοικεῖν· ἐὰν δὲ ἀπιστος, οὐ καλύπτω. Πάλιν, ἐὰν λυτὴ πρὸς τινα, καλεῖται ἀφίναί μου τὴν προσφορὰν, καὶ προσδραμεῖν πρὸς τὸν λελυπηκότα. Ἐὰν γὰρ προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, φησὶ, *κακεῖ μνηστῆς*, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὑπάγε, πρῶτον διαλλάτθῃ τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. Τί δὲ ἡ παραβολὴ τοῦ πάντα κατεδωκότος; οὐ τοῦτο ἐνδείκνυται; Ὅτε μὲν γὰρ τὰ μύρια τέλαντα κατέφαγεν, ἠλέησεν αὐτόν, καὶ ἀφῆκεν· ὅτε δὲ ἑκατὸν δηνάρια ἀπῆται τὸν σύνδουλον, καὶ πονηρὸν ἐκάλεσε, καὶ τὴν κολάσει παρέδωκεν· οὕτω πολὺς αὐτῷ λόγος ἐστὶ τῆς ἀναπαύσεως τῆς σῆς. Εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ δικαίου ἐμελλεν ἀμαρτάνειν ὁ βάρβαρος, καὶ φησιν, *Ἐφείσάμην σου τοῦ ἀμαρτήσῃ εἰς ἐμέ*. Τοὺς ἀποστόλους ἠλίκων ὁ Παῦλος, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· *Τί με διώκεις*; Ἄλλοι πεινώσι, καὶ λέγει αὐτοὺς πεινᾶν, καὶ γυμνὸς περιεῖναι καὶ ξένος, βουλόμενός σε ἐντρέπειν, καὶ ταύτῃ εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον ἐμβαλεῖν. Ἐννοοῦντες τοίνυν τὴν ἀγάπην, ὅσην διὰ πάντων ἐπεδείξατο καὶ ἐπιδείκνυται, γνωρίσαι τε ἡμῖν ἑαυτὸν καταξιώσας· ὅπερ μέγιστόν ἐστι κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, καὶ φῶς διανοίας, καὶ διδασκαλία ἀρετῆς· καὶ βίον ἀρεστῶν [654] νομοθετήσας, καὶ πάντα δι' ἡμᾶς ἐργασάμενος, καὶ τὸν ὕδιν δεδωκώς, καὶ βασιλείαν ἐπαγγεῖλάμενος, καὶ ἐπὶ τὰ ἀπόρρητα ἡμᾶς καλῶν ἀγαθῶν, καὶ μακαριωτάτην ζωὴν παρασκευάσας ἡμῖν, ἅπαντα ποιῶμεν καὶ λέγωμεν, ὥστε καὶ τῆς ἀγάπης ἄξιοι φανῇναι τῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπιτυχεῖν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντα ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Huic commentario non solitam operam posuit Chrysostomus. In aliis quippe in Novum Testamentum ab ipso editis explanationibus omnia in conciones seu homilias divisa distributaque sunt; ita ut concio quælibet ethica adhortatione claudatur, et moralia istæc posteriora præcepta maximam sæpe homiliæ partem complectantur. In hoc autem commentario omnia secus adornata sunt. Nam continenter Chrysostomus ad finem usque Epistolæ versus omnes explanat: moralia nonnumquam præcepta, sicubi occasio offertur, admiscet, sed non ut pro more solito concionem claudat. Populum autem non raro alloquitur. Quapropter crediderim illum hæc ita concinnasse, vel ut præsentī populo sic legeret aut recitaret; vel ut diviso multis in partibus commentario, singulis postea partibus ethicum epilogum adjiceret, ut pro consueto more in homilias distributum opus populo pronuntiaret. Utrum autem modo egerit nonnisi divinando assequi possumus.

Jam quædam nobis querenda occurrunt, scilicet Antiochiæne an Constantinopoli hunc in Epistolam ad Galatas emisit Commentarium: item quo anno quave occasione illum ediderit. Tum quædam addenda supererunt de commentarii ratione, deque aliis quibusdam.

Antiochiæ autem se hunc emisisse Commentarium clare innuit, quando in primo Epistolæ ad Galatas capite, querens cur Paulus non initio prædicationis, nec cum cæteris apostolis vocatus fuerit, talia fatur col. 627: *Quamquam et nos super hac re alias sumus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus, ob quam Deus prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ si vobis e memoria exciderunt, ex eo libro omnia cognoscetis*. Jam queritur quis sit ille liber, ubi Chrysostomus hæc quæstiones movet, nempe cur Paulus non statim ab initio vocatus sit, et cur nomen ejus mutatum fuerit. Estque haud dubie liber Homiliarum de Mo-

ita salutem nobis conciliat, ut cum ipsum amamus. Vide ergo, quod omnia ipsius præcepta ad requiem nostram ac salutem et gloriam referantur. Etenim cum ait, *Beati misericordes, beati mundo corde, beati mites, beati pauperes spiritu, beati pacifici* (Matth. 5. 3-9), nihil quidem ipse hinc percipit; verum hoc præcipit ut nos ornet et instituat: et cum ait, *Esuri*, non eo id ait, quod ministerio nostro opus habeat, sed ut te ad misericordiam excitet. Nam aliqui etiam absque tua ope pauperem alere poterat; verum, ut amplissimum tibi thesaurum largiretur, hæc edixit. Nam cum sol iste, qui in rerum conditarum numero est, oculis nostris non indigeat (manet enim in splendore, etiamsi nemo eum cernat); verum nos ipsi sumus, qui utilitatem capimus, cum ipsius radiis fruimur: quanto magis in Deo id usu venit? Atque, ut hoc etiam aliunde noscas, audi. Quantum inter Deum ac nos interesse vis? an quantum inter nos et culices? an multo plus? Liqueat profecto quod plus atque adeo infinites amplius. Si nos ergo, qui inanis gloriæ studiosi, nec culicum ministerio nec gloria indigemus; quanto magis Deus, qui a turbulentis animi motibus et egestate plurimum abest? Hactenus igitur tantum utilitatem ex nobis capit, quatenus beneficiis nos afficit, quantum salute nostra oblectatur. Quo fit, ut etiam plerumque sua missa faciens, tua quærat. Si quis enim, inquit, *uxorem habet infidelem, et ipsa consentit habitare cum eo, non dimittat illam* (1. Cor. 7. 11). Qui autem dimittit uxorem, *excepta causa fornicationis, facit eam mœcham* (Matth. 5. 32). Videsne bonitatem omni sermone maiorem? Si adultera sit uxor, inquit, non te cogo ut cum ea habites; si autem infidelis, non prohibeo. Rursus Si adversus aliquem infenso animo

es, præcipio ut is, qui te molestia afficit, oblationem meam relinquat atque ad te currat: Si enim *offers munus tuum, inquit, atque illic recordaris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque munus tuum ante altare, et vade, et prius reconciliare fratri tuo, et tum veniens offer munus tuum* (Matth. 5. v. 23, 24). Quid decoctoris illius parabola? annon hoc indicat? Nam cum decem millia talentorum abligerivisset, ipse misertus est eumque missum fecit: ac cum idem centum denarios a conservo suo exegisset, tum nequam atque improbum eum vocavit, tum supplicio tradidit (Matth. 18. 24. et seq.): tanta ipsi tuæ quietis cura est! In viri justi uxorem barbarus flagitium mox admissurus erat; ac dixit Dominus, *Peperi tibi, ut ne peccares in me* (Gen. 20. 6). Paulus apostolos persequabatur; et ait ad eum, *Quid me persequeris* (Act. 9. 4)? Alii fame laborabant: et ipse esurire se dicit, ac nudum et peregrinum oberrare (Matth. 23. 35), ut te pudore affectum ad eleemosynæ studium excitet. Cogitantes ergo quantam erga nos caritatem exhibuerit et exhibeat, quodque dignatus se nobis notum facere; quod quidem præcipuum bonorum omnium caput est, atque animi lumen, ac virtutis doctrina; quodque vitam ipsi gratam lege statuerit, et omnia in nostri gratiam fecerit, et Filium suum dederit, et regnum pollicitus sit, et ad arcana bona nos vocaverit, et beatissimam vitam nobis præparaverit; omnia faciamus ac dicamus, ut et ipsius amore ac benevolentia digni videamur, et futura bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus adipisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD GALATAS.

tatione nominum, quas quatuor numero edidimus, Antiochiæ emissas. In prima vero, Tom. 3. col. 120 et 121, optime probat Chrysostomus e re fuisse ut Paulus post Christi resurrectionem, et postquam discipulos ejus acerrimo bello impetierat, ad fidem vocaretur, ut ejus de Christi resurrectione testimonium omnibus esset acceptius. In secunda vero et seqq., col. 126, quærit cur Paulus nomen mutaverit, et rationes affert cur qui Saulus antea vocabatur, Pauli nomen acceperit, et cur aliorum quoque nomina mutata fuerint. In tribus autem homiliis se de hoc solo nomine disseruisse testificatur Homilia quarta de Mutatione nominum, col. 148: *Nam si recordamini*, inquit, *tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis; dum causas afferrem ob quas, cum Saulus antea vocaretur, Paulus deinde vocatus est*. Cum ergo hæc homiliæ Antiochiæ habitæ fuerint, ex Chrysostomi testimonio supra allato probatur hunc etiam commentarium eadem in urbe factum fuisse.

Non perinde internoscere possumus quo anno Commentarium illum in Epistolam ad Galatas emisit. Certum quidem est illum adornatum fuisse postquam conciones illas de mutatione nominum habuerat. Verum numquam certo expiscari potuimus, quo anno homiliæ istæ habitæ fuerint, ut videas in Monito ad Homilias in Principium Actorum, Tom. 3, col. 65, et in Præfatione ad Homilias in Genesim, Tom. 5. Nam hæc omnes homiliæ eodem anno habitæ fuerunt.

In hoc certe Commentario Chrysostomus longe accuratius Apostoli dicta explorat et explicat, quam in multis aliis homiliis et commentariis. Anomæos non semel egregie refellit, necnon Marcionistas et Manichæos. Contra Antiochenos multos declamat qui Judaicos ritus sectabantur. Alios etiam exagitat qui sibi virilia amputabant, quem morem innuere videtur a Manichæis inductum fuisse.

Veterem interpretationem Latinam plurimis in locis emendatam retinuimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

IN EPISTOLAM AD GALATAS COMMENTARIUS ^(a).

CAPUT PRIMUM.

1. *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, 2. et omnes qui mecum sunt fratres, Ecclesiis Galatiæ: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.*

1. Proœmium multa vehementia, inagnoque spiritu plenum est; nec proœmium modo, verum etiam tota, ut ita dicam, epistola. Etenim placide leniterque semper loqui discipulis, etiamsi opus sit acrimonia, non doctoris, sed corruptoris potius fuerit et hostis. Hanc ob causam et Dominus, cum multa placide mansueteque loquutus sit discipulis, nunquam tamen et austeriorem adhibuit orationem, nunc quidem illos beatos prædicans et collaudans, nunc rursus increpans et objurgans. Itaque cum Petro dixisset, *Beatus es, Simon Bar Jona (Matth. 16. 17)*, promississetque futurum, ut Ecclesiæ fundamenta super illius confessionem jaceret, haud multo post dicit eidem, *Vade post me, satana, scandalum es mihi (Ibid. v. 23)*; et alibi rursus, *Adhuc et vos sine intellectu estis (Id. 15. 16)*? Tantumque terroris illis injecit, ut Joannes dicat, quod videntes eum cum muliere Samaritana colloquentem, de cibo quidem

commonuerint, *Cæterum nemo ausus est dicere: Quid quæris aut quid loqueris cum ista (Joan. 4. 27)*? Hæc edoctus Paulus, ac præceptoris sui vestigiis inhærens, varie sermonem ad discipulorum utilitatem attemperat, nunc quidem urens ac secans, nunc rursus mitiora admovens remedia. Et Corinthiis quidem dicebat, *Quid vultis? ut in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu lenitatis (1. Cor. 4. 21)*? Galatis vero, *O stulti Galatæ (Gal. 3. 1)*: neque semel dumtaxat, sed bis usus est hac objurgatione. Quin et sub finem epistolæ, taxans illos dixit: *Nemo mihi molestus sit (Gal. 6. 16)*. Rursus autem acerbiter mitigat, cum ait: *Filioli mei, quos iterum parturio (Gal. 4. 19)*; aliisque multis consimilibus verbis. Cæterum hanc epistolam esse plenam vehementiæ, cuiusvis perspicuum est vel ex ipso statim lectionis ingressu.

Quid Paulum moverit ad hanc epistolam scribendam. — Sed aperiendum est, quid Apostolum provocarit in discipulos: neque enim id pusillum fuit, neque parvi momenti; alioqui nec ipse tam acerbe fuisset in eos invectus: siquidem quibuscumque de causis irritari, hominis est pusillanimitas, morosi miserique: quemadmodum ex adverso in gravibus causis supinum ac negligentem esse, viri est inertis ac somnulosi. At hujusmodi nequaquam erat Pau-

(a) Tres servantur in Bibliotheca Regia hujus commentarii manuscripti Codices, scilicet, duo Colbertini et Regius 675.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Παῦλος [657] ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Πολλοὺ τὸ προοίμιον γέμει θυμοῦ καὶ μεγάλου φρονήματος· οὐ τὸ προοίμιον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα, ὡς εἰπεῖν, ἡ Ἐπιστολή. Τὸ γὰρ μετ' ἐπιεικείας ἀεὶ τοῖς μαθητευομένοις διαλέγεσθαι, καὶ σφοδρότητος δέωνται, οὐ διδασκάλου, ἀλλὰ λυμῆνως ἀνείη καὶ πολεμίου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πολλὰ προσηνῶς τοῖς μαθηταῖς διαλεχθεῖς, ἔστιν ὅπου καὶ αὐστηρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ νῦν μὲν μακαρίζει, νῦν δὲ ἐπιτιμᾷ. Τῷ γοῦν Πέτρῳ εἰπὼν, *Μακάριος εἶ, Σίμων Βᾶρ Ἰωῆ, καὶ ἐπαγγεῖλάμενος τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ καταθήσεσθαι, μετ' οὐ πολὺ τῶν λόγων τούτων φησὶν· Ὑπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Ἀκμήν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε· Καὶ τοσοῦτον αὐτοῖς φόβον ἐνέθηκεν, ὡς καὶ τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν, ὅτι ὀρῶντες αὐτὸν μετὰ γυναι-*

κὸς Σαμαρείτιος λαλοῦντα, περὶ μὲν τῆς τροφῆς ὑπέμνησαν, Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, *Τί λαλεῖς, ἢ τί ζητεῖς μετ' αὐτῆς;* Ταῦτα μαθὼν ὁ Παῦλος, ὁ κατ' ἴχνος τοῦ διδασκάλου βαίνων, ἐποίηκε τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων χρεῖαν, νῦν μὲν καίων καὶ τέμνων, νῦν δὲ [658] προσηνῇ φάρμακα ἐπιτιθεῖς. Καὶ Κορινθίοις μὲν ἔλεγε· *Τί θέλετε, ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνευματὶ τε πραότητος;* Γαλάταις δὲ, *Ὁ ἀνόητοι Γαλιᾶται· καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον κέχρηται ταύτῃ τῇ ἐπιτιμῇ.* Καὶ πρὸς τῷ τέλει δὲ καταπτόμενος αὐτῶν ἔλεγε, *Κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω.* Καὶ θεραπεύει δὲ πάλιν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Τεκνία μου, οὐκ πάλιν ὠδίνω·* καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ὅτι μὲν θυμοῦ ἡ Ἐπιστολή γέμει, παντὶ που δῆλον καὶ ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως.

Δεῖ δὲ εἰπεῖν τί τὸ παροξύναν αὐτὸν κατὰ τῶν μαθητῶν· οὐ γὰρ μικρὸν τοῦτο οὐδὲ εὐτελές, ἐπεὶ οὐδὲ αὐτὸς τοσαύτῃ ἂν ἐχρήσατο τῇ καταφορᾷ. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι παροξύνεσθαι, μικροφύχων ἀνδρῶν καὶ σκληρῶν καὶ ταλαπύρων· ὥσπερ σὺν τῷ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις ἀναπίπτειν, νωθροτέρων καὶ ὑπηλοτέρων. Ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος. Τί οὖν τὸ κίνησαν ἦν

• ὁ Savil. in margine notat, τοῖς μαθηταῖς.

αὐτὸν ἀμάρτημα; Μέγα καὶ ὑπέρογκον, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ πάντας αὐτοὺς ἡλωστρίου, ὡς καὶ αὐτὸς προῶν ἔλεγεν· *Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· καὶ πάλιν, Οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσχετε*. Τί ποτ' οὖν τοῦτο ἐστὶ; δεῖ γὰρ αὐτὸ σαφέστερον ἀναπλῶσαι. Οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὁμοῦ μὲν τῇ προλήψει τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κατεχόμενοι, ὁμοῦ δὲ κενοδοξία μεθύνοντες, καὶ βουλόμενοι ἀξίωμα διδασκάλων ἑαυτοῖς περιθεῖναι, ἐλθόντες εἰς τὸ Γαλατῶν ἔθνος· ἐδίδασκον, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι καὶ σάββατα καὶ νομιμίας τηρεῖν, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι Παῦλον ταῦτα ἀναρροῦντος. Οἱ γὰρ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ταῦτα, φησὶν, οὐ κωλύουσιν, οἱ πρῶτοι τῶν ἀποστόλων, οἱ μετὰ Χριστοῦ γενόμενοι. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ἐκώλυον· ἀλλ' οὐ δογματίζοντες τοῦτο ἐποίουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνοντες τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευόντων. Ὁ δὲ Παῦλος εἰς τὰ ἔθνη κηρύττων, οὐ χρεῖαν εἶχε τῆς συγκαταβάσεως ταύτης. Ὅτε οὖν ἐν Ἰουδαίᾳ γέγονε, καὶ αὐτὸς τῇ συγκαταβάσει ἐχρήσατο ταύτῃ. Ἀλλ' οἱ ἀπατῶντες, οὐ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἃς καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνοι συγκαταβαίνον, παρελογίζοντο τοὺς ἀφελεστέρους λέγοντες, ὅτι οὐ δεῖ Παῦλον ἀνέχεσθαι· οὗτος γὰρ χθὲς καὶ σήμερον ἐφάνη, ἐκεῖνοι δὲ πρῶτοι οἱ περὶ Πέτρον· καὶ οὗτος μὲν μαθητὴς τῶν ἀποστόλων γέγονεν, ἐκεῖνοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὗτος μὲν μόνος, ἐκεῖνοι δὲ πολλοί, καὶ στῦλοι τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ εἰς ὑπόκρισιν δὲ αὐτὸν διέβαλλον λέγοντες, ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀναιρῶν περιτομὴν, φαίνεται καὶ τούτοις χρησάμενος ἀλλαχού, καὶ ἐτέρως μὲν ὑμῖν, ἐτέρως δὲ ἄλλοις κηρύττων. Ἐπεὶ οὖν ἐμπρησθὲν εἶδεν ἔθνος ὀλόκληρον, καὶ πῶρ' ἄν χαλεπὴν κατὰ τῆς τῶν Γαλατῶν ἀφθείσαν· Ἐκκλησίας, καὶ τὴν οἰκοδομὴν σαλευομένην καὶ κινδυνεύουσαν [659] καταπσεῖν, τοῦτο μὲν ὑπὸ θυμοῦ δικαίου, τοῦτο δὲ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπὼν, *ὅτι Ἦθελον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου*, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν, πρὸς ἅπαντα ταῦτα ἀπολογούμενος. Καὶ ἐκ προσιμίων εὐθέως πρὸς ἐκεῖνο ἀποτείνεται, ὃ διορῦττοντες αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν ἔλεγον, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων γέγονε μαθητὴς. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο· *Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων*. Ἐλεγον γὰρ, ὃ ἐφθην εἰπὼν, οἱ ἀπατεῶνες ἐκεῖνοι, ὅτι τῶν ἀποστόλων ἀπάντων ἔσχατος οὗτός ἐστι, καὶ παρ' ἐκείνων ἐδιδάχθη. Πέτρος γὰρ καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ ἐκλήθησαν πρῶτοι, καὶ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν εἰσι, καὶ τὰ δόγματα ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ χρὴ μᾶλλον ἐκεῖνοις πεῖθεσθαι, ἢ τούτῳ· ἐκεῖνοι δὲ οὐ κωλύουσι περιτέμνεσθαι, οὐδὲ νόμον μὴ τηρεῖν.

β'. Καὶ ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ τοῦτον μὲν καθαιρουντες, ἐκεῖνον δὲ τὴν δόξαν ἐπαίροντες, οὐχ ἵνα ἐκείνους ἐγκωμιάσωσιν, ἀλλὰ ἵνα Γαλάτας ἀπατήσωσιν, ἐπειθον ἀκαίρως τῷ νόμῳ προσέχειν. Εἰκότως οὖν οὕτως ἤρξατο. Ἐπεὶ γὰρ τὴν μὲν αὐτοῦ

διδασκαλίαν ἐξηγυτέλιζον, παρὰ ἀνθρώπων αὐτὴν λέγοντες εἶναι, τὴν δὲ Πέτρον παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ἐκ προσιμίων εὐθέως πρὸς τοῦτο ἱσταται, λέγων ἀπόστολος εἶναι, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων. Ἐδάπτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος τῆς πλάνης ἀπηλλάξεν, οὐδὲ πρὸς τὴν πίστιν ἤγαγεν· ἀλλ' αὐτὸς ἀνωθεν ὁ Χριστὸς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνῃ πρὸς αὐτὸν ἀφῆκε φωνήν, δι' ἣς αὐτὸν ἐσαγήνευσε. Τὸν μὲν γὰρ Πέτρον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ Ἰωάννην καὶ τὸν ἀδελφὸν τὸν ἐκεῖνου, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν ἐκάλεσε, τὸν δὲ Παῦλον εἰς οὐρανὸς ἀνελθόν. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἐδεήθησαν ἐκεῖνοι δευτέρως φωνῆς, ἀλλ' εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἠκολούθησαν αὐτῷ· οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς πρώτης κλήσεως πρὸς ἄκραν ἀνέβη κορυφὴν, ὁμοῦ τε βαπτισάμενος καὶ πόλεμον ἀσπονδὸν πρὸς Ἰουδαίους ἐλόμενος, καὶ ταύτῃ μάλιστα τῶν ἀποστόλων πλεονεκτήσας· *Περὶ σφόδρον γὰρ αὐτῶν ἐκορίασα*, φησὶν. Ἀλλὰ τῶς οὐ κατασκευάζει τοῦτο, ἀλλ' ἀγαπᾷ τὰ ἴσα φέρων. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἦν αὐτῷ, οὐ δεῖξαι ἑαυτὸν ἐκείνων ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῆς πλάνης καταλύειν τὴν ὑπόθεσιν.

Τὸ μὲν οὖν, *οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων*, κοινὸν ἀπάντων ἦν· ἀνωθεν γὰρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ρίζαν ἔχει τὸ κήρυγμα· τὸ δὲ, *οὐ δι' ἀνθρώπων*, ἴδιον τῶν ἀποστόλων· οὐ γὰρ δι' ἀνθρώπων ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ. Διὰ τί δὲ μὴ τῆς κλήσεως ἐμνημόνευσε καὶ εἶπε, Παῦλος κλητὸς οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς ἀποστολῆς; Ὅτι περὶ τούτου πᾶς ἦν ὁ λόγος. Ἐλεγον γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων τῶν ἀποστόλων ἐγκεχειρίσθαι τὴν διδασκαλίαν ταύτην, καὶ δεῖν ἐκεῖνο[ις] [660] αὐτὸν ἔπσεσθαι. Ὅτι δὲ οὐχ ὑπὸ ἀνθρώπων ἐνεχειρίσθη, ὁ Λουκᾶς ἐδήλωσεν, εἰπὼν· *Λειτουργοῦντων δὲ αὐτῶν καὶ ῥηστεινόντων τῷ Κυρίῳ*, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀφορίσας δὴ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι μία ἐξουσία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ἀποσταλεῖς γὰρ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ φησὶ ἀπεστάλθαι. Τοῦτο καὶ ἀλλαχού δηλοῖ, τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Πνεύματι λογιζόμενος. Τοῖς γὰρ Μιλησίων^b διαλεγόμενος πρεσβυτέρους, *Προσέχετε ἑαυτοῖς*, φησὶ, καὶ τῷ ποιμνίῳ, *ἐν ᾧ ἔθετο ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένας καὶ ἐπισκόπους*· καίτοι γε ἐν ἄλλῃ φησὶν Ἐπιστολῇ, *Οὗς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, εἰτα ποιμένας καὶ διδασκάλους*. Οὕτως ἀδιεφάρως κέχρηται τῷ λόγῳ, τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ λέγων εἶναι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος. Ἐμφράττει δὲ καὶ ἄλλως τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα, λέγων, *Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς*. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν λέξιν ταύτην ὡς ἐλάττονα οὖσαν προσεβρίθην τῷ Υἱῷ φασιν, ὅρα τί ποιεῖ· ἐπὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν τίθησιν, διδάσκων ἡμᾶς μὴ νομοθετεῖν τῇ ἀρρήτῳ φύσει, μηδὲ μέτρα θεότητος ὀρίζειν μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς· εἰπὼν γὰρ, *Διὰ Ἰησοῦ Χρι-*

^b Imo Ἐφεσίων, quod conjicit Savil. Ephesiorum seniores alloquebatur, quos Miletum evocaverat.

^c Aliam lectionem affert Savilius in margine, μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς γενομένους. In Morel. pessime, μέσον Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς.

^a Savil. in marg., ἀναφείσαν.

lus. Quod igitur erat peccatum, quo sic commotus erat? Profecto magnam erat, et supra modum grave, quodque illos omnes abalienabat a Christo, quemadmodum ipse in progressu sermonis declarat dicens: *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis profuturus est; ac rursum, Quicumque in lege justificamini, a gratia excidistis* (Gal. 5. 2. 4). Quid igitur tandem hoc erat? nam apertius explanandum est. Qui ex Judæis crediderant, occupati persuasione Judaismi, inanis gloriæ siti temulenti, dum sibi doctorum cupiunt parare dignitatem auctoritatemque, profecti ad Galatas docuerunt opus illis esse circumcisione, servanda sabbata et novilunia, nec tolerandum esse Paulum qui harum rerum tolleret observationes. Nam Petrus, Jacobus ac Joannes hæc, ut aiebant, non prohibebant, cum essent inter apostolos primæ dignitatis, et cum Christo fuissent versati. Ac revera non prohibebant; sed id faciebant, non quod ita faciendum esse decernerent, sed ut eorum qui ex Judæis crediderant, imbecillitati morem gererent. At Paulus qui gentibus prædicandi munus susceperat, nihil opus habebat hac attemperatione. Nam cum versaretur in Judæa, ad eundem modum et ipse morem gessit Judæis. Verum impiores quidam non explicantes causas, ob quas tum hic, tum illi Judæis morem gererent, arte fallabant simpliciores, hujusmodi sermonibus: Non est ferendus Paulus: nam hic heri ac nudius tertius exortus est; at Petrus et qui cum illo sunt, primi sunt apostolorum: hic quidem discipulus fuit apostolorum, illi vero Christi. Præterea hic solus est, illi multi et Ecclesiæ columnæ. Denique et simulationis calumniam Paulo intendebant dicentes: Hic ipse qui tollit circumcisionem, alibi visus est iis uti quæ damnat, aliter vobis, aliter aliis prædicans. Proinde cum cerneret totam Galatarum gentem inflammatam, ac periculosum incendium adversus illorum Ecclesiam excitatum esse, jamque domum succussam periclitari ne corrueret; partim ira justa commotus, partim immenso animi dolore correptus (nam et hoc declaravit dicens, *Cupiebam nunc esse apud vos, et mutare vocem meam* [Gal. 4. 20]), scribit epistolam, ad istæc omnia respondens, et ad hoc ab ipsis protinus exordiis tendit, videlicet quod ii qui occultis cuniculis ipsius existimationem apud Galatas subvertere conabantur, dicebant, alios esse discipulos ipsius Christi, hunc apostolorum dumtaxat fuisse discipulum. Et hanc ob causam sic orsus est: *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines*. Prædicabant enim, quemadmodum jam cœperam dicere, deceptores illi, quod Paulus apostolorum omnium postremus esset, quodque ab illis esset edoctus. Petrum enim, Jacobum et Joannem, ut primi fuerant vocati, ita inter discipulos tenere primas, qui sua dogmata ab ipso Christo acceperant: proinde magis credendum illis quam huic: at illos non vetare circumcisionem, neque legis observationem.

2. Hæc et his similia dictitantes, hinc Pauli deprimentes auctoritatem, illinc aliorum apostolorum gloriam at-

tollentes, non ut illis laudibus ornarent, sed ut Galatas seducerent, persuaserant ut legi adhererent, cum jam legis tempus præterisset. Proinde congruenter ad hunc exorsus est modum. Quoniam enim ipsius doctrinam despiciebant, dicentes illam ab hominibus profectam, cum Petri doctrina esset a Jesu Christo, in ipso statim ingressu refellit hoc, dicens se apostolum esse non ab hominibus neque per homines. Nam baptizarat quidem illum Ananias (Act. 9. 17), at non ille liberavit eum ab errore, nec ad fidem adduxit, sed ipse cælitus Christus, emissa ad eum admiranda illa voce, per quam hunc quoque piscatus est. Nam Petrum quidem ac fratrem ejus et Joannem cum fratre suo, ambulans juxta mare vocarat (Matth. 4); Paulum vero vocavit cum jam ascendisset in cælum. Et quemadmodum illi non habebant opus iterata vocatione, sed protinus relictis retibus, cæterisque omnibus sequuti sunt eum: ita et hic a prima statim vocatione ad summum ascendit fastigium, simul ac baptizatus est, bello cum Judæis irreconciliabili suscepto. Atque hoc nomine potissimum cæteris apostolis antecellebat: *Abundantius enim, inquit, illis laboravi* (1. Cor. 15. 10). Verum nondum hoc aggreditur, sed sat habet cæteris æquiparari. Neque enim hoc illi studio fuit, ut ostenderet se cæteris eminentiorem, sed ut erroris materiam dissolveret.

Paulus ab ipso Christo vocatus. Filii et Spiritus sancti eadem potestas.—Itaque quod dicit, *Non ab hominibus*, omnium erat commune, siquidem evangelii prædicatio originem ac radicem ducebat e cælis; sed quod addit, *Neque per homines*, apostolorum proprium erat: neque enim per homines vocarat eos, sed per se ipsum. Sed cur non meminit vocationis, dicens: Paulus vocatus, non ab hominibus; sed apostolici muneris facit mentionem? Quoniam in hoc totius sermonis cardo vertebatur. Dicebant enim ipsum ab apostolis, hominibus, suscepisse illam docendi provinciam, ideoque par esse, ut illos sequeretur. Verum quod non ab hominibus eam suscepisset, declarat Lucas qui dicit: *Ministrantibus autem illis ac jejunantibus Domino, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum et Barnabam* (Act. 13. 2). Unde liquet eandem esse potestatem Filii et Spiritus. Cum enim a Spiritu missus esset, a Christo se missum ait. Idem et alibi declarat, ea quæ Dei sunt, adscribens Spiritui: siquidem senioribus Milesiis verba faciens, *Attendite, inquit, vobis ipsis et universo gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus pastores et episcopos* (Act. 20. 28): et tamen in alia quadam epistola dicit, *Quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo loco prophetas, deinde pastores ac doctores* (1. Cor. 12. 28). Adeo promiscue citraque discrimen loquitur, quæ Spiritus sunt Deo tribuens, ac rursum quæ Dei sunt, Spiritui. Quin et aliter hæreticorum obturat ora, cum ait: *Per Jesum Christum et Deum Patrem*. Etenim quoniam aiunt hanc vocem, velut inferioris dignitatis adjectam Filio, vide quid facit. Eam Patris vocabulo præponit, nos interim docens, ne naturæ ineffabili leges statuamus, neque deitatis modum præfiniamus

inter Filium et Patrem. Nam ubi dixisset, *Per Jesum Christum*, adjecit, *Et Deum Patrem*. Etenim si sola Patris mentione facta dixisset, per quem; fortassis commento reperto dixissent hanc particulam, *per quem*, congruere Patri, eo quod Filii opera ad illum referantur: at nunc simul et Filii et Patris facta mentione, communiterque de utroque loquutus, isti commento locum non reliquit. Neque enim id facit, quod ea quæ Filii sunt propria, referat ad Patrem; sed ut declarat, quod hæc oratio nullum naturæ discrimen inducat. Quid porro hic dicturi sint isti, qui ex baptismi gradum aliquem inferiorem commenti sunt, eo quod baptizemur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti? Nam si ideo inferior est Filius, quod post Patrem ponitur, cum hic Apostolus a Christo orsus ad Patrem veniat, quid dicturi sunt? Verum nihil blasphemum dicemus. Non enim committendum est, ut cum illis decertantes a veritate excidamus, quin potius etiam si decies millies insaniant illi, nos tamen intra veritatis limites contineamur oportet. Quemadmodum igitur nos non dixerimus Filium Patre majorem, eo quod Paulus hunc priore loco commemoravit: nam id quidem summæ dementiæ et impietatis extremæ fuerit: ita nec illic quia Patri postponitur Filius, arbitrari debemus Filium Patre minorem. *Qui excitavit eum a mortuis*. Quid agis, Paule? cum cupias judaizantes ad fidem perducere, nihil ex illis magnis ac præclaris adducis in medium? quale est illud quod ad Philippenses scripsisti, dicens: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* (Philipp. 2. 6); item quod Hebræis scribens clara voce protulisti, *Splendor est gloriæ, et figura substantiæ illius* (Hebr. 2. 3); rursum quod in evangelii sui initio ille tonitruus filius insonuit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1); præterea quod ad Judæos crebro pronuntiavit Jesus, dicens, quod eandem potentiam habeat, quam Pater, eandemque operandi facultatem (Joan. 5. 17. sqq.). Horum nihil dicis, verum his omnibus omissis, de carnis dispensatione facis mentionem, crucem ac mortificationem in medium afferens. Etiam, inquires. Si illi sermo fuisset apud homines qui nihil magni de Christo concepissent animis, æquum erat illa magnifica proferre; verum quoniam illi nobis movent seditionem, qui sibi videbantur pœnas daturi si descivissent a lege: ideo mentionem facit ejus rei, per quam excludit totam legis necessitatem, nimirum commemorans Dei munificentiam ex cruce et resurrectione collatam universis. Etenim si dixisset: *In principio erat Verbum, et quod in forma Dei esset, et fecisset seipsum æqualem Patri, aliaque his similia; declarasset quidem Verbi divinitatem, verum nihil ad id, quod hic agebatur, illa contulissent*. Nunc vero quod ait, *Qui excitavit eum a mortuis*, commune facit eos summi beneficii, quod in nos contulit Christus: quæ res haud mediocriter ad rem propositam ipsi conducebat, quia homines plerique non perinde solent attentis auribus audire eos sermones qui Dei majestatem commendant, atque eos qui ejusdem in homines

beneficentiam declarant. Hanc ob causam omnia illorum mentione, de collato nobis beneficio verba facit.

3. *Anomæorum objectio solvitur*. — Verum hic insultant hæretici, dicentes: Ecce Pater suscitavit Filium. Nam postquam semel eos corripuit insaniam morbus, ad sublimia illa dogmata sponte surdi sunt: si qua vero humiliora vel ob carnem assumptam ita dicta sunt, vel ob Patri debitum honorem, vel ob aliam quampiam dispensationem, hæc seligunt, et hæc sola expedientes, ipsi sibi (nolim enim dicere, Scripturæ) noxam afferunt. Quos equidem lubens perconter cur ista dicant? num ideo, quod studeant Filium ostendere imbecillem, nec satis idoneum ad unius corporis suscitationem? Atqui fides erga illum effecit, ut et umbræ eorum qui in ipsum credebant, excitarent mortuos (Act. 5. 15). Itane qui credebant in eum, homines mortales, ex umbra sola luteorum corporum quæ gerebant, exque vestibus horum corporibus admotis, excitabant mortuos: et ipse seipsum excitare non potuit? annon hæc evidens est insaniam, vehemensque delirium? Non audis illum dicentem: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19)? ac rursum, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* (Joan. 10. 18)? Quam igitur ob causam Pater illum excitasse dicitur? sic illum excitare, quemadmodum et alia facere dicitur, quæ facit Filius. Siquidem hoc partim honoris gratia, qui Patri debetur, dictum est, partim ob auditorum imbecillitatem. *Et qui mecum sunt omnes fratres*. Quam ob causam hoc non addit in cæteris epistolis? In illis enim aut suum nomen solum ponit, aut duorum dumtaxat triumve addit nomina: hic autem totam multitudinem posuit, ideoque neminem nominatim commemorat. Cur ergo hoc facit? Traduxerant Paulum hoc nomine, quod solus hæc prædicaret, novamque dogmatum rationem inveheret. Cum igitur illorum suspicionem tollere vellet, simulque declarare quod multos haberet ejusdem sententiæ consortes, adjungit sibi fratres, significans se ex illorum sententia scribere ea quæ scribit. *Ecclesiis Galatiæ*. Neque enim unam civitatem, neque duas, neque tres, sed totam Galatarum gentem hujus erroris incendium pervaserat. Contemplantur vero mihi et hic vehementem indignationem Apostoli. Non enim dixit, *Dilectis*, neque, *Sanctificatis*, sed, *Ecclesiis Galatiæ*. Nam hoc erat ægre affecti animi suumque dolorem aperientis, quod eos non a caritate, neque propriis nominibus honorifice appellavit, sed a sola congregatione: quodque non addidit, *Ecclesiis Dei*, sed simpliciter dixit, *Ecclesiis Galatiæ*. Quamquam et alioqui in ipsa statim præfatione festinat illorum dissidium redigere in concordiam; ideoque Ecclesiæ vocabulum posuit, pudorem illis incutiens, et cogens in unum. Etenim qui dissecti sunt in varias partes, nequaquam possunt hoc appellari cognominæ; siquidem Ecclesiæ nomen consensus concordiaque nomen est. *Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo*. Ubique necessario ponit hanc particulam, maxime vero nunc Galatis scribens. Cum enim periclitarentur, ne a gratia exciderent, optat illis

στοῦ, ἐπήγαγε, *Καὶ Θεοῦ Πατρὸς*. Εἰ μὲν γὰρ καθ' αὐτὸ τοῦ Πατρὸς μνημονεύσας εἶπε τὸ, *Δι' οὗ*, ἴσως ἂν καὶ ἐσοφίσαντο, λέγοντες ἀρμόζειν τῷ Πατρὶ τὸ, *Δι' οὗ*, τῷ τὰ ἔργα τοῦ Υἱοῦ εἰς αὐτὸν ἀναφέρισθαι· νῦν δὲ τοῦ Υἱοῦ μνημονεύσας ὁμοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ κοινῇ θεὸς τὴν λέξιν, οὐκέτι τὴν λόγον τοῦτον χώραν ἀφήσιν ἔχειν. Οὐ γὰρ, ὡς τὰ τοῦ Υἱοῦ νῦν ἀνатиθεὶς τῷ Πατρὶ, τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐδεμίαν αὐτῇ ἡ λέξις οὐσίας διαφορὰν εἰσάγει. Τί δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἐπινοοῦντές τινα ἐλάττωσιν διὰ τὸ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζεσθαι, ἐνταῦθα ἂν εἰποῖεν; Εἰ γὰρ καταδεέστερος ὁ Υἱὸς διὰ τὸ μετὰ Πατέρα κεῖσθαι, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος ὁ Ἀποστόλος ἐπὶ τὸν Πατέρα ἐρχεται, τί ἂν εἰποῖεν; Ἄλλ' οὐδὲν ἂν εἰποῖμεν βλάβημον. Οὐ γὰρ χρη φιλονεικοῦντας ἐκείνοις τῆς ἀληθείας ἐξίστασθαι, ἀλλὰ, καὶ μωριαίως μαίνωνται, τὰ μέτρα τῆς εὐσεβείας ἡμᾶς διατηρεῖν ἀναγκαῖον. Ὅσπερ οὐκ ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς μελὶ' οὐα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ πρῶτον ἐμνημόνευσεν· ἐσχάτης γὰρ τοῦτα μανίας, καὶ ἀσεβείας ὑπερβολὴ πάσης· οὕτως οὐδὲ ἐκεῖ διὰ τὸ μετὰ τὸν Πατέρα κεῖσθαι τὸν Υἱὸν, ἐλάττωσα χρῆ νομίζειν ἡμᾶς εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Τοῦ *ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν*. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε; ἰουδαίζοντας ἀνθρώπους ἐνάγειν εἰς πίστιν θέλων, οὐδὲν τῶν μεγάλων ἐκείνων καὶ λαμπρῶν ἀγείας εἰς μέσον, ὅλον δὲ πρὸς Φίλιπποις εἰς ἔργας, λέγων, ὅτι *Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ*. δ μετὰ ταῦτα ἐπιστέλλων Ἑβραίοις ἀνεδόχσας, ὅτι *Ἀπαύρασμά ἐστι τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως* [661] αὐτοῦ· δ ἐκ προοιμίων ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἀνεφώνησεν, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· δ πρὸς Ἰουδαίους πολλάκις αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς φθεγγόμενος ἔλεγεν, ὅτι τὰ αὐτὰ δύναται τῷ Πατρὶ, καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἔχει. Τοῦτων οὐδὲν λέγεις, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφείς, τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας μὲμνησαι, σταυρὸν εἰς μέσον φέρων καὶ νέκρωσιν; Ναί, φησίν. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς ἀνθρώπους ὁ λόγος ἦν μὴδὲν μέγα περὶ τοῦ Χριστοῦ φανταζομένους, καλῶς εἶχεν ἐκεῖνα λέγειν· ἐπειδὴ δὲ ὡς μέλλοντες τιμωρεῖσθαι, εἰ ἀποσταλεῖν τοῦ νόμου, στασιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, διὰ τοῦτο πράγματος μὲμνηται, δι' οὗ πᾶσαν ἐκβάλλει τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, λέγω δὴ τὴν ἐκ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως εὐεργεσίαν ἐγγινομένην ἅπασιν. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, καὶ ὅτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε, καὶ τὸ ἴσον αὐτὸν ποιῆν τῷ Θεῷ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, δεικνύντος μὲν ἦν τοῦ τοῦ Λόγου θεότητα, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον εἰς τὸ παρὸν συμβαλλομένου· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν*, ἀναμνησκοντος ἦν τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εὐεργεσίας τὸ κεφάλαιον, ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ συνετέλει. Καὶ γὰρ εἰώθασιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τοῖς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλωσύνην παραστῶσι προσέχειν λόγους, ὡς τοῖς τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν ἐνδεικνυμένοις. Διόπερ ἀφείς ἐκεῖνα εἰ-

πεῖν περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας γεγεννημένης ποιεῖται τὸν λόγον.

γ'. Ἄλλ' ἐπιπηδῶσιν οἱ αἰρετικοὶ λέγοντες, Ἰδοὺ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαξ νενοσηκάσι, πρὸς μὲν τὰ ὑψηλὰ τῶν δογμάτων ἐβελόκωφουσι, τὰ δὲ ταπεινὰ, καὶ ἡ τῆς σαρκὸς ἐνεκεν εἰρημένα οὕτως, ἢ διὰ τὴν εἰς τὸν Πατέρα τιμὴν, ἢ δι' ἄλλην τινὰ οἰκονομίαν, ταῦτα ἐκλέγουσι, καὶ καθ' αὐτὰ ἐξετάζοντες, ἐπηρεάζουσιν αὐτοὺς (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι τῇ Γραφῇ)· οὐς ἡδέως ἂν ἐροίμην· τίος ἐνεκεν ταῦτα λέγουσιν; ἔρα ἀθροῖν τὸν Υἱὸν ἐπιδεῖξαι βουλόμενοι, καὶ οὐκ ἰσχύοντα πρὸς ἐνὸς ἀνάστασιν σώματος; Καὶ μὴν ἡ εἰς αὐτὸν πίστις καὶ τὰς σκιάς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἀνιστῶν ἐποίησε νεκρούς. Εἴτα οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πιστεύοντες ἀνθρώποι, θνητοὶ μὲν ὄντες, ἔτι ἀπὸ σκιάς μόνης τῶν πηλίνων σωμάτων ἐκείνων, καὶ ἱματίων τοῖς σώμασι τοῦτοις περικειμένους, νεκρούς ἤγειραν, αὐτὸς δὲ αὐτὸν ἀναστήσαι οὐκ ἰσχυσε; καὶ πῶς οὐ φανερά αὕτη μανία, καὶ παρανομία ἐπίτασις; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, *ὅτι Ἀύσατε τὸν νεκρὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*; καὶ πάλιν, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*; Τίνος οὖν ἐνεκεν ὁ Πατὴρ αὐτὸν ἐγχερκεῖναι λέγεται; Ὅσπερ καὶ τὰ ἄλλα ποιεῖν, ἅπερ αὐτὸς ποιεῖ. Καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν Πατέρα τιμὴς ἐνεκεν εἰρηται τοῦτο, καὶ τῆς τῶν ἀκροσίων ἀσθενείας. *Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί*. Τί δήποτε οὐδαμοῦ τοῦτο προσέθηκεν ἐπιστέλλων; [662] Ἡ γὰρ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τίθησι μόνον, ἡ δὴ οὐ καὶ τριῶν ἐτέρων ὀνομασί· ἐνταῦθα δὲ πλῆθος ὀλόκληρον ἔθηκε· διόπερ οὐδὲ ὀνομασί τινος ἐμνημόνευσε. Τίνος οὖν ἐνεκεν τοῦτο ποιεῖ; Διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα, καὶ καινοτομίαν τινὰ τοῖς δόγμασιν ἐπεισάγοντα. Θέλων οὖν ἀνελεῖν αὐτῶν τὴν ὑποφίαν, καὶ δεῖξαι ὅτι πολλοὺς ἔχει τῆς γνώμης κοινωνοὺς, συνέταξε τοὺς ἀδελφούς, δηλῶν ὅτι ἅπερ γράφει, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκείνων γράφει γνώμης. *Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Οὐ γὰρ μίαν πόλιν, οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον πῶν Γαλατῶν τὸ ἔθνος αὕτη τῆς πλάνης ἐπενέμετο ἡ πυρά. Θεὰ δέ μοι καὶ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν ἀγανάκτησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τοῖς ἀγαπητοῖς*, οὐδὲ, *Τοῖς ἡγιασμένοις*, ἀλλὰ, *Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Τοῦτο δὲ ἦν σφόδρα βαρυθυμούτος καὶ τὴν ὁδὸν ἐνδεικνυμένου, τὸ μὴδὲ ἀπὸ τῆς ἀγάπης, μὴδὲ ἀπὸ τῆς τιμῆς τῶν ὀνομάτων αὐτοὺς καλέσαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συνόδου μόνης· καὶ μὴδὲ προσθεῖναι, *Ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ*, ἀλλ' ἀπλῶς *Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Ἄλλως δὲ καὶ συνάψαι ἐκ προοιμίων τὸ στασιάζον ἐπαίγεται· διὸ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἐκκλησίας; τίθεικεν, ἐντρέπων αὐτοὺς, καὶ συνάγων εἰς ἓν. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διηρημένοι μέρη, οὐκ ἂν δύναιντο ταύτη καλεῖσθαι τῇ προσηγορίᾳ· τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα, συμφωνίας ὄνομα καὶ ὁμονοίας ἐστὶ. *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Πανταχοῦ μὲν ἀναγκαίως τοῦτο τίθησι, μάλιστα δὲ Γαλάταις ἀποστέλλων νῦν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς χάριτος ἐκινδύ-

νεον ἐκπνεῖν, ἐπειχεται αὐτοῖς ταύτην ἀνακτήσασθαι πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν ἑαυτοὺς ἐξεπολέμωσαν, παρακαλεῖ τὸν Θεὸν πρὸς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς ἐπαναγαγεῖν εἰρήνην.

Θεοῦ Πατρός. Κάντε ὑμεῖς πάλιν βράδιως ἀλλασκονται οἱ αἵρετικοί. Ἐπειδὴ γὰρ φασι τὸν Ἰωάννην ἐν προοίμῳ τῶν Εὐαγγελίων λέγοντα, Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, διὰ τοῦτο χωρὶς ἄρθρου τεθεικέναι τοῦτο, ὡς ἐλάττωνα εἰσάγοντα τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν τὸν Παῦλον ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν λέγοντα, οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκέναι, διὰ τὸ χωρὶς ἄρθρου καὶ αὐτὸ κεῖσθαι· τί ἂν εἴποιεν ἐνταῦθα, τοῦ Παύλου λέγοντος, οὐκ, Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, Ἀλλ', Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός; Πατέρα δὲ ἐνταῦθα τὸν Θεὸν καλεῖ, οὐ κολακεύων αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα καθαπτόμενος, καὶ ὑπομνήσκων τὴν αἰτίαν δι' ἧς ἐγένοντο υἱοί. Οὐ γὰρ διὰ νόμου, ἀλλὰ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας ταύτης ἡξιώθησαν τῆς τιμῆς. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ καὶ ἐν προοίμῳ κατασπείρει τὰ ἴχνη τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, μονονουχὶ λέγων· Οἱ δοῦλοι, καὶ οἱ ἐχθροί, καὶ οἱ ἡλλοτριωμένοι, πῶθεν ἐξαίφνης Πατέρα καλεῖτε τὸν Θεόν; μὴ ὁ νόμος ὑμῖν ταύτην ἐχαρίσατο τὴν συγγένειαν; τί τοίνυν καταλιπόντες τὸν εἰς ταύτην ὁμῶς τὴν ἐγγύτητα ἀγαγόντα, προστρέχετε πάλιν τῷ παιδιᾷ γυνῶ; [663] Οὐκ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἱκανὰ τὰ ὀνόματα, αὐτοῖς ταῦτα τὴν εὐεργεσίαν ἐνδείξασθαι. Τὸ γὰρ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὄνομα μετὰ ἀκριβείας ἐξεταζόμενον τὴν εὐεργεσίαν πᾶσαν ἐνδείκνυται. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς διὰ τοῦτο κληθῆσεται, φησὶν, Ὅτι αὐτὸς σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν· καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ δὲ προσηγορία τῆς τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησε χρίσεως. Τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

δ'. Ὁρᾷς ὅτι οὐ δουλικὴν ὑπέμεινε διακονίαν οὐδὲ ἡναγκασμένην, οὐδὲ ἐξεδόθη παρὰ τινος, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔδωκεν, ὥστε, ὅταν ἀκούσης Ἰωάννου λέγοντος, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενὲς ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Πατήρ, μὴ ἐλαττώσης τὴν ἀξίαν τοῦ Μονογενοῦς διὰ τοῦτο, μηδὲ ἀνθρώπινόν τι ὑποπεύσης. Κἂν γὰρ ὁ Πατήρ λέγεται δεδοκέναι, οὐκ ἵνα δουλικὴν διακονίαν ἐννοήσης, τοῦτο λέγεται, ἀλλ' ἵνα μάθης, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ τοῦτο δοκοῦν ἦν, ὅπερ οὐν καὶ ἐνταῦθα ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπών· Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν· οὐ κατ' ἐπιταγὴν, ἀλλὰ Κατὰ τὸ θέλημα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν θέλῳ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἅπερ ὁ Υἱὸς ἐβούλετο, ταῦτα καὶ ὁ Πατήρ ἤθελεν. Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Μυρίοις, φησὶν, ἑαυτοὺς περιεπείραμεν κακοῖς, καὶ τῆς ἐσχάτης ἤμεν ὑπεύθυνοι κολάσεως. Καὶ ὁ μὲν νόμος οὐ μόνον οὐκ ἀπήλλαξεν, ἀλλὰ καὶ κατεδίκασε, τὸ μὲν ἁμάρτημα φανερώτερον καθιστάς, ἐλευθερώσαι δὲ οὐκ ἰσχύων, οὐδὲ παῦσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦτο δυνατὸν ἐποίησε, τὰς τε ἁμαρτίας λύσας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐν τάξει φίλων καταστήσας καὶ μυρία ἕτερα χαρισάμενος ἀγαθὰ. Εἰτά φησιν Ὅπως ἐξέλεται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ. Πάλιν ἕτεροι ταύτης τῆς λέξεως ἐπιλαμβάνονται αἵρετικοί, τὸν παρόντα βίον διαβάλλοντες, καὶ

τὴν Παύλου μαρτυρίαν παράγοντες. Ἰδοὺ γὰρ, φασι, τὸν ἐνεστώτα αἰῶνα πονηρὸν εἴρηκε. Καὶ τί ποτὲ ἐστὶν αἰὼν, εἰπέ μοι; Χρόνος ἐν ἡμέραις καὶ ὥραις. Τί οὖν; τὸ διάστημα τῶν ἡμερῶν πονηρὸν, καὶ ὁ τοῦ ἡλίου δρόμος; Ἀλλ' οὐδεὶς ἂν εἴποι τοῦτο ποτε, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀλογίαν κατενεχθεῖη. Ἀλλ' οὐ τὸν χρόνον εἶπε, φησὶν, ἀλλὰ τὴν παρούσαν ζωὴν πονηρὰν ἐκάλεσε. Καὶ μὴν τὰ ῥήματα οὐ τοῦτο φησιν, ἀλλ' οὐχ ἴσταται ἐπὶ τῶν ῥημάτων, ἀφ' ὧν τὴν κατηγορίαν ἐπλεξας, ἀλλὰ σαυτῷ τέμνεις ἐρμηνείας ὁδόν. Οὐκοῦν καὶ ἡμῖν συγχωρήσεις ἐρμηνεύσαι τὰ εἰρημένα, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσω καὶ εὐσεβῇ τὰ ἡμέτερα, καὶ λόγον ἔχοντα. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐδὲν τῶν κακῶν γένοιτ' ἂν αἰτίον ποτε τῶν καλῶν, τῶν δὲ μυρίων στεφάνων καὶ τοσοῦτων μισθῶν ὁ παρὼν βίος αἰτιός ἐστιν. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ μακάριος Παῦλος ἐπαινεῖ μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὸν λέγων οὕτως· Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί, τοῦτο μοι καρπὸς ἐργου, καὶ τί αἰρήσσομαι, οὐ γνυρίζω. Καὶ αἰρεῖσιν δὲ αὐτῶν ἡ προσθεῖς [664] τοῦ ζῆν ἐνταῦθα, καὶ τοῦ ἀναλύσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, προτιμᾷ τὴν ἐνταῦθα διαγωγὴν. Εἰ δὲ πονηρὸς ἦν, οὐτ' ἂν ἐκεῖνος ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν, οὐτ' ἂν ἄλλος· τις εἰς ἀρετὴν αὐτῷ καταχρησασθαι ἠδυνήθη, εἰ καὶ σφόδρα ἐσπουδάσας. Κακία γὰρ οὐκ ἂν ποτε εἰς ἀγαθὸν τις χρήσαιτο, οὐ πορνεῖς εἰς σωφροσύνην, οὐ φθόνος εἰς φιλοφροσύνην. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ Παῦλος περὶ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς, ὅτι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται· τοῦτο λέγει, ὅτι ἡ κακία μένουσα κακία οὐ δύναται εἶναι ἀρετή. Ὡστε ὅταν ἀκούσης πονηρὸν αἰῶνα, τὰς πράξεις νόει τὰς πονηράς, τὴν προαίρεσιν τὴν διεφθαρμένην. Οὐδὲ γὰρ ἵνα ἀποκτείνῃ ἡμᾶς, καὶ ἐξαγάγῃ τῆς παρουσίας ζωῆς. ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἵνα ἀφελὲς ἐν τῷ κόσμῳ, παρασκευάσῃ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς διαγωγῆς γενέσθαι ἀξίους. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ Πατρὶ διαλεγόμενος εἶπε· Καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. Καὶ πάλιν, Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρης αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσης αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ. ποτέστιν, ἀπὸ τῆς κακίας. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ τοῦτων, ἀλλ' ἐτι πονηρὰν τὴν παρούσαν ζωὴν εἶναι φης, μὴ ἐγκάλει τοῖς ἑαυτοὺς ἀναίρουσιν. Ὡστε γὰρ ὁ τῆς κακίας ἑαυτὸν ὑπεξάγων, οὐκ ἐγκλημάτων, ἀλλὰ καὶ στεφάνων ἀξίος· οὕτω καὶ ὁ βιαίῳ θανάτῳ, καὶ δι' ἀγχόνος ἡ δι' ἄλλων τινῶν καταλύων τὸ ζῆν, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος ἐγκαλεῖσθαι καθ' ὁμᾶς. Νῦν δὲ καὶ ὁ Θεὸς τοὺς τοιοῦτους κολάζει τῶν ἀνδροφόνων μᾶλλον, καὶ πάντες βδελυγτόμεθα, καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ἐτέρως ἀνελεῖν οὐ καλόν, πολλῷ μᾶλλον ἑαυτὸν. Εἰ δὲ πονηρὴν ἡ παρούσα ζωὴ, τοὺς ἀνδροφόνους στεφανοῦν ἔδει, οὐ τῆς πονηρίας ἡμᾶς ἀπαλλάττουσι. Χωρὶς δὲ τούτων, καὶ ἐξ ὧν αὐτοὶ λέγουσιν, ἑαυτοῖς περιπίπτουσι. Τὸν γὰρ ἥλιον Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ μετ' ἐκεῖνον τὴν σελήνην, καὶ προσκυνοῦντες ὡς τῶν πολλῶν ἀγαθῶν αἰτίους, ἑαυτοῖς μαχόμενοι ἢ λέγουσιν. Ἡ γὰρ τούτων χρεῖα καὶ τῶν λοιπῶν ἀστρῶν πρὸς ἕτερον

^a Ἐαυτῷ deest in Editis; sed in edit. Savil. notatur in margine, et sic legit Interpres Latinus.

^b Unus cod. recte, μαχόμενα.

hujus instaurationem : et quoniam seipsos hostes reddiderant Deo, obsecrat Deum ut eos ad eandem pacem reducat. *Deo Patri.*

Aliud argumentum contra Anomæos. — Et hoc ex loco rursum facile capiuntur hæretici. Nam qui Joannem in initio sui Evangelii, cum ait, *Et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1), dicunt ideo Θεός, id est Deum, absque articulo posuisse, ut Filii deitatem induceret paterna minorem (a); itemque Paulum, cum ait Filium in forma Θεού, id est Dei, fuisse, non de Patre fuisse loquutum, eo quod ibi quoque Dei nomen careat articulo : quid hic dicturi sunt, cum ipse Paulus sic loquatur, non ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, id est a Deo, præfixo articulo; sed ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, id est a Deo Patre, sine articulo? Patrem vero hic Deum appellat, non quidem illis assentans ac blandiens, sed acriter arguens, causamque commemorans cur facti sint filii. Non enim per legem, sed per lavacrum regenerationis hoc honoris adepti sunt : ideoque passim in ipsis etiam exordiis spargit beneficentiæ divinæ vestigia, tantum non dicens : Cum servi sitis, cum sitis hostes et alienati, qua fronte vocatis Patrem Deum? num lex vobis largita est istam cognationem? cur igitur deserto eo, qui vos in hanc propinquitatem induxit, rursum transcurritis ad pædagogum? Neque vero Patris nomen tantum, verum Filii cognomina sufficiebant ad declarandam illis Dei erga ipsos munificentiam. Etenim Domini Jesu Christi nomen si diligenter expendatur, totam illius beneficentiam declarat. Jesus enim, inquit, ob hoc vocatur, *Quoniam ipse salvum faciet populum suum a peccatis ipsorum* (Matth. 1. 21) : Christi vero cognomen Spiritus unctionem revocat in memoriam (b). 4. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.*

4. Vides quod non servile sustinuerit ministerium, nec a quoquam sit traditus, sed ipse seipsum tradiderit. Itaque cum audis Joannem dicentem, quod Pater Filium suum unigenitum dedit pro nobis (Joan. 3. 16), ne ob id diminuas Unigeniti dignitatem, neve quid humanum de illo suspiceris. Quamquam enim Pater dicitur tradidisse, non hoc dicitur, ut imagine- ris quod Filius Patri servili more inserviat, sed ut intelligas hoc Patri quoque fuisse placitum. Quod et hic Paulus declarat, dicens : *Juxta voluntatem Dei et Patris nostri.* Non dixit, secundum præceptum, sed, *Secundum voluntatem.* Etenim cum eadem sit voluntas Patris ac Filii, hæc voluit et Pater. *Pro peccatis nostris.* Innumeris, inquit, malis nosipsos involveramus, cramusque extremo supplicio obnoxii. Ac lex quidem adeo non liberabat, ut condemnari etiam,

sic prodito peccato et in apertum prolato, ut nec liberos reddere, nec iram Dei sedare valeret. sed Dei Filius et hoc quod erat impossibile, reddidit possibile, dum et peccata dissolvit, et inimicos constituit in amicorum ordinem, et alia innumera bona largitus est. Post hæc ait : *Ut eriperet nos ex præsentī sæculo malo.* Rursus hoc dictum alii arripiunt, hæretici, damnantes hanc præsentem vitam, et in hoc Pauli testimonium allegantes. Ecce, inquit, præsens sæculum appellat malum. Sed age dic mihi, quid est sæculum? an spatium dierum malum est? an malus est solis cursus? At nemo istud umquam dicturus est, etiamsi ad extremam venerit amentiam. Verum, inquit, non tempus dixit malum, sed præsentem vitam appellavit malam. Atqui non istud sonant verba Pauli; verum non sistis in verbis, ex quibus nectis hujus vitæ accusationem, sed ipse tibi aperis interpretandi viam. Proinde nobis quoque concedas, ut quæ dicta sunt interpretemur, idque eo magis, quod quæ nos afferimus et pia sunt et rationi consentanea. Quid igitur dicturi sumus? Quod nullum malum esse queat umquam causa boni; hæc vero vita innumerabiles coronas tantaque præmia pariat. Unde et ipse Paulus supra modum laudat eam, loquens hunc in modum : *Quod si vivere in carne hic mihi fructus est operis, et quid eligam ignoro* (Philipp. 1. 22). Hic vero cum sibi proponat optionem, utrum hic mallet vivere, an dissolvi et esse cum Christo, potius ducit hic commorari. Quod si mala esset vita, nequaquam hoc ille de seipso dixisset, nec alius quisquam potuisset ea ad virtutem abuti, quantumvis adhibuisset studii. Nullus enim umquam malitia possit in bonum uti, non scortatione ad pudicitiam, non invidia ad benevolentiam. Nam cum Paulus de prudentia carnis loquens scribit, eam non esse subjectam legi Dei; neque enim posse (Rom. 8. 7); hoc sentit, malitiam donec manet malitia, non posse esse virtutem. Proinde cum audis malum sæculum, intellige pravas actiones, propositum animi corruptum. Neque enim ob id venit Christus, ut nos occideret exigeretque ex hac vita, sed ut nos in mundo relictos, dignos efficeret, qui in cælis versemur. Ideoque Patri loquens, sic ait : *Et hi in mundo sunt, et ego ad te venio* (Joan. 17. 11); ac rursum, *Non rogo, ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo;* hoc est, a malitia. Quod si non pateris hanc interpretationem (a), sed adhuc prædicās hanc vitam esse malam, ne crimineris eos qui sibi ipsis consciscunt necem. Ut enim quise subducit a malis, non criminationem meretur, sed coronam : ita qui violenta morte, seu laqueo seu aliis modis, vitam abruptit, hanc haudquaquam æquum fuerit in crimen vocari secundum vestram sententiam. Nunc vero et Deus illos acrius punit quam homicidas, et nos omnes eos de- testamur; atque id jure merito. Nam si alios occidere fas non est, multo magis nefas est seipsum occide-

(a) Eusebius Cæsariensis, qui putabat Filium nec consubstantialem Patri, nec deitate ipsi parem, hoc etiam affert argumentum libro contra Marcellum, capite 16 et 17. Allato hoc Joannis Evangelistæ versiculo, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος; arguit ille τὸν Θεόν, Deum Patrem cum articulo τόν, Filium vero sine articulo esse, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, quia nempe Filius alterius minorisque substantiæ esset, quam Pater. Hoc autem Arianorum Anomæosorumque argumentum frequenter opponebatur, quod ex aliis Scripturæ locis confutat Chrysostomus.

(b) Χριστός enim unctionis, χρίσις unctionem significat : res est trita.

(a) Manichæos notat.

re. Quod si hæc vita res esset mala, coronandi forent homicidæ, qui nos a malitia liberarent. Ad hæc autem, qui hæc dicunt, secum ipsi pugnant. Etenim cum solem prædicent esse Deum, post hunc et lunam deam, hosque adorent veluti multorum bonorum auctores, secum pugnantia loquuntur. Nam horum ut et reliquorum astrorum non alius est usus, nisi quod ad præsentem vitam nobis conferant; hanc, inquam, ut isti loquuntur, malam; dum et alunt corpora, et splendore prælucent, et terræ fructus alunt et augent. Qui fit igitur, ut ad hujus malæ vitæ constitutionem adeo subveniant isti vestro iudicio dii? Sed neque astra dii sunt, absit; sed opera sunt Dei, in nostram utilitatem condita; neque mundus malus est. Quod si mihi memores homicidas, adulteros et monumentorum suffossores; hæc nihil ad præsentem vitam attinent: neque enim hæc peccata sunt vitæ quam agimus in carne, sed corruptæ voluntatis. Etenim si ista sic essent vitæ præsentis, ut sorte quadam illi essent affixa; nullus ab his malis liber esset neque purus. Proinde considera neminem effugere posse quæ propria sunt hujus vitæ. Quæ porro sunt hæc? Edere, bibere, dormire, crescere, esurire, sitire, nasci, mori, cunctaque his similia. Hæc nullus umquam vicerit, non peccator, non justus, non rex, non plebeius, sed omnes subjacemus naturæ necessitati. Itidem et scelera perpetrare, si pertineret ad sortem conditionemque naturæ, nullus hæc effugere posset, quemadmodum nec illa. Nec enim mihi dixeris, raros esse qui recte vitam gerunt. Nullum omnino reperies qui naturalibus necessitatibus unquam fuerit superior. Itaque donec vel unus invenietur, qui virtutem præstiterit, constabit undique illarsa nostra ratio. Quid ais, miser et infelix? num hæc vita mala, in qua Deum agnovimus, in qua de futuris philosophamur, in qua ex hominibus facti sumus angeli, cumque cælestibus Virtutibus simul choros ducimus? Et quod tandem aliud quæramus malæ perversæque vestræ mentis argumentum?

5. Cur igitur, inquis, Paulus sæculum præsens dixit malum? Nimirum communi hominum more sic loquutus est, quandoquidem et nos sic loqui solemus, Malum habui dicem, non ipsum tempus, sed actionem et ærumnam incusantes. Eadem ratione Paulus damnavit pravas hominum voluntates, hæc loquendi consuetudine est usus, ostendens quod Christus nos liberaverit a prioribus peccatis, et in posterum adversus hæc tutos reddiderit. Prius enim illud declaravit, cum ait, *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*; cum autem addit, *Ut eriperet nos ex præsentis sæculo malo*, tutamen et custodiam in posterum aperit. Nam lex quidem etiam ad unum horum erat infirma, gratia vero ad utrumque valuit. Ideo subjunxit: *Secundum voluntatem Dei et Patris nostri*. Cum enim illi putarent se Deo non obsequi, utpote qui legem servandam dederat, metuerentque ne perirent, si deserta veteri lege in novam progredierentur; et hanc illorum opinionem corrigit dicens, hæc Patri quoque placita esse. Nec simpliciter dixit, Patris,

sed, *Patris nostri*; idque frequenter repetit, pudorem illis incutiens, cum ostendit, quod suam Patrem Christus nostrum Patrem effecerit. 5. *Cui gloria in sæcula. Amen.* Et hoc novum est et inusitatum. Nam hanc vocem, *Amen*, nusquam alibi reperimus in epistolarum initio positam, sed multis præcedentibus solet addi. At hic ostendens ea, quæ dicta sunt, satis evidentem habere Galatarum accusationem, et sermonem esse perfectum et absolutum, hoc usus est exordio: quandoquidem manifesta crimina non egent multo probationis apparatu. Posteaquam enim illis in memoriam redegit crucem et resurrectionem, redemptionem e peccatis, in posterum datam tutelam, paternam voluntatem, Filii consilium, gratiam, pacem, denique totum illius donum, glorificando Deum sermonem clausit. Verum non hac de causa solum hoc fecit, sed etiam quod supra modum doni magnitudinem admiraretur ac stupelet, gratiæque immensitatem, simulque secum reputaret, cum tales essemus, quales nos reddidisset Deus, idque subito in puncto momentoque temporis: tamquam qui hæc oratione consequi non posset, glorificatione finit sermonem, non eam quæ Deo digna sit, sed quam ipse poterat laudem pro toto terrarum orbe depromens. Atque ideo deinceps concitatiores usus est oratione, velut inflammatus vehementer ex consideratis Dei erga nos beneficiis. Cum enim dixisset, *Cui gloria in sæcula, amen*; ab acriori objurgatione orditur, dicens: 6. *Miror quod tam cito transferimini ab eo, qui vocavit vos in gratia Christi, in aliud evangelium.* Quoniam per legis observationem arbitrabantur se placere Patri, quemadmodum existimabant Judæi Christum persequentes; hoc primum demonstrat, illos dum hæc faciunt, non modo Christum, sed et Patrem offendere. Non enim, inquit, a Christo, sed etiam a Patre deficitis ista faciendo. Nam ut Vetus Testamentum non Patris tantum est, verum et Filii: ita gratia non Filii solum est, sed et Patris, et communia omnia: *Omnia, inquit, quæ Patris mei sunt, mea sunt* (Joan. 16. 15). Ergo cum dicit eos etiam a Patre descivisse, duplicem impingit culpam, quod defecerint, et quod celerrime defecerint. Atqui contrarium etiam erat reprehensione dignum, videlicet si post multum temporis descivissent; verum hic agitur de circumventionem. Est quidem et ille dignus reprehensione, qui post longum temporis spatium deficit: qui vero ad primam irruptionem et in ipso sagittarum et longinquo volantium jactu concidit, extremæ imbecillitatis de se specimen præbuit. Hoc nomine et hos incusat, dicens: Quid hoc rei est, quod ii qui vos decipiunt, nec spatio temporis ad id opus habent, sed primus accessus sufficit eis ad subvertendum vos et capiendum? quam tandem impetrare possitis veniam? Etenim si hoc crimen in amicos commissum esset, ac si is, qui priores utiles ac necessarios amicos reliquisset, dignus esset condemnatione: qui Deo vocante resilit, cogita quanto supplicio sit obnoxius. Cæterum cum ait, *Miror*, non solum verecundiam illis ingerit hoc dicto, quod post tantam munificentiam, post tan-

μὲν οὐδὲν, εἰς δὲ τὴν παροῦσαν ἡμῖν συντελεῖ ζωὴν, τὴν, ὡς αὐτοὶ φασί, πονηράν, σώματα τρέφουσά τε, καὶ καταυγάζουσα, καὶ καρποὺς εἰς ἀκμὴν ἄγουσα. Πῶς οὖν πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ πονηροῦ βίου τοσαύτην εἰσαγάγουσι λειτουργίαν οὗτοι οἱ καθ' ὑμᾶς θεοί; Ἄλλ' οὕτε τὰ ἄσπρα θεοί, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ πρὸς τὴν ἡμετέραν πεποιημένα χρεῖαν, οὕτε ὁ κόσμος πονηρός. Εἰ δὲ λέγοις μοι τοὺς ἀνδροφόνους καὶ τοὺς μοιχοὺς καὶ τοὺς τυμβωρύχους, οὐδὲν ταῦτα πρὸς τὸν παρόντα βίον· οὐδὲ γὰρ τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς ταῦτα ἀμαρτήματα, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης προαιρέσεως. Εἰ γὰρ τῆς παρούσης ζωῆς ἦν ταῦτα, ὡς πάντως αὐτῇ συγκεκληρωμένα, οὐδεὶς ἂν ἐλευθερος ἦν οὐδὲ καθαρός. Ὅρα γοῦν τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς τὰ ἰδιώματα οὐδὲν δυνάμενον διαφυγεῖν. Τίνα δὲ ταῦτα ἔστι; Τὸ ἐσθίειν, τὸ πίνειν, τὸ καθεύδειν, τὸ αὔξεσθαι, τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ γεννᾶσθαι, τὸ τελευτᾶν, καὶ τὰ τούτοις οἰκόντα ἅπαντα. Καὶ τούτων οὐδεὶς ἂν περιγένοιτο, οὐχ [665] ἀμαρτυλός, οὐ δίκαιος, οὐ βασιλεὺς, οὐκ ἰδιώτης, ἀλλὰ πάντες ὑποκαίμεθα τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ. Οὕτω καὶ τὸ φαῦλα πράττειν, εἰ τῇ φύσει τῆς ζωῆς ἦν συγκεκληρωμένον, οὐδεὶς ἂν αὐτά διέφυγεν, ὥσπερ οὐδὲ ἐκεῖνα. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπης, ὅτι σπάνιοι οἱ κατορθοῦντες. Τῶν γὰρ φυσικῶν ἀναγκῶν οὐδένα εὐρήσεις περιγεγενημένον ποτέ. Ὡς τε ἕως ἂν εὐρίσκηται καὶ εἰς κατωρθωκὸς ἀρετῆς, οὐδὲν ὁ λόγος παραδιδάσκειται. Τί φῆς, ἄθλια καὶ ταλαίπωρε; πονηρὰ ἡ παροῦσα ζωὴ, ἐν ἣ τὸν Θεὸν ἐπέγνωμεν, ἐν ἣ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφούμεν, ἐν ἣ γεγόναμεν ἐξ ἀνθρώπων ἄγγελοι, καὶ ταῖς ἁνω συγχορεύομεν δυνάμεσι; Καὶ ποῖαν ἑτέραν ζητήσωμεν τῆς πονηρᾶς ὑμῶν γνώμης καὶ δι-εστραμμένης ἀποδείξει;

ε'. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ Παῦλος εἶπε, φησὶν, αἰῶνα πονηρὸν τὸν ἐνεστῶτα; Τῇ κοινῇ κεχρημένος συν-ηθείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν, Κακὴν ἔσχον ἡμέραν, οὐ τὸν καιρὸν, ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν, ἡ τὴν περίστασιν διαβάλλοντες. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐπὶ πονηρὰς διαβάλλων προαιρέσεις, τῇ συνηθείᾳ κέχρηται· καὶ δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῶν προτέρων ἡμᾶς ἀπήλλαξεν ὁ Χριστὸς ἀμαρτημάτων, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἡσφαλίσατο. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Τοῦ δόντος δαυ-εὶν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἐκεῖνο ἐδήλωσε· τῷ δὲ προσθεῖναι, Ὅπως ἐξέλθεται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐν-εστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν ἐνέφηνεν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος καὶ πρὸς τὸ ἐν ἡσθῆναι, ἡ δὲ χάρις πρὸς ἀμφοτέρω δυνατὴ γέγονε. Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζον ἐκεῖνοι τοῦ Θεοῦ παρακούειν, ὡς δεδωκότος τὸν νόμον, καὶ ἐδεδοίκεσαν, εἰ τὴν Παλαιὰν ἀφέντες προσέλθοιεν τῇ Καινῇ· καὶ ταύτην αὐτῶν διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν λέγων, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ ταῦτα δοκεῖ. Καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπε, Πατὴρ, ἀλλὰ, Πατὴρ ἡμῶν, καὶ συνεχῶς αὐτὸ τίθησιν, ἐν-τρέπων αὐτοὺς τῷ δεικνύναι, ὅτι Πατέρα ἡμῶν τὸν αὐτοῦ Πατέρα πεποίηκεν ὁ Χριστὸς. Ἡ δὲ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ τοῦτο καινὸν καὶ παρ-η-

λαγμένον. Τὸ γὰρ, Ἀμήν, οὐδαμοῦ ἐν ἀρχῇ καὶ προοιμίῳ Ἐπιστολῆς εὐρίσκομεν κείμενον, ἀλλὰ μετὰ πολλά. Ἐνταῦθα δὲ δεικνύει, ὅτι καὶ τὰ εἰρη-μένα ἱκανῶς εἶχε κατηγορίαν Γαλατῶν, καὶ ὅτι ὁ λόγος ἀπηρτισμένος ἐστὶ, τὸ προοίμιον τοῦτο τέθεικε. Τὰ γὰρ φανερά τῶν ἐγκλημάτων οὐ πολλῆς δεῖται κατασκευῆς. Ἀναμνήσας γὰρ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, τῆς τῶν ἀμαρτημάτων λυτρώσεως, τῆς πρὸς τὸ μέλλον ἀσφαλείας, τῆς τοῦ Πατρὸς γνώμης, τῆς τοῦ Υἱοῦ βουλῆς, τῆς χάριτος, τῆς εἰρήνης, πάσης αὐτοῦ τῆς δωρεᾶς, εἰς δοξολογίαν τὸν λόγον κατέκλεισεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἐκπλήττεσθαι τῆς δωρεᾶς τὸ μέγε-θος, τῆς χάριτος τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐννοεῖν τίνας ὄντας τί εἰργάσατο ὁ Θεὸς ἄθροον καὶ ἐν ἀκαριαίᾳ καιροῦ ῥοπῇ· ἅπερ τῷ λόγῳ [666] παραστήσαι μὴ δυνάμενος, εἰς δοξολογίαν κατέλυσεν, οὐ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ τὴν αὐτῇ δυνατὴν εὐφημίαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμέ-νης ἀναπέμπων ἀπάσης. Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρότερον τῷ μετὰ ταῦτα κέχρηται λόγῳ, καθάπερ πυρωθεὶς σφοδρῶς ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ. Εἰπὼν γὰρ, Ἡ δὲ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, ἀπὸ σφοδρότερας ἀρχεται ἐπιπλήξεως, οὕτω λέγων, Θυμιάζω, ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, εἰς ἑτέρον εὐαγγέλιον. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς τοῦ νόμου φυλα-κῆς ὑπώπτευν ἀρέσκειν τῷ Πατρὶ, καθάπερ καὶ Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν διώκοντες, τοῦτο πρῶτον ἐν-δείκνυται, ὅτι οὐ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα παροξύνουσι τοῦτο πράττοντες. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μεθ-ίστασθε τοῦτο ποιοῦντες. Ὡς περὶ γὰρ ἡ Παλαιὰ οὐ τοῦ Πατρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ ἡ χάρις οὐ τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντα κοινὰ. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐμὰ ἐστίν. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἀφίσταν-ται, δύο ἐγκλήματα τίθησι, καὶ τὴν μετάθεσιν, καὶ τὴν ταχίστην μετάθεσιν. Καὶ μὴν τὸ ἐναντίον κατ-ηγορίας ἄξιον, τὸ μετὰ πολὺν ἀποστήναι χρόνον· ἀλλὰ ἐνταῦθα περὶ ἀπάτης ὁ λόγος. Ἄξιός μὲν γὰρ ἐγκλη-μάτων καὶ ὁ μετὰ πολὺν χρόνον· ὁ δὲ ἐκ πρώτης προσβολῆς, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀκροβολισμοῖς κατα-πεσὼν, ἐσχάτης ἀσθενείας ἐξήνεγκεν ὑπόδειγμα, ὃ καὶ τούτοις ἐγκαλεῖ, λέγων· Τί τοῦτο, ὅτι οὐδὲ χρό-νου δέονται οἱ ἀπαύοντες ὑμᾶς, ἀλλ' ἡ πρώτη προ-αγωγή· ἀρκεῖ πάντας ὑμᾶς καταστρέψασθαι καὶ ἐλεῖν; καὶ ποῖαν ἂν σχοίητε συγγνώμην; Εἰ γὰρ ἐπὶ φίλων τοῦτο γινόμενον, ἐγκλημα, καὶ ὁ τοὺς προ-τέρους καὶ χρησίμους τῶν ἐπιτηδεῶν ἀφελὲς κατα-γνώσεως ἄξιός, ὁ Θεοῦ καλοῦντος ἀποπηδῶν, ἐννόη-σον ὅσης ἂν εἴη τιμωρίας ὑπεύθυνος. Ὅταν δὲ εἴπη, Θυμιάζω, οὐ μόνον ἐντρέπων αὐτοὺς λέγει, ὅτι μετὰ τοσαύτην δωρεάν, μετὰ τοσαύτην ἀμαρτημάτων συγ-χώρησιν καὶ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν, εἰς ζυγὸν δουλείας ὑπομόλησαν· ὁμοῦ δὲ καὶ δεικνύς, οἷαν

• Editi, ἀλλ' ἐκ πρώτης προσαγωγῆς. Sed Savil. in marg. ἡ πρώτη προσαγωγή, et sic legit Interpres Latinus, atque ita sensus postulare videtur.

ἔχει περὶ αὐτῶν ὑπόνοιαν, ὅτι μεγάλην τινὰ καὶ ἐσπουδασμένην. Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ τῶν τυχόντων ἐνόμιζεν αὐτοὺς εἶναι καὶ εὐεξαπατήτων, ἐθαύμασεν ἂν ἐπὶ τῷ γενομένῳ, ἀλλ' ἐπέσθῃ τῶν γνησίων, φησί, καὶ πολλὰ πεποντηκότων ὑμεῖς, διὰ τοῦτο θαυμάζω· ὅπερ ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς ἀνακτηθῆσθαι, καὶ πρὸς τὰ πρότερα ἐπαναγαγεῖν. Ὁ καὶ ἐν μέσῃ τῇ Ἐπιστολῇ δὲ λῶν ἔλεγε· *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ, εἰ γε καὶ εἰκῇ. Μετατίθεσθε. Οὐκ εἶπε, μετέθεσθε, ἀλλὰ, Μετατίθεσθε*, τοῦτέστιν, Οὐδέπω πιστεύω, οὐδὲ ἡγοῦμαι ἀπληρτισμένην εἶναι τὴν ἀπάτην· ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐστὶν ἀνακτωμένου. Τοῦτο οὖν σαφέστερον προειπὺν, λέγει, *Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε*. [667] *Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ*. Ἡ μὲν κλήσις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ κλήσεως ἡ αἰτία, τοῦ Υἱοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καταλλάξας καὶ δωρεὰν δούς· οὐ γὰρ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἐσώθημεν. Μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνου, καὶ ἐκείνα τούτου· *Τὰ γὰρ ἐμὰ σὰ, φησί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου μετατίθεσθε, ἀλλ', Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς Θεοῦ. Ὁ γὰρ ἦν φρικωδέστερον, καὶ μᾶλλον ἱκανὸν αὐτοὺς καταπλήξαι, τοῦτο τέθεικεν. Οἱ γὰρ ἀπατῶν αὐτοὺς βουλόμενοι, οὐκ ἀθρόως τοῦτο ἐποιοῦν, ἀλλ' ἡρέμα αὐτοὺς τῶν πραγμάτων μεθιστώντες, τῶν ὀνομάτων οὐ μεθιστών. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου πλάνη, μὴ γυμνὰ προτιθέναι τὰ θήρατρα. Εἰ μὲν γὰρ εἶπον, Ἀπόστητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὡς πλάγους ἂν καὶ λυμῶνας· ἐφυλάξαντο· νῦν δὲ ἀφέντες αἰτούς ἐν τῇ πίστει τέως, καὶ τῇ πλάνῃ εὐαγγελίου ἐπιτιθέμενοι ὄνομα, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας διωρυστον τὴν οἰκοδομὴν, τῶν εἰρημένων, καθάπερ τινῶν παραπετασμένων, διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων κρυπτόντων τοὺς τοιχωρύχους.

Γ'. Ἐπεὶ οὖν εὐαγγέλιον ἐκάλουν τὴν ἐαυτῶν ἀπάτην, καλῶς αὐτὸς καὶ πρὸς τὸ ὄνομα μάχεται, καὶ παρρησιάζεται, λέγων· *Εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἐστὶν ἄλλο*. Καλῶς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλο^α. Ἄλλ' ὅμως ὅπερ πάσχουσιν οἱ νοσοῦντες ἐκ τῶν ὑγιεινῶν βλαπτόμενοι σιτίων, τοῦτο καὶ Μαρκίωνα ἐναυθὰ ἐπαθόν. Ἐπελάβετο γὰρ τῶν εἰρημένων εἰπὼν, ὅτι Ἰδοὺ καὶ Παῦλος εἶπεν, Οὐκ ἐστὶν ἕτερον εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ παραδέχονται τοὺς εὐαγγελιστὰς ἅπαντας, ἀλλ' ἓνα μόνον, καὶ αὐτὸν περικόψαντες καὶ συγχέαντες, ὡς ἐβούλοντο. Τί οὖν, ὅταν αὐτὸς λέγῃ, *Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ*; Ἔστι μὲν οὖν πολλοῦ γέλωτος τὰ εἰρημένα παρ' αὐτῶν· πλὴν καὶ καταγέλαστα ἦ, ἀναγκαῖον διελέγειν αὐτὰ διὰ τοὺς εὐκόλως ἀπατωμένους. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ μυριοὶ γράψωσιν Εὐαγγέλια, τὰ δὲ αὐτὰ γράψωσιν, ἔν ἐστι τὰ πολλὰ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τῶν γραφόντων πλῆθους· εἰς τὸ ἐν εἶναι παραβλαβήσεται· ὥσπερ οὖν καὶ εἰς ἡ πάλιν ὁ γράφων, καὶ ἐναντία λέγῃ, οὐκ ἐστὶν ἐν τὰ γραφόμενα.

^α Hæc, καλῶς... ἄλλο, quæ lecta fuerant ab Interprete Latino, in Editis dñ' ὁμοιοτέτευον ommissa sunt. Mox Marcionem pro Marcionistis antelias apud Chrysostomum non meminisse me legere, licet non infrequens sit apud illum Marcionistarum mentio.

Τὸ γὰρ ἐν καὶ οὐκ ἐν, οὐ τῷ τῶν γραφόντων ἀριθμῷ, ἀλλὰ τῇ ταυτοτήτῃ καὶ ἑτερότητῃ τῶν λεγομένων κρίνεται. Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ τὰ τεσσάρων Εὐαγγέλια ἐν ἐστὶν Εὐαγγέλιον. Ὅταν γὰρ οἱ τέσσαρες τὰ αὐτὰ λέγωσιν, οὐκ ἐστὶν ἄλλε καὶ ἄλλο διὰ τὴν τῶν προσώπων διαφορὰν, ἀλλ' ἐν διὰ τὴν τῶν εἰρημένων συμφωνίαν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας τῶν εἰρημένων. Εἰ μὲν οὖν ἄλλο τὸ Ματθαίου, καὶ τὸ Λουκᾶ ἕτερον κατὰ τὴν δύναμιν τῶν ἐγγεγραμμένων [668] καὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀκριβείαν, καλῶς ἐπιλαμβάνονται τοῦ λόγου· εἰ δὲ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, παυσάσθωσαν ἀνοηταίνοντες, καὶ ταῦτα προσποιούμενοι ἀγνοεῖν, ἃ καὶ τοῖς ἀγαν παισὶν ἐστι κατὰδῶλα. Εἰ μὴ τινὲς εἰσὶν οἱ ταρᾶσσοιτες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Τοντέστιν, Ἔως ἂν ὑγιαίνητε τὸν νοῦν, οὐκ ἐπιγνώσεσθε ἕτερον εὐαγγέλιον, ἕως ἂν ὀρθὰ βλέπητε, καὶ μὴ διεστραμμένα, τὰ μὴ ὄντα φανταζόμενοι. Ὅσπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς διαταραχθεὶς ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ὀρᾷ· οὕτω καὶ νοῦς τῇ τῶν πονηρῶν συγχύσει θολούμενος λογισμῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχειν ἐλθεῖν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ οἱ μαινόμενοι ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων φαντάζονται. Ἄλλ' αὕτη χαλεπωτέρα ἐκείνης ἡ μανία, οὐκ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς νοητοῖς τὴν βλάβην ἐργαζομένη, οὐκ ἐν τῇ κόρῃ τῶν τοῦ σώματος ὀμμάτων, ἀλλ' ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς θιανόας τὴν καταστροφὴν κατασκευάζουσα. Καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴν μίαν^α μόνην, ἢ δευτέραν ἐπεισῆγον ἐντολὴν, τὴν τῆς περικοπῆς, καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν μόνον καινοτομοῦντες· ἀλλὰ δεικνύς ὅτι μικρὸν περαιοποιηθὲν, τὸ ὅλον λυμαίνεται, εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον ἀνατρέπεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλικῶς νομίσμασιν ὁ μικρὸν τοῦ χαρακτῆρος περικόψας, ὅλον τὸ νόμισμα κίβδηλον εἰργάσατο· οὕτω καὶ ὁ τῆς ὑγιούς πίστεως καὶ τὸ βραχύτατον ἀνατρέψας, τῷ παντὶ λυμαίνεται, ἐπὶ τὰ χεῖρονα προῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ φιλονεικίας ἡμᾶς κρίνοντες ἔνεκεν τῆς πρὸς τοὺς αἵρετικούς διαστάσεως; ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ λέγοντες οὐδὲν μέσον εἶναι ἡμῶν κακῶν, ἀλλ' ἀπὸ φιλαρχίας τὴν διαφορὰν γίνεσθαι; Ἀκουέτωσαν τί φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέτρεψαν οἱ καὶ μικρὸν τι καινοτομοῦντες. Οὗτοι δὲ οὐ τι μικρόν· πῶς γὰρ^β, οἱ τὸν ὕλὸν τοῦ Θεοῦ κτίσμα λέγοντες; Οὐκ ἤκουσας ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν σαββάτῳ ἕyla τις συλλέξας, καὶ μίαν ἐντολὴν παραδὰς, καὶ οὐδὲ ταύτην μεγίστην, ἐσχάτην δέδωκε δίκην; καὶ Ὅζα τὴν κίβωτον μέλλουσιν περιτρέπεσαι στηρίζας, παραχρῆμα ἀπέθανεν, ὅτι μὴ προσηκούσης αὐτῷ διακονίας ἤφατο; Εἶτα σαββάτου μὲν ἡ παράβασις, καὶ τὸ τῆς κίβωτου καταπιπτούσης ἄψασθαι, εἰς τοσαύτην ἤγαγε τὸν Θεὸν ἀγανάκτησιν, ὥστε μὴδὲ βραχείας τυχεῖν συγγνώμης τοὺς ταῦτα τοιμήσαντας· ὃ δὲ δόγματα φρικτὰ καὶ ἀπόρρητα

^β Savil. in margine ei δὲ οὗτοι πῶς. Locum hunc pleniorē effert Interpres Latinus, nam post hæc verba, cum Filium Dei prædicant esse creaturam, adjecit, sed quod cæl omnium maximum immutavit.

tam peccatorum condonationem, post immensam exhibitam humanitatem, ultro currant ad jugum servitutis: verum simul et illud ostendit qualem habeat de illis opinionem, nimirum ingentem quamdam et egregiam. Neque enim si judicasset eos de numero vulgarium esse, et eorum quibus facile imponitur, nequaquam admiraretur quod acciderat: verum, Quoniam vos, inquit, estis de numero sincerorum, et eorum qui multum laboris sustinuerunt, ideo miror. Id igitur satis erat ad eos restituendos et ad priora revocandos, quod ipsum in hujus epistolæ medio declarat, dicens: *Tam multa vassi estis frustra, si tamen frustra. Transferimini.* Non dixit, Transiati estis, sed, *Transferimini*, hoc est, Nondum credo, nondum arbitror perfectam circumventionem. Quod ipsum rursus est revocare studentis. Hoc igitur cum dixisset, addit: *Ego confido de vobis, quod nihil aliud sapietis (Gal. 5. 10). Ab eo qui vocavit vos in gratia Christi.* Ipsa quidem vocatio Patris est, vocationis autem causa Filii est: nam ipse est qui nos reconciliavit, qui donum dedit: neque enim ex operibus justitiæ salvi facti sumus. Quin potius et hæc illius sunt, et illa hujus: nam *Mea*, inquit, *tua sunt, et tua mea (Joan. 17. 10).* Nec dixit, Ab evangelio transferimini; sed, *A Deo, qui vos vocavit.* Quod erat dictu horribilius, et accommodatius ad terrorem illis incutiendum, id posuit. Siquidem qui studebant illos seducere, non id repente faciebant; sed paulatim eos ab ipsis rebus transferentes, a nominibus non transferebant. Nam hujusmodi diaboli fraus est, haudquaquam nudos proponere laqueos, quibus venatur homines. Etenim si dixissent, Desciscite a Christo, Galatæ vitassent eos velut impostores et corruptores: nunc vero sinentes eos adhuc in fide manere, et interim fraudi prætexentes evangelii nomen, facillime adificium perfodiebant, videlicet iis quæ dixi, velut obtentis velamentis per hæc nomina celantibus parietum perfossores.

6. Quoniam igitur illi suam fraudem appellabant evangelium, ipse etiam adversus nomen repugnat, libereque agit, dicens: *In aliud evangelium, 7. quod non est aliud.* Pulchre: neque enim est aliud. Attamen quod accidit ægrotantibus, dum salubribus cibis offenduntur, hoc idem usu venit hic Marcionistis: arripuerant enim quæ dicta sunt hic, ac dicebant: Ecce Paulus etiam ipse dixit, non esse aliud evangelium. Neque enim hi recipiunt omnes evangelistas, sed unum dumtaxat: quem ipsum tamen suo arbitratu mutilarunt commiscueruntque. Quid igitur sibi vult cum ait, *Juxta evangelium meum et prædicationem Jesu Christi (Rom. 16. 25)?* Sunt quidem vehementer ridicula, quæ isti afferunt; verumtamen quamquam sunt deridenda, operæ pretium tamen est ea refellere propter eos qui facile decipiuntur. Quid igitur dicemus? Quod etiam si decies mille sint evangelistæ qui scribunt evangelia, modo scribant eadem, multa illa unicum esse evangelium, neque quidquam ob stare scribentium multitudinem, quominus unum sit evangelium: quemadmodum ex adverso, si unus scribens contraria diceret, non essent

unum evangelium quæ scribuntur. Ut enim unum sit evangelium aut non unum, non æstimatur ex numero scribentium, sed hinc, eademne sint an diversa quæ scribuntur. Unde dilucidum est, quatuor Evangelia unum esse evangelium. Cum enim quatuor eadem loquantur, non est aliud atque aliud ob personarum differentiam, sed unum ob eorum qui loquuntur consonantiam. Neque enim Paulus nunc de numero loquitur; sed de dissonantia eorum quæ dicuntur. Proinde si secundum vim scriptorum et dogmatum accurationem aliud est evangelium Matthæi, aliud Lucæ; recte Pauli sermonem hunc arripiunt: sin unum et idem est, desinant ineptire, simulantes hæc ignorare se, quæ vel admodum pueris nota perpicuaque sunt. *Nisi quod quidam sunt, qui conturbant vos, et volunt subvertere evangelium Christi.* Hoc est, donec fueritis sanæ mentis, non agnoscetis aliud evangelium, donec recto nec distorto fueritis intuitu, ita ut imaginemini ea quæ non sunt. Quemadmodum enim oculus turbatus aliud pro alio cernit: ita mens pravarum cogitationum confusione perturbata, idem pati consuevit. Ideo enim qui laborant insania, alia pro aliis imaginantur. Verum hæc insania periculosior est quam illa, quæ noxam affert non in rebus sensilibus, sed in rebus intelligibilibus; non in pupilla corporalium oculorum, sed in oculis animi subversionem gignens. *Et volunt subvertere evangelium Christi.* Atqui unum aut alterum dumtaxat præceptum induxerant, circumcisionem et dierum observationem innovantes: verum ut ostenderet quod pusillum quiddam perperam admixtum, totum corrumpit, dixit subverti evangelium. Quemadmodum enim in moneta regia, qui paulum aliquid amputavit de impressa imagine, totum numisma reddidit adulterinum: ita quisquæ sanæ fidei vel minimam particulam subverterit, in totum corrumpitur, ab hoc initio semper ad deteriora procedens.

Contra Anomæos et Arianos. — Ubi sunt igitur qui nos ut contentiosos damnant, eo quod cum hæreticis habemus dissidium? ubi sunt qui dictitant nullum esse discrimen inter nos et illos, sed ex principatus ambitu proficisci discordiam? Audiant quid dicit Paulus, nimirum illos subvertisse evangelium, qui paululum quiddam rerum novarum invexerant. Isti vero non pusillum quiddam innovant; nam quomodo pusillum, cum Filium Dei prædicent esse creaturam? Annon audisti, quod is qui in Veteri quoque Testamento, sabbato ligna collegerat, unicum mandatum nec id maximum transgressus, extremo affectus sit supplicio? quodque Oza, quoniam arcam alioqui subvertendam fulsit, e vestigio mortuus est (2. Reg. 6. 7), eo quod ministerium ipsi non congruens usurparit? Ergone sabbatum violatum et solus arcæ ruituræ contactus ad tantam indignationem Deum provocavit, ut qui hæc ausi fuerant, ne minimum quidem veniæ sint consequuti: hic vero qui adoranda et ineffabilia dogmata corrumpit, excusationem habiturus est et veniam consequetur? Non potest hoc fieri, non potest, inquam. Hoc ipsum igitur est omnium

malorum causa, quod ob pusilla non indigaemur. Ob id enim majora scelera subierunt, quod minoribus debita correctio non adhibeatur. Et quemadmodum in corporibus, qui vulnera neglexerunt, febres gignunt et putrefactiones ac mortem denique: itidem et in animis qui pusilla spernunt, majora inducunt. Ille, inquinat, labitur in jejuniis, neque quidquam est magni: alter vero valet quidem recta fide, ceterum temporis gratia simulans, proflitendi libertatem prædidit; neque id quidem est aliquid magni mali. Alius irritatus, minatus est se defecturum a recta fide; neque id supplicio dignum, inquit, eo quod ira animique commotione peccavit. Quin et innumera reperiet aliquis hujus generis quotidie peccata invehiri in Ecclesias. Hanc ob causam ridiculi facti sumus et Judæis et gentibus, dum Ecclesia in mille partes disciinditur. Etenim si iis, qui a divinis præscriptis resiliere conabantur et paulum quiddam secus quam oporteret tentabant, mox ab initio fuisset adhibita conveniens increpatio: nequaquam nata fuisset hæc pestis, non tanta tempestas Ecclesias occupasset. Vide igitur quomodo Paulus circumcisionem appellat evangelii subversionem.

7. *Contra Christianos judaizantes et superstitiosos.* — Nunc autem multi sunt apud nos, qui eodem die jejunant quo Judæi, qui similiter observant sabbata; et generose ferimus, imo potius miserabiliter (a). Et quid loquor de rebus Judæorum? multa gentium more apud nostros aliquot servantur, sorilegia, auguria, omina, ac dierum observationes, superstitiosa super genesim cura, et omnis impietatis plenæ literæ, quas puerorum, protinus ut nati sunt, magno malo capitibus imponunt, ab ipso protinus exordio docentes illos virtutis adipiscendæ studium abjicere, et ad fallacem fati tyrannidem, quod quidem in ipsis est, illos adducentes. Quod si iis qui circumciduntur Christus nihil prodest, istis qui tanta invehunt mala, cur adeo deinceps profutura est fides ad salutem? Quamquam a Deo erat data circumcisio; verum quoniam corruptelam inferebat evangelio, non suo tempore servata, nihil non fecit Paulus, ut eam amputaret. Et post hæc cum Paulus ad excludendas consuetudines Judaicas tantum adhibuerit studium, eo quod intempestivo servarentur: nos ne pagani quidem consuetudinem amputabimus? et quam obsecro sumus habituri excusationem? Has ob causas in tumultu ac turbatione sunt res nostræ, et qui discipuli esse debuerant, multa repleti mentis elatione, subvertunt ordinem, et omnia sua deque versa sunt. Quod si quis illos vel leviter accuset, conspuunt in eos, quorum imperio subsunt, quia nempe nos eos perperam a puero instituimus. Atqui etiam si qui præsumunt, improbi essent innumerisque scaterent malis, ne sic quidem fas esset discipulo dictis non audien-

tem esse. Etenim si de Judæorum doctoribus dictum est, quoniam super cathedram Moysis sedebant (*Matth. 23. 2*), eos a discipulis esse audiendos, quamquam operibus erant onusti tam malis, ut Dominus discipulis præceperit ne illa imitarentur: qua venia digni erunt, qui Ecclesiæ præsides per gratiam Dei modeste viventes, conspuunt et conculcant? Quod si nefas est ut alius aliam judicet, quanto magis fas non est judicare doctores? 8. *Sed etiamsi ego aut angelus de celo evangelizaverit vobis præter id quod accepistis, anathema sit.* Vide prudentiam apostolicam. Ne quis diceret, illum sua ipsius ostentare dogmata, etiam seipsum devovit. Cæterum quoniam ad auctoritatem confugiebant, et ubique celebrabant Jacobum et Joannem, hac de causa et angelorum meminit: Ne mihi, inquit, Jacobum narres et Joannem: etiamsi quis primorum angelorum e cælis descenderit, corrumpens evangelii prædicationem, anathema sit. Non temere dixit, De cælo; sed, quoniam sacerdotes quoque dicti sunt angeli (*Labi enim sacerdotis custodient scientiam, et legem exquirent ex ore ejus, quoniam angelus Domini omnipotentis est (Malach. 2. 7)*): ne quis existimaret de his angelis nunc verba fieri, addita particula, *de cælo*, supernas Virtutes indicavit. Neque dixit, Si contraria annuntiaverint, aut totum evangelium subverterint; verum, Si vel paulum evangelizaverint præter evangelium quod accepistis, etiamsi quidvis labefactarint, anathema sint. 9. *Sicut ante dixi, et rursum nunc dico.* Ne putares ea verba ab ira profecta esse, aut per hyperbolen magnificentius quam pro re dicta, aut impetu cursuque sermonis raptim excidisse, repetit eadem. Etenim qui animi commotione occupatus dixit aliquid, hunc mox dicti poenitere solet: qui autem denuo repetit eadem, declarat sese cum judicio loquutum, ac prius animi consilio fuisse decretum et comprobatum, atque ita demum voce proditum. Abraham igitur cum rogaretur, ut mitteret Lazarum, respondit, *Habent Moysen et prophetas: si illis non crediderint, neque mortuos resuscitados audituri sunt (Luc. 16. 29. 31)*. Hæc autem Christus ipse inducit loquentem Abraham, declarans se velle plus fidei habendum esse Scripturis, quam si mortui reviviscant. Paulus vero (cum Paulum dico, rursum ipsum Christum dico; hic enim erat, qui mentem illius regebat) etiam angelis e cælo descendentibus præponit Scripturas; idemque valde congruent. Nam angeli quamlibet magni, tamen servi sunt ac ministri; sed Scripturæ omnes non a servis, sed ab universorum Domino Deo scriptæ, ad nos missæ sunt. Hanc ob causam dicit: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod evangelizavimus vobis. Non dixit, Si ille aut ille, ilque prudenter admodum citra odium et invidiam. Quorsum enim opus erat jam edere nomina, posteaquam tam sublimi fuerat usus sermone, ut universos, et qui in cælis sunt et qui in terris, complecteretur? Per hoc enim quod in evangelistas et angelos pronuntiat anathema, omnem dignitatem comprehendit; per hoc vero quod seipsum quoque pronuntiat anathema, omnem familiaritatem

(a) Antiochenorum quosdam objurgat Chrysostomus, quod Judaismi morbo laborent, quodque Judaica observent, in Orationibus contra Judæos, Tom. I, col. 844, et 849. Quodque etiam Christiani quidam gentilium superstitiones multas observarent, passim apud Chrysostomum reperies.

λυμηνάμεος, οὗτος ἀπολογίας τεύζεται καὶ συγγνώμης; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτό ἐστι τὸ πάντων αἴτιον τῶν κακῶν, τὸ μὴ καὶ ὑπὲρ τῶν μικρῶν τούτων ἀγανακτεῖν. Διὰ τοῦτο τὰ μείζονα τῶν ἀμαρτημάτων ἐπεισέληθεν, ὅτι τὰ ἐλάττωνα τῆς προσήκουσας οὐ τυγχάνει διορθώσεως. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς σώμασιν οἱ τῶν τραυματικῶν καταφρονήσαντες, πυρετούς ἔτεκον καὶ σηπεδῶνας καὶ θάνατον · [669] οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν οἱ τῶν μικρῶν ὑπερβῶντες, τὰ μείζονα ἐπαισάγουσιν. Ὁ δεῖνα, φησί, περὶ τὴν νηστείαν σφάλλεται, καὶ οὐδὲν μέγα ἔστιν · ἕτερος τῇ πίστει μὲν ἔρρωται τῇ ὀρθῇ, ὑποκρινόμενος δὲ διὰ τὸν καιρὸν, τὴν παρρησίαν προέδωκεν · οὐδὲ τοῦτό τι μέγα δεινόν. Ἄλλος παρῶν, ἠπειλήσεν ἀποστήσεσθαι τῆς ὀρθῆς πίστεως · ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔξιον τιμωρίας · ὀργὴ γὰρ ἡμαρτε, φησί, καὶ θυμῷ. Καὶ μυρία τις ἂν εὔροι τοιαῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀμαρτήματα ἐπεισάγομενα ταῖς Ἐκκλησίαις. Διὰ τοῦτο καὶ καταγέλαστοι γεγόναι καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλλησιν, εἰς μυρία τῆς Ἐκκλησίας σχιζομένης. Εἰ γὰρ οἱ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀποπηδῶν τῶν θείων θεσμῶν ἐπιχειροῦντες καὶ μικρὸν τι παρακινεῖν, τῆς προσήκουσας ἐτύγχανον ἐπιτιμήσεως, οὐκ ἂν ὁ παρὼν ἐτέχθη λοιμὸς, καὶ τοσοῦτος χειμὼν τὰς Ἐκκλησίας κατέλαθεν. Ὅρα γοῦν ὁ Παῦλος πῶς τὴν περιτομὴν ἀνατροπὴν τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ.

ζ'· Νῦν δέ εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν καὶ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους νηστεύοντες ἡμέραν, καὶ σάββατα τηροῦντες ὁμολῶς · καὶ φέρομεν γενναίως, μᾶλλον δὲ τολαιπύρως. Καὶ τί λέγω τὰ Ἰουδαίων; καὶ γὰρ Ἕλλήνων ἔβη πολλά παρὰ τισὶ τῶν ἡμετέρων φυλάττεται, κληδονισμοὶ καὶ ὠλυνισμοὶ καὶ σύμβολα καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεις, καὶ ἡ περὶ τὴν γένεσιν σπουδὴ, καὶ τὰ πάσης ἀσεθείας γέμοντα γραμματεῖα, ἃ τιτωμένων τῶν παιδίων εὐθέως ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν συντιθέας κεφαλῆς, ἐκ προοιμίων παιδεύοντες καταλύειν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους, καὶ ὑπὸ τὴν πεπλανημένην τυραννίδα τῆς εἰμαρμένης τό γε αὐτῶν ἄγοντες μέρους. Εἰ δὲ τοὺς περιτενομένους οὐδὲν ὁ Χριστὸς ὠφελεί, τοὺς τοσαῦτα ἐπιτενομένους κακῶς, τί τοσοῦτον ἡ πίστις εἰς σωτηρίαν ὠφελήσει λοιπόν; Καίτοι ἡ περιτομὴ παρὰ Θεοῦ δεδομένη ἦν, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἐλυμαίνετο τῷ Εὐαγγελίῳ οὐκ ἐν καιρῷ celoμένη, πάντα ἔπραττεν ὁ Παῦλος, ὥστε αὐτὴν περικόψαι. Εἴτα ὁ μὲν Παῦλος ὑπὲρ ἐθῶν Ἰουδαϊκῶν τοσαύτην ἐποίητο σπουδὴν, ἐπειδὴ καίρω ἐφυλάττετο, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὴν Ἑλληνικὴν περικόψομεν συνήθειαν; καὶ ποῖαν σχολήμεν ἀπολογίαν; Διὰ ταῦτα ἐν παρχαίς καὶ θυροῖς νῦν τὰ ἡμέτερα, καὶ οἱ μαθητεύοντες φρονήματος ἐμπλησθέντες πολλοὺ τὴν τάξιν ἀνέτρεψε, καὶ τὰ ἄνω κάτω γηγένεται. Κἂν μικρὸν τις ἐγκαλέσῃ, διαπτύουσι τοὺς ἄρχοντας, ἐπειδὴ κακῶς ἡμεῖς αὐτοὺς ἐπαιδοτριβήσαμεν. Καίτοι γε εἰ καὶ μοθηρότεροι, καὶ μυρίων ἦσαν κακῶν γέμοντες οἱ προεστώτες, οὐδὲ οὕτω τῷ μαθητῇ θέμις ἦν παρακῶσειν. Εἰ γὰρ περὶ τῶν Ἰουδαίων διδασκάλων φησὶν, ὅτι ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς Μωϋσεως καθέδρας ἐκάθισαν, ἀκούεσθαι δίκαιοι παρὰ τῶν μαθητευομέ-

νων ἂν εἴεν, καίτοι γε ἔργα εἶχον οὕτω πονηρά, ὥς τοὺς μαθητάς [670] καλεῖσαι μὴ ζηλοῦν, μηδὲ μισεῖσθαι ἐκεῖνα, τίνος ἂν εἴεν συγγνώμης ἄξιοι οἱ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας προέδρους τοὺς τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ μετ' ἐπικεικίας ζῶντας διαπτύοντες καὶ καταπατούντες; Εἰ γὰρ ἀλλήλους κρίνειν οὐ θέμις, πολλῶ μᾶλλον τοὺς διδασκάλους. Ἀλλὰ κἂν ἐγὼ, ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελιζέται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάθετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ὅρα σύνεσις ἀποστολικήν. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι πανδοξίας ἐνεκεν τὰ ἴδια συγκροτεῖ δόγματα, καὶ ἑαυτὸν ἀνεθεμάτισεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφωγον, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Μὴ γάρ μοι Ἰάκωβον εἴπῃς, φησί, καὶ Ἰωάννην · κἂν γὰρ τῶν πρώτων ἀγγέλων ἢ τις τῶν ἐξ οὐρανοῦ διαφθείρων τὸ κήρυγμα, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ οὐκ ἁπλῶς εἶπεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς ἄγγελοι ἐκαλοῦντο · *Χεῖλη γὰρ ἱερέως φυλάσσεται γνῶσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἀγγελος Κυρίου παντοκράτορος ἔστιν* · ἵνα μὴ τοὺτους νομίσης ἀγγέλους λέγεσθαι νῦν, τῇ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκῃ τὰς ἄνω δυνάμεις ἠνίκατο. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐν ἐναντία καταγγέλλωσιν, ἢ ἀνατρέψωσι τὸ πᾶν, ἀλλὰ, Κἂν μικρὸν τι εὐαγγελίζωνται παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα, κἂν τὸ τυχὸν παρακινήσωσιν, ἀνάθεμα ἔστωσαν. *Ὡς προεῖρηκα, καὶ ὅτι πάλιν λέγω*. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης θυμῷ τὰ ῥήματα εἶναι, ἢ ὑπερβολικῶς εἰρηθεῖαι, ἢ κατὰ συναρπαγὴν τινα, δεῦτερον τὰ αὐτὰ πάλιν τιθῇσιν. Ὁ μὲν γὰρ θυμῷ τι προαχθεῖς εἰπεῖν, κἂν μεταγνοίῃ ταχέως · ὁ δὲ δεῦτερον τὰ αὐτὰ λέγων, δείκνυσιν ὅτι κρίνας οὕτως εἶπε, καὶ πρότερον ἐν τῇ γνώμῃ κυρώσας, οὕτως ἐξήνεγκε τὸ λεχθέν. Ὁ μὲν οὖν Ἀβραάμ ἀξιούμενος πέμψαι τὸν Λάζαρον εἶλεν, *Ἐχουσι Μωϋσεῖα καὶ τοὺς προφήτας · ἐὰν μὴ ἐκείνων ἀκούσωσιν, οὐδὲ νεκρῶν ἀνισταμένων ἀκούσονται*. Ταῦτα δὲ αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα ὁ Χριστὸς, δείκνυς ὅτι καὶ νεκρῶν ἐγειρομένων ἀξιοπιστοτέρας εἶναι βούλεται τὰς Γραφάς. Ὁ δὲ Παῦλος (ὅταν δὲ Παῦλον εἶπω, τὸν Χριστὸν πάλιν λέγω · αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ κινῶν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν) καὶ ἀγγέλων ἐξ οὐρανοῦ καταβαινόντων αὐτὰς προτίθησι · καὶ μάλᾳ εἰκότως. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, κἂν μεγάλοι, ἀλλὰ δούλοι καὶ ὑπουργοὶ ἂν τυγχάνουσιν ὄντες · αἱ δὲ Γραφαὶ πᾶσαι οὐ παρὰ δούλων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ὧν ὅλων Θεοῦ Δεσπότης γραφεῖσαι ἐπέμφθησαν. Διὰ τοῦτο φησὶν · *Ἐὰν τις ὑμᾶς εὐαγγελισθῇ παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, συνετῶς σφόδρα καὶ ἀνεπαχθῶς. Τί γὰρ εἶδει λοιπὸν ὀνομάτων μνησθῆναι τὸν τοσαύτην χρησάμενον ὑπερβολῇ, ὥς καὶ ἅπαντας, καὶ τοὺς ἄνω καὶ τοὺς κάτω, περιλαβεῖν; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ τοῦ εὐαγγελιστῆς καὶ ἀγγέλου ἀναθεματίσαι, πᾶν ἀξίωμα περιέγραψε · διὰ δὲ τοῦ ἑαυτοῦ, πᾶσαν οἰκισίτητα καὶ [671] γνησιότητα. Μὴ γὰρ μοι εἴπῃς, ὅτι οἱ συναπόστολοί σου καὶ ἐταῖροι ταῦτα λέγουσιν · οὐδὲ γὰρ ἑμαυτοῦ φείδομαι τοιαῦτα κηρύττοντος. Ταῦτα δὲ

• Sic Savil. in margine, et ita legisse videtur Interpres Latinus. Editi λοιποὶ γοί

οὐχ ὡς καταγινώσκων τῶν ἀποστόλων φησιν, οὐδὲ ὡς παραβαινόντων τὸ κήρυγμα, ἄπαγε· Εἴτε γὰρ ἡμεῖς, εἴτε ἐκεῖνοι, φησιν, οὕτω κηρύσσομεν· ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ἀξίωμα προσώπων οὐ προσίεται, ὅταν περὶ ἀληθείας ὁ λόγος ᾖ. "Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Εἰ γὰρ εἰ ἀνθρώποις ἡρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην. Εἰ γὰρ καὶ ὑμᾶς ἠπάτων, φησι, ταῦτα λέγων, μὴ τὸν Θεὸν δύναμαι παραλογίσασθαι τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας εἰδῶτα, καὶ ᾧ πᾶσά μοι σπουδὴ διαπαντὸς ἀρέσκειν; Εἶδες φρόνημα ἀποστολικόν; εἶδες ὕψος εὐαγγελικόν; Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔλεγεν, Οὐχ ὑμῖν ἀπολογούμεθα, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος· καὶ πάλιν, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑπ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ἐπειδὴ γὰρ μαθηταὶς διδάσκαλος ὢν ἀναγκάζεται ἀπολογεῖσθαι, ὑπομένει μὲν αὐτὸ, δυσανασχετεῖ δὲ, οὐ δι' ἀπόνειαν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς τῶν ἀπατωμένων γνώμης, καὶ τὸ μὴ σφόδρα παρ' αὐτοῖς πιστεῦσθαι. Διὸ καὶ ταῦτα εἶρηκε, μονονουχὶ λέγων· Μὴ γὰρ πρὸς ὑμᾶς μοι ὁ λόγος ἐστὶ; μὴ γὰρ ἀνθρωποὶ μοι δικάζειν μέλλουσιν; πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τῶν εὐθυμῶν τῶν ἐκεῖ ἅπαντα πράττομεν, καὶ οὐκ ἂν εἰς τοσοῦτον ἡλιθιομεν ἀβλιότητος, ὡς μέλλοντες ἀπολογεῖσθαι τῷ πάντων Δεσπότη ὑπὲρ ὧν κηρύττομεν, διαφθεῖρειν τὰ δόγματα.

ἦ. Ὅστε ὁμοῦ μὲν ἀπολογούμενος, ὁμοῦ δὲ αὐτῶν κατεξανιστάμενος, ταῦτα τέθεικε. Τοῦ γὰρ μαθητευομένου οὐ δικάζειν τοῖς διδασκάλοις^α, ἀλλὰ πιστεῦειν προσήκεν· ἐπειδὴ δὲ ἀντεστράφη ἡ τάξις, καὶ κριταὶ καθέζεσθε, φησὶ, μάθετε ὅτι τῆς μὲν πρὸς ὑμᾶς ἀπολογίας οὐ πολὺς μοι λόγος, τὸ δὲ πᾶν διὰ τὸν Θεὸν πράττομεν, καὶ ὥστε ἐκεῖνον^β περὶ δογμάτων ἀπολογησασθαι τούτων. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπους θέλων πείσαι, πολλὰ ὑπουλα ποιεῖ καὶ διεστραμμένα, καὶ ἀπάτη κέχρηται καὶ ψεύδει, ὥστε πείσαι καὶ ἐλεῖν τὴν τῶν ἀκουόντων γνώμην· ὁ δὲ Θεὸν πείθων, καὶ ἀρέσκειν ἐκεῖνῳ σπουδάζων, ἀπλῆς δεῖται διανοίας καὶ καθαρᾶς· ἀνεξάπαττον γὰρ τὸ θεῖον. Ὅθεν εἶπεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς, φησὶν, οὐ φιλαρχίας ἐνεκεν, οὐδὲ ὥστε μαθητὰς ἔχειν, οὐδὲ τῆς παρ' ὑμῶν ἐπιέμενοι δόξης ταῦτα γράφομεν· οὐ γὰρ ἀνθρώποις ἀρέσαι ἐπουδάκαμεν, ἀλλὰ Θεῷ. Εἰ γὰρ ἤθελον ἀνθρώποις ἀρέσκειν, εἴ μετὰ Ἰουδαίων ἦμην, εἴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐδίωκον. Ὁ δὲ ἔθνος ὀλοκλήρου καὶ οἰκίων καὶ φίλων καὶ συγγενῶν καὶ δόξης τοσαύτης καταφρονήσας, καὶ ἀνταλλαξάμενος τούτων διωγμοὺς καὶ ἐχθρας καὶ πολέμους καὶ θανάτους καθημερινούς, εὐδελον ὅτι καὶ ταῦτα, ἃ λέγω νῦν, οὐ τῆς τῶν ἀνθρώπων δόξης ἐπιέμενος λέγω. Τοῦτο δὲ εἰρηκεν, ἐπειδὴ μέλλει καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ διηγέσθαι [672] βίον, καὶ τὴν ἀθρόαν μεταβολὴν, καὶ δεῖκνύναι δι' ἐναργῶν ἀποδείξεων, ὅτι μετ' ἀληθείας

μετέστη, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι αὐτοὺς ἀπολογούμενος ταῦτα ποιεῖ, καὶ ἐπαρῶσι. Διὰ τοῦτο προεῖπεν· "Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω; Οἶδε γὰρ εἰς καιρὸν τὸν προσήκοντα πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων διόρθωσιν καὶ ὑψηλὸν καὶ μέγα τι φθέγγεσθαι. Καίτοι γε ἦν ἐτέρωθεν τὰς ἀποδείξεις ποιήσασθαι τοῦ μετὰ ἀληθείας κηρύττειν, ἀπὸ τῶν σημείων, ἀπὸ τῶν θαυμάτων, ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀπὸ τῶν δεσμοτηρίων, ἀπὸ τῶν καθημερινῶν θανάτων, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τοῦ δίψους, καὶ τῆς γυμνότητος, ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν τοιοούτων· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ νῦν, ἐκεῖνοι δὲ καὶ τούτων ἦσαν κεκοινωνηκότες, τῶν κινδύνων λέγω. ἐτέρωθεν μεθοδεύει τὸν λόγον· ἐπεὶ, ὅτε πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους ἀπετείνετο, οὕτω προσάγει τὴν σύγκρισιν, τὴν ἐν τοῖς κινδύνοις ὑπομονὴν εἰς μέσον φέρων καὶ λέγων· Διδάσκοντι Χριστοῦ εἰσι; (παράφροτων λαλῶν) ὑπὲρ ἐγὼ· ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πηληταῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλὰκις· νῦν μέντοι τὴν προτέραν ἀναστροφὴν λέγει, καὶ φησι· Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἐστὶ κατὰ ἀνθρωπινον. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παραέλαβον αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅρα πῶς ἄνω καὶ κάτω τοῦτο δισχυρίζεται, ὅτι τοῦ Χριστοῦ γέγονε μαθητὴς, οὐκ ἀνθρώπου μεσιτεύοντος, ἀλλ' αὐτοῦ δι' ἑαυτοῦ καταξιώσαντος ἀποκαλύψαι τὴν γνώσιν αὐτῷ πᾶσαν. Καὶ ποῖα τοῖς ἀπιστοῦσιν ἀπόδειξις γένοιτ' ἂν τοῦ τὸν Θεὸν ἀποκαλύψαι σοι δι' ἑαυτοῦ, καὶ μὴ διὰ μέσου τινὸς τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα μυστήρια; Ἡ προτέρα ἀναστροφή, φησὶν· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ Θεὸς ἦν ὁ ἐκκαλύπτων, οὕτως ἀθρόαν ἔσχον μεταβολὴν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων διδασκόμενοι, ὅταν σφοδροὶ καὶ διακαεῖς ὦσιν ἐν τοῖς ἐναντίοις, χρόνου δέονται καὶ πολλῆς τῆς μηχανῆς πρὸς τὸ πεισθῆναι· ὁ δὲ οὕτως ἀθρόον μεταστὰς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τῆς μανίας ἀκμῇ καθαρῶς νήψας, εὐδελον ὅτι θείας τυχῶν βίβως καὶ διδασκαλίας, ἀθρόον πρὸς τὴν καθάραν ἐπανήλθεν ὑγείαν. Διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται περὶ τῆς προτέρας αὐτοῦ διηγῆσθαι ἀναστροφῆς, καὶ μάρτυρας αὐτοῦ καλεῖ τῶν γενομένων. Ὅτι μὲν γὰρ κατηξίωσεν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός δι' ἑαυτοῦ με καλέσαι ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὑμεῖς οὐκ ἴστε· πῶς γὰρ, οἱ μὴ παρόντες; ὅτι δὲ διώκτης ἦμην, σφόδρα ἴστε. Καὶ γὰρ μέχρις ὑμῶν ἡ σφοδρότης ἡ ἐμὴ διεδόθη· καίτοι πολὺ τὸ διάστημα Παλαιστινίων καὶ Γαλατῶν ὥστε οὐκ ἂν τοσοῦτον διέβη ἡ φήμη, εἰ μὴ πολλῇ τῶν γινομένων ὑπερβολῇ ἦν, καὶ πᾶσιν ἀφόρητος. Διὸ καὶ φησιν· Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπύρρουν αὐτήν. Ὅρᾳ πῶς ἕκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τιθίσῃ, καὶ οὐκ αἰσχύνεται; Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐδίωκεν, [673] ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης, καὶ οὐκ ἐδίωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπύρρει, τουτέστι, σθέσαι ἐπεχειρεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καταστρέφει, καθελεῖν, ἀφανίσαι· τοῦτο γὰρ πορθοῦντος ἔργον. Καὶ

^α Savil. in margine ponit τοὺς διδασκάλους, quæ lectio melior videtur.

^β Notat in margine Savilius legendum esse πρὸς ἐκεῖνον, quæ lectio præstat omnino.

et affluentiam complexus est. Ne mihi dixeris, inquit, collegæ tui et socii apostoli hæc dicunt: nec mihi ipsi parco, si diversa prædicem. Non hæc dicit, quod damnaret apostolos tamquam evangelicæ prædicationis prævaricatores, absit; ait enim, Sive nos sive illi sic prædicamus; sed ut ostenderet personarum dignitatem non recipi, quoties expenditur veritas. 10. *Nunc enim hominibus suadeo, an Deo? aut quæro hominibus placere? Si enim adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Quamvis enim, inquit, vos fallerem hæc dicens; num et Deo valeam imponere, qui perspicit arcana mentis, et cui ut placerem, semper omne mihi studium fuit? Vides spiritum apostolicum, vides sublimitatem evangelicam. Hæc eadem autem in Epistola ad Corinthios dixit: *Non vobis excusamus nos, sed occasione damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); atque iterum, *Mihi vero pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die* (1. Cor. 4. 3). Cum enim doctor cogeretur se discipulis excusare, sustinet quidem illud, sed tamen indigne fert, haud quidem ob arrogantiam; absit hoc; sed partim ob id quod ii qui seducebantur, tam mobili essent animo tamque instabili sententia; partim quod ipsius verbis apud illos parum certa fides haberetur. Et ideo his propemodum usus est verbis: An mihi apud vos est habenda oratio? an homines mihi jus dicturi sunt? apud Deum dicturi sumus; atque ut apud illud tribunal bonam habeamus causam, omnia facimus, ac non eo devenimus infelicitatis, ut cum rationem reddaturi simus omnium Domino super iis quæ prædicamus, corrumpamus evangelii dogmata.

8. Itaque partim sese excusans, partim illos exstimulans, hæc verba posuit. Non enim conveniebat discipulis jus dicere præceptoribus, sed credere et obtemperare. Verum quoniam, inquit, inversus est ordo et iudices nunc sedetis; scitote mihi non esse magnopere curæ, quomodo me purgem apud vos, sed omnia facinus propter Deum, utque illi de hisce dogmatibus reddamus rationem. Etenim qui studet hominibus suadere, multa facit subdola pravaque, et fraudibus utitur et mendacio, quo persuadeat mentemque capiat auditorum: contra, qui Deo suadet, illique placere studet, huic simplici puraque mente est opus; Deus enim falli non potest. Unde perspicuum est, inquit, nos quoque nec principatum ambientes, nec discipulos colligendi studio, neque gloriam ac laudem a vobis captantes hæc scribere: neque enim nobis studio est placere hominibus, sed Deo. Nam si voluissem hominibus placere, adhuc cum Iudæis essem, adhuc persequerer Ecclesiam Dei. Cæterum qui totam Judæorum gentem, qui familiares, amicos et cognatos, qui tantam contempsit gloriam, proque his commutavi persecutiones, inimicitias, bella ac mortes quotidianas, satis declaravi me hæc quoque, quæ nunc loquor, non humanæ laudis studio loqui. Hoc autem ideo præfatus est, quoniam commemoraturus est prioris vitæ suæ historiam, et quomodo repente fuerit immutatus, et argumentis evi-

dentibus demonstraturus se pro veritate stare, ne putarent illum hæc eo facere, quo ipsis redderet rationem, atque hinc efferrentur. Ideo prius dixit: *Nunc an hominibus suadeo?* Noverat enim, prout postulabat opportunitas, etiam sublime quippiam ac magnificum loqui, ad eorum quos instituebat correctionem. Atqui poterat aliunde probare, se cum veritate ac sinceritate prædicare evangelium, nimirum e prodigiis, e miraculis, e periculis, e carceribus, et quotidianis mortibus, e fame, siti et nuditate, ex aliis horum similibus: verum quoniam illi nunc dirigitur oratio non ad pseudapostolos, sed ad apostolos qui horum periculorum erant consortes, alia via aggreditur causæ tractationem. Alioquin cum ad pseudapostolos sermonem intenderet, hunc in modum induxit comparisonem, tolerantiam in periculis adducens in medium, dicensque: *Ministri Christi sunt? (desipiens loquor:) plus ego; in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter* (2. Cor. 11. 23). Nunc vero superioris vitæ conversationem memorat, dicens: 11. *Notum vobis facio, fratres, evangelium quod prædicatum est a me, non esse secundum hominem; 12. neque ego enim ab homine accepti illud neque edoctus sum, sed per revelationem Jesu Christi.* Vide ut undequaque confirmat se fuisse Christi discipulum, nullo hominis interventu, sed ipso Christo per seipsum omnem ipsi cognitionem dignante patefacere. Et quomodo, inquit, probari possit incredulis, quod Deus per se nullo hominis interventu tibi patefecerit illa arcana mysteria? Probat hoc, inquit, illa prior mea conversatio: nisi enim Deus fuisset, qui revelabat, non adeo repente fuisset immutatus. Nam qui doceatur ab hominibus, etiamsi sint acri ardentique ingenio, tamen si ad contraria transferantur, tempore illis est opus multoque studio ut persuadeantur: qui autem cum vehementissime laboraret insaniam, ita repente rediit ad sanam mentem, declarat sibi divinam visionem ac doctrinam adfuisse, perque hanc subito ad puram rediisse sanitatem. Ideo cogitur priorem suam vitam commemorare, atque ipsos testes citat eorum quæ gesta sunt. Vos quidem, inquit, nescitis, quod unigenitus Dei Filius me e cælis per se vocare dignatus est: nam qui possitis id scire, cum non adfueritis? verum illud omnino nostis, quod fuerim persequutor. Nam usque ad vos quoque vehementia mea penetravit, cum ingens sit intervallum inter Palestinam et Galatiam; ita ut non fuerit rumor in tam longinquum dimanaturus, nisi quæ fiebant a nobis, modum excessissent fuissentque intolerabilia. Unde et dicit: 13. *Audistis meam conversationem in Iudaismo, quod supra modum persequerbar Ecclesiam Dei et expugnabam illam.* Vides ut singula cum exaggeratione commemorat, nec pudet sua mala confiteri. Non enim tantum est persequutus, sed omni cum vehementia; nec persequutus est modo, verumetiam expugnavit, hoc est, conatus est Ecclesiam extinguere, subvertere, demoliri, abolere: nam id est expugnatoris opus. 14. *Et proficiebam in Iudaismo ultra multos*

ae quales meos in genere meo, cum essem abundantius emulatur paternarum mearum traditionum.

9. Ne putares iræ fuisse quod gerebat, ostendit se quidquid fecit zelo quodam fecisse, tametsi non secundum scientiam; non autem inanis gloriæ siti, aut vindicandi quos oderat cupidine, sed quod studio teneretur traditionum quas a majoribus acceperat. Hujus autem sermonis hic est sensus: Si quæ feci adversus Ecclesiam, non humano feci affectu, sed zelo divino, errante quidem, sed zelo tamen: quomodo nunc, dum pro Ecclesia curro, agnita veritate, inanis gloriæ causa hæc facerem? Etenim si in errore talis affectus mihi non est dominatus, sed Dei zelus eo me compulsi; multo magis, posteaquam agnovi veritatem, oportet me ab omni istiusmodi suspitione liberum esse. Nam simul atque conversus sum ad ecclesiastica dogmata, protinus quidquid Judaicarum opinionum occuparat animum meum, totum exui, multoque majorem zelum hic præstiti: quæ res arguit me vere fuisse transmutatum, divinoque zelo teneri. Quod nisi ita esset, quid, quæso, aliud mihi suadere poterat ut tantam sustinerem immutationem, ac pro honore contumeliam, pro requie pericula, pro securitate afflictiones susceperem? Nulla causa erat alia, nisi tantum veritatis amor. 15. *Cum autem placuisset Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam. 16. ut revelaret Filium suum in me, et predicem illum in gentibus; protinus non communicavi cum carne et sanguine.* Vide quid hic studeat ostendere, quod per id etiam temporis quo relictus est in errore, propter occultam aliquam divinæ providentiæ rationem relictus sit. Etenim si ab utero matris segregatus erat ut fieret apostolus, et ad hoc ministerium vocaretur; vocatus est autem tunc; et simul vocatus, obsequutus est: perspicuum est Deum ob causam aliquam arcanam eo usque distulisse. Quæ igitur est hæc dispensatio? Fortassis inhiantes avertis hoc ab initio audire, cur tandem non eum cum duodecim apostolis vocaverit: verum ne ego digressus ab eo quod magis urget, prolixiorem faciam sermonem, oro caritatem vestram, ne omnia ex me velitis discere, sed ex vobis etiam ipsis inquiratis, Deum obsecrantes ut vobis patefaciat. Quamquam et nos super hac re alias sumus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus ob quam Deus prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ si vobis e memoria exciderunt, ex eo libro hæc omnia cognoscetis (a). Nunc a serie sermonis non recedamus, consideremusque quomodo

(a) Hic querit Chrysostomus et auditori vult explanare, primo cur Christus Pauli vocationem tamdiu distulerit, neque illum cum cæteris apostolis vocaverit, et cur illum, qui Saulius antea vocabatur, Paulum appellari voluerit. Quia vero jam antea rem pluribus explauverat, auditores mittit ad librum quemdam suum, ubi hæc iuse explicabantur. Liber autem ille complectebatur Homilias in principium Actorum, et Homilias de Mutatione nominum, quæ prioribus hærebant. In prima autem de Mutatione nominum pluribus accurate probat e re fuisse, ut Paulus prius Christum et suos persequeretur, quam vocaretur ab illo: in secunda edisserit cur is qui antea Saulus appellabatur, postea Paulus vocatus fuerit. Verum hæc pluribus expendantur in Monito præcedenti.

rursus ostendit nihil humano more in ipso factum esse, sed Deum omnia suo arbitratu multa providenti dispensasse: ostendit autem his verbis: *Et vocavit per gratiam suam.* Hinc declarat quod Deus ipsum ob virtutem vocaverit: ait enim ad Ananiam, *Vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus ac regibus (Act. 9. 15).* Hoc est, idoneus est ministerio præclaroque facinori sustinendo. Atque hanc vocationis causam hic ponit: idem tamen ubique totum gratiæ et ineffabili numinis humanitati tribuit, ita loquens: *Sed misericordiam consequutus sum, non quod sufficiens essem, neque quod idoneus, sed ut in me declararet omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri erant illi in vitam æternam (1. Tim. 1. 16).* Viden' humilitatem eximiam? Ideo, inquit, ego misericordiam consequutus sum, ne quis de seipso desperet, posteaquam omnium mortalium pessimus Dei benignitatem assequutus sum. Id enim declarat dicens: *Ut in me demonstraret omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri essent in illo. Ut revelaret Filium suum in me.* Alibi vero dicit ipse Christus: *Nemo novit Filium nisi Pater, nec ullus novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Luc. 10. 22).* Vides quod et Pater Filium, et Filius Patrem revelat? Idem fit in gloria; Filius glorificat Patrem, et Pater Filium: *Glorifica me, ut et ego glorificem te (Joan. 17. 1. 4);* et rursum, *Quemadmodum ego te glorificavi.* Sed quam ob causam non dixit, *Ut revelaret Filium suum mihi, sed, In me?* Ideo ita loquutus est, ut ostenderet quod non modo verbis doctus esset de fide, verum etiam copioso Spiritus dono repletus: revelatione siquidem illustrante illius animum, simul et Christum habebat in ipso loquentem. *Ut evangelizem illum in gentibus.* A Deo namque factum est, non solum ut crederet, verum etiam ut ad apostolicum munus deligeretur. Sic enim, inquit, mihi seipsum revelavit, non tantum ut ipsum cognoscerem, verum etiam ut ejus notitiam ad alios profferrem. Nec tamen simpliciter dixit, *Apud alios, sed, Ut evangelizarem eum in gentibus;* jam hinc incipiens attingere non minimum suæ defensionis caput, ex ipsa discipulorum persona. Nec enim erat illi par necessitas prædicandi Judæis et gentibus. *Protinus non me contuli cum carne et sanguine.* Apostolos hic subindicat, naturæ cognomento eos designans. Quod si hoc dicit de cunctis hominibus, nos non contradicemus. 17. *Neque ascendi Jerosolymam ad antecessores meos apostolos.* Hæc verba si quis per se expendat, videntur spirare non vulgarem magniloquentiam, plurimumque abesse ab apostolico spiritu. Etenim quod ipse sibi suffragium ferat, neque cum quoquam sententiam communicet, videtur esse fastus. *Videbam, inquit, hominem, qui sibi videbatur esse sapiens; sed majorem illo spem habet insipiens (Prov. 26. 12);* et, *Vae iis qui prudentes sunt apud semetipsos, et in oculis suis intelligentes (Isai. 5. 21);* ac ipse Paulus rursum, *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16).*

10. Itaque qui tam multa hujusmodi præcepta

προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συν-
ηλικιωτάς ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλω-
τῆς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων.

θ. Ἰνα γὰρ μὴ νομίσης, ὅτι θυμὸς τὸ πρᾶγμα ἦν,
δείκνυσιν ὅτι ζήλω τὸ πᾶν ἐποίει, εἰ καὶ μὴ κατ'
ἐπίγνωσιν, οὐκ ἀπὸ κενοδοξίας, οὐδὲ ἐχθρας ἐκδιώ-
κων, ἀλλὰ καὶ Ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν
μου παραδόσεων. Ὁ δὲ φησι, τοῦτο ἐστίν· Εἰ τὰ
κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ δι' ἄνθρωπον ἐπραττον,
ἀλλὰ διὰ ζήλον θεῖον, ἐσφαλμένον μὲν, ζήλον δὲ
ὅμως· πῶς νῦν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τρέχων καὶ
τὴν ἀλήθειαν ἐπιγινούς, διὰ κενοδοξίαν ταῦτα πράτ-
τω; Εἰ γὰρ ἐν τῷ σφάλῃ οὐκ ἐκράτει μου πά-
θος τοιοῦτον, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ζήλος ἐπὶ τοῦτο με ἤγα-
γε, πολλῷ μᾶλλον, ὅτε τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνων, πά-
σης ἀπηλλάχθαι τοιαύτης δίκαιος ἀνείην ὑπονομίας.
Ὅμοῦ τε γὰρ μετέστην πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας
δόγματα; καὶ πᾶσαν ἀπεδυσάμην πρὸς τὴν Ἰου-
δαϊκὴν, πολλῷ πλείονα ζήλον ἐνταῦθα ἐπιδείξάμενος·
ὅπερ ἐστὶ σημεῖον τοῦ μετὰ ἀληθείας μεταστῆναι,
καὶ ζήλῳ κατεχόμενον θεῖον. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, τί
ἦν ἕτερον, εἰπέ μοι, τὸ παρασκευάζον γενέσθαι τσα-
αὐτὴν μεταβολὴν, καὶ ὕβριν τιμῆς, καὶ κινδύνους
ἀνέσεως, καὶ τάλαιπωρίαν ἀδείας ἀλλάξασθαι; Οὐκ
ἔστιν οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἔρω μόνον. Ὅτε
δὲ ἠδούκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιτίας
μητρὸς μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ,
ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγ-
γελισωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσ-
ανθεῖμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Ὅρα τί σπουδάζει
ἐνταῦθα δεῖξαι, ὅτι καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἐγκατελείφθη,
διὰ τένα οἰκονομίαν ἀπόρρητον ἀφείθη. Εἰ γὰρ ἐκ
κοιτίας μητρὸς ἀφώριστο γενέσθαι ἀπόστολος, καὶ
κληθῆναι πρὸς τὴν διακονίαν ταύτην· ἐκλήθη δὲ τότε,
καὶ αἷμα κληθεὶς ὑπήκουσε· ὅηλον ὅτι ὁ Θεὸς δι'
ἀπόρρητόν τινα αἰτίαν ἀνεβάλλετο τέως. Τίς οὖν αἴ-
τις ἡ οἰκονομία; Τάχα παρ' ἐμοῦ προοίμιον ἀκοῦσαι
κεχρήνατε, εἰ δὴ ποτε οὐ μετὰ τῶν δώδεκα αὐτὸν ἐκά-
λεσεν· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦ κατεπιγόντος ἀποστάς, μα-
κρότερον ποιήσω τὸν λόγον, παρακαλῶ καὶ ἐγὼ τὴν
ὑμετέραν ἀγάπην μὴ πάντα παρ' ἐμοῦ μαυθάνειν,
ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑαυτῶν ζητεῖν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν
ἀποκαλύπτειν. Καὶ ἡμῖν δὲ εἰρηναί τις ὑπὲρ τούτων
λογος, ὅτε περὶ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ τῆς προσηγο-
ρίας πρὸς ὁμᾶς διελγόμεθα, καὶ τίνας ἐνεκεν Σαῦλον
αὐτὸν καλούμενον, Παῦλον ἐκάλεσεν· εἰ δὲ ἐπιλέλη-
σθε, ἐντυχόντες [674] ἐκείνῳ τῷ βιβλίῳ, πάντα εἰ-
σεσθε ταῦτα. Τέως δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα, καὶ
σκοπώμεν πῶς πάλιν δείκνυσιν οὐδὲν ἀνθρώπινον
περὶ αὐτὸν γαγενημένον, ἀλλὰ πάντα τὸν Θεὸν τὰ
κατ' αὐτὸν μετὰ πολλῆς οἰκονομοῦντα προνοίας. Καὶ
καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὁ μὲν Θεός, φησί,
διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ κεκληνέναι αὐτόν. Σκεῖος
γὰρ ἐκλογῆς μοι ἐστίν, πρὸς τὸν Ἀνανίαν εἰεγε, τοῦ
βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασι-
λέων, τουτέστιν, ἱκανὸς διακονῆσαι καὶ ἔργον ἐπι-
δεῖξαι μέγα. Καὶ ταύτην τὴν αἰτίαν τῆς κλήσεως

τίθησιν· αὐτὸς δὲ πανταχοῦ τῆς χάριτος εἶναι φησι
τὸ πᾶν καὶ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ τῆς ἀφάτου,
οὕτω λέγων· Ἀλλ' ἡλεήθην, οὐχ ὅτι ἱκανὸς ἤμην,
οὐδ' ὅτι ἐπιτήδεις, ἀλλ' ἵνα ἐν ἐμοὶ ἐνδείξηται
τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποκύπτωσιν τῶν
μελλόντων πιστεῦσιν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον.
Εἶδες ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν; διὰ τοῦτο ἐγώ,
φησιν, ἡλεήθην, ἵνα μηδεὶς ἀπογνῶ, ὡς τοῦ πάντων
ἀνθρώπων κακίστου φιλανθρωπίας ἀπολελευκός. Τοῦτο
γὰρ δηλοῖ ἐν τῷ εἰπεῖν, Ἰνα ἐν ἐμοὶ ἐνδεί-
ξηται τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποκύπτωσιν
τῶν μελλόντων πιστεῦσιν ἐπ' αὐτῷ. Ἀποκαλύ-
ψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Ἀλλαχοῦ δὲ φησιν ὁ
Χριστὸς, Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πα-
τήρ, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ
Υἱός, καὶ ὃς ἄν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.
Εἶδες ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ Υἱόν, καὶ ὁ Υἱὸς Πατέρα
ἀποκαλύπτει; Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δόξης, καὶ ὁ Υἱὸς
δοξάζει Πατέρα, καὶ ὁ Πατὴρ Υἱόν· Δόξα ὅσον με,
φησιν, ἵνα δοξάσω σε· καὶ, Καθὼς σε ἐγὼ ἐδό-
ξασα· διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱόν
αὐτοῦ ἐμοί, ἀλλ' Ἐν ἐμοί; Δεικνύς ὅτι οὐ διὰ βή-
μάτων μόνον ἤκουσε τὰ περὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ
πολλοῦ πνεύματος ἐπληρώθη· τῆς ἀποκαλύψεως κα-
ταλαμπύσεως αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν Χριστὸν εἶ-
χεν ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Ἰνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν
ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι μόνον, ἀλλὰ
καὶ τὸ χαιρετονηθῆναι αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγο-
νεν. Οὕτω γὰρ μοι αὐτὸν ἀπεκάλυψεν, οὐχ ἵνα
ἴδω μόνον αὐτόν, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξ-
ενέγκω. Καὶ οὐκ εἶπεν ἄλλους ἀπλῶς, ἀλλ' Ἰνα
εὐαγγελίζωμαι αὐτόν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐντεῦθεν
ἦδη προανακρουόμενος οὐ μικρὸν τῆς ἀπολογίας κε-
φάλαιον, ἀπὸ τοῦ τῶν μαθητῶν προσώπου. Οὐ γὰρ
ὁμοίως Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἔθνεσι κηρύττειν ἀναγ-
καῖον ἦν. Εὐθέως οὐ προσανθεῖμην σαρκὶ καὶ
αἵματι. Τοὺς ἀποστόλους ἐνταῦθα αἰνίττεται, ἀπὸ
τῆς φύσεως αὐτοὺς καλῶν. Εἰ δὲ καὶ περὶ πάντων
ἀνθρώπων τοῦτο φησιν, οὐδὲ ἡμεῖς ἀντεροῦμεν.
Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ
ἐμοῦ ἀποστόλους. Ταῦτα εἰ μὲν τις αὐτὰ καὶ
ἑαυτὰ ἐξετάσει τὰ ῥήματα, δοκεῖ πολλῆς μεγα-
ληγορίας γέμειν, καὶ πόρρω τοῦ φρονήματος εἶναι τοῦ
ἀποστολικοῦ. Τὸ γὰρ ἑαυτῷ ψηφίσεσθαι, καὶ μηδένα
λαμβάνειν κοινωνὸν τῆς γνώμης, ἀνοίας εἶναι δοκεῖ.
Εἶδον γὰρ, φησιν, ἄνθρωπον φρόνιμον δόξαντα
εἶναι παρ' ἑαυτῷ, ἐλπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον αὐτοῦ
ὁ ἄφρων· [675] καὶ, Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυ-
τοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες· καὶ αὐ-
τὸς πάλιν, Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς.

ι. Οὐκ ἂν οὖν ὁ τοσαῦτα παρ' ἑτέρων ἀκούσας, καὶ
αὐτὸς τὰ αὐτὰ παραινῶν ἑτέροις, τοῦτοις περιέπτε-
σεν, οὐχ ὅτι Παῦλος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ τυχὼν ἄνθρωπος.
Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, γυμνὴ μὲν αὕτη ἐξεταζομένη ἡ ῥῆσις
καὶ ὑπορμεῖν καὶ προσίστασθαι δύναται τισι τῶν
ἀκροατῶν· ἂν δὲ τὴν αἰτίαν προσθώμεν δι' ἣν ταῦτα
ἐλέγτο, καὶ κροτήσουσι καὶ θαυμάσονται πάντες·^b

^a Legendum videtur κέκληκεν.

^b Post πάντες Savil. addit in margine ὁμοφρόνως.

τὸν εἰρηκῶτα. Τοῦτο τοῖνον ποιῶμεν. Οὐδὲ γὰρ δεῖ τὰ ῥήματα γυμνὰ ἐξετάζειν, ἐπεὶ πολλὰ ἔψεται τὰ ἀμαρτήματα· οὐδὲ τὴν λέξιν καθ' ἑαυτὴν βασανίζειν, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ προσέχειν τοῦ γράφοντος. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἡμετέραις διαλέξεσιν, ἂν μὴ τοῦτῳ ὦμεν κεχρημένοι τῷ τρόπῳ, καὶ τὴν γνώμην ἐξετάζωμεν τοῦ λέγοντος, πολλὰς ὑποστησόμεθα τὰς ἀπεχθείας, καὶ πάντα ἀνατραπήσεται. Καὶ τί δεῖ λέγειν ἐπὶ ῥημάτων, ὅπου καὶ ἐπὶ πραγμάτων ἂν μὴ τις τὸν κανόνα τοῦτον φυλάττῃ, πάντα ἄνω καὶ κάτω γενήσεται; Καὶ γὰρ καὶ ἱατροὶ καὶ τέμνουσι καὶ διακλῶσι τινα τῶν ὁστέων, καὶ λησται ταῦτα ποιοῦσι πολλάκις. Πόσης οὖν ἀθλιότητος ἂν εἴη, ὅταν λησθῇ καὶ ἱατρὸν μὴ δυνθῶμεν διελθεῖν; Πάλιν ἀνδροφόνος καὶ μάρτυρες τὰς αὐτὰς ὑπομένουσιν ὁδύνας βασανιζόμενοι· ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον ἑκατέρων. Κἂν μὴ τοῦτον διατηρῶμεν τὸν κανόνα, οὐ δυνθόμεθα εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἥλιον ἀνδροφόνον ἑρῶμεν, καὶ τὸν Σαμουὴλ καὶ τὸν Φινεὲς, τὸν δὲ Ἀβραάμ καὶ παιδοκτόνον, εἰ τὰ πράγματα μέλλοιμεν ἐξετάζειν γυμνά, μὴ προστιθέντες αὐτοῖς τὴν τῶν ποιούντων γνώμην. Ἐξετάσωμεν τοῖνον καὶ τοῦ Παύλου τὴν διάνοιαν, ἀφ' ἧς ταῦτα ἔγραψεν· ἴδωμεν αὐτοῦ τὸν σκοπὸν, καὶ τίς ἦν διόλου περὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τότε εἰσόμεθα ταῦτα ἐκ ποίας ἐλέγετο γνώμης. Οὐδὲ γὰρ ἐξευτελίζων ἑκείνους, οὔτε ἑαυτὸν ἐπαίνων, οὔτε ταῦτα εἰργκεν, οὔτε τὰ πρότερα· πῶς γὰρ, ὅπου καὶ ἑαυτὸν ἀνεθεμάτισεν; ἀλλὰ πανταχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἀσφάλειαν διατηρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον οἱ τὴν Ἐκκλησίαν πορβοῦντες, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις ἔπρεσθαι δεῖ τοῖς μὴ κωλύουσι ταῦτα, οὐχὶ τῷ Παύλῳ τῷ κωλύοντι, ἐντεῦθεν δὲ κατὰ μικρὸν ἡ Ἰουδαϊκὴ πλάνη εἰσῆγετο, ἀναγκάζεται στήναι πρὸς ταῦτα γενναίως, οὐ τοῖς ἀποστόλοις εἰπεῖν κακῶς βουλόμενος, ἀλλὰ τῶν οὐκ ὁρθῶς ἐπιαιρόντων ἑαυτοὺς τὴν ἀνοίαν καταστεῖλαι βουλόμενος. Διὰ τοῦτό φησιν, *Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Καὶ γὰρ ἦν ἀτοπίας ἐσχάτης τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώποις ἀντιθεσθαι· λοιπὸν. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων μανθάνων, εἰκότως ἀνθρώπους λαμβάνει κοινωνοῦς πάλιν· ὁ δὲ τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας ἀξιοθεῖς φωνῆς, καὶ περ' αὐτοῦ τοῦ τὸν θησαυρὸν ἔχοντος τῆς σοφίας πάντα [676] διδασκῶν, τίνας ἔνεκεν λοιπὸν ἀνθρώποις ἀντιθετο; Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ μανθάνειν παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διδάσκειν ἀνθρώπους δίκαιος ἂν εἴη. Οὐ τοῖνον ἀπονοίας ἔνεκεν ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὥστε δεῖξαι τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ ἀξίωμα. Οὐδὲ ἀνῆλθον, φησὶ, πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔλεγον, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἦσαν ἑκείνοι, πρὸ αὐτοῦ ἐκλήθησαν, οὐκ ἀνῆλθον πρὸς ἑκείνους, φησὶν. Εἰ δὲ ἐχρῆν αὐτοὺς κοινώσασθαι, ὁ ἀποκαλύψας αὐτῷ τὸ κήρυγμα, καὶ τοῦτο ἂν αὐτῷ ἐκέλευσε.

* Πόσης οὖν ἀθλιότητος. Sic Editi pessime, cum legendum sit ἀθλιότητος, *infelicitatis*, ut vertit Interpres Latinus, qui post hæc verba, *Rursus homicidæ pariter ut martyres torquentur*, addit, *At non quia patiuntur eodem tormento, utriusque eodem habentur loco, quæ vel ex Græco exemplari convertit, vel suo Marte addidit, ut lou semel facit.*

Τί οὖν, οὐκ ἀνῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ; Καὶ μὴν ἀνῆλθε, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μαθησόμενός τι παρ' αὐτῶν. Πότε; Ὅτε ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀντιοχείων, τῇ τὸν πολλὸν ζῆλον ἀνωθεν ἐκιδειξαμένη Ἐκκλησίᾳ^b, γέγονε περὶ αὐτοῦ τοῦτου τοῦ νῦν προκαλειμένου, καὶ ἐζήτουν πότερον χρὴ περιτέμνειν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντας, ἢ μὴδὲν τοιοῦτον ἀναγκάζειν αὐτοὺς ὑπομένειν. Τότε ἀνῆλθεν αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος καὶ Σίλας. Πῶς οὖν φησιν, Οὐκ ἀνῆλθον, οὐδὲ ἀνεθέμην; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἐτέρων· δεύτερον δὲ οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἐτέρους πείθων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ταύτης εἶχετο τῆς γνώμης, ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς οὐκ ἐδόκει τῶς ἀξιοπίστους εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσεῖχον, ἀνῆλθεν, οὐκ αὐτὸς τι εἰσόμενος πλέον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τοῦτοις ψηφίζονται. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ δέοντα συνεώρα, καὶ οὐδενὸς ἔδειτο διδασκάλου, ἀλλ' ἂ μετὰ πολλὴν διάκρισιν ἔμελλον οἱ ἀπόστολοι κυροῦν, ταῦτα αὐτὸς πρὸ τῆς διακρίσεως ἀνωθεν ἔσχευ ἀκίνητα παρ' ἑαυτῷ. Καὶ ταῦτα ὁ Λουκᾶς δηλῶν, ἔλεγεν, ὅτι πολλὴν καὶ μακρὴν λόγον ὑπὲρ τούτων ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος καὶ πρὶν εἰς Ἱεροσόλυμα εἰσελθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀδελφοῖς; ἔδοξε καὶ περὶ οὗ ἐκείνων μαθεῖν, ἀνῆλθεν ὑπὲρ ἐκείνων, οὐκ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ λέγει, Οὐκ ἀνῆλθον, ἔστι κακὸν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε ἐν προοιμίῳ τοῦ κηρύγματος ἀνῆλθεν, οὔτε ἤνικα ἀνῆλθεν, ἐπὶ τῷ μαθεῖν ἀνῆλθε. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐπισημαίνεται, λέγων· *Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Οὐ προσανεθέμην, ἀλλ', *Εὐθέως*. Εἰ δὲ μετὰ ταῦτα^d ἀνῆλθεν, οὐκ ὑπὲρ τοῦ τι προσλαβεῖν. Ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν. Ὅρα ζέουσιν ψυχὴν τοὺς τόπους ἐσπούδαζε καταλαμβάναν τοὺς οὐδέπω γεωργηθέντας, ἀλλ' ἀγριώτερον ἔτι διακειμένους. Εἰ γὰρ μετὰ τῶν ἀποστόλων ἀνέμενε, οὐδὲν ἔχων μανθάνειν, τὸ κήρυγμα ἂν ἐναποδίδετο· ἔδει γὰρ αὐτοὺς πανταχοῦ τὸν λόγον διαδοῦναι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος ὦν, καὶ ζῶν τῷ πνεύματι, τῆς διδασκαλίας ἐυθέως ἦπτετο ἀνθρώπων βαρβάρων καὶ ἀγρίων, [677] βίον ἀναγώνιον αἰρούμενος, καὶ πολλὴν ἔχοντα τὸν πόνον.

ια'. Καὶ θέα μοι τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰπὼν γὰρ, *Ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν*, ἐπήγαγε, *Καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμυσκόν*. Οὐ λέγει τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, οὐδὲ τίνας κατήχησε καὶ πόσους, καίτοι γε ἅμα τῷ βαπτισθῆναι τοσοῦτον ἐπεδείξατο ζῆλον, ὥς συγγέειν Ἰουδαίους, καὶ εἰς τοσοῦτον ἤγαγε παροξυσμὸν, ὥς ἐφεδρεῦειν καὶ βούλεσθαι αὐτὸν ἀνελεῖν καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἑλλήνας· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ πολλὴν ἐποίησε τοῖς πιστεύουσιν τὴν προσθήκην. Ἐπειδὴ γὰρ ἡττώντο τῇ διδασκαλίᾳ, λοιπὸν ἐπὶ φόβον ἐτρέποντο ὅπως τῆς τοῦ Παύλου νίκης σημείον

^b Post Ἐκκλησίᾳ vox quædam deest, nempe ζήτησις, vel quæpiam similis, quam Interpres Latinus vertit *questio*.

^c Dunæus coniecit παρὰ.

^d Ante hæc verba, εἰ δὲ μετὰ ταῦτα, Interpres Latinus istæc adjecit, quæ non sunt in exemplari nostro Græco, simul et illud subindicans, quod huic rei nihil anteposuerit.

ab aliis audierat, quique eadem aliis præceperat, non ipse in hæc incidisset, non dicam Paulus, sed vel homo quivis. Verum, ut dixi, hic sermo si per se nudus expendatur, offendere movereque potest auditorem: verum si causam adiecerimus ob quam hæc dicebat Apostolus, et applaudent et admirabuntur omnes ita loquutum. Hoc igitur faciamus. Non enim oportet verba nuda expendere, alioqui multa consequuntur mala; neque convenit sermonem per se nudum examinare, sed observare mentem scribentis. In nostris enim sermonibus nisi hac ratione fuerimus usi, expendentes quid senserit is qui loquitur, multas inducimus similitudines, omniaque subvertuntur. Et quid attinet loqui de verbis, quando et in factis, nisi regulam hanc servaverimus, omnia sursum deorsum miscebuntur? Nam et medici secant nonnumquam et ossa frangunt: quæ frequenter eadem faciunt et latrones. Annon igitur fuerit extremæ infelicitatis, si nequeamus latronem a medico discernere? Rursum homicidæ pariter ut martyres torquentur; at non quia patiuntur eadem tormenta, utrique eodem habentur loco, sed plurimum interest inter hos et illos. Quod ut regulam hanc servaverimus, nulla de re recte iudicare poterimus; sed ipsum etiam Heliam homicidam censebimus, cumque hoc Samuelem et Phinices: quin et Abraham filii interfectorem dicemus, si res nudas expendimus, non addentes quo animo id fecit. Exquiramus igitur et Pauli mentem qua hæc scripsit, consideremus quo spectarit, quem scopum sibi proposuerit, et quis semper fuerit erga apostolos: tum intelligemus, quo animo hæc scribat. Neque enim ut vel illos despiceret, vel seipsum prædicaret, loquutus est vel hæc, vel illa superiora: quomodo enim id fecisset, qui in seipsum pronuntiavit anathema (Rom. 9. 3)? sed ut ubique servaret evangelii sinceritatem. Cum enim ii qui oppugnabant Ecclesiam, dicerent iis apostolis adhærendum esse, qui ista minime prohiberent, non Paulo qui prohiberet; atque hinc sensim irrepisset Judaicus error ac deceptio, cogitur hic fortiter et aperte resistere, non quidem volens apostolis maledicere, sed hoc agens ac moliens, ut eorum insolentiam, qui seipsos non recte laudabant, comprimeret: ideo dicit, *Non contuli cum carne et sanguine*. Fuisset enim extremæ absurditatis, eum qui a Deo fuerat edoctus, postea cum hominibus communicare. Nam qui discit ab hominibus, is jure denuo recipit homines in consortium: verum quem Deus sua beata voce dignatus est, quique ab eo doctus est, qui habet sapientiæ thesaurum, cur postea cum hominibus conferret? Par enim fuerit, ut talis doceat potius homines, quam ut discat ab hominibus. Non igitur arrogantiae causa hæc dicebat Apostolus, sed ut suæ prædicationis auctoritatem declararet. *Neque ascendi*, inquit, *ad eos qui ante me fuerunt apostoli*. Quoniam illi nusquam non dicebant cæteros apostolos esse Paulo priores, et ante hunc fui-se vocatos, ideo dicit, *Non ascendi ad eos*. Quod si fuisset cum illis communicandum de evangelio, is qui per revelationem injunxerat ei prædicandi munus, utique et hoc præcepisset.

Quæstio an circumcidendi Christiani essent. — Quid igitur? non ascendit illuc? Sane ascendit, sed ut disceret aliquid ab illis. Quando? Cum in civitate Antiochia, quæ ab initio singulare studium erga Ecclesiam exhibuerat, quæstio nata est de hac ipsa re quæ nunc tractatur, quærebat autem, an essent circumcidendi qui ex gentibus credidissent, an non compellendi potius, ut tale quidpiam paterentur; id temporis ascendit Paulus et cum eo Silas. Quomodo igitur dicit, *Non ascendi*, neque contuli? Primum quidem quoniam ipse sponte non ascenderat, sed missus erat ab aliis: deinde quoniam non accessit eo ut aliquid disceret, sed potius ut aliis persuaderet. Nam ipse statim ab initio fuerat ejus sententiæ, quam apostoli postea comprobarunt, videlicet, non oportere circumcidi: cæterum quoniam ad eum usque diem non visus est illis sat idoneus cui fides haberetur, sed magis auscultabant iis qui versabantur Jerosolymis; ascendit non ipse percepturus quod ante nescierat, sed ut contradicentibus persuaderet, quia qui Jerosolymis erant his adhærent. Itaque ab initio quid esset agendum perspexerat, nec opus habebat ullo doctore; sed quæ post multam discussionem erant apostoli decreturi, hæc ipsa citra discussionem cælitus habebat apud sese certa et indubitata. Idque Lucas declarans dicit, Paulum prolixam et copiosam orationem habuisse super hisce rebus apud illos etiam priusquam iret Jerosolymam (Act. 15. 2). Verum quoniam ita visum erat fratribus, ut ab illis quoque disceret, ascendit, non sua ipsius causa, sed illorum. Etsi vero dicit, *Non ascendi*, illud sic explicare possumus, quod nec initio prædicationis ascenderit, nec cum ascendit, ascenderit discendi gratia: quandoquidem horum utrumque significat, dicens, *Protinus non contuli cum carne et sanguine*. Non simpliciter dixit, *Non contuli*, sed, *Protinus non contuli*. Quod si postea ascendit, non tamen ut quidpiam acciperet. *Sed abii*, inquit, *in Arabiam*. Contemplare ferventem animum: studebat occupare regiones antehac a nemine cultas, sed quæ etiamnum feroces erant. Etenim si mansisset apud apostolos, cum nihil esset quod ab illis posset discere, prædicationis officium fuisset impeditum: oportebat enim illos ubique disseminare verbum. Ideo hic beatus spiritu fervens, protinus aggressus est docere homines barbaros et agrestes, vitæ genus suscipiens multis laboribus ac periculis obnoxium.

41. Jam mihi considera illius humilitatem. Cum dixisset, *Abii in Arabiam*, subiunxit, *Et iterum reversus sum Damascum*. Non commemorat suam præclara facta, neque quos edocuerit, neque quam multos: quamquam simul ut baptizatus est, tantum exhibuit zelum, ut non solum confunderet Judæos, sed ad tantam iracundiam provocaret tum illos tum gentes, ut ipsi struxerint insidias, conatique sint e medio tollere: quod non accidisset, nisi credentibus magnam adjunxisset accessionem. Cum enim doctrina superarentur, restabat ut ad eandem sese verterent:

quod quidem evidens erat argumentum Paulinæ victoriæ. At non passus est Christus illum interimi, servans eum prædicando evangelio. Attamen nihil loquitur de recte factis hisce: sic omnia quæ dicit, non ambitionis gratia dicit, neque quo cæteris apostolis præstantior habeatur, neque ægre ferens quod despiceretur, sed quod metueret, ne quid hinc detrimenti accideret prædicationi. Nam et abortivum seipsum appellat, et omnium peccatorum primum, ac postremum apostolorum, et hujus honore nominis indignum (1. Cor. 15. 8. 9; 1. Tim. 1. 15): atque hæc dicebat, cum plus omnibus laborasset: quod quidem præcipuum est humilitatis signum. Etenim cum qui sibi nullius bonæ rei conscius est, submisce de seipso loquitur: probus est, non humilis: at qui post tot coronas talia loquitur, ille novit quid sit modestia. *Et iterum reversus sum*, inquit, *Damascum* (1. Cor. 12. 32). Atque quanta verisimile est eum illic egisse? De hac civitate refert quod eam præfectus, cui rex Areta gentis ejus curam delegaret, custodiret, cupiens beatum illum comprehendere. Quod quidem maximum argumentum erat, illum acriter magnaque vi vexare Judæos. Verum horum nihil hic commemorat; ac ne illic quidem ea commemoraturus erat, sed reticuisset, nisi tum perspexisset tempus illud eam historiam postulare. Si igitur et hic dicens se isse ac rediisse, præterea nihil addit eorum quæ illic gesta fuerant. 18. *Deinde post tres annos ascendi Jerosolymam, ut viderem Petrum.* Quid hoc animo possit esse modestius? Post tanta tamque præclara gesta, cum nihil opus haberet Petro, nec illius egeret voce, sed honore par esset illi (nihil enim hic dicam amplius); tamen ascendit velut ad majorem ac seniore, solusque Petri conspectus commovit illum, ut eo proficisceretur. Vides quomodo illis tribuit congruentem honorem, neque solum non ducit seipsum illis meliorem, verum ne parem quidem esse putat? id quod ex ipsa protectione liquet. Sicut enim nunc multi fratrum nostrorum ad viros sanctos proficiscuntur, eodem affectu tunc Paulus ad Petrum profectus est; quin potius erat hoc multo humilins, quod fecit Paulus. Nam isti nunc utilitatis suæ gratia peregrinationem suscipiunt; at tum beatus ille non ut disceret aliquid ab illo, neque ut correctionem aliquam acciperet, profectus est, sed tantum ut videret eum, suæque præsentia honoraret. *Ut viderem*, inquit, *Petrum ascendi.* Non dixit *id est*, id est, ut cernebam Petrum, sed *ἵνα τοῦ ὁραῖν*, id est, ut viderem et cognoscerem: quomodo loqui solent, qui magnas ac splendoras urbes invisunt cognoscendi gratia: adeo judicabat operæ pretium esse tantummodo videre virum. Idem autem ex ipsis factis perspicuum est: proficiscens enim Jerosolymam, cum multas jam nationes convertisset, tantaque res gessisset quantas cæterorum nemo gesserat, Pamphyliam, Lycaoniam, Cilicium gentem, omnes qui illam orbis partem habitant, ad rectam vitam instituisset et ad Christum adduxisset, primum quidem ingreditur ad Jacobum, plurima cum modestia velut ad majorem et honora-

tiorem. Deinde consulentem sustinet, et consulentem contraria iis, quæ nunc tractat. *Videsne*, inquit, *frater, quot millia sunt Judæorum qui crediderunt? Itaque rade caput, et purifica te ipsum* (Act. 21. 20. 24). Rasis caput, omnesque ritus Judæicos peregit. Ubi enim non lædebat evangelium, omnium humillimus erat: ubi vero videbat nonnullos ex hac humilitate lædi, non amplius utebatur hac immodica modestia. Jam enim hoc fuisset non præstare modestiam, sed lædere atque corrumpere discipulos. *Et mansi apud illum diebus quindecim.* Itaque quod propter illum profectus sit, multum honorem declarat; quod autem ibi tot dies commoratus sit, amicitiam ac vehementissimam arguit caritatem. 19. *Alium verum apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.* Vide ut majorem benevolentiam habuit erga Petrum: hujus enim causa peregrinationem susceperat, et apud eundem commoratus est. Hæc et dico frequenter, et vos memoria tenere volo, ut si qua audieritis quæ adversus Petrum dixisse videatur, ne quis suspectum habeat Paulum apostolum. Siquidem hanc ob causam et ipse hæc loquitur, præveniens ut talem corrigat suspicionem, ut cum dicit, *Restitui Petro* (Gal. 1. 11); ne quis hæc verba putet esse similitudinis aut contentionis: nam et honorat virum et diligit plus omnibus. Nec enim ob ullum aliorum apostolorum narrat se ascendisse Jerosolymam, sed propter hunc solum: *Cæterorum autem*, inquit, *apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum.* Vidi, inquit, non doctus sum ab eo quidquam. Sed vide quanto cum honore et hunc nominavit. Non enim simpliciter dixit Jacobum, sed magnificentum illud elogium addidit, *Fratrem Domini*; usque adeo liber erat ab omni livore. Etenim si tantum indicare voluisset eum de quo loqueretur, poterat alia nota declarare, et dicere, Jacobum Cleopæ, quod cognomen posuit evangelista (Joann. 19. 25). Verum non ita loquutus est, sed quoniam existimat honoris titulos apostolorum sibi esse proprios, veluti seipsum honestans, ita et illum veneratur. Non enim sic appellavit eum, ut dicebam, sed quomodo? *Fratrem Domini.* Atqui nec frater erat Domini secundum carnem, sed esse putabatur: attamen ne id quidem avertit Paulum, quominus adderet viro dignitatis titulum. Quin et aliunde multifariam ostendit Paulus se tam sincere erga apostolos affectum fuisse, quam illo dignum erat. 20. *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quod non mentior.* Vides in omnibus similiter elucetentem hujus sancti animi humilitatem? Ac si enim in judicio concertaret, ac pœnas daturus esset, ita studuit excusare sese. 21. *Deinde veni in regiones Syriæ et Ciliciæ; postquam Petrum viderat.* Rursus incipit narrare de certamine, quod propositum est, Judæam quidem non attingens, tum quod ad gentes missus esset, tum quod noluerit super alienum fundamentum ædificare. Cujus rei gratia ne simplici quidem congressu viderat illos: idque perspicuum est ex iis quæ sequuntur. 22. *Eram enim*, inquit, *de facie ignotus Ecclesiis Judææ*: 23. *tantum audierant quod is qui aliquando persequabatur nos, nunc annun-*

καθαρὸν ἦν. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἀπο-
θανεῖν, τῶν αὐτῶν τῷ κηρύγματι· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν
φησι τῶν κατωρθωμάτων τούτων· οὕτως ἄπερ λέγει
πάντα, οὐ φιλοτιμίας ἔνεκεν λέγει, οὐδὲ ὑπὲρ τοῦ
νομισθῆναι τῶν ἀποστόλων μείζων, οὐδὲ δακνόμενος
ἐπὶ τῷ ἐξευτελιζέσθαι, ἀλλὰ δεδοικώς μὴ τι γένηται
τῷ κηρύγματι βλάβος ἐντεῦθεν. Καὶ γὰρ ἔκτρωμα
ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ πρῶτον τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ἔσχα-
τον τῶν ἀποστόλων, καὶ τῆς προσηγορίας τῆς τοιαύ-
της ἀνάξιον· καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ πλεόν πάντων κο-
πίπας, ὅπερ μάλιστα ἐστὶ ταπεινοφροσύνης. Ὁ μὲν
γὰρ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδώς ἀγαθὸν, ταπεινὰ δὲ περὶ
ἑαυτοῦ λέγων, εὐγνώμων, οὐ ταπεινόφρων ἐστίν· ὁ δὲ
μετὰ τοσούτους στεφάνους τοιαῦτα φεγγγόμενος,
ἐκείνός ἐστιν ὁ μετριάξειν εἰδώς. Καὶ πάλιν ὑπ-
όστρεψα, φησὶν, εἰς *Δαμασκόν*. Καίτοι πόσα αὐτὸν
ἐκεῖ εἰργάζεσθαι εἰκὸς ἦν; Περὶ γὰρ τῆς πόλεως φησι
ταύτης, ὅτι πᾶσαν αὐτὴν ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βα-
σιλέως ἐφύλαττε, τὸν μακάριον τοῦτον σαγηνεῦσαι
βουλόμενος· ὅπερ σημεῖον μέγιστον ἦν τοῦ σφόδρα
καὶ κατὰ κράτος ἐλαύνειν αὐτὸν τοὺς Ἰουδαίους.
Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐνταῦθα λέγει, οὐδ' ἂν ἐκεῖ αὐτὰ
τότε τέθεικεν, εἰ μὴ καὶ τότε τὸν καιρὸν εἶδεν ἐκεῖνον
ἀπαιτοῦντα τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' ἐσίγησεν ἂν ὥσπερ
οὖν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἤλθε καὶ ἀπῆλθε λέγων, οὐκέτι
προστίθῃσι τὰ ἐντεῦθεν γινόμενα. Ἐπειτα μετὰ
εἰς τὴν ἀντιόχον εἰς *Ἱεροσόλυμα ἱστορήσαι*
Πέτρον. Τί ταύτης ταπεινοφρονέστερον γένοιτ' ἂν
τῆς ψυχῆς; Μετὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κατωρθώμα-
τα, μηδὲν Πέτρου δεόμενος, μηδὲ τῆς ἐκεῖνου φωνῆς,
ἀλλ' ἰσοτιμίας ὡν αὐτῷ (πλεόν γὰρ οὐδὲν ἔρω τέως),
ὅμως ἀνέρχεται ὡς πρὸς μείζονα καὶ πρεσβύτερον·
καὶ τῆς ἀποδημίας αὐτῷ τῆς ἐκεῖ γίνεται αἰτία ἡ
ἱστορία Πέτρου μόνη. Ὅρᾳ πῶς τὴν προσήκουσαν
αὐτοῖς ἀπονέμει τιμὴν, καὶ οὐ μόνον ἀμείνω, ἀλλ'
οὐδὲ ἴσον ἑαυτὸν ἐκείνων εἶναι νομίζει; Καὶ τοῦτο ἐκ
τῆς ἀποδημίας ταύτης δῆλον. Καθάπερ γὰρ νῦν πολ-
λοὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων πρὸς ἁγίους ἄνδρας
ἀποδημοῦσιν, οὕτως καὶ Παῦλος πρὸς Πέτρον τότε
διακείμενος ἀπῆει· μάλλον δὲ καὶ πολλῷ ταπεινότε-
ρον. Οἱ μὲν γὰρ νῦν ὑφέλειας ἔνεκεν ἀποδημοῦσιν·
ὁ δὲ μακάριος τότε πρὸς μείζονα, οὐχ ὡς μαθητόμενός τι
παρ' αὐτοῦ, οὐδὲ ὡς διόρθωσιν τινα δεξιόμενος, ἀλλὰ
διὰ [678] τοῦτο μόνον, ὥστε ἰδεῖν αὐτὸν καὶ τιμῆσαι
τῇ παρουσίᾳ. *Ἱστορήσαι* γὰρ, φησὶ, *Πέτρον*. Καὶ
οὐκ εἶπεν, ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ', Ἱστορήσαι Πέτρον,
ὅπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπράς κατα-
μανθάνοντες λέγουσιν. Οὕτω πολλῆς ἄξιον ἡγεῖτο
σπουδῆς εἶναι καὶ τὸ μόνον ἰδεῖν τὸν ἄνδρα. Τοῦτο
δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πράξεων δῆλον. Ὅτε γὰρ ἦλθεν εἰς
Ἱεροσόλυμα, πολλοὺς τῶν ἰδυνῶν ἐπιστρέψας, καὶ
τοσαῦτα ἐργασάμενος, ὅσα τῶν ἐτέρων οὐδεὶς, τὴν
Παμφυλίαν, τὴν Λυκαονίαν, τὴν Κιλικίαν ἔθνος, πάν-
τας τοὺς κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς οἰκουμένης δι-
ορθωσάμενος καὶ τῷ Χριστῷ προσαγαγὼν, πρῶτον
μὲν εἰσέρχεται πρὸς Ἰάκωβον μετὰ πολλῆς τῆς
ταπεινοφροσύνης ὡς πρὸς μείζονα καὶ τιμώτερον.
Ἐπειτα συμβουλευόντος ἀνέχεται, καὶ συμβουλευόν-
τος· ἐναντία τῶν νῦν. Ὅρᾳ γὰρ, φησὶν, ἀδελφε,

*πύσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκό-
των; Ἀλλὰ ξύρησαι, καὶ ἀγρίσθητι*. Καὶ ἐξυρή-
σατο, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα ἐπετέλεσεν. Ἐνθα μὲν
γὰρ οὐκ ἐβλάπτετο τὸ Εὐαγγέλιον, πάντων ταπεινότε-
ρος ἦν· ἐνθα δὲ ἐκ τῆς ταπεινοφροσύνης ἑώρα τινὰς
ἀδικουμένους, οὐκέτι ἐκέχρητο τούτῳ τῷ πλεονεκτή-
ματι· τοῦτο γὰρ οὐκ ἦν λοιπὸν ταπεινοφρονεῖν, ἀλλὰ
λυμαίνεσθαι καὶ διαφθεῖρειν τοὺς μαθητευομένους.
Καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. Τὸ
μὲν οὖν δι' αὐτὸν ἀποδημῆσαι, τιμῆς ἦν πολλῆς· τὸ
δὲ καὶ τοσαύτας ἐπιμεῖναι ἡμέρας, φιλαίας καὶ σφο-
δρατικῆς ἀγάπης. Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ
εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου.
Ὅρα πῶς πρὸς τὸν Πέτρον μείζονα τὴν φιλίαν ἔχει·
καὶ γὰρ δι' αὐτὸν ἀπεδήμησε, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔμεινε.
Ταῦτα δὲ καὶ λέγω συνεχῶς, καὶ ἀξιῶ φυλάττειν, ἵν'
ὅταν ἀκούσητε, ἃ κατὰ Πέτρον δοκεῖ εἰρηκέναι, μη-
δεὶς ὑποπτύσῃ τὸν Ἀπόστολον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ
αὐτὸς τοῦτο προδιορθούμενος ταῦτά φησιν, ἵνα ὅταν
λέγῃ, ὅτι Ἄντεστην Πέτρω, μηδεὶς ἐχθρας καὶ φι-
λονεικίας ταῦτα εἶναι νομίσῃ τὰ ῥήματα· καὶ γὰρ
τιμὰ τὸν ἄνδρα καὶ φιλεῖ μάλλον πάντων. Δι' οὐδένα
γὰρ τῶν ἀποστόλων ἀνεληλυθῆναι φησὶν, ἀλλ' ἡ δι'
αὐτὸν μόνον. Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ *εἶδον*,
φησὶν, *εἰ μὴ Ἰάκωβον*. *Εἶδον*, οὐκ ἐδιδάχθην, φησὶ,
παρ' αὐτοῦ οὐδέν. Ἄλλ' ὅρα καὶ τοῦτον μετ' ὅσης τι-
μῆς ὠνόμασεν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Ἰάκωβον, ἀλλὰ
καὶ τὸ σεμνολόγημα προσέθηκεν, τὸν ἀδελφὸν τοῦ
Κυρίου· οὕτω βασκανίας ἀπάσης ἀπῆλλαγμένος ἦν.
Εἰ γὰρ σημῆναι ὃν ἔλεγεν ἤθελεν, ἐνῆν καὶ ἐξ ἐτέρου
γνωρίσματος τοῦτο ποιῆσαι δῆλον, καὶ εἰπεῖν τὸν τοῦ
Κλωπᾶ, ὅπερ καὶ οὐαγγελιστῆς ἔλεγεν. Ἄλλ' οὐκ
εἶπεν οὕτως, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ τῶν ἀποστόλων σεμνο-
λογήματα ἴδια εἶναι ἐνόμιζεν, ὡς ἑαυτὸν ἐπαίρων,
οὕτω σεμνύνει κάκεινον. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν αὐτὸν
οὕτως, ὡς εἶπον, ἀλλὰ πῶς; *Τὸν ἀδελφὸν* [679] τοῦ
Κυρίου. Καίτοι γε οὐδὲ κατὰ σάρκα ἀδελφός ἦν τοῦ
Κυρίου, ἀλλ' οὕτως ἐνομιζέτο· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως
ἀπεστράφη τὸ ἀξίωμα θεῖναι τοῦ ἀνδρός. Καὶ πολ-
λαχθὲν ἄλλοθεν δεικνύται, ὅτι διέκειτο πρὸς τοὺς
ἀποστόλους πάντας οὕτω γνησίως, ὡς αὐτῷ πρέπον
ἦν. Ἄ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι
οὐ ψεύδομαι. Εἶδες διὰ πάντων ὁμοίως ἐκλάμπουσιν
τῆς ἁγίας ταύτης ψυχῆς τὴν ταπεινοφροσύνην; Καθ-
άπερ γὰρ ἐν δικαστηρίῳ ἀγωνιζόμενος, καὶ μέλλων
εὐθύναις ὑπέχειν, οὕτως ἐσπούδακεν ἀπολογήσασθαι.
*Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ Κι-
λικίας*· μετὰ τὸ Πέτρον ἰδεῖν. Πάλιν ἀρχεται τοῦ λόγου
καὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ προκειμένου, τῆς μὲν Ἰουδαίας οὐχ
ἀπτόμενος, διὰ τε τὸ πρὸς τὰ ἔθνη ἀπεστάλθαι, καὶ
διὰ τὸ μὴ ἂν ἐλθεῖν· ἐπ' ἄλλοτριον θεμέλιον οἰκο-
δομεῖν. Διόπερ οὐδὲ κατὰ φιλήν αὐτοῦς συντυχίας
εἶδε· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον. *Ἡμῖν γάρ, φη-
σὶν, ἀγροούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις
τῆς Ἰουδαίας. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν*, ὅτι ὁ
διώκων ἡμῶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πλίστιν,

• *Leges* alius ἀναλίσκει.

ἤν ποτε ἐπόρθει. Τί ταύτης τῆς ψυχῆς μετρώτερον γένοιτ' ἂν; Ὅτε μὲν γὰρ τὰ φέροντα αὐτῷ κατηγορίαν διελέγετο, οἷον ὅτι ἐδίωκε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπόρθει αὐτήν, μετὰ πολλῆς αὐτὰ τέθεικε τῆς ὑπερβολῆς, ἐκπομπεύων αὐτοῦ τὸν βίον τὸν πρότερον· τὰ δὲ μέλλοντα αὐτὸν δεικνύοντα λαμπρὸν, ταῦτα παρατρέχει. Καὶ δυνάμενος, εἰπερ ἐβούλετο, τὰ κατορθώματα αὐτοῦ πάντα εἰπεῖν, οὐδὲν αὐτῶν τίθησιν, ἀλλ' ἐν ῥήματι πέλαγος παρελθὼν ἄφατον, καὶ εἰπὼν, ὅτι: *Ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας, καὶ ὅτι Ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε,*

νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἣν ποτε ἐπόρθει· οὐδὲν πλέον προσέθηκε. Τί δὲ αὐτῷ βούλεται τὸ λέγειν, ὅτι Ἀγροούμενος ἤμην ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας; Ἰνα μάθῃς, ὅτι τοσοῦτον ἀπείχε τοῦ κηρύττειν αὐτοῖς περιτομήν, ὅτι οὐδὲ ἀπὸ ὧς γνωρίζοις ἦν αὐτοῖς. *Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν.* Σκόπει καὶ ἐνταῦθα τὸν κανόνα αὐτοῦ τῆς ταπεινότητος, πῶς αὐτὸν διατρεῖ μετὰ ἀκριβείας. Οὐ γάρ εἰπεν, ὅτι ἐθαύμαζόν με, ἐπήνουν με, ἐξεπλήττοντο, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἐδειξεν ἐν τῷ γὰρ Θεῷ ἐδόξαζον, ψῆσιν, ἐν ἐμοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Ἔπειτα δὲ διὰ δεκατεσσάρων ἑτῶν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, συμπυραλαθὼν καὶ Τίτον· ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν.

α'. Τῆς μὲν πρώτης ἀναβάσεως τὴν αἰτίαν Πέτρον εἶναι φησι, καὶ τὸ ἱστορῆσαι ἐκείνον· τῆς δὲ δευτέρας, τὴν ἀποκάλυψιν τὴν τοῦ Πνεύματος. *Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἑδραμον.* Τί φῆς, ὦ Παῦλε; ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν μὴ [680] ἐλόμενος^a, ἀναθέσθαι μὴδὲ μετὰ ἑτὶ τρία δεκατεσσάρων παρελθόντων ἑτῶν, τότε ἀνατίθῃ, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχῃς; Καὶ πῶς βέλτιον ἦν εὐθέως ἀρξάμενον τοῦτο ποιῆσαι, ἢ μετὰ ἑτὶ τοσαῦτα; Τί δὲ καὶ ἔτρεχες, εἰ μὴ πεπεισμένος ἦς, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχες; τίς οὕτως ἀνόητος, ὡς ἑτὶ τοσαῦτα κηρύττειν, οὐκ εἰδὼς ὅτι κηρύττει καλῶς; Καὶ τὸ πολλὸν τοῦτο πάλιν ἀπορώτερον, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν φησιν ἀνεληλυθέναι. Τοῦτο γὰρ ἀπορώτερον μὲν, ὡς περ ἐφ' ὧν εἰπὼν, τοῦ προτέρου, ἰκανὸν δὲ κάκεινον τὴν λύσιν ἡμῖν παρασχεῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνῆλθε, μάστιγα μὲν οὐδὲ τοῦτο ἂν ἔχοι λόγον· οὐ γὰρ ἦν τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς εἰς τοσαύτην ἀνοιαν ἐμπεσεῖν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων, *Οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως, οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἄερα δέρω.* Εἰ τοίνυν οὐκ ἀδήλως, πῶς λέγεις, *Μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἑδραμον;* Ὅθεν δῆλον, ὅτι εἰ καὶ χωρὶς ἀποκαλύψεως ἀνῆλθεν, ἔπαθεν ἂν τὰ τῶν ἀνοήτων· πλὴν ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἄποπον ἦν τὸ γινόμενον· ὅταν δὲ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος αὐτὸν ἔλκη χάρις, τίς τολμήσει τι τοιοῦτον ὑποπειθεῖσαι λοιπόν; Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκε καὶ αὐτὸς τὸ, *Κατὰ ἀποκάλυψιν, ἵνα μὴδὲ πρὸ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος καταγνῶς αὐτοῦ τινα ἄνοιαν, εἰδὼς ὅτι οὐκ ἀνθρώπινον ἦν τὸ γεγόμενον, ἀλλὰ θεῖα τις οἰκονομία πολλὰ προορωμένη καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων.* Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ αἴτιον τῆς ἀποδημίας ταύτης; Ὅσπερ ὅτε πρότερον εἶς Ἀντιοχείας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνῆλθεν, οὐ δι' ἑαυτὸν ἀνῆλθεν· αὐτὸς καὶ ᾗδαι σαφῶς, ὅτι χρὴ καθαρῶς ἔπεσθαι τοῖς τοῦ Χριστοῦ δόγμασιν· ἀλλὰ τοὺς μαχομένους συνάγειν βουλόμενος· οὕτω καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς ἐδεῖτο μαθεῖν, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχεν, ἀλλ'

ἵνα οἱ ἐγκαλοῦντες πληροφορηθῶσιν. Ἐπειδὴ μερίζονα περὶ Πέτρου καὶ Ἰωάννου δόξαν εἶχον, καὶ διαστασιάζειν αὐτοὺς ᾤοντο, διὰ τὸ τοῦτον μὲν ἄνευ περιτομῆς κηρύττειν, ἐκείνους δὲ ταύτην συγχωρεῖν, καὶ παράνομα πράττειν αὐτὸν ᾤοντο, καὶ εἰς κενὸν τρέχειν· Ἀνῆλθον, φησὶ, καὶ ἔκονισάμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, οὐχ ἵνα αὐτὸς τι μάθω, ὃ καὶ προῶν σαφέστερον λέγει, ἀλλ' ἵνα διδάξω τοὺς ταῦτα ὑποπειθόντας, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὴν τοιαύτην προορώμενον φιλονεικίαν, παρεσκεύασεν αὐτὸν ἀνελθεῖν καὶ κοινῶσθαι. Διὰ τοῦτο φησι, *Κατὰ ἀποκάλυψιν ἀνέβην, καὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον* ἔλαβε μάρτυρας ἰσχυροῦς τοῦ κηρύγματος. *Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύττω ἐν τοῖς ἔθνεσιν,* τούτεστι, τὸ χωρὶς περιτομῆς· *κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι.* Τί βούλεται, *Κατ' ἰδίαν;* καίτοι γε ὁ δόγματα κοινὰ διορθοῦν σπουδάζων, οὐ κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ κοινῇ ταῦτα προτίθησιν. Ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως· οὐ γὰρ μαθεῖν τι καὶ διορθῶσαι ἐβούλετο, ἀλλὰ τῶν βουλομένων ἀπατᾶν τὴν πρόφασιν ἀνελεῖν. Ἀλλὰ [681] ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις πάντες ἐσκανδαλίζοντο, εἰ τις παραβαίῃ τὸν νόμον, εἰ τις κωλύει χρῆσθαι τῇ περιτομῇ· διὸ καὶ ἔλεγε, *Θωρεῖς, ἀδελφε, πῶσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων;* καὶ οὗτοι πάντες εἰσὶ κατηχημένοι περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις· ἐπεὶ οὖν ἐσκανδαλίζοντο, παρήρξατο μὲν παρελθεῖν καὶ τὸ κήρυγμα ἀποκαλύψαι τὸ ἑαυτοῦ οὐκ ἠνείχετο· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσιν ἀνέθετο ἐπὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον, ἵνα οὗτοι μάρτυρες ἀξιόπιστοι γένωνται πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔδοξεν ἐναντίον εἶναι, ἀλλὰ βεβαιῶσαι τὸ κήρυγμα τὸ τοιοῦτον. Ὅταν δὲ λέγῃ, *Τοῖς δοκοῦσιν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι αὐτοὺς μεγάλους τοῦτο λέγει·* ἐπεὶ καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησι, *Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*· ὅπερ ἐστὶ μετριάζοντος, οὐκ ἀναιρῶντος τὸ ἔχειν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα. *Τοῖς δοκοῦσι,* φησὶ, μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τὴν κοινὴν ἀπάντων λέγων ψήφον. Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοί, Ἑλλήν ὢν, ἡγαγκάσθη περιτεμεθῆναι. Τί ἐστίν, Ἑλλήν ὢν; Ἐξ Ἑλλήνων ἦν, φησὶ, καὶ ἀκρόβυστος. Οὐ μόνον γὰρ ἐγὼ οὕτως ἐκήρυττον, ἀλλὰ καὶ Τίτος οὕτως ἔπραττε, καὶ ἀκρόβυστον ὄντα οὐκ ἡγάγκασαν περιτεμεθῆναι οἱ ἀπόστολοι. Ὅπερ ἀπό-

^a Legebatur ἐλόμενος, εἰ ποτε περιεπαύειν, ἀνατίθῃ.

nat fidem, quam pridem expugnabat. Quid hoc animo possit esse modestius? Nam cum exponeret ea, quæ pertinebant ad ipsius accusationem, ut quod persequutus esset Ecclesiam Dei, quodque devastaret eam, hæc multa cum exaggeratione protulit, tradicens suam ipsius vitam prius actam; illa vero, quæ ipsum splendidum demonstratura erant, prætercurrit: cum potuisset omnia sua præclara gesta commemorare, nihil horum refert, sed unico verbo pelagus immensum prætervectus dicit: *Veni in regiones Syriæ et Ciliciæ; et, Audierant quod is qui per-*

sequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem quam pridem expugnabat; nec præterea quidquam addidit. Quid autem sibi vult, cum ait: Ignotus eram Ecclesiis Judææ? Ut scires, adeo Paulum non prædicasse Judæis circumcisionem, ut ipse ne de facie quidem fuerit illis notus. 24. Et glorificabant in me Deum. Hic perpende regulam Paulinæ modestiæ, quantoque studio eam observet. Non enim dixit, Admirabantur me, laudabant me, stupebant; sed declaravit totum hoc esse gratiæ, dicens: Deum glorificabant in me.

CAPUT II.

1. Deinde post annos quatuordecim ascendi Jerolysimam una cum Barnaba, assumpto simul et Tito.

2. Ascendi autem secundum revelationem.

1. Prioris itineris causam Petrum ait fuisse, utque illum videret: ut autem iterum ascenderet, in causa fuisse revelationem Spiritus. *Et contuli cum eis evangelium, quod prædico in gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur esse alicujus existimationis, ne forte in vanum currem aut cucurrissem.* Quid ais, Paule? qui initio volebas conferre, neque per annos tres, peractis quatuordecim annis tum confers, ne forte in vanum curreres? At quanto melius fuerat illud protinus in initio fecisse, quam post tot annos? Cur autem currebas, si non persuasum habebas, te non in vanum currere? et quis tam excors est, ut tot annos prædicet, ignarus an recte prædicet? Jam illud hoc etiam multo perplexius est, quod ait se secundum revelationem ascendisse. Ille est difficilior, ut dicebam, priore; sed tamen idoneum ut nobis et illius porrigat solutionem. Nam si sua sponte ascendisset, ne id quidem ullo pacto consentaneum esset rationi: non enim erat illius beatæ animæ in tantam delabi amentiam; siquidem ipse est qui dicit, *Sic curro, ut non in incertum: sic pugno, non ut ærem verberans* (2. Cor. 9. 26). Quod si curris non incertum, quomodo dicis, *Ne forte in vanum currem, aut cucurrissem?* Unde perspicuum est, quod si ascendisset absque revelatione, accidisset illi quod insipientibus solet accidere; attamen casus non fuisset perinde absurdus: cum autem illum Spiritus gratia ducit, quis deinceps ausit aliquid tale suspicari? Nam hanc ob causam et ipse addidit illud, *Secundum revelationem*, ne quis ante quæstionis solutionem condemnaret illum inscitæ, nimirum sciens non esse humanum quod geritur, sed divinæ dispensationis munus providentis et de præsentibus et de futuris. Quæ tandem igitur hujus peregrinationis causa? Quemadmodum cum prius ascenderet Antiochia Jerolysimam, non sua sponte ascendit (nam ipse planissime noverat, simpliciter ac mere Christi decretis hærendum esse); sed cupiens eos qui dissidebant, redigere in concordiam: similiter et nunc non ipsi fuit opus discere, an in vanum cucurrisset, sed ut iis, qui ipsum accusabant, id omnino persuaderetur. Cum enim magnificentior de Petro et Joanne opinionem

haberet, putarentque apostolos inter se dissidere, eo quod hic prædicaret evangelium absque circumcisione, illi contra permitteret eam; atque hinc existimabant Paulum adversum legem agere, et in vanum currere: *Ascendi*, inquit, *et contuli cum illis evangelium*; non ut ipse quidquam discerem; quod ipsum post apertius dicit; sed ut docerem eos, qui hæc suspicantur, me non in cassum currere. Spiritus enim qui previderat hanc contentionem orituram, procurarat ut Paulus illuc ascenderet et conferret. Ideo dixit, *secundum revelationem ascendi*, eademque de causa Barnabam ac Titum sibi adjunxit, testes futuros prædicationis. *Et contuli*, inquit, *cum illis evangelium, quod prædico in gentibus*; hoc est, sine circumcisione: *seorsum autem iis qui videbantur alicujus existimationis?* Quid significare voluit dicendo, *Seorsum?* nam qui communia dogmata studet corrigere, non seorsum, sed in publicum ea proponit. Paulus autem non ita: non enim cupiebat aliquid discere, corrigereve suorum dogmatum, sed occasionem adimere cupientibus alios decipere. Cum enim Jerolymis offenderentur omnes, si quis transgrederetur legem, si quis prohiberet circumcisionem; unde et Jacobus dicebat: *Vides, frater, quot millia sunt qui crediderunt? et hi omnes audierunt de te, quod defectionem doces a lege* (Act. 21. 20. 21): cum igitur offenderentur, palam quidem accedere suamque prædicationem aperire non sustinebat, sed seorsum contulit cum iis qui erant alicujus opinionis, præsentibus Barnaba ac Tito, ut hi apud eos, qui ipsum criminabantur, forent idonei testes, ne apostolis quidem visum, Pauli prædicationem in gentibus contrariam esse suæ, imo se illam confirmare. Cum autem ait, *Qui videbantur alicujus existimationis*, non ideo dicit, ut detrahat eis suam magnitudinem: quandoquidem de seipso quoque dicit, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam* (1. Cor. 7. 40). Quod utique est modestè loquentis, non negantis se habere. Ille pacto et hic dixit, *Qui videbantur*, suum iudicium cum publico omnium iudicio conjungens. 3. *Sed ne Titus quidem, qui mecum erat, cum Græcus esset, coactus est circumcidi.* Quid est, *Cum Græcus esset?* E Græcorum, inquit, hoc est, e gentium erat genere, præputium gerens. Non enim ego solum ita prædicavi, verum etiam Titus ita fecit, quem, cum esset præputiatus,

non compulerunt circumcidi. Quod quidem certissimum erat argumentum, illos non damnare quæ a Paulo dicebantur ac gerebantur. Et quod hoc multo majus est, cum urgerent adversarii, eaque scirent, ne sic quidem apostoli per eos huc adacti sunt, ut juberent cum circumcidi: id quod ipse declarat dicens: 4. *Sed propter subintroductos falsos fratres.* Qui sunt isti falsi fratres? siquidem hinc non mediocriter oritur quæstio. Nam si apostoli istis permittebant circumcisionem, quare nunc falsos fratres appellas eos, qui et ipsi secundum apostolorum sententiam jubebant hoc fieri? Primum, quia non est idem jubere ut fiat, et quod sit permittere. Etenim qui præcipit, is studiose cum rem necessariam ac præcipuam agit: qui autem, cum ipse non præcipiat, tamen non prohibet volentem, is non concedit ut rem factu necessariam, sed dispensationem quamdam implet: quale quiddam Corinthiis Paulus scripsit, de congressu virorum cum uxoribus præcipiens.

2. Deinde ne putares eum hoc illis pro lege scribere, subjunxit: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium* (1. Cor. 7. 6): eo quod hoc non esset judicium ex auctoritate latum, sed indulgentia erga illorum incontinentiam: ideo dicit: *Propter incontinentiam vestram* (Ibid. v. 5). Nam si Pauli sententiam cupis cognoscere, audi quid dicat: *Volo omnes homines esse, ut ipse sum* (Ibid. v. 7), in continentia. Itidem et hic accidit, apostoli non ut legis defensores hoc concedebant, sed obsecundantes infirmitati Judaicæ: alioqui si legem tueri voluissent, non alio modo prædicassent Judæis, alio gentibus. Etenim si res ejusmodi fuisset, ut ab infidelibus necessario fuerit observanda: perspicuum est etiam ab omnibus fidelibus observandam fuisse. Contra si decretum est, ne quis gentibus harum rerum gratia molestus esset, satis declararunt se hoc Judæis morem gerendo permisisse.

Apostoli falsi in quo differant a veris.—At falsi fratres non eodem modo, sed hoc agebant ut eos excluderent a gratia ac denuo in servitutis jugum pertraherent. Hoc igitur est primum discrimen inter apostolos et falsos fratres, longo intervallo illos dirimens. Alterum erat, quod apostoli id faciebant in Judæa, ubi lex vigeat; et falsi fratres hoc ubique faciebant: nam et Galatas omnes attigerant. Unde dilucidum est, hoc non factum ædificationis gratia, sed ad subvertendum totum negotium. Aliter ab apostolis concedebatur legis observatio; aliter a falsis fratribus studiose curabatur. *Qui subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu.* Vides ut exploratorum appellatione expressit bellum eorum? Exploratores enim ob nihil aliud ingrediuntur, nisi ut cognitis rebus adversariorum, ipsi sibi facillimum aditum parent ad expugnandum capiendumque; ut et illi tum faciebant, studentes eos in veterem retrahere servitutem. Unde vel hinc liquet, non idem fuisse propositum apostolis et istis, imo magnopere diversum. Illi siquidem concedebant, ut eos paulatim eximerent e servitute; isti contra hoc

moliebantur, ut eos in graviores pertraherent servitutem. Ideoque observabant, attente circumspicientes et curiosè disquirentes quinam haberent præputium, quod et Paulus declarans ait: *Subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram.* Non tantum exploratorum vocabulo, verum etiam ex eo quod clam ingressi essent seque furtim intromississent, eorum insidias demonstravit. 3. *Quibus nec ad horam cessimus subjectione.* Vide sermonis nobilitatem et vim. Non dixit, Cessimus verbo, sed *Subjectione*. Non enim id faciebant, ut aliquid frugiferum docerent, sed ut eos subigerent et in servitutem pertraherent. Idcirco apostolis quidem cessimus, istis vero non item. *Ut evangelii veritas maneret apud vos.* Ut, inquit, quod prius verbis prædicaveramus, factis confirmaremus, nimirum quod *Vetera transierunt, et nova facta sunt omnia* (2. Cor. 5. 17): et quod, *Si quis est in Christo, nova est creatura*: et quod, *illis qui circumcidentur, Christus nihil proderit* (Gal. 6. 15. et 3. 2). Hanc veritatem confirmantes, nec ad horam cessimus. At mox quoniam protinus obstabant illa quæ faciebant apostoli, eratque verisimile futuros aliquos qui dicerent: Qui sit igitur, ut hæc illi præcipiant? vide quam sapienter solvit objectionem. Non enim explicat veram causam, videlicet quod id facerent apostoli ut sese attemperarent et morem gererent Judæis: alioquin enim offensi fuissent audientes. Oportet enim dispensationis ignorare causam eos, ad quos sit aliquis ex ea fructuosus reditus: nam si pateat causa eorum quæ fiunt, tota perierit utilitas. Quapropter ipsum quidem, qui dispensationem adhibet, scire causam oportet eorum quæ geruntur: at eos quibus est profutura dispensatio, hanc oportet ignorare. Atque ut magis fiat dilucidum quod dico, ex hoc ipso argumento sumemus exemplum. Ille ipse beatus Paulus, qui circumcisionem tollit, cum Timotheum esset missurus ad docendum Judæos, prius illum circumcidit (Act. 16), atque ita misit.

Cur Paulus Timotheum circumcidit.—Id autem faciebat, quo doctor esset acceptior apud auditores, et ingressus est cum circumcisione, ut abrogaret circumcisionem. Atque hujus facti causam ipse quidem cum Timotheo noverat, discipulis autem non aperuit. Etenim si novissent quod illum hoc animo circumcidisset ut circumcisionem abrogaret, nec audissent omnino Timotheum concionantem, totumque lucrum et utilitas perisset: nunc vero hæc ignorantia maximam illis attulit utilitatem. Dum enim arbitrantur illum servandæ legis studio hoc facere, benevolis animis tum ipsum doctorem, tum ejus doctrinam excipiunt. Qua recepta, ac paulatim eruditii, receperunt a prioribus quod haud quaquam evenisset, si initio causam novissent. Etenim si novissent, aversati fuissent illum; aversantes autem, nequaquam auscultassent; si non auscultassent, perseverassent in errore pristino. Id vero ne fieret, non aperuit causam. Proinde ne hic aperuit dispensationis causam, sed alia viam aggreditur, ita loquens: 6. *Ab iis vero qui ridebantur esse aliquid; quales aliquando fuerint, nihil me-*

δείξεις ἦν μεγίστη τοῦ μὴ καταγινώσκειν τῶν ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένων, ἢ πραττομένων. Καὶ τὸ πολλῶν τούτου μεῖζον, ὅτι οὐδὲ ἐπικειμένων τῶν ἐναντιουμένων, καὶ ταῦτα εἰδόντων, ἠναγκάσθησαν οἱ ἀπόστολοι τοῦτο κελεύσαι· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ δηλῶν ἔλεγε, *Διὰ δὲ τοὺς παρεισδίκτους ψευδαδέλφους*. Τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ ψευδάδελφοι; καὶ γὰρ οὐ μικρὸν ἐνταῦθα ζήτημα. Εἰ γὰρ οἱ ἀπόστολοι συνεχώρουν ἐνταῦθα περιτέμνεσθαι, διὰ τί νῦν ψευδαδέλφους καλεῖς τοὺς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων γνώμην καὶ αὐτοὺς κελεύοντας τοῦτο ποιεῖν; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ ἔστι ταῦτόν, κελεύειν γίνεσθαι, καὶ γινόμενον συγχωρεῖν. Ὁ μὲν γὰρ προστάττειν, μετὰ σπουδῆς, ὡς ἀναγκαῖον καὶ προηγούμενον, ποιεῖ· ὁ δὲ αὐτὸς μὲν μὴ κελεύων, τὸν δὲ βουλόμενον μὴ κωλύων, οὐχ ὡς δέον γενέσθαι συγχωρεῖ, ἀλλ' οἰκονομίαν τινὰ πληρῶν. Οἶόν τι λέγω· Κορινθίους ἔγραψεν ὁ Παῦλος, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι γυναῖξί καὶ ἀνδράσι διακελυόμενος.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι νομοθετῶν αὐτοῖς τοῦτο ἔλεγεν, ἐπήγαγε· *Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγὴν*. Οὐ γὰρ τῆς αὐθεντίας κρίσις ἦν προηγούμενη, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκрасίας συγγνώμη. Διὸ φησι· *Διὰ τὴν ἀκрасίαν ὑμῶν*. Εἰ γὰρ τὴν Παύλου γνώμην θέλεις μαθεῖν, ἀκούσον τί φησι· *Θέλω πάντας ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτὸν, ἐν ἐγκρατείᾳ*. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οἱ μὲν ἀπόστολοι οὐχ ὡς νόμον ἐκδικούντες, συνεχώρουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῇ Ἰουδαϊκῇ συγκαταβαίνοντες. Εἰ γὰρ νόμον ἐξεδίκουν, οὐκ ἂν Ἰουδαίους μὲν οὕτως, ἔθνεσι δὲ ἑτέρω; ἐκήρυξαν. Καὶ γὰρ εἰ ὑπὸ τῶν ἀπίστων τὸ πρᾶγμα γενέσθαι ἀναγκαῖον ἦν, καὶ ὑπὸ πάντων εὐδῆλον ὅτι τῶν [082] πιστῶν. Εἰ δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐνομιθέτου μὴ παρενοχλεῖν τούτων ἔνεκεν, εἰδείξαν ὅτι καὶ Ἰουδαίους συγκαταβαίνοντες ἐπέτρεπον.

Οἱ δὲ ψευδάδελφοι οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὥστε τῆς χάριτος αὐτοὺς ἐκβαλεῖν, καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ἀγαγεῖν. Πρώτῃ μὲν οὖν αὕτη ἡ διαφορὰ, πολὺ τὸ μέσον ἔχουσα. Δευτέρα δὲ, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι ἐν Ἰουδαίᾳ τοῦτο ἐποιοῦν, ἐνθα καὶ ὁ νόμος ἐκράτει, οἱ δὲ ψευδάδελφοι πανταχοῦ· καὶ γὰρ Γαλατῶν ἦσαν πάντων. Ὅθεν δῆλον ὅτι οὐχὶ οἰκοδομῆς ἔνεκεν τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο, ἀλλὰ καταστροφῆς ὁλοκλήρου. Καὶ ἐτέρως μὲν παρὰ τῶν ἀποστόλων συνεχωρεῖτο, ἐτέρως δὲ παρὰ τῶν ψευδαδέλφων ἐσπουδάζετο. *Οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ὅρῃς πῶς καὶ τῇ τῶν κατασκόπων προσηγορίᾳ ἐδήλωσε τὴν πόλεμον ἐκείνων; Οἱ γὰρ κατάσκοποι δι' οὐδὲν εἰσέρχονται, ἀλλ' ἵνα καταμαθόντες τὰ τῶν ἐναντίων, πρὸς τὸ πορθῆσαι καὶ καθελεῖν πολλὴν ἑαυτοῖς παρασκευάσωσι· τὴν εὐκολίαν· καθάπερ καὶ οὗτοι τότε ἐποιοῦν, ὑπὸ τὴν δουλείαν αὐτοὺς τὴν πλαιάν εἰσαγαγεῖν βουλόμενοι. Ὡστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐχ ἡ αὕτη προαίρεσις τῶν ἀποστόλων καὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐναντία. Ἐκείνοι μὲν γὰρ συνεχώρουν, ἵνα κατὰ μικρὸν ἐξαγάγῃσι τῆς δουλείας·

οὗτοι δὲ κατεσκεύαζον, ἵνα μεζώνως ὑποβάλῃσι τῇ δουλείᾳ. Διὸ παρετήρουν περισκοποῦντες ἀκριδῶς, καὶ περιεργαζόμενοι τίνες ἀκρόβυστοι καθὼς καὶ Παῦλος τοῦτο δηλῶν ἔλεγε, *Παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν*· οὐ τῷ τῶν κατασκόπων ὀνόματι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ τῆς λαθραίας εισόδου καὶ παρεισδύσεως τὴν ἐπιβουλήν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος. *Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ*. Ὅρα λέξεως εὐγένειαν καὶ ἐμφασιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τῷ λόγῳ, ἀλλὰ, Τῇ ὑποταγῇ*. Οὐ γὰρ ἵνα τι διδάξῃσι χρῆσιμον, ταῦτα ἐπιλοῦν, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξῃσι καὶ δουλώσωνται. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἴξαμεν, τοῖσι δὲ οὐκέτι. *Ἴνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείλῃ πρὸς ὑμᾶς*. Ἰν' ὅπερ ἐφθήμεν, φησὶν, εἰπόντες, τοῦτο διὰ τῶν ἔργων βεβαιώσωμεν, ὅτι *τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, καὶ γέγονε καιρὰ τὰ πάντα*, καὶ ὅτι, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ, καιρὴ κτίσις*, καὶ ὅτι *τοὺς περιτεμνομένους Χριστὸς οὐδὲν ὠφελήσει*. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν βεβαιούντες, οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν. Εἶτα ἐπειδὴ εὐθέως ἀντέπιπτεν αὐτῷ τὰ παρὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ εἰκὺς ἦν τινὰς λέγειν· Πῶς οὖν ταῦτα ἐκείνοι προστάττουσιν; ὅρα πῶς λύει σοφῶς τὴν ἀντίθεσιν. Οὐ γὰρ λέγει τὴν οὔσαν αἰτίαν, οἷον ὅτι συγκαταβάσεως ἔνεκεν καὶ οἰκονομίας τοῦτο ἐποιοῦν οἱ ἀπόστολοι· ἢ γὰρ ἂν ἐδλάθησαν οἱ ἀκούοντες. Δεῖ γὰρ τῆς οἰκονομίας ἀγνοεῖν τὴν αἰτίαν· τοὺς μέλλοντάς τι καρποῦσθαι παρ' αὐτῆς χρῆσιμον· εἰ γὰρ φανεῖν τῶν γινόμενων ἢ πρόφασιν, τὸ πᾶν οἰχίσεται. Διὰ τοῦτο [685] τὸν μὲν ἐργαζόμενον αὐτὴν, εἰδέναι χρὴ τὴν αἰτίαν τῶν γινόμενων· τοὺς δὲ μέλλοντάς τι κερδαίνειν παρ' αὐτῆς, ἀγνοεῖν. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγει ποιήσῃ, ἐπ' αὐτῆς τῆς ταύτης ὑποθέσεως χρῆσμαι τῷ ὑποδείγματι. Οὗτος αὐτὸς ὁ μακάριος Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναιρῶν, μέλλων ποτὲ τὸν Τιμόθεον Ἰουδαίους πέμπειν· διδάσκαλον, περιτεμῶν αὐτὸν πρότερον, οὕτως ἐπεμψεν.

Ἐποίησε δὲ τοῦτο, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται τοῖς ἀκροαταῖς, καὶ εἰσῆλθε μετὰ τῆς περιτομῆς, ἵνα καταλύσῃ τὴν περιτομὴν. Ἀλλὰ τὴν αἰτίαν αὐτὸς μὲν ἠπίστατο καὶ Τιμόθεος, τοῖς δὲ μαθηταῖς οὐκ εἶπεν. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο περιέτεμεν, ἵνα λύσῃ τὴν περιτομὴν, οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ἤκουσαν αὐτοῦ δημηγοροῦντος, καὶ τὸ πᾶν ἂν διερρύθη κέρδος· νῦν δὲ ἡ ἀγνοία τὰ μέγιστα αὐτοὺς ὠφέλησε. Νομίζοντες γὰρ αὐτὸν ὡς νομοφύλακα τοῦτο ποιεῖν, καὶ εὐμενῶς ἐδέξαντο καὶ προσηνῶς καὶ αὐτὸν καὶ τὴν ἐκείνου διδασκαλίαν. Δεξιόμενοι δὲ κατὰ μικρὸν καὶ παιδεύοντες, ἀπέστησαν τῶν παλαιῶν· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν αἰτίαν ᾗδεσαν. Μαθόντες γὰρ ἂν αὐτὸν ἀπεστράφησαν, ἀποστραφέντες δὲ οὐκ ἂν ἤκουσαν, μὴ ἀκούσαντες δὲ ἔμειναν ἂν ἐπὶ τῆς πλάνης τῆς προτέρας· ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, οὐκ ἐξεκάλυψε τὴν αἰτίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα οὐ λέγει τῆς οἰκονομίας τὴν πρόφασιν, ἀλλ' ἐτέρως

^b Sic legit Interpres Latinus et sic omnino legendum esse suadent ea quae praecedunt et quae sequuntur. Editio. ἡν διατίαν, male.

^c Legebatur Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναιρεῖν μέλλων, πότε. πύμπων...

^a Savilius in margine κατασκευάσωσι.

μεθοδεύει τὸν λόγον, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι· ὅποιοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει· πρόσωπον ἀνθρώπου ὁ θεὸς οὐ λαμβάνει. Ἐνταῦθα οὐ μόνον οὐκ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βαρεῖ τοὺς ἁγίους, ἵνα ὠφελήσῃ τοὺς ἀσθενούντας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ καὶ ἐπιτρέπουσιν ἐκεῖνοι περιτέμνεσθαι, τὸν λόγον αὐτοὶ τῷ θεῷ δώσουσιν. Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ μέγαλοι εἰσὶ καὶ ἑξαρχοί, ὁ θεὸς πρόσωπον αὐτῶν λήψεται. Ἀλλ' οὕτω μὲν σαφῶς οὐκ εἶπε, πεφεισμένως δέ· οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ δὲ ἐκεῖνοι θολοῦσι τὸ κήρυγμα, καὶ παρὰ τὰ προστεταγμένα κηρύττουσι, δώσουσι τὴν ἐσχάτην δίκην, καὶ τιμωρίαν ὑποστήσονται· τούτων μὲν οὐδὲν εἶπε, σεμνότερως δὲ αὐτῶν δοκεῖ καθίπτεσθαι, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, ὅποιοι ποτε ἦσαν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅποιοι ποτὲ εἰσιν, ἀλλ' Ἦσαν, δεικνύς ὅτι καὶ αὐτοὶ λοιπὸν ἦσαν παυσάμενοι τοῦ οὕτω κηρύσσειν, ἅτε τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ διαλάμψαντος. Τὸ δὲ, Ὅποιοι ποτε ἦσαν, Εἰ οὕτω, φησὶν, ἐκήρυττον αὐτοὶ, τὸν λόγον δώσουσιν. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θεῷ μέλλουσιν ἀπολογεῖσθαι.

γ'. Ταῦτα δὲ εἶπεν, οὐχ ὡς ἀμφιδάλλων, οὐδ' ὡς ἀγνοῶν τὰ ἐκείνων, ἀλλ', ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, οὕτω συμφέρειν νομίζων μεθοδεύσαι τὸν λόγον. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ὡς τὴν ἐναντίαν ἔχων τάξιν κατηγορεῖν αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τούτου κατασκευασθῇ μάχης ὑπόνοια, ἐπήγαγεν εὐθέως τὴν διόρθωσιν, εἰπὼν, ὅτι Ἐμοὶ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ἄ μὲν ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, οὐκ οἶδα· ἐκεῖνο μόνον· Ἄ μὲν οἶδα σαφῶς, ὅτι ἐμοὶ οὐκ ἠναντιώθησαν, ἀλλὰ καὶ συνέπνευσαν καὶ συνεφώνησαν· τὸ γὰρ, δεξιὰς ἔδωκαν, τοῦτο ἐστὶ δηλοῦντας. Ἀλλὰ τέως οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐδίδαξαν, οὐ διώρθωσαν, οὐ πλέον τι προσέθηκαν ὥν ἦδεν. Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, φησὶν, οὐδὲν προσανέθεντο. Τούτῃ ἐστι. Μαθόντες τὰ ἐμὰ, οὐδὲν προσέθηκαν, οὐδὲν διώρθωσαν, καὶ ταῦτα εἰδότες, ὅτι διὰ τοῦτο παρεγενόμην, ὥστε αὐτοῖς κοινώσασθαι· καὶ κατ' ἀποκάλυψιν Πνεύματος παρεγενόμην, ὥστε αὐτοῖς κοινώσασθαι, καὶ Τίτον ἀκρόβυστον εἶχον μεθ' ἑαυτοῦ, οὕτε ἐμοὶ τὸ πλέον εἶπον ὥν ἦδεν, οὕτε ἐκεῖνον περιέτεμον. Ἀλλὰ τούναντιον. Τί ἐστὶ, τούναντιον; Τινὲς μὲν φασὶ τοῦτο αὐτὸν λέγειν, ὅτι οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἂν εἴποιμι τοῦτο. Τί γὰρ ἔμελλον παρ' αὐτοῦ μαθηθῆναι πλέον; καὶ γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ἀπρητισμένος ἦν. Οὐ τοίνυν τοῦτο βούλεται εἰπεῖν τούναντιον λέγων, ἀλλ' ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐπετίμησαν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ μέμψασθαι, ὅτι καὶ ἐπήνεσαν· τὸ γὰρ ἐναντίον τοῦ μέμψασθαι τὸ ἐπαινέσαι. Εἶτα ἐπειδὴ εἰκὼς ἦν ἀντεπεῖν τινος, Εἰ ἐπήνεσαν, πῶς οὖν τὴν περιτομὴν οὐκ ἀνέβλιν; εἰ γὰρ ἐπήνεσαν, ἐχρῆν ἀνελεῖν· εἰπεῖν μὲν ὅτι ἀνέβλιν, λίαν ἀναίσχυντον εἶναι ἐνόμιζε, καὶ πρὸς τὰ ὠμολογημένα φανεράν μάχην εἰσάγειν· πάλιν ὁμολογούντα τὴν τῆς περιτομῆς συγχώρησιν, εἰς ἑτέραν ἀντίθεσιν ἐμπέσειν ἀνάγκην

οὔσαν ἑώρα. Εἰ γὰρ ἐπήνεσαν τὸ κήρυγμα τὸ σὺν, φησὶ, καὶ αὐτοὶ πάλιν ἐπέτρεπον περιτομὴν, ἑαυτοὺς ἐμάχοντο. Τίς οὖν ἢ ἡ τούτου λύσις; Ἦν εἰπεῖν, ὅτι συγκαταβάσεως Ἰουδαϊκῆς ἐνεκεν ταῦτα ἐποίουν· ἀλλὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅλον τῆς οἰκονομίας τὸν θεμέλιον διεσάλευσεν ἄν. Διὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ἀφίησι δὲ αὐτὸ ἐν ἀπορίᾳ καὶ μετέωρον εἰπὼν· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, οὐδὲν μοι διαφέρει· ὡς ἂν εἰ εἶπεν, Οὐ κατηγορῶ, οὐδὲ διαβάλλω τοὺς ἁγίους ἐκεῖνους· Ἰσασιν αὐτοὶ τί ἐπραττον· καὶ γὰρ τῷ θεῷ μέλλουσιν ἀποδιδόναι λόγον· τὸ δὲ σπουδαζόμενον ἐμοὶ δεῖξαι, ὅτι τὰ ἐμὰ οὐ καθεῖλον, οὐδὲ διώρθωσαν, οὐδὲ προσέθηκαν ὡς ἐνδεῶς ἔχουσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπήνεσαν καὶ συνήνεσαν· καὶ τούτων μάρτυρας ἔχω καὶ Τίτον καὶ Βαρνάβαν. Διόπερ ἐπάγει λέγων· Ἰδόντες ὅτι πεπιστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκρόβυστιας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς· περιτομὴν καὶ ἀκρόβυστιαν οὐ τὰ πρόγματα λέγων αὐτὰ, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τούτων γνωριζόμενα ἔθνη. Ἐπήγαγε γοῦν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη. Ὡς περ οὖν τὴν ἀκρόβυστιαν τὰ ἔθνη καλεῖ, οὕτω καὶ περιτομὴν Ἰουδαίους. Καὶ δεικνυσὶν αὐτοῖς ὁμότιμον ὄντα λοιπὸν, καὶ οὐ τοῖς ἄλλοις ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῷ κορυφαίῳ [685] συγχρίνει, δεικνύς ὅτι τῆς αὐτῆς ἑκαστος ἀπέλαυσεν ἀξίας. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν περὶ τῆς ὁμονομίας αὐτῶν κατεσκευάσεν ἀπόδειξιν, θαρρῶν λοιπὸν μετὰ παρρησίας διαλέγεται, καὶ οὐκ ἐκτεταταί μέχρι τῶν ἀποστόλων μόνων, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ τὴν ὑπ' ἐκεῖνον δοθεῖσαν χάριν αὐτῷ· καὶ μάρτυρας τούτων τοὺς ἀποστόλους καλεῖ, καὶ φησιν· ὅτι Γρόντες τὴν χάριν τοῦ Κυρίου τὴν δοθεῖσάν μοι, Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβαν κοινωνίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀκούσαντες, ἀλλὰ, Γρόντες, τούτῃ ἐστι, καταμαθόντες δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβαν κοινωνίας. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἔδειξε καὶ τῷ Χριστῷ τοῦτο δοκοῦν, καὶ τοῖς ἀποστόλοις; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐδόθη, οὐδὲ ἐνήργησεν ἡ χάρις, εἰ μὴ δοκοῦν αὐτῷ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν. Καὶ ὅπου μὲν συγχρίναι ἑαυτὸν ἔδει, Πέτρου μέμνηται μόνον· ὅπου δὲ μαρτυρίαν καλέσαι, τῶν τριῶν ὁμοῦ, καὶ μετ' ἐγκωμίου, Κηφᾶς, λέγων, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι. Καὶ πάλιν οὐ τὸ εἶναι ἀναιρῶν, τοὺς δοκοῦντας φησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων παραλαμβάνων γνώμην, καὶ λέγων, ὅτι οἱ μεγάλοι καὶ ἐξαιρέτοι, καὶ οὐς πάντες πανταχοῦ περιφέρουσιν, οὗτοι μάρτυρές εἰσι τῶν λεγομένων, ὅτι καὶ τῷ Χριστῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ διὰ μὲν τῶν πραγμάτων ταῦτα ἔμαθον, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πείρας ἐπιστήθησαν. Αἰδὸ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοί, καὶ οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ, Ἰνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν.

Ἡ συνέσεως ὑπερβολή, καὶ συμφωνίας ἀπόδειξις ἀναντιρρήτος! δεικνυσὶ γὰρ καὶ τὰ ἐκείνων αὐτοῦ, καὶ τὰ αὐτοῦ ἐκείνων. Ταῦτα γὰρ ἑκατέρους ἔδωκε,

α Δεσὶν αὐ.

β Legebatur τίς ἦν, et post aliquot lineas, ἐν ἀπορίᾳ καὶ μετεώρῳ.

refert : personam hominis Deus non accipit. Hic non solum non excusat apostolos, verum etiam vehementer gravat sanctos, ut prosit infirmis. Hoc autem vult significare : Etsi illi permittant circumcisionem, ipsi Deo reddituri sunt rationem : non enim quia magni sunt ac dignitate præstantes, Deus personam illorum accipiet. Neque tamen sic aperte loquutus est, sed moderatius. Non enim dixit, Quod si turbant prædicationem, præter ea quæ mandata sunt prædicantes, luent extrema supplicia. Nihil, inquam, horum dixit, sed reverentius videtur illos attingere, loquens hanc in modum : *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint.* Non dixit, *Quales jam sunt*, sed, *Quales fuerint* : nimirum declarans, quod et illi jam desiissent hoc modo prædicare, utpote jam ubique coruscante prædicatione. Cæterum quod ait, *Quales aliquando fuerint*, hoc declarat : Si sic, inquit, prædicaverunt, ipsi reddent rationem. Non enim hominibus, sed Deo sunt rationem reddituri.

3. Hæc autem dicebat, non velut ambigens aut ignorans quo animo id facerent illi, sed, ut dixi, quod expellere judicaret, ut hæc via rem aggrederetur. Deinde ne velut diversæ factionis videretur illos accusare, et hinc oriretur contentio ac dissidii suspicio, mox correctionem adjunxit, dicens : *Mihi enim qui habebantur in pretio, nihil contulerunt.* Quid autem hoc est ? quæ vos dicitis, inquit, nescio : illud vero certo scio, quod mihi non modo non sunt adversati, verum etiam conspirarunt mecum, concordiaque sociati sunt. Id enim declarat, cum ait : *Dexteras dederunt.* Verum nondum hoc dicit, sed illud tantum dicit, quod non docuissent, non correxissent, neque quidquam addidissent iis quæ prius sciverat. *Mihi enim, inquit, qui erant in pretio, nihil præterea contulerunt.* Hoc est, postquam cognoverant quæ prædicarem, nihil adjecerunt, nihil inde correxerunt : idque cum scirent me ea gratia venisse Jerosolymam, ut cum ipsis communicarem. Nam secundum revelationem Spiritus accesseram, ut cum illis communicarem, ac Titum incircumcisum habebam mecum. Nec illi mihi quidquam dixerunt ultra ea quæ prius sciveram, nec illum circumcidi. 7. *Sed contra.* Quid est, *Contra* ? Quidam hoc sentire Paulum dicunt, quod non solum ipsum nihil docuerint, verum etiam ab ipso docti sint : ego vero nequaquam hoc dixerim. Quid enim ab illo præterea erant docendi ? quandoquidem unusquisque illorum perfectus erat. Non igitur hoc sentit cum ait, *Contra* ; sed illud potius vult dicere, quod non solum nihil reprehenderunt, verum tantum abfuerunt ab incusando, ut comprobarint etiam : nam comprobatio contraria est incusationi. Mox quoniam conjectandum erat dicturos aliquos : Si comprobant, quare non sustulerunt circumcisionem ? nam si comprobarunt, tollenda erat : dicere quidem, Sustulerunt, judicabat nimis inverecondum fore, atque hinc oritur pugnam manifestam adversus ea quæ confessus fuerat : rursus, si confiteretur concedendum esse circumcisionem, videbat necessario fore,

ut in aliam incideret objectionem. Si enim, inquit, comprobarunt tuam prædicationem, cum contra permiserint circumcisionem, ipsi secum pugnant. Quo pacto igitur hic solvitur nodus ? Dicere poterat, quod ista fecissent morem gerentes infirmitati Judaicæ : verum hoc dicendo totum dispensationis fundamentum convulsisset. Ideo non dicit hoc, sed relinquit in dubio atque ancipiti, dicens : *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, nihil mea refert* : ac si diceret : Non accuso, neque suggillo sanctos illos : sciunt ipsi quid fecerint : Deo siquidem reddituri sunt rationem. Quod autem hic demonstrare studeo, hoc est, quod a me gesta non resciderunt neque correxerunt, neque quidpiam addiderunt, quasi quidam illis deesset, verum etiam comprobarunt et assensi sunt ; atque hujus rei testes habeo Titum ac Barnabam. Unde subjicit dicens : *Cum vidissent mihi commissum evangelium præputii, quemadmodum Petro circumcisionis ;* circumcisionem et præputium dicens non res ipsas, sed gentes hac nota distinctas. Subjunxit igitur : 8. *Qui enim operatus est in Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et in me inter gentes.* Quemadmodum igitur præputii nomine designat gentes, ita et circumcisionis nomine Judæos. Jamque se cæteris honore parem ostendit, nec se reliquis illis, sed ipsi coryphæo comparat, declarans quod horum unusquisque parem sortitus sit dignitatem. Posteaquam enim argumentis declaravit apostolorum inter se concordiam, deinde sumpta fiducia libere prosequitur : neque jam solum pervenit usque ad apostolos, sed ad Christum ipsum deducit sermonem, atque gratiam sibi ab illa donatam : quarum rerum testes citat apostolos, dicens, 9. *Uti cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi, Jacobus, Cephas et Joannes, qui videbantur esse columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Non dixit, Postquam audissent, sed, *Cum cognovissent*, hoc est, ex ipsis didicissent factis, *dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Vides ut paulatim demonstrarit hoc et Christo visum et apostolis ? Neque enim data fuisset, neque in illo fuisset operata gratia, ni prædicationem eam comprobasset. Ac Petri quidem solius meminit, ubi cogitur se cum illis conferre : ubi autem citandum est testimonium, trium pariter facit mentionem, idque non sine laude ; *Cephas, inquit, Jacobus et Joannes, qui videbantur esse columnæ.* Nec rursus ideo dicit, *Videbantur*, quod tolleretur rei veritatem, sed aliorum quoque assumit sententiam, dicens : Qui magni sunt et eximii, quosque omnes ubique celebrant, hi testes sunt eorum quæ dico, quod eadem placeant et Christo, quodque hæc ipsis rebus cognoverint, ipsaque rerum experientia commoti sint, ut crederent. Ideoque et dexteras mihi dedere, non mihi tantum, sed et Barnabæ, *Ut nos quidem ad gentes, ipsi vero in circumcisionem.*

Pauli prudentia. — O prudentiam eximiam ! o concordie demonstrationem irrefutabilem ! ostendit enim illorum doctrinam suam esse, et suam illorum esse. Eadem enim utrisque placebant : videlicet ut et illi

sic prædicarent Judæis, et hic gentibus: ideoque subiecit ita loquens, *Ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcissionem*. Vides quod hic quoque circumcissionem appellat non rem ipsam, sed Judæos? Quoties enim rem ipsam dicit, et contrarium opponit, ipsum nominat præputium, ut cum ait: *Circumcisio quidem prodest, si legem observes: quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua præputium facta est* (Rom. 2. 25); ac rursus, *Neque circumcisio quidquam valet neque præputium* (Gal. 5. 6). Ubi vero sic appellat Judæos, nec rem intelligi vult, sed populum: non opponit præputium, sed gentes. Etenim discernuntur Judæi quidem a gentibus, a circumcissione vero præputium: quemadmodum cum superius diceret, *Qui operatus est et in Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est et in me inter gentes*; et hic rursus, *Nos in gentes, ipsi vero in circumcissionem*; non rem ipsam, sed Judæorum populum sic appellat, distinguens eum a gentibus. 40. *Tantum ut pauperum memores essemus, quod ipsum etiam studui facere.*

4. Quid tandem est hoc quod dicit? In prædicandi, inquit, munere partiti sumus inter nos orbem terrarum; atque ego quidem eos qui ex gentibus sunt, illi vero Judæos acceperunt secundum Dei placitum: ad curam vero pauperum, qui apud Judæos erant, ego quæ facultatis meæ erant cum illis contuli. Quod si bellum fuisset et contentio, nequaquam hoc illi recepissent. Qui sunt autem isti pauperes? Plerique Judæi qui crediderant in Palæstina, facultatibus omnibus exuti fuerant, ac per omnes regiones disjecti exulabant. Quod quidem et in Epistola ad Hebræos scripsit, dicens: *Nam bonorum vestrorum rapinam cum gaudio suscepistis* (Hebr. 10. 34). Declarat idem et Thessalonicensibus scribens, ac fortitudinem illorum prædicans: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quoniam et vos eodem passi estis a propriis contribulibus, quemadmodum et illi a Judæis* (1. Thess. 2. 14). Omnibusque modis ostendit quod ii qui ex gentibus crediderant, non perinde oppugnabantur a Græcis, atque ii qui ex Judæis crediderant, a suæ gentis hominibus vexabantur: hæc quippe gens cæteris omnibus erat atrocior. Ideo summa sollicitudine curam illorum gerunt, atque ea de re et Romanis scribit et Corinthiis. Neque solum colligit pecunias, verum etiam ipse illas defert et distribuit (1. Cor. 16), aitque: *Nunc autem vado in Jerusalem ministrans sanctis* (Rom. 15. 25). Nam et ad victum necessarii egebant. Quod igitur hic significat, illud est: Hac in re mihi visum est illis opitulari: quod et recepi, et non cessavi. At postquam his ostendit suam cum apostolis concordiam consensumque, cogitur deinceps et disceptationis cum Petro Antiochiæ habitæ mentionem facere, dicens: 11. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem illi restiti, quoniam reprehensibilis erat.* 12. *Priusquam enim venissent quidam a Jacobo, simul cum gentibus edebat: at postquam renissent, subduxit ac separavit semetipsum metuens eos qui erant ex circumcissione.*

De Pauli cum Petro disceptatione (a). — Multi qui parum attente legunt hunc epistolæ locum, existimant Petrum a Paulo accusari de simulatione: verum non ita se res habet; absit: multam enim hic comperimus tum Petri tum Pauli prudentiam tecte adhibitam, ut prodesse audientibus. Sed prius dicendum est de Petri fiducia, et quomodo semper ante cæteros discipulos prosiliret: nam hinc etiam cognomen sortitus est ob immutabilem et immobilem fidem. Cum enim omnes essent interrogati, hic ante cæteros prosiliens: *Tu es, inquit, Christus, Filius Dei vivi* (Matth. 16. 16); quo tempore illi et claves regni cælorum conceditæ sunt. Præterea in monte solus exstitit qui loqueretur. Ad hæc cum de cruce fieret sermo, cæteris tacentibus ipse dixit: *Propitius esto tibi* (Ibid. v. 22). Quamquam autem hæc verba non erant circumspectæ mentis, erant tamen fervidæ caritatis. Quin et in cæteris omnibus videbimus illum aliis fervidiorem, et ad pericula præsillentem. Ita cum Dominus visus esset in littore, cæteris navim trahentibus, ipse non sustinuit navigio accedere. Ac post resurrectionem Judæis eadem spirantibus insanientibusque, ac discipulos discernere quærentibus, primus accedens ausus est in vocem erumpere ac dicere, quod ille crucifixus assumptus jam in cælis esset. Aliud est autem, ostium clausum aperire, ac negotio dare principium: aliud post deinceps confidenter agere. Itaque qui suam ipsius animam tam numero populo exposuerat, quomodo simulasset umquam? qui flagellatus, qui vinctus, nihil de sua fiducia voluerat remittere, idque in ipso statim prædicationis initio, in media metropoli, ubi tantum erat discriminis: quomodo post tantum temporis Antiochiæ, ubi nullum erat periculum, cum jam ex ipsis factis comprobatus ac spectatus esset, eos qui ex Judæis crediderant, formidasset? qui Judæos ipsos non metuerat et in principio et in metropoli: quomodo post tantum temporis, cum esset in aliena civitate, eos qui ab illis defecerant metuerit? Non igitur hæc dicens Paulus adversus Petrum loquitur, sed eodem consilio quo dixerat illud, *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid; qualescumque fuerint, nihil mea refert*: ab eodem et hæc loquitur. Verum ne diutius his de rebus dubitemus, eorum quæ dicta sunt, causam oportet explicare. Apostoli enim, ut dixi, Jerosolymis quidem mittebant circumcissionem: non enim poterant subito a lege remove: ubi vero venissent Antiochiam, jam nihil istarum rerum observabant, sed cum iis qui ex gentibus crediderant, indifferenter vivebant: quod sane et Petrus tum faciebat. Ubi vero venissent ex urbe Jerosolymorum, qui viderant eum ibi sic prædicantem, non ulterius id faciebat, metuens ne illos offenderet, sed secessit, hic duo per dispensationem agens: alterum ne offenderet eos qui erant ex Judæis; alterum, ut Paulo justam præberet occasionem increpandi. Etenim si

(a) Hac de re Chrysostomus peculiarem habuit homiliam, quam edidimus Tom. 3, col. 371-372, cum prævio Monito. ubi ille hanc eandem, quam hic profert, sententiam prosequatur eisdem argumentis. Ibi videbis.

καὶ ἐκείνους Ἰουδαίους κηρύττειν οὕτω, καὶ τοῦτον τοῖς ἔθνεσι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἰνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν*. Ὅρξ πῶς περιτομὴν ἐνταῦθα οὐχὶ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους; "Ὅταν μὲν γὰρ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα λέγῃ καὶ ἀντιδιασέλλῃ, αὐτὴν τὴν ἀκροβυστίαν τίθουσιν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Περιτομὴ μὲν ὤφελει, ἐὰν νόμος πρᾶσσης· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾦς, ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονε*^α καὶ πάλιν, *Ὅτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὕτε ἀκροβυστία*^β ὅταν δὲ Ἰουδαίους οὕτω καλῇ, καὶ μὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸν λαὸν δηλώσαι βούληται, οὐ τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ τὰ ἔθνη ἀντιτίθουσιν. Ἀντιδιασέλλονται μὲν γὰρ ἔθνεσιν Ἰουδαῖοι, περιτομῇ δὲ ἀκροβυστία· ὡς ὅταν λέγῃ καὶ ἀνωτέρω, *Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ μοι εἰς τὰ ἔθνη*^γ καὶ ἐνταῦθα πάλιν, ὅτι *Ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν*, οὐ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ φησιν, ἀλλὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν οὕτω καλεῖ, ἀντιδιαστέλλων αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν. *Μόνον τῶν πτωχῶν Ἰνα μνημονεύωμεν*, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

δ. Τί ποτε τοῦτο ἐστὶν ὃ φησιν; Ἐν μὲν τῷ κηρύγματι, φησὶ, δειλόμεθα τὴν οἰκουμένην, καὶ γὰρ μὲν [686] τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ἐκεῖνοι δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἔλαβον κατὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· εἰς δὲ τὴν τῶν πτωχῶν ἐπιμέλειαν τῶν παρὰ Ἰουδαίους, ἐγὼ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ συνεισηγέγκα ἐκεῖνοις. Εἰ δὲ πόλεμος ἦν καὶ μάχη, οὐκ ἂν τοῦτο κατεδέξαντο ἐκεῖνοι. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι οἱ πτωχοί; Πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐν Παλαιστίνῃ τὰ ὄντα ἀφηρέθησαν ἅπαντα, καὶ πανταχόθεν ἤλαύνοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῖ μὲν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, λέγων· *Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε*^α· δηλοῖ δὲ Θεσσαλονικεῦσι γράφων, καὶ ἀνακηρύττων τὴν ἀνδρείαν ἐκείνων· *Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, μιμηταὶ ἐγένεσθε τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι καὶ ὑμεῖς τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ καὶ ἐκεῖνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων*. Καὶ διὰ πάντων δείκνυσιν, ὅτι οὐχ οὕτως οἱ ἐξ Ἑλλήνων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν μενόντων Ἑλλήνων ἐπολεμούντο, ὡς οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν ὁμοφυλῶν ἤλαύνοντο· τραχύτερον γὰρ τοῦτο πάντων τὸ ἔθνος. Διὰ ταῦτα πολλὴν ποιοῦνται σπουδὴν, ὥστε πάσης αὐτοὺς ἀπολαύειν ἐπιμελείας, καὶ Ῥωμαίοις ἐπιστέλλων καὶ Κορινθίοις. Καὶ οὐ μόνον συνάγει χρήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ διακομίζει, καὶ λέγει· *Νῦν δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ διακοτῶν τοῖς ἀγίοις*. Καὶ γὰρ ἀναγκαῖα· ἡπόρουν τροφῆς. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι Ἐν τούτῳ μοι βοηθεῖν αὐτοῖς ἔδοξε, καὶ κατεδεξάμην, καὶ οὐκ ἐνέλιπον. Καὶ διὰ τούτων δεῖξας τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν, ἀναγκάζεται λοιπὸν καὶ τῆς πρὸς Πέτρον αὐτῷ γινομένης ἐν Ἀντιοχείᾳ διαλέξεως μνησθῆναι, καὶ φησιν· *Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν*. Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνηθισιεν^β ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπ-

ὄστελλε καὶ ἀφώριξεν ἑαυτὸν, φοβοῦμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.

Πολλοὶ τῶν ἀπλῶς ἀναγινωσκόντων τοῦτ' ἐρῶν τῆς Ἐπιστολῆς, νομίζουσι τοῦ Πέτρου τὸν Παῦλον κατηγορεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν, ἀπαγε· πολλὴν γὰρ εὐρήσομεν καὶ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν ἐγκεκρυμμένην ἐνταῦθα πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων ὠφέλειαν. Πρότερον δὲ ἀναγκαῖον περὶ τῆς τοῦ Πέτρου παρῥησίας εἰπεῖν, καὶ πῶς αἱ πάντων αὐτὸς κατεπῆδα^α τῶν μαθητῶν. Καὶ γὰρ τὴν προσηγορίαν ἐνεύθειν ἔλαβε διὰ τὸ ἀκλινὲς καὶ ἀπερίτρεπτον τῆς πίστεως· καὶ ὅτε κοινῇ πάντες ἠρωτῶντο, τῶν ἄλλων προπηδήσας, φησί· *Σὺ εἰ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*^β· ὅτε καὶ τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν ἐνεπιστεύθη. Καὶ ἐν τῷ θρεῖ μόνος φαίνεται φεγγόμενος, καὶ ὅτε περὶ σταυροῦ διελέγετο, τῶν ἄλλων σιγῶντων, αὐτὸς φησιν, *Ἰλεώς σοι*. Ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα εἰ καὶ μὴ διεσκεμμένης γνώμης ἦν, ἀλλ' ὁμως ζεούσης ἀγάπης. Καὶ [687] πανταχοῦ δὲ τῶν ἄλλων ὀρώμεν αὐτὸν θερμότερον ὄντα, καὶ προαλούμενον ἐν τοῖς κινδύνοις. Καὶ ὅτε ὥφθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, τῶν ἄλλων τὸ πλοῖον ἐλκόντων, αὐτὸς οὐκ ἠγέσχετο τῷ πλοίῳ παραγενέσθαι· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν δὲ φονῶντων ἡ Ἰουδαίων καὶ μαινομένων, καὶ ζητούντων αὐτοὺς διασπάσαι, πρῶτος παρελθὼν ἐτόλμησε ῥῆξαι φωνὴν καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς ἀνελήφθη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστίν. Οὐκ ἔστι δὲ Ἰσον κεκλεισμένην ἀνοῖξαι θύραν καὶ ἀρχὴν δοῦναι πράγματι, καὶ μετὰ ταῦτα παρῥησιάσασθαι. Ὁ τοίνυν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκδοὺς δῆμῳ τοσοῦτῳ, πῶς ἂν ὑπεκρίθη ποτὲ; ὁ μαστιχθεὶς καὶ δεθεὶς, καὶ μηδὲν τῆς παρῥησίας ἐλόμενος καθυφεῖναι, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, ἐν μέσῃ τῇ μητροπόλει, ἐνθα τοσοῦτος κίνδυνος ἦν, πῶς ἂν μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐνθα οὕτε κίνδυνος ἦν, καὶ πολὺ λαμπρότερος αὐτὸς ἐγεγόνει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν ἔχων, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας ἔδεισαν ἂν; Ὁ γὰρ αὐτοὺς Ἰουδαίους μὴ φοβηθεὶς καὶ ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ μητροπόλει, πῶς ἂν μετὰ χρόνον τοσοῦτον ἐν ἄλλοτρίᾳ ᾶν, τοὺς ἐξ ἐκείνων μεταστάντας ἐφοβήθη; Οὐ τοίνυν κατὰ Πέτρου ταῦτα φησιν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης ἧς εἶπεν, *Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι· οἱποῖοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει*, ἀπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ταῦτα φεγγεται. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον διαπορώμεν ὑπὲρ τούτων, ἀναγκαῖον τῶν λεγομένων ἀναπτύξαι τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, καθὼς ἔφθην εἰπὼν, ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν συνεχώρουν περιτέμνεσθαι· οὐ γὰρ ἦν ἀθρόως ἀποσπάσαι τοῦ νόμου· ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ἐλθόντες, οὐδὲν τοιοῦτον παρετήρουν· λοιπὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐξ ἔθνῶν πιστευόντων ἀδιαφόρως ἔζων, ὃ δὴ καὶ Πέτρος ἐποίει τότε. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων οἱ ἰδόντες αὐτὸν ἐκεῖ οὕτω κηρύττοντα, οὐκέτι ἐποίει τοῦτο, φοβούμενος πληῆξαι ἐκείνους, ἀλλὰ μετέθετο, δύο ταῦτα οἰκονομῶν, καὶ τὸ μὴ σκανδαλίσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τὸ

^α Savil. suppleatur legendum προσηύδα, quæ lectio melius conveniret, sed altera etiam quadral.

^β Legebatur συνήθισεν

παρασχῆιν τῷ Παύλῳ εὐλογον τῆς ἐπιτιμήσεως πρόσφασι. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κηρύξας μετὰ περιτομῆς, μετέθετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἔδοξεν ἂν τοῖς ἐξ Ἰουδαίων διὰ τὸν τοῦ Παύλου φόβον τοῦτο ποιεῖν, καὶ κατέγνωσαν ἂν αὐτοῦ πολλὴν τὴν εὐκολίαν οἱ μαθηταί· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο σκάνδαλον ἔμελλε γίνεσθαι. Τῷ μέντοι Παύλῳ πάντα σαφῶς εἰδοῖται μεταστὰς, οὐκ ἂν τοιαύτην παρέσχεον ὑπόνοιαν· καὶ γὰρ ᾔδει τὴν γνώμην μεθ' ἧς ἐγίνετο ταῦτα. Διὸ καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται, ἵνα ἐγκαλουμένου τοῦ διδασκάλου καὶ σιγῶντος, εὐκολώτερον οἱ μαθηταὶ μεταθῶνται. Εἰ γὰρ, μηδενὸς γενομένου τοιοῦτου, παρήνευσεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἀνεῖργασατο μέγα· νῦν δὲ ἀφορμὴν λαθὼν ἐπιτιμήσεως σφοδρότερας, πλείονα τοῖς μαθηταῖς Πέτρου τὸν φόβον ἐνέθηκε. Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀκούων ταῦτα Πέτρος ἀντέλεγε, καλῶς ἂν τις ἐμέμψατο, ὡς τῆς οἰκονομίας ἀνατρεπομένης· νυνὶ δὲ, ἐκείνου μὲν ἐπιτιμῶντος, τοῦτο δὲ σιγῶντος, πολὺς τοῖς ἐξ Ἰουδαίων [688] φόβος ἐγίνετο· διὸ καὶ σφοδρῶς κέχρηται τῷ Πέτρῳ.

ε'. Καὶ σκόπει μεθ' ὅσης ἀκριβείας κέχρηται τῷ λόγῳ, διδοὺς τοῖς συνετοῖς ἰδεῖν, ὅτι οὐ μάχης ἦν τὰ ῥήματα, ἀλλ' οἰκονομίας. *Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν.* Οὐκ εἶπεν, ὅπ' ἐμοῦ, ἀλλ', ὅπῃ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ αὐτὸς κατεγίνωσκεν, οὐκ ἂν παρητήσατο καὶ τοῦτο εἰπεῖν. Καὶ τὸ, *κατὰ πρόσωπον δὲ ἀντέστην*, σχῆμα ἦν. Εἰ γὰρ ὄντως ἐμάχοντο, οὐκ ἂν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἀλλήλοις ἐπετίμηναν· σφόδρα γὰρ ἂν αὐτοὺς ἐσκανδάλισαν· νυνὶ δὲ λυσiteloῦσα ἦν ἡ ἐν τῷ φανερωῷ μάχη. Καὶ ὥσπερ ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ. Τίς οὖν ἡ κατάγνωσις; *Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθειν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου* (αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ διδάσκαλος ἐν Ἱεροσολύμοις) *μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήθισεν*· ὅτε δὲ ἦλθον, *ὑπέστειλλε, καὶ ἀφώρτισεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς*· οὐ τοῦτο φοβούμενος, μὴ κινδυνεύσῃ· ὁ γὰρ ἐν ἀρχῇ μὴ φοβηθεὶς, πολλῶν μᾶλλον τότε· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποστῶσιν. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς λέγει Γαλάταις, *Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μὴ πως εἰκὴ κεκοπίακα*· καὶ πάλιν, *Φοβοῦμαι μὴ πως ὡς ὅφρις εὖσαν ἐξηπάτησεν, οὕτω φθάσῃ τὰ νοήματα ὑμῶν.* Ὁ μὲν γὰρ τοῦ θανάτου φόβος οὐδὲν ἦν αὐτοῖς, ὁ δὲ τῆς ἀπωλείας τῶν μαθητῶν σφόδρα αὐτῶν κατέσειε τὴν ψυχὴν. *Ὅστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν ἐπὶ ὑποκρίσει.* Μὴ θαυμάσης, εἰ τὸ πρᾶγμα ὑπόκρισιν καλεῖ· οὐ γὰρ βούλεται, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, ἐκκαλύψαι τὴν γνώμην, ἵνα ἐκεῖνοι κατορθωθῶσιν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρῶς ἀντεῖχοντο τοῦ νόμου, διὰ τοῦτο καὶ ὑπόκρισιν καλεῖ τὸ γινόμενον, καὶ σφόδρα ἐπιπλήττει, ὥστε πρόβρίζον αὐτῶν ἀνελεῖν τὴν πρόληψιν. Καὶ ἀκούων ταῦτα Πέτρος συνυποκρίνεται, ὡς ἁμαρτάνων, ἵνα ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιτιμῇσι διορθωθῶσιν. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἐξ Ἰουδαίων ὁ Παῦλος ἐπέπληξεν, ἡγανάκτησαν καὶ διέπτυσαν· οὐ γὰρ πολλὴν περὶ αὐτοῦ ὄξυν εἶχον· νυνὶ δὲ τὸν διδάσκαλον ἐρῶντες ἐπιτιμώμενον καὶ σιγῶντα, οὔτε καταφρονῆσαι, οὔτε ἀντεπεῖν τοῖς λεγομέ-

νοις εἶχον. *Ἄλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ἐρροποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου.* Μηδὲ αὕτη ὑμᾶς θορυβεῖται ἡ λέξις· οὐ γὰρ Πέτρου καταγινώσκων ταῦτα λέγει, ἀλλ' οὕτω χαρακτηρίζει τὴν λέξιν, ὡς συμφέρον ἦν ἀκοῦσαι τοὺς διὰ τῆς ἐπιτιμήσεως Πέτρου μέλλοντας βελτίους γίνεσθαι. *Εἶπον τῷ Πέτρῳ ἐμπροσθεν πάντων.* Εἶδες πῶς τοὺς ἄλλους διορθοῦται; Διὰ γὰρ τοῦτο *Ἐμπροσθεν*, ἵνα καὶ ἀκούσαντες φοβηθῶσι. Τί εἶπας, εἰπέ. *Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἐθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν;* Καίτοι οὐ τὰ ἔθνη αὐτῷ ἁ συναπήχθη, ἀλλ' Ἰουδαῖοι· τί οὖν [689] ἐγκαλεῖς ὁ μὴ γέγονε; τί δὲ μὴ τρέπεις τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς ὑποκρινόμενους τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ἔθνη; εἰαί τί δὲ καὶ Πέτρῳ μόνον ἐγκαλεῖς, εἰ καὶ οἱ λοιποὶ αὐτῷ συνυποκρίθησαν; Ἰδόμεν δὲ καὶ τί ἐγκαλεῖ. *Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἐθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν;* Καὶ μὴν αὐτὸς ὑπεστέλλετο μόνος· τί οὖν ἔστιν ὁ κατασκευάσαι βούλεται; Ἀνυπόπτον ποιῆσαι τὴν ἐπιτίμησιν. Εἰ μὲν γὰρ εἶπε, κακῶς ποιεῖς τὸν νόμον τηρῶν, ἐπετίμησαν ἂν οἱ ἐξ Ἰουδαίων αὐτῷ, ὡς θρασυνομένῳ κατὰ τοῦ διδασκάλου· νυνὶ δὲ ὑπὲρ τῶν οικειῶν ἐγκαλῶν αὐτῷ μαθητῶν, τῶν ἐξ ἐθνῶν λέγω, εὐπαράδεκτον ποιεῖ ταύτην τὸν λόγον· καὶ οὐ ταύτη μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ πάντων ἀποστήσας τὴν ἐπιτίμησιν, τῷ ἀποστώλῳ περιστήσας πᾶσαν αὐτὴν. *Εἰ γὰρ σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς*· μονονοῦχι διαρρήδην λέγων, ὅτι Μιμήσαθε τὸν διδάσκαλον, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῇ. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαντο τὴν παραίνεσιν· προσήματι δὲ ἐπιτιμήσεως τῆς ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν ἐκκαλύπτει τοῦ Πέτρου τὴν γνώμην. Πάλιν εἰ εἶπε, *Διὰ τί τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν;* σφοδρότερος ὁ λόγος ἂν ἐγένετο· νῦν δὲ οὐχ ὡς τῶν Ἰουδαίων μαθητῶν ἀντεχόμενος, ἀλλὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν, οὕτω διορθοῦται ἐκείνους. Καὶ γὰρ αἱ ἐπιπλήξεις, ὅταν μὴ σφόδρα φορτικαὶ ᾖσι, τότε μάλιστα δύνανται εὐπαράδεκται γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν ἐξ ἐθνῶν τις ἠδύνατο ἐγκαλέσαι τῷ Παύλῳ, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων ποιουμένων τὸν λόγον. Τοῦτο δλον κατώρθωσε σιγήσας καὶ καταδεξάμενος ὑποκρίσεως δόξαν ὁ Πέτρος, ἵνα ἀληθοῦς ὑποκρίσεως ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, εἰς τὸ Πέτρου πρόσωπον περιέστησε τὸν λόγον εἰπὼν, *Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων*· προῖων δὲ κοινοποιεῖ τὸ λεγόμενον, καὶ ἑαυτὸν προσπαράλαβὼν, καὶ οὕτω λέγων· *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί.* Καὶ τὰ μὲν λεγόμενα παραίνεσις ἦν, σχῆμα δὲ ἐπιπλήξεως αὐτῇ περιέκειται διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων.

ς'. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ· δοκῶν γὰρ ἕτερον λέγειν, ἄλλο κατασκευάζει· ὡς ὅταν Ῥωμαίοις ἐπιστέλλων λέγῃ· *Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα διακονῶν τοῖς ἁγίοις.* Οὐ γὰρ τοῦτο ἐβούλετο εἰπεῖν, καὶ διδάξαι αὐτοὺς ἀπλῶς, τίνας ἔνεκεν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπορεύετο, ἀλλ' εἰς ζῆλον ἀγαγεῖν ἐλεημοσύ-

α Deerat αὐτῷ.

ipse qui Jerosolymis prædicaret cum circumcisionis permissu, Antiochiæ secessisset: visus fuisset iis qui ex Judæis crediderant, Pauli metu id facere, ac Petri nimiam facilitatem reprehendissent discipuli: quæ res non mediocriter peperisset offendiculum: quamquam Paulo, quem nihil latebat, suo discessu nullam hujusmodi præbuisset suspicionem; noverat enim quo animo hæc fierent. Unde et Paulus objurgat, et Petrus sustinet: ut dum magister objurgatus obtineat, facillime discipuli mutarent sententiam. Nam si Paulus, cum tale nihil accidisset, admonuisset, nihil magni fecisset: nunc vero, quoniam nactus occasionem acius increpavit, majorem Petri discipulis timorem injecit. Quod si Petrus hæc audiens contradixisset, merito quis eum culpæ potuisset, quod dispensationem subvertisset. Nunc vero, dum alter objurgat, alter obicit, multus timor incutitur iis qui ex Judæis crediderant: ideoque vehementius objurgat Petrus.

5. Vide autem quanta accuratione sermonem temperat, prudentibus subindicans, ea quæ loquitur non esse dissidii, sed dispensationis. *Cum enim*, inquit, *Petrus venisset Antiochiam, in faciem illi restiti, quoniam reprehensibilis erat.* Non dixit, Reprehensus, a me, sed, Ab aliis. Quod si ipse reprehendisset illum, non veritus fuisset hoc dicere. Quod autem dixit, *In faciem*, figura est, quasi dixisset, *In speciem.* Etenim si vere fuisset inter ipsos contentio, nequaquam præsentibus discipulis se invicem increpassent; gravi enim illis fuisset offendiculo: nunc autem utilis erat palam in speciem adhibita dissensio. Et sicut Paulus Jerosolymæ cessit illis, ita iisdem Paulo cesserunt Antiochiæ. Quenam igitur erat reprehensio? *Priusquam enim venissent quidam a Jacobo* (ipse namque erat doctor Jerosolymis), *simul cum gentibus edebat; postquam autem venissent, subtraxit ac subdixit sese, metuens eos qui erant ex circumcisione;* non hoc metuens, ne veniret in discrimen: nam qui initio non metuerat, multo minus tum metuisset: verum illud metuebat, ne deficerent: nam et ipse Paulus Galatis dicit, *Timeo de vobis, ne frustra laboraverim* (Gal. 4. 11); ac rursum, *Timeo ne sicut serpens decepit Evam, ita corrumpantur sensus vestri* (2. Cor. 11. 3). Apud illos igitur mortis metus nihil erat, verum metus, ne perderent suos discipulos, vehementer concutiebat illorum animos. 13. *Ita ut et Barnabas simul abductus fuerit in illorum simulationem.* Ne mireris si factum hoc appellat hypocrisim, hoc est, simulationem: non enim vult, ut prius dixi, patefacere consilium, ut illi corrigerentur. Quoniam enim vehementer hærebant legi, ideo Petri factum appellat simulationem, et severius increpat, ut persuasionem illis radicitus infixam evelleret. Et hæc audiens Petrus, jungit cum Paulo simulationem, quasi deliquisset, ut per ipsius objurgationem corrigerentur. Etenim si Paulus objurgasset eos qui erant ex Judæis, indigne tulissent ac respuissent illius objurgationem; nec enim admodum magnifice de illo sentiebant: nunc autem cum conspiciunt doctorem suum objurgatum obicere, neque contemnere neque contradicere Pauli verbis poterant. 14. *Sed cum viderem,*

quod non recte incederent ad veritatem evangelii. Ne hæc quidem dictio vos conturbet: non enim hæc dicit reprehendens Petrum, sed ita figuratam facit orationem, ut audita prodesse iis qui ob Petrum objurgatum meliores erant futuri. *Dixi Petro coram omnibus.* Vides quomodo hinc corrigit alios? nam ideo dixit *Coram*, ut qui audirent timerent. Age dic quid dixeris, *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice: cur cogis gentes judaizare?* Atqui gentes non simul cum illo fuerant in simulationem illam abductæ, sed Judæi: cur igitur incusas quod factum non est? cur non vertis sermonem ad eos qui simulabant, qui quidem erant ex Judæis, sed ad gentes? cur autem Petrum solum incusas, si cæteri quoque cum illo simulaverunt? Videamus porro et quid sit in quo accusat: *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice: cur gentes cogis judaizare?* Atqui solus hic se subdlexerat: quid igitur est, quod vult efficere? Ut objurgatio careat suspitione. Nam si dixisset: *Male facis, qui legem observas: increpassent illum Judæi tamquam confidentius agentem adversus præceptorem ipsorum: nunc vero dum illum objurgat pro suis discipulis, nimirum pro iis qui erant ex gentibus, acceptiorem reddit sermonem: et non hoc modo tantum, verum etiam, quod abstinens ab omnium reprehensione, totam increpationem confert in apostolum: Si enim tu, inquit, Judæus cum sis, gentiliter vivis, non judaice; propemodum aperte clamans: Imitamini doctorem; ecce et ipse Judæus cum sit, gentium more vivit. Verum id non dicit; non enim accepissent admonitionem; sed prætextu reprehensionis pro gentibus patefacit Petri sententiam. Rursum si dixisset, Cur eos qui sunt ex Judæis, cogis gentium more vivere? acerbior fuisset oratio. Nunc vero sic moderans sermonem, non quasi defendat discipulos Judæos, sed eos qui erant ex gentibus, hoc pacto corrigit illos. Increpationes enim si non fuerint acerbæ, facillime possunt recipi. Nullus enim eorum qui erant ex gentibus, incusare Paulum poterat, si pro Judæis verba fecisset. Hoc totum suo silentio correxit Petrus, recepta in se simulationis opinione, ut vera simulatione Judæos liberaret. Primum igitur in Petri personam vertit sermonem, *Si tu, Judæus cum sis;* sed in progressu communiter ad omnes vertit orationem, seipsum etiam complectens cum cæteris, atque ita dicens: 15. *Nos natura Judæi, ac non ex gentibus peccatores.* Ac sermo quidem admonitionem habet, sed addita est species objurgationis, propter eos qui erant ex Judæis.*

6. Hoc alibi quoque facit, ut aliud videatur dicere, aliud agens: veluti cum Romanis scribens ait: *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis* (Rom. 15. 25). Non enim volebat dicere, nec hoc eos simpliciter docere, cuius rei gratia proficisceretur Jerosolymam, sed illud agebat, ut eos provocaret ad emulationem eleemosynæ. Nam si causam modo voluisset explicare, satis erat dicere, *Vado ministrans sanctis: nunc vero considera quam multa connectat: Complacuit enim Macedonia et Achaia communicationem uli-*

quam facere in sanctos pauperes qui sunt *Jerosolymis*. Complacitum est enim, debitores illorum sunt (*Rom.* 15. v. 26. 27). Ac rursum, Etenim si in spiritualibus gentes fuerunt illorum consortes, debent illis et in carnalibus subministrare (*Ibid.*). Vide igitur quomodo Judæorum spiritus premit, aliud per aliud agens, utque cum auctoritate loquitur, *Nos*, inquit, *natura Judæi, et non ex gentibus peccatores*. Quid est, *Natura Judæi*? Nimirum non proselyti, sed a teneris annis educati in lege, relicto vitæ genere in quo fuimus nutriti, confugimus ad fidem quæ est in Christum. 16. *Scientes quod non justificabitur homo ex operibus legis, sed tantum per fidem in Jesum Christum; et nos in Christum credidimus*. Vide et hic ut omnia firmiter loquitur. Non enim ait, Relinquimus eam ut malam, sed ut infirmam. Proinde si lex non confert justitiam, superflua est circumcisio. Sed nunc quidem ad hunc modum loquitur; at in progressu declarat, non solum otiosam esse, verumetiam periculosam: quod quidem vel maxime observandum, quod cum initio dixerit, *Non justificabitur homo ex operibus legis*, progressus, vehementius loquitur. 17. *Quod si quærentes in Christo justificari, reperti sumus et ipsi peccatores: ergo Christus peccati minister est*. Nam si non valet, inquit, fides in eum justificare, sed opus est rursum amplecti legem; et si posteaquam legem reliquimus ob Christum, neque justificamur ex legis omissione, sed condemnatur: comperimus illum esse causam condemnationis, cujus gratia legem relinquentes, ipsi sponte nos addiximus. Vides in quantam absurditatis necessitatem coegerit orationem, quamque valide pugnet? Nam si, inquit, non oportuit legem relinquere, nos autem reliquimus propter Christum: quomodo sumus judicandi? Quid igitur Petro dicis, quid admones eum, qui hæc plus quam omnes plenissime novit? annon Deus illi ostendit, non esse judicandum hominem qui præputium habet in circumcissione? nonne cum Judæis hisce de rebus disserens, libere illis ex hac visione restitit? nonne decreta publica super his denuo misit ex *Jerosolymis*?

Contra Christianos legalia observantes. — Hæc igitur non ut Petrum corrigat loquitur, sed sermo in illum erat intendendus, cum discipulos redargueret. Nec ista proprie pertinent ad Galatas, sed in omnes quadrant, qui eodem cum illis errore tenebantur. Etiam si enim nunc multi non circumciduntur quidem, sed jejunant servantque sabbata, eadem cum illis faciunt, excutientes semetipsos a gratia. Nam si iis qui tantum circumcidebantur, Christus nihil prodest: ubi jejunium ac sabbatum accesserit, et pro uno præcepto duo servantur, vide quantum sit periculum, quod ab ipso etiam tempore sit formidabilius. Siquidem illi initio hæc faciebant, cum adhuc exstaret civitas, cum templum, cum cætera omnia: hi vero cum et conspiciant quas poenas Judæi dederint, et urbem funditus deletam videant, ac plura tamen observant: quam habere poterunt excusationem, eo tempore servant legem, quo ipsi Judæi quamvis vehementer cupientes non possunt hæc servare? In-

duisti Christum, membrum factus es Domini, in supernam civitatem adscriptus es, et adhuc circa legem serpis? et quomodo potes regnum illud consequi? Audi Paulum dicentem, Evangelium subverti per legis observationem. Quod si vis etiam, rei modum discito, simul horresco, fugitoque barathrum. Cur enim observas sabbatum, ac jejunas cum illis (a)? Videlicet veritus legem ac ritus illos omittere? at non timeres legem dimittere, nisi fidem contemneres, ut quæ sit imbecillis, nec per se valeat conferre salutem. Quod si metuis non servare sabbatum, conspicuum est te adhuc metuere legem, velut etiamnum auctoritate pollentem. Quod si quis rursum usus est legis, profecto non est opus parte aut unico præcepto, sed tota lege est opus: si vero tota est opus, excussa est paulatim, quæ per fidem datur justitia. Nam si observas sabbata, cur non et circumcideris? quod si circumcideris, cur non et pecudes immolas? Etenim si servanda lex est, tota servanda est: quod si pro parte formidas ne condemneris, pro tota metuas oportet; quod si tota non violata punit, palam est nec partem id facere: quod si portio legis violata punit, multo magis id faciet tota: si tota servanda est, non oportet auscultare Christo: aut si Christo auscultamus, legis transgressores efficiamur oportet. Etenim si oportet eam servare, qui non servant, transgressores sunt: hujus autem transgressionis Christus nobis auctor esse deprehenditur: nam ipse legem solvit, eam quæ talia præcipit, et aliis ut solverent præcepit.

7. Vides quid moliantur isti judaizantes? Christum qui nobis est auctor salutis, hunc etiam peccati faciunt auctorem, quemadmodum et Paulus ait, *Numquid Christus minister est peccati*? Post hæc cum sermonem eo deduxisset, ut videretur absurdus, non jam opus erat probationum apparatu ad confutationem, sed satis erat negasse ac dicere: *Absit*. Siquidem adversus vehementer absurda et inverecunda nihil opus est oratoris rationibus, sed sufficit abnegare solum. 18. *Nam si quæ destruxi, hæc iterum ædifico, transgressorem meipsum constituo*. Vide Pauli prudentiam: illi studebant ostendere, qui non servaret legem, eum transgressorem esse: hic in diversum torquet sermonem, ostendens eum esse transgressorem qui servat legem, transgressorem, inquam, non modo fidei, sed et ipsius legis. *Quæ enim destruxi, hæc rursus ædifico*, nimirum legem. Quod vero dicit, tale est: Cessavit lex, et hoc professi sumus, ideoque ea relicta confugimus ad salutem quæ est ex fide. Itaque si contendamus eam statuere, hoc ipso reddimur transgressores, qui contendamus servare quæ Deus antiquavit. Deinceps quomodo soluta sit, ostendit: 19. *Ego enim per legem legi mortuus sum*. Duplicem habet hic sermo considerationem: aut enim de lege gratiæ loquitur: solet enim Paulus et hanc appellare legem, veluti cum ait: *Lex autem Spiritus vitæ liberavit me* (*Rom.* 8. 2); aut hic de lege veteri

(a) Vide quæ paulo ante diximus de Antiochenis judaizantibus.

νης. Εἰ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν ἠθέλησεν εἰπεῖν, ἥρκει τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι πορεύομαι διακονῶν τοῖς ἁγίοις· νυνὶ δὲ ὅρα πῶσα συνάπτει. *Εὐδόκησαν γὰρ Μακ-
δορία καὶ Ἀγαθα κοινῶν τινὰ ποιήσασθαι εἰς
τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ.
Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφείλεται αὐτῶν εἶσι. Καὶ
πάλιν, Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινῶν-
σαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς
λειτουργῆσαι αὐτοῖς.* Ὅρα τοίνυν καὶ ἐνταῦθα
πῶς τὰ τῶν Ἰουδαίων καταστέλλει φρονήματα,
ἄλλο δι' ἄλλον κατασκευάζων. Καὶ μετ' ἐξουσίας κέ-
χρηται τῷ λόγῳ, Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, [690]
λέγων, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί. Τί δέ ἐστι,
Φύσει Ἰουδαῖοι; Οὐ προσήλτοι, ἀλλ' ἐκ πρώτης
ἡλικίας ἐντραφέντες τῷ νόμῳ, τὴν σύντροφον ἀφέν-
τες πολιτεῖαν, κατεφύγομεν εἰς πίστιν τὴν εἰς Χρι-
στὸν. *Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοθῆσεται ἄνθρωπος ἐξ
ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ,
καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν ἐπιστεύσαμεν.* Ὅρα καὶ
ἐνταῦθα πῶς μετὰ ἀσφαλείας πάντα φθέγγεται. Οὐ
γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ, φησὶν, αὐτὸν
εἰάσαμεν. Εἰ τοίνυν οὐ παρέχει δικαιοσύνην ὁ νόμος,
ἄρα περιττὸν τὸ τῆς περιτομῆς. Ἀλλὰ νῦν μὲν οὕτω
προϊὼν δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον περιττὸν, ἀλλὰ
καὶ ἐπικίνδυνον· ὅπερ καὶ μάλιστα παρατηρητέον,
πῶς παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν φησιν, Οὐ δικαιοῦται
ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, προβαλὼν δὲ καὶ φορ-
τικώτερον φθέγγεται. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιοθῆ-
ναι ἐν Χριστῷ, εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί,
ἄρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος. Εἰ γὰρ οὐκ ἰσχύει,
φησὶν, ἡ εἰς αὐτὸν πίστις δικαιοῦσαι, ἀλλ' ἀνάγκη
τοῦ νόμου πάλιν ἔχεσθαι, εἰ τὸν νόμον ἄφέντες
διὰ τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δικαιοῦμενοι ἐκ τῆς ἀφέσεως,
ἀλλὰ κατακρινόμενοι, τῆς κατακρίσεως εὐρήσομεν
αὐτὸν αἴτιον γενόμενον, δι' ὃν τὸν νόμον ἀφέντες,
αὐτῷ ἠτομολήσαμεν. Εἶδες εἰς ὅσην ἀνάγκην πε-
ριέστησεν ἀτοπίας τὸν λόγον, καὶ πῶς ἰσχυρῶς ἠγω-
νίσαστο; Εἰ γὰρ οὐ δεῖ τὸν νόμον ἀφεῖναι, φησὶν,
ἀφῆκαμεν δὲ διὰ τὸν Χριστὸν· πῶς μέλλομεν κρί-
νεσθαι; Τί οὖν Πέτρῳ ταῦτα λέγεις καὶ παραινεῖς,
τῷ πάντων ἀκριβέστερον ταῦτα εἰδότε; οὐκ αὐτῷ
ἔδειξεν ὁ Θεός, ὅτι οὐ δεῖ κρίνειν ἄνθρωπον ἀκρόθυ-
στον ἐν περιτομῇ; οὐχὶ Ἰουδαίους διαλεγόμενος περὶ
τούτων, γενναίως ἀπὸ τῆς ὕψεως ταύτης ἀνέστη; οὐχὶ
δόγματα τετρανωμένα περὶ τούτων ἐξ Ἱεροσο-
λύμων πάλιν ἔεμπεν;

Οὐ τοίνυν Πέτρον διορθούμενος ταῦτα λέγει· ἀλλ'
ἔδει μὲν πρὸς ἐκεῖνον ὁ λόγος ἀποτείνεσθαι, τοὺς δὲ
μαθητὰς ἡλεγεῖν. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς Γαλάτας, ἀλλὰ
καὶ πρὸς τοὺς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας· ἐκεῖνοίς. Εἰ γὰρ
καὶ μὴ περιτέμνονται πολλοὶ νῦν, νηστείουσι δὲ,
καὶ τὸ σάββατον τηροῦσι μετ' ἐκείνων, ταῦτα πράτ-
τουσιν, ἐξωθούμενοι ἑαυτοὺς τῆς χάριτος. Εἰ γὰρ τοὺς
περιτομῇ μόνον κεχρημένους ὁ Χριστὸς οὐδὲν ὠφελεῖ·

ἃ Savil. monet legendum εἰ τὸν νόμον, atque ita legit
Interpres. Editi ὅτι τὸν νόμον. — Hæc Montf. Aliis, quos
probatum, legisse placuit οἱ τὸν νόμον, quo admissio plana
erit sententia. Edit.

ἃ Interpres latinus legit πῶς μέλλομεν, atque ita legen-
dum. In Editis, πῶς δεest.

ἃ Legebatur πρὸς δὲ τοὺς μαθ. ἔλεγε.

ὅταν καὶ νηστεία καὶ σάββατον προσγένηται, καὶ
ἀντὶ μῖδς δύο τηρῶνται ἐντολαί, ὅρα τὸν κίνδυνον
καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου γεγόμενον χαλεπώτερον. Ἐκεῖ-
νοι μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ ταῦτα ἐποιοῦν, ἔτι τῆς πόλεως
οὐσης, καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· οὗτοι
δὲ καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρῶντες, ἣν ἔδοσαν Ἰουδαῖοι,
καὶ τὸν τῆς πόλεως ἀφανισμόν, καὶ πλεονα παρατη-
ροῦντες, ποῖαν ἔχοιεν ἂν ἀπολογίαν, τότε τὸν νόμον
φυλάττοντες, ὅτε αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὄντες, καὶ σφόδρα
βουλόμενοι, οὐ δύνανται ταῦτα διατηρεῖν; Τὸν Χρι-
στὸν ἐνεδύσω, καὶ μέλος ἐγένου τοῦ Δεσπότη, καὶ
εἰς τὴν ἄνω πόλιν ἐνεγράψης, καὶ ἔτι περὶ τὸν νό-
μον [691] ἔρπεις; καὶ πῶς ἐνι σε τῆς βασιλείας ἐπι-
τυχεῖν; Ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι τὸ Εὐαγ-
γέλιον ἀνατρέπεται διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ νόμου.
Καὶ, εἰ βούλει, καὶ τὸν τρόπον μάθε, καὶ φρίξον, καὶ
φεύγε τὸ βάραθρον. Διὰ τί γὰρ τηρεῖς τὸ σάββατον,
καὶ νηστεύεις μετ' ἐκείνων; Ὡς δεδοικὼς δηλονότι
τὸν νόμον καὶ τὸ ἀφεῖναι τὰ γράμματα ἐκεῖνα· οὐκ
ἂν δὲ ἐφοβήθης ἀφεῖναι τὸν νόμον, εἰ μὴ τῆς πίστεως
κατέγνως ὡς ἀσθενοῦς καὶ οὐκ ἰσχυοῦσης καθ' ἑαυτὴν
σωθῆναι. Εἰ γὰρ τὸ μὴ τηρῆσαι τὸ σάββατον φοῦῃ,
εὐδηλον ὅτι δέδοικας τὸν νόμον ὡς ἔτι κύριον ὄντα.
Εἰ δὲ χρεῖα νόμου πάλιν, οὐ μέρους, οὐδὲ μῖδς ἐν-
τολῆς, ἀλλὰ παντὸς δηλονότι χρεῖα τοῦ νόμου· εἰ δὲ
παντὸς, ἐξεβλήθη κατὰ μικρὸν ἢ διὰ τῆς πίστεως δι-
καιосύνη. Εἰ γὰρ σάββατα τηρεῖς, διὰ τί μὴ καὶ
περιτέμνη; εἰ δὲ περιτέμνη, διὰ τί μὴ καὶ περιθύεις;
Εἰ γὰρ φυλάττειν χρή, ὅλον τὸν νόμον χρή φυλάτ-
τειν· εἰ δὲ ὅλον οὐ χρή, οὐδὲ μέρος. Εἰ δὲ ὑπὲρ
τοῦ μέρους φρίττεις, μὴ παραβάσεως κριθῆς,
ἀλλως ἃ καὶ ὑπὲρ παντὸς ἀνάγκη φοβεῖσθαι· εἰ δὲ ὅλος
παραβαινόμενος οὐ κολάζει, δηλονότι οὐδὲ μέρος· εἰ
δὲ μέρος, πολλῷ μάλλον ὁλος· εἰ δὲ ὅλον ἀνάγκη
φυλάξαι, ἀνάγκη παρακοῦσαι τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἀκούον-
τας τοῦ Χριστοῦ παραβάτας γενέσθαι τοῦ νόμου. Εἰ
γὰρ δεῖ φυλάττειν αὐτὸν, οἱ μὴ φυλάττοντες αὐτὸν,
παραβάται, καὶ τῆς παραβάσεως ταύτης εὐρεθήσε-
ται αἴτιος ἡμῖν ὁ Χριστός· αὐτὸς γὰρ τὸν νόμον ἔλυσε
τὸν περὶ αὐτῶν, καὶ λύειν ἐκέλευσεν.

Ζ'. Ὅρξ· τί κατασκευάζουσιν οἱ Ἰουδαῖζοντες; τὸν
Χριστὸν τὸν τῆς δικαιοσύνης ἡμῖν αἴτιον, τοῦτον καὶ
ἁμαρτίας ἀποφαίνουσιν αἴτιον, καθὼς καὶ Παῦλος
φησιν· Ἀρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Εἴτα εἰς
ἀτοπον τὸν λόγον ἀναγαγών, οὐδὲ ἐδείθη λοιπὸν κα-
τασκευῆς ὁ πρὸς τὴν ἀνατροπὴν, ἀλλ' ἠρκέσθη τῇ
ἀπαγορεύσει, μόνον, εἰπὼν, Μὴ γένοιτο. Πρὸς γὰρ
τὰ λαν ἀναίσχυντα καὶ ἐναιδῆ οὐδὲ κατασκευαστι-
κῶν δεῖ λόγων, ἀλλ' ἄρκει καὶ ἀπαγορεύσαι μόνον.
Εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, πα-
ραβάτην ἐμὰντὸν συνίστημι. Ὅρα τοῦ Παύλου
τὴν συνέσιν. Ἐκεῖνοι δεῖξαι ἐβούλοντο, ὅτι ὁ μὴ
τηρῶν τὸν νόμον, παραβάτης· οὗτο; δὲ εἰς τούναντίον
περιέτρεψε τὸν λόγον, δεικνύς ὅτι ὁ τηρῶν τὸν νόμον,
παραβάτης, οὐ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ
νόμου. Ἀ γὰρ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ,
τὸν νόμον φησὶν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· πίπau-

ἃ Ὁλω?

ἃ Legebatur ἀνασκευῆς

ται ὁ νόμος, καὶ τοῦτο ὠμολογήσαμεν, δι' ὧν ἀφέντες αὐτὸν, κατεφύγομεν ἐπὶ τὴν ἐκ πίστεως σωτηρίαν. Ἄν τοίνυν φιλονεικῶμεν στήσαι αὐτὸν, αὐτῷ τοῦτο παραδόντες γινόμεθα, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λυθέντα φιλονεικοῦντες τηρεῖν. Εἴτα καὶ πῶς κατελύθη, δείκνυσιν. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. Διπλὴν ἔχει τοῦτο τὴν θεωρίαν· ἡ γὰρ νόμου τοῦ τῆς χάριτος φησιν· οἶδε γὰρ καὶ τοῦτον νόμον καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ· Ὁ δὲ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐλευθέρωσέ με· ἡ τὸν νόμον ἐνταῦθα τὸν παλαιὸν λέγει, δεικνύς· ὅτι δι' αὐτοῦ [692] τοῦ νόμου τῷ νόμῳ ἀπέθανε· τούτεστιν· Αὐτός με ὁ νόμος ἐνήγαγεν εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν μέλλοιμι αὐτῷ προσέχειν, καὶ αὐτὸν παραβαίνω. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Μωσοῦς φησι, Προζήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε· περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων. Ὡστε οἱ μὴ τούτῳ πειθόμενοι, παραβαίνουσι τὸν νόμον. Καὶ ἐτέρως δὲ πάλιν τοῦτο νοητέον ἡμῖν, τὸ, Διὰ νόμον νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ γὰρ νόμος πάντα κελεύει ποιεῖν τὰ ἐγγεγραμμένα, καὶ τὸν μὴ ποιοῦντα κολάζει. Οὐκοῦν ἅπαντες αὐτῷ τετελευτήκαμεν· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἐπλήρωσε. Καὶ ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα μεμετρημένως ποιεῖται τὴν πρὸς αὐτὸν μάχην· οὐ γὰρ εἶπεν, ὁ νόμος μοι ἀπέθανεν, ἀλλ', Ἐγὼ τῷ νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὡςπερ τὸν νεκρὸν καὶ τεθνεῶτα οὐκ ἔστιν ὑπακούειν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ νόμου, οὕτως οὐδὲ ἐμὲ τὸν ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκείνου τελευτήσαντα· τῷ γὰρ ἐκείνου λόγῳ ἀπέθανον. Μὴ τοίνυν ἐπιταττέτω τῷ τεθνεῶτι, ὃν καὶ αὐτὸς ἀνείλε, καὶ θάνατον οὐ τὸν σωματικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ψυχικόν, δι' οὗ καὶ τὸν σωματικὸν ἐπήγαγεν. Ὅτι γὰρ τοῦτο λέγει, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν. Ἰνα γὰρ Θεῷ ζήσω, φησί, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἀπέθανον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, πῶς οὖν ζῆς; ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς, καὶ ἔδειξεν, ὅτι ὁ μὲν νόμος ζῶντα ἀπέκτεινε, ὁ δὲ Χριστὸς νεκρὸν λαβὼν, διὰ θανάτου ἐξωποιοῖ· καὶ διπλοῦν τὸ θαῦμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ τὸν νεκρὸν ἐξωγόνησε, καὶ διὰ θανάτου τὴν ζωὴν ἐχαρίσατο. Ζωὴν δὲ λέγει νῦν τὸν θάνατον· τοῦτο γὰρ ἐστιν, Ἰνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Καὶ πῶς ὁ ζῶν καὶ ἐμπνέων συνεσταυρώθη, φησὶν, Ὅτι μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, δῆλον· σὺ δὲ πῶς ἐσταύρωσαι καὶ ζῆς; Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸ ἐρμηνεύει, λέγων· Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Χριστῷ συνεσταύρωμαι, τὸ βάπτισμα ἠνέστα· τῷ δὲ εἰπεῖν, Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, τὴν μετὰ ταῦτα πολιτείαν, δι' ἧς νεκροῦται ἡμῶν τὰ μέλη. Τί δὲ ἐστὶ, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός; Οὐδὲν γίνεται, φησὶν, ὑπ' ἐμοῦ, ὧν ὁ Χριστὸς οὐ βούλεται. Ὡςπερ γὰρ θάνατον λέγει οὐ τοῦτον τὸν κοινόν, ἀλλὰ τὸν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, οὕτω καὶ ζωὴν, τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγὴν· Θεῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἕλως ζῆν, ἀλλ' ἡ νεκρωθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὡςπερ οὖν ὁ Χριστὸς τὸν σωματικὸν ὑπέστη θάνατον, οὕτως ἐγὼ τὸν κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Νεκρώσεται γὰρ τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐκ τῆς γῆς, ἅτινά ἐστι πορνεία, ἀκαθαρσία, μοιχεία· καὶ πάλιν λέγει, Ὁ

παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος ἐσταυρώθη· ὅπερ ἐν τῷ λουτρῷ γέγονε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐὰν μένης νεκρὸς τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῆς τῷ Θεῷ· ἂν δὲ πάλιν αὐτὴν ἀναστήσης, ἐλυμήνῃ τῇ τοιαύτῃ ζωῇ. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος, ἀλλ' ἔμενε δι' ὅλου νεκρὸς. Εἰ τοίνυν ζῷ τῷ Θεῷ, φησὶν, ἑτέραν παρὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ ζωὴν, καὶ νεκρὸς γενόμεν τῷ νόμῳ, οὐδὲν τοῦ νόμου φυλάττειν δύναμαι.

[693] ἡ'. Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίθειαν τῆς πολιτείας, καὶ θαύμασον μεθ' ὑπερβολῆς τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν. Οὐ γὰρ εἶπε, Ζῶ ἐγώ, ἀλλὰ, Ζῆ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τίς ταύτην τολμήσει ῥῆξαι τὴν φωνήν; Ἐπειδὴ γὰρ εὐήνιον ἑαυτὸν τῷ Χριστῷ κατεσκεύασε, καὶ ἅπαντα ἐξέβαλε τὰ βιωτικὰ, καὶ πρὸς τὸ θέλημα τὸ ἐκείνου πάντα ἔπραττεν, οὐκ εἶπε, Ζῶ τῷ Χριστῷ, ἀλλ', ὁ πολλῷ πλέον ἦν, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὡςπερ γὰρ ἡ ἁμαρτία, ὅταν κρατήσῃ, αὕτη ἐστὶν ἡ ζωὴ, πρὸς ἃ βούλεται τὴν ψυχὴν ἄγουσα· οὕτως εἰ ἐκείνης νεκρωθείσης τὰ τῷ Χριστῷ δοκοῦντα γίνεται, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ λοιπὸν ἐστὶν ἡ τοιαύτη ζωὴ, αὐτοῦ ζῶντος ἐν ἡμῖν, τούτεστιν, ἐνεργούντος, κρατοῦντος. Ἐπειδὴ δὲ ἔλεγε, Συνεσταύρωμαι, καὶ, Οὐκέτι Ζῶ, ἀλλ' ἀπέθανον, καὶ ἔδωκε πολλοῖς ἀπὸ θανάτου λέγειν, ἐπήγαγεν· Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὰ μὲν εἰρημένα μοι, φησὶ, περὶ τῆς νοερᾶς ζωῆς· εἰ δὲ τις ἐξετάζῃ καὶ ταύτην τὴν αἰσθητὴν, καὶ αὕτη διὰ τὴν εἰς Χριστὸν μοι πίστιν γέγονεν. Ὅσον γὰρ εἰς τὴν παλαιὰν πολιτείαν καὶ τὸν νόμον, ἐσχάτης κολάσεως ἄξιος ἤμην, καὶ πάλοι ἂν ἀπωλώλειν. Πάντες γὰρ ἡμάρτομεν, καὶ ὕστεροῦντο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν ἡμᾶς κειμένους ἡλευθέρωσεν ὁ Χριστός· καὶ γὰρ οἱ πάντες ἀπέθανον, εἰ καὶ μὴ τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει· καὶ τὴν πληγὴν ἐκδεχομένους ἀπήλλαξεν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ νόμος κατηγορήσε, καὶ ὁ Θεός ἀπεφώνητο, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς καὶ εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδούς, πάντας ἡμᾶς ἐξήρπασε τοῦ θανάτου. Ὡστε Ὁ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἐκώλυσεν πάντας ἀφανισθῆναι· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ γέγονεν· ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσία στήσασα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, διὰ τῆς πίστεως ζῆν ἡμᾶς ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ τοῦτο φησιν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ, ἐπήγαγε· Τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε, τὰ κοινὰ σφετεριζόμενος, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης γενόμενα ἰδιοποιῶν; οὐ γὰρ εἶπε, τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, ἀλλὰ, Τοῦ ἀγαπήσαντός με. Καὶ μὴν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν, Οὕτως ἡγάπησεν ὁ Θεός τὸν κόσμον καὶ σὺ δὲ αὐτὸς λέγεις, Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτόν, οὐχ ὑπὲρ σοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων· καὶ πάλιν, Ἰνα περιποιήσῃται ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον. Τί οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα ὃ λέγει; Ἐννοήσας τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τὴν ἄφατον τοῦ Χριστοῦ κηδεμονίαν, καὶ τίνων ἀπήλλαξε, καὶ τίνα ἐχαρίσατο, καὶ πυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν πύθου, οὕτω φθέγγεται. Ἐπεὶ καὶ οἱ προφῆται τὴν

• Dunæo legendum videtur ἐπειδὴ δὲ vel ἐπεὶ δέ.

loquitur, significans se per legem ipsam legi mortuum esse : hoc est, ipsa lex me huc perduxit, ac posthac ipsi auscullarero. Itaque si nunc illi sum auscullaturus, ipsam etiam legem transgredior. Quinam, et quomodo? Moses ait : *Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus ex fratribus vestris tanquam me; eum audietis* (Deut. 18. 15) : de Christo loquens. Itaque qui huic non obtemperant, legem transgredientur. Rursus alio modo nobis intelligendum est quod ait : *Per legem legi mortuus sum*. Lex enim jubet omnia fieri quæ in ipsa scripta sunt, ac non facientem ponit. Omnes igitur illi mortui sumus, eo quod nullus eam impleverit. Ac vide quam hic quoque moderate pugnet adversus legem : non enim dixit, Lex mihi mortuus est, sed, *Ego legi mortuus sum*. Hujus dicti sensus est : Quemadmodum exanimis ac mortuus non potest auscullare præceptis legis, ita nec ego, qui ex illius maledictione mortuus sum : siquidem iis quæ loquitur illa, mortuus sum. Ne igitur præcipiat mortuo, quem ipsa etiam occidit, idque non solum morte corporali, verum etiam animæ, per quam mortem corporis invexit. Hoc enim sentire se declarat in iis quæ sequuntur, dum subnectit : *Ut Deo vivam*, inquit, *cum Christo crucifixus sum*. Nam quoniam dixerat, *Mortuus sum*, ne quis diceret, quomodo igitur vivis? subiecit et vitæ causam, declarans quod lex quidem viventem occidit, Christus autem mortuum assumptum per mortem vivificavit : declaratque duplex miraculum, alterum quod mortuum revocavit ad vitam, alterum quod per mortem largitus est vitam. Siquidem hoc loco mortis nomine vitam designat. Hoc enim est quod ait, *Ut Deo vivam, simul cum Christo crucifixus sum*. Quomodo, dixerit quispiam, vivens ac spirans simul crucifixus est? Nam Christum quidem fuisse crucifixum, clarum est : tu vero quomodo crucifixus es, ac vivis? Vide quomodo et hoc interpretatur, dicens : 20. *Vivo autem non jam ego, vivit vero in me Christus*. Nam dicendo, *Simul cum Christo crucifixus sum*, baptismum subindicat : cum vero dicit, *Vivo autem jam non ego*, significat sequentem vitæ rationem, per quam mortificantur membra nostra. Quid autem est, *Vivit vero in me Christus*? Nihil, inquit, geritur a me, quod nolit Christus. Sicut enim mortem appellat non istam communem, sed mortem a peccatis : sic et vitam appellat liberationem a peccatis : Deo siquidem nemo potest aliter vivere, nisi mortuus fuerit peccato. Quemadmodum igitur Christus corporalem sustinuit mortem, ita et ego mortem a peccatis sustinui. *Mortificate*, inquit, *membra vestra quæ sunt super terram, quæ sunt fornicatio, adulterium, immunditia* (Col. 3. 5) ; ac rursum, *Vetus noster homo crucifixus est* (Rom. 6. 6) ; id quod in lavaero factum est. Post hæc si manseris mortuus peccato, vivis Deo : sin denuo peccatum susceperis, corrupisti talem vitam. At non talis erat Paulus, qui perseveravit perpetuo mortuus. Proinde si vivo, inquit, Deo, alia vita, quam in lege, vixeram, ac legi factus sum mortuus : nullam legis partem servare possum.

8. Vide exactam vitæ rationem, ac beatam illam

animam summo opere admirare. Non dixit, *Vivo ego*, sed, *Vivit in me Christus*. Quis ausit in hanc vocem erumpere? Quoniam enim seipsum Christo Domino morigerari præbuerat, cunctaque rejecerat temporalia, et ad illius voluntatem faciebat omnia, non dixit, *Vivo Christo*, sed quod longe majus erat dixit : *Vivit autem in me Christus*. Quemadmodum enim peccatum si vicerit, ipsum est quod vivit, animam ad quæ vult pertrahens : ita si illo mortuo, quæ Christo sunt placita sunt, nec humana deinceps est ejusmodi vita, videlicet ipse Christo vivente in nobis, hoc est, agente ac dominante. Porro quoniam dixit, *Simul crucifixus sum*, et, *Non jam vivo*, sed mortuus sum, videbaturque multis absurda dicere, subjunxit : *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei*. Quæ hætenus, inquit, dixi, de vita intellectuali dicta sunt. Quod si quis expendat et hanc vitam sensibilem, et ea mihi per fidem in Christum contingit. Quantum enim ad veteris vitæ rationem ac legem attinet, dignus eram extremo supplicio, ac jampridem perieram. *Omnes enim*, inquit, *peccaverunt, et egent gloria Dei* (Rom. 3. 23) ; et cum essemus obnoxii sententiæ damnationis, Christus liberavit : omnes enim eramus mortui, si minus experientia, certe judicio, jamjamque plagam expectantes liberavit. Cum igitur et lex accusasset, et Deus condemnasset : Christus veniens, ac semet exponens morti, nos omnes eripuit a morte. Itaque *Quod nunc vivo in carne, in fide vivo*. Nam si id fuisset, nihil obstabat quominus interirent universi, quod et accidit in diluvio ; sed Christi adventus inhibens iram Dei, fecit ut per fidem viveremus. Ut autem scias hoc illum sentire, audi quæ sequuntur : cum enim dixisset, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo*, subiecit : *Filii Dei, qui dilexit me, deditque se ipsum pro me*. Quid facis, o Paule, dum communia proprie tibi vindicas, quæque pro toto terrarum orbe facta sunt, tibi facis peculiaria? Non enim dixit, *Qui dilexit nos*, sed, *Qui dilexit me*. Atqui Evangelista dicit, *Sic dilexit Deus mundum* (Joan. 3. 16) : quin et tu ipse dicis, *Qui proprio Filio non peperit, sed tradidit eum* (Rom. 8. 32), non pro te, sed pro omnibus ; ac rursum, *Ut acquireret sibi populum peculiarem* (Tit. 2. 14). Quid est igitur quod hic dicit? Cum consideraret desperatam humanam naturam et ineffabilem Christi sollicitudinem, tum quibus ipsum malis liberasset, quæ bona largitus esset, inflammatus illius desiderio, hunc in modum loquitur. Quandoquidem et prophetæ non raro Deum communem, sibi proprium faciunt, hoc modo loquentes : *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo* (Psal. 62. 1). Præterea vero declarat hoc quoque par esse, ut quisque nostrum non minus agat gratias Christo, quam si propter ipsum solum advenisset. Neque enim recusaturus erat vel ob unum tantam exhibere dispensationem : adeo unumquemque hominem pari caritatis modo diligit, quo diligit orbem universum. Itaque victima quidem pro tota oblata est natura, ac sufficiebat omnibus servandis ; sed soli illi qui crediderunt, sunt quibus usui fuit beneficium. Attamen non absterruit eum ab

ejusmodi dispensatione, quod non omnes accederent : sed ut in Evangelio convivium omnibus quidem paratum erat, verum quoniam qui vocati fuerant venire noluerunt, non sustulit quæ fuerant parata, sed alios vocavit (*Luc. 14. 16. sqq.*) : itidem et hic fecit. Nam et ovis quæ fuerat a nonaginta novem distracta (*Matth. 18. 13*), unica erat, nec hanc tamen contempsit. Hoc idem et de Judæis disserens Paulus, in hunc modum subindicavit dicens : *Quid enim, si quidam non crediderunt? Num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Absit. Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax* (*Rom. 3. 3. 4*). Ergone cum ille sic te dilexerit, ut semetipsum etiam tradiderit, omnique salutis spei destitutum ad tantam talemque vitam adduxerit : tu post tot accepta bona, denuo recurris ad vetera? Posteaquam igitur diligenter interjecit quæ rationibus erant tractanda, vehementer demum pronuntiat, dicens : *21. Non rejicio gratiam Dei.* Audiant hoc isti,

qui hisce quoque temporibus Judaizant, legique attendunt; ad eos siquidem hæc dicuntur. *Etenim si per legem est justitia, nimirum frustra Christus mortuus est.* Quid hoc peccato gravius? quid his verbis ad incutendum pudorem efficacius? Etenim si mortuus est Christus, ideo certe, quod lex non posset justificare nos. Quod si lex justificat, supervacanea est Christi mors. Et qui possit hoc videri rationi congruens, rem tantam, tam tremendam, omnemque superantem hominum cogitationem, tam ineffabile mysterium, quod patriarchæ quidem parturiebant, prophetæ vero prædixerunt, angeli videntes obstupuerunt, quod caput esse divinæ erga nos sollicitudinis apud omnes constat, hoc frustra et incassum factum dicere? Ergo cum consideraret insignem absurditatem, si tantam talemque rem dicerent superflue fuisse factam (hoc enim colligebat ex iis quæ faciebant), etiam conviciis objurgat illos, dicens :

CAPUT III.

1. *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit? quibus ante oculos Jesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus.*

1. Illic jam ad aliud transit caput. In superioribus quidem ostendit se non esse apostolum hominum, neque per homines, nec eguisse apostolorum doctrina : hic vero posteaquam se jam doctorem dignum cui fides haberetur declaravit, majore cum auctoritate disserit, fidei legisque faciens comparisonem. Sic igitur in principio dicit. *Admiror quod tam cito transferimini* (*Gal. 1. 6*) : hic vero, *O insensati Galatæ.* Tunc enim parturiebat indignationem, quam ubi jam pro se respondit, in medium erumpens protulit, re comprobata. Quod si stultos vocat, ne mireris : non enim transgrediens Christi legem, quæ vetat ne quis fratrem suum appellet fatuum (*Matth. 5. 22*), hoc facit, sed admodum illam observans. Non enim simpliciter dictum est : Qui vocarit fratrem suum fatuum, sed, Qui temere vocarit. Horum vero nonnulli digni erant hac appellatione, qui post tanta taliaque, perinde atque nihil esset actum, prioribus hærebant circumventi. Quod si hanc ob causam Paulum appellas contumeliosum, simul et propter Sapphiram et Ananiam (*Act. 5*) Petrum dices homicidam. Quod si dementiæ sit illud dicere, multo magis dementiæ fuerit hæc dicere. At tu mihi perpende, ut non statim in initio usus est hac vehementia, sed post tot redargutiones totque probationes, cum jam non ab illo, sed ab ipsis argumentis accipiebant objurgationem. Cum enim demonstrasset quod fidem repellerent, quod Christi mortem supervacaneam redderent, tum adjungit objurgationem, ac ne id quidem ut mererentur; digni quippe erant qui severioribus etiam verbis exciperentur. Cæterum illud mihi considera, quomodo protinus etiam vulnere inflictotemperat dolorem. Non enim dixit : Quis vos seduxit? quis vobis abusus est? quis vos circumvenit? sed, *Quis vos fascinavit?* sic moderans increpationem, ut non careat

laude. Hæc enim verba sunt indicantis, quod prius invidia digna fecerint, quodque id quod accidit, dæmonis insultu factum sit, qui secundis illorum successibus vehementer obstiterit. Porro cum audis invidiam hic, et in Evangelio audis oculum malum (*Matth. 6. 23*) idem declarantem : ne sic existimes, quod oculorum ictus intuentes lædere soleat. Oculis siquidem, hoc est, ipsum membrum nequaquam possit esse malum; verum hic eo modo Christus notat invidiam. Nam oculorum est, simpliciter videre tantum; et videre perperam, animi est intus depravati. Quoniam enim per hunc sensum in animum nostrum influit eorum quæ videntur consideratio, et plerumque divitiis innascitur invidia; divitiæ vero cernuntur oculis quemadmodum et principatus et satellitia : propterea vocavit malum oculum, qui non simpliciter cerneret, sed qui cum livore animique malitia. Cum vero dicit, *Quis vos fascinavit?* declarat eos, quod non veluti curam habentes, nec ut id quod deerat supplentes; verumetiam id quod erat mutilantes id facerent. Siquidem livoris est, non addere quod deest, sed de pleno etiam aliquid detrabere, totumque corrumpere. Hæc autem dicit, non quasi livor per se vim habeat, sed ut ostendat eos qui ista docebant, per invidiam ad hoc venisse. *Quibus Christus ante oculos prius depictus erat, in vobis crucifixus.* Atqui non apud Galatas, sed Jerosolymis crucifixus fuit. Quomodo igitur dicit, *In vobis?* Ut fidei vim ostenderet, quæ possit et procul dissita cernere. Nec dixit, *Crucifixus est*, sed, *Præscriptus est crucifixus*; indicans quod oculis fidei quidam exactius perspicerent, quam nonnulli qui præsentibus adfuerant, eaque quæ gerebantur conspexerant. Illorum enim qui spectabant complures nullum inde fructum retulerunt; hi vero qui oculis ipsis non viderant, tamen per fidem evidentius viderant. Hoc autem loquitur, simul et perstringens eos et laudans; laudans quidem, quod tanta eum fiducia recepissent id quod

κοινὸν Θεὸν ἰδιοποιοῦνται πολλάκις, οὕτω λέγοντες· Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὁρρίζω· καὶ χωρὶς δὲ τούτων δεικνύς, ὅτι ἕκαστον ἡμῶν τοσαύτην δίκαιον ὀφείλειν πρὸς Χριστῷ χάριν, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἦλθεν. Οὐ γὰρ ἂν παρητήσατο καὶ ὑπὲρ ἑνὸς τοσαύτην οἰκονομίαν ἐπιδείξασθαι· οὕτως ἕκαστον ἄνθρωπον [694] τοσοῦτον ἀγάπης μέτρῳ φιλεῖ, ὅσην τὴν οἰκουμένην ἄπασαν. Ἡ μὲν οὖν θυσία ὑπὲρ πάσης προσετήνεκτο τῆς φύσεως, καὶ ἱκανὴ πάντας ἦν σῶσαι· οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρυσάμενοι, οἱ πιστεύοντες εἰσι μόνοι. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀπέστησεν αὐτὸν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας τὸ μὴ πάντας προσελθεῖν, ἀλλ' ὥσπερ αὐτὸν ἄριστον τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πᾶσι μὲν ὑπὲρπέτιστο, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἐλθεῖν οἱ κληθέντες, οὐ συνέλεξε τὰ προκειμένα, ἀλλ' ἑτέρους ἐκάλεσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πεποίηκε. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πρῶτον τὸ τῶν ἐνενηκονταεννέα ἀποσπασθὲν, ἐν ἧν, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ αὐτοῦ κατεφρόνησε. Τοῦτο δὲ αὐτὸ οὕτω πως καὶ περὶ Ἰουδαίων διαλεγόμενος ὁ Παῦλος αἰνέττεται, λέγων· Τί γάρ, εἰ ἠπίστησαν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσῃ; Μὴ γένοιτο. Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πῶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. Εἰτα αὐτὸς μὲν οὕτω σε ἡγάγησεν, ὥς καὶ ἑαυτὸν παραδοῦναι, καὶ οὐκ ἔχοντα

^a *Legebatur* ἀλλ' ὅμως.

σωτηρίας ἐλπίδα εἰς τοσαύτην καὶ τοιαύτην ζωὴν ἀγαγεῖν· σὺ δὲ μετὰ τοσαῦτα ἀγαθὰ πρὸς τὰ παλαιὰ παλινδρομεῖς; Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν ἐνέθηκεν ἀκριδῶς, λοιπὸν ἐν ἀποφάσει σφοδρῶς ἀνακηρύττει, λέγων· Οὐκ ἀδωῆν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ἀκουέτωσαν οἱ εἰ καὶ νῦν Ἰουδαίζοντες, καὶ τῷ νόμῳ προσέχοντες. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους ταῦτα λέγεται. Εἰ γὰρ διὰ νόμον δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς ὠρεῖται ἀπέθανε. Τί ταύτης τῆς ἀμαρτίας χαλεπώτερον; τί τῶν ῥημάτων τούτων ἐντροπετικώτερον; Εἰ γὰρ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, εὐθελον εἶ διὰ τὸ μὴ ἰσχύειν τὸν νόμον ἡμᾶς δικαιοῦν· εἰ δὲ ὁ νόμος δικαιοί, περιττὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, πρᾶγμα τοσοῦτον, τοσαύτης γέμον φρίκης, καὶ λογισμὸν ἀνθρώπινον ὑπερβαῖνον, καὶ μυστήριον οὕτως ἀπόρρητον, ὁ πατριάρχαι μὲν ὧδινον, προφητῆται δὲ προύλεγον, ἄγγελοι δὲ ἐξεπλήττοντο βλέποντες, κεφάλαιον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται· ὅν, τοῦτο εἰκὴ καὶ μάτην γεγενῆσθαι λέγειν; Ἐννοήσας τοίνυν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίας, εἰ τοσοῦτον πρᾶγμα καὶ τηλικούτον περιττῶς λέγοιεν γεγενῆσθαι (τοῦτο γὰρ καὶ ἀφ' ὧν ἐποιοῦν συνίστατο), καὶ ὕβρει κατ' αὐτῶν κέχρηται, λέγων οὕτως·

^b *Legebatur* ὁμολογητίον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὁ ἀνόητος Γαλάται, τίς ὅμῃς ἐδάσκαλεν; οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη, ἐν ὧν ἔσταυρωμένος.

α'. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει κεφάλαιον. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς προτέροις εἰδείξεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ἦν ἀπόστολος, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖσθαι τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας· ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν ἀξιοπιστον καταστήσας ἑαυτὸν διδάσκαλον, μετὰ πλείονος τῆς αὐθεντίας διαλέγεται, πίστεως καὶ νόμου σύγκρισιν ποιούμενος. Ἀρχόμενος μὲν οὖν φησι· Θαυμάζω [695] ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε. Ἐνταῦθα δὲ, Ὁ ἀνόητος Γαλάται. Τότε μὲν γὰρ ὧδινον τὴν ἀγανάκτησιν· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπελογήσατο, εἰς μέσον αὐτὴν ἀπορρήξας, ἐξήνεγκε μετὰ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ δὲ ἀνόητος καλεῖ, μὴ θαυμάσης· οὐ γὰρ παραδαίνων τοῦ Χριστοῦ τὸν νόμον τὸν λέγοντα, μὴ λέγειν μωρὸν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ αὐτὸν τηρῶν, τοῦτο ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶρηται, Ὁ καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν, ἀλλ', Ὁ εἰκὴ καλῶν. Τίνες δὲ τούτων δικαιοτέρων ἂν ἔτυχον ταύτης τῆς προσηγορίας, οἱ μετὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, ὥς οὐδενὸς γενομένου, τῶν προτέρων ἔχόμενοι. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο ὀβριστην καλεῖ τὸν Παῦλον, καὶ διὰ τὴν Σάπφειραν καὶ τὴν Ἀνανίαν ἀνδροφόνον ἐρεῖς τὸν Πέτρον. Εἰ δὲ ἐκεῖνα μανίας εἰπεῖν, πολλῶν μᾶλλον καὶ ταῦτα. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς οὐκ ἀπὸ προοιμίων ταύτη κέχρηται τῇ σφοδρότητι, ἀλλὰ μετὰ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις, ὅτε λοιπὸν οὐ παρ' ἐκείνου, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τῶν ἐλέγχων τὴν ἐπιτίμησιν ἐδέχοντο. Ὅτε γὰρ εἰδείξε τὴν πίστιν ἐξωθουμένους, καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ περιττὸν ἀποφαίνοντας, τότε ἐπάγει τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ οὐδὲ τότε κατ' ἄξιον· καὶ γὰρ πολλῶν χαλεπωτέρων ἦσαν ἄξιοι ῥημάτων. Θέα δέ μοι πῶς εὐθέως καὶ καθυφίρῃσι

πλήξας. Οὐ γὰρ εἶπε, Τίς ὅμῃς ἠπάτησε; Τίς ὅμῃς ἀπεχρήσατο; Τίς ὅμῃς παρελογίσαστο; ἀλλὰ, Τίς ὅμῃς ἐδάσκαλεν;· οὐκ ἄμοιρον ἐγκωμίων τὴν ἐπίπληξιν θεῖς. Τοῦτο γὰρ δεικνύντος ἔστιν, ὅτι φθόνου ἄξια ἐπραττον πρότερον, καὶ δαίμονος ἐπήρεια τὸ γινόμενον ἦν, σφοδρὸν κατὰ τῆς εὐημερίας αὐτῶν πνεύσαντες. Ὅταν δὲ φθόνον ἀκούσης ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὀφθαλμὸν πονηρὸν τὸ αὐτὸ δηλοῦντα, μὴ τοῦτο νομίσης, ὅτι ἡ τῶν ὀφθαλμῶν βολὴ τοὺς ὀρώντας βλάπτειν πέφυκεν· ὀφθαλμὸς γὰρ οὐκ ἂν εἴη πονηρὸς, αὐτὸ τὸ μέλος· ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς οὕτω τὸν φθόνον λέγει. Ὀφθαλμῶν μὲν γὰρ τὸ ἀπλῶς ὀρᾶν μόνον, τὸ δὲ πονηρῶς ὀρᾶν τῆς ἐνδὸν διεστραμμένης γίνεται γνώμης. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς αἰσθησεως ταύτης εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰσρεῖ τῶν ὀρωμένων ἡ θεωρία, καὶ ὥς ἐπὶ πολὺ ἐν πλούτῳ μάλιστα ὁ φθόνος τίκτεται, ὁ δὲ πλοῦτος ἀπὸ ὀφθαλμῶν ὀρᾶται, καὶ αἱ δυναστεῖαι καὶ αἱ δορυφορίαι· διὰ τοῦτο πονηρὸν ὀφθαλμὸν ἐκάλεσεν, οὐ τὸν ὀρώντα, ἀλλὰ τὸν μετὰ βασκανίας ὀρώντα ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν πονηρίας. Εἰπὼν δὲ, Τίς ὅμῃς ἐδάσκαλεν;· δείκνυσιν ὅτι οὐχ ὥς κηδεμόνες, οὐδὲ ὥς τὸ λείπον ἀναπληροῦντες, ἀλλὰ καὶ τὸ ὃν ἀκρωτηριάζοντες, τοῦτο ποιοῦσι. Φθόνου γὰρ ἔστιν, οὐ τὸ λείπον προσθεῖναι, ἀλλὰ καὶ τῶν πεπληρωμένων ὀφελέσθαι τι, καὶ λυμῆνασθαι πᾶντι. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς τοῦ φθόνου καθ' ἑαυτὸν ἰσχύον ἔχοντος, ἀλλ' ὥς τῶν ταῦτα διδασκόντων διὰ βασκανίαν ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντων. Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὧν ἔσταυρωμένος. Καὶ μὴν οὐκ ἐν τῇ Γαλατῶν χώρῃ, ἀλλ' ἐν [696] Ἱεροσολύμοις ἔσταυρώθη· πῶς οὖν φησιν, Ἐν ὧν; Τῆς πίστεως δεικνύς τὴν ἰσχύον

^a Τίς ὅμῃς ἐδάσκαλεν; *Quis vos fascinauit?* Id est, *Quis vos livore ductus circumvenit?*

καὶ τὰ πόρρωθεν δυναμένης ὀρῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐσταυρώθη, ἀλλὰ, *Προεγγράφη εσταυρωμένος*, δηλῶν ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἀκριδέστερον θεωρήσαν τῶν παρόντων ἐνίων καὶ τὰ γινόμενα θαυμάσιον. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θαυμάσιοι, οὐδὲν ἀπώναντο· οὗτοι δὲ ὀφθαλμοφανῶς μὲν οὐκ εἶδον, διὰ δὲ τῆς πίστεως ἀκριδέστερον εἶδον. Ταῦτα δὲ λέγει ὁμοῦ καὶ καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ ἱπαινῶν. Ἐπαινῶν μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἐδέξαντο τὸ γεγεννημένον καθαπτόμενος δὲ, ὅτι οὐκ εἶδον ὑπὲρ αὐτῶν γυμνωθέντα, ἀνεσκολοπισμένον, προσηλωμένον, ἐμπυόμενον, κωμωδούμενον, ποτιζόμενον βῆος, κατηγορούμενον ὑπὸ ληστών, λόγῃ νυττόμενον (ταῦτα γὰρ πάντα ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Προεγγράφη ἐν ὁμῖν εσταυρωμένος*), τοῦτον ἀφέντες, ἐπὶ τὸν νόμον ἔδραμον, οὐδὲν αἰδεσθέντες τῶν παθημάτων ἐκείνων. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ ἅλλα πάντα ἀφελὲς, τὴν δύναμιν ἐκέρχεται τοῦ Χριστοῦ, τὸν σταυρὸν περιφέρων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα κεφαλαῖον τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κηδεμονίας ἦν. *Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀπ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγοις, φησὶν, οὐδὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος κατοπεύσαι βούλεσθε, διὰ συντόμου λόγου καὶ ταχίστης ἀποδείξεως ὑμᾶς πείσαι βούλομαι τὴν ἐσχάτην ὁρῶν ἀγνωμοσύνην. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἐκ τῶν πρὸς τὸν Πέτρον αὐτῶν λεχθέντων ἔπεισεν, ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, οὐκ ἐκ τῶν ἀλλαχού συμπδάντων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς γινόμενων κατασκευάζων ἅπαντα, καὶ οὐκέτι μόνον ἀπὸ τῶν κοινῇ δεδομένων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αὐτοῖς ἰδίᾳ δεδορημένων πειθῶν καὶ ποιούμενος τὴν ἀποδείξειν. Διὸ φησι. *Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀπ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, φησὶν, εἰργάσασθε δυνάμεις πολλὰς, ἐπετελέσατε σημεῖα νεκροῦς ἐγείροντες, λεπροῦς καθαίροντες, προφητεύοντες, γλώσσαις λαλοῦντες· ταύτην οὖν τὴν τοσαύτην ἰσχὺν ἔδωκεν ὑμῖν ὁ νόμος; Καὶ μὴν οὐδὲν πρότερον ἐποιεῖτε τοιοῦτον. Ἄλλ' ἢ πίστις;

β'. Πῶς οὖν οὐκ ἐσχάτης μανίας τοσαῦτα παρὰ τῆς πίστεως εὐεργετηθέντας, ταύτην μὲν ἀφείναι, πρὸς δὲ τὴν οὐδὲν τοιοῦτον παρασχόντα νόμον αὐτομολῆσαι πάλιν; Οὕτως ἀνῴητοι ὄντες, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελείσθε. Πάλιν εὐκαίρως τὴν ὕδριν ἐπήγαγε. Δέον γὰρ, φησὶ, προσθήκην ποιῆσαι τοῦ χρόνου προϊόντος, οὐ μόνον οὐκ ἐπεδώκατε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦπίσω κατηνέχθητε πάλιν. Οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν μικρῶν ἀρχόμενοι, προϊόντες ἐπὶ τὰ μέγιστα ἀναβαλόντες· ὑμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἀρξάμενοι, πρὸς τὰ ἐναντία κατηνέχθητε. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ σαρκικῶν ἠρξάσθε, ἔδει εἰς τὰ πνευματικὰ προκοφῆαι· νῦν δὲ ἀπὸ πνευματικῶν ἀρξάμενοι, εἰς τὰ σαρκικά καταλύσατε. [697] τὸ μὲν γὰρ σημεῖα ποιεῖν, πνευματικόν, τὸ δὲ περιτέμνεσθαι, σαρκικόν. Ὑμεῖς δὲ μετὰ τὰ σημεῖα ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἤλθετε, μετὰ τὸ δράξασθαι τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοὺς τύπους κατεπέστετε, μετὰ τὸ κατοπεύσαι τὸν ἥλιον τὸν λύχνον ἐπιζητεῖτε, μετὰ τὴν στερεὰν τροφὴν ἐπὶ τὸ γάλα τρέχετε. Καὶ οὐκ εἶπε, *Σαρκὶ τελεῖσθε*, ἀλλὰ, *Σαρκὶ ἐπιτελείσθε*, δεικνύς ὅτι δίκην θρεμμάτων ἀλόγων λαβόντες αὐτοὺς

ἐκείνοι κατέκοπτον, τούτων ἑαυτοὺς ἐκιδόντων εἰς τὸ πάσχειν ἅπερ ἐβούλοντο ἐκείνοι· ὥστε ἂν εἰ τις ἀπὸ στρατηγῶν καὶ ἀριστῶν μετὰ μυρία τρέπαια καὶ νίκας εἰς τὴν τῶν λειποτακτῶν δοῦς ἑαυτὸν ἀτιμίαν, καταστίζειν παρέχει τοῖς βουλομένοις τὸ σῶμα. *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ; εἰ γε καὶ εἰκῇ*. Τοῦτο τοῦ προτέρου πολὺ πληκτικώτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἡδύνατο ἢ τῶν σημείων ἀνάμνησις, ὥς ἢ τῶν ἀγώνων ἐπίδειξις καὶ ἢ τῶν παθῶν ὑπομονὴ τῶν διὰ Χριστόν. Πάντα γὰρ ἐκείνα, φησὶν, ἅπερ ὑπαιμείνατε, ζημιῶσαι ὑμᾶς οὗτοι βούλονται, καὶ τὸν στέφανον ὑμῶν ἀρπάσαι. Εἴτα, ἵνα μὴ κατασεῖσθαι αὐτῶν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκλύσθαι τὰ νεῦρα, οὐκ ἔμεινεν ἕως τῆς ἀποφάσεως, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Εἰ γε καὶ εἰκῇ*. Εἰ γὰρ βουληθείητε, φησὶν, ἀνανήψαι καὶ ἀνακτήσασθαι ἑαυτοὺς, οὐκ εἰκῇ. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τὴν μετόπισθεν ἐκκόπτοντες; Ἰδοὺ γὰρ οὗτοι καὶ Πνεῦμα ἔλαβον, καὶ σημεῖα εἰργάσαντο, καὶ ὁμολογῶνται ἐγένοντα, μυρίους διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομειναντες κινδύνους καὶ διωγμούς, καὶ μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα τῆς χάριτος, ἐξέπεσον. Ἄλλ' ὁμως, φησὶν, ἐὰν βούλησθε, δύνασθε ἑαυτοὺς ἀνακτήσασθαι. *Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Τοσαύτης, φησὶν, ἡξιώθητε δωρεᾶς, καὶ θαύματα ἐπετελέσατε τοσαῦτα, ὅτι νόμον ἐφυλάξατε, ἢ ὅτι πίστιν ἐτηρήσατε; Ἀλλ' ὅτι διὰ τὴν πίστιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἑστρεφον καὶ περιέφερον ἐκείνοι λίγοντες, ὅτι οὐκ ἔχει ἡ πίστις ἰσχύν, τοῦ νόμου μὴ προσκειμένου· δεικνύσι τὸ ἐναντίον, ὅτι τῶν ἐντολῶν προστεθεισὼν οὐδὲν ἡ πίστις ὑπερῆκεν· λοιπὸν· ἢ γὰρ πίστις τότε ἰσχύει, ὅταν μὴ προστεθῇ ἀπὸ τοῦ νόμου. *Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε*, φησὶ, *τῆς χάριτος ἐξέπεσθε*. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν προκίον φησὶν, ὅτι καὶ μεῖζονι κέρχεται παρρησία, ἀπὸ τῶν ἤδη κατασκευασμένων τὴν ἀφορμὴν λαμβάνων· πῶς δὲ ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὴν ἀφορμὴν κατασκευάζει. Ὅτε γὰρ, φησὶν, οὐ προσείχατε τῷ νόμῳ, ἀλλὰ τῇ πίστει, τότε τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, καὶ τὰ σημεῖα ἐπετελέσατε. Εἴτα ἐπειδὴ περὶ νόμου ὁ λόγος ἦν, καὶ ἕτερον ἐκίμαι τόπον ἀγωνιστικώτατον, τὸν Ἀβραάμ εἰς μέσον ἄγων, καὶ σφόδρα εὐκαίρως, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας, οὕτω λέγων· *Καθὼς Ἀβραάμ ἐπίστευσεν τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Δηλοῖ μὲν γὰρ, φησὶ, τῆς πίστεως τὴν δύναμιν, καὶ τὰ ὑπ' ὧν γενόμενα θαύματα· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐκ παλαιῶν ὑμᾶς πείσαιμι διηγημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς τοῦ πατριάρχου λόγος ἦν παρ' αὐτοῖς, ἀγεί [698] καὶ αὐτὸν εἰς μέσον, καὶ δεικνύσι καὶ αὐτὸν οὕτω δικαιοθέντα. Εἰ δὲ ὁ πρὸ τῆς χάριτος ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη, καίτοι γε καὶ ἐν ἔργοις κομῶν, πολλῶν μᾶλλον ὑμεῖς. Τί γὰρ ἐκείνος ἐδόλβη μὴ γενόμενος ὑπὸ νόμον; Οὐδὲν, ἀλλ' ἤρκεσεν ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην αὐτῷ. Οὐδὲ γὰρ ἦν νόμος τότε, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ νῦν ἔστι νόμος, ὥστε οὐδὲ τότε. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνελὼν τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, τότε τὸν πρὸ τοῦ νόμου δικαιοθέντα εἰσήγαγεν, ἵνα μὴ ταύτην δέξηται τὴν ἀντίθεσιν. Ὡς περὶ γὰρ τότε οὐδέπω δοθεῖς ἦν, οὕτω καὶ νῦν δοθεὶς πέπαυται. Εἴτα ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ ἐξ Ἀβραάμ γεγενῆσθαι, καὶ

acciderat; perstringens vero, quod quem viderant pro ipsis nudari, colaphis cædi, affligi clavis, conspui, probris incesse, aceto potari, accusari a latronibus, lancea vulnerari (nam hæc omnia significavit *monita, Descriptio et in nobis crucifixus*); eo deserto ad legem currebant, nihil reveriti cruciatus illos. Tu vero et illud considera, quomodo ubique prætermisso cælo, terra, mari, cæterisque rebus omnibus, Christi potentiam prædicarit, crucem ubique celebrans. Hoc enim erat præcipuum caput divinae pro nobis sollicitudinis. 2. *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Quoniam, inquit, non præbetis perpetuam attentionem prolixis sermonibus, nec vultis magnitudinem hujus dispensationis intueri, compendioso sermone brevissimæ demonstratione volo persuadere vobis, extrema ingrati animi signa videns. Prius quidem in iis quæ superius dicta sunt, ex iis quæ loquutus est Petro, persuaserat; sed hic jam ipsos aggreditur, non ex iis quæ alibi contigerunt, sed ex iis quæ inter eos gesta sunt, omnia demonstrans: nec tantum ex iis donis quæ cæteris communia erant, verum etiam ex iis quæ ipsis peculiariter donata fuerant, fidem facit, simul et probationem instruit: ideoque dicit: *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Accepistis, inquit, Spiritum sanctum, edidistis multa miracula, perfecistis prodigia mortuos excitando, leprosos mundando, prophetando, linguis loquendo: hancine tam insignem potestatem vobis dedit lex? Atqui prius nihil tale faciebatis, sed id vobis dedit fides?

2. Annon igitur extremæ dementiæ est, cum tantum beneficiorum in vos contulerit fides, hanc relinquere, et ad legem, quæ tale nihil vobis præstitit, ultro recurrere? 3. *Adeo stulti estis, qui in spiritu cœpistis, nunc carne consummamin.* Rursum opportune convicium addidit. Cum, inquit, oportuerit vos temporis progressu prioribus bonis accessionem adjungere, non solum non profecistis, verum denuo ad priora reversi estis. Etenim qui ab exiguis initium faciunt, procedentes ad majora conscendunt: vos contra a magnis orsi, ad contraria retrocessistis. Si enim a carnalibus cœpissetis, oportebat ad spiritualia proficere: nunc vero cum a spiritualibus cœperitis, ad carnalia divertistis: nam edere miracula, spirituale est; circumcidi vero, carnale. Vos autem post signa devenistis ad circumcisionem, post apprehensam veritatem ad typos recidistis, post conspectum solem lucernam quæritis, post solidum cibum ad lac recurritis. Et non dixit, Carne consummamin, sed, *Deinde carne consummamin*; illud indicans, quod pseudopostoli correptos eos pecudum ritu conciderent, dum semet illis præbent ad patiendum quicquid illis collibisset: perinde ac si quis e ducebatur ac fortibus viris, post innumera tropæa victoriasque seipsum in desertorum infamiam tradat, corpus suum exhibeat volentibus imprimere notas. 4. *Tam multa passi estis frustra? si tamen et frustra.*

Hoc multo acrius vulnerat quam illud prius. Non enim signorum memoria æque poterat illorum animos mordere, ut ostensa certaminum malorumque tolerantia, quæ propter Christum fuerant perpassi. Omnium, inquit, illorum quæ sustinuitis, isti jaeturam vos facere volunt, et coronam vobis student intervertere. Mox, ne concuteret illorum animos, nervosque dissolveret, non perstitit usque ad sententiam ferendam, sed subtextit, *Si tamen frustra*. Si volueritis, inquit, exspargisci, ac revocare vosipsos, non frustra passi fueritis. Ubi nunc sunt qui tollunt penitentiam? Ecce hi Spiritum acceperant, signa fecerant, confessores fuerant, innumerabilia pericula, varias persecutiones Christi causa perpassi fuerant, et post tam multa recte facta a gratia exciderant. Et tamen, inquit, si volueritis, potestis vos ipsos revocare. 5. *Qui igitur subministrat vobis Spiritum, quique in vobis operatur miracula, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Tantum, inquit, donum adepti estis, ut et tot miracula ederetis: utrum quia legem servastis, an propter fidem? Non dubium est, quin propter fidem. Quoniam enim sursum ac deorsum hoc vertebant illi, et undique jactabant, dicentes fidem non valere nisi adjuncta lege; Paulus contra demonstrat, additis præceptis fidem jam nihil profuturam. Tum enim valet fides, cum nihil accesserit ex lege. *Quicumque enim, inquit, in lege justificamini, a gratia excidistis* (Gal. 5. 4). Verum id quidem in progressu declarat, cum etiam liberius loquitur, ex iis quæ jam probata sunt sumens occasionem; interim vero ex præteritis parat occasionem. Cum, inquit, non attendebatis legi, sed fidei, tunc Spiritum accepistis, tunc signa fecistis. Deinceps, quoniam de lege dicendum erat, alium movebat locum qui plurimum habet contentions: Abraham in medium adducit, idque valde opportune, multaque cum auctoritate, ita loquens: 6. *Sicut Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.* Declarant quidem, inquit, fidei vim et a vobis edita miracula: si vero vultis, etiam ex vetustis historiis conabor vobis facere fidem. Itaque, quoniam celebris magnæque existimationis apud illos erat patriarcha Abraham, et hunc profert in medium, declarans hunc quoque sic fuisse justificatum. Quod si is ante gratiam ex fide justificatus est, idque cum et operibus bonis floreret, multo magis vos. Quid igitur illi detrimenti attulit, quod non esset sub lege? Nihil; sed sufficiebat ei fides ad justitiam. Non enim tunc lex erat, inquit. Neque nunc est lex, sicuti nec tunc. Ob id enim sublaturus legis necessitatem, eum qui tum ante legem justificatus fuit inducit, ne hoc posset objici. Nam quemadmodum tunc data nondum erat, ita nunc quæ data fuit, antiquata est. Ad hæc quoniam efferebantur animis quod ab Abraham ducerent genus (Joan. 8. 33), inuentes ne, si legem relinquerent, ab illius cognatione fierent alieni: id quoque rursus in contrarium vertit, metumque solvit, declarans quod fides potissimum conciliat cum illo propinquitatem: quod quidem manifestius in Ep.

stola ad Romanos probavit (*Rom. 4. 5*), non minus tamen idem hic agit ita dicens : 7. *Scitote ergo, quod qui ex fide sunt, hi filii sunt Abrahamæ.* Deinde hoc ipsum veteris Scripturæ testimonio probat. 8. *Prævidens enim Scriptura, quod ex fide justificat gentes Deus, prænnuntiavit Abrahamæ, dicens : In te benedicentur omnes gentes* (*Gen. 12. 3*). Itaque si non illi, qui cum illo naturalem cognationem habent, sed qui nullam cum illo habent, fidem vero illius imitantur, filii sunt : perspicuum est quod in hunc inseruntur gentes quæ crediderunt : id enim significat cum ait : *In te benedicentur omnes gentes.*

3. Per hæc autem et aliud quiddam magnum declaratur. Nam quoniam illud eos turbaverat, quod lex antiquior esset, fides autem post legem : et hanc illis eximit suspicionem, ostendens fidem esse lege antiquiorem, idque liquere ex Abrahamo : priusquam enim existeret lex, ille justificatus est. Ostendit autem ea quoque quæ nunc sunt, secundum prophetiam evenisse : *Prævidens, inquit, Scriptura, quod ex fide justificat Deus gentes, non ex lege, prænnuntiavit Abrahamæ.* Quid tandem hoc est ? Qui, inquit, legem dedit, idem et priusquam legem daret, hoc definierat, ut gentes per fidem justificarentur. Non dixit, Revelavit ; sed, Lætam rem nuntiavit, ut intelligas patriarcham tali justificationis modo gavisum fuisse, ac vehementer ut hoc contingeret desiderasse. Cæterum quoniam illos et alter quidam habebat metus (scriptum erat enim, *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea* [*Deut. 27. 26*]) : et hunc eximit metum, sapienter ac prudenter rursus hoc vertens in contrarium, et ostendens quod non solum non sint execrationi obnoxii qui legem relinquerent, sed et benedictionis participes : contra qui legem obtinerent, adeo non benedicti, ut etiam execrabiles. Siquidem illi dicebant : Qui non servaverit legem, maledictus est : hic vero declarat, eum qui servat, execrabilem esse ; qui non servat, benedictum. Rursum illi dicebant, Qui sola fide nititur, execrabilis est : hic contra demonstrat eum, qui sola fide nititur, benedictum esse. Quomodo ergo hæc omnia declarat ? non enim rein vulgarem polliciti sumus ; ideo oportet sequentibus diligenter attendere. Ostenderat quidem hoc antea, cum narraret Scripturam dixisse patriarchæ, *In te benedicentur omnes gentes.* Tum vero lex non erat, sed fides ; ideoque ratiocinans subjunxit : 9. *Itaque qui sunt ex fide, benedicuntur cum fidei Abraham.* Porro ne hinc ansam arriperent contradicendi, dicerentque : Merito ex fide justificatus ; nondum enim erat lex ; at tu mihi demonstra post traditam legem, fidem justificare. Ad id venit, ac plus demonstrat quam illi quærent, nimirum non modo justificare fidem, verum etiam legem ipsa utentes obnoxios execrationi reddere. Hæc ut intelligas, audi ipsius Apostoli verba : 10. *Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt.* Verum hæc est sententia, nondum habens probationem. Quæ igitur probatio ? Ex ipsa lege : Ma-

ledictus enim, inquit, omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea. 11. *In lege autem neminem justificari, cavius perspicuum est.* Omnes enim peccaverunt, et sub maledicto sunt. Verum hoc modo non loquitur, ne videatur ipse ex se pronuntiare, sed iterum idem probat testimonio breviter utrumque complectente, alterum quod nullus legem impleisset ; unde et execrabiles erant : alterum quod fides justificet. Quod igitur testimonium ? Ex propheta Habacuc ita loquente : *Justus autem ex fide vivet* (*Habac. 2. 4*). Hoc enim non solum ostendit ex fide justificationem esse, verum etiam fieri non posse ut per legem contingat salus. Posteaquam, inquit, legem nemo servavit, sed omnes ob transgressionem erant obnoxii maledicto, excogitata est facilius quædam via per fidem : quod ipsum maximum est argumentum, ex lege neminem posse justitiam adipisci. Non enim dixit propheta, Justus ex lege vivet : sed, *Ex fide.* 12. *Lex autem non est ex fide ; sed qui fecerit hæc, vivit in eis.* Hoc est, non tantum fidem requirit lex, sed opera quoque ; gratia vero ex fide servat ac justificat. Vides quomodo demonstraverit eos qui legi hærent, eo quod impleri non possit, execrationi fuisse obnoxios. Sed quomodo fides habet hanc vim, ut justificet ? Nam hæc ante promisit, eaque magna vi comprobavit. Cum enim lex esset infirmior, quam ut posset hominem ad justitiam perducere, repertum est non leve remedium, nempe fides, quæ quod legi erat impossibile faceret. Ergo si et Scriptura dicit justum ex fide victurum, rejiciens justitiam quæ est per legem ; et si Abraham ex fide justificatus est, manifestum est magnam esse vim fidei. Sed eum qui non perseveraverit in lege, maledictum esse, et eum qui fidei iunxitur, justum esse, manifestum est. Sed unde, inquiet aliquis, poteris nobis probare, quod illa maledictio non amplius subsistat ? Nam Abraham quidem ante legem fuit ; nos autem qui semel sub iugo fuimus servitutis, nos ipsos reddidimus obnoxios execrationi. Quis igitur est qui solvit illam execrationem ? Vide quam celeriter huic etiam objectioni occurrit : quamquam et ea quæ dicta sunt, sufficiant. Etenim qui semel justificatus est, mortuusque legi, ac vitam novam amplexus est, qui possit esse obnoxius execrationi ? At his contentus non est, verum et aliis modis rem aggreditur, scribens : 13. *Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum : scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno* (*Deut. 21. 23*). Verum alii populus maledicto fuit obnoxius, ut dicitur : *Maledictus omnis qui non permanserit in iis quæ scripta sunt in libro legis hujus* (*1b. 27. 26*). Et quid hoc ? Nam populus quidem obnoxius erat ; non enim permanserat in lege, neque quisquam erat qui legem totam impleverat ; at Christus hanc maledictionem altera permutavit, quæ dicit : *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Quoniam igitur et qui pendet, maledictus est ; et qui legem transgreditur etiam maledictus : non oportuit illum qui maledictum illud

ἐδεδοίκεσαν, μὴ τὸν νόμον ἀφέντες, ἀλλοτριωθῶσι τῆς ἐκείνου συγγενείας· καὶ τοῦτο πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει, καὶ λυεῖ τὸν φόβον ὁ Παῦλος, δεικνύς ὅτι τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγχιστείαν μάλιστα ἡ πίστις ἐργάζεται. Καὶ τοῦτο σαφέστερον μὲν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους κατεσκευάσεν, οὐχ ἥτιον δὲ αὐτὸ καὶ ἐν ταῦθα ἐργάζεται, λέγων οὕτω· *Γινώσκετε ὅρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι υἱοὶ εἰσιν Ἀβραάμ.* Εἴτα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ μαρτυρίας συνίστησι παλαιᾶς. Προϊδοῦσα γάρ, φησὶν, ἡ *Γραφή*, ὅτι *ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προσευγγελισατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη.* Εἰ τοίνυν οὐχ οἱ τὴν φυσικὴν ἔχοντες πρὸς αὐτὸν συγγένειαν, οὗτοι εἰσιν υἱοί, ἀλλ' οἱ τὴν πίστιν ἐκείνου μιμησάμενοι (τοῦτο γάρ ἐστιν, *Ἐν σοὶ τὰ ἔθνη*), δηλονότι εἰς ταύτην εἰσάγεται τὴν συγγένειαν.

γ'. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἕτερον δέκνυται μέγα. Ἐπειδὴ γάρ αὐτοὺς ἐθορύβει τὸ τὸν νόμον ἀρχαιότερον εἶναι, τὴν δὲ πίστιν μετὰ τὸν νόμον, καὶ ταύτην αὐτῶν ἀναιρεῖ τὴν ὑποψίαν, δεικνύς ὅτι· τοῦ νόμου πρεσβυτέρα ἡ πίστις, καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ· πρὶν ἢ γὰρ φανῆναι τὸν νόμον, ἐκεῖνος ἐδικαιώθη. Δείκνυσι δὲ ὅτι καὶ τὰ νῦν γενόμενα, κατὰ προφητείαν ἐγένετο· Προϊδοῦσα γάρ, φησὶν, ἡ *Γραφή*, ὅτι *ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, προσευγγελισατο τῷ Ἀβραάμ.* Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Αὐτὸς ὁ τὸν νόμον διδούς, φησὶ, καὶ πρὶν ἢ τὸν νόμον τοῦτον δοῦναι, τοῦτο ἦν ὁρίσας, ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι τὰ ἔθνη. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπεκάλυψεν, ἀλλ', Εὐγγελισατο, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ πατριάρχης τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς δικαιοσύνης ἔχαιρε, καὶ σφόδρα ἐπόθει τοῦτο ἐκθῆναι. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε φόβος καὶ αὐτοὺς ἕτερος (ἐγγράπτο γάρ)· *Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά,* καὶ τοῦτο διαλύει τὸ δέος, σοφῶς καὶ συνετῶς πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον αὐτὸ περιτρέπων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ εἰσὶν ἐπικατάρατοι οἱ τὸν νόμον ἀφέντες, ἀλλὰ καὶ εὐλογημένοι· οἱ δὲ κατέχοντες, οὐ μόνον οὐκ εὐλογημένοι, ἀλλὰ καὶ ἐπικατάρατοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι ὁ μὴ τηρῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δεικνυσιν, ὅτι ὁ τηρῶν ἐπικατάρατος, ὁ δὲ μὴ τηρῶν εὐλογημένος. Ἐκεῖνοι πάλιν ἔλεγον, ὅτι ὁ τῇ πίστει μόνῃ [699] προσέχων, ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δεικνυσιν, ὅτι ὁ τῇ πίστει προσέχων μόνῃ, εὐλογημένος. Πῶς οὖν ταῦτα πάντα δεικνυσιν; οὐ γὰρ τὸ τυχόν ἐπηγγειλάμεθα. Διὰ χρῆ καὶ μετὰ ἀκριθείας προσέχειν τοῖς ἑξῆς. Ἐδειξε μὲν γὰρ καὶ ἐμπροσθεν τοῦτο εἰπὼν, ὅτι ἡ *Γραφή* εἶπε τῷ πατριάρχῃ, ὅτι *Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη.* Τότε δὲ νόμος οὐκ ἦν, ἀλλὰ πίστις· διὸ καὶ συλλογίζομενος, ἐπήγαγεν· *Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.* Ἰνα δὲ μὴ τοῦτο εἰς ἀντίθεσιν λάβωσι, καλεῖται· Εἰκότως ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη· οὕτω γὰρ ἦν νόμος· σὺ δὲ μοι δεῖξον μετὰ τὴν τοῦ νόμου θέσιν τὴν πίστιν δικαιούσαν· ἐπὶ τοῦτο ἔρχεται, καὶ πλέον ὧν ζητοῦσιν ἐπιδείκνυσιν, οὐχὶ δικαιούσαν μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὸν νόμον ἐπικαταράτους τοὺς χρωμένους αὐτῷ ποιοῦντα. Καὶ ἵνα ταῦτα μάθῃς, αὐτῶν ἄκουσον τῶν ἀποστολικῶν

ῥημάτων· *Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμον εἰσιν, ὑπὸ κατάραν εἰσιν.* Ἀλλὰ τοῦτο ἀπόφασις, οὐδέπω τὴν ἀπόδειξιν ἔχουσα. Τίς οὖν ἡ ἀπόδειξις; Ἐξ αὐτοῦ τοῦ νόμου· *Ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά.* Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιούται, παντὶ που δῆλον. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑπὸ κατάραν εἰσιν. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἵνα μὴ δόξη αὐτὸς ἀποφαίνεσθαι, πάλιν δὲ ἀπὸ μαρτυρίας αὐτὸ συνίστησιν, ἀμφοτέρα ἐχούσης ἐν βραχεῖ, καὶ ὅτι νόμον οὐδεὶς ἐπλήρωσε (διὸ καὶ ἐπικατάρατοι ἦσαν), καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοί. Τίς οὖν ἡ μαρτυρία; Ἀπὸ τοῦ προφήτου Ἀβρααχὺμ οὕτω λέγοντος· *Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.* Τοῦτο γὰρ οὐ τὴν ἐκ πίστεως δεικνύσι δικαιοσύνην μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ νόμου σωθῆναι οὐκ ἐνι. Ἐπειδὴ γὰρ νόμον, φησὶν, οὐδεὶς ἐτήρησεν, ἀλλὰ πάντες ἦσαν ὑπὸ τὴν ἀράν διὰ τὴν παράβασιν, ἐπενοήθη βράβη τις ὁδός, ἡ ἀπὸ τῆς πίστεως· ὅπερ καὶ σημειῶν μείσιτόν ἐστι τοῦ μηδένα δυνηθῆναι δικαιωθῆναι ἐκ τοῦ νόμου. Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ προφήτης, Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ νόμου ζήσεται, ἀλλ', *Ἐκ πίστεως.* Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἐστὶν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Οὐ γὰρ πίστιν ἐπιζητεῖ μόνον ὁ νόμος, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἔργα· ἡ δὲ χάρις ἀπὸ πίστεως σώζει καὶ δικαιοί. Εἶδεις πῶς ἔδειξεν, ὅτι οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες, διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι πληρωθῆναι, ὑπὸ κατάραν ἐγένοντο; Πῶς δὲ καὶ ἡ πίστις ταύτην ἔχει τὴν ἰσχύϊν τὴν τοῦ δικαιοῦν; Ταῦτα γὰρ ἐμπροσθεν ἐπηγγειλάτο, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὰ παρέστησε τῆς ἰσχύος. Ἐπειδὴ γὰρ ἡσθένει πρὸς δικαιοσύνην ὁ νόμος τὸν ἄνδρα ἀγαγεῖν, εὐρέθη φάρμακον οὐ μικρὸν ἢ πίστις, τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου ποιοῦσα δυνατόν δι' αὐτῆς. Εἰ τοίνυν καὶ ἡ *Γραφή* λέγει, ὅτι *Ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, ἀπογινώσκουσα τὴν διὰ τοῦ νόμου σωτηρίαν,* καὶ ὁ Ἀβραάμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, δῆλον ὅτι τῆς πίστεως πολλὴ ἡ ἰσχύς. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ μὴ ἐμμένων τῷ νόμῳ ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ὁ τῇ πίστει προσέχων [700] δίκαιος, δῆλον. Ὅτι δὲ οὐχ ἔστηκεν ἐπὶ ἐκείνῃ ἡ κατάρα, πόθεν ἔχεις ἀποδείξειαι ἡμῖν, φησὶν; Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ πρὸ τοῦ νόμου ἦν· ἡμεῖς δὲ ἀπαξ ὑπὸ τὸν ζυγὸν γενόμενοι τῆς δουλείας, ὑπευθύνους ἑαυτοὺς κατεστήσαμεν τῇ κατάρᾳ· τίς οὖν ὁ τὴν κατάραν λύσας ἐκείνην; Πρὸς τοῦτο ὅρα πῶς ἀπαντᾷ ταχέως· ἱκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα. Ὁ γὰρ δικαιωθείς ἀπαξ, καὶ ἀποθανὼν τῷ νόμῳ, καὶ ζωῆς ἐπιλαβόμενος ξένης, πῶς ἂν ὑπεύθυνος εἴη τῇ ἀρᾷ; Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται τοῦτοις, ἀλλὰ καὶ ἐτέρως ἀγωνίζεται, γράφων· *Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρᾳ· γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλῳ.* Καὶ μὴν ἐτέρᾳ κατάρᾳ ὁ λαὸς ὑπεύθυνος ἦν τῇ λεγούσῃ· *Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου.* Καὶ τί τοῦτο; Ὁ μὲν γὰρ λαὸς ὑπεύθυνος ἦν· οὐ γὰρ ἐνέμενεν, οὐδὲ ἦν τις ὁ πεπληρωκὴς τὸν νόμον ἅπαντα. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐτέραν κατάραν ταύτης ἠλλάξατο τὴν λέγουσαν· *Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλῳ.* Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλῳ ἐπικατάρατος, καὶ ὁ τὸν νόμον παραβαλὼν ἐπικατάρατος, μέλλοντα δὲ ἐκείνην λύειν

τὴν κατάραν ὑπεύθυνον οὐκ ἔδει γενέσθαι αὐτῆς, δεῖ δὲ δέξασθαι κατάραν ἄντ' ἐκείνης, τοιαύτην ἐδέξατο, καὶ δι' αὐτῆς ἐκείνην ἔλυσε. Καὶ καθάπερ τινὲς καταδικασθέντες ἀποθάνειν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἐλόμενος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου, ἐξαπατάει τῆς τιμωρίας αὐτάν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ὑπείκειτο κατάρᾳ τῇ τῆς παραβάσεως, ἀνεδέξατο ὁ Χριστὸς ἄντ' ἐκείνης ταύτην, ἵνα λύσῃ τὴν ἐκείνων ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέσθῃ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

δ. Ὅπερ οὖν ἀποθανὼν τοὺς ἀποθνήσκειν μέλλοντας ἐξελετο θανάτου, οὕτω καὶ κατάραν δεξάμενος, τῆς κατάρας ἀπήλλαξεν. Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται. Πῶς εἰς τὰ ἔθνη; Ἐν τῷ σπέρματι σου, φησὶν, εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη, τουτέστιν, ἐν τῷ Χριστῷ. Εἰ δὲ περὶ Τουδαίων τοῦτο ἐλέγετο, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τοὺς ὑπευθύνους ὄντας τῇ κατάρᾳ διὰ τὴν παράδασιν, τούτους ἐτέροις εὐλογίας αἰτίους γενέσθαι; οὐδεὶς γὰρ τῶν κατηραμένων ἐτέρῳ μεταδίδωσιν εὐλογίας, ἥς αὐτὸς ἀπεστέρηται. Ὅθεν δὴλον ὅτι περὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν εἴρηται· αὐτὸς γὰρ ἦν σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἔθνη εὐλόγηνται, καὶ οὕτω πρόσσειν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπαγγελία. Ὅπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν ἔλεγεν· Ἴνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωσι διὰ τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος εἰς ἀχάριστον καὶ προσκεκρουχότα ἔλθειν, εὐλογουῖνται πρῶτον τῆς κατάρας ἀφαιρεθείσης· εἴτα διὰ τῆς πίστεως δικαιωθέντες, ἐπισπῶνται τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. Ὅστε ὁ μὲν σταυρὸς τὴν κατάραν ἔλυσεν· ἡ δὲ πίστις τὴν δικαιοσύνην εἰσήγαγεν· ἡ δὲ δικαιοσύνη τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἐπεσπάσαστο. Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου προκεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἡ ἐπιδιατάσσεται. Τί [701] ἐστὶ, κατὰ ἄνθρωπον λέγω; Ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀπὸ Γραφῶν, καὶ ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς γινόμενων θαυμάτων, καὶ ἀπ' ὧν ὁ Χριστὸς ἔπαθε, τὸν λόγον συνέστησε, καὶ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰς τὴν κοινὴν λοιπὸν ἐκβαίνει συνθήειαν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ αἰεὶ τοῦτο ποιεῖν, ὥστε καὶ καταγλυκαίνειν τὸν λόγον, καὶ εὐπαράδεκτόν τε καὶ εὐμαθέστερον τοῖς παχυτέροις ποιεῖν. Οὕτω καὶ Κορινθίους διαλεγόμενος, φησὶν· Τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; τίς φυτεῖται ἀμπέλωνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; καὶ Ἑβραίους πάλιν· Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει, ὅτε ἤ ὁ διαθέμενος. Καὶ πολλαχόθεν δὲ ἂν τις εὐροι τοῦτοις αὐτὸν ἐμφιλοχωροῦντα τοῖς λογισμοῖς. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Παλαιᾷ συνεχῶς αὐτὸ ποιεῖ, οὕτω λέγων· Μὴ ἐπιλήσῃται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς; καὶ πάλιν, Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ κεραμεῖ, τί ποιεῖς; Καὶ ἐν τῷ Ὁσὴ ἀνδρὶ μιμεῖται καταφρονούμενον ὑπὸ τῆς γυναίκος. Καὶ ἐν τοῖς τύποις δὲ πολὺ τὸ τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων ἔχει τις ἂν, ὥς ὅταν τὸ περίζωμα ὁ προφῆτης λαμβάνῃ, καὶ εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ κεραμέως κατῆι. Τί οὖν αὐτῷ τὸ ὑπόδειγμα βούλεται; Ὅτι ἡ μὲν πίστις ἀρχαιότερα ἦν, ὁ δὲ νόμος νεώτερός τε καὶ πρόσκαιρος, καὶ διὰ τοῦτο δεδομένος, ἵνα προδοποιήσῃ τῇ

πίστει. Διὸ φησὶν· Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Ἀνωτέρω ἀνοήτους εἰπὼν ἐνταῦθα ἀδελφούς καλεῖ, ἐπιστόφων τε ὁμοῦ, καὶ παραμυθεύμενος. Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην· διαθήκην. Ἐὰν ἄνθρωπος, φησὶ, διδάσκει, μὴ ταλμῇ τις ἀνατρέφαι μετὰ ταῦτα ἔλθων, ἢ προσθεῖναι τι; τοῦτο γὰρ ἔστιν, Ἥ ἐπιδιατάσσεται. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πρὸς τίνα διέθετο ὁ Θεός; Τῷ Ἀβραάμ, φησὶν, ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει· Καὶ τοῖς σπέρμασιν αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅ ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὁ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη γεγονώς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός. Ἰδοὺ τοίνυν καὶ ὁ Θεὸς διέθετο τῷ Ἀβραάμ, διαλεγόμενος εἰς τὰ ἔθνη, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἤξειν τὰς εὐλογίας· πῶς οὖν ὁ νόμος ἀνατρέφαι δύναται ταύτας; Ἐπειδὴ δὲ τὸ παράδειγμα ἄπαν οὐκ ἴσχυεν ἐλκύσαι πρὸς τὸ ὑποκείμενον, καὶ διὰ τοῦτο προεῖπε· Κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Μὴδὲν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρέπειαν λάθης. Σκόπει δὲ ἀνωθεν τὸ ὑπόδειγμα· Ἐπηγγέλατο τῷ Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη· σπέρμα δὲ αὐτοῦ κατὰ σάρκα ἐστὶν ὁ Χριστός. Ἥλθε μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη ὁ νόμος. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος χαρίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ τὴν [702] ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἐπαγγελία ἐκείνη ἀκυρὸς ἐστίν. Εἴτα ἀνθρώπου μὲν οὐδεὶς ἀκυροῖ διαθήκην, τοῦ δὲ Θεοῦ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη ἀκυροῦται ἡ διαθήκη; Εἰ γὰρ ἡ ἐπηγγέλατο ἐκείνη, οὐκ ἐκείνη δίδωσιν, ἀλλ' ἕτερος ὄντ' ἐκείνης, ἐκδέχεται ἐκείνη. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον; Τίνας οὖν ἔνεκεν τὸν νόμον ἔδωκε, φησὶ; Τῶν παραβάσεων χάριν. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἐστὶ περιττός. Ὅρξ πῶς πάντα συνορᾷ; πῶς μυριοὶς κέχρηται ὀφθαλμοῖς; Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πίστιν ἐπήρε, καὶ πρεσβυτέρων ἔδειξεν, ἵνα μὴ τις νομίῃ περιττὸν τὸν νόμον, καὶ τοῦτο διορθοῦται τὸ μέρος, δεικνύς ὅτι οὐκ εἰκῇ, ἀλλὰ πάνυ χρησίμως ἐδόθη· Τῶν παραβάσεων χάριν, τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξῇ Τουδαίος ἀδεῶς ὥς ἦν, καὶ εἰς ἔσχατον ἐξολισθαίνειν κακίας, ἀλλ' ἀντὶ χαλινου ὁ νόμος αὐτοῖς ἐπιτείμενος ἦ, παιδεύων, ρυθμίζων, κωλύων παραβαίνειν, εἰ καὶ μὴ πάσας, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐκ μιᾶς τῶν ἐντολῶν. Ὅστε οὐ μικρὸν τὸ κέρδος τοῦ νόμου. Ἀλλ' ἄχρι τίνος; Ἀχρι οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ὃ ἐπαγγέλλεται· περὶ Χριστοῦ λέγων. Εἰ τοίνυν μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας δέδοται, τί περαιτέρω καὶ παρὰ καιρὸν αὐτὸν ἔλκει; Διαταγὴς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ἡ τοὺς ἱερεῖας ἀγγέλους καλεῖ, ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετήσασθαι φησὶ τῇ νομοθεσίᾳ. Μεσίτην δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησὶ, δεικνύς ὅτι προτὴν, καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἐστίν· ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἐστὶ.

^a Savil. in marg., προκεκυρωμένην.

^b Savil. in margine, τὰς ἐπαγγελίας.

^c Lagebatur ὡς.

erat sublaturus, obnoxium eidem fieri maledicto; verum pro illo aliud erat suscipiendum maledictum quod et suscepit, per quod illud aliud sustulit; perinde faciens, ac si morji adjudicatum quempiam, alius insons, illius damnati vice sponte mori volens, eripiat: sic et Christus fecit. Cum enim Christus non esset obnoxius maledicto transgressionis, hoc in se recepit pro omnibus, ut omnes ab illo liberaret: *Peccatum enim, inquit, non facit, nos inventus est in ora illius dolus (Isai. 53. 9).*

4. Itaque sicut mortuus eos quibus erat moriendum, exemit a morte, ita et, maledicto in se recepto, a maledicto liberavit. 14. *Ut in gentes veniret benedictio Abraham.* Quomodo in gentes? *In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes (Gen. 22. 18):* hoc est, in Christo. Quod si hoc de Judæis dictum esset, quomodo rationi consentaneum erat, ut qui ob transgressionem maledicto erant obnoxii, cæteris essent auctores benedictionis? nullus enim maledictus alii dat benedictionem, cuius ipse est expers. Unde liquet totum hoc de Christo dictum esse: ipse enim erat semen Abraham, et per illum gentes benedicantur, atque ita advenit Spiritus promissio; quod ipsum significans dicebat: *Ut promissionem Spiritus accipiant per fidem.* Etenim cum non posset gratia Spiritus in eum, qui ingratus erat et offenderat, venire, primum benedicuntur sublata maledictione; deinde per fidem justificati, attrahunt Spiritus gratiam. Proinde crux sustulit maledictum, fides inexit justitiam, justitia vero gratiam Spiritus allexit. 15. *Frates, secundum hominem loquor; tamen hominis confirmatum testamentum nullus irritum facit, aut superordinat.* Quid est, *Secundum hominem loquor?* Humanis utor exemplis. Posteaquam enim et ex Scripturis, et ex miraculis apud illos editis, et ex iis quæ Christus passus est, denique ab ipso patriarcha sermonem confirmavit, jam ad communem digredior consuetudinem. Solet enim Paulus hoc semper facere, ut sermonem leniorem reddat, quo et facilius recipiatur, et crassioribus fiat intelligibilior. Sic et Corinthiis disserens ait, *Quis pascit gregem, et ex lacte ejus non vescitur? quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit (1. Cor. 9. 7)?* ac rursum Judæis, *Testamentum enim in mortuis ratum est, quoniam nondum valet, dum vivit qui testatus est (Hebr. 9. 17).* Quin et aliis compluribus locis aliquis comperiet illum talibus libenter immorantem rationibus, quandoquidem et Deus in Veteri Testamento idem hoc assidue facit, hunc in modum loquens: *Nam mulier obliviscetur filii sui? ac rursum, Num dicit figmentum figulo, Quid facis (Isai. 49. 15. et 29. 16)?* Item in Osee maritum imitatur ab uxore despectum (*Osee 1. 2*). Insuper et in figuris multum humanorum exemplorum cernere quispiam poterit: veluti cum cingulum accipit propheta, et in domunculam figuli (*Jer. 18. 2*) subit. Quid igitur sibi vult exemplum? Quod fides fuit antiquior, lex vero tum recentior tum temporaria, et in hoc data, ut præcedens viam aperiret fidei: ideoque dicit: *Frates, secundum hominem loquor.* Cum

superius illos appellavit stultos, hic fratres vocat; simul et perstringens eos et consolans. *Tamen hominis confirmatum testamentum.* Si homo, inquit, condit testamentum, num quis audeat supervenientis invertere aut adicere quidpiam? nam hoc est quod ait, *Aut superordinat.* Multo magis igitur hoc non est faciendum in Deo. Et cui Deus condidit testamentum? 16. *Abraham, inquit, dictæ sunt promissiones: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Non dicit, In seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno, Et semine tuo, quod est Christus.* 17. *Hoc autem dico, Testamentum prius confirmatum a Deo in Christum, lex quæ post quadringentos ac triginta annos facta est, non irritum facit, ut inanem reddat promissionem.* 18. *Nam si ex lege hereditas, non jam ex promissione: Abraham vero per repromissionem donavit Deus.* En igitur et Deus fecit testamentum Abraham, dicens, per semen ejus venturas benedictiones in gentes: quomodo igitur lex eas potest subvertere? Quia enim exemplum totam non potuit deducere ad materiam propositam, ideo præmisit, *Secundum hominem loquor.* Nihil de exemplo ad Dei magnificentiam deducas. Perpende autem exemplum a principio. Promiserat Abraham Deus fore, ut per semen ipsius benedicerentur gentes: semen autem ejus secundum carnem est Christus. Venit post quadringentos et triginta annos lex. Itaque si lex confert benedictiones, vitam, et justitiam, repromissio illa antiquata est. Itane sit igitur, ut cum hominis testamentum nullus irritum faciat, Dei testamentum post quadringentos triginta annos irritum sit? Etenim si quod illud testamentum promissit, non præstat ipsum, sed alius pro illo præstat, certe illud rejectum est. Et quomodo possent hæc congruere rationi? 19. *Cur ergo, inquires, dedit legem? Propter transgressionem.* Nec enim hæc est superflua. Vides ut omnia perspicit; ut innumeris utitur oculis? Quoniam extulerat fidem, declarans eam fuisse antiquiorem lege; ne quis existimaret legem esse supervacaneam, hanc quoque partem corrigit, demonstrans eam non frustra, sed admodum utiliter fuisse datam: *Ob transgressionem, inquit, data fuit: hoc est, ne liceret Judæis secure vivere, atque in extremam prolabi malitiam, sed ut lex illis freni vice foret imposita, erudiens, componens, prohibensque transgredi, si minus omnia, certe aliquot præcepta.* Itaque non mediocris erat ex lege fructus. Sed quousque? *Donec veniret semen, cui promissio facta fuerat.* De Christo loquitur. Proinde si usque ad Christi adventum data est, quid eam longius et ultra tempus protragas? *Disposita per angelos in manu mediatoris.* Aut sacerdotes vocat angelos, aut dicit angelos subministrasse ferendæ legi. Mediatorem autem hic appellat Christum, declarans quod is ante legem fuerit, ipseque legem dederit. 20. *Mediator autem unius non est, sed Deus unus est.*

5. *Contra Anomæos.* — Quid hic dicturi sunt hæretici? Etenim si, quod solus Pater dicitur verus Deus (*Joan. 17. 3*), obstat quominus Filius sit verus Deus,

perfecto nec Deus erit, quod de solo Patre dicatur, *Deus unus est* (Dent. 6. 4). Quod si dum unus Deus dicitur Pater (1. Cor. 8. 6), Deus est et Filius : perspicuum est, quod cum solus Pater dicitur verus Deus, verus Deus sit et Filius. Mediator autem, inquit, duorum quorumpiam mediator est. Cujus igitur mediator fuit Christus? Clarum est quod inter Deum et homines intercesserit. Videntur quomodo declarat quod ipse etiam legem dederit? quod si ille legem dedit, habet etiam auctoritatem abrogandi. 21. *Lex igitur adversus promissa Dei?* nam si in semine Abraham repromissiones datae sunt, lex autem inducit maledictionem, est utique adversus promissa Dei. Quomodo igitur solvit objectionem? Primum quidem negat, dicens, *Absit* : deinde etiam probat, ita loquens : *Nam si fuisset data lex, ut posset vivificare, vere ex lege fuisset justitia.* Quod autem dicit, hoc est : Si in lege, inquit, vitam spern habuissimus, et hæc potestatem habuisset nostræ salutis, fortassis ista recte diceret : si vero per fidem servat, etiam si lex maledictos reddat, nihil detrimenti capiebas, postquam venit fides, omnia dissolvens. Nam si per legem fuisset repromissio, jure metuisses ne exclusus a lege simul et a justitia excluderis : at si ideo data est lex, ut omnes concluderet, hoc est, coargueret, ostenderetque eis ipsorum peccata; non solum non obstat quominus consequaris repromissiones, verum etiam confert ad eas adipiscendas. Hoc itaque significans dicebat : 22. *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccatum, ut promissio per fidem Jesu Christi daretur credentibus.* Nam quoniam Judæi ne sentiebant quidem sua peccata, non sentientes autem nec desiderabant remissionem, dedit legem quæ proderet vulnera, quo medicum requirerent. Quod enim dixit, *Conclusit*, perinde valet ac si dixisset, *Coarguit*, et coargutos continuit in metu. Vides quod non solum adversus Dei promissa data non fuit, verum etiam pro promissis? Etenim si lex sibi negotium hoc vindicasset et auctoritatem habuisset, recte ista dicerentur : sin alteri currit, ac propter illum omnia facit, quomodo est adversus promissa Dei? Nam si lex data non fuisset, omnes in malitiam fuissent devoluti, neque quisquam Judæorum Christum auditurus fuisset : nunc vero data lex, hæc duo præstitit bona; alterum, quod virtutem mediocrem docuit eos qui ipsi attendebant; alterum, quod ipsis suaserit ut agnoscerent sua peccata, quæ res illos maxime reddidit proniptos ad quærendum Filium. Itaque qui non crediderunt legi, eo quod non condemnarent sua peccata, non crediderunt Christo. Idque significans ait : *Ignorantes enim Dei justitiam, et propriam justitiam statuere quærentes, justitiæ Dei non fuerunt subjecti* (Rom. 10. 3). 25. *Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in futuram fidem, quæ erat revelanda in nos.* Vides ut dilucide quæ diximus declarat? Nam quod dixit, *Custodiebamur*, et, *Conclusi*, nihil aliud significat, quam tutelam ex legis præceptis adhibitam. Lex enim timore veluti muro quoddam continens

illos, per ipsam secundum legem vitam reservabat illos fidei. 24. *Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide justificaremur.* Pædagogus autem non adversatur præceptor, sed adjuvat, arcens adolescentem ab omni vitio, reddens illum idoneum omni studio percipiendis iis quæ tradit præceptor : verum cum jam habitum collegerit, discedit pædagogus. Ideo dicit : 25. *At ubi venit fides, quæ in virum perfectum educit, non amplius sub pædagogo sumus.* 26. *Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.* Itaque si lex est pædagogus, et sub hoc custodiebamur conclusi, non adversatur gratiæ, sed adjuvat : quod si postquam advenit gratia, perseverat constringere, tum est adversaria. Etenim si quos oportebat exire ad illam, apud sese concludat, tum nostram corrumpit salutem. Quemadmodum si licterna, quæ noctu præluxit, jam orto die vetaret nos obtueri solem, non præstaret officium, verum etiam læderet : itidem et lex si obstarat ad meliora pergentibus. Qui ergo nunc eam servant, ii maxime traducunt illam : siquidem et pædagogus tunc ridiculum reddit adolescentem, cum tempore postulante ut ab eo discedat, apud se detinet. Et ideo Paulus sic ait : *Posteaquam venit fides, non amplius sub pædagogo estis.* Itaque non amplius sub pædagogo sumus. *Omnes enim filii Dei estis.* Papæ, quanta fidei vis, et quomodo eam progressu sermonis aperit! Prius enim ostendit, quod fides redderet filios patriarchæ, *Scitote*, inquit, *qui ex fide sunt, hos esse filios Abraham* : nunc vero demonstrat eosdem esse filios Dei : *Omnes enim*, inquit, *estis filii Dei per fidem quæ est in Christo Jesu* : per fidem, non per legem. Post hæc quoniam res est magna et admirabilis, explicat et modum quo sunt filii Dei. 27. *Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis.* Et cur non dixit, *Quicumque in Christum baptizati estis, ex Deo nati estis?* hoc enim congruebat ad demonstrandum quod essent filii. Sed rem ille modo tremendo magis exponit. Etenim si Christus est Filius Dei, tu vero illum induisti; cum habes Filium in te, et in illum per similitudinem transformatus es, in eandem cognationem unamque speciem perductus es. 28. *Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est mas aut femina : omnes enim vos unus estis in Christo.* Vides animam insatiabilem? Cum enim dixisset : *Omnes facti sumus filii Dei per fidem*, non hic gradum sistit, sed quærit etiam amplius aliquid invenire, quod evidentius approbare queat propiorem erga Christum conjunctionem. Cumque dixisset, *Christum induistis*, ne hoc quidem dicto contentus est, sed explanans illud, ultra talem conjunctionem progreditur, et *Omnes unus estis in Christo Jesu*; hoc est, Eandem formam, eundem typum habetis omnes, videlicet Christi. Quid his verbis esse possit magis stupendum aut reverendum? Qui prius erat ethnicus aut Judæus aut servus, nunc obambulat formam gostans non angeli, neque archangeli, sed universorum Domini, in sese Christum representans. 29. *Quod si*

ε'. Τί ἀνενταῦθα εἰποιεν αἰρετικοί; Εἰ γὰρ τὸ μόνος ἀληθινός, οὐκ ἀφήσεται τὸν Υἱὸν εἶναι Θεὸν ἀληθινόν, οὐκ ἄρα οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἀληθινός. Εἰ δὲ ἐνός λεγομένου Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, ἐστὶ Θεός καὶ ὁ Υἱός, εὐδελον ὅτι καὶ ἀληθινὸν λεγομένου τοῦ Πατρὸς, ἀληθινός καὶ ὁ Υἱός. Ὁ δὲ μεσίτης, φησὶ, δύο τινῶν γίνεται μεσίτης. Τίνος οὖν μεσίτης ἦν ὁ Χριστός; Ἡ δὴλον, ὅτι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁρᾷς πῶς δείκνυσιν, ὅτι καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν; Εἰ τοίνυν αὐτὸς ἔδωκε, κύριος ἂν εἴη καὶ λύσαι πάλιν. Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; εἰ γὰρ ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ αἱ εὐλογίαι δίδονται, ὁ δὲ νόμος κατάραν εἰσάγει, ἄρα κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν λύει τὴν ἀντίθεσιν; Πρῶτον μὲν ἀπαγορεύει, εἰπὼν· *Μὴ γένοιτο*. ἔπειτα καὶ κατασκευάζει, οὕτω λέγων· *Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὅπως ἂν ἐκ νόμου ᾦ ἡ δικαιοσύνη*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Εἰ μὲν ἐν αὐτῷ, φησὶ, τὴν ἐλπίδα τῆς ζωῆς εἴχομεν, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὸ κύριος ἔχων τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ἴσως ταῦτα καλῶς ἔλεγες· εἰ δὲ ἀπὸ πίστεως σώζει, καὶ ἐπικαταράτους ποιῇ, οὐδὲν ἐδόλως ἐρχομένης ἐκείνης καὶ πάντα λουούσης. Εἰ μὲν γὰρ δι' ἐκείνου ἡ ἐπαγγελία, εἰκότως ἐδοδοίκεις μὴ τῆς δικαιοσύνης ἐκπέσης, ἐκπίπτων τοῦ νόμου· εἰ δὲ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα συγκλείσῃ πάντας, τούτεστιν, ἵνα ἐλέγξῃ, καὶ δείξῃ τὰ οἰκεῖα αὐτῶν πλημμελήματα, οὐ μόνον οὐ καλῶς σε τοῦ τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ καὶ συμπράττει [703] πρὸς τὸ τυχεῖν. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγεν· *Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν*. Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαῖοι οὐδὲ τῶν ἁμαρτημάτων ἠσθάνοντο τῶν οἰκειῶν, οἱ δὲ μὴ αἰσθανόμενοι, οὐδὲ ἀφέσεως ἐπεθύμουν, ἔδωκε τὸν νόμον ἐλέγχοντα τὰ τραύματα, ἵνα ποθήσῃ τὸν ἱατρὸν. Τὸ γὰρ, *Συνέκλεισεν*, ἤλεγξεν ἐστίν, καὶ ἐλέγχας κατεῖχεν ἐν φόβῳ. Εἶδες ὅτι οὐ μόνον κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐδόθη; Εἰ μὲν γὰρ ἐαυτῷ τὸ πρᾶγμα ἐξεδίκει καὶ τὴν αὐθεντιανὸν νόμος, καλῶς ταῦτα ἐλέγετο· εἰ δὲ ἐτέρῳ τρέχει, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ἔπραττε, πῶς κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Εἰ γὰρ μὴ νόμος ἐδόθη, πάντες εἰς κακίαν ἐξώκειλαν, καὶ οὐδεὶς ἔμελλεν Ἰουδαίον ἔσεσθαι ὁ ἀκουσόμενος τοῦ Χριστοῦ· νυνὶ δὲ δοθεὶς, δύο ταῦτα κατῴρθωσεν, ἀρετὴν σύμμετρον παιδεύσας τοὺς προσέχοντας, καὶ πείσας εἰδέναι τὰ οἰκεῖα ἁμαρτημάτων, ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐποίει προθυμοτέρους πρὸς τὸ ζητεῖν τὸν Υἱόν. Οἱ γοῦν μὴ πιστεύσαντες αὐτῷ, ἐκ τοῦ μὴ καταγινῶναι τῶν οἰκειῶν ἁμαρτημάτων, οὐκ ἐπίστευσαν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν· *Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Εἶδες πῶς σαφῶς ἄρα εἰρήκαμεν παρίστησε; Τὸ γὰρ, *Ἐφρουρούμεθα*, καὶ, *Συγκεκλεισμένοι*, οὐδὲν ἕτερον δηλοῦντός· ἐστίν, ἡ τὴν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου γενομένην ἀσφάλειαν. Ὡςπερ γὰρ ἐν τειχίῳ τινὶ τῷ φόβῳ κατέχων αὐτοὺς

καὶ τῷ βίῳ τῷ κατ' αὐτὸν ὁ νόμος ἐτήρει· *Ὡςπερ ὁ νόμος παιδεύει ἡμᾶς ὥστε εἰς πίστιν δικαιοσύνης*. Ὁ δὲ παιδεύων οὐκ ἐναντιοῦται τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ καὶ συμπράττει, πάσης κακίας ἀπαλλάττων τὸν νέον, καὶ μετὰ πάσης σχολῆς τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δέχεσθαι παρασκευάζων· ἀλλ' ὅταν ἐν ἔξει γένηται, ἀφίσταται λοιπὸν ὁ παιδαγωγός. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν τέλειον ἄνδρα ἀγούσης, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος παιδαγωγός, καὶ ὑπ' αὐτὸν ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι, οὐκ ἐναντίος τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ συνεργός· εἰ δὲ ἐλθούσης τῆς χάριτος ἐπιμένει κατέχων, τότε ἐναντίος. Ἄν γὰρ ὀφειλοντας ἐξελεῖν πρὸς αὐτὴν συγκαλεῖν, τότε τὴν ἡμετέραν λυμαίνεταί· σωτηρίαν. Ὡςπερ γὰρ ὁ λύχνος ἐν τῇ νυκτὶ φωτίζει, ἐὰν γενομένης ἡμέρας ἀναγκάζῃ μὴ καθορᾶν τὸν ἥλιον, οὐ μόνον οὐκ ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἐλυμήνατο· οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἂν πρὸς τὰ μείζονα κύλυμα γίνηται. Οἱ τοίνυν αὐτὸν τηροῦντες νῦν, οὗτοι μάλιστα αὐτὸν διαβάλλουσι. Καὶ γὰρ ὁ παιδαγωγός τότε καταγέλαστον ποιεῖ τὸν νέον, ὅταν καιροῦ καλοῦντος αὐτὸν ἀποστήναι, παρ' ἐαυτοῦ κατέχη. Διὸ καὶ ὁ [704] Παῦλος φησὶν· *Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐστε. Ὡςπερ οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε*. Βαβαί, πόση τῆς πίστεως ἡ δύναμις, καὶ πῶς αὐτὴν ἐκκαλύπτει προῶν! Πρότερον μὲν γὰρ εἶδειν, ὅτι υἱὸς ἐποίει τοῦ πατριάρχου· *Γινώσκετε γὰρ, φησὶν, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ*· νῦν δὲ ἀποφαίνει, ὅτι καὶ τοῦ Θεοῦ· *Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ, φησὶν, ἐστὲ διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Διὰ τῆς πίστεως, οὐ διὰ τοῦ νόμου. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ θαυμαστόν, λέγει καὶ τὸν τρόπον τῆς υιοθεσίας· *Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε*. Καὶ τίνος ἐνεκεν οὐκ εἶπεν, *Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθητε*; τὸ γὰρ ἀκόλουθον τοῦ δεῖξαι υἱὸς τοῦτο ἦν. Ὅτι πολὺ φρικωδέστερον αὐτὸ τίθησιν. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐ δὲ αὐτὸν ἐνέδουσαι, τὸν Υἱὸν ἔχων ἐν ἐαυτῷ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφομοιωθεὶς, εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ἰδέαν ἦχθη. *Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλληνι, οὐκ ἐν δοῦλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐν ἄρσεν ἢ θήλει*. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἶδες ψυχὴν ἀκόρεστον; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γεγόναμεν διὰ τῆς πίστεως*, οὐχ ἵσταται μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπιζητεῖ τι πλεονεῖν, τὸ δυνάμενον σαφέστερον παραστήσαι τὴν ἐγγυτέραν πρὸς τὸν Χριστὸν ἐνωσιν. Καὶ εἰπὼν, ὅτι *Αὐτὸν ἐνεδύσασθε*, οὐδὲ ταύτη ἀρκεῖται τῇ λέξει, ἀλλ' ἐρμηνεύων αὐτὴν, ἐνδοτέρῳ πρόσειε τῆς τοιαύτης συναφείας, καὶ φησὶν, ὅτι *Πάντες εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· τούτεστι, μίαν μορφήν, ἐν αὐτὸν ἔχετε πάντες τὸν τοῦ Χριστοῦ. Τί τούτων γένοιτο· ἂν φρικωδέστερον τῶν ῥημάτων; Ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ δοῦλος πρώην, οὐκ ἀγγέλου οὐδὲ ἀρχαγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πάντων Δεσπότης τὴν μορφήν ἔχων περιέρχεται, καὶ ἐν αὐτῷ δεικνύς τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ ὑμεῖς τοῦ Χριστοῦ, ἄρα τοῦ

ἡλικίᾳ σπέρμα ἐστὶ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. Εἶδες ἄρα πῶς ἐμπροσθεν εἰλεγεν, ἀπ-

εἶδεις νῦν τὸ περὶ τοῦ σπέρματος, ὅτι αὐτῷ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ αἱ εὐλογίαι εἰσι δεδομέναι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νηπίος ἔσται, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν· ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους ἔστιν ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδολωμένοι.

α'. Νήπιον ἐνταῦθα οὐ τὴν ἡλικίαν φησὶν, ἀλλὰ τὴν γνῶμην, δεικνύς ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐξ ἀρχῆς ἐδούλετο ταῦτα χάρισθαι· ἐπειδὴ δέ ἐτι νηπιωδέστερον δι-εκειμεθα, ἀφῆκεν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου εἶναι, τουτέστι, νομηνίας καὶ σάββατα· αὗται γὰρ ἡμῖν αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίου γίνονται. Εἰ τοίνυν καὶ νῦν ὁμᾶς ὑπὸ νόμον ἄγουσιν, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἢ καὶ ἐν τῷ χρόνῳ, τῆς τελείας ἡλικίας [703] εἰς τοῦτίσω πάλιν ὁμᾶς ἀπάγουσιν. Ὅρῃς ὅσον ἐστὶ παρατηρήσεις ἡμερῶν; τὸν κύριον, τὸν οἰκοδεσπότην, τὸν πάντων κρατοῦντα ἐν ὑπηρέτῳ καθίστασι τάξει. Ὅτε δὲ ἦλθες τὸ κλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Δύο τίθησιν ἐνταῦθα αἰτίας καὶ κατορθώματα τῆς σαρκώσεως, καὶ κακῶν ἀπαλλαγὴν, καὶ ἀγαθῶν χορηγίαν, ἅπερ οὐδενὶ δυνατὸν ἦν, ἢ αὐτῷ κατορθῶσαι μόνῳ. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν; Ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀρᾶς τοῦ νόμου, καὶ εἰς υἱοθεσίαν ἀχθῆναι. Ἴνα γὰρ τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, φησὶ, καὶ ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Καλῶς εἶπεν, Ἀπολάβωμεν, δεικνύς ὁφειλομένην. Ἄνωθεν γὰρ ἐπηγγελίετο, καθὼς διὰ πολλῶν καὶ αὐτὸς εἶδειε πρὸς τὸν Ἀβραάμ ὑπὲρ τούτων ἐπαγγελίας γενομένης. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι γεγόναμεν υἱοί, φησὶν; Εἶπε τρόπον ἕνα, ὅτι τὸν Χριστὸν ἐν-εδυσάμεθα τὸν ὄντα Υἱόν· λέγει καὶ δεύτερον, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας ἐλάβομεν. Ὅτι δὲ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὁμῶν, κρᾶζον· Ἀβδὸ ὁ Πατήρ. Ὅσα οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ ἂν ἡδυνήθημεν καλέσαι Πατέρα, εἰ μὴ πρότερον υἱοὶ κατέστημεν. Εἰ τοίνυν ἀντὶ δούλων ἐλευθέρους, ἀντὶ νηπίων τελείους, ἀντὶ ἄλλοτρίων κληρονόμους ἐποίησε καὶ υἱούς ἡ χάρις, πῶς οὐκ ἄποπον καὶ ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ἀφιέναι μὲν ταύτην, ὑποστρέφειν δὲ εἰς τοῦτίσω; Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὐσί θεοῖς· νῦν δὲ γινώσκτες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἀποπεινόμενός φησιν, ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ἢ τῆς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεως φυλακὴ, καὶ ὅτι μείζονα φέρει τὴν κόλασιν νῦν. Διὸ καὶ Θεοῦ; οὐ φύσει τὰ στοιχεῖα ἐκάλεσε, ταῦτα αὐτὰ κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ εἰς μείζονα ἀγωγίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν. Ὁ δὲ λέγει,

τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τότε μὲν ἐσποτισμένοι καὶ ἐν τῇ πλάνῃ διάγοντες χαμαὶ ἐσῦρεσθε· νῦν δέ, ὅτε ἐγνωστε τὸν Θεόν, μᾶλλον δὲ ἐγνωσθήτε παρ' αὐτοῦ, πῶς οὐ μείζονα καὶ χαλεπωτέραν ἐπισπάσεσθε κόλασιν, μετὰ τῇ αὐτῇ ἐπιμέλειαν τὰ αὐτὰ νοσοῦντες πάλιν; Οὐδὲ γὰρ ὁμῖς κάμνοντες εὗρετε τὸν Θεόν, ἀλλ' ὁμῖς μὲν ἐν τῇ πλάνῃ διατρέβετε, αὐτὸς δὲ ὁμᾶς ἐπεσπάσατο. Ἀσθενῆ δὲ στοιχεῖα καλεῖ καὶ πτωχὰ, τῷ μηδεμίαν δύναμιν ἔχειν εἰς τὰ προκαίμενα ἀγαθὰ. Ἡμέρας παρατηρήσθε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς. Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι οὐ μόνον περιτομὴν αὐτοῖς ἐκήρυττον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐορτάς καὶ τὰς νομηνίας. Φοβοῦμαι ὁμᾶς, μὴ πῶς εἰκὴ κεκοπίακα εἰς ὁμᾶς. Εἶδες σπλάγχνα ἀποστολικά; ἐκεῖνοι ἐσαλεύοντο, καὶ οὕτως τρέμει καὶ δέδοικα. Διὸ καὶ σφόδρα ἐντραπικῶς [706] αὐτὸ τέθεικεν εἰπὼν· Κεκοπίακα εἰς ὁμᾶς· ὡς ἂν εἰ εἶλεγε· Μὴ κενώσῃται μου τοὺς τοιούτους ἰδρώτας. Εἰπὼν δὲ, Φοβοῦμαι, καὶ τὸ, Μὴ πῶς, προσθεῖς, καὶ εἰς ἀγῶνα αὐτοὺς ἐνέβαλε, καὶ εἰς ἐλπίδας ἤγαγε χρηστάς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰκὴ ἐκοπίασα, ἀλλὰ, Μὴ πῶς. Οὐδέπω, φησὶ, τοῦτο ἐξέβη τὸ ναυάγιον, ἀλλ' ἐτι τὸν χειμῶνα τοῦτο ὠδίνοντα βλέπω. Διὰ τοῦτο δέδοικα, οὐ μὴν ἀπέγνων· κύριοι γὰρ ὁμῖς τὸ πᾶν διορθῶσαι, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἐπανελθεῖν γαλήνην. Εἶτα, ὥσπερ χαιμαζομένοις χειρὰ δρέγων, ἑαυτὸν εἰς μέσον ἄγει, λέγων· Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κατὰ ὡς ὁμῖς. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Διὸ καὶ ἑαυτὸν εἰς μέσον ἄγει, πείθων κἀντεῦθεν αὐτοὺς ἀποστήναι τῶν παλαιῶν. Εἰ γὰρ καὶ μηδένα ἕτερον εἶχετε εἰς ὑπόδειγμα, ἥρκει εἰς ἐμὲ μόνον ἰδεῖν ταύτης ἔνεκεν τῆς μεταβολῆς, καὶ θαρρῆσαι βράβως. Διαδέψατε τοίνυν· καὶ γὰρ ταῦτα κατὰ ἐπάσχον πάλοι, καὶ σφόδρα καὶ περιεκαίδη τὸν νόμον, ἀλλ' ὁμῶς ὕστερον οὐκ ἐφοδῆθην ἀφεῖναι τὸν νόμον, οὐδὲ μεταστῆναι τῆς πολιτείας ἐκεῖνης. Καὶ ταῦτα ὁμῖς ἴστε σαφώς, πῶς μεθ' ὑπερβολῆς πολλῆς ἀντειχόμεν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πῶς μετὰ μείζονος αὐτὸν σφοδρότητος εἶσα μετὰ ταῦτα. Καὶ καλῶς αὐτὸ τέθεικεν ὕστερον. Οἱ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μυρίους εὕρωσι λογισμοὺς, καὶ δικαίους, ἀπὸ τοῦ ὁμογενοῦς μᾶλλον ἐφέλκονται, καὶ ὅταν ἴδωσι τὰ αὐτὰ πράττοντα, μᾶλλον ἔχονται τῶν αὐτῶν. Ἀδελφοί, δέδομαι ὁμῶν, οὐδὲν με ἡδίκησατε. Ὅρα πῶς πάλιν τῷ τῆς τιμῆς ὀνόματι προσ-αγορεύει· τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῆς χάριτος ὑπόμνησις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα καθήματα αὐτῶν, καὶ παντα-χόθεν συνέκρινε τὰ πράγματα, καὶ εἶδειε παρανο-μούντας καὶ πολλαχόθεν αὐτοὺς ἐβάλε, πάλιν ἀνίστη καὶ θεραπεύει, προσηνεστέροις κεκρημένος λόγοις. Ὅσπερ γὰρ τὸ διαπαντὸς θεραπεύειν, ἐκλύει, οὕτω τὸ συνεστραμμένως ἀεὶ διελέγεσθαι, τραχύτερον ποιεῖ. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τῇ συμμετρίᾳ κεκρηθῆναι καλόν. Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτοῖς ὑπὲρ τῶν εἰρημῶν ἀπολογεῖται, δεικνύς ὡς οὐχ ἀπλῶς ἀπεχθανόμενος

vos estis Christi, ergo Abraham semen estis, ac secundum repromissionem heredes. Vides ut quod antea dixerat,

nunc demonstrat, videlicet de semine, quod Abraham et semini ejus benedictiones sint datæ?

CAPUT IV.

1. Dico autem, quanto tempore heres parvulus est, nil differt a servo, cum sit dominus omnium; 2. sed sub tutoribus et procuratoribus est usque ad tempus præfinitum a patre. 3. Sic et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.

1. Parvulum hic non ætate dicit, sed animo, significans quod Deus initio voluerit ista largiri: verum ubi vidit nos adhuc puerili esse affectu, passus est nos sub elementis mundi agere, hoc est, sub neomeniis et sabbatis: nam hi dies nobis a lunæ solisque cursu redeunt. Præinde si nunc quoque vos sub legem redigunt, nihilo secius faciunt, quam si vos tempore ætatis adultæ rursus ad relictum pueritiæ tempus traherent. Vides quanta res sit observatio dierum? eum qui dominus est ac paterfamilias, et omnem potestatem habet, in famuli locum redigit.

4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, 5. ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Duas hic causas refert ac beneficia assumptæ carnis, videlicet liberationem a malis, et bonorum subministrationem, quæ quidem nullus præstare poterat, nisi ipse solus. At quæ tandem erant illa? Liberari a maledicto legis, et adoptari in jus filiorum. Ait enim: *Ut eos qui sub lege erant redimeret, et ut adoptionem filiorum reciperemus.* Pulchre dixit, *Reciperemus*, indicans esse debitum. Jam olim id repromisit Abraham, quemadmodum et ipse multis verbis declaravit his de rebus factas repromissiones. Et unde constat, inquires, nos factos esse filios Dei? Dixit modum unum, quia Christum induimus, qui est Filius: dicit et alterum, quia spiritum adoptionis accepimus. 6. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater. 7. Itaque jam non es servus, sed filius: quod si filius, ergo et heres Dei per Christum. Non enim potuissemus illum appellare patrem, nisi prius facti fuissetus filii. Si igitur pro servis liberos, pro parvulis adultos, pro alienis heredes ac filios fecit gratia; annon absurdum et admodum ingrati animi sit, hæc omissa, redire ad ea quæ relicta sunt a tergo? 8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, serviebatis iis qui natura non sunt dii: 9. nunc autem cum cognoveritis Deum, imo potius cogniti sitis a Deo, quomodo denuo convertimini ad infirma et egena elementa, quibus denuo vultis servire? Hic ad eos, qui ex gentibus crediderant, orationem dirigens ait, quod res hujusmodi sit idololatria, qualis est dierum observandorum custodia, quodque nunc his gravius debetur supplicium. Ideo elementa vocavit, non natura deos, hæc ipsa persuadere cupiens, eosque in majorem impellere perturbationem. Hoc autem vult significare: Tunc quidem obtenebrati et in errore versantes, humi trahebamini: nunc vero posteaquam novistis Deum, vel cogniti potius

estis ab illo, qui fieri potest ut non vobis majus et acerbius supplicium accersatis, post tantam vobis impensam curam, in eundem relapsis morbum? Neque enim vos labore vestro Deum invenistis, sed vos quidem in errore versabamini; ille vero vos ad se traxit. Porro elementa infirma vocat et egena, quod nullam vim habeant ad bona proposita. 10. Dies observatis et menses et tempora et annos. Ex his etiam est, quod non solum circumcisionem eis prædicaverant illi, verum etiam dies festos et neomenias. 11. Timeo de vobis, ne forte frustra laboraverim erga vos. Vides viscera apostolica? illi jactantur flacibus, et hic tremat ac metuit. Ideo vehementer illis incutiens pudorem, hoc ait, *Laboravi erga vos*: perinde quasi dixisset, Ne tantos meos sudores reddatis inanes. Cum autem dicit, *Metuo*, et addit, *Ne forte*: simul et metum illis injectit, et in bonam spem erexit. Non enim dixit, *Frustra laboravi*, sed, *Ne forte*. Nondum, inquit, accidit naufragium, sed adhuc tempestatem hoc parturientem cerno. Propterea metuo, non despero: vobis enim in manu est totum hoc corrigere, et ad pristinam redire tranquillitatem. Deinde ea tempestate jactatis manum porrigens, seipsum in medium profert, dicens: 12. *Estote sicut ego, quoniam ego sicut vos.* Hæc ad eos qui crediderant ex Judæis: ideoque semet in medium adfert, hinc illis persuadere cupiens ut vetera relinquant. Nam etiamsi nullum alium haberetis pro exemplo, sufficiebat me tantum intueri, ut talem faciatis mutationem, facileque sumatis fiduciam. Ergo me intuemini: nam et ego simili modo quondam fuera'm affectus, et quidem vehementer, et ardebam studio legis; attamen postea non veritus sum legem relinquere, nec ab illo vitæ instituto desciscere. Et hæc vos probe nostis, quomodo supra modum certarim pro retinendo Judaismo, et quomodo postea majore studio eum reliquerim. Ac recte quidem illud posteriore posuit loco. Siquidem multi homines, etiam innumeras inveniunt rationes easque justas, tamen ab eo quod est cognatum, magis attrahuntur; cumque viderint alium hæc agentem, facilius hærent iisdem. *Fratres, rogo vos, nihil me læsistis.* Vide ut rursus honorifico nomine compellat illos: hoc ipsum autem gratiam commemorat. Postquam enim illos acriter perstrinxerat undique facta comparans, ostenderatque eos legem transgredi, atque omni ex parte in eos jacula torserat, rursus medicatur ac mitigat, lenioribus utens dictis. Quemadmodum qui perpetuo mitigat in medicando, remissum hominem facit: ita semper asperis uti sermonibus, magis exacerbat hominem: ideo bonum est ubique moderatis uti. Vide igitur quomodo se purgat super iis quæ dixit, declarans se non sine causa infensum illis visum esse, sed curam illorum gerentem talia dixisse. Etenim

postquam altiore fecerat sectionem, deinceps hanc consolationem velut oleum infundit; ac declarans non ab odio nec a simulate profecta esse quæ dicta sunt, commonefacit illos caritatis, quam illis exhibuerat, miscetque laudem excusationi.

2. Ideo dicit : *Rogo vos, nihil me læsisistis*. 13. *Sed ecitis, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis prius*; 14. *ac meam tentationem, quæ erat in carne mea, non sprevisistis*. Verum illud nihil adhuc magni est, in nullo læsisse: neque vulgaris sane homo eum qui non fecit injuriam lædere vellet, frustra quoque et sine causa molestus esse. Vos autem non solum non læsisistis, verum etiam multam et inenarrabilem exhibuistis benevolentiam: ac fieri nequaquam possit, ut quibus tantæ curæ fuisset, hæc iis ex malevolentia loqueretur. Non igitur ob inimicitiam hæc loquor, sed ex affectu ac sollicitudine. *Rogo vos, nihil me læsisistis. Nostis autem, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis*.

Paulus quam mansuetus esset.—Nihil illa beata anima mansuetius, nihil dulcius, nihil amantius. Proinde nec illa superiora ab impotente iracundia animique commotione fuerant profecta, sed ex abundantia sollicitudinis. Et quid dico, Non læsisistis me? multam etiam ac sinceram sollicitudinem erga me exhibuistis. *Nostis enim, inquit, quod ob infirmitatem carnis evangelizaverim vobis; et tentationem quæ erat in carne mea, non sprevisistis neque respiciistis*. Quid tandem est quod dicit? Ejiciebar, inquit, flagellabar, innumeras mortes sustinebam prædicans vobis, ac ne sic quidem sprevisistis me: nam hoc innuit dicens: *Tentationem quæ erat in carne mea, non sprevisistis neque respiciistis*. Vides prudentiam spiritualem? In ipsa enim purgatione pudorem illis ingerit, ostendens quam multa pro illis passus fuerit. Attamen horum, inquit, nihil vobis fuit offensivum, nec ob afflictiones et persecutiones meas aversati me fuistis: hoc enim vocat infirmitatem ac tentationem. *Sed velut angelum Dei excepistis me*. Annon igitur absurdum sit, persecutionibus agitatam, exsilio propulsum, velut angelum Dei excipere, admonentem et hortantem ad utilia non recipere? 15. *Quæ est igitur beatitudo vestra? Nam præbeo vobis testimonium, quod si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, mihi quoque dedissetis*. 16. *Itaque inimicus factus sum vobis, vera loquendo vobis*? Ille dubitat ac vehementer admiratur, cupidique ab ipsis mutationis causam discere. Quis enim, inquit, vos seduxit, ac persuasit, ut aliter sitis erga nos affecti? Nonne vos estis qui mihi inserviebatis, qui mei curam gerebatis, qui me oculis cariorum habebatis? Quid igitur accidit? unde inimicitia? unde suspicio? an quia vera loquutus sum vobis? Atqui hæc de causa par erat, ut me magis in honore haberetis, majoreque studio prosequeremini: nunc autem inimicus factus sum, vera loquens vobis: Ego enim, inquit, aliam causam non novi, quam quod vera dixerim vobis. Et vide quanta humilitate sese excusat. Neque enim ex officiis quæ ipse in eos contulerat, sed ex iis quæ illi in ipsum præstiterant,

rationatur fieri non posse, ut hæc ex malevolentia dicantur. Non enim sic loquutus est: Et qui fieri potest, ut qui vestri causa flagellabatur, ejiciebatur, innumera patiebatur mala, nunc vobis insidietur? sed de quibus gloriari poterant illi, ab iis argumenta colligit, dicens: Quomodo potest, qui a vobis sic honoratus est, qui ut angelus exceptus est, contraria rependere? 17. *Æmulantur vos non vere, sed excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini*. Est enim bona æmulatio cum quis sic æmulatur, ut virtutem imitetur: est et mala æmulatio, cum quis ea facit, ut recte agentem depellat a virtute: quod sane et isti nunc conantur, studentes vos a perfecta cognitione detrudere, et ad mutilatam ac spuriam deducere, non aliam ob causam, nisi ut ipsi quidem in loco magistrorum sedeant, vos autem qui nunc estis illis sublimiores, in classe discipulorum collocent. Hoc enim declaravit dicens, *Ut ipsos æmulemini*. Ego vero, inquit, contrarium opto, ut illos antecelatis, et perfectioribus exemplum efficiamini. Quod sane factum est cum apud vos essem: ideoque subjunxit: 18. *Bonum est æmulari in bono semper, et non solum cum adsum apud vos*. Illic subnotat ipsius absentiam hujus mali fuisse causam, idque beatum esse, si discipuli non solum præsentem magistro mentem quam oportet obtineant, verum etiam absente. Cæterum quoniam illi nondum ad hoc perfectionis pervenerant, omnia facit, ut in hoc illos instruat. 19. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis*. Vide commotum, vide turbatum! Fratres mei, rogo vos: *Filioli mei, quos iterum parturio*. Matrem refert de liberis trepidantem. *Donec formetur Christus in vobis*. Vides paterna viscera? vides anxietatem apostolo dignam? vides qualem emittit ejulatum, multo tristiore, quam solet esse parturientium? Corruptis, inquit, imaginem, perdidistis cognationem, formam immutastis: opus est ut renascamini, utque refligamini; et tamen filios voco fœtus abortivos. Verum hunc in modum non loquitur, sed aliter: parcit enim illis, nec vult ferire, nec vulnera vulneribus addere: at quemadmodum eruditi medici eos, qui in longum incidunt morbum, non protinus ac semel, sed ex intervallo curant, ne despondentes animus, pereant: sic et hic beatus. Nam et hi parturientis dolores hinc corporis sunt acriores, quo major erat affectus caritatis, et peccatum erat non vulgare.

3 Hoc enim semper dixi, nec dicere desinam, quod pusilla quæpiam transgressio rerum faciem et formam vitiavit. 20. *Vellem esse præsentem apud vos nunc, et mutarem vocem meam*. Considera mihi sibi non temperantem, considera ferventem, considera non potentem talia ferre. Talis nimirum res est caritas: non contentus est verbis, sed insuper quærit præsentiam. *Ut, inquit, immutem vocem meam*. Hoc est, Ut vertam eam in ploratum, ut moveam lacrymas, quo simul omnia ad lamenta pertraham. Per epistolam enim non licebat ostendere lacrymas, neque gemitum: et hinc ardet præsentiam desiderans. *Quoniam confundor in vobis*. Non enim, inquit, habeo

αὐτοῖς, ἀλλὰ κηδόμενος εἰρῆκεν ἅπερ εἰρῆκεν. Ἐπειδὴ γὰρ βαθυτέραν ἔδωκε τὴν τομὴν, ὥστερ ἔλαιον λοιπὸν τὴν παράκλησιν ταύτην ἐνέησι. Καὶ δηλῶν ὅτι οὐ μίσους, οὐδὲ ἔχθρας ἦν τὰ εἰρημένα, ἀναμινῆσκει τῆς ἀγάπης αὐτοῦς, ἣν ἐνεδείξατο περὶ αὐτοῦς, καὶ μετ' ἐγκωμίων τὴν ἀπολογίαν τίθεισι.

β'. Διό φησι· *Δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἡδίκησατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου εὐηγγελισάμην ὑμῖν· καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε.* Ἀλλ' οὕτω τοῦτο μέγα τὸ μὴ ἀδικῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ ὁ τυχὼν ἀνθρώπος τὸν οὐκ ἀδικήσαντα βλάψαι ἠθέλησεν ἂν, καὶ εἰκὴ λυπήσας καὶ μάτην. Ὑμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐκ ἡδίκησατε, ἀλλὰ καὶ πολλὴν καὶ ἄφατον ἐπεδείξασθε εὐνοίαν· καὶ οὐχ ὅλῳ τε τὸν τοιαύτης ἀπολαύσαντα θεραπείας, ἐκ κακονοίας [707] ταῦτα λέγειν. Οὐ τοίνυν δι' ἀπέχθειαν ταῦτα λέγω· λείπεται διὰ φιλοστοργίαν καὶ κηδεμονίαν. *Δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἡδίκησατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου εὐηγγελισάμην ὑμῖν.*

Οὐδὲν προσηγνέστερον τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς, οὐδὲν γλυκύτερον καὶ φιλοστοργότερον. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὰ πρότερα ἀλόγου θυμοῦ, οὐδὲ πάθους ψυχῆς ἦν, ἀλλὰ κηδεμονίας πολλῆς. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἡδίκησατε; πολλὴν μὲν οὖν καὶ γνησίαν σπουδὴν περὶ ἡμᾶς ἐπεδείξατε. *Οἴδατε γάρ, φησὶν, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν, καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατε.* Τί ποτὲ ἐστίν, ὃ λέγει; Ἥλαυνόμεν, φησὶν, ἑμαστιγούμεν, μυρίους θανάτους ὑπέμενον κηρύττων ὑμῖν, καὶ οὐδὲ οὕτω κατεφρονήσατέ μου. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατε.* Εἶδες σύνεσιν πνευματικὴν; Καὶ γὰρ ἐν τάξει ἀπολογίας πάλιν αὐτοῦς ἐντρέπει, δεικνύς ὅσα ἐπαθε δι' αὐτοῦς. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τοῦτο ὑμᾶς ἐσκανδάλισε, φησὶν, οὐδὲ διεπτύσατε με διὰ τὰ πάθη καὶ τοὺς διωγμούς· ἀσθένειαν γὰρ καὶ πειρασμὸν ταῦτα καλεῖ. Ἀλλ' ὡς *ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με.* Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον διωκόμενον μὲν καὶ ἑλαυνόμενον, ὡς ἄγγελον Θεοῦ δέχεσθαι, παραινούντα δὲ τὰ δέοντα μὴ δέχεσθαι; Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμός ὑμῶν; Μωμετρώ γὰρ ὑμῖν ὅτι, εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατε ἐμοί. *Ὅστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν;* Ἐνταῦθα διαπορεῖ καὶ ἐκπλήττεται, καὶ παρ' αὐτῶν ζητεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μεταβολῆς μαθεῖν. Τίς γὰρ ὑμᾶς ἐξηπάτησε, φησὶ, καὶ ἔπεισεν ἐτέρως διατεθῆναι πρὸς ἡμᾶς· οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ περιέποντες καὶ θεραπεύοντες, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τιμώτερον ἄγοντες; τί τοίνυν γέγονε; πῶθεν ἡ ἔχθρα, πῶθεν ἡ ὑποψία; ὅτι τἀληθὴ πρὸς ὑμᾶς εἶπον; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν μερίζωνς ἐχρῆν τιμᾶν καὶ θεραπεύειν· νυνὶ δὲ ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, οὐκ οἶδα ἄλλην αἰτίαν, ἢ τὰ ἀληθῆ λέγειν ὑμῖν. Καὶ ὅρα μεθ' ὅσης ἀπολογεῖται ταπεινοφροσύνης. Οὐ γὰρ ἄφ' ὧν περὶ αὐτοῦς ἐπεδείξατο, ἀλλ' ἄφ' ὧν αὐτοὶ περὶ αὐτῶν, δείκνυσιν ἀδύνατον εἶναι ἐκ κακονοίας ταῦτα λέγεσθαι. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν οὕτω· Καὶ πῶς ἐγγωρεῖ τὸν μαστιζόμενον, τὸν ἑλαυνόμενον, τὸν μυρία παθόντα δι' ὑμᾶς, νῦν ἐπιθουλεύειν ὑμῖν; ἀλλ' ἄφ'

ὧν εἶχον ἐναθρύνεσθαι ἐκεῖνοι, ἀπὸ τούτων συλλογίζεται λέγων· πῶς ἐγγωρεῖ τὸν τιμηθέντα παρ' ὑμῶν, τὸν ὡς ἄγγελον δεχθέντα τοῖς ἐναντίοις ἀμείψασθαι; *Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐκ ἀληθῶς, ἀλλ' ἐκκλείσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος ἀγαθός, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὥστε μιμήσασθαι τὴν ἀρετὴν· ἐστὶ καὶ ζῆλος πονηρός, ὥστε ἐκβάλλειν τῆς ἀρετῆς τὸν κατορθούντα· ὃ δὴ καὶ αὐτοὶ νῦν ἐπιχειροῦσι, τῆς μὲν τελείας γνώσεως ἐκβάλλειν θέλοντες, εἰς δὲ [708] τὴν ἡκρωτηριασμένην καὶ νόθον ἀγαγεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἵνα αὐτοὶ μὲν ἐν τάξει κάθωνται διδασκάλων, ὑμᾶς δὲ τοὺς νῦν ὑψηλοτέρους αὐτῶν ὄντας ἐν τάξει καταστήσωσι μαθητῶν. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπών· *Ἴνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἐγὼ δὲ τοῦναντίον βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς αὐτῶν καλλίονας, καὶ ὑπόδειγμα γίνεσθαι τῶν τελειοτέρων. Ὁ δὴ καὶ ἐγένετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἤμην· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναι με πρὸς ὑμᾶς.* Ἐνταῦθα γὰρ αἰνιττεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα ἐργάσατο, καὶ ὅτι τὸ μὲν μακάριον τοῦτο ἐστὶ, μὴ παρόντος τοῦ διδασκάλου μόνον, τοὺς μαθητὰς τὴν δέουσαν ἔχειν γνώμην, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος· ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνοι οὐδέπω ἦσαν πρὸς τοῦτο τελειώτους ἀφίγμενοι, πάντα ποιεῖται, ὥστε εἰς τοῦτο αὐτοὺς ἐμβιδάσαι. *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.* Ὅρα ταραττόμενον, ὅρα θορυβοῦμενον. Ἀδελφοί μου, δέομαι ὑμῶν· *Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω.* Μητέρα μιμεῖται πατριέμευσαν τοῖς παιδίοις. Ἀχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Εἶδες σπλάγχνα πατρικά; εἶδες ἀθυμίαν ἀποστολῇ πρέπουσαν; εἶδες ὅταν ἀφῆκεν ὁ λαλῶν πολλὴ τῶν τικτουςῶν πικροτέραν; Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν εἰκόνα, ἀπωλέσατε τὴν συγγένειαν, τὴν μορφήν ἡλλοιώσατε· ἀναγεννήσεις ἐτέρας ὑμῖν δεῖ καὶ ἀναπάσεως· ἀλλ' ὅμως ἐτι τεκνία καλῶ τὰ ἀμβλωθρία, τὰ ἐκτρώματα. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἐτέρας δὲ· φείδεται γὰρ, καὶ οὐ βούλεται πληῖσαι, οὐδὲ τραυμάτα ἐπιθεῖναι τραύμασιν· ἀλλ' ὥστε οἱ σοφοὶ τῶν λατρῶν τοὺς εἰς μακρὰν καταπεσόντας νόσον, οὐχ ὕψ' ἐν θεραπεύουσιν, ἀλλὰ διαλιμπάνοντες, ὥστε μὴ ὀλιγοψυχούντας ἀπολέσθαι, οὕτω καὶ ὁ μακάριος οὗτος. Καὶ γὰρ αἱ ὠδίνες αὗται τῶν σωματικῶν δριμύντεται ὅσῃ καὶ ἡ φιλοστοργία μεῖζων, καὶ τὸ ἁμαρτηθῆναι οὐ τὸ τυχεῖν ἦν.

γ'. Ὅπερ γὰρ αἰεὶ λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, καὶ τὸ μικρὸν παραβαθὲν ὀλόκληρον τὴν ὕψιν ἠφάνισε, καὶ τὴν μορφήν ἐλυμήνατο. *Ἦδεον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου.* Σκόπει μοι τὸν ἀκαρτέρητον, τὸν θερμὸν, τὸν οὐ δυνάμενον στέγειν τὰ τοιαῦτα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· οὐκ ἀρκεῖται τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐπιζητεῖ καὶ τὴν παρουσίαν. *Ὅστε ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου,* φησὶ. Τοῦτο ἐστίν, ἀλλάξαι τὸν ὀλοφυρμόν, ποιῆσαι καὶ δάκρυα, καὶ πάντα εἰς θρήνον ἐπισπάσασθαι. Διὰ γὰρ ἐπιστολῆς οὐκ ἐνῆν δάκρυα δεῖξαι οὐδὲ ὀλοφυρμόν· διὸ καλεῖται τὴν παρουσίαν ἐπιζητῶν. *Ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν.* Οὐκ ἔχω γὰρ, φησὶ, τί εἰπω, οὐκ ἔχω τί λογίσωμαι. Πῶθεν οἱ πρὸς αὐτὴν ἀναδάντες τῶν ὀρανῶν τὴν κορυφήν, καὶ διὰ τῶν κινδύνων, οὐς ὕ-

α Corruptus locus, sic meo iudicio restituendus τουτέστι ποιῆσαι ὀλοφυρμόν. DUNÆUS.

αμείναιτε ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν σημείων, ὧν ἐπεδείξαθε διὰ τῆς πίστεως, νῦν ἀθρόον οὕτως εἰς τοσαύτην εὐελασίαν κατηνέχθητε, ὡς εἰς περιτομὴν καὶ σάββατα σύρεσθαι, καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων ἐκκρέμασθαι; διὰ ταῦτα καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε· καὶ ἐνταῦθα· Ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· [709]; Τί εἶπω τί λαλήσω; τί ἐνοήσω; ἀπορῶ· διὸ καὶ ὁλοῦζειν ἀνάγκη· ὅπερ ἐν τοῖς ἀπόροις πειοῦσι καὶ εἰ προφῆται. Εἶδος δὲ καὶ τοῦτο θεραπείας οὐ μικρὸν, τὸ μὴ μόνον συμβουλεύειν, ἀλλὰ καὶ θρηνεῖν. Τοῦτο γὰρ καὶ Μιλησίοις διαλεγόμενος ἔλεγε· Τριστίαν μετὰ δακρύων ρουθετῶν ὁμῶς οὐ διέλειπον. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησι λέγων· Ἀλλὰξαι τὴν φωνήν μου. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπορίαις καὶ ταῖς ἀμηχανίαις ταῖς παρ' ἐλπίδα συμβαινούσαις νικώμενοι, λοιπὸν ἐπὶ τὰ δάκρυα καταφερόμεθα. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπέκλητε καὶ ἐνέτρεψε, καὶ ἐθεράπευσε πάλιν, εἴτα ὠλοφύρατο· ὁ δὲ ὀλοφύρμδς οὐκ ἐπεκλήξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ καλακείας ἐστίν·. Οὕτε γὰρ τραχύνει, ὥσπερ ἐπέκληξις, οὔτε χαλᾷ. καθάπερ ἡ θεραπεία, ἀλλ' ἐστὶ μεμιγμένον φάρμακον, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχὺν πρὸς παραίνεσιν. Ἐπειδὴ οὖν ὠλοφύρατο καὶ ἐμάλαξεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἀπεσπάσατο μερίζων, πάλιν εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβαίνει, κεφάλαιον τιθεὶς μεῖζον, δεκνύς ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος οὐ βούλεται ἑαυτὸν φυλάττεσθαι. Τότε μὲν οὖν ἐκ τοῦ Ἀβραάμ τὸ παράδειγμα εἰσήγαγε, νῦν δὲ αὐτὸν εἰσάγει τὸν νόμον παραινούντα μὴ φυλάττειν αὐτὸν, ἀλλὰ ἀναχωρεῖν, ὅπερ ἦν ἰσχυρότερον. Ὡστε εἰ βούλεσθε πεῖθεσθαι τῷ νόμῳ, φησὶν, ἀπόστητε αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ αὐτὸς βούλεται. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· ἐτέρως δὲ αὐτὸ κατασκευάζει, καὶ ἱστορίαν ἀναμιγνύς. Λέγετε γὰρ μοι, φησὶν, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; Καλῶς εἶπεν, Οἱ θέλοντες· οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκαίρου φιλονεικίας τὸ πρᾶγμα ἦν. Νόμον δὲ ἐνταῦθα τὸ βιβλίον τῆς κτίσεως καλεῖ, ὅπερ πολὺ ποιεῖ, τὴν Παλαιὰν ἔπασσεν οὕτως ὀνομάζων. Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης. Πάλιν ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἀνείκειν, οὐ ταυτολογῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὴ τοῦ πατριάρχου παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἡ δόξα ἦν, δείκνυσιν ὅτι ἐκείθεν οἱ πόποι τὴν ἀρχὴν ἔλαβον, καὶ τὰ παρόντα ἐν αὐτῷ προεζωγραφεῖτο. Καὶ πρῶτον δείξας υἱοὺς ὄντας τοῦ Ἀβραάμ, ἐπειδὴ οὐ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς δούλης, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης, δείκνυσιν λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνον υἱοὶ, ἀλλὰ καὶ οὕτως υἱοὶ, ὡς ὁ ἐλευθερὸς καὶ εὐγενής. Τοσαύτη τῆς πίστεως ἡ δύναμις. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γενένηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης κατ' ἐπαγγελίαν. Τί ἐστὶ, Κατὰ σάρκα; Ἐπειδὴ ἔλεγεν, ὅτι ἡ πίστις ἡμᾶς συνάπτει τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἐδόκει τοῖς ἀκούουσιν ἀπίθανον εἶναι, εἰ τοὺς μὴ γενομένους ἐξ ἐκείνου, τούτους φησὶν υἱοὺς εἶναι ἐκείνου, δείκνυσιν ὅτι τὸ παράδοξον τοῦτο ἄνωθεν γέγονεν. Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν, οὐδὲ κατὰ γάμον νόμον, οὐδὲ κατὰ σαρκὸς δύναμιν γενό-

μενος, καὶ υἱὸς καὶ γνήσιος ἦν, ἀπὸ νεκρῶν σωμάτων φύς, καὶ ἀπὸ τῆς μήτρας ἐκείνης. Οὐ γὰρ ἡ σὰρξ τὴν κύησιν, οὐδὲ τὸ σπέρμα τὸν τόκον εἰργάσαντο· νεκρὰ γὰρ ἡ μήτρα [710], καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ διὰ τὴν πῆρωσιν, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, αὐτὸν ἐπλασεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ δούλου οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνος τοῖς τῆς φύσεως δεσμοῖς, καὶ τῇ τοῦ γάμου συνθηκῇ τιχεται. Ἀλλ' ὁμοῦς ὁ μὴ κατὰ σάρκα τοῦ κατὰ σάρκα γεννηθέντος τιμιώτερος ἦν. Μὴ θορυβεῖτω τοίνυν ὁμᾶς τὸ μὴ κατὰ σάρκα γεγεννησθαι· διὰ γὰρ τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ συγγενεὶς ὁμεῖς, ὅτι οὐ κατὰ σάρκα ἐγεννήθητε. Οὐ γὰρ τιμιωτέρους τοῦτο τὸ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ καὶ ἀτιμωτέρους ἐργάζεται· θαυμαστότερος γὰρ ὁ τέκος ὁ μὴ κατὰ σάρκα καὶ πνευματικώτερος· καὶ ὅλον ἐκ τῶν ἄνωθεν τεχθέντων. Ἐτέχθη γὰρ κατὰ σάρκα ὁ Ἰσαὰκ, ἀλλὰ δούλος ἦν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξεβάλλετο τῆς πατρῴας οἰκίας· ὁ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν τεχθεὶς ὁ Ἰσαὰκ, ἕτε υἱὸς ὢν καὶ ἐλευθερὸς, κύριος ἦν πάντων. Ἀγανάκτουν ἀλληγορούμενα. Καταχρηστικῶς τὸν τύπον ἀλληγορίαν ἐκάλεσεν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ τοῦτο μόνον παραδηλοῖ, ὅπερ φαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀναγορεύει· διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται. Τί δὲ ἀνηγόρευσεν; Οὐδὲν ἑτερον, ἢ τὰ παρόντα πάντα. Αὐταὶ γὰρ εἰσιν αἱ δύο διαθήκαι, φησὶ, μία μὲν ἀπὸ ὅρων Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἥτις ἐστὶν Ἀγαρ. Αὐταὶ· τίνες; Τῶν παιδίων ἐκείνων αἱ μητέρες, ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ἀγαρ. Τί εἰσι δύο διαθήκαι; Δύο νόμοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ γυναικῶν ὀνόματα ἦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐνέμεινεν ἐν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ γένους, καὶ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων πολλὴν δεκνύς τὴν ἀκολουθίαν. Πῶς δὲ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων; Τὸ γὰρ Ἀγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶ, φησὶν, ἐν τῇ Ἀραβίᾳ. Ἀγαρ ἐλέγετο ἡ δούλη· τὸ δὲ Σινᾶ ὄρος οὕτω μεθερμηνεύεται τῇ ἐπιχωρίῳ αὐτῶν γλώττῃ.

δ'. Ὡστε τοὺς ἐκ τῆς Παλαιᾶς τικτομένους πάντας ἀνάγκη δούλους εἶναι. Τὸ γὰρ ὄρος ἐκεῖνο, ἔνθα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐδόθη, ὁμώνυμον ἐν τῇ δούλῃ παραλαμβάνει καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ· Συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἰερουσαλήμ. Τουτέστι, γειτνιάζει, ἄπτεται. Δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Τί οὖν ἀπὸ τούτου; Ὅτι οὐ μόνον ἐκείνη δούλη ἦν, καὶ δούλους ἔτικτεν, ἀλλὰ καὶ αὕτη, τουτέστιν, ἡ Διαθήκη, ἥς τύπος ἡ δούλη. Καὶ γὰρ ἡ Ἰερουσαλήμ ἐκ γειτόνων κείται τῷ-δρει τῷ ὁμωνύμῳ τῇ δούλῃ· ἐν τούτῳ δὲ τῷ-δρει καὶ ἡ Διαθήκη δέδοται. Πού οὖν καὶ τῆς Σάρρας ὁ τύπος; Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν. Οὐκοῦν καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς τικτόμενοι οὐ δούλοι. Τῆς μὲν Ἰερουσαλήμ τῆς κάτω τύπος ἦν Ἀγαρ, καὶ ὅλον ἐκ τοῦ ὅρων τοῦ οὕτω καλούμενου, τῆς δὲ ἄνω ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ὁμοῦς οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰσαὰκ προστίθισι μαρτυροῦντα τοῖς εἰρημέναις· εἰπὼν γὰρ, Ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ μήτηρ ἡμῶν ἐστὶ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καλέσας, παρίστησι τὸν προφῆτην τὰ αὐτὰ αὐτῷ ψηφίζομενον· Εὐφράνθητε γὰρ, φησὶ, στεῖρα ἡ οὐ τέκτουσα, ῥῆξον [711] καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Τίς οὖν ἡ στεῖρα, καὶ τίς ἡ ἔρημος πρὸ τούτου; οὐκ εὐδην ὅτι ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τῆς τοῦ Θεοῦ γυν-

* Sic legendum putat Savil., atque ita legit interpr. Editi, ὁ δὲ ὅλ. ἐπιπλήξεως μόνως καὶ καλακείας ἐστίν.

quid dicam, quid cogitem. Unde hoc, ut qui prius cælorum culmen ascenderatis partim ob pericula fidei causa tolerata, partim ob signa quæ per fidem edidistis, nunc adeo repente ad tantam vilitatem deducti sitis, ut ad circumcisionem et sabbata pertrahamini, et judaizantibus adherereis? Ob id etiam initio dixerat, *Miror quod tam cito transferimini (Gal. 1. 6)*; et hic dixit, *Confundor in vobis*: perinde quasi dixisset: Quid dicam? quid loquar? quid cogitabo? perplexus sum: unde et plore necesse est quod quidem in rebus perplexis faciunt etiam prophetæ. Est autem hæc non levis curandi ratio, si non solum consulas, verum etiam lamenteis. Nam hoc et Milesiis loquens dicebat, *Triennium cum lacrymis admonere vos non cessavi (Act. 20. 34)*. Idem hic dicit, *Ut immutem vocem meam*. Siquidem quoties rebus perplexis ac desperatis præter spem obortus victi sumus, deinceps ad lacrymas vertimur. Posteaquam igitur objurgarat acriter, et pudorem incusserat, ac rursus hæc mitigaverat, deinde ad lacrymas vertitur. Comploratio autem non solum habet increpationem, verum etiam blandiloquium. Neque enim exasperat sicut castigatio; neque remissum facit, quemadmodum mitigatio, sed remedium est utrimque mixtum, nullamque vim habet ad exhortandum. Posteaquam igitur deploravit, et eorum mentem emolliit ac vehementius sibi conciliavit, denuo redit ad contentionem, majus proponens caput, et ostendens quod ipsa lex nolit se servari. Tum quidem ab Abraham sumptum exemplum adduxerat, nunc vero legem ipsam inducit admonentem ne servetur, sed ut ab ipsa jam secedant: quod erat vehementius. Itaque si legi parere vultis, inquit, discedite ab illa: nam hoc vult ipsa. Verum hoc pacto non loquitur, sed alia ratione idem agit, admiscens etiam historiam. 21. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis?* Recte dixit, *Qui vultis*: neque enim hoc gerebatur, neque rerum series hoc postulabat, sed illorum intempestiva contentio. Legem autem hic vocat librum conditi mundi, quod alias crebro facit, Vetus omne Testamentum sic appellans. 22. *Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et alterum ex libera.* Rursus ad Abraham revertitur, non eadem iterans, sed quoniam apud Judæos patriarchæ nomen admodum erat celebre, declaratque, quod illinc figuræ ceperint initium, quodque ea quæ nunc sunt, prius in illo fuerint depicta. Cumque prius demonstrasset Galatas esse filios Abraham, quoniam non ejusdem dignitatis erant patriarchæ filii, quorum alter ex ancilla, alter ex libera susceptus erat, jam deinceps declarat eos non solum esse filios, sed eo modo filios, quo fuit ille liber ac nobilis. Tanta est fidei vis. 23. *Sed is quidem qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui vero ex libera, secundum repromissionem.* Quid est, *Secundum carnem*? Quoniam dixerat quod fides nos jungit Abraham, idque videbatur audientibus esse incredibile, si qui ex illo nati non fuissent, eos vocaret filios illius; ostendit hæc quod videbatur incredibile, divinitus esse factum.

Nam Isaac non secundum naturæ ordinem, neque secundum conjugiorum legem, neque secundum carnem vires natus, et filius et germanus filius fuit, ex aridis corporibus satus, et a vulva illa progressus. Præterea neque caro conceptum, neque semen partum dedit: siquidem vulva his erat emortua, et propter ætatem et propter sterilitatem, sed Dei sermo illum efformavit. In servo autem non itidem factum est, sed ille naturæ legibus et conjugiorum more natus est. Attamen qui non erat secundum carnem natus, prælati est ei qui secundum carnem natus fuerat. Itaque ne vos conturbet, quod secundum carnem nati non estis. Nam ob hoc ipsum maxime estis illius cognati vos, quod secundum carnem non estis: quandoquidem secundum carnem esse natum, non solum non reddit honoratior, verum etiam efficit minus honorabilis. Mirabilior enim magisque spiritalis est partus qui non est secundum carnem; idque patet ex iis qui cælitus nati sunt. Natus est enim secundum carnem Ismael, sed servus erat, nec id solum, verum etiam ejectus est e patrii ædibus; Isaac vero per repromissionem natus, tamquam verus, ut erat, filius et ingenuus, omnium dominus fuit. 24. *Quæ sunt per allegoriam dicta.* Præter usum figuram dixit allegoriam. Hoc autem vult significare: Hæc historia non hoc solum declarat quod apparet, verum et alia quædam prædicat, unde et allegoria dicta est. Quid autem prædicavit? Nihil aliud quam hæc omnia quæ nunc sunt. *Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar. Hæc sunt*: quænam? Matres puerorum illorum Sara et Agar. Duo vero testamenta quid sunt? Duæ leges. Quoniam nomina feminarum erant in historia, perseveravit Apostolus in appellatione generis, et ex ipsis nominibus multam ostendit consequentiam. Quomodo ex ipsis nominibus? 25. *Agar enim mons Sina est in Arabia.* Agar dicta est ancilla; mons autem Sina ita sonat illius gentis lingua.

4. Itaque omnes qui ex veteri Testamento nati sunt, oportet servos esse. Nam mons ille, ubi vetus Testamentum datum est, commune nomen habens cum ancilla, complectitur etiam Jerosolymam: nam hoc est quod ait: *Qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem.* Hoc est, vicinus est, contiguus est. *Servit autem cum filiis suis.* Quid igitur ex hoc docet? Quod non solum illa fuit ancilla, ac servos genuit, verum etiam hæc, videlicet Testamentum, cujus figura fuit ancilla: siquidem Jerosolyma finitima est monti cognomini ancillæ; in hoc autem monte etiam Testamentum est datum. Ubi ergo est figura Saræ? 26. *Quæ autem sursum est Jerosolyma, libera est.* Non igitur qui ex ea nascuntur, servi sunt. Inferioris igitur Jerosolymæ figura erat Agar, quod palam est ex monte ejus nominis; supernæ vero typus est Ecclesia. Attamen non est contentus figuris, verum et Isaiam adhibet testem iis quæ dicta sunt. Cum enim dixisset, supernam illam Jerusalem esse matrem nostram, et hanc vocasset Ecclesiam, citat prophetam ipsi suo calculo suffragantem: 27. *Exsulta inquit,*

sterilis, quæ non parit, erumpe, et clama, quæ non parturit, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. (Isai. 54. 1). Quæ igitur antehac sterilis, et quæ deserta? annon perspicuum est, hanc esse Ecclesiam ex gentibus, quæ antehac Dei cognitione fuit privata? Quæ vero est illa quæ habet virum? Nonne liquet hanc esse synagogam? Attamen hanc multitudinem liberorum superavit sterilis, siquidem hæc unam dumtaxat habebat gentem; sed Ecclesiæ filii Græciam, Barbariam, terram, mare, denique orbem universum implent. Vides ut factis quidem Sara, verbis autem propheta nobis futura subnotarint? Sed et illud considera: sterilem appellavit Isaias, et hanc ostendit factam complurium liberorum matrem. Idem sub figura accidit in Sara: nam et hæc cum esset sterilis, numerosæ sobolis mater est facta. Cæterum ne hæc quidem Paulo sufficiebant, verum etiam quomodo sterilis mater sit facta disquiri, ut hinc etiam ad veritatem accomodet figuram; ideoque subdit, dicens: 28. *Nos autem, fratres, secundum Isaac repromissionis filii sumus.* Non enim sterilis tantum erat Ecclesia, quemadmodum Sara, neque solum multorum liberorum mater facta est ut illa, sed et ita genuit ut illa. Ut enim illam non natura, sed Dei repromissio fecit matrem (nam qui dixit: *Secundum tempus hoc veniam, et erit Saræ filius* [Gen. 18. 10], idem ingressus in uterum, infantem formavit): sic et nostra regeneratio natura quidem nulla est; at verba Dei, quæ norunt fideles, in aquæ lavacro per sacerdotem pronuntiata, tamquam in utero quodam formant ac regenerant eum qui baptizatur. Proinde si sterilis filii, et liberi sumus. Et quænam est ista libertas, dixerit aliquis, cum Judæi quidem constringerent ac flagellarent eos qui crediderant: illi vero qui putabantur esse liberi, persecutionibus affligerentur? hæc enim accidebant cum arderet fidelium persecutio. Verum ne hoc vos perturbet, inquit, quandoquidem hoc quoque præcessit in figura: nam et Isaac cum esset liber, a servo Ismaele persecutionem sustinuit: ideoque subjungit, dicens: 29. *Sed quemadmodum tunc qui secundum carnem natus erat, persequabatur eum qui natus erat secundum spiritum: ita*

et nunc. 30. *Sed quid dicit Scriptura? Ejice filium ancillæ: non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ.* Quid igitur? hæcine consolatio est, demonstrasse liberos a servis persecutionem perpeti? Nequaquam, inquit: neque enim hic subsisto, sed audi quæ sequuntur, et tunc accipies consolationem, quæ sufficiat leniendis pusillanimatorum persecutionibus. Quænam igitur sunt quæ sequuntur? *Ejice filium ancillæ: non enim erit heres cum filio liberæ.* Vidistin' signa temporariæ tyrannidis, et intempestivæ arrogantis? Ejectus est e paternis facultatibus puer, sitque et exul et erro simul cum matre. Jam mihi considera quam sapienter ista dicta sint. Non enim solum dixit, Persequabatur, et ideo ejectus est, sed, Ne fieret heres. Neque enim ob temporariam persecutionem hanc de illo pœnam sumpsit: nam id quidem leve erat, ac nihil ad eam rem: sed non permisit illum consortem fieri bonorum filio paratorum, significans quod etiam sublata persecutione, hoc illi ab initio prius signatum esset: quæ res non repetit initium a persecutione, sed a voluntate Dei. Nec dixit, Non erit heres filius Abrahæ; sed, *Filius ancillæ*, a villiore genere illi cognomen addens. At Sara sterilis erat: nam et Ecclesia ex gentibus congregata talis erat. Vides in omnibus servari figuram? Sicut enim illa cum per omnes pristinos ætatis annos non peperisset, in extrema senectute fit mater: ita et hæc, ubi venit plenitudo temporis, parit. Hoc autem et propheta: prædixerant dicentes: *Lætare, sterilis, quæ non parit, erumpe, et clama, quæ non parturit: quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum* (Isai. 54. 1); Ecclesiam sic vocantes. Non enim noverat Deum; tamen ubi cognovit, vicit numerosæ sobolis synagogam. 31. *Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* Hæc omnia movet versatque, ostendere studens id quod factum est, non esse nuperum neque recens, sed jam inde ab initio et ante multa sæcula præfiguratum. Annon igitur absurdum, ante tantum sæculorum selectos ac libertatis consortes, ultro semetipsos in servitutis jugum tradere? Post hæc aliam addit causam, quæ persuadeat eis ut in dogmatibus perseverent.

CAPUT V.

1. Libertate igitur, qua Christus vos liberavit, state.

1. Num vos ipsos liberastis, quandoquidem rursum ad priorem recurritis dominatum? sed ipse est qui vos liberavit; alius est qui pretium dedit pro vobis? Vides quot modis illos abducat ab errore Judæico? Primum ostendens extremæ dementiæ esse, eos qui pro servis facti fuerant liberi, pro liberis velle fieri servos: deinde quod erga beneficium immemores et ingratos sese declaraturi sint, contemnentes eum qui liberavit, et amantes eum qui in servitutem pertraxit: tertio loco, quod hoc esset impossibile: lex enim jam non habebat dominium, cum alter nos omnes semel ab illius dominatu redemerit. Cum vero dicit, *State*, fluctuationem subindicat. Ac ne rursum jugo servitutis implicemini. Nomine jugi nego-

tii molestiam illis significat: et cum ait, *Rursum*, ingentem illorum indicat stupiditatem. Nam si non fuistis hanc experti molestiam, non eratis perinde graviter incusandi: verum si cum experimento cognitum habeatis quam grave sit hujus jugi pondus, post hæc denuo vos ipsos eidem submittitis, quam veniam mereri poteritis? 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit.* Vide quam atroces minæ. Merito ergo et angelos anathemati devovit. Quomodo autem Christus ipsis nihil proderit? Nam ipse hoc non probavit, sed pronuntiavit, quod deinceps personæ auctoritas satis esset pro quavis probatione (et ideo occupavit dicere, *Ecce ego Paulus dico vobis*: quæ vox erat confidentis iis quibus loquebatur): nos pro nostra virili ex nobis

σεως ἀπεστερημένη; Τίς δὲ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα; οὐκ εὐδολον ὅτι ἡ συναγωγή; Ἄλλ' ὅμως ἐνίκησεν αὐτὴν τῇ πολυπαιδίᾳ ἡ στείρα. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἐν ἔθνους ἔχει· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τέκνα τὴν Ἑλλάδα, τὴν βάρβαρον, τὴν γῆν, τὴν θάλατταν, τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἐνέπλησεν. Εἶδες πῶς διὰ μὲν πραγμάτων ἡ Σάρρα, διὰ δὲ ῥημάτων ὁ προφήτης τὰ μέλλοντα ἡμῖν ὑπέγραψαν; Σκόπει δέ· Στείραν ἐκάλεσεν ὁ Ἡσαΐας, καὶ ταύτην εἶδε πολυπαιδα γενομένην. Τοῦτο τυπικῶς καὶ ἐπὶ τῆς Σάρρας συνῆδη· καὶ γὰρ καὶ αὕτη στείρα οὐσα, πλήθους ἐκγόνων ἐγένετο μήτηρ. Τῷ Παύλῳ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἀπόχρη, ἀλλὰ καὶ πῶς ἐγένετο μήτηρ ἡ στείρα περιεργάζεται, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν τῇ ἀληθείᾳ προσαγάγῃ τὸν τύπον. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν.* Οὐ γὰρ μόνον στείρα ἦν ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ ἡ Σάρρα, οὐδὲ μόνον πολυπαις ἐγένετο, ὥσπερ ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν, ὥσπερ ἡ Σάρρα. Καθάπερ γὰρ ἐκείνην μητέρα οὐχ ἡ φύσις εἰργάσατο, ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ (ὁ γὰρ εἰρηκῶς, *Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλευσόμεαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός*, οὗτος· εἰσελθὼν εἰς τὴν νάβυν, τὴ βρέφος διέπλησεν)· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἡμετέρας φύσις μὲν οὐδεμία, τὰ δὲ ῥήματα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἱερέως λεγόμενα, ἅπερ Ἰσακ οἱ πιστοί, ταῦτα ἐν τῇ κολυμδῆθρῃ τῶν ὑδάτων, καθάπερ ἐν νηοῦτι τινί, διαπλάττει καὶ ἀναγεννᾷ τὸν βαπτιζόμενον. Οὐκοῦν εἰ τῆς στείρας ἐσμέν παῖδες, καὶ ἐλευθεροί ἐσμεν. Καὶ ποία αὕτη ἐλευθερία, εἴποι τις ἄν, ὅταν οἱ μὲν Ἰουδαῖοι κατέχῃσι καὶ μαστιζῷσι τοὺς πιστεύσαντας, οἱ δὲ δοκούντες ἐλευθεροί εἶναι διωκωνται; ταῦτα γὰρ τότε συνέβαινε, τῶν πιστῶν διωκομένων. Ἀλλὰ μὴδὲ τοῦτο ὑμᾶς θορυβεῖτω, φησί· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προέλαβεν ἐν τῷ τύπῳ· ὁ γὰρ Ἰσαὰκ ἐλευθερὸς ὢν, ὑπὸ τοῦ δούλου Ἰσμαὴλ ἐδιώκετο. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἄλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν.* Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; *Ἐκβάλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.* Τί οὖν; αὕτη

ἡ παράκλησις πᾶσα τὸ δειχθῆναι τοὺς ἐλευθέρους ὑπὸ τῶν δούλων διώκεσθαι; Οὐχί, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἴσταμαι, ἀλλ' ἀκουσον καὶ τῶν ἐξῆς, καὶ τότε λήψῃ παραμυθίαν ἱκανὴν, οὐ μικροψυχῶν τοῖς διωγμοῖς. Τίνα οὖν τὰ ἐξῆς; *Ἐκβάλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.* Εἶδες τὰ ἐπίχειρα τῆς προσκαίρου τυραννίδος, καὶ τῆς ἀπονοίας τῆς ἀκαίρου; Ἐκπίπτει τῶν πατέρων ὁ παῖς, καὶ γίνεται φυγὰς καὶ πλάνος μετὰ τῆς μητρός. Σὺ δὲ μοι σκόπει τὴν σοφίαν τῶν εἰρημένων [712]. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐπειδὴ ἐδίωκε, διὰ τοῦτο ἐξεδάλλετο, μόνον, ἀλλ', ἵνα μὴ κληρονομήσῃ. Οὐ γὰρ τοῦ προσκαίρου διωγμοῦ τιμωρίαν αὐτὸν ἀπῆτει ταύτην (τοῦτο γὰρ μικρὸν, καὶ οὐδὲν πρὸς ἐκεῖνο)· ἀλλ' οὐκ ἀφῆκε γενέσθαι κοινῶν τῶν ἡτοιμασμένων τῷ παιδί, δεικνύς ὅτι καὶ τοῦ διωγμοῦ χωρὶς τοῦτο ἄνωθεν αὐτὸ διατετυπωμένο ἦν, οὐκ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ τὴν ἀρχὴν λαβὼν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ', *Ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης*, ἀπὸ τοῦ φαυλοτέρου γένους αὐτὸν καλῶν. Ἄλλ' ἡ Σάρρα στείρα ἦν· καὶ γὰρ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία τοιαύτη. Ὁρᾷς διὰ πάντων τὸν τύπον τηρούμενον; Ὡςπερ γὰρ ἐν ὅλοις τοῖς ἔμπροσθεν ἔτεσιν ἐκείνη μὴ τίκτουσα, πρὸς ἐσχάτῳ γῆρα γίνεται μήτηρ. οὕτω καὶ αὕτη, ὅτε ἤλθε τὸ πληρωμα, τίκτει. Τοῦτο γὰρ καὶ προφητῶν προανεφώνουν λέγοντες, *Εὐφράνθητι, στείρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥήξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα*· τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καλοῦντες. Οὐ γὰρ ἦν ἐπεγνωκυῖα τὸν Θεόν· ἀλλ' ὅμως ἐπιγνοῦσα, τὴν πολυπαιδα ἐνίκησε συναγωγῇ. Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμέν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. Ταῦτα πάντα κινεῖ καὶ στρέφει, δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι τὸ γενόμενον οὐ πρόσφατον ἦν, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλῶν διετυποῦτο χρόνων. Πῶς οὖν οὐκ ἀποπον πρὸ τοσούτων χρόνων ἀφορισθέντας καὶ ἐλευθερίας τυχόντας, ἐκόντας ἑαυτοὺς εἰς τὸν τῆς δουλείας ὑπάγειν ζυγόν; Εἶτα καὶ ἄλλην αἰτίαν τίθησι τὴν πεῖθουσαν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν δογμάτων μένειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Τῇ γὰρ ἐλευθερίᾳ, φησὶν, ἡ Χριστὸς ὑμᾶς ἐξ-
ηγόρωσε, στήκατε.

α. Μὴ γὰρ ἑαυτοὺς ἡλευθερώσατε, ὅτι πάλιν ἐπὶ προτέραν τρέχετε δεσποτείαν; ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ ὑμᾶς ἐξηγορακῶς, ἄλλος ὁ τὴν τιμὴν δοῦς ὑπὲρ ὑμῶν; Ὁρᾷς δι' ὅσων αὐτοὺς ἀπάγει τῆς Ἰουδαϊκῆς πλάνης; Πρῶτον δεικνύς, ὅτι ἐσχάτως ἀνοίας ἐλευθέρους ἀντὶ δούλων γενομένους δούλους ἀντ' ἐλευθέρων ἐπιθυμεῖν εἶναι· δεύτερον, ὅτι περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμονες καὶ ἀχάριστοι δειχθήσονται, τοῦ μὲν ἐλευθερώσαντος καταφρονούντες, τὸν δὲ δουλωσάμενον στέργοντες· τρίτον, ὅτι οὐ δυνατόν τοῦτο. Οὐ γὰρ ἔχει τὴν δεσποτείαν ὁ νόμος, ἀπαξ ἑτέρου παρ' αὐτοῦ πάντας ἡμᾶς πριαμένου. *Στήκατε δὲ*

εἰπὼν, τὸν σάλον εἶδε. Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. Τῷ μὲν τοῦ ζυγοῦ ὀνόματι τὸ βαρὺ τοῦ πράγματος αὐτοῖς ἐνδεικνύται· τῷ δὲ, *Πάλιν*, εἰπεῖν, πολλὴν αὐτῶν δεικνύει τὴν ἀναισθησίαν. Εἰ μὲν γὰρ ἀπειροὶ ἦτε τοῦ βάρους ἐκείνου, οὐ τοσούτων ἦτε ἐγκλημάτων ἄξιοι· οἱ δὲ τῇ πείρᾳ μαθόντες τὸ φορτικὸν τοῦ ζυγοῦ, εἶτα ὑποτιθέντες [713] ἑαυτοὺς ἐκεῖνῳ πάλιν, ποίας ἂν εἴητε δίκαιοι τυχεῖν συγγνώμης; *Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.* Ὅρα πόση ἀπειλή. Εἰκότως ἄρα καὶ ἀγέλους ἀνεθεμάτιζε. Πῶς δὲ Χριστὸς αὐτοὺς οὐδὲν ὠφελήσει; Αὐτὸς μὲν γὰρ τοῦτο οὐ κατεσκεύασεν, ἀλλ' ἀπεφῆνατο, ὡς τῆς τοῦ προσώπου ἀξιοπιστίας ἀρκούσης ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως λοιπὴν (διὰ τοῦτο γὰρ προλαβὼν εἶπεν· *Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν*, ὅπερ ἦν θαρρόντος οἷς λέγει)· ἡμεῖς δὲ ὡς ἂν

* *Dunæus conjicit vel ἄλλος αὐτός ἐστιν ὁ ὅμ. ἔξ., ἄλλος... ὅμῳ; vel... ἐξηγορακῶς, οὐκ ἄλλος ἐξ... εἰπε inter-rogatione.*

οἶόν τε τὰ παρ' ἐαυτῶν προσθήσομεν. Πῶς οὐδὲν ὠφελήσκει τὸν περιτεμνόμενον ὁ Χριστός; Ὁ περιτεμνόμενος, ὡς νόμον δεδοικώς περιτέμνεται· ὁ δὲ δεδοικώς, ἀπιστεῖ τῇ δυνάμει τῆς χάριτος, ὁ δὲ ἀπιστῶν, οὐδὲν κερδαίνει παρὰ τῆς ἀπιστουμένης. Πάλιν ἐτέρως, ὁ περιτεμνόμενος τὸν νόμον κύριον ποιεῖ· κύριον δὲ εἶναι νομίζων, καὶ ἐκ τοῦ μείζονος αὐτὸν παραδαίνων μέρους, ἐκ δὲ τοῦ ἐλάττονος τηρῶν, πάλιν ὑπὸ τὴν ἀράν ἐαυτὸν τίθησιν· ὑποβάλλων δὲ ἐαυτὸν τῇ ἀρᾷ, καὶ διακρουσάμενος τὴν ἀπὸ τῆς πίστεως ἐλευθερίαν, πῶς δύναται σωθῆναι; Εἰ γὰρ χρῆ τι καὶ παράδοξον εἰπεῖν, οὗτος οὔτε τῷ Χριστῷ, οὔτε τῷ νόμῳ πιστεύει, ἀλλ' ἐν μέσῳ ἔστηκε, κακεῖθεν καὶ ἐνθεν βουλόμενος κερδαίνειν· διόπερ οὐδαμῶθεν οὐδὲν καρπώσεται. Εἴτα εἰπὼν, ὅτι Οὐδὲν ὠφελήσκει, αἰνιγματωδῶς καὶ διὰ βραχέων τὴν ἀπόδειξιν τίθησιν, οὕτω λέγων· *Μαρτύρομαι δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι*. Ἵνα γὰρ μὴ νομίσης κατ' ἐχθραν ταῦτα λέγεσθαι, οὐχ ὑμῖν λέγω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι· ἀλλήλων γὰρ ἔχεται τὰ νόμιμα. Καὶ καθάπερ ὁ ἀπογραφάμενος εἶναι δοῦλος ἐξ ἐλευθέρου, οὐκέτι ποιεῖ ὃ βούλεται, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς τῆς δουλείας κατέχεται νόμοις· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου ὅταν ἀναδέξῃ μικρόν τι τοῦ νόμου, καὶ ὑπάγῃ σεαυτὸν τῷ ζυγῷ, ὅλην ἐφειλικύσω τὴν δεσποτείαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωθεν κληρονομίας· ὁ μὲν μηδενὸς ἀψάμενος, πάντων ἀπήλλακται τῶν ἐπαγομένων· αὐτῷ κλήρῳ τοῦ τετελευτηκότος πραγμάτων· ἂν δὲ μικρόν τι χειρίσῃ, καὶ μὴ πάντα λάβῃ, πᾶσιν ἐαυτὸν ὑπεύθυνον κατέστησε διὰ τοῦ μέρους. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συμβαίνει, οὐ διὰ τοῦτον δὲ μόνον ὃν εἴρηκα τρόπον, ἀλλὰ καὶ δι' ἕτερον· ἀλλήλων γὰρ τὰ νόμιμα ἔχεται. Οἶόν τι λέγω· Ἡ περιτομὴ θυσίαν ἔχει συνεζευγμένην καὶ ἡμερῶν παρατήρησιν· ἡ θυσία πάλιν καὶ ἡμέρας καὶ τόπου φυλάκην, ὁ τόπος μυρίων καθαρμῶν τρόπους, οἱ καθαρμοὶ ἑσμὸν τινα παρατηρήσεων εἰσάγουσι ποικίλων. Τὸν γὰρ ἀκάθαρτον οὐ θύειν, οὐχ ἱερῶν ἐπιβαίνειν ἀδύτων, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν θέμις. Διὸ καὶ πολλὰ ἐφέλκεται καὶ διὰ τῆς μιᾶς ἐντολῆς ὁ νόμος. Ἄν τοίνυν περιτμηθῇς, μὴ ἐν τῇ ὀγδόῃ δὲ [714] ἡμέρᾳ, ἣ ἐν τῇ ὀγδόῃ μὲν, μὴ οὐσης δὲ θυσίας, θυσίας δὲ οὐσης, μὴ ἐν τῷ ὠρισμένῳ δὲ τόπῳ, ἣ ἐν τῷ ὠρισμένῳ τόπῳ, μὴ τὰ νενομισμένα δὲ, ἣ τὰ νενομισμένα μὲν, μὴ καθαρὸς δὲ ὢν, ἣ καθαρὸς μὲν ὢν, οὐ τοῖς προσήκουσι δὲ θεσμοῖς καθαρθεῖς, πάντα οἷχαται ἐκείνα. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι *Ὁφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι*. Εἰ μὲν κύριος ὁ νόμος, μὴ μέρος πληρώσης, ἀλλὰ τὸ πᾶν· εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ κύριος, μηδὲ τὸ μέρος. Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιούσθε· τῆς χάριτος ἐξεπέστετε. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύασεν, ἀποφαίνεται λοιπὸν, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων χρημύνων^β κίνδυνον. Ὅταν γὰρ ὁ τῷ νόμῳ προστρέχων, μήτε ἐκεῖθεν δύνηται σώζεσθαι, καὶ τῆς χάριτος ἐκπίπτῃ, τί τὸ λοιπὸν, ἀλλ' ἡ κό-

λασις ἀπαράιτητος, τοῦ μὲν ἀπονοῦντος, τῆς δὲ οὐκ προσιεμένης αὐτόν;

β'. Αὐξήσας τοίνυν αὐτῶν οὕτω τὸν φόβον, καὶ κατασεισας αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ δείξας τὸ ναυάγιον, ὃ μέλλουσιν ὑπομένειν, πᾶν, ἐγγύθεν ἀνοίγει αὐτοῖς τῆς χάριτος τὸν λιμένα· ὃ πανταχοῦ ποιεῖ, εὐκολωτάτην τε καὶ ἀσφαλεστάτην ἐντεῦθεν ἀποφαίνων τὴν σωτηρίαν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως ἐν πνεύματι ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα*. Οὐδενὸς ἐκείνων τῶν νομίμων δεόμεθα, φησὶν· ἀρκεῖ γὰρ ἡ πίστις ἡμῖν πνεῦμα παρασχεῖν, καὶ δι' αὐτοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ. *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τί ἐστιν, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη*. Ὅρᾳ πῶς λοιπὸν μετὰ πλείονος ἀποδύεται παρήρσις; Ὁ γὰρ τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος, μηκέτι ταῦτα περιεργαζέσθω, φησί. Καὶ μὴν ἔλεγεν, ὅτι βλαβερόν ἡ περιτομὴ· πῶς οὖν ἀδιάφορον αὐτὸ τίθησιν; Ἀδιάφορον ἐπὶ τῶν ἦδη πρὸ τῆς πίστεως ἐσχηκότων, οὐκ ἐπὶ τῶν μετὰ τὴν πίστιν περιτεμνομένων. Ὅρα δὲ ποῦ αὐτὴν ἐξέβαλε, μετὰ ἀκροβυστίας στήσας αὐτήν. Τὴ γὰρ ποιοῦν τὴν διαφορὰν ἡ πίστις ἐστίν. Ὡςπερ οὖν ἂν ἀθλητάς τις καταλέγῃ, ἂν τε γρυπτοὺς, ἂν τε σιμούς, ἂν τε μέλανας, ἂν τε λευκοὺς, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὴν δοκιμασίαν ταῦτα, ἀλλ' ἵνα ἰσχυροὶ καὶ ἐπιστήμονες ὣσι μόνον, τοῦτο δεῖ ζητεῖν· οὕτω καὶ τὸν μέλλοντα ἀπογράφεσθαι εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, οὐδὲν βλάπτει τὰ σωματικὰ ταῦτα ἅπαντα, ὥςπερ οὖν οὔτε δύνῃσιν, ἂν προσῇ. Τί δὲ ἐστὶ, Δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη; Μεγάλην ἐνταῦθα πληγὴν αὐτὸν βίον ἐπληξεν, ἐμφήνας ὅτι ἐκ τοῦ τῆν πρὸς Χριστὸν ἀγάπην μὴ ριζωθῆναι αὐτὴ ἡ παρείσδους γέγονεν· οὐ γὰρ τὴ πίστειν ἐστὶ τὸ ζητούμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μείναι ἀγαπῶντας. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Εἰ ἡγαπᾶτε τὸν Χριστὸν ὡς ἐχρῆν, οὐκ ἂν ἠτομολήσατε πρὸς τὴν δουλείαν, οὐκ ἂν τὸν ἐξαγοράσαντα ὑμᾶς ἀφήκατε, οὐκ ἂν ὕβρισατε τὸν ἐλευθερώσαντα. Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτοῖς, δεικνύς ὅτι καὶ ἐκεῖνοι, εἰ ἀγάπην εἶχον πρὸς αὐτοὺς, οὐκ ἂν ἐτόλμησαν ταῦτα ποιεῖν. Βούλεται δὲ καὶ τὸν βίον αὐτοῖς διορθοῦν ἀπὸ τοῦ βήματος· τοῦτο. *Ἐρέχετε [715] καλῶς, τίς ὑμᾶς ἐνέκοψεν*; Οὐκ ἐρωτῶντός ἐστι τοῦτο, ἀλλ' ἀπορῶντος καὶ ὀλοφυρομένου. Πῶς ὁ τοσοῦτος ἐνεκόπη δρόμος; τίς ὁ τοσοῦτον ἰσχύσας; Οἱ πάντων ἀνώτεροι καὶ ἐν τάξει διδασκάλων ὄντες, οὐδὲ ἐν τάξει μαθητῶν ἔμεινате. Τί γέγονε; τίς τοσοῦτον ἰσχυσε; Ταῦτα ἀνακαλοῦντός· ἐστὶ καὶ ὀρηνοῦντος μᾶλλον, ὥςπερ καὶ ἔμπροσθεν ἔλεγε· *Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν*; Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. Οὐκ ἐπὶ τούτοις ἐκάλεσεν ὑμᾶς ὁ καλῶν, ὥστε οὕτω σαλεύεσθαι· οὐ ταῦτα ἐνομοθέτησεν, ὥστε Ἰουδαῖζειν. Εἴτα ἵνα μὴ τις λέγῃ· Τί οὕτω τὸ πρᾶγμα ἐπαίρεις καὶ δεινοῖς τῷ λόγῳ; μίαν ἐντολὴν τοῦ νόμου ἐφυλάξαμεν μόνον, καὶ τοσαῦτα θορυβεῖς; ἄκουσον πῶς φοβεῖ οὐκ ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν μελλόντων, λέγων οὕτω· *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύρμα ζυμοῖ*. Οὕτω καὶ ὑμᾶς ἰσχύει, φησί, τὸ μικρόν τοῦτο

^α *Legebatur ἀπαγομένους.*

^β *Marg. Savil. ἐπαρημῶν. Velus interpres legisse videtur κερμῶν.*

^γ *Sic Savilius in marg., atque ita legit interpres. Editt, ἀπορῶντος.*

ipsis hoc addemus, demonstrabimusque quomodo circumciso nihil profuturus sit Christus. Qui circumciditur, tamquam qui legem metuens circumciditur; eam qui metuit, diffidit viribus gratiæ; porro qui diffidit, nihil fructus capit ab ea cui diffidit. Rursus alio modo: Qui circumciditur, legem facit dominam; qui vero putat illam esse dominam, eamque ex maiore parte transgreditur, ex minore servans, semetipsum subjicit maledicto; qui vero seipsum submittit maledicto, libertatem quæ est in fide repellens, quomodo potest esse salvus? Nam si dicere fas est quiddam incredibile, hic neque Christo neque legi fidit, sed in medio consistit, et hinc et illinc volens lucrum facere: ideoque nec hinc nec illinc lucrum accipiet. Deinde posteaquam dixisset, quod nihil esset illis profuturus Christus, ænigmatice ac paucis probationem adfert, ita loquens: 3. *Testificor autem omni homini qui circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ.* Etenim ne putares hæc inimico animo dici: Non vobis, inquit, solum dico, sed cuivis homini, quisquis circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ: legis enim præcepta inter se coherent. Et ut qui ex libero descriptus est in servitutem, non amplius facit quæ vult, sed omnibus servitutis legibus obstrictus est: ita accidit in lege: ubi pusillam aliquam legis partem receperis, teque ipsum iugo submiseris, totum illius dominatum tibi accersisti. Idem fit in hereditate mundana: qui nihil attigit, ab omnibus liberatus est negotiis quæ sequuntur defuncti hereditatem. Quod si paulum aliquid attigerit, etiamsi non acceperit omnia, omnibus tamen sese obstrinxit qui partem attigit. Idem accidit in lege, non ob hunc tantum quem dixi modum, verum etiam ob alium quemdam: legis enim partes invicem coherent. Circumcisio, ut exempli causa dicam, immolationem pecudum habet annexam, ac dierum observationem: immolatio rursus tum diei tum loci observationem habet annexam: locus innumerabiles purgationum ritus: purificationes examen quoddam observationum secum adferunt variorum. Non enim fas est impurum sacrificare, non sacra ingredi adyta, denique non aliud quidquam ejusmodi rerum agere. Quapropter per unicum præceptum multa lex attrahit. Itaque si circumcidaris, nisi circumcidaris octavo die; aut cum octavo quidem, sed non offertur sacrificium; aut cum sacrificium quidem offertur, sed non in loco præfinito; aut si in loco præfinito, non secundum legis præscripta; aut si secundum legis præscripta, sed non purus; aut si purus, non conveniente ritu purificatus, cuncta illa percunt. Proinde dicit: *Debitor est totius legis implendæ.* Quod si lex habet auctoritatem, noli partem implere, sed totam: si non habet auctoritatem, ne partem quidem servare velis. 4. *Evacuati estis a Christo, quicumque in lege justificamini: a gratia excidistis.* Posteaquam argumentis rem probavit, deinceps pronuntiat, de extremo supplicio periculum esse. Cum enim is qui recurrit ad legem, nec hinc possit salutem consequi, et a gratia excide-

rit, quid ei reliquum nisi supplicium indeprecabile, dum illa caret vigore, hæc vero non admittit hominem?

2. Posteaquam igitur illis hoc pacto metum auxit, ac mentem illorum perturbavit, postquam ostendit totum naufragium quod perpessuri sunt, et propinquo patefacit illis gratiæ portum: id quod ubique facit, facillimam simul et tutissimam demonstrans illinc esse salutem. Ideo subdit dicens: 5. *Nos enim per fidem in spiritu justitiæ spem accepimus.* Nihil, inquit, opus habemus illis legalibus: sufficit enim fides ad hoc, ut donet nobis spiritum, et per hunc justitiam, multaque insuper et magna bona. 6. *In Christo enim Jesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur.* Vides ut eos jam maiore cum libertate aggreditur? Qui enim Christum induit, ne, inquit, talium sit curiosus. Atqui dixerat, noxiam esse circumcisionem; quomodo igitur eam facit indifferentem? Facit in iis, qui jam ante fidem eam habuerant, non in iis qui post fidem circumcidebantur. Vide vero quo illam dejecerit, collocans eam cum præputio. Quod enim eorum facit discrimen, fides est. Quemadmodum igitur si qui athletas deligit, sive naso adunco sive simo, sive nigros sive candidos eligat, nihil refert ad probationem, sed illud unum spectandum est, ut validi doctique sint: ita qui adscribendus est in novum testamentum, huic nihil nocent hæc omnia corporalia, si absint, quemadmodum neque juvant si adsint. Quid autem est, *Quæ per dilectionem operatur?* Illic illis ingentem inflixit plagam, significans hanc subreptionem inde natam, quod caritas erga Christum in eis non egerit radices: non enim credere solum est quod queritur, verum etiam in caritate perseverandum est. Ac si dixisset: Si dilexissetis Christum, sicut oportuit, nequaquam confugissetis ad servitutem; nequaquam eum qui vos redemit, deseruissetis; non reliquissetis, nec contumelia affecissetis eum qui vos in libertatem asseruit. Subindicat autem et illos qui Galatis insidiabantur, significans quod si illi quoque caritatem habuissent erga Galatas, non ista facere sustinuissent. Vult autem hoc verbo vitam illorum corrigere. 7. *Currebatis bene: quis vos impedivit?* Non hoc interrogantis est, sed deplorantis et anxii. Quomodo tantus cursus interruptus est? quis est qui tantum potuit? Qui omnibus quidem superiores, et in magistrorum eratis ordine, ne in discipulorum quidem classe mansistis. Quid accidit? quis tantum valuit? Hæc sunt exclamantis ac lamentantis, sicut et antea dicebat, *Quis vos fascinavit?* 8. *Persuasio non est ex eo qui vocat vos (Gal. 3. 1).* Non in hæc vos vocavit, ut ad istum vacillaretis modum: non hanc legem vobis præscripsit, ut judicaretis. Deinde ne quis diceret, Quid rem verbis attollis, et oratione reddis atrocem? unicum tantum legis præceptum servavimus, et tantos cives tumultus? Audi quomodo terrorem illis iniecit, non ex præsentibus, sed ex futuris, loquens hunc in modum: 9. *Exiguum fermentum totam massam corrumpit.* Sic et vos, inquit, hoc est

quem malum si non corrigatur, poterit in perfectum Judaismum pertrahere, sicut fermentum massam. 10. *Ego confido de vobis in Christo, quod nihil aliud sentietis.* Non dixit, Non sentitis, sed, *Non sentietis*, hoc est, corrigemini. Unde hoc nosti? Non dixit, Scio, sed, *Confido*. Confido, inquit, Deo, et illius opem invoco ad vestri correctionem confidens. Nec simpliciter dixit, *Confido de vobis*, sed adjecit, *In Christo*. Ubique enim laudi miscet accusationem: quasi dixisset, Novi meos discipulos, novi quam sitis correctu faciles: confido partim ob Christum, qui non patitur quidlibet etiam perire, partim propter vos, qui cito potestis revocare vos ipsos. Simul autem et adhortatur, ut ipsi etiam studium adhibeant, tamquam non possint a Deo consequi, nisi pariter quod in ipsis situm erat, adhibeant. *Qui autem conturbat vos, portabit judicium suum, quisquis fuerit.* Utrumque excitat illos, tum ex eo quod illis addidit fiduciam, tum ex eo quod pseudoapostolos exsecratur, aut de illis prophetiam emittit. Tu vero jam illud mihi considera, ut nusquam nomen edidit insidiantium, ne fierent impudentiores. Quod autem dicit, illud est: Non quia vos nihil aliud sentietis, ideo seductionis auctores liberati sunt a supplicio, sed dabunt poenas: non enim par est, ut aliorum probitas aliorum malitiam sublevet. Hoc autem facit, ne et alios rursus invadant. Nec simpliciter dixit, Qui conturbat, sed exaggeravit sermonem, dicens, *Quisquis fuerit*. 11. *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid etiamnum persecutionem patior?* Quoniam traducebatur Apostolus hoc nomine, quod ubique judaizaret, fecteque prædicaret: vide quam pure semet explicet a suspicione, ipsos appellans testes. Nam vos quoque scitis, inquit, istam fuisse persecutionum mearum causam, quod a lege jubeam desciscere: si vero circumcisionem prædico, cur persecutionem patior? Neque enim aliud crimen mihi possunt intendere qui ex Judæis sunt, præterquam hoc solum. Nam si concessissem ut servatis majorum ritibus crederent, mihi non fuissent insidiat, nec ii qui crediderunt, nec ii qui non crediderunt, cum nihil ex ipsorum institutis lahefactaretur.

3. Quid igitur? annon prædicavit circumcisionem? annon circumcidit Timotheum (Act. 16)? Circumcidit quidem. Quomodo ergo dicit, *Non prædico*? Et hic ejus discite accusationem. Non enim dixit, Non facio circumcisionem, sed *Non prædico*: hoc est, Non ita jubeo credere. Etenim ne hinc caperes dogmatum confirmationem, circumcidi quidem, sed non prædicavi circumcisionem. *Ergo evacuatum est scandalum crucis.* Hoc est, obstaculum impediendumque sublatum est, si verum est quod dicitis. Neque enim perinde crux erat offendiculo Judæis, ut quod non pareremus patriis legibus. Etenim cum Stephanum perduxissent in consilium, non dixerunt, Hic est qui crucifixum adorat, sed, *Loquitur*, inquit, *contra legem et locum sanctum* (Ibid. 6. 13). Idem crimen Christus impeerant, quod legem solveret (Joan. 5. 16). Propterea Paulus ait: Si concessa est circumcisio, soluta est quam habent adversum nos contentio;

nulla jam inimicitia manet adversus crucem et prædicationem: quod si quotidie eadem exercent contra nos, quomodo hoc intendunt nobis crimen? Me quidem propter hoc adorti sunt, quod incircumcisum induxissem in templum. An igitur adeo stultus sum, inquit, ut cum permiserim circumcisionem, frustra et incassum tantum in me receperim mali, ut tantam offendiculum ponerem cruci? Videtis enim, quod nullam ob causam æque nobis sunt hostes, atque ob circumcisionem. Num igitur adeo vecors eram, ut pro re nihili et ipse affigerer, et aliis essem offendiculo? Porro crucis offendiculum vocavit, eo quod etiam sermo crucis hoc imperabat, idque potissimum erat quod offendeat Judæos, et velabat ne crucem reciperent, videlicet quod juberentur a majorum institutis discedere. 12. *Utinam et concidantur qui vos conturbant.* Vide quam hic est amarulentus in eos qui Galatas seduxerant. In initio torquebat accusationem in seductos, semel atque iterum eos appellans stultos; verum ubi illos recte castigavit corripitque, deinceps in seductores fertur. Oportet autem nos et hanc Apostoli sapientiam perspicere, quomodo hos tamquam proprios filios, et tamquam correctionis capaces admonet, et ad mentem revocat: eos vero qui seduxerant, velut alienos et insanabili morbo laborantes resecat, partim cum ita dicit, *Portabit judicium suum quisquis fuerit*: partim cum imprecans ait, *Utinam et abscindantur qui vos conturbant.* Ac recte dixit ἀναταράττες, hoc est, depellentes. Compulerant enim eos, ut propria patria, ut libertate, ut cælesti cognatione relicta, alienam ac peregrinam requirerent, ut jam ab illa superna liberaque Jerosolyma exsules, cogantur velut captivi, solumque vertere jussi, incertis vagari sedibus. Quapropter illis imprecatur. Quod autem dicit, hoc est: Nulla est mihi cura de illis: *Hæreticum* enim, inquit, *hominem post unam et alteram admonitionem devota* (Tit. 3. 10). Si volunt, non solum circumcidantur, verum etiam exsecantur.

Contra eos qui virilia amputabant. — Ubi nunc sunt, qui seipsos audent evirare, simul et apostolicam imprecationem sibi accersentes, et Dei opificium accusantes, et cum Manichæis stantes? Nam illi quidem aiunt, corpus insidiosum esse malæque materiæ; hi vero factis suis, crudelibus illis opinionibus præbent ansam, dum membrum amputant velut insidians et inimicum. Itaque multo magis oportebat excæcare oculos; per oculos enim in animam descendit concupiscentia. Verum nec oculus, nec ullum aliud membrum est in culpa, sed sola prava animi affectio. Quod si non sustines, cur non et linguam ob blasphemias, cur non et manus ob rapinas, cur non et pedes ad malitiam currentes, denique cur non totum resecas corpus? Nam et aures delinitæ tibia, frequenter effeminarunt animam; et nares accepto suavi odore imposuerunt menti, et ad voluptatem lympharunt. Itaque circumcidamus omnia, et aures et manus et nares. Verum hæc extremæ sunt impietatis ac satanici furoris. Tantum oportet corrigere inconditum mentis impetum: isti vero sua resecant membra. Ita

σφάλμα, μὴ διορθωθὲν, καὶ εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμὸν ἀγαγεῖν, ὥσπερ ἡ ζύμη τὸ φύραμα. Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Χριστῷ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐ φρονεῖτε, ἀλλ' ὅτι Οὐ φρονήσετε· τουτέστιν, ὅτι Διορθώσεσθε. Πόθεν οἶδας τοῦτο; Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλὰ, Πιστεύω. Πιστεύω τῷ Θεῷ, φησὶ, καὶ τὴν ἐκείνου καλῶν συμμαχίαν πρὸς τὴν ὑμετέραν διόρθωσιν θαρρῶν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ἀλλ', Ἐν Κυρίῳ. Πανταχοῦ γὰρ μετ' ἐγκωμίων πλέκει τὰς κατηγορίας· ὡς ἂν εἰ ἐλεγεν· οἶδα τοὺς ἐμοὺς μαθητὰς, οἶδα ὑμῶν τὸ εὐδιόρθωτον· θαρρῶ τοῦτο μὲν διὰ τὸν Κύριον τὸν οὐκ ἔχοντα ἀπολέσθαι οὐδὲ τὸ τυχόν, τοῦτο δὲ δι' ὑμᾶς τοὺς δυναμένους ταχέως ἑαυτοὺς ἀνακτῆσθαι. Ἄμα δὲ καὶ προτρέπει καὶ τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσενεγκεῖν, ὡς οὐκ ἔχον τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εἰσφέρηται. Ὁ δὲ ταρασσων ὑμᾶς, βαστάσκει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ. Ἐκατέρωθεν αὐτοὺς ἀλείφει, καὶ ἐξ ὧν παρεθάρρυνε, καὶ ἐξ ὧν ἐκείνοις ἐπηράσατο, ἢ προεφήτευσε. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς οὐδαμοῦ ὄνομα τίθῃσι τῶν ἐπιβουλευόντων, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γένωνται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐπειδὴ ὑμεῖς οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε, διὰ τοῦτο οἱ τῆς ἀπάτης αἰτιοὶ ἀπηλλαγμένοι τῆς κολάσεώς εἰσιν, ἀλλὰ δώσουσι δίκην· οὐδὲ γὰρ προσῆκον τὴν ἐτέρων σπουδὴν τῆς ἄλλων κακοηθείας γενέσθαι παραμυθίαν. Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ ἐτέροις πάλιν ἐπιθῶνται. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, οἱ ταρασσόντες, ἀλλὰ καὶ ἐπῆρε τὸν λόγον εἰπών· Ὅστις ἂν ᾖ. Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύττω, τί ἔτι διώκομαι; Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς πολλαχοῦ Ἰουδαῖζοντα, καὶ ὑποκρινόμενον τὸ κήρυγμα, ὅρα πῶς καθαρῶς ἀπεδύσατο^h, μάρτυρας αὐτοὺς καλῶν. Οἶδατε γάρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς, ὅτι τῶν διωγμῶν μου πρόφασις τοῦτό ἐστιν, ὅτι κελεύω ἀπέχεσθαι τοῦ νόμου· εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐγκαλεῖν ἔχουσι μοι οἱ ἐξ Ἰουδαίων, ἢ τοῦτο μόνον. Καὶ [716] γὰρ εἰ συνεχώρουν αὐτοῖς μετὰ τῶν πατρῴων ἐθῶν πιστεύειν, οὐκ ἂν οὔτε οἱ πιστεύσαντες, οὔτε οἱ ἀπιστήσαντες ἐπεδούλευσαν, τῷ μηδὲν τῶν οἰκείων παρασάλευσθαι.

γ'. Τί οὖν; Οὐκ ἐκήρυξε περιτομὴν; Οὐ περιέτεμε τὸν Τιμόθεον; Περιέτεμε μὲν. Πῶς οὖν φησιν, Οὐ κηρύσσω; Καὶ ἐνταῦθα αὐτοῦ μάθε τὴν ἀκριβείαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι περιτομὴν οὐκ ἐργάζομαι, ἀλλὰ, Οὐ κηρύσσω, τουτέστιν, οὐκ αὐτῷ κελεύω πιστεύειν. Μὴ γὰρ εἰς δογματῶν λάθης βεβαίωσιν· περιέτεμον μὲν γὰρ, οὐκ ἐκήρυξε δὲ περιτομὴν. Ἄρα κατηγορεῖται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Τουτέστι, τὸ ἐμπόδιον, τὸ κώλυμα ἀνήρηται, εἰ τοῦτό ἐστιν ὁ φατε. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὁ σταυρὸς ἦν σκάνδαλον τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς τὸ μὴ δεῖν πείθεσθαι τοῖς πατρῴοις νόμοις. Καὶ γὰρ τὸν Στέφανον προσενεγκόντες, οὐκ εἶπον, ὅτι Οὗτος τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖ, ἀλλ' ὅτι Κατὰ τοῦ τόπου καὶ τοῦ νόμου λέγει τοῦ ἀγίου. Καὶ τῷ Ἰησοῦ τοῦτο ἐνεκάλουν, ὅτι τὸν νόμον παραλύει. Διὸ φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ συγκεχώρηται περιτέμεσθαι, λέλυται ἡ φιλονεικία ἡ πρὸς ὑμᾶς· οὐ-

δεμία λοιπὸν ἔχθρα μένει πρὸς τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα· εἰ δὲ καθ' ἐκαστὴν ἡμέραν φωνῶσι καθ' ἡμῶν, πῶς τοῦτο ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν; Ἐμοὶ γοῦν διὰ τοῦτο ἐπέθεντο, ὅτι εἰσήνεγκα ἀκρόδυστον εἰς τὸν ναόν· Ἄρ' οὖν οὕτως ἀνόητός εἰμι, φησὶν, ὡς συγκεχωρημένης περιτομῆς, εἰκὴ καὶ μάτην τοσαύτην ἀναδέξασθαι βλάβην, τοσοῦτον σκάνδαλον θεῖναι τῷ σταυρῷ; Ὅρᾳτε γάρ, ὅτι δι' οὐδὲν ἡμῖν πολεμοῦσιν οὕτως, ὡς διὰ τὴν περιτομήν. Οὕτως οὖν ἀνόητος ἡμῖν, ὡς ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς θλίβεσθαι, καὶ σκανδαλίζειν ἑτέρους; Σταυροῦ δὲ σκάνδαλον ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ τοῦ σταυροῦ λόγος τοῦτο ἐπέταττε, καὶ τοῦτο μάλιστα ἦν τὸ σκανδαλίζον Ἰουδαίους, καὶ κωλύον τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι, τὸ κελεύεσθαι τῶν πατρῴων ἀφίστασθαι ἐθῶν. Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Ὅρα πῶς ἐστι πικρὸς ἐνταῦθα κατὰ τῶν ἡπατηκότων. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοὺς ἡπατημένους τὴν κατηγορίαν ἔτρεπεν, ἀνοήτους καλῶν, καὶ ἁπαξ καὶ δεύτερον· ἐπειδὴ δὲ καλῶς αὐτοὺς ἐπαίδευσεν καὶ διώρθωσεν, πρὸς τοὺς ἡπατηκότας τρέπεται λοιπόν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς^e συνιδεῖν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς τοῦτους μὲν ὡς παῖδας οἰκέλους, καὶ δυναμένους λαβεῖν διόρθωσιν, νοθετεῖ καὶ σωφρονίζει· τοὺς δὲ ἡπατηκότας, ὡς ἄλλοτρίους καὶ ἀνίατα νοσοῦντας, ἐκκόπτει· τοῦτο μὲν λέγων, Βαστάσκει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ, τοῦτο δὲ ἐπαρώμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων, Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Καὶ καλῶς εἶπεν, Ἀναστατοῦντες. Τὴν γὰρ οἰκίαν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν συγγένειαν ἀφέντες τὴν ἄνω, τὴν ἄλλοτρίαν καὶ ἐξὴν μεταδιώκειν ἠγάγασαν, ἀπὸ μὲν τῆς ἄνω Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐκβάλλοντες, βιαζόμενοι δὲ καθάπερ αἰχμαλώτους καὶ μετανάστας [717] πλανᾶσθαι. Διόπερ αὐτοῖς ἐπαρᾶται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐδὲν μοι μέλει περὶ ἐκείνων· Αἰρετικὸν γὰρ ἀνθρώπον μετὰ πρῶτην καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ. Εἰ βούλονται, μὴ περιτεμνέσθωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπτέσθωσαν.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τολμῶντες ἀποκόπτειν ἑαυτοὺς^d, καὶ τὴν ἀρὰν ἐπισπώμενοι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν διαβάλλοντες, καὶ τοῖς Μανιχαίοις συμπεράττοντες; Ἐκείνοι μὲν γὰρ φασὶ τὸ σῶμα ἐπιβουλον εἶναι καὶ ὕλης τῆς πονηρᾶς· οὗτοι δὲ διὰ τῶν ἔργων τοῖς χαλεποῖς δόγμασι τούτοις διδῶσιν ἀφορμὴν· ὡς γὰρ ἐχθρὸν καὶ ἐπιβουλον ἀποκόπτουσι τὸ μέλος. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον τοὺς ὀφθαλμοὺς πηρῶσαι ἐχρῆν· διὰ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν καταισιιν ἡ ἐπιθυμία. Ἄλλα οὐτε ὀφθαλμοὶ οὔτε τι ἄλλο μέλος αἰτιον, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαίρεσις μόνον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ, διὰ τί μὴ καὶ γλῶτταν διὰ τὴν βλασφημίαν, καὶ χεῖρας διὰ τὴν ἀρπαγὴν καὶ πόδας διὰ τοὺς ἐπὶ πονηρίαν δρόμους; καὶ παν, ὡς εἰπεῖν, τὸ σῶμα κατακόπτεις; Καὶ γὰρ ἀκοη καταυλουμένη^e πολλάκις κατεμάλαξε τὴν ψυχὴν, καὶ ῥίνες ὁσμήν ἠδεῖαν δεξάμεναι κατεγοήτευσαν τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἡδονὴν ἐξεδάκχευσαν. Οὐκοῦν πάντα περικόκωμεν, καὶ ὥτα καὶ χεῖρας καὶ ῥίνας. Ἄλλ' ἐσχάτης ταῦτα παρανομίας,

^e Legebatur ὑμᾶς.

^d Hic videtur dicere eos qui virilia amputabant, Manichæos imitari. At de Manichæis id me nusquam legere memini.

^e Savil. in marg., καταυλιζομένη.

^a Legebatur θαρρῶ.

^b Legebatur ἐνεδύσατο.

καὶ σατανικῆς παραπληξίας. Δέον γὰρ διορθῶται μόνον τὴν ἀτακτον τῆς ψυχῆς ὁρμήν, ὡς τοῦ τεχνίτου διαμαρτάνοντος, τὸ ὄργανον συντρίβειν ἀνέπεισεν ὁ πονηρὸς δαίμων καὶ φόνους χαίρων διηνεκώς. Πῶς οὖν τοῦ σώματος παινομένου, φησὶν, ἐκκαίεται ἐπιθυμία; Ἰδοὺ πάλιν τὸ ἀμάρτημα τῆς ψυχῆς· τὸ γὰρ παίνειν τὴν σάρκα, οὐ τῆς σαρκὸς ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς. Εἰ γὰρ βούλοιο κατατῆρξαι, αὐτὴ τὴν ἐξουσίαν ἄπασαν ἔχει. Σὺ δὲ παραπλήσιον ποιεῖς, ὥσπερ ἂν εἰ τις ὁρῶν τινα πῦρ καίοντα, καὶ ἐπιτιθέντα ξύλα, καὶ οἰκίαν ἐμπιπρῶντα, ἀφείς τὸν ὄψαντα τὴν πυρὰν, ἐγκαλέσειε τῇ πυρᾷ, ὅτι πολλῶν ἐπιλαδομένη ξύλων εἰς ὕψος ἤρθη· ἀλλ' οὐκ ἔστι τὸ ἔγκλημα τοῦ πυρὸς, ἀλλὰ τοῦ ὄψαντος τὸ πῦρ. Τοῦτο γὰρ πρὸς τροφήν, πρὸς φωτισμὸν, πρὸς δόξαν τοιαύτας ἐδόθη διακονίας, οὐχ ἵνα καίῃ τὰς οἰκίας· ὥσπερ οὖν καὶ ἡ ἐπιθυμία εἰς παιδοποιεῖαν καὶ βίου σύστασιν, οὐ πρὸς μοιχείαν καὶ πορνείαν καὶ ἀσέλγειαν· ἵνα πατὴρ γένῃ, οὐχ ἵνα μοιχὸς· ἵνα ἐν αἰῶνι ὁμιλήσῃς γυναίκε, οὐχ ἵνα παρανόμως διαφθείρῃς· ἵνα καταλίπῃς σπέρμα, οὐχ ἵνα τὸ ἐτέρου λυμήνῃ. Τὸ γὰρ μοιχεύειν οὐ τῆς ἐπιθυμίας ἐστὶ τῆς φυσικῆς, ἀλλὰ τῆς ὑβρεως τῆς παρὰ φύσιν· ἡ γὰρ ἐπιθυμία μίξις ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξις.

δ'. Ταῦτα δέ μοι οὐχ ἀπλῶς εἴρηται νῦν, ἀλλὰ προανακρουόμεθα τινὰς ἀγῶνας, καὶ προακροβολιζόμεθα πρὸς τοὺς λέγοντας τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν πονηρὰν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ψυχῆς τὴν βραθυμίαν ἐκώστας, κατὰ δὲ τοῦ σώματος μαινομένους. καὶ τὴν σάρκα ἡμῶν διαβάλλοντας, περὶ ὧν καὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἀπόστολος Παῦλος διαλέγεται, οὐ τῆς σαρκὸς κατηγορῶν, [718] ἀλλὰ τῶν διαβολικῶν λογισμῶν. Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ἐπὶ ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε· *μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί*. Ἐνταῦθα λοιπὸν δοκεῖ μὲν εἰς τὸν ἥθικόν ἐμβαίνειν λόγον, πάσχει δέ τι καινὸν, καὶ ὅπερ οὐδὲ ἐν μίᾳ τῶν ἄλλων ἔπαθεν Ἐπιστολῶν. Πάσας γὰρ διαλαμβάνων εἰς μέρη δύο, καὶ τὰ μὲν πρῶτα περὶ δογματικῶν, τὰ δὲ ἔσχατα περὶ βίου διαλεγόμενος, ἐνταῦθα εἰς τὸν ἥθικόν ἐμπεσὼν λόγον, πάλιν ἀναμίγνυσι τὸν δογματικόν. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐκεῖνον πάλιν ἔχειται ἐν τῇ πρὸς Μακχαίους μάχῃ. Τί δὲ ἐστὶ, *Μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν τῇ σαρκὶ εἰς ἀφορμὴν*; Ἀπήλλαξεν ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Χριστὸς τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, κυρίου ἀφῆκε τοῦ πράττειν ὃ τι βούλομεθα, οὐχ ἵνα τῇ ἐξουσίᾳ πρὸς κακίαν χρῶμεθα, ἀλλ' ἵνα μείζονος λάθωμεν μισθοῦ πρόφασιν, ἐπὶ φιλοσοφίαν μείζονα ἀνιόντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω ζυγὸν δουλείας καλεῖ τὸν νόμον, καὶ τὴν χάριν κατάρξας ἀπαλλαγῇ· ἵνα μὴ τῆς ὑποπεύσῃ, ὅτι διὰ τοῦτο κλεῦει τοῦ νόμου ἀποστήναι, ἵνα ἐξῇ παρανόμως ζῆν, διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν, λέγων· Οὐχ ἵνα παράνομος γένηται ἡ πολιτεία, ἀλλ' ἵνα ὑπὲρ τὸν νόμον ἡ φιλοσοφία· ἐλύθη γὰρ τοῦ νόμου τὰ δεσμά. Καὶ ἐγὼ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ταπεινότεροι, ἀλλ' ἵνα ὑψηλότεροι γενώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ πορνεύων, καὶ ὁ παρθενεύων, ἀμφοτέρω τοῦ νόμου τὰ μέτρα ἐξέβησαν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ μὲν ἐπὶ τὸ χεῖρον κατενεχθεὶς, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπαρθεὶς· ὁ μὲν παραβᾷς, ὁ δὲ ὑπερβᾷς τὸν νόμον. Τοῦτ' οὖν φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Ἐλυσεν τὸν ζυγὸν ἀπ' ὑμῶν, οὐχ

ἵνα σκιρτήσητε, οὐδ' ἵνα λακτίσητε, ἀλλ' ἵνα χωρὶς ζυγοῦ βαδίζητε εὐρυθμια. Εἴτα καὶ δείκνυσιν τρόπον, δι' οὗ ῥαδίως ἂν τὸ τοιοῦτον κατορθωθεῖ. Τίς οὖν ὁ τρόπος; Διὰ τῆς ἀγάπης *δουλεύετε ἀλλήλοις*, φησί. Πάλιν ἐνταῦθα αἰνιττεται ὅτι φιλονεικία καὶ στάσις καὶ φιλαρχία καὶ ἀπόνοια ταύτης τῆς πλάνης αἰτίας αὐτοῖς ἐγένοντο· ἡ γὰρ τῶν αἰρέσεων μήτηρ. ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *δουλεύετε ἀλλήλοις*, ἔδειξεν ὅτι ἐξ ἀπονοίας καὶ τύφου τοῦτο ἔλαβεν ἡ ἀρχὴν τὸ κακόν· διὸ κατὰλληλον ἐπεισάγει φάρμακον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀλλήλων ἄρχειν βουλόμενοι διεσχίσθητε, *δουλεύσατε ἀλλήλοις*· οὕτω γὰρ συναχθήσεσθε πάλιν. Ἀλλὰ φανερώς μὲν οὐ λέγει τὸ ἀμάρτημα, φανερώς δὲ τίθησι τὴν διόρθωσιν, ἵνα δι' αὐτῆς κάκεινο μάθωσιν· ὡς ἂν εἰ τις τῷ ἀσελγαίνοντι ὅτι μὲν ἀσελγαίνει μὴ λέγοι, παραινῶν δὲ συνεχῶς σωφρονεῖν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν, ὡς χρὴ, τὸν πλησίον, οὐ παραιτεῖται δουλεύειν αὐτῷ παντὸς δούλου ταπεινότερον. Καθάπερ γὰρ πῦρ δμῖλῃσαν κηρῷ, μαλάσσει ῥαδίως αὐτόν, οὕτω καὶ ἡ τῆς ἀγάπης θερμότης πάντα τῷφον καὶ ἀπόνοιαν πηλὸς σφοδρότερον διαλύει. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἄγαπατε ἀλλήλους, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *δουλεύετε*, τὴν ἐπιταταμένην δηλῶν φιλίαν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ νόμου τὸν ζυγὸν ἀνέβλεν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσωσιν, ἕτερον αὐτοῖς ἐπιτιθεῖν ζυγὸν τὸν τῆς ἀγάπης, ἰσχυρότερον [719] μὲν ἐκεῖνου, κορυφώτερον δὲ καὶ ἡδίων πολλῷ. Εἴτα δεικνύς αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα, φησὶν· Ὁ γὰρ πῦρ νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τὸν νόμον ἔστρεφον, εἰ βούλει αὐτόν, φησὶ, πληροῦν, μὴ περιτέμνου· οὐ γὰρ ἐν τῇ περιτομῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦται. Ὅρα τῆς ὁδύνης πῶς οὐκ ἐπιλανθάνεται τῆς ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ πονοῦν κινεῖ συνεχῶς, καὶ εἰς τὸν ἥθικόν ἐξελθὼν λόγον. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνυτε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῇτε. Οὐκ ἀποφαίνεται, ἵνα μὴ βαρὴς ᾖ, ἀλλ' οἶδε μὲν αὐτὸ γινώμενον, λέγει δὲ αὐτὸ μετὰ ἀμφιβολίας. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ ἀλλήλους δάκνυτε· καὶ τὸ ἐξῆς ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ πάλιν ἀπεφάνητο, ὅτι Ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῇτε· ὅπερ ἐστὶ φοβούντος καὶ ἀσφαλισμένου, οὐ καταδικάζοντος. Καὶ ταῖς λέξεσι δὲ ἐμφαντικῶς ἐχρήσατο. Οὐ γὰρ εἶπε, *δάκνυτε*, μόνον, ὅπερ ἐστὶ θυμουμένου, ἀλλὰ, *κατεσθίετε*, ὅπερ ἐστὶν ἐμμένοντος τῇ πονηρίᾳ. Ὁ μὲν γὰρ δάκνων, ὀργῆς ἐπλήρωσε πάθος· ὁ δὲ κατεσθίων θηριωδίας ἐσχάτης παρέσχεν ἀπόδειξιν. Δῆγματα δὲ καὶ βρώσεις οὐ τὰς σωματικὰς φησιν, ἀλλὰ τὰς πολλὰ χαλεπωτέρας. Οὐ γὰρ οὕτω; ὁ ἀνθρωπίνης ἀπογευσάμενος σαρκὸς ἔδωκεν, ὡς ὁ δῆγματα εἰς τὴν ψυχὴν πηγνύς· ὅσον γὰρ ψυχὴ τιμιωτέρα σώματος, τοσοῦτον χαλεπωτέρα ἡ ταύτης βλάβη. *Βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῇτε*, φησί. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀδικούντες καὶ ἐπιβουλεύοντες, ὡς ἄλλους ἀναλίσκοντες, ἐπὶ τοῦτο ἔρχονται, διὰ τοῦτό φησι· Σκοπεῖτε μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρᾶγμα περιτραπῇ. Ἡ γὰρ διάστασις καὶ ἡ μάχη φθοροποιὸν καὶ ἀναλωτικὸν καὶ τῶν δεχομένων αὐτῇ, καὶ τῶν εἰσαγόντων, καὶ σιγὰς μᾶλλον ἅπαντα διατρώγει. Λέγω δὲ, *πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέετε*.

ε'. Ἰδοὺ καὶ ἕτεραν δείκνυσιν ὁδὸν εὐχολον ποιοῦσαν
εἰς *Legebatur* τοῦτο ἔλαβεν.

malus dæmon perinde quasi erraverit Opifex, persuasit ut instrumenta perderent, semper gaudens cædibus. Qui sit igitur, dicit aliquis, ut saginato corpore effervescat concupiscentia? Ecce rursus est animi delictum; nam saginare carnem, non est carnis, sed animi: nam si vellet extenuare, habet idem omnem potestatem. At tu perinde facis, quasi si quis videns aliquem accendentem ignem, ac lignis impositis domum incendere, omisso eo qui fecit incendium, flammam accuset, quæ correptis multis lignis in altum se sustulerit. Atqui culpa non est ignis, sed ejus qui ignem accendit. Illic enim ad parandos cibos, ad præbendam lucem, adque alia id genus ministeria datus est, non ad conflagrationem ædium. Quemadmodum et concupiscentia ad liberorum procreationem vitæque conservationem data est, non ad adulterium, scortationes ac lascivias; ut pater fieres, non ut adulter; ut legitime verseris cum uxore, non ut contra fas eam corrumpas; ut reliquas tum semen, non ut alienum vitas. Nam adulterium non est naturalis appetitus, sed contumeliæ præter naturam: siquidem appetitus ille tantum desiderat mixturam, non talem mixturam.

4. Hæc autem mihi non temere dicta nunc sunt, sed præcludimus ad disputationes quasdam, ac ceu velitamus in eos qui dicunt Dei opificium esse malum, omissa animæ socordia adversus corpus insanientes, carnemque nostram calumniantes, de quibus et Paulus deinceps disserit, non carnem incusans, sed diabolicas cogitationes. 13. *Vos autem, fratres, in libertate vocati estis: tantum ne libertatem in occasionem carni.* Illic jam videtur exspatiari in sermonem moralem. Accidit autem illi quiddam novum, quodque in nulla cæterarum epistolarum accidit. Cum enim omnes in duas partes solitus sit parti, sic ut primum de dogmatibus, in fine de moribus disserat: hic posteaquam incidit in sermonem de moribus, rursus admiscet disputationem de dogmatibus: nam hic sermo vicissim hæret illi in pugna adversus Manichæos. Sed quid est, *Tantum ne libertatem in occasionem carni?* Liberavit, inquit, nos Christus a iugo servitutis, liberum nobis esse voluit facere quicquid volumus, non ut hac potestate ad malitiam abutiamur, sed ut majoris præmii sumamus occasionem, ad altiorem philosophiam progressi. Posteaquam enim passim legem appellat iugum servitutis, et gratiam liberationem a maledicto: ne quis suspicaretur ipsum ideo revocare homines a lege, quod liceret exlegem agere vitam, corrigit eam suspensionem, dicens: Non ut illegitima fiat vitæ ratio, sed ut legem transcendat philosophia: soluta sunt enim legis vincula. Atque hæc ego dico, non ut deiciamur, sed ut erigamur ad altiora. Etenim tam is qui scortatur, quam is qui in virginitate perseverat, legis terminos excessit, verum non eodem modo, sed hic quidem in deteriora prolapsus, ille vero ad meliora proventus; sic ut alter prætergressus sit legem, alter supergressus. Hoc itaque dicit Paulus: Christus iugum vobis relaxavit, non ut exiliatis, aut calcitretis, sed ut absque iugo composite incedatis. Post hæc ostendit modum, quo hæc facile queant

corrigi. Quis igitur modus? *Per caritatem*, inquit, *invicem vobis servite*. Rursus hic subindicat ambitionem, seditionem, dominandi studium et insolentiam, hujus erroris illis fuisse causam: quippe hæreseon mater est principatus cupiditas. Etenim cum dicit, *Servite vobis invicem*, ostendit hoc mali ex arrogantia fastuque cepisse exordium: ideoque malo congruens admoveat remedium. Quoniam, inquit, dum alius alii vultus dominari, dissecti fuistis, *Servite vobis invicem*. sic enim denuo in unum redigemini. At peccatum quidem non explicat aperte, sed aperte refert emendationis modum, ut hinc etiam illud cognoscerent; perinde ac si quis lascivienti non dicat quidem quod lasciviat, tamen frequenter hortetur ad pudicitiam. Nam qui proximum sicut oportet diligit, non gravatur illi servire submissius quam quisquam servus. Quemadmodum enim ignis admotus cæcæ, facile molliet eam: sic et amoris calor omnem fastum et arrogantiam vehementius quam ignis solvit. Ideo non simpliciter dixit, Diligite invicem, sed, *Servite*, intensam ac vehementem declarans amicitiam. Etenim cum legis iugum detraxisset; ne subsilirent, aliud illis imponit iugum, nimirum caritatis, illo quidem validius, sed multo levius ac jucundius. Deinde quid boni præstet caritas, ostendit dicens: 14. *Tota enim lex in uno verbo impletur, videlicet in hoc, Diliges proximum tuum ut teipsum (Math. 22. 39; Levit. 19. 18).* Quoniam legem susque deque versabant, Si vis, inquit, illam implere, ne circumcidaris: non enim circumcisione, sed dilectione impletur. Vide ut doloris sui non obliviscitur, sed id quod dolet, identidem attingit, etiam egressus in moralem sermonem. 15. *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne a vobis invicem consumamini.* Non pronuntiat, ne gravet illos, noverat tamen id fieri; verum hoc ambigue profert. Non enim dixit, Quoniam vos invicem mordetis: et quod sequitur, consimili modo: nec enim illic rursus pronuntiat, Ne a vobis invicem consumamini: qui sermo est metuensis et consulentis ut caveant, non condemnantis. Ac dictionibus per emphasis est usus. Non enim tantum dixit, *Mordetis*, quod sane est commoti; sed addidit, *Et comeditis*, quod est in malitia perseverantis. Nam qui mordet quod appetebat, iram explevit; qui vero devorat, extremæ feritatis et immanitatis specimen dedit. Morsus autem ac devorationes non corporales dicit, sed eas quæ sunt his multo crudeliores. Non enim qui carnem gustavit humanam, tantum mali dedit, quantum is qui morsum fixit in animam: siquidem quanto corpore præstantior est anima, tanto gravius est hanc læsisse. Vide, inquit, *ne a vobis invicem consumamini.* Quoniam qui lædunt et insidiantur velut alios consumpturi, hoc animo veniunt: ideo dicit, Videte ne res in vos revolvatur. Nam seditio et contentio corruptionem et consumptionem adfert tum iis qui recipiunt ea, tum iis qui invehunt, ac magis exedit omnia quam tinca. 16. *Dico autem, Spiritu ambulate, et concupiscentiam carnis non perficietis.*

5. *Via facitis ad virtutem.* — Ecco alteram indicat

viam, quæ virtutem reddit facilem, ac præstat ea quæ dicta sunt, viam quæ gignit caritatem, quæque stricta redditur a caritate. Nihil enim, nihil, inquam, sic caritatem inserit nobis, ut si simus spirituales, nec alia res æque persuadet spiritui ut apud nos maneat, atque vis caritatis. Ideoque dicit : *Spiritu ambulate, et carnis concupiscentiam non perficietis*. Quoniam expresserat quæ res gigneret morbum, et remedium aperit quod adfert sanitatem. Quod autem est illud, et quæ vis est tam recte dictorum, quam vivere spiritu? Ideo dicit, *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis* : 17. *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem : hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque volueritis, ea faciatis*. Hic quidam adoriuntur nos, dicentes, quod Apostolus hominem in duo dissequerit, inducens eum velut ex contrariis naturis compositum, dum ostendit pugnam esse corpori adversus animam. Verum hæc non ita se habent, non ita se habent, inquam. Neque enim hic carnem appellat corpus : alioqui si hoc sentiret, quomodo consentaneum sit quod mox dicitur, *Concupiscit enim, inquam, adversus spiritum*? Atqui corpus non est de eorum numero quæ movent, sed quæ moventur; non de eorum numero quæ agunt, sed de eorum quæ aguntur. Quomodo igitur concupiscit, quandoquidem concupiscentia non carnis est, sed animi? Siquidem alibi dicit, *Concupiscit anima mea* (Psal. 83. 2) : et, *Quid desiderat anima tua? et faciam tibi* (1. Reg. 20. 4) ; et, *Ne ambules secundum desiderium animæ tuæ* (Eccli. 18. 30) ; ac rursus, *Sic desiderat anima mea* (Psal. 41. 2). Quomodo igitur Paulus dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*? Solet appellare carnem, non corporis naturam solum, sed et pravam voluntatem : veluti cum dicit, *Vos non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. 8. 9. 8) ; et rursus, *Qui vero in carne sunt, Deo placere non possunt*. Quid igitur? tollenda est caro? ipse vero qui hæc dicebat, annon carne circumdatus erat? Non carnis sunt ista, sed diaboli documenta : *Ille enim homicida erat ab initio* (Joan. 8. 44). Quid igitur dicit? Carnem hic appellat cogitationem terrestrem, socordem et ignavam. Hæc enim non corporis est accusatio, sed animæ negligentis crimen ; siquidem hujus instrumentum est caro ; instrumentum autem nullus aversatur oditve, sed eum potius qui organum male tractat. Neque enim ferrum, sed homicidam et odimus et ponimus. Atqui dixerit aliquis, Hoc ipsum est accusare corpus, animi peccata carnis appellare vocabulo. Ego vero fateor quidem anima inferiorem esse carnem, sed et hanc quoque pulchram esse. Quod enim pulchro inferius est, ipsum quoque bonum est : malum autem non est minus bono, sed contrarium. At tu si demonstrare potes malitiam e corpore proficisci, accusa carnem : si vero ex appellatione conaris struere calumniam, tempus tibi est ut simul accuses et animam : quandoquidem et animalis homo dicitur (1. Cor. 2. 14), qui veritate privatus est ; et spiritus malitiæ (Ephes. 6. 12) dicuntur dæmonum multitudo. Rursus

carnis vocabulo Scriptura solet appellare mysteria, totam Ecclesiam dicens Christi esse corpus (Coloss. 1. 18). Quod si vis etiam officia cernere quæ per carnem præstantur, imaginare sensus exstinctos esse, et videbis animam omni cognitione destitutam, neque quidquam eorum quæ nunc novit nosse. Etenim si potentia Dei dum ex opificio mundi per res conditas intelligitur, conspiciatur, quomodo videre poterimus absque oculis? et si fides ex auditu est, quomodo sine auribus audiemus? Prædicare vero et circumcursare, linguæ pedumque constat adminiculo : *Quomodo enim, inquit, prædicabunt, nisi militentur* (Rom. 10. 15)? et scribendi munus peragitur manibus. Vides ut innumerabilium causa bonorum est carnis ministerium? Cæterum cum dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*, de duplici loquitur cognitione, quarum altera alteri adversatur, videlicet virtutis et malitiæ, non de anima et corpore. Nam si hæc sibi invicem adversarentur, se ipsa tollerent, non aliter quam ignem aqua, tenebræ lucem : sin corporis curam agit anima, multaque sollicitudine illi prospicit, innumeraque patitur ne deserat illud : cumque vi abrupta, obsistit ; ac vicissim corpus animæ subservit, multarumque rerum ipsi cognitionem adfert et ad illius operationem compositum est : qui possunt hæc esse contraria, et inter sese pugnantia? Nam ego non solum non contraria, verum etiam magnopere concordantia, seque vicissim tuentia video ex ipsis factis. Non igitur de his loquitur, quod sibi invicem adversentur, sed malarum ac bonarum cogitationum pugnam proponit. Velle enim et non velle animæ est. Ideo dicit : Hæc autem sibi adversantur, ne sineres animam pergere in suis pravis affectibus. Siquidem hæc loquutus est apostolus ceu pædagogus quispiam ac præceptor terrore incutiens. 18. *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege*.

6. Quænam est hæc consequentia? Maxima quidem et evidens. Etenim qui spiritum, ut oportet, habet, per hunc exstinguit omnem pravam concupiscentiam. Porro qui liberatus est ab iis, non eget legis auxilio, sed multo factus est præceptis illis sublimior. Nam qui non irascitur, quid opus habet ut audiat, *Non occides*? qui non intuetur intemperantibus oculis, quid opus habet eo qui doceat non esse mœchandum? Quis enim illi verba facit de fructu malitiæ, qui radicem malitiæ jam evulsit? Radix enim homicidii ira, et adulterii radix, curiosus oculorum obtutus. Eapropter dicit : *Si spiritu ducimini, non estis sub lege*. Hic autem mihi videtur magnas etiam et admirandas legis laudes retulisse. Quod si loco spiritus lex erat secundum vires suas, priusquam spiritus adveniret, non tamen ideo oportet in pædago manere. Tunc quidem merito sub lege eramus, ut metu castigaremus concupiscentias, cum nondum spiritus advenisset. Nunc vero posteaquam data est gratia, quæ non solum jubet ab illis abstinere, verum et illas marcidas reddens, ad altiora provehit, et ad perfectiorem vitæ rationem adducit ; quid opus est lege? Etenim qui ex sese in magnis suo fungitur

τὴν ἀρετὴν, καὶ κατορθοῦσαν τὰ εἰρημένα, ὁδὸν τί-
 ατουσαν ἀγάπην, καὶ σφιγγομένην ὑπὸ τῆς ἀγάπης.
 Οὐδὲν γάρ, οὐδὲν οὕτως ἀγαπητικούς ποιεῖ, ὡς τὸ
 πνευματικούς εἶναι, καὶ οὐδὲν οὕτω πείθει παραμέ-
 νειν ἡμῖν τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ τῆς ἀγάπης ἰσχύς. Διό
 φησι· *Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρ-
 κὸς οὐ μὴ τελέσητε.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τὸ ποιοῦν
 τὴν νόσον, λέγει καὶ τὸ τὴν ὑγίειαν χαρίζομενον φάρ-
 μακον. Ποῶν δὲ τοῦτο ἔστι, καὶ τίς ἡ δύναμις τῶν
 εἰρημένων καλῶν, ἡ τὸ πνεύματι ζῆν; Διό φησι·
*Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ
 μὴ τελέσητε.* Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
 πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς·
*ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ, ἃ ἂν
 θέλητε, ταῦτα ποιήτε.* Ἐνταῦθα δὲ ἐπιτίθενται
 τινες λέγοντες, ὅτι διεῖλεν εἰς δύο τὸν ἄνθρωπον ὁ
 Ἀπόστολος, ὥσπερ ἐξ ἐναντίας οὐσίας κατεσκευασμέ-
 νον εἰσάγων, καὶ μάχην τῷ σώματι πρὸς τὴν ψυχὴν
 δεικνύς οὖσαν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι· σάρκα
 γὰρ ἐνταῦθα, οὐ τὸ σῶμα καλεῖ· εἰ γὰρ [720] τοῦτο
 φησι, πῶς ἔχει λόγον τὸ ἐξῆς εἰρημένον; *Ἐπιθυμεῖ
 γὰρ, φησὶ, κατὰ τοῦ πνεύματος.* Καὶ μὴν τοῦτο οὐ
 τῶν κινούντων, ἀλλὰ τῶν κινουμένων ἐστίν, οὐ τῶν
 ἐνεργούντων, ἀλλὰ τῶν ἐνεργουμένων· πῶς οὖν ἐπι-
 θυμεῖ; ἡ γὰρ ἐπιθυμία οὐ σαρκὸς, ἀλλὰ ψυχῆς. Καὶ
 γὰρ ἀλλαχού φησι· *Κατεπίθυμός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου·*
καὶ τί ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ ποιήσω σοι;
Καὶ, Μὴ πορεύου κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς
σου· καὶ πάλιν, Οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου. Πῶς
 οὖν Παῦλός φησιν, *Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ*
πνεύματος; Οὐδὲ σάρκα καλεῖν, οὐ τὴν τοῦ σώμα-
 τος φύσιν, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν προαίρεσιν, ὡς ὅταν
 λέγῃ· *Ὑμεῖς οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύ-
 ματι.* Καὶ πάλιν, *Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέ-
 σαι οὐ δύναται.* Τί οὖν; ἀνελεῖν δεῖ τὴν σάρκα;
 Λύτεις δὲ ὁ ταῦτα λέγων, οὐ σάρκα περιέκειτο; Οὐ
 τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ταῦτα τὰ διδάγματα·
Ἐκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπαρχῆς. Τί οὖν
 φησι; Σάρκα ἐνταῦθα τὸν λογισμὸν καλεῖ τὸν γεώδη,
 τὸν ῥάθυμον καὶ ἡμελημένον. Τοῦτο δὲ οὐ σώματος
 κατηγορία, ἀλλὰ ῥαθυμοῦ ψυχῆς ἐγκλημα· ὄργανον
 γὰρ ἐστὶν ἡ σὰρξ, τὸ δὲ ὄργανον οὐδεὶς ἀποστρέφεται
 καὶ μισεῖ, ἀλλὰ τὸν τὸ ὄργανον κακῶς μεταχειριζό-
 μενον. Καὶ γὰρ οὐ τὸν σίδηρον, ἀλλὰ τὸν ἀνδροφόνον
 καὶ μισοῦμεν καὶ κολάζομεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο,
 φησὶ, κατηγορία τοῦ σώματος, τὸ τὰ ἀμαρτήματα
 τῆς ψυχῆς τῷ τῆς σαρκὸς ὀνόματι καλεῖσθαι. Ἐγὼ
 δὲ ὁμολογῶ μὲν ἐλάττωνα εἶναι τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα,
 καὶ αὐτὴν δὲ καλὴν. Τὸ γὰρ ἐλαττον τοῦ καλοῦ, καὶ
 αὐτὸ καλόν· τὸ δὲ κακόν, οὐκ ἐλαττον τοῦ καλοῦ, ἀλλ'
 ἐναντίον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν ἔχεις ἃ δεῖξαι ἀπὸ τοῦ σώ-
 ματος κατασκευαζομένην τὴν κακίαν, κατηγορεῖς τῆς
 σαρκὸς· εἰ δὲ ἀπὸ τῆς προσηγορίας διαβάλλειν ἐπι-
 χεῖρεις, ὥρα σοι καὶ τῆς ψυχῆς κατηγορεῖν· καὶ
 γὰρ ψυχικὸς ἄνθρωπος λέγεται ὁ τῆς ἀληθείας ἐστε-
 ρημένος, καὶ πνεύματα πονηρίας λέγεται τὰ τῶν
 δαιμονίων πλήθη. Τῷ δὲ τῆς σαρκὸς ὀνόματι πάλιν
 καὶ τὰ μυστήρια καλεῖν εἰσθεν ἡ Γραφή, καὶ τὴν
 Ἐκκλησίαν ἅπασαν, σῶμα λέγουσα εἶναι τοῦ Χρι-
 στοῦ. Εἰ δὲ βούλει καὶ κατορθώματα καλεῖν τὰ δι'

αὐτῆς γινόμενα, σέβσον τῷ λόγῳ τὰς αἰσθήσεις, καὶ
 ἔρημον ὄψει τὴν ψυχὴν γνώσεως ἀπάσης, καὶ οὐδὲν
 εἰδυῖαν ὧν οἶδεν. Εἰ γὰρ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτί-
 σεις κόσμου τοῖς ποιήμασι νοουμένη καθορᾶται, πῶς
 ἂν ἴδοιμεν χωρὶς ὀφθαλμῶν; εἰ δὲ καὶ ἡ πίστις ἐξ
 ἀκοῆς, πῶς ἀκουσόμεθα χωρὶς ὠτων; Καὶ τὸ κηρύ-
 ξαι δὲ καὶ τὸ περιελθεῖν, διὰ γλώττης καὶ ποδῶν.
Πῶς γὰρ κηρύξουσιν, ἂν μὴ ἀποσταλῶσι; καὶ
 τὸ γράψαι δια χειρῶν. Ὅρξ ὅτι μυρίων ἡμῖν ἀγα-
 θῶν ἐστὶν αἰτία τῆς σαρκὸς ἡ διακονία; Εἰ δὲ λέγει,
Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, περὶ
 δύο φησὶ λογισμῶν· οὗτοι γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκεινται,
 ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, οὐχ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Εἰ
 γὰρ ταῦτα ἀντίκειται, ἀλλήλων ἐστὶν ἀναιρετικά,
 ὡς τὸ πῦρ τοῦ ὕδατος, ὡς τὸ σκότος τοῦ φωτός· εἰ δὲ
 ἐπιμελεῖται σῶματος ψυχῇ, [721] καὶ πολλὴν αὐτοῦ
 ποιεῖ πρόνοιαν, καὶ μυρία πάσχει, ὥστε αὐτὸ μὴ
 καταλιπεῖν, καὶ ἀπορρήγνυμένη κωλύει, καὶ τὸ σῶμα
 αὐτῇ διακονεῖται, καὶ πολλὴν εἰσάγει γνῶσιν αὐτῇ,
 καὶ πρὸς τὴν ἐκείνης ἐνέργειαν τοῦτο κατεσκευάζεται·
 πῶς ἂν ἐναντία ταῦτα εἴη καὶ μαχόμενα ἀλλήλοις;
 Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐναντία, ἀλλὰ καὶ σφόδρα
 ὁμοιοῦντα, καὶ ἀλλήλων ἀντεχόμενα διὰ τῶν ἔργων
 ὁρῶ. Οὐ τοῖνον περὶ τούτων φησὶν, ὅτι ἀντίκειται
 ἀλλήλοις, ἀλλὰ λογισμῶν πονηρῶν, καὶ ἀγαθῶν μά-
 χην εἰσάγει. Τὸ γὰρ θέλειν καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυ-
 χῆς. Διὰ τοῦτο φησι· ταῦτα δὲ ἀντίκειται, ἵνα μὴ
 συγχωρήσης τῇ ψυχῇ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις
 αὐτῆς ταῖς πονηραῖς. Καθάπερ γὰρ τις παιδαγωγὸς
 καὶ διδάσκαλος φοβῶν, ταῦτα ἐφθέργειτο. *Εἰ δὲ πνεύ-
 ματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστέ ὑπὸ νόμον.*

ς'. Ποία αὕτη ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν καὶ σαφής. Ὁ
 γὰρ πνεῦμα ἔχων, ὡς χρῆ, σθένυνσι διὰ τούτου πο-
 νηρὰν ἐπιθυμίαν ἅπασαν· ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγείς,
 οὐ δεῖται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου βοηθείας, ὑψηλότερος
 πολλῶ τῆς ἐκείνου παραγγελίας γενόμενος. Ὁ γὰρ
 μὴ ὀργιζόμενος, πῶς δεῖται ἀκούειν, οὐ φρονεῖς;
 ὁ μὴ βλέπων ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, πῶς χρῆζει τοῦ
 παιδεύοντος μὴ μοιχεύειν; Τίς γὰρ διαλέγεται περὶ
 τοῦ καρποῦ τῆς κακίας τῷ τὴν βίξαν αὐτὴν ἀνα-
 σπᾶντι; Ῥίξα γὰρ φόνον θυμὸς, καὶ μοιχείας ἡ
 περίεργος θεωρία τῶν ὄψεων. Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰ
 πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστέ ὑπὸ νόμον.* Ἐνταῦθα
 δέ μοι δοκεῖ καὶ ἐγκώμιον τοῦ νόμου εἰρηκεῖναι μέγας
 καὶ θαυμαστόν· εἰ δὲ ἐν τάξει τοῦ πνεύματος ὁ νό-
 μος ἦν κατὰ δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τῆς τοῦ πνεύ-
 ματος ἐπιφοιτήσεως, οὐ μὴν ἢ διὰ τοῦτο ἐναπομένειν
 χρῆ τῷ παιδαγωγῷ. Τότε μὲν εἰκότως ὑπὸ νόμον
 ἦμεν, ἵνα τῷ δέει κολάζωμεν τὰς ἐπιθυμίας, οὕτω
 τοῦ πνεύματος φανέντος· νῦν δὲ τῆς χάριτος δεδο-
 μένης τῆς οὐ κτενοῦσης μόνον αὐτῶν ἀπέχεσθαι,
 ἀλλὰ καὶ μαραινέσεως αὐτάς, καὶ πρὸς μείζονα πο-
 λιτείαν ἀναγούσης, τίς χρεῖα νόμου; Τῷ γὰρ οἰκοθεν
 κατορθοῦντι τὰ μείζω, ποῦ χρεῖα παιδαγωγοῦ;
 οὐδὲ γὰρ γραμματιστοῦ τις δεῖται φιλόσοφος ὢν.
 Τί τοῖνον ἑαυτοὺς ἐξευτελίζετε, τῷ πνεύματι πρότε-
 ρον ἑαυτοὺς ἐκδόοντες, καὶ νῦν προσκαθήμενοι τῷ
 νόμῳ; *Φανερά δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς,
 αἵτινά ἐστι πορνεία, μοιχεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια,*

ἢ Dunæus: Sic distinguendum et legendum, ἐκμαστόν,
 εἰ δὴ .. ἐπιφοιτήσεως, οὐ μὴν. Εἰ μοχ τότε μὲν γὰρ εἰκότως.

* *Legebatur* οὐ δὲ εἰ μοι.

φαρμακεία, ειδωλολατρεία, ἔχθρη, ἔρεις, ζήλοι, θυμοί, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, θόβοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἀπὸ λέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προσέειπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ τῆς σαρκὸς σου κατηγορῶν, εἰπέ μοι, καὶ νομίζων ὡς περὶ ἔχθρας καὶ πολεμίας ταῦτα εἰρησθαί (ἔστω γὰρ ἡ μοιχεία καὶ ἡ πορνεία τῆς σαρκὸς καθ' ὅμᾶς), αἱ ἔχθραι, καὶ αἱ ἔρεις, καὶ οἱ ζήλοι, καὶ αἱ ἐρίθειαι, καὶ αἱ αἰρέσεις, καὶ αἱ φαρμακείαι (προαιρέσεως γὰρ ταῦτα διεσφραμμένης μόνον, ὡς περὶ οὖν καὶ τὰ ἄλλα) [722] πῶς ἂν εἰεν σαρκὸς; Ὁρᾷ; ὅτι οὐ φησι τὴν σάρκα ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸν γυνώδη λογισμόν καὶ χαμαὶ συρόμενον; Διὸ καὶ φοβεῖ λέγων, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Εἰ δὲ φύσεως ταῦτα πονηρὰς, καὶ οὐ προαιρέσεως μοχθηρὰς, περιττῶς εἶπε, Πράσσουντες, ἀλλὰ, Πάσχουσιν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ βασιλείας ἐκπίπτουσιν; Οὐδὲ γὰρ τῶν ἐν φύσει, ἀλλὰ τῶν ἐν προαιρέσει καὶ οἱ στέφανοι καὶ αἱ κολάσεις. Διὸ καὶ ταῦτα ἠπεύλησεν ὁ Παῦλος. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη. Οὐκ εἶπε, τὸ ἔργον τοῦ πνεύματος, ἀλλ', Ὁ καρπός. Οὐκοῦν ἡ ψυχὴ περιττὴ· εἰ γὰρ περὶ σαρκὸς καὶ πνεύματος ὁ λόγος, ποῦ ἡ ψυχὴ; Ἄρα περὶ ἀψύχων διαλέγεται; Ὅταν γὰρ τὰ μὲν πονηρὰ τῆς σαρκὸς, τὰ δὲ χρήσιμα τοῦ πνεύματος ᾗ, περιττὴ ἡ ψυχὴ. Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ ἡ ἐγκράτεια τῶν παθῶν ταύτης καὶ περὶ αὐτῆς· καὶ ἐν μέσῳ κειμένης κακίας καὶ ἀρετῆς, ἂν μὲν αἰεὶ δέον χρησθῇ τῷ σώματι, πνευματικὸν αὐτὸ κατειργάσατο· ἂν δὲ ἀποστῇ μὲν τοῦ πνεύματος, ἐκδῶ δὲ αὐτὴν ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις, γευδεστέραν αὐτὴν κατεσκεύασεν. Ὁρᾷ πάντοθεν πῶς οὐ περὶ οὐσίας αὐτῷ τῆς σαρκὸς νῦν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ προαιρέσεως μοχθηρᾶς, καὶ οὐ τοιαύτης; Διὰ τί δὲ καρπὸν καλεῖ τοῦ πνεύματος; Ὅτι τὰ μὲν πονηρὰ ἔργα ἐξ ἡμῶν

• Dunno legendum videtur, καίπερ αὐτῆς ἐν μέσῳ κ. κ. ἀρετῆς. ἂν μὲν..., νελ, καὶ περὶ αὐτῆς διαλέγεται ὡς ἐν μέσῳ.

γίνεται μόνων· διὸ καὶ ἔργα καλεῖ· τὰ δὲ καλὰ οὐ τῆς ἡμετέρας ἐπιμελείας δεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας. Εἴτα μέλλουναὐτὰ διηγεῖσθαι, τὴν ῥίζαν τίθησι πρῶτον τῶν ἀγαθῶν, οὕτω λέγων· Ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθοεργία, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. Τί γὰρ ἂν τις ἐπιτάξειε τῷ πάντα ἔχοντι παρ' ἑαυτοῦ, καὶ διδάσκαλον ἀπηρτισμένῃ τῆς φιλοσοφίας τὴν ἀγάπην; Ὡς περὶ γὰρ οἱ τῶν ἱππῶν εὐήνιοι καὶ ἀψ' ἑαυτῶν ἅπαντα πράττοντες, οὐκ ἂν δεηθεῖεν μάστιγος· οὕτω καὶ ψυχὴ κατορθοῦσα τὴν ἀρετὴν ἀπὸ πνεύματος, οὐ δεῖται τοῦ νοουθετοῦντος νόμου. Πάνυ δὲ καὶ ἐνταῦθα τὸν νόμον θαυμαστικῶς ἐξέβαλεν, οὐχ ὡς φαῦλον, ἀλλ' ὡς ἐλάττονα τῆς δεδομένης παρὰ τοῦ Πνεύματος φιλοσοφίας. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι· Καὶ τίς ἐστι τοιοῦτος; δεικνυσιν ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς τὰ τοιαῦτα κατορθοῦντας, σάρκα πάλιν ἐνταῦθα τὰς πονηρὰς πράξεις καλῶν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν σάρκα ἀνείλον· ἐπεὶ πῶς ἔμελλον ζῆν; Τὸ γὰρ ἐσταυρωμένον, νεκρὸν ἐστὶ καὶ ἀνεκέρητον· ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ φιλοσοφίαν δηλοῖ. Καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι, καὶ ἐνοχλῶσι, καὶ λυσσῶσιν· ἐπεὶ οὖν τοσαύτη τοῦ πνεύματος ἡ ἰσχύς, ἐκείνῳ ζῶμεν, ἐκείνῳ ἀρκώμεθα· ὁ καὶ αὐτὸς ἐπάγει λέγων· Ζῶμεν οὖν ἐν πνεύματι, καὶ πνεύματι στοιχῶμεν, κατὰ τοὺς ἐκείνου νόμους πολιτευόμενοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Στοιχῶμεν· τουτέστι, Ἀρκεσθῶμεν τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει, καὶ μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκην. Εἴτα [723] δεικνὺς ἐκείνους τοὺς ἐπεισάγοντας τὴν περιτομὴν διὰ φιλοτιμίαν τοῦτο ποιοῦντας, φησί· Μὴ γενώμεθα κενόδοξοι, ὁ πάντων ἐστὶν αἰτίος τῶν κακῶν, ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες. Ἀπὸ γὰρ κενόδοξίας ὁ φόβος, καὶ ἀπὸ φθόνου τὰ μυρία ταῦτα κακὰ.

• Marg. Savil., ἀγαθωσύνη. — Max legebatur, τίς γὰρ ἂν ἐπιτάξειε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπιτιμήσεως προσήματι τὰ αὐτῶν ἐξεδίδκουν πάθῃ, καὶ ἐδόκουν μὲν ἁμαρτημάτων ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖν, τὴν δὲ αὐτῶν φιλαρχίαν στήσαι ἐβούλοντο, φησὶν· Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ. Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν πράξῃ, ἀλλ', Ἐὰν προληφθῇ, τουτέστιν, ἐὰν συναρπαγῇ. Ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταργεῖτε τὸν τοιοῦτον. Οὐκ εἶπε, Κολάζετε, οὐδὲ, Καταδικάζετε, ἀλλὰ, Διορθοῦσθε. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔσθη, ἀλλὰ δεικνὺς, ὅτι σφόδρα αὐτοὺς ἡμέρους εἶναι δεῖ τοῖς ὑποσκελιζομένοις, οὕτως ἐπήγαγεν· Ἐν πνεύματι πραότητος. Οὐκ εἶπεν, ἐν πραότητι, ἀλλ', Ἐν πνεύματι πραότητος· δηλὼν ὅτι καὶ τῷ Πνεύματι ταῦτα δοκεῖ, καὶ τὸ δύνασθαι μετ' ἐπιεικείας διορθοῦν τοὺς ἁμαρτάνοντας, χαρίσματός ἐστι πνευματικοῦ. Εἴτα, ἵνα μὴ ἐπαρθῇ ὁ διορθῶν ἕτερον, καὶ αὐτὸν ὑπὸ τὸν αὐτὸν φόβον ἔσθῃ, οὕτως εἰπὼν· Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Ὡς περὶ γὰρ οἱ πλουτοῦντες ἐράνους τοῖς δεομένοις εἰσφέ-

ρουσιν, ἴν', εἴποτε καὶ αὐτοὶ περιπέσοιεν πενίᾳ, τῶν αὐτῶν ἐπιτύχωσιν· οὕτω δὴ καὶ ἡμᾶς ποιεῖν χρή. Διὸ καὶ αἰτίαν ἀναγκαζάν τίθησι, λέγων οὕτω· Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ ἡμαρτηκότος, πρῶτον μὲν εἰπὼν, Ἐὰν καὶ προληφθῇ, δεύτερον τὸ τῆς πολλῆς ἀσθενείας ὄνομα, εἴτα, Ἰνα μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς, δαιμόνος ἐπήρειαν μάλλον, ἢ ψυχῆς βλάβην αἰτιώμενος. Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὅντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι, παραινεῖ μὴ ἀκριβεῖς ἐξεταστάς εἶναι τῶν ἐτέρους πεπλημμελημένων, ἀλλὰ καὶ φέρειν τὰ τῶν πλησίον ἐλαττώματα, ἵνα καὶ τὰ αὐτοῦ φέρηται παρ' ἐτέρων. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς, οὐ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἔδραν ἔχουσιν οἱ λίθοι, ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς γωνίαν ἐπιτίθειος, οὐκέτι δὲ πρὸς θεμελίους, ὁ δὲ πρὸς θεμελίους μὲν, οὐκέτι δὲ πρὸς γωνίαν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐπὶ τῆς σαρκὸς δὲ τῆς ἡμετέρας τοῦτο αὐτὸ ἴδοι τις ἂν ἄλλ'

officio, huic quid opus pædagogus? neque enim qui philosophus est, opus habet grammatico. Cur igitur vos ipsos redditis viliores, cum prius vos exhibueritis spiritui, nunc assidetis legi? 19. *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, adulterium, immundities, lascivia, 20. veneficium, simulacrorum cultus, inimicitia, contentio, æmulationes, ira, concertationes, seditiones, hæreses, 21. invidia, cædes, ebrietates, comessiones, et iis similia, quæ prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quod qui talia faciunt, non erunt heredes regni Dei.* Hic jam mihi dicito tu qui carnis accusator es, et arbitraris hæc ob simultatem et discordiam esse dicta (sit enim adulterium et scortatio carnis, secundum vestram opinionem), inimicitia, contentio, æmulationes, concertationes, hæreses, et veneficia (nam hæc tantummodo sunt corruptæ voluntatis, nimirum ut cætera): quomodo igitur erunt carnis? Vides igitur, quod hic non loquitur de carne, sed de terrestri cogitatione quæ humi serpit? Ideo terrorem ingerit, dicens, *Qui talia faciunt, regni Dei non erunt heredes.* Quod si hæc essent naturæ malæ, non voluntatis pravæ, superflue dixisset, *Faciunt*; sed, *Patiantur.* Cur etiam a regno celorum excidunt? Neque enim ad ea quæ sunt naturæ, sed ad ea quæ sunt voluntatis, pertinent vel coronæ vel supplicia. Quapropter etiam hæc minatur Paulus. 22. *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax.* Non dixit, *Opus spiritus*, sed, *Fructus.* Igitur anima supervacanea est: nam si de carne et spiritu verba sunt, ubi anima? num de inanimis loquitur? Siquidem ubi quæ mala sunt, carnis sunt; quæ bona, spiritus: supervacanea est anima. Nequaquam: nam huius est temperatura affectuum, et ad hanc pertinet. Ipsa in medio sita inter virtutem et vitium, si ad id quod oportet utitur corpore, reddit illud spirituale; sin recedit a spiritu, si seipsam præbet malis cupiditatibus, reddit ipsam magis terrenam.

Vides eum non loqui de substantia carnis, sed de mala et non mala voluntate. Cur autem vocat fructum spiritus? Quoniam mala opera ex nobis solis oriuntur, unde et opera vocat; bona vero non tantum egent nostra cura, verum opus habent divina benignitate. Deinde hæc narraturus prius radicem bonorum proponit, ita dicens: *Caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, 23. fides, mansuetudo, temperantia. Adversus res huiusmodi non est lex.* Quid enim aliquis præcipiat illi qui omnia in se habeat, etiam perfectam philosophiæ magistram, caritatem? Quemadmodum enim equi freno morigeri, omniaque ex sese facientes, non opus habent scutica: sic et anima quæ impulsu spiritus recta facit, non eget admonitrice lege. Cæterum hic quoque legem valde mirabiliter deiecit, non ut malam, sed ut inferiorem philosophiâ, quam dat spiritus. 24. *Qui vero sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Etenim ne dicerent, Et quis est istiusmodi? ex factis ostendit qui sint qui talia præstant, rursus hic carnem appellans malefacta. Non enim sane carnem sustulerant; alioqui quomodo viverent? nam quod crucifixum est, mortuum est et inefficax: sed perfectam indicat philosophiam. Siquidem concupiscentiæ etsi obturbant, incassum furunt. Quoniam igitur tanta vis est spiritus, illi vivamus, illo contenti simus. Et hoc declarans subdit: 25. *Vivamus ergo spiritu, spiritu et ambulemus*; secundum illius leges vitam instituantes: hoc enim significat illud, *Ambulemus*; hoc est, Contenti simus spiritus vi, neque requiramus legis accessionem. Mox ostendens eos qui circumcisionem inducebant, id ambitionis gratia facere, ait: 26. *Ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, quæ est causa omnium malorum, nos invicem provocantes, invicem invidentes.* Siquidem ex inanis gloriæ studio nascitur invidia, rursus ex invidia hæc influmera mala.

CAPUT VI.

1. *Fratres, etiamsi præventus fuerit homo.*

1. Quoniam increpationis obtentu ulciscabantur suas cupiditates, videbanturque id facere propter delicta corrigenda, cum revera studerent suam dominandi cupiditatem stabilire, ait: *Fratres, etiamsi præventus fuerit.* Non dicit, Si fecerit, sed, *Si præventus fuerit*, hoc est, si abreptus fuerit. *Vos qui spirituales estis, instaurate talem.* Non dixit, Punite, aut condeminate, sed, *Instaurate*, hoc est, corrigite. Neque hic constituit, verum ut ostenderet eos admodum mites esse oportere erga eos qui supplantentur, ita subiecit: *In spiritu mansuetudinis.* Non dixit, In mansuetudine: sed, *In spiritu mansuetudinis*, declarans hæc etiam Spiritui placere, quippe cum hoc ipsum, posse cum humanitate corrigere peccantes, doni sit spiritualis. Deinde, ne qui corrigit alterum, efferatur animo, ipsum quoque eidem timori subiecit, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Quemadmodum enim divites sportulas mittunt egentibus, quo, si

quando et ipsi in egestatem inciderint, eadem ab aliis consequantur: sic et nobis est faciendum. Ideo causam necessariam memorat, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Excusatque eum qui peccavit: primum ita dicens, *Etiamsi præventus fuerit*: deinde infirmitatis nomen ponit: postea dicit, *Ne et tu tenteris*; dæmonis incursionem accusans magis quam animi negligentiam. 2. *Alii aliorum onera invicem portate.* Quoniam fieri non potest, ut homo vivat absque defectu, admonet ne rigidi sint expensores alienorum delictorum, sed tolerent etiam proximorum defectus, ut et ipsorum delicta tolerentur ab aliis. Sicut enim in structura domus non omnes lapides eundem habent locum, sed hic quidem in angulum est accommodus, ad fundamenta non item; ille contra, ad fundamenta commodus est, non item ad angulum: itidem sane est in corpore Ecclesiæ. Quin et in nostra carne licet idem cernere, attamen aliud membrum ab alio toleratur, nec ab omnibus omnia requi-

rimus. Nam ex communi facta collectio et corpus et ædificium constituit, *Et sic adimplete legem Christi*. Non dixit, *Implete*, sed, *Adimplete*, hoc est, simul omnes implete, vos invicem ferendo. Exempli causa, ille est iracundus, tu somnolentus. Tolerā igitur illius acrem impetum, ut vicissim ille tuam ferat segnitiam: ita fiet, ut nec ille peccet, dum abs te toleratur, neque tu, dum in iis, in quibus molestus es, sustineris a fratre tuo. Ad hunc autem modum vobis invicem, ubi lapsus imminet periculum, manum porrigentes, mutuis officiis implete legem, sic ut unusquisque quod proximo deest, sua tolerantia suppleat. Porro nisi sic egeritis, sed quisque proximi vitam velit excutere, numquam inter vos fiet quidquam eorum quæ fieri decet. Ut enim in corpore si quis ab omnibus membris eundem postulet usum, numquam constiterit corpus: sic et inter fratres grave bellum erit, si ab omnibus omnia requiramus. 3. *Etenim si quis videtur aliquid esse, cum nihil sit, seipsum decipit*. Hic rursus arrogantiam spectat. Qui sibi videtur esse aliquid, nihil est, primum suæ vilitatis argumentum edens, talem morum levitatem. 4. *Sed suum opus probet unusquisque*. Hic ostendit quod oporteat nos vitæ nostræ expensores esse, nec leviter, sed exacta cura probare quæ a nobis gesta sunt. Videlicet, Fecisti boni quidpiam? considera ne forte propter inanem gloriam, ne propter necessitatem, ne in odium, ne per simulationem, ne ob aliam aliquam causam humanam. Sicut enim aurum videtur quidem esse splendidum priusquam mittatur in fornacem; verum ubi traditum fuerit igni, tum vero certo dignoscitur, eo quod adulterinum est, ab eo quod est sincerum, separato: sic et nostra opera ubi diligenter examinaverimus, tum evidenter reteguntur, videbimusque nos ipsos multis criminibus obnoxios esse. *Et tunc in seipso tantum gloriam habebit, et non in altero*. Hæc dicit non veluti legem præscribens, sed illis se attemperans, perinde ac si dixisset, Absurdum quidem est gloriari: quod si porro gloriari vis, ne glorieris adversus proximum, ut ille Phariseus. Nam qui hoc didicerit, is et ab illo facile abstinebit. Quapropter etiam illud concessit, ut paulatim totum eximeret. Nam qui consueverit in seipso tantum gloriari, et non adversus alios, statim et hunc defectum corriget. Nam qui non existimat se cæteris meliorem (hoc enim est quod dicit, *Non in altero*), sed semetipsum apud sese examinat, etiamsi gloriatur, desinet tamen id facere in posterum. Atque ut intelligas eum hoc velle probare, vide ut illum metu cohibet, superius dicendo, *Probet suum opus*; hic addendo, 5. *Unusquisque enim suum onus portabit*. Videtur quidem proponere rationem quæ vetat gloriari adversus alium, sed corrigit gloriantem, ne tantum sibi placeat, revocans illum ad propriorum delictorum considerationem, dum onus nominat, et sarcinæ gestationis meminit, premens illius conscientiam. 6. *Communicet autem is qui catechizatur sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*.

2. *Doctoris officium*.—Hic jam de doctoribus loquitur: vult enim illos diligenter curari ab iis quos instituunt.

Et quare Christus hoc ita præscripsit? Nam in Novo Testamento lex hæc posita est, ut qui evangelium prædicant, ex evangelio vivant (1. Cor. 9. 14): et in Veteri similiter multi proventus ferebantur Levitis a subditis (Num. 31. et 35). Cur ergo hæc constituit? sed prius substrato modestiæ et caritatis fundamento. Quoniam enim doctoris auctoritas frequenter inflat ea præditos, cohibens doctoris spiritum, constituit illum in hac necessitate, ut opus habeat discipulis: et his rursus præbet occasionem, ut faciliores reddantur ad benevolentiam, exercens eos per benevolentiam erga doctores, ut et erga cæteros sint mansuetiores: quæ res non mediocrem caritatem excitabat in utraque parte. Alloqui nisi hoc esset quod dixi, quare Deus, qui ingratos Judæos manna aluit, apostolos in mendicorum dejecisset necessitatem? Annon perspicuum est, quod hinc magna pararet bona, humilitatem et caritatem, et ne puderet discipulos subditos esse iis qui vituperabiles esse videbantur? Probrum enim esse videtur, petere; sed tunc non videbatur, cum idem palam omnique cum libertate facerent doctores. Itaque non mediocrem fructum et hinc reportabant discipuli, dum per hæc docerentur gloriam omnem despiciere. Idcirco dicit: *Communicet autem qui catechizatur in sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*. Hoc est, omnem in illum exhibeat liberalitatem: hoc enim innuens dicebat, *In omnibus bonis*. Nihil, inquit, discipuli proprium sit, sed omnia communia, quippe qui majora quam dat accipit, tantoque majora, quanto præstabiliora sunt cælestia terrenis. Quod et alibi significans, ait: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos vestra carnalia metamus* (1. Cor. 9. 11)? Ideo negotium hoc appellat communicationem, indicans fieri repensationem. Ex hoc vero caritas quoque redditur serventior, multoque firmior. Itaque si doctor quærit quod naturæ satis est, quamquam accipiens manet in sua dignitate: quandoquidem et hoc laudi dandum est, doctorem sic assiduum esse ministerio sermonis, ut cæteris egeat, magnæque labore inopia, contemnens omnia, quæ ad victus pertinent. Quod si modum transgressus fuerit, corruptam suam dignitatem, non eo quod accipit, sed quod præter modum. Post hæc ne doctoris improba vita segniorem ad hæc redderet discipulum, eumque pauperem frequenter prætercurreret ob mores malos, pergens quidem dicit: *Bonum autem facientes non defatigemur*; hic vero ostendit discrimen ambitionis hujusmodi, et ejus quæ incumbit rebus temporariis, ita dicens: 7. *Ne erretis: Deus non irridetur. Quidquid enim seminauerit homo, hoc et metet*. 8. *Nam qui seminat in carne sua, ex carne sua metet corruptionem: qui vero seminat in spiritu, e spiritu metet vitam æternam*. Quemadmodum enim in semente, qui seminat, non potest ex hordeo metere triticum, eo quod oporteat et sementem et messem ejusdem esse generis: sic et in operibus: qui in carne deposuerit delicias temulentiam, concupiscentiam absurdam, quæ hinc proveniunt, metet. Quæ autem sunt ista? Supplicium, ultio, probrum, risus, corruptio: siquidem mensurarum

ὁμοῦς θατέρου θάτερον ἀνέχεται, καὶ οὐ παρὰ πάντων πάντα ζητοῦμεν. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ κοινοῦ γινόμενος ἕρπης, καὶ σῶμα καὶ οἰκοδομὴν συνίστησι. *Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.* Οὐκ εἶπε, Πληρώσατε, ἀλλ', *Ἀναπληρώσατε*, τούτεστι, κοινῇ πάντες πληρώσατε, δι' ὧν ἀλλήλους φέρετε· οἶον, ὁ δεῖνός ἐστιν ὀργίλος, σὺ δὲ ὑπηνόλος· φέρε τοῖνον τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ τὴν σφοδράν, ἵνα καὶ αὐτός σου τὴν [724] νωθεῖαν φέρῃ. Καὶ οὕτως οὕτε ἐκεῖνος ἀμαρτάνεται ὑπὸ σοῦ βασταζόμενος, οὕτε σὺ πλημμελεῖς ἐν οἷς εἰ βαρὺς, ἀνεχομένου σοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Οὕτω δὲ ἀλλήλοις χεῖρα ὀρέγοντες ἐν οἷς μέλλετε καταπίπτειν, δι' ἀλλήλων κοινῇ πληρώσατε τὸν νόμον, τὸ λείπον τῷ πλησίον ἀναπληρῶν ἕκαστος διὰ τῆς οἰκειας ὑπομονῆς. Ἐὰν δὲ μὴ οὕτω ποιῇτε, ἀλλ' ἕκαστος ἐπεξίεναι μέλλῃ τοῖς τοῦ· πλησίον, οὐδέποτε οὐδὲν ἔσται τῶν δεόντων ὑμῖν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ σώματι εἰ τὴν αὐτὴν τις ἀπαιτοῖ παρὰ πάντων χρεῖαν, οὐδέποτε τὸ σῶμα στήσεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν πολὺς ἐστὶ πόλεμος, εἰ παρὰ πάντων πάντας ἐπιζητοῦμεν. *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ εἶναι τι, μηδὲν ὦν, φρεναπατῶ ἑαυτόν.* Πάλιν ἐνταῦθα τὴν ἀπόνοιαν κατασκοπεῖ. Ὁ γὰρ δοκῶν εἶναι τι, οὐδὲν ἐστὶ, πρῶτον τῆς εὐτελείας αὐτοῦ δείγμα ἐκφέρων τὴν τοιαύτην εὐμένειαν. *Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος.* Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι δεῖ βίου ἐξεταστάς εἶναι, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας δοκιμάζειν τὰ πεπραγμένα ὑμῖν. Οἶον, ἐποίησάς τι καλόν; Σκόπησον μὴ ποτε διὰ κενοδοξίαν, μὴ δι' ἀνάγκην, μὴ πρὸς ἀπέχθειαν, μὴ ὑποκρίσει, μὴ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἀνθρωπίνην. Καθάπερ γὰρ τὸ χρυσίον δοκεῖ μὲν εἶναι λαμπρὸν πρὸ τοῦ χωνευτηρίου, ὅταν δὲ αὐτὸ β παραδοθῇ τῷ πυρὶ, τότε ἀκριβῶς διαδείκνυται, τοῦ νόθου παντὸς ἀπὸ τοῦ γνησίου χωριζομένου· οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα ἔργα, ὅταν μετὰ ἀκριβείας ἐξετάζωμεν, τότε σαφῶς ἐκκαλυφθήσεται, καὶ πολλῶν ὀφόμεθα ἑαυτοὺς ὄντας ὑπευθύνους ἐγκλημάτων. *Καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.* Ταῦτα οὐ νομοθετῶν φησιν, ἀλλὰ συγκαταβαίνων· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἀτοπον μὲν τὸ καυχᾶσθαι· εἰ δ' ἄρα βούλει, μὴ κατὰ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος. Ὁ γὰρ τοῦτο παιδευθεὶς, καὶ ἐκεῖνου ἀποστήσεται ταχέως. Διὸ καὶ τοῦτο συνεχώρησεν, ἵνα τὸ ὅλον κατὰ μικρὸν ἐξέλῃ. Ὁ γὰρ συνεθισθεὶς εἰς ἑαυτὸν μόνον καυχᾶσθαι, καὶ μὴ κατ' ἄλλων, ταχέως καὶ τοῦτο διορθώσεται· τὸ ἐλάττωμα. Ὁ γὰρ μὴ νομίσας τῶν ἄλλων ἑαυτὴν εἶναι βελτίονα (τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Οὐκ εἰς τὸν ἕτερον*), ἀλλ' αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν ἐξετάζων ἀδρύνεται, παύσεται καὶ τοῦτο ποιῶν ὑστερον. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο βούλεται κατασκευάσαι, ὅρα πῶς αὐτὸν συστέλλει τῷ ὀδοῦ· ἀνωτέρω μὲν εἰπὼν, *Δοκιμαζέτω τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγὼν· Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.* Δοκεῖ μὲν γὰρ τιθέναι λογισμὸν κωλύοντα καθ' ἑτέρου καυχᾶσθαι, διορθοῦται δὲ τὸν καυχώμενον, ὥστε μὴδ' ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρονεῖν, εἰς ἔνοϊαν ἄγων αὐτὸν τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων, καὶ τοῖς νόμοις τοῦ φορτίου καὶ τῆς ἀχθοφορίας πιέζων αὐτὸν τὸ συνειδῶς. *Κοιτωνεῖται δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.*

^a *Legebatur* ἡμῖν.

^b *Legebatur* αὐτῷ.

β'. Ἐνταῦθα περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν ὁ λόγος αὐτῷ, ὥστε πολλῆς ἀπολαύειν παρὰ τῶν μαθητευομένων θεραπείας. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὕτως ὁ Χριστὸς [725] ἐνομοθέτησε; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ οὗτος κεῖται ὁ νόμος, ὥστε τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ ὁμοίως πολλὰ τοῖς Λευαῖταις παρὰ τῶν ἀρχομένων ἦσαν αἱ πρόσοδοι. Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτα διετάξατο; Ταπεινοφροσύνης καὶ ἀγάπης ὑπόθεσιν προαποτιθέμενος· Ἐπειδὴ γὰρ τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα πολλὰκις φυσᾷ τοὺς ἔχοντας, καταστέλλω[ν] αὐτοῦ τὸ φρόνημα, εἰς ἀνάγκην κατέστησε τοῦ δεῖσθαι τῶν μαθητευομένων· καὶ ἐκείνους πάλιν εἰς ἀφορμὴν ἤγαγε τοῦ πρὸς εὐνοϊαν εὐκολωτέρους γίνεσθαι, γυμνάζων αὐτοὺς ἐν τῇ περὶ τοὺς διδασκάλους εὐνοίᾳ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ἡμερῶν εἶναι· ὅπερ καὶ ἀγάπην οὐ μικρὰν εἰργάζετο ἐν ἑκατέρῳ τῷ μέρει. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ὅπερ εἶπον, τίνος ἕνεκεν τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ἀγνώμονας ἀπὸ τοῦ μάννα τρέφων, τοὺς ἀποστόλους εἰς τὴν τῶν προσαιτούτων κατέστησεν ἀνάγκην; οὐκ εὐδελον ὅτι τὰ μεγάλα ἐκ τούτου κατασκευάζων ἀγαθὰ, ταπεινοφροσύνην καὶ ἀγάπην, καὶ ὥστε τοὺς μαθητευομένους μὴ αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκούσιν ἐπὶ νομιεῖστοις εἶναι; Τὸ γὰρ ἐπατεῖν, αἰσχύνῃς εἶναι δοκεῖ· ἀλλ' οὐκ ἐδόκει λοιπὸν, τῶν διδασκάλων αὐτὸ μετιόντων μετὰ παρῆρσις ἀπάσης· ὥστε οὐ μικρὰ κἀντεῦθεν ἐκέρδαινον οἱ μαθηταί, πάσης δόξης παιδευόμενοι διὰ τούτων ὑπερορᾶν. Διὰ τοῦτο φησι· *Κοιτωνεῖται δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.* Τούτεστι, πᾶσαν ἐπιδεικνύσθω περὶ αὐτῶν θαψίλειαν· τοῦτο γὰρ αἰνιτιτόμενος ἔλεγεν· *Ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.* Μηδὲν γὰρ ἔστω τοῦ μαθητοῦ, φησὶν, ἴδιον, ἀλλὰ πάντα κοινά. Μείζονα γὰρ λαμβάνει ἢ δίδωσι, καὶ τοσούτῳ μείζω, ὅσῳ τῶν γηϊνῶν τὰ ἐπουράνια ἀμείνω· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν;* Διὰ τοῦτο καὶ κοινῶν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνύς ἀντίδοσιν γινομένην. Ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ τῆς ἀγάπης γένητον θερμότερα πολλῷ καὶ βεβαιότερα. Ἄν μὲν οὖν τὴν αὐτάρκειαν ὁ διδασκαλὸς ζητεῖ, μένει καὶ λαμβάνων ἐπὶ τῆς οἰκειας ἀξίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐπαινος τὸ οὕτω προσεδρεύειν τῷ λόγῳ, ὡς ἑτέρων δεῖσθαι, καὶ ἐν πενίᾳ μυρία εἶναι, καὶ τῶν βιωτικῶν ὑπερορᾶν ἀπάντων. Ἄν δὲ ὑπερβαῖν τὸ μέτρον, ἐλυμήνατο τὴν ἀξίαν, οὐ τῷ λαμβάνειν, ἀλλὰ τῷ ἀμέτρῳ. Εἴτα ἵνα μὴ ἡ πονηρία τοῦ διδασκάλου ὀκνηρότερον περὶ ταῦτα ποιῇ τὸν μαθητὴν, καὶ πένητα ὄντα πολλὰκις παρατρέχῃ διὰ τὸν τρόπον, προῖδον μὲν φησι· *Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακώμεν.* ἐνταῦθα δὲ τὸ μέσον τῆς τοιαύτης, καὶ τῆς ἐν τοῖς βιωτικαῖς φιλοτιμίας δεικνυσίν, οὕτω λέγων· *Μὴ πλανᾶσθε·* Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. Ὁ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει· *ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ θερίσει σφόδρᾶν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.* Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σπερμάτων οὐκ ἐνι σπείροντα ὁρόβους σίτον ἀμῆσαι· δεῖ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ τὸν σπόρον εἶναι καὶ τὸν [726] ἀμῆτόν· οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, ὁ καταβαλὼν εἰς τὴν σάρκα τρυφήν, μέθην, ἐπιθυμίαν ἀτοπον, τὰ ἐκ τούτων ἀμῆσει. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Κόλασις, τιμωρία, αἰσχύνῃ, γέλως, φόβος. Τῶν γὰρ πολυτελῶν τραπ-

ζῶν καὶ τῶν ἡδυσμάτων ἃ οὐδὲν ἕτερον τὸ τέλος, ἢ φοβρά· καὶ γὰρ αὐτὰ φθείρεται, καὶ συμφθείρει τὸ σῶμα. Τὰ δὲ τοῦ πνεύματος οὐ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἅπαντα τούτοις. Σκόπει δέ· Ἐσπειρας ἐλεημοσύνην, ἀναμένουσί σε οἱ τῶν οὐρανῶν θησαυροὶ καὶ δόξα αἰώνιος· Ἐσπειρας σωφροσύνην, τιμὴ καὶ βραβεῖον καὶ αἱ παρ' ἀγγέλων εὐφημιαὶ καὶ οἱ παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου στέφανοι. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Ἀρ' οὖν, ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ καλὸν πρὸς πάντας, μάλιστα πρὸς τοὺς οικεοὺς τῆς πίστεως. Ἰνα γὰρ μὴ τις νομίῃ, ὅτι διδασκάλων μὲν ἐπιμελεῖσθαι δεῖ καὶ τρέφειν αὐτούς, τῶν δὲ ἄλλων ἀμελεῖν, εἰς κοινὸν ἐξάγει τὸν λόγον, καὶ πᾶσι τὴν θύραν τῆς τοιαύτης ἀνοίγει φιλοτιμίας, καὶ τοσαύτην ποιεῖται τὴν ὑπερβολὴν, ὡς καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας ἐλεεῖν κελεύειν, μετὰ προσηκούσης μὲν τάξεως, ἐλεεῖν δ' ὁμῶς. Τίς δὲ ἡ τάξις; Τὸ πλείονα περὶ τοὺς πιστοὺς ἐνδείκνυσθαι τὴν πρόνοιαν. Καὶ ἔπερ καὶ ἐν ταῖς ἁλλαῖς Ἐπιστολαῖς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται, οὐ περὶ τοῦ ἐλεεῖν διαλεγόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ φιλοτιμῶς καὶ διηνεκῶς· τὸ γὰρ τοῦ σπόρου ὄνομα καὶ τὸ μὴ δεῖν ἐκκακεῖν, τοῦτο αἰνίττεται. Εἴτα ἐπειδὴ μέγα ἀπήτησε, καὶ τὸ ἐπαθλὸν ἐπὶ θύραις τίθησιν, ἀμνητοῦ μεμνημένος καινοῦ τινος καὶ παραδόξου.

Υ'. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν γηπόνων οὐχ ὁ σπείρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ θερίζων πολλὸν ὑπομένει τὸν πόνον, αὐχμῷ καὶ κοινορτῷ καὶ πολλῇ μαχόμενος ταλαιπωρίῃ· τότε δὲ οὐδὲν τούτων ἐνι, φησὶν· ἃ καὶ παραδελῶν ἔλεγε· Καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Καὶ ἐντεῦθεν μὲν αὐτοὺς προτρέπει καὶ ἐφέλκεται· καὶ ἐτέρωθεν δὲ κατεπειγεί καὶ συνωθεῖ, λέγων· Ἀρ' οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν. Ὁπερ γὰρ οὐκ ἀεὶ τοῦ σπείρειν ἐσμέν κύριοι, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐλεεῖν. Ὅταν γὰρ ἐντεῦθεν ἀπενεγθῶμεν, καὶ μυριάκις βουληθῶμεν, οὐδὲν περαινόμεν πλέον. Καὶ μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ παρθέναι τῷ λόγῳ, αἱ μυρία προθυμηθεῖσαι, ἐπειδὴ σαφελῇ τὴν ἐλεημοσύνην οὐκ ἀπῆλθον ἔχουσαι, ἀτεκλεῖσθαι τοῦ νυμφῶνος· καὶ ὁ τὸν Λάζαρον παριῶν πλουσίους· καὶ γὰρ κακεῖνος, ἐπειδὴ ταύτης ἔρμος ἦν τῆς συμμαχίας, καὶ ὀλοφυρόμενος καὶ ἱκετεύσας πολλὰ, οὐ παρὰ τοῦ πατριάρχου, οὐ παρὰ ἄλλου τινὸς ἤλκειτο, ἀλλ' ἔμενε διηνεκῶς ἀποτηγανίζεμενος χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης. Διὰ ταῦτά φησιν, Ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν, καὶ πρὸς πάντας· καὶ ταύτη μάλιστα ἀπαλλάττων τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἅπαντα πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἦν· ἡ δὲ τῆς χάριτος φιλοσοφία γῆν ὁμοῦ καὶ θάλατταν ἐπὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης καλεῖ τράπεζαν, εἰ καὶ πλείονα [727] περὶ τοὺς οικεοὺς τὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυται. Ἰδετε πηλίκους ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπεῖν ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. Ἐννόησον. ὅσην κατέχει τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν ὁδύνη. Καθάπερ γὰρ οἱ πένθει τινὲς περιπεσόντες, ἢ τινα τῶν γυναικῶν ἀποβαλόντες, καὶ τινα τῶν ἀδοκῆτων ὑπομένοντες, οὔτε νύκτωρ ἡσυχάζουσι, οὔτε μεθ' ἡμέραν, τοῦ πένθους αὐτοῖς τὴν ψυχὴν πολιορκούντος· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἰπὼν ὀλίγα περὶ

* *Legebatur* ἐδυσμάτων.

τῶν ἡθῶν, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανέρχεται, ἃ μάλιστα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν διετάραττε, λέγων οὕτως· Ἰδετε πηλίκους ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ.

Ἐνταῦθα οὐδὲν ἄλλο αἰνίττεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν ἅπασαν· ὁ πολλῆς γυναιότητος σημεῖον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπηγόρευε μὲν αὐτὸς, ἔγραψε δὲ ἕτερος· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς· πρὸς γὰρ τῷ τέλει φησὶν· Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν Ἐπιστολὴν· ἐνταῦθα δὲ αὐτὸς ἔγραψε πᾶσαν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο ἐνταῦθα καὶ ἀναγκαιῶς, οὐ δι' ἀγάπην μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῆς πονηρᾶς ὑπονοίας ἀναίρεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ διεβάλλετο ἐπὶ πράγμασιν οἷς οὐδὲν ἐκοινῶνει, καὶ ἐλέγετο περιτομὴν καταγγέλλειν καὶ ὑποκρίνεσθαι, ὡς οὐ καταγγέλλων, διὰ τοῦτο ἡναγκάσθη ἰδιόγραφον ποιήσασθαι τὴν Ἐπιστολὴν, μαρτυρίαν ἔγγραφον προσηγορευόμενος. Τὸ δὲ Πηλίκους, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ τὴν ἀμορφίαν τῶν γραμμάτων ἐμφαίνων λέγειν, μονονουχί λέγων, ὅτι οὐτε ἄριστα γράφειν εἰδὼς, ὁμῶς ἡναγκάσθη δι' ἑαυτοῦ γράφαι, ὥστε τῶν συκοφαντῶν ἐμφράξαι τὸ στόμα. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπεῖσθαι ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ δώκωνται. Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάττουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῶνται. Ἐνταῦθα δείκνυσιν οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς τοῦτο ὑπομένοντας, ἀλλ' ἀναγκαζομένους παρ' ἐκῶν αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσεως, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογούμενος, καὶ προτρέπων ἀποπηδῆσαι ταχέως. Τί δὲ ἐστίν, εὐπροσωπεῖν ἐν σαρκί; Εὐδοκιμεῖν παρ' ἀνθρώποις. Ἐπειδὴ γὰρ ὠνεῖδιζοντο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὡς τῶν πατρῶν ἀποστάντες ἔθων. Ἰνα μὴ ταῦτα ἐγκαλῶνται, φησὶ, βούλονται ὑμῖν λυμῆνασθαι, διὰ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἐκείνοις ἀπολογούμενοι. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνύς ὅτι οὐ διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα ἐπραττον. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Οὐκ ἐστίν εὐσεβείας ὑπόθεσις τὸ γινόμενον· ὡς δι' ἀνθρωπίνην φιλοτιμίαν ταῦτα πάντα γίνεται, ὑπὲρ ἀρεσκείας τῶν ἀπίστων, ὅτι πιστοὶ κατακόπτονται, καὶ αἰροῦνται Θεῷ προσκροῦσαι, ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσωσι. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἐν σαρκὶ εὐπροσωπεῖσθαι. Εἴτα δεικνύς ὅτι καὶ ἐτέρωθεν συγγνώμης εἶσιν ἀπεστερημένοι, διελέγχει πάλιν αὐτοὺς, οὐ διὰ τὴν εἰς ἐτέρους ἀρέσκειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' οἰκείαν κενοδοξίαν ταῦτα [728] ἐπιτάσσοντας. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ἰνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῶνται, ὡς μαθητὰς ἔχοντες, καὶ ὄντες διδασκαλοὶ. Καὶ τίς ἡ τούτων ἀπόδειξις; Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ νόμον φυλάττουσι, φησὶ. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἐφύλαττον, οὕτως ἄξιοι κατηγορίας· νυνὶ δὲ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῶν διεφθαρμένος ἐστίν. Ἐμοὶ δὲ, φησὶ, μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴν τὸ πρᾶγμα ἐπονείδιστον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ καὶ παρὰ τοῖς ἀπίστοις· ἐν δὲ τοῖς οὐρανοῖς καὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς δόξα, καὶ μεγίστη. Καὶ γὰρ πενία ἐπονείδιστον, ἀλλ' ἡμῖν καύχημα· καὶ τὸ ἐξευτελιζέσθαι παρὰ πολλοῖς γέλως, ἀλλ' ἡμεῖς ἀβρυνόμεθα τούτῳ. Οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς ἡμῖν καύχημα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ δὲ οὐ καυχῶμαι, ἢ, Ἐγὼ δὲ οὐ βούλομαι καυχᾶσθαι, ἀλλ', Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο, ὡς περὶ τῶν ἀτόπων ἀπηρῆξαι καὶ τὴν

sumptuosarum et condimentorum nullus alius proven-
tus est quam corruptio : nam simul et ipsa corrumpuntur, et corrumpunt corpus. Quæ vero sunt spiritus, haud sunt ejusmodi, sed his omnibus omnino contraria. Considera vero : seminasti eleemosynam ; manent thesauri cælestes, gloriaque sempiterna : seminasti pudicitiam ; excipiet te honor et bravium, et ab angelis gratulationes, et ab agnotheta coronæ. 9. *Bonum autem facientes ne defatigetur : tempore enim suo metenus non deficientes.* 10. *Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum est in omnes, maxime vero erga domesticos fidei.* Ne quis arbitretur, doctorum quidem habendam esse curam eosque alendos, ceteros vero negligendos, ad generalitatem profert orationem omnibusque patefacit ostium hujus honoris ambiendi : tantaque cura id facit, ut in Judæos etiam ac gentes, cum gradu tamen competenti eleemosynam conferre jubeat. Quis autem est ordo ? Ut circa fideles major habeatur sollicitudo : et quod in cæteris epistolis facere solet, hoc et hic facit, non modo loquens de danda eleemosyna, verum etiam de studiose perpetuoque danda : siquidem hæ voces, seminare, et, non oportere defatigari, hoc innuunt. Ergo quoniam rem magnam exigebat, præmiuni quoque collocat in foribus, messis faciendo mentionem novæ cujusdam et admirabilis.

3. Nam in agricultura non solum qui seminat, veram etiam qui metit multum sustinet laboris, cum squalore, cum pulvere, cumque multa colluctans miseria : tunc vero nihil, inquit, tale erit. Quod etiam explanans dicit : *Tempore enim suo metenus non deficientes.* Et hinc quidem illos hortatur et allicit ; ex altera vero parte urget etiam et compellit, dicens : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum.* Quemadmodum enim non semper est in nostra potestate facere sementem, ita nec dare eleemosynam. Cum enim hinc furrimus abduci, etiam si milites velimus, nihil effecerimus. Testes hujus rei nobis sunt et virgines illæ, quæ quamlibet promptam haberent voluntatem, tamen quoniam abierant non ferentes secum largam eleemosynam, exclusæ sunt a thalamo sponsi (*Matth. 25*). Testis est dives ille, qui Lazarum despexerat, qui quoniam hoc destitutus erat auxilio, et plorans et supplicans vehementer, nec a patriarcha nec ab alio quopiam misericordiam impetravit, sed citra veniam omnem mansit in perpetuo flammæ cruciatu (*Luc. 16*). Propterea dicit, *Dum tempus habemus, operemur bonum erga omnes.* Et hac ratione maxime subducit eos ab humilitate Judæa. Nam illis omnia humanitatis officia erant erga contribules : at gratiæ philosophia terram pariter et mare ad beneficentiæ mensam invitat, quamquam erga domesticos copiosorem exhibet sollicitudinem. 11. *Videtur qualibus literis scripsi vobis manu mea.* 12. *Quicumque volunt in carne placere, ii cogunt vos circumcidi.* Considera quantus dolor tenuerit illam beatam animam. Quemadmodum enim qui in luctum aliquem inciderunt, aut aliquem ex sineeris amicis amiserunt, aut aliqui malum aliquod subito obortum ferunt, neque noctu quietem agant neque interdiu, luctu pectus illorum

obsidente : sic et beatus Paulus, pauca loquutus de moribus, denuo revertitur ad superiora, quæ maxime discruciabant ipsius animum, ita loquens : *Videte qualibus literis scripsi vobis manu mea.*

Paulus epistolas dictabat, et alius scribebat. — Ille nihil aliud innuit, nisi quod ipse totam scripserit epistolam : quod affectus mire sinceri erat argumentum. In cæteris enim epistolis dictabat quidem ipse, alius vero scribebat ; idque liquet ex ea quæ est ad Romanos epistola : ibi siquidem ad calcem dicitur, *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam* (*Rom. 16. 22*). Ille vero totam ipse scripserat. Fecit autem hoc necessario, non ob caritatem modo, verum etiam ad tollendam malam suspitionem. Quoniam enim traducebatur de iis factis, quibus obnoxius non erat, dicebaturque circumcisionem profiteri, dissimulans tamen quasi non profiteretur ; ideo compulsus est epistolam sua manu scriptam mittere, deposito apud illos scripto testimonio. Quod autem dixit, *Qualibus, mihi videtur non magnitudinem, sed deformitatem literarum significans dicere : ac si ita loqueretur : Cum nescirem optime scribere, tamen ipse scribere compulsus sum, ut calumniatoribus os obturarem. Quicumque volunt placere in carne, ii cogunt vos circumcidi, tantum ut per crucem Christi persecutionem non patiantur.* 13. *Neque enim qui circumciduntur, ipsi legem servant, sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne gloriantur.* Hic ostendit illos non sponte, sed coactos id pati, præbens illis occasionem recedendi, ac propemodum illos excusans, hortansque ut cito resiliant. Quid autem est, *Placere in carne* ? Probari apud homines. Quoniam enim apud Judæos probro ipsis dabatur, quod a patriis consuetudinibus desciscerent : Ne hoc, inquit, possit ipsis exprobrari, volunt vos corrumpi, per vestram carnem illis satisfacturi. Hoc autem dicebat, ut ostenderet illos nequam propter Deum quæ faciebant facere ; ac si diceret : Quod sit, non innititur pietati : propter humanam ambitionem hæc omnia fiunt, ut placeant infidelibus, quod fideles truncentur ; et malunt Deum offendere, ut placeant hominibus. Hoc enim est, *In carne placere.* Postquam aliunde ostendit illos omni venia carere, rursus illos redarguit, non solum quod aliis placere studerent, verum etiam quod vanæ gloriæ causa hæc aliis præciperent. Ideoque subjecit, *Ut in carne vestra gloriantur, tamquam qui discipulos habeant, sintque doctores.* Et unde hæc probantur ? *Non enim, inquit, ipsi legem servant.* Maxime igitur, etiam si servassent, erant accusandi ; nunc vero et scopus illorum corruptus est. 14. *Mihi vero absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Attamen res videtur esse probrosa ; verum in mundo et apud infideles : at in cælis et apud fideles gloria est, et quidem maxima. Nam et paupertas probrosa est, sed nobis gloriosa : item sperni apud vulgas ridiculum est, at nos ideo gloriamur. Ita crux nobis est gloriandi materia. Nec vero dixit, *Ego non glorior, aut, Ego nolo gloriari, sed, Absit ut ego glorier ;* perinde quasi de re portentosa loquens abominatus est, et ad

hoc præstandum divinam opem imploravit. Et quid est, quod de cruce gloriatur? Quod Christus mea causa formam servi acceperit, et mea causa quæ passus est pertulerit: propter me, inquam, qui servus eram, qui inimicus, qui higratus; sed sic me dilexit, ut seipsum exponeret. Quid huic rei possit æquiparari? Etenim si servi dum tantum laudantur ab heris, hisque ejusdem naturæ, altum sapiunt: annon gloriandum est, cum ille Dominus, qui verus est Deus, non erubescit pro nobis crucem subire?

4. Proinde neque nos illius ineffabilis erga nos sollicitudinis pudeat. Illum non puduit tua causa crucifigi, et te pudet ejus inenarrabilem profiteri dispensationem? Et interim perinde facis, ac si quis vinculis constrictus ante non erubescens de rege, postquam is adstans ipsi in carcere vincula suis manibus detraxisset, ob hoc pudorem conciperet. Verum hæc extremæ fuerint dementia: ob hoc ipsum enim maxime gloriandum est *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*. Mundum hic appellat non cælum neque terram, sed res temporarias, laudem ex hominibus, satellitum, gloriam, opes, hæc omnia quæ vulgo videntur esse magnifica. Hæc enim mihi facta sunt mortua. Talem oportet esse Christianum, et hanc vocem semper habere in ore. Neque enim contentus fuit priore mortificationis modo, sed et alterum intulit dicens: *Et ego mundo*; duplicem innuens mortificationem, ac dicens, Et illa mihi mortua sunt, et ego vicissim illis: nec illa me capere possunt, vel captivum ducere, quippe semel mihi mortua; neque ego illorum cupidine teneri, quippe qui mortuus illis. Nihil hæc mortificatione felicius; hæc enim est beatæ vitæ fundamentum. 15. *Neque enim circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed nova creatura*. 16. *Et quicumque hac regula incedunt, pax super eos et misericordia, et super Israel Dei*.

Crucis potentia quanta. — Vides crucis potentiam, in quantam celsitudinem Apostolum subvexerit? Non solum jam omnes mundi res illi mortuas reddidit, verum etiam longe supra veterum institutum sustulit. Quid huic potentia par? Siquidem qui prius pro hac circumcissione occidebatur et alios occidebat, huic persuasit crux, ut illa eodem loco relicta quo erat præputium, nova quædam et admiranda ac cælos transcendentia perquireret negotia. Hanc enim appellat novam creaturam, nostrum vivendi institutum, tum ob ea quæ fuerunt, tum ob ea quæ futura sunt: ob ea quæ fuerunt quidem, quod nostra natura, quæ inveteraverat senio peccati, repente baptismi lavacro renovata est, ac si denuo esset condita: quapropter etiam nova ac cælestis a nobis exigitur vitæ forma: ob futura vero, quod et cælum et terra et omnis denique creatura in incorruptibilitatem transferenda sit una cum nostris corporibus. Proinde ne mihi posthac loquaris, inquit, de circumcissione, quæ nullam habet vim: quando enim hæc comparebit, cum omnia tantopere sint immutata? quin potius res novas quaerite, quæ ad gratiam spectant. Hæc enim qui sectantur, hi et pace et Dei erga nos bonitate fruentur, ac

proprie nomine Israelis appellentur: illi vero qui contraria sentiunt, etiam si ex illo prognati sint, ejusque cognomen circumferant, ex iis tamen omnibus exciderunt, et a cognatione, et ab ipso cognominationis honore. Ili vere Israelitæ possunt esse qui regulam hanc servant, qui a veteribus discedunt, et gratiam sectantur. 17. *De cætero, nemo mihi molestus sit*. Hic non quasi lassus, aut injuria affectus hæc loquitur. Etenim qui omnia tum facere tum pati causa discipulorum, induxerat animum, quomodo nunc fractus esset concidissetque? qui dicit, *Insta opportune, importune*: qui dicit, *Si forte det illis Deus agnitionem veritatis, et respiciant a diaboli laqueis* (2. Tim. 4. 2. et 2. 25. 26). Quam igitur ob causam hæc dicit? Ut illorum socordem animum premat, et in maiorem coniciat terrorem, et leges ab ipso latas confirmet, nec sinat illos semper movere. *Ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto*. Non dixit, habeo, sed, *Porto*; tamquam aliquis de tropæis glorians, signisque regalibus. Quamquam hoc ipsum rursus probrosum esse videatur: verum hic sua vulnera jactat, neque secus quam solent milites vexilliferi, hic exultat, vulnera circumferens. Sed quam ob causam hoc dicit? Quovis sermone, quavis, inquit, voce clarius per hæc me purgo. Hæc namque vocem tuba sublimiorem emittunt adversus eos qui mihi contradicunt, prædicantque me simulare dogma, et ad placendum hominibus aliquid dicere. Etenim si quis militem videret ex acie cruentatum prodiisse, innumeris vulneribus saucium, num posset illum ignaviae proditionisque dammare, argumenta fortitudinis in ipso corpore gestantem? De me quoque, inquit, similiter judicare oportet. Et si quis vellet meam purgationem audire, animumque meum cognoscere, spectet vulnera, quæ certiore exhibent probationem, quam hæc verba, quam hæc scripta. Exordiens enim epistolam, ex subita sui mutatione sincerum animum suum fucique expertem evidenter ostendit; finiens vero declarat idem ex periculis quæ ipse adiit. Ne enim quis diceret, recto quidem animo mutatus est, verum non perstitit in eodem proposito; testes allegat, se etiam perstittisse, labores, pericula, plagas. Deinde postquam se dilucide purgavit de omnibus, declaravitque quod nihil eorum quæ dicta sunt dixerit animo commoto aut odii causa, sed immobilem se erga illos servare caritatis affectum, rursus hoc ipsum confirmat, claudens orationem precatione, plena bonis innumeris, et ita loquens: 18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen*. Ille extremo verbo cunctis quæ prius dicta sunt signaculum addidit. Non enim simpliciter dixit, Vobiscum, quemadmodum de cæteris, sed ait, *Cum spiritu vestro*; avocans illos a carnalibus, et ubique demonstrans Dei beneficentiam, gratiamque commemorans, quam acceperant, per quam poterat illos ab omni errore Judaico revocare. Nam et Spiritum accepisse non erat legalis inopie, sed justitiæ quæ est secundum fidem, nec acceptum tenere erat ex circumcissione, sed ex gratia. Expro-

παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν ἐκάλεσεν εἰς τὸ κατορθῶσαι τοῦτο. Καὶ τί ἐστὶ τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ; Ὅτι ὁ Χριστὸς δι' ἐμὲ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἔπαθεν ὑπὲρ ἑπάθε, δι' ἐμὲ τὸν δούλον, τὸν ἐχθρὸν, τὸν ἀγνώμονα· ἀλλ' οὕτως με ἠγάπησεν, ὥς καὶ ἑαυτὴν ἐκδιδόναι. Ἄρα τοῦτου γένοιτο· ἂν τι ἴσων; Εἰ γὰρ οἰκείται, ἂν μόνον ἐπαινῶνται· παρὰ τῶν δεσποτῶν, καὶ ταῦτα ὁμογενῶν ὄντων, μέγα φρονούσι, πῶς οὐ καυχᾶσθαι χρή, ὅταν ὁ Δεσπότης ὁ ἀληθὴς Θεὸς μὴ ἐπαισχύνηται τὸν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρὸν;

Μηδὲ ἡμεῖς τοίνυν ἐπαισχυνόμεθα τὴν ἄρατον αὐτοῦ κηδεμονίαν. Αὐτὸς οὐκ ἐπησχύνθη σταυρωθῆναι διὰ σέ, καὶ σὺ ἐπαισχύνη ὁμολογῆσαι αὐτοῦ τὴν ἄπειρον κηδεμονίαν; ὥσπερ ἂν εἰ τις δεσμότης μὴ ἐπαισχυνόμενος τὸν βασιλέα, ἐπειδὴ δὲ ἐπέστη τῷ δεσποτικῷ καὶ τὰ δεσμὰ ἔλυσεν δι' ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο αὐτὴν ἐπαισχύνηται. Ἄλλ' ἐσχάτης· ταῦτα παραπληξίας· δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα ἐναθρύνεσθαι δεῖ. Δι' οὗ ἔμοι κόσμος ἐσταυρώται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. Τὸν κόσμον φησὶ νῦν, οὐ τὸν οὐρανὸν οὐδὲ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὰ βιωτικά πράγματα, τὸν ἐπαινον τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων, τὴν δορυφορίαν, τὴν δόξαν, τὸν πλοῦτον, τὰ τοιαῦτα ἅπαντα τὰ δοκούντα εἶναι λαμπρά. Ταῦτα γὰρ μοι νεκρὰ γέγονα. Τοιοῦτον εἶναι χρή τὸν Χριστιανὸν, ταύτην ἀεὶ τὴν φωνὴν περιφέρειν. Οὐδὲ γὰρ ἠρκέσθη μόνον τῷ προτέρῳ τῆς νεκρώσεως τρόπῳ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπηγάγεν εἰπών· καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ· διπλῆν τὴν νέκρωσιν αἰνιττόμενος, καὶ λέγων, ὅτι καὶ ἐκεῖνα ἔμοι νεκρά, καὶ ἐγὼ ἐκεῖνοις, καὶ οὕτε αὐτὰ ἐλεῖν με δύναται καὶ χειρῶσθαι· νεκρὰ γὰρ ἐστὶν ἅπαξ· οὕτε ἐγὼ ἐπιθυμῶσαι αὐτῶν· νεκρὸς γὰρ αὐτοὺς εἰμι καὶ ἐγὼ. Οὐδὲν τῆς νεκρώσεως ταύτης μακαριώτερον. Αὕτη γὰρ ἐστὶ τῆς μακαρίας ζωῆς ἡ ὑπόθεσις. *Ὅστις γὰρ περιτομὴν τι ἰσχύει, οὕτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καιρὴ κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ καρδὸν τοῦτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνην ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ.*

Εἶδες σταυροῦ δύναμιν, εἰς ὅσον αὐτὸν ὕψος ἀνήγαγεν; Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ τοῦ [729] κόσμου πράγματα ἐνέκρωσεν αὐτῷ πάντα, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας τῆς παλαιᾶς ἀνώτερον πολλῶ κατέστησε. Τί ταύτης τῆς ἰσχύος ἴσον; Τὸν γὰρ ὑπὲρ ταύτης τῆς περιτομῆς σφαττόμενος· καὶ ἑτέρους ἀποσφάττοντα, τοῦτον ἔπεισεν ὁ σταυρὸς ἐν ἴσῳ τῇ ἀκροβυστίᾳ αὐτὴν ἀφέντα, ξένα τινα καὶ παράδοξα καὶ τὰ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἐπιζητεῖν πράγματα. Καὶ νῦν γὰρ κτίσιν ταύτην καλεῖ τὴν καθ' ὅμᾳς πολιτείαν, διὰ τε τὰ γεγενημένα, διὰ τε τὰ ἐσόμενα· τὰ γεγενημένα μὲν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν παλαιωθείσα ἐν γήρᾳ τῆς ἁμαρτίας, ἀθρόως διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀνεκινήθη, ὥσπερ ἀνακτιθεῖσα πάλιν· διὰ καιρὸν καὶ οὐρανίαν ἀπαιτούμεθα πολιτείαν· διὰ τὰ ἐσόμενα δὲ, ὅτι καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις εἰς ἀφθαρσίαν μεταστήσεται μετὰ τῶν σωματίων τῶν ἡμετέρων. Μὴ τοίνυν μοι λέγε, φησὶ, περιτομὴν τὴν οὐδὲν δυναμένην λοιπόν· πῶς γὰρ αὕτη φανέται, πάντων ἐπὶ τοσοῦτον μεταβεβλημένων; ἀλλὰ τὰ καινὰ ζητεῖ πράγματα τῆς χάριτος. Οἱ γὰρ ταῦτα διώκοντες, οὗτοι καὶ εἰρήνης καὶ φιλοανθρωπίας ἀπολαύουσιν, καὶ τῷ τοῦ Ἰσραὴλ ὀνόματι κυρίως ἂν καλοῖντο· ὥς οἱ γε τὰ ἐναντία φρονούντες, καὶ ἐξ ἐκείνου γεγεννημένοι εἶεν, καὶ τὴν προσγορίαν αὐτοῦ περιέφεριεν, πάντων

ἐκπεπνύκασιν τούτων, καὶ τῆς συγγενείας καὶ τῆς ἐπωνυμίας αὐτῆς. Οἱ γὰρ κυρίως Ἰσραηλίται εἶναι δυνάμενοι, οἱ τὸν κανόνα τοῦτον διατηροῦντές· εἰσιν, οἱ τῶν παλαιῶν ἀπεχόμενοι, καὶ τὰ τῆς χάριτος διώκοντες. *Τοῦ λοιποῦ, κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω.* Ἐνταῦθα οὐχ ὥς καμῶν, οὐδ' ὥς περικακῆσας ταῦτα φοβέγεται· ὁ γὰρ πάντα καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν αἰρούμενος, πῶς ἂν ἐξελύθῃ καὶ ἀνέπεσε νῦν; ὁ λέγων· *Ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως· ὁ λέγων· Μὴ ποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπὶγνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀναστήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος.* Τίνος οὖν ἕνεκεν ταῦτα φησιν; Ἀναστέλλων αὐτῶν τὴν βλάβον γνώμην, καὶ εἰς φόβον πλείονα ἐμβάλλων, καὶ πηγνύς τοὺς παρ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους, καὶ οὐ συγχωρῶν ἀεὶ κινεῖν αὐτούς. *Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματι μου βαστάζω.* Οὐκ εἶπεν, *Ἐγὼ, ἀλλὰ, βαστάζω*, ὥσπερ τις ἐπὶ τροπαίῳ μέγα φρονῶν, ἢ σημείοις βασιλικῶς· εἰ καὶ τοῦτο πάλιν θνείδος εἶναι δεκεῖ. Ἄλλ' οὗτος ἐπὶ τοῖς τραύμασιν ἐναθρύνεται· καὶ καθάπερ οἱ σημειοφόροι τῶν στρατιωτῶν, οὕτω καὶ οὗτος ἀγαλλιάζεται τραύματα περιφέρων. Διὰ τί δὲ τοῦτο λέγει; Παντὸς λόγου, πάσης φωνῆς λαμπρότερον διὰ τούτων ἀπολογουμαι, φησὶ. Ταῦτα γὰρ φωνὴν σάλπιγγος ὑψηλοτέραν ἀφίησι πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, καὶ λέγοντας ὑποκρίνεσθαι με τὸ δόγμα, καὶ πρὸς ἀνθρώπων ἀρέσκειάν τι λέγειν. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις στρατιώτην εἶδεν ἐκ παρατάξεω; ἡμαγμένον ἐξελθόντα, καὶ μυρία τραύματα ἔχοντα, δειλίας τι κρίνειν αὐτὸν καὶ προδοσίας ἠνεῖχετο, ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς ἀνδραγαθίας φέροντα τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ ἐπ' ἔμοῦ τοίνυν οὕτω ψηφίζεσθαι [730] δεῖ, φησὶ. Καὶ εἰ τις ἀκοῦσαι βούλεται τῆς ἐμῆς ἀπολογίας, καὶ τὴν γνώμην μου καταμαθεῖν, βλεπέτω τὰ τραύματα, τῶν ῥημάτων τούτων καὶ τῶν γραμμάτων πλείονα παρεχόμενα τὴν ἀπόδειξιν. Ἀρχόμενος μὲν τῆς Ἐπιστολῆς, ἀπὸ τῆς ἀθρόας αὐτοῦ μεταβολῆς τὴν ἀνυπόκριτον αὐτοῦ σαφῶς, ἔδειξε γνώμην· τελευτῶν δὲ ἀπὸ τῶν ταύτης κινδύνων.

Ἰνα γὰρ μὴ τις ὡς λέγει, ὅτι μετέστη μὲν ἀπὸ διανοίας ὀρθῆς, οὐκ ἐνέμεινε δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ ἔμεινε μάρτυρας παράγει τοὺς πόνους, τοὺς κινδύνους, τὰς πληγὰς. Εἶτα ἀπολογησάμενος διὰ πάντων σαφῶς, καὶ δείξας, ὥς οὐδὲν εἶπε τῶν εἰρημένων θυμῷ καὶ ἀπεχθείᾳ, ἀλλ' ἀκίνητον ἔχει τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλοστοργίαν, πάλιν αὐτὸ τοῦτο κατασκευάζει, εἰς εὐχὴν μυρίων γέμουσαν ἀγαθῶν κατακλείων τὸν λόγον, καὶ οὕτω λέγων· *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.* Τῷ ἐσχάτῳ ῥήματι τοῦτῳ πάντα τὰ ἔμπροσθεν ἐπεσφράγισεν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, μεθ' ὧν, ὥς ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ, *μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν*, ἀπάγων αὐτοὺς τῶν σαρκικῶν, καὶ πανταχοῦ δεικνύς τοῦ Θεοῦ τὴν εὐεργεσίαν, καὶ ἀναμνησκῶν τῆς χάριτος ἧς ἀπήλυσαν, δι' ἧς πάσης αὐτοὺς ἱκανὸς ἦν Ἰουδαϊκῆς πλάνης ἀπαγαγεῖν. Τό τε γὰρ πνεῦμα λαβεῖν, οὐ τῆς νομικῆς ἦν πτωχείας, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν πίστιν δικαιοσύνης· τό τε κατασχεῖν λαθόντας, οὐκ ἀπὸ τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος ἐγένετο πάλιν. Διὰ τοῦτο τὴν παραίνεσιν εὐχῇ κατέλειπε, καὶ χάριτος καὶ πνεύματος ἀναμνήσας, ὁμοῦ καὶ ἀδελφούς προσειπὼν, καὶ παρακαλέσας τὸν Θεὸν τούτων αὐτοὺς διηγεκῶς ἀπολαύειν, καὶ διπλῶ

^a Σφαττόμενον, necem subire paratum. Sic intelligendus locus est.

^b *Legebatur* τὸ ἀνυπόκριτον αὐτοῦ ἔδειξε· τελευτῶν δὲ ἀπὸ τῶν κ. ἵνα μὴ τις.

τοὺς ἀνθρώπους ἀσφαλίσταμενος τρόπον· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ εὐχή, καὶ διδασκαλία ἦν τῶν εἰρημένων· ὁλόκληρος, ἀντὶ τείχους αὐτοῖς διπλοῦ γινομένη. Ἡ τε γὰρ διδασκαλία ἀναμνησκουσα αὐτοὺς ὅσων ἀπέλαυσαν ἀγαθῶν, μᾶλλον κατέσχευεν ἐν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμα-

• Verba, ἃν τῶν εἰρημένων, aberant.

σιν· ἡ τε εὐχή καλοῦσα τὴν χάριν, καὶ παραμένειν αὐτοῖς πείθουσα, οὐκ ἡφείετο τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἀπαναστῆναι. Τούτου δὲ ἐν αὐτοῖς ὄντος, πᾶσα, ὥσπερ κόνις, ἀπεσοδεῖτο τῶν τοιούτων δογμάτων ἡ ἀπάτη· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN SEQUENTIA SUPPOSITITIA OPUSCULA

Tanta erat Joannis Chrysostomi in Ecclesia Græca existimatio, ut varii ævi scriptores, qui concionibus seu homiliis edendis operam dabant, ut ex cum omnium plausu exciperentur, ementito Chrysostomi nomine illas publicarent. Bibliopolæ quoque, ut quidem existimo, ut et facilius et majori pretio hujusmodi merces venundarent, Chrysostomi nomine illas inscribi curabant. Hinc fit ut tam ingens spuriorum

• Οἱ θεοπρεπὲς ἔργον ἢ κατὰ θεὸν ἀγάπη ἐστὶ.

Ἀγάπην τὴν οὐρανοκλίμακα λόγος οὐδεὶς κατ' ἀξίαν ὑμῖναι δύναται. Ἀγάπη τοῦ Πατρὸς σύνθερονός ἐστιν, ἀγάπη τὰ ἐπιγεία συνάπτει πρὸς τὰ οὐράνια· περὶ ἧς γλῶττα οὐκ ἐπαρκέσει, οὔτε νοὺς ἐξευρήσει ἐπαξίως δοῦναι· τὸ δὲ ἔργον αὐτὴ δεῖκνυσι ἡγεμόνα οὖσαν τῆς ἀρίστης πολιτείας τὴν ἀγάπην. Τῇ γὰρ δημιουργίᾳ τοῦ Θεοῦ αὕτη τελείαν περιβάλλει εὐπρέπειαν· αὕτη τῶν πολλῶν εἰς ἐνότητα παιδαγωγός, ἡ πρὸς ὁμοιότητα τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἁγίου κάλλους τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων ἐξεικονίζουσα ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους. Μία γὰρ οὕσα μορφή πᾶσαν λογικὴν φύσιν μορφοῖ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ὁμοιότητα· οὐ τοῖς ἀπαλλοτριουμένοις ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῖς ὅπ' αὐτοῦ γεννητομένοις καὶ συγκεκραμένοις ἐπαναπαύεται. Πλείους μὲν ὄντες εἰς μίαν οἱ πάντες νενευκότες συμφωνίαν, κάλλιστόν τι καὶ τερπνὸν ἐφ' ἑαυτοῖς ἀρμονίαν ἐκπράνουσιν. Οὕτω τὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πολλὰ καὶ διάφορα ἐνεργήματα, πρὸς μίαν καὶ ἀγαθὴν ὁμοφροσύνην συναγόμενα, θεοειδέστατον καὶ θεοπρεπέστατον κάλλος ἐκφαίνει, τιμωτάτον Θεῷ καὶ τῆς ἁγίας εὐφροσύνης ἄξιον τῆς παρὰ τῷ Δημιουργῷ. Διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μετὰ τῶν ἀνθρώπων συνανεστράφη, οὐκ ἐν ἀποκρύφῳ καὶ ἀφωρισμένῳ, καθάπερ πρότερον, ἀγιάσασθαι προσκυνούμενος, ἀλλ' ὁμόσκηνος ἀνθρώποις· εἰς ὁμοιότητα καὶ συνδιατριβὴν ἡμετέραν κατελθὼν, ἵνα εἰς τὴν ἐνὸς Πνεύματος οἰκειότητά πάντας προσαγόμενος, ὥσπερ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεύμα κατασκευάσῃ. Ὑπηρείει οὕτω τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος ὑπουργός ἡ θεία ἀγάπη, τὰ διεστῶτα συναγει, τὰ ἀπηλλοτριωμένα οἰκείῃ. Ὁ Χριστοῦ θαυμάσιον ἔργον, ἡ ἀγάπη! Ὁ κόσμου σωτηρίας μυστήριον! Δι' ἀγάπην ἀποστέλλει ὁ Πατήρ καὶ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον τὸν Ἰὺν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· Ὁ Χριστὸς γὰρ, φησὶν, ἡγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς· ἀγάπη τοῦς ὑπὲρ τοῦ πλησίου πόνους ἡδέως φέρει, δι' ἀγάπην δοῦλοι ἀλλήλων εἶναι κελευόμεθα· Διὰ γὰρ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις· ἀγάπη τὰς ἰδίας ἐνὸς ἐκάστου κτήσεως κοινὰς ἀπάντων ἐργάζεται· ἀγάπη δεῖκνυσι σοὶ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν, καὶ φέρει ἁμαρτήματα, ὡς καὶ τὰ ἑαυτοῦ. Ὑλίγα μὲν ὀργισθῆσθαι, πλείστα δὲ μακροθυμεῖσαι. Δι' ἀγάπην αὐξάνεται [752] ἡ πόλις τοῦ Χριστοῦ· ἀγάπη φωνικοὺς πραῖνει θυμούς, ὅπλα πολεμίων ἀμείλνει, καὶ λήθην πολεμίων ἐντίθησιν ἀπάντων, καὶ τὴν εἰρηνικὴν πολιτείαν Χριστοῦ τῷ κόσμῳ εἰσάγει. Οὐ λήγεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθουσιν ἐτι πολεμεῖν. Διὰ τοῦτο, ἀντιτελεῖ, φησὶν, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη

καὶ πλῆθος εἰρήνης, ὅως οὐ ἀνταναρεθῇ ἡ σελήνη. Λαμπρὸς δὲ καὶ ὁ τύπος τῆς εἰρηνικῆς πολιτείας. Ὡς τῆς μακαρίας εἰρήνης ἀρχηγός ἀγάπη! ἡ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἐν ἀνθρώποις ἀπελαύνουσα δαίμονα, δι' ἧς στένει μὲν ὁ διάβολος ἐπ' ἀνθρώποις εἰρηνικοῖς, συνήδονται δὲ ἄγγελοι τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης εἰκόνα ἐν ἀνθρώποις ὄρωντες, φαῖδροι πρὸς ἀλλήλους ἡμεῖς ἐσμεν, καὶ πάσης εὐθυμίας μείζον ἀδελφὸς ὄψθεις ἀδελφῷ. Παρακαλεῖσθαι γοῦν ἐπὶ ταῖς θλίψεσι φησὶν ὁ Παῦλος ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου· ὅτε δὲ οὐ πάρεστιν, οὐκ ἔχει ἀνεῖναι τῷ πνεύματι. Ἀγάπη Θεοῦ, καὶ ἀδελφῶν ἀγάπη, δύο ἀχώριστα. Καὶ ταύτην, φησὶν ὁ Ἰωάννης, ἐντολὴν ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ τῷ Πέτρῳ· Εἰ ἀγαπᾷς με, βόσκει τὰ πρόβατά μου. Τούτεστι, Δείξον τὴν πρὸς τὸν ποιμένα ἀγάπην, τὴν προβάτων διὰ σπουδῆς προνοοῦμενος· Ποῖον οὕτω τείχος ἀρράγες, ἀρμονίαις λίθων εὐμεγέθων ὠχυρωμένον, καὶ πολεμίων ἀποτρέπον ἐφόδους, οἷον ἁγίων σύστημα ἡρμοσμένων τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς, καὶ τὰς τοῦ διαβόλου πείρας (sic); τίς δὲ φυτὸν εὐπρέπεια τοιαύτη κατὰ στίχον πεφωτευμένων, ἡ στρατιὰς εὐαριστος σύνταξις ἐν κόσμῳ καὶ τάξει εὐπρεπεῖ προΐουσα; Ταῦτα γὰρ παρέχει τέρψιν· τερπνότερον δὲ καὶ ἡδύτερον πάντων, τὸν ἐν ἀγάπῃ συνηρμοσμένων ἀλλήλους ἡ κατὰ τὴν φυσικὴν ἀρμονίαν εὐπρέπεια· αὕτη γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου σεμνὴ καὶ ἐντιμὸς φαίνεται. Ἀκούε τοῦ Δαυὶδ, μᾶλλον δὲ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἰδοὺ τί, φησὶ, τί καλόν, ἡ τί τερπνόν; οὐδὲν ἕτερον, οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἡ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό· ὡς μύρον ἐκκενωθὲν ἐπὶ κεφαλῇ. Ἀγγελοὶ τοὺς ἡμετέρους χοροὺς περιχορεύουσιν, καὶ εὐφραίνονται ἐφ' ἡμῖν, ὅτι τὴν αὐτῶν διαγωγὴν μιμούμεθα. Εἰ γὰρ ἐφ' ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι χαρὰ ἐν οὐρανῷ γίνεται, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, πολλὰ μᾶλλον ἐπὶ τοσούτῳ πληθῇ σωζομένων. Ἡ γὰρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εὐφροσύνη ἀπεντεῦθεν φαίνεται, τῇ μὲν διαδόχῳ πένθος, δαιμόνων λικμητήριον, ὅτε χοροὺς συνεστήκαμεν ἀλλήλοις, ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ γνώμῃ πρὸς ὑμνοῦδιαν Θεοῦ τὴν παναρμόνιον τῶν Χερουβεὶμ καὶ μεγαλόδοξον μιμούμεθα μελωδίαν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνα ἐκ διαδοχῆς ἐν τοῦ ἐνὸς παραλαμβάνοντα, τὸν τρισάγιον ἄδουσιν ὕμνον· οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν ἐκεῖνων τύπον δύο χοροὺς συστήσάμενοι, καὶ ἀντιφωνοῦντες ἀλλήλοις, τὴν πνευματικὴν ἄδωμεν μελωδίαν. Θαῦμα τοῖς ἔξωθεν, ἐπιθυμητὸν τοῖς ὄρωσι, καὶ πόθος τοῖς ἀκούουσιν ἐγγίγνεται, καὶ βέλτα ἐνεργῇ; αἰσθησις ἐν ἡμῖν εὐρίσκεται, δι' ἧς αἰσθα-

pter admonitionem clausit deprecatione, spiritus simul et gratiæ mentionem refricans, simulque fratres alloquens, et Deum invocans, ut iis perpetuo fruatur, et duplici modo homines communiens : iisdem enim verbis et precatio comprehenditur et doctrina quæ dicta erant summatim complectens, ut quasi duplex murus exhibeatur. Nam et doctrina commonefaciens illos quantum bonorum acceperant, magis con-

tinebat illos in Ecclesiæ degnatibus ; et precatio gratiam invocans, et in iisdem perseverare suadens, non sinebat spiritum ab illis discedere : quo quidem in illis inane, non aliter ac pulvis, dispellebatur omnis ejusmodi dogmatum fallacia ; in Christo Jesu Domino nostro, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

opusculorum silva ad nos pervenerit. Horum autem maximam partem, quæ lucem non merebatur, in tenebris latere sivilsemus, nisi jam a Savilio et a Morello edita fuissent.

Ea quæ asteriscis signavimus loca in græco aut vitiata sunt aut mutila, aut intellectu difficiliora, ideoque interpretata quasi per divinationem.

CARITATEM SECUNDUM DEUM REM ESSE DEO DIGNAM.

Caritatem, scalam caelestem, nemo digne celebrare potest. Caritas in throno Patris sedet, terrena cum caelestibus copulat : quam nec lingua enarrare, nec mentis inventio digne glorificare potest ; res autem ipsa docet caritatem esse ducem optimæ vitæ. Nam creationi Dei illa perfectum decorem addit : hæc est multorum pedagogus ad unitatem, quæ ad unius similitudinem hominum cælum ad imaginem angelorum et hominum conformat. Nam cum sit una forma, omnem rationabilem naturam ad Dei similitudinem concinnat : neque in iis qui ab illo abalienati sunt, sed in iis qui subsunt et ipsi commixti sunt requiescit. Multi licet sint, omnes in unum coeunt concentum, et pulcherrimam jucundamque harmoniam in se exhibent. Sic multæ ac diversæ sancti Spiritus operationes, in unum optimumque consensum redactæ, divinissimam Deoque dignissimam pulchritudinem exhibent, quæ Deo pretiosissima est et sancto gaudio digna apud Creatorem. Propter caritatem erga homines descendit Deus in terram, et cum hominibus conversatus est, non in abscondita et remota, ut antea, sanctificatione adoratus, sed contubernalis hominibus, ad similitudinem et conversationem nostram descendit, ut in unius Spiritus proprietatem omnes aggregans, quasi unum corpus et unum spiritum concinnaret. Divina caritas cum ministra sit Domini et Spiritus sancti, dissita congregat, et abalienata propria efficit. O Christi mirabile opus caritas ! o salutis mundi mysterium ! Propter caritatem mittit Pater et Deus in mundum Filium suum unigenitum : nam *Christus, inquit, dilexit Ecclesiam, et semetipsum pro illa tradidit (Ephes. 5. 25)* : caritas pro proximo labores fert libenter : propter caritatem jubemur invicem servi esse : *Per caritatem servite invicem (Gal. 5. 13)* : caritas cuiusque possessiones omnibus communes efficit : caritas proximum tibi ut temetipsum ostendit, peccata aliorum fert ut sua. Parum iratus eris, multum tolerabis. Propter caritatem augetur grex Christi : caritas sanguinarios animos sedat, hostium arma hebetat, oblivionem adversariorum om-

nium inducit, vitam Christi pacificam in mundum immittit. *Non assumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra bellum facere (Isai. 2. 4)*. Ideo ait : *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna (Psal. 71. 7)*. Splendida autem est etiam figura pacificæ vitæ. O beate pacis ducem caritatem, quæ inimicum et hostem hominum pellit dæmonem, per quam ingemiscit diabolus ob pacificos homines, lætantur angeli, pacis suæ imaginem apud homines videntes ; nos jucundi mutuo sumus, et fratri conspectus fratris lætitia omnium maxima est. Nam se in arumnis consolationem habuisse dicit Paulus in adventu Titi (2. Cor. 7. 6) ; cum autem non adest, non habet spiritus requiem. Amor Dei et fratrum amor duo sunt inseparabilia. Et hoc, inquit Joannes, præceptum a Deo habemus, ut qui amat Deum, amet et fratrem suum. Hoc enim etiam Petro dicit : *Si amas me, pascere oves meas (Joan. 21. 15)* ; id est, ostendo amorem erga pastorem, oves sollicite curans. Quam firmus est ille murus, recto grandium lapidum ordine munitus, et hostium impetus avertens. Qualis coetus caritatis vinculis coaptatus ad tentationes diaboli depellendas ? quis decor talis plantarum ordine positarum ; aut exercitus ordo concinnus, qui in acie decenti procedit ? Hæc quippe voluptatem afferunt : sed omnium jucundissimum et dulcissimum est spectaculum, eorum qui caritate juncti sunt naturalis ille concentus et decor : qui vel in oculis Domini honorabilis et pretiosus appareat. Audi Davidem, imo potius gratiam Spiritus sancti : *Ecce quam bonum, et quam jucundum, nihil aliud eorum quæ sunt super terram, sed, habitare fratres in unum (Psal. 132. 4)* : sicut unguentum effusum in caput. Angeli nostros choros circumneunt, et de nobis lætantur, quia illorum morem imitamur. Si enim de uno peccatore poenitentiam agente gaudium est in cælo (Luc. 15. 7), secundum Domini dictum, multo magis de tanto numero eorum qui salutem obtinent. Nam futuri sæculi lætitia hinc appareat, in diaboli luctum et dæmonum ventilationem, quando choros invicem ordinamus,

uno animo, una sententia ad hymnos Deo canendos, ac modulatos et magnificam Cherubinorum melodiam imitatur. Ut enim illi sibi uno alium excipiente succedunt, ut ter sanctum hymnum cantant: sic et nos ad illorum formam duos choros constituentes, et nobis mutuo respondentes, spiritualem canimus melodiam. Res mira est iis qui foris sunt, desiderabilis videntibus, amoremque ingenerat in audientibus, ac divinus efficacique sensus in nobis reperitur, quo sentimus omnes corruptorum morum et dissensionum causas a nobis avulsas esse. Propter nos universi glorificabant Deum, vitam in terra caelestem videntes. Ideo Paulus docuit nos omnes idipsum sentire et idipsum dicere (*Philipp. 2. 2*): ideo Christus binos mittit apostolos: etiam mulieres instituit ad concordiam, ut ne ipsum quidem virginum cœtum hac angelica imitatione expertem constitueret. Ideo dicit, *Evdiam rogo et Syntyche id ipsum sapere in Domino* (*Philipp. 4. 2*). Alios sibi superiores putare iussit, ne per ambitionem, imo per vanam gloriam, separentur; sed honorem proximo deferentes, ipsis coniungi et consociari. Honorabilia certe sunt nostra, et vero supra mundana ea, quæ ad sacram et divinam caritatem pertinent. Videamus quoque legis doctrinam. Non superbes, inquit, in egenum, sed largieris afflicto; fructibus tuis fruatur pauper; ac reliquias messis et vindemiarum ad alimentum pauper habebit: septimo anno servus in libertatem dimittetur; quinquagesimo autem anno omne debitum solvetur; et qui possessiones suas vendiderint, illas recipient, non dantes pretium. Furnus non exige, non oppignerabis

molam neque molam superiorem, neque vestem pauperis in pignus accipies, neque violententer invades ad accipiendum pignus. Non relinques subjugale proximi tui, etiamsi tibi inimicus fuerit; sed reduces illi etiam animal errans, minister illi effectus, quasi amico, et inimicitias dissolvens, oblata occasione. Hæc porro omnia præcepta ob nihil aliud, quam ob sacram et desiderabilem Dei caritatem data sunt: nam in hoc evangelica quoque præcepta concurrunt. Postquam enim multa dixit ad legem implendam spectantia, addidit: *Benefacite iis qui odierunt vos, et orate pro persequentibus vos* (*Matth. 5. 44*); in omnibus inimicitiam dissolvens et caritatem inserens. Debitum sit in vobis, vos invicem amare, quod nunquam terminatur: ait enim Paulus, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (*Rom. 13. 8*). Sicut enim cibos quotidie quaerimus, neque præcedens saturitas nos impedit quominus quotidie alimenta quaeramus; sed illud, natura exigente, quasi debitum nostrum est: sic et in caritate eandem sequamur formam. *Non saturabitur*, inquit, *oculus visu, neque auris auditu* (*Eccl. 1. 8*). Dulcis est oculis lux, et nemo videns illam oculis fatigatur, neque auribus audiens: sic et desiderabile caritatis officium impigre implendum, neque umquam satiari oportet. Nam aqua multa non poterit extinguere caritatem: *Manent enim*, inquit, *tria hæc, fides, spes, caritas* (*1. Cor. 13. 13*). Sicut enim ab initio fuit, sic manebit in sæcula: quam nos sequentes, utinam æterna bona consequamur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, SI FILIUS DEI ES, MITTE TE DEORSUM (*Matth. 4. 6. 8.*), ET ASSUMPSIT EUM DIABOLUS IN MONTEM EXCELSUM VALDE, ETC.

— 2020 —

Sol quidem supra terram cursum agens, et ab oriente ad nos equitans, noctem aufert et dormientes excitat, operibusque tradit: lux autem divinæ cognitionis animam exasperat, cogitationes illuminat, atque ad virtutes excitat. Hæc vero magis quam solis lux nobis optanda est. Nam sine sole vivitur; cæcus enim vivit, qui non nisi ex auditu solem novit: animæ vero sole cognitionis Dei expertes, mortuæ sunt, etiamsi vivere putentur. de quibus Dominus ait: *Sinite mortuos sepelire mortuos suos* (*Matth. 8. 22*). Sed qui mortuis parenti colluctatus est, ab utraque morte vitam hominum liberavit. Duplex enim mors apud nos est: illa nempe quæ ex natura provenit; et alia quæ ex ignorantia contingit: ignorantia quippe Dei mortali insensibilitati similis est. Utramque vero mortem operatus est diabolus: quo perfracto Christus ab utraque morte naturam liberavit, ubi aignam vivificis dogmatibus restauravit, resurrectione vero quod mortale erat redintegravit. Nam cadente illo qui impellebat, qui impellebatur stabit. Illiusque certaminis tabula generi hominum relicta est, ut illam respiciens humana natura roboraretur. Ubinam est illa tabula? De-ertum respice: illic enim ipsa gratia suscitavit per imaginem, qua tyrannus occiditur, quæque per desertum tyrannum fugat. Locum certaminis videmus desertum, manum vero diabolum, quæ Domino famem indit; et tria certamina, tres responsiones: lex enim pugne est, ut certamen triplicetur. Triplex certamen enumera: *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Confligit hic cum Domino diabolus. Christus autem ait illi: *Non in solo pane vivit homo*. Nocuum vitavit Dominus. *Si filius Dei es, mitte te deorsum*. Hæc secunda sunt demonis certamina. *Non tentabis Dominum Deum tuum*. Ille dictum solvit conatum. *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*. Hæc est principium tertiæ luctæ, quo Servator cœu athleta quispiam adversarium contentiosum diabolum extra stadium projecit. *Vade retro me, Sa-*

tana: scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Dum vides pugnam, pugnare discis: ex spectatore pugile efficiar. Prima Domini contra diabolum lucta luctam te docet contra voluptates: initium enim certaminum fames erat; fames, tyrannica concupiscentia; fames, voluptatum caput. Nam concupiscentia cibi est effrene desiderium: videt enim venter voluptatem indeprecabilem, quam multi fovere non valentes eo proruperunt, ut providentiam negarent, quasi Deus famelicus nihil curaret. Ad eam rem Christum quoque diabolus impellit, sperans se illum ut hominem fame pressum decussurum esse: nesciebat enim divinitatem ipsi esse conjunctam: siquidem divinitatem non adortus esset ut esurientem. Qui suam naturam nunquam esurire sciebat, si Deum adesse scivisset, de cibo non loquutus fuisset. Sed ut hominem videns, ut hominem alloquitur: *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Filiationis scrutator non requisitus, cibum curat fame perniciosiorem. Primo supposuerat divinitatem ex ligno oriri: nunc occasione appetitus, ostendit desertum nihil aliud habere, quam lapides, ut ex famis loco desperationem augens, animum incredulitate conciteret, et questionem an Filius esset solveret. Sed ad tentatorem respiciamus, et verborum laqueos exploremus. *Si Filius Dei es*, inquit, *dic ut lapides isti panes fiant*. Filius, inquit, nuper vocabaris cum baptizareris, et vocem hanc audivimus: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (*Matth. 3. 17*). Ridebam autem appellationem, ironiam, ridiculam laudem, honorem re vacuum: tibi vero forte dictum illud voluptati erat, et credis ut vere dilectus, et confidis ut in cælo constitutus, et gaudebas utpote Deo carus. Quis pater de esuriente filio non sollicitus est? quis patronus non alit eum, qui ad se transfugit? tu vero quadraginta diebus jejunis maceraris, et te esurientem pater non curat, diuturnamque famem despicias? quis prolis amans pater esurienti filio panem non largi-

νόμῳ ἐκρίζουμένων ἐξ ἡμῶν πάντων τῶν κακοτροπίας καὶ διαιρέσεως αἰτιῶν. Πάντες δι' ἡμᾶς δοξάσουσι τὸν Θεὸν, πολιτείας ἐπὶ γῆς ὀρώντες οὐράνιον. Διὰ τοῦτο πάντας ἡμᾶς ἐν φρονεῖν καὶ τὸ αὐτὸ λέγειν ὁ Παῦλος ἐδίδασκει· διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀποστέλλων συνδύο πέμπτει τοὺς ἀποστόλους· μέχρι καὶ γυναικῶν εἰσπράττει τὴν ὁμοφροσύνην, ἵνα μὴδὲ τὸν τῶν παρθένων σύλλογον ἀμοιραν ταύτης τῆς ἀγγελικῆς μιμήσεως καταστήσῃ. Διὰ τοῦτο λέγει, *Εὐδοκίαν παρακαλῶ καὶ Συντύχην* τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Ἀλλήλους ὑπερέχοντας ἡγεῖσθαι κελεύει, πρὸς τὸ μὴ διαλύεσθαι τῇ φιλοτιμίᾳ, μᾶλλον δὲ τῇ κενοδοξίᾳ, ἀλλὰ τὴν τιμὴν παραχωροῦντες τῷ πλησίον ἐνοῦσθαι, καὶ συγκρίνεσθαι. Σεμνὰ μὲν οὖν τὰ καὶ ἡμᾶς, καὶ ὡς ἀληθῶς ἐπικόσμία τὰ τῆς ἱερᾶς καὶ θείας ἀγάπης. Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰς ἐν τῷ νόμῳ διδασκαλίας. Καὶ γὰρ αὗται συμφερόντως διδάσκουσιν. Οὐχ ὑπερόβει, φησὶ, τὸν ἐνδὲξ, μακαρίστεις δὲ θλιδομένῳ· ἀπολαύει τὸν παρὰ σοὶ καρπῶν ὁ πένης, καὶ τοῦ Θερισμοῦ τὰ λείψανα καὶ τοῦ τρογγυτοῦ πρὸς τροφὴν ἔχει ὁ πένης· ἐδόξμῳ δὲ ἔτει καὶ ὁ θυλὸς εἰς ἐλευθερίαν ἀφελήσεται, πεντηκοστὴ δὲ ἔτει ἅπαν χρέως λυθίσεται· [753]· καὶ οἱ πεπρακότες τὰς κτήσεις ἐπαναλήφονται, μὴ ἀποδώσαντες τὸ τίμημα. Τόκον οὐκ ἀπαίτησεις, οὐκ ἐνεχυράσεις μύλον οὐδὲ ἐπιμύλιον, οὐδὲ τοῦ πένητος ἐνεχυράσεις ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ ἐπεισελευσθῇ βιαίως λαβεῖν ἐνεχυρόν. Οὐκ ἐγκαταλείψεις ὑποζύγιον τοῦ πλησίον σου, οὐδ' ἂν ἐχθρὸς τυγχάνῃ· ἐπαναξίεις δὲ αὐτῷ καὶ ζῶον πλανώμενον, ὑπηρέτης ὡς φίλῳ γενόμε-

νος, καὶ διαλύων τὴν ἐχθραν ἐμπεισοῦσης προφύλαξ. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ παραγγέλματα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἱερὰν καὶ πολυπόθητον τῷ Θεῷ ἀγάπην· καὶ γὰρ εἰς τοῦτο καὶ εὐαγγελικά παραγγέλματα κατατρέπει. Μετὰ γὰρ τὸ πολλὰ εἰπεῖν πληρωτικά τοῦ νόμου, ἐπήγαγε· *Καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐκζητούντων ὑμᾶς*. Ἐν ἅπασιν τὴν ἐχθραν καταλύων, καὶ τὴν ἀγάπην φωτεύων. Χρέως ἔστω παρ' ὑμῖν τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους μηδέποτε πληρούμενον· φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, *Μηδὲν μὴδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν*. Ὅσπερ γὰρ τὰς τροφὰς καθ' ἑκάστην ἐπιζητοῦμεν τὴν ἡμέραν, καὶ οὐχὶ ἡ προλαβούσα χορτάσια ἀποστήσει ἡμᾶς τοῦ μὴ καθ' ἑκάστην ἐπιζητεῖν τροφὰς, ἀλλὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπαιτούμενοι ὡς χρέως ὀφείλομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης τὸν αὐτὸν τύπον φυλάξωμεν. Οὐ πληροῦσεται, φησὶν, ὀφθαλμὸς τοῦ ὁρᾶν, καὶ οὐς τοῦ ἀκούειν. Γλυκὺ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ φῶς, καὶ οὐδεὶς ἔκαμεν ὁρῶν τῷ ὀφθαλμῷ, καὶ οὐδεὶς ἔκαμεν ἀκούων τοῖς ὠσὶν· οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀγάπης ἔρasmus· ἔργον ἀκόπως ἐπιτελεῖν ὀφείλομεν, καὶ οὐδέποτε κορένυσθαι. Ἰδὼρ γὰρ πολὺ οὐ δυνήσεται σῶσαι τὴν ἀγάπην· *Μένει γὰρ, φησὶ, ἡ ἐρία τοῦτο, πῶς, ἐλπίς, ἀγάπη*. Ὅσπερ γὰρ τὴν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω καὶ εἰς αἰῶνα φυλαχθήσεται· ἡ ἐξακολουθούσας ἡμᾶς· γένοιτο τῶν αἰωνίων αγαθῶν ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ· Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, *Εἰ ἡ γῆς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω*· καὶ, *ὅτι Παλαιμίδαν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς δρος ὑψήλιν λίαν*, καὶ τὴν ἐξῆς.

Ἦλιος μὲν ὑπὲρ γῆς παρακλύσας, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐξ ἑώης ἱππεύων, μετανίστηται νύκτα, τοὺς ὑπνούντας ἐγείρει, καὶ παραδίδωσιν ἐργοῖς· θεογνωσίας δὲ φέγγος ἐξυπνίζει ψυχὴν, λογισμούς περιλάμπει, καὶ πρὸς ἀρετὰς διανίστησι· καὶ ταύτην μᾶλλον ἡμῖν, ἢ τὸν ἥλιον ἐπιλάμπειν εὐχαίον. Ἦλιον γὰρ καὶ μὴ βλέπων τις ζήσεται· ζῇ οὖν ὁ πρὸς ἀκοῇ γινώσκων τὸν ἥλιον· ἀνῆλθι δὲ θεογνωσίας ψυχὰν νεκρά, καὶ ὑποπεύωνται ζῆν· περὶ ὧν καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν· *Ἄφετε τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς*. Ἀλλ' ὁ τῆς νεκρώσεως παλαίστα γεννήτορι, ἑκατέρας ἐξείλετο τὸν βίον νεκρώσεως. Διττὴ γὰρ περὶ ἡμᾶς ἡ νεκρότης. Ἡ μὲν φύσις προσγινόμενῃ θνητῇ, ἡ δὲ γνώσεως ἀποδόλῃ συρμένη· ἀγνωσία γὰρ Θεοῦ νεκρωτικῆς ἀναισθησίας ὁμοίωμα· ὧν ἀμφοτέρων ἐσχάτης ὁ διάβολος· ὃν καταβράβας Χριστὸς ἡγειρεν ἐξ ἀμφοτέρας τὴν φύσιν νεκρότητος, τὴν μὲν ψυχὴν δόγματι ζωοποιῶν ἀνορθώσας, ἀναστήσας δὲ τὸ θνητὸν ἀναστήσας. Τοῦ γὰρ ὠθοῦντος, πεσόντος, τὸ ὠθούμενον στήσεται. Καὶ ὁ τῆς πάλης τῷ βίῳ καταλείπειται πίνας, ὅπως ἡ φύσις εἰς ἐκείνον ὁρώσα βουνοῦται. Ποῦ δὲ ὁ πίνας; Εἰς τὴν ἔρημον βλέψον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν ἡ χάρις ἀνέστησεν εἰκότι τυραννοκτονῶν, καὶ κατ' ἐρήμους φοβούσα τὸν τύραννον. Σκάμμα μὲν ὀρώμεν τὴν ἔρημον, χεῖρα δὲ τὸν διάβολον πλάττουσαν τοῦ Κυρίου τὴν πείνην, παλαισμάτα δὲ τρία, τὰς [754] τριστὰς ἀποκρίσεις· νόμος γὰρ πάλης, τὴν πάλιν τρισευθεσθαι. Καὶ τὸ τῆς πάλης ἀρίθμητον τρίπολον. *Εἰ γῆς εἰ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται*. Συνέβαλε ἐνταῦθα ὁ διάβολος τῷ Δεσπότη. Ὁ Χριστὸς δὲ πρὸς αὐτόν· *Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος*. Ἐξέδω τὴν βλάβην ὁ Δεσπότης· *Εἰ γῆς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω*. Δεύτερα δὲ ταῦτα τοῦ δαίμονος σκάμματα. Οὐκ ἐκπειρίσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐλυσεν ἡ λέξις τὸ κράτος. Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, εἰ ἀνταποκρίσῃς μοι. Ἀρχὴ τοῦτο τοῦ τρίτου παλαισματος, ἐν ᾧ καθάπερ τις ἀλλήτης ὁ Δεσπότης γὰρ ἀντίστοιχον δύσσειν ἔξω τὸ σκάμμα τὸν διάβολον ἐβόρυσεν. Ὑπαγε ἐπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ἰδὼν τὴν πάλιν, παλαίειν διόχουται· γένου τῆς πάλης ἐκ θεατοῦ μαθητής. Ἡ πρώτη τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον πάλη, τὸ κατὰ τῶν ἡδονῶν δίδασκεν σε παλαίσμα· πείνη γὰρ ἦν ἡ τῶν

ἀγώνων ἀρχὴ· πείνη, τὸ τυραννικὸν ἐπιθύμημα· πείνη, τῶν ἡδονῶν τὸ κεφάλαιον. Ἐπιθυμία γὰρ τροφῆς ἀχαλίνωτος ἔρως· ὁρᾶ γὰρ ἡ γαστήρ ἡδονὴν ἀπαραίτητον, καὶ ταύτην πολλοὶ θεραπεύουσι μὴ σβέντες, εἰς τὴν τῆς προνοίας ἐξώκειλαν ἀρνησιν, ὡς οὐκ ὄντες Θεοῦ φροντιστοῦ τῶν πεινῶντων. Πρὸς τοῦτο καὶ τὸν Χριστὸν ὁ διάβολος ὠθεῖ, ὡς ἀνθρωπον τῇ πείνῃ καντούμενον ὑποπεύσας σαλεύσαι· τὴν γὰρ τὴν θεότητον· οὐκ ἔδει συνάφειαν· οὐ γὰρ ἂν ὡς πεινώσῃ προσήλθε θεότητι. Ὁ τὴν οικίαν μὴ πεινῇ ἐπιστάμενος φύσιν, οὐδ' ἂν γνωρίσας Θεὸν περὶ τροφῆς διελέχθη. Ἀλλ' ὡς ἀνθρωπον βλέπων, ὡς πρὸς ἀνθρωπον φέγγεται· *Εἰ γῆς εἰ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται*. Ἰδοθεσίας δοκιμαστής μὴ ζήτουμενος, τροφῆς φροντιστής βραδερωτέρας λιμοῦ, τὴν ἐκ ζύλου τὸ πρῶτον θεοποιῶν ὑπέθετο, νῦν ὑπὸ τὴν βρεξίν, δεικνύων τὴν ἔρημον πλὴν λίθων οὐκ ἔχουσιν, ἵνα ὁ τῆς πείνης τόπος τὴν τῆς τροφῆς ἀπόγνωσιν αὐξήσας, σάλον τινὰ παρρημολίαν τῇ ψυχῇ δυσπιστίας, καὶ τὴν υἰότητα λύσῃ. Ἀλλ' ἐπὶ τὸν περὶ τὴν ἀποδόλῃ, καὶ τὰς τῶν φωτῶν παγίδας κατείδωμεν. *Εἰ γῆς εἰ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι ἄρτοι γένωνται*. Ἰδὸς, φησὶ, πρῶτον ἐκαλοῦ βαπτίζόμενος, καὶ λεγούσης τῆς φωνῆς ἡκρούμεν, ὠτὸς ἔστιν ὁ γῆς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡδύκησιν. Ἐγέλων δὲ τὴν προσηγορίαν, τὴν εἰρᾶν, τὴν εὐφροσύνην, τὴν ψυχὴν ἔργου τιμὴν· σοὶ δὲ τάχα καθ' ἡδονὴν τὸ ῥηθὲν ἦν, καὶ πιστεύεις ὡς ἀληθῶς αγαπώμενος, καὶ θαρρείς ὡς ἐν οὐρανῷ τεταγμένος, καὶ χαίρεις ὡς Θεῷ περισπούδαστος. Ποῖος πατὴρ πεινώντος τοῦ παιδὸς οὐ φροντίζει; τίς οὐ τρέφει προστάτης τὸν πρόσφυγα; σὺ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας νηστὶ κατέτηςας, καὶ πεινῶντός σου πατὴρ οὐ φροντίζει, καὶ λιμὸν περιορᾷ πολυήμερον; ποῖος φιλόποιος πατὴρ, ὃς ἄρτον οὐ χριζέται τέκνῳ; καλὸς υἱὸς ἐν λιμῷ παρὰ πατρός μὴ τρεφόμενος; Δείξῃ τὴν ἀγάπην, χαρισάμενος ἄρτον· ὑπέβη τὸν γῆς ἐν ἐρήμῳ πεινῶντα. Δύναται λίθους μεταβαλεῖν εἰς ἄρτους· αἰτησάται τοῦτο πεινῶν· καὶ παρασχη τὴν χάριν, ὡς γῆς καλλωπίζου, πρὶν δὲ ταῦτα λαβεῖν, μὴ χλευάζου τῇ κλίσσει. Ὁ τῆς μισανθρωπίας φιλανθρωπίας! ὦ συμπαθείας ἀνθρωποκτονό! ὦ κηρύσσιαν ὀλισθεῖς ἐρεθίζει, καὶ πρὸς αἰτησὶν ἐκκαλεῖται βρωμάτων οὐκ ἵνα θρέῃ πεινῶντα, ἀλλ' ἵνα δελεάσας πρὸς αἰτησὶν, αὐτὸν μὲν ὡς ἀπίστον συγκρούσῃ πρὸς

τὸν Θεόν. Ἐπίδωκε πρὸς τὸν Θεὸν φευσάμενος. Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα. Τί οὖν ὁ δεσπότης Χριστός; Οὐκ ἐκκαλύπτει τὸν κεκρυμμένον Θεόν, ἵνα μὴ φυγαδεύσῃ τὴν θήραν, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος φίλος ἀντιφθέγγεται. Ἐγέρραται γὰρ, φησὶν. Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Οὐ ξενίζει με, φησὶ, τὸν βρωμάκων ἢ σπάνει, οὐ ταράσσει τὸ πεινῆν ἐν ἐρήμῳ, οὐκ αἰτῶ τὴν ἐκ λίθων ἀρτοποιῶν· πολλὰ γὰρ αἱ τῆς θείας κηδεμονίας ὁδοί, καὶ πολὺ ῥοπὴν προστάσσει. Δέδωκε μὲν γὰρ ἀνθρώποις τὴν ἐκ βρωμάτων τροφήν, καὶ τῆς σαρκὸς τὸ συγχρότημα βρώμα· γράμμα δέ με [735] προσεδίδαξε θεῖον, τοὺς τῆς φύσεως ὁροὺς τὸν Θεὸν ὑπερβαίνειν. Μένειναι θέας φωνῆς κεκραγυίας ἀνθρώποις, μὴ δεδιέναι πεινῆν, ὅταν φροντιστὴ Θεός. Μὴ οὖν φέδου πεινῶντος, καὶ τὴν ἐρημον εἰς ἀπόγνωσιν δαίκνυ· κηδέσθω Θεός, καὶ μὴ παρέστωσαν ἄρτοι. Ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ τροφῆς ζωοποιός ὁ Θεός, καὶ ἡσέται σὰρξ ἄνευ βρώματος, εἰ ζῇ αὐτὴ προστάττει Θεός. Οὕτω γέγραπται, φησὶ, καὶ πιστεύω θεοῖς τεταθρόκως ῥήματα, καὶ τὴν ἐκ τῆς τροφῆς μόνῃ οὐκ ἀναμένω ζωῇ. Δι' ὧν προσέκρουσεν ὁ Ἀδὰμ, ὁ Χριστὸς καταλλάττει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀπιστίας Ἀδὰμ καὶ βρώματος ἐξέπεσον (ἀπιστίας γὰρ τῷ Θεῷ, καὶ φαγῶν κατηγήθη), ἐλθὼν ὁ Χριστός, ἀναστήσας τὴν φύσιν, ἐξ ἐγκρατείας καὶ πίστεως ἀρχεται ὁ διάβολος. Πρὸ τούτου γὰρ, φησὶ, δι' ὑποψίαν μοιχείας τῷ τόκῳ ἐπεβούλευον· ἐκπεσὼν τῆς ἐλπίδος, αἱ Ἡρώδου τεχνέοντα θηρέων διήμαρτον· ἡττηθεὶς διαμῶνων, δι' ἐμαυτοὺ νῦν πολεμήσω. Ὡς φιλονεικίᾳ τυφλῶ! βρέφους δντο; ἡττήθη, καὶ ἀνδρωθέντι συμβάλλει! Πρόσθε, καὶ ἀνδρωθέντος, ὡς διάβολος, γεύσαι, μάθε τοῦτο τὴν ἰσχὺν ἐκ δευτέρου. Ἦδη μὲν γὰρ πεινῶντι προσελθὼν κατεβράβη (τὸν δὲ τοῦ πτώματος ἀκρηάστε τρόπον)· ἀνακτήσασθαι δὲ προσδοκῆσας τὴν ἥτταν, διπλασιάζει τὸ τόλμημα. Ὡς γὰρ ἐψεύσθη τοῦ πρώτου τεχνήματος, καὶ πεινῶντι προσελθὼν οὐκ ἠπάτησε, δευτέρου εἰσφέρει κακούργημα. Ἀπρακτός μοι, φησὶν, ἡ παλαιὰ μηχανή· τῇ ῥήματι τὸν Ἀδὰμ ἀποτάσσομαι τέχνῃ· τὸ τῆς τροφῆς ἀποθέμεναι δέλεαρ· εἴκοι γὰρ οὗτος ἡδονῶν βασιλεύειν. Ὁ γὰρ ἡδονῆς τροφὴ μὴ χανόμενος, οὐ ζητεῖ ἄρτον ἐν πολυμῆρμῳ. Μὴ πεσιόμενος πεινῇ, τῆς ἐκ σαρκὸς ἀπαράδεκτος μάχης. Βεβούλευμαι δὲ ἄλλου παλαισματος τέχνασμα· ἔγωγε γλυκυτέρον ἀγκίστρον, γλυκυθέρατον δόξαν· ἡδὺς τῆς κενοδοξίας ὁ βρόχος· οὐκ ἴδους δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δίπλοος· τῇ κενοδοξίᾳ γὰρ τὸ τῆς ἀπονοίας συμπεφυρόσεται πάθος. Ὁ γὰρ δόξης ἐρασθεὶς, πρὸς κομποδοξίαν γοργός· τοῦτ' οὐ καὶ πάρεστι τοῦ πάθους ἡ πρόφασις. Ἰαυὸς φρονεῖ τι πλέονος ἢ νηστευτῆς πολυήμερος. Γαργαλίζω πρὸς κόμπον προσελθὼν ὡς δικαίῳ φυσιστικῶς ῥήσι ψαλμῶν, ὡς ἐπ' αὐτῷ προβήθεισιν, ἐρωτῆσαι ὁλαρεῖ δειλάσω. Ἔστι δέ μοι κρημνὸς τῆς ἐρωτήσεως τόπος· πρὸς τὸ περὶ γίγιναι συλλαβῶν ἀνελάκωσα, καὶ τοῦ ὕψους λαβομένην προτείνω. Εἰ Υἱὸς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γὰρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀρουσί σε, μὴ ποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. Πάντως ἡ δέξεται τὴν ῥῆσιν, ἢ ψεύζεται. Εἰ μὲν οὐ δέξεται, σπουδάζων ὡς δίκαιος· πρὸς τὴν τοῦ πτώματος συγκαταβείναι πρότασιν· ῥίψει μὲν αὐτὸς ἐκ τοῦ ὕψους τὸ σῶμα· ἐγὼ δὲ, ἂν μὲν πεσὼν ἀποβῶν, καταγέλωτος νεκροῦ· ζήσαντα δὲ τῇ τῆς κενοδοξίας ἐτραυματίσται πάθει, πείσας πρὸς ἐνδοξίαν ἐμὴν ἐλθὼν καταβήψαι. Εἰ δὲ δὴ παρὰ τοῦ μόνον ἰδοίμι, προσκρούσω πρὸς τὸν Θεόν, ὡς τὸν ἰωβ, διαβάλλων δωρεὰν υἱότητος οὕτω· Ῥῆσιν αὐτῷ περὶ σοῦ γεγραμμένην ἀνέγνω, ἐπαγγελίαν εἶπον τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, καὶ ῥίψαι πρὸς βάθος οὐ τετόλμηκε, ὅλον ὅτι μὴ θαρσύνῃς οὐς ὑψαίον· πῶς οὖν τὸν οὕτως ἀπιστον, Υἱὸν προσεγγίζεσας; Οὐκ ἔλαβε δὲ τὸν δεσπότην τὸ βούλευμα, καὶ δίδωσιν αὐτὸν εἰς παρῆλκυσιν, ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπων συνεψέπμενος. Ὁ δὲ ἀναβάντι προτείνει τὸ βούλευμα· Εἰ Υἱὸς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω. Ἀποκρινόμεθα τῷ διαβόλῳ προτείνοντι· Εἰ τοῦτο κρίνεις ἀνδρὸς Πατέρα τὸν Θεὸν κακητέμενον, τὸ μένειν βλαβερώς ἀβίαθῃ, ἔχεις ὧν προτείνεις ἀποδείξιν· αὐτὸ γὰρ τοῦτο τῆς υἱότητος· ἐστίν, ὡς διάβολος, δείξας, ὅτι ἀπαρτιστάται σοὶ πρὸς τὸν κρημνὸν οὐκ ὡμίεις, ὅν ἐκ

πολλοῦ καταβήψαι σπουδάζεις. Ἄλλ' ἐστὶν οὐδὲν ἔτερον, ἢ τοῦτο, ὅτι παρακαλῶν, ἄνωγ' οὐ πίπτεις, φησὶ, καὶ ἐκὼν κατενέχῃται· βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γὰρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου· [736] ἐπειδὴ καὶ ταῦτα δαίνυνται ὡς Θεὸν καὶ γνωρίζει. Εἰ γὰρ Θεὸν ὁ ἀντίπαλος; ἔγωγε, οὐκ ἂν τὴν ἐξ ὕψους αὐτῷ προτείνεν ἐκπεσῶν· ἥδει γὰρ, ὡς οὕτε ὕψους ὁ Θεὸς κολοβότερος πλάτους, ἀλλ' ὡλήεις συνυφόμενος συμπληροῦται πλάτειν· ἥδει προσκομμάτων τὸ θεῖον ἐλευθερον· ἀνθρωπίνων γὰρ ποδῶν, οὐ Θεοῦ, τὸ προσκοπτεῖν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ὡς Θεὸς διελέγετο, μαρτυρεῖ τοῦ διαβόλου τὰ ῥήματα. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τῶν ῥημάτων τῶν δυνάτων. Πρὸ μικροῦ, φησὶν, ἔφησ, Ἐγέρραται· Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ· καὶ τὴν σὴν εἰς τὸ θεῖον ἀνευφήμησα πίστιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ῥῆσις ἐστὶν ἑτέρα Θεοῦ λέγουσα, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου, δείξον ὡς ῥήματι πιστεύεις Θεοῦ, καὶ καθεὶς σεαυτὸν, ἀδελῶδες ἐκπεσόμενος, χρῆται τῷ κρημνῷ τοῦτ' δικαστῇ τῆς υἱότητος, χρῆσαι τῷ πτώματι τῆς θείας κηδεμονίας ἐλέγχῃ. Ἄν γὰρ ἐντεῦθεν πεσὼν ἐξαναστῇς ἀβίαθῃς, ἀλτῆρῃς ἢ ῥησις αἱ τοῖς υἱότητος κλήσις· τοῦτο γὰρ οἱ προὔπισχεντο Θεός, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάττειν σε ἐν πόσιν ταῖς ὁδοῖς σου. Ἐξ ὧν οὖν σκεῦος μύρον προβάλλῃ, διάβολος, ἱστορίαν παλαιὰν ἀνανεώσας. Λέων τις ἐπὶ Σαμψὼν ἀνιρρήθη, ὃς κηρὸν μέλιτος ἐπὶ στόματός ἔχων, ἐβρίπτο θυσιῶν· καὶ σὺ λεοντώδεις Γραφικὸν στάζεις διὰ στόματος μέλι, καὶ κείμενος εὐρίσκη, τῇ τοῦ δεσπότην καταπεσὼν ἀποκρίσει. Ἐγέρραται γὰρ, φησὶν· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Οὕτε ῥίπτειν αὐτὸν ἡρῆσαστο, οὔτε μὴν συγκατέβητο. Ῥῆσιν μὲν γὰρ αὐτὸν ἀρνησάμενος, ἔδωκεν αὐτῷ διαβόλῳ λαθὼν, ὃς οὐ θαρρύν τῷ Θεῷ, τῇ δὲ τοῦ πτώματος προτάσει συνδόμενος, κομπῶδες ἐν ἐδόξῃ, καὶ πρὸς ἐνδοξίαν εὐκολος. Ὁ σὺ συγκατάθεσιν, οὐκ ἀρνήσιν ἔχουσαν, οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου· τοῦτο πρὸς τὸν διάβολον λέγων, Ἐμὰ τὸν σὸν οὐκ ἐκπειράσεις δεσπότην. Οὐ γὰρ ἂν τοῦτο μαθὼν, ὡς ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα προσελθὼν ὑποχρῶντο· ταῦτα πάντα σὺ δόσω, ὅταν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Δέχομαι μὲν τῶν Ψαλμῶν, ὡς ἀληθεῖς, τὰς φωνὰς, προστάσιν ὑποισχνομένῳ Θεῷ· ἀγγέλοις ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐντελλόμενον οἶδα· ἀλλ' οὐκ ὅταν εἰς κρημνὸν κυδιστώσιν, οὐκ ὅταν θανατῶσιν ἐκόντες, οὐκ ὅταν ἄνευ χρείας παύσῃσι. Τοῦτο οὖν δευτέρου πεσὼν ὁ διάβολος, εἰς τρίτην διανίσταται πείραν. Ἀλλὰ τῆς τρίτης ὁ λόγος ὀφειλέτης ἐκβαίνει, καὶ πᾶσιν ὑμῖν· ἄπεισι τὸ τοῦ χρέους χειρόγραφον. Γλυκὺ γὰρ τὸ χειρόγραφον τοῦτο, καὶ μόνῳ τῷ διαβόλῳ πικρὸν· ἐκ γὰρ τὸν αὐτοῦ πτωμάτων τὴν ἀπόδοσιν ἔχει. Δύο μὲν οὖν πέπεισμαι τοῦ τῆς υποσχέσεως χειρογράφου καταβολὰς εἶναι· εἰς λοιπὰ δέ μοι περίεστι τὸ χρέος, τοῦ παντός οἱμαι δ' ἂν δυσφορώτερον. Ἐὰ λοιπὰ γὰρ τοῦ χρέους, τὸ τρίτον τοῦ διαβόλου πανουργήμα, τὸ τρίτον τῇ τάξει, τῷ μεγέθει δὲ πρῶτον· τῷ τῆς πλάνης ἀριθμῷ τελευταῖον, τῇ δὲ τῆς τέχνης κακούργιᾳ πρωτεύον. Ἐὰ μὲν γὰρ πρῶτα φορυτὸς πονηρούμενος ἦν· τὴν ἐκ Θεοῦ γὰρ φανερώς ἀποστάσιν οὐκ ἔπει, ἀλλὰ τῇ θεῇ καταχρωμένῳ μνήμῃ, καὶ τῷ· Εἰ Υἱὸς εἰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς αὐτὸν ἐνομάζων, εὐσεβεῖ προσώπων τὴν θεομάρτυρ ἐσχημάτισε τέχνην· ἐν τῇ τρίτῃ δὲ πείρᾳ γυμνῇ τῆς πονηρίας ἡ λύσσα, ἀσκέπαστον τὸ κακὸν παρακλύπον· προσκυνῶνται γὰρ τὸν προσκυνούμενον ἦτοι, ἀφ' ὧν ἤκουσε φαντασθεὶς τὴν προσκυνῆσιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μετὰ πίστεως πανταχοῦ τὸν δεσπότην φεγγαγόμενον, καὶ τὸν Θεὸν μὴ παύσας εἰπόντα, ἐνόμας τὸν δεσπότην εἰς πίστιν εὐάγων, καὶ περὶ τῆς τῆς πονηρίας μὴ πολυπραγμανεῖν βάσανον. Καὶ δὴ μετ' ἐνδόξου προσέρχεται σχήματος, ὡς ἐκπλήξων τῇ θεῇ. Παραλαμβάνει γὰρ αὐτὸν ὁ διάβολος, φησὶν, εἰς δρος ὑψηλὸν Ἰαυρ, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πῶτας τὰς βασίλειας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν. Σκιογραφῆσας γὰρ ἄριον καὶ καταψευδόμενος τὰς τοῦ αἵρου μαρτυρίας, καὶ συνθεῖς κοσμογραφίαν ἀσύμμετον, καὶ πλαστογραφίαν βασιλείας τεχνησάμενος κάλλη, ἡλιπύε τῷ τῆς φαντασίας λαμπρῷ τὸ τοῦ δεσπότην πρὸς πίστιν εὐλαβῆς· ὑπεχρήστεσθαι. Νῦν δὲ

tur? bonusne filius, esuriens a patre non nutritus? Ostendat dilectionem suppeditando panem: nutriat Filium in deserto esurientem. Potest lapides in panes convertere: id peto dum esuris: si gratiam præbeat, ut Filius gloriari; sed antequam accipias, ne ridiculam appellationem admittas. O inhumanam humanitatem! o commiserationem exitiosam! o curam perniciosam! o dulce veneficium! In incredulitatem conciat, et ad cibum petendum evocat, non ut esurientem nutriat, sed ut inescatum ad petitionem, ipsum ut incredulum erga Deum respuat. Respice Deum mentientem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Quid ergo Dominus Christus? Absconditum Deum non revelat, ne quod venabatur eliminaret, sed ut homo simplex respondet: *Scriptum enim est: Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Non me deterret, inquit, ciborum inopia, non turbat fames in deserto: non peto ut ex lapidibus panes fiant: multi enim apud divinam providentiam sunt juvandi modi. Dedit quidem hominibus cibos qui alerent, et alimentum carni; sed Scriptura divina me docuit Deum naturæ terminos exsuperare. Memini divinam vocem hominibus clamare: non timendam esse famem, cum Deus prospiciat. Ne ergo esurientem cures, nec et desertum ad desperandum ostendas: curet Deus, etsi panes non adsint. Potest enim Deus etiam sine cibo vitamovere, vivetque caro absque alimento, si sic illam vivere Deus jubeat. Ita scriptum est, inquit, et dictis divinis credo, nec ex solo cibo vitam exspecto. Per quæ Adam offendit, Christus reconciliat. Quia enim Adam ex incredulitate et ex cibo lapsus est (nam quod Deo non credens comedisset dejectus est), veniens Christus restauransque naturam, a temperantia et fide incipit. Itaque aperto jam Marte congruitur diabolus. Ante partum, inquit, per adulterii suspicionem proli insidiabar: spe lapsus, per Herodem nato parans necem, excidi: jam victus per meipsum certo. O contentiosum cæcum! ab infante victus est, et cum eodem jam viro congruitur? Accede, o diabolus, et virum proba: experire ejus fortitudinem iterum. Jam esurientem aggressus fractus est (cladis modum audistis); instaurandæ rei spe ausum iterat. Ut enim a primo artificio excidit, nec aggressus esurientem decepit, alteram malam adhibet technam. Inutilis, inquit, mihi fuit prisca illa machina; mitto illam artem, qua Adamum decussi, cibi tentationem depono: hic quippe videtur voluptatibus imperare. Qui enim voluptatis esca non emolliuit, non quærit panem etiam in diturnitate: quando fame non fleuitur, carnis certamen non adeundum est. Aliam pugnandi artem adhibere decrevi: suavior adest hamus, dulcis gloriæ amor. Suavis est vanæ gloriæ laqueus; nec modo dulcis, sed etiam duplex: per vanam enim gloriam arrogantia adventit morbus. Nam qui gloriam amat, ad fastum pronus est: huic vero adest ad hunc morbum occasio. Fortassis altum sapit, quia multis diebus jejunavit. Ad fastum alliciam: adiens illum ut justum, ex psalmodum verbis inflabo quasi illius gratia dictis: dolosa interrogatione inescabo. Sit mihi interrogandi locus præcipitum: ad pinnaculum traham, et in sublimi posito hæc proferam: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Scriptum est enim: *quoniam angelis suis mandavit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Certe vel admittit dictum, vel refugiet. Si admittat, quasi justus sese præcipitandi consilium suscipiet: ex sublimi corpus objiciet: ego vero, si lapsus moriatur, deridebo mortuum; sin vivat, illum vanæ gloriæ morbo confixi, dum suasi, ut sese ostentandi causa projiceret. Si vero recusare videam, Deo invisum reddere tentabo, ut olim Jobum, Filii dignitatem calumnians hoc pacto: Dictum ipsi a te scriptum legi, præmissionem salutis abs te datam dixi, et se deorsum mittere non ausus est: palam est ipsum non fidere pronissis tuis: quomodo igitur tam incredulum vocasti filium? Non latuit autem Domi-

num hoc consilium, seque ipsum raptandum dedit, ac si quis homo hominem sequeretur. Ille vero in sublimi posito consilium suum aperit: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Diabolo hæc, proponenti respondimus, Si putas id esse viri Patrem habentis Deum, quod in talibus malis illæsus maneat, habes eorum quæ proponis demonstrationem. Illud enim ipsum, o diabolus, Filium esse demonstrat, quod tibi adstantem ad præcipitum, non dejicias, quem a multo tempore dejicere curas. Illud certe constat, vel ex hortandi modo: Invitus non cades, inquit, sponte dejice teipsum: *Mitte te deorsum.* Scriptum est enim: *quoniam angelis suis mandavit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Nam hoc ipsum esse Deum demonstrasset. Si enim ipsum adversarius esse Deum scivisset, non ei proposuisset ut se ex alto dejiceret: siquidem sciebat Deum neque ab altitudine lardi, neque a latitudine superari posse, sed alta altitudine, lata latitudine corquare: sciebat ab omni offensione Deum esse liberum: humanorum enim pedum, non Dei est, offendi. Quod igitur non ut Deum alloqueretur, ipsa diaboli verba testificantur. Audiamus verborum sensum. Paulo ante dicebas, inquit, *Scriptum est: Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei;* et tuam erga Deum approbavi fidem: sed quia aliud Dei dictum est, *Angelis suis mandabit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum;* ostende te Dei verbo credere, ac te dejiciens sine læsione, utere hoc præcipitum, quod te Filium esse probet: utere lapsu ut divinæ providentiæ argumento. Si enim lapsus, illæsus resurgas, vera est illa Filii appellatio; hoc enim tibi ante pollicebatur Deus: *Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Ex fonte vasculo unguentum profers, diabolus, historiam veterem requeles. Leo quidam a Samson occisus est, qui favum mellis in ore habens, sætens projectus erat. Tu quoque leonem illud mel per os stillas, et jacens deprehenderis, Domini responsione prostratus. Scriptum est enim, inquit, *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Neque se projicere recusavit, neque annuit. Si enim se projicere recusasset, ansam diabolo dedisset putandi, ipsum non Deo fidere: si se projiciendi consilio adhasisset, jactabundus et ad ostentationem pronus visus esset. Responsio enim offert, quæ nec consensum nec recusationem afferat, *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Hoc diabolus dicit, Me Dominum tuum non tentabis. Neque enim si hoc didicisset, ipsum postea adisset, ut hæc polliceretur: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Psalmorum voces ut veras accipio. Deo credo patrociniū promittit: scio illum angelis mandare pro hominibus; sed non quando in præcipitia se conjiciunt, non quando sponte occidunt, non quando tentant absque necessitate. Itaque his lapsus diabolus, ad tertiam insurgit tentationem. Verum tertiæ sermo adhuc debitor est, vobisque omnibus adest debiti chirographum: dulce certe chirographum, unicus diabolus amarum: nam ex ipsius lapsibus solvitur. Duas jam puto chirographi solutiones factas; circa reliqua debitum mihi superest longe cæteris onerosius. Retinquam debitum est tertia diaboli varities; tertia ordine, magnitudine prima; errorum numero postrema, veritate arte prima. In primis enim nequitia tolerabilis erat: nam apostasiam a Deo non aperte petebat, sed divina abutens commemoratione, *Si Filius Dei es* dicens, sub pia specie artificium inimici Dei tangebatur. In tertia vero tentatione nuda malitia rabies, apertum flagitium erat: adorationem enim petebat ab eo qui adoratur, ex iis quæ audierat adorationem se petere posse imaginans. Quia enim viderat Dominum semper cum fide loqui, et Deum non esse tentandum dicere: putavit Dominum facile induci posse ad credendum, nec ea de re curiosius inquisiturum esse. Atque ut terrorem incenteret cum glorioso cultu illum adit: nam dicitur: *Assumit eum diabolus in montem excelsum*

valde, et ostendit illi omnia regna mundi, et gloriam eorum. Adumbrata enim acria imagine, per fictas acrias formas et inconditam cosmographiam, delincati regni pulchritudinem ostentans, sperabat ex commentitio splendore se Dominum ad pie credendum facilem, superaturum esse. Nunc vero non intelligit se contra seipsum contendere, et ad lapsum properare. Ne a scopo aberraret, mundum se daturum pollicebatur: *Hæc omnia tibi dubo, si cadens adoraveris me.* Qui Paulus non credit dicenti avarum esse idololatram; audiat idolorum patrem eadem quæ Paulus confitentem: Adoranti me, inquit, aliena dabo. Ergo ad diabolum transfugit, qui aliena possidet. Ipse enim alienorum donum promittit, gratiam cum aliorum damno præbens, et furando largiens. Hæc mente ille Dominum invadit, ut eum donorum pollicitatione ad lapsum decuteret. Illic, aiebat, cibis non potest allici, non vana gloria deliniri. Hæc duo validissima tela confregit: aliud mihi validum telum querendum: dominatus amor, quem omnes appetunt, lucri cupido, quam nulli respuunt: avaritia omnes, ut ita dicam, vulnerati sunt: hanc ex pharetra mea eductam emittam. Sed quo jaculatus comprehendam? quis mihi locus opportunus erit? Utinam mecum in excelsum montem veniat: commodus est locus editus ad spectandum: ex loco sublimi fertiles regiones ostenderem, ob oculos ponerem thesauros regum, spectandum præberem gloriosum vite splendorem; alia ut vere se habent exhibens, alia arte et imaginarie amplificans. Hominis natura facile capitur opinione: si terræ jucunda viderit, ad possessionem accurret: exhibitus rapiet divitias, tantas possessiones diligit, umbram esse veritatem suspicabitur, statim credet exhibitis; ubique enim fidem ostendit. Dixi, Panem pete; et hoc ille rejectit, Deo credens vel sine pane alenti: dixi, Mitte corpus tuum deorsum; et hoc dictum repulit dicens, non oportere Deum tentare. Cum gloriosa igitur specie ipsum adibo. A me deceptus credet, utpote qui in Deum incidere solitus sit, neque sit curiosus: ipso autem credente, ego deridendo abscedam. Has cum nosset cogitationes Christus, in locum excelsum cum illo ivit. Diabolus vero artem suam exhibere cœpit, varium fastusque plenum spectaculum ob oculos ponens. Dominus porro artem illam non confutavit, sed quasi dolum non nosset spectabat. Ille autem suspicabatur ipsum artis specie captum esse, et spectaculorum pulchritudine seductum: et quasi gloriæ auctor sublimitas et imperatoria verborum monstra præfert: *Hæc omnia tibi dubo, si cadens adoraveris*

me. Non vides, inquit, homo, mundi magnitudinem? non vides amplas ejus possessiones? non stupescere sexcenta cernens in illo regna? homini ego dominus: hæc dona hominibus per iudicium meum conferuntur. Mihi tu omnibus antefereendus, solusque in terra regno dignus es: a me accipe imperium totius mundi, et in horum vicem adorationem mihi exhibe. *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Quasi ex media parte prophetam agis invitus, o diabolus; trades quippe mundum, quem male in servitutem redegeisti; verum non adorationem, sed flagellationem obtinebis. An putas te Adamum alloqui? etenim Adamum inescavit, suasitque ipsi quod Dens futurus esset, et persuasum præcipitavit. Nunc quoque Christo promittit imperium universi, sperans ipsum ob tam altam spem esse lapsurum. Sed dignam auditur responsionem: *Vade retro a me, satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Vade, satana.* E re hic nomen Satanae adicit, quemadmodum herus quispiam servum se occultantem ex nomine vocat, ostendens non se latere. *Vade.* Comminatorium puto, mansuetum licet, verbum, quasi frendente in ipsum Domino: Constas es simulationem obtegere, et ipsam detexisti: de victoria desperas, et me donis adularis: jam mihi venditionem paras, jam mihi accidunt iis similia, quæ per proditorem venient. Intempestivam, o diabolus, machinatus es venditionem: expecta tecum consensurum Judam. *Vade nunc,* crucem exspecto: vade nunc, non me emes; nunc vade, dona proditori serva: nunc hoc tibi dico: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Ne partiaris homines cum Deo: ipsi namque soli sunt debitores. *Tunc,* inquit, *reliquit eum diabolus.* Magna in ultimum errorem victoria. Sicut enim athleta quispiam strenuus, erecto sursum adversario, ipsum e sublimi decussum tranagit: sic Dominus Christus, in montem adversarium tollens et acria spe replens, ab illa spe deiecit et attrivit, et victoria miraculum, quod angelos percudit, ipsos ad victoris satellitum et ministerium collegit: nam ait, *Ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.* Nos quoque angelis similes Christo servitutem exhibeamus, calis placeamus, ministerium in terra exhibentes angelicum, in ulnis invictis animas deponamus, lapsæ nature emendatorem diligamus, eum qui communem inimicum enervavit amplectamur, glorificati victoriam in memoria circumferamus, diabolo lapsi insultemus, et caput impudens raptales sic ore vociferemur: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN PRODITIONEM JUDÆ, ET IN PASSIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. IN SANCTA QUINTA (a).

Mœstam video Ecclesiam, dolorem præ se ferentem ob factam a proprio filio proditionem. Grave namque facinus, cadem nempe, machinatus est: et qui hæc patitur, Judex celestis est vivorum et mortuorum. Quod autem omnium atrocissimum est, de repente inimicus et insidiator effectus est is, qui paulo ante discipulus et obsequens erat; de repente ovis in feram mutata est, a luce descivit apostolus, vendidit Dominum servus præcox, post undecim discipulos duodecim numeratus. Et cur nomen non proferebam, ut ne omnibus apostolis contumeliam inferam, dum sceleris auctorem taceo? *Abiens,* inquit, *unus ex duodecim (Matth. 26. 14).* Quisnam? qui vocabatur Judas. Aliud additur, ne innoxius noxium tegat; alium enim ejusdem nominis apostolum invenimus; *Judas Iscariotes,* inquit, *unus de duodecim, profectus.* Non ultra certe unus solum erat; habebat enim secum adiutorem diabolum. Ille profectus ad principes sacerdotum dixit: *Quid vultis mihi dare, et*

ego vobis eum tradam (Matth. 26. 15)? Dic mihi nunc, Juda, qui mundi Dominum Magistrumque tuum vendendum proponis, discipuli dignitatem quo in pretio relinquis? quid te cogit, ut contendas ad Regem tuum prodendum? in quo vidisti cæteros condiscipulos tibi antepositos, ut hoc impium facinus meditareris? qui scis et tibi et cæteris undecim apostolis clamasse Dominum, *Si quis vult in vobis esse princeps, sit omnium ultimus et omnium minister (Marc. 9. 34).* Annon hæc ante dixit, ut consilium tuum reprimeret? teque concitavit ut primis ministrares, ut ne tu, quasi ultimus, injusto mœrore affectus, dolum parares? Si pecuniarum cupidus non fuisses, cum te Judæis proditorem obtulisti, suspicatus quis fuisset, te injuria affectum, ad ledentis ultionem procedere: cum vero palam dicis, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam (Matth. 26. 16),* doli tui causam prodixi. *Illi vero constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem, ut traderet eum.* Quid facis, o Juda, cum triginta argenteorum statuto pretio, inestimabilem margaritam vendis? Enumera prius

(a) Collata cum Codice Romano.

καὶ ἑαυτοῦ φιλονεικῶν οὐκ αἰσθάνεται, καὶ πρὸς τοσούτην ἐπειγόμενος πῶσιν. Ἰνα μὴ πῶσιν, τὰς τοῦ κίτμου δωρεάς· ὑπισχυοῦ. [737] Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐάν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Ὁ Παῦλος μὴ πιστεύων, ὅτι εἰδωλολάτρης ὁ πλεονέκτης, ἀκουέτω τοῦ τῶν εἰδωλῶν πατρὸς ὁμολογούντος· τὰ Παύλου· Τῷ προσκυνούντι με, φησί, τὰ ἀλλότρια δίδω. Οὐκ οὖν πρόσφωξ διαδόλου, τῶν ἀλλοτρίων ὁ κτήτωρ. Αὐτὸς γὰρ τῶν ἀλλοτρίων ὑπισχνεῖται τὴν δόσιν, ζημιῶν τοῖς χαρίσμασι, καὶ δι' ὧν δίδωσι κλέπτειν. Οὗτος αὐτῷ καὶ τῆς πρὸς τὸν Δεσπότην φιλοτιμίας ὁ νοῦς, ὑποκλέψαι πρὸς πῶμα δωρεῶν ὑποσχέσει. Ἡδονῆς, ψῆσιν, οὗτος βρωμάτων ἀχαύνωτος, κενοδοξία· ἀγαργίλιος πάθει. Τὰ δύο ὁμοῦ διέκλασε τὰ μαχιμύτατα βέλη· ἄλλο μοι βέλος ἱγυρῶν ζητηθέν· φιλαργίας ἐν ἀπασιν δρεῖσι, εὐρεῖσι κέρδους ἀνευκτὴ παρ' οὐδέτι· πλεονεξία πάντες, ὡς εἰπεῖν, τραυματίζαι· ταύτην ἐκβαλὼν μοι τῆς φάρετρας ἐκπέμφω. Ἀλλὰ ποῦ τοῖς εὐδυνάμει· τίς συνεργήσει μοι τόπος; Εἴθε μοι πρὸς· δρος· ὑψηλὸν συναντήσας· ἐπιτήδεον ὑψηλότες εἰς θέαν· ἐδεῖξα ἀν ἐξ ὕψους τῶν χωρῶν τὰς εὐφόρους· ἤγαγον ἀν ὑπ' ἡμῖν ὑψαυροῦς βασιλείων· παρῆσθαις ἀν εἰς θέαν τὴν ἐνδοξὸν τοῦ βίου λαμπρότητα, τὰ μὲν θνῆσθαι δεικνύς, τὰ δὲ τέχνη φαντάζων. Ἀνθρώπου δὲ φύσις εὐσαγήνευτος λήμμασιν· ἀν ἰδῇ τῆς γῆς φαῖδρα, προτράχεται τῇ κτήρει· ἀρπάξει· τὸν δεικνύμενον πλούτον, τὸν τοσοῦτων ἐρασθῆσεται κτήσεων· ἀληθείαν τὴν σκίαν ὑποπτέουσι, πιστεύουσι τοῖς δεικνυμένοις εὐθὺς· πανταχοῦ γὰρ ἐπιδεδείκται πίστιν. Εἴπον, Ἄρτον αἰτῆσαι, καὶ παρ' ἐπέμφατο τοῦτο, πιστεύων ὡς τρέφοντι καὶ χωρὶς ἄρτου Θεῷ· εἴπον, Ρῖθαι κάτω τὸ σῶμα, καὶ τὸ ῥῥὸν διεκρυσσάτο, μὴ δεῖν λέγων τὸν Θεὸν ἐκπειράζειν. Μετ' ἐνόησαν τοῖνυν αὐτῷ προσελέουσιν σχήματος. Πιστεύουσι γὰρ ἀπατῆθαι ἐμοί, ὡς Θεῷ πειρασθεὶς περιπίπτειν, καὶ πολυπράγμων, οὐκ ὧν πιστεύουσι πιστεύσαντος δὲ καταγελάσας οἰχίζονται. Ταῦτα εἰδὼς ὁ Χριστὸς τὰς ἐννοίας, εἰς δρος ὑψηλὸν συναντῇ· καὶ τῆς τέχνης ὁ διάβολος ἤρξατο, ποικίλῃν τοῖς ἔμμεσι προτιθεὶς φαντασίαν. Ὁ Δεσπότης δὲ τὴν τέχνην οὐκ ἠλεγχεν, ἀλλ' ὡς τὸν δόλον οὐκ εἰδὼς θεωρεῖ. Ὁ δὲ κεκρατῆσθαι τῇ τῆς φαντασίας ὑποπτέουσι τέχνῃ, καὶ τῷ κάλλει τῶν φανέντων εἰληφθαί· καὶ ὡς δοξαστὴς λοιπὸν ὑπερκομίσους παντοκρατορικῆς τερατευταὶ ῥήσας· Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐάν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Οὐχ ὁρᾷς, ψῆσιν, ἀνθρώπων, τοῦ κόσμου τὸ μέγεθος; οὐ θεωρεῖς τὸ τοῦτο πολυκίτητον; οὐ φρίττεις τὰς μυριοπλάστους ταύτας ἐν αὐτῷ βασιλείας; τούτων ὁ δεσπότης ἐγώ· δόματα ταῦτα παρ' ἐμοὶ τοῖς ἀνθρώποις κατ' ἐμὴν ἕκαστον διανέμεται χρίσιν. Σὺ δὲ πάντων παρ'

ἐμοὶ προτιμότερος, καὶ μόνος δίκαιος τῶν ἐν γῇ βασιλεύειν· παράλαβε δὲ παρ' ἐμοῦ τὸ παγκόσμιον κράτος, καὶ προσκύνῃσιν ἀντὶ τούτων ἀπίδος. Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐάν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. Ἐξ ἡμῖν σεις προφητεύεις ἄκων, διάβολε· παραδύσεις σὺ μὲν τὸν κόσμον, ὃν κακῶς ἐδουλώσω, ἀλλ' οὐ προσκυνῇσιν σὺν, ἀλλὰ μαστιγούμενος. Μὴ γὰρ οἶε τῷ Ἀδὰμ διαλέγεσθαι; καὶ γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐδελέασεν, ἐπεισεν, ὡς ἔσται θεός, καὶ πείσας κατήνεγκεν. Ὑπισχνεῖται καὶ νῦν παντοκράτοριαν Χριστῷ, τῷ τῆς ἐλπίδος ὕψι παραπείσειν ἐλπίζων. Ἀλλ' ἀξίας ἀποκρίσεως ἤκουσεν· Ὑπαγε δόλις μου, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Ὑπαγε, Σατανᾶ. Καλῶς ἐνταῦθα τὸ τοῦ Σατανᾶ προστίθῃσιν δῆγμα· καθάπερ γὰρ τις δεσπότης ὑποκρυπτόμενον δοῦλον καλῶν ἐξ ὀνόματος, δεικνύς ὡς οὐκ ἔλαθεν. Ὑπαγε· ἀπειλητικὸν οἶμας τὸ τοῦ βήματος πρῶτον, ὡς περ ἐμβριμωμένον πρὸς αὐτὸν τοῦ Δεσπότη. Ἐκαμες τὴν ὑπόκρισιν κρύπτων, καὶ τὸν σχηματισμὸν ἀπεγύμνωσας· ἀπέγνω τὴν νίκην, καὶ κολακεύεις με δώροις· ῥῥη μοι πραγματεῖν τὴν πρᾶσιν· ῥῥη τὰ διὰ τοῦ προδότη πορευθῇ μοι σύμφωνα. Ἀωρον ἐμελέτησας, ὡς διάβολε, πρᾶσιν· μείνων σου τὸν συναλλάκτην Ἰούδαν. [738] Ὑπαγε νῦν, τὸν σταυρὸν ἀναμένω· ὕπαγε νῦν, οὐκ ἀγοράσεις με· νῦν ὕπαγε, τήρησάν σου τῷ προδότη τὰ δώρα· νῦν δὲ σοι τοσοῦτόν φημι, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Μὴ σὺ μερίζῃ τῷ Θεῷ τοὺς ἀνθρώπους· αὐτῷ γὰρ μόνῳ χρεωστούσι. Τότε, ψῆσιν, ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος. Μεγάλη τῆς πλάνης τῆς ἐσάτης ἡ νίκη· καθάπερ γὰρ τις ἀθλητὴς γενναῖος, πρὸς ὕψος τὸν ἀντίπαλον ἄρας, ἐκ μετεώρου καταρρήγνυσαι πτώματος, οὕτως ὁ Δεσπότης Χριστὸς, εἰς δρος τὸν διάβολον ἄρας καὶ μετεωρίσας ἄεριοις ἐλπίσιν, ἀφ' ὑψηλῆς ἐλπίδος κατέρραξε· καὶ τὸ τῆς νίκης θαῦμα τοὺς ἀγγέλους ἐκπλήξαν, πρὸς τὴν τοῦ νικητοῦ δορυφορίαν συνήγαγεν· Ἰδοὺ γὰρ, ψῆσιν, ἄγγελοι προσήλθον καὶ διηκδόνουν αὐτῷ. Ἰσάγγελον δὲ καὶ ἡμεῖς παρασχόμεθα τῷ Δεσπότη τὴν δουλείαν, ἀρέσασμεν οὐρανοὺς, διακονίαν ἐν γῇ πληροῦντες ἀγγελικὴν, ταῖς ἀητῆτοις τὴν ψυχὴν ἀποθῶμεν ἀγκάλας, τὸν τῆς πεσοῦσης φύσεως ἀνευρωτὴν ἀγαπήσωμεν, τὸν τοῦ κοινῶ ἀσμενοῦς ἐκνευρωτὴν ἀσπαώμεθα, δεδοξασμένοι τὴν νίκην δορυφορήσωμεν μνήμῃ, ἐπεμῶμεν διαδόλῳ πεισόντι, καὶ τὴν ἀναίσχυντον κεφαλὴν κατασπίντες παμφώνοις ἐμφοῖσμεν στόματι· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, καὶ εἰς τὸ πάθος τοῦ

Στυγνὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὁρῶ, σκυθρωπάζουσιν μορφὴν τὴν τοῦ οὐκείου υἱοῦ προδοσίαν σημαίνουσιν. Δεινὸν γὰρ τὸ μελετηθῆναι, καὶ φόνος τὸ κατασκευασθῆναι, καὶ κριτὴς ὁ ταῦτα πάσχων νεκρῶν καὶ ζώντων οὐράνιος. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, ἄφων ἐχθρὸς καὶ ἐπίδουλος ὁ πρὸ μικροῦ μαθητῆς καὶ ὑπήκουος, ἀθρόως θηρίον τὸ πρῶτον, ἀποστάτης φωτὸς ὁ ἀπόστολος, πρᾶτης Δεσπότης ὁ δοῦλος ἀσύμφωνος, τῶν ἐνδεκα μαθητῶν ὁ δωδέκατος. Καὶ τὴ μὴ λέγω τὸ νομοῦ, ἵνα μὴ πᾶσιν ἐπάγῃ τὴν ὕβριν τοῖς ἀποστόλοις, ἀποκρύπτων τὸν αἶτιον; Πορευθεὶς, ψῆσιν, εἰς τῶν δώδεκα. Τίς; Ὁ λεγόμενος Ἰούδας. Καὶ ἄλλο, ἵνα μὴ ὁ ἀναίτιος ἀποκρύψῃ τὸν αἶτιον (εὐρίσκομεν γὰρ τῶν ἀποστόλων καὶ ἕτερον τῷ αὐτῷ ἐκκλημῶν ὀνόματι), Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, φησιν, εἰς πορευθεὶς τῶν δώδεκα. Οὐκ ἔτι οὐκ εἰς· εἶχε γὰρ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν διάβολον συνεργόν. Οὗτος πορευθεὶς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπε· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Εἰπέ μοι ἐνταῦθα, Ἰούδα, τὸν τοῦ κόσμου Δεσπότην καὶ ἑαυτοῦ διδάσκαλον εἰς πρᾶσιν προβαλλόμενος, τὴν ἀξίαν τοῦ μαθητοῦ ἐν ποῖα καταλιμπάνεις τιμῇ; τί δὲ σε καταναγκάζει προδοτὴν τοῦ ἑαυτοῦ βασιλέως στρατεύεσθαι; τίνα προτιμῇσιν εἰδὼς τῶν λοιπῶν συμμαθητῶν κατὰ σὺ γινωσκμένην, ὅτι ταύτην ἄνομον βουλὴν ἐμελέτησας; ἥς οἶδας πρὸς καὶ τὸν ἐνδεκα ἀποστόλους τοῦ Δεσπότη βοηθάντο; Εἰ τις θέλει ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ἔσχατος, καὶ πάντων διάκο-

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τῇ ἀγίᾳ πέμπτῃ.

ρος. Ἀρα οὗ ταῦτα προσέειπεν, τὴν σὴν βουλὴν ἀναστῆλιν; καὶ διακονεῖν σε τοῖς πρώτοις ἡρέθισεν, ἵνα μὴ σὺ ὡς ἔσχατος ἀδίκῃ πόνῳ κινήθῃς κατασκευάσης τὸν δόλον; Εἰ μὲν ὑπῆρχεν χρημάτων ἔκτος τοῖς Ἰουδαίοις τὴν προδοσίαν δωρούμενος, ἀν ἐπύλαθεν ἀνθρώπου, ὅτι ἀδικόν τι ὑποστὰς πρὸς τὴν τοῦ ἀδικήσαντος ἐχώρησας ἄμωσαν· τὸ δὲ λέγειν σε προφανῶς· Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; δηλοῖ τὴν σὴν δουλίτητα. Οἱ δὲ ἔσκτησαν αὐτῷ τριακότου ἀργύρια. Καὶ ἀπὸ τότε ἐξήτει εὐκαιρίαν, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. Τί πράττεις, Ἰούδα, τριακόντα συμφωνήσας ἀργύρια ὑπὲρ τῆς τοῦ ἀτιμῆτου πράσεως μαργαρίτου; Ἐξαρβίμῃσιν πρῶτον ἄπερ μόνῳ τῷ [739] λόγῳ ἐδρημοῦργησεν ἀστρα, καὶ τότε λόγῳ τὴν Λόγον παραδόναι μελέτησεν. Ἐξήτει εὐκαιρίαν, ἵνα αὐτὸν παραδῷ. Αὐτὸς τοὺς χρόνους καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, καὶ κατ' ἐκείνους ἐξήτει καιρὸν τῆς ἑαυτοῦ προδοσίας ἀρμόδιον. Ὅψις δὲ γενομένῃ, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν ἔλεπεν· Ἀμήν, ἀμήν· λέγω ὑμῖν, εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με· ὁ κατ' ἐμοῦ καὶ ὑμῶν εἰσελθὼν καὶ μαθὼν ἀ φιλᾷται οὐκ ἴσχυει. Καὶ λυπούμενοι σφόδρα ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν, μήτι ἐγὼ εἰμι, Κύριε; Πάντας ἐκίνει τὸ ῥῥὸν εἰς ἀκριβὴ τοῦ συνεδῶτος ἐρεύνησιν, οἷς καθαρὰ τὰ τῆς κείρας χρῦφια. Ἀπεκρίθη λέγων ὁ Ἰησοῦς· Τί πάντες ἑαυτοὺς τὸ τοῦ προδότη συκοφαντεῖτε ἐγγεῖρημα; Ὁ ἐμδίψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυφῆναι τὴν

χεῖρα, οὗτός με παραδώσει. Ἄκου ὑποδεικνύει ἐαυτὸν, πρὸ τοῦ δράματος λέγει κἀν μὴ θέλων· τὸ ὄνομα κρατεῖται τέως ὑπ' ἐμοῦ, ἕως ἂν εἶπῃ ἐφ' ὑμῶν τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἐμοῦ μελετώμενα. Ἀποκριθεὶς δὲ, φησὶν, ὁ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτόν, εἶπε· Μήτι ἐγὼ εἰμι, Ῥαββί; Λέγει αὐτῷ· Σὺ εἶπας. Ἠλευθέρωσας τοὺς ἑνδεκα, τῶν παρὰ σοὶ πρattoμένων τούτους ἀθώους ποιεῖς. Λέγουσιν αἱ ἄλλαι κατὰ κριναι ὡς μέλλεις πράττειν φιλαργυρίᾳ. Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, φησὶ, λαθὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε, τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου. Καὶ λαθὼν τὸ ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκε λέγων· Λάβετε, πλῖτε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Λάβετε ἐξ αὐτοῦ πάντες. Καὶ οὖν, φησὶν, ὁ προδότης, τῆς αἰωνίου μετασχούζῳι· καὶ ἐν μὲν ἐμμελῆς ἐν αὐτῇ, τὰ πρὸς Ἰουδαίους συγκεχώρηται σοὶ σύμφωνα· ἐάν δὲ τὴν ἑαυτοῦ μὴ ἀνατρέψῃς ὁρμήν, ἰδοὶ εἰδώς ὅποιον Δεσπότην πιπράσκει φιλόανθρωπον. Ὁ δὲ τῆς Δεσποτικῆς εὐσπλαγγίας μὴ ἀνατρίχωνος, πρὸς Ἰουδαίους δραμῶν ἄγειν εἰς ἔσχατον τὸ μελετηθὲν κατηπείγετο. Καὶ ἰδοὺ,

φησὶν, Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα ἦλθε, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ δόλος πολλὸς μετὰ μαχαιρῶν, καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ προσβυτέρων τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ παραδιδούς αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων· Ὅν ἐὰν φιλήσω, αὐτὸς ἐστὶ· κρατήσατε αὐτόν. Τὰς ἐμοὺς προσέγετε χεῖρας· ἄλλως γὰρ ὁ λόγος προσδοκῆται οὐ δύναται. Καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ, εἶπεν αὐτῷ· Χαῖρες, Ῥαββί, καὶ κατεβίβλησεν αὐτόν. Ὁ φιλήματος, οἰκουμένης εἰρήνης ἀναίρεσις, μᾶλλον δὲ, φιλαλήθως εἰπεῖν, τοῦ κοσμικοῦ πολέμου κατάλυσις, καὶ εἰ μὴ τούτῳ ἀκολουθῶν τῷ σκοπῷ ὁ Ἰούδας τὴν προδοσίαν ἐτόλμησεν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Ἐταῖρε, ἐφ' ᾧ πάρει; Ἐμοὶ τὸ φίλημα δέδωκας, πρὸς τοὺς παρεστῶτας τὰ σύμφωνα πληρώσων. Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. Ἀπῆλθεν ὁ προδότης τῶν ἀποστόλων ἀλλότριος, καὶ ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς τοῖς Ἰουδαῖοις προστηνέχθῃ εἰς θάνατον· κατεσκευάσθη σταυρὸς, καὶ τάφος οἰκοδομεῖται εἰς ζωὴν· οἱ νεκροὶ ἐπανερχονται, καὶ εἰς ἄδην Ἰούδας πορεύεται· σταυροῦται μετὰ ληστῶν ὁ Σωτήρ, καὶ πάντας καλεῖ πρὸς παράδεισον. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

* Fort. ὡ φίλημα, τῆς.

Εἰς τὸ, « Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ καὶ ἠυφράνθη. »

Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ἠυφράνθη, ὁ μελωδὸς ἐμαρτυρήσατο Δαυὶδ. Οὐκ ἐξ οἰκτίας φύσεως ἐμαρτύρησατο, ἀλλ' ἐξ ἀγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐκαλῶθη· οὐκ ἀπλῶς ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ σωφῶς ὁ Δαυὶδ ἐλιτάνευσεν· οὐκ ἀπὸ χελεῖων μόνον ἐμνημνητο, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία ἐδίδασκεν· οὐκ ἐν νυκτὶ ἡ ἡμέρα ἐπλανθάνετο ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα αἰτῶν κατὰ πᾶσαν ὥραν ἐμνημνητο. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἀληθεῖαν καὶ οὐ ψεύδος διαγράφωμεν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐγγράφου ἱστορίας τὰς μελωδίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος τσούγωμεν. Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ἠυφράνθη, εἶπεν [740] ὁ Δαυὶδ. Καὶ εἰ θέλεις γνῶναι ἀληθῶς, ὅτι καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἐμνημνητο ὁ Δαυὶδ τὸν Θεοῦ, καὶ μνημονεύων ἠυφράνετο, μετὰ πολλῆς φιληκολας πρόσεχε τὰ λεγόμενα· Ἐμνήσθη ἐν νυκτὶ τὸν ὀνόματός σου, Κύριε· καὶ. Μνησθήσονται τὸν ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· Μεσονύκτιον ἐξεγείρομην τοῦ ἐξομολογήσασθαι σοὶ, Κύριε. Ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτω εἰς σέ. Ἐσπέρῃ καὶ πρωτὸ καὶ μεσημέριᾳς διηγήσομαι καὶ ἀπαγγελῶ. Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὀρθρίζω. Καὶ πάλιν, Τοῦ ἀπαγγελλεῖν τῷ πρωτὸ ἐλέός σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου κατὰ νύκτα. Ὅρξῃ ὅτι οὐκ ἐστὶν ὥρα ἀργῇ, ἐν ἣ ἐπλανθάνετο; οὐκ ἐωθινή, ἡ νυκτερινή. Εἰ γε θέλει; μαθεῖν ἀληθῶς, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἐμνημόνευσε τὸν Θεοῦ ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ μετὰ συνοχῆς καρδίας, ἄκουε· Ἐκβαλέων ἐκκράξαι σοὶ, Κύριε· Κύριε, ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν εὐθύτητι καρδίας. Καὶ ἵνα παύσῃ τῶν ὥρων πείρας ἐπάγχῃ ὁ Δαυὶδ, εἰτα λέγει· Ὁς ἡράπησα τὸν ὄμιον σου, Κύριε! Ὁλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. Ἰδοὺ ὡς ὅλην τὴν ἡμέραν μελετῶν τὰ λόγια Κυρίου, καὶ μεμνημένος τοῦ Θεοῦ παρ' ἑκάστη, ποίας ἀπέλαβε χάριτος ἀξίωμα; ἄρα ἐπὶ γῆς τὰς ἀμοιβὰς ἐκολώτατο; Οἶμαι καὶ αὐτὸν διαπρέποντα καὶ βασιλεύοντα ἐπιγεῖλαι· ὡς τοὺς ἐχθρούς ὑποτάσσοντα, καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐπιτάσσοντα· ὡς τῆς ἐπιγελοῦ βασιλείας τὴν πορφυρὰν φορέσαντα, καὶ ἐκεῖ τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας τὴν δέξαν ἀπατράσαντα· ὡς τῆς εὐφρονίας τὰς φωνὰς καταλαμβάνοντα τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ ἐκ τῆς παναρέτου σοφίας τὰς μαρμαρυγὰς καταυγάζοντα. Καὶ ταῦτα μὲν μερικῶς υπογράφωμεν. Τούτων δὲ πάντων τὸ κρεῖττον ἐκκηρύσσοντα. Ὡς γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεχῶς τὸν Θεὸν παρὰ τοῦ Δαυὶδ ὑμνούμενον ἐπὶ γῆς, λοιπὸν εἰς οὐρανοὺς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐχώρησεν εἰς προσδοκίαν λέγον· Κύριε, ἐφ' ἐκστάσεως ὁ Δαυὶδ μνημονεύει σου, καὶ μνημονεύων εὐφραίνεται· καὶ αὐτὸς αὐτοῦ μνησθήτε, Κύριε, Θεός ἡμῶν, καὶ λέγει· Μνησθήτε, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ καὶ πάσης τῆς πρᾶξεως αὐτοῦ. Λοιπὸν ἀποκρίνεται ὁ φιλόανθρωπος Θεός· Ἐπειδὴ συνεχῶς καὶ συνετὰς μνημονεύεις μου ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐπὶ πάντων κηρύξω τὴν ἐμὴν πρὸς ἐκεῖνον διέθεσιν καὶ ἀγάπην· ὑπὲρ ἀγίους καὶ ἀγγέλους· καὶ δυνάμεις· αὐτὸν μεγαλυνῶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τί λέγουσι;

* Deest aliquid, fort. βεβούσα.

Εἶδον Δαυὶδ τὸν δούλόν μου, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· καὶ, Πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν, ὡς ἡλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς· καὶ, Τὸν ὄρον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἑαυτὸν ἐδεγμάτισεν ὁ Δαυὶδ. Ὅρξῃ ὅτι μέγα κέρδος γίνεται τοῦ ἀνθρώπου τὸ μνημονεύειν τοῦ Θεοῦ; Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, εἶπεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἠυφράνθη ἡ καρδία μου. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι εὐφρασίαι διὰ τὸ στόματος εἰσερχονται, καὶ διὰ τὸ ἀφελῶς μεθοδεύονται· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ εὐφρασία, ὡς πηγή, ἡ μελίβρυτα ῥήματα τὴν καρδίαν εὐφραίνει, ὥστε λέγειν τὸν τοιοῦτον· Ὡς γλυκεῖα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου; ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. Ὁ γὰρ τὸν Θεοῦ μνημονεύων, πάντα τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐφροσύνης ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ φωλεύοντα· ἐκεῖ πηγὴ βρύουσα ἀγαθὰ, ἐκεῖ μέλι καὶ κηρίον καὶ λόγους ἀπτόμενος, ἐκεῖ θησαυρὸς κρυπτόμενος τῆς ἀγίας Τριάδος. Λοιπὸν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐρχονται, καὶ μόνῃ παρ' αὐτῷ λαμβάνουσι, καὶ λοιπὸν οὐκ εἴ τι γίνεται ἀνθρώπων κατηχούμενος, ἀλλ' ἄγγελος θεοφορούμενος. Ἐπειδὴ οὖν τοιαύτης χάριτος κατηξίωται ὁ ἀνθρώπος, καὶ τοιαύτης εὐφρασίας ἀπολαύσας ἠυφράνεται ὁ Δαυὶδ, καὶ ἡμεῖς τῆς τοῦ Θεοῦ εὐφρασίας ἀπολαύοντες, συνεχῶς μνημονεύσωμεν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν. Φέρε οὖν τῆς παρουσίας τοῦ Σωτήρος τὰς ἀρετὰς μεταλλήσωμεν, καὶ τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ παρουσίας ὡς στήλην πανάρετον ἀνυμνήσωμεν· ἐπειδὴ ἤκουσα παρὰ τῆς γλώττης τῶν παρὰ τῶν Ἰουδαίων βλασφημίας τεκμηρία, καὶ ἐπειδὴ ἀπιστοῖσι τὰς Γραφὰς, ὡς ἀνάξιως ἀναγιγνώσκουσι, καὶ οὐ γινώσκουσι τὸ μυστήριον. Τὸ γὰρ ὅτι ἐκ παρθένου ἐτέχθη ὁ Κύριος, ἐν αὐτῷ σκανδαλίζονται, φησὶν, οἱ ἄλλοι καὶ παμπόνηροι. Ὡς τῆς ἀνοίας! Ὡς τῶν παρὰ φύσιν παρανόμων! ποία γραφὴ, ἡ ποῖος προφῆτης οὐ σαλπίζει τοῦ Κυρίου ταῦτας τὰς χάριτας; Πρώτος τὴν Παρθένον ὁ Σολομὼν ἐμακάρισεν, ἐ [741] τῆς μεγάλῃς σοφίας ἡνιόχως, λέγων· Μακάρια ἡ στείρις ἡ ἀμίαντος, ἥτις οὐκ ἐγνώσθη ἐν παραπτώματι. Στείραν γὰρ λέγει πρὸς τὸ ἐπισκηνώσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πρὸ τοῦ ἀνοήτου τὸν ἥλιον. Οὐκ ἐγνώσθη ἐν παραπτώματι, ὅτι μετὰ ἀνδρὸς οὐκ ὡμίλησεν. Ὅτι δὲ ἤκουσε περὶ τῆς ἀμιάντου στερείας; Ἡσαΐας ὁ τίμιος, εὐθύς τὸν σοφὸν τὸ ῥητὸν ἐπαργάνωσας, καὶ τῷ αὐτῷ ἐμελῶδῃσε· Σὺ, φησὶν, εἶπας στείραν ἀμίαντον· καὶ γὰρ λέγω· Εὐφράνθητι, στείρις ἡ οὐ τίκτουσα. Ἐως γὰρ νῦν οὐκ ἔτεκες· ἀπὸ τοῦ νῦν εὐφράνθητι, ὅτι ἐν οὐ γυνόσκουσι οἱ οὐρανοὶ, δέξασθαι κατηξίωσαι. Ὡς δὲ οἱ δύο μάρτυρες ταῦτα ἐκήρυττον, ἐχέτουν καὶ ἄλλοι ἐτερον μῆζαι εἰς τὸ μυστήριον, ἐν ἐπὶ τριῶν μαρτύρων σταθὶ ἀσφαλὲς τὸ ζητούμενον. Ὡς δὲ ταῦτα διενούνητο, ἐκάτεροι εὗρον Δαυὶδ τῆς μελιβρίας τὸν ῥήτορα, καὶ ὑπομνησκουσιν αὐτόν τῆς οἰκονομίας τὰ μέλλοντα. Ὡς δὲ ἤκουσε τὸ μυστήριον, σάλπιγξ φωνῶν ἀντιφώ-

stellas, quas solo verbo creavit, et tunc de tradendo per verba tua illo Verbo meditareris. *Querebat opportunitatem ut traderet eum.* Ipse tempora et sæcula fecit, et contra illum querebat tempus proditio- nis opportunitatem. *Vespere autem facto, recumbebat cum duodecim discipulis : et manducantibus illis dixit : Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est (Matth. 26. 20. 22) :* qui contra me et vos ingressus est, et didicit ea quæ servare non potuit. *Et contristati valde, cæperunt ipsi dicere singuli, Numquid ego sum, Domine?* Dictum illud omnes excitabat ad conscientiam accuratius examinandam, eos quorum intima cordis pura erant. Respondit Jesus, Cur vobis omnes proditoris facinus adscribitis? *qui intingit mecum manum in catino, hic me tradet (Ibid. v. 23).* Invitus seipsum subindicat, seipsumque prodit; nomen ejus tamen a me interim tacetur, donec ipse vobis presentibus dixerit ea quæ adversum me machinatur. *Respondens autem, inquit, Judas, qui tradidit ipsum, dixit : Numquid ego sum, Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti (Ibid. v. 25).* Undecim alios liberasti, cum eos tuo scelere immunes declarasti. Accipe et aliam damnationem facinororum, quæ ob pecuniæ amorem admissurus es. *Cænantibus autem illis, inquit, accepit Jesus panem, et gratias agens fregit deditque discipulis, et dixit : Accipite, manducate : hoc est corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit, dicens : Accipite, bibite ex eo omnes : hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui*

pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Accipite ex eo omnes (Matth. 26. 26. 28). Et tu, inquit, proditor, æternæ vitæ particeps esto : et si quidem in illa manseris, venia tibi datur de pactis tuis cum Judæis; sin propositum tuum non evertas, scito quam benignum vendas Dominum. Ille vero Domini misericordiam non ferens, ad Judæos accurrit, ut meditatum opus perficeret. *Et ecce, inquit, Judas unus de duodecim venit, et cum ipso turba multa cum gladiis et fustibus a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradebat eum dederat illis signum dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete enim (Ibid. v. 47. 48).* Meis attendite labiis, alio enim modo non potest sermo proferri. *Et statim accedens ad Jesum dixit ei : Ave, Rabbi, et osculatus est eum (Ibid. v. 49).* O pacem orbis auferens osculum ! imo ut verius dicatur, mundanum bellum de medio tollens; etiamsi Judas non ea mente proditorem aggredi ausus sit. *Jesus autem dixit illi : Amice, ad quid venisti (Ibid. v. 50)?* Mihi osculum dedisti; pacta tua cum adstantibus perfice. *Tunc accedentes iniecerunt manus in Jesum, et tenuerunt eum.* Abiit proditor ab apostolis alienus, et vitæ princeps Judæis ad necem oblatus est. Apparata crux fuit, et sepulcrum ad vitam structum est : mortui reviviscunt, et Judas in infernum abiit : crucifigitur cum latronibus Servator, et omnes vocat in paradysum. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN ILLUD, MEMOR FUI DEI, ET DELECTATUS SUM (Psal. 76. 4).

1. *Memor fui Dei, et delectatus sum;* id cantor David testificatus est. Non ex se, sed ex Spiritu sancto Dei modulatus est, neque modo memor fuit David, sed et sapienter supplicavit; non labiis solum memor fuit, sed cor etiam illum docuit; non nocte vel die oblitus, sed hæc singulis horis precans memorabat. Et ut scias nos vera, non autem falsa scribere, ab ipsa Scripturæ historia melodias Spiritus sancti docerpamus. *Memor fui Dei, et delectatus sum, inquit David.* Et ut vere scias Davidem de nocte et die Dei recordatum, et ejus memorem delectatum esse, attento animo sequentia audi : *Memor fui nocte nominis tui, Domine (Psal. 118. 55); et, Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione (Psal. 44. 18) : Media nocte surgebam ad confitendum tibi, Domine (Psal. 118. 62) : In matutinis meditabar in te (Psal. 62. 7) : Vespere et nunc et meridie narrabo et annuntiabo (Psal. 54. 18) : Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo (Psal. 62. 1) ; et rursum, Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem (Psal. 91. 3). Viden? nullam fuisse otiosam horam, in qua oblivisceretur? non matutinam, non vespertinam. Si discere velis Davidem non simpliciter Dei memorem fuisse, sed etiam cum attentione cordis, audi, *De profundis clamavi ad te, Domine : Domine, confitebor tibi in recto corde (Psal. 129. 1. et 118. 7).* Et ut omnium horarum terminum induceret David, deinde ait : *Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea est (Psal. 118. 37).* Ecce quomodo tota die meditando eloquia Domini et assidue memor Dei, qualis gratiæ dignitatem accepit? num in terra mercede donatus est? Puto illum conspicuum et in terra regnantem, hic inimicos subegisse, et illic angelis imperasse : hic terrenum regnum et purpuram gessisse, et illic celestis regni gloria fulsisse : hic modulatione et Spiritus sancti vocibus claruisse, et illic omni virtute præditæ sapientiæ radiis coruscasse. Hæc partim tantum describimus. In his autem omnibus quod optimum erat sortitus est. Ut enim vidit Spiritus sanctus Deum frequenter a Davide hymnis in terra celebrari, deum in cælos abiit postulansque dicit : *Domine, quotidie David tui memor est, atque hæc memoria delectatur, et tu ejus memor esto, Domine Deus noster;**

atque : *Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus (Psal. 131. 4).* Hinc respondet benignissimus Deus : *Quia frequenter prudenterque David memor est mei, ego quoque omnibus prædicatione meum erga illum affectum et dilectionem : plus quam sanctos et angelos et Virtutes celebrabo illum in terra. Quid dicendo? Inveni David servum meum, virum secundum cor meum (Psal. 88. 21; et 1. Reg. 13. 14) ; et, Primogenitum ponam illum excelsam præ regibus terræ, et, Thronum ejus sicut dies cæli (Psal. 88. 28. 30).* Hoc porro dicens David, seipsum conspicuum reddit. Vides magnum esse homini lucrum memoriam Dei? Dixit David, *Memor fui Dei, et delectatus est cor meum.* Nam aliæ quidem delectationes per os ingreditur, et per pedicem exeunt : Dei vero delectatio quasi fons, mellita nempe verba mea cor laticant; ita ut dicat homo sic affectus : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo (Psal. 118. 103)!* Etenim qui Dei memor est, omnia lætitiæ bona habet in corde recondita : illic fons bona scaturiens; illic mel et favum, et lucerna accensa; illic thesaurus absconditus sanctæ Trinitatis. Denique Pater et Filius et Spiritus sanctus veniunt, et mansionem apud eum faciunt; atque deinceps ille non est ultra homo initiatus, sed angelus a Deo fultus. Quia igitur tali gratia dignatus est homo, et quia tali delectatione fruens lætabatur David; nos quoque Dei delectatione fruentes, frequenter Dei memores simus, ut iisdem fruamur bonis. Age ergo virtutes adventus Servatoris ceu thesaurum perscrutemur, et terrenum ejus adventum ceu columnam omni virtute refertam celebremus : quoniam multa audivi a scelestis illis Judæis prolata blasphemiarum argumenta; et quia non credunt illi Scripturis, quas indigne legunt, nec mysterium agnoscunt. Nam quod ex virgine natus sit Dominus, hoc illis miseris et scelestissimis offendiculo esse dicitur. O stultitia ! o iniquos homines plus quam natura ferat ! Quæ scriptura, quis propheta hanc Domini gratiam non celebrat? Primus Salomon, magnus sapientiæ auriga, virginem beatam prædixit dicens : *Beata stirps interemerata, quæ non novit torum in delicto (Sap. 3. 1).* Sterilem iliam vocat antequam in illam superveniret Spiritus sanctus, et antequam sol oriretur. Non novit

torum in delicto, quia cum viro non congressa est. Cum porro de intemerata sterili audivit venerandus Isaias, statim sapientis dictum collegit, ac cum ipso modulatus est: Tu, inquit, dixisti sterilem intemeratam, et ego dico: *Lætare, sterilis quæ non parit* (Isai. 54. 1). Hactenus non peperisti: jam lætare, quia eum quem cæli non capiunt, tu ut susciperes digna fuisti. Ut vero duo illi testes hæc prædicarunt, alium perquisierunt, quem in mysterium inducerent, ut quod quærebatur ex tribus testibus certum esset. Hæc illis cogitantibus, ambo Davidem invenerunt modulationis rhetorem, et ipsi futuram œconomiam in mentem revocarunt. Ut autem mysterium audivit, quasi cum clangore tubæ respondit: Ecce ambo de sterili loquuti estis: cur de glorioso partu nihil dixistis? Rem prudenter dictam advertens Isaias, statim reponit: *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium* (Isai. 7. 14). Addidit Salomon: *Habebit fructum in visitatione animarum* (Sap. 3. 13). His auditis David dixit illis: Ecce dixistis quod pariet: quo in loco? in urbe, an in deserto, vel in agro? Reponunt ei: Tu de loco et de civitate dicitis: ampliori quippe gratia dignatus es. Tunc David Spiritus operatione suggerente, magno clamore mysterium celebravit: Vos in occulto, inquit, loquimini: ego alta voce partum proferam: *Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis silvæ* (Psal. 131. 6). Ac cum intelligeret hanc doctrinam esse profundum ænigma, hæc descripsit: *Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis silvæ*: hoc est in Bethlehem: nam Ephratha vocatur. *Audivimus eam in Ephratha*, nempe prægnantem esse: illic enim fama exiit, Virginem esse prægnantem. Tunc invenimus eam in campis silvæ, in spelunca, ubi lux apparuit. Hic audivimus eam prægnantem, hic de viro notitiam accepimus: illic matrem Domini invenimus. Ecce ex tuis tres tibi testes protulimus, gloriam Virginis prædicantes: non quod hos tantum invenerimus; omnes quippe prophetae se ipsum vidisse confidunt; sed quod ex tribus testibus jus statuatur. Ego vero non ex tribus rem trahito; sed da mihi unum fide dignum testem, qui dicat falsum esse mysterium, aut Virginem ex viri operatione peperisse; aut hoc declarare, et conversus quasi Deiparam adora. Aut ostende Servatorem in sepulcro ac tumulo detentum, aut ego tibi ostendam in dextera Patris sedentem. Non enim ex alienigenis, sed ex genere tuo testem profero dicentem: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. 109. 1). De Judæis loquitur; neque enim alius est inimicus, quam is qui crucem negat.

2. Sed ego relicta Dei hoste synagoga, Ecclesiæ a Deo inspiratæ loquar. Si tibi dixerit Judæus, Dic quomodo virgo genuit sine viro; dic et tu, Quomodo Adam Evam genuit sine muliere? Quomodo virgo genuit sine semine? quomodo floruit terra sine semine? Quomodo genuit virgo? quomodo aquam emisit prærupta petra? Quomodo genuit virgo? dic quomodo Aaronis virga germinavit. Quomodo genuit virgo? dic, quomodo manna de cælo decedit? quomodo hydia impleta est? quomodo ex radice Jesse flos germinavit? quomodo Eliazei oleum superfluxit in testam? Quomodo genuit virgo? dic, quomodo velus Gedeonis rorem emisit? dic, quomodo Samsoni ex osse aqua manavit? dic, quomodo fornax tres pueros servavit? dic, quomodo sub Manoe petra accensa est sine ligno? dic, quomodo rubus inflammaretur, nec combureretur? dic, quomodo non combustus fuerit Elias in curru igneo? dic, quomodo Moyses ingressus sit in caliginem, et inde egressus? Quomodo genuit virgo? quomodo Isaias Dominum vidit sedentem super solum excelsum et elevatum? dic, quomodo Daniel occultum somnium Nabuchodonosori declaravit? quomodo Ezechiel invisibilem in curru Cherubimorum sedentem viderit? Quomodo genuit virgo? quomodo Jeremias propheta ex vulva sanctificatus est? dic quomodo mortua prophetæ ossa mor-

tuum suscitaverint; dic quomodo mare Rubrum virga in petram versum sit; dic quomodo Jordanis fluxum retro duxerit; dic quomodo arbores fructus parturiant, dic quomodo vitis uvam ferat, dic quomodo nox diem genuerit. Quomodo genuit virgo? Dic quomodo luminare solis mundum calefaciat; dic quomodo cælum stellas exhibeat. In his quoque sunt mysteria ineffabilia, in calis occulta et incomprehensibilia. Si hæc mihi explicaveris, Judæorum patrone, jam sciam te partum Virginis intelligere. Verum tu alienus es et ab illis et ab his mysteriis: nos vero et hæc amplectimur, et illa credimus. Interpretare prophetas, et vide adventus oratores. Coronetur prædicatio. Quæ ille fecit et passus est, jam illi a tot generationibus depinxerunt. Primus supplicat David, *Domine, inclina cælos et descende* (Psal. 143. 1). Et postulata consequutus, prædicat et dicit, *Inclinavit cælos, et descendit* (Psal. 17. 10). Et quia ut puer appariturus erat, ait Isaias, *Puer natus est nobis* (Isai. 9. 6). Quia vero mater ejus illum sublatura erat ut fugeret in Ægyptum, *Ecce Dominus sedet super nubem levem, et venit in Ægyptum, et concutientur manufacta Ægypti* (Ibid. 19. 1). Virginem nubem levem jure vocavit, quia virilis seminis onus non suscepit. Quod vero in Jordane baptizandus esset, dicit Jeremias, *Quomodo feceris in frenitu Jordanis* (Jerem. 12. 5)? Et cur per species enumeramus? Age, omnes simul prophetias in unam lucem proferamus. De interpretatione ait Gabriel, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te* (Malach. 3. 1). De Christi et Baptistæ occursum ait David, *Misericordia et veritas obviaverunt sibi*: deque salutatione Elisabethæ ad sanctam et castam Deiparam, *Justitia et pax osculate sunt* (Psal. 84. 11. et seqq.). Rursum de Joanne et de Domino dicit, *Veritas de terra orta est, et justitia de cælo prospexit* (Psal. 81. 6). De apostolis dicit, *Ego dixi, Dii estis*. Et de supremo testimonio ait David, *Filius meus es tu: ego hodie genui te* (Psal. 2. 7). De ægrotis ait, *Misit verbum suum, et sanavit eos* (Psal. 106. 20); de peccatoribus, *Ipse peccata nostra fert*; de suscitatis mortuis, *Resurgent mortui*; de animalibus detentis, *Qui in tenebris sedetis, lux orta est vobis* (Isai. 53. 4. et 26. 16. et 9. 2). De Caipha et Herode dicit, *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham* (Psal. 46. 10); de Juda, *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* (Psal. 40. 10); de synagoga Judæorum et principum sacerdotum, *Veniet Dominus in iudicium cum senioribus populi* (Isai. 3. 14), de cruce, *Venite et mittamus lignum in panem ejus* (Jerem. 11. 19); et de latrone qui a dextris erat, *Dextera Domini fecit virtutem* (Psal. 117. 16); de sepulcro, *Posuerunt me in lacu inferiori* (Psal. 87. 7); et de corona spinea, *Vinea mea proavis spinas germinavit*; et quod tentatus fuerit a maligno, *Inimicus improperavit Domino*; et quod vocatus sit Filius hominis, *Et super Filium hominis quem confirmasti tibi* (Psal. 73. 18. et 79. 18). De sepultura ejus, *Et dabo improbos pro sepultura ejus* (Isai. 53. 9); de resurrectione Domini, *Exsurge, quare obdormis, Domine* (Psal. 43. 23); de assumptione ejus, *Ascendit Deus in jubilatione* (Psal. 46. 6); de sessione superna, *Sede a dextris meis* (Psal. 109. 1). Ecquid plura dicam? Ne rhetores quidem universas, quæ de Christi gratia proferuntur, prophetias recensent. Vis scire quam certa sit vetus illa historia, et quod Novum Testamentum a Veteri depingatur, quodque ea, quæ hic dispensata fuere, illic adumbrata fuerint? Vide mihi illum ibi in tabernaculo Abraham cum duobus angelis adventantem, et hic cum duodecim discipulis in domum Zacchæi ingredientem: vide mihi illum ibi duos fratres ad sacerdotium vocantem, et hic duos fratres ad apostolatam eligentem: Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus; Petrus et Andreas in apostolis ejus. Vide mihi illum ibi filium viduæ per Eliam suscitantem, et hic filium unicuique viduæ per se excitantem: illic per Elisæum Nee-

νησεν· Ἰδοὺ ἐκάτεροι περὶ τῆς στείρας εἰρήκατε· διὰ τί οὐκ εἰρήκατε περὶ τῆς ἐνδόξου κυήσεως; Εὐθὺς νοήσα· Ἡσαΐας τὸ φρόνιμον, ἀντιβάλλει τοῖς ῥήμασιν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν· Καὶ ὁ Σολομὼν ἐδευτέρωσεν· Ἐξεῖ καρπὸν ἐν ἐπισκοπῇ νύμφῳν. Ταῦτα ἀκούσας Δαυὶδ ἔφησε πρὸς αὐτούς· Ἰδοὺ εἰρήκατε ὅτι τέξεται· ἐν πόλει τόπων; ἐν πόλει, ἢ ἐν ἐρήμῳ ἢ ἐν χώρᾳ; Λέγουσι πρὸς αὐτόν· Σὺ περὶ τοῦ τόπου καὶ τῆς πόλεως ἐρμήνευσον· περισσώτερας γὰρ χάριτος ἤξιωσαι. Τότε Δαυὶδ, τοῦ Πνεύματος εἰπόντος αὐτῷ τὴν ἐνέργειαν, μεγαλοφώνῳ κραυγῇ ἐστηλίτευσεν τὸ μυστήριον· Ὑμεῖς, φησὶν, ἐν κρυφῇ δονεῖσθε, ἐγὼ ὑψηλῇ τῇ φωνῇ ἀνυμνήσω τὴν κύστιν· Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐρραθᾷ, ἠύραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρου· Καὶ συνέεις ἐπὶ τοῖς τοῖς δόγμασιν, ὅτι βαβὺ τὸ ἀίνισμα, ἔξωγράφωσεν· Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐρραθᾷ, ἠύραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρου· τούτῳ ἐστίν, ἐν Βη-θλεὲμ· Ἐρραθὰ γὰρ ὀνομάζεται. ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐρραθᾷ, ὅτι ἐγκυὸς ἐστίν· ἐκεῖ γὰρ ἐξῆλθεν ἡ ἀκοή, ὅτι ἐγκυὸς ἐστὶν ἡ Παρθένος. Τότε δὲ ἠύραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρου, εἰς τὸ σπῆλαιον, ὅπου τὸ φῶς ἐφανέρωσεν. Ὃδε ἠκούσαμεν αὐτὴν ἔγκουν, ὡδε περὶ ἀνδρὸς ἀκοὴν ἐδεξάμεθα· ἐκεῖ μητέρα τοῦ Κυρίου ἠύρακαμεν. Ἰδοὺ ἐκ τῶν σῶν τρεῖς σοὶ παρεστήσαμεν μάρτυρας τὴν δόξαν τῆς Παρθένου κηρύττοντας· οὐχ ὅτι μόνον τοὺς εὐρήκαμεν· ἀπαντες γὰρ αὐτὴν οἱ προφῆται ἐωρακότες ἐπλήρουν· ἀλλ' ἐπὶ τριῶν μαρτύρων ἐστάναι τὸ δίκαιον· Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῶν τριῶν οὐ τραχέως· ἀλλὰ δός μοι ἕνα πιπτότατον μάρτυρα λέγοντα ψευδεσθαι τὸ μυστήριον, ἢ ἐξ ἀνδρὸς ἀποκυτῆσαι τὴν Παρθένον· ἢ τοῦτο ἀποδείξω, ἐπιστρέψας ὡς Θεοτόκον προσκύνησον. Ἡ δεῖξον τὸν Σωτῆρα ἐν τάφῳ καὶ σορῶ κατεχόμενον, ἢ ἐγὼ σοὶ δεικνύω ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεζόμενον. Οὐ γὰρ ἐξ ἀλλοφύλων, ἀλλ' ἐκ τοῦ σου γένους προσφέρω τὸν μάρτυρα λέγοντα· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἐως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· οὐ γὰρ ἄλλος ἐστὶν ἐχθρὸς, εἰ μὴ ὁ σταυρὸν ἀρνούμενος.

Ἀλλ' ἐγὼ ἔασας τὴν θεομάχον συναγωγὴν, πρὸς τὴν θεόπνευστον Ἐκκλησίαν συνέρωμαι. Ἐάν σοι εἴπῃ Ἰουδαῖος, Εἰπέ πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος δίχα ἀνδρὸς; εἰπέ αὐτῷ καὶ σὺ· Πῶς ἔτεκεν τὴν ἑξάν ὁ Ἀδὰμ δίχα γυναικός; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος δίχα σποράς; πῶς ἐξῆλθῃσεν ἡ γῆ δίχα σπέρματος; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς ἔβρουσεν ἡ παρθένος τὸ ὕδωρ ἡ ἀκρότομος; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πῶς τοῦ Ἀαρὼν ἡ ῥάβδος ἐθάλασσε; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πῶς οὐρανὸν τὸ μάννα; πῶς ἐπληθύνετο ἡ ὕδρις; πῶς ἐκ τῆς ὄψης ἴεσσαί ἐθάλασσε τὸ ἀνθος; πῶς Ἐλισαίου τὸ ἔλαιον ἔβρουσεν εἰς τοὺς κεράμους; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἰπέ, πῶς ἐπὶ Ἰεζέων ὁ πόθος ἀπέλασε δρόσον; εἰπέ, πῶς [712] ἐπὶ τῷ Σαμψὼν τὸ ὄστέον ἔβρουσε τὸ ὕδωρ; εἰπέ, πῶς ἐφύλαξεν ἡ κάμιнос τοῦ παῖδος; εἰπέ, πῶς ἐπὶ Μωυσῇ ἀνῆλθῃ ἡ πέτρα δίχα ὕλης; εἰπέ, πῶς ἐκαίετο ἡ βάτο, καὶ οὐ κατεκαίετο; εἰπέ, πῶς οὐ κατεφλέγη ἡ Ἥλια; ἐν τῷ ἄρματι τῷ πυρίνῳ; εἰπέ, πῶς ὁ Μωϋσῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸν γνόφον, καὶ πάλιν ἐξῆλθε; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς Ἡσαΐας τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνῳ ὑψηλῷ καὶ ἐπηρμένῳ θεάσατο; εἰπέ, πῶς; Δανιὴλ ἐφάνερωσε τὸ κεκρυμμένον ἐν ὑπνῷ τῷ Ναβουχοδονόσορος; πῶς; Ἰεζκιὰ ἐφ' ἄρματος Χερουβὶμ καθήμενον εἶδε τὸν δόρατον; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; πῶς; Ἰερεμίας ἐκ μήτρας ἠγάσθη προφῆτης; εἰπέ, πῶς; τὰ νεκρά τοῦ προφῆτου ὅσα τὸν νεκρὸν ἤγειραν τότε; εἰπέ, πῶς; ἡ Εὐδύρα ἐπετρούθη ῥάβδῳ; εἰπέ, πῶς; ὁ Ἰορδάνης ἀνεπείσθη τὸ ῥεύμα; εἰπέ, πῶς; τὰ δένδρα τοὺς καρποὺς ἐγκυμονοῦσιν; εἰπέ, πῶς; ἡ Ἀμπελος φέρει τὸν βότρυον; εἰπέ, πῶς ἐγέννησεν ἡ νύξ τὴν ἡμέραν; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἰπέ, πῶς ὁ φωστὴρ τοῦ ἡλίου θερμαίνει τὸν κόσμον, εἰπέ, πῶς; ὁ οὐρανὸς τοὺς ἀστέρους ἐκπρίνει; Καὶ ἐπὶ τούτων εἰσὶ μυστήρια ἄρρητα, κεκρυμμένα καὶ ἀκατάληπτα ἐν οὐρανοῖς. Εἰ ταῦτα μὴ ἐρμήνευσεν ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐκἀκείνων, οἶδα ὅτι καταλαμβάνεις καὶ τὴν κύστιν τῆς Παρθένου. Ἀλλὰ οὐκ ἀλλότριος εἰ κἀκείνων καὶ τούτων τῶν μυστηρίων· ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα φιλοφρονούμεν, κἀκεῖνα πιστεύομεν. Ἐρμήνευσον τοὺς προφῆτας, καὶ βλέπε τῆς παρουσίας τοῦ; ῥήτορας. Στε-

φανοῦσθαι τὸ κήρυγμα. Ὅσα ἐποίησε καὶ ἐπαθε, ταῦτα οἱ προλαβόντες πρὸ τοσούτων γενεῶν ἐξωγράφωσαν. Πρῶτος ἱκετεύει Δαυὶδ· Κύριε, κλῖνον οὐρανόν σου, καὶ κατάβηθι. Καὶ ἐπιτυχὼν τῆς αἰτήσεως, εὐαγγελίζεται καὶ λέγει· Ἐκκλινεν οὐρανός σου, καὶ κατέβη. Καὶ ἐπειδὴ ὡς παιδίον εἶχε φανήναι, λέγει Ἡσαΐας· Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν. Ὅτι δὲ ἤμελλον αἰρεῖν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ φεύγειν εἰς Αἴγυπτον, Ἰδοὺ ὁ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σείσθῃσται τὰ χειροποίητα Αἰγυπτίου. Νεφέλῃν κούφην εἰκότως ὁ λόγος τὴν Παρθένον ἐκάλεσεν, ὅτι ἀνθρωποποιῶν σπέρματος βάρος οὐκ ἐδέξατο. Ὅτι δὲ ἤμελλον ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζεσθαι, λέγει Ἰερεμίας· Πῶς ποιήσης ἐν φρονήματι τοῦ Ἰορδάνου; Καὶ τί κατ' εἶδος ἀριθμοῦμεν; Φέρε δὴ ὅλας ὁμοῦ τὰς προφητείας εἰς ἕνα φωστῆρα συνεχόμενος. Περὶ τῆς ἐρμηνείας Γαβριὴλ λέγει· Ἰδοὺ ἀποστείλω τὸν ἀγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἐμπροσθέν σου. Καὶ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀπαντήσεως καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Δαυὶδ λέγει· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνευσαν· καὶ περὶ τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς Ἐλισάβετ πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ ἀγνήν Θεοτόκον, Δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατερίλισαν. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ περὶ τοῦ Κυρίου λέγει· Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυε. Καὶ περὶ τῆς ἀποστόλων λέγει· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ. Καὶ περὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ἀνοῦθεν Δαυὶδ λέγει· Ἰός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγένηκά σε. Καὶ περὶ τῶν νοσούντων λέγει· Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴσατο αὐτούς· καὶ περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν λέγει· Αὐτοὺς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει· καὶ περὶ τῶν ἐγερθέντων νεκρῶν, Ἀναστήσονται οἱ νεκροί· καὶ περὶ τῶν κατεχομένων ψυχῶν, Καὶ οἱ ἐν σκότεινι καθημένοι, φῶς ἀνέτειλεν ὑμῖν. Καὶ περὶ τοῦ Κατὰφα καὶ Ἡρώδου λέγει· Ἀρχόντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ Ἀβελίμ· καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα, Ὁ ἐσθλὸν ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περνοῦσιν· καὶ περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀρχιερέων, Ἦξει Κύριος εἰς ἰερὸν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ· καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ· Δεῦτε καὶ ἐμβάλοιμεν ὕλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ· καὶ περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐκ δεξιῶν, Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν· καὶ περὶ τοῦ τάφου· Ἐδεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ· καὶ περὶ τοῦ στεφάνου τοῦ ἐξ ἀκανθῶν, Ἡ Ἀμπελὸς μου ἀντὶ βοτρυῶν ἀπάνθους ἐβλύσθησεν· καὶ περὶ τοῦ πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ Πονηροῦ, Ἐχθρὸς ὠνείδισε τὸν Κύριον· καὶ περὶ τοῦ κληθῆναι Ἰὼν ἀνθρώπου, Καὶ ἐπὶ Ἰὼν ὃν ἐκραυγάζουσιν ἐν τῷ· καὶ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, Καὶ δώσω τοὺς ποιητοὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ· καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, Ἐξεγέρθητι, Ἰνα τί ὑπνοῖς, Κύριε; καὶ περὶ [743] τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ· Ἀνέει ὁ Θεὸς ἐν ἀβυλῶνι· καὶ περὶ τῆς ἀνω καθέδρας, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Καὶ τί πολλὰ λέγω; Ὅλα; γὰρ τὰς προφητείας· οὐδὲ ὁ ῥήτορας ἐξαγγέλλουσι τὰς περὶ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀδομένας. Θέλεις γινώσκειν καλῆς ἱστορίας ἀσφάλειαν; ὅτι περὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ Παλαιὰ ἐξωγράφουσα, καὶ τὰ ὡς οἰκονομούμενα, ἐκεῖ σκιαγραφούμενα; Βλέπε μοι αὐτὴν ἐκεῖ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀβελίμ μετὰ δύο ἀγγέλων παραγνόμενον, καὶ ὡς μετὰ δώδεκα μαθητῶν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου εἰσερχόμενον. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ δύο ἀδελφούς εἰς ἱερωσύνην καλέσαντα, καὶ ὡς δύο ἀδελφούς εἰς ἀποστολὴν ἐκλεξάμενον· Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν τὸς τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας ἐν τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ τὸν υἱὸν τῆς χήρας διὰ ἡλίου ἐγείραντα, καὶ ὡς τῆς χήρας τὴν μονογενῆ δι' ἐξουτοῦ ἐγείραντα· ἐκεῖ δὲ ἡ Ἐλισαίου τὸν Νεεμὰν καθαρίσαντα, καὶ ὡς δι' ἐξουτοῦ τὸν λεπρὸν ἀπολούοντα· ἐκεῖ τὴν Μαριὰμ ἀδελφὴν τῶν ἁγίων προφητῶν ἐμψύχοντα, καὶ ὡς τὴν αὐτὴν προσηγορίαν ἀδελφῆς; τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπονομάσαντα· ἐκεῖ ἐκ τῶν προφῆ- τῶν τέσσαρας μεγαλύναντα, καὶ ὡς τὸν ἀριθμὸν τέσσαρας εὐαγγελιστὰς σεμνύνοντα. Ἐκεῖ δώδεκα προφήτας ἐτέρους ἐτύπωσε, καὶ ὡς δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ἀποστόλων· ἐκάλεσεν· ἐκεῖ τοῖς μεγάλαις προφῆταις· ὑπουργοὺς ἀνέδειξε, καὶ ὡς τοῖς ἀποστόλοις ἐδόξα- χοντα. Θεοδόκιος ἐτύγχανε τοῖνον ὁ θεοπεπαισμένος τὸν Ἀδάμαν. Ἐκεῖ Ἰησοῦς ὁ πῶς Ναυὴ τοῦ βασιλέως τῆς Παλαιστίνης ἐπαίδευσεν, ὡς Ἰησοῦς ὁ ἀληθινὸς· Θεὸς τοῦ; βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ἐδόξασεν· ἐκεῖ δώδεκα

πηγαί ἐν Ἑδὲμ βρύουσιν, ὧδε δώδεκα μαθηταί ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· βάπτισμα πηγάζουσιν· ἐκεῖ ἐδόθη κωνίαντα στελέχη φοινίκων ἐδεύθησαν, ὧδε ἐδόθη κωνίαντα μαθηταί τῶν ἀποστόλων ἐβλάστησαν· ἐκεῖ τὸ πικρανὸν ὕδωρ ξύλον ἐγλύκυναν, καὶ ὧδε τὸ πικρότατον τῶν ἁμαρτιῶν εἰς γλυκίαν χάρισμάτων πηγὴν τοῦ σταυροῦ τὸ ξύλον μετέβαλεν· ἐκεῖ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἠγιάσθη, ὧδε ἡ σκηνὴ τοῦ παστοπορίου ἐδοξάσθη· ἐκεῖ Δαυὶδ ἐμελώδησε τοὺς ὕμνους, καὶ ὧδε Παῦλος ἐκελεύσας τὰς διδασκαλίας· ἐκεῖ Ἥλιος ἐκ τῶν προφητῶν ἀνεδείχθη παρθένος, καὶ ὧδε ὁμοίως Ἰωάννης ἐκ τῶν ἀποστόλων παρθένος· ἐκεῖ Ἥλιος ἐν τῷ ἁρματί ἐκάθησε τῷ πυρίνῳ, καὶ ὧδε Ἰωάννης ἐπὶ τὸ στήθος ἀνέπεσε τοῦ Κυρίου· Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταυλισκοῦ ἐστίν. Ἐκεῖ τρεῖς ἀνεδείχθησαν μεγάλοι, ἔχοντες τὸ Σωτήριον τὸ ὄνομα, τῆς ἐνδόξου Τριάδος δηλοῦντες τὸν χαρακτήρα, οἱ τρεῖς ἅγιοι δυνατοί. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἦσαν τῶν τυχόντων, οὐδὲ τῶν ἀγεννῶν, Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὁ μέγας ἐν ἱερουσίμ· ἔπειτα οἱ τρεῖς ἀξιοπίστοι μάρτυρες τὸν ὑπογραμμὸν σεμνύνουσι τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἐλκεται δέ μοι ἀληθῶς ἡ διάνοια καὶ εἰς ἕτερα ἐκκηθῆσαι, εἰς σωτήριον πιστίν. Οὐ γὰρ ἀφίσταμαι τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ἐμνήσθη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡν- ὀφάνθη· ὃν ἡ πανάρετος Σοφία ἐν τοῖς ἅρματιν ἀνακηρύττει· Ἐξεγείρου, βορρά, καὶ ἔρχου, νότε, διάπνευσον κηπὸν μου, καὶ ρευσάτωσαν ἀρώματα.* Ἄρα τίς ἐστὶν ὁ βορρᾶς, ἡ ὁ νότος; ἡ τίς ἐστὶν ὁ κήπος; ἡ τίνα τὰ ἐν τῷ κήπῳ φυτά; τῆς τίνα τὰ ἀρώματα τὰ ῥέοντα; Ἐγὼ τοῦτο εἶναι οἶμαι, ὡς ἐρμηνεύει ἡ Γραφή, βορρᾶν εἶναι τὴν ἁγίαν Παρθένον, νότον τὸν Σωτήρα τοῦ κόσμου, φυτά τοὺς ἁγίους μάρτυρας καὶ ἀποστόλους, πηγὴν ἁρόουσιν τὸν κήπον τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτήρος, φυλάκα τοῦ κήπου τοῦ σταυροῦ τὴν σφραγίδα, ἀρώματα εἶναι τὰ ἱάματα καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Σωτήρος. Τοῦτο οὖν ἐστίν· Ἐξεγείρου, βορρά, τουτέστιν, ἡ Παρθένος ἐκ τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἔρχου, νότε· δεῦρο, Χριστέ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ μεσημβρίας, καὶ ἔμπνευσον εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον· διάπνευσον εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐξεγείρου τοὺς ἁγίους μάρτυρας, καὶ ἀποστόλους, καὶ ρευσάτωσαν τὰ ἀρώματα ἐπὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πεπλανημένους. Ταῦτα τὰ ἀρώματα εἰς διαφόρους πηγνύται χάριτες, καὶ γίνεται τοῖς ἀσθενοῦσιν ὑγιείας τεκμήριον, τοῖς πεπλανημένοις ἐπιστροφῆς ἔλεγχος, τοῖς ἁμαρτωλοῖς μετανοίας [744] συνήγορος, τοῖς δικαίοις εὐρυστείας βοήθημα. Πῶς οὖν ἐπαξίως ὑμνήσωμεν τῶν ἱαμάτων τὰ ἱάματα, τὴν ζωοποιὸν ἐλπίδα, τὴν ἐπιγίειον ζωὴν, τὴν οὐράνιον σωτηρίαν; Πῶς ἐμυρίετο ἡ γῆ, ὅτε ταῦτα ἔρρεον τὰ ἀρώματα; πῶς δὲ πάλιν ἡ γῆ ἔφερε τὰ ἴδια θυμιάματα; καὶ τῷ Δεσπότη μετὰ φόβου προσφέρουσα ἔλεγε· Σὺ, φησί, Δέσποτα, παρέχεις τὰ οὐράνια ἀρώματα, καὶ τὰ ἐπίγεια τῶν θυμιαμάτων προσφέρω τῇ σῇ Θεότητι· σὺ, Δέσποτα, μυρίζεις μου τὰ νῶτα τοῖς ἁγίοις σου καὶ παναρχάνους ἔχνεσι, καὶ γὰρ μύρα σκιστῶσα προσφέρω σοι. Ἔστα ἐπ' ἀμφοτέροις τοῦτοῖς τοῖς ἅπασιν εὐφραίνουμένη ἡ γῆ πρὸς τὴν συνδουλὸν ἅπασαν κτίσιν ἐδόα· Δεῦτε, συνάχθητε πάντες οἱ ἔγγονοί μου, καὶ ἴδετε ἐπὶ γῆς τὸν ἐν οὐρανῷ δοξαζόμενον· δεῦτε, βλέπετε ἐν ἀγκάλοις γυναικὸς βασταζόμενον τὸν ἐπὶ τῶν Χερουθίμ καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε γαλακτοτροφούμενον, τὸν ἐπογευόμενον γάλα τῆς θηλείας· δεῦτε, ἴδετε ἐν γαστρὶ Παρθένου χωρούμενον, τὸν ἐν οὐρανοῖς μὴ χωρούμενον· δεῦτε, ἴδετε παρὰ μητρὸς τροφὴν λαμβάνοντα, τὸν τὰ πέρατα διατρέφοντα· δεῦτε, ἴδετε διδασκάλους παραδιδόμενον, τὸν διδασκάλου· παιδεύοντα· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ ἀνυρίων πεπραζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δοξαζόμενον· δεῦτε, ἴδετε εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου εἰσερχόμενον, τὸν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν καθεζόμενον· δεῦτε, βλέπετε μετὰ τῆς Χαναανίαι· διαλεγόμενον τὸν ὑπὸ τῆς Χερουθικῆς λειτουργίας ἀνυμνούμενον· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ γυναικὸς ἁμαρτωλοῦ συνερχόμενον τὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε τὸν ὑπὸ τῆς ἀσθενούσης γυναικὸς τοῖς κρασιόδοις ψαυόμενον, τὸν ὑπὸ τῆς ἀσωματοῦ φύσεως τῶν δυνάμεων προσκυνούμενον· δεῦτε, ἴδετε γεννηθέντα ὡς ἀνθρώπων, τὸν ὑπάρχοντα τῶν αἰώνων ποιητὴν· δεῦτε, ἴδετε νηπιάζοντα τὸν πρὸ καταβολῆς κόσμου ὑπάρχοντα· δεῦτε, ἴδετε, ὑπὸ ἀρχιερέων πεπραζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορούμενον· δεῦτε, ὅλα τὰ κτίσματα τὸν κτίσαντα βλέποντα· καὶ ὡς ἐστίν

ἡ ζωὴ ἐπὶ γῆς, πάντες ζήσατε· δεῦτε, πάντες θεοφοροῦντες· δεῦτε, μικροὶ μετὰ τῶν μεγάλων συνέλθετε, οἱ πένητες μετὰ τῶν πλουσίων, οἱ δοῦλοι μετὰ τῶν κυρίων, οἱ ἁμαρτωλοὶ μετὰ τῶν δικαίων, τὰ ἔρπετα καὶ τὰ τετράποδα μετὰ τῶν πετεινῶν, καὶ βλέπετε τὸν τὴν ζωὴν χαρισάμενον. Οἱ καιροὶ τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ φθινοπώρου ἀλλάγητε, καὶ παρὰ φύσιν καρποφορήσατε, καὶ τὰς ἐπικαρπίας ἐαυτῶν προσκομίσατε τῷ ἐγκυμῶσαντι ὑμῶν τοὺς καρποὺς· πάντα ποιήσατε, καὶ μυρίσαστε τὴν Θεότητα· ἡ τὰ ὑμέτερα προσαγάγετε θυμιάματα, ἡ παρ' ἐκείνου τρυγήσατε τὰ ἀρώματα. Ὡς δὲ ἐν πᾶσι τοῦτοις παρωράθῃ τοῖς ἐγγόνιοις ἡ γῆ, ἰδοὺ πάντα, καθὼς εἶπε, συνέτρεχον, καὶ οἱ ἔρημοι τόποι ἐβλάστησαν, καὶ πολλὴν εὐωδίαν ἐδείξαντο· ἵνα τὴν προφητείαν Ἡσαίου τελώσωσι τὴν μελωδήσαν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ἔρημος, καὶ ἀνέλθω ὡς κρίνον, καὶ ὁ λοχάρησι καὶ εὐωδιάσει τὰ ἔρπητα τοῦ Ἰορδάνου. Τοῦτων οὕτως πραττομένων καλῶς, λοιπὸν καὶ ἡ θάλασσα αὐτὴ ἐπεθύμησε τῆς εὐωδίας ἀπλαυεῖν, καὶ ᾄδοντα δημοστειν ἐαυτὴν, καὶ τῇ γῇ λέγουσα ἀντέβαλεν· Καὶ μοι λοιπὸν τὸν Κύριον παραχώρησον· μὴ γὰρ μόνον σὸς ἐστὶν ὁ Δεσπότης, ὅτι ὅλης αὐτοῦ παρεδέξω τῆς Θεότητος· τὴν χάριν· παρακάλεσον αὐτὴν ἐλθεῖν πρὸς με, μήποτε ἐγὼ ἐρχομένη πρὸς αὐτὸν, ὅλον σου ἐξαφανίσω τὸ πρόσαιπον. Εἰ μὴ γὰρ ἐπέγνων αὐτὸν, καὶ ἐδοδοίκεν τὸν ἐμὲ σφραγίσαντα καὶ πεδῆσαντα ἀλύτους δεσμοὺς, πάλαι ἂν ἔλυουσα ἐκαμψά σου τὰ πέρατα. Ἡ οὐκ ἔγνω, ὅτι προτιμότερα καὶ προγενεστέρα σου κεχώρηκα; πρὸ τοῦ γὰρ σε φανῆναι, ἐγὼ ἐν ταῖς ἀδύσοις ἐχόρευον. Ἀπόδος μοι τὸν Δεσπότην τὸν ἴδιον, καθὼς ὁ προφήτης εἶπεν· *Οὗτοι αὐτοὶ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτοὶ ἐποίησεν αὐτὴν· καὶ τότε ἐπήγαγε· καὶ τὴν ἔρημον αὐτὴν ἐπλάσαν.* Σὺ οὖν ὑπερὸν ἐπλάσθης. Ἐξήραμένη, μήτηρ κοινοῦ, ἀκρόστε, καὶ τάφε νεκρῶν, αἱμάτων, ὀσίων καὶ ἁμαρτημάτων οἶκος, τί τυραννεῖς τὴν πρεσβυτέρα σου, καὶ μὴν κατέχεις τὸν Κύριον; Ἀπόδος μοι λοιπὸν αὐτὸν, ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· *Ἐν τῇ θαλάσσῃ αἱ ὁδοὶ σου·* ἀπόδος μοι τὸν ἴδιον πλαστοουργόν, ἵνα [745] καὶ τοὺς ἐμοὺς κόλπους πληρῶσιν ἐν χάριτι. Καὶ οὕτως συνεχόμενη παρὰ τῆς θαλάσσης ἡ γῆ τῷ αὐτῷ νεύματι, κοσμοφουρῶσα ἐτόμπυε λέγουσα· Μὴ γὰρ σου χερῶν ὑπάρχω, ἐρεομένη, καὶ κεχαυνωμένη, καὶ ἀστατοῦσα, καὶ συρίζουσα, ἐπικραρυγμένη καὶ χολέρας, πῶς ἤνιοχε, καὶ ἀρχιερεύουσα βίου, ἀλμυρονάμετα καὶ δυσόχυμτα, πορεῖαις ἀνεπίβατα, ἀκατρίδος σύμφυλε, τετραχυμένη τοῖς λαίλαψιν· εἰ οἶσθα, ὡς σὺ ἐφης προτιμότερα εἶναι, ἐν σοὶ πρῶτον ἂν ἐσκήνωσεν ὁ Δεσπότης· νῦν δὲ τοῦτο φανίσαι μου τὸ ἀξίωμα, ὅτι σου ὑπάρχω ὑπερέχουσα, ἐξέστι ἐν ἐμοὶ πρῶτον τὰς ἀκτίνας ἀπέλυσεν τῆς Θεότητος. Τοσοῦτόν σου προτιμότερα καθέστηκα, ὅσον ἐγὼ μήτηρ ἀνθρώπων, καὶ σὺ ἐρπετῶν· ἐγὼ τῆς ἁγίας Παρθένου μήτηρ εἰμι, ἥτις τὸν Δεσπότην ἐξήνθησε· σὺ δὲ τοῦ πονηροῦ δράκοντος, ὅστις ἐμπαίζει τὰ ζωά σου· ἐγὼ εἰμι μήτηρ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν· σὺ δὲ ἀγρίων καὶ πονηρῶν μήτηρ ἐρπετῶν, καὶ δυσπλοούτων φθορά· ἐγὼ παραδεισὸς καὶ ἐπικάρπιος· ἐγὼ οὐσά ἀνθὴ καὶ ἀρώματα, σὺ δὲ ἀνέμου καὶ λιμένας καὶ ἀταξίας. Εἰ ἦν ἐν ἐμοὶ τοῦ κατέχειν τὸν Κύριον, οὐκ ἂν παραγενέσθαι αὐτὸν πρὸς σὲ παρεχώρησα. Ὡς δὲ, τῶν τινικαῦτα ἀντιπραττόντων τῶν στοιχείων τοῖς νεύμασιν, ὁ πάντα πληρῶν, καὶ πάντα οἰκονομῶν Κύριος πρὸς αὐτὴν τὴν θάλασσαν παραγίνεται, τοῖς ἁγίοις ἔχνεσι δοξάσαι καὶ τιμῆσαι τῶν ὑδάτων τὴν ἡπειρὸν βουλομένη, λοιπὸν ἡ θάλασσα τοὺς κόλπους ἀπλώσασα μετὰ πολλῆς χαρᾶς τὸν Κύριον ὑπεδέξατο λέγουσα· Δεῦτε, πάντα τὰ ζωά τὰ μικρά μετὰ τῶν μεγάλων, συνέλθετε τὰ ἐν τοῖς βά-
υσιν, ἐπαναπλεύσατε τὸν ἐξ ἀρχῆς ὑμᾶς ἐνθρονιάσαντα, καὶ τὸ ζῆν ὑμῖν χαρισάμενον· πάντα τὰ ἐναντία τοῦ χειμῶνος ἐμύθητε πνεύματα, καὶ τοῦ παρόντος φρίξατε τὴν Θεότητα· πᾶσαι αἱ καταγίδες, λαίλαπες, ἡσυχασαί· τῆς δυναστείας τὸ μέγεθος· πάντες ὁ ἀνεμὶ καὶ χειμῶνες συστάλητε, καὶ πάντα τὰ κύματα ἡρεμήσατε καὶ γαληνεύσατε, καὶ τὸν Κύριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου μετὰ χαρᾶς ὑποδέξασθε. Τίς ἀναγγελεῖ μοι σήμερον, ὅτι πελαγοῦσάντην ἔχω ἐπιβάτην τὸν Κύριον; Μεγαλυνθεῖν ἀπὸ τῆς σήμερον, ὅτι Χερουθικὴ ἐγενόμην καθέδρα, καὶ Σεραφικὰς στιβάδας ἀνέλαβον· ὅτι τὸν ἐκεῖ καθεζόμενον ὧδε ἐγὼ βαδίζοντα· τὸν ἐπὶ πε-
ρύγων ἀνέμων ἱπτάμενον, ἐν ταῖς νήσοις ἔχω στελαδ-

manum: purgatum, hic per se leprosum mundatum: illic Mariam sororem sanctorum prophetarum inducentem, hic sororem sanctorum apostolorum eodem nomine vocantem: illic ex prophetis quatuor exaltantem, hic quatuor evangelistarum numerum honorantem. Illic duodecim alios prophetas efformavit, hic duodecim numero apostolos vocavit: illic magnis prophetis alios subministrantes assignavit, hic apostolis septuaginta alios adiecit. Thaddaeus porro fuit is qui Abgarum curavit (a). Illic Jesus filius Nave reges Palaestinae corripuit, hic Jesus verus Deus reges orbis gloria affecit: illic duodecim fontes in Edem scaturiant, hic duodecim discipuli ex Sole iustitiae baptismate effundunt: illic septuaginta palmarum arbores ostensae sunt, hic septuaginta apostolorum discipuli germinarunt: illic amarum aquam lignum dulcem reddidit, hic summam peccatorum amaritudinem in dulcem charismatum fontem erexit lignum mutavit: illic tabernaculum testimonii sanctificatum est, hic tabernaculum Pastophorii glorificatum est: illic David hymnos modulatus est, et hic Paulus dulcisona voce doctrinam protulit: illic Elias inter prophetas virgo exhibitus est, hic similiter Joannes inter apostolos virgo: illic Elias in curru igneo sedit, hic Joannes supra pectus Domini recubuit: *Deus enim noster ignis consumens est* (Hebr. 12. 29). Illic tres exhibitii sunt magni, qui Servatoris nomen habent, qui gloriosae Trinitatis characterem significant: tres sancti potentes; non enim e vulgo nec inglorii erant; Jesus filius Josedece, magnus in sacerdotibus. Deinde tres illi fide digni testes, qui sanctae Trinitatis gloriam subindicant.

3. Vere animus mihi abripitur ut ad alia transiliam, ad salutarem fidem. Non enim a propheta abscedo dicente: *Memor fui Dei, et delectatus sum*: quem omni virtute praedita Sapientia in Canticis praedicat, *Surge aquilo, et veni auster: perfla hortum meum, et fluant aromata* (Cant. 4. 16). Quis ergo est aquilo? quis auster? quis hortus? quae in horto plantae? quae aromata fluentia? Ego illa puto esse, quae interpretatur Scriptura; aquilonemque esse sanctam Virginem, anstrum Servatorem mundi, plantas sanctos martyres et apostolos, fontem irrigantem hortum baptismate Servatoris, custodem horti signaculum crucis, aromata curationes et charismata Servatoris. Hoc ergo sibi vult illud, *Surge aquilo*; id est, Virgo ex Galilaea; *et veni auster*; veni, Christe, de caelo a meridie, et perfla sanctam Virginem, perfla in mundum, et excita sanctos martyres et apostolos et fluant aromata in infirmos et errantes. Haec aromata in diversas condensantur gratias, et sunt infirmis sanitatis indicium, errantibus argumentum conversionis, peccatoribus poenitentiae advocati, iustis valetudinis auxilium. Quo pacto igitur digne celebrabimus peccatorum curationes, vivificam spem, terrenam vitam, caelestem salutem? Quomodo impinguata est terra, cum talia fluxerunt aromata? quomodo terra thymiamata sua attulit? illaque Domino cum timore offerens dixit: Tu, Domine, praebes caelestia aromata, et ego divinitati tuae terrena thymiamata offero; tu unguentis dorsum meum illinis sanctis et intemeratis vestigiis tuis, et ego exultans unguenta tibi offero. Deinde his ambobus gaudens terra ad omnem creaturam conservam suam clamat: Venite, congregamini omnes qui ex me orti estis, et videte in terra illum, qui in caelis glorificatur: venite, videte in ulnis mulieris gestatum eum, qui sedet super Cherubim: venite, videte lactantem eum, qui lac subministrat feminis: venite, videte in utero Virginis inclusum eum, quem caeli non capiunt: venite, videte a matre escam accipientem, eum qui terminos pascit: venite, videte magistris traditum eum, qui magistros instituit: venite, videte ab hominibus tentatum eum, qui ab angelis celebratur: venite, videte in domum Zacchaei intrantem eum, qui supra caelos sedet: venite, videte

cum Chanana loquentem eum, qui a Cherubico ministerio hymnis celebratur: venite, videte mulierem peccatricem advenientem eum, qui in dextera Patris sedet: venite, videte eum cojus sinibz a muliere infirmante tanguntur, et qui ab incorporea Virtutum natura adoratur: venite, videte natum ut hominem eum, qui saeculorum conditor est: venite, videte infantem eum, qui ante constitutionem mundi fuit: venite, videte a principibus sacerdotum tentatum eum, qui ab angelis stipatur: venite universae creaturae Creatorem videntes; et ut illo est vita in terra, omnes vivite: venite, omnes Deo repleamini: venite parvi cum magnis congregati, pauperes cum divitibus, servi cum heris, peccatores cum iustis, reptilia et quadrupedes cum volucribus, et videte eum qui vitam largitur. Tempora hiemis et autumnus mentimini, et praeter naturam fractum ferte, proventumque vestrum afferite ei qui vobis fructum indidit: omnia facite, fragrantia odoris divinitatem afficite: aut vestra thymiamata inducite, aut ab illo aromata decerpite. Quia vero in his omnibus terra neglecta fuit a succedente hominum genere, ecce omnia, ut dixit, percurrere; deserta loca germinarunt, multamque fragrantiam exhibuerunt; ut prophetiam Isaiae impleant, ita accinentem: *Exsultet desertum, et floscat quasi lilium, ac propagines bonaeque odorem emittent deserta Jordanis* (Isa. 55. 1). His ita pulchre gestis, demum ipsum mare odore frui desideravit, coepitque sese palam efferre, ac cum terra contendens dixit: Jam mihi Dominum concede: non tuus tantum est Dominus, ut totam divinitatis gratiam accipias: roga illum ut ad me veniat, ne ego ad illum veniens, totam fidem tuam operam et obnam. Nisi enim illam novissem, nisi tenuissem eum qui me obsignavit, et insolubilibus vinculis ligavit, jamdiu terminos tuos inundassem. Annon nosti me prius et antiquius esse te? Antequam tu appareres, ego in abyssis choreas agebam. Redde Dominum mihi proprium, ut ait propheta: *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud*: et tunc subdidit, *Et aridam formaverunt manus ejus* (Psalm. 94. 5). Tu ergo posterior efformata es. Sicca, mater pulveris, insatiabilis, sepulcrum mortuorum, sanguinum, doli et peccatorum domus. Cur tyrannidem exeres in id quod te antiquius est? cur sola Dominum retines? Jam redde illum mihi, ut impleatur illud, *In mari viae tuae* (Psalm. 76. 20): redde mihi Opificem meum, ut sinus meos gratia impleat. Sic ejus nutu retenta a mari terra, cum fastu et pompa vicissim loquuta est: Num te minor sum? tu fluis, evacoaris, sibilas, illidis, herbas volbis, vitae inutile es cum salsuginosis tuis fluentis, tractu difficile, vix transmeabile, tempestatum consors, turbulibus exasperatum: si praecellentius, ut dicis, esses, in te primum Dominus habitasset; nunc vero mea hinc dignitas fulget, ac te superior sum, quia in me primum divinitatis radios emisit. Tanto te praestantior sum, quod ego mater sim hominum, tu reptilium. Ego sanctae Virginis mater sum, quae Dominum peperit; tu vero mater draconis, qui illudit animalibus tuis: ego mater prophetarum, apostolorum et sanctorum; tu mater immanium et malignorum reptilium, infeliciter navigantium perniciēs: ego hortus fructuosus, emittens flores et aromata; tu ventos, tempestates et procellos. Si possem retinere Dominum, non sinerem ut te adiret. Ubi vero elementis ita concertantibus, qui omnia implet et dispensat Dominus ipsum mare adiit, ut sacris vestigiis aquas ceu continentem honoraret; demum mare sinus suos expandens, Dominum cum gaudio multo excepit dicens: Venite omnia animalia pusilla cum magnis, convenite quae in profundo estis, nate ad eum, qui vos a principio quasi in throno constituit, et vitam vobis largitus est: omnes contrarii, procellosi venti, refrenamini, ad praesentis divinitatem contremiscite: omnes procellae et turbines, quiescite ob vim potentiae: venti omnes et tempestates, comprimamini, fluctus sedate, tranquillī estote, et Dominum vitae et

(a) De Abgaro vide Eusebii historiam.

mortis cum gaudio excipite. Quis annuntiabit mihi hodie me Dominum habere supra pelagum gradientem? Ab hac die honore afficiar, quia Cherubica sedes fui, et Seraphicas lecticas excepi: quoniam cum, qui ibi sedet, hic ambulantiem habeo: cum qui super pennas ventorum volat, in insulas advectum tenet: eum, qui supra tot sublimia firmamenta exaltatur, in speciosa mea regione incedentem habeo. Jam non ultra mare vocabor, sed caelestis piscina: nunc sum lucerna caelestis admodum fulgens, nunc fons medicinae abunde ferens, nunc sol sum radiis splendens, nunc caelum scintillas, non quae a natura sunt, emittens, sed fluentis gratiae manans.

4. Ut vero omnis creatura exsultabat, simul terra et quae sub caelo sunt de gratia laetabantur. Nam errantes convertebantur, peccatores poenitentiam agebant, impii pie sentiebant, aegri sanitatem recipiebant, mortui ad vitam revocabantur, viventes ad divinitatis faciem sistebantur. Ut vero daemones pellebantur, aegritudo marcescebat, mors confundebatur, demum qui in inferno ab hoste detinebantur, ejus audita fama, ejus gloriam videre curabant, et ut a vinculis solverentur supplicabant. Ut autem vidit pernicii dux et princeps tenebrarum, illum ibi rem optime gerere, et paratum esse ad diripiendam inferni regiam, ad daemones illic custodes positos se contulit dicens: Sub terram venit is, qui sub caelo sapienter se gessit: fines nostros vastaturus venit, et occulta penuria nostra capturus. Respondent arrogantes illi: Ecquis est te fortior? annon dicebas, Non est me potentior qui mihi adversatur? Nunc times, ne ab illo supereris? Interim experire bellum contra illum: confide, et illum in omnibus a te prostratum reperies. Tum ille, Tentavi, inquit, et probavi, et undique vires meas fregit: in deserto ipsum oppugnavi, et ille me undique desertum ostendit. Neque adversus discipulos ejus quidquam potui: eadem quippe gloria illos affectit. Tum illi reponunt: Interim ingredere, et portas aëreas claude, vestesque ferreas firmabimus, telaque nostra parabimus. Hæc et similia improbis illis clamantibus, ecce Dominus cum ignem ferentibus exercitibus advenit. *Attollite mihi portas principes daemonum: introibit enim Rex gloriæ* (Psal. 23. 7. 8). Qui intus erant audacter respondent: *Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens in prælio. Dux autem daemonum intus dicebat illis: Annon dicebam vobis ipsum esse fortem et potentem in prælio ac viribus valentem?* Angeli vero strenue agentes aiunt: *Attollite portas, antequam illas confringamus, et vestes conteramus: cum pace aperite, ne irati intremus. Attollite portas, principes inferni, et introibit rex gloriæ. Illi vero metu correpti, ut verbis disceptabant, Quis est iste Rex gloriæ? angeli responderunt, Dominus virtutum est, supernorum et infernorum Dominator. Ut vero illi rixabantur, nec aperiebant metu correpti, nutu divinitatis statim portæ contractæ sunt, et vestes contriti, impletaque fuit prophetiæ prædictio, tot ante generationes clare enuntiata; nempe, *Quia contrivit portas aëreas, et vestes ferreas confregit* (Psal. 106. 16). Deinde consternati contumeliæ auctores, dixerunt impii, Tela et gladios habemus, impetum faciamus in eum. Ille vero qui portas confregerat, hos etiam contrivit: implevitque prophetias duas sic prædicantes: *Dominus conterens bella, Dominus nomen illi. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum* (Psal. 75. 4. 5. 6). Ubi autem viderunt ii qui inclusi erant lumen æternæ vitæ, clamaverunt: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis. Montes vocabant inferni firmamenta: Turbati sunt omnes insipientes corde: id est, consternati sunt diabolici principes: Dormierunt somnum suum: et nihil invenerunt. Interempti namque sunt a Domino, et quæ præ manibus habebant perdidit, et nihil invenerunt. Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormitaverunt qui ascenderunt equos* (Ibid. v. 7). Equos vocat detentorum animas, et ascensores malignos*

daemones; daemones qui immisericorditer cruciabant hominum animas. Dormitaverunt et interempti sunt. Tunc ut animarum salutem et perniciem suam viderunt; illarum libertatem, suamque servitutem; illas solutas, seque insolubilibus vinculis detentos: magno clamore vociferati sunt, *Tu terribilis es, et quis resistet tibi in faciem* (Psal. 75. v. 8)? Nos, qui animas cruciabamus, de caelo confodisti justo iudicio: non enim juste iudicabamus: ideo iudicamur, ideo veniam non consequimur. *Sine misericordia enim iudicium est ei qui non fecit misericordiam* (Jac. 2. 13). Inclusit eos in penetralibus inferni, draconum odore castigatos, insolubilibus vinculis ligatos. Animas autem omnes assumptas congregavit Dominus, et Jeremiæ prophetiam implevit: *Congregavit perditionem quæ non peperit* (Jer. 17. 41). Quas enim in infernum coegerat inimicus, illas Dominus congregavit: quas illic peperit diabolus, in eo quas dispersit, has Christus congregavit. Surgite, ait Dominus, et ascendamus in caelum. Hoc autem totum factum est ut impleteretur ænigma prophetiæ: *Surgite, et ascendamus in montem* (Psal. 6. 5); hoc est in Jerusalem caelestem. Infernæ portæ aperte, imo contritæ sunt: necesse jam est ut aperiantur supernæ portæ caelorum: nam superni ostiarii ignorantes id impediebant. Cum enim descendit, id illi ignorabant: ideo illum ascendentem non noverunt, et præpedire tentabant (secum enim habebat Dominus animas quas redemerat, etiam latronem, in eo vero discipulum), dicebantque: *Quis est hic qui cum tanta acie venit? Qui vero præbant angeli, divinitatis dignitatem significabant. Illi vero ignorantia præpediti non accurrebant: si Dominus est qui ascendit, quomodo cum descendit, id ignoravimus? Annon alias quoque descendit? Arcam a Noe fieri jussit, ad Abrahami tabernaculum venit, ad Jacobum in scala, Jobo per turbinem et nubem loquutus est. Moysem in Sina adiit, Jesum item in Jericho, et Eliam in spelunca. Nulla fuit generatio in qua non descenderet, et nos non ignoravimus. At nunc si, ut dicitur, Dominus est qui ascendit, quomodo nescivimus ipsum descendisse? Responderunt ii qui præbant: Ipse est qui tunc descendit: ut notus non esset cum ascenderet, servilem formam gestavit, ne Dominicam magnificentiam agnosceretis. Discite Dominicum mysterium, artemque Dominicam, ac ne impediatis benignitatis propositum. Si enim novissetis eum in humilitate multa descendentem in gratiam opificii sui, ejus descensum impedivissetis, et hominem a salute privassetis, et a superno regno exclusissetis. Nunc aperite, genua flectite. Respondent illi, Nisi divinam ejus vocem audiamus, portas non aperiemus: nemo enim huc ascendit impurus. Hæc enim, inquit, porta Domini: *justi intrabunt in eam* (Psal. 147. 20). Tunc Dominus voce veneranda loquutus est: Ego sum is quem quæritis: *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino* (Ibid. v. 49): nempe, quæ fecerim, quæ passus sim, quanta fecerim bona, et receperim mala. Annuntiabo justorum indicia, curationum charismata, et recte facta. *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino*. Tunc ostiarii intemeratam Domini vocem agnoscentes, cum timore adoratum aggressi sunt: Ignoravimus te, Domine, descendentem, adoramus ascendentem. Deinde cum ipse et sequaces ejus sine obice pertransissent, eos qui postea ingredi volebant, depellebant illi dicentes: Hæc portæ Domini: *justi intrabunt in eas: num etiam injusti, adulteri, publicani, raptores? Cur ita agitur præter sanctam voluntatem tuam? Has tu statuisi portas, nos ostiarios constituisti: tu legem nobis dedisti: Hæc portæ Domini: justis intrabunt in eas*. Annon de te dictum est, *Præceptum posuit, et non præteribit* (Psal. 148. 6)? Dixisti, Soli justis intrabunt: num etiam injusti? huc accedunt adulteri, publicani; huc magi, latrones, raptores ingrediuntur? Saltem primo justos induc, et postea peccatores*

μενον· τὸν ἐπάνω τοσούτων ὕψηλων καὶ μετεώρων στερεωμάτων ὑψόμενον, ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἀγλαίστου χώρας τοῦτον ἔγω πεζεύοντα. Νῦν οὐκ ἔτι προσαγορεύομαι θάλασσα, ἀλλὰ κολυμβήθρα οὐράνιος· νῦν ἐγενόμην λύχνος, σφῆδρα ἀστράπτουσα, οὐράνιος· νῦν ἐγενόμην πηγή ἰάματα βρύουσα· νῦν ἐγενόμην ἥλιος, ἀκτίνας αὐγάζουσα· νῦν ἐγενόμην οὐρανὸς μαρμαρυγᾶς ἀποβάλλων, οὐ τὰ τῆς φύσεως ὑποβάλλουσα, ἀλλὰ νάματα τῆς χάριτος βρύουσα.

Ὡς δὲ πᾶσα ἡ κτίσις ἡγάλλετο, ὁμοῦ καὶ γῆ καὶ τὰ ὑπ' οὐρανὸν ἐφαιδρύνοντο χάριτι. Οἱ γὰρ πεπλανημένοι ἐπέστρεψον, οἱ ἀμαρτωλοὶ μετενόουν, οἱ ἀσεβεῖς εὐτέθηκαν, οἱ νοσούντες ὑγίαιναν μετελάμβανον, οἱ νεκροὶ εἰς ζωὴν ἐργαστήριον, οἱ ζῶντες εἰς θεότῃτος πρόσωπον.

Ὡς δὲ οἱ δαίμονες ἐδιώκοντο, καὶ ἡ νόσος ἐμαραινέτο, καὶ ὁ θάνατος καταργήνετο λοιπὸν καὶ οἱ ἐν τῇ βῆθ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατεχόμενοι ἀκοὴν περὶ αὐτοῦ δεξάμενοι, ἰδεῖν τὴν δόξαν ἐσποῦδάζον, καὶ λυθῆναι τῶν δεσμών ἰκέτευσαν. Ὡς δὲ εἶδον ὁ τῆς ἀπωλείας πράγματος καὶ ἄρχων τοῦ σκότους τὰ ὧδε αὐτὸν κατορθώσαντα, καὶ ἔτοιμον πορθῆσαι τὰ τοῦ ἄδου βασίλεια, πρὸς τοὺς ἐκεῖ φρουρούοντας ὁ Πονηρὸς νυτομοδίῃσε δαίμονας λέγων· ὅτι

Ἰποκάτω τῆς γῆς ἔργεται ὁ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ σωφρονήσας, τὰ πέρατα ἔργεται σκυλεύσας, καὶ αἰχμαλωτεύσας ἡμῶν τὰ ταμεία τὰ ἀδύατα. Ἀποκριθέντες δὲ λέγουσι πρὸς αὐτὸν οἱ ἀλάστορες· Καὶ τίς ἐστὶ σου ἰσχυρότερος; οὐκ εἶπες, οὐκ ἐστὶ μου δυνατώτερος ὁ ἐμοὶ ἀντιτατόμενος; Νῦν ἰδεῖν ἡμᾶς παρ' ἐκείνου λωφόμενος; Τέως πείρασον πολεμήσαι· θάρσυνον, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν κατὰ πάντα ἡττημένον. Ὁ δὲ, Ἐπείρασας, φησὶ, καὶ ἐδοκίμασας, καὶ πάντοθεν μου τὰς δυναστείας ἐκράτησεν· εἰς τὴν ἔρημον αὐτὸν ἐπολέμησας, καὶ ἐξημῶν με πάντοθεν ἀπέδειξεν. Οὕτε πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ ἰσχυρὰς [746] τὴν αὐτὴν γὰρ δόξαν κἀκείνους· οὐτέρησεν. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Τέως εἰσελθε ἐσωθεν, καὶ τὰς χαλκὰς πύλας ἀπόκλεισον, καὶ τοὺς σιδηροὺς μοχλοὺς καθειρῶμεθα, καὶ τὰ βίλην ἡμῶν εὐτρεπίσωμεν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κρᾶζόντων τῶν πονηρῶν, ἰδοὺ δὴ καὶ ὁ Κύριος· μετὰ πυροφόρων στρατιῶν παραγίνεται. Ἀνοίξατέ μοι πύλας, οἱ τῶν δαιμόνων ἄρχοντες· εἰσελεύσεται γὰρ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οἱ δὲ ἐνδοθεν ὑπάρχοντες ἐτόλμων, καὶ ἀποκρίνοντες· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός ἐν πολέμῳ. Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν δαιμόνων ἔλεγεν αὐτοῖς ἐνδοθεν· Οὐκ εἶπον οὐμῖν, ὅτι κραταῖος ἐστὶ καὶ δυνατός ἐν πολέμῳ, καὶ ἰσχυρὸς ἐν ἰσχύϊ; Οἱ δὲ ἄγγελοι ἐπεσποῦδάζον· Ἀρατε πύλας, πρὶν αὐτὰς συντρίψωμεν, καὶ τοὺς μοχλοὺς κατεάδωμεν· μετ' εἰρήνης ἀνοίξατε, πρὶν μετ' ὀργῆς εἰσελθόμεν. Ἀρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες τοῦ ἄδου, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οἱ δὲ φόβῳ συνελθόμενοι ὡς ἀμπεράλλον ῥήμασι· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; αὐτοὶ ἀπεκρίναντο· Κύριός ἐστι τῶν δυνάμεων, τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω Δεσπότης. Καὶ ὡς ἔτασται, μὴ ἀνοίγοντες τρόμφου παιδευόμενοι, νεύματι τῆς θεότητος εὐθέως αἱ πύλαι συνετρίβησαν, καὶ οἱ μοχλοὶ κατεάγησαν, καὶ ἐπληρώθη τῆς προφητείας τὸ κήρυγμα τὸ πρὸ τοσούτων γενεῶν σαλπίζόμενον, ὅτι· Συνέτριψε πύλας χαλκὰς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασεν. Εἶτα ἐν ἀπορίᾳ γενόμενοι οἱ τῆς λουδορίας ἐργάται, εἶπαν οἱ ἄνομοι· Ἐχόντες τὰ βέλη καὶ τὰς ῥομφαίας, ἐφορηθήσωμεν αὐτῷ. Ὁ δὲ τὰς πύλας συγκλάσας, κἀκείνους συνετρίψε, καὶ ἐπλήρωσε τὰς δύο χρηστότητας προφητείας· Κύριος συνετρίβη πολέμους, Κύριος δρομή αὐτῷ. Ἐκεί συνετρίψε τὰ κράτη τῶν τῶν δυνάμεων, καὶ ῥομφαίαν καὶ πόλεμον.

Ὡς δὲ εἶδον οἱ κατάκλειστοι τὸ φῶς τῆς αἰδίου ζωῆς, ἀνεβόησαν λέγοντες· Φωτίζεις σὺ θαννιστῶς ἀπὸ δρόμων αἰωνίων. Ὁρεᾶ ἐκάλουν τὰ τοῦ ἄδου στερεώματα· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀδύνατοι τῇ καρδίᾳ· τυττέτιν, ἐξέστησαν οἱ διαβολικοὶ ἄρχοντες· Ἰγνώσαν ὕπνον αὐτῶν, καὶ οὐχ εἴρον οὐδέν. Ἀπενεχρώθησαν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἄρχοντες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀπώλεσαν, καὶ οὐχ εἴρον οὐδέν. Ἀπὸ ἐπιτιμῆσώς σοι, ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἐνύσταξαν οἱ ἐπιβεβηκότες τοῖς ἱπποῖς. Ἰπποὺς λέγει τῆς ψυχᾶς τῶν κατεχομένων, καὶ ἐπιβάτας τοὺς πονηροὺς δαίμονας, δαίμονας· τοὺς ἀνελεημένως παιδεύοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς. Ἐνύσταξαν καὶ ἀπενεχρώθησαν. Τότε ὡς εἶδον τῶν ψυχῶν τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν, τὴν

αὐτῶν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἑαυτῶν δουλείαν, αὐτοὺς ἀπολυόμενους, καὶ ἑαυτοὺς ἀλύτους δεσμοῖς κατεχόμενους, ἀνεβόησαν μετὰ ἰσχυρᾶς κραυγῆς· Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι κατὰ πρόσωπον; Μαστιγούντας ψυχὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἡκόντισας κρίσιν ἐφ' ἡμᾶς δικαίαν· οὐ γὰρ ἐκρίνομεν δικαίως· διὰ τοῦτο κοινόμεθα, διὰ τοῦτο φεῖδους οὐ τυγχάνομεν. Ἀνέλωες γὰρ ἡ κτίσις τῇ μῇ ποιήσαντι ἔλεον. Κατέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὰ ταμίαια τοῦ ἄδου, ὑπὸ δσμῆς δρακόντων κολαζομένους, δῆτα· αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις. Λαβὼν δὲ τὰς ψυχὰς πάσας συνήξεν ὁ Κύριος, καὶ τὴν προσητέλειαν Ἰερουσόμ ἐπλήρωσε. Συνήγαγε πέρδιξ αὐτὸν ἔτεκεν. Ἄς γὰρ ὁ ἐχθρὸς κατήγαγεν εἰς τὴν βῆθ, ταύτας ὁ Κύριος συνήγαγεν· ἄς ἐκεῖ ἔτεκεν ὁ διάβολος, μᾶλλον δὲ διεσκήρτισε, ταύτας συνήγαγεν ὁ Χριστὸς. Ἀνάστητε, εἰπὲν ὁ Κύριος, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸν οὐρανόν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε πληροῦν τῆς προφητείας τὸ ἀνιγναι, Ἀνάστητε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος· τοτέστιν, εἰς τὴν οὐράνιον Ἰερουσαλήμ. Αἱ κάτω πύλαι ἡνοίγησαν, μᾶλλον δὲ συνετρίβησαν· ἀνάγκη λοιπὸν ἀνοίγῃναι καὶ τὰς ἄνω πύλας τῶν οὐρανῶν· καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνω πύλωροι ἀγνοοῦντες ἐκώλυνον. Ὡς γὰρ κατήλθεν, οὐκ ἔγνωσαν· διὰ τοῦτο ἀνερχόμενον αὐτὸν οὐκ ἐγνώρισαν, καὶ τέως τραπευεῖν ἐπεχειροῦν (εἶχε γὰρ μεθ' ἑαυτοῦ τὰς ψυχὰς ὁ Κύριος, ἄς ἐλυτρώσατο, καὶ τὸν ληστὴν, μᾶλλον δὲ μαθητὴν), λέγοντες· Τίς ἐστὶν ὁ μετὰ τοσαύτης παρατάξεως ἐρχόμενος; Οἱ δὲ προαγγόντες ἄγγελοι ἐστήμινον τῆς [747] θεότητος τοῦ ἀξίωμα. Οἱ δὲ οὐκ ἠπείγοντο, ἀγνοοῦντες τὸν ἀνιγναι. Καὶ εἰ ὁ Κύριος ἐστὶν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἔγνωμεν αὐτὸν κατερχόμενον; μὴ γὰρ καὶ ἄλλοτε οὐ κατέβη, καὶ τὴν κιδιῶν διετάξατο ἐπὶ τοῦ Νῶε; ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ εἰς τὴν σκηνὴν παρεγένετο, ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ ἐν τῇ κλιμακί, ἐπὶ τοῦ Ἰωβ διὰ λαίλαπος καὶ νέφους ὤμωλπεν, ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, ἐπὶ Ἰησοῦ εἰς Ἱερικὴν, ἐπὶ Ἥλῃ εἰς τὸ σπλάγιον. Καὶ οὐκ ἐστὶ γενεὰ, ὅπου οὐ κατέβη, καὶ οὐκ ἔλαθεν ἡμᾶς. Καὶ νῦν, ὡς λέγεται, εἰ ὁ Κύριος πάρεστιν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἔγνωμεν αὐτὸν κατερχόμενον; Ἀπεκρίθησαν οἱ προάγοντες· Αὐτὸς ἐστὶν ὁ τότε κατερχόμενος· ἵνα μὴ γνωρισθῇ ἀνερχόμενος, δουλικὴν εἰκόνα ἐφόρησεν, ἵνα μὴ γνωστὴ δεσποτικὴν μεγαλοπρέπειαν. Καὶ μάθετε Δεσποτικὴν μοστίχον, καὶ σόφισμα Κυριακὴν, καὶ μὴ κωλύσῃτε φιλανθρωπίας πρόθεσιν. Εἰ γὰρ ἐγνώκατε αὐτὸν ἐν ταπεινώσει πολλῇ κατερχόμενον χάριτι τοῦ πλάσματος, ἐκώλυσε τὴν κατάβασιν καὶ ἀπεστρεφεῖ τῆς σωτηρίας τὸν ἀνθρωπον, καὶ δίχα τῆς ἄνω βασιλείας λοφούμενον. Νῦν ἀνοίξατε, γονυπετήσατε. Εἶτα ἀποκρίνονται καὶ αὐτοὶ· Εἰ μὴ φωνῆς αὐτοῦ θείας ἀκούσαμεν, οὐκ ἂν τὰς θύρας ἀνοίξοιμεν. Οὐδεὶς γὰρ διαβαίνει ἐνθεν ἀκάθαρτος. Αὕτη γὰρ, φησὶν, ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Τότε ὁ Κύριος φωνῇ τιμῇ ἐλάλησεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ζητούμενος, ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· τοτέστιν, Ἄ ἐπραξα καὶ πέπονθα, ὅσα ἐποίησα καλὰ καὶ ἀπίλθω κακά. Ἀπαγγέλω τῶν δικαίων τὰ τεκμήρια, τῶν ἰάσεων τὰ χαρίσματα, τῶν πράξεων τὰ κατορθώματα. Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ. Τότε γνόντες τοῦ ἀρχάντου φωνὴν Δεσποτικὴν, οἱ τὰς πύλας κατέγοντες, μετὰ φόβου εἰς προσκύνησιν ἐξήλθον· Οὐκ οἶδαμέν σε, Δέσποτα, κατερχόμενον, προσκυνούμεν σε ἀνερχόμενον. Εἶτα αὐτοὶ παρερχόμενος ἀναντιρρόητως, καὶ οἱ ἀκόλουθοι. Οἱ δὲ τοὺς ὀπίσθεν εἰσερχομένους ἐκάλουν λέγοντες· Αὐταὶ αἱ πύλας τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς· μὴ καὶ ἄδικοι; Ὡς μοιχοὶ καὶ τελῶναι καὶ ἄρπαγες· ἵνα τί τοῦτο πράττεται παρὰ τῆς σῆς ἀγιότητος; Ταῦτας τὰς πύλας σὺ ἐκύρωσας, σὺ πυλωροὺς ἡμᾶς κατέστησας, σὺ νόμον ἡμῖν ἐδογμάτισας, ὅτι Αὐταὶ αἱ πύλας τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς. Οὐχὶ λέλεκται περὶ σοῦ, ὅτι Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρέλεύσεται; Εἰπάς γὰρ, Μόνοι δικαιοὶ εἰσελεύσονται· μὴ καὶ ἄδικοι; Ὡς μοιχοὶ καὶ τελῶναι προσάγονται, ὥς μάγοι καὶ λησταὶ καὶ ἄρπαγες εἰσέρχονται; Κἂν πρῶτον δικαίους εἰσάγαγε, καὶ κατόπιν ἀμαρτωλοὺς χειραγωγῇ. Ἐσθ' ὅτε πάντας τούτους εἰσάγεις· δῆλον ὅτι μετενόησαν· τοῦτον δὲ τὸν ληστὴν διὰ τί πρὸ πάντων εἰσάγεις εἰς τὰ ἄνω βασίλεια; ποῦ μετέρνω, ποῦ μετενόησεν; οὐ μίαν ἡμέραν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ δι-

ἐπαράξατο, οὔτε τι καλὸν πέπραχε πώποτε· ἀλλ' οὐδὲ ὥραν μίαν ἐχώρησεν εἰς μετάνοιαν. Ἰδοὺ τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ ἐγγράφως κατέχομεν, ἃ μὲν ἐν μετανοίᾳ οὐκ ἐξήλειψε, καὶ προηγέτην αὐτὸν εἰς τὸν παράδεισον ἀπάντων τῶν δικαίων εἰσφέρει; Ὁ δὲ Σωτὴρ, Ζητεῖται αὐτοῦ, φησὶ, τὴν ἀμαρτίαν, ἣν ἐγὼ πρὸ πάντων ἐξήλειψα; Ἀργήσεις αὐτοῦ τῶν ἀμαρτημάτων τὸ ἐγγράφον, οἷ τι πιστεῖς αὐτοῦ ἀπῆλειψεν αὐτό. Αὐέσθω τῶν ἀδικημάτων αὐτοῦ ἡ συγγραφή τῆς καλῆς ὁμολογίας. Οὐ μετάνοησε πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ συνήκεν εἰς τὸν καιρὸν· πρὸ τοῦ θανάτου διχα πίστεως ὑπῆρχε γυμνός, ἐν τῷ θανάτῳ ἡ πίστις αὐτοῦ τῆς θαλάσσης τῶν πλημμυρημάτων ἐνίκησεν· ἐν καιρῷ ἀνέσσεως οὐκ ἔγνω, ἀλλ' ἐν καιρῷ ἀνάγκης ἐπέγνω τὸ δίκαιον. Ὅτε οἱ μαθηταὶ μου ἀπέφυγόν με, οὗτος προσέφυγέ μοι· ὅτε Πέτρος ἔλεγεν, Οὐκ οἶδα τὸν ἀνθρώπον, τότε οὗτος βασιλεὺς οὐρανῶν ὡμολόγησεν· ὅτε ἱερεῖς ἐθανάτου με, τότε οὗτος ζωῆς ἐκάλεσε Κύριον. Ἔμοι τὸ ἔργον τῆς μετανοίας τετέλεσται, τοῦ τὴν πρόθεσιν βλέποντος καὶ τὸ πρόθυμον ἔμοι τῆς ὑπομονῆς τὸ δικαίωμα πέπρακται, τοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν τὴν καρδίαν κλίναντος. Διὰ τῆς [748] πλειοψηφίας τὴν παράδεισον ἀπέκλεισεν, οὗτος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ἀνοίγει τὸν ὑπὸ τῆς φλογίνης ρομφαίας πυλῶνα φρουρούμενον. Μὴ ζητήσατε αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν, ἣν οὐκ εὕρησεν. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ πρὸ τοσοῦτον γεγεῖν προεφήτευσεν· *Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὕρεθῇ.*

Λοιπὸν ὁ Σωτὴρ ἀνῆλθε, νίκησας πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων ἀπῆντησαν, καὶ ὡς Δεσπότην προσεκύνησαν, καὶ πᾶσα Χερουδικὴ τάξις καὶ Σεραφικὴ λειτουργία προσεκύνησεν αὐτῷ καὶ τῷ Πατρὶ τῷ γεννησάντι. Καὶ ὅσα τε Πατρὶ προσελάβετο καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας ἐκάθισεν ὁ μήποτε γυμνώσας τοὺς πατριχοὺς κόλπους. Εἰ γὰρ καὶ κατήλθεν ἐπὶ γῆς διὰ φιланθρωπίας, ἀλλ' οὐν τοῦ θρόνου οὐδαμῶς κατελείφθη· εἰ καὶ γέγονεν ἀνθρώπος τέλειος οἰκονομικῶς, οὐδαμῶς ἔκστασιν ὑπέμεινε τῆς οικείας φυσικῆς θεότητος. Οὐ γὰρ ἐκ προκοπῆς ἀνθρώπου γέγονεν Θεὸς ὁ Χριστὸς, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ Θεὸς ὢν γέγονεν ἀνθρώπος, ἵνα τὸν ἀνθρώπον σώσῃ. Διὸ οὐκ ἀνθρώπον ἀποθεωθέντα κηρύττομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα ὁμολογοῦμεν· καθὼς ὁ θεοπότης ἔφησε Παῦλος· *Διὸ πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἐξουσία ὑπετάγησαν αὐτῷ, ὡς ὅντι πρὸ πάσης κτίσεως, μᾶλλον δὲ ποιητὴν τῆς κτίσεως, καὶ συνδεσπόζοντα καὶ συμβασιλεύοντα τῷ ἀρχάντῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶ-*

νας. Ἀμήν. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ μέλλων κρίναι τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν ὑπ' οὐρανῶν πᾶσαν, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ καθ' ἃ ἐπραξε. Τίς οὖν τῆς φιλανθρωπίας λαλήσει τὴν ἔλεον, ἢ τῆς δυναστείας αὐτοῦ τὸ μέγεθος; τίς αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος ἐκφράσει τὴν σύνεσιν, ἢ τῆς δυνάμεως τὴν μεγαλειότητα; τίς τῆς εὐσπλαχνίας αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμοὺς διηγῆσεται, ἢ ἐξηκινάσει τῆς ὑπερβολῆς τὸ ἄξιωμα; ὅτι μὴ καταλιπὼν τὰ ἄνω, δι' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς κατήλθεν· ὅτι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας· λαθὼν, εἰς ἀχραντὸν Παρθένου μήτραν ἐχώρησεν· ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ἔλαθε χοροὺς, καὶ δούλου μορφῇ ἐνεδύσατο, ἵνα σώσῃ τὸν κατ' εἰκόνα ἀνθρωπίνου φθορᾶς καὶ θανάτου· καὶ ἀπέθανε τῇ σαρκί, ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀθανάτου φύσεως αὐτοῦ κοινωνοὺς ἀπεργάσται. Καὶ τί ἀνταποδώσομεν αὐτῷ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν; ποίας εὐχαριστίας, ἢ ἱκεσίας; Οὐδ' ἐν πάντα ἡμῶν τὰ μέλη φωνὰς ἀναλάδωσι, καὶ αἱ τρίχες ἡμῶν λαλιάς ἐξάγωσι, καὶ πᾶν τὸ ὄργανον ἡμῶν μελιώδεις πληρωθῇ, ἐπαξίως ἀνυμνήσαι δινηθῶμεν τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς γενομένην συγκαταβάσεως εὐσπλαχνίαν καὶ μεγαλειότητα. Ἀλλ' ὅσον χωροῦμεν, ἀνυμνοῦμεν τὸν μόνον ὑπεράγον, πρόφῃρσιν ἐκπληροῦντες, τὸν *Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ὑψώρανθην.* Διὰ ταύτης γὰρ περιόδου διήλθον τὰ τοῦ Σωτῆρος μεγάλα καὶ παράδοξα θαύματα, ἵνα καθ' ἑκάστην μνημονεύων εὐφραίνωμαι· εἰ γε ἀξίως τῇ μνήμῃ ἐχωρήσαμεν, καθὼς ἔπρεπεν. Ἀλλ' εἰτε προφάσει, εἰτε ἀληθείᾳ Θεὸς καταγγελλῇ· διὸ μετὰ τοῦ προφήτου λέγωμεν· *Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ὑψώρανθην.* Ὁ δὲ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ φιλανθρωπίας καὶ πολλὴν ἀγαθότητα ἀναδειξάμενος, ἡμῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ τὰς εὐχὰς προσδεχόμενος χάριτι, καὶ εἰς κρείττονα ἀγαθὴν πρόνοιαν ἀγαγών, αὐτὸς ἡμῶν τηρήσει τὴν ψυχὴν ἀκηλίδωτον, τὸ σῶμα ἀσπίλον, τὸ πνεῦμα ἀρύπτωτον, τὴν ζωὴν ἀνετηρέαστον φυλάξει, τὴν πίστιν ἀσύλωτον, τὴν φιλαδελφίαν ἀνυβρίστον, τὴν παρθενίαν ἀμώμητον, τὴν φιλίαν ἀθρύλλητον, τὴν ἀγάπην ἀνυπόκριτον, τὴν ἀρετὴν ἀκλυδωνίστον, τὴν δικαιοσύνην ἀνεμπόδιστον, τὴν πίστιν καρπουμένην. Τὰς πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀναπέτασει, καὶ φλογίνην ρομφαίαν κατασθέσει, καὶ τὴν θύραν τῆς βασιλείας ἀνοίξει, καὶ τὴν ἀκήρατον ἀπόλαυσιν εὐερεπίσει, καὶ ἐκ δεξιῶν στήσεις, καὶ τῇ δεξιᾷ σεφενοῦσαι τῇ φιλανθρωπία τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Ἡνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[749] Εἰς τὴν *Ῥαχὴλ* καὶ εἰς τὰ *νήπια*.

Ὅσπερ οἱ τοὺς ἡδίστους καρποὺς τῶν ἀκροδρύων λαμβάνοντες, ὁμοῦ τοῖς κλάδοις καὶ τοῖς δένδροις τοὺς ἐπαίνους διδῶσι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τοὺς καρποὺς τῶν λόγων παρὰ τοῦ προλαβόντος διδάσκαλου λαβόντες, ὁμοῦ τε αὐτῷ καὶ τοῖς πατρᾷσι τὸ γέρας διδῶμεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τῆς τῶν δένδρων πισότητος ἡ γλυκεία πότις τοῖς καρποῖς παραπέμπεται· οὕτω καὶ τῷ προειρημένῳ ἀνδρὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸ γλυκὺ τοῦ λόγου ἀναπέμπεται. Καρπωτῶμεθα τοίνυν τῶν λόγων τοῦ ἡδίστου καρποῦς, καθάπερ φοίνικας γλυκεροὺς ἐκ τῆς δικαίας ῥίζης τῶν πατέρων τὸ γλυκάσμα κεκτημένους· καὶ τὸ μὲν γλυκὺ τοῦ λόγου τῇ διανοίᾳ ἡμῶν παραπέμψωμεν, τὸ δὲ ἡδὺ τῆς εὐχαριστίας τοῖς πατρᾷσιν ἡμῶν ἀπονείμωμεν. Τὸ γὰρ τῶν πατέρων γέρας ἐκ τῆς τῶν υἱῶν εὐκοσμίας συνέστηκε· μᾶλλον δὲ οἱ τῶν υἱῶν στέφανοι ἐκ τῆς τῶν πατέρων εὐδοξίας καλλωπίζονται. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἀναγνώσματος τοῦ στεναγμοῦ τῆς *Ῥαχὴλ*, καθάπερ ὑπὸ κέντρου, νυττόμενος πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφομαι. Λέγε μοι, ὦ *Ῥαχὴλ*, λέγε τὸν ἐν τῷ στεναγμῷ σου κρυπτόμενον πόνον· οὕτω γὰρ τὸ σκάφος τῆς διανοίας σου, τὸ ὑπὸ τῆς λύπης βαρυνόμενον, κουφισθῆσεται· προφερομένων δὲ τῶν λόγων ἐκ τῆς καρδίας σου σημαίνοντων τὸν πόνον, συνεξέρχεται τοῖς ῥήμασι καὶ τὸ βαρὺ τῆς λύπης. Λέγε μοι τοίνυν, *Ῥαχὴλ*, τί κλαίεις; ὥρῃ γὰρ σου τὰ δάκρυα περὶ τὰς παρειὰς ποταμιῶν ἐπιβρέοντα, καὶ τὸ πνεῦμα πικρὸς περὶ τὴν καρδίαν εἰλούμενον, καὶ διὰ τὸν μυκτηρὶν ἀτάκτως φερόμενον. Τί νύεις σου τὰς κόμας, καὶ ταύτας προφέρεις, ἃς δεῖ σε κρύπτειν; τί τῶν αἰδεσίμων γυναικῶν τὸ σεμνὸν μυστή-

ριον ἐκπομπεύεις νικωμένη ὑπὸ τῆς ἁγαν μανίας; Οἱμοι, οἱμοι *Ῥαχὴλ*! λαλήσω λοιπὸν ἐν πικρίᾳ ψυχῆς συνεχομένη· καὶ τί εἴπω; Βούλομαι ἐκ καρδίας προφέρειν τὸν λόγον, καὶ πάλιν ἀναποδίξω, τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν καὶ τῆς μεγίστης συμφορᾶς οὐχ εὐρίσκουσα. Ὡ βασιλέως Ἡρώδου τοῦ διδάσκοντός με μὴ φρονεῖν, καὶ ἔργῳ τὸν αὐτοῦ νόμον ἀκροούντος! ὃν ἐνόμιζον βασιλεὺς εἶναι τῆς εὐταξίας, τοῦτον ἡγεμόνα τῆς ἀταξίας ὁρῶ νῦν, ἀτάκτως καὶ ἀνόμως ἐργαζόμενον. Ὡ μεγίστης ἀνοίας! ὃ ἐνα φόνον ποιήσας ὑπεύθυνος θανάτου γίνεται, καὶ Ἡρώδης τοσοῦτος φόνοος ποιήσας, βασιλεὺς ὀνομάζεται. Καὶ οἱ μὲν γεωργοὶ ἐξοικεῖων θησαυρῶν τὸν σπόρον προφέροντες ἐν σχισταῖς λαγῶσι τῆς γῆς καθαρὸν τὸν σῖτον βαίνουσιν· ὅποταν δὲ βλαστήσαντες οἱ ἀστάχεις λαμπρὰν τὴν ὥραν τοῦ σπόρου σημαίνουσιν, τότε δὴ τὰς χεῖρας ἐκτείναντες ὀξείᾳ δρεπάνῃ τὰ λῆλα τέμνουσιν. Ἡρώδης δὲ τὰς ἐμῆς κοιλίας γεννηήματα μῆπω τὰ ἀνθ' τῆς ἡλικίας κυριασάμενα, μῆπω τῶν ἐαρινῶν τῶν χαρίτων ἰούλων περὶ τὰς παρειὰς ἀνατείλαντα, ὀξείᾳ μαχαίρᾳ τὴν ἐμὴν λαγώνων τὴν γλῶσσαν ἐμάρανεν. Οἱμοι, οἱμοι! τὴν κοιλίαν μου ἐγὼ ἀλῶ, καὶ τὰ ἀισθητήρια τῆς καρδίας μου μαίμασσι· ἡ ψυχὴ μου σπαράττεται τῇ καρδίᾳ· οὐ σωπῆσω. Διὰ γὰρ τὴν ἁγαν νύμην Μαρίαμ ταῦτα ὑπομένω, διὰ τὸν ἐν φάντῃ κρυπτόμενον Λόγον. Μῆπω τοῦ; ἐμοὺς βότρυας, τῶν αἰσθησέων τοὺς ῥώγας περὶ τὰς ὀφθαλμοὺς ὀρῶ. Οἱμοι, οἱμοι! οὐσπερ ἐνναμνησιαίᾳ χρόνῳ μετὰ πόνον βαστάσασα ἡ φύσις ὀρίμου ποιήσασα ἔπρεπε, τοὺς αἰῶνους μὲτ' πληγῇ μαχαίρας σφαγέοντας ὀρῶ. Οἱμοι! ὦ παρθένε Μαρίαμ, ὁμοῦ τε καὶ μήτηρ, ἡ ἀν-

adduces. Fiat quidem, ut hos omnes introducas, quia nunc poenitentiam egerunt; hunc vero latronem cur ante omnes intromissis in regiam supernam? ubi respuit, ubi poenitentiam egit? Ne uno quidem die in vita sua bene se gessit, neque quidpiam bonum fecit unquam; sed ne per unam quidem horam ad poenitentiam versus est. Ecce peccata ejus descripta habemus, quæ nunquam per poenitentiam abiit; et illum in paradisu ante omnes justos inducis? Tum Servator: Ejus peccatum exquiritis, quod ego ante omnia delexi? Nullum erit ejus peccatorum chirographum, quia fides ejus illud delexit. Solvatur iniquitatum ejus syngrapha per pulchram confessionem. Non egit poenitentiam ante tempus; sed intellexit in tempore: ante mortem sine fide nudus erat, in morte fides ejus maris fluctus devicit: in tempore quietis non novit, in tempore necessitatis novit iustitiam. Cum discipuli mei a me fugerunt, hic ad me confugit: Cum Petrus dicebat, *Non novi hominem*, hic Regem celorum confessus est: cum sacerdotes me occidebant, hic me vitæ dominum vocavit. Mihi poenitentia opus perfectum est, dum ejus propositum et studium video: mihi patientia justificationis peracta est, cum ille cor suum ad bonum inclinavit. Per costam Adamus paradisu clausit; hic per confessionem aperit ostium, quod framea ignea custodiebatur. Ne queratis ejus peccatum, quod non invenietis. Ideo David ante tot generationes prophetavit: *Quæretur peccatum illius, et non invenietur* (Psalm. 10. 15).

§. Demum Servator ascendit, devicta omni potestate et virtute: et omnes exercitus angelorum ipsi occurrerunt, et quasi Dominum adoraverunt: omnis Cherubicus ordo, omne Seraphicum ministerium ipsum et Patrem, qui eum genuerat, adoravit. Et a Patre susceptus, ad dexteram ejus sedit, qui nunquam paternis sinibus evacuaverat. Licet enim ex benignitate sua in terram descenderit, thronum nunquam reliquit: licet per œconomiam homo perfectus factus sit, nunquam excessit ex naturali propria sua divinitate. Non enim ex humano profectu Christus factus est Deus, absit; sed Deus cum esset, factus est homo, ut hominem salvum faceret. Ideo non hominem factum Deum prædicamus, sed Deum hominem factum confitemur, ut divinus Paulus dicit: *Ideo omnis principatus et potestas subjectus sunt ei, nunc et ante omnem creaturam*; imo factor crea-

turæ, et qui una dominetur et regnet cum immaculato Patre suo, et cum vivifico Spiritu in sæcula, amen. Ipse enim est qui judicaturus est orbem et mundum universum, et redditurus unicuique secundum opera sua. Quis ergo benignitatis ejus misericordiam, et potentia magnitudinem enarraverit? quis bonitatis ejus prudentiam, vel virtutis magnificentiam dixerit? quis viscerum commiserationem prædicaverit aut excellentia dignitatem investigaverit? quod supernis illis non relictis, propter nos in terram descenderit: quod insciis principibus et potestatibus in uterum immaculatae Virginis sit ingressus; angelorum et archangelorum choris ignorantibus formam servi inducit, ut ad imaginem sui factum hominem a corruptione et morte salvum faceret: et carne mortuus est, ut nos immortalis naturæ suæ participes efficeret. Et quid retribuimus ei pro omnibus quæ retribuit nobis? quas gratiarum actiones? quas supplicationes? Neque si omnia membra nostra vocem assumerent, et capilli etiam nostri loquerentur; si totum organum nostrum modulatione repletur, possemus digne celebrare ejus erga nos indulgentia commiserationem et magnificentiam. Sed quantum valeamus hymnis celebrare eum qui solus sanctissimus est, prophetica implentes prædicationem, *Memor sui Dei et delectatus sum*. Per hunc enim circuitum transivi magna et stupenda miracula, ut horum quotidie memor, delecter; quidem ut par est, hæc digne memoria retineamus. Sed sive per occasionem, sive per veritatem Deus annuntietur. Quare cum propheta dicamus, *Memor sui Dei, et delectatus sum*. Deus autem virtutum, qui benignitatem bonitatemque suam multam ostendit, infirmitatem nostram et preces gratia sua suscipiat, et ad meliorem providentiam ducens, verbo ipse suo, animam immaculatam, corpus sine sorde, spiritum sine labe, vitam sine damno custodiat; itemque fidem inviolabilem, amorem fraternum sine contumelia, virginitatem incorruptam, apicitiam sine rumore, caritatem sine simulatione, virtutem non fluctuantem, iustitiam sine obice, fidem fructuosam. Poras nobis paradisi aperiat, gladium flammantem extinguat: janua regni aperiat, immortalem fructum pareat, ad dexteram statuat, et per benignitatem suam dextera sua nos cernet: quoniam ipsi debetur gloria, Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN RACHELEM ET IN INFANTES.

Quemadmodum li, qui dulcissimos arborum fructus decerpunt, simul et ramos et arbores ludibus effrunt: ad eundem modum nos, carissimi, fructu sermonis a præcedenti doctore accepto, et illi simul et patribus præconii munus deferimus. Sicut enim ex arborum pinguedine fructibus pinguedo suavitasque immittitur, sic et prædicto viro ex spirituali gratia sermonis suavitatem in mentem nostram transmittamus, gratiarumque actionis jucunditatem in patres nostros conferamus. Patrum enim decus ex filiorum ornatu constat; imo potius filiorum coram ex patrum gloria decorantur. Quia vero ut lectione gemituum Rachelis, seu stimulo punctus, ad illam me convertito: Dic mihi, Rachel, dic laborem in gemitu tuo latentem: ita enim navicula animi tui dolore onusta, allevabitur; prolatis autem verbis ex corde tuo laborem significabis, una cum verbis etiam doloris onus epittetur. Dic mihi itaque, Rachel, Quid ploras? video enim lacrymas tuas in genis fluxiorum more manantes, et halitum acerbe circa oos convolutum,

et incondite per nares emissum. Quid solvis comas, illasque profers, quas te abscondere par esset? cur honorabilium mulierum venerandum arcum prodis, a nimia insania devicta? Væ mihi, væ mihi Racheli! loquar demum amaritudine animæ detenta: et quid dicam? Volo ex corde proferre sermonem, et rursus me contineo, causam malorum in maxima calamitate non reperiens. O regem Herodem, qui docuit me non esse occidendum, et opere legem suam abrogavit! quem putabam esse regem ad bonum ordinem, nunc eversi ordinis ducem respicio, perverse et inique operantem. O maximam insaniam! qui cædem unam perpetravit, obnoxius est morti, et Herodes tot perpetratis cædibus rex nominatur. Et agricola quidem ex propriis horreis semen profertentes, in sulcis terræ purum semen irrigant; cum autem spicæ accreverunt et tempus messis conspiciæ indicant, tunc extensis manibus acuta falce segetes secant: Herodes vero utriusque fructus, nondum per ætatem florentes, nondum verna gratiarum language in genis pullulante, viscerum nempe meorum herbam acuto gladio prostravit. Væ mihi, væ mihi vultus doleo, et sensus cordis mei flagrant: anima

mea et cor meum discerpuntur : non tacebo. Propter innuptam Virginem Mariam hæc patior, propter Verbum in præsepio latens. Botros meus sensu pululantes, necdum maturescentes, extinctos video. Væ mihi, væ mihi ! quos post menses novem suo tempore natura cum labore genuit, hos immaturos una gladii plaga jugulatos video. Væ mihi, o Virgo Maria, simul et mater, quæ virum non novisti, et filium peperisti, tu matrum dolorem non nosti : si enim nosses, utique feres. Sine dolore gestasti, sine labore peperisti, sine dolore cæleste Verbum in domo uteri tui hospitem excepisti, sine labore cælestem florem orbi emisisti. Sed accede tandem, nec ultra piores, sed lugendi finem facito, Rachel. Herodes infantes tuos in terra occidit, sed hos Deus in cælo nutrit : Herodes filios tuos temporanea luce privavit, sed hos ille in cælo propria luce replebit. Non vides eos in terra salientes ; sed tunc videbis et gaudebis, videns eos quasi agnos exsistentes in paradiso. Nunc doles non videns eos in mensa manus extendentes ; sed tunc videbis et lætaberis videns eos cum angelis cælestem panem edentes : nunc doles, non videns eos cantillantes ; sed tunc gaudens videbis hunc infantium chorum vernarum hirundinum iustar in paradiso Christum celebrantem. Quia enim propheta dicebat, *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* (Psal. 8. 3) ; præoccupavit infantium chorus, hymnos triumphales Christo præparans, propheta verbum illud implens, *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*. Verum hæc, dilecti, ad laudis oblectationem diximus ; demum ad evangelii viam deflectamus. Audiens, inquit, *Herodes turbatus est* (Matth. 2. 3). Quid audiens ? Regem Judæorum esse natum. Vide mihi, dilecte, diabolum in Herode turbatum, et quidem admodum. Videt pastorem natum lupus, ipsumque in præsepe absconditum, firmumque Spiritus

baculum præ manibus habentem, et hoc videns admodum turbatur : videt draco escam corporis et infantem ceu vermem repentem : *Ego enim sum vernus, et non homo* (Psal. 21. 7) ; liantique ore irruit ; videtque intus cæleste Verbum in carne, quasi hamum absconditum, et hoc viso admodum turbatur. Videt granum sinapis in terram veniens, et ramos spei emittens, quod genus hominum sub foliis salutis obtegeret ; et hoc videns boni osor diabolus, valde perturbatur : videt Sapientiam in terram venisse, æcepisseque modicum fermentum corporis, miscuisseque in farinæ tribus partibus, in anima, in corpore et spiritu, foreque ut per illud totum humanum genus in una fidei salute fermentetur ; et hac re conspecta turbatur admodum. Videt legionem dæmonis ab humano genere expulsam, et in abyssum amandam, et hoc viso turbatur valde : videt claustra inferni confracta, et Adamum in paradisu reductum, et admodum conturbatur : videt rursus Evam per Mariam servatam, et serpentem in quo maxime confidebat occisum ; et hæc videns, admodum turbatur : videt lignum vitæ plantatum, et hoc videns turbatur valde. Tempus me deficiet, dilecti, enarranti perturbationem diaboli. Demum cum nihil adversus Dominum posset diabolus, cum infantem et tenellos pueros decurrit. Et quosnam interficit ? A bimatu et infra ; eos autem qui ad tres annos pervenerant non occidit. Infantes enim sunt qui dyadem, seu duas personas constituentur, et Trinitati non credunt. Quamobrem hæc Rachel, Ecclesia nempe ex gentibus, hoc lugeat, ita ut vox ejus audiat in Rama, id est, excelsa : sic enim interpretantur Rama, excelsa, superna Jerusalem apud altissimum Deum : quem decet omnis gloria, honor, imperium cum sanctissimo et vivifico Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

IN HERODEM ET INFANTES.

Vellem quidem semper et ubique spirituales habere sermonem, Paulo obsequens dicenti, *Spiritualibus spiritualia comparantes* (1. Cor. 2. 13) ; maxime vero cum debitor sim ex priori Dominica nomen Domini ferente. Nescio quomodo semper mihi contingit ut mea paupertas nunquam debita solvat, dum vos in spiritualibus insatiabiles, debitum semper cum usura exigitis. Attamen non doleo, o amici, sed magis exulto ; divitis namque Heri bene sperans servus sum. Ideo veniam non postulo, sed inducias. Adest quippe Deus qui sermonem suppeditat et dicit : *Dilata ds tuum, et implebo illud* (Psal. 80. 11) ; non ob loquentis dignitatem, sed ob pium auditorum desiderium. Audisti itaque Matthæum evangelistam dicentem : *Videns autem Herodes rex quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus, a bimatu, et infra, secundum tempus, quod exquisierat a magis* (Matth. 2. 16). Hæc in natalibus Christi secundum carnem. Audi vero a quam multis temporibus hoc prædictum fuerat. *Ut impleretur, inquit, sermo qui dictus fuerat a Jeremia propheta dicente : Clamor in Rama auditus est, Rachel plorans filios suos* (Ibid. v. 17. 18). Viden' quot ante generationes prænuntiata fuerit Herodis in novissimis temporibus insania ? Mittens, inquit, occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus. O Herodis insaniam, imo diaboli nequitiam ! ipsius enim hoc opus erat, ipse Herodem contra pueros armavit. Sed contra seipsum gladium, quo pueros occidit, excitavit : multa namque molius Herodes, non occidit Jesum, ut optabat : irritus autem Herodis conatus, diaboli perniciēs fuit. Videns, inquit, quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus. O Herodes, cur temere irasce-

ris ? cur arma sumis contra pueros ? A magis illususes, et pueros trucidas ? num pueri magos duxerunt ? stella ipsis Dominum natum indicavit. Cum ergo contra stellam non possis jaculari, pueros trucidas ? an ideo regnum suscepisti, ut contra lactentes fortitudinem exhiberes ? cum infantibus pugnas, Herodes ? matres orbas facis ? ubera exsiccas ? ulnas denudas ? viscera confodis ? mulieribus parturientibus planetus multiplicas ? a bimatu et infra pueros occides ? Illes quo gladium insigas. Hoc non est interficere, sed immature confodere. Ostende infantibus gladium : si metuant, occide, jugula ; si læti gladium adeant, cur adnoves gladium iis qui gladium irridunt ? Pulas, Herodes, te ad Servatorem perventurum ipsorumque occisurum esse ? Quia vero id omnino decrevisi, emitte decretum, magos accerse, stellam cobihe, Gabrielem observa, prophetas dijudica, matrem Virginem quare : si hæc assequaris, tunc poteris Christum reperire. Non gloria afficis, sed quæris eum qui sine fluxu natus est ? cum Deo pugnas, o rex ? vere Regem curiose perquiris ? tenere vis eum, qui te tenet ? perire vis eum, qui salutem tuam opiat ? dolose comprehendere vis eum qui tibi adest, et ob nequitiam tuam non vult a te conspici ? Ille est, o Herodes, qui a multo jam tempore clamat : *Quærent me improbi, et non invenient*. Ut infantem illum despicias ? Longe antiquior est Abrahamo secundum divinitatem ; nec modo Abrahamo antiquior, sed etiam Adam est conditor. Non timore circumdatur, sed æconomiam adit. Cur ergo, Herodes, temere irasceris ? Intempestivæ iræ lucrum perniciēs est. Cur similia Pharaō aggressus est ? Ille in Ægypto masculos Hebræorum in fluvium conjici jussit, et tu in Bethlehem masculos Judæorum infantes occidi imperas. O parem animum ! o similem immanitatem ! o æqualem nequitiam ! imo,

δρα οὐ γινώσκουσα, καὶ οὐδὲν γεννήσασα, οὐ τὴν πόνον τῶν μητέρων οὐκ οἶδας· εἰ γὰρ ᾗδεις, ἔκλαυσας ἄν. Ἀπόνης ἐδάστασας, ἀπόνως ἐκύησας, ἀπόνως τὸν οὐράνιον Λόγον ἐν τῇ οἰκῇ τῆς μητέρας σου ἐξέτισας, ἀπόνως τὸ οὐράνιον ἄνθος τῇ οἰκουμένην ἐδλάστησας. Ἀλλὰ δεῦρο λοιπὸν, καὶ μηκέτι θρήναι, ἀλλὰ παῦσαι τοῦ πένθους, *Ῥαχὴλ*. Ἡρώδης τοὺς σοὺς νηπίους ἐπὶ τῆς ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ τοὺτους Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀνατρέφει· [750] Ἡρώδης τοὺς σοὺς παῖδας τοῦ προσκαίρου φωτὸς ἐστέρησεν, ἀλλὰ τοὺτους ἐν οὐρανῷ τοῦ ἰοῦ φωτὸς ἐμπλήσει. Οὐχ ὁρᾷς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς ἀλλομένους, ἀλλὰ τότε βῆει, καὶ χαρῆσθαι ὁρῶσα τοὺτους ὡς ἄρνας σκιρτώντας ἐν παραδείσῳ. Νῦν λυπῇ οὐχ ὁρῶσα τοὺς ἐπὶ τραπέζης χεῖρας ἐκτείνοντας, ἀλλὰ τότε βῆει, καὶ χαρῆσθαι ὁρῶσα τοὺτους μετ' ἀγγέλων εὐχουμένων τοὺς ἐν οὐρανῷ ἄρτον· νῦν λυπῇ οὐχ ὁρῶσα τοὺτους κελαδούντας, ἀλλὰ τότε βῆει καὶ χαρῆσθαι τοῦτων τῶν νηπίων τὴν χορὴν, δίκην χελιδόνων ἑαρινῶν, ἐν τῇ παραδείσῳ Χριστὸν ἀνυμνοῦντα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προφητὴς ἔλεγεν, *Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον*, προέλαβεν ὁ τῶν νηπίων χορὸς ὕμνον ἐπὶ νικητῇ Χριστῷ ἐτοιμάζων, τὸν τοῦ προφητοῦ λόγον πληρῶν, τὸν *Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἀγαπητοί, πρὸς ψυχῆς τέρψιν εἰρήκαμεν· λοιπὸν γὰρ ἐπὶ τὴν ἀτραπὸν τοῦ εὐαγγελίου τραπούμεν. *Ἀκούσας γὰρ, νηπίων, Ἡρώδης ἐταράχθη. Τί ἀκούσας;* Ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐγεννήθη. Ὅρα μοι, ἀγαπητέ, τὸν διάβολον ἐν τῇ Ἡρώδῃ ταρτάτμενον, καὶ τοῦτον λῖαν. Ὅρᾷ τὸν πῦρ γεννηθέντα ὁ λύκος, καὶ τοῦτον κρυπτόμενον ἐν φάντῃ, καὶ τὴν ἰσχυρὰν βεκτηρίαν τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς χερσὶ κατέχοντα, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταρτάτμεται λῖαν· ὁρᾷ ὁ δράκων τὸ δέλεαρ τοῦ σώματος, καὶ τὸν νῆπιον καθάπερ σκώληκα ἔρποντα. Ἐγὼ γάρ

εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· καὶ κεχρῆναι ἐπέρχεται, καὶ θεωρεῖ ἐνδοτὸν οὐράνιον Λόγον ἐν τῇ σαρκί, καθάπερ ἀγκίστρον, κρυπτόμενον, καὶ τοῦτον θεωρῶν ταρτάτμεται λῖαν. Ὅρᾷ τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως ἐπὶ τῆς γῆς ἐληλυθότα, καὶ κλάδου· ἐκπεμποντα ἐλπίδος, καὶ μέλλοντα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὑπὸ τὰ φύλλα τῆς σωτηρίας σκεπάζεσθαι, καὶ ταῦτα ὁρῶν ὁ μισόκαλος δαίμων ταρτάτμεται λῖαν· ὁρᾷ τὴν σφίαν ἐπὶ γῆς ἐληλυθῖαν, καὶ λαβοῦσαν τὴν μικρὰν ζύμην τοῦ σώματος, καὶ μιγνύουσαν εἰς τὰ τρία μέρη τοῦ ἀλεύρου, εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ πνεῦμα, καὶ μέλλουσιν πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν πίστειν σωτηρίαν ζυμεῖν, καὶ ταῦτα θεωρῶν ταρτάτμεται λῖαν. Ὅρᾷ τὸν λεγόμενον τοῦ δαίμονος ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκβαλλόμενον, καὶ εἰς ἀδυσσον ἐκπεμπομένον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταρτάτμεται λῖαν· ὁρᾷ τὰ κλεῖθρα τοῦ ἔδου συντριβόμενα, καὶ τὸν Ἀδὰμ πάλιν εἰς παράδεισον ἀνακοντιζόμενον, καὶ ταρτάτμεται λῖαν· ὁρᾷ πάλιν Εὐάν διὰ Μαρίας σωζομένην, καὶ τὴν ὕψιν, ἐν ᾗ μάλιστα ἐθάβρει, κτενιόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταρτάτμεται λῖαν· ὁρᾷ τὸν ἔξυλον τῆς ζωῆς φυτευόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταρτάτμεται λῖαν. Καὶ ἐπιλείπει μοι, ἀγαπητοί, διηγουμένῳ ὁ χρόνος τὴν ταρχὴν τοῦ διαβόλου. Λοιπὸν μιθεὶς δυνάμενος· κατὰ τοῦ Κυρίου ὁ διάβολος ἐπὶ τοὺς νηπίους καὶ ἀτελεῖς τῶν βρεφῶν παῖδας κατατρέπει. Καὶ τίνας κατασφάζει; Ἀπὸ διειτούς καὶ κατωτέρω· τοὺς δὲ τὴν τριάδα τῶν ἐτῶν ζήσαντας οὐ κατασφάζει. Νῆπιον γὰρ οἱ τὴν διὰ δαδὸς ὁμολογούντες, καὶ τῇ Τριάδι μὴ πιστεύσαντες. Ὅθεν αὕτη ἡ *Ῥαχὴλ*, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τοῦτους πενθεῖ, ὥστε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἀκουσθῆναι ἐν *Ῥαμὰ*, τοῦτο ἐστίν, ἐν ὑψηλῷ· οὕτω γὰρ ἐρμηνεύεται *Ῥαμὰ*, ὑψηλὴ, ἡ ἄνω Ἱερουσαλὴμ παρὰ τὴν ὑψίστην Θεὸν· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Ἡρώδην καὶ εἰς τὰ νήπια.

Ἡθελον μὲν αἰεὶ καὶ πάντοτε τὸν πνευματικὸν ἀφῆγεισθαι λόγον, πειθόμενος Παύλῳ τῷ λέγοντι· *Πνευματικοὶς συγκρίνοντες*· μάλιστα δὲ ὅτι χρεώστης ἀπεράντην τῆς προτέρας Κυριανοῦ Κυριακῆς. Οὐκ οἶδ' ὅπως τοῦτο συμβαίνει περὶ ἐμὲ, τοῦ αἰεὶ χρέους μὴ ἀπαλλάττεσθαι τὴν ἐμὴν πενίαν, ὅμῳ τῶν ἀπλήστων ἐν τοῖς πνευματικοῖς [751] δανεισθῶν μεθοδεύοντων σὺν τόκῳ τὸ δόγμα. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀποδύρομαι, ὡ φίλοι, ἀλλὰ πλέον ἀγάλλομαι· πλουσίῳ γὰρ δεσπότην εὐέλπιδος δούλός εἰμι. Αἰδὼ συγγνώμην οὐκ αἰτῶ, ἀλλ' ἐνδοχὴν παρακαλῶ. Ἐγὼ γὰρ τὸν λογοδότην Θεόν, τὸν λέγοντα· *Ἀνοίξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό*, οὐ διὰ τὴν τοῦ λαλοῦντος ἁξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων εὐσεβὴ φιλησίαν. Ἦκουες γοῦν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· *Ἰδὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λῖαν· καὶ ἀποστείλας ἀνέειλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ὄντας ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῆς, ἀπὸ διειτούς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν γρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων*. Ταῦτα ἐν τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει τοῦ Χριστοῦ. Ἄκουε δὲ πῶς ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων προελέγετο. Ὅπως, ψησὶ *πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος· Κραυγὴ ἐν Ῥαμὰ ἡκούσθη Ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς*. Ὅρᾷ· πρὸ πᾶσαν γενεὴν κατηγγέλατο ἡ τοῦ Ἡρώδου ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν μανία· Ἀποστείλας γὰρ, φησὶν, ἀνέειλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῆς. Ὁ τῆς τοῦ Ἡρώδου μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ διαβόλου κακίας! αὐτοῦ γὰρ ἦν καὶ τοῦτο τὸ ἔργον· αὐτὸς ὥπλισε τὸν Ἡρώδην κατὰ τῶν νηπίων. Ἄλλ' ὅμως καθ' ἑαυτοῦ τὴν ξίφος· τῆς βρεφοκτονίας ἤγειρε· πολλὰ γὰρ ὁ Ἡρώδης μηχανησάμενος οὐκ ἀνέειλεν Ἰησοῦν, ὃν ἐζήτει· ἡ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀποτυχία, τοῦ διαβόλου ταιριασμένη. Ἰδὼν, φησὶν, ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λῖαν, καὶ ἀποστείλας ἀνέειλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῆς. Ὁ Ἡρώδης, τί προπετῶς θυμολογεῖ; τί ὀπίλῃ κατὰ τῶν νηπίων; Ἦ τὸ τῶν μάγων ἐνεπαίχθη, καὶ τὰ βρέφη φονοκτονεῖς; μὴ γὰρ τὰ βρέφη τοῦς μάγους ὠδήγησαν; αὐτῶν αὐτοῖς ἐμήνησε τὸν τεχνθέντα δεσπότην. Τὴν ἀστέρων οὖν μὴ δυνάμενος τοξεύσαι, τὰ βρέφη φono-

κτονεῖς; ἢ διὰ τοῦτο τῆς βασιλείας ἐπελάδου, ἵνα κατὰ θηλαζόντων τὴν ἰσχύν ἐπιδείξῃ; νηπίους πολεμεῖς, Ἡρώδης; μητέρας ἀτεκνοῖς; μαστοὺς ξηραίνεις; ἀγκάλας γυναικῶν; σπλάγχνα τιτρώσκεις; γυναικῶν ὠδινόνας ἱμῶνους κληθύνεις; ἀπὸ διειτούς καὶ κατωτέρω ἀνελεῖς τὰ βρέφη; Ἐχεις γὰρ ποῦ ἐμπειρὴς τὸ ξίφος. Τοῦτο οὐκ ἐστὶ φονοκτονῆσαι, ἀλλὰ ἀωροτομήσαι. Ἐπιδείξων τοῖς παισὶ τὸ ξίφος· ἐὰν φοβηθέντα δευδάσωσι, φόνους, κατὰσφαζε· ἐὰν δὲ ἱλαρυνόμενα προσδράμωσι τῷ ξίφει, τί προσφέρεις τὸ ξίφος τοῖς προσελθῶσι τῷ ξίφει; Νομίζεις, Ἡρώδης, μετελθεῖν τὸν Σωτῆρα καὶ φονοκτονῆσαι τοῦτον; Ἐπειδὴ δὲ ὁλως προφητῶν, ἐκπεμφῶν δόγμα, τοὺς μάγους μετακάλεσαι, τὸν ἀστέρων παρὰστεῖλον, τὸν Γαβριὴλ φυλάκισον, τοὺς προφήτας ἀνάκρινον, μητέρα Παρθένον ζήτησον· ἐὰν τοῦτων ἐπιλάβῃ, τότε σὸν ἡσυχία καὶ τὸν Χριστὸν εὗρασαι. Οὐ δοξολογεῖς, ἀλλὰ ζητεῖς τὸν ἀρεστότως τεχνθέντα· θεομαχεῖς, βασιλεῦ; τὸν βασιλέα τυγχάνοντα πολυπραγμονεῖς; κατῆρσαι θέλεις τὸν κρατούντα σε; διέσθαι θέλεις τὸν θέλοντα σε σώσαι; συσχεῖν πανουργεῖς τὸν παρεστώτα σοι, καὶ διὰ τὴν πονηρίαν σου ὀφθῆναι σοι μὴ βουλόμενον; οὐτό ἐστιν, Ἡρώδης, ὁ ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων βοήσας· *Ζητήσουσί με κύνες, καὶ οὐχ εὕρισουσιν*. Ὡς νηπίου καταφρονεῖς τοῦτο; Πολὺ τοῦ Ἀδραὰμ παλαιότερός ἐστι κατὰ τὴν θεότητα· οὐ μόνον δὲ τοῦ Ἀδραὰμ παλαιότερος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀδὰμ δημιουργός. Οὐ δεῖ λῖαν ἡμφιεσθαι, ἀλλ' οἰκονομίαν μετέχευαι. Τί οὖν προπετῶς, Ἡρώδης, θυμολογεῖς; Ἀκρίτου θυμοῦ τὸ κέρδος πτώσις. Τί τὰ ὅμοια Φαραὼ διαπράττει; Ἐκεῖνος ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἑβραίων ποταμορρύωνται προσέταξε, καὶ σὺ ἐν Βηθλεὲμ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖς ἀπρόσμετοι. Ὁ ὁμόδοξος θυμός; ὡ ἱστοράντος ἀσπλαγχνία! ὡ ὁμοδιαιτός πονηρία! μᾶλλον δεῖ ἡδὴ τάλιθέστερον εἰπεῖν, ὅτι ὁ Ἡρώδης τοῦ Φαραὼ πολὺ θηριωδέστερος; Ὅσαυτως δὲ καὶ οἱ δορυφόροι τοῦ Ἡρώδου τῶν ὑπασιπῶν τοῦ Φαραὼ πολὺ χαλεπώτεροι. Ὁ Φαραὼ, εἰ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖσθαι προσέταξεν, ἀλλ' ὁμως τὸς ἄλλοθεν ἐπεχειρεῖ τοῦτο, δεδιώς μὴ κατασχῇ τοῦτο τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένος, καὶ πορβήσῃ τοὺς [752] Αἰγυπτίους. Φειδῶ τῶν Αἰγυπτίων τοὺς Ἰσραηλιτῶν παῖδας κατασφάζει· διὰ φόβον πολέμει,

οὐ διὰ φθόνον ἀναιρεῖ. Οὕτω γὰρ ὁ Φαραὼ τοῦ Ἡρώδου φιλανθρωπότερος ἦν, ὅτι καὶ ὃν ἐθέσπισε νόμον ἀνέλευσεν, καὶ διαλυτὴς ἐγένετο τοῦ ἰδίου θεπτίσματος. Μόνον γὰρ εἶρε τὸν Μωϋσῆν ἐν θήκῃ τῷ ποταμῷ φερόμενον· ἀνέκλιτο τοῦτον διὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐφόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὡς υἱὸν ἀνέρεψε, φειδοῖ τοῦ βρέφους τὸν νόμον καταλύσας. Τί λέγεις, Ἡρώδῃ; Φαραὼ τὸν Μωϋσέα διασώζει, καὶ σὺ τὸν Δεσπότην Χριστὸν μετελθεῖν προφῆρσαι; ἐκεῖνος τὴν μέλλοντα τὴν Αἰγύπτου μαστίζειν περιποιεῖται, καὶ σὺ τὸν σώζοντα τὴν οἰκουμένην φονεῖν θέλεις; Οὕτω πάλιν καὶ τῶν δορυφόρων τοῦ Ἡρώδου οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Φαραὼ αἰδεσιμότεροι. Αἱ γὰρ μαῖαι ἅμα τῷ τοκετῷ τῶν βρεφῶν βρογχῆσαι προσταχθεῖσαι τὰ ἄρδνα τῶν Ἑβραίων, οὐ μετέλθον τοῦτο φιλοθεοῖ τιγγάουσαι, καὶ ταῦτα Αἰγύπτια οὐσαι τῷ γένει· εἰλίσσεται γὰρ αὐτῶν ἔνδον σπλάγχνα, ἐπιστάμεναι τί πάσχουσιν μητέρες ἄρδνων βρεφῶν βαιῶν θανάτῳ στερούμεναι. Διὸ εἴλαντο μᾶλλον τῶν προσκαίρων προσκρούσαι βασιλεῖ, ἢ τῷ μείζονι βασιλεῖ καὶ Θεῷ ἀντιτάσασθαι. Ὁ δὲ Ἡρώδης οὐ πρὸς ἄλλο ἔθνος τὴν κακίαν ἐπεδείξατο, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους τὴν μάστιγιν ἐτεκτῆνατο. Καὶ Φαραὼ μὲν τῇ Αἰγύπτῳ μόνῃ τὸν τοιοῦτον θυμὸν ἐγύμνωσε, καὶ οὐ περαιτέρω· Ἡρώδης δὲ οὐ μόνον ἐν Βηθλὲμ, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρεσι αὐτῆς χλωροκοπίσθαι τὰ βρέφη προσέταξεν. Ἡ τοῦ ἀδίκου δόγματος ἐκείνου, τοῦ ἀθρόως ἐπισκηφισμένου τότε κατὰ πόλιν καὶ κώμα καὶ ἀγρούς καὶ ῥύμας! Οὐκ ἦν ποῦ κρύψωσιν αἱ μητέρες τὰ τέκνα· ἔξω γὰρ τῶν μητρικῶν ἀγκάλων μένειν οὐκ ἠνέχοντο. Εἰ δὲ ποτε μήτηρ ἡβουλήθη κρύψαι τὸ ἴδιον τέκνον ἐκεῖνον κλαυθμῷ ἑαυτοῦ παρὰβλῶν, τῇ πρὸς τὸν μαστὸν φιλὰ τὸν θάνατον ἐφελκόμενον. Ὡς γὰρ ἰχθὺς ἔξω τοῦ ὕδατος ζῆν οὐκ ἀνέχεται, οὕτως καὶ βρέφος μητρικῶν μαστῶν στερούμενον οὐκ εἰς μακρὰν τὴν διαφθορὰν δέχεται. Ὡς γὰρ καθολικῆς ὁρμηγίας ἐκείνης! οὐχ εὐρίσχω πῶς διαγράφω τῶν μητρικῶν ὀδύρων τὰ σήματα. Εἰ βαρδάρων ἐφοδὸς ἐγγένοιτο, κορυφότερον ἂν αἱ μητέρες τὴν ὀδύνην ἔφερον· συμφορὰ γὰρ μεροῖς ἐκείνης μετριώτερον οἶδε δάκνειν τὸν πᾶσχοντα. Οὐκ ἦν βραδάρων ἐφοδός,

ἀλλ' ἐμφύλιος πόλεμος· βία ἦν ἐντυχίαν μὴ ἔχουσα, παρανομία ἦν νόμον ἔχουσα συνήγορον. Αἱ μητέρες ἔδδων, καὶ ὁ ἀκούων οὐκ ἦν· τὰ βρέφη ἀντεβήθησαν. καὶ ὁ ἐλεῶν οὐ παρῆν· οἱ μαστοὶ τῷ γάλακτι τὴν γῆν κατέρβησαν, καὶ ὁ Ἡρώδης μᾶλλον ὡς λίθος ἐπεπῆγαι. Ὡμότεροι οὐ βασιλεῖς οἱ δορυφόροι. Ἀλλ' ἀλλῶς τὰ βρέφη μετήρχοντο, τὰ μὲν αὐτῶν πρὸς τοὺς τοίχους σπαράττοντες, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν πετρῶν ἐδαφίζοντες, τὰ δὲ καὶ μακρόπικντα καταλιμπάνοντες. Ἐθροῦναι γὰρ αὐτοὺς τοῦ τοιοῦτου δράματος ὁ ἐργοδιώκτης διάβητος. Ἐπὶ τοῦτοις οὖν καὶ τοῖς παραπληθείαις αἱ μητέρες ἠσθάνοντο, καὶ τῷ πάθει μεθύονσαι τῆς εὐπρεπείας οὐκ ἐφρόντιζον. Τοὺς χιτῶνας διεβήγγυνον, τοὺς πλοκάμους τῷ ἀέρι διεβήριπτον, τοὺς ὀφειλομένους κρύπτεσθαι μαστοὺς ἐδημοσίευσεν, τὸ στήθος λίθους κατήρασαν, τὰς παρτεῖδας ὡς δήμεναι κατέτεον, τὸν οὐρανὸν ὡς σιωπῶντα κριτὴν ἐμαρτύροντο, ἐντυχίαν ἐποιοῦντο πρὸς τὸν τῶν ὧν κριτὴν καὶ Δεσπότην, λέγοντες· Τίς ἔτ' ὁ τσαυτὴ τοῦ βασιλέως ὁμότης, Δέσποτα; Ἐν τοῖς σοῖς ἐκείνης πλάσμασι διαπράττεται· σὺ ἐδημιουργήσας, ἐκεῖνος κατασφάττων οὐ πύεται· σὺ εὐχαρίσω, ἐκεῖνος ζημιώ. Διὰ τὴν δὲ καὶ ἄρδνας ἐπὶκομῆν, ἐλ οὕτω τῶν ἀρμένων πικρὸς ὁ θάνατος; Εἰ σὺν τῷ πρόσταγμα, καὶ ἡμᾶς αὐτὰς συναποθανεῖν κέλευσον· εἰ δὲ τοῦ παρανόμου βασιλέως τὴν ἔχρησιν καὶ πρόσταγμα, τὴν θάττον αὐτὸν οὐ μετέρχῃ; Ἀλλ' εἰκὼς μὲν τὰς μητέρας ὑπὸ τοῦ πάθους δακνόμενας ταῦτα βοᾶν, μὴ εἰδύας τὸ συμπερὸν τοῖς αὐτῶν νεοττοῖς. Τί δὲ μακριώτερον τῶν διὰ τὸν Δεσπότην Χριστὸν ἐπιδολεαυμένων; τί μακριώτερον τούτων τῶν παίδων, ὅτι οὐ δι' ἑαυτῶν ἐσφάζοντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐφονεύετο; Ὁπως εὐκαιρον εἶπεν πρὸς τὰς μητέρας τὴν τοῦ Κυρίου ῥητόν· Μὴ κλαίετε, [753] μητέρες, μὴ κλαίετε· πρὸς ὀλίγον τοὺς ὀμειτέρους κόλπους ἐξημιώσαν, ἀλλὰ τοὺς Ἀδραμαίους κόλπους ἐκληρονόμησαν. Μὴ κλαίετε, μητέρες, μὴ κλαίετε· μὴδὲ κωλύετε τὰ νήπια ἔρχεσθαι πρὸς με· τῶν γὰρ τοιοῦτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Εἰς Μάρθαν καὶ Μαρίαν καὶ Λάζαρον, καὶ Ἡλίαν τὸν προφῆτην.

Ὅσοι τῆς Δεσποτικῆς ἀναστάσεως ἔρωτα φέρετε, τῆς ἀρετῆς ἀναγνωσθεῖσας μαρτυρίας τῶν φιλόχριστων μύρων γυναικῶν ὑποδέξασθε. Ἡ δὲ γὰρ Μαρία μυρίζει, καὶ ἡ Ἐκκλησία εὐωδιάζεται· ἡ δὲ τὸ ἀλάστρον κενοῦται, καὶ τὸ θυσιαστήριον θυμῆδας πληροῦται. Μαρία μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ὁ ἐκ νεκρῶν τῷ Κυρίῳ συνανέσται. Ἐντιμὸν γὰρ τὸ τῶν ἀνδρῶν γένος, ὅτι ἀνὴρ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐγένετο, ἢ δὲ γυνὴ ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ ἀνδρός, τὴν μὲν ἀνδρὰ δοξάζουσα, τὴν δὲ Χριστὸν οὐ χαριστηρίζουσα. Καὶ τίς τοῦτων μάρτυς, ἵνα μὴ μέμψιν καρπωτομέμια; Ἀκουε τοῦ Ἀχιλλοῦ βοώντος· Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ἐφείλει τὴν κεφαλὴν κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἔστι. Γυνὴ δὲ δόξα τοῦ ἰδίου ἀνδρός· οὐ γὰρ τῶν ἄλλοτρίων· οὐ διὰ τὴν ἀρχαίαν ματαιοσυμβουλίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τελευταίαν γνησίαν τεκνογονίαν. Αὕτη γὰρ τὴν γυναῖκα τῆς κατάρως ἀπηλλάξεν ἡ γνησία τεκνογονία. Καὶ τίς τοῦτων μάρτυς; Ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος βοῶν· Ὁ Ἀδάμ οὐκ ἠπατήθη, ἢ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε. Σωθήσεται δὲ πάλιν διὰ τεκνογονίας. Ὅρξῃς ὅτι διὰ τῆς τεκνογονίας σώζεται ἡ γυνή; οὐχ ὅτι Εὐὰ τὸν Κάιν ἐξέβρασεν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἔνδοξος Παρθένης τὸν Ἰησοῦν ἐκωφόρησε. Μαρία τοῖνον μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ὁ Λάζαρος τῷ Κυρίῳ συνανέσται, καθὼς ἀρετῶς ἡκουσας. Μαρία τὴν Ἐκκλησίαν εἰκονογραφεῖ· ἀνεκλιπὲς γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὸ μύρον. Μάρθα δὲ τὴν συναγωγὴν υποδεικνύει· ὀλιγόπιστος γὰρ, καὶ τῶν ἐπιγείων φίλη· Λάζαρος τὸ σκήπτρον τῆς ἀναστάσεως βασιτάζει, ὡς ἡκουσας ἀρετῶς τοῦ εὐαγγελιστοῦ βοώντος· Ἡλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δείπνον ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει· ὁ δὲ Λάζαρος εἰς τὴν τῶν ἀνακειμένων αὐτῷ. Ἡ οὖν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρον νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἡλείψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τοῖς ὀρεῖν αὐτῆς ἐξέμυξεν· ἡ δὲ οἶκτι δλη ἐπλήσθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

Εἶδες γυναῖκες ἔργασαν, καὶ πῶς τὴν Ἐκκλησίαν προεἰκονογράφησεν; Ἡ Μαρία τὰς πολλὰς τῶν γυναικῶν ἀπεσδόθησεν ἐκ τῆς κακεργασίας αὐτῶν, καὶ ἐτίδαξε λίτραν μύρον βασιτάζειν, καὶ μὴ κεφαλὴν Βαπτιστοῦ ἀποστέμειν· τὸν Κύριον μυρίζειν, καὶ μὴ τὸ ἰούδα συγχλέπτειν· τὰς τριτάς ἐκλυσεν, καὶ μὴ τὰς ἁμαρτίας συσφίγγειν· ἀδεκῆν Λαζάρου προσαγορεύεσθαι, καὶ μὴ θυγατέρα τοῦ διαβόλου φημιθεῖναι. Ταῦτα μοι διὰ τὴν συναγωγὴν Ἰουδαίων εἴρηται, τὴν τὸν Κύριον μὴ μυρίσασαν, ἀλλ' ὅσος καὶ χολεῖν ποτίσασαν, τὴν αἱμάτων φίλην, τὴν ἀεὶ ἐναντίως τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ διεκπρατομένην, τὴν σπουδάζουσαν τὸν Λαζάρου θανάτου, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Καὶ τίς ἔρα πιστικῆς; ὁ Κύριος ἔγειρεν, ἢ ἐκεῖνος ἀποκατείνοντες; Ὡς ἀρετῶς ἡκουσας τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Ἐγὼν δ' ἔλεος πολλὸς τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖ ἔστιν Ἰησοῦς· καὶ ἡλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωμεν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπήγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸν Ἰησοῦν. Εἶδες τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, πῶς [754] ἀνδροποκτικός, προσηγοκτικός, ὥστε εἰς Κυριοποκλίαν ἐλάσαι; ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐτοπροσώπως ὡς φιλοφῶν καὶ ληστρικῇ ἔλεγεν· Ἰερουσαλὴμ, Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκατείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀποσταλμένους πρὸς αὐτήν, ἕως πότε φονεῖς, καὶ οὐκ ἐπιστρέφεις; Μὲθι μεθύεις μὴ οἰνοποτοῦσα, ἢ αἱμάτων φίλη. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι οὐ κόμπος τὰ ῥήματα, ἀκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· Ἀκούσατε ταῦτα πάντα οἱ ἠηοῦμεναι οἴκου Ἰακώβ, καὶ οἱ κατὰ τοὺς οὐρανούς, οἱ βδελυσσομένοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἵματι, καὶ Ἰερουσαλὴμ ἐν ἀδικίαις· καὶ πᾶν· Ἐν ἐκτείνῃς τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ἡμῶν· καὶ ὅτι πᾶν πληθύνῃς τὴν δέσπιν, οὐκ εἰσακούσονται· αἱ γὰρ χεῖρες ἡμῶν αἵματος πληρεῖς; Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής; Ἄρδ' ἔξ ἡμερῶν τοῦ

ut verius inquamur, Herodes Pharaone longe ferocior est; similiterque spiculatorum Herodis longe sunt satellitibus Pharaonis crudeliores. Pharaeo licet in Aegypto masculos Judaeorum infantes occidi jussisset; certe ut alienigena ut aggrederetur, timens ne Israelitarum genus praevaleret, et Aegyptios devastaret. Ut servet Aegyptios, Israelitarum pueros jugulat: praeterea decertat, non ex invidia interficit. Ita enim Pharaeo Herode humanior erat, ut etiam legem quam dederat solveret, et decretum suum abrogaret. Solum enim reperit Moysen in arcula fluitantem; per filiam suam illum suscepit, nec modo non occidit, sed etiam quasi filium educavit, et infanti parcens legem solvit. Quid dicis, o Herodes? Pharaeo Moysen servat, et tu Dominum Christum invadere statuisti? ille eum qui Aegyptum castigaturus erat servat, et tu Servatorem mundi vis occidere? Ita rursus spiculatoribus Herodis Pharaonis satellites sunt moderatores. Nam obstetrices, quae jussae erant in ipso partu infantes Hebraeorum masculos strangulare, religiose cum essent, id non praestiterunt, licet genere Aegyptiae essent; viscera namque eorum intus commiseratione movebantur, quod scirent quanta patiantur matres, cum masculis infantibus violenta morte privantur. Ideo malebant temporaneo regi obsistere, quam majori Regi et Deo. Herodes vero non in alienam gentem nequitiam suam exhibuit, sed congeneres suos furiose aggressus est. Et Pharaeo quidem in Aegypto solum talem furorem exhibuit; Herodes vero non in Bethlehema tantum, sed etiam in omnibus finibus ejus florem infantium succidi jussit. O injustum decretum ejus, qui per urbes, vicos, agros et pagos confertim aevire decrevit! Nullus erat locus, ubi possent matres occultare filios: non ferebant enim illi extra maternas ulnas manere. Si quando autem vellet mater abscondere filium, sese ille fletu prodebat, et matris desiderio mortem sibi attrahebat. Sicut enim piscis extra aquam vivere nequit: sic infans maternis mammis privatus, brevi in interitum vergit. O universalem illam lamentationem! non subit in mentem quo pacto describam maternorum gemituum

modos. Si barbarorum incursum fuisset, lentius dolorem matres tulissent: calamitas enim in multis divisa, moderatius patientem pungit. Non erat barbarorum inersus, sed civile bellum: violentia erat supplicationem nullam admittens, iniquitas erat, quae quasi aquam legem obtendebat. Matres clamabant, et audiebat nemo; infantes plorabant, et nemo miserabatur; mammae lac fundebant in terram, et Herodes magis obdurabatur ut lapis. Crudeliores erant regis spiculatorum: alius alium puerum invadabat; alios in muros, alios in parietes coniectos, alios in petras obtereabant, alios suffocatos procul relinquebant. Turbabat enim illos talis facinoris auctor diabolus. In his ergo et similibus matres infirmabantur, et dolore ebriae decorem non curabant: vestes discindebant, cincinnos capitis in aerem conjiciebant, manus, quas occultare par erat, ostendebant, pectus lapidibus tundebant, genas carnificum instar lacerabant, caelum quasi silentem judicem contestabantur, supplicationem emittebant ad universorum Dominum et Judicem dicentes: Quae haec tanta regis crudelitas, Domine? In tua ille officia saevit: tu creasti, ille jugulare non cessat; tu gratiam dedisti, ille perniciem infert. Cur masculos peperimus, si tam acerba masculorum mors futura erat? Si jussum tuum est, nos quoque una mori jube; si vero iniqui regis facinus et mandatum est, cur non cito illum invadis? Sed verisimile quidem est matres ex dolore sic exclamasse, quod nescirent quid pullis suis utile esset. Quid autem beatius est illis, qui propter Dominum Christum insidiis sunt impetiti? quid beatius his pueris, qui non propter se tantum jugulabantur, sed ut ipse Christus interficeretur? Vere opportune matribus, dicatur illud a Domino prolatum: Nolite flere (Luc. 8. 52), matres, nolite flere: ad breve tempus sinus vestros evacuarunt, sed illi Abrahamicum sinum possident: nolite flere, matres, nolite flere, et nolite impedire quominus infantes vestri ad me veniant: *Tulium est enim regnum caelorum* (Matth. 19. 14): in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in saecula saeculorum.

IN MARTIAM, MARIAM ET LAZARUM; ET IN ELIAM PROPHETAM.

Quotquot Dominicæ resurrectionis amore tene-mini, modo lecti testimonii unguentum Christo gratum libenter suscipite. Jam enim Maria ungit, et Ecclesia bono afficitur odore; jam alabastrum evacuat, et altare fragrantia repletur: Maria unguentum effundit, Martha ministrat, et qui a mortuis suscitatus est, cum Domino recumbit. Honorabile quippe est virorum genus, quia vir ad imaginem Dei factus est; mulier vero ex imagine viri, virum glorificans, Christi characterem non gestans. Et quis horum testis est, ne in reprehensionem incurramus? Audi Paulum clamantem: *Vir quidem non debet velare caput suum; imago enim et gloria Dei est: mulier vero gloria viri est* (1. Cor. 11. 7). Mulier est gloria viri sui: non enim ex alienis est: non propter vetus vanum consilium, sed propter genuinam postremam filiorum procreationem. Haec enim genuina filiorum procreatio mulierem a maledictione liberavit. Et quis horum testis est? Idem ipse Apostolus qui clamat: *Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit. Salvabitur autem rursus per filiorum procreationem* (1. Tim. 2. 14. 15). Videntur per filiorum procreationem servari mulierem? non quia Eva Cainum emisit, sed quia gloriosa Virgo Jesum parturivit. Maria ergo ungit, Martha ministrat: Lazarus vero cum Domino recumbit, ut modo audisti. Maria Ecclesiam representat; unguentum enim Ecclesiae non deficit: Martha synagogam subindicat; illa enim modice fidei, et terrenorum amatrix erat: Lazarus sceptrum resurrectionis gestat, ut jam audisti, evan-

gelista clamante: *Venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis. Fecerunt autem ei cenam ibi: et Martha ministrabat; Lazarus vero unus erat ex discipulis cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et exsternit capillis suis: domus vero tota repleta est ex odore unguenti* (Joan. 12. 1-3). Vidistis mulieris opus, et quomodo Ecclesiam praesignificavit? Maria mulieres multas a malis operibus suis deteruit, et docuit libram unguenti ferre, non caput Baptistae amputare; Dominum ungere, non illum cum Juda abripere; capillos exsolvere, non peccata colligare; sororem Lazari vocari, non filiam diaboli appellari. Haec mihi propter synagogam Judaeorum dicta sunt, quae Dominum non unxit, sed acetum et fel in potum dedit; quae sanguinem amat, quae semper contra Dominum Christum operatur, quae conata est Lazarum occidere, quem ille suscitaverat a mortuis. Quis ergo fide dignior? Dominus qui suscitavit, an illi qui occidit? modo evangelistam audisti dicentem: *Cognovit turba multa ex Judaeis quia Jesus illic est: et venerunt, non propter Jesum tantum, sed etiam ut Lazarum viderent quem suscitavit a mortuis* (Ibid. v. 9). Quia multi Judaeorum propter illum accedebant, et credebant in Jesum. Vidistis Judaeorum synagogam, quomodo hominum et prophetarum interfectoris esset; ita ut ad Dominum ipsum occidendum properaret? cui ipsi Dominus ut homicidæ et laudocipanti diceret: *Jerusalem, Jerusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt*

(*Matth. 23. 37*): quousque occides, nec converteris? Ebria es, non a vino, sanguinem amatrix. Et ut dicas hæc non hyperbolice dicta esse, audi Dominum per prophetam dicentem: *Audite hæc, omnes principes domus Jacob, et reliqui ex Israel, qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis; qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitatibus (Mich. 3. 6); et rursum, Si extenderitis manus vestras ad me, avertem faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam: manus enim vestrae plene sunt sanguine (Isai. 1. 15).* Quid ergo evangelista? *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam.* Qui in Bethaniam venit Dominus, hic quoque adest. Hæc quippe domus proprie Bethania vocatur: Bethania quippe domus pacis dicitur; domus autem pacis est præsens Domini domus, in qua nos omnes habitantes, quotidie ad Dominum domus clamamus: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 14).* Qui in Bethaniam venit, hic quoque se confert: venit autem, non quasi jam non præsens esset, sed quasi et præsens et veniens. Illic Domini adventum prævidens propheta dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet, et brachium ejus cum dominatione (Isai. 40. 10).* *Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Verus est ille sermo, *Dominus cum fortitudine veniet.* Quomodo cum fortitudine? Utpote qui infernum spoliari, utpote qui Lazarum resurrectionem experiri curaverit, ac mille beneficis mundum repleverit. *Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Quis enim fortior eo qui dixit, *Lazare, veni foras? Ecce Dominus cum fortitudine veniet.* Venit qui absens non erat. Audisti enim: Egrediamur in occursum præsentis et venientis, non terram pedibus emetientes, sed animas morum emendatione purgantes. Egrediamur in occursum præsentis, gratias agentes; faciamus id quod fecit soror Moysis; efficacioribus quam illa vocibus utamur, quia gravior Pharaone est qui in stagnum aquæ demersus est diabolus. Assumamus ergo victoriæ symbola, non tympana quæ manu teneantur, sed rainos palmarum; clamemus cum fidelibus fratribus, quod modo audivimus: *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel (Matth. 21. 9).* Hunc, ut dixi, regium Domini adventum Isaias propheta prævidens dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet,* utpote qui mortuos suscitaverit, nec modo mortuos, sed etiam foetentes putredine, sanie confectos, depilatos: quætriduanum Lazarum de sepulcro suscitavit, ut audisti evangelistam dicentem: *Ante sex dies Paschæ, venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis.* Quid tale fecit Moyses, quale Dominus noster Christus? Moyses occidit, non ad vitam revocavit. Pudore tandem afficiantur Judæi, qui Moysen celebrant, et Domino Christo conviciantur. Sed statim insilit Judæus dicens: Annon etiam apud nos mortuus resurrexit? annon Elias propheta Sareptanæ viduæ filium suscitavit? Atqui homo erat Elias: cur ergo de Magistro vestro altum sapitis, divinasque illi virtutes tribuitis, quia suscitavit Lazarum? Quid dicis, o Judæe? comparas Eliam cum Domino Christo? Aliud est institutio servilis, aliud potestas divina: nisi prius scias modum suscitandi mortuos, non intelliges rationem divinæ potentie. Prudenter audi: mortuus ille ab Eliâ suscitatus, filius Sareptanæ viduæ, etsi mortui sit traditus, at non deficiente natura, sed ad institutionem et tribulationem Eliæ, ut flecteretur ex duritie cordis in commiserationem. Iratus namque Elias, ut probe scitis, in domum Achabi et in populum Israeliticum, ob Jezabelis iniquitatem, cum juramento declaravit: *Vivit Dominus Deus, si erit hisce annis ros vel pluvia super terram, nisi per os meum (3. Reg. 17. 1).* Per hanc siccitatis sententiam Elias Deo universorum non omnino placuit; implevit tamen servi sui sententiam: volebat enim eum qui nubes ligaverat, ne copiosum imbrem emitterent, siccitatis cito calamitatem solvere. Elias vero liberationi non amnebat. Alio

enim modo Deus miseratur, alio homo obduratur. Dominus ergo servi duritiam mitigare volebat, ut verbo pluviam terræ erogaret. Non est autem Deus proprium, hominem rogare; ideo Deus aliam aggressus rem est. Quam? Attente audi: imbre diutius cessante (nam per tres annos et menses sex nubes pluviam non paritavit), coepit Elias ex siti tadio affici, sed tamen hanc patienter ferebat inopiam, ex contentione motus: inalebat enim se atteri, quam cum domo Achabi reconciliari. Quid ergo Dominus? Servum sagaciter aggreditur, non rogans, sed dicens: *Surge hinc, et vade in torrentem Chorrath, qui est ad faciem Jordanis, et bibe aquam ex torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi (3. Reg. 17. 3. 4).* Hæc porro dixit Dominus, non ut nutritur Eliam, sed ut contumelia afficeret; non ut honoraret, sed ut per contumeliosum cibum ad commiserationem deduceret. Non congruens enim res erat prophetam a corvis alere, atque illi carniui mensam apponi, qui ab initio æsteticos labores adierat. Poterat enim Dominus aut per columbas justum alere, aut ipsi manna dare, ut filiis Israel, aut ipsi ut Danieli per Habacuc lentes mittere: poterat Dominus Eliam honorifice alere, quandoquidem in alio descensu ipsum honeste nutrierat. Alias enim cum Eliam a facie Jezabelis fugiens, desertum petiit, et in solitudine dormiebat fame et siti vexatus, quia viam multam fugiendo emensus erat; ponit ergo Deus ad caput ejus panem et aquam; statimque pungit latus ejus, non aliud membrum. Quare? Attente audi: latus sive costam pungit, quia costæ minas fugiebat. Tum ait illi Dominus: *Elias, surge, comedet et bibe, quia grandis tibi restat via. Surgens vero Elias, comedens et bibens, ambulavit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus et quadraginta noctibus (Id. 19. 7. 8),* non ut esuriens, sed ut satius: talis enim erat a Deo suppediatu cibis. Qui ergo illum ibi probe nutrierat, poterat hic quoque cælitus ipsum alere; sed illi apponit mensam non congruentem, ut per contumeliosum cibum ad commiserationem flecteretur. Ille vero non flexus manebat. Cum oportuisset Eliam hæc a Domino audientem, *Bibe de torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi,* procumbere, supplicare et dicere: *Nequaquam, Domine, nunquam ingressum est in os meum quidpiam commune et inquinatum (Act. 10. 14):* corvos mihi admoveas Noë insidiatores, carniui mensam parat quasi gentili et alienigenæ, mihi qui æsteticis moribus ab initio instructus fui? oportuisset Eliam rogantis more hæc proferre verba, sed nihil horum dixit: sciebat enim, si de incongruenti mensa conquestus fuisset, dicturum fuisse Dominum: Quid ais, Eliam? non sustines aquam sordidam bibere, qui non sivistis pluviam descendere? adussisti terram Israel; ne stilla quidem aquæ reperitur in puteo, vel in fonte: quod tu ipse fecisti, jam tolera. Carnium cibum a corvis allatum non admittis? Non reperitur panis, non spica, non olus viride, quando nec imber nec ros decedit in terram, ore tuo omnia claudente: nihil nisi carnes invenire est, nihil nisi morticina, postquam animalia defectu cibi mortua sunt. Cur ergo non admittis mensam labore tuo partam? Ut itaque nihil simile audiret Eliam, incongruentem mensam admisit. Maluit enim diuturnam imbris inopiam ferre, quam verbum proferre quod pluviam suppediaret. Quid ergo sapientissimus Dominus? Ut vidit illum in duritie perseverantem, alio validiore utitur agendi modo. Quoniam? Fluvium exsiccavit, corvos retinet, vocem ad illum emittit: *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam viduæ ut te nutriet ibi (3. Reg. 17. 9).* Viden' quam studeat Dominus illum ad misericordiam flectere? Non misit illum ad domum principis aut regis, aut ad mulierem opulentam, sed ad inopem quandam mulierem, ad egenam viduam, ut vel sic flecteretur ad misericordiam. At ille neque ita flexus est. Cum enim oportuisset illum, ubi audivit Dominum dicentem, *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam mulieri viduæ ut te nutriet ibi,* procumbere, clamare, supplicare, et

πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἔλθων Κύριος, αὐτὸς καὶ ὡς πάρεστιν· ὥδε γὰρ κυρίως Βηθανία ὁ παρὼν οἶκος ὀνομάζεται ἐπεὶ Βηθανία οἶκος εἰρήνης λέγεται, οἶκος δὲ εἰρήνης ὁ παρὼν τοῦ Κυρίου οἶκος, εἰς ἃν ἡμεῖς οἰκητορες καθ' ἐκαστην ἡμέραν πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην βοῶμεν. Δόξα ἐν ὑψηλοῖς Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἔλθων, αὐτὸς καὶ ὡς παραγίνεται· παραγίνεται δὲ οὐχ ὡς μὴ παρὼν, ἀλλ' ὡς ὢν, καὶ παρὼν, καὶ ἐρχόμενος. Ταύτην τὴν τοῦ Κυρίου ἔλευσιν καὶ ὁ προφήτης προθεωρήσας ἔλεγεν· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, ὁ βραχίον αὐτοῦ μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. Ἀληθὴς ὁ λόγος, Μετὰ ἰσχύος ὁ Κύριος ἔρχεται. Πῶς μετὰ ἰσχύος; Ὡς τὸν ἄδην σκυλεύσας, ὡς τὸν Λάζαρον τῆς ἀναστάσεως γεύσας, ὡς μυριάς εὐεργεσίας τὸν κόσμον ἐμπλήσας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. Τίς γὰρ ἰσχυρότερος τοῦ εἰπόντος, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω; Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. Ἐρχεται ὁ μὴ ἀπὼν· ἦκουσας γάρ, Ἐξέλθωμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος καὶ ἐρχομένου, οὐ γῆν βαδίζοντες τῇ τῶν ποδῶν μεταστάσει, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς καθαιρόντες τῇ τῶν τρόπων βελτιώσει. Ἐξέλθωμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος εὐχαριστοῦντες· ποιήσωμεν δὲ ἐπιόρσεν ἡ ἀδελφὴ Μωϋσῶς· δραστηριώτερας ἐκείνης φωνᾶς βάλωμεν, ἐπειδὴ καὶ χαλεπώτερος τοῦ Φαραὼ ὁ τῇ λίμνῃ τοῦ ὕδατος καταποντισθεὶς διάβολος. Ἀσπάζωμεν οὖν τὰ τῆς νίκης σύμβολα, οὐ σύμπαντα χειροκρατούμενα, ἀλλὰ καὶ βατὰ φοινίκων βλαστήματα· βοηθώμεν μετὰ τῶν ὁμοπίστων ἀδελφῶν, ἅπερ ἀρίτως ἠκούσαμεν· Ὁσάννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτην τὴν βασιλικὴν τοῦ Κυρίου ἔλευσιν Ἡσαΐας ὁ προφήτης προθεωρήσας ἔλεγε, καθὼς προεῖπεν· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, ὡς νεκροὺς ἐγείρας· καὶ οὐχ ἀπλῶς νεκρούς, ἀλλὰ σεσηποτάς, διαρρύέντας, ἰχωροστατήσαντας, τριχορυσήσαντας, τεταρταίνον τὸν Λάζαρον ἐκ τῶν τάφων ἀναστήσας, ὡς ἡρώς τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Ἰπὸ δὲ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Τί τοιοῦτον Μωϋσῆς ἐποίησεν, οἷον ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστός; Μωϋσῆς μὲν ἐθανάτωσεν· οὐ γὰρ ἐζωοποίησεν. Αἰσχυνέθωσαν λοιπὸν Ἰουδαῖων παῖδες, οἱ τὸν Μωϋσῆν ἐγκωμιάζοντες, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστὸν λιδοροῦντες. Ἀλλ' εὐθέως ἰουδαῖος παρεκπιπᾷ λέγων· Καὶ παρ' ἡμῖν οὐκ ἀνέστη νεκρός; οὐκ ἤγειρεν Ἡλίας; ὁ προφήτης τὸν τῆς Σαρεπτίας χήρας υἱόν; ἄνθρωπος δὲ ὁ Ἡλίας. Πῶς οὖν ἐπὶ τοῦ διδασκάλου ὡμῶν μεγαλοφρονεῖτε, θεοδυναμίαν αὐτῷ μαρτυροῦντες, διότι ἤγειρε Λάζαρον ἐκ νεκρῶν; Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; Συγκρίνεις τὸν Ἡλῖαν, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστόν; Ἀλλὰ παιδεία ζουλική, καὶ ἄλλο ἐξουσία θεϊκή. Εἰ μὴ γὰρ ἔγνως πρῶτον τὸν τρόπον τῆς νεκρεργασίας, οὐ μὴ συνίδης τὸν λόγον τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας. Ἀκουε συνετός· ὁ ἐπὶ τοῦ Ἡλία νεκρὸς, ὁ υἱὸς τῆς Σαρεπτίας χήρας, εἰ καὶ θανάτῳ παρεδόθη, ἀλλ' ὁμως οὐ διὰ τὴν φυσικὴν ἐκλείψιν, ἀλλὰ διὰ παιδείαν καὶ θλίψιν τοῦ Ἡλία, πρὸς τὸ χαμφοῦθαι τὸν Ἡλῖαν ἐκ τῆς σκληροκαρδίας εἰς συμπάθειαν. Ὅργισθεὶς γὰρ ποτε ὁ Ἡλίας, καθὼς [753] ἴστε σαφῶς, τῷ οἴκῳ Ἀχάδ, καὶ τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ διὰ τὴν παρανομίαν τῆς Ἰεζάβελ, μεθ' ὅρκου ἀπεψήνατο λέγων· Ζῇ Κύριος ὁ Θεός, εἰ ἔσται τα ἔτη ταῦτα θρόνος, ἡ νετὶς ἐπὶ γῆς, εἰ μὴ διὰ στόματός μου. Ταύτη τῇ ἀνδρῶν ἀποφάσει τοῦ Ἡλία ὁ τῶν οἰκῶν Θεός οὐκ ἠρέσθη, πληροὶ δὲ τὴν τοῦ δούλου ἀπόφασιν. Ἦθελε γὰρ αὐτὸν τὸν θῆσαντα τὰς νεφέλας τῆς σπειρώσεως τῶν πλουταίων ὑέτων, θάπτον λυθῆναι τὴν συμφορὰν τῆς ἀνδρείας. Ὁ δὲ Ἡλίας οὐ προσέθετο τῇ διαλλαγῇ. Ἀλλως γὰρ ὁ Θεός σπλαγχνίζεται, καὶ ἄλλως ἀνθρώπος σκληρύνεται. Ὁ Κύριος οὖν ἐπὶ τῇ σκληρίᾳ τοῦ δούλου ἤθελε παρακαλεῖται τὸν δούλον, ἵνα δανείσῃ τῇ γῇ ὑέτιν διὰ τοῦ λόγου. Ἀνοίκειον γὰρ τῷ Θεῷ ἦν ἀνθρώπων παρακαλεῖται· διὸ καὶ ὡς Θεὸς ἄλλην μετῆλθε πραγμάτων. Ποίαν ταύτην; Ἀκουε συνετός· τῆς ἀδρόχιας τοίνυν ἐπιτεινομένης, ἐπὶ ἑτῇ τρία καὶ μῆνας ἐξ οὗκ ὠγκώθη πρὸς δυνάμειν τῶν νεφελῶν. Ἠρξάτο οὖν ὁ Ἡλίας· ὀλιγοῖται τῇ δίτῃ, ἀλλ' ὁμως ἐκαρτερεῖ βαστάζων τὴν ὑνδειαν, ἐκ φιλονεικίας τοῦτο ποίῳν· ἤθελε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκτριβῆναι, ἢ ἡλλαγῆναι τῷ οἴκῳ Ἀχάδ. Τί οὖν ὁ Κύριος; Σοφί-

ζεται τὸν ἴδιον δούλον, οὐ παρακαλῶν, ἀλλὰ λέγων· Ἀνάστηθι ἐντεῦθεν, καὶ περεύθητι εἰς τὸν χειμάρρουν Χορρὰθ τοῦ ἐπὶ προσώπου τοῦ Ἰορδάνου, καὶ πίεσαι ὕδωρ ἐκ τοῦ χειμάρρου, καὶ τοῖς κέρασιν ἐντελοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ταῦτα δὲ ἔφη ὁ Κύριος, οὐχ ἵνα ἠρέσῃ τὸν Ἡλῖαν, ἀλλ' ἵνα ὑβρίσῃ· οὐχ ἵνα τιμῇται, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐφουδρίστου τροφῆς εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐλκύσῃ. Ἀνοίκειον γὰρ ἦν τὸν προφήτην διὰ κοράκων τραφῆναι, καὶ κρεοφόρον αὐτῷ τράπεζαν παρατεθῆναι τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀσκητικούς πόνους διατεμόντι. Ἰσχυε γὰρ ὁ Κύριος ἡ διὰ περισσεῶν θρέψαι τὸν δίκαιον, ἡ διὰ τῆς τοῦ μάννα δόσεως, καθ' ὁμοιότητα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἡ παραπλησίως τῷ Δανιὴλ φακοφόρον ἄνδρα τὸν Ἀμβακούμ παραστήσαι· ἴσχυεν ὁ Κύριος τὸν Ἡλῖαν σεμνῶς αὐτὸν διέθρεψεν. Ἦνίκα γὰρ ἄλλοτε Ἡλίας φεύγων τὴν Ἰεζάβελ ἔρημον κατέλαβε, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐκάθευδε σὺν πολλῷ τῷ λιμῷ καὶ τῇ δίτῃ, ὅτι πολλὴ ἡ τῆς φυγῆς ὁδός, τίθησιν οὖν ὁ Κύριος πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ αὐτοὺς νύττει τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἄλλο μέρος. Διὰ τί; Ἀκουε συνετός· τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νύττει, ἐπειδὴ ἀπαιλὴν πλευρὰς ἔφυγε. Καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Ἡλῖα, ἀνάστηθι, καὶ φάγε καὶ πίε, ὅτι πολλὴ ἀπὸ σοῦ ἡ ὁδός. Ἀνυστάς δὲ ὁ Ἡλίας καὶ φαγὼν καὶ πίνων, ἐπερεύθη ἐν τῇ ἰσχυρί τῆς βρώσεως ἐκείνης· τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, οὐκ ὡς πενιῶν, ἀλλ' ὡς ἐμπληρωμένος. Τοιαύτη γὰρ ἡ θεοδωρητός βρώσις. Ὁ ἐκείσε τοίνυν γνησίως διαθρέψαι, ἴσχυσε καὶ ἐν τῷ παρόντι οὐρανῷθεν αὐτὸν διαθρέψαι· ἀλλὰ παρίστησιν αὐτῷ ἀνοίκειον τράπεζαν, ὅπως διὰ τῆς ἐφουδρίστου τροφῆς χαμφοῖ πρὸς συμπάθειαν καὶ οἶκτον. Ὁ δὲ ἔμενε ἀκαμπτής. Δέον γὰρ τὸν Ἡλῖαν ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πίεσαι ἐκ τοῦ χειμάρρου, καὶ τοῖς κέρασιν ἐντελοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσπεσεῖν, ἱκετεύσαι, καὶ εἰπεῖν, Μηδαμῶς, Κύριε· οὐδέποτε εἰσηλθὼν εἰς τὸ στόμα μου πᾶν κύνειον καὶ ἀκύβατον· κόρακάς μοι παρίστανε τοὺς ἐπιτιβόλους τοῦ Νωε· κρεοφόρον τράπεζαν εὐτρέφεις ὡς ἔθνικῳ καὶ ἀλλοφύλῳ, ἀσκητικῷ, ἔθεισιν ἐξ ἀρχῆς προσεντραφέντι; ἔδει ταῦτα παρακλητικῶς τὸν Ἡλῖαν προσενέγκαι τὰ ῥήματα. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἡλίας· ἦθε γὰρ, ὅτι ἐὰν αἰτιάσται τὸν ἀνοίκειον τράπεζαν, ἔρει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἡλῖα; οὐ κατεδέχῃ πιεῖν ρυπαρὸν ὕδωρ, ὑέτιν μὴ ἕασα, κατελάβειν; ἐπυράκτωσας γὰρ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ· οὐκ ἔστιν εὐρεῖν σταγόνα ὕδατος ἐν φρέατι, οὔτε ἐν πηγῇ νοτίᾳ. Ὁ οὖν ἐποίησας, κατὰδεξαι. Οὐ προσδέχῃ κρεοφόρον κοράκων τροφήν; Οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἄρτον, οὐδὲ στάχυν, οὐδὲ χλοηφόρον λάχανον, μήποτε δυνάμει μήτε θρόσου πεσούσης ἐπὶ τῆς γῆς τῇ σῇ τοῦ στόματος κλειθρῶσει· οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν, εἰ μὴ κρέα μόνα, καὶ ταῦτα νεκριματὰ, τῶν ζώων [756] τελευτησαντων τῇ ἐκλείψει τῶν τροφῶν. Τί οὖν οὐ προσδέχῃ τὴν τράπεζαν τῶν σὶν χαμάτων; Ὅπως οὖν μὴδὲν τούτων ἀκούσῃ ὁ Ἡλίας, κατεδέξατο τὴν ἀνοίκειον τράπεζαν. Εἴλατο γὰρ μάλλον ἀνομῆριαν βαστάσαι πολυχρόνιον, ἢ τὸν ὁμορφόρον δανείσαι λόγον. Τί οὖν ὁ πάνσοφος Κύριος; Ὡς εἶδεν αὐτὸν προσμένοντα τῇ σκληρίᾳ, ἄλλην πραγματείαν μετέρχεται ἰσχυρότεραν τῆς πρώτης. Ποίαν ταύτην; Σηραίνει τὸν ποταμόν, συττέλλει τοὺς κόρακας, βάλλει φωνὴν πρὸς αὐτόν· Πορεύου εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ὅρξ πῶς ἔσπευδεν εἰς συμπάθειαν αὐτὸν κλίνει ὁ Κύριος; Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς οἶκον ἀρχοντικόν, ἡ εἰς βασιλικὸν, ἡ εἰς εὐπορὸν τινα γυναικα, ἀλλὰ πρὸς χήραν ἐνδομνην, ὅπως κἂν οὕτω χαμφοῖ πρὸς συμπάθειαν. Ὁ δὲ καὶ οὕτως ἀκαμπτής ἔμενε. Δέον γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πορεύητι εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσπεσεῖν, βοηθαι, ἱκετεύσαι, καὶ εἰπεῖν, Μὴ καταγάγῃς με εἰς ταπεινώσιν, ὡς Δεσποτα· Σιδωνίως με παρακαμπείεις, καὶ γυναικὶ χήρᾳ παρενοχλεῖν με προστάτεις, ἡς ὁ ἄρτος δακρύων πεπληρωμένος, ἡ τράπεζα στεναγμῶν ἀνάμεστος, ἡ κλίνη καταράς προσκεφάλαιον ἔχουσα; ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἡλίας· Ἐγὼ γὰρ ὅτι, ἐὰν παραιτησθῇται τῆς χήρας τὴν τράπεζαν, ἔρει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἡλῖα; παραιτῇ τῇ; χήρα; τὴν

τράπεζαν, ὁ πᾶσαν τὴν γῆν Ἰσραὴλ στερεῖν παρασκευάσας, χήραν αὐτὴν ἐργατάμενος, στεφαν καὶ ἄτεκνον, καρποὺς μὴ τίκτουςαν, καὶ σὺ παραιτῇ τῆς χήρας τὴν τράπεζαν; Ὅπως οὖν μηδὲν τούτων ἀκοῇ ὁ Ἠλίας, εὐθέως ἐστεῖλατο τὴν ἐπὶ Σιδῶνους ἀποδημίαν, ἐν εὐφροσύνῃ, ἣ ὁδὸν πορίζομενος. Ἀκούσαν δὲ πρὸς ταῦτα. Ξενισθεὶς ὁ Ἠλίας ὑπὸ τῆς χήρας εὗρεν ὁδὸν ἀπάντητον τράπεζαν, γνησίαν, ἀρμόδιον, ἀσχητικὴν, ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυλάρια. Τί γὰρ οὖν; δύο ξυλάρια μόνον εἶχεν ἡ χήρα; Ναί. Πῶς; Ἀκούσαν, καὶ ἐρῶ σοι. Αὕτη ἡ μνημονευθεῖσα χήρα εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ἔφερε· διὸ πρὸς αὐτὴν ἀποστέλλεται ὁ προφήτης. Εἰσελθὼν τοιγαροῦν ὁ προφήτης εἰς τὸν οἶκον τῆς χήρας· εὗρεν ὡς ἀληθῶς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τὴν ἐνθῆκην· εὗρεν ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυλάρια· ὕδωρ, τὸ βάπτισμα· ἔλαιον, τὸ χρίσμα· ἄλευρον, ὁ ἄρτος· δύο ξυλάρια, τοῦ σταυροῦ τὸ κατόρθωμα. Ἦν δὲ καὶ πρὸς τὴν χήραν βήσας ὁ Ἠλίας. Ὁ κυριότατος τοῦ ἐλαίου οὐκ ἐλαττοῖται, καὶ ἡ ὕδρις τοῦ ἄλευρου οὐκ ἐκλείψει. Ἀνελλίπες γὰρ ἡ χάρις τῆς ὁδοδόξου πίστεως. Εὐρὼν τοιγαροῦν ὁ Ἠλίας τὴν ἀδάπανον τράπεζαν τῆς χήρας, ῥυφράσθη, ἡγαλλιάσατο, λέγων πρὸς ἑαυτὸν· Ὡς διὰ τοῦ λοιποῦ, ὦδε τὸν ἅπαντά μου χρόνον διατρίβω· ἀρμόδιον γὰρ τὴν τράπεζαν εὗρον, οὐδεὶς μοι λόγος τῷ οἴκῳ Ἀχὰβ, καὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, καὶ τῇ μαρίᾳ τῆς Ἰεζάβελ· ἐγένεωσαν κληρονομίαν, τὴν ἀβροχίαν· ἐγὼ γὰρ τῶν ἐνταῦθα οὐδ' ὅλως χωρίζομαι. Ταῦτα λέγων ὁ Ἠλίας πρὸς ἑαυτὸν εὐφραντικῶς λογισόμενος, μὴ συνειδὼς, ὡς ἀνθρώπος, ὅτι ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τὴν ὁδὸν ἐμελλεν εὐρίσκειν. Ἵστε πάντες, πῶς ἡ χήρα δύο παῖδας ἔχουσα γνησίους καὶ ὁμοκυκλίου, ὁρθοῦ τῆς κλίνας διεγερθεῖσα, θεωρεῖ τὸν ἐνα αὐτῆς υἱὸν θανάτῳ παραδοθέντα. Εἰ δὲ πέφυκε χήραν ἐπιτηδεύειν ἐπὶ τέκνῳ ἄρρην τελειῶν τελευτῶντι, οὐδεὶς ὅμως ἀγνοεῖ· ἐνδοξοτέραν γὰρ ἡγεῖται τὴν τοῦ τέκνου ζωὴν ὑπὲρ πάντα τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου. Οὐ γὰρ προσετέθη κατὰ τὸ εἰσὼς τῷ νεκρῷ ἡ γυνή, οὕτε ἐκτέθεισεν, οὕτε πρὸς τὴν ἐξοδὸν ἡσυχάζῃ· ἀλλὰ καταλιπούσα αὐτῆς τὸν νεκρὸν, τοῦ Ἠλίας καθήκον, κρατούσα, περιάγουσα, ὁλοποιούσα, κράζουσα ἐπὶ πάντων· *Τί μοι καὶ σοί, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; ἢ ὅλος πρὸς με τοῦ ἀγαμνησθαι τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ θανατώσει τὸν υἱόν μου.* Τούτεστι, Σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας. Εἶδες πῶς ἡ εὐφροσύνη τοῦ Ἠλίας εἰς ὁδὸν μετέλθεν; Ὡς φονεὺς κατεῖχτο· οὕτω γὰρ ἔλεγεν ἡ χήρα, *Τί μοι καὶ σοί, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; Εἰσηλθες πρὸς με τοῦ ἀγαμνησθαι τὰς ἀμαρτίας μου, θανατώσει τὸν υἱόν μου.* Σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας; ἢ σὴ εἰσοδὸς παρεσκεύασε τοῦτο. Μὴ εὗρες τὸν παῖδα μου ἀσθενούντα; μὴ ἡρώστησεν ἡμέραν μίαν; ἢ σὴ [757] εἰσοδὸς τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ μου παρέσχε. Τί μοι ἄλευρον ἐχαρίσω, τοῦ ἐβίωντος μὴ παρόντος; ὅς μοι τὸν υἱόν μου· σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας κληρονομῆσαι τὸν οἶκόν μου βουλόμενος. Δέξαι σὺ τὸ ἄλευρον, καὶ ὅς μοι τὸν υἱόν μου. Ἐμὲ σιτεύεις, καὶ τὸ τέκνον μου φονεύεις; μετὰ ἰδίῳ λιμῶν, καὶ μὴ μετὰ ξένων πλουτῶ. *Τί μοι καὶ σοί, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ; εἰσηλθες πρὸς με τοῦ ἀγαμνησθαι τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ θανατώσει τὸν υἱόν μου.* Σὺ τὸν υἱόν μου ἐθανάτωσας, σκληρὸς μοι τις φαίνεται· οὐκ ἔστιν ἡ εἰσοδὸς σου εἰδεῖα; Τί διαπράξω, ἀπαγγεῖλόν μοι. Μὴ ἐφυγες τὸν Θεόν σου; μὴ τὰ τοῦ Ἰωνᾶ διεπράξω πράγματα. Τραχὺ; τίς μοι φαίνεται. Πῶρ πνέεις, φόνον ὀρέγῃ, ἀβροχίαν βαστάξεις, πεντηκοντάρχας κατακαίεις; ἐγένυσθῃ μοι γὰρ οὐν τὰ κατὰ σέ. Οὐκ ἀρκεῖ σοι ὅτι τοὺς ὁμοφυλοῦς σου ἐπνίξας, ἀλλὰ καὶ ὡς παραγέγονας τὰ ὅμοια διαπράξασθαι; Πολλοὺς ἐπαιξας, ἐμὲ δὲ οὐ παίξεις· ὅς μοι τὸν υἱόν μου. Τί οὖν ὁ Ἠλίας; Συνεκάμωρτο ἐνθάδε; ἔγνω γὰρ τοῦ Κυρίου τὸ σφύγμα. Διὸ μέγα στενάξας ὡς ἡττηθεὶς, ἐδόθησε λέγων· *Οἱμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ οἰκῶ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐκάκωσας τοῦ θανα-*

• Ἐξ εὐφρ. μάλλον ἢ δδ. περυνόμ?

τώσει τὸν υἱόν αὐτῆς· σὺν τῷ ἔργῳ· ἀπέγνω γὰρ. Δέσποτα. Ἰδοὺ ὑπὸ χήρας βιάζομαι· ἀεὶ γὰρ σκληροτάτους γυναιξὶ παραπέμπεις με. Τὴν Ἰεζάβελ ἐφυγα, καὶ εἰς ταύτην περιέπεσα. Πολλοὺς παρσασμοὺς ὑπέμεινα. ταύτης δὲ τὴν γλώτταν βαστάσαι οὐ δύναμαι. Σὺ εἰδὲ εἰρηκῶς μοι, Δέσποτα· Πορευθῆτι εἰς Σάραπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Καὶ ἰδοὺ διαστρέφει· οὐ γὰρ διαστρέφει. Ὡς φονεὺς κατέχομαι· καὶ καλῶς κατέχομαι· ἀνθρώπος γὰρ ἦν ὁ παῖς ἐν τῇ εἰσοδῷ μου· πῶς οὖν ἀθρόως θανάτῳ παρεδόθη, οὐκ οἶδα, Λύτρωσαι με, Κύριε, τῇ; ὀχλήσεως ταύτης· θεατρὸν μοι περιέστησεν, αἰσχύνῃ μοι περιέθηκε, θλίψιν μοι πολλὴν ἐπέγαγε. Δὸς τὴν ψυχὴν, καὶ παρέχω τὴν βροχὴν· κληροφόρησον τὴν χήραν, καὶ ἀρδεύω τὴν χυρᾶν· δὸς τοῦ παιδὸς τὴν παλαιδίωσιν, καὶ κινῶ τὴν γλῶτταν πρὸς ὁμοδοσίαν. Ταῦτα μέντοι διὰ τὴν προρρηθῆσαν τοῦ Λάζαρου νεκροεγερσίαν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀντιλογίαν, ὅτι ἄλλως Δεσπότης αὐθεντεῖ, καὶ ἄλλως δοῦλος ἐγείρει. Ἠλίας ἡγεῖρε νεκρὸν, ἀλλ' ὅμως· οὐκ ἠθύνθησεν· ὠδυνήθη γὰρ πολλὰ καὶ ἐθλίβη καὶ στενωπὴν περιέπεσε. Διὸ ἐδόθησεν ἐν προσευχῇ λέγων· *Οἱμοι!* Ὅπου δὲ τὸ, οἱμοι! ἐκεῖ ὁδὸν ψυχῆς. Οὕτω γὰρ καὶ ἀλλοῦ εὐρήσεις τὴν προφητῇ· *δουρῶμενον καὶ λέγοντα· Οἱμοι! ὅτι κατελείφθη ὡς συνάγων καλλάμην ἐν ἀμυγρῇ, καὶ ὡς ἐπιρρυλλίδα ἐν τρυγητῇ· καὶ πάλιν ἑτέρος προφήτης, Οἱμοι, οἱμοι εἰς ἡμέραν!* ὅτι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ αὕτη ὡς κατακλινοῖς· καὶ πάλιν ἄλλος, *Οἱμοι!* ὅτι ἀπόλλωλεν ἀπὸ τῆς γῆς. Πανταχοῦ ὁδὸν τοῦ Οἱμοι. Οὕτω καὶ Ἠλίας ἐνταῦθα· *Οἱμοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, σὺ ἐκάκωσας τοῦ θανατώσει τὸν υἱόν αὐτῆς. Καὶ ἐνεφύσησες τῷ παιδαρίῳ τρίτον.* Ὅρα οὖν ἐνταῦθα, πῶς ἐν τῷ νόμῳ τῆς χάριτος τὸ μυστήριον εἰκονογραφεῖται. Τὸ γὰρ, *Ἐνεφύσησες τρίτον, τῆς ἀδαιρέτου Τριᾶδος τὴν εἰσοδὸν παριστᾷ.* Καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεόν, καὶ εἶπεν· *Ἐπιστραφήτω δὴ, Κύριε, ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαρίου εἰς αὐτόν. Καὶ ἐγένετο οὕτω.* Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; μὴτι τοιοῦτον ὁ Κύριος, οἶον Ἠλίας; μὴτι τοιοῦτον Ἠλίας, οἶον ὁ Κύριος; μὴ ἔκλινεν ὁ Κύριος γόνυ; μὴ ἐπλάτυνε τὴν προσευχὴν; Αὐτῷ γὰρ πᾶσα προσευχὴ ἀναπέμπεται· φωνή, ἀφῆκε μόνον, *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω,* ὡς δεσποτὴς δοῦλον καλῶν. Τί οὖν; ἐξηλθεν ὡς δοῦλος ὑπακούσας δεσποτῇ; Ἐξηλθεν, οὐκ ἐβράδυνεν, οὐκ ἀνέμεινεν ὁ ἄδης, οὐκ ἐστρεβύσεν ὁ θάνατος, οὐκ ἀνεβάλλοντο αἱ κάτω δυνάμεις· ἀλλὰ μάλλον κατεπλάγησαν. Ὁ γὰρ ἄδης ἔχων τὸν Λάζαρον ἤδη τέσσαρας ἡμέρας ἐν τοῖς ἰδοῖς χωρὶος πανταχόθεν διαλυθὲν, ὡς ἀγόμενον σκάφος, λοιπὸν ἀμέριμος ἦν· αἱ κάτω δυνάμεις οὐκ εἶχον ἔννοιαν, ὡς Λάζαρος τὴν καταχθονίαν ἀνασπασθῆσεται λοιπὸν. Ὡς δὲ ἄθροον ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ ἐν τῷ τάφῳ κεκλιθεῖσα σὺν φωτισμῷ [758] πολλῷ ἤρξατο θάτεον τὰς μὲν τριχὰς τοῦ Λάζαρου ἀντιφωτῶμεν τῇ κεφαλῇ, τὸν μυελὸν ἐνθηκιάζειν τῇ κενοτήτι τῶν καλλάμων, τὸν δὲ φαιδῶν τὴν μέστωσιν πρὸς ζωτικὴν κατεσθύνειν αἶμα, κατεπλάγησαν αἱ κάτω δυνάμεις πρὸς ἀλλήλας βούσας· τίς οὗτος; ὁ καλῶν; τίς οὗτος ὁ αὐθεντῶν; τίς ὁ ἀναπλάττων διαλελυμένον χοῖν; τίς ὁ ἐξυπνίζων νεκρὸν ὡς ἐξ ὕπνου; τίς ὁ ἀθεματινῶς πύλας διαβρήσων; τίς ὁ βούδ, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω; ἢ φωνὴ μὲν ἀνθρωποφθογῶν, καὶ ἡ δύναμις θεοδύναμος. Τίς ὁ καλῶν; οὐκ ἔστιν ἀνθρώπος· τὸ μὲν σῆμα ἀνθρώπου, ἡ δὲ φωνὴ θεοῦ. Προπέμφωμεν Λάζαρον, ὁξέως αὐτὸν ἀναφορήσωμεν, μὴ κατέλθῃ ὡς ὁ καλῶν αὐτόν, μὴ βραδύναντος τούτου ὡς κατέλθῃ ὁ καλῶν. Ἦρξαντο σπλενεσθαὶ οἱ νεκροὶ καὶ κινεῖσθαι. Ἐνα ζημιωθῶμεν, φησὶ, καὶ μὴ ἅπαντας ἀπολέσωμεν. Οὕτως ὁ Λάζαρος ἐξεπῆδησεν ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ θανάτου αἰῶν καὶ εὐλόγων καὶ δοξάζων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσωμεν· πᾶ βατα τῶν φονικῶν ἀναλεγομένων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου ἐξέλθωμεν βούντες καὶ λέγοντες· *Μωσαννῆ, εὐλογημένους ὁρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου.* Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸ, ἡ Ἐξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον.

Ἰσοι τοῦ Ἠλίας μαθηταὶ συγγάνετα, τοῦ σὴν πενήτην τράπεζαν τῆς χήρας μὴ ἐξουθενήσαντος, παρ' ἡμῶν

αὐλοσθητε. Τοιαύτη γὰρ καὶ παρ' ἡμῶν λόγων μετρία ἡτοίμασται τράπεζα, ἕνα ἄρτον ἔχουσα ἐπ' αὐτῆς· οὐχ

dicere : Ne deprecas me, Domine, in tantam humilia-
tionem : ad Sidonios me mittis, mulieri viduæ mo-
lestum esse jubes, cujus panis lacrymis plenus est,
mensa gemitibus repleta, lectus maledictionis cervi-
cal habet? at nihil horum Elias dixit. Sciebat enim,
si viduæ mensam recusaret, dicturum esse Domi-
num : Quid ais, Elia? viduæ mensam recusas, qui
totam terram Israel sterilem reddidisti, qui viduam
ipsam fecisti sterilem, filiis et fructu orbam : et tu
respicias viduæ mensam? Ut ergo nihil hujusmodi au-
diret Elias, statim ad Sidonios perrexit, lætitia po-
tius quam dolore affectus. Hæc insuper audi : hospio
exceptus a vidua Elias, invenit mensam sine
sumptu, sibi congruentem, asceticam : aquam, oleum
et farinam, duoque lignorum frusta. Quid igitur? an
duo lignorum frusta tantum habuit vidua? Sic est.
Quomodo? Audi et dicam tibi. Hæc memorata vidua
imaginem Ecclesiæ tulit : ideo ad illam mittitur pro-
pheta. Ingressus ergo propheta in domum viduæ,
invenit veram Ecclesiæ nostræ depositum : invenit
aquam, oleum, farinam, et duo ligna. Aqua est ba-
ptisma; oleum, chrisma; farina, panis; duo ligna,
crucis præclarum opus. Clamavit autem ad viduam
Elias : *Lecythus olei non minuetur, et hydria farinæ
non deficiet* (3. Reg. 17. 14). Indeficiens namque est
gratia orthodoxæ fidei. Inventa hæc Elias viduæ
mensa minime sumptuosa, lætatus est, exsultavit,
intra se dicens : Hic deinceps degam, hic morabor,
hic totum tempus meum transigam : congruentem
enim invenio mensam. Nihil curo domum Achab, po-
pulum Israel, sororem Jezabelia : habeant pro here-
ditate siccitatem : ego autem hinc non discedam.
Hæc dicens Elias, et læto animo secum reputans,
ignorabat ut homo, se in hac lætitia dolorem esse
reperiturum. Scitis enim omnes, viduam duos filios
habentem ex eodem utero natos, cum mane sur-
rexisset e lecto, aliorum reperisse mortuum. Ut so-
leat vidua affici circa filium masculum defunctum
nemo vestrum ignorat; filii namque vitam omnibus
mundi divitiis pretiosiores habet. Neque tamen mul-
lier pro solito more sese defuncto applicuit, non
curavit, non calaver educere studuit, sed illo relicto,
Eliam adit, arripuit, circumegit, tumultuans, palam
clamans : *Quid mihi et tibi, homo Dei? venisti ad me
ut rememorarentur peccata mea, et interficeretur filius
meus* (Ibid. v. 18). Id est, Tu ipsum occidisti. Viden'
quomodo Eliæ lætitia in dolorem versa sit? Ut homi-
cidæ detinebatur : sic enim dicebat vidua : *Quid mihi
et tibi, homo Dei? ingressus es ad me ut rememoraren-
tur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum
occidisti, ingressus tuus hoc effecit. Num invenisti
filium meum ægrum? num infirmatus est vel uno
die? ingressus tuus mortem intulit filio. Quid mihi
farinam largiris, cum non adsit qui comedat? redde
mihi filium meum : tu illum occidisti, ut do-
lus meus evases. Sumo tibi farinam, et redde filium meum.
Mo alia, et filium meum occidis? cum meis esuriam
potius, quam cum extraneis ditescam. *Quid mihi et
tibi, o homo Dei? ingressus es ad me ut rememoraren-
tur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum
occidisti : durus mihi es : non est recusus ingressus
tuus. Quid fecisti? id nuntia mihi. Num fugis a facie
Dei tui? num eadem quæ Jonas fecisti? Truculenter
mecum agis. Ignem spiras, cædem admoves, sterili-
tatem affers, quinquagenarios comburis : nota sunt
mihi gesta tua. Non sat tibi est, quod contribules
suffocaveris, sed hoc etiam venisti similia factorus?
Multis illusisti, mihi non illudes, redde mihi filium
meum. Quid ergo Elias? Statim flexus est : novit
enim Domini machinationem. Quare graviter inge-
miscens utpote victus; clamavit dicens : *Hei mihi, Do-
mine, testis viduæ, cujus ego hospes sum : tu mulum in-*

tulisti, ut occideres filium ejus (3. Reg. 17. 26) : tuam est
opus illud; id novit illa, Domine. Ecce vim mihi infert
vidua. Semper ad acerbissimas mulieres me mittis :
A Jezabele fugi, et in hanc incidi. Tentationes mul-
tas sustinui, hujus linguam ferre nequeo. Tu es qui
dixisti mihi, Domine : *Vade in Sarepta Sidonia* :
ecce præcipiam mulieri viduæ ut te alat ibi. Et ecce
subvertit me, non alit. Et homicida detineor, et jure
detineor : vegetus enim erat puer in ingressu meo :
quomodo morti traditus sit ignoro. Erue me, Domine,
ab hac perturbatione : theatrum mihi circumposuit,
pudorem intulit, cruciatum magnum induxit. Redde
mihi animam, et do pluviam : viduæ desiderium
imple, et agros irrigabo : concede ut puer reviviscat,
et lingua utar ad concedendum imbrem. Hæc dicta sunt
ob prius memoratam Lazari resurrectionem et Ju-
dæorum contradictionem : quia alio modo et cum
auctoritate Dominus, alio modo servus suscitavit
mortuis. Elias suscitavit mortuum, sed non cum aucto-
ritate : multum enim doluit, cruciatus est, et in angus-
tiam redactus. Ideo clamavit in oratione dicens, *Væ
mihi* : Ubiantem est illud, *Væ mihi*, ibi dolor animi. Sic
enim etiam alibi invenies prophetam lugentem et dicen-
tem. *Væ mihi, quia relictus sum sicut qui congregat cala-
mum in messe, et racemationem in vindemia* (Mich. 7. 4);
rursusque alius propheta, *Væ mihi, ræ mihi in diem,
quia prope est dies Domini, et ipsa ut miseris* (Joel. 1.
15); iterumque alius, *Væ mihi quia perit de terra*.
Ubique illud, *væ mihi*, dolorem significat. Sic et hoc
loco Elias : *Væ mihi, Domine, testis viduæ, tu malum
intulisti, ut occideres filium ejus. Et insufflavit ter in
puerum* (3. Reg. 17. 21). Vide hoc loco, quomodo in
lege mysterium gratiæ representatur. Illud enim,
Insufflavit ter, indivisibilis Trinitatis ingressum de-
clarat. Et invocavit Deum, et dixit : *Revertatur, Do-
mine, anima pueri in ipsum. Et factum est ita* (Ibid.).
Quid dicis, o Judæe? num talem rem fecit Dominus,
qualem Elias? num talem rem fecit Elias, qualem
Dominus? num genus flexit Dominus? num oratio-
nem extendit? Ipsi namque omnis oratio emittitur :
vocem tantum emisit, *Lazare, veni foras* : quasi do-
minus servum vocans. Quid ergo? exiitne ut servus
domino obsequens? Exiit, nec tardavit, non moras
traxit infernus, non repugnavit mors, non distule-
runt infernæ virtutes; imo potius conterritæ sunt.
Nam infernus cum jam Lazarum in sinu suo a diebus
quatuor teneret undique solum, quasi incompertam
scapham, sine sollicitudine erat : infernæ potestates
ne cogitabant quidem Lazarum ab inferis abstractum
iri. Ubi vero repente Dominica vox in sepulchro
descendens cum luce multa, coepit statim capillum in
capite Lazari inserere, et medullam in vacuitate os-
sium inducere, venarumque plenitudinem vivifico
sanguine dirigere : infernæ potestates consternatæ
sunt, metu clamantes, quis est hic qui vocat? quis
est hic qui eum auctoritate imperat? quis est hic qui
dissolutum pulverem reformat? quis mortuum ex
somno expergeficit? quis adamantinas portas per-
fringit? quis clamat, *Lazare, veni foras*? Vox quidem
humana est, virtus vero divina. Quis clamat? Non
est homo : habitus quidem hominis est, vox vero Dei.
Præmittamus Lazarum, cito illum referamus, ut ne
descendat huc is qui vocat illum, ut ne illa tardante,
huc descendat is qui vocat. Jam cœperunt mortui
excitari seseque movere; unius jacturam faciamus,
ne omnes perdamus. Sic Lazarus exiit ex sinu in-
ferni, ludans, benedicens et glorificans Dominum
nostrum Jesum Christum. Hic sermonem obsigne-
mus; ramos palmarum colligentes, in occursum Do-
mini egrediamur clamantes et dicentes, *Hosanna,
benedictus qui venit in nomine Domini*. Ipsi gloria et
imperium in secula.

IN ILLUD, EXEUNTES PHARISÆI CONSILIUM INIERUNT (Matth. 12. 14).

Quotquot Eliæ discipuli estis, qui pauperem viduæ
mensam non despexit, apud nos diversamini : talis

quippe et apud nos mediocris verborum mensa para-
ta est, quæ panem habet unum, non mola contusum,

non manibus solactum, non igne coctum, sed quem virgo terra sine aratro et semine protulit, crux matorum reddidit, Pater perfectit, duodecim copliini apostolorum messuerunt. Hunc panem Maria genuit, Ecclesia excepit, ac quotidie a nobis comeditur, nec consumitur. Hoc vobis pene in moderata mensa mea proposito, volebam silentio linguam meam coercere: sed insidiae a Judaeis Dei hostibus contra Servatorem nostrum paratae, vel ipsos lapides ad loquendum cogerent. Quid enim audiebamus, cum modo legeretur? *Et exeuntes*, inquit, *Pharisaei, consilium inierunt adversus Jesum, ut illum perderent.* Et qua de causa consultant ut Dominum perdant? Quia in die sabbatorum hominem curaverat; et quia otiosam et aridam manum in die otii ad opus extenderat. O Judaeorum stupiditatem, non cogitantem, oportuisse dexteram Adae manum, quae in paradiso lignum tegerat, aridam ex transgressione faciam, a figulo suo iterum reformari; oportuisse item dexteram a diabolo fedatam per effusionem sanguinis ad cultum idolorum factam, a Creatore suo rursus splendidam ad caelum extendi! Verum illi agere ferunt beneficium homini praestitum et animae salutem: otium sabbati docent, et Jesu miraculosam op rationem ignorant. Cur o Pharisaei, non agere tulistis, nec talia curastis contra Manassen, quando Isaiam serra secuit, quando filios et filias vestras daemonis immolavit, et domos Dei in idolorum templa mutavit? cur tale consilium non iniistis contra Herodem, quando infantes injuste jugulavit, et matres orbas reddidit? quando videre erat infantes ceu spicas immaturas una ferri sectione jacentes, cum nondum cordis granum firmum haberent, neque pubem emittere inciperent, sed in tenerimo lactis alimento versarentur, quasi violento grandinis furore ab Herode interfectos? quando ejulatus et planctus virorum et mulierum in plateis et vicis urbis audiebatur, patribus animo resolutis, matribus passis capillis graviter lugentibus injustam immaturorum infantum caedem? quando infantum sanguine Bethlehem ruborem contraxit, et praecocium uvarum mustum immaturum cum fervidis parentum lacrymis commixtum est? quando patrum facies ululatu distorquebatur, et matrum viscera dolore convolvebantur, ac fontes lactis in mammis ante tempus exsiccabantur? quando in matrum pectoribus spiritus anguste motus, per nares incondite emittebatur? quando patrum et matrum oculi fontes aquarum imitabantur, et argenteas stillas lacrynarum scaturientium per genas in solum demittebant? quando mulieres capillos suos unguibus insane dilacerabant, et quos cincinnos tegere opportunisset, hos dolore ebrae ostendebant? Sed cum contrarium sentiat, contrarium facitis; homicidas et sanguinarios dimittitis, innocentes et justos plectitis, etsi lex dicat: *Insontem et justum non occides* (Exod. 23. 7). O inordinatus ordo, et lex illegitima, a diabolo missa, a daemonibus scripta, a Judaeis haecenus servata. Quanam illa lex, homicidas servare; hunc vero, qui occisis vitam restituit, perdere? Nam Barabham in seditione et caede deprehensum rogant Pilatum, ut solveret; Jesum vero, qui eos qui a diabolo cavi fuerant suscitavit, crucifigi postularunt. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisaei, consilium inierunt ut illum perderent.* O sententiam sine sensu, et consilium inconsultum! Fons bonorum ipsis beneficia fluminis in tar effudit; illi vero qui gratiam hauebant, sanguinaria consilia ex cordibus crucebant. Hi qui vulneribus confossi erant, curabantur; illi vero, qui in corpore quidem non vulnerati erant, ab invidia confossi dolebant. Illorum contribules, qui in deserto esuriebant, usque ad satietatem alebantur; et illi in abundantia fidei et in dilectione peribant. Aqua in vinum mutabatur; et illi de vino non gustantes, invidia ebrai circumferebantur. Videbant haemorrhoidae fluxum sanguinis cohibitum; et livore tabescentes diffuebant. Daemoniaci eorum, a daemonibus liberati, sapiebant; et illi invidia moti plus

quam daemones forebant: caeci eorum, oculorum usum privati, illuminabantur; et illi oculos habentes obtenebrabantur: surdorum, ut modo audiebamus, aurium meatus aperiebatur; et cor illorum caliginosum cordis consilia agitabat. Mare fluctus suos reprimens, ad Domini incensum sustinendum se apparat; et cor illorum rationiorum fluctus mortiferos ore ut spumam emittebat. Gravissimi venti violentam fluctuum procellam in lenem auram et tranquillitatem verterunt; et illi invidia fluctibus moti, crucis tempestatem excitant. O invidia radix mortis, perplexa cordis aegritudo, clave acutissime! quis enim clavus vel acutissimus ita penetrat, ut invidia cor ipsa affectum vulnerat? quis morbus sic vultus decorem aufert, ut invidia fragrantem animae florem, caritatem, marcidum reddit? Aqua ignem exstinguit, invidiam nec mille doctorum fontes sedant: eos una ferri rubiginem abstergit, et quinque Davidis lapides Saulis invidiam auerunt. Lacerta dicitur esse pallida, sed non est invidis pallidior. Sicut enim vermis cor ligni paulatim corrodens, exsiccat illud; ita et invidia cor invidi paulatim rodens, exsiccat. Et quidquid, dilecte, de invidia dixerimus, ne initium quidem ejus nequitiam describere fecerimus: sive lingua rhetoricum, sive philosophorum verba, sive doctorum effata adhibeantur, id enarrare non poterunt. Plenitudo igitur legis est dilectio verbi, plenitudo cordis est nequitia invidiae. O invidia, navicula pice obducta, tartarea, naufragium adducens! naclerus tuus est diabolus, gubernator serpens, proram regens Cain. Nam tibi malorum depositum diabolus tradidit: serpens autem gubernator Adamum in naufragium mortis deduxit: Cain vero proram ducit, quia propter te, o invidia, primus caedem patravit. Malus autem tuus ab initio in paradiso est inobedientia circa lignum; rudentes sunt peccatorum calenae; vectores, invidi; nautae, daemones; remi, doli; prora sedes edita, simulatio; adstantes, invidi. O scapha mille inferens mala! Si queras simulationem, illic invenitur; si dolum, illic gignitur. Invidia illic versatur, immicitiae, pugnae, fallacia, convicium, maledictio, blasphemia, et quidquid aliud dicamus, vel praetercannus; haec omnia tartarea illa invidiae navicula gestat. Hanc invidiae naviculam diluvium non potuit submergere; Jesus autem virtute Spiritus in baptismo illam demersit. Habuit haec navicula ancoras ferreas, sed in clavos Christi illae coalescent: habuit et malum, sed diabolus illum in crucis lignum dolavit: habuit rudentes, sed his acceptis Judas sese strangulavit. In hanc naviculam ascendentes Judaei, in petram impingentes, circa fidem naufragium passi sunt. Ideo Judaei hactenus in profundo ignorantiae innatant. Attamen quotquot ex illis possunt Christifera naviculam tenere, servantur: ceteri vero in salsuginoso incredulitatis interi u pereunt. Utinam autem in profundo versantes ad Jonam et ad cetum confugerent! fortassis enim ab illo docti piam erga Christum religionem, viventes cum Jona a ceto in Niniven conjicerentur. Nunc vero oculos cordis claudentes, non ad illum confugiant, videntes eum in medio orbis cum pia religione fulgentem et fidem splendide exhibentem: neque ad poenitentiae praecceptum Joannem se recipiant ut vivant. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisaei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* *Exeuntes Pharisaei*: unde? Non ex invidia, sed ex lege. Nisi enim exivissent ex lege, Legislatorem non contumelia affecissent. *Et exeuntes Pharisaei*: unde? Ex lege quae ait: *Insontem et justum non occides* (Exod. 23. 7). *Et exeuntes Pharisaei*: unde? Ex praeccepto Dei illuminante oculos cordis. Nam *Praecceptum Domini lucidum, illuminans oculos* (Psal. 18. 9). *Et exeuntes Pharisaei consilium ceperunt quomodo illum perderent.* *Et exeuntes Pharisaei*: unde? Ex praeccepto, ex lege, ex vita. Nam qualiter mortem machinantur, ipsi primi a vitae lumine abscedunt. *Et exeuntes Pharisaei consilium inierunt.* A quonam exeuntes non dicit scriptor, ut mentem nostram ad rem perquirendam

ὃν ὁ μῦλος ἐλέπτυνε, καὶ χεῖρες ἐμάλαξαν καὶ πῦρ ἐτελείωσεν, ἀλλ' ὃν παρθένος ἀρουρα ἀνευ ἀρότρου καὶ σπέρματος ἤνθησε, καὶ σταυρὸς ὠρίμασε, καὶ Πατὴρ ἐτελείωσε, καὶ δώδεκα κόφινον τῶν ἀποστόλων ἐπαύρησαν. Τοῦτον τὸν ἄνθρωπον Μαρίας μὲν ἐγέννησεν, ἡ Ἐκκλησία δὲ ὑπεδέξατο, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπ' ἡμῶν ἐθέλειται, καὶ ἀδαπάνητος μένει. Τοῦτον ὡμῖν τὸν ἄρτον ἐπὶ τῆς μετρίας μου τραπέζης ἐπιθέλει, ἡβουλόμην τῇ σιωπῇ τὸ τῆς γλώττης μου ὄργανον περισφίγξαι· ἀλλ' ἡ τῶν ὑπομάχων Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βαπτομένη ἐπίδομος ἐνέδρα καὶ τοὺς λίθους λαλεῖν ἀναγκάζει. Τί γὰρ ἤκούομεν ἀρτίως ἀναγινωσκόμενον; Καὶ ἐξεληθόντες, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Καὶ τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν βουλεύονται ἀπολέσαι τὸν Κύριον; Ὅτι ἐν ἡμέρᾳ σαββάτων ἀνθρώπων ἐθεράπευσε, καὶ τὴν ἀργὴν καὶ ξηρὰν χεῖρα ἐν ἡμέρᾳ ἀργίας πρὸς ἔργον ἐξέτεινεν. Ὡ ἀναίσθητα Ἰουδαῖον τῶν μὴ νοούντων, ὅτι ἐδεῖ τὸν ἐν τῷ παραδείσῳ δεξιάν χεῖρα τοῦ Ἀδάμ, ἀψαμένην τοῦ ξύλου καὶ ξηρανθεῖσαν τῇ παραβάσει, ταύτην πάλιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου κεραμῆως ἀναπλαθεῖναι! ἢ ὅτι ἐδεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου διὰ τὴν τῶν ἀθῶν ἐιδώλων αἰμοχυσίαν δεξιάν σπυλωθεῖσαν, διὰ τοῦ ἰδίου δημιουργοῦ πάλιν λαμπρὰν πρὸς οὐρανὸν ἐκταθῆναι! Ἀλλὰ λυποῦνται ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου καὶ σωτηρίᾳ ψυχῆς, καὶ τὴν μὲν ἀργίαν τοῦ σαββάτου ἐκδιδασκούς, τὴν δὲ θαυματουργίαν τοῦ Ἰησοῦ ἀγνοοῦσι. Διὰ τί γὰρ, ὦ Φαρισαῖοι, οὐκ ἐλυπήθητε, ἡ τοιαῦτα οὐκ ἐμελετήσατε κατὰ τοῦ Μανασσῆ, ὅτε τὸν Ἡσαΐαν συνέπριζεν, ὅτε τοὺς υἱοὺς ὑμῶν καὶ τὰς θυγατέρας ἐθυσίαζε τοῖς δαιμονίοις, καὶ τοὺς οἰκούς τοῦ Θεοῦ τεμένει τῶν εἰδώλων καθίδρυσεν; διὰ τί τοιαύτην βουλὴν οὐκ ἔγαγετε κατὰ τοῦ Ἡρώδου, ὅτε τοὺς νηπίους ἀδικῶς ἀπέσφαξε, καὶ μητέρας ἠτέκνωσεν; ὅτε ἦν ἰδεῖν δικὴν ἀσταχύων ἀώρων τοὺς νηπίους κατακειμένους ἐν μιᾷ τομῇ σιδήρου, μήπω τὸν κόκκον τῆς καρδίας στερεὸν ἔχοντας, μήτε μὴν τοὺς ἀνθρώπους τῶν τριχῶν ἠδῆσαντας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀπαλυτάτῃ τοῦ γάλακτος τροφῇ τυγχάνοντας, βίαιῳ θυμῷ χαλάζεις ὑπὸ Ἡρώδου φονευομένους; ὅτε οἰμωγαὶ καὶ κοπετοὶ ἀνδρῶν ἐν ταῖς τῆς πλῆθους πλατείαις [759] καὶ ῥύμαις ἤκούοντο, ἐκεῖ πατέρων λυσιφρόνων, καὶ μητέρων λυσικόμων δεινῶς ὀλοφυρομένων ἐπὶ τῇ τῶν ἀώρων τέκνων ἀδικῶι σφαγῇ; ὅτε τοῖς τῶν νηπίων ἔμισιν ἡ Βηθλεὲμ ἐφοινίσσεται, καὶ αἴρων βοτρυῶν γλεῦκος ἄωρον τοῖς τῶν γονέων θερμοῖς δάκρυσι συνεκινῶντο; ὅτε ὄψις πατέρων ὀλολυγμῷ διεστρέφετο, καὶ μητέρας σπλάγχνα τοῖς πόνοις ἐκίλισσεν, καὶ γαλακτοῦρον πηγαὶ μαστῶν παρὰ καιρὸν ἐξηραίνοντο; ὅτε ἐν τοῖς τῶν μητέρων στέρνοις τὸ πνεῦμα στενοχωρῶς εἰλούμενον, περὶ τοῦ μωκτικῆς ἀτάκτως ἐφέρετο; ὅτε πατέρων καὶ μητέρων ὀφθαλμοὶ πηγὰς ὕδατος ἐμυόντων, καὶ ἀργυροπρόους σταγόνας δακρύων καλῶνδόντων ἀπὸ παρεῖων ἐπὶ ἑδαφὸς ἐβρίπτον; ὅτε τριχῶμα γυναικῶν τοῖς αὐτῶν θυεῖν ὑπὸ πολλῆς ἀνοίας τῷ σπαργμῷ κατεστάλητο, καὶ οὐκ ἔδει κρύπτειν πλοκάμους, τοὺς τοὺς τῇ μέτῃ τῆς λύπης ἐτόμπνευον; Ἀλλὰ τοῦναντίον φρονούντες, τοῦναντίον καὶ ποιεῖτε· καὶ τοὺς μὲν φονεῖς καὶ πευθύνους θανάτου ἀφίετε, τοὺς δὲ ἀήτους καὶ δικαίους κολάζετε, τοῦ νόμου λέγοντος· Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. Ὡ τάξις ἀτακτος, καὶ νόμος ἀνομος, παρὰ διαβόλου πεμπόμενος, παρὰ δαιμόνων γραφόμενος, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέχρι τοῦ νῦν φυλακτόμενος! Ποῖος οὗτος νόμος, τὸ τοὺς μὲν φονεῖς περισώζεσθαι, τοὺς δὲ τὸν τοῖς φονευθεῖσι τὴν ζωὴν χαρίζόμενον ἀπώλυθαι; Τὸν γὰρ Βαραββάν ἐπὶ στάσει καὶ φόνῳ εὐρεθέντα ἤξισαν Πιλάτος ἀπολυθῆναι, τὸν δὲ Ἰησοῦν τὸν τοῖς ὑπὸ τοῦ διαβόλου φονευθέντας ζωοποιήσαντα ἤξισαν σταυρωθῆναι. Καὶ ἐξεληθόντες, φησὶ, οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Ὡ γνώμη; ἀγνώμονες, καὶ βουλὴς ἀδούλης μεμεστημένης! Ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ποταμῶν αὐτοῖς τὰς εὐεργετίας ἐβλύζειν, οἱ δὲ καὶ ἀντὶοῦντες τὴν χάριν, φονεκτόνους βουλὰς ἐν καρδίαις ἐρεῦντον. Οἱ τὰ τραύματα αὐτῶν ἔχοντες, ἰώμενοι τῶν ὀνύων ἀτηλάττοντο· ἐκεῖνοι δὲ ἐν μὲν τῷ σώματι μὴ ἔχοντες τραύματα, ὑπὸ τοῦ φθόνου κεντούμενοι ὠδύνοντο. Οἱ πεινῶντες αὐτῶν ἐπ' ἐρημίας, εἰς κόρον ἐτρέφοντο· κακεῖνοι ἐν εὐθηνίᾳ πιστεῖας ὑπὸ ἀπιστίας ἐφύεροντο. Τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετεβάλλετο· κακεῖνοι τοῦ οἴνου μὴ γευσάμενοι, τῷ φθόνῳ μεθύοντες περι-

εφέροντο. Εἶδον τῆς αἰμοβροσύνης σταλαῖας τὰς τοῦ αἵματος ῥύσεις· κακεῖνοι τῇ βασκανίᾳ τυχόμενοι κατέσταζον. Οἱ δαιμονιώντες αὐτῶν, τῶν δαιμόνων ἐλευθερούμενοι ἐσωφρόνων, κακεῖνοι ὑπὸ τοῦ φθόνου κινούμενοι χειρόνους τῶν δαιμονίωντων ἐμαίνοντο· οἱ τῶν αὐτῶν ὀφθαλμοὺς μὴ ἔχοντες ἐξωτίζοντο, κακεῖνοι ὀφθαλμοὺς ἔχοντες ἐσκοτίζοντο. Τῶν κωφῶν, ὡς ἀρτίως ἤκούομεν, ὁ εἰλιετὴς ἀκούῃ; ἤνοιγετο· κακεῖνοι ἡ καρδία ἡλιγοειδῆς βουλὰς φόνου περιστρέφεν. Ἡ θάλασσα τὰ ἐαυτῆς κύματα καταστείλασα, πρὸς ἐπιβάσιν ἐαυτὴν τοῦ Δεσπότου ἠτοίμασε· κακεῖνοι ἡ καρδία κύματα λογισμῶν θανατηφόρα διὰ στόματος ἤφριζε. Βαρύτατοι ἀνέμοι τὴν βίαν τοῦ πνεύματος θεύελλαν ἐπὶ πρᾶξιν αὐρὰν ἐγαλινύοντες· κακεῖνοι τῇ ζάλῃ τοῦ φθόνου κλονούμενοι, σταυροῦ χειμῶνα ἐσφρίζον. Ὡ φθόνε ρίζα θανάτου, ἡ πολυπλοκὸς νόσος καρδίας, ὀξύτατε ἦλε! ποῖος γὰρ ἦλος ὀξύτατος οὕτω κεντᾷ, ὡς ὁ φθόνος τὴν ἔχουσαν αὐτὴν καρδίαν τιτρώσκει; ποῖα δὲ νόσος οὕτω τὸ τῆς βίως κάλλος ἀφανίζει, ὡς ὁ φθόνος τὸ τῆς ψυχῆς καλλίπνοον ἄνθος, τὴν γάργυρ, μαραίνει; Τὸ πῦρ ὕδωρ σβέννυνται, τὸν δὲ φθόνον μυρία πηγαὶ διδασκάλων οὐ παύουσι· μία ἀκόνη τὸν ἰὸν τοῦ σιδήρου ἀποσπᾷ, οἱ δὲ πέντε λίθοι τοῦ αὐτοῦ τὸν φθόνον ἐν τῷ Σαοὺλ πλείον ἐξήγειραν. Λέγεται εἶναι ἡ σαυρὰ χλωρὰ· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῶν φθονερῶν χλωροτέρα. Ὡστερ γὰρ σκώληξ τὴν καρδίαν τοῦ δένδρου κατὰ μέρος ἐκτρέφον ζηραίνει, ὡσαύτως ὁ φθόνος τὴν καρδίαν τοῦ ἔχοντος αὐτὸν κατὰ μέρος ἐκδιδρῶνται μαραίνει. Καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, ἀγαπητέ, περὶ τοῦ φθόνου, οὐκ ἠρξάμεθα λέγειν αὐτοῦ τὴν κακίαν· κἂν γλῶσσαι ῥητόρων, κἂν λόγοι φιλοσόφων, κἂν ῥήσεις διδασκάλων, ἔξειπῃν οὐκ ἰσχύσουσι. Πλήρωμα οὖν νόμου ἐστὶν ἀγάπη τοῦ λόγου, καὶ πλήρωμα φόνου ἐστὶν ἡ κακία τοῦ φθόνου. Ὡ φθόνε, πλοῖον πισσοειδῆς, ταρτάρινον, ναυαγιοφόρον! [760] ὁδὸς ναυκλήρως ἐστὶν ὁ διάβολος, κυβερνήτης· ὁ ὄψις, καὶ Κάϊν πρωρεὺς. Τὴν γὰρ ἐνθῆκην σοι τῶν κακῶν ὁ διάβολος ἔδωκε· ὁ δὲ ὄψις κυβερνήσας τὸν Ἀδὰμ εἰς ναυάγιον θανάτου κατήνεγκε· Κάϊν δὲ πρωρεὺς, ἐπειδὴ διὰ σέ, φθόνε, πρῶτος αὐτὸς τὸν φθόνον ἐργάσατο. Σοὶ Ἰσὼς ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς ἐν παραδείσῳ ἡ τοῦ ξύλου παρακοή, σὰ σχοινία εἰσὶν αἱ σπειραὶ τῶν ἁμαρτιῶν, σοὶ ἐπιβάται εἰσὶν οἱ φθονεροί, ναύται οἱ δαίμονες, κῶπαι οἱ δόλοι, αὐχὴν ἡ ὑπόκρισις, παρασχαρτὰ οἱ φθονεροί. Ὡ πλοῖον μυριοφόρον κακῶν! Ἐάν ζητήσῃς ὑπόκρισιν, ἐκεῖ εὐρίσκειται· ἐάν δόλων, ἐκεῖ γεννᾶται. Φθόνος ἐκεῖ πολιτεύεται, ἐχθραὶ, μάχαι, ἀπάτη, φιλονεικία, λοιδορία, κακολογία, βλασφημία, καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, καὶ ὅσα ἂν παραλείπωμεν, ταῦτα πάντα τὸ ταρτάρινον πλοῖον τοῦ φθόνου βαστάζει. Τοῦτο τὸ πλοῖον τοῦ φθόνου κατακλυσθεὶς μὲν βυθίσαι οὐκ ἴσχυσεν, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, ἐν τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος καταπόνησεν. Εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἀγκύρας σιδηρὰς, ἀλλ' εἰς τοὺς ἦλους τοῦ Χριστοῦ ἔχωνεῦθσαν· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἰστίον, ἀλλ' ὁ διάβολος λαβὼν αὐτὸ σταυρὸν ἐπαλέκισεν· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ σχοινία, ἀλλὰ ταῦτα λαβὼν Ἰούδας ἀπήγαγε. Εἰς τοῦτο τὸ πλοῖον ἐμβάντες οἱ Ἰουδαῖοι, τῇ πέτρᾳ προσκρούσαντες περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ νῦν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῷ βυθῷ τῆς ἀγνοίας ἐνήχονται. Πλὴν ὅσοι αὐτῶν ἂν ἰσχυρεῖς τῆς Χριστοφόρου ὀλκάδος κρατῇσαι, διασώζονται· οἱ δὲ ἄλλοι ἀλμυρῷ θανάτῳ ἀπιστίας ἀπόλλυνται. Καὶ εἰθὼ κἂν ἐν τῷ βυθῷ ὑπάρχοντες πρὸς Ἰωάννην εἰς τὸ κῆτος ἐξέτρεχον· Ἰωῶν γὰρ ἂν παρ' αὐτοῦ μαθόντες τὴν ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν, ζύντες μετὰ τούτου, ὑπὸ τοῦ κήτους ἐν Νινευὶ ἐξεβρίπτοντο. Νῦν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας καμύσαντες, οὕτε τὴν λαμπροφάνειαν τῆς εὐσεβείας ἐν μέτῃ τῇ γῇ ἐστῶτα, καὶ τὴν πίστιν ἀσπράττοντα ὀρῶντες, πρὸς αὐτὸν καταφεύγουσιν· οὕτε πρὸς τὸν τῆς μετανοίας κήρυκα Ἰωάννην καταφεύγοντες ζῶσι. Καὶ ἐξεληθόντες, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Καὶ ἐξεληθόντες, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Οὐκ ἐκ τοῦ φθόνου, ἀλλ' ἐκ τοῦ νόμου. Εἰ μὴ γὰρ ἐξηλθὼν ἐκ τοῦ νόμου, οὐκ ἂν τὸν νόμον Νομοθέτην ἐνδοξάζοντο. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Ἐκ τοῦ νόμου τοῦ λέγοντος· Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ Φαρισαῖοι. Πόθεν; Ἐκ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ τῆς φωτιστικῆς τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας. Ἡ γὰρ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλ-

incitet. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt. A quonam? Ab eo certe, qui ab initio homicida fuit, diabolo. Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent. Illud, quomodo, quem indicat modum? an lapide, an gladio, an igne, an aqua? Consiliator eorum diabolus animo revolvens lignum, quo ab initio Adamum occiderat, ad illum rursus confugit, et auctor est ut in ligno crucifigant Jesum. Ignorabat autem futurum esse ut hoc lignum veterem ligni prævaricationem solveret, et ut hinc vita hominibus oriretur. Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent. O consilium pessimum ex invidia ortum et per invidiam confutatum! o vanum consilium! ignorant enim Deum numquam perire posse. Nam fictilem quidem lucernam corporis dissolvent, inextinguibilem vero divinitatis lucernam extinguere nequeunt. Exeuntes autem Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent. O rem mirabilem, et mysterium novum! Venit Jesus quærere et salvum facere quod perierat; et hi eum, qui perditos invenit, perdere quærunt. Qua de causa, dicite o Judæi, contra illum hæc deliberatis? sed illos quidem pudet hoc dicere: nos illorum turpitudinem undique traducamus. Cur, inquit, mortuos suscitatur? cur infirmos sanat? cur pulchra loquitur, cur bona operatur? cur bona docet? Ob hæc omnia crimina consilium ineunt quomodo illum perdant. Quando exeunt pueri ramos palmarum accipientes, per illos ramos victoriam ejus proclamantes, et illi benedicentes, *Hosanna in excelsis* (Matth. 21. 9); illi hæc invidiæ jugulati confodiuntur, laudes enim eorum quibus invideatur, tela sunt in invidos missa. Et accedunt ad Jesum, et dicunt ei: *Non audis quid hi dicant* (Ib. v. 16)? Nec noverant tunc impleri illud quod propheticè dictum fuerat, *Ex ore infantium et lactentium perfectius laudem* (Psal. 8. 3). Cum Jezabel contra Nabuthe scititias scripsit literas, id libenter tulit; quando Pilatus in titulo bona verba scribit, indignamini, et ne scribat impide conamini. Quid enim dicunt? *Noli scribere, Rex Judæorum* (Joan. 19. 21). *Noli scribere*, scilicet veritatem; nemo hinc utilitatem accipiat, nemo perfectus sit circa piam religionem. Certe non ita indignabantur contra eos qui salutarum dramata scribant; neque etiam nunc multi, cum dæmo-*

num cantica audiunt. De illis quidem non dolent; de divinis dogmatibus, si scribantur, dolent. Annon omnium maiorum deterrimum esset Philistionis mimica stulta describi (a), Christi vero gloriosa gesta non describi, quibus ad cælum ducimur? Quod si quid doctorum esset idiota quidem, sed quæ Dei sunt prædicans, annon melius esset ejus dicta scribi, quam dæmonicas Græcorum fabulas? Utilius namque esset junioribus in theologorum doctorum dictis versari, etiamsi illa simpliciora essent, in illis institui, quæ inculpatam doctrinam continent, quam dæmonum doctrina imbutos in lascivia furere. *Noli scribere. Quare, Noli scribere?* in quo id vobis nocet? quibus vos pecuniis privat veritatis scriptura? Alius ex scribendi alacritate non dolebat manu, et illi pectora tundeant. Verum etiamsi hæc Pharisei Pilato dicerent, ipsumque impedire conarentur ne veritatem scriberet; ille licet gentilis esset dicebat eis: *Quod scripsi, scripsi* (Joan. 19. 22). Nobis quoque competit hæc doctrina; ut cum hæretici consilium nobis dederint ut ab hac sententia discedamus, respondeamus illis, *Quod scripsimus, scripsimus. Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, ut illum perderent. Jesus autem sciens recessit inde* (Matth. 12. 14. 15). *Sciens*; non quod ab alio didicisset, sed quod a seipso nosset: nam cordium cognitor erat et est, ut ait Joannes evangelista: *Non enim opus erat ei, ut quis diceret ei de homine* (Joan. 2. 25). *Sciens autem Jesus, recessit inde*: non mortem timens, sed tempus crucis expectans. Oportebat enim illum prius mortuos suscitare, infirmos sanare, esurientes multos satiare, plurimos in fide confirmare, et tunc venire ad celebratum mortem, imo potius ad thalamum: oportebat illum prius lignum mysterii crucis erigere, et tunc ferventi Spiritu ad eos qui in inferno jacebant accurrere. *Sciens autem Jesus, recessit inde. Illo fugit, ubi dolus non apparet*: ubi cædes illi machinantur, inde recedit: ubi caritas necitur, ibi et Pater et Filius et Spiritus sanctus versatur. Nectamus ergo, dilecti, triplicem caritatem, non linguis fallacibus, sed palmis operantibus; ut nobiscum sit Emmanuel, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(a) De Philistionis mimi scriptis, vide Martial. 2. 41.

IN MERETRICEM ET IN PHARISÆUM.

Hodie Phariseus Dominum ad prandium vocavit, contumelias honorem admiscens: meretrix autem illum per fidem ad convivium excepit. Nam cum esset in domo Simonis, ecce mulier meretrix (Marc. 14. 3). Insanum spectaculum, mulier meretrix in urbe, civile et muris inclusum bellum, telum non ferreum, juvenum laqueus, eos concupiscentiæ, affectuum incitamentum, cauponaria corporis, inutile commercium, damnosa negotiatio quæ et vendenti et ementi mortem parit, rete juventutis, laqueus non tectus: oculus enim meretricis laqueus est peccatorum. Lascivix depositum meretrix, quæ seipsam vendit et emptores in servitutem redigit; læna multis instructa capitibus, scætor urbi, lues quæ per omnes sensus repit, oculorum hamus, mors quæ circumfertur, forum damni, cupiditas perniciæ, odor mortis, gangræna admodum putrida. Ecce mulier in urbe, pestis civium, tyrannis nuptiarum, subversio honestatis, androgynorum pugna, mensa male sumptus profundens, crumenarum evacuatio, pecuniarum effusio, laborum jactura, heredum torcular, ubi qui nuditatem suam calcant tripudiant. *Ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix* (Luc. 7. 37). Sed peccatrix illa ad justitiam accurrit, et peccata delet ut spinæ in igne absumuntur. Saltus in paradysum versus est, læna in agnam, scætor in unguentum, perniciæ in thesaurum, cornix in columbam, meretrix in virginem mu-

tata est, in sororem Christi, in sponsam Verbi. Nam stans pone Jesum hæmorrhoidis discipulis, lacrymis pedes rigavit et capillis abstersit, labiisque vestigia osculata est, atque unguento pretioso unxit, universa peccati arma Regi obtulit, pacem petens, ac totam malorum armaturam ad pedes Domini adduxit. Et quia olim vi expressis lacrymis multos in affectum prævum resolverat, nunc veris lacrymis Domino supplicans, seipsam solvit: et quæ capillos mala arripeplexerat, et comam immodeste in modum turris evexerat, jam illa quasi linteo Christi pedes abstersit, non ut Dominum nitidum reddat, sed ut seipsam sanctificet: confitebatur enim quot homines per capillorum hantium ad mortem piscata fuerat. *Et unguento pretioso unxit. Quare?* Quia olim unguentorum odore inultos sordidaverat: similiterque aromatibus male usa, in canes naribus vestigantes amatores suos mutaverat. Nunc autem unguento bene utens, illudque ad bonum unguentum adducens, satanicas unctiones abluit. Deinde ut Dominus illam hæc agentem admisit, Simon obmurmuravit, dominicæ bonitatis censor effectus. Dicit illi Dominus: Simon, qui ad honorem me vocasti, et inhonorasti me, quod non expectabam: *Duo debiores erant cuidam seneratori* (Ibid. v. 40. sqq.), tu et hæc: mihi debiores, nec simpliciter, sed admodum debiores, duplici obstricti debito, qui naturæ scænis et legis sortem accepistis,

et circa utrumque in beneficium incidistis. *Unus debebat denarios quingentos*; tu nempe Phariseus, qui et graviora et plura animæ peccata habes: *Quia publicani et meretrices vos præcedunt in regnum cælorum (Matth. 21. 31).* Alius vero quinquaginta; his notantur noxii meretricis mores. *Non habentibus autem illis unde redderent per bona opera*; accepta fide ambobus remisit, et discisso chirographo, *Dic, quis ipsum magis diligit?* Tum Phariseus: *Existimo quia is cui plus donavi.* Et is qui culpæ obnoxius erat sui iudex fuit, et a Domino laudatus est dicente: *Recte judicasti.* Audi jam: *Vides hanc mulierem, quæ minus debebat quam tu, et plura munera donaque attulit? vides hanc mulierem, quæ multis pernicies fuit? animatum*

sepulcrum? mortem quæ circumquaque fertur? *Ingressus sum in domum tuam: aquam comparati facilem, omnibus obviæ, in pedes meos non intulisti; hæc vero fontes lacrymarum ex oculis defluentes in pedes meos immisit. Osculum mihi non dedisti, hæc vero labia sua pedibus meis applicuit Oleo capiti meum, ut misericordiam a me consequutus, non unxit; hæc vero unguento corpus, fide divinitatem meam unxit, Ideo dico tibi, Remittuntur ei peccata multa; ut impleatur quod in Psalmis dictum est, Remisisti iniquitates plebis tuæ (Psal. 84. 3); et illud a Joanne prædicatum, Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29). Ipsi gloria in sæcula. Amen.*

IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

— 56 —

Peccati artificium contra peccatum versum est. Ars enim peccati crux est, ut impeccabile corpus morti tradatur: crux vero crucifixæ carni machina fuit, quæ ad cælum ascenderet: ac dictum illud de peccato mutatum fuit. Prius enim, ut Paulus prædicavit, *Occasione accepta peccatum per mandatum (Rom. 7. 8)* decepit me, et per ipsum me occidit; nunc vero dictum hujusmodi justitiæ artificio competit: nam justitia occasione accepta per peccatum, decepit illud et occidit. Ea re stupefactus Paulus, in illam vocem prorupit: *Magnum est pietatis sacramentum (1. Tim. 3. 16).* Resurrectio enim in cruce abscondita est, et generatio ad immortalē vitam; immortalitatem Rex ab inferno emergens hominibus peperit. Vere maximum sacramentum. Quomodo igitur notum fuit hoc sacramentum? *Manifestatum est, inquit, in carne.* Ecquæ fuit manifestatio? *Justificatum est in spiritu.* Quodnam justitiæ argumentum? *Apparuit angelis (Ibid.).* Noverunt angeli, inquit, ejus qui apparebat dignitatem: accesserunt, et ministrabant ei. Fide digni certe sunt, Paule, justitiæ præcones, et Christi virtutem celebrant: verum hominibus quoque fortitudinis illius signum ostende. *Prædicatum est gentibus.* Peragravit verbum quo ejus divinitas prædicabatur, etiamsi ab omnibus impediretur; cohibita prædicatio dilatata est. Quid ergo, si ad aures tantum pervenit, et gentibus quæ audiebant pro nugis verbum habitum est? *Prædicatum est, inquit, et creditum est in mundo.* Deinde postquam creditum est, omni superato obice, *Assumptum est, inquit, in gloria.* Prædicata fuit Ecclesiæ fortitudo: imo potius totius orbis instantia. Nam humanitas hodie assumpta commune est humanæ naturæ auxilium: postea enim supplicia moderatora erant. Et consideres velim illa olim a Deo hominibus inflictæ supplicia, et assumptionis utilitatem deprehendes. Ex uno peccato lapsus Adam dejectus est; ad diuturnum corporis tremorem damnatus est Cain; ignis imbrem demisit cælum ut Sodomam terræ putredinem combureret; in columnam mutata est mulier, quæ fugiendi legem violaverat. In populis autem qualis differentia? Audi Scripturam hæc quasi lamentando narrantem: *Tentaverunt, inquit, Deum, et a serpentibus perierunt. Murmuraverunt, inquit, et perierunt ab exterminatore (1. Cor. 10. 9 et 10).* *Fornicati sunt, ait, et ceciderunt in una die viginti tria millia. Dedit, inquit, Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii, et mortui sunt septuaginta mille viri (Num. 25. et 2. Reg. 24. 1-5).* Quid tibi narrem Dei ad regem tunc datam optionem? *Hæc dicit Dominus, inquit: Pete tibi tres annos jamis super terram, aut tres menses ubi inimici tui te persequuntur, aut tres dies mortis in terra tua (Ibid. v. 13).* Deplorent etiam Græcorum scriptores veterum temporum calamitates, diluviorum exuberantiam, incendiorum magnitudinem; annorum plurimum lamen, terræ motuum latam perniciem, sangui-

nis in civilibus bellis effusiones, frequentium bellorum tempestates. Nulla tunc erat bellorum malorumque tum e cælo, tum ex terra inmissorum cessatio, nulla pax sive Græcis, sive barbaris, sive Judæis. Expectabat enim terra mediatorem, qui supernis et inferis pacem afferret. De quo Paulus ait: *Ipsæ est pax nostra, qui impedit inimicitiam in carne sua (Ephes. 2. 14).* Quot nunc sunt Sodomitis lasciviores? neque tamen ut olim ignis in illos effunditur. Suscepit enim terra pacis mediatorem, qui in genus humanum benignior evasit. Quot nunc sunt sceleriores iis qui ævo Noë vivebant? quos tamen cælum diluvio non submergit. Quot ferociores Caino? quos Caini supplicio Deus non plectit. Cum enim a nobis irritatur, ad throni sui consortes primitias respiciens, reconciliatur: quando hominibus scelerate agentibus indignatur, intemperatam humanitatem a dextris suis videns, placatur: cum ad iram illum concitat flagitiosum genus, iram superne mitigat congener noster illi assidens. Ille tibi explicans Paulus ait: *Christus est in dextera Dei, et supplicat pro nobis (Rom. 8. 34);* non quod egeat supplicis vocibus: in regnum enim ascendit Christus; non quod supplicatio sibi sit propria: sed ipsam primitiarum assumptionem in supplicationem quæ nos reconciliaret configuravit Paulus. O horrendum hodie dæmonibus spectaculum! horrendum certe illis erat, videre hominis ut apparebat naturam, aerem pervadentem, excelsius quam illi ascendentem, cælis superiorem factam. Verum illi quidem gemeabant: angeli vero læti hominibus adstantes clamabant: *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, sic venit quemadmodum vidistis eum euntem in cælum (Act. 1. 11).* Certius sit assumptionis mysterium. Discipuli enim stabant hianti ore in cælum respicientes et attente intuentes: cum vero paulatim caro altius pervasit, quam ut possent oculi attingere, in dubitandi cogitationem vergebant: Nusquam, inquit, corpus apparet: num species et phantasia solum fuit assumptio? forte oculis erravimus; aut non erravimus quidem, sed forte corpus in aerem dissolutum est, et jam naturam non habet terrenis visibilem. Cum sic dubitantes respicerent in cælum, angelos statim audierunt: *Viri Galilæi, quid stitis aspicientes in cælum (Ibid.)?* Quid sibi vult, inquit, aspectus ille curiosus? quid oculi in cælum intenti? in cælis queritis illum? Jesum auferit nubes. Num quis jam illum in corpore videbit? Utrique rei ut certe confidite. Etsi nunc in cælum sit assumptus, at rursum veniet, *Quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.* Sed ne diutius lingua tendatur, fatiscientes citiâras deponamus, aliisque citiâris demus locum. Assumptioni plaudant multorum ora; canat hodie communi voce totum hominum genus. *Magnum est pietatis mysterium; visus est angelis, creditus est in mundo, assumptus est in gloria (1. Tim. 3. 10).* Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ἐπὶ τιμῇ καλέσας με, καὶ ἀτιμάσας με, ὡς οὐ προσ-
έδοξα· ἄλλο χρεωφειλέται ἦσαν δανεῖστί τι, οὐ καὶ αὐτῇ, ἐμοὶ οὐ χρεώσται οὐτε ὀφειλέται, ἀλλὰ
χρεωφειλέται, διπλοὶ ὑπεύθυνοι τυγχάνοντες, οἱ καὶ τὸ
φυσικὸν δάνειον, καὶ τὸ νόμου τὸ κεφάλαιον λαβόντες,
εἰς ἁμώτερά τῃ εὐεργέτῃ παρεπέσαστε. *Ὁ εἰς ὥρελλε
δηνάρια πεντακόσια.* — οὐ δ' Ὁ Φαρισαῖος, ὁ βαρύτερα,
καὶ πλείονα ἔχων τὰ ψυχικὰ ἁμαρτήματα· *Ἐπειδὴ οἱ
τελῶναι καὶ αἱ πόρται προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* — ὁ δὲ ἕτερος *περτήκοτα*,
ὁ ὑπεύθυνος τῆς πόρνῃς τρόπος. *Μὴ ἐχόντων καὶ αὐ-
τῶν ἀποδοῦναι διὰ κατορθωμάτων καλῶν πράξεων,*
ἀμφοτέρους ἐχαρίσατο πιστὶν λαβὼν, καὶ σχίσας τὸ χει-
ρῶγραφον. *Εἰπέ, εἰς αὐτὸν πλεῖον ἀγαπήσει;* Εἶτα
ὁ Φαρισαῖος, *Ἰποκαμβάνω, δεῖ ψὶ τὸ πλεῖον [763]
ἐχαρίσατο, καὶ δικαστὴς ἑαυτοῦ ὁ ὑπεύθυνος ἐγένετο,*
καὶ τὸν δεσπότην ἐπαινέτην εὗρισκε λέγοντα· *Ὁρθῶς*

ἐκρίνας. Ἄκουε λοιπὸν· *Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα
τὴν ὀλιγότερά σου χρεωσθήσασαν, καὶ πλείονα ξένια
καὶ δῶρα προσκομίσασαν; βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα
τὴν πολλῶν ἀπώλειαν γενομένην; τὸν ἐμψυχον τάφον·
τὸν περιφερῆμενον θάνατον; Εἰσὴλθόν σου εἰς τὸν
οἶκον· ὕδωρ, τὸ εὐωδὸν καὶ πᾶσι προκείμενον, ἐπὶ
τοὺς πόδας μου οὐκ ἤνεγκας· αὐτὴ δὲ πηγὰς δακρύων
ἐξ ὁμμάτων τοῖς ποσὶ μου προσήνεγκε. Φίλημά μοι
οὐκ ἔδωκας· αὐτὴ δὲ τὰ χεῖλη αὐτῆς τοῖς ἐμοῖς ποσὶν
ὑπέστρωσεν. Ἐλάλω τὴν κεφαλὴν μου, ὡς ἐλεθεις
παρ' ἐμοῦ, οὐκ ἠλείψας· αὐτὴ δὲ μύρον τὸ σῶμα, τῇ
δὲ πίστει τὴν θεότητά μου ἐμύρισεν. Οὐ χάριν λέγω
σοι, ἀφένεται αὐτῇ αἱ ἁμαρτίαι αἱ πολλαί· ἵνα
πληρωθῇ τὸ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, Ἀρῆκας τὰς ἀνο-
μιὰς τοῦ λαοῦ σου, καὶ τὸ ὑπὲρ Ἰωάννου κηρυχθὲν,
*Ἴδε δ' ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἶων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ
κόσμου.* Αὐτῇ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.*

Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τῇ τῆς ἁμαρτίας κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἀνέστραπται
τέχνημα. Τέχνη μὲν γὰρ τῆς ἁμαρτίας σταυρὸς, καὶ τὸ
σῶμα θανάτῳ περιβαλεῖν ἀναμάρτητον· γέγονε δὲ ὁ
σταυρὸς τῇ σταυρωθείσῃ σαρκὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου
μηχάνημα, καὶ τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας ῥῆθρον μεταβέβη-
ται. Πρῶτερον μὲν γὰρ ὁ Παῦλος ἐκέρχυνεν, *Ἡ ἁμαρ-
τία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς,* ἐξηπάτησέ
με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινε· νῦν δὲ τῆς δικαιοσύνης τὸ
ῥῆμα μηχανήματι πρέσβει· ἡ γὰρ δικαιοσύνη ἀφορμὴν
λαβοῦσα διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἐξηπάτησεν αὐτὴν καὶ ἀπέ-
κτεινε. Τοῦτο τὸν Παῦλον ἐκπλήξαν, εἰς ἐκείνην τὴν
φωνὴν ἐνεκίνησε, *Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυσ-
τήριον.* Ἀνάστασις γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ κεκρυμμένη,
γέννησις δὲ ἀθανάτου ζωῆς· ἀθανάσιαν ἀνθήσασαν τι-
κτόμενος ἐξ ἄδου τοῖς ἀνθρώποις ὁ βασιλεὺς. Ἀληθὺς
μυστήριον παμμέγα. Πῶς οὖν γνωστὸν τὸ μυστήριον;
Ἐφανέρωθη, φησὶν, ἐν σαρκί. Καὶ τίς ἡ φανέρωσις;
Ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι. Ποῦν τὸ τῆς δικαιοσύνης
τεκμήριον; *Ὁφθῇ ἀγγέλοις.* Ἐγνωσαν ἄγγελοι, φησὶ,
τὴν τοῦ φανέντος ἁγίαν· προσήλθον καὶ δικηνοῦν αὐ-
τῷ. Ἀξιόπιστοι μὲν, Παῦλε, τῆς δικαιοσύνης οἱ θεοπι-
σταί, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ σεμνύνουσι δύναμιν· δεῖξον
μέντοι ἀνθρώποις τῆς ἰσχύος τῆς ἐκείνου σημεῖον.
Ἐκηρύχθη, φησὶν, ἐν ἔθνεσιν. Ἐδραμε λόγος περὶ
αὐτοῦ θεολόγος, καὶ ταῦτα παρὰ πάντων ἐμποδίζομενος·
ἐπλατύνθη κωλυόμενον κήρυγμα. Τί οὖν εἰ μέχρις
ἀκοῆς τὸ κηρυττόμενον ἐστὶ, καὶ κηρυχθὲν ἔθνεσι γέ-
γονε τοῖς ἀκούσαις ἄλλος; *Ἐκηρύχθη, φησὶ, καὶ ἐπι-
στεύθη ἐν κόσμῳ.* Εἶτα καὶ τοῦτο πιστευθέντος δει-
κνύς ἀκύλων, *Ἀνελήσθη, φησὶν, ἐν δόξῃ.* Ἐκη-
ρύχθη ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύς, ἀλλὸν δὲ πάσης ὁμοῦ
τῆς οἰκουμένης ἐπίστασις. Κοινὴ γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων
φύσεως βοήθεια, ἡ σήμερον ἀνθρωπότης ἀναληφθεῖσα· τὰ
γὰρ τῶν κολάσεων μετ' αὐτὴν μετριώτερα. Καί μοι σκόπε
τὰς παλαιὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκ Θεοῦ τιμωρίας, καὶ τὸ
τῆς ἀναλήψεως ἐρρήσεις δημαφελές. Ἐξ ἐνὸς ἁμαρτή-
ματος ἔρριπτο προσκρούσας· Ἀδὰμ· μακρὸν σώματος
τρόμφ κατεκρίκετο Κάιν· Ἑβραεὶς πῦρ οὐρανὸς, ὡς ση-
πεδὸνα τῆς γῆς, καυστηριάζων τὰ Σόδομα· μετεπλάτ-
τετο πρὸς στήλην γυνὴ δρόμον παραχαράζασα νόμον.
Αἱ δὲ εἰς δήμευς ὁποῖαι διαφοραὶ, ἀκούσων τῆς Γραφῆς,
ὡς θρηνηδία διηγούμενης· *Ἐπειράσαν, φησὶ, τὸν
Θεόν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄρεων ἀπώλοντο. Ἐγόνῃσαν,
φησὶ, καὶ ἀπώλοντο ἀπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. Ἐπὶ ὄρεσιν
σαν, φησὶ, καὶ ἐπεσαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς [764]
χιλιάδες.* Ἐδωκε, φησὶ, Κύριος θάνατον ἐπὶ Ἰσραὴλ
ἀπὸ πρωῒθεν, καὶ ἔως ὥρας ἄριστον, καὶ ἀπέθανον
Ἐδομῆκοτα χιλιάδες ἀνδρῶν. Τί ἐν σοι τὰς τοῦ
Θεοῦ πρὸς βασιλεία τότε διηγομένη προτάσεις; *Τὰς
λέγει Κύριος, φησὶν, Ἀτσησι σεαυτὶς τρία ἐτη λι-
μὴν ἐπὶ τὴν γῆν, ἡ τρεῖς μῆνας τοὺς ἐχθρούς σου
καταδιώκειν σε, ἡ τρεῖς ἡμέρας θάνατον ἐν τῇ γῇ
σου.* Τραχυδοῦσαι καὶ γραφεῖς Ἑλλήνων τὴν τὴν πα-
λαιῶν χρόνων κακοπραγίαν, κατακλυσμῶν ἀμείραν,
ὑπερβολὴν ἐκπυρώσεως, πολυεταῖαν λιμῶν, σεισμῶν
ἐλευθρον πάνδημον, αἱμάτων ἐμφυλλοὺς ἐκχύσεις, κύματα
πολέμων ἐπαλλήλων. Οὐκ ἦν τότε τῶν ἐξ οὐρανοῦ καὶ

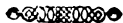
γῆς παρατάξεις, οὐκ Ἑλλήσιν, οὐ βαρβάρους, οὐκ
Ἰουδαίους εἰρήνην. Ἔμενε γὰρ τὸν εἰρηνοποιούonta τὰ
ἄνω καὶ τὰ κάτω μεσίτην· περὶ οὗ Παῦλος φησὶν·
*Αὐτός ἐστιν εἰρήνην ἡμῶν, ὁ κωλύσας τὴν ἐχθρὰν
ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ.* Πόσοι νῦν Σοδομιτῶν ἀσελγέστε-
ροι; καὶ πῦρ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἀήρ, ὡς τὸ πρὶν, οὐκ ἐκχέει.
Ἐδέετο γὰρ τὸν τῆς εἰρήνης περιόντα μεσίτην καὶ
τῷ τῶν ἀνθρώπων προημέρωσε γένει. Πόσοι τῆς ἐπὶ
τοῦ Νῦνε γενεᾶς μοχθηρότεροι; καὶ κατακλυσμῷ τούτου
οὐκ ἐκπλύνει οὐρανός. Πόσοι τῆς Κάιν θηριωδέστεροι
γνώμης; καὶ τοῖς τοῦ Κάιν αὐτοὺς οὐ τιμωρεῖται ὁ Θεός.
Ὅταν γὰρ παροξυνθῇ παρ' ἡμῶν, πρὸς τὴν σύμβουλον
ἰδὼν ἀπαρχὴν, διαλλάττεται· ὅταν τοῖς κάτω θυμωθῇ
παροινούσι, τὴν ἁμωμον ἀνθρωπότητα βλέπων ἐκ δε-
ξιῶν, δυσωπεῖται· ὅταν κινήσῃ τὴν ὀργὴν τὸ κάτω
πονηρεῦόμενον γένος, ἄνω πρᾶναι τὸν θυμὸν ὁ τοῦ γέ-
νους συγγενῆς συγκαθήμενος. Τοῦτό σοι Παῦλος γυμνῶν,
Χριστὸς, φησὶν, *ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγι-
χάνει ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ ὡς χρώμενος δικαζομένου φω-
ναῖς· εἰς βασιλείαν γὰρ ἀνήλθεν ὁ Χριστός· οὐκ ἰδικτὴν,
ἀλλ' αὐτὴν τῆς ἀπαρχῆς τὴν ἀνάληψιν εἰς ἐντυγίαν
ἐσχημάτισε Παῦλος τὰς διαλλαγὰς ἐκδικούσαν.* Ὡς τῆς
φρικτῆς σήμερον θεωρίας τοῖς δαίμοσι! φρικτὴν γὰρ
αὐτοῖς θεωρίαν ἐώρων, ἀνθρώπου κατὰ τὸ φαινόμενον
φύσιν, ὁδοιπρόν αἶρας, ὑψηλοτέραν αὐτῶν ἀναβαίνου-
σαν, ἀνωτέραν οὐρανοῦ γενομένην. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν
ἔστανον, ἄγγελοι δὲ τοῖς μαθηταῖς παριστάntες περι-
χαρῶς ἐπέδωκαν· Ὅτις ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναλήσθεος ἀφ'
ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, *ὃν τρόπον
ἐθεάσαθε αὐτὸν παρευόμενον εἰς οὐρανόν.* Τὸ τῆς
ἀναλήψεως πιστοῦται μυστήριον. Ἐμενον γὰρ οἱ μα-
θηταὶ πρὸς οὐρανὸν κερηνοῦντες καὶ συνταξαμένοι τῷ
βλέμματι· τῆς σαρκὸς δὲ κατὰ μικρὸν ὑψηλοτέρας τῶν
ὀφθαλμῶν γενομένης, ἔσειτον λογισμοὶ ἀπορίας. Οὐ-
δαμοῦ, φησὶ, τὸ θεωρούμενον σῶμα· τάχα σχήματος
ἀπλῶς ἡ ἀνάληψις· τάχα φαντασίας θεᾶ· τάχα πλάνην
ὑπεμείναμεν βλέμματος· ἡ πλάνην μὲν ἡμεῖς οὐκ ὑπέ-
στημεν, εἰς ἀέρα δὲ διελεύθη τάχα τὸ σῶμα, καὶ φύσιν
οὐκ ἔχει λοιπὸν τοῖς ἐπὶ γῆς ὁρατὴν. Μετὰ τοιαύτης
ὀρώντες εἰς οὐρανὸν ἀπορίας ἤκουον τῶν ἀγγέλων ἐξαι-
φνης· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, *τί ἐσθῆκατος βλέποντες
εἰς τὸν οὐρανόν;* Τί βούλεται, φησὶν, ὑμῖν ἡ περίεργος
ὄψις; τί τὸ βλέμμα τοῖς οὐρανὸς ἐπικέχρνε; ζητεῖτε
πάντως ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Εἰσφέρει τὸν Ἰησοῦν ἡ νε-
φέλη. Ἡ πάλιν τις αὐτὸν ἐν σώματι ὄψεται· ὡς περὶ
βεβαίων ἀμφοτέρων θαρρῆτε. Κἂν γὰρ νῦν εἰς οὐρανὸν
ἀναληφθῇ, καὶ πάλιν ἐλεύσεται, *Ὅν τρόπον ἐθεάσατο
αὐτὸν παρευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.* Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ
τῆς γλώσσης ἡ νευρὰ μὴ τεινέσθω· χαυνώσωμεν τὴν
τῶν λόγων αὐτὴν κεκμηγμένην κιθαροφίαν· ὁμεν κατ'
ταῖς λοιπαῖς κιθάραις ἀκράσιαν· κροτεῖται τὴν ἀνάλη-
ψιν εὐφημία πολυστομος· ἄδῃτω σήμερον κοινῇ πάντων
ἀνθρώπων τὸ γένος, *Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας
μυστήριον· ὠφθῇ ἀγγέλοις, ἐπιστεῦθαι ἐν κόσμῳ,
ἀνελήσθη ἐν δόξῃ.* Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

[765] *Εἰς τὴν μεταμορφώσιν τοῦ Σωτῆρος.*

Δεῦτε, φίλοι, σήμερον τῶν εὐαγγελικῶν ἀόκνων ἐφαπόμεθα θησαυρῶν, ἵν' ἐκείθεν συνήλως ἀρυσώμεθα πλοῦτον ἀφθόνως μεριζόμενον, καὶ οὐδαμῶς οὐδέποτε δαπανώμενον· δευτε τῶ πανσόφει, καλῶς ὀδηγούντι, καὶ πάλιν ἀκολουθήσωμεν Λουκᾷ, ἵν' ἴδωμεν τὸν Χριστὸν εἰς ὄρος ὑψῆλδον ἀναβαίνοντα, καὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τῆς θείας μεταμορφώσεως λαμβάνοντα μάρτυρας. *Παραλαβὼν γάρ, φησί, τοὺς περὶ Πέτρον, εἰς ὄρος ὑψῆλδον ἀνῆλθεν ὁ Δεσπότης.* Ὅρος ὑψῆλδον, ἐν ᾧ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας διελέγετο τῷ Χριστῷ· ὄρος ὑψῆλδον, ἐν ᾧ νόμος καὶ προφηταὶ συνωμίλουν τῇ χάριτι· ὄρος ὑψῆλδον, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ τοῦ πάσχα τὸν ἀμὸν σφαγιάσας, καὶ τῷ αἵματι τὰς φιλίας τῶν Ἑβραίων ῥάντισας· ὄρος ὑψῆλδον, ἐν ᾧ Ἠλίας παρ' ἐκείνοις τὸν ῥοῦν μελίσσας, τὴν δι' ὕδατος ὕσταν ἐν πυρὶ δαπανήσας· ὄρος ὑψῆλδον, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ ἀνοίξας καὶ κλείσας τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ συστήματα· ὄρος ὑψῆλδον, ἵνα μάθωσιν οἱ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, ὅτι αὐτὸς ἐστίν, ᾧ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Τρεῖς γὰρ μόνους παραλαβὼν, οὐ πάντας παραλαβὼν, οὐ πάντας καταλιπὼν, οὐ φθονήσας τοῖς ἄλλοις τῆς δόξης, οὐκ εὐτελεστέρους κρίνας· δίκαιος γὰρ ὢν, δίκαιως τὰ πάντα διέπει· ἀναλογιζόμενος πάντας, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης οὐ μεριζομένους ἤνωσεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀνάξιοι ἦν τῆς θείας ὕψεως καὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ὀπτασίας ὁ μέλλων γενέσθαι προδότης Ἰούδας, τοῦτο χάριν καὶ τοὺς ἄλλους καταλιμπάνει, ἵνα κάκεῖνον, μὴ μόνον καταλειφθέντι, πᾶσαν ἀπολογίαν ὑπερτον ἀποκαλύψῃ, καὶ τῆς μεταμορφώσεως τοὺς τρεῖς αὐτάρχεις κατὰ τὸν νόμον ἐπιστάσῃται μάρτυρας, ἐν αὐτοῖς κατὰ ψυχὴν καὶ τοὺς λοιποὺς περιφρονώντας. Αὐτὸς γὰρ φησί· «Φυλάξαι αὐτοὺς, Πάτερ δίκαιε, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ὧσι, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἔσμεν. Ὁ ὧρὼν γὰρ ὁ Ἰούδας παρὰ τὸ ὄρος Ἀνόρεαν, Θωμᾶν, Φίλιππον, καὶ τοὺς λοιποὺς διατριβόντας μετ' αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ γογγύζοντας, οὐκ ἀγανακτοῦντας, οὐ λοιδοροῦντας, ἀλλὰ χαίροντας, καὶ κοινῇ τὴν ἀνωθεν χάριν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀποῦσι ψηφίζοντας, ἀναπολόγητος παντελῶς ὑπῆργεν, εἰς οὐδὲν οὐδέποτε τὸν θαυματὸν παροραθεῖς. Ἀλλὰ καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶπε, καὶ τὴν τοῦ μύρου ἀναιτίως βασκαίνων, καὶ τὸν Διδάσκαλον τοῖς ἐχθροῖς τολμηρῶς προδιδών. Καὶ τί φησι; *Καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ὠφθησαν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας συλλαλοῦντες αὐτῷ.* Ἄλλ' ὁ Πέτρος, ὡς δεῖ περὶ πάντα θερμῶς, διμῆσαι διανοίξας, οὐκ οὐκ οἰδὲ ποτε θεωρήσας συλλαλόντας αὐτῷ, οὐ πολλὴ μετρίως τὸ θαῦμα, οὐ τὸ παράδοξον μετρήσας τῆς θείας ἐλλάμψεως, καλὸν ἐκάλει τὸν ἔρημον τόπον· σκηνοποιεῖς ἐξ ἀλιεύς προέκοπτε, τῷ Σωτῆρι ῥοῦν· *Ποιήσωμεν ὡδε τρεῖς σκηνάς, μίαν σοί, καὶ μίαν Ἠλῆα, καὶ μίαν Μωϋσῆ·* οὐκ εἰδὼς δ' ἰλέγει. Ἄλλ', ὡ τῶν μαθητῶν κορυφαίε καὶ πρωτοστάτα Πέτρε! τί ταπεινάς ἐννοίας προτετεύσῃαι θέλεις, καὶ λογιζόμενος ἀνθρωπίνους καθυβρίζεις τὰ θεῖα, καὶ τρεῖς ἐγείρειν ἐν ἐρήμῳ λέγεις; ὁμότιμον τοῖς δούλοις ὀρίζεις τὸν Δεσπότην; καὶ τῷ Χριστῷ μίαν σκηνήν, καὶ τοῖς δυσὶν ἐξ Ἰσθῆς οἰκοδομὴν ἐπέλγει; μὴ γὰρ ἐξ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οὗτος, συνελήφθη Μωϋσῆς; καὶ γὰρ παρθένος ἔτεκε τὸν Ἠλίαν, ὡς τοῦτον ἡ παναγία Παρθένος Μαρία; μὴ γὰρ ἐμβρυον ἐκ μήτρας ἐπέγνω Μωϋσῆς, καὶ ἡμέτερον τοῦτον ὁ πρῶτος ἐκός; μὴ γὰρ οὐρανὸς ἐμήνυσεν Ἠλίου τὴν γέννησιν; ἢ μάγοι προσεκύνουν Μωϋσῆν ὡς ἀσπράγξαν; μὴ γὰρ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας εἰργάζαντο τοσαῦτα θαύματα; ἢ σπηλαίῳ ἀνθρωπίνῳ ἀπῆλθαν πνεύματα; Μωϋσῆς γὰρ ὠργισθὴ ποτὲ, καὶ ῥάβδῳ πατάξας διήλθε τὸ πέλαγος· ὁ δὲ σὺ διδάσκαλος Ἰησοῦς ἐν θαλάττῃ πεζεύσας σὺν τῷ Πέτρῳ, βᾶτον [766] ἐποίησε τὸν ῥυθόν. Ὁ Ἠλίας ἱκετεύσας ἐπλήθυνε τῆς χήρας τὸ ἄλευρον καὶ τὸν ταύτης υἱὸν ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν· ὁ δὲ σε μαθητὴν ἐξ ἀλιεύων λαβὼν, ἐπ' ὀλίγοις ἄρτοις χιλιάδας ἐκόρεσε, καὶ τὸν ἄγον ἐσχύλευσε, καὶ ἀνῆρτασε τοὺς ἀπ' αἰῶνος καθυδόντας. Μὴ τοίνυν λέγε, Πέτρε, *Ποιήσωμεν ὡδε τρεῖς σκηνάς,* μηδὲ, *Καλὸν ἡμῶς τὸ ὡδε εἶναι,* μηδὲ ἀνθρώπινον, μηδὲ ταπεινὸν, μηδὲ γήινον, μηδὲ χαμερπές· τὰ ἄνω φρόνει, τὰ ἄνω ζῆται, ὡς ὁ Παῦλος ἐμήνυσεν, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς. Πῶς γὰρ καλὸν τὸ ἡμᾶς ὡδε εἶναι, ὅπου ὁ ἄρις ὕβρις

τὸν πρωτόπλαστον καὶ ἐβλαψε, καὶ τὸν παράδεισον ἐκλείσεν; ὅπου τὸν ἄρτον ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ἐσθίειν ἠκούσαμεν; ὅπου στένειν καὶ τρέμειν ἐπὶ τῇ γῆς διὰ παρακοὴν ἐμάθομεν; ὅπου πάντα σκιά; ὅπου πάντα παρελεύσεται ῥοπή; Πῶς οὖν ἡμᾶς ὡδε εἶναι καλόν; Εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς καταλιμπάνει ἡμᾶς, τίνας χάριν συγκατέβη τῷ πεσόντι καὶ τὸν κείμενον ἡγείρειν; εἰ καλὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς μάτην ἐκλήθης τῶν οὐρανῶν κλειδοῦχος. Πού γὰρ λοιπὸν χρησίμους τὸν οὐρανῶν αἱ κλεῖς; Ἐπεὶ τὸ ὄρος τοῦτο ποθεῖς, ἀποστάττου λοιπὸν οὐρανοῖς· εἰ σπηνὰς ἐγείρειαι θέλεις, παραίτησαι τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας θεμελίου. Μετεμορφώθη γὰρ Χριστὸς, οὐκ ἄπλω, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ἀποδείξῃ τὴν μέλλουσαν τῆς φύσεως μεταμορφώσιν, καὶ τὴν ἐσπεμένην ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλων μετετέραν σωτηρίον ἔλθουσιν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον περιβαλλόμενος, κριτὴς ὑπάρχων ζώντων καὶ νεκρῶν· ὅθεν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας εἰς μέσον παρήγαγε, τὸν ἀρχαίων ὕψων παραστήσας τὰ σημαντὰ. Καὶ τί φησὶν ὁ μέγας γραφεύς; *Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκέλασεν αὐτοὺς· καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡδύοχησα·* αὐτοῦ ἀκούετε. Ἐτι, φησί, τοῦ Πέτρου λαλοῦντος, ἀνέλεξεν ὁ Πατήρ. Τί, Πέτρε, καλὸν εἶναι λέγεις, μὴ εἰδὼς δ' λέγεις; Οὕτω παιδαγωγῆσαι, οὕτω τὴν ἀσφαλὴ γνῶσιν τῆς υἰότητος ἐμαθες, ὁ λέγων, *Σὺ εἰ δ' Χριστὸς εἶ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.* Τοσαῦτα θαύματα κατείδες, Βᾶρ Ἰωνᾶ, καὶ ἔτι Σίμων ὑπάρχεις; οὐρανῶν σε κλειδοῦχον κατέστησεν, καὶ τῆς ναυτιλίας ἐπὶ τὸ ἱμάτιον οὐκ ἀπέθου; Ἰδοὺ τὸ τρίτον ἀνθίστασαι τῇ τοῦ Σωτῆρος βουλή, μὴ εἰδὼς δ' λέγεις. Εἶπε γὰρ σοί, *Δεῖ με παθεῖν,* καὶ λέγεις, *Οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο·* εἶπε πάλιν, *Πάντες σκανδαλισθήσεσθε,* καὶ λέγεις, *Εἰ ἄντρες, ἐγὼ δὲ οὐ σκανδαλισθήσομαι.* Ἰδοὺ καὶ νῦν ἐγείρειαι θέλεις τῷ Χριστῷ, τῷ ἅμα ἐμοὶ θεμελιώσαντι τὴν γῆν, τῷ ἅμα ἐμοὶ συστήσαντι τὴν θάλασσαν, καὶ στερεώμα πῆξαντι, αἰθέρα πυρώσαντι, καὶ πάντα οὖν ἐμοὶ πρὸ αἰῶνων δημιουργήσαντι, σκηνὴν τῷ ἐξ ἐμοῦ, σκηνὴν τῷ ἐν ἐμοὶ καὶ μετ' ὑμῶν, σκηνὴν τῷ ἀπᾶντορι. Ἀδὰμ, σκηνὴν τῷ ἀμήτορι Θεῷ, σκηνὴν τῷ λαβόντι σκηνὴν, ἢ ἡμετέραν, γαστέρα παρθενικὴν. Οὐκ οὖν ἐπειδὴ σὺ τρεῖς σπηνὰς ἐγείρειαι βούλη, μὴ εἰδὼς ὅπερ λέγεις, ἐγὼ νεφέλῃ φωτεινῇ χρυσάμενος, σκηνὴν καὶ τοὺς παρόντας φυλάξας, ἐκ τῶν ὑψίστων βοῶ, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡδύοχησα.* Οὐ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, ἀλλ' οὗτος· οὐκ ἄλλος, καὶ ἄλλος, ἀλλ' οὗτος, εἰς καὶ ὁ αὐτός, ἐν ᾧ ἡδύοχησα, αὐτοῦ ἀκούετε. Μωϋσῆς ἐδικαίωσα, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἡδύοχησα· Ἠλίαν ἀπέλαβον, ἀλλὰ τοῦτον ἀπέστειλα ἐκ Παρθένου εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν. Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἐκεῖ τοίνυν κατήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκεῖ ἑαυτὸν ἐκέκυνσε μορφὴν δούλου λαβόν. Εἰ μὴ, μείνας δ' ἦν, γέγονεν ὅπερ ἐσμέν, εἰ μὴ σταυρὸν καθ' ἡμᾶς, δι' ἡμᾶς ὀπομείνας, καὶ τῷ οἰκείῳ αἵματι τὴν κόσμον ἡγύρασεν, ἀργεῖ οἰκονομία, καὶ μένει τὰ παλαιὰ τῶν προφητῶν ἀδέβαια ῥήματα. Ἀλλὰ παύσαι, Πέτρε, καὶ μὴ τὰ τῶν ἀνθρώπων φρόνει, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡδύοχησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Διττῇ γὰρ τῇ τῇ αὐτὸν κέρχηται φωνῇ, [767] ἐπὶ μὲν ὕμῳ ἐν τῷ ἔρει τοῦτῃ, ἐπὶ δὲ Ἰωάννῳ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ ἦν ὁ παῖς προφήτης ἀληθεύει βοήσας· *Θαυῶν καὶ Ἑρμογιῆλ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιάσονται.* Πῶν δυνάμει; Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Ἐχαρίσατο γὰρ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Ἄλλ' ἐρεῖς πάντως, ἀγαπητέ, *Τί ἐστὶ, Θαῦμα καὶ Ἑρμογιῆλ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιάσονται;* Μάνθανε τοίνυν συνετός. Τὸ θαυμά, τοῦτό ἐστι τὸ ὄρος, ἐνθα θελήσας μετεμορφώθῃ Χριστὸς, καὶ Υἱὸς πατρὸς Πατρὸς ἐμαρτυρήθῃ, ὡς ἀρτίως ἠκούσατε. Τὸ δὲ Ἑρμογιῆλ ὄρος ἐστὶ μικρὸν ἐκ γῆς Ἰορδάνου, ὅθεν ἀνείηχθη Ἠλίας, καὶ οὕτως πλησίον ἐν τοῖς βέβροισ τοῦ Ἰορδάνου βουλήθει; ἐβᾶπτισθη Χριστὸς, καὶ Υἱὸς πατρὸς Πατρὸς ἐμαρτυρήθῃ. Ἐν τούτοις τοῖς δυσὶν ὄρεσι· ὁ ἄρις

IN TRANSFIGURATIONEM SERVATORIS.

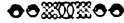
Venite, dilecti, hodie evangelicos thesauros impigre attingamus, ut inde pro more divitiarum libertim dividamus, quæ nunquam absumi possunt. Venite ad sapientissimum rectumque ducem: rursus sequamur Lucam, ut videamus Christum in montem excelsum ascendentem, qui Petrum, Jacobum et Joannem divine transfigurationis testes assumpsit. *Assumpto*, inquit, *Petro et sociis, in montem excelsum ascendit* (Luc. 9. 28. *Math.* 17. 1). Dominus. Mons excelsus, in quo Moyses et Elias cum Christo loquebantur: mons excelsus, in quo lex et prophete cum gratia loquebantur: mons excelsus, in quo erat Moyses, qui agnum paschalem immolavit, et Hebræorum limina sanguine aspersit: mons excelsus, in quo Elias erat, qui apud illos bovem in partes dissecuit, et per aquam victimas igne absumpsit: mons excelsus, in quo Moyses erat, qui mare Rubrum aperuit et clausit: mons excelsus, ut discant Petrus, Jacobus et Joannes, ipsum esse cui omne genu flectitur cælestium, terrestrium et infernorum (*Philipp.* 2. 10). Tres solum assumpsit: non omnes assumens, nec omnes relinquens: non aliis gloriam invidens, non viliores judicans; justus enim cum sit, juste omnia administrat: omnes mente revolvens, et ex mutua caritate non avulsos, una copulavit. Sed quia divina illa et tremenda visione indignus erat Judas, qui traditor futurus erat, ideo cæteros relinquit: ne ille, utpote solus relictus, se hac defensione obtegeret; utque tres assumeret transfigurationis testes, qui secundum legem satis erant, qui etiam reliquos mente secum afferebant. Ipse namque ait: Serva eos, Pater juste, ut et ipsi unum sint, sicut et nos unum sumus (*Joan.* 17. 21). Videns enim Judas extra montem Andream, Thomam, Philippum et cæteros secum versantes, nec murmurantes vel conviciantes, sed gaudentes, atque supernam gratiam et sibi mutuo et absentibus opiantes, inexcusabilis omnino erat, qui in nullo patrato miraculo retro relictus fuerat. Sed et marsupium habuit, et ungenti mulieri sine causa invidit, et Magistrum audacter inimicis tradidit. Et quid dicit? *Et transfiguratus est ante eos. Et apparuerunt Moyses et Elias loquentes cum eo* (*Math.* 17. 2. 3). Verum Petrus, ut semper in omnibus fervens, oculis mentis eos quos non noverat cernens cum eo loquentes, non ita accurate miraculum et stupendæ divinæque illuminationis fulgorem considerans, desertum illum locum pulchrum vocabat: ex piscatore in tabernaculorum optilem proventus, Servatori clamat: *Faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Eliæ unum, et Moysi unum, nesciens quid diceret* (Luc. 9. 33). Sed, o discipulorum coryphæe et princeps, Petre! cur cum humilibus cogitationibus petulanter te ingeris, et humanis ratiociniis divina aflicis contumelia, dum tria in eremo erigenda dicis? parem servis Dominum statuis? et unum Christo tabernaculum, et duobus aliis similiter vis excitare? num ex Spiritu sancto, ut hic, conceptus fuit Moyses? num virgo peperit Eliam ut hunc sanctissima Virgo Maria? num infans ex utero novit Moysen, ut hunc Præcursor? an cælum Eliæ natales significavit? aut magi Moysis incunabula adorant? num Moyses et Elias tot miracula patrarunt? an in humana spelunca spiritus expulerunt? Moyses enim aliquando iratus est, et virga percussus pelagus trajecit: Magister vero tuus Jesus in mari ambulans cum Petro, calcabile profundum reddidit. Elias precans viduæ farinam multiplicavit, et ejus filium ex mortuis suscitavit: qui vero te ex piscatore discipulum accepit, paucis panibus millia hominum satiavit, et infernum exspoliavit, abripitque eos qui a sæculo dormiebant. Ne

ergo dicas, *Petre, Faciamus hic tria tabernacula*; non, *Bonum est nos hic esse* (Luc. 9. 33). Nihil dicas humanum, humile, terrenum, humi repens: superna sapias, superna quæras, ut indicavit Paulus, non quæ super terram. Quomodo enim bonum est nos hic esse, ubi serpens primum parentem contumelia affecit et læsit, et paradisum clausit? ubi ipsum in sudore vultus panem comedissemus? ubi gemitus et tremuisse propter inobsequentiam didicimus? ubi omnia umbra? ubi omnia in momento transibunt? Quomodo ergo bonum est nos hic esse? Si nos Christus hic relinqueret, cur communicasset carni et sanguini? si nos Christus hic relinqueret, cur lapsus subvenit et jacentem erexit? si bonum sit esse super terram, frustra vocatus es cælorum clavicularius. Ad quid enim utiles erant claves cælorum? Quando hunc montem desideras, cælis jam abrenuntia: si tabernacula vis excitare, fundamentum Ecclesiæ esse recusa. Transfiguratus enim est Christus non frustra, sed ut futuram nobis ostenderet naturam transfigurationem, et futurum in nubibus in voce archangelorum secundum salutarem adventum. Ipse enim est amictus lumine sicut vestimento, judex vivorum et mortuorum. Quare Moysen et Eliam in medium adduxit, ut antiquorum oculis signacula sisteret. Et quid dicit magnus ille scriptor? *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite* (*Math.* 17. 5). Adhuc, inquit, Petro loquente, contradixit Pater. Cur, Petre, bonum esse dicis, qui nescis quid dicas? Nondum institutus es, nondum firmam Filii cognitionem accepisti, qui dicis: *Tu es Christus, Filius Dei vivi* (*Id.* 16. 16). Tot signa vidisti, Bar Jona, et adhuc Simon es? cælorum te clavicularium constituit, et nondum nauticæ artis vestimentum deposuisti? Ecce jam tertio Servatoris voluntati resistis nesciens quid dicas. Dixit tibi, *Oportet me pati*; et ais, *Non erit hoc tibi*: dixit rursum, *Omnes scandalizabimini*; et dicis, *Si omnes, ego certe non scandalizabor* (*Id.* v. 16. 21. 22 et 26. 33). Ecce nunc quoque Christo vis tabernaculum excitare, qui tecum fundavit terram, qui tecum mare constituit et firmamentum fixit, qui ætherem igneum fecit, et omnia membra ante sæcula creavit: tabernaculum illi, qui ex me est; tabernaculum illi, qui in me et vobiscum est; tabernaculum Adamo, qui est sine patre; tabernaculum Deo, qui est sine matre; tabernaculum ei, qui accepit tabernaculum quod elegerat, uterum virginalem. Itaque, quia tu tria tabernacula vis excitare, nesciens quid dicas, ego nube lucida usus, tabernaculum et adstantes custodiens, ex altissimis clamo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Non Moyses vel Elias, sed hic; non alius vel alius, sed hic, unus et ipse in quo mihi complacui: ipsum audite. Moysen justificavi, sed in hoc mihi complacui: Eliam accepti, sed hunc nisi ex Virgine in ipso cælum: *Nemo enim, inquit, ascendit in cælum, nisi is qui de cælo descendit* (*Joan.* 3. 13). Illuc ergo descendit, in terram: illic seipsum exinanivit, formam servi accipiens. Nisi ille, manens quod erat, factus esset id quod nos sumus, nisi crucem apud nos et propter nos sustinisset, et proprio sanguine mundum redemisset, cessaret oeconomia, et prophetarum vetera dicta irrita manerent. Sed quiesce, Petre, et ne sapias ea quæ hominum, sed quæ Dei sunt. *Hic est enim Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite*. Duplici enim voce circa illum usus sum, vobis in hoc monte, et Joanni in Jordane fluvio. Hanc olim propheta vere significavit, clamans, *Thabor et Hermioniel in nomine tuo exultabunt* (*Psal.* 88. 15). in quo

nomine? *Hic est Filius meus dilectus*. Dedit enim illi nomen quod est super omne nomen. Sed dices utique, dilecto: Quid est, *Thabor et Hermoniel in nomine tuo exsultabunt*? Id prudenter discite. Thabor mons est hic, in quo lubens Christus transfiguratus est, et Filius a Patre declaratus est, ut modo audistis: Hermoniel mons est parvus ex terra Jordanis, unde assumptus est Elias, et prope quem in fluentis Jordanis volens Christus baptizatus est, et Filius a Patre declaratus. In his duobus montibus intemeratus Pater filiationem firmans, et tunc et nunc secundo clamat: *Hic est Filius meus dilectus, in quo*

mili complacui: ipsum audite. Qui enim ipsum audit, et me audit; et qui de ipso et ejus verbis erubuerit, ego quoque de illo erubescam in gloria mea et sanctorum angelorum. Ipsum audite absque simulatione et nequitia, incircumscripte, fide quærentes, non lingua metuentes; fide accipientes, non Verbum verbis ponderantes. Jam enim Paulus orator, curiosum refrenans, et omnia sine dubitatione docens, clamat: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus* (Rom. 11. 33). Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN RAMOS PALMARUM.

Jam præfulgent spiritualis celebritatis charismata; jam præcurrunt celebratissimi festi signacula; jam immaterialis sponsi præcurrunt indicia; jam piæ universalis resurrectionis nactus Lazarus cum Domino recumbit; jam unguenti donum eos, qui ad baptismum accurrunt, bono replet odore; jam fideles regis custodes hanc magnam urbem occuparunt; jam fidelis populus in occursum Domini veniens, clamat dicens, *Hosanna in excelsis*, ut modo audistis: *Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel* (Matth. 21. 9). Benedictus qui venit, qui semper venit, qui nobiscum est, et extra fideles nunquam. Vere turba illa regiam virtutem et ingressum noverat. Sicut enim in præsentem, terreno rege contra tyrannum bellum gerente, et post victoriam revertente, cives omnes extra civitatem obviam ipsi veniunt, flores gestant, laudes nectunt, encomiis victoriam celebrant, non gloriæ amore moti, sed victoriæ celebrandæ de iderio: eodem modo Dominum Christum, ut regem triumphantem, omnis turba et verbis et palmarum ramis declarabat esse victorem adventantem; imo potius Deum sibi notum. Deo namque soli competunt verba tunc prolata, quæ prudentibus divina mysteria detegunt, *Hosanna in excelsis*; id est, Serva, quæso, in excelsis; sic enim explicatur illud Hebraicum, *Hosanna in excelsis*; ut superne sit salus, et inferne benignitas. O turbæ cognitionem divinam angelici ministerii consortem! Terram illi calcabant, et in cælo incedebant, corpore amicti, et incorporea tractantes: Judæi nomine, et Christiani re; mundani vitæ forma, et apostolici confessione: hi, ut et Petrus, supernam revelationem acceperant. Sicut enim apostolorum corypheus, non ex propria meditatione, sed ex divina revelatione Domino dicebat: *Tu es Filius Dei vivi* (Matth. 16. 16); et Dominus ostendens ipsum non ex propria cogitatione, sed ex Patris revelatione id accepisse, beatum illum prædicabat, *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est* (Ib. v. 17): ad eundem modum turba, accepta superne revelatione, clamabat ad Dominum dicens: *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel*. Id certe omnino verisimile est. Undenam vero probatur Judaicam hanc turbam superne revelationem accepisse. Undenam igitur id probabo? Ex ipsis Domini verbis. Nam, *Videntes*, inquit, *summi sacerdotes et scribæ pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna Filio David, indignati sunt et dicebant ad Jesum: Audis quid hi dicunt? Jesus autem dicit eis: Etiam: numquam legistis: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* (Matth. 21. 15. 16)? Nec ex Domini verbis tantum, sed etiam ex stupendo turbarum motu et occurso et ex gestis earum asseritur: non modo enim clamabant, sed etiam ramos olivarum et palmarum secabant manibusque gestabant, ac vestimenta sua substernebant, atque servatorem et regem Dominum appellabant: unde palam cuivis est, ipsos superne revelationem accepisse. Nisi enim de

cælo accepissent, nude novisset turba Dominum esse regem? Regis hujus mundi diadema non gestabat, non vestiebatur purpura, non comitabatur eum exercitus, non præcurrebant equites, non currus, non clypei auro obducti, non veliebat currus purpura strato, sed pullo insidebat alieno, duodecim tantum ducens discipulos. Unde ergo noverat turba ipsum esse regem, nisi ex superna revelatione? Ideoque in Domino non quærebant vulgare diadema; noverant enim ipsum sine principio regnare: non quærebant purpuram; videbant enim illum amictum lumine sicut vestimento: non circumscriebant militum turmam, obtemperantes prophetæ dicenti: *Decem millies dena millia ministrabant ei, et millia millium archangelorum assistebant ei* (Dan. 7. 10). Non quærebant equites et currus; sciebant enim ipsum esse qui Eliam in curru igneo assumpsit: quia noverant evangelistas equorum instar illum sequi, credentes prophetam, nempe Zachariæ dicenti: Post illum equi albi, rutili, varii et floridi (Zach. 6. 2. 3). Albus equus est Matthæus, qui ea quæ spectant ad incarnationem Domini clarius descripsit: floridus equus Marcus, qui floridius evangelium scripsit: varius equus Lucas, utpote qui elegantiori et vario sermone Christi gesta narravit: rutilus equus Joannes, qui Christi divinitatem, quasi fulgur igneum inter apostolos resplendens declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Equos autem veloces in omnem terram evangelium ferentes Habacuc propheta apostolos vocavit, dicens: *Et induxisti in mare equos tuos* (Hab. 3. 15): mare totum mundum tropice vocans. Non quærebant penes Dominum currum gemmis coagmentatum, purpura stratum, regis armis instructum; sciebant enim Cherubim et Seraphim, sex alarum lucernas, currum ornare, quod crederent ei qui dixerat: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Fidelis ergo turba illa Jerosolymitana a Deo revelationem nacta, non offensa a vili pullo, sed a Domini adventu corroborata est. Quapropter ubi viderunt Dominum pullo insidentem, statim prophetici impulsu prædictionibus, acceptis palmarum ramis, ad invicem dixerunt: Quid exspectamus, cur non obviam inus spirituali palmæ, ramis palmarum instructi? Fructus ejus immortalitate plenus est; folia ejus sunt orbi medela; truncus ejus, id est lignum crucis, mundi totius salus est, et tropæum de victoria contra diabolum reportata. Audivimus Ecclesiam nostram in Canticis canticorum clamantem: *Ascendam in palmam, apprehendam ramos ejus* (Cant. 7. 8). Præveniamus Ecclesiam ex gentibus, illumque ut palmam spirituales et ut regem fortem salutemus. Hæc dicentibus turbis, hæc agentibus, Dominumque celebrantibus, principes sacerdotum et Pharisei admodum exasperati, increpabant turbas dicentes, quid facitis? quid vana profertis, petulantissimi? ad fabri filium quasi ad Dei Filium acceditis ramos palmarum tenentes? Dominum vocatis eum, qui non habet ubi caput suum reclinet? regias voces profertis in eum, qui pullo asinæ insidet?

τος Πατήρ βεβαιῶν τὴν υἰότητα, καὶ τότε καὶ νῦν ἐκ δευτέρου βοᾷ, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύοκησα· αὐτοῦ ἀκούετε.* Ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων, καὶ ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὃς ἂν ἐπαισχυνθῇ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ λόγους, καὶ γὰρ αὐτὸν ἐπαισχυνθήσεται ἐν τῇ δόξῃ μου καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Αὐτοῦ ἀκούετε, ἀπλάστως, ἀκάκως, ἀπεριγράπτως, πῶστει ζητούντες, ἀλλ' οὐ

γλῶττη μετροῦντες, πῶστει παραβαίνοντες, ἀλλ' οὐ λόγοις τὸν λόγον σταθμίζοντες. Ἄρτι γὰρ Παῦλος ὁ ῥήτωρ, χαλινῶν τὸν περίεργον, καὶ πάντα διδάσκων ἀνεκδοί-στως, βοᾷ· *Ὁ βῆλος πλοῦτον ἐς καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!* Αὐτῇ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὰ βατα.

Ἡδὴ τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως προλάμπει τὰ χαρίσματα· ἥδη τῆς πανευφήμου ἑορτῆς προτρέχει τὰ σήμαντρα· ἥδη τοῦ ἁλλου νυμφίου προτρέγουσι τὰ μηνύματα· ἥδη τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως ἀβραβῶνα δεξάμενος Λάζαρος τῷ Κυρίῳ ἀνάκειται· ἥδη τῆς δωρεᾶς τὸ μύρον τοῦ τῷ βαπτίσματι προστρέχοντος εὐωδιάζει· ἥδη τοῦ βασιλέως οἱ πιστοὶ φύλακες τὴν μεγάλην πόλιν ταύτην κατέλαβον· ἥδη ὁ πιστὸς λαὸς εἰς ἀπάντησιν τῷ Κυρίῳ προσδραμὼν βοᾷ λέγων· *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*, καθὼς ἀτίως ἡκούσατε· *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ*· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος, ὁ αἰεὶ ἐρχόμενος, καὶ ὦν μεθ' ἡμῶν, καὶ ἐξω τῶν πιστῶν μηδαιῶς γινόμενος. Ὄντως ὁ δῆλος ἐκεῖνος βασιλικὴν ἐγνώρισεν δύναμιν καὶ εἰσόδον. Ὡςπερ γὰρ ἐν τοῖς παρούσι, κοσμικοῦ βασιλέως ἐπιστρατεύσαντος τυράννῃ, καὶ μετὰ νίκης ὑποστρέφοντος, πάντες οἱ πολῖται αὐτοῦ πρὸ τῆς πόλεως συναντῶσιν, ἀνθὲν βασιλεύοντες, ἐπαίνουσιν πλέκοντες, ἐγκωμίοις τὴν νίκην ἀμειδύμενοι· ἄγει δὲ αὐτοὺς πρὸς ταῦτα οὐκ ἔνδοξος ἔρως, ἀλλ' ἐπινίκιος ὕμνος καὶ πάθος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, ὡς ἐπὶ βασιλεὺς τροπαιοῦχον, ἅπαν τὸ πλῆθος, καὶ ἐκ τῶν λόγων, καὶ ἐκ τῶν βαλὼν ἐμήνουν ὅτι νικητὴς ὁ παραγενόμενος, μᾶλλον δὲ ὅτι Θεὸς ὁ γνωριζόμενος. Θεῷ γὰρ μόνῳ ἀρμόδιαι αἱ φωναὶ αἰ τότε βληθεῖσαι, καὶ τοῖς συνετοῖς θεῖα μυστήρια παραγμυνούσαι· *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*· τοῦτέστι, Σῶσον δὴ ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις· οὕτω γὰρ ἐρμηνεύεται τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ τῇ, *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*, ὡς ἄνω σωτήριον, καὶ κάτω φιλοφροσύνη. Ὁ δῆλος θεογνωστία ἀγγελικῆς διακονίας μετεσχηκός! γῆν πατοῦντες, καὶ οὐρανὸν χωροβατοῦντες· σῶμα περιχιζόμενοι, καὶ τὰ τῶν ἀσωμάτων μετεδιδόμενοι· ἰουδαίους τὴν προσηγορίαν, καὶ Χριστιανοὶ τὴν ἐργασίαν· κοσμικὰ τὴν διαγωγὴν, καὶ ἀποστολικοὶ τὴν ὁμολογίαν· ἀνωθεν καὶ ὀπίω, ὡς Πέτρος, τὴν ἀποκάλυψιν ἐδέξαντο. Ὡςπερ γὰρ ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐξ οικείας· μελέτης, ἀλλ' ἐκ θεῆς ἀποκαλύψεως ἔλεγε πρὸς τὸν Κύριον, *Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*, καὶ ὁ Κύριος δεικνύων ὅτι οὐκ ἐξ οικείων λογισμῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν, μακαρίζων αὐτὸν ἔλεγε· *Μακάριος εἰ Σίμων Βᾶρ Ἰωνᾶ, ὅτι [768] σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ δῆλος ἀνωθεν τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενος ἀνεβόα πρὸς τὸν Κύριον λέγων· *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἔστι δὲ πάντως εἰκὸς εἰπεῖν, τίς καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς οὗτος δῆλος ἀνωθεν ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν. Πόθεν οὖν ὑμῖν ὑποδείξω; Ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων· Ἰδόντες γὰρ, φησὶν, *οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τοὺς παῖδας κροῦόντων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ λέγοντας, Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ, ἡσανάκτησαν καὶ εἰπον τῷ Ἰησοῦ· Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν;* Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, *Ναί· οὐδέποτε ἀνέγνωτε, Ἐκ στόματος ῥημάτων καὶ θηλαζόντων κατηρίστων αἰνον;* Καὶ οὐκ ἐκ μόνων δὲ τῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παραδόξου τῶν δόλων συστρώφης καὶ ἀπαντήσεως καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐποίησαν, οὐ μόνον κράνοντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς κλάδους τῶν ελαιῶν, καὶ τὰ βατὰ τῶν φοινίκων κόπτοντες, καὶ ταῖς χερσὶ φέροντες, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ὑποστρωννύοντες, καὶ Σωτήρα καὶ βασιλέα καὶ Κύριον προσαγορεύοντες. Ὅθεν παντὶ που δῆλον, ὅτι ἀνωθεν ἐδέξαντο τὴν ἀποκάλυψιν. Εἰ μὴ γὰρ ἀνωθεν ἐδέξαντο, πόθεν ἐγνωρίζον ὁ δῆλος βασιλέα τὸν Κύριον; Οὐκ ἐφόρει διάδημα βασιλέως κοσμικοῦ, οὔτε περιεβέβλητο ἀλουργίδα, οὐκ ἐπεφύρετο πλῆθος στρατοῦ, οὐ προέτρεχον αὐτῷ ἵπποι καὶ ἄρματα καὶ ἀσπίδες

χρυσόκολλητοι, οὐκ ἐπωγεῖτο ἄρματα πορφυροστρώτω βασιλικῷ· πῶλῃ δὲ ἐπεκάθητο ἀλλοτρίῳ μικρῷ, δώδεκα μαθητὰς μόνους ἐπαγόμενος. Πόθεν οὖν ἔγνων ὁ δῆλος αὐτὸν βασιλέα τυγχάνειν, εἰ μὴ ἀνωθεν ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν; Διὸ οὐκ ἐζήτησαν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάδημα κοσμικόν· ἐγνωσαν γὰρ αὐτὸν ἀνάρχως βασιλεύοντα· οὐκ ἐζήτησαν ἀλουργίδα· ἐθεώρουν γὰρ αὐτὸν ἀναβαλλόμενον φῶς, ὡς ἱμάτιον οὐ περιεβέβλητο πλῆθος στρατιωτῶν, πεισθέντες τῷ εἰρηκτῇ προφήτῃ· *Μύρια μυριάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιάδες ἀρχαγγέλων παριστήκεισαν αὐτῷ*· οὐκ ἐπέζητον ἵππους καὶ ἄρματα· ἐγνώρισαν γὰρ ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν Ἥλιαν ἐν ἄρματι πυρίνῳ ἀναλαβὼν καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς καθάπερ ἵππους παρακολουθοῦντας αὐτῷ γινώσκοντες, πεισθέντες τῷ εἰρηκτῇ προφήτῃ· *Ζαχαρίας δὲ οὗτός ἐστιν ὁ ἐμῶν, ὅτι Ὀπίσω αὐτοῦ ἵπποι λευκοί, καὶ πυρροί, καὶ ποικίλοι, καὶ ψαροί. Λευκὸς ἵππος Ματθαῖος, ὡς τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου σαφέστερον ἐκθέμενος·* φάρδς ἵππος ὁ Μάρκος, ὃς διανθίστηται τὸ εὐαγγέλιον· ἔγραψε· ποικίλος ἵππος ὁ Λουκᾶς, ὡς εὐγλωττοτέρως καὶ ποικίλως τὰ κατὰ Κύριον ἐκθέμενος· πυρρὸς ἵππος Ἰωάννης, ὁ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ ἀστραπὴ πυρρὸς, τοῖς ἀποστόλοις ἐκλάμψας. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἴππους δὲ ταχυδρόμους εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ εὐαγγέλιον κομίσαντας, καὶ ὁ προφήτης Ἀμβροσίῳ τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε λέγων· *Καὶ ἐπέδιδασαν ἐκθάλασσαν τοὺς ἱπποὺς σου· θάλασσαν τροπικῶς τὸν ἄπαντα κόσμον καλέσας.* Οὐκ ἐζήτησαν ἐπὶ τοῦ Κυρίου δῆγμα λιθοκόλλητον, πορφυροστρώτων, βασιλικῶς ὅπλοις διητυσμένον· ἥδισαν γὰρ τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφίμ, τὰς ἐξαπτέρυγας λαμπράς, δῆγμα κεκτονόμενα, πεισθέντες τῷ εἰρηκτῇ· *Ὁ κυνήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐμφάνθη.* Θεόθεν τοίνυν ὁ ἱεροσολυμικὸς ἐκεῖνος πιστὸς δῆλος τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενος, οὐκ ἐσκανδαλίσθη ὑπὸ τοῦ εὐτελοῦς πώλου, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς παρουσίας. Διὸ οὐ μόνον εἶδον τὸν Κύριον ἐπιδάνα τῷ πώλῳ, εὐθέως προφητικὰς προρρήσεις νυχθέντες, ἀναλαβόντες τὰ βατὰ τῶν φοινίκων, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους οἱ δῆλοι· *Τί ἀναμένομεν, καὶ οὐκ ἐξερχόμεθα εἰς ἀπάντησιν τοῦ νοητοῦ φοίνικος, κρατούμενης τὰ βατὰ τῶν φοινίκων;* Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκάσματος· καὶ ἀθανασίας πλήρης· τὰ φύλλα αὐτοῦ τῆς οἰκουμένης ἡμάτια· τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τοῦτέστι, τὸ ζῆλον τοῦ σταυροῦ, τοῦ κόσμου παντὸς σωτήριον, καὶ τρώπιον τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης. Ἠκούσαμεν τῆς ἐξ ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐν τοῖς· *Ἀσμαὶ τῶν φασμάτων βρώσης· Ἀναθήσομαι ἐπὶ τοῦ φοίνικος, κρατήσω τῶν κλάδων αὐτοῦ.* Προλάδωμεν τὴν ἐξ [769] ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ ὡς φοινίκα νοητὸν, καὶ ὡς βασιλέα κραταῖον ἀσπασόμεθα. Ταῦτα τῶν δόλων λεγόντων καὶ διαπραττόμενων, καὶ τὸν Κύριον εὐφημούντων, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαῖοι δριμυχνέντες σφόδρα ἐπέτιμων τοῖς δόλοισι λέγοντες· *Τί ποιεῖται, τί ματαιολογεῖται προπετέστατοι;* ὡς Θεῷ τῷ υἱῷ τοῦ τέκτονος προσέχευσε τὰ βατὰ κρατούντες; Κύριον δομαῖε τὴν μὴ ἔχοντα πού τὴν κεφαλὴν καὶ ναι; βασιλικὰς φωνὰς περιβάλλετε τῷ ἐπὶ πῶλῳ βνου καθεζομένῳ; οὐχὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ παρ' ἡμῖν εἰσι; Παύσασθε, προπετέστατοι, εἰ δὲ μὴ γε, κολασθήσεσθε. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπεστάθημεν, ὥπως τοὺς ἐν ἡμῖν προπετεστάτους σημειωσώμεθα, δίκας τῇ τολμῇ ἀποτινύντας. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ δῆλοι τῶν ἀρχιερέων λεγόντων, οὐ κινούντες μὲν πρὸς στάσις, ἀποκρίνονται· δὲ πρὸς αὐτοὺς τῆς χάριτος ἐνεργούσης· *Μέμνησθε ἡμῖν, Φαρισαῖοι, καὶ κολάσιν ἡμῖν ἀπειλεῖτε ὡς; βίβασφηνίαν προέμενοι;* τίνες κολάσεως ἄξιοι; ὑμεῖς οἱ τὰ Ἰσραὴλ ἀναγινώσκοντες καὶ μὴ νοούντες, ἡ ἡμεῖς οἱ

ἀκούοντες καὶ κρατοῦντες· σφαλλόμεθα βατα τῶν φοινίκων τῷ Κυρίῳ προσφέροντες· οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ τῆς δικαιοσύνης φοινίς· οὐ περὶ αὐτοῦ κέκραγεν ὁ προφήτης, Δίκαιος ὡς φοινίς ἀνθήσει· οὐκ αὐτὸς ἤνθησε τῶν τυφλῶν τὴν ἀνάβλεψιν· οὐ χωλοὶς τὸν δρόμον ἀκώλυτον ἔχαρισατο· οὐδὲ τὸν παράλυτον τὴν βαστάσαν κλίνην βαστάσαι ἐποίησεν· οὐ τὸν τεταρταῖον Λάζαρον ἐξήγειρεν ἐκ θανάτου· οὐ διὰ τοῦτο βούλεσθε τὸν Λάζαρον πάλιν ἀποκτείναι· οὐχ ὑμεῖς τὸν λίθον ἀπεκυλίσατε, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ὡς λίθου σκληρύνεσθε· οὐχ ὑμῖν ἐπέτρεψε λύσαι τὰς χειρίας, ἵνα μὴ, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, ἄλλον ἐξ ἄλλου τάφου παραπληρώσαντα ψευδολογήσῃτε· Ἀεὶ ὑμεῖς τοῖς καλοῖς βασκαλίνετε, ὦ Φαρισαῖοι, καὶ τῷ πληθεῖ πιστεύοντες ἐναντιοῦσθε. Διὰ τοῦτο πάλιν τὸν Λάζαρον ἐβούλευσασθε φονοκτοῦναι, ἵνα τοῦ δόλου τὴν πίστιν ἐκκόψῃτε. Εἰ γὰρ φονεύετε τὸν Λάζαρον, τί· οὐ δύναται πάλιν αὐτὸν ἀναστήσαι· Ἰδωμεν τίς κοπωθήσεται, ὑμεῖς φονεύοντες, ἢ ἐκεῖνος ἐγείρων· Ὑμεῖς ἔργῳ καὶ κόπῳ φονεύετε, αὐτὸς λόγῳ ἀνίστησι. Τίς ἄλλον κοποῦται· οὐχ ὁ λόγος τοῦ ἐνεργούντος κουφότερος; σφαλλόμεθα, ὦ Φαρισαῖοι, διὸ τις βασιλεῖ προστήλομεν τῷ Κυρίῳ· τὸν πῶλον θεωροῦντες μᾶλλον ἐνεδυναμώμεθα. διὸ καὶ βασιλεῖα κραταιὴν γνωρίζομεν, καὶ ἔχομεν τὴν Γραφὴν παρὰ πόδας, ἵνα μάθῃτε συνετῶς ὅτι οὐχ ἡμεῖς σφαλλόμεθα, ἀλλ' ὑμεῖς πλανᾶσθε. Ἐχετε τὸν προφήτην Ζαχαρίαν· τοῦτου τοὺς λόγους· ἀναπτύξατε· φοβήθητε αὐτοῦ τὸ δρέπανον τῆς ἐκδικήσεως· ἐκ πολλῶν γὰρ τῶν χρόνων τὴν Ἰουδαίαν εὐαγγελίζόμενος ἐκέκραγε, *Χαίρετε σφόδρα, θυγάτηρ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι πρῶτος καὶ ἡσύχιος, κωήμενος ἐπὶ πῶλον δρου, υἱὸν ὑποζυγίου*. Μὴ σφαλλόμεθα τὴν Γραφὴν ἀναγινώσκοντες, καὶ τὸν βασιλεῖα γνωρίζοντες, καὶ αὐτοῦς εὐεργετοῦντες, καὶ τοὺς ἀμειβόμενους ἐπιστρέφοντες· τὸν προφήτην κατέχετε καὶ τὸν προφτευθέντα νοεῖν οὐ θέλετε· Ἀποστήσατε τοιγαροῦν, ὦ Φαρισαῖοι. Ὅσον ἡμῖν ἐπίκεισθε, τοσοῦτο μᾶλλον τὸν πόθον ἡμῶν διεγείρετε καὶ τὸν ζῆλον. Διὸ οὐ πλανώμεθα βωύντες, *Ὅσωντα ἐν τοῖς ὕψιστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*. Γνωρίζομεν τὸ δόγμα, ὦ Φαρισαῖοι· τοῦτο τὸ δόγμα τῆς Αἰγυπτου ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, καὶ τὴν θαλάσσαν ἡμῖν βαθὴν πεποιήκε, καὶ τὴν ἔρημον ἐτόλπισε, καὶ εἰς γῆν ῥέουσάν γάλα καὶ μέλι ἐνώπισεν· τὸν προφήτην βοᾶν παρεσκεύασε· *Γνωῶσαν, ὅτι ὀνομά σοι Κύριος· σὺ μόνον ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Ὅτι μὲν ὁ λόγος εὐπειθής, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀπειθεῖς, ἄκουε τοῦ εὐαγγελιστοῦ· *Καὶ συνεβούλευσαντο οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπήκουον ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν*. Εἶδες τὸν ἀρχιερέων τὴν μανίαν· ἵνα ἐκκόψωσι τὴν πίστιν τοῦ πληθους, ἐξήτουν καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείναι, λέγοντες πρὸς αὐτούς, ὅτι Ἐὰν τὸν Ἰησοῦν μόνον ἀποκτείνωμεν, [770] καταλείψωμεν δὲ τὸν Λάζαρον ζῶντα, οὐδὲν ὠφέλιμον· τούτων γὰρ ὀρώντες εἰς ἐκεῖνον πιστεύουσιν. Ὅπως οὖν μὴ καὶ μετὰ θάνατον πρόσκομμα ἡμῖν γένηται, τοῦ πιστεύειν τινὰς εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἀποκτείνωμεν τὸν Λάζαρον, ἵνα πάντῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐξαλείψωμεν. Ταῦτα δὲ καὶ ἔτερα ἔλεγον οἱ ἀρχιερεῖς, ὡς ἄνθρωποι ματαιόφρονες, μὴ συνέντες ὅτι ὁ Κύριος· μέλλων τὸν ἐκούσιον θάνατον καταδέχεσθαι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ἀθανασίας, οὐκ ἔμελλε τὸν Λάζαρον μόνον καὶ τὴν τοῦτον ἔγερσιν τῷ κόσμῳ εἰς μνήμην καταλιμπάνειν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκαταμάχητον σταυρὸν· ὃν οὐτε δυνήσονται οὔτε πορθῆσαι οὔτε κρυφαί οὔτε ματαιώσαι, διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης δεικνύοντα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ποῖος γὰρ οἰκὸς ἐστὶν ὁ μὴ ἔχων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, τρόπαιον κατὰ δαιμόνων, καὶ φυλακτήριον ψυχῶν ὑπάρχον· Ποῖον πλοῖον τὸ μὴ πηδαλιουχούμενον ὑπὸ τοῦ σταυροῦ· ποῖα πόλις ἡ μὴ ἔχουσα τὸν σταυρὸν φρουρίον· ποῖος βασιλεὺς ὁ μὴ ἀναδεσμούμενος τὸν σταυρὸν· ποῖα παρθένος ἡ μὴ ἔχουσα βακτηρίαν τὸν σταυρὸν· ποῖα Ἐκκλησία ἡ μὴ τῷ σταυρῷ τετειχημένη· Σταυρὸς ἐν νυκτὶ φωτίζει, καὶ ἐν ἡμέρᾳ λαμπροῦται· χειμῶνα συμφορῶν ἔαρ καλεῖν καὶ ἔρος ἐπίσταται, συζυγίαν συσφίγγει· φίλιαν αὖξει, ὅτι ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν ἀρχή.

Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής; καλὸν γὰρ καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς πάσης διακοπῆς ψηλασθῆσαι. Ἦκουες ἀρίστως τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν*. Καὶ ποῖα αὕτη ἡ πρὸ

ἑξ ἡμερῶν ἡμέρα· Πᾶσα αὕτη· Ἡ περὶ αὐτῆς ἡμέρα ἡ τὸν πρόδρομον Ἰωάννην χαρακτηρίζουσα. Ὑπερ γὰρ Ἰωάννης προέδραμε τοῦ Κυρίου, οὕτω καὶ αὕτη προέδραμε τῆς ἀναστάσεως· καὶ ὡς περὶ ὁ Ἰωάννης δακτυλοδεικνύων τὸν Κύριον ἔλεγεν· *Ἴδε ὁ ἀμὲρ τοῦ Θεοῦ ὁ αἰὼν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου*· οὕτω καὶ αὕτη δακτυλοδεικτοῦσα τὴν μέλλουσαν κυριακὴν, ἐκέκραγε λέγουσα· *Ἴδε ἡ μέτηρ τὸν μελλόντων ἀναγεννάσθαι. Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα*. Ἀκούσατε τὴν ἡμέραν· οὐ γὰρ ἀπλῶς κείται τὸ, *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα*· ἀλλ' ἵνα μάθῃς καθαρίσαι ἑαυτὸν ἀπὸ πάντων τοῖς μολυσμοῖς σαρκὸς καὶ πνεύματος. Προκαθάριον γὰρ ἐστὶν αὕτη ἡ ἡμέρα, ἵνα ἑαυτὸν καθάρῃς ἀπὸ πάσης κηλίδος, ἵνα λυσιγῇ ἔθρονον καὶ παύσης ὀργὴν, ἵνα σέβεις διαβολὴν, ἵνα συσφίγγῃς ἀγάπην, ἵνα πλατύνῃς φιλοπρωτείαν, ἵνα μὴ μόνος σὺ ἑορτάσῃς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνδεόμενος συνεορτάσῃ σοι. Ἐὰν γὰρ μὴ μεταβῇς τῷ χρεῖαν ἔχοντι, ἐκεῖνος δὲ στυγνάζῃ, καὶ σὺ ἑορτάσῃς, σκόπει μὴ γένοιτο ἐπὶ σοῦ ἡ τοῦ πλουτοῦ ἐκεῖνον ἀνταπόδοσις, ὅστις εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρύνει τὴν Λαζάρῳ ἐκ τῶν ψυχῶν οὐ μετέδωκε. Μετάδοξ οὖν τῆς τραπέζης τῷ χρεῖαν ἔχοντι, καὶ εὐποιήσον τοὺς δεομένους, ὅπως καὶ σὺ διαπαντός ἑορτάσῃς, καὶ ὁ πένης συνευχαριστῇ. Ἐὰν γὰρ σὺ μὴ εὐποιήσῃς εἰς τὸν ὁμόδοξόν σου πένητα, τὸν χρεῖαν παραμυθίας ἔχοντα, ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ ἀνάγκης παρὰ σοῦ μὴ εὐεργετηθεὶς, προσέσθῃ αἰρετικῶ, κἀκεῖνος αὐτῷ παραμυθησεται, γέγονεν ἐκεῖνος σου φιλοφρόντερος. Πᾶς γὰρ αἰρετικὸς καθυλακτεῖ τοῦ ποιμένου. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστής; *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν*. Ὡς τῆς τοῦ Κυρίου σοφίας· ἤγειρεν τὸν Λάζαρον, ἵνα ἐρεθίσῃ τὸν διάβολον. Ἀκούε διὰ βραχείων. Ὡς εἶδεν ὁ διάβολος, τοῦ Κυρίου βοηθάντος, Λάζαρον, δεῦρο ἔξω, καὶ πάντα τὰ καταχθόνια διαλυθέντα, καὶ τὰς κάτω δυνάμεις μὴ ὑπομενούσας κρατεῖν, καὶ ὅτι ὡς βασιλικῷ προστάγματι καταπεμφθέντος, μᾶλλον δὲ ὡς θεικοῦ βουλήματος ἐνεργούντος, αἱ μὲν τριγες Λαζάρῳ ἀνυθὲν ἐρρίζουντο, τῶν δὲ νεύρων αἱ διαλύσεις συνεσφίγγοντο, τῶν δὲ σαρκῶν αἱ μειώσεις ἀνεπλήρουντο, τῶν δὲ δαστέων ὁ χωρισμὸς συντηροῦτο, τῶν δὲ ἰσχύων τὰ ρεῖθρα συνεστέλλετο, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ζωτικὸν ὑπεισήρχετο, ἡ δὲ δέσποινα ψυχῇ τὴν προτέραν καὶ ἀρχαίαν μονὴν παρελάμβανεν· ὡς εἶδε ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια γινόμενα, θορυβώδεις καὶ ἐναγώνιος γινόμενος ἐπέτασε ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσι λέγων, Ἀντιτάξασθε, κραταιώθητε, τὴν ἐμὴν βασιλείαν μὴ πρῶδωτε. Ὡς τί πέπονθα· καταλύεται ὁ κράτος τοῦ θανάτου, ὅπερ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκτησάμην· ὄντερ εἶχον τέσσαρας ἡμέρας κρατίων, νῦν ἀποδιδῶμι βίᾳ μεγάλῃ· [771] συμφορὰ περιπέπτωκα· ἡρξάμην ἐξεμείναι οὐ κατέπιον. Οὐ διὰ τὸν Λάζαρον μόνον κλαίω, ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ καὶ τοὺς ἄλλους, οὓς κατέχω ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ νῦν, ἀπολέσω. Σπουδῶς μοι χρεῖα, καὶ πολλὰς ἰσχύους· εἰ μὴ προκαταλῶν τὸν τῷ λόγῳ συλῶντά με, πάσης μου τῆς ὑπάρξεως κενὸν ἀποδείξει. Εὐρον τί πράξω, ἔγνων τί ποιήσω· ἔγω τοὺς Ἰουδαίους συνδρόμους· μισθούμαι τὸν Ἰουδαν· αἶμι οὗτος καλῶς ὑπουργεῖ· φιλάργυρος γὰρ ὢν, προσελθούσης γυναικὸς τὸ μύρον τριακοσίων δηνარიῶν διετεμίσσατο, κόπους παρέχων αὐτῇ· καὶ τὸ μὲν μύρον διετεμίσσατο τριακοσίων δηνარიῶν, τὸν δὲ Δεσπότην τοῦ μύρου τριακόνας δηνარიῶν ἐπώλησε. Πολλὰς μοι οὖν σπουδῆς χρεῖα σταυρὸν κατασκευάσαι. Αὐτὸς μοι τὸν Λάζαρον ἔλαβεν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν ὥδε καθέλωμαι, καὶ τοῖς νεκροῖς συναριθμήσω, ἵνα μὴ κατὰ μείζονος μὴ στρατεύεσθαι. Αἱ δὲ κάτω δυνάμεις πρὸς αὐτόν· Ὅλον τὸν Ἰησοῦν ὥδε καταπαύσαι βούλει· βλάπτει μὴ καθ' ἑαυτοῦ κἀμνήνῃ· ἔχεις αὐτοῦ πείραν· ἐπάλασσε αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· οὐχὶ τρίτον προσήλας, καὶ τρισὼς ἐπεσας· Ἐὰν δὲ κατέλθῃ, τί μέλλεις πράττειν; Ταῦτα βουλευσάμενος καὶ τὰ παραπλήσια τούτων, ὁ διάβολος τὴς Ἰουδαίας εἰς μείζονα φθόνον διηγείρε, καὶ ἡρέθισε θανατώσαι τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντα, καὶ σταυρὸν τῷ Κυρίῳ κατασκευάσαι, ἵνα γένηται ἡ κατὰ εὐλογία, καὶ τὸ ὅλον τοῦ σταυροῦ τοῖς πᾶσι σωτηρία. Διὰ γὰρ τῆς τοῦ Λαζάρου ἀναστάσεως ὁ μὲν διάβολος ἐπαράχθη, οἱ δὲ Φαρισαῖοι συνεχύθησαν, ἡ Μάρθα ἐπληροφόρηθη, ἡ Μαρία ἐδοξάσθη, ἡ ἀνάστασις προανεδείχθη, οἱ μαθηταὶ κραταίωτεροι ἐγένοντο, καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων πιστευσάντων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπήντησαν αὐτῷ μετὰ κλάδων καὶ βάλων

nonne pater et mater ejus apud nos sunt? Cessate, o petulantissimi, alioquin plectemini. Ideo namque missi sumus, ut petulantiores vestrum notemus, qui pœnas audaciæ luant. Hæc audientes turbæ a principibus sacerdotum dicta, non se remouent ab officio, sed gratia operante respondent illis: Nos reprehenditis, Pharisei, et minas nobis intentatis ac si blasphemias protulerimus? quinam supplicio digni sunt? vosne qui Scripturas legis, nec intelligitis; an nos qui audimus et servamus? num erramus, dum ramos palmarum Domino offerimus? nonne ipse est justitiæ palma? annon de illo clamavit propheta, *Justus ut palma florebit* (Psal. 91. 13)? annon ipse floruit, cum cæcis visum restituit? annon claudis dedit ut sine obice currerent? annon id effecit ut paralyticus lectum qui se gestaverat, ipse gestaret? annon quatrimum Lazarum a morte suscitavit? annon ideo vultus Lazarum denuo occidere? nonne vos lapidem removistis, et incredulitate quasi lapis obduruistis? nonne vobis permisit ut fascias solveretis, ut ne, sicut in cæco nato contigit, alium ex alio sepulcro insillisse mentiremini? Vos semper bonis invidetis, o Pharisei, et credenti multitudini adversamini. Ideo Lazarum denuo morti tradere deliberastis, ut turbæ fidem excindatis. Sed quid, si Lazarum interficiatis? annon poterit illum denuo suscitare? Videamus quis fatigatus cedet, an vos occidendo, an ille suscitando? Vos opere et labore occiditis, ille verbo suscitavit. Quis magis fatigatur? annon verbum facilius est, quam opus? Fallimurne, o Pharisei, quia ad Dominum quasi ad regem accedimus? Pullum videntes magis corroborati sumus. Idcirco et regem potentem agnoscimus, et præsto Scripturas habemus; ut discatis, si sapitis, non nos falli, sed vos errare. Habetis Zachariam prophetam: luxur sermones evolite: timele ejus falcem ulciscensem: a multis enim temporibus Judææ prædicans clamavit: *Gaude multum, filia Sion: ecce rex tuus venit tibi mansuetus et quietus, sedens super pullum asinæ, filium subjugalis* (Zach. 9. 9). Num fallimur Scripturas legentes, regem agnoscentes, nobis bona concilians, et eos qui dubitant reducentes? Prophetam tenetis, et prædictum a propheta intelligere non vultis? Absistite ergo, o Pharisei. Quanto magis in-tatis, tanto magis studium zelumque nostrum excitatis. Ideo non erramus clamantes, *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini*. Nomen scimus, o Pharisei: hoc nomen ab Egypto nos liberavit, et mare nobis permeabile reddidit, desertum civilem habitationem reddidit, nosque in terra lacte et melle manante stabilivit, curavitque ut propheta clamaret: *Cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus altissimus super omnem terram* (Psal. 82. 19). Quod autem turba obsequens, et principes sacerdotum rebelles sint, audi evangelistam: *Et consultaverunt principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent, quia multi propter ipsum ubabant ex Judæis, et credebant in Jesum* (Joan. 12. 10). Vidi-stin' illorum insaniam? Ut multitudinis fidem excinderent, Lazarum interficere quærebant, dicentes apud semetipsos: Si Jesum solum interficiamus, et Lazarum vivum relinquamus, nihil proficiemus: nam dum hunc vident, in illum credunt. Ne itaque etiam post mortem offendiculo nobis sit, occidamus Lazarum, ut memoriam ejus omnino deleamus. Hæc et alia dicebant summi sacerdotes, ut homines vani et insipientes, non intelligentes Dominum, qui voluntariam mortem promundi immortalitate subiturus erat, non Lazarum solum ejusque resurrectionem tantum in memoriam relicturum esse in mundo, sed etiam inexpugnabilem crucem: quam nec abripere neque occultare neque vanam reddere poterunt, quæ per totum mundum ejus operationis vim ostendat. Quænam domus est quæ non signum crucis habeat, tropæum contra dæmonas, animarum custodiam? quæ navis quæ cruce gubernaculo non utatur? quæ civitas quæ crucem non habeat in præsidium? quis rex qui non cruce redimiatur? quæ virgo quæ non crucem ha-

culum habeat? quæ Ecclesia quæ non cruce munia-tur? Crux in nocte illuminat, in die lucet: hiemem calamitatum, ver et æstatem appellare novit: conjugium stringit, amicitiam augeat, omnibus bonis imperat. Quid ergo evangelista? e re namque fuerit, totam periodum a capite resumere. Audisti modo dicentem evangelistam: *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis* (Joan. 12. 1). Quænam est hæc dies ante sex dies? Quænam? Præsens dies, quæ Joannem Præcursorem exprimit. Sicut enim Joannes Domino præcucurrit, sic et hæc dies resurrectioni: et sicut Joannes digito Dominum monstrans dicebat: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Id. 1. 29): sic et hæc dies ceu digito monstrans sequentem Dominicam, clamavit dicens: *Ecce mater eorum qui regenerandi sunt. Ante sex dies Paschæ*. Audite diem: non enim abs re positum est illud, *Ante sex dies Paschæ*, sed ut discas teipsum purgare ab omni inquinamento carnis et spiritus. Nam prævia purificatio est hæc dies, ut teipsum purges ab omni sorde, ut solvas inimicitiam, sedes iram, exstinguas calumniam, stringas caritatem, extendas pauperum amorem: ut ne tu solus festum agas, sed etiam inopis tecum festum celebret. Nisi enim largiaris egenti, et si ille ingemiscat, dum tu festum celebras, cave ne tibi accidat divitis illius retributio, qui cum epularetur quotidie splendide, ne micæ quidem Lazaro dabat. Largire igitur egeno de mensa tua, et inopibus benefacio, ut et tu semper festum celebres, et pauper dapibus fruatur tuis. Nisi enim tu largiaris pauperi paria sentienti, et consolatione opus habenti; et ille ex necessitate, abs te nihil referens, ad hæreticum accedat, qui illum consolatur: hæreticus te humanior videtur. Omnis enim hæreticus contra pastorem latrat. Quid ergo evangelista? *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis*. O Domini sapientiam! suscitavit Lazarum, ut irritaret diabolum. Paucis audi. Ut vidit diabolus Dominum clamantem, *Lazare, veni foras*, et omnia infernalitæ soluta, infernasque potestates imperare non valentes, et quod quasi regio jussu, imo potius divina voluntate operante, capilli Lazari radicem mittebant, nervi soluti constringebantur, carnes immutatæ replebantur, ossa separata suo ordine jungebantur, saniei fluentia coercebantur, spiritusque vitalis ingrediebatur, anima autem domina priscam sedem repetebat: ut illa et similia vidit, turbatus et anceps præcepit Potestatibus suis, dicens: Resistite, confortamini, regnum meum ne prodatis. O quid patior! mortis imperium dissolvitur, quod propter peccatum possidebam: eum quem a quatrduo tenebam, nunc per vim magnam reddere cogor: in calamitatem incidi, quos absorbueram evomere cœpi. Non propter Lazarum tantum fleo, sed timeo ne alios etiam, quos ab Adamo ad hoc usque tempus detineo, perdam. Cura mihi opus est et multa fortitudine: nisi prævertam eum, qui solo verbo me diripit, omnibus me facultatibus vacuum exhibebit. Quid mihi faciendum sit excogitavi et novi: Judæos habeo comites, mercede conducam Judam, qui mihi semper recte ministrat. Nam cum sit amans pecuniæ, accedentis mulieris unguentum trecentis denariis æstimavit, ipsique molestiam intulit: et qui unguentum trecentis denariis æstimavit, Dominum unguenti triginta denariis vendidit. Multo igitur mihi studio est opus, ut crucem appaream. Ille mihi Lazarum abripuit; ego vero illum hinc pertraham, et cum mortuis annumerabo, ut discat non sibi contra majorem esse pugnandum. Infernæ vero Potestates respondent illi: Jesum totum huc vis deducere ut quiescat? cave ne contra teipsum labores: jam ejus experientiam cepisti: pugnasti cum illo in deserto: annon illum ter adortus es, et ter excidisti? Si vero descendat, quid facturus es? Hæc et similia cum agitasset in consilio diabolus, Judæos ad majorem invidiam excitavit et investigavit, ut occi-

derent Lazarum qui a mortuis resurrexerat, et crucem Domino pararent; ut maledictio fieret benedictio, et lignum crucis omnibus salus. Nam per Lazari resurrectionem diabolus turbatus est, Pharisei pudentes facti sunt, Martha certior facta est, Maria glorificata, resurrectio prius exhibita, discipuli fortiores evase-

runt, et multi Judæorum, qui in Dominum Jesum Christum crediderunt, obviam venerunt ei cum ramis palmarum clamantes et dicentes: *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel: ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

IN LAUDEM SANCTI JOANNIS THEOLOGI (α).

Convocavit nos in unum, dilecti, sanctissimus Joannes Theologus, amicus Christi; non quod fragrantium rosarum flores, sed quod spiritualium patrum virtutes nobis exhibuerit: quorum odor est pia confessio, et animarum nostrarum salus. Quæ rosa, quæso, sic foliis ornatur, ut sanctissimus Joannes divina sanctorum corona gloriæ decoratur? Rosa quidem ut aurum splendet et bono intus fulget odore; sanctissimus vero Joannes sapientissimi pastoris et doctoris nostri bono fragrans odore, ab ipso throni culmine magnopere illustrat. O Joannes qui quotannis a peregrinis celebraris, et quotidie cum Ephesiis versaris! o Joannes, qui ut princeps excelsus in hoc sacro monte fulges, non pecunias civibus tuis, sed medelam petentibus largiris! o Joannes, qui Dianam, perduellem draconem, tropæo crucis prostravisti, et uni Christo nuptam Ecclesiam virtute crucis fortiter erexisti! o Joannes, qui patrem tuum Zebedæum in navicula reliquisti, et Dominum tuum Nazarenum, supra pectus ejus recumbens, dilexisti! Duas inamas quasi duos montes respiciebas, et in medio dulciter recumbens, eum qui in medio duorum animalium noscebatur Deum prædicasti: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1. 1)*. Et mihi stupendam Apostoli vim considera. Terram effudit is qui non est sepultus in terra, et quod effunditur est manna medelam afferens, et hoc ipsum quod effunditur numquam evacuatur. Quæ causa, quæ operatio illa sit, nemo dicere possit: immutabilia namque sunt Servatoris nostri Christi charismata, et indeficientes sanctorum operationes. O Joannes, armatura piorum, vere pia confessio, iis omnibus refugium, qui ad Deum confugiunt! Nam quod est portus iis qui tempestate agitantur, id ipsum est Deus iis qui labore premuntur. Hodie nos sanctissimus Joannes virtutis suæ decore illustrat: modo enim ille nobis lectus fuit, exque libro suo veteri quasi ex regia imagine, sua pietate fulget. Joannes

(α) Inepta concio Ephesi habita.

pulchrum fidei principium, radix florida, fons indeficiens, qui apud omnes gentes non uno tantum tempore lex est; sed semper, si credatur, honorabile pietatis institutum: primus fidei vertex, qui omnibus pietatis vestigia exhibet, qui nos docuit studere optimis caritatis charismatibus. Videmus enim thalamum virginittatis, et amplectimur fontem curationum. De lumine vero sermonem explicemus. Lux Pater, lux Filius, lux Spiritus sanctus. Lux Pater, quia Deus verus; lux Filius, quia ex Patre effulsit; lux Spiritus sanctus, quia ex Patre procedit: et ideo Deus est verus. Apostolus mihi testificabitur, *Deus lux est (1. Joan. 1. 5)*; et, Venit Joannes, *Ut testimonium perhiberet de lumine. Et erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. 1. 8. 9)*; id est, venientem ad veritatem. Et Filius. *Ego sum lux vera; et, Ego in Patre, et Pater in me (Joan. 8. 12. et 10. 38)*. Quod autem Filius lux sit et sol justitiæ, clamat et propheta: *Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est (Isai. 60. 1)*. Et de Spiritu sancto in Psalmis canitur, *Quoniam apud te est fons vitæ; in lumine tuo videbimus lumen (Psal. 35. 10)*; id est, in Filio videbimus Spiritum sanctum: lumen quo illuminati sumus, et usque ad hanc diem illuminamur cordibus nostris. Lux Pater, quia Deus est verus; lux Filius, quia lucis illius splendor est; lux Spiritus sanctus, qui ex Patre procedit: *Nemo enim novit quæ Dei sunt, nisi Spiritus qui in ipso est (1. Cor. 2. 11)*. Lux ergo vera est Spiritus sanctus, qui in vera luce conspiciatur et intelligitur. Maneat ergo nobis, fratres, fides infracta, Trinitas inseparabilis. Nam dicit beatus Salomon, *Funiculus triplex non rumpetur (Eccli. 4. 12)*. Deus enim sanctificat, illuminat, vivificat, liberat et cætera. Filius similiter: omnia enim quæ Pater, et ipse facit. Et Spiritus sanctus similiter sanctificat, illuminat, vivificat, liberat: nam liberati, sanctificati et illuminati sumus, ac reviximus, baptizati in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SANCTUM JOANNEM APOSTOLUM ET EVANGELISTAM THEOLOGUM (α)

Rursus Joannes noster, o Ephesii, imo potius totius orbis doctor, spirituales sagenam expandit, et nos omnes ex diversis locis congregavit, non ut illum coronis roseis honoremus, sed ut illum bonis et justis operibus decoremus. Rursus spirituales fontes suos attraxit, non ut sitientes agros riget, sed ut laborantes populos fulciat: rursus in templum ascendit secundus post Petrum, non ut claudum unum sanatum saltare curet, sed ut nos omnes in pietate firmatos instituat, ut in cælis conversationem habeamus. Non ultra supra pectus Domini recumbit, sed in singulos nostrum reclinans, nos omnes in pari honore suscipiens, lucrum proprium Deo offert, et ita clamat dicens: *Ecce ego et pueri, quos dedit mihi, Dominus. Pueri? quinam? Quos gratia peperit, et regni cælorum heredes ostendit. Multos enim abripuit Diana; his longe plures congregat Apostolus. Illa canes alens et venans, errorem dispersit; Joannes pauperes fovens et populos congregans, Dei cognitionem disseminavit: illa idolorum*

(α) Itac etiam concio Ephesi habita est;

pompis aerem obscuravit; Joannes sanctorum monumentis Asiam illustravit: Ægyptus memorat Moysis miracula; Ephesus annuntiat Joannis beneficia: Moyses decem plagis Ægyptum flagellavit; Joannes a Deo inspirato evangelio Ephesus ornavit; imo potius omnes miseratus est: Moyses virga mare scidit; Joannes cruce Dianam prostravit: discisso mari Pharaon et currus ejus submersi sunt; Diana dejecta, ejus sacerdotes et abominabiles ritus contriti sunt. Narrat David dicens, *Mare vidit, et fugit (Psal. 113. 3)*: hodie Ecclesia eodem modo clamat et dicit: *Diana vidit, et cecidit. Vidit Theologum et divinum præconem, vidit Deiferum, et cecidit peccatrix superflue culta, in solum prostrata: vidit eum, quem diligebat Jesus, et manere non potuit. Quid est tibi, Diana, quod cecidisti? Vidi filium tonitruum, et templum meum medium fractum est: vidi Dei amicum, et dissoluta sum: vidi supra divinum pectus reclinatum, et dejecta sum in sinum meum idolicum: Mirabilis Elias, dilecti, quia Baalem prostravit; mirabilior Joannes, quia Dianam eliminavit. Elias quadri-*

κράζοντες και λέγοντες· Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις·
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασι-

λεὺς τοῦ Ἰσραὴλ· αὐτῷ ἡ δόξα και τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν θεολόγον.

Συνεκάλεσεν ἡμεῖς, ἀγαπῆτοι, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ φίλος Χριστοῦ, οὐχ ὅτι ἡδυνώων ῥόδων κάλυκας ἡμῖν ἀνατείλας, ἀλλὰ πνευματικῶν πατέρων τὰς ἀρετὰς ἡμῖν ἐξανθήσας. Τούτων ἡ εὐδία ἡ εὐσεβὴς ἐστὶν ὁμολογία, καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρία. Ποῖον, εἰπέ μοι, ῥόδον οὕτω τοῖς φύλλοις κεκόσμηται, ὥς ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης τῷ θεοπρεπεῖ τῶν ἁγίων στεφάνῳ δέδοξασται; Τὸ μὲν γὰρ ῥόδον τὴν χρυσαυγούσαν εὐδίαν ἐσθλὴν ἀποστίλβει· ὁ δὲ ἀγιώτατος Ἰωάννης, τὴν ἀρωματίζουσαν πολιτείαν τοῦ πανσόφου ποιμένος ἡμῶν καὶ διδασκάλου, ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ θρόνου κορυφῆς κατὰ κράτος ἐκλάμπει. Ὁ Ἰωάννη, δι' ἐνιαυτοῦ μὲν τοῖς παρεπιδημοῦσι μνημονεύομενε, καὶ ἡμέραν δὲ τοῖς Ἐφεσίοις συμπολιτευόμενε· ὦ Ἰωάννη, ὡς πρύτανις ὕψιλος ἐπὶ τὸδε τὸ ἱερὸν ὄρος προλάμπεις, οὐ χρήματα τοῖς πολιταῖς σου δωρούμενος, ἀλλ' ἱαμα τοῖς αἰτούσι σε χαρίζομενος· ὦ Ἰωάννη, τὴν μονομάχον δράκαιναν Ἀρτεμιν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ κατήραξας, καὶ τὴν μονόγαμον νύμφην Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλησίαν, τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ κραταιῶς ἀνώρθωσας. Ὁ Ἰωάννη, τὸν πατέρα σου Ζεβεδαίου ἐπὶ τὸ πλοῖον κατέλιπες, καὶ τὸν Δεσπότην σου Ναζωραῖον ἐπὶ τὸ στήθος ἡγάπησας. Ὡς δύο ὄρη, τοὺς δύο μαστοὺς ἐθεώρεις, ὡν ἀνὰ μέσον ἦδεις· ἀναπαυσάμενος, τὸν ἐν μέσῳ δύο ζῶων γινωσκόμενον θεολόγησας· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καὶ μοι τὸ παράδοξον τοῦ ἀποστόλου θεώρησον. Ἰὴν βρῦει ὁ μὴ ταρεῖς εἰς γῆν, καὶ τὸ βρῦον μάννα ἐστὶν ἱαματικόν, καὶ τὸ κενούμενον οὐκ ἐκκενοῦται τῷ χρόνῳ. Ἀρα τίς ἡ αἰτία, τίς ἡ ἐνέργεια [772], οὐκ ἂν τις εὐροί εἰπεῖν· ἀμετάβλητα γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ ἀνέκλειπτα τῶν ἁγίων τὰ ἐνεργήματα. Ὁ Ἰωάννη, τὸ ὄπλον τῶν εὐσεβῶν, ἡ δυνάμις ἐξουσίας ὁμολογία, καὶ πάντων αὐτοῖς ἀποφυγὴ, ἡ πρὸς Θεὸν καταφυγὴ. Ὁ γὰρ ἐστὶ λιμὴν τοῖς χειμαζομένοις, τοῦτο ὁ Θεὸς τοῖς καταπονουμένοις. Σήμερον ἡμῖν ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης, τῆς οικείας ἀρετῆς τὸ κάλλος ἐκλάμπει· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν καὶ ὑπανέγνωσται, ὥσπερ ἀπὸ βασιλικῆς εἰκόνος τῆς βίβλου τῆς ἀρχαίας ἐκλάμπων τὴν οικίαν εὐσεβείαν. Ἰωάννης, ἡ καλὴ τῆς πίστεως ἀρχή, ἡ εὐθαλὴς ῥίζα, ἡ ἀνέκλειπτος πηγὴ, ὁ ἐν

πᾶσιν ἔθνεσιν οὐ κατ' ἐκεῖνον μόνον καιροῦ νόμος, ἀλλ' εἰς αἰὶ ὁ πιστευθεὶς τὸ σεμνὸν τῆς εὐσεβείας ἐπάγγελμα· τὸ πρῶτον τῆς πίστεως ἀκροθίνιον, ὁ πᾶσι τῆς εὐσεβείας τὰ ἔχνη ἀπλώσας, ὁ ζήλου ἡμᾶς τὰ κάλλιστα τῆς ἀγάπης χαρίσματα παιδεύσας. Βλέπομεν γὰρ τὸν θάλαμον τῆς παρθενίας, καὶ περιπτυσσόμεθα τὴν πηγὴν τῶν ἱαμάτων. Ἀναπτύξωμεν δὲ καὶ τὸν περὶ τοῦ φωτὸς λόγον. Φῶς ὁ Πατὴρ, φῶς ὁ Υἱός, φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Φῶς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Θεὸς ἀληθινός· φῶς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξέλαμψε· φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ διὰ τοῦτο Θεὸς ἀληθινός. Ὁ ἀπόστολος μαρτυρεῖται μοι λέγων, *ὅτι Θεὸς φῶς ἐστὶ. Καὶ, Ἡλθεν Ἰωάννης, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· καὶ, Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*, τούτεστιν, ἐρχόμενον εἰς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Υἱός, *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*· καὶ, *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*. Ὅτι δὲ ὁ Υἱός φῶς ἐστὶ καὶ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁ προφήτης βοᾷ· *Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλὴμ*. *Ἥκει γὰρ σοι τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε*. Καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ψαλμοῖς ᾄδεται, *ὅτι, Παρὰ σοῦ πηγὴ ζωῆς. Ἐν τῷ φωτὶ σου εὐφρόμεθα φῶς*, τούτεστιν, ἐν τῷ Ἰῷ εὐφρόμεθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· φῶς δι' οὗ φωτισθόμεν, καὶ ἐως σήμερον φωτιζόμεθα τὰς καρδίας ἡμῶν. Φῶς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός· φῶς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐκεῖνον τοῦ φωτὸς ἀπαύγασμά ἐστι· φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· *Ὅσδεῖς γὰρ οἶδς τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ*. Φῶς οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἀληθινόν, δὲ ἐν τῷ ἀληθινῷ φωτὶ θεωρεῖται καὶ νοεῖται. Μενέτω οὖν ἡμῖν, ἀδελφοί, ἡ πίστις ἀβράχης, ἀχώριστος Τριάς. Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Σολομὼν λέγει· *ὅτι τὸ ἐντρίτειον σπαρτίον οὐ διαβράβησεται*. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀγάδις, φωτίζει, ζωοποιεῖ, ἐλευθεροῖ, καὶ τὰ πλείονα τούτων. Καὶ ὁ Υἱός ὡσαύτως· πάντα γὰρ, ὅσα ὁ Πατὴρ ποιεῖ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσαύτως ἀγάδις, φωτίζει, ζωοποιεῖ, ἐλευθεροῖ. Ἠλευθερώθημεν γὰρ καὶ ἡγιασθημεν καὶ ἐφωτισθημεν καὶ ἀνεψήσαμεν, βαπτισθέντες εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν τὸν θεολόγον.

Πάλιν ὁ ἡμέτερος Ἰωάννης, ὦ Ἐφεσίοι, μᾶλλον δὲ πάσης τῆς οἰκουμένης διδασκαλός, τὴν πνευματικὴν σαγήνην ἐξήπλωσε, καὶ πάντας ἡμᾶς ἐκ διαφόρων τόπων συνήγαγεν, οὐχ ἵνα αὐτὸν στεφάνους ῥόδων τιμήσωμεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ δικαίοις σεμνύνωμεν. Πάλιν τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ πηγὰς ἐπεσπάσατο, οὐχ ἵνα ἀργοὺς διψῶντας ποτίσῃ, ἀλλ' ἵνα λαοὺς κοπιῶντας στηρίξῃ· πάλιν εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβέβηκεν ὁ δευτέρως μετὰ Πέτρον, οὐχ ἵνα ἐνα χυλὸν θεραπεύσας ἐξάλλεσθαι ποιήσῃ, ἀλλ' ἵνα πάντας ἡμᾶς τῇ εὐσεβείᾳ ἐπιβρώσας, εἰς οὐρανούς τὸ πνεῦμα ἔχειν παρασκευάσῃ. Οὐκ ἐστὶ ἐπὶ τὸ κυριακὸν στήθος ἀνάκειται, ἀλλ' εἰς ἐκαστον ἡμῶν ἀνακλίνας, ἀπαντὰς ἡμᾶς ἰσοτίμους δεξάμενος, κέρδος ἴδιον τῷ Θεῷ προσενέγκει, καὶ οὕτω κέκραγε λέγων· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά, ὅ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Παῖδια, ποῖα [775]; Ἀ ἡ χάρις ἐβλάστησε, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμους ἀπέδειξε. Ὅσους ποτὲ ἐσουλῶγει ἡ Ἀρτεμῖς, τούτων πλείονας συνάγει ὁ ἀπόστολος. Ἐκεῖνη κύνες τρέφουσα, θηρεύουσα, τὴν πλάνην κατέσπειρεν· Ἰωάννης πτωχοὺς οἰκονομῶν καὶ λαοὺς συγκροτῶν, τὴν θεογνωσίαν ἐπέσπειρεν· ἐκεῖνη πομπαῖς· εἰδῶλων τὸν ἀέρα σκοτίεν, Ἰωάννης μνημῆας ἁγίων τὴν Ἀσίαν ἐφώτισεν· Αἰγυπτὸς μνημονεῖ τὰ Μωϋσῆως θαύματα, Ἐφesus ἐξαγγέλλει τὰς Ἰωάννου εὐεργεσίας· Μωϋσῆς δέκα πληγαὶς τὴν Αἰγυπτὸν ἐμαστίζουσαν, Ἰωάννης δὲ τῷ θεοπνεύστῳ Εὐαγγελίῳ Ἐφesus κατεκόσμησε, μλ.

λον δὲ καὶ πάντας ἡλέησε· Μωϋσῆς διὰ ῥάβδου τὴν θάλασσαν ἐσχισεν, Ἰωάννης διὰ σταυροῦ τὴν Ἀρτεμιν κατέστρεψε· τῆς θαλάσσης σχισθείσης Φαραὼ καὶ τὰ ἄρματα αὐτοῦ κατεποντίσθησαν· τῆς Ἀρτεμίδος καταπεσοῦσης, ὁ ἱερεὺς αὐτῆς καὶ τὰ βδελύγματα συνετρίβησαν. Ἐκδιηγείται ὁ Δαυὶδ καὶ λέγει, *Ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἐφυγε*· σήμερον ἡ Ἐκκλησία τὸν αὐτὸν τρόπον βοᾷ καὶ λέγει, ἡ Ἀρτεμῖς εἶδε καὶ ἔπεσεν. Εἶδε τὸν θεολόγον καὶ θεοκήρυκα, εἶδε τὸν θεοφόρον, καὶ ἔπεσεν ἡ ἀμαρτωλὴς, ἡ ἀλίτιμος, εἰς τὸ ἔδαφος. Εἶδεν ὃν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς, καὶ μένειν οὐκ ἰσχυσε. Τί σοὶ ἐστίν, Ἀρτεμῖς, ὅτι ἐπείσας; Εἶδον τὸν υἱὸν τῆς βροντῆς, καὶ κατεβράβη μου τὸ ἱερὸν τῆς μετεπίστας· εἶδον τὸν θεῖκον φίλον, καὶ διελεύθην· εἶδον τὸν ἐπὶ τὸ θεῖκον στήθος ἀνακλινέντα, καὶ κατηνέχθη ἐπὶ τὸ ἐιδωλίκόν μου στήθος. Θαυμαστός ὁ Ἥλιος, ἀγαπῆτοι, ὅτι τὴν Βάαλ κατέστρεψε· θαυμασιώτερος ὁ Ἰωάννης, ὅτι τὴν Ἀρτεμιν ἐξώρισεν. Ἥλιος τετρακοσίους καὶ πενήντα ἀπέκτεινε· Ἰωάννης τὸν ὅπῃ τὸ κίονος φονευθέντα ἱερεῖα ζωοποιήσας ἐν Χριστῷ ἀνέστησεν. Ὁ τοῦ θαύματος! Στύλος λίθινος τὸν Ἰσδὴθον ἐθανάτωσεν ἱερέα, ὃν διὰ τῆς χάριτος, ἐξανέστησεν ὁ Ἰωάννης. Ἀραντες γὰρ αὐτοῦ, ψηφαί, τὸ σῶμα βαστάζοντες ἤνεγκαν, θέντες πρὸς τὴν θύραν τοῦ Ἰωάννου· καὶ ὃν οὐκ ἤθελε ζῶν θεωρῆσαι, τοῦτον ἀποθανόν ἐπεσῆτει, ζῶν ἡ καὶ πίστιν αἰτούμενος. Οὕτω ποτὲ καὶ οἱ παμπόνηροι Ἰουδαῖοι ἐποίησαν· ζῶντα τὸν Χριστὸν ἀπηνή-

σαντο, καὶ ἀποθανόντα Ὑῖὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν· ἀπρη-
νῆσαντο αὐτὸν ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ εἰπόντες, *Ἡμεῖς τοῦ*
Μωϋσέως ἐσμὲν μαθηταί· τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν
πόθεν ἐστίν. Ἀνέβλεψεν δὲ τυφλός, καὶ ἐσχοτίσθη ὁ
ἀσύνητος λαός. Ὑῖὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ,
ὅτε κλίνας τὴν κεφαλὴν ἀφήκε τὸ πνεῦμα, καὶ λόγῃ
τὴν αἰδιδίμον αὐτοῦ ἐξεκέντησαν πλευράν, καὶ ἐξηλθε
πλήθος αἵματος καὶ ὕδατος· ἔκραζον δὲ μεγάλη τῇ φωνῇ
Ἰουδαίων παῖδες, καὶ ἔλεγον, Ἀληθῶς Θεοῦ Ὑῖός ἦν
οὗτος. Ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὁ κήρυξ τῆς θεογνωσίας, ὁ
Πνεύματος ἁγίου χάριν λαβὼν, ὁ ῥήτωρ τῆς Ἐκκλη-
σίας, ὁ φωστὴρ τῆς εὐσεβείας, ὁ ὀφθαλμὸς τῆς Ἀσίας,
τὴν μὲν δαίμονα Ἀρτεμιν κατέστρεψε, τὸν δὲ Θεὸν Ἀδ-
ρον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μεγαλοφώνως ἐκήρυξεν· *Ἐν ἀρχῇ*
ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ

Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἐρωτήσωμεν τὸν ἀλῆα τῶν ἱχθύων,
καὶ συγγραφεὰς τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, τίς αὐτὸν τοῦτο
ἐδίδαξε; ποῖος πατὴρ τοῦτο συνεβούλευσεν ἀποθῆγξαι-
σθαι, εἰς ποῖαν βίβλον ἐγκύβας εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν;
Ἄλλ' οὔτε τις ἐδίδαξεν αὐτόν, οὔτε εἰς βίβλον ἐγκύβας
εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν· ἀλλ' εἰς τὸ δεσποτικὸν στήθος τοῦ
Σωτῆρος ἀνέπεσε, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς σοφίας καὶ τῆς
γνώσεως τὸν νοῦν φωτισθεὶς ἐδόξασεν, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ*
Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ
Λόγος. Τί πλέον τῶν γεγραμμένων ἔχω εἰπεῖν; Ἐκου-
σας ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν,* τοῦτέστιν, ἐν Πατρὶ καὶ σὺν
Πατρὶ, καὶ Θεὸς ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀρόχτως
καὶ ἀπαθῶς γεγεννημένος πρὸ αἰώνων. Αὐτῷ ἡ ὄψα εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν [774].

Ἥλιος ἀνίσχων τὰς οἰκίας ἀκτίνας εἰς πάντα κό-
σμον ἐκτείνει· καὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ ἡ κατὰ σάρ-
κα γενέθλιος ἀνατολή τοὺς αὐτῆς μαθητάς, ὥσπερ τι-
νάς· ἀκτίνας, εἰς τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐξέπεμψε. Διὰ
τοῦτο καὶ σήμερον φωστῆρων δίκην τὸν ἱερὸν τοῦτο
λαμπρύνουσι σύστημα Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάν-
νης, οἱ τῶν ἀπίστων σαγηνευταί, καὶ τῶν πεπλανημέ-
νων πρῆρην εἰς θεογνωσίαν ἀλῆεις, οἱ ἀντὶ μὲν καλὰμου
τῷ σταυρῷ χρώμενοι, ἀντὶ δὲ ἱμονιδᾶς τῇ τριπλόκῳ
ὁμολογία τοὺς λογικοὺς ἀνασπῶντες ἱχθύας ἐκ τοῦ βυ-
θοῦ τῆς κακίας· οἱ τῶν ἀνεκκαλήτων μυστηρίων τῶν
διδασκάλῳ κοινωνοῦντες, καὶ τῶν ἀρόχτων καὶ αθεῶτων
πραγμάτων αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι γενόμενοι. Πέτρος
ὁ διὰ τὴν πίστιν πέτρα κληθεὶς, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ τῆς
Ἐκκλησίας ἀνέχων τὴν οἰκοδομήν. Σὺ γὰρ εἰ, φησί,
Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου
τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἡδου οὐ κατισχύσουσιν
αὐτῆς. Ἀλλὰ ἰδωμεν, εἰ δοκεῖ, διὰ τίνα καὶ ποῖαν
αἰτίαν τοῦτο τετύχηκε τοῦ ἐπάθλου ὁ κορυφαίος.
Ἡρώτα ποτὲ τοὺς μαθητάς ὁ Σωτὴρ τίνα ἄρα περὶ
αὐτοῦ ἔχοιεν δόξαν. Τῶν οὖν ἄλλων τέως σιγῶντων,
προσιδῆσας ὁ γενναῖος οὗτος, φησιν, οὐκ εἶπε· Σὺ ἐγέ-
νου, σὺ ἐκτίσθης· ἀλλὰ, Σὺ εἰ, κατὰ τὸν προφήτην τὸν
λέγοντα, Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ
ἐκλείψουσιν· καὶ διὰ ταύτην τὴν ὁμολογίαν λαμβάνει
τῶν οὐρανῶν τὰς κλεῖς. Ὅσα γὰρ, φησιν, ἂν δῆσῃς
ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ
ὅσα ἂν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. Ὡ παραδόξου καὶ φύσιν υπερβαίνοντος ἀξιό-
ματος! Ἐπὶ γῆς βαδίζον νόμος ταῖς οὐρανοῖς ἐξέπεμ-
πε δυνάμεις, καὶ τοὺς ἐκεῖναι ἐφύλαττον. Καὶ κάτω μὲν
ἐκείνους τὰ δοκοῦντα ὑπηγόρευεν, ἄνωθεν δὲ Θεὸς τὴν
ψῆφον τῶν λεγομένων ἐθεδαίου. Ἐμακαρίζετο ποτε
Ἰωσήφ ἐκεῖνος, τὰ σιτοδοχεῖα πιστευθεὶς τοῦ Φαραῶ.
Πῶς οὐ ζηλωτὴς καὶ τρισμακάριος ὁ Πέτρος, τοὺς ἠθασ-
τοὺς πιστευόμενος αὐτῶν τῶν οὐρανῶν; Ἀλλ' οὐχ ὅτι
τοῦ δεσμεύειν ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν τοσοῦτον μακαρίζω,
οὐδ' ὅτι καὶ σκία τῶν ἱματίων αὐτοῦ προκύπτουσαι νό-
σους ἤλαντον, οὐδ' ὅτι τὴν Ταβιθά ἐκ νεκρῶν ἀνέστησεν
ἐκπλήττομαι· ταῦτα γὰρ τοῦ ἐνεργούντος Πνεύματος
ἐστὶν ἐκ τοῦ πλείστου τὰ χαρίσματα· ἐγὼ δὲ Πέτρον
μακαρίζω ἐκείνῳ τῆς ἀληθείας ἔνεκεν ὁμολογίας τῆς
ἀπὸ πάντων τέως πρώτον ἐπιβεβηκότα· Σὺ εἰ ὁ Χριστός,
ὁ Ὑῖός τοῦ Θεοῦ τὸν ζῶντος. Καὶ τὸ φαινόμενον ὁμο-
λογεῖ, Σὺ εἰ ὁ Χριστός· τοῦτο τῆς μετὰ Πατρός
συνυπάρξεως τὸ μῆνυμα. Ἰδωμεν δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ
τοῦ τρισμακαρίου Ἰωάννου τὰ ἰδιόζοντα πλεονεκτή-
ματα· οὐκ ἂν ὦν τῆς ἐνθέου πενίας ἐκοινωνεὶ τῷ Πέ-
τρῳ· συνῆν γὰρ τῷ λέγοντι, Ἀργύριον καὶ χρυσίον
οὐκ ἔχω· ἀπάρχει μοι, καὶ τῇ σιωπῇ τὴν συγκατάθεσιν
ἐμήνυσεν· ἀλλ' ὅτι εἰς τὰ στέρνα τὰ δεσποτικά πεσὼν,
ἐκείθεν ἐχάλασε τὴν ἱερὰν ἐκείνην καὶ μεγαλόφωνον
σάλπιγγα, δι' ἧς, ἂ μὴ εἴπεν οὐρανός, μὴ ἐνενόησαν
ἄγγελοι, μὴ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν τις κατέλαβε,
μῶνος τοιμητῆ καὶ πιστῇ ἐφανέρωσε γλώσση. *Ἐν ἀρχῇ*
ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ
Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Τίνος οὖν ἔνεκα, καὶ διὰ ποῖαν αἰ-

τίαν, πρότερος ὢν τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν, ἱσάτος
ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον; Ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο ζητῆσαι.
Ματθαῖος τῇ τῶν Ἑβραίων γλώσσῃ τὰ εὐαγγελικά
συνέταξε θαύματα· Μάρκος, τοῦ Πέτρου· μαθητὴς γεν-
μενος, τὰ διὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ συμβαδηκότα γε-
γράφηκε, λέγω δὴ τὴν ἀμικτον γέννησιν, τὴν ἀμεμπτον
ἀναστροφὴν, τὰ παράδοξα σημεῖα, τὸν Ἰουδαῖον φό-
βον, τὸ σωτήριον πάθος, τὸν ζωοποιὸν ἡμῖν θάνατον,
τὴν ἐπ' ἀφωρσία ἀνάστασιν, τὴν πρὸς τὸν πατρικὸν
κόλπον ἀνάληψιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λουκᾶς, Παῦλου τυ-
γῶνων [775] μαθητῆς, τὴν αὐτὴν τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἐπι-
ψεν ὁδόν. Ἰωάννης τοῖνον μόνος, ὡς ἀλῆεύς τις ἐξ ἀ-
πόπτου καθήμενος, καὶ ἐτέρων ἀλιευόντων θεατῆς γενόμε-
νος, ὡς εἶδεν αὐτῷ τῆς γνώσεως τὸ κεφάλαιον παρα-
λειφθὲν, μεταχειρίζεται τὸν ἀλιευτικὸν τοῦ Εὐαγγελίου
κάλαμον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸν ζητούμενον ἱχθὺν θηρεύει,
καὶ τοῦτον ἀπράτως τοῖς πιστοῖς πιπράσκει ῥωμῶν, *Ἐν*
ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Οὐκ ἂν οὐ Μαρία, φησίν, ἡ νομι-
σθεῖσα μήτηρ, ἀρχὴν ἔλαβεν ὁ Χριστός· οὐκ ἂν οὐ
Ἰωσήφ πατὴρ αὐτοῦ ἐχρημάτισε, τὴν ὑπαρξιν ἔχει·
οὐδ' ἂν οὐ Μωϋσῆς, οὐδ' ἂν Ἀδραμ, ὁ πρὸ νόμου
πάντων πατὴρ· ἀλλ' *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.* Ἀρχὴς
δὲ οὐδὲν ἀρχαιότερον, ἀρχῆς οὐδὲν πρεσβύτερον· πᾶν
ποίημα ἀρχεται, καὶ ἐστὶν ὑπὲρ ἀρχῆν· πάντων δὲ ἀρχὴ
Ὑῖός, καὶ πάντων ἐστὶν ὡς ποιητῆς ἀρχή. Πᾶν τῇ ἀρχῇ
παραλαμβανόμενον, νεώτερον· μόνῃ δὲ τὰ πρεσβεία
τῆς ἀδιδιότητος κατέχει ἡ ἀρχή. Ἀλλ' ἰδωμεν δίκαιον
Ἰάκωβον· εἰ γὰρ καὶ τὴν τοῦ δικαίου ἐπίκλησιν ἐξαι-
ρετον ὁ ἄλλος Ἰάκωβος ἔλαχεν, ὁ χρηματίζων Δίκαιος,
ἀλλ' οὐ φθονῇσει τοῦ τοιαύτου γέρας τῷ συναποστόλῳ.
Πολλοὶς τοῖνον καὶ ὁ υἱὸς Ζεβεδαίου πλουτεῖ τοῖς τοῦ
Εὐαγγελίου κακορθώμασιν· ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ παρὼν εἰς
ἐγκωμίου λόγον, τὸ ὑπὲρ τοῦ δεσποτικοῦ φίλτρον ἡδέως
τὴν κεφαλὴν ἀποτηρηθῆναι. Τοῦτον γὰρ Ἡρώδης, ὡς
ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορεῖ, ἀναίρει. Οὗτος τῆς
εὐσεβείας οἱ ἀθληταί, οὗτοι τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμά-
των οἱ δίακονοι. Ἀλλ' ἕνα μὲν ἐξ Ὀλυμπιακῶν ἐπαν-
ελθόντα στεφανίτην ὁμοὶ καὶ πόλεις ἰδεῖν συντρέχουσι,
καὶ ταῦτα φύλλοις ἁδάρης ἐστεφανωμένοι· ἡμεῖς δὲ
οὐχ ἕνα, ἀλλὰ τρεῖς ἀγωνιστάς, ὑπὲρ Τριάδος ἀγωνι-
στάς, ὑπὲρ Τριάδος ἀθλήσαντας καὶ στεφανωθέντας,
πρὸς ἡμᾶς παραγενομένην ἐλεάσωνι συνδρομῇ· τεθε-
μεθα. Καίτοι τὸν ἀμετρίων κατατολμᾶ πᾶσα γλώσσα,
ἐνὸς τούτων τοὺς ἐπαίνους διεξιέναι· περιωμῆν, καὶ
ἰλιγγίᾳ ἡ διάνοια, θάλασσαν ἀρετῶν κοτύλῃ ἐκμετρεῖν
βιαζομένη· ἀλλ' ὅμως ἐπεχειρήσαμεν, τῆς ἐὺγνωμοσύ-
νης ἐπιδεικνύμενοι τοῖς πατρῶσι τὸν καρπόν. Πρὸ ὅσῳ
ἡμερῶν γενεθλιακῇ τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ πανήγυ-
ρτος διηυνύσθῃ· εἰκότως τοιγαροῦν οἱ λαμπροὶ ἄνθρω-
ποι εἰς τὴμὴν τῆς Δεσποτικῆς γεννήσεως ὑπὸ τῶν
πεντάβλων ἀγωνιστῶν ἐξετελεύτησαν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ
τῶν ἔξωθεν συμβαίνειν εἰώθε· τὰς γὰρ βασιλικὰς γεν-
νήσεις ἐν ταῖς πόλεσιν οἱ ἀρχόντες τιμῶσιν· ἀλλ' ἐκεῖ
μὲν ὁ νενικηκώς, σκιάς καὶ προσκαίρου χαρὰς ἐτρέφῃ-
σεν ἡδονήν· ἐνταῦθα δὲ ἀθάνατα τοῖς στεφανίταις τὰ
βραβεῖα, αἰωνίζοντες οἱ στέφανοι, ἡ μετ' ἀγγέλων χαρὰ,
ἡ μετὰ τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἀναστάσει λαμπρότης. Ταῦτα

* Forl. πρὸς ἡμᾶς παραγενομένη, ἐλεάσωνι συνδρομῇ τεθ. K τῶν ὑπέρτερων.

gentos quinquaginta occidit; Joannes sacerdotem sub columna occisum suscitans, in Christo ad vitam reduxit. O miraculum! columna lapidea sacerdotem lapidi parem occidit, quem per gratiam suscitavit Joannes. Nam assumpto, inquit, ejus corpore, gestantesque illud, posuerunt ante janua[m] Joannis; et quem noluit vivens conspicerere, hunc mortuus querebat, vitam et fidem postulans. Sic olim scelestissimi Judæi fecerunt: viventem Christum negarunt, et mortuum Filium Dei confessi sunt: negarunt illum, quando cæco nato dicebant: *Nos Moysis discipuli sumus; hunc autem nescimus unde sit* (Joan. 9. 28. 29). Lumen recepit cæcus, et obtenebratus est inæsanus populus. Filium Dei confessi sunt, cum in cruce inclinato capite emisit spiritum, et lancea illud celebre latus perforarunt et exivit copia sanguinis et aquæ. Clamaverunt autem magna voce Judæi, et dicebant: *Vere Filius Dei erat hic*. Joannes dum viveret, præco cognitionis Dei, qui Spiritus sancti

gratiam acceperat, orator Ecclesiæ, luminare piæ religionis, oculus Asiæ, Dianam dæmonem evertit, Denique Verbum per totum mundum magna voce prædicavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Interrogemus piscium captorem, et sanctorum Evangeliorum scriptorem, quis hoc illum docuit? quis pater hæc ipsi auctor dicendi fuit? in quo libro invenit hæc quæ pronuntiavit? Verum nemo illum docuit, nec in libro quopiam invenit hæc quæ protulit; sed in sinu Domini Servatoris recubuit, et in sapientiæ et scientiæ profundo, mente illuminatus clamavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Quid amplius possum dicere, quam quæ scripta sunt? Audisti, *In principio erat*: hoc est, in Patre et cum Patre, et Deus erat ex Deo et Patre, ineffabili et impassibili modo genitus ante sæcula. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRANSFIGURATIONEM.

Sol oriens radios suos in totum mundum infundit: et Domini Christi natalis secundum carnem ortus discipulos suos ceu quosdam radios per totum orbem emisit. Ideoque hodie Petrus, Jacobus et Joannes luminarium instar hunc sacrum cœtum illustrant, qui infideles sagena capiunt, et piscatores eos qui prius errabant ad Dei cognitionem reducant: qui pro calamo cruce utuntur, et pro retibus triplici confessione rationabiles pisces ex profundo nequitiae extrahunt: ineffabilium mysteriorum cum magistro suo consortes, et inenarrabilium invisibiliumque rerum oculati testes et auditores. Petrus qui propter fidem petra vocatus est, et in se Ecclesiæ ædificationem retinet. *Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam* (Matth. 16. 18). Sed videmus, si placet, cur et qua de causa coryphæus hoc munus sortitus sit. Interrogabat aliquando discipulos Servator, quam de se haberent opinionem. Aliis porro interim tacentibus, hic strenuus prosiliens dixit, non, Tu factus es, non, Tu creatus es; sed, *Tu es*, secundum prophetam dicentem: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. 101. 28); et propter hanc confessionem cælorum claves accepit. *Quæcumque enim, inquit, ligaveritis super terram, erunt ligata in cælis, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta in cælis* (Matth. 16. 19). O stupendam dignitatem, quæ naturam exsuperat! In terra gradiens leges supernis virtutibus mittebat, quas illæ servabant; et infra positus quæ sibi videbantur dictabat, Deusque sursum dictorum sententiam firmabat. Beatus prædicabatur ille olim Joseph, cui horrea Pharaonis concredita erant: quomodo non felix et ter beatus Petrus, cui thesauri cælorum concrediti sunt? Sed non tam illum beatum prædico et miror quod ligandi potestatem acceperit, nec quod umbræ vestimentorum ejus morbos eliminarent, nec quod Tabitham a mortuis suscitaverit; hæc quippe sunt, ut plurimum, operantis Spiritus charismata; sed Petrum illum beatum prædico ob veram confessionem, ad quam prius omnium ipse pervenit: *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Quod apparebat confessus est, *Tu es Christus*. [Illud vero, *Filius Dei vivi*,] significat illum cum Patre existere. Videamus etiam, si placet, beatissimi Joannis proprias prærogativas; non a divina paupertate, cujus cum Petro consors erat, præsensque cum ille diceret, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6); ubi ex silentio consensum indicavit; sed quia supra pectus Domini recubens, inde fabricatus est sacram illam et alte sonantem tubam, per quam ea quæ nec cæli dixerunt, nec angeli cogitarunt, nec aliorum evangelistarum ullus accepit,

solus audaci et fideli lingua declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Cur ergo et qua de causa, cum primus sit evangelistarum, ultimus scripsit Evangelium? Hoc etiam querendum est. Matthæus Hebraica lingua evangelica miracula conscripsit; Marcus, Petri discipulus, quæ per Dominum Christum contigerunt scripto tradidit, nempe natales sine coitu, inculpatum vivendi institutum, stupenda signa, Judaicam invdiam, salutarem passionem et vivificam nobis mortem, resurrectionem ad incorruptam vitam, assumptionem ad paternum sinum. Similiterque Lucas, Pauli discipulus, eandem quam priores viam tenuit. Joannes igitur solus, quasi piscator in specula sedens, aliorum piscatorum spectator factus, ut vidit scientia: caput sibi relictum esse, assumit piscatorium evangelii calamus, atque in eo quæsitum piscem capit, ac sine pretio fidelibus vendit clamans, *In principio erat Verbum*. Non ex quo Maria, inquit, ejus mater reputata est, principium habuit Christus; non ex quo Joseph pater ejus vocatus est, existentiam habet; non ex quo Moyses, non ex quo Abraham omnium ante legem pater; sed, *In principio erat Verbum*. Principio autem nihil antiquius, nihil vetustius: omne opus incipitur, et est sub principio; omnium vero principium est Filius, omnium est, ut factor, principium. Quodcumque a principio assumitur, est recentius: solum vero principium æternitatis privilegium habet. Sed videamus justum Jacobum: etiamsi enim alius Jacobus justus cognomen præcipuum sortitus sit, Justusque sit appellatus, at non invidet coapostolo suo hanc prærogativam. Multis igitur filius ille Zebedæi evangelicis ditatus est operibus; sufficit autem in præsentia ad ipsius laudem, quod ex Domini amore capite sit truncatus: hunc enim Herodes, ut Lucas narrat in Actibus, occidit (Act. 12. 2). Hi sunt pietatis athletæ, hi evangelicæ prædicationis ministri. Unum quidem ex Olympicis revertentem coronatum ut videant, populi et urbes accurrunt ad lauri foliis redimitum: nos vero non unum, sed tres certatores, qui pro Trinitate concertant et coronati sunt, concursu facto spectavimus. Et quamquam immensa aggredditur quævis lingua, vel unius eorum laudes prosequi tentans, et mens caligine laboret, dum mare virtutum uno vasculo metiri conatur; attamen id ausi sumus, boni affectus fructum patribus offerentes. Ante biduum omnium Regis Christi natales celebrati sunt: jure ergo hæc splendida certamina in honorem natalium Domini ab athletis quinquevitiis peracta sunt. Id quod etiam apud externos contingere solet: regios quippe natales in urbibus principes celebrant. Sed illic quidem victor umbram et temporanei gaudii vo-

lupatam decerpit; hic vero immortalia sunt coronatorum bravia, æternæ coronæ, gaudium cum angelis, splendor cum sanctis in resurrectione. Hæc ipsis reposita sunt certaminum præmia: quorum precibus et

nos servemur, et hic pastor bonus in multas annorum decadas nobis custodiatur in Christo, cui gloria in sæcula. Amen.

DE SICCITATE.

Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum (Jer. 9. 1)? Exordium mihi largiter subministret prophetarum omnium maxime misericors. At ille unius urbis Jerosolymæ vastitatem deplorabat; ego vero cernens ingruentem toti circum regioni calamitatem, in lacrymas et fletus prorumpo. Clausum quippe est cælum ob peccata nostra; et solari ardore nubes *Sicut cremum aruerunt (Psal. 101. 4)*. Aquarum scaturigines exsiccatae sunt, et perennium fluminum alvei defecerunt; terra vero æstu fervens solitas proferre fructus abnuat. Heu mala nostra! Ipsa etiam bruta animalia periclitantur ob peccata nostra. Exsiccata est terra et foenum ejus; imo vero non germinavit, et hac peste corrumpitur. Bos miserabiliter mugit, et quasi letali voce; ovilia balatum lugubrem emittunt, dum aquarum potum quasi ardentem craterem conspiciunt, et pascua ante tempus exsiccata; ita ut Joelis prophetia apud nos jam impleatur: *Fleverunt bovilia boum, quia non erant pascua ipsis, et caule ovium deletæ sunt, quia exsiccati sunt exitus rivorum (Joel. 1. 18)*. Tantum scelera nostra propitiam Dei naturam in justum furorem moverunt. Et quia quotidie non cessamus ignem peccatorum succendere, jure siccitate et æstu plectimur. Et fortasse nobis clamat propheta: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma, quam succendistis (Isai. 50. 11)*. Certe Israelitis per prophetam promiserat Deus, si ejus præcepta servarent: *Emittam super vos pluviam matutinam et serotinam; et implebuntur aræ vestræ frumento, et torcularia vino (Joel. 2. 23. 24)*. Promissio autem nobis in contrarium versa est; imo vero nos Jeremie maledictio invasit: *Sit tibi, inquit, super caput cælum æneum (Deut. 28. 23)*: propheta per hanc comminationem, omnimodam siccitatem et aquæ penuriam indicante. Annon id jam in nobis impletur? Terra æstu prærupta, et quasi in petram versa, agricolarum laborem irritum reddit, ac neque aratrum, neque lgonem admittit: segetes uti paululum pullularunt bonamque spem dederunt, antequam spicam concipiant exsiccantur et abeunt; solaque relinquunt vinearum et arborum germinatio, quæ fortasse brevi marcescet. Talis est peccatorum fructus, talia nequitie orgia, quia non ambulavimus in viis Dei; sed malis operibus subditi fuimus, aliis invidentes, contra minores alios nos extollentes, alienis satiari bonis cupientes, de vicini calamitate gaudentes, nos mutuo sycophantiis devorantes, absurdis concupiscentiis subditi, *Equi emissarii effecti (Jer. 5. 8)*, ut ait Scriptura, et lupi rapaces; memoriam injuriarum retinentes ut cameli, pauperes non miserrantes, lapsi non compatientes, Ecclesiæ collectas negligentes, sanctos despicientes, memorias ipsorum non venerantes, confessionem fugientes, quasi phrenitide acti in famulos. Sacerdotes malo exemplo sunt populis, contumeliam inferentes, memoriam injuriarum retinentes, inimicitias et insidiis dediti, in faciem respicientes, lapsos non arguentes nec emendantes, sed ex silentio injuriæ participes, ut ille antiquus Heli. Laici sua relinquentes, sacerdotum negotia singuli curiose scrutantur, et indeprecabiles sunt iudices. Annon vera dico? annon caritas nostra his plena est malis? annon quotidie hæc testificor? annon laboravi clamans ut juramentis abstinence? annon prædixi: Non despiciet Deus, videns sacrum evangelium ita neglectum, et avaris manibus sic irreverenter tractatum? Affer igitur fructus ex agro, quos ex avaritia usurpasti, qui ager ne jacta quidem semina proferet. Sed ne veniam quidem vindemizbis, quam

avare rapuisti. Quæ enim olim Deus Judæis per Michæam comminatus est, hæc nunc in nobis implevit: *Tu seminas, et non metes; tu premis olivam, et non oleo ungeris; et vinum non bibes (Mich. 6. 15)*. Quid ergo? dixerit forte quispiam: atqui non omnes sunt avari, non omnes perjuri. Quomodo ergo paucis peccantibus, omnibus miscetur iræ Dei absinthium? oportet enim improbis tantum inferri supplicium. Verum sicut in uno corpore, si in una parte humor exuberet, totum corpus eget purgatione: sic et in nobis, quia unum corpus sumus, et omnes membra Christi, una ægotante parte, omnes doloris sumus participes. Sic olim filio Saulis peccante, totus exercitus plexus est, et Davide præter Dei placitum populum numerante, commune exitum invecum est. Hoc in externa quaque disciplina fertur, totam nempe civitatem unius viri flagitio plexam fuisse. Ideo iræ Dei calix nobis mixtus est et purus. Nam ait: *Calix in manu Domini plenus mixto vini meri (Psal. 74. 9)*. Viden' quomodo hujus calicis natura inversa sit? nam si merus et purus est, quomodo plenus mixto? nam quod mixtum est, non est merum. Hic autem utrumque dicitur: et merum quidem est poculum, utpote quod non sit mixtum divina miseratione erga eos qui lapsi non emendantur, idque secundum justitiam; mixtum vero diversis suppliciis et emendationibus, quibus punire solet Deus eos qui in malis non desperaverunt. Sicut enim ii qui corporeis morbos curant, et curandi peritiam sunt consequuti, difficiliora vulnera aquis servidis et acerbis remediis purgare solent, et sanien agridudinemque artis ope leniunt: sic qui omnia novit Deus, tractat eos qui plagas non sentiunt, quibus melius fuisset ultionem prævertere antequam immitteretur. Quid ergo jam dicamus? Justum est Dei judicium: imo etiam benignus Dominus justo iratus, ultionem longe minorem quam pro scelorum ratione intulit; non quantum merebatur, sed quantum satis erat ut in peccatorum sensum veniremus. Perpende namque Dei patientiam: nos peccavimus, et elementa puniuntur; lapsi sumus, et terra plectitur; malam vitam nos ducimus, et inanimata flagellantur; turpibus gestibus Creatorem contumelia afficiamus, et plagam accipiunt ea quæ nihil peccaverunt: quemadmodum si quis filio peccante, servum castigaret. Talem habemus, tamque bonum Dominum: sic ille nos monet ad emendationem deducens; et arcum tendit minarum, sed sagittam iræ retinent. Non enim vult animæ mortem, sed conversionem expectat et penitentiam. Sinus ergo, fratres, sensu ut par est affecti: Deum miseratorem placemus, ne videamur deteriores Ninivitis. Isti, gentiles cum essent et infideles, quia per prophetam futuram urbis subversionem dicerant, tantam exhibere poenitentiam, ut etiam infantes et jumenta jejunare cogenter, et cinere saccoque circumdarent, et sic a justa ira Dei erepti sunt. Nos ergo etiam ploremus, confiteamur singuli peccata nostra, sanctos apud Deum intercessores adhibeamus; tum maxime sanctissimam Dominam, promptum illud et inextinguibile patrocinium: procumbamus illi cum lacrymis precantes: Domine, quæ Deum Verbum in utero habuisti, quæ naturam nostram tuo partu divinam præstitisti, quæ inter Deum et homines partu tuo mediatrix fuisti: miserare populum tuum et hereditatem tuam, miserrere hujus civitatis tuæ, quæ in nomine tuo gloriatur; intercede pro nobis indignis famulis tuis, deprecare unigenitum Filium tuum, ut peccata nostra propitiis ferat, et hanc iram contra nos immissam

τούτοις ἀπόκειται τοῖς ἀγωνίσμασι τὰ προνόμια· ὧν ταῖς πρεσβείαις καὶ ἡμεῖς διαφυλαχθείμεν, καὶ ὁ

καλὸς οὗτος ποιμὴν εἰς πολλὰς δεκάδας ἡμῖν ἐνιαυτῶν χαρισθεῖν ἐν Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Περὶ αὐχμοῦ.

Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων; Ἐπιδαφιλευέτω μοι τὸ τοῦ λόγου προοίμιον ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὴδὲ πόλεως τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν ἐρημίαν ὠδύρετο· ἐγὼ δὲ πάσης τῆς περιχώρου ταύτης ὁρῶν τὴν ἐπελθούσαν μάστιγα, εἰς θρόνουσιν κινούμεαι καὶ δάκρυα. Ἐκλείσθη γὰρ ὁ οὐρανὸς διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ ἡλιακῷ αἶ νεφέλαι, Ὥσει γρόγγυον συνεγρόγγυον· αἱ τῶν ὕδατων ἀπεξηράνθησαν πίδακες, καὶ ποταμῶν ἀενάων ἐξέλιπε ρεύματα· ἡ δὲ γῆ πυρακτωθεῖσα τῷ καύσωνι τοὺς συνήθεις αὐτῆς δοῦναι καρπούς ἀπαναίνεται. Θεὺ τῶν ἡμετέρων κακῶν. Καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ ἄλογα ζῶα κινδυνεύει διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Ἀπεξηράνθη ἡ γῆ καὶ ὁ χόρτος αὐτῆς, μάλλον δὲ οὐκ ἐβλάττισε, καὶ τῷ λοιμῷ διαφθείρεται! Καὶ βούς μὲν ἐλείπουν μυκάται, καὶ οἶον ἐπιθανάτιον· τὰ δὲ ποῖμνια βληχάται γοερῷ τῷ βληχῆματι, [776] ὡς φλογὴ κρατῖτρα τὴν τῶν ὑδάτων πόσιν προκειμένην θιώμενα, καὶ πρὸ χαιροῦ τὰ λῆϊα ξηραίνόμενα· ὡς καὶ τὴν ἰωλὴ προφητείαν πεπληρωμένην νῦν ἐν ἡμῖν. Ἐκλαυσεν βουκόλῳ βοῶν, οἷον οὐκ ὑπῆρχε νομὴ αὐτοῖς· καὶ ποῖμνια τῶν προβάτων ἠφανίσθη, οἷον ἐξηράνθησαν ἀρσέεις ρυάματι. Τοιοῦτον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὴν ἰστέον τοῦ Θεοῦ φύσιν καὶ ἡμερον εἰς δίκαιον θυμὸν παρεκίνησαν. Καὶ ἐπειδὴ καθ' ἐκάστην οὐ παύομεθα τὸ πῦρ τῶν ἁμαρτιῶν ὑφάπτοντες, εἰκότως αὐχμὺ καὶ καύσωνι τιμωρούμεθα. Τάχα που καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης βοᾷ· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἡ ἐξεκαύσατε. Τοῖς μὲν οὖν Ἰσραηλῖταις διὰ τὸν προφῆτὴν ἐπήγγελτο ὁ Θεός, εἰ φυλάττειεν τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, Ἐπιθρόβω εἰς ὑμᾶς ὁκτὸν πρῶτον καὶ δῦμιον· καὶ πληθυνθήσονται ἡμίονοι αἱ ἀλώερες σίτου, καὶ αἱ ληνοὶ οἶνων· ἡμῖν δὲ ἡ ἐπαγγελία αὕτη εἰς τὸν ἀνάντιον μετέστραπται· μάλλον δὲ ἡμᾶς ἡ τοῦ Ἱερουσαλὴμ κατὰ κατελήφεν· Ἔστω σοί, φησιν, ὁ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν οὐρανὸν χαλκοῦς· τὴν παντελὴν ξηρασίαν καὶ ἐπίλειψιν τῶν ὑδάτων τῇ ἀπειλῇ τοῦ λόγου σημαίνοντες. Ἡ οὐ τοῦτο ἡμῖν ἄρτίως πεπληρωται; Ἡ μὲν γῆ χαρὰρωθεῖσα αὐχμὺ καὶ οἶον ἀπολιωθεῖσα, τῶν γεωργῶν τὸν πόνον ἡμάλδυνεν, οὕτε τὴν ἀροσίαν παραδεχομένη, οὕτε τὴν σκάψασιν· τὰ δὲ λῆϊα μικρὸν ἐκβλαστήσαντα, καὶ χρηστάς ἐλιπίδας παρασχόντα, πρὸ τοῦ ἐγκυμονῆσαι τὸν ἀσταχυν, ἀπεμαράνθη καὶ ὥχετο. Μόνῃ δὲ λέλειπται τῶν ἀμπέλων καὶ φυτῶν ὑπετάλωσις, τάχα καὶ αὕτη τὸν μετ' οὐλόν ἐσόμενον μαρμαρὸν ὑπεμφαίνουσα. Τοιοῦτος τῶν ἁμαρτιῶν ὁ καρπός, τοιαύτα τῆς κακίας τὰ ὄργανα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπορεύθημεν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς πονηραῖς ἐδουλώθημεν πράξεις, ἀλλήλων φθονοῦντες, τῶν ἐλαττωτέρων καταπειρόμενοι, ἐπιθυμούντες χορεσθῆναι τῶν ἀλλοτρίων, χαίροντες τῇ δυσπραγίᾳ τοῦ γείτονος, ἀλλήλους κατασθόντες τῇ συκοφαντίᾳ, ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι, Ἰπποὶ θηλυμανεῖς γεγονότες, ὁ φησιν ἡ Γραφή, καὶ λύκοι ἄρπαγες, καὶ μνησικακοῦντες ὡς κάμηλοι, οὐκ ἐλεοῦντες τοὺς πένθητας, ὁ συμπαθόντες τοὺς πταίνοντας, ἀμελοῦντες τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνάξεις, καταφρονούντες τῶν ἁγίων, τὰς μνήμας αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, φεύγοντες τὴν ἐξομολόγησιν, ὡς περὶ [f. ὡς περὶ οἱ ἐν] φρονιμίᾳ δυντες τοὺς θεράποντας. Οἱ ἱερεῖς κακὸν ὑπόδειγμα γέγονασι τῷ λαῷ, ὑβρίζοντες, μνησικακοῦντες, ἐχθραίνοντες, ἐπιβουλεύοντες, εἰς πρόσωπα βλέποντες, οὐκ ἐλέγοντες καὶ διορθούντες τοὺς πταίνοντας, ἀλλὰ τῇ σιωπῇ κοινωνοῦντες τῇ ἀδικίᾳ, ὡς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος Ἠλὲι· οἱ λαῖκοι, ἀφέντες τὰ ἑαυτῶν, ἕκαστος περισκοπεῖν τὰ τῶν ἱερῶν περιεργάζονται, καὶ δικαστὴς ἐστιν ἀπαράττος. Ἀρα οὐκ ἀλήθειαν λέγω; οὐ τούτων ἔμπλεος τῶν κακῶν ἡ πόλις ἡμῶν; καὶ οὐ καθ' ἐκάστην ταῦτα μαρτύρομαι; οὐκ ἐκοπίασα κράζων, τῶν ὁρκῶν ἀπέχεσθαι; οὐ προέλεγον, οὐ παρόψεται Κύριος ὁρῶν οὕτω καταφρονούμενον τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, καὶ ταῖς πλεονεκτικαῖς χειρὶν ἀναίδως καὶ ἀνυποστόλως κρατούμενον; Κόμιζε τοίνυν τοὺς καρπούς

τοῦ ἀγροῦ, τοὺς ἐκ πλεονεξίας κτισθέντας σοι, ὡς οὐδέ· τὰ καταβληθέντα παρέξει σπέρματα· ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἀμπέλωνα τρυγήσεις, ὃν πλεονεκτῆσας ἀφῆρπασας. Ἀ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις πάλαι διὰ Μιχαίου ἠπειλήσεν ὁ Θεός, ταῦτα νῦν πεπλήρωκεν ἐν ἡμῖν. Σὺ σπείρεις, καὶ μὴ ἀμείψῃς· σὺ πίδαεις ἐλάαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἐλαίον· καὶ οἶνον σὺ μὴ πίης. Τί οὖν, εἴποι τις σως, καὶ μὴν οὐ πάντες πλεονέκται, οὐδὲ πάντες ἐπίσκοποι· πῶς οὖν ὀλίγων ἁμαρτανόντων κοινῇ πᾶσι κεκέρασται τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ἀφίνθιον; ἔχρην γὰρ μόνοις τοῖς κακοῖς ἐπενεχθῆναι τὴν κόλασιν. Ἀλλ' ὡς ἐφ' ἐνὸς σώματος, εἴπερ ἐν ἐνὶ μορίῳ ρεύματος ἐπέσρυσιν γίνεται, τὸ πᾶν σῶμα ἐδεῖτο καθάρσεως· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν. ἐπειδὴ ἐν σῶμα ἔσμεν, καὶ μέλη πάντες τοῦ Χριστοῦ, ἐνὸς μέρους νεοσηκῶτος, κοινωμένοι τῆς ἀληθδόνος πάντες γινόμεθα. Οὐτω ποτὲ τοῦ παιδὸς Σαουλ ἁμαρτήσαντος, ἅπαν τὸ στρατόπεδον ἐμαστίζετο, καὶ τοῦ Δαυὶδ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τὸν λαὸν ἀριμύησαντος, κοινῶς διεθροῦς ἐπεισέφρησε. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξωθεν παιδεία φησιν, ὅτι πολλάκις καὶ σύμπασα πόλεις ἐνὸς ἀνδρὸς κακίας ἀπέλαυσεν. Διὰ τοῦτο τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ [777] ποτήριον κεκέρασται ἡμῖν ἄκρατον. Ποτήριον γὰρ, φησιν, ἐν χειρὶ Κυρίου πληγῆς κεράσματος οἶνου ἀκράτου. Ὅρξ πῶς ἡ τοῦ ποτηρίου τούτου φύσις παρηλλαχταί. Εἰ γὰρ ἀκρατὸν ἐστὶ, πῶς πλήρης κεράσματος; τὸ γὰρ κεκρασμένον οὐκ ἄκρατον. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρω λέγεται· καὶ ἀκρατον μὲν, ὡς ἀμιγρὸς θείῳ οἰκτιρῶν τοῖς ἀδιόρθωτα πταίουσιν, διὰ τὸ τῆς κρίσεως δίκαιον· κεκρασμένον δὲ, ὡς ἐκ διαφόρων μαστίγων καὶ τιμωριῶν, αἷς ἐλωθε κολάζειν Θεός τοὺς μὴ ἐν ἀπεγνωσμένοις γενομένους κακοῖς. Ὅνπερ γὰρ τρόπον οἱ τὰς τῶν συμμάτων ἀνακόπτοντες νόσους, καὶ τοῦ δύνασθαι θεραπεύειν τὴν πείραν ἐξησχηκότας, τὰ τῶν τραυμάτων δυσαισθητότερα θερμοῖς ὑδασι καὶ δριμέσι φαρμάκοις ἀποκαθαίρουσι, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῆς ἀκαθαρσίας τὸ πάθος ἀπολεπτύνουσι τοῖς ἐκ τῆς τέγνης ἐπικουρήματι· οὕτω καὶ ὁ τὰ πάντα γινώσκων Θεός τοὺς ἀναλγήτως ἔχοντας πληγαῖς, ὧν βέλτιον ἂν εἴη παραιτεῖσθαι πρὸ τῆς πείρας τὴν ἐροδόν. Τί οὖν εἴποιμεν πρὸς τὰ ὑπαρχόμενα; Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, μάλλον δὲ καταπολὺ τῆς δικαίας ὀργῆς ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης τὴν τιμωρίαν ἐκούσισεν, οὐχ ὅσον, ὡν ἔσμεν ἄξιοι, πείραν λαβεῖν, ἀλλ' ὅσον αἰσθησὶν λαβεῖν, ὧν ἡμάρτομεν. Σκόπει γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μακρόθυμον· ἡμάρτομεν ἡμεῖς, καὶ τὰ στοιχεῖα κολάζεται· πταίομεν, καὶ ἡ γῆ τιμωρεῖται· φαῦλον βίον ζῶμεν ἡμεῖς, καὶ μαστίγεται τὰ ψυχα· ὑβρίζομεν τὸν πλάστην διὰ τῶν αἰσγῶν ἡμῶν πράξεων, καὶ δέχεται τὴν πληγὴν τὰ μὴδὲν ἁμαρτήσαντα· ὡς περ ἂν εἴ τις τοῦ παιδὸς σφαλέντος, κατὰ τοῦ δοῦλου ἐκφέρει τὴν βάσανον. Τοιοῦτον ἔχομεν ἀγαθὸν Δεσπότην, οὕτως ἡμᾶς νοθεύει, ἐπανάγων πρὸς τὴν διόρθωσιν· καὶ τείνει μὲν τὸ τόξον τῆς ἀπειλῆς, ἐπέχει δὲ τὸ βέλος τῆς ὀργῆς. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν ψυχικὸν ἡμῶν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀναμένει καὶ τὴν μετάνοιαν. Γενώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν αἰσθήσει τοῦ πρόποντος, ἰλασώμεθα τὸν εὐσπλαγχνον Κύριον, μὴ χεῖρονες ὀρθώμεν τῶν Νινευιτῶν. Ἐκεῖνοι ἐθνικοὶ ὄντες καὶ ἀπιστοὶ, ἐπειδὴ παρὰ τὸν προφῆτὴν τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἔμαθον, τοσαύτην ἐπεδείξαντο μετάνοιαν, ὡς καὶ τὰ νήπια καὶ τὰ κτήνη νηστεύειν ἠνάγκασαν, καὶ σποδὸν καὶ σάκκον περιεβάλοντο, καὶ οὕτω τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἀπῆλλάγησαν. Καρτέσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἐξομολογησώμεθα ἕκαστος τὰ ἴδια πταίσματα, προληψώμεθα πρὸς Θεὸν μεσίας τοὺς ἁγίους, τοὺς τε ἄλλους καὶ κατ' ἐξάστρον τὴν ὑπέραγνον δέσποιναν, τὴν ταχεῖαν προστάσαν καὶ ἄμαχον· προσπέσωμεν αὐτῇ, μετὰ δακρύων δεόμενοι· Κυρία δέσποινα, ἡ τὸν Θεὸν Λόγον ἐν γαστρὶ σου χωρήσασα, ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σὺ τόκῳ θεώσασα, ἡ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις τῷ τόκῳ σου μεσιτεύσασα, ἐλέησον τὸν λαόν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου· σπλαγχνίσθητι ἐπὶ ταύτῃ τῇ πόλει σου, τῇ ἐν τῷ σὺ καυχουμένῃ ὀνόματι· μεσίτευσον ὑπὲρ ἡμῶν

τῶν ἀναξίων δούλων σου· δυσώπησον τὸν μονογενῆ σου Ἰὼν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις μακροθυμῆσαι πταίσμασι, καὶ λύσαι τὴν καθ' ἡμῶν ταύτην δικαίαν ὀργήν, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐπιτάξαι τὸν ὑετὸν ἐπομβρίσαι συνήθως, καὶ τὸν αὐγμὸν διαλύσαι, καὶ τῆς γῆς ὀροῦσαι τὸν καύσωνα. Ναί, δέσποινά, δέσποινά, ἡ τοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐλέησον, θήλασον τὰ νήπια, γέροντας κεκμηκότας, πένητας πεφρυγμένους· μὴ ἐάσης ἡμᾶς ἀπολέσθαι

ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, τὸν καθάρων τοῦ βαπτίσματος χιτῶνα κατεβρύπωσαμεν, τὰς δεσποτικὰς ἐντολὰς ἠθετήσαμεν· ἀλλὰ κὰν ὀλισθηῖν μὲν, οὐκ ἐπετάσαμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἀλλότριον, ἀλλ' εἰς τὸν μονογενῆ σου Ἰὼν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν.

Διὰ τί παρὰ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ποταμούς ἐπὶ [778] τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἐπιτελεῖ Χριστὸς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος; Ἀναγκαῖον ἱστορῆσαι τοῦ ποταμοῦ τὴν φύσιν, ἵνα ἐξ αὐτοῦ μάθῃς τὴν τῆς μεταγραφῆς ἀκολουθίαν. Ὁ Ἰορδάνης παρὰ πάντας τοὺς ποταμούς δύο ρίζας ἔχει πηγῶν· οὐ γὰρ ἀπὸ μιᾶς πηγῆς προέρχεται ὁ Ἰορδάνης. Ἐχει δὲ τὴν μὲν μίαν πηγὴν εἰς τὴν Πανιάδα, τὴν δὲ ἄλλην πλησίον τῆς Πανιάδος· καὶ ἡ μὲν μία πηγὴ καλεῖται Ἰὸρ, ἡ δὲ ἄλλη Δάν· καὶ κατ' ὀλίγον προσερχόμεναι καὶ μερίζονται ἀπ' ἀλλήλων αἱ πηγαί, κατὰ τινὰ τόπον συνέρχονται ἀλλήλαις, καὶ ἕνα ἀποτελοῦσι ποταμὸν. Ἀπέδωκαν δὲ αὐτῷ οἱ ἀρχαῖοι ὄνομα πρὸς τὰς ρίζας, Ἰορδάνης, ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰὸρ καὶ τοῦ Δάν τεχθεὶς ποταμὸς, παρὰ τὰς ἀρχὰς σχιζομένης· ἔχων τὰς ρίζας, καὶ ἐπὶ τέλει συναπτομένης. Παρὰ πάντας πάλιν τοὺς ποταμούς οὗτος εἰς ζώσαν θάλασσαν οὐ τρέχει, καὶ ὕδωρ αὐτὸν θάλασσης ζῶν οὐ δέχεται, ἀλλὰ δέχεται αὐτὸν ἡ νεκρὰ θάλασσα. Οὗτος μόνος παρὰ πάντας τοὺς ποταμούς νεκροῖς καὶ ἀργοῖς ὕδασι συν-ἔπεται. Ἔστι δὲ ὁ Ἰορδάνης τοῦ ἡμετέρου θνητοῦ γένους τύπος, καὶ ὅπως ἄκουε. Ἀπ' ἀρχῆς τὸ γένος τὸ ἡμέτερον δύο ἔχει ρίζας, τὸν Ἀδὰμ ἐκ γῆς πλασθέντα, τὴν Εὐὰν ἀπὸ πλευρᾶς προελθούσαν· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς τόπος καὶ εἰς τρόπος τῆς καταστάσεως. Ὁ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς ἐπλάσθη, πηγὴν ἔχων τὴν γῆν· ἡ δὲ ἀπὸ πλευρᾶς ἐγένετο, ρίζαν ἔχουσα τὴν πλευράν· ἄλλη ἀρχὴ ἔχειν, καὶ ἄλλη ταύτης. Καὶ ἥσαν ἀπ' ἀλλήλων τῶς μερίζόμενοι κατὰ τὸν τρόπον τῆς διαπλάσεως· συνηλθον δὲ εἰς συνάφειαν γαμικὴν, ἀπετελέσθη τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἐν σώμα, καὶ οὐκέτι οἱ τικτοῦμενοι ἡ ἀπὸ πλευρᾶς ἡ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ συνουσίας ἐτίκτοντο. Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τοῦτο γοῦν τὸ ἡμέτερον πλάσμα, δραμὸν εἰς ἀκολουθίαν φύσεως, τέλος ἔσχε τὸν θάνατον. Ἠρξάτο μὲν ἡμῶν τὸ πλάσμα ἀπὸ γῆς, καὶ ἔληγεν εἰς θάνατον· καὶ ἐδέξατο τὸ πλάσμα τοῦτο ἡ νεκρὰ θάλασσα, ὁ βαθὺς, ὁ καταχθόνιος, ἡ δῦσις τῶν νεκρῶν. Ὁ γὰρ ἐστὶ νεκρὰ θάλασσα τοῖς ζώσιν ὕδασι, τοῦτο ὅστιν ὁ ἄγιος τοῖς ἀποθνήσκουσι. Διὸ λέγει Παῦλος· *Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς καταβήσεται εἰς τὸν ὄρθρ· τοῦτέστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν*. Περί τούτων οὖν τὸν Ἰορδάνην τὸν ἀπὸ ζώων πηγῶν προσερχόμενον, καὶ εἰς νεκράν θάλασσαν καταλήγοντα, πᾶσα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπιτελεῖτο θαυματουργία, ἵνα μὴκέτι τὸ ζῶν ὕδωρ τρέχῃ πρὸς θάνατον. Τρίτον αὐτὸν τὸν Ἰορδάνην διέκοψεν ὁ Θεός, ὡς μὴκέτι αὐτῷ τὴν ἀκολουθίαν εἶναι εἰς τὴν νεκράν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνατρέχειν ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζώσας. Ἐτμήθη ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· ἐτμήθη καὶ ἐπὶ Ἡλίας, ὅτε τῇ μηλωτῇ αὐτὸν ἔτεμεν· ἐτμήθη ὑπὸ Ἐλισσαίου, ὅτε ὑποστρέφων ἔτεμεν αὐτόν. Πρῶτος Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔτεμε τὸν Ἰορδάνην· καὶ ὅπως ἔτεμεν, ἄκουε. Οὐκ ἔστιτε τὰ ρεῖθρα τῶν πηγῶν, ἀλλ' ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ εἰς τὰ ὅπισω, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ψαλμῶδης λέγων· *Τί σοι ἐστί, θάλασσα, ὅτι ἐβρυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράψης εἰς τὰ ὀπίσω*; Τὰ δὲ ὀπίσω ἦσαν αἱ πηγαί. Ἀναγκαίως τοίνυν ὁ Σωτὴρ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον τὸ τρέχον εἰς θάνατον, ποιεῖ μὴκέτι τρέχειν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζώσας ἐπανίεναι, οὐκ εἰς τὴν νεκράν θάλασσαν καταλήγειν. Ἀποκαθίσταται τοίνυν ἡ θνητὴ φύσις εἰς τὸ ἀρχαῖον σχῆμα. Οὕτε εἰς δὲ φαίνεται ταμὼν τὸν Ἰορδάνην ἀνευ τίνος συμβόλου. Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔχων κιβωτὸν ἔτεμεν. Ἡλίας ἔχων μηλωτὴν. Ἐλισσαῖος ἔχων πάλιν τὴν μηλωτὴν τοῦ διδασκάλου ἔτεμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ θνητὴ φύσις οὐκ ἔχει καθ' ἑαυτὴν στήσαι τὸ ρεῖθρον, εἰσέρχεται Ἰησοῦς πρῶτος φέρων μὲν τοῦ Δεσπότου τὴν προσγορίαν, ἐπαγόμενος δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν κιβωτὸν, τὸ σύμβολον τοῦ δεσποτικοῦ σώματος. Καὶ φαίνεται ὁ Ἰορδάνης οὕτε τὸν Ἰησοῦν τιμήσας, τὸν ψιδὸν ἀνθρω-

πὼν ἔκεινον, λέγων τὸν τοῦ Ναυῆ, οὕτε τοὺς Ἰουδαίους αἰδεσθεῖς, οὕτε τοὺς ἱερεῖς ἐντραπεῖς. Καὶ ἵνα δειγθῇ ὅτι οὐ τῷ λαῷ [779] ὑποχωρεῖ, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν αἰδεῖται, λέγει Ἰησοῦς· *Ἰδοὺ ἡ κιβωτὸς τοῦ κυριεύοντος πάσης τῆς γῆς διέρχεται τὸν Ἰορδάνην*. Καὶ ἔσται, ὅταν εἰσέλθωσιν οἱ πόδες τῶν ἱερῶν τῶν βασιλεύοντων τὴν κιβωτὸν. ὁ Ἰορδάνης ἐκλείψει, οὗτος ἱερεῖς αἰδουμένους, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν. Καὶ πρὸς τοῦτο, ἄκουε. Ἐρωτᾷ αὐτὸν ὁ Δαυὶδ λέγων· *Τί σοι ἐστί, θάλασσα, ὅτι ἐβρυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράψης εἰς τὰ ὀπίσω*; Πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται ἡ δημιουργία λέγουσα· *Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ*. Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἦν τὸ σχῆμα τῆς κιβωτοῦ. Ὁ γὰρ ἦν ἡ κιβωτὸς τῷ νόμῳ καὶ ταῖς πλαξὶ καὶ τῇ στάμνῳ καὶ τῇ ράβδῳ, τοῦτο ἦν τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος ἡ σὰρξ ἡ δεσποτικὴ, ὡς ἐν κιβωτῷ φέρουσα τὴν θεότητα. Περί ταύτης τῆς ἁγίας κιβωτοῦ ἔλεγεν ὁ μακάριος Δαυὶδ· *Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματός σου*. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ· ὅτι ἐξηράνθη ὁ Ἰορδάνης, οὐκ ἀπολέσας τὰ ρεῖθρα, ἀλλ' εἰς τὰς ἀρχαίας ρίζας ἀναποδήσας. Ἐπῆρε, φησὶν, Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου δώδεκα λίθους μεγάλους, καὶ ἔστησεν αὐτοὺς πέραν τοῦ ποταμοῦ· ἔθηκε δὲ ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα λίθους ἐν τῷ ποταμῷ. Τί βούλεται τοῦτο εἶναι τὸ περιαιρεθῆναι δώδεκα λίθους, καὶ τεθῆναι ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα; Ἐπειδὴ ὡς ἐφθην εἰπὼν, τὴν θνητὴν φύσιν ἀνεγαίχεις· μάλλον δὲ βούλεται δεῖξαι ὅτι ἀνασπᾷ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῶν βυθῶν, καὶ ἀνάγει εἰς τὸν οὐρανόν. Τοὺς γὰρ λίθους τοὺς μετέποτε θαλασσένους ἡλιακὴν ἀκτίνα, μήτε φωτὸς δεξαμένης ὤκιν, ἥπλωσεν εἰς φῶς, καὶ ἥσαν εἰς γῆν ἐκ βυθοῦ ἀνασπαθέντες. Διὰ τί δὲ δώδεκα λίθους ἔλαβεν ἐκεῖθεν; Ἐπειδὴ διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐμελλεν ἀνασπᾶν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς θνητῆς φύσεως. Ἔστω δὲ, τοὺς δυτάς κάτω λίθους περιεῖλεν, ἵνα δείξῃ τῷ ἡλίῳ καὶ τῷ φωτὶ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἀνθρώποις ἐναργὴ ὄφιν, πῶς διέβησαν τὸν Ἰορδάνην· καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν ἐσήμανεν· *Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε, φησὶν, ὁ υἱός σου, λέγων· Τί εἶπον οἱ λίθοι ὀδοῖ; εἰπέ αὐτῷ, ὅτι, Ἐὰν ἑξῆς διέβημεν τὸν Ἰορδάνην, κωλύσαντος τοῦ Θεοῦ τὸ ὕδωρ πρὸ προσώπου ἡμῶν*. Ἀλλ' ἔστω, ὁ ἀνεγενθέντας λίθοι ἐπέβησαν, ἵνα φανῶσι τοῖς μετὰ ταῦτα· οἱ ἀντιτείνοντες διὰ τὴν ἀντιτέθησαν; Ἐλαβεν ἔκ τῶν βυθῶν τοὺς βεθυθισμένους, καὶ ἔδωκε τῷ βυθῷ πάλιν ἐνέχυρα σωτηρίας. Οἱ τεθάντες λίθοι ἐνέχυρα, οἱ ληφθέντες ἀσφάλεια. Καὶ πολλὰ ἡ περὶ τούτων θεωρία, καὶ διὰ τί ἐτέθησαν λίθοι, καὶ διὰ τί περιτρήθησαν λίθοι. Χριστὸς καὶ λαμβάνει, καὶ δίδωσιν. Ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἀνέλαβε τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, δεδωκὴς ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Διὰ τῶν ἀποστόλων ἀντιτίθησι τῷ ποταμῷ δώδεκα λίθους, ἐνέχυρον σωτηρίας, καὶ ἄρραβῶνα τῶν μελλόντων. Ὁ γὰρ δεδωκὴς τινὶ τι εἰς τὴν πράξιν, ἐνεχυρίζεται αὐτῷ εἰς τὸ μέλλον. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τοῦτο τὸ ὄνομα πάλιν αὐτῷ τηρεῖσθαι, ὅτε ἐμελλε βαπτίζεσθαι ὑπὸ Ἰωάννου, προλαβὼν ἀπέθετο τὰ ἐνέχυρα τῆς ἐπιφανείας, καὶ ἔστησε τοὺς λίθους, οὓς μὲν ἔλαβεν ἐκεῖθεν, τοὺς πατριάρχας, οὓς ἤγειρε τότε· οὓς δὲ ἀντέθηκε, τοὺς ἀποστόλους, οὓς ἔδωκεν ἀντ' ἑκείνων. Ἀντὶ γὰρ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί. Οὕτω διέβη τὸν Ἰορδάνην, καὶ γίνε-ται ὁ Ἰορδάνης Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ ἀρχῇ τῆς κατ' ἀσέσεως τῆς γῆς. Ἔως ὅτε παρήλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἐκληρονόμησε τὴν ἐπηγγελμένην γῆν· ἔως ὅτε Χριστὸς παρήλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἤρξατο κηρύσσειν τὴν βασιλείαν. Ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς γῆς ὁ Ἰορδάνης, ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Ἰορδάνης. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· *Μνησθήσονται σου, Κύριε, ἐκ γῆς Ἰορδάνου*. Μνήμη γὰρ

solvat, nubibusque mandet ut consueta pluviam subministrant, siccitatem tollant, ac terræ æstum rore perfundant. Etiam, Domina, Domina, mundi præsidium, miserere; lac confer infantibus, senibus fatiscenibus, pauperibus arescentibus: ne sinas nos ob peccata nostra perire. Peccavimus, inique egimus, puram baptismatis tunicam inquinavimus,

Dominica mandata transgressi sumus: at etiamsi lapsi sumus, non extendimus manus nostras ad Deum alienum, sed ad unigenitum Filium tuum Dominum nostrum Jesum Christum, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur et conglorificatur, nunc et semper, et in sæcula.

IN JORDANEM FLUVIUM.

Cur missis omnibus terræ fluvii Christus in Jordane mysterium baptismatis consummat? Fluminis naturam explorare par est, ut hinc mysterii seriem ediscas. Jordanis inter omnes fluvios duas habet scaturigines: neque enim ex uno fonte manat. Unum fontem habet in Paneade, et alterum prope Paneadem: fons alter vocatur Jor, alter vero Dan: et per paulum spatii separatim manantes fontes, in uno loco simul confluunt, et unum fluvium efficiunt. Veteres autem a scaturiginibus nomen illi dederunt Jordani, a separatis fontibus Jor et Dan, qui postea junguntur. Secus autem quam omnes alii fluvii, hic in nullum vivum marcinfluit, et aqua viva maris illum non excipit, sed excipit mare Mortuum. Hic solus fluvius mortuis et inutilibus aquis jungitur. Est porro Jordanis mortalis nostri generis figura, et quomodo, audi. Ab initio genus nostrum duas habet radices, Adamum ex terra formatum, et Evam quæ ex costa prodiiit: neque unus est sive locus sive modus formationis. Ille namque ex terra formatus, fontem habet terram: hæc ex costa facta, radicem habet costam: aliud illius, aliud hujus initium. Et erant interim sic separati secundum modum formationis: conjuncti vero sunt congressu nuptiali; ex ambobus unum factum est corpus; et qui deinceps prodierunt, non ex costa, non ex terra, sed ex congressu nascebantur. Erunt enim, inquit, duo in carnem unam (Matth. 19. 6). Hoc igitur nostrum signum, naturæ ordine procedens, linem habuit mortem. Cæpit signum nostrum a terra, et desiit in mortem, illudque excipit mare mortuum, profundum, infernale, abyssus mortuorum. Quod enim est mare Mortuum vivis aquis, id ipsum est infernus morientibus. Ideo dicit Paulus: *Ne dixeris in corde tuo, Quis descendet in infernum? id est, Christum ex mortuis reducere* (Rom. 10. 7). Circa hunc ergo Jordanem, qui ex vivis fontibus prodit et in Mortuum mare desiit, totum Dei opus mirabile consummabatur, ut non ultra aqua viva curreret ad mortem. Ter vero Jordanem divisit Deus, ut non ultra fluxum haberet ad mare Mortuum, sed ut recurreret ad veteres viventes radices. Divisus est sub Jesu Filio Nave; divisus est sub Elia, quando melote sua illum divisit; divisus est ab Elia, quando reverens divisit eum. Prior Jesus filius Nave divisit Jordanem: et quomodo diviserit, audi. Non retinuit fontium fluxum, sed aquam retro convertit, ut testificatur psalmista dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 113. 5)? Retrorsum erant fontes. Reiciens ergo Servator genus nostrum, quod currebat ad mortem, id efficit ut non ultra currat ad mortem, sed ad veteres viventes radices revertatur, nec in Mortuum mare desinat. Restituitur ergo mortalis natura in priscam formam. Et nullus Jordanem dividens conspicitur sine aliquo symbolo. Jesus filius Nave arcam habens divisit, Elias meloten; Eliseus item habens meloten magistri divisit eum. Quia enim mortalis natura per se sola non poterat fluentem retinere, ingreditur prior Jesus, Domino cognominis, symbolum Domini corporis gestans. Et apparet Jordanem neque Jesum reveritum esse, merum hominem, nempe filium Nave, neque Judæos, neque sacerdotes. Ut ostendatur vero ipsum non cessisse populo, sed arcam

reveritum fuisse, dicit Jesus: *Ecce arca ejus, qui dominatur omni terræ, pertransit Jordanem. Et erit cum ingressi fuerint pedes sacerdotum gestantium arcam, Jordanis deficiet* (Jos. 3. 14. 13); non sacerdotes reveritus, sed arcam. Et unde hoc, audi. Interrogat illum David dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 113. 5)? Ad hæc respondet creatura dicens: *A facie Domini mota est terra* (Ibid. v. 7). Facies Domini erat arcæ forma. Quod enim erat arca legi et tabulis et urnæ et virgæ, hoc erat incomprehensibilis divinitatis Dominica caro, quæ quasi in arca divinitatem ferebat. De hac sancta dicebat beatus David: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ* (Psal. 131. 8). Et vide quid faciat. Quia exsiccatus erat Jordanis, non quod fluenta perdidisset, sed quod ad veteres scaturigines resiliisset, Tuli, inquit, *Jesus ex Jordane duodecim lapides magnos, et statuit illos ultra Jordanem: et pro illis duodecim alios lapides posuit in fluvio* (Josue 4. 8. 9). Quid sibi vult illud, duodecim auferri lapides, et pro illis duodecim alios restitui? Quia, ut dixi, mortalem naturam rejiciebat: imo potius vult ostendere, quod ipse humanitatem de profundis abstrahat, et inducat in cælum. Lapidem enim qui nunquam viderunt solarem radium neque lucem, in lucem expandit; ex profundo abstracti super terram erant. Cur autem duodecim lapides inde cepit? Quia per duodecim apostolos abstrahitur erat humanam naturam a mortali natura. Esto, in fundo positos lapides abstulerit, ut illos in solem et in lucem proferret, et homines deinceps clare cernerent, quomodo Jordanem pertransissent: nam hanc ille causam significavit dicens, *Si interrogaverit te filius tuus dicens, Quid sibi vult hi lapides? dic illi, quia per aridam transivimus Jordanem, Deo impediante aquam ante faciem nostram* (Ibid. v. 6. 7). Sed esto, educti lapides positi sint, ut a posteris viderentur; cur alii in eorum locum positi sunt? Eduxit ex profundo eos qui submersi erant, et rursus profundo dedit salutis pignora. Qui illic positi sunt lapides pignora, qui vero assumpti sunt, tutela erant. Ac multa circa hæc speculatio est, cur positi sint, cur ablati sint lapides. Christus et accipit et dat. Venit in mundum, et assumpsit corpus nostrum, suam dans nobis virtutem. Per apostolos ponit in fluvio duodecim lapides, pignus salutis et arrham futurorum. Nam qui dat alicui pro aliqua re, pignus dat illi in futurum. Quia igitur hoc ipsum nomen erat servaturus, quando baptizandus erat in Jordane a Joanne; prius pignora deposuit adventus sui, et statuit lapides quos inde assumpsit, patriarchas quos tunc erexit; ii vero quos pro ipsis substituit, sunt apostoli quos pro illis dedit: nam *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (Psal. 44. 17). Sic pertransivit Jordanem; et factus est Jordanis Jesu filio Nave principium possessionis terræ. Donec pertransiret Jordanem, non possedit promissam terram: donec Christus pertransivit Jordanem, non cœpit prædicare regnum. Principium possessionis terræ, Jordanis: principium possessionis regni cælorum, Jordanis. Ideo propheta dicit: *Memor ero tui, Domine, de terra Jordanis*. Memoria enim est indelebilis. Jesus sic pertransiens divisit Jordanem, arcam ipsi ostendens: Elias vero melote divisit, pelle mortua, et aque vivæ meloti mortuæ obdierunt.

Divisit Elias melote Jordanem, et sic pertransiit, ut ascenderet in caelos. Reversus est beatus Elisæus, accepta magistri melote, postquam rogaverat ipsum dicens : *Spiritus, qui in te est, fiat duplex in me. Dicit ei, Dure petisti : attamen si videris me assumptum, erit tibi* (4. Reg. 2. 9. 10). Id est, Dignaberis habere duplicem Spiritus sancti operationem. Deinde assumptus est. Sublimis erecta est melote, et cecidit ad discipulum : accepit pignus, et ad fluvium pervenit : tentavit dividere Jordanem, et non obedivit aqua.

Consternatus Elisæus dicit, *Ubi est Deus Elias apph?* (4. Reg. 2. 14)? et cum hæc dixisset, percussit secundo aquam, et divisus est Jordanis. Cur ergo non obedivit ei prima vice aqua? Ne putaret illam obedivisse ob pristinam suam dignitatem, quam habuerat : sed invocavit Deum et dixit : *Ubi est Deus Elias apph?* Cur vero dixit, *Ubi est Deus?* nonne sciebat propheta Deum esse in caelo et in terra et ubique? Sed quia dixerat ei Elias, *Si videris me assumptum, erit tibi sic.*

IN PHARISÆUM, ET IN MERETRICEM. DICTA FUIT IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

1. Omne tempus cuique volenti ad poenitentiam opportunum est : nam cuique licet in verno tempore bonæ vitæ germina emittere, in æstate salutis manipulos colligere, in autumno damna et corruptionem animæ explorare, in hieme iniquitatum hiemem fugere, et in qualibet anni conversione ad mellora conversionem curare; in nocte peccati noctem declinare, et in die ad lucem puræ conscientiae currere, atque ad Creatorem confugere. Verum præsens tempus, continentia et jejuniis munitum, ad poenitentiam est opportunius, sed non omnibus. Vox enim quædam hæc fere insonat : Si quis accedit ad me, ego adducam eum ad communem Creatorem. Nos ergo fidei et poenitentiae alis instruamus, ut ad Factorem nostrum advolemus, et nos ut primogeniti Ecclesiæ filii, et vos, qui quasi fœtus in visceribus Ecclesiæ cubantes, optatis ad beatum et dolore vacuum partum advenire (a), et filii esse ejus qui pro nobis concertavit (necessaria est enim fidei gratia et vobis qui eadem bona consequuturi estis) : nos quidem, ut tunicam regiam, quam inquinavimus, lacrymis abluamus; vos autem, ut possitis illam induere, et omni labe puram servare : nam sine fide pura nemo potest Dei benignitatem assequi. Verba mea confirmant tum alia innumera, tum meretrix illa, quæ fidem et poenitentiam tamquam duas lucernas tenens, et ad caelestem sponsum accurrens, una die sponsa Christi effecta est. At quia beatam illam meretricem memoravi, quam hoc turpi nomine interim voco; ut cognoscamus quænam prius illa erat, et quænam postea fuit, hanc volo in sanctam Ecclesiam inducere; ut per illam nos discamus quomodo debeamus ad Christum accedere; ut a peccatis abluamur. Nam quæ illa fecit, conspicua sunt disciplina eorum quæ nos semper facere debemus : et Salvatoris cum illa colloquium, peccatoribus erit consolatio. Quis enim audiens mulierem sexcentis maculis foedatam, quia ad illum confugit, et stillas lacrynarum ferventes ad pedes ejus effudit, virginitatis meritum consequutam esse, non eundem morem exhibeat, ut eundem fructum decerpit? quis cogitans illius mutationem et mercedem, non idem propositum assumat, ut parem assequatur retributionem? Quid enim aliud est meretrix, quam lues et manifesta naturæ contumelia? quam publicus triumphus de sexu femineo, perniciēs corporum et animarum, pestis voluptate usa, sepulcrum dealbatum, inferni os insatiabile, ornatum mortis limen, voluptuosum toxicum, impudentia audax, pudor impudens, formosum exitium, esca lasciviæ machinantis, laqueus juvenum, propriorum membrorum negotiatrice, profundum nequitiæ, naufragium optatum, communis calamitas in omni peccato, petulans officina, omnis iniquitatis magistra, inimicitiae cum Deo conciliatrix, materia gehennæ ignis æterni? Attamen quæ tot tantorumque malorum ministra fuit, quia præter consuetudinem castitatem amavit, in libris Evangeliorum scripta commemoratur. Hos evolentes, ejus historia fruamur, ut ipsa Christum audiens fructum tulit. *Rogavit Jesum quidam Phariseorum, ut manducaret cum illo. Et ingressus in domum Pharisei, discubuit* (Luc.

7. 36). Quis vidit regem a milite invitatum? quis vidit herum a servo nutritum? quis vidit tantam celsitudinem ad tantam humilitatem descendentem? O maximum stuporem! o divinam indulgentiam! non dixit ad vocantem Phariseum : Tu me invitas ad prandium, qui omnes homines ad caeleste prandium invito? tu me ad prandium vocas, qui panibus quinque totum populum satiavi? tu me ad prandium vocas, qui do escam omni carni? Nihil horum dixit Servator; sed cum silentio sedens in domo Pharisei discubuit. Sciebat enim quo prandio reficiendus esset; sciebat futurum esse ut meretrix ad se accurreret, ut salutem consequeretur; et undique circumspiciebat, venatum observans, et recumbentibus fere clamans : Ego cibum comesturus sum, quem brevi postea videbitis; ego cibum comesturus sum, nempe salutem mox adventuræ mulieris. Meus quippe cibus est hominum conversio; meus cibus servorum meorum vita; meum convivium peccatorum poenitentia; mea voluptas damnatorum solutio; meum convivium captivorum redemptio. Hæc Servatore in lectulo suo loquente tum oculis tum habitu, *Ecce, inquit, mulier in civitate, quæ erat peccatrix.* Secundum scopum caelestis Regis venatio offertur : venator paratus recubuerat, et ad illum præda festinabat. *Et ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix :* dux graves nequitiæ notæ. Dic nobis, evangelista, nomen ejus, scribe mulieris nomen, discamus quomodo appellaretur. Appellationem habuit ipsum peccatum, et nomen ex malo opere. Hæc videns quod Jesus recumberet in domo Pharisei, in seipso dixit : Intus est Christus, benignitatis scaturigo, fons miserationis : intus est Christus, qui verbo sanat, et voce curat : intus est Christus, qui ab angelis celebratur, et cum hominibus vitam agit quasi unus eorum : intus est Christus, qui cum Patre sedet, et Pharisei contubernalis est : intus est Christus, qui divinitate omnes alit, et humanitate alitur : intus est Christus, qui Pharisæam mensam tolerat, quique omnem mensam replet bonis; et omnino dignatus est in tabernaculum Pharisei intrare, omnino passus est impecabilis cum peccatore convivari. Circa mala mea bona spe repleor : nam qui circa Pharisæum talis apparuit, utique erga me mitis et benignus erit.

2. Inveni, ut cupiebam, commune propitiatorium : inveni eum, qui se quærentes invenit; inveni eum, qui se desiderantes quærit; inveni eum qui occurrit currentibus, occurrit accedentibus ad se; inveni et tempus et locum mihi opportunum. Ingredior ad parum fontem, quæ voluptate quasi luto sum foedata; ne sordidata maneam coram tali fonte; gratis meipsam abluam; id enim ipse fons optat. Ingrediar ad æternam lucem, quæ etiam diebus ut noctibus usa sum : videam caeleste lumen in lumine : ingrediar ad solem justitiæ, quæ iniquitatis caliginem induco. Quis enim in luce versans non est lucis particeps? Ingrediar ad Regem caelorum, qui propter me ad me venit, et hanc domum occupat, atque jamdum, ut videtur, adventum meum exspectat : ingrediar ad caelestem medicum, quæ apud omnes desperatam habeor : ingrediar ad caelestem medicum, quæ in sanitate argroto. Me sic affectam videns, potest morbis meis remedium apponere,

(a) Hæc ad Catechumenos spectant.

ἔστιν ἀνεξάλειπτος. Ὁ μὲν Ἰησοῦς οὕτω διαβάς ἔτεμε τὸν Ἰορδάνην, τὴν κίχυντον αὐτῷ δείξας· Ἥλιος δὲ τῇ μηλωτῇ ἔτεμε, δερματι νεκρῷ, καὶ τὰ ζῶντα ὕδατα τῇ νεκρώσει τῆς μηλωτῆς ὑπῆκουσαν. Ἔτεμεν Ἥλιος τῇ μηλωτῇ τὸν Ἰορδάνην· καὶ οὕτω διέβη ἐπὶ τῷ ἀνελθεῖν εἰς τοὺς οὐρανούς. Ὑπέστρεψεν ὁ μακάριος Ἐλισσαῖος λαβὼν τὴν μηλωτὴν τοῦ διδασκάλου, ὡς ἤξιον αὐτὸν λέγων· Τὸ πνεῦμα τὸ ἐπὶ σοὶ γενέσθω διαλοῦν ἐπ' ἐμοί. Λέγει αὐτῷ, Σαλμωὶς ἤχησας· πλὴν ἐὰν ἴδῃς με ἀναλαμβανόμενον, ἔσται σοι. Ἀντὶ τοῦ κατ-ζωοθῆναι διπλὴν ἔχειν τοῦ ἁγίου Πνεύματος [780] τὴν νέρειαν. Εἶτα ἀνελήφθη. Ἐμετεωρίσθη ἡ μηλωτὴ, καὶ ἐπέπεσε τῷ μαθητῇ· ἔλαβεν ἐνέχυρον, καὶ ἐφθα-

σεν ἐπὶ τὸν ποταμόν· ἐπείρασε τεμεῖν τὸν Ἰορδάνην, καὶ οὐκ ὑπήκουσε τὸ ὕδωρ. Ἀπορίᾳ ληθθεὶς ὁ Ἐλισσαῖος λέγει· Πού ὁ Θεὸς Ἥλιος ἀπώ; καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, ἐπάταξεν ἐκ δευτέρου τὸ ὕδωρ, καὶ ἡμερίσθη ὁ Ἰορδάνης. Διὰ τί δὲ οὐκ ὑπήκουσεν αὐτῷ ἐν πρώτοις τὸ ὕδωρ; Ἰνα μὴ νομίσῃ, ὅτι διὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίαν, ἦν εἰς, διὰ τοῦτο ὑπήκουσεν· ὅτι μόνον ἐκάλεσε τὸν Θεὸν καὶ λέγει· Πού ὁ Θεὸς Ἥλιος ἀπώ; Διὰ τί δὲ εἶπε, Πού ὁ Θεός; οὐκ ᾔδει ὁ προφήτης, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ πανταχοῦ ἐστιν; Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἥλιος· Ἐὰν ἴδῃς με ἀναλαμ-
βανόμενον, ἔσται σοι οὕτως.

Εἰς τὸν Φαρισαῖον, καὶ εἰς τὴν πόρνην. Ἐλέχθη τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ τετράδι.

Ἄπας μὲν καιρὸς παντὶ βουλομένῳ πρὸς μετάνοιαν ἐπιτιθεῖσιν. Ἐξέσσι γὰρ ἐκάστω θελήσαντι καὶ ἐν τῷ ἔαρι βλαστῆσαι τὴν εὐσέλιαν, καὶ ἐν θέρει συνάξει τῆς σωτηρίας τὰ δράγματα, καὶ ἐν φθινοπώρῳ τὴν βλάβην τὴν τῆς ψυχῆς φθορὰν κατιδεῖν, καὶ ἐν χειμῶνι τὸν χειμῶνα τῶν ἀνομιμάτων φυγεῖν, καὶ ἐν πάσῃ τροπῇ τραπῆναι τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον τροπὴν, καὶ ἐν νυκτὶ τὴν νύκτα τῆς ἀμαρτίας ἐκκλίνειν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ πρὸς τὸ φῶς τοῦ καθαροῦ συνειδότης δραμεῖν, καὶ πρὸς τὸν πλάσαντα ἀναδραμεῖν· ὁ δὲ παρὼν οὗτος καιρὸς ἐγκρατεῖς καὶ νηστείας περιπεφραγμένος πρὸς μετάνοιαν ἐπιτιθειότερος, ἀλλ' οὐ πᾶσι. Μόνον γὰρ οὐχὶ λέγει ἡ φωνή, Εἰ τις προσέταται πρὸς με, κἀγὼ λαβὼν αὐτὸν τῷ κοινῷ προσάγῃ Δημιουργῷ. Πτερώσωμεν οὖν ἑαυτοὺς τοῖς τῆς πίστεως καὶ τοῖς τῆς μετανοίας πτεροῖς, καὶ θελήσωμεν ἀναπτεῖναι πρὸς τὸν ἡμέτερον Πιοῦτήν, καὶ ἡμεῖς, ὡς πρωτότοκοι τῆς Ἐκκλησίας υἱοί, καὶ ὑμεῖς, οἱ καθάπερ ἐμβρυα ὡς ἐν ταῖς λαγόσι τῆς Ἐκκλησίας προλοχούμενοι, καὶ ποθοῦντες τὰς μακαρίας καὶ ἀνωδύνους ὁδοὺς ἀσπάσασθαι, καὶ γενέσθαι τέκνα τοῦ πολεμήσαντος ὑπὲρ ἡμῶν (ἀναγκαῖα γὰρ τῆς πίστεως ἡ χάρις καὶ ὕμιν τοῖς ἀπολαύειν μέλλουσι τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν)· ἡμεῖς μὲν, Ἰνα τὸν χιτῶνα τὸν βασιλικὸν, ὃν φερόμεντες ἐμολύνωμεν, ἀποσυμφέσωμεν ἑαυτοὺς· ὑμεῖς δὲ, Ἰνα δυνηθῇτε τοῦτον περιβαλέσθαι, καὶ φυλάξαι κρείσσονα ρύπον παντός· Ἀνευ γὰρ πίστεως εἰσικριν-
οὺς οὐκ ἔστιν οὐδένα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐπι-
τυχεῖν. Συνηγορεῖ μοι τῷ λόγῳ πρὸς ἄλλους μυριοὺς ἔκλειν ἡ πόρνη ἡ τὴν πίστιν καὶ τὴν μετάνοιαν, κα-
θ' ἧς οὐ λαμβάδα, κρατήσασα, καὶ προσδραμούσα τῷ οὐρανίῳ νυμφίῳ, καὶ γενομένη νύμφη Χριστοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς μακαρίας πόρνης ἐμνη-
σθῇ· λέγω γὰρ αὐτῆς τέως τὸ ἐπιψογον ὄνομα (Ἰνα γινώμεν τίς οὖσα πρότερον, τί γέγονεν ὕστερον), βούλομαι ταύτην εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἀγαγεῖν, Ἰνα μάθωμεν καὶ ἡμεῖς παρ' αὐτῆς, πῶς ὀφείλωμεν τῷ Χριστῷ προσ-
ελθεῖν, καὶ λαβεῖν τὴν τὸν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν. Τὰ γὰρ παρ' ἐκείνης γεγεννημένα, τὼν ὀφειλόντων ἀεὶ γενέσθαι παρ' ἡμῶν διδασκαλία σαφής· καὶ ἡ τοῦ Σω-
τῆρος πρὸς ἐκείνην διαλέξις τῶν ἀμαρτημάτων ἔσται παράκλησις. Τίς γὰρ ἀκούει ὅτι γυνὴ μυρίαὶς κηλῖται κατὰ τὸν τόπον; Ἰνα προσφύγῃ μόνον αὐτῷ, καὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ σταγόνας ἐπιχέῃ δακρῶν θερμὰς, παρθε-
νίας χειροτονίαν ἐδέξατο; Τὸν αὐτὸν ἐπιδείξασθε πρόπον, ὥστε τὸν αὐτὸν τρυγησῇτε καρπὸν. Τίς γὰρ
λογιζόμενος τὴν ἐκείνης μεταβολὴν, καὶ τὴν ἀμοιβήν, οὐ τὴν αὐτὴν ἀσκήσει γυνώμην, ὡς τὴν ἰσὴν εὐρύσῃ ἀντίδοσιν; Ἢ γὰρ ἐστὶ πόρνη, ἢ διαφθορά, ἢ προφα-
νὴς ὕβρις τῆς φύσεως, ἢ τοῦ θῆλεος γένους δημόσιος θράμβος, λῶση σωματῶν τε καὶ ψυχῶν, λοιμοὶς τέρψει κεχρημένοις, τάφος κεκολλημένος, ἄδου ἀκατάσχετον καὶ ἀκόρεστον στόμα, θανάτου κεκαλλωπισμένον προ-
πύλαιον, τερπνὸν δηλητήριον, ἀναιδέϊα παρῆρησιζομένη, αἰσχρὴν ἀναισχύντος, εὐπρόσωπος δλεθρὸς, τῶν ἀσελ-
γῶν μηχανὴν ὀλέσας, τῶν νέων ἱξὺς, κάπηλος τῶν οἰ-
κείων μελῶν, ἀπωλείας βυθὸς [781], ναυάγιον ἀγαπώ-
μενον, κοινὴ συμφορὰ πάσης ἀμαρτίας, ἱταμὸν ἐργα-
στήριον, πάσης παρανομίας διδάσκαλος, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐχθρὰς δημιουργὸς, ὕλη τῆς γέννησης τοῦ πυρὸς τοῦ αἰωνίου· Ἄλλ' ὅμως ἡ τὴν τοιοῦτων καὶ τηλικούτων κακῶν ὑπάρχουσα ὑπέρτης, ἐπειδὴ παρὰ συνήθειαν σωζομένης ἡράσθη, ταῖς βίβλοις τῶν Εὐαγ-
γελίων ἐγγέγραπται. Ταύτας ἀναπτύξαντες κατατρυ-
φῶμεν τῆς κατ' αὐτὴν ἱστορίας, ὥστε οὐ κατετρυ-

φῆσεν αὕτη τοῦ Χριστοῦ. Ἠρώτησέ τις τῶν Φαρι-
σαίων τὸν Ἰησοῦν, Ἰνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ. Καὶ
ἐπισελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, ἀνέκλιθον. ||
Τίς εἶδε βασιλεῖα παρὰ στρατιωτοῦ καλούμενον; τίς
εἶδε δεσπότην παρὰ δούλου τρεφόμενον; τίς εἶδε τοσοῦ-
τον ὕψος εἰς τοσαύτην ταπεινότητι κατερχόμενον; ἢ
τῆς ὑπερβαλλούσης ἐκπλήξεως! ὡς τῆς θείας συγκата-
στάσεως! Οὐκ εἶπε πρὸς τὸν καλέσαντα Φαρισαῖον· Σὺ
καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ, τὸν καλούμενα πάντας ἀνθρώ-
πους εἰς τὸ οὐράνιον ἄριστον; σὺ καλεῖς ἐπ' ἄριστον
ἐμὲ τὸν πέντε ἄρτοις ὄλκον ὁλόκληρον κορέσαντα; σὺ
καλεῖς ἐπ' ἄριστον ἐμὲ τὸν διδόντα τροφὴν πάσης
σαρκί; Οὐκ εἶπε τούτων οὐδὲν ὁ Σωτήρ· ἀλλὰ σιγῇ
καθίσας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου ἀνέκλιθον. Ἢδδει
γὰρ ποῖον ἄριστον ἐμελλεν ἄριστῶν· ᾔδει πῶς ἡμελλε
προστρέχειν αὐτῷ ἡ πόρνη, καὶ σώζεσθαι· καὶ τὸ βλέμμα
πανταχοῦ περιεπέμπε, τὴν θῆραν περισκοπῶν, καὶ
μονονοῦχι πρὸς τοὺς ἀνακειμένους βῶν· Ἐγὼ βρῶσιν
ἔχω φαγεῖν, ἦν ἔχετε μετ' ὀλίγον κατιδεῖν· ἐγὼ βρῶσιν
ἔχω φαγεῖν, τὴν σωτηρίαν τῆς μελλούσης προστιέναι μοι
γυναικός. Ἢ ἐμὴ γὰρ τροφή, ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐκ-
στροφή· ἡ ἐμὴ τροφή, ἡ τῶν ἐμῶν δούλων ζωή· ἡ ἐμὴ
εὐωχία, τῶν ἀμαρτημάτων ἡ μεταμέλεια· ἡ ἐμὴ τέρψις,
τῶν κατακρίτων ἡ λύσις· ἡ ἐμὴ ἐστιάσις, τῶν ἐπιμα-
λώτων ἡ λύτρωσις. Ταῦτα τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς σιγῆς
καλοῦντος τῷ βλέμματι καὶ τῷ σχήματι, Ἰδοὺ,
φῶς, γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλός. Συνέ-
δραμε τῷ σκοπῷ τοῦ οὐρανίου βασιλεῖος ἡ ἄγρα· ὁ θη-
ρατῆς εὐτρεπῆς ἀνεκέλιτο, καὶ τὸ θῆραμα πρὸς τὸν
θηρατὴν κατηπείετο. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει,
ἥτις ἦν ἀμαρτωλός. Δύο χαλεπὰ κακὰς γυναιρίματα. ||
Εἶπε ἡμῖν, εὐαγγελιστὰς, τὴν προσηγορίαν αὐτῆς,
γράφον τὸ ὄνομα τῆς γυναικός, μάθωμεν πῶς ὀνομα-
ζετο. Προσηγορίαν εἶχε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὸ ὄνομα τὸ
πονήρευμα. Αὕτη ἰδοῦσα, ὅτι ἀνέκειτο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ
Φαρισαίου ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν ἐν ἑαυτῇ· Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ
Χριστὸς, ὁ βρύων φιλανθρωπίαν, καὶ πηγάζων οἰκτιρ-
μούς· Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ λαλῶν καὶ διδοὺς χάριτας,
καὶ φεγγόμενος θεραπείας· Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ
παρὰ τῶν ἀγγέλων ὀνομαζόμενος, καὶ τοῖς ἀνθρώποις
ἐνδοιαιτώμενος, ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν· Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς
ὁ τῷ Πατρὶ σύνθρονος, καὶ τῷ Φαρισαίῳ ὁμορρόφιος·
Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ τρέφων ἀπαντας τῇ δέσπῃ,
καὶ τρεφόμενος τῇ ἀνθρωπότητι· Ἐνδὸν ἐστὶν ὁ Χριστὸς,
καὶ Φαρισαϊκῆς τραπέζης ἀνέχεται, ὁ πᾶσαν τράπεζαν
πληρῶν παντός ἀγαθοῦ· καὶ ὁλως κατηξίωσεν εἰς τὴν
τοῦ Φαρισαίου σκηνὴν ἐισέλθειν· ὁλως ἡνδικοτο συν-
εστιαθῆναι τῷ ἀμαρτωλῷ ὁ ἀναμάρτητος. Χρηστάς ἔχω
περὶ τῶν ἐμῶν κακῶν ἐλπίδας. Ὁ γὰρ περὶ τὸν Φαρι-
σαῖον τοιοῦτος φανεῖς, πάντως ἔσται καὶ περὶ ἐμὲ
χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος.

Εὗρον, ὡς ἡβουλόμην, τὸ κοινὸν ἱλαστήριον, εὗρον τὸν
εὗρισκοντα τοὺς ζητοῦντας αὐτόν, εὗρον τὸν ἐπιζητοῦντα
τοὺς ποθοῦντας αὐτόν, εὗρον τὸν ἐπιτρέχοντα τοῖς ἐπι-
τρέχουσι καὶ προαπντῶντα τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ,
εὗρον συναγωνιζόμενον μοι καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὴν τό-
πον. Εἰσέλθω πρὸς τὴν καθαρὰν πηγὴν ἡ βεδορθεωμένη
ἢ ἡδυποθεῖ· μὴ διαμένω ἐρρηπυμένη, τοιαύτης φα-
νείας πηγῆς· λούσομαι ὁμοῦ ἐν αὐτῇ· οὕτως γὰρ βού-
λεται ἡ πηγὴ. Εἰσέλθω πρὸς τὸ δίδον φῶς, ἡ καὶ ταῖς
ἡμέραις ὡς νυκτὶ κεχρημένη· Ἰδὼ τὸ οὐράνιον φῶς ἐν
φωτὶ· εἰσέλθω πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, ἡ τῆς
ἀδικίας τὸν ζόφον ἐπαγομένη. Τίς γὰρ φωτὶ προσομιλῶν
οὐ μεταλαμβάνει φωτός; Εἰσέλθω πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν

οὐρανῶν, τὸν δι' ἐμὲ πρὸς ἐμὲ παραγενόμενον, καὶ τοῦτον καταλαμβάνοντα τὸν οἶκον, καὶ πάλαι τὴν ἐμὴν, ὡς εἴκοι, περιμένοντα πρόδον· εἰσέλθω πρὸς τὸν οὐρανίον Ιατρὸν, ἢ παρὰ πάντων ἀπεγνωσμένην [782]· εἰσέλθω πρὸς τὸν οὐρανίον Ιατρὸν, ἢ ἐν ὑγιείᾳ νοσοῦσα· οὕτω γὰρ με ἰδὼν, δύναται τοῖς ἐμοῖς πάθεσιν ἐπιθεῖναι φάρμακον, πᾶσαν δόδυνη κοιμῆσαι δυνάμενον. Ὑποδείξω τῷ εἰδοτῇ τὰ ἔλκη, καὶ λαβὼν τὸ φάρμακον, εἰσέλθω πρὸς τὴν μόνην ζωὴν, ἢ διὰ τῆς φαυλοτάτης ζωῆς ἐμαυτὴν ἀποσποινίσασα τῆς ζωῆς· εἰσέλθω πρὸς τὸν φιλόανθρωπον δικαστὴν ἢ κατακρίτος. Πρὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως λύσω τὰς εὐθύνas, πρὸ τῆς φοβεράς κρίσεως διαφύγω τὴν κρίσιν, πρὸ τοῦ φρικτοῦ βήματος ὑποκλέψω τὰς μάστιγας· πρὶν ἰδῶν τὸν Χριστὸν δικαστικῶς ἀποφαινόμενον, ἰδὼ φιλόανθρώπως διαλεγόμενον· πρὶν φοβηθῆναι κολάζοντα, κολακεύσω παρόντα. Οὐ πρῶτον τὴν πρὸς αὐτὸν ὁμιλίαν τολμῶ· ἦδη καὶ ἄλλη, ὡς ἤκουσα, γυνὴ Σαμαρεῖτις, ἐν νόμῳ παράνομος, συνέτυχεν ἐπὶ τῆς πηγῆς τῇ πηγῇ, καὶ ἀπῆλθε θεογνωστὴν ἀνελήσασα. Καὶ πάλιν ἑτέρα τις γυνὴ τῶν Χαναταίων γένους, τοῦ καταράτου καὶ δουλικοῦ σπέρματος· ἐλευθερον βλάστημα, ἐν ἐντυχίᾳ εἰσελθοῦσα κατὰ δαίμονος· τυραννοῦντος αὐτῆς τὴν μονογενῆ, ἀνέστρεψε λαβοῦσα τὴν ἐξουσίαν κατὰ τοῦ δαίμονος, καὶ γέγονεν ἡ μήτηρ τῇ θυγατρὶ Ιατρὸς, καὶ ὁ δαίμων ὁ ἀπηγὼς οὗτος καὶ βάρβαρος οὐκ ἐτόλμησεν οὐκέτι πλησιάζει τῇ κόρῃ, φοβηθεὶς τῆς τοῦ Χριστοῦ φωνῆς τὸ διάταγμα. Μιμήσωμαι τοίνυν καὶ αὐτῇ, καὶ γένωμαι παρὰ τὸν πάντα χαρίζομενον καὶ δυνάμενον καὶ ἐλόμενον· χρήσεται τῇ συνηθείᾳ τῆς ἀναιδέας πρὸς τὸ ἐμοῖ συμπερὸν· ἐπισταθὼ τῷ Σωτῆρι ἐστειμένῳ αὐτόκλιτος, καθάπερ πόλιν ὑπὸ πολλῶν ἐυωχομένων ἔχουσα μορφήν· λύσω τὰς κόμας, καὶ θρηνησάτω τὴν ἐμαυτῆς ἀθλιότητα· χαλάσω τὰ πολυπλοκα δίκτυα, ἵνα θηράσω τὸν ἔλεον ἀφειδῶς χορηγούνα· κλαύσω καλῶς ἅπασι, ἢ γελᾶσασα πολλὰκις κακῶς· κλαύσω νῦν ἐπὶ τοῦ φιλανθρώπου κριτοῦ, ἵνα μὴ κλαύσω τὸ τελευταῖον ἀνόνητα· θρηνησάτω νῦν ὀλίγον, ἵνα μὴ θρηνησάτω τότε πολλὰ· κατακλύσω τοῦ Χριστοῦ τοὺς πόδας τοῖς δάκρυσιν, ἵνα μοι ἀποκλύθῃ τὰς ἐμὰς ἀνομίας τοῖς ῥήμασιν· ἀπομάξω τοῖς πλοκάμοις τὰ δάκρυα, ἵνα προσγένηται τις ἐκ τούτου καὶ τούτοις ἁγιάσμος· καταφιλήσω τὰ ἄχραντα ἴχνη, ἅπερ καὶ τὸ πάλαιος κατεφιλήσεν, ἵνα τοῖς σώφροσι φιλήμασιν ἀποπτύσω τὴν ἐκ τῶν ἀσελῶν φιλημάτων ἰὸν· περιπτύξομαι τὰ θεῖα μέλη, τὰ παρθενικά, τὰ ἐκ παρθένου, ἵνα τοῖς ἐμοῖς μέλεσι τοῖς κατακρίτοις ἐξ ἐκείνων τῶν ἁγίων μελῶν ἐποχεταισῶ δικαιοσύνης σταγόνα τινα. Ἐπικαμφθῆσεται πρὸς ταῦτα ὁ εὐσεπλαγχνος· ἐλεήσει προσπίπτουσαν, ἢν ἀμαρτάνουσιν οὐκ ἐκδόσαν· ἐλεήσει γονυπετοῦσαν, ἢν ἀτακτα χορεύουσιν εὐεργετῶν διετελέσαν· ἐλεήσει σωθῆναι βουλομένην, ἢν ἀπολυμένην εὐρύν ἔφερε πρᾶως. Οὐ φέροι δάκρυα γνήσια παριδεῖν, οὐ δύναται καὶ περὶ ἐμὲ μὴ φανῆναι, ὅπερ πέφυκεν, εὐσεπλαγχνος· μεγάλα δύναται παρ' αὐτῇ ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς ανερχόμενος στεναγμός· μεγάλαν παρόρησιν ἔχει πρὸς αὐτὸν ἡ μετάνοια· λαλήσει πάντως καὶ πρὸς ἐμὲ ἡμερὸν τι καὶ γαλήνην, καὶ πρέπον αὐτοῦ τῇ θεότητι. Ταῦτα ἐμελέτησεν ἡ σοφὴ, ταῦτα ἐπραξεν ἡ πιστὴ. Καὶ τῷ γυναικεῖ ῥο περιθολαῖφ στολισαμένη, παρθενικῶς, ἀλλ' οὐ πορνικῶς, καὶ οὕτω κρύψασα πᾶσαν αὐτῆς τὴν μορφήν τὴν πρὸ τοῦτου πᾶσι προκειμένην, ὡς ἐν θεάτρῳ, καὶ περιπονήσασα πανταχόθεν ἀσφαλῶς, ἵνα μὴ τι σχῆμα πορνικὸν συνεισέλθῃ αὐτῇ πρὸς τὸν Κύριον κατηγοροῦν αὐτήν, εἰσέδραμεν ἐκ τοῦ Φαρισαίου δωματίου, καὶ τοῖς δεσποτικοῖς παρατάσας πόσιν, ἐπλήρου τὴν προμελετηθεῖσαν βουλήν. *Κομίσασα γὰρ, φησὶν, ἀλῦδιστρον μύθον, καὶ στάσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω, κλαίουσα ἤρτατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμισσε, κατεφιλεῖ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειψε τῷ μέρῳ, λαλοῦσα τῇ σιωπῇ, καὶ βώσας τῇ σιγῇ,* καὶ φθεγγομένη τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν εἰδοτὰ ψυχὴν ὁδυνωμένων ἀκούειν, καὶ μὴ φθεγγομένων στομάτων, τοιαύτην ἵκεσαν, ὡς εἶδος, τοῖς δάκρυσι γράφουσα· Ἐρρίφθην ὡς πρὸβατον ἀπολλύων [783]· ἀλλ' ἐπέγνων σε Δεσπότην, τὸν ἐμὸν ποιμένα καὶ Κύριον· ἐγενόμην θηριάλωτος βουληθεῖσα, ἀλλ' ἔλαβον ἀσθήνην ἐκφυγεῖν τῶν πικρῶν ὁμηγάρτων τοῦ λόκου· ἐναυάγησα πολλὰκις ἐθέλουσα, ἀλλ' ἐσώθην ἐκ τοῦ ναυαγίου, κρατήσασα τὴν σὴν παρυσίαν, ὡς ἀγκυραν. Ἀλλ' οὐκ ἔχω πᾶρρησίαν·

ἀπαρρησίαστος γὰρ ἅπας ἁμαρτωλὸς· οὐκ ἔχω δικαιολογίαν οὐδεμίαν· ἀδικαιολόγητος γὰρ ἅπας ἁμαρτωλὸς καὶ παράνομος· οὐκ ἔχω φωνὴν· ἄφωνος· γὰρ ἅπας κατακρίτος· τὸ πονηρὸν συνειδὸς ἐμφράττει μου τὸ στόμα, ὁ διεφθάρειν ὁ διεφθαρμένος μου βίος· ἄγχει τὴν γλῶσσαν ὁ κατήγορος πλουτοῦς διαπαντός· ἐσώθην ἐκ βοῶν, Ἐναπόκλεισόν σου τὸν λόγον τοῖς χεῖλεσι· στόμα ἁμαρτωλῶν πρὸς πρεσβείαν ἀπαρρησίαστον, καὶ γλῶσσα κατακρίτος πρὸς ἵκεσαν ἀνάρμοστος, καὶ λόγος κίβδηλος πρὸς αἵτησιν οὐκ εὐπρόσωπος. Σιγῶτα διδάσκω τὰ κατ' ἐμὲ σὲ τὸν ἐπιστάμενον πάντα· τῇ δψει λαλῶ, βοῶ τῇ μορφῇ, τοῖς ὀφθαλμοῖς κηρύττω τὰς ἀνομίας, τοῖς δάκρυσιν ἐξαγορεύω τὰ πλημμελήματα, τοῖς στεναγμοῖς ἐξαγγέλλω σε τὸν μόνον κρυπτεσθαι μὴ δυνάμενον. Ὡς αἰχμάλωτος μετὰ πάντων τῶν ἐμῶν ὀπλῶν ὑποπίπτω σοι, τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν· καὶ πάντα μου τὰ μέλη, δι' ὧν ἐστρατευσάμην κατὰ σοῦ, μάλλον δὲ καθ' ἐαυτῆς, σοὶ προσφέρω, φιλόανθρωπε. Ἐλέησον τὴν κεφαλὴν ταύτην, *Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου*· ἐλέησον τὰς τρίχας ταύτας, ἃς ἔπασας· ἐλέησον τοὺς ὀφθαλμούς τούτους, οὓς ἐδημιούργησας· ἐλέησον τὸν πηλὸν τούτον, ὃν αὐτὸς μὲν εἰς κάλλος ἐμόρφωσας, ἐγὼ δὲ τῷ κόσμῳ κατεχρησάμην εἰς ἀκοσμίαν ἄμωρον· ἐλέησον τὴν εἰκόνα τὴν σὴν, εἰς ἣν ὁ πολέμιος ἐπαίξεν, ὡς ἡθέλησεν· ἐλέησον τὴν στήλην τὴν σὴν, ἣν ὡς ἀδέσποτον ὁ σὸς ἐχθρὸς περιέσυρε· δέξαι ὡς λῦτρα καὶ δάκρυα, καὶ λύσον ὡς ἄγαθὸς τὰ ἐγκλήματα· θέλησον μόνον, καὶ ἔλυμαί· νεύσον μόνον, καὶ λεύτρωμαί· πρόσταξον, καὶ τὸ ποθοῦμενον ἥνυσται. Ὁ γὰρ σὺ θέλεις, πρᾶξις· καὶ ὁ λόγος ὁ σὸς ἔργον ἐστί. Λάβω τὴν ἐλευθερίαν ἐκ τῶν ἀχράντων ποδῶν σου, ὡς ἐκλεῖπαι ἐκ τῶν σῶν κρασπέδων τὴν λασιν ἡ αἰμορροοῦσα, σοῦ τοῦτο κλαπῆναι θελήσαντος· γένωμαι διήγημα τοῖς μετ' ἐμὲ τῆς σῆς φιλανθρωπίας καὶ γάμῳ. Παράπεμψον ἐμὲ, καὶ τὰ κατ' ἐμὲ ταῖς ὑστεραίαις γενεαῖς καλὸν ὑπόμνημα τῶν σῶν οἰκτιρμῶν· λεγέτωσαν ἅπαντες· οἱ πόρνη ποτὲ παράνομος καὶ κατακρίτος, πρὸςελθούσα τῷ Ἰησοῦ, εἰδικαίωθ' παρ' αὐτοῦ· καὶ καθορῶντες ἅπαντες σὺν ἐμοῖ προσιέτωσαν, καὶ τὰς σὰς ἀρπαζέτωσαν ὡρεάς. Κριτὰ δίκαιε καὶ φιλόανθρωπε, καὶ τοῖς κατακρίτοις διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν συναναστρεφόμενος, ὧδε σοὶ προστήλῳ, ὡς κριτῇ, ὧδε μοι τὴν συγχώρησιν ὑπαγόρευσον· μὴ θριαμβεύσης· τὰς ἐμὰς ἁμαρτίας ἐπὶ πάσης τῆς κτίσεως, μὴ δημοσιεύσης τὰς ἀνομίας μου ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ· μὴ πέμψῃς με τῷ αἰώνιῳ πυρὶ, τῷ ὅλῳν κεκτημένῳ τὴν τῶν ῥαθυμῶν ζωὴν. Ἰησοῦ Χριστέ, Ἰτε τῆς Παρθένου Μαρίας, καὶ δημιουργε τῆς Παρθένου, διὰ τὴν Παρθένον, καὶ μητέρας σὴν, καὶ πάλιν παρθένον, ἀνάκτησαι διὰ τὴν ἁγίαν ἐκείνην ἐμὲ τὴν ἐναγῇ, καὶ ποίησον εὐαγῇ. Ἐκ γυναικὶ· ἐτέχθης ἐκ σὺ, ὡς σὺ μόνος ἐπίστασαι, καὶ γινώσκεις τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν.

Τοιαῦτα λαλοῦσας ἐν ἐαυτῇ τῆς πιστῆς γυναικὸς καὶ δεομένης, ἐγγύς ὢν ὁ Σωτὴρ ἐδίδοι τῇ πούσῃ τοῦ πόθου κατατροπᾶν, καὶ τοὺς πόδας ἐγγερίσαι ἐκείνην πρὸς ἀπόλαυσιν ἀπληστον, ἐπὶ τῆς στιβάδος ὢν, καὶ κατατρύφειν τὸν ἐκείνης κλαυθμὸν, καὶ εὐωχοῦμενος· τοῖς τῆς μετανοίας δάκρυσι, καὶ πεινῶν τὸ δίψος τῆς διψώσης τὸν ἔλεον. Ἐντεῦθεν οἱ Φαρισαῖοι ἡρέμα ἐψιθύριζον πρὸς ἀλλήλους λέγοντες· Τί τοῦτο τὸ ζένον καὶ παραδόξον ὅραμα; τίς τὴν πόρνην ταύτην ἐδίδαξε σωφρονεῖν; τίς τὴν ἐκκεχυμένην πρὸς αἰσχράς ἡδονὰς· ἐπεισε τοιαῦτα φρονεῖν; οὐχ αὕτη ἐστὶ τὸ τῆς ἡμετέρας πόλειως ἐπίστημον διειδὸς; οὐχ αὕτη ἡ τῶν ἀεὶ βουλομένων γυνή; οὐχ αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐκάστου κατήγορος; οὐχ αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς σωφροσύνης ἐχθρὰ, καὶ τὸν νομίμων γάμων τοιχωρύχος; οὐχ αὕτη ἐστὶν ἡ μετὰ κολακείας ληστεύουσα τοὺς ἀνθρώπους; Πῶς οὖν ἐκ τοιαυτῆς τοιαύτη γενήσεται; πῶς ἡ φιλόγελως καὶ φιλοστερητικῆς φιλόδακρυς; ἐφάνη καὶ φιλοπνεύτης; πῶς ἡ ἄσφοτος, καὶ παφκαίριος, καὶ [784] τῇ μορφῇ καὶ τῷ βλέμματι, καὶ τῷ σχήματι καὶ τοῖς περιεργοῖς βαδίσμασι, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι πάντας μνηστευομένην τῷ θανάτῳ, ἐπὶ τὸ σώφρον τοῦτο σχῆμα καὶ πράγμα μετέπεσεν; Ὡς τῆς ἀπροσδοκῆτου μεταβολῆς; ὡς τῆς ζήνης μεταλλάγης. Οἱ μὲν οἱ κέταί τοις τοιούτοις λόγοις ἐκέρχοντο· ὁ δὲ καλέσας τὴν Ἰησοῦν Φαρισαῖος, βλασφημῶς· λογισμῶς τίκτων ἐν τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ, ἔλεγεν· *Ὁδοὺς εἰ ἦν προφήτης, ἐν ἑαυτῷ σκεπ ἂν τις καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, ἥτις ἀπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν*. Ἀπλῶς, φησὶ, καὶ ὡς ἔπα-

quod dolorem omnem lenire valeat. Ostendam scienti vulnera, et remedium accipiam. Ingrediar ad solam vitam, quæ per improbam vitam a vita me segregavi: ingrediar ad benignum Judicem, quæ damnata sum. Ante resurrectionem ex mortuis solvam debita; ante iudicium tremendum, iudicium effugiam; antequam ad horrendum tribunal sisar, castigationi me subdaram; antequam videam Christum iudicia profertentem, videbo illum humaniter loquentem; antequam timeam punientem, blandiar præsentem. Non prima sum quæ illum alloqui audeo: jam alia, ut audivi, mulier Samaritana, quæ legem violarat, in fonte fontem illum adiit, et Dei cognitione imbuta discessit: et rursum alia mulier Chananæa genere, maledicti et servilis seminis liber surculus, ubi illum adiit supplicans contra dæmonem qui filiam suam unicam opprimebat, reversa est, accepta contra dæmonem potestate, et mater filiæ medici loco fuit, ac dæmon ille immanis et barbarus non ausus est ultra ad puellam accedere, vocis Christi mandatum metuens. Ilanc itaque imitabor, et accedam ad eum qui omnia largitur, omnia potest et libenter agit: consueta impudentia utar ad meam utilitatem: adstabo Servatori convivanti non vocata, ac si forma apud multos convivantium hanc mihi licentiam inde-ret: solvam comas, miseriam meam deplorabo: laxabo multiplicia retia, ut capiam eum, qui misericordiam affatim largitur: bene semel flebo, quæ plerumque male risi; flebo jam apud benignum Judicem, ne in extremis fleam inutiliter: nunc parum lugebo, ne tunc multum lugeam: rigabo lacrymis Christi pedes, ut verbis ille iniquitates meas abluat: abstergam cincinnis lacrymas, ut quædam hinc illis sanctificatio obveniat: osculabor intemerata vestigia, quæ ipsum mare osculata sunt, ut pudicis osculis lubricorum venenum osculorum expuam; amplectar divina membra virginæ ex virgine nata, ut meis damnatis membris, ex illis sacris membris stillam saltem justitiæ infundam. Hinc flectetur ille misericors; miserabitur procumbentem, quam peccantem non punivit; miserabitur genuflectentem, quam immodeste saltatim beneficiis affecit; miserabitur ejus salutem optans, quam pereuntem inveniens mansuete tulit. Sinceras lacrymas despicere nequit; non potest erga me is non apparere, qui revera est, nempe misericors: multum potest apud illum gemitus ex animi profundo eductus: magnam apud illum fiduciam habet pœnitentia: dicet hanc dubie mihi aliquid mansuetum et mite, quod ejus divinitatem deceat. Hæc sapiens illa mediata est, hæc fidelis illa fecit. Ac semineo vestita cultu, virginis, non meretricis more, sic legens formam suam, prius omnibus patentem quasi in theatro, et caute undique circumspiciens, ne quis meretricius cultus cum illa intraret, qui apud Dominum illam damneret, accurrit ad Pharisei domunculam, et stans secus pedes Domini, quæ meditata fuerat implevit. *Afferens enim, inquit, alabastrum unguenti, et stans secus pedes ejus retro, fletus cepit rigare pedes ejus lacrymis: et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat (Luc. 7. 37. 38)?* ex silentio loquens et ex taciturnitate clamans; animo alloquens eum qui dolentes animas solet audire, licet ore non loquantur; hanc supplicationem, ut credere est, lacrymis describens: *Projecta sum sicut ovis quæ periit; sed novi te Dominum, pastorem meum et Dominum; volens a feris capta sum, sed ex sensu mota acerbos lupi morsus effugere conor: sæpe libens naufragium feci, sed naufragio servata sum, præsentiam tuam ut ancoram tenens. Verum fiduciam non habeo; fiduciæ enim expertus est omnis peccator: nullam habeo defensionem; defensione namque caret omnis peccator et iniquus: vocem non habeo; sine voce quippe est omnis damnatus: mala conscientia os obstruit, osque meum corruptit corrupta vita mea: lingua strangulant accusatrices divitiæ, semper intra me clamantes, Claude sermonem tuum labiis:*

os peccatorum ad intercessionem et lingua damnata ad supplicationem non quadrat, sermoque impurus ad petitionem non opportunus est; tacens ea quæ ad me spectant, doceo eum qui omnia novit. aspectu loquor, forma clamo, oculis iniquitates meas prædico, gemitibus annuntio te, cui soli non possum occultari; quasi captiva cum omnibus armis meis ante te procumbo, Regem calorum; et omnia membra mea, per quæ contra te, imo contra me bellum gessi, tibi offero, o benigne. Miserere hujus capitis, *Quia iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum (Psal. 37. 4)?* miserere capillorum quos formasti, miserere oculorum, miserere hujus luti, quod tu forma ornaisti, ego autem illa abusa sum ad deformitatem; miserere imaginis tuæ, cui illi sit inimicus ut voluit; miserere statuæ tuæ, quam ut dominum non habentem traduxit adversarius tuus: suscipe lacrymas quasi in redemptionem, et ut bonus solve crimina: si velis tantum, soluta sum; si annuas tantum, redempta sum: præcipe, et optatum assequuta sum: nam quod tu vis, efficitur, et verbum tuum est opus.

3. Libertatem accipiam ex intemeratis pedibus tuis, ut medelam ex limbria tua furata est hæmorrhœissa: te hoc furtum probante, ego quoque posteris causa ero enarrande benignitatis tuæ. Dimitte me, et quæ ad me spectant futuris generationibus erunt monumentum miserationum tuarum; dicant omnes, meretricem iniquam et damnatam aliquando ad Jesum accessisse, et ab illo justificatam fuisse: et qui id vident omnes mecum admittantur, et tua dona rapiant. Judex juste et benigne, qui ex ingenti benignitate cum damnatis conversaris, huc ad te accessi ut iudicem, hic mihi veniam pronuntio: ne triumphes de peccatis meis apud omnem creaturam, ne publices iniquitates meas in futuro tribunali, ne mittas me in ignem æternum, cujus materia combustibilis est negligentium vita. Jesu Christe, fili Virginis Mariæ, et Virginis creator, per Virginem, matrem tuam et postea adhuc Virginem, per illam sanctam me tibi restitue, et improbam probam effice. Ex muliere tu quoque natus es, ut tu solus nosti, scisque omnium infirmitatem. Hæc apud se loquente et precante fideli muliere, cum prope Servator adesset, dedit optanti ut optato frueretur, et pedes concessit illi ut iis insatiabiliter gauderet; in lectulo sedens et illius fletu gaudens, pœnitentiæ lacrymis ut convivio exceptus, quasi esuriens sitim ejus quæ sitiebat misericordiam. Hinc Pharisei clanculum murmurabant inter se dicentes: *Quodnam hoc spectaculum novum et stupendum? quis hanc meretricem docuit castitatem? quis effusus in turpes voluptates suasit ut talia sentiret? annon hæc est civitatis nostræ insigne opprobrium? annon hæc est mulier omnibus qui vellent semper delictia? annon hæc est singulis accusatrix peccati, annon hæc est castitatis inimica, et legitimorum deprædatrix connubiorum? annon hæc est quæ blanditiis viros abripiebat? quomodo ergo ex tali talis effecta est? quomodo illa risus et voluptatis amans, jam lacrymarum et luctus amans apparet? quomodo illa insipiens et importuna, forma, oculis, habitu, curiosi incessu, quæ omnibus membris suis cunctos morti desponsabat, in hunc castum habitum et modum incidit? O inexpectatam et stupendam mutationem!* Hæc loquebantur famuli: Phariseus vero, qui Jesum invitaverat, blasphemias pariens cogitationes intra se dicebat: *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est (Luc. 7. 30).* Temere, inquit, et sine causa hic propheta esse dicitur: ego quoque cum aliis deceptus sum, hunc ut occultorum indagatorem inducens in domum meam. Nam si propheta esset, clare futura nosset; sed cum mulierem omnibus omnino notam ignoret, quomodo scit ea quæ omnibus ignota et arcana sunt? quomodo meretricias manus tolerat? quomodo non illam procul repellit, quæ nihil in cor-

pore innoxium habet? quomodo non execratur execrandam, et omni turpitudine plenam? Male accipit tantam benignitatem Phariseus, quasi ignorantiam, et indulgentiam inscitiae nomine donat, cum ipse rei gestae ignorantia laboraret. *Et respondens Jesus dixit ei: Habeo tibi aliquid dicere (Luc. 7. 40)*. Novi quid dicas nihil loquens, novi quid proferas tacens, scio quid clames silens, scio quid hæc quoque mihi mente hquatur: scio quoque quot ratiocinia contra me animo fabriceris. Narrabo tibi cogitationum tuarum dicta, declarabo blasphemias tuas, publicabo sensus mentis tuæ, utpote animi tui cogitationibus insidens. Ita loqueris: *Si esset propheta, sciret utique quæ et qualis sit mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Hæc sunt mentis tuæ verba. Quomodo ergo novis eam, quæ in profundo mentis tuæ moventur et agitantur ratiocinia, nisi Deus essem omnium Creator? Ut jam tu suspicaris ex responsione mea, scito quinam sim, qui nihil loquenti tibi respondeam: verba mentis tuæ revelo. Si essem propheta, scirem quæ et qualis sit mulier? Ecqua necessitas prophetice illuminationis pro re nota quæ sub aspectum cadit? annon novi eam quæ prostat in foro? annon novi eam quæ omnibus manifesta est? annon novi hanc propter quam ad te veni? Scio certe quæ et qualis sit mulier: nihil quippe latet divinitatis oculum, nullus avarus, nullum facinus: scio quæ et qualis sit mulier, et quod sit peccatrix: Idcirco gaudeo dum teneor ab ipsa; ut eam, quæ me pie tenet, salute donec ut Deum decet. Non ejus manibus deturpor; sed ego illam pyram reddo. Sol enim a luto non obscuratur, margaritam cœnui non mutat, impeccabilem peccatum non inficit. Annon leprosum nuper tetigi, et morbus abscessit? an ideo leprosus factus sum, quod ad leprosum accesserim? Ita et nunc consueta miracula edens hanc ad sanctitatem converto, nec in ejus qualitatem mutor, dum me illius manu tangi patior. Medicus enim sum; medicus non vulnere, non putredinis, non saniei, sed qui iis qui in anima morbis laborant salutem affero: creator sum, et creature meæ parco: dominus sum, nec fero damnum ancillæ dominum amantis: pastor sum, et inventa ovis mea errante jure gaudeo: portus sum, et omnes, qui ad me appellant, recipio. *Simon, habeo tibi aliquid dicere. Duo debitores erant cuidam fœneratori (Luc. 7. 41)*. Interim in eodem cum illa ordine positus es: cur contra illam pugnas, quasi solus ascenderis in arcem virtutum? interim mihi debitor es: cur ergo illam condemnas, ac si solus sis insons? Duo debitores estis, tu et illa: fœnerator sum ego: tibi et mulierculæ hanc vitam fœneratus sum. *Unus debebat denarios quingentos, aliud quinquaginta. Illa quingentos denarios debet, multum enim lapsus est; tu quinquaginta debes; modicum enim lapsus es; attamen vitæ rationem reddere debes. Non habentibus autem illis unde redderent, donavit utrique (Id. v. 42)*. Condonavi tibi delicta, huic quoque condono peccata: tu prior adventu meo frueris, hæc quoque indulgentia mea fruatur. An velles me erga te humanum, erga illam inhumanum esse? Sed non te benignitatis meæ administratorem assumam. Si tu ejus loco, illa tuo esset, vellesne illam talia de te loqui, qualia tu de illa sentis? non audisti illud: Quod nolis pati, alteri ne facias: hæc quippe est communis naturæ lex. *Quis, dic mihi, plus diligit eum?**

4. Respondens Simon dixit: *Æstimo quia is cui plus donavit. Dixit ei Servator, Recte judicasti (Id. v. 43)*. Ergo in illis manet, quæ tu ipse primus judicasti. *Et conversus ad mulierem, Simoni dixit: Vides hanc mulierem (Ibid. v. 44)?* Ego non ultra illam meretricem voco, quæ et rem et nomen abiecit. Vides hanc mulierem, quæ non vocata ad nos accessit, quæ laudabilem impudentiam exhibuit, quæ amabilem audaciam exercuit, vitæ ad me tendentis et pietatis ducem, pœnitentiæ magistrum? quæ ipso opere docet, quæ indesinenter lacrymatur, peccatorum fiduciam, misericordiæ meæ

nuntiam, quæ domum tuam in ecclesiam vertit, quæ sola solum precatur, quæ hominem suspiciens, ipsi quasi Deo supplicat, quæ nec satellites, nec tribunal judiciale videns, mihi ut judici genua flectit, recumbentem adorat. Vides hanc mulierem, infatigabilem, bonorum operatricem, quæ per cinciunos et lacrymas suas immortalitatis sibi amictum texit, quæ per omnia membra sua pro se orat, insatiabilem in iis, quæ videre non oportebat, magis insatiabilem in iis, in quibus immoderatio beata prædicatur? Perpende gesta tua, et ejus acta considera, et mecum coronabis eam quæ seipsam coronavit. Si tu pietatem ejus et facta non miraris, misericordiam meam reprehende. *Intravi in domum tuam ego Christus, qui et supra et infra et ubique et hic sum, ut tu vides, atque adventu meo et te et domum tuam honoravi; et aquam pedibus meis non dedisti. Tu quod in promptu et facile et nullius pretii erat pedibus meis non infudisti: Hæc vero, quæ a te probro afficitur, lacrymis rigavit pedes meos, quos nec maris aquæ et fluctus madefecerunt. Vides novam irrigationem pedibus meis infusam: vides pluviam stupendam, non ex nubibus demissam, sed mulieris oculis partam. Quis fons tot fluentis manat, quæ illa lacrymis? quis fons qui tot pariat stillas? Ipsa lacrymis rigavit pedes meos, et capillis capitis sui tersit, et novum linteum cinciunis suis paravit, et stupendum pedum ineorum periculum ex cinciinis suis fecit. *Osculum mihi non dedisti (Luc. v. 45)*; labia tua labiis meis jungere non dignatus es; hæc vero, ex quo ingressa est, non cessavit osculari pedes meos. O æquabilem assiduitatem! o divina oscula! o spiritualia oscula, quæ pristinos complexus purgant! *Oleo caput meum non unxisti (Id. v. 46)*; nobiliorem corporis partem non madefecisti oleo simplici; hæc vero unguento unxit pedes meos. Quid ergo tibi videtur? an aversabor eam quæ mihi talia munera attulit? excutiamne dona mihi cara? annon reverear talem et tantum affectum? annon reverear fidem cælo superiorem? an despiciam tot tantaque bona? contemniam miserabiles gemitus? At non sum ita natus. Contemniam lacrymarum fontes? At nequeo. Contemniam lacrymis oppletam formam? Ex sola benignitate formam servi accepi. An negabo me ipsum propter te? odio habeo eam quæ sic me sincere amavit? rejiciamne eam, quæ sic pedes meos complectitur? expellam supplicem quæ sperabat non consequitam? Implebo diaboli voluntatem? largiar inimico venatum? mittam rursus columbam meam ad accipitrem? non miserabor eam quæ nihil aliud dicit, quam miserere mei? non miserabor eam quæ sic a diabolo fugit, et ad me confugit? Cur ergo descendi de cælis? cur hoc visibili amicior corpore? cur in domum tuam ingressus sum? si illam quæ adest et vult venatu capi, rejecturus eram, cur locum capituræ petii? Sed, *Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam (Matth. 9. 13)*. Ideo dico tibi: *Remittuntur illi peccata multa, quoniam dilexit multum. Qui vero minus diligit, minus diligitur (Luc. 7. 47)*. Illis Phariseum alloquutus Christus, mulierem prostratam benigno aspectu et miti affatu dignatus est; atque ad eam quæ sese occultabat et procabatur, paulum se inclinans, optatum illi sententiam protulit, qua ipsi peccata remittebat: *Remittuntur tibi peccata. Accipe demum, o mulier, supplicem libellum obstrictum, accipe fidei mercedem, accipe obsequentiæ præmia, accipe pietatis munera, accipe pœnitentiæ coronam, accipe amarorum gemituum dulcissimum fructum, accipe tristis seminis jucundissimam messem. Seminasti in lacrymis, in exultatione mete. Remittuntur peccata tua. Fracti sunt improbe vitæ funiculi, solutæ sunt nequitie catenæ, liberata es a criminibus et a rationibus reddendis, effugisti inextinguibilem ignis fornacem, paucis lacrymis tantam flammam exstinxisti, calcasti inimici maligni caput, præclare vicisti adversarium.**

5. Confide, filia: *Deus qui justificat, quis est qui*

χον, οὗτος προφήτης λέγεται· ἡπατήθην καὶ γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦτον ὡς τῶν ἀδελφῶν ἐξεταστὴν εἰσαγαγὼν εἰς τὴν ἐμὴν οἰκίαν. Εἰ γὰρ προφήτης ἦν, καὶ σαφῶς ᾔδει τὰ μέλλοντα. Τὴν φανεράν πᾶσι καὶ κατάδηλον οὐκ εἰδώς, πῶς οὐν ἐπίσταται τὰ πᾶσι ἀπόρρητα; πῶς ἀνέχεται χειρῶν πορνικῶν; πῶς οὐκ ἀπελαύνει πόρνην θεν τὴν οὐδὲν ἔχουσαν τοῦ σώματος ἔπρακτον; πῶς οὐδὲ βδελύσσεται τὴν βδελυράν, καὶ πάσης αἰσχρότητος γέμουσαν; Καλεῖται τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν ὁ Φαρισαῖος ὡς ἀγνοίαν, καὶ υποβάλλει τὴν συγκατάβασιν τῷ τῆς ἀγνοίας ὀνόματι, νοσῶν αὐτὸς τοῦ γινωμένου τὴν ἀγνοίαν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ σοὶ τι εἰπεῖν. Οἶδα τί λέγεις μὴ λέγων μηδὲν, οἶδα τί φθέγγῃ σὺ γινῶν, οἶδα τί βοᾷς σιωπῶν, οἶδα τί καὶ αὕτη κατὰ διάνοιάν μοι προσδιαλέγεται, οἶδα καὶ γὰρ πόσους ἐν τῇ ψυχῇ κατ' ἐμοῦ χαλκεύεις λογισμούς. Αἰτηγῶμαι σοι τῶν ἐνθυμημάτων τὰς φωνάς, ἐξαγορεύσω τὰ παρὰ σοῦ βλασφημούμενα, δημοσιεύσω τὰ φρονήματα τῶν σὺν ἐννοίᾳ, ὡς τοῖς λογισμοῖς τῆς σῆς ψυχῆς ἐγκαθήμενος. Οὕτω λέγεις, *Εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, ἥτις ἀπειρεῖται αὐτόν, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστί.* Ταῦτα τὰ ῥήματα τῆς σῆς διανοίας. Πῶς οὐν κατέγνων τῶν ἐν τῷ βυθῷ τῆς σῆς διανοίας κινήθηντων λογισμῶν τὴν ἑλπίαν, εἰ μὴ θεὸς ἦν πάντων δημιουργός; Ὡς υποπτεύεις αὐτὸς ἐκ τῆς ἀποκρισεως, γινώθῃς εἰμὶ ἀποκρινόμενός σοι μὴ λαλοῦντι μηδὲν· ἐκκαλύπτω τὰ ῥήματα τῆς σῆς ψυχῆς. Εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκον τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή; καὶ πού χρειαί προφητικῆς ἐλλάμπειως ἐπὶ τῆς γυναικὸς τῆς ὁψέως; οὐκ οἶδα τὴν προσεσχηκυῖαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; οὐκ οἶδα τὴν πᾶσι κατάδηλον, οὐκ ἐπίσταμαι ταύτην, δι' ἣν ἦλθον πρὸς σέ; Γινώσκω τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή· οὐδὲν γὰρ λανθάνει τὸν τῆς θεότητος ὀφθαλμόν, οὐ πλεονέκτης, οὐ πονήρευμα· γινώσκω τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, καὶ ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο γαίρω κατεγόμενος παρ' αὐτῆς, ἵνα τὴν κρατοῦσαν εὐλαβῶς περισώσω θεοπρεπῶς. Οὐ γὰρ μολύνουμαι παρὰ τῶν ταύτης χειρῶν, ἀλλ' ἐγὼ ταύτην καθαρὰν ἀπεργάζομαι. Ἥλιον γὰρ βόρβορος οὐκ ἀμαυροῖ, μαργαρίτην πηλὸς οὐκ ἀλλάσσει, τοῦ ἀναμαρτήτου ἀμαρτία οὐχ ἄπτεται. Οὐχ ἡψάμην πρῶην λεπτῶν, καὶ τὸ πάθος ἀπέφυγε; μὴ λεπτὸς ἐγενόμην, ὑψηλοῦς λεπτῶν; Οὕτω καὶ νῦν τὰ συνήθη θαυματουργῶν μεταβάλλω ταύτην πρὸς ἀγιότητα, οὐ μεταβάλλομαι πρὸς τὴν αὐτῆς ποιότητα ἀνεχόμενος τῆς ἀφῆς τῆς μεσοῦσης χειρὸς. Ἰατρὸς γὰρ εἰμι· ἱατρὸς δὲ οὐ τραυματῶν καὶ σπηδεῶντων καὶ ἰχθῶν, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν τοῖς νοσοῦσι κατὰ ψυχὴν πραγματευόμενος· ποιητὴς εἰμι, καὶ φεῖδομαι τοῦ ἐμοῦ πλάσματος· δεσπότης εἰμι, καὶ οὐκ ἀνεχόμεαι ζημιωθῆναι φιλοδέσποτον δούλην· ποιμὴν εἰμι, καὶ πρόβατον ἐμὸν πλανώμενον εὐρὼν εἰκότως εὐφραίνουμαι· λιμήν εἰμι, καὶ πάντας τοὺς προσορμίζοντας προσδέχομαι. *Σίμων, ἔγω σοι τι εἰπεῖν. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινι. Τέως μετὰ ταύτης τέταται· τί στρατεύεις κατ' αὐτῆς, ὡς μόνος ἀνελθὼν εἰς τὴν ἀρόριον τῶν ἀρετῶν; τέως ὑπεύθυνός μοι καθέστησας· τί οὐκ κατακρίνεις ταύτην, ὡς μόνος ἀνεύθυνος; δύο χρεωφειλέται, σὺ καὶ αὕτη τυγχάνετε· ὁ δὲ δανειστὴς ἐγὼ εἰμι· ἐδάνεισά σοι καὶ τῷ γυναικί τὴν παρούσαν ζωὴν. Ὁ εἰς ὧσελες δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα. Αὕτη χρεωστὴ πεντακόσια δηνάρια· πολλὰ γὰρ ἐξήμαρτε· σὺ χρεωστὴς πενήκοντα· ὀλίγον γὰρ ἔπεισας· ἀλλ' ὁμῶς ὑπόκεισαι λογοθεσίῳ ζωῆς. [785] Μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Ἐχαρισάμην σοι τὰ ἐγκλήματα, χαρίζομαι καὶ ταύτῃ τὰ πλημμελήματα· ἀπῆλυσας πρῶτος τῆς ἐμῆς παρουσίας, ἀπολαύσας καὶ αὕτῃ τῆς ἐμῆς ἀμνησικαχίας. Ἦθελές με περὶ μὲν σὲ φανῆναι φιλάνθρωπον, περὶ δὲ ταύτην ἀπάνθρωπον; Ἄλλ' οὐκ ἀνέχομαι λαβεῖν σε διοικητὴν τῆς ἐμῆς ἀγαθότητος. Εἰ σὺ τοιαύτην ἔσχες χώραν, αὕτη δὲ τὴν σὴν, ἐβούλησεν αὕτη περὶ σοῦ τοιαῦτα λέγειν. ἂ σὺ κατ' αὐτῆς φρονεῖς; Οὐκ ἤκουσας ὅτι, Ἄ μὴ βούλει παθεῖν, μὴ θέλῃς ποιεῖν· οὗτος γὰρ ὁ κοινὸς νόμος τῆς φύσεως. *Τίς οὖν, εἰπέ μοι, πλεον ἀγαπήσει αὐτόν;* Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν, Ἰσχυλαμβάνω, ὅτι ᾧ τὸ πλεον ἐχαρίσατο. Καὶ πρὸς αὐτόν ὁ Σωτὴρ Ὁρθῶς ἐκρίνας. Οὐκοῦν ἐμμεῖνον οἷς ἐδίδακας πρῶτος αὐτός. Καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι λέγει, *Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα;* Ἐγὼ οὐκ εἶ καλῶ πόρνην, τὴν ῥίψαν μετὰ τοῦ πράγματος καὶ τὸ

·νομα. Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν αὐτόκλητον ἐπισελθοῦσαν ἡμῖν, τὴν ἐπιδεικνυμένην ἀναίδειαν ἐπαινουμένην, τὴν ἀσχοῦσαν ἀναισχυνητὴν ἀγαπωμένην, τὴν ὁδηγὸν τῆς πρὸς ἐμὲ φερούσης ὁδοῦ, τὴν ἡγεμόνα τῆς εὐσεβείας, τὴν διδάσκαλον τῆς μετανοίας, τὴν ἐργῶν τὰ πράγματα διδάσσαν, τὴν ἄπαιστα κλαίουσιν, τὴν παρῆρσιαν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὴν κήρυκα τῆς ἐμῆς εὐσπλαγχνίας, τὴν ἐκκλησίαν τὸν σὺν οἴκῳ ποιήσαν, τὴν μόνην μόνῃ προσευχομένην, τὴν ἀνθρωπῶν με θεωροῦσαν καὶ ὡς θεὸν ἱκετεύουσαν, μὴ δορυφόρους, μὴ βῆμα δικαστικόν, καὶ ὡς κριτὴν με γονυπετοῦσαν, τὸν κείμενον προσκυνῶσαν; Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν ἀκάματον, τὴν ἐργάτιν τῶν ἀγαθῶν, τὴν διὰ τῶν πλοκάμων αὐτῆς καὶ τῶν δακρῶν ὑφαίνουσαν ἑαυτῇ τὴν τῆς ἀθανασίας στολήν, τὴν προσδεύουσαν διὰ πάντων αὐτῆς τῶν μελῶν περὶ ἑαυτῆς, τὴν ἀπληστον ἐν οἷς οὐκ ἔχρησεν ἰδεῖν, ἀπληστοτέραν ἐν οἷς τὸ ἄμετρον μακαρίζεται; Σκόπησον τὰ γινόμενα παρὰ σοῦ, καὶ θέσσαι τὰ γεγεννημένα παρ' αὐτῆς, καὶ στεφανώσεις· σὺν ἐμοὶ τὴν ἑαυτὴν στεφανώσασαν. Ἐάν μὴ καὶ σὺ θαυμάσης τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς, μέφου τοῖς ἐμοῖς οἰκτιρμοῖς. *Εἰσὶν ἄλλοι εἰς τὴν οἰκίαν σου ἐπὶ ὁ Χριστὸς, ὁ ἄνω καὶ κάτω καὶ πανταχοῦ καὶ ἐνταῦθα οὕτως ὡς βλέπεις, καὶ τῇ παρουσίᾳ μου τετίμηκά σε, καὶ τὸν οἶκόν σου· καὶ σὺ ὕδωρ ὑπὸ τοῦς πόδας μου οὐκ ἔδωκας.* Σὺ τὸ εὐχολον, τὸ ῥάδιον, τὸ εὐπόριστον τοῖς ἐμοῖς· ποσὶν οὐκ ἐπέχας· αὕτη δὲ, ἡ παρὰ σοῦ λουδουρούμενη, τοῖς δακρυσιν ἐδρεξέ μου τοὺς πόδας, οὐς οὐκ ἔδωκεν ὅλα τῆς θαλάσσης καὶ ὕδατα καὶ τὰ κύματα. Βλέπεις ξένην ἀρδεῖαν τοῖς ἐμοῖς ποσὶν ἐπιρρέουσιν; βλέπεις βροχὴν παράδοξον, οὐκ ἐκ τῶν νεφῶν φερομένην, ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς γυναίκης ὀμμάτων τικτομένην. Ποία πηγὴ τοσοῦτων εὐπορεῖ ναμάτων, ὅσον αὕτη δακρῶν; ποία κρήνη βλύζουσα τοσαύτας σταγόνας οὐκ ἐλέγχε-ται; Αὕτη τοῖς δακρυσιν ἐδρεξέ μου τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξίν αὐτῆς ἐξέμαξε, καὶ ξένον λέντιον τὰς τρίχας αὐτῆς κατεσκεύασε, καὶ παράδοξον ἐκμαγεῖον τῶν ἐμῶν ποδῶν τοὺς πλοκάμους αὐτῆς ἐποίησε. *Φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας σὺ·* τὰ χεῖλῃ τὰ σὰ τοῖς ἐμοῖς χεῖλεσι προσαρμόσαι οὐ κατηξίωσας· αὕτη δὲ, ἀπ' οὗ εἰσὶν ἄλλοι, οὐ διέλειπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας. Ὡς τῆς ὁμαλῆς προσεδρίας ἡ φιλημάτων θέλω; ἡ φιλημάτων πνευματικῶν ἀπολογησαμένων ὑπὲρ τῶν προτέρων περιπλοκῶν. *Ἐλαίω τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἔλειψας·* τὸ τιμιώτερον μέρος τοῦ σώματος οὐκ ἐνότισας· ἐλαίω ψιλῶν αὕτη δὲ ἐλαίω μύρω ἡλειγέ μου τοὺς πόδας. Τί οὖν σοι δοκεῖ; ἀποστραφῶ τὴν τοιαῦτά μοι φέρουσαν ξένια; ἀποστρίψωμαι τὰ φίλα μοι δῶρα; μὴ ἐντραπὺ τοιαύτην καὶ τὰ τοσαῦτα διαθέσειν; μὴ ἐντραπὺ πίστιν οὐρανοῦ ὑψηλοτέραν; παρίδω τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα καλὰ; παρίδω ἐλεεινούς στεναγμούς; Ἄλλ' οὐ πέφυκα τοιοῦτος. Παρίδω τοὺς τῶν δακρῶν κρουνούς; Ἄλλ' οὐ δύναμαι. Παρίδω τὴν δεδακρυμένην μορφήν; Διὰ μόνην φιλανθρωπίαν ἐλαβον τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Ἀρνήσομαι ἐμαυτὸν διὰ σέ; μισήσω τὴν οὕτω με γνησίως ποθοῦσαν; ἀπελάσω τὴν οὕτω περιπλεκομένην μου τοῖς ποσίν; ἀποδώξω τὴν ἱκέτιν μὴ τυχοῦσαν ὧν ἡλπισε; πληρῶσω τοῦ διαδόλου τὸ βούλημα; χαρίζομαι [786] τῷ πολεμῇ τὸ θήραμα; πέμψω πάλιν τὴν ἐμὴν περιστέρην πρὸς τὸν ἱέρακα; μὴ οἰκτερῶ τὴν οὐδὲν ἕτερον λέγουσαν, εἰ μὴ μόνον, ἐλέησόν με; μὴ ἐλέησας τὴν οὕτω φυγοῦσαν τὸν διάβολον, καὶ προσφυγούσαν ἐμοί; Τί οὖν κατήλθον ἐκ τῶν οὐρανῶν; τί δὲ τὸ φαινόμενον περιδέλθῃμαι σῶμα; τί δὲ τῆς σῆς οἰκίας ἐγενόμην ἐντός; τὴν καινομένην καὶ θηραθῆναι βουλομένην εἰ ἐμελλον ἀπελαύνειν, διὰ τί τὸν τόπον τῆς θήρας κατέλαβον; Ἄλλ', *Οὐκ ἦλθον καλεῖσθαι δικαίους, ἀλλ' ἀμαρτωλοὺς εἰς μετανοίαν.* Οὐ χάριν λέγω σοι, Ἀφέντωται αὕτη καὶ ἀμαρτία αἰ πολλὰ, ὅτι ἠγάπησε πολὺ. Ὁ δὲ ὀλίγον ἀγαπῶν, ὀλίγον ἀγαπηθήσεται. Ταῦτα πρὸς τὸν Φαρισαῖον διαλεχθεὶς, ὁ Χριστὸς μετέβηκε τῆς περιεχμένης βλέμματος καὶ φθέγγματος ἡμέρου καὶ προσήκου, καὶ πρὸς τὴν κατακεκρυμμένην καὶ δεομένην μικρὸν ἑαυτὸν ἐπικλίνας, μετέδωκεν αὐτῇ τὴν ποθομένην ἀπόφασιν, ἔχουσαν τῶν ἀμαρτημάτων ἀφεσιν. *Αφέντωται σοι ἀμαρτία.* Δέξαι λοιπόν, ὦ γύναι, τῶν δακρῶν ὑπογεγραμμένην τὴν δέξιν· δέξαι τῆς πίστεως τὴν ἀντίδοσιν, δέξαι τῆς εὐσεβείας τὰς ἀμοιβάς, δέξαι τῆς εὐσεβείας τὰς δωρεάς, δέξαι τῆς μετανοίας τὸν στεφάνον, δέξαι τῶν πικρῶν στεναγμῶν τὸν γλυκύτατον καρπὸν.

δέξαι τοῦ σκυθρωποῦ σπόρου τὸ γλυκύτατον θέρος. Ἐσπείρας ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιᾷσι θερίσων. Ἀφρώνται σου αἱ ἁμαρτίαι. Διεβράβησαν αἱ τοῦ κακοῦ βίου σειραί, διελύθησαν αἱ τῆς πονηρίας ἀλύσεις· ἀπὸ τῆς πονηρίας τῶν ἐγκληματιῶν καὶ τῶν εὐθύνων, ἐφυγες τὴν ἄσθετον καίμινον τοῦ πυρὸς, ὀλίγοις δάκρυσι ψόφα τὸσαύτην κατέδεσας, κατεπάτησας τοῦ πονηροῦ ἔχθρου τὴν κεφαλὴν, ἐνίκησας περιφανῶς τὸν ἀντίπαλον.

Θύρσει, θύγατερ, θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; Ἐγὼ ὁ κριτὴς γίνομαι τῆς ἀφένσεως ἔγγυθις· τίς ἕτερος τὴν ἐμὴν ἐπίκρισιν ἀνατρέψει; ἐγὼ ὁ δικαστὴς ἀπολύω· τίς ἕτερος καταδικάζει; Θάρσει, θύγατερ, λόγισαι ἐξαίφνης πῶς ὕψωθης, πῶς ἤλθες ὡς κατακρίτες, καὶ τῆς κατακρίσεως ἔλευθερωθῆναι κατηξιώθης, καὶ θυγατὴρ γενέσθαι ἐμοῦ τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν. Ἦλθες ὡς τετραυματισμένη φάρμακον λαβεῖν, καὶ βασιλικὸν ὡς βασιλεύσα ἐφόρσας στέφανον. Ἀνεγεννήθης ἀνὸν μῆρος, ἀνεπαύσθης ἀνὸν πηλοῦ, ἀνεχωνεύθης ἀνὸν πύργου, ἐβαπτίσθης ἀνὸν κολυμβήθρας. Σὺ σεαυτὴν ἐκ τῶν τῶν δακρύων κολυμβήθραν ἐκέρασας· τὸ ρῆμά μου βάπτισμά σου γεγέννηται· ὁ λόγος ὁ ἐμὸς φωτισμὸς τοῦ πρῶτον σου. Θάρσει, θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Ὡς ἐπίστευσας, ἤντησας· ὡς ἐπόθησας, ἔλαβες· ὡς ἠθέλησας, ἐδούλευσας. Παρέκυσας διὰ τοῦ σώματος, καὶ φωτὸς ὅλη γένονας ἐμπλεος. Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Πίστις γὰρ σωτηρίας ἀρχή, πίστις ἀθανάσιος προοίμιον, πίστις θεογνωσίας καθαρὸς ὀρθολογισμὸς, πίστις τὰ δόγματα καθορᾷ. Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Εἶπε καὶ Ἰουδαῖοι τὴν σὴν πίστιν ἐμιμήσαντο! Εἶπε καὶ Ἕλληνες τὴν σὴν γνώμην ἐζήλωσαν! Εἶπε πάντες ἄνθρωποι μάθοιεν πιστεύειν ὡς σὺ! Πορεύου εἰς εἰρήνην. Ἐπεὶ ἀνῆλθῇς, ἔξεις με διαπαντὸς μετὰ σοῦ καὶ σὺν σοί· ἐὰν οὕτω μείνης ἀγνή, οὐδέποτε χωρισθῇσαι τῆς σῆς διανοίας. ἐὰν φυλάξῃς τὴν καθαρότητα ταύτην ἀμύλνουν, ἀεὶ σὺν σοί παρεμνύ· ἐὰν μείνης νύμφη παρθένος, ἔσομαι σοὶ νυμφίος παρθένος, νυμφίος ἀφθαρσίας φρουρός· ἐὰν μὴ ἀθετήσῃς τὰ μεταξὺ ἡμῶν σημεῖον συντελεσθέντα προικῶς, οὐκ ἀναχωρήσω τῆς σῆς συνοικεσίας· ἐὰν μὴ πορευθῇς εἰς ἐμὲ, οὐκ ἐκβάλω σε τῆς ἐμῆς οικειότητος· ἐὰν μὴ ἐπαγάγῃς μοι μοιχὸν λογισμὸν, ὡς οὐράνιος μνηστὴρ καὶ τὰ οὐράνια σοὶ δωρήσομαι· ἐὰν τήρησῃς ἄρτων τὸν πρὸς ἐμὲ συνειδίξι, ἀπολαύσεις τῆς ἐμῆς εὐνοίας διαπαντός. Πορεύου εἰς εἰρήνην. Μέμνησο τῆς παρουσίας ἡμέρας, ἐν ἣ τῆς ἐλευθερίας ἀπήλυσας· μέμνησο τῶν καλῶν τούτων δακρύων, δι' ὧν κατέστης εἰς τὸσαύτην φαιδρότητα· μέμνησο τῆς μετανοίας ταύτης, δι' ἣς τὸ τῆς θυγατρὸς

εὖρες ἀξίωμα. Πορεύου εἰς εἰρήνην. Κατηλλάγηται σοὶ, διὰ χρόνου πολλοῦ πρὸς τοῦτο λυπούμενος πρὸς σὲ διὰ σέ. Μὴ λύσῃς τὴν καλὴν εἰρήνην πράξεις πονηραῖς· μὴ πάλιν διὰ τῶν σὺν μοι πολεμήσεως μελῶν· μὴ πάλιν πλέξῃς, ὡς σατανᾶς, τὰς κόμας· μὴ κονιάσῃς, ὡς τοῖχον, τὸ πρὸς σὺν σου· μὴ τεχνάσῃς κόσμον περιέργων καὶ οὐλέθριον [787] μὴ προλήξῃς, ὡς ἐν ἀγορᾷ, τὴν ὄψιν σου τοῖς ἐμπόροις τῶν αἰσχρῶν ἡδονῶν· μὴ πέμψῃς τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς θηρατῆς, κατὰ τὸν ἐκουσίως ἀγρευομένον· μὴ χρῆσθαι τοῖς χεῖλεσιν, ὡς βέλεσι, κατὰ τὸν τιτρωσκομένον ἡδέως· μὴ ποιήσῃς τὸ στόμα σου θάνατον· μὴ κατακρίνῃς τὰς χεῖρας· ἀσέμνους περιπολοῦν· μὴ καταδικάζῃς τοὺς πόδας δρόμοις αἰσχροῖς· μὴ ἀνατρέξῃς τὸν καλὸν σου δρόμον δρόμοις κακοῖς· μὴ σκορπίσῃς τὴν ἀγνείαν τοὺς μαργαρίτας, οὐς ἀπάνω· ἐξέλκεας· μὴ γένῃ πάλιν φθορὰς ἐργαστήριον· μὴ παλινδρομήσῃς πρὸς τὴν ἀρχαίαν σου ἀπάτην· μὴ τὴν προτέραν ἀναλάβῃς σκηνὴν· μὴ οἰκοδομήσῃς κακῶς ἀκατέυστας καλῶς· μὴ δέξῃ συμβούλων τὸν ὄψιν, ἵνα μὴ γυμνωθῇς· ὡς ἡ Εὐα· ἡ καταλείπτῃς ἡδονὴν τὴν πηγὴν τῆς πίστεως, ἵνα μὴ ὀίψῃ κατὰ σοῦ τὸν ἰὸν ὁ δράκων ὁ πολύμορφος· μὴ κοιμηθῇς τῆς ἡδυπαθείας τὸν ὕπνον, ἵνα μὴ κινήσῃς καθ' ἐαυτῆς τὸν δικαῖόν σου θυμὸν· μὴ μετὰ τοσούτου μύρον, βόρβορον ἐπιχέῃς ἐαυτῇ· μὴ γένῃ πάλιν ὁ ἦς· ἀπὸς ἐκαθαρίσθης, ἀπὸς ἔχωνος· μείνον σωφροσύνης ἀγάλημα νεουργῶν, ἵνα μὴ χωνευθῇς τῷ πυρί. Πορεύου εἰς εἰρήνην· ἀπάγγελλας τοῖς ἀπαντῶσι, πῶς ἀγαθὸς εἰμι καὶ φιλόανθρωπος· ἐπιδείκνυται τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν ἀποσιμῆξαντα σου τὸν ῥύπον· γενοῦ λοιπὸν σαγήνη ζωῆς. Ἐως τῆς παρουσίας ἡμέρας τοὺς νέους πρὸς ἀπώλειαν ἡγεύου· ἀπὸ τῆς παρουσίας ἡμέρας πάντα ἀνθρώπους πρὸς σωτηρίαν δάσεις· βῶτα πρὸς Παύλου, ὡς πρὸς τοῦ Παύλου σαγηνευθεῖσαι· Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἀξίος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς παρεγένετο ἐν κόσμῳ ἁμαρτωλοῦς σώσαι, ὡς πρῶτῃ εἰμὶ ἐγώ. Ταύτης τὴν μετάνοιαν ζηλώσωμεν ἅπαντες, ἵνα τὴν ἱστὴν παρόρσιν κτησώμεθα· λύσωμεν τὰς ἀδικίας, ὡς ἐκείνη τὰς τρίχας· τοιαῦτα δάκρυα βάνωμεν, ἵνα τοιαῦτα φάρμακα λάβωμεν· οὕτω φιλήσωμεν τὸν δεσποτὴν, ἵνα οὕτω φιληθώμεν παρ' αὐτοῦ· κρατήσωμεν καὶ ἡμεῖς πίστεως χερσὶ τὸν ἡδέως κρατούμενον, καὶ μηδέποτε καταλείπωμεν αὐτόν, ὥς ἂν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν εἴπῃ καὶ πρὸς ἡμᾶς· Ἀφένονται ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι. Θαρσεῖτε, τέκνα· ἡ πίστις ὑμῶν σέσωκεν ὑμᾶς. Καὶ τὴν πίστιν ἐκείνης ταῖς ἡμετέραις ἐννοίαις ἐγγράψωμεν, δόξαν ἀναπέμποντες τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τρίτην ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ζῶν τῷ κόσμῳ δωρούμενος· καὶ ἰδοὺ τινες τῆς κοινωδίας ἐλθόντες πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἶπον· Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστὸς. Καὶ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι πρὸς τοὺς στρατιώτας, διὰ τί οὐκ ἐκρατήσατε αὐτόν; Λέγουσιν οἱ στρατιῶται, Ὑμεῖς κρατήσαντες αὐτόν ποῖον ἐσχίκατε κέρδος, εἰ μὴ τὴν ζημίαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν; Ἐκείνος γὰρ εἶπεν, ὅτι Δεῖ με ἀποθάνειν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι· καὶ ταῦτα πεπληρωκά, μετὰ πολλῆς δόξης ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν. Λέγουσιν οἱ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι· Ὑμεῖς χρήματα ἐλάβετε παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ προέδωκατε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Καὶ φασιν οἱ στρατιῶται· Ὑμεῖς τοιαύτην ἀπιστίαν ἔχετε, παράνομοι; ἐκείνῳ οὐκ ἐπιστεύσατε λέγοντες, ὅτι, Δεῖ με ἀποθάνειν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Οὐαὶ δὲ ὑμῖν, οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι νῦν μὲν ἦλθε, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, διὰ τοῦτο ἐλθόντος ἐν ἀπληρωθῇ πάσα Γραφὴ περὶ αὐτοῦ λέγουσα. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ πάλιν παρουσίᾳ, τί ποιήσετε παράνομοι; Πῶς δὲ καὶ κρατῆσαι αὐτόν ἡδυνάμεθα, νεκροὶ γινόμενοι ἐκ τοῦ φόβου τῆς δόξης αὐτοῦ; Ἐν τῷ γὰρ ἀναστῆναι αὐτόν ἐρείσθη ὁ τόπος ἐκ θεμελίων, καὶ ἀγγέλιον αἱ στρατιαὶ ἐκύκλωσαν αὐτοῦ τὸ θεῖον μνῆμα· καὶ προσελθὼν εἰς ἀγγελοῦς ἀπεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ μνημείου· καὶ ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, ὡς νυμφίος ἐκ πατρός, καὶ ὡς ἀστρατὴρ λαμπρῶν. Καὶ ἠκούσαμεν τοῦ ἀγγέλου λέγοντος ταῖς γυναιξί· Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· ὑπάγετε, εἰπατε τοῖς μαθηταῖς [788] αὐτοῦ, ὅτι Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλι-

λαίαν· ἐκεῖ αὐτόν ὄψεσθε. Ἰδοὺ οὖν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐστίν. Εἰ δυνατόν ἔσθε, ἀπελθόντες κρατήσατε αὐτόν. Ἰδοὺ οὖν εἶπαμεν ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν, ἣν παρὰ τοῦ ἀγγέλου ἠκούσαμεν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, τοῦτον ἀκούσαντες τὸν ῥημάτιον, ὥστε νεκροὶ ὑπὸ τῷ δέους καὶ τῆς ἐκπλήξεως γεγόναν· καὶ σκεψάμενοι πρὸς ἐαυτοὺς ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, καὶ παρεκάλεσαν αὐτοὺς λέγοντες· εἰπατε ὅτι, Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἐκλεψεν αὐτόν, ἡμῶν κοιμωμένων. Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνου, ἡμεῖς πείσομεν αὐτόν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμους ποιήσομεν. Ὁ παράνομος Ἰουδαῖος, τὸν κόσμον ὅλον τίς πείθῃ; Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι, ὅτι ἐβουλεύσασθε βουλὴν πονηρὰν, ὅτι τέκνα ἐκλήθητε, καὶ κύνες γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, σκληροτράχηλοι καὶ ἀπειρητοῖ, ὅτι λαὸς Κυρίου ἐκλεκτοῦ ὑπάρχοντες, λύκοι γεγόνατε, καὶ τοὺς δόοντας ἠκονήσατε κατὰ τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένοι τῆς δόξης αὐτοῦ γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, ἀγνώμονες, ὅτι ἠγαπήσατε τὸν ἄδην, καὶ τὸ αἰώνιον πῦρ. Ὁ γὰρ ἄδης μετὰ τὸ ἐξελεῖν τοὺς θνῆς ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ, ὑμᾶς ἄντ' ἐκείνων ἐκδέχεται λέγων· μὴ ἀναπαύσῃται τις τῶν Ἑβραίων, οἷτινες κατὰ τοῦ Χριστοῦ τὰς χεῖρας ἐξέτειναν, καὶ ἐμε ἀιχμάλωτον ἐποίησαν; Εἰ μὴ γὰρ ἐκείνοι ἐβουλεύσαντο πονηρὰ κατὰ τοῦ Κυρίου, οὐκ ἂν ἐγὼ τοιαῦτα ἔπαθον. Ὅταν ὑποδέξωμαι αὐτοὺς, κατάξω αὐτοὺς εἰς τὰς κατώτερας μου μέρη, ὅπου ἐστὶν ὁ πατήρ αὐτῶν ὁ διάβολος· κατὰκλειστος ἐπὶ τοῦ πυρὸς τοῦ αἰωνίου, καὶ τοῦ ἀκμήτου σκώληκος· ἵνα μάθωσι μὴ ὀπλιεῖσθαι κατὰ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης, μὴδὲ λαλεῖν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, μὴδὲ ἐπαίρειν εἰς τὸ ὕψος τῆς ὑπερηφανίας τὸν χεῖρα;

condemnet? Ego judex sum remissionis sponsor, quis alius judicium meum subvertet? ego judex solvo, quis alius damnabit? Confide, filia: tecum reputa quam repente exaltata sis: quomodo ut damnata veneris, et a damnatione liberari dignata sis, ac mea Regis caelorum filia facta sis. Venisti ut vulnerata remedium acceptura, et regiam, ut regina, coronam retulisti. Regenerata es sine vulva, reformata es a figulo sine luto, conflata es sine igne, baptizata es sine piscina. Tu tibi ipsi lacrymis piscinam parasti: verbum meum baptismum tuum fuit, verbum meum fuit illuminatio vultus tui. Confide, filia, *Fides tua te salvam fecit* (Luc. v. 50). Ut credidisti, hausisti; ut desiderasti, accepisti; ut voluisti, regnasti; corpore te inclinasti, et tota luce plena fuisti. *Fides tua te salvam fecit*. Fides enim initium est salutis, fides immortalitatis praeonium, fides Dei cognitionis purus oculus, fides invisibilia videt. *Fides tua te salvam fecit*. Utinam Judaei fidem tuam imitati fuissent; utinam gentiles sententiam tuam aemulati fuissent; utinam omnes homines credere discant, ut tu credidisti. *Vade in pace*. Nam si volueris, me semper tecum habebis; si ita casta maneas, numquam a mente tua discedam; si hanc puritatem sine macula servaveris, semper tecum manebo; si sponsa virgo perseveraveris, ero tibi sponsus virgo, sponsus incorruptionis custos; si nuptialia pignora inter nos hodie admissa non violaveris, habitare tecum non cessabo; si non fornicata fueris, non ejiciam te a familiaritate mea; si cogitatione moechum non induxeris, ut proculus caelestis caelestia tibi dona conferam; si conscientiam tuam erga me sine vulnere servaveris, mea semper fueris benevolenta. *Vade in pace*. Recordare hujus diei, in qua libertate donata es; recordare harum, quas bene fudisti, lacrymarum, quibus tantam laetitiam adepti es; recordare hujus poenitentiae, per quam filiae dignitatem invenisti. *Vade in pace*. Reconciliatus tibi sum, qui ante diu infensus tibi fui ob peccata tua. Ne bonam pacem pravis operibus solvas; ne ultra per membra tua bellum contra me geras; ne rursum comas nectas ut satanas; ne dealbes

vultum tuum ut parietem; ne ultra cures ornatum superfluum et perniciosum; ne offeras quasi in loro vultum tuum negotiatoribus turpium voluptatum; ne immittas quasi venator oculos tuos in eos qui libenter capiuntur; ne utaris labiis ut telis in eos qui sponte vulnerantur; ne os tuum in mortem veritas; ne impuris complexibus manus tuas condemnes; ne turpi cursu pedes damnes; ne cursum bonum malo cursu subvertas; ne dispergas castitatis margaritas, quas sine labore elegisti; ne sis rursum corruptionis officina, ne recurras ad pristinam fraudem, ne priorem scenam resumas; ne male rursum aedifices quae bene destruxisti; ne admittas consiliarium serpentem, ut ne spolieris ut Eva; ne pro voluptate relinquas fidei fontem, ut ne multiformis draco virus suum in te injiciat; ne dormias voluptuoso somno, ut ne contra te justam iram meam concites; ne post unguentum tantum cœnum tibi infundas; ne rursum efficiaris id quod prius eras. Semel purgata es, semel conflata es; remane castitatis imago nova, ne igne rursum conderis. *Vade in pace*: nuntia occurrentibus quam bonus, quam clemens sis: ignorantibus ostende eum, qui sordes tuas abstersit. Esto demum sagena vitae. Hactenus juvenes ad perniciem cepisti; abhinc omnes homines ad salutem piscare: clama ante Paulum, utpote quae ante Paulum sagena capta fueris: *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus: quod Christus Jesus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15). Hujus poenitentiam aemulemur omnes, ut parem fiduciam nanciscamur. Solvamus iniquitates, ut illa comam: tales fundamus lacrymas, ut talia pharmaca accipiamus: sic diligamus Dominum, ut sic diligamur ab illo: manibus fidei teneamus illum, qui libenter sic tenetur: et numquam relinquamus eum, donec reipsa dicat etiam nobis: Remittantur vobis peccata vestra. Confidite, filii, fides vestra vos salvos fecit: ac fidem illius in nostris mentibus inscribamus, gloriam referentes Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

IN TRIDUANAM RESURRECTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Surrexit tertia die Dominus noster Jesus Christus, vitam dans mundo: et ecce quidam ex custodia venientes ad Judaeos, dixerunt: Surrexit a mortuis Jesus, qui dicitur Christus. Et dicunt improbi Judaei militibus: Cur non tenuistis eum? Respondent milites: Vos qui tenuistis eum, quod lucrum tulistis, nisi damnum animarum vestrarum? Ille enim dixit: Oportet me mori, et tertia die resurgere (Marc. 8. 31): et hæc implevit, cum gloria multa a mortuis resurgens. Dicunt ingrati Judaei: Vos pecunias accepistis a discipulis ejus, et corpus ejus tradidistis. Reponunt milites: Tantumne vos estis incredulitatis, o iniqui? illi non credidistis dicenti, Oportet me mori, et tertia die resurgere. Vae autem vobis, Judaei, quia nunc venit, et non credidistis ei, qui ideo venit, ut omnis Scriptura de illo impleretur: in secundo autem ejus adventu quid facietis, o iniqui? Quomodo autem potuimus illum tenere, qui ex timore gloriae ejus mortui eramus? Nam cum resurrexit, locus a fundamentis tremuit: ejus divinum monumentum angelorum exercitus circumdabant: et accedens angelorum unus revolvit lapidem ab ostio monumenti: et ecce egressus est Jesus tamquam sponsus de thalamo, et quasi fulgur resplendens. Et audivimus angelum dicentem mulieribus: Nolite timere vos: ite, dicite discipulis ejus, quod surrexit a mortuis, et ecce praecedet vos in Galilaeam: ibi eum videbitis. Ecce igitur in Galilaea est. Si potestis, ite et comprehendite eum. Veritatem certe diximus vobis, quam ab angelo accepimus. His auditis Judaei, ex metu et consternatione quasi mortui facti sunt; et se mutuo respicien-

tes, argenteos multos militibus dederunt, ipsosque his verbis rogarunt: Dicite discipulos ejus noctu venire, ipsumque furatos esse, vobis dormientibus. Et si hoc praeses audierit, id nos illi suadebimus, et vos in tuto eritis. O iniqui Judaei! toti mundo quis id suadeat? Vae vobis miseris, quia consilium malum iniistis, quia filii vocati, et canes effecti estis! Vae vobis duris cervice et incircumcisis, quia cum populus Domini electus essetis, lupi facti estis, et dentes acuistis contra agnum Dei, a gloriaque ejus extranei facti estis! Vae vobis ingratis, quia dilexistis infernum et ignem aeternum! Infernus enim postquam egressi sunt ii qui in thesauris ejus positi erant, vos pro illis excipit dicens: Num quiescet Heræorum quispiam, qui in Dominum manus extenderrunt, et me captivum fecerunt? Nisi enim illi mala contra Dominum machinati fuissent, non talia ego passus essem. Cum excipiam eos, detrudam in infinitas partes meas, ubi est pater eorum diabolus inclusus in ignem aeternum, et immortalis vermi traditus; ut discant non arma sumere contra Dominum gloriae, neque loqui contra Deum iniquitatem, neque extollere in altum superbiae cornu. Vae vobis miseris Judaeis, quia relicta luce, tenebras dilexistis. De vobis enim dixit Isaias propheta: *Vae iis qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum* (Isai. 5. 20). Vae vobis miseris Judaeis, cum videritis lignum, in quo Dominum crucifixistis, a mundo adoratum, et in die resurrectionis atque in die secundi sui adventus venientem Dominum in nubibus caeli, angelis stipatum, vosque dan-

naturum. Væ vobis miseris Judæis, quia consilium malum iniistis occidendi immortalem. Ipse vero vivit in sæcula, et vos in incredulitate moriemini, nec beato Paulo credidistis dicenti : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13). At nos relictis illis male sentientibus et incredulis Judæis, veniamus ad lucem solis justitiæ, et resurrectionem Domini cum gaudio excipiamus. Resurrexit ergo a mortuis Dominus noster Jesus Christus, et occurrerunt ei duæ mulieres, nempe Maria Magdalene et altera Maria, quæ est mater Jesu, et adoraverunt eum. Quid ergo ille? *Nolite timere*, inquit, *sed ite, dicite fratribus meis et Petro, ut eant in Galilæam, et ibi me videbunt* (Matth. 28. 10). Hæc igitur mulieres primum Ave ab illo acceperunt, et festinarunt ut apostolis ejus resurrectionem prædicarent, et ad propria reverterent, cum gaudio acciperent a Domino omnis creaturæ. Maria vero Magdalene rursum ad monumentum venit, et cum non invenisset eum, rursus vocem angelicam audivit, eademque dicentem Dominum, quod nempe præcederet eos in Galilæam; et conversa vidit Dominum loquentem sibi. Existimans autem ipsum esse hortulanum, interrogabat, num sciret ubi Dominus positus esset. Jesus vero dicit ei, Maria, quid ploras? quem queris? Desine, inquit, lacrymari, assumpto gaudio. Ubi gaudium est, aufugit luctus et tristitia: ubi gaudium est, fugit luctus et tristitia: ubi gaudium, moeror nullus est: ubi gaudium, ibi lætitiæ symbola. Ego sum filius Virginis, ego sum Jesus victor inferni, ego sum qui vici mundum, ego qui spoliavi infernum, ego sum Jesus qui mortuis resurrectionis spem nuntio, ego sum qui sponte crucem pro mundi salute sustinui, ego sum Jesus qui triduanus a mortuis resurrexi, ut prædixeram, et Ave vobis dixi. *Cælum et terra transibunt: verba autem mea non transibunt* (Matth. 24. 35). Ego sum Jesus, qui baptizatos induo. Propter me Paulus clamavit: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. 3. 27). Ego sum Jesus illuminatorum pronubus, ego sum Jesus sponsus Ecclesiæ, ego sum Jesus largitor pacis, et lætitiæ dator. Desinite lacrymari, et gaudio induimini; desinite lugere, et apostolis nuntiate. Hæc est dies in qua abstulit lacrymam ab omni vultu; hæc dies victoriæ de morte reportatæ; hæc vita est iis qui sunt in inferno; hæc est dies in qua primogenitus mortuorum surrexit, et gaudium mundo præbuit; hæc dies in qua Petro et reliquis apostolis per vos meam resurrectionem nuntiabo. *Euntes dicite fratribus meis et Petro: Resurrexit a mortuis, et ecce præcedet vos in Galilæam; ibi cum videbitis* (Matth. 28. 7). Viden' commiserationem Domini? Nullum discipulorum nominavit, nisi Petrum. Cur, Domine, hunc solum nominasti? Quare? audi cur illum solum nominaverim. Quia reliqui non dixerunt: Si oportuerit nos mori tecum, te non negabimus: hic vero qui hoc dixerat, ter me negavit, et respiciens flevit amare. Futurum igitur erat ut metueret in conspectum meum venire, putans non remissum sibi esse peccatum. Ideo dixi, *Et Petro*, ut sine metu cum reliquis discipulis accederet. Et videbitis me. Dicite Petro ne omnino timeat. Non minui te, nec te removi a choro apostolorum. Etsi Joannem diligo, et ipsi, utpote casto, in cruce matrem meam commendavi; at tibi dedi claves regni cælorum. Ne metuas ergo ad me venire: nam *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis* (Id. 16. 19). Ne timeas, Petre, non abstuli tibi primam sedem inter condiscipulos tuos; quod enim promisi tibi, id implebo. Nam super petram fidei tuæ ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævaldebunt adversus eam. Tu pascas oves meas et agnos meos: tu stabis a dextris meis ut dux exercitus. Ne timeas, etiamsi negaveris me: vidi lacrymas tuas, et dimisi tibi peccatum. Bonum fuisset et Judæ, qui me tradidit, si poenitentiam egisset, et non se strangulasset: Deus enim sum po-

nitentium. Ideo descendi in terram, ut poenitentiam mundo largirer. Publicanis et meretricibus tot peccata remisit, et tibi unum non remittam? Ego poenitentes amo. Recordare me lacrymantem esse de Juda, nec voluisse ut periret. Bonum erat ei, cum argenteos projecit in templo, si poenitentiam egisset, nec se suspendisset: sed quia sine poenitentia mansit, ideo æternum cruciabitur. Tu vero ne timeas: vidi enim lacrymas tuas, et dimisi tibi peccata. Davidi, qui duo scelera admiserat, adulterium et cædem, veniam concessi, et in pristinum prophetiæ ordinem reduxi, et tibi qui reliquisti omnia quæ habebas, unum peccatum non remittam? Petre, ego sum qui dixi: *Gaudium est in cælo super uno peccatore poenitentiam agente* (Luc. 15. 7): ego sum qui dixi: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos* (Matth. 11. 28). Bonum fuisset Judæ, si ad me conversus fuisset, nec se laqueo strangulasset ac perisset: illius certe peccatum cruci affixissem. Sibi ergo ille in causa fuit. Sed neque maledixi ei; imo illius, ut aliorum pedes lavi; panem ipsi et calicem præbui, neque illum incusavi: exspectans num forte veniret ad poenitentiam; sed noluit ad peccati sui agnitionem accedere. Tu vero qui poenitentiam egisti, ne timeas in conspectum meum venire cum condiscipulis tuis: tantum abest ut te minorem fecerim, ut etiam umbra tua sola ægros sanet. Et perpende Dei benignitatem, quomodo per has mulieres apostolis nuntiet, ac sexum per Evæ inobedientiam delonestatum in honorem et bonam spem reducat. Videtis quanto honore dignatæ sint mulieres ob assiduitatem. Harum imitemur studium et viri et mulieres, et pro virili resurrectionis diem colamus: atque ut illæ pernoctantes manserunt usque ad tempus resurrectionis, et nos permaneamus, non unguenta et aromata sensilia ferentes, sed ex bonis operibus et optima vita bonum odorem emittentes, preces assiduas, confessionem peccatorum. Ut enim illæ patientiæ mercedem acceperint, cum ante alios omnes ipsum post resurrectionem videre dignatæ sunt, ejusque pedes tenuerint ipsumque adorarunt: sic cuique nostrum licet, si velimus, non modo pedes tenere, sed etiam ipsum totum accipere; si modo purgemus ante mentem nostram ab omni sæculari cogitatione, et sordes peccatorum abluamus per lacrymas et per eleemosynam; et sic cum timore ac tremore in illa maxima hora accedamus ad mensam illam tremendam, omni depulso a mente nostra tumultu, et pacem cum omnibus servantes, sic accedamus ad divina mysteria. Nemo itaque cum accedit, malas intus admittat cogitationes, nec dolos contra proximum: nemo malignus, vel fornicator, vel conviciator, vel fratrum osor: nemo pecuniæ amans, vel adulter, vel ebriosus, vel avarus, vel masculorum concubitor; nemo invidus, vel rapax, vel insidiosus, ne condemnationem sibi atrahat. Rogo itaque vos omnes, nullam dilectionem, pietatem plurimam et magnam compunctionem adhibeatis, ut copiosam referatis mercedem: utque possimus non modo pedes et manus tenere, sed etiam caput ipsum per participationem tremendorum ineffabiliumque mysteriorum; si modo cum pura conscientia intemerata illa mysteria sumamus. Neque hic tantum pure vitam agemus, sed etiam in illa die poterimus ipsum videre cum gloria illa ineffabili, et cum angelorum cœtu venientem; si tamen velimus esse mites et fratrum amantes: neque modo videbimus eum, sed etiam templum ejus erimus, ut dixit Dominus: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus* (Lev. 26. 12). Nec tantum ab illo audiemus, Ave, ut ille mulieribus dixit; sed etiam verba regno digna: *Venite, benedicti Patris mei, possideite paratum vobis regnum a constitutione mundi* (Matth. 25. 54). Quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ φῶς ἀφέντες, τὸ σκότος ἠγαπήσατε. Περὶ ὑμῶν γὰρ εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης, *Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν*. Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι, Ἰουδαῖοι, ὅταν βλέπῃτε τὸ ξύλον, ἐφ' οὗ τὸν Κύριον ἐσταυρώσατε, ὑπὸ τοῦ κόσμου προσκυνούμενον, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἐρχόμενον τὸν Κύριον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορούμενον, καὶ ὑμᾶς κατακρίνοντα. Οὐαὶ ὑμῖν, Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐβουλεύσαθε βουλὴν πονηράν, θανατώσαι τὸν ἀθάνατον. Αὐτὸς δὲ ζῇ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ὑμεῖς τῇ ἀπιστίᾳ ἀπεθάνετε, καὶ οὐδὲ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ἐπέσθητε λέγοντι· *Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγέρσεν ἐκ τῆς κατάρσε τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα*. Ἀλλ' ἡμεῖς ἔασαντες τοὺς κακὸφρονας καὶ ἀπειθεῖς Ἰουδαίους, ἔλθωμεν πρὸς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου μετ' εὐφροσύνης ὑποδεξώμεθα. Ἀνέστη τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὑπήντησαν αὐτῷ δύο γυναῖκες, τούτεστι, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ ἄλλη Μαρία, ἥτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ. Τί οὖν αὐτοί; *Μὴ φοβεῖσθε, ἀλλ' ὑπάγετε, φησὶν, εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με θύονται*. Ἐδέξαντο τοίνυν αὗται αἱ γυναῖκες πρῶται παρ' αὐτοῦ τὸ χεῖρ, καὶ κηρύξαι τοὺς ἀποστόλους τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν ἔσπευον· καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια, λαβούσαι τὴν χαρὰν παρὰ τοῦ Δεσπότου τῆς κτίσεως. Ἡ δὲ Μαγδαληνὴ Μαρία πάλιν ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἦλθε· καὶ μὴ εὐροῦσα αὐτὸν, φωνῆς ἤκουσεν ἀγγελικῆς δευτεροῦσης, ἃ καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἤκουσεν, προάγειν αὐτὸν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· καὶ ὑποστρέψασα ὁρᾷ τὸν Κύριον λαλοῦντα αὐτῇ. Δοκῶσα δὲ τὸν κηπουρὸν εἶναι αὐτὸν, ἐπηρώτα εἰ ἐστὶν αὐτὸς τὸ Κύριος μετετέθης. Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτῇ· *Μαρία, τί κλαῖεις; τίνα ζητεῖς; Πάυσαι, φησὶ, τῶν δακρύων, τὴν χαρὰν δεξαμένη*. Ὅπου χαρὰ, ἀπέδρα τῶν δακρύων τὸ στεγνόν· ὅπου χαρὰ, φύγει τοῦ πένθους ἡ κατήφεια· ὅπου χαρὰ, λύπη οὐ πάρεστιν· ὅπου χαρὰ, εὐφροσύνης σύμβολα. Ἐγὼ εἰμι ὁ Υἱὸς τῆς Παρθένου, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ νικητὴς τοῦ ἄδου, ἐγὼ εἰμι ὁ νικητὴς τὸν κόσμον, ἐγὼ εἰμι ὁ σκυλεύσας τὸν ἄδην, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ τοῖς νεκροῖς ἀναθίσκων ἐλπίδα εὐαγγελιστάμενος, ἐγὼ εἰμι ὁ [789] σταυρὸν ἐκουσίως ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ὑπομείνας, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ ἐκ τῶν νεκρῶν τριήμερος ἀναστὰς, καθὼς προείπον, καὶ τὸ, *Χαίρε, πρὸς ὑμᾶς φεγγάμενος*. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ *παρελθόνται*, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ *παρέλθωσι*. Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν βαπτιζομένων σολιστής· δι' ἐμὲ Παῦλος κέκραγεν· Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, *Χριστὸν ἐνεδώσαθε*· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν φωτισθέντων νυμφαγωγός· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῆς εἰρήνης δοτὴρ, καὶ τῆς εὐφροσύνης χορηγός. Παύσαθε τὸν δακρύων, καὶ τὴν χαρὰν ἐνδύσαθε· παύσαθε τοῦ θρηγνεῖν, καὶ τοῖς ἀποστόλοις εὐαγγελίσασθε. Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ἀφείλε δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· αὕτη ἡ ἡμέρα νίκης τῆς τοῦ θανάτου, καὶ ζωῆς τοῖς ἐν ἄδου· αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη, καὶ χαρὰν τῷ κόσμῳ παρέσχεν· αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις δι' ὧν δηλώσω τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως τὰ εὐαγγέλια. Ἀπελθόντες γὰρ εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι Ἡγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. Ὅραξ εὐσπλαγχνίαν Δεσπότου; οὐδενὸς τῶν μαθητῶν δνομα εἰρηνεν, εἰ μὴ τοῦ Πέτρου. Διὰ τί, ὦ Κύριε, τοῦτο μόνου τὸ δνομα εἰρηκας; Διὰ τί, ἄκουσον διὰ τί ὀνομαστί ἐκείνου μόνον ἐκάλεσα. Ἐπειδὴ οἱ λοιποὶ οὐκ εἰρηκασιν, Ἐάν δὲ ἡμᾶς σὺν σοὶ ἀποθάνειν, οὐ μὴ σε ἀπαρνησώμεθα· οὗτος δὲ εἰρηκός, ἡρνήσατό με τρίς, καὶ μεταμεληθὲς ἔκλινσε πικρῶς. Μέλλει οὖν φοβεῖσθαι ἐλθεῖν εἰς πρόσωπόν μου, νομίζων μὴ λελύσθαι τὸ ἀμάρτημα. Διὰ τοῦτο εἶπον, καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀνενοδίστως μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν μου ἔλθῃ. Καὶ ὤψεσθε με. Εἶπατε τῷ Πέτρῳ μὴδ' ὧως δευλιάσαι. Οὐ γὰρ ἡλάττωσά σε τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Εἰ καὶ Ἰωάννην ἀγαπᾷ, καὶ τούτῳ, ὡς ἀγνῷ, παρεθέμην ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν ἐμὴν μητέρα· ἀλλὰ καὶ σοὶ δέδωκα τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Μηδὲν

οὐν δευλιάσης ἐλθεῖν πρὸς με. Ὁ γὰρ ἐάν δῆσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μὴ φοβηθῇς, Πέτρε· οὐ μετέστησά σε τῆς προκαθεδρίας τῶν συμμαθητῶν σου· ὁ γὰρ ἐπηγγειλάμην σοι, καὶ πληρώσω. Ἐπὶ γὰρ τῇ πεπερωμένῃ σου πίστει οικοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Σὺ ποιμανεῖς μου τὰ πρόβατα, σὺ βοσκήσεις μου τὰ ἀρνία, σὺ στήθῃ ἐκ δεξιῶν μου ὡς ταξιάρχης. Μὴ φοβηθῇς ὅτι ἡρνήσω με· εἰδὼν σου τὰ δάκρυα, καὶ ἀφῆκά σου τὸ ἀμάρτημα. Καλὸν ἦν καὶ Ἰούδα παραδεδικότι με, εἰ μετενόησε, καὶ μὴ ἀπήγγεστο· τῶν γὰρ μετανοούντων εἰμι Θεός. Διὰ τοῦτο κατήλθον ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μετάνοιαν τῷ κόσμῳ χαρίσωμαι. Τελώναις καὶ πόρναις τοσοῦτον πλῆθος ἁμαρτημάτων ἐχαρίσαμην, καὶ σοὶ τὸ ἐν οὐ καρίσωμαι; Ἐγὼ τοὺς μετανοούντας φιλῶ. Μνημόνευσον ὅτι ἐδάκρυσα ἐπὶ Ἰούδα, καὶ οὐκ ἠθέλησα αὐτὸν ἀπολέσθαι. Καλὸν ἦν αὐτῷ, ὅτε τὰ ἀργύρια ἐρύμην ἐν τῷ ναῷ, εἰ μετενόησε, καὶ οὐκ ἀπήγγεστο· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμετανόητος ἔμεινε, διὰ τοῦτο αἰωνίως κολάζεται. Σὺ δὲ μὴ φοβηθῇς· εἰδὼν γὰρ σου τὰ δάκρυα, καὶ ἀφῆκά σοι τὰ ἀμαρτήματα. Τῷ Δαυὶδ δὲ κατὰ ἐργασασμένῳ, μοιγέλιαν καὶ φόνον, συνεχώρησα, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῆς προφητείας ἀνήγαγον· καὶ σοὶ τὸ κατελπίοντι πάντα ὅσα ἐκέκτησο τὸ ἐν ἀμάρτημα οὐ συγχωρήσω; Πέτρε, ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπὼν, *Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι*· ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπὼν· *Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἡ ἀναπαύω ὑμᾶς*. Καλὸν ἦν καὶ τῷ Ἰούδᾳ, εἰ πρὸς με ἀνέστρεψε, καὶ μὴ τῷ σκηνίῳ τῆς ἀγχόνης περιπλάκη, καὶ ἐαυτὸν ἀπώλεσε· καὶ τὸ ἐκείνου ἀμάρτημα τῷ σταυρῷ προσήλωσα ἄν. Ἐαυτῷ οὖν αἷτιος γέγονεν. Ἀλλ' οὐδὲ κατηρασάμην αὐτόν· μᾶλλον δὲ ὁμοίως τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐκείνου πῶδας ἐνίψα, καὶ τοῦ ἄρτου αὐτῷ καὶ τοῦ ποτηρίου μετέδωκα, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ἐνεκάλεσα, εἰ πως ἔλθῃ εἰς μετάνοιαν· καὶ οὐκ ἠβουλήθη ἔλθειν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ἰδίου ἁμαρτήματος. Σὺ δὲ μετανόησας, μὴ φοβηθῇς ὁφθῆναι μοι μετὰ τῶν συμμαθητῶν σου· τοσοῦτον οὐκ ἡλάττωσά σε, ὅτι καὶ ἡ σκιά σου μόνῃ ἔχει τοὺς [790] ἀσθενεῖς ἰᾶσθαι. Καὶ σκόπει Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ ὅπως διὰ τῶν γυναικῶν τούτων τοὺς μαθητὰς εὐαγγελίζεται, καὶ τὸ μάλιστα γένος ἀτιμασθέν, διὰ τὴν τῆς Εὐας παρακοήν, εἰς τιμὴν ἁγῶν καὶ χρηστὰς ἐλπίδας. Εἰδότες ὅσης ἠξιώθησαν τιμῆς αἱ γυναῖκες διὰ τὴν προσεδρίαν. Μιμησώμεθα τούτων τὸν ζῆλον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ τιμῶμεν κατὰ δύναμιν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν· καὶ καθάπερ αὐταὶ παρέμεναν διανυκτερεύουσαι μέχρι τοῦ καιροῦ τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἡμεῖς παραμεινόμεν οὐχὶ μύρα καὶ ἄρωματα αἰσθητὰ βαστάζοντες, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας εὐοδίαν ἐπιφέροντες, εὐχὰς ἐκτενείς, ἐξομολόγησιν τῶν ἡμαρτημένων. Καθάπερ γὰρ αὐταὶ μισθὸν τῆς ὑπομονῆς εἰληφασί, τὸ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων καταξιώθησαν θεοδοῦσθαι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοὺς πῶδας κατασχεῖν, καὶ προσκυνῆσαι· οὕτω καὶ ἡμῶν ἐκάστῳ ἔξεστιν, εἰ βουληθεῖμεν, οὐ μόνον πῶδας κατασχεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὄλον λαβεῖν· μόνον ἂν προλαβόντες ἐκκαθάρσωμεν τὴν διάνοιαν παντὸς λογισμοῦ βιωτικοῦ, καὶ τὸν ρύπον τῶν ἁμαρτημάτων ἀποσμηξάμενοι διὰ τῶν δακρύων, δι' ἐλεημοσύνης, οὕτω μετὰ φόβου καὶ φρίκης κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην μάλιστα τῇ φοβερᾷ τραπέζῃ προσιόντες, πάντα θόρυβον καὶ ταραχὴν ἀπελάσαντες τῆς ἐαυτῶν διανοίας, καὶ εἰρηνεύοντες μετὰ πάντων, οὕτω προσεγγίζωμεν τοῖς θεοῖς μυστηρίοις. Μηδεὶς τοίνυν προσίων πονηροῦ ἔνδον ἐχέτω λογισμοῦ, μὲδὲ δολιευόμενος τὸν πλησίον αὐτοῦ· μηδεὶς πονηρὸς, μηδεὶς πόρνος, μηδεὶς λοιδόρος, μηδεὶς μισάδελφος, μηδεὶς φιλάργυρος, μηδεὶς μοιχός, μηδεὶς μέθυσις, μηδεὶς πλεονέκτης, μηδεὶς ἄρσενόκοιτης, μηδεὶς φθονερός, μηδεὶς κλέπτης, μηδεὶς ἐπίβουλος, ἵνα μὴ κρίμα ἐαυτῷ λήψῃται. Παρακαλῶ τοίνυν πάντας ὑμᾶς πολλὴν τὴν ἀγάπην, πολλὴν τὴν εὐλάβειαν, πολλὴν τὴν κατανύξιν ἐπιδείξασθαι· ἵνα καὶ τὸν μισθὸν μετὰ θαφείας κομισώμεθα, καὶ δυνήσωμεν μὴ μόνον τοὺς πῶδας κατασχεῖν καὶ τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῶν φρικτῶν ἐκείνων καὶ ἀποβῆτων μυστηρίων· μόνον ἂν μετὰ καθάρου συνειδότως τῶν ἀγράντων μυστηρίων μετασχωμέν. Καὶ οὐκ ἐνθάδε ἀπλῶς καθαροὺς βίωσομεν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δυνήσώμεθα ἰδεῖν αὐτὸν μετὰ τῆς ἀπο-

ρήτου δόξης ἐκεῖνης, καὶ τοῦ δήμου τῶν ἀγγέλων ἐρχόμενον, εἰ βουλευθῆμεν ἡμεροὶ καὶ φιλάδελφοι εἶναι· καὶ οὐχ ἀπλῶς οὐρόμεθα αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ναὸς αὐτοῦ γεννησόμεθα, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἑμπεριπατήσω, καὶ ἔσονται αὐτῶν Θεός· καὶ οὐ μόνον ἀκουσόμεθα παρ' αὐτοῦ, *Χαίρετε*, καθάπερ ταῖς γυναῖξιν εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς βασιλείας ἀξία ῥήματα.

Εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν.

1 Ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλε σήμερον ἥλιος, καὶ τὸν πρὶν ἀνατέλλοντα ἐκάλυψεν· ἐλυτρώθη τὸ σκότος, καὶ οὐ φέροι τὰς ἀκτίνας· ἐτέθη μοι πάλιν τὸ φῶς, καὶ ἀμαυροῦμαι τῷ φόβῳ· τὸν τόκον ἀγάλλομαι, καὶ τὸν τρόπον ταράττω· νέαν πηγὴν προῖοῦσαν ὁρῶ, καὶ ἀρχαίαν πληγὴν φεύγουσαν· βρέφος εἶδον τικτόμενον, καὶ οὐρανὸν κλινόμενον εἰς τὴν τοῦτο προσκύνειν· μητέρα τίκτουσαν, καὶ μήτραν μὴ ἀνοίγουσαν· παιδίον τὴν ἰδίαν σφραγίζον κύησιν· γεννῆτράν αὐτὸν ἀνάνδρον, καὶ υἱὸν ἀπάρτου· σωτήρα τικτόμενον, καὶ ἀστέρα κτισόμενον· σπαργανούμενον νήπιον, καὶ βαστάζων· τὴν ἀπειρον· φάτιν ἐκτυπούμενην εἰς θρόνον ἐπουράνιον, καὶ κτήνη ἀπεικάζοντα γερούδικήν παράστασιν· φωστήρα φαίνοντα, καὶ τὸ· θαῖμα θεογγόμενον· ἀγγέλους προαναγγέλλοντας, [791] καὶ ποιμένας προφητεύοντας· μάγους θεολογούντας, καὶ ἱερεῖς θεομαχούντας· Ἡρώδην πίπτοντα, καὶ θάνατον θρηνοῦμενον· τὸν Ἀδὰμ λυόμενον, τὴν Ἐδὴν χαίρουσαν, καὶ τὸν θρὶν πενθοῦντα· αἱμαλώτους ἐν ἀφέσει γενομένους, καὶ τυράντους ἐν κολάσει· βρέφος γαλουχούμενον, καὶ τρέφοντα τὴν τρέφουσαν· γερσὶ περιφερόμενον, καὶ φέροντα τὴν φέρουσαν· τὴν κτίσιν ἐπιγινούσαν, καὶ τὴν φύσιν ῥηλιώσαν. Ὅθεν καὶ ἐξίσταμαι τῷ θαύματι, τρέμω τὸ μυστήριον. Θαρρήσω τῷ Γαβριήλ, καὶ φυγαδεύω μου τὸν φόβον. Τὰ πρός, Μαρία·ν ῥήματα, ἐρμηνεύοντα ὑαύματα. Ποῖα ταῦτα; Καὶ φησὶ· *Χαίρε, κεχαριτωμένη, οὐρανίου στάχους ἀνέριστος ἄρουρα·* χαίρε, κεχαριτωμένη, ἀληθινῆς ἀμτέλως ἀνέυδης μήτηρ παρθένος· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἀτρέπτου θεότητος σαγήνη ἀδιάπτωτος· χαίρε, κεχαριτωμένη, τῆς χωρητικῆς φύσεως χωρίον· χαίρε, κεχαριτωμένη, τοῦ χρησθέντος κόσμου νυμφίε, τότε ἀμλάντες· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἡ τῇ κτίσει ὑφάνασα ἀχειρόπλοκον στέφανον· χαίρε, κεχαριτωμένη, πυρὸς ἁγίου οἰκητήριον, χαίρε, κεχαριτωμένη, ἡ τῆς φυγῆς οἰκουμένης ἐπάνοδος· χαίρε, κεχαριτωμένη, τῆς λιμωττουσῆς κτίσεως ταμειὸν ἀδανήτητον· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἡ χάρις ἡ ἀπέραντος τῆς ὀχίας παρθένου· χαίρε, κεχαριτωμένη, πολλῶν ἀρετῶν κεκοσμημένη λαμπρόφωρος, τὸ ἀσβεστον καὶ τοῦ ἡλίου λαμπρότερον φῶς· χαίρε, κεχαριτωμένη, τοῦ νοητοῦ ἀγκίστρου τὸ δέλεαρ· χαίρε, κεχαριτωμένη, νοερὰ τῆς δόξης κιδωτὴ· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἡ στάμνος ἡ χρυσή, ἡ τὸ οὐράνιον ἔχουσα μάννα· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἡ τὴν γλυκεῖαν πόσιν τῆς ἀενάου πηγῆς τοὺς διψῶντας· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἡ νοερὰ θάλασσα, καὶ τὸν οὐράνιον ἔχουσα μαργαρίτην Χριστόν· χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ λαμπρὸς οὐρανὸς, ἡ τὸν ἀχώρητον τὸν οὐρανοῖς ἐν αὐτῇ ἔχουσα θεὸν ἀχώρητον καὶ ἀστενοχώρητον· χαίρε κεχαριτωμένη, στυλοειδὴς νεφέλη, ἡ τὸν θεὸν ἔχουσα τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ καθοδηγήσαντα τὸν Ἰσραὴλ. Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; πῶς μακαρίζω τὴν δολόβριζον δόξαν; Ὅτι, χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνωτέρα ὑπάρχεις. Ἢ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ διαταράχθη, καὶ τῷ βλέμματι φεύγουσα, τῷ σώματι ἱσταται, σταυροτύπῳ ἱστορίᾳ τυποῦσα τὴν θέαν, ἀμφιδόλους δὲ παραρίστατο τῷ ἀγγέλῳ, μήτε φυγεῖν τολμῶσα, μήτε ἱστασθαι θαρρόουσα. Ὡρῶσα τὸν ἀσώματον ἱστάμενον ὡς ἀνθρώπον, παραμένειν ἤδειτο, τιμῶσα τὴν παρθενίαν· ἐρωτᾷ οὐκ ἐτόλμα τὸν ἀνόμιον. Καὶ ἦν τὸ φόβῳ ἑσποτρὸν τῆς παρθένου προελθούσα τὸ πρόσωπον, λέγουσα ἐν ἐκτενῇ, Πιστάπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος; ἢ τίς ὁ ἀσπασάμενός με; Ἰπαστραπτόμεν ἥλιον, καὶ πληγὴ διαλέγεται· ἐξ οὐρανοῦ κατέδραμε, καὶ κόρη ἀσπάζεται· οὐ περιδεδίχται σῶμα, καὶ γυναικὶ παρίσταται, ὡς ποσὶ ταῖς πτέρυξι περιπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τί ῥητέ; πρὸς τὴν ἐκ γῆς; ἀγγελὸς μοι φαίνεται, καὶ ὡς ἀνθρώπος φθέγγεται· ἐξ ἀσωμάτων ἁγίων φωνῇ μοι προβάλλεται· φωστήρος φωτεινότερον κεκαλλώπισται πρόσωπον· χιτῶνα προδεδίχται· νεανίσκον ἔρω σάρκα μὴ περικείμενον, πατοῦντα τὸ δάφος, καὶ ἔχνος μὴ ζω-

Δεῦτα, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ὡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυγεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

1 γραφοῦντα· γλῶσσαν μὴ κεκτημένον, καὶ τὸ *Χαίρε* μοι κεκραγόντα· γελῶν μὴ σαλεύοντα, καὶ χαίρειν μοι προφητεύοντα. Οὐκ οἶδα τί λογίζωμαι τὴν ἐμφρικτον ὀπτασίαν. Εἰ τὸν πεμφθέντα οὐ νοῶ, πῶς γνῶσμαι τὸν πέμψαντα; εἰ ὁ μηνύων φοδερός, ὁ μηνυθεὶς φοδερώτερος· εἰ οὕτως ἀπαστραπτόν ἐμαύρωσέ μου τὸν νοῦν, ποῖα σώματι κρύψω δικαιοσύνης τὸν ἥλιον; εἰ τὸ κτίσμα θοεῖ με, πῶς ἐνέγκω τὸν κτίσαντα; εἰ τὸν δοῦλον ἐκπέττωμαι, τὸν Δεσπότην πῶς τέξομαι; Εἶπε δὲ αὕτη ὁ ἀγγέλος· *Μὴ φοβοῦ, Μαρίαμ*. Οὐ σκελίζω ὥσπερ ἡ Εὐὰ· ἐξ ἐκεῖνης ὁ θάνατος, ἐκ δὲ σοῦ ζωὴ ἀθάνατος· ἐξ ἐκεῖνης καρπὸς νεκρώσεως, ἐκ δὲ σοῦ καρπὸς ζωοποιός· ἐξ ἐκεῖνης ἀπάτη, ἐκ δὲ σοῦ ἀγάπη· ἐξ ἐκεῖνης τοῖς ἀνθρώποις ὁ τοῦ Θεοῦ χωρισμὸς, ἐκ δὲ σοῦ Θεοῦ καὶ σαρκὸς συμπλοκὴ ἀνερμήνευτος· ἐξ ἐκεῖνης ὁ σκοτεινὸς ὕπνος τοῦ θῆου, ἐκ σοῦ φωτεινὸς λυχνος τοῦ κόσμου· ἐξ ἐκεῖνης κατάρ, ἐκ δὲ σοῦ εὐλογία· ἐξ ἐκεῖνης ἡ ἀπόφρασις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ συγχώρησις· ἐξ ἐκεῖνης ἡ θλίψις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ [792] πίστις· ἐξ ἐκεῖνης τὰ δάκρυα, ἐκ δὲ σοῦ ποταμοὶ ὕδατος ζώντος· ἐξ ἐκεῖνης οἱ ἰδρωτές, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάπαυσις· ἐξ ἐκεῖνης ἡ ἀρχαία πληγὴ, ἐκ δὲ σοῦ Τριᾶδος ζωὴ· ἐξ ἐκεῖνης μισαδελφία, ἐκ δὲ σοῦ φιλανθρωπία· ἐξ ἐκεῖνης κατακλυσμὸς, ἐκ δὲ σοῦ λουτρὸν ἀθανασίας· ἐξ ἐκεῖνης οἱ φωνεῖς, ἐκ δὲ σοῦ ἀναγέννησις· ἐξ ἐκεῖνης ζώντων σφαγαί, ἐκ δὲ σοῦ ἡ νεκρῶν ἔγερσις· ἐξ ἐκεῖνης δωδεκάφυλον μιστῶν, ἐκ δὲ σοῦ δώδεκα ἀπόστολοι ἀγάπη συννηγμένοι· ἐξ ἐκεῖνης ὁ θάνατος τὸν κόσμον διατρέπων, εἰς σὲ δὲ προσκόμενος· ἐξ ἐκεῖνης τὸ πῦμα, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάστασις. *Μὴ φοβοῦ, Μαρίαμ· εὐδρε γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ*. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ τὸν ἐν Πατρὶ καὶ ἐν σαρκὶ καὶ τέξῃ υἱὸν τοῦ Ἀδὰμ ἀρχαιότερον, τέξῃ υἱὸν ἑμοῦ παλαιότερον, τέξῃ υἱὸν οὐρανοῦ ὑψηλότερον, τέξῃ υἱὸν τῶν Χερουβὶμ ἀνώτερον, τέξῃ υἱὸν τῶν αἰώνων δημιουργόν, τέξῃ υἱὸν συνάναρχον τῷ Πατρὶ, τέξῃ υἱὸν συναΐδιον τῷ Πνεύματι, τέξῃ υἱὸν, οὐ τὰ πάντα ὑπάρχει, τέξῃ υἱὸν, ὃν ἡμεῖς μὴ καθορώμεν, τέξῃ υἱὸν, οὐ ἡ μορφή λανθάνει με, τέξῃ υἱὸν ᾧ παρίσταμαι ἐντρομος. Καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν, καὶ ἔτεκε υἱὸν υἱὸν αὐτῆς· τὸν πρωτότοκον, ὃν οὐκ ἐφύτευσε ἀνὴρ· ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς, ὃν οὐκ ἐβάστασε πατήρ· ἔτεκε τὸν στάχυν, ὃν οὐκ ἐσπεριε σῶμα· ἔτεκε δημιουργόν γενόμενον ἀνθρώπον· ἔτεκεν ἐν σπηλαίῳ, καὶ ἐν Περσίδι ἐφάνη. Τοῦ γὰρ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλέμ· τῆς Ἰουδαίας, ἰδοὺ, μάγοι ἀπὸ ἀνωτοῦ κατεργάζοντο εἰς Ἱερουσόλυμα λέγοντες. Ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ποῦ ἐστιν ὁ μὴ σπαρὶς καὶ τεχθεὶς; ὁ πρὸ αὐτοῦ τὸν αὐτοῦ ἀπαστάζας ἀστέρα; ποῦ ἐστιν ὁ διὰ ξένης ἀκτίνος ἔλκων ἡμᾶς πρὸς φῶς ἀγνοοῦμενον; ποῦ ἐστιν ὁ ἀμετρήτῳ παλαμῇ τειχίζων τὴν οἰκουμένην; ποῦ ἐστιν ὁ πανταχοῦ φαίνόμενος, καὶ ἐν σαρκὶ κρυπτόμενος; ποῦ ἐστιν ὁ λύσα ἡμᾶς τῆς πλάνης, καὶ ὁδηγῶν πρὸς τὴν χάριν; ποῦ ἐστιν ὁ φανεὶς ὑπὸ τὴν θρῶν εἰς τριάδα ἀγγέλων; ποῦ ἐστιν ὁ τὴν βᾶτον μὴ φλέξας, καὶ τὴν μητέρα μὴ φείρας; ποῦ ἐστιν ὁ ἐκ Πατρὸς, μὴ ὁρώμενος, καὶ μητρὸς κατεχόμενος; ποῦ ἐστιν ὁ ἐξηράνας τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ γάλα ποιούμενος; ποῦ ἐστιν ὁ πατάξας τὸν Φαραῶν, καὶ Ἡρώδην κρυπτόμενος; ποῦ ἐστιν ὁ τὸν δράκοντα θύσας, καὶ ἐν σπαργάνῳ κείμενος; ποῦ ἐστιν ὃν οὐκ εἶδον ἀρχάγγελοι, καὶ θεωροῦσιν ἀνθρώποι; καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστήρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προήγαγε αὐτοὺς, ὥς ἐλθὼν ἐστὲ ἐπάνω, οὐ ἦν τὸ παιδίον καὶ προσκυνήσαντες, προσήγαγαν αὐτῷ δῶρα, χρυσόν, καὶ λίβανον καὶ σμύρναν. Καὶ χρηματισθέντες μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδην, δι' ἄλλης οδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Τῷ δὲ γεννηθέντι Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ὡνόμεν, καὶ δοξάζωμεν, ἅμα τῷ αὐτοῦ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

IN CHRISTI NATALEM DIEM.

Sol justitiæ ortus est hodie, et eum qui prius ortus erat obtexit: redemptus sum a tenebris, nec fero radios: nata mihi rursus lux est, et obscuritatem metus avertit: de partu exsulto, et de moribus perturbor: novum fontem manantem video, et veterem plagam fugientem: infantem vidi natum, et cælum inclinatum ad illum adorandum: matrem parientem, nec vulvam aperientem, puerumque obsignantem ortum suum: genitorem non virum et filium sine patre: servatorem natum qui stellam creat: infantem pannis involutum et immensam terram gestantem: præsepe efformatum in thronum cælestem, et animalia pro cherubinis adstantia: luminare apparens quod nuntiat miraculum: angelos prænuntiantes, et pastores prophetantes: magos theologicæ loquentes, et sacerdotes cum Deo pugnantes: Herodem cadentem, et mortem lugentem: Adamum solum, et Evam gaudentem, et serpentem lugentem: captivos solutos, et tyrannos supplicio affectos: puerum lactantem, qui nutrit se nutriendum: qui manibus gestatur et se gestantem portat: creaturam illum agnoscentem, et naturam timentem. Quamobrem et ego miraculo percellor, mysteriumque metuo tremens. Cum fiducia Gabrielem adibo, et metum meum fugabo. Ejus ad Mariam verba miracula explicant. Quenam illa? Dicit, *Ave gratia plena* (Luc. 1. 28), cælestis spicæ arvum quod non metitur: ave gratia plena, veræ vineæ non fallax mater virgo: ave gratia plena, immutabilis divinitatis sagena quæ non cadit. Ave gratia plena, naturæ, quæ loco capi nequit, locus spatiosus. Ave gratia plena, virtuali mundi sponsa, partus incorruptus. Ave gratia plena, quæ creaturæ textuisti coronam non manu factam. Ave gratia plena, ignis sacrum domicilium. Ave gratia plena, fugitivi orbis regressio: ave gratia plena, esurientis creaturæ horreum quod consumi nequit. Ave gratia plena, gratia interminabilis sanctæ virginis. Ave gratia plena, multis virtutibus ornata lucernam gestans, inextinguibilem et sole clariorem lucem: ave gratia plena, spiritualis hami esca: ave gratia plena, spiritualis gloriæ area: ave gratia plena, urna aurea quæ cælestis manna continet: ave gratia plena, quæ dulci potu perennis fontis sitientes replet: ave gratia plena, spirituale mare, quod cælestem habet margaritam Christum: ave gratia plena, splendidum cælum, quæ illum qui a oculis capi nequit in se habet Deum, et qui non angusto loco capitur: ave gratia plena, columna nobis quæ Deum continet, Israelis in deserto ducem. Quid dicam, et quid loquar? quomodo beatam prædicabo illam sic radicatam gloriam? Quod, Deo excepto, omnibus superior es? Illa vero turbata est in sermone, et oculos avertens, corpore stat, crucis spectaculum figurans, dubiis pedibus adstitit angulo, neque fugere neque stare ausa. Videns incorporeum stantem ut hominem, manere metuebat, virginitatem honorans: interrogare non audebat sibi dissimilem: eratque virginis vultus... metu pavidus: dicebatque intra se: Qualis fuerit hæc saluatio? quis salutem me? Fulget magis quam sol, et lucem alloquitur: de cælo descendit, et virginem salutem: non amictus est corpore, et mulieri adstat, alis quasi pedibus ambulat in terra. Quid querit ab illa quæ de terra est? angelus mihi apparet, et ut homo loquitur: ex incorporeis sanctis vox mihi profertur: luminari lucidiore ornatur vultu: tunica indutus est: juvenem video carne non circumdatum, pavimentum

calcantem, et vestigium non imprimentem: qui linguam non habet, et, *Ave*, mihi clamat: labia non movet, et, *Ave*, prophetæ more dicit. Nescio quid cogitem de tam tremenda visione. Si missum non cognosco, quomodo cognoscam mittentem? si nuntius terribilis, qui nuntiatur terribilior: si ita fulgens mentem meam obscuravit, quo corpore tegam justitiæ solem? si creatura me terret, quomodo feram creatorem? si servum formido, quo pacto Dominum pariam? Dixit autem ei angelus, *Ne timeas, Maria*. Non supplantaris ut Eva: ex illa mors, ex te vita immortalis: ex illa fructus mortem ferens, ex te fructus vivificans: ex illa seductio, ex te dilectio: ex illa separatio hominum a Deo, ex te Dei et carnis complexus inenarrabilis: ex illa tenebrosus somnus inferni, ex te lucerna fulgida mundi: ex illa maledictio, ex te benedictio: ex illa damnatio, ex te remissio: ex illa tribulatio, ex te fides: ex illa lacrymæ, ex te flumina aquæ viventis: ex illa sudores, ex te requies: ex illa vetus plaga, ex te Trinitatis vita: ex illa odium fratrum, ex te benignitas: ex illa diluvium, ex te lavacrum immortalitatis: ex illa homicidæ, ex te regeneratio: ex illa viventium cædes, ex te a mortuis resurrectio: ex illa duodecim tribus invisæ, ex te duodecim apostoli caritate conjuncti: ex illa mors orbem pervadens, ex te mors impingens cadet: ex illa lapsus, ex te resurrectio. *Ne timeas, Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero eum, qui in Patre est et in carne; et paries filium* Adamo antiquiorem; paries filium me antiquiorem, paries filium cælo excelsiorem, paries filium Cherubinis superiorem, paries filium sæculorum creatorem, paries filium sine principio cum Patre, paries filium coæternum Spiritui, paries filium cujus sunt omnia, paries filium quem nos non conspiciamus, paries filium cujus forma me latet, paries filium cui tremens adsto. Et impleti sunt dies pariendi, et peperit filium suum primogenitum, quem non plantavit vir; peperit filium suum, quem non gestavit pater, peperit spicam, quam nullum corpus seminavit, peperit Creatorem factum hominem, peperit eum in spelunca, qui in Perside apparuit. Nam *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, ecce magi ab oriente venerunt Jerusalem dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum* (Matth. 2. 1. 2)? Ubi est qui non satus natus est, qui ante se suam misit stellam? ubi est is qui per stupendum radium nos trahit ad lucem quam ignorabamus? ubi est qui immensa palma orbem tegit? ubi est qui ubique apparet, et in carne occultatur? ubi est qui solvit nos ab errore, et nos ducit ad gratiam? ubi est qui apparuit sub queru in trinitate angelorum? ubi est qui nec rubum combussit, nec matrem corruptit? ubi est qui ut est ex Patre non videtur, et a matre tenetur? ubi est qui Rubrum mare exsiccavit, et lacte potatur? ubi est qui percussit Pharaonem, et ab Herode se occultat? ubi est qui draconem demersit, et in cunabulis jacet? ubi est quem non viderunt archangeli, et vident homines? *Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer: et adorantes obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham. Et responso accepto ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam* (Matth. 2. 9-12). Natum autem Christum Deum nostrum hymnis celebremus et glorificemus, cum Patre suo et sancto Spiritu, nunc et semper, in sæcula. Amen.

IN ILLUD, ASCENDIT DOMINUS IN TEMPLUM MEDIANTE FESTO (Joan. 7. 14), ET DE MELCHISEDEC. IN MEDIA PENTECOSTE.

Mala punica, pomum, dactylus et reliqui arborum fructus corporeum guttur suavitatem afficiunt; divini vero sermones sanctorum doctorum dilectione temperati, ad auditum doctrinæ missi, animæ guttur delectant. Ac sicut is qui fructus ex arboribus decerpit, dum illos degustat, arbores ipsas laudat: ita qui divina doctorum eloquia auribus decerpit, in mentem remisit, sermonisque suavitatem degustavit, doctori laudes e labiis emittens dicit, *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo* (Psal. 118. 103)! Sapientissimusque Salomon pulchros sermones favo mellis sic comparat: *Favum mellis eloquia pulchra* (Prov. 16. 14). Ut enim guttur dum cibos degustat, suaves ab insipidis discernere novit: ita et mens bona verba a malis scit distinguere, ut dicitur in Jobo: *Guttur cibos degustat, mens autem verba discernit* (Job. 12. 11). Et nemo putet, dum paterfamilias in horto suo habet diversas arbores, palmas, malos, oleas; Dominum in horto Ecclesiæ non habere diversos patrum fructus, qui singuli secundum propriam suavitatem ex profundo cordis degustandos fructus proferunt. Ex illis enim alius est quasi olea florida, foliis fidei comans, et pietatis operibus fructificans: alius quasi palma ramis suis ob reportatam de diabolo victoriam coronata, et dulcissimum liberalitatis fructum pauperibus erogans: de quo dicit Scriptura, *Iustus ut palma florebit* (Psal. 91. 13). Alius quasi malus duas hominibus præbet delectationes, odorem nempe et in faucibus suavitatem: quem in canticis Canticorum laudans sponsa Ecclesia quid dicit? *Sicut malus in lignis silvæ, sic dilectus meus in medio florum Israel*; atque, *In umbra ejus libens sedi, et fructus ejus dulcis gutturi* (Cant. 2. 3). Quid vero faciam, dilecti, ego, qui et folia pauca et fructus modicos habeo, qui nec adustos refrigerare, nec esurientes fructibus sermonum alere possum? Optandum enim mihi esset, ut vobiscum sanctorum patrum doctrinam ediscerem. Sed quia timor Dei et desiderium vestrum ad dicendum nos incitat, exceptis ex dulcissimo Evangelio duobus tribusve locis, quasi palmarum fructibus, iisque degustatis vos excitemus: sic enim alacriter et ferventi spiritu ad fructuosas sanctorum patrum arbores festinabitis. Modo audivimus evangelistam dicentem: *Mediante festo ascendit Jesus in templum, et docebat*. Non præterivit Evangelii verbum, quia adest solemnitatis tempus: his quæ nunc aguntur competit evangelii lectio, diei congruens est enarratio: vis enim hujus loci est quasi soror præsentis festi. *Mediante festo ingressus est Jesus in templum*. Post festum autem non ultra ascendit in templum, sed in cælum ascendit. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Festum dicit diem, non talem qualis apud gentiles et Judæos celebratur, ubi ebrietas, comessiones, cantica meretricia, illecebræ vocum, saltationes variae; sed festum sacrum Christianos decens, ubi non ebrietas et comessiones, sed preces, hymni, supplicationes; ubi non meretricia cantica, quæ corpus resolvunt, sed cantica divina, quæ animas roborant; ubi non saltationes variae, sed animarum sanctorum cum lætitia exsultationes. Si vis scire qui sint apud nos cantores et saltatores, vide mihi Isaiam canentem et dicentem: *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vinæ meæ* (Isai. 5. 1). Vide etiam chorum sanctorum mulierum, Mariam sororem Moysis, quæ cum aliis mulieribus Israelitis triumphales hymnos Deo canunt et dicunt: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est* (Exod. 15. 1). Cujus meminit David dicens: *In medio juvenicularum tympanistiarum in ecclesiis benedicite Dominum* (Psal.

67. 26. 27). Ipseque beatus David non erubescit ante deiferam arcam saltare, ut audire potes dicentem: *Et ludam, et ridebo, et saltabo in conspectu Domini* (2. Reg. 6. 22). Infans enim Elisabetæ Joannes, ut vidit deiferam uvam, in vulva viri experte adhuc occultatam, in uteri claustrum choreas agens exsultabat. *Mediante autem festo Jesus ascendit in templum*. Templum vero est Dei solius habitaculum. Dicunt enim etiam gentiles, Templum habemus, ignorantes illud non esse templum, sed locum execrandum. Ubi enim sanguinis effusio, libamina, nidor idolicus, dæmonum initiationes, ibi non templum, sed dæmonum locus execrandus est. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Templum est soli Deo dicatum domicilium, ubi dilectio et pax, ubi fides et castitas habitant. Ideo sacerdotem, qui sacra Deo facit, pacificum esse oportet, tranquillum, non furacem, sine dolo, pecuniæ non amantem; ut primus Deus in ejus anima recte stabiliatur, deindeque populum ad ejus imaginem transformet. Potest templum vocari qualibet fidelis hominis anima purgata: *Habitabo enim in vobis, et inambulabo* (Levit. 26. 12): templum autem vere sanctum, victima et sacerdos, ipse Christus est: in quo, secundum divinum apostolum, *Omnia plenitudo divinitatis inhabitat corporaliter* (Col. 2. 9): qui dixit Pater: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4). Nunc ex inexpectato lapsus in maximam questionem, quo oculos mentis declinem dubito, quogubernaculum doctrinæ admoveam ignoro. Nam si Apostolus, in Melchisedeci mentionem incidens, de illa re minutatim disserere vix ausus est dicens, *De quo nobis grandis sermo et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11): quid dixerim ego qui tantum inferior sum Apostolo, quantum quivis judicare potest? Ac sicut viator donec planam et æquam viam emittitur, suaviter incedit; cum autem in locum quempiam asperissimum et salebrosam pervenerit, ubi mons est præcaltus, gradum reprimens et ascensus laborem secum reputans, lentiore incedere gradu incipit, ne cito deficiat: ita et nos quamdiu planam et facilem Evangelii seriem tractavimus, suavi sermonis gressu processimus; cum vero pervenimus ad sententiam sublimiorem, lentius per cælestem scalam ascendere explicando incipimus. Quanam est autem illa apud omnes Christianos suborta quæstio? Cur, inquit, Apostolus Melchisedecum memorans, dixit illum esse sine patre, sine genealogia (Hebr. 7. 3), ac neque principium dierum, neque finem vite habere? hic non fuerit homo, sed Deus. Multi vero non intelligentes ea quæ de illo dicta sunt, majorem Christo dixerunt, hæresique sibi constituta vocantur Melchisedeciani; ac nobiscum disputantes, ut ostendant majorem Christo esse Melchisedecum, hanc scripturam nobis testem proferunt: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*. Quomodo, inquit, non sit major Melchisedec, secundum cujus imaginem et ordinem sacerdos est Christus? Alii vero errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum. Nos vero dicimus ipsum esse hominem passionibus nobis similem, nec majorem esse Christo, imo neque Joanne Baptista: verus quippe est sermo Domini: *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista* (Matth. 11. 11), contendimusque etiam non esse Spiritum sanctum: sique probamus non esse majorem Christo. Dicant nobis illi, ex quo loco ipsum esse dicant, an cælestium, an terrestrium, an infernorum? Si dicant ex cælestibus, vel ex aliis quibusvis locis esse Melchisedecum, audiant ipsum Christo genu flectere: dicit enim Apostolus: *Ipsi flectetur omne genu, et om-*

Εἰς τὸ, Ὅτε ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς τὸ ἱερὸν, μεσοῦσης τῆς ἑορτῆς καὶ εἰς τὸν Μελχισεδέκ. Τῇ μεσοπεντηκοστῇ;

Ῥοαὶ καὶ μῆλων καὶ φοινίε· καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀκροδρῶν καρποὶ τὸν τὸν σώματος ἡδύνουσι φάρυγγα· θείοι δὲ λόγοι ἁγίων διδασκάλων ἀγάπῃ κεκερασμένοι, τῇ ἀκοῇ τῆς διδασκαλίας παραπεμπόμενοι, τὸν τῆς ψυχῆς γλυκαίνουνσι λάρυγγα. Καὶ ὡπερ ἐ τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων τρυγῶντες, ἐν τῇ τῶν καρπῶν μεταλήψει ἐπαίνους τοῖς δένδροις ἀποδίδωσιν· ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ θεία λόγια τῶν διδασκάλων ἐν τῇ καρτᾶλλῃ τῆς ἀκοῆς ἐν-τρυγῶντας, εἰτα τῷ νῷ παραπέμπας, καὶ τὴν τοῦ λόγου γλυκύτητα γευσάμενος, τῷ διδασκάλῳ ἐπαίνους ἐκπέμπων ἐκ χειλῶν λέγει· Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὅπερ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου! Καὶ ὁ σοφώτατος δὲ Σαλομών τοὺς καλοὺς λόγους κηρίους μέλιτος παρεικάσας φησὶ· *Κηρία μέλιτος λόγοι καλοὶ*. ὡπερ γὰρ ὁ λάρυγξ τὰ βρώματα γευόμενος, οἷδε τὰ καλὰ ἀπὸ τῶν [793] φαύλων διακρίνειν· ὡσαύτως καὶ ὁ νοὺς τῆς ψυχῆς τὰ χρηστὰ ῥήματα οἶδεν ἀπὸ τῶν φαύλων διακρίνειν, ὡπερ φησὶν ἐν τῷ ἰώβ· *Λάρυγξ μὲν ἰθάρ σίτα γεύεται, νοὺς δὲ ῥήματα διακρίνει*. Καὶ μὴδεὶς νομίζεται ἔχειν μὲν τὸν οἰκοδεσπότην ἐν τῷ ἰδίῳ παραδείσῳ δένδρα διάφορα, φοινίκας λέγω καὶ μῆλα καὶ ἐλάιας, τὸν δὲ Κύριον ἐν τῷ ἰδίῳ παραδείσῳ τῆς Ἐκκλησίας μὴ ἔχειν διάφορα στελέχη τῶν πατέρων, ἕκαστον κατὰ τὴν οικίαν χρηστότητα πρὸς τὴν τῶν εἰσπορευομένων ἀπλάσσει ἐκ βάθους τῆς καρδίας τοὺς καρποὺς τῶν λόγων προσφέροντα. Ὁ μὲν γὰρ τίς ἐστιν αὐτῶν, ὡπερ ἐλαία εὐθαλῆς, τοῖς φύλλοις τῆς πίστεως κατάκομος, καὶ τοῖς ἔργοις τῆς εὐλαβείας κατάκαρπος· ἄλλος δὲ ἐστὶν ὡπερ φοινίς τοῖς βατοῖς τῆς κατὰ διαδόλου νίκης κατεστειμένος, καὶ τὸν γλυκύτατον καρπὸν τῆς εὐποίας τοῖς πένθσι προβαλλόμενος· περὶ οὗ φησὶν ἡ Γραφή, *Δίκαιος ὡς φοινίς ἀνθήσει*. Ἐτερος δὲ τίς ἐστὶν, ὡπερ μῆλον, οὗο τέρφεας παρέχων τοῖς ἀνθρώποις, τὴν τε δασφρησὶν φημι, καὶ τὴν γλυκύτητα τῷ φάρυγγι· καὶ τὸν τοιοῦτον ἐγκωμιάζουσα ἐν τοῖς Ἀσμασι τῶν ἁμαρτῶν ἡ νύμφη Ἐκκλησία τί φησιν· Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξυλοῖς τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἐν μέσῳ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ φησιν, Ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ἐπεθύμησα καὶ ἐκάθισα, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν τῷ λάρυγγι. Τί δὲ ποιῶσα, ἀγαπητοί, ἐγὼ, ὁ ὀλιγοστὴν φυλλάδα λογίων καὶ καρπῶν κεκτημένος, μήτε τοὺς καυσαμένους ἀναψύξαι ἰσχύων, μήτε τοὺς πεινωμένους· τοῖς καρποῖς τῶν λόγων ἐκδρέψαι δυνατόν; Καλὸν γάρ μοι ἦν μεθ' ὑμῶν μανθάνειν τὰ τῶν ἁγίων πατέρων διδάγματα. Ἄλλ' ἐπειδὴ φόβος Θεοῦ καὶ ὁ πόθος ὑμῶν πρὸς τὸ λέγειν ἡμᾶς διεγείρει, οὗο ἡ τρεῖς λόγους τοῦ γλυκυτάτου Εὐαγγελίου λαβόντες καθάπερ φοινίκας, καὶ ἀπογεύσαντες, ὡμᾶς διεγείρωμεν· οὕτω γὰρ προθύμως ἐπὶ τὰ καλλίκαρπα δένδρα τῶν ἁγίων πατέρων ζῶντες τῷ πνεύματι ἐπιειχθήσασθε. Ἀρτίως ἡκούσαμεν τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, *Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐβόδισεν*. Οὐ παρήλθεν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπειδὴ ἐνέστηκεν ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς, πρέπουσα τοῖς παροῦσιν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσις, ἀρμόζουσα τῇ ἡμέρᾳ ἡ διήγησις· ἀδελφὴ γὰρ ἐστὶ τῆς ἐνεστώσης ἑορτῆς ἡ τοῦ λόγου δύναμις. *Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν*. Ὁ τῆς παρ' Ἑλλῆσι καὶ Ἰουδαίῳ γινόμενης, ἐνθα μέβαι καὶ κῶμοι καὶ ἄσματα πορνικὰ, καὶ θελγίστρα καλλιφρονίας, καὶ ὀρχήσεις πολυστροφῶι, ἀλλ' ἑορτῆς ἁγίας πρεπούσης Χριστιανοίς, ἐνθα οὐ μέβαι καὶ κῶμοι, ἀλλ' εὐχαὶ καὶ ὕμνοι καὶ ἱκεσίαι· ἐνθα οὐκ ἄσματα πορνικὰ ἐκλύοντα σώματα, ἀλλ' ἄσματα θεϊκὰ τὰς ψυχὰς ἐνισχύοντα· ἐνθα οὐκ ὀρχήσεις πολυστροφῶι, ἀλλὰ ψυχῶν ἁγίων ἐν ἀγαλλιάσει σκιρτήματα. Εἰ δὲ θέλεις ἰδεῖν τοὺς παρ' ἡμῖν ἄδον-τας· καὶ ὀρχωμένους καὶ σκιρτῶντας οἳ εἰσιν, ἴδε μοι τὸν Ἰσραὴλ ἄδοντα καὶ λέγοντα, Ἄσω δὴ τῷ ἡραπην-μένῳ μοι τῷ ἀγαπητῷ μου, τῷ ἀμπελῶνί μου. Βλέπε δὲ καὶ χορὸν ἁγίων γυναικῶν, Μαρτὶν τὴν ἀδελ-φὴν Μωῦσεως, μετὰ καὶ ἄλλων γυναικῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐπινυκίους ὕμνους τῷ Θεῷ ᾄδουσας καὶ λεγούσας· Ἄσω-μεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδοξαστα· Οὐ μέ-νηται καὶ Δαυὶδ ἐν ὕμνοις λέγων, Ἐν μέσῳ νεκρῶν

τυμπαριστῶν ἐν Ἐκκλησίᾳ εὐλογεῖτε τὸν Θεόν. Καὶ ὁ αὐτὸς μακάριος Δαυὶδ οὐκ ἐπαισχύνεται ἐμπρο-σθεν τῆς θεοφύρου κιθάρᾳ ὀρχεῖσθαι, ὡς ἐστὶν ἀκού-σαι λέγοντος· *Καὶ παίξομαι, καὶ γελᾶσομαι, καὶ ὀρχήσομαι ἐναντίον Κυρίου*. Τὸ γὰρ βρέφος τῆς Ἐλι-σάβετ Ἰωάννης, θεωρῶν τὸν θεοφόρον βότρυον ἐν τῇ ἀγάμῳ μήτρᾳ ἐτι κρυπτόμενον, ἐν τῇ λινῇ τῆς γαστρὸς χορεύων ἐσκήρτα. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν*. Ἰερὸν δὲ ἐστὶ Θεῷ μόνῳ οικητή-ριον. Λέγουσι γὰρ καὶ Ἕλληγες, ἔχομεν ἱερὸν, ἀγνοοῦν-τες ὅτι ἐκεῖνο οὐκ ἐστὶν ἱερὸν, ἀλλὰ μιᾶρον. Ὅπου γὰρ αἱμάτων ἔκχυσαι καὶ σπονδῶν, καὶ κνίσσαι ἐιδωλικαὶ καὶ τελεταὶ δαιμόνων, ἐκεῖνο οὐκ ἂν εἴη ἱερὸν, ἀλλὰ μιᾶρον τῶν δαιμόνων. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν*. Ἰερὸν δὲ ἐστὶ μόνῳ Θεῷ οικη-τήριον ἀνακαίμενον, ἐνθα ἀγάπη καὶ εἰρήνη [794], ἐνθα πίστις καὶ σωφροσύνη αὐλλίζεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἱερεῖα τοῦ Θεοῦ τὸν ἱερουργούντα τῷ Θεῷ εἰρηναῖον δεῖ εἶναι καὶ γαλήνην, ἀκλόπον, ἄδολον, ἀφιλάργυρον. Ἦνα προ-τέρως Θεὸς ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ κατορθώσῃ, εἴθ' οὕτως τὸν λαὸν πρὸς τὴν αὐτοῦ εἰκόνα μεταρρυθμίσῃ. Δύνатаι ἱερὸν λέγεσθαι καὶ ἐκάστον πιστὸν ἀνθρώπου ψυχῇ κεκαθαρμένη· *Οἰκῶσα γὰρ ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπα-τήσω*. Ἰερὸν δὲ ὡς ἀληθῶς ἅγιον, καὶ ἱερεῖον, καὶ ἱε-ρεὺς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐν ᾧ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, *Πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος κατοι-κεῖ σωματικῶς* πρὸς ὃν εἰρτηκεν ὁ Πατήρ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Νῦν ἐκπεσὼν ἐκ τοῦ ἀδοκῆτου εἰς μέγιστον ζήτημα, ἀπορῶ ποῦ κλίνω τὸ ἔμμη τῆς διανοίας· ποῦ μετελεύσω τῷ πηδαλίῳ τῆς διδασκαλίας οὐκ οἶδα. Εἰ γὰρ ὁ ἀπόστολος εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τὸν Μελχισεδέκ ἐληλυθὺς, ὡκνησε λεπτομερῶς διηγήσασθαι εἰρηκῶς, *Περὶ οὗ πολλὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτος*, τί ἂν εἰποίμην ἐγὼ, τοσούτον ἐπέχων τὸ ἀποστόλου, ὅσον ἀν-θρώπου διακρίσις; Καὶ ὡπερ ὀδοπόρος μέχρῃς ἂν τινα πρηνὴ καὶ πεδίασιμον ὁδὸν ἐπιδαίνη, ἡδύς τὴν πορείαν ἀνύει· ἐπειδὴν δὲ ἔλθῃ πρὸς τόπον τινὰ τραχύ-τατον ἢ προσάντη καὶ δύσβατον, ἐνθα ἐστὶν ὁρος οὐρά-νόμηκες, σταθεὶς καὶ τὸν χῆματον τοῦ ἀναφόρου ἀναλο-γισάμενος, ἡρέμα βαδίζειν ἄρχεται, ἵνα μὴ ταχεῖον ἀποκρίσῃ· ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς, ἔως οὐ εἴχομεν τὸ τοῦ Εὐαγγελίου πρηνὲς καὶ πεδίασιμον, τῷ βῆματι τοῦ λόγου ἡδύς ἐπορευόμεθα· ὅταν δὲ ἐληλύθαμεν εἰς οὐρανόμη-κες νόημα, ἡρέμα ἐπιδαίνειν τῇ οὐρανίῳ κλίματι ἐρμη-νεύει ἀρχόμεθα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς ζητούμενον θεώρημα; Τίνος ἐνεκεν, φησὶν, ὁ Ἀπόστο-λος μνημονεύσας Μελχισεδέκ, εἶπεν αὐτὸν ἀπώτορα καὶ ἀγενεαλόγητον, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῇ; τέλος ἔχοντα; οὕτως οὐκ ἂν εἴη ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεός. Πολλοὶ δὲ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα, μερίζονα τοῦ Χριστοῦ εἶναι εἰρήκασιν, καὶ συνεστήσαντο ἑαυτοῖς αἵρεσιν, καὶ λέγοντας· ἐκεῖνο Μελχισεδέκ· καὶ φιλονεικούντες ἡμῖν καὶ βουλόμενοι δεῖξαι, ὅτι μερίζον ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, προφέρουσιν ἡμῖν μάρτυρα τὴν Γραφὴν λέγουσαν· *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*. Πῶς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἂν εἴη μερίζον ὁ Μελχισεδέκ, οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὰς ἐν ἱερατεῦσι ὁ Χριστός; Ἄλλοι δὲ πλανηθέντες λέ-γουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ Ἰνεύμα τὸ ἅγιον. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν αὐτὸν εἶναι ἄνθρωπον ὁμοιοπαθῆ ἡμῖν, καὶ μήτε μερίζον αὐτὸν εἶναι Χριστὸν· τί δὲ λέγω τοῦ Χριστοῦ; ἀλλ' οὕτε Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἀληθῶς γὰρ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐτή-ρηται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μεζῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ*. Ἀλλ' οὕτε μὴ εἶναι αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶ μερίζον τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, εἰκάτωσαν ἡμῖν ἐκεῖνοι οἱ τοῦτο λέγοντες, ποίου περι-τόλου, ἢ ποίου χωρίου αὐτὸν εἶναι λέγουσιν. Ἄρα οὐ-ρανίου; ἄρα ἐπγγελίου; ἄρα καταχθονίου; Ἐὰν οὐν εἴπωσιν ὅτι τῶν οὐρανίων ἐστὶν ὁ Μελχισεδέκ ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου, ἀκουσάτωσαν ὅτι τὸ αὐτοῦ γόνυ κάμπτει τῷ Χριστῷ· λέγει γὰρ ὁ Ἀπόστολος ὅτι *Ἀὐτῷ κάμ-ψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ἐκ οὐρανίων, ἐπίγειων καὶ καταχθονίων*. Εἰ οὖν κάμ-πτει γόνυ ὁ Μελχισεδέκ τῷ Χριστῷ, ἐλάττωσιν εἴη προ-σκυνῶν Μελχισεδέκ τοῦ προσκυνουμένου ὑπ' αὐτοῦ

Χριστοῦ. Τί δὲ οἱ τάλανες καὶ τὸν ἐξῆς στίχον εἰρημέ-
νον παρὰ τοῦ Ἀποστόλου οὐκ ἀκούουσιν, ἵνα μάθωσιν
αὐτὸν ἐλάττω εἶναι τοῦ Χριστοῦ; ἐπιφέρει γὰρ λέγων,
Ἀφρωμιωμένος τῷ Γλῶ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ἡμεῖς
κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ ἐγενόμεθα. Ἀλλ'
ἴσως τις τῶν ἀκροατῶν ἐπερωτᾷ καὶ λέγει· Τί οὖν ἐστὶν
ἀπάτορα λέγεσθαι καὶ ἀμήτορα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν
Μελχισεδέκ; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν εἰρή-
κασιν αὐτὸν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ τοῦτο μὴ
γενεαλογεῖσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Πρὸς οὖς ἐροῦμεν,
ὅτι, Κακῶς εἶπατε· εὐρίσκωμεν γὰρ καὶ ἄλλους ἀπὸ
πορνείας γεννηθέντας καὶ γενεαλογηθέντας. Εὐθύς
Σολομὼν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς γεννηθεὶς ἐγενεα-
λογήθη [795], καὶ Ἀδριμέλεχ υἱὸς Γεδεών, ὃς ἐκ πορ-
νείας γεννηθεὶς ἐγενεαλογήθη. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ γε-
νεαλογεῖται ὁ Μελχισεδέκ; Ἀλλ' ἐπεὶ οὗτος ἦν τοῦ
Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, καὶ εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ.
Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή παρέκλιπε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέ-
ρα, καὶ ἀγενεαλόγητον αὐτὸν διηγῆσατο, ἵνα ἐν ἐκεί-
νῳ, καθάπερ εἰκόνη, τὸν ἀληθινὸν ἀπάτορα καὶ ἀμή-
τορα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν Χριστὸν ἐνοπτρισώμεθα.
Ἀπάτωρ γὰρ Χριστὸς ἐπὶ γῆς κατὰ σάρκα, ἀμήτωρ ἐν
οὐρανῷ κατὰ Πνεῦμα, κατὰ τὴν θεότητα. Τοιοῦτος
ἐστὶ καὶ ὁ Μῆτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωὴς τέλος
ἔχων. Οὐ γὰρ ἐγενεαλόγησε τὸν Μελχισεδέκ ἡ Γραφή,
ἀλλὰ παρέκλιπε αὐτοῦ καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν
τελευτήν, ἵνα, καθὼς προείπαμεν, ἐν ἐκείνῳ τούτῳ
θεωρήσωμεν τὸν ἀληθινὸν Μελχισεδέκ. Βασιλεὺς γὰρ
δικαιοσύνης ἐρμηνεύεται ὁ Μελχισεδέκ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς,

μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωὴς τέλος ἔχων. Οὕτε γὰρ
ἀρχὴν ἡμερῶν ὁ Θεὸς Λόγος εἶχεν, οὔτε ἔληξεν ποτε
ἡ ἐτελεύτησεν· εἰς αἶψα γὰρ ὁ Χριστὸς διαμένει. Ἀντι-
λέγουσι γὰρ ἡμῖν οἱ Μελχισεδεκίαντες λέγοντες, Τί οὖν
ἐστὶν ὁ λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Πατήρ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὴν
αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ; Πρὸς οὖς λέγομεν,
ὅτι οὗτος ὁ Μελχισεδέκ ἀνὴρ δίκαιος γέγονε, καὶ ἀλη-
θινὸς εἰκόνα Θεοῦ φέρων ἐν ἑαυτῷ. Προφητικῶς τοίνυν
Πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν ὑπὸ Χριστοῦ προ-
σφορὰν τῷ Θεῷ προσκομιζέσθαι νῦν νοήσας, ἄρτω καὶ
οἶνῳ τὸν Θεὸν ἐγείραις, μιμούμενος τὸν μέλλοντα
Χριστόν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῇ ἡ
τάξις τοῦ Ἀαρὼν θυσίαν προσέφερεν, οὐκ ἄρτον καὶ
οἶνον, ἀλλὰ μόσχους καὶ ἀμνούς καὶ ἐναίμους θυσίας
ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς τὸν μέλλοντα γεννᾶσθαι
ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦν βοᾷ καὶ λέγει· Σὺ
ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, οὐ κατὰ τὴν
τάξιν Ἀαρὼν, τοῦ ἐν μόσχοις καὶ ἀρνάσι καὶ ἐναίμοις
θυσίαις λατρεύοντος, ἀλλὰ, Σὺ ἱερεὺς εἰς
τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἐν ἄρτῳ καὶ
οἶνῳ τὴν τῶν ἐθνῶν προσκομιζῶν προσφορὰν εἰς τὸ
δινεκέες. Ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωμεν, ἀγαπητοί, ἐρεσχελεῖν
μηκύνοντες τὸν λόγον, ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον,
τῇ τῶν πατέρων πηγῇ τῆς διδασκαλίας παραπέμπομεν
ὑμᾶς, οἵτινες καὶ τὴν διψάν της ψυχῆς ὑμῶν καταπαύ-
σωσι, καὶ τὰς καρδίας ὑμῶν εὐφράνωσι, Πνεύματος
ἁγίου πληροῦντες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,
ὃς ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν μεσοπεντηκοστήν.

Ὅπου δ' ἂν ὁ Δεσπότης ὡς πηγὴ ζωῆς σωματικῶς
παραγίνεται, πολλοὺς καὶ διαφόρους ἀπορρεῖ τοὺς τῆς
φιλανθρωπίας κρουνοὺς. Ἀνῆλθεν εἰς ὅρος μετὰ τῶν
μαθητῶν, καὶ τὰ τῶν μακαρισμῶν τοῖς ἀκρωμένοις
προβάλλεται βεῖθρα· κατήλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ταῖς ποι-
κίλαις νόσοις ἐνεχομένοις ὁχετοὺς ἱαμάτων κατέχευεν·
ἐπέστη τῇ προβατικῇ κολυμβήτρῃ, καὶ τὸν παράλυτον
τῇ ῥῶσιν ἐπότισεν· εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πέτρου,
καὶ τὴν τούτου πενθερὰν πυρετῷ φλεγομένην ἐδρόσισε·
κατέλαβε τὴν Βηθανίαν, καὶ ζωῆς ποτήριον τὸν τετραπ-
μερον Λαζάρου ἐπότισεν· ὑπήντησε τῷ λεπτῷ, καὶ τὰς
τοῦ πάθους φοιδὰς τῷ σπύργῳ τῆς φιλανθρωπίας ἀπ-
έσμηξεν; ἐπέστη τῇ συναγωγῇ, καὶ τὸν ξηρὸν τῆς χειρὸς
βλαστὸν πρὸς κλίνην ἐνεργον ἐνότισε· παρέβαλε τοῖς
γαίμοις, καὶ παραδοφώνους ὄνον τοῖς κληθεῖσιν ἐκέ-
ρασε· καὶ ἄλλα μυρία, ἅπερ ἀριθμεῖν δυσχερές. Ἀν-
έβη καὶ σήμερον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τοὺς τῆς διδασκαλίας
τοῖς ἀκρωμένοις ποταμούς προσέβαλεν. Ἰκοῦσατε γὰρ
τῆς εὐαγγελικῆς ἀναγνώσεως, ἣν προσφόρως ἡμῖν καὶ
κατὰ τὴν μέσσην τῆς ἑορτῆς ἐφ' ὑψηλοῦ βήματος ἐστὼς
ὁ εὐαγγελιστὴς μεγαλοφώνως ἀνέκραξε, καθάπερ τινὶ
σάλπιγγι τῇ φωνῇ τοῦ Λευίτου χρησάμενος. Ἦδη δέ,
φῆσι, τῆς ἑορτῆς μεσοσύνης ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ
ἱερὸν, καὶ [796] ἐδίδασκεν γέμον καὶ αὐτὸ φιλανθρω-
πίας τὸ γράμμα. Οὐ γὰρ εἶπε, διωγμῶν ἐνεστώτων, ἦ,
λύτης παρουσίας, ἦ, ἀθυμίας τοὺς μαθητὰς κατεχού-
σης, καὶ τοιοῦτων ἄλλων τινῶν ὑψηλῶν, περὶ ὧν
συνεχῶς ἡ τῶν ἀποστόλων ἐκωμώδησε πρᾶξις· ἀλλὰ τί
φῆσιν; Ἦδη τῆς ἑορτῆς μεσοσύνης. Τί μεσοσύνης τῆς
ἑορτῆς, εἶπε, Ἰωάννη; Ἠρώδης τὰς χεῖρας ἐπέβαλε;
συμβούλιον πονηρὸν ὁ τῶν Ἰουδαίων συνεκρότησε ὁ
ἄνθρωπος; πάλιν πρὸς προδοσίαν Ἰούδας; Οὐχί, φῆσιν· ἀλλὰ
τί; Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Τὰ
πρόπαντα τῷ Χριστῷ παρατέθεικας τῷ Χριστῷ, τὴν
ἀρμόζουσαν αὐτῷ πρᾶξιν προστήνυσας. Ἔργον γὰρ λό-
γου τὸ λαλεῖν, καὶ διδασκαλίας τὸ διδάσκειν, καὶ Χρι-
στοῦ τὰ τῆς ὠφελείας τοῖς ἀκρωμένοις προῖσθαι ρή-
ματα. Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν.
Ἡ τῆς ἀνυπερβλήτου φιλανθρωπίας! Ὅπου κατὰ μι-
κρὸν ἐλιθάζετο, ἐκεῖ ταῖς τῶν λόγων διδασκαλίαις τοὺς
λιθάζοντας ἐπλοῦτιζεν. Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱε-
ρὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Ὅπου τὰ Μωϋσέως ἀνεγινώσκοντο
νόμιμα, ἐκεῖ τὰ τῆς χάριτος παρετίθη διδάγματα, οὐ
καταργῶν τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρωτῆς τοῦ νόμου γινώ-
μενος. Αὐτὸς γὰρ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀνέκραξεν,
Ὅτι ἡ ἰδοὺ κατὰ ἡμᾶς τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρωσάτω
καὶ Παῦλος διὰ στομάτος ἔχων τὸν Δεσπότην φθεγγό-
μενον, Τέλος γὰρ νόμου, φῆσι, Χριστὸς εἰς δικαιο-

σύνην. Ἦδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσοσύνης, ἀνέβη ὁ
Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν, πάντας τῆς
προσευχῆς ἐνδιδάσκων τὸν τόπον, ἐκεῖσε τὸν τῆς κα-
τήχησεως ποιοῦμενος λόγον ὁ Λόγος, ἐνθα καὶ τὸ π-
ονηρευόμενον συνέδριον θηροῖται. Ὁ κατὰ τὴν τάξιν
Μελχισεδέκ ἱερεὺς ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν,
πολλὴν μὲν ἀκούοντων, οὐδενὸς δὲ τῶν Ἰουδαίων μαν-
θάνοντος. Περὶ αὐτῶν γὰρ ὁ προαγορεύων ἐβόα, Ὑψάλ-
μους ἔχουσι, καὶ οὐ βλέπουσιν· ὥτα ἔχουσι, καὶ
οὐκ ἀκούουσιν. Ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ
ἐδίδασκεν, τὴν τῶν θεομάχων ἀνωταγήν στήλην· ἀν-
έβη εἰς τὸ ἱερὸν, ἵνα τῆς οὐρανόθεν διδασκαλίας ἀναπα-
τάσας τὰ δίκτυα, λογικὴν ἐξ ἀνθρώπων ποιήσῃται θη-
ραν· ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν ὁ Ἰησοῦς, ἀνῆλθεν· ἀλλ' Ἰου-
δαῖοι κατήλθον τῆς πίστεως. Ἦδη δὲ τῆς ἑορτῆς
μεσοσύνης, ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδί-
δασκεν. Ἐθουμάζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· Πῶς
οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς; Ἐθαύμαζον,
ἀλλ' οὐκ ἐπίστευον· κατεπλήττοντο τὴν τῆς σοφίας
ὑπερβολὴν, ἀλλ' οὐ μετεγίνωσκον, τῇ τῆς κακίας πε-
πληρωμένοι δεινότητι. Ἐθεώρουν τὸν ἱατρὸν προτι-
θέντα τὰ φάρμακα, καὶ νοσοῦντες τὴν θεραπείαν οὐ
προσεδέχοντο· ἔβλεπον τὸν ρυόμενον, καὶ τὴν αἰχμα-
λωσίαν ἐφύλουν· ἔχοντες ἐν μέσῳ τῶν ἀγαθῶν τὸν λει-
μῶνα· τὰς ἀκάνθας συνέλεγον· τοῦ λιμένος παρόντος,
ἐναυάγου οἱ δεινοί· σοφίας προηκούσης τὰ θεῖα δι-
δάγματα, τῶν φόνων ἀποπλύνασθαι τὸν βρόμον οὐκ
ἤθελον· Χριστοῦ τὰς πτέρυγας τῆς φιλανθρωπίας
ἀπλούντες, σκέπτομαι οὐκ ἔλυνον τῶν ἐχιδνῶν τὰ
γεννήματα. Ποσάκις γὰρ, φῆσιν, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις,
ἡ ἐλπίς ἐπισυναγαγεῖται τὰ τέκνα ὑμῶν, ὡς ὄρνις
τὰ νοσσία ἐαυτῆς· καὶ οὐκ ἐθελίσατε; Ἐθαύμα-
ζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, Πῶς οὗτος οἶδε γράμ-
ματα, μὴ μεμαθηκώς; Ὁ τῶν πραγμάτων ἰσχυρὸς
ἄγνοεῖς, Ἰουδαῖε, καὶ ἄγνοεῖς τὰ τοῦ νόμου παιδεύ-
ματα; λέγει, Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμα-
θηκώς; Εἰπέ μοι, ὡ τῆς ἀληθείας ἐχθρὲ, πῶς ὁ ἄδ-
αμ, γράμματα μὴ μεμαθηκώς, τοῖς θηρίοις προσφόρους
τὰς ὀνομασίας ἐπέθηκε; Τὸν δούλον οὐκ ἐρωτᾷς, καὶ
τὸν Δεσπότην λογοθετεῖς λέγων, Πῶς οὗτος οἶδε γράμ-
ματα; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Ἡ ἐμὴ δι-
δαχὴ οὐκ ἐστὶν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πα-
τρός. Καὶ πότε Θεὸς κατὰ μετάβασιν ἀποστέλλεται τό-
που; πότε δὲ ὁ τὰ πάντα πληρὸν ἐνθα πάρεστιν ἐργε-
ται; Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ λόγος, ὡς πρὸς τοὺς εὐσε-
βῶς μανθάνειν εἰδότες ἡ ῥῆσις. Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ
ἐστὶν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός, ὃς μοι
καὶ τὴν ἐξ οὐρανοῦ μαρτυρίαν ἐπὶ πάντων ὑμῶν προ-

nisi lingua confitebitur caelestium, terrestrium et infernorum (Philipp. 2. 10. 11). Si ergo Melchisedec Christo genu flectit, qui adorat Melchisedec Christo qui adoratur minor erit. Cur autem miseri sequentem Apostoli versum non audiunt, ut discant ipsum minorem esse Christo? infert enim dicens, *Assimilatus Filio Dei* (Hebr. 7. 3); quemadmodum et nos ad imaginem et similitudinem Christi facti sumus. Sed fortassis auditorum quispiam sciscitetur: Cur sine patre, sine matre, sine genealogia dicitur esse Melchisedec? Respondebimus nos, Judæos quidem dixisse, ipsum ex fornicatione natum esse, ideoque ejus genealogiam a Scriptura non recenseri; quos ut male loquentes ita refellimus: alios invenimus ex fornicatione natos, quorum genealogia textitur. Statim sese offert Salomon qui ex Uriæ uxore prodiit, et Abimelech filius Gedeonis qui ex fornicatione natus enarratur. Cur ergo sine genealogia est Melchisedec? Quia typus erat Christi, et imaginem Christi ferebat. Ideo Scriptura ejus patrem et matrem tacuit, et sine genealogia reliquit, ut in illo quasi in imagine eum qui vere sine patre, sine matre, sine genealogia est, speculemur. Sine patre enim est Christus in terra secundum carnem; sine matre est in caelis secundum Spiritum et secundum divinitatem. Talis est ille, *Qui neque principium dierum, neque finem vitæ habet* (Hebr. 7. 3). Non enim genealogiam Melchisedeci dedit Scriptura, sed prætermisit ejus et ortum et mortem, ut, quemadmodum diximus, in illo hunc verum Melchisedecum contempleremur. Mel-

chisedec enim significat regem justitiæ (Hebr. 7. 2), qui est Christus, qui nec principium dierum nec finem vitæ habet. Neque enim principium dierum Deus Verbum habuit, neque umquam obiit vel mortuus est: semper enim manet Christus. Sed nobis Melchisedeciani obstant dicentes: Quid ergo sibi vult illud quod ipsi Pater dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*? Reponimus nos, hunc Melchisedecum fuisse virum justum, imaginem Dei vere in se ferentem. Prophetico itaque Spiritu motus, futuram Christi Deo faciendam oblationem intelligens, panem et vinum Deo obtulit, futurum Christum imitans. Quoniam igitur in Judæorum synagoga Aaronis ordo sacrificium offerebat, non panem et vinum, sed vitulos et agnos; ac cruentis sacrificiis Deum glorificabat, Deus ei, qui ex Virgine Maria nasciturus erat, Jesu clamat et dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, non secundum ordinem Aaron, qui vitulis, agnis et cruentis sacrificiis cultum persolvebat, sed, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, qui in pane et vino gentium oblationem affers in perpetuum. Sed ne nugari videamur, dilecti, ex longiore oratione, hic finem dicendi facientes, ad fontem doctrinæ Patrum vos mitemus, qui animarum vestrarum sitim sedabunt, et corda vestra Spiritu sancto replentes, lætitiā afferent, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN MEDIAM PENTECOSTEN.

✠✠✠✠

Quocumque Dominus, utpote fons vitæ, corpora-liter advenit, multos variosque effudit benignitatis latices. Ascendit in montem cum discipulis, et beatitudinum fluentia auditoribus profert: descendit inde, et variis morbis detentos medelæ alveis sanat: probaticam piscinam adit, et paralyticum curat: intravit in domum Petri, et ejus socrum febri ardentem refrigeravit: in Bethaniam ivit, et vitæ poculum quadriduano Lazaro propinavit: leproso occurrit, et morbi pustulas benignitatis spongia abstersit: ad synagogam accessit, et ei qui manum habebat aridam, illius usum et motum restituit: nuptiis adfuit, et mirabiliter vinum vocatis miscuit: aliaque innumera præstitit, quæ difficile esset recensere. Ascendit etiam hodie in templum, et doctrinæ fluvios auditoribus effudit. Audistis enim evangelicam lectionem, quam vobis utiliter evangelista in medio festi stans in tribunali magna voce prædicavit, Levitæ voce quasi tuba usus: *Jam, inquit, mediante festo, ascendit Jesus in templum, et docebat* (Joan. 7. 14). Quæ scriptura benignitate homini plena est. Non enim dixit, Instante persequutione, aut, Discipulis mœrore vel tristitia affectis, aut similibus in casibus qui discipulis frequenter acciderunt; sed quid? *Jam mediante festo*. Quid accidit, o Joannes, mediante festo? an Herodes manus inmisit: an concilium malignum coegit Judæorum populus? an Judas ad proditorem se apparavit? Non, inquit, sed *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Quæ Christum decebant ipsi adscripsisti, rem ipsi congruentem addidisti. Verbi enim opus est loquela, et doctoris doctrina, atque Christi est, utilia auditoribus proferre. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. O ingentem benignitatem! Ubi pene lapidabatur, ibi lapidantes doctrinæ verbis ditabat. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Ubi Moysis legalia legebantur, ibi gratiæ dogmata afferebat, non abrogans, sed implens legem. Ipse namque in Evangeliiis clamavit: *Non veni solvere legem, sed adimplere* (Matth. 5. 17); et Paulus, in cujus ore loquebatur Christus, *Finis legis*, inquit, *Christus ad justitiam* (Rom. 10. 4). *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum,*

et docebat; omnes docens orationis locum: ibique institutionis verba proferbat, utpote Verbum, ubi malignantium cœlus congregatus erat. Illuc sacerdos ille secundum ordinem Melchisedec ascendit, in templum scilicet, et docebat, multis audientibus, nemine Judæorum discente. De illis enim propheta prædicebat: *Oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt* (Psal. 115. 5. 6). *Ascendit Jesus in templum, et docebat*, Dei inimicorum insaniam traducens. Ascendit in templum, ut cælestis doctrinæ retia expandens, rationabilem hominum capturam faceret: ascendit in templum Jesus, ascendit; sed Judæi ex fide descenderunt. *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat*. Mirabantur ergo Judæi dicentes, *Quomodo hic scit literas, cum non didicerit* (Joan. 7. 15)? Mirabantur, sed non credebant; stupebant de tanta sapientia, sed non respiscebant, nequitie gravitate onusti; videbant medicum pharmaca proferentem, et ægri licet medelam non admittebant; videbant liberatorem, sed captivitatem amabant: cum in medio pratum bonorum haberent, spinas colligebant; præsentem portu, miseri naufragabantur; dum sapientia divinis dogmatibus manabat, illi cædium cruorem abluere volebant; Christo alas benignitatis suæ expandente, illa genimina viperarum oblegi recusabant: nam ait in Evangelio: *Quoties volui congregare filios vestros, quemadmodum gallina pullos suos, et nolulistis* (Matth. 23. 37)? Mirabantur ergo Judæi dicentes: *Quomodo hic scit literas, cum non didicerit*? O rerum statum! Legem ignoras, Judæe, et legis instituta necis? dicis, *Quomodo hic scit literas, cum non didicerit*? Dic mihi, o veritatis inimice! quomodo Adam, qui literas non didicerat, congruentia nomina bestiis imposuit? Servum non interrogas, et a Domino rationem exquiris dicens, *Quomodo hic scit literas*? Respondit Jesus, et dixit: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*. Et quandonam Deus per loci mutationem mittitur? quandonam is, qui omnia implet, illuc advenit ubi adest? Ad Judæos sermo dirigitur, non ad eos qui pie edocui sunt. *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*, qui mihi te-

stimonium de cælo vobis omnibus presentibus præbuit, dicens : *Hic est Filius meus dilectus* (Matth. 3. 17). De me Joannes clamavit, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Agnus enim vere est Christus, qui hodie ascendit in templum; et veritatis vocem Joannes in illum protulit. Vox enim cum esset, ut par erat, Verbum laudavit; lucerna cum esset, solis lampadas exhibuit; ut præcursor venientem indicavit, ut splendor diluculum prædicavit, ut miles

regis nomen publicavit. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*. Agnus quem agna Virgo sine semine conceptum, sine ulla corruptione genuit; præsepe autem, ut pratum viride, infantem suscepit, Jordanis lavit, Joannes baptizavit; Judas Judæis vendidit, Pilatus mactavit, sepulcrum protulit, nosque convivio vos excepinus, et ille vos omnes, nudos ex transgressione Adami, vellere induit. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SAMARITANAM. IN DIE MEDIÆ PENTECOSTES.

Age etiam hodie, dilecti, prout divina gratia dedit, evangelicos thesauros aggrediamur: nam rerum hujusmodi discendarum studium animas exornat, ac terrenum affectum ad cælum usque extendit. Etenim discendi cupiditas mirabilem illam Samaritanam ex aquaria fecit deiferam: invento enim disciplinarum thesauro occurrit; imo potius non invenit, sed inventa est. Non enim ascendit Christus, ut egentium curis perquireretur, sed ipse ad auxilium singulis ferendum quasi parturiebat: intento animo paralyticos curabat, feblicitantibus condolebat, cæcorum calamitatem sibi propriam ducebat, leprosorū sollicitudinem gerebat, ad demoniacorum opem currebat, sordidas omnium animas abluebat, aquariorum doctor. Tunc enim fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta (Joan. 4. 6). Benignitatis ingens insatiabili ac ostenditur; primo quod fatigatus esset Samaritanæ salutem sollicite curans; secundo quod sederet, expectans venientis salutem; tertio quod tempus prandii, huic rei intentus, absumeret. *Hora erat*, inquit, *quasi sexta*. Etsi namque Deus erat, id certe quod apparebat humanis affectibus erat involutum: fatisciebat enim, subditus erat somno, fame vexabatur, quod omnem nobiscum præter peccatum affinitatem haberet. Vinciebat tamen in illo corporis lassitudinem studium conferendæ hominibus salutis. Sed magis tardabat ea quæ illo defesso opus habebat; nec minus hic, qui nullo opus habebat, libens expectabat. Meridiano ardebat æstu; et ejus quæ servanda erat adventum observabat. *Sedebat enim*, inquit, *supra fontem*; nec reclinatus prædam expectabat, sed salutem conferre cupiens, erat ad Samaritanam excipiendam paratus. Illa vero et domo exibat, lento femininoque gradu ac remisso, hydriam gestans, ut terræ fructus spectaret, sæpe sistens gradum. Speculator impiger, quem illa non ante videbat, doctus ille venator, se beneficium occultans, quasi egenus apparet: nam, *Dicit Jesus*, inquit, *Mulier, da mihi bibere*. Vocem seminat, ut columba granum versans: *Da mihi bibere*. Sitim simulat, qui venerat mixturus ei poculum salutare; imo potius, si quis vocem subtilius excutiat, vera erat Domini sitis: ejus quippe salutem sitiebat, et jure clamabat ipsi: *Da mihi bibere*. Habes, inquit, in te occultum probitatis fontem; inde emissio rivo da mihi potum. Sed ænigmata non capiebat mulier, vocique tantum attendebat: *Quomodo tu, Judæus cum sis, a me bibere petis, quæ sum mulier Samaritana?* Cum itineris lassitudine doctrinalis correctio jam Christo accidit; sed cum semel nostra suscipere decrevisset, quæ accidebant ferenda erant. Ideo Samaritanæ fert reprehensionem. Libens enim ex dignitate se demiserat, ut peccatricis animam a vili sensu erigeret. Peccatrix quædam villitas Samaritanam detinebat; meretricia maculabatur vita, amatorem alium post alium admiserat, nuptiæ ipsi erant amoris tempora, amasiis jugata erat: vidua semper et nova sponsa; imo nec pure vidua, nec pure sponsa: neque enim a primo per mortem separata fuerat, neque legitimis nuptiis cum sequentibus jugata fuerat. Hujus rei testis

ait illi Dominus: *Bene dixisti, Quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti; et nunc quem habes, non est tuus vir* (Joan. 4. 17. 18). *Hoc vere dixisti*. Sed erat margarita in luto demersa; id quod talis negotiator non ignorabat: animæ quippe radios verbis exhibebat. *Quomodo tu*, inquit, *Judæus cum sis, a me bibere petis, quæ sum mulier Samaritana? Quomodo tu?* Illud, Tu, iratæ est. Quomodo petis a me bibere? Si quidem, quod eadem quæ ego sentias, petitioni tuæ annuam: sin Judaica cupias, ne quæras ab alienigenis beneficium, ne donum exigas, quod relogis. Putat Samaritana se propter sitis necessitatem Dominum ad Samaritanorum cultum deducturam esse; nesciebat autem se verbis ejus cru vinculis esse constrictam: vinciiebatur autem a sna ad Dominum facta responsione, imo potius a Domini se alloquentis vocibus: *Si scires donum Dei, et quis est qui tibi dicit, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam*. Quia, inquit, sitim meam traducis, et vocas me Judæum vobis non contentem; discite se longe aberrare a mea notitia. Nescis veram meam generationem, nescis quanta sit apud me bona profereudi cupiditas, nescis quanti fontis rivi a me manent: nam si scires, forsitan petisses; nunc vero ignorantem non reprehendo, petenti do. Ad sitim non sitientem excitat; ad bibendi necessitatem potum dantem deduct. Verbis ergo vulnerata est mulier, et aquæ desiderio capta. Procumbens enim ante Dominum dicebat, *Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire*. Quæ prius potum dare rogabatur, nunc rogat sibi potum dari: nam bene nati animi facile insituntur: qualis erat hujus beatæ Samaritanæ animus; quales sunt mores a spinis incredulitatis emundati, nec Judaico detenti livore. Hæc quippe quæ Messiam expectabat, ejus divinam nacta doctrinam, sincere credidit: neque sola donum obtinuit, sed et concubitus suis suasit ut ad illum accederent, apostolico more prædicans: *Venite, videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: nunquid ipse est Christus* (Ibid. v. 29)? O sapientem mulierem! sciebat mulieris testimonium non admittendum fore: ideo viros civitatis suæ testes attrahit, ut nullus esset causa salutis. Ait itaque evangelista: *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci*. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut apud se maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem ejus: et mulieri dicebant, *Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus et scimus quia hic est vere Salvator mundi Christus* (Ibid. v. 39-42). Vides, dilecte, Christi sitim, et quomodo cibum et potum haberet salutem in se credentium. Nam, *Meus cibus est*, inquit, *ut faciam voluntatem ejus qui misit me Patris, et perficiam opus ejus* (Ibid. v. 34). Ideo ipse sitiens potum dat aquam Samaritanæ: hæc vero hauriens largiter, Domini donum concubitus suis effudit. Per hanc gens Abrahæ ineptior Samaritana ad descendum ostensa est; Judæos enim ne illa quidem quæ in templo docebantur juvabant: huic vero ad potum

εδάλετο λέγων· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός. Περὶ ἐμοῦ καὶ Ἰωάννης ἀνέκραξεν· Ἰδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρων τῆν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἀμνὸς γὰρ ἀληθὺς ὁ Χριστός, ὁ σήμερον ἀνελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας [797] φωνὴν ὁ Ἰωάννης ἐπ' αὐτῷ προεβάλετο. Φωνὴ γὰρ ὡν, θεόντως τὸν λόγον ἐνεκωμίασα· λύχνος ὡν, τοῦ ἡλίου τὰς λαμπάδας ἐγνώρισεν· ὡς πρὸς δρόμος, ἐμήνυσσε τὸν ἐρχόμενον· ὡς αὐγὴ, τὸν ὁρῶν ἐκτρυφεν· ὡς στρατιωτῆς, τὸ τοῦ βασιλέως ἐδοξοσύευσεν ὄνομα. Ἰδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰρων

τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ἀμνός, ὃν ἀμνὰς μὲν παρόνοος ἀσπόρως συλλαβοῦσα, ἀφθόρως ἐγέννησεν, ἡ φάτιν δὲ, ὡς γλοσηφύρον, παίδιον αὐτὸν ὑπεδέξατο, ἔλυσσε δὲ ὁ Ἰορδάνης, ὁ Ἰωάννης ἐβάπτισεν, Ἰουδαίους τοὺς Ἰουδαίους ἐπόλησεν, ἐσφαξε Πιλιππος, ὁ τάφος προσέθηκεν, καὶ ἡμεῖς ὠφυνήσαμεν, καὶ τὴν πόκην γυμνοῦς ὄντας ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ τοὺς πάντας ἡμάρτανεν. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Σαμαρείτιν. Τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

Φέρε τοίνυν σήμερον, ἀγαπητοί, καθὼς ἂν ἡ θεία χάρις διδῶσι, τοῖς εὐαγγελικοῖς θησαυροῖς ἐγγειρησώμεν. Κοσμεῖ γὰρ τὸ περὶ ταῦτα φιλομαθὲς τὰς ψυχὰς, καὶ τὴν γῆνιν ἐκτείνει πρὸς οὐρανὸν ἔξιν. Καὶ γὰρ φιλομάθεια τὴν θαυμασίαν ἐκείνην Σαμαρείτιν ἐξ ὕδροφοροῦ κατεσκεύασεν ἐνδον· εὐρύσσει γὰρ μαθημάτων θησαυρὸν, παρέδραμε· μᾶλλον δὲ οὐχ ἤρσεν, ἀλλ' ὑψήρηται. Οὐ γὰρ ἀνέβαινε Χριστὸς ταῖς τῶν δεομένων ἀναζητεῖσθαι σπουδαῖς, ἀλλ' αὐτὸς ἐφ' ἐκάστης ὠδίνει βοήθειαν· συνείχεται μεριμνῶν παραλύτους, συναλγῶν τοὺς πυρέττους, τὰ τῶν τυφλῶν οἰκειούμενος, τὴν ἐπὶ τοῖς λεπτοῖς περιφέρειν φροντίδα, τρέχων εἰς δαιμονιῶν βοήθειαν, ἐκπλύνων ἐβρύπωμενας ψυχὰς ἀπάντων, ὕδροφοροῦσαις διδάσκαλος. Τότε γὰρ ἐκ τῆς ὁδοπορίας κεκοπιακὸς παρακαθέσθαι τῷ φρέατι· Ὁ γὰρ Ἰησοῦς, φησὶν, κεκοπιακὸς ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἐκαθέσθαι οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. Τῆς ὁδοῦ ὡς ἐκτε. Ἐπαλλήλιος ἀπλησσία φιλανθρωπίας· πρῶτον μὲν, ὅτι κέκμηκε, τῆς Σαμαρείτιδος σπεύδων προετοιμαῖαι σωτηρίαν· δεύτερον, ὅτι ἐκαθέσθαι, μένων σωθῆναι φανείσαν· τρίτον, ὅτι τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς προσεδρῖαν ἀνήλκεν. Ὡρα ἦν, φησὶν, ὥστε ἐκτε. Ἢ γὰρ καὶ Θεὸς ἦν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον τοῖς τῆς φύσεως τέως περιεβέβλητο πάθεισιν, αἰσθανόμενος κόπον, ὑποκείμενος ὕπνῳ, διοχλούμενος πείνῃ, πᾶσαν ἔχων πρὸς ἡμᾶς πλὴν ἁμαρτίας συγγένειαν. Ἐνίκη δὲ δῆμος ἐν αὐτῷ τῶν σωζομένων ὁ πόνος τὸν τοῦ σώματος κόπον. Ἐβράδυνε μᾶλλον τοῦ κοπιαθέντος ἡ χρηΐσους, καὶ ὁ μὴ χρῆζων παρέμενε. Ἐφλέγετο τῷ τῆς μεσημβρίας αὐχμῷ, καὶ τὴν τῆς σωθητομένης παρουσίαν ἐκαίροτῃρει. Ἐκαθέσθαι γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τῇ πηγῇ, οὐδὲ κατακλινόμενος τὴν θῆραν ἀνέμενε, ἀλλ' ὠδίνων παρασχεῖν σωτηρίαν, ἐν ἐτολίμῳ τῇ Σαμαρείτιδι προητοιμάζετο. Ἡ δὲ γέ που τάχα τῆς οἰκίας ἐξῆι κατὰ μικρὸν προϊούσα, γυναικικοῖς χρωμένῃ βαδίσματιν, ἀνεκμένη, τὴν ὕδραν ἐπαγομένη, πρὸς καρπὸν ὡς ἐν ἀγρῷ θεωρίαν ἱσταμένη πολλάκις μεταξὺ τοῦ βαδίσματος. Ὁ κατάσκοπος δοκῶν· καὶ ἀφανής, θηρευτῆς ἐπιστήμων, κρύψας δὲ τὸν εὐεργέτην, ὡς ἐνδὲς ἐμφανίζεται. Ἀέγει γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Ἰννοί, δός μοι πικεῖν. Σπείρει τὴν φωνήν, ὡς κόκκον βροθυμένη περιστέρα· Δός μοι πικεῖν. Ἰποκρίνεται δίσκον ὁ ἐλθὼν αὐτῇ κεράσαι σωτηρίας ποτήριον· μᾶλλον δὲ, εἰ τις λεπτότερον τὴν φωνὴν μεταλλεῖ, ἀληθὲς τοῦ Δεσπότη τοῦ τοῦ δόξου· ἐδίψα γὰρ τὴν αὐτῆς σωτηρίαν, καὶ δικαίως πρὸς αὐτὴν ἐβόα· Δός μοι πικεῖν. Ἐχεις, φησὶν, ἐν ἑαυτῇ κεχυμένην εὐγνωμοσύνης πηγὴν· ἀπ' ἐκείνης με νᾶμα γεμίσασα πότισον. Ἄλλ' οὐκ ἠσθάνετο τῶν αἰνιγμάτων τὸ γύναιον, φίλῃ δὲ φωνῇ προσέχουσα· Πῶς σὺ, Ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐμοῦ πικεῖν αἰτεῖς, οὐσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Μεθ' ὁδοπορίας κόπου δίκην τοῦ Χριστοῦ δογμάτων ἀπήνησεν· ἀλλ' ἀπαξ [798] ἐλομένῳ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέεσθαι, φορητὰ τὰ συμβαίνοντα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκ Σαμαρείτιδος ἐπιτίμησιν φέρε. Ἦστο γὰρ κατιὼν τῆς ἀξίας, ἵνα τῆς ἁμαρτωλοῦ εὐτελείας ἀναγάγῃ τὴν ψυχὴν. Ἀμαρτωλὴ τις εὐτελεία τὴν Σαμαρείτιν κατέχευε, πορνικῷ ἐβρύπαινετο βίῳ, ἐραστὴν ἐξ ἐραστοῦ μετελάμβανε, γάμον εἶχε τὸν τοῦ ἐρωτος χρόνον, ὕπανδρος ἦν ἐραστὰς νύμφη, χήρα τις διαπαντός· καὶ νεύγαμος· μᾶλλον δὲ οὕτε χήρα καθαρῶς, οὕτε νύμφη· οὕτε γὰρ θανάτῳ τὸν πρῶτον κεχρησμένο, οὕτε γάμῳ νομικοῖς τοῖς δευτέροις συνήτητο. Τοῦτο μάρτυς πρὸς αὐτὴν ὁ Δεσπότης· Καλῶς, φησὶν, εἰπας ὅτι Ἄνδρα οὐκ ἔχω· πέντε γὰρ ἄνδρες ἔσχες, καὶ νῦν δὲ ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἄνθρωπος. Τοῦτο

ἀληθὲς εἰρηκας. Ἄλλ' ἦν μαργαρίτης βορβόρῳ φυρόμενος, καὶ τὸν τοιοῦτον οὐκ ἔλαθεν ἔμπορον· τῆς γὰρ ψυχῆς αὐγὰς ἐδείκνυ τοῖς ῥήμασι. Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐμοῦ πικεῖν αἰτεῖς, οὐσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Πῶς σὺ; Καὶ τὸ, Σὺ, θυμουμένης. Πῶς ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πικεῖν; Εἰ μὲν γὰρ ταῦτά μοι φρονῶν, ἔσομαι σοι πρὸς τὴν αἴτησιν ἔτοιμος· εἰ δὲ τὰ Ἰουδαίων ποθεῖς, μὴ ζητεῖ παρ' ἀλλοφύλων δεξιῶν· μὴ δῶρον, ὅπερ ἀποφεύγεις, ἀπαίτει. Ἐνόμιζεν ἡ Σαμαρείτις διὰ τὴν τῆς διψῆς ἀνάγκην τὸν Κύριον Σαμαρείτικῃ σαγηνεύειν λατρεῖα· οὐκ ᾔδει δὲ δεσμουμένη τοῖς ῥήμασιν· ἐδέδετο γὰρ τῇ πρὸς τὸν Κύριον ἀποκρίσει, μᾶλλον δὲ ταῖς παρὰ τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτὴν φωναῖς· Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ λέγων σοι, Δός μοι πικεῖν, σὺ ἂν ᾔτησας αὐτόν, καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν. Ἐπειδὴ μοι, φησὶ, διασῴρεις τὴν δίσκον, καὶ καλεῖς Ἰουδαῖον πρὸς ὑμᾶς ἀκοινοῦντον. μάθε πολὺ τῆς ἐπ' ἐμοὶ σφαλλομένη δοκιμασίας. Οὐκ οἶδας μοι τὴν ἀληθῆ γενεάν, οὐκ οἶδας τὴν παρ' ἐμοῦ φιλοτιμίαν οὕσαν πολλήν, οὐκ οἶδας οἶα εὐροια τῆς πηγῆς παρ' ἐμοῦ· εἰ γὰρ ᾔδεις, ᾔτησας· ἀνὴρ δὲ ἀγνοοῦσαν οὐ μέφομαι, αἰτησάσθαι δὲ διδωμι. Πρὸς βρεξίν διψῆς τὴν μὴ διψῶσαν κινεῖ, πρὸς χρεῖαν πικεῖν τὴν ποτίζουσαν στρέφει· τέτρωτο γοῦν τοῖς λόγοις· τὸ γύναιον, καὶ τῷ τῷ ὕδατος πόθῳ ἤλκε. Πρωτοπεσούσα γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἔλεγε, Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἐρχομαι ἐνθάδε ἀντλεῖν. Ἡ τὸ πρὶν ποτίζειν ἐξωμένη, νῦν ἀξίω ποτισθῆναι. Αἱ γὰρ εὐγενεῖς γυνῶμα εὐεώργοι· τυχάνουσιν· οἱα τις ἦν ἡ τῆς μακαρίας ταύτης Σαμαρείτιδος γνῶμη, οἷος ὁ τρόπος· κεκαθαρμένος· ἀκανθῶν ἀπιστίας, οὐκ ἔχων Ἰουδαϊκὴν βασκανίαν. Αὕτη γὰρ τὸν Μεσσίαν προσδοκῶσα, καὶ τυχούσα τῆς αὐτοῦ θεϊκῆς διδασκαλίας, ἐπίστευσεν εἰλικρινῶς· καὶ οὐ μόνον τὸ ὕδωρ κατέσχευ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκρυπτοῦς πολιέας ἐπείσει πρὸς αὐτὸν δραμῖν, ἀποστολικῶς· κηρύττασα· Δεῦτε, ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπε μοι πάντα, ὅσα ἐποίησα. Μητι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός; Ὡ γυναικὸς σοφῆς! ἠπίστατο ὅτι γυνὴ ἀπαράδεκτος ἐστὶν εἰς μαρτυρίαν· διὰ τοῦτο τοὺς ἄνδρας τῆς πόλεως αὐτῆς ἐπισπάται μάρτυρας, ἵνα πολλῶν πρόξενος σωτηρίας γένηται. Φησὶν οὖν ὁ εὐαγγελιστῆς· Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρουσῆς, ὅτι· Εἶπε μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς. Καὶ ἐμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. Καὶ πολλοὶ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ· τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, ὅτι Οὐκ ἔστι δὴ τὴν σὴν λαλῶν πιστεύομεν· ἡμεῖς γὰρ ἀκηκόομεν καὶ οἶδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστός. Εἶδες, ἀγαπητέ, τὸν Χριστὸν τὴν δίσκον, καὶ πῶς βρώμα καὶ πόμα τὴν σωτηρίαν εἶχε τῶν πιστευόντων ἐπ' αὐτῷ; Ἐμὸν γὰρ, φησὶ, βρώμα ἐστίν, ἵνα ποῶ τοῦ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. Τοῦτο χάριν διῶν ποτίζει τὴν Σαμαρείτιν ὕδωρ, ἀντλήματα δὲ αὐτῇ ἐπέδωκε δαψιλῶς τοῖς πολιταῖς αὐτῆς ἀφθόνως τὴν τοῦ Κυρίου δωρεάν. Διὰ ταύτης ὁ τοῦ Ἀβραάμ δῆμος Σαμαρείτικῆς· γνῶμης δεσμαδέστερος· τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ παρὰ τὴν ναὸν ὠφέλει μαθήματα· τῇ δὲ καὶ ἡ παρὰ [799] τὸ φρέαρ διάλειψις ὠφέλει. Περιθώμεθα τοίνυν τὰ τῆς Σαμαρείτιδος εἰς ἑαυτοὺς καλὰ, ἔζηλον οἰκειώμεθα θεῖον, φιλομαθῶν ποθήσωμεν εὐγνώμονα ἡμεῖς· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ διαλεγώμεθα τὰ θεία, νομίζωμεν καὶ

πρὸς ἡμᾶς λέγεσθαι τὸ πρὸς ἐκείνην παρὰ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, *Τοὺς προσκυνοῦντας τὸν Θεόν, ἐν*

πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν γυναῖκα τὴν ἀμαρτωλὸν τὴν ἀλείψασαν τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ εἰς τὸν Φαρισαῖον. Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ τετάρτῃ.

Ἰκανῶς ἡμᾶς πρῶν ἐψυχάγωγησεν ὁ Χριστὸς παρὰ Ζαχαρίῳ ἐστιασμένος. Ὅπου γὰρ Χριστὸς ἐστίαται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανακλίνεται, καὶ τόπου καὶ τραπέζης ἀπολαύει τῆς ἡμετέρας, πάντα πρὸς τὴν τῆς εὐφροσύνης μετάγειται λόγον. Τίς γὰρ τελωνῶν, ἢ πόρνων, ἢ τῶν τὰ ἄρρητα ἐργασαμένων δεινὰ, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς Ποιητὴν ὑπελθόντα τελωνικὴν βλέπων, καὶ τὸν τῶν στυγίων δοτῆρα ἄρτον ἀνθρώπινον μετὰ χειρὸς λαμβάνοντα, καὶ τὸν τῶν βοτρυῶν χορηγὸν τῇ κοινῇ τοῦ ποτοῦ τοὺς ληνοὺς εὐλογοῦντα, μὴ ἑορτὴν καὶ πανηγυρίν θέσθαι τὸ πρᾶγμα δικαιώσεων; Αὕτη ἀληθῶς ἑορτή, αὕτη ἀληθῶς ἀγγελικῆς ἐστιασεως εὐφροσύνη, τὸ τὸν Δεσπότην μετὰ δούλων, τὸν Θεὸν μετὰ ἀνθρώπων, τὸν Δικαστὴν μετὰ τῶν ὑπευθύνων ὁρᾶν κοινῇ ἀπολαύοντα τραπέζης. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ γῆς ἦθεν, οὐκ ἔρημον καταλιπὼν τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀνθρώπος γέγονεν, οὐκ ἀποδύς τὸ εἶναι Θεός, ἵνα καὶ τὴν θάλασσαν πλέων, τοὺς εἰς τὸν βωτικὸν χειμαζομένους πέλαγος ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνασύρῃ τῆς ἀμαρτίας, καὶ κώμας καὶ πόλεις περιιών, στενωπούς τε καὶ ἀτραπούς καὶ δρόμους περιτρέχων, τοὺς ἐν ταῖς τριόδοις πλανωμένους, ὡς ἀπολαύοντα πρόδωκα, ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἐπαναγάγῃται ποίμνην. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τὸ ἀπολωλὸς πρόδωτον ἐπιζητῶν, ὁ τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα καταλιπὼν, καὶ περὶ τὴν τοῦ ἐνὸς παραγεγνημένος ζήτησιν. Ἐξῆτις γὰρ τὸ ἐν, οὔτε τῶν πολλῶν καταφρονῶν, οὔτε τοῦ πλήθους τὸ ἐν προκρίνων· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐνενήκοντα ἐννέα κατελίμπετο· εἶδε γὰρ ἀσφαλῶς αὐτὰ ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐλίζεσθαι· τὸ δὲ ἐν περιὼν ἐξήτει, ἵνα μὴ θοῖνῃ τῷ διαβόλῳ γένηται. Πρόδωτον γὰρ ἀποίμαντον θηρῶν· εἰτοιμον δεῖπνον· καὶ ψυχὴ ἀσφαγίστος, δαίμοσι εὐεπιδοῦλετος. Ὅθεν πρῶτον τὸν Ζαχαρίαν, ὡς πρόδωτον ἐκ στόματος λύκου, ἀφῆρπασε, καὶ τῇ μάνδρᾳ συνέμιξε, καὶ σφραγίδος ἤξιωσεν. Ὡς γὰρ ποιμὴν πρόδωτον ἀποπλανηθῆναι θηρᾶσι θέλων, χειρόθεός ἢ ζῶν ἐξ, ἢ ἀπολύτως νεμόμενον τὸ ἀποπηθῆσαν ἐλκύσῃ θύραμα· οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν σάρκα, ἣν ἐκ τῆς Παρθένου ἀνέλαθεν, ὡς πρόδωτον ἐν νομῇ, ἐν τῇ τραπέζῃ Ζαχαρίου ἀφῆκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τῆς ἐστιασεως νόμῳ ἐλκύσας αὐτὸν πρὸς συνουσίαν, λανθάνοντα τῇ οἰκίᾳ συζεύξῃ ποιμνην. Ἀλλὰ τοῦτο μὴ συνιέντες οἱ Φαρισαῖοι ἐνόησαν, ὁρῶντες αὐτὸν μετὰ τελωνῶν ἐσθίοντα. Ἀλλ' ἐκείνοι μὲν, ὡς ἀσπὸς παλαιός, διαβρόχυνθῶσαν· οὐ γὰρ δύναται τὸν νέον τῆς διδασκαλίας ὄλκον δέξασθαι· ἡμεῖς δὲ κατόπιν τοῦ φιλανθρώπου βαδίσωμεν ποιμὲνος. Ὁ γὰρ Ζαχαρίαν τὸν τελωνῆν τῶν ἀποστόλων συνάψας ποιμνην, αὐτὸς καὶ τὴν πόρνην τὴν ἀμαρτωλὸν, τὴν μυρίαν κακῶν ἐργάτην, ἐκ τῆς φάρυγγος τοῦ διαβόλου ὡς ἀμνάδα ἐλκύσας, τῇ ἀνεπιγρέαστῳ ἀπέδωκε μάνδρᾳ. Ἰνα δὲ γινώτε καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τῶν Φαρισαίων τὴν ἀλογίαν, καὶ τῆς ἀμαρτωλοῦ τὴν παλινψίδαν, αὐτὰς ὑμῖν τὰς εὐαγγελικὰς παραθήσομαι ῥήσεις· ἐν γὰρ τῷ ὕμνῳ τοῦ ἀναγνώσματος ὑπακούσητε, ῥαδίως καὶ τῆς ἐρμηνείας τὴν ἐννοίαν ἀναλάβητε. Ἠρώτα δὲ, φησὶ, *τίς τὸν Φαρισαίων τὸν Ἰησοῦν, ἵνα φάγῃ μετ'* [800] αὐτοῦ. *Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου, ἀνεκλίθη.* Ὁ χάριτος ἀράσσει! ὡς φιλανθρωπίας ἀρόγητο! καὶ Φαρισαίῳ συνεστίαται, καὶ τελωνῶν οὐκ ἀποσιεῖται, καὶ πόρνας προσδέχεται, καὶ Σαμαρείταις διαλέγεται, καὶ Λαβαναῖαν λόγῳ ἀξιοί, καὶ τῇ αἰμορροούσῃ τὸ κράσπεδον παραχωρεῖ. Ναί· ἱατρός γάρ ἐστι, πάντων ἐφαπτόμενος τῶν παθῶν, ἵνα πάντας ὠφελήσῃ, πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἀχαρίστους καὶ εὐχάριστους. Ὅθεν καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ Φαρισαίου κληθεὶς, εἰσέρχεται εἰς οἶκον τὴν τῶς μεστὴν κακῶν. Ὅπου γὰρ Φαρισαῖος, ἐκεῖ πονηρίας ὁρμητήριον, ἀμαρτίας καταχώγιον, ἐπαροφία· ὑποδοχὴ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως αὐτοῦ διαχειμένης τῆς οἰκίας, οὐκ ἀπαῖσιτο παραγενέσθαι ὁ Κύριος· καὶ εἰκότως. Ὅσπερ γὰρ ἥλιος οὐ καταβλάπτεται, βορβόρῳ τὰς οἰκίας ἀκτίνες ἐπιβάλλων· ἀλλὰ τοῦναντίον καὶ τὴν ἐνοῦσαν ἀγδίαν ἀπομάσσει, μηδὲν αὐτοῦ σφετεριζό-

μενος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὡς ἥλιος δικαιοσύνης, πάντα ἐναγῇ καὶ βέβηλον τόπον καταλαμβάνει, καὶ τὴν δυσώδη ἀμαρτίαν ταῖς ἀκτίναις αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος ἀναλίσκει, οὐχ ὕβριν, οὐ μείωσιν, οὐ μολυσμὸν ὑπομένων κατὰ τὸν τῆς θεοῦ λόγον. Ὅθεν ἐπένευσεν ἐκώλως τῷ Φαρισαίῳ καλοῦντι, ἡρεμῶν, σιωπῶν, ἀνεξέλεγκτον αὐτοῦ τὸν βίον ἀφείλ· πρῶτον μὲν, ἵνα ἀγιάσῃ τοὺς κληθέντας, τὸν καλέσαντα, τῆς οἰκίας τὸ σύστημα, τῆς πολυτελείας τὰ βρώματα· ἔπειτα δεικνύς, ὡς οὐ φάσμα ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, ἐκ τῆς ἀνακλίσεως, τῆς βρώσεως, τῆς πόσεως, τῆς τῶν σιτίων δαπάνης. Ἀλλως δὲ, ἐπειδὴ ἐμελλεν ἡ πόρνη προσιέναι, καὶ τὸν θερμὸν ἐκείνον καὶ διάπυρον τῆς μετανοίας δεικνύναι τρόπον, διὰ τοῦτο καλοῦντι τῷ Φαρισαίῳ ἐπινεύει ταχέως· ἵνα ἐνώπιον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων τὰ οἰκία ἐκτραγυδῆσας κακὰ, διδάξῃ αὐτοὺς πῶς δεῖ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις στυγνάζοντας, ἐξευμενίζεσθαι τὸν Θεόν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, *γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλός.* Γυνή, ἡ ἀμαρτωλός, τὸ πρῶτον δίκτυον τοῦ διαβόλου, ἡ τῆς πλάνης εἰσαγωγή, ἡ τῆς παραδόσεως διδάσκαλος, ἡ βοηθὸς μὲν γενομένη, πολεμία δὲ ἀναδειχθεῖσα, ἡ γενομένη μὲν φύσει καλὴ, ἐκ προαιρέσεως δ' ἀποδειγθεῖσα κακὴ, ἡ θανάτου πρόξενος, ἡ τὸ κάλλος τοῦ ξύλου δέξασα, καὶ δλον τὸν παράδεισον ἀναδείξασα. *Καὶ ἰδοὺ γυνή, φησὶν, ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἀμαρτωλός,* τὰ τῆς Εὐας φέρουσα θάρη, καὶ πολλοὺς κακοὺς βριθομένην. Ἐρῶ δὲ αὐτῆς τῶν προτέρων κακῶν τὴν δαψίλειαν, ἵνα γινώτε αὐτῆς τὴν πολυτέλειαν. Ὁ Θεὸς ἐκ τῆς πλεωρᾶς τοῦ Ἀδὰμ ὅστέον λαβὼν, καὶ τοῦτο σαρκώσας τὴν Εὐαν ἐργάσατο, ἣν καὶ γυναῖκα καλέσας, ἔδωκε βοηθὸν τῷ Ἀδὰμ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀμαρτεῖν καὶ παραθῆναι τὸν νόμον, καὶ ἐκκληθῆναι τοῦ παραδείσου, καὶ θάνατον τὸ ἐπιτίμιον λαβεῖν, ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ δαπανώμενον ἄρῃον τὸ γένος ἀπόληται, γέμον ἐπιστρατεύει τὸν θάνατον, ἢ ὁ μὲν σπειρή, ὁ δὲ θερίξῃ, ὁ μὲν τέμνῃ, ὁ δὲ βλαστάνῃ. Καὶ οἷ μετὰ τὸ ὑποβληθῆναι τῷ θανάτῳ, ἡ τοῦ γάμου ἐδόθη χάρις, ὅλκον ἐκ τοῦ τὸν Ἀδὰμ μετὰ τὴν ἔσδον τοῦ παραδείσου συναφθῆναι τῇ Εὐᾷ. Γέγραπται γὰρ, *ὅτι· Μετὰ τὸ ἐλθεῖν ἐκ τοῦ παραδείσου, τότε ἔγνω Ἀδὰμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.* Πρὸ τῆς ἀμαρτίας οὐκ παρθεῖα ἦν, ἀμύλων τηροῦσα τὸν χιτῶνα τῆς φύσεως· μετὰ δὲ τὴν παράσιν, μετὰ τὴν τοῦ θανάτου ἀπόφασιν, ὁ γάμος ἀντιστήθη, ἵνα ἀνελθούσα τὸν θάνατον νίκησῃ βρώων, καὶ τρυφῶντα ἡττήσῃ φῶν. Ἐπεὶ οὖν ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ γένους· καὶ ἐπὶ αὐξήσει τῆς φύσεως· ὁ τοῦ γάμου ἔδωκε νόμος, τῷ μὲν ἀνθρώπῳ ἡδονὴν ἔσπειρε, τὸ δὲ ὅλκον ὁπωστερικὸν ἐποίησεν· οὐχ ἵνα ἐταιρικῶς πρὸς μίξις ἐρεθίζωνται, ἀλλ' ἵνα ἐννόμως πρὸς γάμον συνάπτωνται. Ὅθεν ἡ μὲν ἐνθεσμος τοῦ γάμου μίξις τιμὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἡ δὲ πρὸς χάριν τῶν ἡδονῶν ἐκτελούμενη, θανάτῳ ὑποβέβληται. *Τίμιος γὰρ ὁ γάμος καὶ ἡ κολη ἀμάρτος· πόρνονος δὲ καὶ μοιχοῦς κρινεῖ ὁ Θεός.* Αἱ οὖν χάριν παιδογονίας ἐννόμως τοὺς ἀνδράσι μινύμεναι ἀνέγκλητοί εἰσιν, ὥσπερ ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ῥεβέκκα καὶ ἡ Ραχὴλ, καὶ εἰ τις ἄλλη ἀπ' [801] αὐτῶν· αἱ δὲ λόγῳ ἡδυναθείας τοὺς νέους πρὸς ἀκολασίαν διεγείρουνται, ὡς φεβρεύουσαι τὸν ναῦν τοῦ Θεοῦ, παραβιβούσαι φθορᾷ. *Εἰ τις γὰρ, φησὶ, σθεῖρει τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, σθεῖρεῖ τούτον ὁ Θεός.* Ὡς καὶ αὕτη μία ἦν ἡ μετὰ χεῖρας ἀμαρτωλός. Τὴν γὰρ φύσιν κατηλευσάσα, καὶ ταῖς ἀνωθεν βαφαῖς τὰς παρειὰς φοινίζουσα, καὶ τέχῃ βιαζομένη φανῆναι καλὴν, τοὺς νέους πρὸς ἀκολασίαν ὑπέσυρεν, αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς πορνείας ἀποκλείουσα βέραθρον. Ταῦτα λέγω, οὐ χωρῶν αὐτὴν ἐφ' οἷς ἔδρασε πρὶν, ἀλλ' ἐπαινῶν αὐτὴν ἀφ' ὅλων οἷα γέγονεν ἄφρων· λέγω γὰρ τί ἦν, ἵνα δειξῶ τί γέγονε νῦν· λέγω αὐτῆς τῆς ἀμαρτίας τὰ παίσματα, ἵνα δείξω τῆς μετανοίας τὰ κατορθώματα. Ἀλλ' αὕτη ἡ τῷ σώματι ἀμέμπτως χρησαμένη τὸ πρὶν, τοὺς μὲν διὰ βοστρύχων σαγγενέουσα, τοὺς δὲ διὰ δακρύων φαρμάκτουσα, τοὺς δὲ δι' ἀλείμματος γοιτεύουσα, πάντας δὲ πάντοθεν ἐπὶ τὸν

habita alloquatio profuit. Samaritanæ ergo bona nobis attrahamus, studium illud divinum imitemur, probanque illam discendi cupidinem. In ecclesia saltem de divinis colloquamur : nobis dictum pute-

mus illud Christi Samaritanam alloquentis : Adorantes Deum in Spiritu et veritate oportet adorare (*Joan. 4. 23*). Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN MULIEREM PECCATRICEM, QUÆ UNXIT DOMINUM UNGUENTO, ET IN PHARISÆUM (*Luc. 7. 36. sqq.*).
IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

Satis vos nuper recreavit Christus apud Zacchæum convivatus. Ubi enim Christus convivatur, ac cum hominibus recumbit, atque ejusdem loci et mensæ nobiscum particeps est, ad lætitiā omnīa vertantur. Quis enim publicanus, quæ meretrix, vel quis ingentia operatus mala, cæli terræque Conditorē videntem in publicani domum ingressum, et spicarum datorem humanum panem manibus accipientem, uvarumque largiorem ex potus consortio torcularibus benedicentem, id non festum et celebratē jure dici consuerit? Hoc vere festus dies est, hoc vere angelici convivii gaudium; quod dominus cum servis, Deus cum hominibus, judex cum reis communis mensæ consors videatur. Ideoque enim in terram venit non deserens cælum; et factus est homo, non exuens divinitatem, ut in mari ambulans, eos qui in vitæ pelago fluctibus agitabantur, a peccato retraheret; ac vicos et urbes circumiens, angiportus, vias et cursus peragrans, eos qui in triviis errabant quasi oves sine pastore, in proprium suum ovile reduceret. Ipse enim est qui ovem perditam quærit, qui nonaginta novem relinquit ad unius perquisitionem. Unam enim quærebat, non quod alias multas despiceret, nec quod unam gregi anteferreret; sed nonaginta novem relinquebat; sciebat enim has tuto in caula versari; et unam circūeundo quærebat, ne esca diaboli fieret. Ovis enim sine pastore, feris paratum prandium est; anima que non obsignata, dæmonum patet insidiis. Quamobrem nuper Zacchæum, ut ovem ex ore lupi abripuit, in caulam inmisit et signaculo dignatus est. Quemadmodum enim pastor qui errantem quærit ovem, aliud animal tractabile relinquit, ut libere pascens, vagabundam ovem pertrahat: sic et Dei Verbum carnem quam ex Virgine assumpsit, quasi ovem in pascuis, in mensa Zacchæi relinquit, ut ex communi convivio ad consortium alliciens, sensim et quasi clanculum ovili ipsum adjungeret. Sed hoc non intelligentes Pharisei murmurabant, videntes illum cum publicanis edentem. Verum illi quidem, utpote utres veteres, dirupantur; non enim possunt novum doctrinæ vinum excipere; nos vero post benignum illum pastorem incedamus. Ille enim, qui Zacchæum publicanum apostolorum gregi adjungit, meretricem quoque, mille malis obnoxiam, ex diaboli faucibus avulsam, intemerato ovili restituit. Ut vero Christi benignitatem, Phariseorum insaniam ediscatis, necnon peccatricis mulieris palinodiam: ipsas vobis Evangelii voces apponam: nam si lectionis seriem audiat, facile sensum dictorum percipietis. *Rogabat, inquit, Jesum quidam Phariseorum, ut manducaret cum illo, et ingressus domum Pharisei discubuit* (*Luc. 7. 36*). O gratiam inenarrabilem! ob benignitatem ineffabilem! cum Phariseo convivatur, et publicanum non repellit; meretrices admittit, Samaritanos alloquitur, Chananæam responsione dignatur, et hæmorrhoidisæ limbram concedit! Etiam: medicus enim est, omnesque curat ægritudines, ut omnibus prosit, malis et bonis, ingratīs et gratiā referentibus. Quapropter nunc a Phariseo invitatus, in domum ingreditur, hactenus malis relictam. Ubi enim Phariseus erat, ibi nequitie officina, peccatorum receptaculum, arrogantis diverticulum. At etiamsi domus illius hac conditione esset, non designatur accedere Dominus: ac jure quidem. Quemadmodum enim sol non læditur, cum radios suos in lutum immittit; imo etiam ingra-

tam ejus fœditatem abstergit, nihil ex illo mutuans: sic et Christus ut sol justitiæ omnem execrandum et turpem locum invadit, ac fœdum peccatum bonitatis suæ radiis absunt, non contumelia affectus secundum divinitatis rationem, non imminutionem, non fœditatem passus. Quamobrem Phariseo invitanti facile annuit; idque pacate, nec vitam ejus redarguens: primo ut invitatus sanctificaret, atque invitante, familiam, et ciborum lautitiam; deinde ut ostenderet incarnationem non esse phantasiam, eo quod discubuerit, comederit, biberit, cibos assumpserit. Alioquin vero quia meretrix adventura erat, ac fervidum illum ardentemque pœnitentiæ modum ostensura, invitanti Phariseo statim annuit, ut illa coram scribis et Phariseis sua deplorans mala, doceret eos quomodo oporteat peccatores de peccatis suis gementes Deum placare. *Ecce, inquit, mulier in civitate, quæ erat peccatrix* (*Luc. 7. 37*). Mulier peccatrix, primum diaboli rete, inductio ad errorem, transgressionis magistra; auxiliatrix quidem, sed quæ inimica comprobatur; quæ natura quidem pulchra est, proposito autem improba deprehenditur, mortis causa, quæ ligni pulchritudinem ostendit, et totum paradysum perdidit. *Et ecce mulier, inquit, in civitate, quæ erat peccatrix*: Evæ pondera gestans, et multis onusta malis. Priorum ejus malorum copiam dicam, ut larga ipsi collata dona noscatis. Deus ex Adami latere os assumens, ipsumque carne vestiens, Evam efformavit, quam mulierem vocatam Adamo adiutricem dedit: sed postquam peccavit et legem transgressus ejectus est ex paradiso, ac mortem in ultionem accepit; ne genus morte assumptum funditus interiret, connubium cum morte pugnat, ut illud seminet, hæc metat: hæc secet, illud germinet. Quod autem postquam mortis subjecti fuerant, connubii gratia data sit; hinc palam est, quod Adam postquam egressus est ex paradiso Evæ copulatus sit. Scriptum est enim: Postquam exierat ex paradiso, tunc cognovit Adam uxorem suam (*Gen. 4. 1*). Ante peccatum ergo virginitas erat, quæ naturæ vestem impolutam servabat: post transgressionem vero, post latam sententiam mortis, nuptiæ inductæ sunt, quæ semper pullulando exhaurentem mortem vincerent, et germinando metentem superarent. Quoniam ergo lex nuptiarum ad successionem generis et augmentum naturæ data est: illa viro voluptatem inseruit, feminam vero blandam fecit, non ut amasiorum more ad coitum excitarentur, sed ut legitimo connubio copularentur. Quamobrem legitima connubii mixtio honorabilis est apud Deum; ea vero quæ voluptatis exercetur, morti subijcitur. Nam *Honorable connubium et totus immaculatus: fornicatores autem et adulteros judicabit Deus* (*Hebr. 13. 4*). Quæ igitur prolis gratia viris legitime copulantur, sine crimine sunt, ut Sara, Rebecca, Rachel, et si quæ aliæ similes: quæ vero voluptatis gratia juvenes ad libidinem provocant, utpote quæ templum Dei violaverint, corruptioni traduntur: *Si quis enim, inquit, violaverit templum Dei, disperdet illum Deus* (*1. Cor. 3. 17*). Ex quorum numero erat ea, de qua agimus, peccatrix. Naturam quippe in negotiationem vertens, lucro genas rubricans, et arte formosa videri studens, juvenes ad lasciviam alliciebat, ipsosque in fornicationis barathrum immittebat. Hæc dico, non ut illam traducam pro iis quæ ante fecerat, sed ut laudem de repentina mutatione: dico enim quæ fuerit, ut os-

tendam quæ postea facta sit : narro ejus peccata et flagitia, ut demonstrem pœnitentiæ præclara gesta. Verum hæc quæ sine verecundia corpore antea utebatur, alios per cinnos capiens, aliis per lacrymas blandiens, alios pigmentis fascinans, omnesque undique in lascivie cœnum advocans, turpem et lubricam cupiditatem in divinum et cœlestem transfert amorem. Ut enim vidit Jesum modo libere et aperte Samaritanam alloquentem, modo Chananæam admittentem, alias hæmorrhœissam celebrantem obfutum ; et modo cum publicanis convivantem, modo Phariseorum domos adeuntem ; secum reputavit, Si meretrices, publicanos et peccatores admittit, usquequo libidine intemperanter ardens, peccati mare exhauro? Non juvenis, non pulchra manebo ; omnia quippe transeunt, omnia marcescunt, flores, lilia, vultus forma. Quid ergo pro factis patiar ? jam enim gehennæ ignem cogito ; jam animam meam resipiscencia invadit, quia in perniciem juvenum vi et arte pulchra videri curavi : in vicis civitatis, in foro, in bivis currebam, ut reti pedibus utens, linguam in sagenam adhibens. O quot adolescentis illecebris cepi, impudentes oculos circumferens ? Nam ad exitum spectatorum cuncta, modo cinnis multis caput in turrim erigebam, modo calamistratos comas ex vertice in frontem evagari sinebam, modo genas fucis rubricans et oculos depingens, modo lacrymarum stillas fundens, blanditiis animam interimebam. Quid jam de me fiet ? quem medicum infinitis morbis reperiam ? Si hominibus gesta mea enuntiam, inutilis erit mihi hæc confessio. Sed occultabone mala mea ? At latere nequeo ; quem enim latere possim ? quo igitur fugiam, cum ubique judici occurram, qui non apparet quidem, sed ubique mala mea coarguit ? Una mihi spes salutis relicta est ; unum mihi viaticum ad vitam prostat, ut Jesum cognoscam, et ad ipsum accurram. Nam qui publicanos excipit, non repellit meretricem ; qui cum Phariseis convivatur, peccatricis lacrymas non recusabit. Quia igitur scio ipsum apud Simonem quempiam Phariseum diversari, virum celebrem et peccatorem, ad illum accurram. Sed quid ab eo petam ? oculorum sanitatem ? Sed temporanea esset gratia. Morbi curationem ? Sed hæc non tanta res est : æterna quippe mors est præsentis gravior. Corporea omnia mittens, medelam animæ requiram. Unam quippe video impendentium malorum solutionem, si Judicem videam, si ultionis tempus prævertam. Imitator Rahab meretricem ; mulieris virtutem sequar. Nihil enim a nobis requirit Deus, nisi voluntatis mutationem. His pie consideratis, cum animum suum ad fidem incendisset, ad Jesum ingreditur, quo loco ille recumbebat, pristina impudentiam in fiduciam vertens. Nihilque dicit ; neque enim audebat : nam sciebat cogitationum inspectorem non egere verbis. Quid enim poterat ei dicere, qui omnia sciebat ? se peccavisse, se multa mala operatam esse, se et amante et amatam publicam voluptatem coluisse ? Hæc Deo nota erant, non modo facta, sed etiam in intimo cogitata animo. Sciens ergo ipsum omnia nosse, nihilque ipsum posse latere, lingua quidem silet, sed lacrymis loquitur. *Stans, inquit, secus pedes ejus, lacrymis cepit rigare pedes ejus.* Sed licet lingua non loqueretur, ineffabilibus gemitibus vociferabatur, cordis contritionem declarans, et de peccatorum multitudine triumphans, absurdas cogitationes, pravæ cupiditates, improba facta, iniqua colloquia traducens. Nullum enim erat ex malis quæ fecerat, quod non lacrymis deploraret : sciebat enim se eorum quæ confitebatur remissionem accipere. Nam ait : *Dixi, Confitebor adversum me iniquitatem meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei (Psalm. 31. 5).* Nec modo silentio loquebatur, cordis gemitibus Domino supplicans, sed et habitu pulchritudinem pœnitentiæ depingebat. Lacrymabatur, ut quæ multum risisset, pulchris lacrymis malum risum abluens : stillis oculorum genarum sordes ablens, ut in quibus peccaverat, in iis amoveretur a malo ; in quibus inique

egerat, in iis legislatorem placaret. Ut enim David qui lectum illegitimo coitu fœdaverat, sic lacrymis abluit : *Lavabo, inquit, per singulas noctes lectum meum ; lacrynis meis stratum meum rigabo (Psalm. 6. 7)* : ita et hæc per quos oculos juvenes multos ad lasciviam allexerat, lacrymis fontes emittens, sordes peccatorum lavatu difficiles abluebat : ipsa sibi parans lavacrum pœnitentiæ, lacrymas. Lacrymæ quasi aquam ministrabant : illa vero invisibiliter a Christo peccatorum remissionem accipiebat. Imo vero Abrahamum non imitans modo, sed et superans, pedes Christi lavabat. Ille namque apposito labro aquis abluebat, et linteis abstergebat ; hæc vero non hausit aquam, sed lacrymarum fontes emittens, Jesu pedes abluebat. Ne vero lacrymis peccatricibus sanctos pedes contumelia afficeret, pulchris capillis ut linteis usa, abstergebat pedes : videtque erat totam mulierem ad famulatum Jesu incumbentem. Oculi namque superne, ut fontes, lacrymarum rivos emittebant ; anima, quasi labrum substrata, stillas ex pedibus defluentes excipiebat ; cinni vero tergebant, linteis officio fungentes : manus alabastrum unguenti tenentes, divinos pedes ungebant, unguentum unguento colentes : *Unguentum enim effusum nomen tuum (Cant. 1. 2)*, inquit. Vides quomodo ingratos Judæos superaverit mulier peccatrix, divinarum legum ignara. Ili namque lapidibus ipsum impetebant, hæc vero unguenti odore recreabat. Sed Judæi quidem, ut ingrati, stulti et improbi, benefico mala retribuiebant, lapidibusque salutabant angelarem illum lapidem : hæc vero ungebat unguento pedes illos, qui sui causa in sacro ligno crucis totam diem mansuri erant. Et quid dico illam ingratum Judæorum populum vicisse, quando totum etiam sanctorum chorum superavit ? Gratiam enim accepit, quam nec reges nec dynastæ consequuti sunt : nam *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, et adorabunt eum omnes reges terræ (Psalm. 71. 10)*. Atque secundum prophetam, et dederunt munera et procubant adoraverunt ; sed nullus eorum pedes Jesu osculatus est. Quomodo enim venerunt magi, supplicationis consortem habentes stellam ? verum illi procubant stipabant ipsum, ordinis sui modum agnoscentes : *Cælum enim mihi thronus est, inquit, terra vero scabellum pedum meorum (Isai. 66. 1)*. Laudetur ergo mulier, quæ totius orbis honorem sortita est : pedes immaculatos, quorum pulverem gentes et familia lingunt, pedes, inquam, immaculatos tetigit : cum Joanne corpus Christi partita est. Ille namque recubuit supra pectus ; divinam quippe doctrinam inde oportebat haurire ; hæc vero pedes illos qui pro nobis ambulabant exceperat. Verum Christus, qui non de peccato judicat, sed pœnitentiam laudat ; qui non præterita punit, sed futura explorat ; præteritorum ejus malorum non recordatus, mulierem honorat, et laudat pœnitentiam ; justificat lacrymas, et coronat propositum : Phariseus vero miraculum cernens, mente percellitur, et invidia concitatus, mulieris pœnitentiam non admittit ; sed eam quæ sic Dominum honorabat convicio impetit, dignitatemque ejus qui honorabatur minuit, ignorantiam illi attribuens. *Videns autem, inquit, Phariseus qui vocaverat illum, dixit intra se : Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est.* O stulte et insipiens, et omnino Pharisee ! hæc dicens non mulieris mores, sed propositum tuum accusas, dicens enim ignorare quæ sit illa mulier. Ergo non illum ut Deum omnia cognoscentem invitatione tua honorasti ? ergo, o insipiens accusator et sycophanta ! vocas quidem illum ut Deum qui benedicere possit, contra illum vero clamas ut hominem, qui nihil plus quam nos sciat ? *Hic, inquit, si esset propheta.* Quam te melior est, o Pharisee, mulier illa in Scimis, quæ eum prophetam esse non noverat, et primo conspectu Servatorem confessa est dicens : *Domine, rideo quia propheta es tu (Joan. 4. 19)* ! Quam mirabiliter hæc peccatrix, cujus peccatum vides, et pœnitentiam non conspicias, sed damnas illam, quam Judæi ab-

βόρβορον τῆς ἀκολασίας προσκαλουμένη, τὸν αἰσχρὸν αὐτῆς καὶ ἡδυπαθὴ ἔρωτα εἰς θεὸν καὶ ἐπουράνιον μεταβάλλει φάκτρον. Ὡς εἶδε γὰρ Ἰησοῦν, ποτὲ μὲν ἀδέως τῇ Σαμαρείτιδι διαλεγόμενον, ποτὲ δὲ τὴν Χαναναίαν προσείμενον, ἄλλοτε τῆς αἰμορροούσης ἀνακηρύττοντα τὴν κλητὴν, καὶ πῇ μὲν τελώναις συνεσθίοντα, πῇ δὲ τῶν Φαρισαίων τοὺς οἴκους καταλαμβάνοντα, ἐλογίζατο. Ἐπὶ πόρναις καὶ τελώνας καὶ ἁμαρτωλοὺς προσίεται, μέχρι πότε ἀκαθέκτως οἰστῶσα τὸ τῆς ἁμαρτίας πέλαιος ἀντλῶ; Οὐ μὲνὲν νέα, οὐ μὲνὲν καλὴ· πάντα γὰρ παρέρχεται, πάντα μαραινεται, καὶ ἀνθὴ καὶ κρίνα καὶ τῶν προσώπων τὰ κάλλη. Τί οὖν πάθω ἐφ' οἷς ἔδρασα; Ἡδὴ γὰρ τὸ τῆς γέννησης πῦρ ἐννῶν· ἡδὴ μου τὴν ψυχὴν μετάγνωσις λαμβάνει, ὅτι ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν νέων βιαζομένη φανήναι καλὴ, ἐν ταῖς ἀγναιαῖς τῆς πύλως, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἐν ἀμφόδοις ἔτρεχον, δίκτυον μὲν τοὺς πόδας ἔχουσα, καὶ σαγήνην τὴν γλῶσσαν. Ὡς πόσους νεανίσκους κατέβηγον, βλαστὸν ἀναιδείας βλέμμα περιφέρουσα! Ἐπὶ λύμῃ γὰρ τῶν θεατῶν ὠραῖζομένη, πῇ μὲν πολυπλόκοις σειραῖς τὴν κεφαλὴν ἐπύργουν· πῇ δὲ νομάδας πλοκάμων ἐκ κορυφῆς εἶων κατὰ μετώπων πλανᾷσθαι! Ἄλλοτε δὲ τὰς παρειὰς ἐροίνιζα, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κατέγραφον, καὶ ἄλλοτε δακρύων λιθάδας ἤφιον, τῇ κολακείᾳ ἐκτραχηλίζουσα τὴν ψυχὴν. Τίς οὖν ἐπὶ τοῖς τοῖτοις γένουμαι; τίνα λατρὸν εὕρω τῶν ἀπειρῶν τούτων παθῶν; Ἐν ἀνθρώποις τὰ κατ' ἐμαυτὴν εἶπω, ἀνωφελὴς μοι γέννηται τῆς ἐξαγορεύσεως ὁ ἐρπός. Ἀλλὰ καλύψω τὰ κακά; Ἀλλ' οὐ δύναμαι λαθεῖν· τίνα γὰρ λάθω, ὡς λαθεῖν μὴ δυναμένη; ποῦ οὖν φύγω, πανταχοῦ τὸν δικαστὴν εὕρισκον, τὸν μὴ φαινόμενον μὲν, πανταχοῦ δὲ διελέγχοντά μου τὰ κακά; Μία μοι σωτηρία ἐπιτέλειται ἐλπίς, ἐν μοι ἐφδοκῶν πρόκειται ζωῆς, τὸν τὴν Ἰησοῦν ἐπινυναι, καὶ αὐτῷ προσδραμεῖν. Ὁ γὰρ τελώνας προσδεχόμενος, οὐκ ἀπαναίνεται πόρνην· ὁ Φαρισαῖος συνεσθίων, οὐ παραιτεῖται τῆς ἁμαρτωλοῦ τὰ δάκρυα. Ἐπεὶ οὖν ἔγνων, ὡς παρὰ Σίμωνι Φαρισαίῳ κατὰγεται ἀνδρὶ λαμπρῷ καὶ ἁμαρτωλῷ, δραμουμαι πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ τί αἰτήσω προσελθούσα; ὀφθαλμοὺν ὕψιστον; Ἀλλὰ πρόσκαιρος ἡ χάρις. Νόστος ἀπὸ τῆς χάριτος; Ἀλλὰ μικρὸν τὸ κατ' ὀφθαλμὸν· ὁ γὰρ αἰώνιος θάνατος τοῦ παρόντος ἐστὶ βαρύτερος. Πάντα παρῆσα τὰ τὸ σῶματός, τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιτήρησιν ἔλαμψα. Μίαν γὰρ εὕρισκω λύσιν τὸν ἐπληρωμένων κακῶν, ἐν τὸν δικαστὴν εἶδω, ἐν προλάβῳ τῆς κολάσεως τὸν καιρὸν. Μιμήσομαι Ῥαββὴ τὴν πόρνην· γυναικὸς τὸν ἐνέρετον μεταδιῶν τρόπον. Οὐδὲν γὰρ παρ' ἡμῶν βούλεται Θεὸς ἡ γνώμη ἐναλλαγῇ. Ταῦτα εὐσεβῶς ἐπισκεψαμένη, καὶ τὴν διάνοιαν πρὸς πίστιν ἐπιλείψασα ἐπεισέρχεται τῷ Ἰησοῦ, ὅπου ἀνέκειτο, τὴν πρῶτον ἀναδείων εἰς ὑπόθεσιν παρρησίας λαβοῦσα. Καὶ λέγει μὲν οὐδὲν· οὐ γὰρ ἐτόλμα· ἴδει γὰρ ὡς ὁ τῶν λογισμῶν ἐφορος οὐ δέχεται λόγους. Τί γὰρ εἰπεῖν εἶχε τὴν πάντα ἐδόξαι; ὅτι ἡμαρτεν; ὅτι πολλῶν κακῶν ἐργατίς γέγονεν; ὅτι ἐρώσα καὶ ἐρωμένη τὴν πάνδημον πόλιν ἐθεράπευσεν; Ταῦτα Θεοῦ δὴ καὶ ἡν, οὐ πραττόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀφανεί τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ γινώμενα. Εἰδοῦσα οὖν ὡς πάντα οἶδε, καὶ λαθεῖν αὐτὸν εὐναι· [807] οὐδὲν, σιωπᾷ μὲν τὴν γλῶσσαν, λαλεῖ δὲ τοῖς δάκρυσι. Στάσας γὰρ, φησὶ, *παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ κλαίονσα, ἤρξατο βρῆχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσιν*. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ γλῶσση ἐλάλει, ἀλλὰ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ἐφθέγγετο, τὸν συντριμνὸν τῆς καρδίας ἀνακαλύπτουσα, τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν θριαμβεύουσα, λογισμοὺς, τὰς ἐναγαῖς ἐνθυμήσεις, τὰς βεβήλους πράξεις, τὰς παρανόμους ὁμιλίας ἐκπομπεύουσα. Οὐδὲν γὰρ ἦν τῶν πεπραγμένων αὐτῇ κακῶν, ὃ μὴ δάκρυσιν ἐξετραγῶναι· οἶδε γὰρ ὅτι ὡς ὁμολογεῖ τὴν ἀμνηστίαν ἐλάβανεν. *Εἶπα γὰρ, φησὶ, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμὸν τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου*. Καὶ οὐ μόνον ἀλαλήτως ἐφθέγγετο τοῖς στεναγμοῖς τῆς καρδίας δυσωπούσα τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ σῆματι τὸ τῆς μετανόας διέγραφε κάλλος. Ἐδάκρυε μὲν, ὡς πολλὰ γελάσασα, τοῖς καλοῖς δάκρυσι τὸν κακὸν ἐκπλύνουσα γέλωτα, ταῖς δὲ βανίσιν τῶν ὀφθαλμῶν τὴν τῶν παρειῶν ἐκπλύνουσα ῥύπον, ἵνα ἐν οἷς ἡμαρτεν, ἐν τούτοις καὶ ἀποχρηγῇσθαι, ἐν οἷς ἠνόμησεν, ἐν τούτοις τὸν νομοθέτην ἐξιλεώσθαι. Ὅσπερ γὰρ τὴν κοίτην, ἣν ἐκθέσσω ἐμίανε συμπολοῦν, δάκρυσιν ἀπέπλυνεν ὁ Δαυὶδ· Λούσω γὰρ, φησὶ, *καθ' ἐκάστην γύμνα τὴν κοίτην μου, ἐν δά-*

κρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. οὕτω καὶ αὕτη, δι' ὧν ὀφθαλμῶν πολλοὺς τῶν νέων εἰς ἀκολασίαν ὑπέβουρε. δακρύων ἀρείσας πηγὰς, τὸν δύσπλουτον τῆς ἁμαρτίας ἀπέπλυνε ῥύπον, αὕτη ἐαυτῇ λουτρὸν μετανοίας προβαλλομένη τὰ δάκρυα. Τὰ μὲν γὰρ δάκρυα, ὡς ὕδωρ, ταύτη παρείχε, τὴν δὲ ἄγρεσιν ὁράτως παρὰ τοῦ Χριστοῦ ὑπέδεχτο. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἀβραάμ τάχα οὐ μιμουμένη μόνον, ἀλλὰ νικῶσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μὲν γὰρ νικητὴρ θεὸς ὕδασιν ἀπέπλυνε, καὶ λεντῶ κατέμασεν· αὕτη δὲ οὐχ ὕδωρ ἀντλήσασα, ἀλλὰ κρουνούς δακρύων ἀφείσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Ἰησοῦ. Φεισαμένη δὲ μὴ δάκρυσιν ἁμαρτωλοῖς ἀγίου ἐνυδρίσῃ πόδας, τὸ τῶν τριγῶν κάλλος, ὡς λέντιον ὑποβάλλουσα, ἀπέμασσε τοὺς πόδας. Καὶ ἦν ἰδεῖν ὅλον δι' ὅλου τὸ γύναιον πρὸς θεραπεία τῶν Ἰησοῦ καμπτόμενον. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ ἀνωθεν, ὡς κρήνη, δακρύων ἐπεμπον ὀχετοῦς· ἡ δὲ ψυχὴ, ὥσπερ νικητὴρ, ὑποκαίμενη, τὰς ἐκ τῶν ποδῶν ἀποσταζούσας ἐδέχετο βανίδας· οἱ δὲ πλόκαμοι ἀπέμασσαν, λεντίου πληρούντες σχῆμα· αἱ δὲ χεῖρες τὸ ἀλάστρον τοῦ μύρου κατέγουσαι, τοὺς θεοὺς ἤλειπον πόδας, μύρῳ τὸ μύρον τιμῶσαι. Μύρον γὰρ, φησὶν, *ἐκκενωθὲν ὄνομα σου*. Εἶδες πῶς ἐνίκησε τὴν ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων γνώμην γυνὴ ἁμαρτωλὸς, καὶ θεῶν ἄμικτος νόμος. Οἱ μὲν γὰρ λίθοις αὐτὸν ἐβάλλον, ἡ δὲ τοῖς τῆς εὐδοίας ἡσφρανε μύροις. Ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν, ὡς ἀσύνετοι καὶ ἀγνώμονες, κακοὶ ἡμεῖς τὸν εὐεργέτην, λίθοι τὸν ἀκρογωνιαίον φιλοφρονούμενοι λίθον· ἡ δὲ μύρῳ ἤλειψε τοὺς πόδας τοὺς μέλλοντας δι' αὐτὴν πανημέριον ἐπὶ τῆς ἱερῆς Ἰστασθαί τοῦ σταυροῦ. Καὶ τί λέγω δι τὸν ἀχάριστον Ἰουδαίων ἐνίκησε δῆμον, ὅπου γε ὅλων τῶν ἁγίων ὑπερχόντισε τὸν χορὸν; Ἐλαβε γὰρ χάριν, ἣν οὐχὶ ἐλαθον βασίλεις, ἥς οὐκ ἔτυχον δυναστικοί. Βασίλεις γὰρ *θαρσεῖς καὶ ῥήσοι δῶρα προσοίοντο*, καὶ *προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασίλεις τῆς γῆς*. Καὶ ὅτι κατὰ τὸν προφήτην, καὶ ἔδωκαν τὰ δῶρα, καὶ πόρβωθεν προσεκύνησαν· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ἐφίλησε (πῶς γὰρ ἤλθον μάγοι, λαθόντες ἀστέρων τῆς ἱκεσίας σύμμοχον;) ἀλλὰ πόρβωθεν ἐδορυφόρου, τῆς οικίας τάξεως τὸ μέτρον γίνωσκοντες. *Ὁ οὐρανὸς γὰρ μοι, φησὶ, θρόνος, ἡ δὲ γῆ τὸ ὑπόπδιον τῶν ποδῶν μου*. Ἐπαινείσθω τοῖνον ἡ γυνή, ὡς δλως τῆς γῆς τὴν τιμὴν ὑποδεξαμένη· ποδῶν ἀχράντων, ὧν τὸν χεὺν ἔδωκεν καὶ πατρὶα λείψουσιν, ἡφατο, ποδῶν ἀχράντων· ἡμερίσαστο πρὸς Ἰωάννην τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ στήθους ἀνέπεσε· θεῖαν γὰρ αὐτόθεν διδασκαλίαν ἀπομάσσεσθαι εἶδει· ἡ δὲ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν βαλίζοντας πόδας ὑπέκλιθεν. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς μὲν ὁ μὴ τὴν ἁμαρτίαν κρίνων, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν ἐπαινῶν, ὁ μὴ τὰ παρελθόντα κολάζων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα δοκιμάζων, ἀμνηστία παρελθόντων τὰ παρελθόντα αὐτῆς κακὰ, τιμᾷ τὴν [808] γυναῖκα, καὶ ἐπαινεῖ τὴν μετάνοιαν, δικαιοὶ τὰ δάκρυα, καὶ στεφανοὶ τὴν πρόθεσιν· ὁ δὲ Φαρισαῖος ὁρῶν τὸ θαῦμα, πλήττεται τὴν διάνοιαν, καὶ φθόνῳ βαλλόμενος οὐ παραδέχεται τῆς γυναικὸς τὴν μετάνοιαν· ἀλλὰ καὶ τὴν οὕτω τιμῆσασαν τὸν Κύριον ἐπιβραβεῖ τῇ λοιδορίᾳ, καὶ τοῦ τιμηθέντος ἐλαττοῖ τὸ ἀξίωμα, ἀγωνίαν αὐτοῦ καταψηφίζόμενος. Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Φαρισαῖος, ὁ καλέσας αὐτόν, *εἶπεν ἐν αὐτῷ*. Ὅπως εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν *ἂν τις καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, ἥτις ἀπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν*. Ὁ ἄφρον καὶ ἀσύνετος, καὶ τὰ ὅλα Φαρισαῖε! ταῦτα λέγων, οὐ τῆς γυναικὸς διελέγχεαι τὸν τρόπον, ἀλλὰ τῆς ἰδίας κατηγορίας προαιρέσας, ἀγνοεῖν αὐτὸν λέγων τίς ποτε ὑπῆρχεν ἡ γυνή. Οὐκοῦν οὐχ ὡς Θεὸν πάντα γινώσκοντα τῇ κλήσει ἐτίμησας; οὐκοῦν, ὡς λαμπρὰ κατήγορε καὶ συκοφάντα, λαλεῖς μὲν αὐτὸν ὡς Θεὸν καὶ εὐλογῆσαι δυνάμενον, καταβοᾷς δὲ αὐτόν, ὡς ἀνθρώπου καὶ μηδὲν ὑπὲρ ἡμᾶς εἰδότες; Ὅπως, φησὶν, *εἰ ἦν προφήτης*. Καὶ πόσον σου βελτίων, ὦ Φαρισαῖε, ἢ ἐν Σικίμοις γυνή, ἡ μὴ προφήτην εἰδοῦσα, καὶ ἐκ πρώτης ὁψεως τὸν Σωτῆρα ὁμολογῆσασα εὐγνωμόνως; Κύριε γὰρ, φησὶν, ὁρῶ *ὅτι προφήτης εἰ σύ*. Πόσῳ δὲ θαυμασιωτέρη καὶ αὕτη ἡ ἁμαρτωλὸς, ἥ τῇ μὲν ἁμαρτίαν ὁρᾷ, τὴν δὲ μετάνοιαν οὐ βλέπει, ἀλλὰ καὶ κατακρίνει, ἣν ὁ κριτὴς δικαιοί, καὶ μέμψῃ καὶ φέγει, ἣν ὁ Θεὸς ἀποδεξάμενος στεφανοί, ὅτι ἰδοῦσα παρὰ σοὶ Θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ κατακαίμενον, ἔγνω καὶ ἐτίμησε, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἐκκαλύψασα τραύματα, ἔλεον ἤτησε, καὶ τῶν βεβωμένων τὴν ἀμνηστίαν! Σὺ

δὲ τιμήσας τῇ κλήσει, ἀτιμάζεις τῇ λοιδορίᾳ λέγων· *Εἰ ἦρ προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν καὶ τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνή, ἥτις ἀπτεται αὐτοῦ*. Ἀθῦμε, ἐπειδὴ τὰ σὰ οὐκ ἤλεγξε κακὰ, ἄγνοιαν αὐτοῦ καταψήφισεν; ἐπειδὴ τὴν πολλοῖς κακοῖς βεβαρημένην σου στέγην ὑπῆλθεν, ἀναίρει· αὐτοῦ τὴν γυνῶσιν; ἐπειδὴ ἤξιώσεν ἀνακληθῆναι μετὰ σου, καὶ χεῖρα ἐπιβαλεῖν τοῖς ἐδέσμασι σου ἐπένευσε καὶ οὐκ ἀπηξίωσεν, ἔνα αὐτὸν τῶν πολλῶν νομίζεις; Ἀξίος δὲ ἦτο ἀξιοδοχῆσαι Θεῷ, ἢ τράπεζαν παρθεῖναι τῷ ἐτοιμάζοντι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἀλλὰ φιλόανθρωπος ὢν, οὐ παρητήσατο καὶ παρὰ τῶν σῶν οἰκετῶν πόμα καὶ σιτίον ὑποδέξασθαι. Τί οὖν αἰτιάσαι φιλόανθρωπον Δεσπότην, ὦ Φαρισαῖε, τὸν ὁμοίως εἰς πάντας τὸν τῆς χρηστότητος ζυγὸν ταλαντεύοντα; τί δὲ τὸν κώνωπα τῆς γυναικὸς διυλίζων, τὴν κάμηλον τὸν οἰκεῖον κακῶν καταπίνει; καὶ ἐπὶ σὲ μὲν μακρόθυμον εἶναι τὸν Θεὸν βούλει, ἐπὶ ταύτην δὲ ἀπότομον; τί ἐπ' ἄλλοις ἐγκλήμασι παροξύνεις τὸν δικαστὴν, ἐπὶ τοῖς οἰκείοις συγγνώμην αἰτῶν; τί συμφωνήσατο σὺ καὶ Ἰούδας περὶ αὐτοῦ τὸν Κύριον; Σὺ μὲν γάρ, ὡς καθαρός ἀπὸ ρύπου, ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι διασύρων τὴν ἀνθρωπίνην, ἄγνοιαν καταψήφισεν Θεοῦ· ὁ δὲ, ὡς φιλόπτωχος ἀγανακτεῖ λέγων· *Τίς ἡ ἀπώλεια τοῦ μύρου τούτου; ἡδύνατο γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ, καὶ δοῦναι πετωχοῖς*. Ὡς τῆς ἀγνώμονος γνώμης ὡς τῶν ἀπείριστων τρῖνων! ἀπώλειαν τίθεις, Ἰούδα, τὴν θεραπείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάστιγι ἀνάλωμα καλεῖς τὸ εἰς τιμὴν προχωρήσαν Θεοῦ; Πόσον ἐδώκαμεν ὦν ἐλάβομεν; Λογισώμεθα ἀφ' οὗπερ ὁ κόσμος ἀνεδείχθη, πόσον παρὰ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἐλέους ῥέουσι ποταμοὶ! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ζημίαν τὴν ἀφρονίαν· πόσας ἡ γῆ εὐωδίας βλαστάνει! πόσας, ῥόδων καὶ κρίνων, καὶ στύρακα καὶ νάρδων καὶ στάκτων, καὶ τάλλα, ἀφ' ὧν τὸ καλὸν κατασκευάζεται μύρον! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ἀπώλειαν. Καὶ ἵνα μικρὸν ἀλάδαστρον μύρου τοῖς ποσὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιχειθῇ γογγύζει; μὴ οὖν προῖκα αὐτὸ ἐλάβεν, ἵνα γογγύσῃ; Ἐλάβε μύρον, καὶ δοεῖς μετανοίας τρόπον· ἔλαβε δάκρυα, καὶ ἐστῆς πηγὴν ἁμαρτημάτων. Ποία οὖν ἐστὶν ἀπώλεια, εἰ ἐσώθη ἡ γυνή, δι' ἣν ὁ παράδεισος ἀπεκλείσθη, δι' ἣν Ἀδὰμ συνεβλήθη; Ἀλλὰ ἐλύπησε τοῦτο [804] Ἰούδας· εἰκότως· καὶ γὰρ τὸν διάβολον ἐλύπησαν αὐτῆς ἡ σωτηρία. Εἶδε γὰρ δι' αὐτῆς λοιπὸν τὸ γένος πρὸς μετάνοιαν μεταβαλλόμενον· καὶ δάκνεται, καὶ ἀνιδται, οὐκ ἔχων λοιπὸν δίκτυον, δι' οὗ θηράσῃ τὸν ἀνθρωπίνον· ὅθεν καὶ σὲ εἰς τὸ γογγύσαι παρωρήμεν. *Εἰς τί, φησὶν, ἡ ἀπώλεια αὐτῆς; ἡδύνατο γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ*. Ἡδὴ πρᾶσι, Ἰούδα; ἥδη προδοσίαν μελετᾷς, κακῶν ἀρχή; Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐλέγχει αὐτοῦ τὴν νόσον, οὐ γυμνοῖ τὸ φιλάργυρον, ἵνα μὴ τὴν μέλλουσαν προδοσίαν ἀνακρούσῃται. Χριστὸς δὲ ἐπὶ πάντων λέγει· *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί*; τί πρὸς τοῖς προλαβοῦσι κακοῖς κακίζετε τὴν ἀνθρωπίνην; Αὐτάρκως ἔκαμε τὸ τῶν γυναικῶν γένος· μηδεὶς αὐτῶν τῆς σωτηρίας ἐμποδίζεται· μηδεὶς σκωπτέτω τὴν λουσαντιαν μύρου τοῦ πόδας, τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς βαδίζοντας ἐπὶ γῆς. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν λάβετε δὲ καὶ μετὰ τῶν πτωχῶν· δι' ὅμας γὰρ ἐπτῶχευσα πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἡμῇ πτωχείᾳ πολυτήσῃτε. Ἀναιρεῖτέ με, καὶ οὐκ ἐγκαλῶ· ἐνταφιάζει με αὕτη, καὶ γογγύζετε; Βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον ἐπὶ τοῦ σώματος μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Οὐκ αἰδῶ οὖν, Ἰούδα, ὅτι αὕτη μὲν ἁμαρτωλὴς οὕσα μύρις με τιμᾷ, σὺ δὲ ἀπόστολος ὢν πράσσει με καθυβρίζεις; Καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰ πρὸς τάφον ἐτοιμάζει, ὁ δὲ μαθητὴς τῷ θανάτῳ προδίδωσιν. Ἀμαρτωλὸς ἐστὶν ἡ γυνή, οἶδα· ἀλλ' οὐδὲν ἔχέ μοι χαλίσσασθαι, ἢ πηγὴν δακρύων· πηγὴ τὴν πηγὴν ἐξευμενίζουσα, ἀκτῆμονι διδασκάλῳ ἄλλον ἱλαστήριον προσκομίζουσα. Ἀλλὰ καὶ δοκιμάζεις, ἄθῦμε, τὸ μύρον τριακοσίων δηνარიῶν ἄξιον εἶναι λέγων; δοκιμάζεις δὲ, οὐχ ἵνα αὐτῆς τὴν μεγαλοφυλίαν ἐπαινέσῃς, ὅτι ὅλον τὸν ἐκ κακῶν συναχθέντα πλοῦτον εἰς τιμὴν μύρου κατηνάλωσεν, ἀλλ' ἵνα γογγύζων δείξῃς ὡς ἀπευκαίῳ περιέπασας κακῷ, τοσοῦτον ζημιώσῃς. Ἀλλ' οὐ μέγα, εἰ τριακοσίων δηνარიῶν στέρησιν δυσχεραίνεις, ὅπου τριάκοντα λαβὼν ἀπέδου τὸν Κύριον. Τί γάρ, φησὶ, θέλετε μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὅμιον παραδώσω αὐτόν; Ἀθλίε, δοῦλος δεσπότην πωλεῖ; ἀντίστραπτται ἡ τάξις; καὶ ἐγὼ μὲν σὲ τῆς ἁμαρτίας τῷ οἰκίῳ ἐνομαίαι ἀίματι, σὺ δὲ με τριάκοντα ἀπεμπολεῖς ὀβολῶν; Εἰ δὲ

ἀνθρωπος Θεὸν πωλεῖ (δεδοσθῶ δὲ δεῖ πωλεῖ), τίς ὁ ὠνούμενος; πόσου δὲ τις ἀγοράσει Θεόν; τί δὲ καὶ εὐωνοὶ ποιεῖς τὸ πρᾶγμα; τριάκοντά τις ὀβολῶν Θεόν πωλεῖ ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ; ὡς οἰκέτην, ὡς βάρβαρον; Κἀν διάκρινον, πόσου μὲν τὸν ἐνοικούντα Θεόν, πόσου δὲ τὸν φαινόμενον ἀνθρώπων. *Τί μοι, φησὶ, θέλετε δοῦναι*; Σὺ τί θέλεις λαβεῖν; ἐκείνῳ γὰρ οὐδὲν ἔχουσι δοῦναι ἀντάξιον Θεοῦ. *Καὶ ἐστῆσαν αὐτῷ, φησὶ, τριάκοντα ἀργύρια*. Τριάκοντα ὀβολῶν ἁμισθὸν τῆς ἱερᾶς πωλεῖ; ἱερᾶν, τυφλοῦς ὀμματεύοντα, χωλοῦς πρὸς δρόμον ἐγείροντα; Ταῦτα λέγω, ἵνα σὺ κατηχῶς τὴν διάνοιαν. *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί*; ὅτι τὸν ἐν νεκροῖς ἐλευθέρων, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου ὡς νεκρὸν ἐτίμησεν; ὅτι διὰ τοῦ μύρου τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τὴν χάριν προσέθηκεν; Ἀλλὰ σὺ μὲν καρπὸν τῆς προδοσίας τὸν σχοῖνον ἔξεις· ταύτης δὲ ἡ μνήμη, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον, ἀνεξάλειπτος ἔσται. Εἶπε, καὶ γέγονε τὸ ἔργον οὕτως· ὅτι τὸ τοῦ Ἀαρὼν, τὸ τοῦ Ἐλεάζαρ πέπαιται μύρον, καὶ τὸ κέρας ἤρτησε, τὸ δὲ ἀλάδαστρον ταύτης παντὶ τῷ αἰῶνι ἀπεκτείνεται, ἀκένωτον ἔχων τῆς μνήμης τὴν εὐωδίαν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν Ἰούδας οὕτω, πρὸς δὲ τὸν Φαρισαῖον γογγύζοντα ὁ Χριστὸς οὕτω λέγει· *Σίμων, ἔχω σοί τι εἰπεῖν*. Ὁ χάρितος ἀφράστου! ὁ φιλανθρωπίας ἀρρήτου! Θεὸς καὶ ἀνθρωπος κοινολογούνται, καὶ προτίθεται πρόβλημα καὶ κανὼνα φιλανθρωπίας ἐκλῶν αὐτοῦ τὴν πονηρίαν. *Σίμων γάρ, φησὶν, ἔχω σοί τι εἰπεῖν*, ὁ μηδὲν τῶν παλαιῶν εἶπον, οὐ πατριάρχη, οὐ προφήτη, οὐ νομοθέτη. Τότε μὲν γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, [805] ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐξήρτην, τὸ δικαίον ἀπαιτῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ δύνασθε φέρειν τὸ δίκαιον, χάριν ἀντεσάγω τῷ νόμῳ, ἀλάτῃ σου μυστήριον ἔρω. Ὁ δὲ φησὶ, *Διδάσκαλε, ἐπέε*. Δύο χρεωφεύεται ἡσαν ἐνὶ ἀνδρὶ. Ὅρα Θεοῦ σοφίαν· ἀποσιωπᾷ τὴν γυναῖκα, ἵνα μὴ κακοურγήσῃ τὴν ἀπόκρισιν. *Ὁ εἰς, φησὶν, ὡφελε δηνάρια πεντήκοντα, καὶ ὁ ἕτερος πενήκοντα*. Φοβερός τοῦ διηγήματος, τὸ πρόπος· γραμματεῖον ἐστὶν ὁ ἡμέτερος βίος, ἀοράτως γράφον καὶ λογισμοὺς καὶ πράξεις καὶ ὀφθαλμῶν βεβηλασμούς καὶ ψυχῆς κινήματα. Ἀλλὰ λυεῖ τὸν φόβον ὁ φιλόανθρωπος δικαστής, ὁ τὰ χειρόγραφα διαβρήσων τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐ μόνον διαβρήσων, ἀλλὰ καὶ λαβαίνων τοῖς ὕδασι τοῦ βαπτίσματος, ἵνα μὴ ἔγχος στοιχείῃ ἡ συλλαβὴ ἀπομείναν ὑπόμνημα γέννηται τῶν παρυγκηκῶν κακῶν. *Μὴ ἐχόντων οὖν, φησὶν, αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο*. Εἶδες φιλόανθρωπον δανειστὴν, πῶς δανείζει μὲν, οὐκ ἀπολαμβάνει δὲ; πῶς δὲ ἀγνομονούμενος οὐ ναρκᾷ, ἀλλ' ἠπλώνεται αὐτοῦ τοῖς αὐτοῖς ἡ χεὶρ; *Μὴ ἐχόντων, φησὶν, αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο*. Ἀφῆκε, μὴ ἐχόντων, οὐχὶ μὴ θελόντων· ἕτερον γὰρ μὴ ἔχεν, καὶ ἕτερον μὴ θέλει. Οἶδν τι λέγω· Θεὸς οὐδὲν παρ' ἡμῖν ζητεῖ, ἡ μετάνοιαν· ὅθεν βούλεται ἡμᾶς χαίρειν αἰεὶ καὶ προστρέχειν τῇ μετανοίᾳ. Ἐάν οὖν θελόντων ἡμῶν μετανῶσαι, τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν ἄτονον τὴν μετάνοιαν ἡμῶν δείξῃ, οὐ παρὰ τὸ μὴ θέλειν, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, οὐκ ἐκτινύομεν τὸ χρέος. Διὰ τοῦτο οὖν λέγει· *Μὴ ἐχόντων αὐτῶν, ἵνα δείξῃ, διὰ ἰδὼν αὐτῶν βουλομένους μὲν διὰ μετανοίας ἀποδοῦναι τὸ χρέος, μὴ δυναμένους δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν, ὡς φιλόανθρωπος αὐτοῖς συνεχώρησεν, οὐκ ἀπὸ πράξεως, ἀλλ' ἀπὸ προαιρέσεως ἐλευθερώσας τῆς ὀφειλῆς τὸ ὑπόχρεον*. *Μὴ ἐχόντων οὖν αὐτῶν ἀποδοῦναι, μὴ μαστίξας, μὴ στρεβιλώσας, μὴ ὑβρεῖ παραδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο*. Τίς οὖν αὐτῶν ὀφείλει πλέον ἀπακησῆαι; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν· Ὑπολαμβάνω, ὅτι ἐὰν τὸ πλέον ἐχαρίσατο. Βλέπε τὸ Φαρισαίου τὸ δεινόν ὡς εἶδεν αὐτὸν τῷ λόγῳ ἥδη τῆς ἀληθείας ἀποκλειόμενον, τὸ Ὑπολαμβάνω, τέθεικε, φοβούμενος τελεῖται τὴν ἀπόκρισιν δοῦναι. Ὁ δὲ Κύριος οὐ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνέγραψεν, ἀλλὰ τὴν ἀπόκρισιν ἀπάσας, λέγει αὐτῷ· Ὅρθως ἀπεκρίθης. *Καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα ἀπαρτωλὼν, τὴν σὺ μὲν ἀπηγορευμένην, ἡμεῖς γὰρ οἶκος, καὶ οὐκ ἐμὸς, ὁ λοιδορία· μεστὰς· ὕδωρ ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας, πόδας τοὺς διὰ σὲ κοιναθέντας, τοὺς κόπον ὑπομείναντας, ἵνα κόπων τοὺς κοπιώντας πειροστικμένους ἐλευθερώσω· ἐξ ἡμισίας τὴν τιμὴν προσήνγκας, τὰ μὲν ἄνω θαυμάσας, τὰ δὲ κάτωθεν μὴ θεραπεύσας*. Ἀλλὰ σὺ μὲν ὕδωρ εἰς τοὺς

solvit; et conviciaris ei, quam Deus suscipiens coronat: quia videns Deum apud te in hominis forma recumbentem, ipsum agnovit et coluit, et animæ suæ vulnera ostendens, misericordiam petiit et pristinae vitæ suæ oblivione. Tu vero qui invitatione honoravisti illum, convicio inhonoras dicens: *Si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum.* Vecors, quia mala tua non coarguit, ignorantiam illi attribuis? quia in tuas malis multis onustas ædes intravit, cognitionem illi auferis? quia dignatus est tecum recumbere, et manum inmittere in cibos tuos, e vulgo quempiam esse putas? Dignusne eras qui Deum hospitio exciperes, aut mensam apponeres ei qui paravit mensam in deserto? At ille, benignus cum esset, non recusavit a famulis tuis potum et cibum accipere. Cur ergo incusas clementem Dominum, o Pharisæe, qui benignitatem erga omnes suam æqua lance ponderat? cur culicem mulieris excolans, malorum tuorum camelum devoras? et Dominum erga te patientem, erga illam trucidem esse peroptas? cur circa aliena crimina iudicem concitas, circa tua veniam petis? cur inter te et Judam convenit ut tentetis Dominum? Tu enim, quasi mundus a sorde, mulierem ob peccata tradicens, de ignorantia Deum accusas; ille vero quasi pauperum amans indignatur dicens: *Ut quid perdidit hujus unguenti? poterat enim venundari multo, et dari pauperibus* (Matth. 26. 8. 9). O improbum animum! o ingratos mores! perditionem vocas, Juda, Christi cultum, et vanam impensam dicis, id quod cedit in honorem Dei? Quantum dedimus pro iis quæ accepimus? Cogitemus quanta, ex quo mundus conditus est, ab ejus natura misericordiae flumina manarint, neque illam copiam detrimentum sibi esse putat Deus? quantos suaves odores germinat terra? quantam rosarium et liliorum fragrantiam, et styracem et nardum et stacten, aliaque ex quibus optimum unguentum conficitur? neque illud Deus perditionem reputat. Et tu quod parvum unguenti alabastrum pedibus Christi effusum sit, obmurmuras? an ideo murmuras, quod in dotem illud acceperit? Accepit unguentum, et ostendit poenitentiae modum: accepit lacrymas, et fontem peccatorum obstruxit. Quanam igitur est hæc perditio, si servata est mulier, per quam paradisi clausus fuerat, per quam Adam simul ejectus fuerat? Sed illud Juda: dolori fuit; jure quidem: nam ejus salus diabolum dolore affecit. Videbat enim per illam totum genus ad poenitentiam deinceps mutandum esse. Hinc mordetur et dolet, quod non deinceps rete habeat, quo venetur hominem: unde etiam te ad murmurandum concitavit. *Ut quid, ait, perditio hæc? poterat enim venundari multo.* Jamne venditio adest, Juda? Jamne proditorem meditaris, malorum princeps? Sed Jesus ejus morbum animi non coarguit, non ejus avaritiam detegit, ne futuram proditorem coliberet. Christus porro omnibus dicit: *Quid molesti estis huic mulieri* (Id. v. 10)? cur ad præcedentia mala hoc etiam malum ipsi adjicitis? Sat laboravit feminarum genus: nemo earum saluti obicem ferat: nemo traducat eam quæ unguento linivit pedes illos, qui pro ipsa ambulabant in terra. Pauperes enim habetis vobiscum, me quoque cum pauperibus accipite: propter vos enim pauper factus sum, cum dives essem, ut vos paupertate mea diceretis. Occidistis me, nec accuso vos: illa sepulturam curat meam, et murmuratis? *Mittens enim hæc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit* (Id. v. 12). Non te pudet, Juda, quod hæc, peccatrix cum sit, unguentis me honoret; tu vero, apostolus cum sis, venditionis mihi contumeliam inferas? Mulier parat ea quæ ad sepulcrum spectant; discipulus vero morti tradit. Peccatrix est mulier, ut novi, sed nihil habuit quod mihi offerret nisi fontem lacrymarum: fons fontem placat, indigenti magistro alium placandi modum admovent. Sed tu pretium exporas, o vecors, et unguentum trecentis denariis

astimas? astimas vero, non ut usus munificentiam laudes, quod totas male partas divitias angustie emptione consumperit; sed ut murmurando ostendas, te in magnum incidisse malum, tanta mulctatum pecunia. Sed non magnam est, si trecentorum denariorum jacturam ægre feras, quando triginta denariis Dominum vendidisti. *Quid vultis mihi dare, inquit, et ego vobis eam tradam* (Matth. 26. 15)? Miser; servus Dominum vendit? inversus est ordo. Ego te sanguine meo a peccato redimo; tu vero me triginta obolis vendis? Quod si homo Deum vendat (detur autem quod vendat), quis emptor erit? quanti Deum quis emet? cur vili pretio emendum proponis? quis triginta obolis Deum vendet in forma hominis? an ut servum, an ut barbarum? Saltem discerne quanti Deum, quanti hominem qui oculis conspicitur. *Quid vultis, inquit, mihi dare?* Tu quid vis accipere? illi enim nihil dare possunt Deo comparandum. *Et constituerunt ei, inquit, triginta argenteos.* An quis medicum gratis curantem triginta obolis vendit? medicum, qui cæcis visum restituit, claudos ad cursum habiles reddit? Hæc dico ut tuum instituum animum. *Quid molesti estis huic mulieri?* an quia eum, qui in mortuis liber est, ante mortem ut mortuum honore affecit? an quia per unguentum sepulture et resurrectionis gratiam præsignificavit? Sed tu quidem resurrectionis fructum laqueum habebis; hujus vero memoria, ubicumque prædicatum fuerit evangelium, numquam delebitur. Dixit, et res sic evenit. Nam Aaronis et Eleazari unguentum et corinthei desit, hujus vero alabastrum omne sæculum pervadit, ejusque memorie bonus odor non evacuatur. Sed Judam sic, Pharisæum vero murmurantem hoc modo Christus alloquitur: *Simon, habeo tibi aliquid dicere* (Luc. 7. 40). O gratiam ineffabilem! o benignitatem inenarrabilem! Deus et homo colloquuntur, Christus problema proponit, et benignitatis normam, ut Pharisæi solvat nequitiam. *Simon, inquit, habeo tibi aliquid dicere:* quod nemini veterum dixi, non patriarchæ, non prophete, non legislatori. Tunc enim oculum pro oculo, dentem pro dente secundum jus exigebam: verum quia jus illud ferre non potestis, gratiam pro lege induco, inenarrabile tibi mysterium dicam. Ille vera ait, *Magister, dic. Duo debuit denarios quingentos, alius quinquaginta.* Terribilis narrandi modus: vita nostra syngrapha est, in qua invisibiliter describuntur cogitationes, opera, oculorum conversiones, animi motus. Sed metum solvit benignus Juxta, qui peccati chirographum decreti discindit; nec modo discindit, sed etiam aquis baptismatis abluit, ut ne vestigium elementi vel syllabæ manens, præteritorum monumentum malorum esset. *Non habentibus illis, inquit, unde redderent, donavit utrique.* Viden' humanum sœnatorum, quomodo sœnaretur, nec exigit? quomodo etiam erga ingratos non torpescat, sed illis etiam manus expandatur. *Non habentibus, inquit, illis unde redderent, donavit utrique.* Dimisit non habentibus, non autem nolentibus: aliud enim est non habere, aliud nolle. Exempli causa; Deus a nobis nihil requirit nisi poenitentiam: quare vult nos gaudere semper et ad poenitentiam currere. Si ergo nobis poenitere volentibus, peccatorum multitudo poenitentiam nostram infirmam ostendat, non quod nolumus, sed quod non habeamus, debitum non solvimus. Ideo ergo dicit, *Non habentibus illis, ut ostenderet se, cum videret illos volentes quidem per poenitentiam debitum reddere, non valentes autem ob multitudinem peccatorum, utpote benignum ipsis dimisi-se, nec ex actu, sed ex proposito voluntatis ipsos a debito liberasse.* *Non habentibus igitur illis unde redderent, non flagris, non tormentis, non contumeliis adhibitis, donavit utrique.* Quis ergo eorum magis diligere debet? Respondens Simon dixit, *Estimo quia is, cui plus donavit.* Vide Pharisæi cautelam: ut vidit se verbis re-

ritatis exclusum, illud, *Estimo*, protulit, perfectam dare responsum metuens. Dominus vero non mentem ejus, sed responsum abripiens, dixit illi: *Recte respondisti. Et conversus ad mulierem Simoni dixit: Vides hanc mulierem peccatricem, quæ a te repellitur, a me servatur? Intravi in domum tuam; tuæ enim non mea domus est, quæ est convictio plena; aquam pedibus meis non dedisti*, pedibus propter te pulvere conspersis, qui labores sustinuerunt, ut eos qui laborant et onerati sunt a labore liberem. Dimidiam partem honoris obtulisti, dum superiora miratus, inferiora non excoluisti. Sed tu quidem aquam pedibus meis non dedisti; hæc vero fontes lacrymarum e palpebris emittens, peccati sui sordes abstergit. *Osculum mihi non dedisti*; utinam nec Judas dedisset, qui osculo me prodidit! hæc autem, *ex quo intravi, non cessavit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti*: nam *Oleum peccatoris non impinguit caput meum (Psalm. 140. 5)*; quomodo enim caput honorasset, qui pedes neglexerat? hæc vero pedes etiam, ut in prophetia ferebatur, *unguento unxit: Unguentum enim, inquit, evacuatum nomen tuum (Cant. 4. 2)*; evacuatum, non effusum. Quia enim vas Judaicæ sententiæ sordidum erat, ideo ex

alabastro vestro in pedibus meis evacuatum est unguentum, ut ex me in gentes boni odoris gratia emanaret. *Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa*: quia tu, cum me contubernalem excepisti, non osculo honorasti, non unctione excoluisti; hæc vero quæ multorum oblivionem malorum impetravit, honoravit me et lacrymis et unguentis, quasi duplicem craterem miscens. Beatam ergo prædicem mulierem, quæ Evæ mala obolexit; peccatricem illam meretricem, quæ bona conciliat, quæ penitentiae modos ostendit, quæ benignitatis legem aperuit, quæ ipsum judicem advocatum habuit, quæ lacrymis iudicii lamentum vicit. Quotquot ergo adestis, imitamini ea quæ audistis, ac meretricis non voluptatem, sed fletum amulamini. Voluptas quippe fletum genuit, fletus solutionem conciliavit. Abluite ergo corpus vestrum, non aquis, sed lacrymis; ungite membra, non unguentis, sed castitate; induite, non texturam ex serico, sed incorruptum continentiae vestimentum; ut eandem consequamini gloriam, gratiam emittentes Agno Dei, qui tollit peccatum mundi. Ipsi gloria, honor et adoratio, cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE (Matth. 26. 39). IN MAGNA PARASCEVE.

¶

Non dissimiles sunt Ecclesiæ doctores matri proliis amanti, quæ nullum laborem recusat ut dilectissimos filios nutriet. Quemadmodum enim illa mammam proferens perennem lactis escam dilecto infanti præbet: ita et Ecclesiæ doctor, mentis suæ mammam filiis Ecclesiæ proferens, cum animi desiderio lac sugere hortatur: ac sicut mater postquam infans lac sugere desit, duriorum panem in micas resolvens, oleraque condita, et igne emollita in cibum afferens vitam tenellis infantibus subministrat: ita et doctor post institutionem divinorum sermonum, quasi misso lacte, panem verbi explicatu difficilis gladio Spiritus dissecans, ac diversas interpretationes speculatione que Scripturarum in unam doctrinæ mixtionem colligens, verbi cibum temperatum filiis suis imperit. Idcirco nos, dilecti, postquam præteritis diebus vos facili sermone tamquam lacte nutritivimus, ad doctrinæ speculationem vos agamus, Spiritu sancto vobis sermonis cibum condiente. Panis autem verbi in mensa Scripturarum nobis talis apponitur: Cur Dominus noster Jesus Christus, qui pro omnium vitæ passionem et mortem subiturus venit, cum ad præclarum crucem accederet, dixit: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Plerique enim sapientia scopum non intelligentes, nec attendentes thesaurum in hoc dicto absconditum, metum ipsi imputant. Sed agite nos quoque, dilecti, cum ipso sicut infantes colloquamur, ut ejus sensa in nobis quasi infantes transferamus. Dicamus ergo illi non ut perfecti, sed sicut infantes: Quare, Domine, veniens ut pro nobis patereris et cruciligereris, times et sic precaris: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Si te ipsum exinanisti formam servi accipiens, nemine cogente, cur nunc altum rogas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Atqui coarctabaris et festinabas ad hunc calicem bibendum dicens: *Baptismo habeo baptizari: et quomodo coarctor, usquedum bibum illum (Luc. 12. 50)*? et qui coarctabaris et festinabas ad bibendum illum, jam recusas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? num ignorabas te pro nobis mortem esse passurum? Atqui tu dicebas, *Oportet Filium hominis tradi et crucifigi, et tertia die resurgere (Matth. 16. 21)*. Cur ergo, cum prope crucem advenisti, recusas et dicis, *Si possibile est, transeat hic calix*? Et si hoc volebas, cur Petrum te cohibenter increpasti? dice-

bas enim: *Oportet Filium hominis crucifigi et sepeliri, et tertia die resurgere*. Dicebat vero Petrus: *Absit a te, Domine, non erit tibi hoc*: cui indignatus dicebas, *Vade post me, satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum (Matth. 22. 25)*. Si ergo illum tunc increpabas ut humana loquentem, cur nunc illud quæris quod ille impedire volebas, et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? Te Creatorem visibilibus et invisibilibus esse discimus: nam morbos tactu manus curasti, mortuorum resoluta corpora verbo firmasti, fontes sanguinis per sinubias vestimentorum exsiccasti, ex quinque panibus quinque millia virorum satiaisti, ventis et mari imperasti, et omnia tibi cum tremore obediunt; et tot miraculorum Opifex, qui mortem solvisi, nunc mortem times et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? Si tu mortem times, in quo tandem vitæ spem habebimus? si mortem times, quomodo dicis, *Ego sum vita et resurrectio (Joan. 11. 25)*? Vita enim et resurrectio mortem nunquam timebunt. Quid sibi vult illud quod dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? num tu ignoras, qui nosti omnia antequam fiant? ignoras num possibile sit hunc calicem transire? Et quomodo dicebas, *Nemo novit Patrem, nisi Filius (Matth. 11. 27)*? et Patrem nosti, quo majus nihil est, an vero calix possit transire nescis? cur Paulus quoque dicit, *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus (Hebr. 4. 13, et 12)*; ac rursus, *Vita enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et perimens usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque et medullarum, et discretior cogitationum et intentionum cordis*. Si ergo nulla est creatura invisibilis in conspectu ejus, sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, quomodo tu nunc ut ignorans dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix a me*. nisi quodpian occultum mysterium sit in verbo? Non tibi competit, Domine, tale dictum: nam Deus es, Dei Filius, Verbum, sapientia, virtus, lux, sol justitiæ, fons immortalis. Vita æterna, nobis qui peccato mortui sumus resurrectio. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. O quam difficile dictum est, quam arduum, quam obscurum! o quam arctum et quam multos exercitat homines! Doce nos, Domine, hoc verbi tui mysterium: nam tui sumus, et tibi credidimus. Ne extollatur in blasphemiam sua Enko-

πόδας μου οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ πηγὰς δακρῶν ἐκ τῶν βλέφαρόν σου ἀφείσας τῆς ἁμαρτίας αὐτῆς τὸν ῥύπον ἀπέσμηξε. Σὺ μοι φίλημα οὐκ ἔδωκας· ὡς εἶπε ἡμεῖς· 'Τούδας ὁ φιλήματι τὴν προδοσίαν ἐργασάμενος· αὕτη δὲ, ἀπ' ἧς εἰσῆλθεν, οὐκ ἐξέλιπε καταφύλοισά μου τοὺς πόδας. Ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἠλείψας· Ἐλαίον γὰρ ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπαράτω τὴν κεφαλὴν μου· πῶς γὰρ εἶχε τὴν κεφαλὴν τιμῆσαι, ὁ ποδὸν ἠμελήσας; αὕτη δὲ καὶ τοὺς πόδας προφρετικῶς ἠλείψας· Μύρον γὰρ, φησὶν, ἐκκενωθὲν ὀνομάσθαι· ἔκκενωθὲν, οὐκ ἐκχυθὲν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σκεῦος τῆς 'Ιουδαϊκῆς γνώμης ὑποστάθην ἦν, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἀλαστοτροπῆς ὑμῶν ἐν τοῖς ποσὶ μου ἐξεκένωσεν τὸ μύρον· ἵνα δι' ἐμοῦ εἰς τὰ ἔθνη μετοχυθῇ τῆς εὐωδίας ἡ χάρις. Οὐ χάριν, λέγω σοι, ἀφαιρῶνται αὐτῆς· ἁμαρτίαι αὐτῶν ἀλλὰ· ὅτι σὺ μὲν ὁμολογῶν με ἐξέκαμινον, οὐ φιλήματι ἐτίμησας, οὐδὲ ἀλείψας· ὑπερέπυσας· αὕτη δὲ πολλῶν κακῶν ἀμνηστὶ λαβούσα,

ἐτίμησέ με, ἐκ [806] δακρῶν καὶ μύρων ἀνθρώπων, κρατήρα κρασσαμένην. Μακαρίζωμεν οὖν ἁμαρτωλὸν τὴν τὰ τῆς Εὐδίας καλύψασαν κακὰ, τὴν δειξάσαν μεταπώρην, τὴν πρόξενον τὸν ἀγαθὸν φιλανθρωπίας νόμον, νόας τρόπους, καὶ γυναικῶν ὄρον ἐχρηστία, τὴν δάκρουσι τὴν αὐτὴν τὴν κριτὴν αὐτῶν ὡς ὕδωρ. Ὅσοι οὖν πάρεστε, νικήσατε τὸν τὴν ἵδωσιν, καὶ τῆς πόρνης μὴ τὴν ἰδοῦσιν, ἀλλὰ τὸν φῆνον μιμήσασθε. Ἡ ἡδονὴ μὲν γὰρ τὸν νῆν, ἀλλὰ τὸν φῆνον, ὁ ὀρθνός δὲ τὴν λύσιν προσεζήτησε. ὁρῶντες μὴ ὑμῶν, μὴ ὑδασιν, ἀλλὰ δάκρουσι, τὸ σῶμα· ἀλλ' ὡς μὴ μύρον, ἀλλὰ ἀγνεῖα τὰ μέλη· ἐνούσασθε· τὰ ἐκ σαρῶν ὑφάσματα, ἀλλὰ τὸ ἀφάρτον τῆς σωφροσύνης ἱματίον· ἵνα τῆς αὐτῆς τύχητε δόξης, χάριν ἀναπέμποντες τῷ ἀμυντὶ τοῦ Θεοῦ, τὸν αἰρῶντι τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ.

Οὐδὲν ἀποείκασιν οἱ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν διδασκαλοὶ μητρὶ φιλοτέκνω, πάντα πόνον καὶ κάματον ὑπομενούσῃ διὰ τὴν τῶν φιλοτέκνων τέκνων ἀνατροφήν. Ὡς γὰρ ἐκείνη τὸν μαστὸν προτίχουσα, τὴν τοῦ γάλακτος ἀκάματος τροφήν τῷ φιλάτῳ παρέχει, ὡσαύτως καὶ ὁ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας τὴν ὀλην τῆς διανοίας προβαλλόμενος τοῖς παισὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς, πόθω ψυχῆς ὑφέλκειν τὸ γάλα τοῦ λόγου παρακαλεῖ. Καὶ ὡς περὶ τὴν μήτηρ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ γάλακτος ἀνατροφῆς διαγωγὴν, καὶ τὸν δύστροπον ἄρτον διαλύει, καὶ τὰ λαχανικά βρώματα ἀρτύμασι νοστήσας, καὶ πυρὶ περιελεύσας, ὑπηρεσίας τῆς ζωῆς πῶν οἰκείων τέκνων γίνεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ διδασκαλὸς μετὰ τὴν κατήχησιν τῶν θεῶν λογίων, καὶ οἰοῦν μετὰ τὴν γαλακτοτροφίαν, καὶ τὸν δύστροπον ἄρτον τοῦ λόγου τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος διαλύσας, καὶ τὸν ποικίλων καὶ διαφόρων ἐρμηγνέων καὶ θεωρίων Γραφικῶν εἰς μίαν κρᾶσιν διδασκαλίαν συναγαγὼν, νόστιμον τὸν λόγον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τρεπομένοις παισὶ μεταδίδωσι. Διὰ δὲ καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, ἐν ταῖς προλαβοῦσιν ἡμέραις τοῖς εὐθυλύτοις· λόγους ὑμᾶς γαλακτοτροφήσαντες, νῦν πρὸς διδασκαλίαν θεωρίαν ἀγωγόμεν, τοῦ ἁγίου Πνεύματος· νόστιμον ὑμῖν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας ἀρτύοντες. Ἐστὶ δὲ ἡμῖν προκειμένος ἐπὶ τῆς τῶν Γραφῶν τραπέζης, ὁ ἄρτος τοῦ λόγου τοιοῦτος· Διὰ τί ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς ἐληλυθὼς ἀναδέσθαι τὸ παθεῖν καὶ θανεῖν, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν ἀνιδίμῳ σταυρὸν λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Πολλοὶ γὰρ μὴ νοήσαντες τὸν σκοπὸν τῆς σοφίας, καὶ τὸν κεκρυμμένον σταυρὸν ἐν τῷ ῥήματι, μὴ προσεσχηκότας, δειλίας αὐτοῦ καταγγέλλουσιν. Ἀλλὰ δεῦρο καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τέως πρὸς αὐτὸν, ὡς περὶ νῆπιον διαλεχθώμεν, ἵνα τὰ ὑπ' ἐκείνου ἡμῖν νοήματα ὡς νῆπιος διαπορήμευσωμεν. Εἰπωμεν τοίνυν πρὸς αὐτὸν, οὐκ ὡς περὶ τέλει, ἀλλ' ὡς νῆπιος· Τίνο; ἔνεκεν, Κύριε, ἐλθὼν τοῦ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλθὼν τοῦ σταυρωθῆναι, δεξιᾶς καὶ εὐχῆς λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ; Εἰ παύτως ἐκένωσας μορφὴν δούλου λαθὼν, μηδενὸς σε ἀναγκάσαντος, τί νῦν ἄλλον ἀξιοῖς καὶ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Καὶ μὴν συνεῖπον καὶ Ἰσχυροῦς· τοῦ πεινῆν τὸ ποτήριον τοῦτο. Ἐλεγε γὰρ, Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι· καὶ πῶς συνέχομαι, ὥς οὐ πῶς αὐτό; καὶ ὁ συνεχόμενος καὶ σπεύδων τοῦ πεινῆν αὐτὸ, παραιτεῖς καὶ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Μὴ γὰρ ἠγνώεις, ὅτι ἡμεῖς ἐπὶ τῆς ἡμῶν θάνατον ὑπομένειν; Καὶ μὴν σὺ ἔλεγε, ὅτι· Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Τί οὖν ἐλθὼν ἐγγὺς τοῦ σταυροῦ παραιτῇ καὶ λέγεις· Εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον [807] τοῦτο παρελθέτω; Καὶ ἐπὶ τοῦτο ἐβόλυν, τί τῷ σῷ μαθητῇ Πέτρῳ κωλύοντι σε ἐπιτίμης; Ἐλεγε γὰρ, Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου σταυρωθῆναι καὶ ταρῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Ἐλεγε δὲ καὶ Πέτρος· Ἰλλεός σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· πρὸς δὲ ἀναγκαστῆς ἔφη,

"Γαυγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ σὺν ἐκείνῳ ἐπιτίμησας τότε, ὡς ἀνθρώπινα φεγγόμεν, τί νῦν ἐπιτίμεις ὅτε ἐκείνος ἐκίλυε, καὶ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Σὲ κτιστὴν τῶν ὁρωμένων καὶ μὴ ὁρωμένων μανθάνομεν εἶναι· καὶ γὰρ νόστος ἀπ' χειρὸς ἐθεράπευσας, καὶ νεκρῶν λελυμένα σώματα διὰ ῥήματος ἐπέβλεψας, καὶ πηγὰς αἱμάτων κρασπέδοις ἱματίων ἐξήραναι, ἐκ πάντε ἀρτων πεντακισχιλίου ἀνδρᾶς εἰς κήρον διέθρεψας, ἀνέμοις καὶ θαλάσῃ ἐπέτιμησας, καὶ πάντα σοι ὑπήκουσαν τῷ ῥήματι· καὶ ὁ τοσούτων θαυμάτων δημιουργός, καὶ ἀνάντων λυτῆριος, νῦν θάνατον φοβῇ, καὶ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Καὶ εἰ σὺ θάνατον φοβῇ, ἐν τίνι λοιπὸν ἐξομεν τῆς ζωῆς τὰς ἐπιόδους; καὶ ἐπὶ φοβῇ θάνατον, πῶς λέγεις, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις; ζωὴ γὰρ καὶ ἀνάστασις θάνατον οὐδέποτε φοβεῖται. Τί δὲ ἐστὶ καὶ ὁ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Ἀρᾷ ἀγνοεῖς, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀγνοεῖς· πότερον δυνατόν ἐστίν, ἢ ἀδύνατον παρελθεῖν τὸ ποτήριον; Καὶ πῶς ἔλεγε; Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πάτερα, εἰ μὴ ὁ Υἱός; καὶ τὸν μὲν Πάτερα ἐπὶ γινώσκεις, οὐ μὲν οὖν οὐδὲν ἐστὶ, τὸ δὲ ποτήριον, εἰ δυνατόν ἐστὶ παρελθεῖν, οὐ γινώσκεις; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· Οὐκ ἐστὶ κτελεῖς ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; καὶ πάλιν, Ζωὴ γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργητής, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πάντων μάχων διέτομον, καὶ διανοούμενος ἀπὸ μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. Εἰ οὖν οὐκ ἐστὶ κτελεῖς ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πῶς σὺ νῦν, ὡς ἀγνοῶν, λέγεις, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ, ἐάν μὴ τί ἡ ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἐν τῷ λόγῳ; Οὐ πρέπει σοι, Κύριε, ὁ λόγος· οὗτος· Θεὸς γὰρ εἶ, Θεὸς Υἱός, Λόγος, σοφία, δύναμις, φῶς, ἥλιος, δικαιοσύνη, πηγὴ θάνατος, ζωὴ αἰώνιος, ἀνάστασις ἡμῶν τῶν τῇ ἁμαρτίᾳ τεθανατωμένων. Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Ὡς πῶς δυσέφικτός ἐστιν ὁ λόγος καὶ δυσδιώρητος; καὶ δυσἀκριτός; Ὡς πῶς στενός ἐστι καὶ τεθλιμμένος παρὰ πολλοὺς ἀνθρώπους; Αἰδοῦν ἡμᾶς, Κύριε, τὸ μυστήριον τοῦτο τοῦ λόγου σου· σοὺ γὰρ ἐσμεν, καὶ σοὶ ἐπιστεύσαμεν. Μὴ ἐπαιρέσθω ὁ γίγας ἐν τῇ βλασφημίᾳ αὐτοῦ Εὐδόμειο, μὴ δὲ ὀνειδίζετω παρεμβολὴν Κυρίου Ἰσραὴλ· ἐκείνος μὲν γὰρ ἡμᾶς ὀνειδίζει, εἰ; σὲ δὲ τὸν Δεσπότην ἡμῶν ἀνατρέπει ἡ ὕβρις. Ἐξέγειρον τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐγκλεισμένον νοῦν, καθάπερ τὸν πρῶτον Δαυὶδ· δὸς ἡμῖν ἕνα λόγον λίθον, ἵνα δι' αὐτοῦ σφενδονήσαντες, τὸ κεφάλαιον τῆς δυσσεβείας· αὐτὸν διαλύσωμεν, ἵνα γινώσκῃς τὴν παρεμβολὴν σήμερον, (ὅτι σὺ εἶ Κύριος ὕψιστος, μόνος ἐπὶ πάντων τῆς γῆς. Πολλοὺς ἡμῖν ὁ αἰρετικῶν ἐπίκειται· σύλλογος, τί λέγων; Ὅρξ; πῶς; φοβεῖται καὶ δεξιᾶ; ὅρξ; πῶς; εὐχεται τῷ

παρελθόντων. Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο
 νεύει, σὺ ἐν Νῦν Εὐνόμιος χαίρει, νῦν Ἄρειος εὐφρα-
 θείας ἀνταρρυσσόμενος ῥήματα βλάσφημα κατὰ τῆς ἀλη-
 θείας συνηρπύσας· ἀλλὰ μὴ εὐφρανθῆτε, πάντες οἱ ἀλ-
 λήφουλοι· συνετρίβητε ὁ Θεός. ἢ ὁ ζυγὸς τοῦ παλίντοῦ ἡμᾶς.
 γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πᾶσι δὲ ἄσπασθῆσθε, καὶ ἦν ἂν
 βούληται βουλεύσῃτε, διὰ τῆς ἀσπασθῆσθαι, καὶ ἦν ἂν
 μου Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ
 ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Ὁ ποτήριον ζωῆς καὶ
 ἀθανασίας μεμεστωμένον! ὁ λαβόντων τὸ ποτήριον καὶ
 Ἄρειος, τῇ οικείᾳ κακοπιστίᾳ ἐπιβολώσαντες· νομίζουσι
 τῷ πλησίον ἀνατροπὴν δολερὰν, οἱ τὴν ἐν ἑαυτοῖς
 [808] γλυκεῖαν κρᾶσιν τὸν νοσημάτων πικρὰν εἶναι νομι-
 ζόντες, καὶ μήτε τὴν Οὐαί, φωνὴν φοβούμενοι, λεγούσης
 τῆς ῥαφῆς· Οὐαί τῷ ποτιζομένῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ
 ἀνατροπὴν δολερὰν! Οὐαί οἱ λέγοντι τὸ πικρὸν
 γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς
 σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς! Οὐαί οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυ-
 τοῖς, καὶ ἐνώπιον ἐκιντῶν ἐπιστήμονες! Ἡμεῖς δὲ,
 ἀγαπητοί, λαβόντες τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τὴν
 ἐν αὐτῷ γέμουσαν διδασκαλίαν πόθω ψυχῆς ἀρυσώμεθα.
 Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστί, τὸ ποτήριον τοῦτο πα-
 ρελθέτω. Οὐχ ὅς σὺ νομίζεις, Ἄρειε, ἀρα δειλὰ ὁ Κύριος
 ἡμῶν, ἡ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγει· πῶς
 γὰρ ἂν ἐφοβῆθαι ὁ ἔξουσιαν ἔχων θανεῖν καὶ μὴ θανεῖν;
 λέγει γάρ· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου,
 καὶ ἔξουσιαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Εἰ μὲν γὰρ
 ἠναγκάζετο ὑπὸ τίνος, καλῶς ἔλεγες αὐτὴν δειλίαν·
 νῦν δὲ αὐτὸς λέγει, Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν
 μου, καὶ ἔξουσιαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· τοῦ-
 τῆς ἐστίν, Οὐκ ἀναγκάζομαι ὑπὸ τίνος, ἔπειτα καὶ ἔλεγεν·
 Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἔξου-
 σίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν· ἀλλ' ὥσπερ ἑμαυτὸν ἐκέ-
 νωσα, μορφήν δοῦλον λαβὼν, μηδενὸς με ἀναγκάζοντος,
 καὶ ἑμαυτοῦ τὸ σῶμα ψυκοδόμησα. Ἡ γὰρ σοφία ψυκο-
 δομήσας ἑαυτὴν οἶκον· τὴν αὐτὸν τρόπον δύναμαι καὶ
 λυθῆναι μου τὸ σῶμα θανάτῳ διὰ τῆς ζωῆς ἐγείρειν. Ἐγὼ
 γάρ εἰμι ὁ λέγων, Αὐσατε τὸν θάνατον τοῦτον, καὶ ἐν
 τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ὡστε οὖν οὐ δειλῶν,
 οὐδὲ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγω, Πάτερ, εἰ
 δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω, ἀλλ' ἀπο-
 κρύψου μυστηρίου λόγον προβαλλόμενος. Τοῦτο τὸ
 ῥήμα δέλεαρ ἐστί τῷ διαβόλῳ· δεῖ με αὐτὸν τοιοῦτος
 τοῖς ῥήμασι ἀντικεισθῆναι. Εἰδὼς με ὁ διάβολος πολλὰ
 σημεῖα πεποιγκίκα, ὅτι νόστους ἀπ' ἡ χειρὸς ἐθεράπευσα,
 οἱ λεγεώνας διαμύνοντες ῥήματα ἐφυγάδευσα, ὅτι λεπρῶν
 χαλαζώματα διέκην πύον· τὴν λόγῳ ἀπέξεσα, ὅτι παρα-
 λευμένα γόνυα φωνῇ ἔπηξα, ὅτι ἀνέμοις καὶ θαλάσσει
 ἐπειτήρησα, καὶ πάντα μοι ὑπήκουσαν τρόφῳ· καὶ ἐξ
 αὐτῶν τῶν πραγμάτων θεωρήσας με εἶναι ἰδὼν Θεοῦ,
 ἐνόησεν ἐπ' ἐμὴν ἐγὼ σταυρωθῶ, ἐκείνος ἀπώλετο· ἐάν
 ἐγὼ κατέλθω εἰς τὰ καταχθόνια, τοὺς μοχλοὺς αὐτοῦ
 τοὺς σιδηροὺς· συντρίψω, καὶ τὰς πύλας αὐτοῦ τὰς χαλ-
 κὰς συνθλάσω. Καὶ ταῦτα θεωρήσας, φοβούμενος σταυ-
 ρεῖ στήσαι το πολυτίμητόν μοι [τὸ] τρόπον τοῦ σταυ-
 ροῦ. Τί οὖν ἐγὼ ποιῶ; Ὡς σοφὸς ἀλιεὺς ὑποκρίνομαι
 δειλίαν, ὑποκρίνομαι φοβεῖσθαι τὸν θάνατον, καὶ λέγω
 Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω·
 ἵνα ἐκείνος ἐκ τῶν τοιούτων ταπεινῶν μου ῥημάτων νο-
 μίσας· με ἀνθρώπων εἶναι δεῖλιν, φεύγοντα τὸν θάνατον,
 σπεύσῃ ἐν μέσῃ τῇ ἣ στήσαι τὸ ξυλοπαγὲς μυστήριον
 τοῦ σταυροῦ, ὡς νομίζει, κατ' ἐμοῦ. Δεῖ με οὖν ὡς
 σοφὸν ἀλιέα τεχνάσασθαι κατ' αὐτόν, δεῖ με πάντα
 ὑπομεῖναι ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς. Εἰ γὰρ ἐκείνος ἐτε-
 νάσατο ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς τοῦ Ἀδάμ ἀπωλείας, πολλῷ
 μᾶλλον ἐγὼ τεχνάσομαι ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας.
 Ῥήμασι δολεροῖς ἠπάτησεν τὸν Ἀδὰμ, ῥήμασι θεικοῖς
 ἀπατήθησεται ὁ δολερός, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ πο-
 τήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Ἐάν μὴ ὁ ἀλιεὺς,
 ὅτε χαλάσει τὸ ἀγκιστρὸν εἰς τὴν θαλάσσαν, ποτὲ μὲν
 ἐνὸφ τῷ ἀγκιστρῷ, ποτὲ δὲ ὡς φεύγοντα δειλὴν τὸν σκώ-
 ληκα, τῇ χειρὶ ὑφέλκω, οἱ ἰχθύες οὐκ ἐφάλλονται.
 Περιέθηκα τὸν ἀγκιστρὸν μου τῆς Θεότητος τὸν σκώ-
 ληκα τοῦ σώματος· ἐχλάσατο τὸ ἀγκιστρὸν κεκρυμμέ-
 νον ἐν τῷ σκώλῃ τοῦ σώματος εἰς τὸν βυθὸν τοῦ βίου
 τούτου· ἐάν μὴ ὁ σκώλης ὡς σκώλης κινήθῃ, ὁ οφείλων
 ἀντικεισθῆναι οὐκ ἐπέχεσται τῷ ἀγκιστρῷ. Δεῖ με
 τοίνυν εἰς σκώληκα σχηματῆσθαι, καὶ λαλήσαι· Ἐγὼ
 γάρ εἰμι σκώλης, καὶ οὐκ ἀνθρώπος· Ἐν ἐκείνῳ

ἐπιδράμῃ καὶ ἀψήται τῷ ἀγκίστρῳ, καὶ ἄλυσσῃ ὑπὲρ μου, καὶ πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ ἰσθμῷ. Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ. Γίνομαι ὡς ἄνθρωπος δειλὸν γένος, γίνομαι ὡς φεύγων τὸν θάνατον· εἶπω, *Περὶ λυγρὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου*· εἶπω, *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Ἀκούων ἐκείνων τούτων τῶν ῥημάτων, χαίρει καὶ εὐφραίνεται· σπεύδει γὰρ τὰ ἐναντία μου πράττειν. [809] Ὅταν ἀκούσῃ, *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*, εὐφραίνεται· καὶ τί λέγει ἐν αὐτῷ; Καὶ οὗτος ἄνθρωπος ἐστὶ. Κατέπειν τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς προφῆτας· καταπίη καὶ τοῦτον. Ἰδοὺ γάρ, ὡς ἄνθρωπος, δειλιά· ἀνθρώπος ἐστὶ· καταπίη αὐτόν. Καταπίη μὲ ὡς ἄνθρωπον, καὶ εὐρήσει με ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ ὡς θεὸν ἔργαζόμενον. *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Καταπίη τὴν ζύμην τοῦ σώματος, καὶ εὐρήσει τὸν ἄνθρωπον τὸν ἀσεβέστον τῆς θεότητος, δεινὸς αὐτὸν ὡς θεὸν κατακαίοντα. *Πῦρ γὰρ ἦλθεν βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Καλήσω ὡς ἄρνιον, οὐ θέλω βλέπειν αὐτὸν τὴν τιλβουσαν μαγίαν τῆς θεότητος, ἵνα μὴ φύγῃ ὁ λύκος. Καταπίη μὲ ὡς ἄρνιον, καὶ ὅπῃ τῆς ἐνδοθεν τῆς τριστόμου μαχαίρας κατακτενηθήσεται· οὐκ ἔλθω γὰρ εὐρητήν βαλεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μάχαιραν. *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Κρύπτω τὴν ποιμένα θεὸν ἐν τῷ ἄρνιῳ τοῦ σώματος· οὐ θέλω φανερώσαι τὸν ποιμένα θεόν, ἵνα μὴ φύγῃ ὁ λύκος· ἐάν ἴδῃ τὸν ποιμένα, ἀφίσταται εἰς λύκος. Καλήσω ὡς ἄρνιον. *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Καλήσω ὡς ἄρνιον μὴ ἔχον ποιμένα· ἐγενόμην γὰρ ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήθη. Καταπίη μὲ ὡς ἄρνιον, καὶ ὅπῃ τὸ ἐνδοθεν ποιμὲνός τῃ βακτηρίᾳ τοῦ σταυροῦ συνθλασθήσεται. Μασήσεται τὸν κόκκον τοῦ σινάπης, καὶ εὐρήσει τὴν δριμύτητα τῆς θεότητος δεινὸς αὐτὸν βασανίζουσαν· μασήσεται μὲ ὡς ἄνθρωπον, καὶ εὐρήσει τὴν στερρὰν πέτραν σφοδρῶς τοὺς δόντας αὐτοῦ συγκλῶσαν· ἵνα μᾶλλον μηχανέται ἄνθρωπος μασῶσαι· καὶ πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον, Ὅδε θεὸς συνθλάσει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Εἰ ἥξει ὁποῖόν ἐστι τὸ ποτήριον τοῦτο, ὅπως ἐγὼ εἰρωεῖαι ἀπευχόμεναι, ἐκείνος ἂν ἤθελε παρελθεῖν· κατ' ἐκείνου γάρ ἐστι κεντητήριον, τοῖς ἐξ ἐμοῖς σωτήριον. Ὅταν με καταπίη, τότε αἰσθηθήσεται ὅτι κατέπειν· ὅταν ἰδῇ δι' ἐπὶ ἥλιον ἀφανιζόμενον, ἡμέραν σκοτιζομένην, τότε καὶ αὐτὸς πικρανθήσεται· καὶ πληρωθήσεται τὸ γεγραμμένον· Ὁ ἄθλις καὶ ὁ πικρὸς ἐπικρανθήσεται τὸ γεγραμμένον. *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Μὴ οὖν σκανδαλίζετε ὑμᾶς τὰ τοιαῦτα ῥήματα ἐν σοφίᾳ λεγόμενα· ἐκδέξασθε καὶ διψεθε τὴν ἔκδοσιν τῶν λόγων μου, καὶ τότε θαυμάσετε τὴν σοφίαν τῶν ῥημάτων μου. Νομίζει μάρτυρ μου τὸ τέχνασμα εἶναι· καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ σφοδρώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· νομίζει ἐκ τῶν τοιούτων ἀσθενεστάτον μὲ εἶναι, καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι τὸ ἀσθενές τοῦ Θεοῦ ισχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν· οὐκ οἶδεν, διὰ ἐγὼ μὲν πῖνον τὸ ποτήριον, ἐκείνος δὲ μεθυσθήσεται καὶ σκοτισθήσεται, εἰ δὲ ἐμοὶ ἐξυπνισθῶσιν καὶ ἐγερθῶσιν. Νῦν χαίρει ἀκούων τῶν τοιούτων μου ῥημάτων. *Πάτερ, εἰ θυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*· ὅταν μόντοι καταπίη με, ὅταν ἰδῇ πέτρας σχιζόμενας, καὶ τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς τάφους ἀναβρῆγνυμένους, καὶ ἐκείνον αὐτὸν ραχιζόμενον, καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναπνέοντας καὶ εἰς οὐρανὸν ἀλλομένους, τότε μετανοήσεται καὶ πενθήσει ἐπ' οἷς νῦν χαίρει. Οὐκ οἶδεν ὅτι, ἦν ἰσθμὸς παγίδα, αὐτῷ ἰσθμῷ, καὶ αὐτὸς ἡμπεσέσται, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἀδίκος ὠρυξέ, καὶ ἀνέσκαλ' ἐν αὐτῷ, καὶ ἐμπεσέσται εἰς βόθρον, ὃν ἐργάσατο· οὐκ οἶδεν ὅτι ὃν μέλλει ἰσθμὸν σταυρῶν, ἐμοὶ μὲν ἐστὶ πασθός, ἐκείνῳ δὲ σταυρός· ἐμοὶ μὲν ἐστὶ θάλαμος, ἐκείνῳ δὲ θάνατος. Ὁ ποτήριον, διαβόλον κεντητήριον, δαιμόνων φυγαδευτήριον, ἀμαρτῶν λικμητήριον, ζωῆς ἐργαστήριον, ἀμαρτωλῶν λιαστήριον, ἀθανασίας ποτήριον! Πλήρην, οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ. Ἐγὼ ὁ δούστος ἐπὶ, ὅσα εἶπον, ἐγένετο· ἤκουσέ μου λέγοντος· Εὐχαριστῶ σοι, Πάτερ, εἰ ἤκουσάς μου· ἐγὼ δὲ ἤθελον, εἰ πάντοτε μου ἤκουεις. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ἠδύαμην παρελθεῖν τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἵνα μὴ νομίσξῃ διὰ τῆς εὐχῆς μου παρέργε-

mius ille gigas, neque exprobrat castris Domini Israel : ille namque nobis exprobrat, et in te Dominum nostrum reflectitur contumelia. Excita mentem et cor nostrum, ut mitissimum Davidem : da nobis unum verbi lapidem, ut illum funda jacentes, caput impietatis eorum dissolvamus, ut hodie omnes in castris cognoscant, *Quoniam tu solus es Dominus altissimus super omnem terram (Psal. 82. 19)*. Magnus nobis instat hæreticorum cœtus, quid dicens? Viden' quomodo timeat ac formidet? viden' quomodo Patri supplicet dicens, *Pater, si possibile est, transeat a me calix?* Nunc Eunomius gaudet; nunc Arius lætatur, quasi invenerint blasphemata verba quæ contra veritatem sibilent. Verum ne lætemini omnes alienigenæ: contritum enim est jugum percutientis nos : *Nobiscum Deus (Num. 14. 9)*. Cognoscite gentes, et supereminini. Si enim rursum invalueritis, rursum vincemini, et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Deus. Os enim Domini hæc loquutum est : *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* O calicem vita et immortalitate plenum! quem accipientes Eunomius et Arius, et prava sua fide sordidantes, propinant proximo subversionem insidiosam, qui dulce ejus sensuum temperamentum amarum esse putant : neque illud, *Væ*, formidant, d'cente Scriptura : *Væ ei qui propinat proximo suo subversionem insidiosam (Habac. 2. 15)*. *Væ qui dicitis amarum dulce, et dulce amarum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes (Isai. 5. 20-21)*. Nos autem, dilecti, accipientes calicem Domini nostri, contentam in ipso doctrinam cum desiderio animi hauriamus. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Non ut tu existimas, Ari, formidat Dominus noster, aut mortem timens hæc loquitur? quomodo timuisset ille, qui potestatem habebat moriendi et non moriendi? dicit enim : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. 10. 18)*. Si naniq̃ue coactus a quopiam fuisset, recte dixisses ipsum timuisse; nunc autem dicit ille : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*; id est, Non cogor a quopiam, quandoquidem dicit, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam*. Sed sicut memetipsum exinanivi, formam servi accipiens, nemine me cogente, mihiq̃ue corpus ædificavi : nam *Sapientia ædificavit sibi domum (Prov. 9. 1)* : eodem modo possum corpus mortis solutum per vitam excitare. Ego enim sum qui dixi : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*. Itaque non timens, nec formidans mortem illud dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*; sed occulti mysterii verbum proferens. Hoc dictum esca est diabolo : oportet me ipsum his verbis quasi hamo capere. Videbat diabolus me multa signa fecisse, morbos manu curavisse, legiones dæmonum verbo fugasse, leprosorū pustulas verbo quasi ventilabro obrasisse, paralyticorum genua verbo firmasse, ventos et mare increpasse, omniaque mihi cum tremore obdivisse; ac cum ex ipsis operibus videret me esse Filium Dei, cogitavit, si ego crucifigerer, se periturum esse; si ego descenderem ad inferos, vectes ipsius ferreos me confracturum, et portas areas contrituras esse. His ille conspectis, refugit et timet ne pretiosum crucis tropeum erigam. Quid ergo facio? Ut sapiens piscator metum et timorem mortis simulo, et dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*; ut ille ex humilibus his verbis meis putans me hominem esse timidum, qui mortem fugerem, festinaret in medio terræ ligni crucis mysterium erigere, contra me, ut putavit. Oportet igitur me, ut sapientem piscatorem, contra illum arte uti; oportet me omnia sustinere pro omnium vita. Si enim ille ab initio arte usus est ad Adam exitium, multo magis ego arte utar pro omnium salute : verbis dolosis Adamum decepti, verbis divinis decipietur dolosus ille. *Pater, si possibile est, transeat hic calix a me*. Nisi

piscator, cum hamum demittit in mare, aliquando vermem in hamo poneret, aliquando vermem ut fugientem monstraret, pisces non insilirent in eum. Hamo divinitatis meæ vermem corporis circumposui : demisi hamum, occultatum sub verme corporis, in profundum vitæ hujus; nisi vermis ut vermis moveatur, qui hamo capiendus est ad hamum non accedet. Oportet ergo me in verinis figuram transire et loqui : Nam *Ego sum vermis, et non homo (Psal. 21. 7)*; ut ille accurrat, et hamum aggrediatur atque a me trahatur, impleaturque quod scriptum est in Jobo : *Ages autem draconem in hamo (Job 40. 20)*. Me gero ut homo timens, et mortem fugiens; dico, *Tristis est anima mea usque ad mortem (Matth. 26. 38)*; dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Hæc ille verba audiens gaudet et lætatur : festinat enim ut contra me agat. Cum audit, *Pater, si possibile est, transeat calix iste*, lætatur : et quid dicit in seipso? Hic quoque homo est. Deglutivi Abrahamum, Isaacum et Jacobum, patriarchas et prophetas : hunc quoque deglutiam. Ecce namque ut homo timet : homo est, deglutiam illum. Deglutiat me ut hominem, et in ventre suo inveniet me operantem ut Deum. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Deglutiat fermentum corporis, et inveniet carbonem inextinguibilem divinitatis, ipsum graviter intus urentem : nam *Ignem veni mittere in terram (Luc. 12. 49)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Loquar ut agnus, nolo ut videat splendorem gladium divinitatis, ne fugiat lupus ille. Deglutiat me ut agnum, et ab eo qui intus est triplicis aciei gladio confodietur : *Non veni pacem mittere illi, sed gladium (Matth. 10. 34)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Abscondo pastorem Deum in agno corporis : nolo manifestum reddere pastorem Deum, ut ne lupus fugiat : si pastorem videat, abscedit lupus. Loquar ut agnus : *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Loquar ut agnus, qui pastorem non habet : nam factus sum sicut homo sine adiutorio. Deglutiat me ut agnum, et ab eo, qui intus est, pastore bæulo crucis conteretur : mandet granum sinapis, et inveniet acrimoniam divinitatis graviter ipsum cruciantem : mandet me ut hominem, et inveniet firmam petram, quæ dentes ejus vehementer confringet; ut discat non ultra homines mandere, et implebitur id quod scriptum est : *Deus conteret dentes ejus in ore ipsius (Psal. 57. 7)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Si sciret qualis sit hic calix, quem ego per simulationem deprecor, ipse precaretur ut transiret : illum namque confodit, meis autem est salutaris. Cum me deglutiet, tunc sentiet quem deglutierit : cum viderit per me solem obtenebratum, diem obscuratum, tunc ipse in amaritudine erit; et implebitur id quod scriptum est : *Infernus subter exacerbatus est, occurrens tibi (Isai. 14. 9)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. Ne itaque vobis offendiculo sint hæc verba sapienter dicta : expectate, et videbitis verborum meorum eventum, et tunc mirabimini sapientiam eorum. Putat stultum esse Dei artificium, ac nescit illud, *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus (1. Cor. 1. 25)* : ex his verbis infer me infirmissimum esse; ac nescit illud, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. Nescit me quidem bibiturum esse calicem, ipsum vero inebriandum et obtenebrandum esse, meos autem e somno surrecturos et exvigatorum. Nunc gaudet his auditis verbis meis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix* : cum vero deglutierit me, cum viderit petras scissas, et monumenta sepulcræque dirupta seque ipsum discissum, et mortuos resistentes, atque in caelum exsistentes, tunc de iis dolebit de quibus nunc gaudet. Nescit se eum quem parat laqueum in seipsum parare, foreque ut in ipsum incidat, secundum hanc scripturam, *Laqueum aperit, et effodit eum, et incidit in foveam, quam fecit (Psal. 7. 16)* : nescit crucem illam quam erecturus est, mihi lectum, sibi crucem fore; mihi thalamum, sibi mortem. O calicem, qui diabolum confodit, dæmonas fugat! o scelerum ventilabrum, vitæ officinam, pec-

catorum propitiatorum, immortalitatis poculum! Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Scit infelix omnia quæ dixi, facta fuisse: audit dicentem, Gratias tibi ago, Pater, quia exaudisti me: ego autem sciebam quia semper me audis (Joan. 11. 41. 42). Nunc vero quia precatus sum ut calix mortis transiret, ut ne existimans per orationem meam calicem esse transiturum, circa crucis negotium segnior fieret, orationis eventum dubium reddo, et dico, Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Patri meo assigno mortis potentiam; etsi ego potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Divinam meam dignitatem tegumentis rationabilibus occulto; verbis humanis divinitatis meae potentiam abscondo; dico, Non sicut ego volo, sed sicut tu. Nescit cæcus ille meam et Patris mei voluntatem unam esse: Omnia enim quæcumque habet Pater, mea sunt (Joan. 16. 15); et, Ego et Pater unum sumus (Joan. 10. 30). Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Suspendet granum frumenti, et cum deglutierit me, videbit seipsum a triplici funiculo strangulari. At fortasse dicet auditorum quispiam: Ergo Christus illius diabolo: an licebat ipsi illudere ei? Cui respondebimus: Lege Scripturas, et invenies ipsum Patrem Moysi dicentem: Vides quantum illiusi Aegyptiis (Exod. 10. 2)? Itaque Dominus etiam illis diabolo et demonibus. Oportebat enim ipsum derideri ut stultum et magnifice loquentem ac dicen-

tem: In fortitudine mea faciam, et in prudentia manuum mearum auferam terminos gentium, et orbem totum et nidum comprehendam, et ut derelicta ova tollam, et nullus erit qui resistat mihi (Isai. 40. 15. 14). Oportebat ergo et illum et demones illudi, ut ostenderet Christus illos qui sese ita jactarent pueris esse insipientiores. Certe nesciebant quid facerent; nam Si cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent (1. Cor. 2. 8). Prænotabat autem propheta de hoc dracone, fore nempe ut illuderetur, dicens: Draco iste quem formasti ad illudendum ei (Psal. 103. 26). Sed ne longius orationem extendentes, videamur impedire eos qui secundum nos volunt Scripturæ sensum clarius efferre, hic silentio sermoni finem imponamus. Hoc enim caput tractandum suscepimus, non quasi possemus nihil præmittere, sed ut secundum facultatem nostram dissereremus, studiosisque occasionem daremus: Da sapienti occasionem, et sapientior erit (Prov. 9. 9). Vos autem, dilecti, ex Scripturis colligentes ea quæ hæc dicta firmare possunt, quæ captu difficiliora sunt, magis explicate. Neque enim timoris causa Dominus noster, ut diximus, calicem mortis recusat, sed divina dispensatione; ut ex meis perquam minimis verbis et sententiis, exque vestris laboribus gloria Christo referatur, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN PARABOLAM SECUNDUM LUCAM, QUÆ SIC HABET: HOMO QUIDAM DESCENDEBAT, ET INCIDIT IN LATRONES (Luc. 10. 30).

~~~~~

Vere secundum divinum apostolum, Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium (1. Cor. 9. 24). Cucurrit hodie sacerdos, cucurrit Levita, et Samaritanus solus accepit bravium. Illos enim, qui ante se venerant et cucurrerant, sine labore currens transilivit: quæ enim illi, qui legem edocti erant, non fecerant, recte fecit alienigena. Illi namque videntes in alio communem naturam periclitantem, viscera misericordiæ occluserunt, et clausis oculis jacentem illum quasi columnam mortuam præterierunt, sicut ille olim dives projectum foribus suis Lazarum: Samaritanus vero infidelis, imo fidelior sacerdotibus, rerum suarum oblitus, peregrinum consolatus est, et misso urgenti negotio, ad curandum vulnera festinavit, et quam non noverat legem implevit, ac quæ legis erant omnia perfecit. Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ sunt legis faciunt; hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia, et inter se iniricem cogitationibus accusantibus (Rom. 2. 14. 15). Quid ergo ait evangelista? Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones: qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis, abierunt semivivo relicto. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via: ac viso illo præterivit. Similiter et Levita, cum esset secus locum, ut venit et vidit, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum, et videns eum, misericordia motus est: et appropinquans alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum; et imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, et curam ejus egit. Et altera die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait illi: Curam illius habe; et quodcumque supererogaveris, ego cum rediero, reddam tibi (Luc. 10. 30-35). Discamus ergo quæ sit Jerusalem, quæ Jericho, qui latrones in quos incidit, quod vestimentum quo exuerunt illum, quæ plage quas homini imposuerunt, et cur abierunt semivivum relinquentes; quis sacerdos, quis Levita, quis Samaritanus; quid oleum, quid vinum, quæ ligamina, quid jumentum, quid stabulum, quis stabularius, qui duo denarii, quæ su-

pererogatio quam reddere promisit, quis reditus Samaritani. Quis ergo est homo qui descendebat ab Jerusalem in Jericho? Jerusalem est paradisus, Jericho hic mundus; homo qui descendebat ab Jerusalem in Jericho, est primus parens Adam: excedens enim ex paradiso, descendit in Jericho, hoc est in hunc mundum. Et veniens incidit in latrones; id est in malignos demones sanguinarios: qui exuentes illum vestimento immortalitatis, quod ante peccatum gestabat, induerunt eum foliis ficus. Cur foliis ficus? Quia ficus aspera est et acerba. Quoniam autem post peccatum asperitas rerum adfuit illi et amaritudo multa, ideo indutus est foliis ficus. Et plagis impositis, id est, hujus vitæ doloribus. In sudore vultus tui comedes panem tuum; et, Spinæ et tribulus germinabit tibi terra; et, In doloribus paries filios (Gen. 3. 17. 18. 16). Hæc sunt plagæ animæ. Et abierunt, semivivo relicto. Neque enim Adam transgressus legem Dei, inter vivos erat, neque omnino mortuus, quod non omnino Deum negasset. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via. Non dixit, κατὰ συντυχίαν, sed κατὰ συζυγίαν. Nam κατὰ συντυχίαν est, cum quis insperato et fortuito advenit; κατὰ συζυγίαν vero est, cum quis per Dei providentiam aliquid fecerit. Hic vero per Dei providentiam descendit sacerdos illa via, Ac viso illo præterivit. Similiterque Levita. Quis ille sacerdos, quis Levita? Sacerdos est lex Mosæica; Levita propheticus sermo. Hi itaque per Dei providentiam venerunt ad curandum eum qui a latronibus sauciatus fuerat: cum non possent autem illum curare, præterierunt. His igitur jacentem erigere non valentibus, venit Samaritanus, qui est Dominus Christus, custos animarum nostrarum; Samaritanus enim significat custos. Ideo dicit: Samaritanus iter faciens venit. Nec dixit, Venit ad eum, sed, Venit secus eum; id est, carnem gestans sicut ille, corporali passioni subjectus ut ille, sed sine peccato. Et videns eum, misericordia motus est super eo, et accedens alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum. Quæ sunt ligamina, quid oleum, quid vinum? Ligamina sunt præcepta Christi; oleum, sancti christina; vinum, mysterium fidei. Per hæc tria

σθαι τὸ ποτήριον, χαῖνος γένηται περὶ τὸ πρᾶγμα τοῦ σταυροῦ, τῆς εὐχῆς μου τὴν ἐκῆσιν ἀμφίβολον ποιῶ, καὶ λέγω, Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Τῷ Πατρὶ μου προσάπτω τοῦ θανάτου τὴν ἐξουσίαν· καίτοι αὐτὸς ἐξουσίαν [810] ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Κρύπτω τὸ θεῖόν μου ἀξίωμα πετάλοις λογικοῖς· κρύπτω τὸ ἐξουσιαστικόν μου τῆς θεότητος λόγους ἀνθρωπίνους· λέγω, Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Οὐκ οἶδεν ὁ τυφλὸς, ὅτι τὸ ἐμὸν θέλημα καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς μου ἓν ἐστίν. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν. Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Κρεμάσει τὸν κόκκον τοῦ στήτους, καὶ ὅταν καταπέτῃ με, θύει αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἐντρίτιου σχοινοῦ διενὺς ἀπαγχόμενον. Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις τῶν ἀκούοντων· Καὶ ἄρα γε ὁ Χριστὸς ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ; ἢ ἐξῆν ἦν ἐμπαίζειν αὐτῷ; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι Ἀνάγνωθι τὰς Γραφάς, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν τὸν Πατέρα λέγοντα πρὸς Μωυσέα· Ὅρας πόσα ἐμπέπαιχα τοῖς Αἰγυπτίοις; Τοιγαροῦν καὶ ὁ Κύριος ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς δαίμοσιν. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ὡς ἀνόητον χλευασθῆναι τὸν μεγαλόβρῃμονοῦντα, καὶ λέγοντα· Ἐν τῇ ἰσχύϊ μου ποιήσω, καὶ ἐν τῇ συνέσει τῶν χειρῶν μου ἀρεῶν δρῶα ἐθνῶν, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην, ὡς ροσσὶαν κατα-

λήψομαι, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ, καὶ οὐδεὶς ἔσται, ὃς ἀντελῇ μοι. Ἐδεῖ αὐτὸν τοῖνυν ἐμπαυχθῆναι καὶ τοὺς δαίμονας, ἵνα ἀποδείξῃ τοὺς τὰ τοιαῦτα καυχωμένους καὶ παιδῖν εἶναι ἀνοητοτέρους. Αἰδ' οὐτε ἐγνώσαν δ' ἐποιοῦν· *Εἰ γὰρ ἐγνώσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Προανεφώνει δὲ καὶ ὁ προφήτης περὶ τοῦ δράκοντος τούτου, ὅτι ἐμπαυχθήσεται, λέγων· *Δράκων ὁδτος, ὃν ἐπλασας ἐμπαίσειν αὐτῷ*. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ μηκύνοντες τὸν λόγον, δόξωμεν ἐμποδίζειν τοὺς μεθ' ἡμᾶς βουλομένους φαιδρότερον τῆς Γραφῆς τὸ νόημα παραδοῦναι, ἐνθάδε σιωπῇ τὸν λόγον ἡμῶν στελιώμεν. Προήχθημεν γὰρ εἰπεῖν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφάλαιον, οὐχ ὡς δυνάμενοι ἀπαρλεῖπτως εἰπεῖν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐαυτῶν δύναμιν διηγήσασθαι, καὶ ἀφορμὴν δίδόναι τοῖς φιλομαθεῖσι· *Αἰδοῦ γὰρ σοφῶ ἀφορμῇ, καὶ σοφώτερος ἔσται*. Καὶ ὑμεῖς δὲ, ἀγαπῆτοι, ἐκ τῶν Γραφῶν ἀναλεξάμενοι πρὸς σύστασιν τῶν ἐρρημένων, μερίζοντες λευκάντας τὸ δυσθεώρητον νόημα. Οὐ γὰρ δειλίας ἕνεκα ὁ Κύριος ἡμῶν, καθὼς προσείπαμεν, ἀπεύχεται τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομῶν θεϊκῇ· ἵνα ἐκ τῶν ἐμῶν ἐλαχίστων ῥημάτων τε καὶ νοημάτων καὶ ἐκ τῶν ὑμετέρων πόνων δόξῃ Χριστῷ ἀναπεμφοῦν, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου παραβολὴν λέγουσαν, Ἄνθρωπός τις κατέβαινε, καὶ λησταῖς περιέπεσεν.

Ὅτως, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, *Οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον*. Ἐδραμε σήμερον ὁ ἱερεὺς, ἔδραμε καὶ Λευίτης, καὶ ὁ Σαμαρεῖτης μόνος ἐλαβε τὸ βραβεῖον. Τοὺς γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἐλθόντας καὶ δραμόντας ἀκόπως δραμῶν παρεπῆδυσεν· ἃ γὰρ οἱ νομομαθεῖς οὐκ ἐποίησαν, ταῦτα κατήρωςεν ὁ ἀλλόφυλος. Οἱ μὲν γὰρ ἰδόντες ἐν ἐτέρῳ τὴν οἰκείαν κινδυνεύουσιν φύσιν, τὰ σπλάγχνα ἀπέκλεισαν τῆς συμπαιθείας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμύσαντες, ὡς στήλην νεκρὰν τὸν κείμενον ὑπερέδυσαν, ὡς καὶ ποτε ὁ πλοῦσιος πρὸ τῶν θυρίων αὐτοῦ ἐρριμμένον τὸν Λάζαρον· ὁ δὲ ἄπιστος Σαμαρεῖτης, πιστότερος δὲ μᾶλλον καὶ τῶν ἱερῶν, τῶν οἰκείων ἐπιλαθόμενος πραγμάτων, παρεμυθήσατο τὸν ξένον, καὶ τῆς ἐπειγούσης αὐτὸν χρείας ἐπιλαθόμενος, πρὸς τὴν θεραπεῖαν τοῦ πεπληγότος ἡτέιγετο, καὶ τὸν νόμον οὐκ εἰδώς, ἐπλήρωσε, πάντα πεποιτικῶς τὰ τοῦ νόμου. Ὅταν γὰρ ἐθῇ τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ἐργάζονται, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἐκωτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδεδίκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμπατρύσεως αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, [811] καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγοροῦνται. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν; Ἄνθρωπός τις κατέβαινε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱερικὴν, καὶ λησταῖς περιέπεσεν, οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινε ἐν τῇ ὁδῷ ἐκεῖνη, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντικυρῆλθεν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης γενόμενος κατὰ τὸν ὁπότεν, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν, ἀντικυρῆλθς. Σαμαρεῖτης δὲ τις εὐδύνει, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλάγχρυσθη, καὶ προσελθὼν κατέδυσσε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Ἐπιβιδύσας δὲ αὐτὸν ἔλθ' ὁ ἴδιον κτήνος, ἤραγεν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τὴν ἀβρὶον ἐξεβλῶν, ἐκβάλων δύο θηνάκια, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὁ τι ἂν προσδπαρήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀποδώσω σοι. Μάθωμεν οὖν τίς ἐστὶν ὁ Ἱερουσαλῆμ, καὶ τίς ἡ Ἱερικὴν, καὶ τίνες οἱ λησταὶ οἱς περιέπεσε, καὶ τί τὸ ἐνδύμα ὃ ἀπέδυσαν αὐτὸν, καὶ τίνες αἱ πληγαὶ ἃς ἐπέθηκαν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ διὰ τί ἀπῆλθον ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα, καὶ τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ Λευίτης, καὶ τίς ὁ Σαμαρεῖτης, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος, καὶ τίνες οἱ ἐπίδεσμοι, καὶ τί τὸ κτήνος, καὶ τί τὸ πανδοχεῖον, καὶ τίς ὁ πανδοχεύς, καὶ τί τὰ δύο θηνάκια, καὶ τί τὸ προσανάλωμα ὃ προσεπηγγεῖλατο προσάποδοῦναι, καὶ τίς ἡ ἐπάνδοδος τοῦ Σαμαρεῖτου. Τίς οὖν ὁ ἀνθρώπος ὁ καταβείων ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱερικὴν; Ἡ Ἱερουσαλῆμ

ἐστὶν ὁ παράδεισος, ἡ Ἱερικὴν, ὁ κόσμος οὗτος· ἀνθρώπος δὲ ὁ καταβαίνων ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱερικὴν, ὁ πρωτόπλαστός ἐστιν Ἀδὰμ· ἐκπέσας γὰρ ἐκ τοῦ παραδείσου κατήλθεν εἰς Ἱερικὴν· τοῦτέστιν, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Καὶ ἐλθὼν λησταῖς περιέπεσε· τοῦτέστι, τοῖς πονηραῖς δαίμοσι τοῖς φονικωτάτοις· οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν τὸ ἐνδύμα τῆς ἀθανάσιας, ὃ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐφόρει, ἐνέδυσαν αὐτὸν φύλλα συκῆς. Διὰ τί φύλλα συκῆς; Ὅτι τραχεῖα εἰσὶ καὶ πικρά. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν τραχύτης προσεγένετο αὐτῷ πραγματῶν καὶ πικρία πολλή, διὰ τοῦτο ἐνέδυσάτο φύλλα συκῆς. Καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, τοῦτέστι, τὰς βιωτικὰς ὁδύνας. Τὸ, Ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου, καὶ, Ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ, καὶ, Ἐν λύπῃς τέξῃ τέκνα· αὗται αἱ πληγαὶ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἀπῆλθον ἀφέντες αὐτὸν ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Οὗτε γὰρ ἐν ζῶσιν ἦν παρὰ τὰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀδὰμ, οὐδὲ τελείως ἐνεκρῶθη, τῷ μὴ τελείως ἀρνήσασθαι τὸν Θεόν. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινε ἐν τῇ ὁδῷ ἐκεῖνη, καὶ οὐκ εἶπε, Κατὰ συντυχίαν, ἀλλὰ, Κατὰ συγκυρίαν· Κατὰ συντυχίαν γὰρ ἐστὶν, ἀπρόοπτος καὶ ἀπροσδοκῆτος, ὅταν ἐξ αὐτομάτου τις παραγένηται· κατὰ συγκυρίαν δὲ ἐστὶν, ὅταν τις κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ τί ποιῇ. Ἐνταῦθα οὖν κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ κατέβαινε ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ὁδῷ ἐκεῖνη, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντικυρῆλθεν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης. Τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ Λευίτης; Ἱερεὺς μὲν ἐστὶν ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, Λευίτης δὲ ὁ προφητικὸς λόγος. Οὗτοι μὲν οὖν κατὰ πρόνοιαν μὲν Θεοῦ ἦλθον ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ τοῦ τετραυματισμένου ὑπὸ τῶν ληστῶν· μὴ δυνήθέντες δὲ θεραπεύσαι αὐτὸν, ἀντικυρῆλθον. Τούτων οὖν μὴ ἰσχυσάντων ἀναστῆσαι τὸν κείμενον, ἔρχεται Σαμαρεῖτης, ὃς ἐστὶν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ φύλαξ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· Σαμαρεῖτης γὰρ ἐρμηνεύεται φύλαξ. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπε· Σαμαρεῖτης δὲ τις εὐδύνει ἦλθε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἦλθε πρὸς αὐτὸν, ἀλλ', ἦλθε κατ' αὐτὸν, τοῦτέστι, σαρκοφωρήσας κατ' αὐτὸν, πάθει σωματικῷ ὑποκείμενος κατ' αὐτὸν ἀναμαρτήτως. Καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλάγχρυσθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ προσελθὼν κατέδυσσε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Τίνες οἱ ἐπίδεσμοι, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος; Ἐπίδεσμοι εἰσιν αἱ παραγγελίαι τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἔλαιον, τὸ χρίσμα, τὸ ἅγιον, οἶνος δὲ τὸ μυστήριον τῆς πίστεως. Διὰ τῶν τριῶν τούτων τὰ ψυχικὰ ἡμῶν θεραπεύεται τραύματα. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα. Ἐπιβιδύσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος, ἤραγεν εἰς πανδοχεῖον. Ἰδιον κτήνος; λέγει τὸ σῶμα ὁ Χριστός, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβεν ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου. Ἀνεβίβασεν οὖν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος· τὸν τετραυματισμένον ὑπὸ τῶν λη-

αὐτῶν· ἐπειδὴ, κατὰ [812] τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐδόξασε. Καὶ ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, τοῦτέστιν, εἰς τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ, τὸ πρότερον αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ. Ἐπὶ τὴν αὐρίον δὲ ἐξελθὼν, τοῦτέστιν, μετὰ τὴν ἀγίαν ἀνάστασιν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια, δέδωκε τῷ πανδοχεῖ. Τίς ἐστὶν ὁ πανδοχεὺς, καὶ τί τὰ δύο δηνάρια; Ὁ πανδοχεὺς Παῦλος ὁ ἀπόστολός ἐστιν, ὁ προβληθεὶς τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίᾳ· πανδοχεὺς δὲ ἐκλήθη διὰ τὸ πάντας δέχεσθαι, καὶ πάντας ἔλκειν εἰς σωτηρίαν. Ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, εἰπὼν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· σοί, φησί, παραδίδωμι τὸν ἐξ ἔθνων λαόν, τὸν τετραυματισμένον ὑπὸ τῶν ῥησέων φονικωτάτων· μόνον ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· καὶ ὁ δ' ἂν προσδπανθήσῃ, ἔγωγ ἐν τῷ ἐπανερχεσθαι με ἀποδώσω σοι. Τὶ οὖν πρὸς

ἀδαπάνησε Παῦλος τοῖς θνητοῖς; Τὰς δέκα τέσσαρες ἐπιστολάς, ἃς διεπέμψατο τοῖς ἔθνεσι. Τί ἐστὶ τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανερχεσθαι με ἀποδώσω σοι; Ἐν τῇ δευτέρᾳ μοι παρουσίᾳ, ὅταν ἔρχωμαι κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανερχεσθαι με, ἀποδώσω σοι ἃ προσεδάπανήσας· καθὼς καὶ αὐτὸς; ὁ Παῦλος λέγει· Τὸν ἀνὴρα τὸν καλὸν ἠγωνίσμην, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀποκείμαι μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν κελίῳ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτὴς· οὐ μόνον ἐδ' ἐμοί, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιζήτειαν αὐτοῦ. Τοῦ τοιούτου οὖν, ἀδελφοί, στεφάνου γένεοιτο καὶ ἡμεῖς ἐπιτυγεῖν πάντας, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς γέννησιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου, προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ.

Εὐκαιρος ἡμέρα ἑορτῆς καὶ πανδήμου χαρᾶς, ἐν ᾗ ὑπαμνησθῇ τοῦ Γαβριὴλ τὴν λειτουργίαν καὶ τοῦ Ζαχαρίου τὴν ἱερατείαν, καὶ ἐννοῦ τὸν ἀφωνία καταδικασθέντα τῇ ἀπιστίᾳ. Ἰκοῦσατε γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τοῦ ἀνοίξαντος ἡμῖν σήμερον τὸ ψυχωφελές ἱατρεῖον. Ἰατρός γὰρ ἦν καὶ τῇ τέχνῃ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶ· ἀλλὰ τότε μὲν συμμάτων ἱερατευτῆς, νῦν δὲ κρατημάτων περιοδεύτης· τέχνην κατήλλαξε, καὶ περιοδεῖα περιοδεῖαν διεδέξατο. Τί οὖν ὁ Λουκᾶς, ὁ εὐφύης ἱατρός; Ἰκοῦσατε αὐτοῦ ἀρτίως λέγοντος. Κατὰ τὸ ἔθος, φησὶ, τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι, καὶ εἰσῆλθον εἰς ναὸν τοῦ Θεοῦ Ζαχαρίας, καὶ ἄπαν τὸ πλῆθος ἦν τοῦ λαοῦ προσευχόμενον ἔξω τῇ ὥρᾳ τοῦ θυμιάσαι. Καὶ ἰδὼν ἄγγελος Κυρίου ὥφθη αὐτῷ ἐστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἔκπεσεν ἐκ' αὐτόν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, ὅτι ἐσχηκούσθῃ ἡ δέησίς σου· καὶ ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Ὁ τοῦ παραδόξου καὶ μυστικοῦ θαύματος! Δικαίως ὁ Ζαχαρίας ἀντεῖπε τῷ ἀγγέλῳ. Ἄλλην παράκλησιν ἐποιεῖτο, καὶ ἄλλην ἐλάμβανεν· ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσήυχετο, καὶ τέκνον πατὴρ ὠνομάζετο· συγγνώμην πλημμελημάτων ἐζήτηι, καὶ ἀγόνου μίτρας ἐπαγγέλλας ἐδέχετο. Ἠθέληεν γὰρ ὁ Ζαχαρίας τὰς ψυχὰς τῶν ἀμαρτησάντων λαθῆναι, ἢ τὴν κοιλίαν τῆς Ἐλισάβετ ὀγκυθῆναι. Δικαίως ὁ Ζαχαρίας ἐταράχθη φόβῳ συσχεθείς· ἀνθρώπος γὰρ ἦν τροπὴ δουλεύων, εἰ καὶ ἱερατικὸν ἀξίωμα περιεβέβλητο. Εἶπε δὲ Ζαχαρίας εὐθέως κατὰ ψυχὴν μόνον, ὡς εἶδε τὴν ἄγγελον· Ξένου τοῦ ἀνδρός ἡ ἐπιστάσια, ξένου τῶν ῥημάτων ἡ ἐπαγγελία. Τίς οὗτος, ὁ τεθαρρήμενός ποδὶ τὴν ἱερὴν ναὸν βηματίζων; τίς οὗτος, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος παρεστὼς; τίς οὗτος, ὁ ἀλλομύθοφου θεᾶς μορφαῖς περιστράπτων; τίς οὗτος; οὐκ εἶδον ἀνθρώπον περρωτὸν, οὐδ' αὖ πετεινὸν ἀνθρωπόμορφον. Τίς οὗτος, ὁ φόβῳ τῆς ἐμῆς ψυχῆς περιέρχων; τίς οὗτος, [813] ὁ φωσφόρος ἀπὸ στόματος, κεκλεισμένων τῶν χειλέων λαλῶν μέγαρα; τίς οὗτος, ὁ τῆς ἐμῆς ἐφημερίας ἐφεδρευτής; τίς οὗτος, ὁ τῆς ἐμῆς πρεσβείας ἐμποδοιστής; Ἐξω τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ περιμένει με προσευχόμενον, ὡς τοῦ βασιλέως τοῦ ἐπουρανίου ἀντιγραφία· καὶ οὗτος ἐνδὸν κατεγεί με. Δι' ἐμοῦ δέησεις ἀπέδωκαν τῷ βασιλεῖ, συγγνώμην αἰτούντες, ὡς πλημμελῆσαντες. Ταῦτα εὐχομαι ὑπογραφῆναι, ἵνα τῷ λαῷ τὴν ἐπιθυμίαν κομίσω, ἵνα τῆς ἐφημερίας μου τὴν ἐργασίαν ἐπιδείξω. Παύσαι τοῖνον, ὅστις εἶ, ὁ ἐκφοβῶν με. Εἰ ἡς θεόπεμπτος ἄγγελος, συνεβάλου ἀν τῇ χρεῖᾳ μου, συνέπαυες τοῖς ἔξω δακρύουσι, συνεθλίβου τοῖς θλιβομένοις. Ἀπιθι τοῖνον. Τίς εἶ ὁ ἐκφοβῶν με; Οὐδεὶς μοι λόγος παιδός· τί μοι τέκνον ἐπαγγελίαν σημαίνει; τί κέρδους τῷ λαῷ, ἂν ἐγὼ τέκνον ἔξω; τί δὲ ὄφελος, ἂν Ἐλισάβετ παιδίον θηλάσῃ; τί κέρδους, ἂν ἐγὼ κληρονομήν τοῦ βίου καταλείψω; Ἀπιθι τοῖνον ὁ ἐκφοβῶν με, ὅστις ἂν εἶ· ἀπιθι τοῖνον ἀπ' ἐμοῦ. Προβέβηκότες ἐσμέν παρῆλθεν ὁ καιρὸς; τῆς σπορᾶς, ἐσέβηθη τοῦ γάμου ἡ ἐπιθυμία; ὁ χρόνος τὴν θέρμην κατέψευεν, ἡ στεριώσις τὸν καρπὸν ἠρνήσατο, ἡ φύσις πρὸς ἑαυτὴν ἐστασίασε· τεθνήκαμεν ἀμφοτέρω τῷ μέρει τῆς μίξεως· ὁ ἡ νέστης

οὐκ ἦνθησε, πῶς γῆρας βλαστᾷ; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ Ζαχαρίας εἰκότως. Ὁ δὲ ἄγγελός φησι πρὸς αὐτόν, καθὼς ἀρτίως ἤκουες· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, μὴδὲ λογισμοῖς ταράττου· ἄγγελός εἰμι φωτός, καὶ οὐχὶ σκότους· Γαβριὴλ εἰμι ἐγὼ, εἰς τὸν ἀρχόντων τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως· πρόσταγμα κομίζω, οὐκ ἐξουσία κελεύω. Ἀπεστάλην μηνύσαι σοι, οὐχὶ ἐφοδὸν ποιῆσαι σοι. Σχῆμα περιεβέβλημαι, οὐχὶ δὲ γυμνῇ τῇ οὐσίᾳ σοι φαίνωμαι. Φείδεται γὰρ σου τῆς ζωῆς ὁ ἀποσταλίας με. Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· ἀπεστάλην εὐαγγελίσασθαι σοι, οὐχὶ δὲ θαμβῆσαι σε. Τὸ γῆρας προβάλλῃ, καὶ τὴν ἀγониον πολίαν, καὶ τὴν ἀσπρὸν μίτραν. Καὶ τί; Θέλων γεννᾷ; Θεοῦ τὸ δῶρον· μὴ γὰρ ἀνθρώπου τὸ εὔρεμα; οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιῶν ἄνθρωπον, καὶ πλάσσω ἐν ἀνθρώπῳ πνεῖμα; Ἀπιστεῖς, Ζαχαρία; Πῶς ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη; πῶς ἡ Εὐὰ ἐκτίσθη; πῶς ὁ Ἰσαὰκ ἐγεννήθη; Ὑπακούσας Ἀβραὰμ οὐκ ἐξέφαλῃ καὶ σὺ ἱερὸς εὐ ἀπιστεῖς; Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τὸ θεῷ πᾶν ῥῆμα, Ζαχαρία; Διὰ τὸ γῆρας ἀντιλέγεις, ὡς πρεσβυτά; σωματικὴν νέκρωσιν δραστηκυτέραν ὀρίζεσθαι; Εἰ μὴ εἶδες τὸν Ἀβραάμ, καλῶς ἀμφέβαλες. Φυσικὴν ἀσθένειαν προβάλλῃ, καὶ θεϊκῆς ἐπαγγελίας παρούσης οὐ πιστεύεις, ἀλλ' ἀμφιβάλλεις καὶ φιλονεικεῖς; Μικρὰ αἰτεῖς, καὶ μεγάλα λαμβάνεις· καὶ ὡς ζημιαν ὑπομένων κραυγάζεις, Ζαχαρία; Ὑπὲρ τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ μόνον προσεύχῃ· ἐγὼ δὲ ὁ εὐαγγελίζομαι σοι, εἰς πάντα τὰ ἔθνη συνεισάγει τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ταῦτα ἀκούσας, καὶ μικρὸν τὴν δύναν ἀποτρέψας, ἀναπαύριθις πρὸς τὸν ἄγγελον ἔφη· Τί λέγεις, ὦ ἄγγελε; ἡ γυνή μου γεννήσει; Τί γάρ; διὰ τοῦτο προσευξάμην, ἡ τοῦτο ἔνεκεν τὸ θυμίαμα κινή τῆς ἐφημερίας, ἵνα τὴν καρπογονίαν τῷ λαῷ ἐπιδείξω; Συγγνώμην ἀμαρτημάτων αὐτῷ· μὴ γὰρ λύσιν στεριώσεως ἐπιποθῶ; τὴν συναγωγὴν κοινωσῆναι ὅλῳ· μὴ γὰρ τὴν Ἐλισάβετ ὀγκυθῆναι; ψυχὰς τετραυματισμένας παρακαλῶ λαθῆναι· μὴ γὰρ μαζοὺς ξηρανθέντας γαλακτορροεῖς γενέσθαι; Τί λέγεις, ὦ ἄγγελε; ἡ γυνή μου γεννήσει; Καὶ τί; τὸ κέρδος τῶν ἔξω προσευχόμενων; ἄρα δὲ ἀκούσαντες οὐ λιθάσουσι με, λέγοντες ὅτι· μὴ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῆς νοτιωφελούς ἔνεκεν σωτηρίας καθίσταμαι ἀρχιερεὺς, ἀλλ' ἑαυτοῦ μόνον; καὶ οὗτοι οὗτοι λόγον, ἀλλ' ὄνον ἐδεξάμην. Οὐδεὶς μοι λόγος πρὸς τεκνογονίαν· ἀπαγε, τοῦτο οὐ βούλομαι. Ὅπερ τηχόμενον, οὐκ ἔλαβον· καὶ νῦν ἑτέρα ἀνθ' ἐτέρων μοι γυνώσκεις; Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ παιδοποιίας· νόσος στεριώσεως γέγονε. Μὴ γὰρ χρόνος τὴν ἐπιθυμίαν ἐθέρισε, καὶ ἡ ἀσθένεια τῆς φύσεως, ὡς τῆς μίξεως; Οὐδεὶς μοι λόγος νῦν περὶ τεκνογονίας. Ἄνευ βακτηρίας βαδίζειν οὐ δυνάμεθα, καὶ πῶς τεκνογονίας ἀρχεσθαι κελευόμεθα; Τὸ γῆρας τὴν φύσιν ἠρνήσατο· πίστει ἔξω [814] τὸ πρᾶγμα. Τάφον περιδεδυμένον, καὶ τροφὴν ἀράδωνινόμενον· Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ τεκνογονίας. Τοῦ λαοῦ τὴν σωτηρίαν ζητῶ, καὶ τοῦ ἔθνους τὴν εὐδαιμονίαν, τῶν ἐχθρῶν τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἐνημέραν, οὐχὶ δὲ κλαυθμύριατα, καὶ σπάργανα καὶ νηπιώδεις τροφάς. Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ τούτου. Πῶς πατὴρ γυναικὸς παιδὸς εὐερέθησμαι; Τὸ γῆρας ἀπωθεῖται τὴν πίστιν, ἔξω φύσεως λοιπὸν τὸ πρᾶγμα, διαλέλνται τὰ γεννητικὰ μόρια· βάρδον ὡς ἱππὸν κατέχων ἐπιβαίνω, καὶ μονογαμίας μοι πείραν ἀνα-

animæ nostræ vulnera curat. Hæc sciunt initiati. *Imponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum.* Jumentum suum dicit Christus corpus quod pro nobis sumpsit ex intemerata Virgine. Imposuit ergo jumento suo enim, qui sauciatus fuerat a latronibus : quia, secundum prophetam Isaiam, *Ipse infirmitates nostras suscepit, et ægritudines portavit (Isai. 53. 4).* Et *Duxit in stabulum* ; id est, in sanctam Ecclesiam ; et curam ejus egit, primo per seipsum. Altera autem die exiens, id est, post sanctam resurrectionem, proferens duos denarios dedit stabulario. Quis est stabularius, qui duo denarii ? Stabularius est Paulus apostolus, cui commissæ est Ecclesia ex gentibus : stabularius autem *παροῖκος* ; vocatus est, quod omnes excipiat et omnes ad salutem trahat. Proferens Christus duos denarios post resurrectionem, Vetus nempe et Novum Testamentum, dedit stabulario dicens : Curam illius habe : populum ex gentibus trado

tibi, vulneratum a latronibus sanguinariis : solum curam illius habe, et quod supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. Quid ergo plus expendit Paulus, quam illos denarios ? Quatuordecim epistolas, quas gentibus misit. Quid sibi vult illud : *Ego cum rediero reddam tibi* ? In secundo meo adventu, quando veniam judicaturus vivos et mortuos, cum rediero, reddam tibi quæ supererogaveris : ut et ipse Paulus dicit : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus Iudex : non solum autem mihi, sed illis omnibus qui diligunt adventum ejus (2. Tim. 4. 7. 8).* Talem ergo coronam, fratres, nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN NATALE S. JOANNIS PROPHETÆ, PRÆCURSORIS ET BAPTISTÆ.

Opportuna dies solemnitatis et universalis lætitiæ, in qua subit in mentem Gabrielis ministerium et Zachariæ sacerdotium, ac mecum reputo eum qui ob incredulitatem mutus factus est. Audistis enim evangelistam Lucam, qui medicinæ utilem officinam nobis hodie aperuit. Arte quippe medicus erat Lucas evangelista ; sed tum corporum curator erat, nunc res circumquaque gestas recenset : artem cum arte mutavit, et circuitio circuituionem excepit. Quid igitur ait Lucas bonus ille medicus ? Audistis enim modo dicentem : *Secundum consuetudinem sacerdotii sorte exiit ut incensum poneret, et ingressus est in templum Dei Zacharias : et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Et ecce angelus Domini apparuit ei, stans a dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irritus super eum. Dixit autem ei angelus : Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua : et ecce uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem (Luc. 1. 9-13).* O stupendum et arcanum miraculum ! Jure Zacharias contradixit angelo. Aliam consolationem postulabat, aliam accepit : pro populo precabatur, et filii pater vocatus est : veniam peccatorum querebat, et ex sterili utero promissionem accepit. Malebat Zacharias animas peccatorum sanari, quam Elisabethæ uterum intumescere. Jure Zacharias turbatus est, metu correptus : homo quippe erat mutationi obnoxius, etiamsi sacerdotali dignitate amictus. Dixit autem statim Zacharias, sed mente tantum, ut vidit angelum : Novus certe est viri adventus, nova promissio. Quis est hic, qui fidenter in sacro templo incedit ? quis est hic tam, qui stat a dextris altaris incensi ? quis est hic tam novæ et tam fulgidæ formæ ? quis est hic ? non vidi hominem alatum umquam, neque avem hominis formæ. Quis est hic, qui timore animum meum occupat ? quis est hic lucifer ex ore, qui oclusis labiis magna loquitur ? quis est hic, qui meam sacerdotii vicem observat ? quis est hic, qui intercessionem meam impedit ? Multitudo populi foris expectat me orans, quasi celestis Regis scribam ; et hic intus me detinet. Per me supplicationes Regi obtulerunt, veniam peccatorum rogantes. Hæc precor deleri, ut populo quod desiderat referam, ut vicis meæ officium perficiam. Desine ergo, quisquis sis, me perterrefacere. Si angelus a Deo missus esses, opem mihi prastares, erga eos qui foris lacrymantur misericordia ducereris, in partem mœoris venires. Abscede ergo. Quis es, qui mihi timorem iniecit ? Filium habere non curo : quid mihi filium promittis ? quod lucrum populo, si filium habeam ? quæ utilitas, si Elisabeth puerum lactet ? quod lucrum, si ego heredem relinquam ? Abi ergo quisquis sis, qui me terrefacis : abscede a me. Ætate provec-

sumus, tempus serendi transivit, extincta est nuptialis cupiditas, tempus calorem refrigeravit, sterilitas fructum negavit, natura contra seipsam pugnavit, ambo parte genitali mortui sumus. Cum juvenis non floruerit, quomodo senectus germinabit ? Hæc apposite Zacharias. Angelus vero ait illi, ut modo audisti : *Ne timeas, Zacharia*, neque cogitationibus turberis : angelus sum lucis, non tenebrarum : Gabriel sum ego, unus ex principibus celestis Regis. Mandatum assero, non cum potestate jubeo ; missus sum qui tibi significarem, non qui te invaderem. Specie quadam amictus sum, non nuda substantia tibi appareo : nam tuam corat vitam qui misit me. Ne timeas, Zacharia ; missus sum qui nuntiarem tibi, non qui te percellerem. Senectutem oljicis, senium proli ineptum, vulvam non satam. Et quis voluntate sua gignit ? Dei donum est : num hominis est inventio ? non audisti Dominum dicentem, *Ego sum qui facio hominem, et formo in homine spiritum (Zach. 12. 1)* ? Non credis, Zacharia ? Quomodo Adam formatus est ? quomodo Eva creata fuit ? quomodo Isaac genitus est ? Obediendo Abraham non frustratus est : et tu sacerdos non credis ? An impossibile est apud Deum omne verbum, o Zacharia ? Propter senectutem repugnas, o senex ? corpus emortuum Deo efficacius esse definis ? Nisi videres Abrahami exemplum, recte dubitares. Naturalem infirmitatem obtendis, et presenti divine promissioni non credis, sed dubitas et contendis ? Parva petis, et magna accipis ; atque ut dampnum patiens clamas, Zacharia ? Pro Judaico populo tantum precaris ; ego vero annuntio tibi omnes gentes ad salutem vocari. His auditis Zacharias, paulum averso vultu, angelo sic respondit : Quid dicis, o angede ? uxor mea pariet ? Quid enim ? ideone precor, aut incensum in officii mei vice moveo, ut prolem populo ostendam ? Veniam peccatorum peto ; num sterilitatis solutionem desidero ? synagogam pondere liberari volo ; num etiam Elisabetham uterum gestare cupio ? vulneratas animas sanari peto ; num etiam exsiccata ubera lac fundere postulo ? Quid dicis, o angede ? uxor mea pariet ? Et quid inde lucris tuis qui foris precantur ? annon hæc audientes me lapidabunt dicentes, me non pro illis et communis salutis causa, sed pro me tantum esse sacerdotem ? neque non verbum, sed prolem accepisse ? Non curo prolem ; alii ; id nolo. Quod postulabam non accipit, et nunc alia pro aliis mihi indicas. Prolem nihil curo ; sterilitatis morbus adest. Annon tempus cupiditate demessuit ? annu infirmitas nature coitum prohibet ? De suscipienda prole nihil curo. Sine baculo incedere non valemus, et quomodo nunc jubemur suscipiendæ proli operam dare ? Senectus naturam negavit : res fidem omnem

superat. Sepulcrum conspicimus, et nutricem con-
ducimus? De succipiendi prole non cogito. Populi
salutem quero et gentis felicitatem, inimicorum
captivitatem, populi prosperitatem, non vagitus,
fascias, infantiles escas. Injussimodum res non curo.
Quomodo pater legitimi filii inveniar? Senectus si-
dem repellit, extra naturam res est, genitales par-
tes solute sunt: baculum ut equum tenens incedo,
et ad conjugalem me operam excitas, quando to-
tum corpus in sepulcrum versum est? Quomodo
id cognoscere possim? dic mihi, o maxime Gabriel
(necesse quippe est illud ignorantes docere; Gabriel
homo Dei significat): dic, quomodo hæc cognoscam?
Ecce tremunt membra mea: ambo præ senectute
terram conspicimus. Si altera pars juvenis esset,
altera senectute laboraret, parva saltem hujusmodi
spes superesset: at utriusque corpus collapsum est.
Nihil aliud expectamus nisi falcem mortis, ut spicæ
ad messem maturæ. Si tandem vera dicis, domine
Gabriel, aliud præcedat signum, pignus mihi dato ut
mirabili credam promissioni. Quæ mihi notitia dabi-
tur? Aaron non credidisset, nisi virga florisset: Moy-
ses non certior factus esset, nisi manus ejus candens
fuisset: Gedeon non intellecturus erat, nisi ros in
vellus decidisset: Ezechias non cogniturus erat,
nisi sol retro cessisset. Quomodo id cognoscam? Da
signum, et juvenis more choreas agam: da signum,
ut ne Elisabet temere rideat ut Sara. Quæ mihi certa
rei notitia, archangeli nuntio? undenam mihi mani-
festa erunt dicta tua? Si secundus Abraham videar,
eadem, quæ Abrahamo, mihi evenient. Intra in do-
munculam meam, et ablui pedes tibi, qui viam
emensus es; et apponam tibi mensam mysterio ple-
nam, farinæ sata tria Elisabet subiget, Ecclesiam
præfigurans. Pete vitulum, ut des prolem. Quomodo
id cognoscam, o tu, qui de cælo in terram veniens
bona nobis nuntias? cur mihi pueri nomen, angele,
prædis? cur non existentis virtutes enumeras?
Ostende mihi illud quod est supra naturam, ut credam
rei quæ præter naturam est. Si cælum in fornicem
vertatur, ego quoque renovabor: si maris mensuræ
ducantur, uxor mea Elisabet obstetricem accerset:
si sol comprehendatur, sicca ubera lac emittent: si
luna concutatur, sicca vulva humida fiet. Quomodo
id cognoscam? *Ego enim senex sum, et uxor mea pro-
cessit in diebus suis (Luc. 1. 18).* Reponit angelus
Zachariæ: Deumne in pignus postulas? infirmitatem
firmiorem Dominica promissione definis? de illo qui
bona tibi nuntiat iudicium ferre non times? Quomodo
id cognoscam, dicis, o Zacharia? Num in Ægyptum
mitteris, ut timeas Pharaonem? Quomodo id cognos-
cam, dicis, o Zacharia? Nihilne Deus supra naturam
facit? naturæ consequentiam quæris, et non vides
divinitatis stupendum opus? Dic mihi, Zacharia,
terræ columnæ ubi fixæ sunt? cæli expansio ubi per-
ficitur? nubium formatio ubi reperitur? pluviarum
stillæ ubi formantur? nivis globuli ubi conduntur?
solis cursum quis dirigit? lunam interdum decre-
scere quis curat? stellarum multitudinem quis numerabit?
mare furens quomodo arenam reveretur? fluvii præ-
cipites quomodo commiscuntur? densæ nubes tene-
bræ quomodo texuntur? homo quomodo in vulva
formatur? femina cur masculo delicatior est? Deo
similis anima quomodo repente in corpore reperitur?
Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? An natu-
ræ consequentiam quæris, ubi divinitas operatur?
non credis sterilem parere posse? quid ergo, cum
audieris virginem mirabiliter peperisse? et erit in-
credulitas prius exercita ad fidem; jam enim in-
credulitas circa sterilem puniatur, ut de miraculo
circa Virginem non dubites. *Eris, inquit, tacens, nec
loqui poteris (Ib. v. 20).* O clementem ultionem, quæ
emendationem parit! Illam vocem quæ peccaverat
emendat angelus, illam frenat linguam nimis auda-
cem. *Erat, inquit, inmensis ipsis, et permansit mutus
(Ibid. v. 21).* Recte evangelista scripsit illud, *Per-
mansit.* Taciturnitas enim vocem quæ pariebatur

expectabat, Zacharias Joannem, senex puerum,
sacerdos prophetam. Hinc dicit angelus: Quoniam
ut incredulus signum a Deo quæris, in membris tuis
signum accipe quo flagelleris. *Eris, inquit, tacens, et
non poteris loqui, usque in diem quo hæc fiant.* Ubi
enim est contradictionis instrumentum, ibi supplicii
præceptum; ubi petulantia audacia, ibi correctionis
frenum; ubi contumelia recalcitravit, ibi ultionis sen-
tentia. Volebat quidem Deus, o Zacharia, te præco-
nem hujus miraculi esse. Nunc enim gignitur is qui
Regi dux exercitus erit, et remissionis peccatorum
in mundo preparator: quia verò infirmitatem cor-
poris firmiorem Domini præcepto fecisti, ideo *Eris
tacens, nec poteris loqui, usque in diem, quo hæc fiant:
pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebun-
tur in tempore suo.* Vides sine fide nihil, ut oportet,
perfici. Ut audivit hæc verba Zacharias, statim ex
templo exiit, mercedem incredulitatis referens taci-
turnitatem. O miraculum! ingressus fuerat ut alios
liberaret, et castigatus exiit: qui incensum ad mi-
nisterium ferebat, exilii titulum retulit. Populus
expectabat aliquid boni audire ab illo; et ipse innuit,
Nemo ad me accedat, nemo me interroget, Dominicæ
indignationis terrorem gesto. O res stupendas! Za-
chariæ os obturatur, et Elisabet bene agit; lingua
coercetur, et uteris tuncet; expedita lingua sterilis
est, et sterilis infructuosa mater efficitur; transfertur
morbis uteri in linguam; vox frenatur, et semen
liberatur: Zacharias tacet, et Joannes exsultat. Ubi
solum vidit sterilis Virginem, Lucifer solem agnovit,
ac multum exsultavit Joannes in utero matris, naturæ
tarditatem incensans. Domini, inquit, præco sum, et
quomodo, ut con-ervi mei, constringor vinculis?
Tempus parturitionis præveniam: non expectabo
partum, ne perdam cursum, ne Dominus præveniat
servum in pragnantem utero involutum; ne natu-
ræ series sit perversio ordinis. Novi præsentem,
et tacere non possum: novi eum qui me præmisit
ante faciem suam, ut parem viam ejus ante faciem
ipsius. Concutio vincula naturæ: nam prædicare
festino. O res stupendas et mirabiles! quæ igno-
runt angeli in cælis, novit Joannes in utero gestatus,
et dicebat matri suæ: Deum advenire Throni vesic-
bant, et id non fugiebat in utero gestatum: myste-
rium æconomiae Dominationibus occultavit, et ei
qui in utero erat revelavit: et quod venerit archan-
gelus Deipara: bona nuntians, fetus intus inclusus
exsilens prædicavit. Adveniens enim, ut modo au-
distis, generis nostri Redemptor, statim atque in utero
fuit, amicum suum Joannem adiit: videreque erat
figulum amplectentem lutum, regem in militis taber-
naculo versantem, Dominum in servi domunculam
euntem. Quem ex vulva in vulva videns Joannes,
naturæ terminos prætercurrere tentavit: Non novi,
dicens, eum qui naturæ terminos posuit Dominum;
non expecto tempus partus; non necessari mihi
sunt novem menses ad partum; hoc claustrum opus
non habeo. Et cur non transilio vincula me colli-
gantia? Exibo: prædicabo stupendarum rerum bre-
vem summam: indicium sum divini adventus, tuba
sum incarnationis divini Verbi. Clangam, et paternam
linguam ad loquendum expeditam reddam: clangam,
et maternum uterum emortuum vivificabo. Vide stепен-
dum mysterium: nondum natus est, et saltibus loquitur;
nondum apparet, et comminationes mittit; nondum cla-
mare potest, et per opera auditur; nondum vitam didi-
cit, et Deum prædicare prævertit; nondum vidit lucem,
et solem novit; nondum nascitur, et præcurrere festinat.
Non fert enim Domino adveniente detineri, non vult
expectare partus terminos, sed uteri carcerem rum-
pere conatur, et prænuntiare Servatorem venientem;
clamans ex utero: Qui vincula solvit advenit, et cur
ego vinctus detineor? venit is qui verbo apparavit
omnia, et cur ego expecto naturæ terminos? Egred-
iatur, præcurram, prædicabo, clamabo, præsentibus
omnibus: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi
(Joan. 1. 29).* Et hæc quidem sunt Joannis exsultatio-

ξείεις, ὅτε τάφος τὸ πᾶν σῶμα γέγονε· Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο; φράσον μοι, ὦ μέγιστε Γαβριήλ, (ἀναγκαῖον γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας γινώσκει, ὅτι περὶ Γαβριήλ, Θεοῦ ἀνδρὶς ἔρμηνεύεται)· εἰπέ, κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ἰδοὺ τρέποντά μοι τὰ μέλη· ἰδοὺ τὸ γῆρας ἀμφοτέρων καὶ εἰς γῆν ὀρώντων· Εἰ μέρος ἐνέαζε, καὶ μέρος ἐπεπαλαίωτο, μικρά τις ἐλπίς ἦν τῶν λεγομένων· νῦν ἑκατέρων τὸ σῶμα σεσάθρωται. Οὐδὲν ἕτερον περιμένομεν, εἰ μὴ τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου, ὡς στάχυες πέπειροι πρὸς θερίσμον. Εἰ δὲ ὅλως ἀληθεύεις, δέσποτᾶ Γαβριήλ, ὁ λέγεις, ὅς δὴ ἄλλο προσοδεύσαι σημεῖον, ἀρραβῶνά μοι πῶς τέσταιν τῆς ἐπαγγελίας τὴν θαυματουργίαν. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ὁ Ἀαρὼν οὐκ ἐπίστευσεν, εἰ μὴ ἡ ῥάβδος ἠγήθησε· Μωϋσῆς οὐκ ἐπληροφόρηθη, εἰ μὴ ἡ χειρὶ αὐτοῦ ἐλευκάνθη· Ἰδεὼν οὐκ συνήκεν, εἰ μὴ ἐπὶ τὸν πόπον γέγονεν ἡ δρόσος. Ἐξελίξας οὐκ ἐπέγνω, εἰ μὴ ὁ ἥλιος ἀνεποδίσθη. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ὅς σὺ σημεῖον, καὶ χορεύω νεανικά· ὅς σε σημεῖον, ἵνα μὴ ἔλθοις πρόσωπτος· γέλασθ, ὡς ἡ Σάρρα. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, ἀρχάγγελε μηνυτά; πόθεν μοι δῆλα τὰ ἐκ σοῦ μοι βηθέντα; Εἰ δεύτερος Ἀβραάμ φαίνομαι, ὑπάρξῃ μοι πᾶς τοῦ Ἀβραάμ ἰδιώματα. Εἰσέλθε ὑπὸ τὸ δωμάτιόν μου, καὶ νίψω τοὺς πόδας σου ὁδοιπορίαν στείλαντι, καὶ παραβῆθαι σοι τράπεζαν μυστηρίου πεπληρωμένην· ἀλευρὸν σατὰ τρία ἑλισσάβη φυράσει, τὴν ἑκκλησίαν προζωγραφούσα. Ζήτηε μόσχον, ἵνα δωρήσῃ γόνον. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, ὁ καλὰ εὐαγγέλια ἀνωθεν ἐπὶ γῆς ἡμῖν φέρων; τί μοι τοῦ παιδὸς τὸ ὄνομα, ἀγγέλε, προλέγεις; καὶ τοῦ μὴ παρόντος; τὰς ἀρετὰς ἀριθμεῖς; Διεῖδόν μοι τὸ ὑπὲρ φύσιν, ἵνα πιστεύσω τὸ παρὰ φύσιν· ἔάν δ' οὐρανὸν ἀνακαμφοῦται, κἀγὼ ἀνανεύομαι· ἔάν ἡ θάλασσα μετροῖται, καὶ ἡ γυνὴ μου ἑλισσάβηται· ἔάν δ' ἥλιος καταλαμβάνηται, καὶ οἱ ἔθνη μασθοὶ γάλα βρῦσουσιν· ἔάν ἡ σελήνη ἀναχαιτίζηται, καὶ ἡ ξηρὰ μήτρα νοτίεται. Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο; Ἐγὼ γὰρ εἰμι προσδύτης, καὶ ἡ γυνὴ μου προσδετήκτρια ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς τὴν Ζαχαρίαν· Θεὸν ἐνέχυρον ἀπαιτεῖς; ἐσθένειαν βεβαιότεραν· τῆς δεσποτικῆς ἐπαγγελίας ὀρίξει; τὸν εὐαγγέλιόν σοι κομιζόμενα ἀνακρίνειν οὐ δέδοικας; κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; μὴ γὰρ εἰς Αἴγυπτον ἀποστέλλῃ, ἵνα φοβηθῇς τὸν Φαραῶν; κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; οὐδὲν ὑπὲρ φύσιν ὁ Θεὸς ἐργάζεται; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, καὶ οὐκ αἰὶς ὁσέτινος παραδόξον ποιεῖς; Εἰπέ μοι, Ζαχαρία, τῆς γῆς οἱ στῦλοι ποῦ πενήγας; τοῦ οὐρανοῦ δὲ τὸ κύτος; ποῦ κατέρχεται; νεφέλων δὲ αἱ κύται ποῦ εὐρίσκονται; ὕετο δὲ σταγόνας ποῦ σπημονίζονται; βόλοι δὲ χιόνος ποῦ λατομοῦνται; ἥλιος δὲ δρόμον τίς ἵκνοι; σελήνη δὲ μείωσιν τίς ὁρροθεῖ; ἀστέρων πληθὺς τίς ἐξερῶμῃται; θάλασσα δὲ μαινομένη πῶς ψάμμον αἰδεῖται; ποταμοὶ δὲ θερμώρροτοι πῶς συγχιρνύνονται; οὐμίχλης δὲ σκότος πῶς ἐξυφαίνεται; ἀνθρωπος δὲ ἐν μήτρᾳ πῶς διαπλάττεται; καὶ τοῦ ἄρσενος τὸ θῆλυ πῶς λεϊότερον εὐρίσκεται; οὐροεικελὸς δὲ ψυχὴ πῶς ἀβρόν ἐν τῷ σώματι εὐρίσκεται; Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, ὅπου θεότης; ἐργασία; τί, τὴν στείραν ἀπιστεῖς γεννήσαι; Τί οὖν; ἔάν ἀκούσῃς περβένον τίττονσαν παραδόξως; Καὶ εἴη τὸ ἀπίστον εἰς πίστιν προγυμναζόμενον; Ἐνθεν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς στελείρας νῦν ἀπιστία κολάζεται, ἵνα τὴν ἐπὶ τῆς περβένου θαυματουργίαν [815] μὴ ἀμφιδάξῃ· Ἐσθ, φησὶ, σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλήσαι. Ὁ τῆς φιλανθρώπου τιμωρίας, διόρθωσιν μάλλον ἐργασούμενός· Αὐτὴν γὰρ ὁ ἄγγελος τὴν σφαλεῖσαν φωνὴν σωφρονίζει, αὐτὴν χαλινῶν τὴν τολήμασαν γλῶσσαν. Ἦν γὰρ, φησὶ, διαγεύων αὐτοῖς, καὶ διέμεινε κωφός. Καλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ τὸ, διέμεινε, συνεγράψατο. Περιέμεινε γὰρ ὁ σιωπῇ τὴν τικτομένην φωνήν, ὁ Ζαχαρίας τὸν Ἰωάννην, ὁ προσδύτης τὸν παῖδα, ὁ ἱερεὺς τὴν προφήτην. Ἐν οἷς λέγει ὁ ἄγγελος· Ἐπειδὴ οὖν ὡς ἀπίστοι σημεῖον παρὰ Θεοῦ ζητεῖς, ἐν τοῖς ἰδοῖς μέλεισι τὴν μαστιγοφόρον προσδέχου σημεῖον. Ἐσθ γὰρ, φησὶ, σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλήσαι, ἀγχι ἥς ἡμέρας γένηται ταῦτα. Ὅπου γὰρ τῆς ἀντιλογίας τὸ βρῆκαν, ἀκαὶ καὶ τῆς τιμωρίας τὸ πρόσταγμα· ὅπου τῆς προσητείας· τὸ θρόνος, ἀκαὶ καὶ τῆς παιδείας ὁ χαλινός· ὅπου ἡ ὑβρις ἐλάττειται, ἀκαὶ τῆς ἐπιτιμήσεως ἡ ἀπόφασις. Ἦθις μὲν ὁ Θεός, Ζαχαρία, κηρύκα σε τοῦ τοιούτου θαύματος γενέσθαι· στρατοπεδάρχης γὰρ τοῦ ἐπουρα-

νίου βασιλέως τίκεται, καὶ τῆς κοσμικῆς τῶν ἀμαρτημάτων λυτρώσεως προκαταρτής· ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος βεβαιότεραν τῆς ἐπαγγελίας ἐποίησεν τοῦ Δεσπότη, διὰ τοῦτο Ἐσθ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλήσαι ἀγχι ἥς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσαι τοῖς λόγοις μου, οἵτινες ἐπληροῦνται εἰς τὴν καιρὸν αὐτῶν. Ὅρα; ἔτι ἀνευ πίστεως οὐδὲν τῶν δεόντων κορυφούται. Μόνον δὲ ἤκουσεν ὁ Ζαχαρίας τὰ ῥήματα ταῦτα, εὐθέως ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, μισθὸν ἀπιστίας τὴν φιμωσιν βαστάζων. Ὁ τοῦ θαύματος! ἄλλους εἰσῆλθεν ἐλευθερώσαι, καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε καταδεδικασμένος· ὁ θυμιατῆριον λεινουργικὸν βαστάζων, τίτλον ἐξορίας περιέφερον. Ὁ λαὸς περιέμενέ τι ἀγαθὸν ἀκούσαι παρ' αὐτοῦ, κἀκεῖνος διένειυσε· Μηδεὶς μὲ ἐρωτήσῃ· Δεσποτικῆς ἀγανακτήσεως φρικτὴν βαστάζω. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων Ζαχαρίας φιμώται, καὶ ἡ ἑλισσάβη εὐχαλεῖται· ὀναστομούνται γλῶττα, καὶ ὀγκοῦται μήτρα· ἡ εὐλαὸς γλῶττα στεῖρεται, καὶ ἡ ἀκαρπὸς στήρα γίνεται μήτηρ· μετοικεῖται τὸ πάθος τῆς μήτρας εἰς τὴν γλῶτταν· ἡ φωνὴ χαλινούται, καὶ ἡ γονὴ ἐλευθεροῦται. Ζαχαρίας σιγᾷ, καὶ ὁ Ἰωάννης σκιρτᾷ. Μόνον γὰρ εἶδεν ἡ στείρα τὴν παρβένον, κατενόησεν ὁ ἐωσφόρος τὸν ἥλιον, καὶ ἐκίρτησε μέγα ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ μητρικῇ νηδίῳ, τὴν προδύτητα τῆς φύσεως αἰτιώμενος. Δεσπότη, φησὶ, κήρυξ εἰμὶ· καὶ πῶς τοῖς ὁμοδόξοις ὁμοίως πεπὶδμηται δεσμοῖς; Προλάβω τὸν χρόνον τῆς κηρύσεως· οὐ περιμένω τὸν τόκον, μὴ ἀπολέσω τὸν δρόμον, μὴ δεσπότης προλάβῃ τὸν περὶ τὰς ὁδούς εἰλουμένον δούλον, μὴ γέννηται τῆς φύσεως ἡ ἀκολουθία παρανομία τῆς τάξεως. Ἐπείγνων τὸν παρόντα, καὶ σιωπᾶν οὐκ ἀνεχώρη· ἐπείγνων τὸν προαποστείλαντά με πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύεσθαι, ἐτοιμάσαι τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἔμπροσθεν ἐν τοῦ. Σαλεύω τὰ δεσμὰ τῆς φύσεως· κηρύττειν γὰρ ἐπινοῖμαι. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων καὶ θαυμάτων! Ἀπερῆγν' ἦσαν ἐν οὐρανοῖς ἄγγελοι, ἐγνώρισεν ὁ Ἰωάννης κυοφοροῦμενος, καὶ ἔλεγε τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Θρόνους ἔλαβε, καὶ τὸν ἐν μήτρᾳ Θεὸς ἐπιτόμησεν οὐ παρέδραμε· κυριότητα ἐκρῦψε, καὶ τῷ ἐν γαστρὶ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον ἀπεκάλυψε· καὶ ὅπου ἐλήλυθεν ὁ ἀρχάγγελος τῇ θεοτόκῃ κομιζόμενος εὐαγγέλιον, ἐνδοθεν τὸ ἐμβρυον ἀλλοτρώμενον ὑπηγόρευεν. Ἐπιδημῆσαι γὰρ, καθὼς ἀρτίως ἤκουσατε, ὁ τοῦ γένους ἡμῶν λυτρωτὴς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον Ἰωάννην ἀφίκετο κυοφοροῦμενος παραχρήμα· καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν πλαστοουργὸν ἀσπαζόμενον τὸν πηλὸν, τὸν βασιλεῖα εἰς τὴν τοῦ στρατιώτου σκηπὴν αὐλιζόμενον, τὸν Δεσπότην εἰς τὸ τοῦ δούλου δωμάτιον ἀφίγμενον. Ὅν ἐκ μήτρας ἐν μήτρᾳ θεασάμενος ὁ Ἰωάννης, τῆς φύσεως ὅρους παραβραμῖν ἐπεχείρησεν. Οὐκ οἶδα, λέγων, φύσεως ὁρθέτην Κύριον, οὐκ ἀναμένω κηρύσεως χρόνον· ἐν γαστρὶ ἐνναμνηναιὸς τόκος οὐκ ἀναγκαῖος ἐμοί· οὐ χρὴς ταύτης τῆς εἰρκτώσεως, εἰς ἣν νῦν ἐγκλείσεσμαι. Καὶ τί οὐ διαπερῶ τὰ δεσμὰ τὰ κατέχομαι με; Ἐξέλω, κηρύξω παραδόξων πραγμάτων σύντομον γνῶσιν· σημανερὶν εἰμι θεϊκῆς παρουσίας, σάλπιγγ' εἰμὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως. Σαλπίσσω, καὶ πατρικὴν γλῶτταν εὐγλωττήσω λαλεῖν [816]· σαλπίσσω, καὶ μητρικὴν νεκρωθεῖσαν μήτραν ζωάσω. Βλέπα τοῦ μυστηρίου τὸ ξένον· οὕτω γεννᾶται, καὶ τοῖς σκιρτήμασι φθέγγεται· οὕτω φαίνεται, καὶ ἀπειλὰς ἀποστελλεῖ· οὕτω βοᾷ συγχωρεῖται, καὶ δι' ἔργων ἀκούεται· οὕτω μανθάνει τὸν βίον, καὶ τὸν Θεὸν προκηρύττει· οὕτω βλέπει τὸ φῶς. καὶ γνωρίζει τὸν ἥλιον οὕτω τίκεται, καὶ προτρέχειν ἐπείγεται. Οὐ γὰρ φέρει τοῦ Δεσπότη ἐλθόντος παρακατέχεσθαι· οὐκ ἀνέχεται περιμένειν τοῦ τόκου τοὺς ὅρους, ἀλλὰ ῥῆξαι φιλονεικεῖ τὸ τῆς γαστρὸς δεσμοτήριον, καὶ προμηνῦσαι σπουδάζει τὸν σωτήρα ἐρχόμενον, κράζων τοῖς ἄλμασιν· Ὁ λύων τοὺς δεσμοὺς παρεγένητο, καὶ τί ἐγὼ δεδωμένος κατέχομαι; ἦλθεν ὁ λόγος κατασκευάσας τὰ σύμπαντα, καὶ τί ἐγὼ περιμένω τοὺς ὅρους τῆς φύσεως; Ἐξέλω, προδράμω, κηρύξω, βόσῃ τοὺς πᾶσι παροῦσιν· Ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰών τὴν ἀμνησίαν τοῦ κόσμου. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Ἰωάννου σκιρτήματα, μᾶλλον δὲ ῥήματα. Τῇ δὲ ἑλισσάβητ ἐπληρώθη, φησὶ, ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτὴν, καὶ ἐγέννησεν υἱόν. Καὶ ἤκουσαν οἱ συγγενεῖς αὐτῆς, καὶ οἱ περὶοικοι, καὶ συνῆχον αὐτῇ. Διὰ τὸ δὲ εἰρησαι, ἔτεκε καὶ ἐγέννησεν· Ὅτι τὸ μὲν φύσεως ἐστὶν ἔργον, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν. Καὶ ὁ γυνὴ μὲν, ἔτεκε· καὶ ὁ

nes, imo verba. *Elisabet autem impletum est tempus pariendi, et genuit filium. Et audierunt cognati ejus et vicini, et congratulabantur ei (Luc. 1. 57. 58).* Cur dictum est, *Peperit, et genuit?* Quia illud quidem naturæ est opus, hoc vero supra naturam; quatenus mulier peperit; quatenus vero Spiritus sancti gratia adfuit, supra naturam genuit: aliud enim naturæ, aliud gratiæ est opus. Miraculum enim erat id quod fiebat a Joanne, et non tantum habebat ex paterno genere quantum ex Dei Verbo. Hujus rei testis est ipse archangelus Gabriel Zachariæ dicens: *Ecce uxor tua gignet tibi filium, et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ: et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum: et ipse præbit ante illum in Spiritu et virtute Eliæ (Luc. 1. 13. seqq.).* O aliam stupendam naturam, pueri nempe partum! certe stupendum est, non naturalis: nam qui gignit, cum voluptate gignit; quæ vero parit, cum doloribus parit. Quia ergo Zacharias non credidit, Elisabet vero non dubitavit, serotinum præter spem accipiens filium, ideo parere et gignere dicitur; illud per naturam, hoc per fidem. Nam qui gignit, ut dixi, cum voluptate gignit; quæ vero parit, in doloribus parit. Quis autem dolor Elisabet, ubi Spiritus sancti præsentia erat, non imperitæ obstetricis ministerium? Quando gratiæ erat opus, non naturæ onus. Et quomodo, audi. Miserabilis et exiguus erat labor cum lætitia comparatus. Non enim post partum Joannes gratiam accepit, sed in ipso materno utero stolam sanctitatis induit. Dux mirabilis factus est, sicut dixit angelus: *Spiritu sancto replebitur ex utero matris suæ: et ipse præcedet ante illum in Spiritu et virtute Eliæ.* Quis quem præcedet? Joannes Dominum Christum. Ideo Præcursor vocatur; ut ipsum Joannem audimus de Servatore dicentem: *Venit post me vir, qui ante me fuit (Joan. 1. 30);* post, propter tempus; ante, propter thronum. Cur autem Gabriel dixit Joannem in Spiritu et virtute Eliæ Thesbitæ Regem Christum præcedere? Sapienter audi: Elias Deum significat. Quia igitur Joannes Deum habuit in seipso; nam Spiritu sancto repletus est ex utero matris suæ; Spiritus vero Deus est: de ipso enim dicebat Dominus per prophetam ante multa tempora: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te (Mal. 3. 1),* et multos convertet ab errore ad veritatem: ideo in Spiritu et virtute Eliæ Joannes præcedit Dominum; quoniam multa Eliæ similia habuit Joannes. Infans paritur, et vox patri restituitur. Interrogatus enim, inquit, Zacharias, quem vellet vo-

cari puerum, *Postulavit pugillarem, et scripsit dicens, Joannes est nomen ejus (Luc. 1. 65).* Qui verbis angeli non credidit, nunc coactus est visionem scribere, scripto prædicans: qui dicta audiens non admiserat, nunc manu legem dat, quæ facta fuerant describens. Et postquam puero nomen dedit, vocem accepit. Unde, inquit, *mirati sunt omnes. Apertum est enim statim os ejus, et solum est vinculum linguæ illius, et loquebatur benedicens Deum (Id. v. 63. 64).* O stupendum et novum miraculum! Scribitur nomen pueri, et os patris mutum aperitur; Joannes vocatur, et vocantis lingua restauratur. Viden' quomodo non aberravit, et nos, dum sine obice quæ congruentia sunt enarramus, non aberramus? Ecce namque ipsum justi nomen os tacens aperit, et linguam impeditam excitat. Sic enim Joannis vox clamans ostenditur; quia ejus nomen ad vocem efficax est. Ego, inquit, *Vox clamantis in deserto; parate viam Domini, rectas facite semitas ejus (Matth. 3. 3).* O miraculum! Verbum advenit, et vox prius prædicat; Dominus venit, et servus præmittitur; Rex advenit, et miles præparatur. Gaudeamus ergo et lætemur, quia Elisabet genuit, et Zacharias loquutus est; quia sterilis peperit, et senex clavicavit; quia pugillaris cereus quærens fuit, et lingua sacerdotalis soluta est voxque rediit; quia Præcursor apparuit et mundus totus gavisus est. Sed hic dicendi finis faciendus erat; verum id non permittit Zacharias clamans: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ (Luc. 1. 68).* O res stupendas! Quid dicit Zacharias? Primam vocem post resurrectionem clamando protulit, *Benedictus Dominus.* Quid igitur? mortuusne est Zacharias, et resurrexit? Non naturaliter mortuus est, sed similia passus est ac si mortuus esset. In se namque quasi sepulcrum habebat silentium, et pannis involutus erat, linguæ vinculis; vitam obiit, cum non ultra spiraret sacerdotium; et luctum sustinuit, populi morem. Sacerdote namque cessante, in luctum incidebant omnes in medio positi. Hanc primam vocem clamando protulit Zacharias post hanc in figura sumptam resurrectionem: *Benedictus Dominus Deus Israel.* O Zacharia! nisi spirituales spicam vidisses, spirituales agricolam non novisses; nisi donum accepisses, datori non benedixisses. Sed dignum Deo canticum Zacharias propheticè Deo cecinit. Clamamus et nos: *Benedictus Dominus Deus Christianorum, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ.* Ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SANCTA THEOPHANIA, ID EST, IN EPIPHANIAM ET BAPTISMA CHRISTI.

Festum et celebritatem agere volo, dilecti: nam sancta luminum dies et sigillum est festi, et janua celebritatis. Obsignat enim spelunca Bethlehemitica, ubi antiquis dierum ut puer lactens in præsepe jacebat: aperit autem fontes Jordanis, ubi hic baptizatur cum peccatoribus, per intermerata membra sua peccatorum remissionem mundo concedens. Sed cum ex utero ipse in terram prodiiit, infantibus ut infans, hominibus ut homo, matri ut filius, pastoribus ut bonus pastor apparuit: nam *Ego sum pastor bonus, qui animam pono pro ovibus (Joan. 10. 11),* inquit divina Scriptura. Nunc autem Jordanis fontes aditus est, publicanorum nempe et peccatorum, ut peccatum ipsis ablueret. Et quod magnum est in hac celebritate miraculum, Paulus sapientissimus clamat dicens: *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus (Tit. 2. 11),* et omnis lætitia orbem implet. Gaudet cælum, quod emissam vocem primum audivit, sanctificatur aer, volante Spiritu, et aquarum natura animas cum corporibus abstergere diligit. Et omnis quidem creatura unam celebritatis choream agebat;

solus vero diabolus lugebat, paratam videns piscinam, quæ ipsum solum suffocaret. Quid enim dicit? *Tunc venit Jesus in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Joannes autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me (Matth. 3. 13. 14)?* quis vidit dominum servo adstantem? quis vidit regem militi caput inclinantem? quis vidit pastorem ab ove obsignatum? quis vidit agonothetam ab athleta præmio donatum? *Ego a te debeo baptizari.* Da mihi tu, Domine, inquit, quod mundo largiturus es baptisma: *Ego a te debeo baptizari,* quia in paterno peccato conclusus, serpentis venenum circumfero: opus est mihi ut antiquæ transgressionis maculam abluerem: tu vero, inquit, pro quibus peccatis ad baptismum venisti? habes prophetam de te testificantem, *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 53. 9).* Quomodo tu, qui propitiarius, redemptionem quæris? Mos est ut qui baptizantur, peccata sua confiteantur: tu vero quid habes quod confitearis, qui omnino impeccabilis es? cur a me quæris id, quod non edoctus sum? Non audeo majora

attingere; nescio quo pacto abluatur lux; solem iustitiæ lavare nescio; nox diem non illuminat, aurum non servit plumbo, lutum artificem non corrigit, mare non fluentium nuntio accipit a fonte, fluvius non eget stilla; quod est mundum a sorde, non purgatur; damnatus iudicem non absolvit. *Ego a te debeo baptizari.* Mortalitas vitam non excitat; medicum morbus non curat. Agnosco naturæ meæ vilitatem: non est enim discipulus super magistrum, neque servus super dominum suum. Ad me non accedunt Cherubim cum tremore; mihi Seraphini proni non clamant sanctissimum hymnum; ego thronum non possideo cælum; non me stella magis prælicavit; ego vocem non habeo omnia creantem. Moyses servus posteriora videre dignatus est, et quomodo ego intemperatum caput tangere audeo? Cur mihi permittis ea, quæ me superant? palam non habeo, quæ Deum baptizare possit. *Ego a te debeo baptizari.* Ex sterili natus sum; sed te iubente non contradixit natura. Tunc, dum in generationis loco habitarem, nec loqui valerem, matris labia mutuatus sum: nunc vero quomodo te præsentem non Deum prædicabo, quem virginæ arca complexa est? Num, ut Judæi, mente cæcus sum? Scio te, cum Dominus esses, formam servi accepisse, ut formæ nostræ medicus esses; scio te id apparuisse, quod salvum facis; scio te petram fidei factum esse, cui misertus es. Sed rebus visibilibus non impediō, quin videam intellectualia: ego enim mortalis, tu Deus immortalis; ego ex sterili, sed tu ex Virgine. Primus quidem sum, sed te, qui post me venisti, non major; præcessi prædicans, sed non ut talem baptizem. Novi te esse securum ad radicem positum; novi cesorem infructuosæ plantationis Judæorum; novi falcem contra morbos animi se admoveantem; dixi appropinquare fontem curationum. Quem enim locum inveniam prodigiis tuis expertem? Leprosos verbo mundasti, sanguinis fontem tactu sibilis siccasti, solo jussu paralyticum firmasti, per miraculum tuum micæ Chananzæ filiam nutrierunt, luto cæcū oculorum usu donasti; et cur petis ut tibi manum imponam? *Ego a te debeo baptizari. Qui respicis terram, et facis eam tremere (Paul. 103. 32); qui super aquas ut in pavimento ambulas; qui meretrici*

permisisti ut pedes ab-tergeret tuos, eique remis-ionem peccatorum concessisti; quomodo audeo venerandum caput tuum tangere, qui prædicando sap: clamavi: *Venit fortior me post me, cuius non sum dignus solvere corrigiam calceamenti (Marc. 1. 7).* Repri-me, o Domine, attemperationis tuæ imbrem; amplius enim non fero, illoque demergo. Quid illi Christus dicit? *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Sine modo.* Ut vox verbo ministrato, ut servus domino servi, ut miles regi, ut lutum figulo. Ne mandatum timeas, sed confide: me tu baptiza, ut ego mundum liberem. Morti tradar, ut naturam mortuam vivificem. Tu jussus refugis extendere manum, Judæi vero paulo postea me tradere morti non dubitabant. *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* Ante sæcula ex benignitate decrevi genus hominum servare: homo propter hominem factus sum. Quid magnum, si filius hominis ad baptismum veniam? non enim desepi opus manuum mearum; non me pudet terrenæ naturæ. Quod eram sum, quod non eram factus sum, immutabili manente natura. Sine igitur modo. Generis inimicus de cælis ejectus est, ex terrenis depulsus est, jam in aquarum naturā latibula habet. Sed ut illum inde etiam fugarem adveni, propheta clamante: *Tu confregisti caput draconis in aquis (Psalm. 73. 14).* *Sine modo.* Ad me quasi hominem accessit tentator, idque fero, ut ejus infirmitatem traducam: dicam enim illi: *Non tentabis Dominum Deum tuum (Matth. 4. 7).* O novum miraculum! o ineffabilem gratiam! Christus certat, et ego bravia fero; ipse cum diabolo pugnat, et ego contra diabolum victoriam obtineo; ipse confringit caput draconis in aqua, et ego legitimus athleta coronor; ipse baptizatur, et ego sordes depono; Spiritus sanctus venit super illum, et mihi peccatorum remis-ionem largitur; ipse declarat a Patre Filius dilectus, et ego per ipsum filius Dei efficior. Cæli namque ipsi aperti sunt, ut baptizati domicilium appareret, et vox paterna testificatur ipsi dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacuit: ipsum audite (Matth. 3. 17; Luc. 9. 35).* Ipsum decet gloria et imperium semper, et in omnia sæcula. Amen.

IN NATALE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Cum post gelidam hiemem vernus calor elucet, tunc terra floridam herbam emittit, arbores comatis ramis ornantur, aer sole illustratus lætior est, et omnis avium chorus per æthera volans melodiis personat. Tunc et qui montes incolunt bubulci et pastores, ex tuguriis egressi, jucunditate aeris vultus in meliorem formam mutant, et cum dulcisonarum avium cantibus, variis tibiarum sonis concertantes, oviumque sensus demulcentes, ad pascua agnos lento gressu ducunt. Tunc et agricola postquam in tabernaculo falcem cole acuit, ad vineam concedit, ut putet inutiles vitis palmites. Tunc et marini nautæ tranquillum pelagus videntes, relicta terra, ligno, aquæ et vento animas suas concedentes, læti dorso maris gestati, sine metu trajiciunt. In summa, ne in ipso proœnio longior sim, omnis ars, omnis cura, ad vitæ hominum usum spectans, aere sereno, sine obice ad opera se confert. Age ergo, quia Christus nobis ver cælestis ex Virginis visceribus ortus est, frigidæque et procellosas diaboli nubes dissipavit, ac dormientia hominum corda ex fumo ignorantie experfecit, ad cælestem et beatam gloriam corda nostra excitemus. Sed linguae meæ cursum reprimit Christi generatio divinitate fulgens, et me ad seipsam attrahit. Cum enim infantem ex Virgine natum sub conspectum duco, necnon Virginem sine viri opera prægnantem, et post partum virginem, rem curiosus exploro, et cum modum non inveniam, id fide obsequio. Quomodo enim mirum non fuerit, neque omnem

mentem superaverit, quod virgo genuerit, et virgo post partum inventa fuerit? Quod genuerit, natus infans probat; quod vero post partum virgo permanserit, ipsa ejus corporis natura docuit. Vido ergo mysterium visibile et invisibile, quod capitur et non capitur, quod tangitur nec invenitur. Quis enim non videbat et non tangebatur et infantem et matrem? quis vero videns matrem virginem, et infantem virginis filium, mysterium curiosius inquirendo invenire potest? O mysterium vere cælestis et terrenum, ejus qui tenebatur et non tenebatur, videbatur et non apparebat! Talis enim erat qui hodie natus est Christus, cælestis et terrenus, qui tenebatur et non tenebatur, videbatur et invisibilis erat: cælestis secundum divinitatis naturam, terrenus secundum humanam formam; qui videbatur secundum carnem, invisibilis secundum spiritum; qui tenebatur secundum corpus, teneri non poterat ut Verbum. Sed Christus quidem Deus omnipotens, ut voluit, mundo suo natus apparuit: mentem vero meam magis obstupescit Virgo prægnans, quia Virgo non de cælo descenderat, sed ex semine David conspicietur; non ex Spiritu, sed ex corpore et anima constans, in utero concepit; atque id timor uteri arguebat, et nullus infantis intus inclusi sator apparebat. Cælum enim inhabitat, et infantem in virgineo utero mystice operabatur. Secundum naturam nascebatur, et obstetricibus infantem virginemque ventrem manu tractabant, et corruptionem, ut in aliis mulieribus, non reperiabant: Deus enim erat qui per

χρεῖαν ἔχω ἀπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Νεκρὸς τὴν ζωὴν οὐκ ἐγείρει, λατρὸν νόσος οὐ θεραπεύει. Γινώσκω μοι τῆς φύσεως τὴν εὐτέλειαν· οὐκ ἔστι γὰρ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δούλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. Ἐμοὶ μετὰ φόβου τὰ Χερουβεὶμ οὐ προσέρχονται, ἔμοι τὰ Σεραφεὶμ κεκυφῶτα τὸ τρισάγιον οὐ βοᾷ, ἐγὼ θρόνον τὸν οὐρανὸν οὐ κέκτημαι, ἐμὲ τοὺς μάγοις ἀστήρ οὐκ ἐκέρυεν, ἐγὼ φωνὴν οὐκ ἔχω δημιουργήσαν τὰ σύμπαντα. Μωῦσῃς ὁ θεράπων ἰδεῖν τὰ ὀπίσθια ἠξιώθη, καὶ πῶς ἐγὼ ἀχράντου κεφαλῆς ἀφασθαι τολμήσω; Τί ὑπερβαίνοντα ἐπιτρέπεις μοι; οὐκ ἔχω παλάμην θεὸν βαπτίσαι δυναμένην. Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἐκ στεῖρας γεγέννημαι· ἀλλὰ σοῦ κελεύσαντος, οὐκ ἀντέλεγεν ἡ φύσις. Καὶ τότε μὲν τὴς γεννήσεως οἰκῶν χωρίον, καὶ λαλεῖν κωλυόμενος ἔτι, τῆς ἐμῆς μητρὸς ἐδανεισάμην τὰ χεῖλη· νῦν δὲ πῶς οὐ θεολογῶ σε παρόντα, ὃν παρθενικὴ κιβωτὸς ἐχώρησες; Μὴ κατὰ Ἰουδαίους τετυφλωμαι τὴν φρένα; Οἶδα ὅτι Δεσπότης ὢν μορφὴν δούλου ἀνέλαβες, ἵνα λατρεύῃς μορφῇ· οἶδα ὅτι ἐφάνης ὁ σώζεις, οἶδα ὅτι πέτρα πίστεως γέγονας, δὲ ἡλέησας. Ἀλλ' οὐκ ἐμποδίζομαι τοὺς ὀρωμένοις, τὰ νοούμενα βλέπων· ἐγὼ γὰρ ὁνητὸς, σὺ δὲ Θεὸς ἀθάνατος· ἐγὼ ἐκ στεῖρας, ἀλλὰ σὺ ἐκ παρθένου. Πρῶτος μὲν εἰμι, ἀλλὰ σοῦ τοῦ μετ' ἐμὲ μείων οὐκ εἰμὶ· προσλαβὼν κηρύττει, ἀλλ' οὐ βαπτίζειαι τοιοῦτον. Ἐγὼν σε κειμένην πρὸς τὴν ῥίζαν ἀξίνην· ἐγνώρισα τὸν υἱοτόμον τῆς ἀκαρπίας τῶν Ἰουδαίων φυτείας· εἰδὼν τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἐγγιζούσαν δρεπάνην· εἰπον γειννῆν πηγὴν τῶν ἰσάων. Τίνα γὰρ τόπον ἄμοιρον εὐρήσω τῶν σῶν τεραστίων; Λεπτροὺς ἐκαθάρισας λόγῳ, αἱμάτων πηγὴν ἀπὸ χρασπέδου ἐξήρανας, μόνῃ κελεύεις τὸν παράλυτον ἐμφιγᾶς, τῷ σπῷ θαύματι τὰ ψυχὰς τῆς Χαναanaίας τὸ θυγάτριον ἔθρεψε, πληρὴ τὸν τυφλὸν ἐνωματώσας, καὶ πῶς τὴν παρ' ἐμοῦ χειροθεσίαν αἰτεῖς; Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμει· ὁ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὡς ἐπ' ἐδάφους πεζύων· ὁ πόρνην παραχωρήσας· ἐκμάζει τοὺς πόδας τοὺς σούς, καὶ ἄρεσιν ἁμαρτιῶν ὠρησάμενος [819]· πῶς τολμήσω τῆς σεβασμίου σου ἀφασθαι κορυφῆς, ὁ πολλαῖς ἐν τῇ κηρύττειν βοᾷς; Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὁλοσ μου, οὐ οὐκ ἱκανὸς εἰμι λῦσαι τὸν ἱμᾶντα τοῦ ὑπο-

δήματος αὐτοῦ; Παῦσόν μου, ὦ Δέσποτα, τῆς σῆς συγκαταβάσεως τὸν ὄμβρον· ἐπὶ πολὺ γὰρ οὐ φέρω κατακλυζόμενος. Τί δὲ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Χριστός; Ἄφες ἄρτι· οὕτως γὰρ πρέπον ἡμῖν ἔστι πληρώσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἄφες ἄρτι. Ὡς φωνὴ ὑπέρητησεν τῷ Λόγῳ, ὡς δούλος δεσπότη ὑποῦργησεν, ὡς στρατιώτης βασιλεῖ, ὡς πηλὸς κεραμεῖ. Μὴ φοβῶ τὸ ἐπίταγμα, ἀλλὰ θάρσει· βάπτισόν με σὺ, ἵνα ἐγὼ ἐλευθερώσω τὸν κόσμον. Θανάτῳ παραδεδόμαι, ἵνα τὴν φύσιν νεκρωθεῖσαν ζωώσω. Σὺ μὲν κελεύόμενος ὀκνεῖς ἐκτείνειν τὴν χεῖρά σου, Ἰουδαῖοι δὲ μετ' ὀλίγον παραδουναί με οὐ ναρκήσουσιν. Ἄφες ἄρτι· οὕτως γὰρ πρέπον ἡμῖν ἔστι πληρώσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. Τὴν ἐμὴν πρὸ αἰῶνων ὥρισα φιλανθρωπίαν διασῶσαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· ἀνθρώπος διὰ τὸν ἀνθρώπον γέγονα. Τί μέγα, εἰ καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ τὸ βάπτισμα παραγίνομαι; οὐ γὰρ παρίδων τῶν χειρῶν μου τὸ ποίημα· οὐκ ἐπησχύνθην τὸ γεῶδες τῆς φύσεως. Ὁ γὰρ ἡμην, γέγονα ἄπερ οὐκ ἡμην, ἀμεταδλήτου μεινᾶσης τῆς φύσεως. Ἄφες οὖν ἄρτι. Ὁ τοῦ γένους ἐχθρὸς τῶν οὐρανίων ἐρρίφη, τῶν γῆινων ἰδιωχθῇ· ἐμφωλεύει λοιπὸν ἐν τῇ τῶν ὑδάτων φύσει. Ἀλλὰ κάκειθεν αὐτὸν φυγαδεύσαι παραγέγονα, τοῦ προφήτου βωόντος· Σὺ συνέτριψας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἄφες ἄρτι. Ὡς ἀνθρώπῳ μοι προσήλθεν ὁ πειράζων, καὶ φέρω, ἵνα τὴν τοῦτου σπληνέωσας ἀσθένειαν· ἐρῶ γὰρ αὐτῷ, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ὁ καινὸν θαύματος, ὦ χάριτος ἀφάρστος! Ὁ Χριστὸς ἀγωνίζεται, κἀγὼ τὰ βραβεῖα βαστάζω· αὐτὸς τῷ διαδόλῳ μάχεται, κἀγὼ τὴν κατὰ τοῦ διαδόλου νίκην ἐπιφέρωμαι· αὐτὸς τὴν τοῦ δράκοντος κεφαλὴν συντρίβει ἐπὶ τῷ ὕδατος, κἀγὼ ἐννομὸς ἀθλητῆς στεφανώωμαι· αὐτὸς βάπτίζεται, κἀγὼ τὸν ρύπον ἀποτίθωμι· ἐπ' αὐτῷ τὸ ἅγιον ἔργεται Πνεῦμα, καὶ μοι τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἄρεσιν χαρίζεται· αὐτὸς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Ἰδὸς ἀναπητὸς, κἀγὼ γίνομαι υἱὸς Θεοῦ δι' αὐτόν. Οἱ οὐρανοὶ γὰρ αὐτῷ ἠνεώχθησαν, ἵνα φανῇ τὸ πρὸς τὸν βαπτισθέντος τὸ οἰκητήριον, καὶ φωνὴ τοῦτ' Πατρικὴ μαρτυρεῖ λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος πάντοτε, νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰώνας. Ἀμήν.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅπταν ἐκ χειμῶνος κρυεροῦ θερμὸν ἔαρ ἐκλάμψῃ, τότε καὶ ἡ γῆ χλοερὰν πᾶν προβάλλεται, καὶ τὰ δένδρα ἀνθοκόμοις πρέμεινος ὠραίζεται, καὶ ὁ ἄρρ ἱλίχῃ καταλαμπόμενος ἀγλαίζεται, καὶ πᾶς ὀρνίθων χορὸς, ἀνὰ τὸν αἰθέρα πετώμενος, ταῖς μελωδίαις κλαγγαί. Τότε καὶ οἱ ἐν τοῖς δρεσιν οἰκοῦντες βουκόμοι καὶ καὶ ποιμένες, τῶν καλυδὼν ὑπεξελλόντες, τῷ τοῦ ἀέρος κάλλει τὰς ὄψεις μεταρρυθμίζουσι, καὶ ταῖς τῶν καλλιφώνων ὀρνέων κλάγγῃσι πολυφθόγγοις δόναξιν ἀντίμιμα λυροδούντες, τὰς τῶν ἀλόγων προβάτων αἰσθήσεις ἡδύνοντες, ἐπὶ τὴν πᾶσαν τὴν ἀρνας πρᾶψ τῷ βήματι φέρουσι. Τότε καὶ γεωργὸς, τὴν δρεπάνην ἐν τῇ σκηνῇ θήσας παρὰ τὴν πέτραν, ἐπὶ τὸν ἀμπελώνα πορεύεται κείραι τῆς ἀμπελῶν τὸ ἄγονον κλῆμα. Τότε καὶ πελάγιοι πλωτῆρες, ἄζαλον ὀρῶντες τὸ πέλαγος, τὴν χέρσον λιπόντες, ἔξωκ καὶ ὕδατι καὶ πνεύματι τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς καταπιστεύουσας, τοῖς τῆς θαλάσσης κυριζόντες νώτοις, ἀφώδως ἐφίπτανται. Καὶ ἀπαξπαλῶς, ἵνα μὴ ἐν τῷ προλόγῳ μηχανῶν τὸν λόγον, πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα πρὸς τὴν χρεῖαν τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεποιημένον, τοῦ γαληνοῦ ἀέρος ἐκλάμψαντος, ἀκώλυτον ἔχει τὴν κίνησιν πρὸς τὴν τῆς ἐργασίας ὁρμήν. Δεῦρο τοῖνον, ἐπειδὴ καὶ ἡμῖν τὸ οὐράνιον ἔαρ Χριστὸς ἐκ παρθενικῶν λαγόνων ἀνέτειλε, καὶ τὰς ψυχὰς [820] καὶ ζαλωδεῖς ὁμίχλας τοῦ διαδόλου διεσκέδατε, καὶ τὰς καθευδούσας τῶν ἀνθρώπων καρδίας ταῖς θεϊκαῖς αὐτοῦ ἀκτίσιν ἐκ τοῦ καπνοῦ τῆς ἀγνωσίας διύπνισεν, ἐπὶ τὴν οὐράνιον καὶ μακαρίαν δόξαν τὴν νοῦν ἡμῶν παροξύωμεν. Ἀλλ' ἰσαθ' μοι τὸν δρόμον τῆς γλυττεῖς ἡ Χριστοῦ γέννα, θεότηα ἀπαστραπτουσα, καὶ πρὸς ἐαυτὴν ἐπισπᾶται. Ὅταν γὰρ ὑπ' ὕβριν ἐαυτοῦ ἀγάγῃ τὸ βρέφος τὸ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθὲν, καὶ τὴν παρθένον ἀνευ ἀνδρὸς, καὶ μετὰ τόκον παρθένον

τυγχάνουσαν, πολυπραγμονῶν τὸ ἔργον, καὶ μὴ εὐρίσκων τὸν τρόπον, τῇ πίστει σφραγίζω τὸ πρᾶγμα. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι θαυμαστὸν ἀληθῶς καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνειν ἔνοιναν, τὸ παρθένον γεννήσαι, καὶ παρθένον εὐρεθῆναι μετὰ τὸν τόκον; Καὶ ὅτι ἐγέννησε, τὸ κυρτὸν βρέφος ἤλεγχε· καὶ ὅτι μετὰ τὴν κύστιν παρθένος ἐτύγχανεν, ἡ οἰκεία αὐτῆς τοῦ σώματος φύσις ἐβίβασκεν. Ἴδε οὖν μυστήριον ὁρατὸν καὶ ἀόρατον, κρατούμενον καὶ μὴ κρατούμενον, ψηλασώμενον καὶ μὴ εὐρίσκόμενον. Τίς γὰρ οὐκ εἴωρα καὶ ἐκράτει καὶ τὸ βρέφος καὶ τὴν μητέρα; τίς δὲ ὀρὼν τὴν μητέρα παρθένον, καὶ τὸ βρέφος παρθένου τέκνον, τὸ μυστήριον πολυπραγμονῶν ἐξευρίσκει; Ὁ μυστηρίου ἀληθῶς ἐπουρανίου καὶ ἐπιγείου, κρατούμενον καὶ μὴ κρατούμενον, ὀρωμένο καὶ μὴ φαινόμενο! Τοιοῦτος γὰρ ἦν, καὶ ὁ γεννηθεὶς Χριστὸς σήμερον, οὐράνιος καὶ ἐπίγειος, κρατούμενος καὶ μὴ κρατούμενος, ὀρωμένος καὶ ἀόρατος· οὐράνιος κατὰ τὴν τῆς θεότητος φύσιν, ἐπίγειος κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος σχέσιν, ὀρωμένος κατὰ τὴν σάρκα, ἀόρατος κατὰ τὸ πνεῦμα, κρατούμενος κατὰ τὴν σάρκα, ἀκράτητος κατὰ τὸν Λόγον. Ἀλλὰ Χριστὸς μὲν Θεὸς ὢν παντοδύναμος, ὡς ἐβούλετο, τῷ ἰδίῳ κόσμῳ τεχνεῖται ἐπεφάνη· ἐκπλήττει δὲ μου πλεῖον τὸν νοῦν ἡ τῆς Παρθένου ὥδιν, ὅτι Παρθένος οὐκ ἐξ οὐρανοῦ κατελθούσα, ἀλλ' ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ὀρωμένη, οὐκ ἐκ πνεύματος τυγχάνουσα, ἀλλ' ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνιστώσα, ἐν γαστρὶ ἐλάμβαναν· καὶ ὁ ὅγκος τῆς γαστρὸς κατηγόρεε τοῦ πρᾶγματος, καὶ ὁ τοῦ ἐνδοῦ βρέφους σπορεύς οὐκ ἐφαίνετο. Οὐρανὸν γὰρ κατοικεῖ, καὶ τὸ βρέφος ἐν τῇ παρθενικῇ νηούτῃ μυστικῶς ἐτελεσιουργεῖται. Διὰ τῆς φύσεως ἐτίκτετο, καὶ αἱ μαῖαι ἐψηλάφωσαν καὶ τὴν γεννώσαν φύσιν καὶ τὸ βρέφος, καὶ τὴν φθοράν, ὡς ἐπ' ἄλλων γυναικῶν, οὐκ εὐρίσκον· θεὸς γὰρ ἦν ὁ ἐκ αὐτῆς προερχόμενος. Ὁ βάτε,

ἦν εἶδε Μωϋσῃς ἐν τῷ ὄρει καιομένην, καὶ μὴ κατακαιομένην! Παρθένε Μαρία, γεννώσα καὶ μὴ φθειρομένη· ὦ λίβε, ὃν εἶδε Δανιὴλ ἀπὸ βρυσος τεμνόμενον ἀνευ χειρὸς ἀνθρωπίνης! ὦ παρθένον βρέφος παρθένε μήτερ, καὶ τέκνον ἱερὸν μητρός ἀνυμφεύτου! Πού οἱ φιλοπράγμονες; λεγέτωσαν ἡμῖν, πῶς ἡ Παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς ἐγέννησε βρέφος, καὶ γεννήσασα οὐκ ἐφθάρη. Εἰ δὲ ἀνεξερευνήτος ὁ τρόπος, ἐπειδὴ ἐκ Πνεύματος ὁ γόνος, πολλῶν μᾶλλον ἀνεξιχνίατος ἢ ἐκ Πατρὸς τοῦ Ἀδούτου ἀφρεστος γέννησις. Ἀλλὰ σὺ μὲν πιστεύεις, ἐπιτιγρεις δὲ ὅτι γεννήσασα οὐκ ἐφθάρη· ἀλλὰ Θεοῦ κατηγορεῖς λέγων· Εἰ δὲ ὁ ἀφθαρτος Πατὴρ γεννήσας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν σὴν ἀνοιαν ἐφθάρη, πολλῶν μᾶλλον ἡ φθαρτὴ φύσις οὕσα Παρθένος γεννήσασα ἀν' ἐφθάρη. Εἰ δὲ σὺ αὐτὸς μαρτυρεῖς τὴν Παρθένον γεννήσασαν μὴ φθαρῆναι, πολλῶν μᾶλλον πιστεῦε τὸν ἀφθαρτον Πατέρα γεννήσαντα τὸν ἀφθαρτον Υἱὸν μὴ φθαρῆναι. Ἄλλ' ἑσάντες τοὺς ματαιολόγους, ἐπὶ τοῖς θεολόγοις κήρυκας ἀναδράμωμεν. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως. Ἀναγκαιῶς ὁ εὐαγγελιστὴς σημειοῦται καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, ἵν' ὁ ἀπιστῶν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, ζητήσας τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, εὕρῃ τῆς ἀληθείας τὸ πρᾶγμα. Τὸν μὲν γὰρ χρόνον, ἐκ τῆς· Ἡρώδου ἀρχῆς τοῖς χρονογράφοις ἐγκυψας, τὸν δὲ τόπον, ἐκ τῆς κατὰ τὴν Βηθλεὲμ σημασίας; ζητήσας εὕρηται. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς κοσμικοῖς συμβολαίοις καὶ ὕπαιτοι γράφονται, καὶ μῆνες ἀριθμούνται. καὶ ἡμέραι δηλοῦνται, καὶ πόλεις περιτυπώνονται ὑπὲρ ἀκριβείας τῶν λεγομένων· πόσω μᾶλλον δεῖ, τῆς τοῦ κόσμου παντὸς σωτηρίας τεχθείσης, [821] καὶ τοῖς εἰς ὕστερον γνωσθῆναι τοῦ τόπου καὶ τοῦ καιροῦ τὴν ἀκριβείαν! Καὶ Ματθαῖος μὲν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ οὕτω διηγείται· Λουκᾶς δὲ ὑπὲρ τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας; προστίθεται καὶ τὴν τότε πρώτον γενομένην ἀπογραφὴν. Λέγει γὰρ οὕτως· Ἐν ἔτει τεσσαρακοστῷ πρώτῳ ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, Ἐξῆλθε δόγμα ἀπὸ Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πόλεως Δαυὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαρίᾳ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ, γυναικὶ οὐσῶν ἐγκύῃ. Σημειοῦται δὲ Λουκᾶς τὴν πρώτην γενομένην ἀπογραφὴν, ὁμοῦ μὲν καὶ τὸν χρόνον ἀκριβῶς, καὶ μυστήριον μέγιστον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἀφανὲς ὑπεκφαίνων. Λέγει γὰρ πρώτην καὶ βίαιαν ἀπογραφὴν, τὸ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. Χριστοῦ γὰρ γεννηθέντος, καὶ σαρκὸς λοιπὸν θεοποιουμένου, καὶ διαδόλου ἐκβαλλομένου, καὶ θανάτου λυομένου, ὅδε ψυχῆς δικαίων, καὶ πιστῶν ὀνόματα ἐν ταῖς τῶν οὐρανῶν ἀπογράφεσθαι βίβλους, κάτω μὲν Καίσαρος κελεύοντος, ὧν δὲ τοῖς ἀγγέλοις Πατὴρς προστάτοντος. Διὸ καὶ ὁ Κύριος τοῦτο εὐαγγελιζόμενος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἔλεγε· Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλὰ χαίρετε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀναγέγραπται. — Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο λέγοντες, Πού ἐστιν ὁ τεχθέντος βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἰδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἡντολίᾳ, καὶ ἡλθομεν προσκυνῆσαι αὐτόν. Οἱμοὶ! νικῶμαι τοῖς θαύμασι, συνέχωμαι ταῖς θεωρίαις, καὶ ἡ γλῶσσά μου οὐκ εὕρισκε τι πρότερον εἰπεῖν, ἢ τί παραλείπειν. Ἐάν τὴν γέννησιν αὐτοῦ καταμάθω, ἐκπλήρομαι, ὅτι πρὶν ἢ τῆς φύσεως τὸ παιδίον ἐξέλθῃ, σημεῖα ἐπιτελεῖ. Ἡ γὰρ οὐκ ἐστὶ μέγιστον σημεῖον, τὸ παρθένον μετὰ τὸ γεννηθῆναι παρθένον μένειν, καὶ τὸν οὐρανὸν σωπῶντα δι' ἀστέρος λαλεῖν; Καὶ τοῖς διψῶσι τὸν τεχθέντα ἰδεῖν, ἀστέρα πέμπει συνέκδημον καὶ δεκνῶναι τὸ πηδούμενον βρέφος. Καὶ Ματθαῖος μὲν μάγων μνημονεύει ἐξ ἀνατολῶν ἐλθόντων· Λουκᾶς δὲ ἀγγέλου λέγει γὰρ· Καὶ ποιμένες ἦσαν ἀγναιλόντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποιμνὴν αὐτῶν. Καὶ ἄγγελος Κυρίου ὤφθη αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς, καὶ ἐβοήθησαν φόβον μέγαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὴν μεγάλην, ἥτις ἐστὶν παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐγένθη ἡμῖν σήμερον Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ. Καὶ ἐγένετο ἐξ αἰρῆς σὺν τῷ ἀγγέλῳ π.λ.η.θ. οὐρανίου στρατιάς,

αἰνούντων τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων· Δόξα ἐν ὑψηλοῖς Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίᾳ. Χριστὸς ἐγεννήθη, τὰ ἐπίγεια τοῖς οὐρανόις συνάπτεται, ἀγγέλοις σὺν ἀνθρώποις χορεύουσι, ποιμένες ἀγναιλῶσι, καὶ μάγοι προσκυνοῦσιν, οὐρανὸς λαμπρυνεῖται, καὶ ἡ γῆ τὸν καρπὸν αὐτῆς λαμπρὸν ἐπὶ φάνης βασιτάζει. Καὶ ἐπληρώθη τότε τὸ ἐπὶ τῇ γῇ γεγραμμένον, τὸ, Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν· Ἀλήθεια γὰρ Χριστὸς ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια. Ἐκ τῆς γῆς, τοῦτέστιν, ἐκ τῆς παρθένου ἀνέτειλε κατὰ σάρκα. Ζητῶ δὲ πόθεν οἱ μάγοι περὶ τοῦ ἀστέρος διδάχοντες, αὐτῷ ἐχρῶντο ὀδηγῶν τὴν τοῦ ζητουμένου παιδίου ἀνεύρεσιν. Οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐφανταστήσαν, πλάνον εἶναι τὸν ἀστέρα λέγοντες, καὶ τοὺς μάγους μὴ ἀληθῆς παιδίον ἐπζητεῖν. Πῶς γὰρ, εἰ πλάνος ἦν ὁ ἀστήρ, τὴν ἀλήθειαν Χριστὸν ἀνεδεικνυν; ἔως γὰρ ἐκεῖνον φθάσας, ἔστη τοῦ δρόμου. Πῶς δὲ καὶ οἱ μάγοι, εἰ οὐκ ἀληθεῖς ἀπῆρχοντο, τοιαύτας αὐτῷ προσφορὰς ἐκ τῶν οἰκίων ἐκόμενον πόνων, μετ' οὐσίας τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, καὶ τὸν προφητικὸν πληρούσας, τὸ, Ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας; Οὐδ' αὖ πάλιν, ὡς οἱ μυθολόγοι φασὶν εἶναι ἀστέρα καθ' ἑκάστον τῶν γενομένων ἀνθρώπων ἀνατέλλοντα· οἵτινες οὐδὲ τὴν παρ' Ἑλλήσι μυθευομένην ἀστρολογίαν ἴσασιν. Ἄλλ' ἄρα καὶ αὐτοὺς οἱ τοιοῦτοι Χριστιανούς εἶναι νομίζουσι· πρὸς οὗς [822] ἐροῦμεν· Ὁ φιλόσοφος, εἰ τοῦτο ἦν, ὃ ὑμεῖς λέγετε, εἴπατε ἡμῖν, πῶς τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας δύο μόνων ὄντων ἀνθρώπων, ὁ οὐρανὸς τῶν αὐτῶν ἐπιπλήρωτο ἀστέρων; καὶ κατακλυσμῷ γεγονότος, καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων ὑδάτι θανόντων, οἱ αὐτοὶ ἦσαν ἀστέρες μὴ παύσαντες, καὶ τῆς αὐτῆς τῶν ἀστρῶν χορείας τυγχανούσης, μόνος ἦν Νῶε μετὰ τῶν τριῶν υἱῶν καὶ τῶν γυναικῶν; Ἀλλὰ δεῖ προσέχειν ταῖς Γραφαῖς, καὶ νοεῖν τὰ μυστήρια. Βαλαὰμ γὰρ τις ἦν προφήτης, ὃν μετακαλεσάμενος ὁ βασιλεὺς τῶν Μωαβιτῶν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐξίόντα ἐκ γῆς Αἰγύπτου καταράσασθαι· ἐπειδὴ οὗς ἀν' ἡλὸς ἦσαν, ἡλὸς ἦσαν, καὶ οὐδὲν ἀν' ἐκαστὸν κατήραντο· γένόμενος ἐγγὺς τῆς στρατοπεδείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τὴν ἀκρωρεῖαν τοῦ βρυσος, θεωρήσας τὸν Ἰσραὴλ παρεμβεδηκότα, ἀναλαβὼν αὐτῷ τὴν παραβολήν, καὶ προφητεύσας εἶπεν· Ἀνατελεῖ ἀστὴρ ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ συντρίψει τοὺς ἀρχηγοὺς Μωὰβ, καὶ προνομοῦσι τοὺς υἱοὺς Ἀμμώ. Οὗτοι οὖν οἱ μάγοι ἐκ τοῦ γένους τοῦ Βαλαὰμ τοῦ προφήτου ὁρμώμενοι, κατακολουθήσαντες αὐτοῦ ταῖς βίβλους καὶ ταῖς προφητείας, καὶ νοήσαντες ὅτι, ὅτε ἀνατελεῖ ἀστὴρ, τότε ἀναστήσεται καὶ ὁ ἄνθρωπος, δηλονότι ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ὅστις οὐ μόνον τοῦ ἀρχηγοῦς Μωὰβ συντρίψει, ἀλλὰ καὶ πάσας τοὺς διαδόλους τὰς βασιλείας λεπτυνεῖ καὶ λιμῆσει κατὰ τὸν Δανιὴλ, παρετήρουν τὸν καιρὸν· καὶ θεωρήσαντες τὸν ἀστέρα ξινόν παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνατελλάντα, ἔγνωσαν αὐτὸν εἶναι τὸν πάλαι προφητευθέντα, καὶ κατακολουθήσαντες, εὐρηκότες τε τὸν τεχθέντα, ἐχάρησαν, τῶν πάλιν προφητευθέντων εὐρηκότες τὴν ἐκβασιν. Σὺ δὲ μοι νόει, ἀκροάται, τοὺς μάγους εἶναι τοῦπος τῶν ἐκ τῆς ἀσείας τῆς πλάνης; ἐπιστρεφάντων ἐθνῶν, οὐ τελείῳ φωτὶ ὀδηγουμένων, ἀλλ', ὅσον ἀπαυγασματι φωτὸς διὰ Ἰωάννου, ὡς δι' ἀστέρος, πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ τεχθέντα Χριστὸν ὀδηγουμένων. Ὅρα γὰρ μοι καὶ τὸν ἀστέρα ἀπὸ τοῦ παιδίου ἐλθόντα, καὶ σταθέντα τοῦ δρόμου. Καὶ γὰρ Ἰωάννης, δίκην ἀστέρος, τῷ κηρύγματι ὑπολάμψας, καὶ ὑποδείξας Χριστὸν λέγων, Ἴδε ὁ ἀμὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰὼν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἐπαύσατο τοῦ δρόμου· εἰρηκε γὰρ, Ἐκείνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἄλλωτοῦσθαι. Καὶ ἐλθόντες, φησὶν, οἱ μάγοι εὗρον τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα· καὶ προσκύντες προσεκύνησαν αὐτῷ. Δεῖ γὰρ τοὺς ἀπὸ ἐθνικοῦ βίου προσιόντας· Χριστῷ, πρώτον πεσεῖν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἀσεβείας, καὶ οὕτως ὥσπερ ἀπὸ γῆς ἐγειρομένους, τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὁμοιωθῆναι, εἰθ' οὕτως ἀνὰ μέρος, πρὸς τὴν οὐράνιον αὐτοῦ θεότητα ἀναυεῖν. Καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίθων καὶ σμύρναν· χρυσὸν ὡς βασιλεῖ, λίθων ὡς Θεῷ, σμύρναν ὡς παθητῇ δι' ἡμᾶς. Καὶ ἔδωκετο ὁ Χριστὸς τὰ δῶρα, οὐκ αὐτὸς χρήζων, ἀλλὰ τοὺς φέροντας ὡφελῶν. Χρυσὸν μὲν γὰρ διχόμενος, φιλαργυρίας αὐ-

ipsam prodibat. O rube, quem vidit Moyses in monte ardentem, et non combustum! Virgo Maria, gignens et non corrupta! o lapis, quem vidit Daniel ex monte excisum absque humana manu! o virginis infantis virgo mater, et sacer filius matris inupta! Ubi sunt curiosi illi exploratores? dicant nobis, quomodo virgo sine viro genuit infantem, nec gignendo corrupta est. Si autem modus investigari nequit, quia ex Spiritu sancto natus est; multo magis investigari nequit ineffabilis Verbi ex Patre generatio. Sed tu quidem credis, observas enim illam gignentem non corruptam fuisse: at Deum incusas dicens: Si incorruptus Pater Filium suum gignens, secundum stultitiam tuam corruptus est, multo magis Virgo corruptibilis naturæ, gignens corrupta est. Si vero tu testificaris Virginem gignentem, non corruptam fuisse, multo magis crede incorruptum Patrem incorruptum Filium gignentem, non corruptum fuisse. Sed relictis blaterationibus illis, ad theologos præcones accuramus. Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in diebus Herodis regis (Matth. 2. 1). Necessario evangelista assignat et locum et tempus, ut qui generationem Christi secundum carnem non credit, querens et locum et tempus, rei veritatem inveniat. Tempus enim ex Herodis regno apud chronographos quesito, locum vero ex Bethlehem significatione reperit. Nam si in mundanis pactis et consules scribuntur, et menses numerantur, et dies assignantur, et urbes annotantur ad dictorum securitatem: quanto magis oportet, quando paria sunt universi mundi salus, et locum et tempus posteris accurate significari. Et Matthæus quidem generationem Christi secundum carnem ita narrat; Lucas vero præter accuratam temporum notam addit etiam descriptionem tunc primo factam, his verbis: Anno quadagesimo primo Cæsaris Augusti, exiit edictum ab Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima. Ascendit autem et Joseph a Galilæa in Judæam in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset ex domo et familia David, ut describeretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante (Luc. 2. 1. 2. 4. 5). Annotat Lucas primam illam descriptionem, tum ut tempus accurate significet, tum ut mysterium maximum et occultum subindicet. Dicit enim primam et violentam descriptionem, eo quod factus esset homo. Christo enim nato, et carne demum deificata, ac diabolo expulso morteque soluta, oportebat animas iustorum et fidelium nomina in cælorum libris describi; Cæsare in terra jubente, Patre vero angelis superne præcipiente. Quapropter Dominus id discipulis suis prædicabat dicens: Nolite gaudere quia dæmonia vobis subjiciuntur; sed gaudete quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. 10. 20). Cum autem natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in diebus Herodis, ecce magi ab oriente venerunt dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum (Matth. 2. 1-3). Hei mihi! miraculis superor, contemplationibus detineor, nec invenit lingua mea quid primo dicat, aut quid prætermittat. Si generationem ejus considerem, obstupesco, quia antequam puer ex natura exiret, signa perciebat. Annon hoc est maximum signum, quod virgo postquam genuit, virgo maneat; quod cælum tacens per stellam loquatur? His, qui cupiebant natum videre, stellam mittit una peregrinantem, quæ desideratum infantem ostenderet. Et Matthæus quidem magos memorat ex oriente venientes: Lucas vero de angelo loquitur: Et pastores erant vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et angelus Domini visus est eis, et claritas Dei circumfulsit illos, et timeverunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est nobis hodie Christus Dominus in civitate David. Et facta est subito cum angelo multitudo militie cælestis, laudantium Deum, et dicentium: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 8-14). Christus natus est, terrena cælestibus junguntur, angeli cum hominibus

choreas agunt, pastores vigilant, et magi adorant; cælum luminibus fulget, et terra fructum suum splendidum in præsepium gestat. Et tunc impletum est id, quod de terra scriptum erat: Veritas de terra orta est (Psal. 84. 12): veritas enim est Christus qui dicit, Ego sum via et veritas (Joan. 14. 6). De terra; id est, de Virgine ortus est secundum carnem. Quæro autem, unde magi de stella edocti, illa usi sint duce, ut quæsitum puerum invenirent. Non enim res se habet ut quidam imaginati sunt, qui dicunt errantem fuisse stellam, et magos non vere puerum quæsisisse. Quomodo enim, si errans stella fuisset, veritatem Christum ostendisset? cum enim ad illum pervenisset, cursum repressit. Quomodo autem magi, si non vere ea de causa venerunt, talia ipsi dona ex suis laboribus attulissent, significantes ejus divinitatem et humanitatem, quæ dona propheticum illud implebant: Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ (Psal. 71. 15)? Neque rursum, ut fabulatores dicunt, stella erat quæ in ortu singulorum hominum apparet: qui certe ne fabulosam quidem Græcorum astrologiam callent. Sed fortasse tales homines ipsos etiam Christianos esse censent: quibus dicemus: O philosophi, si res erat ut vos dicitis: quomodo, cum Adam et Eva duo tantum essent homines, cælum tot stellis plenum erat? et diluvio adveniente, omnibusque hominibus in aqua pereuntibus, eadem ipsæ stellæ erant, nec cadebant; et cum tantus stellarum chorus esset, solus erat Noe cum tribus filiis et uxore? Sed oportet attendere Scripturis, et mysteria cogitare. Balaam enim quidam erat propheta, quem advocavit rex Moabitarum, ut Israeli egresso ex Ægypto malediceret; quia ii quibus benedixit, benedicti erant, et quibus maledixit, maledicti. Cum pervenisset prope exercitum Israelis, et ascendisset in montis verticem, viso Israele in castris, assumens parabulam et prophetans, dixit: Orietur stella ex Jacob, et exurget homo ex Israel, et conteret principes Moab, vastabitque filios Ammon (Num. 24. 17). Ili itaque magi ex genere Balaam prophete, ejus libros et prophetias sequuti, et considerantes, cum oriatur stella, tunc surrecturum esse hominem, nempe Regem Judæorum, qui non modo reges Moab conteret, sed etiam omnia diaboli regna dissipabit et ventilabit secundum Danielelem, tempus observabant; et videntes stellam ab aliis diversam orientem, noverunt eam ipsam esse quæ in prophetia ferebatur; illamque sequentes, cum natum invenissent, gavisii sunt, cum veteris prophetiæ eventum reperissent. Tu vero, auditor, consideres velim, magos esse figuram gentium, quæ ex erroris impietate conversæ, et non a perfecta luce ductæ sunt, sed quasi a splendore quodam luminis per Joannem quasi per stellam, ad Christum in carne natum sunt deductæ. Vide namque mihi stellam usque ad puerum venientem, et cursum sistentem. Et nim Joannes postquam stellæ instar prædicatione fulsit, Christumque ostendit his verbis, Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, sistit gradum; ait enim: Illum oportet crescere, me autem minui (Joan. 1. 29. et 3. 30). Et venientes, inquit, magi, invenerunt puerum cum matre; et procidentes adoraverunt eum (Matth. 2. 11). Oportet enim eos, qui a gentilitia vita ad Christum accedunt, primo decidere a culmine impietatis, et sic quasi a terra surgentes, Christi secundum carnem generationem confiteri, deinde paulatim ad cælestem ejus divinitatem ascendere. Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham; aurum ut regi, thus ut Deo, myrrham ut propter nos passibili. Et accepit Christus dona, non quod iis opus haberet, sed ad utilitatem offerentium. Aurum enim accipiens, ab avaritia illos avertit, thus accipiens, ab idololatria removit; myrrham autem acceptans, mortem animæ ipsis amovit. Si autem aliud quoque mysterium perpendere oporteat, accurate discamus. Aurum, thus et myrrham nato offerunt; quia scriptum de illo erat: Ipsi flectetur omne genu cælestium, terrestrium et infernorum

(*Philipp. 2. 10*) : in donis suis futurum præfigurant; in auro significantes gloriam quam referunt angeli cælestes; in thure, terrenorum hominum genullexionem; in myrrha, animarum in inferis detentorum supplicationem. Quoniam tres virtutes obtinere oportet eum qui accedit ad Christum; quas dicit Apostolus, fidem, spem, caritatem (*1. Cor. 13. 13*); apertis autem thesauris cordis, obtulerunt fidem, ut aurum fulgentem; spem, ut thus bene olentem; ca-

ritatem, ut myrrham constringentem Ecclesie membra. *Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam (Matth. 2. 12)*. Oportebat enim eos, qui semel ad Christum accesserant, non iisdem impietatis vestigiis reverti; sed castam exercentes fidem et operam, hominum occisorem serpentem latentes, abscedere in Christi hereditatem. Ipsum quippe decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN ZACCHÆUM PUBLICANUM.

Qui bona amant, nihil differunt a sitientibus, o dilecti: dum enim quæerunt non inveniunt, tanto majori rei desiderate siti inflammanur: noctu desideratos fontes quasi sitientes imaginantur; interdum vero a loco in locum circumcursantes, volubilibus oculis circumspicientes, quæerunt ea quæ corde exoptant. Ac quemadmodum viatores in æstus hora iniquosam terram percurrunt, premente siti, et an fontes sint circumspiciunt, ac sæpe colles conscendunt ubi fons habetur; et si procul illum viderint, gaudent, et concitato gressu ad illum festinant, quo cum pervenerint, sitim sedant: tales sunt viri Christi amantes: per diem enim desideratum sibi Christum bonis operibus requirunt; noctu vero per preces cum illo versantur, et in somnis se cum ipso incedere imaginantur: et si se illum procul videre putent, gaudent et exsultant, sicut sitientes cum desideratis fontibus inveniunt; atque expergefacti rursum dormire volunt, ut dormientes iisdem visis fruantur. Talis erat Zacchæus, modo vobis in lectione evangelii memoratus. Vide namque mihi illum currentem, divino ardentem studio, et in arborem ascendentem, ac Jesum circumspicientem, ut vite fontem cerneret. Conspiciens autem Zacchæus Dominum, oculos quidem sedavit, cor vero majori desiderio inflamavit. *Ingressus, inquit, Jesus perambulabat Jericho. Et ecce vir nomine Zacchæus: et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives: et quærebat videre Jesum, quia inde erat transiturus. Vide hominis desiderium, dilecte. Et non poterat videre præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret Jesum, quia inde erat transiturus (Luc. 19. 1. 4)*. Zacchæus statura pusillus, prudentia Spiritus magnus, quærebat videre Jesum: desiderabat videre Deum hominibus cælestia largientem: quærebat videre angelorum creatorem, et cælestis luminis administratorem humanis gressibus ambulantiem: quærebat videre quomodo sol justitiæ in nube corporis sedens, fidelium oculos cordis illuminaret: quærebat videre Deum Jesum, bonam formam, rem desiderabilem, dulce nomen Jesu, cujus nomine res ipsa significatur: desiderabat videre purpureum agnum, cujus sanguis orbem redemit, et cujus vellus ab Adamo usque in finem nudos teget; cupiebat videre captivum miles regem suum, ovem pastorem, qui errabat, viam, qui obtenebratus erat, lucem: cupiebat videre pietatis præconem, qui dulcissimum divinæ cognitionis condimentum non habebat: quærebat videre infirmum sanitatem; esuriens, cælestem panem; sitiens, vivificum fontem: cupiebat videre eum, qui sacerdotibus vitam dabat, et Lazarum e somno suscitaverat. O amorem divinum! o bonam concupiscentiam! o amorem aureis alis instructi, imo potius Christi qui animam se possidentis in cælum transfert! Jam divinus amor, qui tollit eum de terra, id effecit ut in arborem ascenderet: non ultra permittit ut terrena respiciat, vel cum hominibus versetur; sed divinam intuens caritatem, cælestia excipiebat: ab his ad illa festinus currebat, atque conscensa arbore,

Christum circumspiciebat, et mente supra nubem ascendebat. Videns autem Christum Zacchæus apposite dicebat: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælis (Psalm. 123. 1)*. Vidit Zacchæus Dominum, et magis amore incendebatur: tetigit Christus cor ejus, et alius ex alio efficiebatur; ex publicano zelo incensus, ex infideli fidelis, et ex lupo ovem signata. Quis sic patrem et matrem amat, quis sic nunquam uxorem vel filios dilexit, ut Zacchæus Dominum, ut ex re ipsa probari potest? Omnia quippe bona sua propter Christum pauperibus dedit, et iis quos defraudaverat, quadruplum reddidit. O bonos discipuli mores! o doctoris moderatio et virtus divina, quæ ex solo Jesus visu ad actum adducit! Nondum verbo Dominus Zacchæum instituerat, sed a desiderante solum visus est, et fidei virtus a desiderantis corde sursum trahebatur. Simile quidpiam contigit in hæmorrhøissa. Accedens quippe ad Dominum, et petens ab illo sanitatem, non expectavit ut se manu tangeret, sed ipsa accedens ejus simbriam clam tetigit; et virtus curationis a tangente ut a sponsa trahebatur. Et Zacchæus quidem id ignorans faciebat, divino movente studio, et spirituali amore ardens in sycomorum accurrit: Dominus vero, mysticum quidpiam speculatus, dicebat, *Descende (Luc. 19. 5)*. Novi animam tuam; novi sanctum amorem tuum: *Descende*: recordare Adamum nudum se sub fleu abscondisse: tu vero si vis salutem nancisci, ne accurras ad sycomorum. Me oportet hanc sycomorum aridam reddere, et aliam plantare arborem, crucem. Illa bona arbor est, ad illam ex animo accurre: inde enim ad cælos prompte jueris. In hac arbore serpens foliis complatur, in hac occultatur, ibi nidificat. Festina, descende antequam sibi let animæ tuæ, ut Eve fecit, cum illi suavit ut degustaret suavem voluptatem: festina, descende: donec ego adsum, descende: me namque vidente ille coercetur. Festina, descende: nolo te in sycomoro relinquere; nolo te perire: mea enim ovis es, ad me accurristi. Festina, descende, et opera in domum tuam; ibi oportet me quiescere: quia ubi fides est, illic quiesco; ubi amor, illo vado. Scio quid facturus sis; scio te omnia tua bona daturum esse pauperibus, et primo iis, quos defraudasti, quadruplum esse redditurum. Apud hujusmodi homines libenter diversor. Zacchæus vero festinans descendit, et abiit in domum suam, Jesumque suscepit: gaudique plenus, stans dixit; non ambulans, non sedens, sed stans, ut animæ suæ immutabile propositum declararet; stans dixit, cum fervens Spiritu, irrevocabili sententia concertabat: sciebat enim ubi sereret, et ubi messurus esset; dixitque: *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si quem defraudavi, reddo quadruplum (Luc. v. 8)*. O confessio pura ex corde puro procedens! confessio non pudori obnoxia, nulli pudori obnoxia gloriæ Dei oblata, fidem spirans, justitia florens: qua justitia nos dignetur universorum Deus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τοὺς ἀπέστρεψε· λίθανον δεχόμενος, εἰδωλοατρείας ἀπήλασσε· σμύρναν δὲ κομιζόμενος, τὴν νέκρωσιν αἰτῶν ἀπέσμηγε τῆς ψυχῆς. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἕτερον μυστήριον θεωρῆσαι, καταμάθωμεν ἀκριδῶς. Χρυσὸν καὶ σμύρναν προσφέρουσι τῷ τεχνῶντι. Ἐπειδὴ ἦν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον τὸ, Ἀδὼ κάμνει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, ἐν ταῖς προσφοραῖς προετίθει τὸ μέλλον, ἐν τῷ χρυσῷ δηλοῦντες τὴν τῶν οὐρανίων ἀγγέλων δοξολογίαν, ἐν τῷ λίθῳ τὴν τῶν ἐπιγείων ἀνθρώπων γονυκλισίαν, ἐν τῇ σμύρῃ, τῶν ἐν ᾧδῳ ψυχῶν κατακείμενων τὴν ἰκεσίαν. Ἐπειδὴ τρεῖς ἀρετὰς δεῖ κεκτῆσθαι τὸν προσελθόντα Χριστῷ, ἃς φάσκει, ὁ Ἀπόστολος, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην,

ἀνοίξαντες [δὲ] τοὺς θησαυροὺς τῆς καρδίας, προσκομίζον πίστιν. ὡς χρυσὸν ἐξαστράπτουσιν· ἐλπίδα, ὡς λίθανον εὐωδιάζουσιν· ἀγάπην, ὡς σμύρναν συσφιγγουσιν τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ χρηματισθέντες κατ' ὅραν μὴ ἀνακλῆναι πρὸς Ἡρώδη, δι' ἄλλης οδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἐρχῆν γὰρ τοὺς ἀπαξ προσελθόντας Χριστῷ, μὴ τοῖς αὐτοῖς ἔχνεσι τῆς ἀσεβείας ἀναλυσέιν· ἀλλὰ τὴν ἀγνὴν ἐξασκήσαντας πίστιν καὶ πρᾶξιν, τὸν ἀνθρωποκτόνον ὄφιν λαθόντας, ἀναχωρεῖν εἰς κληρονομίαν Χριστοῦ. Αὐτῷ γὰρ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[823] Εἰς τὸν Ζακχαῖον τὸν τελῶνην.

Οἱ τῶν καλῶν ἐρῶντες, οὐδὲν ἀπέχουσι τῶν διψώνων, ὡ ἀγαπητοί. Ὅσῳ γὰρ οὐχ εὐρίσκουσι τὸ ζητούμενον, τοσοῦτον πρὸς τὴν δίψαν τῶν ποθομένων ἐκκαίονται· καὶ νύκτωρ μὲν φαντάζονται τὰς ποθομένας, ὡς διψῶντες, πηγὰς· μεθ' ἡμέραν δὲ τόπον ἐκ τόπου περιερχόμενοι, ὁμῆσαι πολυκινήτους περιδιεπόμενοι, ζητοῦσι τὰ τῆς καρδίας ποθομένα. Καὶ ὥσπερ ὁδοιπόροι ἐν ὥρᾳ καύσωνος τὴν ἀνύδρον γῆν διατρέχουσιν, ὑπὸ τῆς δίψης πιεσθέντες, καὶ τὰς πηγὰς περιδιεπνοῦνται, ὡς πολλάκις καὶ ἐπὶ βουνοῖς ἀνατρέχοντας αὐτοὺς ὅπου πηγὴ· κἂν ἰδῶσιν αὐτὴν πόρρωθεν, χαίρουσι, καὶ ἐπιτείνονται τὴν πορείαν πρὸς αὐτὴν σπεύδοντες· εἴτα ἔλθοντες ἐπὶ τὴν πηγὴν τὴν δίψαν τῷ ὕδατι παύουσι· τοιοῦτο εἰσὶν οἱ φιλόχρηστοι ἄνδρες.

Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ τὸν ποθοῦμενον αὐτοῦ Χριστὸν ἐργοῖς ἀγαθοῖς ἐκχρῆτους, καὶ ἐν νυκτὶ δι' εὐχῶν προσομιλοῦσιν αὐτῷ, καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις μετ' αὐτοῦ βηματίζειν φαντάζονται· ἐὰν ἐν ὁράμασιν αὐτὸν ἰδῶσι πόρρωθεν, χαίρουσι καὶ ἀγάλλονται, ὥσπερ οἱ διψῶντες, ὅταν εὕρωσι τὰς ποθομένας πηγὰς· καὶ πάλιν διηπισσθέντες καθευθεῖν ἐθέλουσιν. Ἰνα τῇ αὐτῇ ὁπτασίᾳ τοῖς ὕπνοις περιτύχωσι. Τοιοῦτος ἦν καὶ Ζακχαῖος, ὁ ἀρτίως ὑμῖν ὑπὸ τοῦ εὐαγγελίου διαναγνωθείς. Ὅρα γὰρ μοι αὐτὸν καὶ τρέχοντα, καὶ πόθῳ φλεγόμενον θείῳ, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβαίνοντα, καὶ Ἰησοῦν περιδιεπόμενον, ὅπως ἴδῃ τὴν ζωοφόρον πηγὴν. Θεωρῆσας δὲ Ζακχαῖος τὸν Κύριον, καὶ μὲν δρασιν ἀνέπαυεν, τὴν δὲ καρδίαν πλέον πρὸς πόθον ἐξέκαυσεν. Εἰσελθὼν δὲ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεριχὼ, διήρχετο. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ζακχαῖος· καὶ οὗτος ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλεῖστος· καὶ ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, τὸν ἐκεῖ ἡμελλε διέρχεσθαι. Ὅρα μοι πόθον ἀνθρώπου, ἀγαπῆτε. Καὶ οὐκ ἠδύνατο βλέπειν ἀπὸ τοῦ ὀχλοῦ, ὅτι μικρὸς ἦν τῇ ἡλικίᾳ. Καὶ προελθὼν εἰς τὰ ἐμπροσθεν, ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἴδῃ τὸν Ἰησοῦν, ὅτι ἐκεῖθεν ἡμελλε διέρχεσθαι. Ζακχαῖος ὁ τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος μικρὸς, τῇ δὲ φρονήσει τοῦ πνεύματος μέγας, ἐξήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις τὰ οὐράνια χαρίζομενον· ἐξήτει ἰδεῖν τὸν τῶν ἀγγέλων κτιστὴν, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑπεργείου φωτὸς λαμπαδοβήτην βηματῶν ἀνθρωπίνους περιπατοῦντα· ἐξήτει ἰδεῖν πῶς ὁ ἥλιος, τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ νεφέλῃ τοῦ σώματος καθεζόμενος, τῶν πιστῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας κατηύγασεν· ἐξήτει ἰδεῖν τὸν Θεὸν Ἰησοῦν, τὸ καλὸν σχῆμα, τὸ ποθεῖν πρᾶγμα, τὸ γλυκὺ ὄνομα Ἰησοῦν, τὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος πρᾶγμα σημαίνοντα· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸ πορφυρόμαλλον πρόβατον, οὗ τὸ αἶμα τὴν οἰκουμένην ἐξηγόρασε, καὶ ὁ πόκος αὐτοῦ ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τέλους γυμνωθέντας ἐσκέπασεν· ἐπεθύμει ἰδεῖν ὁ αἰγμάλτους στρατιωτῆς τὸν ἰδίον βασιλέα, τὸ πρόβατον τὸν ποιμένα, ὁ πεπλανημένος· τὴν ὁδὸν, ὁ ἐσκοτισμένος τὸ φέγγος· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν τῆς εὐσεβείας κήρυκα, ὁ μὴ ἔχων τὸ τῆς θεογνωσίας γλυκύτατον ἄρτυμα· ἐξήτει ἰδεῖν ὁ ἀρρώστος τὴν ὑγίαν, ὁ πεινῶν τὸν οὐράνιον ἄρτον, ὁ διψῶν τὴν ζωοφόρον πηγὴν· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν τῶν Ιερῶν ζωοδότην, καὶ ἐξυπνιστὴν τοῦ Λαζάρου. Ὡς ἔρωτος θείου, ὡ ἐπιθυμίας ἀγαθῆς! Ὡς ἔρωτος χρυσοπέτρου, μᾶλλον δὲ Χριστοῦ, τοῦ τὴν ἔχουσιν αὐτὸν ψυχὴν εἰς οὐρανὸν ἀναφέροντος! Ἥδῃ ὁ θεὸς ἔρωτος, ὁ ἀρας αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς, δενδροβάτην παρειακέναν· οὐκ ἔτι τὰ ἐπιγεία βλέπειν αὐτὸν ἦδη, οὐκ ἔτι ἀνθρώποις συνεχώρησεν αὐτὸν ὁμιλεῖν· ἀλλὰ πρὸς θεῖαν βλέψας ἀγάπην, τὰ οὐράνια ἐξεδέχετο· ἀπ' ἐκείνων πρὸς

ἐκεῖνα ἔτρεχε πρὸς ἃ ἠπείγετο, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβάς περιεβλέπετο τὸν Χριστὸν, καὶ τῇ διανοίᾳ τῆς νεφέλης ἐπέβαινε. Ἰδὼν δὲ τὸν Χριστὸν ὁ Ζακχαῖος, ἀρμολογῶντες ἔλεγε· Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ ὄρει. Εἶδε Ζακχαῖος τὸν Κύριον, καὶ πλεον πρὸς πόθον [824] ἐξεφλέγετο· ἦψατο αὐτοῦ τῆς καρδίας, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου ἐγίνετο, ἀντὶ τελώνου ζηλωτῆς, ἀντὶ ἀπίστου πιστός, καὶ ἀντὶ λύκου πρόβατον σφαγιδοφόρον. Τίς οὕτω ποθεῖ πατέρα, ἢ μητέρα; τίς οὕτω ποτε ἡγάπησε γυναῖκα ἢ τέκνα, ὡς Ζακχαῖος τὸν Κύριον. ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐστὶ δοκιμάσαι; Πάντα γὰρ αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα διὰ τὸν Χριστὸν τοῖς πένησιν ἔδωκε, καὶ οὐς ἐσυκοφάντησε, τετραπλασίονα ἀπέδωκεν. Ὡς μαθητὸν τρόπος ἀγαθός, ὡς διδασκάλου ἐπιεικεία καὶ δύναμις θεία, ἐκ τοῦ ὀφθῆναι μόνον τὸν Ἰησοῦν εἰς πρᾶξιν ἐνάγοντα! Οὐπω γὰρ κατηχητικὸν λόγον τῷ Ζακχαῖῳ ἔλεγον ὁ Κύριος, ἀλλ' ὥφθη μόνον τῷ ποθόντι, καὶ ἡ τῆς πίστεως δύναμις ὑπὲρ τῆς τοῦ ποθοῦντος καρδίας ἀνείλκετο. Τοιοῦτόν τι γέγονε καὶ ἐπὶ τῆς αἰμορροῦσης· προσελθούσα γὰρ τὴν Κυρίῳ, καὶ ἀξίουσα αὐτὸν, ἵνα ἰάσθαι αὐτήν, οὐ μὴν ἐξεδέχετο τὴν ἀψὴν τῆς χειρὸς, ἀλλὰ αὐτὴ προσελθούσα ἦψατο αὐτοῦ τοῦ κραστέδου κρυφίως· καὶ ἡ δύναμις τῆς ἰάσεως ὑπὲρ τῆς ὑψαμένης οἰς σπτόγους ἐλκετο. Καὶ ὁ μὲν Ζακχαῖος ἀγῶνα ἐποίησε, θείῳ ζήλῳ φερόμενος, καὶ πνευματικῷ ἔρωτι φλεγόμενος ἐπὶ τὴν συκομορέαν ἔτρεχεν· ὁ δὲ Κύριος μυστικὸν τὴν θεωρήσας, ἔλεγε, Κατάβηθι· οἰδᾷ σου τὴν ψυχὴν, οἰδᾷ σου τὸν ὅσιον ἔρωτα· Κατάβηθι· μνησθήσεται ὅτι ὁ Ἀδάμ γυμνωθείς, ὑπὸ συκῇ ἐκρύβη· σὺ δὲ θέλων σωθῆναι, ἐπὶ συκομορέαν μὴ ἀνάτρεχε. Δεῖ μὲ τὸν συκομορον τοῦτο ξηρᾶναι, καὶ ἄλλο φυτεῦσαι, σταυρόν. Ἐκεῖνο χρηστὸν δένδρον ἐστίν, ἐπ' ἐκεῖνο βήματι ψυχῆς ἀνάτρεχε. Ἐκεῖθεν γὰρ εἰς οὐρανὸν εἰς σπτόγους ἐλκετο· εἰς τοῦτο τὸ δένδρον καὶ ὁ ὄφις τοῖς φύλλοις περιπλέκεται, εἰς τοῦτο κρύπτεται, ἐν τούτῳ ἐνώσεσθαι σπεύσων, κατάβηθι πρὸς αὐτὸν ψιθυρίζων τῇ ψυχῇ σου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Εὔας τελεῖας αὐτὴν γεύσασθαι τῆς γλυκείας ἡδονῆς· σπεύσων, κατάβηθι· ἔως ἔστωκα ἐγώ, κατάβηθι· ἐμοὺ γὰρ ὀρώτων αὐτὸν, ἐκείνος πεφιμωται. Σπεύσων, κατάβηθι, οὐ θέλω σε ἔδσαι ἐπὶ τὴν συκομορέαν, οὐ θέλω σε ἀπολέσθαι· ἐμὸν γὰρ εἰ πρόβατον, ἐμοὶ προσέδραμεν. Σπεύσων, κατάβηθι, καὶ πρόσλαβε εἰς τὸν οἶκόν σου· δεῖ με ἀναπαύειν ἐκεῖ. Ὅπου γὰρ πίστις, ἐκεῖ ἀναπαύομαι· ὅπου ἀγάπη, ἐκεῖ ἀπέρχομαι. Οἶδα τί μέλλεις ποιεῖν· οἶδα ὅτι ὅλα σου τὰ ὑπάρχοντα μέλλεις διδόναι πένησιν, καὶ πρῶτον ἀποδοῦναι οἷς ἐσυκοφάντησας, τετραπλασίονα. Παρὰ τοῖς τοιοῦτοις ἡδῶς αὐλιζομαι. Καὶ ὁ Ζακχαῖος σπεύσας κατέβη, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκόν αὐτοῦ, καὶ Ἰησοῦς ὑπεδέξατο. Χαρὰς δὲ ἐμπληθεῖς, σταθεῖς εἶπεν· οὐ περιπατῶν, οὐ καθήμενος, ἀλλὰ σταθεῖς, ἵνα δειξῇ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀμετάθετον γνώμην· σταθεῖς εἶπεν, ὅτε ζῶν τῷ πνεύματι, ἀμεταμέλητα νοήσας ἠγωνίζετο· ἦδει γὰρ ὅπου σπείρει, καὶ ὅπου μέλλει θερίζει· καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ οὐδ' ἐσυκοφάντησα, τετραπλασίονα ἀποδίδωμι. Ὡς ἐξομολόγησις καθαρά, ἐκ καρδίας· καθαρὰς προερχομένη· ἐξομολόγησις ἀνεπαίσχυντος ἀνεπαίσχυντῳ δόξῃ Θεοῦ παρισταμένη, πίστιν ἀπενδύσας, καὶ δικαιοσύνην ἀνθίστασιν ἡς δικαιοσύνης καταξιώσειεν ἡμᾶς ὁ τῶν ὁίων Θεός, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἑκατόνταρχον.

Ἐκατόνταρχον τινὸς δούλου κακῶς ἔχων ἔμελλε τελευτᾶν· ἀλλ' οὐκ ἐτελεύτησε διὰ τὸν Δεσπότην· ἔμελλεν ἀποθανεῖν· ἄνθρωπος γὰρ ἦν· ἀλλ' οὐκ ἀπέθανε διὰ τὸν πρεσβεύοντα θεοφιλῆ τυγχάνοντα· Ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἀπαιτεῖ χρέος· ἀλλ' ὁ Δεσπότης τῆς φύσεως τὸ κτῆμα τῷ κτίστῃ διὰ πίστιν παρεχώρει· Θάνατος καὶ φύσεως ἀνάγκη πρὸς τελευτὴν ἐδιδάχοντο, ἀλλὰ ἀνθελάκεν ἡ πίστις τῷ θανάτῳ πολεμουῖσα καὶ θανάτου παραλύουσα νόμους. Καὶ μὴ ἀπιστήσης, εἰ τοσαῦτα δύνανται πίστεως, ὥστε καὶ θανάτου δεσμὰ [825] διαρρῆξαι, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν καταχθονίων βαράθρων ψυχὰς ἀνασπᾶσαι. Πίστις καὶ ἄδου πύλας ἀνοίγει, καὶ οὐρανοὺς ἐπιτίθει· κλεῖθρα, καὶ φύσεως ὅρου· ἀμείβει, καὶ πυρὸς δύναμιν κατακοιμίζει καὶ φλόγα ὁρῶσαν ἀποδεικνύει, καὶ θανάτου κέντρον ἀμβλύνει. Οὐκ ἀμάρτυρα λέγω· ἐκ τῶν ἁγίων σε Γραφῶν πιστώσομαι. Εἰπον οὐκ πίστεως πύλας ἄδου ἀνοίγει, καὶ οὐρανοὺς ἐπιτίθει καὶ κλεῖθρα. Οὐκοῦν δέξαι τὰς ἀποδείξεις ἑναργεῖς· ἴδε μοι τὸν μακάριον Πέτρον λόγῳ τῆς ἄδου πύλας ἀναπετάσαντα, καὶ τὴν Ταβιθάν κάτωθεν ἀναγαγόντα. Μόνον γὰρ εἶπε, Ταβιθά, ἀνάστηθι, εὐθὺς πύλαι μὲν ἄδου ἀνοίγονται, ταρταραῖοι δὲ πίπτουσι μοχλοῖ, ἡ δὲ θεοῦ κυρία τῶν ζώντων δέξτερον ὑπακούει. Πάλιν Ἠλίας ὁ προφήτης ταύτῃ πεποιθὺς τῇ πίστει εἶπεν· Οὐκ ἔσται ὑετός εἰ μὴ διὰ σέματός μου· καὶ χαλεπύεται μὲν ὁ οὐρανός, συστέλλεται δὲ ὁ ὑετός ἐπὶ ἑτῇ τριά καὶ μῆνας ἐξ, γῇ δὲ καλῶς περ σιθρὰ τὴν φύσιν, τὸν συνηθὲ καρπὸν ἀρνεῖται, ἵνα γνῶς οἱ ἀδύναται πίστεως. Ἀνθρώπος ἐπὶ γῆς ἀποφαίνεται, καὶ θεὸς ἐν οὐρανῷ βεβαίῳ τὴν ἀπόφασιν· θνητὸν φέγγεται στόμα, καὶ Θεοῦ γνῶμη ἐπιφωτίζεται, ἔργῳ κυρούσα τὰ ῥήματα. Ἐκλείσσε, φησὶν, Ἠλίας τὸν οὐρανὸν ἐπὶ ἑτῇ τριά καὶ μῆνας ἐξ. Κλείθρον οὐρανοῦ ἦν ἀνθρώπου στόμα θνητοῦ, εὐσεβεῖ πίστει κοσμοῦμενον. Ὁ αὐτὸς πάλιν Ἠλίας πύρινον κατετόλμησεν ἄρματον, καὶ καθάπερ πτηνὸν εἰς τὰς αἰθερίους ἐπέπετῃ μονὰς, ἀμέλει μέχρι σήμερον ἀγευστός θανάτου, οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλὰ χάριτι μονογεννητικῇ, καὶ δυνάμει πίστεως ἀκινή· φυλαττόμενος. Καὶ εἰ δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν· Ὁ Ἐνὼχ ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν μετὰ σώματος ἔβαστάθη, θάνατον καὶ γῆρας καὶ φύσιν διὰ πίστεως ὑπερνικήσας. Πολλὰ μὲν οὖν ἄλλα περὶ πίστεως ἔστι λέγειν, ἀλλὰ συστέλλω τὸν λόγον, ἵνα μὴ κόρον ἐμπούησω. Οἶδα δὲ ὅτι, καίπερ τὰ θεῖα λόγια ταῖς ὑμετέροις φιλοχρίστοις ἀκοαῖς· οὐ κόρον, ἀλλὰ πόθον ἐμπούειν ἐπίστανται, ἀλλ' ὥμως ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελύσεται. Ἐκατόνταρχον, φησὶ, τινὸς δούλου κακῶς ἔχων ἔμελλε τελευτᾶν, δεῖ ἡν αὐτῷ ἔντιμος· ἔντιμος οἰκείτῃ τῃ δεσπότῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἡ πλεονεξία τοῦ βίου τὸν δούλον ἐπενόησεν, ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ δεσποτῆ τοῦ συγγενὲς τῆς φύσεως οὐκ ἠρνήσατο. Οὐ διέπτευεν ὡς οἰκείτην, ἀλλ' ἔστρεφεν ὡς ὁμόφυλον, φιλανθρωπία τὴν βαρεῖαν τῆς δουλείας ζεύγλην ἐπελαφρίζων. Ἀκούετε καὶ μανθάνετε, οἱ δούλων δεσπόται, μὴ ὡς ἄλλοτρίων τῆς φύσεως καταφρονεῖν τῶν οἰκείων, μήτε μὴν ὡς ἐχθρῶν ἀφείδειν τῶν ὁμογενῶν, πειθόμενοι τῷ μακαρίῳ Παύλῳ λέγοντι· Οἱ κύριοι, πρὸς τοὺς δούλους τὴν ἰσότητά παρέχεσθε, ἀνιέντες τὴν ἀπειλίαν, εἰδότες ὅτι αὐτῶν καὶ ὡμῶν ὁ Κύριος ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Συνεχώρησε δούλον εἶναι θεός, ἵνα Θεῷ δουλεύειν μανθάνῃς. Εὐνοῖαν ἀπαιτεῖς παρὰ τοῦ οἰκέτου· Εὐνοεῖ καὶ αὐτὸς τῷ δεσπότῃ. Κολάζεις ἁμαρτάνοντα· οὐκοῦν μὴ ἁμαρτίας, ἵνα μὴ κολάζῃ παρὰ Θεῷ. Συγγνώμην οὐ διδούς ἐμργνεῖ· μὴ δὲ σὺ αἰτεῖ συγγνώμην. Διδάσκει γὰρ σε τὸ εὐαγγέλιον λοιπὸν οὕτω προσεχέσθαι· Ἀφες ἡμῖν τὰ ὀφειλόμενα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Ὡς οὖν παρὰ Θεοῦ φιλανθρωπία τὴν ζητούμενην, οὕτω καὶ ὑμεῖς φιλανθρωπίαν νείματε τοῖς ὁμοφύλοις. Ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων. Τί ἀκούσας; Ὅτι λόγῳ θεραπεύει, λόγῳ τεύειντας ζωογονεῖ, λόγῳ θαύματος ἀπελάυνει, λόγῳ τὰ πάντα διανύει. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργεῖς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομῶν. Οὐ βότανas, οὐ φάρμακα προσάγει, ἀλλὰ λόγος παρ' αὐτοῦ πέμπεται, καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελεῖ. Βλέπε πόση ἡ μεταξὺ τοῦ ἑκατόνταρχου καὶ τῶν Ἰουδαίων διαφορά. Ὁ μὲν ἀκούσας, ἐκ μόντης ψυχῆς ἀκοῆς ἐπί-

στευσε, καὶ πιστεύσας ὡς Θεῷ προσήλθεν· οἱ δὲ, ἐπ' ὄψει ὀρώντες τὰ θαύματα, τὸν θαυματοποιὸν ἠρνοῦντο· καί τοις βίαις ἀκοῆς ἐνεργεστέρᾳ. Ἐνεργεστέρᾳ μὲν βίαις ἀκοῆς, ἀλλὰ κακίαν εἶχον τῆς νόσου διδάσκαλον. Διὰ τοῦτο τυφλοὶ τῇ κρίσει τὸν κριτὴν ἐξουθενούν. Ἀπέστειλε φησὶ, πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτὸν, ὅπως ἀπελθὼν διασώσῃ τὸν δούλον αὐτοῦ. Ἀπέστειλε πρὸς [826] αὐτὸν πρεσβυτέρους, οὐ δι' ὑπερφανίαν παραιτούμενος αὐτὸς ἀπελθεῖν, ἀλλ' ὁκνῶν αὐτὸς ὑπὲρ αὐτοῦ πρεσβεῦειν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος. Ἦδει αὐτὸν ἀνθρώπων ἐξ ἀνθρώπου φθαρτοῦ, Ἰησοῦν δὲ θεὸν ἐκ Θεοῦ, μονογενῆ Υἱὸν ἐξ ἀγεννήτου Πατρὸς. Διὰ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας ὑπ' εὐλαβείας κινούμενος ἀποστέλλει, διὰ ἀποστολικά πρὸ τῶν ἀποστόλων πληρῶν· Ἀθυμεί τις· προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσεύξωμαι ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἂν ἢ ἁμαρτίας πεποιηκώς. συγκαταστήσονται αὐτῷ. Ἀπέστειλεν οὖν τοὺς πρεσβυτέρους πρὸς αὐτὸν, ἐρωτῶν αὐτὸν ὅπως ἔλθων διασώσῃ τὸν δούλον αὐτοῦ. Σὺ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς συμπάθειαν θαύμαζε· κάμνοντος γὰρ αὐτοῦ τοῦ οἰκέτου οὐ κατεφρόνει, ἀλλὰ σπουδῇ τὸσαύτην ἐτίθειτο, ὅποση ἂν τις ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχων ἐπεδείκνυτο. Ταῦτα δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐστὶ βλέποντος ἀνδρὸς, τοσαύτην ποιήσασθαι σπουδῇ, καὶ πρεσβείαν στείλασθαι ὑπὲρ οἰκέτου θεραπεῖας. Ἦδει τῆς φύσεως τὸ ἰσότημον· καὶ οὐτε κατεφρόνει ὡς ἀνθρωποδότην, ἀλλὰ συνεπάσχειν ὡς συνδούλῳ, εἰδὼς ὅτι κοινὸς ἀπάντων ἐστὶν ὁ Θεός. Ἀλλὰ τοιοῦτος μὲν ἦν ὁ ἑκατόνταρχος. Πολλοὶ δὲ τῶν πλουσίων παρὰ μὲν ὑγιαίνοντων ἀπαιτοῦσι τὰς ὑπερηβείας δίχα συγγνώμης, νοσοῦντων δὲ οὐδεμίαν φροντίδα τίθενται· ἀλλὰ προσπεσούσης νόσου, τῆς παιδίσκης χαλὰ ἐβρίμμενης, οὐ προσέχει ὁ δεσπότης, οὐκ ἐπισκέπτεται δεσποινὰ· κἂν ποτε δὲ τὴν δεσποινὰν παραβάλει, οὐκ ἐπισκέπτεται ὡς ὁμογενῆ, ἀλλὰ βλοσυρῷ προσέχει τῷ βλέμματι, αὐστηρῶν προσδιαλέγεται ῥήματι, δι' ὅγκον ὑπερηφανίας τὸ συγγενὲς ἀνρουμένη τῆς φύσεως. Καὶ ἀναγινώσκετε τὰς Γραφάς. Οὐκ εἰδότε τί φησὶν ὁ ἅγιος Δαυὶδ· Ἰδοὺ ἐκ ὀφθαλμοῦ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν. Δυσωποῦ τὴν εἰκόνα, εὐλαβήθητι τὰ γεγραμμένα, ἐπικουρος τῆς ἀσθενούσης καταβῇ. Ὁ Σωτὴρ, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς, ἀνθρώπος ὑπὲρ ἀνθρώπων ἠδύκχησε γενέσθαι· σὺ ἀνθρώπος ὢν παραιτῇ τὸν ὁμότιμον ὡς οὐκ ἰσότημον, παραιτῇ τὸ συμπάθει περὶ τὴν συγγενῇ φύσιν· Καὶ ὅτε μὲν ἀλογον ζῶων χωλεύει, ἐπιμελεῖ διὰ τὴν χρεῖαν· ὅτε δὲ τὸ λογικόν, τούτεστιν, ὁ αὐτὸς οἰκείτης· ἀσθενεῖ, ἀποβρίπτεις καὶ οὐ προνοεῖς. Περιορᾷς ὅτι λογικὸν ἐστὶ τὸ ὑπερητῶν· διὰ τοῦτο ζηλοτυπούμεν. Πολλὸ καλὸν ἀνθρώπου· παρὰ Θεῷ· ἀλλὰ τίμιον ἀνὴρ ἐλεῖμην. Ἡμεῖς δὲ οὐ προσέχομεν τοῖς γεγραμμένοις, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἔξωθεν τρέφουμεν ἐσθ' ὅτε τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν θηροῦμεν, τοὺς δὲ ἐνδὸν ἐύμεν λιμῷ φθειρῶμεν, καὶ τῷ κρύει πηγνυσθαι, τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀνταποδόσεις οὐκ ἐννοοῦντες. Ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ἦν ὁ ἑκατόνταρχος, ὁ πανταχοῦ νήφων, ὁ νύκτας κεκτημένος, τὸ κτήμω τε καὶ αὐτῷ φυλάττων, ὡς Θεοῦ κτῆμα, ὁ φρονήσεως γέμων καὶ θεῖα σωφροσύνη καταυγάζομενος. Διὰ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους πρῶτον πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀποστέλλει. Οἱ μὲν οὖν πολλῇ προθυμίᾳ πρεσβεύουσιν, ἱκανὰ προσβάλλουσι δυσωπήματα, καὶ φασιν· Ἄξιός ῃ διδοῦς τὴν χάριν, εὐγνώμων ὁ λαμβάνων τὴν δωρεάν, ἄξιός τῆς σῆς παρουσίας. Ἀγαπᾷ γὰρ τὸ εἶδος ἡμῶν, καὶ τὴν συναγαγὴν αὐτὸς ψωδοδόμησεν ἡμῖν. Ἀληθῶς ἱκανὰ θεοσεβείας γνωρίσματα, ἱκανὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς τεκμήρια. Ποῖα ταῦτα; Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀνθρώπον γνησιὰ διάθεσις. Ἀγαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ἡμῶν· δηλονότι τὸν νόμον. Πληρωμα γὰρ νόμου ἡ ἀγάπη. Καὶ τὴν συναγαγὴν αὐτὸς ψωδοδόμησεν, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐνοίαν ἐνδεικνύμενος. Θεῷ γὰρ οἶκον κατασκευάζων, οἶκον περιβάλλον στήλην τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης τὸν ναὸν τούτον ἀνίστα. Βλέπε πῶς αἱ καλαὶ πράξεις ἐν καρπῷ τῆς ἀνάγκης μνημονεύονται πολλὰν παρέχουσι τοῖς πρεσβευομένοις τὴν παρῶσιν· πανταχοῦ γὰρ αἱ καλαὶ πράξεις ἱκανὸν ἐδέξαντο δυσωπήμα. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἐπρέσβευον· ὁ δὲ Ἰησοῦς τὴν παρὰ-

IN CENTURIONEM.

Centurionis cujuspian servus male habens moriturus erat (Luc. 7. 1), sed non mortuus est juvante Domino: moriturus erat, utpote homo, sed intercedente religioso viro non mortuus est. Natura suum exigit debitum; sed naturæ Dominus possessori possessionem suam concessit propter ipsius fidem: mors et naturæ necessitas ad obitum vim inferebant; sed obstitit fides morti repugnans, ejus leges solvens. Ne vero dubites posse fidem mortis vincula rumpere, et ab ipsis inferis animas abstrahere: fides etiam inferni portas aperit, cælis claustra apponit, et naturæ terminos removet, ignis vim sedat, flammam in rorem vertit, mortis stimulum hebetat. Non sine testimonio loquor: id ex sacris Scripturis tibi probabo. Dixi fidem portas inferi aperire, et cælis claustra apponere. Illorum clara accipe argumenta: vide mihi beatum Petrum verbo inferni portas aperientem, et Tabitham inde reducentem. Tantum enim dixit, *Tabitha, surge* (Act. 9. 40); statimque portæ inferi aperiuntur, cadunt tartarei vectes; mortua vero celerius quam viventes obedit. Rursus Elias propheta fide fultus dixit, *Non erit pluvia, nisi per os meum* (3. Reg. 17. 1); et cælum in æs vertitur, cohibetur pluvia annis tribus et sex mensibus, terra quasi natura sua ferrea, solitum fructum negat, ut scias quanta possit fides. Homo in terra sententiam dicit, et Deus in cælo sententiam firmat; mortale os loquitur, et Dei sententia re verba confirmat. *Clausit*, inquit, *Elias cælum annis tribus et mensibus sex* (Luc. 4. 25). Cæli claustrum erat os hominis mortalis pia fide ornatum. Idem rursus Elias igneos conscendere currus (4. Reg. 2. 11) ausus est, et quasi volucris ad æthereas mansiones advolavit, vereque hactenus mortem non expertus est, non ex lege naturæ, sed ex gratia unica et vi fidei intactus servatus. Quid multa dicere opus est? Enoch a vita in vitam cum corpore translatus est, mortem, senectutem et naturam per fidem vicit. Multa quoque alia de fide dicenda suppetunt, sed supersedeo, ne fastidium ingenerem. Licet vero sciam divina eloquia vobis Christi amantibus non fastidium, sed desiderium parere; tamen ad propositum revertar. *Centurionis*, inquit, *cujusdam servus male habens moriturus erat, qui erat illi carus*. Carus domino servus. Licet enim avaritia servum excogitaverit, at domini probitas naturæ cognitionem non negavit. Non despiciebat ut servum, sed diligebat ut tributum: humanitate grave servitutis jugum leve reddens. Audite et discite heri, qui servos habetis, ne illos quasi a natura alienos contemnatis, neque congeneres ut inimicos habeatis, obtemperantes Paulo dicenti: *Domini, quod justum est et æquum servis præstate, remittentes minas: scientes quia et illorum et vester Dominus est in cælis* (Col. 4. 1. et Ephes. 6. 9). Concessit Deus ut servus esset, ut Deo servire discas. Benevolentiam exigit a servo? benevolus et tu esto Domino. Punis peccantem? igitur ne pecces, ne puniaris a Deo. Veniam non das congeniti? ne tu veniam petas. Nam te docet evangelium ita orare: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12). Ut ergo a Deo benignitatem quaeritis, sic et benignitate erga congeneres utimini. Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum (Luc. 7. 3). Quid audierat? Quod verbo curaret, verbo mortuos suscitaret, verbo dæmonas pelleret, verbo omnia perficeret. *Virus enim est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti* (Hebr. 4. 12). Non herbas, non phar-maca adhibet; sed verbum ab illo mittitur, et opus perficit. Vide quanta sit inter centurionem et Judæos differentia. Ille audiens, ex solo auditu credit, et credens quasi ad Deum accessit; illi vero ipsis oculis videntes miracula, illorum patratores

negabant; etiamsi visus sit efficacior auditu. Efficacior certe; sed nequitiam habebat morbi magistrum. Ideo cæci judicio suo Judicem despiciebant. *Misit*, inquit, *seniores Judæorum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Misit ad eum seniores*; non ex superbia ipse venire recusans, sed non audens ipse pro seipso intercedere, ob magnitudinem dignitatis Christi. Sciebat se hominem esse ex homine corruptibili; Jesum vero Deum de Deo, unigenitum Filium ex Patre ingenito. Ideo seniores Ecclesiæ ex reverentia mittit, ante apostolos apostolica implens: *Infirmatur quis? advocet presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum: et si in peccatis sit, remittentur ei* (Jac. 5. 14). Misit ergo seniores ad ipsum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Tu vero commiserationem viri mirare: infirmante namque servo suo, non contempsit, sed tantam curam habuit, quantum quis pro seipso adhibuisset. Hæc autem erant viri virtutis studiosi, tantum exhibere studium et seniores mittere ad servi curationem. Sciebat æqualitatem naturæ; nec despicit eum ut servum, sed miseratur ut conservum, sciens communem esse omnibus Deum. Verum talis quidem erat ille centurio. Multi autem divites a bene valentibus servis ministeria sine ulla venia expetunt, infirmantium vero nullam gerunt curam; sed accidente morbo, ancilla decumbente, non attendit dominus, non curat domina. Sed si quando opus sit ut domina opem ferat, non curat illam ut ejusdem naturæ, sed torvis respicit oculis, austeris loquitur verbis, ob superbiæ tumorem cognitionem naturæ negans: et tamen legitis Scripturas. Nescitis quid dicat sanctus David? *Ecce sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum; sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum* (Psal. 122. 2). Reverere imaginem, Scripturas observa, et infirmanti auxiliare. Servator, Filius Dei unigenitus, pro homine homo fieri dignatus est: tu vero homo cum sis, recusas æqualem quasi non æqualem, non dignaris communem naturam miserari? Et quando brutum animal claudicat, sollicitus es ejus, quia in usu tibi est; quando vero rationale animal, id est, servus tuus infirmatur, illum abjicis nec curas. Despiciesne illum, quia rationalis est is qui tibi servit? Ideo zelo inflammamur. Admodum bona res est homo apud Deum; sed pretiosa res est vir misericors. Nos vero non attendimus Scripturis; sed externos quidem interdum alimus, hominum gloriam aucupantes; domesticos vero fame perire, vel frigore congelari sinimus, Dei retributiones non cogitantes. Verum non talis erat centurio ille semper vigilans, qui vere servum possidebat, et possessum simul et seipsum servabat, ut Dei possessionem: qui prudentia plenus et divina sapientia illustratus erat. Ideo seniores primum ad Jesum mittit. Illi vero cum magno studio intercedunt, et multa referunt quæ illum flectere possint, dicuntque: Dignus est cui gratiam conferas (Luc. 7. 4): probus est qui donum accipit, dignus presentia tua. *Diligit enim gentem nostram, et ædificavit nobis synagogam*. Vere multa pietatis argumenta, plurima bonæ conscientiæ signa. Quanam hæc Dei amor, et bonus erga hominem affectus. *Diligit enim gentem nostram, scilicet legem. Plenitudo enim legis dilectio* (Rom. 13. 10). *Et synagogam ædificavit*, suam erga Deum affectum exhibens. Cum enim Deo domum ædificavit, ipsum templum quasi columnam conspicuam suam erga Deum dilectionis erigit. Vide quomodo bona opera, necessitatis tempore commemorata, magnam intercedentibus fiduciam præsent: ubique enim bona opera ad flectendum efficacia sunt. Illi ergo sic intercedebant: Jesus vero seniorum petitioni annuit, non illorum reverentia; sed centurionis fidem admisit. Surgens

ergo ibat cum illis fortasse lentiore gradu et remissiore; non tardus ad beneficium præstandum, sed ut tempus daret, quo interiorem centurionis affectum patefaceret, ut publicaret inconcussam fidem ad incredulos arguendos; utque sinceram, puram et non fictam voluntatem manifestam faceret. Nam, *Cum jam non longe esset a domo, misit ad eum centurio servos suos dicens: Domine, noli vexari; non enim sum dignus ut sub tectum meum intres* (Luc. 6. 7). Ex primo animi motu misit seniores, sed postquam hoc fecerat, non quievit. Interim namque secum reputans quanta esset differentia dignitatis, mittit servos rogans eum, et dicens: *Noli vexari; non sum dignus ut sub tectum meum intres*. O prudentiam! o vigilantiam centurionis! Non latuit eum Deus in homine absconditus, non latuit eum unigenitum Verbum, corpore amictum et occultatum. Videt templum, et in eo habitantem intelligit. Non latuit eum Dominus in servi officio, Rex in captivi specie, parvus ille in magnitudine infinita. Statim ergo miratur Jesus, et testificatur ipsi summam ipsius fidem, urbanumque ejus animi motum, quo Servatori dicebat, *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Qualis erat etiam Petrus, de captura piscium stupefactus, et hinc intelligens magnam ejus virtutem, deinde rogans eum et dicens: *Recede a me, quia homo peccator sum, Domine* (Luc. 5. 8). Sed fortassis quæ Petrum spectabant, ignorabat, sciebatque illud quod in Levitico fertur: *Lepra, inquit, insidens immundum facit eum qui in morbum incidit* (Levit. 13. 2). Lepræ autem similes sunt impetigines, vitiliginis et albugines. Hos autem morbos discernere difficile est, maxime initio ægritudinis: quapropter vult lex sacerdotem harum rerum peritum esse. Ducit ergo lex sacerdotem in domum ejus qui examinatur; ibique cum judicavit esse lepram, omnia, quæ in domo sunt, immunda declarat. Ideo multi primo domum evacuant, et tunc sacerdotem vocant. Hæc cum sciret beatus centurio, adventum Servatoris abnuvit. *Non sum dignus, inquit, ut sub tectum meum intres*. Multi sunt sub illo tecto: novi peccata mea: recuso igitur tuam ut judicis præsentiam, antequam me expurgem. Scio te esse sacerdotem omnium principem, et Patris summum sacerdotem. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. *Cælum tibi thronus est, et terra scabellum*: quæ domus capiet immensum? Non habeo celestem domum, ut sub tectum meum intres; non habeo regias aulas, ut Regem cælorum excipiam. Quomodo sub tectum excipiam eum, *Qui tegit aquis superiora ejus* (Psalm. 103. 3)? quomodo vile diversorium contubernalem excipiet illum, qui palma cælum metitur (Isai. 40. 12)? quod tectum capiet eum qui totum cælum et terram simul continet? *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Ut beneficii, ingressum rapio; ut judicis, præsentiam timeo. Explorator es animarum, examinatur reum, scrutator cordis et

judex peccatorum. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Meipsum timeo. *Dic ergo verbuni, et sanabitur puer meus*. Annon tibi videtur is qui dicit, *Tantum dic verbo, clare scire illud, Verbo Domini cæli firmati sunt, et omnis virtus eorum* (Psalm. 52. 6); et quod omnia Verbo facta et continentur et administrantur? Divina namque cogitatione illuminatus vir, statim ut vidit Jesum corpore, hunc Filium Dei esse novit. *Dic verbo tantum, inquit, Scio quid de te prædixerit sapiens Salomon: Neque herba, neque malagma sanavit populum tuum, sed verbum tuum, Domine, quod omnia sanat* (Sap. 16. 12). *Dic verbo tantum*. Scio cujus Verbum sis, et quantam virtutem possideas, quodque verbo omnia perfeceris. Non parvus dolores habuit Pater, cum te genuit, non parvus dolores habes faciens, nec creans. *Dic verbo tantum*. Verbum enim tuum omnia perficiendi vim habet; non aerem verberans, sed voluntatem tuam declarans. *Dic verbo tantum*: da pignus, ut qui audiunt certiores fiant. Vide prudentiam; adventum differt rogat, cognitionem vero non circumscribit: nam cognitionem ejus testificatur, et rogat ne in via pergat. Hanc vero ita sapientem cogitationem excipit alia major. Sic enim vir de virtute in virtutem progreditur, et apud illum exuberant dignorum sensuum divitiæ, innovatum speculationum accessionibus. *Dic verbo tantum, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: et dico huic, Vade, et vadit; et servo, Fac hoc, et facit*. Scio, inquit, te omnium potestate præcinctum, quasi unum ex nobis apud nos advenisse. Venisti ad nos, ut nos venimus, in omnia habens potestatem, ut dicit sanctus David: *Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi* (Psalm. 118. 39). Dormis, et mare intumescit; surgis, et fluctus sedantur; mortuos evocas, et mortuus celerius quam vivus obedit. *Dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus*. Hic liberum animæ motum non impedire, quominus ad meliora procedatur, declarat. Habeo, inquit, sub me milites. Milites vero diversas illas et varias in homine latentes cogitationes vocat: solet enim beatus Paulus has milites appellare. *Condelector, inquit, legi secundum interiorem hominem: video autem aliam legem, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati* (Rom. 7. 23. 25). Jure ergo dicebat ille, *Habeo sub me milites; non contra me habeo; et dico huic, Vade, et vadit; et alteri, Veni, et venit*; non imperor, sed impero cogitationibus. Fortaque centurio vocatur, quasi princeps et imperans affectibus, ut tantam nobis contra brutos affectus potestatem et perseverantiam exhibeat: quam nos omnes-assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, EXIIT QUI SEMINAT SEMINARE SEMEN SUUM (Luc. 8. 5).

Virgo terra arabilis, a peritis agricolis boum ope aratro sulcata, semina accipit, et in glebis ea completens, primo herbam germinat, deinde spicam erigit, denique granum frumenti plenum in spica profert. Tunc agricolæ conspicuum videntes spicarum segetem, laborum suorum spem celebrant, Deoque sincere supplicant, ut apparentium bonorum fructus sine damno conservet. Sæpe namque æstate appropinquante, quando ex spe quasi certa gaudet agricola, aut æstuosus auster spicam ventilat, aut ærugo corrodit, aut bruchus devorat, aut grandæ excuit, et bonæ spei exitum labefactat; ita ut agricola multo mœrore pressus, falcemque in tabernaculum referens, ex infelici æstatis exitu sese dolore maceret. Quando vero aeris temperies pulchram et maturam spicam efficit, et seges senum instar albescens inclinatur,

æstivam sectionem expectans; tunc rustici, et palmæ cum acutis falceibus expansæ, labores laboribus addunt, et desiderium ejus spemque felici exitu explent: tunc aliis animantibus domi quiescentibus, solus bos, hilari gressu, torvis oculis, in aream pergit. Et alia quidem animalia, capræ, porci, oves, quæ colla sua aratri jugo non subegerunt, propriæ premente conscientia, serviliter ad aream accedentia, spicarum manipulum furantur: solus autem bas liberam linguam extendens, suorum fructus laborum fidenter carpit. Vidisti illic eos qui falce secant? vidisti spicarum feracem agrum, aream, bovem? Inde sermonem transfer ad ecclesiasticum ordinem, et videbis prædicant agriculturam in mysterio Ecclesiæ. *Exiit, inquit, qui seminat seminare*. Illud enim modo audivimus in evangelio, *Exiit, quis? Christus, et*

κλησιν ἐδίδετο τῶν πρεσβυτέρων, οὐκ αὐτοὺς αἰδούμενος, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑκατοντάρχου πίστιν ἀποδεχάμενος. Ἀναστὰς οὖν ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. Τάχα που καὶ σχολαίτερον ἐδάδιζε, καὶ τὸν [827] βαθμὸν ἤμερον ἐποιεῖτο, οὐ βραδύνων πρὸς εὐπορίαν, ἀλλὰ καιρὸν ἐνδοῦς, ἵνα τὴν ἐνδὸν λαμβάνουσιν τοῦ ἑκατοντάρχου δημοσιεύσῃ διὰ θεσιν, ἵνα πομπεύσῃ τὴν ἀπαράβατον πίστιν πρὸς ἑλεγχον τῶν ἀπιστούντων, ἵνα τὴν ἀκραίην καὶ ἀκίβδηλον θεατρικὴν γνῶμην. *Ἦδη γὰρ αὐτοῦ οὐ μακρὰν, ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐπεμφε πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατοντάρχος τοὺς δούλους αὐτοῦ, λέγων, Κύριε, μὴ σκύλλου· οὐ γὰρ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς.* Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ὁρμὴν ἀποστέλλει τοὺς πρεσβυτέρους· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ποιήσας, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ μένων, οὐκ ἤρσμεϊ. Ἐν τοσοῦτῳ γὰρ λογισάμενος ὅσον ἔσται τὸ διάφορον τοῦ ἀξιωματός, ἀποστέλλει δούλους, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων, *Μὴ σκύλλου· κατὰ οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς.* Ὡς τῆς συνέσεως καὶ νήψεως τοῦ ἑκατοντάρχου! οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κρυπτόμενος· οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ μονογενὴς Λόγος τῇ τοῦ σώματος περιβολῇ καλυπτόμενος. Ὅρα τὸν ναὸν, καὶ νοεῖ τὸν οἰκητορά. Οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἐν δούλῳ ἀξίᾳ, ὁ βασιλεὺς ἐν αἰχμαλωτίῳ θυμῷ, ὁ βραχὺς ἐν ἀπειρορίστῳ μεγέθει. Αὐτίκα γούτον θαυμάζει Ἰησοῦς, καὶ μαρτυρεῖ αὐτῷ τὴν ἀκραν πίστιν αὐτοῦ, τὴν ἀστείαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁρμὴν, καθ' ἣν ἔλεγε τῷ Σωτῆρι· *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς.* Ὡς ἦν καὶ Πέτρος, ἐπὶ τῇ ἀρχῇ τῶν ἰχθύων καταπαλαγείς, καὶ ἔννοιαν λαβὼν τοῦ μεγέθους τῆς δυνάμεως, εἰτα παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· *Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς εἰμι ἐγώ, Κύριε.* Ἀλλ' Ἰωὺς μὲν τὰ περὶ Πέτρου οὐκ ᾔδει, τὰ δὲ ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔγνων. Ἀέπρα, φησὶν, *ἐπιχειμένη ἀκλίωσιν ποιεῖ τὸν ὑποπεσόντα τῇ νόμῳ.* Τῇ δὲ λέπρα παρσολέσκειν ἀλφοὶ καὶ λευκαὶ καὶ λειγῆνες. Δυσδιάκριτα δὲ τοιαῦτα τὰ πάθη τοῖς πολλοῖς, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ τῆς νόσου· ὁθεν ὁ νόμος τὸν ἱερέα βούλεται τῶν τοιούτων ἐπιγνώμονα καθίστασθαι. Ἄγει τοίνυν ὁ νόμος τὸν ἱερέα εἰς τὸν τοῦ κρινόμενου οἶκον· κακεῖ κρῖνας ὡς λέπρα, πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μεμολυσμένα ἀποφαίνει. Ὅθεν οἱ πολλοὶ προμετασκεινάζουσι, καὶ τότε τὸν ἱερέα καλοῦσι. Τὴν ἐκ τούτου ἔννοιαν ὁ μακάριος ἑκατοντάρχος λαβὼν, παρατείνεται τὴν ἀριεὶν τοῦ Σωτῆρος. *Οὐκ εἰμι, φησὶν, ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς.* Πολλοὶ ὑπὸ τὴν στέγην ἐκείνην· οἷδα ἐμυτοῦ τὰ ἁμαρτήματα· παραιοῦμαι τοῖνυν τὴν ὡς κριτοῦ παρουσίαν, πρὶν ἀποκαθάρσασθαι. Οἷδα σε τῶν ἱερῶν ἀπάντων ἡγεμόνα, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀρχιερέα· *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς.* Οὐράνος σοι ὁρόντος· ὁθεν ὁ γῆ ὑποπόδιον· ποῖος οἶκος χωρήσει τὸν ἀχώρητον; Οὐκ ἔχω στέγην οὐράνιον, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· οὐκ ἔχω βασιλικὰς αὐλὰς, ἵνα τὸν βασιλέα τῶν οὐρανῶν ὑποδέξωμαι. Πῶς ὑπερόβον δέξομαι *Τὸν στεγάζοντα ἐν ὕδασι τὰ ὑπερβὰ αὐτοῦ;* πῶς δὲ τὸ πενιχρόν μου καταγύγιον ὁμόσκηρον δέξεται τὸν σπιθαμῇ τὸν οὐρανὸν μετρήσαντα; ποῖα στέγη χωρήσει τὸν συμπαντὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν χωροῦντα ὁμοῦ; *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς.* Ὡς μὲν εὐεργέτου τὴν εἰσὺδον ἀρπάξω, ὡς δὲ κριτοῦ τὴν παρήρσιαν εὐλαβού-

μαι. Ἐπίσκοπος εἰ ψυχῶν, ἐξεταστὴς νεφρῶν, ἐρευνήτης καρδίας καὶ κριτὴς ἁμαρτιῶν. *Οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τῆν στέγην εἰσέλθῃς.* Δέδοικα ἑμαυτὸν· *Εἰπέ οὖν λόγον, καὶ λαθήσεται ὁ παῖς μου.* Ἄρα οὐ δοκεῖ σοι [ὁ λέγων], *Εἰπέ λόγον μόνον,* σαφὲς εἰδέναι, ὅτι *Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωώθησαν, καὶ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν, καὶ ὅτι πάντα Λόγῳ γινόμενα καὶ συνέχεται καὶ διοικεῖται;* Ἀπὸ γὰρ θείας ἐννοίας φωτισθεὶς ὁ ἀνὴρ ἀθρόον τὸν Ἰησοῦν σώματα ἑώρα, τούτον Ἰδὼν Θεοῦ γνωρίζων. *Εἰπέ, φησὶ, λόγῳ μόνον.* Οἷδα τί πηρογύρευσε ὁ σοφὸς Σολομὼν περὶ σοῦ· *Ὅτε βοάτη, οὐτε μάλαγμα ἐθεράπευσε τὸν λαόν σου, ἀλλ' ὁ λόγος ὁ σὸς, Κύριε, ὁ πάντα ἰώμενος.* *Εἰπέ λόγῳ μόνον.* Οἷδα τίνας Λόγους χρηματίεις, καὶ ὅσην κεκτημένος τὴν δύναμιν τυγχάνεις, καὶ ὅτι λόγῳ τὰ πάντα ποιῶν διετέλεσας. Οὐκ ὠδίνεις ὁ Πατήρ ἐπὶ σοὶ γεννῶν σε· οὐκ ὠδίνεις ποιῶν, οὐκ ὠδίνεις δημιουργῶν. *Εἰπέ λόγῳ μόνον.* Ὁ γὰρ λόγος σου πρὸς πάντα ἀνυσμύματος τυγχάνει, οὐ τὸν ἀέρα πλήττων, [828] ἀλλὰ τὴν θάλασσαν δηλῶν. *Εἰπέ οὖν λόγῳ μόνον·* ὅς τὸ σύνθημα εἰς πληροφориαν τῶν ἀκούοντων. Βλέπε σύνεσιν, τὴν μὲν ἀριεὶν ὑπερβέσθαι παρακαλεῖ, τὴν δὲ γνώσιν οὐ περιγράφει· τὴν μὲν γὰρ γνώσιν αὐτῷ μαρτυρεῖ, τὴν δὲ ὑπόστασιν εἰς ὁδὸν παρατείνεται. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω σοφὴν ἔννοιαν διαδέχεται ἄλλη τις μελίω. Οὕτω γὰρ ἀπὸ δυνάμεως εἰς δύναμιν ὁ ἀνὴρ προβαίνει, καὶ πηγάζει παρ' αὐτῷ ἀξιολόγων νοημάτων πλούτος, νεάζων ἐν ταῖς τῶν θεωρημάτων ἐπιδόσειςιν. *Εἰπέ λόγῳ μόνον, καὶ λαθήσεται ὁ παῖς μου.* Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχω ὅτ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται καὶ τῷ δούλῳ, Πόησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ. Οἷδα, φησὶν, ὅτι τῶν πάντων τὴν ἐξουσίαν περιεσχόμενος, ὡς εἰς τῶν πάντων πρὸς ἡμᾶς ἐπεδήμησας. Ἠδὲ πρὸς ἡμᾶς ὡς ἡμεῖς, πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ὡς λέγει ὁ ἅγιος Δαυὶδ· *Τῇ διατάξει σου διαμέτει ἡμέρα, ὅτι τὰ συμπαντα τοῦ δουλά σά. Καθεύδεις, καὶ ἡ θάλασσα διανίσταται· ἀνίστασαι, καὶ γαληνὰ τὰ κύματα. Τεθνεῶτας καλεῖς καὶ ὁ τεθνεῶς τοῦ ζώντος ὀξύτερον ὑπακούει.* *Εἰπέ λόγῳ, καὶ λαθήσεται ὁ παῖς μου.* Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος. Ἐνταῦθα τὴν τῆς ψυχῆς αὐτεξούσιον ὁρμὴν κυλῶναι τὸ ἐπὶ τὰ κρείττονα παραδίδειν δηλοῖ. Ἐχω, φησὶν, ὅτ' ἐμαυτὸν στρατιώτας. Στρατιώτας τοὺς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ποικίλους καὶ διαφόρους ἐμφωλεύοντας λογισμοὺς καλεῖ. Οἷδα γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος τούτους στρατιώτας ὀνομάζειν· *Συνήδομαι, φησὶ, τῷ νόμῳ κατὰ τὸν ὅσον ἀνθρώπον· ὁρῶ δὲ ἐκτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας.* Εἰκότως οὖν ἔλεγεν, *Ἐχω ὅτ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· οὐ κατ' ἐμαυτοῦ ἔχω· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· οὐκ ἀρχομαι, ἀλλ' ἀρχὴ τῶν λογισμῶν.* Τάχα που ὁ ἑκατοντάρχος καὶ διὰ τοῦτο κέκληται ἑκατοντάρχος, ὡς ἀρχῶν καὶ αυτοκράτωρ τῶν παθῶν, τοσαύτην ἐν τοῖς ἀλόγοις πάθειν ἡμῖν καρτερίαν ἐπιδεικνύμενος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν τὸν σπόρον αὐτοῦ.*

Ἡ παρθένος ἄρουρα ὑπὸ ἐμπείρων γεωργῶν τῇ τῶν βῶων συνεργείᾳ τοῖς ἀρότροις αὐλακισθεῖσα, δέχεται τὰ σπέρματα, καὶ ταῖς βούλοις περιπτύσσασα, πρῶτον βλαστάνει τὴν πόαν, εἰτα μηχανεὶ τὸν στάχυν, εἰτα πλῆρη ἐν τῷ στάχῳ τοῦ αἵτου τὸν κόκκον προβάλλεται. Τότε οἱ γεωργοὶ λαμπρὸν ὀρύντες τῶν ἀσταχῶν τὸ λῆϊον, τῶν οἰκείων πόων τὰς ἐλπίδας σεμνύνουσι, τὸν Θεὸν δὲ ἱκετεύειν ἐλικορινῶς σπεύδουσιν, ἵνα τῶν φαινομένων ἀγαθῶν τοὺς καρποὺς ἀβλαβεῖς διασώσῃ. Πολλὰκι γὰρ ἐγγιζούσης τῆς τοῦ θέρους ἀκμῆς, καὶ εὐλήπτου τῆς ἐλπίδος τυχευανούσης, καὶ περιχαρὺς δυνος τοῦ γεωργοῦ, ἡ θερμὸς ἐπιπνεύσας τὸν ἀσταχυν ἐλίχυσεν, ἡ ἐρυσίβη κατέστησεν, ἡ βροῦχος κατέβησεν, ἡ χάλαζα κατέβησεν, καὶ ἄωρον τῆς ἐλπίδος τὸ τέλος ἐμαράνεν· ὡς τὸν γεωργὸν ὑπὸ πολλῆς ἀθυμίας πιασθέντα, τὴν δρεπάτην τῇ σκηνῇ ἐγκοιμίσαντα, τῷ

ἄωρῳ τέλει τοῦ θέρους ἑαυτὸν συμμαραίνειν τῇ λύπῃ. Ὅπταν δὲ ἡ τῶν ἄερων εὐκрасία λαμπρὸν καὶ πέπειρον τὸν στάχυν ἀπεργάσθηται, καὶ οἶον ἐν εἰκόνι γερόντων τὸ λῆϊον λευκανίζον κεκύρτωται, τὴν τοῦ θέρους τομὴν ἀπεκδεχόμενον, τότε ἀγροικοὶ, καὶ παλάμαι σὺν δρεπάνοις ὀξέσιν ἀπλωθεῖσιν, πόνοις πόνοις προσάγουσι, καὶ τὴν πόδον προσκοιμίζουσιν, αὐτῷ τῷ τέλει τὰς ἐλπίδας χορτάζοντες. Τότε τῶν ἄλλων ζῶων οἰκάδε ἡσυχάζοντων, μόνος ὁ βούς ἱλαρῶ τῷ θήματι, βλοσυρῶ τῷ βλέματι ἐπὶ τὴν ἄλῃ πορεύεται. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα, αἶγες καὶ χοῖροι καὶ πρόβατα ὅσα τὸν ἑαυτῶν [829] αὐχένα τῷ ζυγῷ τοῦ ἀρότρου οὐχ ὑπέταξαν, οἰκία συνειδήσει ἀγρόμενα, δουλικαῖς προσόδοις τῇ ἄλῃ προσεγγίζοντα, τῶν ἀσταχῶν τὸ δράγμα ληστεύουσι· μόνος δὲ ὁ βούς ἐλευθέραν τὴν γλῶσσαν ἀπλώσας, τῶν οἰκείων πόων τοὺς καρποὺς θαρσαλέως ἀρύεται. Εἶδες

ἔκει τούς δρεπανιστάς, εἶδες ἐκεῖ τὴν σταχυοφόρον ἄρουραν, τὴν ἄλω, τὸν βοῦν· μετάβα μοι ἐκείθεν ἐπὶ λόγῳ ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐτασίαν, καὶ ὕψει τῶν προσηρημένων τὴν γεωργίαν τῷ μυστηρίῳ τῆς Ἐκκλησίας. *Ἐξῆλθε*, φησὶν, ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. Τοῦτο γὰρ ἀρτίως ἠκούσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. *Ἐξῆλθε*, τίς; Χριστός, ἀπ' οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον παραγόμενος. Σπορεύς γὰρ ὁ Χριστός, σπέρμα ὁ θεὸς λόγος, ἄρουρα ἡ ἀνθρωπότης, βόες οἱ ἀπόστολοι, ἄρουρον ὁ σταυρὸς, ζυγὸς ἡ ὁμόνοια, ζεύγη ἡ περισφύγιστα τοὺς τῶν ἀποστόλων αὐχέναίς γλυκεῖα ἀγάπη. *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι*. *Ἐξῆλθεν ὁ Χριστός*, οὐχ ἵνα θεωρήσῃ, ἀλλ' ἵνα σπείρῃ· οὕτω γὰρ ἦν τὰ τῆς ἀναστάσεως σπέρματα ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις κατεσπαρμένα. *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι*, οὐ αἶτον, οὐ κριθάς, οὐ κέγχρον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν γηϊνῶν, ἀλλὰ πίστιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐλπιδά ἀναστάσεως, ἀγάπην εἰς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους ἀνυπόκριτον καὶ ἀδιάκριτον. *Ἐξῆλθε σπείρων Χριστός* ἐκ πατρικίων λαγόνων, ὃ ὧν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς; καὶ ἦκε πρὸς ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸς φάσκων λέγει· *Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκα*. Ἄλλ' *ἐξῆλθεν ὁ σπείρων* αὐτοῦ μὲν μὴ χωριζόμενος, μετ' ἡμῶν δὲ τυγχάνων. *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων*, ἵνα τὰ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐπισπαρμένα κακῶς ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ζιζάνια ἐκρίψῃ. *Πᾶσα γὰρ ψευτεία*, φησὶν, *ἢν οὐκ ἐξυπνεύσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκκριθήσεται*. *Ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης*, ἵνα τὰς φειγοδόλους αὐτοῦ ἀκτίνας τῆς θεότητος ἐν ταῖς τῶν ἐκποτισμένων ἀνθρώπων καρδίαις ἐρράνῃ. *Ἐξῆλθεν ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων*, ἵνα τὸ ἅλως τῆς εὐσεβείας σπείρας, νόστιμον τὸν χορτὸν τοῦ νομικοῦ γράμματος τοῖς προβάτοις ἀρτύσῃ. *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων*, ἔχων τὰ δέκα ζεύγη τῶν βοῶν, ἵνα ποιήσῃ τὸ κεράμιον τὸ ἐν, καὶ σπείρας ἀρτάδας ἑξ, ποιήσῃ μέτρα τρία. Λάλει νῦν, *Ἡσαῖα*, μὴ σιωπᾷς. *Οὐ γὰρ ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσιν κεράμιον ἓν*. Δέκα ζεύγη βοῶν εἰκοσι βόες εἰσὶ· δέκα ζεύγη βοῶν λογικὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι τυγχάνουσιν οἱ δώδεκα, καὶ ἐπὶ αὐτοῖς ἐξελέξαντο οἱ ἀπόστολοι. Τίνας τοούτους; Στέφανον, Φίλιππον, Πρόχρον, Νικάνορα, Τίμωνα, καὶ Παρμενῆν, καὶ Νικόλαν προσβλύτον Ἀντιόχεα· καὶ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ γεωργήσαντα τὸν ἀπόστολον. Ταῦτα δέκα ζεύγη τῶν βοῶν εἰς τὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἄρουραν ἐποίησε τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸν τὸ ἡμέτερον ὁστράκινον τοῦ σώματος σκευὸς ἐνδυσάμενον. Ὅτι δὲ κεράμιον λέγει τὴν ἔνσαρκον τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημιάν ἐν θεῷ λόγῳ, ἀκούε. Ὅτε ἐμελλεν ἀπεργεσθαι ἐπὶ τὸ παθεῖν, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· *Ἡοὺ θέλεις ποιῶμεν τὸ πάσχα*; Ὅ δὲ πρὸς αὐτούς, *Ἀπέλθετε εἰς τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ἀπαντήσιν ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βασιτάζων, καὶ εἰπάτω αὐτῷ· Ὁ Διδάσκαλος ἡμῶν εἰπε· Πρὸς σὲ ποιῶ τὸ πάσχα. Καὶ δάσει ὑμῖν ἀνώγειον ἐστρωμένον, καὶ ἐκεῖ ἡμῖν ἐτοιμάσατε τὸ πάσχα*. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ὁ φέρων τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος, ἢ τίς ἡ πόλις εἰς ἣν αὐτοὺς πέμπει, ἢ τί τὸ ἀνώγειον τὸ ἐστρωμένον, ἀνաχαιὸν ζητήσαντας ὑμᾶς καταμαθεῖν. Ὁ ἀνθρώπος ὁ βασιτάζων τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος, Ἰωάννης ἐστὶν ὁ πρῶτορος τοῦ Χριστοῦ, καταγγέλλων τὸν Ἰησοῦν τὸν τὸ ἡμέτερον κεράμιον τοῦ σώματος ἐνδυσάμενον, ἔχοντα ἐν αὐτῷ τὸ τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ. Ἀνάγειον δὲ ἐστρωμένον τὴν εἰς οὐρανοῦς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῖς ἁγίοις ἀνάπαισιν ἐσομένην λέγει. *Ἀπέλθετε εἰς τήνδε τὴν πόλιν*· μὴ εἰς τὴν παλαιὰν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅπου ὁ παλαιὸς νόμος ἐν τοῖς παλαιῶς ἀσχοῖς ὤζεσεν· ὅς γὰρ σὺν χολῇ μίξαντες προσήνεγκαν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἀπέλθετε εἰς τὴν καινὴν πόλιν, εἰς τὴν νέαν Ἱερουσαλὴμ, ὅπου ὁ νέος λόγος, ὅπου ἡ καινὴ τοῦ Πνεύματος χάρις ἐν τοῖς καινοῖς ἀσχοῖς τὸ τῆς πίστεως γλεύκος πηγάζει· οὐχ ὅπου τὸ παλαιὸν πάσχα, ἀλλ' ὅπου ἡ καινὴ ἀνάστασις· οὐχ ὅπου ὁ ἀμνὸς ὕστατος, ἀλλ' ὅπου ὁ Χριστὸς ῥύεται· [8.0] οὐχ ὅπου ἡ παλαιὰ ζύμη, ἀλλ' ὅπου ὁ οὐράνιος ἄρτος ἐπὶ σταυροῦ τελειοῦται. *Οὐ γὰρ ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσιν κεράμιον ἓν*. Ὅπου ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν, τῶν ἀποστόλων (βοῶν γὰρ ὡμοιωθήσαν οἱ ἀπόστολοι, εἰς Παῦλον ἐμοὶ μαρτυρεῖ λέγων· *Γέγραπται*, φησὶν, *ἐν τῷ πῶμῳ, οὐ φημι σοὶς βούρ ἀλωεῖται. Μὴ γάρ, φησὶ, τῶν βούρ μέλει τῷ θεῷ*; Ἀλλὰ δὲ ἡμᾶς λέγει·) ὅπου οὖν ἐργάζονται

ταῦτα τὰ δέκα ζεύγη τῶν βοῶν, ποιοῦσι τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸ κεράμιον τοῦ σώματος ἡμῶν ἐνδυσάμενον. Καὶ ὁ σπείρων ἀρτάδας ἑξ, ποιήσιν μόνον μέτρα τρία. Ἄρα τοσαύτη ἀφορία γεωργῶν γέγονε πώποτε, ὥστε σπαρτῆραν ἀρτάδας ἑξ, ποιῆσαι μόνον μέτρα τρία; Ἀλλὰ ζητήσωμεν τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ἀγαπητοί, εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ἐνδοτερον καταπέτασμα τοῦ γράμματος, καὶ ἀπαντήσιν ἡμῖν ἡ θεὰ τοῦ Πνεύματος γνῶσις. Ὁ σπείρων ἀρτάδας ἑξ, ποιήσιν μέτρα τρία. *Ἐξ ἀρτάδας εἰσὶν ἡ καινὴ Διαθήκη*. τουτέστιν, οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταί, καὶ Πράξεις, καὶ ἀπόστολοι. Ταύτας τὰς ἑξ ἀρτάδας ὁ σπείρας ἐν τινι ψυχῇ, ποιῇ τὰ τρία μέτρα τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι*, οὐ αἶτον ἀρτοποιῶν, ἀλλὰ πίστιν ζωοποιῶν· οὐ κριθάς εἰς τὰς τῶν ἀλόγων τροφάς, ἀλλὰ τροφάς εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων πνοάς· οὐ κέγχρον ὀρνεοτρόφον, ἀλλὰ θεῖον λόγον, διάκρυον, κόκκον σιναίτης παρικαζόμενον, σφοδρῶς πρὸς εὐσέδειαν καὶ φρόνησιν τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐκθερμαίνοντα. *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι*. καὶ ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ καταπατήθη, καὶ ἐλθόντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγον αὐτά· ἄλλα ἔπεσαν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, καὶ συνενίκησαν αὐτὰν αὐταῖς ἡμῶν βλάστην· ἄλλα ἔπεσαν ἐπὶ τὰς πετρώδεις, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, συνενεῦθον ἐξηράνθη. Τὰ παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν Ἀρειανοί, τὰ ἀκυνθώδεις εἰσὶν Εὐνομιοί, τὰ ἐπὶ τὰς πετρώδεις εἰσὶν Μαραθῖοι. Καὶ κατέμαθε ἀκριθῶς, ἀγαπητέ. *Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι*· καὶ ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν. Οὐκ εἶπεν, Ἐν τῇ ὁδῷ, ἀλλὰ, Παρὰ τὴν ὁδὸν. Τίς ἐστὶν ἡ ὁδός, ἢ πάντως ὁ Χριστός, ὁ λέγων, *Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια*; Τὰ μὲν οὖν παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν οἱ Ἀρειανοί. Οὐκ εἰσὶν ἐν τῇ ὁδῷ· οὐ γὰρ εἰσὶν ὁρθόδοξοι· οὐδὲ πάλιν πρὸς τὴν ὁδὸν, ὡς Ἑλληνεῖς ἢ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὁδὸν· τουτέστι, παρὰ τὸν Χριστὸν, παρὰ τὴν πίστιν τὴν ὀρθήν. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς Χριστόν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιῶν αὐτοὺς ἐγγὺς εἶναι τῆς ὁδοῦ· τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τὸ καλῶν αὐτοὺς μὴ εἶναι ἐν τῇ ὁδῷ. Διὰ τοῦτο κατελθόντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τουτέστι, τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας συναγόσιν τὸν θεῖον λόγον ἐκ τῶν καρδιῶν αὐτῶν, καὶ παντελῶς κενῶς πίστεως ὀρθῆς αὐτοὺς ἀποτελοῦσι. Τὰ δὲ ἀκυνθώδεις εἰσὶν Εὐνομιοί· ἔχουσι γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰς τῶν βλασφημῶν ἀκάνθας· καὶ βλαστάνουσι μὲν τὴν πᾶσαν τῆς πίστεως, οὐ μὴν τελειουργοῦσι τὸν ἄστυον τῆς ὁμολογίας. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς Χριστὸν, τοῦτο ποιῇ αὐτοὺς βλαστάνειν τὴν πᾶσαν τῆς πίστεως· τὸ δὲ πάλιν λέγειν αὐτοὺς κτίσμα καὶ ποιήμα, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιῶν αὐτῶν ἄωρον μαρμαίνεσθαι τὸν τῆς πίστεως σῆμα. Τοῖς γὰρ Ἑλληνικοῖς δόγμασι τῆς κτισματολατρίας νύττοντες καὶ συμπνίγοντες τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, ἀκαρπον αὐτὸν καὶ ἄγονον παντελῶς πίστεως ὀρθῆς ἀποτελοῦσιν. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰς πετρώδεις, οὗτοί εἰσι Μαραθῖοι. Οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, δι, Τὰ μὲν ἔπεσαν ἐπὶ τὴν πέτραν· ἢ γὰρ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· ἀλλ'· *Ἐπὶ τὰς πετρώδεις*. Οὕτε γὰρ εἰσὶν ἀγαθὴ· οὐ γὰρ εἰσὶν ὁρθόδοξοι· οὐτε πέτρα εἰσὶν, ἵνα ὑπὸ διδασκάλων λαξευθόντες τὴν ναὶν τοῦ Θεοῦ οἰκοδομήσων· ἀλλὰ τί; Πῶρός, εἰσιν. Ἔστι τις λίθου φύσις, πῶρος ὀνόματι· οὕτε γὰρ ἐστὶν, οὕτε λίθος στερέμινος· ἀπαλὸς μὲν παρὰ τὸν λίθον, σκληρὸς δὲ παρὰ τὴν γῆν. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσίαν ὁμοῖον τῷ Πατρὶ, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ποιῶν αὐτοὺς ἀπαλωτέρας τυγχάνειν· τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο αὐτῶν ποιῇ τὰς καρδίας πεπωρωμένας τυγχάνειν. Οὕτε τοῖνυν γὰρ εἰσὶν ἀγαθὴ, ἵνα βλαστήσων ἐυθαλῆ, καὶ κατακοσμῶνται πίστεως κόσμον· οὕτε πέτρα στερέμινος, ἵνα ἀσειστον καὶ ἀσάλευτον τὴν εἰς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν φυλάττωσι. Καὶ δέχονται μὲν τὸν λόγον τοῦτον, [801] καὶ βλαστάνουσιν· εὐθέως δὲ αὐτὸν ἐξηραίνουσι καὶ ψύγουσι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς τὰς ῥίζας τῶν λογισμῶν ἐν τῷ βάθει τοῦ πνεύματος. Οὕτοι καὶ ὁμολογοῦσι τὸν Χριστὸν εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρνοῦμενον, οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἔχοντα, τοῦ ἀποστόλου μοι μαρτυρόντος καὶ λέγοντος· *Εἰ τις πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ*. Τὰ ἄλλα, φησὶν, *ἔπεσαν ἐπὶ τὴν γῆν ἡ γῆν ἡ γῆν, καὶ ἐδίδον καρπὸν, καὶ τὰ μὲν τριάντοισι ἐπολεῖ, τὰ δὲ ἐξήκοντα, τὰ δὲ ἑκατόν*. Αὕτη ἐστὶν ἡ γῆ ἡ ἀγαθὴ, ἡ τῶν ὁρθόδοξων καρδία, ἡ ἐκτὸς οὕτα

cælo in mundum adveniens. Sator enim Christus est; semen, divinum verbum; arvum, humana natura; boves, apostoli; aratrum, crux; jugale lignum, dulcis caritas quæ apostolorum colla constrinxit. *Exiit qui seminat seminare.* Exiit Christus; non ut mtereret, sed ut seminaret: nondum enim resurrectionis semina in cordibus hominum insita erant. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum, non hordeum, non milium, neque aliud quid terrenum; sed fidem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; spem resurrectionis, caritatem erga Deum et homines non simulatam et indifferentem. Exiit qui seminat Christus, ex paterno latere, qui est in sinu Patris, et venit ad nos ut ipse ait: *Ego ex Patre exivi, et venio* (Joan. 8. 42. et 16. 28). Sed exiit a Patre suo non separatus, et nobiscum est. Exiit qui seminat, ut ea, quæ a diabolo superseminata male fuerant zizania, ex animabus hominum evelleret. *Omnia enim plantatio, inquit, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur* (Matth. 15. 13). Exiit sol justitiæ, ut lucidos divinitatis suæ radios in corda hominum tenebris obvolutorum immitteret: exiit pastor ovium, ut sal pietatis seminans, fœnum legalis Scripturæ ovibus ad escam paratum redderet: exiit qui seminat, habens decem juga boum, ut faciat lagenam unam; et seminans artabas sex, tres mensuras faciat. Loquere nunc, Isaia, ne taceas. *Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam* (Isai. 3. 10). Decem juga boum sunt boves viginti: decem juga boum rationalia, duodecim apostoli Christi sunt, et septem quos elegerunt apostoli. Quoniam? Stephanum, Philippum, Prochorum, Nicanorem, Timonem, Permenam et Nicolaum proselytum Antiochenum (Act. 6. 5); et apostolum qui a Hierosolyma usque ad Illyricum (Rom. 15. 19) terram sulcavit. Hæc decem juga boum in hominum arvo confessionem Jesu prodixerunt, qui corporis vas testaceum nostrum induit. Quod autem divinum verbum carnale Christi adventum lagenam vocet, audi. Cum ad passionem iturus erat, dicunt ei discipuli ejus, *Ubi vis faciamus pascha?* Tum ille, *Ite in hanc civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ portans: et dicite illi, Magister noster dicit, Apud te facio pascha. Et ostendet vobis cœnaculum stratum: et illic nobis parate pascha* (Matth. 26. 17. 18; Marc. 14. 15). Quis sit homo qui fert lagenam aquæ, quæ civitas ad quam illos mittit, quod cœnaculum stratum, necesse est ut vos explorantes ediscatis. Homo qui fert lagenam aquæ, est Joannes præcursor Christi, annuntians Jesum, qui lagenam corporis nostri induit et qui in se aquam baptismatis habet. Cœnaculum vero stratum dicit sanctorum requiem in celis futuram post resurrectionem. *Ite in hanc civitatem, non in veterem Judæorum synagogam, ubi vetus lex in veteribus utribus acida facta est: acetum enim cum felle miscentes obtulerunt Domino* (Matth. 27. 34); sed ite in novam civitatem, in novam Jerusalem, ubi novum verbum, ubi nova Spiritus gratia in novis utribus, et fidei mustum scaturit: non ubi vetus pascha, sed ubi nova resurrectio; non ubi agnus immolatur, sed ubi Christus redimit; non ubi vetus fermentum, sed ubi cælestis panis in cruce consummatur. *Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam.* Ubi operantur decem juga boum, nempe apostolorum (bobus enim comparantur apostoli, ut mihi testificatur Paulus dicens: *Scriptum est in lege, Non alligabis os bovi trituranti. Numquid enim de bobus cura est Deo* [1. Cor. 9. 9]? sed propter nos id dicit): ubi ergo operantur hæc decem juga boum, faciunt confessionem in Jesum, qui lagenam corporis nostri induit. Et qui seminat artabas sex, faciet tantum mensuras tres. An tanta terræ sterilitas fuit umquam, ut ex satis artabis sex tres mensuræ prodirent? Sed Scripturæ mentem queramus, dilecti, intremus in interioris literæ velum, et occurret nobis divina Spiritus cognitio. Qui seminat artabas sex, faciet tres mensuras. Sex artabæ sunt

PATROL. GR. LXI.

Novum Testamentum; id est, quatuor Evangelistæ, Acta, et apostolorum Epistolæ. Qui has sex artabas seminat in anima quapiam, facit tres mensuras, confessionem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum in patrem vertens, sed fidem vivificant; non hordeum seminans ad brutorum escam, sed escas ad hominum spirationem; non milium pro avibus, sed divinum verbum, ignitum, grano sinapis simile, ad pietatem et prudentiam animas nostras multum accendens. *Exiit qui seminat seminare; et alia quidem cecidere secus viam, et conculcata sunt, et venientes volucres cæli, comederunt illa. Et alia ceciderunt inter spinas, quæ suffocaverunt germina, alia ceciderunt supra petrosa, quæ orta statim exsiccata sunt* (Luc. 8. 5. 7. 6). Quæ ceciderunt secus viam sunt Ariani: quæ inter spinas, Eunomiani; quæ supra petrosa, Marathoniani. Hæc accurate discas, dilecte. *Exiit qui seminat seminare; et alia cecidere secus viam;* non dixit, In via, sed, *Secus viam.* Quæ est via, nisi Christus qui dixit, *Ego sum via et veritas* (Joan. 14. 6)? Quæ ergo cecidere secus viam, sunt Ariani. Non sunt in via; non enim sunt orthodoxi: neque procul a via, ut gentiles aut Judæi, sed secus viam; id est, secus Christum, secus fidem rectam. Quod confiteantur Christum, id efficit ut prope viam sint; quod negent Christum esse Filium Dei, id impedit quominus sint in via. Ideo descendentes volucres cæli, id est, spiritualia nequitie, divinum verbum ex cordibus eorum auferunt, et ipsos fide recta vacuos efficiunt. Spinosa, sunt Eunomiani: habent enim in se blasphemiarum spinas, et herbam quidem fidei proferrunt, sed spicam confessionis non perficiunt. Quod Christum confiteantur, id efficit ut germinet herbam fidei; quod dicant ipsum esse rem creatam et factam, id efficit ut fidei spica imtempesive arescat. Nam per gentiliū de cultu creaturarum doctrinam veritatis verbum confodientes et suffocantes, infructuosum illud et recta fide vacuum prorsus efficiunt. Qui supra petrosa, sunt Marathoniani. Non dixit Scriptura, Alia ceciderunt supra petram; nam petra erat Christus (1. Cor. 10. 4); sed, *Supra petrosa.* Non sunt terra bona; neque enim sunt orthodoxi; neque petra sunt ut a doctoribus sculpti templum Dei efficiant; sed quid? Porus sunt. Est quidam lapis porus nomine, qui neque terra est, neque lapis firmus; teneior lapide, durior terra. Quod confiteantur Filium Dei secundum substantiam similem Patri, hoc efficit ut teneriores sint; quod negent Spiritum sanctum, hoc eorum corda poro similia reddit. Neque igitur terra sunt bona, ut florida germinet, et fidei ornatu decorentur; neque petra firma, ut inconcussam Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem servant. Hoc quidem verbum excipiunt, et germinant; statim vero illud exsiccant, quod non posuerint cogitationum radices in profundo Spiritus. Hi etiam si confiteantur Christum esse Filium Dei, cum Spiritum sanctum negent, neque Christum habent; Apostolo mihi testificante ac dicente: *Si quis Spiritum Christi non habeat, hic non est ejus. Alia, inquit, ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum, alia trigesimum, alia sexagesimum, alia centesimum* (Rom. 8. 9. Marc. 4. 8). Hæc est bona terra, cor orthodoxorum quæ est extra hæreticas spinas: quæ a perfectis doctoribus colitur et quasi sulcatur, et evangelii verba animæ semina excipit. Cor hujusmodi primo germinat herbam fidei, deinde producit spicam spei, demum maturum fructum perfectæ caritatis exhibet. Hos tres animæ fructus memorat beatus Paulus dicens: *Fides, spes, caritas* (1. Cor. 13. 13). Qui credit, triginta producit; qui sperat, sexaginta; qui in caritate consummatur, centum. Qui ungitur, triginta producit; qui descendit in aquam, sexaginta; qui consummatur in mysterio, centum. Sic ex uno semine triplicem affert fructum: Deum glorificat, Ecclesiam exaltat, seipsum servat. Sic bonæ Trinitatis referet mercedem; spiritu intelligens, anima prævidens,

corpore patiens. Hic tripliciter benedicitur : in terra glorificatur , a mortuis resurgit , in caelis quiescit. Qui talis est , tribus ordinibus eminentibus honoratur ; triginta fecit ut in caelis ; sexaginta ut in angelis ; centum ut apud Deum. Talis homo mitis est , quietus , humilis , misericors , patiens , justus , a mundo alienus et ab hac vita ; in imagine solum apparet in hac vita , corde autem et operibus in caelis habitat. Alii vero ex iis qui haereticè sentiunt , secundum suam improbam opinionem , scalam blasphemiae verbis efformant. Quid dicunt ? Fides in Spiritum facit triginta , fides in Filium facit sexaginta , fides in Patrem facit centum ; ignorantes se , dum volunt Spiritum

sanctum minuire , ipsum exaltare. Praeponunt enim Patri et Filio Spiritum dicentes. Qui credit , in Spiritum credens facit triginta : et primo praeposunt Patri et deinde Filio Spiritum , et tertium ponunt Patrem. Nos vero , contraria sentientes , contrarium dicimus. Nam qui credit , non in Spiritum primo credit , sed in Patrem. Qui credit in Patrem , triginta facit ; qui addit in Filium , numerum duplicat , et facit sexaginta ; qui vero Spiritum sanctum induit , centenarium numerum implevit , in Christo Jesu Domino nostro , cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

IN SECUNDUM ADVENTUM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, ET DE ELEMOSYNA.

Post assumptionem Domini nostri Jesu Christi in caelos , discipulis respicientibus in caelum , *Ecce apparuit angelus Domini dicens : Quid statis aspicientes in caelum ? hic Jesus , qui assumptus est a vobis in caelum , rursus veniet , in hunc locum , quemadmodum vidistis eum euntem in caelum (Act. 1. 11).* Agite , dilecti , annuntiabo vobis quinam erit secundus ejus adventus , terribilis et horrendus , qui arguet omnem spiritum. Apparebit enim primo signum Filii hominis , in quo crucifixerunt eum Judaei , gestatum ab angelis , et splendens ut fulgur : et ante illud tuba canens Michael archangelus , expergeficiens eos qui dormiunt ab Adamo usque ad consummationem saeculi. Et resurgent mortui , quasi ex somno , ex monumentis , sicut dixit apostolus Paulus : *Tuba canet , et mortui in Christo resurgent incorrupti , in momento , in ictu oculi , in novissima tuba (1. Cor. 15. 52).* Et colligent angeli homines ex quatuor finibus terrae , in valle fletus. Movebitur autem illa vallis , et revelabuntur judicia. Fluvius igneus plenus immortalis vermi ; angeli acerbis et immisericordes ; singulorum opera in circuitu stantia , peccatorem redarguentia. Immutabuntur ergo caeli , et terra vacua erit , et gloria omnium ut umbra transibit. Divitiae et omnia praeteribunt , deficient ut fumus : quando stellae ut folia cadent de caelo ; et nemo neminem juvabit , aut juvabitur ab alio ; non pater filium , non mater filiam , non frater fratrem , non amicus amicum , non dominus servum , non servus dominum ; non divitiae , non argentum , non aurum , non vestis pretiosa , non domus aureis tabulatis ; sed nuda erunt singulorum opera , sive bona sive mala. Et aperientur caeli , et ecce Filius Dei veniens in nubibus caeli , cum potestate et gloria multa : descendet in Jerusalem caelestis ille , et in Sion ille incomprehensibilis. Et ponentur duodecim throni , duodecim apostolorum et discipulorum ejus : et ecce ipse ut fulgur apparens ab Oriente usque ad occidentem : atque ex terrore et minis ejus caeli volventur ut liber. Tunc omnis terra commovebitur , montes fumo replebuntur , fluvii ignei parati erunt ad peccatores excipiendos , vermes hianti ore erunt ut dracones , sitientes peccatorum sanguinem : sine fine omnes cruciabuntur. Tenebrae illae lucem non habent. Perpendite ergo , fratres , diem illam terribilem , magnam et illustrem. Etenim angeli , qui nihil peccarunt , diem illam cum tremore cogitant : quantum ergo tremor peccatores corripiet in illa die horrenda et terribili ? Tunc erit acerbis fletus et stridor dentium. Nemo autem putet quasi in mentis excessu diem illam concipi. Multos enim novi qui dicunt ita fore judicium illud , ut si quis in somnis crucietur. Nolite errare , o homines : nam qui in somnis cruciatur , id imaginatur solum ; corpus autem et anima in lecto quiescit. In die autem illa non potest separari corpus ab anima ; sed simul adstant judicio illo tremendo , ubi libri operum aperti sunt , Judex non personam accipit , judicium immutabile : et cum multa gloria omnes nominatim vocabit

ad judicium , omnesque nudi adstabimus. Non est illic oratoria dictio quae jus vincat , non eloquentia , sed operum examen. Nullus ibi donorum usus , nullus advocatorum ; sed omnes sua onera gestabunt. Ibi senectus non creditur , splendor nullus apparet , nobilitas non exquiritur : ibi pulchritudo vultus non flectit Judicem ; sed virginitatis ceterarumque virtutum dignitas exorat Judicem ex Virgine natum. Ibi magnus et parvus aqua lance judicantur. Saepe autem in illo judicio filii parentes condemnant. Si enim filios habeas , et aequalitatem in illis non serves , sed alium dices , alium odio habeas , tunc penas dabis. Tunc servus ante dominum stat cum fiducia , et ancilla ante dominam , discipulusque ante magistrum. Hic enim omnes judicantur in tremendo judicio , filii cum parentibus , uxores cum viris , et ejusque opera manifesta sunt. Ideo benedictus Paulus apostolus hanc cum sciret , omnia omnibus praecipit , dicens : *Filii , obedite parentibus in Domino : et patres , nolite ad iracundiam provocare filios vestros. Servi , obedite dominis vestris (Ephes. 6. 1. 4. 5) : domini , quod justum est et aequum servis praestate. Viri , diligite uxores vestras : uxores , timeate viros vestros (Col. 3. 1. et 3. 19) ; ut omnes inculpate adstemus ante tribunal horrendum Domini Jesu Christi Dei. Horreamus itaque diem illum , in quo pastor separaturus est oves ab haedis , et positurus oves a dextris , et haedos a sinistris. Tunc dicet Rex iis qui a dextris sunt : Venite , benedicti Patris mei , possidete regnum vobis paratum a constitutione mundi (Matth. 25. 34. 35).* Cogita gaudium illud et fiduciam coram angelis , prophetis et apostolis : *Esurivi enim , et dedistis mihi manducare ; sitiivi , et dedistis mihi bibere , etc.* Venite , benedicti Patris mei , accipite pro terrenis caelestia , pro temporaneis aeterna. Veste me induistis ; ego vero induo vos gloria aeterna : panem mihi dedistis ; ego vero escam paradisi do vobis : in electionibus et fructuum oblationibus fructus nobis attulistis ; et ego vos sanctorum consortes faciam : aquam frigidam mihi in potum dedistis ; et ego vos in paradysum introducam. Frater , cum hac audieris , quid expectas , quid tardas tua largiri inopibus et ecclesiis ? Ceterum Deo ipsi das , ut ipse ait : *Si feceritis uni ex istis fratribus meis minimis , mihi fecistis (Ibid. v. 40. et seq.).* Quicumque vero pauperes persequuti sunt , Christum persequuti sunt : ideoque statuet illos a sinistris : ac sicut illi persequuti sunt pauperes , sic et Dominus illos persequetur , dicens : *Discedite a me , maledicti , in ignem aeternum paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim , et non dedistis mihi manducare ; sitiivi , et non dedistis mihi bibere , etc.* Cogita pudorem illum coram angelorum coetu. Si quis hic convictus fuerit de peccato coram amico , quomodo faciem dejecit ? quomodo prodire recusat ? quomodo verecundus est coram amicis , vicinis et cognatis , ob pudorem aperti delicti ? Cogita pudorem illum , ubi innumeri angeli , prophetarum ordines , apostolorum chori , martyrum coetus

τῶν αἰρετικῶν ἀκανθῶν, ἡ τελείως διδασχάλοις πονηθεῖσα καὶ οἰονεὶ αὐλακισθεῖσα, καὶ τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου λόγους σπέρματα ψυχῆς τυγγάνοντας δεχομένη. Ἡ τοιαύτη καρδία πρῶτον βλαστάνει τὴν πᾶν τῆς πίστεως, εἰτα μῆκυνει τὸν στάχυν τῆς ἐλπίδος, εἰτα ὥριμον καρπὸν τῆς τελείας ἀγάπης ἀποδείκνυσιν. Τούτων τῶν τριῶν καρπῶν τῆς ψυχῆς μέμνηται καὶ ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· *Πιστις, ἐλπίς, ἀγάπη*. Ὁ πιστεύων ποιεῖ τὰ τριάκοντα, ὁ ἐλπίζων ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα, ὁ τελειούμενος ἐν ἀγάπῃ, ποιεῖ τὰ ἑκατόν· ὁ χριόμενος ποιεῖ τὰ τριάκοντα, ὁ κατερχόμενος εἰς τὸ ὕδωρ, ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ὁ τελειούμενος ἐν τῇ μυστηρίῳ, ποιεῖ τὰ ἑκατόν. Οὕτως ἐξ ἐνὸς σπέρματος τρισσῶς ἀναφέρει καρπὸν· Θεὸν δοξάζει. Ἐκκλησίαν ὕφει, αὐτὸν διασφάζει. Οὗτος Τριάδος· ἀγαθὴς κομιεῖται μισθούς· πνεύματι συνῶν, ψυχῇ προορῶν, σώματι ὑπομένων. Οὗτος τρισσῶς εὐλογεῖται· ἐπὶ γῆς δοξάζεται, ἐκ νεκρῶν ἀνίσταται, ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύεται. Ὁ τοιοῦτος ἐν τρισὶ τάξεσιν ὑπερχούσαις σεμνύνεται· τριάκοντα, ὡς ἐν οὐρανοῖς· ἐξήκοντα, ὡς ἐν ἀγγέλοις· ἑκατόν, ὡς παρὰ Θεῷ. Ὁ τοιοῦτος πραυῖσται, ἡσύχιος, ταπεινόφρων, ἐλεήμων, συμπαθής,

δίκαιος, κόσμου ξένος, βίου ἀλλότριος, εἰκόνι μόνῃ φαινόμενος ἐπὶ τῆς γῆς, καρδία δὲ καὶ πράξεις ἐν οὐρανοῖς αὐλιζόμενος. Ἄλλοι δὲ τινες τῶν αἰρετικόντων, κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀγνώμονα γνώμην, κλίμακα βλασφημίας τοῖς λόγοις λεπτοπυροῦσι· τί λέγοντες; Ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα πίστις ποιεῖ τὰ τριάκοντα· ἡ εἰς τὸν Υἱὸν ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ἡ εἰς τὸν Πατέρα ποιεῖ τὰ ἑκατόν· ἀγνοοῦντες ὅτι ὡς βούλονται σμικρύναι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μεγαλύνουσι. Προσάττουσι γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, λέγοντες· Ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα πιστεύων, ποιεῖ τὰ τριάκοντα· καὶ πρῶτον προσάττουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, εἰτα τὸν Υἱόν, εἰτα τὸν Πατέρα. Ἡμεῖς δὲ τὰ ἐναντία αὐτοῖς φρονούντες, τὸ ἐναντίον λέγομεν. Ὁ γὰρ πιστεύων, οὐκ εἰς τὸ Πνεῦμα πρῶτον πιστεύει, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα· ὁ πιστεύων εἰς τὸν Πατέρα, ποιεῖ τὰ τριάκοντα· ὁ προσλαμβάνων εἰς τὸν Υἱόν, διπλασιάζει τὸν ἀριθμὸν, καὶ ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ὁ καὶ ἐνδυσάμενος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἑκατοντάδα ἐπλήρωσεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ ἐσσημοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τῶν μαθητῶν ἀτενιζόντων εἰς τὸν οὐρανόν, Ἰδοὺ ὥφθη αὐτοῖς ἀγγελος Κυρίου λέγων· *Τί ἐσθίκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, αὐτὸς πάλιν ἐλεύσεται εἰς τὸν τόπον τούτον, ὃν τρόπον ἐθέσασις αὐτὸν κορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.* [852] Καὶ δεῦρο, ἀγαπητοί, ἀπαγγελάτωμιν ὅποια ἔσται ἡ παρουσία αὐτοῦ ἡ δευτέρα, ἡ φοβερά καὶ φρικτή, ἡ ἐλέγχουσα πᾶσαν πνοήν. Φανήσεται γὰρ πρῶτον τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ᾧ ἑσταύρωσαν αὐτὸν Ἰουδαῖοι, βασταζόμενον ὑπὸ ἁγίων ἀγγέλων καὶ λάμπωντα ὡς ἀστραπὴν· καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ σαλπίζων Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, καὶ ἐξυπνίζων τοὺς κεκοιμημένους ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος. Καὶ ἀναστήσονται οἱ νεκροί, ὡς ἐξ ὕπνου, ἐκ τῶν μνημείων· ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι *Σαλπίζετε, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται ἀρθαροί, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι.* Καὶ συλλέξουσιν οἱ ἀγγελοὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν τεσσάρων περάτων τῆς οἰκουμένης, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κλαυθμῶνος. Σεισθήσεται δὲ ἡ κοιλία ἐκείνη, καὶ ἀποκαλυφθήσεται τὰ κριτήρια· ποταμὸς πυρὸς, γέμων τὸ σκόληκος ἀκοιμήτου, ἀγγελοὶ πικροὶ καὶ ἀνελεῖμονες, καὶ ἑκάστου τὰ ἔργα περισπάντα κύκλῳ, ἐλέγχοντα τὸν ἁμαρτωλόν. Ἀλλαγήσονται τοῖνον οἱ οὐρανοί, καὶ ἡ γῆ κενὴ γενήσεται, καὶ ἡ δόξα τῶν πάντων ὡς σκιά παρέρχεται· ὁ πλοῦτος καὶ τὰ πάντα παρέρχονται, ἐκλείπονται ὡσεὶ καπνὸς, ὅποτε καὶ οἱ ἀστέρες ὡς φύλλα πσεύονται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐδεὶς οὐδὲν παραστήσεται, ἡ βοηθήσεται παρὰ τίνος, οὐ πατὴρ υἱόν, οὐ μήτηρ θυγατέρα, οὐκ ἀδελφὸς ἀδελφόν, οὐ φίλος φίλον, οὐ δεσπότης δοῦλον, οὐ δοῦλος δεσπότην, οὐ πλοῦτος, οὐκ ἀργυρός, οὐ χρυσὸς, οὐδὲ ἱματισμὸς πολυτελὲς, οὐκ οἰκίαι χρυσόφοροι, ἀλλὰ γυμνά τὰ ἔργα ἑκάστου, εἴτε καλὰ, εἴτε κακά· καὶ ἀνοίγονται οἱ οὐρανοί, καὶ ἰδοὺ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενος ἐπὶ νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, κατέρχεται εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιον, καὶ ζῶν ἀκατάληπτος· καὶ τίθενται δώδεκα θρόνοι τῶν δώδεκα ἀποστόλων καὶ μαθητῶν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ὡς ἀστραπὴ φαίνουσα ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν, καὶ ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπειλῆς αὐτοῦ οἱ οὐρανοὶ εἰλίσσονται ὡς βιβλίων. Τότε πᾶσα ἡ γῆ κλονηθήσεται, ὅρη καπνισθήσονται, ποταμοὶ πυρὸς ἐτοιμοὶ τοῦ ὑποδέξασθαι τοὺς ἁμαρτωλοὺς, σκόληκες κεχρηνοῖς ὡς δράκοντες διψῶντες τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων αἵματα, ἀκαταπίστωτος πάντες κολάζονται. Τὸ σκότος ἐκεῖνο φέγγος οὐκ ἔχει. Προσέχετε οὖν, ἀδελφοί, τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν καὶ μεγάλην καὶ ἐπιφανή. Καὶ γὰρ ἀγγελοὶ οἱ μὴδὲν ἡμαρτηκότες τρέμουσι τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ποταμὸς οὖν τρώμος λήφεται τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ καὶ φρικτῇ; Τότε ἔσται ὁ πικρὸς κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Καὶ μὴ τις νομίση ὡς ἐν ἐκστάσει εἶναι τὴν κρίσιν ἐκείνην. Πολλοὺς γὰρ οἶδα λέγοντας, ὅτι ὥσπερ ἐν ὕπνῳ τις ὑπάρ-

χων κολάζεται, οὕτως ἔσται καὶ ἡ κρίσις ἐκείνη. Μὴ πλανᾷσθε, ὡ ἀνθρώποι· ὁ γὰρ ἐν ὕπνῳ κολαζόμενος φαντάζεται μόνον, τὸ δὲ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τῆς κλίνης ἀναπαύεται· ἐπὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐκ ἔστιν ἀποχωρισθῆναι τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅμα παρίστανται τῷ φοβερῷ κριτηρίῳ ἐκείνῳ, ὅπου αἱ βίβλοι τῶν πράξεων ἀνεψυγμένα εἰσὶν, ὁ δικαστὴς ἀπροσωπόληπτος, καὶ κριτήριον ἀπαράλλακτον, καὶ ἀπὸ πολλῆς δόξης πάντας ἐπ' ὀνόματι καλέσει εἰς τὴν δίκην, καὶ πάντες γυμνοὶ παραστήσονται. Οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ρητορικὴ λέξις νικῶσα τὸ δίκαιον, οὐκ ἔστι γλώσσης πολυλογία, ἀλλ' ἔργων δοκιμὴ· οὐκ ἔστιν ἐκεῖ δώρων χρεία, οὐδὲ συνηγόρων, ἀλλὰ πάντες τὰ ἴδια φορτία βαστάζουσιν. Ἐκεῖ γῆρας οὐ πιστεύεται, παρφάνεια οὐ φαίνεται, εὐγένεια σωματῶν οὐ ζητεῖται· ἐκεῖ κάλλος προσώπων οὐ θυσιάζει τὸν κριτὴν, ἀλλ' ἀξίωμα παρθενίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν θυσιάζει τὸν κριτὴν τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα· ἐκεῖ μέγας καὶ μικρὸς ἴσα κρίνονται. Παλλάκις δὲ καὶ εἰς τὴν δίκην ἐκείνην κατακρίνονται τὰ τέκνα τῶν γυνεῖς. Ἐάν γὰρ γεννήσῃς τέκνα, καὶ τὴν ἰσότητά ἐν ἀμφοτέροις οὐ φυλάξεις, ἀλλὰ τὸν ἕνα πλουτίσεις, τὸν δὲ ἕτερον μισῇ, τότε δώσεις δίκην. Τότε καὶ ὁ δοῦλος πρὸ δεσπότης ἵσταται ἐν παρόρσει, καὶ δοῦλη πρὸ δεσποίνης, καὶ μαθητὴς πρὸ διδασκάλου. Πάντες γὰρ οὗτοι δικάζονται ἐν τῷ φοβερῷ δικαστηρίῳ, τέκνα μετὰ γονέων, γυναικες μετὰ ἀνδρῶν, καὶ ἑκάστου τὰ ἔργα φανερά γίνονται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐὺλογημένος Παῦλος ὁ ἀπόστολος ταῦτα εἰδὼς, τὰ πάντα τοῖς πᾶσι παρήγγειλε, λέγων· *Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς κυρίοις ὑμῶν ἐν Κυρίῳ· καὶ οἱ γονεῖς, μὴ καρορρίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κυρίοις ὑμῶν· καὶ οἱ δεσπόται, τὴν ἰσότητά φυλάξτε ἐπὶ τοῖς δοῦλοις ὑμῶν. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκες ὑμῶν, καὶ γυναῖκες, φοβεῖσθε τοὺς ἀνδρας ὑμῶν· ἵνα πάντες ἀκατακρίτως παραστήσονται τῷ βήματι τῷ φρικτῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Φριζόμεν οὖν τὴν [853] ἡμέραν ἐκείνην, ἐν ᾗ μέλλει χωρίζειν ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἐκωνυμίων. Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.* Ἐννόησον τὴν χαρὰν ἐκείνην, καὶ παρρησίαν τὴν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων. *Ἐστειλάσα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποίησάτε με, καὶ τὰ ἐξῆς.* Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, ἀπολάβετε ἀντὶ τῶν ἐπιγεῖων τὰ ἐπουράνια, ἀντὶ τῶν φθαρτῶν τὰ ἀφθάρτα, ἀντὶ τῶν προκαιρῶν τὰ αἰώνια. Ἰματίον με περιβάλλεται, ἐγὼ δὲ περιτρεχάμαι ὑμῖν δόξαν αἰώνιον· ἄρτον μοι ἐδώκατε, ἐγὼ δὲ τροφὴν παραδείσου ὑμῖν δωρούμαι· ἐν ἐκλογαῖς καὶ καρποφορίαις ἡμῖν ἐκαρποφορήσατε, ἐγὼ δὲ ὑμᾶς τῶν ἁγίων συμμετόχους ποιήσω· ψυχροῦ ὕδατος με ἐποίησατε, ἐγὼ δὲ ὑμᾶς εἰς τὸν παράδεισον εἰσαγάγω. Ἀδελφε, ὅταν ταῦτα ἀκούῃς, τί ἀναμένεις, τί ἐκδέχῃ δοῦναι τὰ σὰ τοῖς χρήσουσι*

καὶ τοῖς "μαρτυροῖς; πλὴν αὐτῷ Θεῷ δίδω, καθὼς εἶπεν αὐτός· "Ἐὰν ποιήσῃτε ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ὅσοι δὲ ἐδίδωσαν τοὺς πένητας, τὴν Χριστὸν ἐδίδωσαν. Καὶ διὰ τοῦτο στήσῃ αὐτοὺς ἐξ εὐωνόων· καὶ καθὼς ἐδίδωσαν ἐκεῖνοι τοὺς πένητας, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐκδώσῃ λέγων· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατατραπεμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπεινῆσα γάρ, καὶ οὐκ ἐδῶκατέ μοι φαργίν· ἐδίδυσσα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐννόησον τὴν αἰσχύνην ἐκείνην τὴν ἐπὶ τοῦ δήμου τῶν ἀγγέλων. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἔαν ἐλεγχῇ τις ἐπὶ ἀμαρτίᾳ ἐπὶ ἐνὸς φίλου. πῶς καταπίπτει τῷ προσώπῳ; πῶς παραιτεῖται προσελθεῖν; πῶς δυσωπεῖται τοὺς φίλους, τοὺς γείτονας, τοὺς συγγενεῖς, διὰ τὴν αἰσχύνην ἐφ' οἷς ἡλέγχθη; Ἐννόησον τὴν αἰσχύνην ἐκείνην, ὅπου μυριάδες ἀγγέλων καὶ προφητῶν καὶ τάγματα, χοροὶ ἀποστόλων, μαρτύρων πλῆθος ἀναριθμητόν, κόσμος ἀνιχνίστατος, καὶ ἐρεῖ ὁ δικαστής· Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατατραπεμένοι· ἐπεινῆσα, καὶ οὐκ ἐδῶκατέ μοι φαργίν· ἐδίδυσσα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με· γυνὸς ἤμην, καὶ οὐ περιεβάλετέ με· ἡσθένησα, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με· ξένος ἤμην, καὶ οὐ συνηγάγετέ με. Τί μοι, φησί, προφασίζεσθε; Ἐκράφα ὑμῶν τὴν ἀφορμὴν, οὐδεμίαν ἔχετε ἀπολογίαν. Ἐὰν εἰπω, ὅτι Ἐπεινῆσα, καὶ οὐκ ἐδῶκατέ μοι φαργίν, ἔχοις ἀναιρεῖν, ὅτι Ἄρτον οὐκ ἔχω. Ἄρτον οὐκ ἔχεις καὶ ὕδωρ; μὴ πόδας οὐκ ἔχεις ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀσθενούντας καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ; ἢ καὶ συστενάξαι τῷ θλιβομένῳ

οὐκ ἡδύνω; Οὐδὲν παρέχεις τῷ πένητι· κἂν μὴ καταπλήττης αὐτὸν τῇ γλώσσῃ σου, εἴτα κακεῖνῳ μὴ δόσῃ; καὶρὸν στενάξαι κατὰ σου. Καὶ γὰρ τοὺς στεναγμούς αὐτοῦ ταχὺ εἰσακούει ὁ Κύριος, καὶ ἀνταποδίδωσιν τοῖς περισσῶς ποιοῦσιν ὑπερβαλίαν. Οὐχ οὕτως εἰσακούει τῶν δικαίων ὁ Κύριος, ὅσον τῶν πενήτων· ἐπειδὴ ὁ πέννης οὐκ ἔχει τινα τὸν ἀντιλαμβάνοντα αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τὴν πτωχείαν αὐτοῦ πάντες ἀπορρίπτουσι αὐτόν, ὥστε καὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς καὶ φίλοι τοὺς ἰδίους τέκνα καὶ φίλους, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφὸς ἀδελφὸν ἀπορρίπτουσιν αὐτοὺς διὰ τὴν πτωχείαν αὐτῶν, καὶ οἱ γείτονες τοὺς γείτονας· καὶ αὐτὸς ὁ πτωχὸς πάντοτεν ἐρριμμένους καὶ ἀδοξητούς, οὐδαμῶθεν ἔχει βοήθειαν, εἰ μὴ εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἐλεοῦντα τοὺς πτωχοὺς. Διὰ τοῦτο καὶ ταχὺ εἰσακούει αὐτὸν ὁ Κύριος, καθὼς ὁ Προφήτης ἀλλαχοῦ λέγει· Ταχὺ εἰσακούει τῶν πενήτων ὁ Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδευνῶσει. Σὺ ἔχεις ἄρτον, ἢ καὶ ἄλλο τι, ὅπερ τὴν πέναν παρμυθεῖται; δὸς τῷ πένητι. Εἰ δὲ οὐκ ἔχεις, λόγῳ αὐτὸν θεράπευσον, συλλυπηθῇτι, εὐχὴν αὐτῷ παράσχου, ἵνα, εἰ καὶ παρὰ σοὶ οὐκ εὗρεν ἀνάπαυσιν, παρ' ἄλλῳ εὕρῃσθαι. Ὅστις οὐκ ἔχει δόσιν τινα, καὶ καλοῖς λόγοις τῷ πένητι χαίρει, πλόνα ματὸν κερδαίνει παρὰ τὸν δίδοντα. Πλὴν καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· Μεγάλη τῆς ἐλεημοσύνης ἡ εὐεργεσία. Οὐδὲν ἄλλο κατόρθωμα ἐξισχύει τοῦ ἐξαλείψαι ἀμαρτίαν; οὐδέποτε. Αὕτην μετερχώμεθα, ἀγαπητοί, ἵνα ἐπιτύχωμεν τῶν αἰώνων ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[854] Λόγος εἰς τὸν Παράλυτον, τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, καὶ εἰς τὸ, «Μὴ κρίνῃτε κατ' ὄψιν.»

Ὅσπερ ἡ φασειφόρος σελήνη, τὰ τῆς νυκτὸς ἀμαυρὰ λευκαίνουσα, τοῖς τε κατὰ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν πλωτήρσι τε καὶ ὁδοιπόροις τὴν φάος δαδουχοῦσα, ἀνεμπόδιστον τὴν πορείαν ἐκάστῳ κατεργάζεται· ὡσαύτως ἐν τῷ σαββάτῳ πρὸς τὸν παράλυτον ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγερθεὶς ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ τοῦτου χάριν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν· Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. Καὶ ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν παράλυτον αὐτεξούσιον θεραπείαν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺτους εἶπε τοὺς λόγους, ἐκ τῶν ἀρτίως ἀναγνωσθέντων λάμβανε τὴν ἀπάνδειξιν. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν φανερώτερον ὁ Κύριος ἐμήνυσσε τὴν ἀπαράλλακτον αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ ἦν ὁ Κύριος εἰρηκῶς, Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐμὴ ἐστίν, ἐχώριζεν ἐαυτὸν τοῦ Πατρὸς, ξένον ἐποίει τὸ τῆς οὐσίας, ἡλλοτριῶν τοῦ τῆς οἰκονομίας· εἰρηκῶς δὲ, Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς, ἔδειξε τὴν ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ ὅτι μία διδασχὴ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ ὁ Λόγος, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Πῶς ἕτερα διδάξει ὁ Λόγος; καὶ πῶς ἕτερα καταγγέλλει τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι, κατὰ τὸν μακαρίον Παῦλον τὸν λέγοντα· Οὐδέ τις οἶδεν τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Καὶ ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν παράλυτον αὐτεξούσιον θεραπείαν, καθὼς προείπον, ὁ Κύριος προσήκατο τοὺτους τοὺς λόγους, ἤκουσε ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωϋσέως ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Εἰ περιτομὴ λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωϋσέως, ἐμοὶ χολᾷτε ἐπὶ ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῇ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Ὅτι δὲ διὰ τὴν τοῦ παράλυτου θεραπείαν ὁ Κύριος τοὺς λόγους τοὺτους προσήκατο, ἐκ τοῦ νόμου δεικνύς αὐτοὺς παρανόμους, λέγει πρὸς αὐτοὺς καθὼς ἤκουες. Εἰ περιτομὴν, φησί, λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε βρέφος, ἵνα μὴ ἀκυρωθῇ ὁ ὀκταήμερος νόμος, νόμος νόμον ἀνατρέποντες, ὑμεῖς ἀνατρέπετε τὸν νόμον· καὶ, Ἐμοὶ χολᾷτε ἐπὶ ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῇ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ, οὐχ ὀρίσασθε, ἀλλὰ θαυματουργήσατε; ἐν σαββάτῳ οὐ δεῖ ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ διὰ πάντων ἀέργους εἶναι; Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ' ὑμῖν, Ἰουδαῖοι, ἐν σαβ-

βάτῳ γυνὴ τίκτει, καὶ μαῖα θορυβεῖται, καὶ σπάργαντα τινάσσεται, καὶ φύσις καθαίρεται, καὶ θηλὴ πρὸς γαλακτοτροφίαν εὐτρεπίζεται; Γυνὴ τίκτει, καὶ φύσις νόμου περιγίνεται, καὶ Θεὸς οὐ θαυματουργεῖ; Εἰπέ μοι, Εἰ ἐν σαββάτῳ περιτέμνεται ἄνθρωπος, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος, ἐμοὶ χολᾷτε, ἐπὶ ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῇ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καταδέχομαι ὑφ' ὑμῶν τῶν ἐχθρῶν δικασάσθαι, ὅπως ἐν ᾧ κρίματι κρίνετε, κριθέσθε. Τίς λύει τὸ σαββάτον; ὑμεῖς οἱ ἐν τῷ σαββάτῳ περιτέμνετε, καὶ ξίφος ὀξύνοντες, καὶ τομὴν ἐπάγοντες, καὶ μέλος χωρίζοντες, καὶ τὸν τόπον αἱμάτων παρασκευάζοντες, ἢ ἐγὼ ὁ εἰρηκῶς λόγῳ, Ἐγερθεὶς ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου; Εἰ μὴ ἐνέργησεν ὁ λόγος, εἴσω ἂν τὸ σαββάτον ματαιολογήσας· εἰ δὲ προέδραμε τὸν λόγον τὸ ἔργον, τί τὸ σαββάτον ἐκδικεῖται, καὶ τὸν Δημιουργὸν ἀτετεῖτε; οὐκ ἐκορέσθητε, ὦ Ἰουδαῖων παῖδες, ἐπὶ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἑτηδύοντες τὸν παράλυτον τῇ κλίνῃ προστηλωμένον καὶ τὴν κλίνην κάμνουσαν, καὶ τὸν παράλυτον νυχθήμερον φορτίον βαστάζοντα; Οὐκ ἠγανακτήσατε, [855] οὐ συνεπαθήσατε· καὶ ἵνα μὴ ὥραν ὁ παράλυτος κλίνην βαστάξῃ καὶ τὴν ἀντιμιθλίαν παράσχῃ, ἀγανακτεῖτε; οὐκ ἔδει καὶ αὐτοῦ βοῆσαι, Ἐστὶς ἐν τῇ κλίνῃ μου ἐν τῇ ἀρρώστίᾳ μου; Οἶδα, ὦ Φαρισαῖοι, τίνος χάριν ἀγανακτεῖτε, οὐχ ὅτι ἐθεραπεύθη ὁ παράλυτος διαπρίεσθε, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἰσχύσατε τὴν κλίνην κρῦψαι, καὶ τὸ θαῦμα κλέψαι. Διὰ τοῦτο τὴν γνώμην ὑμῶν ἐπιστάμενος, ἐκέλευσα βαστάζειν αὐτὸν τὴν κλίνην· ἵνα κἂν ὑμεῖς σωπήσητε, ἡ κλίνη τὸ θαῦμα βοήσῃ. Τί διατάξετε, ὦ Φαρισαῖοι; Οὐκ ἔστιν ὁ παράλυτος παρεῖσατος, οὐκ ἔστιν ὑποβολιμαῖος, οὐκ ἔστιν ὀλιγοχρόνιος· γνωρίζετε αὐτὸν πάντες, τριακοντακαιοκτὼ ἑτη τῇ κολυμβήθρᾳ τῇ παρ' ὑμῖν παρσίτευεν. Οὐκ ἔχετε λέγειν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ· Οὐδὲς ἐστίν· Ὅμοιος αὐτῷ ἐστίν· Οὐκ ἔστιν οὗτος; Εἰ μὴ ἤτησεν ὑμεῖς ὁ τυφλὸς, καὶ τοῦτον κρατήσατε, καὶ εἰς δικαστήριον ἐλκύσατε, ὅπως διὰ πάντων αἰσχύνῃς πληρωθῆσθε· Μὴ κρίνατε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καὶ, εἰ δοκεῖ, διὰ βραχέων ἐπ' αὐτὴν τὴν περιτομήν τοῦ παράλυτου παρὰδράμωμεν, διὰ τὸ καὶ τὸν Κύριον ἀπομνημονεύσαι τοῦ παράλυτου. Εἰ γὰρ ὁ Κύριος αὐτοῦ ἐμνήμονευσεν, πῶς ἡμεῖς λήθην αὐτοῦ ποιησώμεθα; Τότε τις θαυμάζει, ὅτε τὰ τοῦ Κυρίου θαύματα διηγείται. Τοῦ γὰρ Κυρίου καὶ ἡ παρούσα μέση ἑορτὴ· μεσitis ὁ Κύριος· μέση ἡ ἑορτὴ· αἰεὶ δὲ τὸ μέσον τοῦ; ἀκούει γαργάλαται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρούσα μέση ἑορτὴ διπλὴν τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν

innumerabilis, turba infinita; dicetque Judex: *Discedite a me, maledicti. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere; nudus eram, et non induistis me; infirmus, et non visitastis; hospes eram, et non collegistis me.* Quid mihi, inquit, obtenditis? præcidi vobis omnem excusationem, omnemque defensionem. Si dicam, *Esurivi, et non dedistis mihi manducare*; potes fortasse dicere, Panem non habeo. Panem non habes, nec aquam? an pedes non habes ad invisendos infirmos, et eos qui in carcere sunt? annon una cum afflicto dolere potes? Nihil pauperi erogas: saltem ne lingua tua illum deterras; ne des illi causam gemitus contra te proferendi: nam gemitus ejus cito exaudivit Dominus, *Et retribuit iis qui abundanter faciunt superbiam* (Psal. 30. 24). Non ita exaudivit Dominus justos, ut pauperes, quia pauper neminem habet qui se suscipiat: nam ob mendicitatem omnes repellimus eum; ita ut pa-

rentes et amici, filios et amicos, imo frater fratrem, ea de causa rejiciant, necnon vicini vicinos, et pauper omnino abjectus et sine ulla ope sit; tantumque habeat Deum qui miseratur pauperes. Ideo illos cito exaudivit Deus, ut alicubi dicit propheta: *Cito exaudivit pauperes Deus, et victos suos non despiciet* (Psal. 68. 34). Tu panem habes, aut aliud quod possit paupertatem consolari? da pauperi. Sin non habes, verbo ipsum cura, cum ipso dolo, precare pro illo; ut si apud te opem non invenit, apud alium inveniat. Qui non habet quod eroget, et bonis verbis pauperem solatur, majorem accipiet mercedem, quam qui erogat. Cæterum alibi dicit: *Magnum est eleemosynæ beneficium.* Nullum aliud opus potest abstergere peccata. Eleemosynam erogemus, dilecti, ut æterna bona consequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IN PARALYTICUM, IN DIE MEDIÆ PENTECOSTES, ET IN ILLUD, NOLITE JUDICARE SECUNDUM FACIEM (Joan. 5. 5. et 7. 24).

Sicut luna lucida obscuritatem noctis albo colore tingens, iis qui in terra et in mari iter agunt nautis et viatoribus lucem præferens, sine obice procedendi dat facultatem: sic in sabbato Dominus paralyticum dicebat, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam* (Joan. 5. 8). Ideoque Judæis aiebat: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris* (Id. 7. 16). Quod autem ob paralytici curationem ex potestate sua factam hoc Judæis dixerit, ex modo lectis accipe demonstrationem. Nam hinc clarius significavit Dominus inseparabilem suam cum Patre unionem. Nam si dixisset Dominus, *Mea doctrina non est Patris, sed mea*, seipsum separasset a Patre, a substantia alienum fecisset, atque œconomiam mutavisset: cum dixit vero, *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*, ostendit non aliam esse substantiam, unamque esse doctrinam Patris et Filii et Spiritus sancti. Unum quippe est Verbum Patris, Filius; et Spiritus Patris, est Spiritus sanctus. Quomodo alia docebit Verbum, alia prædicabit Spiritus sanctus? Non est hoc, non est certe secundum beatum Paulum dicentem: *Nemo novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui habitat in ipso: sic et quæ sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso* (1. Cor. 2. 11). Et quod ob suam in paralytico sanando potestatem, ut dixi, Dominus hæc verba admisit, audisti modo Dominum dicentem: *Unum opus feci, et omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem (non quia ex Moysse est, sed ex patribus), et in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysis, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. 7. 21-24). Quod autem ob paralytici curationem Dominus hæc dixerit, iniquos illos esse ex lege demonstrans, id ipse dicit illis ut audisti: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato; et in sabbato circumciditis infantem, ne violetur lex octo dierum, legem alia lege subvertentes; vos subvertitis legem, et mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato, non sudans, sed miraculum edens? In sabbatone operandum non est, sed per omnia otiosos esse oportet? cur ergo apud vos, o Judæi, mulier in sabbato parit, obstetrix tumultuatur, fasciæ moventur, natura purgatur et mamma ad lactandum paratur? Mulier parit, et natura legis servatur, et Deus non miracula patrabit? Dic mihi: Si in sabbato circumciditur homo, Ut non solvatur lex, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate.* Id admitto ut a vobis inimicis judicer, ut in quo judicio judicaveritis, judicemini. Quis solvit

sabbatum? vosne, qui in sabbato circumciditis, gladium acutis, sectionem inferitis, membrum amputatis, et locum sanguine conspergitis; an ego qui dixi, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam?* Si verbum non operatum est, in vanum loquendo sabbatum solvi; si autem opus cum verbo concurrat, cur sabbatum ulciscimini, et Creatorem despiciis? non satis fuit vobis, o Judæi, per triginta et octo annos videre paralyticum lecto affixum, lectumque ipsum laborantem, paralytici pondus die nocteque ferentem? Non indignati nec miserati estis; et si una hora paralyticus lectum gestet, et vicem referat, indignamini? annon clamandum erat: Versasti stratum meum in infirmitate mea (Psal. 40. 4)? Scio, o Pharisei, cur indignemini; non quod paralyticus sanatus sit dissecamini, sed quod non potueritis lectum abscondere, et miraculum suffurari. Ideo, cum vestram nossem mentem, lectum portare jussi illum, ut etiamsi vos taceretis, lectus ipse miraculum exclamaret. Quid dubitatis, o Pharisei? Non est paralyticus fictus, non supposititiis, non brevi tempore fuit: omnes illum nostis, triginta et octo annis ad piscinam apud vos vixit. Non potestis dicere, ut de cæco nato, Hic est, Ipsi similis est, Non est hic (Joan. 9. 8. 9). Nisi vos cæcus superasset, hunc quoque tenuissetis, et ad judicium duxissetis, ut in omnibus pudore afficeremini. Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate (Joan. 7. 24). Et, si videatur, pauca de paralytico percurramus, quia Dominus illum commemorat. Si enim illum Dominus commemoravit, cur nos illum silentio mitemus? Tum quis miratur, cum Domini miracula narrat. Domini namque est hæc media solemnitas: mediator est Dominus, medium est festum: semper autem medium ab extremis firmatur. Ideo hæc media solemnitas duplicem resurrectionis gratiam possidet. Cum enim inter resurrectionem et Pentecosten media sit, resurrectionem monstrat, Pentecosten indigitat, Assumptionem buccinat. Quenam ergo sit tota paralytici narratio, scitis omnes studiosi, quomodo per omnia spiritualium utilitatem decerpatis. Plane recordaris Joannis evangelistæ clamantis, *Post hæc erat festus dies Judæorum, et ascendit Jesus Jerosolymam. Erat autem Jerosolymis piscina, quæ cognominatur Hebraice, Bethesda, quingue porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum. Erat autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate sua. Hunc videns Jesus, qui omnia scit antequam fiant, sciens quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri* (Id. 5. 1. 6)? O Domini curationem non vanam gloriam sapientem! non expectat infirmorum preces;

ipse sese languentibus offert. Cum enim sol justitiæ sit, super omnes beneficos radios expandit. Erant autem *Jerusalem* in probatica piscina, *Hebraice dicta Bethesda*, quinque porticus : ibi jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum. Hoc symbolum erat Judaicæ infirmitatis : quinque porticus infirmis plene. Enim infirmatur Judaicus populus per quinque sensus, visum, olfactum, gustum, auditum, tactum. Per hæc omnia Judæi infirmabantur : non habebant purum oculum, videntes miracula, et desipientes : non habebant gustum gratum, manna edentes, et cucumeres quærentes : non habebant olfactum purum, unguento Dominico diabolicum fœtorem præferentes : non habebant auditum purum, draconis sibilos, non propheticos sonos consulentes : non habebant tactum bene operantem, idola pro diis habentes, et Deum vivum contemnentes. Attamen in carne præsens Dominus Christus, sensuum factor, et creaturarum conditor, eadem opera corporearum ægritudinum, et voluntariorum lapsuum emendationem curabat. Ille enim, de quo agimus, paralyticum dupliciter flagellabatur : corpus dissolvebatur morbo, et anima peccatis vulnerata erat. Ideo Dominus, utriusque morbi medicus, et corpus firmat et spiritum illuminat ; ac corpus lectum ferre jussit, animam virtutem gestare præcepit. Quid enim ? Videns Dominus jacentem hunc paralyticum, dixit ei, ut vos omnes scitis, *Vis sanus fieri* ? Sed hic statim Judæi Dominum reprehendunt dicentes : Si Deus esset Christus, cur interrogaret paralyticum : *Vis sanus fieri* ? Morbo detinebatur, triginta et octo annos habebat in infirmitate, ad piscinam expectabat, ut morbum deponeret, et interrogat illum, *Vis sanus fieri* ? quis ille Deus qui interrogat ? Audi qui contradicis : hic Dominus non ut ignorans interrogat, sed ut omnino volens curationem largiri. Si corporis tantum infirmitas fuisset, non dixisset Dominus paralytico, *Vis sanus fieri* ? sciens ipsum omnino velle ; sed quia anima quoque morbis laborabat, ideo paralyticum interrogat, *Vis sanus fieri* ? id est, Cave ne ultra pecces. *Vis sanus fieri* ? da consensum, et accipe medelam, quia nihil per necessitatem suscipio. Ego enim sum, qui a multis annis per prophetam clamavi : *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis ; si vero nolueritis nec audieritis, gladius vos absumet* (Isai. 4. 19. 20). Quia ergo liberi arbitrii animal est homo, et paralyticus anima dissolutus erat, ideo Dominus, ne illi medelam mercede vacuum præberet, interrogat illum, dicens : Peto consensum, *Vis sanus fieri* ? De corporeis morbis non interrogat Dominus, *Vis sanus fieri* ? ut neque hæmorrhoidis, neque leprosum, neque duos cæcos interrogavit : ubi vero animæ morbum videt, statim interrogat, ut consensum accipiat ; nisi vero accipiat, medelam non affert. Interrogare poterit quispiam, Quid ergo ? duo quoque cæci an peccatorum notam habebant, quia illos quoque interrogavit Dominus, *Quid vultis ut faciam vobis* (Matth. 20. 32) ? num illi quoque in peccatis erant ? Audi qui contradicis : illi quoque duo cæci in Evangelii memorati, cæci erant corporeis oculis et animæ visu. Non clare videbant circa Dominum, non habebant perfectam notitiam, dubitabant circa confessionem : ideo Dominus medelam differt, ut fidem roboraret. Sed contra dixeris : Cur cæcos damnas ? fideles erant viri. Annon ubi audierunt Dominum transire, clamaverunt dicentes, *Miserere nostri, Domine, fili David* ? quomodo ergo peccatores erant qui tali voce clamarent ? Audi qui contradicis : ob hanc vocem, quam primo protulerunt, medele dilationem Dominus attulit : quia rogantes dicebant, *Miserere nostri, fili David*. Quis filius David tantam virtutem exhibeat, et tanta miracula edat ? Speciosus erat Absalon, sed parricida ; desiderabilis Amnon, sed sororem suam violavit ; sapiens Salomon, sed in fine lapsus est. Quia ergo ut ad filium David accedebant, nec Deum potentem esse putabant ; peritum medicum, non Deum gloriosum, clamantibus

cæcis, *Miserere nostri, fili David*, non respondit eis. ut fidem illis augeri curaret. Ideo per dilationem illam cæci mente sunt illuminati. Et paulo post, ut vidit illos Dominus mente illuminatos fidei luminare accepisse, interrogat illos, dicens : *Creditis, quod possim hoc facere* ? Quid ergo cæci ? Proficientes dicunt, *Etiam, Domine* (Matth. 9. 28). Non ultra dixerunt, *Etiam, fili David* ; sed, *Etiam, Domine*. In mentem revocarunt dilationem ; ideo statim confessionem emittunt dicentes, *Etiam, Domine*, credimus quod hoc possis facere. Deinde ut ostendat Dominus ipsos in fide profecisse, respondit, *Secundum fidem vestram fiat vobis*. Itaque si non in fide profecissent, visum non recepissent. Ideo Dominus quia paralyticus magis in anima peccatis æger, interrogat illum dicens, *Vis sanus fieri* ? id est, Si accipias medelam, ne rursus in paria incidas. *Vis sanus fieri* ? Paralyticus vero, nesciens quis esset is qui loquebatur, Domino respondit, Volo sanus fieri. Bene interrogasti an velim ; non enim ultra volo. Dum multum vellem, nihil perfecti. Quid tandem ? volo id quod non accipio, volo sanus fieri. In lecto senui, sepulcrum loquax sum, vivens mortuus sum, nihil novum post mortem expecto : in juramentum me omnes assumunt, triginta et octo annis juxta piscinam vitam ago, et nemo mei miseretur. Venditur donum : illud cauponantur Pharisei : unus quotannis mundatur ; et cum oporteret primum præferri, qui opulentior est præponitur. Piscina non discernit : injusta hæc sunt, an erit umquam inspectio justa, ut non cauponentur donum, sed omnibus copiose tribuatur ? Tum Dominus paralytico : Cur ea quæ uno in loco sunt ratiocinio jungere tentas ? an mihi ut ignoranti loqueri ? Piscinæ sum dominus, et quæ sunt nesciam ? Novi Judæorum negotiationem : ideo adveni, ut piscinam mutem. Nunc illam abrogo, et baptismatis piscinam aperio : in hac unus positus mundatur, in illa innumeri quotidie regenerantur ; in hanc angelum inisi, in illam ego angelorum Creator descendi. Ideo ad rem quæsitam responde, *Vis sanus fieri* ? id est, Credis me, qui loquor tibi, hoc facere posse ? Paralyticus vero paulum erectus, et potentiam Domini agnoscens, consuetudine adhuc detentus, respondit ea dicens quæ vos scitis : *Etiam, Domine : sed hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, me injiciat in piscinam : dum autem venio ego, alius ante me descendit*. Tum Dominus paralytico : Quid assumis, paralytice ? sufficit tibi ut me Dominum agnoscas. Ne multa inagineris, ne turbatam piscinæ aquam respicias. Turbata sunt Judaica : fontis meæ ogdoademe habeto. Scio quid postules : etiam enim hominem non habes, adsum tibi Deus incarnatus. Idcirco audi me, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam*. Exaspera Judæos, percellere dæmonas, in tumum redige contradicentes, certiores fac eos qui accurrunt, solve sabbati otium, contradicito, lectum custodito. His auditis paralyticus, morbo statim per Domini verbum deposito, jussum implevit, et lectum portavit ; ac Judæos colibere volentes ob sabbatum, ac dicentes, *Non licet tibi tollere grabatum, quia sabbatum est* (Joan. 5. 10), refellebat, ut jubentis mandatum complens, dicens illis : *Qui me sanum fecit, ille mihi præcepit, Tolle grabatum tuum, et ambula*. Iniquis vero Judæis Dominum accusantibus et interrogantibus, quis sanasset, quis jussisset tollere grabatum, et canum instar latrantibus contra medicum ; qui sanatus fuerat martyris instar concertabat contra sanguinarios illos. Invenit autem rursus postea illum Dominus, et dicit illi : *Ecce sanus factus es : noli amplius peccare, ne tibi quid deterius contingat* (Id. v. 14). Viden, dilecte, quod propter peccata sua tamdiu in infirmitate detentus fuerit ? Convertamur itaque et nos, ut a temporaneo supplicio liberemur, et æternam gehennam fugiamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

κάκηται. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς μεσολαβουμένη, τὴν ἀνάστασιν ὑπέδειξε, τὴν Πεντηκοστὴν δακτυλοδεικτεῖ, τὴν Ἀνάληψιν σαλπίζει. Τίς οὖν ἡ πᾶσα τοῦ παραλύτου πραγματεία, γνωρίσατε, οἱ τοῦ λόγου φιλέμποροι, ὅπως διὰ πάντων τῆς πνευματικῆς ὠφελείας τὴν ἐνθὺν καρπώσῃθε· Φέρετε μὴ μὴν πάντως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βωόντος· Μετὰ ταῦτα ἦν ὁρτὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἦν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ, Βηθεσδα, πέντε στοάς ἔχουσα. Ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολλὸν τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Ἦν δὲ τις ἀνθρώπος ἐκεῖ τριακονταετὴς ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, καὶ γινὼς ὅτι πολλὴν ἡδὴ χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; Ὡς τῆς τοῦ Κυρίου ἀκροπόρου θεραπείας! οὐκ ἐκδέχεται παρακληθῆναι ὑπὸ τῶν ἀρρώστων· αὐτὸς ἐπελγεῖ αὐτὸν πρὸς τοὺς πάσχοντας. Ἡλιος γὰρ ὦν δικαιοσύνης, ἐπὶ πάντας ἄπλοι τὴν ἀκτίνα τῆς εὐεργεσίας. Ἦν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδα, πέντε στοάς ἔχουσα· ἐν ταύτῃ κατέκειτο πλῆθος πολλὸν τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Σύμβολον τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρρώστιας, αἱ πέντε στοαί, αἰνέτις ἐπεκλήρωντο τῶν ἀρρώστων. Καὶ γὰρ ἀρρώσκει ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς διὰ τῶν πέντε αἰσθήσεων, ὁράσεως, ἀσπρησίας, γεύσεως, ἀκοῆς, ἀφῆς. Διὰ πάντων ἡρῶσθαι οὐκ Ἰουδαίων παῖδες· οὐκ εἶχον καθαρὸν ὀφθαλμόν, ὀρῶντες τὰ θαύματα καὶ παρορῶντες· οὐκ εἶχον γεῦσιν εὐχάριστον, μάννα τρώγοντες, καὶ σικκοὺς ἐπιζητοῦντες· οὐκ εἶχον ἀσπρησιν ἐλίκρινιν, τοῦ δεσποτικῆς μύρου τὴν διαβολικὴν δυσωδίαν προκρίναντες· οὐκ εἶχον ἀκοὴν καθαρὰν, τὴν δρακοντιαίων συριγμάτων, καὶ οὐ προφητικὴν κατηχημάτων τυθόμενοι· οὐκ εἶχον τὴν ἀφῆν συνεργητικὴν, εἰδὼλα θεολογοῦντες, καὶ τοῦ ζῶντος Θεοῦ καταφρονοῦντες. Ἄλλ' ὅμως ἐπιθυμήσας τῇ ἐνσώματῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ὁ δεσποτικὸς Χριστὸς, ὁ καὶ τὴν αἰσθήσεων ποιητής, καὶ τῶν κτισμάτων δημιουργός, ἐν παυτῇ καὶ τῶν σωματικῶν παθῶν καὶ τῶν προαιρειτικῶν πταισμάτων τὴν διόρθωσιν ἐποίησάτο. Οὗτος γὰρ ὁ προκείμενος παράλυτος διπλὴν ἐπεφέρειτο τὴν μάστιγα· τὸ μὲν σῶμα τῇ νόσῳ διελύετο, τὴν δὲ ψυχὴν ταῖς ἀμαρτίαις ἐξήρρωτο. Διὰ καὶ ὁ Κύριος· ὁ τὸν ἐκατέρωθεν λατρεῖ, καὶ τὸ σῶμα συσφίγγει, καὶ τὸ πνεῦμα φωτίζει· καὶ τῷ μὲν σώματι τὴν κλίνην φέρειν ἐκέλευε, τῇ δὲ ψυχῇ τὴν ἀρετὴν βαστάζειν ἐπέτρεπε. [836] Τί γάρ; Ἰδὼν ὁ Κύριος κείμενον τοῦτον τὸν παράλυτον, ἐφῆ πρὸς αὐτόν, καλῶς οἶδας πάντας σαφῶς· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; Ἄλλ' ἐνταῦθα εὐθέως ἐπιλαμβάνονται οἱ Ἰουδαίων παῖδες τῷ Κυρίῳ λέγοντες· Εἰ θεὸς ἦν ὁ Χριστὸς, πῶς ἐπερωτᾷ τὸν παράλυτον, Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; Τῇ νόσῳ συναίετον, τριάκοντα καὶ ὅκτω ἔτη εἶχεν ἐν τῇ ἀρρώστει· τῇ κολυμβήθρᾳ παρέμενε, ἵνα τὸ πάθος ἀπορρῦπται, καὶ ἐπερωτᾷ τοῦτον· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; ποῖος Θεοῦ ὁ ἐρωτῶν; Ἀκούε ὁ ἀντιλέγων· Ἐνταῦθα ὁ Κύριος, οὐχ ὡς ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ, ἀλλ' ὡς διὰ πάντων τὴν διόρθωσιν βουλόμενος· χαρίσασθαι. Εἰ τοῦ σώματος μόνου ἡ ἀσθένεια ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; εἰδὼς ὅτι θέλει ὁ θέλει· ἀλλ' ἐπειδὴ ψυχικῶν πταισμάτων ἦν ὁλίσθημα, οὗτου ἕνεκεν ἐπερωτᾷ τὸν παράλυτον, λέγων· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; τοῦτέστι, Παραφύλαττε ἀπὸ τοῦ λοιποῦ τῇ ἀμαρτανείᾳ. Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; ὅς τις συγκατέθεσιν, καὶ λάβε τὴν ἱστίαν· ἐπειδὴ οὐδὲν ἀνάγκη μετέρχουμαι. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ διὰ τοῦ Προφήτου βοήσας ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων· Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσθητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσακούσθητέ μου, μάχηρα ὅμως κατέδεσται. Ἐπεὶ οὖν αὐτεξούσιον ζῶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ψυχικῶς ὁ παράλυτος ἦν διατεταμένος, οὗτου ἕνεκεν ὁ Κύριος, ἵνα μὴ ἀμισθὸν αὐτῷ τὴν θεραπείαν παράσχῃ, ἐπερωτᾷ τοῦτον, λέγων· Αἰτῶ τὴν συγκατάθεσιν· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; Ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν οὐδ' ὅλιος ἐπερωτᾷ ὁ Κύριος· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; ὡς οὐτε τὴν αἰμορροοῦσαν, οὐτε τὸν λεπρὸν, οὐτε τοὺς δύο τυφλοὺς ἐπερωτᾷσεν. Ὅπου γὰρ ψυχικὸν ἰδὴ πάθος, εὐθέως ἐπερωτᾷ, συγκατέθεσιν δεῖσθαι βουλόμενος· εἰ μὴ δέξῃται· σπινταταθῇ, ἱστίαν οὐ παρέχει. Ἐπεὶ δὲ πάντως εἰπὴν τινα· Τί οὖν; καὶ

οἱ τυφλοὶ ἀμαρτιῶν ἔφερον γνῶρισμα, οἱ κἀκείνους ἐπηρώτησεν ὁ Κύριος λέγων, Τί θέλητε ἂν ποιήσω ὑμῖν; μὴ κἀκείνοι ἀμαρτίας ἐπεφέροντο; Ἀκούε ὁ ἀντιλέγων· Κἀκείνοι οἱ ἀναγεγραμμένοι ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις δύο τυφλοὶ, συνετυφλοῦντο τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν ψυχικὴν βλέμματα· οὐκ ὠκυδρόκουν περὶ τὸν Κύριον, οὐκ εἶχον τελείαν τὴν γνώσιν, ἀμφέβαλλον περὶ τὴν ὁμολογίαν. Διὰ καὶ ὁ Κύριος ὑπερτίθεται τὴν ἱστίαν, ἵνα κρατῇ τὴν πίστιν. Ἐστὶ δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Καταψήφισεν τῶν τυφλῶν; πιστοὶ ἦσαν οἱ ἄνδρες· Οὐχὶ μόνον ἤκουσαν ὅτι ὁ Κύριος παροδεύει, καὶ ἐβόωνσαν λέγοντες· Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε υἱὲ Δαυὶδ. Πῶς τοίνυν ἀμαρτωλοὶ οἱ ταύτην τὴν φωνὴν βοήσαντες; Ἀκούε ὁ ἀντιλέγων· Διὰ ταύτην τὴν φωνὴν ἦν πρῶτον ἐρρήξαν, καὶ τὴν ὑπέρθεσιν ὁ Κύριος τῆς ἰσάσεως ἐποίησάτο· ἐπειδὴ παρακαλοῦντες ἔλεγον· Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ. Ποῖος υἱὸς Δαυὶδ τοσαύτην δύναμιν παρέχει, ἡ τοσαύτας θαυματουργίας; Ὁραῖος ὁ Ἀβεσσαλώμ, ἀλλὰ πατροκτόνος ἐφάθη· ποθητὸς ὁ Ἀμύν, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν διέφθερε· σοφὸς ὁ Σολομὼν, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ὠλίσθησεν. Ἐπεὶ οὖν ὡς υἱὸς Δαυὶδ προσήλθον, καὶ οὐχὶ θεὸν κραταῖον δοκοῦντες αὐτόν, καὶ ἐπιστήμονα ἱατρὸν, οὐχὶ δὲ ἔνδοξον θεόν, βούντων τῶν τυφλῶν, Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ, οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπάντησιν, ἵνα τὴν πίστιν αὐτῶν προκρίψαι παρασκευάσῃ. Διὰ τὴν ὑπέρθεσιν οἱ τυφλοὶ δεξάμενοι, κατὰ ψυχὴν ἐφωτίσθησαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ὡς εἶδεν αὐτοὺς ὁ Κύριος, οἱ κατὰ ψυχὴν ἐφωτίσθησαν, καὶ ἐβόωντο τὸν φωστῆρα τῆς πίστεως, ἐπερωτᾷ λέγων αὐτοῖς· Πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; Τί οὖν οἱ τυφλοὶ; Προκρίψαντες, πασι· Ναί, Κύριε. Οὐκ εἰπὼν, Ναί, υἱὲ Δαυὶδ· ἀλλὰ, Ναί, Κύριε. Ὑπεμνήσθησαν τῆς ἀναβολῆς· διὸ παραυτὰ τὴν ὁμολογίαν ποιοῦνται λέγοντες· Ναί, Κύριε, πιστεύομεν ὅτι δύνασαι τοῦτο ποιῆσαι. Εἴτα δεικνύς ὁ Κύριος, ὅτι τῇ πίστει προέκοψαν, ἀπεκρίνατο λέγων· Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γεννηθήτω ὕμῖν. Ὡς εἰ μὴ προέκοψαν τῇ πίστει, τὸ βλέπειν οὐκ ἐδύνατο. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος, ἐπειδὴ ὁ παράλυτος μᾶλλον ψυχικῶς ἦν ἐξηρρωμένος τῇ τῶν ἀμαρτημάτων καταφθορᾷ, ἐπερωτᾷ τοῦτον λέγων· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; τοῦτέστιν, Ἐὰν δέξῃ τὴν ἱστίαν, μὴ μέλλῃς πάλιν τὰ αὐτὰ μετέρχεσθαι. Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; Ὁ δὲ παράλυτος μὴ εἰδὼς εἰ τίς ἐστιν ὁ λαλῶν, ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν [837] Κύριον λέγων· Θέλω ὅτις γενησθῇ. Καλῶς ἐπηρώτησας εἰ θέλω· οὐκέτι γὰρ θέλω· πολλοστὸν θελήσας, οὐδὲν ἤνυσσα. Τί λοιπόν; θέλω ὁ οὐ λαμβάνω, θέλω ὅτις γενησθῇ. Κατεγάρσατο τῇ κλίνῃ, τάφος εἰμὶ πολὺλάας, τέθηκα ζῶν, οὐδὲν καινότερον μετὰ θάνατον ὑπομένειν μέλλω· ἔρχον με πάντες λαμβάνουσι. Τριάκοντα καὶ ὅκτω ἔτη παρὰ τὴν νόσον τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ οὐδὲς συμπαθεῖ. Πιπράσκειται τὸ ὄνιον, καπηλεύουσιν αὐτὸ Φαρισαίων παῖδες. Εἰς τῷ ἐνιαυτῷ καθαίρεται· καὶ δέον τὸν πρῶτον προτιμᾶσθαι, ὁ εὐπωρότερος τοῖνυν προκρίνεται. Ἀκριτος ἡ κολυμβήθρα· ἀδικα τὰ παρόντα. Ἀρα ἔσται ποτὲ ἐπισκοπὴ τις δικαία, ἵνα μὴ τὸ ὄνιον καπηλευθῇται, ἀλλὰ πᾶσιν ἀφθόως διδῶται; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Τί ἐν ἐνὶ τόπῳ κατακείμενα πελάξεις τῷ λογισμῷ; ὡς ἀγνοοῦντε μοι διαλέγη; Τῆς κολυμβήθρας δεσπόζω, καὶ οὐκ οἶδα τὰ γινόμενα; Ἐγὼν τὴν τὴν Ἰουδαίων πραγματείαν. Διὰ τοῦτο παρεγνομὴν ἀνταλλάξαι τὴν κολυμβήθραν· καὶ νῦν ταύτην παύω, καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος ἀνοίγω. Ἐν ταύτῃ εἰς κάθετος καθαίρεται· ἐκεῖ ἀναρίβηται καὶ ἐκάστη ἀναγεννηθῇσονται· ἐν ταύτῃ ἀγγελον ἀπέστειλα· ἐν ἐκείνῃ ἐγὼ ὁ τῶν ἀγγέλων Ποιητὴς κατήλθον. Διὰ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίθητι· Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; τοῦτέστι, Πιστεύεις ὅτι ἐν τούτοις δυνατὸς εἰμι ὁ λαλῶν σοι; Ὁ δὲ παράλυτος μικρὸν ἀνανεύσας, καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ Κυρίου γνωρίσας, τῇ συνήθειᾳ δὲ ἐτι συνεχόμενος, ἀπεκρίνατο λέγων, ἄτερ ἴστε σαφῶς γινώσκοντες· Ναί, Κύριε· ἀνθρώπων δὲ οὐκ ἔχω, ἵν' ὅταν παραχθῇ τὸ ὄνιον, βάλλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβάνει. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· Τί λαμβάνει; παράλυτε; ἀρκεῖ σοι τοῦ γνωρίσαι με Κύριον. Μὴ φαντάζου περὶ πολλὰ, μὴ εἰς τὴν παραχθὴν τῆς κολυμβήθρας ἀφόρα. Τετάρτακα τὰ Ἰουδαϊκὰ· τῆς ἐμῆς πηγῆς τὴν ὁδοῦδα ἔγε. Ἀ ἐπιζητεῖς οἶδα. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπων οὐκ ἔχεις, ἀλλὰ παρέστηκα σοι ὁ ἐνανδρωπίας Θεός. Διὰ ἀκούσον μου, καὶ Ἐγερθεῖς ὅρον σου

κράδβατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Δρίμυον Ἰουδαίους, θάμβησον δαίμονας, κάπνισον ἀντιλέγοντας, πληροφορήσον τοὺς προστρέχοντας, λύσον τὴν τοῦ σαββάτου ἀρχάν, ἀντὶ δικολόγου τὴν κλίνην φύλαττε. Ταῦτα ἀκούσας ὁ παράλυτος, καὶ τὸ πάθος παρὰ χρεῖμα ἀποθέμενος τῷ τοῦ Κυρίου λόγῳ, τὸ πρόσταγμα ἐπλήρου, καὶ τὴν κλίνην ἐδάσταξε· καὶ τοὺς Ἰουδαίους καλύσαι θέλοντας διὰ τὸ σάββατον, καὶ λέγοντας· Οὐκ ἐξεστὶ σοὶ ἄραι τὸν κράδβατον, ὅτι σάββατόν ἐστιν, ἀπεσάβει, ὡς πρόσταγμα πληρῶν τοῦ καλεούντος, λέγων πρὸς αὐτούς· Ὁ ποιήσας με ὑγιῇ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· Ἄρον τὸν κράδβατόν σου καὶ περπάτει. Τῶν δὲ ἀνόμων Ἰουδαίων αἰτιωμένων τὸν Κύ-

ριον, καὶ ἐρωτώντων, τίς ἐστιν ὁ ἰασάμενος, καὶ προστάξας αὐτῷ ἄραι τὸν κράδβατον, καὶ δίκην κυνῶν ὑλακούντων κατὰ τὸ θεραπευκός, ἐνέμεινεν ὁ λαθεύς μαρτυρικῶς ἀγωνισάμενος κατὰ τὴν μαιφώνων. Εὗρισκεῖ αὐτὸν μετὰ ταῦτα πάλιν ὁ Κύριος, καὶ λέγει αὐτῷ· Ἰδὲ, ὑγιῇς γέγονας· μηκέτι ἀμαρτάνε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοὶ γένηται. Ὁρᾷς, ἀγαπήτε, ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας τοσούτον χρόνον τῇ ἀσθενείᾳ κατείχετο; Ἐπιστρέφωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς, ὅπως καὶ τῆς προσκαίρου ταύτης κολάσεως ῥυσθώμεν, καὶ τῆς αἰωνίου γένεως ἐκφυγώμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, εἰς τὴν δραχμὴν,

Πάλιν οἱ κόλποι Χριστοῦ ἄπαυστον νῆμα τῆς ἀγάπης μέλιμα θλαστάνουσι· πάλιν ἡ τοῦ Χριστοῦ λαμπαδούχος σοφία ἄψαα λύχνον, καὶ ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοῦ σταυροῦ ἰπιθεῖσα, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην δαδουχεῖ πρὸς εὐσεβείαν. Τούτῳ τῷ λύχνῳ χρησαμένη ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, τὴν μετὰ τὴν δραχμὴν ἀποκαλύπτει ζητήσασα, καὶ εὐραμένη, ταῖς ἐννέα δραχμαῖς τῶν ἀγγέλων συνέλευσε. Τίς δὲ ἂν εἴη ἡ γυνὴ ἡ ἔχουσα τὰς δέκα δραχμάς, ἀναγκαιὸν, ἀγαπητοί, εἴπειν. Αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, ἔχουσα τὰς δέκα δραχμάς. Ποίας; Ψῆφισον· ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους, Ἀρχάς, Ἐξουσίας, Δυναμείας, Θρόνους, Κυριότητας, Χερουδὶμ, Σεραφίμ, καὶ Ἀδὰμ τὸν πρωτόπλαστον. Ταύτην τὴν δραχμὴν τοῦ Ἀδὰμ ὑπὸ τῆς τοῦ διαβόλου κακίας· ἐκδοσκηθεῖσαν, καὶ εἰς τόνδε τὸν βυθὸν τοῦ βίου καθελκυθεῖσαν, καὶ ταῖς πολυφθόγοις ἡδοναῖς τῶν ἀμαρτημάτων χωρθεῖσαν, ἐλθοῦσα ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία ἀνεύρατο. Πῶς εὐρατο, ἀγαπητοί; Ἦλθεν ἐξ οὐρανῶν, λαμβάνει τὸν ὀστράκινον λύχνον τοῦ σώματος, ἀπτεῖ τῷ φωτὶ τῆς θεότητος, ἐπιτίθει τῇ λυχνίᾳ τοῦ σταυροῦ, ζητεῖ τὴν δραχμὴν, εἰς τὴν αὐτὴν καὶ τῶν ἀγγέλων νομὴν ἐμάνδρουσεν αὐτήν. Ἀλλ' ἴσως ἐροῦσί τινες τῶν ἐνθάδε ἐστώτων, οἵτινες μετὰ τὸ βάπτισμα ἤμαρτον, λέγοντες· Τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ Ἀδὰμ ἐσώθη; πῶς ἡμεῖς ἐλεθώμεν; πῶς σωθώμεν, ὅτι μετὰ τὸ βάπτισμα ἠγομίσταμεν; Πρὸς οὗς λέγομεν· Οἱ τοιοῦτοι, μὴ φοβεῖσθε, μὴ θροσεῖθε, μὴ ταρασσέσθε, μὴ ἀθυμεῖτε· οὐ γὰρ περὶ μὲν τοῦ Ἀδὰμ ἐμέλησε τῷ Θεῷ, ὑμῶν δὲ κατεφρόνησεν· ἀλλ' ἐκεῖνῳ μὲν εἰ ἐγένετο γυνὴ ἔχουσα δραχμὰς δέκα, σοὶ δὲ γίνεται πατὴρ εὐπλαγχνός, ἔχων δύο υἱούς, καὶ τὸν πεπαιγμένον πάλιν ἐναγκαλιζόμενος. Τοῖς γὰρ πᾶσι τὰ πάντα γέγονεν, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσῃ. Ἀρτίως ἠκούσαμεν τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος· Ἀνθρώπος τις εἶχε δύο υἱούς· καὶ προσελάλυνεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ εἰπὼν· Πάτερ, δός μοι τὴν οὐσίαν. Ὁ δὲ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον. Καὶ οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν· κακεῖ ἀνῆλθε τὸν βίον αὐτοῦ, ὡς ἔωτα δόξα. Δαπανήσας τοὺς αὐτοῦ πάντα, ἠγέετο λιμὸς λοχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκεῖνην· καὶ προσῆλθεν ἐνὶ τῶν πολιτῶν, καὶ πέμπει αὐτὸν ὁ πολιτὴς εἰς ἀγροὺς βόσκειν χοίρους. Καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κρατίων ὧν ἡσθιον οἱ χοῖροι· καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. Εἰς αὐτὸν δὲ γενόμενος ἐξη· Πόσοι νῦν μισθιοὶ παρὰ τῷ πατρὶ μου ἄρτων περισσεύουσιν, ἐγὼ δὲ ὥδε λιμὸν ἀπόλλυμαι; Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου· καὶ ἐρῶ αὐτῷ· Πάτερ, ἡμάρτον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ ἐτι εἰμὶ ἄξιός κληθῆναι υἱός σου· ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Τούτου δὲ τὸν νουν οὐκ ἔξω δει περιζήτην, ἀλλ' ἐν ἡμῖν αὐτοῖς. Διὰ γὰρ ἡμᾶς εἰρηναίαι παρὰβολαί, καὶ δι' ἡμᾶς ἀναγινωσκονται, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἀπελπίσῃ, καὶ σφόδρα ἀμαρτωλῶς τυγχάνῃ· ἀλλὰ προσέβη τῷ Θεῷ μετανοῶν καὶ ζητῶν παρ' αὐτοῦ ἱλασμὸν, μάλιστα εἰ τις ὑμῶν διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον γέγονε τοῦ Θεοῦ υἱός. Ὅσον γὰρ ἐδέξατο αὐτὸν, φησὶν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Εἰ τις οὖν ὑμῶν διὰ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστεως γέγονεν αὐτοῦ υἱός, καὶ ἐμακρίνηται ἀπ' αὐτοῦ, οὐ τότε, ἀλλὰ τότε· εἰ τις ἦψατο ὁ λιμὸς, οὐ τοῦ κοινοῦ ἄρτου, ἀλλὰ τοῦ ἐπουρανίου (Ἄρτον γὰρ, φησὶν, οὐρανῶν ἔδωκεν αὐτοῖς· ἄρτον ἀγγέλων ἔφραγεν ἄνθρωπος)· καταλιπέτω τὰς μαχλώσας ἡδονὰς χοίρους ἐοικυίας, καὶ μη-

[838] καὶ εἰς τὸ, ἡ Ἀνθρώπος τις εἶχε δύο υἱούς. »

ἐτι ἐπιθυμεῖτω κεράτια ἐσθίειν. Τί ἐστὶ τὰ κεράτια; Σύλου καρπός. Τὰ κεράτια τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπεικασταί· ὥσπερ γὰρ τὰ κεράτια παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς γεύσεως γλυκαίνει, [839] μετὰ δὲ τὴν γεῦσιν τραχύνει τὸν φάρυγγα· οὕτω καὶ ἡ ἀμαρτία ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς γεύσεως ἐστὶ γλυκαία, μετὰ δὲ τὴν γεῦσιν τραχεῖα. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος· Μη πρόσεχε σὺν ῥῃ γυναικὶ. Μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἡ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον δὲ πικρότερον χολῆς εὐρίσκεται, καὶ ἡ κορημμένη μᾶλλον μαχαίρας διστόμου. Εἰ τις ἦψατο λιμὸς τοῦ ἄρτου τοῦ οὐρανοῦ, προσελθέτω, ζητεῖτω. Πᾶς γὰρ ὁ ζητῶν εὕρισκεται, καὶ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοίγεται. Κροῖσον τῆς μετανοίας τὴν θύραν τοῖς ἀκαλήτοις σου στεναγμοῖς· μὴ φοβηθῇς αὐτήν, οὐκ ἐστὶ σου ξένη ἡ θύρα· ὑπὲρ σου ἀπέθανε. Κἂν εἴπῃς ἐν σεαυτῷ· Τίς ἐστίν; ἀποκρίνεται σοι· Χριστὸς καὶ λέγει· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Εἰπέ καὶ σὺ· Ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανόν καὶ ἐνώπιόν σου. Εἰ τις τὸν οὐρανὸν βάπτισμα λαβὼν ἡμαρτεν, εἰς οὐρανὸν ἡμαρτεν. Ὁ γὰρ πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἀμαρτάνων, ἐν γῇ ἀμαρτάνει· Ἢ γὰρ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, τῷ Ἀδὰμ ἐρρήθη. Εἰ τις δὲ Χριστὸν ἐνεδύσατο ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐτι γῇ τυγχάνει, ἀλλ' οὐρανός· Ὁλος γὰρ ὁ χοῖκος, τοιοῦτοι καὶ οἱ οἱ χοῖκοι· καὶ οἱ οἱ ἐπουρανιοί, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουρανιοί. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσαθε. Εἰ τις οὖν ἡμαρτε μετὰ τὸ βάπτισμα, εἰς οὐρανὸν ἡμαρτε. Διὸ προσερχέσθω καὶ λεγέτω· Πάτερ, ἡμάρτον εἰς τὸν οὐρανόν καὶ ἐνώπιόν σου, οὐκ ἐτι εἰμὶ ἄξιός κληθῆναι υἱός σου. Διὰ τί; λέγει τὴν αἰτίαν. Τὴν τῷ αἵματι Ἰησοῦ καρδίαν μου ἑρβαντισμένην, ῥοδοειδῶς ἀνθούσαν, ταῖς ἡδοναῖς ἐθορόβωσα· Οὐκ ἐτι εἰμὶ ἄξιός κληθῆναι υἱός σου. Σὲ παρώξυνα, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον παρεπίκρανα, τὴν ἐξασπράττουσαν στολὴν τῆς πίστεως τῇ ἀμαρτίᾳ ἐσπίλωσα· Οὐκ ἐτι εἰμὶ ἄξιός κληθῆναι υἱός σου. Τὴν ἐλευθερωθεῖσαν μου ψυχὴν τῷ βαπτίσματι, καὶ χιονώθειαν τῷ φωτισματι, σκοτίας τῇ ἀμαρτίᾳ, ἐδούλωσα· Οὐκ ἐτι εἰμὶ ἄξιός κληθῆναι υἱός σου· ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Αἱ τοῦ σώματος μου αἰσθήσεις τῇ κραυγῇ μεθυθεῖσαι, καθάπερ παράφοροι θεραπεινίδες, τὴν ἐαυτῶν δέσποιναν ψυχὴν τῇ ἀκολασίᾳ προέδωκαν· νυνὶ δὲ διὰ τῆς νηστείας ταύτης πειθεύσας, τὴν ψυχὴν μου σωφρονίσαν· Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Οἶδα λοιπὴν τὴν πλάνην τοῦ Ἐχθροῦ, οἶδα αὐτοῦ τὰ σκελίσματα, οἶδα τὴν τῆς γαστριμαργίας αὐτοῦ βελοστασίαν, φύγῃ κραυγῇ, δι' ἣς λύσι τοὺς τόνους· τῆς σφοδρότητος, διώκω τὴν νηστείαν τὴν τὸ νῆφειν μοι παρέχουσαν· Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Ἐργάσσομαι χάγῳ εἰς τὸν ἀμπελώνα σου· περιτεμῶ χάγῳ τὴν ὀρεπὴν τοῦ Πνεύματος τῆς ἐνδοθέν μου κειμένης ἀμπέλου λογικῆς τὰ περιτὰ κλήματα, μᾶλλον δὲ ἐγκλήματα· Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Γεωργήσω χάγῳ τὸν βότρυν τῆς ἀγάτης γλυκύτατον· ὑπερίσω χάγῳ καθάπερ χάρακας τῇ ψυχῇ μου τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου, ἵνα μὴ εἰς γῆν συρρομένη ὑπὸ βρωῆς συλαγῶ γίγται· Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Εἰς οὐρανούς αὐτὴν βλέπειν κατεργάσσομαι· ἔλικας φιλαδέλφιας αὐτὴν πενήτας παρασκευάσω, ἵνα τοὺς εἰς γῆν συρρομένους πέντας ἐναγκαλιζομένην διαβαστήν· Ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Δός μοι πάλιν, πάτερ, τὸ ἄρτονον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὤμων· γεωμ-

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM, IN DRACHMAM, ET IN ILLUD, HOMO QUIDAM HABEBAT DUOS
FILIOS (*Luc. 15. 11*).

Rursum sinus Christi perenne et dulce caritatis fluentum emittit : rursus Christi illuminans sapientia lucernam accendens, et in candelabro crucis ponens, totum orbem ad pietatem illustrat. Hæc utens lucerna Dei sapientia, drachmam unam perditam quærens, inventam cum novem drachmis angelorum conjunxit. Quæ vero sit mulier quæ decem drachmas habuit, necesse est, dilecti, dicere. Hæc est Dei sapientia, quæ habet decem drachmas. Quas? Numerica : angelos, archangelos, Principatus, Potestates, Virtutes, Thronos, Dominationes, Cherubim, Seraphim, et Adam protoplastum. Hanc Adam drachmam, ex diaboli nequitia avulsam, et in hoc vitæ profundum detractam, ac variis peccatorum voluptatibus demersam, veniens Dei sapientia invenit. Quomodo invenit, dilecti? Venit de cælis, accipit testaceam corporis lucernam, accendit illam luce divinitatis, imponit candelabro crucis, quærit drachmam, in aulam et in angelorum pascua inducit illam. Sed fortasse dicent quidam ex adstantibus, qui post baptismum peccaverunt, Quid ad nos, si Adam servatus est? Quomodo misericordiam, quomodo salutem consequemur, qui post baptismum deliquimus? Quibus dicemus : Qui tales estis, ne timeatis, ne turbemini, ne animo delictis : non enim ita Adam Deus curavit, ut nos contempserit. Sed si illi mulier fuit habens drachmas decem ; tibi pater est misericors, habens filios duos, qui alterum errantem rursum ulnis complectitur. Omnibus enim omnia factus est, ut omnes lucraretur. Modo audivimus Evangelium dicens : *Homo quidam habuit duos filios : et dixit adolescentior ex illis patri : Pater, da mihi substantiam. Et divisit illis facultates. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. Et postquam omnia consummavit, facta est fames valida in regione illa : et adiit unum de civibus, et misit illum civis in villam suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, et nemo illi dabat. In se autem reversus dixit : Quot mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor? Surgam et ibo ad Patrem meum, et dicam ei : Pater, peccavi in cælum, et coram te ; et non sum dignus vocari filius tuus : fac me sicut unum de mercenariis tuis* (*Luc. 15. 11-19*). Hujus loci sensus, non extra, sed in nobis ipsis querendus est. Propter nos enim dictæ sunt parabolæ et propter nos leguntur, ut nemo de seipso desperet, etiamsi admodum peccator sit, sed cum penitentia accedat ad Deum, et quærat ab eo propitiationem ; maxime vero si quis ex vobis per fidem in Dominum factus sit filius Dei. Quotquot autem receperunt eum, inquit, dedit eis potestatem filios Dei fieri (*Joan. 1. 12*). Si quis ergo vestrum per fidem in Dominum nostrum factus est ejus filius, et sese removit ab illo, non loco, sed moribus ; si quem famies invasit, non communis panis, sed cælestis ; nam ait, *Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo* (*Psal. 77. 24. 25*) : molles voluptates porcis similes relinquit, nec ultra siliquas comedere desideret. Quæ sunt siliquæ? Ligni fructus. Siliquæ sunt peccato similes : sicut enim siliquæ initio gustui sunt suaves, sed postea guttur exasperant ; sic peccatum initio dulce est, post gustum vero, amarum. Et hoc est quod dicit sapiens Salomon : *Ne attendas malæ mulieri : mel enim stillat a labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus guttur impingat : postremo autem amarior felle invenitur, et acutior gladio accipit* (*Prov. 5. 2-4*). Si quem in-cesserit fames cælestis panis, accedat, quærat. Quis enim qui quærit, invenit, et qui petit, accipit,

et pulsanti aperietur (*Matth. 7. 8*). Pulsa pœnitentiæ januam ineffabilibus gemitibus : ne timeas illam, non est tibi extranea janua. Pro te mortuus est. Si dixeris in temetipso, Quis est? respondet tibi Christus et dicit, *Ego sum ostium ovium* (*Joan. 10. 7*). Dic et tu : *Peccavi in cælum et coram te*. Si quis accepto cælesti baptismate peccavit, in cælum peccavit. Qui enim ante baptismum peccat, in terram peccat : Adam enim dictum est, *Terra es, et in terram reverteris* (*Gen. 3. 19*). Si quis vero Christum induerit in baptismate, non jam terra, sed cælum est. *Qualis enim terrenus, tales terreni, et qualis cælestis, tales cælestes* (*1. Cor. 15. 48*). *Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* (*Gal. 3. 27*). Si quis ergo post baptismum peccavit, in cælum peccavit. Quare accedat et dicat : *Pater, peccavi in cælum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus*. Quare? causam dicito : Cor meum sanguine Christi conspersum, rosæ instar florens, in voluptatum cœno demersi ; *Non sum dignus vocari filius tuus*. Te irritavi, Spiritum sanctum tuum exacerbavi, fulgentem stolam fidei peccato inquinavi : *Jam non sum dignus vocari filius tuus*. Liberatam per baptismum animam meam, et nivis instar dealbatam per illuminationem, obscuram reddens, peccato subdidi : *Jam non sum dignus vocari filius tuus ; fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Corporis mei sensus crapula inebriati, quasi variæ ancillæ, dominam suam animam lascivia prodidere : nunc autem per jejunium illas instituens, animam meam temperabo : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Novi demum erroris ducem inimicum, novi supplantationes ejus, novi immissa gulæ tela, fugio crapulam, per quam temperantiæ vim solvit, jejunium exerceo, quod mihi vigilantiam conciliat : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Operabor et ego in vinea tua, fœce Spiritus amputabo interioris rationabilis vitis superfluos palmites, imo potius delicta : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Colam et ego ipsam caritatis dulcissimam : sulciam quoque animam meam, quasi paxillis, præceptis Domini, ut ne in terram detracta a serpente diripiatur : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. In cælum ipsam respirare curabo, palmitesque amoris fraterni expandere, ut in terram dejectos pauperes in ulnis assumens gestet : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Impono humeris meis rursum, Pater, aratrum crucis : colam sulcum animæ meæ, auferam spinosos et damnosos maligni fructus, seram in ipsa cælestia semina. Te enim superne imbrem misericordiæ mittente, sulcus animæ meæ fructum feret, aut trigesimum, aut sexagesimum, aut centesimum : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Ne repellas me, Pater ; non enim me omnino inimicus enervavit, nec stola fidei exiit. Si enim temperantiæ meæ decorem inquinavit, at non me ita flexit, ut idola unquam colerem : to non negavi, Domine mi. Licet peccaverim in flore juventutis meæ ; at nidorem idolorum conculiavi, imagines demonum prostravi, statuas idolorum deturpavi, diabolum exsufflavi, in demonas conspui. Nunc vero ad vestigia tua procumbo, Domine Deus meus : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Si sic pœnitentiam egeris, si sic confessus fueris : adhuc te procul agente, accurret tibi cælestis Pater, spiritu procumbens in colum animæ tuæ, caritatis tibi jugum imponens, et jugali veritatis ligno collum cordis tui constringens ; osculo solvit inimicitiam, dicitque servis suis sacerdotibus : *Ferte primam stolam*. Non dicit, *Ferte unam stolam*, sed, *Ferte primam stolam*, ut ostendat primum baptismatis stolam tibi dari. *Ferte illi primam stolam, et induite illum ; et date annulum*, signum divitiarum, et thesauri custodem, pignus gratiæ, et

signaculum Spiritus. *Et calceamenta in pedibus ejus*; id est, vestigium animæ ejus evangelii verbis firmate, ut ne rursus serpens calcaueum ejus sublingens, in pristinum peccati errorem illum retrahat. *Et ferte vitulum saginatum.* Quis est hic nisi Christus, qui post baptismum dignis datur, ut ait Apostolus: *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (Col. 2. 9)? Afferte, manducemus et lætemur. Quis ex Judæis et gentilibus credet, vitulum mactatum esse, et mundum restauratum? O vitule Virginis juvenæ, fili sacer inculi uteri! o vitule, qui occisus es, et vi-

vis, qui semper a nobis comederis, et inconsumptus manes! Quapropter, dilecti, in securum et tranquilum portum ancoram verbi nostri demittentes, vos dimittamus postquam illapsus sancti Spiritus, et concinna ejus lingua, pelagus divinarum Scripturarum trajecimus; ipse in cælestem civitatem vos deducet, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium una cum Patre sanctoque et adorando Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

QUOD OPORTeat EUM QUI GRATIAM QUAMLIBET SCIENTIE HABEAT, ILLAM EI, QUI OPUS HABET, IMPERTIRE : ET DE PRESBYTERO.

Benignus Deus genus nostrum miseratus, nullum hominem relinquit sine gratia sua: non solum enim justis dat gratiam, sed etiam peccatoribus: quia largus est, et sine penarum acceptione, ac solem suum oriri facit super justos et injustos, et vult omnes homines salvos fieri. Nec despicit peccatorem: sed illi quoque modicam dat gratiam, ut accipiens donum, dantem honoret, et gratias agens, convertensque se a via sua mala, poenitentiam agat. Si autem, accepta gratia, in iisdem malis maneat, tunc demum auferetur ab illo gratia quam accepit, et condemnabitur ad gehennam ignis, quia non novit honorem et honorantem: et impletur in illo id quod scriptum est: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Psal. 48. 13). Novi ego homines peccatores, qui manus imposuerunt ægris, et sanaverunt eos. Verum hoc duobus fit modis; nec solum ad gratiam dantis, sed etiam ad gratiam accipientis. Nisi crederet is qui accipit, neque a justo, neque a peccatore gratiam acciperet: qui vero credit, etiam a peccatore gratiam curationis accipit. Singulis enim secundum fidem gratia datur. Etenim Dominus accedentibus dicebat: *Secundum fidem vestram fiat vobis* (Matth. 9. 29). Tu crede in nomine Domini ad quem accedis, et ne hæsitaveris ullo modo, et gratiam accipies: Deus enim est qui operatur. Multi presbyteri peccatores dona offerunt, nec aversatur illos Deus, sed sancto Spiritu sanctificat dona proposita: et panis quidem fit corpus Christi, et calix fit sanguis pretiosus Domini. Quidam vero opinantur se congruenter agere, quod non communicant cum quibusdam presbyteris, quod eorum nequitia sint conscii: ignorantes se potius peccare, dum boni quidpiam se agere putant. Quis enim es tu qui iudices præpositum tibi? non audisti Apostolum dicentem: *Principem populi tui non maledixis* (Act. 23. 5); et rursus, *Quis es tu qui iudicas alienum servum?* Domino suo stat, aut cadit: *stabit autem: potens est enim Deus statuere illum* (Rom. 14. 4). Tu qui ab illo doceris et institueris, non habes potestatem iudicandi et arguendi illum; ut dixit beatus Paulus apostolus: *Nolite ante tempus iudicare, quoad usque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo* (1. Cor. 4. 5). Ille habet potestatem te iudicandi: qui autem illum iudicat, Dominus est. Et rursus Dominus: *Nolite iudicare, ut non iudicemini* (Matth. 7. 1). Tu secundum regulam honorem ipsi debitum tribuas: primitias fructuum et quæ Ecclesiæ debes dare ne desistas. Ne curiose inquiras quibus in rebus hæc insumantur. Quod si hac in re de illo iudicare tentaveris, respice potius in vas tuum, et examina teipsum, num quid mali habeas in conscientia tua, et num illa te damnet. Non dico ut annorum tuorum omnium opera explores, sed unius tantum diei: scrutare diligenter quomodo diem transegeris; an quempiam accusaveris, an oculus tuus in aliquo scandalizatus fuerit, an pauperem contempseris, an proximum tuum

irriseris, an quempiam percusseris. Vide annon in his læseris animam tuam. Si purus sis ab his omnibus, puritatem tibi habeas; neque enim tunc etiam bonum fuerit aut presbyterum aut alium quempiam incusare. Sed ille, inquires, fornicatus est, ego vero secus. Verum tu de proximi bonis furatus es, et res pauperis rapuisti: quisque sua opera mala consideret: ne tua prætereas, dum ea quæ proximi sunt exploras. Si quis vero jam dictis non-obtemperet, sed linguam veritat contra presbyterum vel alium, eandem retributionem se recepturum expectet. Si tu hæc agens, quæ proximi sunt perquiras, dicet tibi Christus, *Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui* (Matth. 7. 5). De peccatis tuis sollicitus esto; nec de eo iudices de quo iudicandi præceptum non habes. Cæterum oportet presbyterum sic affectum esse erga populum; primo pro illo præetur ex tota anima; patrocinetur usque ad mortem injuste læsis, et animam suam pro grege ponat oportet; eos qui sunt in necessitate juvet, afflictum consoletur, injuriarum ne prorsus meminerit; nam memor injuriarum presbyter quotidie peccat, injuriarum memor presbyter numquam puram emittit Deo orationem, dum nequitia est in corde ejus. Nisi reconcilieris cum proximo tuo, et nisi deponas nequitiam tuam, ne ascendas in synthronum. Recordare hujus præcepti Domini: *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, vade, prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum* (Matth. 5. 23, 24). Ne transgrediaris Domini præceptum, ne damneris; dolos ne mediteris; ne alium exaltes, alium deprimas. Ne divitem, quod primas sedes occupet, honores; pauperem vero, qui munera tibi offerre nequit, despicias: sed aequalitatem erga omnes servemus. Arcusationem ne cito admittas; vanos rumores ne tolere; ex auditu neminem damnes; multi per invidiam et rixam criminantur. Si vero post multam perquisitionem peccantem quempiam deprehendas, ne statim illum coram omnibus redarguas, ne illi des occasionem ut neminem reveatur. Duo enim mala ex tali reprehensione eveniunt: alii enim reprehensive, turpitudinem et opprobrium non ferentes, ad aliud pejus se convertunt, et cum intempestive redarguuntur, ad laqueum et ad mortem currunt. Hujusmodi est satanas, homini suggerit ut malum perficiat; aliud etiam faciendum suggerit, et re peracta irridet eum. Probationes parat et accusatores, qui in calamitate illum criminantur, et ad insaniam vertant, ita ut turpitudinem non ferens, ad fluvios et laqueos currat. Ob hujusmodi tentationes, eum, cui Christi grex concreditus est, oportet esse mitem, ita ut cum multa cautione peccatores exquirat, et cum deprehenderit, ne statim ex Ecclesia ejiciat, ne corripiens illum satanas sibi proprium faciat. Cum autem quis a summo sacerdote ab Ecclesia ejectus fuit, illum satanas corripit, nec discedit ab eo, donec illum sibi addixerit. Non debet sacerdos frequenter excommunicare vel maledicere. Hæc cum

γῆσω τὴν αὐλακὰ τῆς ψυχῆς μου, ἔξαρῶ τὰ ἀκανθὰ-
φορα καὶ βλαβοποιὰ τοῦ Πονηροῦ βλαστήματα, ἐπι-
περὶ αὐτῇ τὰ οὐράνια σπέρματα. Σὺ γὰρ ἐπομβροῦν-
τος ἄνωθεν τὸν ἔλεον, ἡ αὐλαξ τῆς ψυχῆς μου καρπο-
φορήσει, ἡ μὲν τριάκοντα, ἡ δὲ ἐξήκοντα, ἡ δὲ ἑκατόν·
Ποιήσῃ μου ὅσα ἐὰν τῶν μισθίων σου. Μὴ ἀπίστης
με, πάτερ· οὐ γὰρ παντελὺς με ἔχθρὸς ἐκνευρίας,
τὴν στολὴν τῆς πίστεως ἀπέδυσεν. Εἰ γὰρ τὸ τῆς σω-
φροσύνης μου κάλλος ἐσπλάσεν, ἀλλ' οὐν γε τοῖς εἰδώ-
λοις με αὐτοῦ λατρεῖν οὐδέποτε ἔκαμψεν· οὐκ ἦν ἡρ-
νησάμην, Κύριε μου. Εἰ καὶ ἡμαρτον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς
νεότητός μου, ἀλλ' οὐν γε κνίσαντο εἰδῶλωνα κατεπά-
τησα, εἰκόνας δαιμόνων κατέστρεψα, ξόανα εἰδῶλων
ἐξήσχυνα, διάβολον ἐνεψύσησα. δαίμοσιν ἐνέπυσσα. Νυνὶ
δὲ τοῖς σοῖς ἴχνεσι προσπίπτω, ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ
θεός μου· *Ποιήσῃ μου ὅσα ἐὰν τῶν μισθίων σου.* Ἐάν
οὕτως μετανοήσῃς, ἐάν οὕτως ἐξομολογήσῃς· ἐτι πόρρω
σοῦ ἀπέχοντος προστρέχει οὐράνιος Πατήρ. [840] πνεύ-
ματι ἐπιπίπτων σου τῷ τραχήλῳ τῆς ψυχῆς, τὸ τῆς
χαρίτος σοι ζυγὸν ἐπιτεθεῖς, καὶ τῇ ζευγλῇ τῆς ἀλη-
θείας τὸν αὐχένα τῆς καρδίας σου περισφίγγων· φιλή-
ματι λύει σου τὴν ἔχθραν, καὶ λέγει τοῖς ἔξουτοῦ δου-
λοῖς τοῖς ἱερῶσι· *Φέρετε τὴν πρώτην στολὴν. Οὐκ*
εἶπε, Φέρετε μίαν στολὴν, ἀλλὰ, Φέρετε τὴν πρώτην
στολὴν, ἵνα δεῖξῃ τὴν πρώτην τοῦ βαπτίσματος ἀξίαν

σοι διδομένην. *Φέρετε αὐτῷ τὴν πρώτην στολὴν, καὶ*
ἐνδύσατε αὐτόν· καὶ δότε δακτύλιον, τὸ δεῖγμα τοῦ
πλούτου, τὸν τοῦ θησαυροῦ φύλακα, τὸν ἀβραβῶνα τῆς
χαρίτος, τὴν σφραγίδα τοῦ Πνεύματος. καὶ ὑποδή-
ματα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ· τούτέστι, τοῖς τοῦ Εὐαγ-
γελίου λόγοις τὸ ἴχνος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ περισφίγγετε·
ἵνα μὴ πάλιν ὁ ἕρως τὴν πτέρναν ὑπολείψας, εἰς τὴν προ-
τέραν αὐτὸν πλάνην τῆς ἀμαρτίας κατασύρῃ. *Καὶ φέ-*
ρετε τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν. Τίς ἐστιν οὗτος, ἡ
πάντως Χριστὸς, μετὰ τὸ βάπτισμα διδόμενος τοῖς
ἀξίοις, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· *Ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν*
τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· Φέρετε, φα-
γόντες εὐφρανθῶμεν. Τίς ἄρα ἐν Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι
πιστεύσει, ὅτι μόσχος ἐσφάγη, καὶ κόσμος ἐστάθη; Ὁ
μόσχος Παρθένου δαμάλιδος, τέκνον ἱερὸν ἀνηρότου
μήτρας! Ὁ μόσχος ὁ σφαγὴς καὶ ζῶν, καὶ πάντοτε ὤφ'
ἀξίως ἐστῶμενος, καὶ ἀδαπάνητος μένων! Διὸ, ἀγαπη-
τοί, εἰς τὸν εὐσταθὲ καὶ εὐδιον λιμένα τὴν ἀγκυραν τοῦ
λόγου ἡμῶν χαλάσαντες, παραπλήρωμεν ὡμάς τῇ τοῦ
ἀγίου Πνεύματος ἐμβολῇ, καὶ τῇ εὐρύθμῳ αὐτοῦ γλώσ-
σῃ διατεμνόντες πέλαγος τῶν θείων Γραφῶν, εἰς οὐρά-
νιον πόλιν· χειραγωγῆσαι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ
ἀγίῳ καὶ προσκυνητῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ὅτι χρὴ τὸν ἔχοντα χάριν οἶαν δὴποτε ἐπιστήμης μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι· καὶ περὶ Πρεσβυτέρου.

Ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς οἰκτερῶν τὸ γένος ἡμῶν, οὐκ
ἀφῆκε πάντα ἄνθρωπον ἄνευ τῆς αὐτοῦ χάριτος. Οὐ
γὰρ μόνον τοῖς δικαίοις δίδωσι χάριν, ἀλλὰ καὶ τοῖς
ἀμαρτωλοῖς· ἐπειδὴ ἀφρονός ἐστι, καὶ ἀπροσωπώλητος,
καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους,
καὶ θέλει πάντας ἄνθρώπους σωθῆναι. Καὶ οὐ παρορᾷ
τὸν ἀμαρτωλὸν, ἀλλὰ θίδωσι κακέινῳ μικρὰν χάριν,
ἵνα λαβὼν τὸ χάρισμα, τιμῇ τὸν δέδωκότα, καὶ εὐ-
χαριστήσας αὐτῷ, καὶ ἐπιστρέψας ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πο-
νηρίας μετανοήσῃ. Ἐάν δὲ καὶ λαβὼν τὴν χάριν ἐπι-
μείνῃ τοῖς αὐτοῖς κακοῖς, τότε λοιπὸν ἀρθήσεται ἀπ'
αὐτοῦ καὶ ἡ ἐλαβε χάριν, καὶ κατακριθήσεται ἐν τῇ
γεέννῃ τοῦ πυρὸς, διότι οὐκ ἔγνω τὴν τιμὴν καὶ τὸν
τιμῆσαντα, καὶ πληρῶται ἐπ' αὐτῷ τὸ γεγραμμένον·
Ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ᾧ οὐ συνῆκε· παρασυμβλήθη
τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῇ αὐτοῖς.
Ἐγὼ οἶδα ἀμαρτωλοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπέθηκαν χεῖ-
ρας ἐπὶ ἀρρώστους, καὶ ἰάσαντο αὐτούς. Ἀλλὰ τοῦτο
κατὰ τρόπους δύο γίνεται· καὶ οὐ μόνον πρὸς τὸν διδόντα
ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λαμβάνοντα. Ἐάν μὴ πιστεύῃ
ὁ λαμβάνων, οὐδὲ παρὰ δικαίον, οὐδὲ παρὰ ἀμαρτωλοῦ
λαμβάνει χάριν· ὁ δὲ πιστεύων, καὶ παρὰ ἀμαρτωλοῦ
δέχεται τὴν χάριν τῆς ἰάσεως. Ἐξάστῳ γὰρ κατὰ τὴν
πίστιν δίδεται καὶ ἡ χάρις. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τοῖς προσ-
ερχομένοις ἔλεγε· *Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω*
ὑμῖν. Σὺ πιστεῖς ἐν ὀνόματι Κυρίου ᾧ προσέρχῃ, καὶ
μὴ διακριθῇς κατὰ μηδέναν τρόπον, καὶ λήψῃ τὴν χάριν·
ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν. Πολλοὶ πρεσβύτεροι ἀμαρ-
τωλοὶ ὄντες προσφέρουσι τὰ δῶρα, καὶ οὐκ ἀποστρέφε-
ται αὐτοὺς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι ἀγιάζει τὰ
προκαίμενα δῶρα· καὶ ὁ μὲν ἄρτος γίνεται σῶμα Κυ-
ρίου, καὶ τὸ ποτήριον γίνεται αἷμα τίμιον Κυρίου. Καὶ
εἰσὶ τινες ὑπολαβάνοντες εὐλογίαν τι ποιεῖν, οὐ κοινων-
νοῦντες παρὰ τισι πρεσβυτέροις, ὡς συνειδότες τι κα-
κὸν [841] τοῦ πρεσβυτέρου· καὶ οὐκ οἶδασιν ὅτι πλεονα
ἀμαρτάνουσι θέλοντές τι καλὸν ποιεῖν. Τίς γὰρ εἰ σὺ ὁ
κρίνων τὸν ἄρχοντά σου; οὐκ ἤκουσας τοῦ Ἀποστόλου
λέγοντος, *Ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρσις κακῶς;*
καὶ πάλιν· Τίς εἰ σὺ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην;
τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἡ πίπτει· σταθίζεται δέ·
δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς στήσασαι αὐτόν. Σὺ ὁ ὑπ'
αὐτοῦ διδασκόμενος καὶ χειραγωγούμενος, οὐκ ἔχεις
ἐξουσίαν κρίνειν καὶ ἐλέγχειν αὐτόν· καθὼς εἶπε Παῦ-
λος ὁ ἀπόστολος· *Μὴ πρὸ καιροῦ κρίνεις, εἰς ἃν*
ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς φωτίσει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους,
καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ
ἐκπαινος γίνεται ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνος ἔχει
ἐξουσίαν κρίνειν σε· ὁ δὲ ἐκείνον κρίνων, Κύριός ἐστι.
Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· *Μὴ κρίνεις, ἵνα μὴ κριθῇς.* Σὺ
τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀπολήψῃ σου τὸ κανόνος· τὰς
ἀπαρχὰς τῶν πρωτογεννημάτων σου, τὰ χειρροστημένα
τῇ Ἐκκλησίᾳ μὴ ἀποστέρησής διδόναι. Μὴ πολυπρα-

γμονήσης τοῦ ἀνηλθῶντος· εἰ δὲ ἐν τούτῳ ἐπιχειρή-
σῃς κρίνειν αὐτόν, ἐγκύβωτον πρώτον εἰς τὸ ἀγγεῖον σου,
καὶ δοκίμασον σεαυτὸν, εἰ μὴδὲν ἔχεις εἰς τὸ συνειδῶς
σου φαῦλον, εἰ οὐ κατακρίνει σε ἡ γνώμη σου. Καὶ οὐ
λέγων ὅλων τῶν ἐτῶν ἐρευνῆσαι τὰ ἔργα, ἀλλὰ τῆς μίαις
ἡμέρας μόνον· στόχασται ἀκριβῶς πῶς παρῆλθες τὴν
ἡμέραν, εἰ οὐ κατηγόρησάς τινας, εἰ οὐκ ἐσκανδαλίσθῃ
σου ὁ ὀφθαλμὸς εἰς οὐδέν, εἰ οὐ παρεῖδες πένθητα, εἰ
οὐκ ἐγέλασας ἐπὶ τῷ πλησίον σου, εἰ οὐκ ἐκοψάς τινα.
Βλέπεις εἰ ἐν τούτοις οὐκ ἐδολάφας σου τὴν ψυχὴν. Εἰ
καθαρὸς εἰ ἐκ πάντων τούτων, τὴν καθαρότητα σου
ἔχεις· καὶ οὐδὲ οὕτω καλὸν ἐπὶ κατὰ πρεσβυτέρου ἡ
καὶ ἐτέρου κατηγορεῖν. Ἄλλ' ἐκείνος, ψρῖν, ἐπὶ ὀρενευ-
σεν, ἐγὼ δὲ οὐ. Ἀλλὰ σὺ ἐκλασας τὰ τοῦ πλησίον, καὶ
ἤρπασας τὰ τοῦ πένθους· ἔκαστος δὲ τῶν ἰδίων ἔργων
ιδέτω τὰ κακὰ· μὴ παράθετε τὰ σά, ὁ ἐρευνῶν τὰ
τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ τις παρακούσῃ τὴν εἰρημίνην, καὶ
ἐπιβάλλῃ τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν εἰς κατηγορίαν πρεσβυ-
τέρου, ἡ καὶ ἐτέρου τινός, τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν προσ-
δοκᾶτω ὑπομένειν. Εἰ σὺ ταῦτα πράττης, τὰ τοῦ πλ-
σίον ἐκζητεῖς, ἐρεῖ σοι ὁ Κύριος· *Ἵποκριτὰ, ἐκβάλ*
πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε
διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ
τοῦ ἀδελφοῦ σου. Περὶ τὸν σὺν ἀμαρτιῶν μερίμνη-
σον, καὶ ὃν οὐ προσετάγης κρίνειν, ἡ κρίνεις. Πλὴν
ὑφείλει καὶ ὁ πρεσβύτερος οὕτω διακρίσθαι πρὸς τὸν
λαόν· πρὸ πάντων εὐχεσθαι ἐξ ὅλης ψυχῆς ὑπὲρ τοῦ
λαοῦ, προϊστασθαι τῶν ἀδικουμένων ἕως θανάτου, καὶ
τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθέναι ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου ὀφείλει, τοῖς
ἐν ἀνάγκῃ βοηθεῖν, τὸν λυπούμενον παραμυθεῖσθαι, μὴ
μνησικακεῖν πρὸ πάντων· μνησικακὸς γὰρ πρεσβύτε-
ρος καθ' ἡμέραν ἀμαρτάνει· μνησικακοῦ πρεσβύτερου
ψυχὴ οὐδέποτε καθαρὰν προσφέρει· τῷ Θεῷ εὐχὴν, τῆς
κακίας οὕσης ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἐάν μὴ διαλλαγῇς
τῷ πλησίον σου, καὶ λύσης τὴν κακίαν σου, μὴ ἀνέλθῃς
ἐν τῷ· συνθρόνῳ· μνησθήσῃ τί σοι παρῃγγεῖται ὁ Κύ-
ριος, λέγων· *Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ*
θυσιαστήριον, κακεῖ μνησθήσῃ ἐτι ἔχει ὁ ἀδελφός
σου κατὰ σοῦ τι, ὑπάγε, πρῶτον διαλλάγημι τῷ
ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθω προσφέρειν τὸ δῶρόν
σου. Μὴ παρακούσης τῆς τοῦ Δεσποτοῦ παραγγελλίας,
ἵνα μὴ κατακριθῇς, δόλους μὴ μελετήσῃς, μὴ τὸν μὲν
ὕψωσῃς, τὸν δὲ ταπεινώσῃς· μὴ τὸν πλούσιον διὰ τῆς
πρωτοκλισίας τιμῇσῃς, τὸν δὲ πένθητα τὸν μὴ δυνάμενον
προσενεγκεῖν σοι δῶρα παρίδῃς, ἀλλὰ τὴν ἰσότητά πρὸς
πάντας φυλάττωμεν. Κατηγορίαν ταχέως μὴ παραδέξῃ,
φλογίας μὴ ἀνέχου, ἀπὸ ἀκοῆς μὴ κατακρίνῃς· ποτέ·
πολλοὶ μετὰ φθόνου καὶ ἔριν καταγοροῦσιν. Ἐάν δὲ
μετὰ πολλῆς ἀκριβείας εὐρῇς τὸν ἀμαρτήσαντα, καὶ
εὐθέως αὐτόν ἐπὶ [842] πάντων ἐλέγξῃς, ἵνα μὴ περ-
σόν καιρὸν αὐτῷ ᾧ· μὴδὲν αἰδεσθῇ. Δύο γὰρ κακὰ
ἔχει τὸ ἐλέγχειν ἐπὶ πάντων· οἱ μὲν γὰρ ἐλεγχομένοι,

μὴ φέροντες τὴν αἰσχύνην, μηδὲ φέροντες τὸ δνειδος, ἐπὶ τὸ ἕτερον κακὸν χωροῦσι μάλιστα· καὶ ὅταν ἀκαίρως κατηγορῶνται, ἐπὶ τὸν τῆς ἀγγόνης θάνατον τρέγουσι. Τοιοῦτος γὰρ ἐστὶν ὁ Σατανᾶς· ὑποβάλλει ποιεῖν τὸν ἄνθρωπον τὸ κακὸν, ὑποβάλλει ποιῆσαι καὶ ἕτερον, καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι καταγεῖ· Ἐτοιμάζει ἐλέγχους, κατηγοροῦς ὅλους εὐτρεπίζει κατηγορεῖν αὐτοῦ τὴν συμφορὰν, καὶ γίνεται πρόξενος κατήγορος· καὶ τῶν ἐλεγχόμενων τὸν μὲν εἶτι μανικώτερον ἀπεργάζεται, θάτερον δὲ πολλὴν αἰσχύνην ἐπαγόμενον, ποταμούς καὶ ἀγγόνας προξενεῖ. Διὰ ταῦτα τὰ πειρατήρια ὁ ἐμπιστευθεὶς ποίμνην τοῦ Χριστοῦ λογικῇ, ὀφείλει πράβει εἶναι, καὶ μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας ἐκζητεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας· καὶ ὅταν εὕρῃ τὸν ἁμαρτηκότα, μὴ εὐθέως ἐκβαλεῖν τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ δραξάμενος ὁ Σατανᾶς τὸν ἄνθρωπον ἰδιοποιήσῃ. Ὅταν γὰρ ἀφορισθῇ ἄνθρωπος ὡδὸν τοῦ ἀρχιρέως, ἀγκαλίζεται αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ οὐκ ἀφίσταται αὐτοῦ, ἕως οὗ εἰσδεχθῇ. Οὐκ ὀφείλει ὁ ἱερεὺς πυκνότερως ἀφορίζειν, οὐδὲ καταρᾶσθαι. Ταῦτα ἰδὼν σὺ ὁ ποιμὴν, οὐκ ὀφείλεις ἀκριτῶς ἀπίσασθαι τὸ πρόβατον, οὐδὲ χωρίσαι τῆς ποίμνης· ἀλλ' ὅταν εὕρῃς τὸν ἁμαρτηκότα, κάλεσον αὐτὸν καταμύνας, καὶ τὰ μὲν ἐπιτίμησον, τὰ δὲ παρακάλεσον ἀποστῆναι αὐτὸν τοῦ κακοῦ, καὶ ἁπαξ, καὶ δις, καὶ τρίς· καὶ εἰ μὲν ἀκούσῃ σου τῆς συμβουλίας, ἐκέρθησας τὸν ἀδελφόν σου· καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι Ὁ ἐπιστρέψας ψυχὴν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτῆς, σώσει ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. Τὰ πρῶτα συγχώρησον αὐτῷ· τῷ γὰρ ἀφίεντι ἀφεθήσεται. Καὶ πάλιν ὁ φιλόανθρωπος Κύριος, ὅτι Ἐὰν ἐβδωρηκόντις ἐπὶ ἁμαρτίῃ σου εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἴσως αὐτῷ. Καὶ μηδὲν δνειδίσῃς τὸν κεκαλυμμένον, μηδὲ παροργίσῃς

αὐτὸν ἐπιστρέφοντα· ἐὰν δὲ μετὰ τρεῖς νοουθεσίας διωρθώσῃται ἑαυτὸν διὰ μετανοίας, τότε εἰσδεχθήσεται. Ταῦτα πάντα ὀφείλει εἰδέναι ὁ ἱερεὺς, καὶ πῶς χρὴ ἐμπολιτεύεσθαι ἐν τῷ λαῷ, καὶ οὐ μὴ κατακριθῇ εἰς τὸν αἰῶνα. Λοιπὸν περὶ διακόνων παραθήσεται τὸν λόγον, καὶ πῶς χρὴ αὐτοὺς ἐμπολιτεύεσθαι. Ὁ διάκονος τοῖνον ὀφείλει πάντα κατὰ γνώμην τοῦ πρεσβυτέρου διαπράττειν, καὶ εἰς τὸν κανόνα, καὶ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας· καὶ εἰς τὸν λαὸν μηδὲν αὐθεντεῖν, ἀλλὰ πάντα κελεύει τοῦ πρεσβυτέρου διοικεῖν, μηδὲ τινα ἀφορίσαι ἐξουσίαν ἔχειν, οὐδ' ἕτερόν τι ποιεῖν. Μὴ παρόντος δὲ τοῦ πρεσβυτέρου, ἐξουσίαν ἔχει ὁ διάκονος πάντων, καθὼς καὶ ὁ πρεσβύτερος, παρεκτός τῶν θείων μυστηρίων. Ἐὰν μέλλῃ ὁ ἱερεὺς ἀποδημεῖν, ὀφείλει παρακαλέσαι ἕτερον πρεσβύτερον ἐξ ἑτέρας κώμης ἀποδιδοῦναι τὰς εὐχὰς τῷ λαῷ· εἰ δὲ ἀνάγκη γίνεται, καὶ μὴ εὐρεθῇ πρεσβύτερος, ὀφείλει ὁ πρεσβύτερος ἀγάσσει τὸν ἄρτον, καὶ προστάξει τὸν διάκονον τῷ λαῷ διδόναι. Ἐὰν δὲ γέννηται ἀνάγκη, καὶ εὐρεθῇ παιδίον ἀβάπτιστον, καὶ μέλλῃ τελευτᾶν, ἔξῃ τὸν διάκονον βαπτίσαι· καὶ εἰ μὲν ἀπέθανε τὸ παιδίον, ἐλογίσθῃ αὐτῷ βάπτισμα· ἐὰν δὲ παιδίον τῇ ἀμελείᾳ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποθάνῃ ἀβάπτιστον, οὐαὶ ἐστὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ἐκείνῳ! Ἐὰν δὲ τῇ ἀμελείᾳ τῶν γονέων ἀποθάνῃ ἀβάπτιστον, οὐαὶ ἐστὶ τοῖς γονεῦσι τοῦ παιδίου! Τοιγαροῦν οὐκ ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς ἀφίεναι ἀβάπτιστον τὸ παιδίον ἐπὶ τῇ πολλῇ· πρόβατον γὰρ ἀσφαγιστόν, μερὶς λύκου. Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ σφαγὴς φυλάσσει τὸν ἔχοντα τὴν σφαγίδα. Αὐτῷ σὺν τῷ Χριστῷ πρέπει ἡ ὄψα καὶ ἡ τιμὴ καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, καὶ [843] ὅτι οὐδὲν ἡμέτερον.

Πολλάκις ὑμῖν εἶπον διαλεγόμενος, ὅτι πεπλανημένοι εἰς τὰ ψευδῆ ἔννοια τοῖς ἀνθρώποις ἐμπροσθεν πληθύνει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἐλαττοῖ τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ἕκαστος ὀφειλόμενος ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν πολιτείας αἰεῖν. Αὕτη δὲ ἐστὶν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχομεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ βίου, ὡς κύριοι κεκτημένα καὶ ἐσπούδα· καὶ ταύτης ἐνεκεν τῆς ὑπολήψεως σφοδρῶς ὑπερ αὐτῶν διαμαρτυροῦμεθα καὶ πολεμοῦμεν καὶ δικαζόμεθα, καὶ εἰς ἀκαίρως αὐτῶν περιεχόμεθα, ὡς ἐξαιρέτως κτημάτων. Ἡ δὲ ἀλήθεια οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ ἐναντίας. Πάντων γὰρ, ὧν ἀπολαύομεν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, οὐχ ἡμέτερά εἰσιν, οὐτε μὴν ἡμεῖς ὡς αὐθεντοὶ καὶ κύριοι αὐτὰ κατέχομεν, ἀλλ' ὡς παροικοὶ καὶ ἐπὶ ἡλῶδες καὶ μετανάσται· ἀγόμεθα δὲ, ὅπου οὐ θέλομεν, καὶ ἡνίκα οὐ προσδοκῶμεν, ἀφαιρούμεθα τῶν δυνάμεων, ὅταν δόξῃ τῷ Κυρίῳ τῆς κτήσεως. Διὸ καὶ ἐμμετάβολον τι χρημὰ ἐστὶ τὸ τῆς ἐπικύρου ταύτης ζωῆς· καὶ ὁ σήμερον ἐν δόξῃ, αὔριον ἐλατύνει, οἶκτον καὶ βοηθείας ἀξίος· ὁ νῦν εὐπορος, καὶ εὐθυνοῦμενος ταῖς ὕλαις πλούτου, πέννης μετὰ μικρὸν, οὐδὲ τὸν ἄρτον οἰκοῦν ἔχων, ὃν προσφέρηται εἰς ζωὴν. Καὶ τούτῳ μάλιστα ὁ Θεὸς ἡμῶν τῶν θνητῶν ὑπερέχει, τῷ αἰὶ ὡσάυτως εἶναι, καὶ ὡσάυτως ἔχειν, καὶ ἀναφαίρειν καταστῆσαι ζωὴν καὶ δόξαν καὶ δυνάμειν. Πόθεν οὖν εἰς ταύτην τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου; Ἡ τάχα γνώριμος τυγχάνει τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ φιλολόγοις. Ὁ Λουκάς ἡμῖν παραβολὴν ἀναπαύσας ὑπανεγὼν ἀρίτως, ἐν ἣ τὸν οἰκονόμον τῶν ἀλλοτρίων ὑπογράφει στενοῦμενον καὶ θλιβόμενον, ἐπειδὴ ὡς ἐμπαθὴς τις καὶ πολυδάπανος, ἤκουσε παρὰ τοῦ κυρίου τῶν κτημάτων καὶ χρημάτων, ὅτι ἄδω τὸν λόγον τῆς δικαιοσύνης, καὶ μετὰ στήθι· οὐ γὰρ τοῖς ἐμοῖς σε ὡς ἰδίῳ ἐντρυφᾷ ἀνέξομαι. Τοῦτο δὲ ἐστὶν οὐ γενομένου πράγματος ἐξήγησις, ἀλλὰ πλάσιος παραβολῆς, τοῖς ἐπεσκαίμενοις τὸν λόγον ἱθιχὴν ἀρετὴν ἐκπαιδεύουσα. Γνωθὶ τοῖνον ἕκαστος, ὡς ἀλλοτρίων εἰ διοικητῆς· καὶ ρίψας ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸ αὐθεντεῖν, καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν, τὸ τοῦ ὑπευθύνου καὶ οἰκονόμου ἀνάλαβε ταπεινὸν καὶ εὐλαβὲς, αἰετὶ τὸν Κύριόν σου ἀναμένων, καὶ μετὰ δειλίας συγγράφων τῆς ἀπολογίας τὸ λογιόσιμον. Παροικοὶ γὰρ εἰ, ὀλιγοχρονίου χρήσεως καὶ παροδικῆς λαβῆς συγχωρησιν. Εἰ δὲ ἀμφιδόλεις, ἐπὶ τοῖς γνωρίμοις κατὰμαθε τὸ γινόμενον, καὶ τῷ ἀψευδεῖ διδασκάλῳ, τῇ πείρᾳ, παιδεύθῃτι· Κέκτηται γὰρ ὁ Κύριος, ἡ παρὰ πατρὸς λαβὴν, ἡ ἀπὸ τινος συναλλάγματος κύριος γεγονώς· ἀναλόγισαι οὖν τῇ μνήμῃ, καὶ ἀπαριθμηταὶ πάντα, εἰδύναται, τοὺς προ-

κατεσχότας αὐτό· ἐπίβαλε καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ τὸν νοῦν, καὶ πόσοι αὐτοῦ κυριεύουσιν μετὰ σὲ καταπόνησον· φράσον δὲ μοι, τίνος ἡ δεσποτεία, καὶ τίσι κατ' ἐξαιρέτην διαφείρουσα, τοῖς ἐσχηκόσι, τοῖς ἔχουσιν, ἡ τοῖς μέλλουσιν; Εἰ γὰρ τις ὡς περὶ ἐκμαχισθῇ πάντας ἀθροίζεσιν, εὐρεθῇσονται πλείους τῶν ὀβολῶν οἱ κεκτημένοι. Μᾶλλον δὲ, ἐπεὶ ἀκριβὺς βούλει κατεῖναι τίτι παρόμοιος ὁ βίος ἡμῶν, μνημόνευσον εἰ ποτε ὥρα θέρους ὁδοπορῶν ἐθεάσω δένδρον ἀμφιλαφές, ἐπὶ πολὺ τὸν πλάτους καὶ τοῦ μήκους διήκον, ἱκανῇ τῇ σιγῇ οἰκίας πληρῶσαι χρῆσαι. Τούτῳ τερφθεὶς ὑπῆλθες, καὶ, ἐφ' ὅσον ἐξῆν, ἐκείσε κατέμεινας. Ἐπειδὴ δὲ εἶδες πάλιν ἀπάροι, καὶ συμβουλοῦμενον... τὴν ἀφίεν, ἑτέραν ὁδοπορίαν, ἐπέστη ἑτερος. Καὶ σὺ μὲν ἐφορῶντος τὴν ἀποσκευὴν, ὁ δὲ τὴν ἰδίαν καθήρει, καὶ πάντα τὰ σὰ ἀθρόον διεδέξατο, τὴν στιβάδα, τὸ πῦρ, τὴν τοῦ δένδρου ακίαν, τὸ παραβρέον ὕδρω. Καὶ ὁ μὲν οἰχέτω τῆς ἀνακλίσεως, σὺ δὲ τοῦ περιπάτου. Ἐτέρωθεν κάκεινος, εἰτα ἀφῆκε. Καὶ τὸ δένδρον ἐπὶ μετὰς ἡμέρας ἐγένετο τυχὼν δέκα ξένων ὀλιγοχρόνιων καταγῶγων· [844] καὶ τῶν πάντων γενόμενον, ἐνδὲς ἦν τοῦ δυνάως κυρίου. Οὕτω καὶ αἱ περιουσίαι τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς τέρπονται μὲν πολλοὺς καὶ τρέφουσι, τῆς δεσποτείας δὲ μόνω τῷ Θεῷ προσηκούσης, τῷ ἀφάρτον καὶ ἀνώλεθρον ἔχοντι τὴν ζωὴν. Ἐθεάσε καὶ πανδογοῖν, ἐφ' ἣ πάντως ὀδεύων κατέλυσας· ἔλαβες δὲ ἐκείθεν πολλὰ, βαστάζων μηδὲν· κλίνην, τράπεζαν, ἐκπόματα, πίνακα, ἄλλα σκεῦη παντοδαπά. Οὐδὲπώ δὲ σοῦ πρὸς αὐτάρκειαν χρηστέμενον, ἤκεν ἄλλος, πνευστῶν, κεκονιαμένους, κατεπαίγων σε, καὶ ἐξείργων σε τοῦ πανδοχείου, καὶ ζήτην τὰ ἀλλότρια ὡς ἐξαιρέτα. Τοιοῦτος ὁ βίος ἡμῶν, ἀδελφε, ἐπὶ τῶν λεχθέντων παραδοκίμους. Ἐγὼ δὲ ὁυμᾶζω τοὺς λέγοντας· Ἴδω χυρίων μου. Ἡ οἰκία μου. Ὁ πῶς ματαῖα συλλαβὴ ἐξοικειοῦνται τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ τρισὶ στοιχείοις ἀπατηλοῖς ἐναγκαλίζονται τὰ ἀλλότρια! Ὡς περὶ τῶν θαυματοποιῶν προσωπεία ἔχει μὲν οὐδὲς κατ' ἐξαιρέτην, πάντες δὲ ἐπιτίθενται οἱ τῶν δραμάτων ὑποκριταί· οὕτω τὴν γῆν καὶ τὰς ἐπ' ἐκείνῃ ὕλας ἄλλοι εἰς ἄλλων ἐμαγία ἐπεδύονται. Μὴ τι βασιλέως, εἰπέ μοι, δυνατώτερος; Ἄλλ' ὅμως ἐρευνήσαντες τὰ βασιλεία, ζήτησαν χλανιδίους βασιλικὰς· εὐρήσεις δὲ ταύτας ἱκανὰς, αἱ πολλὰν βασιλέων ἐνέδυσαν σώματα· ὁμοίως καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς πόρπας, καὶ τὰς ζώνας, πάντα κληρονομίαν ἀσπαστον, χρῆσιν κενὴν, ἀπὸ τῶν ὀδεύοντων εἰς τοὺς μένοντας ἀπομένουσιν. Τί δὲ τῆς τῶν ὑπάρχων ἀξίας ἡ σκη...

scias tu, pastor, cave ne sine iudicio ovem repellas vel a grege separe; sed cum peccantem deprehenderis, evoca illum seorsim; et parum corripere, partim obsecra semel, bis, terve, ut a malo discedat: et si consilium tuum admiserit, lucratus eris fratre tuum, ut ait Scriptura: *Quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus, et operiet multitudinem peccatorum* (Jac. 5. 20). Prima ipsi condona, quia ei qui dimittit dimittetur. Ac rursus ait clemens Dominus: *Si septuagies septies peccaverit in te frater tuus, dimitte illi* (Matth. 18. 22). Et ne illi occulta exprobres, neque illum sese convertentem irrites. Si vero post tria monita sese convertat ad poenitentiam, tunc recipiatur. Hæc omnia sciat oportet sacerdos, et quomodo se gerere debeat erga populum: et non damnabitur in æternum. Deum de diaconis agam, quomodo scilicet eos conversari oporteat. Diaconus igitur debet omnia secundum presbyteri sententiam agere, et quantum ad canonem, et quantum ad ecclesiasticos usus: nec debet quidpiam in populo cum auctoritate facere, sed omnia

jussu presbyteri administrare: nullum segregare potest, nec aliud quidpiam facere. Absente autem presbytero, potestatem in omnia habet diaconus, sicut et presbyter, exceptis divinis mysteriis. Si sacerdos reditum differat, debet evocare alterum presbyterum ex alio vico, qui orationes pro populo fundat. Si vero necessitas fuerit, nec inveniatur presbyter, debet presbyter loci sanctificare panem, et diacono præcipere ut populo conferat. Si in necessitate puer non baptizatus mox moriturus sit, diacono licet baptizare illum; si puer mortuus postea fuerit, id pro baptismo censetur: si vero incuria presbyteri puer sine baptismo moriatur, vae presbytero illi! sin incuria parentum, vae parentibus pueri! Non debent ergo parentes puerum sine baptismo multis annis relinquere: ovis enim non obsignata, lupi portio est: Christi namque sigillum, illo obsignatum servat. Ipsum itaque Christum decet gloria, honor et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE PARABOLA VILlici INIQUITATIS (Luc. 16), ET QUOD NIHIL NOSTRUM SIT.

Sæpe dixi vobis falsam quamdam opinionem inter homines sparsam augere peccata, et bona minuere, quæ singuli nostrum debent in vita angere. Hæc vero opinio est, nos omnia quæ ad vitam usum habemus, quasi possessores et dominos habere. Hujus vero opinionis causa admodum pro illis concertamus et litigamus, importunæque illa tuemur, quasi proprias possessiones. Res autem non ita se habet, sed contra omnino. Omnia enim illa, quibus fruimur in hac vita, non nostra sunt, neque nos illa ut domini et possessores tenemus, sed ut advenæ, peregrini et viatores. Ducimur autem quo nolumus, et cum non expectamus, ab his rebus avellimur, quando placet Domino possessori. Volubilis certe res est hujus fluxæ vitæ ratio; et qui hodie in gloria est, cras erit miserabilis, misericordia et ope dignus: qui nunc opulentus est et divitiis pollens, paulo post inops ne panem quidem habebit ad vitam sustentandam. In hac maxime re Deus nobis mortalibus præcellit, quod semper idem ipse sit, semper eodem modo se habeat, et vitam, gloriam, potestatem possideat, quæ auferri nequeat. Unde ergo nobis tale sermonis exordium? Id forte notum est, viris saltem mente præditis ac studiosis? Lucas nobis parabolam modo proposuit, in qua villicum alienorum bonorum describit in angustia versantem: quoniam, utpote delicis et sumptibus deditus, audierat a domino possessionum et divitiarum: Da rationem villicationis, et vade: neque enim te ex bonis meis, ut tuis, deliciarum sinam. Est porro illud non gestæ rei narratio, sed ficta parabola, qua adumbratis verbis virtutem moralem docet. Scias ergo, quisquis sis, te alienorum esse administratorem, et abjecta ab animo arrogantia et superbia, humilitatem et reverentiam villici debitoris assume, et dominum semper expectans, cum timore rationes a te reddendas describe. Advena quippe es, qui brevem rerum hujusmodi usum accepisti. Quod si ambigis, ex rebus notis accipe notitiam, et ab experientia, non fallaci doctore, erudiaris. Prædium possides, quod vel a patre vel ex quodam pacto accepisti? memoria repete et enumera, si potes, eos qui ante te illud possederunt, in futurum tempus mentem evoca, et cogita quot post te illud possessuri sint: dic vero mihi, quis sit dominus, et ad quos præcipue pertineat, ad eos qui possederunt, ad eos qui nunc possident, an ad eos qui possessuri sunt? Nam si hos omnes quis, si fieri posset, colligeret, plures possessores quam obolos reperiret. Imo si accuratius scire velis, cui rei similis sit vita nostra: recordare, num aliquando in æstate iter agens videris umbrosam arborem undequeque ramos

extendentem, quæ posset umbra sua domus vicem agere. Hujus conspectu delectatus, subiisti, et quantum licuit ibi mansisti. Quia vero oportuit inde proficisci, dum iter carpere cogitas, alter viator advenit: et tu quidem sarcinam tuam auferis, ille suam deponit, et tua omnia excipit, stratum, ignem, arboris umbram, fluentem aquam. Et ille quidem finem fecit quiescendi, tu vero ambulandi. Delectatus ille est, et postea locum dimisit. Et arbor illa uno die fuit decem forte peregrinorum ad breve tempus diversorium, et cum omnium fuerit, unius tamen domini erat. Sic et facultates hujus vitæ multos delectant et alunt, cum dominum solum habeant Deum, cujus vita incorrupta immortalisque est. Vidisti etiam diversorium in quod iter agens divertisti; multa illic habuisti, quorum nullum attuleras, lectum, mensam, pocula, tabellam, aliaque diversa vasa: et cum nondum illis satis usus esses, venit alius sufflans et defessus, pulverulentus, qui te urisit et ex diversorio emisit, quærens aliena quasi sibi propria. Talis est vita nostra, frater, magis etiam fluxa, quam supra dicta. Ego autem miror eos quid dicunt, Donus mea, prædium meum. O quam vana syllaba sibi propria faciunt ea quæ ad se non pertinent, et tribus fallacibus literis aliena abripiunt! Ut personatæ larvæ nemini propriæ sunt, sed ab omnibus dramatum histrionibus induuntur: sic terram, et ea quæ in terra sunt, alii post alios ceu vestimenta induunt. Num, quæso, quidpiam rege potentius est? Attamen regiam scrutare, exquirere vestimenta regia; inveniesque multa quæ plurimorum regum corpora tulerunt: similiterque, coronas, fibulas, balteos, omnia instabilis sunt possessio, vanus usus, a præsentibus ad futuros transiens. Quænam vero est præfectorum dignitatis scena? argenteusne currus? virga aurea? At vides ea non semper habere præfectum, neque semper eundem, sed singulos ad breve tempus. Sicut enim funeris lectus alia et alia corpora excipit: sic eorum, qui principatus obtinent, symbola sibi mutuo succedentibus serviunt. Hinc nobis Apostolus multas voces ad hanc rem nos instituentes exclamando profert: *Præterit enim figura hujus mundi* (1. Cor. 7. 31); et, *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes* (2. Cor. 6. 10); et, *Qui utuntur, tamquam non utantur*. Hæc quippe omnia ad unum tendunt scopum; debere nos tamquam unius diei homines vivere, semperque exitum expectare. Et ut discas te legibus subijci, et tibi, ut decet, recte vivendum esse; a teipso considera primum, animam tuam virtutis præceptis semper esse subjectam, neque te tui dominum esse, sed oportere te et verba et opera et omnes vitæ motus dirigere. Corpus accepisti

sti a Creatore, quinque sensibus ad vitæ usus instructum: illi vero sensus non sunt liberi nec sui arbitrii, sed singuli servi et sub lege sunt. Primus sensus oculus audit. Vide, inquit, et considera ea quæ videre bonum est, solem qui orbem omnem illustrat; lunam quæ tristitem et obscuram noctem illuminat; aliasque stellas, quæ nec multam nec sufficientem lucem nobis subministrant, sed pulchrum, quem sortitæ sunt, fulgorem exhibent: considera terram omnigenis floribus et herbis comantem, mare velut planitiem extensum, quando pura adest tranquillitas. Ad hæc et similia videndi facultate utere; cætera vero spectacula, quæ damnum in animam inducunt, devita et prætercurre, tibi que tegumentum impone ne videas: melius enim est hunc sensum obtenebrari, quam tenebrarum opera parere. Ideo hesternæ die dicebat nobis Dominus per Matthæum: *Omnis qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 18): ac melius est exsculpere illum, quando inordinata et damnosa respicit. Habet quoque auditus præcepta, quæ mala audire prohibeant. Oportet enim illum, cum bona audit, apertum esse, et illa in mentem mittere quæ utilia esse possunt: si vero pestiferum et corruptum quidpiam accesserit, quod possit cœnum peccatorum movere, oportet illud fugere ut venenatam feram. Temperetur lingua cum ore, loquatur justa, a prohibitis absteineat, a conviciis, a sycophantiis, ab accusatione injusta, a detractatione circa fratres, a blasphemia in Deum. Loquatur omnia bona, pia, quæ ad bona opera hortentur: dicat omnis homo hæc sacri psalmistæ verba: *Dixi, Custodium vias meas, ut non delinquam in lingua mea; et, Sicut novacula acuta fecisti dolum; et, Linguis suis dolose agebant; et, Quid gloriaris in malitia, qui potens es in malitia? Iniquitatem tota die injustitiam cogitavit lingua tua* (Psal. 38. 1. et 51. 4. et 51. 11. et 51. 3. 4). Os utilia pariat. Temperentur quoque nares, ne suavia semper odorantur, nec pretiosorum unguentorum vaporem et fragrantiam in caput attrahant: similia enim Isaias valde improbat. Recordetur manus præceptorum, ut ne omnia sine obice tangat; extendatur ad elemosynam, non ad rapinam; servet sua, nec corradat aliena; tangat corpora agra et infirma, illa visitando, non autem corpora vigentium et fornicationi deditorum. Probavimus etiam nos non esse dominos nostros, sed tantum oëconomos. Quidquid enim est legibus et præceptis subjectum, servum et subditum est legislatori. Quod si partes corporis nostri non li-

beræ sunt a potestate, sed domini voluntati in operationibus subditæ, quid dixeris illis qui putant se auri, argenti, terræ aliarumque rerum possessionem habere sine ulla reddenda ratione? Nihil tuum est, homo; tu servus es, et tua sunt Domini: servus enim liberum peculium non habet. Nudus enim in hanc lucem ductus es; quæ habes accepisti, secundum legem Domini tui, aut ex paterna hereditate, quia sic Deus statuit: Parentes, inquit, filii dividunt spolia (Prov. 19. 14); aut ex connubio opulentiam nactus; nuptiæ vero et quæ illas sequuntur, a Deo statuta sunt; aut ex negotiatione vel agricultura aliisque modis, Deo tibi ad illa cooperante. Ecce demonstratum est te non tua accepisse. Videamus demum quid tibi præceptum sit, et qualis esse debeat illorum administratio. Da esurienti, indue nudum, cura afflictum, ne despicias inopem in triviis projectum: de te ne sollicitus sis, nec cures quomodo victurus sis usque in finem. Si hæc feceris, honoraberis a Domino; sin præcepto non obedieris, acerbè cruciaberis. Hæc non video esse hominis sui vel vitæ suæ potestatem habentis; imo contra, multa illa præcepta indicant mihi hominem fortiter regi, legibus dominicis subjectum, a quo vitæ disciplina requiritur ut debitum. Nos vero quomodo agimus? Quasi vitam habentes nulli rationi reddendæ obnoxiam, miseros et afflictos despiciamus, in calamitatibus deficientes: largiter autem bona impedimus rebus inanibus, adulatorum perditorum agmen alentes, parasitorum infelicium turnas trahentes: itemque in pugnis contra bestias et feras divitias dissipantes, in alendis equis nulli sumptui parcentes: ac rursus præstigatoribus et mimis similibusque pestibus pecunias effundentes. Rem patitur novam ac fere insanam. Ubi enim sumptus lucrum fert immensum et vitam æternam, argentum valde retinemus, ita ut ne pauci quidem oboli ex manu decendant; ubi vero sumptus peccatum est, et mille suppliciorum causa, ignisque cruciatum affert, ibi liberalitas petitionem prævertit, et omnibus apertis januis, divitiis ad extraneos prodire sinimus. Hic vero animus non est servorum expectantium Dominum, sed juvenum prodigorum, comessatorum, libidinosorum. Si vis autem, o auditor, videre timorem oëconomi, qui cum prudentia et pietate res sibi conceditas administrat, evolve librum Davidis, illos quære sermones, ubi vir, qui de finis sui exitu valde sollicitus est, sic Deum alloquitur: *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum* (Psal. 38. 5). .....

DE JEJUNIO (a).

Tuba altiore voce clamo, non ut aures voluptate decipiam, sed ut vera diceis voluptatem exstinguam, et verbo ventris concupiscentiam sedem, atque ad jejunium desiderium excitem. Jejunii enim desiderium est cæleste lucrum; lucrum autem voluptatis est damnosum. Nam qui gulæ dat operam et ventris concupiscentiam implet, fructum animæ spirituales labefactat: qui autem jejunio corpus macerat, et ciborum voracitatem fugit, meliorum rerum thesaurum exspectat. Jejunium namque castitatem docet, et tolerantem reddit, jejunium ad pietatem acuit, et ad patientiam exercet; jejunium angelicam reddit vitam, et corpus spirituale efficit; jejunium animæ est custodia, et corporis armatura inexpugnabilis. Neque enim insidiatricem voluptatem admittit, et oppugnantem concupiscentiam debellat. Jejunium mentem ad cælum erigit, illamque alis instruit, ut ad immortalem vitam advolet. Jejunemus ergo, dilecti, non tristi facie dies jejuniorum transigentes, sed lætis animis ut servi Christi erga illas affecti. Si enim cum desiderio ad

jejunium accedas, ne tristis esto, sed gande: nam hujusmodi toxicum animam tuam purgat. Ne admittas jejunium a bonis, quorum dulces sunt cibi; sed patienter exspecta, dum dulciorem cibis doctrinam accipis. Ideo jejunas a cibis, ut per spiritum nutriaris: ideo abstines a cibis corporeis, ut muneribus replearis cælestibus. Jejunium est pharmacum quod peccatum tollit, et cataplasma emolliens, quod ad pietatem abluit. Ad sicut deterioris morbi acerrimis asperimisque curati remediis, putredinem ex corpore eiciunt: sic mucore infectum peccatum, quod animam corrodit, asperimum jejunium ingressum paulatim minuit et exsiccat, omninoque destruit et expurgat. Ideo etsi laboriosum sit jejunium, est tamen utile et facile. Ne ergo invitus jejunas, ne laborem perdas, neque murmures, quia paulum tardas, ne ob modicum tempus totum amittas: quanto magis enim jejunio maccatur corpus, tanto major est ex jejunio utilitas. Ad justorum vitam recurre, et invenies illos ex jejunio magis claruisse. Primo Moyses jejunans in caliginem ingressus est, et per jejunium cum Deo colloquutus est; quadraginta dierum jejunium peragens,

(a) Hæc oratio ad Codicis Romani fidem emendata est.

τὸ ἀργυροῦν δῆμα ; ἡ καλαμὶς ἢ χρυσῇ ; Ὁρᾷς οὐκ αἶν ταῦτα ἔχειν τὸν ὑπαρχόν, καὶ οὐδέποτε τὸν αὐτὸν αἶν, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον ἕκαστον. Ὡς γὰρ ἡ κλίνη τῆς ἐκφορᾶς ἄλλα τε ἄλλα δέχεται σώματα · οὕτω καὶ τῶν ἐν ἀρχαῖς τὰ σύμβολα τοὺς χρωμένους ἀμείβει. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐδόξα πλείστας φωνὰς ταύτης τῆς διανοίας παιδεύοντάς · *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου* · καὶ τὸ, *Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες* · καὶ τὸ, *Οἱ χρωμένοι, ὡς μὴ παραχρῶμενοι*. Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς ἓνα τείνει σκοπὸν· ὅτι προτῆκει ὡς ἐφημέρους ἡμᾶς διαζῆν, ἵνα ἀναμένοντας αἶν τῆς ἐξόδου τὸ σύνθημα. Καὶ ἵνα μάθῃς ἀκριθῶς, ὅτι νόμιμος ὑπόκεισαι, καὶ καθὼς σε προστῆκει ζῆν ἀκριθῶς, ἀπὸ σαυτοῦ πρώτον κατανόησον, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ σου πανταχόθεν τοῖς τῆς ἀρετῆς ὑπόκειται παραγγέλλουσαν, οὐδὲ σαυτοῦ κύριος εἶ, ἀλλὰ προστῆκει σε οἰκονομεῖν καὶ λόγον καὶ πράξιν καὶ πᾶν τῆς ζωῆς σου κίνημα. Ἐλαβες σῶμα παρὰ τοῦ κτίσαντός σε, πέντε αἰσθήσεων εἰς τὰς τῆς ζωῆς χρεῖας οἰκονομοῦμενον. Εἰσὶ δὲ οὐδὲ αὐταὶ ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, ἀλλ' ἐκαστὴ δούλη ὑπὸ νόμον ἐστὶ. Καὶ πρώτος ἀκούει ὀφθαλμός. Βλέπει, φησὶ, καὶ θεωρεῖ, ἃ βλέπειν καλόν · ἥλιον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην φωτίζοντα, σελήνην τὸ σκυθρωπὸν καὶ ζοφώδες τῆς νυκτὸς καταυράζονσαν, τοὺς ἀλλοὺς ἀστέρας, οὐ πολὺ δὲ, οὐδὲ αὐταρχες ἡμῖν τὸ παρ' ἐαυτῶν φῶς χορηγοῦντας, πλὴν τὸ κάλλος ὃ ἔλαχον ἀποστρέφοντες · θεωρεῖ γῆν παντοδαποῖς ἀνθρώποις καὶ βοτάναις κομώσαν, θάλασσαν ἠπλωμένην ὡς πεδίον, ὅταν εἰς καθάρην γαλήνην παγῇ. Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατακέρησον τῷ ὁρᾷ · τὰς δὲ ἄλλας θέας, ὅσαι διὰ ὅψεως τὴν βλάβην ἐπεισάγουσι τῇ ψυχῇ, φεύγε καὶ παράτρεχε, καὶ ἐπιτίθει σεαυτῷ κάλυμμα, ἵνα μὴ βλέπῃς. Βέλτιον γὰρ σκοτίζει τὴν αἰσθησὶν ὅταν τῶν ἔργων τοῦ σκότους τὴν αἰτίαν παρέχῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἔλεγεν ὁ Κύριος διὰ Ματθαίου· *Πᾶς ὃ βλέπων ῥυτίδα παρὰ τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἔμοιχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ* · καὶ βέλτιον ἐκκόπτειν αὐτὸν, ὅταν ἄτακτα βλέπῃ καὶ ἐπιζητῇ. Ἐχει καὶ ἡ ἀκοὴ παραγγέλλουσα κυλιεῖσθαι κακῆς ἀκροάσεως · χρῆ αὐτὴν, ὅταν μὲν τινοὺν ἀγαθὴν ἀκοῇ, ἀναπεπτασμένην εἶναι καὶ νουνεῖν, καὶ εἰ αὐτῆς τῇ ψυχῇ παραπέμπειν τῶν συμφερόντων λόγων τὴν αἰσθησιν · εἰ δὲ τῆς κακίας ἑτεροῦς λόγους καὶ φθορὰς πλησιάσας αὐτῇ, ἐπανταλὴν μέλλοι τῆς ἀμαρτίας τὸν βόρβορον, δεῖ φεύγειν αὐτὴν ὡς ἰοδόλον θηρίον. Σωφρονεῖται καὶ ἡ γλῶσσα μετὰ τοῦ στόματος, λαλεῖται τὰ δίκαια, τῶν δὲ ἀπηγορευμένων ἀπέχεσθαι, λοιδορίων, συκοφαντιῶν, κατηγορίας ἀδίκου, κατακαλιᾶς τῆς τῶν ἀδελφῶν, βλασφημίας [845] τῆς πρὸς τὸν Θεόν · φεγγεσθῶ δὲ ὅσα εὐφημα, ὅσα εὐσεβῆ, πράξεις ἀγαθῶν ἔχει τὴν συμβουλίαν · καὶ λεγέτω πᾶς ἀνθρώπος τὰ τοῦ Ἱεροφάντου · *Εἴπα · Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν με ἐν ῥλώσσει μου* · καὶ, *Ὅσκι ξυρὸν ἡγορημένον ἐποίησας ὁδόν* · καὶ τὸ, *Ταῖς ῥλώσσεσιν αὐτῶν ἐδολοῦσαν*. Καὶ τὸ, *Τί ἐγκανχῇ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατός* ; Ἀνομιὰ ὤλην τὴν ἡμέραν, ἀδικίαν ἐλοχίστατο ἡ ῥλώσσά σου. Γενέσθω τῶν ὀφελούντων τὸ στόμα. Σωφρονεῖται καὶ ἡ ῥίς, μὴ τρυφᾷν αἶν ὀσφραϊνομένη, μηδὲ μύρων πολυτελῶν ἄντους καὶ εὐωδίας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀνέλκουσα · τῶν γὰρ τοιούτων

καὶ ὁ Ἰσαΐας σφοδρὸς ἐστὶ κατήγορος. Μεμνήσθω καὶ ἡ χεὶρ τῶν ἐντολῶν, ἵνα μὴ πάντων ἀκωλύτως ἀπτηται· ἐκτεινέσθω πρὸς ἐλεημοσύνην, μὴ πρὸς ἀρπαγὴν · τηρεῖται τὰ ἴδια, μὴ συναγέτω τὰ ἀλλότρια · ἀπτεσθῶ σωματῶν νοθρῶν καὶ κεκαυμένων, δι' ἀγαθῆς ἐπισκέψεως, μὴ τῶν σφριγόντων καὶ τῶν πορνείας ἐσχολώτων. Ἐδείξεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς καὶ αὐτοὶ ἐαυτὰν οὐδέποτε ἔσμεν κύριοι, ἀλλὰ οἰκονόμοι. Πᾶν γὰρ τὸ νόμιμος ὑποκείμενον καὶ προσταγμάσι, δούλον τοῦ νομοθέτου ἐστὶ καὶ ὑπήκουον. Εἰ δὲ τὰ μόρια τοῦ σώματος ἡμῶν οὐκ ἐλεύθερα ἐξουσας, ἀλλὰ Δεσποτικῇ βουλήματι πρὸς τὰς ἐνεργείας κανονιζόμενα, τί ἂν εἴπῃ τις πρὸς τοὺς οἰομένους χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων ὕλων ἀνευθύων ἔχειν τὴν κτήσιν; Οὐδὲν σὺν, ἀνθρώπε· σὺ δούλος, καὶ τὰ σὰ Κυρίου · δούλος γὰρ ἐλεύθερον πεποιῦλον οὐκ ἔχει. Γυμνὸς γὰρ ἤχθης εἰς τοῦτο τὸ φῶς · ἔλαβες, ἃ ἔχεις, κατὰ νόμον τοῦ Κυρίου σου, ἡ κληρονομία σου, ἐπειδὴ οὕτως ὁ Θεὸς διατάξατο (Γονεῖς γὰρ τέκνοις, φησὶ, μεριοῦσι σκύλα), ἡ ἀπὸ γάμου τὴν εὐπορίαν κτησάμενος (γάμος δὲ καὶ τὰ ἐπέκεινα παρὰ Θεοῦ διατέτακται), ἡ ἀπὸ ἐμπορίας καὶ γεωργίας καὶ τῶν ἄλλων προφάσεων, Θεοῦ σοὶ πρὸς ἐκείνα συμπράξαντος. Ἰδοὺ τοίνυν δεδείχθη, ὅτι ἔλαβες τὰ μὴ σά. Ἰδῶμεν λοιπὸν τί σοι ἐπετάχθη, καὶ οἷα ἡ ἐπ' ἐκείνοις διοικήσις. Ἀδὲς τῷ πεινῶντι, ἐνδύσον τὸν γυμνὸν, θεράπευσον τὸν κεκαυμένον, μὴ περιιῇς τὸν ἄπορον, τὸν ἐρριμμένον ἐν ταῖς τριβόδοις· σὺ περὶ σαυτοῦ μὴ μεριμνήσῃς, μηδὲ φροντίσῃς πῶς διάξεις ἐπὶ τῆς ὑστερίας. Κἂν ταῦτα, φησὶν, ἐργάσῃ, τιμηθήσῃ παρὰ τοῦ Δεσπότου · ἂν δὲ παρακοῦσῃς τῆς ἐντολῆς, κολασθήσῃ πικρῶς. Ταῦτα ἐγὼ οὐ βλέπω τὸν αὐτεξουσίον, οὐδὲ τοῦ ζῶντος μετὰ αὐθεντίας, ἀλλὰ τούναντι, τὰ πολλὰ καὶ συνεχῆ προσταγμάτα ὑποδείκνυσί μοι ἀνθρωπὸν βασιλευμένον ἰσχυρῶς, νόμιμος Δεσποτικοῖς ὑπεύθυνον, καὶ τὴν κεκαλονισμένην πολιτείαν ἀπαιτούμενον ὡς χρεός. Ἡμεῖς δὲ πῶς ὡς ἀλογίστευτον ἔχοντες βίον, τοὺς μὲν ἀλλήλους καὶ πενομένους περιορῶμεν τελευτώντας ταῖς συμφοραῖς, δαπανώμεθα δὲ φιλοτιμῶς ταῖς ματαιότησι, κολλῶμεν πλῆθος ἀσώτων τρέφοντες, καὶ φατρίας κακοδαίμονων παρασείτων ἐπιτυρόμενοι, καὶ αὐτὰς θηριώμενοι, καὶ θηρία, ἐπισκοροῦντες τὸν πλοῦτον, κἂν ταῖς ἱπποτροφίαις οὐδεὶς τῶν ὄντων φειδόμενοι, καὶ πάλιν θαυματοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξῆς ὁλέθροις δαπανώμεν τὴν εὐπορίαν. Καὶ πράγμα πάσχομεν καίνον, καὶ μνίας ἐγγύς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἡ δαπάνη φέρεται κέρδος ἀνάρημον καὶ σωτηρίαν ἀθάνατον, συνέχομεν σφοδρῶς τὸ ἀργύριον, ὡς μηδὲ ὀλίγους ὀβολοὺς τῆς χειρὸς ἐκπεσέιν· ὅπου δὲ ἀμαρτωλῶν γίνεται τὸ ἀνάλωμα καὶ μυρίων κολάσεων αἴτιον, καὶ αὐτῆς δὴ τῆς διὰ πυρὸς τιμωρίας, καὶ ἡ φιλοτιμία προλαμβάνει τὴν αἴτησιν, καὶ πάσας θύρας ἀνοίξαντες ἀφίεμεν τὸν πλοῦτον πρὸς τοὺς ἔξω χωρεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ φρόνημα οὐκ ἐστὶ δούλων ἀναμενόντων τὸν Κύριον, ἀλλὰ νέων ἀσώτων καὶ κυμαστῶν ἀκολάστον. Εἰ δὲ θέλεις, ὁ ἀκρατής, ἰδεῖν οἰκονόμου φόβον μετὰ τῆς σωφρονος εὐλαβείας διοικούντος τὰ πιστευθέντα, ἀνάπτειν τὴν βίβλον τοῦ Δαυὶδ · ζήτησον ἐκείνους τοὺς λόγους, ἐνθα φησὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνὴρ πολυπραγμόνων τοῦ ἰδίου τέλους τὴν προθεσίαν· *Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρας μου, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου*. ....

[846] Περὶ Νηστείας.

Σάλπιγγος ὑψηλότερα βοῶ τὴν φωνὴν ἀνυψῶν, οὐχ ἵνα τέρψει ἡδονῆς τὴν ἀκοὴν ἀπάτησά, ἀλλ' ἵνα λείξῃ τῆς ἀληθείας τὴν ἡδονὴν σέσω, καὶ παύσῃ μὲν ἀπὸ λόγου τὴν τῆς γαστροῦ ἐπιθυμίαν, ἐξεργῶ δὲ διὰ πόθου τὴν τῆς νηστείας ἐργασίαν. Πόθος γὰρ νηστείας ἐπουράνιον τὸ κέρδος, κέρδος δὲ ἡδονῶν ἐπιζητῶν ἀπεργάζεται τὸ βλάβος. Ὁ μὲν γὰρ βρῶσει σχολάζων, καὶ τὴν τῆς γαστροῦ πληρῶν ἐπιθυμίαν, τῆς ψυχῆς ζημιοῖ τὴν ἐπικαρτίαν τὴν πνευματικὴν· ὁ δὲ νηστεία τὴν σάρκα μαραινῶν, καὶ τὴν βρωμάτων τὴν ἀδωγαγίαν ἀποφεύγων, τῶν κρεττόνων θησαυρίζει τὴν προσδοκίαν. Νηστεία γὰρ σωφροσύνην ἐκδιδάσκει, καρτερικὸν κατασκευάζει· νηστεία πρὸς εὐσέβειαν ἀλείφει, καὶ πρὸς ὑπομονὴν γυμνάζει· νηστεία ἀγγελικὴν ποιεῖ τὴν πολιτείαν, καὶ πνευματικὸν ἀποτελεῖ τὸ σῶμα· νηστεία ψυχῆς ἐστὶ φυλακτήριον, καὶ σώματος ὅπλον ἀκαταμάχητον. Οὐτε γὰρ τὴν ἐπίδουλον ἡδονὴν παραδέχεται,

καὶ τὴν ἀντιστρατευομένην ἐπιθυμίαν καταγωνίζεται. Νηστεία εἰς οὐρανὸν ἀνάγει τὴν διάνοιαν καὶ περὶ αὐτὴν πρὸς τὴν ἀθάνατον φύσιν. Νηστεύμενοι τοίνυν, ἀκαπητοί, μὴ σκυθρωποὶ τοῖς προσώποις τὰς ἡμέρας τῶν νηστείων διεξερχόμενοι, ἀλλὰ φαιδραῖς ταῖς ψυχαῖς ὡς δούλοι Χριστοῦ πρὸς αὐτὰς διατιθέμενοι. Εἰ γὰρ ἐπιθυμῶν τῇ νηστείᾳ προσελήλυθα, μὴ στύγνας, ἀλλὰ χαίρου· καθαίρει γὰρ σου τὴν ψυχὴν τὸ δηλητήριον. Μὴ περὶ καλῶν τὴν νηστείαν ἐκδέχου, ὡς ἡδέα τὰ βρώματα· ἀλλ' ὑπομένων μακροθύμει ἡδύτερα τῶν βρωμάτων δεχόμενος τὰ διδάγματα. Διὰ τοῦτο νηστεύεις ἀπὸ βρωμάτων, ἵνα τραφῇς διὰ τοῦ Πνεύματος· καὶ διὰ τοῦτο ἀπέχῃ τῶν σωματικῶν ἐδεσμάτων, ἵνα ἐμπλήσῃς τῶν πνευματικῶν ἀναθημάτων. Φάρμακον ἐστὶν ἀναιρετικὸν τῆς ἀμαρτίας ἡ νηστεία, καὶ κατάπλασμα ψυχῆς μαλακτικόν, ἀποπλύνουσα πρὸς εὐσέβειαν. Καὶ ὡς περὶ τὰ χείρωνα πάθη δριμυτάτοις τισὶ καὶ στυπτι-

κωτάτοις καταπασόμενα, τὸ μὲν σπῆτικόν τοῦ σώματος ἀπορρίπτει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν ἐνυπομυχευοῦσαν ἀμαρτίαν καὶ κατὰ τῆς ψυχῆς νεμομένην στυπτικωτάτῃ ὑπεισελθοῦσα νηστεία ἀναζητεῖν μὲν αὐτὴν κατ' ὅλγον λεπτύνουσα, ἐξαφανίζει δὲ εἰς ἅπαν ἀποκαθαίρουσα. Διὰ τοῦτο εἰ καὶ ἐπίπονος ἡ νηστεία, ἀλλ' ὠφέλιμος καὶ εὐπρόσιτος. Μὴ τοίνυν λυπούμενος νηστεύσης, ἴνα μὴ τὴν κἀματόν ἀπολέσῃ· μὴδὲ γογγύσῃ· ὅτι ὀλίγον βραδύνεις, ἴνα μὴ δι' ὀλίγον τοῦ ὅλου ζημιάν ὑπομεινῇς. Ὅσῳ γὰρ νηστεία ὑποστυφεί τὸ σῶμα, τοσοῦτον ἐκ τῆς νηστείας ὠφέλεια. Ἀνάδραμε ἐπὶ τὰς τῶν δικαίων πολιτείας, καὶ εὐρίσκεις αὐτοὺς τὸ πλεῖον διὰ νηστείας εὐδοκίμησαντας. Πρῶτον Μωϋσῆς νηστεύσας ἐπὶ τὸν γνόφον εἰσελήλυθε, καὶ συνόμιλος τῷ Θεῷ διὰ νηστείας γέγονε. Τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν νηστείαν ἐπισυνάψας, νομοθέτης διὰ νηστείας ἐχηρμάτισε· καὶ οὕτε ἄρτον ἔφαγεν, οὕτε οἶνον ἔπιεν· ἤρκειτο γὰρ τροφὴ τὴν νομοθεσίαν παρὰ τοῦ νομοθέτου ἐκδοσκόμηνος. Ἰνα δὲ μάθῃς πόσον ὠφέλει ἡ νηστεία, καὶ πόσον ἔλκεται ἡ μέθῃ νηστείας ἀντιστρατευομένη· κατανόησον τοὺς ὑπὸ Μωϋσέως πρᾶττομένους, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ γιγνομένους, καὶ εὐρήσεις τὴν δύναμιν τῆς νηστείας. Ἄνω Μωϋσῆς τὸν νόμον ἐλάμβανε, καὶ κάτω ὁ λαὸς τὸν νόμον ἀνέτρεπε. Λυπηθεὶς γὰρ Μωϋσῆς τὸν νόμον συνέτριβε, οὐκ εὐλογῶν ἠγησάμενος μεθύουσι τὸν νόμον πιτεῦσθαι, καὶ διανοίαις ὄνῃ βεβασημέναις λόγια παραδίδοσθαι. Βλέπε πόσον ἀδικεῖ ἡ μέθῃ ἀντιπίπτουσα τῇ νηστείᾳ. Ἀλλὰ πάλιν νηστεία τοσοῦτον κακὸν ἐπανορθώσασα· ταῖς αὐταῖς χρησάμενος ἡμέραις, πάλιν ἐπανεκαλέσαστο τὸν νόμον. Μνημόσυνον ἡμῖν καταλείπει πρὸς ἀσφάλειαν βίου καὶ πολιτείας, τάχα διὰ τοῦτου γιγνομένου καὶ μυστήριόν τι ἐντείνόμενος. ὅτι ἡ μὲν πρώτη νομοθεσία ἀρτῆσει, συντριβομένη διὰ τὴν τοῦ προτέρου λαοῦ ἀπιστίαν· [847] ἡ δὲ δευτέρα ἐνήργησε πανταχοῦ δεδομένη, τοῦ δευτέρου πιστῶς δεχομένου τὸν δεύτερον νόμον, καὶ συμφυλάττοντος. Καὶ Ἠλίας δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας νηστεύσας, καὶ μὴ τροφὴ τὴν ἐρημον διδεδούσας, οὐκ ἠθάρτετο καμᾶτο· νηστεία γὰρ αὐτὸν ἐδάσταξε, τὸν πόνον ἐπικουφίσουσα· καὶ μετὰ νηστείας Θεὸν ἐθέασατο, καθὼς οἶόν τε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατανόησαι. Οὐ συμβατικοὶς ὀφθαλμοῖς τὸν ἀσώματον ἐθέασατο, ἀλλὰ καρδίᾳ τὸν ἄορατον κατανόησας, κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα. Μακάριον γὰρ οἱ καθαρὸι τῇ καρδίᾳ, ὅτι τὸν Θεὸν ὁρῶνται. Οὕτω νηστεύσας, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε κατὰ τῶν ἀκολάστων, καὶ τρυφῇ τὸν ἐαυτὸν βίον καταδαπανώντων, ἐν ᾧ ὅπερ οὐχ ἔλλοντο ἰδὲ προαιρέσει μετεσχομένοι, τοῦτο διὰ τῆς τοῦ λιμοῦ νηστείας μάθωσι παιδεύόμενοι, καὶ γνώσι, πῶς ὠφέλιμός ἐστιν ἡ νηστεία, καὶ ἐν καιρῷ τρυφῆς τὴν ἐργασίαν ἐπιδεικνυμένη. Δανιὴλ δὲ καὶ αὐτὸς τρεῖς ἐβδομάδας νηστεύσας, καὶ ἄρτον ἐπιθυμῶν μὴ γευσάμενος, εἰς λάκκον λέοντων διὰ ζήλον τῶν ἀκολάστων παραγενόμενος, καὶ λέοντας ἐκεῖ νηστεύειν ἐδίδαξεν. Ἐδυσωπήθησαν γὰρ τὸν νηστευτὴν οἱ ἄγριοι θῆρες, ἡμερώτεροι τῶν λογικῶν θηρίων γεόμενοι, καὶ ἀπέλειπον τὸ ἴδιον στόμα, τοῦ ἀγίου σώματος ἀψαθῆαι μὴ κατατολμήσαντες. Ἄσπερ γὰρ ὅλον τὴν ἰδίῳ σώματι παραθέμενος τὴν νηστείαν, καὶ ὅλον ἐαυτὸν δι' αὐτῆς ὀχυρῶν, ἀπεπλάνησε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν λέοντων, μὴ σῶμα ἀνθρώπινον, ἀλλὰ σῶμα ἀγγελικὸν ἐπιδεικνύμενος. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι, μὴ βουλήντες τῇ παρανομίᾳ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως κοινωνήσαι, ἀλλὰ τῇ κατὰ νόμον νηστείᾳ ἐξακολουθήσαι, εἰς τὴν ἐξαφείσαν πῦρὰν τῆς καμίνου εἰσελθόντες ἔσβησαν τὴν φλόγα, δρῶσαν ἀντὶ πυρὸς τὴν καμίνον διὰ νηστείας ἐργασάμενοι· καὶ τὸν μὲν ἀπέφρων τῆς νηστείας τὸ πῦρ κατετόλμησε (πάντας γὰρ τοὺς περιεστώτας Χαλδαίους κατεδράμηνε)· τοὺς δὲ ἐν συνθεῇ τῆς νηστείας ὑπενέχωρσας, τοῦ σώματος αὐτῶν ἀψαθῆαι μὴ δυνάμενον. Οὕδὲ γὰρ ὤλη τις ἦν ἐν τῷ σώματι, τῆς νηστείας πνευματικὸν αὐτὸ ἐργασασμένης. Ὅμοιως δὲ

καὶ Νινευῖται νηστεύσαντες τὸν θάνατον ἀπεκρούσαντο· τρεῖς γὰρ ἡμέρας νηστεία ἐκτενὺς προεκαρτερήσαντες, τὴν αἰώνιον κόλασιν δι' ἡμερῶν ὀλίγων μεταποιήσαντες, αἰώνιον ἔπαινον τῷ κόσμῳ καταλελοίπασιν. Ὅρατε, ἀγαπητοί, πόσον ἰσχύει νηστεία μετ' εὐχῆς καὶ ἔργων ἐκτελουμένη. Νηστεία γὰρ καὶ δέησις ἐκ θανάτου ῥύεται· δικαιοσύνη δὲ ὑπὲρ ἀμφοτέρων. Νηστεία καὶ θάνατον ἀναιρείς, καὶ ὀργῆς ἀπολύτρωσις· νηστεία καθαρσις διανοίας, ὁμοδιαιτίας ἐγκρατείας, γυμνάσιον εὐσεβείας, ζυγὸς δικαιοσύνης. Οἶδε νηστεία πλούσιον τὸν πένητα ἀπεργάζεσθαι· οὐ γὰρ ἀκαιρῶς δαπανᾷν συγχωρεῖ, τοῦ μέτρου τὴν αὐτάρκειαν παρεχόμενη· οἶδε καὶ τὸν πλούσιον οἰκονόμον τῶν ἰδίων χρημάτων κατασκευάζειν, μὴ ἀδελῶς συγχωροῦσα καταπιάνειν· ἐπίσταται καὶ νεότητος νηστεία ἀκμῇ. Διδάσκει χαλινὸν τῶν βρωμάτων, περιτίθει τὴν ἐγκράτειαν, καὶ σφῶς ἡνιοχοῦσα πρὸς εὐσέβειαν καὶ σωφροσύνην. Οἶδε καὶ προσδύτους σοφίαν, καὶ καθαρὸν τὸ τῆς διανοίας φυλάττειν ἥμμα. Νηστεία ὑγιεινότερον διατηρεῖ καὶ τὸ σῶμα· οὐ γὰρ βαρυνόμενον ὑπὸ τῶν βρωμάτων ὤλην δέχεται νοσημάτων, ἀλλὰ κορυφούμενον ἀπὸ τῶν ἐδεσμάτων, εὐρωστον γίνεται πρὸς ὑποδοχὴν τῶν χαρισμάτων. Διὰ τοῦτο νηστεύσμεν, ἀγαπητοί, ἴνα τὸν πνευματικὸν ἐπιτύχωμεν ὁρηγμάτων. Νηστεύων παιδαγωγεῖ καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσέβειαν, εἰκόνα λαμβάνων τῆς σωματικῆς ἐγκρατείας τὴν κατὰ ψυχὴν ἐπιμέλειαν, ἴνα ὥσπερ ἀπέχει τὸν ἔξωθεν ἐπιτερχόμενον βρωμάτων, οὕτω καὶ τὸν ἐν τῇ διανοίᾳ ἐπαναδαινόντων πονηρῶν ἐνοημάτων. Ἐάν γὰρ, φησί, Πνεῦμα τοῦ ἔξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τί σοι σου μὴ φηῖς, ὅτι *Iama καταπαύσει διαρτήν σου*. Ὅσπερ νὺν ἀπέχεις βρωμάτων μὴ γευσάμενος, οὕτως ἀπέχου ἀμαρτημάτων ἀλλασσόμενος. Νηστεύεις οἶνον μὴ ἀντιλαμβάνομενος; νηστευε καὶ πονηρίας ἀπεχόμενος· οἶδε γὰρ ἡ κακία μείζονα μέθῃ τῇ ψυχῇ κατεργάζεσθαι. Νηστεύεις κρεῖον μὴ ἀπτόμενος; νηστευε καὶ καταλαλιὰς ἀπεχόμενος, ἴνα μὴ δι' αὐτῆς κρεῖα φάγῃς τῶν ἀδελφῶν, τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἀπογεύμενος. Νηστεία γὰρ ἀληθινή, ἀποχὴ τῶν ἀμαρτημάτων. Ἀκούε τοῦ Προφήτου λέγοντος· Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, οὐδὲ ἡμέραν ἀνθρώπων ταπεινῶν τὴν ψυχὴν [848] αὐτοῦ. Ἀλλὰ τί; Ἀνέ, φησί, πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διὰ τὴν στραγγιλιὰς βιάων συναλλαγμάτων, διδίδρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, ἄσπερον εὐάγαρε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐάν ἰδῃς γυμνὸν, περιβάλε. Αὕτη, ἀγαπητοί, ἀληθινή νηστεία, ἡ τῷ Θεῷ προσδεχτή, καὶ ἀνθρώπων σωτηριώδης, καὶ πάνιν ἀρεστή. Ταύτη ἐπακολουθεῖ ἡ τῶν οὐρανῶν κτήσις, καὶ τοῦ Δεσπότου ἀψευδὲς ἐπαγγελία. Ὅρα γὰρ τί ἐπιφέρει· *Τότε ραγίσεται πρῶτον τὸ φῶς σου, καὶ τότε βοῶντός σου, ἀκούσεται σου· ἐπὶ λαλοῦντός σου, ἐρεῖ· Ἰδοὺ παρῆμι*. Βλέπεις ἡλίκα δῶρα τῆς νηστείας, καὶ πόσας ἔχειται τῆς εὐσεβείας, ὥς καὶ Θεὸς αὐτὴν δυσωπεῖ πρὸς ἀνθρωπίνην φύσιν παραγενέσθαι; Νηστευε τοίνυν, παράμενε ταῖς εὐχαῖς, ταῖς συναΐξαι, ταῖς νοουθεσίαις, μὴ ἀπολιπαρήμενος τῆς συναγωγῆς, καθὼς ἔθος τισί· μὴδὲ πραγματείας τῆς δικαστηρίου δι' ὅλης ἡμέρας· ἴνα μὴ χρήματα συναΐξῃς, ἀ σκορπίεις ὠφελείς· ἢ κατὰ τὸν ἀδελφόν σου ἐντυγχάνῃς, ἢν θεραπεύειν ἔχηρ. Ἠλθε εἰς ἐσπέραν, ἡ τὴν ἐνάντην, οὐχ ἴνα νηστείας τελέσῃς τὴν πρόθεσιν, ἀλλ' ἴνα τῆς κοιλίας πληρώσῃς τὴν δρεῖν. Καὶ μὴ δόξης οἶνον μὲν ἀπεχόμενος διὰ τὸ νῆφειν, πονηρίας δὲ πληρώσας μεθύειν, ἴνα μὴ ἀκούσῃς, *Ὅθαι οἱ μεθύοντες, οὐκ ἀπὸ οἴνου!* Μέθῃ δὲ οὐκ ἐστὶ νηστείας κοινωνός, ἀλλ' ἐγθρα καὶ ἀντίπαλος. Ἰνα φθάσωμεν εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ἡμῖν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἐκεῖ μὲν ἀπολαύοντες, τῶν ἀποκειμένων αγαθῶν, ἐνταῦθα δὲ ἀγαλλώμενοι τοῖς προσδοκώμενοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Υἱὸν τῆς Χίρας.

« Καὶ ἐγένετο καθέξης, ἐπορεύετο ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν καλουμένην Ναὺν, καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοί, καὶ ὄχλος πολὺς. Ὡς δὲ ἤγγισεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκώς υἱὸς μονογενὴς τῇ μητρὶ αὐτοῦ, καὶ αὕτη ἦν χήρα. » Ὅλα τὰ πάθη, ἔλεεινά, καὶ πολλὰς συμπαθείας

μεστὰ. Μονογενὴς υἱὸς ἀπολούμενος τῆς παρούσης ζωῆς, ἡ γνηκυτάτῃ μητρὶ ἐθόα, ὅτι Προσηγορίας μονῆς γεγέννηται μητρί, ἥστινος τὰς ἐπὶ τῷ τοκετῷ ὠδῖνας ἐπύργησεν ὁ θάνατος. Ἐνα βότρυν εἶχεν ἡ ἀμπελος, καὶ τοῦτον ἡ ζάλη τοῦ θανάτου συνέτριψε· μίαν βακτηρίαν ἐκέκτητο, καὶ ταύτην ὁ κοινὸς ἀφείλετο ὅς-

legislator per jejunium effectus est : nec panem comedit, nec vinum bibit; satis enim illi erat ad escam, quod legem a legislatore doceretur. Ut autem scias quantum prosit jejunium, et quantum noceat ebrietas jejunii adversaria; cogita ea quæ a Moyse, et ea quæ a populo gesta sunt; et jejunii vim edisces. Superne Moyses legem accepit, et infra positus populus legem evertit. Dolo namque affectus Moyses legem contrivit, non rationabile putans ut lex ebriis concederetur, et animis vino onustis eloquia illa traderentur. Vide quam noceat ebrietas jejunium oppugnans. Sed rursus jejunium, tantum malum emendans, totidem diebus usum, legem iterum advocavit : memoriale nobis relinquens ad securitatem vite et conversationis. Ideo forte sic contigit ut mysterium quodpiam indicaret : quod nempe prima lex cessatura sit, ob incredulitatem primi populi contrita : secunda vero operata est, ubique disseminata, quia secundam legem secundus populus fideliter accepit et custodivit. Elias vero postquam per quadraginta dies jejunasset, et una esca desertum trajecisset, laborem non sensit : jejunium namque illum sustentavit et laborem minuit; ac post jejunium Deum vidit, ut poterat humana natura comprehendere. Non corporeis oculis incorpoream vidit, sed corde invisibilem cogitans, per animæ puritatem. Nam *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Math. 5. 8). Sic postquam jejunaverat, cælum clausit lascivis, qui per totam vitam voluptatibus dediti erant; et quod non voluntate propria elegerant jejunium, hoc per famem instituti ediscerent, et scirent quam utile sit jejunium, quod deliciarum tempore suam vim ostenderet. Daniel quoque postquam per tres hebdomadas jejunasset, et panem desideriorum non gustasset, in lacum leonum per lascivorum invidiam dejectus, leones ibi jejunare docuit. Jejunatorem enim reverte sunt immanes feræ, rationalibus feris mitiores; et os suum clausurunt, sacrum corpus tangere non ausæ. Corpori namque suo jejunium quasi armaturam apponens, seque totum per illum munens, fessellit oculos leonum, non corpus humanum, sed corpus angelicum exhibens. Et tres pueri in Babylone, nolentes iniquæ regis mensæ participes esse, sed legale jejunium sequi optantes, in rogam camini ingressi, exstinxerunt flammam, per jejunium ignem in rorem in fornace mutantes. Atque eos qui jejunium non experti erant ignis aggressus est; omnes enim circumstantes Chaldaeos consumpsit; ab iis vero qui jejunio assueti erant recessit, quod non posset eorum corpora attingere : neque enim materia quæpiam erat in corpore, quod a jejunio spirituale redditum fuerat. Similiter Ninivitarum jejunio mortem depulerunt : tribus enim diebus in jejunio peractis, æternum supplicium per paucos illos dies effluentes, æternam in mundo sui laudem reliquerunt. Videte, dilecti, quantum possit jejunium, cum oratione et operibus peractum. Jejunium enim et peccato a morte liberant; sed iustitia plus quam

illa duo. Jejunium mortem tollit, et ab ira redimit : jejunium purgatio est mentis, consors temperantiæ, gymnasium pietatis, jugum iustitiæ. Solet jejunium pauperem reddere divitem; neque enim sinit tenere impensam facere, sufficientem indicans mensuram : solet etiam divitem pecuniarum œconomum reddere, nec sinit eum sua sine modo absumere. Novit jejunium juventutis vigorem, docet cibis frenum apponere, continentiam indit, et sapienter ducit ad pietatem et castitatem. Scit etiam senibus prudentiam indere, et purum ipsis mentis oculum servare. Jejunium corpus sanum custodit : quod non onustum cibis, materiam morborum non accipit; sed leve factum a cibis; robustum est ad munera accipienda. Ideo jejunemus, dilecti, ut spiritualia munera consequamur. Qui jejunat, animam instituit ad pietatem, imaginem accipiens corporeæ continentie ad curam animæ; ut quemadmodum abstinere ab externis cibis, sic abstinere a pravis cogitationibus ingruentibus. *Si Spiritus potentis, inquit, ascenderit in te, locum tuum ne relinquant, quia medela cessare faciet peccata* (Eccles. 40. 4). Sicut ergo abstinere a cibis nihil gustando, sic abstinere a peccatis teipsum mutando. Abstines a vino? abstinere etiam a nequitia : solet enim nequitia majoris ebrietatem in anima parere. Abstines a carnibus? abstinere et a detractione, ne per illam carnes fratrum comedas. Verum namque jejunium est abstinencia a peccatis. Audi prophetam dicentem, *Non hoc jejunium elegi, neque diem qua humiliat homo animam suam* (Isai. 58. 5). Sed quid? *Solve omne vinculum iniquitatis : dissolve tortuositates violentorum pactorum tuorum : frange esurienti panem tuum : eum qui sine lecto est induc in domum tuam ; si videris nudum, operi cum* (Isai. 58. 6, 7). Hoc est, dilecti, verum jejunium, a Deo acceptum, homini salutare et omnibus placitum : hoc sequitur cælorum possessio, et Domini verax promissio. Vide enim quid adjiciat : *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, tunc clamante te exaudiet te : adhuc te loquente dicet, Ecce adsum* (Isai. 58. 8, 9). Vides quanta jejunii dona, et cum quanta pietate conjunctum sit; ita ut Deum ipsum exoret ut ad humanam naturam accedat. Jejunia igitur, persevera in orationibus, synaxibus, admonitionibus, numquam absens a cœtu, ut mos est quibusdam. Neque negotiationibus et tribunalibus tota die des operam; ne pecunias colligas, quas dispergere deberes; ne contra fratrem tuum obloquaris, cui inservire oporteret. Venisti ad vesperam aut horam nonam, non ut jejunii propositum perfloeres, sed ut ventris appetitum impleres. Et ne videaris a vino quidem abstinere, quod vigilans sis; sed iniquitate plenus ebrius esse; neve audias, *Va ebrius, non a vino* (Isai. 28. 1). Ebrietas vero non habet cum jejunio consortium, sed est ejus inimica et adversaria. Ut perveniamus ad paratam nobis spem resurrectionis : illic quidem fruentes repositis bonis, hic vero exultantes de iis quæ speramus in Christo Jesu, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN FILIUM VIDUÆ.

Et factum est postea, ibat Jesus in civitatem, quæ vocatur Naim : et ibant cum eo discipuli ejus, et turba multa. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ, et hæc vidua erat (Luc. 7. 11. et 12). Omnia hic sunt miserabili affectu plena. Unico filio vita functo, dulcissima mater clamabat, se solo nomine matrem esse, cujus partem mors demersuit. Unam uvam habuit vitis, et hanc mortis procella contrivit : unum baculum habuit illa, et hunc communis mors abstulit. Sine præsidio mulier erat, et sublato baculo, non vitalem sibi fore vitam videbat. Deinceps ne minimam quidem consolationem habebat, unico amisso filio. Duplici dolore corripiebatur, illoque non consolabili; nemo poterat mœrorem allevare; lacrymæ rivorum

instar per genus manabant, intolerabilis erat mulieris luctus. Cogitabat filii formam, amore viscera rumpebantur. Et illa vidua omnino manebat, rem omnium acerbissimam, omnium miserrimam; et viro et unico filio orbabatur. Vere miserabile viduæ nomen, luctu, fletu, calamitate plenum. Spectatorem nemo temperabat a lacrymis; omnes ingemiscabant, nec juveniebant quem primum lugerent, filiumque mortuum, et viduam viventem. Sed erravi cum viduam viventem dixi : quæ enim vidua vivit? etsi enim vivere videatur (secundum præsentem vitam loquor, non secundum futuram), mortua est. Vidua enim in præsentem vitam, siquidem opulenta sit, hinc dolorem paulum inuit, hinc spe quadam recreatur, vulnus suum curat, dolorem allevat, ubertate roboratur, interdum

dormit. Etiam si enim multa sint quæ torqueant, et raptores instent; attamen si paupertas non adsit, levior est calamitas. Vidua autem inops, est portus lacrymarum, puteus tentationum, urbs sine muris, fons sine aqua, mater gemituum, lætitiæ parasitus, hera paupertatis, sterilitatis computatrix, famis vicina, texitrix doloris, hanculus fractus, gravis occursus, acerba contubernalis, deformis imago, columna deserta, arbor sine radice, nubecula sine luce, ecclesiæ limen, variarum precum excogitatrix, accusatrix audax inimicorum, quæ Deum clamans alloquitur ut virum, ultricem; quæ paratam habet Dei iram, quæ ipsum cælum scindit per emissas in amaritudine cordis ad Deum supplicationes: pectus percutiens quasi carnifex, nisi cito Dei opem experietur, ultricem in quorum qui se invadunt. Et illa filiis orba, in terra inops et sine patrocínio, Deum cum omnibus Virtutibus suis movet ad iram et vindictam eorum qui credere nolunt Deum esse judicem viduarum et pupillorum. Si vero contigerit illam filium habere, paulum delectatur ex ætate ejus, spe fovetur, et ex fructu roboratur. Videt ramum, et radicem amplectitur; uvam tenet, et eum qui plantavit diligit; partem habet, et eam totum esse reputat: viventem complectitur, et mortuum non abominatur; filii figuram considerat, et imaginem patris sibi repræsentat. Et dum adulescens ille vivit, vitæ procellas vidua lenius tolerat: si vero contigerit, vivente matre, filium mori, ac matrem valedicere, et ad patrem currere, id quod huic viduæ contigit; tunc totum illa dolorem simul excipit. Statim enim atque memoratæ viduæ filius unicus mortuus est, illa lugubri veste induta, cœpit temeraria proferre verba, Deum quasi iniquum redarguens, ipsumque quasi vim passa blasphemis verbis alloquens: Num filius meus solus mundo erat oneri? Alii ob numerosam prolem in angustia sunt, et mihi uni unicus abripitur. Ego misera vivo, et vir atque filius mortui sunt. Quis deinceps me consolabitur? quid me respiciet? Videbar ex illo aliquam acceptura esse fiduciam; satis enim mihi erat, si mater audirem. Tenerum mihi illum pater sine facultatibus reliquit: et ego vidua sine patrocínio manus ad opus admovens, accurate illum enutrivim, duplicem triplicemque vestem ipsi paravi, mercedem erudientibus illum solvi; et nunc cum ne hinc bona decerpituram sperarem, tentationum grandinem excipio. O dolorem! Sed quid factura sim excogitavi: cum filio meo sepeliar; hac de re certiores facio invidos meos; cognati me devorabant ut virilem filium habentem. Concedite mihi omnes, qui mihi prolem invidetis: jam ego genuini filii mei sepulcrum præoccupo: ridiculum mihi videretur, si jam viverem. Hæc vidua cum dolore clamante, statim adveniens Christus Deus noster, qui omnia prævidet, qui omnia noverat antequam ea faceret: nam, *Antequam te formarem in utero matri tuæ, et antequam exires de vulva sanctificavi te (Jer. 1. 5);* pater orphanorum et iudex viduarum, qui lacrymas in gaudium vertit, qui portam urbis Naim ecclesiam fecit, et lectum mortui altare reddidit. Ubi enim resurrectionis donum, ibi altaris ornatus; et ubi Verbi Dei manus extenduntur, ibi resurrectionis mensura perficitur: nam exitus ille fuit sacrificii locus, et exportatio fuit reductio. Quid enim ait evangelista? *Videns autem illam Jesus, id est, Servator, Deus Verbum, Christus, misericordia motus est, videns eam. Quid videns? Viduam filio orbam et viro, vetulam, incurvam, lugentem, comam vellentem, pulvere caput conspergentem, graves oculos excæcantem, indecorum amictum scindentem, pectus gemitibus exhaustum percipientem, nec clamare ultra valentem, effrenem demum factam. Hoc situ videns illam Jesus, misericordia motus est super eam, et accedens dixit illi, Noli flere. Illa vero luctui dedita, cum non bene nosset eum qui advenerat, abjecto luctu Domino respondit: Ne fleam dicis? ecquid mihi consolationem jam afferes? si totum mundum ea de causa moveas, nullum mihi solamen dabis.*

Quid enim matri ad consolationem dulcius est, quam filius? quando maxime matres viduæ sunt, et in filios unicos spem habent. Quomodo ergo ne fleam dicis? Filium meum extranei lugent, et ego non flebo? lapides ingemiscunt, et ego tacebo? Spes mea abiit, vita defecit, fiducia abrepta est, vitam conspicio sine spe ulla, hac prorsus nudata sum; mors expectationem meam demersuit, et me sine ope undique constituit; me reliquit, et illum suffurata est; dimisit radicem, et ramum desecuit; trunco pepercit, et speciosum surculum tabellecit; vetulam reliquit, et adolescentem reseculit. Nullum habeo ad quem respiciam. Si enim alterum haberem filium, possem luctum moderari, et viventis conspectu mortui dolorem allevare: nunc vero nullum mihi bonum relictum est, omni privor lætitia. Videbam filii imaginem, et in illa veterem patris figuram conspiciebam. Dum hunc haberem, illum imaginabar: nunquam me viduam existimavi. Nam is qui ex illo prodierat, in calamitate me solabatur, et ex me natus mihi magis quam vir serviebat, et cum dolebam, illum habebam consolatorem. Si quando mœror mihi animum occuparet, ille me amplectebatur osculans, et puerili sermone me delectabat, mœrorisque nubem dissipabat: et dicis mihi, Noli flere filium tuum? quis es tu qui ita me hortaris? Quidam vero de turba accedentes dicebant ei: Cur audes, o mulier, Deo contradicere? Dominus adest, ipse te alloquitur. Accede, precare, supplica: neque enim inutilis est ejus præsentia. Illa vero abstersis oculis, vesteque composita, ac tecto pectore, procidit ad vestigia Domini, ipsique respondit: Redde mihi filium, et accipio consilium tuum: nam vetula ætate sum; sed Saram intueor, et spes accedit mihi. Hinc ad pedes Jesu accedens, dicebat: Ignosce petulantiae ancillæ tuæ, Domine, et verbis meis in luctu demersis. Neque enim ignoras matris filios lugentis dolorem: hoc enim præceptum tuum est. Cum spe hunc enutrivim, Virum amisi, saltem filium dato, senectutem meam fove; jam enim delitio. Non dico ut Martha, *Si fuisses hic, frater meus non esset mortuus (Joan. 11. 21)*: jam enim præsens animam ejus gestas, et cum abire videris, nihil tibi deest. Paululum quidpiam, Domine, concede ancillæ tuæ. Tu Lazarum flevisi, quem virtute tua a mortuis suscitasti, et ego filium meum non flebo? *Et accedens Jesus tetigit loculum, qui tangit montes, et fumigant. Ii autem qui portabant, steterunt. Et ait, Adolescens, surge: recipe sensum adolescentis, et mortem conculca. Tibi dico, Surge; ne tardes resurgere; Ego enim sum resurrectio et vita (Ibid. v. 25).* Vocavi Lazarum de sepulcro, et ille statim ex monumento exsiliit, licet per quadriiduum putredinem contraxisset in sepulcro, et a vermibus viscera ejus admodum corrosa essent. Sed vox vitæ mortuum olfaciens, solutas carnes in bonum odorem restituit: et factum est sepulcrum uterus mortui. Te vero nuper mors intercept: tibi dico, Ne tardes resurgere; *Ego enim sum resurrectio.* Mortuus erat is qui conspiciebatur, et illi quasi audienti loquebatur Dominus. Quandonam audit mortuus? Et quid dicit Dominus? *Tibi dico, Surge. Et statim resedit mortuus;* ita ut turbæ, quæ id videbant, quasi mortuæ fierent; primo ob incredulitatem, secundo ob rei veritatem. Cur autem non exsiliit, sed resedit? Ut non adumbratam resurrectionem omnes putarent, et ne res phantasia esse videretur: ac si dixisset Dominus illis: Ego vos certiores facio, qui audistis, quod ideam ipse sit, qui paulo ante mortuus erat. Et extendens manum Jesus, cepit eum qui mortuus fuerat, et dedit illum viventem matri suæ. Illa vero accepto filio, gaudio et incredulitate tenebatur: gaudens quidem de filii resurrectione; non credens autem et rem ipsam cogitans. Studiose mater filium considerabat, manibus palpabat, oculorum situm explorabat, olfactum, manus, frontem, et totam vultus formam; deinde manus, pedes, et in summa totum corpus. Ac secum reputabat dicens: Num errore ducor? num

νατος. Ἀγαράκων ὤπηρχε τὸ γύναιον, καὶ τῆς βακτηρίας ἐστέρητο· ἀβίωτον ἰθευόρει τὸν βίον. Λοιπὸν οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν εἶχε παραμυθίαν, υἱὸν τὸν μονογενεὺς ἀπολέσασα. Διπλῶ τῷ πόνῳ συνείχετο· ἀπαρμυθῆτον εἶχε τὸ ἄλγος· οὐδὲς ἐπικουφίσαι τὴν ὀδύνην ἠδύνατο· ποταμὸν κατὰ τῶν παρειῶν ἔρρει τὰ δάκρυα, καὶ ἀφόρητον ἦ γυνὴ τὸ πένθος ἐκέκτητο. Κατενόει τὴν τοῦ παιδὸς ὠριότητα· τῇ στοργῇ τὰ σπλάγχνα τῆς διανοίας ἐτέμνετο. Καὶ αὕτη χήρα τὸ πᾶν γέγονε, τὸ πάντων βαρύτερον, τὸ πάντων ἑλεεινότερον· καὶ τοῦ ἀνδρός, καὶ τοῦ μονογενοῦς ἐστέρητο. Ὅντως ἑλεεινὸν τὸ τῆς χήρας ὄνομα, οἴκτου πεπληρωμένον, δακρύων μεμεστωμένον, συμπαθείας ἐχόμενον. Οὐδεὶς τῶν βεβηλῶν ἀνέβητος ἔμεινε· ἔστανον πάντων τὰ σπλάγχνα· οὐχ εὐρίσκον πρῶτον τίνα πενήθῃσαι, τὸν τεθνηκότα παῖδα, ἢ τὴν ζῶσαν χήραν. Ἀλλ' ἐσφάλην τὴν χήραν ζῶσαν προσειπὼν· ποία γὰρ χήρα ζῶν ἤν; καὶ γὰρ δοκῇ ζῆν (πρὸς τὰ παρόντα λέγω, οὐχὶ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα), τέθνηκε. Χήρα γὰρ ἐν τοῖς παροῦσιν εἰ μὲν εὐπορὸς ἦν, μικρὸν πως κλέπτεται τὴν ὀδύνην, αἰεῖται τὴν προσδοκίαν, θεραπεύεται τὸ τραῦμα, καὶ κουφίζεται τὸ ἄλγος, νευροῦται τῇ καρποφορίᾳ καὶ βραχὺ τι πολλὰς καθεῖδει. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ τὰ λυπούντα, καὶ οἱ διαρπάζοντες αὐτὴν ἔτοιμοι, ἀλλ' ὅμως τῆς πενίας ἀποῦσης, ἐλαφρότερον τὸ βαρὺ. Χήρα δὲ πενιχρὰ λιμὴν δακρύων, καὶ φρέαρ πειρασμῶν, ἀτείχιστος πόλις, [849] ἄνδρος πηγὴ, μήτηρ στεναγμοῦ, εὐφροσύνης παρσίτου, οἰκοδόμου πενίας, ἀφορίας ψηφίστρια, λιμοῦ πάροικος, ὀδύνης ὑφάντρια, βακτηρία συντετριμμένη, χαλεπὸν ἀπάντημα, πικρὸν συνουσίαν, ἀκαλλυπτοῖτον ἀγάλην, ἡρημωμένην στήλην, ἄρριζον δένδρον, ἀφώτιστος ὁμίχλη, ἐκκλησίας πρόθυρον, ποικιλίαν εὐχῶν ἐπινοήτρια, κατ' ἐχθρῶν πεπαρρησιασμένη, κατήγορος κατ' αὐτῶν· καὶ ὡς ἀνδρὶ, τῷ Θεῷ καταδοῦσα, καὶ ἐκδοκὸν ἐτοιμασμένην ἔχουσα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἐκδικήσιν, σιγίζουσα τοὺς οὐρανούς· ταῖς πρὸς Θεὸν ἐπιτυχίαις, πεπικραμένη καρδίᾳ· τύπουσα τὸ στήθος, ὥσπερ δήμεν, εἰ μὴ ταχὺ εὐροὶ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, εἰς ἐκδικήσιν τῶν ἐπιβαιόντων αὐτῇ εἰς ἀδικίαν. Καὶ ἡ ἀτεκνία, ἐπὶ γῆς πενιχρὰ, ἀποστατεύουσα, κινεῖ τὸν Θεὸν σὺν πάσις αὐτοῦ ταῖς ἐπιουρανίαις Δυνάμεσιν, εἰς ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν τῶν οὐθελόντων πείθεσθαι, κριτὴν εἶναι τὸν Θεὸν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν. Εἰ δὲ συμβῇ αὐτῇ παῖδα προσεῖναι, μικρὸν πως τέρπεται τῇ ηλικίᾳ, καὶ κλέπτεται τῇ προσδοκίᾳ, νευροῦται τῇ καρποφορίᾳ. Βλέπει τὸν κλάδον, καὶ τὴν ῥίζαν ἀσπάζεται· τὸν βότρυν κρατεῖ, καὶ τὸν φυτεύσαντα φιλεῖ· ἔχει τὸ μέρος, καὶ τὸ δὸν λογίζεται· τῷ ζῶντι συμπλέκεται, καὶ τὸν νεκρὸν οὐ βδελύσσεται· τὸν χαρακτήρα τοῦ παιδὸς κατανοεῖ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ἐσοπεριζέται. Καὶ ὥς μὲν περιεστὶ τὸ παιδάριον γαληνότερον ἢ χήρα κυματίζεται ἐν τῇ τοῦ βίου τρικυμίᾳ· εἰ δὲ συμβῇ καὶ τὸν παῖδα ζώσης τῆς μητρὸς ἀποθανεῖν, καὶ τῇ μὲν μητρὶ συντάξασθαι, τῷ δὲ πατρὶ προσρῆναι, ὅπερ πέπονθεν ἡ παρούσα χήρα, πᾶσαν ὕψ' ἐν ἀναδέχεται τὴν ὀδύνην. Μόνον γὰρ τέθνηκεν ὁ μονογενὴς υἱός· τῆς μνημονευθείσης χήρας, τὴν στολὴν τοῦ πένθους ἡμφιεσμένην, ἥρτατο προπετὴ φέγγεσθαι ῥήματα, καὶ ὡς ἀκρίτῳ τῷ ὄντι ἐδικάζετο, βλασφημῶν λόγους προσάγουσα· ὡς βίαν ὑπομένουσα διελέγετο, λέγουσα· Ἄρα ὁ υἱὸς μου μόνος τὸν κόσμον ἐθάρσησεν; Ἄλλοι στενοχωροῦνται ἐπὶ παιδοποιίαις, κάμου τῆς μόνος ὁ μόνος ἀπεσπάρθη; Ἐγὼ ἡ ἄτονος ζῶ, καὶ ὁ ἀνὴρ τέθνηκεν ἅμα καὶ ὁ υἱός. Ποῦ λοιπὸν παραινέσει με τίς; τίς δὲ με περιδιέψεται; Ἐδδοκῶ καὶ μικρὰν παρρησίαν δι' αὐτὸν κεκτήσθαι· ἥρκει γὰρ μοι μόνον μητέρα ἀκούειν. Ὑπομάζω μοι αὐτὸν ὁ πατήρ· ἀνευ χρημάτων ἐγκατέλιπε· καγὼ ἡ ἀπροστάτευτος χήρα χείρας εἰς ἔργον ἐρείσασα, τούτου ἐπιμελῶς ἐθερσα· διπλὰς καὶ τριπλὰς αὐτῷ στολὰς πεποίηκα, μισθοὺς τοῖς παιδευσάντων αὐτὸν ἀπλῶς ἐχορήγησα· καὶ νῦν, ὅτε τὸν τρυγητὸν τῶν ἀγαθῶν προσδόκησα, τότε τὴν χάλαν τῶν πειρασμῶν δέδεγμα. Ὡς τῆς ὀδύνης! Ἄλλ' ἐρὼν τί πράξω· συντάπτομαι τῷ υἱῷ μου· πληροφωρὸς τοὺς φθονήσαντάς μοι· συγγενεῖς με καθέσθω ὡς ἀνδρεῖον παῖδα κεκτημένην. Συγγωρήσατέ μοι, πάντες οἱ βασκαίνοντές μοι τὴν εὐπαίδειαν· ἤδη γὰρ ἐγὼ τοῦ γυνήσιον μου παιδὸς προκαταλαμβάνω τὸν τάφον· ἐμοὶ γὰρ λοιπὸν τὸ ζῆν καταγέλαστον. Ταῦτα τῆς χήρας βουλήσας καὶ δούνημένης, εὐθέως παραγενόμενος

ὁ ποιητὴς ἡμῶν Χριστὸς ὁ Θεός, καὶ ἰδὼν αὐτὴν, ὁ τὰ πάντα προορῶν Θεός, ὁ καὶ πρὸ τοῦ ποιῆσαι τὰ πάντα σαφῶς ἐπιστάμενος· Πρὸ τοῦ γὰρ πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπιστάμαι σε, καὶ πρὸ τοῦ ἐξελεῖσθαι σε ἐκ μήτρας, ἡγήσασθαι σε· ὁ πατήρ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν, ὁ τὰ δάκρυα εἰς εὐφροσύνην μεταποιῶν, ὁ τὴν τῆς πόλεως Ναὺν πύλην ἐκκλησίαν ποιήσας, καὶ τὴν κλίνην τοῦ νεκροῦ θυσιαστηρίου ἀποδείξας. Ὅπου γὰρ ἀναστάσεως δῶρον, ἐκεῖ θυσιαστηρίου κόσμος· καὶ ὅπου τοῦ Θεοῦ Λόγου αἱ χεῖρες ἐκτείνονται, ἐκεῖ τῆς ἀναστάσεως τὸ μέτρον ἐκτελέσεται. Τῇ γὰρ ἐξόδιον γέγονεν ἱεουργεῖον, καὶ ἡ ἐκκομιδὴ γέγονεν εἰσκομιδὴ. Τί γὰρ φησιν ὁ Εὐαγγελιστής; Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς· τούτέστιν, ὁ Σωτὴρ, καὶ ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Χριστὸς, ἐσπλαγγίσθη, ἰδὼν αὐτὴν. Τί ἰδὼν; Χήραν ἄτεκνον, ἀνάνδρον γραλεῖαν, κυριεύουσαν, γοεράν, κόμην ἐλκυσάσαν, κόνει τὴν κεφαλὴν καταπάσσουσαν, τοὺς βαρυμπεῖς ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλωτούσαν, ἀπρεπὴ στολὴν διαρρήξασαν, τὸ πολυστένακτον στήθος τύπτουσαν, καὶ βοᾶν μηκέτι [850] ἰσχύουσαν, φρενήρη λοιπὸν γενομένην. Ἐν τούτοις ἰδὼν αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς, ἐσπλαγγίσθη ἐπ' αὐτῇ, καὶ προσελθὼν εἶπεν αὐτῇ· Μὴ κλαίε. Ἡ δὲ περὶ τὸ πένθος ἀσχολομένη, ἐλικρινῶς μὴ κατανοήσασα τὸν παραγενόμενον, τὸ πένθος ἀποσιτισμένη, πρὸς τὸν Κύριον ἀνταποκριθεῖσα εἶπε· Μὴ κλαίειν λέγεις μοι; καὶ τίνα μοι παραμυθίαν προσοίσεις λοιπὸν; καὶ γὰρ τὸν κόσμον ὅλον κινήσας εἰς ἐλπίν παρήλθισιν, οὐδεμίαν μοι δεῖξεις παρακλήσιν. Τῆς γὰρ μητρικῆς παρακλήσεως τί υἱοῦ ὑπάρχει γλυκύτερον; καὶ μάστιγα, ὅτε χήρᾳ ὑπάρχουσι, καὶ μονογενέσιν υἱοῖς ἐπαγγέλλονται. Πῶς οὖν μὴ κλαίειν λέγεις μοι; Τὸν υἱόν μου οἱ ξένοι πενθοῦσι, καγὼ μὴ κλαύσω; Οἱ λίθοι στενάδουσι, καγὼ σιωπήσω; Ἡ ἐλπίς μου ἐστέρηται, ἡ ζωὴ μου ἐξέλειπε, ἡ παρρησία μου σεσύληται, ἀνέλπιστον ἔμαυτῆς θεωρῶ τὸν βίον, καὶ γυμνὴ πάσης ἐλπίδος εἰμί. Ἐθέρισέ μου τὴν προσδοκίαν ὁ θάνατος· ἀπορὸν με πανταχόθεν κατέστησεν· ἐμὲ κατέλιπε, κάκεινον μεθώδενσιν· ἄφικε τὴν ῥίζαν, καὶ τὸν κλάδον ἀπέτεμεν· ἐφείσαστο τοῦ πρέμνου, καὶ τὸν ὠρίαν ἐμάρανεν ὀρηκὰ· τὴν παλαιὰν κατέλιπε, καὶ τὸν νέον ἐξέτεμεν. Οὐχ ἔγω τίνα θεάσωμαι. Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον εἶχον υἱόν, ἐδυνάμην τὸ πένθος ζυγοστατεῖν, καὶ τῇ ὕψει τοῦ ζῶντος τοῦ θανόντος τὸν πόνον ἀποκουφίσαι· νῦν δὲ οὐδὲν μοι καλὸν ὑπολείπεται, πάσης εὐφροσύνης ἐστέρημαι. Ἐβλεπον τὴν εἰκόνα τοῦ παιδός, καὶ ἐθεωροῦν τὸν ἀρχαιότυπον αὐτοῦ πατέρα· τοῦτον ἔχουσα, εἰς ἐκεῖνον ἐφαναζόμην· οὐδέποτε χήραν ἑμαυτὴν ἐνόμισα. Ὅ γὰρ ἐξ ἐνὸς τὰς συμφορὰς μοι ἐπεκουφίσε, καὶ πλέον με τοῦ ἀνδρός ὁ ἐξ ἐμοῦ τεγθεὶς ἐθεράπευσε, καὶ λυπομένην τούτου εἶχον παρήλθισιν. Εἰ ποτε ἀθυμία τὸν λογισμόν μου περιέσχε, περιελάμβανέ με· καὶ περιπτυσσόμενος, καταφιλῶν, λόγοις παιδικοῖς τέρπων με, τὴν νεφέλην τῆς ἀθυμίας ἠφάνισε· καὶ λέγεις μοι, Μὴ κλαίε τὸν υἱόν σου; τίς εἰ σὺ ὁ τὰ τοιαῦτά μοι παραινῶν; Τινὲς δὲ τοῦ ὄχλου προσελθόντες εἶπον πρὸς αὐτὴν· Τί τοιμας, ὦ γύναι, τῷ Θεῷ ἀντιλέγεις; Ὁ Κύριος πάρεστιν· αὐτὸς σοι διαλέγεται· πρόσθε, δεξιῇ, ἱκέτευσον· οὐ γὰρ ἐστιν ἀπρακτος αὐτοῦ ἡ παρουσία. Ἡ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκμάσασα, καὶ τὴν ἐσθῆτα ἐαυτῆς περιστείλασα, καὶ τὸ στήθος καλύψασα, προσέειπε τοῖς ἰγνέσι τοῦ Δεσπότης, καὶ ἀποκριθεῖσα τῷ Κυρίῳ ἔφη· Δός μοι τὸν παῖδα, καὶ λαμβάνω τὴν συμβουλίαν σου· καὶ γὰρ ἐν παλαιότητι φύσεως ἐξετάζομαι· βλέπω γὰρ τὴν Σάρρα, καὶ τρυγῶ τὰς ἐλπίδας. Καὶ προσελθούσα τοῖς ποσὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἔλεγε· Σύγγνωθι τῇ προπετείᾳ τῆς δούλης σου, Δέσποτα, καὶ τοῖς λόγοις τῆς βαπτισθείσης ἐν τῷ πένθει μου. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖς μητρὸς ὀδύνην ἐν λύπῃ τέκνων· τοῦτο γὰρ σὺν πρόσταγμα. Ἐπ' ἐλπίσιν ἔτρεφον τοῦτον. Τὸν ἀνδρὰ ἐξημίωθον, καὶ τὸν παῖδα μοι χάριται· φυγαγωγῆσόν μου τὸ γῆρας· ἦδη γὰρ κλείπει. Οὐ λέγω ὡς ἡ Μάρθα· Εἰ ἦς ὡς, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός· ἀρτί γὰρ καὶ παρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ βαστάσεις, καὶ ἀνιέναι δοκῶν οὐκ ἀπολείπει τινός. Μιχρόν, Δέσποτα, συγχώρησον τῇ δούλῃ σου. Σὺ τὸν Ἀζαρὸν ἐκλαύσας, ὃν τῇ σῇ δυνάμει ἡγεῖρας ἐκ νεκρῶν· καγὼ τὸν υἱόν μου μὴ κλαύσω; Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἤψατο τῆς σφοδρῆς, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀδύνην, καὶ καπνίζοντα. Οἱ δὲ βαστάζοντες, ἐσθῆσαν. Καὶ εἶπε· Νεανίσσκε, ἀνάστηθι· ἀνάλαβε φρόνημα νεανί-

σχοι, καὶ τὸν θάνατον καταπάτησον. *Σοὶ λέγω, ἐγέρθητι*· μὴ βραδύνης πρὸς τὴν ἀνάστασιν· *Ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις*. Ἐκάλεσα τὸν Λάζαρον ἐκ τάφου, καὶ οὗτος εὐθὺς ἐξήλατο τὸν μνήματος, ὡς τετάρτην ἡμέραν κατασαπὲς ἐν τῷ μνήματι, καὶ πολλὰ τῶν σπλάγγνων ὑπὸ τῶν σκαλῶν πεπορημένος. Ἀλλ' ἡ φωνὴ τῆς ζωῆς τὸν νεκρὸν ὁσφράνασα εἰς εὐσμίαν τὴν τῶν σαρκῶν ἀνεγάλευσε λύσιν, καὶ γέγονε μήτρα τοῦ καίμενου τὸ μνήμα. *Σοὶ δὲ προσφάτως ὁ θάνατος ἐμεθόδευσε*· σοὶ λέγω, μὴ βραδύνης πρὸς τὴν ἀνάστασιν· *Ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ ἀνάστασις*. Νεκρὸς ὑπῆρχεν ὁ θεωρούμενος, καὶ ὡς ἀκούοντι τῷ ταθνεῶτι διελέγετο ὁ Κύριος. Πότε νεκρὸς ἀκούει; Καὶ τί φησιν ὁ Δεσπότης; *Σοὶ λέγω, ἐγέρθητι καὶ εὐθὺς ἀνεκθήσῃ*· ὥστε οἱ θεωροῦντες [851] ὄχλοι ἐγένοντο διὰ τὴν νεκροί, πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀπιστίαν, δευτέρον δὲ τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τί γὰρ μὴ κατεπύθησαν, ἀλλ' ἀνεκθήσαν; Ὅπως ἂν ἀνεπισκίαστον τὴν ἀνάστασιν θεωρήσωσιν οἱ πάντες, καὶ μὴ φαντασία γνωρισθῇ τὸ γινόμενον. Μονονοῦχι λέγων πρὸς αὐτοὺς· *Ἐγὼ ὑμᾶς πληροφωρῶ τοὺς ἀκηκοτάς, ὅτι ἐκεῖνος αὐτὸς ἐστίν ὁ πρὸς βραχὺ ἀποθανών*. Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ὁ Ἰησοῦς, ἐπελάβετο τοῦ ταθνεῶτος, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ζῶντα τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Ἡ δὲ λαβοῦσα τὸν υἱὸν, ὑπὸ χαρᾶς καὶ ἀπιστίας συνέχευε· χαίρουσα μὲν ἐπὶ τῇ τῶν παιδῶν ἀναστάσει· ἀπιστοῦσα δὲ τῇ διανοίᾳ τῶν πραγμάτων. Μετὰ σπουδῆς τὸ γύναιον ἀκριβῶς τὸν υἱὸν κατενόει, ταῖς χερσὶν ἐψήλαφα, ὀφθαλμῶν θέσεις διερευνῶσα, ὁσφρήσας, χειλέων, μετώπου, καὶ τοῦ παντός προσώπου τὴν διατύπωσιν· εἶτα τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, καὶ ἀπλῶς εἶπεν, ὅλον τὸ σῶμα· καὶ πρὸς αὐτὴν διελογίζετο λέγουσα· *Ἄρα, φησί, μήποτε πλα-*

νῶμαι; μὴ ἄλλον ὑπὲρ ἄλλου κρατῶ; μὴ πρὸς παραμυθίαν τὴν ἐμὴν, καὶ τὴν τοῦ πένθους ὑποστολήν, καὶ πρὸς τοῦ ἀλγους ὑπερβολὴν τοῦ υἱοῦ μου τὸν θάνατον ἐσοφίσαστο; καὶ ξένον τινὰ ὡς οἰκεῖον παρέδωκεν Ἰησοῦς, τὴν ἐμὴν δόδυνην ἐπικουφίσαι βουλόμενος; Οὐδένα τοῦ γενομένου κέχτημαι μάρτυρά· οὐκ εἶδον τοῦτο ποτε, οὐκ ἄλλος τῶν σὺν ἐμοὶ τεθέαται· οὐδέποτε ἐπὶ κλίνης ὤφθη νεκρὸς ἐγγεγεμμένος. Αὐτὸν δὲ τὴν υἱὸν λαβοῦσα, διελέγετο λέγουσα· *Λέγε μοι, φησί, καὶ μὴ δειλιάσῃς, εἰ σὺ αὐτὸς ὑπάρχεις ὁ υἱός μου*· εἶπέ, γινώσκεις με; γνωρίζεις με τίς εἰμι; οἶδας εἰ ἐγὼ εἰμι ἡ τεκοῦσά σε; *Ἐπιγινώσκω τοὺς χαρακτήρας, ἀλλ' οὐ πιστεύω τῷ πράγματι*· βοᾷ ὁ ὀφθαλμός, υπογράφει ἡ κόρη, κηρύττει τὰ βλέφαρα, ἡ ἀκοὴ συμφωνεῖ, μαρτυρεῖ τὸ τῆς ὁσφρήσεως διατεταταμένον μεστόστοιχον, τὰ χεῖλη πληροφωρεῖ, αὐτὴ ἡ ἡλικία προτρέπεται. Κίνησαν γλώσσαν, ὡ φίλτατε, εἰπέ μοι τὰ τοῦ βίου τεκμήρια. Ἡ χαρὰ μοι χειμῶνά μοι ἐκίνησε· βλέπω σε, καὶ συνέχομαι· ἐγὼ σε ἐπ' ἀγκάλαις ἐδάστασα, ἐγὼ μαζοὺς ἐμοῖς ἐθήλασα βραχὺν ὄντα. Λέγε μοι, τέκνον μου, σὺ ὑπάρχεις ὁ υἱός μου; καὶ μὴ δειλιάσῃς με. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις τὴν πληροφωρίαν ἐδέξατο, καὶ ἡ πενθήσασα ὑπεέστρεψε χαίρουσα, καὶ ἡ θρηνοῦσα δοξάζουσα τὸν Θεόν, τῇ δεξιᾷ χεὶρὶ τὸν παῖδα κατέγουσα, καὶ διὰ τῆς πόλεως πρὸς πάντας πορευομένη βοῶσα μεγάλη τῇ φωνῇ· *Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοὶ, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό*· ὅτι τὸν ἐμὸν νεκρωθέντα ἀνέστησεν, ὅτι τὴν παλαιὰν ἀμπελὸν ἐγαράμωσα, καὶ τὴν μὴ μητέρα πάλιν μητέρα ἐποίησε, καὶ πηγὰς δακρύων ἐξέκοψε· καὶ δοξάζατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Κατὰ Ἰουδαίωρ εἰς τὸν ὄριον τὸν χαλκοῦν· καὶ εἰς τὸ, Ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· καὶ εἰς τὸ, Ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζωνος ὀνόματι, ὡμοσε καθ' ἑαυτοῦ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀδελφοί, ὡς πολλάκις ἐφθήμεν εἰπόντες, ἀπλοῦς μὲν ἐστὶ καὶ λευκὸς καὶ πᾶν εὐδολῶς καὶ φωτὸς πολλοῦ γέμων· διαφόρους δὲ ἔχων τὰς ἐνέργειας, διαφόρους λαμβάνει τὰς προσηγορίας, ὡς πολλάκις αὐτὸν ὀνομάζεσθαι καὶ φῶς, καὶ ζωὴν, καὶ λύχνον, καὶ λαμπάδα, καὶ ξίφος, καὶ ποταμὸν, καὶ πηγὴν, καὶ μάχαιραν, καὶ πέλεκυν, καὶ θύραν. Ταύτας δὲ τὰς προσηγορίας δέχεται ἀναλόγως ταῖς ἐνέργειαίς, πρὸς τὸ ὁματωῦσαι τὸν ἀκρατὸν τὰς ἐννοίας, καὶ ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνάγειν ἡμῶν τὴν διάνοιαν εἰς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, διαλεγόμενος τῷ λαῷ, παραβολαῖς κέχρηται, ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ τὰ ὑπὲρ κόσμον διδάσκων, ἀπὸ τῶν φαινομένων τὰ ἀόρατα, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ θεῖα. Καὶ ποτὲ μὲν παραβολὴν ἀμπελῶνος φέρει, ποτὲ δὲ παραβολὴν [852] ἀλιείας, ποτὲ δὲ σαγῆνης, ἄλλοτε δὲ ζύμης, ὡς περ σήμερον Ἰουδαίους διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Ἀνθρωπῶς τις εἶχε δύο υἱούς, καὶ εἶπε τῷ πρώτῳ*· Ἀπελθὲ εἰς τὸν ἀμπελῶνα, ἐργαζομαι. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἡμῖν ταῦτα πολιτεύεται, καὶ τοῦτοις ἀναστρεφόμεθα· ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον σοφίαν· ὅλον ἔλεγε καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ· τῇ δὲ χθὲς ἡμέρα ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· *Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὃς ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτῳ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ*. Χθὲς ἀμπελῶνος εἰσήγαγε παραβολὴν, καὶ τῇ σήμερον τὴν αὐτήν. Ἀναγκαῖον δὲ ἐπιστομαίνεσθαι καὶ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, καθ' οὓς ἐξῆλθεν ὁ Δεσπότης τοῦ ἀμπελῶνος. Ἐξῆλθε, φησὶν, ἅμα πρῶτ, καὶ περὶ τρίτην, καὶ ἔκτην, καὶ ἐνάτην, καὶ ἐνδεκάτην. Φαίνονται πέντε καιροὶ τῆς κλήσεως, ἅμα πρῶτ, τρίτῃ ὥρᾳ, ἔκτῃ, ἐνάτῃ, ἐνδεκάτῃ. Οὐδὲν ἄργον παρὰ Θεοῦ. Ὁ γὰρ ἀπειλῶν, ὅτι *Περὶ παντός ἄρτου ρήματα λόγων δώσετε*, αὐτὸς πολλῶν μᾶλλον ἄρτῳ οὐκ ἂν ἐχρήσατο, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Διδάσκει τὸν ἡμᾶς τὸ θεῖον διδασκαλεῖον, ὅτι ὁ Θεὸς κατα διαφόρους καιροὺς καλεῖ. Ὁ αὐτὸς ἐστὶ Δεσπότης, τὸ αὐτὸ γεώργιον ἔχει, διαφόρους δὲ καιροὺς ποιεῖται τὴν κλήσιν πρὸς τὰς διαφόρους γενεὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἡμέρα ἡ αὕτη, ὁ Δεσπότης ὁ αὐτός, ὁ ἀμπελῶν ὁ αὐτός· οἱ καιροί, καθ' οὓς μισθούται, οὐκ αὐτοί, ἀλλὰ ἅμα πρῶτ, τρίτῃ, ἔκτῃ, ἐνάτῃ, ἐνδεκάτῃ. Πότε ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτ μισθώσασθαι ἐργάτας; Πρῶτ καλεῖ τὰ προσέμια τῆς βίαις δημιουργίας. Πρῶτ ἦν, ὅτε Ἀδὰμ ἐπάλασθη· ἐν

προομίῳ γὰρ ὁ αἰὼν ἄρτι πρόσφατον ἀνέτειλεν ἥλιον, ἄρτι πρόσφατον ἀνεδείχθη τὸς οὐρανὸς τὸ κάλλος καὶ τῶν ἀστέρων ἡ εὐκοσμία. Ἄμα πρῶτ ὁ Δεσπότης ἐξῆλθε μισθώσασθαι. Τίνα πρῶτον ἐμισθώσατο τῶν ἀνθρώπων; Τὸν Ἀδὰμ. Ἐθηκεν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν. Ἐστὶ τούτων ἡ μὲν πρώτη ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Νῶε, αὕτη μία κλήσις, εἰς καιρὸς. Κατ' ἐκείνον δὴ τὸν καιρὸν ἐμισθώθη Ἀδὰμ εἰς ἔργασιν. Ἀδελφὲς εἰς ἔργασιν ἀρετῆς, ὁ Σὴθ καὶ ὁ Ἐνῶχ, ὁ δὲ ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν μετὰ [τ]ε[θ]εῖς. Ἔως τοῦ Νῶε ὁ πρῶτος καιρὸς τῆς κλήσεως. Ὅτε ἐφάνη Νῶε, ὁ καιρὸς τῆς τρίτης ὥρας, ἐξῆλθε πάλιν μισθώσασθαι. Ἀφανισθείσης γὰρ τῆς πρώτης γενεᾶς διὰ τὴν παρανομίαν, πάλιν ἐδείχθη δευτέρως κλήσεως τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Εἰσάγει δεύτερον ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τοὺς ἀπὸ Νῶε μέχρι τοῦ Ἀβραάμ· δευτέρα κλήσις. Πρόσεχε ἀκριβῶς, παρακαλῶ· πρώτη ὥρα, τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι τοῦ Νῶε· τρίτῃ ὥρᾳ, τὰ ἀπὸ Νῶε μέχρις Ἀβραάμ· ἔκτῃ ὥρᾳ, τὰ ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι Μωϋσέως, ἐνάτῃ ὥρᾳ, τὰ ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ· ἐνδεκάτῃ ὥρᾳ, τὰ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ εἰς συντέλειαν. Ὅσπερ γὰρ ἐνδεκάτῃ ὥρᾳ τέλος ἦν ἡμέρας, οὕτω καὶ ὁ καιρὸς τῆς παρουσίας τέλος ἦν τῶν αἰώνων. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἐνδεκάτῃ ὥρᾳ εἰς τέλος ἐπείγει τὴν ἡμέραν, οὕτως ὁ καιρὸς τῆς παρουσίας τὴν συντέλειαν αἰνιττεται. Διὸ φησιν ὁ ἀπόστολος Παῦλος· *Ταῦτα, ἀδελφοί, εὐκαὶ συνδέουσιν ἐκείνοις*· ἐργάζη δὲ εἰς ρουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήχησε. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· Ἐμισθώθησαν οἱ πρῶτοι, οἱ δεύτεροι, οἱ τρίτοι, οἱ τέταρτοι, καὶ ἐπὶ τέλει οἱ πέμπτοι· καὶ μισθὸς οὐκ ἐδόθη τοῖς πρώτοις, ἕως ἀπήντησαν οἱ τελευταῖοι· ἀλλὰ τὸν μὲν κόπον ὑπέμειναν, τὸν δὲ μισθὸν οὐδέποτε ἐδέξαντο. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς τοῖς πρώτοις δοῦναι μισθὸν ἕως ἂν ἀπαντήσωσιν οἱ καρποὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κελεύσῃ τῷ οἰκονομῷ· Δὲς ἀπὸ τοῦ ἐσγάρῳ ἕως τοῦ πρῶτου. Ὅτι δὲ ὑπερέβητο ὁ Θεὸς μὴ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς πρώτοις, ἕως ἂν ἔλθωσιν οἱ τελευταῖοι, μαρτυρεῖ Παῦλος λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· Ἐμνημόνευσε τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ πατριάρχων, καὶ ἐτέρων προφητῶν καὶ δικαίων, καὶ ἐπάγει· *Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυροῦντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκοιμήσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον· τι προβλεψάμενον, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν*. Ὅσπερ γὰρ ἐνταῦθα,

alium pro alio teneo? num ad consolationem meam, ne luctum sedaret et doloris magnitudinem, in morte filii mei callide egit, et alienum quempiam quasi meum tradidit Jesus, ut dolore meum allevaret? Nullum similis rei testem habeo: nihil umquam tale vidi, neque alius eorum, qui mecum sunt, vidit: nunquam in lectulo visus est mortuus qui suscitatus fuerit. Ipsum vero filium sic alloquebatur: Dic mihi, ne timeas, tunc es ipse filius meus? dic, cognoscis me? nosti quenam sim? scis num ego sim quæ te peperit? Agnosco figuram, sed rei non credo: clamat oculus, describit pupilla, palpebræ prædicant, auditus consentit, testificatur narium pars intermedia, labia declarant, ipsa statura suadet. Linguam move, dilectissime, dic mihi vitæ signa. Gaudium

mihi tempestatem excitavit: te video, et retineor; ego te in ulnis gestavi, ego te parvulum lactavi. Dic mihi, fili mi, tunc es filius meus? ne timeas me. Verum ubi de his omnibus certior facta est, quæ luxerat in gaudium versa, et quæ flevrat Deum glorificans, dextera manu filium tenens, et per urbem omnes adiens, magna voce clamabat: *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum* (Psal. 33. 3), quia filium meum mortuum suscitavit, quia veterem vineam vallavit, et eam quæ olium non mater erat, matrem rursum effecit, lacrymarumque fontes exsiccat: et glorificate nomen ejus in sæcula: quia ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

CONTRA JUDÆOS, IN SERPENTEM ÆNEUM, ET IN ILLUD, DEDIT ILLI NOMEN QUOD EST SUPER OMNE NOMEN (Philipp. 2. 9); ET IN ILLUD, QUONIAM NEMINEM HABUIT, PER QUEM JURARET, MAJOREM, JURAVIT PER SEMETIPSUM (Hebr. 6. 13)(a).

1. Verbum Dei, fratres, ut sæpe diximus, simplex quidem est, clarum, omnibus manifestum, et multa luce plenum; sed varias habens operationes, varia accipit nomina: ita ut sæpe vocetur lux, vita, lucerna, lampas, gladius, fluvius, fons, ensis, securis, porta. Hæc admittit vocabula pro ratione beneficiorum, ut aperiat auditorum intelligentia, et ut ab iis quæ apud nos sunt, mens nostra erigatur ad ea quæ supra nos sunt. Hinc Dominus noster Jesus Christus, Dei Verbum, fons sapientiæ, populum alloquens, parabolis usus est, ab iis quæ sunt in mundo, ea quæ supra mundum sunt docens, a visibilibus invisibilia, ab humanis divina. Et aliquando parabolam vineæ affert, aliquando piscationis, interdum sægenæ, aliquando fermenti: ut hodie Judæos alloquens dicebat, *Homo quidam habebat duos filios; et dixit primo, Vade in vineam operari* (Matth. 21. 28). Quia enim hæc in usu sunt apud nos, et in his versamur, nos ducit ad supernam sapientiam; ut dicebat etiam in priori; hesternam vero die dicebat Servator: *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam* (Id. 20. 2. sqq.). Hæc vineæ parabolam induxit, et hodie eandem. Necessarium est autem tempora indicare, quibus exiit Dominus vineæ. Exiit, inquit, primo mane, et circa horam tertiam, et sextam, et nonam, et undecimam. Quinque tempora vocationis apparent, primo mane, tertia hora, sexta, nona, undecima. Nihil inutile est apud Deum. Qui enim comminatus est, *De omni verbo otioso rationem dabit* (Id. 12. 36): multo minus ipse utatur verbo otioso, qui est fons sapientiæ. Docet igitur nos divinam magisterium, Deum diversis temporibus vocare. Idem ipse Dominus est, eandem habet agriculturam; diversis vero temporibus vocat, secundum diversas hominum generationes. Eadem est dies, idem Dominus, vinea eadem; tempora vero quibus conducit non eadem, sed primo mane, hora tertia, sexta, nona, undecima. Quandonam exiit primo mane conducere operarios? Mane vocat exordia divinæ creationis. Mane erat quando Adam formatus est: in exordio enim adhuc sæculum recens erat cum sol ortus est; adhuc recens erat, cum ostensa est lunæ pulchritudo et stellarum ornatus. Primo mane Deus exiit ut conduceret. Quem primum ex hominibus conduxit? Adamum. Posuit illum in paradiso, ut operaretur et custodiret. Est igitur prima ab Adamo usque ad Noe: hæc una vocatio, unum tempus. Hoc scilicet tempore vocatus est Adam ad operationem, Abel ad virtutis operationem, Seth, et Enoch, qui ob supremam virtutem transla-

(a) De hoc ultimo Scripturæ loco ne verbum quidem habetur in tota concione.

tus est. Usque ad Noe extenditur primum vocationis tempus. Cum Noe apparuit, tempus erat tertiæ horæ: exiit iterum conducere. Deleta enim ob iniquitatem prima generatione, rursus genus hominum opus habuit secunda vocatione. Inducit secundo operarios in vineam, eos qui fuerunt a Noe usque ad Abraham. Secunda hæc est vocatio. Attende, quæso, diligenter: prima hora ab Adamo usque ad Noe, tertia hora a Noe usque ad Abraham, sexta hora ab Abraham usque ad Moysem, nona hora a Moyse usque ad Christum, undecima hora a Christo ad consummationem. Sicut enim undecima hora finis est diei, sic tempus adventus finis est sæculorum: ut enim undecima hora ad finem vergit diei, sic tempus adventus consummationem subinducat. Quapropter ait apostolus Paulus: *Hæc, fratres, in figuris contingebant illis; scripta sunt autem ad admonitionem nostram, in quos fines sæculorum deveniunt* (1. Cor. 10. 11). Et vide rem mirabilem: conducti sunt primi, secundi, tertii, quarti, et in fine quinti: et merces non data est primis, donec advenirent postremi, sed laborem sustinuerant, mercedem vero nondum acceperant. Noluit enim Deus mercedem dare primis, donec advenirent fructus Ecclesiæ, et præcipere œconomus: Da ab ultimo usque ad primum. Quod autem distulerit Deus mercedem dare primis, donec venirent ultimi, testificatur Paulus in Epistola ad Hebræos. Commemoravit Abrahamum, Isaacum, Jacobum et patriarchas, aliosque prophetas et justos, et adjicit: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissiones, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur* (Hebr. 11. 39. 40). Sicut enim hic, fratres, quinque tempora dedit et vocationes, primum tempus, ut resumam, ab Adamo usque ad Noe, secundum a Noe usque ad Abraham, tertium ab Abrahamo usque ad Moysen, quartum a Moyse usque ad Christum, quintum a Servatore usque ad consummationem: sic et alibi parabolam afferens ait: *Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ extierunt obviam sponso: quinque prudentes, et quinque fatuæ* (Matth. 25. 1. 2). Cur quinque, et quinque? In singulis generationibus sunt justi et injusti. *Quinque prudentes, et quinque fatuæ*; in singulis enim generationibus sunt studiosi et pigri, pii et impii. Vide ubique temporum consensum: nam quinque vocationes plane habent propria negotia, et proprium tempus. Et sicut agricola secundum singula tempora fructus proprios repetunt, verno a vere, hiemalibus ab hieme, æstivis ab æstate, autumnales ab autumno: ita et Deus fructus repetens, singulis temporibus eos, qui sunt cuique generationi proprii, exigit. Non exigit a te hodie fructum, quem a prio-

ribus exigit: alium requirit post Christi adventum. Ut enim ab iis qui ante te fuerunt non repetit fructus qui tuo tempore sunt, sed a singulis generationibus repetit: sic et tunc faciebat. Tunc tempus erat aliud, quod propriam habebat legem; nunc aliud propria præcepta habens; non quod Deus mutetur, sed quod præcepta suis temporibus congruentia det. Ideo testificatur sæpe de Noe Scriptura: *Et erat Noe justus, perfectus, quomodo? In generatione sua* (Gen. 6. 9), comparatione eorum qui cum ipso erant. A singulis enim ministerium sui temporis exquiritur, ut ait Petrus de Davide: *David quidem in sua generatione cum administrasset, voluntate Dei dormivit* (Act. 13. 36). Singuli secundum suam generationem. Generationes igitur sunt quinque. Hæc non tenere proferebant dicimus, sed vestigia Domini sequentes. Rei vim ostendit Christus: *Revertens, inquit, in civitatem, vidit ficum: et non habebat nisi folia tantum* (Matth. 21. 19), et quærebat fructum. Accessit autem esuriens. Multum video in dictis difficultatem, nisi Deus mentem nostram ad reverentiam deducat, ne quid contra Deum temere loquamur aut cogitemus, sed veritatis scopum sequamur. Revertens, inquit, noctu, valde esuriit, et accessit ad ficum quærens fructum, et non invenit: non enim erat tempus ficorum (Marc. 11. 13). Ita scriptum est. Quis ita, (non de Deo loquor, neque Dei dignitatem in medium nunc afferō), quis nostrum hominum ita stultus et insipiens, ut extra tempus ad ficum abeat? Si secundum hominem loquamur, alienum a sensu est extra tempus fructum quærere; si secundum Deum, cur creaturæ suæ terminos ignoravit? Quocumque modo dictum explores, sive secundum humanitatem, sive secundum divinitatem, id Servatori non competit. Neque enim homo prudens extra tempus fructus exigit ab arboribus, cum aliquin ne exigeret quidem ab initio; neque etiam Deus qui ordinem, tempus et leges posuit singulis et arboribus et fructibus, exigit extra proprios terminos. Si enim tu legem ficui posuisses in proprio tempore non ferenti? Quod si etiam tempus esset, neque illa fructum tulisset, ut tribuendum esset voluntati Dei, qui arbori vim non dederit. Itaque, fratres, id magis œconomix erat quam necessitatis. Non erat hæc necessitas, sed œconomia Christi: volebat discipulis præsignificare certam futuram esse passionem suam. Quia statim post hæc iturus Jerosolymam, ibi passurus erat (si quis enim accurate legat, inveniet quomodo hanc historiam sequuta crux sit): quia ergo Jerosolymam iturus et passurus erat, discipuli vero de passione scandalizabantur; ne quis suspicaretur ipsum ex infirmitate pati, clara indicia dat se posse adversarios exsiccare, ut ficum; ut potestatem suam in ficu inanimata ostenderet, patientiam vero suam apud homines rationales; utque ex recentis miraculi memoria intelligerent volentem passum esse eum, qui verbo ficum arefecerat. Quod autem, fratres, hæc vera sint, et quod ipse hæc omnia dispenset, ut potentiam suam ostendat, ex sequentibus intelligitur: multi vero hoc possunt intelligere. Ficus, inquit, est synagoga Judæorum: minatus est autem synagoga ex ea nullum fore fructum in æternum. Sic quidam intelligere voluerunt; sed res cum hac prædicatione non consentire videntur: post crucem enim et post hanc sententiam, multa millia Judæorum crediderunt; nec consentit illud, *Non ultra ex te fructus sit*, cum tanto credentium numero. Resume dictum. Si contra Judæos et contra synagoram sententiam dixisset, ita ut non ultra fructum allatura esset, et si fructus synagoga sunt Ecclesie, oportuisset post hanc sententiam nullum credidisse Judæorum: quod autem multi crediderint, audi Scripturam. Una Petri concio tria millia cepit, altera ejusdem quatuor millia (Act. 2. 41. et 4. 4); suntque septies mille animæ: alibi vero, dum verbum proficeret, turba magna Judæorum fidei obsequuta est. Si Judæorum plurimi, imo multa millia obsequuta sunt, et si tandem usque adeo progressum est verbum apud

Judæos, ut apostoli Paulo dicerent, *Vides, frater, quot millia sunt in Judæis qui crediderunt* (Act. 21. 20); si tot millia fuerint credentium Judæorum, quomodo hæc sententia cum illa consonat, *Non ultra ex te fructus sit*? nam post illam sententiam multa fructuum millia prodierunt. Sed res hanc habet consequentiam. Fuge violentas allegorias: aliquando ipsa Scriptura oculos aperit ad speculationem; interdum vero ipsa tropos adhibere docet. Cum igitur nuda est speculatio vel historia, ne impenetrabilia tentes, sed ex serie rem accipe. Crux erat, et passio futura erat. Ne œconomiam infirmitati adscriberent, potentiam suam ostendit in gratiam eorum qui spem salutis habituri erant. Sciebat enim Servator, crucem fore salutem hominum, et se in ligno exaltatum, totum orbem esse capturum. Ideo ait: *Si exaltatus fuero*, id est, si crucifigam, *omnes traham ad meipsum* (Joan. 12. 32). Attende, quæso: illud, *Si exaltatus fuero*, quid est? Nisi ipse id interpretetur, non possum sententiam statuere. Dicit Servator Nicodemo: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis* (Id. 3. 14. 15).

2. Quid sibi vult hoc ænigma? In deserto olim Judæorum populus murmurabat de manna quod comedit, et hanc escam de cælo datam calcans, nensam Aegyptiacam cupiebat, dicebatque: *Recordamur ollarum carniū, quas comedebamus in Aegypto* (Exod. 16. 3): et anteposita sunt ollæ Aegyptiacæ cibo cælesti. Quid ergo Deus? Quia panem cælestem contempserant, mittit in populum serpentes mortiferos: egressi sunt serpentes mordentes, et morsu mortem inferentes. Ac jure non alia ira immissa est, non leo, non ursus, sed serpentes. Quia enim initio serpenti dixerat Deus, *Terram comedes omnibus diebus* (Gen. 3. 14), hanc misit feram contra eos qui manna comedentes murmurabant; illa quippe comedens non murmurabat. Misit serpentem mordentem; mors sequebatur morsum. Procumbunt illi ante Moysen, procumbit Moyses ante Deum: suggerit Deus remedium vulneribus; etsi posset rogatus serpentes fugare; sed plagam relinquit et phar-macum dat. *Fac mihi serpentem æneum* (Num. 21. 8), et fige illum in ligno ad portam tabernaculi testimonii, et prædica filiis Israel et dic: Si quis morsus fuerit a serpente, veniat et respiciat hunc serpentem in ligno fixum, et si credat, vivet. Annon poterant serpentes fugari? non poterant perire? non poterat verbo curare? Verum sicut poterat verbum Dei aquam ex petra educere, nec tamen obedivit petra donec vidit symbolum crucis: sic et hoc loco: poterat serpentes fugare; sed donec viderunt serpentes imaginem crucis, quæ daemonum morsu tollebat, non hebetes facti sunt. Cur autem serpentem Servatoris imaginem fecit? quæ similitudo hanc inter imaginem et serpentem? Ut recorderis, cum contra Judæos certaveris, vel contra inimicos qui Scripturam adhibent, et contra Scripturam pugnant, quomodo a crucifixo salutem expectes et benedictionem. Scriptum est enim, *Maledictus est omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23). Attende diligenter: si dixerit Judæus aut alius Ecclesie inimicus, Scripturæ verba usurpans, et contra Scripturam pugnans: Quomodo a Domino crucifixo benedictionem accipere vultis, cum Moyses aperte scribat, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*? responde illi, Si legis Scripturam, attende: non enim lectio tantum requiritur, sed etiam cognitio, ut ait Philippus eunuchus: *Putasne intelligis quæ legis*? Et quid ad hæc probus ille? *Quomodo, domine, nisi quis me duxerit* (Act. 8. 30. 31)? Si dixerit, Quomodo a crucifixo benedictionem expectas? scriptum est enim, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*; dic illi, Quomodo filii Israel in deserto a serpente benedictionem acceperunt, cum Deus ab initio dixerit, *Maledictus tu ab omnibus bestiis terræ* (Gen. 3. 14)?

ἀδελφοί, πάντες καιρούς ἔδωκε καὶ κλήσεις, πρῶτον καιρὸν, ἵνα ἐπαναλάβω, [853] τὸν ἀπὸ 'Αδάμ μέχρι Νῶε, δεύτερον ἀπὸ Νῶε μέχρις 'Αβραάμ, τρίτον ἀπὸ 'Αβραάμ μέχρι Μωϋσέως, τέταρτον ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ, πέμπτον ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς συντελείας· οὕτως καὶ ἀλλαχοῦ παραβολῇν ἐμφανίουν φησίν· *Ὁμοία ὅτιν ἡ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες ἐξῆλθον εἰς συνάντησιν τῷ κυμῶνι· πάντες φρόνιμοι, καὶ πάντες μωροί. Διὰ τί πάντες καὶ πάντες; Καθ' ἑκάστην γενεάν καὶ δίκαιοι καὶ ἀδικοί. Πάντες φρόνιμοι, καὶ πάντες μωροί· καὶ ἑκάστην γὰρ γενεάν καὶ σπουδαίον καὶ ῥάθυμον, καὶ εὐλαβεῖς καὶ ἀνευλαβεῖς. Ὅρα πανταχοῦ τὴν συμφωνίαν τῶν καιρῶν· πάντως γὰρ αἱ πάντες κλήσεις αὐταὶ ἰδιαίτως ἔχουσιν πραγματείας, καὶ ἴδιον καιρὸν. Καὶ ὡς περ οἱ γεωργοὶ παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς καρποὺς τοὺς οὐκείους ἀπαιτοῦσι, τὰ τοῦ ἔαρος παρὰ τὸ ἔαρος, παρὰ τοῦ χειμῶνος τὰ τοῦ χειμῶνος, παρὰ τοῦ θερόντος τὰ ἐξ ἐκείνου, παρὰ τοῦ μεσοπύρου τὰ ἐκ τῆς οικείας τροπῆς· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς ἀπαιτῶν καρποὺς, παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς οὐκείους τῆς γενεᾶς ἀπαιτεῖ. Οὐκ ἀπαιτεῖτε σήμερον καρπὸν, ὃν ἀπῆλθε τοὺς πρώτους· ἄλλων ἀπαιτεῖ μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοὺς πρὸ σοῦ οὐκ ἀπῆλθε καρποὺς τοὺς κατὰ σέ, ἀλλ' ἑκάστην γενεάν ἰδίου καρποὺς ἀπαιτεῖ, οὕτως καὶ τότε. Τότε καιρὸς ἦν ἔτερος, καὶ νόμον ἔχεν ἴδιον· νῦν καιρὸς ἕτερος, καὶ διάταγμα ἴδιον ἔχει, οὗ τοῦ Θεοῦ μεταβληθέντος, ἀλλὰ προστάγματα ἀρμοζόμενου. Διὰ τοῦτο μαρτυρεῖ πολλάκις τῷ Νῶε ἡ Γραφή· *Καὶ ἦν Νῶε δίκαιος, τέλειος· πῶς; Ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, πρὸς σύγκρισιν τῶν μετ' αὐτοῦ. Ἐκαστος γὰρ τῆς ἐαυτοῦ γενεᾶς ἀπαιτεῖται τὴν ὑπερσίαν, καθὼς φησι Πέτρος περὶ τοῦ Δαυὶδ· Δαυὶδ μὲν τῇ ἰδίᾳ ὑπηρετήσας γενεᾷ, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη. Ἐκαστος κατὰ τὴν ἐαυτοῦ γενεάν. Γενεαὶ τοίνυν πάντες. Ταῦτα λέγομεν, οὐχ ἀπλῶς ἀποφινόμενοι, ἀλλὰ τοῖς ἴσμεν τοῖς Δεσποτικοῖς ἀκολουθεῖν. Ἐδείξε τὴν δύναμιν ὁ Σωτὴρ· Ἐπανιών, φησὶν, ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδε συκῆν, καὶ οὐκ εἶχεν εἰ μὴ φύλλα μόνον, καὶ ἐξήτει καρπὸν. Προσηλθε δὲ πεινῶν. Πολλὴν βλέπων τὴν ἀπορίαν ἐν ταῖς λέξεσιν, ἐὰν μὴ ἡ δύναμις δυσωπήσῃ ἡμῶν τὴν διάνοιαν μηδὲν κατὰ Θεοῦ ἀδιαφόρως φέγγεσθαι ἢ νοεῖν, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἐξακολουθεῖν. Ἐπανιών, φησὶν, ἔκφυγε λίαν ἐπεινάσε, καὶ προσήλθεν εἰς τὴν συκῆν, ζητῶν καρπὸν, καὶ οὐχ εὔρεν· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. Οὕτως γέγραπται. Τίς γὰρ οὕτως, οὐ λέγω Θεόν, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀξίαν ἐν μέσῳ φέρω νῦν, ἀλλὰ τίς οὕτως τὸν καὶ ἡμᾶς ἀνθρώπους ἄφρων, ἀσύνετος, ὥστε παρὰ τὸν καιρὸν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὴν συκῆν; Εἰ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλότριον συνετοῦ παρὰ τὸν καιρὸν ζητῆσαι καρπὸν· εἰ κατὰ Θεόν, διὰ τὴν ἰδίαν δημιουργίαν τοὺς ὄρους ἡγνόησεν; Ὡς ἂν θέλῃς ἐξετάσαι τὸ ῥῆμα, ἦτοι κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ τὴν θεότητα, οὐχ ἡρμოსται τῷ Σωτῆρι. Οὕτε γὰρ ἀνθρώπος συνετοῦ παρὰ τὸν καιρὸν ἀπαιτεῖ καρποὺς παρὰ τῶν φυτῶν, ἀλλως τε οὐδ' ἂν ἀπαιτῆσαι ἐπ' ἀρχῆς· οὕτε δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ τάξιν καὶ καιρὸν καὶ νόμον; τεθεικὼς ἐκάστῳ καὶ φυτῷ καὶ καρπῷ, ἀπῆλθεν ἂν παρὰ τοὺς ἰδίους ὄρους. Εἰ γὰρ σὺ ἐνομοθέτησας τῇ συκῇ τὸν πρέποντα καιρὸν μὴ ἐνεγκούσης· εἰ δὲ καὶ ἦν ὁ καιρὸς, μὴ ἤνεγκε δὲ καρπὸν, τοῦτο τῆς γνώμης ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ ἐνισχύσαντος τὸ φυτὸν. Ὅντι, ἀδελφοί, οἰκονομία μᾶλλον ἐστίν, ἢ χρεῖα. Οὐκ ἔστι χρεῖα Χριστοῦ, ἀλλ' οἰκονομία· ἐβούληθη προσκοινομήσαι τοῦ πάθος ἀσφάλειαν τοῖς μαθηταῖς. Ἐπειδὴ ἐμελλε μετὰ ταύτην τὴν πραγματείαν εὐθέως εἰσιέναι εἰς Ἱερουσόλυμα ὑπομένον τὸ πάθος· τῷ γὰρ ἀκριβὲς ἀναγινώσκοντι εὐρεθήσεται ταύτη τῇ ἱστορίᾳ ἀκολουθοῦσα ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις· ἐπειδὴ ἐμελλεν εἰσιέναι εἰς Ἱερουσόλυμα καὶ πάσχειν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐσκανδαλίζοντο τῷ πάθει, ἵνα μὴ τίς αὐτὸν ὑπονοήσῃ δι' ἀσθένειαν πάσχειν, διδῶσιν ἐναργεῖς μαρτυρίας, οἷον ἡδύνατο [854] τοὺς ἀντιλέγοντας ζηρᾶναι, ὡς τὴν συκῆν· ἵνα τὴν μὲν δύναμιν ἐν τῇ συκῇ τῇ ἀψύχῳ ἐνδείξῃται, τὴν δὲ μακροθυμίαν ἐν τοῖς λογικοῖς ἀνθρώποις; ἵνα πρόσφατον ἔχοντες τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, ἐννοήσωσιν ὅτι θέλουν ὑπέμεναι ὁ λόγῳ ἡγρᾶν. Ὅτι δὲ, ἀδελφοί, ἀληθὲς ὁ λόγος, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα οἰκονομεῖ, ἵνα τὴν δύναμιν δείξῃ, ἐκ τῶν ἐπομένων ἔστι νοῆσαι· πολλοῖς γὰρ πάρεστι νοῆσαι καὶ θεωρῆσαι. Ἡ συκῆ, φησὶν, ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων.**

Καὶ ἠπειλήσῃ τῇ Συναγωγῇ· *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα*. Οὕτω τινὲς θῆλυσαν θεωρῆσαι· εὐρίσκεται δὲ μὴ συνάδοντα τὰ πράγματα τῇ προρῳήσει· μετὰ γὰρ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μυριάδες ἐπίστευσαν ἀπὸ Ἰουδαίων· καὶ οὐκ ἡρμოსται τῷ, *Οὐκ ἔτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται*, τὸ τοσοῦτος· πιστεύουσαι. Ἐπανάλαβε τὸ ῥῆμα· Εἰ κατὰ Ἰουδαίων ἀπεφάνετο καὶ κατὰ τῆς Συναγωγῆς, ὥστε μηκέτι καρπὸν ἐνεγκεῖν, καρποὶ δὲ τῆς Συναγωγῆς αἱ Ἐκκλησίαι, ἔχρην μετὰ ταύτην τὴν ἀπόφασιν μηδὲνα πιστεύουσαι Ἰουδαίων· οἱ δὲ πολλοὶ ἐπίστευσαν, ἄκουε τῆς Γραφῆς. Μία Πέτρου δημηγορία τρισχιλίους ἐσαγήνευσεν, ἄλλη αὐτοῦ διδασκαλία τετρακισχιλίους, καὶ ἦσαν ψυχαὶ ὡς ἐπτάκις χίλιαι. Ἀλλαχοῦ δὲ, ὡς προέκοψεν ὁ λόγος, πολὺς ὄχλος τῶν Ἰουδαίων ὑπήκουσε τῇ πίστει. Εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ὑπήκουσαν πολλοί, καὶ χιλιάδες πολλὰ, ἐπὶ τέλει δὲ εἰς τοσοῦτον παρήλθεν ὁ λόγος παρὰ Ἰουδαίους, ὡς εἰπεῖν τοὺς ἀποστόλους τῷ Παύλῳ· *Θαυρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσι τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων*· εἰ οὖν μυριάδες εἰσι τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων, εἰ οὖν μυριάδες ἐπίστευσαν, πῶς συνάδει τῇ ἀποφάσει ἡ ἀπόφασις, *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται*; μετὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν μυριάδες ἠνθίσαν καρπῶν. Ἀλλὰ τὸ πᾶν ταύτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν. Φεύγε τὰς βεβιασμένας ἀλληγορίας· ἔστιν ὅτε αὕτη ἡ Γραφή διδῶσιν ὀφθαλμοὺς εἰς θεωρίαν· ἔστιν ὅτε αὕτη τροπολογεῖν διδάσκει. Ὅταν μέντοι γυμνῇ ἡ θεωρία ἡ ἱστορία προκρίηται, μὴ βιάζου τὰ ἀνέφικτα, ἀλλὰ λάμβανε τὴν ἀκρόασιν ἀκόλουθον. Σταυρὸς ἦν· τὸ πάθος ἐμελλεν ἐκφαίνειν. Ἰνα μὴ ἀσθενεῖ ἐπιγράφωσιν οἱ οἰκονομίαν, ἐνδείκνυται τὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀψύχον, καὶ φυλάττει τὴν μακροθυμίαν τοῖς μέλλουσιν ἔχειν ἐλπίδα σωτηρίας. Ἡδε γὰρ ὁ Σωτὴρ, οἱ δὲ σταυρὸς σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὑψωθῆναι αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, τοῦτο τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐσαγήνευσε. Διὸ φησιν· *Ἐγὼ ἐστὶν ὑψωθῶ*, τοῦτέστιν, Ἐὰν σταυρωθῶ, *πάντας ἐλκύσω πρὸς ἐμαυτὸν*. Πρόσχε, παρακαλῶ, τὸ, Ὑψωθῶ, τί ἐστίν; Ἐὰν μὴ αὐτὸς ἐρμηνεύσῃ τὸ ῥῆμα, οὐ δύναμαι στῆσαι τὸ νόημα. Λέγει ὁ Σωτὴρ τῷ Νικοδήμῳ· *Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄρειν ἐκ τῆς ἐρήμου, οὕτως ὑψωθήναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολῇται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄρειν ἐκ τῆς ἐρήμου, οὕτως ὑψωθήναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου*.

Τί βούλεται τὸ αἰνίγμα; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποτὲ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐγόγγυσεν ἐπὶ τῇ τροφῇ τοῦ μάννα, καὶ τὴν τροφὴν ταύτην τὴν ἐξ οὐρανοῦ δεδομένην πατήσας, ἐπεθύμησε τραπέζης Αἰγυπτιακῆς, καὶ ἔλεγεν· *Ἐμνήσθημεν τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν, ὧν ἡσθίσαμεν ἐν Αἰγύπτῳ*· καὶ προετίμηθησαν λέβητες Αἰγυπτιακοὶ τοῦ μάννα τοῦ οὐρανοῦ. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπειδὴ ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ κατεφρονήθη, ἀποστείλει ἐπὶ τὸν λαὸν ὄφεις θανατοῦντας· ἐξηλθον ὄφεις δάκνοντες, καὶ θάνατον ταῖς δῆξεν ἐπάγοντες. Καὶ εἰκότως οὐκ ἄλλο θηρίον ἀπεστάλη, οὐ λέων, οὐκ ἄρκτος, ἀλλ' ὄφεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τῷ ὄρει εἶπεν ὁ Θεός, *Γῆν φάγη πᾶσας τὰς ἡμέρας*, ἀπέστειλε θηρίον τοιοῦτον· κατὰ τῶν ἐσθιόντων μάννα καὶ γογγύζοντων, τὸν ἐσθιόντα καὶ μὴ γογγύζοντα. Ἀπέστειλεν ὄρειν δάκνοντα· θάνατος τοῖς δῆγμασιν ἡκολούθει. Προσπίπτουσι τῷ Μωϋσῇ· προσπίπτει Θεῷ Μωϋσῆς· ὑποβάλλει Θεὸς φάρμακον τοῖς τραύμασι· καίτοι τῷδ' αὐτὸν ἀπελάσαι τοὺς ὄφεις παρακαλοῦμενος· ἀλλὰ καὶ τὴν πληγὴν καταλιμπάνει, καὶ τὸ φάρμακον δίδωσι. Ποίησόν μοι ὅ·ν χαλκοῦν, καὶ πῆξον αὐτὸν ἐπὶ ξύλῳ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ κήρυξεν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ εἶπέ· [855] Ἐάν τις δηχθῇ ὑπὸ ὄφews, ἔλθῃ καὶ πρόσχη τῷ ὄρει τοῦτῳ τῷ πεπηγμένῳ ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ πιστεύσας ζήσεται. Ἄρα οὐκ ἦν δυνατόν φυγαδεύειν αὐτοὺς ὄφεις; οὐκ ἦν δυνατόν ἀπολέσθαι; οὐκ ἦν δυνατόν λόγῳ θεραπεύσαι; Ἀλλ' ὡς περ ἔδύνατο λόγος Θεοῦ ἐκ πέτρας ἐκβαλεῖν ὕδωρ, ἔως δὲ εἶδεν ἡ πέτρα τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ, οὐχ ὑπήκουσεν· οὕτως καὶ ἐνταῦθα, τῷδ' αὐτὸν τοὺς ὄφεις φυγαδεύσαι, ἀλλ' ἔως εἶδον οἱ ὄφεις τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ τὴν νεκροῦσαν τῶν δαιμονίων τὰ δῆγματα, οὐκ ἠμελύνθησαν. Διὰ τί δὲ τὸν Σωτῆρος εἰκόνα τὸν ὄρειν ἐποίησε; τί ὅμοιον εἰκῶν, καὶ ὄρειν; Ἰνα μνημονεύσῃς, ἐπειδὴν πρὸς Ἰουδαίους ἔχης, ἢ πρὸς τινὰς ἐχθροὺς ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὀρωμένους, καὶ κατὰ τῆς

Et serpens maledictus est, et maledictus omnis qui pendet in ligno. Ne attendas verborum seriem, sed discas differentiam. Quia Servator repositam mundo maledictionem in se erat recepturus; prima vero maledictio erat, *Terra es, et in terram reverteris*, hanc vero sententiam in se Servator accepit, ut ait Apostolus: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): prius imaginem ponit in serpente, ac jure in serpente. Sicut enim ille serpens æneus faciem, formam et imaginem serpentis habebat, venenum vero et nequitiam serpentis non habebat: sic et Servator apparet in carne in similitudine peccati: hæc enim caro antea peccatrix erat. Assumit ergo peccatricem carnem, licet ipse non peccaverit, sed peccatum mundi assumpserit: nam *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Sic et Servator assumpsit carnem, imaginem carnis et veram naturam habentem, peccatum vero carnis non habentem. Peccatum enim non fecit, inquit Isaias, *nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9). Quod enim est venenum in serpente, illud est dolus in homine: de quo ait Scriptura, de malignis agens, *Veneram aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione et amaritudine plenum est; et, Linguis suis dolose agebant* (Psal. 13. 3. et 9. 29). Sicut igitur, ut iterum resumam, serpens ille imaginem et formam serpentis habebat, venenum autem et malitiam serpentis minime: sic corpus Servatoris formam hominum habuit, nequitiam vero hominum non habuit. Altera autem rursus imago est: sicut serpentes alii quidem mordent, alius vero pro illis patitur; cum enim oportuisset unum ex mordentibus sumere, ipsumque crucifigi, mordentes quidem dimissi sunt, qui vero nihil peccaverat crucifixus est. Qui neque mordebat, neque consors erat corruptionis et exitii aliorum serpentum, ligno figitur, quia imago erat Servatoris: quoniam omnibus peccantibus hominibus, nemo peccatorum pro peccatore crucifigitur, sed ille qui impeccabilis est. Nostri speculationem: recordare vocis Christi Nicodemæ dicentis: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exaltari oportet Filium hominis* (Joan. 3. 14. 15). Pulchre dictum: quia passio, humiliatio esse putabatur, Servator enim exaltationem vocat. Totus quippe orbis cruce exaltatus est, totus orbis humi jaceus, per æconomiam crucis correctus est. Ideo Dominus regnavit, decorem indutus est (Psal. 92. 1). Etenim correxit orbem terræ. Non dixit, Creavit. Primo creavit, sed secundo correxit. Ita oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat. Necesse mihi videtur hujus exaltationis testem advocare prophetam clare prædicantem Deum exaltari. Audi ergo beatum Isaiam hanc exaltationem prædicantem. Etsi enim aperte passionem prædicavit dicens: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce: hic peccata nostra tollis, et pro nobis cruciatur: propter peccata populi mei veni ad mortem* (Isai. 53. 7. 4. 8): attamen alibi ipsam passionem vocat exaltationem. Quid enim dicit? *Cantate Domino, laudate nomen ejus: annuntiate in gentibus gloriam ejus, quoniam excelsa fecit. Exsultate et lætamini qui habitatis in Sion, quia exsultavit et sanctus Israel, in medio tui exaltatus est* (Id. 42. 5. 6). Sed huic voci obstitit hæretica vox, et dicit: Si exaltatus est, a Patre est exaltatus: scriptum est enim: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, etc.* (Philipp. 2. 9. 10). Semper inimici veritatis insurgunt contra prædicationem veritatis. Operæ pretium autem est iis non breves proferre responsiones, sed prius ab illis rationem postulare præjudicate opinionis suæ, et postea questionum solutionem inducere. Quoniam dicit, *Pater exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu, etc.*; primo

mihi statue, quod sit illud nomen super omne nomen; non licet enim illud temere proferre, sed in rei veritate statuendum est. Cum malignus quispiam te interrogaverit, justa interrogatione absurdam solve interrogationem. Ostendit enim hodie Salvator quomodo oporteat obliquis illis respondere. Interrogaverunt Servatorem Pharisei dicentes, *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem* (Matth. 21. 23)? Servator vero ostendere volens non oportere nequitiae satisfacere, sed absurdis interrogationibus non respondendum esse, Phariseis dicit: *Interrogabo vos de re aliqua, quam si dixeritis, et ego respondebo vobis: Baptisma Joannis unde erat? ex celo, an ex hominibus* (Id. v. 24. 25)? Repressit improbos is, qui comprehendit sapientes in astutia eorum. In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem? Et interrogatus non respondet eis, sed vicissim interrogat: *Interrogabo et ego vos de re aliqua*. Ideo dicit propheta, *Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris* (Psal. 17. 26. 27). Hoc a Deo hominibus dictum esse multi putant. Hæc propheta Deo dicit, *Cum justo justificaberis, cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris*. Ut vero discas hæc Deo dici, pergit: *Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis* (Id. v. 28). Semper nequitiam Judæorum torsit Servator per silentium: nequitia enim cui non respondetur, magis cruciatur. Sæpe interrogatus est, et non respondit; percontati sunt Judæi, nec illis quidpiam reposuit. Eo usque Judæorum animos cruciavit, ut dicerent illi: *Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Nec tamen respondit, nisi tantum: *Sæpe dixi vobis, et non audistis: quid iterum vultis audire? Vide quomodo animæ suæ cruciatum declaraverint: Usquequo animam nostram tollis? nonne tu dixisti? Petite, et accipietis; pulsate, et aperietur vobis; querite, et invenietis* (Matth. 7. 7)? Legistis Scripturam, sed non intellexistis dicentem: *Querent me mali, nec invenient* (Prov. 1. 28). Ut discas eundem esse characterem loquentis per evangelia, et prædicantis per prophetas, eundemque per illos et per hos loquentum esse: ut hic a Judæis interrogatus non respondit, sed aliis interrogationibus ipsos frenavit: sic et in Veteri dicit Deus Ezechieli: *Fili hominis, ecce filii populi veniunt ad me ad interrogandum sermonem: vivo ego, si respondebo illis* (Ezech. 20. 3). Vides eundem characterem: vide quot tormenta, quot interrogationes, quot petitiones, et non respondit. Ubi autem invenit animam simplicem, et fidem, luce et simplicitate plenam, non modo interrogatus respondet, sed etiam non interrogatus docet. Abiit aliquando circa Samariam Jesus, invenit mulierem Samaritanam haurientem aquam, et dicit illi, *Da mihi bibere* (Joan. 4. 7). Qui vitam dat, dicit illi, *Da mihi bibere*. Sedebat ad puteam, fons supra fontem. Deinde, ut breviter dicam (nam propositum est non hanc explicare historiam, sed ad institutum reverti), rogavit eum illa ut veniret. Illum qui cum Judæis et Samaritanis versabatur interrogavit. Samaritani vero circa urbem, quæ nunc vocatur Neapolis, cultum suum habent; Judæi autem Jerosolymis. Dicit ei Samaritana: *Domine, patres nostri in hoc monte adoraverunt: quomodo dicunt Judæi quia Jerosolymis oportet adorare* (Ibid. v. 20)? Vide animam discendi cupidam, mulierem miseram, virtute excelsam. Egressa est ad hauriendam aquam, et haurit ex fonte fluentia. Samaritani hic adorant, Judæi Jerosolymis: solve questionem. Dicit Servator: *Amen dico tibi, mulier, quia veniet hora, cum neque in monte hoc, nec Jerosolymis adorabunt Patrem* (Ibid. v. 21). Deus enim Spiritus est, id est, ubique est; et adorantes eum, in spiritu et veritate oportet adorare (Ibid. v. 24): non loco circumscribentes orationem, sed ubique celebrantes. Ut vero clare intelligere non potuit, quæ dicebat (mulieris enim mentem superabat), dicit ei

mulier: solo quidem quod venit Messias, qui dicitur Christus. cum venerit ille, non docebit omnia (Joun. 4. 23). Videlicet animam antequam videret desiderium habentem. Judæi videntes non crediderunt: ipsa quod nondum viderat accipit. Ut vidit Christus mentem illam simplicem, ait, Ego sum qui loquor tecum (Ibid. v. 38). Quoties interrogavit Judæi, et cruciati sunt? Usquequo animam nostram tollis (Id. 10. 24)? et non respondit. Illa dicit, venit, et qui prædicabatur sese declaravit. Hoc est id quod dicitur: Perversa cogitationes separant a Deo; apparet autem illis qui non increduli sunt erga illum (Sap. 1. 3. 2).

3. Quoniam igitur docuit nos fons sapientiæ, absurdas interrogationes aliis interrogationibus esse solvendas, hæreticum interrogo, quid est illud, *Nomen super omne nomen*? Ut vis respondeat. Quid est hoc nomen? an Jesus? an Christus? an Servator? dic mihi nomen illud. Hoc primum statue; ut cum divinum testimonium adduxero, prophetarum sententiam, apostolorum predicationem, ne testimonium illud pervertas. Sed primo sententiam tuam statue: dic mihi, quod nomen putas esse super omne nomen. Sed quid faciam? in medio infelium sum, et nolo inimicorum occasione suspensus reddere filios Ecclesiæ. Explicemus igitur; et si quis adit inimicus, beneficium accipiat, statque ex inimico amicus, concors ex adversario: ne se victum putet, si vincatur a veritate, ne studeat malam reportare victoriam, sed curet bonam de se victoriam referri. Explicemus ergo rem, ut illi putant explicandam. Quod igitur dicis danti illi nomen, quod est super omne nomen? an quod Jesus vocatus sit? At sic ante illum vocatus est Jesus filius Nave. An quod Christus? Omnis rex et propheta Christus est. Ita dicit David de Sathie rege, etiam improbo; attamen chrisma regum habuit. Suadentibus quibusdam satellitibus suis, « Ecce dies, quam dixit Dominus, qua traderet inimicum tuum in manus tuas: percutite illum (1. Reg. 24. 5. 7); respondet David, Vivit Dominus: non inducam manum meam in illum, quia Christus Dominus est. » Neque unus tantum est Christus, sed multi sunt: « Nolite tangere Christos in eos, et in prophetis meis nolite malignari » (Paul. 404. 15); et Habacuc, « Egressus es in salutem, salutem populi tui, ut salvares Christos tuos » (Habuc. 3. 13). Quomodo ergo super omne nomen est? si enim ante illum alii hoc nomen habuere, quomodo Pater dedit illi nomen quod est super omne nomen, aut quod illud nomen? an Servator? At multi Salvatores sunt vocati. Recordare supradictorum: quoddam illud est super omne nomen? Sed quia non potes oportune respondere, vel scis quidem, sed callide occultas, jam discite: nomen sæpe vocat Scriptura, Dei non appellationem, sed gloriam. Nomen Dei dicitur gloria Dei, ut cum mirabilia facit, nomen ex miraculo sortitur; ut dicit beatus propheta: « Ubi est qui dextera Moysen duxit? qui firmavit aquam ante faciem ejus, et eduxit populum suum in deserto, et fecit ipsi nomen (Isai. 63. 12. 13); » id est, famam; scilicet nomen ejus celebratum est. Et apud nos dicitur, nomine clarus homo, non quod nomen habeat; omnes enim habent; sed quod nomen ejus ubique celebratur. Nomen vocat gloriam et famam ubique celebratam. Sic dicit Salomoni Deus: *Et feci tibi nomen, ut est nomen veterum regum (1. Par. 17. 8).* Sed non mutavit nomen ejus? nonne Salomon vocabatur? sed *Feci tibi nomen, id est, famam, gloriam.* Sic et hoc loco dicit, *Dedit illi nomen*; id est gloriam. Quam gloriam? Ne ego explicem, Paulum audi dicentem: *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus.* Vides quomodo nomen dicat gloriam, adorationem orbis, et quod ubique ille glorificetur, et per totum orbem annuntietur. Etiam, inquit ille, explicationem accepi: et ego non absisto, Pater dedit illi nomen. Vis, inquit, nomen intelligere appellationem? vis nomen intelligere gloriam? vis famam? vis celebratam? Ego iterum ab illo non absisto: *Deus dedit illi nomen, ideo ipsum superexaltavit.* Necessè igitur est hoc perquirere: invenitur namque nomen illud quasi merces datum Servatori: dicit enim Paulus: *Hoc sentabatur in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratum est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen (Philipp. 2. 5-9).* Ostenditur autem hic, quod quia passus est, mercedem passionis accepit: quia humiliavit se usque ad mortem, ideo Deus illum exaltavit: illud enim, ideo, causam dicit ob quam illi gloriam affert. Hæc gloria et exaltatio merces est passionis. Quis ergo passus est? quis accepit mercedem? Ne te sinneret Paulus temere contra divinitatem insanire, statuit: *Et humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: hic humiliavit semetipsum.* Primo hominem dixit,

et tunc gloriam accipientem. Attende diligenter: primo formam Dei dixit, cum in forma Dei esset; deinde formam servi ostendit, *Formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*; ut ostenderet servi formam, hominem accipientem mercedem et nomen. Duo enim sunt. Quia Servator animam suam posuit (animam quippe habuit, cum totum hominem assumpserit), mercedem accipit ipsa caro, quæ Servatori Verbo ministravit, quod super omne nomen ministraretur ei, et, *Ut omne genu flectatur Christo, caelestium, terrestrium et infernorum.* Aliud breviter dicam: si post crucem hæc accepit, et si, quia humiliavit semetipsum usque ad mortem, in mercedem ipsi Deus dedit nomen; si videtur illud nomen non habuisse ante crucem, ex gratia gloriam accepit. Mecum concertate: nam sententia subtilis et profunda est. Dicunt: Quia passus est Christus. Legunt. Apostolum nec intelligunt apostolicum dictum, quod quia passus est Christus, ideo Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum. Ante crucem mercedem accepit. Si ante crucem non adoratus videtur Unigenitus, nec Unigenito flectitur omne genu, vere mercedem, et quam non habebat gratiam, accepit. Si autem æconomia sive incarnatio ante crucem, passionem et exaltationem adorata reperitur, quem locum habebit vana illa loquacitas? Cur, miser, non cognoscis quæ sit illa ante sæcula dignitas, quæ incarnationis forma? Cogita formam Dei, et formam servi; assumptum, et assumptam: ne confundas ordinem, ne destruas veritatem; imo ne a veritate destruaris. Ostendamus igitur, num ante æconomiam omne genu flectatur, et adorandus sit Unigenitus, non a cruce accipiens, sed ante crucem et ante sæcula habens adorationem. Quid enim dicat audi. Dicit ergo beatus Isaias: *Hæc dicit Dominus: Ego sum Dominus Deus, et non est alius. Justus et servator non est præter me. Convertimini ad me, et salvabimini omnes ab extremo terræ: Ego Deus, et non est alius (Isai. 45. 21. 22).* Iterumque: *per semetipsum juravit, si exhibet ex ore meo justitia (Id. v. 23); Ego Deus, non est alius. Justus et servator præter me non est. Ego Deus, et non est alius.* Ter resumit et dicit: *Convertimini ad me, per semetipsum juro, si exhibet in ore meo justitia. Verba mea non avertentur:* id est, non in vanum accedet verbum meum: *quia mihi flectetur omne genu, et omnis lingua jurabit per Deum verum (Id. v. 24).* Omne genu, omnis lingua. Quis hoc dixit? Pater. Hoc enim vult hæreticus, non ut Patrem colat, sed ut Filium gloria sua privet. A me autem fidei et ab Ecclesia, et Pater hæc dixisse, et Filius hæc protulisse intelligitur, et Spiritus sanctus prædicatur. Hæc theologicæ dixi: nulla est differentia. Declaravit enim, *Ego sum justus, et non est alius.* Quis ergo est qui hæc dixit, iterum interrogant. Sed quia contingit illos, ut olim Phariseos, dicere intra se: Si hoc dicamus, ita respondebit nobis; ne videar, fratres, vel ex me loquit, vel ex præjudicata opinione temere quædam proferre, ex ipsa prophetia Paulum testem adducam. Videamus Pauli hanc prophetiam, *Vivo ego, per semetipsum juro, quia mihi curvabitur omne genu, et omnis lingua*; videamus, inquam, quo Paulus illam deducat. Scripsit ille Romanis, quia dissensio erat inter fideles ex Judæis, et eos ex gentibus qui Christiani effecti fuerant (Rom. 14): et hi ex gentibus Christiani omnibus cibis indiscriminatum utebantur; qui vero ex Judæis erant, et Christum volebant adorare, et Judæicos observare cibos. Altera pars alteri exprobat. Qui ex Judæis erant, improperebant illis qui ex gentibus, quod legem non observarent; qui ex gentibus erant, improperebant illis qui ex Judæis, quod non incederent secundum gratiam evangelii. Qui ex gentibus erant, dicebant Judæis, Si lex est quæ justificat, cur venit Christus? si vero Christus venit, cur relinquentes legem Christi, Judæicos ritus sequimini? Illuminati erant Romani Pauli doctrina dicentis: *si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est (Gal. 2. 21).* Persuasi ergo erant illi ex gentibus, sine Christo non posse salutem haberi, nec oportere Judæicos ritus servari. Invenit Paulus pugnari, invenit dissensionem, se medium inter pugnantem injicit, et duas partes solvit. Hic animam adhibe: primo Paulus non accusationem exigit ab omnibus, sed quod totum erat excogitavit; nempe præjudicatam opinionem difficile solvi, et consuetudinem vix tempore delectari. Noluit cogendo Judæos ut cibos illos comederent, illos avertere a fide, sed primo voluit fidem Christi radices ponere in illis. Quid ergo illi ex Judæis Christiani? Ut viderunt se redargui, quod nondum crederent in Christum, quod cibos observarent Judæicos, et abstinerent a porcinis carnibus, ut morbum suum tegerent, singularunt se nullas carnes comedere; sed olera edebant, ut abstinentie prorsus a carnibus veteris consuetudinis convicium obtegerent. Ingressus Paulus pugnam dirimit et ostendit, quinam recte sentirent, quinam infirmarentur, et ait: *Fratres, hæc quidem credit se manducare omnia (Rom. 14. 2), ut Chri-*

πολιν ἔχουσι τὴν προσκύνῃσιν, Ἰουδαῖοι δὲ εἰς Ἱερουσόλυμα. Λέγει αὐτῷ ἡ Σαμαρεῖτις· Κύριε, οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσκύνουσιν· πῶς λέγουσιν Ἰουδαῖοι, οἱ εἰς Ἱερουσόλυμα δεῖ προσκυνεῖν; Βλέπε ψυχὴν φιλομαθῆ, γυναῖκα οἰκτρὰν, ὡφελὴν δὲ τῇ δυνάμει. Ἐξήλθεν ἀντλήσαι ὕδωρ, καὶ ἀντλεῖ πηγῆς θάματα. Σαμαρεῖται προσκυνοῦσιν ἐνταῦθα· οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱερουσόλυμοις· λύσον τὸ ζήτημα. Ὁ Σωτὴρ λέγει, οἱ Ἀμήν λέγω σοι, ῥύναι, οἱ ἦξει ὦρα, ἐν ἣ ὅτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὕτε ἐν Ἱερουσόλυμοις προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ. Ὁ γὰρ Θεὸς πνεῦμά ἐστι, τοῦτέστι, πανταχοῦ, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖν δεῖ, οὐ τῶν περιγράφοντα· τὴν προσκύνῃσιν, ἀλλὰ πανταχοῦ ὁμοῦντας. Ὡς οὐκ ἡδυνήθη νοῆσαι σαφῶς, δ' ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ (ὕπερέβαινε γὰρ τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν), λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ· Οἶδα μὲν ὅτι ἐρχεται Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἡμεῖς, ἡμεῖς διδάξει πάντα. Βλέπε ψυχὴν πρὸ τῆς ἡμέρας τὸν πόθον ἔχουσαν. Ἰουδαῖοι ἰδόντες οὐκ ἐπίστευσαν· αὐτὴ μὴ δέπω θαυσαμένη ἐκδέχεται. Ὡς εἶδεν ὁ Χριστὸς ἀπλὴν τὴν διάνοιαν, λέγει· Εἰμι ὁ λαλῶν σοι. Πόσα ἠρώτησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἐδασανίσθησαν; Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη· αὐτὴ ἐν τῇ φωνῇ εἶπεν, ὅτι· Ἐρχεται, καὶ ἐαυτὸν εἶδειξεν ὁ κηρυχόμενος. Τοῦτέ ἐστι τὸ εἰρημύμενον· Σκολλοὶ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ· ἐμφανίζεται δὲ τοῖς μὴ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ.

Ἐπεὶ τοίνυν εἰδίδεον ἡμεῖς ἡ πηγὴ τῆς σοφίας ἀνερωτήσας λύειν τὰς ἀνέτους ἐρωτήσεις, ἐρωτῶ τὸν αἰρετικόν, τί ἐστὶ τοῦτο τὸ, Ὅνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; Ὡς θέλεις, αὐτὸ εἰπὲ. Τί ἐστὶ τὸ ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς λέγεται; ὅτι Χριστός; ὅτι Σωτὴρ; εἰπέ μοι τὸ ὄνομα. Στήσων πρῶτον, ἴν' ὅταν τὴν μαρτυρίαν ἀγάγω τὴν ἔνθεον, προσηγνῶν δόξαν, ἀποστόλων κήρυγμα, μὴ παραγράφῃ τὴν μαρτυρίαν. Ἀλλὰ πρῶτον στήσων σου τὴν ἐννοίαν· εἰπέ μοι ποῖον φρονεῖς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων. Ἀλλὰ τί ποιῶς; ἐν μέσῳ πιστῶν εἰμι, καὶ οὐ θέλω προφάσει τὸν ἐχθρὸν κρεμάσαι τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναπτύξωμεν τοίνυν, καὶ εἰ τις πάρεστιν ἐχθρὸς, εὐεργετήσῃ καὶ γενέσθω φίλος ἀντ' ἐχθροῦ, καὶ γενέσθω σύμφωνος ἀντ' ἐναντίου· μὴ ἤταν νομισάτω τὸ ἡττᾶσθαι τῇ ἀληθείᾳ· μὴ σπουδασάτω νικῆσαι τὴν κακὴν νίκην, ἀλλ' ἡττηθῆναι τὴν καλὴν ἤτταν. Ἀναπτύξωμεν ἡμεῖς τὸν λόγον, καθὼς ὁλοῦνται· Ποῖον λέγεις ὄνομα αὐτῷ κεχαρισθῆναι τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς ἐκλήθη; Ἐκλήθη πρὸ αὐτοῦ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ. Ὅτι Χριστὸς ἐκλήθη; Πᾶς βασιλεὺς καὶ προφήτης χριστός. Οὕτως λέγει Δαυὶδ περὶ Σαουλ τοῦ βασιλέως, καί τοι πονηροῦ ὄντος, ἀλλ' ὅμως [858] χρῆμα εἶχε βασιλικόν. Συμβουλευόμενος παρὰ τιῶν τὸν αὐτοῦ δορυφόρων· Ἰδοὺ ἡμέρα, ἦ εἶπε Κύριος παραδοῦναι τὸν ἐχθρὸν σου εἰς τὰς χεῖρας σου, πᾶταξον αὐτόν· λέγει Δαυὶδ· Ζῇ Κύριος, οὐ μὴ ἐπαγάγω τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι χριστός Κυρίου ἐστὶ. Καὶ οὐχ εἰς μόνος χριστός, ἀλλὰ καὶ πολλοί. Μὴ ἀπτεσθὲ τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεῖσθε· καὶ ὁ Ἀμδακούμ, Ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου τοῦ σώσαι τοὺς χριστούς σου. Πῶς οὖν ὑπὲρ πάντων ὄνομα; εἰ γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἄλλοι εἶχον τὸ ὄνομα, πῶς ὑπὲρ πάντων ὄνομα ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ὁ Πατὴρ, ἡ ποῖον ὄνομα; ὅτι Σωτὴρ ἐκλήθη; Ἐκλήθησαν Σωτῆρες πολλοί. Μνησθῆτι τῶν προειρημένων· ποῖον τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις καιρὸν ἀποκρίνασθαι, ἡ εἰδὼς κακουργεῖς καὶ θέλων κρύπτεις, μάνθανε· Ὅνομα καλεῖ ἡ Γραφὴ πολλάκις Θεοῦ οὐ προσγορίαν, ἀλλὰ τὴν δόξαν· ὄνομα λέγεται Θεοῦ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, οἷον ὅταν ποιῇ θανμάσια, ὄνομα γίνεται αὐτῷ ἀπὸ τοῦ θαύματος· καθὼς λέγει ὁ μακάριος Προφήτης· Ποῦ ἐστὶν ὁ ἀναγαγὼν τὴν δεξιὰν τὸν Μωϋσῆν; Κατίσχυεν ὕδωρ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξήγαγε τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐποίησεν αὐτῷ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ, φῆμιν· τοῦτεστιν, Ὅνομα· στός· ἐγένον. Καὶ ἐπ' ἡμῶν λέγεται τοῦτο, Ὅνομασθὲς ἄνθρωπος, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὄνομα ἔγενε (πάντες γὰρ ἔχουσιν ὀνόματα), ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀνομάζεσθαι πανταχοῦ. Ὅνομα καλεῖ τὴν δόξαν καὶ τὴν φῆμιν τὴν λαλουμένην πανταχοῦ. Οὕτω λέγει τῷ Σολομῶντι ὁ Θεός· Καὶ ἐποίησά σοι ὄνομα, καθὼς τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαίων τῶν βασιλέων. Ἀλλ' οὐ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἡμιᾶξιν,

οὐ Σολομὼν ἐλέγετο, ἀλλὰ, Ἐποίησά σοι ὄνομα, τοῦτέστι, φῆμιν, δόξαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγει· Ἐδωκεν αὐτῷ ὄνομα, τοῦτέστι, δόξαν. Καὶ τίς ἡ δόξα; Ἰνα μὴ ἐγὼ ἐρμηνεύσω, ἄκουε αὐτοῦ Παύλου λέγοντος· Ἰνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντες γόνυ κλῖνῃ ἐκουρανίων καὶ ἐπιγῆιν καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ὅρας ὅτι ὄνομα τὴν δόξαν εἶπε, τὴν προσκύνῃσιν τῆς οἰκουμένης, τὸ πανταχοῦ αὐτὸν δοξάζεσθαι, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ περιγαλλεσθαι. Ναί, φησὶν, ἰδεάμεν τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι, ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτῷ ἔδωκε τὸ ὄνομα. Θέλεις, φησὶ, τὸ ὄνομα νοῆσαι προσγορίαν; θέλεις νοῆσαι τὸ ὄνομα δόξαν; θέλεις φῆμιν εἰπεῖν; θέλεις εὐκλείαν; Ἐγὼ τῶς ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι. Ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα, διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερψύσας. Ἀναγκαῖον τοίνυν ζητῆσαι· εὐρίσκαται γὰρ τὸ ῥῆμα, ὥστε μισθὸς δοθεὶς τῷ Σωτῆρι· λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· Τοῦτο φρονεῖσθω ἐν ὕμνῳ, ὁ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐθροῦ ὡς ἄνθρωπος· ἐταπείνωσεν ἐαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερψύσας, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα. Δεικνύται ἐνταῦθα, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, μισθὸν ἔλαβε τοῦ πάθους· ἐπειδὴ ἐταπείνωσεν ἐαυτὸν μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερψύσας· τὸ γὰρ, διὸ, αἰτίαν λέγει, δι' ἣν ἐπάγει αὐτῷ τὴν δόξαν. Ἡ δόξα αὕτη καὶ ἡ ὑψώσις μισθὸς τοῦ πάθους. Τίς τοίνυν ὁ παθὼν; τίς ὁ λαβὼν τὸν μισθόν; Μὴ συγχωρήσῃ σοι Παῦλος ἀπλῶς κατὰ τῆς θεότητος μαρτυρεῖν, ἐπίγαγε· Καὶ ἐταπείνωσεν ἐαυτὸν γενόμενος ὑπὲρ πάντων ὄνομα. ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐθροῦ ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἐαυτόν. Πρόσθετε ἀκριβῶς· Πρῶτον εἶπε μορφὴν Θεοῦ, ὅτι Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων· εἰτα ἔδειξε μορφὴν δούλου, Μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐθροῦ ὡς ἄνθρωπος, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, τὸν ἄνθρωπον, λαμβάνοντα μισθὸν καὶ τὸ ὄνομα. Διὸ γὰρ ἐστὶν· Ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν ἔθηκε (ψυχὴν γὰρ [859] εἶχεν, ἐπειδὴ ὁλόκληρον ἄνθρωπον ἀνέλαβε), λαμβάνει μισθὸν αὕτη ἡ ἀργὴ ἡ τῷ Σωτῆρι Λόγῳ διακομισμένη, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα διακομηθῆναι, καὶ Ἰνα πᾶν γόνυ κλῖνῃ τῷ Χριστῷ ἐκουρανίων καὶ ἐπιγῆιν καὶ καταχθονίων. Ἐτερον δὲ σύντομον ἐρῶ· Εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε ταῦτα, καὶ εἰ, ἐπειδὴ ἐταπείνωσεν ἐαυτὸν μέχρι θανάτου, ἀμειβόμενος αὐτὸν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα, εἰ φαίνεται τοῦτο τὸ ὄνομα μὴ ἔχων πρὸ τοῦ σταυροῦ, κατὰ χάριν ἔλαβε τὴν δόξαν. Συναγινώσθε μοι· τὸ γὰρ νόημα λεπτὸν καὶ βαθύ. Λέγουσιν, ὅτι Ἐπειδὴ ἔπαθεν ὁ Χριστός. Ἀγαγινώσκουσιν τὸν Ἀπόστολον, μὴ νοοῦντες τὸ ἀποστολικόν, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, διὰ τοῦτο αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑπερψύσας, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κλῖνῃ ἐκουρανίων καὶ ἐπιγῆιν καὶ καταχθονίων. Πρὸ τοῦ σταυροῦ μισθὸν ἔλαβεν. Εἰ πρὸ τοῦ σταυροῦ οὐ φαίνεται προσκυνούμενος ὁ Μονογενὴς, καὶ οὐ φαίνεται πᾶν γόνυ κλῖντον τῷ Μονογενεῖ. ἀληθῶς μισθὸν ἔλαβεν, ἦν οὐκ εἶχε χάριν ἐδέξασθαι· εἰ δὲ εὐρίσκαται καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὶν πάθῃ, καὶ πρὶν ὑψωθῆ, ἡ οἰκονομία ὑπὸ πάσης κτίσεως προσκυνουμένη, ποῖαν ἔχει χάραν ἡ μεταλογία; Διὰ τί, ἄθλιε, οὐ γνωρίζεις, τί μὲν τὸ προαιώνιον ἀξίωμα, τί δὲ τὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σχῆμα; Νόησον μορφὴν Θεοῦ, καὶ μορφὴν δούλου, τὴν μὲν λαμβάνουσαν, τὴν δὲ ἀναλφθεῖσαν· μὴ συγχέῃς τὴν τάξιν, μὴ ἀφανίσῃς τὴν ἀλήθειαν· μάλλον δὲ μὴ ἀφανίζου ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Δειξάμεν τοίνυν, εἰ πᾶν γόνυ κλῖνται, καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας προσκυνητός ἐστὶν ὁ Μονογενὴς, οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ λαβὼν τὸ προσκυνεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἔχων τὴν προσκύνῃσιν. Τί γὰρ φησιν, ἄκουε. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαΐας· Τὰς λέγει Κύριος· Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος δικαίος καὶ σωτὴρ, οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ. Ἐπιστρέφετε πρός με, καὶ σωθήσεσθε πάντες· οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Ἡ αὐτὴ ἀκολουθία· Κατ' ἐμαυτοῦ ὁμνῶ, εἰ μὲν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου

δικαιοσύνη· ἐγὼ Θεός, οὐκ ἔστιν ἄλλος. Δίκαιος καὶ σωτὴρ παρ' ἐμοῦ οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ Θεός, καὶ πάλιν οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τρίτον ἀναλαμβάνει καὶ λέγει· Ἐπιστρέψατε πρὸς με· κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ, εἰ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ στόματός μου δικαιοσύνη. Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται· ἀντὶ τοῦ, διὰ κενῆς οὐ προσέρχεται λόγος μου· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ὁμνᾷ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πᾶν γόνυ, πᾶσα γλῶσσα. Τίς ὁ τοῦτο εἰρηκώς; Ὁ Πατήρ. Τοῦτο γὰρ θέλει ὁ αἰρετικὸς, οὐχ ἵνα τὸν Πατέρα τιμῇ, ἀλλ' ἵνα τὸν Υἱὸν τῆς δόξης τῆς οἰκείας στερῇ. Παρ' ἐμοὶ δὲ τῷ πιστῷ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ Πατὴρ νοεῖται ταῦτα εἰρηκώς, καὶ Υἱὸς ταῦτα λέγων νοεῖται, καὶ Πνεῦμα ἅγιον κηρύττεται. Ταῦτα ἐθεολόγουν, καὶ οὐκ ἔστι διαφορά. Παρέστης γάρ, ὅτι Ἐγὼ εἰμι δίκαιος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τίς οὖν ἔστιν ὁ ταῦτα λέγων, τίως ἐρωτηθῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει αὐτοὺς κατὰ τοὺς Φαρισαίους εἰπεῖν ἐν αὐτοῖς· Ἐάν εἴπωμεν τόδε, τόδε ἀποκρίνεται ἡμῖν· ἵνα τοῖνυν, ἀδελφοί, μήτε αὐτοὺς δόξω λέγειν ἀπ' ἐμαντοῦ, μήτε τῇ διανοίᾳ τῇ πεφαντασμένῃ· ἐπιτρέψω ἀπλῶς φθέγγεσθαι, ἐξ αὐτῆς παραστήσω τῆς προφητείας ταύτης Παῦλον μάρτυρα. Ἰδωμεν Παύλου ταύτην τὴν προφητείαν τὴν, Ζῶ ἐγὼ, κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα· Ἰδωμεν Παῦλος πού ἐξέβαλεν· Ἐπέστείλε ποτε Ῥωμαῖοι· διαφοράν εἶχον πρὸς ἑλλήλους οἱ πιστεύσαντες οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ ἀπὸ ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοί· καὶ οἱ μὲν ἀπὸ ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοὶ μετελάμβανον πάντων τῶν βρωμάτων ἀδιαφόρως· οἱ δὲ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστὸν ἐβόλλοντο προσκυνεῖν, καὶ Ἰουδαϊκά παρατηρεῖσθαι βρώματα. Ὀνειδίξε τὸ ἕτερον μέρος τῷ ἑτέρῳ· οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ὠνειδίζον τοῖς ἐξ ἐθνῶν, ὡς μὴ φυλάττουσι τὸν νόμον· οἱ ἀπὸ τῶν ἑλλήνων ὠνειδίζον τοῖς ἀπὸ Ἰουδαίων, ὡς μὴ στοιχοῦσι τῇ χάριτι τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐκεῖνοι οἱ ἀπὸ ἑλλήνων ἔλεγον τοῖς Ἰουδαίοις· Εἰ ὁ νόμος ὁ δικαῖων, Χριστὸς τί ἦλθεν; εἰ δὲ Χριστὸς ἦλθε, τί καταλείποντες τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, [860] Ἰουδαῖοι; ἔθεσιν ἀκολουθεῖτε; Πεφωτισμένοι ἦσαν τῇ Παύλου διδασκαλίᾳ Ῥωμαῖοι τοῦ λέγοντος· Εἰ γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δυνεῖν ἀπέθανε. Πεπεισμένοι οὖν ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν, ὅτι ἀνευ Χριστοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλως σωθῆναι, καὶ οὐ δεῖ Ἰουδαίους τοῦτους φυλάττειν. Εὖρε Παῦλος μάχην, εὗρίσκει τὴν στάσιν· μέσον αὐτὸν ἐμβάλλει τῶν μαχομένων, καὶ διαλύει τὰ δύο μέρη. Καὶ σκόπει· Πρῶτον Παῦλος οὐ τὸ ἀκριβὲς ἀπαιτεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐνενόησεν· ὅτι ἡ πρόληψις δύσλυτός ἐστι, καὶ ἡ συνῆθεια μολὴ χρόνῳ ἀφανίζεται. Οὐκ ἠθέλησε προφάσει τὸ ἀναγκάζειν Ἰουδαίους τρώγειν βρώματα, ἀποτρέπειν αὐτοὺς ἐκ τῆς πίστεως, ἀλλὰ πρῶτον ἠθέλησε ριζωθῆναι τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτοῖς. Τί οὖν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων γενόμενοι Χριστιανοί; Ὡς ἐβλεπον αὐτοὺς ἐλεγχομένους, ὅτι οὐδέπω ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν παρατηρούμενοι βρώματα Ἰουδαϊκά, καὶ βουλόμενοι ἀπέχεσθαι κρεῶν χοιρείων, θέλοντες σκεπάζειν τὴν νόσον αὐτῶν, προσποιήθησαν μὴδὲ ὧς ἐσθίειν κρέα, ἀλλ' ἥσθιον λάχανα, ἵνα τῷ μὴ τρώγειν ὧς κρέα κρυβῇ ὁ ἐλεγχος τῆς ἀρχαίας συνηθείας. Εἰσελθὼν ὁ Παῦλος λύει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσι τίνες μὲν καλῶς φρονοῦσι, τίνες δὲ ἀσθενῶν, καὶ λέγει· Ἀδελφοί, Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὡς Χριστιανός, ὡς πιστός· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, εἰδὼς ὅτι πάντα τῇ πίστει καθαίρεται, ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, ψῆσιν ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμ-

βανόμενον· ἀναίεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ. Ὁ δὲ ἀσθενῶν· ἀσθενεῖν καλεῖ τὸ ἐτι τῇ Ἰουδαϊκῇ συνήθειᾳ ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ἐνόμισαν πολλοὶ τὰ ῥήματα ταῦτα περὶ ἀσκητῶν εἰρησθαι, καὶ περὶ τῶν ἀδιαφόρων ἐσθιόντων· οὐκ ἂν δὲ εἰς τοσαύτην ἐξωλισθησεν ἡ ἁγία γλῶσσα ἄποπον ἀκολουθίαν, ὥστε ἀσθενεῖς καλέσαι τοὺς ἀσκητὰς, πιστοὺς δὲ τοὺς ἐσθιόντας πάντα· ἀλλὰ πρὸς διαφοράν τῶν παραιτουμένων τὰ βρώματα τὰ Ἰουδαϊκά, καὶ πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἀδιακρίτως πάντα μεταλαμβάνοντων λέγει· Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα ὡς Χριστιανός, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. Πλὴν καταστέλλει τὴν μάχην. Ἐδείξε μὲν τὴν διαφοράν, ὅτι τοῦτο πίστεως, ἀκείνο δὲ ἀσθενείας· ὅτε δὲ ἡλεγε, συνήγαγεν εἰς φιλίαν. Πλὴν ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω· ἀντὶ τοῦ, ὁ ἀπὸ Ἰουδαίων μὴ κρινέτω τὸν ἀπὸ ἑλλήνων, ὅτι τρώγει παρὰ τὸν νόμον Μωϋσέως. Καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ἐξουθενῶν γὰρ αὐτοὺς. Οὐκ ἐγένεσθε Χριστιανοί, οὐδέπω ἐπιστεύσατε. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. Σὺ τίς εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅρα τὸ θαυμαστόν, πῶς ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐπιστομίζει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσιν Ἰουδαίους, ὅτι χρεῖαν ἔχουσι διορθώσεως. Σὺ τίς εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Ταῦτα λέγει τῷ ἀπὸ ἐθνῶν γενομένῳ Χριστιανῷ. Σὺ τίς εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Ἀλλότριον λέγει, ἐπειδὴ ὑπὸ τὸν νόμον ἐδόκει εἶναι. Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἡ πίπτει· σταθῆσθαι δὲ· δυνατός γάρ ὁ Κύριος στήσαι αὐτόν. Οὕτω περὶ τῶν ἐτι Ἰουδαϊζόντων. Σταθῆσθαι δὲ· δυνατός γάρ ὁ Κύριος στήσαι αὐτόν. Ἐπαυσε τὴν μάχην, καὶ πάλιν εἰσάγει τὴν εἰρήνην· ὥστε Σὺ τίς εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἡ πίπτει· δυνατός γάρ ὁ Θεὸς στήσαι αὐτόν. Ὡστε ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὅς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν; Τί ἐστίν, Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν; Ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαϊζουσιν οἱ μὲν καθόλου ἀπέχοντες βρωμάτων, φέρε εἰπεῖν χοιρείων, οἱ δὲ κατὰ φανεράς ἡμέρας τὸ σάββατον μόνον τιμῶσι, λέγει· Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, φυλάττων τὸν νόμον· ὅς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Εἰτα, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. [861] Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει. Βλέπε πῶς παύει τὴν μάχην· Σὺ τίς εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Ὡστε ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω, καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω. Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα πρόσχε· Κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Καταστέλλει τὴν μάχην τοῖνυν τῶν μαχομένων· λέγει, Σὺ τίς εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Πόθεν τοῦτο; Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Ὡστε, Σὺ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ κυραστήσόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πρὸς ταῦτα εἰρηται, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε μισθὸν τοῦ προσκυνεῖσθαι, πῶς οἱ προφητῆται πρὸ τοῦ σταυροῦ τὸν προσκυνητὸν ἐκήρυξαν; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀρκούντως εἰρήσθω· ἵνα καὶ ὁ τῷ Πνεύματος διδασκαλῆ σφραγίσῃ τὴν ἡμετέραν ἐννοιαν, καὶ κοινῇ πάντες δόξαν ἀναπέμψωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

sit annus, ut fidelis: qui autem infirmus est oleraedit. Alius eredit se omnia edere posse, sciens omnia fide purgari, Quia omnis creatura Dei bona est, inquit Apostolus, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei (1 Tim. 4. 4. 5). Qui autem infirmus est: infirmitatem vocat Judaici ritus observationem: qui autem infirmus est, olera manducat. Putarunt multi hæc de ascetis dici, et de iis qui indiscriminatim manducabant: at non in tam absurdam sancta illa lingua decidisset sententiam, ut infirmos vocaret ascetas, et fideles eos qui omnia comederent; sed illud dicit ad differentiam eorum qui cibos Judaicos recusarent, et eorum qui indiscriminatim omnia comederent. Alius quidem credit omnia posse comedere, utpote Christianus, alius infirmus olera manducat. Verum Paulus litem sedat; differentiamque ostendit, illud fidei, hoc infirmitati adscribens. Non autem arguit, ambos ad amicitiam reducit. Cæterum qui non manducat, manducantem non judicat (Rom. 14. 5); id est, qui ex Judeis est, non judicet eum qui ex gentibus est, quod comedat præter legem Moysis. Is qui manducat, non manducantem non spernat: illos enim spernebant. Non facti estis Christiani, non credidistis. Qui manducat, non manducantem non spernat: Deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui judicas alienum servum (ibid. v. 4)? Vide rem mirabilem, quomodo eadem opera et pugnam sedet, et Judeis ostendat, ipsos correctione opus habere. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Hoc dicit ei qui ex gentibus Christianus factus est: Tu quis es, qui judicas alienum servum? Alienum dicit, quia sub lege videbatur esse. Domino aut stat aut cadit: subit autem: potens est enim Deus statuere illum. Sic de illis qui adhuc iudaizabant: subit autem;

potens est enim Deus statuere illum. Pugnam compescuit, et rursus pacem inducit. Itaque Tu quis es, qui judicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit: potens est enim Deus statuere illum. Itaque alius quidem judicat diem inter diem; alius autem judicat omnem diem (id. v. 5). Quid est, alius judicat diem inter diem? Quia inter iudaizantes alii quidem omnino abstinent a cibis, verbi gratia, a suillis carnis; alii vero inter dies conspicuos solum sabbatum honorant, dicit, alius diem inter diem judicat, legem servans; alius autem judicat omnem diem. Deinde, Qui sapit diem, Domino sapit (id. v. 6); et qui non sapit diem, Domino non sapit. Et qui manducat, Domino manducat: et qui non manducat, Domino non manducat. Vide quomodo pugnam compescat. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Itaque qui non manducat, manducantem non judicat, et qui manducat, non manducantem non spernat. Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Hic attende. Per mentis pro iuro quia mihi curvabitur omne genu. Sedat ergo litigantium pugnam: dicit, Tu quis es, qui judicas alienum servum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Unde hoc? Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu. Itaque tu, cur judicas fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum. Ad hæc dictum est, si post crucem in mercedem accepit ut adoraretur, quomodo prophetæ ante crucem adorandum prædicarunt? Sed hæc quidem satis sunt, ut et Spiritus doctrina mentem nostram obniget, et omnes simul gloriam referamus Patri et Filio et Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO DECIMO CONTINENTUR.

PRÆFATIO ad Homilias Chrysostomi in binas ad Corinthios epistolas. 5-10
S. JOANNIS CHRYSOSTOMI Homiliæ XLIV in primam ad Corinthios Epistolam. 9-10
ARGUMENTUM Epistolæ primæ ad Corinthios. — Corinthi dignitas. 9-12
HOMILIA I ex cap. 1. — Pauli modestia. Ecclesiæ unitas. Gratia Dei querenda non hominum. Humilitas commendatur. 11-16
HOM. II ex eodem capite. — Gratia Deo agenda. Deo vocanti obtemperandum. Nemo natura bonus vel natura malus. 17-22
HOM. III ex eodem capite. — Increpationes sensim et moderate fieri oportet. Paulus non præfert se Petro. Disputatio circa Paulum et Platonem. Apostolorum victoria mirabilis; exemplo magis quam philosophia prædicandum. 21-30
HOM. IV ex eodem capite. — Ratiociniis ea quæ fidei sunt sæpe labefaciuntur. Christus per contraria persuadet, quomodo. Socrates coactus ciculam bibit; martyrum cruciatus. Protagoras et Theodorus athei. Quomodo Græci de fide sunt imbuendi. 29-40
HOM. V ex eodem capite. — Ex gratia divina apostoli orbem converterunt. Contra theatrorum spectacula. 39-48
HOM. VI ex capite II. — Cur non omnes homines credant. 47-52
HOM. VII ex eodem capite. — Sapientia philosophorum exterorum stultitia erat. Multi Scripturæ sacræ libri perditii. Christi doctrinæ ex miraculis et ex prædicationum eventibus assertur. 51-68
HOM. VIII ex cap. III. — Qui signa facit potest esse carnalis. Numquam de salute desperandum. 67-76
HOM. IX ex eodem capite. — Peccatorum supplicium finem non habet. Peccati descriptio; avari imago. 75-82
HOM. X ex cap. III et IV. — Quomodo Paulus in arguendo fornicario procedat; mori huic mundo quid sit. Externa sapientia reprobat. Fastus sacerdotum reprimatur. Pecuniarum usus quis esse debeat. 81-88
HOM. XI ex cap. IV. — De aliis non judicandum est. Homines quam falluntur in iudiciis. Fornicationis spiritus excæcat. Pecuniarum amor quanta mala pariat. 87-96
HOM. XII ex eodem capite. — Arrogantia malum. Pauli prudentia. Hominum laudes non querenda; sed Dei. Theatrorum ratio; hippodromus et pugna ferarum quales. Nutiarum ritus describitur et damnatur. Ligamina et crepitacula superstitionis, aliaque superstitiones. Prædicarum usus. 95-108
HOM. XIII ex eodem capite. — Christum imitari possumus; Chrysostomo plauditur; Pauli et ipsius virtutum descriptio. Pecunia non male, si bene illis utamur. 107-114
HOM. XIV ex eodem capite. — Paulus igne ardentior. Regnum celorum quomodo acquirendum. Virtus non est aspera. Pecuniarum cupiditas quanta inducat mala. 113-122
HOM. XV ex cap. V. — Cum publico fornicatore quomodo agat Paulus. Christianis omne tempus dies festus est. Pauli prudentia. Avaritia vetus fermentum quomodo. Ele-

mosynæ bona. 121-130
HOM. XVI ex cap. V et VI. — Contra maledicos. Pecuniarum amor omnia subvertit. Qui egenis non elemosynam erogat, in gehennam mittitur. 129-140
HOM. XVII ex cap. VI. — Resurrectio futura probatur. 139-146
HOM. XVIII ex eodem capite. — Facultatem non peccandi habet homo. 145-153
HOM. XIX ex cap. VII. — Conjugii jura. In iis, quæ ad Christiani spectant servus et liber pares sunt. Invidia malum. 151-160
HOM. XX ex cap. VIII. — De idolothytis. Fastus humanus nihil est. 159-170
HOM. XXI ex cap. IX. — Paulus cur seipsum laudet. Pauli sapientia. Contra avaros. Elemosyna largiter danda; Antiochenæ ecclesiæ redditus in pauperes effusi. 169-180
HOM. XXII ex eodem capite. — Paulus quanta fecerit pro aliorum salute. Voluptas brevis est, dolor hinc partus perpetuus. 181-188
HOM. XXIII ex cap. IX et X. — Fœne futuræ erunt eternæ. Pœnitentiæ vis in hac vita, inutilitas in altera. 187-192
HOM. XXIV ex cap. X. — Corporis Christi sanctitas et victus. 197-206
HOM. XXV ex cap. X et XI. — Præclarum nihil est, nisi aliis sit utile. Pauli magnitudo animi. 205-212
HOM. XXVI ex cap. XI. — Uxor et vir non debent alter alterius expectare virtutem ad philosophandum; uxorem verberare turpissimum est. Philosophi dictum de uxore couvinciente. 211-221
HOM. XXVII ex eodem capite. 223-232
HOM. XXVIII ex eodem capite. — Conscientiæ puritas communicanti necessaria. Moralis exhortatio; luctus immoderatus vitandus; Jobi patientia describitur. 231-240
HOM. XXIX ex cap. XII. — Spiritus sancti dona causa schismatis. Contra Pneumatomachos. Dei dispensatio non nimis examinanda. Divitiæ fluxæ. 239-250
HOM. XXX ex eodem capite. — Ecclesia corpori humano comparatur. Viduæ in ecclesia. Pecuniæ spernendæ. 249-258
HOM. XXXI ex eodem capite. 257-264
HOM. XXXII ex cap. XII et XIII. — Plures prophetæ erant in Ecclesia Christi quam in lege veteri. Charismata seu dona nihil prosunt sine bona vita. Caritas ab omni pernicie libera. Paulus aliquando coactus gloriatur. 263-276
HOM. XXXIII ex cap. XIII. — Caritas a Paulo commendatur. Opus diaboli est alterum ab altero divellere; caritas omnia superat. 275-283
HOM. XXXIV ex eodem capite. — Caritas omnia tollit mala. Caritatis encomia. 285-296
HOM. XXXV ex cap. XIV. — Prophetiæ donum dono linguarum præstat. Donum linguarum quodnam esset. Inanis gloriæ vis; philosophi Græci carpuntur. Vana gloria sæva bellua. Pauli laus. Christianus quomodo affligi debeat erga temporalia; anima quomodo curanda; divitiarum mala conditio. 295-304
HOM. XXXVI ex eodem capite. — Elemosyna quantum ornamentum. Divitiarum vanitas. 303-316

HOM. XXXVII ex eodem capite. — Ordo rectus semper servandus; avaritiæ morbus. Temperantiæ voluptas. 315-322
HOM. XXXVIII ex cap. XV. — Contra Manichæos. Pauli humilitas. Paupertatis felicitas. 321-332
HOM. XXXIX ex eodem capite. — Siccitas Antiochiæ. Aværorum tenacitas. Quanta mala ex gula oriantur. 331-348
HOM. XL ex eodem capite. — Marcionistarum ritus. Quos Paulus increpare intenderit; dives ex aliorum jactura dives efficitur. Deliciarum fructus corruptio est. Servorum multitudo vituperatur; contra eos qui cum famulorum agmine incedunt. 347-354
HOM. XLI ex eodem capite. — Contra hæreticos qui dicebant aliud corpus resurgere. Mortui non nimis lugendi, sed precibus et bonis operibus juvandi. 353-362
HOM. XLII ex cap. XV et XVI. 361-368
HOM. XLIII ex cap. XVI. 367-374
HOM. XLIV ex eodem capite. — Fastus quot malorum causa. Fratres quomodo corrigendi. 373-382
S. JOANNIS CHRYSOSTOMI Hæc XXX in secundam ad Corinthios Epistolam. 381-382
HOM. I ex cap. I. — Cur secundam ad Corinthios Epistolam Paulus scripserit. Pauli humilitas. Deus semper consolatur. In calamitatibus quomodo agendum. 381-392
HOM. II ex eodem capite. — Justi virtus in ærumnis luceat et augeatur. Oratiouis vis. Preces pro catechumenis. Peccati natura. 391-404
HOM. III ex eodem capite. — Ex pura conscientia quanta consolatio oriatur. Promissa Dei quam firma. Abraham fides et virtus. Abraham constantia. 403-418
HOM. IV ex cap. I et II. — Pauli prudentia. Pauli amor erga discipulos. Discipulorum officium. 417-428
HOM. V ex cap. II. — Virtus maxima omnia Deo adscribere. Dei oculum nemo fugit. Non precandum contra inimicos. Auditorum Chrysostomi risus. 427-436
HOM. VI ex cap. III. — Animæ vita quæ. 433-442
HOM. VII ex eodem capite. — Lex quomodo mortem afferebat. Spiritus sanctus in Dei ordine est. Spiritus sanctus ejusdem dignitatis cujus pater est. Hæc vita tempestas est. Cupiditatis extinguendæ modus. Modus extinguendæ libidinis. 441-454
HOM. VIII ex cap. IV. — Marcionistarum et Manichæorum errores. Apostoli quomodo orbem subegerunt. 453-460
HOM. IX ex eodem capite — Ex tentationibus quantum lucrum. Christi resurrectio omnium resurrectionem probat. Judicium futurum horrendum erit. 459-466
HOM. X ex cap. V. — Judicii postremi descriptio. 465-474
HOM. XI ex eodem capite. — Omnia jam nova sunt, quomodo; apostolorum dignitas. 473-480
HOM. XII ex cap. VI. — Gratia non multum juvat ad salutem, si iniquare vivamus. Opes quænam veræ sint; pauperes divitibus feliciores. 481-490
HOM. XIII ex cap. VI et VII. — Pauli amor erga omnes quantus. Pauli prudentia et modestia. Eleemosyna ostentatione caret oportet. Contra eleemosynam ex ostentatione factam; pauperes feliciores sunt divitibus in rebus ad salutem pertinentibus. 489-498
HOM. XIV ex cap. VII. — Pauli prudentia quanta. Erga peccantes fratres quomodo agendum. 497-502
HOM. XV ex eodem capite. — Hamaxobii, Nomades et Gymnosophistæ. Ecclesiæ imperium quodnam. 501-512
HOM. XVI ex cap. VII et VIII. — Titus laus. Eleemosynam erogare majus est, quam mortuos ad vitam revocare. 511-518
HOM. XVII ex cap. VIII. — Pauli sapientia. Erga proximum agendi regula. 517-524
HOM. XVIII ex eodem capite. — Quis sit frater cujus laus est in Evangelio. Pauli laus. Moses cur Jethro soceri consilium admisit. 523-530
HOM. XIX ex cap. IX. 529-536
HOM. XX ex eodem capite. — Eleemosyna copiosa sit. 533-540
HOM. XXI ex cap. X. — Paulus imitandus; Marcionis et Manichæi hæresis. 541-546
HOM. XXII ex eodem capite. — Laus propria quam odiosa. Paulus male audiebat apud quosdam. 547-554
HOM. XXIII ex cap. XI. — Paulus cur varie de se loqueretur. Avaritia cur omnium malorum radix appelletur; Salomon non respicit. 553-564
HOM. XXIV ex eodem capite. — Ad ostentationem aliquid facere diabolicum est. Invidiæ damna. 563-570
HOM. XXV ex eodem capite. — Pauli egregia facinora. 569-574
HOM. XXVI ex cap. XII. — Ærumnæ pro Christo consolationem habent. Alexander tertius decimus deus constitutus. Sepulcra martyrum regias aulas superant. 573-584
HOM. XXVII ex eodem capite. 583-590
HOM. XXVIII ex eodem capite. 589-596

HOM. XXIX ex cap. XIII. — Infirmitatis modi varii. Pauli laudes. Gloria quomodo acquiratur. 593-606
HOM. XXX ex eodem capite. — Spiritum sanctum ejusdem atque Pater et Filius essentia esse probatur. 603-610
MONITUM ad commentarium in epistolam ad Galatas. 609-612
S. JOANNIS CHRYSOSTOMI in Epistolam ad Galatas Commentarius. 611-612
CAPUT I. — Quid Paulum moverit ad hanc Epistolam scribendam. Paulus ab ipso Christo vocatus; Filii et Spiritus sancti eadem potestas. Anomæorum objectio solvitur. Aliud argumentum contra Anomæos. Contra Anomæos et Arianos. Contra Christianos judaizantes et supersticiosos. Questio an circumcidendi Christiani essent. 611-634
CAP. II. — Apostoli falsi in quo differant a veris. Cur Paulus Timotheum circumcidit. Pauli prudentia. De Pauli cum Petro disceptatione. Contra Christianos legalia observantes. 633-648
CAP. III. — Contra Anomæos. 647-658
CAP. IV. — Paulus quam mansuetus esset. 657-664
CAP. V. — Contra eos qui virilia amputabant. Via facilis ad virtutem. 663-674
CAP. VI. Doctoris officium. Paulus epistolas dictabat, et alius scribebat. Crucis potentia quanta. 673-682
SPURIA. 681-682
MONITUM in sequentia supposita opuscula. *Ibid.*
CARITATEM secundum Deum rem. esse Deo dignam. 681-684
In illud, Si Filius Dei es, mitte te deorsum; et, Assumit eum diabolus in montem excelsum valde (Math. 4. 6. 8). 683-688
In proditionem Judæ, et in passionem Domini nostri Jesu Christi. In sancta Quinta. 687-690
In illud, Memor sui Dei, et delectatus sum. 689-698
In Rachelem et in infantes. 697-700
In Herodem et infantes. 699-702
In Martham, Mariam et Lazarum; et in Eliam prophetam. 701-708
In illud, Exeuntes Pharisei consilium intierunt (Math. 12. 14). 705-710
In meretricem et in Phariseum. 709-712
In assumptionem Domini nostri Jesu Christi. 711-712
In transfigurationem Servatoris. 713-716
In ramos palmarum. 715-720
In laudem sancti Joannis Theologi. 719-720
In sanctum Joannem apostolum et evangelistam Theologum. 719-722
In transfigurationem. 721-724
De siccitate. 723-726
In Jordanem fluvium. 725-728
In Phariseum, et in meretricem; dicta fuit in sancta et magna feria quarta. 727-734
In triduanam resurrectionem Domini nostri Jesu Christi. 733-736
In Christi natalem Dei. 737-738
In illud, Ascendit Dominus in templum mediante festo (Joan. 7. 14), et de Melchisedec. In media Pentecoste. 739-742
In mediam Pentecosten. 741-744
In Samaritanam in die mediæ Pentecostes. 743-748
In mulierem peccatricem, quæ unxit Dominum unguento, et in Phariseum, etc. 745-752
In illud, Vener, si possibile est, transeat a me calix iste (Math. 26. 39). In magna Parasceve. 751-756
In parabolam secundum Lucam, quæ sic habet: Homo quidam descendebat, et incidit in latrones (Luc. 10. 30). 753-758
In Natale S. Joannis. 757-762
In sancta Theophania. 761-764
In Natale Domini nostri Jesu Christi. 763-768
In Zachæum publicanum. 767-768
In Centurionem. 769-772
In illud, Exiit qui seminat seminare semen suum. 771-776
In secundum adventum Domini nostri Jesu Christi, et de eleemosyna. 775-778
Sermo in paralyticum, in die mediæ Pentecostes, et in illud, Nolite judicare secundum faciem (Joan. 3. 8 et 7. 21). 777-784
In Evangelium secundum Lucam, etc. 781-784
QUOD oporteat eum qui gratiam quamlibet scientiæ habeat, illam ei, qui opus habet, impertire: et de presbytero. 783-788
DE parabola villici iniquitatis, etc. 785-788
DE jejunio. 787-790
IN Filium viduæ. 789-791
CONTRA Judæos, in serpentem æneum etc. 795-803
FINIS TOMI SEXAGESIMI PRIMI.

